

Enciclopedia Română.

Tomul al doilea.

Copepode — Keman.

ENCICLOPEDIA ROMÂNĂ

PUBLICATĂ DIN ÎNSĂRCINAREA ȘI SUB AUSPICILE

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ
ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

de

DR. C. DIACONOVICH.

☞ TOMUL II. ☞

Copepode — Keman.

(Cuprinde 8402 articole cu o hartă, 2 adnexe și 20 ilustrațiuni în text.)

SIBIU, 1900.

EDITURA ȘI TIPARUL LUT-W. KRAFFT.

Autorii tom. II al „Enciclopediei Române“.

- Aguletti, Th. Avr., director gimnas., Tîrgoviște (Istoria Românilor).
- Alimăneștean, C., inginer de mine, București (Montanistică).
- Antonescu, Teochari, prof. univ., Iași (Arheologie, Istorie antică).
- Arbure, Z. C., publicist, București (Basarabia).
- Aronovici, I. D., Lt.-colonel, București (Militaria).
- Auner, Carol, vicerector la semin. cat., București (Biserica din România).
- Baiulescu, Maria, Brașov (Costume, Econ. de casă).
- Balaș, Alexandru (Lissa), magistrul silv., Caransebeș (Silvicultură).
- Balescu, Const., Lt.-comandor, Constanța (Marină).
- Bârseanu, Andrei, profesor, Brașov (Literatură română).
- Beu, Ilie Dr., medic, Sibiu (Medicină).
- Bodiu, Mihail, profesor, N. Zombor (Geografie, Etnografie).
- Bologa, Vasile Dr., director, Sibiu (Literatură).
- Borlan, Victor, prof., Beiuș (Ornitologie).
- Boroș, Ioan, canonic, Lugoj (Liturgică).
- Bud, Tit, vicariu, M. Sighet (Maramureșul).
- Bulc, Teodor, prof., Beiuș (Lit. clasică).
- Bunea, Aug. Dr., canonic, Blaj (Ist. bis.).
- Burada, T. T., prof. la conserv., Iași (Instrumente musicale).
- Buțurean, V. C., profesor univ., Iași (Chimie, Petrografie).
- Buzoianu, G., prof., Botoșani (Geografie).
- Câmpian, Elie, vice-prot., Gyergyó-Szt-Miklós (Stupărit, Secuime).
- Ceantea, Teodor, prof., Arad (Cosmologie).
- Cerne, Titus, prof. la conserv., Iași (Musică).
- Cosma, Aurel Dr., adv., Timișoara (Jurisprudență).
- Cosma, Partenie, dir. de bancă, Sibiu (Istorie).
- Crăinicean, G. Dr., medic-șef al infirmeriei de ochi, Roman (Oculistică).
- Densușan, Ovid, prof. univ., București (Literatură).
- Diaconu, Adrian, arhitect, Bocșa mont. (Arhitectură).
- Dimitrescu, Marin Dr., prof., București (Istorie, Geografie).
- Dobrescu, G., procuror, București (Jurisprudență).
- Domșa, Aurel C., redactor, Blaj (Bis. gr.-cat.).
- Dragomirescu, Mihail, prof., București (Filosofie).
- Evolcean, D., prof. univ., București (Ist. lit. rom.).
- Felix, I. Dr., membru Acad. Rom., București (Igienă).
- Felix, Eugen Dr., medic, București (Medicină).
- Filip, George, tipograf, București (Tipogr.).
- Floru, I. S., prof., București (Istorie).
- Fodor, Ioan, prof., Blaj (Literatură).
- Gallucci, Attilio, inginer, București (Electricitate).
- Gărdescu, I., maior, Paris (Militaria).
- Gheție, Ioan, prof., Năsăud (Literatură).
- Ghibănescu, Gh., prof., Iași (Literatură).
- Grecianu, Paul, București (Jurisprudență).
- Grigorovița, Em. Dr., prof., Berlin (Rusia).
- Hamzea, Aug., archimandrit, dir. sem., Arad (Bis. gr.-or.).
- Hango, Gavril, spiritual, Gherla (Liturgică).
- Iannescu, colonel, București (Militaria).
- Iarnik, Urban I. Dr., prof., Praga (Boemia).
- Iarnik, Hertwik, stud., Viena (Lit. cehă).
- Idieru, N. E., prof., București (Econ. polit.).
- Imerwol, Victor Dr., medic, Iași (Medicină).
- Ionescu-Caion, C. A., publicist, București (Istorie).
- Ionescu, D. G. Dr., inspector viticol, București (Viticultură, Pomologie).
- Lecca, Octav G., București (Fam. boieresci, Heraldică).
- Lemény, L. Dr., avocat, Sibiu (Jurisprudență).
- Leon, N. Dr., prof. univ., Iași (Zoologie).
- Litzica, Const. Dr., prof., București (Bizantinii).
- Liuba, Sofroniu, învățător, Maidan (Folklor).
- Maier, G. Dr., prof., București (Agricultura).
- Maiorescu, Tit., profesor univ., București (Ist. și lit. rom.).
- Marcu, Isidor Dr., secretar mitrop., Blaj (Teologie).
- Mariencescu, At. M., Dr., membru Acad. Rom., jude la tabla reg., Oradea mare (Mitologie).
- Michaelescu, A. M., dir. școl., Buzeni (Geografie).
- Mihăescu-Nigrim, N., prof., Ploiești (Filosofie).
- Minovici, St. Dr., prof. univ., București (Chimie).

- Mironescu, G. G., magistrat, București (Jurisprudență).
- Moga, Vasile, architect, București (Architectură).
- Moga, Ilie, înv., Sibiu (Ist. bibl.)
- Moisil, Iuliu, prof., Țirgu-Jiu (Zoologie).
- Moldovan, I. M., preposit, membru Acad. Rom., Blaj (Ist. Transilvaniei).
- Moldovan, Silvestru, publicist, Sibiu (Geografie).
- Mrazec, Lud., prof. univ., București (Mineralogie).
- Nacian, I. I., prof., București (Economie polit.)
- Negulescu, Paul, procuror, București (Jurisprudență).
- Onciul, Aurel, Dr., consilier guvernial, Brünn (Drept public).
- Onciul, D. Dr., profesor univ., București (Ist. Românilor).
- Otescu, I., prof., București (Matematică).
- Paianu, N. I., inginer, București (Montanistică).
- Panțu, Z. C., custodele inst. botan., București (Botanică).
- Papp, George, prof., Arad (Bihorul, Lit. magh.)
- Petran, Ioan, prof., Arad (Literatură).
- Petrașcu, N., publicist, București (Arte frumoase).
- Pletosu, Gr., prof., Năsăud (Filosofie).
- Pop, George, dir. de finanțe, Nyiregyháza (Finanțe).
- Pop, Const., funcționar de bancă, Sibiu (Biogr.)
- Popovici, G. Dr., protopop, Lugos (Ist. bis.)
- Popovici, Ioan, prof., Sibiu (Geografie).
- Precup, G., prof., Blaj (Filologie).
- Procopian, Pr. A., șef de cultură la grădina botanică, București (Botanică).
- Pușcariu, Ilarion Dr., arhimandrit și vicariu arhiepiscopesc, Sibiu (Ist. bis. ort.)
- Pușcariu, Ioan cav. de, septemvir i/p., membru Acad. Rom., Bran (Istorie).
- Radian, S. Șt., preparator la inst. botan., București (Botanică).
- Radu, Iacob Dr., notar cons., Lugos (Teologie).
- Radulescu, C. Dr., medic, București (Medicină).
- Radulescu, Paul, Lt.-Comandor, Brăila (Marină).
- Robin, F., șef de birou, București (Statistică).
- Sbiera, I. G. Dr., prof., Cernăuț (Bucovina).
- Scriban, Aug., Berlin (Geografie).
- Scriban, St., magistrat, Caracal (Jurisprudență).
- Strajan, Mihail, prof., Craiova (Literatură).
- Șuluțiu, Aurel Dr., profesor, Ploiești (Literatură franceză).
- Șuluțiu, Ios. St., jude reg. i/p., Sibiu (Istorie, Vênat).
- Szabó, Gavril, preot, Bicsad (Țeara Oașului).
- Tălășescu, Dr., medic, Constanța (Medicină).
- Tanco, Paul Dr., prof., Năsăud (Matem., Geom.)
- Togan, Nic., preot, Sibiu (Teol., Ist.)
- Trăilă, Ilia, adv., Oravița (Etnogr. Banatului).
- Trif, Aurel, publicist, Sibiu (Biografie).
- Urșianu, Valerian, profesor univers., București (Sc. politice).
- Vajda-Voevod, Ioan Dr., Cluj (Drept internațional).
- Vaschide, N., atașat p. l. labor. de psicho-fiziologie, Paris (Psicho-fiziologie).
- Velovan, Stefan, profesor, Craiova (Pedagogie).
- Viciu, Emil, prof., Blaj (Fisică).
- Voilean, Mateiu, asesor cons., Sibiu (Africa).
- Voinescu, Benedict, șef de birou, București (Sc. financiare).
- Vuia, G. Dr., medic, Arad (Balneologie).
- Vuia, Iuliu, înv., Comloșul mare (Ist. ped.)
- Weigand, Gustav Dr., profesor univers., Lipsca (Ărămâni).
- Wittstock, O., prof., Sibiu (Sașii).
- Xenopol, A. D., rectorul univ., Iași (Istoria Românilor).

Prescurtări și semne.

a. = an
a. Chr. = înainte de Christos
adj. = adjectiv
art. = articol
Ban. = Banat
bis. = biserică, bisericesc
botan. = botanică
Buc. = Bucovina. (La notițe bibliogr. = București)
C. = Celsius
ca. = circa
câp. = căpitănat (capitală)
cat. = catolic
căt. = cătun
Cf. = conferesce
cm. = centimetru
cm². = „ pătrat
cm³. = „ cubic
com. (și c.) = comună
cott. = comitat
cuv. = cuvânt
d. Chr. = după Christos
Dicț. = Dicționar
epp. = episcop
fam. = familie
fl. = florini
flv. = fluviu
fr. = franci (lei)
frc. (și franc.) = francez, (în limba franceză)
geom. = geometria
germ. = german, în limba germ.
gr. = gram
grc. = grec, grecesce
gr.-cat. = greco-catolic

gr.-or. = greco - (ortodox) - oriental
ha (și hect.) = hectar
Imp. = Imperat
imp. = imperial
inf. = inferior, de jos
ins. = insulă
isr. = israelit, mosaic
ital. = italian
j. = județ
jug. (cat.) = jugăr (catastral)
kgr. = chilogram
km. = chilometru
km². = „ pătrat
km³. = „ cubic
l. = limba
lat. = latin, latinesce
Lit. = literatura
loc. = locuitori
M. = Mare
m. = metru
m². = „ pătrat
m³. = „ cubic
magh. = maghiar, în limba magh.
med. = medicină
mil. = milioane
ml. = mile.
mm. (mm.², mm.³) = milimetru (pătrat, cubic)
moh. = mohamedan
mold. = moldovean
mos. = mosaic, israelit
mt. = munte
munt. = muntean (din Muntenia)

n. = născut
naț. = național
or. = oras
ort. = ortodox
p. (pag.) = pagina
pl. = plasa
prof. = profesor
pron. = pronunță
prot. = protestant
res. = resăritean, oriental
Rom. = România
rom. = român, românesc
rom.-cat. = romano-catolic
rur. = rural
s. = sau (la numiri de localități = sat)
scr. = scrieri
s. e. = spre exemplu
secl. = secol
Sf. (St) = Sfânt
soc. = societate
sup. = superior, de sus
tip. = tipografia
trib. = tribul
Trs. (Trans.) = Transilvania
Ung. = Ungaria
ung. = ungar
univ. = universitate
urb. = urban
uu. (ur.) = următor
v. = veți
v. ac. = veți acolo, v. aceasta
vol. = volum
zool. = zoologia
† = mort.

Observări.

La aranjarea articolelor »Enciclopediei Române« redacțiunea a fost condusă de considerațiuni pur practice și din acest punct de vedere a stabilit următoarele:

1. *Nume proprii*, precum și *termini tehnici* neîncetățeniți în limba română, sunt dați cu ortografia lor originală. Din această cauză la căutarea articolelor sunt a se conferi titlul de sub *ae, c, ph, th, y* cu cei de sub *e, k, qu, f, t, i*.
2. Pentru înlesnirea aranjării mai practice a materialului, cuvintele feminine cu terminațiunea *ă* sunt date totdeauna articulat cu *a*.
3. *Titlul* articolelor, repetindu-se în text, se dă numai cu litera inițială (mare).
4. Fiind »Enciclopedia Română« un »dicționar real« și nu de limbă, derivațiunile și observările *filologice* au fost aproape cu totul încungiuurate.
5. Numele pus în șirul ultim al articolelor între parentese [], este *numele* (ori semnul) *autorului*.

NB. Atragem atențiunea cetitorilor la »Addenda et Corrigenda« dela finea volumului.

Harte și ilustrațiuni din tom. II.

	pag.		pag.
Coralii	3	I ași:	
Craiova, liceul Carol I	33	Vederea generală	765
Craniul omului:		Biserica Mitropoliei	766
a) Craniul în profil }		Biserica Trei-Erarchi	767
b) Craniul văzut din jos }	40 a	Biserica Lipovenească	767
Creerul omului, văzut de sus }		Palatul administrativ	768
" " baza }	41 a	Gara	769
Crocus (plantă)	51	Universitatea	770
Diamante	152	Liceul național	771
Dobrogea, podul peste Dunăre	191	Statua lui Stefan cel Mare	772
Eugenia caryophyllata (plantă)	342	Statua lui Miron Costin	772
Europa, harta politică	352 a	Illicium anisatum (plantă)	795
Furnal înalt	484	Inima omului:	
Hunedoara: Cetatea Huniadeștilor		Vădută în față }	
Înainte de restaurare	734	Secțiune transversală }	828 a
După restaurare	735	I. cu ventriculele deschise }	
		Valvulele inimii }	829 b

C

(Articolele ce nu se găsesc sub C sînt a se căuta sub K, Q și T.)

Copepode, (zool.) crustacei entomastriaci, dioci, cu 4 sau 5 perechi de picioare ramificate.

Coperiș, (montan.) în terenuri sedimentare fiecare strat suprapus altuia; la filoane și gisimente, de ori ce natură ar fi ele, se numește C. partea aceea a masei, în care provin filoanele și gisimentele ce se află deasupra acestora. La filoane și gisimente verticale nu poate fi vorba de așternut și de C.

Copernicia Mart., (botan.) (după numele celebrului astronom german Copernicus), gen din familia Palmierilor, tribul Corypheae, cu vr'o 8 specii, ce cresc în America tropicală. Cea mai cunoscută specie, și care merită să fie cultivată, este *C. cerifera* Mart. din Brasilia, ale cărei frunze tinere sînt acoperite cu un fel de ceară gălbue, care se întrebuințează pentru luminat.

[Z. C. P.]

Copia, (lat.) reproducțiunea unei scrisori; imitațiunea fidelă a unei opere de artă. **Copiar**, carte care cuprinde copiile scrisorilor unui comerciant. (v. Registre comerciale.)

C. în l. lat. mai însemnează și belșug. **Cornu copiae**, cornul Fortunei.

Copia, lance, **suliță**, cuțitul în formă de lance sau suliță, cu care la proscomidie, sau la pregătirea darurilor pentru liturgie, preotul taie agnețul.

Copia cambială, o simplă decopiere a cambiei, care o poate face ori care posesor cambial. C. c. se folosește mai ales pentru indosare, pentru confirmarea plății parțiale, pentru încunoscîntarea trasatului despre cuprinsul cambiei, pentru ridicarea protestului, dacă cambia s'a pierdut înainte de scadență. Se mai folosește C. c. la acceptarea pentru onoare, însă nu la acceptarea obicinuită, și la plătire. Girurile, cari se fac pe copie după însemnarea »până aici copie« sau »de ici încolo original«, etc., se privesc ca giruri originale și obligă pe respectivii giranți întocmai ca girurile de pe cambia originală.

Copii, (lat. infans), omul dela naștere până la etatea pubertății.

Copii de aur, doi feți logofeți în poveștile române. Represintă pe Dioscuri (v. ac.) Cf. Șăinean, Basmele rom., p. 405.

Copii găsiți. C. remăn adeseori lipsiți de îngrijirea părintească, din cauză că mamele lor nemăritate și chiar măritate îi părăsesc, îi expun la voia întâmplărilor. Comuna sau caritatea privată îngrijesc de asemenea C. în mod diferit; în primii ani ai vieții crescerea în familiile doicelor este de preferit așezării în ospicii sau asile, în cari obicinuit mortalitatea C.-lor este mare. Istoria face pentru prima oară mențiune de institut de C. găsiți în timpul celor dintăiu împărțiți romani creștini; împ. Constantin a dat

impulsiune la crearea de orfanotrofii în mai multe orașe ale Orientului, în secl. IV conciliul de Nicea a prescris fundarea de ospicii pentru C. găsiți, împ. Iustinian i-a pus sub protecțiunea episcopilor și a prefectilor. În România deja în seclii trecuți caritatea privată a îngrijit de C. găsiți și orfani. În Moldova Vodă Grigorie Ghica a înființat și înzestrat un asil pentru C. găsiți în 1852. În Muntenia Alexandru Ipsilanti a creat în Bucuresci 1786—1788 o orfanotrofie, institut pentru C. găsiți, întreținută din cutia milelor; mitropolitul Filaret II a legat toată averea sa ca să se înființeze un mare ospiciu pentru crescerea acestor C., care însă nu s'a înființat. Regulamentul organic a prescris, ca C. găsiți nou născuți și cei aflați în cei dintăiu 3 ani ai vieții să se crească, nu în ospicii, ci în familiile doicelor. Astăzi în regatul român comunele îngrijesc de crescerea C.-lor găsiți și orfani și statul întreține 2 institute pentru educațiunea lor: Asilul Elena Doamna din Bucuresci pentru fete, și orfelinatul de băieți din Focșani. Comunele urbane din tot regatul întrețin 1100—1200, comunele rurale 90—120 C. găsiți și orfani, mortalitatea lor nu este cu mult mai mare de cît cea a C.-lor legitimi. Caritatea privată vine în ajutorul comunelor și mulți din acești C. se adoptează.

[I. Felix.]

C. legitimi sînt cei născuți din părinți cari trăiesc în căsătorie validă; ei se împărtășesc de toate drepturile legale față de părinți, poartă numele familiar, rangul eventual, moștenesc după părinți. C. naturali sînt cei născuți din părinți cari nu trăiesc în căsătorie; aceștia poartă numele mamei lor, care în linia primă este îndatorată a și îngrijii de copilul ei; dar și tatălui natural îi incumbă această datorință, însă paternitatea trebuie constatată în modul recerut de lege. C. natural poate deveni legitim prin căsătoria ulterioară a părinților săi, dacă la timpul nașterii nu a fost impediment de căsătorie între părinți; astfel C. născuți din adulteriu nu se pot legitima nici prin căsătoria ulterioară a părinților.

Copilăria, vîrsta fragedă în care omul nu se bucură încă de toate drepturile cetățeanului. La Romani prima perioadă a copilăriei se numia *infantia*, adică timpul în care copilul nu putea încă vorbi; această perioadă dura până la șapte ani. În legislațiunea modernă C. are importanță în multe cazuri, în materie judiciară. (V. Minoritate, Emancipațiune, Adopțiune, Tutelă, etc.)

Copou, **căpdu**, (*Canis veneticus*), o rasă a speciei cănelui de casă, din fam. Canidelor, ord. Carnivorelor.

C. ardelean este o specialitate a acestei țări, admirat de toți vînătorii, cari cercetează această

țeară, unde vânătoarea se află în starea ei primitivă, atrăgătoare. C. ard., afară de munții înalți, de unde cerbul și capra altcum nu se pot scoate, nu corespund, pentru că sunt »nașprănici«, huiduesc vânatul și îl stirpesc. În ținuturile civilizate, pentru cruțarea vânatului folositor, în locul C.-lor mari se întrebuintează așa numiții: cotei sau boldei. C. ard. e de regulă de 60—65 cm. înalt, lungimea capului de 23—25 cm., culoarea e neagră, pe foale și picioare galbenă sau roșată.

[I. St. S.]

Copou, com. rur. în Rom., j. Iași, situată la nord de orașul Iași, formată din ținșorul C. și 7 căt. cu o suprafață de ca. 6925 hect. și 1678 loc. (Dicț. geogr. 1889); are 5 biserici și 2 școli. Ținșorul C., numit și Sărăriu, situat pe platoul dealului C., pe a cărui continuare sud. se află și orașul Iași, este reședința comunei.

Coppée, *François*, poet frc., n. 1842 la Paris. A interpretat tot ce inima omului are mai subtil și mai delicat. A publicat în 1866 prima sa colecțiune de poezii »le Reliquaire«; comedia într'un act »le Passant«, care îl făcu celebru, e plină de sentimentalism. A mai publicat, în sistemul romantic, drame în versuri (Severo Torelli, les Jacobites, Pour la Couronne). Specialitatea lui sunt însă acele poezii, cari descriu viața de toate zilele observată în cele mai neînsemnate detalii. Desmosteniții nașterii, ai averii, o întreagă lume de ființe suferinde și ignorate defilează aici într-o descriere originală și interesantă în supremul grad. C. a adoptat o versificațiune, ce se apropie mult de prosă. El este membru al Acad. frc. dela 1884. (Cf. Lescure, Fr. C., l'homme, la vie et l'oeuvre.)

Copernicus, (*Kopernik*, *Köpernick*), *Nicolaus*, întemeietorul astronomiei de astăzi, n. 19 Febr. 1473 în Thorn (Polonia), † 24 Maiu 1543. A studiat în patria sa, apoi în Italia. La 1497 a ajuns canonic în Frauenburg. Pe atunci în astronomie domina sistemul lui Ptolemaeus, după care pământul ar fi centrul, în jurul căruia se învârt toate corpurile ceresii. C. a resturnat sistemul lui Ptolemaeus, susținând că pământul împreună cu planetele se învârt în jurul soarelui, ca împrejurul unui centru fix, descriind cercuri excentrice. Sistemul său și-l-a depus în opul: »De revolutionibus orbium coelestium«, apărut după moartea sa.

Cöprili, v. Kuprili.

Coprine, numele vulgar al plantelor: Narcissus radiiflorus Salisb. și Narcissus poeticus L. (v. ac.)

Coprofage, (zool.) animale cari se nutresc cu baleza altor animale, cum sunt multe insecte, pesci, etc.

Coprofagia, mania de a mânca excremente; simptom de demență.

Coproliti și *osteoliti*, se numesc fecaliile animalelor fosile antediluviane, cari s'au petrificat în decursul veacurilor, și servesc astăzi la prepararea de îngrășăminte chimice: fosfate și suprafosfate.

Copșa, (magh. Kapus, germ. Kopisch), comune în Trs.: 1) *C. mare*, comună mare în cott. Târnava mare, 1137 loc. Germ. și Rom.; 2) *C. mică*, comună mică în cott. Târnava mare cu 828 loc. (1891) Magh. și Rom.; punct însemnat al liniei ferate Budapesta-Brașov, de aci se ramifică o linie la Sibiu; postă și telegraf.

Coptii, Egiptenii creștini, în număr de $\frac{1}{4}$ milion. Ei stau sub jurisdicțiunea unui patriarh și au mai mulți episcopi, protopopi, popi și diaconi. Clerul, afară de cel monahal, este în genere celibatar, dar puțin cult și moral. Bisericele sunt mici și misere, afară de cele din Cairo și Alexandria; tot așa de deplorabilă este situațiunea materială a clerului. Liturgia lor ține foarte mult și se aseamănă cu cea grecească. Înaintea botezului se face circumcisiunea, un obicei introdus de frica Arabilor musulmani. Ei miruesc și morții cu oleiu din candelă. Divorțul îl admit cu multă înlesnire. Postul este aproape același ca în ritul grecesc; tot astfel usează rugăciunea pentru decedați și venerațiunea icoanelor; în ziua bobotezei se sfințește Nilul. Toată religiozitatea lor e, ca în general în orient, exterioră, chiar superstițioasă. Ei nu se țin nici de biserica resăritului nici de cea a apusului, căci sunt monofisiți (v. ac.). Pe câtă vreme ortodoxismul nu a făcut nici o încercare spre a-i converti, biserica catolică, chiar și protestanții, au desfășurat destulă activitate în această privință. Aceștia din urmă n'au avut nici un succes, cu biserica Romei însă s'au unit vr'o 20 biserici cu 30 popi și mai multe mii de credincioși. (Cf. Silbernagl, Verfassung der Kirchen im Orient. Landshut, 1865, pag. 228 uu.)

Copula, (lat.) legătură; în gramat. vorba care leagă subiectul cu predicatul.

Copulațiune, (zool.) un mod de reproducțiune al protozoarilor. (v. Reproducțiunea.)

Copulațiune, în botanică unul din modurile de formare ale celulei-ou la plante. Pentru acesta se copulează, apoi se fusionează, ori două celule (dise *gamete*) imobile și identice, iar rezultatul e un *Zygospore* sau *Zygote*, ori, cele două celule identice sunt mobile, sau una e mobilă (*antherozoid*) (v. ac.) și alta imobilă (oosfera), dar ambele neasemenea, sau, în fine, ambele celule sunt imobile și neasemenea. (V. și Altoire.)

Copyholders, țărani în Anglia, cari n'au proprietate nelimitată asupra pământurilor lor (ca »freeholders«, cari sunt proprietarii liberi), ci trebuie să plătească o anumită taxă.

Coquelin, *Benoît Constant*, actor frc., n. 1841 în Boulogne-sur-Mer; și-a făcut studiile în conservatorul din Paris sub conducerea lui Régnier; dela 1863 angajat la Théâtre française. A scris: »L'art et le comédien«, (1880). — Fratele său *Alexandre C.*, de asemenea actor, n. 1848 în Boulogne-sur-Mer; dela 1868 cu puțină întrepreriu membru la Comédie française.

Coquilla, v. Molusce.

Coquimbo, (pron. cochimbo), provincie în Chile, 33,423 km². și 189,524 loc. (1891), bogată în minerale (mai ales aramă.) *Capitala C.* (La Serena), la gura râului C., are 17,230 loc.; port și reședință episcopescă.

Cor —, v. și *Chor* —.

Cor, (grec.) orig. loc îngrădit pentru danț, apoi însuși danțul, în deosebi cel acompaniat de cântări, în fine personalul, care executa acest danț. Aceste danțuri formau partea principală a festivităților dionisice și din C.-urile dithyrambice (v. ac.) s'a dezvoltat în Atena drama (v. ac.) antică. În musică se numește C. în general ori ce grup de voci cântând împreună o bucată musicală, care încă ia numele de C.

C. se deosebesce de bucățile așa făcute de »ansamblu« prin aceea, că pe când în acestea fiecare voce are partida ei, în C. fiecare partidă e executată de un număr mai mare sau mai mic de voci. Importanța mus. a C.-lui începe prin secl. IX. Huobald e unul din cei întâi autori, la cari se găesc primele urme ale polifoniei. Tot prin acest timp încep a se deosebi vocile nu numai în bărbătesci și femeiesci (sau copilăresci), dar și fiecare din acestea în grave și acute, stabilindu-se cele 4 categorii de voci, cari și azi formează scheletul C.-lui modern: *sopran*, *alt*, *tenor* și *bas*. C. sînt de deosebite specii, *bărbătesci*, *femeiesci*, *copilăresci*, după specia vocilor întrebuințate; când se întrebuințează voci și de unele și de altele, avem un C. *mixt*, care e forma cea mai completă și cea mai bogată în efecte. Numărul partidelor unui C. variază; astfel sînt C. în 2, 3 partide sau voci, pentru cele bărbătesci sau femeiesci; C. mixte sînt cele mai de multe ori în 4 voci, dar nu poate fi o regulă în această privință și au fost compozitori, cari au scris pentru 30, 40 și chiar un număr mai mare de partide. De multe ori numărul partidelor indicate în scris e cu mult mai mare decât cel ce e în realitate, prin aceea că unele partide nu fac decât dublează în unison sau octavă, în total sau ocașional, pe altele; se întîmplă câte odată și la C. scrise în 4 voci, că compozitorul le reduce ocașional la 3, la 2 sau chiar într'un puternic unison. Numele de C. se dă încă, în piano, grupului de coarde, în orgă grupului de tuburi, ce corespund la una și aceeași tastă a claviaturei, apoi unui complex de instrumente, din aceeași familie, avînd același timbru, dar construite în diapazoane diferite: un C. de tromboni, de saxofoni, etc. [T. C.]

Cor se numește și despărțemîntul intern mai înalt, situat între naia și sanctuarul sau altarul bisericeii, și care este un loc designat pentru clerul mai înalt și pentru cîntăreți. (Presbiteriu.)

C. de plugari, coruri compuse din țărani cu scopul de a cultiva musica bisericească și cea națională, întărind și înălțînd simțul religios și cel național în popor. C.-le de plugari romănesci și-au luat începutul lor avîntat în Banat; primul C. de acest fel este cel dela Chisetu, înființat încă la 1857 sub conducerea preotului de atunci al Chisetu, Trifu Șepețanu; acest C. la 1866 a început a fi instruit pe note; la 1874 s'a constituit în »reuniune« sub conducerea parochului de acum Lucian Șepețanu; de atunci C. a făcut progrese continue și a început a fi vestit în toate părțile pentru concertele, ce le-a dat în deosebitele timpuri și localități. C. dela Chisetu avu o influență binefăcătoare asupra întregului Banat și preste marginile aceluia. Membrii acestui C. deveniau învățătorii și instructorii altor C. și după exemplul dat dela Chisetu se înființară în mai multe alte com. bănățene și în timpul mai nou și în Trs. C. de plugari.

Corabația, pasere, v. Căcău. În botan. sinonim cu Albăstrița.

Corabia, (marină) bastiment de mare. Acest nume se aplică astăzi numai la vasele, cari navigă cu vele și merg pe mare. Pot fi construite de lemn sau de fier.

Corabia, com. urb. în Rom., j. Romanai, situată lângă Dunăre; 4162 loc., dintre cari 3757 Rom.,

iar restul de alte naționalități; strade regulate și bine construite; stațiune de cale ferată, birou telegrafo-postal, reședința subprefecturii plășii Balta-Oltu-de-jos, judecătoria de ocol, reședința unei companii de Dorobanți; are 3 biserici, 2 școli primare, 1 spital și 1 farmacie. C. se leagă cu Caracal, T.-Măgurele și Bechetu prin șosele bine întreținute și prin linia ferată C.-Piatra (Olt) cu alte localități ale țerii; ca port funcționează dela 1862; comerțul aici este foarte viu; prin mișcarea comercială a portului C. se reprezintă mai întreg comerțul j.-lui Romanai; totalul importului și exportului la C. e de peste 7 mil. lei. C., după poziția sa, e un orașel cu frumos viitor; în resboiul româno-ruso-turc (Aug. 1877) armata rom. pe aici trecu Dunărea, ca să meargă la Plevna. Cf. Dict. geogr. al j.-lui Romanai, de C. I. Locusteanu. București, 1889. [nt.]

Corăbăiasca, horă dansată de popor mai cu samă

Coraliiu.

în Moldova; probabil își are originea într'un dans al corăbierilor gălățeni.

Corac, pasere, v. Corb.

Coral, (musică) indică un raport cu corul; astfel: compozițiune corală, ansamblu coral, etc. Ca substantiv, (în Germania) se rapoartă la însuși cîntul bisericeii creștine occidentale (Choral-gesang). În special se dă însă numele de C. unor melodii scrise pe texte sacre, dar în limba poporului, nu în limba latină, limba oficială a bisericii catolice. Melodiile acestor C., cari apar odată cu reforma religioasă, au fost luate de mulți compozitori drept cînt dat (Cantus firmus) și au jucat astfel un mare rol în dezvoltarea muzicii în Germania. (S. e. »Eine feste Burg ist unser Gott«, de Luther, a fost utilizat și prelucrat de Bach, de Mendelssohn, de Meyerbeer, de Wagner.) În Germania există un mare număr de colecțiuni de C., unele dînd numai melodii cu un bas cîntat, altele dînd C. aranjate pentru 4 voci. [T. C.]

Coraliiu, *Coral*, *Mărgean*, animal marin, clasa Anthozoarilor (Corallia), tipul Coelenteratelor; are

aspectul unui arbore rămuros, (v. ilustr.), format din o parte centrală numită *polipier* sau axă *sclero-basită* constituită din carbonat de calciu și oxid de fier. Polipierul este partea C.-lui, care se utilizează în bijutării, și pe care țeranii la noi îl întrebuințează ca leac sub numele de sânge de nouă frați. Polipierul este acoperit cu o masă cărnoasă, numită *sarcosom*, care prezintă din distanță în distanță mici cavități. În interiorul cărora se află individele (polipii); ele au fiecare opt brațe crestate și albe, din care cauză erau odinioară considerate ca flori de C. Se pescuiesc din M. Mediterană și M. Roșie la adâncimi de 100—200 m. [Dr. N. Leon.]

Insule de Corale, aglomerații de căsuli de corale pe fundul mării, cari se ridică până la nivelul mării sau și peste acesta; se găsesc în general numai între gradul 28 de lățime nordică și sudică. *Bânci de C.* se alipesc direct de țărmuri, altele se află despărțite de țărm prin canale. *Atolle*, insule scunde de formă inelară, închid o parte a apei, o lagună. Insule și bănci de C. se află multe în Oceanul indic (Maledive) și în Oceanul Pacific.

Corale de sticlă sunt mărgelile în formă de picături, globulețe, etc.; se presează din baghete de sticlă moi. Adeseori au facete și servesc la împodobirea candelabrelor, etc.

Corallina, materie colorantă, v. Paeonina.

Corallinee, (botan.) alge floridee, cu aparat vegetativ foarte ramificat, sau cao coaje întinse la suprafața suportului; se aseamănă mult prin înfățișare cu mărgelanul sau coralul, de aci și numele lor. Sunt bogate în carbonat de calciu și trăiesc în apa mărilor din zona tropicală la adâncimi de 30—80 m., ori singure, sau asociate cu polipii coraligeni constructori de Recife madreporice, contribuind și ele la formarea acestora. Genuri mai principale: *Lithophyllum*, *Lithothamnium*, *Corallina*, etc. *C. officinalis* intră în produsul numit *Mușchiu de Corsica*.

Coram, (lat.) înaintea, în prezența cuiva; *C. populo*, în fața poporului.

Coran se numește colecțiunea surorilor lui Mahomed. El însuși a dictat surorile sale la diferite ocazii și la diferiți scriitori; de abia califul Abubekr adună pergamentele și papirele risipite, completând restul prin recitarea din memorie a bătrânilor. Mahomedanii credeau atunci, după spusesele profetului lor, că C. a existat din veci în Dumneșeu și a fost revelat de către arhanghelul Gavril. De aceea se iviră deodată o mulțime de comentarii și variante, cari însă au fost arse de Osman până la un singur exemplar, tipic pentru viitor. C. e compus din 114 sure sau capitule, când mai concise, când mai plate, adeseori foarte poetice. Religiuinea depusă în C. se numește Islamism (v. ac.) C. este anevoie de înțeles pentru acela, care nu cunoaștea perfect limba arabă și tradițiunea locală. Comentarele cele mai vestite sunt ale lui Beidhawi și Samachșari, traduse primul în nemțesce, celalalt în englezesce. (Lipsca, 1878, Calcutta, 1856.) Pentru cei cari nu cunosc limba și tradițiunile arabe, se recomandă traducerea și comentarul lui Maracci. Literatura arabă este foarte bogată în exegesa C., cuprinzând sute de opere analoage predicilor creștine, în cari interpretațiunea e rareori literară și raționalistă, ci mai totdeauna alegorică, superstițioasă

și cabalistică. (Cf. Hammer, Die Wissenschaften d. Orients. Leipzig, 1804, II, 576—620.)

Corasan, v. Chorasana.

Corasta, v. Colostrum.

Corato, oraș în provincia ital. Bari (Apulia), cu 30,428 loc. Fabric. de oleiu, piele, etc.

Coray, *Adamantis*, v. Korais.

Corb, 1) (*Corvus corax*), pasere din fam. Corvidelor, cu cioc puternic, curbat și comprimat de laturi, la basă garnisit cu peri aspri îndreptați înainte; preste tot penele sunt negre cu un lustru albastru; se nutrește cu mortăciuni, în lipsa acestora cu insecte, șoareci, broasce, chiar și cu grăunțe; petrece solitar prin munții stufoși și cuibărește pe arborii înalți, unde depune câte 4—5 ouă verzi cu pete mohorite. În captivitate se arată bun imitator, supus și șiret; se acomodează ori cărei climate. Lung. totală 65 cm., lung. arip. 44 cm., lung. coții 26 cm.

2) *C. albastru*, Dumbrăvanca, v. Căcău.

3) *C. de noapte*, (*Ardea nycticorax*), pasere bătărească din fam. Ardeidelor, la crescut și pe spate neagră, cu un lustru verdu; la grumazi și pe foale albă; aripile și basa coții albe; bătrânii la ceafă cu trei pene lungi albe; ciocul negru, la basă e galbeniu; picioarele galbene verzi; lung. totală 60 cm., lung. arip. 30 cm., lung. coții 11 cm. Din Aprilie până toamna târziu e comună pe lângă bălți, [V. B.]

Corb, (astron.) o mică constelațiune australă, vizibilă și la noi, cuprinsă între Hidra și Virginea. Are numai 9 stele vizibile cu ochiul liber, din cari 5 mai luminoase, 4 formând un mic trapez, pe una din laturile căruia este a cincea. Se pare că aceste stele și-au schimbat strălucirea în decursul secolilor.

Corbasca, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 8 căt. cu 2223 loc.

Corbeni sau **C.-Pământeni**, com. rur. în Rom., j. Argeș, formată din 6 sate, având 1880 loc. (Dicț. geogr. 1888), 5 biserici și 2 școli. Pe teritoriul comunei, la Căpățineni și Poenari (v. ac.), se găsesc însemnate ruine de cetăți vechi.

Corbi, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată pe ambele maluri ale râului Doamna; e formată din căt. C. și Sboghițesci, având o suprafață de 1690 hect. și 1553 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă mai ales cu oieritul; căt. C. numără singur 1433 loc., având 4 biserici, dintre cari una, scobită într-o stâncă, e foarte veche, și 1 școală mixtă.

Corbița, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 7 căt. cu 2005 loc.

Corbu, numire topografică în Rom., 1) *C.*, com. rur. în j. Olț, situată pe râul Vedea; se compune din 5 căt., având 1600 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. 2) *C.*, com. rur. în j. Râmnicul-Sărat, pe malul drept al Siretului, formată din 2 căt. cu 1540 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 1 biserică și 1 școală mixtă. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și comerțul. 3) *C.-lui*, *Piatra*, muete în j. Buzău, com. Cătina, culminând într-o frumoasă și înaltă stâncă; e bogat în substanțe minerale.

Corbulo, *Gnaeus Domitius*, general roman sub Claudiu și Nero; sub Tiberiu pretor, sub Caligula consul. Nero l-a trimis la 54 în Orient contra Parților, dela cari a recucerit Armenia;

acest succes a deșteptat gelosia împăratului, care l-a rechemat și condamnat la moarte (67).

Corcan, Corcodan, Ciurcă (v. ac.).

Corcesci, comună rurală și parohie cu moșie mănăstirească în Bucovina, cap. și j. Storogineț, cu 1339 loc., (1288 ort., 11 cat., 40 mos.); școală primară, cabinet de lectură »Luceafărul«.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Corcheș, Nicolae, supranumit »Drăguș«, pictor de profesiune, n. 1809 în Câmpeni, fost tribun în armata lui Iancu, a luat parte la mai multe lupte sângeroase în contra armatelor maghiare. Cea mai însemnată faptă de arme a lui C. a fost lupta dela »Fântânele«, în 6 Iul. 1849. În aceeași C. în fruntea a 123 vânători, 317 lănceri ajutați și de femeile din Mărișel, comandate de soția judeului, Palagia Roșu, toate călare și înarmate cu lănci, au nimicit armata magh. (Bocskay-csapat) 3000 la număr, comandată de renumitul Paul Vasváry. Cei mai mulți oficiali magh. împreună cu Vasváry, apoi 850 honveđi au căzut morți; arme, tunuri, cai, 100 boi, ș. a. au căzut în mâinile Moților. C. † 1885. A fost decorat cu crucea de aur pentru merite, și cu medalia de aur rus.

[I. S. Ș.]

Corchorus L., (botan.) gen de plante preponderant sufruticioase din fam. Tiliaceelor, trib. Tiliacee, ce se distinge de genuri înrudite prin petale galbene mici, staminele toate cu antere și capsula indecomun nudă siliquiformă. Speciele de C. sunt răspândite în toate ținuturile tropicale, cu deosebire însă ale emisferelor estice; ca mai remarcabile cităm: *C. olitorius* L., *C. capsularis* L. și unele înrudite, din cari se extrage textilul cunoscut sub numele de »iută«. [A.Pr.]

Corcitură, v. Bastard.

Corcoduș, (botan.) numirea vulgară a unei varietăți cultivate de *Prunus insititia* L. (v. ac.).

Corcyra, v. Corfu.

Cord, inimă (v. ac.). C., măsură de lemne de foc (stânjin) în Anglia (3'568 m³.) și America.

Corda, (ital.) coardă (v. ac.). *Una C.*, pe o coardă, expresiune întrebuințată în musica de piano indicând întrebuințarea pedalei stângi, care deplasând claviatura face ca ciocanașele să nu lovească decât pe o singură C. din grupul de trei, ce dau același sunet, ceea ce dă o slăbire a sonorității.

[T. C.]

Cordaites, Ung., numire pentru o serie de Conifere fosile caracteristice pentru carbonifer. Considerând structura lemnului, forma foilor ce variază între lanceolată și obovată uneori lobată (asemenător cu *Ginkgo*) și a florilor respect. fructelor (adese baciforme), C. aparține parte la tipul *Araucoroxylon*, așa dar înrudit cu tribul actual: *Araucarieae*, parte la *Cupressoxylon*, așa dar înrudit cu: *Podocarpeae* și *Taxaeae*.

Cordat, (botan.) organ scobit la basă și rotundit, iar spre vîrf ascuțit, semănând cu o inimă resturnată. *Cordiform*, se dice când e analog un organ cu forma inimei: embrionul de Ciulină, capsula de *Polygala vulgaris*. *Cordato-hastat*, când are formă și de inimă și de suliță (la frunze se observă forma aceasta). *Cordato-sagitat*, când forma e și de inimă și de săgeată (tot la frunze).

Cordău, (magh. *Kardó*), com. mică în Ung., cott. Bihor. În analele publ. apare pe la încep. secl. XIII. Are 107 case, cu 713 loc., (691 Rom.

gr.-cat.), cari au școală regulată. Teritoriul e de 3646 jug. cat., muntos, produce cereale; industrie de casă, pomărit, stupărit, comerț cu vite cornute, capre, oi și porci. Stațiunea căii ferate în loc.

Corday, Marie Aline Anne Charlotte, n. 1768, fca unui nobil în St. Saturin lângă Caen, a ucis 1793 pe Marat (v. ac.), fû ghilotinată 17 Iulie 1793. (Cf. Dubois, Charl. C., Par. 1838.) O tragedie a lui Ponsard (1850) se ocupă cu soarta ei.

Cordea, cordică, panglică sau tenie, vierme lat cestoid, trăiește parazit în intestine la om (v. Cestoda).

Cordeliers, (franc.) numele unor călugări franciscani în Franța; pe timpul revoluțiunii mari se numiau C. membrii unui club politic radical, cari își țineau convenirile în un' claustru din Paris al franciscanilor.

Cordia L., (botan.) gen din fam. Boragineelor, trib. Cordiacee, cu vr'o 180 specii, răspândite în regiunile calde ale globului, mai numeroase însă în America. Acest gen cuprinde frumosi arbori sau arbuști totdeauna verzi, ce se cultivă în florării calde sau temperate. [Z. C. P.]

Cordial, din inimă, sincer, intim. C. se numește și un licor de stomac.

Cordierit, (*dicroit, jolit*), mineral, silicat aluminos de magneziu, cristalizează în sistemul rhombic. C. se găsește în gneiss, granit și ca product de contact în unele roce eruptive moderne. El e foarte supus la alterațiuni diverse; varietăți alterate: *aspirolit, chlorofilit, bonsdorfit, preesolit, peplolit, huronit, esmarkit, pinit, fahlunit, gigantolit, iberit, oosit, weissit, groppit*. Cristalele albastre transparente sunt întrebuințate în bijuterie. Ele se găsesc în gneiss la Arendal, Kragerô, Tvedestrand, în granit la Haddam (Connecticut) și în aluviuni cu alte pietri scumpe în Ceylon și la Minas novas (Brazilia). Gneiss cu C. e foarte dezvoltat la munții Cocora, Balota și Ursu (munții Lotrului).

Cordillerii sau *Andii*, în înțeles mai larg principalul șir de munți în America; se întinde dealungul țărmului vestic al continentului în lungime de peste 15,000 km., constau mai ales din câte 2—3 șiruri paralele, cu văi mari longitudinale sau formând platouri, cu coaste prețipite spre vest și cu lungi ramificații spre est. După Himalaja C. sînt cei mai înalți munți de pe pămînt, cu vulcanii cei mai uriași, și bogati în minerale (aur, argint, etc.) — În înțeles mai strîns sub C. se înțeleg *C.-le sud-americeane* (Cordilleras de los Andes), cari se întind dela cap Froward spre nord până la Marea Caribică în lungime de 6700 km. cu înălțime mijlocie de 3700 m. și cu 56 vulcani, dintre cari 26 în activitate; se subîmpart în: *C. Patagoniei*, cu înălțime mijlocie de 1000 m. (Mucchinmavida 2438 m.); *C. de Chile*, înălțime mijl. de 3500 m. (Aconcagua 6970 m.); aceste două părți ale C.-lor constau din câte un singur șir de munți; *C. din Peru și Bolivia*, cari la platoul Potosi (4000 m.) se despart în 2 șiruri de 4400—4700 m. înalte, închiștînd între ele platoul dela Peru; în aceste C. se află piscurile: Sorata 6550 m., Illimani 6410 m. și vulcanul activ Sahama 6415 m.; *C. dela Quito*, dela Loja (4° lat. sud.) se despart în 2 șiruri, încercîndu-și platoul dela Quito 2750 m., înălțime mijlocie 3500 m. (Chimborazo 6254 m., Cotopaxi 5960 m.); *C. Columbiei* dela Los Pastos

(1° lat. sud.) se desfac în 3 șiruri despărțite de văile: Cauca și riul Magdalenei; (Tolima 5584 m.)

Cordite, numirea unui praf de pușcă, cu puțin fum, introdus în Engiltera; compoziția chimică se aseamănă cu cea a prafului lui Nobel. E de culoare brună și are forma unor fire lungi.

Cordoba, v. Cordova.

Cordofan, ținut în partea estică a Africei, spre vest dela Nilul alb; 108,281 km², 280,000 loc. Capitala El-Obeid. 1820—83 sub dominațiune egipteană; 1883 de aci a pornit resoala lui Mahdi, care întemeie un imperiu nou și contra căruia se luptă Englezii, luându-i în Sept. 1898 orașul Omdurman.

Cordon, pantlică lată care ține decorația la clasele înalte de ordine. — La festivități și la tot felul de aglomerare de public prin orașe, se trage un C. prin poliști, gendarmi, ori miliție, cu scop de a menține ordinea publică. Se mai înțelege sub C. o linie de posturi pentru paza frontierei sau izolarea unei localități ori a unui teritor. În resboaiile moderne nu se mai întrebuințează sistemul de C. de cetăți.

Cordon sanitar, șiruri de soldați așezați în mică depărtare unul de altul în tot lungul frontierei unei țeri, pentru a opri invasiunea din altă țeară a oamenilor bolnavi sau a animalelor bolnave de un morb infecțios; sau împrejmuirea cu sentinele a unei comune infectate, pentru a opri înșirarea din acea comună a oamenilor bolnavi de boală epidemică, ori a vitelor bolnave de boală epizootică.

Cordonul, *C. albastru* (*Catocala fraxini*), un fluture din fam. Noctuidelor, ord. Lepidopterelor. Seamănă cu *C. roșu*, este însă mai mare. Aripile dinderept au pe mijloc o dungă lată albastră. Larvele trăiesc pe felurite plante, mai ales pe plop, mai rar pe frasin. *C. roșu* (*Catocala nupta*), un fluture din fam. Noctuidelor, ord. Lepidopterelor. Aripile au marginea dîntată. Aripile dinainte cenușii cu dungi brune, cele dinderept roșii, cu dungi negre. Lățimea 74—79 mm. Larvele trăiesc pe plop și sălcii, în Maiu și Junie.

Cordova, (*Cordoba*), 1) *C. provincie spaniolă* în Andalusia; 13,727 km², cu 420,728 loc. (1887), ținut roditor, în partea nordică și sudică muntos; bogat în cărbuni de piatră. Capitala C., situată lângă riul Guadalquivir, are 55,614 loc., catedrală frumoasă (odinioară moschee renumită). C. a fost rezidența unui episcop gotic, la 711 fu cucerită de Tarik și în timpul Maurilor deveni cel mai însemnat oraș al Spaniei; 755—1031 rezidența unui chalifat; timpul înfloririi l-a avut sub domnirea lui Abdur Rahmân III, El Hakem II și Almansor, când avea un milion loc. Dela 1326 sub domnie spaniolă. 2) *C. provincie a republicii argentine* (America), cu 174,767 km², și 380,000 loc.; mare economie de vite. Capitala C., lângă riul Primero, are 66,247 loc. (1887); rezidență episcopescă, universitate, observatoriu astronomic. Orașul C. a fost fundat la 1573. 3) *C. oraș* în statul mexican Veracruz, cu 11,302 loc.

Cordova, *Gonsalvo Hernandez de*, general spaniol, numit »Marele Căpitan», n. 1443 în Montilla lângă Cordoba. 1495 ocupă Neapolea și 1503 alungă de aci pe Francezii; până 1506 vice-rege al posesiunilor spaniole în Italia inf. † 1515. (Cf. Duponcet, Histoire de Gonsalvo de C., 1714.)

Cordovan, sau *Corduan*, o piele de lux, preparată din piei de capră și de țap cu încrețituri și nelucie. Servește în diferite culori la pantofărie, lucrări de legătorie și galanterie.

Cordylina Comm., (botan.) gen din fam. Liliaceelor, trib. Dracaeneae, cu vr'o 10 specii originare din Indiile orientale, din arhipelagul Malayan, din Australia, din Noua Zelandă și din insulele Oceanului Pacific, o specie crește și în Brasilia. C. sînt plante cu portul de Palmier, ce se cultivă în florării calde sau temperate.

Corea, (chinez. *Ciaosian*), peninsula în Asia estică, între Marea Iaponeză și Marea galbenă, regat independent; 218,650 km², cu 8.230,000 loc. Locuitorii sînt înrudiți mai mult cu Iaponezii decât cu Chinezii; ei aparțin religiei lui Buddha și a lui Confucius; se ocupă cu agricultura și economia de vite; industrie de mătase, hârtie, porțelan, eventaie, etc. Dela 1876 trei porturi ale C.-ei sînt deschise comerțului străin. Import (1894) în valoare de 14.345,644 fl., export 5.685,588 fl. În cele 3 porturi au intrat 727 năi, au eșit 568. Capitala Sôul e legată prin linii telegrafice cu toate capitalele provinciale, cu China și cu Iaponia, precum și cu porturile convenționale. Un drum de fier dela capitală spre portul Ninsen (Chemulpo) e în construcție. Veniturile statului preste 18 milioane fl. — 1894 se făcu o resoală, pentru a cărei suprimare regele Lihui ceru ajutor dela China; Iaponezii jalusi trimiseră și ei trupe în C. și siliră pe Chinezii să recunoască independența C.-ei.

Corecțiune, 1) corectitate, calitatea lucrului corect; 2) lucrarea de a corecta, de a îndrepta; 3) pedeapsă cu scop de a îndrepta. *Casă de corecțiune*, unde se închid copii stricați din ordinul părinților, ori în puterea unei sentențe judecătorești.

Corecțiunea sau pedeapsa corecțională este pedeapsa ce pronunță (în Rom.) legea penală pentru represiunea delictelor propriu zise, a unor crime scuse în casurile determinate de lege, și chiar a contravențiunilor, când legea pronunță expres închisoarea. C. sau dreptul de C. înseamnă în Codul civil rom. acel atribut al puterii părintești, care aparține tatălui în timpul căsătoriei și când nu este pus în neputință de a-și exercita atribuțiunile și drepturile sale, și mamei, după moartea sau neputința de a exercita a tatălui, atribut în virtutea căruia tatăl sau mama au dreptul să ceară și să obțină închiderea, pe un timp determinat, a copilului afară din casa părintească. C. sau pedeapsa corecțională constituie dar o pedeapsă prescrisă de legea penală pentru reprimarea unui delict, pe când dreptul de C. n'are nici un caracter penal propriu zis, ci un mijloc de educațiune, în casuri grave, când natura copilului este prea determinată și rău determinată.

Corecțiune barometrică. Înălțimile barometrice cetite pe instrument cu metodele de precisiune sînt supuse unor corecțiuni. C. principale sînt cele ce se referă la temperatura aerului și la accelerațiunea gravitațiunii și sînt în totdeauna sensibile. C. celelalte se numesc secundare și sînt referitoare la capilaritate, la presiunea aerului în camera barometrică, la tensiunea vapoarelor mercuriale, la presiunea mercuriului și la forțele electrice. Aceste C. secundare se omit în general, fiind insensibile.

Corectura, îndreptarea unei erori; în tipografie îndreptarea greşelilor ce se află în un text cules. C. se face prin semne convenţionale, explicate în formularele de pe pag. 7, 8 şi 9.

Coregent, persoana care are parte legală la domnie împreună cu monarchul, astfel că domnesc efectiv pe lângă monarch, pe când regentul (v. ac.) domnesce singur în casuri când monarchul e lipsit de posibilitatea de a-şi executa dreptul de domnie (prin minoritate, demenţie, ş. a. cauze). Uneori coregenţa e prescrisă prin constituţiunea ţerii, ca s. e. la instituţiunea consulilor la Romani. În timpul mai nou Maria Teresia după moartea soţului său numi C. pe fiul său Iosif (II), aceasta făcând mai mult numai o acordare de titlu, decât o împărţire a domniei.

Coregonus Art., gen de peşte din fam. Salmonidelor; se deosebesce de păstravi prin gura mică fără dinţi şi prin colorarea simplă fără pete. Se găseşte în apele zonei moderate şi reci şi sunt preţuiţi pentru carnea lor. Mai cunoscute sunt speciile: *C. oxirrhynechus* L., *C. maraena* Bl. şi *C. fera* Iurine.

Coreişiti, trib arabic, din care se trag şi Mohamed. C. câştigând

supremaţia în Meca, ca păzitori preste Caaba, sanctuariul central al Arabilor, au ajuns la supremaţie preste celelalte triburi şi dialectul lor a devenit limba literară la Arabi.

Corelaţiune, relaţiune reciprocă între două lucruri (v. relativ). În *biologia vegetală* se numeşte C. legătura strinsă ce este între conformaţiunea plantei şi modul ei de traiu.

Corelli, *Arcangelo*, violinist şi compozitor ital., n. 14 Febr. 1657 în Fusignano lângă Imola, † 18 Ian. 1713 la Roma. Elev al lui Simonelli pentru compoziţie şi al lui G. B. Bassani pentru violină, a avut elevi pe Geminiani, Locatelli şi Sommis. A scris 48 de sonate pentru 2 violine şi orgă sau violoncel, 12 concerturi grossi pentru 2 violine şi cello obligati şi 2 violine, violă şi bas acompaniatori, şi altele, şi prin compoziţiunile

sale a contribuit la fundarea stilului muzicii instrumentale moderne. O ediţiune a operelor lui complete a fost revădută de Chrysander şi loachim şi dată la lumină de Augener din Londra.

[T. C.]

Coremorphosis, (grec.) formarea artificială a pupilei prin operaţie. V. şi Iridectomia.

Corentyne, riu litoral între Guayana engl. şi între cea olandeză.

Coreodes, familie de stelniţe, cari se hrănesc cu alte insecte, pe cari le prind în iarbă şi pe tufe.

Coreopsis L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Compositelor, trib. Helianthoideae, cu

capitole lungpedunculate dubluinvolute, eterogame, receptacol paleaceu şi achene comprese, respândit în vr'o 55 specii prin America boreală şi australă, Africa tropicală şi pe insulele Sandwich. Din cauza florilor radiate galbene în antiteasă cu cele interne de culoare întuneată, se cultivă la noi ca plante decorative rustice, s. e. *C. coronata* Hook., *C. Drummondii* Torr. et Gray, *C. lanceolata* L., *C. tinctoria* Nutt., *C. verticillata* L. ş. a.

[A. Pr.]

Coresi, G., diaconul, cel mai vechiu traducător şi tipăritor de cărţi

româneşti, al cărui nume ni-e cunoscut. Despre viaţa şi activitatea lui C. se ştie numai atât, că familia lui s'a tras din insula Chio şi că s'a stabilit în România cam în partea a doua a secl. XV. Diaconul C. dela 1560 ia parte activă la mişcările liter. şi la naţionalizarea bisericească a Românilor din Ardeal, deşi era diacon în Tîrgovişte. El a stat în strinsă legătură cu conducătorii reformaţiunii bisericeşti a Saşilor din Braşov. Tipări: 1) *Evangheliar românesc*, Braşov, 1561; «cu zisa jupânului Haneşă Bégnér, scris-am eu diiacon Coresi ot Trăgovişte şi Tudor diiacon» Reimprimat de arhiereul Dr. Gerasim Timuş Piteşteanu, cu o prefaţă de Constantin Erbiceanu. Bucureşti, 1889. 2) *Evangheliar slavonesc*, Braşov, 1562; din porunca aceluiaşi Iohannes Benkner şi cu acelaşi colaborator. 3)

1 é

Int

ere

[a] [e]

1/2 na

+ 2 1/2

1/2

1/2 1/2

7 c

1/3 1/2

1/3 1/2

1/2 1/2

1 du

1/2

1/2 1/2

1/2 1/2

O literă greşită, dintr'un ore-care cuvint, se şterge cu pîna şi se însemnă la marginea colónel, litera, care trebuie să înlocuiască pe cea greşită. Dacă sunt două sau trei litere greşite într'un cuvint, se şterg amîndouă sau toate trei prin dungi şi se însemnă la margine literile adevărate, cari trebuie să înlocuiască pe cele greşite. Dacă grăsim o literă care este de altă familie de caractere, o ştergem şi o însemnăm prin semnul arătat la margine. Fiind într'o frază un/ sau mai multe litere sau cuvinte întregi mai mult se însemnă la 1/2 margine semnul „deleatur“ (a suprima).

Dacă într'un rînd sunt mai multe litere greşite, atunci se fac diferte semne pentru scoterea corecturei.

Fiind într'o frază litere întorfe, se face semnul întorcerei, la margine, care se face în diferite moduri.

Lipînd o literă într'un cuvint se şterge litera dinaintea sau după litera care lipseşte din aceeaşi sîmbă şi se însemnă amîndouă la margine.

Dacă se lasă un/afară se face semnul

Corectura (Explicarea semnelor, D).

Apostol românesc. Braşov, 1563. 4) Tălcu-
evangheliilor şi Molitvenic românesc,
Braşov, 1564; carte pierdută acum, dar cunos-
cută de Cipariu, care dă fragmente în »Analecte«.
5) Psaltire românească, 1568; cunoscută numai
de G. Seulescu, şi prin urmare trebuie să ne în-
doim de existenţa ei. 6) Sbornic slavonesc
(Mineiu de praznice), 1568; avem numai vol. II
al acestei opere publicate din porunca lui Ale-
xandru Voevod, domnul Munteniei. 7) Psal-
tirea românească, Braşov, 1570. 8) Octoih sla-
vonesc, 2 vol.

1574, 1575;
din porunca
lui Alexandru
Voevod.

9) Psaltire
slavo-româ-
nească, 1577;
considerată
mult timp ca
cea mai veche
tipăritură ro-
mânească.

Textul slavon
nu e despărţit
de cel româ-
nesc, ci se con-
tinuă verset
cu verset din
amândouă
limbile, fără
alt semn de
deosebire de-
cât câte un
punct. Carte
reimprimată
de B. Petri-
ceiuc-Hasdeu,
Bucureşti

1881 şi însoţită
de un studiu
bibliografic şi
un glosar com-
parativ. 10)

Psaltire
slavonă, 1577;
din porunca
lui Alexandru
şi Mihnea,
domnii Mun-
teniei. 11)
Triod slavo-
nesc, 1578; din
porunca ace-
lorăşi domni.

12) Evangheliar slavonesc, 1579; în colabo-
rare cu Mănăilă, este a doua ediţie a Evan-
gheliarului din 1562. 13) Sbornic slavonesc,
Sas Sebeş, 1580; din porunca mitropolitului Ar-
dealului Ghenadie. 14) Evanghelie cu în-
văţătură. Braşov, 1580; după însărcinarea lui
»jupânul Hrajlă Lucaci (Lucas Hirscher) ju-
deţul Braşovului şi a totu ţinutului Brăşeei«.
15) Evangheliar slavonesc, 1583; tipărit de
(Coresi) şi Mănăilă. Cărţile fără indicarea lo-
cului, între cari şi cea de sub nr. 9, nu se
scie unde au fost tipărite; după toate proba-
bilităţile într-o mănăstire din Muntenia. Cf. ex-

celenta Bibliografia românească veche de Ioan
Bianu şi Nerva Hodoş, fasc. I (1508—88). Bu-
cureşti, 1898.

Correspondent, ce este în raport cu altea; persoana cu care stăm în legătură de afaceri (client), ori în schimb de scrisori; raportorul unei foi.

Correspondenţa, raport de afaceri, mai ales schimb de scrisori: *C. comercială*, schimb de scrisori în afaceri comerciale. (Cf. I. C. Panţu, Curs de C. com. Braşov, 1897.) C. se mai nu-

mesc şi organe
publicistice de
partid ori de
informaţiune,
de regulă lito-
grafate, cari
nu sînt desti-
nate dea-
dreptul pentru
publicul mare,
ci numai pen-
tru redacţiu-
nile ziarelor,
pentru orga-
nele şi mem-
brii partidului,
etc. *Cartă de*
C., = *Cartă*
postală.

Corfu, (în an-
tichitate *Kor-
kyra* sau *Cor-
cyra*, »teara
Phaeakilor«),
cea mai mare
şi mai nordică
între insulele
ionice la întra-
rea în Marea
Adriatică, are
suprafaţă de
712 km². şi
84.492 loc.
(1889). Insula
e muntoasă
(până la 914 m.
înălţime), în
partea nor-
dică pământul
e foarte pro-
ductiv. Pro-
ducte: oleiu,
vin, smochine,
fructe sudice.
— *Nomarchia*

grecă C. are suprafaţă de 1092 km². şi 114.535 loc.
— *Capitala C.* e situată lângă ţermul estic al
insulei şi are 19.025 loc. (1889), port bun; in-
dustrie puţină, comerţ viu; residenţa unui
arhiepiscop grec şi a unui episcop catolic.

Cori —, v. şi *Cory* —.

Coriace, (botan.) se dice de un organ sau o parte
a plantei, ce se aseamănă în tărie cu o bucată
de piele uscată şi resistentă; s. e. frunzele de Me-
rişor, *Buxus* (Cimişir), etc.; învelișele fructelor;
aparatură vegetativ (thalul) al unor Licheni, etc.

Coriandrum L., (botan.) mic gen din fam.
Umbelliferelor, trib. *Caucalineelor*, cu 2 specii

unde se adaugă cuvîntul, şi se scrie la
margine. Dacă se lasă mai multe cuvinte
afară, acestea / pagineli. Lipsind mai multe
frase, atunci unde s'a lăsat afară se face
un semn şi se scrie la marginea colonei,
iar în manuscris se însemnă partea lăsată
afară, cu roşu sau cu albastru.

Dacă într'un manuscris rău scris nu se
poate ceti unul sau mai unul cuvinte se *Intors*
cuvîntul nedescifrabil, sau se pune *Historie*
cu floră literel în jos sau se lasă + su + *Loc*
ficient pentru intercalare.

Rîndurile / unde / albitura / dintre / cuvinte *|||||*
nu / este / egală / se / însemnă / ca / la / margine.

Litere cari for / mază un cu / vînt sau *LE*
două cuvinte / fără albitură / între ele se in- *KLX*
semnăză prin semnele aci arătate.

Cuvintele / prea / larg / rîrite / se / in-
semnă / cu / aceste / semne. *C*

Făcîndu-se o stare unde nu trebuie, sem-
nul de mai jos indică a se continua fără
stare (alineat).

Literile / blocate / în / loc / de / albitură, spaţiul
sau spiţuri se înlătură prin semnul de *# #*
galbeni. Liniile ridicate în sus se însemnă
tot prin acel semn.

Litere cădute la margine, sau rîndurile
strimbe se însemnă prin linii paralele.

Când voim ca un cuvînt să fie rîrit, il

Se vor însemna în josul

Corectura (Explicarea semnelor, II).

de plante erbacee rustice, anuale, originare din Orient. *C. sativum* L. se cultivă prin grădini pentru semințele sale cu un miros aromatic, cari se întrebuințează ca condiment sau pentru preparățiunea diverselor licheruri. Se samănă în rânduri câte 20—30 klgr. la ha., se sapă cu sapă mică încă de 2 ori pentru a-l curăți de buruiană și se seacă. Producțiunea este de 17 până 20 hl. la ha.

Coriaria L., (botan.) unicul gen din familia

Coriarielor, cuprinde vr'o 3 sau 5 specii de arbuști ornamentali, originari din Europa meridională, din nordul Africei, din Iaponia, din Himalaja, din Noua-Zelandă și din Anzi. *C. myrtifolia* L. este singura specie rustică, celelalte sunt plante de florării reci.

Coriariaceae, (botan.) mică familie de plante dicotyledonate, ce cuprinde numai genul *Coriaria* L. (v. ac.).

Coribanții, după mitologia grec. au fost preoții ținei Chibele sau Rhea. Adeseori se confundă cu Cabirii și Cureții și se identifică cu Gallii, preoți la Romani. C. se dic 9 fii ai lui Apollo, născuți dela o nimfă. Unii îi țin demoni patriotici de pe insula Samothrake.

Coribnița, odinioară schit mănăstiresc în Bucovina, pe una din moșiile familiei Tăutul (Cuciunul-Mic, Lehucenii, ?), fundat nu se știe când de un călugăr cu numele Silvestru. Era foarte săracuț, posedea numai patru fâlci de loc și era în părăsire pe la 1782. (Cf. Is. Onciul, Fondul religios greco-oriental al Bucovinei. Cernăuț 1891, pag. 56, § 18.)

Coridor, un pasagiu de comunicație dealungul unei serii de camere.

Corifeu, în tragedia grec. conducătorul corului; fig.: om însemnat, fruntaș, căpetenie, (în știință: talent).

Corindon, mineral, oxid de aluminiu, cristallizează în romboedri. C. ocupă locul 9 în scara de duritate; nu e sgăriat decât de diamant. Culoarea sa variază dela galben, roșu la verde, albastru, brun; rare-ori e incolor. Varietățile transparente sunt foarte căutate și constituie pietri scumpe, a căror valoare poate să întrecă cea

a diamantului. **Rubinelul** e varietatea roșie, culoarea **safirului** variază dela incolor la albastru, a **aquamarinului** orient. dela verde albastru la albastru-verde; **sma-randorient.**: verde, **crisolit orient.**: verde galbuie, **topaz orient.**: galben, **hiacint orient.**: roșu auriu, **ametist orient.**: violet. Cristale de C. se întâlnesc în granulate, unele șisturi cristaline, dolomite, calcaruri cristaline, etc. Varietățile nobile se exploatează din aluviuni diamantifere sau aurifere în Birma, Ceylon, India, în N.-S.-Wales și Victoria în Australia, și din emeri dela

Lucas Corundum Nime N. Car. Varietăți brune, cenușii sau albastre și netransparente ale C.-lui sunt în general amestecate cu oligist și magnetit; ele formează emeri. Giseminte mai bogate de emeri sunt pe Naxos, Gumuch-Dagh aproape de Ephesus și în împrejurimile orașului Chester (Massachusetts). C. amestecat cu apă servește a cisela piatra, amestecat cu oleiu pentru ciselarea metalelor.

Corint (*Korinthos*), în antichitate oraș renumit în Grecia, situat pe istmul de C., cu o cetățuie, Akrokorinthos, și 3 porturi. Locuitorii se distingeau prin spirit inventiv, gust și cultivarea

capitalitate
= capitale
- aldine!

bun

albitura egală

Estare (latinea)

[la mijloc]

însemnăm ~~semnele~~, iar voind a' l' desrări întrebuințăm ~~semnele~~ semne. Cuvintele pe cari voim să le spaționăm (rărim) se însemnă cu o linie tremurată, cuvintele pe cari voim a fi cu cursive se substrag cu o linie, capitalutele cu două linii iar ver-zale din acelaș corp, cu trei linii. Cuvintele de o importanță mai mare se fac cu aldine sau cu litere compacte.

Intr'o compoziție rărită cu linii, fiind într'un loc o linie mai mult, se însemnă prin semnul arătat aci, iar dacă între două rinduri va fi o linie mai puțin se face semnul următor.

Dacă din greșală, unul sau mai multe cuvinte, cari nu trebuiesc ~~stare~~ se însemnă cu puncte, indicând acestea, că compoziția rămâne cum a fost.

Pașagele / culese / prea / strins / și / albitura fiind / neegală / vor trebui remaniată / (pre-rupte) / pentru / că / compoziția / are / în / casul acesta un aspect urit de tot.

La pusul în pagini compozițiunile unei 1 și din greșală se amestecă rindurile, în 3 la margine rindurile după cum ar trebui 2 casul acesta este mai bine a numerota 4 ele să urmeze. Prin semnul acesta se însemnă când voim a începe cu rind nou (cu stare). Dacă voim a da unui cuvint o importanță mai mare îl punem la mijloc un rind singur.

Corectura (Explicarea semnelor, III).

artelor. În C. era renumitul templu al lui Apollon, al Afroditei, Artemis, etc. C. a fost centrul vieții comerciale între Grecia, Asia mică și Italia, și a avut numeroase colonii. C. a fost întemeiat la 1350 a. Chr., 1074 ocupat de Dorieni, 657—585 a stat sub tiranii Kypselos și Periandros, având ținută în totdeauna ostilă Atenei. *Resboiul corintic* (394—387) nimici hegemonia Spartei în Grecia. După alungarea Macedonienilor (243) C. aparținut alianței achaice, 146 fu dărâmat de Romani, 46 Cesar îl rezidi. În C. se formă curând o comunitate creștină, căreia adresă apostolul Pavel epistola sa către corinteni. — C. de azi, rezidit după cutremurul de pământ din 1885 cu 5 km. mai spre nord, are 4124 loc., residență episcopescă. În depărtare de 2-5 km. de C. se termină canalul, care taie istmul de C.; aici s'a întemeiat un nou oraș: Isthmia.

Corinthic, stilul, al patrulea și cel mai elegant dintre ordinele de arhitectură, în care capitellul este împodobit cu două rânduri de frunze de acantă. (v. Columna.)

Coriolanus, *Gnaeus Marcius*, persoană imaginată în istoria legendară a Romei. De tânăr ar fi luat parte la cuprinderea orașului Corioli, de unde cognomen ex virtute Coriolanus, dar respins dela consulat, s'ar fi întors atunci contra plebeilor și ar fi susținut, să nu li-se împartă grâu într'un timp de secetă. Mai mult, ar fi cerut desființarea tribunatului, pentru care fapt fiind dat în judecată de tribuni și condamnat, ar fi fugit la o cetate a Volscilor, de unde s'ar fi întors contra Romei în capul unei armate, distrugând holdele plebeilor. O solie de senatori ar fi respins-o, pe alta de preoți și auguri de asemenea, vădând însă o solie de femei în cap cu soția sa Volumnia și mama sa Veturia, căreia i-se atribue cuvinte elocvente și patriotice, C. ar fi exclamat »Mamă, ai salvat Roma, dar ai pierdut pe fiul tău«, apoi s'ar fi retras la Volsci, unde după o legendă ar fi fost ucis, după alta ar fi trăit până la adânci bătrânețe. iar Romanii au înălțat un templu Fortunei femeiești pe locul, unde s'a întâmplat întâlnirea, cu Veturia preoteasă. Viața lui în Plutarch. Shakespeare a scris cu acest nume o dramă, în care C. este tip de noblete, singurul caracter nobil de bărbat în teatrul lui Shakespeare. [I. S. F.]

Corița (*Gorcea*), oraș comercial în vilaietul turcesc Monastir, pe platoul de lângă izvorul riului Devol, 8000 loc. Greci, Slavi și Albanezi; gimnasiu grecesc.

Coriu (*Corium*) se numește pielea, care acoperă corpul diferitelor animale. Unii autori consideră cuvântul C. ca sinonim cu derm, stratul principal al pielei care este acoperit de epiderm. (v. Pielea.)

Corixa, sau *Corisa*, insect hemipter, heteropter, trăiește în lacurile din Mexic; ouele recoltate și uscate de indigeni sunt întrebuințate de ei ca condiment.

Cork, comitat în provincia irlandeză Munster, 7485 km². cu 436,641 loc. (1891). *Capitala* C. pe o insulă a râului Lee, dinsus de intrarea în baia de C., cu 75,070 loc. Universitate (Queen's College); șantier și export de unt, vite, păstramă, mărfuri de fier; import de cereale, vin, zahăr, lemne; valoarea importului: în 1890 25-7 mil. marce; tot la a. 1890 au intrat în port 2666

corăbii de 674,020 tone. Portul principal din C. (mai ales pentru năi de resboiu) este Queenstown. (v. ac.)

Corlățelu, (*Găinușa de apă*, *Găinușa*, — *Gallinula chloropus*), pasere bătăreață diu fam. Gallinulidelor, maslinie-închisă pe spate; capul grumazii și foalele surii; cu o pată golașă roșie pe frunte; ciocul la basă roșu și galben la vîrf; picioarele verzi cu un inel roșu preste călcăiu. Lung. totală: 31 cm.; lung. arip. 20 cm.; lung. cozii 6 cm. Petrece prin bălți stuhoase, înnoată și se cufundă ușor în apă; se nutrește cu animale mici de apă, uneori și cu plante de apă și semênța lor; femeiușa depune câte 5—11 oue verzi cu roșu pătate. E pasere migratoare, pe la noi sosese în luna lui Martie și stă până în Octobrie. [V. B.]

Corlățelu, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, cu 1220 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are o biserică și o școală; aici se fac trei bălciuri anuale.

Corlătescu, familie boierească română. *Vasile C.*, boier în Moldova în secl. XVII. La 1635 vel cămăraș.

Corm, (botan.) se ăice corpului unei plante, diferențiat într'o tulpină (axă) și în frunze (apendice), cum sînt toate vegetalele dela Mușchi înainte, și dintre Hepatice cele frunzoase.

Cormana, numită uneori și *corman*, este partea aceea a plugului, care primește brasa tăiată de fierul lung și lat, o învîrtește și restoarnă. C. se fixează de birsă și de coarne; uneori ea este împreunată cu birsa și plasul, și atunci poartă numirea de *trupiță*. C. poate fi de lemn, ori de metal: fier bătut, oțel, alamă, fontă tare, etc. După forma sa C. este foarte variată, dreaptă, concavă, convexă ori concav-convexă. De lungimea ei depinde învîrtețea și resturnarea mai mult sau mai puțin completă a brasdei, iar de îmbinarea exactă a ei cu celelalte părți ale plugului, depinde ușurința, cu care funcționează plugul și cantitatea de muncă săvîrșită.

Cormcela sau *Kormcezia kniga* (carte cărmuitoare), codice de canoane, rusesc, (coresp. Liber juris canonic și Nomocanon), este la popoarele slave ortodoxe ca și Pravila la Români. C. a început a se tipări sub Iosif, patr. rusesc, la 1649, și s'a terminat sub Nicon, succesorul lui Iosif, la 1653. Apoi s'a retipărit în Moscva la 1787, 1804 și 1816. Acest codice e compus din vechile colecțiuni grecești și în special din cele ale lui Aristen și Zonara. Se împarte în 70 capitole, din cari cele 41 dintăiu formează partea I și conțin canoanele apostolilor, ale conciliilor și epistolele canonic; celelalte capitole formează partea II și conțin basilicalele sau constituțiunile împăraților greci, precum și unele învățături din scrierile sf. Părinți. (Cf. Șaguna, Comp. de dreptul can., Sibiu, 1868; Ios. Papp Szilágyi, Enchiridion, etc., Oradea mare, 1880; Kopitar, Zwei Nachträge zur Frage der russischen Kormcezia kniga.) [Dr. I. Radu.]

Cormofite, (botan.) [*Cornophyta* A. Br.], numire sinonimă pentru Cryptogamele vasculare Brogn. (Pteridophyte Cohn.), a doua grupă de Archegoniatae (Embryophyta Zoidiogama), prima fiind *Bryophyta* (Muscineele). Endlicher înțelegea prin C. toate Muscineele, Criptogamele vasculare și Phanerogamele.

Cormologia, v. Biologia. (tectologia.)

Cormons, orașul în litoralul austriac, cercul Gradisca, situat lângă Isonzo; are 3695 loc. (1890).

Cormorana, (*Phalacrocorax carbo*, *Haliaeus*) pasere înnotătoare din subordul Steganopodes, fam. Phalacrocoracidae; creștetul, grumazii, pieptul, foalele și partea inferioară a spatelor verde-negricioase, partea superioară a spatelor și umerii oacheși, cu pene negru dungite; jurul gâtului alb; preste vară cu un moț de pene fine albe la ceafă; ciocul și picioarele negre; gâtul, fețele galbene. Lung. totală: 90 cm.; lung. arip. 36 cm.; lung. coții 18 cm. Pasere comună pe lângă Dunăre și Tisa, preste iarnă emigrează dula noi. [V. B.]

Cormus, nume ce se dă unui întreg format din animale compuse (colonie de animale). C. anthozoarilor este uneori numit *Zoanthodem*, acela al cestodelor *Helminthodem*, acela al ascidiilor compuse *Ascidiodem*.

Corn, coarne, creșcăturile de pe oasele capului animalelor rumegătoare. Substanța C.-lor este tare, elastică, translucidă, de diferite culori. În apă fierbinte de 100° C. se moaie și li se poate da ori ce formă. Se întrebuințează la fel de fel de obiecte în industrie.

V. și Cornul și Cornus.

Corn de cerb, cu deosebire din Tirol, Ungaria și America centrală, cu structură de os, servește la felurile lucrări sculptate, încrustate, etc. Redus în pulbere și destilat în vas închis desvoință carbonat de amoniac cu substanțe empireumatice, apoi o soluțiune de sare, un oleu puturos și cărbune de corn folosit ca spodiū; ars alb servește la lustruit, etc.

Corn, instrument musical ce se face mai în todeauna din C. de bou, se mai face însă și din lemn de paltin sau mesteacăn, având forma unui semicerc; e legat cu coajă de lemn de cireș sau mesteacăn, și e cu mult mai mare decât cel făcut din C. de bou. Acest soi de C. se mai găsește în mâna pădurarilor din Bucovina, el dispăre din ț. și în ț. (Cf. T. Cerne. Dicționar musical.) [—]

Corn de vânat, numit și »bucium», în unele locuri »bucin», este un instrument făcut din corn de bou, la ambele capete în forma trimbiței; la capătul din jos se prelungește prin aramă, pentru ca sunetul să fie mai armonios. Acest C. astăzi se folosește rar. C. se întrebuința la chiematul cânilor; apoi ca signal pentru de a se aduna vânătorii; adese, ca lupii să se depărteze, să nu mănecă căpâii. [I. S. Ș.]

Cornaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate cu vr'o 75 de specii, dispuse în 12 genuri, răspândite în regiunile temperate ale globului. C. sînt arbori sau arbuști, rar ierburi cu frunzele opuse sau uneori alterne, simple și lipsite de stipuli; florile regulate, hermafrodite sau unisexuate sînt mici și dispuse în umbelile sau corymbe terminale sau axilare, uneori fasciculate amentacee sau capitate și involucrate; caliciul concrescut cu ovarul; fructul mai adesea drupaceu. Dintre genurile acestei mici familii menționăm pe *Cornus* L., care crește și prin părțile noastre, și pe *Aucuba* Thunb. originară din China și Japonia. [Z. C. P.]

Cornalina, o specie a varietății de quartz comun, numită *Calcedonie*; calcedonia se prezintă în masse sferoidale, confectionate, cu casura unită,

translucidă și colorată diferit. Când e colorată în roșu poartă numele de C. Se întrebuințează în bijuterie. [V. C. B.]

Cornăritul, dare veche în Moldova, înființată de Antioh Cantemir; era dare impusă asupra boilor, cu cari se făcea negoț. Pe lângă vamă trebuia să se plătească 1 leu pentru fiecare bou dus la vîndare.

Cornaro, veche familie patriciană în Venetia, care a dat republicei mai mulți dogi (Marco C., n. 1367 și Giovanni C., n. 1647). **C. Catarina**, soția regelui cyprian Iacob II, n. 1454 în Venetia. După moartea regelui (1473) a fost susținută în domnie de către Venetieni; dar tot aceștia o siliră (1489) a părăsi insula, dându-i spre locuință castelul Asolo, unde s'a încungjurat cu poeți și savanți. † 1510. C. C. a dat subiectul pentru opera lui Halévy: »La reine de Cypre».

Cornățeanu, familie boierească din Valachia. Înainte de 1600, documentele ne arată pe *Maria din Cornățeni*, care avea de fiu pe Necula vistier, 1627, fost mare spătar la 1623 (?), iar în 1626 pomenit ca paharnic ot Cornățeni. Fiul său se numea Dumitrașco, și în 1642 era postelnic. Mai înainte de Maria trăia Staico elucer cu fiii săi Vintilă și Drăghici din Cornățeni; la 1576 și 1580 (Arh. St. r.) Drăghici era postelnic (1570). **Socol clucerul Cornățeanu** (1635), e ispravnic al reziderei bisericeii din Câmpulung, disă a lui Radu-Negru, făcută din nou de Mateiu Basarab V. (Xenopol. Ist. II, 22). El fu omorît în ultimul an al domniei lui Mateiu, când cu rescoala seimenilor. [O. L.]

Cornea, 1) *Alex. C.*, Domnul Moldovei, v. Alexandru III.

2) *Michail C.*, fiul ministrului Dimitrie C., n. 1838 în Iași, a luat doctorat în drept în Paris, la 1873 deputat; a îmbogățit literatura română cu frumoase poezii publicate parte în »Conv. lit.» A scris și poezii în limba franceză.

Cornea, partea anterioară străvegie, sau mai exact transviziabilă a bulbului ochiului, care împreună cu sclerotica (albul ochiului) formează învelișul ochiului. C. s'ar pute asemăna cu o sticlă de ceasornic cam bombată și autorii vechi o numeau »fereastră ochiului». Poporul numește tulburările ei albe a ț, spre deosebire de perdea, care e tulburarea cristalinelui dinlăuntrul ochiului. Atât albeața cât și perdeaua împiedecă vederea; cea dintâiu e aproape incurabilă, iar perdeaua (cataracta) e operabilă și dă cele mai frumoase succese (95—98%).

Corneille, 1) *C., Pierre*, poet dramatic francez, n. 1606 la Rouen. Studiă dreptul și se făcu avocat. Geniul său îl atrase însă spre literatură. În 1629 veni la Paris cu o comedie »Mélite», care reuși. Prima lui piesă clasică »le Cid» îl ridică deasupra tuturor poezilor contemporani. Apoi urmară un șir de cap de opere, dintre cari cele mai însemnate: Horace, Cinna, la Mort de César, Polyeucte, etc. precum și »le Menteur», prima comedie de caracter. Trăsura dominantă a tragediilor lui C. e eroismul, grandoearea. Scopul lui e de a produce nu teroare, ci admirațiune. Ca sistem, el e introducătorul celor trei unități în tragedie (unit. de timp, loc și acțiune). Stilul său e inegal, ici colo confus, în schimb însă posedă o energie, o vigoare, care n'a fost încă întrecută. Dialogul mai ales fu tratat de el cu

atâta strălucire, că această specie de dialog viu, plin de mișcare luă numele de »cornelian«.

2) *C., Thomas*, poet dramatic franc., n. 1625 la Rouen. A scris: »Ariane«, »Comte d'Essex«, etc., piese fără originalitate, în cari voia să imiteze pe fratele său Pierre C.

Corneli, Ioan, archidiacon al catedralei gr.-cat. orădane, canonic, asesor al tablei judecătorești a cott. Bihor, director regiu interimal până la 1840, iar de atunci director definitiv al școalelor populare de ritul gr.-cat. în diecesa Orădii; din porunca și cu spesele episcopului Samuil Vulcan, a lucrat la Lexiconul de Buda din 1825.

Cornella, mama Grachilor, fiica lui Scipio Africanus. Un model de femeie nobilă romană.

Cornelii, una din cele mai vechi familii patriciene din Roma, din care se trăgea Cinna, Dolabella, Scipio, Sulla și a.

Corneliu, Sutașul, centurionul roman al cohorții italice din Cesarea Palestinei, botezat de către sf. Petru (Fapt. Ap. C. 10). Tradițiunea e, că C. ar fi călătorit cu sf. Petru spre a predica și ar fi fost episcop în Cesarea (după alții în Seepsis lângă Troada). Biserica or. îl serbează în 13 Sept., iară cea latină în 2 Febr.

Cornelius, 1) *C. Peter*, pictor german, n. la Düsseldorf în 1783, † 1867. Lucrările sale de căpetenie sunt: Decorațiunea Glyptotecei din München, lucrare care-i dădă reputația de pictor monumental și simbolist; decorațiunea bis. sf. Ludovic, în care este o măreție de concepțiune necontestată; decorațiunea fațadei muzeului regal din Berlin; decorațiunea capelei funerare regale din același oraș, etc. Toate cartioanele originale sunt conservate în muzeul național din Berlin. Școala și estetica lui sunt astăzi abandonate. El e considerat în Germania ca un artist național. În lucrările sale nu e destulă viață. (Cf. H. Riegel, C. der Meister der deutschen Malerei.)

2) *C., Carol Sebastian*, fiziolog german, n. 1819 în Ronshausen (Niederhessen); dela 1851 docent de fizică și mecanică la univ. din Halle. † 1896. A scris: Ueber die Bildung der Materie aus ihren einfachen Elementen, 1856; Ueber die Wechselwirkung zwischen Leib und Seele, 1875; Grundzüge einer Molekularphysik, 1866; Grundriss der physik. Geographie, 1886.

3) *C., Carol Adolf*, istoric german, n. 1819 în Würzburg; 1843 prof. gimnazial, 1852 prof. universitar în Breslau și 1856 în München. A scris: Die Münsterschen Humanisten, 1851; Der Antitheil Ostfrieslands an der Reformation, 1852; Die Gründung der Calvinischen Kirchenverfassung in Genf, 1892.

Cornelius Nepos, istoric roman, ca. 94—24 a. Chr. Cea mai mare parte din scrierile sale, precum: Annales, Chronica, 5 libri exemplorum, 16 libri de viris illustribus, poezii erotice, de historicis, s'au pierdut afară de scurte și neînsemnate fragmente. Ni-s'a păstrat numai un mic manual scris pentru școală și întrebuitat și acum în clasele elementare de latinesce din toată Europa, intitulat: de excellentibus ducibus exterarum gentium, o colecție de biografii a câtor-va celebri generali greci și cartaginezi și a doi celebri Romani: Cato și Atticus. Manualul nu se distinge nici prin valoarea istorică nici prin formă, și multă vreme a fost atribuit altor compilatori târzi. Nenumărate ediții.

Corner, (*engl.*) nume dat în Englițera și America la cartele (v. ac.) încheiate cu privire la produse agricole și la mărfuri coloniale.

Cornesci, 1) *C.*, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, formată din cât. C. și Christeasca cu 1500 loc. agricultori (Dict. geogr. 1890); are 2 biserici și 1 școală. 2) *C.*, (magh. *Somfalú*), comună în Maramureș, cu 320 loc. Români; își are numele dela cornii cei mulți, cari se află pe teritoriul comunei.

Cornet, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată pe malul stâng al Argeșului, cu 1222 loc. (Dict. geogr. 1892); are 1 biserică și 1 școală mixtă.

Cornet, vechiu grad de ofițer. În Franția *Cornette* la început era un ornament, care se așeza pe cască; mai târziu acest nume se întinde și la stindardele gendarmeriei, cavaleriei ușoare și casei regelui, și se numiau C. acei cari le purtau. C. de cavalerie aveau rangul de sub-locotenent. Acest grad a fost suprimat prin ordonanțele reg. din 1762 și 1763.

Cornet, (ital. Cornetto, germ. Zinke), nume dat în trecut la instrumente cu tub conic și cu îmbucătură, din aceeași familie cu trompeta, cornul și trombonul, numai nu fabricate în metal, ci de lemn, uneori învăluite cu piele și având 6 sau 7 borte laterale, din cari una acoperită de o cheie. În favoare în secl. XVI—XVII. Tot C. se numesce un instr. mai modern, cu tub conic, de metal, și cu îmbucătură cu bocal emisferic, apropiindu-se de acea a trompetei. Se construiesc în do₂ și în si₁, bemol, având extensiunea mărginită între armonicele 2 și 8. Sub aceasta formă n'a servit decât în armată și în alte ocațiuni pentru semnale, dar cu aparițiunea pistonilor, a luat loc în orchestră, unde tinde a înlocui trompeta. În orgă se dă numele de C. la jocuri cu tuburi conice și cu ancie, amintind timbrul vechiului C. Se mai numesce încă un joc compus, care pentru fiecare tastă a claviaturii dă o notă însoțită de cele 4 prime armonice ale acestei note. [T. C.]

Corni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, situată pe șesul Siretului și dealurile din stânga acestui râu; se compune din sat. C. și Serafinesci, având o suprafață de 8188 hect. și o populație de 2702 suflete (Dict. geogr. 1895), 2 biserici și 2 școli; loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Cornica, limba, v. Breton.

Corniche, *Route de la C.*, (*franc.*) șosea renumită prin frumseța peisajelor; duce dela Nizza dealungul rivierei di Ponente (la poalele Alpilor maritimi) până la Genua. A fost construită de Romani; lungă de 207 km. (V. și art. Cornișa).

Cornicul, (botan.) *Corniculat*, organ în formă de cornet (ca o pâlnie cu gura nu prea largă), cum sunt frunzele în prefoiația convolutivă, petalele de Căldărușă, etc.

Cornișa, în arhitectură distincția marginei unui plan sau subîmpărțirea acestuia printr'un sir de planuri întretăiate și paralele cu marginea planului. Membraturele C. sunt netede sau sculptate. După locul ce-l ocupă C. deosebim: C. de soclu cu menirea a conduce la o talpă mai lată a clădirii, C. cordonate sau intermediare, servind la marcarea în afară a etagelor, și C. sau grin-dișul principal, formând coronamentul clădirii. Mai avem C. la parapetele ferestrelor, deasupra balustradelor, etc. Amăsurat stilului diferă și ar-

chitectura lor. În arhitectura medievală ele sînt modeste şi puţin ieşite, opus stilului renascerii, unde ieşirile sînt mari şi bogat profilate.

Cornişor, numirea populară a plantelor: *Lycopodium annotinum* L. şi *Lycopodium Selago* L. (v. ac.).

Cornu, 1) C., com. rur. în Rom., j. Dolj, formată din sat. C. şi Teiu, cu 1613 loc. (Dict. geogr. 1896); are 3 biserici şi 2 şcoli, una de băieţi şi alta de fete; din teritoriul com. 500 pog. sînt cultivate cu vii, cari produc un bun vin negru. 2) C., com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 4 căt. cu 899 loc.; pe teritoriul com. se găsesc izvoare de apă minerală.

Cornul Amaltheiei, în mitol. grec. şi romană identic cu: *cornu copiae*; cuprinde în sine bunurile, ce nimfele de apă, păraie şi riuri, (puterea nutritoare şi vindecătoare a apei), dau oamenilor, precum binefacerile, ce puterea apei le produce. [Atm.]

Cornul de aur, sin de mare în Bosfor, avînd lungime de 9 km. şi lăţime până la 2015 m.; acest sin formează portul Constantinopolei.

Cornul-Luncii sau **Stămleşti**, pe apa Moldovii, în Bucovina, moşioară boierească şi atenţu la parochia şi comuna rurală Baiascesci, în cap. şi j. Gura Homorului; trecătoare din Bucovina în Moldova şi staţiune vamală; cu 38 loc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cornul lui Sas, loc cu pădure în Rom., j. Iaşi, pe şesul şi malul drept al Prutului, avînd însemnătate istorică; aici s'a dat la 1612 o luptă între Leşi sub căpetenia lor Pototchi şi între Tătari cu Moldovenii, cari au ajutat pe Stefan-Vodă-Tomşa contra lui Constantin, ficiorul lui Irimie Vodă; altă luptă s'a dat aici la 1633 tot între Leşi şi Tătari.

Cornus L., (botan.) gen din fam. Cornaceelor, cuprinde arbori şi arbuşti, mai rar ierburii; are vr'o 25 de specii, răspândite prin Europa, Asia şi America temperată. În părţile noastre cresc *C. sanguinea* L. (Sânger), are fructele negre, amare şi adstringente, şi *C. mas* L. (Corn), ale cărui fructe roşii, puţin adstringente, cunoscute sub numele de *Corn*, au un gust plăcut acrisor din care cauză sînt comestibile. Unele specii de C. conţin în scoarţa lor o substanţă adstringentă şi un principiu particular numit *Cornina*, care are proprietăţi febrifuge, aşa este: *C. florida* L. şi *C. circindilla* L'Her, ambele din America nordică, unde se întrebuinţează spre a combate frigurile, diareea şi disenteria. Lemnul de Corn este foarte tare, din care cauză este utilizat în industrie; din el se fac bastoane, iar strămoşii noştri îşi făceau ghioaga nestrujită. Multe specii de C. se cultivă prin grădini ca plante decorative precum: *C. alba* L., *C. canadensis* L., *C. mas* L., etc. [Z. C. P.]

Cornutin, alcaloid ce se găseşte în săcara măluroasă (Secale cornutum). Se foloseşte în medicină.

Cornutus, *Lucius Annaeus*, filosof stoic din timpul lui Neron (secl. I), n. la Leptis în Africa. Profesorul poezilor Lucanus şi Persius. Curat în moravuri, mai presus de secolul său în judecată, fu exilat şi apoi muri din ordinul lui Neron, care nu-i putea suferi criticele lui muşcătoare şi cam aspre. Inspirase o mare iubire elevilor săi. Cel dintăiu editor al operelor lui Persius,

mort înaintea lui, el a scris şi *De natura deorum*, unde expune teologia stoică.

Cornutus, o formă particulară de dilemă, care în logică are şi rolul de sofismă (*sylogismus cornutus*). Avînd forma: Dacă stă A, atunci trebuie să stea sau B, sau C; însă nu stă nici B nici C; prin urmare nu stă nici A. [Pl.]

Cornwall, (pron. cornual; *Cornwallis*, *ducatul C.*), comitatul cel mai sud-vestic al Angliei, lângă Oceanul Atlantic, 3495 km², cu 322,589 loc. (1891); o peninsulă cu văi şi munţi improductivi, însă cu mine însemnate, mai ales mine de cositor (la Penzance) şi aramă (la Redruth). Capitala Bodmin; cel mai bun port e Falmouth.

Cornwallis, *Charles Mann Lord Brome, Marchis*, general engl., n. 1738; bătut 1780 pe generalul american Gates la Camden, fu silit să se predea 1781 în Yorktown cu 8000 de oameni lui Washington; 1786 guvernor general în India estică, supuse pe Tippu Sahib, 1805 iarăşi guvernor în India est. 1805 în Ghazipur.

Coroana, cunună, podoabă de cap; orig. simbolul regalităţii. Exista la Egipteni înainte de dinastia VI, la Greci se pare că nu exista în timpurile eroice, şi locurile din poemele omerece, unde se găseşte numită, se consideră interpolate. În epoca istorică se găseşte în toate actele importante ale vieţii omului: nascere (C. de oliv la nascerea unui băiat), logodnă, jocuri, ospet, sacrificii, victorie, moarte.

La Romani nu era C. simbolul regalităţii, ci diadema, pe care a luat-o întâia oară Diocleţian. C. se făcea din diferite materii, mai întâiu de flori, de fructe, de flori artificiale, apoi de aur, de aur şi pietri scumpe, dar valoarea ei o făcea nu materia din care era compusă, ci acţiunea pe care o respălăia. Astfel cea mai onorată C. la Romani era *Corona graminea* de iarbă şi flori selbatice. Se oferea generalului, care salva o armată sau o cetate (*C. obsidionalis*) încungiuată de inimi. A doua în valoare se considera *C. civica*, de ramură de stejar, cu foi şi ghindă, se da ostaşului, care în luptă salva viaţa unui cetăţean roman, fiind el însuşi cetăţean roman. O purta toată viaţa şi când apărea în teatru toţi asistenţii, şi senatorii, se sculau înaintea lui şi avea în teatru loc printre senatorii, chiar de ar fi fost soldat de rând. *C. triumphalis* o purta generalul triumfător. Era de laur (*laurea insignis*) sau de aur imitând laurul. *C. muralis* ornată cu turnuri şi turnuleţe era de aur şi se da ostaşului, care săria cel dintăiu preste zidurile unui oraş atacat. *C. castrensis* sau *vallarıs* se da ostaşului, care săria cel dintăiu în castelele inimicului. *C. classica*, *navalis* sau *rostrata*, ornată cu ancure sau cu cărlige de corăbii, se da amiralului, care distrugea o flotă inimică. *C. radiata*, atribuită deilor şi eroilor deificaţi, deveni mai târziu corona împăraţilor. Romanii întrebuinţau încă diferite ghirlande de flori în toate actele vieţii, încât C. se considerau la venirea creştinismului ca expresiunea perfectă a păgânismului şi Tertulian le-a condamnat cu neînduplecare, totuşi au pătruns în creştinism mai întâiu în onoarea martirilor şi apoi şi în a celor ce-şi petrecuseră viaţa practicând virtuţile creştine. În antichitate exista o întreagă literatură asupra acestui subiect (cf. Daremberg et Saglio, *Dictionnaire des Antiquités*). [I. S. F.]

În evul mediu dignitarii se distingeau prin un cerc de aur, ornat cu frunze și aplicat pe coif. Din el s'au desvoltat diferitele forme eraldice ale C.-ei. C. cavalerilor constă dintr'un cerc ou opt colțuri, cea a baronilor are douăsprezece, cea a conților șesprezece colțuri. Cercul îmbrăcat cu hermelin sau ornat cu frunze și cu două vergele de-a curmezișul formează C. principilor, iar cercul analog cu patru vergele C. ducilor. C. în formă de mitră fără căptușală în urmă este tipul C.-lor regesci moderne. C.-le sînt de aur ornat cu mărgăritare și pietri scumpe, (C. română e de oțel din tunuri luate în resboiuri.)

C.-le servesc, spre a simboliza la actul încoronării conferirea puterii regale; astfel cuvîntul C. în terminologia juridică înseamnă și totalitatea drepturilor suverane. Drepturile acestea cuprind în statele constituționale caracterul sacrosanct al monarhului, suprema putere executivă, numirea ministrilor, acordarea titlurilor și decorațiunilor, comandamentul suprem al armatei, arbitriul asupra resboiului și păcii și conclucarea la legislațiune. Odiñoară se ținea de ele și regalul monetar. Din cauza aceasta termenul »coroană« s'a usitat și se usitează și ca nume al unor piese de monetă.

Coroana, ordine și decorațiuni. 1) *C. României*, ordin român înființat prin legea din 10 Maiu 1881; are 5 clase: 25 mare cruce, 80 mari ofițeri, 150 comandori, 300 ofițeri și număr nelimitat de cavaleri; albastru cu margine albă. 2) *C. de fier*, ordin imperial austriac, înființat de Francisc I la 12 Febr. 1816; are trei clase; pantică neagră-galbenă cu margini albastre. 3) *C. Italiei*, decorație înființată la 1868 de Victor Emanuil, cu 5 clase; roșu cu bandă albă în mijloc. 4) *C.*, ordin bavarez, înființat la 1808 de regele Maximilian; 4 clase. 5) *C.*, ordin prusian, înființat 1861 de Wilhelm I; 4 clase. 6) *C.*, ordin în Württemberg, cu 5 clase. 7) *Ordinul coroanei indiene*, înființat de împărăteasa-regină Victoria la 1877. 8) *C.*, ordin siazem cu 5 clase, etc.

Coroana, numire de monete în mai multe țeri; 1) unitate de monetă în Austro-Ungaria 1 cor. = 100 fileri = 1.05 franci; 2) monetă de aur în Portugalia; 3) monetă de argint în Engli-tera = 5 shilling; 4) unitate de monetă în Danemarca, Svedia și Norvegia; 5) în Germania moneta de 10 Marce, etc.

Coroana (astronomie), 1) *C. boreală*, o constelațiune foarte ușor de distins, cuprinsă între Hercule și Văcar, a cărei parte principală are forma unui semicerc format din 7 stele, din cari cea mai luminoasă e a doua mărime se numește *piatra prețioasă*, *gema* sau *mărgăritarul* C.-ei. În poporul român această constelațiune se mai numește și *hora* și atunci steaua cea mai luminoasă e *fata mare* din horă. 2) *C. australă* destul de vizibilă în latitudinile noastre însă numai lângă orizont, este formată din stele foarte puțin luminoase, din cari 4 (cam de a patra mărime) formează un arc, ce se prelungește în amîndouă sensurile prin stele și mai mici, plus mai multe stele tot așa de mici, împrăștiate neregulat și independente de acel arc. Această constelațiune e cuprinsă între constelațiunile zodiacale Săgetătorul și Scorpionul.

Coroana, (botan.) în antesă cu trunchiul (v. ac.) se numește la arbori partea lor superioară în-

cepînd dela prima ramificațiune a tulpinei în sus; ea constă deci din complexul format din vîrfurile tulpinei, ramuri, frunze și eventual flori. Aspectul ce ne presintă C. la diferite plante e de importanță în pictura peisageră și orticultură: astfel se distinge fiziognomic bradul de Pinus Pinea, frasinul de platan, poplul piramidal de salcea plîngătoare, ș. m. d. [A. Pr.]

Corod, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 3 căt. cu 4585 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 7 biserici deservite de 4 preoți, și 3 școale, 2 de băieți și 1 de fete. Sat. C. numără singur 3560 loc.

Corogea, păru în Rom., j. Botoșani, ce isvoresce din pădurea moșiei Dobîrceni și se varsă în Prut la com. Rînghilești; în cronicile vechi se numește »Corova«; la gura acestui păru era tăbărit Ștefăniță-Vodă (1518) cu oștile sale, când a întîmpinat pe Albul Sultanul, care intrase în țeară cu Tătarii și o prăda.

Coroian, 1) *C. Demetriu*, canonic, n. 1814; fost paroch în Șimleul Selagiului, vicar gr.-cat. român al Selagiului. 1868 candidat de mitropolit la Blaj. Cavaler al ord. Francisc Iosif I. Dela 1874—1891 canonic al capitolului gr.-cat. român de Gherla și rector seminarial († 1891). 2) *C. Iuliu*, avocat rom., n. 1847 la Darolți (cott. Sătmăr), la început funcționar administrativ, dela 1874 se stabili ca avocat în Cluj; ajuns membru în comitetul național fu condamnat în procesul Memorandului, 1894, la 2½ ani închisoare de stat.

Corola, (botan.) Când învelișul floarei este dublu, și cel de al doilea are altă culoare decît cea verde, atunci acela se dîce C. Ea e formată din frunze modificate, numite petale. Fiecare petal complet are un pețiol (onglet, unguiculum) mai lung sau mai scurt, și un limb (lamina). Petalele pot fi libere între ele, când C. se dîce dialypetală (eleutero-, poly-, choristo-, chori-petală), sau mult ori puțin unite (concrescute) prin marginile lor, când C. e gamopetală (sympetală). În acest cas i-se distinge un tub (Corollae tubus), un gât (C. faux) și un limb (C. limbus). Când o parte ori toată corola aborteză, floarea e dîsă apetală (la specii de Arțar, etc.). C. mai este încă regulată (actinomorfă), adică cu părțile ei simetrice în raport cu mai multe planuri radiale trecînd printr'un centru, și neregulată (zygomorfă mai exact), când e simetrică numai cu un plan transversal ori longitudinal; rar e asimetrică. C. dialipetală actinomorfă poate fi: rosacee (Păr, Măr și alte Rosacee), cruciformă (Rapiță, Varză și alte Crucifere), caryophyllee (Cuișoare, Neghina și alte Caryophyllee). C. d. zygomorfă, cum e s. e. cea papilionacee (asemenia unui fluture; la Salcâm, Fasole și alte Leguminoase-Papilionacee). C. gamopetală actinomorfă e: tubuloasă (la Scaieți și alte Compotee tubuloase), infundibuliformă (ca o pînă: la Laur porcesc, etc.), hypocraterimorfă (ca un disc susțînut de un tub strîmt, la Liliac), toate cu tub lung; dacă tubul e scurt e rotată (Scănteuță), stelată (Roibă); mai poate fi ca un clopot (campanulată, la Campanula), vesiculosoasă, etc. C. gamopetală zygomorfă e: labiată, cu gătul larg deschis și limbul divizat în 2 buze, una superioară, alta inferioară (la Lonicera; Rosmarin, Rânunchioară și alte Labiate); personată când

gâtul e închis prin o ridicătură din buza inferioară, încât C. seamănă cu fața unei persoane mascată (la Gura mielului și alte Scrophulariacee); ligulată, când tubul se prelungește numai cu o buză (la Cicoadre, Păpădie, etc.). C. servă și ca înveliș protector părților mai interne ale floarei, și ca aparat de atracțiune pentru insecte. E cu atât mai strălucitor colorată, mai special adaptată, cu cât fecundarea acelei plante se face mai mult prin insecte. (Vezi și Anemophile).

[S. Șt. R.]

Coroliform, (botan.) *corolinic*, *petaloid*, se dice despre un înveliș al florilor când are aparența unei corole, cum e perigonul (v. ac.) dela Liliacee, Iridee, Mirabilis, etc., calicilul uneori, etc.

Corollarium, (lat.) se numesc judecăți derivate și deduse în mod nemijlocit din teoreme probate, cari nu mai au trebuință de a fi special argumentate. Demonstrându-se teorema, că toate unghiurile unui triunghi sunt = 2R, rezultă (corolariu), că ele laolaltă au 180°. [Pl.]

Corolliflore, (botan.) în clasificarea lui De Candolle, un grup de Dicotiledoane gamopetale, acele cari au: staminele înserate pe tubul corolei și împreună aceste două părți așezate sub gineceu (hypogyne); așa sunt plantele din familiile: Primulacee, Gentianacee, Solanee, Labiate, etc.

Corologia, v. la art. Biologia.

Coromandel, partea sudică din ținutul estic al Indiei anterioare.

Corona, v. Coroana. *Corona Veneris*, buburuțe cari după infecția cu veninul sifilitic la un interval mai lung sau mai scurt se ivesc pe piele și membrana mucoasă; sunt de mărimea unui grăunte de linte sau mazere și de culoare roșie. Mai des se ivesc aceste buburuțe pe frunte, pe marginea pëoasă, de unde numele.

Coronella, un soi de viperă, ca 80 cm. lungă, trăiește în Europa centrală; culoarea se aseamănă cu a viperei (Peliu berus), dar solzii îi sunt lucii, prin ceea ce ușor se poate deosebi. E foarte arțagoasă, dar dinții ei nu pot vulnera mai grav.

Coroner, (engl.) în Engliera și America de nord funcționarul, care are să scruteze cauza casurilor de moarte repentină și să introducă procedura judecătorească în casuri de moarte suspectă și de sinucideri; afară de aceea are să conducă cercetările la naufrații.

Coronilla L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, trib. Hedysareelor, cuprinde ierburi sau arbusculi cu flori galbene sau mai rar purpurii și alb-vergăte. C. are vr'o 20 specii ce cresc în Europa, Africa boreală, în insulele Canarice, în Asia și în America sudică. Prin părțile noastre crește *C. varia* L. numită de popor: Cunună, Coroniste. Unele specii de C. se cultivă ca plante ornamentale prin florării sau sub cerul liber, așa sunt: *C. cretica* L., *C. Emerus* L., *C. glauca* L., *C. varia* L., etc. Frunzele de *C. Emerus* L. sunt întrebuițate în sudul Franței, sub formă de infusiu, ca purgative, iar *C. varia* L. este întrebuițată ca diuretică.

[Z. C. P.]

Coronini-Cronberg, Ioan Baptist Alex., conte, general austriac, n. 16 Nov. 1794 în Görz; 1836 cămărar al arhiduc. Franz Karl și încredințat cu crescerea fiului său mai mare, a actualului împărat și rege Francisc Iosif; 1848 general în

Tirol; 1849 locotenent-mareșal și comandant subst. în Slavonia și Croația; 1850 guvernator civil și militar pentru Bănat și Voivodina sêrb. și 1851 posesor al regim. 6 de inf.; 1854 a intrat cu trupele în principatele dunărene; 1859 a întemeiat pe locul Babacai o comună nouă cu numele *Coronini*, (1890 cu 817 loc. Români).

Coroplișnița, insect, v. Conopiscerita.

Corossol, numire generală pentru toate fructele de Anona (v. ac.), între cari cele de A. squamosa L. se priverc ca cele mai delicioase fructe tropicale.

Corovia, comună rurală și parochie, cu moșie mănăstirească în Bucovina, căp. și j. Cernăuț; cu 1783 loc. ort. res.; școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Corp, (în filosofie) tot ce ca o parte din materie, având realitate obiectivă, umple un spațiu și poate deveni cauză pentru afecțiunile fizice, pentru percepțiuni și intuițiuni. C.-lui stă alătura ca o altă categorie de estime: spiritul. Totalitatea C.-lor existente compune lumea fizică. C. formează obiectul fizicii generale. Științele principale, cari se ocupă cu diferitele feluri de C. sunt: Astronomia, mineralogia, botanica, zoologia. [Pl.]

In fizică se înțelege sub C. fiecare parte mărginită a materiei. C., cari compun materia, diferesc foarte mult unele de altele; proprietățile, prin cari se deosebesc C.-le între ele, se numesc proprietăți particulare. Afară de aceste mai sunt proprietăți, ce le au toate C.-le din natură, și cari se numesc generale, și anume: întinderea, divisibilitatea, nepenetrabilitatea, porositatea, compresibilitatea, dilatabilitatea, elasticitatea, mobilitatea, inerția și gravitatea.

In chimie după cum moleculele ce compun C.-le sunt de același fel sau de diferite feluri, se deosebesc corpuri simple sau compuse; din C. simple se pot scoate, prin toate mijloacele de cari dispunem, numai un fel, iar din cele compuse mai multe feluri de materii. Deoarece C. simple sunt acele ce servesc la formarea tuturor C.-lor compuse, li-s'a mai dat numele de *elemente*. Numărul C.-lor simple este relativ mic: 67 afară de câteva C. noue, descoperite de curând ca: Argon, Heliu, etc. Numărul C.-lor compuse este foarte mare, și pe fiecare și crește prin descoperiri nouă. [V. C. B.]

C. geometric sau *solid geometric*, e o figură geometrică având cele 3 dimensiuni. Dacă un C. e limitat numai cu fețe plane, se dice poliedru, sau mai complet solid poliedru, spre a se deosebi de unghiul poliedru; iar dacă un C. e limitat și de fețe curbe, se dice C. rotund. Între poliedre mai importante sunt prisme și piramidele, iar între C. rotunde cilindrul, conul și sfera.

C. cersesc, ori ce astru afară de pământ, precum: soarele, luna, stelele, planetele, etc.

Corp de armată, cele mai mari unități de armată; efectivul lor variază între 30—50,000 soldați. Lungimea lor în formație de marș e 40—60 km.; se formează din 2 sau 3 divisi. România are 4 C. de arm. (V. art. Comandament.)

În Austro-Ungaria C. de arm. se compune din 2—3 divisiuni de infanterie, de regulă 2 ale armatei comune și 1 din miliție (*Honvéd* și

»Landwehr«, cu un stat de 38,400 feciori, 8400 cai și 96—128 de tunuri; mai dispune și de vr'o câteva companii de pionieri și de un despărțământ de telegraf și telefon. Comandantul C.-lui e un general superior (gen. de artilerie, cavalerie, ori locot. mareșal). În Austro-Ung. sunt astăzi 14 C. de arm. (și 1 comandă militară) cu sedii: 1) Cracovia, 2) Viena, 3) Graz, 4) Budapesta, 5) Pojon, 6) Cașovia, 7) Timișoara, 8) Praga, 9) Iosefstadt (Boemia), 10) Przemyśl, 11) Lemberg, 12) Sibiu, 13) Zagabria, 14) Innsbruck, (15 Comanda militară cu Zara).

Corp de geniu, trupe speciale însărcinate la diferitele armate cu tot soiul de lucrări de artă, precum: căi ferate, telegrafie, fortificații, poduri și altele.

Corp volant, despărțământ format din trupe de infanterie, cavalerie și artilerie spre curățirea unui colț de țară de resculți.

Corporal, ce are trup, ce privește trupul. (V. și art. Caporal.)

Corporale, pânzătură de in, pătrată, ce se așterne pe altar în bisericile rom. cat. când se celebrează Liturgia. C. corespunde la antimisul din biserică gr. or. cu deosebirea, că nu conține reliquii de ale Sfinților și nu e. colorat, ci alb. (V. Antimis.) [Dr. Is. Marcu.]

Corporațiune, în înțeles larg reuniuni durabile pentru realizarea unui sau mai multor scopuri, având drepturi osebite de ale membrilor săi (v. Persoană juridică). În înțeles mai restrins numai acele reuniuni, cari nu urmăresc scopuri economice (v. Asociațiuni), ci științifice, religioase, morale ori publice și a căror avere nu trece în averea privată a membrilor săi. Se deosebesc C. publice (statul, comuna, etc.) și private (reuniuni de binefacere recunoscute ca pers. juridice, etc.) C. publice încă pot avea și drepturi private.

C. industriale, în trecut erau instituțiuni cari aveau de scop să asigure unui mic număr de industrii mijloace foarte facile de a câștiga, monopolisând munca în profitul lor. Nu puteau să exercite o industrie decât aceia, cari făceau parte din C. recunoscută pentru exercițiul acelei industrii. C. au avut avantajul că s'au specializat unii industriști, dar și inconvenientul că au eliminat multe persoane capabile dela exercițiul industriilor. În Ungaria art. de lege XVII: 1884 a înființat C. industr., cari au de scop a susține ordinea și bună înțelegerea între industriști (aplanarea conflictelor între măiestri și sodali), a sprijini autoritățile publ. industriale și a înainta interesele industriștilor. (v. ac.)

Corpulență sau Obesitatea, mărirea excesivă a volumului corpului prin îngroșarea stratului de grăsime din țesutul subcutan și chiar din organele interioare ale cavității toracice și abdominale. Desvoltarea prea mare a depozitelor de grăsime oprește funcționarea normală a mușchilor, face umblatul dificil, slăbește energia contrațiunilor cordului și micșorează amplitudinea respirațiunii, ea reprezintă dar o adevărată boală, constituită de perturbarea echilibrului între ingestia pe de o parte și oxidația și excreția pe de altă parte, perturbățiune datorită obicinuit alimentațiunii bogate întrunite cu somn prelungit, cu lipsa de exercițiu corporal, câteodată și abuzului de beuturi alcoolice. Obesitatea

provoacă adeseori alte neregularități ale desasimilațiunii materiilor ingerate, precum glicosuria (Diabet saharat) și albuminuria. Obesitatea se combate prin alimentația azotată (albuminoidă) în cantitate moderată, prin suprimarea beuturilor alcoolice, prin mișcarea corporală treptat crescândă și prin ape minerale alcaline laxative. [I. F.]

Corpuri legiuitoare, reprezentațiunea națională, de regulă cameră și senat, care colectiv cu capul statului exercită puterea legiuitoare. v. Legislațiune.

Corpus, litere, v. Caractere tipografice.

Corpus catholicorum et evangelicorum, o instituțiune introdusă în imperiul romano-german în urma păcii Westfalice (1648), după care în afaceri religioase și bisericești membrii dietei nu hotăreau prin majoritatea voturilor, ci membrii fiecărei confesiuni, ca corp separat, se consultau între sine (C. cat. et evang.), apoi chestiunile controversate le rezolvau pertractând un corp cu celalalt.

Corpus cavernosum, corp cavernos, țesut vascular spongios erectil, care formează partea superioară și părțile laterale ale membrului viril, țesut capabil a da membrului rigiditatea necesară.

Corpus ciliare, partea anterioară a chorioidedei, care formează o cunună de rațe în jurul lentilei.

Corpus delicti, instrumentul, cu care s'a comis un delict (instrumentum sceleris) precum și obiectul produs prin săvârșirea delictului (productum sceleris). Instrument al delictului poate fi ori ce obiect apt pentru săvârșirea unui fapt punibil, s. e. otravă, cuțit, pușcă, etc.; product al delictului este s. e. moneta falsificată, ș. a. Atât instrumentele cât și produsele delictului se confiscă dacă sunt proprietatea făptuitorului, la cas contrar numai atunci când folosința lor și de altcun este oprită.

Corpus dominicum, festum Theophorice sau **SS. corporis Christi**, serbătoare introdusă în biserică rom.-cat. prin secl. XIII. în onoarea santei Eucharistie și amintirea triumfului lui Christos asupra morții și infernului. Mai departe se serbează și învingerea adevărului asupra minciunii și eresului (Concil Trid. sess. 13, c. 5), din care cauză e împreună serbarea cu procesiuni, purtându-se cu mare solemnitate pe strade corpul Domnului (sf. Cuminecătură), ca toți creștinii să-l adoreze. Din incidentul procesiunii teoforice stradele se aștern cu iarbă verde și în locuri mai de frunte se ridică altare, împodobindu-se cu verdețuri, la cari se cetesc Evangelia (în Transilvania la fiecare altar în altă limbă, anume în cea latină, maghiară, germană și română). Serbătorea C. cade pe Joia din a 2-a săptămână după Rusaliile apusene. (Cf. Nilles, *Calendarium utriusque Ecclesiae Oeniponte*, 1881. Tom. II. pag. 464—78.) [Dr. Is. Marcu.]

Corpus inscriptionum, colecțiunile de inscripții vechi, cari au servit a elucida istoria veche. Se citează marea publicație a Academiei din Berlin »Corpus inscriptionum latinarum«, care numără câtevazeci volume. C. inscr. e o colecție ne-terminată, căci anual se descoper pietri mormentale și alte resturi antice; în special România și Dobrogea sunt locurile de explorat. Efe mereșile sunt cam aceleași ca și C. inscr. Sunt nenumărate colecțiunile do asemenea natură, ca a lui Akner, Hentzen, etc., cari au pro-

gătit și adunat materialul necesar pentru elucidarea istoriei românesce în epoca romană.

Corpus juris canonici, complexul mai multor colecțiuni de canoane, decrete și constituțiuni papale, făcute în diferite timpuri și redactate într'un corp. C. j. c. constă din următoarele părți: 1) Decretul lui Grațian (1151); 2) Colecț. decretalielor lui Gregoriu IX (1234); 3) Cartea VI. a decretalielor lui Bonifaciu VIII (1298); 4) Colecț. lui Clemente V (1313); 5) Colecț. extravaganelor lui Ioan XXII și a extrav. comune. În secl. XVII s'au mai adaus la C. j. c.: 1) Institutiones I. C. de Paul Lancelotti, prof. în Perugia, un compendiu bun dar fără putere de lege. 2) Colecț. privată a lui Petru Mathias, prof. în Lyon, făcută la 1590, care cuprinde cartea VII a decretalielor, canoanelor și hotărârile mai multor concilii. La edițiunile mai nouă ale C. j. c. s'au făcut mai multe adausuri, precum: a) Canoanele apostolilor; b) catalogul Papilor; c) Inscriptiunile capetelor; d) Rubricile sau inscripțiunea titlilor; e) Sumariile, cari în puține cuvinte cuprind argumentul, conținutul capetelor; f) Glossele sau adnotări scurte făcute pe marginea de doctori privați; g) Adnotațiuni practice și indicele materiilor, făcut de călugărul Martin. Aceste adnotațiuni se numesc Tabula sau Margarita Martiniana. (Cf. Dr. I. Rațiu: Dreptul bisericesc). [Dr. I. Radu.]

Corpus Juris civilis, colecțiunea cârților juridice ale Imp. Iustinian, întocmită în secl. XII. Cuprinde: 1) *Institutiunile*, manual compus după o scriere de același nume a lui Gaius pentru introducerea în studiul Pandectelor, publ. 533; 2) *Pandectele* (sau *Digesta*), codice compus de o comisiune de 16 jurisconșulți, instituită de Iustinian la 530 sub presiulul cancelarului său Trebonian, cuprinde excerpte din 39 jurisconșulți romani (între cari Salvius Iulianus, Papinianus, Ulpianus, Paulus, etc.), publicată 16 Dec. 533; 3) *Codicele*, o colecțiune de decrete împărătesci, 12 cărți, publ. 534; 4) *Novelele*, legile mai nouă ale lui Iustinian, cari aveau de scop a reforma instituțiuni învechite și a decide controversele. C. J. civ. are meritul că a asigurat jurisprudența romană generațiunilor următoare, și că a făcut-o accesibilă pentru studii aprofundate și pentru aplicare practică. Edițiuni glosate se numesc acele, cari cuprind și glosele marginale compuse în secl. XIII de Accursius după explicațiunile profesorilor din Bologna. Edițiuni mai însemnate: de Gothofred (Geneva, 1624), de Haloander (Meltzer, Nürimberg, 1529) și prima edit. critică de Mommsen și Krüger (2 tom., edit. V 1889—92).

Corpus juris hungarici, colecțiunea legilor din Ungaria, care însă în timpurile mai vechi nu cuprindea numai materie de drept; prima colecțiune s'a făcut pe timpul lui Matia Corvinul; originalul acesteia se află în biblioteca ces. reg. de curte din Viena; colecțiunea, care se poate privi de prima basă la C. j. h. este a episcopilor Mosóczy și Telegdy, apărută la 1584; tot aceasta, amplificată și modificată, apare la 1696 deja sub titlul de C. j. h. Până la 1848, colecțiunile sunt numai lucrări private, dar legislațiunea în mai multe rânduri le sancționează; ele apar în limba latină. Dela 1868 încoace legile sancționate se editează separat pentru fiecare an; fiecare lege

primesce Nr. curent în colecțiunea anului respectiv; provocarea la lege se face după Nr. curent și după an, s. e. articolul de lege XII: 1868. Editarea colecțiunii o prevede guvernul, este deci oficială și autentică.

Corpuscul, (botan.) în endospermul sacului embrionar din ovulul gymnospermelor sunt 1—15 C., homoloage cu archegona (v. ac.) dela celealalte Archegoniate (v. ac.), ca și acesta având un gât (roseta) format dintr'un etagiu de 4—8 celule, o celulă ventrală de canal, și o oosferă. Este prin urmare organul feminin al Gymnospermelor.

Corradi, v. Ghirlandajo.

Corradini, Petru Marcelin, cardinal și scriitor ital., (1658—1743). Jurisconsult eminent, a scris: De iure praelationis (Roma, 1688); Vetus Latium profanum et sacrum (1704, 2 vol. în 4°). Episcop de Frascati în 1734.

Corral, portul Valdiviei (v. ac.)

Correggio, Antonio Allegri, pictor ital., n. 1494 la Correggio, † 1534. Lucrările sale principale sunt: decorațiunea cupolei bisericii San Giovanni evangelista din Parma, în care pictorul transformă prin iluziunea penelului plafondul într'un cer deschis, nesfârșit; tablourile: Căsătoria sf. Ecaterina (Louvre), de o grație și o armonie incomparabilă, Noaptea sfântă (Dresda), Madona cu sf. Ierom și sf. Magdalina (Parma) sunt lucrate în floarea talentului său; ca tablouri mitologice sunt Iupiter și Antiope (Louvre), în care corpul Antiopei, adormită, e de o rară frumsețe; Școala amorului (National Gallery), Danae (Palatul Borghese) și Leda (Berlin). C. e considerat ca pictorul grației. (Cf. Vasari.)

Corrèze, afluent pe stânga al râului Vézère, în sud-vestul Franței, 85 km. lung. După acest râu s'a numit *departamentul C.*, 5887 km². și 328,119 loc. (1891) cu 3 arondismente. Capitala Tulle.

Corriéntes, provincie a republicii argentine, în partea nord-estică, 81,148 km². cu 290,000 loc. Capitala C. lângă Parana are 14,000 loc. și port.

Corrigentia, (lat.) *corectivi*, substanțe ce se întrebuințează pentru a masca o proprietate neplăcută a unui medicament. Sânt deci corectivi ai gustului, mirosului și ai unor efecte iritante. S. e.: zahărul, siropuri, oleuri eterice, tincturi aromatice, pulberea de licuirițe, etc.

Corroborantia, (lat.) remedii ce întăresc organismul. V. Roborantia și Tonica.

Corrugat, (botan.) organ încrețit (mai bine motolit) în lungimea lui în numeroase crețuri, cum pot fi petelele în boboc (prae-floratio corrugativa, ca la Mac, etc.), sau frunzele în mugure (prae-foliatio, vernatio corrugativa, ca la Rheum, etc.)

Corsar, bastiment armat pentru cursă de particulari, însă cu autorizația guvernului națiunii cărei aparține; dacă n'are atare autorizație, e un bastiment pirat și bastimentele de resboiu ale ori-cărei națiuni au dreptul a-l trata în consecință (v. Pirat). Se mai dă numirea de C. și căpitanului ce comandă un bastiment în condițiunile de mai sus. Se mai denumiau impropriu C. și piraii odinioară: C. din Algeria, din Maroc. În sens figurat și familiar, se mai chiamă C., în limbajul maritim, omul a cărui cupiditate îl face să fiă rău, fără milă și nedrept.

Corset, vestmânt aparținător îmbrăcăminteii femeiesci, care se poartă sub haină cu scop de

a strînge și de a forma talia mai bine. C. se face din pânză tare sau din mătăasă, cu mai multe oase de balenă.

Corsica, (franc. *La Corse*) insulă în Marea Mediterană, formând un departament francez cu 5 arondismente; 8722 km². și 288,596 loc. (1891); e foarte muntoasă (Monte Cinto 2710 m.) și are multe păduri; ținutul estic e plan și năsipos, cel vestic stîncos; văile sînt roditoare dar slab cultivate. Clima e caldă. Locuitorii se ocupă cu economia de vite și pescăritul (sardele), ei scot și corale. Comerțul e viu mai ales cu Franța. Capitala insulei e Ajaccio (v. ac.) În antichitate a fost colonisată de Fenicieni, mai târziu de Greci și Cartagenieni, 231 deveni provincie romană. În evul de mijloc C. a stat pe rînd sub stăpînirea Vandalilor, Ostrogoților, Arabilor, etc.; 1284 ajunse sub Genovezi, în contra cărei dominațiuni izbucni 1729 un război, care dură 40 ani. 1768 Genua cedă C. Francei.

Corsini, vechiă și bogată familie patriciană florentină, din sinul căreia a ieșit un pontifex (Clemente XII) și mai mulți oameni de stat. C. posedau splendide palate în Florența și Roma. (Cf. Passerini, Genealogia e storia della famiglia C., Florența, 1858).

Corso (= curs, alergare, ipodrom), se numește în Italia nu numai alergările de cai (fără călăreți), ci și percurgerea lină a stradelor principale dintr'un oraș, cu echipaje splendide, cum se obișnuiesc la solemnități publice; de aici își au numele strade principale din aproape toate orașele italiene mai însemnate; cel mai cunoscut este C. din Roma în lung. de 2450 m.

Cortegeiu, (ital. corteggio), reunire de persoane, cari merg în ceremonie. Prin extensiune ori ce întrune de persoane, cari urmează pe cineva sau ceva.

Cortenuova, localitate în provincia ital. Cremona (Lombardia), lângă Oglio. La 27 Nov. 1237 Friederic II învinge aici pe Lombardi.

Cortes, (*Curți*), numele corpurilor legiuitoare în Spania și în Portugalia.

Cortez, (*magh.*) agent, agitator electoral.

Cortex, (*lat.*) corticele unor arbori întrebuințați în farmacie, precum C. peruvianus (corticele de Quinquina) ș. a.

Cortez, Fernando, cuceritorul Mexicului, n. 1485 în Medellin, trimes 1519 de guvernorul Cubei, Velasquez, cu 11 corăbii, 670 oameni și 14 tunuri, cucerii 1521 Mexicul și celelalte provincii ale imperiului; numit căpitan general de «Noua Spania» și marchis de Oajaca, descoperii 1536 California. † 1547 în Castilleja dela Cuesta lângă Sevilla.

Cortina, pânză ce se lasă în jos pe scena teatrului; ori ce stofă, care servește de acoperământ. Lat. C. = căldare, și în anticitate tripodul sau scaunul cu 3 picioare, făcut în forma căldării, pe care ședea Pythia, preteasa lui Apoline, când spunea oraculele; sau și numai pielea de șerp, cu care era îmbrăcat tripodul.

Cortina în botanică (la Ciupercei), membrană foarte subțire continuă, ca un inel, sau desparțită în mai multe fâșii dela marginele pălării unor Ciupercei și numai când sînt tinere; s. e. la Cortinarius, Gomphidius, etc. (v. și Agaricus).

Cortona, oraș în provincia ital. Arezzo (Toscana), în valea Chiane; 3605 loc; sediu episcopesc;

academie (Etrusca) cu muzeu pentru antichități etrusce. Între C. și lacul de Perugia (lacul Trasimenic) a învins Hanibal pe Romani la 217.

Cortona, **Pietro Berretini** zis *d'Acortona*, pictor și arhitect ital., n. 1596 la Cortona, † 1669. El a zugrăvit plafondul și sacristia din «chiesa Nuova» la Roma; bolțile palatului Barberini și numeroase tablouri, ca: Nascerea Mariei (Palatul Corsini), Întoarcerea Eneei (Dresda), etc. Ca arhitect făcî sf. Luca dela Roma.

Cortul măturiei sau *C. cel sfînt*, un cort portativ, ce îl foloseau Ovreii pe timpul rătăcirii lor prin deșert și după aceea până la zidirea bisericii din Ierusalim, drept local pentru săvîrșirea serviciului religios; el avea trei părți: *tînda*, destinată pentru popor, cu altarul pentru sacrificii și un vas de spălat pentru preoți, *sfîntul*, unde puteau intra numai preoții, cu masa celor 12 azime, un candelabru cu 7 brațe și altarul tămăierii; *sfîntu sfîntelor*, unde putea intra numai arhierul; aici se păstra *sacriul legii*. (V. ac.)

Serbătoarea corturilor, străvechia serbătoare de toamnă a Ovreilor, reamintind timpul rătăcirii lor prin deșert, când locuiau în corturi; e serbătoare de mulțumită și bucurie.

Cortusa L., (botan.) gen din fam. Primulaceelor, trib. Primuleelor, cuprinde 2 specii de frumoase plante erbacee, cu flori roșee sau purpuri. Acest gen se află în Europa medie, în Asia boreală, și în munții Himalaya. În părțile noastre cresc pe stîncile umede și umbroase din regiunea alpină și subalpină *C. Matthioli* L. și *C. pubens* Schott., aceasta considerată de unii botaniști ca varietatea celei precedente. Ambele sînt numite de popor Ciuboșica - ursului și să cultive uneori ca plante decorative. [Z. C. P.]

Coruna, *La*, (pron. coronia), provincie spaniolă (Galicia), 7903 km². cu 613,881 loc. *Capitala* *La C.*, piață comercială de rangul prim, cu 37,251 loc. Port maritim cu 5 forturi; 1890 au intrat în port 1386 corăbii cu 887,270 tone. Aproape de C. se află turnul lui Hercules, un vechiu far, înalt de 30 m., zidit de Fenicieni și restaurat de Traian.

Corupțiune, (*lat.*) acțiunea prin care ceva bun, sănătos, se strică, se denaturează, degenează, se depravează. Sens atît fizic cît și moral. În acest din urmă sens se aplică și la acțiunea, prin care cineva e determinat să lucreze în contra propriei sale conștiințe; acțiunea de a mitui (corupțiune electorală, administrativă).

Corvada, termin militar pentru serviciile, ce soldații le fac pentru întreținerea localelor, curățenia curților, cărătul și tăiatul lemnului, transportul alimentelor din piață, etc.

Corveta, în vechia marină cu vele un bastiment de război mai mic decît fregata și mai mare ca brick; C. avea la bord dela 20—26 tunuri. Se comanda de un căpitan de C., grad corespondent cu maior de marină. C. astăzi a căzut în desuetudine.

Corvey, abație a călugărilor benedictini în cercul prus. Minden, lângă Weser; o colonie a mănăstirii Corbie din Picardia. C. a fost principalul centru al creștinismului în Germania de Nord. 1803 fu secularizată.

Corvidae, o familie de păsări cîntătoare cu cioc puternic, curbat și comprimat în partea sa

anterioară; deschișăturile nărilor acoperite cu peri aspri; cuibăresc pe arbori, uneori pe stânci, și în cuibul gătit cu puțină măiestrie depun mai multe oue verzi; sunt omnivore. (V. Corb și Cioara.) [V. B.]

Corvin, supranumele familiei Hunyadi (v. ac.) dela corbul din marca ei nobilitară. Ca nume familiar l-a folosit numai fiul natural al regelui Matia, Ioan C., n. 1473 în Buda, † 1504 în Krapina. C. a fost designat de regele Matia să-i fie urmaș, de aceea l-a înzestrat cu mari averi (chiar și veduva lui Ioan Hunyadi i-a lăsat moștenire domeniile sale extinse), l-a făcut duce de Liptov și i-a câștigat dreptul de ereditate al unor ducate din Silesia; căsătoria lui C. cu sora ducelui de Milano a zădărnicit-o regina Beatrice. Matia era hotărât să-l încoroneze, până trăia încă, dar moartea i-a nimicit acest plan. După Matia rege al Ungariei a fost ales Vladislav, regele Boemiei, iar C. a trebuit să se mulțamească cu ducatul Troppau și cu titlul principe de Slavonia. Unicul său fiu, Cristofor, a fost otrăvit 1505.

Corvina, (*Corviniana Bibliotheca*), renumita bibliotecă a regelui Mateiu Corvinul, numită după creatorul ei. C. e una din cele mai însemnate biblioteci din secl. XV și operele scrise asupra ei formează o întreagă literatură. În privința timpului când s'a înființat C. sînt două păreri: una pune acel timp în primii 10 ani ai domniei lui Mateiu (1458—1468), humaniștii italieni însă indică anul 1476 ca timpul înființării C.-ei, adecă pe timpul când Mateiu luă în căsătorie pe principesa Beatrice de Aragonia, la cărei merit ar fi introducerea renascerii în Ungaria. C. a fost una din minunatele creațiuni ale regelui Mateiu. Biblioteca C. se augmentă prin: a) manuscrisurile latine și grecesci ce se puteau cumpăra pe atunci; b) manuscrise din secl. XV, ce se puteau procura mai ales din Italia nordică, Firenze, Roma, etc.; c) manuscrise pregătite anume în Buda sau în Italia; d) manuscrise, pe cari Mateiu le primia dela autori, editori și alte persoane. Toate manuscrisele au fost legate în legătura făcută după model special. Pentru augmentarea bibliotecii sale Mateiu ținea în bibliotecă sa din Buda în permanență 30 copişti și pictori, puși sub conducerea unui bărbat învătăț; tot pentru acest scop susținea în Firenze 4 oameni. Cheltuielile anuale pentru biblioteca C. făceau ca. 33,000 galbeni. Când Buda a ajuns în mâinile Turcilor, aceștia au dus biblioteca C. la Constantinopol; multe din cărțile ei s'au pierdut; astăzi sînt cunoscute aproape 150 Corvine.

Corviniello, nume usitat pentru diferite lucruri de metal, împodobite cu sief, pietri, țest sau alte metale, și preparate după o procedură galvanoplastică specială, inventată de O. de Corvin. Bucățelele, ce au să fie încrustate, corespundător desenului, se lipesc cu vernis pe un model al obiectului de preparat și anume lipite cu fața, care mai târziu are să formeze suprafața. Apoi se face totuși conductibil cu peria de grafit, se aduce într-o soluțiune de sare metalică și se bagă în curentul galvanic. Metalul precipitat din soluțiune se așază pe suprafața liberă a modelului și învalnuiesc încetul cu încetul bucățelele lipite de el, încât sînt contopite intim în metal. Când precipitatul are grosimea dorită, se desface,

și pe partea de cătră model se ved căt de bine bucățelele așezate în metal. Apoi se curăț suprafața și se auresce, se argintuesce, gravează, etc.

Corvin-Wiersbitzki, Otto de, publicist și politic germ., n. 1812 în Gumbinnen; 1830 oficer prus., dela 1835 publicist; 1848 luă parte la revoluția din Baden, 1849 șeful statului major republican în Rastatt. După suprimarea revoluției condamnat la 6 ani temniță. 1861 corespondent al țiarului »Allg. Zeitung« din Augsburg în resboiul nordamerican, iar 1870-71 coresp. al țiarului »Neue Freie Presse«. † 1886 în Wiesbaden. A scris: *Illustrierte Weltgeschichte*, ed. II 8 vol., 1880—84 (împreună cu Held); *Geschichte der grossen franz. Revolution und ihrer Folgen*, 1883.

Corydalis DC., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Papaveraceelor, subfam. Fumariaceae; se distinge de genuri înrudite prin o petală din cele două externe cu pinten, 6 stamine și capsulă uniloculidă bivalvă. Cele ca. 70 specii, cu excepția a patru sudafricane, cresc în emisfera boreală extratropicală, mai ales în Europa și Asia. Speciile perenale cu rhizom tuberos din pădurile noastre, precum *C. solida* Sm., *C. Marchalliana* Pers., etc., ce înfloresc alb, roșu, purpuriu, la începutul primăverii, poartă numirea populară de »B r e a b e n«. Aceste, precum și alte specii exotice, s. e. multe cu flori galbene, toate cu foi compuse, unele cu tulpină cățărătoare, se cultivă prin grădini ca plante ornamentale.

[A. Pr.]

Corylus L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Cupuliferelor, trib. Coryleae, ce se distinge de genuri înrudite prin florile masculine cu bracteole. Cuprinde 7 specii boreal-temperate cu foi alterne duplicate serate, flori monoice, ce apar înaintea foilor, cele masculine în amente pendule, cele femele în capitoli globoși. Cea mai remarcabilă specie dela noi e *C. Avellana* L. »Alunul«, cu fructe comestibile și lemn folosit în dogărie. Fructele dela *C. tubulosa* Willd. și *C. Colurna* L., ambele estmediterane, sînt obiect de comerț: »alune turesci«. Aceste trei mai ales în varietăți cu foaia purpurie, laciniață, etc. precum și altele, ca *C. americana* Walt., *C. rostrata* Ait., se folosesc ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Corymb, (botan.) o inflorescență racemoasă cu ramurile laterale (axele florale) mai lungi decât cele mijlocii, sau din ce în ce mai mici dela basă spre vîrf, și toate ajung aproape, ori la aceeași înălțime. C. e simplu, când florile sînt purtate de axele de al doilea grad (la *Per*, *Iberis*, etc.); C. compus, când florile sînt purtate de ramificările axelor de al doilea grad (ca la *Coadă șorecelului*, *Soc*, etc.) C. se poate combina și cu altfel de inflorescență, s. e. un C. de capitule (la *Composeele corymbifere*), etc.

Corymbifere, (botan.) o subfamilie din familia *Compositelor* (v. ac.), sau *Composeele-Radiate*, caracterisată prin flori gamopetale, unele zygomorfe ligulate periferice, altele actinomorfe centrale tubuloase, dispuse în capitule și acestea la rîndul lor în corymbe. E subdivisată în mai multe triburi cu numeroase genuri: *Achillea*, *Arnica*, *Arthemisia*, *Senecio*, *Doronicum*, etc.

Corymbiform, (botan.) care se aseamănă cu un corymb, s. e. în ramificarea ei o tulpină poate ave înfățișarea unui corymb, etc.

Corynetes sau *Necrobia*, coleopter din fam. Cleridelor sau Terebrantidelor; larva sa e carnisieră și roade pielea cadavrelor.

Corypha L., (botan.) gen de palmieri din Asia și insulele malaie, tribul Corypheae, ce se distinge de genuri înrudite prin stilul și stigma fructului basilară și embrion terminal. Foile uriașe orbiculare ale acestor eleganți arbori se folosesc ca evantaiuri naturale, dar mai ales ca material textil. Ciclul vieții individuale se încheie cu emiterea unei inflorescențe de dimensiuni colosale. Aici aparține ca specie renumitul palmier »Talipot« *C. umbraculifera* L. din Ceylon și Malabar, cultivat la noi în florării; pe hârtia de talipot s'au scris în antichitate cu stil de fier cărțile sfinte ale Singalesilor. [A. Pr.]

Coryphodonții, o specie de animale antediluviane cu copite.

Coryza, *Rhinitis*, aprinderea catarală a membranei mucoase a nasului; se ivesce ca morb de sine stătător, sau ca o complicațiune a altor morbi: pojar, bubat, scrophulosa, syphilis, ș. a. Causa catarului este inspirarea de materii iritătoare: pulvere, fum, ș. a., recipi, sub cari este a se înțelege, că la anumită temperatură în aer trăiesc anumiți microbi, cari ajungând în nas, cauzează aprinderea membranei mucoase.

Cos., presc. p. Cosin.

Cos, (turc. *Istanköi*), insulă aparținătoare vilaletului turcesc Insulele Mării albe, situată în fața sinului C.; 286 km². și 10,000 loc.; se cultivă vin. În vechime pe această insulă era un renumit templu al lui Esculap și tabloul Venus de Apelles. *Capitala Co*, cu comerciu însemnat.

Cosâmbesci, com. rur. în Rom., j. Ialomița, situată pe partea dreaptă a riului Ialomița; se compune din sat. C., Gimbașeni și Popesci, și din mai multe țâre, având în total 2395 loc. agricultori; are 3 biserici și 3 școli: 1 mixtă, 1 de băieți și 1 de fete.

Cosaș, insect, v. Căluș de iarbă.

Cosbuc, *George*, poet român, n. 8 Sept. 1866 la Hordou lângă Năsăud (Trs.), dint'o familie de preot. După terminarea liceului din Năsăud în 1884, urmează cursurile facultății de litere din Cluj 1884—1887. Încă de pe când era copil începe să scrie versuri și să le publice sub anagrama C. Boscu în »Familia« din Oradea mare. Prin August 1884 intră ca redactor al părții literare la »Tribuna« din Sibiu, și aci publică mai multe legende din popor, basme și anecdote versificate mai toate în metru popular, ca: Blăstem de mamă, Pe pământul Turcului, Fata Craiului din Cetini, Draga mamei, Fulger, pe cari le-a scris și în biblioteca populară a »Tribunei«, apoi: Tulnic și Lioara, Laur Bălaur, Patru portărei, etc. remase nereditate. Tot pe atunci publică în »Amicul Familiei« din Gherla vr'o 50 de traduceri din Catul, colaborează la »Cărțile sateanului român« din Blaj și la alte periodice ardelenesci. Necunoscut aproape de loc în țeară, C. era apretiat în Transilvania, căci se putea prevedea unde avea să ajungă poetul în curând, chiar din încercările enumerate până aci, scrise unele din ele la vârsta de 15 și 16 ani. La 1890 este adus de T. Maiorescu în București și începe să colaboreze la »Convorbiri Literare«. În 1893 publică primul său volum: Balade și Idile, care a fost o adevărată revelație pentru publicul

cititor din țeară. Afară de câteva critici referitoare la chestiuni de a doua și a treia mână, C. a cucerat admirațiunea generală prin concepția sa optimistă, prin dorul de viață și de luptă — lucru nou în timpul când întreaga noastră literatură era sub influența exclusivă a lui Eminescu, — prin inspirația nemijlocită, ca și la Alexandri, din isvorul limpede și nesecat al poporului nostru așa de bogat în simțire și poezie. În 1896 urmă al doilea volum: Fire de tort, conținând poezii de aceeași natură ca și cele din Balade și Idile: poezie lirică obiectivă, bucuriile și durerile țăranului nostru, iubirea și ura sa; poezie mai mult epică și descriptivă decât lirică, și chiar atunci când exprimă sentimente, acestea sunt redată mai mult prin imagini externe, ca și în vechea poezie clasică, decât prin accent, ca în lirica modernă. În 1897 publică traducerea Eneidei. Cu ocazia acestei traduceri Academia Română a premiat cu marele premiu Năsturel-Herescu întreaga activitate literară a poetului. Mai reușite traduceri sunt: Sacontala, drama indiană a lui Calidasa, 1897 (publicată mai întâiu în »Conv. Lit.« 1891); Antologia sanscrită, 1897, bucată din Rig-Veda, Ramayana și Mahabharata, toate în versificația obicinuită românească. Traducerile: Mazepa, după Lord Byron 1896 și Eunușus, după Terentius, în »Familia« din 1897, sunt lucrări de tinerețe, dacă se poate întrebuința această expresie vorbind de un poet de 32 ani. A mai reunit la Caransebeș 1897 în versuri și proză mai multe producții mai mici publicate prin deosebite diare; în prezent poetul lucrează din însărcinarea ministeriului de instrucție o Istorie populară a resboiului nostru de independență. (Cf. D. Evolveanu în »Conv. Lit.« XXVII: Balade și Idile; XXX Fire de tort; XXXI Aeneis; C. Dobrogeanu-Gherea în al III volum de Studii critice, 1897 un lung articol: Poetul țăranimii; D. A. Teodoru în Arhiva din Iași anul VIII.)

Coscinomantie, (grec.) însemna un mod de divinațiune. Coscinomantul rostea câteva cuvinte sacramentale, apoi lua un ciur, îl ținea deasupra capului persoanei, care venia să consulte, și îngâna un șir de nume; în timpul acesta se producea o mișcare a ciurului, care desemna numele persoanei căutate, dacă mișcarea ciurului coincide cu pronunțarea unui nume.

Cosciul, (magh. Rónaszék), comună mică în Maramureș, 18 km. dela Sighet. Saline foarte vechi, în cea mai mare parte părăsite, sub lucrare mai sunt salinile Francisc și Ferdinand, foarte bogate, din cari se scot încă peste 20 mil. kgr. sare la an. Cale ferată dela Sighet până la saline; parohie rom.-cat. și gr.-cat. ruteană cu 1500 loc. gr.-cat., dintre cari 2—300 Români.

Coscovata, lac în Rom., j. Ialomița, ce comunică prin partea de nord cu Dunărea, când apele acestui fluviu sunt scădute, lacul are lungimea ca de 10 km. și lățimea de 4 km.; conține mult pește și raci.

Cosecanta, termin de trigonometrie. Ducând o dreaptă prin centrul și extremitatea unui arc și prelungindu-o până întâlnește tangenta dusă prin originea arcului, porțiunea cuprinsă pe această dreaptă dela centru și până la tangenta se numește secanta arcului. Secanta e pozitivă când extremitatea arcului și întâlnirea ei cu tan-

genta sînt de aceeași parte a centrului, și negativă în cazul contrar. Secanta poate varia dela +1 la + ∞ și dela -1 la - ∞ . C. e secanta arcului complementar.

Coșeleva, mănăstire în Basarabia, j. Soroca, la depărtare de 40 km. dela Soroca; alături de C. la o distanță de 7 km. se află mănăstirea Dobrușa. Mănăstirea C. este așezată pe malul riulețului Cerna, dinspre răsărit orizontul e deschis, din celelalte părți umbrat de păduri; C. a fost întemeiată la 1790 de către femeia rezeșoica Maria Tocanos din satul Cotinjeni.

Coșenila sau *Cărmizul*, este corpul uscat al insectei Coccus cacti din ordinul Hemipterelor; originară din Mexic, unde trăiește pe nopal (Cactus opuntia); din ea se extrage frumoasa culoare cunoscută sub numele de carmin.

Cosénza, provincie ital. în Calabria, 6698 km², cu 492,690 loc. (1890). *Capitala C.*, între riurile Busento și Crati, are 12,590 loc., catedrală, residență episcopescă.

Coșereni, com. rur. în Rom., j. Ialomița, situată pe partea dreaptă a riului Ialomița, cu 1551 loc. agricultori, are 1 biserică și 2 școli, una de băieți și alta de fete; n'are nici un căt. alipit. Prin aceasta com. trece calea națională București-Urziceni.

Coșeriu, un fel de cupțor țerănesc, construit anume pentru uscarea de prune și alte fructe de conservat. E un cămin făcut în pământ la o adâncime cam de un metru, la gura căruia se face un foc ușor, iar căldura produsă se împăraște pe altă parte a lui, deasupra căruia la suprafața pământului se află o grăție de nuiele cu prunele sau alte fructe de uscat. Căldura trebuie să fie moale și uscarea să se facă încet, căci la din contră prunele se strică.

Cosere de rezervă, magazii înființate de generalul Kisseleff (v. ac.) în principatele române; în C. trebuiau țeranii să depună în fiecare an o parte din recolta lor, preschimbând-o în tot anul. C. erau prevăzute de Regulamentul organic.

Coșesci, 1) C., com. rur. în Rom., j. Muscel, pe malul stîng al riului Doamna, formată din 3 căt. cu 1812 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari pe lângă agricultură și prăsierea vitelor se mai ocupă și cu industria de lemn și cu cultura prunilor. 2) C., com. rur. în Rom., j. Vaslui, compusă din 5 căt. cu 1144 loc. (Dicț. geogr. 1889); aici s'ă cultivă mult vermic de mătăsă.

Cosin, (lat. Cosinus) termen de trigonometrie. Lungimea perpendiculară dusă din extremitatea unui arc pe diametrul, care trece prin originea arcului, se numește sin. Sinul e pozitiv cînd, pornind pe el dela diametru, mergem în același sens în care mergem pe arc, pornind dela originea arcului spre extremitatea lui în sens pozitiv. El poate varia dela -1 la +1. C. e sinul arcului complementar. Se mai poate defini C. că e distanța dela centrul arcului pînă la piciorul sinului, fiind pozitiv cînd piciorul sinului și originea arcului sînt de aceeași parte a centrului arcului, și negativ în cazul contrar.

Cosînzeana, în poveștile române predicatul dînei Ileana (v. ac.), se află în mai multe forme: *Cosînzeana* (la P. Ispirescu, S. Fl. Marian și I. Pop Reteganul); *Cosînzana* (la At. Marienescu); *Cosezana* (la frații Schott); *Cosînțana*

(la I. Sbiera); *Cosînțeană* (la Frăuc), în Bucovina și *Cosînceană*, iar în Bănat și *Cosîngeana*, (la At. Marienescu). Se crede, că predicatul înseamnă: cu coșitele de aur. *Ileana C.* (după Vas. Alexandri, Poesii populare pag. 30), personifică Moldova cu podoabele și avuțiile pămîntului său, cu farmecul răpitor, care flutură pe câmpiile sale. (Cf. și Xenopol III 618. V. art. Arghir.)

Cosît, *tîdiat*, se numește lucrul, care are de scop a despărți plantele ierboase de locul, unde au crescut, pentru a le pute folosi paiul sau cotorul, frunzele, fructul ori semințele. Lucrul se face cu coasa sau cu mașina de cosît.

Cosița, coadă de pîr împletit, care se înfășură în jurul capului. Pletele lungi pe care fețele le poartă pe spate.

Cosițel, numele vulgar al plantei Sium latifolium L. (v. ac.)

Cositor, metal, v. Stanii.

Cositura, fînul uscat dela plantete furagere semănate: orz, ovės, meiul, măzeriche, etc.

Cosma, *Parteni*, directorul băncii române »Albina», n. 12 Febr. 1837 la Beins. Studiile gimn. și le-a făcut în locul natal, apoi (1855) s'a înscris la teologia din Arad, dar, după trei semestre, a părăsit teologia și în 1857 s'a înscris la facultatea de drept a univ. din Pesta, lucrînd în cancelaria advocațională a lui Em. Gozdsu și îndeplinind totodată și funcțiunea de cantor rom. la biserica greco-rom. de acolo. Gozdsu l-a ținut lângă sine și ca secretar personal. În același timp s'a ocupat și cu gazetăria. La 1861 a scris corespondențe »de pe galeria dietei» în »Telegraful Român». Mai apoi a fost unul dintre redactorii »Concordiei» (v. ac.). Tot dînsul a fost și primul președinte al societății acad. liter. Petru Maior. Terminînd drepturile în 1861, în anul următor făcî cenzură de avocat și a deschis cancelaria advocațională la Beins; iar 1863 episcopul B. Papp-Szilágyi, l-a numit avocat dominiat, în care calitate a funcționat 9 ani. La 1872 a fost ales deputat în cercul Beinsului, apoi reales în două rînduri, pînă în 1881; aparținînd partidului național, a luat cuvîntul în parlament la toate chestiunile de interes românesc; în deosebi s'a distins în cauza regulării referințelor urbariale din Transilvania, reprezentînd vederile conferinței advocaților români din Transilvania. 1876 s'a mutat la Sibiu și a fost ales avocat al institutului »Albina», iar 1885 director executiv al aceluiaș institut, pe care-l conduce și astăzi. Pe terenul bisericesc și-a început activitatea la 1868, ca deputat la primul congres național-bisericesc în Sibiu, unde a fost notarul comisiunii însărcinate cu redactarea »Statutului Organic». De atunci a fost membru la toate congresele și, de cînd s'a mutat la Sibiu, la toate sinoadele archidieceșane, avînd rol conducător. Ce privește activitatea sa politică, C. cu Barițiu au convocat la Sibiu o conferință confidențială pe 17 Oct. 1880, pentru a discuta un program politic de acțiune comună între Ungureni și Transilvăneni; în locuința lui s'a decis convocarea unei conferințe comune de delegați. Conferința națională din 1881 l-a ales în comitetul executiv, iar acesta l-a făcut președinte. Comitetul presidat de el a compus și publicat

Memorandul din 1883 al conferinței din 1881. La conferința națională din 1884 s'a retras de pe terenul politic și de atunci și-a pus toată activitatea în serviciul bisericii, al Asociației și mai cu samă în al institutului »Albina«. La Asociațiune, dela mutarea sa în Sibiu, face parte din comitet, fiind unul din cei mai activi membri. El a inițiat în 1881 aranjarea expoziției române din Sibiu și a fost președintele comitetului aranjator. El a propus înființarea școlii civ. de fete cu internat în Sibiu și a dezvoltat o mare activitate pentru procurarea mijloacelor, cu cari s'a edificat școala și se face posibilă susținerea ei. Activitatea sa de frunte e dedicată inst. »Albina« (v. ac.) din Sibiu; de când dînsul este directorul executiv, »Albina« a devenit un factor puternic în dezvoltarea întăririi noastre culturale-materiale. Sub conducerea lui a înființat »Albina« »masa studenților«, la care 50 studenți români capătă prânz gratuit; iar în 1897 a creat un fond de 20,000 fl. pentru înființarea unui internat de băieți în Sibiu. C. încă din 1889 este membru al reprezentanței fundațiunii lui Gozsd.

Cosma de Praga, cel mai vechiu istoric al Boemiei, n. la 1039, † 1125 ca decan în Praga; scrisse »Chronica Boemorum« în 3 cărți, care se găsesc publicată în »Monumenta Germaniae« (»Scriptores«, vol. 9. Hannovera, 1851) și în »Fontes rerum Bohemicarum«, vol. 2. (Praga, 1874). Cronica lui C. este pentru timpul său cel mai bogat și demn de credință izvor istoric.

Cosma și Damian, frați sfinți și martiri, de origine din Arabia, n. din tată elin și mamă creștină (Theodota). Au fost medici în orașul Egea din Cilicia, vindecând oameni și animale de multe boale sufletești și trupești, făcând și minuni. Pe timpul persecuțiunilor îndreptate contra creștinilor din partea lui Diocetian, procuratorul Lysias i-a provocat să jertfească idolilor, dar ne-supunându-se, au fost torturați cumplit și decapitați la 303. Trupurile lor au fost așezate la Roma, apoi transportate la Brema, iar la 1649 la München. Amintirea lor se serbează în biserica ort. la 1 Nov. v., iar în bis. cat. la 27 Sept. n. Se venerază ca doi patroni ai medicilor și ai facultăților și instituțiilor medicale. (Cf. Mineiul la 1 Nov.) [G. H.]

Cosmescl, numire topogr. în Rom. 1) C., sat în j. Suceava, face parte din com. rur. Stolniceni, având 961 loc. (Dicț. geogr. 1894); aici se află palatul familiei Sturza. 2) C., com. rur. în j. Vaslui, compusă din 4 căt. cu 1735 loc. (Dicț. geogr. 1889). 3) C., com. rur. în Rom., j. Tecuci, compusă din 5 căt. cu 2150 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. e străbătută de calea ferată Tecuci-Mărășesci.

Cosmetice, preparate cari se aplică pe piele și pe păr cu scopul de a înfrumșa pielea mai ales a obrazului și a mânilor, de a colora buzele, de a schimba culoarea părului, de a-l face să crească mai tare. Unele sulimanuri albe, pulveri și lichide, destinate a mări albeața pielii, conțin săruri toxice de plumb și de mercur, cari pot fi absorbite și aduse în curentul sîngelui; asemenea se găsesc substanțe otrăvitoare în unele cosmetice pentru colorarea părului.

Cosmibuena Ruiz et Pav., (botan.) (synonim *Buena* Pohl.), gen din fam. Rubiaceelor, trib.

Cinchoneae, cuprinde vr'o 6 specii de frumoși arbuști din America tropicală. Adeseori se cultivă unele specii prin florării calde din cauza florilor lor mari albe și bine mirositoare.

Cosmin, v. Cozmin.

Cosminele, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 4 căt. cu 1161 loc.; pe teritorul com. se găsesc izvoare de apă minerală, care conține iod și pucioasă.

Cosmogonia, (grec.) teoria creațiunii lumii. Toate religiunile însemnate încep printr'o C. și chiar prin mai multe, cum e brahmanismul. Egiptenii, Fenicienii, Chaldeenii, Grecii, Ovrii au avut C.-le lor. Cea mai clară, mai simplă și mai aproape de datele analitice ale științei moderne este C. ebraică, atribuită lui Moise, și care e la începutul Bibliei: »La început Dumnezeu făcu țărâ și pământul...« C.-le sînt rezultatul imaginațiunii puternice a popoarelor, năzuind să explice formațiunea lumii. Ele au un caracter conjectural. [D.]

Cosmografia, (grec.) descrierea lumii. Lăsând la o parte problema creațiunii și a începuturilor, C. ne descrie lumea așa cum este, corpurile și constituțiunea corpurilor ce compun lumea, relațiunile dintre ele — într'un cuvînt vederile generale de astronomie și geografie. Ea are un caracter real, științific. [D.]

Cosmologia, (grec.) știința, prin care mintea omenească, speculând asupra datelor, pe cari ni-le dă știința la un moment dat, caută să găsească legile simple, fundamentale și eterne, cari ar pute să ne explice lumea. Ori ce mare sistem filosofic are C. sa: o religiune are o cosmogonie, un sistem filosofic o C. Ea are un caracter abstract, speculativ, în deosebire de cosmogonie, care are un caracter concret, imaginativ, poetic. Astfel avem C. lui Plato, Aristoteles, Descartes, Leibniz, Spencer, C. atomică etc. E cu deosebire un produs al filosofiei dogmatice. [D.]

Cosmopolitism, (grec.) e acea teorie în virtutea căreia cineva nu se consideră cetățean al unei țări anumite, ci al lumii, al universului. În fața *cosmopolitului* toți oamenii sînt egali; el îmbrățișează într'o deopotrivă simpatie și de multe ori indiferență și pe cei de o viață cu el și pe toți ceilalți, ori cât de străini ar fi de el, prin sânge sau prin alte legături. El nu ține nici la limba, nici la obiceiurile, nici chiar la interesele țării lui. C. e o doctrină, care făcînd pe un om să privească deasupra și deopotrivă preste toți oamenii, îl înstrăinează deopotrivă de toți. Profesarea ei e de înțeles la un filosof, nici decum la un om de acțiune. Nu trebuie confundat însă C. cu acea stare curată de conștiință, care în mijlocul intereselor de rasă, te îndeamnă să vezi adevărul mai înainte de toate. [Dragomirescu.]

Cosmorama, (fiscă). Prin întrebuințarea perspectivei liniare, combinînd colorile cu umbrele, micșorînd mărimea obiectelor ce urmează să apară mai îndepărtate, micșorînd forța colorilor acestora pentru a imita efectele absorbirii de lumină a atmosferei, pictorii produc desemnuri, cari ne dau iluziunea de realitate. Această iluziune însă nu e completă din cauza bordurilor tablourilor, cari servesc de razăm ochiului pentru a stabili adevăratele pozițiuni ale punctelor de

semnului. Acest efect însă vine eliminat când ne uităm la tablou prin un tub, care să ascundă aceste borduri. C. se numește acest tub proveșut cu o lentilă convexă pentru a apropia tabloul.

Cosmos, (grec., lat. mundus), lume, totalitatea lucrurilor câte există cu realitate obiectivă afară de Ddeu. Teoria despre formarea lumii se numește cosmogonie (v. ac.). Ea cuprinde în sine și vederea mitologică despre originea Țeilor = theogonia. Teoriile cosmogonice sînt product al filosofiei din școala ionică grecească, începînd dela Thales. [Pl.]

Cosmotheism, (grec.) se numește teoria care confundă și identifică pe Ddeu cu lumea. Sinonim cu Panteism.

Cosmovici, **Leon**, naturalist rom., n. 29 Ian. 1857 la Sasca-Suciava; și-a făcut studiile primare și liceale în Iași. Bacalaureat în 1874. Licențiat în științele naturale dela facultatea de științe din Paris în 1877, doctor în științele naturale dela facultatea de științe din Paris în 1880; a studiat medicina la facultatea din Paris (1874—80). Profesor de zoologie și fiziologie la Universitatea din Iași, membru titular al soc. imper. de științele naturale din Moscova, membru coresp. al Academiei Române. A publicat cărți didactice pentru cursurile liceale inf. și superioare, apoi în revista științifică din Franța, deosebite articole de morfologie, taxonomie, psihologie și contribuțiuni la studiul faunei României. Deputat, ales de col. II din Iași.

Cosnița, locuință pentru albine, care după modul de construire și folosire, se numește: simplă ori rațională, între aceste se află sistemul intermediar sau de trecere; materialul C. e felurit, s. e. nulele învăluite cu lut mestecat cu gunoiu, paie, papură sau rogoz și scânduri, cu părăți simpli ori acoperiți cu alte materii, s. e. paie măruntite, fîn, otavă, pleavă, pulvere de feresteu, mușchiu, hârtie, ș. a. Forma și mărimea C. e diferită. C. simple din lut au fost folosite și de Egipteni, Greci și Romani. Cele mai lătite au fost făcute din trunchi de arbori, cari până în prezent se folosesc și de Rom. munteni, numite: »știubea«, precum și în Rusia, Polonia și Silezia. Asemenea se folosesc cele în formă conică, din nulele de răchită, despăcuri de alun, stejar, viță de vie. În 1770 stuparul Christ a introdus C. sistem intermediar, perfecționate de alți stupari. 1845 stuparul Dzierzon a fost primul, care a introdus sistemul mai practic, cu faguri mobili, perfecționate de Berlepsch, Dathe, Grawenhorst, Mösl, Huber, Hooker, Šartori, Bouguet, Langstroth, Grând, Bodor ș. a., după nulele cărora se și numesc C. și metodele de folosire. [E. C.]

Coșoi, **Hristea**, poet liric român, n. la 1876 în Clejani, jud. Vlașca (Rom.). Cele dintâi poezii ale sale au fost publicate de Revista »Literatură și Artă Română«; ele sînt caracterizate printr'un sentiment profund, prin originalitate de comparații și o limbă curgătoare.

Cosor, numirea populară a plantei *Ceratophyllum demersum* L. (v. ac.)

Coșovei, **Mathias**, boier moldovean în secl. XVI. La 1533, fiind mare vistiernic, a zidit mănăstirea Coșula din j. Botoșani; la aceasta mănăstire s'au refugiat călugări ortodoxi din Polonia, din cari o mare parte se refugiaseră în Moldova, din cauza opresiunilor catolice. [O. L.]

Coșovenii, 1) *C. de jos*, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 862 loc. (Dict. geogr. 1896); are 1 biserică și 1 școală mixtă; loc. se ocupă cu agricultura și cu cultura viermilor de mătăsă; producțiunea anuală e de 80 kg. gogoși. 2) *C. de sus*, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 2510 loc. (Dict. geogr. 1896); are 2 biserici și 1 școală mixtă; loc. se ocupă cu agricultura și cu cultura viermilor de mătăsă pentru trebuințele familiare.

Cossovo, vilaiet turcesc spre sud de Bulgaria și Sârbia; 24,000 km². cu 750,000 loc. Capitala Üsküb.

Cossovopolie, v. Cămpul mierlei.

Cossus, fluture nocturn, a cărui omidă lungă sapă cu fălcile ei galerii sub scoarța arborilor. Specia cea mai comună este *C. Lagniperda*, a cărei omidă roșie devastează ulmii.

Cossyphus, (zool.) specie de pesci din fam. Labroidelor (v. ac.).

Costache, **Veniamin**, Mitropolitul, n. în Dec. 1768, fiu al lui Grigore C. Negel din vechia familie a Costăcheștilor și al Mariei Canta. Studiile și-le făcu la Huși sub conducerea lui Iacob Stamate, episcop de Huși și mai târziu mitropolit. Călugărit în 1784, C. este ales episcop de Huși la 27 Iunie 1792, înaintat la Roman în 1796 și ales mitropolit al Moldovei și Sucevei la 13 Mart. 1803, după moartea profesorului și protectorului său Iacob Stamate. Păstoria sa a fost turburată în mai multe rînduri: 1806—1812 este înlocuit în scaun de un alt mitropolit pus de Ruși în timpul ocupației lor; 1821 rămâne împreună cu fratele său Șerban Negel și cu Costache Conache printre cei din urmă în Iași, și fuge de eteriști tocmai după ce apăsase și adăpostise pe mai mulți în mitropolie; 26 Ian. 1843 în timpul lui Mihalache Sturza demisionează, probabil din pricina amestecului guvernului în administrarea averilor bisericești; se retrage la mănăstirea Slatina unde moare 18 Dec. 1846. În timpul păstoriei sale, C. s'a arătat ca unul din bărbații cei mai cu dor de țeară, înființînd școli de românesce, accesibile la toate clasele sociale și ca școală mai înaltă Seminarul preotesc dela Socola, ajutînd cu stipendii pentru studii pe mai mulți tineri, între cari și pe G. Săulescu, încredințînd în 1813 cursul de inginerie nou înființat lui G. Asachi, și dînd în 1816 binecuvîntarea sa arhipăstorească pentru înființarea unui teatru din inițiativa aceluiași Asachi. Bărbat de o activitate neobosită, C. traduce și publică mulțime de opere religioase, sau el însuși, sau uneori însărcinează pe alții cu asemenea lucrări. Afară de cele publicate, multe din aceste scrieri au ramas în manuscris și se păstrează în bibliotecile seminarului și universității din Iași. Vom cita numai operele proprii ale lui C.: Tilcuirea celor șapte sfinți taine ale bisericii, Iași 1807; Istoria noului testament tîlmăcită de pe limba grecească, Iași 1824; Iubitorul de înțelepciune povățuit de dumnezeiescile scripturi, adică învățătură dogmatică trad. după Serghie Macreul, Iași 1831; Funie întretîră sau tratație despre existența lui Dumnezeu, Iași 1831; Al celui întru sfinți Părintelui nostru Ioan Hrisostom: Despre a nu împreună-lăcuî canonicele cu bărbați, Iași 1839; Bisericeasca istorie a lui Meletie, Iași 1841—43; Indeletnicire despre buna murire, Iași 1845; Tilcuirea psaltirii a profetului și împăratului David, Iași 1850; Cathisul cel mare sau

Istoria scripturii vechiului testament, Iași 1824, 3 vol.; Didahii sau cuvinte de învățătură, Iași 1837; Drept slăvitoare învățătură creștină de Platon, mitropolitul Moscovei, Iași 1839; Piatra scandelii sau desbinarea bisericii de apus și resărit, Iași 1844; Pravila cea mare sau Pidali-onul, Neamț 1844, etc. (Cf. Andrei Vizanti, Veniamin Costache, Iași 1881; C. Erbiceanu în istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei, București 1888.) Bibliografia reală a operelor lui C. nu e încă făcută.

Costaforu, George, om de stat român, n. 26 Oct. 1821, † 28 Nov. 1876; după eminente studii juridice făcute la Paris, devine la București prof. de dreptul civil, 1857 director al Eforiei școalelor, 1864—1871 primul rector al Universității și unul din cei mai căutați адвоци. Ales de multe ori deputat și senator, C. este 1871—1873 ministru de justiție în cabinetul conservator L. Catargi, 1874—1875 agent diplomatic la Viena, unde semnează împreună cu contele Andrassy convenția comercială între România și Austro-Ungaria. Dat în judecată (Iulie 1876) de camera liberală împreună cu foștii sei colegi din cabinetul conservator, C. moare înainte de retragerea acuzării. (Cf. Maiorescu, Discurs. parlam., vol. I și II.)

Costanda, o monetă veche în valoare de 10 bani, pe care până azi copii o poartă la gât ca un amulet.

Costarica, cea mai sudică dintre statele fostei confederațiuni de republici din America centrală, dela 1842 republică independentă; se întinde între Oceanul Pacific și Marea Caribică, mărgindu-se la nord cu Nicaragua, iar la sud-est cu Columbia. Teritoriul e de 59,570 km². și are 262,700 loc. (1892); între cari vr'o 4600 Indiani. Terenul e muntos cu mai multe șiruri paralele, formând platouri mici; înălțimea mijlocie a munților e 2000 m., sunt numeroși vulcani, între cari mulți activi (Irazu 3505 m.); pe lângă termuri se întind mici șesuri. *Clima* e foarte plăcută, vecinică primăvară cu temperatură medie anuală de 20° C. *Vegetațiunea* e bogată, aproape tropicală, prezentând și tipuri proprii. *Fauna* deasemenea e bogată cu specii proprii. În minerale se pare a fi mai săracă, se exploatează cărbuni de piatră. Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura, care produce: cafea (export 11 milioane pesos), banane, zahăr, cu-uruz, cacao, orez, etc. În fruntea republicei stă un president ales pe 4 ani; legislativa e congresul, compus din 21 deputați. Veniturile statului în 1895/6 au fost 6.528,975 pesos, cheltuielile 6.187,927 pesos. Armata: 600 oameni armată stabilă, 12.000 miliții. Export (1895): 14.509,440, import 8.508,981 pesos. Căi ferate 261 km.; linii telegrafice preste 1000 km. Porturi: Punta Arenas și Limon. Capitala San José. După descoperirea Americii C. fu ocupată și colonisată de Spanioli. 1821, ca și celelalte colonii span. din America centrală, se declară și C. independentă, se atașă la confederațiunea celor 5 State Unite din America centrală, 1840 se desfăcă de ele, 1842 se organizează ca stat independent.

Costea-Vodă, v. Mușetescii.

Coșteiu, numele mai multor comune românesce în Banat. 1) *C. mare*, (magh. Nagy-Kostély), comună mică în cott. Caraș-Severin, locuită

de 1189 Români gr.-or. și gr.-cat. Aici a fost în 15 August 1849 o luptă crâncenă între trupele imperiale și insurgenți. În C. se află stăvila, care abate apa râului Timiș în canalul Bega (v. ac.) 2) *C. mic*, (magh. Kis-K.) comună mică locuită de 296 Români în proxima apropiere a C. mare. 3) *C.*, (magh. Kustély), com. mică în cott. Caraș-Severin, cercul Făgetului cu 600 loc. Rom. gr.-or. 4) *C.*, (magh. Kustély) com. mare în cott. Timiș cu 2441 loc. Rom. gr.-or.

Coster, Laurens Ianszoon, cunoscut în Olanda ca inventatorul tiparului, S'a dovedit însă, că unele tipărițiuri, atribuite lui, și pe cari s'a basat fama invențiunii sale, nu sunt mai vechi de anul 1470.

Costesci, numire topografică în Rom. și Buc.; 1) C., com. rur. în j. Argeș, pe apa Telcor-manului, cu 715 loc. (Dict. geogr. 1888). Aici se află stația de bifurcație a liniilor ferate spre Craiova și Turnu-Măgurele; reședința subprefecturii plășii Coțmeana-Gălăeșeni a unei judecătoria de ocol. 2) C., com. rur. în j. Botoșani, situată pe valea Sicua; se compune din 4 căt. cu 3527 loc. (Dict. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 4 biserici și 1 școală. 3) C., com. rur. în j. Buzău, situată pe ambele maluri ale Călmățuiului; se compune din 5 căt. cu 1520 loc. (Dict. geogr. 1892); are 4 biserici și 1 școală în căt. C. 4) com. rur. în j. Vâlcea, situată la poalele munților Arnova și Buila; se compune din 6 căt. cu 2467 loc. (Dict. geogr. 1893); loc. se ocupă cu agricultura, unii din ei și cu dulgheria; are 7 biserici, 2 mănăstiri (Arnova și Bistrița), 1 schit și 1 școală mixtă. În raionul com. se găsește piatră de var. 5) C. sat în j. Tutova, avea în 1896 preste 120 hectare de vie. Podgoria C.-lor era cunoscută încă de pe timpul Domnitorului Dimitrie Cantemir, care o citează în »Descripția Moldovei« printre cele mai cunoscute ale țerii. 6) C., comună rurală și parohie, cu moșie rezăscă în Buc., căpit. Storojineț și j. Stănescii de jos, cu 2611 loc.; școală primară.

Costescu, C., actor rom., n. 1860 în București. Și-a făcut studiile în conservatoarele din București și Paris. A debutat la 1879. Rolele principale interpretate cu distincție sunt: Gringoire, Marion de Lorme, Candidat și Deputat, Talere cu două fețe, Lupta între femei, Decepție, Vinovat, Denisa, Ginerile lui Poirier, etc. E societar al Teatrului național din București.

Costiescu, 1) *C. A.*, autorul a două broșuri: Cânteele aurorii, suvenir și zoine (sic) Buc., 1856, și Visul unui Român, fantasmă originală în 2 tablouri și în versuri, Buc., 1857, ambele slabe și palide imitații după Bolintineanu. 2) *C. M.*, a tradus o parte din Miserabilii lui Victor Hugo, Buc., 1862—63, în colaborație cu Bolintineanu și A. Zanne. Date biogr. lipsesc despre ambii.

Costila, pisc de munte în Rom., j. Prahova, înalt de 2500 m.

Costin, familie veche din Moldova, care după Cantemir (Desc. Moldaviae) ar fi de origine sârbească; însă primul C. la 1392 sub Roman-Vodă, e arătat prin documente ca de neam curat românesc. După Urechie, C. au fost tot una cu »Mironii«, familie desvoltată paralel cu dînsii în secl. XV—XVII. Sub domnia lui Iuga II Vv. se citează un alt C. În secl. XV trăia *C. Po-*

stelnicul. Miron Clucerul căsătorește pe fiica sa Safta după *C. postelnic*, boier însemnat în prima jumătate a secl. XVII. Soția sa era nepoata lui Miron Barnovski Vv. și a Hatmanului Balica. Dela acest C. începe genealogia regulată a familiei. La 1633 e Hatman și pârcaľab Sucevei și prin insistența sa se aduse la 1630 ca domn Moise Movilă. Fiul său *Alexandru C.* n. pe la 1600 (?), amestecat fiind în afacerile domnului Moldovei cu Ardealul sub Gh. Vodă Ștefan, fű bñnuit de Rakoczy, și zăcű uu an, legat cu obeđi, în temnița din Făgăraș. Sub Ghica V. e vornic de poartă, iar sub Ștefaniiță fiul lui Lupu e postelnic mare, rang ce păstrează până la moarte (1678). Fii săi erau: Miron, Velicico, Vasile și Dumitrașcu, din cari primii trei din ăntăia căsătorie: *Dumitrașcu* moare cel dintăiu (1674), *Vasile C.* moare ăncă tiner la 1685, îngropându-se în moșia Bărbescii, unde preste șese ani fű așezat alături cu dñsul fratele său *Miron Logofătul*, cronicarul. *Velicico C.*, mare Hatman, pieri ucis împreună cu fratele său Miron din porunca lui Const. Cantemir; decapitați în 1691. Despre dñsul vorbesc cronicarii Mústea și Neculcea. Filiațiunea se urmează dela Miron prin *Ioniță C.* Hatmanul, de oarece *Nicolae* cronicarul, celalalt fiu al lui Miron, muri fără copii. *Nicolae* Jienicer e fiul lui Hatm. Ioniță C. Insurat cu sora lui Constantin-Vodă al Valachiei, are 4 fice și un băiat: *Miron II C.* ăis *Mutul*, vornic mare al Moldovei, căsătorit cu Casandra Cuza comisoiia. *Manole C.*, fiul lui Mutul sau Mutenko, e tatăl lui *Dumitru* cavaler de C., fost mare spătar, insurat în Bucovina cu Catinca Flondor. Plecând diu Moldova și stabilindu-se în Bucovina, au ramas acolo, avēnd titlul de »Ritter von C.« Ultimul descendent este ađi: Miron de C., căpitan în cavaleria română. [O. L.]

C. Miron, cronicar moldovean, n. 1633 dintr'o veche familie de boieri. Studiile și-le făcű la Bar în Ucraina, unde il ăntălnim pe la 1648, și unde pe lângă limba polonă mai ănvēțű și vechea slavonă precum și cea latină. Intors în țeară trece prin toate funcțiunile inferioare până la 1674, când ajunge mare logofăt și apoi mare vornic al țerii de jos. Fiind unul din cei mai puternici boieri, face și restoarnă domni, așa restoarnă pe Antonie Ruset și pe Dumitrașcu Cantacuzino, ă teama căruia fugise în Polonia la 1684. În timpul lui Constantin Cantemir ajunge staroste de Putna. Face opoșiie domnului atăt pentru birurile puse de acesta pe țeară, cât și pentru o rivalitate cu alți boieri favoriți ai domnului, cât și poate mai ales din cauza puținei simpatii, ce o avea acesta pentru Poloni, la cari C. ăinea foarte mult. Opoșiia sa ănsű era foarte cumpătata pe când a frate-sű Velicico era pe fața și ăndrăzneată. Domnul instigat de Rusetestű pune de prinde pe Velicico, il bate cu buzduganul și il ucide; ăndatű după aceea trimite și după Miron, care își ănmormēnta soția la Bărboși, și care era nevinovat de complotul, în care ăntrase frate-sű, și il ucide și pe el în Roman, Dec. 1691. Toți cronicarii, afară de Dumitru Cantemir, fiul lui Constantin, spun că Miron fusese nevinovat și că domnitorul se plāngea cu amar de greșeala ce făcűse. C. este cel mai ănsemnat dintre cronicarii nostri, nu atăt prin

talentul de scriitor, căci în această privință este inferior lui Ureche și Neculcea, cât mai ales prin fondul scrierilor sale, prin veracitatea faptelor și profunđimea ideilor. Scrierile sale sűnt: 1) Cartea pentru descălecatul dintăiu a țerii Moldovei și neamului moldovenesc; b) Letopisețul țerii Moldovei, dela 1594 până la 1662; c) Istorie de crăie ungurească (1383—1661); d) Despre poporul Moldovei și al țerii romănesci, poemă în limba polonă în trei cānturi, trad. de Hasdeu; e) Viața lumii, scurtă poemă filosofică, etc. Nici unul diu cronicarii nostri neavēnd o ediție ănrădevōr sciințifică, aceeași soarte o are și M. C. Mai bine e în I ediție a lui M. Cogălniceanu, Letopisețele țerii Moldovei 1841—52; foarte rēu în a II ediție 1872; iar Miron C., opere complete de V. A. Urechia, după ănsărcinarea Academiei Romăne, nu este superioară nici chiar ediției a doua a lui Cogălniceanu, după cum afirmă Al. Philippide.

C. Neculai, cronicar moldovean, n. pe la 1660, fiul cel mai mare al lui Miron C., a ănvēțű pe la școalele diu Polonia. Ca și tatăl său, ocupă funcțiuni foarte ănalte: mare vornic, mare logofăt, Hatman; † 1712. Scrieri: a) Ceasornicul domnilor, operă filosofică, de o fenomenală erudiție prin citarea a tot felul de scriitori, dar fără metodă și fără stil, păstrată în două manuscrise din 1714 și 1801 în bibliotecile universității și a seminarului din Iași. S'a publicat numai un fragment de cătră M. Gaster în Literatura populară română; b) Cartea descălecatului dintăiu al țerii Moldovei și al neamului moldovenesc, în care autorul ăncepe dela facerea lumii pentru a termina cu Dragoș; c) Letopisețul țerii Moldovei (1662—1711) atribuit pe nedrept lui Nicolae C. de cătră Cogălniceanu; în ori ce cas numai o parte din acest letopiseț poate să fie al lui C.

Costin, A., pseudonim, v. Petrașcu N.

Costina, com. rur. cu Berindești, și parohie, cu moșie boierească, în Bucovina, căp. și j. Suceava cu 1901 loc.; școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Costinescu, Emil, financiar rom., n. 12 Martie 1844 la Iași, ăntat de timpuriu în redacția diarului »Romănul« sub conducerea lui C. A. Rosetti (v. ac.), ăjunge, ca membru al partidului liberal, deputat în camera dela 1876 și este de atunci ăncoace adeseori reales. C. s'a distins ca raportor bugetar prin claritatea expunerilor sale financiare, a fost unul din fondatorii și directorii Băncii Naționale, iar ađi e prim-directorul Băncii Generale din București și proprietarul unei mari fabrici de herestee și unei fabrici de cuie în valea Prahovei lângă Sinaia.

Costișă, 1) *C.*, com. rur. în Rom., j. Neamțu, situată în capētul sud-est. al j.-lui; se compune din 7 căt. cu 1737 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 3 biserici și 1 școală. [nt.]

2) *C.*, sat în Bucovina, căp. și j. Rădăuți, formează comună și parohie împreună cu Mitocul și Clinăuțul, cu moșie mănăstirească, are 1609 loc., școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Costrăș, pesce, sin. cu Biban (v. ac.).

Costrei, numele romănesc al plantei Sorghum halepense Pers. (v. ac.).

Costum, diu ital. costume = datină, obicei; veritatea în reproducerea poetică sau artistică,

a moravurilor, obiceiurilor și lucrurilor din timpurile trecute. În sens special: modul de a se îmbrăca. (v. Port.)

Coșula, com. rur. în Rom., j. Botoșani, cu 2714 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și lemnăria. În această comună se află mănăstirea cu același nume, care numără 10 călugări.

Cot, 1) măsură pentru manufacturi, usitată până în timpurile mai nouă în multe state europene, corespundea la 0'6—0'7 m.; 2) partea posterioară a articulațiunii dintre brațul superior și inferior. [—]

Cot în poveștile române e măsură pentru înălțimea unor oameni, s. e. Ghibirdic nu era mai mare decât un C., cu barbă cu tot; pitic sau piticot (v. ac.). [Atm.]

Cota, (din franc. coter = notare), consemnarea cursului efectelor notate la bursă. **Cotare** = admiterea unui efect pentru notare oficială la bursă. **C.** sau **Cotisăfiune** se numesc și partea de imposit, ce are să o plătească un contribuabil. **Cotisare**, stabilirea unei contribuiri.

Cotangentă, termen de trigonometrie. Lungimea tangentei dusă prin originea arcului până întâlnește raza prelungită, care trece prin extremitatea arcului, se numesc tangenta trigonometrică a arcului. Tangenta e pozitivă când, pornind pe ea din originea arcului, mergem în același sens în care mergem pe arc pornind tot dela originea lui spre extremitatea lui în sens pozitiv. Tangenta poate varia dela $-\infty$ la $+\infty$. C. e tangenta arcului complimentar.

Cotărit, dare indirectă, ce se percepea în vremea stăpânirii nemțești din Oltenia (1718 până 1739), la fiecă cot de măsurătoare. Paralel cu această dare mai erau pe atunci încă 9, plus birul.

Cotarnina, alcaloid artificial obținut de Wöhler prin oxidația narcotinei. E o substanță solidă cristalină, puțin solubilă în apă. Sub acțiunea moderată a acidului azotic se transformă în acid cotarnic. Se compoartă ca toți alcaloidii, formând mai ales cu clorura de platină compusi cristalizați. [V. C. B.]

Coteana, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 6 căt. cu 3990 loc. (Dicț. geogr. 1895), dintre cari 2081 sunt Bulgari; teritoriul com. ocupă o suprafață de aproape 11,300 hect.; locuitorii se ocupă cu agricultura și viticultura, unii sunt moseșii. În raionul com. sunt 3 biserici și 1 școală mixtă.

Côte d'Or, departament în partea estică a Franței, 8786 km². cu 376,866 loc. (1891), numit după munții C., renumiți pentru vinul lor și bogăți în izvoare de apă minerală. Departamentul C. se compune din 4 arondismente; capitala Dijon.

Coteiu, câne de vânat, v. Boldeiu.

Coteria, cerc restrins de persoane, cari trăiesc în intimitate; se folosește de regulă în înțeles rău: clică sau partid, care vânează scopuri particulare.

Coteschi, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, formată din 5 căt. cu 1906 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. În com. sunt 4 biserici și 1 schit, care numără în total 77 maice; schitul a fost înființat de călugării ruși, cari la 1819 s'au mutat de aici

la schitul Poiana Mărului din com. Bisoca și schitul C a devenit schit de maice, mutându-se aci maicele din schitul Dălhăuț. Școale sunt în com. două, una de băieți și alta de fete.

Côtes du Nord, departament în partea nord-vestică a Franței (Bretagne), 7217 km². cu 618,652 loc. (1891); are 5 arondismente, capitala St.-Brieuc.

Cöthen, oraș în Anhalt (Germania), capitala cercului C. (343 km². cu 49,931 loc.), cu 20,463 loc. (1895); castel, gimnasiu, școală civilă super., seminarium; industrie de zabăr.

Cothurnus, (grec. și lat.), în vechime un fel de cioboate. C. se numia și încălțăminte artiștilor tragici; erau înalte, ca figura să apară mai înaltă. C. e și expresiunea simbolică pentru tragedie și stilul tragic.

Coțient sau **Căt**, termen de matematică, rezultatul diviziunii sau împărțirii a două numere.

Cotillon, (franc.) dans sau mai bine un joc de societate dansat, cu care de obicei se sfîrșesc balurile. Introducerea lui datează dela începutul secl. XIX; fiind format din mai multe figuri, foarte variate, un conducător comandă orchestrei și hotărășce ordinea figurilor, dela ceea ce depinde succesul dansului. Se începe de ordină printr'o promenadă generală, după care încep figurile,acompaniate de vals, polca, sau alte dansuri analoage. Acest dans ține adese câte două sau trei oare.

Cotiuga, teleagă cu două roate.

Coțman, comună rurală și ȋrg în Bucovina, căp. și j. Coțman, parohie ort. resăriteană și apuseană unită, cu moșie mănăstirească; cu 4919 loc. (3547 ort., 889 cat., 483 mos.); școală primară de 6 și de 4 clase pentru băieți și fete; scaunul căpităniei și al judecătoriei; postă, telegraf. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cotmeana, 1) C., *riu* în Rom., j. Argeș; curge în direcție sud. și se varsă în riul Vedea. 2) C., fostă *măndstire* de călugări în Rom., j. Argeș, în satul cu același nume, zidită de Mircea Vodă pe la 1385; a fost schit al mănăstirii Cozia; aji e biserică de mir. În aceasta mănăstire s'a refugiat Mircea, fiul lui Mihnea Vodă, la 1510, urmărit fiind de Neagoe Vodă.

Cotnari, com. rur. în Rom., j. Iași, localitate renumită prin vinurile sale; com. e situată în partea dreaptă a riului Bahlui; prin centrul ei trece șoseaua mixtă dela Tirgu-Frumos la Hărlău. Teritoriul com. este accidentat, prezentând cele mai înalte dealuri în partea despre vest, acoperite cu vii și păduri, iar spre est văi și po-dise, pe cari se cultivă cereale; marginea despre nord-est a com. e udată de riul Bahlui, iar pe o parte a teritoriului se află podgoria cea mai renumită din țeară. Legenda spune, că podgoria C.-lor ar fi fost întemeiată de cătră Stefan cel Mare. Istoric este însă dovedit, că podgoria C. ca și a Hărlăului datează încă înainte de 1453, când Alexandru, fiul lui Iliș, hărăzesce mănăstirii Probota »6 buți de vin din decima noastră dela C. sau Hărlău...« (Hasdeu, Arhiva istorică a Românilor I. I. P. 1). Nu toate viile C.-lor sunt renumite, ci numai câteva, (Armașul, propr. fânt. Roznovanu, apoi viile Vlădoianu, Gherghel, Dealul Furcilor, etc.), mai ales via dela Paraclis, unde statul a înființat o pepinieră viticolă cu viță românească și altoită pe port-altoi americani. Calitatea

vinului depinde de neamul strugurilor și natura terenului; studii asupra acestei chestiuni lipsesc însă până acum. La expoziția internațională din Viena, ca și la cea din Paris în 1889, vinul de C. a fost foarte prielnic apreciat. Oenologul Ilam m găsește vinul de C. focos, alcoolic, sănătos, foarte aromatic și asemănător Tokayului. Com. C. e formată din 8 căt. pe o întindere de ca. 6100 hect. și cu o populație de 2698 loc. Români și Maghiari (Dict. geogr. 1888), cari se ocupă cu viticultura, prăsierea vitelor și agricultura. Dintre bisericile ort., cea situată la poalele dealului Ireamânul, este zidită în timpul lui Ștefan cel Mare (1496). Școale sunt două cu 2 învățători. În trecut mai depărtat C. făcea parte din ținutul Hârlăului și era o localitate însemnată, unde se afla o puternică colonie de Sași protestanți; pe partea căt. Dealul și Valea, cari formează centrul și vatra acestei localități, se găsesc urme de temelii de piatră, șanțuri și beciuri; aici înființă Iacob Eraclide Despotul (1561—63) o școală, pe care o puse sub direcția lui Ioan Sommer; în ea trimitea el copii din toate părțile țerii, ținându-i pe socoteala sa; Despot își pusese în gând să întoarcă pe Moldoveni la protestantism și drept mijloc ascuns de propagandă luterană avea să servească și aceasta școală.

Coțobaie, pasere, v. Băjițoare.

Coțofana, (*Tareă, Sareă, Caragață, Ciorcușă, Ciorcoburd, Caracacșă*, etc. *Pica caudata*), pasere cântătoare din fam. Corvidelor, penele de pe cap, grumazi, spate și pieptul superior sunt negre scilpicioase, cele de pe cap și spate cu un lustru verdu; pe umeri și foale albă; plutitoarele din aripi sînt verzi pe dinafară și albe pe dinlăuntru, iar la vîrf întunecate; cîrmacele din coadă verzi-întunecate, negre la vîrf cu un lustru roșu-aramiu; ciocul și picioarele negre. Lung. totală 45—48 cm., lung. arip. 18 cm. și lung. coții 26 cm. E omnivoră ca corbul și petrece cu predilecție pe lângă locuințele oamenilor. [V. B.]

Coțofenii, 1) *C. din dos*, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată parte pe deal, parte pe șes pe malul drept al Jiului, avînd o suprafață de 3028 pog. și 1240 loc. (Dict. geogr. 1896); are 1 biserică și 1 școală mixtă; pe un deal de pe teritoriul comunei se găsesc urmele unei vechi cetăți. 2) *C. din față*, com. rur. în Rom., j. Dolj, despărțită prin riul Jiu de com. C. din dos; se compune din 2 căt. cu 1401 loc. (Dict. geogr. 1896); teritoriul com. e de 2325 hect.; în com. este 1 biserică și 1 școală; pe aici trece calea ferată, avînd stație în loc.

Cotofeți, în poveștile române predicat pentru doi feți sau doi copii cu pîrl de aur. [Atm.]

Cotoiare, asigurarea coastelor (cotul) unei trupe prin detașamente mai mici, ca să nu fie surprinsă de inamic.

Coton, (*franc.*) bumbac; stofă de bumbac; *cotonnerie*, plantațiune de bumbac.

Cotoneaster Medik., (botan.) gen din fam. Rosaceelor, trib. Pomecelor, cuprinde vr'o 15 specii de mici arbori sau arbuști, ce cresc în Europa, în nordul Africei, în Asia centrală și occidentală, în Siberia, în munții Indilor orientale și în Mexico. Frunzele alterne simple coriace sînt adesea persistente și de comun pîroase pe partea inferioară; florile mici albe-roșietice; fructele sînt mici drupe ovoide sau globuloase

și roșietice. În părțile noastre crește pe stîncile din regiunea subalpină *C. vulgaris* Lindl., numit de popor Bărcoace. Unele specii de C. se cultivă prin grădini pentru ornamentarea stîncărilor, așa sînt: *C. acuminata* Lindl., *C. buxifolia* Wall., *C. reflexa* Carr., *C. tomentosa* Lindl.

[Z. C. P.]

Cotopaxi, (pron. — pahi), vulcan în Cordilierele dela Quito, 5943 m. înalt; la 1872 l-a urcat germanul Reiss, ultimele eruperi la 1878 și 1880.

Cotorea, *Gerontie*, unul dintre cei dintîi călugări și profesori în Blaj, n. pe la an. 1720 în Totoiu lângă Alba-Iulia. Teologia a studiat-o în Sămbăta mare din Ungaria. În 1747 intră în mănăstirea sf. Treimi din Blaj. În 1753 episcopul Aron l-a numit vicar general episcopesc, în care calitate funcționă pînă în 18 Nov. 1763. Când s'au deschis școalele din Blaj în 1754, C. căpătă postul de ispravnicul trapezării (econom) în mănăstirea sf. Treimi, și de profesor la cei ce se pregăteau pentru preoție. În 1764 era și magistrul al noviților basilitani din Blaj. Fiind amestecat și compromis și dînsul în turburările înscenate în contra episcopului Rednic, în 1765 fu trimis în pedeapsă la mănăstirea Strîmba din cott. Solnoc-Doboca, de unde, ușurându-i-se pedeapsa, fu dispus la parochia Gherlei pe lângă plată de 200 fl. din venitele mănăstirii din Blaj. În Gherla C. a câștigat loc pentru biserică și pentru preot, iar dela curtea domnitoare 2000 fl. pentru zidirea bisericei. După moartea episcopului Rednic (1772) C. fu rehabilitat în oficiul ce avuse în mănăstirea din Blaj. Scr.: De religia și obiceiurile Turcilor; Învățătura creștinească sau catechism mai mare; Istoria schismei Grecilor după Maimburg; Pravila după rîndul slovelor dela buchi. (Vezi S. Clain la Cipariu: Acte și fragmente.) [Dr. Ag. Bunea.]

Cotoșman, în basmele române e un mîrtan cu minte și năsdăravan. [Atm.]

Cotroceni, fostă mănăstire zidită lângă București de Șerban Cantacuzin la 1679. Numele i-ar veni dela cuvîntul a se ascunde »se cotroci», căci acolo Șerban Cantacuzin (v. ac.) ascundîndu-se a scăpat viu din mîinile vrăjmașilor săi și a făgăduit lui Dumnezeu o biserică. În 1863 Alexandru Cuza a așezat aci marele lagăr, în vederea căruia s'au construit mai multe casarme. Aci principele moștenitor al României are palatul său, împrejurul căruia se întinde un frumos parc; aci este »Asilul Elena Doamna» transformat aji în școală normală primară pentru învățătoare și în școală profesională pentru orfane, apoi Institutul de Botanică (v. ac.) La C. regele Carol a trecut revista armatei în onoarea împăratului Francisc Iosif I în 17 Sept. 1896. (Cf. C. Alexandrescu, Geog. județ. Ilfov.)

Casarma de geniu situată lângă poligonul dela C., alături de linia ferată gara de Nord-Filaret, este ocupată de reg. 1 geniu; ea se compune din trei clădiri principale, cari au costat preste 400,000 lei.

Cotruzi, L., general de brigadă în rezervă; la campania din 1877 ajutor al comandantului regimentului 5 de linie, a luat parte la luptele din giurul Plevnei, distingîndu-se la 28 Nov., la lupta de pe dealul Bucov. La lupta dela 12 Ian. 1878 s'a distins ca comandant al acestui regiment, concurînd împreună cu alte trupe, în fruntea

unei companie, la cucerirea satului Smârdan din giurul Vidinului, luând cu asalt redutul. Retras din armată ca colonel, a fost înaintat la gradul de general de brigadă în rezervă la 1895.

Cotswold, rasă engleză de oaie, în evul mediu foarte căutată. Ea se cultivă cu deosebire în cott. Gloucester. Se impoartă des și pe continent ca rasă de carne și pentru încrucișarea altor rase de oi, pentru ameliorarea acestora, pentru producțiunea de carne și de lână. Lâna ei este grosieră și de 20—30 cm. lungă. C. dă pe an câte 5—8 kgr. de lână.

Cotta, *librăria I. G. Cotta*, întemeiată 1659 în Tübingen de Ioan George C. Urmașii acestuia au fost fiul și nepotul său cu același nume; 1787 librăria trecu în posesiunea lui I. Frideric C., care i-a câștigat un frumos renume prin activitatea sa ca editor, în deosebi prin editarea operelor lui Schiller, Göthe și ale altor autori celebri, și prin întemeierea (1798) dăruirii »Allgemeine Zeitung« în Augsburg. Următorul proprietar (1832—63) a fost baronul I. G. de C., care a mai lărgit stabilimentele și a încheiat noue legături cu cei mai distinși scriitori. Acestuia i-a urmat br. Carol de C., care împreună cu frații Kröner din Stuttgart a editat »Cottasche Bibliothek der Weltliteratur«. 1889 librăria C. a trecut în posesiunea fraților Kröner împreună cu »Allg. Zeitung«, care dela 1882 apare în München.

Cottage, sistemul C., (engl., pron. cotegi = căsuță); întocmirea, după care fabricantul se îngrijește ca lucrătorul să aibă o casă de locuință, care cu timpul să devină proprietatea acestuia. Anuitățile detrăg din leaful lucrătorului. În contrast cu sistemul de casarmă, adică de case, cari adăpostesc mai multe familii, C. însemnează un sistem de case, în cari locuiesc numai câte o familie.

Cottbus, oraș în cercul guvernial Frankfurt, Germania, lângă râul Spree, cu 38,043 loc. (1895); gimnasiu; mine de cărbuni, fabrici de postav, hârtie și mașini.

Cottici, Alpii —, grupă de munți în Alpii vestici, cu grupa centrală Pelvoux (Ecrius 4103 m.) v. Alpi.

Cotul-Ostrii, comună rurală în Bucovina, cap. Cernăuți, j. Sadagura, atenuță la parochia Mahala, cu moșie mănăstirească; are 1211 loc. și școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Coturnix, pasere, v. Prepelița.

Cotyledon, (botan.) frunza sau frunzele embrionului așezate pe tulpina hypocotylee. Sunt compuse dintr'un limb și un pețiol; limbul poate fi întreg sau subdivizat în 2—8 segmente. Dacă semința n'are substanțe de rezervă, C. sunt mari, cărnoase și cu substanțe hrănitoare. În cas când în semința sunt substanțe de rezervă, C. sunt mici, subțiri. Dacă C. la încolțirea seminței rămân sub pământ se dic *hypogee*, iar dacă sunt scoase în aer, înverdesc și au același rol ca și frunzele, de a asimila, se dic *epigee*. Durată lor de obicei e mică; la încolțirea seminței servind pentru creșterea plantulei. Uneori însă, persistă formând unicele frunze din primul an al plantei, sau persistă mai mult timp, sunt vivace. Primele frunze ale embrionului Cryptogamelor vasculare se dic tot C.

Cotyledonat, (botan.) Cotyledoanele se mai dic și frunze C.-are; sub cotyledonul lateral dela

unele Monocotyledonate, se află o *adâncătură C.-ară*, în care proeminează vârful vegetativ al tulpinei.

Cotyledonat, (botan.) embrionul plantelor cu semințe (Spermaphyte), poate fi cu un cotyledon, *monocotyledonat* (de unde și grupul Monocotyleae) sau cu două, *dicotyledonat* (grupul Dicotyleae), ori cu mai mult de două, *polycotyledonat*, ca la Brad, Pin și alte gymnosperme, unde pot fi dela 2—15. Caracterul de a avea unul sau două cotyledoane e aproape constant în grupele respective. Totuși sunt exemple de plante din ambele grupe, la cari sau nu e de loc cotyledon, sau Dicotylee cari prin abortare au la embrion doar un cotyledon, ori prin subdivizarea cotyledoanelor au mai multe.

Cotys, nume dat de Traci a) unei diue, (la Romani Cupido). Serbătoarea, *Cotyttia sacra*, se ținea noaptea și era urmată de desfrânări. C. se mai numia și Cotyttus, Kotytw (Strabo, Horat. Epod. 17, 58); b) unui rege (Demetrius, Polybius).

[Atm.]

Cotyso, numele unui principe la Daci, învins de Lentulus la a. R. 734. C. trece preste Dunărea înghețată în Moesia, dar împ. August trimite pe Lentulus asupra lui, Romanii repun armata lui și ucid trei căpetenii de ale Dacilor, între aceste probabil și pe Cotyso.

Cou —, v. și Cu —.

Coucy, veche familie feudală franceză, ilustră în evul mediu. Originea ei e cunoscută de pe la 950, când erau seniori în faimosul lor castel din C. Cel din urmă »sire de C.« a fost *Enguerrand VII*, † 1399 la Brussa în Asia. Luase parte la cruciada dela Nicopoli, unde fu prins și apoi rescumpărat (1396). [O. L.]

Couloir, (*franc.*) un coridor mai spațios la teatre, clădiri de burse și parlamente.

Coulomb, *Charles Augustin*, inginer frnc., n. 14 Iunie 1736 în Angoulême, † 23 Aug. 1806. S'a distins prin operele sale tehnice și prin descoperirile sale magnetice și electrice. A servit în armată la geniu, dar pe timpul revoluțiunii s'a retras în viața privată. În 1804 membru al academiei frnc., 1806 inspector gen. al instrucțiunii publice. C. a construit un aparat pentru măsurarea electricității statice, și o cumpenă de torsiune, numită după el.

Counsel, (engl., pron. caunsel), titlul advocaților englezi numiți Barrister. (v. Solicitor.)

County, (engl. pron. caunti), comitat (județ) în Anglittera și coloniile ei precum și în Statele Unite din America. Amploiatul suprem al unui C. în Anglia e lordul locotenent numit pe viață din partea coroanei. Sheriff-ul suprem și judecătorul de pace au funcțiuni judecătorești și administrative, până când lordul locotenent are supravegherea preste miliția din C.

Coup d'état, (*franc.*) lovitură de stat. (v. ac.)

Courbet, 1) *C. Gustave*, pictor franc. celebru, n. 1819 la Orans, † 1877. Tablourile sale de căpetenie sunt; Lupta Cerbilor (Combat de Cerfs, Museul Louvre), de o execuție extraordinară. Intrarea în Valea Puțului-negru (L'entrée de la Vallée du Puits-noir), cu care pictorul dădu toate calitățile sale de peisagist, desfășurând o virtuosită de penel incomparabilă; Capre (La Remise des chevreaux), unul din capetele sale de operă; Rîul acoperit (Le ruisseau couvert, Museul Lu-

xemburgului), o pânză prea frumoasă; o minunată mare furtunoasă (Mer orageuse), și altele multe răspândite prin muzeele și orașele Franciei. Ele unul din peisagiștii francezi cei mai mari. Ideile sale estetice au fost găsite mai târziu puțin fundate. (Cf. Camille Lemonnier, *C. et son Oeuvre*.) 2) *C., Amadeu*, admiral franc., n. 26 Iunie 1827, † pe bastiment în apele Chinei la 11 Iunie 1885. În Aprilie 1883 guvernul franc. l-a numit șeful diviziunii navale din Tonkin și după câteva luni, primi comandamentul general al trupelor de pe mare și uscat, în care calitate repurtă numeroase victorii.

Courcelle-Seneuil, I. Gust., economist franc., n. 1813 în Seneuil (Dordogne); la început comerciant, s'a dedicat mai târziu studiilor economice. 1853—63 prof. de economia naț. la univ. din Santiago (Chile); aderent al direcțiunii individualistice. † 1892. Opere: »Manuel des affaires», »Traité théorique et pratique d'économie politique», (2 vol.), »Protection et libre échange», etc.

Court, (engl., pron. cōr), curte, tribunal. *C. of Appeal*, curte de apel. *C. of Queens Bench*, un tribunal engl. astăzi desființat.

Courtage, v. Curtagiu.

Courtrai, (oland. Kortrijk), capitala unui arondisment în prov. belg. Flandria vestică, lângă riul Lys, cu 30,908 loc. (1891); industrie de pânză și dantele. 11 Iulie 1302 aci învinseră Flamanzii conduși de Ioan, conte de Namur, pe Francezi sub Robert de Artois.

Cousin, Victor, filosof franc., (1792, † 1867), n. în Paris unde făcui studiile sale la școala normală superioară, deveni profesor la aceeași școală, mai târziu docent la Sorbona. În câteva misiuni studiă organizația învățământului public în Prusia și Olanda. Deveni membru al academiei și ministru de culte și instrucție. Revoluția dela 1848 îl făcui a se retrage din viața publică, urmând lucrările sale literare până la moarte. Ca filosof urmă, la început, metoda psihologică, reducând întreaga filosofie la fenomenologia spiritului. Călătoriile în Germania îl atraseră în direcția speculațiunilor metafisice ale filosofiei germane, reprezentată prin Kant, Fichte, Schelling. Propria lui filosofie o numia eclectică, care se stabilește luând ceea ce e bun din toate sistemele filosofice. De aceea istoria filosofiei era principala lui ocupație ca filosof. Scrieri: »Cours d'histoire de la philosophie», »Cours d'histoire de la philosophie moderne», »Histoire generale de la philosophie». Cf. Alaux, »La philosophie de C.» (Paris, 1864.)

Cousin-Montauban, Charles, Conte de Palicao, general franc., n. 1796 în Paris, a servit 26 ani în Algeria, unde a eșelat de repetate ori. În 1847 prinde pe Abd-el-Kader; 1860 conduce o expedițiune în China, bate Chinezii la Sinko, ia cu asalt Tangku; câștigă, laolaltă cu Englezii, bătăliile dela Tsangkiahuang și Palikiah. În 1865 primesce comanda corpului nr. 4 din Lyon, iar 1870 presidiul ministeriului bonapartist ca ministru de resboiu, în care calitate desvoadă multă energie în organizarea armatei. C. M. a făcut pentru armata lui Mac Mahon planul de luptă, care duse la desastrul dela Sedan. † 1878 în Paris.

Couthon, Georges, revoluționar franc., n. 1756 în Orcet (Auvergne). 1790 presid. al tribunalului din Clermont; 1791 membru al adunării naționale și

1792 al conventului; aderent al lui Robespierre. 1793 ocupă și disciplină Lyon-ul. Fui ghilotinat în 28 Iulie 1794 împreună cu Saint-Just și Robespierre.

Covăsini, (magh. Kovaszincz), com. mare în Ung., cott. Arad. În analele publice apare 1332, 1368 a fost rezidența Voivodului. Are 684 case, cu 3198 loc.; (2866 sînt Rom. gr.-or.) și trei școale regulate. Teritoriul e de 6916 jug. cat. pămînt arător și vii, (vin renumit). Aici s'a ținut în secl. trecut în mai multe rînduri congregațiunea comitatensă; pe teritoriul comunal trece șanțul lui Traian, ale cărui urme se ved. și aci.

[†]

Covasna, 1) *C.*, com. rur. în Rom., j. Fălciu, cu 1256 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală mixtă.

2) *C.*, (magh. Kovászna), com. în Trs., cott. Trei-Scaune, la poalele munților dinspre marginea Transilvaniei. Are 3873 loc. Maghiari și Români, stațiune de cale ferată, fabrică de chibrituri. Cunoscută ca loc de cură balneară prin numeroasele izvoare, dintre cari cel mai renumit este »Pokolsár». Are un hotel pe teritoriul stabilimentului și o mulțime de case de închiriat în însași comuna. Analisa apelor, făcută de prof. Dr. V. Hankó, însăși aceste izvoare între apele sărate alcaline și feruginoase. Temperatura lor nu trece peste 15° C. Izvoarele sînt proprietatea comunei și le exploatează o societate anonimă. Are medic curant în permanență. (Cf. Boleman, Magyar fürdők és ásv. vizek. Budapest, 1896.) [Dr. Vuia.]

Covelina, mineral, sulfură de cupru de culoare albastră; cristalizează în romboedri. C. e foarte rară; ea se găsește pe Vesuv, în Chili, Bolivia și pe insula Kaware aproape de Noua Zelandă.

Covenant, (pron. covnent), alianță între Ddeu și națiunea scoțiană spre a observa religiuena presbiteriană »a o apăra și a resista erorilor și eresilor, după mijloacele noastre și cu puterea ce ne-a dat-o Ddeu». Primul C. s'a încheiat în timpul când Maria Stuart conspira contra protestantismului și Filip II prepara »Invincible Armada»; al doilea s'a reînnoit după consiliul lui Archibald Johnston de Warriston și a fost începutul primei căderi a Stuartilor. [I. S. F.]

Coventry, oraș (comitat) în interiorul Engleterrei lângă riul Sherbourne, cu 52,720 loc. (1891); fabrici de mătăsă, oroloage, velocipede, mașini de cusut.

Covor, bucăți mari de țesătură, cari servesc la acoperirea podinilor și pereților și la garnisirea mobilelor. C. se fac din tot felul de materiale textile și cu figurile și desenurile cele mai alese. C. scumpe sînt cele turcesci de Smyrna, cele franceze de Gobelin, belgiene, etc. *C. de plută* este un covor ordinar de podini, din pânză groasă, acoperit cu un strat de praf de plută și oleu de in fier. El resistă la umiditate și la uscăciune, la frig și căldură și moaie sgomotul pașilor. Recomandabil mai cu samă în localuri publice, spitale, etc.

Covurluiu, pârâu în Rom., în j.-ul cu același nume, format din alte două pârăe numite C. cu apă și C. sec, ce se împreună la Puțichioaca (com. Bujor) și udă inima j.-lui C. pe o distanță de preste 40 km.; la vărsătură formează lacul C.

Covurluiu, județ în Rom., numit astfel după pârâul C. cu o suprafață de 2961 km². și 127,153 loc. în mare majoritate Români; străinii locuiesc mai mult în capitala j.-lui, Galați; după confesiune loc. se împart în ort. 107,107; cat. 4418; moșaiici 14,577, dintre cari 13,442 sunt în Galați, ș. a. Marca j.-lui e o ancoră. C. este un județ de frontieră și se mărginește la est cu Basarabia, de care îl desparte riul Prut, la vest cu j. Tecuciu, la nord și nord-vest cu j. Tutova, la sud cu j.-le Râmnicul-Sărat, Brăila și Tulcea. Ce privește relieful solului, j. C. este ridicat și presărat cu dealuri în partea superioară și plecat sau format din șesuri în partea inferioară (văile Siretului și ale Prutului). Apele principale, ce udă acest județ, sunt: Prutul la est, Dunărea la sud și Siretul la sud-vest, apoi pâraele C., Horincea, Geru, ș. a. Lacul cel mai însemnat al j.-lui este Brateșul, apoi C. și Sovârca. Clima j.-lui este potrivită și variabilă, în general sănătoasă. În privința administrativă j. C. este împărțit în 4 plăși: Siret, Prut, Horincea și Zimbru, cari toate împreună cuprind 38 com., din cari una urbană (Galați, capitala j.-lui) și 37 rur. formate din 111 căt. În ordinea ecleziastică j. C. aparține eparhiei Dunării de jos cu rezidența în Galați; în fruntea administrației bisericești județene stă un protoieru, care are ca ajutoare 3 sub-protoierei. Numărul parohiilor e 53, din cari 12 urbane și 41 rur. cu 119 biserici ort. deservite de 108 preoți; biserici de alte confesiuni sunt 5. În tot j.-ul nu este uici o mănăstire. Instrucția se face în 104 școli publice, din cari 75 în com. rur. și 29 în Galați; 97 primare și 7 secundare; 39 de băieți; 28 de fete și 37 mixte. Instrucția privată numeră mai multe institute de băieți și de fete, toate în Galați. Inspecția școlaelor primare se face de un revisor școlar. Din punct de vedere militar, C. face parte din corpul III de armată, divisia V. În ordinea judiciară j.-ul are o curte de apel, un tribunal și 2 judecătoria de ocol. În privința politică j. C. dă 4 sonatori și 6 deputați. Serviciul sanitar în com. rur. se face prin medicul primar al j.-lui, 3 medici de plăși, 3 vaccinatori și mai multe moșe. În T.-Bujor se găsește un spital rural al statului cu un medic special, iar la Pechea este o infirmerie întreprinsă de județ. Loc. se ocupă cu cultura cerealelor și a viilor, cu prăsirea vitelor, transportul, lucrul de mână, pescăria și în deosebi în capitala j.-lui cu comerțul și industria. — Pământul j.-lui C. este în genere destul de productiv, dar sătenii mai ales își cultivă cu totul rudimentar ogoarele lor; se cultivă mai ales: grâu, secară, porumb, orz, mei și în mai mică cantitate: rapiță, in, cânepă, fasole, cartofi, etc. Viile ocupă o suprafață de 3508 hect.; vinul se consumă mai mult în localitate. Păduri sunt puține, asemenea și pomi roditori, afară de pl. Horincea, care e mai bogată în asta privință. Pășunile în multe comune sunt neîndestulătoare, iar în unele lipsesc mai cu totul. Industria și comerțul acestui județ sunt concentrate în orașul Galați (v. ac.) Comunicațiunea se face pe apă și pe uscat; comunicațiunea pe apă se face prin Dunăre, Prut și Siret, iar pe uscat, prin calea ferată Galați-Bêrlad; în partea sud-vest. este atins j.-ul pe o distanță de 49 km. de linia ferată, ce duce dela Galați la Tecuciu spre Bêrlad și

Iași; apoi prin calea națională Galați-Tecuciu, șoseaua Galați-Bădălan (spre Reni); căile județene Galați-Bêrlad și Galați-Fălciu. Afară de aceste mai sunt drumuri vicinale și comunale. (Cf. M. N. Pacu, Dicț. geogr. și statistic al j.-lui C. Galați, 1892.) [nt.]

Cowley, (pron. cauli), *Abraham*, poet englez, n. 1618 în Londra; în politică strict royalist. † 1667 în Chertsey. Succese sunt odele, elegiile și cântecele sale, mai puțin lucrările sale dramatice și epice. Opere: *The puritan and the papist*; *The mistress*.

Cowper, (pron. cauper), 1) *C., William*, anatom și chirurg englez, n. 1666 în Alresford (Hampshire) și † 1709 în Londra. Opere: *Glandularum quarundam nuper detestatum descriptio*, 1702, în care descrie glandulele numite după el; *Anatomy of human bodies*, 1697. 2) *C., William*, n. 1731 în Berkhamstead (Hertford) și † 1800. A scris poezii religioase; cel mai bun op al său e poezia „The task” (Lucrul). C. a fost unul dintre primii poeți englezi, cari s’au emancipat de influența franceză.

Cox, *George William, Sir*, istoric engl., n. 1827; dela 1850 începând a ocupat mai multe parochii; 1877 baronet în urma morții unchiului său Sir Edmund C. Mare cunosător al istoriei vechi și al mitologiei. A scris: *Poems, legendary and historical*, 1850; *Tales from Greek mythology*, 1862; *A history of Greece*, 1874; *A concise history of England and the English people*, 1887.

Coxa, articolul basilar al picioarelor dela insecte. **Coxita**, (med.) inflamația articulațiunii șoldului; se ivesce cu deosebire la copii slăbuți și scrofuloși. Mai adese e cauzată de tuberculoză. Simptomele prime sunt: copilul cruță extremitatea atacată, schiopătează chiar și se plânge de dureri. Terapia: odihnă și remedii roborante; în casuri înaintate e la loc operațiunea.

Coyang, *coyan, caban sau cavan*, măsură în-deosebi pentru bucate și sare; se folosește pe Iava, Sumatra, insulele Molucce, Singapore, Siam și pe insulele Filipine. Variază între 1661 și 3937 kgr., resp. 75 l. și 33 hl.

Cozacocivi, *Dumitru*, n. 1790 în Mezzovo (Macedonia), crescut în Viena de cătră o rudă a sa, întră în țeară pe la 1821 și sub Alexandru Ghica ajunge căpitan de cavalerie. † 21 Aug. 1868 lăsând toată averea sa (60,000 fr.) pentru școala română din Gopîște; m. al Acad. Rom., însă nu a participat la lucrările acesteia. (Cf. V. A. Urechia, Albumul macedo-român. Buc., 1880.)

Cozancea, schit de călugări în Rom., j. Botoșani, situat în pădure pe valea cu același nume în partea de sud a com. Șoldănesci. Biserica e zidită la 1732 de Vasile Baluș; are 6 călugări.

Cozia, 1) *C.*, vîrf de munte în Rom., j. Argeș, în culmea cu același nume, înalt de 1677 m. 2) *C.*, veacuri îndelungate una din cele mai importante mănăstiri în Rom., j. Vâlcea, avînd o poziție frumoasă aproape de Olt; cum se vede din o inscripție dela 1705, ce se găsește în interiorul bisericii (deasupra ușii), această mănăstire a fost întemeiată de Mircea cel Bêtrîn la 1386. Biserica își păstrează forma sa primitivă din timpul fundaturului ei. În interiorul bisericii se vede la dreapta portretul lui Mircea Voevod și lângă el fiul său Mihail Voevod, ambii în

costum de cavaleri; la stânga, jupân Drăghici Cantacuzino vel Spătar, jupânița Păuna, jupân Șerban Cantacuzino vel Paharnic, care a zugrăvit biserica, jupânița Andriana și Maria; tot aici se găsește mormântul lui Mircea cel Bătrân și alăturea al Tudorei, mama lui Mihaiu Viteazul. Afară din mănăstire, la fosta bolniță, se află o bisericuță zidită de Petru Cercei la 1584; ea este concepută în stil bizantin și executată cu admirabilă acuratețe în cărămidă netencuită; în interiorul ei se află mormântul lui Marcu-Vodă. Sub zidurile mănăstirii C. au trecut multe oștiri de toate naționalitățile; în secl. trecut și în prima jumătate a secl. actual ea a servit de adăpost numeroaselor familii din Craiova, R.-Vâlcea și restul Olteniei, cari se întăreau în mănăstire în contra invasiunilor bandelor turcesci; la 1788 Turcii, ajutați de armata română condusă de Nicolae Mavrogheni-Vodă, bătură aici pe prințul Coburg și-l siliră să reîntre în Ardeal. În vara anului 1821, după scăderea lui Tudor Vladimirescu și înfrângerea Eteristilor de către trupele turcesci, Ipsilante, urmărit de Turci, se refugiază în această mănăstire și de aici trecu în Ardeal; cu acea ocaziune mănăstirea cădu pradă ostașilor lui Ipsilante și în urmă Turcilor, cari deteră foc mănăstirii și o profanară. Pe la 1846 Domnii Bibescu proiectă și încep repararea mănăstirii, evenimente din 1848 și abdicarea lui Bibescu însă pricinuiră încetarea lucrărilor înainte de a fi terminate. În anul 1879 mănăstirea C. fu transformată în penitențiar, iar în anul următor vechile clopote fură transportate la mănăstirea Argeșului; odoarele cele mai prețioase au fost duse parte la episcopia de Râmnic, parte la muzeul de antichități din București. (Cf. C. St. Bîlculescu, Mănăstirile și bisericile din România. București, 1890 și C. Alexandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui Vâlcea. București, 1893.) [nt.]

Cozla, 1) ramură de munți în Rom., j. Neamțu, ce se întinde în prelungirea munților Bistriței Moldave, din dreptul com. Doamna, cu piscurile: C., Picioarul C.-ei, Cărlomanu, ș. a. 2) izvoare minerale (alcalino-muriatice), situate în orașul Piatra, aproape de capătul sud-estic al muntelui C.; apa lor se folosește cu succes la boale interne.

Cozmin, odinioară castel în Bucovina, ridicat pe muntele unde astăzi se află satul Mologhia, pe pârâul Derehluului, căp. și j. Cernăuț; cu remășițe de ziduri găsite ici-colo în pământ; pare să fi fost cândva extins și împoporat, reprezentând un ținut întreg cu falnicii codri de stejar și de fag, cuprinzând cam teritoriile satelor de astăzi Tărășenii, Adâncata (Hliboca), Chicera, Voloca, Derehluul, Mologhia, Ceahorul și Corovia. Codrul C.-lui, v. Dumbrava roșie. Astăzi numai un cut din parochia Mologhia mai poartă numele de C. (Cf. Revista, Tocilescu, II, t. 3, pag. 140, Nr. 91; Bogdan I., Vechile cronicile moldovenesci. București, 1891, pag. 197.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Cozub, Emilian, judecător și filantrop rom., n. 13 Aug. 1849 în Horoșauț, Bucovina; a studiat în Cernăuț, drepturile în Viena până la 1872, când se întoarse în patrie și îmbrățișă cariera de judecător, înaintând până la gradul de consilier de tribunal în 1892. Înainte de moartea sa, întemplată în 12 Sept. 1894 st. n., a dispus prin testament, ca toată averea sa să rămână în

administrarea societății pentru cult. și lit. rom. în Buc. cu destinarea ca din venitele ei, după ce va fi descărcată de usufructul soției, să se grijască pentru cultivarea muzeii naționale românești. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cr., în chimie semnul Chrom-ului. **cr.** prescurtare pentru curent (la dată, etc.) **C. R.**, în telegrafia internațională însemnează: avisul de primire plătit (accusé de réception); **c. r.**, prescurtare pentru cesaro-regesc.

Crab, (zool.) animal crustaceu, cu cefalotoracele lat, abdomenul scurt și triangular; trăiește în mare.

Crabbe, (pron. creb), **George**, poet englez, n. 1754 în Aldborough; a fost chirurg, iar mai târziu preot. † 1832 în Trowbridge. Poeziile sale sunt de un caracter foarte serios și dovedesc un realism puternic. Poezii principale: *The village*; *The parish register*; *The borough*; *Tales of the hale*.

Crabronide, gen de insecte din fam. Sphegidelor (vespi), ordinul Himenopterelor, cu peste 40 specii; au cap gros, aproape conic și pe corp deseneuri negre și galbene. Iși au cuibul în pământ și lemne vechi.

Crăcăuani, com. rur. în Rom., j. Neamțu, formată din 4 căt. cu 3639 loc. (Dicț. geogr. 1895); terenurile com. sunt accidentate prezentând pozițiuni foarte frumoase și selbatice, munți acoperiți cu păduri nestrăbătute de brad. Loc. se ocupă cu agricultura, lemnăritul și prăsierea vitelor. În com. sunt 6 biserici, 1 școală, 1 fabrică de spirt și 1 fabrică de cherestea.

Crăcesci, (magh. Krácsfalu), comună în Maramureș, cu 1068 loc. rom. Situată sub muntele Gutin.

Cracide, familie de paseri din ord. Galinaeelor, cu 12 genuri și 52 specii; se deosebesc de găini prin lipsa pîntelui (la cocoș) și prin monogamie. Sunt paseri mari și au o carne gustoasă. Trăiesc în pădurile Americii sudice.

Crăciun, serbătorea întru amintirea nașterii lui Is. Christos, îndrodusă din secolii primi ai creștinismului. În Orient se serba până în secl. IV în 6 Ian., deodată cu botezul; din secl. IV s'a primit însă datina apusenilor de a serba nașterea lui Chr. în 25 Dec.

Crăciuna, ruine ale unei cetăți foarte vechi aflate nu departe de Odobesci, Rom., j. Putna; după mărturisirea lui Cantemir (*Descriptio Moldaviae*) pe timpul lui se vedeau încă și se aflau la picioarele munților Vrancea, nu departe de mănăstirea Mira. De cetatea C. se pomenește în resboaiele lui Stefan cel Mare cu Muntenii în 1475.

Crăciuneli de jos, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din sat. C. d. j. și căt. Rădesci, numit și Friptii, cu 1720 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura. Satul de residență numără singur 1600 loc.

Cracovia, (germ. *Krakau*, polon. *Kraków*), oraș în partea vestică a Galiției, lângă Vistula, cu 75,593 loc. (1890) $\frac{1}{3}$ Ovrei; se compune din orașul vechiu (în stânga Vistulei), Podgorze (în dreapta), orașul ovreiesc (insula Vistulei) și 14 suburbii. E înconjurat cu fortificații și are 4 piețe; biserica în stil gotic, în care sunt îngropați regi poloni; castel, odinioară residență regească, acum casarmă și citadelă; palat episcopesc, universitate fondată la 1364; bibliotecă cu peste 300,000 tomuri; academie de științe (dela

1872). Industria e mai puțin dezvoltată decât comerțul. În apropierea orașului, pe colina Bronislava, se află monumentul lui Cosciusco. C. a fost 1320—1603 capitala și reședința, până la 1764 locul de încoronare al regilor Poloniei; la a treia împărțire a Poloniei 1795 ajunse la Austria. 1809—1815 a făcut parte din ducatul Varșoviei, după aceea formă republica C., creată de congresul din Viena. 1846 fu încorporată Galiției.

Cracovianca, (*Krakowiak*), dans polonez, cu muzica formată din mai multe frase de câte 8 măsuri în $\frac{3}{4}$, repetate și reluate; e însoțit de cânt și de bătaile ritmice ale călcăielor dăntuitorilor. C. începe printr'un cuplet, intonat de prima păreche așezată în fața muziceii, și repetat apoi de celelalte perechi. În muzică e caracteristică accentuarea timpilor slabi și sincopele. Dela balurile populare a trecut pe scenă, unde prin dăntuitoarea Fany Elssler a obținut mare succes.

[T. C.]

Crăesci, com. rur. în Rom., j. Covurlui, cu 1073 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1892); are 2 biserici și 1 școală mixtă; pe teritoriul com. trece calea județeană Galați-Berlad.

Craïna, (Krajina), partea nord-vest a Bosniei între Croația, Banjaluca și Travnic, ca. 7500 km². și 100.000 loc. Oraș principal Bihać (v. ac.)

Craina, (krajina), cerc în Sârbia, între Dunăre, Timok și Pek; 3259 km², cu 91,572 loc.; capitala Negotin.

C., ducat, v. Carniolia.

Crainic, (*Krajnik*), de *Alsó-Oroszi*, *Simeon*, canonic, n. 23 Aug. 1777 în Habic. A studiat în Mikháza. M.-Oșorheiu și Blaj; fost paroh și protopop al Albei-Iuliei, 1823 fu ales canonic teolog în capitolul din Blaj, în care înaintă până la demnitatea de preposit, purtând în același timp și oficiul de vicar gen. al eppului Leményi, și de prodirectori al liceului din Blaj. Sub presiunea lui C. s'a formulat protestul consistenței din Blaj dela 15 Febr. 1842 în contra proiectului de lege al dietei din Cluj, prin care se decretase introducerea limbei maghiare și în școlile românești. În turburările dintre anii 1843 și 1846 din Blaj a stat pe partea celor resvrățiți în contra eppului Leményi. De aceea fu osândit la pierderea oficiului și beneficiului pe trei ani. Când baronul Puchner suspendă în 9 Nov. 1848 pe eppul Leményi, puse în locul lui de vicar provisor pe C., care ț în 30 Mart. 1855. C. lasă o fundațiune de ca. 5000 fl. pentru învățători și preoți gr.-cat., care este agremiată fondului bobian. [Dr. Aug. Bunea.]

Crăiniceanu, 1) C., *Grigorie*, colonel în armata română; n. 19 Iulie 1852 în București. Elev premiant al liceului Sf. Sava, absolvent al școlii militare, de unde a ieșit cu Nr. 1 în 1873 ca sublocotenent în geniu. Absolvent al școlii speciale din Bruxella. În războiul dela 1877 a luat parte la întărirea Calafatului și la investițiile dela Plevna și Vidin, în special la lucrările dela Grivița, Opaneș și Gorny-Dumnik. După războiu a fost numit profesor de fortificație la școlile din București, predând acest curs timp de 18 ani. La 1879 este numit căpitan, comandant de companie, la 1884 maior, la 1888 locot.-colonel ajutor la regimentul I geniu și subdirector la lucrările de fortificație, la 1892 colonel, șef de stat-major la corpul I în armată; la 1894 secretar ge-

neral al ministeriului de războiu; la 1896 sub-șef de stat-major general al armatei și la 1897 comandant al reg. 2 geniu. Cel mai distins scriitor militar român, a publicat o sumă de cărți importante, foarte mult apreciate în străinătate, și anume: 1) Curs de fortificațiune, în 4 vol. 2) Constituirea cetăților și fortificarea țărilor cu aplicare la România 3) Neutralitatea României într'un războiu viitor. 4) Expériences de Coupoles à Bucarest. 5) Utilitatea cetăților. 6) La fortification permanente actuelle, (Paris). 7) Nou curs de fortificațiune în 3 vol. 8) Geografia militară a țării cu idei de apărare, (studii pe teren în timp de 3 ani). Cursul de fortificație a fost premiat de Academia Română și onorat cu ordinul de »Merit militar«, al Spaniei. În presa militară a fondat »Revista armatei« și »Cercul publicațiilor militare«, în cari a publicat un însemnat număr de subiecte militare. A fost însărcinat cu diferite misiuni în străinătate. A luptat pentru respectul ofițierilor de cătră ȧiarele politice și a lucrat la mărirea soldelor și buna echipare a ofițierilor, la dreptatea înaintărilor, la asigurarea poziției ofițierilor, la ridicarea ofițierilor de rezervă, la crearea milițiilor, la bunul traiu al soldatului, la înființarea casei de credit, etc.

2) **Crăiniceanu**, *George*, medic, n. 25 Dec. 1853 în Ciciova-montană (Banat); premiat la 1879 de fac. de medicină din Budapesta, (unde studia ca stipendist al fam. Mocsonyi), pentru o lucrare de oculistică, s'a specializat în aceasta. 1890 ministerul de războiu român l-a delegat la congresul internațional de medicină din Berlin. Lu numitul an a devenit medic militar. Academia Română i-a premiat în 1894 scrierea lui »Igiena țăranului« cu jumătate premiu Lazar. C. a colaborat la: »Familia«, »Szemészet«, »Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde«, »Archiv für Chirurgie«, »Progresul medical român«, »Spitalul«, »Revista sanit. milit.«, »Convorbiri literare«, etc. și a publicat mai multe monografii de oculistică în limba magh., germ. și română. A ținut cursuri libere de oftalmologie în 1886/7 la facultatea din Iași, și în 1888/9 la cea din București.

Crăinicesci sau *Grăinicesci*, comună rurală și parohie; cu moșie mănăstirească în Bucovina, căp. și j. Siret; cu 1244 loc. și școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Craiova, capitala județului Dolj, al patrulea oraș al României libere în privința populațiunii. După ultimul recensământ, din 1895, C. are 38,690 loc., dintre cari 30,649 sunt cetățeni Români, iar 8041 străini. Între aceștia sunt 152 Mohamedani și 2574 Mosaici; restul creștini de deosebite naționalități, mai ales Bulgari, Sârbi, Germani și Greci. C. este un însemnat centru de cultură, comerț și industrie; are un liceu, o școală militară, un gimnasiu real cu 4 clase, o școală comercială de gradul I și II, o școală secundară de fete cu 5 clase, o școală normală pedagogică de învățători și alta de institute, ambele internate, o școală profesională de fete și o școală de meserii pentru băieți; un institut pentru educațiunea casnică a fetelor sermane, numit după numele fondatorului »Școala Popovici«, cu 4 clase primare, 3 gimnasiale și internat; 10 școli primare de băieți, din care două, școala »Trîșcu« și »Obedoanu«, întreținute din fonduri particulare; 10 școli primare de fete, din cari

»Romaneanu» și »Lazar Oteteleşanu» întemeiate de particulari. Sunt 25 biserici ortodoxe, din cari 4 fundate și întreținute din fonduri particulare, 1 biserică protestantă, alta catolică, un templu israelit și 2 sinagoge. Sunt 4 spitale, din cari 2 ținute din fonduri particulare. Aci e rezidența tribunalelor și a unei curți de apel cu 2 secțiuni, un teatru subvenționat de stat și câteva societăți de cultură. Intre industriași, cei mai numeroși sunt tăbăcarii (argășitorii de piei sau timarii), așezați din vechime pe malurile pârului Tabacilor, astăzi canalizat, ce curge prin mijlocul orașului în partea sud-estică; apoi cismari, căldărari, cojocari, plapomari, căruțari, fierari, săpunari, luminări; o fabrică de frîghii

și scrie. Din vechia aristocrație a capitalei banilor Olteniei nu se mai află aci în C. decât vr'o 3—4 familii; elita de aci a orașului, mai mult plutocrație decât aristocrație intelectuală, e ridicată din clasele poporului. C. are o frumoasă pozițiune în valea Jiului, de a stînga, pe un loc ceva mai ridicat, 2 km. dela acest fluviu. O legendă spune, că altădată C. era mai aproape de Jiu, unde e aci baltă Craioviței, acum canalizată, în fundul căreia s'ar fi cufundat orașul de odinioară în urma unui cutremur. Însă Hasdeu atribue această soartă cetății legendare Nedeia, fostă rivală a C.-ei. Originea C.-ei se pierde în negura evului mediu. Unii atribuesc întemeierea ei lui Ioan Assan, împăratul româno-bulgar.

Liceul Carol I din Craiova.

și mulți Bulgari și Români cari se ocupă cu această meserie; o fabrică de tîmplărie alta de lăptărie la șosea, un abatoriu de curând înființat, 7 mori cu aburi, un mare atelier de tipografie, altul de legătorie și alte 2 tipografii mai mici. O drogherie, 5 farmacii și numeroase magazine de comerț se află în centru, pe calea Unirii și stradele Lipscanii vechi și noi. Tot aci se află o sucursală a băncii naționale, a creditului fonciar, a mai multor societăți de asigurare, o bancă a comerțului și câteva case particulare de schimb. Comercianții sînt în majoritate Români sau românisați. După sfera de activitate sînt 282 cu profesii liberale: avocați, medici, ingineri, ș. a.; 3360 meseriași și neguțători; restul proprietari, rentieri, funcționari sau proletari. După gradul de cultură, între 38 mii sînt 6970, dela 7 ani în sus, cari nu știu ceti

Hasdeu (în »Originile C.-ei») susține, că ea a fost întemeiată de un rege, de unde numele ei de »Cralieva» sau popular »Craliova» cetate crăiască (regia), și anume, probabil, de craiul Ioan al Cumanilor în secl. XIII. Dela 1450, când un ban al Severinului, Barbu, își mută rezidența aci, de unde se și numi Barbu Craiovescu, C. deveni capitala acestui banat, care cuprindea cele 5 districte de a dreapta Oltului și avea organizațiunea și administrațiunea sa proprie, până la deplina sa contopire cu principatul Munteniei în secl. XVIII. Sub Fanarioți C. avu mult de suferit; la 1802 fu arsă și ruinată din temelie de cîrjalii lui Pasvantaglu, afară de vr'o 300 case din centru, cari năvălitorii și-le păstrasera ca metereze sau forturi de apărare. Astăzi C. are o mare întindere, însă clima nu e destul de sănătoasă din cauza bălților și mlăștinelor din

valea Jiului, canalizate de abia anul trecut și încă nesecate de ajuns. Altă plagă a C.-ei mai e încă noroiul și praful cel mult care, împreună cu miasmele bălților, făceau ca frigurile și offica să fie aci endemice. În ultimele decenii s'au făcut mari îmbunătățiri prin canalisări, pavarea stradelor, înnoirea clădirilor; dar curățenia, mai ales în mahalale, lasă încă mult de dorit. În anul trecut s'a introdus și aci lumina electrică. Mai demne de vechi sunt: școala militară, liceul (v. ilustr.), palatul justiției; bisericele Madona, sf. Ilie, Mântuleasa și sf. Treime cu câte un frumos parc împrejur; grădinile Mihaiu Bravul și Bibescu. Cea mai interesantă, ca arhitectură și monument istoric, e biserica sf. Dumitru, întemeiată de Mateiu Basarab la 1652, a cărei reparațiune în stilul cel vechiu, încă neterminată, a costat preste un milion. Aproape de C., de a stânga Jiului, e frumoasa dumbravă Lunca; în dreapta e mica comună Bucovățul, cu o fabrică de tăbăcărie a statului, un penitenciar și o biserică veche. Mai la vale e frumosul pod al Jiteanului, pe sub care trece drumul de fier la Calafat. Din sus de Bucovăț e o altă pădure cu o fântână de apă feruginoasă, numită »La trei isvoare«, loc de petrecere a Craiovenilor în timpul verii. La nordul orașului, lângă bariera Amaradei, se află noul spital psihiatric al bisericeii Madona-Dudu, frumos organizat după sistemul pavilionar. În valea Jiului, lângă C., s'a întâmplat în 17 Maiu 1995 crâncena luptă între Mircea cel Bătrân și Baiazet Fulgerul. Această luptă, numită de croniciari »La Rovine«, în care a pierit eroul legendar al Sârbilor, Marcu Craișorul, aliat al sultanului, e poate luptă atât de plastic zugrăvită de Eminescu în satira III. [M. Strajan.]

Crăița, numirea vulgară a plantelor *Tagetes patula* L. și *Tagetes erecta* L. (v. ac.)

Craiu, rege. *C. nou*, lună nouă.

Trei Crai se dic magii din resărit, cari conduși de o stea miraculoasă au alergat la Vifleim în Iudea, să se închine pruncului Isus (Mat. 2, 1—12), aducându-i daruri: aur ca la un rege, smirna ca la profet sau învățător și tămăie ca la preot. Probabil, că C. au fost din Babilonia ori din Persia, unde magii se ocupau cu știința și în deosebi cu astrologia; ei treceau de bărbați învățați (filosofi) și erau consilierii regilor. Adorarea lui Isus de către magi e obiectul mai multor colinde. După tradițiune magii au fost trei și s'au tras din viță regească, pentru aceea se dic C. Din secl. VII ocură C. sub numele de Caspar, Melchior și Baltazar. Amintirea magilor biserica ort. o serbează în 25 Dec., iară cea lat. în 6 Ian. (Nilles, Kalend. I. p. 57). Osemintele C., precum se crede, le-a transportat împărăteasa Elena în Constantinople, de acolo au ajuns în Milan, iară la 1164 împ. Fr. Barbarosa le-a donat lui Raynald, arhiep. de Colonia, unde și acum se venerază în biserică. (Cf. Fr. Bock, Der Kunst- und Reliquienschatz des Kölner Domes. Köln, 1870.)

Craiva, (magh. *Királypatak*), o mică comună în Trs., cott. Alba inf., cu 402 loc. Români. *Piatra Craivei*, un munte stâncos de calciu, pe teritoriul comunei C., între văile Cricăului și Bucerșii. Piscul cel mai înalt e de 1083 m. Pe culmea muntelui sunt ruinele unei cetăți vechi a Ardealului, care exista deja în secl. XIV, dar din

unele date reiese, că aici a fost o mănăstire și loc fortificat și mai nainte. Prin secl. XVI s'au încuibat în ea hoți, din care cauză a fost dărimată la 1512, din ordinul regelui Ladislav II. [sm.]

Cramausse, *Edmond*, fost subdirector al școlaeli normale sup. din București 1895—1897, învățând destul de bine limba română, a făcut în vara 1897 o călătorie de studii la Români din Ungaria și ca rod al acestei călătorii a publicat în »Revue de Paris«, Iulie 1898, un articol competent și simpatice Românilor, sub titlul: »En Transylvanie«.

Crambe L., (botau.) gen din fam. Cruciferelor, cuprinde vr'o 16 specii de plante erbacee sau subfrutescente; frunzele alterne largi; florile albe. Speciile acestui gen sunt răspândite prin Europa, insulele Canarice, în Madeira, în Asia temperată și în Africa occidentală. În părțile noastre crește prin fânețele de pe colinele aride *C. tatarica* Jacq. numită de popor Tărtan, Hodolean, iar în Dobrogea crește *C. maritima* L., care se cultivă pentru trebuințe culinare mai cu samă în Engiltera. [Z. C. P.]

Crampa, s. crampe, v. Convulsiiune.

Cranach, 1) *C. Luca Müller, Bătrânul*, pictor-gravor germ., n. 1472 la Cranach, † 1553 la Weimar; fondatorul Școlaeli de Franconia. După 1504 C. fu pictorul curții electorului Frideric Înteleptul. În 1509 fu trimis de Frideric ca ambasador în Țerile de jos pe lângă împăratul Maximilian. Tablourile lui cele mai de căpetenie sunt: Femeia adulteră înaintea lui Christ, Samson și Dalila, Lăsați pe copii să vină la mine, Venus și Amor, Apolon și Diana, și o mulțime nenumărată și variată de alte tablouri aflătoare în muzeele din Germania și Austria. Ele se disting toate prin precisiunea și sinceritatea lor. Ca gravură: Penitența sf. Chrisostom, lucrare importantă săpată în aramă. (Cf. Schuchardt, Lucas C. d. Aeltere.)

2) *C. Luca, Tinăru*, pictor german, fiu al celui precedent, n. 1515, † 1586. El continuă pe tatăl său, și multe din lucrările lui C. Bătrânul sunt lucrate de el. Pânzele sale principale sunt: O adorațiune a păstorilor, (Wittenberg), O restignire pe cruce, O înviere a lui Lazar, (Dresda și Viena), etc. Desenul său e mai puțin precis și mai puțin caracteristic decât al tatălui său. (Cf. C. Woermann, Geschichte der Malerei.)

Cranae, sau *Craneia*, v. Cardea și Carnea.

Crancău, *Cioară bălțată*, v. Cioara.

Crâng, o pădure tinăra sau mică, care se regenerează cu deosebire din lăstari. Pe unele locuri se mai numesc C. și terenul mlăștinos acoperit cu diferite esențe lemnoase: arin, răchită, mesteacăn, etc. C. simplu este pădurea ieșită numai din lăstari. C. compus, unde copacii sunt ieșiți parte din lăstari și parte din semănță.

Crângeni, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1793 loc. agricultori; are 1 biserică cu 2 preoți și 1 școală cu 1 învățător; în com. se țin târguri de 6 ori pe an.

Craniologia, știința craniului uman, face parte din Antropologia sau Etnologia, din studiul grupului uman, din istoria speciei umane și a raselor sale. Cuvântul C. nu trebuie să se confunde cu Frenologia, el a fost întrebuințat cu nedrept și pentru descripția suprafeții externe a cra-

niului, cu scopul de a deduce din ea dispozițiunile intelectuale și afective ale unei persoane. Gall, Spurzheim și alți frenologiști au admis 27 diferite facultăți ale creierului, al căror grad ei l-au determinat după dezvoltarea exterioară a craniului, experiența n'a verificat însă ipotezele frenologiștilor.

Studiul antropologic al craniului uman, al locuinței creierilor, a fost început de Daubenton în 1744, de Blumenbach în 1775, apoi de Cuvier, Geoffroi St. Hilaire, P. Camper, și în primii ani ai secolului curent de Osven și Pichard, apoi dezvoltat și perfecționat de antropologiști moderni H. Welker, C. Vogt, P. Broca, de Quatrefages, Topinard, Weisbach, Nicolucci, R. Virchow, A. Török, ș. a. La început antropologiștii s'au servit de unghiurile cefalice, unghiuri dobândite la măsurarea dezvoltării craniului și a feței, mai ales de unghiul facial, (de gradul de înclinațiune a frunții, a liniei faciale), apoi de indicele, mai ales de indicele cefalic, care arată raportul între lungimea și lărgimea craniului, și pe baza lor rasele umane au fost împărțite în: dolichocefali (cu capul lung), subdolichocefali, mesaticefali, subbrachicefali și brachicefali (cu capul scurt). Craniul român este subbrachicefal, având indicele cefalic după Weisbach de 82.8, după Kopernicki de 80.5 mm. Indicele vertical (indicele înălțimii) al craniului român este după Weisbach de 77.7 după Kopernicki de 77.0 mm. În ultimele 2 decenii s'a dat o importanță mai mare stereometriei cavității craniane și cântăririi creierilor. După Weisbach greutatea creierilor români întregi este în termin mediu la bărbați de 1326.58 grame, creierul în parte fără cerebel și anexe de 1165.75 gr., pe când creierul întreg maghiar cântărește 1322.86 gr., iar fără cerebel 1165.89 gr., creierul întreg al Slavilor de sud 1305.14 gr., iar fără cerebel numai 1149.11 gr., creierul întreg de Țigan dela 1197.50 până la 1265.33 gr., și fără cerebel dela 1031.30 până la 1116.63 gr. După A. Sutz greutatea medie a creierilor la Români sănătoși este de 1380 gr. la bărbați, de 1250 gr. la femei. La stereometria sau măsurarea capacității craniului român A. Weisbach a găsit-o în termin mediu de 1478.87 cm. cubi (craniul Țigan de 1413.03, cel maghiar de 1437.31, cel slovac de 1463.88, cel german de 1501.66, cel rutean de 1537.37 cm. cubi). Caracterele antropologice ale craniului român stabilite de străini, uneori după exemplare de origină dubioasă, trebuie să se mai controleze și la noi. (Cf. B. Weisbach, *Die Schädelformen der Rumänen*. Wien, 1869; Kopernicki, *Étude craniologique sur les formes des crânes roumaines*, manuscrit utilizat de G. Nicolucci în 1873; Giust. Nicolucci, *Antropologia del Lazio*. Roma, 1873; M. G. Obedenar, „*Roumains*“, in *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales* par A. Dechambre. Paris, 1875—1892; I. Felix, *Geografia medicală a României*. I. În *Buletinul societății geografice române*, 1897. București.)

[I. F.]

Craniometria, unul din capitolele cele mai de seamă ale antropometriei; numeroasele studii și cercetări întreprinse dela începutul veacului dau o dovadă de importanță C.-ei. Cercetările craniometrice se reduc la măsurarea și stabilirea unor raporturi hotărâte ale dezvoltării craniului;

un însemnat număr de diametre sunt indicate în mai toate instrucțiunile antropometrice. Forma exterioară a craniului reprezentând exact forma generală a creierului, importanța C.-ei devine și mai mare, căci i-s'ar implica hotărârea întru câtva a intelectului făurit de masa nervoasă, ce cândva ocupa golul unui craniu. Acesta e însă numai un ideal, frumos și ademenitor de atins, de altfel Gall a încercat să-l ajungă și întru câtva cu succes. Până astăzi C. servește mai mult în determinarea caracterelor de rasă și întru câtva etnice; de când Retzius în 1842 a stabilit diferența între cele 2 tipuri de craniu: *dolichocefal* și *brachicefal*, avântul C.-ei a fost dat de Broca și Camper în 1860, ale căror instrucții craniologice au făcut epocă. C. constituie un capitol însemnat, lung și bine studiat în antropologie; tehnica aplicată e bogată și minuțioasă; cefalometrul lui Antelme modificat de Bertillon, poate fi întrebuințat cu succes în craniometrie. Lucrările lui Broca și Benedikt (traduse și în franțuzește) referitoare la craniometrie sunt de citat. [N. Vaschide.]

Cranioscopia, (*grec.*) înseamnă posibilitatea de a judeca aptitudinile și dispozițiile morale după aspectul craniului. Această terminologie a fost pusă în circulație mai ales din epoca lui Gall; frenologiștii s'au ocupat de aproape de C., ținta principală de altfel a cercetărilor și doctrinei lor. Observările cranioscopice dela sfârșitul secolului trecut, cât mai ales dela începutul veacului nostru, au exagerat mult aceste raporturi ale moralului cu conformația anatomică a craniului; din lipsa de metode și cunoștințe suficiente au ajuns la concluzii naive, respirând o metafisică din cele mai transcendente.

[Vaschide.]

Craniosotosis, osificarea prea timpurie a suturilor craniului.

Craniotabes, (*med.*) v. art. Rhachita.

Craniote, animale cu craniu; toate vertebrațele cu excepțiunea Leptocardiilor. V. și art. Acranioate.

Craniu, cutia osoasă în care este cuprins creierul. Raportul strins dintre dezvoltarea volumului creierului și al volumului C.-lui, pus în relief mai ales în ultimii ani de cercetările antropo-fisiologice, dau studiului C.-lui importanța cerută de anatomistii filosofi ai secolului trecut. Forma C.-lui, (v. adnexa după p. 40) cât și volumul lui, variază în lungul scării vertebratelor; ele variază chiar și în rasele omenești. O chestiune strins legată de C. e aceea a topografiei cranio-cerebrale; delimitarea zonelor encefalice corelative diferitelor regiuni ale C.-lui e unul din capitolele cele mai de seamă ale anatomo-fisiologiei. Chirurgia în primul rând a tras și va trage foloasele cele mai imediate. (Cf. Quatrefages și Hamy, C. în rasele omenești; P. Poissier, *Topographie crânio-encéphalique*; Chipault, *Chirurgie la sist. nerveux*.)

[Vaschide.]

Cranmer, *Thomas*, teolog de Oxford și consilierul regelui Henric VIII în divorțarea de soția sa Ana de Aragonia; n. 1489; numit arhiepiscop de Canterbury a declarat de nulă căsătoria regelui, și l-a sfătuit la ruperea de Roma. C. e părintele reformațiunii în Anglia. † 1556, ars fiind pe rug ca eretic și trădător.

Crapi, (*Cyprinoidei*), familie numeroasă de pesci, cari trăiesc în ape dulci; caracterizați

prin aripioare moi și făloi fără dinți. Cresc până la 1½ m. și 35 kgr.; se găsesc în Europa, Asia, America de nord și Australia. C. se cultivă în lacuri; trăiesc peste 200 ani. Mai gustoși se găsc a fi cei de cinci ani.

Crapia, baltă în Rom., j. Tulcea, situată în partea nord. a plășii Isaceea, având o întindere de 16 km²; produce pesce de foarte bună calitate; venitul ei aparține statului și se urcă la 60 mii lei. Balta comunică cu Dunărea prin 2 gârlițe.

Crăpușnicul, plantă, v. *Cirsium*.

Craquelé, (*franc.*) vase de lut cu numeroase creștături fireose făcute expres în glasură, și adeseori umplute cu colorante. Sticla cu suprafața astfel crestată se numește sticlă de gheață.

Crasna, numire topografică. 1) C., afluent al Bêrladului pe partea stângă (Rom.); isvorea pe teritoriul j.-lui Fălciu și formează în mare parte limita între j. Vaslui și Fălciu. 2) C., mănăstire și moșie în Rom., j. Gorj; dela C. derivă numele familiei *Crăsnaru*, din care găsim în secl. XVII pe mai mulți membri, dintre cari: Mihail C., vel clucer, ctitor al dîsei măn. C. la 1758. Măn. C. a fost zidită de către jupânul Dumitru Filișanu vel pitar la 1659, după cum se vede în pomelnic și în 2 pisanii ale mănăstirii. În ea s'au înmormântat membrii familiei Filișenilor; iar la 1757 s'a reparat, pierdînd însă mult din arhitectura ei. Mănăstirea e așezată aproape de satul C., între dealuri înalte, la poalele muntelui Muncel, cam 4 ceasuri de Tîrgu-Jiu. 3) C. sau *Isovoarele*, mănăstire de călugări în Rom., j. Prahova, fondată la 1824 de Dinu Popa Radu Porlogea, care se călugări luând numele de Chesarie; are 9 călugări. 4) C., stație de bifurcație pe linia ferată Bêrlad-Iasi; de aici pleacă calea ferată îngustă la Huși.

5) C., comitat, cândva de sine stătător, între comitatele: Solnocul de mijloc, Cluj și Bihor, cu o suprafață de 19.349 mile²; acum împreună cu Solnocul de mijloc formează cott. Selagiu (v. ac.). Rîul principal e: C. și Zelăul. 6) C., mică localitate în Trs., dă numele său pozițiunii încoronate cu uvrage de fortificație pasageră ce erau destinate a închide trecătoarea Buzăului (v. ac.). 7) C., protopopiat rom. gr.-cat. al diecezei Gherla, în Trans., compus din 11 parochii matre cu 12.784 suflete. [—]

8) C. lui *Ilchi*, comună rurală în Bucovina, cap. și j. Storojineț, formează parochie împreună cu C. Putnei, cu Huta veche și Huta nouă; cu moșie boierească, are 1434 loc.; veche școală primară. Sticlărie în Huta veche. 9) C. *Putnei*, comună rurală și atenență parochială, cu moșie mănăstirească, în cap. și j. Storojineț, cu 1359 loc., (1075 ort., 219 mos., etc.) Sticlărie în Huta nouă. [Dr. I. G. Sbiera.]

10) C., comună în Valachia din Moravia, situată pe malul drept al râului Becîva. Are 2131 loc. și o fabrică de sticlă.

11) *Crasnoila*, comună în Galiția, distr. Kossów; are peste 800 loc. În timpurile vechi a fost locuită de Români. [T. T. B.]

Crâșnic, sfetlul bisericii, servitor bisericesc, care îngrijesce de curățenia bisericii, a requisitelor sacre, și servește pe preot la liturgie.

Crășoveni, v. *Cărășoveni*.

Craspedote, meduse cari se deosebesc de medusele acraspede fiind-că sînt provădute cu un mușchiu circular, vel um, și sînt produse de către hydrozoari, (polipi lipsiți de teniole, cu gonade exodermale).

Crassula L., (botan.) gen din fam. Crassulaceelor, cuprinde vr'o 120 specii de plante subfrutescente mai rar erbacee cămoase, mai toate originare din Africa australă, puține din Abesinia sau Himalaja; florile albe, roșee sau roșii, mai rar galbene sînt dispuse în cime ramificate, calicele cu 5 lobi mult mai scurți decît corola. Dintre numeroasele specii ale acestui gen exotic multe se cultivă prin florării reci, ca plante decorative, așa sînt: *C. acutifolia* Lamk., *C. lactea* Ait., *C. lycopodioides* Lamk., *C. marginalis* Ait., etc. [Z. C. P.]

Crassulaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate-calyciflorae erbacee sau subfrutescente, mai adese cămoase (suculente), ce cuprinde vr'o 400 specii, cari cresc mai cu samă în regiunile temperate și calde ale globului; frunzele alterne sau opuse, adesea în roșetă sînt groase și cămoase; florile regulate, hermafrodite, foarte rar unisexuale, dispuse în cime axilare sau terminale; fructul este compus din mai multe folicule polysperme. Dintre cele 14 genuri ale acestei familii menționăm pe: *Crassula* L., care a dat numele familiei, *Rochea* DC., *Sedum* L. și *Sempervivum* L., acestea amîndouă sînt reprezentate prin mai multe specii și în părțile noastre. Multe *Crassulaceae* se cultivă ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Crassus, porecla unei ramure din gînta Licinia, de origine plebeiană. Cei mai însemnați membri au fost *L. Licinius C.*, în 659 a. R. consul, se luptă contra populațiunilor din Alpi, în 663 susține propunerile lui Marcus Livius Drusus. Juriconsult și orator. † 663. A avut în Roma prima casă ornată cu colonne de marmură. *P. Licinius C. Mucianus*, în 623 consul și pontifex maxim, † 623 în lupta contra lui Aristonikos, fiul natural al lui Eumenes II. Cel mai bogat om din timpul fraților Gracchi. *P. Licinius C.*, general al lui Caesar. Cel mai vestit din toți *M. Licinius C.*, triumvirul, fiul lui *Publius C.*, n. 115 a. Chr. În 87 partisan al lui Sulla în Spania și Africa, de unde vine în Italia și decide bătălia dela Porta Collina. În timpul proscripțiunilor, cel mai lacom răpitor, a adunat avere colosală (aproape 40 mil. lei) și a scărbît chiar pe Sulla. Pretor în 683 învinge pe Spartacus. Sprijinesce pe Catilina în mod acoperit. 694 formează cu Caesar și Pompeius primul triumvirat. În 699 consul și a primit provincia Syria pe 5 ani. În 700 merge în Syria și pradă templele. În 701 bătut la Karrae de Parfi, fû prins prin tradare și ucis, iar capul i-s'a umplut cu aur din ordinul regelui Orodes. [I. S. F.]

Crataegus L., (botan.) gen din fam. Rosaceelor. trib. Pomeelor, cuprinde vr'o 65 specii de mici arbori sau arbuști, rustici mai adesea spinoși, ce cresc prin regiunile temperate ale emisferei boreale; frunzele alterne lobate sau pinnatifide; florile odorante albe roșee sau roșii; fructul comestibil este o drupă ovală sau globuloasă, mică, roșie sau neagră, mai rar galbenă. În părțile noastre crește *C. Oxyacantha* L., numit vulgar Păducel, Mărăcine, *C. monogyna* Jacq. și *C. nigra* W.

Kit. Multe specii și varietăți din genul *C.* se cultivă prin grădini ca plante ornamentale așa sunt: *C. coccinea* L., *C. flava* Ait., *C. mexicana* Moscino, *C. orientalis* Lindl., *C. Oxyacantha* L., etc. Fructele de *C. Oxyacantha* L. sunt întrebuințate în unele părți spre a face prin fermentațiune un liquer alcoolic; iar din cauză că sunt adstringente ar putea fi întrebuințate spre a combate diareele ușoare. [Z. C. P.]

Crater, orificiul în formă de pânză, prin care ies materiile aruncate de vulcan. Poziția sa, în general, este centrală. Materiile cari îl compun sunt lavele și alte sfărâmături de roce. Formațiunea sa se datorează unor ridicări de pământ, produse sub acțiunea unei împingeri verticale, lucrând asupra unui singur punct. (C. de ridicare.)

Crătința, v. Cătrînța.

Cravată, legătură de gât făcută din stofă sau din mătăsă, înodată sau legată într-o fundă.

Creangă, *Ioan*, scriitor rom., n. 1 Mart. 1837 în satul Humulești, Rom., j. Neamtu, din părinți țerani; după ce învăță să cetească, să scrie și să cânte din psaltichie, pe la dascăli din satul său, din Broșteni și din Tîrgul Neamțului, începuse să se pregătească pentru preoție mai întâiu la catichetul din Fălcișeni și apoi (1855—1859) la seminarul Socola din Iași. Servește apoi ca diacon la deosebite biserici din Iași, și după absolvirea școlii normale Vasile Lupu ajunge și institutor la școala din Sărărie (Iași). Dar fiind surprins de protopop împunând cioare de pe crucea bisericii, și mai târziu purtând pălărie ca preoții din Bucovina și Trs., primește mai multe pedepse, cari îl dispuștă de diaconie și îl îndeamnă să se facă iarăși laic. Remâne institutor, cu excepția unei scurte suspendări din cauza »răspopirii», până la moarte, 31 Dec. 1889. A murit dintr'un atac de epilepsie, boală de care suferea de mai multă vreme. Incepe să scrie de pe la 1876 pentru »Convorbiri literare», unde i-s-a recunoscut talentul chiar dela început, și unde și-a publicat mai toate scrierile. Aceste sunt poveștile: Soacra cu trei nurori, Capra cu trei iezi, Dănilă Prepeleac, Pungața cu doi bani, Fata babei și fata moșneagului, Povestea porcului, Povestea lui Stan Pățitul, Ivan Turbinca, Povestea unui om leneș, Povestea lui Harap Alb, apoi Amintiri din copilărie, anecdotele: Moș Nichifor Coțcarul, Ioan Roată și Unireș, Ioan Roată și Vodă Cuza, Cinci pâni, Popa Dulă. În colaborație cu alți institutori a publicat și câteva scrieri didactice: Noua metodă de scriere și ceterie, Învățătorul copiilor (carte de ceterie), Geografia și Harta județului Iași, etc. C. poate fi socotit ca cel mai mare prosator român, în ori ce cas, ca cel mai alănc cunoscător al limbii adevărat românești, în același timp ca cel mai curat și mai nealterat tip al țăranului român, vesel, hazliu, satiric și meșter la vorbă, ajuns la cunoștința de carte și înzestrat cu sentimentul artei. Poveștile sale, și cu deosebire Harap Alb, sunt adevărate mărgăritare, atât din punct de vedere literar cât și folkloristic, deoarece deși sunt întocmite și concentrate și nu în detestabila stare în care se găsește culegerile de poezii și povești populare cu pretenții științifice din ultimele timpuri, sunt totuși opera unui adevărat țăran român și în același timp a unui mare artist. Producerea sale proprii: Amintiri din copilărie și mai ales Moș Nichifor Coțcarul

sunt buclăși neperitoare tocmai prin reflectarea notelor caracteristice ale neamului nostru. În ce privește limba, C. e cel mai însemnat scriitor român. Ediții: I la Șaraga, Iași; II la Carol Müller, București, de o mică valoare, fiind-că îngrijitorul ei a schimbat cuvintele ce nu le înțelegea. (Cf. »Conv. lit.», XXIII, p. 981.; »Familia», XXXII, p. 277.)

Creanța, drept în contra unei persoane; creditorul are facultatea de a cere ca debitorul să dea un lucru, să facă un fapt oarecare sau să se abție de a face. C.-le sunt: *chirografare*, *hipotecare* sau *privilegiate* (v. ac.) Codul civil dă creditorilor facultatea de a pune în lucrare drepturile și acțiunile debitorilor lor, în numele acestora, și de a cere revocațiunea actelor făcute de ei în fraudă drepturilor lor. Aceasta este consecința principiului, după care cine se obligă consacră tot patrimoniul său la achitarea datoriei sale, atât patrimoniul prezent cât și cel viitor.

Creasta, în zoologie numirea unei excrescențe pieloase, colorată variat, ce se vede pe capul coșoilor veritabili.

Creasta-coșoșului, numirea vulgară a plantelor Leonurus Cardiaca L. și Celosia cristata L. (v. ac.)

Creațianism, (*lat.*) teoria metafizică, psihologică și dogmatică, care față cu traducianismul (v. ac.) și cu generaționismul (v. ac.) învață relativ la om, că numai trupul este din creațiunea fizică a părinților, iar sufletul se crează direct de către Dumnezeu și se împreună cu trupul atunci când în pântecul mamei acela este deajuns dezvoltat pentru ca să-l poată primi. Ca teorie a fost formulată de către Lactanțiu și a fost totdeauna vederea constantă a bisericii grecești. Dintre școlastici cei mai mulți au împărtășit această vedere. C. este profesat și de către biserica reformată. [Pl.]

Creatina, substanță cu compos. $C_4H_9N_3O_5$, care se găsește în carnea animalelor vertebrate și se poate extrage, tratând carnea cu apă rece. Corp cristalin, greu solubil în apă, insolubil în alcool și în eter. Cu acizi dă săruri.

Creatinina, substanță cu compoziția $C_4H_7N_3O_5$; se face din creatina încălzită cu acizi minerali. Ea nu se găsește în carne, se găsește însă în urina omului, în cantitate de 0.6 gr. până la 1.3 gr. în 24 ore. Corp cristalin, solubil în apă și în alcool. Cu acizi dă săruri.

Creațiunea, facerea lumii. Religioniunea creștină învață, că lumea a fost creată de Dumnezeu din nimica. Originea și-o are lumea dela Dumnezeu, care a creat materia primă și legile, sub acțiunea cărora s'a format lumea până ce a ajuns la perfecțiunea ei actuală. Formarea lumii se explică în mai multe feluri. După Laplace (sistemul fizic), pământul la început a fost o nebulosă în stare gazoasă, care în urma rezei continue s'a condensat și după secolii nenumerați a ajuns în starea fluidă incandescentă, volumul i-s'a micșorat și, ca ori care fluid, prin rotațiune a căpătat formă sferică, și recindu-se mereu s'a format în jurul lui o scoarță tare. Sistemul chimic susține, că la început un lichid ținea în stare de soluțiune toate elementele substanțelor minerale, cari în urma presiunii și a combinațiunilor chimice au devenit solide. Ambele sisteme ru contradicțiune Scripturii, după care la început era chaos. Acesta a fost periodul

dintre crearea materiei prime până la începerea celor șese zile ale creațiunii, în cari s'au făcut pe rând lumina, firmamentul, despărțirea apei de uscat, soarele, luna și stelele; animalele înnotătoare și păsările; animalele de pe uscat și în urmă omul. Aceasta este ordinea C.-ii, care este ordinea cronologică și consună pe deplin cu descoperirile științei moderne. [Dr. I. Radu.]

Crèche, o instituțiune, în care se păstrează și se îngrijesc, în timpul zilei, copii mici până la vârsta de doi ani, ale căror mame lucrează în afară de casa lor în o fabrică. C. se instalează cu deosebire în centre industriale și în apropiere de fabrici. Copilul e adus dimineața, când mama merge la lucru, și e luat seara, când ea părăsește fabrica. Mama, al cărei copil e sugar, vine în timpul zilei, când e repaus la lucru, și își alătează copilul, de altfel e hrănit cu lapte, iar copii mai mari și cu supă, bulion, pâpără, etc. C. sunt opere de binefacere și sunt întreținute sau subvenționate de stat, comună, fabrici și persoane caritabile. În unele C. se percepe o taxă mică, altele sunt gratuite. C., ca să dea rezultate bune, trebuie să funcționeze în condițiuni igienice din toate punctele de vedere: a edificiului, a instalațiunii, a curățeniei, a hrănirii și a supraveghierii maladiilor infecțioase. Un medic trebuie să le viziteze zilnic. Cea întâi C. a fost înființată de Firmin Marbeau la 1844, acum există în toate țările, chiar în China. În București s'a format o societate pentru a înființa C. [V. Imerwol.]

Ceciunescu, George, protopop rom., n. 1837 în Sat-Chinez (Banat); ca profesor de limba rom. la gimn. din Timișoara a început (cu apelul dela 4 Aug. 1866) înființarea »Alunneului român« din Timișoara. 1870 ales referent școlar al consist. aradan, iar 1873 protopresbiter al tractului Belint, unde a lucrat mult pentru înființarea și înaintarea corurilor de plugari. † 25 Dec. 1894.

Crecy-en-Ponthieu, oraș în Franția, depart. Somme, 1359 loc. (1891), renumit prin învingerea Englezilor sub Eduard III asupra Francezilor sub Filip VI (26 Aug. 1346), în urma căreia Calais fu luat de Englezi.

Credé, C. Sigm. Fr., medic german, ginecolog celebru, n. 1819 în Berlin; 1852 fu numit director al școlii pentru moașe în Berlin, 1856 prof. de obstetrică în Lipsa. † 1892. Opere: »Klinische Vorträge über Geburtshilfe«, (2 vol.); »Die Verhütung der Augenentzündung der Neugeborenen«, (1884); »Gesunde und kranke Wöchnerinnen«, (1886).

Credentia, (Credentiales litterae), (lat.) credențional, creditivă, scrisoare de acreditare dată de autoritatea supremă unui supus al său pentru legitimare și siguranță; s. e. C. unui agent diplomatic.

Credeu, mărturisirea credinței, simbolul de credință al creștinilor, în înțeles mai larg manifestarea principiilor, ori a convingerei religioase, politice, etc. v. Simbolul credinței.

Credința, termen prin care cineva își arată partea de adevăr ce o are în sufletul său, independent de ori ce probă, ce se poate aduce pentru sau contra lui. Acest fel de adevăr, care formează conținutul credinței, are numai o valoare individuală, chiar dacă el în sine poate avea și o valoare generală. De aceea credința variază dela individ la individ. Sunt însă și acte de credință,

cari sunt împărtășite de o mare mulțime de indiviți; în acest cas C. e compusă dintr'un complex de simțiri și gândiri comune tuturor acelor indiviți, și e sinonimă cu *religiune, lege*. În această din urmă accepțiune are și înțelesul special al unui tot de afirmări proprii unei religii, — de *dogmă* (v. ac.) [Dragomirescu.]

Credit, încrederea ce au oamenii între dînșii și pe temeiul căreia unul poate da altuia mărfuri sau bani, pe simpla îndatorire, că va plăti costul lor într'un termen convenit. (P. S. Aurelian). Cel ce are încredere în promisiunea făcută, se numește *creditor*, iar cel ce se împrumută *debitor*; ceea ce dătoarește unul este *datoria*, iar ceea ce o să aibă de luat celalalt, poartă numele de *creanță*. *Titluri de C.* sunt înscrisuri, prin cari se constată daraveri de împrumut de bani sau de lucruri evaluate în bani. (Principalele sunt: bilețul la ordin, și la purtător, trata, titluri de rentă, acțiuni, obligațiuni, scrisori fonciare, cecul, warantele, etc. v. ac.) Folosirile C.-lui sunt: că împiedecă sterilitatea capitalurilor existente și face posibilă întrebuințarea lor, prin ce favorizează economia și spiritul de întreprindere și realizează solidaritatea muncii și a capitalului.

Formele C.-lui — după destinațiune — sunt *C. public*, cel ce se face statului de către particulari, sau *C. privat*, ce și-l fac particularii între sine ori li-se face lor de către stabilimentele de credit. El se împarte în *C. personal*, când se face unei persoane numai pe temeiul încrederei, fără altă garanție, și în *C. real*, când se acordă pe temeiul unor garanții asupra averii debitorului. Când această garanție este un imobil, C. se numește *hipotecar*. Se mai deosebesc: *C. imobiliar* sau *fonciar* (identic cu C. hipotecar), care se acordă unui proprietar, servind ca garanție o moșie sau casă, și *C. mobiliar*, când se întemeiază pe un înscris, pe probitatea și solvabilitatea împrumutatului. El se subîmparte în *C. comercial*, când se raportează mai ales la afaceri comerciale, *C. industrial*, când privește tranșacțiuni ale industriei manufactoare, și *C. agricol*, când face operațiuni privitoare la exploatarea moșilor. Acesta se deosebesc de C. fonciar prin aceea, că se acordă întreprindătorului de cultură (proprietar ori arendator), iar C. fonciar numai proprietarului. (V. și mai jos).

Credit în contabilitate se numește partea dela dreapta a unui Cont (v. ac.) A *credita* un cont înseamnă a trece în cont o tranșacțiune pe partea creditului.

Credit mobiliar și Institute de credit, v. Banca.

Creditul agricol. Agricultură, ca și industria și comerțul, având nevoie de C., diferite feluri de instituțiuni au fost create în acest scop. Dintre aceste au dat rezultate mai bune cele bazeate pe cooperațiune. Mutualitatea atât de bine organizată de Schulze-Delitzsch în Germania, între micii comercianți, micii întreprindători și între lucrători, grație băncilor populare de el înființate, a fost aplicată, cu mici modificări, în cea țeară, între micii proprietari și micii cultivatori de cârmă Reiffeisen. Aceste din urmă bănci au adus servicii considerabile populațiunilor agricole și după ce s'au înmulțit în Germania, ele au fost introduse în Italia, în Austria, în Ungaria. în Franția, etc. În România legea din 8 Iunie 1881 a înființat casse de C. agr. în fiecare județ

cu scopul de a procura agricultorilor și industriașilor agricoli români sumele necesare întreprinderilor lor. În intențiunea legiuitorilor aceste casse trebuia cu vremea să devină asociațiuni alcătuite din membri agricultori numai, și pentru aceasta până la completarea capitalului de către acționari statul avansă două treimi, iar județul o treime din capital. Aceste casse de C. agr. nu au dat însă roadele dorite și prin legea din 29 Maiu 1892 s'a înființat un singur așezământ pentru întreaga țeară cu sucursale în fiecare județ. Capitalul acestei instituțiuni este de 20 milioane, versat întreg de stat. »**Creditul agricol**« nu face decât următoarele operațiuni, anume prevăzute în lege: 1) Împrumută cu amanete pe vitele, produsele și instrumentele agricole, cât și pe produsele și instrumentele industriale, derivate ale agriculturii; 2) face avansuri sătenilor pentru cumpărarea de vite, semințe și instrumente agricole; 3) primesce în cont-curent sau în deposit economiile agricultorilor sau industriașilor agricoli; face avansuri acelorasi persoane pe efecte publice naționale sau alte valori garantate de statul român; împrumută locuitorilor sumele necesare pentru stabilirea lor în comunele formate din nou pe pământurile vândute lor în loturi de către stat. Împrumutul făcut de o persoană fie printr'un contract, fie prin mai multe, nu poate fi mai mare de o mie lei și maximum de dobândă, ce C. agr. poate percepe, este de 10 la sută. C. agr. împrumută pe termene variând dela 3 luni la 3 ani după natura operațiunilor. Vitele, semințele și instrumentele agricole cumpărate cu bani avansați de C., nu pot fi înstrăinate sau amanetate altor persoane nici urmărite decât după integrala achitare a datoriei și a dobândilor. Afară de aceasta, prin derogatie dela codul civil, amanetul rămâne în păstrarea celui care se împrumută și el se consideră ca efectuat în puterea convențiunii și dela data înscrisului de împrumutare.

Operațiunile C.-lui agr. au fost destul de însemnate în anii 1895 și 1896; în 1897 însă ele s'au restrins din cauza greutăților, ce întâmpină sătenii până să li-se acorde sumele, de cari au nevoie. Nu poate fi îndoială că și dobândă este prea mare, căci ea în general este de 12 la sută, deoarece când creanțele nu se reglează la termen, ele sunt supuse la plata unei dobândi de întârziere de 2 la sută peste dobândă legală. Când spiritul de asociațiune se va întinde și la sate, atunci se vor înființa prin firea lucrurilor adeveratele casse de credit agricol, cari produc rezultate uimitoare în diferitele țări.

Operațiuni de C. agr. mai face, deși nu exclusiv, »**Banca agricolă**« din București, înființată prin legea din 1 Aprilie 1894 cu un capital de 12.212,500 lei, împărțit în 24,425 acțiuni à 500 lei; ea întreprinde operațiunile următoare: împrumuturi pe gagi; avansuri pe produse; împrumuturi pe efecte publice și scomput de efecte de comerț. La 31 Dec. 1897 B. agr. și-a încheiat bilanțul cu suma de 38.326,993 lei; fondul de rezervă se ridică la 56,041 lei, iar profiturile anului 1897 au fost de 439,800 lei. Mișcarea operațiunilor dela 1 Ian. până la 31 Dec. 1897 a fost următoarea: împrumuturi pe gagi 6.718,792 lei, avansuri pe produse 28.065,109 lei, avansuri pe efecte publice 199,730 lei, scomput 18.297,473 lei,

cassa a prezentat la înțrări 102.884,068 lei, iar la ieșiri 102.440,550 lei.

Creditul fonciar, C. acordat unui proprietar de imobile, servind acestea ca garanție pentru suma împrumutată. Prima încercare de a înființa stabilimentele de Cr. f. se făcui în Silesia (1769), la propunerea comerciantului Büding din Berlin, pe baza asociațiunii proprietarilor, cari cu moșile lor garantau solidar obligațiunile (»Pfandbriefe«, v. Scrisuri fonciare), ce se emiteau pentru împrumuturile contractate de fiecare asociat. În România s'a fundat pentru prima oară în Moldova, de către o societate de capitaliști străini, un institut de Cr. f. sub denumirea »Banca Moldovei«, care făcea și alte operațiuni și ale cărei privilegii au fost întărite la 7 Maiu 1856. Această întreprindere însă nu a reușit. De abia după 20 ani, din inițiativa unor proprietari fruntași, s'a votat și promulgat la 17 Apr. 1873 o lege pentru înființarea unui institut de credit fonciar, basat pe principiul asociațiunii proprietarilor împrumutați și a solidarității lor pentru împrumuturile acordate. După promulgarea legii și a statutelor s'a instituit un comitet, la al cărui apel s'au înscris 136 proprietari cu cereri de împrumutare pentru 5.913,372 lei și cu proprietăți în valoare de 26.146,425 lei. Astfel s'a creat la 13 Iun. 1893 »Prima societate de credit fonciar român din București«.

»**Creditul fonciar**« (rural) are un consiliu compus din 8 membri, un președinte, un vicepreședinte, un director și un subdirector, iar guvernul numește un comisar pe lângă societate. Ultimul bilanț dela 31 Dec. 1897 s'a încheiat cu suma de 331.606,715 lei efecte și 242.112,993 lei numerar. Valoarea totală a împrumuturilor realizate dela înființare și până la 1 Ian. 1898 se ridică la 321.043,760 lei. Datoria proprietarilor a atins suma de 228.816,940 lei. Valoarea scrișurilor fonciare rurale în circulațiune este de 228.194,906 lei. Capitalul social se ridică la suma de 4.906,500 lei, iar fondul de rezervă la 4.060.500 lei. Scrisurile fonciare rurale dau o dobândă de 5%.

Creditul fonciar urban din București, societate formată de către proprietari de imobile urbane, și înființată la 1875, de asemenea se ocupă cu operațiuni de credit fonciar. Capitalul social este de 2.666,660 lei și fondul de rezervă la 1 Ian. 1898 era de 2.355,390 lei. Bilanțul dela 31 Dec. 1897 s'a încheiat cu suma de 128.962,928 lei. Datoria împrumutaților la aceasta din urmă dată era de 118.383,529 lei și scrisurile fonciare urbane aflate în circulațiune reprezentau o valoare de 119.527,200 lei. Dobândă, ce societatea acordă la scrisurile sale, este de 5%.

C. fonc. urb. din Iași s'a constituit la 1881 și a emis scrisuri fonciare în valoare de ca. 20 mil. lei.

Credner, Hermann, geolog germ., n. 1841 în Gotha, 1864—68 întreprinse călătorii prin regiunile est. și centrale ale Americii de nord în scopul studiilor sale geologice; 1870 prof. în Lipsca, dela 1871 director al institutului geologic saxon. Scr.: »Elemente der Geologie«, (7 ed. 1891) și numeroase lucrări asupra raportelor geol. din Germania și America de nord, cum și asupra chestiunii glaciare.

Cree, (pron. Cri; Nebigav), ramură din seminiția indiană Algonkin; locuiesc în Dominion

of Canada, la vest și sud dela Baia Hudson; se ocupă parte cu agricultura, parte cu vânatul.

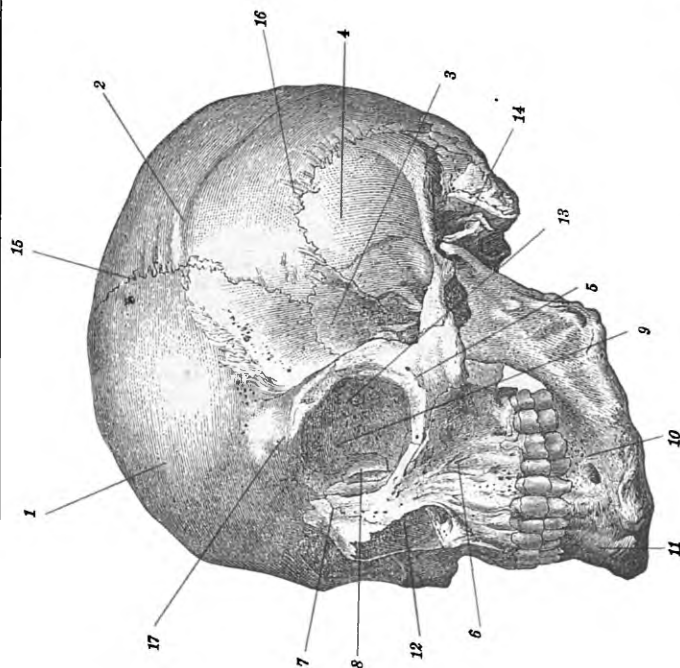
Creek, (pron. Cric; Maskoki), seminție indiană nord-americană, dela 1838 colonisată în teritoriul indian, pe partea stângă a râului Canadian; numeră 14,000 capete și se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Creer, (v. adnexa) organul, recte complexul de organe, cari reprezintă sediul conducător al multiplicității funcțiunilor vitale și intelectuale. Propriu zis C. e compus din trei organe sau regiuni deosebite: *C. mare* sau encefalul, *cerebelul* sau C. mic și *măduva prelungită* sau bulbul rahidian. Fiecare regiune are o topografie specială, complexă, compusă la rândul ei dintr-o serie de alte regiuni, în parte bine limitate de anatomiciști, dar ale căror funcțiuni fiziologia de abia începe să le cunoască. Intreg C. e înveluit de 3 membrane, numite meninge (Dura mater, arachnoidea și pia mater) și ocupă cutia osoasă formată de craniu; printre aceste membrane plutesce lichidul numit cefalo-rahidian, care joacă un rol important din punctul de vedere al circulației cerebrale. Ca structură C. se poate împărți în două regiuni: *scoarța cerebrală* și *baza C.-lui*. Prima regiune e constituită dintr-o substanță numită cenușie, iar cea de a doua, regiunea cea mai profundă, din substanță numită albă. În măduva spinării această dispoziție e inversă: substanța albă ocupă periferia. Scoarța cerebrală se compune din punct de vedere histologic dintr'un număr însemnat de zone, cuprinzând cele nervoase în mare număr, de construcții din cele mai diferite și mai complicate. Prezența marelui număr de celule nervoase dovedește rolul important al acestei regiuni din punctul de vedere funcțional; din scoarța cerebrală pleacă toate fibrele nervoase, ce riuesc întregul nostru organism ducând excitațiile actelor voluntare, ideaiiei, etc. și tot aici se termină firele nervoase ce aduc impresiile din lumea exterioară, senzațiile transmise de simțuri. E lesne deci de priceput importanța scoarței cerebrale, care a atins maximum ei de dezvoltare la om. De când Fritsch și Hitzig în 1870 descoperiră pe suprafața scoarței cerebrale anumite regiuni excitabile prin electricitate, așa numitele centre corticale motore și sensoriale, s'a înmulțit într'un număr considerabil topografia fiecărui centru, fixându-se mai precis și mai în legătură cu fenomenele corelative funcționale. Ferrier și Munk sînt de citat în ceea ce privește centrele sensoriale corticale, precum Fritsch și Hitzig pentru cele motore. De câțiva ani Flechsig a introdus în dinamica cerebrală o nouă concepție și deci o nouă nomenclatură; el admite în plus existența unor *centre de asociație*. Suprafața externă a scoarței cerebrale e ondulată de crețuri și curbe, cari poartă numele de *circumvoluțiuni cerebrale*; maximum de dezvoltare al acestor circumvoluțiuni îl prezintă C.-ul omului (v. mai jos). C. e compus din două hemisfere bine distincte, mai mult sau mai puțin simetrice, legate între ele prin regiuni și cordoane nervoase bine delimitate topograficesc. Meynert cel dintâiu a prezentat o schemă generală, de atunci clasică, a tuturor acestor conexiuni din variată și delicată topografie cerebrală. După cum hemisferele cerebrale sînt sediul funcțiunilor intelectuale, fiecare regiune, începînd dela ganglioni dela

basă până la măduva prelungită, presidă la rîndul ei la îndeplinirea unor anumite funcțiuni, așa cerebelul e sediul coordinării mișcărilor corpului, măduva prelungită a centrelor reflexe și a centrului respirator, etc. Integritatea hemisferelor cerebrale implică integritatea inteligenței (Flourens, Goltz); ablațiunea totală a hemisferelor aduce distrugerea actelor conșiente și voliționale. Așa o broască fără hemisfere poate înota, când e aruncată în apă, sări când e atîțată; mișcările conșiente sînt dispărute, cu toate aceste mișcări complicate sînt executate, ca înotatul, mersul, excitația venind numai din afară, (Longet, Flourens, Lussana, Vulpian). Greutatea encefalului e de o importanță capitală, o strînsă legătură existînd între inteligență și greutatea lui; e de citat această legătură și pentru volum. Greutatea a b s o l u t ă a creierului nu poate deloc a servi apreiției inteligenței; Aristotel a observat aceasta de mult și cercetările contemporane au adeverit aserțiunea lui. E vorba de o greutate relativă; greutatea corpului și talia individului fiind de ținut în samă în primul rînd. În aceste condiții greutatea relativă cea mai mare o prezintă C.-ul omului; în termin mediu ea este dată de autori ca fiind egală cu 1358 gr. pentru bărbați (encefalul) și cu 1220 gr. la femei (Bischoff). Dăm aici pentru a pute servi drept comparație și câteva cifre arătînd greutatea encefalică a câtorva capete ilustre: Cuvier a avut 2231 gr., Schiller 1785 gr., Tourguénief 2012 gr., Gauss, matematicianul celebru 1492 gr., Byron 2238 gr., etc. (Cf. D. Ferrier, Le cerveau, trad. din englezesce; Francois Franck și Pitres, articolul Cerveau, din Dict. des Sciences. Med. (Dechambre); Ch. Bastian, Le cerveau, organe de la pensée, 2 vol.; Francois Franck, Les fonctions motrices du cerveau; Jules Soury, Les fonctions du cerveau, 2 ed 92. Articolele magistrale ale lui Jules Soury din Diction. de Physiologie al lui Ch. Richet, precum și cele ale lui Manouvrier și Charles Richet referitoare la C. din aceeași publicație, [articolul cerveau] vol. II fasc. 2 și 3, vol. III fasc. I, pag. 547 până la sfîrșit, 1—57).

Creierul mic sau *Cerebelul* e organul coordonațiunii mișcărilor corpului; legăturile lui cu masele ganglionare centrale îl fac mai apt, crede Landois, pentru îndeplinirea acestei funcțiuni. Flourens, prin experiențele lui, remase celebre, asupra extirpațiunilor C.-lui mic la porumbel, a demonstrat, că în el residă proprietatea coordonării mișcărilor voluntare. Schiff crede, că cerebelul nu prin el însuși și nu el presidă la coordonarea mișcărilor corpului, ci e un fel de organ care alimentează toate acțiunile musculare. Lussana și Morganti îl consideră chiar ca sediul simbului muscular. Luciani, unul din autorii cari au studiat mai îndelung și mai de aproape C. mic, conchide că »cerebelul gradează forța mișcărilor voluntare, măresce energia musculară în timpul repausului, accelerează ritmul incitațiilor motrice și fusionează diferitele excitațiuni astfel ca să dea loc la o excitare continuă» (Landois). Un fapt e incontestabil și anume, că mișcările coordonate, mai ales voluntare, sînt sub dependența C.-lui mic. Gall, cunoscutul frenologist, localisa aici »dragostea fizică»; nici un fapt științific nu vine în sprijinul concepției frenologice a lui Gall. (Cf. Courmont, Le cervelet

Craniul omului.

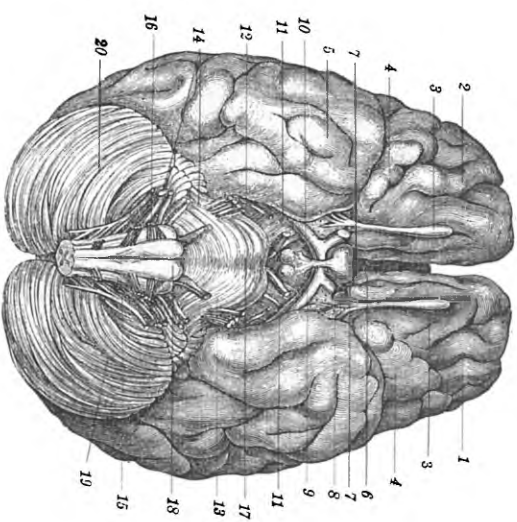
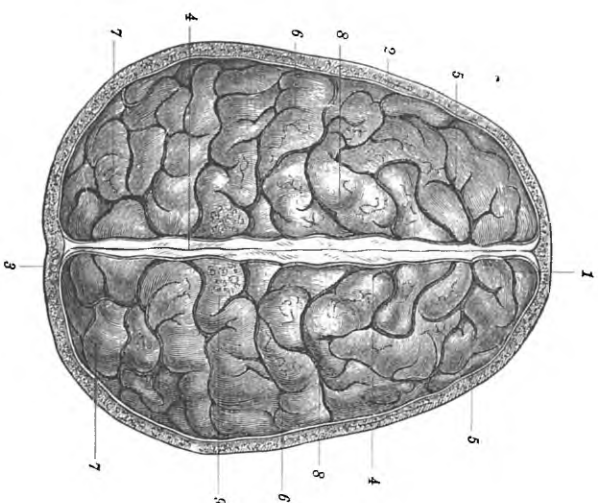
Craniul în profil.

- 1) Osul frontal. 2) Osul parietal. 3) Aripa mare a osului sfenoid. 4) Osul temporal. 5) Osul iugular. 6) Osul maxilar superior. 7) Osul nasul. 8) Osul lacrimal. 9) Lama papiraceă a etmoidului. 10) Osul maxilar inferior. 11) Prominența mentonieră. 12) Gaura anterioară a nasului. 13) Gaura optică. 14) Apofiza mastoidă. 15) Sutura coronală. 16) Sutura temporală. 17) Arcada sprâncenelor.

Craniul văzut din jos.

- 1) Apofiza palatină a maxilarului superior. 2) Apofiza alveolară a maxilarului superior. 3) Osul maxilar superior. 4) Ramura orizontală a osului palatin. 5) Gaurile posterioare ale nasului (Choanele). 6) Vomer. 7) Arcul iugular. 8) Aripa mare a sfenoidului. 9) Apofiza stiloasă a temporalului. 10) Solzul temporalului. 11) Partea mastoidă a temporalului. 12) Baza osului occipital. 13) Partea petroasă a temporalului (cu organul auzului). 14) Gaura ovală a sfenoidului. 15) Partea occipitală a osului occipital. 16) Partea articulară a occipitalului. 17) Marea gaură occipitală (pentru trecerea măduvei).

Creerul omului.

Creerul ou meningele, vëndut de sus.

- 1) Osul frontal. 2) Osul parietal. 3) Osul occipital. 4) Dura mater. 5) Lobul anterior. 6) Lobul de mijloc. 7) Lobul posterior al creierului mare. 8) Circumvoluțiuni cerebrale. 9) Granulele lui Pacchioni.

Creerul vëndut din jos. (Basa creierului).

- 1) Lobul anterior stâng. 2) Lobul anterior drept. 3) Nervul olfactor (al mirosului). 4) Groapa lui Sylvius. 5) Lobul de mijloc drept. 6) Hypophysis cerebri sau glandula pituitară. 7) Nervul optic. 8) Intracapsula nervilor optici. 9) Corpura mamilară. 10) Nervul trochlear. 11) Nervul trigemin. 12) Nervul abducător. 13) Nervul facial. N. acustic. N. glosso-faringeal și N. vag. 14) Nervul accessoriu. 15) Nervul hipoglos. 16) Funtia la Varol. 17) Medula prelungită. 18) Hemisfera stângă a cerebelului. 19) Hemisfera dreaptă a cerebelului. 20) Nervul abducător.

et ses fonctions, 1 vol. 8°, 1891, Alcan.; Stilling B., Neue Untersuchungen über den Bau des kleinen Gehirns des Menschen, 1878, (un atlas de 36 tabule însoțesc lucrarea; Luciani, Funzioni del cervello e del cervello; A. Thomas, Le cerveau. Etude anatomique, clinique et physiologique, 1897. Steinheil, Paris.)

Circumvoluțiunile cerebrale. E o legătură strinsă între dezvoltarea intelectuală și prezența unui număr mai mare de Circ. cerebrale; se pare că aceste cute oferă avantajul existenței unei mai mari cantități de substanță nervoasă într-o anumită regiune. După Duret influențele fizice ar fi cauzele provocatoare ale circumvoluțiunilor, ca între altele de pildă rezistența craniului. La vertebrele inferioare hemisferele sunt netede, ca s. e. la paseri, pesci, broasce, etc.; cănele prezintă deja ceva mai multe. Elefantul are un C. acoperit de foarte multe circumvoluțiuni. Unii autori au observat acest aspect al scoarței cerebrale chiar la unele insecte, deci la invertebrate, remarcabile însă prin dezvoltarea instinctului lor. Din contră în cazuri excepționale animale foarte neinteligente au hemisferele cerebrale mai mult sau mai puțin circumvolute, ca s. e. boul. (Landois). Aceste cazuri ce se întâlnesc uneori și la oameni de o inteligență deosebită sunt însă rari; creierii oamenilor remarcabili observați și studiați până acum, într'un mod general au intrat în regulă admisă. Bine înțeles această dezvoltare e în raport cu activitatea funcțională a individului trăind, raport mai mult sau mai puțin stabilit; așa Gambeta, cunoscutul om de stat francez, avea circumvoluțiunea frontală stângă foarte dezvoltată în raport cu circumvoluțiunile celorlalte regiuni, acea regiune fiind sediul localizat al limbajului articulat. Dela 1861 de când P. Broca a localizat în piciorul celei de a treia circumvoluțiune frontală stângă facultatea limbajului articulat, doctrina localizărilor cerebrale, cu toată opoziția ideilor vremurilor și spiritului doctrinar, a avut un mers triumfal; o serie din circumvoluțiunile cerebrale își au topografia și funcțiunea tot așa de bine definite ca și circumvoluțiunea lui Broca. (Cf. Ch. Richet, Struct. des circumvol. cérébr. four. d'Anat. et physiol., 1878; François Franck, Fonctions motrices du cerveau; Luciani et Tamburini, Centri psico-mot., 1878; Lugaro E., Sulla genesi delle circonvoluzioni cerebrali e cerebellari. Riv. di patol. nerv. e ment., 1897, 97.) [Vaschide.]

Creioane, nisce firicele formate din pulbere de grafit amestecat cu lut și cu apă, puse în formă, uscate, încălțite în cuptoare și așezate în îmbrăcăminte de lemn de Juniperus virginiana sau de Cedrela odorata. C. cu mină colorată se fac din diferite substanțe colorante. C. de cerneală mai conțin pe lângă grafit și lut, color de anilină, cari se fixează pe hârtie prin udare. Primele C. s'au fabricat în Anglia la 1664 din grafit curat fereștrăit, la 1726 în Stein lângă Nürnberg. Conté și Hardtmuth în Viena inventară la 1795 prelucrarea pulberii de grafit. Centre de fabricațiune: Nürnberg (Faber), Francia (Paris) și Viena (Hardtmuth).

Creizenach, 1) C., Mih., savant evreu, n. 1789 în Mainz. Ca rabin și prof. s'a născut a propaga idei moderne și a purtat o grea luptă literară contra evreimeii vechi-ortodoxe. † 1842. Scrierea

sa principală e: »Schulchan Aruch oder encyclopaedische Darstellung des Mosaischen Gesetzes«, (4 vol., 1833—40).

2) C., Wilh. Mih. A., istoric german, n. 1851 în Frankfurt l/M; 1875 docent privat în Lipsca, delă 1883 prof. în Cracovia. Lucrările sale sunt de domeniul istoriei teatrului: »Bühnengeschichte des Goetheschen Faust«, (1881), »Die Schauspiele der engl. Komödianten«, (1889).

Crema, (franc. Crème), caimac, smântână, sau mâncări de aspectul smântânei, gătită din lapte, oue, vin, etc. C. se mai numesc și licherurile fine, incolore și foarte dulci. Figurat: ce e mai bun, mai ales.

Crema —, v. și Chrema.

Cremațiune, v. arderea morților.

Cremațoriu, cuptorul în care se ard morții, el este obicinuț încungiuat de un templu în care se săvârșesc ceremonia funebă cu respectul datorit remășișelor omenești. Cuptorul însuși, destinat a reduce corpul în cenușă, fără dezvoltare de odoare, de fum, fără pericol pentru igiena publică, este construit după principiul cuptoarelor metalurgice și al cuptoarelor de ars porțelan, în care atmosfera se încălzește la cel puțin 1200° C. C-le cele mai întrebuințate sunt cele din Milan și din câteva alte orașe italiene, din Paris și din Gotha. (v. art. Arderea morților.)

Cremene, (silex flint), varietate de calcedon, galbenă, roșietică până brună închisă, formează noduri și plăci sau intercalațiuni în calcarele cretacice din nordul Europei, din Carpați, etc. C. conține în general ceva calcar și resturi de diatome. C. se întrebuințează în sticlărie, pentru puscii, etc. Astăzi nu mai are nici un rol.

Cremenea, canal al Dunării vapoarelor în Rom., j. Brăila; se desparte de aceasta în j. Ialomița, trece în j. Brăila pe partea stângă a Dunării vapoarelor, unindu-se cu canalul Munușoia la hotarul de nord al com. Bertescii de sus, de unde se desparte iarăși de Dunărea vapoarelor, dar apucă pe partea dreaptă, unindu-se cu canalul Pasca; continuând tot pe partea dreaptă, aproape de hotarul com. Viziru, se unesc iarăși cu Dunărea vapoarelor; acest canal formează cu Dunărea vapoarelor ostrovul C., lung de 14 km.

Cremer, 1) C., Iacobus Jan, novelist olandez, n. 1827 în Arnheim și † 1880 în Haag. A scris: »Betuwische Novellen« (novele delă țeară, 1856), câteva romane mai mari și piese dramatice. 2) C., Christoph Ios., jurnalist și politic german, n. 1840 în Bonn. La început a fost jurnalist ultramontan; ca redactor al »Germaniei« a cerșat 1874 armata Carliștilor în Spania. 1875 deputat prusian, ca membru al centrului; delă 1882 conservator. A scris: Aus dem Karlistenlager, 1895; Europa, Russland u. die orient. Frage, 1876.

Crémieux, Isaac Adolphe, (pron. Crémio), avocat și politic franc., de origine evreu, n. 1796, † 1880 Febr. 10. Cunoscut mai întâi ca apărător al Saint-Simoniștilor, 1842 deputat, 1848 membru al guvernului provisor și ministru de justiție, susține pe Ludovic Napoleon contra lui Cavaignac. Sub imperiu linisțit, 1869 ales deputat în Paris. În 1870 membru al guvernului apărării naționale și ministru de justiție, primul său act: încetățenirea Evreilor din Algeria. Devotat lui Gambetta, se retrage în 10 Febr. 1871. Fondatorul vestitei »Alliance Israélite universelle«. [I. S. F.]

Cremometru de Chevalier, un tub gradat destiolă în care se pune laptele să stea liniștit pentru a se alege smântâna din el și pentru a se pute determina untul. C. nu este exact și rezultatele date de el trebuiesc luate cu mare precauțiune, fiind-că urcarea globulelor de unt în sus depinde de multe circumstanțe, liniște, căldură, etc.

Cremona, prov. ital. în Lombardia, 1778 km²., cu 324,204 loc. (1890). *Capitala C.*, situată lângă Po, are 31,083 loc.; residență episcopescă și catedrală frumoasă zidită 1107—90 cu un turn de 121 m. înalt, baptisteriu renumit. În antichitate C. era vestită pentru amfiteatrul său, mai târziu pentru violinele de C.

Cremona, Luigi, matematic ital., n. 7 Dec. 1830 în Pavia. A luat parte la războiul din 1848/9 până la eliberarea Venetiei. A studiat științele matematice la univ. din Pavia, iar după ce a absolvat a fost profesor de gimnasiu în Cremona și Milano, apoi de universitate în Bologna, de tehnică în Milano și Roma. E însemnat pentru lucrările sale din sfera geometriei proiective și a statice grafice. Lucrarea sa despre fețele de gradul al treilea a fost premiata de academia din Berlin. A scris o mulțime de opere.

Cremor, prescurtat din *Cremor-tartari*, (Piatra de vin) e bitartratul de potasiu. El se scoate din vasele în cari a stat vinul și se găsește sau în drojdii sau depus pe pereții vasului. Servește la prepararea acidului tartric (v. ac.) [V. C. B.]

Crenat, (botan.) organ, s. e. frunză, ale cărei margini au dinți rotunzi sau obtuși, separați prin scobituri ascuțite.

Crengărire, tușinare, mod de folosire al unor lemne foioase, (salca, gorun, frasin, plop, etc.) a căror coroană și crengi se taie la un an sau doi cu scopul de a produce pari de vie și de gard ori nutreț de frunză.

Crenneville, general austriac, v. Folliot de C.

Creodonti, familie însemnată de mamifere fosile din grupa terțiară, premergătorii Plantigradelor carnivore. Prin genurile *Cynodon*, *Palaeonictys* și *Dinictys* stau în legătură cu hienele, câinii și pisicile de azi.

Creol, (span. Criollo), în înțeles larg individ de rasă străină, născut în țeară; în înțeles restrins: individ născut în colonii din părinți europeni. *Limbă creolice*, limbile formate din amestecarea limbilor romanice, sau olandeze și engleze, cu limbile popoarelor autochtone din America, Asia sau Africa.

Creolina, substanță ce rezultă din destilarea huilei, este un lichid brun-negru, cu miros de gudron. După ultimele analize ar fi un amestec de gudron și de un săpun rezinos, conținând ca principiu activ *cresilolul*. Se întrebuințează în medicină ca antiseptic. [V. C. B.]

Creosol, substanță chimică fluidă, ce se află în păcura de țag și în deosebi în Creosot (v. ac.). Fierbe la 220° C.

Creosot, o substanță cuprinsă în gudronul obținut prin destilațiunea uscată a lemnului, din care se și extrage. Din punct de vedere chimic este considerat ca fiind constituit din creosol și o carbură de hidrogen. C. se presintă ca un lichid incolor, cu miros particular de fum, gust arzător și cu reacțiune neutră. La păstrare mai îndelungată se roșește. Fierbe la 200° C., are densitatea 1.04—1.08 la 15° C. Este după proveniență

mai mult sau mai puțin solubil în apă. O soluțiune apoasă se numește în farmacie »*Aqua Kreosoli*«. C. se întrebuințează ca antiseptic și caustic în tratamentul dinților stricați, precum și la conservarea cărnurilor. El este și toxic.

[M. P.]

Crepături și falii (geol.). În multe rânduri scoarța pământului a fost supusă eforturilor mecanice, cari au dat naștere la crepături. De asemenea cutremurile de pământ au efectul de a produce C. Când straturile de pământ sunt întrerupte prin o C., ai cărei pereți sunt dislocați, adică un părete a stat în loc, iar celalalt a alunecat în jos sau în sus, astfel că straturile de aceeași natură și etate nu mai corespund unele cu altele, atunci acea C. se numește *falie*. În mișcarea aceasta de alunecare pereții C.-ei pot rămâne în contact, și atunci avem o *falie închisă*, sau lasă un spațiu mai mult sau mai puțin mare, și atunci se numește *falie deschisă*.

Crêpe, (crep), țesătură ușoară, ușor încrețită, foarte subțire, în fir de lână sau de mătăsă. C. alb sau colorat se folosește pentru toalete de damă; C. negru se poartă în bande sau voaluri ca semn de doliu (*zăbranie*).

Crepis L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceae, foarte înrudit cu Hieracium, de care se distinge prin achene atenuate sau rostrate; cuprinde vr'o 130 specii din emisfera boreală, dintre cari puține, ca *C. rubra* L., se cultivă în grădini ca plante ornamentale. La noi cresc mai adese: *C. rhoeadifolia* MB., *C. setosa* Hall. f., *C. biennis* L., *C. tectorum* L., ș. a., prin semănături și fânețe.

[A. Pr.]

Crepitațiune, unul din simptomele cardinale ale fracturii oaselor.

Crepuscul, *C. seral*, (amurg), lumina ce soarele răspândește pe pământ după apusul lui, și *C. de dimineată* sau *auroră* (zori) lumina ce el răspândește înainte de răsăritul lui. C. de seară se termină când începem a vedea stelele de a 6-a mărime la zenith, și începe C. de dimineată când ele dispar. În climatele noastre C. serei se sfârșește când soarele se află la 17° sau 18° sub orizon, iar C. dimineței începe când el se află la o distanță mai mică de orizon, din cauză că vaporii din atmosferă, precipitați în timpul nopții, se află la o înălțime mică. De altminterlea aceste calcule sunt numai aproximative, starea aerului influențând foarte mult aceste fenomene.

Crepusculari, fluturii cari nu sbor, nici ziua nici noaptea, ci la crepuscul. (Cf. Dr. N. Leon, Contribuțiuni asupra fluturilor crepusculari din România, Arhiva societății sc. lit. din Iași, 1892.)

Crescendo, (ital.) crescând, termin de expresiune întrebuințată în muzică și indicând o creștere în intensitatea sunetului sau a unui șir de sunete, sau mai bine zis trecerea gradată dela piano la forte și fortissimo. E adese înlocuit prin semnul < ce se pune deasupra sau dedesubtul notelor, la cari se rapoartă. E unul din efectele cele mai întrebuințate și cele mai puternice. Cuvântul C. are încă o semnificațiune, raportându-se la o parte însuși a unei compozițiuni. Procedurile compozitorului constau în desvoltarea unor formule armonice în pozițiuni din ce în ce mai sonore, în adaugarea gradată de instrumente mai rezunătoare, până isbucnește un

tutti in fortissimo. Cătră sfîrșitul secului trecut s'a dat numele de C. la două specii de clavire, construite la Berlin. [T. C.]

Crescenția, eroina unei vechi legende germane. C., soția împ. Dietrich, învinuită pe nedrept cu adulteriu, este aruncată în Tîbru; scapă însă și cu ajutorul sf. Petru vindecă pe soțul ei de lepră.

Crescentius, Ioannes, capul unei puternice familii patriciene din Roma, care în secl. X s'a pus în fruntea fracțiunii patriciene inimică împăraților germani. Membrii familiei C. au avut mare influență și asupra papilor.

Crescenzi, Pietro, agronom ital., n. pe la 1235, † 1320. El a publicat o lucrare importantă asupra agriculturii, intitulată: *Opus ruralium commodorum libri XII*, tipărit la Augsburg 1471, în care tratează despre starea agriculturii în antichitate și până în secl. XII.

Crescere la plante. Plantele în stare de viață activă își măresc corpul și-si adaugă noi membre. Această C. a lor e datorită asimilării, ce se petrece în protoplasmă, dacă corpul plantei e lipsit de membrană, sau turgescenței (v. ac.), când el are o membrană. Dacă C. e egală de jur împrejurul corpului, acesta va avea forma sferică; iar dacă e mai mare într-o direcție, s. e. în cea longitudinală, corpul va fi ca un fir lung liber sau unul din capete e fixat, devine o basă și încetează de a crește, celalalt fiind un vîrf de C. Când C. e mai mare în direcție transversală, corpul plantei se turtesce, sau un membru oarecare devine lat. Se deosebesc: *C. terminală*, când noile formațiuni apar la vîrf și se succed în șir spre basă; *C. intercalară*, când noile formațiuni se așează undeva între cele existente, ori elementele sufer o alungire posterioară formării lor; *C. în grosime* (toate țesăturile secundare din tulpini și rădăcini dela diverse plante); *C. limitată* și *C. ilimitată*, etc. C. e funcțiune de timp (durată), anotimp, de variațiune diurnă, transpirațiune, etc. La plantele superioare se poate măsura cu *auxanometru* (v. ac.).

Crescere în înțeles pedagogic v. Educațiune.

Crescet, mijlocul părții superioare a capului onnesec. Din C. se împart perii în diferite direcțiuni.

Creslau, Curosvanciu, cancelarul și episcopul Vladislaviei (Polonia). Fû unul din acei sfinți ai regelui Albert, cari încercau să-l întoarcă dela planurile sale perfide împotriva lui Ștefan cel Mare (1498): de a împărți Moldova cu regele Ungariei.

Cresol, parte constitutivă a gudronului de cărbuni de piatră, cristale fără culoare, cu miros de phenol, cu care seamănă mult. Cu acidul azotic dă dinitro-cresol, care vine în comerț ca culoare galbenă Victoria, orange de anilină, surogat de safra. Trinitro C. servește ca material explosiv la bombe (Cresylit).

Crêstel, Cristel, Cârsteiu (*Orex pratensis*), pasere baltăreată din fam. Rallidelor, penele brune de pe spate cu margini galbene închise, iar cele din aripi sînt de culoare roșie închisă; gâtul și pieptul superior cenușiu; albă pe foale; ciocul sur-roșietic; picioarele surii. Lung. totală: 29 cm.; lung. arip. 14 cm.; lung. coții 2 cm. Petrece prin bălți stuboase și fînațe băltoase, nutindu-se cu insecte, viermi și semințe de iarbă. [V. B.]

Creștin, cel care crede în legea instituită de Isus Christos; prin extensiune, un *om* oarecare (de

obicei când *omul* e bun și nevinovat). **Creștinesc**, în conformitate cu religiunea creștină; prin extensiune: drept, cum se cuvine, clar ca să fie pe potriva și înțelesul *ori căruia creștin*.

Creștinătate, totalitatea țărilor și națiunilor creștine. Astăzi se numeră până la 300 milioane de creștini pe suprafața globului.

Creștinism, sau *Christianism*, religiunea creștină. C. avea ca doctrine principale, pe lângă profunda credință, că Isus Christos e fiul lui Dumnezeu, întrupat în om, pentru a ibăvi omenirea de păcatul original, *botezul*, simbolul căinței și iertării, și *cina cea de taină*, cuminecătura, simbolul unitii credincioșilor cu fiul Domnului. Ideea nouă adusă de C., și care avu puterea de a grupa câți mai mulți oameni împrejurul purtătorilor ei, fû ideea egalității tuturor în fața Dumnezeuului prea înalt, de unde disprețul tuturor bunurilor lumescii și tendența de a câștiga, prin credința profundă, prin umilitate, curățenia sufletului și iubirea apropiatului, împărăția cerului. Această idee expusă cu focul celei mai adevărate convingeri și în forma cea mai simplă și mai isbitoare de Christos, veni ca o binefacere în sufletul lumii de pe atunci, zdrobită pe de o parte sub piciorul de aramă al asupritorilor romani, iar pe de alta putrezită, enervată de satisfacția plăcerilor, al căror farmec nu-l mai simțeau. Această idee se prinse așa de puternic de sufletul celor cari erau îndestul de pregătiți, că le dădură forța de a învinge, ei cei slabi și umiliți, pe cei care erau semeții puternici ai lumii.

Dar C. nu remase pur și o mulțime de secte născură îndată. Astfel avem dintr'un început: 1) Iudeo-creștinismul, care adora ființa lui Christos, dar nu-i înțelegea adâncă idee, pe care o adusese în lume. Iudeo-creștinii practicau mai departe mosaismul și credeau în revenirea din nou a lui Christ, spre a resbuna suferințele popoului lui Israel. Din această direcție a C. a ieșit Apocalipsul și a doua epistolă a lui Iacob. 2) C. paulinian și elen, isvorit din învățăturile sfîntului Pavel. El nu punea atît preț pe practica religioasă, cît pe *credința* adâncă și sinceră în Christos și în învierea lui. Credința nu se capătă, ci se dă prin grația lui Dumnezeu. 3) C. sfîntului Petru care ținea mijlocul între rigorismul extern al iudeo-creștinilor și între rigorismul de conștiință al sf. Pavel, și putu deveni doctrina majorității. Din această direcție avem Faptele apostolilor și se puse baza bisericii romano-catolice. Mai puțin importante în privința direcției fundamentale sînt sectele: a) *Nazareenii* sau *Ebioniții* cari negau divinitatea lui Christ; b) *C. iohanic*, care își face apariția în evanghelia dela Ioan, și care are preocupări metafisice; c) *gnosticismul*, sub care nume se cuprind o mulțime de sisteme cosmogonice, în cari baza o face în mod mai mult sau mai puțin clar ideea trinității Tatăl, Fiul și Sfîntul Duch, la care se adaugă personificările unor abstracții ca: inteligența, prudența, înțelepciunea, forța, etc.; d) *manicheismul*, care vrea să altoiască C. pe urmele ideii vechi persane a luptei dintre cele 2 principii ale binelui și răului, reprezentate prin Ormuzd și Ahriman. În afară de aceste secte, și pe măsura ce creștinismul se desvoaltă, se nasc o mulțime de controverse în privința relațiunii dintre Tatăl, Fiul și Duchul sfînt;

aceste controverse sunt rezolvate de concilii, cari se compun din toți reprezentanții deosebitelor biserici creștine, și cari toți la un loc reprezintă biserica (eclisia), ortodoxia catolică. Cei cari au alte păreri sunt considerați ca eretici. Astfel avem: arianismul, nestorianismul, eutichismul, etc. (v. ac.) Biserica rămâne una și nedespărțită până în 867, când se produce schisma între biserica orientului sau *ortodoxă* și între a occidentului sau *catolică*. Aceste două biserici se desvoaltă acum fiecare în parte, având mișcările și sectele lor proprii. Cele mai însemnate însă sunt cele ale bisericii catolice și cari isbucnesc cu toată puterea în vremea reformei (secl. XVI): luteranismul, calvinismul, protestantismul, presbiterianismul (v. ac.), atunci iau naștere. [D.]

Crestomatia, v. Chrestomathia.

Creta, (ital. *Candia*, neogrec. *Kriti*, turc. *Kirid*), insulă în Marea Mediterană, situată în fața Mării Egeice, 8618 km², cu 280,000 loc., în cea mai mare parte Greci, între cari în sud-vest sfakioții, iubitori de libertate, și mai puțini Turci (Mohamedani). Insula e muntoasă, în partea de mijloc piscul cel mai mare e Ida (2456 m.), dela acesta spre vest se întind munții Madaras, iar spre est munții Lasithi. Solul abia de jumătate e cultivat. C. e bogată în păduri de olivi, apoi vin, bumbac, mătăsă, etc. Clima e blândă și sănătoasă. Industria și comerțul stagnează, mai ales și din cauza stărilor nesigure pe insulă și frecările aproape continue între creștini și Mohamedani. Capitala e Candia (v. ac.). Portul principal e Canea (v. ac.). În timpurile străvechi pe această insulă era regatul înțeleptului Minos, având numeroase orașe (Kydonia. Knossos, etc.), la 67 a. Chr. ajunse sub Romani, apoi pe rând sub Greci, Arabi, iarși Greci, Genovezi, Venețiani, dela 1668 sub Turci; 1858 apoi 1866—68 înverșunate lupte ale Grecilor pentru independență, sprijiniți și de Grecii de pe continent; asemenea 1896/7 o nouă reșcoală, care a dat ansă la războiul între Grecia și Turcia. În urma atâtor lupte puterile europene au intervenit să li-se dea Cretanilor oarecare autonomie.

Creta, un calcar marin fin, pământos și moale, de origine zoogenă; C. e formată principal de teste de foraminifero (Rotalia, Planulina, etc.), de cocolite, Rhabdosfere, etc. C. albă se găsește în senonianul Angliei de sud la Dover, pe insula Wight, și dela Bovey (Devonshire) până în Norfolk, în cott. York și Lincoln, etc., în Franția în depart. Pas de Calais, Oise, Somme, Aisne, Aube, etc., pe insulele Rügen, Seeland, Möen, în împrejurimile orașelor Aachen și Maestricht, etc. (V. și calcar.)

Cretacic, *sistemul C.*, formațiune geologică, ce se află deasupra sistemului iurasic și sub grupa terțiară; este ultima diviziune a grupeii secundare. Se numește astfel pentru prevalența ivire a cretei albe în regiunile ce s'au explorat prim dată. C. se compune din o serie de straturi varii, într'o țeară el e format din cretă și gresii verzi, cenușii și roșii, în alta aproape exclusiv din gresii și în alta din calcare compacte sau din calcare margoase, din calcare dolomitice, conglomerate, năsipuri și uliă. În privința zoologică C. prezintă două tipuri: C. de nord și C. de sud. C. se divide în seria s. C. inferior și seria s. C. superior. C. infer. se subdivide în: etagiul Wealdian,

et. Neocomian, et. Golt; C. superior se subdivide în: etagiul Cenomanian s. creta verde, et. Turonian s. creta margoasă, et. Senouian s. creta albă și et. Danian s. creta de Meistrich.

Crețeanu, *George*, mai ales cunoscut ca poet, n. 1829 la Bucuresci, † 1887. După studii juridice făcute la Paris, intră la Bucuresci în magistratură, unde ajunge și rămâne până la sfârșitul vieții membru al Curții de cassatiune. În 1859 și 1862 este pentru câteva luni ministru de justiție și de culte. Prețuite sunt poeziile sale, în ultima publicare împreunate sub titlul »Patrie și Libertate« (Buc., 1879.)

Crețeni, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 căt. cu 1841 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 4 biserici și 1 școală mixtă. Ocupația principală a loc. e cultura viilor.

Crețesci, com. rur. în Rom., j. Fălciu, compusă din 2 sate cu 1377 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 2 biserici, 1 școală și o stație de cale ferată.

Crétineau-Joly, *Jacques*, istoric fr. și diarist ultramontan, n. 1803 în Fontenay (Vendée); 1837 director la »Europe monarchique«. † 1875 în Paris. Opere: Histoire de la Vendée militaire, (4 vol.); Histoire religieuse, politique et littéraire de la compagnie de Jésus, (6 vol.); Mémoires du Cardinal Consalvi, (2 vol.); Bonaparte, le concordat de 1801 et le Cardinal Consalvi, (1869), etc.

Creținism, o boală endemică în văile profunde și înguste ale multor țeri muntoase (și în munții țărilor române), caracterisată prin degenerațiunea fizică și morală, prin oprirea dezvoltării organismului, mai ales a sistemului nervos. *Creținii* au obicinuit statura mică, capul turtit, inteligența slabă, simțurile imperfecte, ei sunt în general murdari. Mulți crețini sunt și gușați, dar gușa endemică nu este totdeauna însoțită de C. Causele C.-lui nu sunt cunoscute, se pare că apa de beut joacă un rol în producerea lui. Din câte 100,000 loc. sunt în regatul român 36, în Bucovina 44, în toată Austria cisleithană 68 crețini.

Crețio, (*lat.*) în dreptul roman declarațiune apriată a eredelui că primesce moștenirea (adire hereditatem), spre deosebire de primirea tacită (pro herede gestio).

Cretonne, (*franc.*) creton, pânză traicică, a cărei bătătură e de cânepa cu urzeală de in. Sunt C. albe și colorate.

Crețu, *Grigorie*, n. 1848 în Țirgu-Neamțului. Numele de familie ar fi trebuit să-i fie Robu, care însă s'a înlocuit cu porecla C., dată de călugării dela mănăstirea Neamțului unui frate mai mare cu părul creț. Învățământul secundar l-a terminat la Iași, iar cel superior în Bucuresci. A fost profesor de limba română și latină la seminariile din Roman și Huși, iar de 16 ani ocupă aceeași catedră la liceul Mateiu Basarab din capitala regatului. A publicat câteva studii filologice destul de apreciate în »Convorbiri literare«, an. IX; »Columna lui Traian«, an. IV, și mai ales în »Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie«, an. III. Acum publică »Lexiconul slavoromân« al lui Mardarie Cozianul din 1649, cu note, indice românesc complet și studiu, pe cari le editează Academia. A scris o lucrare întinsă asupra celui mai vechiu codice al limbei române, descoperit tot de dînsul în 1871, vestitul »Apostol dela Voroneț« (Bucovina), cum și o altă operă asupra a vr'o 400 de etimologii, prepară o ediție

critică a croniciei lui Urechii, după manuscrisurile cele mai vechi. Posede una din cele mai frumoase biblioteci particulare de cărți, manuscrise și documente românesce și slavone. Dînsul mai are meritul de a fi adunat în curs de 3 decenii, prin școlarii săi dela Huși și București, cea mai mare colecție de literatură populară din țeară.

Crețulescu, v. Kretzulescu.

Creus, *Cabo de C.*, promontoriul cel mai estic al Spaniei, în prov. Gerona.

Creuse, depart. în Francia, ținutul Marche, 5605 km². și 284,660 loc. (1891); capitala Guéret; își are numele dela *riul C.*, afluent al riului Vienne, 235 km. lung.

Creuset, vas pentru topirea metalelor. v. și Furnal înalt.

Creusot, **Le**, oraș în depart. franc. Saône-et-Loire, cu 18,467 loc. (1891); mari mine de cărbuni și fabrici de mașini, cele mai mari fabrici de fier și oțel din Francia.

Creve-cœur, (franc. pron. crev-côr), rassă de găini cu un moț mare și o creastă cu două coarne. Culoarea penelor este neagră cu un luciu verdui sau vînăt. Greutatea cocoșului este de 3·5—4·2 kgr. Găinile ouă anul întreg. Puii cresc mari în 8 luni.

Creveta, (*gammarus*), crustaceu cu capul garnit de patru antene, trăiește în mare, dar unele specii se găsesc și în apele dulci.

Cri —, v. și sub *Chri* — și *Cry* —.

Cricău, comună mică în Trans., cottul Alba-inferioară, cu 1380 loc. Români; produce vin bun.

Cricetus, v. Ciurciul.

Cricket, joc național englez cu bile; se joacă de două partide cu câte 11 inși, deci cu totul de 22 persoane. Regulele acestui joc sînt complicate și multe; se joacă cu multă pasiune în Anglia întreaga.

Cricovul, 1) *C. dulce*, rîu în România, isvorește din j. Dâmbovița, intră în j. Prahova prin com. Valea-Lungă, și dela cat. Bălțița în jos formează în parte hotarul de vest al județului până la versarea lui în Ialomița, aproape de com. Poenarii-Burchi. 2) *C. Podgoria*, plasă (sub-pref.) în partea de est a j. Prahova. Pămîntul ei este deluros, câmpios și puțin muntos spre nord. Are și puțuri de petrol. Locuitorii se ocupă cu agricultura, econ. vitelor, cultura viei, fabr. țuicii și lemnăria. Residența subprefecturii e în Urlița. 3) *C.-sdrat*, rîu în partea de est a j. Prahova, isvorește din împrejurimile com. Săngeru, primește pârăle Lopatna, Ovida, Sărățelul, Chioideanca, Valea-Cucului și Ceptureanca și se varsă în rîul Prahova lângă Adâncata. În cursul său pune în mișcare multe mori și pive.

Crihin, numele vulgar al unei varietăți cultivate de *Prunus insititia* L. (v. ac.).

Crillon, familie franceză, un ram al vechiei seminții piemonteze Balbes. Dintre membrii ei sînt vrednici de amintire: *Louis des Balbes de Berton de C.*, n. 1541 și † 1615 în Avignon. A luat parte în luptele religioase contra Hugenoților și contra Turcilor; a petrecut pe Enric de Anjou în Polonia. (Cf. Montrond, *Histoire du brave C.*, 1874). *Louis, duce de C.*, cunoscut prin »Mémoires« (1791) de conținut militar, n. 1718; a luptat în resboiul polon și în resboiul de succesiune austriac, în resboiul de 7 ani, apoi trecut în serviciul Spaniei. † 1796. Familia C. s'a stins cu *Marie Gérard Louis Félix Rodigue*

des Balbes Berton, duce de C., (1782—1870), pair franc., plin de moderațiune și respect față de constituția țerii.

Crima, în general ori ce violare a legilor morale, religioase ori civile; ori ce infracțiune culpabilă, în opozițiune cu contravențiunile (v. ac.) În înțeles mai restrîns: clasa I de infracțiuni pedepsite de legea penală. În Rom. C. sînt judecate de curtea cu jurați și se pedepsesc cu muncă silnică, reclusiune, detențiune sau degradatiune. În Ung. C., afară de cele săvîrșite pe calea presei, se judecă de judecătoriile ord. și se pedepsesc cu moarte, robie, închisoare de stat, temniță, închisoare și amende. V. art. Delict și Infracțiune.

Crimea, peninsula în Rusia sud., numită și peninsula Taurică, situată între Marea Neagră și Marea Azovică și aparținătoare guvernamentului Tauria; cu uscatul este legată în partea nord. prin strîmtoarea de pămînt dela Perecop; se mărginesce la est cu Marea Azovică și cu strîmtoarea de mare Kerçi; întinderea ei este de 25,727·2 km²; coastele peninsulei formează sinuri numeroase și mai multe porturi bune (Kerçi, Feodosia, Balaclava, Ialta, Sevastopol și Eupatoria). Marginile sud. sînt muntoase, (munții Iaila cu piscul Ciatir-Dag, înalt de 1519 m.), bogate în localități, mănăstiri, grădini, etc. și cu vegetațiune subtropicală; în partea nord. sînt stepe deșerte cu solul săros-argilos și multe lacuri cu apă sărată. Rîurile (Salgir, Alma, Cacia, etc.) nu sînt navigabile. Capitala e Simferopol. Dela 1441 formă C. partea principală din chanatul tătareasc de C.; 1475 ajunse sub suzeranitatea turcească; 1783 fu încorporată la Rusia; 1854—55 fu teatrul resboiului crimeic.

Resboiul Crimeii, sau oriental, resboiul purtat la 1853—56 între Rusia de o parte și de alta Turcia și aliații săi: Anglia și Francia, cărora li-se atașă în Ian. 1855 și Sardinia; el fu provocat de rivalitatea Rusiei și a Europei apusene în ceea ce privește stăpînirea asupra peninsulei balcanice sau de așa numita chestiune orientală (v. ac.). Pe la 1853 echilibrul european amenința să fie distrus prin influența crescîndă a Rusiei în Orient; în acel an ambasadorul rus. la Constantinopol, principele Mencioff, pretinse dela Poartă garantarea drepturilor bisericii orient. din imperiul otoman prin o convențiune, care avea să statornicească protectoratul Rusiei asupra acestei biserici; pretensiunea aceasta a fost refusată de Poartă, iar Rusia prin un corp de armată sub comanda principelui Gorciacoff ocupă la 3 Iulie 1853 principatele române, ceea ce era o încălcare invederată a posesiunilor Sultanului și a tratatelor, cari regulau soarta celor două țeri. Anglia și Austria, în năsuința lor pentru menținerea păcii între ambele imperii rivale, sfătuesc pe Poartă să nu privească ocuparea principatelor de Ruși drept un casus belli, ci închidînd ochii asupra acestui fapt dușmănesc să urmeze înainte calea negocierilor; negocierile diplomatice însă nu duseră la nici un rezultat, și astfel Poarta, îmbărbătată prin puterile maritime: Anglia și Francia, cari după nesuccesul diplomației așteptau în fiecare moment izbucnirea ostilităților și în urmăre deteră ordin flotelor lor să intre în Dardanele, declară Rusiei resboi în 4 Oct. 1853. Neurmînd Gorciacoff provocării

de a deșerta principatele, Omer pașa trecu în 13 Oct. un corp de armată peste Dunăre la Calafat; flota unită a aliaților intră în 23 Oct. în Bosfor; în 30 Nov. flota rus. intră fără veste în portul Sinope și nimicesce o flotă turcească, ce ancora acolo. Acest act și refuzul Rusiei de a deșerta principatele, provocară ruptură definitivă între aceasta și cele două puteri apusene și astfel declară și ele Rusiei resboiul în 27 Mart. 1854. La Dunăre se luptă Turcii cu succes în 6 Ian. 1854; în 23 Martie Rușii trec Dunărea sub comanda lui Paskewici și străbat Dobrogea până la Valul lui Traian, dar după asediarea zădarnică a Silistriei și la intervenirea Austriei în Iulie 1854 se retrag din principatele rom., iar teatrul de resboi aliații îl străpung în Crimea cu scopul de a ocupa Sevastopolul și a nimici flota rusească din Marea Neagră. În 14 Septembrie 1854 aliații debarcă la Eupatoria pe peninsula Crimea, bat în 20 Septembrie pe Ruși sub comanda lui Menciocoff la Alma și în 28 Sept. sub comanda lui Canrobert și Lord Raglan ajung înaintea Sevastopolului. La 9 Oct. începe adevăratul asediu, în decursul căruia Menciocoff încearcă în două rânduri despresurarea cetății, odată pe drumul dela Balaclava (25 Oct.) și a doua oară cu mult mai mari puteri pe podul dela Inkerman (5 Nov.); iarna de o deosebită asprime, ce urmă (1854—55), o folosiră puterile beligerante pentru a se întări în pozițiile lor; în 2 Mart. 1855 moare țarul Nicolae; cu sosirea primăverii reîncep dușmăniile; generalul Canrobert, comandantul șef al expedițiunii, este înlocuit cu Pelissier; în 9 Apr. 1855 se continuă bombardarea cetății, pe care Rușii în 9 Sept. o deșertară, după ce mai întâiau nimiciră tot materialul de artilerie și-și cufundară corăbiile; în 10 Sept. cetatea este ocupată de aliații întârziți de mai nainte prin trupe auxiliare sarde sosite sub comanda lui La Marmora. Cu aceasta resboiul în Crimea, exceptând câteva lupte neînsemnate, se sfârșește. O acțiune analoagă celei din Crimea și deodată cu aceasta puseră la cale puterile aliate (Anglia și Franția) contra Rusiei în Marea Ostică, fără de a fi ajuns însă rezultate hotărâtoare, cum n'au ajuns nici prin expedițiunile mai mici întreprinse în 1854 și 1855 în Marea Albă și Oceanul Pacific. Acțiunea Turcilor în Asia mică începută contra Rușilor în 28 Oct. 1853 se sfârși cu desastrul Turcilor la Kōruk-Dere (5 Aug. 1854) și cu ocuparea Karsului (Armenia) de trupele rus. sub Murawiew (28 Nov. 1855). La finea an. 1855 sorții resboiului stau deci nehotărâți, se fac cele mai întinse pregătiri pentru continuarea lui, când deodată tratatul de Paris (v. ac.) pune capăt ostilităților; acesta este încheiat la 30 Mart. 1856 și ratificat la 27 Apr. aceluiași an. Acest resboi costase pe Ruși la 630.000 vieți omenești și aproape la patru miliarde fr.; Franția pierduse 95.000 oameni și la 1.660.000.000 fr.; Anglia 22.000 oameni și 1.885.000.000 franci; Turcia 35.000 oameni și 765.000.000 fr. (Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. VI; Kinglake, Invasion of the Crimea, [9 vol., London, 1863—68]; Du Casse, La Crimée et Sébastopol de 1853 à 1856, Paris, 1893.) [nt.]

Criminalitate, natura lucrului criminal, a crimei. Chestiunile de C. au fost vecinic discutate, totuși legile moderne sânt stabilite pe credința în li-

bertatea morală a omului și în răspunderea morală. Astăzi unele școli de criminaliști caută a arăta C. ca un fenomen patologic, care nu se întâlnește decât la nisce ființe degenerare, rău constituite. Școala lui Lombroso, care susține aceste teorii, a creat o nouă știință sub numele de *anthropologie criminală*, pentru a studia fenomenele de C.; această știință este foarte atacată și foarte primejdioasă, căci ea înfățișează C. ca o fatalitate.

Crin, numele vulgar al plantelor: *Lilium Martagon* L. și *Lilium candidum* L. (v. ac.). *C. alb* = *Lilium candidum* L. *C. galben* = *Hemerocallis flava* L. (v. ac.). *C. fênelui* = *Hemerocallis flava* L. (v. ac.).

Crinoide, echinodermi în formă de disc sau de cupă, (de floare de crin), provăduți cu brațe articulate garnite de prelungiri (pinule). Traiesc în mare fixate de stânci prin ajutorul unei codițe calcaroase.

Crinoline, (franc.) o stofă țesută din păr de cal (crin). Tot C. se numesc și rochiile cu cercuri, ce le purtau odinioară damele.

Crinum L., (botan.) gen de plante din fam. Amaryllideelor, trib. Amaryllaceae, foarte înrudit cu *Amaryllis* (v. ac.), de care se distinge prin florile sesile sau subsesile, cu tubul periantului lung. Cuprinde ca. 60 specii tropicale și subtropicale; din cauza florilor lor frumoase, albe sau roșii, dispuse în umbel, multe din ele se cultivă, ca *C. asiaticum* L., *C. longiflorum* Herb. ca plante subrustice, majoritatea preponderantă însă, ca *C. angustifolium* R. Br., *C. bracteatum* Willd., *C. giganteum* Andr., *C. undulatum* Hook., ș. m. a., ca plante exclusive de florării. [A. Pr.]

Criofoar, (aducătorul de frig), instrument descoperit de Wollaston; e compus din două baloane de sticlă unite prin un tub tot de sticlă. Un balon conține apă în cantitate mai puțină decât volumul lui, iar restul aparatului e plin cu vaporii de apă și golit de aer. Supunând balonul al doilea recirrii prin contact cu un refrigerant, vaporul de apă ce el conține se face lichid, iar parte din apa conținută în balonul dintăiu evaporisează pentru a umple golul produs prin vaporul condensat, ceea ce produce o substragere de căldură așa de mare din restul apei, încât aceasta îngheață.

Criolita, mineral, fluorura de aluminiu și sodiu; monoclin; de culoare albă, cenușie, galbenă. Se găsește la Miask în Ural, Pikes Peak în Colorado; gisementul cel mai important e cel dela Evigtok în Grönlanda de sud. C. e foarte întrebuințată pentru fabricarea aluminiului și a săpunurilor, în industria sticlei, etc.

Cripta, încăpere obscură, galerie, capelă subterană în catacombe, unde se așezau trupurile martirilor în secolii primi ai creștinismului. Mai târziu ridicându-se biserici pe mormintele unor martiri, creștinii au început să construiască sub biserici capele subterane și galerii pentru a așeza acolo osemintele persoanelor mai distinse. Aci se dice C. ori ce zidire subterană destinată pentru înmormântarea membrilor unei familii ori corporațiuni.

Criș, afluent pe stânga al Tisei în Ungaria, se nasce din împreunarea celor 3 Crișuri: C. repede, C. negru și C. alb.

1) *Crișul repede* isvorește din munții Biho-ului în partea vestică a cotelui Cojoanca, spre

sud-est dela Huedin, și după un curs de vr'o 25 km. se unesc cu râul Sebeș, iar mai în jos cu Drăganul, trece apoi în cottul Bihor prin o vale îngustă și romantică, iasă la șes, trece pe la Oradea mare și se împreună cu celelalte Crișuri unite. Lungimea lui e de 288 km.

2) *Crișul negru* isvorește în partea sud-estică a cottului Bihor în apropiere de Băița (Portale) și curgând cu multe cotituri în direcție vestică se varsă în Crișul alb. Lungimea lui e de 258 km.

3) *Crișul alb* isvorește la marginea nordică a cottului Hunedoarei lângă Bulzesci, curge pe la Brad și Baia de Criș spre nord-vest, și dela împreunarea sa cu Crișul negru curge, în alvie canalisată, până la împreunarea sa cu Crișul repede. Lungimea lui e de 303 km.

Crișul unit își ia direcția spre vest făcând multe cotituri pe șes până ce la Ciongrad se varsă în Tisa. Lungimea Crișului unit e de 273 km. Cursul lui e neregulat, termurii băltoși, expuși la dese exundări.

Crisa, (grec. krisis, decidere), în medicină: schimbare repentină în decursul unui morb, sau spre însănătoșare sau spre moarte; se manifestă în scăderea temperaturii febrile la normal sau sub normal. Morbi, cari decurg cu o scădere critică a temperaturii, sînt: pneumonia, febra intermitentă, etc. (v. și Lysis).

Crise economice, o preturbațiune în mersul general al transacțiunilor, o afecțiune care bătute ferile în cari creditul este desvoltat. Se deosebesc *C. industriale*, *C. comerciale* și *monetare* și *C. de bursă*. Causele principale a C.-lor econ. sînt: un exces în producțiune, abusus creditului, etc.; iar efectele lor: pierderi însemnate și în unele împrejurări completa ruinare a multor stabilimente comerciale și industriale. (Cf. Idieru, Stud. de econ. politică și finanțe, 1566. Buc., 1895.)

Crișan, *George*, recte *Marcul*, n. 1733 în comuna Vaca, iobagiu al statului în Cărpeniș, a fost căpitan în resoala agrară a țăranilor români, cunoscută sub numele: »resoala lui Horia«, dela 1784. C. a fost prins prin 9 țărani sub conducerea preotului gr.-or. din Cărpeniș, Popa Moise, și a celui din Lupșa, Popa Simion, cari pusese ră jurământ a nu se odichni, până nu-l vor prinde. După ce C. a fost ascultat de comisiunea instituită anume de către împăratul Iosif II, s'a spânzurat însuși în temniță cu curelele dela opinci; cu toate aceste sentința s'a pronunțat prin comisarul regesc contele Iankovits, președinte la numita comisiune militară, asupra cadavrului lui C. și s'a executat. Capul lui C. s'a pus în țeapă în Cărpeniș (aici omorise el pe bătăranul preot gr.-or. Popa Todor numit și Avram, pentru că n'a vrut să spună țăranilor, așa precum pretindea C., că împăratul ar fi dat mandat ca să omoare pe toți Ungurii). Trupul lui C. s'a tăiat în patru părți. O parte a trupului s'a pus în țeapă în Abrud, a doua la Bucium, a treia la Brad, a patra la Mihăleni.

Crișan, *Ioan*, *Dr.*, profesor rom., n. 1853 în Sărd (Trans.), † 1893. A studiat în »Institutul teol.-ped.« din Sibiu, iar la 1876 fû trimis cu stipendiu la Lipsca, unde a luat doctoratul în filosofie la 1880. Dela 1883/4 profesor la institutul teol. ped. din Sibiu. Asociațiunea Transilvană l-a ales bibliotecar 1882, secretar II 1887 și director la școala civilă de fete a Asociațiunii

1891. Scrieri: 1) Beiträge zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unt. Leopold I. Hermannstadt, 1882; 2) Cu N. Putnoky, Gramatica limbii magh. Sibiu, 1894, ed. III; 3) Dr. C. și N. P., Carte de cetire magh. Sibiu, p. I, ed. II, 1895, p. II în 1886; 4) C. și N. Putnoky, Toldy, Narațiune poetică de Arany János, cu adnotațiuni și vocabular. Sibiu, 1890; 5) Dicționar maghiar-român. Budapesta, lucrat de C. și editat de Putnoky 1895. [Dr. P. Ș.]

Crișana, numire dată mai înainte ținutului din Ungaria situat între Mureș și Tisa de o parte, Maramureș și Transilvania de altă parte; numirea și-a luat-o dela râul Criș.

»**Crișana**«, societate de economii și credit în Brad (Trans.), fondată la 1891. Capital social fl. 22,600 în 452 acții a 50 fl.

Crisbav, (*Krisbach*), comună mare în Trans., cott. Brașov, cu 1691 loc. Români și Maghiari, cari se ocupă mult cu cultura poamelor, ce exportează până prin Germania. În apropiere sînt ruinele unei cetăți vechi.

Crisceatec, comună rur. și parochie, cu moșie boierească în Bucovina, cap. Coțman, j. Zastavna; are 1171 loc., (915 ort., 24 cat. și 232 mos.); școală primară. Mai înainte era aici un schit mănăstiresc. Din cauza neînțelegerii călugărilor între sine fû părăsit; dar arătându-se pe la 41ua sf. Evang. Ioan, la isvorul unde stătuse schitul închinat acestui sfânt, lumină ieșind din el, se zidi acolo de călugărul Benedict împreună cu mai mulți rezeși din Răpujineț, o biserică, la care peregrinează și astăzi mulți creștini pioși pentru scăpare, prin credință, de morburile de cari sufer. (Cf. Onciul Is., Fondul religionar gr.-or. al Buc. Cernăuț, 1891, pag. 57, § 20.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Crișciur, (magh. *Kristyor*), com. mică în Ung., cott. Bihor, la pasul spre Turda-Arieș. În anale apare la încep. secl. XIII ca residența voievoilor români din Zărand. Are 182 case, cu 1290 loc., Rom. gr.-or. Teritoriul: 10,101 jug. cat., muntos, produce puține cereale. [†]

Criso —, v. Chryso —.

Crispat, (botan.) *Crispus*; organe cari la uscăciune sînt sgârcite, mototolite; s. e. perii de pe scufia unor mușchi, frunzele multora din ei când sînt uscate, etc.

Crispi, *Francesco*, om de stat ital., n. 4 Oct. 1819 în Ribera (Sicilia), a îmbrățișat cariera de avocat. 1848 ia parte la revoluțiunea din Palermo, apoi e deputat și ministru de resboiu al regimului provisor. După suprimarea revoluțiunii fuge în Francia, 1860 ia parte la expedițiunea lui Garibaldi în Sicilia și organizează administrațiunea provisoră a Siciliei, pregătind anexarea ei către Italia. În 1861 ales deputat, 1876 president al camerei, 1877 ministru de interne, este însă silit să abdice după câteva luni în 1878. Dela 1887 din nou ministru până la 1895, când își dă dimisiunea în urma catastrofei cunoscută a trupelor ital. în Abesinia și a abususurilor dela Banca Romana.

Crispin și *Crispinian*, doi tineri nobili din Roma, au predicat evangelia în Galia, unde se susțineau pe sine și ajutau pe alții prin măiestria călțunăritului; au suferit martiriu în Soissons pe timpul împ. Dioclețian. Ei se venerază ca patronii călțunarilor.

Crist —, v. Christ —.

Cristal, un corp ce prezintă o formă regulată geometrică; e terminat cu fețe plane, cari tăindu-se două câte două formează muchii sau creste; iar când mai mult de două fețe se taie într'un punct, atunci se formează un colț sau un unghi solid. În ori ce C. se pot închipui că există mai multe linii drepte, cari unesc diverse elemente ale C.-lui și cari se numesc axele C.-lui. În ori ce C. există o axă principală și axe secundare. Aceste axe pot fi de diverse grade de simetrie (v. ac.) [V. C. B.]

Cristale la plante. Diferite substanțe minerale se găsesc cristalizate în interiorul celulelor vegetale sau la suprafață, ori în interiorul membranelor lor. Mai des se întâlnesc celule în interior cu C. (celule dișe idioblaste) în scoarța tulpinii și rădăcinilor. În frunze, în bulbi. Substanțele minerale pot fi: sulf (la Alge și Bacterii din apele sulfuroase); siliciu (în paie de grâu și alte graminee, tulpini de Equisetum, valve de Diatomee); carbonat de calciu (la Myxomycete, în frunze de urzică, Ficus); oxalat de calciu, cel mai des, fie în C. isolate de formă octaedrică cu baza pătrată, sau grupate în macle (druse), (s. e. în frunze de Begonia, rădăcini de Rhubarba, etc.); ori C. tot de oxalat de calciu, dar de formă prisme rombe oblice foarte alungite și grupate în mănunchiuri, în total numite *raphide* (frunze de viță, scoarța de Dracaena, etc.)

Cristal de stâncă, mineral, varietate de cuarț care se prezintă în cristale transparente și incolore. Ele se găsesc mai cu seamă pe crepături în sisturi cristaline, gneissuri și granite. C. terminate și foarte frumoase se găsesc în marmore și în marmore în Maramureș (diamante de M.) și la Carrara. Se întrebuințează pentru instrumente optice, în bijuterie și ca piatră de ornament.

Cristalin, unele corpuri cari deși nu se prezintă sub forma de cristali isoiați, totuși nu sunt nici amorf, ci se prezintă compuse din o mulțime de cristali, aranjați în mod cu totul neregulat și pe cari îi putem recunoaște mai bine sfărâmând corpul în bucăți. Se dice că aceste corpuri au o *structură cristalină*. [V. C. B.]

Cristalisația. Când un corp trece din stare lichidă în stare solidă, se pot întâmpla două cazuri: sau că moleculele se aranjază în mod neregulat și atunci și corpul nu are formă regulată și se dice amorf; sau că trecerea făcându-se cu încet și în anumite condițiuni de temperatură și atunci corpul ia o formă regulată geometric, depunându-se sub formă de indivizi numiți cristali. Sunt mai multe mijloace, prin cari un corp poate cristaliza: corpurile solubile în vr'un lichid, cristalizează prin soluție; altele prin topire și recire lentă; altele prin sublimare. În fine sunt o mulțime de corpuri, cari deși sunt amorf în condițiuni ordinare, pot cristaliza în anumite condițiuni. [V. C. B.]

Cristalografia, partea mineralogiei care se ocupă cu studiul cristalelor. Toate formele cristaline se împart în șase sisteme, cari sunt: sistemul cubic, pătratic, ortorombic, exagonal, clinorombic și triclinic. Studiul acestor forme se face după mai multe metode: metoda franceză sau a lui Levy, în care se deduc formele secundare din formele principale, prin tăieturi aplicate pe diversele elemente ale cristalului; metoda germană sau a lui

Naumann, în care se formează solidele prin aplicare de fețe, cari ating axele la diverse distanțe; metoda engleză sau a lui Miller, numită și metoda proiecțiilor, se referă mai ales la notațiunea formelor presupuse proiectate pe un plan. Tot în C. se studiază și calculele cristalografice, prin cari se determină sistemul și forma cărora aparține un cristal. [V. C. B.]

Cristaloid, (botan.) *C. proteici*, sunt substanțele albuminoide de rezervă din plante. Cristalizează în sistemul exagonal regulat; dar, pentru că cu apă aceste cristale se umflă și unghiurile lor nu sunt constante, s'au numit C. Se întâlnesc în grăunții de aleuronă (v. ac.), în chromatophori, în cytoplasma celulelor din tuberculul de cartofi, în nucleu, în solzii de pe tulpina de Muma-Pădurii, în corpul Ciupercilor și Algelor, etc. Sunt insolubili în apă, solubili în săruri de alcali și au toate reacțiunile unor albuminoide.

Cristea, Nicolae, protopop rom., n. 1834 în Ocna-Sibiului (Trs.). A studiat teologia în Sibiu, de unde 1861 a fost trimis la univ. din Lipsca; 1863 prof. supl. de teologie în Sibiu; 1865 redactor al »Telegrafului Român», care foia a condus-o până la 1883, când a fost silit a se retrage dela conducerea ei; 1870 prof. def. de teologie; 1873 asesor consistorial. C. a înființat »Reuniunea sodalilor români din Sibiu» în 1867, fiindu-i preșident până la 1897. Ca membru în comitetul național a fost condamnat în procesul Memorandului la 8 luni închisoare de stat. Scrieri: »Despre simțeminte», »La țintă», (1895). [Dr. P. Ș.]

Cristelnița, vasul de botezat, un vas de metal sau de lemn pe trei picioare. Pe marginea lui, în o parte, este așezat un sfegnic cu trei lumini. În vasul acesta se toarnă apă, se sfințește și într'însa se cufundă și se botează copiii. v. Baptister.

Cristeiu, pasere, v. Crăstel.

Cristesci, 1) C., com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din 2 sate: C. și schitul Orășeni (Maicele); are o suprafață de 5892 ha. și o populație de 2092 loc. (Dicț. geogr. 1895); 2) biserici și o școală mixtă. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și cultura viilor. Sat. de residență C. are singur 1997 loc.

2) C., com. rur. în Rom., j. Suceava, udată de riul Moldova; se compune din sat.: C., Heresci, Homița, Moțca și Boureni, cu 5425 loc. (Dicț. geogr. 1894); are 6 biserici și un schit Boureni (v. ac.) și 2 școli mixte. Satul de residență numără singur 2000 loc.; aici staționează o companie de infanterie; se mai găsește aici și o fabrică de spirt.

Cristian, 1) C., (germ. *Grossau*, magh. *Keresztényziget*), comună mare în Trans. cott. Sibiu, cu 2779 loc. (1891) Sași și Români, stațiune a căii ferate, postă și telegraf. 2) C., (germ. *Neustadt*, magh. *Keresztényfalva*), comună mare în Trans., cott. Brașov, cu 2604 loc. (1891) Sași și Români; biserici încungiuurate cu ziduri; fabrică de spirt.

Cristian —, v. și Christian —.

Cristof —, v. Christoph —. **Cristofora**, v. Actaea.

Cristofori, **Bartolomeo**, factor de clavire ital., n. 4 Maiu 1655 în Padua, † 17 Mart. 1731 în Florența. C. a fost adevăratul inventator al pianului modern, căci el a avut cel întâiu idea de a înlocui bucățile de pană dela capătul tastelor clavecinului prin ciocănașe, cari putând fi lovite

mai tare sau mai slab, puteau da și o varietate în intensitatea sunetului obținut, de unde numele dat noului instrument. Invențiunea lui C. a fost dată la lumină la 1711 în »Giornale dei letterati d'Italia«.

Cristur, (magh. *Keresztur*), numiri de localități în Ungaria și Trans., de comun însoțite de un atribut. Mai însemnate: 1) *Cristurul secuiesc*, comună mare în Trs., cott. Odorheiu, cu 3153 loc. Secui; judecătoria cercuală, oficiu de dare; gimnasiu unitar, preparandie de stat; stațiune de cale ferată, postă și telegraf. Industrie renumită de site și cutii de lemn. 2) *C. sârbesc*, comună mare în Banat, cott. Torontal, cu 2677 loc. Sârbi și Magh.

Critagon, principe bulgar, numit și Mortagon sau Omortag. V. Omortag.

Criteriu, semnul după care cunoaștem adevărul; prin extensiune, semnul după care cunoaștem că un fapt oarecare face sau nu parte dintr-o categorie hotărâtă de fapte (C. speculativ); semnul după care se cunoaște moralitatea unei fapte e un C. moral.

Critic, ca adj. primejdios, dar în sens mai precis și fiind vorba de ceva trecător; scrutător, având puterea de a deosebi răul de bine, traicnicul de superficial, etc.; judițos; cărtitor.

Critic, ca subst. cel care se ocupă cu scrutarea faptelor și lucrărilor oamenilor. C. literari, artistici, istorici, filologici, etc. (v. Critica). Cel care e pornit spre critică, spre apretețieri defavorabile.

Critica, 1) arta de a scruta faptele și lucrările oamenilor. Sensuri speciale: *C. artistică, literară* care scrutează și apretețiază operele de artă și de literatură; opera literară, care conține rezultatele acestei scrutări și apretețieri. *C. istorică* care caută să deosebească măturile false de cele adevărate, cu ajutorul cărora se poate reconstitui trecutul omenirii. *C. filologică* care caută să stabilească versiunile adevărate ale texturilor antice precum și înțelesul adevărat al acestor versiuni. *C. filosofică*, (v. și Criticism), care scrutează sistemele filosofice, arătând legătura și valoarea legăturii dintre deosebitele lor părți, precum și adevărul ce conțin. *C. generală* (v. Criticism). *C. biblică*, care cercetează cu ajutorul filologiei, istoriei și literaturii valoarea de autenticitate a cărților sacre, (v. Spinoza, Richard Simon, Reimarus, Strauss, Renan). 2) Apretețiaune defavorabilă. [D.]

Criticism, sistem filosofic inaugurat de Kant în secl. XVIII. El critică fundamentalul cunoștințelor noastre și arată până unde se pot întinde și ce valoare au. Stabilește, că din cele trei facultăți ale sufletului nostru: sensibilitatea, inteligența și rațiunea, cea dintâi ne dă *materialul* cunoștințelor, iar cea de a doua ne face să stabilim, prin ajutorul categoriilor, relațiunile dintre deosebitele elemente ale acestui material, ne dă adevărul *forma* lor. Din elementele *empirice* ale sensibilității și din formele *intellectuale* ale inteligenței rezultă înțelegerea noastră adevărată despre lume. Cât se întind afirmările inteligenței, care dă formă materialului empiric, cu atât se întinde și adevărata noastră cunoștință. Prin urmare speculațiunile rațiunii asupra existenței lui Dumnezeu, asupra libertății și nemuririi sufletului,

cu cari, până la Kant, se ocupa filosofia dogmatică, metafisica tradițională, n'au nici o valoare. Astfel C. ruinează metafisica. Dar tot așa de puțină valoare au afirmările scepticismului și sensualismului. C. demonstrează în adevăr, că acele categorii ale inteligenței, cari pun legături între cunoștințe, sunt nise proprietăți inerente, apriori și deci *imutabile* ale inteligenței; prin urmare *adevărul* există, ori ce ar dice scepticii, tocmai din pricina acestor afirmări apriori ale inteligenței noastre. Pe de altă parte tot C. demonstrează, că nu e adevărată afirmarea sensualismului care susține, că toate cunoștințele noastre provin din sensibilitate, adevărul din totalitatea senzațiunilor, pe cari ni-le dau obiectele externe. Aceste senzațiuni sunt numai un material brut, fără consistență și fără înțeles, și nu iau valoare de cunoștință decât când li-se aplică formele de timp, spațiu, causalitate, etc., adevărul acele categorii apriorice și imutabile ale inteligenței, cari se revelă odată cu experiența, dar cari există înainte de experiență, apriori, în inteligența omenească. Astfel C. pune stavilă și scepticismului și sensualismului.

Imutabilitatea formelor apriorice ale inteligenței întemeiază valoarea științei, pe care Comte (v. ac.) mai în urmă caută s'o sistematizeze în filosofie pozitivă. Dar C., ruinând speculațiunile rațiunii și arătându-o incapabilă de a stabili vr'un adevăr, nu lasă în ruină și ideile, pe cari eu voise atâta timp în zadar să le stabilească, ci le edifică din nou, dar pe altă basă. Ceea ce nu se poate stabili prin rațiunea teoretică, ce caută să demonstreze, se poate edifica prin rațiunea practică ce numai arată. Această rațiune practică se revelă în activitatea omului, iar această activitate nu se exercită, fără să dea pe față oarecari realități, cari postulează la rândul lor pe altele. Astfel, s. e. sentimentul obligațiunii (imperativul categoric), de a face sau a nu face ceva, și care e absolut nedespărțit de activitatea noastră, e de așa natură, că nu poate fi cu nici un preț conceput fără ideea absolutei libertăți. Un om, care nu se simte absolut liber, nu se poate simți el prin el însuși obligat. Și dacă e o realitate simțul obligativității, trebuie să fie o realitate și simțul libertății. Și astfel adevărul, pe care nu l-a putut demonstra rațiunea teoretică fără să cadă în *antinomie* (v. ac.), (căci afirmarea libertății contrădice categoria causalității), rațiunea practică ni-l arată. Și tot așa cu ideea nemuririi sufletului și a existenței lui Dumnezeu. [Dragomirescu.]

Criton, *Atenianul*, filosof, ascultă pe Socrate împreună cu cei patru băieți ai săi; desvoltă în vechiturile măiestrului într-o scriere compusă din șaptesprezece dialoguri. Numele lui fu imortalizat printr'unul din cele mai interesante dialoguri ale lui Platon. (Cf. G. Dem. Teodorescu, Ist. filos. ant.)

Criuleni, târgușor în Basarabia, j. Orhei, în parte fiind proprietatea vechilor boieri moldoveni, în parte a rezeșilor. Poporațiunea aborigenă este românească, restul Ovrei veniți din Rusia, în total ca la 2000 loc. C. face comerț cu lemne și ipsos, transportând această marfă sau spre Chișineu sau pe Nistru înspre Dubasari.

Criveț, vânt aspru și impetuos, care suflă despre mează-noapte preste România, (Aquila la Latini.)

Criveț, după mitol. populară română e personificațiunea vântului C. Poveștile române arată familia întregă a lui C. Sila Samodiva trimite pe Făt frumos, ca să-i aducă una din cele trei ține, fetele C.-lui. O soră înșelată de o moașă cere dela frații ei, ca să-i aducă pe sora C.-lui. Afin și Dafin căutând pe doamna Chiralina, trecută pe la locuința C.-lui, unde mama sa, o babă sbărcită, îi îndreptă la sora ei, »mama vântului turbat» și la sora lui, »mama vântului de primăvară». Mama C.-lui ădăce lui Afin și Dafin, că i-ar primi în casă, dar i-e frică, că va veni fiul ei și pe amândoi îi va face sloiuri de ghiață. Astfel C. e personificațiunea vântului rece, cu ger, care face multe stricăciuni în România.

[Atm.]

Crivețile, com. rur. în Rom., j. Ilfov, cu 1695 loc. (Dict. geogr. 1892); are 1 biserică și 1 școală mixtă; ocupațiunea loc. este agricultura.

Crivina, 1) C., com. rur. în Rom., j. Prahova. Se compune din două cătune: C. și Fînarii cu 900 loc. agricultori. C. are peste 1000 capete de vite, o școală cu un învățător și o biserică. C. stație a căii ferate române, pe linia București-Ploiești între halta Prahova și gara Periș, la 20 km. spre sud de Ploiești. Dela această gară și până la Buc. linia ferată e dublă. 2) C., com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată pe marginea Dunării, cu 2000 loc. (Dict. geogr. 1894); are 1 biserică și 1 școală mixtă. Ocupațiunea loc. este agricultura, prăsierea vitelor și pescuitul.

Croația și Slavonia, regat, parte constitutivă a țărilor coroanei ungare, compusă din regatele Croația și Slavonia și din fostul confiniu militar croato-slavon. *Granița* spre Ungaria o formează râul Drava și Dunărea, la sud Sava o desparte de Sârbia și Bosnia, de cea din urmă în parte Unna; în partea sud-vestică e spălată de Marea Adriatică (Quarnero, Quarnerolo); la vest se mărginește cu Fiume și ținutul lui, apoi cu Carniolia și cu Stiria. Partea resăriteană (Slavonia) în preponderanță e șes roditor, iar partea apuseană (Croația) e mai mult muntoasă. *Munții* principali sunt la nord-vest Ivancița (1061 m.) și Kalnic (645 m.), prelungirea acestora spre sud-est Bilo (294 m.), la mijloc munții Papuk (953 m.), în partea estică lângă Dunăre se ridică munții Fruška gora (Vrdnik) (539 m.). În partea sud-vestică între Culpă, Unna și Adriatică se întind ramuri de ale Alpilor, purtând aci numele de Capela (v. ac.) mare (1533 m.) și mică (1280 m.), Plješivița (1657 m.), iar lângă mare Velebit (1753.); între aceste șiruri de munți se află un platou steril cu caracter de Karst (v. ac.). *Rîurile* mai însemnate sunt: Dunărea (pe un mic parcurs), Drava, Sava și afluenții acestor din urmă: Culpă, Unna, Lonja, Ilova și Bosut, care nu e decât un braț al Savei. *Clima* C.-ei e foarte diferită; la șes și în ținutul dealurilor e asemenea cu cea din sudul Ungariei, în partea sud-vestică însă clima aspră a Karstului contrastează mult cu cea domoală a țărmului mării, unde fructele sudice sunt familiare. Dintre vânturi sunt vestitele bora, care e rece și vine dinspre uscat spre mare cauzând adesea catastrofe, apoi sirocco, fierbinte, vine dinspre sud-vest dela mare spre uscat. *Produse*: fier, aramă, cărbuni, lignită, naftă, plumb, etc.; cereale, păduri multe de fag

și stejar, pomi și vii, lângă mare fructe sudice; dintre animale se prădesc cai, cătări, asini, vite cornute, oi, porci și capre; prin păduri se află caprioare, iepuri, vulpi, urși, etc.; la țărmuri mării sunt numeroase viperele veninoase; apele sunt bogate în pesci, etc. *Teritoriul* țării e de 42,535 km², din care partea cea mai mare e cultivată. Numărul *locuitorilor* în 1891 a fost 2.186,410, în partea cea mai mare (88%) croato-sârbi, restul de diferite naționalități; după religie 71% rom.-cat., 26% gr.-or., restul gr.-cat., augustani, helv., unitari, etc. Analfabeți între bărbați 60%, între femei 73%. *Industria* e restrinsă mai mult numai la orașe; țărănimea își acopere mare parte a trebuințelor sale din industria de casă. Instrucției industriale servesc mai multe școli speciale, cercetate de 4019 elevi. *Comerțul* se face mai ales cu cereale, lemne, vin și alte produse; centrele comerțului sunt orașele. Instrucției comerciale servesc școlile comerciale și de marină. Interesele industriei și comerțului le promovează 3 camere industr. și comerc.; apoi mai multe bănci și casse de păstrare. *Comunicația* se face pe șosele, cari au lungime de 4711 km. și pe drumurile de fier, cari au lungime de 1491 km.; o însemnată parte a transportului o prevede navigațiunea pe Dunăre, Drava, Sava și Culpă, apoi navigațiunea maritimă dealungul țărmurilor mării. *Instrucțiunea* se face în 1279 școli populare și civile, 4 preparandii, 4 școli economice, 65 școli industriale și comerciale, 6 școli de artă, 17 școli medii, 3 seminarii și 1 universitate. În C. este academia sud-slavă, înființată la 1861, muzeu național-croat, muzeu de industrie și artă, pinacoteca lui Strossmayer, biblioteca arhiepiscopală (100,000 vol.), etc. În C. apar 51 foi croato-sârbesce și 6 foi germane. *Constituția*: raportul între C. și Ungaria, pe baza sancțiunii pragmatice, e regulat prin legea pactului din 1868 (art. XXX), întregită și modificată în parte prin legi ulterioare. Legislativă e dieta țării, compusă din 158 deputați; în dieta Ungariei C. trimite 40 deputați. Administrația autonomă a țării cuprinde afacerile interne, de culte și instrucție publică și justiția, în celelalte stă sub ministeriul Ungariei. În fruntea administrației autonome a C.-ei stă un *ban*, numit de regele. Țeara e împărțită în 8 comitate: Belovar-Criș, Lika-Krbava, Modrus-Fiume, Pužega, Sirmiu (Sriem), Varaždin, Virovitica și Zagreb (Agram). Capitala țării e Zagreb (Agram).

Istoria. Croații au imigrat în țeara locuită aci de ei pe la 634—638; în secl. X formară un regat independent, care cuprindea în sine și părți din Bosnia, Dalmația și Hertegovina. 1091 C. fu cucerită de Ungaria, 1527 ajunse sub Habsburgul Ferdinand I. O parte a C.-ei fu cucerită în secl. XVI de Turci pe un timp. 1809—13 ținutul din dreapta Savei făcea parte din imperiul francez. După mai multe faze 1868 C. fu subordonată coroanei sf. Stefan, regulându-se raportul dintre C. și Ungaria prin art. XXX 1868, revidat la 1873. 1881 desființându-se confiniul militar, teritoriul acestuia fu încorporat C.-ei. — Cât pentru limba croată v. Slavice limbile.

Croazea, (frc. croisé), țesătură cu firele încrușate. Se țese atât din bumbac alb sau vârgat în diferite culori, cât și din mătasă.

Croccia, (*baculus subalaris*), un băț provădut deasupra cu mănunchiu, cât prezintă forma de cruce T; servește ca razim pentru credincioși, când asistă la cultul divin, în unele biserici din Orient. C. se pune subsoară. (Cf. Macri, Hiero-lexicon, Venetiis, 1765.)

Croceina, nume sub care se înțeleg mai multe materii colorante roșii sau ecarlate, făcând parte din grupa Azoicelor.

Crochet, (rom. cârlig), la fortificațiuni: încovoitură la capătul unei linii de apropiere; servește ca scut contra focului. În C. se pun gările de anfiladă ale inamicului, se stabilesc depozitele de materiale, etc.

Crochiu, desen făcut în câteva trăsături sumare, schiță care înfățișează prima idee a artistului.

Crocidolit, un mineral cu aspectul asbestului, de culoare gri-albastră; ca compoziție e un silicat de sodiu și de fier. Se găsește colorat și galben în Africa de sud și (sub numele de ochiu de tigru) se întrebuințează în bijuterie.

[V. C. B.]

Crocidura, gen din ordinul Insectivorelor (v. ac.), 7 cm. lung, cu botul ascuțit; seamănă cu șoarecii.

Crocina, *Polychroit*, $C_{14}H_{10}O_{28}$, v. Crocus

Crocodil, animal, familie a ordinului Emydosaurienelor, cu 5 genuri: gavalii, crocodilii, osteolaemii, aligatorii și caimanii. Au corpul lungit ca al șopărelor, cu scuturi osoase pe spate, 4 picioare puternice, scurte, cu ghiare, coada turțită-vertical. Fălcele cu dinți conici ascuțiți. C. trăiesc mai ales în apele râurilor, pe uscat ies ca să se soarească și să-și depună ouăle, cari seamănă cu ale găscelor. Pe uscat umblă greu, și se mișcă greu din cauza imobilității vertebrelor dela grumazi. Se nutresc cu pesci și animale mici de uscat, pe cari le vânează în amurg și noaptea. Trăiesc numai în zonele calde, în fluviile mari, ca în Nil, Gange, Mississippi, ș. a. Cele mai însemnate specii sunt: *gavialul* (*Gavialis gangeticus*), *C. de Nil* (*Crocodilus vulgaris*), *C. uriaș* (*Cr. robustus*) lung de 10 m., *Aligatorul chinezesc* (*Aligator sinensis*), *Al. din Mississippi* (*Al. mississippiensis*), *Caimanul* (*Caiman niger*), ș. a.

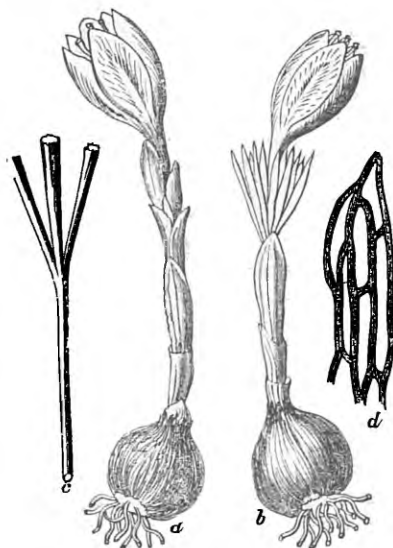
Crocoisa, (Crocoit, Beresit), mineral, chromat de plumb; se prezintă în cristale monocline galbene. C. e rară; se găsește la Beresowsk, Nișni Tagil, pe *nsula Luzon, etc.

Crocus L., (botan.) gen de plante din fam. Irdeelor, trib. Sisyrinchieae, caracterizat prin bulb tunicat, spată monofloră, cu tubul periantului lung și stilul cu rami cunești, numai la vîrf stigmatosi. Cuprinde preste 60 specii mai ales mediterane, câteva se extind până în Europa și Asia centrală. Din cauza florilor mari de toamnă sau primăvară, purpuriu, vînet, albastru, galben sau alb colorate, se cultivă la noi în grădini: *C. nudiflorus* Sm., *C. reticulatus* MB., *C. speciosus* MB., *C. susianus* Ker., ș. a. În țările noastre crește prin poieni, s. e. *C. iridiflorus* Heuff. »brîndușa de toamnă« — după exterior asemănătoare cu planta de aceeași numire populară: *Colchicum autumnale* (v. ac.) — *C. Heuffelianus* Herb. »brîndușa de primăvară«, ambele în regiunea montană, ultima și în cea alpină; *C. moesiacus* Ker. »brîndușa galbenă de primăvară« în regiunea infe-

rioară, ș. a. Stigmatelă dela *C. sativus* L. (v. ilustr.), originar din Estmediterana, servesc la prepararea »șofranului«, ce conține polychroit, folosit în medicină ca stomachic și emmenagog, în tehnică spre a colora galben, etc. Floarea constă din perigonul cu gât barbat, 6 partit, alongat-campanulat, din 3 stamine și un pistil de lungimea perigonului, care la vîrf lui poartă stigmatul 3 partit (c). Bulbul (a, b) de mărimea nucilor, e format din două etaje, acoperit cu fibre fine (tunică, d).

[A. Pr.]

Crofters, mici arîndași de pămînt în Scoția. Legea dela 25 Iunie 1886 i-a transformat într'un fel de arîndași ereditari; ei nu pot fi alungați de pe moșie, cîtă vreme își împlinesc condițiunile de arîndă, dar le stă în drept a abdică proprietarului. Arînda o pot lăsa unui membru al familiei. »Crofters Commission« îngrijesce de executarea acestei legi.

Crocus.

Croit, *croială*, însemnează modul de a tăia o stofă sau o pânză după măsură, ca să se poată obține rufe sau îmbrăcăminte potrivite. Există anumite patroane, precum școli și sisteme de a croi exact rufăria și îmbrăcăminte necesară.

Croitor, *gornic* (în Gorj), *capricorn* (*Cerambyx*), insect din fam. Cerambycidelor cu coarne lungi, ord. Coleopterelor. Ei se caracterizează prin antene foarte lungi. Dacă îi luăm în mână, fac un șgomot scârțâitor. Sînt insecte mari, frumoase, cu corpul lungit. Se nutresc cu materii vegetale (lemn) și din această cauză sînt stricăcioși. Cerambycidele au o mulțime de specii: *C. moscat* (*Cerambyx moscatus*), *C. din stejar* (*Cerambyx heros*), *Capricornul de casă* (*Lamia aedilis*), *Capricornul de plop*, *ploparul* sau *scripcarul* (*Saperda carcharias*), ș. a.

Crom —, v. *Chrom* —.

Cromatolisa, (termen introdus în terminologia științifică de prof. G. Marinescu). O stare patologică a celulei nervoase, în care elementele cromatofile ale substanței celulare sînt reduse în granulațiuni elementare; o stare diferită de

C. ar fi *aeromatosă*, când elementele cromatofile dispar cu totul. O adevărată C. nu poate fi decât provocată de procese patologice. Se găsesc cu toate acestea în unele centre nervoase elemente celulare, cari la prima vedere ar reaminti C (G. Marinescu, *Chromatolyse à l'état normal*. Intern. des Biologistes, Nr. 14, 1898); ganglioni simpatici, ganglioni spinali și coloanele lui Clark ar fi printre aceste centre nervoase. Prof. Marinescu, în mai multe publicațiuni, a demonstrat, că atari stări departe de a fi stări de C., sunt normale; e la mijloc o stare specială a granulațiunilor, ce plutesc în substanța acromatică fundamentală. [Vaschide.]

Cromlech, un soi de clădiri megalitice, un fel de îngrădituri de diferite extensiuni, făcute din pietri mari necioplite, așezate simplu sau împlântate în pământ. Unii cred că C. au fost loc pentru cultul divin sau pentru adunări, alții le țin de cimiterii preistorice. Multe C. se află în Engiltera, precum și în alte părți, unde mai sunt monumente megalitice.

Cromwell, Oliver, Lord-Protector al Angliei, descendent din casa C., n. 1599; posomorât și trist. 1628 și 1640 ales în parlament de orașul Cambridge. Puritan fanatic, se distingea prin neglijența exteriorului și prin focul elocutenței. În lupta dintre Carol I și parlament organizează companii de soldați puritani »sfinți, Coaste de fier», cari bat armatele invincibile ale regelui mai întâiu la Marston-Moor, la Newbury (1644) și apoi la Naseby (1645). Folosindu-se de certele din parlament C. remase capul armatei și prin ea dictator în stat. Neînțelegându-se în negocieri cu regele, decide execuțiunea lui și potolesce cu cruțime revoltele regaliste din țeară. Merge în Irlanda și nimicește pe regaliști executând înfricoșat pe nenorociții Irlandezi (1649), apoi în Scoția la Dunbar. Poartă resboiul cu Olanda, disolvă parlamentul cu forța, își face altul servil (Barebones Parliament). O nouă constituțiune îl proclamă »Lord-Protector» pe viață. Politică externă splendidă: tractate cu Olanda, cu Danemarca, Svedia, luptă cu Spania în alianță cu Franța, câștigă Jamaica și Dunkerque, sprijin Valdensilor, strășnicie înlăuntru și nemulțămiri. Câștigase în 1657 dreptul de a-și numi urmași și numește pe fiul său Richard. † 3 Sept. 1658. Comparabil lui Cezar și Napoleon I. (Cf. Th. Carlyle, *Letters and Speeches of Ol. C.*; Guizot, *Histoire de la république d'Angleterre et de C.*) [I. S. F.]

Croncan, v. Corb.

Cronic, ceea ce durează mai îndelungat, s. e. morbi cronici.

Cronica, o scriere istorică care narează faptele an pe an. C. se apropie de anale, cu deosebirea că are o mai mare legătură între fapte și un început de expunere sistematică cu reflexiuni, cu controverse și chiar critică istorică. C. a precedat istoria, și este a doua treaptă a compunerilor istorice; prima fiind analele, a treia fiind istoria critică. *Cronicar* e scriitorul care înregistrează faptele auzite sau văzute. Creștemântul ce se dă unui cronicar e subordonat isvoarelor de prima mână: inscripții, documente, scrisori particulare, etc. În istoriografia română apar întâiu analiști, ca Azarie călugărul, Eftimie egumenul și Macarie episcopul; apoi cronicari o

samă și în fine istorici ca N. Costin, D. Cantemir și Șincai.

Cronicele românești sunt o sumă: începute a se scrie în secl. XV; limba în care s'au scris la început a fost slavonă, cum găsim textele cronicilor putnene, bistrițene și moldo-polone. Cea dintâiu C. moldovenească e a lui Ureche vornicul (Grigore), care vorbește de faptele domnilor Moldovei dela descălecat până la Aron Vodă (1352—1594). A doua C. e a lui Miron Costin (v. ac.), care scrie istoria Moldovei dela Aron Vodă până la Istrati Dabija (1594—1662); N. Costin și I. Neculcea continuă pe M. Costin; Neculcea se arată mult superior lui N. Costin în stil; iar acesta superior în erudiție. D. Cantemir se încearcă în istorie; Enachi Cogălniceanu duce istoria Moldovei până la 1774. În Muntenia C.-le apar anonime; iar numele de C. Căpitanul convine la o parte numai din cronică dată pe numele său. C. lui N. Milescu Cărnul (atribuită lui) face prima mențiune de Cuțo-Vlahi. Reflexiunile și maximele istorice nu lipsesc din ea. Cea din urmă C. vrednică de amintit e a lui Zilot Românil, pseudonim sub care se ascunde St. Fănuță, boier boțrân, care a trăit până cătră 1860.

Cronograf și Cronoscop, instrumente pentru determinarea duratei sau a timpului ivirii unui fenomen. La C. pentru determinarea mișcării proiectilelor, două creioane, reținute de doi electromagneți, sunt așezate la mică îndepărtare de un cilindru, care face un număr anumit de învârturi pe secundă, virfurile acestor creioane se află pe aceeași generatrice a cilindrului, pe care se află întinsă o coală de hârtie. Circuitul electromagneților, compuse din fire foarte subțiri, duc prin nisce cutii, din cari una, prin care trece circuitul celui dintâiu electromagnet, este așezată în punctul unde urmează să treacă proiectilul la începutul experienței, iar cealaltă, prin care trece firul celui al doilea electromagnet, e așezată în punctul unde urmează să treacă proiectilul la sfârșitul experienței. Proiectilul plecând dela gura tunului rupe pe cel dintâi fir la trecerea lui prin cea dintâiu cutie și creionul respectiv se apropie de cilindru trasând o linie, iar când proiectilul ajunge la a doua cutie rupe și pe al doilea circuit și al doilea creion se apropie de cilindru. Distanța între generatricile cilindrului, cari trec prin punctele unde au început a semna cele două creioane, ne indică timpul cât a durat experiența. Unii înlocuiesc creioanele prin două butelii de Leida, cari aruncă scântei la începutul și la sfârșitul experienței, scântei ce produc câte o pată pe cilindrul metalic.

Cronograma, reprezentarea prin cifre latine a unei date oarecare, cari cifre sunt cuprinse în mai multe cuvinte, alcătuind de obicei un vers sau mai multe. S. e.: Regla SVCCVMbVnt pVgnaCIs LIIla gaLLI = 1525 (Bătălia dela Pavia), etc. C. s'a întrebuințat mult prin secl. XVII în Germania și Țerile de jos, și mai ales în medalii, ținând loc de dată. [O. L.]

Cronologia, știința împărțirii timpului și fixării evenimentelor istorice conform modului lor de succesiune. Pentru împărțirea timpului, omul s'a servit din cele mai vechi timpuri de mișcările corpurilor ceresce și și-a format noțiunile de zi, lună, an (v. ac.). La numerarea anilor în timpu-

rile vechi popoarele nu se serviau de *eră*, ci socoteau anii după magistrații (consuli, arhonti, regi) anului, în care s'a întâmplat evenimentul, a cărui dată voiau să o fixeze. Prin secl. IV (grecii au început să numere anii dela 776 a. Chr. (prima olimpiadă), iar Romanii mult mai târziu au început să-i numere dela fundarea Romei (753 după Varro). De asemenea numărul zilelor dintr'un an varia la diferitele popoare. Egiptenii numerau 365 lăsând astfel aproape $\frac{1}{4}$ zi, care după 1460 ani face un an întreg, încât după 1461 ani civili se potrivea anul civil cu cel astronomic și 1461 cu 1460 ani astronomici. Această potrivire între 1460=1461 coincidea cu aparițiunea lui Sirius (Sothis) și perioada 1460=1461 se cheama *perioada sothiacă*. Anul avea 12 luni și luna trei decade cu 30 zile. Ziua și noaptea se împărția fiecare în 12 oare. Cele 5 zile, ce nu intrau în luni, se adăugau la sfârșitul anului, ca zile pe deasupra *epagomene*. Caldeienii au împrumutat dela Egipteni împărțirea timpului, cu deosebirea, că împărțiau luna în săptămâni și sept. în 7 zile. Evreii începeau ziua din seara celei precedente (precum o socotesc biserica noastră), socoteau trei părți în noapte și patru în zi. Anul lor avea 12 și 13 luni, luna avea 29 și 30 zile. Grecii aveau 12 luni de 30 și 29 zile cu adausul a trei luni de 30 zile la fiecare 8 ani și al altor 3 zile la fiecare 16 ani. Luna se împărția în 3 decade. Romanii până la Caesar numerau 355 zile cu 12 luni de câte 31, 29 și 28 zile cu adausul la fiecare doi ani după 23 Februarie de 22 zile odată și 23 altădată, așa că anul lor era mai mare cu o zi decât cel astronomic și corecțiunile s'au făcut rău încât în 168 a. Chr. 1 Ianuarie a căzut la 15 Octobrie. Caesar însărcină pe Sosigene din Alexandria să reguleze calendarul (v. ac.) așa precum este în biserica ortodoxă. Romanii începeau ziua dela miezul nopții și o împărțiau în 24 oare. Calendarul iulian a fost corectat de papa Grigorie XIII. Începutul anului a variat iarăși la diferitele popoare: Septembrie (cum a rămas în biserica noastră), Martie, solstițiul de vară, solstițiul de iarnă, 1 Ianuarie. Anul arabilor este lunar cu 12 luni.

[I. S. F.]

Cronometru, ceasornic foarte exact, destinat a măsura timpul până la fracțiuni de secunde ($\frac{1}{100}$ și chiar $\frac{1}{1000}$ de secundă). Pentru a se pute face cetirile cu exactitate C. are un levier, care apăsător într-o parte, pune în mișcare pe arătătorii lui în momentul începerii experienței, iar tot prin apăsarea aceluși levier în sens contrar arătătorii se opresc la sfârșitul experienței. Apăsând apoi pe un buton, așezat tot lateral cu C., arătătorii se trec din nou la zerul cadranelui spre a se pute face o citire nouă. C. ca și ori ce ceasornic de buzunar e pus în mișcare prin un balancier oscilant, la care sînt aplicate prin nise bande curbe metalice de compensațiune nise masse ce se apropie de axa balancierului când din cauza dilatațiunii datorite căldurii raza balancierului se sporesce, și acesta spre a evita întârzierile ce s'ar pute produce la arătarea timpului. Când din contră temperatura scade, masele suscitute se îndepărtează de axa balancierului și compensează devierea masele cauzate de micșorarea razei balancierului. Două C. așezate pe aceeași placă metalică prin in-

fluența acestora merg de perfect acord și se consideră ca compensate neregularitățile fiecăruia, deci sînt de preferat unui C. singur.

Crookesit, mineral, seleniură de taliiu, argint și cupru. Foarte rar; s'agăsit la Skrikerum (Svedia).

Croquet, joc cu bile, usitat mai ales în Anglittera. Se joacă de două sau mai multe persoane pe un teren plan, pe care sînt întărite mai multe arcure de fier în forma unui paralelogram, unui quadrat sau a unui optunghiu. Acea partidă câștigă, cărei îi succede mai întâiu să lovească bila de lemn astfel ca să treacă prin toate arcurile fără ca să se fi greșit o singură lovitură.

Crosnes, comună în dep. Seine et Oise în Franția, cu 564 loc., aici s'a născut Boileau. După această comună se numesc un soi de legume *Stachys affinis*, plantă din fam. Labiatarilor, originară din China boreală. Ea posedă o mulțime de rhizome subterane, cari se mănâncă ca salată sub numirea de Crosnes de Iaponia.

Crotale, (lat. Crotalum), specie de castanete antice, fabricate dintr'un baston de trestie despicat în două și legat la un capăt. Scuturând instrumentul, cele două lame se lovesc și produc o specie de clempanitură utilizată pentru a marca ritmul dansului. Sub această formă instrumentul avea aparența unui plisc de cocostărc. *Platage* e tot o specie de C. construite în lemn; numele de C. se mai dădea uneori instrumentului ce servia dirijorilor pentru a marca măsura cu piciorul, instrument numit în special *Scabellum*. [T. C.]

Crotalus, numit șerpele sunător; gen de șerpi veninoși, cu puține specii, caracterisat prin un aparat așezat la vârful coții și compus din mai multe inele carnoase. Acest aparat produce un sunet particular. *C. durissus* Daud. în America de nord și *C. horridus* Daud. în Brasilia și Guayana.

Croton L., (botan.) gen de plante îndecumun lignoase din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotonaeae, caracterisate prin flori cu petale în racemi sau spice terminale și ovar trilocular. Cuprinde vr'o 500 specii răspândite în toate țările calde, cu deosebire în emisfera estică, dintre cari remarcăm ca plante medicinale de importanță: *C. Tigilium* L., originară din Estindia, din semënța căreia se extrage »oleiul de Croton«, cel mai drastic purgativ; *C. Eleuteria* Benn. din Antile, ne dă »scoarța de Cascarilla«, folosită mai ales la boalele aparatului digestiv. [A. Pr.]

Croton, afluent pe stînga al râului Hudson, în statul New-York (America de nord); din acest riu pornesc *apaductul* C., care alimentează cu apă orașul New-York.

Crotophon, numele unui telefon-receptor inventat de Spaulding din New-York.

Crotoy, Le, orașel în depart. fre. Somme, cu 1530 loc.; baie de mare, ruinele castelului, în care a stat închisă Jeanne D'Arc.

Crovu, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată între rîul Argeș și păreul Răstoaca; se compune din 4 căt. cu 3000 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici și 1 școală mixtă. Loc. se ocupă cu agricultura.

Crowe, (pron. cro), *Sir Joseph Archer*, scriitor engl., n. 1825 în Londra și † 1896. S'a ocupat îndeosebi cu istoria artelor; a studiat și pictura. A publicat împreună cu Cavalcaselle: *Early Flemish painters*; *History of painting in Italy*,

3 vol.; Life and times of Titian, 2 vol.; Raphael, his life and works, 2 vol.

Croy, familie veche răspândită în Franția, Germania, Austria și Olanda. *C., Leop. Em. Ludw., principe de C.-Dülmen*, general austriac, n. 1827 în Berlin. A servit la început în armata prusiană, mai târziu a trecut la Austriaci ca oficer de cavalerie; 1886 numit inspector al cavaleriei, 1889 comandant al corpului de armată 9 din Josephstadt, 1891 comis suprem al grajdurilor împărătești.

Crozat, canalul *C.* sau *Canal de Picardie*, 41 km. lung, în nordul Franței, împreună râurile Oise și Somme; e construit 1732—38 pe spesele lui Antoine C., cunoscut pentru prețioasele colecțiuni de obiecte de artă.

Crozet, insulele *C.*, o grupă de mici insule necultivate încă, în Oceanul Indic; posesiune engleză.

Cruce, ca mijloc de pedepsire și torturare a sclavilor nesubordinați, a captivilor belici și a criminalilor mari, e veche la popoarele orientale, dela cari a trecut la Greci și Romani. Probabil, că la popoarele vechi restignirea pe *C.* a oamenilor era o jertfă, ce se aducea soarelui, ca la deitate. (Cf. Stockbauer, Kunstgeschichte des Kreuzes, p. 2.) Forma *C.*-ei era diversă, la Greci și Romani era în *us C.* în forma literei *T*. La restignire sau se ridica condamnatul pe *C.*, împlântată în pământ, și legându-se de ea cu funii, se băteau cuie prin mâinile și picioarele lui, așa cât să străbată de ajuns și în lemn, ori zăcea *C.* pe pământ și numai după ce se lega și bătea pe ea osânditul se ridica, și împlânta. Probabil, că atât la mijloc, cât și la picioare avea ceva rașim cel restignit, ca să nu i-se sfirtece mâinile de greutatea corpului său. Durerile cauzate prin frângerea oaselor, vinelor și arterelor din mâini și picioare erau înfrigorătoare, ele cresceau cu cât nefericitul remănea timp mai îndelungat pe *C.* Cicero numește pedeapsa aceasta extremum, summum, crudelissimum, taeterrimum supplicium. (In ver. V, 64, 165, 99, 169.) Pedeapsa restignirii pe *C.* era și cea mai rușinoasă. (Cic. in ver. V, 66; 5 Mos. 21, 23; 1 Cor. 1, 23. Arnobiu adv. gent. 1, 36.) Ca introducere servia flagelarea sau sbiciuirea delinquentului, ce se întimpla la Romani în curtea pretorului, legându-se nefericitul de un stîlp: «I licitor, deliga ad palum» (Liviu, 8, 7) era ordinul de flagelare; ea se făcea cu sbicuire, provădute cu noduri, în cari era fier, nuiile ori bastoane. Flagelarea atât era de crâncenă, cât Ulpianus serie: că mulți muriau sub durată ei, (l. 8 de poenis). Flagelatul, desecat de puteri și plin de sânge, trebuia să-și ia îndată *C.* spre a o duce la locul de supliciu, care de comun era afară de cetate lângă drum; aici se desbrăca și apoi se restignia. Delinquentul se lăsa adeseori să moară de dureri pe *C.*, devenind încă de viu pradă fierelor și insectelor. Spre a grăbi moartea nefericitului i-se frâneau fluierile picioarelor, ori i-se da lovitură de grație (percussio). Dacă voia cineva să înmormânteze pe cel mort pe *C.*, i-se permitea, (Dig. 48, 24, 1), înainte de a-l lua de pe *C.* însă se străpungea prin inimă, ca să fie sigură moartea. Nefericiții, cari nu aveau pe nime, remăneau pe cruce pradă fierelor. Pedeapsa aceasta crudă a încetat în secl. IV al erei creștine. (v. Restignire.) (Cf. I. Gretser, S. I. De cruce Christi lib. 5. Ingolstadtii, 1598; Just. Lipsius, De cruce

Antwerpiae, 1593; Rohault de Fleury, Memoire sur les instruments de la passion de N. S. I. Chr. Paris, 1870; Zestermann, Die bildl. Darstellungen des Kreuzes und der Kreuzigung, Programm der Thomasschule zu Leipzig, 1867 u. 1868; Stockbauer, Kunstgeschichte des Kreuzes. Schaffhausen, 1870. [Dr. Is. Marcu.]

Cruce, simbolul extern al religiei creștine, după *C.* pe care a fost pironit Isus Christos. Dătina de a face semnul crucii cu mâna a fost usitată încă în secl. III. Cele dintâi *C.*, ce purtau corpul Mântuitorului, s'au folosit în secl. V atât pe altare, cât și la procesiuni. Ca simbol bisericăse *C.* a ajuns la un rol important în arhitectura bisericească, iar prin cruciade a devenit emblema ordinelor bisericăse și lămăse.

Formele mai usitate au fost: *C. grecească*, cu 4 brațe de lungime egală (+), *C. latină* (Cruz immissa), la care brațul de jos, trunchiul, este mai lung (+), *C. andreeană*, de formă plecată (X), *C. antonină*, la care lipsește brațul de sus (T), *C. lotaringică*, cu 2 grinzi paralele deacurmeziș, *C. papală*, cu 3 grinzi curmezeș, cele superioare mai scurte, *C. patriarhală*, cu 2 grinzi curmezeș, cea de sus mai scurtă, capetele și vârful în formă de trifoi, *C. maltesă*, cu brațe mai largi la capăt și crestate la mijloc.

Cruce, numele mai multor serbători. *C. mare* (Dua *C.*-ii, Înălțarea *C.*-ii) 14 Sept.; *C. mică*, tăierea capului sf. Ioan, 29 Aug.

Cruce, (paleogr.), semn întrebuit încă din secl. X ca semnătură. La început foarte înformă, servea pentru iscălitură capetelor înconronate. Transmițându-se în decursul secolilor, s'a păstrat servind oamenilor fără carte în loc de semnare. Ea se face întretăind o linie verticală trasă cu cerneala de o alta orizontală. În Rom. s'a păstrat din vechime precedând iscălitura domnului, trasă de ordinar cu chinovar roșu și împodobită cu ornamentațiuni și flori. Mulți din boieri iscăleau de asemenea. Obiceiul a ramas aji de a preceda numele de o cruce pentru episcopi și mitropoliți, după cum în apus și pentru nunții apostolici.

Cruce, (herald.), semn de distincțiune, reprezentând prin vechia ei formație, spada cu mânerul ei. Sînt multe categorii de *C.*, în forme diverse și putînd fi de ori ce coloare, emaliu sau metal. Sînt cam 70 specii diverse. *C.* provine în des. heraldic din reunirea «fășei» cu «pal»-ul. E o figură des întrebuitată. *Crucea de fier*, ordin fundat în 1813 de Friderich Wilhelm III pentru servicii însemnate, 3 clase de decorați. *C. neagră*, panglica neagră cu alb. Mai multe ordine cu numele de «*C.*» în diferite țeri. [O. L.]

Cruce, (musică) semn întrebuitat în cifrarea acordurilor, și raportându-se la nota sensibilă. Unii autori pun semnul *C.* ca exponent pe lângă cifra latină III, indicînd astfel acordul crescut. Germanii dau numele de *C.* (Kreuz) semnului numit diez. Dublă-cruce (Doppel-Kreuz) = dublu diez. În muzica bisericești orientale *C.* (Stavros) indică locurile, unde cântărețul trebuie să respire. [T. C.]

Cruce, în Moldova asociație de câteva familii pentru a plăti darea către stat; în Muntenia se numia această asociație *lude* (v. ac.) sau *modă*.

Crucea roșie, *Societatea*. Perfecționarea armelor a înmulțit numărul celor răniți pe câmpul

de bătaie, ajutorul ce le poate da statul prin medicii militari este insuficient și numai filantropia privată, organizată pentru acest scop, poate împuțina numărul răniților, cari mor pe câmpul de luptă fără ajutor. Societățile C. R., formate în mai toate statele civilizate pe baza principiilor convențiunii de Geneva, împlinesc această misiune umanitară. Convențiunea internațională de Geneva, creată în urma impulsunii lui Henri Dunant, și încheiată la 22 Aug. 1864, a introdus în dreptul public european noul principiu al neutralității acelor, cari se devotează ajutorului răniților. Societățile C. R. se bucură dar în resboiul de neutralitate, ele sunt auxiliare ale serviciului sanitar militar și nu mărginesc activitatea lor în ajutorul exclusiv pentru conaționali și pentru iuamicii în resboaiele națiunii lor proprii, ci intervin cu o parte din forțele lor și în resboaiele altor popoare. Societățile C. R. pregătesc în timpul de pace materialul de ambulanțe, de trenuri sanitare și de spitale, recrutează și formează personalul necesar: medici, surori de caritate, infirmieri voluntari. În resboaiele pe mare neutralitatea C. R. se întinde și asupra vaselor plutitoare, cari în timpul luptei sau după luptă adună pe navefracți și pe răniți și-i transpoartă într-o nave neutră sau într-o nave-spital. Organizațiunea C. R. cere imperios participarea femeilor la opera ei, ele cooperează în două moduri: prin formarea de asociațiuni patriotice de dame, cari adună mijloacele și pregătesc materialul pentru înzestrarea ambulanțelor și spitalelor, și în căutarea directă a bolnavilor. Femeile române, cu M. S. Regina Elisabeta în frunte, au lucrat în amândouă modurile cu un succes strălucit în resboiul din 1877—78.

[I. Felix.]

Crucea de sus, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din căt. Chicera și Neicu cu 1631 loc.; are 2 biserici și o școală mixtă. De aici se trage familia Catargiu. (V. și Panciu.)

Cruce, monedă din valuta florinului; bătut pentru prima dată în Tirol secl. XIII (cu o cruce pe el) = $\frac{1}{100}$ fl. = 2 fileri.

Cruciade, expedițiunile resboinice întreprinse de creștinii apuseni în secl. XI—XIII contra Mohamedanilor, spre a le lua Palestina cu mormântul lui Christos și a ușura călătoria în acele locuri a credincioșilor creștini. În tot avul mediu obicinuiau creștinii să moargă să se roage la mormântul lui Christos, dar mai ales în secl. XI numărul pelerinilor creștine prin respândita credință, că după 1000 ani are să vie Christos, că a sosit sfârșitul lumii. Turcii însă, stăpâni brutali, nu tolerau pe pelerini, cum făcuseră Arabii, și de aci plângeri între creștini și succesul predicii călugărului Petru din Amiens. Nu numai credințele religioase au determinat pe creștini, ci și ambițiunile politice ale regilor (mai ales normanți) și papilor, considerațiunile economice ale claselor de mijloc, dorința de comerț cu cetăților maritime și chiar nevoia de a găsi pământ de locuit, căci Europa în acel timp și cu agricultura de atunci era suprapopulată. De aceea papa Urbanus II a dis în adunarea dela Clermont (1095), «pământul, pe care-l locuiți, acest pământ închis de toate părțile de mări și de munți, este prea strîmt pentru populațiunea voastră prea numeroasă, este lipsit de bogății și abia dă hrană

celor ce-l cultivă. De aceea vă sfășiați și vă mâncați și vă combateți și vă uicideți unii pe alții. Incetați dar vrajbele și luați calea sf. mormânt. Toată adunarea isbucnesce în strigătul »Deus lo volt, Deus lo volt« își coase fiecare semnul unei cruci pe umărul drept și ia calea spre sf. mormânt. Primele cete, compuse din oameni fără căpătēu de toate clasele și vîrstele, erau conduse de Petru din Amiens și de cavalerul Valter cel sărac și după ce pradă prin Ungaria și sînt bătūți de Bulgari trec în Asia și sînt nimiciți la Nicea (1096). *Prima cruciadă* regulată a plecat din Francia în cap cu Godēfred de Bouillon, ducele Lorenei, și cel mai perfect cavaler, cu frații săi Balduin și Eustațiu și cu Hugue de Vermandois; la Constantinople jură credință împăratului, apoi cuprind Nicea (1097), înving la Dorylaeum, încungiuură Antiohia, dar sînt încungiuurați după ce o cuprind și nu scapă decăt prin lancea minunată, care a străpuns coasta Măntuitorului și pe care le-o arată un călugăr, în fine reduși la mai puțin de o zecime ajung la Ierusalim, îl cuprind și pun rege pe Godēfred (1099), după care a urmat Balduin (1100—1118), apoi Balduin II (1118—1131) și Fulco (1131 până la 1143).

A doua cruciadă a fost provocată de pierderea orașului Edessa și au luat parte la ea Conrad III împăratul și Ludovic VII regele Franciei. Germanii au mers pe uscat și au pierdut mai toată armata din neglijență și din vicienia Grecilor. Ludovic merse pe apă și căută să cuprindă Damascul fără isbândă (1147—49).

În a treia cruciadă au luat parte Frederic Barbarossa, împăratul, Filip August, regele Franciei și Ricard Inimă de Leu, regele Angliei. Frederic a plecat pe apă și s'a înecat în rîul Saleph. Cei doi regi încungiuură cetatea Acca și după ce o cuprind se ceartă pentru pradă, regele Franciei se întoarce în Europa, iar al Angliei poartă lupta cu Saladin până ce încheie o pace de scurtă durată și revine și el în Europa (1189 până la 1193).

A patra cruciadă condusă de Balduin de Flandra voia să cucerească Egiptul și a cucerit Constantinoplea, desființînd pentru 57 ani imperiul bizantin și înființînd imperiul latin cu Balduin împărat, care a fost prins de Ioniță, regele Românilor și Bulgarilor (1204).

În 1212 a plecat o armată de copii să ia Ierusalimul, cu cugetul că Dumnezeu va da copiilor ceea ce refușă bărbatilor în vîrstă: toți au murit. Andreiu II, regele Ungariei, a făcut și el o expediție fără succes în Siria (1217—1218).

A cincia expedițiune a făcut-o împăratul Frederic II și cu toată vrăjmașia papei a cuprins Ierusalimul din nou și s'a încoronat ca rege, pacea însă n'a fiuit mult și Ierusalimul a cădūt pentru totdeauna (1228—1229).

A șasea și a șeptea expedițiune au fost făcute de Ludovic IX cel Sfînt, regele Franciei: prima (1248—54) contra Egiptului fără succes, cea de a doua (1270) contra Tunisului, unde a murit însuși regele.

În C. au murit milioane de oameni și Palestina a ramas tot în puterea necredincioșilor, totuși acele resboaie au avut și urmări bune: înmulțirea cunoscințelor, ivirea de trebuințe noi, import de plante și arbori, decrescerea puterii feudale și eclesiastice, creșterea puterii regale,

crescerea comerului și a cetăților maritime; au oferit materie poeziei și virtuților cavaleresci.

[I. S. F.]

Cruciferae, (botan.) familie de plante dicotyledonate, thalamiflorae, erbacee, anuale sau perene mai rar subfrutescente cu frunzele alterne simple, lobate; florile, dispuse de ordin în raceme, sunt hermafrodite, regulate cu 4 sepale libere, corola cruciformă cu 4 petale; staminele mai totdeauna 6, din cari 2 externe scurte și 4 interne mai lungi (tetradynamie); gineceul este totdeauna dimer, ovarul bilocular din cauza unei despărțiri false; fructul este o siliculă sau siliculă de diverse forme, polispermă și dehiscentă prin 2 valve, sau mai rar monospermă și indehiscentă; semințele lenticulare sau globuloase fără albumen au un embrion curbat cu cotyledoanele oleaginoase. Această vastă familie naturală are vr'o 172 genuri cu vr'o 1200 specii, răspândite prin regiunile temperate și reci ale globului, mai cu samă însă în vechiul continent. După forma și mărimea siliquei sau siliculei, după dehiscenta sau indehiscenta lor, după cum siliqua sau silicula este articulată sau nearticulată, după dispozițiunea semințelor, după cum cotyledoanele sunt acumbente, incumbente sau conduplicate, C. se divid în următoarele 10 triburi: I. *Arabideae*, din cari menționăm genurile: *Matthiola* Br., *Cheiranthus* L., *Nasturtium* Br., *Barbarea* Br., *Arabis* L., *Cardamine* L., *Anastatica* L. II. *Alyssineae*: *Lunaria* L., *Alyssum* L., *Draba* L., *Cochlearia* L. III. *Sisymbrieae*: *Hesperis* L., *Sisymbrium* L., *Erysimum* L. IV. *Camelineae*: *Camelina* Crantz. V. *Brassicaceae*: *Brassica* L. VI. *Lepidineae*: *Capsella* Moench., *Lepidium* L. VII. *Thlaspidaceae*: *Biscutella* L., *Thlaspi* L., *Iberis* L. VIII. *Isatideae*: *Isatis* L., *Neslia* Desv., *Bunias* Br. IX. *Cakilineae*: *Crambe* L. și în fine X. *Raphaneae*: *Raphanus* L., etc. Sucul acestor plante este apos, în general acru, conține un oleu volatil și posedă proprietăți stimulante și antiscorbutice. Multe dintre C. sunt cultivate pentru trebuințele omului; varza, ridichea, muștarul fac parte din această importantă familie.

[Z. C. P.]

Crud, în înțeles propriu denotă, că un lucru este așa după cum a ieșit din mână naturii; apoi înseamnă necultivat, necrecut, preste tot nelucrat. În înțeles fig. translat, crud este omul, care nu numai face pe de aproape să sufere, dar află și plăcere într'aceea, se bucură de suferința altuia și află desfătare în ea.

Crudime, pornirea rea de a face pe alții să sufere. Ea se poate arăta în gândiri, sentimente și voințe, în cuvinte și lucrări și se descoperă ca lipsă de cuviință, de umanitate și de nobilitatea inimii.

Cruikshank, (pron. crușeno), *George*, caricaturist și gravor engl., n. 1792 în Londra, † 1878; renumit pentru caricaturile sale politice. Opere: »Squibs, or satirical sketches», (1832); »The life in London is death», (împreună cu fratele său Robert), ilustrațiunile la romanele lui Dickens, etc.

Crum, principe bulgar; a domnit de pe la 802 până 815. Ocupă 809 Sofia stăpânită de Bizantinii; 811 bătă cumplit armata grecească, în care luptă perii însuși împăratul Niceforus, din căpătina căruia C. își făcuse cupă de beut. 812 puse mâna

pe orașul Mesembria și asediă Constantinopolea; luând Adrianopolea făcând o mulțime de captivi, pe cari îi transplantă în regiunile dela nordul Dunării. † repentin 815.

Crumpene, *Crumpiri*, cartofi, numirea vulgară a plantei *Solanum tuberosum* L., (v. ac.).

Crunți, com. rur. în Rom., j. Ialomița, cu 1198 loc. agricultori.

Crup, (*Angina membranacea*), inflamația pielei mucoase a laringelui și tracheei, caracterizată prin producerea unei substanțe fibrinoase, care coagulează și formează membrane, ce împiedică respirațiunea, pot cauza și sufocațiune. C. se ivesce pe timp umed și rece, câte odată epidemic; atacă cu predilecție copiii de 2—7 ani. Simptome: temperatură urcată, tusă insonoră, respirațiune șuierătoare. Adese se sfârșește cu moarte, cauzată de sufocațiune sau de o pneumonie consecutivă. Terapie: injecțiuni de ser antidifteric, cataplasme reci, vomitive, expectoranții, inhalatii de aburi sau alte remedii disolvante, în cas de sufocație tracheotomie.

Crupade, săritură înaltă a unui cal de manegiu.

Crupina Cass., (botan.) gen de plante anuale inerme din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, cu foi pinatisece, bracteele capitului subpaleacee, flori purpurii și achene îngroșate péroase. Cuprinde puține specii mediterane, dintre cari una, *C. vulgaris* Cass., crește pe la noi socială prin câmpii. [A. Pr.]

Crural, (med.) arteria și vena crurală, nervul crural; arteria și vena coapsei, nervul coapsei.

Crusca, (*Accademia della C.*, lat. *Academia furfureorum*) în Florența, v. Academia, (tom. I, pag. 16).

Crusenstolpe, *Magnus Iacob*, publicist și romancier svedez, n. 1795 în Iönköping, † 1865 în Stockholm. Mai întâi a pășit în publicitate cu novele romantice-istorice, apoi a editat diare când opoziționale, când guvernamentale. Mai popular s'a făcut prin publicarea 1838—65 unor schițe și anecdote dragăle, în cari se ocupa cu chestiunile țilei; pentru atacuri vehemente asupra guvernului fu osândit 1838 la închisoare de fortăreață pe 3 ani. A publicat apoi romane și scrieri istorice. O caracterizare a lui C. a publicat Ahnfelt, (Stockholm, 1880.)

Crușevaț, oraș în Sârbia lângă Morava, capitala cercului C., (3255 km². cu 149,554 loc.); cu 6681 loc. (1890). Până la 1389 C. a fost rezidența domnitorilor sârbi; din palatul extins al țarului Lazar se mai ved nise ziduri în ruine și un turn. Biserica din secl. XIV e și ea aproape ruinată. Între anii 1428 și 1833 C. a stat sub stăpânire turcească.

Crușevo, sau *Crușova*, oraș cu 12,000 loc. în Macedonia, drum de șapte oare dela Monastir spre nord. Aramânii formează încă majoritatea locuitorilor, adecă 7000 suflete, Bulgarii 4000, Albanezii 800, dar numărul Aramânilor scade, fiind-că mulți merg la Monastir sau în străinătate din cauza nesiguranței; dimpotrivă numărul Bulgarilor crește mereu prin imigrare și prin înmulțire naturală. C. are un progrimasiu aramănesc cu 140 băieți (1890) și o școală de fete cu 60 eleve. La școala grecească sînt 900 copii, cei mai mulți (550) Aramâni, iar școala bulgara are 250 copii. Lucrul cel mai însemnat în C. este iconostasul la biserica principală, minunat

lucru de mână. C. este patria lui Vangelieu Petrescu, Tașu Iliescu, St. Ciorescu, cari ca scriitori arămâni și buni patrioți și-au câștigat mari merite. [G. W.]

Crusoë, Robinson, v. Robinson.

Crusta, (lat.) coajă. *C. lactea*, eczem, boală contagioasă de piele la prunci. Din beșicuțele ce se fac pe cap și obraz se stoarce umezeală ca laptele, se închiagă și se face scoartă. [St.]

Crustacee, (zool.) clasă numeroasă din tipul Artropodariilor; animale, cari cu puține excepțiuni trăiesc în apă. Corpul e format din inele; au dece picioare articulate, cu cele posterioare innoată sau umblă, cele anterioare adese se termină în formă de clește, și patru antene; speciilor vermiforme le pot și lipsi picioarele în mare parte. Respiră prin branchii și prin piele, care de obicei e tare ca o panteră (în urma infiltrațiunii cu substanțe calcaroase). Numai subordinalul Cirripediilor sunt hermafrodite, toate celelalte au sexul deosebit. Se divid în ordinele: I *Entomostrace*: 1) Cirripedi, 2) Copepode, 3) Ostracode, 4) Branchiopode sau Phyllopoide. II *Malacostrace*: 5) Arthrostrace, 6) Thoracostrace.

Cruveilhier, Jean, medic francez, n. 1791 în Limoges, 1824 profesor în Montpellier, 1836 în Paris. A fost timp îndelungat cel mai de frunte reprezentant al anatomiei patologice în Franța. † 1874. A scris: »Essai sur l'anatomie pathologique«, (1816); »Anatomie pathologique du corps humain«, (2 vol., 1828—42), etc.

Cruz, 1) *Ines de la Santa C.*, poetă spaniolă-americană, n. 1651 lângă Mexico, † 1695. Până la vârsta de 17 ani a fost damă de curte a vice-reginei din Mexico, apoi s'a retras în mănăstire, dedicându-se exclusiv studiului și poeziei. A scris drame, în cea mai mare parte cu subiecte religioase. A scris frumoase cântece în limba veche spaniolă, cari i-au câștigat renumele și epitetul de »a zecea musă.« Operele ei compl. au apărut în Madrid la 1714 în 3 vol.

2) *San Juan de la C.*, scriitor și poet span., n. 1542 în Antiveros, † 1591. A învățat la iesuiți, 1568 abate al mănăstirii carmelite din Manreo, 1579 fundă mănăstirea Vauza, 1585 vicar al Andalusi, 1588 definitor al ordului. Cu asprimea sa față de ord își câștigă mulți inimi, cari îl închiseră în mănăstirea Ubeda, unde muri. Papa Benedict XIII l-a ridicat între sfinți. Operele complete au apărut mai târziu 1619 în Barcelona sub titlul de »Obras«.

Cruzada, (span.) = expediție cruciată. Dare adunată 1509 de papa Iulius II în Spania și Portugalia pentru a purta război în contra necredincioșilor.

Cruzado, bani în valoare de 400 reis în Portugalia (1 C = 2·13 coroane) și Brasilia (1 C. = 1·08 coroane).

Cry —, v. și sub *Cri* —.

Crypsis Ait., (botan) gen monotip mediteran din fam. Gramineelor, trib. Phalarideelor, cuprinde ierburi cu spicule, dispuse în capitul dens, fără glume dedesuptul articulațiunii spiculelor. Unica specie *C. aculeata* Ait. crește și în părțile noastre, prin fânațe umede și sărate; ea este cunoscută sub numirile vulgare de: Iarbă ghimpoasă, Ghimpariță și Iarbă vătămăturii. [Z. C. P.]

Crypte, (la plante); adâncături din grosimea unor organe, s. e. a frunzelor, comunicând cu exteriorul prin o deschidere strîmtă sau lungă, ca un sghiab. Păretele intern al lor poate fi neted, ori unele celule de aci sunt prelungite în peri (*C. pilifere*); sau prezintă ici-colea stomate (*C. stomatifere*). Pe fața inferioară a frunzelor de Leandru sînt C. și cu peri și cu stomate. Rolul C. e mai cu samă de a regula transpirațiunea și respirațiunea.

Cryptobranchus japonicus van der Hoeven, salamandă, ce trăiește în apele Japoniei; cu cap lat, ochi mici, pielea brună mînjită și acoperită de nejei. Animal leneș.

Cryptogame, (botan.) grup foarte vast de plante, cuprînd pe toate cele cari au modul de reproducere cryptogamic, adică: aparate sexuale greu de observat (de aci și numele C. = unire sexuală ascunsă); în ciclul complet de dezvoltare al lor, mai multe forme deosebite unele de altele și în aparență cu totul distincte; ca elemente de multiplicațiune au, aproape constant, pe acelea numite *spori* (de unde încă numele de *Sporophyte*). Formau în clasificarea lui Linné a 24-a clasă, caracterisată prin absența florilor. A. L. de Jussieu le numia *acotyledoane*, iar A. P. de Candolle, *vegetale celulare acotyledoane*. Aci toate C. sînt așezate în următoarele diviziuni: *Thallophyte* (v. ac.), *Bryophyte* [*Muscineae* (v. ac.)], ambele făcînd încă și *C. celulare*; și *Pteridophyte* sau *C. vasculare* (v. ac.), *Bryophytele* și *Pteridophytele* împreună se numesc *Embryophyte zoidiogame* (*Archegoniatae*), grup strîns legat cu *Phanerogamele* (v. ac.).

Cryptogame vasculare, Pteridophyte, Cormophyte, plante cryptogame cu ciclul evolutiv deosebit în două generațiuni. Prima, cea sexuată, dîșă *prothal* (*ovophyt*, *gametophyt*), provine din germinarea sporilor. Pe *prothal*, ce poate fi cu totul în aer, ca o lamă verde întinsă pe substrat, pe fața inferioară cu rhizoidi, ori e parte aerian, parte subteran, ca un tubercul saprophyt, sau e redus de tot și închis în spor, se formează organele sexuale: masculle, *antheridiile* (v. ac.) și femele, *archegonoanele* (v. ac.). Din unirea unui *antherozoid* (v. ac.), format în antheridii, cu *oosfera* din archegon, iese *oul*. Acesta se dezvoltă în *embrion* pluricelular, ce devine apoi plantă adultă sau generațiunea asexuată (*sporophyt*). Planta adultă are corpul deosebit în cele 3 membre: rădăcină, tulpină și frunză, ca formă și structură asemenea cu aceleași membre dela plantele cu flori. În câte trele membre se găsesc fascicule vasculare (de unde le și vine numele de C. v.) Pe frunzele obicinuite, ori pe altele diferențiate (*sporophylle*), sau la subsuora frunzelor, se produc *sporii* în nise saci, numiți *sporangii*. Sporii sînt începutul generațiunei sexuate; ei pot fi de un singur fel (*homospori*) și prin germinare dau prothale de regulă monoice, deși uneori pot fi dioice, sau de două feluri, unui mici, *microspori*, ce dau doar prothale masculine (cu antheridii) alții mari, *macrospori*, ce dau numai prothale femele (cu archegonoane). În al doilea caz C. v. sînt *heterosporee*. C. v. actuale sînt așezate în 3 clase: *Filicinee* (v. ac.), *Equisetinee* (v. ac.) și *Lycopodiacee* (v. ac.) Prin C. v. se face trecerea dela *Cryptogame* la *Phanerogame*. În timpii geologici

au fost mai numeroase și mai mari *C. v.* ca cele de aqi. Unele din aceste forme stinse se alătură de acele ale claselor actuale; altele compun grupe deosebite, (s. e. *Sphenophyllee*) fără reprezentanți actuali.

Cryptomeria Don., (botan.) gen de plante din fam. Coniferelor, trib. Taxoideae, cu foi lineare falcate și bracteele conului la vîrf cu 5 dinți valizi. Cuprinde o mică specie: *C. japonica* Don. originară din Iaponia și China, cultivată în o serie de varietăți ca plantă rustică sau subrustică.

[A. Pr.]

Cryptophthalmus, (med.) monstru, la care regiunea ochiului e acoperită cu piele, în dosul căreia se află un bulb incomplet dezvoltat.

Csaba, (magh.) 1) *C.*, numire topografică. (Békes-C., v. Bichis).

2) *C.*, vechiu nume magh. de persoane (Chaba, Choba, Ceba, Soba) ocure mai întăiu în actul de întemeiere a abației din muntele Pannoniei pe timpul sf. Stefan. 3) *C.*, tradițiune, o parte din ciclul tradițiilor huice păstrate la Maghiari. *C.*, fiul lui Atila, ajunge la ceartă cu fratele său Aladár din cauza moștenirii. Cearta se termină prin resboiu. Lupta decizătoare se întâmplă la Sicambria (Buda veche) și se sfîrșește cu înfrîngerea totală a lui *C.*, care se refugiază cu Hunii săi în Grecia. O parte a acestor Huni s'a retras în munții Ardealului, și se crede că ar fi străbunii Securilor de aqi. *C.* a ramas 13 ani în Grecia, apoi s'a rentors în Scithia.

Csák, 1) *C.*, Mateiu, crescătorul Reg. ung. Ladislau-Cumanul, partisan al regelui Stefan V împotriva lui Bela IV. Dela 1270—76 voivod al Transilvaniei; la 1278 conduce lupta dela Marcheg; 1278—83 palatin. † 1283 sau 1284. 2) *C.*, Petru, fratele lui Mateiu. S'a distins în resboaiile lui Ladislau-Cumanul; dela 1275—91 a ocupat mai de multe ori demnitatea de palatin. † la sfîrșitul secl. XIII. 3) *C.*, Mateiu de Trencin, n. cam pe la 1260, fiul lui Petru. A fost cel mai vestit cavalier brigant sub domnia familiei de Anjou. A domnit cu putere aproape regească în părțile numite țeara Mátyus.

Csáková, numirea magh. a comunei Ciacova (v. ac.).

Csáky, 1) *C.*, Nicolae, 1396—1402 comite supr. al cottului Tiniș, a primit în schimb pentru posesiunile sale din Bereg, comuna Csák (Ciacova). Dela 1401—1403 și dela 1415 până la moarte (1426) voivod al Transilvaniei. 2) *C.*, Ladislau, 1426 comite suprem al cottului Bihor și Solnoc. Dela 1427—37 voivod al Ardealului. El a înfrînt rescoala țeranilor la 1437. 3) *C.*, Stefan, († 1605) general în armata lui Mihai-Viteazul, după ce acesta ocupase Transilvania. La 1599 îl părăsesce pe Mihai-Viteazul și ațîța pe Secui la rescoală împotriva lui. La 1601, când Sigismund Bathori recupă troul Transilvaniei, *C.* și Moise Székely comandau armata împotriva lui Mihai-Viteazul și Basta, dar fură învinși la Guruslău 3 Aug. 1601. 2) *C.*, Albin, conte, n. 19 Apr. 1841 în cottul Scepus. Dela 1857 comite supr. al cottului Scepus. 1888—94 ministru de culte în cabinetul Szapary și Wekerle. El a dat cunoscuta ordinațiune din 26 Febr. 1891 despre botezarea acatolicilor. A conlucrat la crearea legilor despre recepțiunea Ovreurilor, libertatea religioasă, căsătoria civilă și matriculele civile.

C. a întrodus reforme și pe terenul instrucțiunii publice. Limba greacă s'a decretat studiu facultativ în școalele medii; sub el s'a adus legea despre asilele de copii. El a reorganizat consiliul scol. regnicolar și a ridicat prin lege loafa învățătorilor poporali la minimul de 300 fl.

Csallóköz, cea mai mare insulă a Dunării; aparține cottelor Pojon, Komárom și Győr; începe din jos de Pojon, unde se ramifică Dunărea, și are o lungime cam de 80 km., lățime de 15—30 km. Solul e foarte productiv; locuitorii se ocupă cu agricultura, pomăritul și legumăritul. Esundările dese ale Dunării fac multe stricăciuni. Pe insula aceasta, afară de partea numită *Csallóköz*, sînt aproape 140 comune, cu 85.000 loc. Localități mai însemnate: Guta (7088 loc.), Duna-Szerdahely (4453 loc.), Nagy-Megyer (3241 loc.) și Bós (2643 loc.)

Csanád, v. Cenad.

Csánki, Desideriu, istoric maghiar, n. 1857. Se ocupă în deosebi cu istoria Hunyadilor. Ser.: Geografia istorică a Ungariei pe timpul Hunyadilor, 1890; Curtea lui Matia I.

Csányi, Ladislau, n. 1790 în Csány, cottul Zala. A luat parte în revoluțiunea din 1848/9. Ca comisar guvernial în Transilvania a comis multe crușimi. În Apr. 1849 a fost chemat de Kossuth la Debrețin ca ministru de comunicație. A construit calea ferată Solnoc-Debrețin. După capitularea dela Vilagoș a fost prins de Ruși și spînzurat în Pesta la 10 Oct. 1849.

Csárda, crișmă sau han pe lângă drumurile mari de pe pusta Ungariei. *Csárdás*, joc național maghiar. Numirea aceasta abia pe la mijl. secl. acestuia a folosit-o pentru prima dată baronul Béla Wenckheim.

Csávolszky, Ludovic, publicist magh., n. 1841. Dela 1867 colaborator la ȧiarul »Honc» apoi la »Ellenör»; 1872 a fost ales deputat; 1874 înființează ȧiarul »Baloldal», numit apoi »Egyetértés».

Csemegi, Carol, jurisconsult magh., n. 1826 în Csongrad. A luat parte în revoluția din 1848/9; după 1867 intră în ministeriul de justiție consilier de secțiune, apoi secretar de stat. El este autorul codului penal ungar. La 1879 președinte de senat la Curie. 1878 decorat cu ord. Sf. Stefan, 1882 cu titlul de consilier intim.

Csengery, Antoniu, scriitor și politic magh., n. 2 Iun. 1822 în Orade. 1845—1849 conduce foaia centraliștilor »Pesti Hirlop» împreună cu bar. Sig. Kemény; 1850—1860 a scris operele: Oratori și bărbăți de stat maghiari, (1851); Istoria Angliei dela Iacob II încooce, trad. după Macaulay (1853—54); Studii istorice (1857); Cartea poporului maghiar, (1854—56); Istoria universala populară, (1854), ș. a. Ia înființarea și conducerea reuniunii agricole și a institutului de credit fonciar a avut un rol însemnat; 1861—1878 deputat. A luerat alături cu Deák și Andrássy la încheierea pactului dela 1868. *C.* a fost unul dintre căpeteniile partidului Deák-ist. 1857—1865 a condus revista »Budapesti Szemle». Academia magh. la 1858 l-a ales membru ordinar și notar; 1871 președinte al II. † 1880 în Pesta.

Csepel, insulă, v. Cepel.

Csermő, com. în Ung., v. Cermei.

Csernátony, Ludovic, publicist maghiar, n. 1823 în Cluj. Pe timpul revoluțiunii secretarul lui Kossuth; 1860 ia parte la expedițiunea lui Gari-

baldi, 1867 se reîntoarce în patrie și este ales deputat. A colaborat la ziarul »Hon«, a condus foaia »Ellenör«, iar dela încetarea acesteia e redactor la »Nemzet«.

Csik, v. Ciuc.

Csikós, (*magh.*) stăvar, păzitor de herghelie, păstor de cai.

Csiký, Gregoriu, autor dramatic magh., n. 1842 în Pankota (Arad); până la 1878 profesor de teologie în Timișoara, apoi se duce la Pesta și se dedică cu totul literaturii. La 1875 câștigă premiul Teleki cu comedia »Profeție« (Jóslat), iar la 1877 cu trag. »Janus«. În 1878 comedia »Ellenállhatatlan« (Iresistibilul) e distinsă cu marele premiu Karácsnyi de 400 galbini. Societatea Kisfaludy și Academia magh. îl aleg membru. A scris o multime de drame cu sujet din viața socială, s. e. Proletarii (Proletárok); Sarăcie lucie (Czifra nyomorúság); Marta Bozóthi; Lege eternă; Familia Stomfay; Punctul negru; Nora, Bunica, ș. a. Comedii și farse: Mukányi, Káviár, Filip cel Bun, ș. a. A tradus în limba magh. tragediile lui Sophocle și comediile lui Plautus. A mai scris novele și romaniuri.

Csokonai, Vitéz Mih., poet magh., n. 1773 în Dobrițin; a studiat teologia și apoi a fost profesor la colegiul ref. din Dobrițin, dar venind în colisiune cu superiorii săi, a fost dimis. A petrecut apoi la curtea unor protectori, îndelungându-se cu poesia. C. trebuie considerat ca unul dintre întemeietorii literaturii magh. † 1805. A scris poezii lirice, ode și anacreontice. În poesia prin poezii erotice, ode și anacreontice. În poesia epică a creat »Dorotea«, epopee comică în 4 cărți. A scris și poezii de cuprins filosofic (Despre imortalitatea sufletului) și s'a încercat în genul dramatic (Tempești, etc.), însă fără succes mai remarcabil. C. a fost unul dintre cei mai originali poeți ai Maghiarilor.

Csolnakos, v. Cincis.

Csongrád, comitat în Ungaria, pe ambele maluri ale Tisei, 3413-65 km². Suprafața e șes traversat de Tisa, în care se varsă pe teritoriul acestui comitat Crișul și Mureșul. În jurul Tisei, mai ales în timp de ploi, se formează mocișle, bălți și lacuri, cari însă în urma regulării riului încep să dispară. De altcun solul e foarte roditor. Clima comitatului C. e cea mai caldă în șesul Ungariei, printre bălți însă e nesănătoasă. Produse: grâu, secară, orz, cucuruz, ovăș, tutun, uapi, vin, pepeni, legume, fân; se tin mulți cai, vite cornute și oi; economia de vite a scăzut însă. Numărul locuitorilor e de 261,340 suflete, în cea mai mare parte Maghari, apoi Români, Germani, Slovaci, etc. Ocupația loc. în cea mai mare parte este agricultura și economia de vite, iar industria și comerțul, restrinse numai la orașe, încă se desvoaltă mereu; în C. sunt fabrici de spirt, gunoiu artificial, de piei, țesătorii, mori, etc. Comerțul e servit de navigația pe Tisa și prin calea ferate, cari au o lungime de 221 km., șosele numai 18 km.; mai multe societăți economice și de regularea apelor promovează interesele economice ale cotului. În privința instruirii în C. sunt 194 școli populare, 18 asile de copii, 8 școli civile și școli superioare, 4 școli industriale infer., 4 școli medii, școală comercială, preparandie,

etc., totuși 38% ale populației sunt analfabeți. Capitala cotelui e Szentes, alte orașe: Seghedin, Hódmező-Vásárhely. C. e împărțit în 3 cercuri adm., un oraș cu magistrat, un oraș municipal și un oraș liber reg. În privința bisericească loc. rom.-cat. aparțin la episcopii: Vaț, Cenad, și Kalocsa, cei gr.-cat. la Oradea mare, cei gr.-or. la Arad resp. Bacăa, etc. În privința militară aparține comandai de corp din Timișoara. Cele mai multe oficii se află în Seghedin.

Csukási, Iosif, publicist magh. n. 1841; a studiat drepturile; redactor la mai multe foi beletristice; el a întemeiat »Budapesti Hírlap«, care foaie a condus-o dela 1881 până la moarte (1891). A tradus mult din autori engl. și fre.

Ctenobranchiate, (zool.) v. Pectinibranchiate.

Ctenophore, (zool.) animale maritime, ce înnoată liber; formează o clasă separată a Coelenteratelor. Au o formă sferică sau cilindrică, adesea turtită. Speciile mai cunoscute sunt *Beroë Forskalii* Edwards și *Cestus Veneris* Lesson.

Ctiști, un fel de călugări aparținători cultului lui Zamolxis. Acest nume îl purtau la Geți și Traci, la Daci se numiau *Poliști*.

Ctitor, curator, de regulă o persoană mai de frunte dintre credincioșii comunității bisericești, aleasă de către aceasta. Diregatoria C.-lui este a îngrijii de trebuințele bisericii, și a manipula averile bisericești. În sens mai restrins sub C. se înțelege patronul bisericii, care a zidit biserica, și a asigurat dotațiunea parohiei.

Cu, semn chimic pentru Cupru.

Cuadrat, v. cadrat.

Cub, termen de matematică. În geometrie: Paralelipipedul care are cele 3 dimensiuni egale, sau exaedrul regulat. El are șase fețe cari sunt toate pătrate egal. Metrul cub are cele trei dimensiuni de un metru, stânjenul cub are cele trei dimensiuni de un stânjen, etc. În aritmetică: puterea a treia a unui număr, adică produsul a 3 factori egali ca acel număr, s. e. $7 \times 7 \times 7 = 7^3$ e cubul lui 7.

Cubic, geom., care are forma de cub; aritm.: rădăcina cubică a unui număr dat este un număr care ridicat la cub să ne dea pe numărul dat.

Cuba, cea mai mare dintre insulele antile, 118,833 km², cu 1,631,696 loc. (1894), dintre cari $\frac{1}{3}$ parte negri. Cea mai mare parte a insulei e acoperită cu munți (Tarquino 2560 m.), prezentând regiuni foarte frumoase, iar printre munți și pe lângă țărmuri sunt văi și șesuri roditoare și savane. Clima e sănătoasă, afară de anotimpul ploios, când Europeanii sunt expuși la frigurile galbene. Parte însemnată a solului cultivat e semănată cu plante coloniale; produse principale: zahăr și tutun, apoi: cafea, bumbac, cacao, indigo, lemn, etc.; economie de vite în dezvoltare, comerțul de asemenea, încât au permis împrejurările politice: se exportează: zahăr, tutun și țigări, rum. miere, ceara. Căile ferate au lungime de 1731 km., linii telegrafice 3711 km. Veniturile în 1893/4 au fost 24,440,759, cheltuieli 25,984,239, datorie ca. 3200 mil. pesos. Capitala Havana. C. a fost descoperită de Columb în prima sa călătorie, 1511 fu cucerită de Spanioli, 1762 de Englezi, 1763 cedată Spaniolilor în schimb pentru Florida. 1812 s'au început repetițiile răscoale ale Negrilor; 1898 se proclamă independența insulei, reșcoala însă fu suprimată 1878

după lupte îndelungate. 1880 fû sistată selăvia, iar 1884 fû introdusă constituția spaniolă. Persecutarea partidului de reforme, exploatarea nemiloasă a insulei în favorul Spaniei, și administrația slabă a funcționarilor provocară 1895 o nouă rescoală a Cubanilor, pe care guvernul Spaniei nu fû în stare a o sufoca până ce 1898 întreveni America (Statele-Unite) în favorul Cubanilor. Resboiul fû nevorocos pentru Spanioli, cari în preliminarul de pace abdiseră de Cuba și de celelalte Antile.

Cuban, (în antichitate *Hypanis*), rîu în Caucașia, isvorînd din Elbrus, se varsă în Marea Neagră; lungimea 715 km.

Cubatura. Prin C. unui solid geometric se înțelege a se găsi un cub echivalent în volum cu acel solid, sau, în mod impropriu, a-i afla măsura volumului celui solid. Poliedrele și corpurile rotunde cele mai simple se cubează cu ajutorul teoremelor stabilite de geometria elementară, iar C. solidelor limitate de suprafețe curbe în genere este una din aplicațiunile calculului integral.

Cubeb, (*Cubeba*), fructele nemature uscate dela *Piper Cubeba* L. (v. ac.) de gust acriui-amar aromatic, se folosesc în medicină contra blennoragiei.

Cubic, v. cub.

Cubicularius, la Romani sclavul de casă, care făcea serviciu de camerier.

Cubiculum, camera de dormit în casa romană.

Cubin, comună mare în Banat, cott. Timiș, situată lângă Dunăre; cu 5030 loc. (1891), între cari 1106 Români, 1700 Sârbi, restul Germani (Șvabi). Are judecătorie cercuală, oficiu de dare, stațiune de vapoare, postă și telegraf. Tîrguri de vite căutate.

Cubras, descendenții Mulaților și Negrilor în America de sud.

Cubrat, duce al Bulgarilor, care 634 d. Chr. scutură supremația Chaganului Avarilor și se proclamă neatîrnat. † între anii 620—28.

Cuc, *Cuculus canorus*, pasere căfărătoare din fam. Cuculidae, preste tot sur-cenușiu. La cucii tineri e predominantă culoarea brună-roșietică. Lung. totală: 37 cm.; lung. arip. 19 cm.; lung. coții 17 cm. E pasere de tot comună pe la noi, se nutrește cu insecte și larvele lor, cu viermi, pe cari îi sdrobesc înaintea de a-i înghiți; preste iarnă migrează în regiuni mai călduroase.

[V. B.]

Cuca, com. rur. în Rom., j. Covurlui, compusă din 6 căt. cu 1914 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 2 școale mixte. Ocupațiunea loc. e agricultură, prăsierea vitelor și viticultura.

Cuca, căciulă înaltă, împodobită cu pene de struț, ce Sultanul o dăruia Domnului la urcarea pe tron. La Turci o podoabă proprie a Ienicerilor.

Cuccagna, *Cocagna*, (frc. Coquaigne), numele romanice pentru »Schlaraffe« (v. ac.) În Neapol se înțelegea sub C. serbatoarea națională, ce se ținea pe spesele regelui în cele din urmă 4 Duminici ale Carnevalului.

Cuciobina, cel mai mare sat arămănesc în Acarnania, în Grecia, cu 750 loc.

Cuciureanu, 1) *C. Gheorghe, Dr.*, fost ministru al instrucțiunii publice în Moldova și membru corespicient al Academiei române (sect. științifică);

bărbat binemeritat pentru organizarea spitalelor și a serviciului sanitar în Moldova. † 10/22 Ian. 1886 în Iași.

2) *C. Mihail*, n. 5 Novemb. 1819 în Botoșani; autorul a două broșuri: Poetice cercări. Iași, 1839; Poesii. Iași, 1840; nu era lipsit de oarecare talent și cunosea poeziile lui Cărlava. † 5 Maiu 1844.

Cuciurul, 1) *C. mare*, comună rurală în Bucovina, căp. și j. Cernăuț, și două parochii; cu moșie mănăstirească; are 9236 loc., două școale primare; stațiune de cale ferată; postă, telegraf. 2) *C. mic*, comună rurală și parochie în Bucovina, căp. Cotman, j. Zastavna, cu moșie boierească, are 2560 loc., școală primară; postă.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Cucoreni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din 4 căt. cu 2236 loc. (Dicț. geogr. 1895); are 4 biserici și 2 școale mixte; ocupațiunea loc. este agricultura și prăsierea vitelor. Com. e străbătută de calea ferată Botoșani-Veresci și de șoseaua națională Botoșani-Dorohoiu.

Cucsă, (montan.), partea ce o posedă fiecare din proprietarii unei mine, în proporția căreia suportă cheltuelile exploatării și se împartășește din câștigul realizat.

Cucu, *Ioan Eugeniu*, politic rom., n. 1837 în Trs., cott. Solnoc, orator eminent; 1869 ales deputat al Tășnadului; aparținea clubului național român. C. a ținut în dieta din Pesta frumoase discursuri politice, îndecosebi în cauza revisuirii legii de naționalități și despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria și în chestiunea teatrului național român. † 1870. (Cf. »Familia« VI, p. 289.)

Cucubalus L., (botan.) gen monotipic din fam. Caryophylleor, trib. Sileneelor, cuprinde plante erbacee vivace, difuze scandente cu frunzele ovale; florile verzi-alburii; ovarul unilocular devine la maturitate o capsulă bacciformă, globuloasă, subcărnoasă, strălucitoare și neagră. Unica specie *C. baccifer* L. este răspândită prin Europa și Asia medie; în părțile noastre crește prin tufisuri umede și umbroase, pe garduri și este cunoscută de popor sub numele de Gușă porumbului. [Z. C. P.]

Cucuchota, (»orașul albastru«), oraș în prov. chineză Șan-si, 200,000 loc.; centrul mai multor drumuri comerciale. Universitate mongolă; 20 mănăstiri cu vr'o 20,000 călugări.

Cucueți-Plătăresci, com. rur. în Rom., j. Ilfov, cu 2610 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 3 biserici și 4 școale mixte; ocupațiunea loc. e agricultura și prăsierea vitelor.

Cucujo, (*Pyrophorus noctilucus*), insect, 3 cm. lung., pe insula Cuba, lucește tare, se poartă ca podoabă. Larva devastează trestia de zahăr.

Cuculat, (botan.) organ în formă de capșon sau glugă; s. e. petalele, scufia unor mușchi, etc.

Cuculidae, paseri, familia Cucilor, reprezentată prin un singur gen: Cucul (v. Cuc.)

Cucullia, fluture din fam. Cuculidelor, subordinul Nocturna.

Cucumeagă, *Cucuveică*, v. Buhe.

Cucumis L., (botan.) gen de plante anuale monoice din fam. Cucurbitaceelor, trib. Cucumerideae, cu foi palmat-lobate sau -disecte, căreia simpli, corola galbenă subcampanulată 5 partită, la florile masculine eu tub scurt și conectiv, ce în-

trece localidele anterelor. Dintre cele ca. 25 specii, răspândite pretutindene sub tropi, cu deosebire în Asia și Africa, mai importante prin fructul lor sînt pentru noi două tărtoare de origine asiatică: *C. sativus* L. crastavetele sau pepenele, cunoscut deja vechilor Egipteni, și *C. Melo* L., pepenele galben sau harbuzul, introdus în Europa cîtră finea secl. XVI. Dintre speciile căfărătoare se cultivă în Europa ca plante decorative *C. Anguria* L., *C. dipsaceus* Ehrbg., *C. Dudaïm* L., ș. a. [A. Pr.]

Cucu-Nor, («lacul albastru»), lac sărat în partea nord-estică a Tibetului, 107 km. lung, 63 km. lat, situat într-o regiune productivă la înălțime de 3687 m. preste nivelul mării.

Cucurbita L., (botan.) gen din fam. Cucurbitaceelor, trib. Cucumerineae, cuprinde vr'o 9 specii de plante erbacee, anuale sau vivace mai adesea întinse pe pămînt și radicante; frunzele alterne lobate și cordiforme; fructul este o bacă cărnosă de diverse forme și mărimi, adesea cortică, indehiscentă și polispermă. Speciile de *C.* cresc în Asia, Africa și în regiunile calde ale Americii. Unele specii și varietăți ale acestui gen sînt cultivate și prin părțile noastre ca alimentare pentru om și animale, așa sînt: *C. Pepo* L. cu mai multe varietăți cunoscute în general sub numele de Bostan, Dovleac, Lubenită. *C. maxima* Duch. etc. Din semințele de *C. Pepo* L. se fabrică un oleu, întrebuințat ca alimentar și în industrie. [Z. C. P.]

Cucurbitaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate, calyciflore, erbacee rar subfrutescente, aspre la pipăit și de comun anuale, întinse pe pămînt sau acăfătoare (grimpate); frunzele alterne, petiolate, palmate, adesea cordiforme și însoțite de cîrcei axilari simpli sau compuși. Florile sînt albe sau galbene, foarte rar albastrii sau roșii, fructul este o bacă mai mult sau mai puțin voluminoasă și cărnosă. Această vastă familie are vr'o 470 specii, repartizate în 68 genuri, răspândite mai cu samă prin regiunile calde ale globului. După caracterul staminelor și al ovulelor *C.* se divid în următoarele 8 triburi: I **Cucumerineae**, caracterizate prin ovule orizontale, este tribul cel mai important și în același timp reprezentat și prin părțile noastre. Dintre numeroasele sale genuri menționăm pe *Lagenaria* Ser., *Luffa* Cav., *Cucumis* L., *Citrullus* Schrad., *Ecbalium* Rich., *Cucurbita* L., *Bryonia* L. II **Abobreae**. III **Elaterieae**. IV **Sicyoideae** menționăm pe: *Sicyos* L. V **Gomphogynae**. VI **Gynostemneae**. VII **Zanonieae** și în fine VIII **Fevillieae**. [Z. C. P.]

Cucuruz, numele vulgar al plantei cultivate Zea Mays L. (v. ac.)

Cucuta, numele românesc al plantei *Conium maculatum* L. (v. ac.) *C. de apd* = *Cicuta virosa* L. (v. ac.) *C. mare* = *Conium maculatum* L. (v. ac.)

Cucuteni, 1) *C.*, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată spre nord de Tîrgoviște, mai toată pe valea Vîlcana; se compune din 3 cît. cu 1500 loc. (Dicț. geogr. 1890); com. are 3 biserici și 1 școală. Principala producție a com. este petrolul și apa iodo-saliferă. Pe teritoriul com. sînt vestitele băi de iod dela Vîlcana (v. ac.) 2) *C.*, com. rur. în Rom., j. Iași, situată mai mult de a dreapta rîului Bahlui; e compusă din 11 cît. cu 3270 loc. (Dicț. geogr. 1888);

are 5 biserici ort. și 1 cat. și 4 școale; ocupațiunea loc. e agricultura și prăsierea vitelor. Prin partea de nord a com. trece calea ferată și șoseaua națională dela Tîrgu-Frumos la Iași. Aici se retraseră la 1612 boierii nemulțămîți cu Stefan-Vodă Tomșa, și-l provocară pe acesta să abdică, au fost însă împrăștiati de Vodă. 3) *C.*, cîtun al com. rur. Băiceni în Rom. j. Iași, între Tîrgu-Frumos și Hirău. Pe teritoriul acestei ilocalități, în 1884, Nic. Beldiceanu a făcut săpături și a găsit mai multe obiecte vechi: securi de piatră, ciocane de os și unelte; lucruri de lut (idoli, oale), de bronz (brățară, sulă), de argint (o brățea), de fier (un cuțit îngust). Obiectele toate se află în Muzeul Statului din București și după părerea celor competenți se crede, că *C.* a fost în vechime cu mult mai nainte de întroducerea creștinismului populat de Slavi.

Cucuvaica, *Cucuveica*, v. Buhe.

Cucuzel, *Ioan*, vestit cîntăreț și compositor bisericesc în biserica ortodoxă. A trăit în secl. XII și a fost cîntăreț al mănăstirii Lavra pe muntele Athos, unde se păstrează o mulțime de manuscrise de cîntări bisericesti puse pe note de *C.* (Cf. Dr. A. Mironescu, O călătorie în Orient; »Bis. ort. rom.« Buc., 1890/91.)

Cuēnca, 1) *C.*, prov. span. în Castilia nouă, 17,193 km². cu 242,462 loc. (1887). Capitala *C.* are 9747 loc., residență episcopescă. 2) *C.*, oraș în republica sudamericană Ecuador, lângă Rio Paute, la 2581 m. preste nivelul mării; 30,000 loc., residență episcopescă.

Cueva, *Juan de la*, poet spaniol; a trăit între 1550 și 1607, cădînd activitatea sa în periodul de tranziție dela stilul vechiu-național la cel modern-clasic. Opere: »Obras«, (1582), o colecțiune de poezii lirice, sonete, canzone și elegii; »Coro Febo de romances historiales«, (1587); »Primera parte de las comedias y tragedias«, (1588), 4 tragedii și 10 comedii.

Cufa, (sir. *Akula*), fost oraș în vilaietul turco-asiatic Bagdad, lângă rîul Eufrat. Residență a chalifilor și școală renumită.

Cufra (Kufra), grupă de oaze în interiorul Saharei de est; sînt situate pe o întindere de 17,824 km².; locuitori sînt numai în oaza Kebabo vr'o 700 Arabi.

Cufundar, *Podiceps*, gen de pasere înotătoare din fam. Podicipidae, cu picioare lobate; coada scurtă se compune din un fascicul de pene spintecate; înnoată bine și se cufundă cu istețime sub apă; petrece pe lângă ape acoperite cu trestii. Pe la noi se găsesc mai multe specii: 1) *C. cucuiat*, (*P. cristatus*), castaniu închis pe spate și argintiu pe foale, blană favorită, la grumazi cu guler din pene ruginii. Lungimea totală: 66 cm.; lung. arip. 18 cm. 2) *C. mic* (*P. minor*), brunet-negriu pe spate și alb-suriu sau de tot alb pe foale; ciocul negru la vîrf și verde-gălbenu la basă. Lung. 25 cm.; lung. arip. 10 cm. 3) *C. negru*, (*P. nigricollis*), negriu pe spate, alb pe foale; pieptul ruginiu cu negre puncte pătat; capul și grumazul bătrînilor negru; ciocul verde-negriu. Lung. totală: 32 cm.; lung. arip. 13 cm. [V. B.]

Cufundătură geologică, cuprinde o serie de depresiuni cu diferite forme și mărimi, ce se întîlnesc pe suprafața pămîntului. Ele sînt: de origine *tectonică*, cînd provin din cufundarea sau prăbușirea unui pachet sau unei întregi re-

giuni de terenuri, ca consecvență a mișcărilor dinamice, la cari e supusă scoarța globului nostru; de origine *erosivă*, când ele provin din prăbușirile ce se produc, pentru că apele subterane dizolvând sare, ghips, calcaruri, ș. a. lasă goluri, ce mai târziu se cufundă; de origine *artificială*, când ele se produc, împrejurul unor exploatare de mine, pentru că s'a extras material și nu s'a umplut locul ramas gol. [A.]

Cugetare, produsul minții omenesci în genere; în special stabilirea unui raport între două idei sau noțiuni. Sinonim: *gândire*.

Cugler, Poni, Matilda, poetă lirică română; soția lui P. Poni, n. 1853 în Bucovina, din părinți germani, trecuți pe urmă în Moldova, primi o educație îngrijită; învăță l. franceză, ital., spaniolă, engleză. Talentul său poetic se revelă de timpuriu prin poeziile publicate în »Conv. literare«, în cari se vede influența predominantă a lui Heine și Lenau. Simplitatea, eleganța și precisiunea sunt însușirile de formă caracteristice ale poeziilor sale. Critica îi recunoaște ați un loc de frunte între femeile poete. Poeziile sale s'au publicat în un volum, 1874, în Iași, a 2 ed. 1885 în Buc., a 3 ed. Șaraga, Iași.

Cuguar, Puma sau **Leul argintiu**, (*Felis concolor*), mamifer din fam. Felidilor, ord. Carnivorelor. Părul are culoare galbenă, brună sau alburie, după localitățile în cari se află. Seamănă cu pisica, însă lung de 1'20 m., lung. coții 65 cm. El este foarte răspândit în toată America, începând din Patagonia, Noua-Granada, Panama, Mexico, Statele-Unite până în Canada. Se nutrește cu animale vii (oi, ș. a.) și omoară într-o noapte până la 50 bucăți.

Cuhea, (magh. *Konyha*), comună în Maramureș, cu 1358 loc. Rom., cândva mănăstire și residență a cnezilor din Maramureș.

Cuib, în general: ori ce loc mai retras, ascuns, care servește animalelor ori ca loc de refugiu, ori ca locuință stabilă și acomodată pentru creșterea puilor lor; în special: construcțiunea artificială, ce o fac unele animale mai măiestre din diverse materii în scopul amintit. În seria animalelor multe grupe își fac C.: paingeni, unele insecte, multe sugătoare și păsările; aceste din urmă își construiesc C. cu mare măiestrie, cu ciocul și picioarele lor: cioplesc, sfredelesc, lipesc, torc și țes. numai ca prin zidirea unui lăcaș bun să poată asigura viitorul generațiunii tinere. În alegerea locului arată mare precauțiune, iar modul construierei C.-ului este caracteristic pentru singuraticile specii. [V. B.]

Cuibu, sat în Rom., j. Prahova, face parte din com. rur. Gornetu-Cuibu; are 775 loc. În partea de sud a sat. C., pe unde curge pârul Sărățelu, sunt bogate izvoare de apă sărată, iar la localitatea Valea Beni se găsește un izvor de apă minerală, conținând fier și pucioasă.

Cuie, se fabrică din fier bătut (ciocănit), ori se tăie din tînichia, provedându-se cu cap, sau se toarnă și prin cimentățiune se fac maleabile. Virful cuielor de sîrmă se face prin tăiere, iar capul prin presiune.

Cuie de cisme sînt cuie de lemn, mai cu samă din lemn de mesteacăn, care se tăie mai întău în table circulare, apoi prin nisce mașini speciale se formează vîrfurile cruciș prin nisce cușite și după aceea se creapă în lungime și în lățime

până ce obținem cuiele, cari se uscă și se freacă spre a se curăți de aschioare.

Cuied, (magh. *Kujed*), com. mică în Ung. cott. Arad. În anale apare dela 1447. Are 334 case, cu 1344 loc. Rom. gr.-or. Biserică pompoasă, școală regulată. Teritoriul e de 5573 jug. cat., parte muntos, produce cereale slabe; industria de casă, de lemn, pomărit, stupărit, prăsiere de vite, transport însemnat de lemne. [†]

Cuirasa, (*ital.*) o armă pur defensivă, formată din un corset metalic compus din 2 bucăți, una pentru piept și alta pentru spate, legate între ele prin epoleți de curea. C. a fost întrebuințată din timpurile cele mai vechi; Homer, Herodot și Tacit descriu C. Grecilor, Persilor și Romanilor.

Cuirasat, înarmat cu C., s. e. bastimente cuirasate. — **Cuirasier**, soldat care poartă C. (v. art. Cavaleria.)

Cuișoare, florile nedeschise aromatice de Eugenia caryophyllata Thunbg. (v. ac.)

Cuivre poli (franc. alamă lustruită) se numesc bronzurile de alamă.

Cujacius, recte *Jacques de Cujas* sau *Cujaus*, unul dintre cei mai însemnați jurisconșulți ai secl. XVI; n. 1522. A învățat dreptul în Toulouse dela renumitul prof. Arnaud Ferrier; a fost prof. de drept în Cahors, Bourges și Valence. † 1590. Operele sale juridice cuprind 10 tomuri și au apărut în mai multe ediții.

Cujir, (magh. *Kudzsir*), comună mare în Trs., cott. Hunedoarei, cu 3647 loc. (1891) Rom. și puțini Germani; fabrică mare de fier și oțel. Mai nainte în C. era residența unui major al regimentului I român de graniță.

Cujundșic, o colină mare în Asia lângă riul Tigris, în față cu orașul Mosul. Aci s'a început la 1852 desgroparea ruinelor orașului Ninive și s'a aflat biblioteca lui Sardanapal scrisă cu semne cuneiforme.

Culant, (*franc.*) curgător; fig.: prevenitor. *Culanță*, prevenire.

Culasa, partea de dinapoi a unei guri de foc sau arme portative. Înainte, tunurile cari se încăreau pe la gură, aveau C. formată din o continuare a metalului țevei; la armele portative, încărcându-se pe la gură, C. era formată din o piesă, ca un fel de capac, ce se înșuruba în tunetul țevei, prelungindu-se înapoi prin o coadă, ce se fixa în patul armei. După ce tunurile și armele portative au început să se încarce pe la C., aceasta s'a format din un număr mai mare de piese, cunoscut sub numele de mecanismul de închidere.

Culasa se numește și fața de jos (basa) a unui briliant (v. ac.).

Culegere, v. Colecțiune și Cules.

Culegător, cel ce adună, culege ceva. În tipogr. cel ce așază caracterele tipografice în ordinea cerută de manuscris. (V. Tipografia.)

Cules, se numește recoltatul la pomi, viie și diferite plante agricole: porumb, fasole, etc., unde se recoltează numai după gradul lor de maturitate.

Culeus, (*lat.*) burduf de piele, la Romani cea mai mare măsură pentru lichide = 20 Amphore = ca 175 Congius = 525'26 l.

Culeuș, comună rurală și parochie, cu moșie boierească, în Bucovina, căp. Coțman, j. Zastavna; are 896 loc. ort.; școală primară.

[Dr. I. G. Șbiera.]

Culevrina, (*franc.*) armă de foc portativă care apără la începutul secl. XV. I-s'a dat acest nume din cauza formeii sale alungite și din cauză, că extremității sale i-se da aparența unei guri de șarpe (*couleuvre*). De obicei doi oameni erau însărcinați cu mănuierea ei, unul o purta și celalalt îi da foc cu un fitil. C. au fost întrebuințate până la începutul secl. XVIII.

Culex, țîntar (v. ac.), insect din ord. Dipterilor.

Culianu, *Nicolae*, prof. univ. rom., n. 1834 în Iași; a învățat la școala dela Trei Erarchi și la Academia Mihaileană din Iași; 1855 fū trimis de minist. cult. din Moldova pentru studiul științelor matematice la Paris, unde a obținut licența la 1860; tot aci a mai făcut studii de astronomie practică. 1863 numit prof. de calculul diferențial și integral la universitatea din Iași. 1865 fū încredințat cu catedra de astronomie și geodesie. C. a ocupat la facultatea de științe în deosebite rânduri funcțiunea de Decan, până în Oct. 1880, iar dela această dată până astăzi funcțiunea de Rector al universității din Iași. Membru coresp. al Academiei române. Scrieri: *Lecțiuni de calculul diferențial și integral*, *Curs elementar de algebră*, *Curs elementar de trigonometria plană și sferică*, *Curs de cosmografie pentru usul școalelor secundare*, (1870—1893).

Culicidae, familie de țîntari, cu corp grațil, picioare lungi și subțiri; sînt insecte foarte supărătoare, așa: *Culex pipiens* L. și *C. annulatus* Schr.

Culiciu, (*Numenius arquatus*), pasere baltăreață din fam. Scolopaciidae, pe spate și la crescet ruginiu-galbenă cu pete întunecate; coada albă; aripile negre pătate; ciocul negru și picioarele plumbii. Lung. totală: 70 cm.; lung. arip. 32 cm.; lung. coții 12 cm.; lung. ciocului 18—20 cm. Petrece pe lângă locuri băltoase, nutindu-se cu animale de apă; din Aprilie până Novembre petrece pe la noi. [V. B.]

Culina, cuina, bucătăria; odaia din locuință, destinată pentru prepararea bucatelor. *Culinar*, ce privește culina sau gătitul bucatelor.

Culisa, (teatru), partea teatrului de după perdeaua dela avanscenă, și mai ales părțile laterale, unde stau actorii înainte de a intra în scenă, regisorul, mașiniștii și alți oameni de serviciu. [T. T. B.]

Culm, 1) C., (Chelmo), oraș în cercul prusian Marienmerder, cu 9762 loc. (1890); turnătorii de fier, fabrici de mașini, moară cu vapor, 2 fabrici de bere, cherestele. 2) C., oraș în Boemia, v. Chlum.

Culm, (botan.) tulpinile ierboase erecte, cu noduri, unde sînt frunzele și întrenoduri, mai ales la Graminee; s. e. paiul dela grâu, ovēs, cu interiorul întrenodurilor gol; cocianul de porumb, cu mijlocul plin; trestia, etc.

Culm, (geolog.) un tip al carbonicului inferior în Anglia și o parte a Germaniei; se compune din sisturi argiloase și silicioase, grauwacke, conglomerate și calcare, și mai conservat atât urme de plante cât și de animale marine (Posidonii). (Cf. Ștefănescu, *Curs el. de geol.* Buc., 1890.)

Culme, (geogr. fis.) partea cea mai înaltă a unei movile, a unui deal ori munte. Vîrful e ascuțit, culmea alungită.

Culminațiune, (astron.) trecerea unui astru prin meridian, când totodată își ajunge punctul cel

mai înalt (culmea) al căii sale deasupra orizontului. C. soarelui se întimplă la amiazi. Se deosebesc C. superioară și C. inferioară; pe emisfera nordică C. sup. este trecerea unei stele prin acea parte a meridianului, care cade dela pol spre sud, iar trecerea prin partea meridianului care e situată dela pol spre nord, se numește C. infer.; aceasta din urmă se observă numai la stelele circumpolare, pecând C. superioară se observă la toate stelele.

Culoglu, soldat de gardă la Turci.

Culpa, afluent pe dreapta al riului Sava (Croatia), isvoresce în partea nordică a cott. Modrus-Fiume din Schnee-Berg sub numele Ciabari. Până la Möttling formează granița între Craina și cott. Modrus-Fiume, și apoi curge prin mijlocul cott. Zagrabia până se varsă în Sava la Sisec. Direcțiunea principală e spre răsărit și are lungime de 379 km.

Culpa, (lat. greșeală), fapt sau omisiune dăunătoare cuiva, dar făcută fără rea voință. Romanii deosebiau, și după ei deosebim și noi, *C. lata*, care seamănă cu dolul, adică cu greșeala comisă cu rea voință, *C. levis in abstracto*, greșeală pe care nu ar fi comis-o un om foarte cu minte, și *C. levis in concreto*, care este o greșeală în vederea persoanei care a comis-o, fiind că ea nu ar fi comis-o în propriile sale afaceri. În genere debitorul răspunde de C. lata. C. levis se apreciază în abstracto și răspunderea depinde de contractul de care este vorba. S. e. eredeile beneficiar nu răspunde decât de C. lata, curatorul, tutorul răspunde și de C. levis.

Cult, serviciul religios, prin care se dă lui Dumnezeu, ca ființei supreme, onoarea cuvenită (v. Adorare). C. se ȳice intern, cînd această venerare se păstrează numai în suflet, iar extern, cînd se manifestează și prin semne externe, s. e. îngenunchiare, sacrificare, etc. C. se ȳice *public*, cînd se adună mai mulți laolaltă spre a da onoare lui Dumnezeu prin mijlocirea ministrului legitim, iar *privat*, cînd oamenii onorează pe Dumnezeu în deosebi. (V. și art. Astro-latria, Fetisism, Iconolatria, Pyrolatria, Zoolatria.)

Cultivator, instrument agricol, menit să înlocuiască plugul și grapa, la scormonirea și mărunțirea pămîntului și curățirea lui de buruieni. C. se compune de ordinul din un cadru de lemn sau de fier, în care sînt fixate mai multe picioare cu brăsdarele lor mobile. După modul de arangiere și întrebuințare C. poartă diferite numiri: cultivator, extirpator, scarificator și musuroitor.

Cultura, 1) aplicarea deosebitelor mijloace pentru a ajuta crescerea progresivă a animalelor, plantelor; 2) aplicarea spiritului întru cercetarea și cunoașterea unei serii de cunoștințe; 3) totalitatea cunoștințelor, cari fac pe om să înțeleagă, relativ vorbind, adevăratele raporturi dintre lucruri. [D.]

În *agronomie*: *mare C.*, cultivarea a mari terenuri de pămînt cu toate mijloacele, pe cari le pune la dispoziție știința modernă. *Mică C.*, cultivarea a mici bucați de pămînt cu ajutorul mijloacelor primitive. *C. cu abur* se numește lucrarea pămîntului cu instrumente de tot grele și solide, puse în mișcare cu forță de abur: plug cu abur, grapă cu abur și cultivatoare cu abur. Ea a dat pretutindenea bune rezultate și în spe-

cial pe terenurile plane și la C. plantelor rădăcinoase și tuberculoase. Are desavantajul că nu se poate întrebuința nici acolo, unde terenul este accidentat, nici la proprietatea mică și divizată.

Cum, oraș în prov. persană Irak Ađsini, spre sud dela Teheran; 20,000 loc.; mormintele unor sfinți mohamedani.

Cuma, rîu în Caucașia, isvorește pe coastele nordice ale Caucasului, curge peste stepa cumană și se varsă în Lacul Caspic.

Cumacee, crustacei malacostraci cu ochi sesili, două părechi de pedipalpi purtători de branchii, șese părechi de picioare toracice; cuprinde genurile: Leucon, Cuma, etc.

Cumae, cea mai veche colonie grecească în Italia, întemeiată pe la 1050 a. Chr. pe coastele Campaniei, de locuitori din Kyme în Eubea. Ultimele resturi ale C.-ei au fost nimicite 1203 de către neapolitani. C. a fost renumită și pentru Sibilla din C.

Cumani, (*Comani*), popor din familia turanică, ramura turcă, care în secl. IX se afla lângă fluviile Ural și Volga, în dosul Pecenegilor (v. ac.), aproape înrudiți cu ei. După mutarea Pecenegilor spre apus, între Nipru și Carpați, urmată pe la finea secl. IX, C. ocupă locuințele acestora între Don și Nipru. În a doua jumătate a secl. XI, după ce oardele de căpetenie ale Pecenegilor se mutară peste Dunăre, C. iau în stăpânire și țeara Pecenegilor dintre Nipru și Carpați, unde resturile pecenege se contopiră cu ei. Totuși centrul puterii lor remase și mai departe între Don și Nipru (Camania albă) până când Tatarii, după bătălia de lângă Kalka (1223), îi siliră a se retrage spre apus. Atunci abia, C. se așezară în număr mai mare, în apus de Nipru până la Dunăre (Cumania neagră), părți stăpânite de ei încă din a doua jumătate a secl. XI. Deja în secl. XI ei au lupte cu Bizantinii și Ungurii, vecinii lor, cari lupte se continuă, mai ales cu Bizantinii, și în secolul următor. Pe timpul Asanescilor C. iau parte, ca aliați ai Românilor și Bulgarilor, la luptele acestora în contra Bizantinilor, cum și în contra imperiului latin de Constantinopol. În urmă, după înfrângerea suferită dela Tatarii în bătălia de lângă Kalka, ei se apropie mai mult de Unguri, dela cari o parte a C.-lor primi și creștinismul (1227). Pentru C. încreștinați se activă în Moldova *episcopatul Cuman*, înființat mai înainte (prima mențiune 1217) spre propagarea catolicismului în aceste părți, dar organizat abia la încreștinarea C.-lor și pus atunci (1227) sub protectoratul Ungariei. În legătură cu această dependență de Ungaria, regele Ungariei luă apoi (dela 1233) titlul de rege al Cumaniilor. Invasiunea Tatarilor silii în fine pe C. a se retrage parte peste Dunăre, parte în Ungaria, unde regele Bela IV le dete locuințe lângă Tisa (1239). Atunci dispăre și episcopatul cuman din Moldova. Astfel risipit, dispăru în curând și poporul cuman. Despre limba C.-lor ni s'a păstrat un glosar al unui Venețian din secl. XIII (ed. Klaproth, *Mémoires relatifs à l'Asie*). [D. On.]

Cumania se numia, în evul mediu, țeara stăpânită de Cumani (v. ac.), între fluviul Don și Carpați. Partea resăriteană, unde era centrul puterii Cumaniilor, se numia *C. albă*, iar partea apuseană, vecină cu Ungaria (Transilvania), *C.*

neagră. Cea din urmă cuprindea mai ales Moldova cu partea resăriteană a Terii Romănesci, ambele numite apoi *Vlachia neagră* (Mauro-Vlachia = Moldova; Kara-Ifak = Țeara Românească).

C. mare și **C. mică**, districte în Ungaria, lângă Tisa (pe la Debrețin) și între Dunăre și Tisa, numite astfel după Cumaniile așezate în acele părți (1239). [D. On.]

Cumarina, C⁹ H⁸ O², substanță ce se găsește mai ales în semințele de Tonka (Cumaruna odorata) precum și în alte plante. Pentru a fi extrasă semințele sînt tăiate în foiețe și tratate cu alcool; după distilarea alcoolului rămîne un lichid sirupos care cristalizează. Productul e purificat prin cristalisări nouă. Sinteza C.-ei a fost făcută de Perkin. Este o substanță cristalină în lamele sau cristali ortorombici, cu un miros plăcut. Fixînd o moleculă de apă formează *acidul Cumaric*. Se combină cu acizii pentru a forma săruri și eteruri. [V. C. B.]

Cumberland, 1) *C., comitat* în partea nord-vestică a Engilterei, 3926 km², cu 266,550 loc. (1891); finit muntos, strălătit de numeroase rîulețe și presărat cu frumoase lacuri; mine de cărbuni, fier, plumb, grafit; fabrici de bumbă-cării. Capitala Carlisle. 2) *C., rîu* în statele Kentucky și Tennessee (America de Nord), se varsă în Ohio, 890 km. lung, jumătate navigabil; în cursul său superior, C.-Gap, e un pas important din punct de vedere strategic.

Cumberland, (pron. chemberlend), 1) *C., Wilhelm August, duce*, fiul lui George II, regele Engilterei, n. 26 Apr. 1721; ca comandant suprem al trupelor engl. în Flandria pierdă lupta dela Fontenoy (11 Maiu 1745); rechemat, înăbuși rescoala pretendentului Carol Eduard Stuart și învinse pe rebeli la Culloden (27 Apr. 1746), fu din nou învins de Francezi la Lafeld (2 Iul. 1747), iar de d'Estrées la Hastenbeck (26 Iul. 1757), încheiă 8 Sept. 1757 convențiunea dela Kloster-Zeven; † 31 Oct. 1765 în Windsor. Biogr. de Maclachan. Titlul »duce» de C. a trecut asupra lui Henric Friederic († 1790), fratele lui George III, iar la 1799 asupra fiului lui George III, prințul Ernst August, 1837 rege în Hanovera. 2) *C., Ernst August*, duce de Braunschweig și Lüneburg, n. 21 Sept. 1845, unicul fiu al lui George V, al celui din urmă rege în Hanovera. Prin epistola sa din 11 Iulie 1878 își susține dreptul său asupra Hanoverei; ia titlul »duce de C.»; 2 Iulie 1885 fu eschis dela moștenirea tronului de Braunschweig; C. moșteni averea privată a ducelui Wilhelm, 1892 primi interesele din fundația »Welf», trăiesce în Gmunden și Salzkammergut, 21 Dec. 1878 se căsătorie cu princessa Thyra de Danemarca, fca regelui Christian IX.

Cumbria, regat antic în Anglia, până prin secl. X a fost independent și pe lângă Cumberland de aci mai cuprindea încă vr'o 8 comitate scoțiene.

Cumbrian Mountains, cea mai înaltă grupă de munți în Engiltera, în cotele Cumberland și Westmoreland, cu văi înguste și lacuri.

Cumetri, *Virful* —, pisc principal în culmea Câmpulungeanca, Rom., j. Râmnicu-Sărat, la hotar către j. Buzeu, acoperit cu păduri întinse.

Cumetria, rudenia spirituală, care se naște din sacramentul botezului între părinții botezatului

și persoanele, cari au funcționat ca nănași la botezarea. Părinții nașterii trupesci sînt *cumetri* cu părinții renascerii spirituale prin botez.

Cum grano salis, (lat. = cu un grăunte de sare), expresiune proverbială, care înseamnă, că ceva nu este de a se lua verbal, ci numai cu considerare la anumite împrejurări modificatoare.

Cuminecătura, în înțeles dogmatic: împărțirea creștinilor cu trupul și sângele lui Christos, care e de față sub specia pâinei și a vinului, ce se consacră la liturgie. În biserica greacă și protestantă poporul se cuminecă primind ambele specii, pe când în cea latină C. poporului se întîmplă numai sub specia pâinei (ostia).

Cuminol, substanță ce se găsește pe lângă Cymol în oleul de chimion (Cuminum cyminum), precum și în oleul extras din semințele cucutei (Cicuta virosa). C. constă din oleu incolor, cu miros aromatic, care fierbe la 236-5° C. Prin oxidațiune se transformă în acid. [M. P.]

Cuminum L., (botan.) gen monotipic din fam. Umbelliferelor, trib. Caucalineelor, cuprinde mici plante erbacee, anuale; frunzele subternat disectate cu lacinile filiforme; florile mici albe, mai adesea hermafrodite, sînt dispuse în umbel compuse, însoțite de involucre și involuclul; fructul lungăreț, ovoid și puțin comprimat lateral. Unica specie *C. Cyminum* L., originară din regiunea mediteraneană orientală, se cultivă foarte mult din cauza fructelor sale aromatice, întrebuintate ca condiment pentru aromatisarea mâncărilor. Fructele de *C. Cyminum* L., numite de popor Chimion, au un gust cald, aromatic și sînt întrebuintate în medicină ca stimulante, digestive, tonice, sudorifice și emenagoge; ele mai servă și la prepararea unor likeruri fine. [Z. C. P.]

Cumir, *Chrumir*, *Crumir* sau *Achmair*, un popor de vreo 5500 suflete în partea nord-vest. a Tunisiei; expedițiile de jaf ale acestui popor le folosi de pretext guvernul francez pentru expediția tunesă 1881.

Cumnăție, relațiune familiară, rudenia ce se naște prin căsătorie între soț și consăngenii soției sau între soție și consăngenii soțului. v. Afinitate.

Cumpăna, (balanța), aparat pentru măsurarea greutatei corpurilor. *C. comună* constă din o pîrghie cu două brațe egale în lungime și greutate. La extremitățile acestora atîrnă câte un disc, în cari se așează ponderile și obiectele de cântărit. În mijlocul său pîrghia este susținută prin o osie, în jurul căreia se poate întoarce cu o foarte mare înlesnire. Fiind C. dreaptă, brațele ei, împreună cu discurile vor fi atrase către pămînt cu aceeași putere și pîrghia va sta orizontală. Așezînd în ambe discurile greutatea deopotrivă, pîrghia va rămîne tot orizontală; punînd însă într'un disc o greutate mai mare, pîrghia va înclina în această parte. Că pîrghia stă orizontal se constată prin un arătător fixat perpendicular la mijlocul ei, care trebuie să stea în pozițiune verticală. Greutatea sau pondul, ce se întrebuintează ca unitate la cântărit, variază după diferitele țări; o asemenea unitate este *gramul*, sau greutatea unui centimetru cubic de apă destilată la temperatura de 4° C. Când vom să cântărim un corp, îl punem în unul din discuri, iar în celalalt punem greutatea: grame, multiple sau submultiple ale gramului, până când C. stă în nemișcare, pîrghia fiind orizontală, și

atunci dicem, că masa corpului este egală cu greutatea pusă în celalalt disc.

Cumpăna decimală, este foarte mult întrebuintată; are două brațe, din cari unul e de dește ori mai lung ca celalalt. Aici s. e. cu un pond de 1 kgr. se poate cântări un corp de o greutate îndecită.

Cumpăna romandă, (cântarul), este o pîrghie cu două brațe neegale, susținută printr'o osie, în jurul căreia se poate învîrți cu înlesnire. La capătul brațului mai scurt se află un cârlig, care de asemenea se poate învîrți în jurul unei osii, de care se acată corpurile ce voim a cântări. La brațul mai lung se aplică o bombă susținută prin un inel, care se poate așeza mai aproape sau mai departe de punctul sprijinirii; brațul mai lung este graduat, odată pentru totdeauna într'un mod foarte simplu. Cântărirea obiectelor cu acest aparat se face pe baza legii următoare: pentru ca un cântar să stea în echilibriu orisontal, greutatea trebuie să fie în raport invers cu brațele cântarului. De aici urmează, că dacă corpul ce cântărim este mai greu, pentru a căpăta echilibrul va trebui să se îndepărteze bomba de punctul de atîrnare și în cas contrar să se apropie.

Cumpăna fântânii, aparat întrebuintat din timpuri străvechi pentru scoaterea apei din fântâni, este o pîrghie cu două brațe neegale. Punctul de sprijinire îl face furca fântânii, care este implantată perpendicular în pămînt. La un capăt al pîrghiei se află atîrnată o prăjină și de ea vasul descos, iar de celalalt capăt se află un contrapon.

Cumpăna de inducțiune, aparat foarte ingenios datorit lui Hugues, prin care un telefon servește a semnala prezența curenților electr. alternativi, cari, din cauza slăbiciunii lor, nu se pot înregistra de un galvanometru.

Cumpărare, faptul de a dobîndi, prin plata unui preț, un lucru pe care cineva îl vinde. (v. Vîndare.)

Cumpăt, are 2 înțelesuri: unul intelectual: starea de echilibru a sufletului, care permite omului să vadă clar relațiunile dintre lucruri; altul moral: sinonim, *cumpătate*, înseamnă acea rezervă sufletească, ce reține pe om dela ori ce exces, care ar pute fi vătămător. Una dintre virtuțile cele mai lăudate de cei vechi.

Cumpătul, munte în Rom., j. Prahova, spre nord-est de com. Sinaia, înalt de 1766 m.

Cumul, (lat., = grămadă), fapta de a acumula. Din punctul de vedere legal, C. există când o singură persoană are mai multe funcțiuni retribuite din fonduri publice. Ocupațiunile particulare nu privesc pe stat. Cu toate acestea sînt țeri, unde se interzice unor funcționari ori ce ocupațiune particulară, sau numai unele. Interdicerea făcută ofierilor, preoților, etc. de a purta comerț pe numele lor, nu are a face nimic cu C., ci e o incompatibilitate (v. ac.) C. e scuzat pe motivul că n'ar fi destule persoane capabile pentru unele funcțiuni. Adevărul e însă că, micșorînd câmpul de acțiune al noilor veniți, C. scade emulațiunea și oprește nivelul general de aptitudine al funcționarilor de a se ridica. C. nu poate exista decât pentru funcționari superiori, căci cei inferiori n'au nici timp liber, nici libertate de acțiune destulă pentru a avé mai multe funcțiuni. — În dreptul penal

se mai numește C. acumularea mai multor pedepse asupra aceluiași individ. În unele legislațiuni, pedepsele se adună în asemenea cas, în altele se confund. (v. Pedepsa.)

Cumulus, (*lat.*) nori îngrămădiți, ghem de nori, cea mai comună formă a norilor de preste vară, rotundă în partea superioară și plană în cea inferioară; acești nori se nasc din curenții ascendenți, deci până după ameață-și tot cresc, de aici încolo se tot reduc și de cu seară dispar; preste iarnă lipsesc cu desăvîrșire; planează la o înălțime de 1500—2000 metri. [V. B.]

Cunaxa, localitate în Babilonia, la stînga Eufratului. Aci a învins 401 a. Chr. Artaxerxes pe Cyrus cel tinăr.

Cunctator, (*lat.*) lăsător, târziu; supranume dat generalului rom. Quintus Fabius Maximus (v. ac.)

Cundinamarca, departament al republicii Columbia, Amer. de S.; 206,400 km². cu 537,658 loc. (1884), afară de Indianii selbatiei. Teren productiv (cereale, cacao, tutun, cafea, etc.) Export de chinină. Capitala: *Bogota*. Nainte de cucerirea span. a fost un centru al civilizațiunii indiane. Poporul domnitor a fost: Chibchas.

Cundus, (*Cunduz*), ținut în Asia centrală între Hindu-cuș și Amu-Darja, dela 1859 aparține Afghanistanului, 400,000 loc. Locul principal satul C.

Cuneat, (botan.) se dîce despre organe de formă triunghiulară strîmtă cu vârful întors în jos; se aseamănă cu o pană de spîntecat lemne (*cuneiform*); așa sînt s. e. foliolele unor Papilionacee, frunzele basile de Saxifraga cuneata, etc.

Cuneo, provincie ital. în Piemont, 7491 km². cu 677,556 loc. (1890). *Capitala C. (Coni)*, situată lângă Stura și Gesso, are 12,413 loc.; rezidență episcopescă; odinioară fortăreață. Industrie de mătăsu și bumbac.

Cuneus, (*lat.*) ic, cuiu. *Cuneiform*, de forma icului sau cuielor. Acest nume se dă și semnelor scrisorii Asirienilor, etc. (v. Scrisoare cuneiformă.)

Cunin, (*Cuenin*), *Victor*, a avut pension în Iași pe la 1831. Face parte din pleiada de Francezi, care a întîrit curențul francez în Țeara Românească, curent început încă de pe vremea domnilor fanarioți. (Asupra începutului înriuririi franceze în țerile române cf. Zallony »Les Phanariotes« cum și Conferența lui A. D. Xenopol; »Influența franceză în România«. Buc., Haiman). În pensionatul C. găsim învățînd carte în 1827 pe V. Alexandri, C. Negruți, M. Cogălniceanu, cum cetim în »Scrisorile« lui Ion Ghica și anume în scrisoarea lui V. Alexandri »Vasile Porojan«, unde se dau mai multe lămuriri asupra învățăturilor din acest pension.

Cunița, un fel de văcărit, dare iscodită de Grigore Ghica în Moldova (1747—48). Se ridica numai vara (văcăritul numai iarna), și era de 1 leu și 10 parale de vită.

Cunningham, (pron. cheninghem), *Allan*, poet scoțian, n. 7 Dec. 1784 în Blackwood (Dumfries); la început calfă de zidar; † 29 Oct. 1842 în Londra. Opere: »Marmaduke Maxwell«, (dramă, 1822), cîntece și balade populare și epopea »Maid of Elvar« (1832), și mai multe romane; »Lives of the British painters«, etc. (1829—1833, 6 vol.); »Hist. of the British literature of the last fifty years«, etc. Biogr. de Hogg, (1875).

Cunninghamia R. Br., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Coniferelor, trib. Araucarieae, cu antelele 2—4 loculide. Cuprinde o singură specie: *C. sinensis* R. Br. originară din China și Iaponia, ce se cultivă la noi ca plantă decorativă subrustică.

Cunoscința, facultatea de a cunoaște; sciință, învățatură; noțiune (v. ac.).

Cununa, v. Coroana.

Cununia, în biserica orient. taina căsătoriei; se numește C. pentru că celor ce în fața bisericeii încheie căsătoria, de cătră preotul celebrant li-se pun pe cap cununi. (»Cunună-se servul lui Dumnezeu« etc.), prin ce se manifestează săvîrșirea bisericească și religioasă a căsătoriei. (V. ac. și art. Nunta.)

Cuo —, v. Co — și Quo —.

Cupa-vacii, numele popular al plantei *Calyptegia sepium* R. Br. (v. ac.).

Cupar, păharnic (v. ac.).

Cuparul, 1) *C. Roset*, grec puternic din Constantinople, sprijinitorul lui Dabija-Vodă al Moldovei (1661). Tot Cupărescii ajută și lui Const. Duca ca să apuce domnia (1665). 2) *C. Lasca-rache*, capuchehaia al lui Dimitrie Cantemir al Moldovei și dușman lui C. Brâncovanu. Prin unel-tirile acestuia fû surgunit la Rodos.

Cupca, comună rurală și parohie cu moșie mănăstirească, în Bucovina, căp. și j. Storojineț, are 1859 loc.; școală primară, poștă, stațiune de cale ferată locală. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cupelațiune, operațiunea întrebuintată în chimie în scop de a determina conținutul la miie sau titrul în metale nobile, aur și argint, al alia-gelor formate cu aceste metale. Operațiunea cu-pelațiunii consistă: în a trata aliagiul de cupelat cu plumb, a-l pune într'un mic recipient anume preparat din cenușe de oase, numit *cupelă*, și apoi a-l supune la o temperatură înaltă într'un cuptor cu mufă, ȳis *cuptor de C.*, în scop de a face ca odată cu plumbul să se oxideze și să dispară și celelalte metale leonice cuprinse în aliagiu, astfel ca în *cupelă* să rămână numai aurul și argintul. [M. P.]

Cupeu, trăsura închisă pe arcuri cu două lo-curi; compartiment de vagon sau diligență.

Cuphea P. Br., (botan.) gen de plante erbacee sau fructicoase adese viscoase din fam. Lythra-rieelor, trib. Lythreae, cu foi nepunctate sau pelucid-punctate și calice elongat-tubulos. Cu-prinde vr'o 90 specii americane tropicale și sub-tropicale; multe din ele, precum: *C. ignea* DC., *C. lanceolata* Ait., *C. miniata* Brogn., *C. strigulosa* Kth., etc., sînt de importanță ca plante decorative. [A. Pr.]

Cupiditate, (*lat.*) o poftă care își are originea în oarecari stări nedumerite ale conștiinței, și e necumpetată în nisuiința pentru ajungerea obiec-tului său. Caracterul C.-ii este sensual. Obiecte absolut necunoscute nu le poftim: ignoti nulla cupido. C. diferă după natura obiectelor. *Sin. lăcomie.* [Plet.]

Cupido, (la Greci *Pothos*), la Romani e ȳeul amorului. (v. Amor și Eros.)

Cuplet, aceeași a unei poesii. Fiecare C. o cîntat pe aceeași melodie repetată, și e format din mai multe versuri; e o numire întrebuintă mai mult în stilul ușor, operete sau cîntece de vodeviluri. În cantate, opere și alte lucrări de

un stil mai înalt aceleași divisiuni iau numele de strofe sau stanțe. S'a mai dat numele de C. diferitelor variațiuni ale unei teme date și diferitelor perioade episodice, ce se intercalează între repetările temei principale într'un Rondo, Passacaglia și alte compozițiuni analoge. [T. C.]

Cupola, (archit.) un tavan concav construit în piatră, fier sau lemn, cu plan de rotațiune deasupra unui spațiu rotund sau pătrat, având la creșterea adesea o deschidere pentru lumină sau o lanternă cu ferestri laterale. Aplicată mai întâiu de Elini în construcție primitivă, ea a fost dezvoltată pe deplin de Romani. C. remarcabilă e aceea a Pantheonului, bogat casetată, a Sf. Sofii din Constantinopol, a Sf. Petru din Roma, etc.

Cupola, în fortificațiuni, adăpost cui-rasat pentru unul sau două tunuri, de formă cilindrică, acoperit cu o calotă metalică. Într-unul sistem este mobil în jurul axului său, antrenând în mișcare sa tunurile, cari se află în interior, permițând astfel acestora de a avea un câmp de tragere de 360°. În timpul tragerei, aceste C. sunt neconținut în mișcare. C. este înconjurată de un masiv de beton de ciment. Calota metalică este construită din fontă întărită, fier laminat, metal compound, și acum se pare a se opri, după ultimele experiențe, la oțel laminat. Pretutindeni astăzi este o tendință de a se întrebuița C. în fortificațiile ce se construiesc, adecă pentru a arma forturile sau punctele de sprijin, mai cu seamă să adăpostească piesele, cari fac parte din armamentul de siguranță al cetăților.

Cupon, (fr. Coupon), titlu de interese atașat la un efect, (acțiune, obligațiune, etc.) Se taie spre a încasa interesele. C. se numesc și resturi de stoffe.

Cupressus L., (botan.) gen de plante lignoase, sempervirente, din fam. Coniferelor, trib. Cupressineae, cu foi squameforme și con globos lignos, constituit din 4—6 bractee, sub fiecare multe semințe; răspândit din regiunea mediteraneană până în Iaponia și în America boreală. Speciile de C. sunt remarcabile ca plante decorative rustice și sub-rustice. Renumit în această privință e *C. sempervirens* L. »chiparosul« de origine estmediteraneană, cultivat mai ales în cimiter, din cauza foilor sombru-verzi și a portului elevat piramidal. Lemnul lui — ca și al altor specii de C. — e excelent. El se întrebuița deja în antichitate la diverse construcțiuni deosebit de durabile, s. e. la temple, sarcophage (mumiile la Egipteni) și năi. O corabie romană confundată într'un lac în apropierea Romei se conservase intactă în inter-valul de 1300 ani. [A. Pr.]

Cuprism, otrăvire produsă prin consumarea unor bucate fierte în vase de aramă, s. e. castraveți opăriți cu oțet fiert în vas de aramă; se ivesce și la fabricanți de tapete, pictori, etc. Simptomele *C.-lui acut*: vomare, dureri în gât și stomac, diaree, adese și delirii, crampe, respirație grea; se combate prin remedii emetice, miere, lapte. Simptomele *C.-lui cronic*: pierderea apetitului, colică, diaree, slăbiciune, adesea o culoare verde a perului, dinților și pelii; se tratează prin delăturarea cauzei otrăvitoare, dietă roborantă, opiu.

Cuprita, mineral, oxid de cupru, se presintă

în octaedri cubici sau în agregate granuloase; culoarea roșie sau cenușie. C. e un mineral de alterațiune a minereurilor sulfuroase de cupru, pe cari le însoțesc în părțile lor superficiale. Se găsește în Cornwall, Burra-Burra (Australia), în Ural, etc.

Cupru sau *arama*, element metalic, semnul chimic Cu (Cuprum), se găsește în natură atât în stare nativă cât și combinat. În stare curată cristalizează în sistemul teseral, formează nisce agregate lamelare dințate, sau e amorf. Culoarea lui e roșie arămie frumoasă; e foarte ductil și maleabil. Vîrtoșia îi e mică, densitatea 8'5—8'9; e sonor și se poate lustrui foarte bine. Se topește la 1090° C. La aer C. se acopere cu un strat închis, iar la umezeală se formează pe C. o pătură verde *Hidrocarbonat de C.*, care fiind nepermeabilă, apără metalul în contra a ori ce alterațiune ulterioară. Încălzit în aer sau în oxigen, C. se oxidează și se transformează în *protoxid de C.*

Acidul azotic atacă C. cu mare ușurință, transformându-l în azotat de C. și desvolalt bioxidul de azot (88); cu acidul acetic formează *cocleala* (v. ac.). C. curat nu se poate turna bine, deoarece devine poros și face beșici. Acest inconvenient se poate delătura printr'un adaus de 1% zinc sau staniu. C. e un element bivalent. El poate forma două genuri de combinațiuni: 1) *Combinațiuni cuprice*, cari cuprind un singur atom de C. unit cu alte corpuri în așa mod, ca ambele sale valențe să fie satisfăcute, s. e. Cu Cl², Cu O, SO⁴ Cu, etc. 2) *Combinațiuni cuproase*, cari cuprind doi atomi de cupru; aceștia sunt uniți prin câte una din valențele lor astfel, încât formează o moleculă bivalentă — Cu — Cu —. Satisfăcând ambele valențe libere ale acestei molecule prin diverse corpuri, vom avea combinațiuni cuproase, s. e. Cu² Cl², Cu² O, Cu² S, etc. Combinațiuni principale ale C.-lui sunt: *Oxidul de C.*, *Sulfat de C.* (v. ac.) și *Carbonați de C.*, dintre cari cei mai importanți sunt: Azurita și Malachita (v. ac.) C. formează cu mai multe metale aliage de cea mai mare importanță, astfel: Alama, Bronzul (v. ac.), etc. Mineralele principale din cari se extrage C. sunt: C. nativ, care există câte odată în masse considerabile, în America de nord; Suboxidul de C.; Carbonatul de C.; Sulfura simplă, și sulfurele duble de C. și fier, care poartă numele de Calcopirită (v. ac.) Extracțiunea C.-lui se face ori desoxidând cuprita (v. ac.) prin cărbune, ori din calcopirită, extragând mai întâiu fierul, calcinându-l cu năsip în formă de șgură (Silicat de fier), iar restul oxidând la aer și apoi fără aer, producând oxid de C. și sulfură de C., și apoi Cupru și Bioxid de sulfur. C. era cunoscut cu mult înaintea fierului. Fenicienii făceau din aliagiul de C. unelte, Troianii arme.

C. în rosete sau C. în *discuri*, este C. obținut prin udarea metalului lichid cu apă și ridicarea stratului întărit.

C. de ciment, se numește C. precipitat cu ajutorul fierului dintr'o soluțiune de vitriol de C.

Cuptor, aparat întocmit pentru încălzire sau pentru tratarea substanțelor diferite la o temperatură înaltă. În *C. cu camine*, sau *afundate*, materialele vin în atingere imediată cu combustibilul; în *C. cu flacără* ele sunt numai atinse

de flacără; în *C. de gaz* corpul de încălzit se află în tigăițe, etc.

C. înalt, v. Furnal înalt. *C. circular*, v. Că-rămida.

Cupuliferae, (botan.) familie de plante monochlamydeae cu vr'o 400 specii de frumoși arbori sau arbuști; frunzele simple, alterne serratodinate sau întregi, mai rar lobate; florile mici, inaparente și monoice cu sau fără perigon, de comun dispuse în amente; fructul nucamentaceu este însoțit de obicei de o cupulă; semințele lipsite de albumen, embrionul are însă cotyledoanele cărnoase. Această importanță familie cuprinde 10 genuri de arbori și arbuști, ce trăiesc mai cu samă în regiunile temperate ale emisferei boreale, unii cresc cu toate acestea și în munții regiunii tropicale până în arhipelagul Malayan, America centrală și Columbia; foarte puține specii dintr'un singur gen (*Fagus*) se mai află și prin regiunile temperate și reci din emisfera australă. *C.* se divid în următoarele 3 triburi, cari după unii botaniști constituiesc tot atâtea familii deosebite, și anume: I *Betuleae* (fam. *Betulaceae*); fructele sunt mici nucule comprimate, cu genurile: *Betula* L. și *Alnus* Gaertn. II *Coryleae*, nucule ovoide-globuloase, menționăm genurile: *Carpinus* L. și *Corylus* L. III *Quercineae* (după unii fam. *Fagaceae*) fructul învelit în parte sau în total de o cupulă, menționăm genurile: *Quercus* L., *Castanea* Gaertn. și *Fagus* L. Mai toate speciile acestei familii cresc social, formând păduri. [Z. C. P.]

Cupuliform, (botan.) organ în formă de cupulă (*cupular*), s. e. calicele, arilul, etc.; sau care are o cupulă (*cupulatus*, *cupulifer*).

Cupușoara, *cupuld*, (botan.) organ în formă de cupă, format din mai multe frunze involu-crale lignificate și concrescute, învelind toată inflorescența femelă, sau numai o parte a ei, și la maturitate fructul. Se observă la fructul de stejar învelind o parte a ghindei; la cel de fag (sau jirul); la castan, alun și alte Cupulifere (v. ac.).

Cura, tratarea medicală a bolnavilor.

Cura abortivă, tratament care caută să sugrume un morb la începutul său; se dau pacientului medicamente energice, că agenții morbi- dii din organism să fie eliminați și prin aceasta morbul să fie curmat în desvoltarea sau intensitatea sa. [M. P.]

Cura de apă, v. Hidroterapia.

Cura de apă minerală, tratament ce se aplică numai în cazuri de boale cronice. Ea consistă în folosința apelor minerale, fie ca medicament intern, fie în formă de băi calde și reci. Spre acest scop bolnavul sau vizitează locul de *C.*, unde se găsească izvoarele, sau folosește apa acasă, observând regulile prescrie. Mai arareori se fac băi minerale acasă, aceste apoi se numesc artificiale, s. e. în loc de băi sulfuroase și băi de sare naturale luate la izvor, se fac băi calde, în cari se amestecă pucioasă sau sare. (Clasificarea apelor minerale v. la art. Apa minerală. [Dr. Vuia.]

Cura prin asudare, tratament prin care cu ajutorul mijloacelor corespunzătoare (băi de o temperatură mai înaltă, împachetări în materii de lână, etc., administrarea de medicamente diaphoretice, ș. a.) se provoacă asudarea corpului

cu scop vindecător: la morburii provenite din receață, la rheumatism, podagră, syphilis, boale de rărunchi, etc. [L. P.]

Cura climatică consistă în beneficierea unui organism bolnav sau debil de factorii atmosferici, pe cari bolnavul nu-i găsește decât într'o climă suportabilă afecțiunii, de care suferă. Dintre toate ființele viețuitoare omul mai ușor se acclimatizează în ori ce zonă. La aceasta se recere însă o singură condițiune: să se bucure de o sănătate perfectă și de o constituție fizică robustă. Când organismul a slăbit prin boale îndelungate, ori poartă dela nascere germenul unei afecțiuni cronice, atunci o climă aspră, schimbăcioasă îi este vătămătoare. În asemenea cazuri este indicată, mai presus de ori ce medicamente mult-puțin artificiale, o climă temperată, constantă cu toți agenții ei vindecători. Factorii *C.* sunt: temperatura, umiditatea, presiunea, vânturile, cantitatea electricității și a ozonului, seninătatea cerului. Nu e indiferent pentru un organism bolnav dacă temperatura aerului e constant moderată, sau se schimbă ger cu zăduf; dacă e uscăciune sau ploie multă; dacă presiunea atmosferică e de munte înalt sau de șes, aproape de nivelul mării; dacă bat vânturi nordice, uragane sau adie vânt moale, sudic; dacă electricitatea și ozonul e mai mult sau mai puțin; dacă în an sunt mai multe zile senine sau cerul mai adeseori e noros. Conform acestor factori atmosferici stațiunile climatice se împart în următoarele trei categorii: stațiuni de iarnă, stațiuni de vară și stațiuni permanente. *Stațiunile de iarnă* se împart iarăși în stațiuni maritime situate la țărmul mării, ca Abbazia, Cannes, Mentone, Nizza; stațiuni insulare ca Ajaccio, Corfu, Veneția, și stațiuni continentale: Arco, Cairo, Meran. *Stațiunile de vară* pot fi situate la o înălțime mai mare sau mai mică de munte sau se află aproape de nivelul mării. În fine *stațiunile permanente* sunt preferite de cei ce nu vor să fie expuși de a-și schimba în fiecare an domiciliul, și încât organismul lor le supoartă sunt și din punct de vedere igienic mai preferabile. Când cineva are să schimbe clima, să o facă treptat, petrecând în așa numite stațiuni intermediare. În țările locuite de Români n'avem decât stațiuni de vară și permanente. Cele dintăiu sunt Constanța, singurul loc de cură maritimă, apoi Câmpulung, Rucăr, Slănic, Predeal, Sinaia, Buzenii, Agapia, Veratic în România; Mehadia (Băile Herculanene), Borsec, Tușnad, Cristian (Păltiniș), Stăna de Vale, Moneasa în Ungaria, toate ca stațiuni de munte. Afară de acestea o multime de locuri prețioase din punct de vedere igienic așteaptă a fi exploatate ca locuri de *C.* Drept stațiuni permanente se pot alege orașele: Arad având râul Mureșul, o pădure mare la marginea orașului, iar în apropiere promontoriul viilor, apoi Brașovul, Sibiuul, Caransebeșul, Bocșa, etc. tot atâtea locuri cu climă sănătoasă.

Cura prin îngrășare consistă într'un tratament special al unui individ, cu scop de a da corpului o rotundime și un volum mai mare. *C.* se intenționează pentru înfrumșetare sau pentru vindecare din cutare boală. În cele mai multe cazuri persoanele, cari se supun acestei cure, o fac din vanitate, dorind a fi mai grase. Intro

deosebitele alimente grase, mămăliga cu lapte este recomandată și de medicii francezi și italieni. Drept tratament medical cu scop curativ se aplică C. la persoane de o nervosită excesivă împreună cu dureri, ameteli, sgârșiri, anemie, debilitate. În asemenea cazuri se aplică metoda americană, care consistă din nutirea cu prisoșință a corpului, făcându-i masaj de 2—3 ori pe zi, ca alimentele intrate în stomac să se și digereze, ceea ce organismul subred nu e capabil să îndeplinească fără o frământare metodică. E o îngrășare forțată, având multă asemănare cu îngrășatul unor animale de casă. Inventatorul acestui metod este americanul Weyr-Mitchel.

Cura de lapte o recomandă medicii de câte ori e indicată evacuarea unor lichide morbide adunate în cavitățile sau țesăturile organelor. C. se face în mod exclusiv sau îmblândit cu alte alimente. Lapte de calitate superioară e indispensabil, care se ia proaspăt și crud. Se poate și sara. C. se începe cu cantități mici, cari se urcă treptat până la 3—4 litre pe zi. După trebuință se mai adaugă pâine, unt, ouă. Ori ce complicație în decursul curei are să fie supravegheată și tratată special.

Cura naturală, este acel metod de vindecare, care nu caută medicamentele în spișerie sau apotecă, ci toate boalele vrea să le vindece prin mijloacele naturale așa duse de casă, prin manipulațiuni mecanice, factori fizici și dietă. Această metodă stă în opoziție cu metoda rațională practică de medici, cari nu se mulțumesc a trata boalele numai prin mijloacele empirice, ci studiind anatomia și fiziologia organismului, precum și procesul adânc și complicat de domeniul fizic și chimic, ce se petrece în corpul bolnav, caută mijloace și în laboratorul de chimie pentru a modifica o pornire distructivă morbidă sau cel puțin a alina suferințele adeseori nesuportabile. C. mai de mult era apanagiul șarlatanilor; astăzi sunt institute și sanatorii, unde se practică sub conducerea medicilor diplomați. Acest metod s'a născut din impotența științei față de o mulțime de boale declarate incurabile. Medicina modernă încă nu se bazează decât pe natură și nu recurge la medicamente mai complicate decât atunci, când organismul lăsat în voia naturii este periclitat. O mulțime de metode științifice în tratarea bolnavilor nu sunt decât naturale: masagiul rațional, cura de apă, băile, cura dietetică, gimnastica medicală, regularea igienică a tot ce încungură bolnavul. Unul din apostolii C., Dr. P. Niemeyer, în timpul mai nou și-a întemeiat sistemul său pe apa rece și fricțiuni reci cu eschiderea tuturor medicamentelor din spișerie. Deși medic foarte instruit, el a ramas aprig luptător al sistemului său până la moarte. Dar tocmai moartea sa timpurie i-a compromis sistemul, căci urmașii lui iau și medicamente deși le prepară acasă. [Dr. Vuia.]

Cura lui Schroth, metod de tratament medical combinat de laicul I. Schroth, († 1856 în Lindewiese, Silesia austriacă), în esență constă din o dietă uscată împreună cu oblojele umede pe corp. Se folosea la sifilis învechit, reumatism, exsudate pleuritice, etc. [B.]

Cura simpatetică, metodel de a vindeca prin puterea influenței morale și psihice. Se bazează pe închipuire, pe credință sau pe înșelăciune.

Acesta este domeniul exploatat de șarlatani și de vrăjitori. Adeseori însă C. are rezultate satisfăcătoare și cel ce o aplică nu este om de rea credință. În antichitate oracolele și preoții templelor păgâne făceau C. În era creștină exorcismul, în timpul mai nou trecerea preotului cu darurile preste corpul bolnavului în bisericele românești, apoi descântatul, întoarcerea urmei, purtarea cutărui talisman, sunt tot atâtea procedeeuri, ce aparțin acestui metod de vindecare. Medicina științifică însăși prin hipnotism și sugestiune nu face decât C.

Cura de slăbire, (*antiobesică*), se aplică cu scopul de a combate grăsimea abnormală a organismului. Această cură poartă numele lui Banting, Schweninger sau Oertel, după aceia cari au sistematizat un tratament contra îngrășării. Principiile acestei cure se reduc la abținerea în mâncare și beutură, alimente, cari nu produc grăsimi, și exerciții corporale. În special a se abține dela lapte, zahăr, bere, unt, untură, oleu, făinoase. Reducerea alimentelor la un chilogram pe zi, în care se cuprinde și beutura. Schweninger adaugă încă și masagiul, pe care pune cel mai mare temeiul, făcându-l el însuși de 2—3 ori pe zi bolnavului. Oertel combate grăsimea organelor interne prin mișcare treptată și detragerea beuturii de toate soiurile. Această cură exact observată produce o pierdere considerabilă a grăsimii, dar are să fie controlată de medic, căci adeseori simptome îngrijitoare se ivesc în urma ei.

Cura de struguri consistă în a se nutri eschisiv sau mai virtos cu struguri în decurs de un timp anumit. Scopul acestei C. este de a modifica compoziția sângelui și a sucurilor organismului și în general și de a înfriuri direct asupra stomacului și a tractului intestinal. Se aplică la deosebite boale, mai cu succes în stațiunile de vară cu vie în apropiere. C. se începe cu o porție mai mică și se urcă treptat până la porția zilnică de 3—4 kgr. Adausul nu poate fi decât tot vegetale, cel mult încă oue. C. durează 5—6 săptămâni. Putând obveni complicații serioase C. să nu se facă fără sfatul medicului. [Dr. Vuia.]

Cura, (*lat.*) îngrijire, curatelă. *C. animarum*, păstorirea sufletelor. — *Curand*, acela de care se poartă grija.

Curaçao, (botan.) se numește seoața de portocale amare (*Citrus aurantium var amara L.*), cu care se face un sirop, ce se întrebuințează ca stomachic, tonic, stimulant difusibil și pentru a masca gustul medicamentelor neplăcute și grețose. Din C. se fabrică un liquor, cunoscut sub aceeași numire.

Curagiu, o virtute prin care cineva înfruntă fără să țină în samă frica, necazurile vieții; are un înțeles mai abstract decât *vitejia*, care se aplică în sens propriu numai la C. resboinic și care are ca fundamentală condiție lipsa de frică. [D.]

Curara, (numită de indigeni *Urari*, *Woorali*, *Woorara*, etc.), o otravă foarte puternică extrasă din mai multe specii de *Strychnos*, s. e. din *S. Castelneae Benth.*, liană ce crește în basinal Amazonului, *S. toxifera Benth.*, etc. Cu ea își otrăvesc săgețile Indienii din America de sud. E solidă, negricasă, cu gust amar; se disolvă necomplet în apă și soluția e roșie, acidă; in-

solubilă în eter, solubilă în alcool. Claude Bernard, renumitul fiziolog, experimentându-o, a arătat că paralizează nervii motori, dar nu influențează asupra celor sensitivi, nici asupra centrelor nervoase; provoacă moartea prin oprirea respirației. Efectele ei fulgerătoare, datorite unor alcaloizi ce îi conține (*curarina*, etc.), se resimt numai când e introdusă în torentul circulator, adică în sânge direct, și nu se produc dacă se introduce în tubul digestiv, căci se elimină încet. Aci e întrebuințată în laboratoarele de fiziologie experimentală; ca medicament se da altădată contra tetanusului, epilepsiei, turbării, otrăvirii cu strychnină, toate întrebuințări aci părăsite.

Curassao, (*Curacao*), insulă olandeză în India vestică, 550 km². și 25,994 loc. (1889). Productul principal al insulei e sarea de mare; apoi: zahăr, tutun și licher renumit. Locul principal e Willemstad.

Curatela, (*lat.*) funcțiunea curatorului (v. ac.).

Curățenia, *puritate*, se numește starea opusă murdăriei, infecțiunii; deprinderea de a înlătura ori ce necurătenie dela corp, dela vestimenta, din locuință și din vecinătatea locuinței. C. este baza igienei private și publice, prevențiunea cea mai sigură a boalelor. Ea este un factor important al educațiunii și școala trebuie să conlucreze în această privință cu familia.

Curățenia, *purgatio*, medicament care provoacă în interiorul canalului digestiv secrețiune de lichid, determină scoaterea conținutului acelui canal. C.-le cele mai întrebuințate și cele mai nevătmătoare sunt: sarea amară (sulfatul de Magnesiu), sulfatul de soda, oleul de ricină, Senamichia (foile de Sena), rădăcina de Revent (r. de Rhou, de Rhabarbara), Saburul (Aloe).

Curățire, separațiunea mecanică a părților diferite dintr'un corp oarecare. Se face prin alegere, cernere, spălare, disolvare, etc.

Curator, (*lat.*) persoană însărcinată să îngrijească de interesele cuiva, în casuri anume prevăzute de legi. Se numește un C. unei succesiuni vacante (725 C. C. r.), presupușilor absenți (99 C. C. r.), condamnaților contumaci (476 C. Pr. Cr. r.), celor osândiți la munca silnică (13 C. P. r.) și la reclusiune (16 C. P. r.), minorilor emancipați (425 C. C. r.) și în multe alte cazuri (V. 449 C. Pr. Cr., 706 C. Pr. C., 1797 C. C., 816 C. C., 445 C. C., 458 C. C. r.). Numirea, atribuțiunile, cessațiunea funcțiunii sunt în fiecare cas stabilite de lege. v. și Cîtor.

Curătura, în dialect severinian: ocupațiunii de pământ în codru (curățite de copaci, tufă și rădăcini), pentru scopurile agriculturii. În regiuni muntoase în lipsa mare de pământ productiv, C. pe lângă toată rigoarea codicelui silvic iau dimensiuni imense. La Câmpulungeni (rezeși) în Bucovina, dreptul de a curăți pădurea îl avea fiecare rezeș și atunci devenia proprietate individuală, restul era ca și mai nainte comună. La țeară sub boieresc (sub boieri și mănăstiri), afară din vatra satului, dacă curățea pădurea avea numai dreptul de folos.

Curb, rotund, încovoiat, arcuit, boltit.

Curba, termen de geometrie: linia care nu e dreaptă nici frântă, adică formată din linii drepte; suprafața care nu e plană nici poliedrică, adică formată din suprafețe plane.

Curba de nivel în topografie e linia formată prin reunirea pe un plan topografic a punctelor cari au aceeași cotă de înălțime.

Curba balistică, linia ce descrie un corp aruncat sub un unghi ascuțit. În spaț gol calea parcursă de un corp, după teorie, este o parabolă; în aer însă, din cauza rezistenței acestuia, calea se abate dela parabolă.

Curba lui Cassini are însușirea, că productul din distanța unui punct al ei dela două puncte date, este o cantitate constantă. Ea poate lua diferite forme: o formă lungăreaptă ca o elipsă, o formă lungăreaptă cu arcuiri convexe deasupra și din jos de centru, forma cifrei 8 și în urmă două ovale despărțite. Dominic Cassini, care a descoperit-o, a voit a expune cu ajutorul ei mișcarea pământului în jurul soarelui mai exact decât Kepler prin elipsă. Altcum astronomii nu au băgat-o în samă.

Curba catenară, linia care se nasce, dacă afirmăm un fir flexibil și neelastic de ambele capete. Ea se aplică la construirea podurilor; se mai aplică în arhitectură la boltituri.

Curba învîltoare, linia care se nasce, dacă o sîrmă (fir) neelastică, învîlită pe o C. dată, se desface în direcțiunea tangentei; capătul sîrmei descrie altă curbă, numită evolutentă (l. învîltoare), pe când C. dată se numește evolută.

Curba logaritmiceă, linia care are însușirea că, pe când abscisele ei formează o progresiune aritmetică, pe atunci ordinatele cresc în progresiune geometrică; se numește și *C. logistică*.

Curbură, starea de a fi curb. (V. și Centru.)

Curbimetru, instrument pentru măsurarea lungimii unei curbe în unități ale liniei drepte.

Curca, *Curcan*, v. Ciurcă.

Curcan, poreclă dată Dorobanților români după peana de curcă ce o poartă pe căciulă. Vitejiile Dorobanților din resboiul dela 1877/8 au schimbat porecla în renume.

Curcas Adams., (botan.) secțiune din genul *Jatropha* L. (v. ac.).

Curci, *Carol Maria*, iesuit și scriitor ital., n. 4 Sept. 1809 în Neapol, † 9 Iunie 1891 în Careggi. 1826 a intrat în ordul Iesuiților; s'a distins ca scriitor în revista: »La Civiltà cattolica« și ca predicator. Pentru ideile sale politice contrare bisericii a fost silit să iese din ord, dar a reîntreat mai târziu. A tradus în limba ital. Noul Testament și Psalmi; a scris mai multe opere politice, dintre cari 2 au fost puse în Index, și el a ieșit iarăși din ord.

Curcovu, mănăstire în Basarabia, j. Orhei, la depărtare de 10 km. de orașul Orhei și de 36 km. de Chișineu. Măn. C. este așezată pe rîulețul Vatie, pe un platou încungiurat dinspre est și vest cu munți, acoperiți cu vii și livezi, cari aparțin mănăstirii, dinspre miază-noapte e pădure, dinspre miază-zi orizontul e deschis către Vatie. Mănăstirea s'a întemeiat pe la 1773 de către mazălul Iordachi Curca, din satul Buzesci.

Curcubeta, v. Cucurbita. C. se numește și un pisc în munții Bihorului, 1849 m.

Curcubeta mare, munte în Rom., j. Buzău, com. Mânzălesci, la nord de schitul Găvanu; poalele sale sînt îmbrăcate de brazi seculari; prelungiura acestuia spre nord-vest se numește *C. mică*.

Curcubeu, meteor luminos produs prin refracțiunea și reflexiunea razelor solare, cari pîtrund

în picăturile unui nor ce se resoală în ploaie. Forma lui este aceea a unui arc lipit de nor, descompus în fâșii longitudinale colorate cu cele șapte culori simple, numite din această cauză culorile C.-lui, și cari sunt dispuse în ordinea următoare începând dinlăuntrul spre afara lui: violet, indigo, albastru, verde, galben, portocaliu și roșu. Imprejurul acestui arc se formează adesea și un al doilea cu culorile mai puțin vii și dispuse în ordine inversă. Ca să fie vizibil C. trebuie ca observatorul să aibă soarele în spate și norul în față. C. se poate obține în mod artificial punându-ne cu spatele spre soare și aruncând înaintea noastră în sus apă cu ajutorul unui pulverizator sau chiar stropind în sus apă cu gura. Din această cauză vedem C. la fântânile țisitoare și la cascade. Câte odată se vede și noaptea C., provenind din razele luminoase ale lunii, numit *C. lunar*, însă care e mult mai slab așa că numai primul arc se poate vedea bine, pe când cel al doilea mai nu se poate vedea.

Curcubitene se numesc segmentele din cari este constituit corpul tenilor. (v. Cestoda.)

Curculeț, insect, v. Calandra.

Curculigo Gaertn., (botan.) gen de plante tropicale în parte subtropicale din fam. Amaryllideelor, trib. Hypoxideae, cu rhizom scurt și foi radicale mari elongat lanceolate rar lineale, cu flori galbene în spițe sau racemi și fruct suculent indehiscent. Din cauza aspectului lor exterior, ce reamintesc palmierii, mai ales specia *C. recurvata* Dryand. din Estindia, se cultivă la noi adese în florării. [A. Pr.]

Curculionide, fam. de coleoptere, trib. Cryptopentamer; cuprinde *Calandra granaria* L., *Balaninus* (v. ac.), etc.

Curcuma L., (botan.) gen de plante monocotiledoane din fam. Scitaminee, trib. Zingiberee; sunt erbacee cu rhizom subteran. Cele vr'o 30 specii cresc în Asia, Africa și Australia tropicală; mai multe însă în Indiile orientale. Rhizomul unor specii (*C. longa* L., *C. leucorhiza* Rxb., *C. Zedaria* Rosc., *C. aromatica* Rosc., etc.) conține *arrow-root* (v. ac.), *curcumină*, substanță colorantă galbenă, și un oleu esențial aromatic. Curcumina extrasă servă la vopsirea mătasei, a pielei (marochinul), și la prepararea hârtiei de C.; reactiv chimic, ce cu alcalii se colorează roșu. Arrow-rootul e alimentar, iar în India se utilizează rhizomul și în alte împrejurări: la boale de ochi, etc. Unele specii se cultivă și în florării temperate.

Curdii, popor de origine iranică în Asia anterioară, între Armenia și Mesopotamia, vr'o 1.828,000 suflete; nomazi, resbinoici și jefuitori; se țin de religia sunnită; de prezent sunt supuși parte Turciei parte Persiei. Teritoriul locuit de ei se numește *Curdistan*; în partea turcească a acestui teritor se află orașele Diarbekir și Bitlis, în partea persană Kirmanșachan. Limba C.-lor e de origine indo-germană și înrudită cu limba neo-persană.

Curea, o țesătură groasă, lungă ca o panglică, din mătasă, lână, ață, sfoară, etc., fabricată de funari sau de pasmentieri; se fac unele și din piele. Servește la diferite scopuri industriale, îmbrăcăminte, etc.

C. de transmisiune, organ de mașini destinat a transforma o mișcare rotativă continuă a unei

axe într-o altă mișcare tot rotativă și continuă a unei alte axe. A doua axă poate fi paralelă cu cea dintâi sau nu, iar mișcarea ei poate avea același sens sau nu, aceeași celeritate sau nu. C. de transm. sunt formate în genere de o bandă de talpă flexibilă. Uneori sunt formate și din alte materii, ca de pildă țesături de bumbac, de pînă de câmilă, de pânză cu cauciuc, etc.

Curechii, *Brassica oleracea capitata* DC. (v. ac.) sau varză, legumă a cărei semănță se seamănă în straturi căldute prin Martie; plantele după ce li-s'au dezvoltat 4 frunze se resădesc în straturi cu pământ gras, sfârmicios și se udă adeseori. Pentru a câștiga semănță toamna se aleg căpăținele cele mai mari, se scot din pământ cu rădăcină cu tot și se păstrează într'un loc scutit de ger. Primăvara căpăținele se transplantă în straturi situate în fața soarelui.

Curent electric sau *C. Voltaic*, mișcare de electricitate produsă în un fir bun conducător, când unim extremitățile lui cu cele două poli ale unei pile, (v. Electromotor). Această mișcare se face dela polul pozitiv către cel negativ. Intensitatea C.-lui este cantitatea de electricitate, care străbate pe secundă o secțiune oarecare a circuitului. *C. e. alternativ*, C. periodic cu schimbare de sens; *C. e. continuu*, C. de sens constant; *C. e. de descărcare*, C. produs de un conductor încărcat cu ajutorul unui întreruptor, când acesta ia pozițiunea sa de repaus; *C. e. extracurent*, C. produs la întreruperea unui circuit parcurs de un C. electric; e de sens contrar cu acel al curentului primitiv; *C. e. al lui Foucault*, C. parasite produse prin efectele de inducțiune datorite variațiunii fluxului electric în conductoarele și masele conducătoare ale unei mașini electrice. Acești C. joacă în mersul mașinelor electrice același rol ca și fricțiunea la mașini ordinare. *C. e. hidroelectric*, C. produs prin elemente voltiane (v. Electromotor); *C. electric de impulsune*, C. continuu, caracterizat prin variațiune bruscă de intensitate; *C. e. de închidere*, C. indus produs în momentul închiderii unui circuit, e de același sens cu curentul primitiv; *C. e. inductor*, ori ce C. care prin intermitențele sale acționează prin influență un C. indus pe o porțiune oarecare de circuit închis, ce se află în apropierea lui; *C. e. indus sau de inducțiune*, C. instantanei cari vin produși sub influența curenților inductori sau a magnetilor, sunt de același sens sau de sens contrar cu curenții inductori, după cum sunt produși la întreruperea sau la închiderea unui circuit, pe care circulă un C. e.; C. e. induși pot produce la rândul lor alți C. induși de ordin al doilea, și aceștia la rândul lor curenți induși de ordin al treilea și așa mai departe. *C. e. intermitent*, C. produs cu întreruperi repetate instantanee; *C. e. ondulator*, C. a cărui intensitate crește și scade în mod regulat. *C. e. pământesc*: Deși originea lor e cunoscută în mod imperfect, totuși s'a probat prin experiență că există un C. electric continuu în ori ce fir de o lungime mai mare, băgat cu extremitățile sale în pământ. Acest C. e mai energic în direcțiunea meridianului terestru și e produs de C., cari circulă în interiorul pământului; *C. e. periodic*, C. datorit unei puteri electromotoare, variând după o lege periodică; *C. e. putitor al lui De la Rive*: La

suprafața inferioară a unui lemn, care plutesce în un vas conținând apă acidulată, se fixează o bucată de tablă de aramă și una de zinc, cari sînt legate la capetele unui fir de aramă, ce pătrunde în grosimea lemnului, și e îndoit deasupra acestuia în mod de a forma un elice; acest aparat plutitor vine atras de magneți; C. se produce în elice prin acțiunea apei acidulate pe cele două plăci de metal, formând din elice un solenoid. *C. termoelectric*, C. produs din elementele termoelectrice (v. Electromotor). *C. e. de self-induction*, extracurenți produși de curenți induși. (V. și art. Electricitate.)

Curent marin, acele continue mișcări de apă în masa imensă a oceanelor și mărilor deschise, cari ca nisece uriașe riuri urmează o anumită direcțiune între termuri, respective marginile formate de apa liniștită. Causale acestor mișcări sînt: impulsivitatea vînturilor constante, diferența temperaturii, alterarea echilibrului, cauzată prin evaporatiune, fluxul și refluxul, densitatea specifică a apei în deosebitele regiuni, rotațiunea pămîntului și alte circumstanțe. În genere deosebim: *Curenți ecuatoriali* sau *calzi*, ce și urmează cursul între tropici în direcțiune est-vestică și cu abatere spre nord (*Gulf-Stream* în Oceanul Atlantic și *Curo-Sivo* în Oceanul Pacific); *C. polari* sau *reci*, încălcați cu ghiață, cu curgere de cătră poli spre equator, și în fine *contra-curenți*, când doi curenți cu direcțiune opusă curg unul deasupra celuilalt, (s. e. la Gibraltar). C. m. influențează mult asupra modificării temperaturii locurilor ce le ating, iar pentru navigație sînt factori de importanță. [V. B.]

Cureții, după mitol. grec. 9 preoți ai dînei Rhea (Chybele); au fost păzitorii copilului Zeus, pe timpul când Chronos, după ce a înghițit mai mulți prunci ai săi, a vrut să-l înghiță și pe acesta. Când Zeus, ca copil mic, a plîns, C. își băteau armele și dănuiau, ca Chronos să nu-l audă. C. la indemnul Herei, nevastei lui Zeus, au răpit pe Epaphos, fiul lui Zeus cu Io, pentru care faptă Zeus i-a omorît cu fulgere. (v. Coribantii.) [Atm.]

Curton, (pron. Cîurtn), *William*, orientalist engl., n. 1808; studii în Oxford, se preoți 1832 și deveni 1834 subbibliotecar al bibliotecii Bodleynae; chemat la biblioteca britanică edită 1846 primul catalog al manuscrisurilor arabe. 1847 capelan al reginei, 1850 canonic în Westminster și preot al bisericii sf. Margareta. † 1864 la o cîocenire de trenuri. A publicat numeroase manuscrise vechi.

Curia, (lat.) la Romani un fel de parochii cu un altar și capelă, cu un preot (*curio*) scutit de serviciul militar, cu membrii cari iau parte la cult și-i suportă cheltuielile, în fine o unitate religioasă militară și politică a statului. Fiecare C. dedea 100 pedestrași (*centuria*), 10 călărași (*decuria*) și 10 senatori. În total erau 30 de C. Fiecare era o unitate corporativă, ai cărei membri se adunau cel puțin la serbătorile comune. În adunările publice se cheamau *comitia curiata* (v. ac.) și deosebit de curio ai fiecărei curii, era un president preste toate, numit *curio maximus*. Se mai numia C. și locurile consacrate, unde se țineau ședințele senatului, (cea mai cunoscută C. Hostilia).

Curia regească din Budapesta, supremul for

judecătoresc în Ungaria; deliberază atât procesele civile cât și cele criminale apelate dela tablele, tribunalele și judecătoriile cercuale reg., dar ca for al treilea și ultim. (I jud. cerc., II tribunal. III C.; I jud. cerc., II tablă, III C.; I trib., II tablă, III C.); casurile controversate, neprevădute în legi pozitive, le decide în senat plenar, iar decisiunile aceste, colectate oficios, servesc în casuri analoage de directivă judecătorească inferioară până ce C. însăși nu le schimbă. C. are competență judițială în anumite casuri electorale dietale, judecă asupra ministrilor ungari puși sub acuză din partea parlamentului și prin delegați asupra ministrilor comuni; în sinul său formează senate disciplinare. Are un president, care în virtutea postului său este membru al casei magnaților, un vicepresident, mai mulți presidenți de senate; numărul judecilor variază după necesitate. Toți membrii acestui for se numesc la propunerea ministrului de justiție de către regele. Presidentul e în cl. II, vicepresidentul în cl. III, presidenți de senat în cl. IV, judeci în cl. V de leafă, acești din urmă cu un salariu anual de 4000—5000 fl. și bani de cuartir 1000 fl.

Curia romană, în general complexul tuturor oficiilor centrale ale curții papale din Roma, de cari se folosește Papa la guvernarea bisericii, sau cari îndeplinesc serviciul intern al palatului. De C. R., încât Papa este episcop al Romei, se țin: 1) *Vicariatul Urbei*, în fruntea căruia stă Cardinalul vicar, care este reprezentantul Papei în afacerile spirituale și jurisdicționale-bisericești ale Urbei. 2) *Camera apostolică*, care administrează venitele papale și este forul de apelațiune în afaceri finanțare. În fruntea ei stă Cardinalul Camerlengo.

Încât Papa este mitropolit al provinciei Rome, este ajutat de mai multe congregațiuni (v. ac.) Considerînd pe Papa ca Primate al bis. univ., se deosebesc la C. R. resortul justiției, al grației și al expedițiunii. De resortul justiției se țin: *Rota romana*, (v. ac.) care este tribunalul suprem bis. *Signatura iustitiae*, (v. ac.) ca tribunal de apelațiune, în cas de excepțiuni făcute în contra judecătorilor inferiori. De resortul grației se țin: *Signatura gratiae*, (v. ac.) care sub presiunile Papei decide cauzele dependente numai dela grația sa. *Dataria* (v. ac.) care dă grații sau dispensațiuni cu valoare pentru forul extern. *Penitentiaria* (v. ac.) prin care se dau pentru forul conștiinței absoluțiuni dela casuri rezervate Pontificelui, etc. În fruntea ei stă un cardinal numit: *Penitentiarius major*. De resortul expedițiunii se țin: *Cancellaria apostolica*, prin care se scriu și se expediază ordinațiunile și decisiunile scrise în formă de bullă. *Secretaria brevium* prin care se scriu și se expediază brevele papale. *Secretaria memorialium* prin care se rezolvă cererile adresate Papei, cari nu se retrimite în formă de bullă nici de breve. *Secretaria de stat* prin care Papa pertractează afacerile politice și bisericești cu domnitorii lumii. În fruntea ei stă unul dintre cei mai iscusiți și erudiți cardinali, un diplomat numit: *Secretar de stat* și este ca și ministrul de externe al Papei.

Tot de C. R. se mai ține și așa numita: *Familia pontificia*, care o formează toți oficialii,

cari îndeplinesc serviciul intern al palatului. Ei locuiesc mai toți în Vatican, de aceea se numesc palatini. [Dr. Iacob Radu.]

Curialist, se numește în Ung. acel țeran care înainte de 1848 a primit din locul intravilan, dela domnul pământesc, o cantitate de loc alodial în mărime de a-și pute pe el clădi o casă de locuit. Pentru folosirea acestui loc, C. erau datori a plăti proprietarului o taxă anuală în bani, sau în zile de lucru. Dacă învoirea între domn și țeran a fost încheiată pe timp anumit, în acest cas C. nici după patenta urbarială din 21 Iunie 1854, nici după legile mai nouă, n'are drept de a se rescumpăra. Iar dacă învoirea s'a făcut pe timp nedeterminat, atunci are drept de a se rescumpăra, solvind prețul ce corespunde valorii prestațiunilor anuale, înmulțit cu douăzeci. Astfel devine proprietarul locului.

[I. S. Ș.]

Curiatii, se numesc trigeminii pitici de pe timpul regelui Tullus Hostilius, cari s'au luptat cu Horații. Curiatii represintă pe Albani, iar Horații pe Romani. Resultatul luptei a fost, că Horații învinseră pe C., astfel Romanii ieșiră biruitori asupra Albanilor, iar cetatea acestora: Alba-Longa s'a contopit cu Roma și Albanii sub numele de »Luceres« se așezară pe colina Caelius.

[Dr. P. O.]

Curico, prov. în Chile, 7545 km². cu 104,182 loc. (1891). Capitala C. (San José de C.) are 10,110 loc.

Curier, (fr. Courrier), persoană care aduce telegrame; călăreț care duce posta; titlul unor diare.

„**Curierul românesc**“, primul diar românesc, după alte mai multe încercări anterioare nereușite, apărut în București sub redacția lui I. Heliade (1 Mart. 1829), cu învoirea guvernatorului rus Kisseleff. Destinat a fi pentru Români trâmbișagul isbânzilor rusești, acest diar servia și literatura națională. Însemnătatea lui culturală crește și mai mult, când își adaugă un »suplement literar«, prima tribună a încercărilor literare românesce.

»**Curier de ambe sexe**«, jurnal literar înființat de I. Heliade (v. ac.) și apărut în 1836—41 în București, tip. Eliade, de 2 ori pe lună; în a doua ediție apărură la 1864.

Curile, un șir de 26 insule în Oceanul Pacific, se întind dela capătul sudic al Camoatzei până la insulele iaponeze. Insulele au o suprafață de 11,972 km², sunt vulcanice și neproductive, au însă importanță pentru negoțul cu blani. Locuitorii sunt Aino (v. ac.) vr'o 500 capete. C. aparțin Japoniei dela 1875.

Curio, **Curion**, v. Curia.

Curiositate, dorința de a cunoaște, în general. Sensuri speciale: dorința de a ști — și atunci e o calitate bună; dorința de a afla — și atunci e o rea calitate. Cea dintâiu duce la investigațiunea științifică, cea de a doua la indiscreție și intrigă. Într'un sens și mai special, C. înseamnă pasiunea unor oameni pentru lucruri ciudate, rare, curioase. Cei cari au o asemenea C. se interesează în literatura și arta popoarelor numai de părțile rare și puerile, cari cer mai mult meșteșug și ingenuitate, decât adevăratul sentiment artistic. [D.]

Curius Dentatus, **Manius**, un general roman, care la 275 a. Chr. a repurtat a treia învingere strălucită asupra regelui Pyrrhos lângă Beneventum.

Curlanda, guvernament rusesc, una din provinciile baltice, 27,286 km², cu 693,421 loc.; bogată în lacuri, păduri și câmpii roditoare. Locuitorii în orașe sunt aproape numai Germani, la țeară Letti. Capitala Mitau. Mai înainte era divizată în două ducate: C. și Sengallen. 1561 ducat independent, 1795 ajunse sub Rusia.

Curla, pasere, v. Corla.

Curmal, numele rom. al frumosului palmier *Phoenix dactylifera* L. (v. ac.) *Curmale*, fructele comestibile de *Phoenix dactylifera* L. (v. ac.).

Curo-Sivo, sau *C. Shio* (= sare albastră), numele unui curent în Oceanul Pacific, nasce din curentul equatorial, curge în direcțiune apuseană până 150—160° long. vestică; la 42° lat. nordică se extinde, se întoarce spre resărit, și sub numele de curent *nord-pacific resăritean*, (*Kuro-Shio-Drift*) o ia în direcțiune către California, înaintea căreia se divide într'un ram nordic și altul sudic. (V. și *Curent marin*.)

[V. B.]

Curpen, *C. de pădure*, numiri populare ale plantei *Clematis vitalba* L. (v. ac.)

Currency, (engl. pron. cörrensi), în Englitera și America termin general pentru instrumente de schimb (monetă), fie metal sau hârtie. În America se dă numele de C. îndeosebi la hârtia-monetă a statului și la bilete de bancă.

Școala Currency, se numește — în opoziție cu școala de Bancă — părerea reprezentată întâia dată de Jones Lloyd (Lord Overstone), că emisiunea biletelor de bancă, cari nu sunt pe deplin acoperite prin stoc metalic, trebuie să producă o urcare extraordinară a prețului mărfurilor și trecerea banilor de aur și argint în străinătate.

Curriculum vitae, (*lat.*) biografie scurtă.

Curs, în comerț: prețul de piață sau de bursă pentru metale nobile, tot felul de bani străini, cambii din străinătate și efecte (v. ac.) C. este determinat în prima linie prin raportul dintre ofertă și cerere, dar e totodată expresiunea conjuncturilor predominante la un moment dat. Asupra C.-lui pot influența cauze generale (raporturi politice, situațiunea pieței, prospectele de recoltă, dispozițiunea bursii, etc.) sau speciale, (s. e. la acțiunile unei bănci: ultimul bilanț, la obligațiuni de stat: starea datoriei publice); dar poate fi influențat și în mod artificial, (s. e. prin colportarea de sciri tendențioase). Notarea C.-lui la bursă se face în buletine speciale, numite *cote*, conform usanțelor dela diferitele burse. Se deosebesce *C. de bani*, adică prețul cu care se cere, și *C. de marfă*, adică prețul cu care se oferă valorile. *C. mediu* e prețul de mijloc între C. de bani și de marfă. (Cf. art. Arbitrage, Bursa, Baisse, Hausse.)

C. silii, impunerea din partea statului a hârtiei-monetă (v. ac.) inconvertibile pentru un period indefinit.

C. vistiriei, termin întrebuințat în Rom. pentru prețul oficial al monetelor de aur și de argint, fixat după C. pieții, în Regulamentul organic (art. 81). Fixarea a fost motivată prin devalvarea argintului, din cauza adăugării lui pe piețele monetare europene; impunerea s'a rezervat numai în daraverile cu statul, particularii putând urma C. pieții din ce în ce mai diferențiat de al vistiriei (s. e. galb. aur = 31¹/₂ lei C. vist. și 37 lei C. pieții în 1852). [—]

C. rîurilor. Rîurile curg în direcțiunea croită de văi cu celeritatea afirmătoare dela căderea alviei; ele se varsă sau în mare, în vr'un lac, sau în alt rîu. La rîuri distingem în genere *C. superior*, de mijloc și *inferior*; în cel dintău căderea comun e mai mare și alvia puțin regulată; în cel de mijloc rîul ajunge la șes și căderea se micșorează; în *C. de jos* căderea e neînsemnată și mișcarea abia observabilă.

[V. B.]

Cursa, aparat făcut anume cu scopul de a prinde diferite animale, cari atrase de mâncare, ar intra în el. Se fac curse pentru șoareci, cloțani, paseri, etc. Pentru animalele mari se fac *C. (lațuri)* din funii, lanțuri, etc. *C.* sînt și gropile acoperite cu frunziș și iarbă, în cari cad animalele și nu mai pot ieși. *C.* mai însemnează și un drum făcut cu trăsura sau pe jos.

Cursa, întreceri, alergări de cai. Originea *C.*-lor se urcă până la Greci, la cari fură obiectul principal al serbătorilor lor. Englezii le-au adoptat în epocă modernă cu scop de a înainta îmbunătățirea rasei lor de cai. Aceste *C.* se fac mai numai între cai de rasă engleză și arabă. Ați ele sînt răspândite nu numai în Europa, dar și în celelalte continente. În țările, ca Anglia și Frania, unde *C.* sînt foarte multe, ele sînt obiectul unor jocuri de noroc pe bani, cari le face să piardă din valoarea lor utilitară.

Cursiv, caractere tipografice, numite și *Italice*; sînt litere latine (antiqua), puțin aplecate spre dreapta și seamănă cu scrisoarea, (s. e. *cursiv*).

Cursores, (zool.) v. Alergătoare.

Curț, Celebi, grec puternic din Constantinople înaint de Matei Basarab și V. Lupu. Aderent al desvoltării înfrîuririi grecesce din principate, se împotrivesce prin diferite mijloace (întrige de femei, etc.), ca cei 2 conducători ai rescoalelor naționale să nu apuce tronul. Inșă 40,000 taleri ai lui Lupu conșinșeră pe vizir de necesitatea disparițiunii lui *C.* Mijlocul uciderii acestuia fû și pricina certeii dintre V. Lupu și M. Basarab, care denega restituirea a $\frac{1}{3}$ din suma dată.

Curtagiu, proviziunea dată samsarului (*curtier*) pentru serviciile sale de samsarie (v. ac.)

Curte, (*lat.*) designa în evul mediu palatul principelui și al seniorilor, cari locuiau la țeară la moșie, mai pe urmă designa palatul suveranului și pe persoanele dimprejurul lui, apoi tot ce se atinge de suveran și de cei ce-l încungiură (moda, tonul, vorba). Dintre suverani cel care a instituit un ceremonial de *C.* a fost Dioclețian, apoi regii spanioli, Carol V și în fine cu Ludovic XIV pompa curților a atins culmea. Prin extensiune se numesc *C.* îngrijirile ce-și dă cineva spre a plăce cuiva. Se mai numesc *C.* diferitele scaune judecătorești (curte de apel [v. ac.], etc.), din pricină că judecata se da în evul mediu în *C.* seniorului. Miniștrii și demnitarii mari ai statului se numiau oameni de *C.*, căci făceau servicii personale suveranului: postelnicul (ministrel de externe) făcea patul, păharnicul gusta vinul la masă, etc.

Curte de apel, a doua instanță judecătorească, înaintea căreia se duc apelurile în contra hotărîrilor tribunalelor. În România sînt patru *C. de apel*, la București, Iași, Craiova și Galați. *C. de apel* cunoaște în principiu toate afacerile judecate în prima instanță de tribunale. Fiecare

curte se compune de un președinte și de cinci consilieri inamovibili. Trei dintre ei constituie camera de punere sub acusație. *C.* ține ședință cu trei până la cinci membri. (Pentru Ung. v. Tabla reg.)

Curte de casație, jurisdicțiune creată în România prin legea din 24 Ian. 1861, modificată în 1864, 1870, 1886 și în fine în 1896. Constituțiunea prevede o singură *C. de casație*, totuși tribunalele, în puterea legii judecătorilor de pace, joacă rolul de *C. de casație* față cu judecătorii de pace în pricinile, pe cari ele le judecă în ultima instanță. *C. de casație* se compune din două secții, avînd fiecare un președinte, șapte consilieri și un procuror; mai are un prin-presedinte și un procuror general. Această *C.* judecă procese politice ca înaltă *C. de justiție*. Ca *C. de casație* judecă recursurile în contra hotărîrilor și sentințelor definitive sau contradictorii și diferite alte hotărîri definitive, cari îi sînt atribuite de legi. (Cf. L. 10 Maiu 1890, art. 10; L. 29 Maiu 1893, art. 42; L. 29 Ian. 1895, art. 65.) (V. și art. Casațiune. Pentru Ung. v. Curia reg.)

Curte cu jurați, v. Juriu.

Curte de compturi, instanță super. însărcinată cu judecarea și controlul compturilor publice. *C.* este însărcinată cu judecarea tuturor comptabililor mînuitori de bani publici și materiale publice; ca corp de control, ea constată și certifică conformitatea conturilor individuale cu acelea ale ministrilor. Sentințele ei sînt date în ultima instanță. Este una singură pentru România, organizată în 1864 și reorganizată în 1895. Această *C.* ia rîd imediat după *C. de casațiune*. Se compune de un președinte, 6 consilieri și 24 referendari, procuror, substitut, grefier. *C. de compt.* din Ungaria e organizată prin o ordinațiune reg. din 1866, care apoi s'a întregit prin art. de lege XVIII din 1870 și LXVI din 1880. Această *C.* e independentă de ministeriu, și se compune din un președinte, vice-președinte, mai mulți consilieri. Președintele e numit pe viață de rege din acei trei candidați, pe cari îi designează dieta. Președintele *C.* stă în același rang cu ministrii, și e responsabil numai dietei.

Curteni, a doua clasă nobilă la Români pe lângă prima a boierilor mari, și corpul cel mai ales al oștirea, în primele vremi ale Principatelor. Erau cu toții călări, încungiurați de slugitori, și urmau pe domn ori și unde. Ca element social al armatei cuprîndea și pe marii boieri. În Muntenia se mai diceau Roșii.

Curtenie, (*franc.*) civilitate, frumoase maniere față cu alții.

Curtisan, (*franc.*) cel ce face parte din curtea unui suveran; cel ce caută să aibă bunele grații ale unei persoane prin preveniențe sau lingusiri. În special se dice despre un bărbat care umblă să placă femeilor.

Curtesci, comună rur. în Rom., j. Botoșani, în vecinătatea orașului Botoșani, compusă din 11 căt. cu 3671 loc. (Dicț. geogr. 1895); ocupațiunea loc. e agricultura și prășirea vitelor; mai puțini se ocupă și cu comerțul și meseriile; are 7 biserici și 4 școale mixte; pe teritoriul acestei com. se află mănăstirea Agafton (v. ac.) Com. e străbătută de șoseaua națională Botoșani-Hârlău în partea de est, de șoseaua Botoșani-

Fălțiceni în partea de sud, și de șoseaua Botoșani-Burdujeni la vest.

Curtici, com. mare în Ung., cott. Arad. În anale apare la 1519. Are 835 case cu 7182 loc. mai toți Români gr.-or. Teritoriul: 21,220 jug. catastr., pământ arător foarte productiv; industrie de casă, pomărit, vii, stupărit, mătăsărit, prăsiere de cai, vite cornute și mare negoțatorie cu porci. În secolul trecut în mai multe rânduri s'au ținut aici adunările comitatense. Pe teritoriul comunei s'au aflat morminte vechi, inele de argint și alte giuvaere de pe timpul Romanilor. Stațiunea căii ferate. [†]

Curtis, William, botanist, n. 1746 la Alston, † 1799 la Brompton în Anglia. Dintre operele sale cea mai celebră e publicațiunea periodică: »The botanical Magazine», întemeiată de el la 1786 și continuată apoi de I. Sims, S. Curtis, W. și I. Hooker.

Curtius, 1) *C. Ernest*, istoric și archeolog, n. 2 Sept. 1814 în Lübeck, † 1896. A studiat la univ. din Bonn, Göttingen și Berlin; 1841 la Halle luă titlul de Dr. în filos.; 1843 docent la univ. din Berlin; 1844—1845 prof. extraord. și totodată instructorul împăratului de mai târziu Frideric III.; 1856 e chemat ca prof. la univ. din Göttingen, iar la 1868 prof. ordinar la univ. din Berlin. A fost membru al Acad. de științe din Berlin și până la 1893 secretar în secția istorică-filologică. Operele sale principale sunt: »Der Peloponnesos», cuprindând istoria acestei provincii grecesci, și »Griech. Geschichte». (Berlin, 1857—1861, 6 vol.) Această valoroasă lucrare, ajunsă deja în ediția VI, e tradusă în l. fr., ital., span. și magh. Cu deosebire sunt de relevant capitolele relative la istoria culturală a Grecilor. »Sieben Karten zur Topografie von Athen mit erläuterndem Text». (Gotha, 1868). În colaborare cu Kaupert a edat: Atlas von Athen. (Berlin, 1878) și Karten von Attika, 6 fasc. Despre săpăturile efectuate în Olympia, cu Adler și Hirschfeld, a publicat: Die Ausgrabungen zu Olympia. (Berlin, 1877—78, 3 vol.) Disertațiile sale academice sunt foarte numeroase. În etate de 77 ani a scris: »Die Stadtgeschichte von Athen» (în colaborare cu Kaupert și Milchhöffer. Berlin, 1891). 2) *C. George*, fratele lui Ernest, filolog renumit, n. 16 Apr. 1820 în Lübeck, † 12 Aug. 1885. A studiat la univ. din Bonn și la cea din Berlin; 1842 prof. gimn. în Dresda; 1845 docent la univ. din Berlin; 1849 prof. la univ. din Praga, apoi la cea din Kiel, iar dela 1862 până la moartea sa la cea din Lipsca. Scr. princ.: Grundzüge der griech. Etymologie, (ed. V, Lipsca, 1879); Das Verbum der griech. Sprache, (ib. ed. II, 1877—80); Sprachvergleichende Beiträge zur griech. u. lat. Grammatik. (Berlin, 1846); Griech. Schulgrammatik. (Praga, 1852), la care a scris mai târziu: »Erläuterungen», a ajuns mai multe ediții și e tradusă în mai multe limbi. [I. Petranu.]

Curtius Rufus, Quintus, istoric roman, autorul scrierii »De rebus gestis Alexandri Magni» în 10 cărți, din cari s'au pierdut primele două. Nu se știe pozitiv când a trăit C., mai probabil însă sub împăratul Claudius. Opera sa nu este lipsită de erori de cronologie, geografie, cunoștința tehnicii războiului, etc.; din punct de vedere psihologic însă, caracterul lui Alexandru este destul de bine redat, și discursurile fictive inter-

calate, de multe ori destul de nimerite, o fac plăcută la citire. Isoare: istoricii greci Kleitarchos și Megasthenes. (Cf. Dosson, Etude sur Quinte Curce, 1887.)

Curtoasie, v. Curtenie.

Curtonerva, (zool.) gen de dipter, cuprinde specia: *C. stabulans*, ale cărei larve și pupe se găsesc pe cadavre.

Curtubes, pasere, v. Bourel.

Curulis, sella, scaun, la Romanii vechi scaunul portativ oficios, care se cuvenia magistraților mai înalți, s. e. consulilor, censorilor, pretorilor și edililor curulici. În opozițiune cu oficialii mai inferiori aceia au și fost numiți magistrați *curulici*. Chiar și imperatorii se serviau de sella C. El era făcut din os de elefant, fără spate și brațe, și se putea aduna.

Curuți, numire magh. dată revoluționarilor. Cuvântul se derivă dela latinescul crux și si-a câștigat această însemnare, decând în 1514 țeranii, cari au apucat crucea în contra Turcilor, sub conducerea lui G. Dozsa, se ridicară în contra nobililor, făcând o înfricoșată vârsare de sânge. Numirea C. s'a dat mai târziu din partea partidelor credincioase regelui, tuturor rebelilor contra dinastiei habsburgice, așa partizanilor lui Gavril Bethlen, Tököly, Rákóczy, ș. a. Până în ziua de azi se înțeleg sub numirea de C. reprezentanții ideii ultranaționale, secesioniste pe terenul politic contra uniunii reale a Ungariei cu Austria.

Curvembryeae, (botan.) plante cu embrionul îndoit, curbat în formă de arc, cum sunt cele din mai multe triburi ale fam. Solanaceelor (tribul Solanee, Atropee, Daturee, etc.) și mai multe plante dintre dicotyledonatele monochlamyde (din fam. Illecebracee, Amarantacee [v. ac.] Chenopodiacee [v. ac.], Polygonacee, etc.)

Curzola, insule dalmatine în Marea Adriatică, formând un cerc administrativ de 259 km². cu 16,160 loc. Capitala C., cu 1938 loc. (1891), are port.

Cusanus, Nicolae, recte *Crypffs* sau *Krebs*, cardinal, n. 1401 în Kues lângă Mosel; ca archidiacon de Lüttich, membru al conciliului din Basel, la început contrar al papii, după aceea anteluptător al supremației papale; 1438 fu trimis de papa Eugen IV. la Constantinopol în cauza unirii celor două biserici; 1448 cardinal și 1450 episcop de Brixen, † 1464 în Todi (Umbria). Scr. teol.-filos. 3 vol. (1514 și 1565).

Cuscrie, v. Afinitate.

Cuscuta L., (botan.) gen din fam. Convolvulaceelor, trib. Cuscuteelor, cuprinde plante parazite erbacee de culoare galbuie, cu tulpini volubile, filiforme, fără frunze, fixate prin sugători pe plantele pe cari trăiesc; florile mici, albe sau rosee, regulate, hermafrodite sunt dispuse în fascicule glomerate; interesant este la aceste plante faptul, că embrionul este lipsit de cotyledoane. C. are vr'o 80 specii, răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. În părțile noastre cresc ca parasite pe urzică, cânepă, hemeiu *C. europaea* L. numită vulgar Torțiel, Turtel, Borangie, etc., *C. Epilinum* Weihe. parasit pe inul cultivat, etc. Aceste specii de C. cauzează mari stricăciuni culturilor de plantele sus menționate. Mai cunoscută este călăbaza trifoliului (*C. Epithymum* L.), care cu cotorul ei subțirel

învelesce cotorul trifoiului și cu ajutorul unor rădăcini aeriene (haustorii) suge din trifoiu nutrimenul făcând astfel, ca trifoiul să îngalbenească. mai în urmă să piară de tot. În urma devastării prin călbază în trifoiu se arată așa numitele cuiburi de călbază sau de mătașină. Aceste cuiburi se arată în anul al doilea. Mai bine ne scutim de călbază, dacă curățim bine semënța de trifoiu. (Călbază este și numele unui vierme stricăcios oilor. V. *Distoma hepaticum*.)

Cuspidat, (botan.) *cuspidigerus*, *cuspidatus*, organ, s. e. frunză, bractee, ce spre vîrf e treptat mai strîmt, pînă se termină cu o prelungire ascuțită, mult ori puțin rigidă și dură (cu 'un *cuspis*); frunza de Sida, Ananas, etc.

Cusso, (*Coussou*), v. Brayera.

Custode, grijitor; numire ce se dă de regulă unui membru dela capitulele sau presbiteriile bisericilor catedrale, care are grije de a avea, prețioasele și trebuințele bisericii catedrale, supraveghează servitorii aceleia și grijesce pentru ordinea serviciului divin. C. se mai numesce și acela, care este pus ca grijitor preste muzee, biblioteci și archive, etc.

Custoza, o comună mică aproape de Villafranca, în al cărei jur au câștigat armatele austriace două bătălii. În 25 Iul. 1848 Carol Albert, regele Sardiniei, voiesce să înainteze cu aripa dreaptă a armatei sale dela Villafranca, preste C., la Sommacampagna. Radetzki, care intenționase să ducă ofensiva armatei austriace preste Valeggio, pe malul stîng al rîului Mincio, abandonează, în urma amintitei mișcări a armatei ital., planul acela și se decide a repeși grosul armatei sale în direcțiunea C.-Villafranca. Astfel se naște bătălia dela C., în care luptele dela Valeggio și la C. în centru rămân nehotărîte, aripa stîngă austriacă respinge trupele ital. la Sommacampagna și prin aceasta constringe și centrul dela C. să se retragă spre Villafranca. A doua bătălie dela C. a avut loc la 24 Iun. 1866 între Italieni sub generalul La Marmora și între Austriaci sub comanda arhiducelui Albrecht. Armata ital., care avea 4 divisiuni cu 100,000 combatanți, combina din retragerea posturilor austriace dela Mincio, că armata adversară e dincolo de Etsch și voia să ocupe față de Verona pozițiunea dela Sonna, Sommacampagna și Villafranca. Armata austriacă, care consta din corpul 5, 7 și 9 și din o divisiune de rezervă, apoi din 2 brigade de călăreți, laolaltă cu 73,000 combatanți, intenționa să atace aripa stîngă a armatei ital., despre care presupunea că înaintează spre Verona. Astfel se desvoaltă bătălia dela C. în felul unei lupte neprevăzute (rencontre). Divisiunea ital. Cereale dă la Monte Cricol de divis. de res. austr., pe care o respinge, divis. ital. Sirtori de corpul V Rodich aproape de S. Rocco di Palazuolo, mai la dreapta divis. ital. Brignone pe dealurile dela Belvedere de corpul IX austr. Hartung, iar în șes aproape de Villafranca divis. ital. Bisio și Humbert de brigadele de cavalerie Pulz și Bujanovics. La aripa de cătră apus corpul V austr. trinite brigada Piret cătră Oliosi în flancul div. ital. Cereale; brigada austr. Bauer respinge virfurile divis. ital. Sirtori preste pârul Tione înderēt, iar atacul grandios al căpitanului austr. Bechtolsheim produce o mare disordine în brigada Forli a divis. ital. Cereale. În centru

divis. ital. Brignone ocupă înălțimile dela Monte Belvedere și Monte Croce. La Villafranca brigadele de cavalerie austr. Pulz și Bujanovics atacă divis. ital. Bisio și Humbert, din care caasă comanda armatei ital., creșdend că se pregătesce atacul principal al armatei austr. în direcțiunea aceasta, divisiunile numite căt și divis. ital. de cavalerie Sonnaz au stat în tot decursul bătăliei neclintite la Villafranca fără a intra în luptă. Astfel numai divis. ital. Govone și Cugia a mers în ajutor divis. ital. Brignone, cărora le succede a respinge atacurile brigadelor austr. Scudier, Weckbecker și Böck pe Monte Croce și C. La 3 oare d. a. divis. austr. de res. și brigada austr. Piret ocupă poziția dela Salionze și Monte vento, cu toate că într'aceea vine și divis. ital. Pianell în ajutorul divis. Cereale; tot în acel timp corpul V austr. trece preste Tione. În momentul acesta se decide arhiducele Albrecht să atace poziția dela C. în mod concentric astfel, că dirigiaza cele două brigade din corpul VII, cari formau sub comanda lui Maroičić reserva armatei, în legătură cu trupele intacte ale corpului Hartung, căt și ajutat de brigada Möring din corpul V spre C. Aceste brigade încep înaintarea concentrică la 5 oare d. a. și le succedo a lua, după lupte crâncene, C. și castelul fortificat, iar divis. ital., cari s'au luptat foarte brav, dar nu au fost ajutate de divis. intacte Bisio și Humbert, au fost constrinse a se retrage în șesul dela Villafranca, fără a fi urmărite de Austriaci, a căror infanterie și cavalerie era deja de tot oboșită. Urmarea acestei bătălii a fost, că regele Victor Emanuel, comandantul nominal, își retrage armata încă în acea noapte preste Mincio. Pierderile au fost pe ambele părți aproape 8000 oameni. Causele pierderii acestei bătălii sînt de căutat în împrejurarea, că Italianii au fost rēu informați despre armata austr. și astfel au intrat nepregătiți în luptă, asemenea a fost slabă conducerea supremă, dar ținuta soldaților merita toată recunoștința. La bătălia aceasta au excelat mai multe regimente românești, reg. Nr. 31 (Sibiui) și Nr. 43 (Caransebeș) prin lupta dela Belvedere și C.; o parte a reg. Nr. 63 (Bistrița) la Monte Croce, iar reg. Nr. 50 (Alba-Iulia) și-a câștigat lauri neperitori prin elanul uimitor, cu care a atacat și cucerit »Oliosii». [S. de Herbay].

Cut, sat rom. în Trs., cott. Albei infer., are preste 1600 loc. Dominiu al seminarului rom. din Blaj. În C. se produce vin bun.

Cute, gresie, o unealtă de ascuțit cuțite, coase, etc., făcută din piatră sau din alte substanțe asemenea pietrei. Ea are formă lungăreată pătratică sau cilindrică și la tocit cu ea se uda neîncetat, parte ca să nu se tocească așa repede, să nu încălzească ascuțitul ca să-l facă mai moale și să nu producă la ascuțis creste. Se fac C. mai cu samă din pietri de nășip galbene cenușii, pe cînd gresiile fine pentru bri-ciuri sînt din schist negricios fin. C. artificiale se fac din lut refracter ars bine, sau și din alte mestecături pietroase.

Cutezanță, îndrăzneală, obraznicie, acea simțire care ne împinge să facem ceva, înfruntînd conveniențele sociale. C. este un curagiu nelegitim sau obraznicie mitigată. [D.]

Cutia, lădiță, sertar de dulap. În liturghia: vas sacru, de regulă din metal prețios, care ser-

vesce pentru conservarea cuminecăturii muribunților. Se mai numește: racla, ciboriu.

Cutia breslei, cassa în care se adunau veniturile (contribuții anume stipulate, gloabe, etc.) ale breslei, și cari trebuiau să servească apoi la ajutorarea neguțătorilor nevoieși.

Cuticula, (botan.) membrană mult ori puțin groasă, neîntreruptă, întinsă la exteriorul celulelor epidermice, mai ales dela organele aeriane: frunze, tulpini, ramuri, etc. E mai desvoltată la plantele din munți, din deserturi, la frunzele coriace, decât la cele din locuri umede, sau în organele subterane. Când e groasă, sub C. adevărată, membrana este numai impregnată (imbibată) de Cutină (v. ac.); această regiune se țice *strat cuticular*, după care urmează partea celulosică a membranei celei epidermice. Rolul C. e de apărare pentru plantă contra agenților distructori, prea marei transpirațiunii (de aceea e mai desvoltată la plantele din locuri aride), etc.

Cutina, (botan.) substanță apropiată de suberină, dar mai săracă în oxigen decât ea și decât celuloza, din care derivă ambele. Se găsește în Cuticulă (v. ac.) și în stratele cuticularisate din epidermă; în pereții celulelor endodermice; în învelișul sporilor și al grăunților de polen, etc. E impermeabilă pentru apă și aer, inatacabilă de bacteriile, cari distrug celuloza, nici de acizi la rece. E solubilă numai în potasă concentrată fierbinte și în amestecul lui Schultze (chlorat de potasă cu acid azotic) fierbinte, când se transformă în acid suberic (ceric); de aci s'a constatat că e de natura substanțelor uleioase. Cu reacții iodată se colorează în galben brun; se colorează intens cu brasilina, hematoxylina, fuchsină, etc.

Cutinisare, (botan.) modificarea unei membrane celulosice și transformarea ei în cuticulă (v. ac.), ori în membrana impregnată de cutină (v. ac.). Atare modificare se observă: în membrana subțire celulosică a sporilor, grăunților de polen tineri; în membrana celulelor epidermice tinere; în celulele epidermice ale unei plante din locuri umede, cultivată într-o regiune mai lipsită de vapori de apă, etc.

Cutis anserina, *piele de gâscă*, spălirea pielii expusă recei sau influenței apei reci; nu este altceva, decât contragerea muscilor erectores pilli. Se ivesce și la cadavre îndată după moarte dacă ajung în apă. Nu are nici o însemnătate forensă.

Cuțit, o uncealtă de tăiat, făcută din fier, oțel, arareori din argint nou, argint, aur, os, corn, etc. Are o parte care taie și un mâner, cu prăsele de lemn, de os, de metal, etc. Când limba cu tăișul cuțitului mai mic se poate ascunde în prăsele printr'un genunche, avem *briceagul*, care prin întocmire speciale poate avea mai multe limbi. *Brieu*l e un briceag cu limbă foarte ascuțită, care servește la ras.

Cuțovlahi, numele de batjocură ce îl dau Grecii Arămanilor; înseamnă »Români șchiop».

Cutremur de pământ, rezultatul unor impulsii interne, ce în formă de mișcare, continuându-se preste diferitele straturi ale pământului, se manifestă la suprafață ca clătinare, sguđuire de sol. Causa impulsiiunilor, fiind internă, e necunoscută; tot ce se știe în respectul acesta nu e altceva decât ipoteză și deducțiune

din casuri analoage. E predominantă însă părărea, că în regiunile vulcanice, probabil, exploziunea gazurilor elastice și mai ales a vaporilor de apă, iar în regiunile îndepărtate de vulcani, surparea cavităților subterane, și mai cu samă locomotiunile locale ale solului ar fi cauza impulsiiunilor. Impulsiiunile produc un fel de mișcare în sol, care e de trei feluri: pulsătoare, undulătoare și rotătoare. Cea dintău operează în direcțiune verticală, aruncând de pe suprafață în sus corpurile; s'a observat în regiunile vulcanice (Riobamba, America de mijloc, 1797; Calabria 1783). A doua operează orisontal, purcede dintr'un punct și se lăsece în cercuri concentrice, ca undele pe suprafața apei; aceasta e cea mai comună și mai bine cunoscută. Mișcarea rotătoare se consideră de acțiunea imbinată a celor două precedente asupra corpurilor slab răzimate. Celeritatea, cu care se extinde C. atiră în mare parte dela structura geologică a regiunii cercetate. Numărul percusiunilor, precum și intervalul în care își urmează, e foarte variat; uneori abia durează câteva secunde (Lissabona 1755, 5 minute), altădată ține cu zilele, septemănilă și lunile (Calabria 1783—86). Cea mai violentă percusiune nu e totdeauna cea dintău, ea totuși cade pe periodul prim al C.-lui. Efectele C.-lui sânt: crepări adânci și lungi în sol, surpări de munți, secarea isvoarelor și ivirea altor nouă, schimbarea direcției rîurilor, — ridicarea solului — mai vîrtos litoralelor (Chile 1822), sau cufundarea lui (Chittagong). (Cf. Hoernes R., *Erdbebenkunde, die Erscheinungen und Ursachen der Erdbeben, die Methoden ihrer Beobachtung*. Lipsca, 1893.) [V. B.]

Cutter, bastiment mic; vas cu vele, având un singur catarg, o velă aurică sau randă, o altă velă numită săgeată și 2 flouri.

Cuțui, *Ghiță*, un muntenegrean trimis în Muntenia cu un arnaut al boierului Gr. Brăncoveanu (1822) să provoace o resmiriță ca a lui Vladimirescu în potriua lui Vodă Gr. Ghica și în folosul numitului boier candidat la tron. Prius cu ceialalți tovarăși, a fost judecat de divan și condamnat la spânzurătoare.

Cuvelagiu, căptușala sau ghizdurile unui puț de mină în terenuri aquifere. Se întrebuințează trei feluri de C.-ii: a) de zidărie, pentru terenurile unde apele sânt în mică cantitate și fără presiune; b) de lemn, preferabil dacă se găsece la îndemână lemnărie de bună calitate; c) de fontă, pentru puțuri cu mare diametru și în cari presiunea apei este foarte mare. (Cf. Haton de la Goupillière, *Exploitation des Mines*.)

Cuvânt, vorbă; (gram.) semne auzite prin cari oamenii se înțeleg între dîșii.

Cuvier, *George Leopold Chrétien Frédéric Dagobert*, *Baron*, naturalist franc., n. 1769 în Mompelgard (Montbéliard), 1795 profesor în Paris, 1808 consilier al universității impor., 1813 *maîtres des requêtes* în consiliul de stat, 1818 membru al Acad. franc., 1822 inspector supr. al facultăților teol. prot., † 1832. El dete o nouă direcție zoologiei și ridică anatomia comparativă la rang de știință. Scr.: »*Leçons d'anatomie comparée*», (ed. nouă 8 vol. Paris, 1836 până 1845); »*Mémoires sur l'anatomie des mollusques*», (1816); »*Recherches sur les ossements fossiles*», (ed. IV 12 vol., 1835—37); »*Discours*

sur les révolutions de la surface du globe et sur les changements qu'elles ont produits dans le règne animal», (ed. nouă, 1850). Opera lui principală e »Le règne animal», (4 vol., 1817, ed. II 5 vol., 1829), ș. a. Cf. Pasquier, Éloge de C., (Paris, 1833); Ducrotay de Blainville, C. et Geoffroy Saint-Hilaire, (Paris, 1890).

Cuviința, purtarea morală potrivită (mai ales sub raport social). v. Convenința.

Cuvin, com. mare în Ung., cott. Arad. În anale apare la 1332. Are 389 case, cu 1900 loc. Rom. gr.-or. și 2 școale regulate. Teritoriul: 5040 jug. catastr. pământ arător și vii renumite. Vinurile dela C. au bun renume. [†]

Cuvioșia, cucernicie, evlavie (v. ac.) Titlu dat călugărilor.

Cuxhaven, oraș cu port fortificat la gura riului Elba, 6208 loc. (1895); port maritim sigur, far, șantieri, băi de mare.

Cuza, familie boierească din Moldova. Originea ei probabil e italiană, căci se găsește prin secl. XV între neamurile Stratiote din Albania, unde mai mulți C. joacă rol important. C. *Spătarul*, boier moldovan, dușman lui Mih. Racoviță-Vodă [a III-a oară 1716—1727]. Bănuț a fi adus pe Nemți, sub Ferencz, în Iași ca să prindă pe Domn (Ian. 1718), după gonirea acestora de Tătari. C. fu spânzurat cu toți prinșii, ars și aruncat în mormântul comun de sub cetățuie. Ion C. *spătarul*, boier decapitat 18 Aug. 1778 împreună cu vornicul Manole Bogdan de către Const. Moruzi, acușati că au umblat contra domniei. Enache Cogălniceanu povestesc în nisele stihuri această întâmplare cum și modul morții lor, numind pe spătar »C. cel destrămat»; pe la 1756 era pitar. Frații *Arghir* și *George C.* sunt fiii lui Ionuță spătarul, pe la 1824 amândoi boieri însemnați. Arghir era spătar, George hatman și un al treilea frate Nicolae, căminar-vel. C. *Grigore*, talentat și patriot boier moldovean, fu unul din fruntașii opoșanți sub Mih.-Vodă Sturza (1842). Jucă rol în revoluția din 1848 presidând adunarea (27 Mart. 1848) întrunită la Hotel Petersburg (Iași), ca să redacteze o petiție de înaintat Domnitorului, cerându-se stricta aplicare a Regul. organic. [—]

Cuza, Alexandru Ioan I, primul domn al României (1859 - 1866), n. 8 Martie 1820 la Huși dintr'o familie boierească de clasa II-a. Mama sa n. Cozadini era genoveză din Constantinopole. În 1834 trimis în străinătate (Paris, Pavia, Bologna) pentru studii, revine în 1839 și intră în armată, din care demisionează; apoi intră în administrație, ajunge director la ministerul de interne, se căsătorește cu doamna Elea n. Rosetti și se înrudește, astfel, cu marile familii boieresci. În 1848 era alături cu boierii liberali, de aceea la intrarea Rușilor în Moldova fu prins și arestat, însă scăpă și fugi la Viena, iar după retragerea Rușilor reveni în țeară, fu president de tribunal, apoi reîntră în armată, unde Vogoride, sperând că va avea în el un aliat contra unioniștilor, îl ridică în câteva zile dela locotenent la colonel și-l numi prefect la Galați (1857). C. își dă demisia protestând contra ingerințelor guvernului în alegerile pentru adunările ad-hoc, dimisie care a resunat ca un semnal de adunare a patrioților și care a avut de urmare anularea alegerilor dintăiu și asigurarea

alegerilor de al doilea, din cari au ieșit vestitele cinci dorințe ale Românilor. În 1858 fu luat ca ministru de resboiu în guvernul interimar al lui Anastasie Panu, iar în 5 Ian. 1859 adunarea electivă a Moldovei îl alege domn cu unanimitatea voturilor (afară de al său), deși cu o zi mai înainte nimeni nu se așteptase, nici el nu sperase o asemenea demnitate, iar în 24 Ian. fu ales domn și în Muntenia. Contra îndoitei alegeri a lui C. erau Austria și Turcia, cari nu se domoliră decât în fața protecțiunii directe a lui Napoleon III. Deși Turcia recunoscă unirea personală a țărilor numai »pentru astădată», C. în urma unei strălucite primiri în Constantinopole (1861) convinse pe Poartă, că este în interesul ei întărirea Românilor la Dunărea de jos și în 1862 făcū unirea definitivă a țărilor cu un singur ministeriu și cu o singură cameră. În timp de 3 ani a schimbat în Muntenia 9 ministere, iar în Moldova 6, după unirea definitivă a țărilor (24 Ian. 1862) ministerul Barbu Catargiu avea majoritate în cameră, se opunea însă reformelor și nu primia improprietărea țăranilor și primul ministru fu asasinat la ieșirea din cameră (8 Iunie 1862). Sub ministerul N. Crețulescu se hotărăse secularizarea averilor mănăstirilor, iar sub ministerul M. Cogălniceanu se săvîrșiră cele mai însemnate acte ale regimului, căci C. imitând pe Napoleon III, disolvă camera (2 Maiu 1864) și dete o constituțiune nouă, Statutul, pe care-l supuse aprobării poporului (611,940 da, contra a 71,528 ba) și prin care întindea autoritatea sa, apoi proclamă legea rurală improprietând pe țăranii, și legea instrucțiunii publice, cum și legile civile și penale copiate grabnic după cele franceze. Cu căderea lui Cogălniceanu (1865) C. pierdū un sprijin puternic și nemulțămirilor provocate prin reformele sale mari se adăugară alte nemulțămiri, provocate de reaua administrație și de abuserile favorităilor săi. Toți fruntașii partidelor se înțeleg, pētrund noaptea în palat și-l silesc să abdice (11 Febr. 1866). Mare patriot, n'a voit să primească sprijinul Franciei ca să rămână domn, ci s'a retras în străinătate și a murit 3 Maiu 1873 la Heidelberg. În mormântat la Ruginoasa. »De stat mijlociu, avea păr blond închis..., frunte largă..., privire inteligentă..., fuma neîncetat, bea cafea multă.» D. Bolintineanu, Viața lui C. V. București, 1873; T. Maiorescu, Prefața Discursurilor Parlamentare, vol. I. București, 1897. [I. S. F.]

Cuza, A. C., autor de epigrame; zelos membru al societății în contra alcoolismului, n. 1857; reîntors dela studii în țeară, începu a scrie sub influența socialismului și apoi a lui Eminescu, cum se vede în volumul său de versuri din 1887. Astăzi emancipat de aceste curente nesănătoase, e cunoscut ca un bun epigramatist. C. nu are fantasmă bogată, el zugrăvesce simplu și cu puține colorii icoanele sale poetice. Între poezii mai noi îl distinge engetarea clară și înaintată.

Cuzgun, com. urb. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, compusă din orașul C. și sat. Cara-amat și Urluia, cu 965 loc. (Dicț. geogr. 1897), între cari 890 ort. și 75 mohamed.; are 1 biserică ort. și 2 școale. Ocupațiunea loc. e agricultura și prăsierea vitelor. C. are o aparență sărăcăcioasă; casele mici, de stil turcesc, sūnt așezate pe 7 uliți.

Cv —, v. Qu —.

Cvango, riu în Africa, formează în mare parte granița între statul Congo și posesiunile portugheze; se împreună cu Cuilu și se varsă în Sancuru.

Cyan, **CAz** sau **Cy**, (grec. = albastru), un radical mono-atomic, care nu există în stare liberă și care este cuprins într-o serie de corpuri organice, numite combinațiuni cyanice. Grupul C. din punct de vedere chimic are oarecare asemănări cu halogenele chlor, brom și iod, deoarece formează cu hidrogenul un acid (acidul cyanhidric) analog acidelor halogenice, și se combină cu metalele pentru a forma săruri analoge sărurilor haloidice. Grupul C. apare în combinațiunile cyanice în două modifițiuni isomere, după cum elementele sau radicalii vor sta în combinațiune cu atomul de carbon sau cu acel de azot. **Acidul Cyanhidric**, este o combinație a Cyanogenului cu hidrogenul. Se găsește în natură în unele plante, precum: în foile laurului, foile și florile de persec, de migdale amare, în simburii de zarzare, cirese, etc. Apele destilate ale acestor plante conțin cantități mai mari sau mai mici de ac. cyanh. și sunt întrebuințate în medicină. În timpurile vechi se întrebuințau în scopuri criminale. În mod artificial se prepară în laboratorii prin diverse metode, precum: acțiunea acidului clorhidric asupra cyanurei de mercur (Gay-Lussac), acțiunea unui curent de hidrogen sulfurat asupra cyanurei de mercur (Vanquelin), sau prin acțiunea acidului sulfuric diluat asupra fero-cyanurei de potasiu, (Wöhler, Gmelin, etc.) Această din urmă metodă permite a obține ac. cyanh. în soluție apoasă mai mult sau mai puțin concentrată și chiar ac. cyanh. anhidru. Ac. cyanh. la temperatura ordinară e un lichid incolor, care la 15° se solidifică; are $D = 0.69$ la 18°, fierbe la 26.5°. Se disolvă în apă, și soluția înroșește turnesolul. Ac. cyanh. anhidru și soluțiile concentrate ard cu flacără violetă. Este o otrăvă din cele mai energice; respirat în mică cantitate produce dureri de cap și amețeli; 5 centigrame luate deodată omoră un om îndată; și doze mai mici sunt mortale. Nu se cunoaște până acum un adevărat antidot: se recomandă chlorul și amoniacul, dar efectul lor mai mult e de a excita sistemul nervos, decât de a combate efectele ac.-lui cyanh. căci combinațiile lor sunt tot atât de toxice. [V. C. B.]

Cyankaliu sau **Cyanură de potasiu**, KCN, sare foarte otrăvicioasă; se produce prin topirea carbonatului de potasiu cu substanțe organice azotate. Formează un praf cristalin, incolor, solubil în apă, dar nu în alcool, foarte caustic, igrosopic. Prin acide, chiar și numai prin acidul carbonic din aer, se descompune ușor. Se întrebuințează în diferite ramuri ale tehnice (galvanoplastică, fotografie).

Cyanoblepsia, (med.) neputința de a cunoaște culoarea albastră. (v. Achromatopsia.)

Cyanogen, un radical univalent ($C \equiv Az$) compus din carbon și azot, descoperit la 1815 de către Gay-Lussac, prin descompunerea Cyanurei de mercur. În natură nu se găsește în stare de libertate, și se prepară și astăzi tot prin metoda lui Gay-Lussac, calcinându-se Cyanura de mercur, care se descompune în Cyanogen și mercur. Este un gaz incolor cu un

miros caracteristic de migdale amare; supus la presiune și recire se lichează și chiar prin recire mai energetică se poate solidifica. Arde cu o flacără purpurie; se disolvă în apă și soluția obținută se descompune sub influența luminii înegrindu-se și depunând o substanță flocoasă neagră, căreia s'a dat numele de acid azulmic. C. se combină cu diverse elemente pentru a forma compusi ca: **Acidul Cyanhidric**, Chlorura de Cyanogen, precum și diferitele Cyanuri metalice. C. are proprietatea de a se polimeriza, formând așa numitul **Paracyanogen** ($C Az$)ⁿ.

[V. C. B.]

Cyanophyceae, (botan.) *Phycochromaceae*, *Schizophyceae* sau *Alge albastre*, e o clasă de Euthallophyte. Traiesc în aer, în ape de mare la adâncimi mici, în apa murdară a porturilor, în ape dulci stătătoare, în locuri umede pe pământ, asociate (în symbiosă) cu Ciuperci în Licheni, sau cu plante mai superioare, ca Lintia de apă (Lemna), Azolla, Anthoceros, etc. Corpul lor e format, ori din celule isolate, sau din colonii de celule ca niște filamente simple sau ramificate, suprafețe, masive, etc. Culoarea lor albastră, albastră-verde, violetă, o datorează chlorophyllei amestecată cu *phycocyanina* (împreunate formează *phycochromul* lor). Existența unui nucleu în celulele lor nu e cu siguranță cunoscută. Se înmulțesc pe cale vegetativă (prin scisiparitate), prin spori endogeni, prin spori durabili (Kysti), etc., și nu li-se cunoaște reproducerea sexuală. Se divid în două ordine: 1) *Hormogonicee*, subdivizate în *Homocystee*, cu familia *Oscillariee*, și *Heterocystee* (celule de două feluri), cu familiile: *Nostocacee*, *Scytonemee*, *Sirosiophonee*, *Rivulariee*; 2) *Chroococcacee* (v. ac.)

Cyanophyll, (botan.) nume pentru verdele de chlorophyll, chlorophylla (v. ac.)

Cyanosis, (med.) simptom de boală, la care se observă o colorare albastră a pielii, buzelor și peliței mucoase în gură. E cauzată de alterațiuni ale respirațiunii sau ale circulațiunii sângelui venos. Se ivesc la morbi de inimă și plămâni, la coleră și la mulți morbi înainte de moarte. Adese e și congenitală.

Cyanosif, Chalcantit (v. ac.)

Cyanotipia, în arta fotografiei o procedură de copiere, la care se întrebuințează clorid de fier și fericyankaliu.

Cyanura, compusul unui metal cu Cyanogenul. C. nu se găsește gata formate în natură, dar se obțin prin diverse metode precum: combinarea metalului cu Cyanogenul, sau prin încălzirea metalului în un curent de acid cyanhidric (C. de potasiu, de sodiu, etc.); acțiunea cyanogenului asupra soluției hidraților cu formare de C. și cyanat, (analoagă cu aceea a chlorului), sau prin dublă descompunere, etc. C. sunt corpuri solide, unele solubile în apă, majoritatea fiind insolubile. Nici o C. metalică nu e solubilă în eter. Prin calcinare se descompun lăsând metalul sau un amestec al metalului cu o carbură. C. metalice simple insolubile în apă au proprietatea de a se disolva în soluțiile apoase ale C.-lor alcaline pentru a forma **Cyanuri duble**, precum sunt: ferocyanurele, cobaltcyanurele, etc. [V. C. B.]

Cyathea Sm., (botan.) gen de ferige arborescente din fam. Cyatheaceae, caracterizat prin sorii pe pagina inferioară a foi și indușii cupu-

liform; răspândit în regiunea tropicală și subtropicală. Din cauza portului măiestos multe din specii se cultivă în florăriile noastre, s. e. *C. arborea* Sm., *C. dealbata* Sw., *C. Serra* Willd., *C. spinulosa* Wall., ș. a. [A. Pr.]

Cyatheaceae, (botan.) familie de Cryptogame vasculare, ce se disting de Polypodiaceae (v. ac.) prin capsula cu inel complet. Cuprinde vr'o 200 specii tropicale și subtropicale cu deosebire sud-americeane, cele mai multe arborescente, distribuite după forma indusului în mai multe genuri, dintre cari remarcăm ca mai importante: *Cibotium*, *Alsophila*, *Cyathea*, ș. a. [A. Pr.]

Cyathium, (botan.) în formă de păhar conic cu vârful în jos și deschidutura în sus, cum sunt unele Ciupercei (Cyathus, etc.) La plantele din familia Euphorbiaceelor, tribul Euphorbiee, florile sunt dispuse în nisce inflorescențe numite C., constituite astfel: În centru e o floare femelă, de jur împrejurul ei florile masculine așezate în cime unipare, iar la periferie un involuclu cupuliform (v. ac.) format din 5 frunze concrescute. Inflorescențele parțiale monoice tot dela aceste plante se găsesc iar C.

Cycadaceae, (botan.) familie de plante Gymnosperme. Toate sunt lemnoase, arborescente, neramificate sau prea rar ramificate; la vârful tulpinei purtând o coroană de frunze, ceea ce face să aibă înfățișarea Palmierilor. Florile lor sunt dioice. În polenul dela *Cycas revoluta* și *Zamia integrifolia*, Webber și Ikeno au arătat anul trecut (1897) existența auterozoiziilor. Aceștia se formează când grăunții de polen germinează și produc tubul polinic, ce trebuie să ajungă la oosferă. Descoperirea aceasta a contribuit și mai mult la stabilirea legăturilor dintre C., respective Gymnosperme, și grupul imediat inferior, Cryptogamele vasculare (v. ac.), și a îndreptățit homologiile ce se fac între organele reproducătoare ale Cryptogamelor și ale Fanerogamelor. C. reprezintă deci un tip de trecere între plantele cu flori și între Cryptogamele vasculare. Ați reprezentanții acestei familii sunt puțini, comparativ cu numărul mare al lor din timpii geologici. Resturi fosile de C. se găsesc din era primară, în huiliar, și sunt din ce în ce mai numeroase până în era secundară, în perioada jurasică, când ajung maximul de desvoltare, și apoi se împuținează. Se întâlnesc ați numai în regiunile tropicale și subtropicale ale globului. Genurile acestei familii sunt dispuse în două triburi: 1) *Cicadee* cu genul *Cycas* L., și 2) *Zamiee* cu genurile: *Stangeria* Th. Moore, *Dioon* Lehm., *Encephalartos* Lehm., *Zamia* L., *Macrozamia* Miq., etc., însumând cu toate la 60 specii.

Cycas L., (botan.) gen de plante din familia Cycadaceae (v. ac.), caracterizat prin stipul lor neramificat, solzos, ajungând până la 15 m. înălțime, terminat la vârful cu o coroană de frunze mari, penati-compuse, fie-ce foliolă numai cu o nervură. Prin port se aseamănă cu Palmierii, dar mai ales cu Ferigile arborescente, căci ca și la acestea, frunzele tinere de C. au prefoliația circinată (v. ac.) Cele 16 specii cresc în regiunile tropicale până la latitudinea 30° nord și sud.; cele mai multe în Asia, apoi Australia, Polynesia, etc. Din cauza portului lor măreț multe se cultivă în florării calde sau temperate, în apartamente, în aer liber, la soare, vara, (s. e. *C.*

revoluta L., *C. circinalis* L.) În Iaponia și Moluce din mедуva de *C. revoluta* L. se extrage *sagu*, un soi de făină alimentară; fructele de C., în realitate semințele cu asemănarea unor drupe (v. ac.), când sunt coapte sunt bune de mâncare, iar crude sunt astringente.

Cycl —, v. *Cicl* —.

Cyclade, insule v. *Ciclade*.

Cyclamen L., (botan.) gen de plante erbacee perenale din fam. Primulaceelor, trib. Lysimachieae, cu rhizom tuberos de forma unei sfere turtite, cu foi lung pețiolate, cordate sau reniforme și scapi uniflori cu lobii corolei albe, roșee sau purpurii refracți. Cuprinde vr'o 8 specii mediterane, dintre cari *C. europaeum* L., ce crește și în Europa centrală, și *C. neapolitanum* Ten. cultivate în grădini ca plante decorative de umbră, înfloresc toamna. Mai ales *C. Coum* Mill. și *C. persicum* Mill. se forțează în florăriile noastre în decursul anotimpului de iarnă. [A. Pr.]

Cyclarch, (botan.) numele primului membru dintr'un verticil, s. e. de frunze, iar ultimul se dice *cyclur*.

Cyclon, o mașină de măcinat cu două aripi în formă de spirală, cari se învârtesc foarte repede în direcțiune opusă într'o îmbrăcăminte și aruncă cu putere părțile substanței de măcinat una într'alta. Un ventilator aruncă făina în compartimente, în cari se așează după fineț. (V. și *Cicloni*.)

Cyclopia, (grec.) termin med. pentru nascerea unui monstru numai cu un ochiu în mijlocul frunții. Astfel de monstri nu trăiesc, având și defecte la creer.

Cydonia Tourn., (botan.) considerat de unii botaniști ca gen bun din fam. Rosaceelor, iar alții îl consideră numai ca secțiune din genul *Pyrus* L. (v. ac.)

Cymbalum, v. *Timpane*.

Cymbiform, (botan.) în formă de carenă (fund de corabie, nacelă), cum sunt semințele de *Myrtus*, carpelele mature isolate de Condurul Doamnei, etc.

Cymen sau *Cymen*, *Cymol* (v. ac.)

Cymogen, partea petrolului care fierbe deja la 0°; se întrebuințează la fabricarea de gheață artificială.

Cymol, *Para-Cymol*, (Cymen, Cymen), substanță ce se găsește în unele oleuri eterice, s. e. în oleul dela plantele numite *Cuminum cyminum*, *Cicuta virosa*, *Thimus vulgaris*, *Ptychotis ajowan*, etc. C. este un lichid incolor, cu miros plăcut, care fierbe la 175—176° Cels; are o dens. de 0.8678 la 12° Cels.

Cyn —, v. și *Cin* —.

Cynanchum L., (botan.) gen de plante erbacee volubile din fam. Asclepiadeelor, trib. Cynancheae, foarte înrudit cu *Vincetoxicum* (v. ac.), de care se distinge prin 5 squame sau ligule în tubul corolei. Cuprinde vr'o 18 specii răspândite în toate țările calde ale emisferei estice. În părțile noastre crește la Dunărea inferioară numai *C. acutum* L.; aceasta cât și *C. roseum* R. Br. se cultivă uneori și ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Cynara L., (botan.) gen de plante erecte spinose din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, cu capitoli latinvolucrați pluriflori, specioși, scilicet, receptacolul dens setos, filamentele papiloso-péroase și papul cu sete pluriseriale plumoase.

Cuprinde vr'o 6 specii mediterane cultivate uneori ca plante decorative rustice; importantă ca legumă e *C. Scolymus* L., numită vulgar »aghinare«.

[A. Pr.]

Cynipidele, familie de insecte din ord. Hymenopterilor, trib. Galicola; cuprinde vespi cari în stare de larvă și chiar de nimfă trăiesc în excroascente vegetale numite galle sau gogoși, provenite din cauza înțepăturii ce o fac vespii lăsând să curgă din ei un lichid iritant.

Cynocephalus, numele genului mandrilului sau pavianului (v. ac.)

Cynodon Pers., (botan.) gen de plante erbacee perene din fam. Gramineelor, trib. Chlorideae, cu spicule uniflore ordinate în spice digitate și caryopsă oblongă. Cuprinde 3 specii australiane și a patra: *C. Dactylon* Pers., ce poartă numirile vulgare »iarba cânelui« și »pir gros«, cosmopolită din regiunea tropicală până în cea temperată.

[A. Pr.]

Cynoglossum L., (botan.) gen de plante bisanuale sau perene din fam. Boragineelor, trib. Borageae, cu flori brune violacee sau coerulee, fornicate, cu nuci depresse, la suprafață mult puțin convexe, muricate; răspândit pretutindena din regiunea temperată până în cea subtropicală. Cea mai comună specie la noi e: *C. officinale* L., numită popular »arațel«, crește cu deosebire pe locuri incolte în regiunea inferioară și montană.

[A. Pr.]

Cynopithecini, moimițe al căror cap seamănă cu al cânilor (câpâni), au coadă și busunare la obrazi, la partea dindărēt au buci umflate și cărnoase. La mers merg pe toată talpa. Speciile cele mai însemnate sunt: *mangabe* (*Cercopithecus fuliginosus*), din Africa vestică; *măța verde* (*Cercopithecus sabaeus*), din Africa resăriteană; *macacul* (*Inuus cynomolgus*), din insulele Indiei resărite; *magotul* (*Inuus ecaudatus*), din Africa nord-vestică și Gibraltar; *mandrilul* sau *pavianul* (*Cynocephalus mormon*) din Guinea. (v. ac. art.)

Cynosarges sau *Kynosarges*, în Atena locul de întâlnire al filosofilor cinici; era un fel de gimnas situat la piciorul muntelui Lykabettos. [Pl.]

Cynosurus L., (botan.) gen de plante anuale sau perene din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, caracterizat prin spicule dimorfe, cea dela basă sterilă în formă de piepten, cele terminale fertile 2—3-flore. Cuprinde vr'o 4 specii mediterane, dintre cari una: *C. cristatus* L., numită popular »pieptevăriță« e răspândită până în Europa boreală; uscată se folosește ca nutreț pentru vite. Cu deosebire *C. echinatus* L. se folosește la confecționarea de buchete imortele. [A. Pr.]

Cyp, —, v. și *Cip* —.

Cyperaceae, (botan.) familie de plante monocotyle perene rar anuale, înrudită și de același habit cu Gramineele (ierburile), de cari se distinge mai ales prin tulpina fără internodii, adese în trei muchi (triquetră), foile 3-seriale cu lamină rotundată sau triquetra (nu plan explanată) și flori adeseori unisexuale fără sau cu perigon setaceu. Cuprinde vr'o 3000 specii răspândite cu deosebire pe stațiunile umede, formând sociale »rogozuri« și »stufări« pe întreagă suprafața globului, cu deosebire însă în regiunile temperate și reci. După caracterele lor florale, ele se distribuie în vr'o 61 genuri și 6 triburi; dintre

cele din urmă menționăm ca mai importante: *Scirpele* cu flori ermafrodite și gluma inferioară a spiculelor abortivă, și *Caricele* cu flori unisexuale, cele feminine fiecare cu utricul (v. ac.) Genurile cele mai remarcabile sânt: *Cyperus*, *Scirpus*, *Schoenus* și *Carex*. [A. Pr.]

Cyperus L., (botan.) gen de plante erbacee anuale sau perene din fam. Cyperaceelor, trib. Scirpeae, cu spicule distiche, fără perigon, terminale, capitate sau iregular umbelate. Cuprinde vr'o 700 specii, câteva și în regiunea temperată, restul tropicale și subtropicale. În părțile noastre mai cunoscute sânt *C. flavescens* L. și *C. fuscus* L., ele cresc pe malurile râurilor și poartă numirea populară de »câprișor«. Stolonii tuberculați dela *C. esculentus* L. din regiunea mediterană sânt comestibili: ei cuprind amidon. Fășii din mедуva tulpinelor dela *C. Papyrus* L. din Africa tropicală se folosiau în antichitate la confecționarea hârtiei (v. ac.) [A. Pr.]

Cyprian, *Thasciu Caecilii*, episcop în Carthago și sf. părinte, a studiat ca păgân literatura și filosofia și a fost magistrul de retorică în Carthago. C., botezat fiind la 246, a pus ingeniul și erudițiunea sa în serviciul creștinismului. 248 a fost ales episcop în Carthago. Pe timpul persecuțiunii deciane din 250 C. a părăsit Carthago, încetând însă persecuțiunea s'a reîntors, mângâind poporul și restabilind disciplina bisericească. A ținut 7 sinoade, spre a decide cu privire la reprimirea celor căduți (lapsi) pe timpul persecuțiunilor și asupra validității botezului administrat de către eretici. C. a suferit martiriul tăindu-i-se capul în 14 Sept. 258. Operele lui sânt scrise în o limbă latină corectă și ușoară și se pot împărți în scrieri: a) apologetice: Ad Donatum liber de gratia Dei, De idolorum vanitate, Testimonium adv. Iudaeos, Ad Demetrium; b) dogmatico-ascetice: De habitu virginum, De mortalitate, De exhortatione martyrii, De catholicae Ecclesiae unitate, De lapsis, De oratione, De opere et elemosynis, De bono patientiae, De zelo et livore. Se mai atribuie lui C. 81 de epistole. Ediția mai nouă a operelor lui C. e cea de Hartel. Viena, 1868—1871.

Cyprinidae, (*Cyprini*), familie de pesci, cărei aparțin genurile: Cyprinus, Carassius, Tinea, Barbus, Gobio, Rhodeus, Abramis, Blicca, Pelecus, Alburnus, Aspius, Idus, Scardinius, Leuciscus, Squalius și Phoxinus. (V. art. Crapi.)

Cypripedium L., (botan.) gen de plante terestre din fam. Orchideelor, trib. Cypripedieae, cu două stamine și ovariu monocul, răspândit în Europa, Asia temperată și tropicală și America boreală inclusive Mexico. Din cauza foilor decorative, dar mai ales a florilor deosebit de mari și frumoase multe specii se cultivă la noi, parte în florării, s. e. *C. barbatum* Lindl. (de pe ins. Malacca), *C. Chamberlainianum* O'Brien. (din Guinea nouă), *C. insigne* Wall. (din Nepal), ș. a., parte în liber precum *C. orientale* Spreng. (din Siberia occidentală), *C. japonicum* Rauw. (din Iaponia), *C. spectabile* Sw. (din nordul Statelor-Unite), etc. În țările noastre crește spontan prin păduri numai *C. Calceolus* L. o prea frumoasă plantă de pădure, ce poartă după forma florii numirea de »păpuclu doamnei«. [A. Pr.]

Cypselidae, (zool.) familie de paseri cântătoare cu picioare căfărătoare; ciocul scurt și lat la basă

e despicat până sub ochi, ca la rândunele; aripile mai lungi decât coada; prima plutitoare din aripi foarte lungă, a doua foarte scurtă; sunt sburătoare istețe, petrec prin ziduri înalte și pe stânci și numai puține prin păduri; venează după insecte. Speciile mai marcante sunt: *Drepneua* (*Cypselus apus*); *C. Klecho*, vestită prin cuibul ei cel mic, în care depune un singur ou; la clocire șede pe creangă și pe cuib; *Salangana* (*Collocalia esculenta*) din Asia meridională, celebră prin cuibul ei comestibil. [V. B.]

Cyr —, v. și *Cir* —.

Cyriacus, de *Ancona* (*C. de Pizzicolle*), distins humanist al renascerii ital., n. 1391, † 1449 în Cremona. C. a făcut explorări în țerile clasicismului vechiu și le-a descris în 3 vol. de »Comentarii«.

Cyrus, cel *Mare* sau *Cuceritorul*, (pers. vechiu: Kurus = soare), întemeietorul regatului vechiu persan (558—529), unul din cei mai mari cuceritori ai Asiei, asupra căruia s'au format o mulțime de legende chiar din antichitate. După legenda raportată de Herodot el ar fi fost fiul unui Persan și nepotul regelui med Astyages, care a voit să-l piardă de copil și l-a dat ministrului Harpagos. Copilul a scăpat în chip minunat, Astyages l-a iertat, dar a pedepsit pe Harpagos, care a îndemnat pe C. să se revolte, cu Perșii contra Medilor, al căror loc în istorie l-au luat apoi Perșii. Inscripțiunile cuneiforme nu confirmă rudenia dintre Astyages numit Ištumegu (altii Ištavegu) și C. rege preste Parsu și Anzan sau Anšan tributar Medilor. După supunerea Medilor C. supuse partea orientală a platoului Iranic, apoi Armenia, Lydia cu vestitul ei rege Cresus, coloniile grecesci din Asia mică, Babilonul (prin complot cu preoții babilonieni contra regelui Nabonid), a mers contra Masageților, unde a fost învins, i-s'a tăiat capul și s'a aruncat într'un burduf cu sânge de cătră regina Tomyris, care a ținut »satură-te de sânge«. C. poate că a murit în resboiu, însă corpul lui a fost adus în Persia și înmormântat, căci Alexandru cel Mare a vizitat mormântul lui. (Cf. afară de Ist. gener. Schubert, Herodots Darstellung der C-Sage. Breslau, 1890; Hagen, Keilschrifturkunden zur Geschichte des Königs C. Leipzig, 1891. [I. S. F.]

Cyrus, cel *Tinăr*, fiul lui Dariu II; ca satrap în Sardes a susținut pe Spartani contra Atenienilor și voind să detroneze pe fratele său Artaxerxes II plecă în contra lui cu 13,000 Greci și 100,000 barbari (401). Artaxerxes e învins (Cunaxa), dar C. moare în luptă și barbarii trec la Artaxerxes, iar Grecii fac vestita lor »retragere a celor zece mii« descrisă de Xenophon. [I. S. F.]

Cysta, *Cystoid* sau *Cystomă*, tomoare umplută cu un lichid sau un conținut pulpos; se ivesce cu deosebire în ovarii și piele, dar și în alte organe.

Cystalgie, (med.) dureri, crampi în beșică.

Cysticercus, *Cisticerc*, măzerică, lențișoară, este scolicele sau embrionul ieșit din ouele unor Tenii (viermi intestinali, panglice). În carnea de porc, mai rar în carnea altor animale domestice, se găsește câte odată cisticerci, embrionii ai panglicei omului (*Taenia solium*) și a cânelui (*Taenia serrata*). Ei se prezintă ca nisce beșicuțe ovoide cu 2 învelișuri, de mărimea unui bob de linte

și mai mici, în interiorul beșicei se găsește deja dezvoltat capul cu organele caracteristice ale panglicei dela care provine, alipit cu gâtul de vesticula interioară. La fierberea carnei C. moare, el nu moare prin simplă afumare, după ședere scurtă în saramură. C. viu introdus în intestine devine panglică. (V. Cestoda.)

Cystida, (botan.) nisce celule ovoide sau clavi-forme (v. Clavat) amestecate cu basidele (v. ac.) în hymeniul Basidiomycetelor (v. ac.); sunt nisce baside sterile cu membrana groasă cu rol nu bine stabilit.

Cystin, principiu puțin cunoscut ce se găsește în unele calcule urinare sau în rărunchi, etc. Constituția sa chimică nu e cunoscută; conține: azot și sulfure. E o substanță ce cristalizează din soluțiuni amoniacale. Origina și rolul fiziologic sunt necunoscute; prezența sa e întovăreșită de acea a albuminei. [V. C. B.]

Cystita, (med.) inflamația beșicii urinare, pricinuită de substanțe iritante (vin nou, bere nefiartă) și diverse medicamente (Cantaride), sau e o urmare a inflamației din uretră; adese e cauzată de calcule sau de folosirea unui catetru rău desinfecțiat. Simptoame: dureri în regiunea beșicii, silă spre urinare, urină tulbure, adese amestecată cu puroiuri sau sânge. Tratament: odihnă, cataplasme, dietă ce nu irtează, în cazuri grave injecții de soluțiuni desinfecțante.

Cystocarp, (botan.) este fructul Algelor Floridee, format din carpogonul (v. ac.) fecundat, de pe laturile căruia se produc numeroase filamente (*ooblasteme*) ramificate ce produc carposporii (v. ac.), iar totul e învălțat de mai multe ramuri ce ies dela baza carpogonului, constituind un soi de involucru. Se mai numește și *sporogon*, *metasporange*, *gonicuooblast*, iar sporii (carposporii) se dic *metaspori*, *gonimospori*.

Cystolith, (botan.) formațiuni particulare ce se observă în interiorul celulelor subepidermice ale frunzelor de Ficus și alte Artocarpee, de Urzică și alte Urticee, de Jussiaea, etc. Se aseamănă cu o măciucă ghintuită; sunt formați dintr'o masă de substanță celulosică în care sunt vîrite cristale de carbonat de calciu.

Cystolithiasis, piatră în beșica udului, care dela sine se formează în aparatul urinar.

Cystomonas, protozoar flagelat. *C. urinaria* trăiește în urină și mucusul vaginal.

Cystoplegia, stare patologică a beșicii urinare, care nu se mai poate contrage și presiona deodată conținutul ei, fără acela curge în continuu, neatinând de voința individului.

Cystopteris Bernh., (botan.) gen de ferige din fam. Polypodiaceelor, cuprinde plante erbacee, delicate, vivace, ce cresc în regiunile temperate ale globului; caracterisate prin sorii globuloși, dorsali, așezați pe nervure cu un indusiu membranos infer; frunzele mici de 2 sau de 3-ori divizate. Dintre cele 6 specii cresc în părțile noastre pe stâncile umbroase din regiunea montană și subalpină: *C. fragilis* Bernh., *C. sudetica* A. Br. și *C. montana* Bernh. Unele specii se cultivă ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Cystopus Lév., (botan.) gen de ciuperci Phycomycete-Oomycete, familia Perenosporee, cu mai multe specii, din cari cea mai comună *C. candidus* Lév., trăiește parasită pe Traista cioabanului și alte crucifere, producând boala nu-

mită rugină albă. Myceliul său se ramifică printre celulele subepidermice ale ospetului, trimițând în ele prelungiri scurte de absorbțiune (*haustorii*). Se înmulțește prin conidii (v. ac.) produse în lanț pe un conidiofor, și mai mulți de aceștia sînt așezați unui lângă alții formând o suprafață albicioasă, pulverulentă. Conidiile produc zoospori cu 2 cili; prin germinațiune reproduc myceliul.

Cystoscopia, (med.) cercetarea beșicei urinare prin aparate, ce se pot ilumina.

Cystoseira Agh., (botan.) gen de Alge brune din familia Fucaceae; cuprinde vr'o 60 specii cari trăiesc în Marea Mediterană, Roșie, Neagră, Oceanul Atlantic, Indian, etc. Corpul lor e ca o lamă cu multe ramuri relativ subțiri și coriacee. Cea mai comună specie, *C. barbata* Agh., intră în compoziția medicamentului vermifug, *Mușchiu de Corsica*. Se mai întrebuițează la extragerea potasei și a sodiei.

Cystospasm, (med.) crampe în beșica urinară.

Cystotomie, (med.) operațiunea prin care se deschide beșica urinară.

Cytisus L., (botan.) gen de plante frutescente din fam. Leguminoaselor, trib. Genisteae, cu frunza 1 sau 3 foliolată rar abortivă, caliciei necolorat, corola galbenă, mai rar albă sau purpurie, staminele concrescute în un tub, semința cu hil. Tot aici aparține după unii botaniști genul *Sarothamnus* distinct prin stil elongat. Cuprinde vr'o 40 specii europene, dar mai ales mediterane. La noi cresc mai adese *C. nigricans* L., *C. albus* Haecq., *C. aggregatus* Schur., *C. leucotrichus* Schur., ș. a. Aceste din urmă poartă colectiv numirea populară »drob«; prima, precum și *C. scoparius* Lk., (*Sarothamnus*), *C. capitatus* Scop., *C. purpureus* Scop., etc., se cultivă la noi în liber, pe când altele s. e. *C. proliferus* L., *C. canariensis* L., ș. m. d. ca plante decorative de florării.

[A. Pr.]

Cytode, (histologie) plastide a căror plasmă e nediferențiată în opoziție cu celulele a căror plasmă e diferențiată în o parte centrală mai tare, *Karyoplasma*, și o parte extremă mai moale *Cytoplasmă*. (V. celula animală.)

Cytula, ovulul fecundat din care se desvoltă morula, blastula, gastrula, etc.

Czartoryski, familie princiară polonă, descinde din Koryello, fiul lui Olgierd, mare duce de Lituania în secl. XIV. Un fiu al acestui din urmă primi moșia Czartorya și numele purtat apoi de toată familia. Principali membri sînt: Ioan C., care asasină în 1420 pe marele duce de Lituania Kieystutowicz și-i lua averile. *Alexandru C.* palatin de Volhnia și vestit în luptele cu Tatarii. *Mihail Frederic C.*, castelan de Vilna, vice-cancelar de Lituania și în fine mare cancelar. Fratele său *August Alex. C.* devine palatin de Rusia roșie, locotenent-general al armatei și șeful regimentului de gardi ai coroanei. Ambii frați înțeleseseră necesitățile Poloniei, dar se sprijiniră pe aur și baionete rusești. *Adam Casimir C.*, staroste general al Podoliei și general al armatei austriace, fiu al lui August Alexandru. În 1763 fu ales președinte al dietei din Varșovia și însărcinat să dea un succesor lui Frederic-August. În 1781 fu chemat la postul de mareșal al tribunalului suprem din Lituania. Pe timpul

insurecției naționale din 1794, castelele principelui Adam Casimir C. fură jefuite, averile sechestrate și copiii săi trimiși în Rusia; dar sub Paul I, și mai ales sub Alexandru, Adam Cas. C. jucă un mare rol. Cădend Polonia sub Ruși, principele Adam trăi în retragere. A ramas dela el o colecție de maxime: Scrisori de Doswiadrysky, (1752). Princesa *Isabela C.*, soția precedentului, fu cunoscută prin gustul său pentru litere și arte; a lăsat: Diverse idei de a se construi grădinile și Pelerin la Dobromil.

Czartoryski, Adam-George, n. 1770 în Varșovia, † 1861; fiul principelui Adam Casimir. Terminând studiile în Anglia el veni în patrie și luă parte la campania din 1792 contra Rușilor. După împărțirea Poloniei (1795) fu trimis cu fratele său Constantin zălog Caterinei II; Paul I îl numi ambasador la Turin. Venind la tron Alexandru, îi dete portofoliul afacerilor străine și principele Adam semnă în 1805 un tractat între Rusia și Anglia. Numit senator polon în 1815 el se pronunță în dietă pentru o monarhie constituțională și apără pe studenții poloni de violențele poliției ruse. Apoi se retrase în 1821 la Pulawy unde trăi până la 1830. Isbucind revoluția la Varșovia, el se duse aci și fu numit președintele guvernului provisor în 1831. El proclamă detronarea lui Nicolae I dela tronul Poloniei. Această aduse mai târziu condamnarea la moarte a principelui Adam și confiscarea averilor sale. Înșelat de diplomația franceză și engleză, Adam nu recurse la nici un mijloc energic spre a salva Polonia. El însuși mărturisese aceasta într'o circulară diplomatică din Varșovia, 15 August 1831. După insurecția din Galiția în 1846 averile sale fură sechestrate, dar mai târziu i-se redeteră. În 1848 el desființă claca pe moșiile sale din Sienawa, dând pământ țăranilor. Soția sa, principesa Ana C., se devotă ajutorului nenorociților emigrați poloni și dirigiă un pension de domnișoare de emigrați poloni.

Czegled, oraș în Ungaria, cott. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, cu 27,549 loc. (1891) Magh., puțini Germani și Slovaci, cari se ocupă cu agricultura, cultura pomilor și îngrășarea de porci; în C. se află o filială a băncii austro-ungare, judecătoria cercuală, oficiu de dare, notar public; postă, telegraf. C. e un centru al căilor ferate ungare.

Czenstochowa, oraș în guvernamentul rusopolon Piotrkow, lângă Warthe, cu 21,167 loc.; loc renumit pentru pelerinagiu.

Czernowitz, numirea germană a orașului Cernăuț. (v. ac.)

Czerny, George (Kara George), generalul Sêrbilor în timpul insurecției contra Turcilor și în urmă șeful lor național; n. 1770 lângă Belgrad. Se dice că ar fi fost de origină franceză. Trecut în Transilvania a luat parte la resborul împ. Iosif II și Caterinei II cu Turcii; apoi veni acasă și prepară o insurecție contra Turcilor. El asediă Belgradul, iar locotenenții săi luară ienicerilor mai multe fortărețe. Poarta recunoasce independența Sêrbiei sub suzeranitatea Turciei și avend să plătească un tribut anual. C. fu ales principe în 1807 și recunoscut de Poartă, dar în cele din urmă fugi în Basarabia și Turciei cotropesc Sêrbia până la Miloș Obrenovici. În timpul eteriei el revine în Sêrbia, dar e tradat și executat prin strangulare în 1817.

Czetz, 1) *C., Antoniu*, botanist magh., n. 1801 în Dej, † 1865. Floristul Transilvaniei. 1850—1854 și-a învâțut herbariul în ținutul Rodnei cu 939 specii. (Cf. Anuarul »Erdélyi Muzeum«, 1871.)

2) *C., Ioan*, general magh., n. 1822 în Gidófalva (Trs.) din părinți armeni. Elev al Academiei din Wiener-Neustadt, a fost trimis 1848 de Kossuth ca șef al statului major în Transilvania, unde a organizat armata maghiară. El a decis lupta dela Sibiu (11 Mart. 1849) și s'a distins la podul dela Simeria (v. ac.). După sufocarea revoluțiunii a emigrat și a scris istoria luptelor gen. Bem. Apoi a fost angajat la lucrările căii ferate pe Mont Cenis, iar pe timpul resboiului dela 1859 a încercat cu ajutorul lui Cavour organizarea primei legiuni magh. După pacea dela Villafranca a trecut în America, unde i-s'a încredințat conducerea unei școli militare.

Czibulka, *Alfons*, pianist și compozitor, n. 1842 la Szepes-Váralya. A studiat în Pojon și Viena. a dat apoi concerte în Austria, Germania și Rusia,

a funcționat ca șef de musică militară la Praga și la Viena, și s'a făcut cunoscut mai cu samă prin compozițiile sale de musică de dans, dintre cari unele s'au bucurat de un succes european. A scris și o operetă: *Pfingsten* în Florenz. (Viena, 1884.)

Czuczor, *Grigorie*, poet epic și liric magh., n. 17 Dec. 1800 în Andód. A intrat în ordul Benedictinilor din Pannonhalma. A studiat teologia în Pesta, în timpul acesta a scris prima epopee: *Lupta dela Augsburg* (*Augsburgi ütközet*). A funcționat apoi ca profesor în câteva licee ale ordului. În revista »*Auróra*« din 1828 a apărut epopea: *Adunarea dela Arad* (*Aradi gyűlés*). Tot aici a publicat la 1833 cea mai bună epopee a sa: »*Botond*«, în 4 cânturi. A mai scris poesii populare, ode, elegii, balade. Pentru poesia revoluționară »*Riadó*« (alarmă) a suferit temniță. La 1836 a fost ales membru ord. al Academiei magh., din a cărei însărcinare a scris: *Dicționarul limbei maghiare*, împreună cu Ioan Fogarasy. † 9 Sept. 1866.

D

(Articolele ce nu se găsesc sub D sînt a se căuta sub Z.)

D, a patra literă în alfabet, *daleth* (ușă) la Sefiți (evr. ד), *delta* (δ) la Greci. În inscripțiunile cele mai vechi ale Fenicienilor și Grecilor are forma unui triunghi Δ , de aci numirea «delta» Nilului. Ca *sunet d* se ține de consoanțele dentale mute (v. *Sunet*); *d* trece în silibantă mai ales înainte de *i = j* (*z*), s. e. brați. În alfabetul cirilic se întrebuințează **Д** ca semn al numărului 4; la Romani **D** = 500. Ca semn de prescurtare **D** se pune în latină pentru: Decimus, Decuria, Dominus, Dux, etc.; juristul citează cu **D** (adecă *Digesta*) Pandectele, etc. În *musică* **D** (ital. *re*) este a doua treaptă în scara C-dur.

Daba, sat în prov. Ngari (în Tibet), spre sud dela Satlaciul superior, cu o mănăstire de călugări și călugărițe. De admirat sînt chiliile și magazinele săpate în stîncă; călugării fac negoț cu lână excelentă și cu sare.

Dabija, familie veche moldoveană; un membru al ei e raportat de isvodul lui Huru, în timpuri anterioare lui Dragoș: *Samson D.* Intr'un act din 1636 găsim pe 2 boieri: *D. Eremia*, pîrcălabul și *Demetriu*, starostele de Putna, mai apoi vornic, la 1657 pe *D. vel vornic*, care mai apoi ajunge domn al Moldovei: *Eustratie* (1661 până 1666), și a cărui fiică, numită Dafina, a fost soția arnăuțului Gh. Duca, urmașul său la tronul Moldovei. El mai avusese rangurile de păharnic și ban. Tot în secl. XVII găsim în mărturiile divanului pe *Itori* logofătul **D.**, 1689. În secl. XVIII—XIX aceasta familie a dat Moldovei mai mulți boieri însemnați, dintre cari unii au jucat mare rol. [L.]

Dabija, Nicolau, general și ministru român, n. 1837 în Huși, † 1884, și-a făcut studiile militare în Franța (Metz), a intrat la 1860 în armata română ca subloc. de artilerie, a comandat în timpul războiului 1877—78 o divizie de artilerie la Grivița și a devenit general la 1880. Dela 8 Ian. 1879 până 1 Aug. 1884 a fost ministru de război și apoi de lucrări publice în cabinetul I. Brătianu.

Dabisa, Stefan, rege al Bosniei (1391—1396). La începutul domniei sale i-s-a recunoscut suveranitatea și asupra Croației și Dalmației, dar 1393 a trebuit să renunțe la acest drept în favorul regelui ung. Sigismund.

Dabistan, o scriere a învățatului persan Mohsin Fahmi, care a trăit în secl. XVII. Cuprinde doctrinele și obiceiurile religiilor orientale. S'a tipărit în Calcutta 1809.

Dăbuleni, com. rur. în Rom., j. Romanai, situată aproape de Dunăre și de balta Potelu, avînd 4712 loc. (Dicț. geogr. 1889), 3 biserici, 1 școală de băieți și 1 de fete. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; pe teritoriul com. se produce vestitul vin de D. Aici se fac 2 bălciuri: la Dumineca Floriilor și la 9 Sept.

Dac, (dak, dhak, dhakka), mare darabană indiană, folosită la ceremonii religioase. (Cf. și art. Daci.)

Da capo, (ital. = dela capăt), expresiune întrebuințată în musică pentru a indica o repetare a primei părți, în totul sau până la indicațiunea *Fine*. E înlocuită adese prin semnul reluării. În Germania e întrebuințată uneori această expresiune de către public în teatre sau la concerte, cerînd bisarea bucatii. [T. C.]

Dacca, (Dhaca), oraș în pres. indobrit. Bengalii, lângă un braț al Gangelui, cu 83,760 loc. (1891).

Dachau, oraș în Bavaria superioară, lângă Amper și linia ferată München-Ingolstadt, 4247 loc. (1895). Nu departe se află Moos-ul, un șes morăstinos de 140 km², acum cultivat.

Bănci de D., s'au numit unele institute de escrocherie în München 1871—73, întemeiate pentru pungășirea țeranilor și numite după strada, în care s'a instalat cea dintâiu de Adele Spitzeder, fostă actriță.

Dachel (Dakhel), oază în deșertul Libiei, cu izvoare minerale, 800 km². și 15,293 loc. (1882); tributară Egiptului; localitatea principală El Kasr.

Dachstein, grupă de munți în Alpii Salzcamergut, înălțime mijlocie 2200 m., are două piscuri: **D.** 2996 m. și Thorstein 2944 m.

Dachuba, în mitol. slavă numele zeului tesaurilor și avuțiilor; se identifică cu Plutus la Romani.

[Atm.]

Daci, popor de neam thracic (din familia arică, ramura europeană), loc. Daciei vechi. Scirile cele mai vechi arată ca locuitori ai Daciei pe neamul thracic al Agathyrșilor, care pe timpul expedițiunii lui Darius în contra Scyților (514 a. Chr.) locuia partea muntoasă (Ardeal). Câmpia resăriteană (Moldova cu partea din resărit de Olt a Țerii-Românesci), locuită de un neam înrudit cu Agathyrșii, era pe atunci sub stăpînirea Scyților sau Scolotoșilor (popor de neam iranic), ale căror locuințe principale erau în nordul Mării Negre. După căderea stăpînirii scythice (pe la 339), în câmpia din nordul Dunării se găsesc Geții, în contra cărora face o expedițiune Alexandru cel Mare (335). Acești Geți, de același neam cu Geții din dreapta Dunării, erau vechii locuitori ai țerii și sub stăpînirea scythică. În urmă, Geții din nordul Dunării au lupte cu Bastarnii (popor corcit celto-german), cari în secl. II a. Chr. se așează în nord-estul Carpaților (Alpii Bastarnici) și pe Nistru până la gurile Dunării. Din aceste lupte mai îndelungate ies învingători Dacii din țeara muntoasă (urmașii vechilor Agathyrși). Geți și D. erau neamuri de aceeași limbă ale unui singur popor. Cei vechi îi deosebesc numai după locuințe, numind Geți pe locuitorii șesului dela cataractele Dunării în jos, iar D. pe locuitorii părții muntoase și de

lângă Tisa. Dela secl. I a. Chr. predominesc numele și puterea neamului dac.

Pe la mijlocul secl. I a. Chr., D.-ii sub regele lor Boirebista, care, ajutat de preotul Deceneu, săvârși o reformă religioasă-politică a poporului său, formează un stat puternic, ce se întindea spre apus până la Dunăre, spre răsărit până la Nistru și până la gura Niprului, spre meadă-și preste Dunăre până în munții Hemului (Balcan) și până în părțile illyrice, unde ei veniră în atingere cu Romanii. În contra amenințatorului vecin, deja Căsar începuse să pregătească o expedițiune, care fu zădărnicită prin moartea lui (44 a. Chr.). De atunci ostilitățile între D. și Romani nu încetară decât după cucerirea Daciei prin Traian. După moartea lui Boirebista imperiul D.-lor se descompuse în părțile lui etnogene prin așezare geografică. August, supunând apoi părțile din dreapta Dunării, trimise o oaste sub conducerea lui Cnaeus Lentulus în contra D.-lor din stânga fluviului, care înaintă până la Mureș și bătă pe D. în propria lor țeară (pe la 9 d. Chr.), atunci pentru primădată călcată de oaste romană. Pe la începutul domniei lui Domițian (81—96), D.-ii se consolidară iarăși în stat unit sub viteazul lor rege Decebal. Acesta începuse din nou ostilitățile cu Romanii, năvălind în a. 86 preste Dunăre. Resboiul urmat apoi n'a fost norocos pentru Romani. După ce guvernatorul Moesiei, Oppius Sabinus, apoi generalul Cornelius Fuscus, care pătrunse preste Dunăre, pierdură lupta și viața, generalul Iulian isbuti să raporte o învingere asupra D.-lor, dar fără să obțină succese mai însemnate. Domițian se grăbi apoi a încheia pace cu ei (a. 91). Decebal intra formal în raport de clientelă cu imperiul roman, declarându-se amic amicilor și dușman dușmanilor imperiului; dar Domițian se îndatori a-i plăti subsidii pentru trupele auxiliare, cu cari regele D.-lor avea să servească, și a-i pune la dispozițiune meșteri romani pentru lucrările de fortificațiune. Această pace, deși prin ea Dacia deveni stat clientelar al imperiului roman, era considerată de Romani ca o rușine; părea ca și cum Roma s'ar fi făcut tributară D.-lor. Această rușine o șterse Traian, care în două resboale (101—103 și 105—107) învinse pe Decebal și cucerii Dacia, prefăcându-o în provincie romană. (v. Traian.) [D. On.]

Dacia, țeara locuită de *Daci*, în nordul Dunării între Tisa și Nistru cu termul mării până la gura Niprului, și cucerită de Romani sub imperatul Traian în resboalele acestuia cu Dacii (101—103 și 105—107). Ca provincie romană, D. se hotărea către meadă-și prin Dunăre, către apus prin râul Tisa, către meadă-noapte prin munții Carpați și prin fluviul Nistru până la cotitura lui spre meadă-și, către răsărit prin o linie trasă dela această cotitură până la Prut, apoi prin râul Prut până la Dunăre. Restul teritorului dac dintre Prut și Nistru cu termul mării până la gura Niprului aparținea administrativ la provincia Moesia inferioară din dreapta Dunării și se numia *ad Moesiam*. Sub dominațiunea romană (107—271), D. a fost împărțită administrativ mai întâiu în două părți, numite: *D. superioară* și *inferioară*, apoi în trei: *Apulensis* cu capitala Apulum (Alba-Iulia), *Porolissensis* cu capitala Porolissum (Moigrad), și *Malvensis* cu capitala

Malve (probabil Celeiu). Această împărțire însă era numai pur administrativă, D. continuând a fi o singură provincie, cu metropola *Ulpia Traiana* (Sarmizegetusa, ați Grădiștea, în valea Hațegului, unde se ved încă ruine romane).

La organizarea provinciei, Traian a luat măsuri excepționale pentru a asigura posesiunea acestei țări atât de expuse și cucerite cu mari sacrificii. El a colonizat-o, cum spun scriitorii romani, cu »nenumărată mulțime de oameni din toată lumea romană«, făcând-o astfel o adevărată fortăreață a imperiului către nord-est. Această colonizațiune excepțională se adevărește și prin inscripțiuni și alte resturi arheologice descoperite în D. Ea nu cuprindea însă toată provincia, ci numai partea ei centrală, anume Oltenia cu partea resăriteană a Banatului, și Ardealul. În aceste părți, colonizațiunea romană era, cum se constată prin descoperirile arheologice, foarte intensivă, așa încât ele au fost cu desăvârșire și curând romanisate. Coloniile erau așezate mai ales de lungul căilor ce întretaiau provincia în lung și lat, între râurile Olt și Timiș, pe Mureș și pe Someș cu afluenții lor în Ardeal. Liniile principale ale acestor căi romane plecau dela Dunăre, unde erau cinci puncte de legătură: 1) dela Islaz în valea Oltului (*calea lui Traian*); 2) dela Celeiu, cu o ramificare în valea Oltului (unindu-se cu linia dela Islaz) și alta în valea Jiului; 3) dela Turnu-Severinului (Drobetae) în valea Motrului (unindu-se cu linia din valea Jiului); 4) dela Orșova (Tsierna) pe valea Cernei în valea superioară a Timișului, de acolo spre răsărit în valea Bistrei și în valea Hațegului; 5) dela gura Carașului preste Bêrsava spre nord-est până la Timiș, unde se unia cu linia dela Orșova. Aceste linii (cinci, reduse mai înăuntru la trei) se uniau parte la Ulpia Traiană, parte la Apulum, principalele puncte de legătură în interiorul provinciei, continuându-se dela Apulum spre meadă-noapte preste Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj) până la Porolissum (Moigrad) prin o linie numită *via Traiana* (calea lui Traian, nume păstrat până astăzi în gura poporului pentru resturile căii romane din valea Oltului, continuată în Ardeal prin acea linie). Alte linii, plecând dela calea lui Traian, duceau spre apus: pe Mureș până la Tisa, prin valea Ompoiului și prin valea Arieșului în regiunea minelor de aur; iar spre răsărit: prin valea Oltului la pasul Oituzului, pe Tîrnava mare și pe Mureș până aproape de izvoarele lor, și pe Someș până în valea Bistrei, căi unite între ele prin linii transversale. De lungul acestor căi erau așezate *coloniile, municipiile* și *stațiunile* romane, făcând să înflorească în acele părți ale D.-ei, asemenea ca în părțile cele mai de frunte ale imperiului, civilizațiunea romană de care numeroasele descoperiri arheologice ne dau vie mărturie. În afară de teritorul cuprins în rețeaua căilor arătate, care a fost colonizat foarte intensiv și romanizat cu desăvârșire, nu sînt constatate în D. așezări romane decât v'r'o câteva pe malul Dunării dela Olt în jos, și una pe Criș (Ulpianum la Oradea mare). Restul țării a ramas neatins de colonizațiunea romană; nomenclatura topografică este acolo pe timpul Romanilor dacă, și populațiunea a ramas deasemenea dacă.

În părțile colonizate (Oltenia, partea resăriteană a Banatului și Ardeal) s'a născut poporul *daco-român*. El s'a născut mai ales din colonii romani, cari pe teritoriul colonizat au absorbit resturile populației dace, după ce aceasta fusese aci în mare parte exterminată în luptă, cum spun autorii romani, sau silită a se retrage spre meadă-noapte și resărit. Părerea că Daco-Românii sunt mai cu samă Daci romanizați nu se confirmă prin mărturiile istorice. Dacii se mențin în părțile necolonizate, ca populațiune deosebită de cea romană și adeseori chiar ostilă imperiului, până la sfârșitul dominațiunii romane, pentru a dispărea apoi în valul năvălirilor. Pe când în părțile necolonizate de Romani vechia populațiune a D.-ei dispărea fără nici o urmă, în cele colonizate continuă să existe elementul român. Și când, după epoca năvălirilor, găsim cele dintăi mărturii istorice despre Români în D., acestea îi arată mai întâi chiar pe teritoriul colonizațiunii romane, de unde ei mai târziu ocupă partea resăriteană a Terii-Românești și Moldova. Această coincidență a celui mai vechiu teritor românesc în D. cu teritoriul colonizațiunii romane este cea mai puternică dovadă pentru continuitatea elementului roman în aceste părți.

După un secol și jumătate de dominațiune romană, în care timp se îndeplini o perfectă romanizare a părților remase apoi românești, D. fu pierdută pentru imperiul roman. În domnia lui Gallienus (260—268), caracterizată prin turburările interne ale celui timp așa numit »al celor 30 de tirani«, ea cădă în mâinile Goților năvălitori, cu cari se însoțiră și Dacii dela marginea provinciei, cum și alți barbari. Trupele romane ce continuă a se mai ține încă în o mică parte a terii până la *Aurelian* (270—275) se găseseră concentrate în Banat pe la Mehadia. Aurelian, întreprinzând restaurarea imperiului, încearcă a recuceri D. din mâinile barbarilor. Deși învingător asupra Goților chiar pe pământul D.-ei, el nu mai poate însă schimba faptul deja împlinit. Spre a asigura cel puțin limita dunăreană, el încheie pace cu Goții, cedându-le formal D. ca unor federați ai imperiului, cu îndatorirea de a apăra limita dunăreană (271). Astfel D. era considerată sub Goți (271—375), precum în urmă și sub Gepizi (453—566), ca țeară încă dependentă de imperiul roman, fiind în raport federal. La cedarea D.-ei, Aurelian scoase din țeară trupele romane ce se mai țineau aici, și asignă provincialilor emigrați locuințe în dreapta: Dunării, unde înființă o nouă provincie, numită *D. Aureliană*. Cei emigrați se compuneau mai ales din partea mai cultă a populațiunii, care se simția solidară cu imperiul; iar cei ce se simțiau mai mult legați de pământul în care erau născuți și din care se hrăneau, au rămas în țeară sub stăpânirea străină, dând naștere naționalității daco-române.

D. Aureliană, provincia romană înființată de împăratul Aurelian în dreapta Dunării din părți ale ambelor Moesii (din cea superioară și din cea inferioară), în amintirea *D.-ei Traiane*. Ea se întindea între riurile Vid (la resărit), Timoc și Morava bulgărească (la apus), și a fost împărțită sub Constantin cel Mare (323—337) în două provincii: *D. ripensis* cu capitala Ratiaria (Arțar pe Dunăre), și *D. mediterranea* cu ca-

pitala Serdica (Sofia). Până la venirea Serbilor și Bulgarilor (secl. VII), populațiunea acestei provincii era romană, ca și în ambele Moesii și în Illyria, aceste țeri illyro-thracice fiind romanizate sub dominațiunea romană. Prin invasiunea Serbilor și Bulgarilor însă, elementul roman din părțile ocupate de aceste popoare a fost silit să se retragă spre meadă-qi, unde aci se află *Macedo-* și *Pindo-Românii* (Arămânii); alții emigrând preste Dunăre, au întărit elementul român din D. Traiană. (v. Românii, originea poporului român.)

Literatură: Goos, Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens. Sibiu, 1874; Jung, Die romanischen Landschaften des römischen Reiches. Innsbruck, 1881; Xenopol, Istoria Românilor, vol. I. [D. On.]

BĂILE ÎN DACIA.

Băile ca mijloc de curățenie, de vindecare și de petrecere au fost ajuns la Romani apogeul artei și al rafinării confortului. Ceea ce se numia *thermae*, adică băi calde, fie naturală sau artificială, căldura lor, este o specialitate romană. Aci balneo-technica a ajuns la o perfecțiune, care și astăzi servește de model când se instalează vr'o clădire modernă în dimensiuni monumentale, fără de a putea atinge nici pe departe măsura grandioaselor therme din Roma. Nu numai Roma era proveștută cu stabilimente balneare, nici se mărginea usul băilor la Italia. Pretutindenea, pe unde ajungeau a se stabili legiunile romane, cea dintăi lucrare le-a fost câștigarea apei bune și construirea apeductelor și a băilor. Anevoie se va găsi provincie romană, unde să nu afli urme de clădiri balneare. Dacia, grație mulțimii izvoarelor minerale, era cu deosebire potrivită pentru a fi cultivată și în punctul băilor. La *Apulum* (Alba-Iulia de astăzi), ca și la cele mai multe colonii ale Daciei, a fost un apeduct. Se ved încă canalurile zidite din piatră cioplită și conduse pe ziduri, cari erau așezate pe bolțuri. Cu apa curgătoare în abundență se aprovizionau nu numai orașul Apulum însuși, ci mai servia între alte multe și pentru alimentarea piscinelor și a basinelor de băi. Lângă Turda se află o localitate de baie sărată pe locul unde zac ruinele vechii *Salinae*. Aci erau cele mai bogate ocne de sare ale Daciei. Ca să fi fost și băi nu se scie, dar nici nu e probabil, căci Romanii nu dedeau nici o importanță izvoarelor minerale, dacă nu veniau calde din pământ. »*Aquae* nu era nici municipiu nici colonie; a fost însă renumită pentru fântânile sale minerale«, ȋice H. Francke despre acea localitate balneară, care se presupune a fi existat pe locul Geoagiului de astăzi, unde precum se scie sunt și acum băi calde naturale în folosință. Tot urme ale arhitecturii romane găsim la Ocna-Sibiului, Babolna, Călan, Görgény-Sóakna, toate în Ardeal. Ceea ce s'a ȋis despre Salinae se potrivește și la Ocna-Sibiului. Aci lacul se folosește pentru băi de cură, pe când pe vremea Romanilor nu era decât ocna de sare, care în decursul veacului străbătută fiind de izvoarele suterane, acestea au diluat sarea la o concentrație potrivită pentru băi. Același fenomen hidrofic a obvenit la Gurghiu lângă Reghin pe când la Babolna și la Călan în comit. Hunedoarei, unde izvoarele sunt calde, remășișele romane nu

I.

HERCULI. AUG. VALER M.
FELIX RUFI. SATURNINI G. P. P.
T. P. EXPR. L. V. STATIONIS
T. SIERNEN III. IDA ANNO XI.
BARBATO ET REGULO. COS
EX VOTO POSUIT.

IV.

HERCULI. GENIO
LOCI FONTIBUS
CALIDIS. CALPUR-
NIUS. JULIANUS.
V. C. LEG. V. MAC.
LEG. AUG. P: P: P: R:
MOE
V: L: S:

VII.

HERCULI PRO
SALUTE IMP.
M. AUREL ANT.

II.

HERCULI INVICTO T. A. GEMIN.
JANUS. VET. LEGIONIS XIII. GEM.
ANTONIANAE X. VOTO POSUIT.

V.

HERCULI
SALUTIFERO.
G. VIBIUS. AMILIUS.
AUG. C. DAC.
PRO SALUTE
JULLANI FILII. SUI.

VIII.

M. AUR. FAUS-
TINÆ, AUG. MATRI,
AUG. ET CASTRORUM:
SUB CURA. JUL. PA-
TERNI PROC
. SYNTROPUS.

III.

HERCULI
PRO SALUTE IMPE
RATORUM. SEVERI
ET ANTONINI P. CONSER
VATORI AUGUSTORUM
DOMINORUM NOSTRO
RUM C. I. GALLUS.
C. V. LEGATUS. EORUM.
P: R: P: P: CUM SUIS.

VI.

HERCULI
INVICTO.
P. CLAUDIUS.
JULIUS.
COL. EJ. O
B. R. V. B. S.

IX.

DIIS MAGNIS
ET BONIS ÆSCU-
LAPIS ET HYGLÆ
M. AUREL. PRÆF. LEG.
XIII. GEM. ANTONIAN.
V. S. M. S.

X.

S. V. C.
PRO SALUTE
M. SEDATI
SEVERIANI
LEG AUG.

XIII.

HERCULI
ET
VENERI
MERCURIUS
PRÆFECTUS
CUM SUIS.

XVI.

ÆSCULAP
ET HYGLÆE,
PRO SALUTE JUNIÆ
CYRILLÆ. QUOD ET
LONGA INFIRMITA-
TE. VIRTUTE AQUA-
RUM, NUMINIS SUI
REVOCaverunt.
T. B. A. EIUS. V. S. L. M.

XI.

HERCULI
TIBI
V. S.

XIV.

HERCULI IN-
VICTO L. POM-
PEJUS. CELER.
PRÆF. COOR.
I. UBIORUM V. S.

XVII.

DIIS ET NUMINIBUS
AQUARUM.
ULP. SECUNDINUS
MAR. VALENS.
POMPONIVS. HÆM. V.
HULCARUS. A. VALENS.
LEGATI, ROMAN. AD
CONSULATUM SEVE-
RIANI. C. V. MISSI INCOLU-
MES REVERSI EX VOLO.

XII.

ÆSCULA-
PIO ET HY-
GLÆ P. AN
SATURNI
NUS DC COL.
V. S. L. M.

XV.

HERCULI SANC
TO. SIMONIUS V. C.
PRÆSES DACIARUM.

XVIII.

D. M.
JUL. J. FIL. SERGIA.
BASSO. DECENVIR
DROBETÆ. QUES
TORI INTERFECTO A
LATRONIB. VIX AN.
XXXX. JUL. JULIANUS.
ET BASSUS. PETRI.
PISSIMO
ET JUL. VALERIANUS
FRATER. MORTEM
EJUS EXECUTUS.

Iasă nici o îndoială asupra destinaţiunii lor de odinioară ca băi romane. În România, la Bivolari (v. ac.), s'au găsit în timpul mai nou obiecte şi ruine, cari denotă, că aci în epoca română era un stabiliment balnear. După cercetările făcute, aceste ape sunt termale (calde) până la 25° centigrade, iar la o adâncime de 15 metri temperatura s'a urcat la 32° centigrade. Un incendiu la anul 1890 a distrus toate lucrările de sondaj așa, că unicul izvor cald al României a dispărut. Mulțimea, varietatea și precisiunea antică a găsitelor la Băile Herculanee lângă Mehadia în Banat, fie ca probe de stabiliment balnear roman sau ca cultură antică, întrec pe toate cele de asemenea categorie găsite în Dacia. Temple, statue, table votive, monete, vase, colonne, sarcofage, apeducte, tot atâtea probe incontestabile pentru originea romană, vorbesc despre trecutul strălucit al acestor »*aquae sacrae Herculis*«. Toate acestea monumente, dar cu deosebire tablele votive, în cari stau pironite semnele de recunoștință ale celor vindecați, ne dau probe din veacuri despre încrederea ce aveau străbunii nostri în apele termale din *Ad Mediam*, ați Mehadia. Dacia fiind provincia de predilecție a împăratului Traian, căci multe lupte i-a trebuit până a o cuceri, el a copleșit-o cu favorurile sale. Găsind aci isvoare bogate calde, la cari cu sete alerga fiecare roman bolnav și sănătos, împărat și sclav după adagiul »In balneis salus«, nimic mai natural decât că a voit să întemeieze aci un loc de cură pentru bolnavi și de desfătare pentru cei sănătoși. Isvoarele termale sulfuroase erau pe timpul descălecării lui Traian în Dacia cele mai aprite din punct de vedere igienic și curativ. *Baiae* în golful neapolitan cu isvoarele sale calde sulfuroase, cu aburii fierbinți, ce isbucnesc din pământ, timp de cinci veacuri a fost cea mai cercetată baie a lumii antice. Abia va fi fost vr'o celebritate civilă sau militară, neexcepționând nici pe imperatori, cari să nu fi vizitat această baie de un lux nemărginit. Bolnavii erau trimiși de medici la Baiae. Influența binefăcătoare a băilor sulfuroase odată recunoscută, începură a fi căutate și alte isvoare de asemenea categorie. Așa se poate explica înflorirea, la care ajunsese *Ad Mediam*, unde ca și la Baiae se găseau, pe lângă isvoare termale sulfuroase, poziție frumoasă și aburii fierbinți ce isbucnesc din pământ. Dintre numeroasele monumente aflate în Băile Herculanee v. câteva table votive pag. 88 și 89.

(Lit. Gesch. »Gesch. d. Balneol., etc.«, 1863; Friedländer, »Sittengeschichte Rom's«, 1873—81; H. Marggoff, »Badewesen u. Badetechnik der Vergangenheit«, 1881; Dupouy, »Médecine et Moeurs de l'ancienne Rome«, 1885; Boleman, »Magy. fürdők és ásv. vizek«, 1896; Dr. Zorileanu, »Apele minerale dela Govora«, 1897 (în apendice despre Bivolari); Francke-Broșteanu, »Istoria împăratului Traian«, 1897; Dr. Vuia, »Din istoria băilor«, Transilvania, 1897.) [Dr. Vuia.]

„Dacia literară“, foaie înființată și redig. de Mihail Kogălniceanu (v. ac.); a apărut în lași la 1840 odată pe lună, form. 8°, și în a doua ed. la 1859.

„Dacia-România“, societate de asigurare în Bucuresci cu un capital de acțiuni de 4 mil. fr. Bilanțul pentru 1896 arată: frci 454,696 numerar, 1.540,357 efecte, 1.291,200 ipotece, 6.914,811

imobile. Venitele premiilor în 1896 au fost de 6.736,402 frci, iar fondurile de rezervă de premii 15.674,154 frci.

Dacita, nume colectiv pentru rocele eruptive mai nou, cari conțin feldspat (Plagioclas) și cuarț. Astfel de roce se află în Ungaria și Transilvania, Peninsula-Balcenică și în America.

Daco-român, *limba daco-română*, etc., termin științific pentru: Român, limba română, etc., astăzi mai de tot ieșit din us. În special, D. însemnează Românii din părțile odată locuite de Daci, spre deosebire de Românii din Peninsula-Balcenică, *Macedo-românii*. [Ti.]

Dactil, picior de vers format din o silabă lungă urmată de două scurte: — () () .

Dactilii, (*Daktyloi* = degete), în mitol. grec. după unii sunt piticoți, iar alții afirmă, că sunt spirite ale dealurilor păduroase și că numele l-au căpătat dela perfecțiunea în arta metalurgică, ce o practicau cu degetele; se numeră 5, 10 înși, ba și mai mulți, și stau în serviciul dînei Rhea (Magna Mater) de pe muntele Ida din Asia mică, dar ei s'au mutat și pe muntele Ida din Creta. D. au fost considerați și ca fermecători și sciutori ai puterii tainice a naturii. Heracles ideicul în Olympia s'a creșut a fi cel mai bătrân din cei cinci D. [Atm.]

Dactilologia, arta de a socoti pe degete. La Romani numerii până la 99 erau însemnați parte prin lovirea, parte prin îndoirea degetelor dela mîna stîngă; asemenea se notau cu mîna dreaptă numerii dela 100—9000; numerii peste 9000 cu întreaga mîna, ținîndu-o în înălțime, la piept, ș. a. m. d.; D. însemnează și limba degetelor.

Dactiliomantia, (grec.) la Grecii antici arta de a spune viitorul cu ajutorul inelului magic.

Dactilion, (Dactylon), aparat pentru a da agilitate și putere degetelor tinerilor pianști. Astăzi nu se prea folosește.

Dactiloteca, loc anumit pentru păstrarea inolelor; colecțiune de inele cu pietri sculptate sau preste tot de pietri prețioase; colecțiune de imitațiuni de pietri prețioase în gravuri de aramă sau în gravuri (paste) de sticlă, ghips și pucioasă.

Dactylethridae, (zool.) familie de Batracieni, deosebindu-se de Broasce prin absența limbii (*Aglossa*); trăiesc în țările calde. [D. V.]

Dactylis L., (botan.) gen monotipic din fam. Gramineelor, trib. Festuceelor, cuprinde ierburi vivace cu frunze lineare; florile reunite în spikele dense, unilaterale, cari formează o paniculă scurt-ramificată la vîrfului paiului. Unica specie *D. glomerata* L. este foarte răspîndită prin Europa, Asia temperată și Africa boreală. Ea este una dintre cele mai bune plante de nutreț, din care cauză se și cultivă uneori ca atare. În părțile noastre este cunoscută sub numirile de G-olomăț sau Nodurosă.

Dactylus, vierme din ordinul Chetopodelor-abranche, găsit de Curling în urina umană.

Dădăței, v. Dediței.

Daday, *Eugen*, zoolog. magh., n. 1855 în Buzamez, cott. Solnoc-Dobăca (Trs.); dela 1888 prof. privat la univ. din Budapesta. A scris: Monografia Cladocercelor în Ungaria, Monografia Myriopodelor în Ungaria, și mai multe publicațiuni prin revis tele de specialitate.

Dadian, familie princiară armeană, care a dat provinciei Mingrelia pe ultimul ei principe, pe *D. David* († 1853). Fiul acestuia *Niculae* a abjîs de dreptul său asupra Mingreliei în favorul Rusiei, în serviciul căreia a intrat păstrînd titlul ereditar de principe de Mingrelia.

Daedalos, după mitol. grec. un predicat al lui Iiephestos, zeu și măiestru al focului. D. înseamnă artist, arta lui este nu numai metalurgia, ci și sculptura și arhitectura; zidurile mai însemnate se șic a fi făcute de D.; astfel D. lucră pe insula Creta și zidesce labirintul pentru Minotaur; locul de danț pentru Ariadne, și tot aci crează vaca Pasiphae-i. Minos s'a mîniat pe D. pentru că acesta a făcut vaca Pasiphae-i, și el, ca să fugă, își face sieși și fiului său Ikaros, aripi lipite cu ceară și zboară amîndoi, dar Ikaros apropiindu-se prea tare de soare, și ceara topindu-se, cade în mare, apoi D. fuge în Sicilia, de aci în Italia, apoi în Egipt și în Asia mică, pe unde asemenea există mituri despre zidurile ridicate de D. [Atm.]

Dăeni, 1) *D., insulă* în Dunăre, Rom., j. Constanța, numită astfel după com. D., e formată de Dunăre și de un braț al său numit Veriga Dăenilor, avînd o lungime de 5 km. și o lărgime medie de 1 km.; e neproductivă. 2) *D., com. rur.* în Rom., j. Constanța, pl. Hârșova, cu 1654 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și cu pescuitul prin verigile și bălțile formate de Dunăre; are 1 biserică și 1 școală cu 2 puteri didactice.

Daera, după Zendavesta (biblia Parsilor) identic cu dew, spirit rău din imperiul de întinerec al lui Ahriman. [Atm.]

Dafin, în basmele române numele unui fecior de împărat. (v. Afîn și D.)

Dafin, numirea vulgară a micului arbore aromatic *Laurus nobilis* L. (v. ac.); în Oltenia se numește D. arborele Robinia Pseudacacia L. (v. ac.)

Dafina, soția lui Dabija-Vodă al Moldovei, căsătorită întâiu cu Buhuș, și soacra, după fie-sa Nastasia, a lui George Duca-Voevod. Acesta, fost băiat de prăvălie, numai prin stăruințele Dafinei, la moartea lui Dabija (Sep. 1665), ocupă tronul Moldovei.

Dag, *dagh*, (turc.) = munte; Daghestan = țeară muntoasă.

Dagbladet, 1) diar politic conservator danez, întemeiat la 1851 de Bille în Copenhaga. 2) diar cotidian norvegian, fundat la 1868 în Cristiania, de colorit social democratic. Tiragiul: 10,500. Colaboratori: Björnsterne Björnson și Alex. L. Kielland.

Daghestan, ținut în Transcaucasia, pe coastele nordestice ale Caucasului până la lacul Caspic; 29,763 km², și 666,959 loc. (1897). Capitala e Derbent. Mai înainte aparținea Persiei, ați e posesiune rusească.

Daghli, (turc. = locuitor de munte), se numiră mai mult cetele de haiduci compuse din Mohamedanii dela munții Rhodope, cari în timpurile de anarhie ale sultanului Selim III (1789—1807) impuneau contribuțiuni provinciilor Turciei europene și a căror amintire a ramas până acum preste tot locul în Bulgaria. S'au mai numit și *Kyrdžali* (cârjalii), după un ținut de lîngă riul Arda, locuit și ați de Osmani resboinici.

Dagö, insulă rusească la țărmurul Estlandei, 960 km², cu 16,000 loc.

Dagobert, regi franci din neamul Merovingilor: 1) *D. I.*, rege 628—638, cel din urmă Meroving care s'a validat întrucâtva. A ucis în Bavaria 900 Bulgari refugiați dinaintea Avarilor; s'a luptat fără noroc în contra Slavilor. 2) *D. II*, nepot al lui D. I, după moartea tatălui său 656 fu trimis prin Grimvald, fiul lui Pippin, într'o mănăstire din Irlanda; 674 ocupă tronul Austrasiei; omorît 678. [W. R.]

Dagon, țăitate păgână, care în V. T. este numit ca ăeu național al Filisteilor, (Iud. 16, 23; 1.)

Daguerre, *Louis Jacques Mandé*, pictor fre., n. 18 Nov. 1789 în Cormeilles, depart. franc. Seine-et-Oise, s'a făcut cunoscut prin Diorama (v. ac.) inventată de diusul. D. se ocupă și cu experimente fizicale, între altele cu fixarea imaginelor în Camera obscură (v. ac.) In conlucrare cu Niépce, și și după moartea acestuia, D. a continuat cu cercetările sale, deslegând la 1838 problema, de a obține cu ajutorul luminei fotografii durabile. (v. Daguerreotypia.) Academia franc., la propunerea lui Gay-Lussac, i-a votat o pensiuue anuală de 6000 frc. Continuând cu perfecționarea invențiunilor sale, D. † 12 Iulie 1851. (Cf. Ernouf, Les inventeurs du gaz et de la photographie. Paris, 1877.)

Daguerreotypia, producerea de fotografii pe metal, după metoda lui Daguerre (v. ac.) O tablă de cupru argintuită, expusă la vapori de iod, se acopere cu un strat de iodid de argint; introdusă apoi în partea camerei obscure (v. ac.), unde se produc imaginile, ea este impresionată la punctele luminoase ale acestora. Tabla câștigă la părțile impesonate proprietatea de a fixa vapori de mercuriu, la cari o expunem; dacă o scaldăm într'o soluțiune de hyposulfid de sodă, acesta disoalvă iodidul de argint nedescompus, și pe tablă se cunoasce imaginea, prin reflecțiunea specială a mercuriului, care a fost deus pe locurile impesonate. Imaginile daguerreotypice se ved greu și cer un timp foarte îndelungat ca să fie produse; ați D. e cu totul abandonată în favorul fotografiei negative.

Daguesseau, (*Aguesseau*), *Henri, François*, om de stat franc., n. 1668 în Limoges, † 1751. La 1700 procurator general în parlamentul din Paris, 1717—50, cu unele întreruperi, cancelar al Franceiei. Operele sale au apărut în 13 vol. 1759—89.

Dahata, la Persi un demon grozav, creat de Ahriman, ca să prăpădească lumea. Persii, de frica lui, i-au introdus un cult special. [Atm.]

Dahl, 1) *D., Ioh. Cristian*, pictor de peisage, n. 1788 în Bergen în Norvegia, din 1821 profesor la academia de belearte din Dresda. † aici 1857. 2) *D., Conrad*, poet norvegian, n. 1843 în Drontheim, predicator în Bergen. A scris narațiuni poporale norvegiene; descriitor excelent al naturei. 3) *D., Wladimir*, scriitor rus., n. 1801 în Lugansk (de unde pseudonimul Luganskij), a luat parte ca medic în resb. 1828—1831 contra Turcilor și Polonilor și în resboiul din Chiva (1839), despre care ași publicat multe. † 1872 în Moscva. A adunat foarte multe ăicături din popor și preste 30.000 proverbe ce le publică 1862. 1861—68 a publicat un vocabular explicativ al limbei vie rusești; apoi altul de botanică.

Dahlgren, John Adolf, admiral amer.; după el s'a numit un sistem de tunuri, cari se turnau ca cilindre compacte și apoi se găuriau. S'au dovedit necorespunzătoare; în resoaiul civil au explodat 32 tunuri de acest sistem.

Dahlia Cav., (botan.) gen de plante herbacee tuberculoase din fam. Compositelor, trib. Helianthoideae, foarte înrudite cu *Coreopsis* (v. ac.), de care se disting mai ales prin stili cu apendice elongat; cuprinde vr'o 4 specii originare din Mexico și America centrală, dintre cari *D. variabilis* Desf. »georgina« e importantă ca plantă decorativă. Ea a fost introdusă în Europa la începutul secolului present și se cultivă de preferință cu flori pline în o serie abundanță în varietăți. [A. Pr.]

Dahlin, Inulin (v. ac.)

Dahlmann, Friedrich Christoph, istoric german, n. 1785; 1813 prof. de istorie la Kiel, 1829 la Göttingen, protestă 1837 cu alți șese profesori în contra volnicii regelui și fù dat preste graniță; 1842 prof. la Bonn. 1848 numit om de încredere al Prusiei pe lângă »Bundestag«; ca membru al adunării naționale era unul dintre conducătorii partidului care cerea împărăție ereditară. † 1860 la Bonn. A scris multe opere: *Isvoarele istoriei germ.*, *Istoria revoluției engl.*, *Istoria revoluției franceze*, (adeseori retipărite). Biografia lui de Springer, 1870—72. [W. R.]

Dahn, Felix, germanist, n. 1834 la Hamburg, 1872 prof. pentru dreptul german la Königsberg, acum la Breslau, membru on. al Acad. rom. A scris mult despre antichitatea germană, popularizând-o prin lucrări istorice, dar și mai mult prin poezii și romane. Simțirile persoanelor sale sânt adese prea moderne, altminterlea povestirile lui prin compozițiunea lor iscusită și-au făcut cale în cercuri foarte largi, stîrnind în cetitori un patriotism curat. Acum se prepară o ediție completă. [W. R.]

Dahomé, (Dahomey), imperiu al Negrilor în Guineea sup., situat pe Litoralul sclavilor, ajungînd până la munții Congo, 10,350 km². cu 250,000 loc. Guvernament despotice. Religiuinea: cel mai cras fetişism; garda o compun 5000 femei înarmate; jertfe omenesci foarte dese. Capitala: Abome.

Dala românească, com. mică în Trs., cott. Alba infer., cerc. Vințul de jos, cu 2052 loc. Rom. gr.-or. și gr.-cat.

Dalac, populația indigenă din Borneo, aparține rasei malaice; bărbații sînt resboinici. Se împart în trei seminții: Biagi, Ot-Danom și Daiac-Paré; fiecare își are căpetenia sa. Sînt cam 2½ milion; trăiesc în monogamie.

Daily News, (pron. deli niuz = foaie de ȳi), foaie politică liberală în Londra; apare dela 1846 în ca. 130,000 exempl.; primul ei editor fù Charles Dickens. A avut legături cu Gladstone.

Daily Telegraph, (pron. deli telegrăff), foaie politică liberală în Londra, ce apare ȳilnic în ca. 265,000 exempl.; data fundării: 1855. Împreună cu »New-York Herald« a echipat expediția lui Stanley la Congo.

Daim, un soi de cerb (*Dama vulgaris*), deosebindu-se de cel ordinar prin aceea că e pătut cu alb. [D. V.]

Dairea, instrument musical, se compune dintr'o piele întinsă pe un cerc de lemn; de marginele ei sînt animate o mulțime de rotițe de alamă și

de clopoței. Din D. se sună, lovind pielea cu pumnul sau lunecînd virful degetului mediu pe ea. La noi nu se află decăt în mîna țigănilor ursari, cari o folosesc cînd joacă ursul.

Dairi, titlu vechiu al lui Micado din Iapan.

Dajdie, (după lexiconul de Buda se mai ȳice și *daȳde*, porție, apoi *bir* și *dare*), contribuțiunea ce plătesce cineva cătără stat pentru proprietatea sa. Cu privire la proprietatea rurală D. se mai numesce în România și *foncieră* (v. ac.), terminat dela francezi, iar în Transilvania și Ungaria *dare de pămînt*. D. ca atare este foarte vechie, și sub regimul feudal singuri clăcașii și iobagii și moșnenii plăteau D., iar boierii și clerul nu.

Dakota, două state ale Uniunii nordamericane: 1) *D. de nord*, 183,350 km². cu 182,719 loc. (1890), capitala Bismarck. 2) *D. de sud*, 201,110 km². cu 328,808 loc. Capitala Sioux Falls. Mine de aur, argint și cărbuni de piatră.

Dakryocystita, inflamația sacului lacrimal; *Dakryocystoblenorea*, inflamația gonoroică a sacului lacrimal; *Dakryolith*, concrement în aparatul lacrimal.

Dala, placă sau lespede de piatră (și chiar sare și cărbuni) ce se scoate întreagă din cariere pentru a fi întrebuințată la trotoare, trepte de scări, ș. a. [A.]

Dalac, (Talan, Cărbune, Carbunc, Antrac, Pustula maligna), o boală contagioasă, comună omului și animalelor cu sînge cald, provocată printr'un bacil în formă de bățisor scurt și gros, care se înmulțesce prin spori foarte rezistenți la temperaturi prea joase și prea ridicate, la aer și la lumină; acest bacil se află în puroiul tumorilor carbonoase, în sîngele oamenilor și animalelor bolnave de D.. în toate părțile corpului lor, în pămîntul pășunilor unde au pascut vitele bolnave, pe cărpele cu cari au fost legate ranele D.-lui și pe alte obiecte de cari bolnavii s'au servit. O leziune mică a epidermului, o simplă sgăriitură poate servi bacilului patogen ca poartă de intrare în corpul omului sau al animalului. D. rămîne adeseori boală locală, caracterisată printr'o tumoare dureroasă cu tendența la gangrena aflată pe suprafața corpului, cîte odată însă bacilul D.-lui este transportat dela această tumoare în curentul sîngelui și provoacă o boală generală, febrilă, cu slăbiciune extremă, cu dureri în tot corpul, cu delir și cu alte semne ale infecțiunii organismului întreg care aduce moarte. Tratatul constă în deschiderea timpurie și profundă a tumorii și desinfecțarea radicală a ranei. Prevențiunea D.-lui constă în aplicarea strictă a măsurilor de poliție veterinară, în izolarea animalelor bolnave, în distrugerea cadavrelor lor, fără ca să se permită întrebuințarea pieilor și a altor părți ale cadavrului, închiderea (împrejmuirea) și sequestrarea pentru mai mulți ani a locurilor unde au pășunat vitele bolnave, în curățirea radicală a grajdurilor și a altor locale unde ele au zăcut, în arderea gunoaielor, a nutrețului și a altor obiecte contaminate, în povățuirea școlarilor din școalele rurale asupra semnelor și asupra prevențiunii D.-lui. În 1880—1881 L. Pasteur, veȳînd că forța virusului D.-lui se slăbește prin cultivarea lui la temperatură mai ridicată decăt de 40° C., a alcătuit un vaccin pentru imunizarea animalelor în contra infecțiunii car-

bonoase. Un elev al lui Pasteur, profesorul Peronitto din Torino, fabrică astăzi acest vaccin în cantitate mare și îl vinde în toate țările. Pielele, părul și alte produse ale animalelor, cari au zăcut de D., conservă mult timp calitatea de a infecta; de aceea este necesar ca diferiții lucrători cari lucrează cu asemenea produse animale brute să iie precauțiuni, mai ales când au pe mână o mică rană, jupuitură sau sângăritură, să o acopere și să observe curățenia scrupuloasă. Lucrătorii din fabrici de hârtie se infectă câte odată prin carne murdare, cari servesc la legarea tumorilor carbonoase. Carnea crudă sau semicrudă (beefsteak cu sânge) dela animale bolnave de D. poate produce în stomac leziunile caracteristice ale D.-lui.

[I. Felix.]

(Lit. A. Cornil et V. Babeș, Les Bacteries. Paris, 1885 și 1890; I. Felix, Tractat de Igiena publ. Buc., 1889; I. Felix, Rapoartele gen. asupra serviciului sanitar. Buc., 1893—1898; M. G. Măgureanu, Despre Antrax (Dalac). Buc., 1870.)

Dalai Lama, la credincioșii lui Buddha în Tibet capul lumesc și preotesc.

[Atm.]

Dalai-Nor, două lacuri în Mongolia resăriteană (Asia), unul e la granița rusească, primesce apele râului Cherulen și se scurge prin Argun în Amur; cel de al doilea e mai înspre sud și puțin cunoscut europenilor.

Dalberg, familie nobiliară veche; de câte ori se încorona un împărat nou, crainicul împ. striga: »Nu e de față nici un D.« și dacă era careva de față, împăratul îl făcea cavaler, atingându-l cu sabia. De remarcat: 1) *D., Carol Teodor*, baron imp., cel din urmă elector al Mainului, și archicancelar al imperiului (dela 1802). După căderea imperiului 1806 numit de Napoleon primat al Ligii Rinului; după 1813 numai arhiepiscop de Regensburg. † 1817. 2) *D., Wolfgang Heribert*, frate cu Carol, n. 1749, intendant al teatrului din Mannheim, unde a inscenat întâia dată »Die Räuber« de Schiller, ș. a. † 1806. 3) *D., Emmerich Josef*, fiul lui Wlfg., n. 1773; 1804 ambasador în Paris, 1809 ministru badens, 1810 intră în serviciul francez, 1814 ambas. la congresul din Viena, † 1833.

[W. R.]

Dalboșef, comună în Banat, cott. Caraș-Severin cu 2265 loc. Români. Pe la 1607 D. ocără sub numele Delboșif. D. făcea parte din confiniul militar, regim. româno-banatic, 1872 fû încorporat la cott. Severin.

Dale, în basmele române e o pasere uriașă. Fata pețită dișe, că nu poate merge, pentru că e pizită de D. de pe casă, și că D. are biciu de foc.

[Atm.]

Dalekarlia sau **Dalarne**, un ținut romantic în Svedia, formând un județ (Län). Locuitorii acestui ținut se deosebesc de ceilalți svedezi prin datine și limbă; ei se disting prin făptură frumoasă, patriotism, onestitate și ospitalitate.

D'Alembert, *Jean le Rond*, (1717—1783), v. Alembert.

Daleminti, o seminție slavică în Saxonia de adi, între Elba și Mulda; subjugată la 927 de Henric I.

Daler, insulă în Dunare, Rom., j. Tulcea, în brațul Chilia, formată de ramura principală Chilia și brațul Tatarul, lungă de 2,5 km.; e neproductivă.

Dălhăuț, schit de călugări în Rom., j. R.-Sărat, com. Bontesci, cât. D., situat pe un deal încun-

giurat de păduri; a fost întemeiat la 1625. Biserica de adi s'a zidit la 1820 de stăruitul Dionisie Archimandritul; numeră 24 călugări.

Dalip Singh, fiul lui Maharadja Randjit Singh, regele Sikh-ului (v. ac.). Ajunse ca copil pe tron, de care trebui să abdică 1849 în favorul Englezilor, cari îl aduseră în Londra și-i asigurară o pensie anuală de 50,000 fl. 1886 vră să meargă în India, ca să rescoale pe foștii săi supuși, dar fû împedecat, pierdând și pensiunea. În timpul din urmă i-s'a iertat această aventură.

Dall' Ongaro, *Francesco*, poet și patriot italian, n. 1808; la început preot, trăi până la 1847 în Triest; exilat, participă în 1848 la mișcările din Florența și Roma. † 1873 în Neapole ca profesor universitar. Ser.: »Poesie«, »Novelle nuove e vecchie«, etc.

Dălma, com. rur. în Rom., j. Mehedinți cu 700 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală; pe teritoriul com. se află urme de zidării vechi, unde s'au găsit monete și pietri cu inscripțiuni.

Dalmația, cea mai sudică dintre țările reprezentate în senatul imperial austriac; se mărginește la nord cu Croația (cott. Lika-Krbava), la est cu Bosnia și Herțegovina, la sud cu Montenegro și la vest cu Marea Adriatică. Suprafața e de 12,863 km².

Suprafața, riuri. Intreagă D. e acoperită cu munți strătaiați de văi mai mult sau mai puțin înguste. Munții sânt compuși în partea cea mai mare din piatră de var, din care cauză D. în mare parte are caracter de Karst. La granița dinspre Croația se ridică munții Velebit, iar între D. și Bosnia-Herțegovina, ca o continuare a Velebitului, se întind Alpii dinarici ori piscurile: Troglav (1910 m.), Dinara (1811 m.), Ianski (1790 m.). Paralel cu Alpii dinarici, în interiorul D.-ei se află munții Castella (1780 m.), Mossor Planina (1339 m.), Biokovo Planina (1762 m.). În jurul golfului dela Cattaro se ridică munții Orijan (1898 m.) și Lovćen (1759 m.). În apropierea țărmurilor se află 20 insule mai mărișoare și preste 100 insule mici; menționăm: Arbe, Pago, Ulbo, Zelve, Premuda, Grossa, Pasman, Coronata, Zuri, Brazza, Bua, Solta, Lesina, Lissa, Curzola, Lagosta, Meleda, Lacomra. D. are trei sinuri mai mari: la nord s. de Novigrad, pe la mijloc s. Sabion-Cello, mai la sud s. Cattaro. Solul calcaros e plin de peșteri și surpături, apa din ploaie se scurge repede și sânt puține izvoare și locuri mai productive. **Riuri** mai mari lipsese în D., iară cele existente parte ies de sub munți ca riuri gata (Krka, Ombla), parte formează în cursul lor numeroase cataracte (Cettina, Narenta), iar altele dispar sub pământ, pentru ca la o distanță oarecare să iasă din nou la iveală.

Clima D.-ei în general e sănătoasă și caldă, vara e caldă, secetoasă, iarna ninge rar; temperatura medie anuală în părțile sudice e de 16-8° C., la Zara 14-8°, cantitatea de ploaie 78—80 cm., furtunile sânt dese; vânturi: sirocco, bora și maestrale.

Produse principale: masline, orz, cucuruz, grâu, poame și vin (vinuri dalmatine, export anual ca. un milion hl.), apoi: lemne, legume, fân. — Fauna e bogată: scorpii, șerpi, șopârle, diverse soiuri de paseri; animale de casă sânt puține: cai, asini, catări, vite, oi, capre, porci.

Pescuitul în mare e izvorul de câștig al multor mii de oameni. Dintre minerale se află puțină lignită, apoi sarea extrasă din apa mării.

Locuitorii la 1890 au fost 527,426, pe un km². 41; după relig. sînt 83-3%, rom.-cat., 16-5% gr.-or.; după limbă 501,307 Sîrbi, 16,000 Italieni, 2026 Germani, 1412 Boemo-moravi, 343 Sloveni și 22 Poloni. Sîrbi se divid în mai multe seminții: morlaci (în interior), bocchei (pe la Cattaro) și ragusani; Italienii locuiesc mai numai în orașe. Dalmatinul e voinic, curajos și bun marinar.

Cultura poporului o servesc 324 școale poporale, câte 2 școale de marinari și de agricultură, 2 preparandii, 2 școale reale, 5 gimnasil și 6 școale teologice.

Industria e puțin dezvoltată; mai cunoscute produse industriale sînt: marasquino, postav dur (schiavina) și trabacoli, vase potrivite pentru pescuit și navigația pe lângă țărmuri. **Comerțul** suplinesce lipsa industriei prin importarea produselor ei; se exportează: vin, oleiu, smochine, pesci, carne și produse animale. Mai nainte porturile D.-ei erau cele mai importante în nordul peninsulei balcanice, acum a scăzut importanța lor prin ușurarea importului dela nord în Bosnia-Herțegovina și Sîrbia. La 1890 au intrat în porturile D.-ei 28,286 năi de peste 5 milioane tone; au ieșit 28,254 năi de 5.109,686 tone.

Constituția. Pe baza regulamentului din 1861 dieta provincială a D.-ei se compune din arhiepiscopul rom.-cat. și episcopul gr.-or. din Zara, 10 deputați ai marilor proprietari, 8 ai orașelor, 3 ai camerelor de comerț și industrie și 20 deputați ai comunelor; în senatul imperial D. trimite 9 deputați. În privința administrativă D. e împărțită în 13 căpitane; în fruntea administrației stă o locotenentă în Zara, tot aci se află forurile supreme de justiție, finanțe și militare. În privința bisericească loc. rom.-cat. au un arhiepiscop (Zara) și 5 episcopi; loc. gr.-or. au doi episcopi și aparțin mitropoliei Bucovinei. Capitala e Zara.

Istoria. Locuitorii străvechi ai D.-ei au fost Illirii, cari pe la 180 a. Chr. au format un stat independent. 156 Romanii cuceresc o parte a D.-ei, iar August o cuceresc întreagă, o organizează, și provincia D. pornește pe calea înfloririi. Mișcările popoarelor nimici cultura romană; 537 Belizar și Narses, generali împăratului Iustinian, cuceresc D. dela Ostrogoți, și de aci încolo D. aparțin imperiului bizantin până la 569, când o cuceriră Avarii, sub a căror stăpînire veniră și Slavi și Slavi de sud, cari în fine se așezară aci (610—640). De atunci D. ajunse sub diverse stăpîniri (Slavi, Bizantini, Franci, Normani, Venețieni, Maghiari, Turci, Austriaci, Francezi), până ce la 1816 fiind luată dela Francezi fu încorporată Austriei sub numele »regatul D.«, iar la 1861 se organiză pe basă constituțională. (Cf. Mommsen, Röm. Gesch.; Cattalinich, Storia della Dalmazia, etc.).

Dalmatica, (tunica dalmatica), vestimentul liturgic al diaconului; D. e provezută cu mâneci și era tunica obicinuită în Dalmația, cu timpul s'a introdus și în Roma și s'a adoptat ca ornate liturgice diaconese. [i—m.]

Dal segno, (ital.) expresiune întrebuințată în muzică pentru a indica o repetare dela locul indicat. [T. C.]

Dalta, o unealtă în formă de ic cu tăis ascuțit de oțel pentru a pătrunde în obiectul de lucrat.

Dalton, (pron. dalt'n), *John*, fizician și chimist englez, n. 5 Sept. 1766 în Eaglesfield (Cumberland). † 27 Iulie 1844. A fost profesor în Manchester, făcându-și renume prin lucrările sale asupra elasticității și difuziunii gazurilor, precum și prin dezvoltarea teoriei atomice. A scris: »New system of chemical philosophy«, tom. I—II, 1808 până 1810, și »Meteorological essays and observations«, 1793.

Daltonism, o altă numire pentru Anerytropsia (v. ac.), după chimistul engl. John Dalton, care primul a descris-o și suferia însuși de această anomalie.

Dama, doamnă, femeie măritată. La început se da acest titlu numai femeilor nobile în opoz. cu cele burheze.

Damă de onoare, doamnă atașată la o curte. Instituția D.-lor de on. pe lângă regine, etc. datează de prin secl. XIII, când regina Franciei începe a avea ca însoțitoare dame nobile. Un edict regal din 1322 reglementează sumele alocate serviciului reginei. În el se vorbește de 61 dame de onoare. De atunci instituția D.-lor de on. s'a organizat definitiv, lăundu-se în toată Europa. Maria Teresia, împ. Austriei, în 1669 avea ca doamne ale sale: o damă șef de consiliu, o damă de onoare, opt alte dame, din cari patru numite D. de onoare și patru D. ale palatului; o »dame d'atour«, cu o supleantă, șapte fete de onoare, ce serveau pe regină la masă, o guvernantă și o subg. pentru fete, și cameriere. Marile ducese, etc. aveau și ele dame de companie. Aci numărul D.-lor de on. e mai restrins. Regina Rom. are o mare damă de onoare, o damă de on. și domnișoare, precum și marea maestră, etc. [O. L.]

Dama, joc pe tableta de șac jucat de două persoane, fiecare avînd 12 pietri (în Franția și 15) așezate pe pătratele de aceeași culoare din primele 3 rânduri. Mișcarea pietrilor se face pas de pas înainte, pe pătratele de aceeași culoare; piatra contrarului se bate sărind peste ea pe pătratul proxim. Piatra, care a ajuns mai întîiu în rîndul prim al contrarului, se numește D. și are puterea de a bate pietrele contrarului și din departare dacă le poate sări. Scopul jocului e a-l lua contrarului toate pietrele, ori a-l încheide încît să nu mai poată face nici o mișcare.

Dama se mai numește și un soi de Cerb (v. ac.), apoi o antilopă dela Senegal și în fine o seminție de Negri Bantu (Damara) din Africa sud-vestică.

Daman, v. Damao.

Damanhur, oraș în Egiptul inf. în apropiere de canalul Mahmudiéh, (Delta Nilului), 23.353 loc. Însemnat loc pentru comerțul de bumbac.

Daman Hyrax, un gen de mamifer reprezentat prin câteva specii cari trăiesc în Africa și Asia orientală, asemănându-se cu iepurașii de casă. Trăiesc în societate pe munți stîncoși și pe arbori. [D. V.]

Damao, (Daman), colonie portugheză la coastele vestice ale Estindiei, spre nord dela Bombay, 383 km². cu 56,084 loc. Orașul D. e fortificat.

Damasc, capitala străveche a Siriei, situat pe șes frumos la poalele Libanului, cu 150,000 loc., între cari 18,000 creștini, 248 moschee (marea

moschee a Omeiașilor). În întregul orient sînt renumite mărfurile de mătăsă și piele, apoi țesăturile înțărăuite din D., în evul de mijloc erau vestite spadele de D. Numele și-l are orașul de pe timpul lui Avram; la 65 a. Chr. D. fû cucerit de Pompeiu, mai târziu făcea parte din imperiul bizantin; 635 fû ocupat de chaliful Omar și prefăcut în residență a chalifilor până la 750. Cruciații au asediat adesea D., fără însă a-l putea lua. 1401 orașul fû ars de cătră Mongoli (Timur), 1516 fû cucerit de sultanul Selim I și încorporat Turciei. În Iulie 1860 s'au măcelărit în D. mulți creștini.

Damasca, (engl. *Damask*), stofă, v. *Damast*.
Damascen, *Damaschinare*, v. *Oțel*.

Damascen, *Ioan*, sfânt părinte, numit D. după locul său natal; mare apărător al cultului icoanelor; averea și-a împărțit-o săracilor; după o viață plină de activitate și amărăciune † 780. Scrieri: »Dialectica», un extras din logica lui Aristotel; »De ortodoxa fide», reasumarea dogmelor bis. ort.; Ode și himnuri, întocmite pentru festivități în bis. ort., etc.

Damascen, episcop român, unul dintre cei mai învețați și activi bărbați ai timpului său. D. vorbia și limba latină, elină și bulgaro-slavonă; acestea cunoștințe și temeinica lui erudiție i-a procurat locul de dascăl la școala domnească din Bucuresci, în care calitate a îngrijit tipărirea Bibliei din 1688; 1703 D. fû numit episcop în Buzău; 1709 episcop la Rîmnicul-Vâlcea. † 1726. D. a tradus și tipărit: Antologiul sau Floarea cuvintelor, (1705); de asemenea: Octoichul mic, (1720); a mai tradus Triodul și Penticostariul, cari au fost tipărite mai târziu. (Cf. Dr. I. G. Sbiera, Mișcări culturale și literare, etc. Cernăuț, 1897.)

Damascius, filosof grec din școala alexandrină, n. la Damasc, în secl. VI. Studiă în Alexandria și Atena, unde dăte apoi lecțiuni de filosofie. După decretul lui Iustinian, în contra filosofiei păgâne, se retrase cu ultimii adepți ai lui Plotin la Chosroes, regele Persiei. Scrise: Comentariu asupra lui Platon, Biografia filosofilor, Probleme și soluțiuni despre primele principii, publicate în Biblioteca greacă a lui Fabriciu, și parte editate de Kopp.

Damast, (*camohas*, *samalagea*), stofă grea de mătăsă, cu fondul de atlas, țesută artistic cu motive de flori, arabescuri sau alte figuri. Acest fel de mătăsă s'a lucrat mai înainte în orașul Damasc, de unde își derivă numele. De present se fabrică aproape în toate țările Europei. D. de în este o țesătură înflorată cu desenele licioase pe fondul mat, și ocupă un loc important în industrie, fiind destinat pentru rufăria de masă. Se fabrică și D. de lână sau de bumbac, care nu este altceva decât o țesătură broșată.

Damasus, doi pontifici romani. *D. I* (366—384), la început avu de contra-papă pe Ursin, care a fost exilat de cătră împăratul Valentinian. D. a combătut cu succes arianismul în Iliric și Milan și și-a dat consensul la convocarea sinodului ecum. II (381) în Constantinopol pentru condamnarea Macedonianilor. *D. II* (1047) a domnit puțin avînd de contra-papă pe Benedict IX.

Dâmb, un deal mai mic și rotund de formă conică, care poartă în limba rom. diferite numiri, deosebite după mărimea și formațiunea lui: movilă, măgura, muncel, colme, runc, grind

și în fine și grădiște, un deal mai lungăreț, pe când celelalte sînt mai mult toate conice ori rotunde.

Dâmb, rîuleț în Rom., j. Prahova, isvoresce în partea de nord a com. Băicoiu, curge pe la Ploiesci și la com. Rifovul se varsă în Teleajen.

Dambila, apoplexie (v. ac.).

Dâmbovicioara, rîuleț în Rom., j. Muscel, isvoresce la hotar, în apropiere de Piatra lui Craiu și se varsă în Dâmbovița pe partea stîngă. Pe acest rîu la hotarul despre Trs. se află peștera cu același nume, mult vizitată în timpul verii. În ea se găsesc stalactite în forma strugurelui și alte forme admirabile de o albeață exemplară; peștera aceasta se mai numește și Grota D-ei.

Dâmbovița, rîu în Rom., isvoresce din muntele Oticu, j. Muscel, curge în direcție sud-est., udând partea resăriteană a j.-lui Muscel; la com. Gemenea intră în j. D., străbate acest județ, apoi pe la com. Brezoia intră în j. Ilfov, trece prin Bucuresci și se varsă în rîul Argeș la com. Budesci. Lungimea cursului acestui rîu e de 250 km.; cursul său în j. Muscel este foarte repede; albia rîului în tot parcursul său prin acel județ conține pietri și bolovani mari, pe la com. Gemenea începe pietrișul și mai la vale nășipul. Valea rîului D. dela origină și până la Rucăr este strîmtă și prăpăstioasă; dela Rucăr până la căt. Stoienesci, coastele văii sînt foarte înalte și inaccesibile (afară de câteva excepțiuni); dela Cetățeni coastele văii se depărtează, pierd relieful și mărginesc un șes, a cărui lărgime crește progresiv până se confundă cu câmpia despre Țirgoviște. D. primesce în sine mai multe rîulețe, ca: Dâmbovicioara, Ghimbavul, Valea-Largă, Rîșorul, Valea-Pravățului, Valea-Tisei, Valea-Teodorescilor, Riul-Alb, Ilfovul. care dela com. Bolovanii își ia numele de Colintina, Ilfovul sau Pusnicul, ș. a. Preste rîul D. sînt 7 mari poduri stătătoare, între cari 2 de fier și anume pentru calea ferată Țirgoviște-Titu și pentru calea ferată Bucuresci-Verciorova.

Dâmbovița, județ în Rom., numit astfel după rîul D., ce curge aproape prin centrul lui; suprafața acestui județ este de 3451 km². și numeră 179,143 loc. Rom. Marca j.-lui este o căprioară; el este situat în partea muntoasă a Rom., mîrginindu-se la est cu j. Prahova, la vest cu j. Muscel, la nord cu Trs., la sud-vest cu j. Argeș, la sud cu j. Vlașca și la sud-est cu j. Ilfov. Acest județ este în cea mai mare parte muntos și deluros; la nord e mîrginit de o parte de culmea munților Bârsei, dela muntele Sânt-Ilie până la muntele Omu; în această culme e muntele Strunga și trecătoarea cu același nume; din culmea munților Bârsei se lasă spre sud prin j. D. următoarele culmi secundare și anume: Culmea Bucęgilor, care pleacă din muntele Omu printre rîurile Ialomița și Prahova formează hotarul între j. Prahova și D.; ea prezintă mai multe piscuri înalte, ca: Virful cu dor, Furnica, Caraimanul, Piatra arsă, Omu, Nucetul, Păduchiosul, Surlele, Dichiu, Doamnele, ș. a., și se continuă prin j. D. prin mai multe dealuri. Culmea Strunga, ce se lasă din muntele Sânt-Ilie printre Ialomița și Dâmbovița, prezentînd virful Leotea; ea se ramifică spre est în culmea Măgurei și

culmea Prisaca. Aceste culmi formează regiunea muntoasă a j.-lui, care se întinde spre sud până la o linie, ce s-ar trage din dreptul com. Gemenia spre est prin com. Moroeni. Dela această linie se începe regiunea dealurilor, care cuprinde mai tot restul j.-lui, afară de colțul său de sud-vest și de partea sa de sud-est, care este șes. J.-ul D. este udat de o mulțime de râuri, precum: D. cu afluenții săi. Ialomița și Argeșul cu afluenții lor. Clima j.-lui este variată, dar sănătoasă. În privința administrativă j.-ul D. se împarte în: plaiul Ialomița-D. cu rezidența în com. Șerbănescu-Podurile și în plășile: Dealu-D. cu resid. în Dragomiresci; Cobia cu resid. în Găesci; Bolintinu cu resid. în Titu și Ialomița cu resid. în Biliușeni. În tot j.-ul sunt 116 com. rur. și 3 com. urb. Capitala j.-lui este Tîrgoviște; localități mai însemnate, afară de capitala j.-lui, sunt tirgurile: Găesci și Titu. În ordinea ecleziastică j. D. face parte din eparchia sf. mitropolii a Ungro-Vlachiei; numărul bisericilor ort. este de 240 prin diferite com. și cât., apoi 24 biserici mai sunt în Tîrgoviște; mănăstiri sunt în tot j.-ul 12, și anume: Dealu, Viforita, Gargota, Nucetu, Fusea, Bunea, Butoiu, Cobia, Pătcoaia, Băldana, Găisenii și Pestera sau Obârșia. În fruntea administrației bis. județene se află un protopop cu resid. în Tîrgoviște. Instrucția publ. se face într'un gimnasiu clasic și 120 școli primare. În privința militară j.-ul D. face parte din corpul II de armată; în ordinea judiciară j.-ul numeră un tribunal și 5 judecătoria de ocol și este de resortul curții apelative din București; în privința politică dă 4 senatori și 4 deputați. *Produce.* J.-ul D. în partea sa muntoasă este bogat în păduri și pășuni, iar în partea sa deluroasă sunt fânețe și livezi întinse cu pruni, cari dau țuică multă; vinuri de bună calitate se produc în dealurile: Doicesci, Aninoasa, Viforita, Râșvadu, Bucșanii, ș. a.; partea meridională a j.-lui produce tot felul de cereale, dar mai cu samă porumb, grâu, orz, secară și mei. Pășunile sale întinse hrănesc numeroase turme de oi, vite cornute, porci, și mai ales multe capre. Asemenea este bogat acest județ în minerale, astfel: sare se găsește la comunele Ocnița, Besdeadu, Brănesci și Glodeni; pucioasă la comunele Șerbănescu-Podurile, Besdeadu, Glodeni, Pietroșița, Virfurile și Vișinesci; puturi de păcură la Glodeni, Colibași, Vălcana, Ocnița și Vișinesci; cărbuni de pământ la Sotânga, Glodeni și Moroeni, ș. a. Industria încă face oarecare progrese în j. D.; afară de mica industrie de casă, se află în județ o mare fabrică de praf de pușcă în cât. Loculețe la nord de Tîrgoviște; 1 fabrică de frânghii, 3 fabrici de făină și griș, 5 fabrici de spirt, vr'o 12 mori cu aburi, mai multe ferestre de tăiat scânduri, fabrici de oale, de coșuri de răchită, mulțime de velnițe de fabricat țuică și mai multe fabrici de gaz. Costume naționale frumoase se fac la Rîu-Alb, Pietrari, Pietroșița, ș. a. Comerțul încă este destul de viu în județ; ca centre de desfacere sunt 3 tirguri sau orașe: Tîrgoviște, Găesci și Potlogii-Urbani; pentru produse mai este gara Titu, unde este mare schelă de desfacerea cerealelor; bălciuri se mai fac afară de aceste în multe alte com. rur. Căile de comunicație în acest județ sunt: calea ferată București-Pitești-Vîrciorova cu gările: Gher-

garii, Titu și Găesci; calea ferată Titu-Tîrgoviște, prelungită până la Loculețe, cu gările: Nucetu, Vacăresci, Tîrgoviște și Loculețe; șoseaua națională București-Pitești; șoseaua națională București-Tîrgoviște și de aici la Sinaia, și apoi multe șosele județene și vicinale. (Cf. D. P. Condurățeanu, Dict. geogr. al j.-lui D., București, 1890.)

[nt.]

„Dâmbovița“, foaie politică și literară, întemeiată de D. Bolintineanu și apărută în București 1858—60; cu sfîrșitul anului II, 1860 luna lui Oct., diarul D. ia titlul »*Independința*« și apare cu acest titlu până în Febr. 1861, când este confiscată și suprimată de ministerul de interne și în locul ei apare »*Uniunea română*«, jurnal politic, comercial și literar, până la 8 Apr. 1861; la 13 Apr. același an foaia își ia iarăși titlul »*Independința*«, continuând cu anii D.-ei. »*Independința*« în 1862 își schimbă titlul în »*Independința română*«, sub care apare până la 24 Nov. 1863. (Cf. Al. Pop, Bibliografia publicațiilor periodice românești. București, 1888.)

Damé, Frédéric, publicist, n. 1849 la Tonnerre (Francia). După terminarea facultății de drept în Paris, colaborează la ziarele Gaulois, La cloche, Le corsaire, până la 1872, când vine în România ca redactor la Journal de Bucarest. 1873 fundează cu C. Polysu la Roumanie și l'Europe orientale; 1877 colaborează la Românul; 1883 prim redactor al gazetei L'indépendance roumaine până la 1887, când fundează la Liberté roumaine. Tot D. este și fondatorul revistei Cimpoiul, care apărură 1880—1882. Dela 1890 părăsește țăriștea, devine profesor de limba și literatura fr. la liceul Lazăr, apoi ocupă pe rând în ministerul cultelor și instrucțiunii publice posturile de șef al biurolui statistic, subdirector al învățământului primar, inspector școlar până la 1895. Publicațiile lui sunt numeroase și diferite: Annuaire de la Roumanie, 1873, prima publicație în acest gen; Studiu comparativ între limba românească și provențală, în Buciumul român pe 1876; Les Roumains du Sud (Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie), 1877 în colaborare cu Nic. Densușianu; Essai d'histoire politique: L'état roumain et la paix de l'Orient, Neutralisation de la Roumanie, 1877. A tradus după Alexandri Le chant du Latin (Cântecul gîntei latine) și după Hagdeu Histoire de la tolérance și Histoire critique. Pentru teatru: Le rêve de Dochia poème dramatique 1877, trad. în versuri de D. C. Ollănescu și Th. Șerbănescu 1894; Hatmanul Drăgan, în colaborare cu I. Malla, și Oștenii noștri, în colaborare cu D. C. Ollănescu; de asemenea un roman: Crima din strada Polonă, precum și Une oeuvre morte et une oeuvre de mort 1878. Afară de acestea, deosebite lucrări de statistică: Statistica învățământului secundar din România pe anii școlari 1889—1892; 1896—1897; Idei pentru învățământul privat, 1891—1892; Anuarul ministerului de culte și instrucțiune publică, 1893; Recensementul copiilor în vîrstă de școală în comunele rurale, 1895, și în sfîrșit cărți didactice: Gramatica franceză, 1877; Curs de limba franceză în 7 volume, pentru cursul inferior 1895—1896; Limba franceză în școlile secundare, 1896. Lucrarea sa principală este Nouveau Dictionnaire roumain-français, 4 vol., 1894 până 1896. Asupra numeroaselor erori, de cari nu putea fi scutită o lucrare așa de întinsă, cf.

Gheorghe Gheorghiu, Dicționarul dlui Damé, studiu critic. Iași, 1897.

Dame, *pacea* *Damelor*, pacea încheiată la Cambrai (v. ac.) în 1529 între Francisc I, regele Franței și Carol Quintul; numită astfel, căci a fost încheiată prin Margareta, guvernatoarea Țerilor de jos, mătușa lui Carol, și prin Luisa de Savoia, mama lui Francisc.

Damian, mitropolitul Moldovei. Murind mitropolitul Macarie între 1429—32, și trebuind să i-se dea un succesor, se ivi din nou conflictul obiceiuit între domnitor și patriarh, ori de câte ori fusese până acum vorba de a se da Țerii un cap bisericesc. Alexandru cel Bun numi pe Grigorie Țamblac, un bărbat cu merit, fost mitropolit al Kievului, iar patriarhul pe călugărul D. La început Țamblac se menținu pe scaun, căci găsim chiar o scrisoare a papii Eugeniu IV către »Grigorie mitropolitul Moldovlachiei«, în care îi aduce aminte de făgăduielile lui relative la unirea bisericilor, ce le făcuse cu ocasiunea soborului din Constanța în 1418, fiind încă arhiepiscop de Kiev. Dar mai târziu aflăm pe D. în Moldova, pe semne în urma încercăturilor politice din țeară, iar pe Țamblac intitulându-se numai »presviter«. Pe la 1437 D. călători cu împăratul bizantin și cu patriarhul la Florența, și atunci rivalul său se folosi de ocasiunea absenței sale, și neputându-se obține recunoașterea din Constantinopol, se duse la Ohrida, supuse biserica Moldovei scaunului aceluia mitropolitan și se întoarse în țeară cu popi și cărți »sârbesci«. Într-aceea D. subscrise actele soborului din Florența, nu fără o intervenție energică din partea patriarhului. Întorcându-se însă în țeară, fu primit foarte rău și relegat într-o mănăstire; dar mai târziu îl aflăm la Constantinopol ca un partisan al unirii, până când aderă și dînsul la sinodul antiunionist din 1450. El nu abdicase nici odată dela demnitatea de mitropolit al Moldovei, care titlu i-se cuvenea de drept și de fapt, căci rivalul său nu și-l însuși nici măcar după recunoașterea supremăției din Ohrida, ci se mulțami de a se chema, ceea ce și era, »egumen al mănăstirii Pantocrator (Neamțu)«. Lui D. urmă Teotist I, pe la 1452. (Melchisedec, Gr. Țamblac, în *Analele Acad. Române*, 1884, seria II, secția II, vol. VI; Șincai, *Cronica* ad an. 1435; M. Cogălniceanu, *Hist. de la Valachie*. Berlin, 1854, pag. 111.)

Damian, martir, v. Cosma și D.

Damian, *Varile*, la început scriitor la marele logofet Tudosiu Dubău; pe timpul domniei lui Const. Cantemir (1688) logofet al treilea; îndemnat de Dubău a început a scrie *Avuarul* Moldovei dela Dragoș Vodă încoace, prescriind mai întâiu Anuarul lui G. Urechie de pe copia făcută de Simion Dascălul, apoi cele scrise de Miron Costin. D. s'a încercat și în versificare. (Cf. Dr. I. G. Sbierea, *Miscări culturale și literare*, etc. Cernăuț, 1897.)

Damiani, *Petru*, n. 1007 în Ravenna, 1058 cardinal și episcop de Ostia, † 1072 în Faenza; a pregătit sistemul hierarhic al lui Grigorie VII. Biografia de Vogel (1856), Neukirch (1875).

Dămienesci, tirgușor în Rom., j. Roman, cu 766 loc. (Dicț. geogr. 1891), dintre cari 45 familii sînt Ovrei. Aici este resid. plășii Fundu, a unei judecătoria de ocol, și a unui oficiu postal rural. D. este al treilea centru comercial din județ.

Enciclopedia română. Vol. II.

Damiette, (arab. Dimyât), cândva oraș comercial și industrial foarte însemnat în Egiptul inf., situat la dreapta brațului estic al Nilului, 11 km. departe de vărsarea acestuia în Mediterană, legat prin linie ferată cu Cairo, 34,044 loc. (1882). D. fu cucerit la 1249 de Ludovic IX, 1251 nimicit și zidit de nou mai spre sud. 1 Nov. 1799 luat în posesiune de Francezi prin învingerea lui Kléber asupra Turcilor, recucerit însă de Englezi sub Sidney Smith și redat Turcilor.

Damirou, *Jean Philibert*, filosof eclectic franc., și prof. de filosofie, † la 1862. A scris fără o formă literară: *Curs de filosofie*, *Memorii pentru istoria filosofiei în secl. XVIII*, *Încercare despre istoria filosofiei în Franția în secl. XIX*, și *Suvenirii de douăzeci de ani de învățământ la facultatea de litere*.

Damjanich, *Ioan*, general magh., n. 1804 în Stasa, din părinți Sârbi. 1848 s'a atașat partidului revoluționar magh.; a luptat contra Sârbilor în Banat și Bacica; la învingerile dela Szolnok, Vác și Komorn are parte însemnată. 1849 a predat Aradul Rușilor. A fost spânzurat de Austriaci în 6 Oct. 1849 în Arad.

Damma, piculul partiei estice a Alpilor de Berna, 3633 m.

Dammara Lamb. sau *Agathis* Salisb., gen de plante din fam. Coniferelor, trib. Araucarieae, caracterizat prin con subglobos, antere 5 — pluri-loculide și semințe lat aripate. Cuprinde vr'o 10 specii răspândite în archipelagul malaic, Australia estică și Polinesia. Resina de *D. alba* Rumph. și *D. australis* Lamb. ne dă un lac transparent, incolor sau ceva gălbui, de calitate superioară. Ambele se cultivă la noi ca plante ornamentale de florărie. [A. Pr.]

Damnatio, (lat.) condamnare (v. ac.) *D. memoriae*, pe timpul împăraților romani condamnarea unui reposit, mai ales pentru lesă majestate. *Damnatur*, formula censorilor de cărți = nu se admite la tipar. (Contr. Imprimatur.)

Damnum, (lat.) daună, pagubă, prejudiciu (v. ac.) *D. emergens*, daună pozitivă, adică pagubă prin care se reduce averea existentă a celui păgubit, în opos. cu *lucrum cessans*, prin care se pierde un câștig viitor.

Damocle, om de curte la Dionysios cel bătrân din Syrakus. Lăudând prea mult norocul stăpânului său, acesta l-a pus la masă plină de mâncări și beuturi, dar deasupra, pe un fir de păr de cal, a acățat o spadă ascuțită. D. pentru spadă neavînd liniște la masă, s'a rugat ca să-l scape de așa noroc. Acea spadă se dice: »Spada lui Damocle«. [Atm.]

Damoiseau, (franc.) în evul mediu în Franția servitor, care însoția pe boieri în călătorii și la vînătoare; ađi: coconăș, crășor, țăfandache.

Damoiselle sau *Demoiselle*, (franc.) în evul mediu fată de boier; în deosebi se da acest titlu acelei princese nemăritate, care era mai deaproape înrudită cu regele Franței.

Damon și Phintias, doi Pitagorei din Syrakus, renumiți pentru sincera lor amicizie. P. acusat, că a voit să omoare pe tiranul Dionysos cel tinăr, a fost judecat la moarte. P., ca să-și aducă în ordine afacerile sale, a cerut amănare, iar D. a ramas cereaș pentru amicul său. P. s'a reîntors la timp și Dionysos, plin de admirațiune, îi dăruî viața. [Atm.]

Dampier, (pron. dämpir), *William*, navigator englez, n. 1652 în East Coker, descoperi într-o expediție spre Noua Olandă (1699—1701) arhipelagul Novei Britanii (Arhipelagul Bismarck). După el s'a numit *calea lui D.* (între Noua Britanie și Noua Guinee) și *insula lui D.* (pe partea nord-estică a Novei Guinee). D. a mai făcut reperițe expediții la 1705 și 1708—1711; † 1715 în Londra.

Dampierre, *Henri Duval, Conte*, general austriac, n. 1580 în Metz; a luat parte la luptele cu Turcii, Gabr. Bethlen și Venețianii; 1618 a condus un corp de armată împotriva resculărilor din Boemia. Mai cunoscută e fapta sa, că prin regimentul său de Curassieri a eliberat pe împ. Ferdinand II (v. ac.) strimtorat în Hofburg de staturile protestante. † 1620 la asaltul asupra castelului dela Pojon.

Dămuș, (magy. Gyergyó-Domuk), râuleț, afluent din dreapta al Bicazului (v. ac.).

Dan, 1) rîu în America nord., v. Roanoke; 2) oraș în nordul Palestinei (numele vechi *Lais*, astăzi *Tell el kadî*), colonie a Daniților; 3) fiul lui Iacob dela servitoarea Bilha. Semnifica lui la ocuparea Canaanului numera 62,700 luptători; după exil dispare din istorie.

Dan, 1) *Dan I*, 1385—1386, fiul cel mai mare al lui Radu II, ocupă tronul Munteniei la moartea tatălui său; este însă ucis în scurt timp de boieri, după întepierea fratelui său Mircea cel Mare, care ajunge la tron în 1386. 2) *Dan II*, 1420—1425 și 1427—1430. În periodul întâi al domniei, Turcii, cari îi ajută să ajungă domnitor, au prădat Muntenia și Brașovul. În 1425 D. este scos din scaun și înlocuit cu fratele său Radu III. În periodul al doilea de domnie se scoală în contra lui D. Vlad II Dracul, al doilea fiu al lui Mircea, care cu ajutor bizantin izbutesce a-l restitui și ucide, bătând și pe Radu III fratele lui D. 3) *Dan III* 1439 până 1442, domnește numai 3 ani, fiind restituit de Turci și înlocuit iarăși cu Vlad-Dracul.

Dan, *Dimitrie*, scriitor român, n. 8/20 Oct. 1856 în Suceava; a studiat teologia la univ. din Cernăuț. Fost paroh în Mahala, apoi în Jujiuț, Lujeni și Straja, distins 1897 cu demnitatea de exarch cu brâu roșu. Dela 1877 activ pe terenul literar, publicând în l. românească, nemțească și rutenească felurite articole din literatura populară, din cea istorică națională și din cea religioasă morală, în revistele din monarhie; multe din ele au apărut și separat, ca: *Lipovenii din Bucovina*; *Țigani din Buc.*; *Armenii orientali din Buc.*; *Comuna Straja și locuitorii ei*; *Împăratul Francisc Iosif I*; *manuscrisul Măntuirea păcătoșilor*, etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Dana, *James Dwight*, naturalist și geolog american, n. 12 Febr. 1813 la Utica (New-York). A luat parte la expediția lui Wilkes în Oceanul Pacific; întorcându-se la Washington a publicat rapoarte asupra zoophitelor, asupra geologiei și asupra crustaceelor Pacificului (1846—1849 și 1852). Lucrările lui mai importante sînt: *System of mineralogy*, (1837); *Text-book of geology*, (Londres, 1864), etc. În 1855 a fost numit profesor de istoria naturală la Yale-College în New-Haven. † 1895.

Danae, după mitol. grec. fata lui Akreios, căruia oracolul i-a spus, că fiul fetei sale îl va

omori. Akreios atunci închide fata într'un turn, dar Zeus, în formă de ploaie, o cercetează și ea nasce pe Perseus. Tata, de necaz pe fată și nepot, îi pune într'o ladă și îi aruncă în mare; lada ajunge la Seriphos, unde luntrașul Diktys îi scapă și apoi fratele său Polydektes ia de soție pe D. D. e personificațiunea pămîntului (în timp de secetă), pe care ploaia cerului îl face productiv. [Atm.]

Danaide, fetele lui *Danaos*, regele din Argos în Pelopones, fratele lui Aegyptos. După mitol. grec. Danaos a avut 50 fete, el a învățat pe locuitorii din țeara săracă în apă, ca să facă fântâni, și a trimis fetele ca să caute isvoare. Poseidon, zeul apelor, a îmbrățișat pe fata Amy-mone și de dragul ei a dispus, ca în teritoriul dela Lerna să iasă un izvor, în care să nu se mai sece apa. D. sînt personificațiunile isvoarelor. Aegyptos a avut 50 fi (personificațiunea pârâielor, rîurilor) și i-a trimis la Argos ca să se căsătorească cu cele 50 fete. D. în chilia de mireasă au omorît pe toți mirii (înțelesul e, că în Argos vara pârâiele seacă), numai Hyper-mnestra a cruțat pe Lynkeos, mirele ei, dar acesta s'a resbunat asupra mireselor și le-a omorît pe toate. În lumea de jos D. au fost judecate, ca neîncetat să verse apă într'un vas cu fundul găurit, (adeacă prin găurile dealului neîncetat să isvorească). [Atm.]

Danaii, numele vechiu al locuitorilor din Argos (după Danaos). Homer a extins această numire asupra Elinilor în general. *Dar danaic*, dar suspect și periculos; după calul de lemn, ce l-au lăsat Grecii înaintea Troiei la retragerea lor simulată.

Danakil, popor care locuiește pe litoralul abesinian până la Massaua, dela calea Bab el Mandeb spre nord, stînd sub protectorat italian; de religia mohamedană. Important e sultanatul Aussa.

Danakiol, comună rur. în Rom., v. Carol I. **Danaos**, v. Danaide.

Danburita, mineral, silicoborat de calciu, rombic. Se găsește la Danbury (Connecticut), Scopi (Helvetia), etc.

Dandolo, una din cele mai ilustre familii venețiane. Mai însemnați: 1) *D., Enrico*, n. 1108, din 1192 doge, cucerii 1203, cu ajutorul cruciaților, Constantinopolea, unde înființă, după asasinarea împăratului Alexios, »imperiu latin« sub Balduin (v. ac.) † 1205 în Constantinopole. 2) *D., Francesco*, doge 1329—39, a învins puternica familie della Scalla. 3) *D., Andrea*, doge 1343 până 1354, a restabilit puterea Veneției pe Marea Neagră și a scris o istorie a Veneției »Annales« până 1280. 4) *D., Girolamo*, ultimul D., director al marelui arhivei dei Frari. † 1866.

Dandy, (engl. pron. dendi), crăișor, tinăr, fercheș; om din lumea elegantă, care se poartă și îmbracă după moda ultimă.

Danebrog, *ordînul*, decorațiune daneză, care se dăce a fi fost instituită de regele Valdemar II la 1219, însă care nu se vede a fi fost conferită înainte de 1671. Cristian VI numi 19 cavaleri ai acestui ordin pentru prima oară. Până la 1808 nu se primiau ca membri decât nobilii. Cuprinde 4 clase: mari comandori (3); mare cruce; comandori; cavaleri. Insigniile sînt: panglică albă cu vîrgi pe margine roșii; membrii sînt diși uneori: cavaleri albi. Decorațiune de valoare.

Numele vine dela »Danabrók», numele steagului sacru regesc al lui Valdemar II: roșu cu o cruce albă, care a și ramas steagul național danez.

[O. L.]

Danemarca, unul din cele trei regate scandinave în nordul Europei; se compune din *țeara principală D.*, cuprinzând peninsula Jütlanda, între Marea Nordică și Baltică, și mai multe insule învecinate (Seeland, Fünen, Møen, Falster, Laaland, Bornholm, etc.), având o suprafață de 38,340 km². cu 2.172,380 loc. (1890), și din ținuturile secundare: *Färøer* (1333 km². cu 12,954 loc.), *Islanda* (104,785 km². cu 69,224 loc.), *Grönlanda* (88,100 km². cu 10,221 loc.), *Ste-Croix* (Vestindia, 359 km². cu 33,763 loc.)

Suprafața ținutului mare e în preponderanță șes, cea mai mare ridicătură e Eiershavnehøj lângă Skanderborg, de 172 m. Țermuri sunt bogate în sinuri înguste sau fjduri și lacuri litorale. *Riurile* D.-ei sunt numeroase, dar mici, lacuri deasemenea sunt multe. *Clima* e moderată și sănătoasă; temperatura medie anuală e de 6°5'—8°5' C., cantitatea de ploaie 58—66 cm. *Poporațiunea* e de origine germanică, și e aproape întreagă (99·2%) de confesiunea luterană, având 7 episcopi. *Cultura* o promovează o universitate în Copenhaga (v. ac.), politehnic, academie de arte, școala militară superioară, 10 gimnasil, 17 școli reale, 5 seminarii și 3200 școli populare. *Produsele* agriculturii sunt: grâu, secară, orz, ovės; pe întinsele pășuni se țin cai, vite cornute, oi, porci; lacurile și mările împrejmuitoare dau mult pește. *Industria* a luat avânt, cu deosebire însă e reprezentată în capitală; produse industriale sunt: mașini, porțelan, hârtie, zahăr, tabac, lunturi, năi, etc. *Comerțul* e viu; se importează bucate, obiecte de metal, țesături, cărbuni de piatră; se exportează unt, slănină, vite; în 1895 valoarea importului a fost 364, a exportului 268 mil. coroane. Flota comerțului are 3591 năi, între cari 389 năi de ocean. În porturile D.-ei au intrat 28,414 năi de mare cu 2.040,535 tone, au ieșit 28,998 năi cu 584,469 tone (1890). Bănci sunt în D. 34, între cari banca națională a D.-ei în Copenhaga, cu un capital de 27 mil. coroane. Căile ferate au lungime de 2009 km., liniile telegrafice 12,670 km.

Constituția. Legea dela 5 Iunie 1849, revidată în 28 Iulie 1866, declară D. regat constituțional. Regele actual e Christian IX. Legislativă e camera (Landsting și Folkething). Budgetul pro 1896/7 prevede la venituri și la cheltuieli suma de 67·4 mil. coroane. Fondul de rezervă 17 mil., datoria 208 mil. coroane. *Armata* regulată numără preste 41,000 oameni, milițiile preste 16,000. Flota de resboiu are 60 năi cu 407 tunuri. Arsenal și port de resboiu în capitală. Colorile ținutului sunt: roșu și alb. În privință administrativă D. e împărțită în 18 cercuri (Amt). Capitala: Copenhaga; alte orașe: Helsingöl, Aarhus, Aalborg, Thisted, etc.

Istoria. Danezii au format primadată un stat unitar sub Gorm cel Bătrân († 936); fiul acestuia, Harald, jură vasalitate regelui german Otto I și se botează (965). Knut cel Mare († 1035) cucerește Anglia și Norvegia, urmașii acestuia cuceresc Pomerania, Holstein, Esthland și Suedia. Uniunea calmarică (1397) avea de scop susținerea uniunii celor 3 regate (D., Suedia și Norvegia), dar aceasta

nu țină mult. Ruperea Svediei de cătră D., apoi lupte interne între nobilime și preoțime, numeroase resboaie au slăbit puterea ținutului și a regelui. La 1660 dieta investă pe regele cu deplină suveranitate și putere nemărginită; urmarea fii liniște în ținut și sub influența reprezentanților așanumitului »despotism luminat» (Bernstorff, Struensee) se reduceră privilegiile nobilimii, se eliberă ținutul, agricultura, industria și comerțul progresară. În pacea de Kiel (14 Ian. 1814) D. pierdă Norvegia și se atașă confederațiunii germane. Când însă noua constituțiune dela 1849, revidată mai târziu, fii introdusă și în Schleswig-Holstein, staturile Holsteinului cerură intervenția confederației germane. Urmarea fii resboiu cu Prusia și Austria, după care în pacea de Viena (30 Oct. 1864) D. abdoie de Schleswig-Holstein.

Daneș, (*magh.* Dános, germ. Dunesdorf), comună mare în Trans., cottul Târnava mare, cu 1467 loc. (1890) Rom. și Germ.; stațiune de cale fer., viu comerțu cu lemne și vin.

Danezi, locuitorii Danemarcei.

Limba daneză se vorbește în Danemarca și în părțile mărginașe ale Schleswigului, puțin diferențiată în Norvegia, și formează, împreună cu cea suedeză și cea islandeză, ramura nordică a trunchiului german. Formată sub înfrința dialectelor germ. vecine din sud și vest (celui anglo-saxon), o înțeleg nu numai Svedezii ci și Germanii din jos învecinați. Gramatici de Möbius (1871), dicționare de Helms, ș. a.

Literatura daneză. Din secul XVI au ramas — afară de cronici — nisce cântece biser. și poesii didactice fără valoare artistică; până după 1800 au trăit mulți poeți învățați, ca *Opitz* (v. ac.) cu merite numai pentru limbă; apoi *L. Holberg* (v. ac.), întemeietorul literaturii naționale, care a scris satire cu spirit în formă epică, lirică și mai ales dramatică, † 1754; *Ewald*, poet liric și dramatic, † 1781; *Wessel*, † 1783 și *Andr. Heiberg*, † 1841, autori de comedii, etc. Curentul naționalist l-au adâncit *Baggesen* și *Öhlenschläger* (v. ac.) care, ca romantici germ., s'a adăpat din izvoarele poesiei vechi păgănesci, pe care voia să o redeștepte. Asemenea *Ingemann*, † 1862, *Lud. Heiberg*, † 1860, care a introdus vodevilul, *Carsten Hauch*, cunoscut prin romanele sale, † 1872, ș. a.; pe când liric *Grundtvig* s'a nisuit să contopească păgânismul nordic cu ortodoxismul luteran (»Norvele»), † 1872. În dramă s'au mai distins: *Ch. Bredahl*, † 1860, *H. Hertz*, a cărui piesă romantică »Fata regelui René» s'a tradus în multe limbi; *K. Ploug*, *Chr. Hostrup*, ș. a.; în novelă *St. Blicher*, † 1848, d-na *Gyllembourg*, † 1856, *Bergsøe*, ș. a.; în lirică: *L. Bødtker*, † 1874, *Paludan-Müller* (Adam homo), † 1875, *Kaaluud*, *Drachmann*, (v. ac.); în roman *Andersen* (v. ac.) și un talent nou: *Erna Juel-Hausen*. Ca învățați sunt de amintit, și anume ca istorici nordici: *P. Suhm*, † 1798, *Schöningh*, † 1780, *Werlauff*, † 1871, *Allen*, † 1872, *Worsaae*, în ist. generală *Grundtvig*, ș. a.; ca archeologi: *Finn Magnussen*, † 1847, *Petersen*, † 1862, ș. a.; ca teologi: *Kierkegaard*, † 1855, *Martensen*, † 1884, (acela prin misticism și totodată activitate creșt. practică, acesta prin »Etica creștină» a avut înfrință și în Germania), ș. a. Filosofa și jurisprudenta daneză e de puțină însemnătate și atință cu totul

de cea germ.; din contră filologia nordică a întemeiat-o *Rask*, † 1832, urmat de *Madvig* și alții mulți, dintre cari *Nyerup* se ocupă și cu limba rom. În istoria liter. ovreul *Brandes* și-a câștigat un renume european, mai ales prin: *Curențele de căpetenie* în lit. secl. XIX, stîrnind prin prelegeri și ascultători o viață nouă în vederile cam ruginite ale «societății» D. Acum îl urmează mulți. În științele naturale e de amintit înainte de toți: *H. C. Ørsted* (v. ac.), dintre botaniști *Schouw*, † 1852; *G. Forchhammer*, geolog, † 1865, *Steenstrup*, zoolog, *Schumacher*, astronom, etc.

Danfy, Ladislau, nobil român din Doboz (Banat), cott. Timiș; a trăit 1369—87. A însoțit pe regele magh. Carol cel Mic în expediția sa din Italia. După moartea regelui a fost de partida fiului acestuia; 1387 a suferit înfrângere lângă Beregeu și dispăre din istorie.

Dăngeni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, formată din 9 căt. cu 1669 loc. (Dict. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 3 biserici și 1 școală. Com. e străbătută de calea ferată Dorohoiu-Iași pe Jijia.

Danla, donațiune (v. ac.), mai ales pentru scopuri de binefacere.

Daniel, episcop de Buzeu (1717—20), născut la Aninoasa în jud. Muscel, a fost mai întâi acolo călugăr, iar apoi la Câmpulung, unde fu inițiat de egumenul Melchisedec în literatură. Ca episcop de Buzeu nu avu ocaziune de a se distinge, dar cunoscându-i-se hărnicia, a fost mutat la scaunul mitropolitan al Munteniei, și desfășură aci o activitate literară destul de însemnată. Împreună cu Damascan, episcopul Râmnicului, tălmăci o parte din Triod, adevărată slujba canonului celui mare, și slujba săptămânii patimilor dela Sâmbăta lui Lazăr; cheltuește tiparului le purtă protopopul bucureșean, Nicolae Prund. D. clădi la București biserica Vergului și a sf. Voievozi. † 1732. (B. Iorgulescu, Dict. geogr. al j. Buzeu. București, 1892. *Leviodescu*, ist. bis. Buc., 1845, pag. 403—4.)

Daniel, arămân din Muscopolie în Albania, este autorul unei cărți de mare valoare filologică, care conține pag. 1—36 texte în limba greacă, arămănească, bulgară și albaneză, pag. 37—92 nisece texte didactice în limba greacă. Ediția I a apărut probabil în Muscopolie pe la 1765 și este reprodușă în transcripțiune latină prin Englezul Leake în «*Researches in Greece*». London, 1814; Franz Miclosich a publicat în «*Rumunische Untersuchungen*» partea II p. 43 ediția a doua din 1802.

Daniel, Ernest de, om de stat magh., n. 1843 în Ellemér (Banat). Dela 1870 membru (liberal) al parlamentului din Budapesta, s'a ocupat îndeosebi cu chestiuni economice. Dela 1895 ministru de comerț în cabinetul Bánffy.

Daniel, trei frați bancheri ovrei din Iași: *Israel Chajem*, *Leon* și *Albert*; dăruiesc în 1881 Academiei române suma de 15,000 lei. (Cf. Anal. Acad. Rom., 5 Iunie 1881.)

Daniel, Ioan, v. Dănuț.

Danielescu, N. R., inginer rom., n. 1848 în Fărcădinul de sus din Valea-Hațegului, a studiat în Hațeg, Blaj și pe urmă școala de agricultură dela Herestrău, de unde fu trimis de guvernul rom. la școala sup. de silvicultură din Nancy. Reîntors în țeară a fost numit profesor, și mai

târziu director la școala de agric. dela Herestrău; iar mai pe urmă prof. și director la școala de silvicultură dela Brănești. Paralel cu acestea împlinea funcțiunea de inspector-șef al serviciului silvic al armatei române. Membru al mai multor societăți științifice, a publicat scrieri speciale de silvicultură prin revistele științifice, pentru cari a și fost decorat cu Bene-Merenti, Steaua și Coroana României. † 17 Oct. 1897. O parte a averii sale, avere de vr'o 70,000 lei, a lăsat-o mitropoliei rom. din Blaj pentru burse, drept recunoștință pentru bursa ce o primise el; o altă parte, în sumă de 40,000, lei a lăsat-o Academiei Române ca fond de burse pentru tinerii cari studiază silvicultură.

Daniil, profet ovr., a trăit în exiliu pe timpul robiei babilonice la curtea regelui Nabuhodonosor, primind o educație aleasă în științele chaldeice. D. s'a distins prin statornicie în credință, înțelepciune și prorocii. Istoria lui D. o povestesc *Cartea lui D.*, scrisă parte în l. ebraică, parte în l. arameică 165 a. Chr. (Cf. Hitzig, *Cartea lui D.*, 1850.)

Daniil, săhastru și sfânt adorat, a trăit în secl. XV. în munții Moldovei, a fost urdătorul intelectual al zidirii de către Ștefan cel Mare a mănăstirii Voronețului din Bucovina, în care i-se păstrează moaștele, și unde i-se aduc închinăciuni în fiecare an. (Sbiera, *Codicele Voronețan*, pag. 258—264). *Daniil*, episc. al Bucovinei, v. Vlahovici. [Dr. I. G. Sbiera.]

Danila, munte, v. Moravița.

Danilo I, Petrovici Niegog, principele Muntenegrului (1851—60), n. 1826; la 1851 episcop, depunând însă demnitatea preotească se proclamă la 1852 principe mirean; în August 1860 este asasinat în orașul Cattaro.

Ordinul Danilo I, întemeiat 1853; are formă de cruce (cl. I albastră, cl. II, III neagră) și 3 clase: cruce mare, comandor și cavaler; bandoul este alb cu margine roșie.

Dannecker, Ioan Henric, sculptor german, n. 1758 în Waldenbuch, † 1841 la Stuttgart; 1780 numit sculptor al curții ducale din Württemberg. Trăi în Paris, unde fu înrîurit de Pajou, și mai târziu în Italia, la Roma, unde fu influențat de Canova. Operele principale sînt: Două femei celebrând un sacrificiu, o Sapho, și mai cu samă Ariadna pe panteră, capo d'operă genială, precum și Christos, statua lui de predilecție. În lucrările lui se distinge prin o cunoștință aprofundată a anatomiei. El a fost preocupat de a uni studiul naturii cu cultul antichității. (Cf. C. Grüneisen și Th. Wagner, *Danneckers Werke*.)

Dans, se numește atât o serie de mișcări ritmice ale corpului, regulate după un ritm musical, cât și bucată musicală destinată a regula aceste mișcări ritmice. Originea D.-lui e în natura omului, care, mai cu samă în stare primitivă, prin aceasta își manifestează bucuria; ba la unele popoare și durerea. Cu dezvoltarea cultului scade pasiunea D.-lui. Negrii și alte popoare primitive dansează la cea mai mică emoțiune, pe când s. e. Chinezii consideră D. ca un lucru ridicol și degradant. În Europa în decursul timpurilor arta D.-lui a trecut prin diferite faze. În evul vechiu D. era usitat mai la toate ocaziunile. În evul mediu a fost când patronat, când proscris de cei puternici. Numai

cătră sfârșitul secl. XV se produce în Italia o renaștere a artei D.-lui, atât ca D. scenic (v. Balet), cât și ca D. de societate, musică de D. propriu zisă. Cu începutul secl. XVI încep colecțiunile tipărite de arii de dans. Această musică constă din perioade regulate de câte opt tacte cu un ritm bine pronunțat, variind după acel al D.-lui, după care variază asemenea și mesura și mișcarea (v. Tempo). În timpurile mai nouă musica de D., așa numită artistică, devine mai variantă și tot acele forme se generalizează la clasa mai înaltă a tuturor popoarelor din Europa.

D. naționale, v. Joc.

Dans de arme, v. Pyrrhiche și Salii.

Dante, *Alighieri*, cel mai mare poet al Italiei, n. 1265 la Florența, † 1321 la Ravena în exiliu. Este întemeietorul limbei literare și al poeziei italiene, împreună cu Boccaccio și Petrarca. Având ca model pe Virgiliu, iar ca geniu inspirator iubirea, reprezentată prin Beatrice, a scris în terține endecasilabe prima epoea mare italiană, numită de el *Commedia*, iar de posteritate *Divina Commedia*, împărțită în 3: *Infernul*, *Purgatorul* și *Paradisul*. Opere secundare: *il Convito*, *Banchetul*, amestec de proză și poezie, scrisă în sonete; și în l. latină: *De monarchia*, operă politică, făcută cu tendința de a uni Italia sub un singur suveran, pentru care din ghelf se făcî ghibelin (v. ac.). D. e primul și cel mai vechiu campion al unirii Italiei. Epopeia sa »este o enciclopedie medievală, un minunat tablou istoric al societății din timpul său, un sublim tratat de morală și înainte de toate, o poezie sublimă.« Iar el »victimă a lealității și iubirii sale de patrie, și de o potrivă celebru prin scrierile sale, ca și prin exilul său și prin caracterul său nobil, plin de mândrie și sublim ca genul său, este una din cele mai mari, mai interesante și mai iubite figuri ale istoriei.« *Infernul* și *Purgatorul* e tradus rom. în proză de d-na P. Chițu; iar 7 cânturi din *Infernul*, în versuri de N. Ganea. Un studiu despre D. se află în »Cestiuni literare« de M. Străjan.

Dantela, *horbotă*, *spîtură*, țesătură foarte fină, transparentă, de diferită calitate, de diferite lărimi și modele. D. pot fi cu colțuri sau drepte, în casul acesta se numesc *entredoux*; pot fi țesute, împletite, lucrate cu iglița sau cu acul. Sînt D. de bumbac, de ață și de mătăasă, albe și colorate. D. de mătăasă se numesc *blonde*, D. de lână *mohair*. Cele mai de valoare sînt D. lucrate cu acul și se numesc *points*. Terile de jos și Belgia produc D. cele mai renumite, precum D. de *Brabant* și de *Bruzela*, cari se vînd cu prețuri enorme. În Franția se lucrează de asemenea frumoase dantelerii cunoscute sub numele *Points d'Alencon* și *Valenciene Chantilly*, ș. a. Elveția, Germania și Austria încă fabrică multe D.; cunoscută este Boemia pentru D. *Forson*, care se lucrează cu mîna. D. englezesci sînt cunoscute sub numele *Point-lace*. Cele mai vechi D. se lucrau în Italia mai cu samă în Veneția și Milano deja prin secl. XV. Cele mai frumoase D. ital. sînt D. *Venețiane*, lucrate cu acul în relief, și D. numite *Reticella*. D. spaniole sînt lucrate din fir de aur și de argint, bdate cu mătăsuri colorate și cu mărgel. [M. B.]

Danton, *George*, una din cele mai strălucite figuri din istoria Franței, căpetenie de frunte în marea revoluție dela 1793; n. la Arcis sur

Aube (Franța), era avocat de talent. A ocupat demnitatea de ministru al justiției, fî promotor al înființării tribunalului revoluționar și membru marcant al comitetului numit »Salut public«. Făcea parte din grupul dîs al Montagnardilor, orator de mare talent și iubit de popor. În 1794 acusat de Robespierre ca prea molatec, este judecat și condamnat la moarte. Adevăratul motiv al omorîrii este gelosia lui Robespierre, care se temea de marele avînt luat de D. Excela în discursuri populare. Prin moartea lui D., Franția cădî sub dictatura lui Robespierre. [Caion.]

Danubius, numirea latinească a Dunării.

Dănuț, recte *Daniel*, *Ioan*, filantrop rom., n. 26 Aug. 1826 în Fersig din Chioar, a studiat filosofia și drepturile în Oradea mare. În 1840 se făcî avocat. Dela 1839—62 secretar al contelui Francisc Zichy în Pojon, 1862—90 secretar al contelui Edmund Zichy guvernatorul fidei-comisului familiei Zichy din cottul Árva. În 1887 decorat cu crucea de cavaler al ordinului Francisc Iosif. † 24 Sept. 1890 în Pojon, unde mitropolitul Ioan Vancea l-a pus monument în cimiterul S. Andreiu. Departe mai toată viața de Români, își uită limba maternă, dar nu-și uită, că e Român, deoarece făcî o fundațiune de 30,000 fl., din care consistorul mitropolitan din Blaj imparte în tot anul 5 stipendii de câte 300 fl. la studenți români. În testamentul său a destinat sume însemnate spre scopuri umanitare, iar pe mitropolitul din Blaj, I. Vancea, l-a pus moștenitor general al averii sale, care s'a și folosit la zidirea cea nouă a conviciului pentru studenții gimnasiali din Blaj. (Cf. »Unirea« din Blaj, 1891, Nr. 35—37.) [Dr. A. Bunea.]

Danzig, district de guvernament în Prusia de vest, 7948 km². cu 589,176 loc. (1890). *Capitala* D. (lat. Gedanum), fortăreață de primul rang, situată lângă riurile Vistula și Mottlau, avînd un aspect original medieval, 125,605 loc. (1895). Casa orașului din secl. XV. În D. sînt: cameră comercială, filială a băncii imperiale, șantier, fabrici de tutun și spirt (renumita apă de aur de Danzig), fabrici de bere, mori de făină și cherestele. D. e o piață mare comercială cu import de scumbrii, bumbac, fier brut, și export în cereale, zahăr, lemn, spirt. În 1889 au intrat în D. 1379 vase cu 420,919 tone, au ieșit 1735 vase cu 507,398 tone, dintre cari 88 vase proprii cu 34,629 tone. D. este sediul autorităților provinciale, al judecătoriei terții; are școli industriale, de navigațiune, de comeriu, 2 gimnasil, 2 gimnasil-reale, seminar de învățătoare, muzeu de industrie artistică.

Daphnaia și *Daphnia*, după mitol. grec. un epitet al dînei Artemis, dîna pădurii. [Atm.]

Daphnaios, după mitol. grec., predicatul lui Apollon (v. ac.)

Daphne, (lat. *laurus*, rom. *dafin*), după mitol. grec. a fost fîca lui Ladon, deu al fluviilor în Arcadia, iar după alt mit, fîca lui Peneios, deu al fluviilor în Thesalia, și a dînei Gaea (pămîntul). Apollo, dîul soarelui, a iubit-o, dar D. a dorit ca să rămînă fecioară curată, și fiind-că Apollo a urmărit-o, mamă-sa a prefăcut-o în arborele daphne. (v. Fata din dafin.) [Atm.]

Daphne L., (botan.) gen de arbuști cu foi întregi caduce sau sempervirente din fam. Thymelaeaceelor, trib. Euthymelaeae, cu periant

fără squame, 4-mer, cu 8 stamine și fructul o bacă. Cuprinde vr'o 36 specii răspândite în regiunea temperată și subtropicală a Europei și Asiei. Din cauza portului lor elegant, florilor precoce mirositoare de culoare albă, galbenă sau roșee se cultivă multe din ele precum: *D. Laureola L.*, *D. pontica L.*, ș. a. ca plante rustice, sau *D. colina Sm.*, *D. japonica Thbg.*, ș. a. ca plante de florărie temperată. Cea mai răspândită specie la noi e: *D. Mezereum L.*, »tulipinul«, ce crește în păduri umbroase și umede, scoarța lui conține daphnin, o reșină cu proprietăți vesicante; odinioară se folosea și ca purgativ și vomitiv. [A. Pr.]

Daphnia, gen de crustaceu entomostrac, cladocer; corpul comprimat, nesegmentat, acoperit, afară de cap, cu o carapace bivalvă transparentă, purtând înaintea două antene mari ramificate. Trăiesc în apele dulci stagnante. Specia cea mai comună *D. pulex*.

Daphnis, după mitol. grec. fiul lui Hermes cu o nimfă, un heros al păstorilor din Sicilia și tânăr frumos; amicul ținei Artemis și fericitul bărbat al unei nimfe, căreia i-a jurat credință eternă. Multe nimfe i-au căutat favoarea, dar D. a ramas credincios; odată însă o fată de rege l-a îmbătat și sedus, pentru ce nimfa, după un mit, i-a luat vederile, iar după alt mit l-a străformat în piatră. [Atm.]

Daponte, Constantin, cronicar grec, n. pela 1713 până 1714 în insula Scopelo, vine în Muntenia pe la finele lui 1731 sub Mihail Racoviță, mai mult ca să-și continue studiile începute în patrie și Constantinopole, și ajunge al doilea secretar al lui Const. Mavrocordat atât ca domn al Munteniei cât și al Moldovei. Sub Ioan Mavrocordat ajunge prim-secretar domnesc și cămarar. 1747 închis timp de 20 luni în Constantinopole, acuzat de necorectitudine în timpul cât a fost cămarar. 26 Oct. 1753 se călugărește și primește numele de Chesarie, iar la 1757 se întoarce în România ca să adune bani pentru mănăstirea Xeropotam dela sf. Munte, unde era călugăr; † 4 Dec. 1784. Operele sale sunt publicate de Em. Legrand, Ephémérides daces ou chronique de la guerre de 4 ans (1736—39) par C. Dapontes. Paris, 1880; aceste ephemeride le-a redactat în calitate de secretar domnesc. Bibliothèque grecque vulgaire, vol. III, conține: Grădina grațiilor, poemă; Investitura lui Mavrocordat și descrierea Daciei. Sathas în Bibliotheca graeca medii aevi. Paris, 1872—76, vol. III publică cronica lui Daponte, 1648—1704, și Catalogul oamenilor iluștri, 1700 până 1784, două opere cari se ocupă în cea mai mare parte cu România sau cu Grecii, cari au trăit în țările noastre. Chronicul lui D. în trad. rom. de P. Georgescu mai e publicat și în Columna lui Traian, 1876—77, precum și în C. Erbiceanu, Croniciarii greci cari au scris despre Români în epoca fanarioților. Buc., 1890, text, traducere de Erbiceanu și adnotare; în același volum e publicat și Catalogul oamenilor iluștri. Se mai păstrează și nisce poezii erotice ale lui D. într'un manuscris al bibliotecii Universității din Iași. Pentru biografie cf. operele citate și Papadopol Calimah în Convorbiri literare.

Dapsang, cel mai înalt vîrf al munților Karakorum în Tibetul de nord-vest (8620 m.) După înălțime al doilea munte pe pământ.

Dar, oferirea unui lucru altuia numai din iubire și bunăvoință, ori în semn de omagiu, grație (v. ac.). **Daruri**, pâinea și vinul, ce sînt destinate a se consacra la liturgie.

Darabana, instrument musical, sgomotos, format dintr'un cilindru de lemn sau alt material, desert în lăuntru și cu una sau două membrane întinse. Sînt D. de diferite mărimi. La cele mai mici sunetul e produs prin lovirea cu două baghete de lemn, iar la cele mai mari printr'o specie de maiu de lemn. Cele mici, cunoscute mai cu samă sub numele de D., sînt întrebuințate în armată pentru semnale; cele mari, numite la noi în special *dobă* sau *tobă*, își au locul în bandele de musică militară. Ambele au trecut în orchestră, unde sînt întrebuințate mai cu sama în bucățile de mare sonoritate sau pentru a caracteriza elementul militar. Patria D.-lor e Orientul, unde sînt cunoscute din adîncă antichitate. În Europa au fost introduse prin Saraceni și deja în secl. XIV erau admise în armată. Tot o specie de D. e așa numita *dairea*, care constă dintr'un simplu cerc cu o membrană întinsă; uneori are și clopotei sau discuri metalice aninate la acest cerc. Și *timpanele* (v. ac.) nu sînt altceva decît D. acordate. [T. C.]

Dărăbani, subîmpărțire a oastelor moldo-muntenesci. Armata moldavă și munteană se împărția în *curteni*, *slujitori* și *gloată*. Slujitorii se subdivisau în *căldrași* și *dărăbani*, aceștia din urmă deveniră cunoscuți *Dorobanți*. D. erau pedestrași, astfel Miron Costin spune, că oastea lui Mateiu Basarab cuprindea »mai ales pedestrimă, fie cînd câte 1000 în leafă, afară de D. de țeară«, cari natural intrau și ei în pedestrimă lui Mateiu-Vodă. [Caion.]

Darabani, tîrgușor în Rom., situat în partea nord. a j. Dorohoiu, cu preste 2500 loc.

Darabanth, Ignățiu, episcop român unit în Oradea mare. După moartea episcopului român Dragoș a fost numit episcop al diecesei de Oradea mare ruteanul M. Szavnicki, care nu scia românește. Protestînd capitolul din Oradea și alți bărbați vrednici din cler în contra acestei numiri, împ. Iosif II în 8 Apr. 1788 numi episcop pe D., român ardelean, n. în Selagiu. Acesta fusese călugăr basilitan în mănăstirea sf. Treimi din Blaj, vicar gen. al episcopilor Rednic, Maior și Bob și de două ori candidat la scaunul episc. din Blaj. Papa îl preconiză în 3 Febr., iar episc. Bob îl chirotoni în Martie 1790. D. obținîu dela împ. Leopold II, ca în loc de 5, să fie 6 canonici în capitolul său, și plata tuturor canonicilor să se urce cu 300 fl. Tot pentru capitol obținîu ajutor de 7500 fl., cu care în 1791 și 1792 a cumpărat 5 case aproape de biserica catedrală, în cari să locuiască canonicii. La 21 Febr. 1792 obținîu dela curte favorul, ca rezidența iesuitorilor, în care locuiau mai înainte canonicii, să se prefacă în seminar sau convict pentru studenții români dela gimnasiu. Pentru acest institut obținîu dotațiune de 2696 fl. 40 cr. la an din fondul religionar, iar dela sine adause 2717 fl. și facîu și 2 fundațiuni pentru tineri din familia sa, cari să se crească acolo. Pentru înființarea unui seminar teologic obținîu în 28 Apr. 1801 ajutor de 5000 fl. În 17 Iulie 1797 fău numit consilier intim de stat. A început zidirea bisericii catedrale din Oradea cu ajutor de 16,955 fl., însă

numai turnul l-a putut vedé gata la 1800, iar pentru continuarea zidirii lăsă 34,000 fl. Sub păstorirea lui comunele unite se sporiră cu 12, în cari s'au zidit biserici frumoase, în parte mare pe cheltuiala lui. Atât în Blaj, cât și în Orade a promovat cultura și literatura poporului român, pentru care George Șincai și Sam. Clain, cari la stăruința lui fuseseră trimiși la Roma, resp. la Viena, îl laudă foarte mult, relevând și celelalte virtuți ale acestui bărbat distins. † 31 Oct. 1805. (Cf. Cipariu, Acte și fragmente, și Archiv; Dr. Ioan Ardelean, Istoria dieceșei Orăzii mari.) V. și Dorobant. [Dr. A. Bunea.]

Darac, pieptene de fier cu care se scarmenă lăna.

Darachi, Ioan, secretarul lui Mihaiu-Vodă Viteazul. Din ordinul acestuia, ca să atragă pe Secui în partea ostirei muntene, cu prilejul expediției contra lui Andreiu Băthory (Oct. 1599), plăsmuiesce, dimpreună cu Petru Armaul, nisce scrisori în numele împăratului Rudolf, prin cari se dedeau Secuilor, de se vor ridica contra cardinalului, vechile drepturi nimicite de Băthoresci.

Daranyi, Ignatiu, economist magh., n. 1849 în Budapesta; până la 1892 a practicat advocatura, dar s'a ocupat cu predilecție cu chestiuni economice. Are parte însemnată la aducerea legii despre dreptul de apă și la regularea Tisei. 1890 curator suprem al societății magh. «Crucea roșie». În prezent ministru de agricultură în cabinetul Băuffy.

Daravere, afaceri, lucruri, chestiuni, relațiuni, socoteli comerciale; are multe daravere.

Darazi, Mohammed ibn Ismail, întemeietorul sectei Druzilor (v. ac.).

Darbhangah, oraș în presidenția indo-britică a Bengaliei, provincia Bihar, 73,320 loc. (1891).

Darboy, (pron. -boa), *Georges*, arhiepiscopul Parisului, n. 16 Ian. 1813 în Fayl-Billot (Marne super.), 1859 episcop de Nancy, 1863 arhiepiscop în Paris. La conciliul vatican D. a fost conducătorul prelaților liberali. În 4 Apr. 1871 deținut de comuniștii parisieni ca ostatic, și la 24 Maiu aceluiași an, când se apropiau trupele de Versailles, executat în temnița La Roquette.

Darbysti, o neînsemnată sectă protestantă ce s'a ivit în Irlanda pe la 1820. Autorul ei a fost John Darby († 1882). D. se numesc și Frații de Plymouth, fiind-că în această cetate a avut secta la început mai mulți aderenți.

Darclée, pseudonim al d-nei *Hariclea Haricly*, cântăreață rom., n. 1860 în București. A făcut studii la Viena, dar deși din copilărie arătă frumoase dispozițiuni musicale, nu se ocupă de muzică decât ca amatoare. Astfel obține un frumos succes într'un concert dat în Iași la 21 Apr. 1884 de d-ra Zoe Miclescu, pianistă, pe atunci profesoară la conservatorul din Iași. În 1886 părăsește țeara împreună cu soțul său, căpitanul G. Hartulari, și merge la Paris pentru a se perfecționa în arta cântului. Acolo studiază mai întâiu cu d-nele M. Sasse și Olganier și apoi cu profesorul Duvernois dela conservatorul din Paris. Progresele repede ce făcū sub direcțiunea acestor maeștri, ajutată de consiliile celebrului bariton Faure și a compozitorului Gounod, îi permise a debuta în 4 Ian. 1889 pe scena marei opere din Paris, unde jucă succesiv rolurile Margaretei și a Iulietei din capodoperele lui Gounod. Pe lângă greutățile ce oferiau în sine aceste roluri, D.

succeda incomparabilei Patti. Cu atât mai mare a fost meritul succesului, căci publicul, presa și însuși maeștrul au fost unanimi a constata calitățile artistice ale debutantei. Totuși cariera sa parisiană a fost de scurtă durată, ceea ce însă n'o împiedecă a-și face un splendid renume. Admirabilul timbru al vocii sale, o extensiune de 3 octave (sol₁ — sol₃), un joc de scenă de o puternică expresiune, contribuiră a face că ađi, dela Buenos-Ayres la Petersburg D. e proclamată una din cele mai mari și mai apreteiate cântărețe dramatice. În cariera sa artistică, pe lângă un mare număr de roluri din operele marilor maeștri, D. numeră la activul său creațiuni în operele Condor de Gomez, Wally de Catolony, Amico Fritz și Rantzau de Mascagni, ș. a. [T. C.]

Dardanele, 4 fortărețe întărite de ambe laturile Helespontului, în privința strategică cheia Constantinopolei. De cătră Marea Egeică pe partea europeană Sedil Bahr și Kilid Bahr, iar Kum Kale și Kale Sultanie (piața de comerciu) pe partea asiatică. La ieșirea din *Strimtoarea D.* spre Marea Marmara, care prin convențiunea marilor puteri (1841) a fost închisă năilor străine de desboiu, se află Gallipoli.

Tractatul Dardanelelor sau al strimtorilor, se numesce tractatul încheiat între Francia, Rusia, Prusia, Austria și Anglia la 1/13 Iulie 1841. Prin el se recunoscea Turciei dreptul de a închide trecerea prin strimtoarea Bosforului și D.-lor ori căruia vas de desboiu european, așa că era luată sub protecțiunea puterilor europene contra ori cărei din ele (în special a Rusiei), care ar căuta să forțeze trecerea. Acest tractat era respunsul Europei la cel încheiat la Unkiar-Skelessi (Iunie 1833) între Rusia și Turcia. El a fost opera lordului Palmerston.

Dardanos, cetate a poporului fryggyan al Dardanilor (cum au fost numiți și de Trojani, cari își derivă originea dela Heros Dardanos), lângă Hellespont, unde la 84 a. Chr. Sulla și Mithridates au încheiat pace.

Dardanos, după mitol. grec., fiul lui Zeus cu Electra, o fată a lui Atlas. D. e protopărintele mitic al Dardanilor sau Troianilor, și fondatorul dinastiei regesci din Troia. [Atm.]

Dardistan, țeara Darđilor, sau *Iaghistan* (țeara rebelilor), numire sub care se înțeleg statele mici de munte așezate în Himalaja, spre vest dela încovoiaarea Indului cătră sud, anume Kafiristan, Citral, Kohistan, D., Gilghit, Swat, Boner, ș. a., parte state libere, parte principate. **Darđii** sau **Dardu**, din viața arică, sunt lafi în spate și bine proporționați, cu păr negru și brunet și ochi bruneți. Mai de mult au fost budhiști iar acum sūnt Mohamedani; limba lor cu multe dialecte se ține de familia indică. Se folosesc de scrierea persică. Silințele principilor din Cașmir, pentru a-i subjugă pe D., au ramas fără succes.

Dare, contribuțiune, impozit (v. ac.) *Dare de sumă*, explicarea unui fapt, sau analiza unei opere literare, științifice sau de artă.

Dar-el-Beida, de obicei *Casablanca*, localitate litorală în Marocco; centrul comunicațiunii cu Europeanii; 8500 loc. și comerciu însemnat.

Dar-el-Chodib, cel mai înalt munte (3067 m.) în Libanon (v. ac.).

Dares Phryx sau *Frighis* (din Frigia), se socotesce a fi fost autorul scrierii numite «De ex-

eidio Trojae» (Nimicirea Troiei), care s'a scris și a apărut prin secl. V și a fost o lectură plăcută în evul mediu și izvorul principal al poeziilor pentru miturile despre resboiul troian.

Dar-es-Salam, localitatea principală a posesiunilor germane din Africa de est, spre sud dela Zanzibar, cu un port excelent; rezidența guvernorului german.

Dar Fertit, ținut în Africa centrală, spre sud dela Dar Fur în basinelul Bahr el Arab locuit de Negrii de Sudan (seminția principală Kredj 20,000 capete); punct principal: Seriba Siber. Teritoriul e puțin locuit, foarte selbatic. În D. se face comerciu cu sclavi. 1870 a fost explorat pentru prima oară de Schweinfurth. Rîurile mari din D. se întrunesc în Bahr el Ghazal și se varsă în Nilul alb, nu departe de locul Fașoda.

Dar Fur, odinioară sultanat în Sudanul de est, între Cordofan și Wadai, în interior e muntos, în sud și vest fructifer; locuitorii sînt mai ales Fori (mohamedani). Capitala Tendelti. La 1874 a fost ocupată de către Egipt, și a avut un rol foarte însemnat în istoria mai nouă a Sudanului. În 1883 ultimul guvernator Slatin a cădut în mâinile Mahdiștilor, și a stat în robie până în 1895. De prezent provincia iar a venit în posesiunea Egiptului. Orașele mai însemnate: Dara, Fașer, Foga, care până în 1883 a fost ultima stațiune telegrafică în această provincie. (Cf. »Feuer und Schwert im Sudan« de Rudolf Slatin Pașa. Lipsca, 1896.)

Dargaud, Jean Marie, istoric franc., † 1866. Autorul unei istorii a Mariei Stuart, în 2 vol., și a Ioanei Grey, al unei istorii a libertății religioase în Franția și a fundatorilor ei, și al mai multor descrieri de călătorii.

Daria, numele românesc al plantei Pedicularis exaltata Bess. (v. ac.).

Darius, monetă veche persană, de aur, în greutate de circa 8'4 gr. Fața prezintă un rege cu arc, reversul un patruunghiu.

Darie, un hoț renumit, n. după tradiție în secl. XVIII, în Marginea, sat în ținutul Rădăuțului (Bucovina), din părinți țărani. A cutrierat toate țările locuite de Români, până prin Rusia și țeara leșească. Era îndurător. Lua dela cei avuți și da la cei săraci și nevoieși. Nu omora pe nime. În sfîrșit a fost prins și spânzurat pe imășul Marginei, sub dealul Iedrii, în 1808. (Cf. Balade de S. Fl. Marian. Cernăuț, 1873.)

[Dr. I. Pașcan.]

Dariel, pasul D., pas în Caucaș, guvern. rus. Tiflis. Castelul, ce se află aici, se ȳice că a fost zidit la 140 a. Chr. de regele iberic Mirvan ca scut contra Chazarilor. Strabo numește pasul D.: Porta Caucasica.

Darien, sin în Marea Antilelor între Cartagena și Puerto Belo la nordul Columbiei; prin strimtoarea dela D. e despărțit de golful Panama (v. ac.)

Dariu, (*Dareios*, pers. *Dariavus*), numele a trei regi persani. 1) *D.*, *Hystaspes*, fiul lui Vițaspa, satrapul Hircaniei, din fam. regală a Ahemenizilor și ruda cea mai de aproape a regelui Cambyses, formează un complot contra usurpătorului Gaumata, îl ucide și este recunoscut rege 521. Găsește imperiul turburat și până la 519 luptă să liniștească statele (Susiana, Babilon, luat cu puterea, [povestea lui Zopyros este un roman istoric], Media și chiar

Persia), apoi le administrează cu înțelepciune. Imparte imperiul în satrapii, supraveghează pe satrapi, instituește poștași, bate monetă (daricus), regulează suma impozitelor în bani sau natură pentru fiecare satrapie, unesce Nilul cu Marea Roșie, cucerește parte din India, întreprinde resboiul cu Sciții, contra cărora vine prin țeara noastră și înaintează până aproape de Volga, supune la tribut Macedonia, cucerește Tracia, începe resboaiele grecesci, în cari marea îi înneacă o flotă la promontoriul Athos 492, iar Atenienii îi ucid câțiva soldați la Marathon 490, și moare la 485, pe când se pregătea să supună o revoluție a Egiptenilor și să cucerească Grecia. A lăsat vestita inscripție pe stîncă dela Behistun scrisă în 3 limbi și cetită de Rawlinson.

2) *D.*, *Nothos (Ochos)*, fiu nelegitim al lui Artaxerxe I, ajunge rege omorînd pe fratele său nelegitim și conduce statul după capriciul crudei Parysatis. Supune Lidia revoltată, dar nu și Egiptul, intervine în resboiul Peloponesiac și mult timp ajută când pe Atena când pe Sparta, ca să se slăbească reciproc, până când Cyros, fiul său, ajută pe Lysandros să câștige bătălia dela Aegos-Potamos. † 405.

3) *D.*, *Codomanos*, strănepot al lui D. II, după alții nu de familie regală, făcut rege de șeful gardei Bagoas 336, n'are când să-și arete calitățile distinse, căci este resturnat de puterea macedoneană. Bătut la Granic, la Issos, de unde fugise lăsînd în mâinile învingătorului familia, la Gaugamela, de unde fuge în resărit, este trădat de satrapul Bessos, moare însărcinînd pe un macedonean să mulțamească lui Alexandru din partea sa pentru generositatea, ce a arătat către familia sa. [I. S. F.]

Dariu, Ioan, învățător la școalele centrale rom. din Brașov, n. 1855 în Bran. Și-a făcut exam. pedag. în Sibiu; încolo e autodidact. A scris o mulțime de opere didactice: Gramatica limbei romănesci în două cursuri, Elemente de fizică, Geografia patriei, Istoria patriei, Idealul învățătorului, Banca de școală, Arion (culegere de cîntări), Micul cîntăreț în biserică, Micul rugător, Curs practic de limba maghiară, Carte de felicitări, »Școala și familia«, an. I și III, foaie pedag. a »Reun. învă. din districtul Brașovului«, Aritmetica în 4 cursuri (3 în colaborare cu D. Dogariu), Abecedar magh. (în colab. cu Fr. Koós), Abecedar sau ȳntăia carte de cetire, A doua carte de cetire, A treia carte de cetire (în colab. cu Andr. Bărsăneanu). Aceste scrieri formează puntea de trecere dela școala veche în era nouă a școlii moderne; ele sînt cele mai răspîndite între învă. rom. și din școalele rom. din Trans.

Darlan, Jean Baptiste Joas, politic franc., n. 1848, avocat în Nérac, 1890 deputat, 1896 până 1897 ministru de justiție.

Darlaston, oraș în Staffordshire (Englittera), cu 14,422 loc. (1891).

Darling, cel mai mare afluent al rîului Murray (v. ac.), cel mai lung rîu al continentului australian, se formează din împreunarea rîurilor *Balonne* și *Barwan*.

Darlington, oraș în cott. engl. Durham, cu 38,060 loc. (1891); turnătorii de fier, fabrici de mașini.

Dărmănesci, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată pe ambele maluri ale Trotușului și pe

valea Uzului; e formată din 5 căt. cu 3968 loc. (Dicț. geogr. 1895), între cari 215 Maghiari. Are 5 biserici ort., 1 biserică cat., și 1 școală mixtă. Loc. se ocupă cu agricultura, industria și comerțul. Aici se află o fabrică de cherestea cu aburi și mai multe ferestre de apă. Tot aici în valea Uzului se găsește lignită. Teritorul com. e de 29,220 ha., dintre cari 18,000 ha. pădure. Resid. com. e în sat. D., care numeră singur 2723 loc. [nt.]

Darmesteter, *Arsène*, filolog franc., n. 5 Ian. 1846 la Château-Salins, mai întâiu repetitor al lui Gaston în Paris, și dela 1877 conferențiar de limba și lit. franc. medievală la Sorbonna. A publicat: *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparés aux autres langues romanes et au latin*. Paris, 1875; *De la création actuelle des mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*, 1877; *La vie des mots étudiée dans leur signification*, 1887, lucrări model de claritate și metodă; *De Floovante vetustiore gallico poemate et de Merovingio cyclo*, 1877; *Glosses et glossaires hébreux-français*; în colaborație cu Ad. Hatzfeld, *Le seizième siècle en France*. Afară de acestea a mai colaborat la *Revue critique*, (1880, I, 375 o recenziune a dicționarului lui Cihac), *Romania*, etc. † 16 Nov. 1888.

Dârmonesci, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată între riurile Prahova și Provița; se compune din 3 căt. cu 1896 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari pe lângă agricultură se mai ocupă și cu meseriile; prin com. trece șoseaua dintre Ploiesci și Tîrgoviște; în partea de vest a com. se găsesc urmele unei vechi cetăți, numită »Tîrgul Frumos«.

Darmstadt, capit. marelui ducat Hessa (Hessen), situată lângă riul Darm, dela care și-a luat numele, 63,168 loc. (1895); castel cu o bibliotecă de peste 500,000 volume, și colecțiuni de obiecte de artă; catedrală rom.-cat., teatru de curte, cameră comercială, mai multe bănci, școală tehnică, gimnasiu clasic și real, școală reală, seminar de învățătoare. D. e amintit de prin secl. VIII. 1330 deveni proprietatea conților de Katzenelnbogen, 1479 ajunse la Hessa, dela 1567 rezidența landgrafului.

Dărnicia, generositate (v. ac.)

Darnley, *Henric Stuart, Lord*, al doilea soț al reg. Maria Stuart a Scoției, n. 1541, însurat 1565; trăia rău cu regina, el a poruncit asasinarea lui Riccio. Ucis de Bothwell 1567 în Edinburg. Reg. Iacob I a fost fiul său.

Darro, afluent al Ienil-ului în Spania, se revărsa la Granada.

Dars, peninsula în Pomerania ant., spre vest de Rügen, cu far la Darserort.

Dartmouth, oraș cu port în Devonshire (Englit.), la revărsarea riului Dart, 6025 loc.

Daru, 1) *D., Pierre Antoine Bruno*, politic franc., n. 1767, intendant gen. în Prusia și Austria, 1818 Pair, 1828 m. al Acad. franc. † 1829. A scris istoria Veneției, (ed. IV, 1854) etc.; fiul său: 2) *D., Napoléon*, n. 1807, a fost 1870 ministru de externe, † 1890.

Daruvár, 1) D., com. mare în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1393 loc. germ. 2) D., țîrg și stațiune baln. în Croația-Slav., cott. Pojega, 1663 loc.

Darvas, com. mare în Ung., cott. Bihor. În analele publ. apare dela 1396. Are 186 case, cu 1169 loc. (617 Rom. gr.-or. maghiarisați). Școală regulată. Teritorul: 7332 jug. cat. pământ arător foarte productiv; industrie de casă, stupărit, prăsiere de vite. În D. se produce turfa în cantitate mare. [†]

Darwin, *Charles Robert*, n. 1809, † 1882, naturalist englez (biolog), și-a terminat studiile universitare, începute în Edinburg, la Cambridge. Imediat după sfîrșirea lor, 1831—35, face o călătorie în jurul globului. Ca rezultat al studiilor și observărilor sale publică mai întâiu lucrări biologice precum: *Originea depozitelor salifere din Patagonia*, *Despre distribuția blocurilor eractice în America sudică*, *Structura și distribuția recifurilor coraliene*, ș. a. Pe terenul botanic remarcăm publicațiuni biologice, din cari reiese mai ales conexiunea între animale și plante: *Despre rolul albinelor la fecundațiunea florilor de papilionacee*, *Despre fecundațiunea orchideelor prin insecte*, *Despre caracterul și natura hybridă a fecundațiunii ilegite la plantele dimorfe și trimorfe*, *Plantele insectivore*, *Efectele fecundațiunii proprii și încrucișate în regnul vegetal*, *Miscările și obiceiurile plantelor cățărătoare*, ș. a. Dar cele mai importante lucrări, din cari reiese eminenta lui facultate de a generalisa concluziunile observărilor sale riguroase basate pe date multiple și exacte, de a demonstra la evidență și a stabili nouă puncte de vedere în științele naturale, sînt preponderant zoologice, precum: *Variațiunea plantelor și animalelor domestice*, *Despre originea speciilor prin selecțiunea naturală*, *Despre variațiunea ființelor organizate în starea lor naturală, și în fine Descendența omului și selecțiunea sexuală*. Ideea fundamentală în științele naturale, *transmutațiunea, transformismul*, (v. ac.), adică înrudirea mai apropiată sau mai îndepărtată și originea comună a tuturor ființelor organizate (plante și animale), până atunci hipotetică și susținută numai sporadic, s. e. de Lamarck și Godeffroy, de abia prin D. și-a câștigat, prin o demonstrațiune obiectivă, genială și convingtivă, certitudinea. Transmutațiunea o explică D., dovedindu-o la rîndul ei, ca efect condiționat prin: acomodățiune și variabilitate, ambele influențe ale mediului, ultima și ca efect al atavismului, selecțiunea naturală (incl. cea sexuală), fazele dezvoltării individuale din ou până la stadiul de organism definitiv, distribuția geografică (a speciilor în spațiu), dezvoltarea și transformarea lor în timp (paleontologia), aceste toate influențate de lupta pentru existență. Iată baza doctrinei darviniane (*Darvinism*). Astfel morfologia ființelor organizate și în special studiul speciilor și a variațiilor înceată de a fi un studiu de apreciere a exteriorului, ea ne permite și ne impune a aprecia valoarea caracterelor diagnostice și din distribuția în timp și spațiu, și mai ales ne silescă a considera și a explica aceste fenomene din cauzele primordiale, cele biologice. V. Descendența, (Teoria.) [A. Pr.]

Das, după mitol. slav. un spirit (duch) care se unesce cu omul, intră în om, ca la olaltă să fie o ființă; dar se poate și despărți de om și atunci poate să ajute sau să strice omului. D. se consideră de personificațiunea puterilor sufletesci. [Atm.]

Dascal sau *dascâl*, (dela grec. δασκαλος), numire dată în genere învățătorului dela sate; împămîntenită și remasă în us din timpul fanariotismului. Acum începe a se înlocui cu numirea *învățător*. În actele oficiale ale mitropoliei gr.-cat. române din Transilvania și Ungaria, din timpurile când lumea s'a pornit pe latinizarea limbei, învățătorul este numit *docente*. Dar aceasta numire, folosită numai din partea forurilor bisericesci, în popor nu se generalizează.

Dascălescu, Dumitru, poet uitat pe nedreptul. A publicat Zorile, poesii, Iași, 1854; Scrisori din țeara ținărească și poesii nouă, Iași, 1856. Poesiile sale sînt mai ales satirice, cu deosebire cele din al doilea volum. Cele șase scrisori ținătorești conțin o discuție politică între Cinci-Țințari, reprezentantul protipendadei, boierimei, și Hafiz Țințarul reprezentantul tinerimii desgustate atât de ideile trecutului cât și de mijloacele întrebunțate de demagogi și de felurii ipocriți politici.

Dascălul, Alexandru, scriitor rom., a fost după tată și mamă din Galiția și anume din Leina (Liov, Lemberg); era bărbat învățat și vorbia, sau cel puțin pricepea mai multe graiuri: românește, polonește, slovenește, latinește și grecește. Pe la finea secl. XVII trăia în Rîmnicul Vâlcei, unde se dă cu socoteala a fi fost dascăl, adică învățător al episcopiei. Aici a tradus din îndemnul episcopului Ilarion (1693—1709): 1) Penticostarul (1694), 2) Triodul (1694), 3) Psaltirea cu tîlc (1697).

Dașchieviciu, Animpodist, Dr., prof. și scriitor rom., n. 10 Ian. 1853 în Vama; a învățat la școala primară în mănăstirea Suceviței, la gimn. din Suceava, teologia în Cernăuți și filosofia la univ. din Viena, unde 1881 a fost promovat doctor în filosofie. Dela 1880 prof. la gimn. din Suceava. Secretar al societății «Școala Română.» A publicat: Zoologie ilustrată de Alois Pokorny, traducere. Cernăuți, 1885; Constantin cel Mare. Suceava, 1888; textul rom. la harta în relief a lui Max. K. Sternberg, 1892; Marc Ulpiu Traian. Cernăuți, 1895. [Dr. I. G. Sbiera.]

Daschkoff, secretar de stat rusesc, care odată cu începerea războiului ruso-turc din 1828, este trimis în țările române cu o instrucțiune ministerială, în spiritul căreia să se întreprindă reformele regulamentului organic, proiectat prin tratatul de Akjerman (1826), ceea ce se și face de către comisiunile de boieri, de sub controlul generalului Zaltuhin, în partea privitoare la organizarea politică a principatelor. Tot D. a presădit comisia din Petersburg, compusă din vornicul Mihail Sturza, logof. Alex. Vilara, aga Gh. Asaki și consilierii de stat rus. Cantacazi și Mintziaki, însărcinată cu modificarea câtorva părți din regulamentul organic, sfîrșit în 1830 sub prîvighirea lui Kisseleff.

Daschkow, Catarina Romanowna, princesă, n. cont. Woronzow 1743, amica Imp. Catarina II, partașă la conspirațiunea contra lui Petru III. Dela 1783 directoara academiei de științe. † 1810. (Memoarele engl. de Bradford 1840, germ. de Herzen 1857.)

Dăsnățiu, rîu în Rom.; isvorește în j. Mehedinți, străbate centrul j.-lui Dolj și se varsă în Balta-Popii sau Nedeiu.

Daști, rîul principal al Beluțistanului, se varsă în Oceanul Indic, 1600 km. lung.

Dasyllirion Zucc., (botan.) gen de plante erecte lemnoase pururea verzi din fam. Liliaceelor, trib. Dracaeneae, cu foi fasciculate rigid-lunglineare pe margini spinos-serrate, panicula cu flori dioice mărunte, cu 3 ovule dintre cari numai una se desvualtă în capsula uscată. Cuprinde vr'o 8 specii din Mexico și Texas, dintre cari mai ales *D. glaucophyllum* Hook., *D. graminifolium* Zucc. și *D. gracile* Zucc. se cultivă ca plante ornamentale de florărie temperată. [A. Pr.]

Dasymetru sau *Baroscop*, instrument inventat la 1650 de Otto Guericke, care arată schimbările în densitatea aerului liber; D. este o balanță echilibrată cu două globuri de metal, unul mic și masiv, celalalt mare și gol înlăuntrul. Așezând instrumentul sub clopotul unei mașine pneumatice și scoțînd aerul, balanța va atîrna în partea globului celui mare, ceea ce arată că acesta pierdea în aer mai mult decît cel mic, potrivit cu volumul cel mare al lui.

Dasypos, (zool.) mamifer, v. Armadil.

Data, (lat.) fapte, detaiuri. *D. et accepta*, ero-gațiuni și percepțiuni.

Data, (lat. Datum), *datare*, indicarea timpului când s'a făcut un act, o scrisoare.

Dataria, o secțiune a curiei romane (papale), prin care se împart dispensări și alte grații ordinare pentru forul extern. În fruntea acestui dicasteriu stă *datariul*, care dacă e cardinal se dîce *prodatararius*. Numirea și-o are D. de acolo, că în un libel se înseamnă ziua sau data, când s'a învoit papa la cutare grație. (v. Curia romană.)

Datina, v. obicei.

Datisca L., (botan.) gen de plante din fam. Datisceaceelor. Cuprinde numai două specii: una din California până în Mexico, alta, *D. cannabina* L., din Orient și Asia sud-vestică, după exterior se aseamănă mult cu cânepa. Aceasta se cultivă uneori la noi ca plantă decorativă rustică. [A. Pr.]

Datisceaceae, (botan.) mică familie de plante dicotyle polypetale calyciflore, mai înrudită cu *Begoniaceae*, de cari se distinge prin stamine inserate pe calicele persistent și antere neconcrescute cu filamentele. Ca gen mai remarcabil cităm *Datisca* (v. ac.)

Dativ, v. Casuri.

Datolit, Botriolit, mineral, barosilicat de calciu, monoclinic, cu cristale incolore, verzi, surii-ori roșietic-albe; greut. spec. 2.9—3. Se găsește la Andreasberg, Freiburg, Niederderkirchen, în Suedia și Norvegia, etc.

Datoria, în înțeles filosofic: ceea ce trebuie să faci, independent de interesul tău imediat. Legătura dintre individ, care s'ar crede că e izolat și fără alt gînd decît propriu-i folos, și dintre cealaltă lume. În virtutea D.-ei omul se simte obligat, în mod liber, de a lucra nu numai în vederea folosului său, ci și în al altora. Astfel el are D. către viața sa, pentru că nu și-a dat-o însuși; către familia sa, pentru că prin ea se perpetuă viața al căreia depozitar e, și pentru același cuvînt are D. către patria sa și către umanitate. Noi avem D., sîntem scoși de sub puterea egoismului imediat spre a ține samă de interese străine și superioare nouă, și sîntem ridicați dela idea să «facem» la idea

«trebuie să facem», — în virtutea legii care pune originea existenței noastre în afară din noi și deasupra noastră, fie în Dumnezeu (teism, deism), fie în natură (panteism), sau în umanitate (utilitarism), amândouă ele înșile reducibile la Dumnezeu. Regula exterioară și superioară a D.-ei e justiția (v. ac.) Variabilitatea acestei idei aduce cu sine variabilitatea D.-lor. [Dragomirescu.]

D. în înț. jur.: sarcină care incumbă cuiva în urma unui angajament luat sau impus. Bunurile debitorului servesc spre asigurarea comună a creditorilor săi; prețul lor se împarte între ei prin analogie, afară de cazul când există cauze legitime de preferință între creditori, adică privilegii sau ipoteci. D. pot rezulta din contracte, quasi-contracte, delict, quasi-delict, sau sunt impuse de legi. Sunt și *datorii morale*, impuse de conștiință, *datorii naturale*, cari nu sunt sancționate de legi. În fine, afară de particulari, sunt și persoane civile, cari au D., de pildă statele au *datorii publice*; asemenea și stabilimentele publice, stabilimentele de utilitate publică. [—]

Datoriile publice. La începutul secolului precedent Europa se găsea puțin îndatorată. La acea epocă numai câteva state erau grevate de Dat. publ., cari, de altminterale, erau puțin considerabile. Astfel, Dudley-Baxter, în «National Debts», 1871, evaluează pentru 1715 totalul Dat. publ. ale țărilor pe atunci civilizate la 7 miliarde 500 milioane franci. Țările cele mai îndatorate la acea epocă erau Franța, Olanda, Spania, Republicele italiene și Statele germane. În 1793 totalul D.-lor publice ale acelorasi țări era de 12½ miliarde franci. În această sumă — după Paul Leroy-Beaulieu, căruii îi împrumutăm aceste cifre, — Dat. publ. a Engliterei se ridică la mai mult de cât jumătate din suma totală. Dat. publ. europene în perioada 1793—1820 cresc într'un mod considerabil. La 1820 totalul datoriilor Statelor Europei se ridică deja la 36 miliarde franci, în care sumă Englitara intră cu cifra de 23 miliarde, sau aproape ⅔ din total. Plecând dela acea epocă, Dat. publ. europene iau o ascendență din ce în ce mai mare. La 1848 totalul D.-lor europene întrece cifra de 39 miliarde franci, sumă care se repartizează pentru fiecare țeară în următorul mod:

Regatul-Unit	20,500.000,000 franci
Franța	4,550.000,000 "
Austria	3,125.000,000 "
Spania	2,825.000,000 "
Rusia	2,500.000,000 "
Prusia și Statele germane	1,000.000,000 "
Statele italiene	750.000,000 "
Belgia	438.000,000 "
Portugalia	425.000,000 "
Danemarca	288.000,000 "
Grecia	250.000,000 "
Svedia și Norvegia	15.000,000 "

În 1870 cifra Dat. publ. a diferitelor State europene se ridică la 74,138.000,000 franci. Însă istoricul D.-lor publ. europene nu devine interesant decât în acești ultimi 30 ani. Dela 1870 datoriile diverselor State europene au crescut într'un mod excepțional. Ceea ce a dat naștere acestei creșteri rapide a datoriilor mai tuturor Statelor Europei au fost pe de o parte resboalele

dela 1870 și 1878, iar pe de altă parte neînțeleptele preparative de resboiu, ce durează încă dela 1870, și cari au costat pe întreagă Europa dela 150—160 miliarde franci. În fine, în acești ultimi ani, dela 1878 încoace, cifra D.-lor publ. ale tuturor Statelor europene a crescut într'un mod prodigios, ceea ce reiese cu înlesnire din datele consemnate de Alfred Neymarck în Dicționarul de finance, apărut la Paris sub direcția lui Léon Say. După Neymarck, capitalul nominal al D.-lor publ. ale întregii Europe se ridică, pentru anii 1887/88, la 121 miliarde 177.600,000 franci, repartizat la următoarele 28 state.

Țările împrumutate	Capitalul nominal al Datoriei publice în franci	Partea de Datorie co revine fiecărui loc. în franci
Franța	32,000.000,000	845.—
Anglia	18,400.000,000	490.—
Rusia	18,092.500,000	210.—
Italia	11,454.100,000	380.—
Austria	9,403.600,000	450.—
Spania	5,963.900,000	358.—
Prusia	5,462.000,000	188.87
Ungaria	3,445.500,000	205.—
Turcia	3,002.800,000	?
Portugalia	2,861.400,000	609.—
Olanda	2,268.900,000	464.—
Belgia	1,915.800,000	320.—
Bavaria	1,672.200,000	264.—
Saxonia	794.000,000	249.50
România ¹⁾	778.800,000	149.30
Germania	600.000,000	13.27
Württemberg	523.400,000	11.43
Baden	425.200,000	265.60
Grecia	420.000,000	200.—
Svedia	341.000,000	72.14
Serbia	286.000,000	124.—
Statele germ. cele mici	278.300,000	54.—
Danemarca	269.000,000	135.—
Hamburg	218.900,000	41.—
Norvegia	150.000,000	76.90
Finlanda	71.000,000	32.—
Bulgaria	44.700,000	15.—
Elveția	31.800,000	11.—

Sacrificiile, ce fiecare Stat își impune anual, pentru întreținerea armatei sau pentru preparative de resboiu, sunt considerabile. Aceste sacrificii cauzează o mulțime de prejudicii producției și instrucțiunii generale, și prin urmare civilizațiunii. Pentru a se vedea cheltuielile necesitate de «pacea armată» dăm aci sumele cheltuite anual de fiecare Stat pentru resboiu sau marină, și acelea ce se cheltuiesc pentru instrucție. După cum lesne se va pute vedea, proporția, ce există între aceste cheltuieli, este foarte mare și caracteristică. Neymarck evaluează totalul cheltuielilor făcute pentru înarmare de Statele mai sus citate pentru 1887/88 la 4,680.100,000 fr.; iar cifra ce se cheltuiesc pentru instrucție, de aceleași state, la 623.000,000 fr.

Lată cum se repartizează atât cheltuielile făcute cu armata cât și acelea făcute pentru instrucție:

¹⁾ Pentru actuala D. publ. a României, ce în 1898 se ridică la peste 1.200.000,000 fr., se va vedea articolul România, partea privitoare la D. publ. a acestei țări.

Țeri	Cheltuieli anuale pentru reșoai și marină, în franci	Cheltuieli anuale pentru in- strucția publică, în franci
Rusia . . .	990.800,000	83.300,000
Anglia . . .	792.300,000	136.800,000
Francia . . .	779.800,000	145.000,000
Germania . . .	555.900,000	
Italia . . .	382.900,000	40.500,000
Austria . . .	356.600,000	29.100,000
Spania . . .	202.800,000	
Turcia . . .	200.000,000	
Ungaria . . .	73.600,000	16.400,000
Olanda . . .	68.700,000	
Belgia . . .	50.100,000	16.000,000
Portugalia . . .	39.600,000	5.200,000
Svedia . . .	37.500,000	5.700,000
România . . .	32.800,000	14.200,000
Danemarca . . .	25.500,000	2.700,000
Grecia . . .	21.700,000	3.100,000
Bulgaria . . .	18.200,000	
Elveția . . .	18.100,000	
Serbia . . .	14.000,000	3.000,000
Norvegia . . .	13.200,000	6.100,000
Finlanda . . .	5.900,000	5.400,000
Hamburg . . .	100,000	4.800,000

După cum lesne se poate vedea din primul tablou, Francia este țeara cea mai încărcată de datorii, cu enorma datorie publică de 32 miliarde franci, cifră ce comparată cu întreaga avere națională care, după Paul Leroy-Beaulieu, nu întrece 200 miliarde fr., dă raportul dela 1 la 6 sau 7, ceea este enorm. [I. I. Nacian.]

Datorința, (filos.) v. Datoria.

Datura L., (botan) gen din fam. Solanaceelor, tribul Hyoscyameae, cuprinde plante erbacee, anuale, vivace, frutescente sau arborescente; frunzele mari întregi sau sinuat-dințate; florile mari, solitare de ordin albe sunt erecte sau pendente; calicele tubulos adesea angulos cu 5 divisiuni; corola infundibuliformă cu 5 dinți, stamine 5; fructul este o capsulă acoperită uneori cu perigrigi. Acest gen are vr'o 20 specii, ce sunt răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. Prin părțile noastre crește, în locuri cultivate și inculte, pe lângă garduri, numai *D. Stramonium* L., plantă foarte otrăvicioasă, numită de popor Ciomăfaie, Cioma-fetei sau Iaur. Unele specii de *D.* se cultivă prin sere temperate și prin grădini ca plante decorative, așa este *D. arborea* L., *D. fastuosa* L., *D. sanguinea* Ruizet Pav. și *D. suaveolens* Humb. et Bonpl. Frunzele și semințele de *D. Stramonium* L. posed proprietăți medicinale și se întrebuințează mai cu samă spre a combate diferite boale nervoase. [Z. C. P.]

Daturina, alcaloid, Atropina (v. ac.).

Daubensee, (Dubensee), lac în cantonul elvețian Wallis, în munții Gemmi, la înălțime de 2206 m. preste nivelul mării.

Daublebsky de Sterneck-Ehrenstein, *Maximilian*, baron, admiral austriac, n. 14 Febr. 1829 în Klagenfurt; 1866 la Lissa pe bastimentul »Admiral Ferdinand Max« a nimicit vasul ital. »Re d'Italia«; 1872 contra-admiral, 1888 generalissimus al flotei de reșoai austriace.

Daubrée, *Gabriel Auguste*, geolog și inginer de mine francez; n. 1814 la Metz, † 1897 la

Paris; 1839 numit prof. de mineralogie și geologie la fac. de științe din Strassburg; 1852 decan; apoi prof. de geologie la muzeul de istoria naturală; 1862 prof. de mineralogie la școala de mine din Paris; în fine 1872 director al acelei școale. S'a consacrat exclusiv studiilor științifice, și Academia de științe l-a ales membru pentru secțiunea mineralogiei în locul lui Cordier. Principalele lucrări (publicate în Annales des mines, Comptes rendus de l'Acc. des sciences, Bulletin de la soc. de géologie, etc. din Paris) sunt relative la formațiunea depositelor minerale sub diferitele stări, în cari le întâlnim în scoarta globului. El a publicat apoi: Etudes de géologie expérimentale, Les eaux souterraines à l'époque actuelle, Les régions invisibles du globe et des espaces célestes, etc.

Daucus L., (botan.) gen din fam. Umbellifelor, trib. Caucalineelor, cuprinde plante erbacee anuale sau bisanuale, uneori péroase, frunzele divise, cu segmentele înguste sau mici; florile albe sunt dispuse în umbel compuse; fructul oval sau oblong este peros sau țepos. *D.* are vr'o 20 specii bine distincte, ce sunt răspândite prin Europa, Africa boreală, Asia temperată și în America nordică, o specie se află chiar și în Australia. În părțile noastre crește *D. Carota* L. numită de popor Morcov selbatic, Rușinea fetei. Această plantă se cultivă foarte mult prin grădini ca plantă alimentară, cunoscută în general pentru rădăcina sa pivotantă comestibilă. Pe la noi se cultivă foarte mult ca legumă *D. Carota* L. var. *sativa* și este cunoscută de poporul nostru sub numele de Morcov. Mură. [Z. C. P.]

Daudet, *Alphonse*, poet și romancier franc., n. 13 Maiu 1840 la Nîmes, † 16 Dec. 1897 la Paris. *D.* este fermecătorul povestitor, adâncul cunoscător al sufletului omenesc, romancierul care lasă pe cetitor totdeauna sub imperiul unei dulci melancolii; el a descris mai mult lumea săracă, umilă, sacrificată de civilizațiunea modernă; caracteristica scrierilor lui *D.* e o amestecătură de sensibilitate și ironie. O întreagă pleiadă de tineri scriitori provenșali calcă astăzi pe urmele măiestrului *D.* cu un succes, care sporesce dela o operă la alta. Scrieri, romanele: »Le petit Chose« (1868); »Robert Helmont« (1874); »Jack, mœurs contemporaines« (1876); »Le Nabab« (1877); »Les rois en exil« (1879); »Sapho« (1884); »Rose et Ninette« (1892), etc.; povestiri satirice: »Lettres de mon moulin« (1869); »Tartarin sur les Alpes«, etc. (Cf. Gerstmann, Biografia lui *D.*, 1883, 2 vol.)

Daul, *Teodor*, învățător rom. (în S. Nicolaul mic), n. 10 Mart. 1869 în Erdeiș (Ung.), a frecventat cursurile pedagogice în Arad, 1890 a publicat »Colinde și cântece populare«, (Arad, tipogr. diec.); Poesii nat.; Poveștile Bihorului și Flori dela Câmpie (1891). [†]

Daula, un soi de dărăbană (tobă mare) din Turcia.

Dauletsah, istoric persan din Samarkand; a scris 1487 »Taskirat usșuara«, care cuprinde biografiile mai multor poeți în ordine cronologică, cu multe citate. † 1495.

Daulis, oraș în Phokis (teatrul miturilor Tereus, Prokne și Philomele, etc.); nimicit de Filip al Macedoniei 346 a. Chr.

Daumer, Friedric, poet germ., la început liberal, 1859 s'a făcut catolic; cunoscut mai ales prin »Mittheilungen über Kaspar Hauser«, 1832; n. 1800 la Nürnberg, unde a fost profesor, dar în curând s'a retras, fiind dușman a-l creștinismului, pe care a încercat a-l înlocui prin »Religion des neuen Weltalters«, (3 vol., 1850).

[W. R.]

Daumont, mai corect: Attelage à la D., trăsură cu patru cai și cu un vizitiu călare.

Daun, Leopold Josef, Conte, mareșal de câmp austriac, n. 1705 în Viena, fiul Contelui *Vierich de Daun* (vice-rege de Neapol). Locotenent-mareșal în resboaiile silesiane, 1746—48 în Olanda, bătut 1757 pe Friederic II la Colin, luă 1759 Dresda, 1762 president al consiliului de resboiu. † 1766. După D. este numit regim. 56 de inf. austr.

Dauna, pagubă, prejudiții (v. ac.).

Daunou, Pierre Claude François, erudit și om politic franc., n. 1761, † 1840. A scris: »Considération sur le procès de Louis XVI«; »Essais sur la constitution«; »Vues rapides sur l'organisation de la République française«. În 1795 fu ales president al Convențiunii, și intra în comitetul »Salut public«. Făcu asemenea parte din consiliul celor »Cinci sute« (cinq-cents). Numărul scrierilor lui D. e imens, lista lor completă a fost publicată de biograful său Taillandier sub titlul »Documents sur Daunou«.

Dauphin, (pron. Dofen, lat. Delphinus), titlu de principe în Franția. Comitele de Viennois purta pe scutul său dela 1140 figura unui delfin, de unde și posesiunea sa se numia Dauphiné. În 1349 comitele Humbert II, desilusionat și plin de datorii, testă Dofinatul lui Carol de Valois, nepotul regelui Filip VI, cu condiția, ca cel mai mare fiu al regelui să poarte numele de D. și Dofinatul să fie domeniul lui, iar comitele să primească 120,000 florini. Până la finele secl. XV Dofinatul avea drepturi suverane, căci Ludovic XI se purta pe domeniul său ca și independent și făcea puternică opozițiune lui Carol VII; mai pe urmă a ramas un titlu, desființat și acela la 1830. Expresiunea *in usum delfini* vine dela împrejurarea, că Ludovic XIV a însărcinat o comisiune să scoată pe autorii clasici greci și romani într-o edițiune curățită de toate expresiunile necuviincioase, ca să poată fi citită de D.

Dauphiné, fostă provincie a Franței, ținut muntos, cuprinzând departamentele Isère, Drôme și Alpii superiori, 12,554 km². În vechime D. era țeara Allobrogilor, principat vasal al regatului Burgundia, 1032 fu încorporat Germaniei, 1349 cedat lui Carol de Valois, regele de mai târziu Carol V.

Dauria, ținut muntos în partea sud-estică a Siberiei (Transbaicalia), traversat de munții metalici daurieni.

Davallia Sm., (botan.) gen de plante din fam Polypodiaceelor, trib. Davallieae, cu rhizom repent, sori de regulă marginali și indusiu pedunculat, cupuliform. Multe din speciile de habit variu, răspândite pretutindenea în regiunea tropicală a globului; se cultivă în florăriile noastre, s. e. *D. heterophylla* Sm., *D. parvula* Wall., *D. elegans* Sw., *D. tenuifolia* Sm., ș. a.

[A. Pr.]

D'avălmășia, proprietate mare ori mică, care este în amestec și împrăștiată prin ale altor

proprietari. Proprietatea aflată în D. era totdeauna sau de cele mai multe ori supusă silei de câmp, de culturi și folosire în comun cu obștea locuitorilor sau a composesorilor. Proprietarul ei puțin putea dispune liber și a se folosi de ea fără de învoirea prealabilă a obștei, sau fără de autorizațiune din partea primarului comunei. În timpul modern D. se consideră ca defavorabilă și ca o piedecă și stagnațiune în progresul natural al agriculturii și evoluțiunii umane. De aceea în timpul din urmă aproape toate statele au adus legi pentru cassarea D.-ei prin regularea din nou a proprietății rurale, conform cu spiritul timpului; prin comasare, segregare și delimitare.

Davantara, după mitol. indică medicul divin, care a scos beutura de nemuire din marea de lapte.

Davenport, oraș în Iowa (America nord.) lângă Mississippi, 26,872 loc. (1890).

David, al doilea rege al împărăției lui Israil, fiul lui Iese din Vitteem, la început favoritul regelui Saul, pe urmă se conjură, împreună cu Samuil, contra lui Saul; după căderea lui Saul (1033 a. Chr.) D. fu uns rege al seminției lui Iuda. Supune popoarele vecine, întemeiază imperiul lui Israil, ridică Ierusalimul la reședință, dedă poporul la o viață cetățenească și la cultura artelor, cu deosebire a arhitecturii, pune basă industriei și comerțului. D. strălucește ca proroc, poet, regent renumit și viteaz mare. Psalmii lui sunt mângăritare; pe basa posesiei acestora se întemeiază cultul religios la Israeliteni. El a adunat material pentru zidirea unui templu în Ierusalim.

David, 1) *D., Jacques Louis*, pictor franc., n. 31 Aug. 1748 în Paris, elev al lui Vien, a participat în mod pasionat la revoluțiune, ca membru al conventului a votat pentru moartea regelui; 1804 a fost numit de Napoleon prim-pictor de curte; † 29 Dec. 1825 în Bruxela. Părintele noiei picturi franceze, basată pe studiul anticei; opere principale: moartea lui Marat, răpirea Sabinelor, Leonida în Thermopyle, încoronarea lui Napoleon, ș. a. Biografia de nepotul său Jules D. (1880). 2) *Pierre Jean*, numit de comun *D. d'Angers*, sculptor franc., n. 12 Mart. 1788 în Angers, elev al lui Roland în Paris, dela 1826 prof. la academia de arte în Paris; † 1856. Opere princ.: bărbații celebri ai Franței în timpul frontespiciului din Pantheonul dela Paris, (1834—37) și monumentul lui Corneille în Rouen. Biografia de Jouin (1878). 3) *D., Gerard*, pictor din Terile de jos, n. 1450 în Oudewater; † 1523 în Bruges. Tablouri bisericesci, realiste. Opera principală (1509) în muzeul din Rouen.

Dăvideni, comună rurală și parohie (împreună cu o parte din Cireș și cu Slobozia Dăvidenilor sau Zrubul), cu moșie boierească în Bucovina, căp. și j. Storojineț, cu 1918 loc., (1650 ort., 127 rom.-cat., 171 mos.), școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Dăvidești, comună rurală și parohie cu moșie mănăstircască în Bucovina, căp. și j. Cofman, cu 1141 loc., (1096 ort., 45 mos.), școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Davidis, Francisc, fiul unui păpucar sas din Cluj; a studiat teologia în Wittenberga; întorcându-se acasă ajunsese 1551 directorul școlii în Bistrița, mai apoi în Cluj, unde devine în urmă paroch al Clujului și totodată superinten-

dent al bisericei reformate din Ardeal. Mai târziu D. trech la confesiunea unitară, și deveni predicatorul de curte al principelui Ioan Sigismund, convertit de D. la socinianism. În colaborare cu Blandrata, D. câștigă mulți credincioși unitarismului, iar în dieta dela 1571 egala îndreptățire cu celelalte confesiuni recepte. Fiind D. învinovățit de viață imorală și eresie, fù chiebat în Ardeal însuși Socinus, D. fù examinat, declarat nedemn de postul său, condamnat și închis în Deva, unde a murit.

Davila, Carol, medic și prof. de chimie, de origine francez, n. 1828 în orașul Parma în Italia. Studiile elementare le-a făcut în Hamburg, unde a învățat perfect limba germană, iar pe cele liceale în Limoges în Francia; apoi a trecut la Angers, unde a studiat pe rând farmacia și medicina. 1849, bătând colera în Francia, guvernul îl trimise în departamentul Maine-et-Loire, cu care ocaziune a formulat cunoscutele picături anticolerice: picăturile lui D., folosite des în România. 1852 trech doctoratul la facultatea de medicină din Paris. 1853 veni, la chie-marea lui Știrbei-Vodă, în România, unde avea să se distingă atât pe terenul instrucțiunii și al răspândirii științelor, cât și pe cel al filantropiei. Spiritul său creator a început să se manifesteze la câteva săptămâni după sosirea sa în noua patrie. El propuse domnitorului înființarea unei școle de medicină, dar fără succes; adună deci pe răspunderea proprie vr'o 60 elevi și la 4 Dec. 1854 deschise școala în mănăstirea Mihail-Vodă din București, care la 6 Mart. 1856 trech în administrația statului. Totodată înființă și grădina botanică dela Cotroceni. 1856 a dat ființă școlii de farmacie, iar 1857 pune basă școlii veterinare și Societății medicale științifice din București. 1860 a introdus în serviciile spitalelor civile locurile de externi și interni și a organizat ambulanțele armatei române. 1863 a creat, în colaborare cu d-ru Felix, mai multe spitale în Moldova și în Basarabia. 1864 a înființat laboratorul de chimie dela spitalul militar, în fruntea căruia aduse pe distinsul chimist Dr. Bernath-Lendway. 1865 a fundat, împreună cu Dr. Esarcu, Societatea științelor naturale, 1868 Societatea științelor fizico-naturale, 1869 Societatea de idrologie. Tot stăruințelor sale neobosite e de a se mulțami întemeierea Asilului Elena Doamna și a Orfelinatlui de băieți dela Pantelimon, mutat ađi la Focșani. Meritele lui D. au și fost considerate totdeauna; domnul Cuza îl numi 1860 general, iar Camera și Senatul îl proclamă 1866 cetățean român. D. a făcut parte din cele mai de frunte instituțiuni ale țerii: prof. de chimie la universitatea din București, membru al Eforiei spitalelor civile, inspector al serviciului sanitar civil și militar, membru în consiliul permanent al instrucției, 1866 făcù parte din misiunea însărcinată a saluta pe regele Carol în castelul dela Sigmaringen. În resboiul de independență (1878) neobositul D. a putut vedé cu ochii rezultatele îmbucurătoare, ce au dat ambulanțele organizate de dînsul; recunoștința țerii și a regelui i-au fost cea mai mare resplată. 1864 D. se căsătorì cu Anica Racoviță, nepoată a Goleșcilor. D. † 26 Aug. 1884 după ce 31 ani a lucrat la mărirea patriei adoptive.

D., izvor, v. Carol D.

Davis, (pron. dewis), 1) *D., John*, călător marinar, n. în Devonshire, a descoperit 1585 coasta estică a Grönlandei și strimtoarea de mare, ce poartă numele său, iar 1592 insulele Falcland; ucis 27 Dec. 1605 aproape de coasta Malacca în lupta cu Iaponezii. 2) *D., Jefferson*, om de stat american, n. 3 Ian. 1808 în Kentucky, 1847—51 senator, 1853—57 ministru de resboiu, 1861—65 president al confederațiunii sudice; † 6 Dec. 1889 în New Orleans. 3) *D., Andrew Jackson*, spiritist, n. 11 Aug. 1826 în Blooming Grove (New-York). Din numeroasele sale scrieri cele mai momentuoase sînt: «The principles of nature», (30 ediție, 1869; nemțese 2 edit. 1889). Auto-biografie: «Beyond the valley», (1885).

Davis, calea lui —, strimtoare de mare între Grönlanda și insula Cumberland (America de nord), prin ea se trece din Oc. Atlantic în baia lui Baffin.

Davitt, (pron. dévit), *Michail*, politic irlandez, n. 1846, a înființat 1879 liga irlandeză; contrar lui Parnell. Dela 1890 publică rev. «Labour World».

Davos, loc de cură climatică pentru bolnavi de plămâni, în cantonul elvețian Graubünden, situat la înălțime de 1560 m. preste nivelul mării, în valea D.

Davout, Louis, duce de Auerstaedt și principe de Eggmühl, n. 10 Maiu 1770 la Paris, † 1 Iunie 1823. Luă parte la toate campaniile lui Napoleon, era unul din generalii cei mai stimati ai acestuia. Se distinse mai cu seamă la bătălia dela Auerstaedt, când cu forțe inferioare ținu în loc armata principală prusiană, în timp ce Napoleon, care dăduse lupta la Iena, putu să aibă o victorie completă. După strălucita victorie dela Eggmühl i-se oferì titlul de principe. D. a fost devotat lui Napoleon până în cele din urmă timpuri. După întoarcerea lui Napoleon dela insula Elba a fost numit ministru de resboiu. După a doua restaurațiune a cădùt în disgrăție și a fost privat de titlurile și solda sa. Dar după 3 ani i-se recunosc toate drepturile sale, și la 5 Mart. 1819 întră în camera pairilor.

Davy, Sir Humphry, chimist, n. 17 Dec. 1778 în Penzance (Cornwall), 1802 prof. în Londra, † 29 Maiu 1829 în Genf. A inventat 1815 lampile de siguranță, folosite în minele de cărbuni, și a înauțit știința chimiei teoretice. (Memoirs, 1836, 2 vol.; germ. 1890.)

Dawison, Bogumil, distins actor germ., n. 1818 în Varșovia, a debutat 1841 în Lemberg, 1849 până 1854 membru la «Burgtheater» în Viena, 1854—64 la teatrul reg. din Dresda, apoi oaspe la teatrele germ. din America. † 1872. Roluri principale: Mephisto, Richard III, Fr. Moor.

Dawydow, Denis Wassilievits, scriitor și poet rus, n. 1784, † 1839 ca general lângă Moscova. A participat în resboiele dela 1812—15, 1825 până 1827 (cu Persia) și cel polonez dela 1831. A scris poezii, mai ales resboinice, și studii militare. Opere (1848), memoare (1872).

Dayton, oraș industrial în Ohio (America nord.), 61,220 loc. (1890); fundat 1796.

Daza, Hilarion, presid. republ. Bolivia, n. 1840; 1871 ministru de resboiu, 1876—79 president; asasinat 1 Mart. 1894.

Dazio Grande, strimtoare romantică în cantonul elv. Tessin, strățăiată de calea fer. Gotthard

Dea Dia, după mitol. romană țină venerată de frații Arvali (v. ac.), a fost o țină a pământului și agrilor, și pentru aceasta probabil e identică cu Ceres și Tellus, precum stă aproape și de Flora, Fauna și Ops. Pădurița ținii a fost aproape de Roma și de râul Tiber. [Atm.]

Deák, Francisc, om de stat magh., n. 17 Oct. 1803 în Söjtör, (cott. Zala), după cum se susține dintr-o familie macedo-română cu numele Pescari; după terminarea studiilor jur. a fost jurat la tabla reg. în Budapesta, avocat și apoi judecător în cott. Zala. În diclele dela 1832—42 șeful partidului de reformă, 1848 ministru de justiție. La 20 Oct. 1860 s'a pus în fruntea așanumitului »partid de adresă« (moderat), a redigiat 1861 cele două adrese, cari pretindeau restituirea legilor dela 1848, și e autorul pactului cu curtea din Viena la 1867. După împăciuire nu a primit nici un portofoliu ori oficiu, ci a ramas simplu deputat (al orașului Budapesta), și ca atare șeful partidului liberal moderat. † 29 Ian. 1876. Discursurile parlamentare s'au publicat 1881—88 în 3 vol., biogr. de Pulszky (1876), Csengery (1877) și Steinbach (1888). În Budapesta i-s'a ridicat un monument.

Deal, acele ridicături locale ale uscatului, a căror înălțime nu trece preste 300 m. (v. Munte).

Deal, oraș maritim în Englitera, (cott. Kent), 8891 loc. Baie de mare.

Dealul, mănăstire în Rom., j. Dâmbovița, situată pe un deal la 4 km. de Tîrgoviște spre nord-est, avînd o poziție din cele mai frumoase; mănăstirea a fost zidită de Radu V cel Mare (1494 până 1507) la anul 1500; după secularizare în această mănăstire a fost instalată școala de sub-oficieri, iar astăzi servește ca depou de arme. Aici se află un sicriu cu craniul fundatorului mănăstirii și cu al lui Mihail Viteazul.

Dealul Babii, v. Babii-Deal.

Dealul Iederii sau *Lichtenberg*, colonie germ. și comună rur. pe moșie mănăstirească în Bucovina, căp. Gura Homorului, j. Solcea, cu 404 loc., școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Dealul Mare, podgorie cu vii în Rom., jud. Prahova. Sub acest nume generic e desemnată mai toată podgoria acestui județ, în special însă cea despre est, de pe partea stîngă a râului Teleagen, cuprîndînd dealurile *Cernătesci*, *Gâlmeia*, *Chilia*, *Valea Mieilor*, etc. Înainte de 1882, când s'a ivit filoxera, viile de pe aceste dealuri produceau un vin excelent. Ați însă mai toate viile sînt distruse, iar terenurile lor se cultivă cu cereale. Statul român a înființat două pepiniere la *Tîntea* și la *Urtași*, unde după ce se altoiesc vița indigenă în rădăcini de vița americană, se distribuie în județ spre a se replanta viile distruse. (Cf. Scrierile editate de ministeriul de agricultură, Conferințele lui I. Demetrescu-Agraru.) [A. M. M.]

Dealul Nou, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată în depărtare de 9 km. de orașul Bacău și aproape de malul drept al Bistriței; se compune din 6 căt. cu 1517 loc. (Dict. geogr. 1895), între cari 600 Maghiari; are 2 biserici ort. și 3 cat. Pe teritoriul com. se găsește gips de foarte bună calitate și ape minerale cuprîndînd sare, iod și sulf. Puțurile adăuci, ce se găsesc aici, indică o veche exploatare de sare.

De Amicis, Edmondo, scriitor ital., n. 1846 în Oneglia (Liguria), la început militar, astăzi unul

dintre cei mai populari și mai favoriți scriitori ai Italianilor. Opuri: »Ricordi di Londra« și alte descrieri de călătorii, »La vita militare«, etc.

Debandada, fugă în cea mai mare disordine a unei trupe învinse.

Debarcader, (marină) punte pe piloți sau jeteă, care înaintează puțin dela țărm în mare sau în riu, și la care acostează un bastiment, spre a debarca sau ambarca pasageri sau mărfuri. Se mai chiamă și *ambarcader*.

Debarcare, (marină) descărcarea, acțiunea de a da jos de pe un bastiment pasageri, trupe, mărfuri, etc. *Trupe de D.* se chiamă trupele destinate a face descindere armată pe un țărm sau pe o coastă.

De Bary, Henric Antoniu, botanist german, n. 26 Ian. 1831 în Frankfurt l. M., prof. în Freiburg, Halle și Strassburg, unde † 1888. Dela 1867 publ. »Botanische Zeitung«. S'a ocupat mai ales cu studiul ciupercilor.

De Belloy, Pierre Laurent Buirette, actor și mediocru poet tragic franc. din secl. XVIII. Datoresce renumele său împrejurării, că e primul poet, care a pus pe scenă subiecte naționale. Fû mult serbătorit pentru tragedia sa »Le siège de Calais«.

Debet sau *debit*, partea stîngă a unui cont (v. ac.). În Debitul cuiva se scrie ceea ce *dă*m, iar în Credit (v. ac.) ceea ce primim. A debita un cont înseamnă a însemna o transacțiune în partea Debitului unui cont.

Debit, (franc.) vîndare, *debitant* vîndător în detal, cu deosebire acela care desface mărfurile de dreptul la consumenți. *Procedura de D.*, aranjamentul unei firme falite fără intervenția judecătorească. (V. și Debet.)

Debitor, acela care are o datorie (v. ac.).

Deblocare, a desființa o blocadă (v. ac.).

Deborah, eroină israel. pe timpul judecătorilor, soția lui Lapidot. A eliberat, împreună cu Barak, patria de sub domnia regelui canaanit Jabin. *Cîntul Debovei*, descrierea acestei învingeri în cartea judecătorilor (5).

Debordare, ieșirea din matca sa a unui fluviu sau riu, umflându-se prin ploi dese și abundente într'atît încît se revarsă, cauzînd inundații. Se mai ăice și, că lichidul dintr'un vas a *debor*dat, când se revarsă preste buzele vasului, după ce acesta e plin.

Debraux, Paul Emile, poet popular franc., însemnat prin veselia cîntecelor sale, de altfel adeseori necorecte și nedelicate. N. 1796, † 1831 la Paris, a trăit toată viața în miserie, însă pururea vesel.

Debrețin, (magh. Debreczen), oraș liber reg. în Ungaria, capitala cott. Hajdu, situat la șes pe un teritor de 384 ha. Mai înainte D. avea caracterul unui sat, în timpul din urmă însă s'a înfrumșet și a devenit un oraș frumos; centrul vieții politice, culturale și economice a Alföldului. În D. residă oficiile comitatense, direcțiune financiară, tablă reg., tribunal, procuratură, juriu de presă, etc.; cameră de notari publici, cam. advocațională, de comerț și industrie; episcopie reformată, colegiu reformat, gimn. infer. cat., școală reală, academie jurid. și comercială, 24 școale popor. și cîteva alte școale speciale; 2 orfanotrofii, 3 asile de copii, 1 grădina de copii, 3 spitale; numeroase societăți culturale, economice

și de binefacere; Teatru; în D. apar 9 țiare și reviste. Numărul locuitorilor în 1891 a fost de 56,940 Maghiari (55,805) și puțini Germani (786), Slovaci (145), Români (24) și alții (180). După confesiune: 8725 rom.-cat., 1029 gr.-cat., 905 augustiniani, 42,208 reformați și 3999 israeliți. Ocupația principală a loc. e agricultura și crescerea vitelor; pe hotarul orașului (pusta »Hortobágy«) se află 18,715 vite cornute, 10,000 cai, 62,366 oi, 55,110 porci. Slămina papricată de D. e renumită în țeara întreagă. Industria și comerțul sunt înfloritoare; mai înainte erau renumiți cismarii și argășitorii din D., în timpul din urmă industria mare s'a dezvoltat mult. În D. sunt mori cu vapor, fabrici de sicriuri de metal, fabrică de mașini, 3 fabr. de perii, fabr. de trăsuri, scrobenală, sodă, săpun, cahale, etc. Filiala băncii austro-ung., mai multe bănci. Comunicația în oraș se face prin trăsuri, omnibuse, tramvay și tren, în afară pe liniile ferate. Poștă, telegraf, telefon. Orașul D. are o avere curată de aproape 16 mil. fl. În biserica cea mare reformată din D. a proclamat Kossuth la 4 Apr. 1849 desfacerea Ungariei de către Austria și detronarea dinastiei Habsburgilor.

Debursement, (*franc.*) avansare de bani gata.

Debușare, sosirea unei trupe pe pozițiunile inamicului, utilizând pentru aceasta toate drumurile, cari ar duce spre inamic.

Debușeu, (*franc.* débouché), loc de exploatare a mărfurilor. Sfârșitul unui defileu, unei văi, etc.

Debut, (*franc.*) începutul unei lucrări literare; intrarea într-o carieră; prima încercare într-o specialitate, în special prima înfățișare a unui actor pe o scenă.

Deca, (*grec.*) dece, în compozițiuni cu măsuri: *Decametre* = 10 metri, etc. — *Decadic*, decimal.

Decabriști, (*din rus.* Dekaber = Decembrie), partașii revoltei din Petersburg (Dec. 1825) contra lui Nicolae I, sufocată cu multă crușime.

Decada, perioadă de 10 luni, săptămâni ori zile; mai ales săptămâna de 10 zile în calendarul revoluțiunii franc. (*Décadrier*.)

Decadența, starea unei persoane sau unui lucru ce începe a merge spre ruină, nimicire. Se ține și în sens figurat vorbind despre substantivele abstracte.

Decadi, în calendarul revol. franc. ziua a decea a decadei, zi de repaus.

Decaen, *Claude Théodore*, general francez, n. 1811; 1859 gen. de divizie, 1870 comand. corpului III al armatei renane, rănit 14 Aug. l. Colomby-Nouilly, † 17 Aug. 1870.

Decalog, cele 10 porunci dumnezeiești, cari le-a dat D-șeu prin Moise poporului ovreiesc, scrise pe 2 table de piatră (Exod. 34, 28). Ele s'au conservat mai târziu în sicriul legii. D. conține preceptele legii morale naturale (afară de decretarea Sâmbetei ca zi de serbătoare), pentru aceea obligă pe toți oamenii. Cele trei porunci dătau cuprind datorințele omului față cu D-șeu, iar celelalte 7, datorințele față cu sine și alți oameni. [i—m.]

Decamerone, titlul colecțiunii de povești ale lui Boccaccio (v. ac.).

Decan, îngrijitor, inspector preste 10 oameni, în general: superior. Se numesc D. și prepoziții capitulelor catedrale și colegiate, apoi protopopii în diecesele latine, inspectorii preste două ori

și mai multe protopopiate. Alocuirea se numesc D. cei ce se pun în fruntea unei facultăți. Oficiul D.-lor se numesc *decanat*.

Decan, peninsula Indiei anterioare, spre sud dela munții Vindhya; 1.661,740 km²; un platou uniform, în vest dela 1000—1300 m. și în centru dela 500—600 m. înalt, încadrat la vest de munții Ghații vestici și de Ghații estici la resărit. Rîuri mai însemnate sînt: Narbada, Tapti, Mahanadi, Godavari, Crișna și Caveri.

De Candolle, v. Candolle.

Decandru, floare cu dece stamină. v. Androceu.

Decapare, curățire cu vitriol, operațiune prin care cu ajutorul vitriolului sau acidului sulfuric, adăus cu apă, se curăță cele mai multe metale de oxizii formați la suprafață; astfel monetele și diferitele obiecte de aramă, argint, etc. [M. P.]

Decapitare, (*lat.*) tăierea capului; modul de execuțiune cel mai obicinuit pentru executarea pedepsei de moarte. În unele țeri se întrebuințează alte moduri de execuțiune. În România pedeapsa de moarte a fost desființată și este oprită de Constituțiune, dar mai înainte vreme exista și era regulată de legi: Codul Sturdza din 1826 în Moldova, codul Știrbey din 1851 în Muntenia. În Ung. pedeapsa de moarte se execută prin spânzurare.

Decapode, ordin de animale artropodare, din clasa crustaceelor, cu cinci perechi de picioare locomotrice și trei perechi de pedipalpi; se subdivide în *Brachyura*, cu abdomenul rudimentar, îndoit sub corp, lipsit de înnoțătoare codale; crabii; și *Macrura*, cu abdomenul lungăreț, terminat prin o înnoțătoare codală: racii.

Decapolis, partea nordică a Palestinei, numit după dece orașe ce cuprindea, probabil: Skythopolis (Besan), Philadelphia (Amman), Pella (Tabakat-Fahil), Gadara (Mkes), Abila (Abil), Dion, Kapitolias (Bet Ras), Hippos (Susie), Gerasa (Djeras) și Kanatha. După cucerirea macedonică au fost ocupate de Greci.

Decastich, strofă cu 10 versuri.

Decastil, templu grecesc decorat cu 10 coloane la frontispiciu.

Decatare, (*franc.* Décatur), a lua lustrul (cati) unui postav.

De către ziua, în basmele române un nume al luceafărului de dimineață; identic cu Zorilă. [Atm.]

Decatur, 1) capitala cott. Macon în Illinois (America nordică), lângă Sangamon River, cu 16,841 loc.; industrie și comerț viu, teren productiv. 2) capitala cott. Adams în Indiania, 3142 loc.

Decazes, (*pron.* dôcaz'), 1) *Elie*, duce de D. și de Glücksberg, om de stat franc., n. 28 Sept. 1780 în St. Martin de Laye (Gironde), 1815 ministru al poliției, liberal moderat, 1820 duce, 1820—21 ambasador în Londra, în acel timp adversar al regimului în camera pairilor, 1843—48 mare referendar al camerei pairilor, † 24 Oct. 1860. 2) *Louis Charles Elie Amanien*, duce de D. și de Glücksberg, n. 29 Maiu 1819 în Paris, fiul celui precedent, până la 1848 în serviciul diplomatic, 1871 membru al adunării naționale. Iun. 1873 trimis în Londra, Nov. 1873—77 ministru de externe; † 17 Sept. 1886.

Decebal, cel mai viteaz rege al Dacilor, care cutează să-și măsoare puterile cu Romanii, stă-

păunitorii lumii; ajunse la domnie în urma renunțării de bunăvoie a predecesorului său Duras, pe timpul împăratului roman Domițian (81—96 d. Chr.). După ce îi succede a uni în contra amenințătoarei puteri romane mai multe dintre popoarele barbare, ca: Sarmatii, Bastarnii, Roxolanii, și înduplecă pe Quazi și Marcomani să păstreze neutralitatea, atacă provincia Moesia la 86 d. Chr., bate și ucide pe legatul lui Domițian, Oppius Sabinus, și apoi prădează toată provincia. Slăbul împ. Domițian concepe atunci planul de a se pune însuși în fruntea armatei, ajuns însă în Moesia se căiește, și trimite în contra Dacilor pe prefectul pretoriului, Cornelius Fuscus, care trece Dunărea în Dacia, dar este bătut cumplit și ucis. Mai norocos este un alt general al lui Domițian, Tittius Iulianus, care aleargă în ajutorul provinciei și bate pe Decebal la Tapae, un loc, al cărui nume s'a păstrat în localitatea de azi Tapia, situată pe malul drept al Timișului, din sus de Lugos. Domițian însă, bătut de Quazi și Marcomani, în contra cărora își întorsese armele pentru a resbuna neutralitatea aceloră, nu se poate folosi de izbânda lui Iulianus, ci este silit a încheia o pace rușinoasă cu D., în sensul căreia se obligă a plăti lui D. un tribut anual și a-i trimite instructori și ingineri militari, precum și tot felul de meșteri, cu al căror ajutor D. voia să ridice pe poporul său la starea de a pute da piept cu cultura romană. Rușinea aceasta adusă poporului roman o spală împ. Traian, care în două expedițiuni întreprinse în contra Dacilor, înfrânge definitiv puterea acestora. Ântăia expedițiune o face Traian 101—102 d. Chr.; D. este bătut în același loc, unde raportase învingerea asupra lui Tittius Iulianus, și legionarii rom. — după mai multe alte victorii raportate în crâncene lupte cu Dacii, — ajung până sub zidurile Sarmizegetusei, când D. se vede silit a primi condițiile de pace impuse de Traian. Pacea însă la 104 este frântă de D., și astfel Traian pornesce o a doua expediție în contra lui, acum însă cu planul de a prefăce Dacia în provincie romană; construiesc vestitul pod peste Dunăre la Turnu-Severin, străbate prin pasul Turnu-Roșu în inima Daciei, și după lupte sângeroase capitala acestei țeri Sarmizegetusa, și Dacia însăși, cade zdrobită de puterea covârșitoare a Romanilor la 106 d. Chr. D. neavând nici o speranță de mântuire, se aruncă în propria-i spadă, și Dacia este prefăcută în provincie romană. Luptele Romanilor cu Dacii sânt reprezentate pe vestita columnă a lui Traian din Roma. Dio Cassius îl caracterizează pe D. astfel: »Priceput în cunoștința resboiului și dibaci în mănuierea lui, înțelegând când trebuia să lovească și când să se retragă, meșter în așternerea curselor și iute la faptă, sciutor atât a se folosi de izbândă, cât și a îndrepta înfrângerea suferită, el deveni pentru mult timp un protivnic periculos poporului roman.» Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. I. [nt.]

Decelea, în vechea Attica un punct strategic foarte însemnat. În resboiul Peloponnesiac zidură Spartanii aici un castel, în care ținură garnisoană stabilă 9 ani, spre marea pagubă a Ateniienilor. A doua parte a resboiului Peloponnesiac (413—404 a. Chr.) se și numește *resboiul Deceleic*.

Decembre, (lat. December), la Romani o lună

a anului. La început anul vechiu roman a fost de 10 luni, sau de 304 zile, și începându-se cu luna lui Martie, D. era a decelea lună; mai târziu s'au adaus, prin regele Numa, și lunile Ianuarie și Februarie. Serbătoarea de frunte în D. era *Natalis solis invicti* (ziua nasterii soarelui neinvins). În calendarul modern D. este luna a douăsprezecea.

Decempeda, instrument roman pentru măsurarea câmpului. *Decempedator*, geometru.

Decem primi, un comitet de 10 de la senatului roman, compus din senatorii cei mai de frunte și investit cu anumite prerogative.

Decemviri, o comisiune de 10 bărbați cu felurite însărcinări la Romani. Cei mai cunoscuți sânt *D. legibus scribendis*, aleși în 451 a. Chr. după propunerea lui Terentilius Harsa spre a publica legi, și cari au publicat în anul întâiu 10 table, și numai 2 în anul al doilea, când au și început a se purta ca tirani (povestea lui Livius despre Appius Claudius și Virginia), pentru care au fost resturnați. Alții *D. sacris faciundis*, cari conservau și interpretau cărțile sibline; apoi *D. stlitibus judicandis*, judecători, cari se pare că judecau contestațiunile de cetățenie și vătămările aduse libertății cuiva. Mai erau *D. agris dividendis*, cari împărțiau pârțile de pământ coloniștilor duși într-o provincie, și *D. colonis deducendis*, cari conduceau o colonie.

Decendium appellationis, în procedura romană-justiniană și în cea canonică termenul de 10 zile pentru prezentarea apelațiunii contra unei sentințe.

Deceneu, preot sau profet dac, care imitând în totul pe Zamolxis, s'a retras în peștera muntelui Cogaenum. D. era în onoare când Boirebista a luat domnia asupra Geților (50 a. Chr.) Cf. Strabo, VII, 3 § 5. D. a ajutat pe regele Boirebista să îmblândească pe Daci și să-i curețe de relele moravuri ce bântuiau acest popor. Așa el puse să distrugă vile, din pricină că Dacii se dau la mari orgii, bând prea mult vin. Poporul se supuse la porunca profetului, și de aci înainte bunele obiceiuri, disciplina și o spornică activitate fură trăsura caracteristică a poporului dac.

Deceniu, perioadă de 10 ani. *Decenală*, serbătorile ce aveau loc la Romani de câte ori un împ. at ajungea 10 ani de domnie.

Decența, buna-cuviință.

Decentius, un frate sau văr al lui Magnentius, numit de acesta Cesar la 351. Invins de regele Alemanilor, Chnodomar, s'a sinucis 353.

Decentralizare, recunoașterea existenței în stat a centrelor mai mici de populațiune, precum și a facultății lor juridice, de a reprezenta interesele lor proprii colective și a le satisface prin ele înseși. (V. art. Autonomia și Self government). Contrarul D.-ii este Centralizarea (v. ac.).

Deception, insulă în Oceanul Antarctic, în grupa Shetlanda sudică, spre sud dela America; are un vulcan de 550 m. înalt, un lac cu o periferie de 8 km. și un port (*senul D.*), despre care spun marinarii, că ar fi cel mai frumos din lume.

Decepțiune, desamăgire. Când descoperim că realitatea unui lucru, care e în strinsă legătură cu interesele, de obicei mai înalte, ale personalității noastre, e cu totul altfel decât închi-

puirea noastră despre el, avem o D. (Cf. și art. Ilusiune și Halucinațiune.)

Deces, (lat. depărtare), moartea naturală a unei persoane. *Decessor*, (lat.) antecesor, cel ce a premers.

De Cesare, Carol, economist și politic ital., n. 1824, a studiat în Neapol științele juridice, și în 1849—53 a luat parte la mișcările naționale, din care cauză a ajuns în prisoare. 1860 a fost secretar gen. al finanțelor în Neapol, 1868 al agriculturii, industriei și comerțului, de mai multe ori membru al parlamentului, mai târziu al senatului. D. a scris o serie de opere economice și politice, poezii, lirice și un roman.

Dechamps, Adolphe, om de stat belgian, n. 1807 în Melle (Flandria estică), 1834—64 deputat clerical, 1841 guvernator al prov. Luxemburg, 1842 până 1845 ministru al lucrărilor publice, dezvoltând rețeaua căilor ferate belgiane, 1845 min. de externe, † 1875. Fratele lui, *Victor*, n. 1810, arhiepiscop cardinal, unul din șefii ultramontanismului în Europa, † 1883.

Décharge, (*franc.*) descărcare; 1) focuri de salvă date de o trupă sau de mai multe piese de artilerie de o dată; 2) absolutoriu dat după prezentarea unui raționcinu.

Dechenit, mineral din ord. fosfatelor; de culoare roșie-brună, cu luciu unsuros; greu, spec. 5.81—5.83. Se găsește în Bavaria și Carinthia.

Deci —, a 4000-a parte a unei măsurii, s. e. *Decimetru* = 0.1 metru.

Decidua, pătura cea mai deasupra din cele trei straturi, cari împreună compun așa numita cămașă a embrionului. Se formează din membrana (țesătura) uterului (mitrei). Această formațiune începe din momentul concepției, când adevăratul oul fructificat și-a fixat locul în organul genital femeiesc. D. crește și se desvoltă mereu învălind jur împrejur embrionul. [D. V.]

Deciduu, (botan.) organ ce cade de timpuriu, s. e. sepalele și petalele de *Mac*, petalele de *Helianthemum*, etc.

Decima, (*lat.*) a 4000-a parte. *Decimae anni*, postul de 40 zile. *Decima*, monetă de bronz în Spania, = 0.1 real. [—]

Decima se numește și o strofă compusă din 4000 versuri, usitată cu predilecție în poezia lirică la Spanioli și Portugezi. Versurile se compun din câte patru tacte ritmice în trochei. Șema rimei de obște e: a b b a a c c d d e. D. se usitează la Glossă. [*]

Decimal, ce se referă la numărul 4000. *Sistem D.* sau *Decadic*, sistemul nostru de numerare, al cărui număr fundamental este 4000, și care este alcătuit după potențe de câte 4000. *Fracțiune D.-ă*, v. fracțiune. *Balanța D.-ă*, v. cumpăna.

Decimare, pedepsirea unei trupe, vinovată de lășitate, prin executarea a tot al 4000-lea soldat. Introdusă întâia dată de consulul Appius Claudius Sabinus 471 a. Chr. În evul mediu s'a aplicat mai rar, ultimată în resboiul de 30 ani 1642 contra regim. Madlo. În înțeles fig. D. înseamnă mare pierdere în număr.

Decime, 1) D., (*franc.*) monetă franc. = 10 centime = 10 bani rom. 2) D., (*Decime*) o parte (la început $\frac{1}{10}$) din produsele agricole, animalele domestice și alte obiecte date ca contribuțiune în recunoașterea dominiului ori în favorul bisericii. D. aveau să deie în Ung. țeranii

(iobagii) până la 1848 domnilor de pământ. Ați preste tot sunt abrogate. (v. Dijma.)

Decime adițională, termen de finanțe. Adaus de impozit cu 4000 bani la leu, sau în genere cu 4000 la sută, asupra principalului rol de impozit, pentru întîmpinarea unor cheltuieli speciale. D. ad. se numesc mai ales impozitele directe percepute de comună, ce se încasează de percepătorii statului. În Bucuresci s. e. se percep astăzi 4 D. ad.

Decina, vechi măsură de greutate în Roma = 10 libbre = 3.391 kgr.

Decisi, bandiții (30—40,000 conjurați) grupați în jurul lui Ciro Annichiarico, cari ucidau și devastau în numele »Republicii salentinice«, Italia sud-estică. D. fură extirpați de Ferdinand I (1818).

Decisiune, (*lat.* Decisio), în limbajul vechiu juridic hotărîre judecătorească sau legislativă, mai ales în o afacere litigioasă. *L. Decisiones*, în Codicele Iustinian 50 D. pentru deciderea controverselor. (Cf. art. Hotărîre și Sentență.)

Decisiuni curiale, în dreptul ungar sînt hotărîri aduse în ședință plenară de forul cel mai înalt judecătoresc, în chestiuni principale, cari chestiuni nu se pot delibera pe baza legilor existente. Însemnătatea acestor D. consistă în aceea, că pentru susținerea unității dreptului, prin art. de lege XXV 1890, sînt declarate obligatoare atît pentru forurile inferioare, cît și pentru însuși forul cel mai înalt; însă numai pînă atunci, pînă cînd nu se schimbă într'o altă ședință plenară. Afară de curie, ca for suprem, mai au dreptul de a aduce astfel de D. și tablele regesci în cauze, pentru cari acestea sînt forul ultim. D. adusă de o tablă reg. se comunică cu celelalte și e obligatoare pentru toate. La cas că 2 table reg. în aceeași chestiune ar aduce D., ce se contradic, acestea se trimit la curie, care apoi hotărăsește definitiv.

Decius, numele unei familii de plebei romani, din care 2 membri, ambii *Publiu D. Mus*, ca consuli s'au jertfit de bunăvoie pentru patrie, ca să-i câștige învingerea: cel mai bătrîn 340 a. Chr. în lupta dela Vesuv, cel mai tînăr, fiul său, la 295 în lupta dela Sentinum; dar numai a doua victimă este verificată istoricesc.

Decius, Gajus Messius Quintus Trajanus, împărat roman, n. în Pannonia, 249 a fost aclamat împărat de către legiunile din Mesia, a persecutat cumplit pe creștini, 251 a cădut în lupta contra Goșilor dela Forum Trebonii (Dobrogea).

Decken, Karl Klaus, călător african, n. 1833 în Brandenburg. A făcut mai multe călătorii în Africa estică, a urcat muntele Kilima-Ndscharo pînă la o înălțime de 4600 m. și a făcut studii intensive asupra riurilor din țările Somali. Fû omorît în o localitate din această țeară, Oct. 1865.

Decker, Pierre Jacques François, de, politic belgian, n. 25 Ian. 1812 în Zèle (Flandria est.), 1839 deputat clerical, 1855—57 ministru de interne, compromis în înșelătoria Langrand-Dumonceau, pentru aceea numirea sa ca guvernator de Limburg 1871 a cauzat căderea ministeriului de Theux; † 6 Ian. 1891 în Bruxela. A scris: »Études historiques et critiques sur les monts-de-piété en Belgique«, (1844).

Declamațiune, (*lat.*) expunerea artistică a vorbirii, ca cuprinsul ei să devină cu atît mai viu și mișcător. D. are deosebită importanță la reci-

tarea poesiilor. Condițiile ei sînt: voce sonoră, expresiune și interpunctiune corectă, modularea vocii cu întinare exactă și tempo corespunzător.

[*]

Declaration of independence, (engl. pron. declereșn ov independ'ns), declarația de independență a Statelor-Unite din America, întemplată la 4 Iulie 1776 în Filadelfia. Cuprinde o enumerare detaiată a drepturilor omului.

Declaration of Rights, (engl., pron. declereșn ov reits = declarația drepturilor), declarație în care o adunare de membri ai parlamentului engl. a enunțat în 28 Ian. 1689 în Vestminster principiile fundamentale ale constituției engleze, în sensul cărora a ajuns pe tron Wilhelm de Orania.

Declarațiune, acțiunea de a face cunoscut, a anunța, a manifesta.

Declarațiunea de resboiu, începerea resboiului prin o anunțare formală la adresa inamicului. În antichitate D. de resb. a fost o condițiune indispensabilă a unui bellum justum, și acest us s'a susținut până în secl. XVII. Dreptul modern nu pretinde o D. formală și resboiul se începe de regulă cu întreruperea legăturilor diplomatice. În statele monarchice D. de resb. este o prerogativă a Domnitorului.

Act declaratoriu, act ce cuprinde o D. de materie juridică.

Declaratorium Illyricum, sau *Rescriptum D. I.*, din 1779 (16 Iulie), ordinațiunea preainaltă, care regulează în Ungaria moștenirea după preoțiimea gr.-or. După aceasta patriarhul (mitropolitul) și episcopii au dreptul de testare numai pe jumătate din averea lor (și tot numai la indigeni); cealaltă jumătate după mitropolitul cade la fondul național iliric, după episcopi jumătate la școalele din Carlovăț, iar jumătate la mitropolit. Fundus instructus, hainele episcopesci, biblioteca și mobilele rămân totdeauna succesorului. În lipsa de testament rămâne jumătate din avere fondului național, și cealaltă jumătate școalelor din Carlovăț. Preoți fără copii au dreptul de testare numai pe $\frac{1}{3}$, parte din avere (la indigeni), $\frac{2}{3}$ părți cad episcopului, care din acestea e dator a acoperi spesele de înmormântare. În lipsa de testament sau de rudenii, cari au dreptul la $\frac{1}{3}$, întreaga avere o moștenesc episcopul. D. astăzi e în vigoare numai pentru preoțiimea Sêrbilor. Pentru preoții gr.-or. rom. chestiunea e regulată în Statutul organic (v. ac.).

Declinat, (botan.) organ (s. e. stilul, staminele, florile, ramurile) ce cade în afară sau e plecat spre pământ, formând un arc, cum se observă la florile de Castan selbatic, etc.

Declinațiune, în gramatică: flexiunile substantivului și adjectivului după număr și cas; în limba română D. are 5 cazuri: nominativul răspunde la întrebarea: cine, ce?; genetivul resp. la într.: al cui?; dativul: cui?; acusativul: de cine, ce?; vocativul exprimă chemare, exclamare, poruncă.

Declinațiune în astronomie: depărtarea unei stele dela equator, ce se măsură pe un cerc tras dela pol prin steaua respectivă, numit cercul declinațiunii. D. poate fi sudică sau nordică, după cum cutare stea se află dela equator spre sud sau spre nord.

Declinațiune magnetică, descoperită de Cristoforo Colombo în 1492, este unghiul ce for-

mează acul magnetic cu meridianul terestru. E numită orientală sau occidentală, după pozițiunea polului austral al magnetului, care se poate afla la resăritul sau la apusul meridianului magnetic. Valoarea unghiului de D. nu este aceeași în diversele locuri ale pământului, și anume: D. e occidentală în cea mai mare parte a Europei, în Africa, în Oceanul Atlantic și în partea apuseană a Americii, este însă orientală în restul Americii, în Oceanul Pacific în Asia și în Rusia resăriteană. În unele locuri nu există nici o D. D. variază în una și aceeași localitate cu timp, suportând variațiuni seculare, anuale și zilnice. Variațiunile seculare depind de deplasarea liniilor isogonice, cele anuale, studiate de Cassini în 1786, depind de pozițiunea soarelui în respectul ecuatorului, în sfîrșit cele diurne, studiate de Graham în 1722, sînt cauzate tot de pozițiunea soarelui și urmează în fiecare loc timpul local, făcînd o dublă excursiune în timp de 24 ore. Afară de aceste variațiuni acul magnetic este sensibil de perturbațiuni neperiodice, datorite în special cutremurelor de pământ, erupțiilor vulcanice și aurorelor boreale. Alte perturbări neexplicate până acum sînt probabil cauzate de marile mișcări atmosferice și în special de cicloane.

Decoct, în farmacie și tehnică: extragerea prin fierbere cu apă a materiilor solubile din substanțe solide animalice sau vegetale. V. și Infusiune.

Decolare, (franc.) decapitare.

Decolorare, pierderea sau scoaterea colorii. *Decolorant*, substanță care produce decolorațiune.

Decoltat, tăietura hainei în modul de a lăsa liber gâtul și pieptul până la umeri. Toaletele decoltate se poartă de dame la baluri sau mari recepțiuni. Fig.: liber și fără rezervă în expresiuni.

Décompt, (franc.) termen comercial: subtragere, compensațiune; lipsă la mărfuri.

Deconfitura, (ital. sconfitta = învingere), starea unei persoane, care nefiind comerciant se află în neputință de a-și plăti datoriile. Debitorul în acea stare pierde beneficiul termenului (art. 1025 C. C.). Se întrebuințează în același sens cuvîntul *nesolvabilitate* (art. 1323 C. C.): vîndătorul nu este dator să facă predarea, dacă cumpărătorul a cădut în nesolvabilitate. Mandatul se stinge prin nesolvabilitatea mandantului sau a mandatarului.

Decontenanța, (franc.) pierderea cumpătului, confusiune, turburare.

Decor, podoabă, ornament; picturi, aurituri și reliefuri pe obiecte de lut sau sticlă; decorațiunea scenei unui teatru; în fine și buna cuviință, demnitate.

Decorated style, (engl., pron. decorated stail), nume dat unei epoci a stilului gotic în Engli-tera (secl. XIV), la care formele decorative se extind asupra întregii structuri arhitectonice. Exemplu marcant: fațada catedralei din York.

Decorațiune, în general: decor, ori ce ornare sau împodobire a unui obiect. În înfeles mai restrîns: semn de distincțiune dat de un suveran ca recompensă pentru merite. D. se deosebesc în ordine (v. ac.) și medalii (v. ac.).

Decorator, cel ce face decoruri pentru apartamente, teatre, serbări, etc. prin pictură, sculptură, tapiserii, ebenisterie de lux, etc.

Decort, (franc. Décourt), în comerț ori ce detragere pentru defect de calitate sau lipsă de

cantitate la mărfuri. În Hamburg se numește D. și rabatul (de regulă 1%) pentru plata făcută imediat la primirea mărfurilor.

Decourcelle, *Pierre*, poet dram. fr., n. 1856. s'a ocupat cu comerțul, iar după criza dela 1882 cu jurnalistică; pentru Sarah Bernhard a scris »L'as de trèfle«, dramă în 5 acte, care s'a reprezentat cu mare succes pe scena teatrului Ambigu. Acestei lucrări au urmat apoi bucăți dramatice, vodeviluri, texte de opere, etc. (»Le fond du sac«, 1883, »L'Amazone«, 1885, »Mme Cartouche«, »Les cinq doigts de Birouk«, 1886, »L'abbé Constantin«, 1887, »Le dragon de la reine«, 1888, »Mensonges«, 1889, etc.)

Decrepiț, cadeuce, slăbit.

Decrescendo, (*ital.*) = scădând, slăbind gradat intensitatea sunetelor. E opusul lui *crescendo*. Adese e înlocuit prin *semmul* >. [T. C.]

Decret, în general ori ce decisiune a unei autorități, dispozițiunile guvernului adresate la o anumită persoană; în sens restrins: dispozițiunea unui judecător sau unei autorități luată la cererea unilaterală a părților, în opozițiune cu hotărârile luate după ascultarea ambelor părți, (s. e. sentența).

Decretale, în sens canonic al bisericii apusene acele decisiuni, dispozițiuni, răspunsuri, etc., cari emanează dela Curia papală din Roma.

Decretiști, în evul mediu jurisconsultii, cari (în contradicere cu *Legiști*, aderenții dreptului roman) au susținut dreptul canonic, supremația Papei și Decreta Paparum.

Decretum Divi Marci, un decret al Imp. Marcus Aurelius, care oprește pe creditor să se poată escontenta prin volnicia luare în posesiune a bunurilor debitorului său.

Decretura, (*lat.*) dispoziție scurtă a unei autorități, ordin scris pe o cerere de un funcționar superior ca indigitară pentru personalul de cancelarie.

Decticus, insect orthopter, din familia Lăcustelor. *D. verrucivorus* trăiește în Franța, Germania, România, etc. [D. V.]

Decumbent, (botan.) are aceeași însemnare ca și declinat (v. ac.), iar în special se ține deosebit tulpină sau ramuri, că sunt D., când sunt încovoiate spre pământ. s. e. Salcia plângătoare și toți arborii plângători.

Decurent, (botan.) se ține deosebit frunze, când ele se continuă, din jos de locul lor de inserțiune, prin aripi sau prelungiri alare la suprafața tulpinei, așa că aceasta e aripată (v. ac.). Se observă frunze D., s. e. la Tătăneasă, Scaiu, etc.

Decuria, grupă de 10 membri; obiceiul de a constitui fiecare comisiune din 10 membri (v. Decemviri) a făcut cu timpul ca D. să se confunde cu comisiune, grupă; așa judecătorii din Roma formau 4 D. și erau 4000. Înțelesul vechiu se păstra însă în cavalerie, unde 10 cavaleri formau o D., și în senat, unde 10 senatori formau o D. Căpitanul unei D.-ii se chema *Decurion*, precum decuriones se cheamă și cetățenii bogați și nobili din coloniile și municipiile provinciilor imperiului, și cari corespundeau în provincii cu clasa senatorilor din Roma. Mai târziu decurionii din provincii au scăzut, căci li-se cereau prea multe cheltuieli la serbatori și căci ei răspundeau cu averea despre stringerea impozitelor, așa că în toate chipurile căutau sa se sustragă dela acea

onoare costisitoare. Peirea lor este și una din cauzele căderii imperiului roman.

Decursiv, ce curge la vale; după decurs.

Decusat, (botan.) *folia decussata*, se numește frunzele opuse și în păreche la fiecare nod, încrucișându-se în unghi drept cu cele dela nodurile imediat vecine. Din această dispoziție reiese, că dealungul tulpinei sau ramurei, frunzele sunt așezate pe patru linii longitudinale (4 orthostice), mult sau puțin equidistante. Exemple se observă la plante din familiile Labiatelor, Caryophylleelor, la *Lysimachia numularia*, *Coleus*, *Phlox decussata*, etc.

Decusațiune, *încrucișare*, în special a fibrelor nervoase, cari constituiesc cordoanele mēduvei spinării. După încrucișare fibrele și-au schimbat poziția, din drepte devin stângi, și vice-versa. Astfel se explică pentru ce unele leziuni așezate pe jumătatea din dreapta a creierului, se resfrâng asupra organelor așezate în stânga. [D. V.]

De-cu-seara, în basmele române un nume al luceafărului de seara; e identic cu Sêrilă. Crâncu, vânătorul codrului, pleacă după foc, întâlnește pe D. și îl legă. Se înțelege timpul, când luceafărul de seara înceată de a se vedea, dar tot acela apare apoi ca Zorilă. [Atm.]

Decussatim, (*lat.*) încrucișat, în forma cifrei romane X.

Decussis, (*lat.*) monedă romană din aramă, cu cap de Roma și o nave și cifra X; foarte rară.

Deda, com. mică în Trans., cott. Mureș-Turda, situată în depărtare de 30 km. dela orașul Reghinul-săsesc, pe malul drept al Mureșului, cu 1965 loc. (1891), între cari 1761 Români. În depărtare de 10 km., pe valea râulețului Bistra, a stat oarecând mănăstirea Dejii. Se susține în revista »Transilvania« (Sibiu, 1891), că în turnul bisericii ort. din D. există un clopot mic, care poartă înscripția anului 1151.

Dedal, labirint. (V. și Daedalus.)

Dedeaghaei, oraș mai nou în Tracia, vilaietul turcesc Adrianopol, spre vest dela gura Mariței; loc de export pentru valea Mariței; loc de oprire al vapoarelor. rezidența mai multor agenți consulari. D. are vr'o 1700 loc.

Dedicațiune, în mitol. romană actul, prin care, cel ce a făcut vot, că va ridica templu unei deități anumite, a dedicat (închinat) templul zidit acelei deități. D. de regulă se făcea din partea senatului, mai ales prin consul sau imperator, și încât s'a putut, prin acela, care a făcut votul. D. s'a făcut totdeauna cu solemnitate mare și în prezența preotului Pontifex Maximus, care a stabilit formula de D., după aceasta a urmat consacarea (sfințirea) templului. Și persoane particulare au avut dreptul de a ridica și dedica temple, dar numai sub controla statului, ca nu cumva să se introducă un cult străin, neadmis de stat. În înțeles modern D. înseamnă: închinare sau omagiu făcut cuiva prin o scriere. [Atm.]

Dediței sau **Dedeței**, numire populară a plantei *Anemone Pulsatilla L.* (v. ac.)

Deducțiune, a) în logică e metoda prin care spiritul nostru, întemeindu-se pe o judecată generală, ajunge să stabilească o altă judecată particulară. Sinonim cu *raționament*, *deductio*; b) în limbajul comun: substrațiune, scădere, scoatere.

Deductiv, adjectiv prin care se designează sistemele și raționamentele întemeiate pe deducțiune.

Dedulesci, (*Dediulesci*), com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, cu 1007 loc. (Dict. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Biserica din această com., zidită la 1792 de arhimandritul Iacob, a fost înainte de secularizare mănăstire, înzestrată cu frumoase averi; aici este întreținută de stat; școala este instalată în casele fostei mănăstiri D.

Dedulescu, veche familie valachă, aici stinsă. Pe la începutul secl. trecut găsim acte dela împăratul Leopold, care acordă o pensie jupănelei *Maria Deduleasca* (cf. Hurmuzache, tom. V). Un *D. vistier*, boier muntean (secl. XVII), fuge în Moldova, după cum ne raportează Ietopisețul. Mulți *D.* întâmpinăm în secl. trecut printre boierii însemnați ai țerii; iar ultimii au trăit în secl. nostru.

[O. L.]

Dees de Tămășel, (Thomoshel, Teömöshel, Themestheyl, Themessel, Themeselew, Themeslow), *de Iclodu mare*, *de Corniereva* și *de Vâlcea* (Welche), familie nobiliară rom., care se amintesc în decurs de mai multe secole (1390—1593) și a avut bunuri extinse în districtul valachic al Meediei (Mihald). Dintre Dejesci s'a distins ca român pronunțat *Mihailu Deju* de Tămășel (sau Timișel) împreună cu Stefan, fiul lui Sysman de Bozȳas și cu Vasa de Gamza, cari în numele lor și al tuturor nobililor și kenizilor (chinejilor) și al altor valachi (in ipsorum ac ceterorum Universorum Nobilium et Keneziorum nec non aliorum Valachorum) din districtele: Lugoș, Sebeș, Meedia, Alinaj, Cărașova, Bîrzava, Comeat și Ilidie, au suplicat la Ladislau V, regele Ungariei, pentru coroborarea și confirmarea tuturor libertăților, prerogativelor și drepturilor, ce compet uniunii acestor opt districte; ceea ce a și urmat prin literile numitului rege, date din Viena în ziua de Sânziene, anul 1457. (Cf. Pesty, Oláh kerül.; Maniu, Disertațiune; Wład, Român nép es úgye.)

Dees, v. Deș.

Defaimare, v. Difamațiune.

Defecațiune, actul mecanic care are de scop a da afară materiile neabsorbabile, cari formează remășițele digestiunii. Aceste materii, dese *fecale*, se acumulează în rectum, unde prezența lor excită sensibilitatea mucoasei și unde greutatea lor se face să fie simțită, constituind trebuința de a defeca.

Defect, lipsă, imperfecțiune. *Defectivum* (lat.), în gram. substantiv sau verb, care nu se folosește în toate formele.

Defensiva, când o trupă primește lupta pe pozițiunile pe cari se află, fără să înainteze contra inamicului. Pozițiunile întărite și cetățile sunt teatrele luptelor defensive. Când trupele de pe aceste pozițiuni încearcă ieșiri, sau merg înaintea inamicului pentru a-l întâmpina, atunci se dice că au luat ofensiva.

Defensor, în general: persoana care în procese ține partea părții acuzate. În procese criminale dacă partea acuzată nu-și pune apărător, i-se numesc *D.* sau apărător din oficiu de către tribunal. Acești apărători se numiau și se numesc și aici pe alocurea »*defensores pauperum*.« În procesele de căsătorie asemenea din oficiu

se pune un apărător al legăturii de căsătorie (*defensor vinculi*), care trebuie să apere legătura sacramentală în contra partidei, care cere anularea. *D.* are rol numai în acele procese, în cari e atacată însași valabilitatea căsătoriei și se cere divorț. *D.* au să depună jurământ și sentențele aduse fără de ascultarea și în absența lor sînt ipso facto nule.

Deferent, (lat.) care oferă partidei contrare un jurământ. *Deferența*, respect, supunere, considerațiune.

Deficiente pecunia, (lat.) în lipsă de bani.

Deficit, lipsă; în administrația financiară excedentul, cu care cheltuielile întrec veniturile. *D. de cassă*, suma ce lipsește în cassă față cu datele cârtilor de contabilitate. *D.* se numesc și pierderea ce se arată în un bilanț comercial.

Defileu, strimtoare, trecătoare îngustă în munți. *D.* poate fi și o lucrare de artă, executată peste locuri inaccesibile: o șosea prin o mlaștină, un pod peste un riu, etc. *Defilare*, trecere prin un *D.*; a merge unii după alții; trecerea trupelor la paradă. Defilarea în fortificațiune indică punerea la adăpost a oamenilor și zidurilor de vederile și proiectilele inamicului, adică Defilarea de vederi și defilarea de lovituri.

Definit, (botan.) se dice despre organe, s. e. stamine, când sînt mai puține de 12; despre axă, când virful ei nu se mai poate alungi, și pentru a se ramifica produce lateral, sub virf, una sau mai multe axe secundare, și acestea *D.*; și așa se urmează mereu. Ramificațiunea tulpinei, rădăcinii, poate fi *D.*; inflorescențele numite Cime (v. ac.) sînt *D.*

Definițiune, 1) în logică este arătarea înțelesului unei noțiuni prin ajutorul a două alte noțiuni, dintre cari cea dintâi, *genus proximum*, designează genul cel mai apropiat, din care face parte noțiunea dată, iar cea de a doua, *differentia specifica*, designează nota (v. ac.), care o deosebesce de celelalte noțiuni ce compun sfera (v. ac.) acelu gen designat prin prima noțiune. 2) În retorică *D.* este locul comun (v. ac.), prin care se arată pe scurt și, din punctul de vedere al oratorului, înțelesul unui lucru. *D.* în logică exprimă mai precis și obiectiv, în retorică concis și subiectiv, înțelesul unei noțiuni sau unui lucru. În acest caz *D.* este *reală*. *D.* este *nominală* când explică înțelesul unui cuvânt oarecare. În geometrie *D.* e în același timp și nominală și reală. În acest caz se numesc *constructivă*, (cf. Logica de T. Maiorescu, § 55.) Această *D.* explicând numele, ne dă și mijlocul de a construi realitatea ce el designează.

[M. D.]

Defiagator, (Calorimotor), element galvanic cu placă de zinc și aramă foarte mare și învîrtită în formă de spirală.

Deflorațiune, pierderea florilor; în sens juridic: viol (v. ac.)

Defoe, *Daniel*, scriitor engl., n. 1661 în Londra, † 1731. Făcînd parte din burgheșimea liberală a Londrei, părăsi de tîner meseriile încercate pe rînd, fără succes, de sepcar, postovar și olănar, și se dedică poliției. Însemnat prin scrieri politice, pentru cari de multe ori fu amendat și închis, celebritatea numelui său o datoresce romanului intitulat: *Viața și surprinzătoarele aventuri ale lui Robinson Crusoe*, tradus

și prelucrat în toate limbile literare. Subiectul romanului e luat din memoriul unui marinar scoțian, Selkvik, pe care căpitanul său îl pășise în insula deșertă Juan Fernandez, unde el petrecu mai mulți ani în o deplină singurătate, ajungând în stare de selbătăcie și aproape uitase a vorbi. D. ne arată pe eroul său tocmai contrar, luptându-se cu singurătatea și lipsa, triumfând asupra naturii brute și devenind stăpânul ei. Robinson este astfel imaginea, în mic, a omenimei, ridicându-se din sinul naturii selbatice la starea de civilizațiune. Artist în a da ficțiunii coloarea realității. D. a mai scris câteva memorii, fictive, însă citate uneori ca documente istorice.

Defraudare, faptul de a înștrăina pe nedrept un lucru mobil străin ce se află în posesiunea făptuitorului. De furt se deosebesce prin aceea, că la acesta se ia un lucru din posesiunea altuia, până când la D. lucrul înștrăinat se află în posesiunea făptuitorului. Cod. penal român nu cunoaște termenul D., ci pedepsește această infracțiune ca *Abus de încredere* (art. 323, și în unele cazuri ca furt, art. 309, 4) cu închisoare (2 luni până la 2 ani) și amendă (min. 50 lei). Legea penală ungară pedepsește D. ca delict (închisoare până la 1 an), când valoarea lucrului defraudat nu trece peste 100 fl., iar în cas contrar ca crimă (temniță până la 5 ani). D. comise de funcționari publici cade sub alte considerațiuni. (v. *Sustrageri com. de funcț. publ.*)

Defregger, *Francisc*, pictor germ. contimpuran, n. 1835 la Stronach în Tirol. Lucrările sale de căpetenie sunt inspirate de viața dela țeară. Astfel sunt: Cântărețul cerșitor, Gâsca mușcată. Cei doi frați. Ele se caracterizează prin atitudini reale și expresia ființelor din ele ca și prin coloritul lor.

Defrișare, desteluire, curățire, (s. e. la păduri).

Defterdar, (pers. = contabil), în Turcia titlul vechiu al ministrului de finanțe. *Defterchan*, biroul D.-lui.

Degajare, eliberare, (s. e. a trupelor impresurate de inamic), emanare.

Degenerescentă, (Degenerațiune), prefacerile cari se petrec în celulele și țesuturile unui organism, în urma căroră elementul anatomic sau țesutul își pierde vitalitatea lui normală, și moare. Astfel moare organismul îmbetrănit, D. senilă. Afară de această cauză normală, mai sunt și altele patologice, parasitare, cari provoc D. Una din semnele apariției e hrănirea incompletă a celulei, și apariția a o mulțime de picături de grăsime în protoplasma celulei; pe urmă și nucleul presintă urme de degenerare: se micșorează, substanța lui chromatică se condensează sau fragmentează, etc. Fibrele musculare, nervoase, etc., pot degenera aproape în același mod. [D. V.]

D. adiposă (grăsoasă), este transformarea celulelor prin infiltrațiune cu globuli de grăsime, în substanța grăsoasă, mai cu samă în ficat. Ea se distinge de încălcarea cu grăsime, e o leziune foarte gravă. *D. amiloidă* este alterațiunea cu aparența slăninei a rinichilor, splinei, ficatului, comportându-se la reactivi ca și amidonul (amil, scrobeală), de unde își are și numele; boală mortală. *D. ciroasă* se apropie de

cea coloidă, e mai uscată, mai opacă, și atinge de preferință rinichii. *D. coloidă* e transformarea celulelor în substanță aproape gelatinoasă (mucoasă). Conține sulfur în compoziție. Atinge mai multe organe, în particular corpul tiroid, transformându-l în *gușă*, de care sufer locuitorii de prin văile adânci ale Carpaților, ca s. e. în județul Argeș, Muscel, etc. *D. fibrinoasă* este degenerarea mucoaselor în falsele membrane ale differiei. *D. granuloasă* atinge protoplasma celulelor, ale căror fine granulațiuni se tulbură. E începutul degenerațiunii grăsoase. (Vezi *Deg. adiposă*.) *D. hialină* e transformarea celulelor în substanță omogenă foarte refringentă, transparentă. Se apropie de aniloid, diferă prin absența reacțiunii iodate și prin benignitate. *D. mucoasă* e transformarea protoplasmei celulare în mucină, adică în o substanță albuminoidă, care se găsește în mod fiziologic secretată de unele celule. (Vezi glande, secrețiuni.) *D. seroasă* este infiltrațiunea celulelor prin lichide, cari rămân seroase și în cari celulele se tocesc. Se observă în beșicile de arsuri și în pustulele variolei. *D. vitroasă* se confundă cu cea coloidă, dar interesează în special țesutul muscular.

Degenfeld, *Cristofor Martin, Baron*, general de orig. din o familie din Svabia, n. 1599, † 1653; a luptat în resb. de 30 ani sub Wallenstein și Tilly, apoi sub Spinoza în Olanda, 1632 sub Gustav Adolf, 1645 în serviciile Venetiei contra Turcilor. 1648 s'a retras la bunurile sale în Svabia.

Degenfeld-Schomberg, 1) *D., August, Conte*, general austr., n. 1798 în Canija mare în Ungaria, 1849 general la Novara, 1859 comandant al corpului 8 de armată (Bologna), 1860—64 ministru de resboiu. 1866 a încheiat armistițiul dela Nikolsburg. † 1876 în Altmünster lângă Gmunden. 2) *D., Cristofor*, general austr., fiul lui August D., n. 1831, a participat 1848 la ocuparea Vienei, 1866 în resboiul cu Prusia; 1882 comandant al corp. de arm. Nr. 7 (Timișoara); dela 1889 în retragere. Propr. regimentului Nr. 83.

Degenmann, *Al.*, librar-editor în București, a publicat cu oarecari întreruperi 1879—1889 buletinul »Bibliografia Română«, continuat apoi de librăria Sococ.

Degerando, 1) *D., Augustin*, scriitor franc., n. 1820 în Lyon, † 1849 în Dresda. Căsătorindu-se cu o contesă Teleki, 1840, a venit în Ungaria și a participat aici și la revoluțiunea din 1848. 1846 membru al Acad. magh. de științe. A scris despre Ungaria operele: *Essai historique sur l'origine des Hongrois*. (Paris, 1844); *La Transylvanie et ses habitants*. (Paris, 1845); *L'esprit publique en Hongrie depuis la revolution française*, (Paris, 1858). 2) *D., Antonina*, profesoară, n. 1845 în Paris. În 1865 și 1867 a întreprins o călătorie mai mare prin Ungaria; 1872 se așează în Pesta ca profesoară. Dela 1880 e directoara școalei sup. de fete din Cluj. Serie în l. magh. și franc. disertații pedagogice și felurite manuale de școală. (Cf. Transilvania, XIX, 6.) 3) *D., Iosif Maria*, baron, filosof franc., n. 1772 în Lyon, † 1842. Sub Napoleon I secr. gen. în minist. de interne, după restaurațiune Pair și în fine vicepresident al consiliului de stat. Opere: *Des signes et de l'art de penser, considérés dans leurs rapports mutuels*. (Paris, 1800); *De la génération des connaissances*. (Berlin, 1802); *Histoire com-*

parée des systèmes de philosophie. (Paris, 1803); Institutions du droit administratif. (Paris, 1829); De la bienfaisance publique. (Paris, 1839); ș. a.

Degerături, (agricultură) se ivesc mai cu samă la pomi și arbuști, cari degeră iarna. Holdele nu degeră ci mai mult se clocesc (putrelesc) sub zăpadă, și când s'a dus zăpada au dispărut și ele. La pomi D. se ivesc mai cu samă când tulpinele, ramurile și mlădițele lor sunt prea succulente și întră prea crude în iarnă, fără de a se fi înlemnit deajuns. S'ar pute preveni D. lor prin tundere, reducerea vîrfurilor și a unei părți din frunze încă prin August și Septembrie, pentru a silii astfel lemnul să se coacă înainte de a intra în iarnă.

Deget, (lat. digitus), organele de prins ale mâinei sau ale piciorului. Fiecare D. e compus din trei părți (încheieturi). La vîrf aste mai dezvoltat simțul pipăitului. La om și maimuțe degetele au o mare proprietate de mișcare, din care cauză, special omul, are o deosebită dibăcie în mâni (v. ac.). La deosebite animale degetele sînt de felurite forme și poartă diferite numiri.

Deggendorf, oraș lângă Dunăre, în Bavaria infer., cu 6250 loc. (1890), renumit pentru pelerinajele foarte cercetate ce se fac la biserica sf. mormânt din D., în care s'ar fi aflând ostiile făcătoare de minuni.

Deglutițiune sau *înghițire*, este actul mecanic prin care alimentele, după ce au fost mestecate și reunite în *bol* alimentar, sînt trecute în esofagiu prin faringe.

Degradare, în general destituire dintr'un grad, funcțiune; în deosebi destituirea unui funcționar dintr'un post superior în altul inferior, ca pedeapsă disciplinară. La militari se deosebesce D. simplă și infamantă, la cea din urmă semnele de distincțiune se rup de pe uniforma vinovatului în fața trupelor. In cele mai multe state D. a fost înlocuită cu eliminarea din armată.

Degradarea monumentelor. Sub această rubrică art. 206 al Cod. Pen. rom. dispune o pedeapsă de 1 lună până la 1 an și o amendă dela 100 până la 500 lei pentru ori cine ar fi degradat monumentele, lucruri făcute de autoritatea publică sau cu voia ei spre folosul ori podoaba publică.

Dé gras, (*franc.*) un fel de unsoare, ce se pregătesce din acid oleinic sau din oleiu de pește și se folosește pentru ungerea pielii.

Degré, *Ludovic*, romancier și novelist magh., de orig. fr., n. 1820 în Lipova. A studiat drepturile în Oradea mare. 1870 deputat al cerc. Vaț. Influența romanelor sociale franceze se resimtește în stilul ușor, umorul viu și situațiile interesante ale romanelor sale. De caracterizarea persoanelor nu ține cont. Scr.: Két év egy ügyvéd életéből, 1853; Kalandornó, 1854; Salvator Rosa, 1855; A számuziott leánya, 1865; Jgy van jól, 1887, ș. a. A scris și comedii: Iparlovag, 1844; Eljegyzés álarcz alatt, 1845; Félreismeret lángész, Férj és jegyes, 1851; Két hatalom, 1858, ș. a.

Degustațiune, probă, gustare; cumpărare ad gustum, ad degustationem, contract condiționat, la care cumpărătorul își rezervă dreptul de a proba sau gusta marfa.

Dehiscentă, (botan.) se dă acest nume actului prin care unele organe sau aparate, după ce au

ajuns completa lor dezvoltare, se deschid și lasă să iasă în afară conținutul lor. Așa au D. sporangii și zoosporangii (v. ac.) Ciupercilor, sporangii Criptogamelor vasculare, sporogonul (v. ac.) Bryophytelor, multe fructe (v. ac.), antherele (v. stamina). Vorbind în genere, direcțiunea în care se poate face deschiderea este: sau de-a lungul organului, când se va desface într'una, ori mai multe bucăți (valve), (*D. longitudinală*, *valvară*), sau deacurmezișul lui (*D. transversală*, *pyxidară*), ori prin orificii, pori (*D. poricidă*), prin valvule sau căpăcele (*D. valvulară*), prin dinți (*D. denticidă*). [S. Șt. R.]

Dehli, oraș în India ant., presid. indobritică Pandjab, lângă riul Djamna, cu 193,580 loc. (1891), odinioară residența marelui mogul. În D. se află numeroase moschee, unele renumite, școală înaltă mohamedană; industrie însemnată. În apropierea orașului se află columna Kutab Minar, de 45 m. înaltă. D. a fost întemeiat la 1631 pe ruinele vechiului oraș *Indraprastha*, splendidă residență a dinastiei afgane. D. avea bogății legendare, dar în secl. XVIII fu jefuit de Marathi și Perși. 1803 fu ocupat de Englezi, cari lăsară pe marele mogul să domnească mai departe nominal. Rescoala din vara anului 1857 se termină prin luarea orașului cu asalt din partea Englezilor, cari închiseră pe marele mogul. În 1877 aci s'a ținut marele »Durbar« al principilor din India, care a dat reginei Victoria titlul de »Impărăteasă a Indiei«.

Dehna, (*Dahna*), deșert de 132,000 km². în sudul Arabiei, mărginit de Oman, Hadramaut și Iemen; e acoperit cu năsip mînat de vînturi; călduri mari, lipsă de apă. Spre nord stă în legătură cu deșertul Nefud cel mic, care formează spre nord-vest trecerea la al doilea mare deșert arab, numit tot D. sau Nefud cel mare.

Dehors, (fr. afară), ca substantiv, folosit mai mult în plural: exteriorul; cuviință, aparință exterioară; în materie de fortificațiune: lucrări din afară.

Dehortatoriu, (Litterae avocatoriae, lat.), în-cunoscințare publică, prin care un guvern provoacă pe supușii săi, cari locuiesc în alte țeri, să se reîntoarcă în patrie.

Dehra-Dun, 1) district în prov. nord-vestice ale imperiului indobritic, lângă Ganges, la poalele Himalajei, 3090 km², cu 144,070 loc. (1881); 2) oraș, capitala districtului D., cu 18,959 loc. (1881); important pentru comerț ca stațiune intermediară.

Dei, *dii* și *divi*, în mitol. romană zeii închipuiți ca persoane; celelalte ființe se închipuiau ca demoni, cari apar ca spirite rele. (v. Dianus.) [Atm.]

Deianira, fca lui Oineus, regele Kalydoniei în Aetolia; a devenit nevasta lui Hercules, după ce acesta a învins pe Acheloos, care timp îndelungat a umblat să o câștige. A cauzat fără voie moartea lui Hercules, dăruindu-i cămașa (v. ac.) înveninată a lui Nessos.

Dei gratia, *din mila lui Dumnezeu*, un adaus folosit începînd din secl. V de către episcopi și alte fețe bisericești lângă titlul lor. Dela Carolingi încoace l-au folosit și domnitorii lumesci, și e usitat și azi pentru indicarea unei potestăți monarchice independente de ori ce putere luminească.

Delmos și Phobos, (spaima și frica), după mitol. grec. doi prunci ai lui Ares, zeul războiului; ei petrec pe tatăl lor în toate luptele.

Deinarchos, *Dinarchus*, retor atenian, imitator al lui Demosthenes, cărui i-a fost contrar politic; n. 361 a. Chr. în Corinth. Din vorbirile sale sunt conservate numai trei în afacerea lui Harpalus, una dintre ele e contra lui Demosthenes. Omorât 290.

Delnita, materie explosivă compusă din acid picric și Trinitro-Toluiol.

Deinokrates, *Dinokrates*, arhitect de pe timpul lui Alexandru cel Mare; a fost încredințat cu conducerea arhitectonică a zidirii orașului Alexandria în Egipt.

Deiokes, judecător, apoi rege al Mediei (709 până 657 a. Chr.), a restaurat în țeara decădută liniștea și ordinea, a întemeiat capitala Ekbatana și a introdus un ceremonial atât de strict, încât supușii săi de abia îl vedeau.

Deiphobos, fiul lui Priamos, rege în Troia, și al Hekabei. După moartea lui Hektor, ducele Troianilor, iar după moartea lui Paris, care a răpit pe Helena, bărbatul acesteia. D. la căderea Troiei, piere de mâna lui Odysseus și Menelaos. [Atm.]

Deipnon, la Grecii antici timpul principal de mâncare între dejun (Ariston) și între cină (Dorpon), în timpul clasic se ținea de regulă înspre seară. *Deipnosofisti*, (grec.) orator la masă; cei ce conduceau conversațiunile științifice în timpul mâncării.

Deir el-Kamr, capitala »mutessariflic«-ului turco-asiatic Libanon, pe coasta munților Libanului, într-o regiune pitorească, climă admirabilă, înconjurat de platouri roditoare, la înălțime de 900 m. preste nivelul mării; 8000 loc., mai ales Maroniți, apoi Drusi și Ovrei. Țesătorii de mătase. 1860 Drusii au omorât în D. vr'o 1000 Maroniți creștini.

Deism, teorie în virtutea căreia se afirmă, că ceea ce rămâne și ceea ce trebuie creșt, după ce faza critica religiunilor, este Dumnezeu. Pe această unică credință, fără alte dogme și fără alte practici anterioare, să întemeieze ideea datoriei morale, și ea singură trebuie respectată. »Fă binele, iată-ți cultul; supune-te lui Dumnezeu, iată-ți doctrina« (Voltaire). D. având de instrument critica, are de fundament scepticismul, și acesta adeseori a dus pe dești până la ateism. De aceea se face deosebire între D., care pune accentul pe morală și prea puțin pe Dumnezeu, și între teism, care are de basă neclintita credință în Dumnezeu. [Dragomirescu.]

Dej, v. Deș.

Dejecțiune, evacuarea excrementelor, flegmei, etc.; preste tot ce a ieșit din corpul unui bolnav.

Dejotarus, tetrarch de Galatia în Asia mică, pentru serviciile prestate generalilor romani în luptele asiatice (dela 92 a. Chr.), a obținut dela Romani titlul de rege și domnia asupra Tectosagei, Armeniei mici și a unei părți a Pontului.

Dejun, cea dintâiu mâncare, gustare de dimineață. În Franția (și în Rom.) se înțelege sub D. de regulă mâncarea (D. à la fourchette) ce se servește pe la ameași, se compune din mai multe bucate reci și calde, și se deosebește de prânz (dineu) atât după numărul cât și după alegerea bucatelor.

Dekhan, platou, v. Decan.

Delaborde, 1) *D., Alexandre Louis Joseph, marchis*, scriitor franc., n. 15 Sept. 1774 în Paris, fiul bancherului de curte *Jean Joseph D.*, (n. 1724, ghilotinat 18 Apr. 1794); 1822 deputat liberal; † 19 Oct. 1842 în Paris. A scris mai multe opere de valoare. Fiul său *Léon*, n. 12 Iun. 1807, † 25 Mart. 1869, archeolog. 2) *D., Henri, Vicomte*, pictor și scriitor, n. 2 Maiu 1811 în Renne, elev al lui Delaroche.

Delacroix, (pron. Delacroa), *Eugène*, pictor franc., n. 25 Apr. 1799 în Charenton lângă Paris, elev al lui Guérin, a cărui direcție în curând o părăsi, † 13 Aug. 1863; reprezentant principal al școlii romantice, colorist splendid; a lucrat cu același succes materii din mitologie, religione, istorie, viața popor. orient., poezie, natură (marină) și viața animalelor. Opere: Dante și Virgil în iad, Cucerirea Constantinopolei, Christos pe cruce, ș. a. m.

Delagoa, sin (baie) la termurul estic al Africeii de sud, 26° lat. sud., aparține guvernamentului portughez Mozambique.

Delapidare, defraudare. (v. ac. și art. Sustrageri com. de funcț. publ.)

Delaroche, *Paul*, pictor franc., n. 1797 la Paris, † 1856. El a avut de profesori pe Watelet, Desbordes și Gros. Influența acestui din urmă se simte mai mult în lucrările lui, dintre cari merită a fi citate: Carol I insultat de copiii lui Cromwell, Moartea ducelei de Guise, Richelieu, Mazarin. În 1837 fù însărcinat de guvernul franc. să decoreze emiciclu școlii de bele-arte din Paris. El trece drept un pictor de valoare, dar cam manierat. Cf. Jules Goddé, L'oeuvre de Paul D.

De la Rue, *Warren*, naturalist, n. 1815 pe insula Guernsey. † 1889 în Londra. Fabricant de hârtie fiind, s'a ocupat cu perfecționarea mașinilor pentru fabricarea hârtiei; dar renumele și-l-a câștigat mai ales prin aplicarea fotografiei în astronomie. A scris: »Researches on solar physics«.

Delațiune, (lat.) denunțare secretă făcută în scop de a dobândi o recompensă.

Delavigne, *Jean François Casimir*, poet franc., n. 1793 la Havre, † 1843. D. e un versificator excelent însă îi lipsește invențiunea și aventul. A scris: elegii patriotice (Mesenienele); tragedii (Vesperale siciliene, Ludovic XI, Fiin lui Eduard, O familie în timpul lui Luther), ș. a.; comedii (Școala bătrânilor, Comedianții, Don Juan de Austria), ș. a. — *D., Germain*, fratele lui Jean, mai puțin cunoscut; însemnat autor de vodevile.

Delavrancea, *Barbu Ștefănescu*, novelist, orator și publicist român, n. 1858 în București; după terminarea studiilor juridice și literare, început în țeară și continuat la Paris, într-o diaristică și începe să scrie la România Liberă și Epoca, organe ale junimistilor și conservatorilor. 1885 scoate un volum de romane: Sultânica, 1887 un al doilea: Trubadurul. Colaborează apoi la Revista Nouă de sub direcția lui Hașdeu, și ca rod al acestei colaborări apar 1893 două volume de romane, schițe și povești: Parasitii și Intre vis și viață. Dar în același timp continuase și cu jurnalistica: mai întâiu la Democrația și după căderea lui Ioan Brătianu dela putere, trece și el în partidul liberal-național și colaborează cu

cel mai mare zel la Voința Națională, organul acestui partid. 1892 ales deputat al Ploiescilor, 1895 reales, 1897 trece în disidența aurelianistă și începe să scrie la *Drapelul*. Cu această ocupație încordată de jurnalist, conferențiar politic, deputat, D. s'a rupt cu desăvîrșire de literatură și dela 1893 n'a mai scris nimic de natură literară. Primele sale romane din Sultănică și Trubadurul erau rodul unei imaginații descriptive exuberante, scrise într-o limbă de o bogăție nesănătoasă de cuvinte și locuții culese atât din gura poporului dela țeară, cât mai ales din cea a mahalagiilor Bucureștilor. Eroi romanelelor mai mult sau mai puțin neadeverăți sau cel puțin neverosimili; mulți din ei bolnavi și nebuni: Sultănică, Trubadurul, Doctorul din liniște; alții cu desăvîrșire oribili: gusatul Zobia, țiganul Căliman și milogul său. Și cu toate acestea se putea vedea în autorul acestor produceri un mare și bogat talent, care n'ar fi avut nevoie decât de potolirea și disciplinarea vîrstei pentru a scăpa de exagerarea de imagini și cuvinte, exagerație căreia i-s'ar fi putut aplica cu multă dreptate critica lui Maiorescu din *Beția de cuvinte*. Acest progres D. l-a realizat: *novela Parasitii* din volumul cu același nume este o capodoperă a literaturii noastre, atât prin formă și stil moderat și artistic, cât și prin fondul ei de cel mai trist și adevărat realism moral. Așa de crudă și așa de serioasă ironie un-și găsește pînă la urmă în satirele lui Eminescu; atîta desigur moral pentru viața rușinoasă, pe care o duce o parte a tinerimii capitalei, nu-l putea inspira decât un adevărat artist. Cu această *novelă* se aseamănă atât ca direcție cât și ca valoare Iancu Moroiu, cea mai bună din volumul Sultănică. *Novelele*: Domnul Vucea, Hagi Tudose din Parasitii, două caractere: un dascăl de modă veche și un sgîrcit, afară de câteva exagerații din cea din urmă, pot fi socotite printre cele mai reușite produceri de caracter din limba noastră. Alte publicații extrase de prin Voința Națională: Carmen Sylva, 1892, este o critică cam aspră în ton a unor scrieri cari ne privesc pe noi Români; Guvern, perfecți și deputați, analiză electorală 1890; Lumină tuturor, discurs în Cameră, 17 Martie 1895; Regimul, discurs în Cameră, 29, 30 Nov. 1894; Regimul personal, discurs la Dacia, 20 Febr. 1894; Chestiunea națională, discurs la Ploiesci, 19 Dec. 1893, etc.; (în această chestiune D. a scris și vorbit de multe ori). D. a ținut un curs liber de literatură populară la facult. de litere din București. La Ateneu a ținut mai multe conferințe aplaudate (despre Doină, despre țeara rom., etc.). Astăzi se ocupă mai ales cu advocatura și politica. Volumul Parasitii a fost premiat de Acad. Rom. în urma raportului lui N. Quișescu. Cf. Anal. Acad. Rom. pe 1893. N. Petrescu, Figuri literare contemporane, un studiu foarte aspru despre Sultănică și Trubadurul.

Delaware, 1) D., unul din cele mai mici din Statele-Unite ale Americii de nord, situat lângă sinul D., 5310 km.² și 168,493 loc. (1890). În partea nordică terenul e colinos, la sud e șes; industrie de bumbac și fier; comerț litoral. D. trimite în congres 2 senatori și 1 reprezentant. Capitala Dover. D. a fost colonizat de Suedezi 1630, apoi a ajuns sub Olandezi, 1664 colonie engl., 1776 independent. 2) D. oraș în

statul nordamerican Ohio, cu 8224 loc. (1890), universitate. 3) D. *riu* în America de nord, isvoresce din munții Catskill (statul New-York), din jos de Filadelfia se varsă, după un curs de 512 km., în sinul D. Fluxul mării se simte pe riu pînă la Filadelfia, tot pînă aci pot intra pe el vapoarele de ocean.

Delbrück, 1) D., *Martin Friedrich Rudolf*, om de stat german, n. 16 Apr. 1817 în Berlin, (fiul lui Ioh. Friedrich Gottlieb Delbrück, n. 1768, † 1830); educatorul lui Friedr. Wilhelm IV și împ. Wilhelm I, 1859 director în ministeriul de comerț, liberschimbist, a condus tratările asupra convențiilor comerciale ale uniunii vamale, 1867 president al oficiului de cancelar federal, conduse 1870 negociațiunile cu statele sudgermane cu privire la alăturarea lor la imperiul german, 1871—76 presidentul oficiului de cancelar al imperiului. 2) D., *Hans*, istoric, n. 11 Nov. 1848 în Bergen, educator al prințului Waldemar de Prusia, prof. de istorie în Berlin, deputat, redactor și autor al mai multor scrieri istorice.

Delcredere, asigurare de credit, usitată în afacerile comerciale de comision; anume prin contractul D. comisionarul, pentru o proviziune specială (după mărimea risicului 1—3%), primesce față cu comitentul său răspunderea pentru împlinirea contractului prin un al treilea contractant. *Contul D.* = contul pretensiunilor dubioase. *Fondul D.*, fondul special de rezervă pentru acoperirea pretensiunilor dubioase.

Deleanu, v. Budai D.

Deleatur, presc. Del., (*lat.*) = să se steargă, să se elimineze; expresiune usitată la corecturi (v. ac.) de tipar. (Semnul: §.)

Delegat, (*lat.*) acela care în urma ordinului primit dela altul (*Delegant*), face sau promite a face ceva. D. în sens canonic se numește acela, căruia i-se încredințează o funcțiune sacră sau săvîrșirea unui act de jurisdicțiune bisericească. În procedura bisericească judiciară e principiu cunoscut, că: dela delegat nu se poate apela la delegant.

Delegațiune, în general transmiterea unei autorități dela depositar asupra altuia. În dreptul civil, D. este o formă a novațiunii și are de scop transformarea unei obligațiuni prin demiterea debitorului vechiu și introducerea unui debitor nou cu consimțământul creditorului. În dreptul procesual, delegațiunea înseamnă transmiterea competenței unui judecător asupra altuia. Odată foarte usitată, ea este oprită în legile moderne, sau restrinsă numai la unele cazuri anumite, (s. e. când judele competent este interesat în cauză). În dreptul public al Austro-Ungariei se numesc D. corporațiunile, cari exercită legislațiunea pe terenul afacerilor comune ale ambelor state; fiecare D. se compune din 60 membri, din cari 20 sînt aleși de camera magnatilor, iar 40 de camera deputaților. Delegațiunile se convoacă în fiecare an alternativ la Viena și la Budapesta. Conclusele luate de ambele D. în întruniri separate se comunică reciproc. Dacă după trei comunicări nu s'a putut ajunge la înțelegere deplină, decisiunea urmează într-o ședință comună a ambelor D.

Deleni, 1) D., *com. rur.* în Rom., j. Botoșani, în vecinătate cu Hârlăul; e formată din 4 sate

cu 2745 loc. (Dicț. geogr. 1895); are 4 biserici și 1 școală, 1 moară cu aburi și o fabrică de spirt; ocupațiunea loc. e agricultura, prăsirea vitelor, pietrăria și lemnăria. Suprafața com. e de 18,646 ha. În dealul Petrăria se află renumite cariere de piatră de moară, pe teritoriul com. în codru se află schitul în pășire Lacurile. Resid. com. e în sat. D., care numără singur 1691 loc. 2) *D., mândsire* în Rom., j. Olț, situată din sus de Slatina în depărtare de 2 oare. Mănăstirea D. era dintru început așezată tocmai pe malul Olului, care surpându-se, ea s'a dărâmat. Noua biserică e zidită în timpul mai nou. 3) *D., com. rur.* în Rom., j. Vaslui, cu 3006 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și albinăritul; are 2 biserici, dintre cari una e zidită la 1586, un schit în depărtare de 1 km. de com., întemeiat la 1580, și o școală.

Delesseria Lamx., (botan.) gen de Alge Rhodophyceae cu vr'o 50 specii, răspândite în părțile mai nordice ale Oceanului Atlantic. Au o înfățișare elegantă și o frumoasă culoare roșă. Corpul lor se aseamănă cu un mic arbust; are o axă cilindrică ramificată, purtând pe ea părți late ca nișe frunze. Specii mai comune sunt: *D. sanguinea*, *sinuosa*, *alata*, etc. [S. Șt. R.]

Delessert, Benjamin, botanist, n. 1773, † 1847 la Paris, cunoscut prin publicațiunea sa: *Icones selectae plantarum*. Paris, 1820—46, V vol. fol. Museul D. (public) — bibliotecă (în Paris), herbariu și colecțiuni (în Geneva) — e unul din cele mai vaste și importante.

Delessita, agregat mineral solzos și fibros; se compune din Acid silicic, Oxyd de Aluminiu, Magnesia, fier și apă.

Deleter, morb deleter, adică primejdios pentru viață.

Delfi, (Delphi), oraș vechiu grec. în Phokis, la poalele sudice ale Parnasului, cu renumitul templu al lui Apollon și cu oracol. Localul oracolului era așezat preste o crepătură de stâncă, din care ieșiau anumite gaze; deasupra aceleia era așezat un scaun cu 3 picioare, pe care ședea preteasa (Pythia) și — adusă în stare de extas prin inspirarea gazului — vestia oracolul, care era privit ca cea mai mare autoritate atât în chestiuni religioase, cât și în afaceri politice. Oracolul a existat până în secl. IV d. Chr., când s'a închis după ordinul împăratului Teodosiu. Acum numai un sat slab — Kastri — se află pe locul vechiului D.

Delfin, mamifer aparținând ordinului Cetaceilor (v. ac.), adică Balenelor, de cari se deosebesc prin existența dinților, cari sunt desvoltați, tăioși și crestați. [D. V.]

Delfinul, în heraldică: blazonul dauphinului sau moștenitorului tronului Franței, arată un scut albastru cu D. de aur întors spre dreapta, cu coroană de argint pe cap. Ținutul »Dauphiné« din Franța, de asemenea Marca Dobrogei, în stema țării, poartă pe fund albastru 2 D. de argint cu capetele în jos, cap la cap, etc. [O. L.]

Delfinul, în astronomie: o constelațiune pe emisfera nordică, ce se află în calea lactelui între Vulturul și Pegasus, cu rectascensiune 308° și 15° declinațiune nordică. Se compune din 31 stele vizibile cu ochii liberi, între cari 5 sunt de mărimea III; patru din aceste formează un romb

micuț. Această constelațiune a fost numită după D. lui Arion (v. ac.)

Delft, oraș olandez în prov. Olanda de sud, cu 29,022 loc. (1891); arsenal, politehnic, școală de artilerie și de arhitectură; odinioară fabrică renumită de fayence. Aci fu omorât Vilhelm de Orania (1584).

Delhi, v. Dehli.

Deli, (turc. = nebun), în armatele turcesci de odinioară numire dată unui corp aparținător cavaleriei ușoare, care premergea cu exemplul, aruncându-se orbesce asupra inamicului. Conducătorul acestei trupe se numia *Deli-Başı*.

Deli, Delhi sau *Dilli*, locul principal portug. la coasta nord. a insulei Timor (Sunde), face export de bivoli, orez, paseri, porci și legumi.

Deli, loc principal al unui mic stat malaez în partea nord. a Sumatrei la coasta est. a insulei. Țeara D. trage profit din aur, piper, lemn de sandale, nuci muscate și îndeosebi din tutun. În 1862 sultanul de D. a recunoscut suzeranitatea Țerilor de jos.

Delia, la poezii romani nume pentru Diana-Artemis, dela insula sacră a ei Delos; și pseudonim al mai multor fete cântate de poezii romani, îndeosebi de Tibull.

Delianis, (Delyannis), Teodor, politic grec, n. 1826 în Kalavryta; dela 1862 începând membru al parlamentului, în mai multe rânduri ministru de externe, de culte și de finanțe; 1878 a reprezentat Grecia la congresul din Berlin. 1885—86 prim-ministru, în care calitate neputând liniști opinia publică iritată din cauza chestiunii Rumeliei orientale, a mobilizat armata aruncând țeara în enorme datorii. 1890—92 din nou prim-ministru, dimis fiind de regele la insistența creditorilor Greciei; pentru ultima dată prim-ministru 1895—97, silit a se retrage de astădată din cauza nefericitului resboiu cu Turcia.

Delibes, (pron. Delib), *Leo*, componist franc., n. 1836 la St. Germain du Val (Sarthe), a studiat dela 1848 la conservatorul din Paris, în 1865 a fost director de cor la opera cea mare și 1880 profesor de compozițiune la conservatorul din Paris, unde † 15 Ian. 1891. D. a scris dela 1855 o serie de opere, operete și balet comice. (Sylvia, Coppelia, balet; Le Roi l'a dit, Jean de Nivelle, Lakmé, Kassya, opere.)

Deliberațiune, discutarea unei afaceri. *Deliberativ*, ce se ține de D. sau desbatere. *Vot deliberativ*, drept de vot în o adunare, în opos. cu vot consultativ.

Deliblat, comună mare în Banat, cott. Timiș, cu 4060 loc. (1891) Români și Sârbi, oficiu postal. După această comună se numește *deșertul dela D.*, având o întindere de 36 km. în lungime și 11 km. în lățime, acoperit cu coline și dealuri, ce se întind în direcție nord-vestică; pe acest deșert se află și câteva păduri, restul e acoperit cu năsip volant. În timpul mai nou s'a început (la Biserica albă) plantarea deșertului cu viță de vie.

Delicat, de gust plăcut și fin; fraged, gingaș. *Delicatețe*, tact, ținută discretă, maniere fine. *Delicatesă*, mâncări delicate.

Deliciu, neologism, (lat. delicium), designă o mare plăcere, în care intră durată și finețe. *Delicios*, ceea ce ne dă o mare plăcere fină și cu oarecare durabilitate.

Delict, (*lat.*) în general ori ce vătămăre a unei prescripții morale sau de drept. D. se descompune ca o acțiune, care tinde a turbura ordinea morală sau de drept. Două lucruri compun ființa D.-lui: a) faptul că un fenomen extern e un rezultat intenționat al voinței (*corpus delicti*); b) conștiința despre ordinea existentă și despre opoziția față de ea călcându-o (*dolus*). Înaintea legii pozitive sau înaintea forului extern, făptuitorul este responsabil numai pentru fapta împlinită; înaintea forului intern, sau a conștiinței morale, el este responsabil și pentru intențiune. [Plot.]

Delict, în înțeles juridic violațiune a legii penale pedepsită cu o pedeapsă corecțională. Codul penal rom. împarte D. după cum ele sunt comise în contra constituțiunii, în contra intereselor publice și în contra particularilor, adică în contra persoanelor sau proprietăților. Într'un sens mai larg cuvântul D. se aplică la ori ce violațiune a legii; sânt de pildă D. civile, s. e. acele prevădute de C. C. în art. 998—1003. În fine se mai consideră, în puterea unor legi speciale, și delicta electorale, forestiere, politice, de presă.

Legea penală ungară împarte infracțiunile după sistemul Cod. pen. franc. dela 1791 în 3 clase: crime, delicta și contravențiuni sau abateri (v. și ac. articole) și le distinge după pedeapsa cu care le urmăresce. Anume consideră ca D. acele infracțiuni, de a doua clasă, cari sânt calificate ca atari în lege (art. V : 1878) și se pedepsesc cu închisoare, închisoare de stat (sub 5 ani) sau amendă. De contravențiuni se deosebesc D. mai ales prin aceea, că cu puține excepțiuni au de element constitutiv *dolus*, intențiunea, iar de crime prin aceea, că tentativa unui delict de regulă nu se pedepsește și că se prescrie în timp mai scurt (acțiunea în 3, pedeapsa în 5 ani).

Deli, odinioară ceată de călăreți viteji, înființată de Mihai-Viteazul. (v. și Deli.)

Delila, o femeie filisteacă, care a iubit pe Samson. Mituită de inimizia acestuia a aflat dela iubitul său viteaz, că puterea lui îi stă în buclele părului și în somn i-a tăiat podoaba capului, astfel că el a putut fi învins de inimizii. Această scenă a fost adeseori reprezentată în pictură, așa de Rubens, Rembrandt, van Dyk, ș. a.

Delille, *Jacques*, poet franc. (1738—1813) din școala descriptivă; a fost considerat de contemporanii lui ca un al doilea Homer, în fond e un poet mediocru. A scris: *les Jardins*; *l'Homme des champs*; *les trois règnes de la nature*; *Conversation*, etc. Mai fericit a fost în traducerea elegantă a Georgicelor.

Delinesci, comună mică în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1027 loc. Români.

Delinquent, cel ce a comis un delict.

Deliquescent sau *difluent*, (botan.) se dăce despre o țesătură, întru câtva resistentă, care la un oarecare moment se transformă într'un lichid apăsos; o parte întreagă din corpul unei plante poate deveni D. sau să cadă în *deliquium*, cum sânt aparatele sporifere ale ciupercilor din genul *Coprinus*, *Phallus*, etc.

Deliquescentă. Unele săruri metalice sânt foarte averse de apă, absorb mai greu sau mai ușor umiditatea din aer și se transformă în o substanță semilichidă. Asemenea corpuri, precum carbo-

natul de potasiu, chlorura de calciu, etc. se dăc higroscopice sau deliquescente. [V. C. B.]

Deliriu, o stare de aiurare pricinuită de o schimbare bolnăvicioasă a activității creierului. D. se împarte în *D. depresiv* (melancolic) și *D. expansiv*, după caracterul halucinațiilor și ilusiunilor predominante. D. obține la morbi febrili (typhus), intoxicațiuni și neurose. Terapia se orientează după cauza D.-lui.

D. acut, (franc. *Délire aigu*), numirea simptomatice a unui morb, care, după un stadiu prodromal caracterizat prin iritabilitate, dureri de cap, insomnie, frică și neliniște, se începe cu o gravă alterare a conștiinței, delirii selbatice și mișcări furibunde. Mai târziu se ivesc simptome dinamice (slăbiciune de inimă, decadentă corporală) și în 1—3 săptămâni moartea. Causa e un mare stimul cerebral (încordare spirituală, intoxicație alcoolică). Terapia: cataplasme de ghiață, purgative, injecții de morfină.

D. beșivilor, *Delirium tremens*, *D. potatorum*, *alcoholicum*, stare de iritațiune cauzată de alcoolism (v. ac.) cronic și provocată de diferite incidente: indigestiune, hrană insuficientă, morbi febrili, lipsa alcoolului obicinuit. D. b. e cunoscut încă din timpul lui Hippocrates, dar corect explicat abia de Sutton (1813). Se deosebesc patru stadii ale D. b.: 1) Stadiul prodromal: gastricism, slăbiciune, indispoziție, iritabilitate, somn neliniștit și întrerupt, tremurarea limbei scoase. 2) Al doilea stadiu se caracterizează prin delirii (halucinații și ilusiuni), tremur și insomnie; bolnavul vede în întuneric: șoareci, paianjeni, steluțe, insecte pe pielea sa sau în pat. Ilusiunile acestea îl amenință în continuu și îl transpun în 3) stadiul al treilea, al agitațiunii; bolnavul se află în cea mai mare groază și neliniște. Agitațiunea e urmată de 4) stadiul exhaucțiuni, stadiul crizei. Bolnavul sau moare, cuprins de crampe, ori în urma unei slăbiciuni progresive, sau cade în un somn liniștit, din care se trezesece reînșănătoșat. Înșănătoșarea e însă incompletă; morbul recidivează sau trece în alienațiune. Terapia: profilactic combaterea alcoolismului; morbul desvoltat se combate prin narcotice.

Delisle, 1) *D., Iosif Nicolae*, astronom franc., n. 4 Apr. 1688 în Paris, † 1768; a fost profesor la Collège de France; 1725 s'a dus în Rusia și a organizat observatorul astronomic dela academia de științe din Petersburg; 1740 a observat trecerea lui Mercur pe dinaintea soarelui; a studiat cu deosebire întunecimile și fenomenele ce le însoțesc pe acestea. Prin numeroasele sale scrieri a îmbogățit fizica și geografia. 2) *D., Leopold Victor*, paleograf și istoriograf franc., n. 24 Oct. 1824 în Valognes. Elev al școlii »Ecole des chartes«, publică în revista acesteia, »Bibliothèque«, studii de mare interes, cari îi asigură renumele; unul din studiile sale obținut premiul Gobert dela academie; 1857 membru al academei; 1874 directorul bibliotecii acad.

Delitzsch, *Franz*, orientalist, (de orig. ovreu), n. 1813 în Lipsca, 1867 profesor acolo, a scris comentare ortodoxe despre v. Testament, a și tradus n. Testament în limba ebraică. † 1890.

Delius, *Nicolae*, filolog german, n. 19 Sept. 1813 la Brema, câtva timp profesor la universitatea din Bonn. A publicat numeroase lucrări de critică asupra lui Shakespeare. † 18 Nov. 1888.

Dell'Adami, Rudolf, juriconsult magh., n. 1850 în Budapesta, † 1888; a luat parte și la viața publică ca membru al partidului independent. A scris: Problema originii naționale, 1877; Proiectul de lege al dreptului civil magh. și jurisprudența modernă, 1885; Progresul dreptului privat internațional, 1888.

Delleani, Lorenzo, pictor ital., n. 17 Ian. 1840 la Pollone, a lucrat la Academia din Turin; un tablou câmpenesc al său, intitulat »Quies«, a plăcut atât de mult la Milano în 1881, încât artistul a trebuit să-l readucă de cinci ori.

Delnița, sfoard de moșie, fâșie; un loc de arătură lung și îngust, de cele mai multe ori neavând drum direct la el. Incolo ori și care moșie mică sau parcelă de pământ mai mică se numește D.

Deloncle, Anton Benedict Francisc, politic franc., n. 14 Aug. 1856 în Cahors; a fost profesor de limbile orientale, traducând în franc. mai multe lucrări persane și a colaborat la mai multe foi monarhiste. A călătorit în Orient, în Rusia și Germania. La reîntoarcere a fost luat de Freycinet ca secretar în minist. de externe. În 1881 trimis la ambasada din București, apoi în Hué și China ca consul, 1889 deputat și pe lângă aceasta redactor principal al ziarului Siècle. În 1892 a făcut propunerea ca la 1900 să se țină iarăși expoziție universală în Paris.

Delorme, Philibert, arhitect franc., n. pe la 1510 în Lyon, † 1577 în Paris; el a fost întemeietorul stilului renaissance în Franța; a zidit castelele Arnet și Meudon, etc., a început Tuileriile (1564). Biogr. de Vachon (1887).

Delos, (adi *Mikra-Dili*), cea mai mică între insulele Ciclade, în Marea Aegeică, 5 km²., nelocuită. În antichitate D. era renumită ca locul natal al lui Apollon și Artemis, ca loc de oracol și jocuri naționale grecești (serbători delice, tot la 5 ani); de aceea s'au zidit aci numeroase temple și s'au adunat multe lucruri de artă, din cari însă numai ruine au mai ramas. 476—454 a. Chr. D. a fost centrul alianței attice (alianța dela D.)

Deloy, I. B. Aimé, poet liric și diarist franc., n. 1798, † 1834. Iubitor de călătorii și aventuri. A scris: *Préludes poétiques* și *Feuilles au vent*, publicate de amici după moartea sa.

Delphinium L., (botan.) gen. din fam. Ranunculaceelor, trib. Helleboreelor, cuprinde plante erbacee, anuale sau perene, erecte sau ramificate; frunze alterne pețiolate, palmatilobate sau disecte; florile neregulate, dispuse în raceme sau panicule sunt albastre, purpurii, roșee sau albe, foarte rar galbene; caliciul petaloid cu 5 sepal, sepalul posterior transformat în pintene (calcarat) ascuțit. D. are vr'o 40 specii, răspândite prin zona temperată a emisferei boreale. Dintre speciile, ce cresc prin părțile noastre, menționăm pe *D. consolida* L., numit de popor Nemțișori de câmp, *D. elatum* L., etc. Multe specii și varietăți din genul *Delphinium* L. se cultivă prin grădini ca plante decorative, așa sunt *D. Ajacis* L., originar din Orient, care este cultivat și prin părțile noastre și cunoscut de popor sub numele de Surguci sau Nemțișori de grădină, apoi *D. cardinale* Hook., *D. grandiflorum* L., *D. hybridum* Willd., etc. Semintele de *D. staphisagria* L. au proprietăți emetice și purgative, iritând mucoasa gastrointestinală; ele se întrebuințează ca parasitoid și insectoid,

precum și spre a combate nevralgiile și diverse boale de piele. [Z. C. P.]

V. și Delfi —.

Delta, porțiunea unui curs de apă, unde ea se varsă într'un ocean, mare, lac sau alt curs de apă. Avem deci *D. marine, lacustre, fluviatile și torențiale* (mai des numite *conuri de defecțiune*). Forma unei D. variază dela un curs de apă la altul, și chiar la același curs de apă cu timpul, dar ea se apropie mai în totdeauna de litera Δ a alfabetului elin, de unde și-a luat și numele. Un caracter important al D.-lor stă în modul depunerii succesiunii și stratificării diferitelor materiale cărate de ape, constituind aproape singurul și cel mai sigur mijloc de a pute urmări condițiunile lor de formațiune. [A.]

Delta, un aliajiu cuprinzând 55 p. cupru, 41 p. zinc și 2—4 fier, cu urme de plumb și mangan, care se distinge de alama ordinară prin ușurința cu care se lucrează la cald. Se topește la 950°, e foarte fluid și ia forma tiparului cu ușurință. Intre 500° și 600° e foarte maleabil și se poate lamina și trage în fire. De ordinar se prepară incorporând fier la zinc topit și apoi adăugând acest metal la cupru topit cu puțin mangan. [V. C. B.]

Deltoid, ce are forma triunghiulară a literei grecești delta. În zoologie D.-le formează un trib de mici fluturași din lepidopterele nocturne, ale căror aripi formează un fel de delta grecească.

Deltoides, musculul, de forma unui triunghi, a cărui basă lată se află la marginea superioară a subțioarei, iar virful e fixat de mijlocul osului brațului superior. Prin contracțiunile sale ridică brațul orizontal.

Deluc, Jean André, geolog și meteorolog, n. 1727 la Geneva, † 1817 la Windsor. A făcut studii interesante asupra variațiunilor atmosferei și asupra barometrelor. S'a ocupat mult cu politica. În 1773 a fost numit lector al reginei Angliei, apoi a trecut în Germania și a fost numit prof. de filos. și de geologie la Göttingen. Printre lucrările lui mai importante se citează: *Recherches sur les modifications de l'atmosphère* ou *Théorie des baromètres et des thermomètres*. (Genève, 1772); *Lettres physiques et morales sur les montagnes et sur l'histoire de la terre et de l'homme*. (Paris, 1798); *Introduction à la physique terrestre par les fluides expansibles*; *Voyages géologiques en Angleterre*, (1811), en France, en Suisse et en Allemagne, (1813), etc.

Demades, orator atenian, contrarul lui Demosthenes, la mijlocirea lui Antipater a fost ucis 318 a. Chr.

Demagog, tribun, conducător și seducător al poporului; în democrațiile Elinilor un om care prin autoritatea și oratoria sa, dar și prin mijloace condamnabile, dominează asupra poporului (Demos).

Demantoid, mineral, varietate de melanite. Coloarea e un verde ce variază dela verde gălbui la verde de smarand. D. e o piatră scumpă stimată. Se găsește numai în Ural.

Demaratos, un rege spartan, fiul lui Ariston, contrarul couregelui său Kleomenes, de care fu despoiat de demnitatea sa la sfatul oracolului delfic. Se duse la regele Dareios din Persia (487) și ajunse acolo la mare influență. Indemnă pe Xerxes să facă expediția dela 481 contra Greciei, dar înscință și pe Spartani despre expediția

lui Xerxes. Următorii săi au domnit în Teutrania și Halisarna sute de ani. [Dr. P. O.]

Demarcațiune, separare, delimitare. *Linia de D.*, limită, stabilită de două puteri, sau de două armate beligerante, preste care nu poate trece nici una din părțile contractante. De importanță istorică a fost linia de D., stabilită de Papa Alexandru VI ca arbitru între Spania și Portugalia. Această linie trecea prin insulele Capverde și împărția lumea în două.

Demavend, piscul cel mai înalt al munților Elburs în Persia, spre nord dela Teheran; D. e un vulcan, din el iese așe așe ape calde.

Dembinski, *Enric*, general polon, n. 1791 în Cracovia; 1809 a intrat în armată în marele ducat al Varșoviei; 1812 a luat parte la expediția lui Napoleon în Rusia, mai târziu a luptat contra lui Napoleon. 1830 s'a atașat revoluției polone, distingându-se la Cufler și la Ostrolenka. 1848—49 a servit ca general în armata magh., dar fără succes, poate din cauza necunoștinței oamenilor și țerii. După pierderea luptei dela Kápolna, (26—28 Febr. 1849) a depus comanda armatei principale magh., dar a servit mai departe în cancelaria militară din Debrețin. Apropindu-se Rușii, a fost pus în fruntea armatei de nord, care s'a desființat după lupta pierdută dela Timișoara. D. s'a refugiat împreună cu Kossuth în Turcia. † 1864 în Paris. A scris: *Mémoires*, 1833.

Demența, slăbirea funcțiunilor spirituale dela simpla tămpire până la totala lipsă a minții. D. se desvoltă adese pe o basă psychopatică ereditară sub influențe slăbitoare: hrană insuficientă, morbi acuti (typhus, erysipel), onanie, încordare spirituală, sau ca urmare a unor morbi organici ai creierului. (V. și art. Boale mentale.) *Dementia paralytica*, (lat.) v. Paralysis progresivă.

Dementi, (franc., pron. demănti), desmintire; declararea sau dovedirea falsității unei sciri.

Demerara, riu în Guayana engleză (America de sud), având lungime de 300 km. După acest riu s'a numit *comitatul D.* al coloniei Guayana, cu capitala Georgetown.

Demerit, pierderea meritului, ceea ce atrage defaimă. *Institut pentru D.*, penitențiar pentru preoți cat., cari s'au făcut vinovați de un delict.

Demeter, după mitol. grec. fata lui Chronos, sora lui Zeus și mama Persephonei. D. la Romani e Ceres (v. ac.), iar Persephone e Proserpina. Numele D. însemnează: mama pământului. D. a fost dăna agrilor și culturii pământului. v. Persephone. [Atm.]

Demetoca, (*Dimotica*), oraș în vilaietul turcesc Adrianopole, aproape de Marea Aegeică; 8000 loc., residența unui episcop grec. Aci a trăit 1713—14 regele Svediei, Carol XII.

Demetreii, în mitol. grec. nume dat morților dați în grijea dănei Demeter (mama pământului), care în această calitate se numia Demetria. La înmormântări i-se făceau sacrificii, pentru ca să aibă grije de morți. [Atm.]

Demetrescu, 1) *D., Traian*, poet rom., n. 1866; deja în etate de 18 ani a scris în reviste și ziare, pentru a-și câștiga mijloacele de traiu. Scrieri: »Amurgul« (1888); »Evoluția în literatură« (1889); »Cartea unei inimi« (1890); »Sărăcii« versuri (1890); »Profile literare« (1891); »Intim« novele (1892); »Sensitive« poezii (1892); »Iubita« roman (1895); »Priveliști din viață« (1896); după moarte s'au

mai tipărit postumele »Novele«, romanul »Cum iubim« și poveștile »Aquarele«, cu o schiță biografică de Steuermann, toate pătrunse de pesimism. † 29 Apr. 1896.

2) *D., Alexandru*, prof. și scriitor rom., n. 1856 la Bucuresci, făcând studiile liceale și bacalaureatul în țeară. După ce fû numit mai întâiu institutor, obținut un concediu pentru completarea studiilor în străinătate și făcând facultatea de litere din Lausanne, apoi trecu la Paris, unde urmă cursuri speciale de literatură franceză. Tesa sa: *Influence de la langue et la littérature francaises en Roumanie*, fû tipărită cu spesele Departamentului Instrucțiunii publice din Lausanne. Reîntors în țeară fû numit prof. de limba franc. la școala de ofițeri, apoi la școala normală de institutori, de unde fû permutat la liceul sf. Sava. A mai scris un tratat de galicisme, proverbe, etc., intitulat: *Particularități ale limbei franceze*.

Demetrias, oraș cu port în Tessalia lângă sinul pagasaic, întemeiat 290 a. Chr. de cătră Demetrios Poliorketes. D. a fost de mai multe ori residența regilor macedoneni.

Demetriescu, *Anghel*, profesor și publicist, n. 5 Oct. 1847 în orașul Alexandria, j. Teleorman. După terminarea studiilor liceale și univ. la facult. de litere din Bucuresci, a fost trimis ca stipendist al statului la Berlin pentru studiul limbei și literaturii latine. La 1866 a fost numit profesor la școala Macedono-română, iar la 1869, în urma concursului, prof. de istorie și geografie la cursul inf. dela Liceul St. Sava din Bucuresci și de limba greacă la gimn. Mihail Bravul. La 1890 a fost transferat ca prof. de istorie la cursul superior dela Lic. Lazăr din Bucuresci, unde a profesat până la Oct. 1893, când s'a retras la pensie, rămânând ca profesor de istorie la cursul sup. dela Seminarul Nifon Mitropolitul și ca director și prof. la Lic. St. Gheorge din Bucuresci, care se află sub conducerea sa dela 1889. A publicat o Gramatică greacă (1872), Elemente de Geografie pentru cursul secundar (1873), o traducere din Dion Cassiu după însărcinarea ce i-s'a dat de Academia română (1878), Discursurile lui Barbu Katargiu cu o biografie a oratorului (1886), a tradus din limba engleză Discursurile Lordului Macaulay (1895), a colaborat ca prim-redactor la zăarele Epoca (1885) și Națiunea (1882—88), a publicat mai multe studii și articole în Revista Contemporană (1874—76) și în Artă și Literatură română (1896—98).

Demetrios Phalereus, retor și sofist grec., elevul lui Aristoteles, dela 318—307 a administrat Atena, † 283 în Egipt.

Demetrios Poliorketes, rege macedonean; a alungat din Atena pe Cassandros și a restaurat constituția cea veche la 307 a. Chr., a nimicit flota lui Ptolemaeus la Cipru și a ocupat Macedonia. † 283 în exil.

Demetrios Soter, rege al Syriei, fugind 161 a. Chr. din prisoare romană a omorât pe Antiochus Eupator și a dobândit coroana regească. A făcut o expediție mare contra Maccabeilor; 151 a. cădând în luptă contra pretendentului la tron, Alexandru Balas. [Dr. P. O.]

Demetriu, v. Dimitrie.

Demijohn, (*engl.*) butelie învelită cu împletură de neule.

Demi-monde, (*franc.*) cuvânt creat de Al. Dumas fils în piesa sa având acest titlu. Se dice despre femeile cu moravuri libere, cari prin pozițiunea lor compromisă nu pot face parte din lumea aleasă, dar prin luxul, cultura și originea lor stau deasupra lumii comune. În sens mai larg se dice despre ori ce femeie libertină afișând oarecare lux.

Demirkapu 1) (*Bab el Abuab* = poarta nebunilor), pas în Daghestan, lângă Derbent, între Lacul Caspic și coborișurile estice ale Caucașului. 2) Pas în Balcani, la înălțime de 1097 m. între Sliven și Tîrnova, pe drumul ce duce dela Adrianopole la Ruscuc. Bizantinii îl numiau Siderocastrum. 3) Poarta de fier (v. ac.).

Demisiune, supunere, deprimare; renunțare la o demnitate sau funcțiune. V. și Dimisoriale.

Demirgog, (*grec.*) meșter, formator; la Platon Ddeu ca formatorul lumii; în sistemul cosmologic al Gnosticilor D. însemnează o deitate mai inferioară, care a creat lumea, pentru că Ddeul suprem, ca spirit curat, n'a putut veni în atingere cu materia.

Demoasela, sau **calul popii**, **calul dracului**, nume vechi dat diferitelor specii de insecte ortoptere, aparținând grupelor Agriionide și Libellule.

Democrația, în vechime guvernamentul poporului, mulțimea; astăzi însemnează un guvern unde nu există privilegiu, unde tot cetățeanul e chemat să ia deopotrivă parte la exercițiul drepturilor politice. Principiul democratic pur cere absoluta egalitate de drept (contribuire egală la sarcinile publice, ocuparea funcțiilor prin sort, votarea legilor de către toți cetățenii fără considerare la cens, etc.). D. pură a existat în Atena și există în unele cantoane elvețiene. Din punctul de vedere al patriotismului D. este cea mai superioară dintre formele simple de guvernament, are însă inconvenientele, că exclude dela viața politică pe oameni cu capacitate, zdrobesce ori ce superioritate, favorizează stabilirea guvernului absolut al unuia singur, sacrifică libertatea egalității și e cea mai nestabilă și cea mai costisitoare formă de guvernament. Aceste inconveniente în mare parte se temperează la un regim reprezentativ (v. ac.), în care națiunea delegeă exercițiul suveranității pentru un timp limitat la aleși de dînsa, fără mandat imperativ. (V. și art. Forma de guvernament.) Ca direcțiune de partid D. (*Democratism*) însemnează năsuința de a asigura voinței poporului un rol decisiv în guvernarea statului. Aderenții acestui princip se numesc **Democrați**. (Cf. C. G. Disescu, Curs de Dr. publ. rom., II, 711.)

Democrit, mare filosof grec, înainte de Socrates, n. la Abdera în Tracia între 495—460 a. Chr., întemeietorul *teoriei atomistice*. Se spun multe despre educațiunea și viața lui; că ar fi călătorit în Orient, că ar fi fost crescut de nisce magi din ordinul lui Xerxes, care fusese ajutat în expediția lui în contra Grecilor de către tatăl lui D.; că dintre Greci ar fi avut de învățatori pe Leucip ori pe Anaxagoras. Se mai spune apoi, că la întorcerea lui din țeri străine, concetățenii lui vrură să-l condamne, fiind-că își cheltuise averea, dar el cetindu-le opera sa Diakosmos, îi entusiasmă și-i făc să-i dea mari daruri; că la început l-au creșt nebun și au

trimis după Hippocrate ca să-l vindece; că se întrecă cu acesta în pîtrunderea lucrurilor; că a trăit foarte retras și respectat până la moarte, care se întâmplă în aceeași zi cu a lui Hippocrat. Din numeroasele opere ale lui D.: Micul și marele Diakosmos, Despre liniștea sufletului, Despre natura omului, Despre cauzele ceresci ale armoniei, Despre numere, etc., n'avem decât foarte puține fragmente, din cari se poate reconstitui sistemul său filosofic. D. întemeindu-se pe faptul, că dacă am admite divisibilitatea la infinit, materia s'ar reduce la nimic, stabilește că divisibilitatea e mărginită până la nisce mici părțile indivisibile, atome, cari astfel devin principiul lucrurilor, împreună cu vidul, pe care el îl demonștră după Leucip, cu mijloace experimentale mai perfecționate. Atomii, cari se deosebesc între dînsii prin întindere, soliditate, mișcare, figură, mișcându-se în vid și conform principiului regulator, că lucrurile asemenea percep și atrag lucrurile asemenea, dau naștere la toate fenomenele lumii atât cele materiale cât și cele spirituale. În fizică mișcarea, în psihologie senzația, în morală plăcerea cumpătată, sînt ideile fundamentale ale lui D. [Dragomirescu.]

Demodex, arachnid din ord. Acarienilor, fam. Tenuridelor, specia tip. D. folliculorum Sim., a fost descoperit 1842 de A. Simon la Berlin, este un parazit care trăiește în glandele sebacee și foliculele pilifere ale omului și ale diferitelor animale domestice, (câine, mîță, cal, bou).

Demodocus, aed sau cântăreț elin, care după spusa lui Omer în Odissea, desfăta pe oaspeții lui Alcinous, cîntînd faptele eroilor resboiului troian.

Demografia, (cuvînt pentru prima oară întrebuintat de Achille Guillard 1855, în cartea despre elementele statistice umane sau ale D.-ei comparate), este studiul colectivităților omenesci, al populațiilor, obiectul ei este cunoștința elementelor, din cari se compun aceste colectivități, și a modului cum ele trăiesc și se înmulțesc, a mișcării lor produse prin nasceri, căsătorii, decese și imigrațiuni. Instrumentele principale ale D.-ei sînt cercetările statistice ale populațiilor. D. n'are însă singurul scop a face socoteala, a constata crescerea sau descrescerea unei populațiuni, ci pe lângă comptabilitatea sufletelor ea cercetează și calitățile fizice și morale ale elementelor, cari compun un popor. Baza D.-ei este dar statistica, studiul numeric al faptelor sociale (E. Levasseur), știința care ne învață modul de a deduce legile succesiunii faptelor sociale din serii de numere omogene (Dufau). D. cercetează datele statistice sub două puncte de vedere și Bertillon împarte dar D. în D. statistică și D. dinamică. *D. statistică* analizează elementele, cari constituiesc populațiunea într'un moment dat și documentele, de cari ea se servă, sînt numerările periodice, recensementele executate într'o zi dată. *D. dinamică* studiază reînnoirile neîncetate produse prin nasceri și morți, prin căsătorii și prin imigrațiuni, mișcările populațiilor, prin cari națiunile se mențin și documentele, pe cari le consultă D. dinamică sînt registrele stării civile.

Recensemintele statistice s'au făcut și în vechime, dar într'un mod foarte imperfect, într'un cerc restrîns și fără metodă. În Roma veche censorii au

îndeplinit o lucrare statistică, când au înscris pe cetățeni în clase și centurii după rangul și după averea lor. Cronicarii români ai secl. XIV—XVII ne-au lăsat oarecari însemnări statistice despre imposite, despre devastările făcute de Turci și Tataři, despre victimele epidemiilor și despre emigrațiunii. V. A. Urechia spune, că în țările române s'au făcut recensemente fiscale și militare a populațiunii deja în secl. XV, că sub Mihaiu-Viteazul, după ce s'a introdus vecinătatea (iobăgia), vîstieria înființă catastif de vecinii fiecăruia, că vîstieria ținea asemenea catastif de toți slobodii, adecă de colonii noi primii cu învoirea Domnului și cu pecetluitură domnească; că în secl. XVII și XVIII introducerea scutelnicilor a ocazionat înființarea de isvoade ori statistice de scutelnici, că breslele își țineau catastife, că vîstieria avea asemenea listele breslașilor. Pe la începutul secl. XVIII voevodul Dimitrie Cantemir a publicat oarecari date asupra statisticei populațiunii în cartea sa »Descriptio Moldaviae«. Pe la a doua jumătate a secl. XVIII găsim începutul unei statistice școlare, un recensământ al copiilor obligați a merge la școala sf. Nicolae din Iași în timpul mitropolitului Nichifor. La finele secl. XVIII sub Alexandru Ipsilante (1775) și sub N. Mavrogheni s'au făcut în Valachia catastifuri de birnici, scutelnici, masili, boieri, meseriași, cu arătare de cei cari pot purta arme. Vîstieria muntenească a făcut 1820 o numărare a populațiunii, documentul rezultat din acea lucrare se află în biblioteca Academiei Române și V. A. Urechia a comunicat Academiei în ședința din 17 Mart. 1887 o dare de samă despre acea statistică. Din secolul trecut mai posedăm statistice asupra emigrațiunii și imigrațiunii, utilizate de N. Bălcescu, Vaillant, Ioan Ghica, Koppa, N. Sutz.

Recensementele prescrise de Regulamentul organic aveau un scop militar sau fiscal. Ioan Ghica spune, că primul recensământ regulamentar, făcut 1832 în Muntenia și în Moldova, a dat o populațiune de 3½ milioane. După P. S. Aurelian primul recensământ oficial mai complet s'a făcut în amîndouă țările surori ale României în 1844, cari erau atunci locuite de 3.578,951 suflete. Sub Cuza-Vodă, înainte de unirea definitivă, se înființă câte un birou statistic în Iași sub direcțiunea lui Ioan Ionescu (dela Bradu) și în București sub conducerea lui Dion. P. Marțian. Amîndouă aceste birouri aveau misiune a organiza recensământul general al populației, care operațiune a fost executată în Moldova în timpul dela 1 Aug. până la 31 Dec. 1859, în Muntenia dela 15 Nov. 1859 până la 15 Mart. 1860. În Moldova succesorii lui Ioan Ionescu în direcțiunea statistice, C. Negruzzi și D. Gusti, au publicat statistica populațiunii, în Muntenia Dion. P. Marțian a executat singur această lucrare cu competența sa recunoscută. La 24 Ian. 1862 s'a săvîrșit uniunea administrativă a amînduora principate și la 15 Aug. 1862 biroul statistic din Iași a fost intrunit cu acela din București într'o singură direcțiune statistică, condusă de Dion. P. Marțian până la 11 Iun. 1865, când moartea a terminat dîile acestui neobosit învîțat. În acest scurt timp (1860—65) Marțian a înăvîțat literatura cu lucrări demografice și economice de valoare însemnată și a reprezentat România într'un

mod demn la al V-lea congres internațional de statistică, (Berlin 1863), primul congres statistic la care România a participat.

În România în virtutea codului civil înregistrarea căsătoriilor, născerilor și deceselor a trecut la 1 Ian. 1865 dela preoți la primari (la oficiarii stării civile). Resumatele acelor înregistrări ne permit ca să evaluăm creșterea numărului locuitorilor țării provenită din excedentul născerilor după scăderea deceselor. (v. Matricule.)

În 1844 România (Muntenia cu Moldova) era locuită de 3.578,951 loc., în 1854 de aproximativ 4 milioane suflete, în anul 1859—60 recensământul a constatat că România are 4.421,961 locuitori. La începutul anului 1885 ministerul de finanțe a pus la cale facerea unui recensământ în condițiuni, cari nu puteau promite rezultate precise; acel recensământ a arătat că toată țeara ar fi locuită de 4.648,123 suflete, după rectificările făcute de M. A. Bădulescu de 5.233,780 suflete. Dim. A. Sturdza (»Europa, Rusia și România«. București, 1890), enumeră diferiți, autori, cari în diferiți ani au constatat numărul locuitorilor actualului regat român cum urmează:

1844 după Aurelian	3.578,951 suflete
1854 „ „	4.000,000 „
1854 „ Almanachul de Gotha	4.000,000 „
1857 „ Aurelian	4.424,961 „
1860 „ Recensământ	4.421,991 „
1861 „ Petrescu	4.424,961 „
1861 „ Legean	4.025,000 „
1867 „ Almanachul de Gotha	3.864,848 „
1869 „ „	4.605,510 „
1870 „ Block	5.000,000 „
1874 „ Almanachul de Gotha	5.073,000 „
1874 „ El. Reclus	5.234,000 „
1876 „ Em. Kretzulescu	5.073,000 „
1876 „ Obedenar	4.300,000 „
1880 „ Minoprio	5.376,000 „
1881 „ Almanachul de Gotha	5.376,000 „
1881 „ Vogel	5.500,000 „
1883 „ Daniel	5.376,000 „
1883 „ Kolb	5.376,000 „
1889 „ Meyer	6.218,000 „
1889 „ „	5.500,000 „
1890 „ Hübner-Iuraschek	5.000,000 „
1890 „ Almanachul de Gotha	5.376,000 „

Spre completarea acestei tabele vom adăuga că, după statistica direcțiunii generale a serviciului sanitar, Regatul Român a fost la începutul anului 1898 populat de 5.675,000 suflete.

[I. Felix.]

(Lit. Georgius a Reyersdorff, Transsylvaniae ac Moldaviae succincta descriptio. Vienna, 1550; Demetrii Cantemiri, Principis Moldaviae descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae. 1716; Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie. Paris, 1778; I. I. Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, 3 Bände. Wien, 1781; St. I. Raicevich, Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. Napoli, 1788; Hacquet, Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 u. 1789, durch die dacischen u. sarmatischen Karpathen, 4 Bände. Nürnberg, 1790 bis 1796; Andreas Wolf, Beiträge zu einer statistisch-histor. Beschreibung des Fürstenthums Moldau, 2 Theile. Hermannstadt, 1805; W. Wilkinson, Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie. Traduit de l'anglais

par M. de la Roquette, 2 edit. Paris, 1824; Nicolas Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie*. Iassy, 1849; T. Codrescu, *Notițe statistice asupra Moldaviei*. Iași, 1852; Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*. Paris, 1854; D. P. Marțian, *Analele statistice și economice*. București, 1860—1865; Nicolas Soutzo, *Quelques observations sur la statistique de la Roumanie*. Fokshani, 1867; *Analele statistice ale României*; V. Agappi, *Cercetări demografice asupra populațiunii României*. București, 1876; Ioan Ghica, *Convorbiri economice*, edit. III. București, 1879; I. Bibicescu, *Mișcarea populațiunii în România*. București, 1880; I. Felix, *Despre mișcarea populațiunii a României*. București, 1880; C. Istrati, *O pagină din Istoria contemporană a României*. București, 1880; P. S. Aurelian, *Țeara noastră*. București, 1880; Ministeriul de război, *Statistica generală a recrutății*. București, 1885—1897; I. Dănescu, *Încercări de Demografie și de Geografie medicală*. Tesa pentru doctorat în medicină. București, 1886; V. A. Urechii, *O statistică a Țerii-Românești din 1820*. *Analele Acad. Rom.* 1887; M. A. Bădulescu, *Statistica în România*. București, 1890; D. A. Sturdza, *Europa, Rusia și România*. București, 1890; I. I. Nacian, *Cestiunea populațiunii în România*. *Buletinul Societății geografice române*. București, 1891; *Mișcarea populațiunii din România*. Public. de ministr. agricult., industr., comer. și domeniilor; I. Felix, *Rapoartele generale asupra Igienei publice și asupra serviciului sanitar al Regatului Român*. București, 1893—98.)

Demologia, (*grec.*) știința despre viața fizică, economică, intelectuală, morală și socială a poporului. (*v.* Demografia.)

Demon, (*lat. genius*), ființe supralumesci, cari (după părerea vechilor greci) sunt spirite, ocupă locul dintre zei și oameni și au influență asupra sorții oamenilor în direcțiune salutară ori stricăcioasă, după cum sunt buni ori răi. În Scriptură și în limba bisericească D. se ȳc spiritele necurate, diavolii (*v. ac.*) [i—m.]

Demologia, învătătură despre demoni, a fost mai mult cultivată la Persi, cari pe demoni i-au ȳnut de ființe rele din imperiul întunecului, create de Ahriman, ca să steie în luptă cu Izeei lui Ormuzd. Pe timpul lui Christos demonii au ayut înȳeles de duh necurat, care intră în om, aȳecă îl îndrăcesce, iar scriitorii creștini, pe ȳei păgânilor i-au numit mai ales demoni. Demonii se pot asemăna cu Genii din mit. romană. [Atm.]

Demonomania, morbo psihic, închipuirea cuiva, că e impresurat de spiritul necurat, de demonul, sau e îndrăcit. Morbosului i-se pare că simte pe diavolul în sine ori îl vede, aude, etc.

Demonesi, (*insulele prinȳilor*), grupă de insule turcesci în Marea Marmara, la intrarea în Bosfor.

Demonetizare, (*franc.*) scoaterea monetei din curs. D. unui metal însemnează a nu-l mai folosi ca valută.

Demonstrațiune, în logică: metoda prin care stabilim aȳeverul unei judecări prin deducțiune (*v. ac.*). Condiȳia unei bune D. e să se întemeieze în stabilirea acelei judecări, pe judecări evidente (axiome, *v. ac.*), sau pe judecări deja demonstrate ca aȳeverate, (teoreme, *v. ac.*). E metoda matematică prin excelenȳă. Forma ei

tipică e silogismul (*v. ac.*), de care se deosebesce prin faptul, că deducțiunea în silogism e numai formală și nu ȳntesce la stabilirea vr'unui aȳever material; pe când în D. deducțiunea e un silogism sau o înlăntuire de silogisme, cari fiind formal bune, ajuns să întemeieze un aȳever material. (Cf. Logica de T. Maiorescu §§ 52 sqq.) În limba comună D. însemnează manifestarea prin semne externe a unui sentiment în deobște de desaprobare. [M. D.]

Demontagiu, desfacerea unui organism în părȳile din cari se compune. Ca termen militar: desfiinȳarea, nimicirea bateriilor sau întăriturilor inimice prin focul artileriei.

Demophon, fiul lui Theseus, rege în Atena. După mitul posthomerice a luat parte la lupta contra Troiei, și a elupat libertatea bunice sale Aithra, care era sclava Helenei în Troia. Cu ocasiunea reintoarcerii sale dela Troia cătră casă s'a fidanȳat cu Phyllis, ficea regelui trac Sithon; înainte de casătorie a călătorit în patrie, ca să și reguleze afacerile familiare, dar de oarece a ramas preste timpul hotărȳt, Phyllis s'a spânzurat.

[Dr. P. O.]

Demoralizare, a) sinonim cu descurajare, des-nădăjduire, însă într'un grad mai mic decât acestea, și designează starea sufletească, în care cade un om, nu destul de energic, după ce avânturile lui de activitate sunt împiedecate de a se manifesta cu succes; b) designează starea în care membrii unei societăȳi nu mai pot pricepe și simȳi necesitatea legilor morale, care dă unitate acelei societăȳi. E un fenomen de descompunere socială. [M. D.]

Demostene, 1) D., cel mai mare orator al Greciei antice și poate al lumii, n. 385 a. Chr. la Atena, murȳ sinucidându-se de teama lui Antipater, vrăjmașul patriei sale, în templul dela Calauria (322 a. Chr.). Avea dinspre mamă sânge schit. Orfan de tată la 7 ani, primele lui succese oratorice le obȳinu la 16 ani în contra tutorilor săi, cari îi măncașeră averea. După o încăpăinată perseveranȳă pentru a-și dobândi toate calităȳile de orator (se ȳice că ar fi fost peltic), el ajunse să câștige ca orator politic favoarea compatrioȳilor săi. Energia și concisiunea expresiei, clariȳatea concepȳiei, nobleȳa morală, însufleȳite de cea mai ardătoare iubire de patrie, îi dădură mijlocul să galvanizeze inimile Atenienilor, ajunși în decadenȳă, ca să reziste și să combată pe Filip, regele Macedoniei, care tindea să cucerască Grecia. În contra lui ȳinu în Agora (*v. ac.*) faimoasele lui *Philippice*. Demoralizarea publică însă, care permiseșe să se formeze și să se întărească, în sinul patrioȳiceei Atene, un partid macedonean, în capul căruia se afla un orator aproape tot atât de puternic, Eschine, vrăjmașul lui D., împiedecă totdeauna pe D. să-și realizeze cu deplinătate ideile. Înarmările, la cari îndemna pe Atenieni se făceau ori prea târȳiu, ori prea slab, așa încât în lupta dela Cheronea (338) Atenienii furȳ învinși de Filip, iar D. ayu mult de luptat în contra lui Eschine, care îl învinuia că duce ȳeara la peire. Ca răspuns la aceste acusări pronunȳă el minunatul discurs Asupra Coroanei, pe care Ctesifon o propuse să-i fie dată pentru serviciile aduse patriei. După moartea lui Filip, D. încercă iarăși să ridice Atena în contra Macedonenilor, dar Alexandru cel Mare

o supuse. Și în zadar încercă și după moartea acestuia să recapete independența patriei sale; ea fû supusă din nou de Antipater, iar D. silit să se sinucidă. [M. D.]

2) *D.*, (Demosthenes), general atenian în războiul peloponesiac. În 425 a. Chr. cuprinde portul Pylos din Mesenia și se apără contra Spartanilor, cari voiau să-l scoată din el. Împreună cu Cleonia prizonieri pe Spartanii din insula Sphacteria. În 413 duce ajutoare flotei ateniene, care încongiură Syracusa, de unde începe retragerea, este însă prins și executat de Syracusani.

Demotic, (*grec.*) comun, popular; scriere demotică, v. hieroglife.

Demours, *membrana lui D.*, membrana cea mai posterioară a corneei, în contact imediat cu humoarea apoasă.

Demuş, v. Densuş.

Denar, (*Denarius*), cea mai veche monetă romană de argint, pentru prima oară bătută la 269 a. Chr. în greutatea normală de 4-55 gr., redusă însă pe timpul lui Nero la 3-90 gr. 1 D. = 10 As = 82 punți. Dela Romani a trecut D., cel puțin după nume, la alte popoare: *Dinar* în Orient, *Denier* în Franța și *Denaro* în Italia.

Denarul (*fleriul*) *Sf. Petru*, colecta de bani ce creștinii catolici o dăruiesc pontifului roman spre acoperirea cheltuielilor împreunate cu guvernarea bisericii. Din colecta aceasta incurg la an 3—5 mil. franci.

Denariat, provisiune de întreținere.

Denaturalizare, dimiterea cuiva din legătura de stat. Contr. împământenire.

Denaturare, schimbarea naturii unui corp, ca să nu poată fi întrebuințat pentru anumite scopuri. Astfel se denaturează prin anumite adaosuri gustul alcoolului, sării, etc. ca să devină incomedibil, dar bun pentru scopuri industriale. D. se face de regulă pentru a scuti produsul denaturat de imposte.

Denbigh, comitat în ducatul englez Wales, lângă Marea Irică, 1720 km². cu 118,917 loc. (1891); terenul e muntos dar productiv; mine de cărbuni; capitala D. are 6412 loc.

Dendera, sat în Egiptul super., spre nord dela Theba, lângă Nil, cu ruinele mai multor temple vechi, (s. e. al dînei Hathor).

Dendriiform, *dendritic*; ramificat ca un arbore, arborescent.

Dendrite se numesc în mineralogie formele arborescente, uneori asemenea cu mușchii, sub cari se presintă aur, argint, oxid de mangan, etc.

Dendrites, după mitol. grec. numele lui Dionysos ca zeu al tuturor plantărilor de arbori, cari înverdesc și înfloresc. Zeul se venera în toate grădinile, iar în Atena avea templu.

[Atm.]

Dendrobium Sw., (botan) gen de plante epifite din fam. Orchideelor, trib. Epidendreae, cu rhizom lemnos sau pseudobulbos, înflorescență foliată 1-floră sau racemoasă laterală, cu 4 polinii paralele exapendiculate și cu label contract în piciorul coloanei de formă cilindrică. Cuprinde vr'o 300 specii răspândite în regiunea tropicală și subtropicală, începând din India și Iaponia până în Neoselanda și Polynesia. Odorante, de port variabil, frumoase și relativ lesne de tractat; aceste Orchidee se numeră între cele mai des cultivate în florăriile noastre, s. e. *D. aureum* Lindl., *D.*

fimbriatum Hook., *D. nobile* Lindl., *D. superbum* Rchb. f., ș. a. [A. Pr.]

Dendrocoela, grup de animale aparținând ord. Turbelariaților sau Planarielor, viermi lați, liberi, cari trăiesc în mare și ape dulci. D. au fost numiți astfel din cauza ramificării arborescente a tubului lor digestiv, (în opoziție cu Turb. *Rhabdocoeli*, a căror cavități digestivă e neramificată). Cuprinde: Polycladele, Leptoplana, Tricladele, Planaria, Geoplana, Gunda, etc.

Dendroliși sau *Dendriși*, depuneri în formă arborescentă (ca apa înghețată iarna pe geamuri), ce oxiziile de mangan și fier lasă pe unele calcaruri, etc. Se ved adesea pe fețele unor lespezi, ce se exploatează în cariere. [A.]

Dendrologia, ram special în știința silvică; se ocupă cu calcularea și determinarea masei, etății și a creșterii arborilor singuratici și a massivelor întregi. (Cf. F. Baur, Holzmasskunde; W. Kunze, Lehrbuch der Holzmasskunde.)

Dendrometru, instrument pentru determinarea înălțimei și grosimei arborilor.

Dendrophidae, familie de șerpi neveninoși, cari trăiesc prin India și Africa. *Dendrophis picta*. Gm. India. [D. V.]

Dendrophori, în mitol. romană și romano-dacică. D. Matris Deum Magnae (Inscr. Orelli nr. 1602) adevă: D. mamei mari a zeilor. Numele D. se află de două ori în inscripțiunile romane din Dacia (v. collegia în Dacia). Numele (grec.) însemnează purtători de arbori. Originea se reafă în cultul mamei mari și al fiului ei, Attis, care s'a născut din arbore. Serbătorile lor au ținut din 22—27 Martie și ziua primă s'a numit »Arbor intrat« (arboarele intra), pentru că atunci un brad (pinus picea), ca simbolul lui Attis cel mort, între plângeri și tânguiri se purta în templul mamei zeilor și acolo se învelia și în podobia ca un cadavru, apoi îl băgau în peștera mamei, și în 25 Mart., Attis se reda (ca înviat) mamei sale. Bradul (L. Preller, Röm. Myth., p. 250) era simbolul morții și îngropăciunii, apoi și simbolul nemuririi, pentru că e tot verde. Aceia, cari purtau arboarele, erau: D. Și Silvanus, zeul de pădure, încă a avut predicatul *Dendrophoros* (Inscr. Orelli nr. 1602) și apare în mână cu ram de brad, sau cu cipres tinăr scos cu rădăcină cu tot (Virgil, Georgica I. 20). Collegia D.-lor au fost reuniuni de înmormântare, și numele arată, că la înmormântări s'au purtat arbori. Bradul și ați e în us la înmormântările junilor români (v. Bradul mortului), până ce la fete se poartă iederă (v. Iedera moartei) de bună samă, pentru că pe la noi nu se află ciprese, asemenea totdeauna verzi.

[Atm.]

Deneb, (arab. = coadă), stea de mărimea II (α) în constelațiunea Lebedei. *Denebola*, stea de măr. II (β) în constel. Leului.

Deneșca, (Denusca, Denga), monetă rusească de aramă, $\frac{1}{2}$ copecă.

Dengue, (*brekbone* — febră, care sfarmă oasele), boală febrilă, caracterisată prin dureri articulare și musculare precum și o erupție de pete pe piele, care cu toate aparențele ei, adeseori violente, nu determină moartea și nu durează mai mult ca 3 zile. Ea s'a observat în Indiile occidentale (1827) și în Statele-Unite. [Im.]

Denia, v. Bdenie.

Denler, monetă franc. de argint, numită după denarul (v. ac.) roman, la început de tot fină; sub Philipp I amestecată cu aramă, iar sub Enric III numai de aramă = $\frac{1}{240}$ Livre Tournois. D. de aur sau *Liard* = 3 D. Tournois. D. a fost și un pond franc. = 1'275 gr.

Denis, Ernest, istoric francez, n. 3 Ian. 1849 la Nîmes; profesor la univ. din Bordeaux. Lucrările sale se referă toate la Boemia: De Antonio Marini et de Bohemiae ratione politica; Huss et la guerre des Hussites, ambele tесе de doctorat; Les origines de la féodalité en Bohême; Fin de l'indépendance bohême; traducerea eminenței istorii a literaturilor slavice de Pypin și Spasovici, 1882.

Denison, oraș în statul Texas, America nordică; 10,958 loc. (1890).

Denner, Balthazar, pictor de portrete, n. 1685 în Altona; se distinge prin imitarea cea mai minuțioasă a naturii. † 1747.

Dennery sau d'Ennery, *Adolphe Philippe*, poet dramatic franc., n. 1811 în Paris. Mai întâiu pictor, apoi jurnalist și în fine dramaturg. A scris o mulțime de vodevile, comedii și drame (circa 200 piese). Mai succese: Le changement d'uniforme, 1836; Le dernier oncle d'Amérique, 1840; La case de l'oncle Tom, 1853; Les deux orphelines, 1875. Mai plăcute sînt vodevilele sale.

Dennewitz, sat în cercul admin. prusian Potsdam, renumit prin învingerea Prusienilor asupra Francezilor 6 Sept. 1813.

Denominațiune, denumire. *Dreptul de D.*, dreptul de presentațiune, dreptul de a propune candidați pentru un post vacant.

Denon, Dominic Vivant, Baron, pictor, n. 1747, a însoțit pe Bonaparte în Egipt; ca director al muzeelor a ales obiectele de artă transportate la Paris; † 1825.

Densimetru, aparat pentru măsurarea densității. V. Aerometru.

Densitate, cantitatea de materie a unui corp, reprezentată prin greutatea lui sub unitatea de volum: raportul dintre massa și volumul unui corp. D. se apretiază în mod relativ, luându-se ca termen de comparațiune pentru corpurile solide și lichide apa și pentru cele gazoase aerul. Sciind că un cm³. de apă (destilată) la 4° C cântăresce un gram, și că un cm³. de fier cântăresce 7'788 gr., șicem că densitatea fierului este 7'788. Astfel apretiată D. se numește *D. relativă*. D. corpurilor solide se determină prin aflarea greutății absolute a corpului și a pierderii ce suferă, cufundându-l în apă destilată 4° C; dividând greutatea absolută cu pierderea în apă va rezulta cifra, care exprimă D. corpului. Determinarea D.-ii lichidelor se face cu ajutorul unui *Picnometru* (flacon cu dop bine potrivit), care se cântăresce odată plin cu apă la 4° C și odată cu lichidul respectiv; scăgînd greutatea flaconului și apoi împărțind resturile, rezultă D. căutată. Spre acest scop se folosește și areometrul (v. ac.). D. gazelor se determină cântărind un glob de sticlă întâiu gol, apoi pe rînd plin cu aer și apoi cu gazul din chestiune.

Densuș, com. mică în Trans., cott. Hunedoarei, cerc. Hațegului, și parochie română gr.-cat., cu 795 loc., însemnată pentru vechea biserică gr.-cat., fost mausoleu antic roman al familiei Longin.

Densușianu, 1) *D., Aron*, poet și critic rom., n. 1838 în Densuș (Trs.) din fam. nobil. rom. Pop de Hațeg; numele D. i-s-a dat de profesorii din Blaj pentru a-l deosebi de multe nume Pop. Studiile și-le-a făcut la Franciscanii din Hațeg (1846), la gimnasiul din Blaj (1852—60) și la academia de drept din Sibiu (1860—64), unde a colaborat 2 ani la »Amicul Școalei«. 1864 s'a căsătorit și așezat la Făgăraș, ocupându-se cu advocatura și fiind conducătorul opoziției rom. până la 1875. În 1873 i-s'a intentat un proces politic, pentru care a stat în închisoare o lună de zile. În decursul activității sale polit. a întemeiat diarul »Oriental latin« (în colaborare cu Nic. D., Teof. Frîncu și I. Lăpădat). Persecutat de adversarii săi politici, s'a mutat 1875 la Brașov, iar 1880 a trecut în România, și la 1881 a ocupat catedra de l. latină la univ. din Iași, unde dela 1883 suplinesce și catedra de l. română. Aici a terminat, după o muncă de aproape 20 ani, epopea națională »Negriada«, și a continuat cercetările sale asupra istoriei l. române. Mai înainte, 1875, a publicat în Brașov un studiu istoric-politic »Românii și Maghiarii«, în care pledează pentru o luptă intransigentă și pentru unirea Românilor din Austro-Ungaria în un corp național. »Negriadei« i-au urmat apoi scrierile: »Istoria limbei și lit. rom.« Iași, 1885, ed. II 1894; »Cercetări lit.« Iași, 1887; »Hore oțelite«, cântece de resboiu, 1892; »Valea vieții«, poesii. Iași, 1893; »Revista critică-lit.«, în colaborare cu fiul său Ovid. Iași, 1893—97; Optum, tragedie, II ediț. 1897. Afară de aceste a mai publicat: »Arta poetică« a lui Horațiu, tr. în versuri, Iași, 1882, și operele de critică: »Aventuri literare, 1881; »Din vocalismul latin și român«, 1882. Apreciările literare ale lui D. sînt cam deosebite de cele curente. (Cf. un lung studiu asupra lui Eminescu din Rev. crit.-lit. pe 1894.) Asupra Negriadei, cf. rapoartele lui N. Quintescu și Titu Maiorescu în Anal. Acad. Române II, I și VII, I; asupra Istoriei lit. rom.: Hasdeu în Anal. Acad. Române VIII, I și Ion Bogdan în Conv. Lit. XIX.

2) *D., Nicolae*, istoric rom., n. 1846 în Densuș, frate cu Aron D.; a studiat în Hațeg, Blaj și la acad. de drept în Sibiu. După ce timp de 5 ani a exercitat advocatura în Brașov, a trecut 1877 la București, unde a fost înscris în tabloul advocaților. Aici s'a consacrat cu deosebire studiilor istorice. 1877 publică »L'élément latin en Orient. Les Roumains du Sud. Macedoine, Thésalie, Epire, Thrace, Albanie«, care pledează pentru dreptul Românilor de a forma o provincie auton. naț. în imper. otoman. 1878 a studiat din însărcinarea Acad. Rom., timp de 15 luni, 16 archive și 12 biblioteci din Ung. și Trs. cu privire la istoria Rom. din secl. XVII—XVIII; despre aceste a publicat: »Cercetări ist. în archiv. și bibl. Ungariei și Transilvaniei.« Pe baza materialului adunat (depus la Acad. Rom. în 39 vol. manuscrise) publică 1884: »Revoluțiunea lui Horia, 1784—85«, operă premiată de Acad. Rom. cu 5000 lei. Tot în misiunea amintită descoperi în bibl. univ. din Budapesta: Manifestul de unire cu bis. Romei al Mitropoliei rom. de A.-Iulia; în Oradea mare: colecțiunea cea mare istorică alui G. Șincai (41 tom.) și Scrisorile sale cele mari (»Rerum spectantrum ad univ. gentem Daco-Romanam seu Valachicam«); în bibl. museului

trs. din Cluj: prima parte din cronică lat. a lui Șincai (»Chronicon Dacoromanorum et plurium aliarum nationum An. 18—1183«). În 1885 publică »Monumente pentru istoria Terii Făgărașului« cu o serie de diplome boieresci, etc. Pentru continuarea studiilor sale a întreprins 1887 o călătorie științifică, studiind în Zagabria istoria »Vlachilor« din Croația meridională; de aici trecu în satele Românilor din Istria, apoi în Dalmația, unde studiă archiva republ. Ragusane și în fine în Italia, studiând 7 luni archiva și bibl. Vaticană. 1887—97 publică 6 tomuri »Docum. priv. la ist. Românilor, 1199—1575«; iar 1885—97 în »Jahresber. der Geschichtswissenschaft«, publ. de societ. ist. din Berlin, o serie de rapoarte anuale despre literatura ist. și filolog. rom. A mai scris: »Note crit. asupra scrierii D. Xenopol, Teoria lui Roessler«, 1885; »Independența bis. a Mitrop. rom. de A.-Iulia«, 1892; pentru ministerul de resboiu: »Domnii glorioși și căpitani celebri ai Țerilor rom.« (nepublicat). D. a adunat o colecțiune importantă despre tradițiunile vechi ist. și credințele relig. anticeștine la Români. Astăzi lucrează la opera sa principală: »Ist. popor. rom. dela orig. sale până la întemeierea nonelor principate rom.«

3) *D., Elena*, n. *Circa*, scriitoare rom., n. 11 Nov. 1841 la Săcele (Cernat, lângă Brașov), e soția lui Aron D.; a publicat novele și o serie de articole din viața socială în »Familia« și »Orientul latin«.

4) *D., Ovid*, scriitor și prof. rom., n. 29 Dec. 1873 în Făgăraș, este fiul lui Aron D.; a studiat în Brașov și la Iași (licenț. al fac. de litere 1892). Prof. la lic. din Botoșani și Focșani până la 1893, când a plecat la Berlin și de acolo la Paris pentru studii de filol. romanică. Actual prof. de ist. l. și liter. rom. la univ. din București. A publicat numeroase articole (critice, poezii, studii filol., etc.) în »Arhiva« și »Rev. crit. lit.« din Iași, apoi: Aliterafiunea în l. romanică. Iași, 1895; La Prise de Cordres et de Seville. Paris, 1896; Obiectul și metoda filologiei. Buc., 1897; Studii de filol. rom. Buc., 1898; Un essai de résurrection littéraire. Paris, 1898. D. e colaborator la »Revue critique«, la rev. »Romania« (Paris), edit. de G. Paris și P. Meyer, la »Jahresberichte der Geschichtswissenschaft«, (Berlin).

Dent, (franc., pron. *Dan*), dinte, în Elveția franc. și Savoia se dă acest nume mai multor piscuri de formă dentată; s. e. *D. de Morcles*, în Alpii Bernici (sud-vest), 2974 m.; *D. du Midi*, în Savoia, 3185 m.; *D. de Jaman*, lângă lacul de Geneva, 1879 m.; *D. d'Oche*, între lacul numit și Mt Blanc, 2431 m.; *D. Blanche*, spre nord de Monte Rosa, 4364 m.

Dentale, (*lat.*) consonantele, ce se rostesc cu ajutorul dinților, sprijinind virful limbei de ei: d, t, s; în limba rom. D. au și forme derivate: Ț, ț, ș. [*]

Dentalium L., gen de molusc, formând singur clasa Scaphopodelor. D. are o coquilă calcaroasă, în formă de corn. Animalul e lipsit de cap, de ochi și de branchii; prezintă o mantie în formă de sac și un picior trilobat; trăiește în mările regiunilor calde. (Cf. Lacaze Duthiers, Histoire de l'organisation du Dentale. Ann. des sc. nat. 1856—1858, și Dr. N. Leon, Zur Histologie des D.-Mantels, Jenaische Zeitschrift.)

Dentaria L., (botan.) considerat de Bentham și Hooker ca subgen din genul Cardamine L. (v. ac.)

Dentat, (botan.) se numește un organ ale cărui margini poartă dinți (v. ac.); mai des se observă la frunze. *Denticulat*, organ care la margini are dinți foarte mici.

Dentina, substanță care formează cea mai mare parte din corpul dintelui, fiind acoperită de smalț la coroana dintelui, și de cement la rădăcină. I-se mai dă numele de *ivoriu* sau de *fildeş* la dinții lungi ai elefantului. Liniile lungi albicioase, cari brăzdează în lung dintele de elefant, sunt șirurile lungi de canalicule dintare, cari străbat D.; aceste canalicule sunt pline cu prelungirile subțiri ale unor celule foarte importante, așezate în pulpa dintelui. D. tuturor dinților are asemenea canalicule. Există o foarte mică deosebire între compoziția chimică a D.-ei și aceea a oaselor.

[D. Voinov.]

Dentirostre, grup de paseri din ordinul Păsărelelor, caracterisat prin aceea, că mandibula superioară a pliscului e dințată la extremitate, (Denti-rostru = plisc dințat). S. e. Cioara, Privighetoarea, Codobatura, etc. [D. V.]

Dentist, cel ce se ocupă cu *dentistica*, adică cu acea parte a chirurgiei, care tratează despre morbiile dinților și substituirea dinților, ce lipsesc. În Egipt se aflau încă pe timpul lui Herodot dentști; iar la Romani fixarea dinților cu aur era amintită în legile celor 12 table. În evul mediu se ocupau cu dentistica numai barbiri și alți oameni nepricepuți. Dentistica științifică își ia începutul abia în secl. XVIII în Franța.

Dentițiune, studiul formei și așezării dinților înăuntrul cavității bucale. D. e deosebită, aflându-se în strinsă legătură cu modul de hrană, cu regimul alimentar al animalului considerat. Din punct de vedere general se pot stabili următoarele trei legi: a) Dinții la vertebratele inferioare sunt foarte numeroși, așezați pe toate oasele, cari contribuiesc la forma cavității gurei; numărul lor se împuținează pe măsură ce ne adresăm la forme animale superioare; așa la mamifere nu mai găsim dinți, decât pe cele două părechi de maxilare (maxil. superior și maxil. infer.) și pe cele două premaxilare. Oasele palatine de pildă, cari formează o porțiune din palatul gurei și cari sunt armate cu dinți la pesci, la mamifere și om sunt nedințate. b) Pe când la vertebratele inferioare D. e așa numită homomorfă (sau homodontă), adică asemenea, toți dinții cari o alcătuiesc fiind de aceeași mărime și de aceeași formă, și prin urmare au aceeași funcțiune; la vertebratele superioare dimpotrivă dentițiunea e heteromorfă (heterodontă, polyphyodontă, etc.), adică e alcătuită din dinți deosebiți ca formă, mărime și funcțiune. Cu alte cuvinte s'a îndeplinit o specializare, o divisiune a muncii, care a dat naștere dinților incisivi, canini, măselelor mici (pre-molari) și măselelor mari (molarilor propriu Țiși). c) Toate formele de dinți trebuie considerate ca fiind născute din una singură, cea mai simplă și mai primitivă: forma conică ascuțită, pe care o găsim răspândită la vertebratele inferioare. Deci și D., ca ori ce porțiune din organism, e variabilă după forma animală căreia aparține. Una din condițiunile principale care stăpânește D. e regimul alimentar;

9*

din această cauză găsim o mulțime de tipuri dentare tocmai la animalele cu organizație superioară, la mamifere, unde variațiunile regimului alimentar sînt în același timp mai mari și mai pronunțate. În adevăr, la vertebratele inferioare, pesci, amfibieni și reptile, dinții au un rol secundar numai de apucat și înțepat, cu desăvîrșire nul în masticățiune, care nu există, de aici asemănarea și simplitatea lor. Dimpotrivă, începînd cu mamiferele, rolul lor devine foarte important, și D. e atît de mult stăpînită de modul de hrană, încît cu cea mai mare siguranță se poate ghici modul de hrană al unui animal observându-i numai D. Așa de pildă, în general, toate erbivorele sau rumegătoarele au dinți numeroși; cei de dinainte lați și plecați înainte, ca să poată apuca iarba cu dinșii ca cu un clesce, iar măselele mici se aseamănă cu cele mari, amîndouă soiurile fiind mari, groase, masive, cu fețele lor late și crestate ca să poată măcina cu dinsele substanțele vegetale tari, din cari se hrănesc. Carnivorele dimpotrivă (leul, pisica, cănele), au dinți mai puțin numeroși, fiind-că starea alimentelor în gură ține puțin timp; incisivii sînt relativ puțin desvoltați, iar restul, caninii și măselele sînt ușori, tăietori, buni pentru a sfășia. Aceste animale înghit alimentele fără să le mestec.

[D. Voinov.]

Dentițiunea omului. Dinții se desvoaltă din foliculele dentare, cari se găsesc în maxilarul superior și inferior. Primii dinți apar la copii în primul an în o ordine aproape constantă, care e următoarea: între luna 4—7 cei doi incisivi inferiori mediani; între luna 8—10 cei 4 incisivi superiori; între luna 12—14 cei 4 mici molari (măsele) interni și cei 2 incisivi inferiori externi; între luna 18—20 cei 4 canini; între luna 28—34 cei 4 molari mici externi. Cu aceștia prima dentițiune e terminată. Între 4½ și 5½ ani apar cei 4 mari molari. Între 6 și 15 ani cei 20 dinți ai primei dentițiuni sînt înlocuiți prin noui dinți și în același timp apar încă 4 molari mari. În fine între 18 și 25 ani ies ultimii molari mari sau »dinți de înțelepciune«, cu cari D. a doua e terminată. Întârzierea în evoluția dinților a primei dentițiuni e cauzată prin rachitism. În multe casuri erupțiunea dinților nu e însoțită de nici un fenomen subiectiv; în alte casuri gingia e roșă, puțin umflată, dureroasă, copilul își ține degetele în gură, are salivă, plînge, e neliniștit și iritabil. D. nu cauzează, cum s'a crezut altădată, fenomene morbide mai grave ci cauza lor trebuie căutată în altă parte.

[Im.]

Denton, oraș industrial în Lancashire (Anglia), cu 8666 loc. (1890).

Dentura, ordinea în care dinții sînt așezați. O D. bună se întreține prin curățenia dinților, plombarea sau scoaterea dinților stricați.

Denudațiune, acțiunea agenților atmosferici, mai ales a apei și a vînturilor, de a transporta și tirî pări din formațiuni, ce compun scoarța globului, dintr'un loc într'altul. Partea sau locul, de unde s'au tirît materialele, e *partea denudată*. [A.]

Denunțare, a face cunoscut, a pîrî. Se dice și în înțelesul: a abdice, (s. e. un contract).

Denver, capitala statului nordamerican Colorado, 106,713 loc. (1890); universitate; în apropiere mine de fier, cărbuni și aramă.

Deochiare, superstițiune populară. Când un om sau o vită se bolnăvesce (lănțeșcesc) dintr'odată, fără să se scie din ce pricină, poporul crede că e deochiată (diochiată) sau pocită. Anume poporul crede, că anumite persoane au puterea de a fermeca pe cineva numai prin căutătura lor. De aici numirile *deochiu*, *deochiare* (lat. fascinum; ital. gettatura). Impotriva deochiului se folosește »stingerea de cărbuni« însoțită de descîntecul de deochiu. Cf. S. Fl. Marian, Descîntece pop. române, pag. 107 și 249.

Deoprajag, (*Deoprag*), oraș indobritic în districtul Garval, renumit ca loc de pelerinagiu al Indiilor, și pentru templul lui Rama-Ciandra, zidit în formă de piramidă din pietri negre, și înaintea căruia e statua lui Rama-Ciandra, zugrăvită roșu.

Deosai, platou în Asia între Cașmir și Balistan; steril, 3600—3900 m. înalt, împrejmuit cu munți înalți de 4800—5000 m.

Deosebire, 1) acțiune de a separa cu gândirea un lucru de altele, arătându-l că are alte caractere decît celelalte; 2) nota sau caracterul, care dă temeiul unei separațiuni de acest fel; 3) neasemănare. *Cu D.* (= mai ales), designează superioritatea, într'o privință oarecare, a unui lucru asupra altora.

Depănare, modul de a înfășura pe ghem sau pe mosor firul de bumbac, de tort sau de ață de pe sculuri ori jurăbițe. *Depănătoare*, (vîrtelniță, vancină), aparatul pe care se așează sculurile sau jurăbiile de bumbac pentru a pute fi depănate.

Depărățeanu Alexandru, poet român, n. pe la 1835 în căt. Deparați, j. Teleorman (Rom.); își făcî studiile începătoare și parte și cele gimnasiale în țeară și pe urmă pentru completarea lor plecă în Germania; reîntors în țeară funcționă cîtva timp ca subprefect; sub domnia lui Cuza fû ales deputat al j.-lui Teleorman. † 1865. A publicat »Doruri și amoruri«, poesii, 1861, și »Grigore Ghica, Domnul Moldovei«, dramă în versuri, 1864. Se pare că D. nu era lipsit de oarecare sentiment poetic; ceea ce însă îi lipsia cu desăvîrșire era simțul artei; din această pricină toate poeziile sale, chiar și mult citata »Vara la țeară«, sînt aproape ridicele prin disordine și obscuritatea ideilor, prin limba franțuzită, în care sînt scrise, și prin nenumeratele greșeli de ritm. Drama ar fi puțin mai bunăsoară.

Deparați-Hirlesci, com. rur. în Rom., j. Teleorman, avînd 1626 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura; are 2 biserici și o școală. Aici s'a născut poetul Al. Depărățeanu.

Departament, (fr. département), despărțitură, despărțiment, o parte a unui oficiu, în special a ministeriilor (culte, interne, etc.). În Franța D. este o diviziune administrativă cu subdiviziunile: arondismente, cantone, comune.

Dependența, (*lat.*) înseamnă în general ori și ce atîrnare. În logică D. denotă raportul ce exprimă că o gîndire oarecare este întemeiată pe alta. Aceste gîndiri, ca membrele unei corelațiuni, se presupun una pe alta, așa încît recunoascerea corelațiunii din partea cugetării este dependentă de recunoascerea acelor gîndiri, cari în raportul lor împrumutat formează conținutul corelațiunii. În aceasta se descopere *raportul de D.*; s. e. raportul dintre cauză și efect,

dintre rațiune și consecvență, etc. A constata acest raport prin un act de gândire înseamnă a deduce și conclunde. (Cf. Drobisch, Log.) [Plet.]

Depărare, în timpurile trecute un obicei ciudat, usitat în țerile române, de a-și crea cineva martori pentru eventuale procese de hotărânicii; se luau anume să fie de față la delimitarea moșiilor și copii de vîrstă până la 12 ani, cărora în fiecare punct, unde se așeza câte o piatră de hotar, li-se făcea câte o zdărvănă păruială, *se depărau*, cum se dicea pe atunci, adică se trăgeau de chică, arătându-le prin aceea, ca să țină minte semnele de delimitare. Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. IV 126.

Deperdită, (lat.) pierderi mici.

Depeșă, original: o scrisoare urgentă, un pachet de scrisori sau de lucruri ușoare, cari trebuiesc transportate de urgență; în limbaj modern: telegramă. D., adică telegramele, sînt nise comunicări scrise, cari se transmit prin telegraf. Ele se împart după origine în *oficiale* și *private*, după destinație în *interne* și *internaționale*, după graba transmiterii în *ordinare* și *urgente*, după felul firelor de transmitere în *depeși terestre* sau de *uscat*, și *depeși* prin cablu sub-marin, *disse* și *cablograme*. Aceste din urmă sînt foarte scumpe. Tot ce privește D. e regulat pentru toate țerile Uniunii postale (v. ac.) prin convențiunea dela Berna. În acel oraș e și un birou central însărcinat a înlesni aplicarea acelei convențiuni. În teorie, o depeșă se poate transmite la ori ce distanță într'un timp minim, în practică, iuteala transmiterii depinde de starea liniei, de numărul releurilor (schimburi), de deprinderea funcționarilor, etc. Diarele avînd nevoie de a fi informate repede, s'au înființat pentru acest scop Agenții de presă, sau de depeși, cari telegrafează diarelor abonate tot ce se petrece în țeara, unde acele agenții funcționează, și tot ce le comunică corespondenții din alte țeri. Principalele agenții de acest fel sînt: *Reuter* la Londra, *Havas* la Paris, *Wolff* la Berlin, *Cor. bureau* (adecă Correspondenz-Bureau) la Viena, *Agencia română* la București, etc. Aceste agenții, precum și mulți corespondenți de diare mari, se bucură de tarife reduse. D.-le se trimit sau în vr'una din limbile admise prin convențiunea dela Berna, sau în cuvinte convenționale, sau în grupuri de câte 3, 4, 6 cifre. Acest din urmă fel de depeșe se numesc *cifrate*. Cuvintele convenționale sînt formate după anume reguli, pe cari le cunosc numai cele două persoane cari corespund. Operațiunea transformării unei depeși în cuvinte convenționale sau în grupuri de 5 cifre (nu se întrebuintează mai multe, pentru că 6 cifre se taxează ca două cuvinte) se numesc cifrare, cea inversă se numesc descifrare. Funcționarii telegrafici sînt obligați prin lege a nu divulga conținutul depeșilor. Guvernele pot refuza să transmită unele depeși. (V. și telegramă.)

Dephlegmațiune, separarea apei din alcool, etc. diluat.

Dephlogistic, ce nu arde, nu se aprinde.

Depilare, îndepărtarea părului. *Depilatoriu*, mijloc pentru îndepărtarea părului.

Displacement, (franc.) cantitatea de apă deplăsată de un bastiment.

Displasare, a scoate dela locul său. *Displasat*, ce nu este la loc.

Deplorabil, ce este de regretat, de deplăns.

Deponent, cel ce face un deposit (v. ac.); în gram.: verb cu formă pasivă și înțeles activ.

Deport, (franc.) la afaceri de prolongațiune (v. ac.) diferența între cursul Țilei și între cursul de furnisare mai scădut. Contr. Report (v. ac.).

Deportațiune, un fel de pedeapsă de libertate, care are de scop depărtarea criminalului din țeară și deținerea lui într'un loc anumit. Originea ei datează încă dela vechii Romani, cari o aplicau mai ales față de delinquenții politici. În prezent D. există ca pedeapsă difamantă în Rusia, Franța și Anglia. În Rusia condamnații se deportează la Sibiria. Pedeapsa se aplică în cinci grade, și anume: domiciliul silit într'un oraș, serviciul într'un batalion sibiric, colonizarea, munca în ocne, rolarea într'o companie de arestați, fiecare grad următor este mai aspru decît cel anterior, iar cel din urmă este împreunat cu deținerea într'o casă de muncă silnică și cu lucrările cele mai josnice. În Franța D. s'a introdus prin codicele penal din 12 Febr. 1810 și funcționează ca al treilea grad de pedeapsă, după condamnarea la moarte și la munca silnică pe viață. În prezent se disting două trepte, și anume: D. simplă și aspră. În ambele cazuri deportații se transportă la Caledonia nouă. În Anglia D. s'a introdus deja sub regina Elisabeta. Locul exilării este colonia Süd-Wales din Australia. Tendența D.-ii este pe o parte scoaterea criminalului din locul unde este periculos obștei, iar pe de altă parte promovarea colonisării unor țeri selbatice. (Cf. Holtzendorff, Die D. als Strafmittel. Leipzig, 1859; d'Hanssoville, Les établissements pénitentiaires en France et aux colonies. Paris, 1875; Bertheau, De la transportation des récidivistes incorrigibles. Paris, 1882.)

Deposadare, faptul de a ridica cuiva posesiunea unui lucru. (V. Posesiune.)

Deposit, în general un act, prin care se primesce lucrul altuia spre a-l păstra și a-l restitui în natură. D. este de 2 feluri: D. propriu Țis și sequestrul (v. ac.). D. este un contract, după dreptul roman (nu însă și după toate drepturile moderne), esențial gratuit, care are de obiect lucruri mobile și devine perfect prin tradițiunea lucrului. *D. voluntar* se formează prin consimțământul celui ce dă (*deponent*) și celui ce primesce (*depositar*) lucrul în D., și se face prin înscris. Depositarul trebuie să îngrijească de paza lucrului depositat ca de al său, dar nu răspunde de stricăciunile provenite din forță majoră, afară de cazul dacă a întârziat a restitui lucrul depositat, și se poate folosi de acesta numai cu consimțământul deponentului. Deponentul este dator a întoarce depositarului toate speșele avute cu păstrarea lucrului și a-l desdauna pentru daunele suferite din cauza D.-lui. *D. necesar*, se face sub sila unei întâmplări, unui eveniment neprevădut de forță majoră, (s. e. naufragiu), și este supus la toate regulile D.-lui voluntar. (Cf. Cod. civ. rom., titlu XII.)

Afaceri de Deposit, D. de lucruri mobile, mai ales bani și efecte, pentru păstrare, administrare sau întrebuințare. Cele din urmă (numite și Depuneri spre fructificare) sînt de importanță deosebită; prin ele băncile (v. ac.) atrag și aduc apoi în circulațiune capitaluri mari.

Deposît (depôt) militar, localitatea unde se păstrează diferite materiale necesare armatei pentru echipare, medicamente, munițiuni, cai, etc. Depositele princ. ale armatei române sunt: *D. centr. de echipament*, are de scop a primi și depozita tot materialul prim precum și cel confecționat dela diferite ateliere, societăți sau furnisori contractanți, trebuincios la echiparea armatei. El alimentează celelalte *D. regionale* ale corpurilor de armată. Se află în București și este pus sub direcțiunea unui oficer superior de administrație. *D. chirurgical*, *D. de ambulanță*, *D. de obiecte și efecte spitalicești*, sunt puse sub direcțiunea specială a medicului șef al spitalului militar central. Fiecare din aceste 3 *D.* sunt încredințate unui oficer contabil. Toate aceste *D.* sub denumirea de »*D. central*« au de scop să alimenteze după trebuință toate spitalele militare și infirmeriile corpurilor de trupă cu materialele și obiectele, de cari au nevoie. *D. central de farmacie* este încredințat unui farmacist de corp de armată și are de scop să alimenteze cu medicamentele trebuincioase farmacia spitalului central, ale corpurilor de armată, divisiiei Dobrogea și a comandamentului marinei, acestea la rândul lor alimentează toate celelalte farmacii militare. *D. centr. de munițiuni de resboiu*, are de scop a depozita toate munițiile de resboiu; el alimentează, fie direct, fie prin *D. regionale* de arme și munițiuni, întreaga armată cu toate munițiile ce-i sunt trebuincioase. *Arsenalul de deposit* conservă tot materialul trebuincios la armarea armatei, ca: arme, tunuri, lănci, săbii, revolve, etc., fie în serviciu, fie afară de serviciu. *D. central de imprimate* păstrează toate imprimatele, registrele, regulamentele tactice. Tot acest *D.* dirigează imprimarea și administrația »Monitorului Oastei«. Ca și celelalte *D.* alimentează armata, fie direct, fie prin *D. regionale*, cu toate imprimatele ce-i sunt trebuincioase. *D. centr. pentru creșterea cailor* primesc pentru îngrijire toți caii de rasă, destinați pentru prăsilă, precum și pentru creșterea mănșilor născuți prin diferitele grajduri ale corpurilor de trupă sau hergheliei militare. *D. regionale de subsistență*, câte unul de fiecare corp de armată sau divisie activă, au de scop ca să alimenteze armata cu dările în natură a hrană, furaj, încălțit și luminat. Ca hrană *D.* sunt împărțite separat în secțiuni pentru: pâne, carne, legume și lichide. Aproximările acestor *D.* se fac de către corpurile de armată, prin serviciul intendenței. În timp de campanie se mai înființează: *D. staționare*, *D. mobile*, coloane de subsistență și *D. în etape*. Cele diutău două așezate la baza de operațiune au de scop să alimenteze pe cele două următoare. După trebuință în multe garnisoane sunt manutanțe pentru pâne. Manutanța centrală de pâne are de scop a fabrica pânea trebuincioasă, în timp de pace, pentru trupele aflate în garnisoana București, precum și pânea și pesmeții trebuincioși trupelor în timp de concentrări sau mobilisări. Aproximările se fac în grâu de către administrația centrală, după trebuință. Grâul trece prin toate fabricațiunile chiar la manutanța centrală, până când se dobândește pânea gata.

Deposite în geologie: urmele și remășițele lăsate din trecut și în prezent, în scoarța pământului și la suprafața ei, de diverși agenți interni și externi,

pe cari spectacolul actual al diferitelor fenomene și studiul geologiei i-au desemnat. Se deosebesc adî în geologie diferite varietăți și denumiri de *D.* după considerațiunile din cari se judecă lucrul. În seria *D.-lor sedimentare* a formațiunilor de origină internă avem *D. detritice*, *chimice* și *organice*. După condițiunile de depunere avem *D. fluviatile* și *D. marine* cu subdivisiunile: *D. în estuare și delte*, *D. pe plase, litorale* sau de *coaste*, *pelagice* sau de apă adîncă, etc. După natura materialului depus se deosebesc *D. arenacee*, *argiloase*, *metalifere*, etc. [A.]

Deposițiune, depunere, mărturie în justiție.

Depou, (franc. Dépôt), deposit (v. ac.). *D.* se numesc în deosebi și locurile unde se adună mijloacele de resboiu, atât materiale (arme munițiuni, etc.) cât și personale (batalioane, etc.). *Depôt de la guerre*, (franc., pron. depo d'la gher), biroul statului major gen. în ministeriul franc. de resboiu cu despărțement hartografic și istoric-statistic.

Depravațiune, schimbare în rău, corupțiune.

Deprecațiune, rugare de iertare; în sens juridic este iertarea unei injurii.

Depresiune, în meteorologie: locurile cu presiune atmosferică minimală (minimal barometric); aparițiunea ei este a se reduce la perturbățiunea echilibrului atmosferic, cauzată de insolățiunea neegală a pământului; se formează în regiunile unde diferențele de presiune sunt neînsemnate și unde temperatura și saturațiunea aerului e mai mare decât a jurului, unde iară presiunea e mai mare. *D.-le* sunt însoțite de ploaie, vânturi și de unele schimbări în temperatură; extinderea și direcția lor e foarte variată, atîrnă mult dela anutimpuri; se ivesc adese în Europa nordică, unde ajung pornind dela nordul Oceanului Atlantic. (v. și Cicloni). [V. B.]

D. în geologie, v. Cufundătură.

Deprețiațiune, scăderea valorii, prețului.

Depretis, *Agostino*, bărbat de stat italian, n. 1813 în Mezzana; 1850 șeful partidului din stînga în parlamentul Sardiniei, întemeietor al »Il Progresso«, antemergătorul lui »Diritto«. 1860 a participat la expediția lui Garibaldi în Italia sudică; 1876—78 prim-ministru, asemenea 1878 până 1879 și 1881. † 1887 în Stradella. *D.* a fost un orator distins și liniștit; în viață mult dușmănit, după moartea sa foarte serbătorit.

Deprez, *Marcel*, inginer francez, n. 1843 în Châtillon-sur-Loing; cunoscut prin experimentele sale pentru transmisiunea forței electrice; în deosebi s'a ocupat cu teoria mașinei dinamice. Lui *D.* e a se mulțami galvanometrul Deprez-D'Arsonval. 1883 cavaler al legiunii de onoare, 1886 membru al Academiei și 1890 prof. la Conservatoire des arts et métiers în Paris.

Deprindere, exercițiu, obicei.

De profundis, (lat. = din adînc), cuvintele cu cari se începe psalmul 130, care se cântă în biserica catolică ca cântare funebrelă și de pocăință.

Deptford, suburbii sud-estic al oraș. Londra, lângă Themse, cott. Kent; mari abatorii și fabrici de mașine.

Depunere, deposit (v. ac.), deposițiune. *Depunerea*, pedeapsă bisericească foarte gravă, prin care o persoană bisericească se lipsesc

pentru totdeauna atât de puterea ordului, cât și de puterea jurisdicțiunii, precum și de toate beneficiile bisericesci, în fine și de ori ce drept la un nou beneficiu bisericesc. Tot ce-i rămâne clericului după dictarea acestei pedepse este privilegiul »fori et canonis«, care aici nu mai există în realitate. (v. și Caterisire.)

Deputat, în sens real: emolumente ce compet cuiva, iar în deosebi la funcționari, afară de salariul ordinar, în naturalii, s. e. merinde, lemne, cărbuni, etc. În sens personal: sub D. se înțeleg membrii unor colegii reprezentative, aleși de masa reprezentată; în România în deosebi membrii camerei deputaților, cari exercită împreună cu regele și senatul puterea legislativă.

Deputațiune, delegațiune compusă din câțiva membri ai unui colegiu sau unei societăți, și însărcinată a îndeplini anumite agende în numele trimițătorilor. [—]

Deputațiunea de curte ilirică, suprema autoritate a bisericii gr.-or. sârbesci-românești, instituită de Imp. Maria Teresia 1747 pentru regularea afacerilor bisericesci, școlare și fundationale ale acestei biserici. Imp. instituisse încă la 1745, sub presidiul contelui Ferdinand de Kolowrat, o »comisiune de curte«, care avea să reguleze toate »cauzele ilirice«, adică gr.-or. După o funcțiune de 2 ani, Imp. a dat un cerc de activitate mai larg acelei comisiuni, și prin decretul din 5 Aug. 1747 aduce la cunoștința curții și a organelor administrative, că comisiunea de curte ilirică de până aci se transformează în »Hofdeputation in Transilvanicis, Banaticis et Iliricis«, ca un mijloc și independent organ al curții, cu aceeași îndreptățire și cerc de activitate, ca și ale celorlalte cancelarii de curte. Această deputațiune însă nu a putut desvolta o activitate mai rodnică pe terenul culturii poporului, deoarece a avut să susțină o luptă înverșunată, atât cu capii catolicilor, pentru uniune, cât și cu partidul maghiar. (Cf. Școalele rom. bănățene de I. Vuia, pag. 91 până 99). La 1777 Imp., la cererea cercurilor magh., a desființat D. Mai târziu Imp. Leopold II în 20 Febr. 1791 a instituit o »cancelarie de curte ilirică«, care însă după abia un an s'a desființat prin art. de lege X: 1792. [I. Vuia.]

Dera Ghazi Chan, oraș în prov. indo-brit. Pandșab, cu 24,000 loc.

Dera Ismael Chan, oraș în prov. indo-brit. Pandșab, lângă Ind, cu 22,000 loc.

Deraieh, oraș în ținutul arab. Nedșd, 1500 loc., fosta capitală a Wahabiților, dărîmată 1819 de Ibrahim Pașa.

Deraliare, ieșirea vagoanelor din raliuri (șine).

Derangiere, încurcare, disordine.

Derăpănare, sdrobire, prăpădire.

Derbedeu, vagabond.

Derbent, (*Derbend*), oraș în Daghestan, pe țărmul vestic al Lacului Caspic, 15,000 loc., cari cultivă șofran, tutun, vii și poame. Deasupra orașului citadelă; punct strategic important.

Derby, oraș (comitat) în interiorul Englierei, lângă riul Derwent, cu 94,146 loc. (1891); fabricațiune de mătăsă, bumbac, mașini și porțelan.

Derby, 1) *D. Edward Geoffrey Smith Stanley*, conte de, mai nainte Lord Stanley, om de stat engl., n. 29 Martie 1799, † 23 Oct. 1869. 1821 deputat, în mai multe rânduri ministru, a combătut 1841 ștergerea vămei pe cereale, din care

causă avu neînțelegeri cu Peel și demisionă. 1844 membru al casei de sus, 1852 formă un cabinet conservator dar demisionă în același an, 1858—59 și 1866—68 iarăși premier, introduse mai multe reforme. 2) *D., Edward Henry Smith Stanley*, conte de, fiul celui precedent, n. 21 Iul. 1826; 1850 membru al casei de jos, 1866—68 ministru de externe în cabinetul tatălui său, 1869 membru al casei de sus, 1874 ministru de externe sub Disraeli, dar neconvenindu-i politica orientală a acestuia, demisionă 1878, apoi trecu la liberali, mai în urmă unionist. † 23 Aprilie 1893.

Derby-race, (engl., pron. Darbi řes), cele mai mari și interesante alergări de cai de prăsilă (de 3 ani) în Engliera; se țin Mercuri înainte de Rusalii în Epsom; distanța 1.5 mile engl., premiul învingătorului 6—7000 F. St. Au fost introduse 1780 prin un conte D. În timpul mai nou se dă numele D. și alergărilor de concurență, ce se arangiază în alte țeri sub asemenea condițiuni.

Derbyshire, comitat în interiorul Englierei, 2665 km². cu 527,886 loc. (1891), muntos, bogat în mine și fabrici.

Derecske, comună mare în Ung., cott. Bihar, cu 8272 loc. Magh. În apropiere se află un lac mare, din care se scoate sodă.

Derelict, lucruri abandonate, al căror proprietar a renunțat la dreptul său de proprietate asupra lor.

Derfflinger, *George*, de, mareșal brandenburgic, n. 1606 în Austria de sus, 1654 întră în serviciul Marelui Elector Fr. Wilhelm; a decis învingerea dela Fehrbellin 1675, și a gonit pe Svedezi din Pomerania. † ca baron imperial (Reichsfreiherr) 1695. Biogr. de Varnhagen von Ense. [W. R.]

Derg, 2 lacuri în Irlanda, atâtul este situat la frontiera comitatelor Tipperary, Galway și Clare, lung de 39 km. și lat 3'2—9'6 km.; e străbătut de riul Shannon; al doilea este situat în partea sudică a cott. Donegal.

Dergea, (Magyar-Derzse), com. mică în Trans., cott. Solnoc-Dobăca, cu 844 loc., între cari 707 Români gr.-cat. Sediu protopopiatului rom. gr.-cat. cu același nume, aparținător arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Făgăraș; numeră 27 parochii și 7 filii cu 16,829 suflete; 27 biserici, între cari 23 de lemn, și 25 școale, între cari 22 de lemn.

Derivare, (gram.) formarea unui cuvânt (*derivat*) din altul (*primitiv*). Derivatul se numește *denominal* sau *deverbal*, după cum primitivul, din care s'a format, este un nume sau un verb. Mijloacele de cari se servește limba în D. sînt: formarea imediată a cuvântului nou din tema (tulpina) celui vechiu, schimbarea internă a temei, adăugarea unui element nou (*afix*) la temă, și anume sau la început (*prefix*) sau la sfîrșit (*suffix*), în fine reduplicarea. [Ti.]

Derketo sau *Derketis*, țeitate identică cu Astarte (v. ac.).

Derkyllidas, un beliduce spartan, care s'a distins în resboiul peloponesiac la 411 a. Chr. și și mai mult la 399 a. Chr., când a fost conducător al trupelor spartane.

Derma, (*corium*), partea mijlocie mai groasă și elastică a pielii, între epiderm, deasupra, și țesutul subcutan, dedesubt. Ea conține vase sanguine, foliculi piloși (pêroși), glande sudoripare, terminațiuni nervoase și corpusculi tactili (or-

ganele pipăitului), cari sînt așezate între celule conjunctive, rețea de fibre elastice și fibre musculare netede. V. Pielea. (Cf. Petrini-Galatz, Istologia umană. 1881, și Boalele de piele. Bucuresci, 1892.)

Dermatalgie, neuralgie localizată în un punct oarecare al pielii. **Dermatita**, inflamația pielii. **Dermatologie** sau **Dermologie**, învățătura despre piele. **Dermatopathologie**, învățătură despre morbiile pielii.

Dermanysse, acarian din familia Gamasidelor; se cunosc trei specii: *D. gallinae*, *D. hirundinis* și *D. avium*, ei trăiesc în colonii numeroase, primul cunoscut de popor sub numele impropriu de *păduchi de găină*, al doilea trăiește în cuibul rândunelilor și al treilea în colivii. Ei nu ies decât noaptea pentru a suge sângele paserilor cari dorm, atacă și mamifere, uneori chiar omul, dar nu se aclimatizează pe ele.

Dermatobia, o insectă sugătoare (ordinul Diptelor), un soi de muscă aparținând familiei Oestridelor, ca musca calului de pildă. Are o lungime de 16 mm., și o colorare cenușie. Trăiește în America unde atacă omul. Femela înțapă cu ovipositorul pielea omului introducând în același timp o larvă mică, care crește grabnic formând o tumoră; acest vermușor trăiește câteva luni astfel înfipit în piele, având numai extremitatea anală în afară și pe urmă iese spontan. Se vindecă scoțind larva, făcând o tăietură, sau punând pe tumoră frunze de tutun. [D. Voinov.]

Dermatogen, (producător de piele) (botan.) o celulă inițială din meristemul dela virful tulpinei; din divisiunile anticline (v. ac.) ale ei rezultă stratul de celule epidermice. Se află numai la virful vegetativ al tulpinei Fanerogamelor, la mugurii și la virful vegetativ al rădăcinilor.

Dermatol, combinațiune chimică de Bismut; formează un praf galben, fin. E un remediu antiseptic fără însușiri toxice și fără miros.

Dermatolisa, (med.) dilatabilitatea abnormală a pielii.

Dermatomycoza, o boală infecțioasă a pielii, cauzată de bacteriacea numită *Cladotrix actinomyces*, (descoperit de Rivolta), care determină boala și în intestin, plămâni, etc. și se aseamănă cu Lupus tuberculos.

Dermatozoon sau **Dermatozoonosa**, grupul de boale de piele cauzate de animale parazitare, ca scabies (răia), pulex penetrans (păduchi lați), etc.

Dermestes L., insect din ord. Coleopterilor, fam. Dermestidelor. Corpul oval lungăreț; lung. de 7 mm., antenele umflute la vîrf, din 11 articole. Se nutresc cu substanțe animale uscate sau în descompunere. Larvele sînt pîroase, seamănă cu mici omiți lipsite de picioare abdominale; foarte vorace, sînt vătămătoare pentru blăni, piei, pene și colecțiuni zoologice. Cuprinde mai multe specii: *D. lardarius*, 7 mm., negru cu peri cenușii, acestea nu atacă numai slămina din șarcuterii dar și blăniile, col. zoologice și cadavrele expuse la aer liber. *D. vulpinus*, roade pluta găurind dopurile, *D. Frilschii*, etc.

Dermoida, *cistă dermoidă*, un fel de cistă ovarială caracterizată prin prezența a părți de piele, păr și rudimente din alte organe, (oase, dinți, nervi). D. e congenitală; crește foarte încet, dar poate ajunge dimensiuni enorme. Terapiă: se delatăru prin operațiune.

Derna de sus, (Felső-Derna), com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 59 case și 391 loc. Rom. gr.-cat.; școală regulată. Teritoriul: 1676 jug. cat. pămînt muntos, produce puține cereale. Din pămîntul dela D. se fabrică asfalt de prima calitate, exploatat dela 1878 prin o societate anonimă. [†]

Derogare, a slăbi, a scoate din vigoare; a schimba o dispozițiune legală sau un us. (V. și Abrogare.)

Clausă derogatorie, în dreptul vechiu o clausă testamentară, prin care testatorul declară, că nu va revoca testamentul, ori că revocarea nu va fi valabilă decât numai dacă se va face sub anumită formă.

Derosne, *Charles*, chimic franc., n. 1780; înființat 1824 în Paris cu Jean François Cail o grandioasă fabrică de mașini; mari merite a câștigat pe terenul fabricării spiritului și al industriei de zahăr. † 1846 în Paris.

De Rossi, *Giov. Batt.*, archeolog ital., v. Rossi.

Déroutède, *Paul*, politic franc., n. 1848 în Paris, 1870 făcut prizonier la Sedan, fugi din prinsoarea dela Bieslau și luptă în armata dela Loire; prin scrierile »Chants d'un soldat« (1872) și »Nouveaux chants d'un soldat« (1875) se încercă a ațîța dorul de »revanche« al Francezilor, întemeiă Liga patrioților; 1886—87 presidentul de onoare al acesteia, 1888 boulangist, 1889 până 1893 deputat. A scris mai multe drame: »L'Hetman«, »La Moabite«.

Derșavin, *Gavriil Romanovici*, poet rus., n. 1743 în guvernamentul Kazan; 1802—1803 ministru de justiție, † 1816 în Svanka, guvern. Novgorod. A scris ode patriotice și religioase, cântece lirice și drame. Operele lui în 7 vol. ie edită I. Grot (1864—80), care i-a scris și biografia.

Dêrstele, colonie aparținătoare orașului Brașov (v. ac.), cu însemnate stabilimente industriale, ca rafinărie de petrol, fabrică de spirit.

Deruta, desființare totală.

Dervent, oraș în Bosnia, cercul Banjaluca, lângă Ucraina și drumul de fier, într'un ținut productiv, cu 4449 loc. (1885); ruinele unei cetăți vechi.

Derviș, (pers. cerșitor), numele călugărilor mohamedani; sînt împărțiți în diferite ord. și fraternități, în fruntea cărora stă câte un superior numit șeic sau pir; mănăstirile lor numite »tekie« sau »chanka« de regulă sînt bine provădate. Numai unii dintre D. au dreptul de a cerși.

Derviș Pașa, *Ibrahim*, general turc, n. 1817 în Constantinople, a studiat la École des mines în Paris; 1854 comisar în Princ. Dunărene, 1855 șeful școalelor militare, 1861 directorul minelor și pădurilor, apoi ambasador la Petersburg; 1875 guvernor gen. în Bosnia, 1876 ministru de resboiu, 1877/8 a apărut Batumul contra Rușilor, 1880/1 a sufocat reșcoala albaneză, 1882 comisar în Egipt. † 21 Iun. 1896.

Derwent, numele unor riuri în Englitera: 1) Afluent al râului Trent, 80 km. lung. 2) Rîu litoral în Cumberland, trece prin lacul *D.-Water*. 3) Afluent al râului Ouse în Yorkshire, 96 km. lung.

Deș, oraș cu magistrat în Trans.-cott. Solnoc-Dobăca, cu 7728 loc. (5661 Magh., 203 Germani și 1791 Rom.), situat pe malul stîng al Someșului. D. e centrul municipiului; aici se află

pretură, direcțiune financiară, percepător, tribunal, oficiu salinar, etc., rezidența a doi protopopi români, unul gr.-or. și altul gr.-cat., institutul românesc de credit »Somesana« și societatea comercială »Mercur«. Tirgurile D.-lui sunt cercetate. Pe cele trei dealuri din împrejurime se ved urme de vechi fortificațiuni.

Ocna Dezului, (magh. Désakna), comună mare în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 2196 loc. Români și Maghiari (957); e situat lângă orașul D.; aici se află o mare ocnă de sare, din care se scoate anual sare în valoare de peste 1½ mil. fl. Această baie a existat deja pe timpul Romanilor; cufundăturile conțin apă și se folosesc de scaldă.

Desa, 1) *D.*, *com. rur.* în Rom., j. Dolj, cu 1788 loc. (Dicț. geogr. 1896); pe teritoriul com. se găsesc o mulțime de lacuri și bălți; urmele a 2 drumuri vechi, ce duc la Dunăre până în fața com. Arțar-Palanca (Arcer), cum și urmele unei vechi cetăți. În dreptul com. se află (în Dunăre) ostroavele: Acalia și Caludă. Com. are 1 biserică zidită de principele Mihail Obrenovici, și 1 școală. 2) *D.*, *lac* situat la sud de com. D. în apropiere de Dunăre, ale cărui ape conțin diferite substanțe minerale.

Desagi, sac deschis la mijloc, formând două buzunare.

Desaguadero, rîu în America de sud, prin care se scurge lacul Titicaca, la înălțime de 3743 m., se varsă în lacul Panza (lacul Aullagas); 300 km. lung.

Desaix de Voygoux, (pron. Dese de voagu), *Louis Charle Antoine*, general franc., n. 1768; 1794 gen. de divizie, a supus 1798 Egiptul sup.; † în bătălia dela Marengo 1800.

Désakna, v. Deș.

Desalleurs, *marquis*, ambasadorul Franciei la Constantinopole 1709. Trecând cu multe greutate, în cumplită iarnă din acest an, munții Maramureșului, pentru a merge prin Moldova la postul său, face cunoștință și prietenie cu domnitorul Nicolae Mavrocordat. În urma insistențelor acestuia, D. izbutesc să împace pe voevodul moldovan cu regele Svediei Carol XII, refugiat la Bender după lupta dela Pultava, și cu palatinul Kieviei, comandantul Leșilor din Moldova (Aug. 1710), cari altfel ar fi intrigat împotriva lui Mavrocordat.

De Sanctis, *Francesco*, critic italian, celebru retoric și stilist, înființă 1850 un institut privat pentru gramatică, retorică, estetică și filosofie; în mai multe rânduri ministru al instrucțiunii publice. † 1883 în Neapol. Scrieri: »Storia della letteratura italiana«, »Saggi critici«, etc.

Desarmare, acțiunea de a lua cuiva armele; transportarea armelor din o cetate; demobilizarea trupelor organizate pentru resboiu. (V. și art. Mobilizare și Pace eternă.)

Desastru, calamitate, nenorocire mare.

Desault, *Pierre Joseph*, chirurg franc., n. 1744 în Magny-Vernais; 1766 prof. de anatomie în Paris, 1788 chirurg la Hôtel-Dieu. † 1795. D. a introdus metod în studiul chirurgiei, precum și tratamentul clinic al morbilor chirurgicale. Opere: Oeuvres chirurgicales, (edate de Bichat).

Desavuare, (*franc.*), a nega, a trage la îndoială, a nu recunoaște. *Desaveu*, respingere.

Desbatere, discuțiune; pertractare orală urmând cuvânt și replică în ordine sistematică.

Se dice mai ales despre discuțiuni parlamentare, în cari se deosebesce D. generală și specială.

Desbordes-Valmore, *Marceline*, scriitoare fr., n. 1786, † 1859. În tinerete fuse actriță de oarecare talent. A scris poezii: »Poésies«, »les Pleurs«, »Pauvres Fleurs«, etc.; romane: »l'Atelier d'un peintre«, »une Raillerie de l'amour«, și mai multe cărți destinate tinerimei: »le Livre des mères et des enfants«, »les Anges de la famille«, etc.

Descărcare, termin vânătoresc pentru curățirea coarnelor de epidermul acoperit cu păr, care îmbracă carnea nou crescută la căpriori și cerbi. D. se întâmplă primăvara (Aprile) în urma frecării coarnelor de arbori.

Descălcare, acțiunea de a se da jos de pe cal; colonizarea sau întemeierea unei provincii.

Descănțece, nisce formule în versuri, cari se folosesc de popor împotriva feluritelor boale trupesci și sufletesci. Totodată poporul crede, că prin ele poate delătura efectul farmecelor și puterea duhurilor necurate. Recitarea descânteceilor este însoțită de anumite obiceiuri, cari trebuiesc practicate, precum și de întrebuințarea unor leacuri de casă. Ea se face mai cu samă de femei bătrâne și »meștere«, cari tănuiesc formulele întrebuințate și nu le împărtășesc, decât numai câtorva persoane de încredere, căci altfel »D. își pierde leacul« sau puterea. Versurile D.-lor românesce sînt foarte negreutate și pline de alusiuni mitologice și de expresiuni arhaice, uneori obscure sau chiar neînțelese. *Colecțiuni de D.*: S. Fl. Marianu: D. poporane române, (Suceava, 1886); G. Dem. Teodorescu: Poezii populare române, (Buc., 1885); D. P. Lupașcu și I. Bianu: Medicina babelor, adunare de D. (Buc., 1890), etc.

Descărcarea electricității. Electricitatea se poate descărca instantaneu sau succesiv. Un exemplu de *D. instantaneu* se produce apropiând un excitator la cele două armature ale unui condensator, o *D. succesivă* se obține dacă atingem una după alta aceste două armature. Faraday numesc aceste două feluri de *D. disruptive*, și mai admite trei feluri de D. deosebite de aceste, și anume: a) *D. inductivă*, prin producțiunea descompunerii și recompuneri polare a ambientului, b) *D. conductivă*, produsă prin trecerea electricității prin un corp bun conducător, c) *D. de convecțiune*, prin care electricitatea se comunică prin contact corpurilor aflate în suspensiune în aer, cari apoi sînt respinse, fiind încărcate de electricitate de același nume. Efectele D.-lor electrice sînt diferite. Clopoțelul electric dă un exemplu de efect mecanic, lampa electrică incandescentă este un exemplu de efect luminos și chiar calorific, etc. v. și art. Parafulger.

Descartes, *René*, (*Cartesius Renatus*), unul dintre marii filosofi reformatori, n. 1596 în Lahaye (Touraine), studiă filologia, matematica și astronomia în colegiul iesuitic din Laflèche, unde dovedi o mare agerime de spirit. După multe peripeții se stabili în cele din urmă în Holanda, unde dădă la lumină cele mai multe din scrierile sale filosofice. Invitat de regina Christina a Svediei, se duse la Stockholm, unde † 1650. Scopul filosofiei lui D. era a tinde spre certitudine filosofică. În cercetarea sa el începe prin a trage la în-

doială tot ce știința admitea până aci. Singura propoziție, asupra căreia nu ne putem îndoi, este: »Cogito, ergo sum = cuget, prin urmare sînt«. Acest adevăr îi servește pentru a constata, că tot ce cugetăm clar, trebuie să fie și adevărat. Caracteristica sistemului său filosofic este dualismul între spirit și materie. Opuri: *Meditationes de prima philosophia* și *Principia philosophiae*, (1641 și 1644). Cf. »Die Psychologie D.-s«, de A. Roch, (1881); D.' *Erkenntnisstheorie* (1882), de Natorp; D., sa vie, ses travaux, ses découvertes avant 1637, de Millet (1867) și D., son histoire depuis 1637 (1870) de același autor.

Descendența, coborîre, posterioritate. *Descendenți*, rudeni în linie coboritoare (fiu, nepot, etc.)

Teoria Descendenței sau **Teoria transformismului**. În opoziție cu teoria *Creațiunii*, admisă de Cuvier și Agassiz, după care speciile au fost create de o putere supranaturală în vederea unui anumit plan, cu anumite caractere constante și inapate de a se transforma, teoria descendenței explică originea speciilor prin transformarea unor forme primitive, sub influența condițiilor exterioare modificatrice. T. D. a fost susținută mai întîiu de Lamarck (*Philosophie zoologique*, 2 vol. Paris, 1809), apoi de Goethe (*Zur Morphologie: Bildung und Umbildung organischer Naturen* 1790), iar în 1859 a fost dezvoltată și completată de către Ch. Darwin (*L'origine des Espèces au moyen de la sélection naturelle, ou la lutte pour l'existence dans la nature*, tradusă din englezesc, 1 vol. Paris, 1876). Darwin a arătat cum și pentru ce speciile se modifică; modul cum explică el transformarea speciilor constituie teoria cunoscută sub numele de *Darwinism*. Darwin a arătat, că prin alegerea sau *selecțiunea* speciilor reproductoare, omul poate obține specii deosebite de specia din care a ales reproductorii. Dacă voim s. e. să obținem o rasă de oi cu lăna fină, alegem din turmă indivizidele acele, cari au lăna cea mai fină și le lăsăm numai pe ele să se reproducă; continuând această alegere timp de mai multe generațiuni, căpătăm o rasă de oi a cărei lăna este cu mult mai fină decît aceea a strămoșilor ei. Prin o selecțiune rațională și îndelungată isbutim a produce după voie specii de animale și vegetale cu anumite particularități. Proprietățile utilizate de noi în momentul selecțiunii se pot reduce la două: *Ereditatea*, strîns legată cu reproducțiunea, în virtutea căreia ființele își transmit caracterele lor morfologice și fiziologice urmașilor, și *Adaptațiunea* sau *variabilitatea*, strîns legată cu nutrițiunea. Acest fel de selecțiune fiind făcută de om în vederea unui scop, se numește *selecțiunea artificială*; care e factorul însă care face selecțiunea în natură, adică *selecțiunea naturală*? Răspunsul îl dă Darwin: *Lupta pentru traiu*. Din cauză că animalele și plantele se nasc mai multe decît mijloacele de subsistență, urmează că ele se luptă între dinsele pentru dobîndirea acelor mijloace de subsistență. Se înțelege că din lupta aceasta pier toate ființele slabe și supraviețuiesc numai acele, cari au oarecare avantaje la luptă. La fiecare generațiune lupta pentru traiu face selecțiune, alege numai ce e bine organizat și lasă să se reproducă, pe cînd tot ce este slab și nu e bine organizat din punct de vedere al puterii de a se conserva, pier. Lupta pentru traiu face în

natură *selecțiunea naturală* în timp îndelungat, fără voință și fără nici un scop după cum omul în un timp relativ scurt și cu un anumit scop face alegerea *artificială*. [Dr. N. Leon.]

Descensiune, în astronomie: arcul ecuatorului, care începe dela ecuinocțiul de primăvară și se termină la acel punct al ecuatorului care apune de odată cu o anumită stea.

Deschamps, *Antoine François Marie*, poet franc., n. 1800 la Paris. A tradus »Divine comédie« a lui Dante. A mai scris: »Trois satires politiques«, »Poésies«, »La Jeune Italie«.

Deschampsia P. B., (botan). gen de plante erbacee perenale din fam. Gramineelor, trib. Aveneae, spicula constă din două flori dezvoltate și a treia rudimentară și glumele cu aristă dorsală gracilă. Cuprinde vr'o 20 specii răspândite în toate țările temperate și reci, sub tropici cresc puțin și numai pe munți; dintre cele ce se află la noi cea mai răspândită e: *D. caespitosa* P. B., »păiușul«, ea formează adese pe mari extensiuni grupe cespitoase prin poenile din jurul stînelor, »tîrsocii«, și oferă numai tinere și și atunci numai o iarbă de tot mediocră. [A. Pr.]

Deschanel, *Emile Auguste Etienne Martin*, literat franc., n. 1819 la Paris. A scris: *Catholicisme et Socialisme*, în urma căreia își pierdî catedra sa dela școala normală. Pentru ideile sale subversive fî în urmă expulsat din Franța. În 1881 fî numit prof. de liter. franc. la »Collège de France«, apoi ales senator inamovibil. A scris: »Les Courtisanes grecques«, »Le bien et le mal qu'on a dit de l'amour«, »Etudes sur Aristophane«, »Le Peuple et la Bourgeoisie«, »Benjamin Franklin«, etc.

Deschidere, în arhitectură: ori ce gol menajiat pentru a pune interiorul unui edificiu în comunicațiune cu exteriorul.

Descifrare, explicarea unui text scris cu cifre (v. ac.) convenționale; fig. aplicarea unei scrisori încurcate.

Descindere, coborîre, invasiune; în limbajul jur. cercetare la fața locului.

Descompunere, proces chimic, prin care un corp se desface în părțile, din care e compus. D. se provoacă prin schimbarea temperaturii, influența luminii și a curentului electric, etc.

Descompunerea electrochimică. Un curent electric, trecînd prin un corp compus, îl descompune în elementele sale. Primele noțiuni ale științei de D. electrochimică datează din 1800. Cel dintîiu corp descompus a fost apa, experiența D.-ei acesteia s'a făcut de Carlisle și Nickolson. Mai tîrziu Cruikshank a descompus unele săruri și W. Henry unii acizi. Hisinger și Berzelius stabiliră 1803 transportul la electrode al materialelor separate prin D. În 1806 Davy făcî cele dintîiu experiențe, prin cari dete o creștere rapidă științei chimiei, și în fine în 1832 Faraday descoperi legile D.-ei electrochimice, cari sînt următoarele: a) Acțiunea de D. a unui curent este aceeași în toate punctele sale; b) Cantitatea substanței descompuse este proporțională cu cantitatea electricității, ce trece printr'însa într'un timp dat; c) Cantitatea substanței descompuse într'un timp dat este proporțională cu intensitatea curentului; d) Cînd același curent traversează succesiv mai multe electrolite, greutatea elementelor depuse în fie-

care electrolit sînt proporționale cu echivalentele chimice ale acestor elemente.

Descoperire, găsirea a ceva existent dar necunoscut; D. geografice și astronomice v. și art. Invențiuni, Expedițiuni și Explorări. Cele mai însemnate D. geografice v. pe tabela, pag. 140.

Descrițiune, arătarea în scris a însușirilor și părților unui lucru, unui fenomen sau unei ființe. Marginită aci și scrisă în stil simplu, D. se dice *didactică*. Ea devine *poetică*, când e înfrumusețată și exprimă și impresiunile și simfemițele autorului, deșteptate prin obiectul descris. Ca specii ale D.-ei se consideră: tabloul, caracterul, portretul, paralela, panegiricul, contemplațiunea.

Descriptiv, v. Poesia.

Desculțatul, termin vînătoresc; nume dat ursului din cauză că urma întipărită în tină, sau în zăpadă, samănă cu urma unui om desculț. [I. S. Ș.]

Desdaunare, despăgubire. v. Prejudiții.

Des-dur, în terminologia musicală germană = *re bemol major*.

Desemn, (*lat.*) designare, reprezentarea pe o suprafață a formei obiectelor. D. se face cu creionul sau cu sanguina și cu penița sau cu condeiul topografic. Ceea ce caracterisă un D. propriu zis, sînt numai liniile și contururile, făcându-se încolo abstracțiune de ori ce colorare; numai în mod impropriu se dice că aquarelele și pastelele sînt D., pe când ele sînt mai mult nise picturi; iar dacă se vorbește câte odată de D. într'o pictură, atunci e numai cu referire la linii și contururi și nici decum la colorare. *D. în linii* dă numai liniamentele unei figuri, fără nici o indicare de umbră sau lumină. *D. umbrat* dă și umbrele și părțile mai luminate. Când umbrele sînt date cu ajutorul apei de tuș (cerneală de China), sau colorate cu colorii de apă, atunci D. se numește *lavis*, iar când D. e făcut pe hîrtie colorată și părțile mai intens luminate sînt indicate cu creion alb, pe când restul D.-lui e cu creion negru, se dice *D. în două creioane*. *D. linear*, desemn tehnic, mai ales cu ajutorul riglei, are de scop reprezentarea de ornamente și obiecte. Acest D., când e aplicat la mașini și alte obiecte industriale, se dice *D. industrial*; când e aplicat la secțiunile și vederile unei clădiri sau ori căror obiecte în legătură cu ele, se numește *D. arhitectonic* sau de arhitectură; când e aplicat la planurile terenurilor, se dice *D. topografic*, etc.

Desenzano sul Lago, oraș în prov. ital. Brescia, lângă lacul Garda; 3105 loc., port.

Deșert, extensiuni teritoriale, năipoase ori pietroase, lipsite de apă și vegetațiune; sînt mai mult fenomene climatologice decît plastice pe suprafața continentelor, deoarece s'au format în regiunile, ce nu cad în calea vînturilor ploioase. În lumea veche D.-urile se înșiră într'o zonă, a cărei direcțiune este dela sud-vest spre nord-est; în zona aceasta cade: Sahara, Arabia și deșertul Gobi; iar în lumea nouă se înșiră pe latura apuseană a continentului deșertul Utah și Atacama. [V. B.]

Deșertăciune se dice în sf. Scriptură și în limba liturgică lucrurile omenesci și create, cari toate sînt supuse peririi; D. se dice și mândria pentru cele deșerte, purtarea îngâmfată și ușuralică.

Desertare, părăsirea nepermisă a unui loc (post,

partid, și mai ales părăsirea serviciului militar). Când un soldat lipsește din casarmă nemotivat mai mult de 3 zile, este declarat *Desertor*. Tribunalele militare în Rom. îi pot da o pedeapsă până la 6 luni, când D. este în recidivă se poate condamna până la 2 ani. În timp de război, pedepsele pentru D. sînt mai grave, și pot ajunge până la pedeapsa cu moarte, când D. are loc în fața inamicului.

Deservite, competențe sau remunerațiuni pentru servicii prestate.

Desesci, (magh. Desze), comună în Maramureș, dieceza Gherlei, cu 880 loc. Români gr.-cat., agricultori și prășitori de vite. Biserica și școală română. În secl. XIII posesiunea lui Gelu, Rednic și Dragoș.

Desetina, în Moldova veche dare pe stupi și pe maseuri. În Muntenia se numia dijmărit. Pe lângă țerani a fost plătită și de boieri, episcopi și mănăstiri, la început în natură, mai târziu în bani, anume 48 bani de stup; 1726 1 leu (120 bani), și dela 1732, 22 potronici (220 bani) pe 10 stupi. D. la 1810 dădea Domnului un venit de 120.000 lei.

Desèze, *Raimond, Conte*, jurisconsult franc., n. 1748 în Bordeaux; 1792 apărătorul lui Ludovic XVI, 1814 preș. Curții de casație. † 1828 în Paris.

Desghlocat, se numește mai mult desfacerea păstăilor la leguminoase, tecilor la oleioase și a căpsulelor pentru a elibera semența. În agricultură dă mult de lucru cu deosebire D. trifoiului, a cărui semență este închisă încă de petale și cari numai cu greu pot fi curățite. De aceea el trebuiesc sau treerat pe căldură mare ori iarna pe ger intensiv, sau că ne folosim de mașini speciale pentru D. Atari sînt nise rădătoare, sistema Löhnert, cari se leagă pe tromba dela mașina de treerat; firma Clayton & Shuttleworth din Viena a construit pentru D. trifoiul mașini speciale, manuale cu manegiu și forță de abur.

Des hayes, *Gérard Paul*, zoolog și paleontolog, n. 1795 în Nancy, profesor în Paris, † 1875 în Boran (Oise); renumit prin cunoștințe vaste despre grupa terțiară. Scrieri: *Description des coquillages fossiles des environs de Paris*, (1824—37, 3 vol.); *Traité élémentaire de conchyliologie*, (1834—58, 3 vol.); *Description des animaux sans vertèbres, découverts dans le bassin de Paris*, (1857—65, 3 vol.).

Deshima (Desima), insulă iaponeză în Baia dela Nagasaki; 1641—1854 cedată Olandei pentru scopuri comerciale.

Deshoulières, *Antoinette*, poetă franceză n. 1633, † 1694, supranumită de contemporanii ei *a țeccea musă*. Scrierile ei (mai ales idile) nu prezintă o valoare mai durabilă.

Desiderata, (*desideratum*), ceva vrednic de dorit, lucruri, cari am dori să le avem, dar ne lipsesc.

Desideria, (*Desiderium*), dorințe, propusuri, planuri. *Prum desiderium*, dorință onestă și salutară, care nu are prospecte de realizare.

Desiderius, ultimul rege al Longobarzilor, a urmat după Aistulf 757; ca inamic al Papilor vine în conflict cu Carol c. M., este prins 774 și dus în Franția, unde a și murit.

Desinfectare, înlăturarea infecțiunii prin curățenie, prin distrugerea microorganismelor genera-

Descoperiri geografice mai însemnate:

anul AFRICA.

- 1434 Cap Boiador, *Gil Eannes*.*)
 1456 Insulele Capverde, *Cada Mosto*.
 1484 Gura riului Congo, *Diego Cao*.
 1486 Capul Bunei speranțe, *Bart. Dias*.
 1501 Ascension, *Juan de Nova Gallego*.
 1502 St. Helena.
 1503 Cap Gardafui, *Saldanha*.
 1506 Madagascar, *Antao Gonçalves*.
 1507 Ins. Mauritius, Réunion, *Mascarenhas*.
 1777 Riul Oranje, *Gordon*.
 1793 Dar-Fur, *Broune*.
 1818 Isvoar. riurilor Senegal și Gambia, *Mollien*.
 1822 Lacul Tsad, *Oudney, Clapperton și Denham*.
 1825 Timbuktu, *Insalah*.
 1830 Niger (cursul inf.), *Lander*.
 1847 Kilima Ndsaro, Kenia, *Krapf și Rebmann*.
 1853—1856 Explorarea Africei de sud, *Livingstone*.
 1856 Lacul Tanganika, *Burton și Speke*.
 1858 Lacul Ukerewe, *Speke*.
 1859 „ Njassa, *Livingstone*.
 1861 Munții Kamerun, *Burton*.
 1868 Lacurile Moero și Bangveolo, *Livingstone*.
 1873—1875 Traversarea Africei sud., *Cameron*.
 1874—1877 „ „ „ *Stanley*.
 1878—1879 „ „ „ *Serpa Pinto*.
 1880—1881 „ „ „ de nord, *Matteucci*.
 1881—1882 „ „ „ de sud *Wissmann*.

AMERICA.

- 875 Grönland, *Gunnbjörn*.
 1000 Fundlanda nouă, *Bjarne*.
 1492 Bahama și Antilele, *Columbus*.
 1494 Continentul Americii de nord, *J. Caboto*.
 1497 Labrador, *ambii Caboto*.
 1498 Continentul sudamerican, *Columbus*.
 1499 Riul Amazoanelor, *V. Yanez Pinzon*.
 1500 Brasilia, *Cabral*.
 1508 Yukatan, *Pinzon și de Solis*.
 1513 Florida, *Ponce de Leon*.
 1515 Estuarul La Plata, *de Solis*.
 1519 Mexico, *Cortez*.
 1520 Calea lui Magelhaens, *Magelhaens*.
 1522 Lacul Nicaragua, *Gil Gonzalez*.
 1529 California, *Bezerru și Grijalva*.
 1532 Peru, *Pizarro*.
 1533 Chile, *Almagro*.
 1533 Venezuela, *Welser*.
 1535 San Lorenzo, Canada, *Cartier*.
 1541 Mississippi, *Fern. de Soto*.
 1587 Calea lui Davis, *Davis*.
 1592 Ins. Falkland, „
 1610 Baia Hudson, *Hudson*.
 1616 Cap Horn, *Le Maire și Schouten*.
 1741 Aléutele, *Bering*.
 1826 Cap Barrow, *Elson*.

ASIA.

- 850 Andamanele.
 1271—1295 China, *Marco Polo*.
 1498 India estică, *Vasco da Gama*.

anul

- 1506 Moluccele, *Bartema*.
 1508 Laccadivele, *Almeida*.
 1510 Malacca.
 1512 Maledivele, *S. d'Andrada*.
 1517 Anam.
 1521 Borneo.
 1521 Filipinele, *Magelhaens*.
 1542 Iapan.
 1580 Siberia, *Ierm. Timofev*.
 1643 Sachalin, *de Vries*.
 1643 Lacul Baical.
 1643 Amur, *Chabarov*.
 1654 Coreea, *H. Hamel*.
 1711 Curilele.
 1857 Pasul Caracorum și Chuen-Lün, *Frații Schlagintweit*.
 1876 Riul Tarim, Lob-Nor, *Prschewalski*.
 1880 Isvoarele riului Hoang-ho, *Ders*.

AUSTRALIA.

- 1521 Marianele, *Magelhaens*.
 1527 Guinea nouă, *Jorge de Menezes*.
 1528 Carolinele, *Saavedra*.
 1567 Ins. Salomon, *Mendana de Negra*.
 1595 Markesas.
 1601 Olanda nouă (termul nord-vestic), *de Eredia*.
 1606 Hebridele nouă, *de Quiros*.
 1606 Str. Torres, *de Torres*.
 1606 Olanda nouă (termul nordic).
 1616 „ „ („ vestic), *Dirk Hartog*.
 1627 „ „ („ sudic), *Nuyts*.
 1642 Tasmania, Zelandă nouă, Tonga, *Tasman*.
 1643 Fidși, *Tasman*.
 1770 Olanda nouă (termul estic), *Cook*.
 1774 Caledonia nouă, *Cook*.
 1778 Sandwich, *Cook*.
 1828—1830 Darling, Murray, *Sturt*.
 1844—1845 Interiorul continentului, *Sturt și Leichhardt*.
 1860—1861 Traversarea Australiei dela sud la nord, *Mac Kinlay*.
 1862—1876 au traversat Australia în diferite direcțiuni: *Stuart, Mac Intyre, Warburton, frații Forrest și Giles*.

TERILE ARCTICE.

- 1556 Novaia Semlia, *Burrough*.
 1596 Spitzberga, *Rijp și Heemskerck*.
 1760 Siberia nouă, *Ettrikan*.
 1819 Mellville și Banks., *Parry*.
 1831 Polul nordic magnetic, *Jam. Clark Ross*.
 1870 Franz Joseph-Fjord, *Koldewey*.
 1874 „ „ -Land, *Peyer și Weyprecht*.
 1878 Pasagiul nord-estic, *Nordenskjöld*.
 1895—1896 Spre pol, *Nansen*.
 1897 Dto cu balon, *Andrée*.

TERILE ANTARCTICE.

- 1599 Grahamsland, *Dirk Gherritsz*.
 1756 Georgia sudică,
 1841 Victorialand, *Jam. Clark Ross*.

*) Textul cules *cursiv* indică numele descoperitorilor.

tori ai boalelor infecțioase sau cel puțin prin oprirea înmulțirii microorganismilor patogeni. Supunem dar obiectele infectate, cari au fost în contact cu bolnavi și cari sînt mînjite cu excretele și cu secretele bolnavilor, la acțiunea focului, a bichlorurului de mercur, a acidului fenic (carbolic), a apei fierbinte, a vaporilor fierbinți de apă și a altor substanțe desinfectante. Dela 1865 până la 1880 s'au întrebuințat aparate de D. prin aer încălzit la 100° C. până la 120° C., cari nu au dat un efect sigur. Dela 1880 încoace ele au fost succesiv înlocuite prin aparate cu vaporii fierbinți de apă. Aparatele moderne de D. prin vaporii sînt nise cutii metalice, solide, îmbrăcate cu materii izolatoare, rău conducătoare de căldură, cari cutii se pot închide ermetice, după ce au fost depuse în ele obiectele de desinfectat și în cari se introduc mai întâiu curenți de aer cald și apoi de vaporii de temperatură de 100° C., sau vaporii supuși la o presiune puțin mai mare decât a unei atmosfere. Aparatul posedă nisele ventile pentru ieșirea aerului atmosferic din cutie, din interiorul obiectelor aflate în cutie, din interstițiile lor, și care aer este înlocuit prin vaporii fierbinți. Se dă astăzi preferință aparatelor, în cari curentul vaporilor merge de sus în jos, în cari ventilele pentru ieșirea aerului se află în partea inferioară a cutiei. După terminarea D.-ii, care durează după construcțiunea diferită a aparatului dela 15 minute până la o oră, se introduce în cutie un curent de aer uscat, pentru depărtarea umezelii din obiectele desinfectate. Blățile, obiectele de piele și de cauciuc se strică prin acțiunea vaporilor fierbinți, țesăturile de bumbac, de in, de lână, de mătăsă le suportă bine, dacă temperatura nu trece peste 105° C. Aparatele de D. au diferite forme, ele sînt cilindrice sau pătrate; dimensiunile lor variază, cele mici servesc numai pentru D. instrumentelor de chirurgie și a obiectelor de pansament, cele mijlocii pentru vestimente, saltele, etc., sînt adeseori transportabile, puse pe roate, spre a fi aduse în curțile caselor în cari se operează D., cele mari sînt întotdeauna fixe, așezate în spitale sau în alte locale publice, obiceiul ele sînt astfel construite, ca să se poată introduce în ele și paturi întregi cu obiectele de așternut, mobile îmbrăcate și alte lucruri voluminoase. Serviciul aparatelor de D. trebuie să se controleze de un medic, să se încredințeze la oameni conștiințioși, bine discipulați, cari posed oarecare noțiuni de asepzie și antisepzie. La transportarea până la aparat a obiectelor infectate trebuie să se ia precauțiuni, pentru ca să nu se risipească germeni boalei. Chiar dacă aparatul de D. se află în curtea casei infectate, se pun obiectele infectate în saci de cauciuc sau de pânză câtrănită, sau în lăzi speciale, sau se fac din ele legături prin punerea în pânze muiate în soluțiuni desinfectante (de sublimat de cel puțin 2 la 1000 de acid fenic de cel puțin 4 la 100). Dacă ne servim de aparate de desinfectare fixe, aceste legături, saci sau lăzi se transportă până la aparat în căruțe speciale, bine închise. Asemenea trebuie să se iee precauțiuni, la scoaterea din aparat a obiectelor deja desinfectate, ca ele să nu vină în contact cu obiecte infectate și să nu se infecte din nou. Păreții camerelor infectate se desinfectă prin spoire cu calce, pardoseala lor prin spălare cu soluțiune de sublimat

de 1 la 1000, mobilele prin aceeași soluțiune, obiectele, cari nu suportă vaporii fierbinți de apă, prin stropirea repetată cu soluțiune de acid fenic 5% și apoi prin aerare, obiectele contaminate de mica valoare se ard. [Dr. I. Felix.]

[Lit. Darea de samă asupra primului congres medical român. București, 1885; I. Felix, Tratat de Igiena și de Poliția sanitară, II. Buc., 1889; Instrucțiuni pentru desinfectarea bastimentelor, a călătorilor și a efectelor lor în porturi maritime și fluviale. (Elaborate de consiliul sanitar sup. și aprob. de ministrul de interne). Buc., 1893; V. Babeș, Despre aparate de D. In Bulet. direcț. gen. a serv. sanitar. Buc., 1893; Regulamentul p. prevențiunea boalelor infecțioase. (Elaborat de consiliul sanitar superior, încuviințat de consiliul de miniștri și aprobat prin decret regal). Buc., 1894.)

Desirade, insulă mică în India vestică, dependentă de Guadeloupe (franceză), 27 km². cu 1398 loc. (1888).

Desiș, *sehlđ*, pădure tineră încheiată perfect încât străbătarea prin dînsa este aproape imposibilă. D. se răresce de sine cu înaintarea etății prin uscarea și căderea indivizilor apăsăți, sau în mod artificios prin lămurire (rărire).

Desjardins, (pron. dejarden), 1) *D. Abel*, istoric franc., n. 1814, 1857 prof. în Douai, † 1886. Scr.: *Vie de Jeanne d'Arc*, 1885, Charles IX, 1874 etc. 2) *D. Ernest*, archeolog franc., frate cu Abel, n. 1823, 1861 prof. la școala normală în Paris, 1881 profesor de Archeologie la Collège de France; dela 1875 membru la Académie des Inscriptions; membru onor. al Acad. Române. † 1886. Scr. princ.: *Géogr. histor. et administ. de la Gaule*, 1876—85; *Desiderata du Corpus inscriptionum latinarum de l'Académie de Berlin*, 1874—75; *La table de Peutinger*, 1869; *Monuments épigraphiques du musée national hongrois*. Budapest, 1873; *Les Juifs de Moldavie*, 1867; *Diverse memorii presintate Academiei de Inscripții*.

Deslegare, v. Absoluțiune.

Desmidiaceae, (botan.) familie de Alge verzi conjugate, cu vr'o 700 specii, trăitoare în apele dulci, curate, în turbării. Corpul lor microscopic e format din celule isolate, ori reunite în filamente. Fiecare celulă e formată din două jumătăți simetrice separate printr'ol sugrumătură sau *istmul*. Membrana lor celulosică e formată din 2 valve netede sau divers ornate. Forma corpului e rotundă, stelară, etc. Multe din ele prezintă mișcări heliotactice de tîrîre și de oscilațiune. Se înmulțesc prin divisiune și se reproduc prin Zygospori rezultat din copulațiunea a două celule vecine. Cagenuri cităm: *Desmidium*, *Closterium*, *Cosmarium*, *Staurastrum*, *Spirotaenia*, etc.

[S. Șt. R.]

Desmin, mineral, zeolit calcic, formează mănunchi de cristale monoclinice, mase reniforme și stalactice, umplînd cavitățile melafirelor amigdaloid; dar și în crepăturile sisturilor cristaline, granitului, etc.

Desmodium Desv. (botan.), gen de plante din fam. Leguminoaselor, trib. Hedysareae, cu frunze îndecumun 1- sau 3-foliolate, cea terminală 2-, cele laterale 1-stipelate, cu inflorescență racemoasă, flori de regulă mici de culoare varie, adese purpurii, rar de tot galbene. Dintre cele 125 specii

una : *D. canadense* DC. crește în regiunea temperată a Americii boreale, ea a fost introdusă în Europa ca arbust decorativ rustic, celelalte sunt răspândite în regiunea subtropicală a globului, cu deosebire însă în cea tropicală. Unele din aceste se cultivă la noi în florării. *D. gyrans* DC. originară din Estindia, numită de engl. »Moving sau Telegraph Plant« e remarcabilă prin mișcarea spontană relativ considerabilă, pe care o execută foliolele laterale. [A. Pr.]

Des Moines, riul principal în Iowa (America de nord), se varsă în Mississipi. Îngă acest râu e orașul D., capitala statului Iowa, cu 50,093 loc.

Des-moll, în terminologia musicală germană = *re* bemol minor.

Desmologia, (dela grec. Desmos = ligament), știința despre ligamente, tendoane sau vine, cari leagă încheieturile. V. și Bandagiu.

Desmond, titlu de conte, ce îl poartă o ramură mai tinără a familiei Fitzgerald (în Irlanda).

Desmopatologia, tractatul despre grupul de boale, cari interesează cămașa articulațiilor (încheieturilor) și a tendoanelor.

Desmophlogosa, (med.) inflamația și iritația inflamatorică a ligamentelor articulațiilor (încheieturilor).

Desmoullins, Camille, revoluționar franc., n. 1762 la Guise; celebru pamphletar, avocat și diarist. Dotat cu un deosebit talent, dînsul conduse cu dibăcie atacul contra Bastiliei. Membru al convențiunii, făcea parte din fracțiunea revoluționară dîsă a montagnardilor. 1793 redactează »le Vieux Cordelier«, în care cerea să se instituască un tribunal de clemență. Acusat de moliciune față de reacționari, moare pe eșafod odată cu Danton în 5 Apr. 1794. În ziua execuției, soția sa Lucia Duplessis se încercă să rescoale poporul în favoarea soțului ei. Arestată, fu condamnată la moarte și executată. [Caion.]

Desna, râu afluent de a stînga al Niprului, 890 km., izvoresc din Icluja în guvern. rusesc Smolensk și trece prin guv. Orel și Tsernizow, se revarsă la Kiev. Până la Brjansk e pasibil și pentru vapoare. Afluentul principal al D.-ei e Sejin, asemenea navigabil.

Desnaționalizare, trecerea unui individ sau a unui popor dela o naționalitate la alta. Ea este *naturală*, când se face pe nesimțite, în virtutea influenței mediului încungiuător. Așa s. e. indiviți singuratici sau fracțiuni de popoare își pierd naționalitatea și se asimilează maselor poporului, în mijlocul cărui trăiesc. Acest proces de asimilare firească a existat totdeauna și se petrece și astăzi. D. este *artificială*, când un guvern ia inițiativa de a schimba naționalitatea unui popor cu a altuia. Spre asemenea sfinșit violența e indispensabilă. Un asemenea guvern caută pe de o parte a împiedeca deșteptarea conștiinței proprii naționale a poporului respectiv, iar pe de alta el îl silește a primi limba, moravurile, cultura, câte odată și religionea poporului stăpînitor. Generalizarea cunoștințelor a îngreunat însă enorm asemenea proceduri și ele în timpul nostru rar dau rezultatele pozitive, mai ales dacă poporul amenințat se deșteaptă repede la conștiința individualității sale naționale.

Desnoyers, Aug. Gaspard Louis Boucher, Baron, chalcograf, franc., n. 1779 în Paris, la 1825 primul chalcograf al regelui, † 1857. Mul-

țimea lucrărilor sale (în mare parte după Rafael), se disting prin simplitate, noblețe și efect pitoresc.

Desolat, pustiu, trist, neconsolabil.

Desor, Eduard, geolog elvețian, n. 1811 în Friedrichsdorf, † 1882 la Nizza. A lucrat în colaborare cu Agassiz, geologia Elveției și a țărilor Scandinavice. A publicat Excursiuni și șederi în ghețari și în înaltele regiuni ale Alpilor (Neuchâtel 1844/45, 2 vol.) În America a explorat districtele miniere ale lacului Superior și Pensilvaniei, 1847. În 1852 fu numit profesor de geologie la Neuchâtel; apoi ales membru al Adunării federale și 1873 președinte al Consiliului național. Printre publicațiunile lui mai importante se pot cita următoarele: Synopsis des échinides fossiles. Paris, 1859; De l'Orographie des Alpes dans ses rapports avec la géologie, (1862); Echinologie helvétique. Paris, 1872, etc.

Desoxidațiune, un proces chimic, v. Reducere.

Despădurire, defrișare, exterminarea pădurilor fără de a îngriji pentru regenerarea lor. Devastări.

Despăgubire, desdaunare. V. art. Prejudiții și Expropriațiune.

Despărțire, acțiunea de a desface în părți.

D. (Despărțenie), desfacerea căsătoriei, v. Divorț.

D. în înțeles militar este cea mai mică subdiviziune a unei trupe. În Rom. D. la infanterie poartă numele de căprărie; la artilerie D. se compune din 4 șiruri (8 oameni), la cavalerie din 3 șiruri (6 oameni). Oamenii cari servesc un tun formează o despărțire.

Despărțiment, divisiune, parte separată.

Despect, desconsiderare.

Desperare, opusul speranței, denotă lipsa de încredere, ce omul ar trebui să o aibă în propriile sale puteri fizice, intelectuale și morale. În etică desperarea este păcat, ce se opune speranței creștine și se descopere în neîncrederea, ce are omul, că va dobândi viața de veci. [Plet.]

Despoblado, platou deșert în Cordilierele din Bolivia; 3500 m.

Despot, domn, în deosebi domn preste sclavi; domnitor arbitrar. (v. Absolutism.)

Despot, pretendent la scaunul Moldovei pe timpul lui Petru-Vodă Schiopul (a doua domnie, 1582—91), care ceruse întrevinerea împăratului germ. în favorul său și făgăduise Turcilor sume fabuloase pentru dobândirea tronului Moldovei; pentru combaterea acestuia trimite Petru-Vodă la 1589 pe Brutti (v. ac.) încercat cu bani la Constantinople. Înlăturarea lui a și succes. (Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. III, 141—142.)

Despoto Dagb și D. Planina, v. Rodope.

Despot-Vodă, Iacob Eracle, după numele originar *Basilic*, Domn al Moldovei 1561—63; n. pe la 1510 pe insula Creta sau Samos, unde tatăl său era marinar; întră de timpuriu în slujba unui nobil grec, Iacob Eracle, care purta titlul de despot de Samos și Paros; acesta îi dădă oarecare educație (prin dascălul Ioan Ias-caris, dela care învăță Basilic filosofia și literatură) și mai pe urmă pe patul de moarte îl adoptă și instituie de moștenitor al său. Basilic punând mîna pe hîrțile tatălui său adoptiv, se dă drept fiu legiuit al lui, luă numele acela și își câștigă după documentele fostului său stăpîn și drepturile, pe cari acela le avea dela Carol V, în a cărui oștire Iacob Eracle co-

manda un corp de mercenari greci, adică de a purta titlul de principe, de a crea doctori, de a încununa poezi și în sfârșit de a se sluji cu protonotari. După moartea tatălui său adoptiv, ajuns în fruntea mercenarilor greci, luă parte la luptele lui Carol V contra lui Henric II, regele Franciei, iar după înfrângerea lui Carol la cetățuia Renty, trecu din Bruxela în Germania la Wittenberg, unde avea legături de prietenie cu Melancton și cu alți corifei ai reformățiunii, fiind însuși aderent al doctrinelor protestante. 1556 trecu în Danemarca, apoi deărând în Svedia, Prusia, Polonia și mai pe urmă se sciu viri în curtea domnului Moldovei Alexandru Lăpușneanu, cu a cărui soție (Ruxanda) pretindea a fi în legături de rudenie, și având cu mult înainte ochii ațintiți spre scaunul Moldovei, începui a lucra pentru surparea lui Lăpușneanu, împrietinându-se și cu Moțoc, neadormitul conspirator. Uneltirile lui Basilic ies însă în curând la iveală și el e silit să fugă în Trans. la Brașov; urmărit și aici de Lăpușneanu, se retrage la un nobil maghiar, Albert Laski, pe care îl ademenește a-i sta în ajutor spre a dobândi domnia Moldovei; Laski își pune moșiile amanet pentru 10,000 galbeni, cu cari împrumută pe aventurier și îi recomandă ca oameni de spadă, cari ar pute să-l ajute în întreprinderea sa, pe un Maghiar, Anton Székelyi, și pe un Francez din Burgundia, Roussel. Cu ajutorul acestora întreprinde Basilic scoaterea lui Lăpușneanu din scaun, prima lui încercare însă este zădărnicită de Poloni, către cari Lăpușneanu era în raportul de vasal credincios; el face deci o nouă încercare, după ce câștigă și ajutorul împăratului Ferdinand, și isbutesce a bate pe Lăpușneanu la Verbă (10 Nov. 1561) și a se urca în scaunul Moldovei. Ajuns până aici, D. își sciu asigura grația Sultanului prin urcarea tributului la 50,000 scuizi, cum și protecția ambasadorului Franciei; i-se îngreună însă poziția în curând, contribuind la aceasta daravile lui cu Laski și nemulțămirea țerei cu domnia lui. Învrăjbit cu Laski, acesta împreună cu Ioan Sigismund, domnul Ardealului, pe care încă îl supăraseră D. prin pretensiunea de a i-se restitui vechile cetăți ale Moldovei: Ciceul și Cetatea de Băltă, îl acuză pe D. la Sultanul, că ar urma vechia lui înțelegere cu Ferdinand; în urma acestor uneltiri, Laski, tratat de D. ca trădător, se hotărăse a scoate pe D. din scaunul, în care pretindea că dînsul îl pusese, înțelegându-se pentru aceasta cu capul Cazacilor, Wisnovieki. De altă parte țeara gemea de nemulțămire; propaganda protestantă, protegiată de D., în serviciul căreia pusese și școala înființată de el la Cotnari (v. ac.), batjocorirea așezămintelor bisericii ortodoxe, încercările lui de altfel foarte laudabile de a reforma moravurile decădute ale țerei, înstrăinarea boierilor prin consilierii străini, cu cari se încungură, și îngreunarea poporului cu noue impozite îi grăbiră căderea. În fruntea nemulțămiiților se pune hatmanul Ștefan Tomșa; D. amenințat de toate părțile se închide în Suceava, care după asediu de 3 luni e silită să-și deschidă porțile lui Tomșa, iar D. piere lovit de buzduganul acestuia la 5 Nov. 1563. Istoria lui D.-Vodă a fost dramatisată de V. Alexandri. Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. III. [nt.]

Despréaux, v. Boileau-D.

Despretz, (pron. depre), *Cesar Masuète*, fiziician franc., n. 10 Maiu 1792 în Lessines (Belgia), † 1863; a fost prof. de fizică în colegiul Henri IV, apoi la politehnicul din Paris și în fine la Sorbona; membru al Academiei de științe. A scris: »Recherches expérimentales sur les causes de la chaleur animale«. Paris, 1824; »Eléments de chimie théorique et pratique«, tom. I—II. Paris, 1828 până 1830, ș. c. l.

Desquamafiune, (tărita pielei) dela scvamă, este detașarea epidermului în plăci, în stare normală și mai accentuat în boalele pityriasis, mătreață, pelagră (jupuială, roșată), apoi după pojar (părpor, cori), scarlatină, variolă (vărsat), seboareă (coji pe cap la copii). V. ac. Ca tratament: alifii desinfectante și emoliente.

Desrobire, scoaterea din robie, în Istoria română *D. țiganilor*. Încă din 1832 se creează în Muntenia un fond pentru cumpărarea țiganilor robi la particulari ca țigani ai statului. În 1843 se desrobesc țiganii statului, în 11 Febr. 1847 se desrobesc țiganii mitropoliei, episcopilor și mănăstirilor, în 8 Febr. 1856 Știrbei desrobesc pe toți țiganii particulari cu despăgubire dela stat (10 galbeni de cap). Primul boier care a desrobit pe țiganii săi a fost Ion Cămpineanu (v. ac.).

Dessalines, *Ioan Iacob*, împărat în Haiti sub numele Iacob I, n. 1758, la început sclavul unui plantator pe insula Haiti, 1802 general franc., 1803 sili pe Rochambeau să evacueze insula, Ian. 1804 guvernor general al republicii Haiti, 8 Dec. 1804 încoronat împărat, 17 Oct. 1806 ucis.

Dessau, capitala ducatului Anhalt (Germania), lângă riul Mulda, 42,375 loc. (1895); castel; banca ducatului; rafinărie de zahăr, comerț cu cereale. Institutul Amalia, în care a fost 1774—93 filantropinul lui Basedow; gimnasiu clasic și real, seminarium de învățătoare.

Desseanu-Popovici, *Ioan*, politic român, n. 22 Febr. 1831 în Bichiș, de origine din familia nobiliară selagiană Pap de Băsescoi; 1861 ales deputat în dieta Ungariei, a fost unul dintre anteluptătorii Românilor din această țeară. 1863 obține (după studii private) diploma de avocat. A fost unul dintre cei mai zeloși fondatori și conducători ai »Asociaț. naț. aradane p. cultura popor. rom.« D. a fost primul care în afacerile sale advocaționale s'a folosit față cu oficiile publ. de limba rom. și a eluptat respectarea ei ca l. oficială în cott. Arad; tot el a organizat și condus aici partidul național român. A fost reales deputat și la 1868 și 1874 în cerc. Radna. † 28 Apr. 1892.

Dessert, (*franc.*) desert, ultimul rând de bucate la un prânz, (brânzeturi, poame, etc.) *Vin de D.*, vin tare și dulce.

Dessewffi, conte și nobil de *Csernek și Tarkó*; veche familie magh. de conți. 1) *D., Aristid*, general de houești la 1848/9. A luat parte la luptele din Ungaria sudică. Cu ocaziunea catastrofei dela Világos a fost prins și împușcat. 2) *D., Aurel*, n. 1808, † 9 Febr. 1842. 1832 secretar la locotenența reg. în Buda. În dietele din 1832—36 și 1840 se distinge prin elocință și cunoștințe vaste ca conducător al partidului conservativ moderat. 3) *D., Emil*, n. 24 Febr. 1814, † 10 Ian. 1866. 1844 redigează ziarul »Budapesti Híradó«; 1555 fű ales președinte al Academiei magh. de științe. La stăruințele sale

publicul magh. a jertfit sume însemnate, așa că averea Academiei s'a ridicat la două milioane florini, și a putut zidi palat propriu în 1866. În politică aderent al principilor lui Ștefan Széchenyi. 4) *D., Alesandru*, episcop de Csanád (Timișoara), n. 3 iun. 1834. 1866 profesor la Academia de drepturi în Agria; 1884 canonic în Cașovia; 1890 episcop de Csanád. A scris disertațiuni politice și eclesiastice.

Dessietine, măsură rus. = 1'0925 ha.

Dessin, (franc.) desemn, muștră.

Deștelinire, spargerea sau ruperea țelinei, ca un pământ, care a servit mai mult timp ca pașiste — pășune ori fânaț, — să poată fi întrebuințat ca loc de arătură.

Deșteptare, 1) acțiunea prin care cineva trece sau e făcut să treacă din starea de somn, în stare de veghere; 2) totalitatea activității sufletești, prin care un om sau un popor caută să treacă dela o stare veche, cu care nu se mulțamește, la o stare nouă, în care i-se pare că-și dă mai bine sama de realitatea lucrurilor; 3) ori ce activitate care mărește starea de conștiință a omului. D. se numește și un signal militar. (V. Diana.)

Desterro, capitala fortificată a statului S. Catharina pe insula cu același nume; 14,000 loc., port.

Destilațiune, procedură tehnică, prin care în aparate corespunzătoare se transformă corpuri volatile în vapori, iar aceștia la alt loc iarăși se condensează. Astfel apa de fântână conține o mulțime de ingrediente, din cauza căror nu se poate folosi pentru anumite scopuri; deci apa se supune D.-ii. Se deosebesce *D. simplă* și *D. fracționată*; prima se întrebuințează la desfacerea corpurilor volatile de altele, ce nu se prefac în vapori, iar a doua servă pentru a despărți două substanțe volatile, cari fierb la diferite temperaturi. În principiu toate aparatele de D. se compun din un vas (retortă), în care se încălzește substanța, și altul, în care se conduc vaporii; substanța destilată (vaporii) trece din primul vas în al doilea, direct sau prin un refrigerent. D. repetită a unei substanțe se numește *rectificațiune*, care se folosește în deosebi la fabricațiunea alcoolului (v. ac. și art. Pistorius aparatul).

Destin, soartă, ursită. 1) Nepătrunsa putere, care în mod dependent (la moderni) sau independent (la antici) de dumnezeirea supremă, pune la cale cu fatalitate conexiunea faptelor din lume, cu deosebire a faptelor omenești. Viitorul e în mâinile D.-lui; el l-a hotărât și noi trebuie să ne supunem, fără speranță de schimbare. Personificarea populară cu D. este *ursita* astrologică, *steaua*. 2) Conexiunea faptelor ce formează viața unui om, care conexiune s'a îndeplinit și se îndeplinește cu sau fără voința lui: opera acelei nepătrunse puteri. În acest înțeles e mai propriu sinonimul: *soartă*. 3) Viața nenorocită; mai propriu sinonimul: *fatalitate*.

D. a jucat un foarte mare rol la cei vechi, (cu deosebire la Greci: *moira*, și la Romani: *fatum*). El era mai presus de zei, nimic decât el mai sus, nimic care să-l cîntească, nimic care să i-se împotrivească. Nimic din ceea ce are să se întâmple nu se va întâmpla decât cum se întâmplă. E un fel de divinitate născută din ineluctabila putere a realității lumii, care ca gândire nu putea lua altă formă decât aceasta.

Filosofii antichității înțelegeau în genere prin D. însași Dumnezeirea (fința), ceea ce ne îndreptățește și mai mult să credem, că D. e personificarea realității materiale. Cum însă faptele omului sunt conduse de cugetarea omului, care vede posibilitatea de a face și de a nu face un fapt, idea D. n'a întârziat de a-și atenua înțelesul absolut primitiv, și de a începe să fie privit nu ca o putere oarbă, ci ca o putere inteligentă, care ar cărmui lucrurile. În acest cas D., confundat cu divinitatea, devine accesibil interveniilor omului (prin rugăciuni, sacrificii, exorcisări) și-și pierde inflexibilitatea primitivă. În acest înțeles bunăoară îl conține Cicero, în fragmentala sa operă *De fato*. [Dragomirescu.]

Destinațiune, determinațiune (v. ac.); locul unde se duce cineva, unde se trimite ceva. *Destinatar*, persoana cărei s'a adresat, s'a trimis ceva.

Destituire, depunere (v. ac.).

Destouches, *Filip Néricault*, autor dramatic francez (1680—1754), a imitat fără succes teatrul englez.

Deșugubina, în vechiul drept român crimă ce se pedepsea cu moarte.

Desvoltare, prefacerile prin cari trece oul fecundat pentru a da naștere formei embrionare. Din studii D.-ii animalelor se constată, că toate formele animale, inferioare sau superioare, precum și omul, nasc din o simplă celulă, numită *ovul*; acest ovul are mărimi deosebite, uneori e foarte mic, microscopic, altele se poate vedea cu ochii liberi; și la alte animale e foarte mare, de pildă la reptile, paseri, etc. Oul odată ce a fost fecundat, începe să se desvolte, adică să se înmulțească; dă naștere la o mulțime de celule din ce în ce mai mici (ceea ce se numește segmentare), cari apoi se așază deosebit și-și schimbă forma și structura, pentru a forma corpul embrionului. Acest procedeu de înmulțire sau de segmentare e asemenea înmulțirii (prin divisiune) a ori cărei alte celule. D. oului animalelor e deosebită. Această deosebire însă a fost îndestulător explicată de constituția oului, în deosebi de cantitatea de substanță nutritivă, care a fost depusă în ou de organismul matern. La rândul ei și această constituție s'a explicat de condițiunile de traiu, ce au influențat specia animală, și de superioritatea organizației generale a speciei considerate. Astfel astăzi se poate considera ca stabilit cu siguranță, că există o strînsă legătură și înrudire între deosebitile procedeeuri de D. ale tipurilor animale. Foarte multe fenomene din D. oului și embrionului omeneșc rămân neînțelese dacă sînt judecate izolat și nu sînt raportate fenomenelor observate în embriologia mamiferelor, etc. [D. Voinov.]

Detaliu, (franc *Détail*), în comerț: vînzarea mărfurilor în mici cantități. Prin extensiune: enumerarea părților unui întreg. În literatură și arte: părți, bucăți dintr'o operă.

Detaille, *Edouard*, pictor franc., n. 1848, elev al lui Meissonier; a lucrat scene din războiul 1870/1. Tabl. princ. *L'armée française*, 1885.

Detașament, o trupă care operează sau staționează izolat, de o parte de unitatea din care face parte. D. poate fi și mixt, adică compus din trupe de arme diferite.

Detașare, trimiterea unei trupe sau a unei părți din o trupă în o altă parte, de unde stă-

tuse până atunci, sau unde era destinată a sta. A detaşa un oficer, este a-l trimite la un alt serviciu dela serviciul care-i este hotărît şi de unde îşi primesce solda sa.

Detectiv, agent al poliţiei secrete.

Détente, (franc., pron. detan), slăbirea unei încordări; termen diplomatic care indică o apropiere sau înţelegere mai bună între două puteri, cari au stat în relaţiuni încordate.

Detenţiune, ţinerea în posesiune (v. ac.); în înţeles mai larg: detragerea libertăţii. În Codul penal rom. se dă numele D. unei pedepse pentru crime (dela 3—10 ani). Cei judecaţi la D. se închid în penitenciarele instituite în mănăstiri, nu sînt supuşi la nici un fel de muncă silnică, nu poartă costum de închisoare şi prin propriile lor mijloace îşi pot procura oarecari îndulciri în locuinţă şi nutreiment. Terminologia jur. din Trans. nu cunoaşte D. (v. Pedepse.)

Deteriorare, (lat.) stricare, slăbire, corupere.

Determinant. Să considerăm cele n^a cantităţi, cari figurează în următorul tablou:

a_1	b_1	c_1	...	l_1
a_2	b_2	c_2	...	l_2
a_3	b_3	c_3	...	l_3
.	.	.	...	.
.	.	.	...	.
.	.	.	...	.
a_n	b_n	c_n	...	l_n

şi să considerăm produsul $a_1 \cdot b_2 \cdot c_3 \dots l_n$ al diagonalei care merge dela stînga spre dreapta descînd. Să permutăm între ei în toate modurile posibile indicii 1, 2, 3, ..., n , menţinînd literile fixe şi considerînd produsul cu + sau cu —, după cum numărul inversiunilor între indici este par sau impar. Suma algebrică a produselor astfel obţinute se numeşte **Determinantul** celor n^a cantităţi din acest tablou. D. se dă de ordinul n . Fiecare din cele n^a cantităţi, ce compun tabloul, se numeşte un **element**. În fiecare din produsele ce formăm pentru a obţine D. intră câte un element din fiecare rând şi din fiecare coloană a tabloului, căci avem în fiecare literile $a, b, c, \dots, l$, cari reprezintă câte o coloană deosebită, şi într-o ordine oarecare indicii 1, 2, 3, ..., n , cari reprezintă câte un element deosebit. Numărul produselor prin care obţinem determinantul este egal cu numărul permutărilor de n obiecte.

Determinaţiune, 1) nota sau caracterul care deosebesce un lucru de altele; 2) acţiunea de a precisa această notă sau caracter; 3) puterea conştiinţei care ne hotărăseşte la un moment dat să facem o faptă şi nu alta; 4) actul voinţei ce rezultă din această putere (sinonim **hotărîre**); 5) înclinare inconştientă către o altă stare. În matem. se numeşte D. acţiunea prin care hotărîm necunoscutele unei probleme, — în gramatică acţiunea de a precisa sensul printr-o parte de cuvînt determinativă.

Determinism, teoria filosofică care afirmă, că toate faptele omenesci, ca şi celelalte fenomene din natură, nu se pot produce decât în virtutea unor cauze antecedente, cari trebuie să existe, chiar atunci când nu le putem dovedi; omul nu e liber să facă ce vrea. D. e de două feluri: **filosofic** sau **ştiinţific**, întemeiat pe idea, că nimic nu se întîmplă fără cauze hotărîte şi determinabile, şi **D. teologic** numit şi **predeterminism**, prin care

se susţine, că toate faptele omului sînt determinate, dar nu din pricina cauzelor antecedente cari s'ar pute descoperi, ci din pricina primordială că Dău a hotărît din începutul începutului toată existenţa viitoare a lumii. (Aci ar pute intra şi așa numita **armonie prestabilită** a lui Leibnitz.) [Dragomirescu.]

Detestabil, rău, demn de ură; abominabil, execrabil.

Detmold, capitala ducatului Lippe (Germania), spre vest dela pădurea teutoburgică, cu 11,232 loc. (1895); 2 casteluri; gimnasiu, seminar de învățătoare, școală de surdomuți; 783 aci a învins Carol cel Mare pe Saxoni; pe câmpia învecinată, Winnfeld, s'a întîmplat 9 d. Chr. nimicirea oștii lui Varus; pe dealul Grotenburg se află monumentul lui Hermann.

Detmold, **Ioan Hermann**, ministru imp. german, n. 24 Iulie 1807 în Hannovera; 1830 avocat, 1848 membru al adunării naționale, 1849 formă un ministeriu de scurtă durată. † 17 Mart. 1856. Scr.: »Anleitung zur Kunstkennerschaft«, (2 ed. 1845); »Randzeichnungen«, (1843); »Thaten und Meinungen des Herrn Piepmeier«, (1849).

Detroit, oraș în Michigan (America nord.), lângă riul D., care împreună lacul St. Clair și Erie; 205,876 loc. (1890). Sediul episcopesc. Port frumos, important comerț cu Canada; mori de grâu, fabrică de mașini, turnătorii; D. a fost fundat la 1610 de Francezi.

Detta, (*Gedu*), comună mare în Banat, cott. Timiș, cu 3552 loc. Germ. și Magh.; are judecătoria cercuală, oficiu de dare, agentura băncii austro-ungare, cassă de păstrare și mai multe reuniuni. Stațiune a căii ferate, oficiu telegrafo-postal.

Dettime, maior, comandantul cătanelor nemțesci, pe vremea resboiului turco-german din 1716, cari iau fără veste Bucureștii, în înțelegere cu boierii protivnicii domnitorului Nec. Mavrocordat. D. prinde chiar pe acesta și-l trimite la Brașov, (Dec. 1716).

Dettingen, sat în Bavaria, lângă Maina, 800 loc. În resb. austr. de succesiune Imperială cu Englezii bat aici pe Francezi 27 Iunie 1743.

Detumescentă, disparițiunea unei umflături.

Detunare, exploziune instantanee și sgomotul produs de o asemenea exploziune.

Detunata, stînci de basalt ce se înalță în Munții Apuseni ai Transilvaniei, în teritoriul Buciumanilor. Sînt două stînci cu acest nume: **D. flocoasă** e așezată spre sud, are formă conică și e acoperită cu brădet, de unde i-s'a și dat numele; numai în partea de cătră nord-vest are un părete pleșuv, alcătuit din stîlpi de basalt. Înălțimea este 1168 m. **D. goală** se află în apropiere, spre nord. Ea este o puternică stîncă, care se înalță pe coama unui deal și are coaste prețipise. Laturea prețipise și de tot goală este cea întoarsă spre vest, dela care își are numirea. Acest părete e admirabil și constituie o raritate. El are în lungime la 2000 m., se înalță până la 100 m. și e alcătuit din stîlpi cu câte 4, 6, sau 8 laturi, așezați unul lângă altul și înspre vîrf puțin încovoiați în afară. Stîlpii sînt de culoare surie întunecată. La poalele păretelui se află o mare grămadă de frînturi de stîlpi. **D. goală** este cea mai frumoasă stîncă de basalt a Transilvaniei; are o înălțime de 1182 m. De pe culmea ei, unde se află construit un chiosc din

bărne, se deschide o priveliste frumoasă asupra împrejurimii. La poalele ei, spre sud-vest se află un mic ghiețar ascuns în brădet. Detunata este cercetată, cu deosebire vara, de mulți, atât din țară, cât și din străinătate. (Cf. Siebenbürgen de E. A. Bielz; Siebenbürgen de R. Bergner; Geologie Sieb.'s de Hauer și Stacke. Viena, 1863; Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei de Silv. Moldovan. Sibiu, 1898, etc.) [Silv. Mold.]

Detunator, substanță explosivă folosită pentru a produce aprinderea altor materii explosive.

Deu, divinitate păgână, în opoziție cu ființa supremă și absolut perfectă, care se numește Dumnezeu. [i—m.]

Deukalion, în mitologia greacă. După mitul potopului, sau al lui D., toate ființele au fost nimicite afară de D. și soția sa Pyrrha. Ei au scăpat într-o ladă și au ajuns pe vârful muntelui Parnas. Tradițiunea spune, că Zeus și oracolul li-au poruncit, ca oasele mamei (pietrile pământului) lor să le arunce îndărătul lor. Ei au făcut așa, și din pietrele aruncate de D. au ieșit bărbați, iar din cele aruncate de Pyrrha, au ieșit femei, un neam de oameni tari. Tradițiunea mai spune, că D. e tata lui Hellen (strămoșul Elinilor) iar din fiii și nepoții acestuia sunt: Aeolii, Dorii, Achaii și Ionii (populațiunile cele mai vechi eline). D. are rolul lui Noe. (v. și Hu.) [Atm.]

Deus ex machina, (deu din mașină), se dice pășirea la mijloc pe neașteptate a unei persoane, care resolvă favorabil cutare afacere încurcată; dicerea e luată din tragedia antică, unde adeseori decidea un deus, care apărea cu ajutorul unei mașine. [i—m.]

Deutereuon, numele preotului al doilea după arhiepiscopul din biserica patriarhală din Constantinopol, și locțiitorul arhiepiscopului. În biserica mitropolitană din Bucovina se numește D. preotul al doilea din biserica catedrală din Cernăuț, cu însărcinarea de a predica românește.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Deuterocanonice, se numesc acele cărți ale sf. Scripturi, pe cari Ovreei începând de prin secl. I a Chr. le-au eliminat din Biblia lor, din cauză că nu aveau vechime înaltă, ori n'au fost scrise pe pământul Palestinei. D. sunt cărțile următoare: Baruch, Tobia, Iudith, Ințelepciunea lui Solomon, Ințelepciunea lui Isus Sirach, cele două cărți ale Macabeilor, și unele părți din c. Daniil și Ester. În Noul Test. cărți D. se numesc acelea, despre a căror autoritate canonică s'au ivit îndoieli în secolii primi ai creștinismului; ele sunt: epistola Sf. Paul către Ovreei, a Sf. Iacob, a II a Sf. Petru, a II și a III a Sf. Ioan, a Sf. Iuda și Apocalipsa Sf. Ioan. Cărțile D. încă sunt scrise din inspirațiunea divină și au aceeași valoare cu cele protocanonice (v. ac., Biblia și canon). [i—m.]

Deuteronomion, (grec., «a doua lege»), în traducerea grecească numirea cărții a 5-a a lui Moise. v. Pentateuch.

Deuteropatic, *morb D.*, care nu se ivesc independent, ci numai în asociere cu alți morbi.

Deutsche Ostafrikanische Gesellschaft, societate înființată în Berlin, 1884, care încă în același an a cumpărat dela regiilor africani pământuri întinse spre apus dela Bagamoio, cari au fost puse sub scutul imperiului germ. prin rescript imp. din 1895. Locurile deluroase dar mănoase sunt adăpate prin multe râuri curgând spre Oceanul

Indic. Flora și fauna sunt de o bogăție tropicală; s'au întemeiat deja multe plantațiuni lucrate prin indigeni; locurile mai jos situate sunt nesănătoase astfel, că pentru Europeni lucrul câmpului devine impracticabil. Din contră locurile câștigate mai târziu pe platourile și la poalele muntelui Kilima-Ndsaro (câteva mii de metri deasupra mării) au aceeași climă ca Europa sudică, și acum (1898) se pregătesc colonisări din Germania, deși Masaii vecini sunt foarte resboinici. Sultanul Zanzibarului la început s'a împotrivit societății, sosind însă năile de resboiu germ., el se plecă și cedă chiar portul frumos Dar Essalam. (Casa păcii.) [W. R.]

Deutschmeister, măestrul german al ordinului teutonic, titlul supremului administrator al stațiunilor ordinului teutonic, situate în Germania. După secularizarea statului prusian, creat de ordinul teutonic, măestrul german fu însărcinat la 1530 de împăratul german cu administrarea supremă a întregului ordin și poartă de atunci titlul de D. (măestru suprem german). Sediul lui dela pacea de Pojon încoace este în Viena. Dignitatea se conferă de împăratul Austriei unui membru al casei sale. În prezent, archiducele Eugen ocupă dignitatea aceasta. D. este exempt de ingerența diregătoriilor publice și supus numai împăratului în calitatea lui de protector al ordinului teutonic. Față de cavalerii teutonici D. ocupă pozițiunea de stăpân față de vasali. Exercitând jurisdicțiunea sa, el cere sfatul marilor capitulari. (V. ordinul teutonic.)

Deutzia Thbg., (botan.) gen de plante lignoase pėjoase sau scabre din fam. Saxifragaceelor, trib. Hydrangeae, cu 10 stamine, filamentele lor adese dilatate și 3 fide, ovar infer și fructul o capsulă. Cuprinde vr'o 7 specii cu flori albe dispuse în corimbi, ce sunt originare din Himalaia, China boreală și Iaponia, dintre cari mai ales *D. crenata* Sieb. și *D. gracilis* Sieb. se cultivă la noi ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Dev, *Devi*, în mitol. pers. ființe rele ale întunerecului. Ahriman vedând că Ormuzd a creat ființe pentru imperiul luminei, a creat și el D. și fiecărei ființe de lumină i-a pus câte un D. ca contrar. D. au fost spirite nevădute, ca Ferverii lui Ormuzd, dar rele ca Ahriman. Între D. septe au fost jarchidevi și aceștia aveau să se lupte cu cei septe Amschaspandî ai lui Ormuzd. Cel mai periculos archidew a fost Akuman. [Atm.]

Deva, orașul în Trs., situat în valea Mureșului, este centrul cott. Hunedoara; are 4657 loc. (Rom. 1996, Magh. 2187, Germ. 415). Aici se află oficiile administrative ale comitatului, tribunal reg. și mai multe instituții culturale maghiare: o școală reală sup. cu internat, preparandie de stat, și școală sup. de fete. Aici își are reședința: «Societatea de ist. și arheologie diu cott. Hunedoara», care susține un muzeu de antichități. Între aceste sunt renumite pentru raritatea lor reliefurile privitoare la cultul țăității persane Mithra (Sol invictus). Românii au în D. o școală poporală; aici se află și reședința protopopiatului rom. gr.-or. al Devei (cu 28 comune și 13,259 sufl.) Între zidiri e de însemnat biserica reformată, de pe timpul Huniadeștilor, castelul principelui Bethlen (magna curia) în stil renaissance; dintre cele mai noue: casa comi-

tatului, în stil renaissance german, reduta, edificiile școalelor, etc. Lângă oraș, spre vest, se ridică dealul Devei, alcătuit din trachit. Pe coastele lui se află un parc, iar pe culme nisece vechi ruine de cetate. Când s'a zidit aici cetate, nu se știe; originea ei se pierde în trecutul legendar. În tradiție se susține, că mai întâiu a ridicat aici Decebal o fortăreață, iar după căderea Daciei ar fi fost cetate romană. Mai departe se spune, că pe timpul voievozilor transilvani mai mulți dintre ei și-ar fi avut aici locuința. Pe timpul Huniadeștilor este înșirată între cetățile Transilvaniei. Ea era cea mai însemnată cheie a văii Mureșului. În istoria Transilvaniei a avut rol însemnat. La începutul secului nostru a fost lăsată în părăsire, dar la 1830 din porunca împăratului Ferdinand V s'a reparat de nou. La 1849 a fost aruncată în aer și de atunci zace în ruine. (Cf. Erdély régiségei de Kőváry. Pesta, 1852; Rövid kalauz a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat Múzeumának, etc. de Téglás, 1890; Țeara noastră de Silv. Moldovan. Sibiu, 1894.) [Silv. Mold.]

Dévai Biró, Mateiu, cel mai mare apostol al reformatiunii în Ungaria, n. pe la 1500 în Ardeal, † 1547 în Debrefin. A studiat la universitatea din Cracovia, și se făcú preot rom.-cat. La 1529 la studii în Wittemberga, devine intimul lui Luther. La 1531 se rentoarce în patrie și propagă luteranismul cu atăta zel, încât contimporani l-au numit »Luther maghiar«. La 1541 pribegesc prin Germania și Elveția, unde primesce principile lui Calvin, pe cari le propagă apoi ca preot și decan reformat în Debrefin. A scris un catechism și mai multe opere teol. și apologetice. (De praecipuis articulis christianae doctrinae. Budae, 1531; Disputatio de statu, in quo sunt beatorum animae post hanc vitam, etc. Budae 1531; Apologia quarundam propositionum, etc.)

Devaluațiune, reducerea valorii nominale a unei monete.

Devanagari, numirea scrierii ind., cu care se scrie Sanscrita.

Devastare, pustiire.

Devastarea pădurilor, în vechime s'a făcut aproape exclusiv cu scopul de a câștiga pământ fertil și bine situat pentru agronomie, susținându-se pădurile numai în acele regiuni, unde a fost necondiționat de lipsă. În țările culte D. p. în regiuni muntoase este oprită prin lege, fiind-că dă naștere lăvinelor și torenților, răpesc scutul firesc al comunelor situate pe poalele dealurilor, regulează distribuția uniformă a precipitatelor atmosferice (ploaie, zăpadă) și împiedecă totodată ca subsolul să fie golit de pământul fertil. Numai unde D. p. (s. e. în împrejurimea preiilor, Mediterana) s'a extins pe teritorii vaste, climatul a devenit mai excesiv.

Develle, Jules Paul, om de stat franc., n. 1845; 1875 și 1890 ministru de agricultură, 1893 de externe.

Deventer, oraș în provincia olandeză Overysse, lângă Yssel, cu 23,067 loc. (1891); episcopie veche catolică; industrie de covoare. Mai nainte oraș liber imperial aparținând Hanzei germane.

Dévény, germ. *Theben*, comună rurală în Ungaria, cott. Pojon, cu 1867 loc. Germani și Slovaci; de remarcat: o baie de granit și industria de

oale. Dealul de lângă D. formează împreună cu munții Laitei pasul cunoscut sub numele Porta hungarica.

Deveria, Eugène, pictor franc., n. 1805, † 1865; elev al lui Girodet, reprezentant al școalei romantice. Tabloul princ.: Nascerea lui Enric IV (1827). Biogr. de Alone.

Devès, Pierre Paul, om de stat franc., n. 1837; 1879 pres. stângei republ.; 1881—83 ministru de agric. și de justiție.

Deviațiune, abaterea unui corp dela calea sau direcțiunea sa naturală. (V. Declinațiune.)

Devīs s. Devisa, preliminar de spese pentru o construcțiune.

Devisa, (franc.) sentență mică, formată de câteva cuvinte, adese chiar dintr'un singur cuvânt, spre a exprima o calitate atribuită lucrurilor sau persoanelor.

Devisa, în heraldică: o maximă sau sentență scurtă, proprie unei persoane sau familii, ce se pune de desuptul blazonului sau scutului, în forma unei panglice. S. e. a României este: »Nihil sine deo«. Mai toate familiile nobile au adăugat blazonului și D., din cari multe sânt în latinesce. Se observă, că pe când blazonul nu se poate schimba nici modifica, D. poate fi înlocuită și personală. [O. L.]

Devise, în limbagiu comercial sânt cambiile trase asupra piețelor străine.

Devlet, în vechime: sublima Poartă, imperiul otoman.

Devoluțiune, (lat.) în general: trecerea în puterea legii a unui drept sau a unei posesiuni la un al doilea. *Jus devolutionis*, dreptul autorităților bisericesci superioare de a îndeplini beneficii vacante în cas dacă cel îndreptățit în primul rând după un timp anumit nu s'a folosit de dreptul său.

Resbotul de Devoluțiune. În Flandra și în țările Rinului era un drept vechiu, că la moartea unui părinte, celalalt părinte moștenia numai averea mișcătoare și venitul moșilor, cari se considerau numai ca proprietate a copiilor și anume a copiilor din prima căsătorie, dacă părintele în viață s'ar fi căsătorit a doua oară. În virtutea acestui drept Ludovic XIV, regele Francei, pretinde la moartea socrului său Filip IV, regele Spaniei, Nederlanda spaniolă, deoarece soția sa Maria Theresia era fata lui Filip IV din prima căsătorie. În 1667 ocupă Charleroi, Tournay, Douay, Oudenarde, Lille, însă în 1668 Anglia, Olanda și Svedia îl opresc de a merge mai departe (tripla alianță) și se încheie pacea dela Aachen 1668.

Devon, v. Devonshire.

Devonic, sistemul, (geol.) cuprinde seria formațiunilor din scoarța globului dela sistemul siluric și până la sist. carbonifer. Are trei divisiuni importante: *inferioară*, care este arenacee și șistoasă; *medie*, care e compusă din calcaruri în cea mai mare parte; *superioară*, în care sisturile și psamitele predomină. În perioada devonică se arată prima dezvoltare a vertebratelor, reprezentate prin pesci și unele grupe de brachiopode ca: spiriferideele și rinconelideele. În același timp vegetațiunea terestră se instalează în mod definitiv, deși pe suprafețe restrinse, cuprindând însă o serie de specii precursore imediate a genurilor carboniferului. În această perioadă climatul

era uniform pe toată suprafața globului și suprafețele continentale, abia începute în perioada precedentă, acum se întind din ce în ce. [A.]

Devonport, oraș cu port fortificat pe țărmul sud-vestic al Angliei, împreună cu Plymouth; 54,736 loc. (1891); docuri, arsenal.

Devonshire, (Devon), comitat în partea sud-vestică a Angliei, 6698 km². cu 631,767 loc. (1891), în partea vestică mocirlos, încolo sol productiv, bogat în minerale (aramă, fier, argint). Capitala Exeter.

Devonshire, Spencer Compton Cavendish, duce de, n. 23 Iulie 1833, 1866—67 secretar de stat la depart. resboiului, 1868 director general al postelor, apoi primul secretar pentru Irlanda, 1875—80 conducătorul opoziției liberale, 1880—82 secretar de stat pentru Indii, 1882—85 al dep. resboiului, 1886 conducătorul uniștilor, 1891 duce și peer, 1895, în al treilea cabinet Salisbury, președintele sfatului secret și conducător în sfatul superior al apărării țării.

Devotament, (lat.) dispoziția, ce o are omul de a aduce oarecare jertfe în interesul altuia sau chiar de a se sacrifica pe sine pentru altul. Cel pătuns de această dispoziție se dăce *devotat*. Se usează ca formă de subscriere față de persoane superioare și de autoritate. [Plet.]

Devotio, după mitol. romană un vot (făgăduință) către zeii inferni pentru moartea sau stricarea totală a inamicilor, crezându-se că prin sacrificii și ceremonii anumite vor agita puterile lumii de jos în contra inamicilor. În unele cazuri D. a stat în legătură cu sacrificarea proprie a aceluia, care a făcut votul, anume când a fost teamă de o nenorocire mare pentru Roma sau Italia și când un beluduce sau un cetățean a provocat mânia zeilor asupra sa. Curtius în Roma s'a devotat și a sărit în apă; iar după lupta dela Allia, senatorii cărunți s'au devotat ca sacrificiu de espiare. [Atm.]

Devrient, familie vestită de actori germani.

1) **D., Ludovic**, n. 1784 în Berlin, dela 1815 angajat la teatrul curții de aici, unde a devenit favoritul publicului. D. a avut o natură demonică de artist; a excelat și ca comic și ca tragedian. Mimica și declamațiunea sa, în deosebi în piesele lui Shakespeare, erau răpitoare. † 1832. 2) **D., Otto**, actor și dramaturg, n. 1838 în Berlin; a pășit pe scenele teatrelor din Karlsruhe, Stuttgart, Berlin și Lipsa, 1877 intendant al teatrului din Frankfurt, 1884 director în Oldenburg și 1889—90 director al teatrului curții din Berlin. † 1890. D. s'a distins atât ca actor, cât și ca scriitor prin tragediile: «Doi regi», «Tiberius Gracchus» și vodevilul «Kaiser Rothbart.» 3) **D., Filip Eduard**, actor și dramaturg, n. 1801 în Berlin; mai întâiu cântăret, apoi recitator; 1853—69 dirigent al teatrului din Karlsruhe. † 1877. Aprețiată o scriere sa «Geschichte der deutschen Schauspielkunst», 5 vol. 4) **D., Gustav Emil**, n. 1803, dela 1831 angajat la teatrul curții din Dresda. † 1872. D. a excelat în reprezentarea caracterelor nobile; a fost neîntrecut în rolurile din Hamlet, Posa, Tasso.

Dēwana și Dziewanna, în mitol. slavă o dină a vînatului. Slavii o identifică cu Diana la Romani.

Dewedașele, după mitol. indică sînt nise fete în cultul lui Șiva. Europeanii le numesc baiadere. [Atm.]

Dewey, George, contraadmiral american, comandant al flotei asiatice a Statelor-Unite, n. 1837 în Anglia nouă. A studiat în Academia de marină din Annapolis; a luat parte activă la reșoiul de secesiune. 1 Mai 1898 învinse pe Spanioli, a căror flotă o nimici la Manila (Cavite). Este unul din cei mai buni ofițeri de marină ai Statelor-Unite.

Dewsbury, (pron. djușberi), oraș în Yorkshire (Engl.), lângă Calder; 29,847 loc. (1891); industrie de bumbac.

Dextrina, (botan.) hidrat de carbon ce se găsește în sucii celulelor vegetale, ori și unde fermentul solubil amylasa (v. ac.), lucrând asupra amidonului, îl hydratează și dedublează în definitiv, în D. și maltosa. Până să ajungă aci trece însă prin compuși intermediari: amylopectina (v. ac.), erythropectina și achroodectina. Dedublarea aceasta a amidonului se face totdeauna când el se prăjește, sau se încălzește cu apă până la 160°, ori cu potaș diluată sau cu acizi minerali diluați. D. e o substanță vitroasă, incoloră sau slab colorată în gălbui, insolubilă în alcool, solubilă în apă, dând o substanță lipicioasă, viscoasă, cunoscută de cismari sub numele de *ciriș*. E digestibilă, necolorabilă cu iodul, și rotesce la dreapta planul de polarizare al luminei cu + 150°. În plantă, după ce se formează, e hydratată mai departe de invertină și transformată în glucosă, ce va fi întrebuințată la creșterea corpului, etc. D. se folosește ca surrogat de gumă la fabricațiunea de tapete, clei, bandage și la alături mai fine. [S. Șt. R.]

Dextrocardia, (med.) abatere congenitală în situația inimii, care e așezată în partea dreaptă a toracelui și nu în cea stîngă. De regulă e împreună cu o situație inversă și a altor organe. V. și Situs inversus.

Dextrors, (botan.) organ (tulpină, pedicel) dotat cu circumnutațiune (v. ac.) și care se învîrtește în jurul său sau în jurul unui suport dela stînga spre dreapta; s. e. tulpina de Fasole, Roșița rîndunice, Zorele; pedicelul capsulei unor mușchi; peristomul dela Barbula, etc.

Deym, Francisc, conte, diplomat austriac, n. 1838, 1871 trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. 1879 și 1885 este ales deputat în parlamentul din Viena din partea marilor proprietari, iar 1888 ambasador al Austro-Ungariei în Londra.

Dezna, com. mică în Ung., cott. Arad. În anale apare la 1318. Are 204 case cu 1054 loc. (855 gr.-or. români), biserică și școală regulată. Teritoriul e de 5989 jug. cat.; muntos, produce puțin cereale. În D. se află și mine de fier. [†]

Dezza, Giuseppe, general ital., n. 1830 în Lombardia, inginer; a însoțit 1860 pe Garibaldi în Sicilia; 1866 colonel, astăzi comandant al corp. 6 în Bologna. 1889 senator.

Dhaka, v. Dacca.

Dhan, măsură (indobrit.) de metale nobile = 30,375 mgr.

Dharvar, oraș în presidenția indobrit. Bombay, 33,000 loc.

Dhawalagiri, (»Muntele alb«), pisc în munții Himalaia, 8154 m.

Dholpur, stat sub protectorat englez în Radșputana.

Dhra'a, (Dirâa, Dra, Droă, Pik), măsură de lungime în statele moham. de lângă Marea Mediterană; în Tunis pentru bumbac = 0.484 m., pentru mătăasă 0.637 m.; în Maroc 0.571 m.

Di —, v. și **Dy** —. **Di**, v. **Diua**.

Diabas, rocă eruptivă, veche, de culoare închisă, formată de un agregat grăunțos de augit și plagioclas. Pe lângă aceste minerale se mai găsește uneori: quartz, (D. quarzifere), olivin (D. olivinice); accesorii sînt: magnetit, ilmenit, apatit. Chlorita e produsul comun al descompunerii augitei; ea dă roci de culoare verde închisă. D. formează filioane, pânze și masive mai mici, însoțite adeseori de tufuri. La noi filioane de D. au fost găsite în munții Făgărașului.

Diabetes zaharat, boală de nutrițiune, caracterizată prin o secrețiune abundentă de urina (polyurie), care conține zahăr (glycosă), de unde rezultă o foame și o sete mare (polyfagie și polydipsie), precum și o slăbire crescândă a organismului. Cantitatea urinei, de normă 1 1/2 litru în 24 ore, poate să ajungă până la 10 litr. și mai mult, iar cea a zahărului în urina normală cel mult ca urme până la 250 gr. și mai mult. Prin examenul chimic, calitativ și cantitativ, se constată prezența și cantitatea zahărului în urină. Există o formă ușoară și una gravă de D. Începutul bolii e pe nesimțite: setea mare și urinarea frecventă sînt adese primele simptome. În decursul bolii pot apărea: mîncărime a pielii, furuncule, anthrax, gangrena, slăbire a vederii, cataracta, tuberculoza pulmonară (frecventă), impotența, sterilitatea, lipsa menstruației. Digestiunea alimentelor, la început intactă, devine mai pe urmă penibilă, vărsături și diareea apar, și bolnavul începe a slăbi, se consumă. Decursul D.-ei e încet, însă continuu. D. nu e totdeauna o maladie mortală, deși vindecările sînt rare, căci cu o igienă bună, bolnavul poate să-și caute mulți ani de ocupațiunile sale, până ce o maladie intercurrentă îi curmă zilele. În tratamentul D. dieta ocupă primul loc: eliminare din alimentațiune a pâinei, a făinoasei și a zahărului și hrănirea numai cu carne, ouă, bulion, pâne de gluten, unele legume, vin roșu vechiu și alcool în cantități moderate. În urma acestui regim zahărul din urină dispare sau cantitatea lui se micșorează, și atunci mici cantități de alimente făinoase sînt îngăduite. Tratamentul medicamentos constă în ape alcaline ca Vichy, Carlsbad, bicarbonat de sodiu, opiu, etc., tonice și fieruginoase. Modul de a se forma al D. e explicat de diferite teorii; cea mai probabilă este, că prin intermediul sistemului nervos, ficatul fabrică o prea mare cantitate de zahăr, care neputînd fi în întregime distrus în sânge (din cauza excesului), apare în urină. La autopsie nu s'au găsit la diabetici leziuni caracteristice, ci diferite, cu deosebire a sistemului nervos, sau a ficatului, pancreasului, rărunchiului, etc.

D. insipid sau nezaharat, boală caracterizată prin secrețiunea unei mari cantități de urină, care însă nu conține zahăr. [Im.]

Diablerets, Les, piscuri în Alpii Bernici; mari supări 1714 și 1749 spre valea dela Derborence.

Diablos, la Greci, *diabolos* la Latini, *diavol* la Români, după mitol. creștină un spirit reu, drac.

[Atm.]

Diac, în vechime scriitor de cancelarie; ați cântăreț la biserică; în părțile magh. ale Trs.-ei însemnează și student (magh. deák).

Diacaustica, suprafața formată prin reunirea muchilor de respăr ale suprafețelor desfășurabile, pe cari se găsesc toate liniile de refracțiune corespunzătoare la o suprafață de refracțiune. I-se mai dăce și *caustica prin refracțiune*.

Diachena, (botan.) un fruct uscat format din alăturarea și sudarea a două achene (v. ac.), cum se observă la Mărar și alte Umbelifere, la Gallium și alte Rubiacee, etc.

Diachil sau *emplastru simplu*, *Emplastrum Lithargyri*, emplastru ce se prepară prin încălzire de oleu și unsoare cu oxid de plumb și apă.

Diacon, ministru, servitor; în bis. persoana care a primit ordul diaconatului, cel dintăiu (în bis. orientală), din jos în sus, dintre ordurile sacre mai mari. Cei dintăiu D., aleși de către apostoli, aveau să se îngrijească de săraci, să predice și să boteze. Cu timpul atribuțiunile și funcțiunile lor s'au tot înmulțit; pe urmă au scăzut iarăși, așa încât astăzi au numai să ajute preotului și episcopului la funcțiunile sacre și să predice. Boteza nu pot decât în cas de lipsă. (V. Orduri sacre.)

Diaconia, în biserica apuseană și orientală una din cele trei trepte hierarhice de instituțiune divină (D., preoția și episcopia) cu caracter sacramental, cari la oaltă formează sacramentul ordului.

Diaconise, femei cari în primele timpuri ale creștinismului, implineau unele funcțiuni pe lângă biserici, precum: asistarea la botezul femeilor, instruirea catecumenelor (în case private, nu în biserică), visitarea și îngrijirea femeilor bolnave, cercetarea și ajutorarea creștinilor, mai ales a femeilor, căduți în prisoare. Despre D. face amintire deja sf. Paul, (Rom. XVI, 1; Timot. V, 9). Ele se mai numeau și *viduae*, adică văduve, pentru că de regulă erau atari. La început trebuiau să aibă 60 ani împliniți, apoi 40, iar prin secl. II se admiteau chiar și fete tinere. Înainte de a-și începe serviciul erau consacrate de către episcop prin rugăciuni și impunerea mînilor, dar aceasta era numai o simplă binecuvîntare, iar nu conferirea vr' unui ord sacru, de care sînt capabili numai bărbaii. După ivirea reformatiunii a început iar să se institue D., dar cu puțin succes, până la 1836, cînd un preot protestant, Th. Fliedner, a înființat un fel de ord al D.-lor cari se ocupă cu îngrijirea bolnavilor și cu instrucțiunea copiilor; dar nu fac nici un vot și pot părăsi institutul cînd vreau. Ele au multe instituite mai ales în Germania.

Diaconovici, D., *Loga, Constantin*, pedagog și scriitor rom., n. 1 Nov. 1770 în Caransebeș, studiile gimnasiale le-a făcut în Lugos, iar cele juridice la facultatea din Pesta, unde D. a fost și primul învățător și cantor rom., revindicînd dreptul limbei rom. în biserica gr.-or. din capitala Ungariei. 1812—1831 a funcționat ca profesor preparandial la Arad, iar dela 1831—1850, ca director al școalelor naționale din regimentul româno-banatic. Ca profesor la Arad a lucrat mult pentru desrobirea bisericii rom. gr.-or. de sub ierarchia sîrbească, și a fost primul pionier al culturii naționale a Românilor bănățeni. A scris: »Ortografia sau dreapta scriere«. Buda,

1818; »Gramatica română». Buda, 1822 și 1823; »Chiemarea la tipărirea cărților rom. și versuri pentru îndreptarea tinerilor», Buda, 1821; »Ocoțich și tipicon cu catavasieriu». Buda, 1826; »Vieța Domnului nostru Isus Christos Mântuitorul lumii, cu 12 ilustrațiuni». Buda, 1831; »Tâlcuirea evangeliilor în duminicile învierii și ale serbătorilor». Buda, 1835; »Epistolarium românesc». Buda, 1841; »Istoria bibliei a vechiului și a noului testament, cu învățături ale moralității creștinești». Afară de aceste au mai ramas o mulțime de scrieri, de o osebită valoare ca manuscrise, dintre cari mai însemnată e »Istoria Românilor» în 160 coale în manuscris. D. † 12 Nov. 1850. Românii bănățeni la inițiativa reuniunilor învățătoresci, i-au ridicat în Sept. 1895 la mormentul său din Caransebeș un frumos monument. (Cf. Școalele rom. bănățene de I. Vuia, p. 121—134.)

D., Adolf, administr. domeniilor bănățene a soc. c. fer. de stat, n. 1829 în Bocșa m., † 1886; și-a făcut studiile sub conducerea lui Const. D. Loga; 1848 se înrolează ca voluntar în armata revol. și participă la luptele din Banat și de l. Tisa. 1855 intră în serviciile soc. căilor fer. de stat; în această funcțiune a contribuit mult la ridicarea școalelor și bisericilor și a bunăstării pop. rom. din părțile sud-vestice ale Banatului. A avut un rol de frunte în viața municipală.

D., Corneliu, publicist, n. 1859 în Bocșa m., este fiul lui Ad. D., 1876—80 a studiat dreptul la univ. din Budapesta, unde fu promovat Dr. la 1883. Dela 1876 colaborează la mai multe foi rom., germ. și magh.; 1884 redactor al »Viitorului» în Budapesta, 1885 înființează revista polit. »Romänische Revue», care o susțină și conduse (în Budapesta și apoi în Viena) timp de 10 ani. 1890—92 secretar al comitetului național. 1894 primul director al ziarului »Dreptatea» în Timișoara. Dela 1893 membru în comitet, iar delä 1896 prim-secretarul »Asociațiunii p. lit. rom. și cult. pop. rom.» și director al revistei »Transilvania». Dela 1896 editează »Enciclopedia Rom.» 1890—98 a fost secretar și director supl. al băncii »Albina.» D. este M. on. și coresp. al mai multor societăți sciinț. germ. și ital. și a fost president al soc. lit. »Petrui Maior», 1891 decorat cu »Benemerenti» cl. I.

Diaconu, Vasilie, cărturar și zugrav rom. dela mănăstirea Tismana în Rom.; la 1736 a emigrat cu 50 familii și a format o comună (numită apoi de Sërbi: Sredistea mare) lângă Vêrșet în Banat, înființând întâia colonie de »Terani.» (v. Bufani.) Aici a întemeiat o școală, care a ajuns la mare renume (cf. Tincu Velea, Ist. bis., polit.-naț. a Românilor, Sibiu, 1865) și în care pe lângă mai multe sciințe a propus și măiestria picturii. Din școala aceasta au ieșit mulți cărturari și zugravi renumiți (fiul lui D., George, întâiul care a trebuit să-și schimbe numele în Diaconovici, și dela care se păstrează în bis. rom. din Caransebeș mai multe picturi prețioase, apoi Raicu din Vêrșet, Petruț din Timișoara, etc.). Fiii și învățăceii lui D. au conservat limba rom. în biserica Românilor din Banat, care atunci gemea sub ierarchia sërbească, și tot ei au deșteptat reacțiunea Românilor pentru recucerirea dreptului de limbă în biserică.

Diacova, (Diakova), oraș în Albania, vilaietul turc. Cossovo, la înălțime de 393 m., într'un

ținut sărăcăcios, cu vr'o 25,000 loc. Albanezi mohamedani.

Diacovici, Isaia, episcop ort. român în Ienopolea, după privilegierea Sêrbilor își strămută residența la Arad, 1705. D. e pomenit ca primul episcop ortodox al diecesei Aradului, la care a fost încorporată și Oradea mare împreună cu Ienopolea. † 1710. A excelat prin zel adevărat apostolesc și ca aprig și înfocat apărător al bisericiei ortodoxe; cu drept cuvânt se amintesc ca fundatorul eparchiei Aradului.

Diacrisa, separare, distingere; în medicină = Diagnosă (v. ac.). *Semne diacritice*, semne grafice cari indică modul pronunțării silabelor sau cuvintelor, ori arată înțelesul (s. e. interpuncțiunile).

Diactinism, permeabilitatea corpurilor pentru raze actinice (cu efecte chimice).

Diadema, legătură albă ce se purta peste frunte; în Orient era simbolul regalității, primit și de Alexandru cel Mare și de următorii săi, de asemenea de împărații romani dela Dioclețian încolo. Mai târziu înlocuit cu coroana (v. ac.).

Diadochi, nume dat succesorilor regelui Alexandru cel Mare al Macedoniei; cari după moartea acestuia au domnit asupra țerilor, în cari s'a desfășurat monarhia macedonică. Perioada D.-lor se compută dela 323—301 a. Chr. sau: dela moartea lui Alexandru până la lupta dela Ipsos.

[Dr. P. O.]

Diaf —, v. *Diaph* —.

Diagenesa, în geologie numire dată de C. W. de Gümbel procesului, prin care crede el că s'ar fi format șișturile cristaline ale grupeii archaice.

Diaglyph, (archeol.) lucrare gravată scobit, scorbos.

Diagnosa, cunoascerea boalei, părerea ce și-o formează medicul, în urma examenului bolnavului, despre boală, și care îl pune în posibilitate a fixa evoluția ulterioară a boalei (prognosa) și tratamentul. [Im.]

Diagnosa în istoria naturală: frază descriptivă concisă, conținând caracterele esențiale ale unui gen sau ale unei specii.

Diagonala, dreapta care unesc vîrfurile a două din unghiurile neadiacenți la a aceeași lature într'un poligon, traversând poligonul. *Diagonal*, în D., în sensul unei D.

Diagoras, unul dintre cei mai vestiți și mai mari atleți ai Elinilor, n. în Rhodos, contimpuran al lui Pindar. A ramas învingător în toate cele patru jocuri sacre (olympice, nemeice, isthmice și pythice).

[Dr. P. O.]

Diagrama, totalitatea liniilor de construcțiune, cari sînt necesare într'o demonstrațiune. *Diagraph*, instrument care servește a reproduce imaginea obiectelor ce avem înaintea ochilor, fără să avem nevoie pentru aceasta a scîi desenul și perspectiva.

Diagrama, (botan.) se numesce reprezentarea într'o proiecție orizontală sau într'un plan, a dispozițiunii frunzelor pe axe, a părților unei flori sau ale unei inflorescențe (*D. florală*, când se referă la floare). E un mijloc foarte simplu de a înțelege dintr'odată raporturile de simetrie, numărul și poziția părților reprezentate. Când D. se construiesc pentru modul de arangiere al frunzelor, se represintă nodurile succesive ale axei prin circomferințe concentrice, frunzele așezate pe acestea se desenează cu arcuiri de

circumferință, ținându-se samă de divergența lor, etc. Dacă se construiesc pentru o floare, diferitele ei părți se reprezintă prin semne convenționale: arcuri de circumferință pentru sepal și petale, forma anterelor și a ovarului în secțiune transversală pentru androceu și gineceu, etc. D. florală mai e: *empirică*, când se reproduce întocmai dispoziția naturală, și *teoretică*, când se construiesc o D. ce nu reprezintă realitatea, ci cum ar trebui să fie, ținând samă de studiile comparative și de dezvoltarea florilor la plantele înrudite. (Pentru D. flor. cf. Eichler, *Blüthendiagramme*, 2 vol. Leipzig, 1877—78; Engler și Prantl, *Natürlichen Pflanzenfamilien*, s. a.).

Diakovár, (Djakovo), com. politică în Croația-Slavonia, cott. Virovitica (Verőce), cu 9127 loc. (1890) mai ales rom.-cat. (Sârbi 6006, Germ. 2171, Magh. 718, s. a.); scaunul episcopiei cat. a Sirmiului și Bosniei; oficiu pretorial, notariat public, judecătoria cerc., oficiu perceptoral, poștă, telegraf, catedrală grandioasă în stil roman, zidită de epp. Strossmayer cu preste 2 mil. florini, palat episcopesc mareț, seminar, gimnasiu, mănăstire de călugărițe, s. a.

Dialagi, mineral, piroxen, monoclinic, cenușiu-verzui până brun-negru. Caracteristic pentru D. e luciul lui sidetos sau metalic. D. e un mineral constitutiv al gabrourilor și al unor peridotite.

Dialect, subdiviziune a unei limbi, în special graiul poporului din diferitele părți ale unei țări în opoziție cu limba generală a națiunii. D.-le se nasc prin diferențierea continuă a graiului în gura vorbitorilor, care face ca după un timp oarecare, locuitorii dintr-o parte a țării să vorbească o limbă cu totul diferită de a locuitorilor din altă parte. Departe de a fi, după cum se credea odinioară, nise corupțiuni ale graiului cult, D.-ele păstrează multe particularități arhaice, dispărute în limba scrisă, și prin aceasta, precum și prin faptul că sunt mai ferite de influențe conșiente, ele formează un obiect mult mai prețios pentru studii limbice decât limbile literare. Primele începuturi ale or. cărei literatură sunt scrise în D. Numai în cetul cu înțetul, unul din diferitele D.-e particulare ale scriitorilor covârșesc pe celelalte și devine limba literară a întregii națiuni. Așa scriitorii elini se serveau de patru D.-e diferite, cel eolic, doric, ionic și attic, din care cel din urmă abia prin secl. IV a. Chr. fu ridicat la rangul limbei comune (κοινή) a celor culti. Cu cât se lățește cultura prin popor, cu atât D.-ele dispar, făcând loc graiului literar învățat în școală. [Ti.]

Dialectica, (*grec.*) în înțelesul originar al cuvântului arta de a convorbi, discuta, cum era exercitată de Socrate și discipulii săi; apoi arta de a raționa cu metodă; în fine și dexteritatea în dispută (sofistică).

Dialectologia, știința care are de obiect studiul dialectelor.

Dialog, convorbire între două sau mai multe persoane. D. se întrebuințează în poezie, cu deosebire în genul dramatic, în roman și în lucrări filosofice sau științifice. În scrieri de categoria din urmă D. a fost întrebuințat cu deosebire de Platon, Lucian, Cicerone, Tacit, Erasm, Macchiaveli, Pascal, Fënelon, Fontenelle, Montesquieu, Voltaire, Lessing, Herder, I. Harris. La Români D. a fost întrebuințat în lucrări filo-

sofice și gramaticale de Dim. Cantemir, (*»Divanul lumii cu înțeleptul*, 1698) și P. Maior, (*»Dialog pentru începutul limbei române*, publicat în fruntea Dicționarului de Buda). Astăzi D. nu se mai întrebuințează în scrieri de această natură.

Dialogita, mineral, carbonat de manganiesiu, cristalizează în sistemul romboedric. Coloare rose, luciu sticlos. Se presintă mai ales în masse cristaline, reniforme, etc. Se găsește în România în j. Suceava, apoi în Bucovina, la Săcărâmb (Nagyág Trans.), etc.

Dialycarpel, (botan.) se numește un gineceu, ovar sau fruct, cu carpelele isolate, neunite între ele; s. e. la Conifere, Cycadee, Bujor, Aglică, Fasole. (v. și Apocarpia.)

Dialypetal, (botan.) corolă ale cărei petale sunt libere între ele, neconcescute. După acest caracter se distinge un grup întreg de plante Dicotyledoane petalate, grupul *Dialypetales*, (s. e. Ranunculaceae, Cruciferele, Rosaceae, etc.).

Dialysa, descompunere, secarea puterilor. Se țice despre separarea corpurilor cristalizabile de necristalizabile prin pergament, care desparte soluțiunea mixtă de apă curată și lasă trecere numai corpurilor cristalizabile. În botanică se numește D. un cas special al difuziunii, atunci când schimbul între două substanțe lichide de densități diferite, ori între două gaze diferite, sau aceleași, dar la presiuni neasemeni, se face printr-o membrană separată. În genere, la plantele cu rădăcini, prin D. străbate apa, împreună cu sărurile din ea, din mediul extern în perii radicali. Tot prin D. străbat gazele dizolvate în apă în interiorul corpului plantelor aquatice.

Dialysepal, (botan.) caliciu cu sepelele neunite între ele, s. e. la Ranunculus, Tulipa, etc.

Diamagnetism, denumire ce a dat Faraday corpurilor, cari supuși fiind acțiunii unui corp magnetizat, se îndreptează perpendicular cu linia polurilor acestuia. Asemenea corpuri se numesc și *paramagnetice*. Din experiențele lui Faraday rezultă că numărul corpurilor D.-ice e mai mare decât acel al corpurilor magnetice. Bismutul, plumbul, zincul, arama, sticla, sarea de mare, ipsosul, carbonul, sulfurul, și în genere toate substanțele organice ca: resina, zahărul, lemnul, carnea, sângele, etc. sunt corpuri D.-ice. Corpuri magnetice sunt metalele și cea mai mare parte a sărurilor lor, fie uscate, fie chiar dizolvate în un lichid. Faraday a descoperit că natura ambientului, în care se află corpul supus acțiunii electricității, are o mare influență asupra magnetizării acestuia. S'a probat cu experiența că unele solide magnetice arată a fi diamagnetice când ele se află în un lichid, care are o putere magnetică mai mare decât a lor. De aci rezultă că D. și magnetismul nu se deosebesc între ele decât în aparență, și că efectele cu totul opuse, arătate de ele, provin numai dela puterea magnetică a ambientului în care se află diferitele corpuri supuse magnetismului.

Diamant, mineral, carbon ce cristalizează în sistem cubic; cu fețele și muchile cristalelor mai mult sau mai puțin rotunjite. E transparent, incolor, cenușiu, gălbui, verzi, uneori roșiatice sau albastriu, rară e variațiunea neagră; are luciu adamantin, refringentă și dispersiune foarte ridicate. E mineralul cel mai dur. Duriț = 10. Ars

în curent de oxigen nu lasă nici un residuu. D. a fost reprodus artificial de Moissan, care l-a obținut prin recire bruscă a fontei în care a fost dizolvat carbon. D. e piatra scumpă cea mai stimată; se vinde după culoarea, luciul și greutatea lui; D. se taie mai ales în briliante, mai rar în rosete. Fabricile cele mai mari și numeroase, cari se ocupă cu tăierea D.-lui sunt în Amsterdam. Numărul lucrătorilor întrece 12,000.

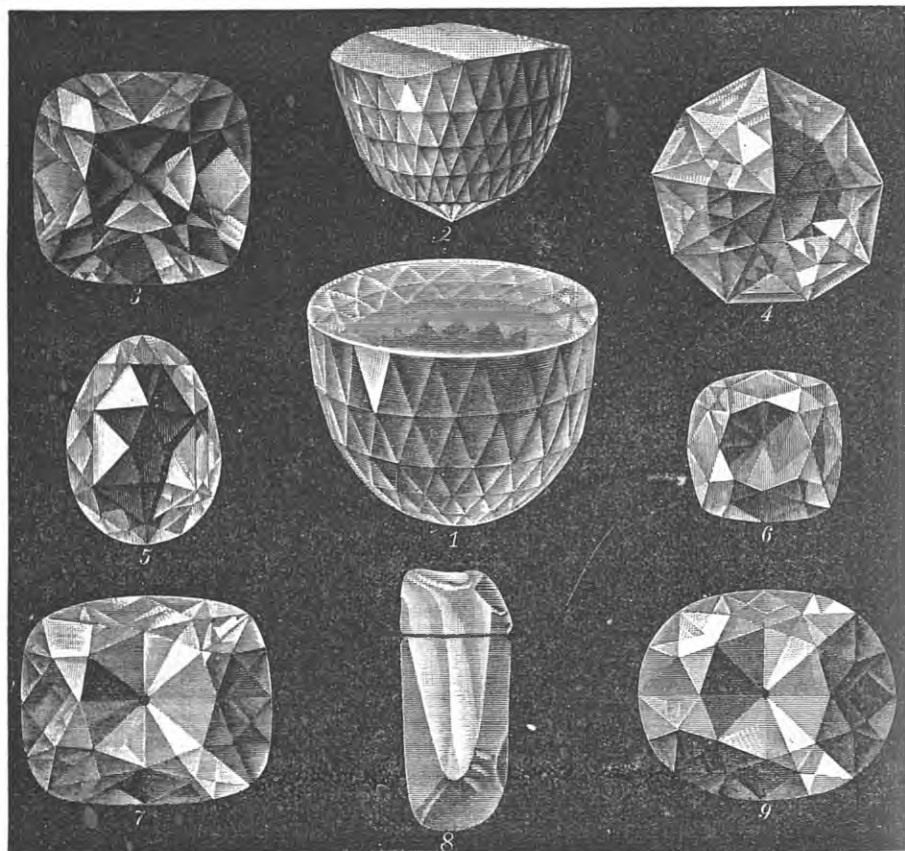
D. cei mai mari sunt: *Kohinur* (fig. 9), în tesaurul englez, 106 $\frac{1}{16}$ karate (1 K. = aproxim. cu 200 miligrame), valoarea lui e de 2.5 mil. lei;

125 $\frac{1}{2}$ karate, cumpărat cu 2 mil. frci, etc. dar D. cel mai mare cunoscut e *Excelsior*, găsit la Iagersfontein (Transvaal) și cântărind 971 $\frac{3}{4}$ kar., valoarea lui a fost estimată până la 20 mil. fr.

Prafu de diamant se întrebuințează la tăierea pietrelor scumpe, bucăți mici de D. în industria ceasornicelor, etc.

Boort se numesc în tehnică D. ce nu pot fi tăiați.

Carbonado sunt D. negri cu structura cristalină grăunțoasă. Amândouă varietățile se întrebuințează la mașinile perforatrice, pentru tăierea sticlei, etc. Minele și gisemintele cele mai mari

Diamante.

Orlov (fig. 2), 194 $\frac{1}{4}$ karate, cumpărat în Amsterdam pentru 1.4 mil. fiorini olandezi. Se știe despre un D. numit *Marele Mogul* (fig. 1) după primul proprietar, tăiat ca rosetă, cântărește 279 kar., a fost prețuit de Tavernier la 12 mil. fr. Nu se știe dacă mai există sau dacă e identic cu Orlov; *Luna munților*, 120 kar., *Steaua polară* (fig. 6), 40 kar. și *Șahul* (fig. 8), 88 kar., toate trei în tesaurul rusesc; *Regentul* sau *Pitt* (fig. 3), al tesaurului francez, 136 $\frac{1}{16}$ karate în valoare de 12 mil. frci; *Florentinul* sau *marele Duce de Toscana* (fig. 4), în tesaurul austriac, 133 $\frac{1}{5}$ kar., puțin gălbui; *Sancy* (fig. 5), de 53 $\frac{1}{2}$ karate; *Hope*, albastru, 44 $\frac{1}{2}$ karate, a fost plătit cu 450,000 franci; *D. verde* în Dresda, culoare verde deschisă, 40 karate; *Steaua de Sud* (fig. 7),

de D. sunt la Capul Buneisperanțe, în Brasilia, India, Borneo, Australia; rar în Ural, Iaponia, etc. D. s'a întâlnit și în meteorite.

Diamant, Teodor, utopist român din prima jumătate a secolului nostru; după ce făcuse în Germania și Franța serioase studii de matematică, întorcându-se în țeară se apucă să propoveduiască sistemul falansterian al lui Fourier. (Cf. Ioan Ghica, Scrisori către Alexandri.)

Diamant, litere, v. Caractere tipografice.

Diamantina, oraș în Brasilia, statul Minas Geraes, situat la înălțime de 1223 m.; 14,000 loc.; comerț însemnat cu diamante, în valoare de 2.3 mil. fl. pe an.

Diametru, linia dreaptă care unește două puncte ale unei circumferințe, sau ale suprafeței sferei,

sau altor curbe și suprafețe rotunde, trecând prin centrul lor. (v. Cerc.)

Diana, în mitol. romană *đina* luminei ceresci de noapte, *đina* lunii. D. a fost o fecioară înfloritoare, fata favorită a lui Iupiter și sora lui Apollo, *đeul* soarelui. Se credea că D. ca *đina* lunii, are mare influență asupra naturii și asupra inimei omenesci. Sub numele Lucina (lucitoare) a fost *đina* născerilor. Ea a fost venerată ca regina nopții și a fenomenelor și spiritelor de noapte, și în această calitate s'a identificat cu Hekate la Greci. Serbătorile ei s'au ținut în fiecare lună, la luna plină, iar serbătoria ei anuală la idul (13) lui August. D. se închipuia în mână cu făclie aprinsă. D. a fost venerată și ca pârțitoare a agriculturii; dar îi plăcea să petreacă mai ales în păduri, căci era și *đina* vânătorii. Ea a avut în Roma și în multe părți păduri (nemora) sacre, și de aci predicatul: Nemorensis (pădureana, dumbraveana), cea mai renunțată a fost lângă lacul dela Nemi, cese numia oglinda Dianei (luna se vede pe fața apei ca în oglindă). Ca *đina* a lacurilor și riurilor a stăpânit preste valuri, și mulți au vécút-o scăldându-se cu nimfele, petrecând și dansând cu ele. Ea e identică cu Artemis (v. ac.) la Greci. [Atm.]

Diana, o arie cântată cu cornul militar, pe la casarmea sau pe bastimentele de resboiu, când se creapă de *đină*, spre a deștepta pe soldați sau pe marinarii de pe bastimentele de resboiu. În vorbirea curentă a corniștilor se denumesc »Deșteptarea«.

Diana de Poitiers, amanta regelui Henric II de Francia. n. 1499, fica lui Jean de Poitiers, domn de St. Valier, 1513—31 soția lui Ludovic Brézé, apoi amanta Daufin-ului, mai târziu regele Henric II, 1548 ducesă de Valentinois; † 1566 în Anet.

Dianthus L., (botan.) gen din fam. Caryophylleelor, trib. Sileneelor, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente mai adesea perene; frunzele înguste graminiforme, florile uneori odorante sunt terminale, solitare sau dispuse în cime paniculate sau glomerate, mai adesea roșee sau purpurii, mai rar albe sau gălbui; caliciul tubulos cu 5 dinți, corola caryophyllee cu 5 petale libere, stamine 10; ovarul unilocular cu 2 stile; fructul o capsulă cilindrică, oblongă, mai rar ovoidă. D. are vr'o 70 specii bine distincte, ce sunt răspândite în Europa, Asia, Africa și în America nordică. Dintre numeroasele specii, ce cresc prin părțile noastre, menționăm pe *D. Carthusianorum* L., vulgar Garofiță, Garofiță de câmp, *D. superbus* L., numit popular Flori domnesci, *D. plumarius* L., numit de popor Barba ungurului. Multe specii și varietăți din genul *Dianthus* L. se cultivă foarte des prin grădini din cauza frumseții și a mirosului plăcut al florilor, așa sunt: *D. barbatus* L., *D. Caryophyllus* L., numit de popor Garoafă, Garoafă de grădină, *D. chinensis* L., etc.

[Z. C. P.]

Dianu, *Floru*, inginer de mine, a publicat broșurele: Note asupra instalațiunilor dela salina Slănic, 1884, și Salinele române, studiu tehnic economic, 1886.

Dianus, forma masculină pentru Diana, *đeu* vechiu italic, *đeu* al luminei ceresci și al soarelui; mai târziu *đeu* începutului originii,

pentru că originea tuturor lucrurilor s'a redus la soare. D. e portarul cerului, dimineața deschide, iar seara închide porțile ceresci, ieșind sau intrând. Mai mult seamănă cu *đeu*l Helios din mitol. grec. [Atm.]

Diapason, la Greci și Romani intervalul de octavă. S'a numit apoi D. atât seria completă a sunetelor ce poate da o voce sau un instrument, extensiunea, cât și timbrul obicinuit al unei voci mai cu samă. Factorii de instrumente numesc D. o tablă în care sunt însemnate măsurile necesare fabricării instrumentelor musicale. Cea mai importantă semnificațiune a cuvântului D. e ca nume al unui mic instrument, determinând sunetul fix după care se acordează toate celelalte sunete musicale. Sunt D. de diferite forme și dând deosebite sunete. Cel mai întrebuintat e acel având forma unui U cu un mic mănunchiu, formă datorită lui I. Shore (1711). Înălțimea absolută a sunetului dat de D. a variat; în 1859 însă Francia adoptă ca sunet fix al D.-lui pe la₃ de 870 vibrațiuni simple pe secundă, sunet admis astăzi generalminte, în urma congresului ținut la Bruxela în 1885. [T. C.]

Diapedesia, (grec.) numele științific al unei boale, care consistă dintr'o ușoară emoragie cutanee, ce se produce pe tot corpul. O menstruație neregulată, ca și o emoție violentă poate provoca D. Ca boală e o afecțiune ușoară și trece dela sine; când persistă mai mult timp provoacă anemie. Fenomene de congestie o precedă. D. poate îngrija pe cineva numai când ea e suplimentară unei emoragii normale suprimate, în care cas va trebui mai întâiu a se restabili aceasta din urmă. O afecțiune a circulațiunii capilare periferice ce se aseamănă mult cu D. e aceea cunoscută sub numele francez de »sueur du sang« (nădușeli de sânge); deosebirea e, că în aceasta de a doua afecție emoragia cutanee are loc numai în regiunile sudorifere. Vaso-dilatația capilarelor periferice e foarte interesantă de studiat asupra celor atinși de această afecțiune. [Vaschide.]

Teoria Diapedesei, teoria care consideră globulele puroiului ca globule albe ale sângelui (*leucocite*), ieșite prin păreții capilarelor.

Diaphan, (grec.) transparent. D. se numesc și tablouri transparente lipite pe sticlă. *Diaphanitate*, transparență (v. ac.).

Diaphanometru, aparat pentru determinarea gradului de transparență a atmosferei.

Diaphanorama, dioramă cu tablouri perspective de peisaje, luminate în mod artistic.

Diaphanoscop, instrument optic pentru luminarea și examinarea beșicii urinare.

Diaphora, deosebire; ca figură retorică: repetirea unui cuvânt în diferite înțelesuri, mai ales potențate.

Diaphoretica sau *Sudorifica*, remedii, cari produc asudare. Astfel: băi calde, băi de abur, diferite teiuri calde; dintre medicamente calități sudorifice intensive are Pilocarpinul (v. ac.). D.-ele se aplică la afecțiuni reumatice, la morbi cronici de piele, la îngrășarea excesivă și la unele forme ale idropsiei.

Diaphragma, e un mușchiu lat, așezat orisontal, care desparte cavitatea toracică, în care se află plămânii și inima, de cavitatea abdominală în care se găsește stomacul, ficatul și intestinele, etc. În stare de repaus D. are forma convexă în sus;

marginile ei se fixează pe pereții toracici. Fibrele musculare cari o formează se îndreaptă toate radiar dela periferia organului spre centrul ei, unde se întrunesc într'un tendon turtit, central, numit *centrul frenic*. D. e găurită de mai multe orificii prin cari străbate ezofagul, vena cavă inferioară, aorta. Acest mușchiu e innervat de nervul frenic, care nasce din a 3-a și 4-a păreche de nervi cervicali. Rolul D.-ei e foarte important în respirație. Ori de câte ori inspirăm aer, adecă umplem plămânii de aer, D. intră în activitate; ca ori ce mușchiu se contractă, și contractându-se se scurtează. Din convexă în sus, cum era în stare de repaus, se întinde scoborându-se mai mult sau mai puțin în jos, scobitura ei dispare și cavitatea toracelui se mărește; aerul poate intra în plămânii lărgiți. Dimpotrivă, când diafragma nu se mai contractă, se ridică iar în sus, cavitatea toracelui se micșorează și aerul e gonit din plămâni. Rolul de a mări și micșora succesiv cavitatea toracică e împărțit și de coaste, împreună cu D. [D. Voinov.]

Diaphysa, în anatomie partea din mijloc a oaselor lungi, în contrast cu *Apophysa* (v. ac.) sau *Epiphysa*. D. e compusă din substanță compactă, și în interiorul ei cuprinde o masă de grăsime și mедуvă; apophysa e compusă din substanță spongioasă.

Diaplasma, v. Fomentațiune.

Diapnoe, (grec.) respirațiune, evaporatiunea pielii. *Diapnoica*, remedii sudorifere.

Diapositive, imagini fotografice transparente; se folosesc la aparate de proiecțiune.

Diapsphepsis, (grec.) un fel de recensement în vechea Atenă; în o či anumită se cetia lista civilor atici și se întreba, dacă sunt cetățeni adevărați. Cei ce nu-și puteau dovedi dreptul de cetățenie, se ștergeau din listă. În 445 a. Chr. s'au șters 4760 de venetici.

Diar, (lat. *diarium*), un product literar periodic. D. sunt cotidiene, septemănale, etc. Ele caută a reflecta opinia publică și a da cetitorilor o educație politică și cunoștințe enciclopedice. Diaristica este o ramură nouă de literatură, căci *Acta diurna* ale Romanilor nu se răspândiau și deci nu pot fi asemădate cu diarele din ziua de azi. Diarele au început a se desvolta mai ales dela descoperirea Americii încoace. De fapt însă abia din secl. XVII datează diarele în sensul nostru. Azi apar în lume cam la 50,000 diare, la cari lucrează vr'o 100,000 diariști.

Diarist, literat, a cărui profesie este a redigea sau colabora la vr'un diar. V. Redactor.

Diarbekr, (vechia *Amida*), vilaiet turco-asiatic în Armenia, 35,500 km², cu 550,000 loc. *Capitala D.*, situată lângă riul Tigris, are ca. 47,000 loc., residența câte unui patriarch chaldeic și iacobit, și a unui episcop grec. Centru comercial.

Diarch, (botan.) se numesc un cilindru central (*stel*), dintr'o rădăcină ori tulpină, în care lemnul începe să se diferențieze din două puncte; de aci rezultă; că rădăcina va avea două fascicule de lemn, iar tulpina două porțiuni de lemn în fasciculele sale libero-lemnoase.

Diarea, treapdă, evacuațiune de defețiuni lichide, compuse din alimente rău mistuite și secrețiuni ale intestinului și ale ficatului. Ea e cauzată prin un exces de alimente, de alimente de rea calitate, fructe crude, răceală sau emoțiuni

psichice puternice; sau e numai un simptom principal al unei maladii (cholera, malaria), al unei inflamațiuni sau ulceratiuni a mucoasei tubului digestiv (febră typhoidă, disenterie, tuberculoasă), al unei otrăviri prin laptele stricat la copii mici. Durata variază după cauza care a produs-o. D. se tratează în prima linie prin o dietă severă, consistând în alimente lichide, purgative, opiacee și anti-septice intestinale (bismut, salol, etc.). [Im.]

Diarthrosa, încheietură care permite mișcarea în ori ce direcțiune.

Dias, 1) *D., Antoniu Gonçalves*, poet liric brazilian, n. 1823 în Caxias, la început profesor de istorie în Rio de Janeiro, apoi funcționar la ministeriul de externe; întreprinse 1851 o călătorie științifică în Europa, † 1864 la reîntoarcere din Europa. Opuri: »Cantos«, »Os Tymbras«, etc. 2) *D., Bartolomeu*, navigator port.; 1486, trimis de Ioan II, trece primul în jurul Capului de Bunășperanță; însoțește apoi pe Cabral în Brasilia, † 1500 la reîntoarcere în patrie.

Dias de Castillo, Bernal, istoric span., soțul lui Ferd. Cortez; † 1560 în Mexico. A scris 1532 istoria descoperirii Mexicului, în 4 vol.

Diaskenasti, (grec.) arangatori critici ai unei opere literare, în deosebi ai poemelor homerice.

Diasorinos, domnul Doridei (Grecia) și rudenia lui Iacob Eraclide Despotul; 1556 acesta însoțește pe Despot la Wittenberg, unde ambii duceau după aceea o viață plină cu îndeletniciri intelectuale, cultivând literatura latină și grecească și purtând corespondență cu bărbați cei mai însemnați ai reformatiunii. D. scrisse și un pamflet foarte violent în contra lui Matheus Flaccus Iliricus, care atacase pe Melancton și pe Grecii, de cari el se încungiura și între cari era și D. (Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom., III, 64.)

Diaspor, mineral, oxid de aluminiu hidratat, rar cristalisat, mai ales în agregate foioase. Se găsește la Schemnitz, în Ural, la Campolongo (Tessin), Naxos, etc.

Diaspora se dice în versiunea de 70 a Sf. Scripturi și în Noul Testament împrăștiarea Israelitilor printre popoarele străine afară de Palestina (Deut. 28, 25, Iac. 1, 1; 1 Petr. 1, 1). Numirea D. se nasce din concepția, că Dheu e păstorul cel bun al lui Israil, iar Canaanul e pășunea cea bună. Evreii, cari petreceau afară de Palestina, se considerau ca și oile cele împrăștiate. (Ez. 34, 5, 11.) [i—m.]

Diastasa, (botan.) în special e numele unui ferment (v. ac.) solubil, ce se găsește în protoplasma celulelor vegetale. Prin prezența ei lucrează asupra amidonului, îl hidratează și îl dedublează în alți compuși solubili și asimilabili. Pentru prima dată a fost extrasă din orzul încolțit, de Payen și Persooz. Ea se produce: în semințele cu rezervă amidonată când ele intră în germinație; în tuberculi și bulbii cu amidon; în muguri, etc. În genere se numesc D. toți fermentii solubili, cari se aseamănă cu cel precedent în felul lor de acțiune; așa e *inulasa*, care dedublează inulina, *saponasa*, materiile grase, etc.

Diastasa se numesc și despărțirea, depărtarea a două oase contigue, mai ales a oaselor craniului, fără a ieși din încheieturi.

Diastema, (grec.) interval.

Diaster, (botan.) e una din fazele de diviziune karyokinetică a nucleului, atunci, când chro-

mosonii secundari, dirigindu-se pe firele fusului nuclear, se grupează în jurul celor două centrozofere dela capetele fusului, luând aparența a două stele. După această fasă urmează cea de *dispirem*, sau reconstituirea câte unui filament nuclear la polii fusului, prin îmbinarea capetelor cromosomilor secundari. (v. și *Karyokinesa*.)

Diastimetru, instrument pentru măsurarea distanței.

Diastole, (med.) în fiziologie dilatația camerelor cordului; urmează după *Systole*, adică după contracțiunea activă a cordului.

Diastole în metrica antică: lungirea unei vocale scurte mediale.

Diata, testament (v. ac.).

Diatesa, este un temperament morbid, adică o tulburare permanentă în schimbul nutritiv, care prepară, provoacă și întreține maladii diferite în forma lor simptomatică, în sediul lor anatomic și în procesul lor patologic. (Cf. Charcot-Bouchard-Brissaud, Traité de médecine, Paris, 1890, I, p. 245.) D. este o stare abnormă în chimismul sucurilor organismului devenit priincios pentru combinațiunile chimice cu otrăvurile microbiene speciale, determinând boale infecțioase cronice specifice. (Tălășescu, Despre imunitate. Tesă. Buc., 1893.) Așa există D. scrofuloasă, reumatismală, erpetică.

Diathermanitate, *Diathermansia*, însușirea corpurilor de a lăsa să treacă prin ele razele căldurii.

Diatom, ce într-o anumită direcțiune se poate despărți cu înlesnire.

Diatomeae, (botan.) sau *Bacillariae*, e o clasă de Alge. Se cunosc mai bine de 1500 specii, cari trăiesc în apele dulci, pe pământ sau plutind la suprafața apei mărilor, și de regulă un mare număr de indiviși la un loc. Corpul lor e foarte mic, microscopic și unicelular. Celulele sunt sau libere sau fixate prin piedecile gelatinoase. Când se asociază mai mulți indiviși, ei sunt uniți în formă de filamente drepte sau în zig-zag, printr-o substanță mucilaginoasă. Forma celulelor e foarte variată: rotundă, eliptică, conică, ca un bastonaș drept ori arcuat, etc. Fiecare celulă are o membrană formată din 2 bucăți sau valve îmbinate tocmai ca o cutie cu capacul ei. În compoziția membranei, pe lângă substanță celulosică, intră în mare cantitate anhidridul silicic (silicea). Membrana poate fi cu strii, vâscosități, săpături cu rafeu, etc. Coloarea lor e obicinuit brună, din cauza pigmentului *Diatomina*, asociat cu chlorophylul, ce se găsește în chromatophorii lor. Formele provădute cu un rafeu au mișcări de tirire, de reptățiune. Se înmulțesc prin divisiune, prin asexopori (v. ac.) și prin conjugare. Această clasă se subdivide în 2 grupe: a) *Centricae*, fără rafeu, cu 3 subfamii, și b) *Pennatae*, cu rafeu, cuprindând 4 subfamii. Din cauza sculpturilor fine de pe valvele lor, se întrebuințează spre a proba puterea măritoare a obiectivelor dela microscop; s. e. valvele de *Pleurosigma*. După moartea lor, carapacele se conservă, se grămadesc unele preste altele și formează străte, ce pot ajunge cu timpul la o grosime mare; așa e potmolul cu D. ce se găsește în anumite regiuni ale fundului mărilor. În același mod s'a format în timpii geologici, depozitele de *Tripoli*, rocă silicioasă în majoritate constituită din valve de D.

Diatonic, unul din genurile muzicii vechilor Greci, și anume acel basat pe tetracordul D., format din succesiunea a două tonuri și un semiton (mi-fa-sol-la) prin opoziție cu cel *chromatic*, format din două semitonuri și o terță minoră (mi-fa-fa diez-la) și cu cel *enarmonic*, format din două sfteruri de ton și o terță majoră (mi-mi¹/₄-fa-la). Genul D. vechiu avea mai multe moduri, având ca notă fundamentală una din notele scării naturale, specii de octave în cari ordinea tonurilor și a semitonurilor varia dela una la alta. Din aceste moduri au derivat mai întâiu cele 8 tonuri ale muzicii bisericești, și apoi cele două moduri diatonice în cari s'a restrins musica modernă: *major*, reprezentat prin octava lui do, și *minor*, reprezentat prin octava lui la. După aceste două modeluri se formează un mare număr de scări sau game diatonice, adică în cari sunetele merg gradat prin tonuri și semitonuri fără a se întrebuința în aceeași octavă două sunete purtând același nume dar unul natural și altul afectat de un accident sau ambele afectate de accidenti deosebiți. Epitetul D. e dat și la diferiți alți termeni muzicali. Astfel *armonie D.-ă* se țice când nu conține modulațiuni; *interval D.*, care face parte dintr-o scară diatonică; *semiton D.*, când sunetele ce îl formează poartă nume deosebite, etc. [T. C.]

Diatriba, polemică rătăcioasă, pamflet.

Diavol, (grec.) seducător, înșelător, dușman, spirit necurat, demon, satană, drac (v. ac.).

Diavoletti, (ital.) preparate de Cantaridină, folosite ca aphrodisiac.

Diaz, 1) *D., Porfirio*, president al Mexicului, n. 1830; a luptat sub Juarez contra Imp. Maximilian, 1867 a luat cu asalt Puebla și a ocupat Mexicul; 1876 a provocat căderea presidentului Lerdo; 1877—80 și dela 1884 president. 2) *D. de Escobar, Narciso*, poet span., n. 1860 în Malaga; s'a distins prin poesii lirice și drame. 3) *D. de la Pena, Narcisso Virgilio*, pictor franc. din școala romantică, n. 1807 în Bordeaux, † 1876. A lucrat peisaje poetice din pădurea dela Fontainebleau, etc.

Cf. și art. *Dias*.

Dibdin, *Charles*, compositor și poet engl., n. 1745, a fost antreprenor de teatre și actor. † 1814; a scris opere și cântări comice.

Dibla sau *dipla*, veche numire a unui instrument de coarde și arcuș, usitat pe la noi în secolii trecuți. Probabil era o specie de rebab arab, cu două, mai târziu cu trei coarde. [T. C.]

Dibranchiata, un ordin de molusce Cephalopode, numite astfel din cauză că posed două branchii. Reprezintă formele cele mai superioare de Cephalopodi. Toate sunt animale marine. Din acest ordin fac parte Belemniti, dispăruți astăzi; *Sepia*, din glanda căreia se fabrică culoarea neagră cu același nume; *Caracatița* (Octopus), care e comestibilă, etc. [D. V.]

Dicala sau *țicătoare*, termin popular pentru proverb sau expresiune proverbială. D. se introduce de multe ori prin cuvintele: »Vorba celui», »Povestea vorbii» sau »Cum e vorba». V. și Proverb.

Dicarpic, (botan.) se numește un bulb ce produce una după alta 2 tulpini, s. e. bulbul de Brândușă de toamnă.

Dicasterlu, la Elini: tribunal, juriu; astăzi se dice în general despre oficii publice.

Dicatoptru, instrument pentru desemnarea mecanică a corpurilor din natură.

Dicentra, Borkh., (botan.) (sinonim *Diclytra* DC., *Diclytra* DC.), gen din fam. Papaveraceelor, subfam. Fumariaceelor, cuprinde vr'o 12 specii de frumoase plante erbacee, vivace cu rădăcini tuberculoase sau fibroase; frunzele pețiolate sunt multifide, florile roșee sau galbene sunt dispuse în raceme terminale. Șese din speciile acestui gen cresc în America boreală, iar 6 în Asia occidentală sau în Himalaja. Unele specii de *D.* se cultivă foarte mult ca plante ornamentale, așa sunt: *D. canadensis* DC., *D. chrysantha* Hook et Arnott., *D. cucullaria* L., *D. formosa* DC. și în fine *D. spectabilis* DC., care este mult cultivată și prin părțile noastre. [Z. C. P.]

Dicephaliu, (grec.) monstru cu două capete; gemeni, la cari un copil a dispărut în celalalt, dezvoltându-se numai capul, paralel.

Diceras arietinum, o moluscă lamelibranhiată (scoică) fosilă, care a trăit în terenul jurasic și caracterizează în special formațiunile coraliene ale acestei epoci. [D. V.]

Dicere, termin; propozițiune (v. ac.).

Dichirla sau *Dichier*, (grec.) felinar cu două brațe, și între ambe luminile cu o cruce. Simbolizează natura și voința divină și cea omenească unită în persoana lui Isus Christos. Se întrebuințează numai de arhiepiscopii celebranți, care având în mână stângă *D.*, iar în cea dreaptă trichierul, dă binecuvântare.

Dichlamydeu, (botan.) care are două învelișuri, s. e. floarea e *D.*, când are și caliciu și corola distincte; ovulul e *D.*, când are două tegumente, cum este la Monocotiledonate, la multe Dicotiledonate dialypetale și la puține dintre Gamopetale.

Dichogamie, (botan.) acest termen arată o particularitate a unor flori ermafrodite, anume aceea de a nu avea în același timp mature organele lor reproducătoare. Se poate observa sau că anterele liberează polenul înainte de maturitatea pistilului, când planta *D.* se dice că e *protandră* (*proterandră*, *androgynd*), sau că pistilul e matur înainte de a se fi eliberat polenul din antere, când există *protogynie* (*proterogynie*, *gynandră*). În ambele cazuri autogamia, autofecundația (v. ac.) e imposibilă, și din potrivă e favorisată fecundarea încrucișată sau *allogamia*. În adevăr, în primul caz, la florile proterandre, când stigmatul e matur nu va pute primi decât polenul unei alte flori mai tinere din aceeași specie; în al doilea caz, la florile proterogynie stigmatul matur nu va pute primi decât polenul unei alte flori de aceeași specie, dar mai bătrână. Casurile de protandrie sunt mai dese, s. e. la Nalbă, la Geraniacee, Composee, Umbelifere, ș. a.; exemple de protogynie se întâlnesc la unele graminee, la Spânz, Pătlagină, *Magnolia*, unele Graminee, etc. *D.* se mai poate observa și la florile unisexuate monoice.

Dicholophus, gen de pasere bălărească din fam. Alectoridae, ce petrece prin Brasilia nutrindu-se cu sopârle și șerpi. [V. B.]

Dichotom, (botan.) care este ramificat în dichotomie (v. ac.), s. e. tulpina, rădăcina, etc.

Dichotomia, stare de bifurcație. În botan. se înțelege sub *D.* un mod de ramificațiune al axelor, apendicelor sau al întregului corp al plantelor.

D. adevărată constă în aceea, că vârful vegetativ, s. e. al tulpinei, după câțva timp se bifurcă în două noi vîrfuri de egală valoare, cari vor produce fiecare câte o nouă axă secundară; acestea se comportă ca și axa precedentă și așa mereu. Așa se observă la fronda unor Alge, s. e. *Dictyota dichotoma*; acea a unor Hepatice, s. e. *Metzgeria*, *Aneura*, *Riccia*, etc. Când noul sau noule vîrfuri vegetative se produc sub cel deja existent, dacă se produc două și se urmează tot așa mereu, ramificația e tot, în *D.*, dar e *falsă, neadeverată*. În această categorie sunt ramificațiunile numite *Cime* (v. ac.), cum e s. e. tulpina de Vîsc, ș. a. Dacă la *D. adevărată* numai una din ramurile dichotomiilor succesive e mai viguroasă, și mai pe urmă ele se așează una în prelungirea alteia, atunci figurează o axă dintr'o singură bucată (un *sympod*, cum se mai dice), ce poartă alternativ la dreapta și la stînga, sau numai de-o parte, celelalte ramuri mai scurte ale *D.* În special astfel de sisteme de ramificație se dice sympodic, s. e. se observă la *Selaginella*, etc.

Dichroism, proprietatea cristalelor birefringente uniaxe colorate de a absorbi lumina într'un mod diferit în direcțiuni diferite, de unde lumina transmisă prezintă două culori principale.

Dichroit, v. Cordierit.

Dicio-Sân-Mărtin, magh. *Dicső-Szent-Márton*, comună mare în Trans., cott. Tîrnăva mică, cu 2451 loc. (1542 Magh., 581 Rom. și 75 Germ.). *D.* e centrul municipiului; aici se află pretură, judecătorie cercuală, perceptorat și residența unui protopop gr.-cat. român. Tîrgurile de vite sunt cercetate. Locuitorii se ocupă cu agricultura și viticultura.

D., protopopiat gr.-cat. rom. în Trans., arhidieceasa de Alba-Iulia și Făgăraș, cu 15 parochii și 6413 suflete.

Dickens, *Charles*, celebru romancier și diarist englez, n. 1812 la Portsmouth, † 1870 la Broadstairs. Părăsi cariera juridică pentru a se ocupa cu literatura. Începînd ca reporter de jurnale, ajunsese la o popularitate și bogăție, cum puțini scriitori auură. Romanele sale, publicate mai întîiu în ziare, apoi unele vulgarizate prin conferențe sau lecturi publice, îi aduceau sume fabuloase. Pe la 1859 se dicea, că un impresar de conferențe în America îi plătea 100,000 lire sterline pentru o serie de conferențe. Observarea minuțioasă a realității și o sensibilitate pasionată sunt însușirile caracteristice ale stilului său. Cele mai însemnate din scrierile lui sînt: *Oliver Twist*, *Barnaby Rudge*, *Viața și aventurile lui Nicolau Nickleby*, *Bătăia vieții*, *Povești de Crăciun*, *David Copperfield*, ș. a. Serise în zărele *Daily News*, *Glăsu căminului* și *Tot anul*.

Dickson, port pe termurul nordic al Siberiei, guvernamentul Ienisiseisk, la gura rîului Ienisiei, descoperit 1875 de cătră Nordenskjöld.

Dicksonia L'Hér., (botan.) gen de Ferige din familia Polypodiaceae, tribul Davalliaceae; triește mai ales în America intertropicală, în insulele Antile, Oceania. Unele specii sînt arborescente (secția *Cibotium*), altele subarborescente sau ierboase. Frunzele lor sînt mari și bi-tri-penati compuse. Sporangii sînt grupați, pe fața dorsală a frunzelor, în sori marginali înveliți de o indusie cyathiformă, bivalvă. Se cultivă în florării calde, s. e. *D. adiantoides*, *culcita*, *antartica*, ș. a.

Diclin, (botan.) se numesc florile unisexuate, adică acele, sau numai cu organele masculine (androceul), sau numai cu cele femele (gineceul). Când florile D. sînt pe aceeași plantă, ea se dice *monoică* (la Dovleac, Porumb, Laptele cucului, etc.); dacă sînt pe doi indivizi diferiți ai aceleiași specii, atunci planta e *dioică*, există o *dioecie* la Plop, Salcie, Urzică, Curmal, etc. Jussieu în clasificția lui reunise în clasa *Diclinia* pe toate plantele, ale căror flori nu sînt ermafrodite.

Diclytra DC., (botan.) sinonim cu genul *Dicentra* Borkh. (v. ac.).

Dicotyledonat, (botan.) se numesc un embrion care are două cotyledoane (v. ac.), iar plantele cu flori, cari prezintă acest caracter, sînt reunite în grupul *D.-elor*. Afară de aceasta ele se mai caracterizează prin: fasciculele vasculare deschise și cu un cambiu intra și extrafascicular; frunze mai adesea cu nervațiunea reticulată; florile au părțile lor mai adesea dispuse în verticile de câte 5 frunze florale sau un multiplu de 5; învelișul florilor e sau fără corolă (cele mai vechi dintre ele), sau diferențiat într'un caliciu și o corolă (cele mai superioare și mai recente dintre ele), mai rar e ca un perigon dublu calicinic sau corolinic.

Dicrotic, *puls D.*, care se manifestează prin bătaie dublă. Pulsul normal încă e D., ceea ce se poate vedea și în formă de elevațiuni pe curba pulsului, desemnat cu ajutorul unui aparat; se poate observa numai între împrejurări patologice, când scade expansiunea arteriilor. *Dicrotism*, starea D. a pulsului. (v. Puls.)

Dicta Gratiani, explicațiile, ce le-a adaus la colecțiunea canoanelor și decretelor bisericeii apusene canonistul Gratianus în opul său celebru »Concordantia discordantium canonum«, care op mai târziu s'a numit simplu »Decretum«. (v. Gratianus.)

Dictamnus L., (sau *Dictamus* L.), (botan.) gen monotipic din fam. Rutaceelor, trib. Ruteelor, cuprinde plante erbacee la basă subfructescente, vivace, rustice și provădute cu peri glanduloși pe tulpină, pe ramuri și pe inflorescență. Singura specie din acest gen este *D. albus* L. care crește în sudul Europei precum și în Asia întregă din Caucaș până în China boreală; frunzele alterne imparipenat, cu foliolele ovale, serulate și cu punctuațiuni pelucide; florile mari albe sau roșee, dispuse în raceme terminale, caliciul glandulos, viscos este scurt și cu 5 diviziuni neegale, corola cu 5 petale neegale lanceolate, 10 stamine glanduloase; fructul este o capsulă scurt stipitată. *D. albus* L. crește și prin părțile noastre și este cunoscut de poporul nostru sub numele de Frăsinel. Această plantă se cultivă adesea prin grădini, ea exhală un miros balsamic puternic. Dacă se aduce o luminare aprinsă în apropierea acestei plante, după o 1/2 caldă și liniștită, se observă că se inflamează imediat oleul esențial degajat de ea, încungiu-rându-o astfel cu o aureolă luminoasă, care nu vatămă de loc planta. Rădăcina de *D. albus* L. posedă proprietăți tonice, stimulante, diaforetice, febrifuge, antihelmintice și emenagoge.

[Z. C. P.]

Dictator, domnitor absolut, stăpânitor cu putere nemărginită de legi; în Roma consuli, în

casuri extraordinare, numiau la ordinul senatului un D. pe cel mult 6 luni, (primul D. 498, ultimul 202 a. Chr.). D. era un magistrat învestit cu suprema putere militară și judecătorească. *Dictatura*, autoritatea D.-lui, absolutism (v. ac.).

Dicționar, culegere de cuvinte așezate în ordine alfabetică sau și în altă ordine, cu explicarea lor în aceeași limbă sau în una ori mai multe limbi străine, (s. e. bilingue, trilingue, poliglotte). Se deosebesc două feluri de D-e: *D. lexicologice*, cari tratează despre forma, însemnarea, întrebuințarea și istoria cuvintelor însuși, și *D. reale*, cari se ocupă cu una din ramurile cunoștințelor omenești, ca D. de istorie, de medicină, de zoologie, etc., sau le îmbrățișează pe toate (*enciclopedii*). Unele D. intrunesc și informațiuni de amănouă felurile. Subîmpărțiri ale D.-ului lexicologic, numit și *Lexicon*, sînt: vocabularul, glosarul, idioticonul, onomasticonul, etc. (v. ac.). Cei dintăiu autori de D. (lexicografi) despre cari avem cunoștință erau gramaticii greci. Cu inventarea tiparului începe epoca de înflorire a lexicografiei. Un mare avânt a luat lexicografia în secl. XVI și XVII, din care posedem nisce lucrări adevărat monumentale. De atunci producțiunea lexicografică a luat o dezvoltare așa de uriașă, încât singură nomenclatura D.-lor apărute până acum ar ocupa un volum întreg.

În România, primele încercări lexicografice par a data încă din secl. XVII. (Cf. Hașdeu, Cuvinte din bătrâni, vol. I, pag. 261.) Dar abia secl. XIX îi era dat să producă nisce lucrări de adevărată valoare. Prima lucrare remarcabilă este *Lexiconul românesc-nemțesc* al lui Budai Deleanu (1818), remas manuscris. Școala puristă ardeleană, care pe de o parte căuta a dovedi latinitatea limbii române, iar pe de alta să silia a o curăți cu desăvîrșire de tot ce nu era de origine românească, a dat nascere la mai multe D.-e, în cari această tendeuță își găsește expresiunea. După neînsemnatul *Dicționar românesc, latinesc și unguresc* al lui Ioan Bobb, (2 vol., Cluj 1822—23) urmează lucrarea epocală a lui Samuel Clain, Petru Maior și alții, (*Lexicon Valachico-Latino-Hungaro-Germanicum*, Budae 1825), care se distinge prin tratarea și dispoziția sistematică a materiei, bogăția nomenclaturii și exactitatea traducerilor, dar mai ales prin aceea, că întrînsa pentru aîntăia oară se urmărește originea cuvintelor române, întreprindere care, din cauza tendeuței de a găsi cuvinte de baștină chiar și în străinismele cele mai patente, nu putea, ce e drept, să ducă decăt la nisce rezultate mediocre. Cel mai extrem product al acestei direcțiuni este însă *Dicționarul limbei române* de A. T. Laurian și I. C. Massim, (2 vol. Buc. 1871—76), care profesează purismul cel mai extrem, și prin introducerea unui număr de cuvinte luate din latina clasică, se încearcă a supune limba română unei transformări radicale. Iar vorbele cari nu se bucură de privilegiul romanității sau a căror origine nu e sigură, se relegă într'un *Glosar*, (Buc. 1871), unde se întreprinde explicarea lor etimologică într'un mod tot așa de tendențios și de puțin științific ca și în *Lexiconul Budan*. Meritul de a fi croit drumul unor cercetări obiective neturburate de veleități naționale revine lui A. de Cihac (v. ac.), al

cărui *Dictionnaire d'Etymologie daco-romaine*, (2 vol., Francfort s./M. 1870—79), cu toate defectele sale netăgăduite, va rămâne mult timp încă cea mai prețioasă și cea mai indispensabilă pentru filolog dintre toate lucrările lexicografice cari se ocupă cu limba română. Reacțiunea naturală care se operează chiar în sinul Academiei române în contra exagerațiilor școlii puriste, și convingerea care se impune cu putere elementară, că numai pe temelia solidă a tradițiunii literare și a graiului viu are a fi ridicată clădirea limbei naționale, face să se nască dorința de a se culege comorile păstrate în literatura veche și în gura poporului și de a le depune într'un dicționar.

După ce, la 1884, regele Carol pune la dispoziția Academiei o subvențiune anuală de 6000 lei pentru realizarea acestei dorințe, Academia încredințează compunerea operei lui B. Petriceicu-Hașdeu, care se distinsese deja printr'un șir de lucrări științifice eminente. În dicționarul lui Hașdeu (*Etymologicum magnum Romaniae, Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor*, din care n'au apărut decât primele 3 vol., Buc. 1886—93), literatura română din toate epocile, dar mai ales aceea a secl. XVI și XVII, este pusă la profit în modul cel mai fructuos, și rezultatele obținute sunt ilustrate prin numeroase citațiuni din isoare tipărite și manuscrise. Lucrarea înaintând prea încet, Academia la 1897, după ce dicționarul până atunci ajunsese abia până la jumătate din litera b, însărcinează cu continuarea operei pe A. I. Philippide, care actualmintre e încă ocupat cu lucrările pregătitoare. Dintre numeroasele D.-e bilingve, cari au apărut dela 1825 încoace, cele mai importante sunt: acel al lui Fr. Damé, (*Nouveau dictionnaire roumain-français*, 4 vol., Buc. 1893—95) și al lui H. Tiktin, (*Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, din care până acum a apărut fasc. 1—4, Buc. 1895—98), ambele publicate de Ministerul Instrucțiunii. Pe când producțiunea de D. lexicologice, după cum am văzut, a ajuns în România la o înălțime foarte remarcabilă, puțin numai s'a făcut până acum pe tărîmul lexicografiei reale. Ca o excepție laudabilă numim frumoasa colecțiune de *D. geografice ale județelor din România*, publicate dela 1887 încoace de Societatea geografică română din București, apoi *»Dicț. de muzică»* de T. Cernă. În fine amintim la acest loc publicațiunea de față: *»Enciclopedia Română»*. (V. și art. Enciclopedia). [Ti.]

Dicțiune, modul de a se exprima în vorbire, într'un discurs sau într'o declamațiune; ceea ce în scriere se ține stil.

Dicyemide, forme animale inferioare cari, din cauza caracterelor lor de simplitate, sunt considerate de mulți naturaliști ca formând o încrengătură specială aceea a Mesozoarilor, intermediară între Protozoari sau animale uni-celulare și Metazoari, sau animale pluri-celulare, cu mezoderm dezvoltat, s. e. *Dicyema*. Trăiesc ca paraziți în lăuntru organelor renale ale moluscelor Cefalopode. [D. V.]

Didache, (*grec.*) învățătură, doctrină, instrucțiune, modul de a instrui.

Didactic, ceea ce servește pentru instrucțiune sau pentru răspândirea cunoștințelor. (V. și art. Literatură D. și Poesia D.)

Didactica, arta de a instrui. (v. Instrucțiune). *D. magna*, scrierea principală a lui Comenius (v. ac.).

Didascalie, (*grec.*) învățătură, dascălie. La Grecii antici era instrucțiunea ce poetul dramatic o da, la început corului pentru cântare și danț, mai târziu și actorilor secundari pentru acțiune, căci rolul principal îl reprezenta înșuși poetul până pe timpul lui Eschile. Ceea ce ați se ține repetițiune. La Romani însemna programa piesei dramatice sau nota pusă la început, în care se arăta originea piesei, timpul reprezentațiunii, musica ce o acompania, ș. a.

[M. Strajan.]

Didelphis sau *Opossum*, mamifer din ord. Marsupialelor, seamănă cu un șobolan, lungimea corpului de 60 cm., a coții de 30 cm. Se caracterizează prin o pungă ce are la burtă, în care își ține puii un timp oarecare după naștere. Sunt două specii mai însemnate: *D. virginiana*, care trăiește în America nordică, în păduri, pe arbori, se nutrește cu animale mici. *D. dorsi-gera*, asemenea celui diutăin, mai mic, lung. de 16 cm., lung. coții 21 cm., trăiește în Surinam, își poartă puii pe spate, ținându-se cu coșile lor de coada mamei lor.

Diderot, *Denis*, n. 5 Oct. 1713, † 30 Iul. 1784, mare scriitor francez în toate ramurile literaturii, cel mai productiv după Voltaire în secl. XVIII. Cea mai însemnată operă a lui e celebra Enciclopedie, la care lucră 30 ani și revizui toate articolele ei. Opere, Paris, 1822, în 22 vol. Vol. XIII și XX, conțin articolele scrise pentru Enciclopedie. Ultima ediț. 1875—77 în 20 vol.

Didesti, com. rur. în Rom., j. Teleorman, situată pe valea Tecuciului, cu 1003 loc. (Dicț. geogr. 1897); e însemnată pentru vechia-i biserică (Schitu-D.), zidită pe timpul lui Neagoe-Vodă Basarab.

Didius, *Marcus D. Salvius Iulianus Severus*, împărat roman, n. 132, în Milan; se distinse ca un militar brav în timpul domniei lui Commod. Isbuit să birue pe Cați, popor de viță germană. Aceste victorii îl ridicară atât de mult în ochii soldaților încât după moartea lui Pertinax, (28 Mart. 193), îl proclamară împărat. Dar nu isbuit să câștige iubirea supușilor lui, de aceea fu ucis de proprii lui soldați la 1 Iunie 193, după o domnie de 66 zile. După el urmează la tron Septimiu Sever.

Didona, (*Dido*), Elisa, regina legendară a Cartaginei. Fică a lui Belus, regele Tyrului, și soția lui Sichaeu, ca să scape de crușimea fratelui său Pygmalion, trecu în Africa cu o colonie de Tyrieni și fundă Cartagina. Cântată de Virgiliu în cartea a IV a Eneidei, ea deveni subiect de tragedii și opere în multe literaturi moderne.

Didot, familie de librari-tipografi, al căror strămoș *François* (1689—1757) a început negotul la 1713 în Paris. Fiul acestuia, *François Ambroise* (1730—1804), a perfecționat fabricațiunea de caractere tipografice; fiul său, *Pierre* (1760—1853), a dat o ediție de lux a autorilor clasici; fratele acestuia, *Firmin* (1764—1836), a inventat o nouă procedură de stereotipie.

Didrachmon, monetă veche greacă = 2 drachme, de unde numele; ca piesă mai mare de argint în Attica = 4 drachme, numită și Tetradrachmon.

Didunculidae, o familie de paseri, aparținând ordinului Porumbelilor. *Didunculus strigirostris* Gould. trăiește în insulele Samoa. [D. V.]

Didym, (botan.) organ format din doi lobi rotunzi și simetrici, alipiți între ei dealungul uneia din fețe; anterele, fructele, pot fi D., (s. e. silicula dela Biscutella, etc.).

Didymoi, localitate ionică în ținutul Miletului cu oracolul renumit al lui Apollon (Didymeus).

Didymos, gramatic grec, n. 63 a. Chr. în Alexandria, se țice că ar fi autorul a vr'o 3500 scrieri, mai ales asupra lui Homer, cari sunt izvorul principal pentru gramaticile bizantine. Fragmente a editat Schmidt (1854).

Didynam, (botan.) se chiamă androceul format din 4 stamine, 2 mai lungi și mai mari, 2 mai scurte și mai mici, s. e. la Scrofulariaceae, Labiate, etc. *Didynamia*, clasă din sistemul lui Linné, cuprinde toate plantele cu androceul D.

Diebitsch-Sabalkansky, *Hans Carol Friederic Antoniu*, conte, mareșal rusesc, n. 13 Maiu 1785; 1822 șeful marelui stat major rus, ca comandant suprem în resboiul turcesc din 1829, după lupta dela Kulecivi, trecu Balcanul și înaintă până la Adrianopol; 1831 comandant suprem în Polonia; † de cholera 10 Iunie 1831 în Kletzevo lângă Pultusk.

Dieceșă, eparchie, cercul de administrațiune, sau teritoriul asupra căruia se extinde jurisdicțiunea unui episcop. În vechime se numia D. un guvernament civil. Așa s. e. Constantin M. împărți imperiul în prefecturi, prefecturile în mai multe D. și pe aceste în provincii. Mai multe D. formează o archidieceșă (v. ac.).

Dieci, comună rurală în Ungaria, cott. Arad, cu 1097 loc. Români.

Diedru, (*unghiul diedru*), este deschișătura dintre 2 plane cari se întâlnesc. Cele 2 plane, suposate indefinite, formează *fețele D.-lui*, iar intersecțiunea lor *muchia D.-lui*. Se numesc *unghiul plan* al unui D. unghiul format de 2 perpendiculare duse în același punct la mucle în cele 2 fețe. D. se măsoară cu unghiul său plan.

Diefenbach, *Lorenz*, linguist, membru on. al Acad. rom., n. 1806 la Osthheim (Hessen), bibliotecar al orașului Frankfurt l/M. A scris: »Celtica«, 3 vol. 1839—40; »Origines europaeae«, 1861; Dicționare germanice și romane. † 28 Mart. 1883. [W. R.]

Diefenbachia Schott., (botan.) gen de plante erbacee perenale din fam. Aroideelor, trib. Diefenbachieae, din America tropicală, cu stigmat sesil și semințe fără albumen. Foile fiind specioase, varii pătete (asemănătoare cu cele de *Caladium*), specii de D. precum *D. amoena* hort., *D. eburnea* hort., *D. picta* Schott., ș. a. sunt introduse la noi ca plante decorative de florării. [A. Pr.]

Dieghesis, (grec.) în retorică narațiunea completă a unui lucru, dela început până la sfârșit; *Diegheticus* = naratorul. [*]

Diegis, fratele lui Decebal, încoronat (89) de către Domițian cu o diademă, în urma tratatului încheiat cu regele dac.

Dielectric, denumire dată de Faraday corpurilor izolante în urma experiențelor făcute de Avogadro, Belli și de el însuși, și prin care s'a descoperit polarizarea acestor corpuri cari erau considerate, mai nainte, ca fiind cu totul pasive în fenomenele de inducțiune electrică. Decarece

nu toate D.-le produc efecte egale, Faraday s'a ocupat cu studiarea capacității lor inductoare. Datele aflate de el și de mai mulți fisicieni ca Masson, Belli, Siemens, Rossetti și Harris sunt cu totul discordante. Felice presupune că această discordanță să provină de incertitudinea produsă de electricitatea ce pătrunde în corpul dielectric. Matteucci atribuea la această cauză chiar cea mai mare parte a diferențelor între puterile dielectrice ale diferitelor substanțe. Diferitele gaze, comprimate sau rarificate, la temperaturi diferite între 0° și 200° au aceleași puteri inductoare dielectrice.

Dieppe, capitala unui arondisment în depart. franc. Seine infér., lângă Canal, cu 22,359 loc. (1891); port, comerț însemnat, pescuit de stridii; băi de mare.

Dieresa, v. Cesura.

Dierna, *Tierna*, *Tsierna ori Zerna*, este numirea ce o dau Dacii râului Cerna (v. ac.) de aq. Aceste numiri, se găsesc în Digestele (C. 15, 1 f, 8) lui Ulpian, în Ptolomeu, III 8, și în Tabla Peutingeriană.

Diervilla Tourn., (botan.) gen de plante lignoase cu foi oposite din fam. Caprifoliaceelor, tribul Lonicereae, cu flori albe, roșee, purpurii sau galbene, monosimetrice și capsule preponderant biloculare, pluriovulate. Cuprinde vr'o 7 specii răspândite parte în China și Iaponia, parte în America boreală atlantică, dintre cari s. e. *D. grandiflora* Zucc., *D. floribunda* Sieb. et Zucc., *D. trifida* Much. (*D. canadensis* Willd.), ș. a. se cultivă la noi în grădini ca plante ornamentale rustice. [A. Pr.]

Dies, (lat.) ziua.

Dies irae, (lat.) primele cuvinte și titlul unei rugăciuni ce formează a doua parte a unui Requiem. Textul acestei rugăciuni, care pare a data din secl. XIII, a dat ocaziune compositorilor a serie dezvoltate bucăți musicale; Palestrina, Durante, Pergolese, Haydn, Cherubini, Mozart, Berlioz, Brahms, au găsit inspirațiuni sublime în acest text și totuși musica lor nu produce asupra credincioșilor impresiunea produsă de simpla melodie gregoriană tradițională ce însoțește acest text, melodie ce constituie un exemplu caracteristic al vechiului mod hipodorian. [T. C.]

Diespiter, (și Dispiter), în mitol. romană deul luminii zilei; se dă acest supranume lui Iupiter. [Atm.]

Diesterweg, *Adolf*, pedagog, n. 29 Oct. 1790 în Siegen, 1820 director al seminarului de învățători în Mörs, 1833 al seminarului pentru școalele de stat în Berlin, 1847 concediat în urma unor certe politice și bisericești, 1850 pensionat; † 9 Iulie 1866 în Berlin. A scris: »Wegweiser für deutsche Lehrer«, 5 ediț. 1873—77, 3 tom.; 6 ediț. 1890; »Populäre Himmelskunde«, 15 ediț. 1891; »Beiträge zur Lösung der Lebensfrage der deutschen Zivilisation«, 1836—1838; »Jahrbuch für Lehrer«, 1851—66, ș. a.; »Ausgewählte Schriften«, 4 tom. La 1866 s'a întemeiat în Berlin *fundațiunea lui D.* pentru premiarea operelor pedagogice. Monumente în Mörs și Siegen.

Dieta, în înțeles propriu diurnele ce se plătesc funcționarilor, medicilor, etc. pentru servicii prestate în afară de sediu lor. În înțeles mai strict, D. înseamnă onorarul ce se dă membrilor unui

corp reprezentativ pentru întreținerea și desdau-narea lor. În fine numele D. se dă și unor cor-puri reprezentative speciale. Astfel sînt D.-le regatelor și țărilor reprezentate în senatul im-perial al Austriei, D. Ungariei și D. Croației și Slavoniei. D.-le provinciale din Austria se compun parte din viriliști (episcopi și rectori universitari), parte din deputați aleși. Deputații se aleg de patru curii, și anume de curia proprietarilor mari, a camerelor comerciale, a orașelor și tirgurilor și a comunelor rurale. În capul D.-lor se află preșidenți și vicepreșidenți, numiți de împărat. Preșidenții poartă titlul de mareșal, sau căpitan al ții. În competența D.-lor cad toate cheștiunile ce nu sînt expres rezervate senatului imperial, iar în deosebi afacerile de interes pro-vincial. D. se convoacă în fiecare an, pe un timp de regulă nu prea lung. Ca organe executive ale D.-lor funcționează pe lângă guvern și comi-tetele provinciale, cari se compun din 4 până 8 membri aleși după curii din mijlocul D.-lor. Despre D. Ungariei și Croației v. art. Ungaria și Croația.

Dieta, în înțelesul general al cuvîntului: tot ce e necesar pentru un traiu regulat și igienic, relativ la alimentație, aer atmosferic, curățenie, muncă, repaus și pasiuni. În un înțeles mai res-trins: întrebuințarea rațională a alimentelor la omul bolnav și sănătos; în acest înțeles D. e sinonim cu *regim*. Astfel *D. lăptoasă*, e ali-mentarea exclusivă cu lapte, întrebuințată la bolnavi de rărunchi și inimă; *D. animală*, e ali-mentarea aproape exclusivă cu carne, întrebu-ințată la anemici, limfatici, reconvalescenți, dia-betici; *D. vegetală*, alimentare aproape exclusivă cu vegetale, prescrisă la bolnavi de gută; *D. absolută*, abținerea de ori ce alimentațiune; *D. hydrică*, alimentare temporară numai cu apă la copii mici bolnavi de diaree.

Dieteris, perioadă de 2 ani.

Dietetica, parte a medicinei, care se ocupă de dieta omului sănătos și bolnav. [Im.]

Diether de Isenburg, arhiepiscop și principe elector în Mainz, n. 1412, ales fiind arhiepiscop la 1459 a trăit în certe cu alți principii și nu s'a supus nici papei Piu II, care în 1461 l-a depus și excomunicat. La 1463 reales de archi-episcop s'a îndreptat. D. a fundat universitatea din Mainz (1477). † 1482.

Dietrich von Bern, (*Teodorich din Verona*), unul din vitejii cei mai mari în tradițiunea ger-mană; din gîntea Amelungilor.

Dietrichstein, familie nobiliară austriacă, în secl. XVII ridicată la rangul de conte; se stîns 1864; titlul trecu la contele de Mensdorff-Pouilly. *D., Francisc*, principe, cardinal, n. 1570 în Ma-drید, 1599 cardinal și episcop de Olmütz, con-duse contrareformațiunea. † 1636 în Brünn.

Dieu et mon droit, (franc., pron. Die e mon droa), Ddieu și dreptul meu. Deviza coroanei engleze.

Dieulafoy, (pron. Dielafoa, 1) *D., Georges*, medic franc., n. 1840 în Toulouse; dela 1886 prof. pentru patologie în Paris. A introdus în praxa medicală puncțiunea toracelui și a con-struit un aparat (Aspirator) pentru deșertarea lichidelor morbide din cavitățile corpului. Opere: Manuel de pathologie interne, 2 vol., 1880—83. 2) *D., Auguste Marcel*, archeolog și explorator franc., n. 1844 în Toulouse. Impreună cu soția

sa *Jeanne Paule Rachel* n. Mayre, a întreprins 1881 o călătorie în Persia și 1885 la Susa, unde a cercetat palatul lui Darius I și Artaxerxes II. A scris: *L'art antique de la Perse*, 5 vol., 1884—89; *L'Acropole de Suse*, 1890—91. Soția sa a scris: *La Perse, la Chaldée et la Susiane*, 1886; ro-manul *Parysatis*, 1890, premiat de Academie.

Diez, semn din notațiunea musicală, indicînd ridicarea cu jumătate de ton a înțonațiunii notei înaintea căreia e pus. D. într'o bucată de musică se poate prezenta accidental, momentan, în cursul bucății, sau constitutiv, făcînd parte din armatura tonului în care e scrisă acea bu-cată. D. în armatură se presintă în ordinea fa-do-sol-re-la-mi-si. *Dublul D.* suie înțonațiunea cu un ton. Anularea unui D. se face prin semnul numit *becar*. [T. C.]

Diez, oraș în Prusia, cerc. Wiesbaden, lângă Lahn și linia c. fer. Koblenz-Wetzlar, cu 4568 loc. (1895); gimnasiu, cariere de marmoră. În apro-piere castelul Oranienstein cu școală de cadeți. *Comitatul D.* 1388—1806 aparținea familiei Nassau-D., care ocupă astăzi tronul Olandei.

Diez, Friedrich Cristian, „părintele filologiei romane”, n. 1794 la Giessen, 1830 profesor la Bonn. A scris: „Die Poesie der Troubadours”, 1826; „Leben und Werke der Troub.”, 1829, 1882; „Grammatik der romanischen Sprachen”, „Etymologisches Wörterbuch der rom. Spr.” În aceste două din urmă, basându-se pe Raynouard (v. ac.), dar totodată îndreptându-i greșeala prin-cipală (că limba provençală ar fi mama celorlalte limbi romanice), a arătat că toate limbile ro-manice (v. ac.) sînt surori egal îndreptățite, crescute și dezvoltate din limba de toate Țilele (lingua rustica) a Romanilor. D. a fost m. onor. al Academiei române. † 1876. Biogr. de Brey-mann, 1878. [W. R.]

Difamațiune, defăimare; a vorbi de rău despre cineva. (V. Injurii.)

Diferința, deosebire între 2 lucruri din anumite puncte de vedere. Raport de neasemănare, de nepotrivire, etc. *D. specifică* (logică), atribuit esențial și special care distinge o specie de o alta într'o clasificățiune. Raportul de asemănare (genus proximus) și D. specifică sînt cele 2 ele-mente indispensabile într'o definițiune logică. În matematică D. e rezultatul sustracțiunii sau scăderii aritmetice ori algebrice. D. adîințată cu descădutul dă pe scădător. În astronomie *D. ascensională* e D. dintre 90° și unghiul orar al unei stele, în momentul resăritului sau apusului acelei stele. Marinarii calculează această D. pentru a deduce oara resăritului sau apusului unei stele. În marină se numește în mod special D. ex-cedentul firului de apă din urma unui basti-ment asupra celui dinainte. Bastimentul cu cît e mai ușor și mai puțin încărcat, cu atît are o D. mai mare.

Calculul diferințelor, considerat în toată gene-ralitatea lui are de obiect legile variațiunilor func-țiunilor, adică legile crescîtorilor sau descrescîtorilor de mărime, ce primesc o funcțiune oarecare de cantități variabile independent, cînd mărîm sau micșorăm acele variabile. Acele crescîtorii sau des-crescîtorii represintă diferințele dintre valorile varia-bilelor cu și fără acele crescîtorii sau descrescîtorii, de aci și numele calculului. Cînd D.-le sînt cantități finite, calculul se Țice al *D.-lor finite sau par-*

fiale, iar când acele diferențe sînt suposate înfiale, ele se numesc *diferențiale* și calculul lor ia numirea specială de *calcul diferențial*.

Diffalco, (*ital.*) în comerț: detrageră din suma originală la efectuarea plății.

Diffesiune, (*lat.*) contestare, diferend; contestația genuinității unui act, document, etc.

Diffidațiune, (*lat.*) anunțarea unui diferend; provocare.

Difficil, anevoios, greu de tractat. **Difficultate**, greutate.

Diform, fără proporțiuni, format rău.

Difracțiune, în optică, v. *Inflecțiune*.

Difteria sau **Difterita**, boală infecto-contagioasă, caracterizată prin formare de false membrane (pielite) pe mucoase și piele; se observă mai adeseori pe mucoasa faringelui (*anghină difterică*), laringelui (*laringită s. crup difterică*), și a nasului, mai rar pe cea a bronhiilor și a conjunctivei, iar pe piele se formează numai când ea e rănită. D. se observă cu deosebire la copii, e cauzată prin bacilul Klebs-Loeffler (numele descoperitorilor), și se propagă dela omul bolnav la cel sănătos și prin intermediul obiectelor întrebunțate de bolnav, căci falsele membrane, pe cari le scupă bolnavul, conțin bacili și propagă infecțiunea. Anghina și crupul dift. sînt formele cele mai frecvente ale D.-ei

La angina dift. mucoasa faringelui e roșie, migdalele se umflă și se acoper cu false membrane albe, cari se pot întinde mai departe pe mucoasa faringelui, ghindurile submaxilare se măresc, gura miroasă și bolnavul are febră înaltă. Aceste simptome sau se ameliorează după 4—6 zile și bolnavul se însănătoșează încetul cu încetul (forma ușoară — boala a ramas locală), sau boala se agravează, se generalizează prin resorpțiunea secrețiunilor bacteriene din falsele membrane (forma gravă). În acest caz, pe lângă că simptomele din gât se agravează, falsele membrane se întind, se îngroașă și devin cenușii, gâtul se umflă mai tare, nasul curge, (D. nasală), dar apar și simptome generale, cari se manifestă prin pierderea puterilor, anemie, înapetență, somnolență, și moartea, prin paralizia inimii, e sfîrșitul. În unele cazuri moartea survine curînd după începutul boalei. Începutul ang. dift. e câte odată pe nesimțite, copilul face boala pe picioare, și când se examinează gâtul el e căpușat de false membrane.

Crupul D. se manifestă prin: răgușeală, tuseă lătrătoare, respirație grea și sgomotoasă; respirația devine din ce în ce mai anevoioasă, accese de sufocație survin, copilul se svircolesce din cauza lipsei de aer, buzele se învinețesc, mâinile și picioarele se răcesc, și moartea prin asfixie urmează, dacă nu se intervine în 1—5 zile, aerul ne mai putînd pătrunde în plămîni, deoarece laringele e astupat cu false membrane. În reconvalașcența difteriei survin la $\frac{1}{3}$ a casurilor paralizii difterice a vîlului palatin (vorbire prin nas, lichidele la înghițit intră în nas), mai rar a mâinilor, picioarelor, mușchii respirației, a inimii, etc. Mortalitatea ang. dift. variază, după epidemii, între 35%—70%, acea a crupului între 70%—90%.

Tratamentul. De vr'o câțiva ani se întrebunțează inecțiuni sub piele de serum antidifteric (preparat din sângele cailor, vaccinați cu culturi

a bacilului difteriei), cari dau rezultate foarte bune, căci au redus mortalitatea ang. dift., tratate la timp, la 10% și acea a crupului au redus-o de asemenea. Cu cât bolnavul e injectat mai curînd cu atît mai sigur se însănătoșează. Pe lângă inecțiuni se fac gargari și badijenări cu substanțe antiseptice, și la crup, intubația și tracheotomia.

Profilaxia. Bolnavii de D. se vor isola dela începutul boalei până la 2 săptămîni după completa vindecare; persoana care îi îngrijesc nu va veni în contact cu sănătoși, și își va desinfecă adeseori mâinile, cu deosebire înaintea mîncării; frații bolnavului nu se vor trimite la școală. În camera bolnavului se va așeza un vas cu soluție antiseptică (acid fenic 5% sau sublimat 1 la miie), în care se vor pune obiectele pe cari bolnavul scupă și cu cari vine în contact. După însănătoșirea bolnavului va face câteva băi cu săpun, păreții și pardoseala camerei se vor desinfecă prin stropire cu soluții antiseptice, iar obiectele din cameră prin muere în soluții antiseptice sau se vor desinfecă în etuva de vapori. [Im.]

Diftong, unire a unei vocale plenisone cu una semisonă. (v. *Vocală*). După cum ăntăia vocală este cea plenisonă sau cea semisonă, D.-ii sînt sau *coborîtori*, s. e. în mai, roib, nou, sau *urcatori*, s. e. în grea, chior, fier. [Ti.]

Difus, (botan.) care e risipit, așezat fără ordine aparentă, cum pot să fie ramurile pe o tulpină tîrîtoare ori culcată, frunzele pe ramuri, etc.

Difusiune, fenomenul că două lichide deosebite, cari în sens chimic nu se influențează, ajungînd în contact direct sau și despărțite prin o membrană, pe încetul se amestecă în urma unei mișcări a moleculelor, care numai atunci înceată, când amestecul e perfect. Același lucru se întîmplă și când două gazeuri vin în atingere. În optică sub D. se înțelege fenomenul, că o parte a razei, ce cade pe o suprafață, se reflectează în toate părțile și formează lumina difusă.

Difusiune, (*la plante*) trecerea gazurilor din atmosferă în corpul plantelor aeriene și ieșirea lor de aci în aer. Locurile pe unde se face schimbul acesta sînt stomatele (v. ac.) și lenticelulele (v. ac.). D. gazurilor e condusă de regulile fizice ce președ la acest fenomen, precum și de împrejurările dacă gazeurile sînt consumate, ori produse de plantă; în cazul dintău ele vor fi absorbite de aceasta, în al doilea vor fi date în afară. D. se observă și la lichide, când două de aceste substanțe, dacă se pot amesteca și nu se combină chimicesc, își respîndesc moleculele lor progresiv și reciproc în spațiul unde se află. Și aci, dacă în plantă lichidul difuzat este consumat, va fi mereu absorbit, iar dacă e produs de ea, mai mult decăt în mediul încungiurător, va fi emis.

Dig, (*franc.*) zăgaz și zăgazuri, adecă pămîntul scos din șanț și grămădit pe muchea lui, fie cu plantațiune, gard viu, ori nu. D. se întrebunțează cu deosebire la drenagiu, la irigațiuni pentru transportul și distribuțiunea apei de irigat.

Digardji, (Șigate), localitatea principală în Tibetul sud-vestic, lângă Penanang. În apropiere mănăstirile Tași Lhūnpō.

Digerare, tratarea unei substanțe compacte cu o fluiditate, la căldură moderată, pentru a o extrage.

Digesta, v. Corpus Juris.

Digestibil, ușor de mistuit; se dice că un aliment este mai mult sau mai puțin D., după cum are necesitate de mai mult sau mai puțin timp pentru a fi modificat de către sucurile digestive.

Digestiune, mistuire, transformarea alimentelor în stomac. D. n'a putut fi bine cunoscută, decât când cercetările aprofundate ale științelor biologice, și mai ales ale chimiei fiziologice, au putut dăruia opiniunile curente, de pe la începutul secolului, asupra naturii acestei funcțiuni organice așa de importantă, privită de unii ca o coctiune, iar de alții ca o fermentațiune. D. se reduce după cunoștințele actuale la o succesiune de fenomene mecanice și chimice; cele chimice se reduc la o dizolvare sau transformare continuă provocată de intervenirea deosebitelor sucuri secretate de tubul digestiv, iar cele mecanice la o serie de mișcări numite peristaltice, cari consistă în contracțiuni succesive ale diferitelor părți ale pereților musculari dela un capăt la celălalt al tubului digestiv, împingând cu chipul acesta materiile înaintea lor. Primul act al D.-ii este *prehenșiunea* alimentelor, cari odată introduse în gură, mestecate, sfășiate și muiate cu salivă, formându-se așa *disul bol alimentar*, trec în stomac prin esofag, în urma actului mecanic al *deglutițiunii*. În stomac alimentele încearcă o mișcare rotătoare, sunt cu alte vorbe vânturate, în care timp sunt puse într'un contact intim cu *sucul gastric*, secretat de glandele gastrice din pereții stomacali; alimentele așa amestecate cu sucul gastric iau numele de *chym*. Prin mișcările peristaltice ale stomacului chymul trece în duodenum. Chymul în intestinele subțiri (duodenum) este atacat de sucul pancreatic, de bilă și sucul intestinal; amestecat cu aceste sucuri chymul ia numele de *chyl*. Din intestinele subțiri alimentele trec în intestinul gros, de unde, acelea neabsorbite, mai ales în cursul trecerii lor prin intestinele subțiri, sunt eliminate (escrimente) prin orificiul anal. Dintre alimente cele solubile sunt dizolvate în mare parte în gură, stomac, puțin în intestinele subțiri. Alimentele albuminoide sunt atacate de sucul gastric, care le transformă în albuminosă, albumină solubilă sau peptonă, substanțe absorbite de stomac. Restul de substanțe albuminoide netransformate în stomac sunt atacate de sucul pancreatic, care le transformă în pancreatină (Corvisart). Substanțele grase nu sunt atacate nici de salivă, nici de sucul gastric, ci sunt emulsionate de amestecul sucului pancreatic și mai ales al bilei, și sunt absorbite sub această formă emulsionată, de vasele chilifere. Alimentele sunt absorbite prin endosmosă, difuziune și filtrațiune. Transformările chimice, cât mai ales acțiunea fiziologică a sucurilor secretate de tubul digestiv, sunt din cele mai complicate și nu suferă chiar o schițare sumară. Natura alcalină și acidă a acestor sucuri alterând, alimentele sunt atacate într'un chip sistematic, bine precizat în mare parte chiar din amănuntele acțiunii lor. Bila joacă în digestie, pe lângă rolul de a face mai eficace acțiunea sucului gastric, și al emulsionării corpurilor grase, amestecându-se cu reziduurile organice neasimilate, înlesnesce eliminarea lor, făcându-le mai moi; bilei se datorește coloritul acestor reziduri.

Bibliografia chestiunii este prea vastă pentru a fi chiar reamintită; numele lui Corvisart, Claude Bernard, Moleschott, Spallanzani, Eberle, Lehmann și Schwann, etc. trebuiesc citate în primul rând. Cea dintâi enciclopedie sau cel dintâi tratat de fiziologie dă cunoștințe mai mult decât suficiente ori cărui curios. Menționăm totuși tratatul de fiziologie al lui L. Landois, tradus și în franțuzește. (Schleicher, 1893, după a 7 ediție germană pp. 246—370). Pentru noțiunile referitoare la chimia fiziologică excelentul tratat al lui Maurice Arthus, (Elements de chimie-physiologique, Masson, 1897, 2-e édition pp. 249—304) e din cele mai recomandabile și mai precise. Vechea lucrare a lui Moleschott, »Physiol. d. Stoffwechsel«, (Erlangen, 1851), între altele ale acestui autor poate fi încă citită cu mult interes; ea resumă cu multă erudiție și critică cunoștințele referitoare din prima jumătate a secolului nostru. Una din cele mai recente și mai complete lucrări, ce s'ar pute consulta în această privință cu folos, e aceea a lui Armand Gauthier »Leçons de chimie biologique«, 2 ed. Paris, 1897, capitolele respective. [N. V.]

Digestiv, *tubul digestiv*, un canal care se întinde dela *gură* până la *anus* și în lungul căruia trec alimentele pentru a fi modificate de către sucurile digestive, (v. Digestiune). El cuprinde *gura*, *faringele*, *esofagul*, *stomacul*, *intestinul subțire* și *intestinul gros* (v. ac.). Lungimea tubului D. variază: la erbivore este de 12 până la 15 ori mai lung decât corpul, la carnivore de 4—5; la om care este omnivor este 6—7 ori mai lung decât corpul, în mijlocul 11—12 m.

Digestiva, (*lat.*) remedii, cari promovează digestiunea, resp. transformarea bucatelor aflătoare în stomac și canalul intestinal, precum și evacuarea intestinelor, s. e. apa, sarea, remedii amare, vinul.

Digitaline, preparate chimice extrase din frunzele plantei *Digitalis purpurea* L.; aceste corpuri sunt glicoside și nu conțin azot. Se folosesc la afecțiuni de inimă.

Digitalis L., (botan.) gen din fam. Scrophularineelor, trib. Digitaleelor, cuprinde plante erbacee vivace sau bisanuale, frunze alterne, simple întregi sau dințate, florile purpuri, gâlbui sau albe, adeseori mari, sunt dispuse în lungi raceme terminale; caliciul cu 5 divisiuni; corola lung-tubuloasă ventricooasă sau campanulată; stamine 4 didymne; fructul este o capsulă ovală septicidă. D. are v'r'o 18 specii, răspândite prin Europa și prin Asia occidentală și centrală. În părțile noastre crește *D. lanata* Ehrh., *D. ambigua* Murr., cunoscută de popor sub numele de *Țița oaiiei* sau *Degetariță*. Unele specii și varietăți din acest gen se cultivă foarte mult prin grădini ca plante decorative pentru florile lor frumoase, așa sunt: *D. purpurea* L., *D. lanata* Ehrh., *D. ferruginea* L., *D. laciniata* Lindl. și *D. ambigua* Murr. Frunzele de *D. purpurea* L., ca și principiul *Digitalina* extras din ele, se întrebuințează în medicină ca diuretice sau pentru a combate boalele de inimă. [Z. C. P.]

Digitat, (botan.) care e așezat ca degetele dela mână, s. e. nervuri D., când ele diverg dela baza limbului; frunze D., când frunza e compusă și foliolele dispuse divergent. Termiul D. se întâlnește și în alte expresiuni compuse, s. e. *di-*

gitiervă, frunză cu nervuri digitate; *digitilobată*, frunză D. nervă cu marginea lobată; *digitifidă*, frunză fidă cu nervuri D.; *digitipartită*, frunză partită și D. nervă; *digitipenată*, frunză compusă D. cu foliolele dispuse penat, etc.

Digităția, (mus.) v. Aplicatura.

Digitigrade, mamiferele ale căror picioare au degete libere, înzestrate cu ghiare și cari, când stau în picioare, merg și se sprijinesc pe vârful degetelor. În ordinul Carnivorelor există multe D.: câinii, vulpea, hienele, pisica, tigru, leul, etc., pe când urșii sunt *plantigrafi*, adică se sprijinesc pe pământ cu toată talpa piciorului, din această cauză se pot ridica și stau în două picioare.

[D. V.]

Dignand, (mat.) numărul care trebuie ridicat la o potență (dignitate).

Dignano, oraș în litoralul austriac, districtul Pola, lângă calea ferată Divacca-Pola, cu 5269 loc. (1890).

Digne, capitala depart. franc. Alpii infer., lângă Bléonne, cu 5584 loc. (1891); residență episcopescă; terme de pucioasă.

Dignitar, (neolat.) demnitar; cel ce ocupă o înaltă funcțiune de curte sau bisericească. *Dignitate*, demnitate, oficiu înalt.

Digoîn, (pron. Digoen), capitala cantonului elv. D., lângă Loire; șantier, fabr. de porțelan, pânză, oleu și sticlă.

Digresiune, abatere dela subiectul principal într'un discurs sau altă lucrare.

În **astronomie**: depărtarea aparentă maximă în grade, a unei planete inferioare, dela soare.

Digyn, (botan.) înseamnă că o floare are două pistiluri sau gineceuri distincte, s. e. la *Oxyria digyna*.

Dihumul, munte în ramura Bucegilor, situat pe frontiera despre Transilvania. E acoperit cu păduri și pășuni, pe cari le folosește bis. rom. din Rîșnov (Trs.), a cărei proprietate e muntele.

[A. M. M.]

Dihexaedru, un corp având 12 fețe cari prelungite până la întâlnirile lor mutuale, 6 de o parte și 6 de altă parte, formează 2 hexaedre.

Dihor, mamifer, formează fam. Mustelidelor. Are în falca de sus 4 sau 5, în cea de jos 5 sau 6 măsele; picioare scurte, cu câte 5 ghiare. Unii calcă pe degete, alții pe întreaga talpă. La unii ghiarele sunt retractile, la alții neretractile. *D. de casă*, (*Mustela foinea*), cu corpul lung și subțire, per cenușiu, cu o pată albă pe gât. Trăiește în apropierea locuințelor omenești, hrăniindu-se cu găini, porumbi, ouă, șoareci; blana sa e de puțin preț. D. se stîrlesc prin oue înveninate. *D. ul de câmp*, (*Putorius foetidus*), 42 cm. lung. și coada 17 cm., cu păr brun închis, pe spate ceva mai deschis, botul și vârful urechilor albe. D. vînează iepuri și paseri. Iarna se apropie de locuințele oamenilor, făcând mari stricăciuni între hoare. Blana sa are preț.

Dihitneț sau **Pârul D.-ului**, comună rurală cu ateneșile: Besazeni, Biscăul, Chicerca, Diharterca, Greblena, Groapa, Grunul, Lipovățul, Mancilii, Meșei, Ostreva, Ruda, Socola și Tarnocia; parochie, cu moșie boierească în Bucovina, căp. Vijnița, j. Putilă, cu 1579 loc. (1453 ort., 16 rom.-cat., 110 mos.), școală prim. [Dr. I. G. Sbiera.]

Diliambus, în versificațiunea metrică, picior de vers compus de doi iambi, în ale cărui tacte ritmice silabele se succedau astfel: — — — —. [*]

Diiovis sau **Diuvīs**, în mitol. rom. numiri vechi ale lui Iupiter.

Dijma, (din lat. Decima), a decesa parte; în Ung. acea parte a impositelor urbariale, pe care aveau să o plătească jobagii proprietarului de pământ ca a decesa parte a productelor lor. (v. Urbariu). D. se mai numia și a decesa parte, mai târziu preste tot o parte oarecare a recoltei viilor, ce producenții aveau să o dea ca imposit în natură. v. și art. Decima, Decime și Desetina.

Dijmărit s. **Dădmărit**, (în Moldova *Desetina*, v. ac.), nume dat în Muntenia pe la 1700 dării pe stupi și mascuri. Se plăteau $4\frac{1}{2}$ parale de mascur, boierii și mănăstirile erau scutite. Se stringea în Iulie și aducea un venit de 60 până 65 mii lei.

Dijon, fortăreață, capitala depart. franc. Côte d'Or, cu 62,307 loc. (1891). Academie, școală de artă și de muzică; comerț cu vin. În timpul Romanilor se numia Dibio; în evul mediu era capitala Burgundiei.

Dike, în mitol. grec., e fata lui Zeus cu Themis, una din Hore. D. arată lui Zeus pe judecătorii nedrepti și îi persecută. [Atm.]

Dikolon, în versificația greacă este un period ritmic compus din două kola (membra, ordines).

Dikte, (*Dictaea*, *Dictaeon*), munți pe partea estică a insulei Creta, cari, după mitol. grec., și-au luat numele dela nimfa Dikte; în acești munți a fost crescut Zeus. Ați acești munți poartă numele de *Lasthi*.

Diktyita, (med.) v. Retinita.

Diktys, *Cretensis*, pretinsul autor al opului: *Ephemerides belli Troiani libri sex*, remas în traducere latinească din secl. IV d. Chr. Cuprinde întâmplările războiului troian dela răpirea Helenei și până la moartea lui Odiseu. Cf. Körting: D. und Dares, Ein Beitrag zur Geschichte der Troja-Sage. (Halle, 1874.)

Dilatabilitate, proprietatea corpurilor de a-și schimba volumul.

Dilatația cordului, (*inimei*), lărgire parțială sau totală a cavităților inimei, fără ca și volumul maselor musculare să fie mărit (hypertrofie). Adeseori însă D. și hipertrofia există împreună. Mai adeseori se observă D. cavităților inimei stînge, din cauza unei piedeci în circulația plămânilor. [Im.]

Dilatațiune, proprietatea corpurilor de-a ocupa spațiu, care se numește volumul corpului. Prin căldură corpurile se dilatază, iar prin receală se contrag. D. corpurilor solide e mai mică decât cea a lichidelor, și D. lichidelor mai mică decât cea a gazelor, se înțelege la aceeași temperatură. Corpurile solide se dilatază în lungime (D. lineară) și își măresc și volumul (D. cubică). Cifra, care arată cât s'a dilatat unimea de lungime sau de volum a unei substanțe încălzite cu 1° C, se numește *coeficient de D. lineară* sau cubică. Coeficientul de D. cubică este întreit decât acela de D. lineară. Coeficientul de D. lineară al cuprului e 0.0000171, al fierului 0.0000122, al sticlei 0.00000861. Coeficientul de D. cubică al lichidelor variază după temperatură, numai al idrargiului e constant 0.000181, din care cauză e potrivit pentru termometre. D. gazurilor e proporțională temperaturii; coeficientul e 0.003665.

Dilatator, (med.) instrumente de diversă construcție; servesc pentru dilatarea de orificii și

canale, în deosebi dacă s'au îngustat în urma unor procese patologice. (Stricțiuni în uretră, în laringe, în esofag, etc.)

Dilațiune, (*lat.*) amănare; în limbajul jur. înseamnă termenul (soroc) dat de lege, creditor ori judecătorie pentru îndeplinirea unui act. *Dilatatoriu*, ce amână.

Dilatometru, instrument pentru măsurarea dilatațiunii unui corp. (v. Alcoolometria.)

Dilele de prestație, imposit direct în România. La 1843 fiecare țeran a fost obligat a lucra câte 6 zile pe an la drumuri. La 1851 D. de pr. s'au transformat în bani, și legea din 2 Sept. 1860 a stabilit acest imposit în suma de 12 lei pe an. Pentru Ung. v. art. Robot.

Dilema, (*grec.*) formă de argumentare foarte întrebuințată în arta oratorică. În logică D. se compune din două silogisme, cari duc la o singură concluzie. Propozițiunile minore ale celor două silogisme trebuie să fie contradictorii, de aceea forma sub care se prezintă D. este și trebuie să fie o alternativă; aceasta este chiar una din condițiile validității unei D. Pe lângă aceasta, pentru ca o D. să constituie un argument doveditor, trebuie ca concluziunile particulare ale fiecărui membru să fie legitime. D. nu trebuie confundată cu argumentul disjunctiv, cu care se aseamănă întrucâtva; căci D. ne prezintă două propoziții contradictorii, dintre cari pe ori care din ele vom lua, ne va duce la aceeași concluzie; pe când argumentul disjunctiv ne prezintă propoziții opuse, nu ca să scoatem aceeași concluzie, ci ca să alegem pe una din ele înlăturând pe celelalte. Una din cele mai celebre D. este aceea, pe baza căreia califul Omar a ars imensa bibliotecă din Alexandria. Această D. era formulată astfel: Cărțile bibliotecii din Alexandria sau corespund cu Coranul sau nu corespund; dacă corespund, ele sunt de prisos, fiind-că avem deja Coranul; dacă nu corespund, ele sunt periculoase; deci, și într'un caz și într'altul, ele trebuie arse. [Nigrim.]

Diletant, (*ital.*) persoană iubitoare de arte, și în deosebi de muzică, care pretinde a înțelege artele sau muzica, dar în a căror reală cunoștință n'a pătuns.

Diligenta, este promptitudinea omului, ce se descoperă în aplicarea constantă și perseverentă a puterilor fizice și spirituale la îndeplinirea conștientă a lucrărilor fizice și intelectuale precum și la îndeplinirea obligațiunilor morale.

Diligență se mai numește și o mare trăsură publică pentru transportul călătorilor. [Plet.]

Dilke, *Charles Wentworth Bart*, scriitor și om politic engl., n. 1843. A studiat la Cambridge. În 1866 și 1867 a făcut o călătorie în jurul pământului, vizitând și studiind cu deamănuntul toate coloniile engleze. Resultatul acestei călătorii a fost publicarea unui op în 2 vol. intitulat: »Greater Britain: a Record of travel in English-speaking Countries during 1866—1867». Această lucrare a avut un succes mare și a contribuit mult ca autorul să fie ales deja 1868 în parlament. D. este proprietarul și directorul revistei »Athenaeum», (fundată de moșul său 1828), care se ocupă de literatură, știință și artă. În 1880 a făcut parte din cabinetul Gladstone, ca subsecretar de stat la externe. La 1884 a fost numit membru în comisia regală pentru îmbunătățirea

locuințelor claselor muncitoare. La 1887 a publicat o carte asupra situațiunii politice a Europei, tradusa și în franțuzesce. Alte scrieri mai de seamă ale sale sînt: »The British Army», »Problems of Greater Britain» și »Imperial Defence». Este unul din cei mai ascultați oratori ai Camerei Comunelor. Lady D., soția lui, e scriitoare de renume. Ea colaborează la revistele: »Saturday», »Westminster Review», »Fortnightly Review», etc. La 1879 a publicat o carte foarte apreciată asupra renascerei artei în Franța »The Renaissance of art in Francia». De un șir de ani Lady D. publică în »Annual Register» articoli asupra Italiei și Franței.

Dill, *Ludovic*, pictor germ., n. 1848, a studiat arhitectura. După resb. 1870—71, la care a participat ca oficier, s'a așezat în München, unde a lucrat și cu Piloty. Se distinge prin marine.

Dillon, *John*, om politic irlandez, n. 1851; fiul agitatorului John Bake D., care trebui să fugă 1848 la America; 1880 membru al parlamentului și conducător al ligei țărănești, țintesc desfacerea totală a Irlandei de către Englitera; în repețite rânduri arestat și emigrat; 1896 fu ales președinte al antiparnelliștilor.

Dilolo, lac în Africa centrală, pe culmea dintre basinelui lui Zambezi și Congo, la înălțime de 1440—45 m., descoperit 1854 de Livingstone; nu se știe de are vr'o scurgere.

Diluentia, (*lat.*) remedii, cari subțiează sucurile corpului. S. e. apa, apele minerale.

Diluțiune, soluțiune; desconcentrarea, subțierea unei substanțe.

Diluvianism, v. Neptunism.

Diluviu, după biblie (I. Moise 6—9) potopul (v. ac.) de apă, cu care Ddau a pedepsit pe oamenii păcătoși pe timpul lui Noe, cruțat fiind numai Noe și familia sa; despre D. se face amintire și în legendele altor popoare (Babilonieni, Greci, etc.).

Diluvium, (geol.) cuprinde șirul formațiunilor și depozitelor de pe scoarța globului, ce s'au succedat dela pliocen până în timpurile istorice. Corespunde *epocii pleistocene* și *erei moderne* sau *cuaternare*. Se compune de ordinul din lehmuri și loessuri la partea superioară, și din năsipuri și pietrișuri la partea inferioară; numai pe alocurea conține depozite de argile, în general lenticulare. Cel deasupra se numește *D. roșu* și cel de desubt *D. sur*. Este caracterizată această epocă prin aparițiunea omului; prin disparițiunea de pe scena lumii a unor colosale mamifere herbivore, contemporane ale primilor oameni, și prin urmele unor foarte abundante precipitațiuni atmosferice și foarte mari înghețuri. [A.]

Dima, *George*, compositor și prof. de muzică, n. 10 Oct. 1847 în Brașov, a studiat la Viena și la politehnicul din Karlsruhe, unde a luat instrucțiune în cântare dela directorul capelei de muzică a curții princ. de Baden, Heinrich Giehne. Reîntors la Viena a studiat un an la prof. de mus. Otto Uffmann. A trecut apoi la Graz și a făcut studii speciale din armonie și contrapunct sub conducerea prof. Ferd. Thieriot; de aici a mers la Lipsca la conservator. Reîntors la Brașov 1874, a fost numit prof. de mus. la școalele rom. Părăsind catedra s'a dus din nou la Lipsca, unde a mai studiat 1878—1880. 1881 chemat la Sibiu, i-s'a încredințat conducerea reuniunii rom. de muzică și postul de conducător

al corului la biserica catedrală, iar 1883 catedra pentru musica vocală și instrumentală la seminarul archidieceșan. D. este un cântăreț bun, (voce de bass), un excelent director de cor și compozitor talentat. A scris pentru o voce și piano, pentru cor mixt și piano, pentru cor de bărbați, pentru cor de dame, cor mixt și orchestră la oaltă preste 100 piese. Din compozițiile sale pentru o voce și pian au apărut 4 caete în tipografia C. F. Cant-Nachfolger din Lipsca. În Bucuresci la Gebauer au apărut 2 cântece și acompaniare de piano: »Među l noptii« și »Mugur-mugurele«; apoi: »Intr'un album«, pentru pian. În Viena a apărut »Liturgia sfântului Ioan Gură de aur« și »Imn festiv«. Corul condus de D. a concertat 1895 în Bucuresci cu succes extraordinar, din care incident D. a fost decorat cu »Bene merenti« cl. I.

Dime, monetă de argint nordamericană, à 10 centime = 51·83 bani.

Dimensiune, întindere. Proporțiune în mărime. În geometrie. Liniile n'au decât o singură dimensiune: întinderea. Suprafețele au două dimensiuni: lungime și lățime. Volumele au trei dimensiuni: lungime, lățime și înălțime. În algebră, gradul unei ecuațiuni.

Dimer, (botan.) se numește verticilul floral (caliciul, corola, etc.), care e compus numai din două membre, cum se observă la florile de *Majanthemum* (Lăcrămioare), *Laurus*, *Fumaria*, ș. a.

Dimetru. În versificațiunea metrică versul, după numărul tactelor ritmice din cari consta, se numia: Monometru, Dimetru, Trimetru, Tetrametru, Pentametru, Hexametru, Heptametru și Octametru. Grecii antici însă clasificau versurile după așa numita: *Dipodie*, adică după numărul dublu al tactelor ritmice, ș. e. un vers iambic de 6 tacte ritmice nu se numia Hexametru, ci Trimetru. [*]

Dimia, postav, = aba (v. ac.).

Dimidiat, (botan.) înjumătățit; se dice de un organ spintecat în 2 părți; de scufia unor mușchi, când e crepată într'o parte și aruncată de ceea-laltă; de palăria unei ciuperci, când e semiorbiculară, ca o jumătate de ciupercă, și lipită de un oarecare suport, cum e iasca sau copita, ș. a.

Diminuendo, (ital.) în muzică indică micșorarea intensității sunetelor; identic cu decrescendo (v. ac.).

Diminutiv, (lat.) *suftzele*, cari arată înțelesul primitiv al cuvintelor într'o formă mai mică. Expresii de *desmierdare*, ce se folosesc cu predilecție în limba română. [*]

Dimisorie ori *Dimisoriale*, sînt nisele documente de natură bisericească, în puterea cărora se dă concesiune de depărtare unor persoane, ș. e. unui cleric să treacă în altă diecesă, ori mirilor, ca să încheie căsătorie la alt paroh, iar nu la cel ce ar avea a-i cununa după canoane.

Dimitrescu, 1) *D., Constantin*, violoncelist și compozitor rom., n. 1847 la Bleajoi lângă Ploiesci. Primele studii și le făcu în școala întreținută de stat și dirijată de Gr. Manciulescu, școală în care se predă muzica de cătră Al. Flechtenmacher, după îndemnul căruia D. studia violoncelul. Școala însă desființându-se 1860, D. putu să-și continue studiile numai grație sprijinului lui Flechtenmacher, care a fost recompensat prin succesul concertului din 3 Mai 1862, debutul lui D. După succesele

obținute succesiv în diferitele concerte și examene, D. obținu o bursă și merse să studieze mai întâiu 2 ani la Viena cu Schlesinger, apoi un an la Paris cu Franchaume. Cu toate propunerile ademenitoare ce-i făcu măiestrul său, D. părăsi Parisul 1870 și reveni în țeară, unde obținu nouă succese în concerte. În 1873 e numit profesor de violoncel la conservatorul din Bucuresci, post ce ocupă și aji. Pentru activitatea sa ca profesor e de ajuns a cita două nume: D. Dinicu și I. Bursuc, virtuosi violonceliști de prima forță. Dar nu numai în aceasta s'a mărginit activitatea lui. Lăsând la o parte diriguirea artistică a societății simfonice »Buciumul« (v. ac.) și postul de șef al orchestrei teatrului național, D. e unul din cei mai de valoare și mai activi compozitori ai României. Pe lângă un număr însemnat de compozițiuni pentru piano, voce, violoncel sau orchestră, sînt mai cu sană de remarcat 3 concerte pentru violoncel și orchestră, 6 quartete pentru instrumente de coarde, »Renegatul«, me-lopee în 3 acte, »Visul lui Ali-Baba«, feerie, »Călin Dumbravă«, operetă în 2 acte, »Nini« operă comică în 3 acte și »Sanda«, operă serioasă în 3 acte. [T. C.]

2) *Dimitrescu, I.*, cântăreț de opere, fiul unui săpător în piatră din Iași, unde își făcu studiile musicale, în conservator, absolvind în 1884. Debută ca tenor în corurile ieșane, apoi în diferite opere și opere comice reprezentate de societatea lirică (Bonsoir d-le Pantalón, Medicina fără doctor, ș. a.). În 1885 se duce la Bucuresci ca tenor legier la opera română; nu stă însă mult și în curând îl vedem la Milan și apoi în diferite alte orașe: Petersburg, Kiev, Barcelona, Londra, Buenos-Ayres, ș. a. obținend pretutindenea succese datorite agilității vocii sale.

3) *Dimitrescu, Vasile*, institutor, a publicat la Severin: *Museul Severinului sau antichitățile județului Mehedinți*, 1881; *Istoria orașului Severin*, 1883; *Viitorul societăților judecat după presinte sau ceva despre societatea de istorie și arheologie din Mehedinți*, 1882; *Geografia județului Mehedinți*, 1883.

Dimitrescu-Iași, Constantin, profesor universitar, deputat, publicist, n. 25 Febr. 1849 la Iași, și-a făcut studiile superioare în Germania, unde a obținut titlul de doctor cu disertația: *Der Schönbegriff*, 1877. Profesor de psihologie, pedagogie și estetică la universitatea din Iași 1878, permutat la catedra de istoria filosofiei și morală la Bucuresci 1885, ocupă apoi postul de inspector școlar, scoate la 1890 *Revista pedagogică* și lucrează în calitate de deputat cu cel mai mare zel la reforma legii Instrucțiunii (iarna 1897—98). În prezent este rector și profesor al Universității din Bucuresci, vicepresident al Camerei, director al Bibliotecii statului și al Seminarului pedagogic, membru în Consiliul permanent de instrucție.

Dimitriade, Constantin, artist dramatic, n. 1831 în Bucuresci. A publicat: *Blăstēmul*, dramă istorică națională în cinci acte, 1870; *Virtutea străbună*, fapt național în patru părți, 1864; în colaborație cu E. Carada: *Frații din munte*, dramă 1856; de asemenea o traducere din franțuzesce: *Doctorul poporului*, 1873, toate lucrări fără valoare. † 1885.

Dimitrie, mare martir creștin, numit »Isvoritul de mir«, de origine nobil din Thessalcnica,

† ca martir sub împăratul Maximian. Biserica resăritului îi serbează ziua comemorativă la 26 Oct. st. v.

Dimitrie, numele mai multor mari principii și țari ai Rusiei; mai însemnați: 1) *D. IV Donskoi*, fiul lui Ivan II, n. 1350, își strămută rezidența din Wladimir la Moscva; luptă cu noroc în contra principilor de Twer, Litvanilor, principilor de Rjazan și în contra Tătarilor, pe cari îi învinse la Don (8 Sept. 1380), de aici supranumele lui; Tătarii însă își resbunără mai târziu, arseră Moscva și făcură pe Ruși tributari. *D. † 1389.* 2) *D. V*, fiul lui Ivan Groaznicul, n. 1583, fû exilat de fratele său mașter, țarul Feodor Ivanovici, la Uglici, și asasinat în ascuns, probabil la 1591 din ordinul lui Boris Godunow. Incertitudinea morții lui dete ansă la pășirea mai multor pseudo-D. ca pretendenți. Ântăiul pseudo-D. păși pe scenă la 1603; acesta sprijinit de regele polon Sigismund III intră 1605 în Moscva, ocupă tronul și domni cu tărie și circumspecțiune; căsătoria lui cu Poloneza cat. Marina Mniszek provocă o revoluție în Moscva; el fû asasinat 1606. Fiul lui D. fû sugrumat în Moscva 1605. Al doilea pseudo-D. păși la 1607 pe scenă, dându-se drept ântăiul pseudo-D., a cărui veduvă, Marina, îl recunoscu de soț; el fû sprijinit mai ântăiu de Poloni, apoi părăsit; fû asasinat 1610 în Calaga. Un al treilea pseudo-D., află sprijin la regele polon Vladislau IV, iar după moartea acestuia se refugiază în Svedia, apoi în Holstein, de unde fû extradat 1648 țarului Alexej Michailovici, care îl sugrumă. Al patrulea pseudo-D. fû diaconul Sidor, care fû executat 1613 în Moscva.

Dimitrovici, D., Porfiru, scriitor rom., n. 1801 în Cernăuț, unde a și studiat; s'a calugărit de tânăr, a funcționat ca diacon la episcopia din Cernăuț și a fost catechet la școala normală; a început a scrie cu litere latinesci încă de pe la 1826; s'a ocupat mult cu limbistica rom., compunând și un vocabular etimologic, care se păstrează la societatea pentru cult. și lit. rom. în Bucovina; a fost redactor la călindarul diecesan, care a început a se publica din 1841 încoace. † 1865. (Cf. Foia Societății, I., p. 148; Sbiera, Mișcări lit., Cernăuț, 1890, pag. 7 și 20.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Dimitrovița alias Dimitroviciu, Ambrosiu Dr., n. 20 Iul. 1838 în Cernăuț, a studiat dreptul în Leina (Lemberg), unde fû promovat Doctor 1865; 1861 a intrat ca concipist la comitetul Bucovinei; 1863 ales membru în comitetul Societății pentru cultura și liter. rom. în Buc.; apoi 1864 secretar; a redactat foiaia acestei societăți din Ian. 1865 până Iul. 1866, când a repostat de coleră; 1865 a publicat în Cernăuț o broșură intitulată: Catechismul constituțional. (Foia Societății, II, p. 238). *D.* a fost numit 22 Apr. 1866 membru în Societatea literară română, care mai târziu (29 Martie 1879) devine Academia Română, *D.* însă n'a primit această onoare și a fost înlocuit cu Ioan Sbiera.

Dimitys și **Wallis**, stofe fine în formă de barchent, țesute cu figuri ridicate pe față. Ele servesc la vestmintele neglige și pe dedesupt.

Dimorphism, proprietatea ce o posed unele elemente sau compusi de a se pute prezenta sub două forme cristaline diferite; s. e. Carbon ca Diamant (cubic) și ca grafit (monoclin); carbo-

natul de calce-calcit (romboedric) și aragonit (rombic), etc. [—]

Dimorphism în zoologie: deosebirea ce există între cele două forme, masculul și femela, ale aceleiași specii animale. De pildă cocoșul, prin creastă, penele frumoase, prin pintenul dela picior și corpul mult mai desvoltat, se deosebesce de găină. Un asemenea *D. sexual* există în general în toată seria animală. Acest *D.* e împins așa de departe la unele animale parasite (unii Crustacei de pildă), încât masculul prin micimea corpului și reducerea organizației sale e de nerecunoscut, așezat lângă forma femelă; el are un simplu rol de fecundație, și după ce l-a îndeplinit, moare. [D. V.]

Dimorphism în botanică: termen ce arată la plante deosebirea ce există între indivizii aceleiași specii, când ea are sexele separate, când adică e unisexuată dioică (v. ac.); în acest cas indivizii de sex bărbătesc de regulă sînt foarte diferiți de cei de sex femeiesc, s. e. la mulți Mușchi, la Hepatice (Marchantia), Căneapă, *Lychnis dioica*, s. a. Tot *D.* mai e și când în întreg ciclul de desvoltare al unei plante se întâlnesc două forme în aparență distincte, independente, (s. e. la multe Ciuperci); când din cauza condițiilor diferite de traiu, în cari se pot găsi indivizii unei aceleiași specii, unii cresc mai robusți, alții rămân pitici, sau unii sînt fără peri, alții péroși, etc. [S. Șt. R.]

Dimorphism floral și foliar. În lumea vegetalelor sînt foarte numeroase plantele cari poartă frunze cel puțin de două feluri (frunze dimorphe). Plantele ce trăiesc cu părțile lor parte în apă, parte afară din apă, au frunzele din aceste două medii diferite. Plantele acățătoare pot ave un fel de frunze când se acăță, altul când nu se acăță. În ceea ce privește florile sînt destule exemple de plante cu flori dimorphe în întregime, s. e. unele regulate, altele neregulate, unele ce se deschid, altele ce nu se deschid, sau numai părți din ele diferite la florile a doi indivizi de aceeași specie; s. e. unii indivizi de *Primula sinensis* au stilul florilor scurt, alții îl au lung. Causale *D.-lui* expus sînt agenții externi (gravitatea, lumina, ș. a.) ce au contribuit și contribuiesc la stabilirea atâtor variațiuni în forma, numărul, mărimea, dispozițiunea, etc., membrilor dela plante.

Dimyare, molusce bivalve (lamelibranhe), a căror cochilă se închide prin ajutorul a doi mușchi aductori.

Din —, v. Dyn —.

Dinamita, un explosiv foarte energetic. E formată din un amestec de nitroglicerina cu un pământ poros numit kieselgur, compus mai mult din silicie; se adaugă de ordinar și puțin carbonat de amoniu. Conține 75% nitroglicerina și 25% kieselgur. Apa o desagregă, punend nitroglicerina în libertate. La 8° îngheață și atunci nu mai e explozibilă. [V. C. B.]

Dinamitară, om care întrebuințează dinamita cu scop de a distruge, a strica în mod nelegitim.

Dinapur, oraș în Bengală cu 37,893 loc.

Dinar, v. Denar.

Dinara, munte, v. Alpii, I p. 125.

Dinarchus, v. Deinarchos.

Dinast, (grec. puternic), în vechime unul care avea putere de domnitor, dar nu era destul de

însemnat, pentru a pute lua titlul de rege; în Germania se numiau D., în evul mediu, baronii liberi (v. ac.).

Dinastia, domnie, în deosebi casă domnitoare.

Dine, după poveșt. românesce D. sunt tinere și frumoase, dar cea mai mândră între ele, e Iliana. D. dela lacul negru se iviră ca trei fecioare de o albeață strălucitoare, cu părul lung și negru. Făt frumos vedând D. scăldându-se fură legătura cu trei rânduri de haine a lor, și fuge; pe haine era câmpul cu florile. Uneori D. sunt îmbrăcate în cămeși subțiri de borangic, și feții frumoși le fură din grădina D.-lor. Feții frumoși până sunt încă în pânțele, încep a plânge, și mamele, ca să-i facă să tacă, le promet l. anumite; o mamă promise pe D. nenăscută și nevădută. D. apar de regulă câte una sau câte trei, mai ales când se scaldă; uneori sunt surori, s. c. cele trei fete ale Ciivețului. Ele au crăiasa ori împărăteasa lor, care se numește și **Dina Dinelor**. Despre o crăiasă a lor se spune, că »e de când lumea de bătrână, dar tot tinără, și va îmbătrâni numai când se va mărita», iar împărăteasa lor e încungiuată de 12 fete. D. sunt de mai multe feluri. Un fecior de împărat e însărcinat, ca să aducă pe D. apelor cea de aur; apoi mai este: dina florilor, dina munților și dina zorilor. D. sunt măiestre, adică au puterea de a se preface (strămuta, schimba) în alte ființe. l. munților s'a prefăcut într'o turturică; o altă l., care locuia în vârful arborelui s'a schimbat într'o porumbiță; de altădată Făt frumos vedând trei dîne în scaldă, ele se prefăcură în cerboace, iar împărăteasa D.-lor s'a prefăcut în ciută. D. sunt resbunătoare; Iliana, pe fata care a deschis a 13-a chilie, a amuțit-o, iar unui moșneag și unei babe, pentru-că au trecut în moșia D.-lor, li-au scos ochii. D. sunt însă și bune. Lui Țugulea o D. în vis îi spuse leac pentru tămăduirea picioarelor, etc. D. câte odată se ademenește de feții frumoși. Dacă D. se mărită, își pierd tinerețea și puterea; iar dacă se întâmplă de nasc, își iau copilul și 12 ani trăiesc despărțite de bărbat. Nici D. nu sunt scutite de farmece. Ele locuiesc câte odată în vârful arborilor și și dorm acolo, câte odată trăiesc în arbori (copaci), și dacă ies și le ademenește feții frumoși, arborii nu se mai deschid și nu le mai primesc. D. au grădini și case, iar în case baie, și dacă feții frumoși se scaldă, părul li-se face de aur; au moșia, lacul, țeara, ostrovul, tărîmul și împărăția lor, unde nu se nasce nici moare om, și dacă oamenii străbat acolo, sunt pedepșiți cu luarea vederilor, sau împietriți. (v. și Fetele în pov. rom.) [Atm.]

Diner, (franc., pron. dine), dineu, prânzul mare, de regulă între 5—7 oare.

Dinero, moneda spaniolă de calcul = $\frac{1}{12}$ Sueldo.

Dingelstedt, *Franz*, de, poet germ., n. 1814 la Halsdorf, Hessen, prof., 1843 bibliotecar, 1850 intendant la teatrul din München, 1857 din Weimar, 1867 director la »Burgtheater» în Viena, numit Baron, † 1881. Scr. princ.: »Lieder eines Kosmopolitischen Nachtwächters» 1841, însemnate mai mult prin tonul lor democratic decât prin valoare artistică, dar în »Gedichte», retip. 1858, se află bucăți frumoase; cu drama »Das Haus des Barneveldt» 1850, a avut un succes trecător, asemenea cu romanele și novelele sale. Mai

mult se prețuiesc studiile și traduceriile lui (din Shakespeare). [W. R.]

Dingley-Tarif, tarifa de vamă a Statelor-Unite dela 24 Iul. 1897.

Dingo, (*Waragal*, C. Dingo Shaw.), căne selvatic de mărimea și forma cânelui ciobănesc, cu cap mare și coadă lungă, de culoare roșiatică sau neagră. După traiu se aseamănă vulpei, e mare vrăjmaș al turmelor.

Dingwall, capitala cott. scoț. Ross și Cromarty, 2300 loc., port.

Dinicu, *Dimitrie*, violoncelist, n. 13 Iunie 1868 în București, a studiat la conserv. de muzică din București (prof. Const. Dimitrescu) și la prof. Hellmesberger în Viena, unde obținut mai multe premii (medalia de aur, pr. Beethoven și medalia mare dela »Gesellsch. der Musikfreunde»). Astăzi este profesor la conservatorul de muzică din București, inspector al învățământului de muzică din Rom. și violoncelist al curții reg.

Dining Room, (engl., pron. daining rum), sală de mâncare.

Diniz, v. Dionysius.

Dinka, popor de Negri la Nilul alb.

Dinocerate, sunt un ordin de animale uriașe antediluviane. Ele aveau trei părechi de proeminente cornoase și late pe cap. Picioarele erau ca la ipopotami, cu 5 degete la picioarele dinainte și 4 la cele din urmă. Existau mai multe genuri, ajungând mărimea elefanților.

Dinosauri, o grupă de șopârle petrificate antediluviane, foarte mari (până la 10 m. lungime).

Dinotheriu, un gen de mamifere antediluviane, înrudit cu elefanții (mastodontii). Lungimea animalului era de vr'o 5 m., capul lung de vr'un metru.

Dinsele, alt nume pentru Ielele (v. ac.).

Dinte, v. Dentițiune. **Dințat**, (botan.) v. Dentat.

Dinți, (botan.) segmente triunghiulare puțin adânci separate prin unghiuri sau sinusuri obtuse, ori puțin ascuțite; se găsesc la marginea frunzelor (*folia dentata*) ori a organelor foliace așezate pe un șir, rar pe două; — segmentele dela vârful fructelor capsulare dehiscențe denticid, (v. Dehiscența, Fruct); — părțile peristomului simplu sau ale peristomului extern din jurul orificiului capsulei multor mușchi. (v. Peristom.)

Dintr'un Lemn, mănăstire în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea râului Otăsău în depărtare de 3 oare de orașul Râmnicul-Vâlcei; după pisanile bisericești mănăstirea fu întemeiată de Mateiu-Vodă Basarab, deși ea a existat cu mult mai înainte, deoarece Mihnea-Vodă Turcitul îi făcuse o danie la 1579. Mănăstirea numeră 27 călugărițe și este întreținută de stat.

Dinu, în poveșt. macedo-române: smeu.

Dinulescu, *Stefan* a publicat la Cernăuț: *Viața și scrierile lui Dositei*, mitropolitul Moldovei, 1885; *Notițe despre viața și activitatea mitropolitului Moldovei Varlaam*, 1886; *Viața și activitatea mitropolitului Terții Românești Antim Ivireanu*, 1886.

Dio Cassius, *Coccejanus*, istoric grec, n. 155 d. Chr. la Nicea, dintr'o familie de senatori, primi o educație îngrijită, și venind la Roma se făcù orator, iar după aceea ajunse senator, pretor, consul, în două rânduri și guvernator rând pe rând al Pergamului, Africei, Dalmației și Panoniei; mai târziu se retrase în patria sa și scrisese »Istoria romană», operă colosală în 80 de cărți, începând

cu Aeneas și mergând până în zilele autorului. Ni-s-au păstrat numai cărțile 37—54, mai multe fragmente și o prescurtare făcută de Xiphilinos, călugăr din secl. XI, începând dela cartea 60. Stilul și limba îngrijite, tonul oratoric; resboaiele și intrigele de curte ocupă locul principal; puțină pricepere a realei istorii a statului și a mișcărilor populare. De model i-a servit Polybios și pe unele locuri Thukydides.

Diocletianus, Cajus Aurelius Valerius, împărat roman, 284—305, n. 245 d. Chr. la Dioclea (Dalmatia) dintr-o slavă. Și-a început cariera ca simplu soldat. Sub Prob ajunge dux Moesiae, apoi consul suffectus la 283; sub Numeric devine șeful ofierilor palatului (284). El se proclamă împărat la Nicomedia, după ce ucise cu mâinile sale proprii pe Aper, omoritorul lui Numeric. La 286 luă de ajutor pe Maximian, pe care îl trimise în Galia, să potolească revolta Galilor. Imperiul roman fiind foarte întins, îl împărți cu alți doi Cesari: Galeriu și Constantiu; D. și Maximian, purtau titlul de: Augusti. Ei apărură într-un mod fericit hotarele imperiului și potoliră turburările năuntrice. Împărăția lui D. constituie o eră nouă în viața imperiului roman și din alte puncte de vederi. Așa el înalță autoritatea imperială, încungiuându-o de o pompă măreață. Împăratul purta diademă, și nu putea să se apropie nimenea de el decât în genunchi, și vorbindu-i în a treia persoană: Majestas sublimitas vestra. De altă parte aduse schimbări însemnate în constituția romană. Emancipă autoritatea imperială de puterea senatului, supunând senatul stăpânirii sale absolute. El devine stăpânul (Dominus) în înțeleșul oriental, iar ceilalți supuși sunt numai sclavii lui. Funcțiunile militare fură despărțite de cele civile. Numărul provincilor fu sporit dela 87 la 120. Garda pretorienilor fu desființată și înlocuită cu două legiuni ilirice. Imperiul fu administrat deopotrivă din punctul de vedere finanțiar. Domnia lui D. s'a mai semnalat și printr-o persecuție în contra creștinilor (303). Adunările creștinilor fură oprite, iar cei cari se opuneau erau pedepsiți cu moarte. În luna lui Maiu 305, D. abdică și se retrase la Salona (Dalmatia), unde își construi un frumos palat, în care a trăit în tihnă până la 313. [Arundel.]

Diodorus, Siculus, un istoriograf grec, a trăit pe timpul lui Iulius Caesar și Augustus, și sub numirea de »Biblioteca historica« a scris un op istoric în 40 cărți despre toate popoarele evului vechiu, fără multă critică. Cearcă a dovedi, că în istorie providența conduce totul. A călătorit mult și a cercetat multe câmpuri de luptă, ca să poată scrie cu deamăruntul, dar n'a scris cu deosebit succes.

Dioclea, (botan.) se numește unul din modurile de distribuție al sexelor la plante, când unii indiviți ai unei specii poartă organele bărbătești (individul mascul), alții pe cele femeiești (individul femel). Exemple sunt numeroase în toate grupele de plante, dela cele mai inferioare până la cele mai superioare: Algele inferioare, Fucus, Marchantia, Polytrichum, Equisetum, Tisa, Palmierii, Cânepa, ș. a. În sistemul de clasificare al lui Linné este a 22-a clasă.

Diogenes, 1) *D. de Sinope*, cel mai renumit dintre filosofi cinici, 404—323 a. Chr., discipul al

lui Antisthene la Atena, a cercat să aplice hipotesa, că ar fi divin a nu ave lipsă de nimic; trăia în Atena și Corinth într-o bute. 2) *D. de Laerte* în Kilikia, autor grec., n. la 150 d. Chr. scris: »De vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum virorum«, în 10 cărți, de importanță pentru istoria filosofiei. Editată de Cobet (1850) în germ. de Snell, (1806, 2 tom.).

Diolo, (*dioicus*), (botan.) plantă cu două loquinte deosebite, câte una pentru organele de un sex. (v. Diclin, Dioecia.)

Dioklea, o serbătoare ce junii din Megara o aranjiau în onoarea eroului Diokles din Megara, care într-o luptă a mântuit pe un june iubit prin jertfirea vieții sale.

Diokles, 1) *D.*, un erou din Megara. (v. Dioklea.) 2) *D.*, un syracusan, care se învinovătesce, că în resboiul peloponesiac ar fi tractat în mod barbar pe prizonierii atenieni. A compus o carte de legi și a întemeiat constituțiunea democratică în Syracusa. Intre altele a dispus, ca ocărmitorii statului să urmeze unii altora după cum soarta decide. A murit în exiliu, resturnat fiind de contrarul său Hermokrates, după o luptă nefericită contra Cartagenienilor (409). [Dr. P. O.]

Diomedea, pasere, v. Albatros.

Diomedes, după mitol. grec. fiul lui Ares, regele Bistonilor din Tracia; locuia în o cetate aproape de mare. D. a avut iepe renumite și le-a îngrășat cu carne de oameni străini, cari rătăciau pe țărmul mării, dar Heracles l-a învins și cadavrul lui l-a aruncat ca să-l mănec. D. e zeul vântului; vânturile sunt personificate prin cai, lui D. i-s-au sacrificat cai, ca să încete vânturile, cari pe țărmii țării Bistonilor, mai ales toamna și spre iarnă, causeră naufragiile călătorilor străini. La Romani zeul lui Mars i-se sacrifică October equus, (calul din Octomvrie) ca să încete vânturile. [Atm.]

Dion, un siracusan, elev al lui Platon, ginere al lui Dionisos cel bătrân; alungat 366 a. Chr. de către Dionisos cel tânăr, îl detronă pe acesta; omorât 353.

Dion, Coccejanus, numit pentru elocvența sa și Chrysostomus, un retor grec, n. pe la 50 d. Chr. în Prusa (Bitinia), † 117 d. Chr. în Roma. D. era în relațiuni de prietenie cu Vespasian și Nerva și mult prețuit de Traian; ținu în Roma, Prusa și în călătoriile sale, conferințe cercetate. Dela el au ramas 80 cuvântări, dintre cari numai o parte întrunesc în adevăr formele retorice, celelalte sunt mai mult teme de cuprius moral sau literar-estetic. Ediția ultimă a lucrărilor remase de D. o îngrijii L. Dindorf, (2 vol., Lipsca, 1857).

Dionaea Ell., (botan.) gen de plante erbacee perene din fam. Droseraceelor, cu ca. 15 stamine, stil în formă de columnă la vîrf 5 fimbriat și ovar 1 locular. Cuprinde o singură specie: *D. muscipula* L., originară din Carolina și Florida. Florile sunt dispuse în corimb umbeliform la vîrf scapului, foile basilare în rosetă au pețiol spatulat, la vîrf poartă lamina de forma unei scoice cu margini ciliate și acoperită în interior de glandule digestive. Când un insect se așează pe pagina superioară a frunzei, acestea se închid brusc; digestiunea urmează analog cu cea dela *Drosera* (v. ac.). Această interesantă și frumoasă plantă insectivoroasă se cultivă la noi prin florării. [A. Pr.]

Dione, o țeitate din mitol. grec. Zeus în Dodona a avut un templu și aci capul lui era în-cunat cu stejar, iar lângă el, pe tron, ședea D., care uneori s'a creșut că ar fi Hera, soția lui Zeus, iar alteori că ar fi Aphrodite.

[Atm.]

Dionisie Eclesiarchul, călugăr dela episcopia de Râmnic și dascăl slovenesc, trăiesce pe la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Dela el ne-a ramas o cronică a întem-plărilor dintre 1764—1815, în care se găsesc multe naivități, dar și multe lucruri prețioase, ca s. e. prețul grăului, al vitelor, al mărfurilor, cursul monetelor, chipul cum se stringeau dă-rile, etc. Limba mai curată decât a contempo-ranului său Văcărescu. Cronică este tipărită în Tesaur de monumente II.

Dionisie Romano, episcop al Buzéului, n. pe la 1806 în Seliște, lângă Sibiu, la vîrsta de 15 ani întră în mănăstirea Neamțului, unde mai târziu se călugăresce. 1827 vine la București ca să învețe la Sf. Sava. 1832 profesor la Buzéu, apoi diacon și director al tipografiei episcopale. În această calitate D. prelucurează după franțuzește mai multe manuale elementare pentru școală: Abecedar religios, Biblioteca tinerilor începători, Aritmetica, Geografia, principii de catichis, pe care le publică 1837—1839. Tot atunci tipă-resce și multe cărți bisericești. Ajunge apoi di-rector al Seminarului din București și scrie alte manuale: Prescurtare din geografia sfîntă și veche, Geografia antică, Ermeneutica sacră, Prin-cipii de eloquență amvonului, pe care le-a pub-licat 1851 în Revista religioasă, pe care o scotea el însuși; de asemenea o sumă de cărți biseri-cesci sînt publicate prin îngrijirea sa. 1855 archimandrit și stareț la mănăstirea Neamțului; 1861 arhieru și locțiitor de episcop ăntăiu la Buzéu și după aceea la Huși, unde ajunge 1865 episcop titular și în această calitate este trans-ferat îndată la Buzéu. † 18 Jan. 1873. D. s'a distins toată viața prin îngrijirea ce o punea pentru școală și cultură în genere. El însuși autodidact, și posedând cunoștințe dobândite mai mult pe apucate, nu înceta de a îndemna pe cei cu cari vecea în contact să se ocupe de carte, și căuta de școli ori unde îl duceau îm-pregiurările. Această iubire de cultură a sa l-a și făcut să compileze manualele înșirate mai sus. Seria destul de limpede și curat romănescă, și chiar ca predicator merită laudă. Cf. Episcopul Melchisedec, Biografia prea Sf. D. R. în An. Acad. Rom. 1881.

Dionysios, după mitol. grec. un zeu al naturii și puterii pămîntului, precum al vîetii pămên-tesci; el domnesce dela începutul primăverii până la capătul vegetațiunii. D. e fiul lui Zeus cu Semele, (personificațiunea pămîntului roditor), care s'a aprins de fulgerul lui Zeus și a născut pe D. Zeus predă pe D. lui Hermes, care l-a dus la nimfele dela Nysa, ca să-l crească (de unde numele lui); D. a plantat via, și cu vinul produs a îmbetăt nimfele și alte ființe ale pă-durilor, pe Satiri, Sileii și Pani, dar s'a îmbetăt și el, apoi cu soții, încununăți cu lăstari de ie-deră și de laur, au pornit a colinda prin lume și plini de veselie, au cutrierat Egiptul și Asia până la Ganges și în tot locul au învățat pe oameni, ca să sădească via și să producă vin

și ca să-și petreacă în plăceri; în Aetolia și Attica a avut ville cele mai renumite. D. a fost în deosebi zeul vinului, al bucuriei și dansului; cele 9 luni cît ține vegetațiunea, îi plac cîntă-rile și horele nimfelor, mai ales la culesul viilor; nici un zeu cu cultul său n'a adus între oameni atăta desmerdere și desfrănare; D. preste iarnă, în 3 luni, se țeica mort. În Delphi se arăta mormîntul lui D., și în 31 Dec., cînd începe creșterea ȕilei și căldura soarelui, i-se aduceau sacrificii pe Parnas, la începutul primăverii. D. se iden-tifică cu Bakhos (un predicat al lui Zeus), și seamănă lui Bachus și Liber Pater la Romani. (v. Sabazios.)

[Atm.]

Dionysios, 1) *D., Thrax*, gramatic grec din Alexandria, a scris prima gramatică științifică grecească pe la 100 a. Chr. 2) *D. din Halikar-nassos*, orator și istoric, în secl. I a. Chr., a scris archeologia romană, din care s'au conservat 9 cărți. 3) *D., Areopagita*, membru al areopa-gului din Atena, convertit la creștinism de apo-stolul Pavel, după legendă primul episcop al Atenei, a suferit moarte de martir. 4) *D., Exi-guus*, un abate roman de origine Scit, † 556 d. Chr. Intemeietorul erei dionysiane, (a erei creștine). Decretaliile sale aveau mare autoritate. 5) *D. cel Mare*, 247—264 episcop de Alexandria; a fost discipolul lui Origen, și teolog de frunte.

Dionysios, doi tirani din Siracusa. 1) *D. cel Bêtrân*, n. 431 a. Chr., a luptat cu noroc contra Cartaginei, 387 a cucerit Rhegium. † 367. Dom-nitor crud, dar activ și cuminte. 2) *D. cel Tinêr*, fiul celui precedent, 356 exilat de cumnatul său Dion, 346 reocupă domnia, 343 delăturat de Ti-moleon. A murit, uitat de lume, în Corinth.

Dionysius, (Diniz) cel Drept, rege al Portu-galiei, fiul lui Alfons III, n. 1261, rege 1279, a întemeiat ord. lui Christ și universitatea din Coimbra. † 1325.

Diophantus, matematic grec. din secl. IV, a trăit în Alexandria. A scris «Arithmetica» în 13 cărți, din cari s'au păstrat numai 6.

Diopsid, mineral, piroxen monoclinic, silicat, de calciu, magnesi și fier. Cristalele sînt in-coloare, verșii sau cenușii. Varietăți: Salit, Bai-kalit, Malakolit, Cocolit. D. e principal un mi-neral caracteristic de metamorfism; se găsește în calcare, șisturi cristaline, serpentine. Mai e și un element constitutiv al Lherzolitelor.

Dioptas, mineral, silicat de cupru hidratat, de coloare verde frumoasă, e rar. Se găsește în Chile, Siberia, etc.

Dioptrica, acea parte a opticeii (v. ac.), care se ocupă cu refracțiunea luminii cînd trece din un mediu în altul. Pentru D. și-au cîștigat merite Arabul Alhazan (secl. XII), Keppler, Descartes, Newton, Fraenhofer și alții.

Diorit, rocă, agregat grăunțos de plagioclas și hornblendă. Uneori se mai adaugă quarz (D. quarzifer), biotit (D. micace) sau augit (D. augitice). D. sînt eruptive vechi; ele formează filoane, dar mai ales masive importante intrusiv. Astfel de masive sînt aproape de Greci în Do-brogea; în Carpați la Prisloapele, muntele Ci-banu, Balota, Ursu, etc., în munții Lotrului.

Dioscorea L., (botan.) gen. de plante herbacee cu rhizom tuberculos, volubile, rar tiritoare, din fam. Dioscoreaceelor, cu flori unisexuale de-comun dioice și capsula 3 lobă, respîndit în

ca. 150 specii în regiunile mai calde pe întreagă suprafața globului terestru. Rhizomul multora, precum dela *D. alata* L. originară din Estindia, Yam, dela *D. Batatas* Desc. »batatele», *D. satira* L., ș. a., e abundent în amidon, de aceea se și cultivă în toate țările calde pe o scară foarte întinsă. Ultimele specii și altele înrudite sunt introduse și la noi ca plante decorative rustice; ca plante alimentare însă, deși superioare cartofului, aici par a nu fi îndeajuns de rentabile.

[A. Pr.]

Dioscoreaceae, (botan.) familie de plante monocotyle înrudite cu Liliaceele și în special cu tribul Smilacelor, de care se distinge însă prin ovar infer. D. au rhizom tuberos, uneori lignificat, tulpină volubilă, rar cățărătoare, foi alterne (intermixt și oposite), cordate, flori inaparente în spice sau racemi, fructul e o capsulă, uneori bacă; ele sunt răspândite în ca. 160 specii pretutindene în țările calde. Ca genuri mai importante remarcăm: *Dioscorea*, *Tesudinaria* și *Tamus*.

[A. Pr.]

Dioscurela, serbătorea Dioscurilor (v. ac.); a fost epifania sau teofania (arătarea divină) lor. Ei au apărut pe uscat, mai ales în lupte, și pe mare, când au fost viscole (v. Anakes), totdeauna dând ajutor; epifania s'a pus pe timpul ăilei celei mai lungi. Se credea, că D. atunci cercetează pe amicii lor voinici în lupte, călătorind din loc în loc, și pentru aceasta toți îi așteptau cu rugăciuni și sacrificii, apoi cu mese pline, și stăpânii casei mai invitau și alți ăei la ospet, creșdend, ba adeseori vędend pe ăei scoboriți în mijlocul lor și povestind multe despre acele vedenii.

[Atm.]

Dioscurii, după mitol. grec. Castor și Pollux (Polydeukes). După miturile din mai multe țeri ale Greciei sunt mai multe părechi de D. Castor și Pollux sunt din Laconia, Lynkeos și Idas din Messenia, Amphion și Zethos din Theba, și Anakes dioscuri pe mare. După un mit, Zeus în chip de lebedă a îngreunat pe Leda, care a născut pe Castor, Pollux și pe Helena, iar dela soțul ei Tyndareos pe Clytemnestra; pe când după alt mit, Pollux și Helena sunt dela Zeus, iar Castor și Clytemnestra dela Tyndareos. Castor și Pollux servesc ca exemplu pentru doi frați iubitori; un mit spune, că Zeus, voinc ca să remunereze iubirea lor frățească, i-a ridicat în ceru ca Gemeni (v. ac.); iar după alt mit i-a făcut luceferi de seară și de dimineață. Astfel acești D. sunt ăeii luminei. D. la Greci trec și ca doi eroi, exemplul ideal al junilor voinici (v. Castor); ei apar ca călăreți și ajutători în luptă, uneori ca vânători, și atunci Pollux e pe cal, iar Castor cu câinii după el. D. apar și în poveștile române, ei sunt copii cu păr de aur, feți frumoși și luceferi. (v. Afîn și Dafin, Busuioc și Magheran, Copiii cu păr de aur.)

[Atm.]

Diosgyör, comună mare în Ung., cott. Borșod, cu 6537 loc. (1891) Magh., Germ. și Slovaci, cari se ocupă cu agricultura, industria și pomăritul; în D. este oficiu telegrafo-postal, școală industrială. Lângă D. este marea fabrică de fier și oțel a statului, o fabrică de hârtie, mine de lignită. În apropiere sunt băile *Tapolca*. Ruinele unei vechi cetăți, care a vędut multe în secolii trecuți.

Diosig, (magh. *Dioszeg*), com. mare în Ung., cott. Bihor. În actele publice apare la începutul

secl. XIII, avënd și fortăreață, care pe la 1310 fũ arsă de cătră palatinul Kopasz. Are 995 case cu 5681 loc. (382 rom. gr.-or., 137 rom. gr.-cat.) cu școală regulată. Teritorul e de 12,790 jug. catastr. mare parte arător și promontor frumos de vii. Produce cereale foarte bune, vin renumit, numit »bacator». E centrul dominiului contelui Fr. Zichy, cu vieri de model. În D. s'a încheiat pace la 3 Febr. 1551 între epp. de Orade Martinuzzi Frater Georgiu și emisari imperiali, pace prin care Ardealul veni în mâinile Imp. Ferdinand. În apropierea D.-lui se află ruinele mănăstirei renumite de »Egged» sau »Egyed». La 1795 avũ și tipografie. Stațiunea căii ferate în loc. [†]

Dioskorides, *Pedanius*, medic grec, n. în secl. I d. Chr., în Anazarbus în Cilicia. În opul său »De materia medica» a publicat medicamentele usitate. Aproape 17 secoli a fost o autoritate în botanică și farmacologie.

Diosmosa, la plante, fenomenul fisic în virtutea căruia sărurile dizolvate în apă sau substanțele solubile în ea străbat părății permeabili ai celulelor dela periferia corpului plantei și pe aceea dintre diferitele celule din interiorul ei. Prin D. străbate membrana și ajunge în protoplasma perilor absorbânți de pe rădăcini, cea mai mare parte a nutrimântului plantelor cu rădăcini, și tot prin același fenomen, odată ce s'a introdus hrana, ajunge până în locurile unde se petrec sintesele chimice (în frunze).

Diospolis, pe timpul împărăților romani un orașel în Palestina; aci s'a întemeiat una din cele dintăiu comunități creștine (Fapt. Ap. 9, 32 u.), mai târziu residență episcopoească și locul de venerare a sf. George, care ar fi fost înmormântat în D. Într'un sinod ținut în D. și-a apêrat Pelagie învățătura sa (415). Cu timpul D. a decădut și ađi în locul lui e satul Ludd, locuit de mohamedani și Greci.

Diospyros L. (botan.) gen din familia Ebenaceelor, cuprinde arbori sau arbuști cu frunze alterne, coriace, întregi; florile mici, dioice mai rar polygame sunt de regulă tetramere sau pentamere și dispuse în cime mai rar sunt solitare, corola urceolată; fructul suculent este globulos, oblong sau conic și însoțit de caliciul persistent. D. are vr'o 153 specii, răspândite prin regiunile temperate și calde ale globului, prin Asia temperată și America boreală. Multe specii din acest gen sunt foarte mult căutate din cauza lemnului lor prețios, cunoscut sub numele de abanos (v. ac.), așa este: *D. Ebenum* Retz., abanosul veritabil, care este foarte rar, apoi *D. melanida* Poir., *D. ebenaster* Retz., *D. discolor* Willd., etc. Unele specii din genul acesta se cultivă prin florării ca plante decorative, așa sunt speciile: *D. Kaki* L., *D. Ebenum* Retz., *D. Lotus* L., *D. virginiana* L., etc. [Z. C. P.]

Dioști, com. rur. în Rom., j. Romanai cu 1379 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 2 biserici și 1 școală. Loc. sunt în stare bună.

Diotima, o preoteasă din Mantinea, oraș de frunte în Arcadia; după Platon a fost învățtoarea lui Socrates, dar se crede, că a fost o persoană inventată de Platon. Într'un dialog, D. vorbeste de originea și ființa iubirii.

Dipauli, *Iosif*, *Baron*, politic austr., n. 9 Martie 1844 în Kaltern (Tirol), unde are mari proprie-

tați; în tinerețe a fost oficer papal. Dela 1873 membru clerical al Reichsrath-ului, a întemeiat 1895 partidul popular catolic. A încercat împăcarea naționalităților. Din Oct. 1898 ministru de comerț. Bun orator și financiar.

Diph —, v. și **Dif** —.

Diphilos, poet dram. grec. din Sinope, a trăit în Atena și a murit în Smyrna. A scris preste 100 comedii, dintre cari 50 sunt cunoscute după nume; a fost imitat de Plautus și Terențiu.

[Dr. P. O.]

Diphyll, (botan.) sau bifoliat, care are două frunze, s. e. plantula, calicul, involuclul, etc.

Dipir, mineral, silicat aluminos de calciu și sodiu. Se găsește în cristale tetragonale, incolore sau albe, în calcaruri metamorfe și în sisturi cristaline.

Dipla, v. **Dibla**.

Diplasiasm, v. **Metaplasme**.

Diplasion, nume dat în secolul trecut la o specie de clavier cu două claviaturi.

Dipleidoscop, (grec.) instrument astronomic pentru determinarea adevăratului amiazi.

Dipleure, *dizygopleure* sau *zygopleure dimere*, animalele »bilateral symetrice«, ca vertebratele, artropodarii, etc. (v. **Biologia**.)

Diplococcus, specie de bacterii (Cocci), la cari se află uniți tot câte 2 Cocci. Aici aparțin *D. pneumoniae*, *Gonococcus*, etc. (v. **Coccobacteria**.)

Diplodocus, Marsh, reptil fosil din fam. *Atlantosauroides*, nu tocmai bine determinat, cu o lungime probabilă de 17 m.; face parte din fauna jursică a Munților Stâncoși (America). [A.]

Diploma, (grec.) orig. o tăbliță cu două foi; la Romani a devenit termen pentru expediții oficiale, în deosebi pentru ori ce certificate prin iscălituri și sigile. În secl. XVII, în urma scrierii lui Mabillon (De re diplomatica), cuvântul *D.* a început a se întrebuința pentru toate actele oficiale istorice. Astăzi *D.* în înțeles mai restrins înseamnă un act din partea unei autorități, prin care se acordă cuiva vr'un drept sau vr'un privilegiu: *D. imperială*, pontificală; act din partea unei universități sau facultăți, prin care se acordă un titlu sau un grad într'un corp savant: *D. de bacalaureat*, de licențiat, de doctor. Numirea vine dela modul, în care se închidea ca două table.

Diploma Leopoldinum, (lat.) în dreptul public ungar actul emis și subscris de împăratul Austriei Leopold I în 16 Oct. 1690, prin care s'au regulat afacerile publice ale Ardealului, rămânând în vigoare preste 150 ani. Aceasta diplomă s'a primit de staturile Ardealului în dieta dela Făgăraș, și cu unele modificări s'a publicat în 4 Dec. 1691. La început avea menire provisorie, dar atât prin aprobările și întărirea regulate ale următorilor lui Leopold I, cât și prin recunoașterea acestei diplome prin art. de lege II din 1791, a devenit un act, prin care s'a stabilit relațiunea între Domnitor și poporul ardelenesc. Dintre punctele acestei diplome mai însemnate sunt: Cele 4 religii recepte (rom.-cat., lut., calv. și unitară) rămân în drepturile de până acum. Donațiunile făcute de regii și principii mai vechi se asigură posesorilor de acum. La oficii se numesc numai indigeni, anume: Magh., Secui și Sași, fără considerare la religie. Dieta se ține în fiecare an. Guvernatorul are să locuiască în țeară și să jure respectarea legilor.

Suma dării în timp de pace e 50,000 taleri, în timp de război 400,000 florini; repartiziunea stătoresce dieta. Secuii liberi nu plătesc dare, însă pentru apărarea patriei dau și întrețin soldați pe spesele proprii. Sașii și poporul care plătesc dare de aici înainte nu mai sunt îndatorați a provede gratuit pe călători. Mai târziu s'au făcut mai multe modificări, când în favorul uneia, când în al alteia dintre națiunile recunoscute pe atunci.

Diploma din 20 Oct. 1860, se numește în dreptul public austro-ungar ordinațiunea cesaro-regească »spre regularea dreptului de stat al monarhiei«. Prin aceasta se declară în principiu guvernarea monarhiei în mod constituțional. În sensul acestei ordinațiuni afacerile întregului imperiu se regulează în senatul imperial (*Reichsrath*), care se formează din reprezentanții aleși de diferitele țări ale imperiului. Pentru regularea afacerilor interne ale diferitelor țări, li-se dă acestora autonomie largă. Mult timp însă n'a fost *D.* în vigoare, căci unele națiuni ale imperiului, ca: Maghiarii, Croații și Italienii (din Veneția) n'au voit a-i recunoaște legalitatea. S'a scos din vigoare și formal în 1867, când atât în Austria cât și în Ungaria s'a regulat dreptul public prin legi aduse în dietă.

Diplomataria, v. **Chartularia**.

Diplomația, complexul principiilor, regulilor și obiceiurilor observate în raporturile internaționale ale statelor. *Diplomați*, persoanele cari în aceste raporturi reprezintă un stat suveran. *Corp diplomatic*, totalitatea agenților diplomatiei acreditați la o curte. (v. **Agente diplomatice**.) [—]

Istoria. În antichitate instituția ambasadurilor (român.: »sol») nu exista decât la cazuri excepționale, pentru negocieri de război, etc. Pare că prima manifestare a ambasadurilor a venit dela Papi, ai căror »*responsales*« îi găsim în permanență la curtea regilor franc. (secl. V). Apoi prin emisarii săi se întinse și la alte țări, iar exemplul fu imitat de statele Italiei (începând dela 1210). La 1268 senatul Veneției decise ca *ambasadorii* săi să facă raport despre îndeplinirea misiunii lor. Nobilii cu mare vază erau trimiși în aceste misiuni. Tot dela Italiani vine numele de »ambasciatori« (dat în secl. XIV), la Francezi »ambassadeurs«, de unde misiunea lor: »ambassade«. După 1500 începură și celelalte state a trimite misiuni. Puțin după aceea, pe lângă ambasadori, cari necesitau reprezentațiuni enorme pe timpuri, se instituiră trimiși mai mici în rang, numiți »*residenți*«. Tot din necesitatea de cât mai strinse legături cu curțile suverane, se instituiră și »*însărcinații de afaceri*«. În urma tratatului din Westfalia (1648), rolul agenților diplomatiei se răspândi în toate țările. Numele de »*trimis*« = *envoyé*, apărură în secl. XVII, desemnând ceea ce azi ar fi ministrul plenipotențiar, între ambasadori și resident. În secolul trecut apărură și numirea de »*ministru plenipotențiar*«.

Organizațiunea. La congresul din Viena, 1815, protocolul ambasadurilor adunați în congres deosebia: 1. Pe ambasadorii și nunții papali. 2. Trimisi și miniștri plenip. pe lângă suverani. 3. Însărcinați de afaceri sau agenți dipl. pe lângă min. de af. străine. Prin congresul dela Aix-la-Chapelle se distinse că ministrul resident ocupă loc între trimiși de categoria II și între însărcinați de afa-

ceri. Ierarhia actuală în cele mai multe state este: ambasador, ministru plenipotențiar (de clasa I și II), agent diplomatic, consilier de leg., prim secretar de ambasadă sau legațiune, secretar de amb. sau legațiune, dragoman, cancelar de clasa I și II, și în fine atașatii de amb. sau legație. **Consulii**, cu atribuțiuni diferite de ale ministrului sau agent. diplomatic, fac de asemenea parte din corpul D., în care sunt asimilați. Sunt însărcinați cu afacerile comerciale mai ales, și subordonați șefului misiunii din țara unde se află. (v. Consul). Consulii sunt și onorifici, neprimind leaflă dela statul ce reprezintă, și fiind chiar din persoane de naționalitate străină, cu afaceri în acel oraș. Consulii generali, cei mai mari în grad, sunt asimilați primilor secretari de amb. sau legație, consulii ordinari cu secretarii; în fine vice-consulii.

Ceremonialul. Înainte ca un trimis să se acrediteze pe lângă o putere, se face cunoscut persoana sa, ca nu cumva aceea, nefiind agreată, să fie refuzată, cum casuri s'au întâmplat. Trimisii de ori ce rang iau rând după gradul lor și în fiecare grad după vechimea remiterii scrisorilor de acreditare. Printr'un semn de respect, ministrul de externe dintr'o țară are primul pas totdeauna față de ministri și ambas. străini. **Scrisorile de acreditare** trebuiesc prezentate de ori ce agent diplomatic spre a fi primit ca reprezentant al țerii sale. În ele se specifică titlul persoanei și recomandarea agentului către șeful statului unde e trimis. Dacă e simplu agent diplomatic (cl. III) recomand. e către min. de externe. Trimisii D. sunt inviolabili. Ori ce atac asupra persoanei lor e imediat reparat de statul în care se află, deoarece e reprezentant direct al statului său. Drepturile cele mai tolerante și oprite pentru ori care altul sunt legate persoanei lui, bine înțelese în limitele posibile. Intreg corpul D. are uniforma sa specială de ceremonii și ori unde eticheta și cerem. o cere, începând dela simplu atașat până la ambasador. Acest din urmă titlu, cel mai înalt, nu-l au decât marile puteri între ele, adică: Anglia, Germania, Franța, Rusia, Italia, Austria, Turcia, Vaticanul, Spania. Totuși Franța are ambasador în Elveția. Fiecare stat regulează trimisiile după importanța legăturilor politice și a misiunii lor.

Atribuțiuni sunt de a înștiința guvernele respective despre tot ce poate a-l interesa în privința politică, de a proteje pe supușii săi în fața autorit. locale, a încheia convențiuni și tratate, etc. Consulii asemenea, cu special. la partea comercială. În afacerile diplomatice se servesc de corespondență cifrată, a cărei cheie nu o au decât corespondenții. Tot astfel prin telegrame. Corespond. diplomatică e inviolabilă.

În România corpul dipl. e organizat ca în principalele state. Legațiunile, având ca șef un ministru plenipotențiar, sunt la: Paris, Constantinopole, Berlin, Viena, Londra, Petersburg, Roma, Bruxela, Haga, Belgrad, Vaticanul, Atena. La Sofia, fiind-că Bulgaria e încă sub depend. Turciei, are un agent diplomatic și însărcinat de afaceri. Cu celelalte țeri n'are decât relațiuni consulare. Legațiunile posed unele consilieri de leg., fiecare câte un prim-secretar, 1 sau 2 secretari, și unele dragomani și atașatii, după importanța și necesități. Serviciul consular e reprezentat prin consuli generali, din

cari sunt la Budapesta, Constantinopole, Odesa, trimiși de guvern, ceilalți onorari; prin consuli (trimiși și onorari) și vice-consuli (onor.). Relațiuni consulare sunt cu toate statele Europei. Leșile, împreună cu cheltuelile de reprezentare, variază după legațiuni, netrecând la ministri preste 70,000 franci pe an. Primii secretari și consuli generali au 12,000; secretarii și consulii 600, atașatii 300 fr., 250 fr., etc., cu diferite variațiuni. Serviciile minist. de externe sunt asimilate cu corp. D., din care fac parte. [O. L.]

Diplomatica, știința, care se ocupă cu studiarea diplomelor.

Diplopia sau *vedere dublă*. Când axele optice (ale vederii) se întâlnesc asupra unui obiect, acesta se vede simplu, iar o deviațiune patologică a uneia din ambele axe dă nascere diplopiei, pentru că razele venite dela obiect nu cad pe porțiuni identice ale retinei. Există *D. omonimă* (directă), când imaginea situată la dreapta bolnavului aparține ochiului drept și cea stângă celui stâng (în strabism convergent), și *D. încrucișată* (în strabism divergent). Mai există și *D. monoculară* (la un singur ochiu), când mediurile transparente ale ochiului nu sunt curate.

Diploscop, instrument pentru observarea colorilor subiective.

Diplosomia, monstrul gemelar (gemeni) în care doi copii sunt crescuți deolaltă într'unul sau mai multe locuri, cum sunt s. e. frații Siamesi.

Diplostemon, (botan.) androceu care are staminele în număr îndoit decât părțile periantului și dispuse pe două cercuri, cercul extern opus sepalului (episepal) și altern cu petalele, cercul intern opus petalelor (epipetal) și altern cu sepalul; s. e. la Crin, Ghiocel, Geranium, ș. a.

Diploaxis DC., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Cruciferelor, trib. Brassiceelor, cu silică elongată, semințe 2-seriale și stigmat terminal. Dintre cele 20 specii răspândite în Europa, dar mai ales preponderant mediterane, cea mai comună la noi e *D. muralis* DC., ea crește ca și congenericele ei pe locuri aride și pietroase din regiunea inferioară. [A. Pr.]

Diplozoön paradoxum, vierme trematod-polytomian; trăiește ca parazit pe branchiile pescilor de apă dulce. Are forma unui X, format din reuniunea a doi indivizi.

Dipodie, picior de vers dublu. (v. Dimetru.) [*]

Diprosopus, un monstru gemelar, în care dicefalia este dezvoltată incomplet, astfel că la un trunchiu și un cap diform există 3 ochi, 2 nasuri, 2 guri, 2 urechi, etc.

Dipsaceae, (botan.) familie de plante dicotyle gamopetale herbacee (rar fruticose), cu foi oposite uneori verticilate și flori în capitoli, rar în verticile dense sau cime dichotome, înrudită cu Compositele, de cari se distinge prin antere libere. Cuprinde vr'o 5 genuri, dintre cari relevăm *Morina*, *Dipsacus*, *Cephalaria* și *Scabiosa* (incl. *Knautia*), răspândite pe întreg continentul vechiu, mai ales în estmediterana. [A. Pr.]

Dipsacus L., (botan.) gen de plante erbacee hispid- sau aculeat-peroase din fam. Dipsaceelor, cu foi oposite, grosierdentate sau pinatifide, cu lobul terminal de comun mai mare, cu flori în capitoli terminali, oblongi, ovați, rar globoși, cu bracteele

capitolului și paleele receptacolului rigide subulat-acuminate sau spinescente. Cele 16 specii sunt răspândite din Europa prin Mediterana și Africa boreală (incl. Abisinia) până India orientală; mai comune la noi sunt: *D. silvestris* Mill., măciuca ciobanului sau scaiul voinicesc, pe lângă drumuri, pe locuri inculte, fânate neglijate, etc., și *D. pilosus* L., prin tufige și păduri, ambele în regiunile inferioare. Capitoarele dela *D. fullonum* L., din Europa sudică, se folosesc la confecționarea postavului. [A. Pr.]

Dipsector, (lat.-grec.) instrument care servă la măsurarea pe mare a depresiunii orizontului.

Dipsomania, (med.) poftă abnormă de beuturi; se ivesce periodic și adese e simptom de conturbațiune mentală.

Diptere, (*Diptera* L.), ord de arthropodare din clasa insectelor, caracterisate prin aceea, că au metamorfosa completă; gura conformată pentru supt, adesea pentru împuns; două aripi anterioare transparente; 2 poster. rudimentare în formă de măciucă. Capul mobil unit cu toracele prin un legământ scurt și subțire; ochii foarte mari facetați, în general 3-ocel; antenole uneori foarte lungi, filiforme și pluriarticulate (*Nemocere*), uneori scurte, purtând în virf un stil (*Brachicere*). Toracele nearticulat (except. aphampterele). Abdomenul din 5—9 inele. Ele se subîmpart în: *Nemocere*, *Brachycere*, *Aphaniptere* și *Pupipare*.

Dipterologia, știința care se ocupă cu studiul insectelor diptere; o parte a entomologiei.

Dipteros, (grec.) templu antic, încungiurat de o serie dublă de coloane.

Diptich, v. Dyptich.

Dipus, un gen de mamifere, din ordinul roșătoarelor, fam. Dipodidelor. Este un șoarece cu picioarele dindărēt foarte lungi, cu 3 degete, asemenea și coada; ei pot sări foarte tare. Sunt o mulțime de specii. Trăiesc în Africa, mai ales în Egipt.

Dipygus, o monstruositate rară la oameni și mai densă la animale de casă, caracterisată prin duplicitatea părții inferioare a corpului, anume 4 picioare, 1 trunchiu cu 2 coloane vertebrale, uneori 4 mâni (D. tetrabrachius), alteori și câte o ureche supranumerară.

Dipyrhichius, (*Proceleusmaticus*), în versificațiunea metrică versul, în ale cărui tacte ritmice silabele se succedau: — — — — — [*]

Dira, o serie de urme sau bătătură. Pe D. de sânge se urmărește vânatul. Cuvânt cunoscut mai ales vânătorilor.

Dirae, (lat.) cumpălitel, numele poetical Furilor.

Direclia, (sau *Sgrîpșor*), veche monetă de argint în valoare de 12 lei vechi.

Direct, 1) drept, oblu, care nu face ocoluri sau încungiur, s. e. drum direct; 2) imediat sau fără mijlocitor, s. e. înțelegere directă; 3) în gramatică propozițiune directă, în care cuvintele sunt așezate în ordinea logică.

Direcțiune, 1) conducere, supraveghiere, administrare, acțiunea de a dirige sau cărmui; 2) împărțire sau diviziune administrativă încredințată unui director, s. e. direcțiunea căilor ferate; 3) locuința și cancelaria unui director; 4) înțelesul unei pozițiuni sau al mișcării unui despărțământ de trupe.

Directoriu, numele guvern. (Directoire), compus din 5 persoane, din Francia, dela 15 Brumar anul IV (27 Octobrie 1795) până la 18 Brumar anul VIII, când a fost resturnat de Napoleon Bonaparte. A restabilit pacea înlăuntră, a susținut crâncene resboaie înafară.

Directoriu, îndreptar care cuprinde în sine complexul prescrișelor rituale, liturgice și modalitatea aplicării acelor la celebrarea deosebitelor funcțiuni sacre.

Directrice, (lat. directrix), linie conducătoare.

Dirhem, (dram, drahmă), măsură de greutate turc.; în România (Dramura) și Turcia = 1 gr., mai înainte = $\frac{1}{400}$ oca = 3·203 gr., ca greutate de monete 3·207 gr.

Dirimentia, (lat.) în drept impedimente dărimătoare, cari desfac căsătoria (pentru cari căsătoria dela început nu a putut fi valabilă).

Dirke, în mitol. grecă o femeie rea, soția lui Lykos, care fără milă chinuie pe Antiope, până când pruncii ei Amphion (v. ac.) și Zethos o scapă și leagă pe D. de coarnele unui taur. (v. ilustr. Taurul farnesean, I, p. 217.) Are rolul unui spirit de plagă în contra mamei copiilor. Antiope în basmele române reprezintă mama copiilor cu păr de aur, iar D. pe roaba, care a devenit împărăteasă.

Dirke, lângă Theba, a fost un izvor și un riu cu acest nume. (v. Amphion și Zethos.)

Dirloagă, cureaua frâului; în sens figurat o persoană de poziție inferioară: »nu mă bag slugă la dirloagă».

Dirmon, sită pentru curățirea semințelor.

Dirmoz, Dîrmoc, numiri populare ale plantei *Viburnum Lantana* L. (v. ac.).

Dirste, (Dirstele), v. Brașov.

Dis —, v. și Dys —.

Dis, în terminologia musicală germană, denumirea lui re diez.

Dis, *Pater*, după mitol. romană a fost zeul și regele lumii de jos, și s'a numit și *Dives* (avut) și *Ditis Pater*; identic cu Pluton la Greci, bărbatul Proserpinei. [Atm.]

Disagio, v. Agio.

Disamara, (botan.) fruct uscat indehiscent format din 2 samare (v. Fruct) și provenit dintr'un ovar cu 2 loji, s. e. la Arțar, ș. a.

Disarmonia, v. Discordanța.

Disc, bucată rotundă de metal. Ori ce corp cu suprafață rotundă și lată se dice, că are formă de D.

Disc, (botan.) se numesce: 1) receptaculul în formă de tavă rotundă și lată dela capitulul Composeelor, iar florile cu corolă regulată dela Composeele corymbifere, așezate în centrul lui, se dic *flores disci*; 2) totalitatea escrescențelor de diverse forme ce depind de receptaculul florii și de cele mai multe ori sunt și glandulare (nectarifere), s. e. la florile de Viță, Rută, Rosetă, Bujor, Umbelifere, ș. a. *Discoid* (*discoidaeus*, *discoidalis*, *disciformis*), care are forma unui disc sau taler. *Discifer*, care are un disc (mai multe nectare receptaculare).

Disc, (patena) un vas sacru în formă de tăier, gătit din metal nobil, pe care se așează sf. agneț și particulele comemorative la celebrarea sf. liturgii. În sens liturgic închipuesce peștera sau ieslea, în care s'a născut Christos Mântuitorul, ori mormântul în care s'a pus trupul său cel de viață purtător.

Discalceați, (desculți), se numesc călugării, cari umblă cu picioarele goale, ori cel mult poartă pe tălpi sandale. Ei, lăpădând încălțăminte, au urmat cuvintelor lui Christos: »Să nu aveți aur... nici traistă pe cale, ... nici încălțăminte«. (Mat. 10, 9—10.) [dr. i—m.]

Discalificațiune, lipsa de calificațiune (v. ac.), inapținutudine.

Discant, numele ce se da în evul mediu mai întâiu *cântului al doilea*, ce se executa pe lângă un cânt dat (ținut de obicei de tenor, *cantus firmus*) și apoi însuși acestei specii de armonii embrionare în două voci, desvoltată din vechiul *organum*, de care se deosebea însă prin aceea, că nu era mărginită la mișcarea paralelă. D. apare în secl. XI, naturalmente mai întâiu simplu, notă contra notă, și apoi ornat, mod mai cu samă în favoare în Franția, unde aceste specii de ornamente luau numele de *fleuriettes*. Câte odată D. era notat, dar cele mai de multe ori era improvizat, și acest mod rămâne mult timp în vigoare sub numele de *contrapunct pe carte* (franc.: sur le livre) sau *din memorie* (ital.: alla mente). D. era de regulă încredințat vocii celei mai acute, ceea ce face că mai târziu s'a dat acest nume însuși acestei voci, semnificațiune ce s'a păstrat și azi în Germania, unde Diskant e același lucru cu sopran. [T. C.]

Disciflorae, (botan.) în clasificăția lui Bentham și Hooker, a doua serie dintre Dicotyledonatele polypetale, caracterisate prin: stamine în număr definit, inserate înlăuntru, înafară sau deasupra unui receptacul dilatat în disc. Această serie cuprinde mai multe cohorte, fiecare cu mai multe familii, s. e. Geraniaceae, Ampelideae, Ace-rineae, etc.

Disciplina, (lat.) în general un sistem de măsură (regule), merit a asigura buna ordine într-o adunare, societate, corp constituit; în sens pedagogic D. este un factor important al educațiunii; în sens bisericesc, complexul prescrierilor și dispozițiunilor eclesiastice, cari sunt destinate a regula viața și purtarea religioasă morală a clerului. Sub D. se mai înțeleg singuraticile ramuri ale unei științe.

Discipol, (lat.) învățcel, școlar, cel ce urmează învățaturile unui măestru.

Discodactili, v. Broasce.

Discoglosside, (v. *Anura*, *Batrachii*, *Broasce*), o familie de batrachieni cu 14 genuri și 20 specii, trăiesc în ținuturile calde și fierbinți ale lumii vechi și noue; lipsesc însă în întreaga America nordică. D. n'au ghinduri la urechi și peliță de înnotat între degetele picioarelor dindăret.

Discomycete, (botan.) grup de Cuperici Ascomycete cu fructul (apotheciul) dela început deschis (gymnocarp), ori mai întâiu închis și apoi dilatat în formă de cupă largă (hemi-giociarp). Hymeniul compus din așce și parafise căptușesce părății interni ai cupei. Trăiesc saprofite pe lemne moarte sau pe humus. Ca tip al grupului e *Peziza* (unele din speciile ei, în total preste 100, sunt numite de popor »*Urechia-babei*«); afară de acest gen mai intră aici: *Morchella* (unele specii dize Ciuculete, Sbârciog), *Helvella*, etc.

Discont, v. Scompt.

Discophore sau *Ēirudinee*, v. Apode.

Discordanța, (mus.) relațiune a două sau mai multe sunete cari nu au raporturi armonice între

ele. D. se deosebesc de *disonanță* (v. ac.) prin faptul că aceasta, îndeplinind oarecari condițiuni, poate fi admisă în muzică, pe când D. e chiar negațiunea muzicii. [—]

Discordanță de stratificațiune (geol.) avem atunci când planurile de divisiune ale unei serii de formațiuni formează un unghi u oarecare cu planurile de divisiune sau stratificațiune ale unei alte serii de formațiuni, cu care se atinge. Ceea ce corespunde cu epoce de depunere și formațiune deosebită. Este unul din caracterele cele mai importante în geologie și paleontologie pentru determinarea succesiunii și vârstei straturilor. [A.]

Discordia, (lat.) ceartă, neînțelegere. D. este starea de neînțelegere între două persoane, provenită din dispoziția inimică de a-și zădărnici reciproc intențiunile față de una și aceeași lucrare. Contr. concordia sau bunăînțelegerea. [Pl.]

Discos, (*Planorbis corneus*), un melc de ape dulci, din ordinul Gasteropodelor. Are ghiocela lată, de forma unui disc, lat de vr'o 25 mm.

Discrasit, mineral, antimoniu de argint; e rar, se găsește la Andreasberg, etc.

Discredit, pierderea creditului.

Discret, (lat.) separat, ce nu stă în legătură de continuitate. *Mărimi discrete*, acele cari au o valoare determinată, în opos. cu *mărimile continue*, cari se pot schimba continuativ fără săritură dela o valoare la alta. Fig. D. însemnează: rezervat, chibzuit. D. se numesce omul, care observând în referințele sale sociale un tact rezervat și prudent, nu descopere deaproape lui toate cele ascunse în inima sa; în special nu descopere unui al treilea tainele împărtășite lui de câtră un altul. Preste tot, omul D. nu divulgă nimic, ce i-se pare nefolositor, neiertat ori în defavorul celor ce ascultă. [Plet.]

Discrețiune, caracterul persoanelor discrete. D. denotă rezervă și tact prudent în păstrarea și în împărtășirea secretului încredințat. Sub discrețiune se înțelege și bunul plac; a se pune la D. cuiva = a se supune necondiționat.

Discreționar, lăsat la placul sau chibzuiala cuiva.

Discurs, vorbire adresată uneia sau mai multor persoane. Retorica antică distinge 3 genuri de D.: *demonstrative*, al căror obiect e frumosul și adevărul, cu scop de a lumina mintea și a mișca inima; *judiciare*, al căror obiect e dreptul și nedreptatea, cu scop de a convinge pe judecători; și *deliberative*, al căror obiect e folositorul, cu scop de a lumina, a convinge și îndupleca la fapte. Retorica modernă, pe lângă cele 3 genuri, numite azi academice, juridice sau de barou, și parlamentare sau de tribună și politice, adause și *D. religioase*, numite predice sau omilii, făcute cu scopul de a întări ideile și simțemintele religioase. D. juridice se subîmpart în *requisitorie*, făcute de procuror sau de acuzatorul public, *pledări* și memorii (când sunt scrise), făcute de avocați, și *resumate* făcute de președintele tribunalului. Despre regulile D.-lui tratează retorica (v. ac.).

Discursiv, actul cugetării, care prin raționament trage concluziune din oarecare gândiri date. *Cugetare D.-ă*, care prin abstracțiune separă notele comune ale mai multor obiecte asemă-

nate, iar prin combinațiune le împreună într-o formă nouă și astfel formează noțiunea. *Cunoscințele D.-e* sunt cele câștigate în mod mijlocit prin cugetare în asemănare cu cele intuitive, câștigate prin experiență. [Plet.]

Discuțiune, desbatere (v. ac.).

Disdiapason, (*grec.*) dublă octavă. În psaltichie, numele scării diatonice cuprinsă în limitele dublei octave sol₁ — sol₂.

Dis-dur, în terminologia musicală germană, denumirea lui re diez major.

Disecare, arta de a scurge și însănătoșa terenurile jilave și rovinosoase de escedentul lor de apă. D. se poate face prin curățirea și îndreptarea alviei râului, prin săparea de un nou vad, prin canalizarea cu canale deschise ori acoperite, etc. Terenul jilav câștigă enorm în preț și valoare după D. (v. și Drenagiu.)

Disecțiune, tăierea cadavrului cu scopul de a studia părțile constituante (anatomice) ale corpului; diferă de *autopsie*, care este deschiderea cadavrului pentru a studia cauza boalei și a morții (autopsia anatomică-patologică și autopsia medico-legală).

Diseminațiune, (botan.) sau împrăștierea, semănarea dela sine a sporilor, polenului, semințelor, fructelor. Causelor ce favorizează D. tuturor acestora, prin urmare răspândirea lor pe distanțe și suprafețe mari, sunt de două feluri: externe sau agenții cosmici (vânturi, ape curgătoare, curenți marini) și diferitele animale (omul, mamifere, păsări, insecte), și interne ce depind de structura anatomică specială a părților ce se vor disemina. În adevăr, spori, polenul, etc., prezintă dispozițiuni anatomice speciale, foarte variate, toate contribuind la D., dar cari nu sunt altceva decât adaptări ale lor, pentru ca transportul dela un loc la altul să fie mai eficace. Așa, s. e. când agenții de transport sunt curenții aeriani, semințele, fructele, etc., spre a fi mai ușoare, au dimensiuni mici (praful de polen, spori), sau o provizie de aer în nisce saci (polenul Coniferelor), ori membrana lor externă e lătită în aripă subțire (fructe și semințe aripate, s. e. la Arțar, Ulm, Bignoniaceae, ș. a.), sau au în afară numeroși peri (fructe și semințe de Păpădie, Scăiet, Plop, Salcie, Papură, etc.). Cam aceleși mijloace de D. sau altele sunt și în cazul când agentul activ al transportului e apă. Dacă semințele vor fi diseminate de animale (ierbivore, păsări), atunci fructele ce le conțin au colorii vii, gust plăcut, bune de mâncat, însă semințele nedigerate, ușor vor fi uitate în afară în alte locuri; altă dată fructele sau semințele au pe suprafața lor cârlige, cu cari se prind de blana animalelor și așa sunt duse în alte locuri (fructe de Brusture, Choleră, ș. a.). Insectele, vizitând florile spre a culege nectarul, transportă în același timp și polenul lor la alte flori (v. *Entomophile*). Omul prin activitatea sa și multiplele lui mijloace de transport e unul din agenții cei mai activi pentru D. plantelor. Printre cauzele interne sunt: elasticitatea, turgescența și hygroscopicitatea mai mare ori mai mică a membranelor țesăturilor; ele contribuiesc în mod activ a deschide fructele, anterele, sporangii, etc., și a risipi conținutul lor. Acestor cauze interne se datorează faptul, că fructele de Slăbănog se deschid și svirle semințele la cea mai ușoară atingere; că fructele de

Momordica Elaterium și Ecballium aruncă semințele când cad sau se rup din coada lor; că fructul de Hura crepită când e uscat se creapă cu mare sgomot, iar diferitele lui bucăți sunt svirlite în toate sensurile ca nisce proiectile, etc. [S. Șt. R.]

Disensiune, neînțelegerea provenită din divergența de păreri față de o chestiune sau într-o afacere. »Quot capita tot sensus«. [Pl.]

Disentis, sat în Graubünden, v. Dissentis.

Disepimente, separațiuni. Acest cuvânt se întrebuințează pentru a designa unele despărțituri transversale incomplete, cari subdivid compartimentele coralilor.

Disertațiune, scriere al cărei subiect e studiul unei chestiuni speciale de știință sau literatură, fie pentru a vulgariza un adevăr deja cunoscut, fie pentru a contribui la contingentul științei. Se deosebește de tratat, căci acesta îmbrățișează o întreagă știință. Fondul e mai important decât forma, căreia îi ajunge să aibă o limbă curată, corectă și lămurită.

Disgrație, contrarul grației, termen pentru a însemna pierderea bunăvoinței cuiva, în deosebi a unui suveran. *Disgratios*, nepotrivit, pocit.

Disidența, despărțire, fracțiune, sectă. În Anglia Presbiterienii sunt disidenți, în Polonia erau celelalte religii, afară de catolici, și amestecul puterilor vecine spre a susține pe disidenții de confesiunea lor a fost cauza ocațională a împărțirii Poloniei.

Disjuncțiune, figură gramaticală; stă în omisiunea particulelor de legătură, sau a verbului auxiliar mai ales în proverbe și în versuri; ea dă mai multă energie dicțiunii. S. e. veni, vidi, vici.

Disjuncțiune, în logică se folosește acest termen pentru a însemna noțiunile contrare. S. e. noțiunile cari se eschid reciproc se dic disjunctive. Judecată D.-tivă se numește aceea, în care se atribue subiectului unul din mai multe predicate contrare; s. e. poeziile sunt sau lirice, sau epice, sau dramatice. (v. și Dilema).

Disjunctori, (fisică), v. Inducțiune.

Dislocațiune, (geol.) indoiturile, cutările, cufundăturile și unele crepături, ce se observă în rocele, cari compun scoarța globului. Cele vizibile rezultă din mișcările ce se produc din cauza micșorării de volum a planetei noastre. În acele mișcări avem efortări *tangențiale* și efortări *radiale*. Cele dintâi dau loc la *cutări*, *ondulări*, *bolte*, ș. a. Cele de al doilea la *cufundături*, *falii*, ș. a. Amândouă, combinate, dau naștere la fenomene de *torsiuni* și *resturnări* mai complexe. [A.]

Dislocațiune, în armată, distribuirea trupelor în garnisoane, bivouac, quartire.

Dismembrațiune, împărțirea proprietății cumulative indivise între proprietari sau usufructuari, în raport cu drepturile avute. D. este opusă comasării (v. ac.), ambele operațiuni economice ale timpului modern, cari au mențiunea să înlesnească și facă posibilă cultura rațională și sistematică a pământului, și să contribuie ca proprietatea să devină absolut liberă în mâna stăpânului ei. [—]

Dismembrațiune, în sens canonic este actul prin care se face schimbare în beneficiul bisericesc, luându-se unele bunuri ori venite dela un beneficiu mai avut și adăugându-se altul mai sărac. D. este iertată numai din cauză justă și

gravă, când adevărat un beneficiu ar avea provenite superflue, iar celalalt nu ar avea din ce se susține. (Dr. I. Rațiu, Instituțiunile dreptului bisericesc. Blaj, 1877, § 244.) [Dr. Is. Marcu.]

Dis-moll, în terminologia musicală germană, denumirea lui re diez minor.

Disoluțiune, unirea unui corp solid cu un lichid, astfel că fiecare își păstrează proprietățile individuale și caracteristice. D. îndepărtează numai una de alta moleculele corpurilor fără ca să efectuească vre-o combinațiune între corpul disolvit și cel disolvent. Un lichid poate disolvi numai o cantitate hotărâtă a unui anumit corp solid; cifra care arată câte părți ale corpului solid s'au disolvit în 100 părți ale lichidului, se numește *coeficientul disolubilității*. Acesta atestă atât dela compoziția chimică a ambelor corpuri, cât și dela temperatură. *Disolubil*, ceea ce se poate disolvi.

Disonanță sau *interval disonant*, împărechiere a două sunete cari luate împreună produc o impresiune mai mult sau mai puțin aspră asupra auzului, ceea ce face a se califica disonanțele de intervale displăcute, prin opoziție cu consonanțele, intervale plăcute auzului. D. sunt intervalele de secundă, de septimă, precum și celelalte intervale când sunt crescute sau micșurate. Ele au raporturi numerice mai complicate decât consonanțele. Acordurile cari conțin în formațiunea lor D., se numesc *acorduri disonante*, cari la rândul lor ne dau o *armonie disonantă*, fie luată în sensul de parte a studiului armoniei, ocupându-se cu acordurile disonante, fie în sensul de schelet armonic al unei compozițiuni. Acorduri disonante sunt acordurile de 4 și de 5 sunete, (acordurile de septimă și cele de nonă), acordurile alterate și acele de 3 sunete, în cari se introduc disonanțe prin suspensiuni. Aceste acorduri în general nu pot servi ca puncte de repaus, și cer totdeauna în urma lor un acord de *rezoluțiune*. Asemenea pentru a slăbi efectul prea aspru al unor disonanțe, aceste acorduri au adese nevoie de un acord de *preparațiune*, care se face în diferite moduri. În general în armonie se înțelege prin D. însuși nota superioară a intervalului disonant cuprins în acel acord. Prin expr. *D. naturală* se înțelege relațiunea dintre gradele 4 și 7 ale gamei diatonice (tritonul) și prin extensiune se dau numele de *acorduri disonante naturale*, acordurilor ce conțin această D., adevărat acordurilor formate pe dominantă. Toate celelalte iau epitetul de *artificiale*. [T. C.]

Dispache, (*franc.*) calcularea pierderilor la transporturi maritime, mai ales repartizarea daunelor ce se nasc din havarie.

Disparat, denotă diferența speciei și a genului. În logică se numesc *noțiuni D.-e* acele ce între sine nu au altă referință decât că fiind compatibile și împreunabile în conținutul uneia superioare, între sine sunt și coordonate. S. e. animal și rațiune, resp. animalitate și rațiune sunt între sine cu totul disparate, sunt însă compatibile și în urmare împreunabile în noțiunea «om». D. sunt între sine și senzațiunile diferitelor sensuri. [Plet.]

Dispensar, *Dispensatoriu*, instituțiune pentru căutarea gratuită a bolnavilor săraci cari pot umbla, cari n'au trebuință a fi primiți în spital; li-se dau la D. consilii medicale și medicamente. D.-le se află în incinta spitalelor sau în alte

locale, ele sunt întreținute de stat, de județe, de comune sau de asociațiuni filantropice. D. cari servesc și pentru învățământul medicinelor se numesc *polichinice*.

Dispensațiune, este un act de jurisdicțiune, prin care autoritatea competentă suspendă obligațiunea legii pentru anumite persoane și în cazuri particulare, rămânând legea în altele în deplină vigoare. Față cu fiecare lege se pot ivi asemenea cazuri și împrejurări, cari avându-se în vedere intențiunea legislatorului de a servi prin lege binelui comun, pretind să se facă excepțiune, parte în interesul binelui comun, parte spre binele singuraticilor. *D. în căsătorie* este delăturarea unui impediment de instituțiune eclesiastică, ce oprește încheierea validă ori licită a căsătoriei. *D. la chirotomie* este absolvirea cutărei persoane dela iregularitatea ce i-ar sta în cale la primirea și deprinderea sacrelor ordini. D. trebuie să se facă de către autoritatea competentă și încă din cauză justă și gravă, căci altcum scade însăși autoritatea legii. [Dr. Is. Marcu.]

Dispersiune, descompunerea luminii albe, ce trece prin o prismă, în colorile elementare

Dispirem, (botan.) v. Diaster, Karyokinesa.

Dispondeus, în versificațiunea metrică versul, în ale cărui tacte ritmice silabele se succedau:

— — — — — [*]
Disponenda, (*lat.*) în general obiectele puse la dispoziția cuiva; în librărie cărți procurate în comisiune, neremise la încheiere, ci reținute pentru vîndare mai departe cu învoirea editorului.

Disponet, procurist, reprezentantul unei case comerciale investit cu procură.

Disponibilitate, starea funcționarilor cari nu sînt în activitate dar sînt a se aplica în caz de trebuință.

Dispozițiune, (*lat.*) în general întocmire, ordin. În psihologie se numește D. (sufletească sau a inimei) starea afectivă, produsă în suflet prin sentimentele mai pronunțate și aproape dominante în conștiință la un moment dat. Ea se arată ca rezultat din totalitate, resp. din confluența acelor sentimente, cari cad în unul și același period al vieții. Luate laolaltă, întocmai ca și ideile, și sentimentele încă formează o unitate sufletească și produc o anumită stare. Aceasta stare reprezintă D. sufletească a unui individ. Și fiind-că sentimentele sînt diverse și schimbăcioase, tot așa schimbăcioasă e și D. sufletească provocată prin ele, avînd nenumerate grade și nuanțe. Însușirea sufletului de a fi atins, emoționat și mișcat de sentimente, se numește *sensibilitate*; iar însușirea particulară a celuiui de a fi atins în mod plăcut sau neplăcut, se numește *afectivitate*. Când în viața sufletească dispoziția sentimentală câștigă predominare peste dreapta judecată, se naște o stare, care se numește *sentimentalitate*, și oamenii cuprinși de aceasta se țin sentimentali. Această stare determină apoi și deosebirile dintre oameni, din acest punct de vedere. Sînt deci și se numesc oameni: buni de inimă, răi de inimă, împietriți, miloși ori nepăsători; veseli ori posomoriți; pacinici ori arțăgoși, din acele dispoziții, cari rezultă din modul de a vedea și a simți mersul lucrurilor și al întâmplărilor din lume. Anume: *melancolia*, dispoziția omului de a se lăsa pradă sentimentelor

triste; *eucolia*, modul de a fi al omului, care în ori și ce împrejurări își păstrează dispoziția sa normală; *discolia*, când și cele mai mici suferințe încă sunt în stare a-l dispune rău; *optimism*, modul de a vedea toate numai în lumină favorabilă; *pesimism*, modul de a vedea toate numai în lumină nefavorabilă. (Cf. Popescu, Psihologia; Borgovan, Psihol. și Log.) În retorică D. înseamnă: întocmirea (planul) fondului de gândiri, ce se referă la una și aceeași temă retorică. D. mai înseamnă și un ordin făcut în scris sau verbal de către o autoritate competentă, care ordin are în vedere împlinirea punctuală a unor îndatoriri. [Plet.]

În înțeles militar *dispozițiune* însemnează așezarea trupelor pentru a primi sau a da luptă, adică D. defensivă (în apărare) și D. ofensivă (atac); de asemenea când trupele sunt așezate în coloană pentru a porni în marș se dice D. de marș, etc.

Dispoziție în medicină, o însușire a organismului omenesc, în urma căreia are înclinare spre anumite morbi. Se deosebește D. generală și specială și e sau înăscută (s. e. spre tuberculoasă, epilepsie, etc.) sau acurată.

Dispozițiune în sens juridic însemnează statorirea drepturilor și datorințelor din partea celor, cari sunt îndreptățiți a face D. față cu aceia, cari sunt îndatoriți a le urma. S. e. corpul legislativ face D. prin aducerea legilor pentru toți supușii unei țări; testatorul face în testament D. pentru următori; contrahenții fac în contract D., prin cari se leagă pe sine înșiși. D. se mai numește în general și un act cu conținut de drept.

Dispreț, modul de a judeca că o persoană ori un lucru nu merită stimă ori atențiune. În acest înțeles D. se opune respectului ce datorim deapropelui nostru. D. mai însemnează ori ce nesocotire și violare a drepturilor personale ale deapropelui nostru. [Plet.]

Disputa, (lat. *Disputatio*), discuțiune științifică, mai ales publică, la care una dintre părți (Oponent) caută să combată cele afirmate de cealaltă parte (Respondent sau Defendent). În timpurile vechi, cu deosebire în chestii teologice, se aranjau D. în scris sau orale. Și la universități mai demult pe baza acestor D. se obținea titlul academic de doctor. Acest us se mai practică ici-colea, dar numai ca formalitate. [*]

Dispută religioasă, conferință despre adevăruri de credință ori morală, cu scopul de a le apăra față de cei ce le combat. D. poate fi privată (în cerc restrins), ori publică (înaintea unui număr mai mare de ascultători). Biserica a interzis cu totul laicilor D. (2 Tim. 2, 14), clericilor li e permisă D. cu ereticii, când e necesară. Spre a ține D. publică (în biserica cat.) se cere concesiunea expresă a papei (S. C. C. 8 Mart. 1658). D. are să se extindă numai la chestiuni, în cari nu s'a pronunțat încă biserica. În altele se admite D. numai spre lămurirea, iar nu spre revizuirea doctrinei bis. D. premerge de comun aduceri decretelor în conciliile ecumenice. Între catolici și protestanți s'au ținut numeroase D. publice în secl. XVI, fără ca să se ajungă la vreun rezultat real. [Dr. Is. Marcu.]

Disraeli, v. Beaconsfield.

Dissenters, se dice în Anglia sectele protestante, cari în constituție și rit nu se unesc cu

biserica de stat; atari secte sunt Metodistii, Independentii, Baptiștii, Quecherii, etc.

Dissentis sau *Disentis*, în limba reto-romană *Mustèr*, comună rurală în cantonul elvețian Graubünden, districtul Rinul anterior, situată la 1150 m. înălț., la împreunarea Rinului anterior cu cel de mijloc; are 1329 loc. și o mănăstire a Benedictinilor, arsă în mai multe rânduri, întemeiată la 614 d. Chr.

Dissescu, *Constantin G.*, profesor de dreptul administrativ și constituțional la Universitatea din București, n. 8 Aug. 1854 în Slatina. Studiile juridice le-a făcut la Paris, unde a obținut titlul de doctor în drept; întors în țară a ajuns magistrat, profesor universitar la Iași, și apoi la București, deputat, avocat al statului. Publicații: De la puissance du mari sur la personne et les biens de la femme. Paris, 1877; Părere asupra reformei execuțiunilor silite și reorganizării judecătorești, 1881; Chestiunea revizuirii legii electorale, 1883; Originea și condițiunea proprietății în România, 1889; Dreptul constituțional și administrativ, 3 vol., 1890—1892; Legea minelor, 1895; Dacă persoanele morale străine au de drept ființă în România, 1895, etc.

Dissociațiune, în chimie desfacerea prin temperatură urcată a unei combinații chimice în produse, grupe de molecule, cari, scăzând temperatura, iar se combină și formează corpul original.

Dissogonia, (zool.) un fel de reproducțiune observată numai la *Eucharis* din clasa Ctenophorelor. Aceste animale sunt capabile de reproducțiune ca larve cât și în stadiul desvoltat.

Dissolventia, (med.) medicamente, cari au proprietatea de a delăta produse morbide (exsudat, puroiu). S. e. cataplasme calde umede, unguent de idrargir, iod.

Distanța, depărtare, interval, spațiu ce separă obiecte.

Afaceri de distanță, afaceri comerciale la cari marfa cumpărată se trimite cumpărătorului dela un al treilea loc.

Căldrit la distanță, percurgerea unei D. mai mari pe același cal, fără întrerupere. (1892 Viena-Berlin, 600 km., primul 71 ore 42 min.) La alergări un cal se dice *distanțat*, dacă nu a ajuns la semnul așezat 200 m. înaintea țintei în timpul când învingătorul a sosit la țintă.

Distanță matinală, (astron.) arcul de pe orizont, care se află între resăritul unei stele și între punctul estic. *D. vespérală*, arcul dintre apusul unei stele și dintre punctul vestic. *D. polară*, arcul unui cerc declinator dela steaua, prin care trece, până la pol. *D. siderică*, depărtarea unei stele fixe dela soare; e de circa 30¹/₂ bilioane km., dacă are paralaxă anuală de o secundă de arc. (v. Paralaxa). *D. solară*, depărtarea medie a pământului dela soare; adică 15,604 mil., miriametri. Această mărime servese adese ca unitate la măsurarea distanțelor stelelor fixe dela pământ.

Distanța focală (optică) se numește D. între centrul unei oglinzi curbe sau al unei lentile și între focar.

V. și art. Diastimetru și Engymetru.

Disten, mineral, silicat de aluminiu; sub formă de prisme late triclince, de culoare albă, cenușie sau albastră (Cyanit); se găsește în șisturi cristaline, în România în micașisturile din munții Făgărașului.

Distic, (botan.) care este așezat pe o axă în lungul a 2 linii, cum sînt dispuse în unele cazuri ramurile sau frunzele pe tulpină, rădăcinile secundare pe rădăcina primară, etc.; s. e. la Stânjenel, Graminee, Ulm, unii Mușchi (*Fissidens*), frunzele alterne formează 2 șiruri longitudinale opuse pe două din laturile tulpinei.

Distichiasa, deviațiunea înspre bulbul ochiului a șirului de dinapoi al ciliilor (perilor, genelor), care frecînd cornea, o inflamează. Vulgar se numește »*perî rîi*«, și unele femei știu să-i scoată cu o cimbistă (pensă), dar prea adese scot și de cei buni. Oculistul îi scoate, prin electrolysă, cu rădăcină cu tot, încît nu mai cresc.

Distichon, (= dublu șir), în metrică îmbinarea unui hexametrul cu un pentametrul astfel ca să exprime o cugetare completă. Astăzi rar folosit.

[*]

Distilare, v. Destilațiune.

Distinct, (lat.) deosebit, diferit, indică că un obiect, un lucru, sau un act de gîndire se poate deosebi în mod evident de un altul de același fel.

Distincțiune este lucrarea (și rezultatul ei), care în mod evident stabilește și exprimă deosebirea dintre obiectele gîndirii. D. operează în virtutea notelor asemănătoare. Nota, prin care un obiect se deosebește în mod evident de altul, se dice *notă distinctivă* sau caracteristică. (V. și *Decorațiuni*.) [Plet.]

Distoma, vulgar *calbază*, *galbază*. Vierme plathelminth, trematod, distomian, trăiește ca parazit în stare adultă în corpul animalelor vertebrate, și în stare de larvă liber în ape, sau anchistat în animale acvatice, moluște, crustacei și larve de insecte. Între numeroasele specii ale acestui gen avem: 1) *Distomum hepaticum*. Corpul foliaceu, avînd forma unei foi de mirt, albă-cenușie. Lungă de 15—33 mm., largă de 4—13 mm. Pe linia mediană în partea anterioară se află o ventuză circulară, în fundul căreia e situată gura; dela aceasta ventuză 3 sau 4 mm. pe linia mediană înspre partea posterioară se află o altă ventuză abdominală. Între aceste două ventuze se află doi pori genitali, unul bărbătesc și unul femeiesc, intestinul ramificat; individele sînt hermafrodite, ouele mici numeroase cu o cochilă subțire (într-o lună un individ produce peste 100,000 oue). Galbaza trăiește în canalele biliare din maiu la oi, iepure, cerb, căprioară, bou și chiar la om; se fixează de părății ductelor biliare cu ventuzele și produc inflamațiuni, perforațiuni, dureri grozave și în urmă moartea. Ele bîntuie mai cu deosebire în anii ploioși și în regiunile mlaștinoase. În 1853 și 1854 în Germania au pierit peste 3 milioane oi. În timpul maladiei animalul pierde apetitul; o sete intensă se manifestă, ochii devin turburi, limba galbenă; cel mai adese se termină cu moarte. 2) *D. lanceolatum* Rud., 8—10 mm. lung, 1½ până 2½ mm. larg; intestinul neramificat; mai comună ca precedenta; trăiește la aceleași animale. 3) *D. Buski* Edw., 40—85 mm. lung, 14 până 20 mm. larg; a fost găsit de 6 ori în intestinul subțire la om. 4) *D. Rathouisi* I. Poirier, 25 mm. lung și 16 mm. larg, în maiu la un Chinez. 5) *D. sinense* Cobbold, a fost găsită în maiul unui cadavru de Chinez, care murise de afecțiuni hepatice. 6) *D. felinum* Rivolta, a fost găsit în maiu la căne și pisică. 7) *D. heterophyes*

Sieb, 1—½ mm. lung și de abia 0.07 mm. lărgime; a fost descoperit de Bilharz în intestinul unui băiat. [Dr. N. Leon.]

Distomide, familie de viermi distomieni, cu două ventuze, una anterioară sau bucală, și una ventrală sau abdominală; cuprinde genurile: *Distomum* (v. *Distoma*); *Amphistomum*; *Rhopalophorus*, etc.

Distomieni, subordin de viermi trematozi, cu cel mult două ventuze; endoparazite (în opoziție cu *Polistomieni*, cari au mai mult de două ventuze), lipsite de croșete; trăiesc parazite în interiorul vertebratelor. Metamorfose complicate. Din ou se desvoltă o larvă ciliată de aparență infusiformă; ea pătrunde de obicei în corpul unei moluște acvatice (*Linnea*, *paludina*, etc.), unde se fixează, pierde cili și se transformă în un fel de sac închis, susceptibil de a prolifera pe părătele seu intern. Acest sac se numește *Sporocyst*, când are un tub digestiv, și *Redie*, când nu-l are. În interiorul sporocistului, sau al rediei, se produc prin gemiparitate un fel de larve cu coada, ca mormolocii broascelor, numite *cercari*; ele se deosebesc de distomieni adulți prin aceea, că au coadă și nu au organe genitale; la un moment dat ele părăsesc sacul, se răspîndesc în apă, devenind libere, pierd coada și se anchistează. Cercarul în această stare înghițit de un vertebrat, îndată ce ajunge în stomac i-se desvoltă organele (aparatură digestivă, canale aquifere, etc.), transformându-se în *Distom* adult. D. se subîmpart în două familii: *Monostomide* și *Distomide* (v. ac.). [Dr. N. Leon.]

Distracțiune, acțiunea prin care se înlătură sentimentul de neplăcere numit urit sau plictiseală. Mijloacele prin cari se îndeplinesc D. se numesc mijloace distractive. Sub D. se înțelege și lipsa de atențiune.

Distribuțiune, împărțire, repartizare. *Decis de D.*, hotărîre judecătorească prin care se împarte masa concursuală. *Tabela de D.*, la disolvarea unei societăți comerciale, consemnarea părților ce au să primească singurității societari.

Distribuțiune electricităților se împarte în D. directă și indirectă. D. e *directă* când curentul produs de generator trece direct la receptori în starea în care vine produs. Această D. ia denumirea de *D. în serie* când curentul, plecînd dela aparatul ce îl generează, intră în un prim aparat receptor unde vine utilizat în parte, apoi iese dela acesta pentru a intra în un alt aparat și așa mai departe până se reîntoarce la aparatul generator. În acest caz curentul percurge un singur circuit, care trece succesiv prin toate aparatele receptoare și se reîntoarce la mașină; intensitatea curentului e păstrată constantă, iar tensiunea lui scade în raport direct cu travaliurile ce le execută curentul trecînd prin aparatele receptoare. Mai există un sistem de D. directă ce se denumesc *D. în derivațiune*. În acest caz curentul pleacă dela aparatul generator prin un fir metalic și se reîntoarce prin altul, iar toate aparatele receptoare sînt bransate pe aceste două fire prin circuite speciale, ce pleacă dela unul din aceste fire, trec prin aparatul receptor și ajung apoi la celălalt fir. În acest caz intensitatea curentului în diferitele circuite ale aparatelor receptoare variază în raport invers cu rezistența lor, iar tensiunea lui rămîne con-

stantă. În cazul când usina, unde vine generată electricitatea, se află la o depărtare mare de centrul unde ea vine utilizată, pentru a evita cheltuieli mari de instalație, sîntem nevoiți a recurge la sistemul de *D. indirectă*. Electricitatea vine condusă sub o tensiune mare dela usină la centrul de distribuție, unde vine redusă la o tensiune mai mică prin aparate speciale, ce se numesc *transformatori*.

Distribuțiunea vaporului. *D.* vaporului în o mașină cu vapor, adică trecerea lui alternativă dela o față la cealaltă a pistonului se efectuează prin unele organe speciale numite organe de *D.*

Distribuțiunea, figură de stil, prin care calități de puțină importanță se arată ca momente hotărîtoare pentru valoarea întregului.

Distric, subdiviziune administrativă a unei țeri, cerc, județ, ținut; extensiunea variază după țeri și împrejurări locale de comunicație, etc.

Districtele valachice. Intre instituțiile politice medievale ale Ungariei *D.-le* (provinciile, comitatele, posesiunile) rom. au ocupat netăgăduit locul cel mai de căpetenie în sistemele de apărare ale țerii. Istoria acestor *D.*, resp. a Banatului severin, este totodată istoria Ungariei și a Basarabiei (Țerii Rom.) de pe vremile acelea, și este strins legată de istoria culturală a Românilor. (cf. Hasdeu.)

Cu date pozitive se poate arăta existența a 8 *D.* și anume: 1) *Caransebeș*, 2) *Logoj* (Lugos), 3) *Meedja* (Mihăld), 4) *Almaj* (Halmas), 5) *Ilidia* (Ilyéd), 6) *Comiat*, 7) *Căraș* (Krassóff), 8) *Bărzav* (Borazfő) cu cetățile și *kinezele* lor, constatatoare din numeroase sate și predii, cari parte mare există și azi; apoi se mai pomenesc existența — deși poate pentru scurt timp — a următoarelor *D.*, 9) *Șugdea* (Scodya), 10) *Mănăstur* (Monostor), 11) *Bușor* (Bosár), 12) *Jupan* (Supán), 13) *Furdea* (Thwerd), 14) *Icus* (Ikus), 15) *Margina* (Morsina), 16) *Făget* (Facsád), etc.

Teritoriul acestor *D.*, cu deosebire al celor 8, a fost totodată Banatul severin. Începutul *D.-lor* v. se pierde în vechimea timpurilor; probabil că baza lor s'a pus încă de Ahtum și Cinad pe la anii 1000. Cu date pozitive se arată existența *D.-lor* începînd dela 1300 și până după 1600, preste trei secoli. Regele Ludovic V la 1457 întărește *privilegiile alor 8 D.*, asemenea și Gavril Batori la 1609 prin litierele adresate nobililor, Kenezilor și tuturor celorlalți Valachi. Conform acestora regele nu putea conferi străinilor posesiuni în aceste *D.* decât numai aceloră, pe cari Valachii îi aflau vrednici. Nimene, nici regele, — se dice acolo — nu poate despărți satele și *D.* aceste deolaltă. Cele 8 *D.* s'a aibă comitele lor, care s'a le facă dreptate și dela care judecățile au s'a se înainteze la judele curiei, iar dela acesta la rege, dacă careva n'ar fi mulțumit cu sentința. Dacă comitele sau vicecomitele ar avé s'a încasseze dela oameni multe (gloabe), nu este permis a le lua trăgătorii și nămaele, și nici s'a nu se încerce încassarea fără intervenția castelanului (solgăbirăului) lor. Valachii și nemieșii lor sînt exempti de dare și averile lor libere de execuții. Nobilii valachi din *D.* sînt a se considera ca veritabili nobili ai țerii. Procesele nobililor contra iobagilor lor au s'a se delibereze de nobili și kenezi, iar cele contra nobililor și kenezilor de comite.

Donățiunile în D. se făceau după o normă particulară și erau împreunate cu nobilitatea, afară de donățiunile kinezilor (kenezii-chinezate), cari se îniau dela tată la fiu și constau din câte două sesiuni (ca la 60 jugere) supuse unor dădji în bani.

În *jurisdicțiune*, afară de privilegii, se aplica exclusiv legea românească și judecățile se faceau după normele acesteia (iuxta antiquam et approbatam legem districtuum valachicalium universorum). În procedura județiară modul principal de dovadă a fost jurămîntul capital al partidelor, necondiționat, sau după momentuositatea casului, însoțit de jurămîntul subsidiar al altor oameni de omenie (conjuratio); dacă adică acusatul cu alți 10—11 oameni jurau, că după conștiința lor acusa e neîntemeiată, înculpatul se elibera. Averile zălogite nu se puteau înstrăina sau hipoteca. Neamurile și vecinii aveau întâietate la cumpărare și fără îmbierea lor prealabilă nu se puteau vinde imobile; această convicțiune de drept există și astăzi în poporul bănățean, cu toate că legea actuală o ignorează.

Numirea de »universitas nobilium« demonstrează o *autonomie* proprie, în deosebi a celor 8 *D.*, în teritoriul cărora se mai aflau și teritorii comitatense.

Administrația D. a fost condusă parte de comiții Cărașului, parte de banii Severinului cu sediul în Caransebeș și mai apoi în Lugos.

Organisația constituțională s'a deosebit mult de aceea a comitatelor din țeară. Pe lângă ban erau instituți 2 castelani, (vicecomiți, pârclabi, vicespani); în fruntea districtelor a stat un pretor (judez nobilium, solgăbirău), un notar și asesori ai scaunului județiar districtual, dela care (sedrie) apelațiunile se înaintau la tabla banului și de aci — cîtva timp — la principele Ardealului.

Districtul Caransebeșului a avut rol conducător între celelalte, mai ales după catastrofa dela Mohaci, comitele, pretorul și notarul Caransebeșului se țineau a se intitula ca atari și pentru celelalte districte.

Disolvarea *D.-lor* a început pe vremea când Turcii au cuprins Caransebeșul, și după recuperare (1688) întreg teritoriul, dela Mureș până la Râșava (Orșova), s'a transformat în comitatul Severin cu un comite în frunte. La 1716 s'a format pe teritoriul *D.-lor* v. confiniul militar respective *banatul timișan*, iar la 1873 s'a reînființat comitatul sev. în locul confiniului și la 1881 s'a împreunat comitatul Severinului cu al Cărașului în *Căraș-Severin*.

Instituțiunea *D.-lor* v. a avut cea mai mare însemnătate strategică pentru Ungaria. Aceste *D.* aveau mențiunea confiniilor militare nu numai spre apărarea vadurilor dunărene (în custodia et tuicione Vadorum Danubij contra crebros incursus Turcorum), ci și la expedițiuni în afară (per totam Rasciam, Bulgariam usque ad confinia Romanie procedendo) și pe unde s'au resboit, au lăsat și urme de seminția lor (în Balcani, Maravia, ș. a.). Românii au dovedit totdeauna o rară vitejie în resboaie și o neclintită credință cătră țeară (tum vero consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis eorundem Vniuersorum Nobilium et Keneziorum ac ceterorum Valahorum) se dice în litiere reg. Ludovic V.

Nobilii rom. din aceste districte au format floarea nobilimii maghiare pe acele vremi (v.

Severin-banat), dar trecuți la catalocism și reformă, s'au deslipit cu desăvârșire de trupina românească. (v. și art. Banat.) [E. Tr.]

Distrugere, dărîmăre, nimicire.

Disuetudine, (lat. Desuetudo), ieșirea din us a unei legi sau a unui obicei. Puterea D.-ei de a abroga o lege este contestată în legislațiunile mai moderne, (s. e. și în România). În multe state însă, în deosebi și în Ungaria, o mare parte a legilor vechi a fost desființată numai prin D. (v. art. Abrogare și Us.)

Dita, *Cortex*, scoarța de Alstonia (v. ac.) *Ditamina*, alcaloid ce-l conține scoarța plantei Alstonia scholaris.

Dital-harp, (engl.) numele unei harpe inventate la 1798 de E. Light din Londra. O serie de bumbi așezați de o parte și de alta a harpei făcea posibilă ridicarea cu un semiton a înaltațiunii coardelor. În 1850 Brinmeyer a dat acest nume altui fel de harpă mai mică, portativă.

Dîfesci, com. rur. în Rom., j. Prahova, formată din 2 căt. cu 1466 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 1 biserică și o școală; loc. se ocupă pe lângă agricultură cu dulgheria, zidăria și rotăria; pe teritoriul com. se găsesc cărbuni de pământ.

Ditheism, (*Dualism*), credința religioasă în doi Dumnezeu, unul principiul binelui, iar celălalt al răului. Aceasta credință ocură mai în toate religiunile păgâne. Mai pronunțat este dualismul acesta în religiunea Babilonenilor, Medilor și Perșilor. (v. Parsism, Zoroaster.)

Dithmarschen, ținut fructifer în Holstein (Germania) lângă Elba și Marea de Nord, 1375 km². și 80,322 loc. (1890). *Cartea ferii D.* (Dithmarsches Landbuch) cuprinde privilegiile și dreptul special al D., compusă 1348, tipărită 1497, emendată mai pe urmă la 1711.

Dithyramb, o specie de poezie lirică, cântată la început în onoarea lui Dionysos sau Bacchus, numit și Dithyrambus, la sacrificiile acestuia, de un cor de 15 mai târziu de 50 de persoane; exprima entuziasmul exaltat, delirul beției și orgiei, în versuri neregulate și licențioase. Poezii greci, Pindar, Archiloch, Stesichor, Philoxene, ș. a. cultivară D. păstrându-i caracterul primitiv și aparența disordinei. Din el se născu tragedia și comedia. Aci D. e o poezie lirică, care exprimă entuziasmul, lauda și admirațiunea pentru cinova; se deosebește de odă prin neregularitatea versurilor. Însă D.-le multor poeți moderni seamănă numai după nume cu cele antice. Prin analogie ori ce laudă exagerată.

Ditisc, (*Dytiscus marginalis*), insect din ordinul Coleopterelor. Este de culoare neagră-verde cu marginea galbenie. Lungimea lui e de vr'o 4—5 cm. Trăiește în bălți, înnată foarte bine. Larvele se nutresc cu melci, viermi, pesci mici.

Dito și Idem, pseudonimul sub care Regina Elisaveta a României a publicat în colaborație cu Mite Kremnitz volumele: Aus zwei Welten. Leipzig, 1882; Astra. Bonn, 1886; Feldpost. Bonn, 1888; In der Irre. Bonn, 1890. v. Elisaveta.

Diton, (grec.) în terminologia veche mus., interval format din două tonuri: terță majoră. În orgile vechi se da acest nume unui joc.

Ditriglif, în arhitectura elino-dorică un ornament constând din două triglife și trei metope între câte două colonne ale templului.

Ditró, comună în Trans., v. Gyergyó-Ditró și Borsec.

Ditrocheus, în versificațiunea metrică versul, în ale cărui tacte ritmice silabele se succedau astfel: — — — — —. [*]

Dittanakis, un fel de clavier dublu, cu coarde verticale și cu două claviaturi puse de o parte și de alta a lui, sunând una octava celeilalte. Inventat la 1800 de factorul M. Müller din Viena.

Ditters de Dittersdorf, Carol, compozitor germ., n. 1739 în Viena, † 1799. A scris operele comice »Hieronymus Knicker«, »Doctor u. Apotheker«, cari mult timp erau foarte populare, apoi simfonii, oratorii, etc.

Dittes, Friedrich, pedagog german remarcabil, n. 1829 în Irfersgrün (Saxonia), a studiat în seminarul din Plauen. Studiile mai înalte le-a făcut la un gimnasiu și la universitatea din Lipsca. La 1860 deveni subrector al școlii reale și al gimnasiului din Chemnitz. La 1865 fû chemat a ocupa postul de consilier școlar și director al seminarului pedagogic din Gotha, iar la 1868 deveni director al pedagogiului din Viena, unde dezvoltă până la moarte o întinsă activitate pedagogică. † 16 Maiu 1896 în Viena. Scrieri principale: Compendiu de pedagogie și didactică. (Lipsca, 1868); Istoria educațiunii și a instrucțiunii. (Lipsca, 1871); Logica practică. (Viena, 1872); Manual de psihologie. (Viena, 1873); Metodica școlii. (Lipsca, 1874). Toate aceste scrieri au fost unite sub titlul: »Școala pedagogiei«. (Lipsca, 1876). Dela 1878 a edat revista »Pädagogium«, ce apare în Viena.

Diu, insulă port. la sudul peninsulei Cathiavar în India estică; 52.5 km², 13,000 loc., port.

Cetatea Diului se numia în vechime Vidinul.

Diua, timpul cât soarele e deasupra orizontului. Lumina solară în acest timp. Clar ca D., evident. D. mare, și de serbătoare, etc. **D. solară** (astron.) timpul dintre două treceri consecutive ale soarelui la meridianul locului, adică o zi și o noapte. Durata zilei solare variază în cursul unui an, cu ceva dela o zi la alta, și mijlocia zilelor solare din cursul anului se numesc **D. solară medie**, care este unitatea de timp numită D., și care se împarte în 24 ore, ora în 60 minute și minuta în 60 secunde. **D. siderală**, timpul dintre două treceri consecutive ale unei stele la meridianul locului. Diua siderală e ceva mai mică decât cea solară, căci dacă soarele trece într-o D. la meridian cu o stea, a doua zi rămâne și trece în urma acelei stele la meridian cu puțin, rămâne tot astfel tot mai în urmă și tocmă preste un an (sideral) mai trec împreună, așa că în acest interval numărul zilelor siderale e cu una mai mult decât al celor solare. D. siderală e invariabilă și e luată adesea ca unitate de timp împărțindu-se în 24 ore siderale, ora siderală în 60 minute siderale și minuta siderală în 60 secunde siderale. **D. lunară** timpul ce trece pe lună dela resăritul soarelui până la următorul resărit. Acest timp e de 29½ zile. Se mai înțelege sub D. lunară, (cu privire la pământ), timpul ce trece dela o culminațiune a lunei până la cea următoare; cuprinde, în calcul mediu, 24 ore, 50.5 minute.

Dile critice, v. Falb.

Diuresa, desertarea urinei. **Diuretica**, medicamente, cari potentează secrețiunea urinei.

Se aplică în acele cazuri, când sînt de a se delătura aglomerațiuni patologice de fluiditate, s. e. la idropsie. D. sînt: planta *Digitalis*, Cofein, Calomel, Diuretin.

Diuretin, substanță chimică compusă în părți egale din Theobromin-Natriu și salicylat de Natriu, formează un praf alb cristalin. Are proprietăți diuretice și se aplică contra idropsiei.

Diurn, ce se face în o ȕi, ce apare în timpul ȕilei.

Diurna, plată pe ȕi. *Diurnist*, scriitor plătit pe ȕiună.

Diurna, o veche divisiune a ordinului lepidopterelor; însemnează fluturi de ȕi.

Diurnale, cartea de rugăciuni pentru toate ȕilele a preoȕimii catolice.

Dius Fidius, în mitol. romană un semiȕeu, care pe pămînt a reprezentat pe Diovis mai ales unde a fost vorba de credinȕă, anume la căsătorie, ospȕ, comerȕiu, contracte și în deosebi la jurăminte. [Atm.]

Div, divin. Ca prescurtare pe reȕete = Divide, împarte.

Diva, (*ital.*) divina, supranume ce se dă unei dame serbătorite, s. e. unei artiste.

Divae și Divi, în mitol. romană nume dat împărăteselor și împărăȕilor după ce au fost consacraȕi. (v. Consecrare). În religiunea romană veche s'a dat la mai mulȕi ȕei supranumele pater (tată) și la mai multe ȕine predicatul mater (mamă), s. e. Ianus Pater, Terra Mater, dar în rugăciunile vechi romane, adresate cătră toȕi ȕei și ȕinele, aceștia pe scurt se numesc: Divae Matres, Divi Patres. [Atm.]

Divan, (*turc.*) un fel de sofa; o colecȕiune de poezii numite ghazel, așezate în ordine alfabetică. Imitând poesia orientală Goethe a compus »West-östlicher Divan«. Se mai numesc *D. Humaiun* consiliul și camera consiliului de stat în Turcia, preșidată de Sultan și obicinuȕ de cătră marele vizir, capul D., apoi o curte de judecată, o adunare.

Divano, monetă de aramă de 5 para, în Abissinia 160 D. = un taler Mar. Ther.

Divanul, adunarea boierilor mai însemnaȕi cu cari se consulta Domnul, dar al cărei sfat nu era obligator pentru el. Ambasadorul moldovean Luca Cărgă la regele Poloniei de repeȕite ori spune regelui, că domnul Ștefăniȕă și D. se sfătuiesc asupra pericolului turcesc. Chiar pentru 1456 Petru Aron ni-se aȕată consultându-se cu D. asupra aceluiași pericol, iar alȕi domni judecă împreună cu D. procese de moșii sau discută planuri de îndreptarea relexor ocărmuirii, astfel competenȕa D. nu era ueterminată, ci se ținea și de politică și de administraȕie și de justiȕie fără să fie ascultată serios în vr'una.

Divanurile ad-hoc. În congresul din Paris (art. 24) se hotărise, ca Sultanul să adune o adunare (divan) ad-hoc în fiecare principat, compusă așa ca să reprezinte cât mai sincer toate clasele societăȕii, spre a se arȕta dorinȕele locuitorilor asupra organizării principatelor. În 1857, sub lofotenanȕa lui Al. Ghica în Muntenia și a lui Vogoride în Moldova, s'au făcut alegerile pentru acele adunări, alegeri vestite prin ingerinȕa fără scrupul a lui Vogoride și a tuturor inamicilor unirii contra unioniștilor. Sprijinȕ de Austria și de Turcia, care-i promitea domnia Moldovei, Vogoride pune pe listele electorale 350 de proprietari mari în loc de 2000 căȕi se cădea, pune

numai 2264 proprietari mici în loc de 20,000, găsește numai 11 persoane de profesiuni liberale, iar căt pentru țerani tipăresce buletine lăsând în alb numele delegaȕilor, pe cari le umple guvernul cum voia. Oameni ca Anastasie Panu, Constantin Hurmuzaki »boier, fiu, nepot și strănepot de boier pămîntean«, Grigorie Vărnab cu avere de 16,000 galbeni, erau șterși din liste. Resultatul a fost că din alegeri a ieșit o adunare contrară unirii. Partidul naȕional protestează energic și prin publicarea corespondenȕei secrete a lui Vogoride cu fratele său Alexandru, secretar la ambasada turcească din Londra, dau primul asalt contra regimului și alegerilor lui. »Trebuie lucrat cu dibăȕie, ȕicea corespondenȕa, și fineȕe, avȕnd față cu Moldovenii o purtare generoasă, față cu boierii o atitudine politicoasă.... Trebuie să spui, că întru căt unirea ruinează drepturile Moldovei, nu poȕi consimȕi ca în timpul căimă-cămiei D.-Tale ele să fie pierdute și nimicite în favoarea Valachiei. Un astfel de limbagiu va păre de sigur plăcut ori căruȕ patriot moldovean«. În altă scrisoare îi scrie să asculte în totul de consutul austriac și să se servească de persoanele ce i-le va indica el »fără a te îngrijii dacă sînt stricate sau cu nume reu.... întru căt nu este vorba astăȕi de consideraȕii filosofice de moralitate, ci numai de interesele stăpănului nostru.« Urmă apoi demisiunea prefectului de Galaȕi, Alexandru Cuza, motivată tocmai cu falsificarea listelor electorale. Napoleon III susȕinea pe Români și consutul din Iași Place, ambasadorul din Constantinople Thouvenel, au apȕrat în acel timp interesele romănesci cu mult mai bine ca mulȕi Români. Napoleon se întălnesce cu regina Victoria la Osborne și renunȕând la unirea personală a principatelor obȕține sprijinul Angliei pe lăngă al Prusiei, Rusiei și Sardiniei la cererea de a se cassa alegerile viciate. Alegerile de al doilea au dat numai unioniști afară de doi. În 22 Sept. 1857 se adună D. ad-hoc al Moldovei, iar la 30 Sept. se adună al Munteniei, sortite să pună temeliiile desvoltării ulterioare a Romăniei cu fixarea vestitelor patru dorinȕi ale Romănilor (7 și 9 Oct.), în cuprinderea următoare: »Respectarea drepturilor Principatelor și în deosebi a autonomiei lor, în cuprinderea vechilor lor capitaȕaȕiuni încheiate cu Inalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 și 1634.

Unirea Principatelor într'un singur stat sub numele de Romănia.

Principe străin, cu moștenirea Tronului, ales dintr'o dinastie domnitoare de ale Europei, și ai căruia moștenitori să fie crescuȕi în religia țerii.

Neutralitatea pămîntului Principatelor.

Puterea legiuitoare încredinȕată unei obștesci adunări, în care să fie reprezentate toate interesele naȕiunii.

Toate aceste sub garanȕia colectivă a Puterilor cari au subscris Tractatul de Paris.« D. ad-hoc al Munteniei după admiterea acestor puncte nu voiesce să mai discute nimic și se înȕhe pe un timp nedeterminat, pe cănd al Moldovei mai ne-politic discută și votează și alte puncte până la 21 Dec., cănd se înȕhe și el. [I. Ș. F.]

Divergent, ce se desparte, ce înaintează depărtându-se de olaltă; opus, de altă părere.

Divers, diferit, variat. *Diversiune*, abatere, schimbarea direcȕiunii.

Divertisment, (franc., ital. *Divertimento*), petrecere, plăcere; potpuri, mic balet.

Divlde et impera, (*lat.*) desbină și stăpânește, adică: dacă vrei să stăpânești fă partide.

Dividend, v. Divisiune.

Dividenda, ce este de împărțit. De regulă se înțelege sub D. partea din profit ce are să primească un participant la o afacere, în proporție cu capitalul avansat de el. La societăți pe acțiuni D. se împarte după acții și se plătesc în schimbul cuponului. De regulă prin statute se fixează mărimea D.-ei, iar suma ce vine a se împărți preste suma fixată în statute se numește *Supradividendă*. La societățile de asigurare D. se numește suma care rezultă, la finea anului de gestiune, ca supraplus din premii și care la multe societăți de asigurare se împarte între asigurați. În fine se folosește numele de D. și pentru suma percentuală, ce se împarte între creditori din un concurs în proporțiune cu pretensiunile lor.

Divin, ceea ce e de origine deiască sau dumnezeiască. În teologie cele trei persoane ale trinității se numesc D.-e. (v. Dumnezeu.) În politică unele drepturi, cum e dreptul de a guverna un popor, o țeară, sunt considerate de origine D.-ă. D. se întrebuițează adesea cu sens de supra-omenesc, neîntrecut de bun sau frumos, sublim, superb, etc.

Divinațiune sau *ghicire*, este faptul isvorât din credința că e cu puțință a se ști trecutul, prezentul și viitorul cuiva, cu ajutorul desveluirilor misterioase făcute unor oameni de cătră dei sau Dumnezeu. Origina primitivă a D.-ei este credința religioasă. Prin religie omul crede în superioritatea unor ființe divine (dei, în polytheism; Dumnezeu, în monotheism), dar în același timp mai crede că (aceste ființe supreme fiind dotate cu aceleași simțuri și facultăți ca și omul, numai într'un grad mai înalt), prin oarecari operațiuni miraculoase, vrăjitoresci, prin rugăciuni, etc. se poate stabili un raport intim între om și ființele divine, raport, care să pună pe cei inițiați în misterele D.-ei, în puțința de a cunoaște, fie ceea ce se petrece dincolo de fenomenele vieții, adică supra-naturalul, fie ceea ce mai ales se va petrece în viața omului în viitor. Scopul D.-ei e, în general, ușurarea vieții omenești prin cunoașterea mai dinainte a peripecțiilor ei celor mai însemnate. D. a existat din cea mai veche antichitate și până azi sub deosebite forme la toate popoarele; în unele timpuri și la unele popoare, chiar înaintate în cultură și civilizațiune, ea a devenit un corp de știință, cum a fost s. e. la Grecii antici, cari o împrumutaseră în mare parte dela Chaldeenii, și la Romani. Se susține chiar că origina științei divinatoare se datorește preoților Chaldeenii; ei au pus bazele și au lăsat omenirii înstruțurile necesare pentru a se procede la D. La Chaldeenii, precum scrie Diodor din Sicilia, erau patru metode principale de D.: *Ornithoscopia*, știința augurilor și a auspicilor, cari observau sborul păsărilor; *haruspicina*, care studia măruntaele animalelor sacrificate deilor; *teratoscopia*, studia minunile și monstri, și *oniromanția*, explica visurile. Cu toate acestea însă, numai la Elini D. a devenit un corp de știință sistemisată, a cărei caracteristică era punerea în ordine a fenomenelor, asupra cărora prin me-

toade speciale științelor timpului, dădeau teorii filosofice de o importanță capitală în istoria cugetării omenești. Știința D.-ei la Greci studia sborul păsărilor, graiul omeneșc în diferitele lui manifestări, pozițiunea stelelor, etc., din a căror cunoaștere trăgeau conjecturi asupra vieții omenești a unei societăți, a unei țări, a unui popor, asupra sorții unui resboiu, etc. *Oracolele*, (v. ac.) erau cele mai vestite mijloace de a ghici soarta evenimentelor în istoria poporului grec.

[Nigrim.]

Divina Commedia, v. Dante Alighieri.

Divisi, (*ital.*) împărțiți, cuvânt care se întâlnește în partițiunile de orchestră pe portativele instrumentelor de coarde și pe partidele separate ale acestor instrumente la pasaje, ce conțin coarde duple sau acorduri, indicând că în aceste locuri cei ce cântă pe aceeași partidă, trebuie să se separe, unii executând notele superioare, iar alții cele inferioare.

Divisibilitate, (aritm.) însușirea unui număr de a pute fi împărțit prin altul fără rest.

D. mechanică, însușirea generală a corpurilor de a se pute desface în părți tot mai mici până la atome sau molecule. (v. Atom.)

Divisiune, împărțire, a patra operațiune aritmetică, descompunerea unui număr dat într'o sumă definită de părți egale. *A divida* înseamnă a căuta un număr (*quotient*), care se cuprinde într'un număr dat (*dividend*) de atâtea ori, câte unități are un al treilea număr (*divisor*).

Divisiunea în musică e o operațiune din studiul matematic al sunetelor, prin care raportul, ce reprezintă un interval dat, e parcatat în două sau mai multe porțiuni.

Divisiune, (milit.) un corp de trupe, compus din diferite arme și capace de operațiuni de sine stătătoare. D. de regulă se compune din 2 brigade infanterie, 4 escadroane cavalerie, 6 baterii artilerie, și 1-2 companii pioniri, laolaltă ca. 18.000 combatanți sub comanda unui general de D. — În Rom. D. de infanterie sunt compuse din câte 2 brigade de infanterie, fiecare a câte 2 regimente, și 1 reg. de artilerie. Sunt comandate de câte un general de brigadă. Un corp de armată are 2 D.; în total 8 D. plus D. activă Dobrogea, compusă din 2 regimente de infanterie, 1 reg. de cavalerie și 2 batalioane de vânători, oșebit trupele detașate dela celelalte corpuri; 4 din cele 8 D. mai au și câte 1 batalion de vânători. Fiecare D. își are un serviciu al său propriu de: stat-major, inten-dență, sanitar și farmaceutic. D. de inf. sunt sub autoritatea directă a comandanților de corp de armată; D. activă Dobrogea este independentă. D. de inf. nu au cavalerie, aceasta este atașată pe lângă corpurile de armată și anume: 4 brigade de calărași (de câte 2 și 3 regimente), câte una de corp de armată, comandate de un colonel. Brigadele de roșiori, în număr de două, sunt comandate de câte un general, se compun din câte 3 regimente permanente de roșiori. Ele au reședințele în Moldova: 1-a brigada la Tecuciu, a 2-a la Bêrlad. Ele sunt puse sub comanda și controlul corpurilor de armată, pe teritoriul cărora se găsesc.

Divisiunea muncii, despărțirea ocupațiunilor ce își împart oamenii în o societate, precum și subdivisiunea operațiunilor din una și aceeași in-

dustrie, adică subîmpărțirea lucrărilor unei industrii între mai mulți lucrători, așa ca fiecare să execute totdeauna aceeași lucrare. D. m. este o urmare a înaintării civilizațiunii. În societățile primitive omul își fabrică cu familia sa toate obiectele trebuincioase; treptat apare câte un meseriaș. În evul mediu D. m. este puțin dezvoltată; ea ajunge la perfecțiune de abia către sfârșitul veacului trecut și mai cu samă în secolul actual. Cele mai multe lucrări se pot obține numai prin asociațiunea eforturilor mai multor persoane, adică prin D. m., ale cărei foloase sunt: mai marea bătăcie dobândită de lucrător, o mare economie de timp, simplificarea muncii prin mașini, etc., economie de capital. (Cf. Idieru, Studii de econ. pol. și Finanțe, I, 192.)

Divorț, despărțire; facultatea ce o acordă legea soților, de a rupe legătura stabilită între dânșii prin contractul de căsătorie. Ca despărțirea să se poată numi D., trebuie ca căsătoria să fi fost validă. Biserica catolică nu admite D. *total* după ce odată căsătoria a fost încheiată și consumată. Căsătoria neconsumată se poate desface prin profesiunea religioasă a unei părți, sau primirea ordurilor sacre din partea bărbatului și prin autoritatea Papei. Căsătoria încheiată înainte de primirea botezului, după botezarea unui dintre soți, se desface prin autoritatea Papei, sau dacă soțul cel necredincios nu se învoiesce la conlocuire pacinică cu celalalt. D. *parțial* sau *despărțirea de pat și de masă*, fără facultatea de a pute trece la o altă căsătorie, se admite și de către bis. catolică, din mai multe cauze, s. e. adulter, consens comun, eresia unuia dintre soți, pericol grav sufletesc sau trupeș și părăsirea cu necredință.

Celelalte biserici creștine admit D. total, când ocur cauzele enumerate mai sus. Bis. ort. din România a lăsat toată judicatura matrimonială tribunalelor civile, și pe cei divorțați îi cunună iarăși fără de a se pronunța D. și de către forurile bis. Codicele civil rom. admite D. total din cauzele următoare: adulter, escese, crușimi și insulte grave; atentatul unuia dintre soți la viața celuilalt, sau când scie că alții plănuiesc aceasta și nu o descopere; condamnare la muncă silnică pe viață și sub anumite condițiuni consimțământul mutual (art. 211, 212, 213, 214 și 215 Cod. civ.). Judecarea unui proces de D. durează mult și e împreunat cu multe formalități și spese; cu toate aceste D.-le în Rom. au luat proporții îngrijitoare și contribuie mult la sdrușinarea moralității poporațiunii. D. deși este combătut de mulți moralisti și jurisconsulți, totuși e introdus mai în toate statele prin legile despre căsătoria civilă. (În Ungaria art. de lege XXXI din 1894, § 73 s.) (Cf. Alexandrescu, Dreptul civil român. Iași, 1886; Dr. I. Raț, De Matrimoniu, Blaj; Șaguna, Comp de dreptul can. Sibiu, 1868.)

Divoto, *divotamente* sau *con devozione*, (ital.) în mus. termeni de expr. cu religiozitate.

Divulgare, destăinuirea unui secret.

Dixi, (*lat.*) am dis, am sfârșit (discursul). *Dixi et salvavi animam meam*, am dis și mi-am mântuit sufletul; expresiune proverbială cu înțelesul: mi-am lăsat în urmă conștiința.

Dixmude, (*Dixmuyden*), capitala unui arondisment în provincia belg. Flandria vest., lângă Yser; cu 4133 loc.

Dixon, *William Hepworth*, scriitor și călător engl., n. 1821; 1853—69 redactor-șef la »*Athenaeum*«, † 1879. Biogr. de W. Penn, 1872.

Djabalpur, (engl. *Jubbulpore*), oraș în provinciile centrale ale Indiei anterioare cu 84,570 loc. (1891); comerț însemnat.

Djafna, (engl. *Jaffna*), insulă lângă țărmul nordic al insulei Ceylon (Asia), 3194 km². și 245,983 loc. Capitala Djaffnapatnam are 5000 loc.

Djagannath, (engl. *Juggernaut*), numele indic al orașului maritim Puri, în președinția indobritică Bengală, lângă mare, cu 22,095 loc. Aci e templul principal al *Zeului D.*, locul principal de pelerinaj al Indilor, (50,000—300,000 pelerini).

Djagga, ținut muntos în Africa germană de est, cu Kilima Ndjaro, locuit de Wadjagga.

Djaladeva, numele mai multor poeți indici; mai cunoscut e autorul dramei lirice »Gitagovinda«, care a trăit în sec. XII. »Gitagovinda« e scrisă în 12 cânturi și tratează despre amorul lui Crișna și al Radhei, supărarea și împăcarea lor. »Gitagovinda« e și azi cartea principală a adoratorilor lui Vișnu.

Djain, *Djaina*, sectă indică, s'a ivit deodată cu buddhismul, cu care seamănă în multe puncte. Această sectă crede, că lumea nu este creată, ea e de veci; nu există deitate, care s'o susțină, toate organismele sunt insuflete, chiar și plantele și pietrele. A ucide ființe vii e interzis, în consecuență și consumul de carne.

Djaipur, (eng. *Jeypore*), 1) stat rajputan în Estindia, (mai nainte Amber), 37,462 km². cu 2.534,357 loc. în cea mai mare parte Indii, stă sub protectorat englez; capitala D. are 142,578 loc.; 2) stat vasal britic în Estindia, pe coastele Ghaților de est, 29,851 km². cu 694,673 loc., până la 1848 independent.

Djakovo, v. Diakovár.

Djalandar, capitala districtului și divisiunii D. în Pandjab, India, cu 66,450 loc. (1882).

Djami, *Mevlana*, mai corect *Abdur-Rahman ibn Ahmed*, vestit poet persan, n. 1414 și † 1492. A fost unul dintre cei mai productivi scriitori ai Persiei; a scris peste 40 opere de cuprins teologic, mistic și poetic. Mai însemnate sunt: Iusuf și Suleicha, poem epic; Medjnun și Leila; Subhatu-l-Abbar, poem moral-didactic; Chosru și Širin, epopee romantică. Unele din scrierile sale sunt traduse în nemțesc și franțuzesc.

Djamna, (*Jumna*), afluent pe dreapta al râului Ganges, îșivarsce în Himalaia, se varsă în Ganges la Allahabad după un curs de 1458 km. Ținutul dintre D. și Ganges se numește Doab (feara celor două riuri).

Djangpo, *Djangpo*, numirea râului Brahmaputra, în cursul său superior.

Djat, seminție în Estindia, probabil de origine arică, formează grosul poporațiunii în Pandjab, în provinciile nord-vestice și în Radjputana; se ocupă cu agricultura și meseriile.

Djauac, sau *Djuac*, mic fluer arab, făcut din trestie.

Djauhari, *Abu Nasr Ismail ibn Hammad*, autorul vocabularului arabic »Ssahab«, care și azi se bucură de o mare trecere nu numai la învâțații orientului, ci și în Europa. † 1002 cădând de pe coperișul casei sale.

Djaunpur, district și oraș în India anterioară, prov. nord-vestice, orașul are 44,845 loc. (1881).

Djebel, munte, pisc; numirea mai multor munți în Africa nordică. *D. al Tarik*, numirea arabică a Gibraltarului.

Djela ed-din Rumi, cel mai mare poet mistic al Persilor, n. 1207 în Balch și † 1273; a petrecut mai ales în Konia, Asia mică, unde a fost învățător. Renumele lui se întemeiază pe operele »Diwan«, o colecțiune de poezii lirice dintre cele mai bogate în idei, și »Mesnevi«, 40.000 distichuri de cuprins moral și ascetic, alegoric și mistic.

Djem, de scriitorii europeni numit *Zizimus*, fiul Sultanului Mohamed II, n. 1459; s'a resculat în mai multe rânduri contra fratelui său Bajazet II, dar fără noroc. În fine s'a refugiat în Franța, în urma unui contract încheiat cu ord. Iohanniților. † 1495 otrăvit, probabil la insistența Sultanului Bajazet II. D. a fost un distins orator și poet.

Djengis-Chan, *Djingis-Chan*, cu numele adevărat *Temudjin*, vestit cuceritor mongolic n. 1162; 1206 fû ales Chacan (Principe al Principilor). 1209 începî ocuparea Chinei; după șase ani luă capitala Ien-King (Pe-King) și prin aceasta termină ocuparea Chinei nordice. 1216 atacă Turchestanul cu o armată de 700.000 oameni; devastă orașele Buchara, Samarcand și Chiva; la această ocaziune a ars (1220) și prețioasa bibliotecă din Buchara. 1225 D. nimici armata de 500.000 oameni a regelui din Si-hia sau Tangut. D. † 1227, după ce și-a împărțit imperiul între cei patru fii ai săi. A fost înmormântat în Tangut. Singurul monument al lui D. e o tablă de granit cu inscripție mongolică, găsită în ruinele dela Nercinsk. Cf. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*.

Djesair, (turc. = »insule«) numele unui vilaiet turcesc, ce cuprinde insulele dela nordul și estul Mării Aegeice (Rhodos, Chios, Mytileneși Lemnos), 7108 km². cu 315.000 loc. Capitala Chios.

Djevad Pașa, *Ahmed*, general și om de stat turc, n. 1850 în Siria. În 1877—78 a condus fortificarea pasului Șumla. 1889 guvernor în Creta; 1891—95 mare vizir. A scris un op despre »Statul militar otoman dela fundarea imperiului până în prezent« (1882).

Djidda, (*Djedda*), oraș în Arabia lângă Marea Roșie, portul orașului Mecca, cu 22.000 loc. Principalul loc comercial al Arabiei. În 15 Iunie 1858 mohamedanii au ucis populațiunea creștină, din care cauză Englezii au bombardat D. trei zile.

Djigetai, (*Equus Asinus hemionus* sau *Kiang*), o specie de cal din ord. Perissodactylilor, care seamănă și cu asinul. Trăiește în Asia prin stepe.

Djihlam, (engl. *Jehlam*), numit și *Behat* sau *Bihat*, cel mai vestit dintre afluenții Indului, cari formează Pandjabul, 208 km. lung; în vechime Hydaspes. Lângă acest rîu, probabil la Djalalpur, s'a dat lupta între Alexandru cel Mare și regele Porus.

Djilolo, (*Halmahera*), una din insulele Moluce, 16.607 km². și 100.000 loc.; terenul e ridicat și vulcanic; stă sub suzeranitate olandeză și aparține sultanilor din Ternate și Tidore. Capitala D.

Djocjacarta, capitala residenței olandeze de aceeași numire pe insula Iava, lângă Upac, 45.000 loc. Residența fostului sultan de D.

Djodhpur, oraș, v. Marwar.

Djungaria, (*Songaria*, chinez. *Thianșan-Pelu*), ținut în Asia între munții Thianșan și Altai; mai

demult D. forma un imperiu de sine, 1758 fû cucerită de Chinezi, fiind acum împărțită la prov. Sinciang. Capitala Culdșă. Populațiunea se compune din Calmuci (buddhiști) și Kirgizi (mohamedani).

Djuvara, 1) *D., Alexandru*, deputat și fost ministru de justiție dela Apr. 1897 până la Ian. 1898, n. 1838 în Bucuresci. După terminarea studiilor la Paris se întoarce în țeară, unde fundează »L'Etoile roumaine«, apoi făcînd parte din disidența liberală dela 1886 colaborează la »Românul«. Are următoarele publicații: Idealism și realism, 1883, o expunere palidă a ideilor naturalismului francez; Brătianu-Rosetti, 1884; La Russie et la crise bulgare, 1886, diverse discursuri parlamentare. 2) *Djuvara, Trandafir*, diplomat rom., n. 6 Nov. 1856, Dr. în lit. și fil. dela univ. din Bruxela. 1879 atașat la agenția dipl. din Paris, 1880 secretar în Bruxela, 1883 șef al divis. consulare și 1885 al celei politice, 1887 secretar general în ministerul de externe, dela 1896 ministru plenipotențiar în Constantinopole. Ser.: Istria, Dalmatia, 1880; Essai sur la littérature rom., 1893; Coarde sparte, poezii, 1884; Etudes sur les negociations commerciales de la Roumanie avec l'Autriche-Hongrie, 1886; etc.

Dlgosz, *Ioan*, (lat. *Longinus*), istoric polon, n. 1415, a fost canonic în Cracovia. † 1480. În 1449 D. se află în Roma, 1450 face un pelerinaj în Palestina, apoi este întrebuințat de rege în importante tratări diplomatice până la 1461, când pierde grația regelui, în care din nou este primit și trimis cu solii importante în Prusia, în Boemia și Ungaria. Cunoscea bine lumea din timpul său și pentru istoria lui Stefan cel Mare este mai mult decât prețios. Ser. princ. »Historia polonica« până la 1480; dela 1386 încolo foarte prețioasă.

Dmitrijew, *Ivan Ivanovici*, poet rus., n. 1760, sub Alexandru I ministru de justiție, † 1837. Cu Karamsin a întemeiat un nou period literar în Rusia. A scris »Jermak« poem epic-dramatic, fabule, satire, poezii pop. Serieri, 6 vol., 1822; Memoare, 1866.

Dmitrow, oraș în guvern. rus. Moscva, lângă Iachroma, 10.000 loc.

Dmitrowsk, oraș în guv. rus. Orel, lângă Nerussa, 7000 loc.

D-moll, în terminologia musicală germană numirea lui re minor.

Dnjepr, v. Nipru.

Dnjestr, v. Nistru.

Do, (mus.) primul grad al gamei majore (numit mai de mult *ut*) (v. Do, re, mi, fa, sol, la, si.)

Doab, (*Duab*, = »între riuri«), ținutul dintre Ganges și Djamna în Estindia, prin el trece canalul D. și Ganges.

Doamna, soția Domnului. În poveștile rom. D. e epitetul Ileanei Cosinzanei, care se numește: D. codrilor și D. florilor și a garoafelor.

V. și art. Dama.

Doamna, 1) rîu în Rom., j. Muscel; isvorește din Carpați, curge în direcție sud. și se varsă în Argeș pe partea stîngă, aproape de Pitești.

2) *Munții Doamnei*, ramura de munți în comuna Doamna, j. Neamț, stă în legătură cu munții Cernegura, din a căreia ramură face parte *Băta D.-ei*, v. Băta.

Doba, darabană (v. ac.) de dimensiuni mari.

Dobâca, (magh. *Doboka*), comună mică în Trs., cott. Solnoc-Dobâca, cercul Gherlei, cu 1054 loc. (1891) Români agricultori; oficiu poștal. *Cetatea D.* se amintesc deja la 1219; Ladislau IV întărește pe banul Micud în posesiunea D.-ei. Pe timpul reginei Isabella D. era oraș și cetate; ați numai ruinele cetății se mai ved. După această comună s'a numit *comitatul D.*, cu un teritor de 2497.5 km². și 106,430 loc. (1870), care prin art. de lege XXXIII din 1876 s'a prefăcut în cott. Solnoc-D.. anec-tându-i-se unele părți din Chioar și cott. Solnoc.

Dobânda, interese (v. ac.).

Dobârca, comună mare în Trans., cott. Sibiu, cercul Miercurei, cu 1134 loc. (1891) Români și Sași agricultori.

Do bemol, sunet cu un semiton chromatic mai jos decât sunetul do. În sistemul temperat e confundat cu sunetul si și dacă se poate în-tâlni această notă ca făcând parte din unele game, se poate spune că nici odată nu o vom întâlni luată ca punct de plecare pentru for-marea unei game, decât doar în exerciții teo-retice; e evident preferabil a scrie în tonali-tățile lui si, cu doi sau cinci diezi, decât în acele identice pentru urechie, a lui d o bemol, cu zece sau șapte bemoli.

Doberan, oraș în Mecklenburg-Schwerin, cu 4498 loc. (1895); castel, gimnasiu, renumite băi de mare.

Döbereiner, Ioan Wolfgang, chimist germ., n. 1780; 1810 prof. în Iena, † 1849; s'a dis-tins prin studiul fermentațiunii.

Dobhoff-Dier, Anton, Baron, om de stat austr., n. 1800, † 1872. 1848 ministru de comerț, apoi min. president. 1849—58 ministru plenip. în Haag.

Döbling, (D. super. și D. infer.), două suburbii ale Vienei, incorporate Vienei la 1890. Scalde minerale.

Doblon, până la 1868 monetă span. de aur, = 21.06 marce germ.

Dobner, Gelastus, istoriograf boem (1719 până 1790); piarist, prof. în Praga. A pus baza stu-diului critic al istoriei boeme, mai cu samă prin comentarul cronicei lui Vařlav Hájek z Libočan († 1552): »Venceslai Hagek a Liboczan Annales Boemorum e boh. latine reddit et notis illustrati«, (6 tom. 1761—1783), în cari a dat de gol născocirile infame ale acestuia, cari până atunci erau luate drept adevăr istoric; pe lângă aceste D. a mai publicat câteva încercări critice și o colecțiune importantă a isvoarelor »Monumenta histor. Bohemiae nusquam antehac edita«, (6 tomuri 1764 până 1786). D. ca patriot sincer a avut influență și asupra deșteptării națiunii boeme. (Cf. Bio-grafia de I. Dobrovský, 1795 în Abhandlungen der Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, și W. Hanisch, G. D.'s Leben und gelehrtes Wirken. Praga, 1854.)

Dobo, Stefan D. de Rusca, căpitanul cetății Agria, (magh. Eger), pe care cu abia 2000 sol-dați a apărut-o în 1552 contra armatei de 150,000 oameni a marelui vizir Achmed; după o asediare de o lună Turcii au fost siliți să se retragă. Regele Ferdinand l-a remunerat pe D., numindu-l voivod al Transilvaniei. Mai târziu a cădut în disgrația regelui.

Doboi, orașul în cercul bosniac Teșani, di-strictul Banialuca, la 172 m. înălț., cu 1749 loc.;

D. e punct strategic însemnat; 1878 înverșunate lupte între Bosniaci și Austriaci.

Doboli, două comune mici în Trans., cott. Treiscaune: 1) *D. infer.*, cu 1231 loc. Români și Secui; 2) *D. super.*, cu 553 loc. Secui.

Dobra, comună mare în Trans., cott. Hune-doara, cercul Iliei mureșene în stânga Mureșului, cu 1202 loc. (1891) Români. Școală cu 3 înv-țători și o învățătoare; institut românesc de bani (»Grănițerul«), fundat la 1898; oficiu poștal. D. odinioară avea o cetățuie, al cărei loc îl arată numai puține resturi. Românii din Dobra au fost odinioară grănițeri, aparținători regimentului ro-mân I. de graniță.

Dobra, protopopiat gr.-or. al arhiepiscopiei transilvane, cu 14 parohii și 11,396 credincioși.

Dobra, 1) *D., Alexandru*, primul episcop al diecesei unite a Lugosului, n. 15 Febr. 1794 în Șopteriu (Trans.). Studiile primare și gimnasiale le-a făcut în Mikhaza, M.-Oșorheiu și Blaj. La 1812 intră în seminarul teologic din Blaj, 1814 trecu în diecesa Oradei mari și-și continuă stu-diile teologice în Orade și Pesta. În 20 Nov. 1818 fù sfințit preot de epis. Sam. Vulcan, în a cărui cancelarie servi până 1819, când fù trimis în institutul teologic al sf. Augustin din Viena, unde la 1822 fù promovat Doctor în teo-logie. În Viena a scris disertațiunea: »De ortu et progressu schismatis orientalis«. La 1823 luă parte împreună cu episcopul Vulcan la sinodul gen. catolic din Pojon, fù numit secretar epis-copesc și mai târziu asesor consistorial. În 10 Sept. 1824 fù numit canonic onorar. Dela 1833 până 1843 paroch și protopop în Oradea mare. În 19 Oct. 1843 numit canonic în capitolul epis. din Orade, în care înaintă până la gradul de cantor. Numit episcop al Lugosului în 17 Mart. 1854, con-sacrat în Blaj la 28 Oct. 1855 de mitropolitul Șuluț, care l-a și instalat în 21 Sept. 1856. În 6 Nov. 1868 fù decorat cu crucea mare de ca-valer la mormântul Domnului din Ierusalim. În 17 Nov. 1868 fù numit conte roman și asis-tent la tronul papal, iar în 19 Nov. 1868 con-silier intim de stat. † 13 Apr. 1870. A lucrat mult pentru consolidarea diecesei sale; sub păstorirea lui s'au înființat preste 30 parohii noue, mai virtos în părțile Banatului. Diecesei sale a lăsat preste 50,000 fl., din cari în partea cea mai mare s'a format fondul »Rudolfin« pentru stipendii.

2) *D., Petru*, directorul cauzelor fiscale din principatul Transilvaniei, n. în Zlatna. A stat într'ajutorul episcopului Inocențiu Klein, ca să dobândească pentru episcopia Românilor uniți do-meniul Blajului. La 15 Apr. 1746 Maria Terezia l-a numit protector al Românilor uniți. În cali-tate de comisar regesc a luat parte la sinodul electoral din 1751, în care Petru Pavel Aron fù ales episcop. [Dr. A. Bunea.]

3) *D., Petru*, n. 1817 în Zlatna (Trans.) din părinți nobili, cari se ocupau cu comerțul. Gim-nasiul inf. l-a absolvit în Zlatna; cel sup. în Cluj; drepturile în M.-Oșorheiu, unde a făcut censura de avocat; în urmă a fost aplicat pe lângă prefectura reg. cam. în Zlatna. În 1848 a fost numit prefect al legiunilor române, eve-nimentele însă l-au împiedecat de a-și pute or-ganiza prefectura. Când a sosit reprezentantul lui Kossuth, Dragoș, la Abrud, în luna lui Maiu

1849, D. încă se afla acolo. Dintre toți Români D. a stărut mai mult ca să înduplece pe Români să pacteze cu Kossuth. Cu toate acestea el a fost cel dintâiu care a căzut jertfă încrederei, ce el a pus în cuvintele lui Dragoș, că: »Nici unui Român nu i-se va clătina un singur fir de păr din cap». În 8 Maiu 1849 un oficier cu 10 honveđi l-au închis în școala reformată, unde l-au torturat în modul cel mai bestial, astfel încât din etagiu a sărit pe fereastră afară la stradă, unde sentinela l-a împușcat. (Cf. Memorii lui I. St. Șuluț, p. III.) [I. St. Ș.]

Dobra, veche monedă de aur, introdusă mai întâiu în Portugalia, în diferite timpuri cu diferite valori, așa la început valora 12,800 Reis. dela 1847 înceace însă 16,000 Reis. În Brasilia s'au bătut monete 1 D. în valoare de 32,000 Reis.

Dobrao, monedă veche portugheză de aur, la început valora 20,000 Reis; iar dela 1847 înceace 30,000 Reis. = 137.545 M. germ.

Dobreni-Câmpurel, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată la 21 km. spre sud dela București; se compune din sat. D. și Câmpurel cu populație de 1597 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 2 biserici și 1 școală. Reședința primăriei este în sat. D. situat pe malul stâng al riului Sabaru; aici s'a născut Constantin Șerban Basarab, poreclit Cârnu, fiul natural al lui Radu-Vodă Șerban, care a domnit dela 1654—58, și era cunoscut sub numele de Sărdaru Constantin din D.

Dobreni, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 7 căt. cu 2874 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și exploatarea pădurilor; are 7 biserici și 3 școale.

Döbrentey, Gavrîl, scriitor maghiar, n. 1 Dec. 1786 în Nagy-Szöllös. (Veszprém.) A studiat în Wittemberga și Lipsca. 1807 institutor în familia contelui Gyulay în Trans. Prin agitațiunile și activitatea sa literară i-a succés a aduna în jurul său pe toți politici și scriitorii ardeleni, cu al căror ajutor spiritual și material a întemeiat și redigat revista »Erdélyi Muzeum», 1814—1818. 1819 se mută la Pesta; 1831—35 secretar al academiei magh. A publicat: »Régi magyar nyelvemlékek», T. I—IV., și operele poetului D. Berzsenyi. Mai întâiu aderent al lui Kazinczy și al neologistilor, în urmă se atașă ortologistilor. A tradus multe piese teatrale și a scris poezii lirice și epice. † 6 Martie 1851.

Döbrentey, Codicele, monument de limba maghiară din 1508, scris de preotul Bartolomeu Halabori și păstrat în biblioteca episcopoească din A.-Iulia. Publicat de G. Wolf în Nyelvemléktár, t. XII, conține fragmente din sf. Scriptură.

Dobresci, 1) D., com. mică în Ung., cott. Bihor, are 170 case, cu 862 loc. Rom. gr.-or.; școală regulată. Teritoriul e de 3056 jug. cat., muntos, produce puține bucate; industrie de casă, lucru de lemn, pomărit și stupărit. În D. se află un mare deposit de lemne, din care cauză e legat prin o linie ferată cu stat. Sâmbățșag. Pe teritoriul comunelor din apropiere se află straturi de cărbuni și de marmoră. 2) D., com. mică în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 116 case și 540 loc. Rom. gr.-or. [†]

Dobriceni, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din căt. D. și Budurăscoi, cu 1103 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura și po-

măritul; are 3 biserici și 1 școală. Pe teritoriul comunei se află mai multe isvoare cu apă minerală, cum și ruinele schitului D., fost metoc al mănăstirii Arnota.

Dobrici, oraș în Bulgaria, v. Pazardjic.

Dobridor, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1520 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală cu 2 învățători.

Dobriș, (ceh. Dobříš), oraș în cercul boem Příbram cu 3800 loc. (1890); castelul familiei Colorado-Mansfeld.

Dobrița, com. rur. în Rom., j. Gorj, cu 1220 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 2 biserici și 1 școală.

Dobrițin, v. Debrețin.

Dobrogea, porțiunea de teritor, dată României de congresul dela Berlin din 1878 în schimbul Basarabiei, alipită la Rusia.

LIMITELE ȘI SUPRAFAȚA.

D. prezintă aspectul unui quadrilater neregulat; marginile D.-ei le formează: la est Marea Neagră pe o întindere de aproape 234 km.; la vest și la nord o înconjură Dunărea pe o întindere de vr'o 450 km.; granița sudică a D.-ei spre Bulgaria o formează o linie ideală, pe care ni-o închipuim trasă dela Silistra până la Ianlic în apropiere de Marea Neagră, câțiva km. spre sud de Mangalia; teritoriul D.-ei, cuprins între aceste limite, reprezintă o suprafață de 16,625 km². Din punct de vedere *topografic* D. se divide în două părți: D. propriu zisă și delta Dunării. D. propriu zisă, cu o suprafață de 14.119 km², prezintă de deosebire aspecte variate; astfel la sud este șes; în centru, puțin accidentat, formează o câmpie întinsă, iar spre nord și nord-vest se întinde o regiune deluroasă cu înălțimi între 200—426 și chiar 500 m. Delta Dunării are forma unui triunghi, cu o suprafață de 3041 km², și în întregime ea e un șes strătaiat de brațele Dunării.

GEOLOGIA.

Subsolul dintre Constanța și Rașova este format din straturi succesive de teren cretaceu, pe când pe marginile Mării Negre se găsește un etagiu inferior de teren terțiar. Această parte este acoperită de un strat de teren nășipos, a cărui grosime este aproape de 20 m. Colinele situate lângă Dunăre, pe lângă Rașova, sunt formate de straturi ce conțin calcar neocomien cu nenumărate fosile. Pământul din vecinătatea Constanței este format din cretă albă cu silex galben; tot pe la Constanța se mai găsește teren terțiar inferior, iar în părțile de nord și sud abundă argilul și marna. Centrul terii, și mai cu seamă platourile cuprinse între Carasu și lacul Sutghiol până la Vlachi, cuprinde gresie verde. Colinele de pe lângă Marea Neagră sunt formate din teren cretaceu.

RÎURI ȘI LACURI.

D. e străbătută de puține riuri și părae de o importanță secundară; astfel la vest pârul Gârlița se varsă în lacul cu același nume; riurile Boazgic, Ramanu, Picineaga și Jiglița se varsă în Dunare; Tășeul sau Casimcea se varsă în lacul Tășeul; Beidăuț și Slava Cerchezească se varsă într'un mic lac, ce comunică cu lacul Razelm; Taița și Telița, precum și alte câteva părae, se varsă în lacul Babadag. — *Dundrea* se varsă în Marea

Neagră prin trei brațe mari și anume: Chilia, Sulina și Sf. George; brațul Chilia, înainte de a se vărsa în mare, se ramifică și el în nouă guri mai mici și anume: Belgarod, Otceacof, Racof, Ancodinovo, Otnoina, Pesceanoi, Noul Stambul, Cuban și Stari-Stambul, cea din urmă fiind cea mai principală dintre cele nouă guri. Aspectul Deltei s'a schimbat în cursul secolilor; astfel Herodot spune, că pe timpul lui Dunărea avea 5 brațe; Pliniu și Tacit amintesc 6 brațe, iar după Ptolomeu Dunărea avea 7 guri; Strabon scria pe la 25 a. Chr.: »Istrul (Danubiul) se varsă în Pontul Euxin prin șapte guri, din cari cea mai considerabilă este aceea ce poartă numele de gura sfântă«.

Lacuri. D. are o mulțime de lacuri; astfel în regiunea sud-vestică, aproape de frontiera bulgară, este lacul Gârlița (15 km²), dela acesta spre nord, urmând coasta Dunării, lacurile Olțina (27 km²), Mîrleni (8 km²), Vederoasa (4 km²), Baci (6 km²), Cochirleni (3 km²), și ceva mai la est dela acesta lacul Carasu (48 km²), cel mai important din județul Constanța. În partea estică a acestei regiuni, dealungul litoralului Mării Negre, se găsesc lacurile Mangalia (4 km²), Tuzlaghiol (15 km²), Siutghiol (21 km²), Tăseul (25 km²) și Gargalic (12 km²), apoi o grupă de șapte lacuri: Tusla (17 km²), Sinoe (160 km²), Zmeica (54 km²), Golovița (72 km²), Babadag (29 km²), Dranov și Razelm (383 km²), cel mai mare lac al D.-ei; aceste lacuri comunică între ele și cu Marea Neagră prin 3 deschidături ce poartă numele: Gura Portiței, Gura Periteasca și Gura Buazului. În delta Dunării, între brațele Sf. George și Sulina, se găsesc lacurile: Ghiol-Roșu, Puiu, Luminei, Puiuleț, Porcului; apoi Isacov, Gorgova și Obretin. Între Chilia și Sulina se găsesc lacurile: Roșu, Costin, Tatanir, Fortuna, Băbina, Marița, Roșca și Velich-Merhei. La nord-vestul jud. Tulcea se întălesc trei lacuri: Crapina și Popini (34 km²), Jijia (15 km²), cari comunică între ele și cu Dunărea. Suprafața totală a lacurilor D.-ei, dimpreună cu delta Dunării, este de aproximativ 3438 km², ceea ce reprezintă aproape a cincea parte din întreg teritoriul dobrogean.

CLIMA.

În privința climatologică D. se poate împărți în 4 regiuni: 1) Delta Dunării cu lacurile mari; 2) Litoralul, ce cuprinde partea dela sudul lacurilor mari; 3) Platourile, și 4) Colinele; după aceste regiuni variază și clima D.-ei. Astfel, la nord ea e umedă, friguroasă și nesănătoasă, în centru, deși mai temperată, lasă totuși de dorit; singură partea meridională are o climă mai caldă și sănătoasă. Iernile sunt puțin friguroase și verile temperate. Temperatura mijlocie a aerului este de 11 grade; cele patru anotimpuri au următoarele temperaturi mijlocii: iarna 0-8°, primăvara 9-4°, vara 21-3°, toamna 13-2°; lunile Iulie și August au aceeași temperatură 22-3°. Luna cea mai friguroasă este Ianuarie cu o temperatură mijlocie de -1-1°; cea mai rece lună Ianuarie a fost cea din 1893, când temperatura medie a atins -6-3°. Variațiunile temperaturii acestei luni sunt caracteristice. În 1895 luna Ianuarie a avut o temperatură mijlocie de +6-7°, ceea ce dă o diferență de 13° între temperatura

lunei Ianuarie a celei mai reci și a celei mai calde. Temperaturile extreme înregistrate până acum în D. sunt: 36-9° pentru cea mai mare căldură, și -24° pentru cel mai mare frig. (În România au fost 42° și -35-6°). Cantitatea anuală a precipitațiunilor atmosferice este în mijlocie de 400 mm.; foarte arareori totalul anual trece peste 500 mm. Mijlociile precipitațiunilor după anotimpuri sunt: iarna 103 mm., primăvara 97 mm., vara 107 mm. și toamna 91 mm. Diferențele lunare ale cantităților de ploaie sunt neînsemnate; se poate zice, că ploile în D., și mai ales pe litoral, sunt aproape egal repartisate în cursul anului. Umiditatea atmosferică, provocată în mare parte de evaporațiunile lacurilor și a locurilor smircioase ce abondă în nordul D.-ei și parte din litoralul Mării Negre, dă naștere maladiei inherente acestei clime: frigurilor paludeene (palustre) foarte răspândite în D.; afară de acestea mai cităm boalele aparatului respirator și digestiv, apoi angina difterică, frigurile tifoide, etc., precum și sifilisul, cari toate împreună dau un mare contingent morții.

FLORA ȘI FAUNA.

Flora D.-ei e foarte variată, ca și clima; aproape peste tot teritoriul se găsesc vegetale și plante industriale, dela cele ce cresc în ținere calde până la cele ce reclamă un teren rece și umed. Dintre puținele păduri ale D.-ei cităm: în Delta Dunării pădurile Letea și Cara Orman (pădurea neagră), apoi o serie de păduri ce pleacă dela Dunăre, din dreptul orașului Isaccea, până aproape de limita de sud a jud. Tulcea, iar de altă parte dela comuna Caramanchioi, în apropiere de lacul Razelm, și până aproape de Măcin. În jud. Constanța mai sunt câteva păduri, mai ales în partea sud-vestică spre frontiera bulgară.

Animale domestice numeră D. 1.092,161, din cari 788,335 pentru județul Constanța și 303,826 pentru județul Tulcea, și anume:

Animale	j. Constanța: capete	j. Tulcea: capete	Total
Cai . . .	41,578	28,953	70,531
Asini . .	585	459	1044
Boi . . .	112,526	47,390	159,916
Bivoli . .	1923	2210	4133
Oi . . .	602,242	184,135	786,377
Capre . .	8105	15,294	23,399
Porci . .	21,376	25,385	46,761
Total . .	788,335	303,826	1.092,161

Economia vitelor în ambele județe este în descrescere, ceea ce constituie o piedecă reală și simțitoare pentru agricultură.

MINERALE.

Subsolul D.-ei, după toate probabilitățile, trebuie să fie bogat în minerale și metale, dar cari până în prezent sunt neexploatare. Singură piatra e exploatată în numeroase cariere, dintre cari cităm pe cele mai importante: Iacob-Deal, Piatra-Roșie, Dealul cu pietrele, Morțul (granit), etc.

POPULAȚIUNEA.

După ultimele recensemente, făcute la 1896 (jud. Constanța) și 1897 (jud. Tulcea), populația D.-ei se ridică la 233,123 loc., adică 15 loc. pe un km². Din punct de vedere etnografic și etnologic D. prezintă un interes deosebit; sub acest raport ea se distinge de toate celelalte părți ale Europei, având pe un teritor, relativ mic, un număr destul de mare de străini, peste 20 naționalități, și anume: Români 101,226, Turci și Tataři 38,623, Bulgari 37,008, Ruși 13,721, Lipoveni 12,970, Greci 9020, Germani 7830, Ovrei 4063, Găgăuți 2968, Armeni 1930, Italieni 1175, Țigani 1159; apoi în număr mai mic: Unguri, Francezi, Muntenegreni, Albanezi, Austriaci, Sârbi, Slovaci, Englezi, Poloni, Arabi, etc. 1430.

Românii s'au stabilit în D. și nu încetează de a imigra aci dela 1878, când această provincie fu anexată la România. Ei se ocupă cu comerțul, cu mica industrie și mai ales cu agricultura.

Bulgarii, o populație însemnată a D.-ei, sânt răspândiți peste întreaga D., mai cu seamă în partea meridională; ei se ocupă cu agricultura și în particular cu cultura legumelor.

Tatareii sau **Tataři** au colonizat această provincie pe la 1784, și în urma războiului Crimeei (1855), precum și de atunci încocoace; ei au ocupat succesiv sud-vestul D.-ei, unde au întemeiat orașul Medjidie. În centrul țerii formează o populație aproape compactă, mai cu seamă în plășile Babadag și Constanța. Tribul Tatařilor, confundat adesea cu Turcii, aproape de aceeași rasă, până în cele din urmă timpuri forma o comunitate separată în cap cu un șef, care sta în raport de vasalitate față de Turcia. Tatareii sânt de rassa mongolă; ei se ocupă cu agricultura, pentru care au aptitudini speciale, precum și cu crescerea vitelor.

Turcii, deși destul de numeroși la anexarea D.-ei, emigrează succesiv, fiind-că ei sânt refractari legilor țerii. Scăderea numărului lor e o pierdere pentru D., deoarece ei sânt un element de ordine. Turcii sânt accesibili de progres. Ocupațiunea lor principală e agricultura și economia vitelor.

Rușii formează grupul cel mai caracteristic din toate populațiile D.-ei. Etnografia i-au împărțit în două ramuri: a) **Rutenii**, cari au venit în aceste localități pe la mijlocul secolului din urmă, în același timp cu Zaporogii, și b) **Moscoviții** sau **Lipovenii**. Rutenii aparțin grupurilor cazace din Ucraina, cari au căzut în puterea Rușilor dela desmembrarea Poloniei. Ei au imigrat sub conducerea Zaporogilor, cari formau un ordin militar și religios compus din nobili și din sclavi liberi. Acest trib fu bine primit în D. de Poarta otomană, care le dăte pământuri și dreptul de a pescui pe partea dreaptă a Dunării. Moscoviții sau Lipovenii populează partea superioară a D.-ei. Ei se ocupă cu pescăria, din care au făcut o industrie foarte productivă.

Germanii, în mare parte Alsacieni, sânt stabiliți mai ales în jurul Hârșovei și Tulcei, imigrați dela 1848 și 1859. Germanii din partea nordică a D.-ei au venit aci din Basarabia sau din Rusia meridională. Ei se disting prin calități spirituale superioare; ei știu, mai bine ca ori și care alții, să utilizeze forțele și produsele naturii. Ei se

ocupă cu tot felul de industrii, printre cari fabricațiunea untului ocupă primul rang.

Arabii sânt puțin numeroși. Ei se disting mai ales prin curățenie și prin solidaritate socială. Ei au imigrat în D. în urma războiului turco-egiptean. Arabii locuiesc satul Arab-Keni (satul Arabilor) și se ocupă cu agricultura și cu crescerea vitelor.

Ovreii imigrează în D. parte din Rusia parte din România; ei devin un element de disordine pentru D., precum au devenit pentru România; ei se ocupă cu negoțul și cu diverse speculațiuni suspecte.

Celelalte naționalități sânt atrase în D. de dorința de câștig și de tot felul de speculațiuni, din cari unele sânt prejudiciabile progresului D.-ei.

AGRICULTURA, INDUSTRIA ȘI COMERCIUL.

Agricultura D.-ei este în stare embrionară, cu toate că pământul e fertil într'un grad oarecare. Producțiunea ambelor județe în 1897, după rapoartele administrative oficiale, a fost următoarea:

Plante agricole	j. Constanța în hectolitri	j. Tulcea în hectolitri
Grâu	364,790	423,854
Secară	107,329	66,207
Orz	1.533,181	1.037,576
Ovės	333,966	144,589
Rapiță	2641	92
In	173,401	—
Total	2.515,308	1.672,318

Ultimele publicațiuni oficiale ale celor două județe nu ne dau cifre certe de producțiunea porumbului și a celorlalte plante agricole. Cu toate acestea, porumbul se cultivă pe o scară foarte restrinsă și numai în părțile locuite de Români, Ruși și Germani. Plantele furagere, ca trifoiul, lăptuna, paringul și altele, precum și rădăcinile alimentare, ca sfecla și cartofii, se cultivă pe o suprafață restrinsă de către populațiunea germană.

Industria în D. este în stare rudimentară ca și în România. Singura industrie importantă și totodată productivă este pescuitul.

Comerțul D.-ei este în continuă creștere de când s'a creat calea ferată București-Fetesci-Constanța; el va lua un avânt nou dacă se vor crea alte două linii: Buzéu-Slobozia-Fetesci și Ploesci-Slobozia-Fetesci, cari vor înlesni scurgerea produselor agricole ale României către portul Constanța. Serviciul maritim român, creat prin legea din 19 Apr. 1896, a dat o nouă impulsie comercială țerii. Acest serviciu are astăzi în circulație vapoarele »Regele Carol I«, »Principesa Maria« și »Medea« pentru călători și vapoarele comerciale »București«, »Constanța«, »Dobrogea«, »Iași« și »Turnu-Severin«; ele sânt dirijate în tot decursul anului spre Constantinopol și Archipelag, iar iarna spre Mediterana, Anvers și Rotterdam, unde transportă făină, spirt și mai cu seamă cereale, precum și alte produse agricole. Importul și exportul României în 1896 prin vămile D.-ei îl arată următoarele cifre:

Vămile	Import		Export	
	tone	valoarea în lei	tone	valoarea în lei
Cara-Omer	26	32,826	872	224,319
Cerna-Vodă	577	553,341	33,489	3.135,246
Constanța	53,812	19.336,901	182,652	24.328,088
Siliștra nouă	230	107,386	25,685	3.433,394
Sulina	164	97,840	440	305,730
Tulcea	4155	2.258,343	45,315	5.568,219
Total .	58,964	22.386,637	288,453	36.994,996

Dela 1 Ian. până la 30 Sept. 1898 s'au exportat în Occident următoarele produse agricole: grâu 16,417 tone, porumb 4544 tone, secară 9733 tone, orz 4080 tone, ovės 1547 tone, mazere 364 tone, semințe de in 282 tone, țărițe 510 tone, lemne de construcție 2606 tone, diferite mărfuri 41 tone. Marina comercială română are o mare însemnată în dezvoltarea comercială atât a României cât și a Dobrogei; ea va contribui în mod însemnat ca tranșacțiunile române cu străinătatea să ia o extensiune tot mai mare.

COMUNICAȚIUNEA.

Căile de comunicație, aceste artere de înăvuiire, lipsesc aproape cu totul în interiorul D.-ei, ceea ce este una din piedecile ce se opun progresului acestei provincii. În prezent D. are șosele împietrite numai pe o întindere de 1532 km.; D. are o singură cale ferată: dela Cerna-Vodă-pod până la Constanța, cu două ramificații locale, în lungime totală de 71.247 km.; această linie ferată stă în legătură cu rețeaua țerei-mame prin monumentalul pod dintre Cernavoda și Fetești. Comunicația maritimă se face prin porturile dela Marea Neagră, dintre cari cel mai important este cel dela Constanța (v. ac.).

Podul de preste Dunăre. Ideea de a uni Dobrogea cu România printr'un pod a trecut în domeniul practicei în 1885. Scopul a fost de a lega rețeaua ferată română cu linia ferată Cerna-Vodă-Constanța, din Dobrogea, pentru a facilita scurgerea mai repede și directă a produselor agriculturii române către debușeurile Mării Negre. În acel an, guvernul român a publicat un concurs internațional pentru facerea unui pod pentru drum de fier. Insa, concursul ne dând rezultatele așteptate, statul însărcină direcțiunea generală a drumurilor de fier române cu facerea proiectelor. Serviciul Podurilor și Docurilor elaboră proiectele necesare, ce fură acceptate. Compania Fives-Lille fû însărcinată cu executarea lucrărilor metalice. Podul de preste Dunăre, propriu zis, a exigat următoarele materiale, în cifre rotunde:

Pentru suprastructură: 5200 tone oțel moale, adecă 6 tone 9 de m. c., și 113 tone oțel tare pentru suporturi.

Pentru fundațiuni: 1136 tone oțel pentru chesoane și 42,000 m. c. zidărie.

Iar dimensiunile podului de preste Dunăre sînt următoarele:

Lungimea podului, inclusiv viaductele, este de 1662 metri; lățimea variază între 6—9 m.; înălțimea variază între 9—32 m.

Lungimea liniei ferate Fetești-Cerna-Vodă este de 25 km.

Linia totală dela Fetești la Cerna-Vodă a necesitat 16,500 tone, oțel pentru suprastructura podurilor și chesoanelor; 166,000 m. c. zidărie pentru poduri și pereuri; 91,000 m. lungimea piloșilor bătuți în pământ pentru fundațiunile viaducurilor; 3.000,000 m. c. de terasamente.

Lucrările podului au fost începute în luna Aug. 1890; înăugurarea începerii lucrărilor a avut loc la 14 (26) Oct. 1890; ele au fost terminate în Sept. 1895; iar înăugurarea podului s'a făcut, cu mare solemnitate, la 14 (26) Sept. 1895, când a și început circulațiunea. Podul de preste Dunăre a costat 9.930,000 lei, din cari:

Suprastructura 5.255,000 lei

Infrastructura 4.675,000 „

Celelalte lucrări relative la linia Fetești-Cerna-Vodă au absorbit în sumă rotundă 25.050,000 lei. În fine, costul total al lucrărilor liniei Fetești-Cerna-Vodă, inclusiv podul, de peste Dunăre, a fost de 34.980,000 lei. Lucrările tehnice ale podului de peste Dunăre au fost executate sub direcțiunea distinsului inginer român Anghel Saligney.

Acest pod este una din lucrările cele mai însemnate de artă ce s'a făcut până acum în România. Podul de preste Dunăre împreună cu portul Constanța sînt menite să joace în curând un rol important și decisiv în mișcarea comercială a României și Dobrogei. Și unul și celalalt vor contribui enorm, atât la multiplicarea tranșacțiunilor cât și la dezvoltarea economică și socială a țerii. (v. ilustr. p. 191)

Portul Constanța. Primele lucrări ale portului Constanța au fost făcute în 1881 de inginerul Sir. Ch. Hartley. Proiectul Hartley a fost modificat în parte de inginerii Franzios și Voisin-Bey. În anul 1890, ministerul lucrărilor publice a înființat direcțiunea serviciului de studii și construcții pentru portul Constanța. Direcțiunea a întocmit proiectul definitiv, ce a fost pus la licitație în Iunie 1895. Solemnitatea punerii primului bloc s'a făcut la 16 (28) Oct. 1896. Suprafața de apă în port va fi de 69 hectare; iar suprafața platformei de 96 hectare. Lungimea cheiurilor 3584 metri, pe lângă cari se mai adaugă 1200 metri, cheiuri pentru cereale. Costul total al lucrărilor portului Constanța va fi de 53 milioane lei, din cari 19½ milioane se vor plăti actualei antreprize A. Hallier, pentru cheiuri și diguri; iar pentru restul lucrărilor ca magazinele cu silosuri, hangare, gară, vamă, usină electrică, macarale, fare, etc., se vor face nouă licitațiuni.

Deși durata lucrărilor portului Constanța era fixată pentru 7 ani, adecă lucrările ar trebui să fie terminate la 1902, totuși, după toate probabilitățile, lucrările vor mai dura încă câțiva ani. Cu toate aceste, ele ar trebui să fie terminate la epoca fixată. Odată lucrările terminate, portul C. fiind situat mai în apropiere de Constantinopol și de celelalte debușeuri, va fi în posibilitate să facă o concurență însemnată porturilor ruse dela Marea Neagră, după cum se vede din următorul tablou:

Constanța-Constantinopol	194	mile
„ Rotterdam	3280	„
„ Anvers	3320	„
„ Liverpool	3300	„
„ Londra	3320	„

Odessa-Constantinople	420	mile
„ Rotterdam	3506	„
„ Anvers	3546	„
„ Liverpool	3526	„
„ Londra	3546	„

Lucrările portului C., ce depindeau de direcțiunea serviciilor hydraulice fluviale și maritime, de câțva timp formează o direcțiune aparte cu numele direcțiunea construcției portului C. În capul acestei direcțiuni guvernul a pus pe inginerul George Duca. (V. și art. și ilustr. Constanța.)

Postă și telegraf. În D. sunt 22 oficii telegrafo-postale. Posta se expediază parte pe cale de uscat, parte pe cale de apă. Comunele rurale se deservesc prin posta rurală de 54 factori, cari fac cursele călări sau cu cariola; ei distribuie corespondența în fiecare comună, cel puțin de trei ori pe săptămână. La oficiile postale din D. s'a distribuit în 1897—98 ca corespondență internă 703,070 scrisori ordinare și 269,258 recomandate, total 972,328; iar ca corespondență externă 1.006,957 scrisori ordinare și 284,727 recomandate, total 1.291,684.

Telegrame și cărți de vizită telegrafice 121,844, telegrame oficiale și de serviciu 29,800, total 151,644.

INSTRUCȚIUNEA.

Din punct de vedere moral și intelectual D. lasă mult de dorit; cu toate acestea, în anii din urmă instrucțiunea a făcut oarecari progrese. După un raport din 1896/7 al revisorului școlar din județul Constanța rezultă că în acest județ au funcționat 12 școli urbane (6 de băieți și 6 de fete), și 74 școli rurale mixte. Școlile urbane au fost cercetate în 1896 de 1230 copii, cele rurale de 5420 copii. În Constanța s'a fundat, la 1896, un gimnasiu clasic cu 3 clase, care în acel an a fost cercetat de 67 elevi; tot acolo a înființat statul la 1897 o școală profesională de fete. În județul Tulcea, în 1896, au funcționat 15 școli urbane (8 de băieți și 7 de fete), frecventate de 3831 copii; în comunele rurale erau 78 școli rurale, dintre cari 76 mixte cu cinci clase, cercetate de 6548 copii, pe când numărul copiilor obligați a frecuenta școala era de 12,949. Raportul din 1897 constată o creștere simțitoare față de trecut. În orașul Tulcea se află un liceu și un externat secundar de fete.

CULTUL.

În jud. Constanța sunt 52 biserici ort. din cari 48 funcționează, iar 4 sunt închise; se proiectează a se zidi încă 8 biserici. Personalul bisericesc, la 1896, cuprindea 75 preoți, din cari 49 parochii rurale, 6 parochii urbane, 13 preoți supranumerari rurali, 3 preoți supranumerari urbane, 1 diacon și 3 preoți ai comunităților eline din Constanța și Mangalia. De alte rituri sunt următoarele biserici: 2 rom.-cat., 2 lipovenesci, 1 protestantă și 1 armenescă. Pentru cultul mohamedan în acest județ sunt 174 geamii. Județul Tulcea, la 1897, număra 11 parochii urbane și 69 rurale; erau proiectate a se înființa alte 2 urbane și 16 rurale. În acest județ sunt 14 biserici urbane, 80 rurale și 2 paraclise, deservite de 105 preoți, 2 diaconi, 114 cântăreți și 14 eclesiarchi. Județul Tulcea mai posedă două

mănăstiri («Cocoș» de călugări, și «Cilic» de călugărițe) și un schit (Sauna). Lipovenii se deosebesc în două secte: Lipoveni cu popă (popovi) și Lipoveni fără popă (bespopovi); ei au la Slava-Rusă două mănăstiri, una pentru bărbați și alta pentru femei. Catolicii și protestanții au bisericile și preoții sau pastorii lor, întreținuți de comunitățile și de societățile evanghelice din Germania; ei au școli particulare de primul grad, puse sub controlul statului. Pentru cultul mohamedan, statul întreține mai multe geamii și un tribunal mohamedan, în Tulcea, cu atribuțiuni de ordin religios, precum și un muftiu.

ORGANIZAȚIA ADMINISTRATIVĂ.

D. e împărțită în două județe, Constanța și Tulcea; iar acestea se subîmpart în ocoale și ocoalele în comune urbane și rurale. Județul Constanța are cinci ocoale: Constanța, Mangalia, Hârșova, Medjidia și Silistra Nouă; jud. Tulcea are patru ocoale: Tulcea, Măcin, Babadag și Sulina cu Insula Șerpilor. Ambele județe sunt administrate de câte un prefect, cari au aceleași atribuțiuni ca și cei din România propriu zisă. Fiecare ocol este condus de câte un administrator și fiecare comună, urbană sau rurală, are în capul ei câte un primar asistat de către un consiliu comunal. Prefecții și administratorii se numesc de Rege, după propunerea ministrului de interne. În fiecare județ s'a înființat câte un consiliu județean, compus din 12 membri, dintre cari guvernul are dreptul să numească pe președinte pentru fiecare sesiune anuală. Membrii consiliului județean se aleg de către delegații consiliilor comunale din județ, dând spre acest scop fiecare comună urbană trei, și fiecare comună rurală doi delegați. Pe lângă acești delegați are drept la alegerea consiliului județean cel mai mare contribuabil din comună și anume unul din fiecare comună rurală și doi din fiecare comună urbană. Legile privitoare la Dobrogea sunt: Legea din 9 Mart. 1880, L. din 30 Mart. 1886 (asupra organizării judecătorești în D.), L. 3 Apr. 1882 (pentru regularea proprietății imobiliare), Regulamentul din 20 Ian. 1879 (privitor la închisori), L. din 1 Apr. 1894 (relativ la înființarea judecătorilor de instrucție) și L. din 20 Mart. 1893, (ce modifică unele articole din legea proprietății imobiliare).

Pentru a se evoluționa pe cale culturală, economică și socială D. are absolut nevoie de multiple ameliorări în ceea ce privește instrucția, administrația, siguranța, lucrările publice și colonizarea. De rezolvarea acestor probleme depinde și viitorul și prosperitatea acestei posesiuni transdanubiene a României.

ISTORIA.

Vechii locuitori ai acestei țări au fost Geții, cunoscuți în istoria antică sub numele de Daci (v. ac.), rasă resboinică, ce luptă în timp de secole în contra năvălitorilor. Ei au fost cucerii de Romani. Pliniu cel bătrân, vorbind de populațiunile ce ocupau partea dreaptă a Dunării de jos, spune că litoralul Mării Negre a fost populat de Geți, numiți de Romani Daci, apoi de Sarmati, numiți de Greci Sauromati, de Haxobieni sau Aorși, ramură sarmată, de Scyți, ce descindeau din sclavi sau din Troglodyți, de

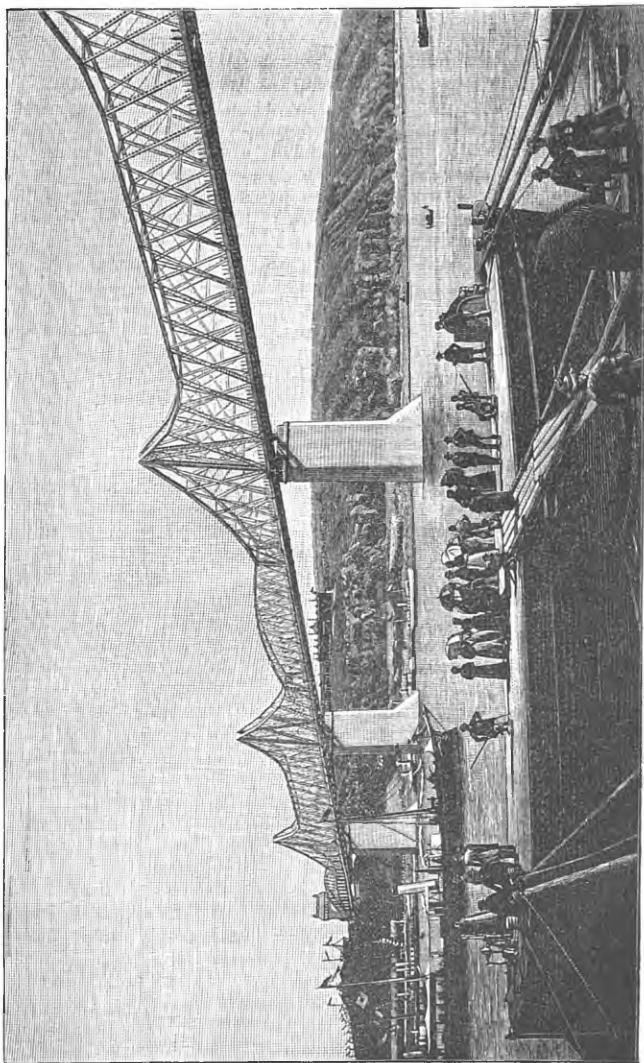
Aleni și de Rhoxolani. Scythia pontică, după ce fû cucerită de Romani, luă numele de Moesia secundă și jucă în istorie un rol însemnat. Această peninsulă, din cauza pozițiunii ei geografice excepționale, a fost teatrul năvălirii barbarilor. E de ajuns să cităm între alții pe Scordici, Tribali, Agriani, Moesi, Troglodyti și Crobyzi; în fine, pe Galactophagi, Hipperbolgi și Abii, citați de Homer, pe cari Strabon îi numește Scythi. Scythii ocupă părțile meridionale ale Danubiului și mai cu seamă peninsula cuprinsă între Istru și Pontul Euxin. Ei veniseră din Orient și aveau aceeași origine ca și Geții și Dacii, după Pliniu cel bătrân. Această porțiune de pământ fû numită mai târziu Dobrogea, ce înseamnă »țeară bună«, (dela slăvonul »dobro« = bun), fiind-că acest teritor era mai fertil decât părțile învecinate. Intre vechii locuitori ai D.-ei și Romanii din Dacia existau legături de rudenie. Venirea Scythilor în această regiune este comentată de legende fantastice și frumoase; despre aceasta face mențiune și Ovidiu în imortalul lui uvrăgiu »Tristele«. Ovidiu susține, că Tomis, oraș renumit în antichitate, celebrat de Herodot și Strabon în pagine elocente, a fost mult timp metropola Scythiei pontice. Acolo a petrecut Ovidiu zece ani de exil și scrisese cele mai frumoase elegii. În Tomis muri marele poet la anul Romei 771, și acolo fû înmormântat. În timpul din urmă o statuă i-s-a ridicat în orașul Constanța.

În timpurile mai nouă, la 23 Mart. 1854, Rușii trecură Dunărea la Brăila, Galați și Tulcea, cuceriră Măcinul, luară poziție lângă Valul lui Traian și prin aceasta paralisară acțiunea Turcilor, cari aveau o pozițiune tare la Vidin și Calafat, sub Omer-pașa. În vara anului 1854 o diviziune franceză, sub generalul Espinasse, suferi în D. mari pierderi prin lipsa de apă, căldură și choleră. Cu pacea dela San-Stefano, 3 Mart. 1878, Turcia cedă D. Rusiei, iar aceasta o deto României în schimbul Basarabiei.

LITERATURĂ :

Démétrius Cantemir, Histoire de l'Empire Ottoman. (Paris, 1743); Peyssonnel, Traité sur le commerce de la mer Noire, (tom. II, 1787); Strabon, Géographie, tradusă în limba franc., (tom. III, 1812);

Pliniu, Histoire naturelle, trad. în limba franc. de Littré, (tom. I); M. Kogălniceanu, Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, (Berlin, 1837); Adolphe Blanqui, Rapport sur l'état social des populations de la Turquie d'Europe; Același, Voyage en Bulgarie pendant l'année, 1841; A. Poissonnier, Les esclaves Tsiganes dans les Principautés danubiennes,

Podul peste Dunăre.

(1855); Engelhardt, Etudes sur les embouchures du Danube, (1862); Camille Allard, La Bulgarie orientale, (1864); Peters, Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha, (Wien, 1867—68); Ernest Desjardins, Embouchures du Danube et projet de canalisation maritime, (Paris, 1870); Elisée Reclus, Nouvelle Géographie universelle, l'Europe méridionale, (1876); Lettres du Maréchal de Moltke sur l'Orient, trad. în limba franc. de Marchand, (Paris, 1877); Kiepert, Ethnograph. Uebersichtskarte des europäischen Orients, (Berlin, 1876), și Generalkarte der Südost-

europäischen Halbinsel, (Berlin, 1881); Armand Lévy, La Roumanie et la liberté du Danube, (1883); Bibesco, Histoire d'une frontière, (Paris, 1883); Jackson, Lectures upon Roumanian History, (1884); I. I. Nacian, La Dobroudja économique et sociale, son passé, son présent et son avenir, (Paris, 1886); Același, Dobrogea, reformele economice și sociale ce ea reclamă, (București, 1891); Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan, (Leipzig, 1882).

[I. I. Nacian.]

„**Dobrogea**“, primul vapor de marfă (cargobot) al serviciului maritim român. Construit la șantierul R. Napier & Sons în Anglita, în oțel; are 2 punți și 2 catarge; lungimea 91'44 m.; lățimea 12'04 m.; adâncimea (dintre puntea superioară și fund) 7'46 m. Capacitatea utilă 1451'63 tone de registru. Poate încărca ca. 3500 tone de marfă și are atunci un pescagiu de 20 picioare engleze. Face traficul între Brăila și Rotterdam; de ordin ar încarcă grâne la Brăila și cărbuni la Rotterdam.

Dobronăuț, comună rurală și parohie cu moșie boierească în Bucovina, cap. Cernăuț, j. Sadagura, are 1852 loc. (1641 ort., 128 rom.-cat. și 83 mos.), școală primară cu 2 cl.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Dobrotesci, 1) *D.*, com. rur. în Rom., j. Romanai, cu 1613 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 3 biserici și 1 școală. 2) *D.*, (*Doagele*), com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 3105 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; femeile excelează în cultura viernilor de mătășă și în țesături fine; are 1 biserică și 1 școală. Aici se fac 2 bălciuri pe an.

Dobrotici, principe bulgar, care pe timpul țarului bulgar Alexandru (1331—1365) a domnit independent în Dobrogea de azi. Fiul său *Ivanco* a încheiat chiar și un contract cu republica geneveză.

Dobrovăț, com. rur. în Rom., j. Vaslui, situată în marginea nord. a j.-lui și compusă din sat. D.-Moldoveu, D.-Ruși și Dumasca, pe o întindere de 8952 ha., din cari 6293 ha. proprietatea Domeniului Coroanei, iar restul proprietatea locuitorilor. Com. are o populație de 2777 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura; are 3 biserici, 1 mănăstire și 1 școală; reședința com. e în satul D.-Moldoveu, care numără singur 1285 loc. În partea nord. a sat. D.-Ruși, care și-a luat numele dela o colonie de Ruteni, așezați acolo din timpul lui Ștefan cel Mare, se află mănăstirea D., fondată de Ștefan cel Mare la 1503; moșile mănăstirii după secularizare au devenit proprietate statului, iar azi fac parte din Domeniul Coroanei; casele din curtea mănăstirii servesc dela 1864 ca penitenciar.

Dobrowsky, *Ioseph*, ieruit, părintele filologiei slave, n. 17 Aug. 1753 aproape de Raab în Ungaria, însă din părinți cehi; † 6 Ian. 1829. Încă dela prima sa lucrare: Fragmentum pragensis evangelii S. Marci. Praga, 1778, atrase atenția lumii învățate. Are numeroase publicații relative la limbile slave, precum și arheologia și istoria mai vechi, și în special la limba și literatura cehă; cităm: Institutiones linguae slavicae dialecti veteris. Vindobonae, 1822; Slavin, Prag, 1833; Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, 1809 și 1819; Deutsch-böhm.

Wörterbuch; Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur, 1818; Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen, etc. D. era un spirit universal și ager; critic sever, așa încât i-s'a imputat și inderetnicie și răutate, precum și re-ceală față cu națiunea sa; cu toate acestea D. se poate numi întemeietorul literaturii moderne a Cehilor. (Cf. Fr. Palacký, I. D.'s Leben und gelehrtes Wirken, 1833; Iv. Sněgirev, Ios. D. Kazan, 1884.)

Dobrudja sau *Dobruja*, mănăstire în Basarabia, j. Orhei, la depărtare de 50 km. de orașul Orhei, lângă satul Dobrușa. Intemeietorul mănăstirii a fost monachul Iosof din mănăstirea Probota, din Moldova, apoi a reconstruit-o ieromonachul Eftimie din mănăstirea Curcovu. Anul întemeierii este 1772. Biserica de piatră, cu hramul Sf. Nicolae, a fost zidită la 1822 de către boierul Toma Cozma, o a doua biserică, la cimitierul mănăstirii, s'a zidit la 1839. Mănăstirea posedă o moșie de 1872 dessietine pământ, din cari 800 dessietine sunt sub pădure, 5 mori de apă, o frumoasă livadă și vie. *Satul D., Dobrușa*, se compune din 52 curți; țăranii sunt toți Români, buni gospodari și vieri.

Dobșina, (germ. Dobschau), oraș montan în Ung., cott. Gömör, cu 4643 loc. Slovaci și Germ.; mine și usine de fier și aramă, fabrică de hârtie, stațiune de cale ferată. În apropiere se află o vestită peșteră de ghiață, descoperită 1870, care cuprinde 125,000 m³. de ghiață în formațiuni foarte interesante (un zid de 200 m. lung și 15—20 m. înălțime, etc.).

Dobsinsky, *Pavel*, scriitor slovac, (1828—1885), preot evanghelic; în tinerete traducea și scria versuri, mai târziu a publicat câteva colecțiuni folkloristice și filosofice »Úvahy o slovenských pověstách«, (Reflexiuni asupra legendelor slovace), 1871.

Doc, (engl. *Dock*), vast basin, încungiuat cu cheuri, în care intra bastimentele spre a opera mai repede (grăție varilor mașini și instalațiuni cu cari sunt provădate D.-urile) descărcări și încărcări de tot felul de mărfuri sau cereale. Prin extensiune: Magazii cari sunt clădite pe marginea basinelului D.-lor, spre a servi de întroposit mărfurilor debarcate din, sau a se ambarca în bastimentele intrate în basinelul D.-lor. *Doc flotant*, o colosală cadă plutitoare în care pot intra bastimentele, unul câte unul, spre a curăți sau repara carena, fără a mai fi nevoie de a le abate în carenă, adică fără a le mai culca succesiv pe un bord și pe celălalt.

Docurile din porturile României. Porturile Brăila (v. ac.) și Galați sunt dotate cu D. sistematice, pentru înlesnirea comerțului de import și export. Ele au fost construite de stat în 1888—91 și au costat 23 mil. lei. Sunt exploatare de stat, prin direcțiunea C. F. R. Absolut identice construite în ambe porturile (v. planul și ilustrațiunea tom. I, p. 562—3), D. consistă din un basin de 500 m. × 120 m., legat cu Dunărea printr'o gură sau canal, a cărui axă face un unghi de 34° 30' cu axa basinelului și are o lărgime uniformă de 30 m. Basinelul e mărginit de o parte cu un cheu de 500 m. lungime, iar celălalte laturi ale basinelului sunt în pereu. Gura basinelului e mărginită spre Dunăre cu un mol,

lung de 40 m., de zidărie compactă de piatră și beton, iar în partea opusă, cu o estacadă de lemn, paralelă cu malul, lungă tot de 40 m. Adâncimea basinelui și a canalului dela gură e de 6 m. sub etagiu. Pe cheul basinelui sunt construite: magazia de cereale, casa mașinelor, magazia întrepuzitelor și hangare pentru mărfuri de transit. Magazia de cereale e: lungă de 120 m., lată de 28 m. și înaltă de 20 m. dela suprafața solului; e provădută cu 334 *silosuri*, de diverse capacități și cu o adâncime de 18 m., în cari se înmagazinează, la cererea comercianților, cerealele de tot felul. Capacitatea totală a silosurilor 25,000 tone cereale. La ambe capetele magaziei de cereale sunt două anexe à 5 etage, cu mașinile necesare pentru cântărit, curățit și înmagazinat cereale. La cele 4 colțuri e câte o *rampă* pentru a înmagazina cerealele direct din vagoane sau căruțe. De pe rampe cerealele cad direct în cântare automate, cari, după ce cântăresc cerealele, le restornează pe un plan înclinat într'un rezervor. De aci, cerealele sunt ridicate prin *elevatoare* până deasupra silosurilor și vărsate pe nișe benzi de cauciuc, cari le transportă până la gura silosului destinat a le primi spre înmagazinare. Dela anexe merg spre cheu 2 tuneluri subterane, cari se unesc cu tunelul cheului. În tuneluri, ca și sub gura silosurilor, sunt așezate benzi de cauciuc, pentru transportul cerealelor. Pentru a încălca cerealele din silosuri în bastiment (probelă, șlep, etc.), se dă drumul cerealelor din silosul respectiv, cari sunt duse pe benzi de cauciuc în tunelul cheului, iar de aci, printr'un tub anumit, cad în nișe puturi, a căror gură e la suprafața solului. Din aceste puturi cerealele sunt ridicate cu elevatoarele de pe cheu, cântărite și apoi lăsate a se scurge, prin anumite tuburi, în hambarul bastimentului, prealabil acostat la cheu. Un vagon de 10,000 kgr. cereale *în vrac* se cântărește automat și se încarcă în silos în 15 minute; iar, în aceleași condițiuni, elevatoarele de pe cheu pot încălca în bastiment 150 tone de cereale pe oară. Toate instalațiunile din magazia de cereale se pun în mișcare prin transmisiuni venind dela casa mașinelor, unde sunt instalate cazanele și motorul principal de 500 cai putere. Tot la casa mașinelor e alipit și atelierul de reparațiuni mici. În magazia întrepuzitelor se conservă mărfurile-colete, importate din străinătate, și pot sta întrepuzite maximum doi ani. În hangare stau mărfurile-colete, destinate a se expedia în țeară, pe uscat sau pe apă, puțin timp după debarcarea lor din bastiment. Actualmente se lucrează un nou pereu, de 550 m., la malul Dunării din dreptul basinelui D.-lor, pentru a se pute acosta cu înlesnire la el; iar mărfurile din vapoarele postale se vor depune în magazinele ad-hoc ce se vor construi aci chiar anul acesta și îndată ce va fi gata pereul. Pe limba de pământ dintre basin și Dunăre, e rezervat locul pentru descărcarea cărbunilor, în depozitele de cărbuni ale particularilor, cari li-se închiriază de administrația D.-lor. Pe cheul basinelui sunt 2 macarale: una fixă și alta cu aburi. Un remorcher al D.-lor aduce și scoate din basin în Dunăre bastimentele fără aburi. Iar D. Brăila mai posedă și o macară-plutitoare, care poate ridica până la 50 tone. În fine, un pavilion pentru ad-

ministrație, iluminat electric, servă de locaș tuturor autorităților din port: Căpitania portului, vama și administrația D.-lor.

Docan, Ioan, bărbat politic român, n. 1825 în Iași, † 1896. A fost de mai multe ori deputat și în 1877 pentru câteva luni ministru al lucrărilor publice în cabinetul I. Brătianu.

Docent, dascăl (v. ac.). D. se numesc mai ales profesorii dela universități, cari încă nu ocupă o catedră ordinară, dar au obținut dreptul de a ține prelegeri.

Dochia, v. Baba Dochia.

Dochia, 1) *D., com. rur.* în Rom., j. Neamțu, formată din sat. D. și Bălușesci cu 1257 loc.; are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura, grădinaritul și prăsirea vitelor. 2) *D., stâncă*, reprezentând figură omenească, în grupa munt. Ceahlău; legenda spune, că ar fi fost ficia lui Decebal refugiată în acele părți de frica lui Traian, care se îndrăgostise de dînsa, și el urmărindu-o, ea s'a rugat țărilor, ca să o prefacă în stâncă, numai să scape de furia împăratului. Cf. C. G. Gheorghiu, Dicț. geogr. al j.-lui Neamțu. București, 1895.

Doehmius, în versificațiunea metrică tactul ritmic de cinci silabe cu următoarea succesiune:

D. duodenalis, v. Anchylostomum duodenale.

Dochnahl, Friedr. Jakob, pomologist și viticultor distins, n. 1820 în Neustadt (Germ.); D. este inovatorul unui sistem pomologic și al preparării vinului prin tratarea tescovinei cu alcool și apă. [D. G. I.]

Docilitate, dispozițiune naturală în urma căreia omul sau animalul e ușor de condus.

Docimasia (Dokmasia), (chimie) măiestria de a determina proporția metalelor utilizabile ale mineraurilor și aliajelor.

Dock, v. Doc.

Docolina, afluent al Bêrladului (Rom.).

Doctor, în evul mediu însemna învățător. Ca titlu academic s'a conferit mai întâiu 1130 în Bologna și 1231 în Paris; prin secl. XIII se da ca un epitet distinctiv pentru savanți, s. e. Thomas din Aquino se numia »*Doctor angelicus*« sau »*communis*«, Bonaventura »*D. seraphicus*«, Roger Baco »*D. mirabilis*«. Au fost timpuri când se abusa de conferirea acestui titlu academic; unele universități îl considerau ca un izvor de venit. De regulă titlul de D. se dă după depunerea unor examene (rigoroase) și prezentarea unei disertațiuni, dar și numai ca titlu de onoare (honoris causa). **Doctorand**, cel ce se pregătește pentru obținerea gradului de D. (V. și art. Promoțiune.)

Doctrina, știință, învățătură. Expresiunile: **Doctrinarism**, **Doctrinar** se folosesc de regulă pentru a caracteriza școala, care susține și se conduce de forme abstracte și formalism gol și nu vrea să ia în samă obiecțiunile întemeiate ale adversarilor. În terminologia politică s'a introdus numirea de Doctrinar de pe timpul restaurațiunii, când o fracțiune a opoziției, în frunte cu principele De-Broglie, Royer-Collard și Guizot, voia să opună domniei autocratice absolute o teorie politică științifică. Losinca lor era alcătuirea unei constituțiuni pe baza chartei lui Ludovic XVIII.

Document, în general ori ce dovadă; în înțeles mai restrins: dovadă scrisă, act. (v. ac.).

Document de cassă, act pe baza cărui se face o plată sau o încasare. La bănci și întreprinderi înrudite se înțelege de regulă sub D. de c. o contare provisorie pe un bilet, pe baza căruia cassarul încasează sau plătește o sumă oarecare. (Liste de scont, liste de percepțiuni și erogățiuni, etc.). Pe baza acestor bilete se fac conțările în registrul de cassă.

Dóczi, Ludovic, (orig. *Dux*), publicist și poet magh., n. 1845 în Șoproon. Mai întâiu corespondent al ziarului «Presse», apoi concipist ministerial (1868), iar mai târziu consilier în ministerul externelor. A tradus în l. magh. mai multe opere străine și a scris câteva piese teatrale originale, ca: *A csók*, 1871; *Utolsó szerelem*, 1879; *Széchy Mária*, 1885.

Doda, Traian, general rom. în armata austriacă, n. 29 Iulie 1822 în Prilipeț, (Banat). După absolvirea școlii militare de regiment din Caransebeș la 1841, completă studiile la academia militară din Wiener-Neustadt, apoi ca sublocotenent trecu la regimentul de graniță romano-banatic nr. 13, unde fu înaintat locotenent la 1848 și căpitan. În această calitate luă parte în lupta dela Reșița, unde fu rănit. La 1857 deveni major în reg. Varasdinului nr. 6 și la 1859 fu numit șef al statului major din Dalmația și distins cu înaltă recunoștință pentru extraordinarele sale servicii. La 1860 deveni loc.-colonel și atașat ca colonel supranumerar la reg. nr. 2; în același timp fu însărcinat cu postul greu și delicat de comandant al pieței din Veneția. După 1866 trecu la comanda generală din Zagabria, la 1869 fu numit comandant de brigadă și transferat în 1870 la Cracovia, unde primi numirea de general. Firea energică și intrasigentă a generalului îl sili doi ani mai târziu a trece în retragere, fiind ales apoi deputat în parlamentul Ungariei dela 1874—87 în cercul electoral al Severinului. Funcționă gratuit (dela 1880—88) ca președinte al comunității de avere în Caransebeș, pe care el o întemeiă. Ca deputat dovedi o rară tărie. La 1887 adresează președintelui dietei ung. o scrisoare, prin care declară că — deși nu renunță la mandatul său — nu poate participa la lucrările dietei din cauza situațiunii create poporului român din Ungaria, scos din cadrele constituțiunii. Anulându-i-se mandatul, D. a adresat alegătorilor săi o scrisoare, în care își motivă atitudinea, pentru care act i-s-a intentat proces de presă și a fost judecat de juriul din Arad, în absență, la pedeapsă maximală de 2 ani închisoare și 1000 fl. amendă. A fost însă grațiat încă înainte de a-și începe pedeapsa. D. a fost un spirit înalt, caracter întrepid și iubitor de neamul său; el privia cauza națională ca o chestiune de onoare personală. Atins de apoplexie muri 4/16 Iulie 1895 în Caransebeș.

Dodds, Carol, general franc., n. 1842 în Senegambia. A participat la războiul din 1870; 1887—88 a luptat în Tongking, 1888—91 în Senegambia. 1892 a învins armata regelui Behanzin din Dahome, 1894 l-a făcut pe acesta prizonier. 1896 a fost pus în fruntea unei noue expedițiuni în Tongking, dar deja în Iulie rechemat.

Dode de la Brunerie, Guillaume, Viconte, mareșal de Franța, n. 30 Apr. 1775, † 28 Febr. 1851. După terminarea studiilor la școala de Metz, ieși ofițier în geniu. Luă parte la toate campaniile

lui Napoleon, fu înaintat la gradul de general în 1809. Regele Ludovic Filip îl însărcină în 1840 cu construcțiunea fortificațiilor dela Paris; în 1847 îi dădu bastonul de mareșal.

Dodeca, (grec.) numărul 12. *Dodecadica* sau *sistem dodecadic*, sistemul de numerare, al cărui număr fundamental este 12 și care este alcătuit după potențe de câte 12. *Dodecaedru*, corp mărginit de 12 fețe. *Dodecaedru deltoid*, corp mărginit de 12 fețe de formă deltoidă. *Dodecaedru rombic*, corp mărginit de 12 fețe de formă rombică. *Dodecaedru pentagonal*, corp mărginit de 12 fețe, cu câte 5 laturi. *Dodecaedru trigon*, corp mărginit de 12 fețe, cari sunt triunghiuri. *Dodecagon*, poligon cu 12 laturi. *Dodecar*, monedă rom. pe timpul lui Caragea, = 12 lei.

Dodecarchia sau guvernământul celor 12 regi, nume dat de Greci perioadei de anarhie în care se găsea Egiptul după cucerirea asiriană (666).

Dodesci, com. rur. în Rom., j. Fălciu, cu 1180 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 1 biserică și 1 școală. Loc. cultivă via și livezile.

Dodola, la Slavi o fată tină învilită în ierburi și flori, care în timp de secetă, urmată de fete și ficioiri, umblă dela casă la casă, și cântând cere ploaie dela Dumnezeu. Cei din casă varsă apă preste D. și o dăruiesc. La Români se cheamă: *Păpărugă*. [Atm.]

Dodona, renumitul loc sacru, cu oracolul lui Zeus, în vechiul Epir. Preotese vestiau voia zeilor din sgomotul frunzelor unui stejar, mai târziu din sunetul unui vas de metal. Karapanos a făcut săpături la 1876.

Dodon de Perrières, funcționar franc., însărcinat 1856 de Grig. Ghica cu reorganizarea serviciului penitenciar în Moldova; mai târziu directorul penitenciarelor din întreaga Românie. † 1892.

Doftana, 1) *D.*, *riu* în Rom., afluent al Prahovei, pe partea stângă; isvorește din munții Trans., curge dela nord spre sud și se varsă în Prahova la sud de orașul Câmpina. 2) *D.*, *salină* în Rom., j. Prahova, com. Telega, legată cu linia ferată Ploesci-Predeal prin ramura Câmpina-D., lungă de 6 km. Până la 1865 salina se numea *Telega*, după numele comunei, în care se află vechile ocne, ași scufundate și părăsite. Galleriile actuale, exploatate de stat, au o suprafață de exploatare de 21,500 m², iar puțurile de extragere o adâncime între 70—80 m. Sarea se taie de condamnați cu ciocanul și se extrage cu ajutorul mașinilor. Transportul ei din salină și până la magazia de deposit se face cu vagonete. Calitatea ei nu e tocmai superioară, dar este mai dură, mai consistentă și căutată pentru vite. Conține în analiză 99.8938 clorură de sodiu. Pe fiecare an dă preste 20 milioane kgr., care se consumă în țeară și străinătate, și a produs statului în 10 ani (1883—93), 13 milioane lei. Personalul salinei se compune din preste 200 persoane, afară de condamnați. 3) *D.*, *penitenciar* în com. Telega, j. Prahova, lângă salină. E fundat în 1833, și ași statul i-a clădit un local, ce poate servi de model chiar străinătății. Internează 260 până la 300 condamnați pe viață și pe termene mai mici, toți obligați a lucra ca ciocănași în saline la tăierea sării. Cei ce nu lucrează aci, se ocupă cu diferite meserii manuale, pentru cari statul

îngrijesce să aibă material și unelte. Intreținerea lor și a personalului de serviciu, compus din 20 persoane, costă anual preste 60.000 lei. (Cf. Dr. C. I. Istrate, »Sarea și sarnițele României«; Floru-Dianu, inginer de mine, »Salinele României«.) [A. M. Michaelescu.]

Dofteana, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 4 căt. cu 2848 loc., între cari 294 Maghiari. (Dicț. geogr. 1895); are 4 biserici ort. și 2 cat. și 1 școală. În com. se găsește 1 fabrică de cherestea cu aburi și 1 fabrică de gaz.

Dog, o rasă de câni (*Canis familiaris molossus*), din fam. Canidelor, ord. Carnivorelor. Are cap lat, botul tâmp, bărbii groase și atârnatore și urechile lăsate cam în jos. Este mare și tare, cam selbatic, nu se poate bine dresa, este însă foarte curagios și privighietor. O specie a dogilor este *Zăvodul*.

Dogcart, (*engl.*) trăsură deschisă cu un loc rezervat pentru câni de vână.

Doge, (*ital.*) (lat. dux = duce), capul republicii în Veneția și Genua. În Veneția apare din secl. VIII, era ales de cetățeni și avea o putere efectivă, însă din secl. XII se alegea de frunțașii consiliului și se considera ca o sarcină grea din pricina dependenței, în care sta față de consiliu. Avea o putere mai mult nominală. Primul D., astfel ales 1177, Ziani, a celebrat pentru întâia oară logodna sa cu Marea, aruncând în ea un inel prețios de pe marea corabie a republicii, logodnă celebrată mai în urmă în mod regulat. În Genua apare D. 1339, apoi dispare în luptele interne, până când Andreas Doria îl restabilește. Prin pacea dela Campo Formio 1797 D. dispare odată cu republicele italiene.

Dogger, formațiune geologică, corespunde etajului mijlociu din sistemul Jurasic, format din greșii și calcaruri de culoare închisă. Se caracterizează prin fosilele: Amm. Opalinus, Amm. Murchisonae, Amm. ferrugineus, Amm. Humphriesianus, Amm. Parkinsoni și Amm. aspidoides. Ocupă întinderi însemnate în Schwabia, Germania de est și nord-vest, precum și în Anglia, Franța și România (Strunga). [P.]

Dogger se numește și un bastiment de pescari în Olanda. **Banca D.**, o bancă de năsip în Marea de nord. 1781 luptă navală între Englezi și Olandezi.

Doghana, (*ital.*) oficiu de vamă, vamă (v. ac.).

Dogma, părere, doctrină, credință. Doctrinile vechilor filosofi se numiau D., numire care a trecut și în sf. Scriptură (Dan. 2, 13; 3, 10; Efes. 2, 15; Col. 2, 14). În biserică se înțeleg prin D. învățăturile lui Isus Chr. și ale apostolilor, propuse de biserică. În timpul mai nou teologii înțeleg sub D. numai un adevăr religios, care se propune de biserică spre a-l crede ca descoperit de Dumnezeu. De unde D. sunt toate adevărurile de credință, cuprinse în Scriptură și în Tradițiune, și propuse de biserică ori prin magisteriul comun, ori în formă solemnă (în sinoade sau prin declararea solemnă a Papei). Biserica nu formează D., ci numai enunță când cere trebuința, că cutare adevăr e descoperit de Dumnezeu și ca pe atare avem să-l credem. În enunțarea aceasta biserică e infalibilă (v. ac.). D. se mai numesc articolele de credință și adevăruri de credință. Ele se împart în D.-e pure și mixte; *D. pure* se știe acelea adevăruri, cari trec cu totul preste mintea omenească, sau misterele

(v. ac.); iară *D. mixte* acelea, cari se pot cunoaște și numai cu mintea, ori cel puțin descoperite fiind, se pot pricepe deplin. Se mai deosebesc D. materiale (D. în sine) și formale (D. cu privire la noi). *D. materiale* sunt toate adevărurile descoperite de Dumnezeu și încredințate bisericii spre a-le păstra și propune; iară *D. formale* acelea, pe cari biserică le-a enunțat ori declarat apriori. Declararea aceasta a bisericii se întâmplă de comun atunci, când cutare adevăr e tras la îndoială ori combătut publice, și așa e pericol de a fi duși credincioșii în rătăcire. Cel ce neagă o D. formală este eretic. *D. explicită* e acel adevăr revelat, care se propune clar în sine; iară *D. implicită* se știe acela, care e cuprins în altul, ca în principiul său, de unde se scoate la lumină prin o operațiune logică, în special prin concluziune. În fine D. se mai împart în *D. de credință* și *de morală* sau *speculative* și *practice* (etice); cele dintâi ne spun, ce avem să credem despre Dumnezeu, lume, etc., iară cele din urmă, ce avem să facem spre a-ne ajunge scopul ultim, fericirea de vezi. D.-le ca adevăruri descoperite de Dumnezeu sunt imutabile. [Dr. Is. Marcu.]

Dogmatica, expunerea sistematică a dogmelor (v. ac.). D. bisericească este știința, care expune și motivează învățăturile de credință relig. v. Teologia D.

Dogmatică, cântarea bisericească, în care se cuprinde vr'un misteriu ori vr'o dogmă de credință; atari sunt »Măririle« dela Înserat și Mănecat.

Dogmatism, doctrina filosofică, care admite certitudinea în cunoașterea adevărului, dar al cărei criteriu nu e decât o absolută credință în afirmările, sub cari se presintă principiile ei filosofice. D. pune aceste principii cu o autoritate neîndoioasă, fără a le discuta valoarea, și apoi trage concluzii pe cale rațională, ca și cum acele principii ar fi expresia eternă și infalibilă a adevărului. Principiile D.-tice, pentru cel ce le pune ca date filosofice, au aceeași putere de adevăr absolut și indiscutabil, ca și axiomele matematice. Mijloacele de convingere în D. sunt: discutarea autoritară pe cale rațională a consecvențelor acestor principii, și credința neștrămutată în infailibilitatea rațiunii omenești în descoperirea adevărului absolut. [Nigrim.]

Dognecea, magh. Dognácska, comuna rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 3491 loc. Români (2149) și Nemți. În minele din D. se află aur, argint, aramă, plumb, zinc și fier; metalele nobile nu se mai scot, ci numai fierul. Aceste băi s'au lucrat și pe timpul Romanilor.

Dohnány, Nicolae, scriitor slovac; a murit ca alienat 1852 în vîrsta de 26 ani. A scris versuri, teatru (drama »Podmaninov« 1848), critice literare; afară de aceasta a publicat »Historia povstania slovenskeho din 1848«.

Dohot, Duhot, Dihot, un amestec de grăsimi, oleu și reșini; se folosește la ungerea osiilor dela car.

Doica, femeie care este plătită ca să alăpteze un copil străin. O mamă sănătoasă este datoră să crească copilul la sinul propriu, numai în cas de boală sau de moarte a mamei ar trebui să se încredințeze copilul unei D. D. să fie sănătoasă, curată, fără vîțiu, să nu aibă etate mai mare de 40 ani, să aibă lapte de ajuns, să nu

fie trecut mai mult decât 6 luni dela nascerea copilului ei propriu.

Doicesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul stâng al Ialomiței, la 5 km. spre nord de Tirgoviște; se compune din 4 căt. cu 1628 loc. (Dicț. geogr. 1890). Com. produce vin mult. Aici se găsesc ruine de palate și cetățue.

Doi feți logofeți, în basmele române. Feciorul de împărat, un fet frumos, trece pe lângă trei fete. Cea mai mare dice: De m'ar lua pe mine de miere, i-ași îmbrăca curtea cu un fus; cea mijlocie dice: i-ași sătura curtea cu o pâne, iar cea mai mică dice: i-ași face doi feți logofeți cu totul de aur. În alte basme a treia fată dice: i-ași face doi coconi cu stele pe inimă, una pe spate, și o fată cu soarele în frunte; sau: voui nasce un băiat și o fată cu soarele în frunte, cu luna pe spate; sau: voui nasce coconăși frumoși cu totul de aur. Într'o poveste: D. f. cotofeți sau doi copii cu pērul de aur. Acești doi feți reprezintă pe Dioscuri sau pe Gemenii Castor și Pollux (v. ac.). [Atm.]

Doina sau *daina*, cum se numește în unele părți ale Ardealului, este poezia lirică a poporului român. În ea își dă la iveală Românul sentimentele sale de bucurie sau de întristare, pasiunile și aspirațiunile sale, cu un cuvânt: tot ce mișcă sufletul său. D. este însoțită de o melodie caracteristică, aci simplă și monotonă, aci formată din acorduri capricioase și ciudate. Ea se cântă la diferite ocațiuni de persoane diferite: de tineri și bătrâni, de bărbați și de femei, în câmp, în pădure, la lucru, la drum, etc. După cuprins D.-le se pot împărți în *erotice* (de dragoste și dor), *social* (haiducesci, cătănesci, etc.), *domestice* (cari cântă starea de flăcău, de fată, de mireasă, etc.), *zoologice* și *botanice* (cari se adresează animalelor și plantelor iubite de omul din popor). Cuvântul D., (după cum arată B. P. Hașdeu în »Columna lui Traian« 1882, pag. 397 și 529), se pare a fi de origine dacică. Forma »daina« se regăsește în sanscritul »dhainā« (ceva cugetat, ceva cântat). *Colecțiunile principale de D.*: V. Alexandri, *Poesii populare ale Românilor* (București, 1866); S. Fl. Marian, *Poesii popor. române*, vol. II. (Cernăuț, 1875); Jarnik-Bărseanu, *Doine și strigături din Ardeal* (Buc., 1885); M. Canianu, *Poesii populare* (Iași, 1888); G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române* (Buc., 1885); I. G. Bibicescu, *Poesii populare din Trans.* (Buc., 1893); El. Sevastos, *Cântece moldovenesci* (Iași, 1888); I. Pop Reteganul, *Trandafiri și vioarele* (Gherla, 1891); E. Hodoș, *Poesii populare din Banat*. Caransebeș, (1892), etc.

„Doina“, institut rom. de credit și economii, societate pe acții în Câmpeni (Trans.), înființat 1895, capital social 60,000 coroane în 600 acții à 100 coroane.

„Doina“, foaie musicală și literară, care a apărut 1884—86 în București sub direcția succesivă a lui C. Bărcănescu, Iuliu Roșca și G. Ionescu Gion.

Doja, v. Dózsa.

Dojana, muștrare, reprobarea faptelor săvârșite de o altă persoană, cari fapte nu corespund ordinii sociale și morale. Sin. muștrare. [Pl.]

Doket, *Doketism*, sectă eretică în secolii primi ai creștinismului, care neagă adevărata întrupare a lui Christos. (v. Gnostici.)

Dokici, *Lazar*, politic sârb, n. 1831 în Belgrad, medic; 1889 guvernorul regelui Alexandru, 1893 ministru-președinte. † 13 Dec. 1893 în Abbazia.

Dol, v. Dolus.

Dolabella, 1) *D.*, *Cornelius*, soțul Tulliei, fca lui Cicero, tipul tinărului depravat de pe timpul lui Cesar. Viața sa svânturată cauză despărțirea sa de Tullia și moartea acestei femei. Cicero în scrisorile sale numește pe Dolabella ucigașul ficei sale. Cunoscut numai prin orgiile sale, era de familie ilustră, dar săracă, se căsătorii cu fca lui Cicero pentru zestrea ce posedă aceasta. 2) *D.*, unul din autorii operei »Auctores gramatici sive rei agrimensariae«, scriitor din timpul decadentei romane. [Caion.]

Dolar, v. Dollar.

Doica, cățea de căne ciobănesc.

Dolce, (*ital.*) dulce, gingaș. *Dolce farniente*, trândăvia, lenea dulce.

Dolce, *Lodovico*, poet ital., 1508—1568, autorul eposului »Le prime impresi di Orlando innamorato« și al mai multor tragedii și vodeviluri.

Dolci, *Carlo*, pictor ital. din școala florentină, n. 1616, † 1686. Tablourile sale (mai ales *Madone* și *Sfinți*) se disting prin finețe și gingășie.

Dolcian, instrument musical de suflat, din lemn; din D. s'a desvoltat fagot-ul.

Dôle, 1) pisc în Elveția, cantonul Waadt, 1678 m.; 2) oraș în depart. franc. Jura, lângă canalul dintre Rhin și Rhône, 12,666 loc. 1871 ocupat de Manteuffel.

Doleanța, plângere colectivă, suplică.

Dolente, (*ital.*) cu durere, cu tristeță; se întrebuințează în muzică ca termin de expresiune.

Dolerita, rocă, varietate de basalt cu grăunte mai mare. Numele de D. e astăzi puțin usitat.

Dolgorukij, o familie princiară veche rusească.

Jurij Alecejevici, *D.*, s'a distins 1654 în reboiul contra Polonilor și nimici cu multă asprime reșcoala Cazacilor dela Don. Fiul său a fost ministru și amic al țarului Feodor, fratele mai mare al lui Petru cel Mare. *Iacob Feodorovici*, n. 1639, fost ambasador în Franța și Spania; *Petru Vladimirovici*, n. 1817, exilat pentru scrierea sa »La vérité sur la Russie«, (1860). † 1868 în Berna. A mai scris: »Notice les principales familles de la Russie«, (1858), etc.

Dolhasca, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din sat. D., Gulia, Probota și Buda, cu 4406 loc., între cari 125 Ovrei (Dicț. geogr. 1894); are 4 biserici și 3 școale. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Com. e străbătută de riul Siret și de linia ferată principală a Moldovei; de aici duce o linie la Fălțiceni. Mai însemnată în această com. e fosta mănăstire Probota (v. ac.). Reședința com. e în sat. D., care numeră singur 1717 loc.

Dolhesci, 1) *D.*, com. rur. în Rom., j. Fălciu, compusă din sat. D. și Petrișul cu 1500 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura și cu cultura viilor și a livezilor; are 2 biserici și 1 școală. 2) *D.*, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din sat. D. mari, D. mici și Poiana Răftivanului cu 3286 loc. (Dicț. geogr. 1894); are 3 biserici și 2 școale. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Com. e străbătută de riul Siret. Resid. com. e în sat. D. mari, care singur numeră 1932 loc.; biserica din acest sat a fost zidită pe timpul lui Stefan cel Mare.

Dolhopol sau *Câmpulungul rusesc*, comună rurală și parohie cu moșie boierească în Bucovina, cap. Vijnița, j. Putila, are 1722 loc. (1609 ort., 18 rom.-cat. și 95 mos.), școală primară de 1 cl. [Dr. I. G. Sbiera.]

Dolia, (archit.) întretăierea a două planuri de învelitoare, formând un scoc.

Doliani sau *Doleni*, trei sate arămănesci în Turcia: unul în Zagori în Epir, aproape grecizat, altul pe muntele Neaguș în Macedonia, al treilea în valea lui Aspropotamos în Grecia.

Dolichenus, după inscripțiuni romane din Dacia a fost predicatul lui Iupiter. Iupiter D. se închipuia ca un bărbat robust, în armatură romană și stând pe un taur. *Doliche* a fost un oraș în Syria, și se crede, că legiunile romane, cari au staționat în Doliche și aci au auzit de Zeus, ca zeu belicos, au adus cultul lui în Dacia. (v. Comagenus deus.) [Atm.]

Dolichocephal, acea formă a craniului omenesc, la care cel mai mare diametru de lățime e cu mult mai mic ca cel mai mare diametru de lungime. V. Brachycephal și Mesocephal.

Dolichonyx, *Bobolnik*, pasere cântătoare din fam. Fringillidelor; la cap și pe foale neagră, la ceafă oacheș-gălbinie, pe spate neagră, însă fiecare penă are un cadru gălbiniu; penele albe dela umeri și dela baza coții au un lustru gălbiniu; cărmacele din coadă, ascuțite la vârf, și plutitoarele din aripi sunt negre; ciocul format ca al Presurei, e oacheș, și picioarele de un albastru deschis. Lung. totală: 18 cm.; lung. aripelor: 9 cm.; lung. coții: 6 cm. Femela e mai mică. E o pasere de vară în America nordică, unde apare în grupe numeroase, făcând mari pagube în grânețele, ce le risipesc adese înainte de a se coace grăunțul; preste iarnă migrează spre sud și ajunge chiar până și în Brasilia. [V. B.]

Dolichos L., (botan.) gen de plante erbacee volubile sau tîritoare din fam. Leguminoaselor, trib. Phaseoleae, foarte înrudit cu *Phaseolus*, de care se distinge prin carina arcuat-rostrată și stigmat filiform. Cuprinde v'r'o 20 specii răspândite pretutindene în regiunile calde, mai ales ale emisferei estice; dintre aceste *D. sesquipedalis* L., *D. unguiculatus* L. și *D. Lablab* L. se cultivă atât în patrie cât și la noi ca legume, ultima originară din Estindia. »fasolea turcească» și ca plantă decorativă. [A. Pr.]

Dolichosaurus, o șopărlă fosilă.

Doliu, durere, jele; manifestare prin semne externe a durerii și a părerii de rău, ce o simțim pentru moartea persoanelor, ce ne sunt ne-amuri, amici, ori au o poziție înaltă.

Dolj, (Doljiu, paleosl. = Jiul de jos), județ în Rom., situat în partea sud-vest. a Olteniei, cu o suprafață de 6565'50 km². și 302,385 loc., între cari 294,308 Rom., iar restul de diferite alte naționalități; după conf. 297,343 ort., 1804 catolici, 2821 mos., ș. a. Marca j.-lui e un pește, însemnând, că din numeroasele lui lacuri și bălți se scot mari cantități de pește. D. se mărginește în partea de est cu j. Vâlcea și Romanai, la vest cu j. Mehedinți și cu Dunărea, la nord cu j. Gorj și Vâlcea și la sud cu Dunărea. Ce privește relieful solului, acest județ se întinde cu $\frac{2}{3}$ din suprafața sa în regiunea șeasă, iar $\frac{1}{3}$ parte (cea superioară) din solul său se ține

de regiunea dealurilor; regiunea șeasă se întinde la sud dealungul Dunării, ea se mărginește spre sud de o fașă de pământuri joase și bătoase (terasa danubiană). Șesurile cele mai însemnate sînt: al Jiului și al Dăsnățului. Apele principale, ce udă j.-ul sînt: Dunărea, Jiul, o parte din cursul de jos al Motrului, Obedeanul, o parte din cursul de jos al Gilortului și Amaradia, toți afluenți ai Jiului, Dăsnățului; partea nord-est. a j.-lui e udată de cursul superior al Geamartalinului unit cu Frățila și al Tăsluului. Dealungul terasei danubiane se găsesc o mulțime de lacuri și bălți, formate din revărsările Dunărei, cari comunică între ele și chiar cu Dunărea prin numeroase brațe; între aceste mai însemnate sînt: Maglavit, Tunari, Piscu, Desa, Rastu, Bistrețu și Nedeia. Intre insulele mai însemnate din Dunăre, aparțin j.-lui D. Cetatea în dreptul com. cu același nume, Independența în fața Calafatului, Copanița la gura Jiului, ș. a. Clima j.-lui, afară de locurile bătoase, este temperată, dulce și sănătoasă. În privința administrativă j. D. este împărțit în 10 plăși: Amaradia, Balta, Băilești, Câmpu, Dumbrava de sus, Dumbrava de jos, Jiul de sus, Jiul de mijloc, Jiul de jos și Ocolu, cari toate împreună cuprind 2 com. urb.: Craiova, capitala j.-lui, și Calafatul, și 155 com. rur. formate din 388 sate și cătune. Intre com. rur. mai însemnate sînt: Bechetul, Cetatea și Filiași. În ordinea eclesiastică j. D. face parte din eparchia Râmnicului și Noul Severin cu rezidența în R.-Vâlcea, cuprinzând 18 parohii urb. și 136 rur., cu 309 biserici, deservite de 306 preoți. Mai este câte o biserică cat. și protestantă, 1 templu israelit și 2 sinagoge. Instrucțiunea numeră în j. D.: 1 liceu, 1 școală militară, 1 gimnasiu real cu 4 clase, 1 școală comercială de grad. I și II, 1 școală secundară de fete, 1 școală normală pedagog. de învățători și alta de institutoare, 1 școală profes. de fete și alta de meserii pentru băieți, 1 institut pentru educațiunea casnică a fetelor sermane, 33 școli prim. de băieți, 37 de fete și 139 mixte. În ordinea judiciară j.-ul are o curte de apel, tribunal, mai multe judecătoria de ocol. În privința politică j. D. dă 4 senatori și 10 deputați. Pământul j.-lui D. e foarte productiv, mai ales valea Jiului, care produce tot felul de cereale în abundență; bălțile j.-lui produc trestie și papură pentru facerea rogojinelor, iar cele de pe lângă Dunăre dau mari cantități de pește. Pădurile ocupă o mare parte a teritorului j.-lui, numai terasa danubiană e lipsită de păduri; vii sînt sădite pe o întindere de 18,298 ha. și produc vin alb și negru. Ape minerale se găsesc la Breasta, lângă Craiova, în com. Dessa și Gighera. După agricultură, prăsierea vitelor constituie bogăția cea mai mare a j.-lui. În privința industrială j. D. numeră 1 fabrică de tăbăcărie la Bucovăț pentru trebuințele armatei; alte 2 fabrici de pielărie la Craiova, 1 fabrică de frîngii, mai multe fabrici de luminări și de săpun, velnițe de fabricat rachiu, 70 mori cu aburi, etc. Comerțul j.-lui D. constă în exportul produselor sale și în deosebi al cerealelor și vinurilor sale, și în importul obiectelor de proveniență străină. Desfacerea produselor pentru străinătate se face în porturile Calafat și Bechet; pentru

comerțul intern pe piața este Craiova. Mai multe târguri și iașarocce anuale înlesnesc de asemenea desfacerea produselor. Căile de comunicație ale j.-lui, afară de calea fluvială a Dunărei, sunt: liniile ferate București-Craiova-Verciorova, Craiova-Calafat și Filași-Tirgu-Jiului; șoselele naț. Slatina-Craiova-Verciorova, Craiova-Caracal și Craiova-Turnu-Severin; șoseaua mixtă Filași-T.-Jiului; Craiova e un centru însemnat de comunicație, de unde pleacă șosele județene în toate direcțiile j.-lui. (Cf. Dict. geogr. al j.-lui D., București, 1896.) [nt.]

Doljesol, com. rur. în Rom., j. Roman, situată pe malul stâng al Siretului; e formată din 5 căt. cu 2769 loc. (Dict. geogr. 1891), din cari mai mult de jumătate Maghiari; are 3 biserici (1 cat. și 2 ort.) și 1 școală. Biserica din căt. D. a fost mai înainte mănăstire.

Dollar, monedă de aur în Statele Unite, à 10 Dimes = 100 Cents = 4'330 coroane, *D. de argint* = 4'330 cor. *D. comercial* (Trade-D.) = 4'4089 marce germ.

Dollart, un sin al Mării de Nord între Friesland de est și prov. oland. Groningen, format de râul Ems și de mare la 1277 și 1287; 13 km. lung și 6—12 km. lat.

Döllinger, 1) *D., Ignățiu*, anatom și fiziolog, n. 1770 în Bamberg; 1793 prof. în orașul său natal, 1803 prof. de anatomie în Würzburg, unde împreună cu Schelling întemeiează o nouă școală anatomică-fiziologică. † 1841 în München. A scris: *Grundriss der Naturlehre des menschlichen Organismus*, 1805; *Grundzüge der Physiologie der Entwicklung des Zell-, Knochen- und Blutsystems*, 1842.

2) *D., Iosif Ignățiu*, teolog german, n. 28 Febr. 1799 în Bamberg. În 1822 fu numit capelan și prof. liceal, iar 1826 prof. de dreptul și istoria bis. la univ. din München. În 1847 membru al camerei și al academei de științe; în 1848—49 deputat în adunarea națională din Frankfurt. A scris multe opere în contra protestantismului și câteva scrieri istorico-apologetice de mare valoare. Pe timpul conciliului din Vatican (1870) s'a declarat în contra dogmei infalibilității, pe care a combătut-o cu mare înverșunare. *D.*, dimpreună cu alți disidenți, a fost fondatorul și corifeul așa zisului: «*catolicism vechiu*». Din cauza aceasta a fost excomunicat, † 1892.

Dolma Bagce, un palat al Sultanului, spre nord-est de Constantinople, lângă Bosfor.

Dolman, o îmbrăcăminte lungă turcească. Numele D. se dă și la o haină femeiească, de formă lungă; manta fără mâneci care se poartă peste toaletele de bal și de teatru, apoi în armată, mai ales în cavalerie, la o manta scurtă.

Dolmen, (breton.) monumente (morminți) din epoca mai nouă de piatră; se compun din 3—4 pietre verticale, acoperite cu o placă lată de piatră; conțin schelete și diferite obiecte. Se găsesc în Europa vest., Scandinavia, Germania nord., Crimeea, Tunis, Palestina, India.

Dolnia Tuzla, oraș în nord-estul Bosniei, lângă râul Spreca, cu 12,000 loc. Sârbi și Turci. D. e sediul unui episcop gr.-or., al prefectului cercual, al comandei brigădei de inf. nr. 39 și al comandei de întregire a regim. bosn.-herțegov. nr. 3. Mine de fier, cărbuni și sare, comerț și industrie, cale ferată și șosele bune. În 9 și 10 Aug 1878

diviziunea contelui Szapáry a avut aici lupte mai mari cu insurgenții, în urma cărora Szapáry s'a retras până la Doboj; însă preste câteva luni D. a fost ocupat de corpul generalului Bienert. [Herbay.]

Dolomieu, *Déodat Guy Silvain Tancrede Gratet de*, geolog, n. 1750, 1796 prof. în Paris, † 1801. Binemeritat pentru geologia Europei sudice; a deosebit, primul, Dolomită.

Dolomita, mineral, carbonat de calciu și magneziu; se presintă de obicei în romboedri simpli incolori, transparenți, albi sau puțin colorați. Se găsește în dolomiți, șisturi talcoase, etc.

Dolomiți, o grupă în Alpii (v. ac.) estici, consistă în parte din Dolomită.

Dolonnor, oraș în Mongolia, 30,000 loc., mănăstiri budhiste, comerț viu.

Dolore, (*ital.*) durere. *Con D.*, cu durere, sau *doloroso*, se întrebuințează în muzică ca termeni de expresiune.

Dolova, mare comună rurală în Banat, cott. Torontal, cu 6434 loc. Sârbi și Români (1763). Românii gr.-or. au o nouă biserică monumentală.

Dolus, (*lat.*) ori ce călcare de drept, conștiință și intenționată, în opoziție cu neglijența (v. ac.); în dreptul penal: infracțiune intenționată în conștiința ilegalității aceleia (delict dolos); în dreptul civil: act prejudiciabil intențional.

Dom, în înțelesul german biserică principală episcopescă sau arhiepiscopescă. În franțuzește s'a adoptat termenul pentru cupolă, un semn caracteristic tuturor bisericilor mari. În acest sens îl avem și noi.

Dom, în Franția vechiu titlu al regelui, mai târziu al monarhilor. În Portugalia titlu dat nobilimei superioare, astăzi preste tot al claselor înalte. Forma feminină: *Dona*.

Doma, formă cristalină piramidală, ce se întâlnește în sistemul rhombic, monoclinic și triclinic.

Do major, gamă și tonalitate basată pe nota d o ca tonică. E gama tip a modului major, precum la e tipul modului minor, ambele fiind luate din scara naturală și neavând astfel nici o armatură.

Doman, comună rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 785 loc., Români (565) și Nemți; cu mari mine de cărbuni, cari alimentează usinele din Reșița. Cărbunele din D. e curat, dar prea moale.

Domașnia, comună rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2043 loc. Români. Comuna a aparținut fostului confiniu militar.

Domatia, (neolat.) formațiuni de plante, cari fără a fi în stare morbidă, adăpostesc ciuperci (Phytodomatia) sau animale (Zoodomatia).

Dombasle, (pron. Donbel), *Cristofor Iosif Alexandru Mateiu de*, agronom fr., n. 1777 în Nancy, a întemeiat o fermă model în Roville și s'a distins pe terenul agrologiei și al prăririi oilor. † 1843.

Dombrowski, *Ioan Enric*, general polon, n. 1755, a participat la reșcoala dela 1794, apoi a comandat legiunea polonă în servicii franceze, 1807—14 general al ducatului Varșoviei. † 1818. A scris istoria legiunei pol. în Italia, 2 tom., 1829.

Domenichino, (recte *Domenico Zampieri*), pictor ital., n. 1581 în Bologna, † 1641 în Neapol, distins eclectic.

Domeniile Coroanei Române. Constituțiunea română țice că lista civilă nu se poate schimba

în decursul unei domnii. La 1866 se fixă lista civilă la 100,000 galbeni, cât primiau înainte de 1859 cei doi domni ai Valachiei și Moldovei. La 1881, când se proclamă regalitatea, toți simțiră că acel venit era cu desăvîrșire nesuficient pentru noua situație a țării. La 1859, când bugetul se ridica numai la 30 mil., nici aceia tocmai siguri, 100,000 galbeni erau aproape o povară, pe când la 1881 nu mai reprezentau decât foarte puțin față de un buget de 130 mil. (acum a trecut de 200 mil.). De aceea pentru a nu pune chestiunea în desbaterile unei camere de revizuire a Constituției și pe urmă a unei Constituante, Ioan Brătianu se gândi să atribuie Coroanei administrarea și usufructul mai multor moșii, și la 9 Iunie 1884 se promulgă pe baza aceasta o lege, prin care se înființă D. Coroanei. Moșiile din cari s'au alcătuit sunt:

Rusețu, j. Brăila	6,192 + 175 ha.
Sadova, j. Dolj	16,600 + 2,753 „
Segarcea, j. Dolj	6,450 + 5,350 „
Cociocul, j. Ilfov	1,000 + 2,674 „
Bicaz, j. Neamțu	1,219 + 12,005 „
Gherghița, j. Prahova	2,000 + 900 „
Clabucetul Taurului cu Caraimanul, j. Prahova	— 1,953 „
Domnița, j. R.-Sărat	5,452 + 35 „
Malini, j. Suceava	6,090 + 21,315 „
Borca, j. Suceava	6,583 + 11,288 „
Sabasa și Farcasa, j. Suceava .	503 + 3,452 „
Dobrovățul, j. Vaslui	1,002 + 5,298 „
	53,091 67,198 ha.

Adecă în total o suprafață aproximativă de 120,000 hectare. Arândă anuală a acelor moșii era la 1884 de 756,000 lei. Cum toate arândile s'au îndoit de atunci, de sigur că și venitul actual al D.-lor Coroanei e de 1.500,000 lei. T. Maiorescu susține proiectul de lege, care fu crâncen combătut de partidul conservator. Acesta își recunoscu mai târziu greșeala. Domeniile date Coroanei rămân proprietate publică a statului; ele nu pot deci fi vândute sau cedate decât prin lege. Ele nu plătesc dările către stat, plătesc însă cele județene și comunale. Administratorul e numit de Coroană dreptul, de aceea nu are caracterul unui funcționar public (art. 8). El numește pe toți agenții, el intenționează acțiuni judecătorești, și în contra lui se pornesc acțiunile terților. Advocații Statului pledează procesele D. Coroanei. Pădurile D. Coroanei sunt supuse regimului silvic (v. ac.). Gestiunea D. Coroanei nu e supusă controlului Curții de compturi. Actele administrației D. Coroanei sunt scutite de timbru. Pentru operele de folos obștească și de caracter cultural al administrației D. Coroanei a se vedea cuvântul Kalinderu Ioan, care e neîntrerupt, dela înființarea acelei instituții, în capul ei. [Biron.]

Bibliografie. 1) Dotăriunea Coroanei, br. în 16 de 80 pagine. București, librăria Sococ, 1884; 2) Diarele politice din Iunie și Iulie 1884; 3) Discursurile parlamentare ale lui T. Maiorescu, tom. III.

Domesday Book, (engl., pron. Domsde Buk), marea carte fonciară (cadastru) a Angliei, întemeiată 1086, cuprinde consemnarea proprietății fonciare, a locuitorilor, venitelor și impozitelor, etc.

Domesnă, promontoriu în Curlanda, la sinul Riga.

Domestic, (domestic) *ce* se vede casa, ce trăiește în jurul casei. *D. animale* se numesc și servitorii unei case. *D. animale*, îmblânzirea animalelor.

Domestice, animale D., se numesc animalele cultivate de om pentru foloasele ce aduc. Cele mai însemnate animale D. sunt: cânele, pisica, vaca, boul, bivoul, capra, calul, catărul, măgarul, găinile, rațele, gâscele, etc. Cultura acestor animale e foarte veche, dar omului din timpul diluvial i-a fost necunoscută. Cânele se pare a fi fost domesticit pretutindenea mai întâiu. Aici cultura animalelor D. se face după principii științifice și e un ram însemnat al agriculturii. (v. Zootechnia). Cf. Charles Darwin, *The variation of animals and plants under domestication*, 2 vol.

Domiciliu, (după dreptul roman) locul unde petrece cineva cu intențiune de a locui acolo în mod stabil. D. e voluntar și necesar, după cum cineva de bună voie ori din necesitate juridică petrece în cutare loc. La D. voluntar se recere: a) ca cineva să petreacă de fapt în un loc, și b) să aibă intențiunea de a-și stabili acolo locuința, până nu l-ar îndupleca rațiuni mai grave să se mute aiera. Intențiunea de a-și stabili locuința se poate cunoaște nu numai din declarațiunea expresă, ci și din fapte ce admit o asemenea concluziune (și-a cumpărat casă, moșie, a început o meserie, întreprindere, etc.). D. necesar au: a) soldații în garnisoană; b) oficialii publici, acolo unde le este oficial; c) muierile au D. bărbaților; d) pruncii au D. părinților.

Biserica a adoptat dispozițiile dreptului roman referitoare la D. În sens canonic D. este parochia în care își are cineva locuința stabilă și perpetuă, așa ca să se dică peregrin (v. ac.), când nu petrece acolo. Spre a-și câștiga cineva D. în un loc, trebuie să-și stabilească acolo locuința și să aibă intențiunea de a rămâne acolo în perpetuu. Intențiunea aceasta uneori o exprimă legea, când D. se dă necesar, cum e D. oficialilor, muierilor, pruncilor, militarilor. Intențiunea de a rămâne în perpetuu în cutare loc se presupune, că are: cel ce petrece acolo de 10 ani, ori și-a câștigat bunuri imobile mai considerabile, ori și-a strămutat acolo partea cea mai mare a bunurilor sale, ori a declarat cu jurământ, că voiesc a rămâne în perpetuu acolo, ori în fine a obținut facultățile ori drepturile împreunate cu domiciliarea. (Cf. Dr. I. Rațiu.)

În dreptul cambial se înțelege sub D. locul de plată, deosebit de locuința comună a trasului sau a emitentului. În cazul acesta se dă că cambia e *domiciliată*.

Domide, Gerasim, preot român gr.-cat., n. 18 Ian. 1856 în Rodna veche. Numit preot în parochia sa natală, a luat parte activă la toate mișcările naționale mai nouă, ales fiind în urmă membru în comitetul național. Tras în procesul Memorandului a fost condamnat la 2 $\frac{1}{2}$ ani închisoare, din cari o mare parte a și suferit.

Dominanta, nume dat în studiul muzicii gradului celui mai important după tonică în tonalitate. În tonalitățile vechi acest grad variază dela un ton la altul; în tonalitățile moderne numele de D. e dat gradului al cincilea. Acest nume apare la sfârșitul secl. XVII în Franția.

Dominațiune, stăpânire.

Domingo, Santo, v. Haiti.

Dominguez, Lopez, general spaniol, 1868 a conlucrat la detronarea reginei Isabella, 1874 a luat Cartagena dela surgenți, apoi a luptat contra Carliștilor; 1883—84 și 1893—95 ministru de resboiu, șeful liberalilor în Cortes.

Dominic, (Domingo), sfânt, întemeietorul ordinului Dominicanilor (v. ac.), n. 1170 în Calar-nega, dela 1199 canonic în Osma, trece 1204 cu episcopul său în Francia pentru a converti pe Albigenși. † 6 Aug. 1221 în Bologna. Canonizat 1234, ziua comem. 4 Aug.

Dominioa, insulă în Antilele mici, 754 km². și 28,840 loc. (1884); în interior e muntoasă având mult lemn prețios (lemn de rose); solul e foarte productiv, clima însă e nesănătoasă; dela 1759 a Englezilor.

Dominicale, pânzătură de in, pe care primiau în Occident muierile prin secl. VI cuminecătura, căci în secolii primi era datina de a da credincioșilor cuminecătura în mână și apoi înșiși se cuminecau, cum iau în zilele noastre anaforă. Ducange înțelege sub D. un vâl, care și-l puneau pe cap muierile, când mergeau să se cuminece.

[Dr. Is. Marcu.]

Dominicanii, ord călugăresc (ordo fratrum praedicatorum), fundat de spaniolul S. Dominic (a. 1170, † 1221) la 1216, spre a predica întărind pe credincioși și readucând la credință pe cei rătăciți. D. s'au distins ca teologi erudiți și ca atari au primit importanta misiune de a conduce inquisițiunea bisericească, ce consta în censurarea cărților suspecte de eresie. Și în fruntea inquisițiunii spaniole, care era o instituțiune de stat, de comun sta câte un D. D. sunt clerici și frați laici; se ocupă cu predicarea și cu instrucțiunea tinerimii. Dela întemeierea sa ordul D. totdeauna a avut membri distinși prin erudițiune și pietate. Așa au fost D. Albert Magnus, S. Toma de Aquino, Raymund de Pennaforte, Durandus, card. Cajetan, Melch. Canus, Ludovic de Granada, Abr. Brovius, Goar (mare cunosător al ritului bisericii orientale), ș. a. — Tot S. Dominic se numește și o mânăstire de femei, din care s'a dezvoltat ordul de călugărițe al *Dominicanelor*. [Dr. I. M.]

Republica Dominicană, v. Haiti.

Dominium, (lat.) proprietate, domeniu.

Domino, joc de distracție compus din 28 bucăți de pietri, însemnate la ambele capete cu deosebite numere de puncte, prin a căror combinațiune se compune jocul. D. se numește și costumul obicinuit la baluri mascate, compus dintr'o haină lungă cu mâneci largi și cu glugă. Domnii și damele costumați astfel se numesc D. Originea acestei numiri derivă dela un fel de port preotesc din vechime; o anumită haină de iarnă, care în formă de glugă apăsă corpul de frig.

Dominus, (lat.) domn, stăpân. »*Dominus ac Redemptor noster*« breva papală din 21 Iulie 1773, prin care papa Clemente XIV a desființat Societatea Iesuiților (v. ac.). *Dominus vobiscum*, (Dumnezeu cu voi), salutare liturgică, care vine des în serviciul divin public din biserica lat., ca și salutarea »Pace tuturor« (v. ac.) din bis. gr. ce o dăce preotul. Salutarea D. v. e imprimutată în sf. Scriptură (Ruth. 2, 4; 2 Por. 15, 2), poporul răspunde: »Et cum spiritu tuo« (și cu duhul tău). Preotul doarece, ca darul dumnezeesc să se reverse asupra poporului.

[Dr. Is. M.]

Domita, rocă, varietate de trachit, bogată în oligoclas.

Domitianus, Titus Flavius, împărat roman, n. la Roma, 51 d. Chr. El veni la tron după moartea fratelui său Titus, la 81. El avu să apere imperiul contra Caților, popor de viță germană. Puse să facă fortificațiuni în câmpiile Decumate. În Dacia avu să lupte contra lui Decebal (88—89), cu care a încheiat un tractat rușinos pentru Romani. El trimise în Anglia pe Agri-cola, care cuceri o mare parte din această țeară. Domnia lui a fost la început binefăcătoare. El protejă pe scriitorii de samă ca Statii, Martial, Silius, Italicus, Quintilian, și înființă concursuri pentru poezi la fiecare cinci ani. Ingrijii de restaurarea bibliotecilor. De altă parte încurajă pe juriconsulți, în particular pe Pegasus. Imperiul fu bine administrat. Spori numărul soldaților. La 93 însă, descoperind un complot în potri-va lui, puse să ucidă pe cea mai mare parte din nobili și din persoanele cari îl încungiau. Cuprins de o frică turbată, proscrise pe Epictot și Dione Chrisostomul. El a fost omorât de un libert, Stefan, la 96.

Domitius, numele unui neam de Plebei romani, din cari își trag originea familiile Calvini și Abenobarbi. 1) *Gnaeus D. Calvinus*, la 59 a. Chr. tribun în opoziție contra lui Iul. Cesar, 56 pretor, 53 consul, când se atașă lui Cesar și luă parte de frunte în resboaiile acestuia contra lui Pompejus în Thessalia (48) și în Africa (46). După moartea lui Cesar 40 a doua oară consul, 39 guvernatorul Spaniei. 2) *Lucius D. Ahenobarbus*, amicul lui Cicero și soțul Porciei, 58 a. Chr. pretor, 54 consul; aderent al lui Pompejus, a luptat contra lui Cesar. † în lupta dela Pharsalus (48). 3) *Gnaeus D. Ahenobarbus*, fiul lui Lucius, 32 a. Chr. consul. 4) *Lucius D. Ahenobarbus*, fiul lui Gnaeus, ginerele triumvirului Antonius, 16 a. Chr. consul, a luptat ca general contra Germanilor, înaintând preste Elba. 5) *Gnaeus D. Ahenobarbus*, fiul lui Lucius, soțul Agrippinei (fica lui Germanicus) și tatăl lui Nero. 32 d. Chr. consul, apoi proconsul în Spania.

Domn, stăpân, din lat. *Dominus*, la început titlu de onoare dat deităților păgâne, în era creștină Dumnezeului și lui Isus Christos, iar la Romani stăpânului casei (D. major) și fiului său celui mai bătrân (D. minor). În evul mediu D. însemna pe superiorul față cu supușii săi, pe stăpânul față cu servitorii săi, apoi pe nobili, iar în orașe pe funcționarii publici. Din secl. XVII D. e un simplu titlu de politeță (v. și art. Doamnă.)

D., în principatele române: Voievod (v. ac.).

Domnia, demnitatea sau puterea de Domn; stăpânire.

Domnișor (Domnișoară), june (fată) nobil, astăzi în general Domn mai tânăr.

Domnesci, 1) *D.*, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată pe riul Doamna și locuită de 350—400 familii (Dict. geogr. 1893); com. are 2 biserici deservite de 4 preoți și o școală frumoasă cu 2 învățători; loc. se ocupă cu agricultura, fabricarea țuicei, cu facerea de scânduri, doage, etc.; industria de casă e bine dezvoltată. În munții com. D. se fabrică cașcavalul, pus în comerț sub numirea *Crema Negulici*, care se exportează foarte mult. Prin mijlocul com. se încurcează drumurile ce duc dela Pitești în Carpați

și dela Câmpulung la Curtea de Argeș. Aici staționează o companie din regimentul al 30 de Dorobanți. În partea de est a com., pe o colină, se ved. urme de zidiri vechi.

2) *D.*, com. rur. în Rom., j. Putna, situată pe malul Siretului; se compune din satul D. cu 523 loc. și țirgul D. cu 998 loc. (Dicț. geogr. 1897); pe aici trece șoseaua națională București-Iasi; în sat. D. este o biserică veche clădită de Dabija-Vodă, care a avut aici palaturi domnesci; la 1683 fu prins aici Duca-Vodă de către Petriceicu-Vodă, care cu ajutorul Polonilor se făcuse stăpân pe tronul Moldovei; o altă biserică și școală se află în țirgul D. Loc. se ocupă cu agricultura și o parte mai mică cu meseriile și comerțul.

Domnesci, fort, din incingătoarea cetății București (v. ac.), situat spre vestul capitalei, între forturile Chiajna și Bragadir, la 7 km. de marginea orașului.

Domnișor, (*Stigleț, Logocel, Fringilla carduelis*), pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, oacheșă pe spate și alburie pe foale; la crescut și ceafă brunetă, jurel ciocul carmin-roșu; fața albă; preste plutitoare negre din aripi cu fașii aurii; cârmacele negre din coadă sunt albe la vîrf; ciocul alb roșetic e negru la vîrf; picioarele carneol-roșii cu nuanță albastrie. Lungimea totală 13 cm., lung. aripilor 7 cm., lung. coții 5 cm. Preste tot anul comună, se nutrește cu tot felul de semințe. (v. și art. Domn.)

[V. B.]

Domnița, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, situată pe malul stîng al Buzului; se compune din 4 căt. cu 1615 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 3 biserici și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Domnitor, principe (v. ac.).

Domogled, munte (1106 m. înalt) în Banat, cott. Caraș-Severin, imediat deasupra Băilor Herculane; oaspeții dela băi obicinuesc a face excursiuni pe D. După D. se numește șirul de munți, ce se întind dela Orșova până la isvorul Cernei.

Domogoi, principe croat, care a domnit 864 până 876 în Dalmatia de aci; a fost foarte reboinic. Urmas al său ajunsese banul Sedeslav.

Domostroi, o carte rusească apărută în secl. XVI, de mare valoare culturală-istorică, conținând multe date despre morala cetățenească de pe acel timp. Ea a fost răspândită foarte mult în acel timp.

Dömös, comună rurală în Ung., cott. Strigoni (Esztergom), cu 1260 loc. Maghiari. D. e situat pe malul drept al Dunării, în o regiune foarte frumoasă; în apropiere se află munții Dobogókő (700 m.) și Keserűshegy (641 m.), cari ofer o minunată priveliște. Primii regi ai Ungariei petreceau bucurii în D.; publicul Budapestei încă face excursiuni aici.

Domremy la Pucelle, sat în depart. franc. Vogesii, lângă Maas, cu 292 loc.; aci se află casa (acum școală de fete), în care s'a născut Fecioara dela Orleans, precum și o statuă a acesteia.

Don, în vechime *Tanais*, cel mai mare riu din Rusia europeană după Volga și Nipru, isvorește din guvernamentul Tula, străbate mai multe guvername, la Rostov se desface în 4 brațe, dintre cari numai 3 sunt navigabile, și se varsă în Marea Azovică. D. primește 37 râuri laterale și e navigabil pe o întindere de 1285 km.

Stepa Donului, câmpie în Rusia sudică, traversată de riul Don, cu puține locuri roditoare, în mare parte ocupată de lacuri sărate; locuită de Cazaci, Calmuci și Cernomorți nomazi; 164,607 km², 2.575,818 loc. Capitala. Novocercasce.

Don se numește și un riu în cott. scoț. Aberdeen; 120 km., se revarsă în Marea Nordică.

Don, (dela lat. Dominus), domn; în Spania mai demult titlul regilor, principilor și al nobilimii superioare, astăzi preste tot al claselor culte, (feminin Dona). În Italia D. mai demult era titlul Papei, astăzi al preoților, (feminin Donna).

Dona Francisca, colonie germ. în statul brasilian Sta Catharina, cu orașele *Joinville* și *Annaburg*, fundat 1851 prin reuniunea de colonizare din Hamburg, 20.000 loc.

Donald, numele mai multor regi scoțieni; cei dintâi patru sunt mitici. *D. V Macalpin* a domnit până la 864. Sub *D. VI* a suferit Scoția mai multe invasiuni daneze; † 900. *D. Bane* (cel Alb), fratele regelui Malcolm III, a luptat contra lui Duncan II, protegiatul Angliei; dețronat 1097 de către Edgar III; † 1098 în captivitate.

Donar, în mitol. nord-germană un deu, identic cu Jupiter Tonans la Romani. Deul Wuotan a îmbrățișat pământul (la Germani Erde, de gen. feminin) și aceasta a născut pe cel mai strălucit fiu al său, pe D., care domnesce preste nori și ploaie și arată puterea sa prin fulger și tunet. Donner la Germani înseamnă tunet și Donnerstag, ziua Joi, care i-a fost consacrată. (v. Thor.)

[Atm.]

Donatar, cel ce primește o donațiune.

Donatello, (mai corect *Donato di Niccolò di Betto Bardì*), sculptor ital., n. 1386 în Florența, † 1466. Deși influențat de arta antică, se poate numera între întemeietorii renascerii în Italia. Numeroasele sale opere se disting prin naturalitate și prin caracteristică marcantă. (Statua Sf. George, statua euestră a lui Gaftamelata.)

Donati, 1) *D., Cesare*, novelist ital., n. 1826 în Lugo; a fost și jurnalist. A scris mai multe romane foarte cete: *Per un gomito*; *Povera vita*; *Foglie secche*; *Rivoluzione în miniatura*, 1847—49. 2) *D., Giambattista*, astronom ital., n. 1826 în Pisa; și-a început cariera 1852 în Florența sub conducerea lui Amici, al cărui urmas ajunsese. Cunoscut prin descoperirea unui mare comet, numit cometul lui D., și prin lucrările sale asupra spectrului stelelor.

Donatio Constantini magni, un act contestat, prin care Imper. Constantin cel Mare ar fi dat în stăpînirea Papei tot apusul și Roma. Acest act a fost invocat pentru prima oară la 774 de către sf. Scaun, față de Carol cel Mare. Acesta însă, fără să pună la îndoială valoarea actului amintit, n'a cedat Papei.

Donatiști, secta schismatică, ivită în secl. IV în biserica din Cartagina în Africa. D. afectau un rigorism exagerat în viața morală și cercau cu ori ce preț martiriul, iar pe creștinii moderați îi calificau de trădători. Între acești fanatici se distingeau Donatus din Casae nigrae, dela care își are secta numele. Schisma s'a ivit la 311; după moartea episcopului Mensuriu s'a ales epp. Cecilian, sectarii au ales contra-episcop pe Majorin. Pentru compunerea ceterlor s'au ținut si-

noade în Roma, Cartagena, Arles și Milan, dar fără rezultat, abia Sf. Augustin i-a succedat a readuce o parte din D. în sinul bisericii (411), iar restul s'a stins pe încetul. [Dr. Is. Marcu.]

Donățiune, un act de liberalitate, prin care donatoarele dă irevocabil un lucru donatarului, care îl primesce. În general D. trebuie să cuprindă în sine din partea donatorului dispunere în mod gratuit de avutul său propriu, și nu s. e. întrelăsarea unui câștig în favorul donatorului; iar din partea donatarului înăvuire efectivă și nu s. e. liberarea de sub vr'un obligament. Obiectul D. poate fi ori ce lucru de valoare. D. e perfectă când donatorul acceptează lucrul donat. Pentru ca D. să fie validă, trebuie făcută în forma prescrisă de lege. Se distinge *D. între vii* și *D. cu pricină de moarte* (mortis causa), când donatorul dispune în mod gratuit de un lucru sub condițiunea morții sale, în favorul donatarului care acceptă. Prin acceptarea donatarului se deosebesce D. mortis causa mai cu samă de testament (v. ac.).

Donator, cel ce face donățiune.

Donatus, *Aelius*, gramatic latin din secl. IV. El a compus o gramatică (*Ars grammatica*) și a comentat pe Terențiu și Virgil. D. a fost preceptorul Sf. Gerom (340—420), care a tradus biblia din grecesce în latinesce.

Donauustauf, localitate în Pfalzul super. bavarez, lângă Dunăre, cu 1015 loc. (1895); castelul principilor Thurn și Taxis; în apropiere ruinele fortărețelor de odinioară *Stauf* și *Walhalla*.

Donauwörth, oraș în cercul guvernial bavarez Șvabia, cu 4083 loc. (1895); castelul principelui de Wallerstein. Odinioară oraș liber imperial, 1607 fu cucerit de către Maximilian de Bavaria și catolizat. 2 Iulie 1704 aici au învins imperialii pe Francezi și Bavarizi.

Donawitz, comună rurală în districtul Leoben, Stiria, cu 3437 loc. (1890) și grandioase uzine de fier.

Don Benito, oraș în prov. span. Badajoz, lângă Guadiana; 16,287 loc. (1887).

Don Carlos, v. Carlos.

Doncaster, (pron. donchester), oraș în Yorkshire (Anglia), lângă Don, 25,933 loc., târguri de cereale, bumbac și cai, alergări.

Donchery, (pron. donșeri), oraș în Franța, arond. Sedan, 2000 loc.; 2 Sept. 1870 întâlnirea lui Napoleon III cu Bismarck și în castelul Bellevue cu Wilhelm I.

Donders, *Francisc Cornelius*, fiziolog și oculist, u. 1818 în Tilburg (Olanda); 1847 prof. de anatomie și fiziologie la școala militară din Utrecht; † 1889. S'a distins prin lucrările sale din domeniul opticii fiziologice (anomiile acomodării și refracției) și prin introducerea ochelarilor prismatici și cilindrici. Opere: *Fisiologia omului*; *Anomaliile în acomodarea și refracțiunea ochiului*; *Despre natura vocalelor*; *Despre mișcările ochilor*.

Dondukov-Korzkov, *Alexandru Michailovici*, principe și om de stat rus., n. 1822, întră ca ofițer în un regiment de dragoni, se distinge în reșoiul din Caucaș și în reșoiul oriental din 1854/55, ajuns în curând general și apoi guvernator al Kievului. În 1878 a fost însărcinat ca guvernator general cu organizarea principatului bulgar. După ce în 1879 însuși conduse

prima adunare națională a Bulgariei, nevoind a primi propunerea împăratului de a fi ales el principe bulgar, din considerațiuni către celelalte puteri, propuse pe Alexandru de Battenberg ca principe, care și fu instalat, iar el se întoarse în Rusia, unde a fost apoi numit general de cavalerie, șef al administrației civile și comandant suprem al armatei din Caucas. † 1893 în Petersburg.

Donegal, comitat irlandez, prov. Ulster, lângă Oceanul Atlantic (*Baia de D.*), 4844 km². cu 185,211 loc. (1891). Loc principal *Lifford*.

Doneț, rîu lateral al Donului din partea dreaptă a lui, isvorește din guvern. Kursk și se varsă la Stanița în Don, după ce a parcurs 1083 km.

Dong, monetă de zinc în Annam și Cambodja = $\frac{1}{7}$ finici germ. D. măsură de greutate, = 3·905 gr.

Dongola, ținut în Nubia, (18—20° lat. nord. 19—31 long. est.), dealungul rîului Nil, la locul unde acesta face o întorsătură spre sud-vest. Locuitorii se ocupă cu economia de vite și cu lucrarea pământului. În reșoiul din 1883 și 1898 a jucat rol important. Poporul e cunoscut sub numele *Dongolani* și din sinul lui a ieșit cuceritorul Sudanului din mâinile Egiptenilor, numit Mahdi (Mohamed Achmed). D. astăzi se află în posesiunea Mahdiștilor. Capitala: *D. el Urdu*, cu 10,000 loc., situată deasupra ruinelor capitalei vechi D. el Adjuzeh, derămată 1820.

Donici, fam. boierească din Moldova. Membri din această familie găsim de pe la începutul secl. XVII, s. e. *Nicolae D.*, vel vornic, apoi mare logofet (letopisetz III); *Miron D.*, pârcașul de Soroca (id III, 163); iar în secl. XVIII *Const. D.*, spătar (1730) și *Darie D.*, mare vornic 1728, la 1736 vel logofet; la 1725 vel serdar (letop. II, 285; III, 49, 66), al cărui testament datează din 20 Oct. 1750. *Andronaki D.*, mare logofet și vornic 1817; iar într-o suplică a boierilor Moldovei către Poartă găsim iscal. pe *George Aga D.* (1824), etc.; *Emanuel D.*, † 16 Sept. 1894, lasă averea sa destul de însemnată Academiei Române. [O. L.]

Donici Alexandru, fabulist rom., n. 1812 în Basarabia, părinții săi, voind a face din el un bun patriot rus, îl trimiseră dela etatea de 12 ani la Petersburg. El părăsi plângend locurile iubite ale copilăriei sale, învăță studiile secundare într'un institut particular în capitala Rusiei, apoi, prin o concesiune făcută nobilimei basarabene, fu primit în școala de cadeți. Însă cariera militară neconvenind caracterului său, îndată ce ajunsese ofițer, ceru congediu și se întoarse în Basarabia. Aci învăță din nou limba rom., ce o uitase, și dorind a trăi între Români, demisionă din armata rusească. Mai rămânend căva timp în Basarabia ca, după moartea părintelui său, să-și reguleze afacerile familiei, făcî cunoscință cu poetul rus Pușkin, ale cărui poezii învățase a le cunoaște încă de student împreună cu fabulele lui Crilow. Traduse »Cărța postei«, cântec prin care Pușkin ilustrează unul din obiceiurile române, și cu acesta debutând în cariera literară se făcî deodată cunoscut Românilor. La 1834 se căsătorii, trecî în Moldova și întră în magistratură, ocupându-se în oarele libere cu literatura până la sfîrșitul vieții sale, în 1866, și în special cu fabula. Mai toate fabulele din colecțiunea remasă de el sînt pre-

lucrate sau traduse după Crilow, unele după Lafontaine, însă foarte bine adaptate moravurilor românești, la a căror îndreptare nu puțin a contribuit. Mai puțin original decât Gr. Alexandrescu, D. are și limba și versificațiunea mai greoaie. Dela el ne-a rămas și o traducere din rusește a satirelor lui A. Cantemir, făcută împreună cu C. Negruzzi.

Donița, găleată, vas în care se mulg oile.

Donizetti, Gaetano, compozitor ital., n. 27 Nov. 1797 la Bergam. Făcu studii musicale cu Simon Mayr în Bergam, apoi cu Pilotti și Mattei în Bologna, și debută la Veneția în 1818 cu opera »Enrico conte di Borgogna«. D. e unul din cei mai ilustri maeștri ai școalei ital. din prima jumătate a secl. XIX. A scris un mare număr de opere și opere comice, dintre cari unele se mențin încă în repertoriul teatrelor europene prin bogăția și farmecul neîntrecut al melodiilor lor. Principalele lui opere sânt: Lucia di Lamermoor (Milan, 1835); la Favorite (Paris, 1840); Lucrezia Borgia (Milan, 1833); Linda di Chamounix (Viena, 1842); la Fille du Regiment (Paris, 1840); Don Pasquale (Paris, 1843); l'Elisir d'Amore (Milan, 1832), ș. a. D. muri, în urma unei paralizii generale, la 8 Apr. 1848 în orașul său natal. [T. C.]

Donjon, mai de mult turn de fortificație; partea cea mai interioară a unui uvrăgiu. Astăzi se dă acest nume unui turnuleț sau pavilion pe case de locuit.

Don Juan, erou al legendelor spaniole și subiectul mai multor opere poetice: drame, poeme epice, romane, opere, în diverse literaturi. Personificarea corupțiunii morale, mai ales a desfrâului sexual și a impietății religioase. Originea lui sânt două legende spaniole. După una D. J. din ilustra familie Tenorio, a răpit pe fica comandorului din Sevilla, a ucis în duel pe tatăl ei și i-a profanat mormântul. După alta, un D. J. de Marana, din o veche familie cavalierească din Castilia, renumită prin nobleța și religiozitatea ei, s'a dat diavolului pe care îl învinsese capul familiei sale cu 3 veacuri înainte. Tirso de Molina pare a fi pus cel dintâiu aceste două tipuri legendare în drama sa »Seducătorul din Sevilla«. Dela Spanioli, începând din secl. XVII, D. J. a trecut pe rând în toate literaturile europene sub deosebite forme. Cea mai însemnată din toate operele cu acest subiect e celebra epopee a lui Byron. D. J. e tipul omului imoral, ireligios și fără principii, pe care Byron îl pune în relațiuni cu societatea timpului său, tot așa de coruptă, ca prin această piatră de probă să-i smulgă vëlul și exteriorul strălucit, sub care își ascunde viciile sale, și s'o arete așa cum este. Epopee satirică, plină de umor, de meditațiuni filosofice și de poezie fermecătoare, de burlesc și de sublim. D. J., arma de luptă a lui Byron în contra societății, mai ales în contra formalităților și ipocrisiei engleze, e considerat ca primul său cap de operă. E tradus românește în prosă de Eliade.

Donna, (ital.) doamnă. v. Don.

Donner, George Rafael, sculptor, n. 1692, † 1741 în Viena. Opere princ: Fântâna de pe Neumarkt și statua lui Carol VI în galeria imp. din Viena.

Dönniges, Wilhelm, cavalier, diplomat bavarez, n. 1814 la Colbatz l. Stettin, 1841 prof. la Berlin,

1842—45 instructor al prințului Max (rege al Bavariei), dela 1851 încoace delegat la »Bundestag«, în Italia și Elveția. A descoperit la Torino codicele împăratului Heinrich VII »Acta Henrici« 2 vol., 1839, folosindu-le pentru »Geschichte des deutschen Kaisertums im 14. Jahrh.«, 2 vol., 1841—42 (necomplet). † 1872. Ficăsa Helene a cauzat moartea lui Lassalle (v. ac.). [W. R.]

Donoso Cortés, Juan Francisco Maria, Marques de Valdegamas, publicist și diplomat spaniol, n. 1809 în El-Valle; 1829 prof. de științele umane în Caceres. Prin un memorandum a cercat să dovedească dreptul de succesiune al Isabellei II. 1840—43 emigrant; 1849 ambasador în Berlin, apoi în Paris. † 1853. Opere: Consideraciones sobre la diplomacia, 1834; Lecciones de derecho politico, 1837.

Don Quixote, (Quixote, pron. Chihote, forma franc. Quichotte, pron. chișot), celebrul roman satiric al lui Cervantes (v. ac.), al cărui erou e un amestec de sublim și ridicol până la nebunie. Prin el autorul dete lovitura de grație cavalerismului decăzut. D. Q. e și titlul mai multor opere comice.

Dont, afacere de D., afacere de premii (v. ac.), la care cumpărătorul își rezervă dreptul, ca la terminul de finalizare să poată desființa contractul, având a plăti eventual un vadiu (*premiu de D.*).

Doppia, monetă veche de aur în mai multe state italiene. l D. din Sardinia = 20 fr. aur = 8 fl. aur.

Doppler, Christian, matematic și fisician german. n. 30 Nov. 1803 în Salzburg. † 1853 în Veneția. A fost prof. de geometrie în Praga, apoi de fizică la academia din Schemnitz, pe urmă de geometrie și apoi de fizică la politehnicul din Viena. În acustică și-a eternizat numele prin așa numitul »principiu al lui D.«, prin care se explică pentru ce crește înălțimea sunetului, dacă ne apropiem de centrul sonor, și scade dacă ne depărtăm de el, anume fiind-că apropiindu-ne de centrul sonor, în același timp ajung mai multe undulațiuni la urechia noastră, ca dacă stăm în loc, iar când ne depărtăm mai puțin. A scris: »Drei Abhandlungen aus dem Gebiete der Wellenlehre«, 1846, »Beiträge zur Fixsternkunde«, 1846. ș. c. l.

Dor, dorință amestecată cu durere (v. ac.).

Dor, (*Bongo*), popor de Negri în centrul Africei, între 6 și 8° lat. nord., ca. 100,000 capete.

Dora Baltea, afluent (din stânga) al Padului în Piemont, isvorește pe Montblanc, se revărsă lângă Crescentino, 148 km.

Dorada, (*Cryosophris aurata*), un pesce din ordinul Acanthopterilor, fam. Sparidelor, este argintiu, cu dungi aurii. Trăiește în Marea Mediterană. Carnea e gustoasă.

Dora d'Istria, pseudonimul literar al *Elenei Ghica*, fica banului Mihalache Ghica, n. 3 Febr. 1828 în București, căsătorită 1849 cu principele rus Kolzoff-Massalsky, cu care trăiește în Rusia cinci sau șase ani, se desparte apoi de el, întreprinde lungi călătorii, se oprește pentru câțva timp în Elveția și definitiv în Florența, unde † 17 Nov. 1888, lăsând mare parte din avere primăriei București. D. a scris foarte mult, dar mai nici odată în limba română, ci franțuzește sau grecește; a colaborat la numeroase reviste și despre fel de fel de subiecte. În volumul său: Gli Albanesi în Rumelia-Storia des principi Ghika,

Firenze, 1873, trad. din franc. de către Bart. Cecehetti, trădu cētorul a făcut o clasificare a operei scratoarei; aceste opere s'ar împārți astfel: Poesia populară a peninsulei orientale, Poesia populară a Finno-Mongolilor, Studii asupra epopeilor, Portrete literare, Chestiuni religioase, Chestiuni sociale, s. e. Des femmes par une femme; studii de economie politică și agricultură, articole de politică și istorie. Să cităm câteva titluri: Vasilikia, scene din haremul albanez; La vie monastique dans l'église orientale, 1855; La Suisse allemande et l'ascension du Mönch, 1856; La nationalité roumaine d'après les chants populaires; La nationalité serbe d'après les chants populaires, etc. Se înțelege că scriind despre așa de multe și așa de variate lucruri, D. n'a putut să creeze ceva original și durabil, ci mai mult a contribuit să ne facă cunoscūți Apusul pe noi Romānii și pe celelalte popoare mai mici din Orient. Afară de această activitate literară D. scia să picteze, să cante și să compună. Cf. Ionescu Gion, Portrete istorice; biografia și lista tuturor celor ce au scris despre D., cum și sumara apreciere a activității sale.

Dora Riparia, afluent (din stānga) al Padului în Piemont, isvorește în Alpii cotti, se revarsă lângă Turin, 110 km.

Dorat, *Claude Joseph*, literat francez, n. 1734 la Paris, † 1780. A scris epistole, idile și un roman: «Les sacrifices de l'Amour».

Dorchester, capitala comitatului engl. Dorset, lângă Frome, cu 7946 loc. (1891); renumite fabrici de bere («Ale»). In apropiere resturile unui mare amfiteatru roman.

Dordogne, (pron. doron), riu în Franca centrală, isvorește în dep. Puy de Dôme, din jos de Bourg se unesce cu Garonne, care de aici încolo ia numele de Gironde; 490 km. lung. Dela el își trage numele *depart. D.*, 9223 km². și 478,471 loc. (1891). Constă din 5 arondismente. Capitala *Périgueux*.

Dordrecht, (sau *Dortrecht*), oraș în prov. olandeză Olanda de sud, lângă Merwede, cu 32,934 loc. (1891); catedrală gotică, port, șantier, comerț însemnat. In *sinodul dela D.* (13 Nov. 1618 până 19 Maiu 1619) s'a primit dogma despre predestinația absolută.

Doré, *Gustave*, desenator și pictor franc., n. 1833 în Strassburg, † 1883; dela 1847 a trăit în Paris, ude s'a angajat ca desenator la «Journal pour rire». D. a făcut ilustrațiile pentru operele lui Rabelais, Infernul lui Dante, Fabulele lui LaFontaine, Don Quixote și pentru Biblie, 2 volume. Mai grandioase sūnt ilustrațiile din Biblie și Infern. Pe lângă activitatea sa ca desenator s'a ocupat și cu pictura, dar cu mai puțin succes; tablourile sale au fost apretiate mai mult în Engliera și America de nord.

Do, re, mi, fa, sol, la, si, serie de silabe întrebuintate în muzică pentru a denumi cele șapte grade ale scării naturale. Origina lor e în secl. XI (sūnt atribuite călugărului Guido d'Arezzo, de unde încă numele de silabe aretine ce li-se dă); de pe atunci a început a se întrebuinta seria de 6 silabe: *Ut, re, mi, fa, sol, la*, pentru solmisare în sistemul exacordal, cu mutațiuni. Aceste silabe au fost luate dintr'un imn către sf. Ioan, foarte răspândit, în a cărui muzică, la silabele inițiale ale diferitelor versuri cores-

pundeau tocmăi cele 6 grade ale exacordului natural. Mai târziu, când vechiul sistem de solmisare trecu din favoare, după diferite alte încercări, s'a adoptat silaba *si*, pentru al șaptelea grad al scării naturale (în secl. XVII). Tot în acel timp s'a înlocuit prima silabă *ut*, prin *do*, ca mult mai sonoră. [T. C.]

Doria, familie nobilă din Genua, din care mai însemnați au fost: *Oberto D.*, care distruge puterea maritimă a Pisei 1284, și întemeiază pe a patriei sale. *Andreas D.*, n. 30 Nov. 1468, supune Corsica revoltată, alungă pe Francezi din golful genovez, dar în luptele dintre Francisc I și Carol V luptă mai întâiu contra lui Carol, cauzându-i mari pierderi, însă Francisc se purtă rău cu el și îl silă să treacă în partea împăratului, care lăsa independența Genevei. Andreu D. alungă pe Francezi din Genova, din Neapoli, și dete o constituție nouă patriei sale, restabilind pe dogi și făcându-i eligibili numai dintre senatorii bogați și membrii consiliului în virstă de cel puțin 50 ani. Capul flotei imperiale. A. D., câștigă 1532 o mare victorie asupra flotei turcesci, apoi supune Tunisul și ține piept lui Chaireddin Barbossa. † 1560.

Doric, *stil arhitectonic*, caracterizat prin columna masivă și canelată, având drept capitel un abac neted cu echinul în formă de perină dedesubt. Columna, lipsită de basă, supoartă un grindis de asemenea masiv. Această structură greoaie o găsim la templele maeștre precum al lui Teseu, al Pallas-Atenei sau Partenon, ș. a. (V. Columna.)

Dorieni, unul din principalele triburi grecesci, care din Tesalia trece în Pelopones preste golful corintic după ce se opresce câțva timp în Dorida. După legendă ar fi fost conduși de urmașii lui Heracles (*Inturnarea Heraclișilor*), cari și-ar fi împărțit între ei (Aristodemos, Kresphonthes și Temenos) ȧrile cucerite ale Ionienilor și Abailor. Cele mai însemnate erau Laconia, Mesenia, Argolis, Corint și Megara, dar dintre toate cel mai curat stat dorian era Laconia. Vechii locuitori fură reduși în sclăvie (Hiloți în Sparta), sau lăsați să se ocupe cu comerțul și munca, pe când D. formau o clasă resboinică, trăind din munca celorlalți. Prin colonizare s'au întins apoi în Creta, în Rodos, în Asia mică (Cos, Cnidos, Halikarnassos), Megara a întemeiat Byzanțul, Corintul a colonizat în Marea Adriatică, sudul Italiei și Sicilia erau pline cu cetăți doriene (Tarentum, Crotona, Siracusa, Messana, Panormus), Cyrene în Africa. Contrar Ionienilor D. erau serioși, iubiau mai mult ordinea decât libertatea, mai mult disciplina decât originalitatea, mai mult simplitatea decât confortul, mai mult gimnastica decât instrucțiunea, mai mult arta resboiului decât a păcii. Erău aristocrați, pământul împărțit egal fără drept de a-l vinde, aveau ȧu național pe ȧul luminii și curățeniei, Apollon.

Dorința, poftă (v. ac.).

Dormitiv, medicament care întesnesce sau provoacă somnul.

Dormitor, (*Durmitor*), șir de munți în partea nordică a Muntenegrului, format din colțuri și piramide; înalt de 2400 m.

Dormitor, cameră de dormit, să fie spațioasă și aerată, cu ferestri cari dau direct în grădină, în curte, în stradă și nu într'un coridor.

În internate D. să aibă plafondul înalt, paturile să fie depărtate unul de altul cu cel puțin un metru și jumătate, în timpul iernii dormitorul să fie moderat încălzit, astfel ca temperatura să nu treacă peste 18° C. În timpul zilei să rămână ferestrele deschise timp de mai multe ore.

Dorn, Heinrich, musicant, n. 14 Nov. 1804 în Königsberg, învățătorul lui Rob. Schumann, 1849—69 șef al orchestrei de curte în Berlin; † 10 Ian. 1892 acolo. A compus mai multe opere, a fost teoretician și critic bun.

Dorna, 1) *D.*, com. rur. în Rom., j. Suceava, situată la frontieră către Bucovina; se compune din 7 căt., cu 1932 loc. (Dict. geogr. 1894); are 4 biserici și 2 școli (una de băieți și alta de fete). Teritoriul com. fiind muntos, loc. se ocupă numai cu plătura și prăsierea vitelor. Pe teritoriul com. se găsesc mai multe izvoare cu apă minerală. Înainte de 1777 D. forma o comună cu orașelul Vatra-Dornei din Bucovina. [—]

2) *Vatra Dornei*, târg în Bucovina, cap. Câmpulung, j. Vatra D., stațiune balneară de apă feruginoasă, parohie cu atenețele: Argeștrul, Băliceni, Călinescii, Chilia, D. pe Giumalău, Ghiorghișenii, Gura Negrii, Măriștea, Moroșenii, Pietroasa, Popenii, Roșul, Rusca și Șarul Dornei, cu moșie mănăstirească; are 4590 loc. (3019 ort., 640 rom.-cat., 192 protestanți și 739 mos.) cu o școală primară de băieți de 5 cl., și cu alta de fete de 4 cl., și cu câte o școală primară de 1 cl. în Argeștru, în Rusca și în Șarul Dornei. Cabinet de lectură, poșta, telegraf.

3) *Dorna Cândreni*, comună rurală, v. Cândreni. [Dr. I. G. Sbiera.]

Valea Dornei are mai multe izvoare minerale, dintre cari unele se află pe teritoriul Bucovinei altele pe al Moldovei. În Bucovina mai cunoscută ca loc de cură balneară este Vatra Dornei, loc muntos acoperit cu păduri. Izvoarele sunt feruginoase-bicarbonate calice din cele mai concentrate. Analiza făcută de prof. Pflibram. Stabilimentul balnear bine aranjat, provădit cu medic în timpul sezonului, este cu deosebire mult vizitat de femei, cari sufer de lipsa de sânge sau de afecțiuni uterine. Frecvența mereu crește. În apropiere se află în satul D. Cândreni izvoare asemenea celor din D. Vatra.

Șaru Dorna în România, districtul Suceava. Izvorul mineral arsenicos, prin care Ș. D. a ajuns a fi cunoscut în toată țeara, se găsește pe țărmul drept al gârlei Sărișoara, într-una din cele mai pitorești poziții ce offer Carpații. Poporul de un lung șir de ani folosește acest izvor ca leac în deosebite boale, dar mai virtos la afecțiuni sifilitice. Gustul apei e acrișor înțepător, cu puțină nuanță metalică, limpede, fără miros, degajând din când în când beșici cu acid carbonic. Analizată a fost la anul 1833 de Abrahamfi, la 1856 de Dr. Stenner, iar la 1885 de prof. Pflibram din Cernăuț. O analiză bacteriologică mai nouă a prof. V. Babeș constată lipsa absolută a bacteriilor în apă dela Ș. D. Această apă acra alcalină arsenicoasă, numită de popor »*burcut*», înainte cu câțiva ani a început a fi exploatată și adusă în comerț sub numirea de »*Dorna, izvorul Carmen Sylva — Vichy românesc*». Se recomandă în contra anemiei, clorosei, scrofulozei, ecemei, etc. Cu un spirit și capital de întreprindere, având și protecția statului, apa

aceasta ar pute lua avânt. Cf. Dr. An. Fetu, »Apele minerale din România« Iași, 1874; Șaru Dorna, »Schmiedt's Jahrbücher d. ges. Medicin«, 1886; »Badezeitung«, 1888; »Spitalul«, 1889. (V. și art. Ape minerale.) [Dr. Vuia.]

Dörnberg, Wilhelm Kaspar Ferdinand, Baron, n. 14 Apr. 1768, colonel în armata vestfalică, în 22 Apr. 1809 a încercat fără succes o reșcoală contra domniei lui Jérômes, 1812—14 luptă în armata rusească, 1815 general în Hanovera, 1842 ambasador în Petersburg; † 19 Martie 1850 în Münster.

Dornor, Isac Aug., teolog protestant, unul dintre capii direcțiunii mijlocitoare (între Strauss [v. ac.] și ortodoxie), n. 1809 la Neuhausen, Würt., prof., dela 1861 înceace la Berlin. A scris: »Die Lehre von der Person Christi«, 2 vol. retip. 1845—56; »Geschichte der protest. Theologie«, 1867; »System der christlichen Glaubenslehre«, 2 vol. 1879—81. † 1884 în Wiesbaden. [R.]

Dornești sau *Hadicfalva*, comună rurală și parohie romano-catolică, colonie maghiară pe moșie mănăstirească în Bucovina, cap. și j. Rădăuțului, are 3539 loc. (41 ort., 3322 rom.-cat. și 176 mos.), cu școală primară, cale ferată, poșta, telegraf. D. atinență la Andrașfalva.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Dornic, numele românesc al plantei Falcaria Rivini Host. (Falcaria vulgaris Bernhardt). (v. ac.)

Dorobant, 1) D. recte *Darabanth Ioan*, canonic on. gr.-cat. rom. de Oradea mare n. 20 Iulie 1809, în S.-Georgiu-Abrani, cott. Sabolciu, a studiat în Careii mari, filosofia și dreptul în Oradea mare, iar teologia în Ungvár, 1831 paroh în Vetiș, cott. Satumare, unde păstori 66 ani ca paroh, protopop (1853), și canonic onor. (1865). A lăsat o fundațiune internatului Pavelean din Beius. † 1 Ian. 1894. [—]

2) D., recte *Darabant, Dionisiu*, secretarul lui Iancu în 1848/9, n. 1826 în Bistra, cott. Turda-Arieș, fiu de preot gr.-cat., a absolvat teologia în Blaj. În 1848 a luat parte la mai multe bătălii; a fost secretarul lui Iancu; ca atare a fost arestat și el în timpul când Iancu era prins în Alba-Iulia; † ca notar comunal 1874. Un frate al său *Ioan*, a servit în legiunea lui Butean ca tribun; iar al doilea frate *Alexandru*, un distins jude reg., acum în retragere, trăiește în Bistra. [I. St. Ș.]

Dorobanți sau *Dărabani*, se numiau atât în Moldova cât și în Muntenia oștenii pedestri. Ei sunt adese amintiți în cronicile Moldovei, iar încât pentru Muntenia în raportul misionarului catolic din 1688. Pe timpul lui Ștefan Tomșa (1611—1615) ei erau osebiți prin un fel de uniformă din postav de Flandra. Pe vremile Fanariotilor se spune, că ei erau plătiți, scutiți de dare și purtau armele din tată în fiu. D. se recrutau din țeranii neliberi. Barbu Stirbeiu (1849—1856) pentru siguranța internă a țării înființă o gendarmerie sub numele de D., toți călări și înarmați cu o carabină și o sabie. În fiecare din cele 17 districte ale Munteniei înființă câte un escadron de D., constând din 200—300 oameni, puși sub un ofițer și mai mulți caporali și aceștia făceau slujbe alternative de câte 2 săptămâni. În timpurile mai nouă, punându-se temeiul armatei românesce, în corpul D.-lor nu s'a făcut decât a clădi mai departe pe temeiurile vechi con-

stituirii a armatei române, a căreia primă des-gropare este datorită lui Stirbeiu. (Cf. Ist. Xenop., tom. II, pag. 433 și VI, p. 425). Cele 16 regimente de D., cari au luat parte activă în luptele Românilor în resboiul din 1877—78, au făcut minuni de vitejie. v. România, armata.

Dorobanțul, com. rur. în Rom., j. Teleorman, situată pe valea Călmățuiului, cu 1289 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Dorohoiu, lac în Rom., j. cu același nume, din sus de orașul D.; are pește mult și raci de o mărime însemnată; lacul e străbătut de riul Jijia.

Dorohoiu, com. urb. și capitala județului cu același nume, situată pe țărmul drept al Jijiei, la sudul lacului D. Este un oraș foarte vechiu, și numirea lui ne indică origine slavă. Aspectul orașului e puțin plăcut, din cauza neregularității construcțiilor și direcțiunii stradelor. Pe timpul lui Gr. Sturdza Vodă, capitala județului a fost Mihăileni, dar a fost readusă la D. de Gr. Al. Ghica Vv. Poporațiunea după statistica din 1885 e de 14,500 loc., dintre cari 7000 sunt de diferite rituri și naționalități, majoritatea Ovrei, iar ceealaltă parte sunt Români. Creștinii au două biserici: Bis. Adorm. Maicii Domnului, făcută 1779 sub domnia lui Const. Dim. Moruz, Bis. cu patronul sf. Nicolae, care servește de catedrală, și pe al cărei frontispiciu se găsește inscripția, care tradusă sună astfel: »Blagocestivul și de Christos iubitorul Io Stefan Voievod (cel Mare) cu mila lui Dumnezeu Domn Terii Moldovei, fiu al lui Bogdan Vv. am zidit această biserică cu hramul marelui Ierarch și făcătorul de minuni Nicolae, și s'a săvârșit în anul dela zidirea lumii 7003 (1495) luna Oct. în 15 zile, iar al Domniei noastre al 30-lea curgător». D. este residența prefecturii j.-lui, a unui tribunal și a altor autorități secundare; are un gimnasiu real și câte 2 școli prim. urb. de băieți și de fete.

Dorohoiu, județ în Rom., situat în partea cea mai nord. a Moldovei, având o întindere de 2821-90 km². și 135,248 loc., între cari 116.774 Rom., 16,207 Ovrei, iar restul de alte naționalități; după confes. 116,935 sunt ort., 16,207 mos., ș. a. Numirea și-o are dela lacul D., bogat în raci și de aici și marca j.-lui e un rac. J.-ul D. se mărginește la est și nord cu Basarabia, de care îl desparte riul Prut, la vest cu Bucovina și la sud cu j.-ul Botoșani. Pământul acestui județ e mai ridicat spre nord-vest și înălțimea sa merge descrescând spre sud. J.-ul e întretăiat de o mulțime de șiruri de dealuri, ramificații ale Carpaților, cari despart între ele diferitele ape ale lui. Văile j.-lui sunt largi, ele se transformă mai pe urmă în șesuri, dintre cari mai deschis este șesul Jijiei. Apele principale ale j.-lui sunt: Siretul, care formează hotarul j.-lui către Bucovina începând aproape dela orașul Siret până la Căndesci; Jijia cu afluentul său pe stânga, Ibăneasa; Bașeul cu afluentul său pe stânga, Bodeasa, și Prutul cu afluenții săi, Mamornița și Volovățul. D. este singurul lac al j.-lui. Clima j.-lui e sănătoasă. În privința administrativă j.-ul D. se împarte în 5 plăși: Bașeul, Berhometele, Coșula, Herța și Prutul. Capitala j.-lui este com. urb. D.; afară de capitala localități mai însemnate sunt com. urb.: Herța și Mihăileni, apoi țărgurile: Darabani, Rădăuți, Săveni și Mamor-

nița. În ordinea eclesiastică j.-ul D. face parte din eparchia sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevei, cu residența în Iași, numărând 4 parochii urb. și 62 rur. cu 146 biserici, deservite de 108 preoți. Instrucțiunea publică numeră 1 gimnasiu real, câte 4 școli prim. urb. de băieți și de fete, 12 școli prim. rur. de băieți, 5 de fete și 47 mixte. În privința politică j.-ul D. dă 3 senatori și 4 deputați. Loc. acestui județ se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; pământul j.-lui produce diferite cereale: grâu, porumb, orz, ovės, secară, meiu; plante industriale: in, cânepă, rapiță, ș. a.; plante alimentare, ca: cartofii, bobul, mazerea, fasolea, linte, se cultivă mai mult decât în ori care județ al Rom. Păduri sunt puține; pășunile și fânețele j.-lui hrănesc diferite animale domestice și în deosebi vite cornute și oi. Industria numeră mai multe mori, fabrici de spirit și altele prin țărgurile j.-lui; altcun ea e domestică. Comerțul constă în exportul cerealelor, animalelor și produselor animale și în importul diferitelor obiecte de manufactură, coloniale, ș. a. Țirgul principal e capitala j.-lui, iar vama cea mai însemnată e Mihăileni. Căile de comunicație sunt: liniile ferate Leorda-D. și D.-Iași pe valea Jijiei; șoseaua naț. Cocorani-D. și căile județene: D.-Săveni, D.-Darabani-Rădăuți, D.-Herța-Mamornița, D.-Mihăileni, ș. a. Cf. N. Mihăilescu, Geogr., București, 1893. [nt.]

Doronium L., sin. *Aronicum*, (botan.) gen de plante erbacee perenale din fam. Compositelor, trib. Senecioideae, cu bracteele involucriului erbacee, 1—2 seriale, laticuninate și receptacol emisferic. Cuprinde v'ro 12 specii răspândite în Europa și Asia temperată; ele cresc mai ales în regiuni muntoase și alpine pe locuri adumbrite și umede; așa s. e. la noi *D. austriacum* Jacq., *D. cordatum* Wulf., *D. glaciale* Wulf., ș. a., numai *D. hungaricum* Rehb. se află în pădurile regiunii inferioare. Din cauza capitulilor specioși, galbeni, lungpedunculati, a foilor basilare cordate de obicei lungpediculate se cultivă unele specii ca plante ornamentale rustice. [A. Pr.]

Doroșenko, hatman al Cazacilor, a stat sub protecția Polonilor până la 1668, când ofere supunerea întregii Ucraine sub stăpânirea Porței, care primesc ofertul (Capitulațiile lui D. din 10 Aug. 1668); din această cauză se recese relațiile Turcilor cu Polonia, iar dușmăniile ies la iveală în 1672.

Doroșouț, comună rurală și parochie cu Horodiștea, cu moșie boierească în Bucovina, cap. Coțman și j. Zastavna, are 2306 loc. (2125 ort., 46 rom.-cat. și 135 mos.), cu școală primară de 3 cl. [Dr. I. G. Sbirar.]

Dorostorum, vechiul nume al orașului Silistria de azi, situat pe malul drept al Dunării (Bulgaria); D. era în veacurile prime ale erei creștine scaunul unei episcopii romane; dintre episcopii acestei cetăți se face amintire de *Iacob*, carele a luat parte la al III sinod ecumenic, ținut la Efes în 431, și de *Monofili*, subscris latinesce în epistola sinodului Mesiei dela 458, îndreptată către împăratul Leon. Mircea cel Mare, domnul Munteniei (1386—1418) între altele se intitulează în 1387 următor suirii sale în scaun »și cetăței Durostorumului stăpânitor», semn că încă predecesorii lui Mircea își întinseră stăpânirea și pe malul drept al Dunării.

Dorothea, 1) *D.*, venerată de popor ca patrona Prusiei, n. 1336; 2) *D. sfântă*, o fecioară din Capadochia, moartă ca martiră sub Dioclețian; ziua comemorativă 6 Febr.

Dorow, *Wilh.*, scriitor germ.-n. 1790 în Königsberg, arhitect, negustor, 1812 la Paris, luă parte activă la mișcările din 1813. După ce împlinise misiuni diplomatice 1818, se dedică arheologiei, 1820 fundă la Bonn muzeul pentru antichități, 1822 fu chemat la Berlin și 1827 trimis în Italia, unde a adunat colecțiunea de antichități etrusce din Berlin. † 1846 în Halle. A scris multe despre filosofie, literatură și artă. [W. R.]

Dorozma, comună mare în Ung., cott. Ciongrad, cu 12,335 loc. Magh.; pretură, herghelie de stat.

Dorpat, district în partea nordică a guvern. rusec Livlandia, se mărginește la est cu lacul Peipus, are 7143 km². și 184,596 loc. *Orașul D.*, (dela 1893 *Iurjew*), are 42,421 loc. (mulți Germani), universitate (fundată 1632 de Gustav Adolf, 1710 închisă, 1802 redeschisă) cu o bibliotecă de 250,000 vol., observatoriu. Comerțiu viu. La început oraș hanseatic, 1580 cade sub domnia Poloniei, 1625 sub a Svediei, 1704 cucerit de Petru cel Mare.

Dorsal, ce se ține de spate.

Dorsale, pănură, tapet, care atâră în cor la spatele clericilor spre împedecarea curentului; ornament al altarului (cf. Macri, Hierolexicon s. acc.).

Dorset, comitat în Anglia de sud, lângă Canal, 2538 km², cu 194,487 loc. (1891); $\frac{1}{4}$ pământ arător; capitala Dorchester.

Dorsiflex, (botan.) care e fixat, inserat de ceva prin partea sa dorsală; s. e. antera inserată D. pe filamentul ei, etc.

Dortmund, oraș în cercul de guvern. Arnsberg, punct de încrucișare a 5 linii ferate, cu 89,663 loc. (1890); oficiu montan superior; cameră de comerțiu, filială a băncii imperiale. Însemnate usine de fier («Uniunea de D.»), fabrici de mașine, 30 fabrici de bere. În apropiere se află însemnate mine de cărbuni; judecătoria terii; gimnasiu, gimnasiu real, școală industrială. Odinioară oraș liber imperial, aparținând Hansei germane. Canal spre porturile Emsei.

Dorycnium Vill., (botan.) gen de plante erbaceo sufrutescente din fam. Leguminoaselor, trib. Lotee, foarte înrudit cu *Lotus*, de care se distinge numai prin carina obtusă. Cuprinde vr'o 6 specii răspândite în mediterana, sporadic până în Europa centrală; cea mai comună la noi e: *D. herbaceum* Willd., prin fânatele și pășunile din regiunea inferioară. [A. Pr.]

Dorylaeum, oraș vechiu în Asia mică, vilaietul Codavendicjâr, acum *Eski-Şehir*, cu 15,000 loc. Renumit prin terme și prin învingerea Crucărilor (1097) asupra Turcilor.

Dos, (lat.) dotă, zestre.

Dosa, cantitate de medicamente, care se ia dintr'odată.

Doşa, căpitanul Curuților, v. Dózsa.

Dos à dos, (franc., pron. dosado), spate către spate (la danț).

Dosar, convolutul actelor referitoare la o afacere.

Doşel, ramură de munți, ce se întinde perpendicular pe ramura munților Tarcău, în direcțiune dela apus spre răsărit, pe teritoriul com. Calu-Iapa, printre pârăul Calu, despre nord și

Iapa despre sud. Posede în formațiunea păturilor marne salifere, calcar și depozite mai vechi eocene, cum sunt depozitele greziurilor de Sztrolka. Aici sunt multe vărări, dar prea puțin îngrijite: varul scos din bolovanii de calcar compact (dur) și curat, de culoare cenușie, este superior celui făcut din bancurile de calcar argilos, ce vin așezate mai cătră basa muntelui. Asemenea din această șiră de munți se scot pietri pentru construcțiuni. [C. D. Gheorghiu.]

Dositelu, *Botoșeanu*, arhieru, n. 1838 în Perieții, j. Ialomița. Cursul semin. de grad. I și II l-a făcut în seminarul Socola din Iași, curs. de teolog. la facultatea din Atena, de unde a luat diploma de licențiat în teologie. 1862 a primit tunderea monachală în mănăstirea Căldărușani, unde își are și metania. 1870 hiro. diacon și luat la Mitropolia din Bucuresci; 1874 hiro. preot și numit predicator tot la Mitrop. din Bucuresci. 1886 permutat în aceeași calitate la Mitrop. din Iași, unde s'a hiro. și archimandrit. În același an ales și hiro. arhieru cu titlu de Botoșeanu; mai târziu vicar al Mitropoliei din Iași și Egumen la biser. Sf. Spiridon de acolo.

Dositeiu, episcop în Maramureș, v. Circa.

Dositeiu, mitropolitul Munteniei, v. Dosoftei.

Dosoftei, 1) *D.*, *mitropolitul Moldovei* (1671 până 1673, 1675—86). Despre originea lui nu se știe nimic; de abia în 1649 îl găsim ca călugăr în măn. Probota, unde se ocupa cu limba latină, română, greacă și polonă. În 1658 devine episcop de Huși, preste un an este transferat la Roman, iar în 1671 este mitropolit. Tulburările vremilor aceloră îl făcură de fugi după 2 ani cu Petriceicu-Vodă în Polonia, din care cauză Dum. Cantacuzin-Vodă numi mitropolit pe un Teodosie. D. însă reuși să-l îmblânzească și astfel fu reasezat în scaun în 1675, și de acum încolo nu se mai ocupă cu politica. Acum începe și vremea de aur în viața lui. Intocmi la Iași o tipografie cu ajutorul patriarhului Ioachim din Moscva, și tipări astfel cărțile sale numeroase. În 1684 merse la Kiev în fruntea unei solii moldovene pentru a cere protecțiunea Țarului, care devenia din zi în zi mai puternic. Prin acest pas însă el se amestecă iarăși în politică, spre marea pagubă a literaturii române; căci deja după 2 ani se retrase pentru totdeauna din țeară, plecând cu Sobieski în Polonia și de aci la Moscva. Amicul său patriarhul Ioachim stăruie pe lângă Petru cel Mare să-l numească episcop al nou cuceritului oraș Azov în 1703. Se vede însă că D. nu primi acest post și muri după câțiva ani la Moscva. Pe lângă mai multe opere scrise în limbi străine, avem dela D. cărți liturgice românesce: Acatistul (1673), Liturgia (1679), Psaltirea (1680), Moltivnic (1681), și ca compilațiuni originale Parimiile (1682) și Viețile sfinților (1682). Opera lui de frunte este însă *Psaltirea în versuri*, la care a lucrat mai mulți ani, folosindu-se de comentarele părinților bisericii, după cari a inserat la margine note explicative, iar la unii psalmi premifând chiar exegese complete. El a fost îndemnat la această lucrare prin curentul, ce exista atunci în toate țările, de a versifica psalmii, partea cea mai populară a bibliei; ca model i-a servit psaltirea polonă a lui I. Kochanowski, pe care a imitat-o într'atât, încât sacrifică adesea chiar și accentul românesc

pentru a scoate o rimă de două silabe, ca și cea polonă; cu toate acestea, psaltirea lui D. nu e o traducere a celei lui Kochanowski, ci o lucrare originală întocmită după un text slavon. Lucrarea s'a făcut între 1660—67 iar tipărirea în 1673. Ea a avut o influență puternică asupra literaturii române posteroare. Ca operă istorică avem dela dînsul numai un scurt poem despre succesiunea Domnilor Moldovei, publicat în Molitvenic. (Xenopol, Ist. Rom. IV, 598—600; S. Dinulescu, Viața și scrierile lui D., în Candelă. Cernăuți, 1885 nr. 1; I. Bianu, Psaltirea în versuri de D., București, 1887.)

2) *Dosoftei* sau *Dositei*, mitropolitul *Munteniei* (1793—1810). El era grec originar din Iașina, dar eminent păstor și înfocat iubitor de țeară. La 1787 se alege episcop de Buzău, unde întocmi condica acelei episcopii, trecând într'însa hrisoavele și cărțile de moșie aflate până la dînsul. La 1793 se numi mitropolit și avu o situațiune din cele mai dificile, din cauza cotozirilor de tot soiul, la cari erau supuse ținuturile române. Astfel în 1802 fu nevoit să fugă cu mulți boieri la Brașov, unde stete aproape un an, până la numirea de Domn a lui C. Ipsilant. În 1806 Rușii ocupă principatele și caută să intrudă în locul lui D. pe exmitropolitul Moldovei Gavril, o unealtă rusească și membru sinodului din Petersburg. După 4 ani de rezistență D. cedă în fine și sub cuvânt de bătrânețe se retrase definitiv la Brașov, unde muri în 1826. D. are și merit în literatură, din cauză că tipări mai multe cărți cu cheltuiala sa, și încurajă traducerea cărților în limba română; astfel avem *Kyriacodromiul* tradus sub îndemnului lui de monahii Grigore și Gheronte. Plecând din țeară, el lăsă averea sa în parte destul de însemnată ca fond de burse pentru tineri doritori de a se instrui în străinătate. (Dict. jud. Buzău de B. Iorgulescu, art. Buzău episcopie. Cronica lui Zilot Românul, ed. Hasdeu, Buc., 1884, pag. 88—90; Xenopol, Ist. Rom. V, pag. 727. Iași, 1892; Lesviodax, Ist. Bis. Buc., 1845, pag. 407—8.)

Dossi, *Dosso*, pictor ital. din școala florentină, n. 1479, † 1542 în Ferrara. A lucrat numeroase tablouri de colorit splendid și farmec poetic: Icoane de altar în Ferrara și Modena, cei 4 părinți ai bisericii (Dresda), Kirke în pădure (Roma), etc.

Dost Muhammad Chan, principe afganic, n. pe la 1770; după detronarea dinastiei Durranice s'a proclamat 1823 domn preste Cabul, menținându-se în luptă contra Englezilor și Perșilor. 1839 a fos prins de Englezi, dar 1842 pus în libertate; în restimpul acesta a purtat domnia fii lui Acbar. 1855 a încheiat contract cu Englezii, cari l-au recunoscut emir al Afganistanului. † 1863. Pe tron i-a urmat fiul său Șer-Ali-Chan.

Dostojevsky, *Fedor Michailovici*, novelist rus, n. 11 Nov. 1821 în Moscova, 1837 veni la Petersburg în școala de inginerie, întră apoi ca sublocotenent în armată și la 1844 se retrase și se dedică literaturii. El publică la 1846 prima novelă: »Oameni săraci», apoi »O inimă slabă». În 1849 a fost judecat la moarte, fiind acuzat în conjurația Petrajevsky, dar a fost grațiat și deportat la Siberia pe 10 ani, iar în 1854 a intrat în armată ca soldat ordinar. După ce a ajuns pe tron Alexandru II, el a fost grațiat, și apoi des-

voltă o activitate mare literară. † 1881. Roma-nele sale sînt: »Cei înjosiți și îmbolnăviți», apoi *Memoriile din o casă moartă* (Siberia), »Idiotul», »Frații Caramasow», etc.

Dota, averea ce se aduce bărbatului din partea sau în numele femeii, spre a-l ajuta să susțină sarcinile căsătoriei.

Dotal, tot aceea ce femeia își constituie drept dotă. Este de asemenea dotal, în lipsă de declarare contrară, tot ceea ce se dă femeii în contractul său de căsătorie, sau de un al treilea, sau de viitorul ei bărbat.

Dotațiune, înzestrare.

Doteni, Arvanitovlahi, adică Arămâni din Albania, cari din cauza întrebuintării particulului »dot» (cuvînt albanez, care înseamnă »de loc») au căpătat acest nume. (v. Amuneni.)

Dottore, figură comică în comedia italiană, un învățat pedant.

Dou, (*Dow*), *Gerard*, pictor olandez, n. 1613 în Leida, discipolul lui Rembrandt, † 1675. Numeroase tablouri mici »genre», executate cu multă gingăsie.

Doual, (pron. due), capitala unui arondisment în dep. franc. Nord, lângă Scarpe și canalul Sensée, cu 24,472 loc. (1891); universitate (cu două facultăți), școala de artilerie, turnătorie de tunuri, fabrici numeroase.

Douarnenez, oraș cu port în depart. franc. Finistère, 11,465 loc., pescării de sardele.

Douay, (pron. Due), *Felix Charles*, general franc., n. 1816; 1859 rănit greu la Solferino, 1861—65 comandantul unei divisiuni în Mexico, 1870 al corpului 7 de armată, cade în captivitate 2 Sept. la Sedan, 1871 comandantul centrului contra comunei, intră în Paris 22 Maiu prin poarta S. Cloud, 1873 comand. corp. 5 în Fontainebleau. † 4 Maiu 1879. Fratele lui, *Charles Abel D.*, n. 1809, † 4 Aug. 1870 în lupta dela Weissenburg.

Double, monetă franceză de argint, ieșită din curs dela 1200; = 2 Deniers. *D. Tournois* era o monetă de argint bătută în Tours, a ieșit din curs la finea secl. XVII. *D. Henri* e o monetă bătută sub domnia lui Henric III și Henric IV, = doi Louis d'or.

Doubs, (pron. du), afluent pe stînga al riului Saône în Franția, isvorește în munții Jura, formînd în cantonul Neuchâtel cascada *Sant du D.* și se revarsă lângă Verdun sur le D., avînd o lungime de 430 km. După riul D. se numește *departamentul D.*, 5315 km². cu 303,081 loc. (1891), cu 4 arondismente. Capitala *Besançon*.

Doucet, *Charles Camille*, dramaturg francez, n. 1812 în Paris; avocat, dar mai tîrziu se dedică cu totul artei poetice. 1865 membru al Academiei franc., dela 1876 secretar al acesteia. † 1893. Cele mai cunoscute piese ale sale sînt: *L'avocat de sa cause*, 1842; *Le fruit défendu*, 1857; *La considération*, 1860; *La barque d'Antonio*, 1849.

Douche, v. Duș.

Doué, (*D. la Fontaine*), orașel în depart. franc. Maine-et-Loire; 3194 loc. (1887); resturile unei biserici din secl. XIII; cărbuni de piatră. În antichitate *Doadum* sau *Theoduadum*, fusese după vremuri o residență a regilor Aquitaniei.

Douglas, 1) *D.*, oraș pe țărmul sud-estic al insulei Man, în Marea Irică, cel mai mare oraș

de pe insulă, cu 19,440 loc. (1891), cari se ocupă cu pescuitul și cu comerțul; residență episcopescă; castel frumos (Mora Castle) al ducilor de Athol; port întărit. 2) *D.*, oraș în Lanarkshire (Scoția), cu 1262 loc. (1881); obârșia familiei cu același nume; castel nou minunat și ruinele vechiului castel (Dangerous Castle al lui Sir Walter Scott).

Douglas, una din cele mai vechi și mai renumite familii ale Scoției. Dintre membrii ei mai marcanți amintim: 1) *William III*, a apărut orașul Berwick în contra regelui Eduard I. † 1302. 2) *James*, fiul celui anterior, amic și tovarăș al regelui Robert Bruce, a făcut acestuia mari servicii în luptele contra Engliterei. Mai târziu a trecut în serviciile lui Alfons XI de Castilia. † 1330 la Sevilla în luptă cu Maurii. 3) *Archibald*, fratele celui anterior; regentul Scoției pe timpul minorității regelui David Bruce, al cărui tron îl apără. † 1333. 4) *William VI*, conte de, fiul lui Archibald, a reînceput luptele în contra Englezilor, a participat 1356 cu Francezii în lupta dela Poitiers; 1357 conte; a sporit averea familiei prin căsătorii. † 1384. 5) *Archibald III*, a luat și el parte în luptele Francezilor contra Englezilor; de repetate ori în captivitate engleză; regele Carol VII de Francia i-a dat ca feud ducatul Touraine; † în lupta dela Verneuil (1424) ca comandant al armatei franceze. 6) *William*, ca favorit al lui Iacob II fu numit locțiitor general al Scoției; cădând în disgrație se retrase la moșiile sale întinse, unde domnia după plac, neascultând de rege. Ucis 1452. 7) *James*, fratele lui William, voind să resbune moartea fratelui său fu prins și dus la mănăstirea Lindores, unde † 1488 ca călugăr. Cu el s'a stins linia mai bătrână a familiei D. Moșiile ei au fost parte confiscate, parte date la o linie mai tinără a familiei, care dela 1389 purta titlul conților de Angus. 8) *Gavin*, unul din cei mai vechi poeți scoțieni; † 1522 ca episcop de Dunkeld. Op. princ. »The palace of honour», (1553); »King Hart», ambele poezii alegorice, etc.; »Poetical works», (1874). 9) *Archibald*, al șeselea conte de Angus, s'a căsătorit 1514 cu Margareta de Anglia, veduva regelui Iacob IV. Abusând de puterea sa ca regent fu părăsit de soție; † 1557. Fiica sa Margareta fu soția contelui Lennox și mama lui Darnley, soțul Mariei Stuart. 10) *James D. de Pittendrich*, cancelar sub Maria Stuart, a participat la conjurațiile contra acesteia; moartea lui Darnley, căsătoria reginei cu Bothwell în mare parte au fost operele lui. 1572 fu ales regent. Cu tot sprijinul Elisabetei de Anglia fu osândit și decapitat 1581. 11) *Robert*, n. 1611, ajuns în serviciile Svediei a servit sub Gustav Adolf, a luat parte foarte activă în luptele din Germania și din Rusia; guvernator general al Livlandei; † 1662 în Stockholm.

Dove, *Heinrich Wilhelm*, fizician german, n. 6 Oct. 1803 în Liegnitz, † 4 Apr. 1879. A fost profesor de fizică în Berlin, și și-a eternizat numele prin cercetările și lucrările sale meteorologice, descoperind legea rotațiunii vânturilor, etc. A scris: »Meteorologische Untersuchungen», 1837, »Gesetz der Stürme», 1874 și o mulțime de alte opuri.

Dover, (pron. dov'r), 1) oraș fortificat în cott. engl. Kent, între munți de cretă, lângă pasul de

Calais, cu 33,418 loc. (1891). Valoarea importului la 1890: 128 mil. mărci, a exportului de produse engl. 20 mil. mărci; au intrat în port 3869 bastimente cu 897,958 tone. Băi de mare; loc de trecere la Calais; 2) oraș în statul New Hampshire (America de nord), 12,790 loc. (1890); 3) capitala statului Delaware (America de nord) cu 3061 loc. (1890).

Dovleac, numele popular al plantelor cultivate: Cucurbita verrucosa L. și Cucurbita Pepo L. (v. ac.).

Dower, *praful lui D.*, *Pulvis Ipecacuanhae opiatus*, un amestec de o parte opiu, o parte praf de Ipecacuana și opt părți zahăr. Remediul contra diareei.

Down, (pron. daun), comitat irlandez, prov. Ulster, 2478 km². cu 266,893 loc. (1891). Capitala *Downpatrick*, 3419 loc.

Doxale, grilagiu între corul și naia principală a unei biserici.

Doxastar, carte biser. care cuprinde doxologiile.

Doxologia, (*grec.*) cântare liturgică de laudă și de preamărire a sf. Treime. Se deosebesce »D. mare», care se începe cu salutarea îngerească »Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu», și apoi se continuă în felurite variațiuni întru laudarea sf. Treime, în urmă se încheie cu trisagiul »Sfinte Dumnezeu!». »D. mică», de regulă se numește preamărirea sf. Treime în »Mărire Tatălui și Fiului și Spiritului sfânt» premise la cântări ori rugăciuni. Originea D.-ei este foarte veche, încă în constituțiunile apostolice se face amintire despre ea.

Doyen, (franc., pr. doaien), decan, apoi în general cel mai bătrân dintr-o categorie de ampliați, cu deosebire între diplomați acreditați la o curte.

Dozescl, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea Geamăna; e formată din 7 căt. cu 2104 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura; are 7 biserici și 1 școală.

Dózsa, (*Doja*, *Dogea*, magh. *Dózsa*), *George*, căpitanul Curuților. Vladislav II, regele Ungariei, în fața pericolului ce amenința țeara din partea Turcilor s'a adresat către papa Leo X pentru ajutor, care însă nu i-l-a putut da, ci a împunertnicit pe Toma Bacici, arhiepiscopul Strigoniului, ca să publice cruciată contra păgânilor, ceea ce în Apr. 1514 s'a și întâmplat. Vestea aceasta a produs mare mișcare în popor; mulțime de țărani s'a adunat din toate părțile și a ridicat crucea, de unde (crux) apoi și dinșii s'au numit *Curuți*. În fruntea lor a fost pus George D., un om deștept și viteaz, care pe atunci a ucis în duel pe un vizir turc lângă Belgrad. Poporul având căpitan pe acest bărbat popular, s'a adunat în masse atât de mari în jurul său încât nobilimea se spăria și de frică, să nu rămână fără lucrători iobagi, oprea cu puterea pe oameni să nu plece la oaste, iar pe cei ce nu ascultau, îi tracta cu mare cruțime. D. atunci provocat de popa Leorinț (Mészáros Lőrincz) din Tegléd și-a întors armele contra nemeșilor și țărănimea înverșunată a început a măcelări, a sparge cetăți și a arde pe unde trecea. Regele auzind de aceste cruțimi a trimis pe Ioan Zápolya, voievodul Ardealului, spre sufocarea rescoalei. D. și Leorinț își întăriră tabăra la

Cenad, unde s'au încăerat la luptă cu episcopul Nicolau Csáki și cu Stefan Báthori, contele Timișoarei, pe cari după o luptă crâncenă îi bătură. Báthori scapă cu fuga la Timișoara, iar pe episcopul Csáki în ornat l-au tras în țepă. D. a plecat apoi contra Timișoarei. Báthori era să piardă cetatea, când sosi Zápolya cu oastea sa întru ajutor. La sosirea neașteptată a lui Zápolya, D. în grabă își adună oastea, dar pe lângă toată vitejia țăranilor, D. a fost înfrânt și prins, rănit de un anumit Petru Petrovici. Zápolya l-a dus pe D. și pe ceilalți prinși, între cari moșnegi, mulieri și copii, la Timișoara, unde i-a omorât cu sabie și cu foame. Pe D. și 40 soți ai săi i-au lăsat două săptămâni fără hrană; numai 9 din ei mai remaseră vii, pe cari i-au scos apoi afară de oraș, aci au pus pe D. pe un tron de fier, roșit în foc, i-au pus coroană în cap și i-au dat sceptru, și măr în mâni, toate roșii de foc, au rupt bucăți din carnea lui și au silit pe soții săi să mănânce. Corpul lui D. a fost tăiat în patru și expus în spânzurați în Pesta, Buda, Alba regală și în Oradea mare. [Tr.]

Draba L., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Alyssineae, cuprinde mici plante erbacee anuale sau vivace, cespitoase și acoperite cu peri stelați; frunzele lineare, oblonge sau ovale, întregi sau dințate, cele radicale formează rosetă; florile mici albe sau galbene mai rar roșee sau purpuri sunt dispuse în raceme terminale, petalele scurte, întregi sau emarginate; fructul este o siliculă eliptică, oblongă, comprimată, polispermă sau oligospermă, nici odată aripată. Acest gen are vr'o 80 specii bine distincte, ce sunt distribuite prin regiunile temperate și reci ale emisferei boreale și prin America austro-occidentală. În părțile noastre cresc mai multe specii, dintre carimenționăm pe: *D. verna* L., prin locuri năipoase cultivate și incolte, *D. aizoon* Wahlb., prin locuri stâncoase și calcare din regiunea montană, apoi *D. compacta* Schott., *D. Haynaldi* Stur., *D. carinthiaca* Hoppe, și *D. Kotschy* Stur., cari toate cresc prin locurile stâncoase din regiunea alpină. Unele specii din genul *Draba* se cultivă prin grădini pentru decorarea stâncăriilor. [Z. C. P.]

Drabik, *Nicolae*, un fanatic din Moravia, de confesiune frate morav; după 1620 a trăit în Ungaria. Viziunile sale politice-religioase au aflat credință și la I. A. Comenius, care le-a și tipărit (*»Lux in tenebris* 1657); alții îl țineau de șarlatan. A fost executat în Presburg 1671 ca trădător de patrie. (Cf. Bayle, *»Drobicius*; A. Gindely in Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wissenschaften in Wien, 1855; I. Kvacala în lucrarea *»I. A. Comenius, sein Leben und seine Schriften*». Lipsca, 1892.)

Drac, la Români o ființă din mitologia creștină, identică cu diabolus (diavol) la Greci, satana la Evrei. D. e o personificațiune a întunecului și a principiului rău, în opoziție cu Christos, personificațiune a luminei și a principiului bun. În mitol. persică, dualismul a fost exprimat prin Ormuzd (lumina) și Ahriman (întunecul). Precum ființele bune și rele din mitologiile vechi au intrat în basmele popoarelor, așa și D. din mitologia creștină. D. în basmele române nu are rol de dracon, adică de bălaur, dar din greșeala povestitorilor adeseori se confundă cu smei. (Urmă-

Galbenă repuse pe smeu, stăpânul curții, și apoi cu tovarășii întrând, află pe *tata dracului*, care bea sânge de om.) [Atm.]

Dracaena L., (botan.) gen de plante fruticioase, uneori arbori din fam. Liliaceelor, tribul Draceneae, ce se distinge de alte Liliacee lignoase înrudite prin ovarul uniloculid și uniovular. Speciile de D., ca 35 la număr, au foi coriacee, membranacee, paralelvenoase, sesile sau pețiolate, ovale; ele sunt răspândite pretutindenea în țărilor calde. De foi și habit foarte decorativ și variu, multe se cultivă la noi mai ales în florăria caldă, s. e. *D. fragrans* Gawl., *D. floribunda* Bak., *D. umbraculifera* Jacq., ș. a. *D. Draco* L., un arbore endemic pe ins. Canare excelează prin o grosime excepțională, mai ales în raport cu o înălțime relativ înconsiderabilă: celebrul exemplar din Orotava, distrus 1867, avea 15 metri circumferință la 20 înălțime. [A. Pr.]

Dracea, com. rur. în Rom., j. Teleorman, situată pe valea Călmățuiului, cu 1890 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura; are 2 biserici și 1 școală. Pe la extremitatea de vest a moșiei D. trece vechiul drum al lui Traian; în timpul războiului din 1877 împăratul Rusiei își stabilise cartierul în această com.

Drachma, monetă grec. veche de argint, în diferite timpuri și locuri de diferită valoare. Astăzi se numește D. unitatea monetară din Grecia 1 D. = 1 franc. Ca greutate 1 D. = 1 gram, 1 D. veche = $\frac{1}{400}$ Oca = 3·208 grame.

Drachmann, *Holger*, poet (mai înainte pictor) danez, n. 9 Oct. 1846 la Copenhaga. S'a distins prin descrierea mării: *»Digte* (poesii) 1862, *»Sange ved Havet* (cântece de mare), 1877, *»Ranker og Roser* (Crenguțe și rose), 1879. A scris și povestiri *»Derovre fra Grænsen* (Dincolo de graniță) adese retip., și romane *»En Overkomplet* (Om de prisos), 1876. [W. R.]

Dracilă, numele românesc al arbustului *Berberis vulgaris* L., (v. ac.)

Dracinet, comună rurală și parohie, cu moșie boierească în Bucovina, cap. Storjineț, j. Stănești, are 3071 loc. (2749 ort., 104 rom.-cat., 16 protestanți și 202 mos.) cu școală primară de 2 cl., poștă. [Dr. I. G. Sbiera]

Dracocephalum L., (botan.) gen din fam. Labiatelor, trib. Nepeteae, cuprinde plante erbacee anuale sau vivace cu frunzele opuse, întregi, dințate sau palmatifide; florile albastre ceruli sau purpurascente, mai rar albicioase, sunt dispuse în verticile multiflore, fructele sunt nucule ovoide netede. D. are vr'o 30 specii, răspândite în Europa prin regiunea mediteraneană și în Asia extratropicală. În părțile noastre crește spontan prin păduri și uneori cultivat *D. Moldavica* L., numit de popor: Mătăciune, Mătăcină. Multe specii din genul *Dracocephalum* se cultivă prin grădini ca plante decorative, așa sunt: *D. argunense* Fisch., *D. austriacum* L., *D. grandiflorum* L., *D. Moldavica* L., *D. Ruychiana* L., etc. [Z. C. P.]

Draco Kirița Ruset, numele dinainte de domnie al lui Antonie Ruset (v. ac.) al Moldovei (1675 până 1678).

Dracon, în mitol. grec., începând dela Homer: șerpe, bălaur, monstru de apă, de mare; în forma feminină: *drakaina* (drakena). D. în mituri s'a închipuit ca un animal fabulos, de mă-

rime grozavă și cu mai multe capete, bălaur (v. ac.). Din D. a ramas și la Români cuvântul drac (v. ac.), dar creștinismul i-a dat înțelesul de diavol, satană.

Dracontius, *Blossius Aemilius*, poet decadent latin din secl. V d. Chr. Dela D. ne-au ramas mai multe epitalamuri și un tratat în trei cărți asupra lui Dumnezeu. În această poemă se găsesce drăgălașe pasaje, inspirate de o caldă și curată credință. Cele din urmă poeme ale lui D. au un caracter profan. [Caion.]

Dracșani, com. rur. în Rom., j. Botoșani, formată din sat. Cerchejeni, D., Dracșini, Sulițoiaia și Zlătunoaia mică, cu 2880 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 3 biserici și 2 școli. Pe teritoriul com. se află lacul D. având o suprafață de 1360 ha. și o lungime de peste 5 km., prin care curge pârâul Sicna; e bogat în stih, papură, pește și în păsări aquatice.

Dracșini, sat în Rom., j. Botoșani; face parte din com. rur. Dracșani, având 1000 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Dracul de mare, (*Lophius piscatorius*), un pește din ordinul Acanthopteriștilor, fam. Percuști, are un cap foarte lat, gura foarte mare, provădută cu dinți puternici și ascuțiți. Culoarea castanie. Trăiește prin fundul tuturor mărilor europene. Înțepătura lui este îngrozitoare.

Draculescii sau *Vlădescii*, se numesc urmașii lui Vlad Dracul (fiu natural al lui Mircea I.), în opoziție cu *Dănescii*, urmașii lui Dan I. În cerțele pentru domnie între aceste două linii ale Basarabilor, cari au sfârșit timp îndelungat Țeara Românească, Dănescii erau Basarabii legitimi, pe când Draculescii linia bastardă a dinastiei.

Drag, în a doua jumătate a secl. XIV voevod român de Maramureș. D. e străbunul familiei nobiliare Drăgfi. (v. ac. și art. Balce, Chioruși Dragoș.)

Draga, (marină, dela franc. bateau-dragueur), un bastiment ordinar, pe care s'a montat o mașină cu aburi, cu ajutorul căreia se pune în mișcare un lanț de găleți găurite (pentru scurgerea apei), făcute de fier, foarte solide, ca să poată resbi fundul, chiar relativ resistent, al râului sau al vr'ului bazinei, port, etc., ce trebuie săpat sau numai adâncit. Lanțul de găleți e instalat pe covertă, într'unul din cele 2 borduri ale bastimentului, cu o înclinare care se poate varia ad libitum, până la maximum de lungime ce are lanțul, după adâncimea la care trebuie să lucreze D. Nomolul dragat e golit automat într'o mahoană (franc. marie-salope), un fel de ceam de servitudine acostat lângă D., care, când s'a încărcat în destul cu nomol, e remorcată și golită automat la locul destinat. Cele mai noi D. au lanțul de găleți instalat la mijlocul bastimentului; atunci nomolul se varsă din găleți într'un sghiab înclinat, de unde curge în mahoană. Există actualmente D. perfecționate, cari au costat până la 1.500.000 lei una.

Drăgaica, Țîrg renumit în marginea de sud a orașului Buzău (Rom.); începe la 18 și ține până 24 lun.; cu înființarea căilor ferate a început să decadă din ce în ce.

Drăgaica, 1) numele popular al plantei Galium verum L., (v. ac.); 2) obiceiul ce seamănă cu Paparuda.

Drăgan, riul principal lateral al Crișului repede, isvorește din izvorul »Fântâna rece«, situat în coasta nordică a muntelui »Cornul munților«, aproape de vîrf la 1586 m. înălțime; crește prin apele adunate din nenumerate izvoare de pe platoul »Onceasa«, cari mai toate adunându-se sub poalele sudice ale muntelui »Boțeasa«, unde formând un cataract admirabil de 25 metri, printre stânci și bolovani se varsă în Drăgan, apoi prin pârâul ce isvorește la poalele vestice ale muntelui »Britei« la 1685-5 m. înălțime. Drăganul curge dela sud spre nord prin Ungaria și într'un loc formând hotar între cott. Bihor și Cluj, între comunele Ciucia și Șibișel se varsă în linia dreaptă a Crișului. Valea acestui riu, »Valea D.-lui«, e romantică, dar de tot selbatecă. [†]

Drăgănesci, numire topogr. în Rom., 1) D., com. rur. în j. Suceava, compusă din 10 căt., cu 3614 loc. (Dicț. geogr. 1894); are 8 biserici și 3 școli. Ocupațiunea loc. e agricultura și prăsirea vitelor. 2) D., com. rur. în j. Vlașca, situată pe valea Călniștea; are 1815 loc. (Dicț. geogr. 1890); 2 biserici și 1 școală; 1 moară cu aburi și 1 fabrică de spirit; se fac 3 bălciuri la an; prin com. trece drumul București-Alexandria și drumul Giurgiu-Pitești. 3) D., com. rur. în Rom., j. Prahova, situată pe malul stîng al Prahovei; se compune din 3 căt. cu 1672 loc. (Dicț. geogr. 1897); are trei biserici, dintre cari una s'a zidit la 1667 de Șerban Cantacuzino, și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura. Aici e rezidența plășii Câmpu. 4) D., com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1184 loc. (Dicț. geogr. 1897); formează com. cu căt. Țigănia și Adunați; are 1 biserică și 1 școală; ocupațiunea loc. este agricultura și prăsirea vitelor. Împrejurul acestei com. s'au găsit obiecte archeol.: săgeți, topoare și produse de ceramică veche.

Drăgășani, com. urb. în Rom., j. Vâlcea, situată pe Țîrmul drept al Oltului; se compune din 5 căt.: D., Grivița, Bărsanu, Panduri și Motesci, având 3930 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari pe lângă agricultură și viticultură se mai ocupă cu industria și comerțul, mai ales de vinuri. Aici se fac anual 5 bălciuri, iar Țîrg săptămânal se face în toată Joia. În com. sînt 5 biserici, 1 școală de băieți cu 4 institutori și 1 școală de fete cu 2 instituitoare; mai este 1 școală de dogărie; din fondul de 100.000 lei, lăsat comunei de Costache Niculescu, se întreține pe lângă școala primară un dormitor cu 10 elevi; tot aici e un birou telegrafo-poștal, 1 spital întreținut de județ, 1 farmacie, 1 judecătorie de ocol, rezidența plășilor Oltu, Oltețu de jos și a unei companii de dorobanți. Com. e traversată de șoseaua națională »Traian«. La D. s'a dat luptă dintre eteriștii Greci și Turci 7 Iunie 1821, pierdută de Greci, deși erau de trei ori mai numeroși ca Turcii, mai ales din pricina atacului neregulat și a comandantului Alexandru Ipsilante. Acesta rămăsese îndărătul armatei cale de trei oare, iar a doua zi dă o proclamație, care începe astfel: »Soldați!... Nu, nu voui întina acest nume atât de frumos, atât de onorabil, dându-vi-l voue. Turme nemernice de sclavi.... am pe fundul sufletului meu rușinea, că v'am comandat pe

voi... Mergeți, alergați înaintea Turcilor, singurii amici demni de sentimentele voastre» și trece în Transilvania. *Vinul de D.* se produce în podgoriile dela D., situate pe dealuri, cari au înălțime de 200—600 m.; podgoriile ocupă o suprafață de 6653 ha. și sunt foarte vechi; ele produc vin bun și renumit, ce se poate păstra decimi de ani. Un pogon de vie produce până la 100 decaltri vin; mijlocia veniutului net anual pe ha. este ca la 300 lei. Cea mai mare parte din vinul de D. se transportă la București, Craiova, Caracal, etc. (Cf. C. Alexandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui Vâlcea. București, 1893.) [—]

Drăgășani, podgorie vestită în j. R.-Vâlcea, având o întindere de 466 ha. (D. propriu Țiși). Vinul acestor vii era mai înainte cunoscut de straini sub numele de »Vin de Piatră» (Odart, Hamm). Vinul vechiu are un bouquet special, și după încercările făcute în Germania e propriu pentru fabricarea unui cognac fine champagne. Din analizele Dr.-lui Druzcu reieseă pentru vinurile din D. o bogăție alcoolică de 10-5%—12-7% volum. [D. G. Ionoscu.]

Dragavei, numele vulgar al plantei *Rumex palustris* Smith. (v. ac.).

Drăgescu, Ioan C., poet și scriitor român; a publicat »Amor și Patria». Turin, 1870; Discurs funebru pentru Alexandrina Haralamb. Craiova, 1877; *Maternologia*. Constanța, 1881; Un pericol național. Ploiești, 1883; Cartea țeranului, 1886; Publiu Ovidiu Nasone. Constanța, 1887; Regule de sănătate generală și individuală în vederea unei epidemii. Constanța, 1892; Instrucțiuni relative la farmaciile rurale. Craiova, 1896.

Drăgfi, (Drăgffy), familie nobilă ung. de origine rom., din care mulți membri avură rol însemnat în istoria Trans. și Ung. De tătuil D. și anume de *Nicolae D.*, se face amintire la 1367; pe acesta Ludovic I îl numește voievod al Trans.; după el au rămas trei fi: Ioan, Pavel și Drag, dintre cari cei doi din urmă încă au fost voievozi ai Trans. *Bartolomeu D.*, pe timpul regilor Mateiu I și Vladislav II, era mare păharnic, iar mai apoi voievod al Trans.; el fu trimis de regele Vladislav cu 12,000 oameni în Moldova având ordin expres să împace pe Ștefan cel Mare cu regele polon Albert. *Caspar D.*, ca comitele suprem al Crasnei și Solnocului de mijloc pe timpul lui Ferdinand I, fu unul dintre cei mai zelosi sprijinitori ai confesiunii reform. *Ioan D.*, fiul lui Bart. D., sub Vladislav II și Ludovic II, purtă înalte dignități, în lupta dela Mohacs (1526) cădu și el ca stegar al regelui. *Mateiu D.*, sub Mateiu I, fu președintele tablei reg., mare și vestit orator al timpului său.

Drăghiceanu, Mathei M., geolog român, n. 1844 în Tirgoviște, 1864—1866 prof. a liceului sf. Sava. 1867—1872 a studiat la școala de mine din Paris. Atașat în serviciul salinelor statului a devenit inginer-inspector 1875. A emis idea înființării unei marine comerciale române într'un memoriu prezentat ministeriului de finanțe asupra comerțului sării române și austro-ungare, în concurență. (Cf. Buletinul soc. geogr. rom. 1876). Scrieri princ.: Studii asupra salinelor române, 1874; Mehedinții, cu o hartă geologică; Harta geologică a României, cea dintâi hartă geologică a României publicată de inst. imper. geol. din Viena cu o descriere în limba germană.

(Jahrbuch der k. k. geolog. R.-Anstalt, 1880); Studii asupra Idrologiei subterane a României, 1895; Coup d'oeil sommaire sur l'hydrologie souterraine de la payne roumaine, 1895; Les tremblements de terre de la Roumanie et des pays environnants, 1896; Rusia contemporană, 2 vol., 1898; un studiu important comparativ economic, științific și geologic.

Drăghicescu, Al. G., locotenent, a publicat Tratat de literatură. București, 1887 și Bătălia dela Călugăreni, poemă istorică, 1892, ambele neînsemnate.

Drăghiciu, Radu, grămătic, devotat familiei lui Petru cel Bun (1554—1558), fugi după moartea acestuia în sat la Novăceni în Bulgaria, unde »a scris multe sf. dumnezeiești cărți, dize Tetraevangelii, și sf. Psaltiri, și Pentecostare, și Mineie, și Octoihuri, și Trioduri, și Metafraste, și Canoane, și Comentarii și sf. Apostoli»; dar nu se arată că în ce limbă. De aici se duse la Rodos, unde a scris un Tetraevangel pentru Petru Cercel, care încă se afla acolo. (Cf. Dr. I. G. Sbiera, »Mișcări cult. și lit., etc.» Cernăuț, 1897.)

Drăghiciu, com. rur. în Rom., j. Muscel, cu 1001 loc. (Dicț. geogr. 1893), are 1 bis. deservită de 2 preoți și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura, fabricarea varului și a țuicei.

Drăghiescu, Dimitrie, Dr., medic român, n. 6 Oct. 1841 în Severin. 1857 intră în școala de med. din București, terminând cursurile și complectându-și studiile la Paris, de unde se reîntoarce în țeară la 1867, fiind numit medic secundar la inst. Maternitatea, mai târziu profesor de teorie obstetricală și medic primar al acelui institut, prof. de clinică la școala de moașe, prof. la facult. de med. din București, membru în Consil. sanit. superior, demnitate pe cari le ocupă dela 1886 până în prezent. În timpul rebeliunii independenței D. oferă gratuit serviciile sale pentru căutarea răniților. Scrieri: »Considerațiuni asupra Keratitelor», (1867); »Câteva considerațiuni asupra aborturilor», (1870); »Câteva considerațiuni asupra polypilor uterini», (1870); »Arta moștului», etc.

Dragobete, ziua de 1 Mart., când se face »apa de dragoste».

Drăgoesci, com. rur. în Rom., j. Gorj, constă din 3 cătune, cu 720 loc., (Dicț. geogr. 1892). Școala e frecventată de 40 elevi. Are 3 biserici și 1 schit, Crasna, fundat de Dimitrie Filășianu-Bi-Vel-Pitar, în zilele lui Mateiu Basarab-Voievod la a. 1637. În această com. e rezidența unei companii de dorobanți.

Drăgoiesci, comună rurală și parohie cu Vornicenii sau Tolova mică (Ioseffalva), cu moșie mănăstirească și boierească în Bucovina, căp. și j. Gura Homorului, are 3110 loc. (2454 ort., 593 rom.-cat., 17 protest. și 46 mos.), cu 2 școli primare, una în D. de 2 cl. și alta în V. de 1 cl.

Dragoș, v. Frumosul, și Vatra Moldoviței. **Dragoșanca** și **Drăgoșeni**, v. Sânt-Onofreiu. [Dr. I. G. Sbiera.]

Drăgoiu, părcălab, ale cărui curți se aflau odinioară pe partea despre resărit a satului de astăzi Drăgoiesci în Bucovina, pe locul ce se numește acum Mitoc, unde și până în ziua de astăzi se mai pot vedea ruine. D., după tradiție, a imprumutat lui Vodă Ștefan, când acesta plecă dela

cetatea sa din Suceava la bătaie în preajma Ungurilor și era în lipsă de bani, o pătrare de galbini.

Dragoman, tâlmaciul oficial. Mulți din domnii fanarioți impuși țerii fuseseră D.-i ai Porții la Constantinople. Pentru că Turcii erau opriți prin legea lor de a învăța limbi străine, și cum relațiunile politice cereau imperios rezolvarea afacerilor externe, se institui slujba de D. Grecii fiind foarte numeroși la Constantinople și știind limbi mai multe, mai ales italianesco, pe atunci limba diplomatică, pe de alta fiind apți pentru afaceri, fură ocupatorii acestei sarcini. Importanța D.-lui crescă din ce în ce, și astfel ajunse o funcție de mare importanță: »mare dragoman al Porții», la care aspirau mulți Greci. Ei fură considerați cu timpul ca nisece principii, și deci le era ușor să fie trimiși vodă în Țeara Românească. Această funcție făcū în același timp, ca puterea Grecilor să crească fenomenal în Constantinople. În general cele mai importante afaceri politice erau greu de rezolvat fără ajutorul D.-lui, care de obicei profita totdeauna. Totuși mulți D. fură decapitați pentru greșelile lor. Astăzi se numesc D. agenți oficiali atașați în Orient la o misiune pentru serviciul interpretării limbei turce sau arabe, precum și a celei persane, pentru țerile ce au relații cu această țeară. D. în Franca ca și la noi sūnt de 3 clase. Ei traduc hârtiile oficiale în și din limba țerii unde se află. Dacă sūnt mai mulți D., primul D. e responsabil ca șef și e sub ordinele directe ale șefului de misiune. Pe lângă consulate sūnt interpreți și în Rusia. Rom. are prim D. numai la Constantinople; iar alți D. pe lângă consulatele din Turcia. [O. L.]

Dragomanov, Mihail, scriitor rus., n. 18 Sept. 1841 în Hadiaci, guv. Poltava; 1876 prof. de istorie în Kiev, destituit fiind, pentru că a criticat sistemul de învățământ. A trecut apoi în Geneva și dela 1888 e profesor de istorie la universitatea bulgară din Sofia. A editat foi populare în Geneva, revista »Hromada» (Comuna); a scris apoi: »Le tyrannicide en Russie», (1881); »La Pologne historique et la démocratie moscovite».

Dragomirean, Rafail, ieromonah în mănăstirea Dragomirnei din Bucovina, a scris la 1661 un Paraclis cu text slovenesc și românesc. (Cf. Dr. I. G. Sbiera, Mișcări cult. și lit. la Români. Cernăuț, 1897.)

Dragomiresci, (magh. *Dragomérfalva*), comună în Maramureș (dieceza Gherlei), cu 1531 loc. Români gr.-cat. și 260 Ovrei. Situată lângă riul Iza. Poștă, oficiu protopretorial, biserică și școală gr.-cat. confes., școală de stat. Poporul se ocupă cu prăsierea vitelor și cu industria de lemn.

V. și Dragomirna.

Dragomiresci, 1) D., com. rur. în Rom., j. Dâmbovița; constă din 2 cătune tot cu numele Dragomiresci, având o populație de 980 loc. (Dicț. geogr. 1890). Are 1 biserică și 1 școală. Cea mai mare parte a locuitorilor se ocupă cu olăria și cu fabricarea coșurilor de răchită, cari se transportă la diferite țiguri ale țerii. Aici sūnt ruine din marea fabrică a reposit. Băleanu, unde se fabrica spirt, luminări de stearin, tăbăcărie și sâpun. 2) D., com. rur. în Rom., j. Neamțu; constă din satele: Dragomiresci, Unghiu, Tăm-

pesci, Mastacănu, Bornișul, Arămoia și Ne-goesci, cu 1419 loc. (Dicț. geogr. 1895), din cari sciu carte 151. Are 4 biserici, 1 școală cu 2 învățători și 83 școlari.

Dragomirna, mănăstire în Bucovina, lângă orașul Suceava, zidită 1602, încă pe timpul călugăriei sale inferioare, de episcopul de Roman (1606—1609) și apoi mitropolitul Moldovei (1609—1617 și 1620—1630) Anastasiu Crimca, împreună cu părinții săi Ioan și Cristina, și cu marele ctitor Lupul și Ionașcu Stroiciu. Ea fū încungurată cu un zid de Miron Movilă Bărnovschi (1626—1629), apoi prădată în Maiu 1653 de Căzacia lui Timuș Hmelnitșchi, dar reînzestrată de domnitorul Giorgiu Stefan (1653—1658). Intre 1830 și 1840 i-s'au restaurat chiliile dărăpănate.

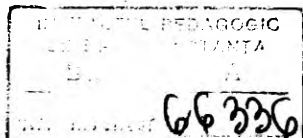
Mitocul Dragomirnei sau Dragomirescii, comună rurală și parohie, cu moșie mănăstirească, în Bucovina, căp. și j. Suceava, are 3382 loc. (2460 ort., 450 rom.-cat., 295 protestanți și 175 mos.), școală primară de 4 cl. și cabinet de lectură »Silvestru». (Cf. Melchisedec, Cronica Romanului, pag. 238—239 și Analele Academ. Române, ser. 2, t. VII, secț. 2, pag. 282—290; Erbiceanul C., Istoria mitrop. Moldovei, pag. LVII; Onciul Isid., Fondul religiosar, pag. 31; Schematismus der Buc. gr.-or. Archiepiscopal Diocese.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Dragomirov, Michail, general rus, n. 1830, a cercetat academia de resboiu în Petersburg și a fost apoi acolo profesor de tactică. În 1866 luă parte ca colonel și atașat militar la resboiul Prusiei cu Austria; numit apoi general și comandant, în 1877 conduse avangarda rusească. S'a distins când cu trecerea preste Dunăre și e unul din cei mai distinși militari ruși. A scris: Imbarcarea trupelor preste Dunăre, Prelegeri despre tactică, Schițe din resboiul Prusian-german, etc.

Dragon, soldat ce face parte din cavalerie (v. ac.), armat cu carabină și sabie, al cărui rol este acela al cavaleriei ușoare; la început D. au fost creați pentru a se lupta și pe jos ca infanterie, și era un fel de infanterie călare. Numele de D. provine de acolo, că aveau pe drapelul lor un bălaur (dragon) brodat. Cel dintău regiment de D. datează din 1645. Dela 1784 D. au fost asimilați complet cu cavaleria.

Dragonade, nume ce s'a dat crușimilor săvârșite de cătră dragonii întrebuințați de Ludovic al XIV pentru a converti cu forța pe nenorociții protestanți din Cevennes.

Dragoș, descălecătorul țerii Moldovei și cel dintău voveod al ei, cunoscut ca atare numai din cronicile moldovenesci. Acestea spun că D., venând un zimbru, a venit din Maramureș la apa Moldovei, și plăcându-i locul, s'a așezat acolo și a descălecat țeara cu Români din Maramureș. După tradiția păstrată în cronica anonimă a Moldovei, apoi în unele copii ale cronicei lui Ureche cu părți interpolate, cum și la Miron Costin, D. a ieșit cu oamenii săi din Maramureș și a descălecat țeara Moldovei »în zilele lui Vladislav (sau Laslău) craiul unguresc, care cu ajutorul Românilor a scos pe Tatari din Moldova, gonindu-i preste Nistru». Tatarii, așezați dela 1241 în Moldova, de unde nelinișteau hotarele Ungariei, au fost bătuți în Moldova de oștile regelui Ungariei, Ludovic I (1342—82), în cei dintăi ani ai domniei acestuia,

sub conducerea voevodului Ardealului, Andreiu Latzk, și siliți a se retrage din țeară preste Nistru și spre Marea Neagră. Această învingere cu succes atât de extraordinar a fost atribuită apoi, în o legendă ungurească (interpolată în cronica de Dubnitz la acel resboiu) lui Ladislau cel Sfânt (rege al Ungariei la 1077—95, venerat ca patron al Ardealului), care s'ar fi sculat din mormânt spre a veni în ajutor creștinilor în resboiul cu Tatarii. Așa a intrat în tradiția moldovenească Vladislav sau Laslău (ung. László) craiul unguresc, (adecă Ladislau cel Sfânt), în a cărui vreme s'a descălecat de D.-Voevod țeara Moldovei. Resboiul acestui crai cu Tatarii ce sunt goniți din Moldova, nu este altul decât expedițiunea făcută sub Ludovic I, singurul resboiu care a avut un asemenea succes. Această expedițiune, pusă în cronicile unguresci ca una din cele dintâi fapte ale tinărului rege și înainte de expedițiunea în Croația (1344—45), s'a făcut pe la 1343, când Andreiu Latzk, conducătorul expedițiunii, este constatat ca voevod al Ardealului. Chiar în 1343 a urmat, după calculul anilor de domnie din cronicile moldovenesci, și descălecatul lui D. (pus greșit la 1359).

După cronicile moldovenesci, cei dintâi voevodi ai Moldovei sunt: *Dragoș*, 2 ani; *Sas*, fiul lui D., 4 ani; *Bogdan* (nu se spune al cui fiu) 6 (recte 16) ani. Bogdan e cunoscut din documente și din cronicile unguresci ca fost voevod al Românilor de Maramureș, care în 1349 a trecut în Moldova, unde a întemeiat un stat independent (v. Bogdan). Sas este constatat ca voevod în Moldova în dependență de Ungaria înainte de Bogdan. Scoțând cei 6 ani care cronicile moldovenesci dau lui D. și Sas, predecesorilor lui Bogdan, dela 1349, data trecerii lui Bogdan în Moldova, căpetâm anul 1343 pentru descălecatul lui D. Pe la a. 6850 (= 1342) pune și cronica Ardeleanului George Brancovici (secl. XVII), în deosebire de cronicile moldovenesci, descălecatul țerii Moldovei prin Românii din Maramureș. Iar după tradiție, descălecatul lui D. a urmat pe timpul resboiului cu Tatarii din Moldova, întemplat pe la 1343. Această concordanță de date este cea mai puternică confirmare a tradiției de altmintrea neadeverite prin alte sciri. Așa fiind, descălecatul D. al tradiției trebuie considerat ca persoană istorică. După toată probabilitatea, el este identic cu *D. tatăl lui Gyula*, constatat ca cnez (kenez) român în Maramureș înainte de 1342 sub regele Carol Robert. Fiii acestui Gyula sunt numiți, în o diplomă a regelui Ludovic I, ca »frați uterini» ai lui *Balc*, fiul lui Sas. Dacă admitem că terminul fratres uterini (= frați vitregi) are aci înțelesul de veri (slav. dvojrodneye braty = frați de al doilea), atunci *D. tatăl lui Gyula* din documentele unguresci urmează să fie identic cu *D. tatăl lui Sas* din cronicile moldovenesci. În acest cas, geneologia Dragoșestilor ar fi următoarea:

Dragoș,
cnez român în Maramureș descălecatul țerii Moldovei.

<i>Sas</i> , voevod în Moldova.	<i>Gyula</i> . cnez în Maramureș.
------------------------------------	--------------------------------------

<i>Balc</i> , <i>Dragoș</i> , Dragomir, Stefan, Tatar, voevodi de Maramureș după Bogdan.	Costea, Mirislav.
--	-------------------

D. ocupând țeara Moldovei (= partea de țeară pe riul Moldova) ca cnez din Maramureș, ea era considerată ca aparținând de drept la voevodatul maramureșean și ca deasemenea supusă coroanei unguresci. În urmă Bogdan, voevodul Românilor de Maramureș, vădând crescerea și importanța țerii Moldovei, oluă el în posesiune, reclamându-o oarecum ca parte a voevodatului său. De aci urmări lupte cu urmașii lui D., scoși din moștenirea lor, și cu regele Ungariei, care considera ocupațiunea din proprie autoritate a lui Bogdan ca rebeliune. În expedițiunile trimise de Ludovic în contra lui Bogdan în Moldova, luptă pe partea regelui și urmașii lui D., anume Balc, fiul lui Sas, și Dragoș, fiul lui Gyula, împreună cu frații lor. Bogdan rămânând învingător, Balc este necesitat să părăsească Moldova, așezându-se în Maramureș, unde regele Ludovic îi conferă lui și »fratelui său uterin» Dragoș (fiul lui Gyula) posesiunile lui Bogdan cu titlul de voevodi de Maramureș (1365). Ei sunt ultimii voevodi români de Maramureș. Descendenții lor sunt membrii familiei nobile *Drăgfi*.

În cronicile moldovenesci, descălecatul lui D. e pus în 1359, dată care se dovedește greșită. Ea este împrumutată probabil din cronicile polone, care sub 1359 fac cea dintâi mențiune despre principatul Moldovei, dar fără a spune că el a fost întemeiat în acest an. Deși D. este în adevăr descălecatul țerii Moldovei, cum spun cronicile indigene, totuși Bogdan, numit în pomelnicul dela mănăstirea Bistrița ca cel dintâi domn al țerii și după care Moldova a fost numită și Bogdania, trebuie considerat ca adevăratul întemeietor al principatului Moldovei ca stat de sine stătător. D. ca descălecat al țerii în dependență de Ungaria este începătorul, Bogdan, care cuprinde aproape toată Moldova de apoi și o organizează ca stat independent, îndeplinitorul întemeierii. [D. On.]

Dragoș cel Tânăr, fiul lui Gyula, voevod al Românilor de Maramureș (v. mai sus), numit în documente: Dragus, Drag și Νδραγος.

Dragoș, Ioan, deputat rom., n. 5 Mart. 1810 în Oradea mare. Tatăl său Todor, a fost proprietar nobil de Toplița. A studiat în Oradea mare drepturile, cari însă nu le-a terminat. A fost jurat comitatens. Ca om politic aparținea partidului conservator până la 1848. În primăvara acestui an Românii din cercul Beiușului l-au ales deputat în dieta din Pesta, unde a devenit nu numai un aderent al principiilor lui Kossuth, ci unul din cei mai intimi ai acestuia. În primăvara anului 1849 Kossuth încredințează lui D. misiunea de a împăca pe Români și de a-i îndupleca să depună armele. Pertractările de împăcire, precum și calcarul armistițiului garantat de Kossuth, apoi jafurile și omorurile comise de armata lui Hatvany, au provocat resbunarea »Moșilor» și catastrofa Abrudului (v. ac.). Poporul infuriat, creșd că Hatvany în înțelegere cu D. a călcat armistițiul și a săvârșit barbariile descrise, în 10 Maiu 1849 punând mâna pe D., l-au tăiat în lănci. (Cf. Biografia lui D. de I. St. Șuluțiu, »Transilvania», 1898.) [I. S. Ș.]

Dragoși, Moise, întâiul episcop român unit în Oradea mare, neatrănător de episcopul latin de acolo; n. în Turda (Trans.), trecu în Ungaria și

funcționă ca paroh și protopop în Oradea mare. În 5 Nov. 1775 împ. M. Terezia îl numi, iar în 26 Iulie 1776 Papa Piu VI îl întărește episcop al Românilor uniți din dieceza latină a Orăzii mari. La stăruința lui D. și a împărătesei, Piu VI înființează pentru Români uniți dieceza Orăzii mari, independentă de episcopul latin, care se întindea la început peste comitatele Bihor, Arad, Bichiș, Cenad, Ciongrad, Timiș, Torontal și Caraș, dar avea foarte puține comune bisericești unite cu Roma. Deodată cu episcopia aceasta s'a înființat și un Capitol cu 5 canonici. D. fu sfințit episcop în Orade de episcopul din Blaj, Gr. Maior, la 9 Nov. 1777. El obțină dela M. Terezia 9750 fl., cu cari restaură rezidența de astăzi a episcopilor uniți din Orade, iar dela împ. Iosif II, pentru sine și succesorii săi, dominiul din Beins (16 Febr. 1781). Tot dela curte obțină dotațiuni pentru preoți și învățători. Sub păstoria lui s'au zidit 8 biserici nouă, și s'a sporit numărul comunelor unite cu 19. A cerut dela curte, ca preoții uniți să aibă aceleași scuturi și favoruri ca și preoții latini și să nu mai fie batjocoriți în acte oficiale cu numirea de »popa«. A scris tractatul: »De ortu, progressu, conversione Valachorum, Episcopis item Archiepiscopis et Metropolitibus eorum«, în care vedește iubire de neam și erudițiune și pledează pentru reactivarea mitropoliei din Alba-Iulia. † 16 Apr. 1787. (Cf. Cipariu, Acte și fragmente; Dr. Ioan Ardelean, Istoria diecesei Orăzii mari, și Șematismele acelei dieceși.)

[Dr. Aug. Bunea.]

Dragoșinul, un păreu în Carpații bucovineni, ce curge pe lângă muntele *Piciorul și Dealul D.-lui* și se revarsă în Sucevița. Poartă numele dela Vodă Dragoș, care, după tradiție, căutându-și o patrie nouă în părțile spre resărit, ar fi trecut și pe acolo.

[Dr. Ioan Pașcan.]

Dragoslavele, com. rur. în Rom., j. Muscel, cu 1104 loc. (Dicț. geogr. 1893), 2 bis., una zidită de Grigore-Vodă Ghica la 1660, deservită de 3 preoți, și 1 școală. Dragoslovenii sunt de origine din Hațeg. Loc. se ocupă cu scândurăria și lucrarea de plocade frumoase.

Dragosloveni, com. rur. în Rom., j. Râmnicul-Sărat, compusă din cât. D. și Terchescii, cu 1071 loc. (Dicț. geogr. 1896), are 2 biserici și 2 școli mixte.

Dragostea, o formă deosebită a instinctului reproducției consistând într-o stare afectivă și mintală cu totul specială (Dauville). Studiul naturii și evoluției instinctului sexual în scara animală și mai ales a multiplelor lui manifestări la omul civilizat dovedește până la evidență, ca D. își are gena și natura ei intimă în puternicul instinct sexual. Teoriile asupra D. sunt numeroase și variază mai ales în felul lor de a înfișa rolul instinctului sexual. Bain consideră ca elemente constitutive ale D. sexuale »apetitul și farmecul personal«; după Spencer D. este un agregat de sentimente și cel mai complex din toate. După Sergi D. este un sentiment individuo-social, având ca stimuli »instinctul de reproducere și simțul pipăitului, unit cu acela al temperaturii. Pentru Schopenhauer D. este impulsivitatea irezistibilă a instinctului sexual, având ca țintă întruparea idealului speciei și perpetuarea ei. Teoria lui Schopenhauer a fost desvoltată mai în urmă de Hartmann, care

atribue inconștientului rolul preponderant, țința pe care o urmăresc îndrăgostiții fără să știe, fiind perpetuarea speciei și reproducerea. Mantegazza dă un rol însemnat în D. gustului estetic, »dragostea e legătura care ne face să dorim frumusețea«. Delboeuf precizează în chip mai științific gena D.; după el »simțământul D. este alegerea inteligentă, dictată de spermatozoid și ovul«, cercetările lui Pfeiffer asupra spermatozoidilor îndrituiesc într-o câțva concepția savantului belgian, care reduce D. în fond la un fenomen de chimiotaxie. Alți autori caută factorii D. în însăși structura mintală și gena acestui simțământ ar fi după ei o entitate morbidă, o nevroză, o idee fixă sau o intoxicație; mare parte din lucrările acestor autori explică aproape numai comitanții psihologici ai D. fără însă a-i explica gena. G. Dauville în lucrarea: »La psychologie de l'amour« (Alcan. 94 Bibl. de Phil. contemp.), ajunge la definiția dela început; concepția lui pare cea mai completă. [N. Vaschide.]

Drăgșenei, com. rur. în Rom., j. Teleorman, formată din 4 cât., cu 1856 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă mai ales cu agricultura; are 3 biserici și 1 școală.

Dragu, C. George, profesor rom., n. 1866 în Coroiesci (Tutova), licențiat în lit. și filos. și absolvent al șc. norm. sup.; prof. la lic. Lazar. Scrieri: Metafizica și știința; Cât putem ști despre lume; Din obiceiurile și viața sufl. a animalelor; Teoria evoluțiunii; Știința și morala, etc.

Drăguțești, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 3 cât., cu 2445 loc. (Dicț. geogr. 1895), are 3 bis. și 1 școală mixtă. Teritoriul comunei de 2000 ha.

Draguignan, (franc., pron. draghinian), capitala depart. franc. Var; 8645 loc.

Drăgulici, artist dramatic rom., n. 1825, † 1874. După ce-și termină serviciul militar, intră în teatrul Slătineanu, sub direcțiunea lui Costache Carageale, unde scrise role și figură la început, în diferite piese. Mai în urmă se desvoltă și ajunge un comic de frunte, care a lăsat amintiri neuitate în piesele: Adam și Eva (dracul), în Mășterul Manoli (Manoli), în Doi Orfelini, în Rosa magică, în Lumpatius Vagabondus (Ată), în Jean le Cocher, în Prăpăștiile Bucureștilor, etc. Talentul său fu înăscut, real, fără nici o școală.

Drăgușeni, 1) D., com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din 4 sate cu 2575 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura. În com. sunt 4 biserici cu 3 preoți și o școală. 2) D., com. rur. în Rom., j. Vaslui, formată din 4 sate și 3 cătune, având 1528 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor. În com. se află 2 biserici, deservite de 2 preoți, și o școală; 2 mori de aburi. 3) D., com. rur. în Rom., j. Covurlui, formată din 3 cătune, cu 1557 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura, iar în Tîrgul-D. și cu comerțul și meseriile; 4 mori cu abur. În această comună sunt 2 biserici și 2 școli.

Drăguțesci-Săpunari, com. rur. în Rom., j. Argeș, compusă din 7 cătune și având 1250 loc. (Dicț. geogr. 1888). În D. sunt 3 biserici, dintre cari una, mănăstirea Cotmeana, fondată de Mircea-Vodă la 1385; 1 școală.

Drai —, v. Dre —.

Drajna de jos, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată pe ambele maluri ale pârului cu același nume și pe malul stâng al Teleajenului; se compune din 4 căt. cu 2277 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 2 biserici și 1 școală. Pe teritoriul com. se găsesc izvoare de petrol și sare. Loc. se ocupă cu pomăritul, fabricarea varului și a țuicei și puțin cu agricultura, fiind terenul muntos. Tîrg la Înălț. D.-lui.

Drajna de sus, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 1020 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 2 biserici și 1 școală. Loc. pe lângă agricultură, pomărit și prăsierea vitelor, se ocupă și cu fabricarea varului, a țuicei și cu meseriile. Bălcu la 6 Ian. În centrul com., pe coama dealului Grădiștea, se găsesc urme din ruinele unui castru roman. 1632 a fost aici luptă între Rom. și Tătari.

Drake, (pron. Drèk), *Sir Francis*, marinăr celebru englez, n. pe la 1540, † 1595. Comandă o navă în expediția căpitanului Hawkins în Mexico (1567). Apoi deveni corsar și operă în contra Spaniolilor pe mare. În 1572 dobândind dela regina Elisaveta scrisori patente de represalii, organizează o expediție în Noua-Grenada, unde captură mai multe nave de prin porturi și devastă diferite stabilimente spaniole. În 1575 pleacă din nou cu 5 nave, devastă stabilimentele spaniole din Peru și Chili și puse mâna pe California. După ce făcuse încungiurul lumii, reveni în 1580 în Engiltera, unde primi titlul de cavalier. Când regina Elisaveta declară resboiul regelui Filip II, D. luă Cartagena și mai multe alte orașe spaniole de pe coastele Americii, pe cari le prădă; apoi incendiază forturile San-Antonio și San-Augustino. În fruntea a 30 de nave numai, distruge în 1587, 100 bastimente în portul Cadix și puse mâna pe nise documente prețioase conținând relațiuni asupra comerțului Indiilor orientale. În 1588 D. comandă cu gradul de vice-amiral, o escadră din flota care în anul următor învinse faimoasa Armada; apoi devastă coastele Spaniei. În 1592 fû numit membru în parlament. În 1595 pleacă în fruntea a 26 nave, împreună cu amiralul Hawkins să atace Indiile occidentale. După ce arse: Santa-Martha, Rancheria, Nombre de Dios și Rio-de-la-Hacha, muri la Porto-Bello de friguri lente, cauzate de supărarea celor două înfrângeri, ce suferise la Porto-Rico și la Panama. Biografia lui D. a fost scrisă de Samuel Johnson.

Drake, Frederic, sculptor, n. 1805 în Pyrmont, elev al lui Rauch, d. la 1844 prof. în Berlin, † 1882. A lucrat multe statue excelente: Frid. Wilhelm în Berlin (grădina zoologică) și Stettin, Wilhelm I în Colonia, Humboldt în Philadelphia, Columna Victoriei în Berlin, etc.

Drakon, arhon în Atena, 620 a. Chr. a pus la cale o reformă a constituțiunii și codificarea dreptului penal de o severitate excesivă (de unde: *Dracomian*, sever).

Drakon, (draco), însemna la Greci și la Romani ori ce fel de șerpe și nu numai un monstru fabulos cu corpul acoperit de solzi și cu suflare de flacără ca la creștinii din evul mediu. Popoarele orientale, cari suferiau în țeara lor de răul șerpilor, au vădut în ei mai mult calitățile vătămătoare omului, și de aceea în religiunile Egiptenilor, Chaldeenilor, Ovreurilor, Persilor șerpele este geniul răului, inimicul (Set, Tianat, Ophion) zeilor buni (Horus, Bel-Marduk, Cronos)

și al oamenilor. Această credință orientală s'a introdus și în Grecia, unde găsim șerpele alături cu zei, cari pedepsesc (Medusa, Gorgonele, Hera contra Alcemei și Latonei) sau contra zeilor luminoși și antropomorfici (Apollon, Heracle...). Afară de această credință, în Europa unde este mai puțin pericolul șerpele, și mai înainte de influența orientală a fost socotit între zei protectori, păzitori ai caselor, altarului, bogățiilor (grădina Hesperidelor; tesaurul din Colchida, Erichthonios, Cecrops...), între zei htonici și subterani. Acest atribut se accentua la Romani, cari îl reprezintă pe monumente funebre și ved în el imaginea nemuririi, cari ved în el un protector, iar femeile îl pun la gât în chip de salbă dicend că le ține recoare. Cu legenda biblică despre căderea în păcat, șerpele deveni animal rău și Constantius II ni se presintă pe monete călare călcând un șerpe »preparând astfel imaginile sf. Gheorge și sf. Mihail«, însă în poporul nostru tot se păstrează vechia credință, că șerpele este păzitorul casei. Daremberg et Saglio.

[I. S. F.]

Dram, v. Dirhem.

Drama, (grec. = acțiune), în general ori ce piesă de teatru în care găsim reprezentată o parte din viața omenească. Corespunzător caracterului întâmplărilor cari formează subiectul unei creațiuni poetice de acest gen, D. se împarte în două subdivisiuni principale: *tragedia* și *comedia*. Această împărțire a poeziei dramatice în două genuri principale bine deosebite a fost făcută încă din antichitate, când se fixase în același timp pentru ori ce compozițiune dramatică legea unității de acțiune, pe lângă care s'a adăugat mai târziu și unitatea de loc și de timp, după care acțiunea trebuia să se petreacă, în ori ce compozițiune dramatică, numai într'un singur loc și într'un interval de cel mult 24 ore. Aceste trei unități au fost cu strictețe observate de școala clasică franceză din secl. XVII—XVIII. Romanticii au exclus unitatea de loc și de timp, arătând că singură unitatea de acțiune este necesară și că ea trebuie să se impună ori carui dramaturg. În același timp romanticii au dat o mai mare dezvoltare genului de poezie dramatică cunoscut sub numele de D. modernă sau *D. propriu zisă*. Clasicii din antichitate împărțiseră poezia dramatică în două genuri prea distincte, cari corespundeau la două extremități ale vieții omenești: tragedia reprezenta numai partea tristă a vieții, comedia numai partea veselă. Modernii au combinat aceste două genuri dramatice într'unul singur și astfel au creat D. propriu zisă. Găsim câte odată și la scriitorii din antichitate amestec de element tragic și comic: D. satirică, dar aceasta într'o măsură foarte slabă și nici decum cu intenția de a reprezenta viața așa cum este ea, ca un amestec de umbre și de lumină, după cum se vede în D. modernă. Shakespeare și Calderon sînt aceia, cari au pus bazele D.-ei moderne. După ei, școala romantică germ. și fre. a dat încă un mai mare avânt acestui gen dramatic atât de mult cultivat și gustat astăzi. Principiile dramei moderne au fost formulate de V. Hugo în celebra prefață a dramei Cromwell. La Români, D. propriu zisă s'a introdus prin influența literaturii franceze. (Cf. Lessing, *„Hamburgische Dramaturgie“*, [1768]; Schlegel, *„Vor-*

lesungen über dramatische Kunst u. Litteratur», [1809]; Freytag, »Die Technik des D.», 1863; Klein, »Geschichte des D.», 1865—1876; Prölss, »Geschichte des neuern D.», 1880—1883.)

Drama musicală, (ital. *Dramma per musica*), cel dintâiu nume dat în Italia acțiunilor teatrale însoțite de muzică, înlocuit în urmă prin acel de *operă* (v. ac.). Astăzi numele de D. mus. se dă încă la lucrări în cari autorii caută a preluca prin titlu că textul și acțiunea dramatică țin rangul principal și că muzica, departe de a împiedeca și a strica efectul acestora, concurează la expresiunea dramatică, la efectul general.

[T. C.]

Dramatic, ceea ce se rapoartă la dramă (gen dramatic, artă dramatică, etc.), și în înțeles mai larg, calificativul unui lucru care ne emoționează, ne mișcă. Genul dramatic cuprinde toate creațiunile poetice, în cari găsim pusă pe scenă viața omenească sub toate aspectele ei. Din punct de vedere al cuprinsului, genul D. se împarte în trei subdivisiuni principale: *tragedia*, *comedia* și *drama*. Fiecare din acestea se subdivid la rândul lor în alte ramuri secundare. Genul tragic cuprinde tragedia propriu zisă și opera; în subdiviziunea a doua intră pe lângă comedia înaltă, opereta, vodevilul, farsa, etc.; în grupul al treilea se pune drama propriu zisă și melodrama. Două ramuri isolate ale genului D., pantomima și baletul, nu pot fi puse în nici una din subdiviziunile amintite.

Dramaturg, autor de piese de teatru. Cei mai însemnați D.-i la Români sunt: G. Asachi, C. Negruzzi, V. Alexandri, M. Millo, I. L. Caragiale.

Dramaturgia, (grec.) la Greci arta de a compune o dramă. Dela Lessing, în urma publicării cărții sale, »Hamburgische Dramaturgie», termenul D. se aplică la tot ce se rapoartă la studiul critic al dramei (compunerea și reprezentarea ei). Asupra diferitelor chestiuni privitoare la dramaturgie au scris cu deosebire: Aristotel, Horat., Lope de Vega, Boileau, Gottsched, Lessing, Tieck, Schlegel.

Drâmba, instrument musical, se compune dintr-un cerc mic de fier, care se termină prin două capete paralele, având în centrul lor o limbușoară de oțel, care se pune în vibrațiune cu degetul cel mare al mâinei drepte, ținându-l cu mâna stângă lipit de dinți; sunetele ei sunt surde și fără intensitate.

Dramma per musica, (ital.) v. Drama musicală.

Drammen, cetate cu port la coasta sudică a Norvegiei, 20,441 loc. (1890); export însemnat de lemne (1888: 267,470 m. cub.).

Dramolet, (franc.) dramă scurtă.

Dramura, v. Dirhem.

Drănceni, com. rur. în Rom., j. Fălciu, formată din Țirgușorul D. și 5 sate. În Țirgușorul D. sunt 2 școli; aci e rezidența com., subprefectura, judecătoria de ocol, oficiu telegrafo-postal; birou vamal, fiind aci un punct de trecere în Basarabia; sediul unei companii de dorobanți pentru paza frontierei și carantină pentru vite; un mic port la Prut, prin care se transpoartă cereale la Galați.

Drangiane, ținut în Asia; astăzi Seistan.

Drânicu, com. rur. în Rom., j. Dolj, având 1323 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor. În com. se află o biserică și o școală.

Dranov, 1) *D.*, baltă sau lac însemnat în Rom., jud. Tulcea. Este încungiuat de toate părțile cu stuf. Are o întindere de preste 800 hect.; produce pesce de cea mai bună calitate și în mare cantitate, al cărui venit aparține statului. 2) *D.*, *gârlă* însemnată prin care lacul D. se scurge în iezerul Razelm. 3) *D.*, kerhana sau *pscărie* însemnată în plasa Tulcea pe teritoriul com. rur. Morughiol. 4) *D.*, *punct* trigonometric de observație de rangul prim în plasa Tulcea, com. Morughiol. 5) *D.*, *alt punct* trigonometric de observație în plasa Sulina, com. Sf. Gheorghe.

Dranovăț, com. rur. în Rom., j. Romanai, formată din satele D., Șegarcea, Isvorul și Grădiștea, cu 1985 loc. (Dicț. geogr. 1889). Loc. se ocupă cu agricultura. În apropiere de D. apare drumul roman care ducea dela Romula la Apulum.

Dranse, afluent al râului Rhône, în cantonul elv. Wallis; se revărsă la Martigny.

Drap, culoare cafenie deschisă.

Drapel, stindard, steag (v. ac.), termin întrebuițat de pe la sfârșitul secl. XVI; în organisația militară el e semn distinctiv al comandamentului, sub care se întrunesc un număr oarecare de unități ale aceluiași regiment. În corpurile de trupă D. au înscris pe ele numele bătăliilor glorioase, la cari regimentul a luat parte.

„Drapelul”, țiar politic liberal, apare dela 1897 în Bucuresci; organ al grupului condus de P. S. Aurelian.

Draperie, (franc. drap = postav), aranjamentul stofelor în cute mari, destinat pentru decorațiunea apartamentelor la ferestri, portiere, ș. a., în formă de perdele artistice prinse în cute bogate. În artă se numește a *drapa* forma îmbrăcăminte, care cade preste corpul unei figuri, în cute ușoare și grațios aranjate; una dintre cele mai anevoioase lucrări în pictură și sculptură.

Drapeyron, *Ludovic*, profesor, istoric și geograf franc., n. 1839 în Limoges. A colaborat la »Revue des deux Mondes», la »Revue bleue», și e director la »Revue géographique». S'a încercat, mai ales, să aplice studiul geografiei la istorie și politică.

Drasch, *Aloisiu*, medic, n. în Austria, 1850 s'a stabilit în România și a întemeiat aici tratamentul de hidroterapie pentru boale interne. Mare filantrop. † 1894 în Bucuresci.

Draskovic, veche familie croată, dela 1567 cu titlul de baron. 1) *D.*, *George*, n. 5 Febr. 1515; 1557 episcop în Cincibiserici; legat regal la conciliul tridentin, apoi episcop în Zagabria și ban al Croației și Slavoniei. 1585 cardinal. † 11 Ian. 1587. 2) *D.*, *Ivan*, om politic, cu episcopul Strossmayer și baronul Zsvinković înfruntă un nou partid opozițional și întemeiază țiarul »Agramer Zeitung». 3) *D.*, *Ioan*, n. 1550, † 1613. S'a distins în luptele contra Turcilor. 1596—1608 ban al Croației. 4) *D.*, *Ioan*, n. 1603, † 1648; 1631 ridicat la rangul de conte. 1640 ban al Croației, 1646 dieta din Pojon îl alege palatin al Ungariei. 5) *D.*, *Ioan*, † 1733, comandant suprem al miliției croate; la 1732 ban al Croației. 6) *D.*, *Ioan*, conte, om politic, n. 20 Oct. 1770 în Zagabria. În anii 1830—40 conducătorul mișcării ilirice. A agitat contra Maghiarilor. Intemeiază societatea literară: »Matica ilirska» și clubul de lectură »Citaonica», care a dat ființă teatrului și muzeului național croat și reuniunii agricole

croate. † 14 Ian. în Radkersburg. 7) *D., Iosif Casimir*, n. 4 Martie 1714, a luptat în resboiul de succesiune austriac şi în cel de 7 ani. 1763 comandant suprem în Sibiu. † 1765.

Draşov, comună mică în Trans., cott. Alba inferioară, cu 868 loc. (1891) Români; fermă model.

Drastic, de efect mare, ce impresionează tare.

Drastica, (med.) medicamente purgative (v. ac.) puternice.

Drava, unul din afluenţii mai mari ai Dunării, isvoreşte în Tirol sub muntele Rohrwald, la înălţime de 1670 m. şi curge spre est, formând una din văile longitudinale mai importante în Alpii estici; trecând în Carintia face o cotitură spre nord, apoi spre sud-est şi din jos de Villach trece în şesul Carintiei; la graniţa Stiriei îşi taie drumul printre munţi şi ajunge pe şesul dela Pettau; la Saurici trece în Ungaria, formând graniţa între această ţară şi Croaţia-Slavonia, până la revărsarea sa în Dunăre. Lungimea D.-ei e de 668 km., din cari 249 km. navigabilă (dela Légrad în jos). Basinul D.-ei e de 47,191 km². Afluenţii mai însemnaţi ai D.-ei sunt din stânga: Isel, Möll, Lieser, Gurk, Lavant, Mura, Rinya; din dreapta: Gail, Drann, Plitviţa, Bednia şi Bistra. Drumul strategic roman ducea prin valea D.-ei, pe ţermul stâng, dela Teutiburgium până la Aquaviva. Bălţile de pe lângă cursul infer. al D.-ei au început a fi drenate pentru a se usca şi a câştiga pământ de cultură.

Drawback, (engl., pron. drăbec), rebonificarea de vană la reexportarea mărfurilor vămuite, în înţeles mai larg ori ce rebonificare la exportul mărfurilor taxate prin imposite. (v. Vama.)

Drawida, popoare, (*Dravidi*), massa principală a populaţiunii din Decan în India est.; se deosebesc de Indii arioşi atât după tip, cât şi după limbă. (v. Asia, tipuri.)

Drawing-room, (engl., pron. draing rum), salon de primire.

Dreapta şi Stânga, în limbajul parlamentar înseamnă partidele politice cari îşi au locurile în dreapta sau stânga a salei de şedinţe. Pe partea dreaptă se aşează de regulă partidele conservatoare, pe cea stângă cele progresiste. Astfel termenul »D.« a devenit identic cu »conservator», iar »Stânga» cu »progresist» sau »liberal».

Drecon, rîu în Ungaria pomenit de Priscus, în descrierea călătoriei ambasadei lui Maximianus la Huni. După o primă audienţă la Atila, ambasada fû invitată chiar de suveranul Hunilor să-l urmeze la rezidenţa sa situată în nordul Panoniei. Istoricul Priscus spune că delegaţii trecură mai multe ape curgătoare, între cari şi D. Nu se ştie cu care din apele curgătoare existente este a se identifica D. [Caion.]

Dreher, Antoniu, fabricant de bere, n. 1810 în Viena; 1836 a luat conducerea berăriei din Klein-Schwachat lângă Viena, 1861 a întemeiat berăria din Micholup în Boemia şi 1862 pe cea din Steinbruch de lângă Budapesta. † 1863. Aici conduce aceste fabrici fiul său Anton, n. 1849. Berea lui D. e cunoscută pretutindenea. Numai berăria din Steinbruch a produs în 1892 400,000 hl.

Dreiherrnspitz, vîrf de munte în Alpii Tirolului, 3505 m. înalt.

Drenaj, secarea terenurilor jilave şi mocirloase prin punerea de tuburi arse în pământ. D. cu tuburi s'a introdus întâiu în Anglia pe la 1850 şi de atunci s'a lăfit şi este cunoscut în toate

statele Europei. Tuburile sînt făcute din pământ de oale ori de cărămidă, de formă cilindrică şi tăiate neted la cele două capete pentru a le pute potrive bine ca să nu pîtrundă ţerînă şi rădăcinile plantelor între ele. Ele sînt de 30 cm. lungime şi 40—150 mm. lărgime. După serviciul ce-l fac se împartesc în *drenuri sugătoare*, cari absorb apa din pământ, şi *drenuri colectoare* sau *acumulatoare*, cari primesc apa dela cele sugătoare şi o înlătură. Adăncimea la care se pun drenurile sugătoare este de 1—1.25 m. iar distanţa între seriile lor diferă după teren, cantitatea de apă ce este de înlăturat, etc. Un D. bine făcut durează şi o sută de ani.

Drencova, colonie aparţinătoare la com. Berasca (v. ac.) în Banat, cott. Caraş-Severin, lângă Dunăre; aci se începe defileul Dunării de jos; în împrejurime sînt însemnate mine de cărbuni. În vechime a fost o cetate în împrejurimile D.-ei.

Drenţe, numirea populară a plantei aquatice Callitriche verna.

Drenteln, Alexandru Romanovits, general rusesc, n. 1820 în Kiev, 1877—78 comandantul armatei rus. de rezervă din România, 1878—80 şeful departamentului 3, apoi guvernor gen. în Odessa, 1881 în Kiev. † 27 Iul. 1888.

Drenthe, prov. olandeză, 2663 km², 143,028 loc., pământ puţin productiv. Capitala Meppel, rezidenţa autorităţilor publ. în Assen.

Drăpnea, (*Lăştunul mare* (*Cypselus apus*), pasere cântătoare, cu picioare căfărătoare, din fam. Cypselidae, preste tot de culoare întunecată, umării cu un lustru negru-verdu, iar la gât albă; ciocul şi picioarele sînt negre. Lung. totală: 18 cm.; lung. aripelor: 17; lung. coţii: 8 cm. Prin regiunile noastre petrece din Apr. până în Sept., şi cuibăresce prin munţii stîncoşi ori prin ruine, se nutreşte cu tot felul de insecte. [V. B.]

Drept, în înţeles obiectiv suma normelor obligatoare, prin cari se regulează (în mod constringător) ţinuta oamenilor între sine şi faţa cu colectivităţile recunoscute de D., precum şi ţinuta acestor colectivităţi între sine; în înţeles subiectiv: facultăţile ce rezultă pentru persoane nemijlocit din D. obiectiv (D. legal), ori sînt câştigate în conformitate cu D. obiectiv (D. câştigate).

D. obiectiv este coordonat moralei (v. ac.) şi obiceiului (v. ac.); ori ce D. obiectiv este *positiv*, şi poate fi *D. scris* (jus scriptum), încât e cuprins în legi (v. ac.) sau colecţiuni cu putere obligatoare (s. e. Corpus Juris), ori *D. nescris* (jus non scriptum), cunoscut numai din obicei.

D. se împarte în două ramuri principale: 1) *D. public*, care priveşte societatea în interesul ei general, considerându-o ca o singură persoană, deosebită de fiecare din membrii ei, avînd constituţiunea sa proprie; 2) *D. privat*, care se ocupă cu organizarea şi dezvoltarea socială în atât cât e vorba de interesele speciale ale tuturor şi fiecăruia din membrii cari compun societatea. (Ulpianus: Publicum jus est quod statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem.)

I. Divisiunile D.-lui public sînt:

1) *D. public* în înţeles restrîns, care se compune din *D. constituţional*, adică D. care tractează despre organizarea societăţii, consti-

tuirea suveranității și a puterilor publice, și din *D. administrativ*, care tractează în special despre acțiunea și competența puterii executive, despre administrațiunile generale și locale în raport cu drepturile sau interesele administrațiilor și cu interesul general al statului;

2) *D. internațional*, care cuprinde normele destinate a regula raporturile voluntare și necesare dintre stat și stat și între cetățenii diferitelor state (Mancini);

3) *D. bisericească*, care se ocupă cu raporturile dintre stat și biserica creștină, cu raporturile diferitelor biserici între sine, în sinul acestora cu raporturile dintre biserică și membrii ei, și în fine cu normele referitoare la averile bisericești;

4) *D. penal* stabilește condițiunile și normele pentru executarea dreptului statului de a pedepsi crimele, delictele și contravențiunile, iar *D. de procedură penală* cuprinde normele referitoare la procedura judecătorească penală și la organizația, competența și instanțele judecătoreștilor penale. Legile penale în Rom. se compun de Codul penal, promulgat în 1864 și de mai multe legi, cum legea din 17 Febr. 1874, care a corecționalizat mai multe crime, legea din 27 Maiu 1893, din 11 Febr. 1894, din 29 Apr. 1895, din 20 Iun. 1895. Aceste legi au căutat să lupte în contra slăbiciunii curții cu jurați, care achita cu prea mare înlesnire pe acușatii culpabili de unele crime. (v. Cod. penal);

5) *D. de procedură civilă* se ocupă cu organizațiunea, instanțele și competența judecătorilor civile, și cu procedura referitoare la deciderea cauzelor litigioase civile.

II. *D. privat sau civil* se împarte în următoarele divisiuni principale:

1) *D. familiar*, care cuprinde normele referitoare la căsătorie, la raporturile dintre părinți și fii și la puterea părintească;

2) *D. de avere*, care se ocupă cu *D. de proprietate*, de obligațiuni, de moștenire, etc. Ca grupe separate se deosebesc: *D. comercial, cambial, maritim*, etc. Cf. și art. Cod și Jurisprudență.

Drept de apă. Apele curgătoare sau stătătoare folosesc omului în atâtea feluri, și pot să devină așa de periculoase pentru dînsul, încât foarte de timpuriu s'au alcătuit regulile de drept cu privire la ele. Romanii aveau un drept al apelor. Popoarele cari au nevoie de irigațiuni, cum sînt Egiptenii și Arabii, au regulile tradiționale foarte amănunțite. În Rom. condica lui Mateiu Basarab are numai patru alineate la glava 309, care ca și dispozițiunile lui Al. Ipsilante se referă numai la mori. Condica lui Caragea are 9 articole privitoare la ape, iar a lui Calimah (ambele din 1817) 15. Regulamentul Organic creă o categorie de ape navigabile, în care puse Jiul, Oltul, Argeșul, Dâmbovița, Ialomița, Siretul, Moldova, Bistrița și Prutul. El porunci desființarea cu despăgubire a morilor, podurilor pe luntre, zăgăzurilor de pe acele ape. Același lucru dispuse legea din 1835 pentru plutirea gârlelor, legea moldovenească din 1852, etc. În 1864 o inundațiune devastă capitala; în urma ei se promulgă la 1865 o lege, care pentru prima dată aduse o simțită îndreptare. Codul civil, intrat în vigoare la 1 Dec. 1865, are 19 articole privitoare la ape. Constituțiunea din 1866 declară

de domeniu public fluviile și riurile navigabile sau plutitoare. De domeniu public sînt și ostroavele de aluviune (art. 499 C. civ.). Drepturile mărginașilor sînt în număr de patru: a naviga sau pluti (navigare vel velificare), a pescui cu unghița (hamo piscari), a lua apă cu vase (haurire), a adăpa vite (adaquare). După art. 582 C. civ. mărginașii n'au drept a lua apă dintr'un rîu de domeniu public, pentru irigații. În practică însă Bulgarii, cari vin de cultivă legume în tot regatul, așează totdeauna roate de irigație. Legislațiunea apelor presintă o mulțime de lacune; pentru a le împlini, la 1868 P. Donici, Sp. Iorceanu și D. Giani prelucră un proiect de lege în 79 de articole. La 1874 G. Gr. Cantacuzino aduse pe inginerul italian Ed. Gioia, care prezentă un voluminos memoriu. Unde se va fi aflând memoriul nu scim, dar e cu desăvîrșire dat uitării. La 1884 P. Borș lucră un studiu juridic în două părți și un proiect de lege în 244 articole, după cererea ministrului lucrărilor publice (gen. N. Dabija). În Maiu 1886 Ioan Brătianu înființă sub presidenția lui Borș o comisiune de 5 membri pentru a elabora o legiuire completă. În 1891 ministrul Olănescu relău chestiunea. În 1898 s'a reluat iarăși chestiunea. Singurul pas serios făcut înainte a fost *legea pescuitului* (v. ac.) elaborată de Antipa și votată în timpul când era Palladi ministrul domeniilor. Regimul hidraulic al apelor din Rom. curgătoare e foarte rău, toate au caracter torențial. Apele stătătoare sînt în număr foarte mare și vigoarea poporului ar spori enorm, dacă s'ar pune în aplicare un plan metodic de secare pentru unele, de curalare și scurgere pentru altele. Există un singur text, un articol, după care se fac de județe cu subvențiuni din partea statului unele lucrări de secări sau de scurgeri. Relațiuni despre acele lucrări se publică numai în Expunerile anuale ale situațiunii județelor. Bibliogr. Ciru Economu, Dreptul de ape. În Ung. D. de apă este regulat prin art. de l. XXIII : 1885. [Biron.]

D. canonic, v. Corpus jur. canonici.

Dreptul de rescumpărare este facultatea care și-o rezervă vîndătorul de a relua lucrul vîndut, restituind prețul principal, spesele contractului și ale reparațiunilor. (C. C. art. 1372 și ur.). Această facultate în Rom. nu poate fi stipulată pentru un termen mai lung de 5 ani. Vîndarea cu facultate de rescumpărare este, după cum se vede, un mod de a-și procura bani fără a pierde proprietatea lucrului. Când vîndătorul reia obiectul vîndut, îl ia liber de sarcinile impuse de cumpărător, dar cu îndatorirea de a executa contractul de închiriere făcut fără fraudă.

Drept roman, adunarea legiuirilor cari au domnit la Romani în tot timpul istoriei lor și mai ales între epoca Decemvirilor și a lui Iustinian. Acest drept a atins starea cea mai înflorită pe la secl. II și III. În Dacia aceste legi fură introduse în timpul stăpînirii Romanilor, când Dacia deveni provincie romană. Ele remaseră în vigoare tot timpul cît domniră aci împărații Romei și ai Constantinopolei. Dar după năvălirea barbarilor, legile romane fură astfel schimbate, încât domnii aduseră în țeară legile imperiale dela Constantinopole cunoscută sub numele de Basilici. Dreptul roman, în urma codificărilor făcute de domnii români, a ramas totuși

(pe lângă dreptul canonic, dreptul obicinuelnic, codicele domnilor, codicele străine introduse acum 30 de ani) temelia neclintită pe care este așezată până astăzi legislațiunea română. (v. Corpus juris civilis.).

Dreptul de vânătoare e poate acela în care a fost mai general, mai violent și mai îndelung întreruptă continuitatea între D. roman și D. modern. Cu cât se întărește caracterul feudal al alcătuirii sociale, cu atât vânătoarea devine mai mult un privilegiu rezervat câtorva și apărât printr'un șir de pedepse draconice. Au fost vremuri când uciderea unui cerb de cătră un iobagiu a fost mai grav pedepsită și cu mai mult zel reprimată de autorități decât uciderea unui om. Cerințele principale pentru a vâna sunt în epoca noastră, cu mici diferențe dela un stat la altul, următoarele: 1) A avea o voie dela autoritatea administrativă sau politică (legea română dela 29 Nov. 1891 nu cere acest lucru). 2) A vâna, chiar pe proprietatea sa, numai în epocile prevăzute de legi. 3) A vâna pe proprietatea altuia (particular, comună, stat, așezământ) numai cu voie, gratuită sau plătită (arândarea vânătoarei). Animalele vâtmătoare pentru om sau pentru producțiunea sa de ori ce fel se pot vâna ori când. Intrebuințarea de momeli, otrăvi, căpcăni, lafuri e interzisă. În România se poate autoriza otrăvirea pentru distrugerea fiarelor cu scirea autorității județene. Administrațiunea Domeniului Coroanei distruge în fiecare an un număr însemnat de lupi și de vulpi cu stricnină. Legile și regulamentele privitoare la vânătoare au tabele, cari arată pentru fiecare specie epoca când trebuie să fie cruțată, care este aceea a reproducerii. Epocile variază în diferite țeri după climă. Abusul care se face în Franția cu acordarea autorisărilor de vânătoare (permis de chasse, în Germania Jagdschein) și slaba aplicare a regulamentelor sunt cauze, pentru cari vânăatul a ajuns foarte rar în Franția. În țările germane e mai bine apărât și mai abundat. În România lipsa de aplicare a regulamentului vânătoarei a făcut asemenea să se rărească mult vânăatul. Un rău simțit e, că în fiecare an vin la gurile Dunării și în Dobrogea societăți de vânători străini, cari invocând pretextul unor «cercetări științifice» nu numai nu sunt oprite de a vâna, ci chiar funcționarii le fac tot felul de înlesniri. Societatea vânătorilor din București a închiriat dreptul de vânătoare pe mai multe moșii ale statului și a organizat o pază destul de bună a vânătului. (v. ac.)

Dreptate, v. justiția.

„Dreptate“, titlul mai multor diare rom., dintre cari mai însemnate: 1) *D.*, diare liberal, apare în București, organul fracțiunii grupate în jurul lui N. Flevea. 2) *D.*, diare politic, înființat 1894 la Timișoara de aderenții bănățeni ai partidului național român. În frunte cu Alex. Mocsonyi. *D.* la început a stat sub conducerea lui Dr. C. Diaconovich și Dr. V. Branisce, și a fost cel mai mare și mai bine redigat diare al Românilor din Ungaria. După întemnițarea lui Dr. V. Branisce, osândit la 2 ani temniță pentru o serie de articole, *D.* s'a publicat în întindere mai mică, iar la 1897 s'a sistat pe motivul, că în vederea atitudinii guvernului ungar a devenit cu totul imposibilă susținerea politicii moderate, profesoasă de *D.*

Dresda, (*Dresden*), capitala și residența regatului Saxonia, situată pe ambele laturi ale riului Elba, preste care duc 3 poduri. *D.* are 336,440 loc. (1895). Edificii mai însemnate în *D.* sunt: palatul regal, cu o colecțiune de lucrări de artă; Zwinger, cu muzeu de istorie naturală și de istorie; Museul, cu renumita pinacotecă, colecțiune de lucrări chalcografice și de figuri în gips; Palatul japonez, cu cabinet de antichități (Augusteum); biblioteca regală (cu 3—400,000 tomuri); colecțiune numismatică și de lucrări de porțelan; teatrul de cūrte, etc.; numeroase biserici. Institute: Academie de arte plastice; politehnic; 4 gimnasil clasice, 2 gimn. reale, 1 școală reală, 1 școală de arhitectură; institut de surdo-muți și de orbi; câte 2 școale de comerț, de cadeți și de medicină veterinară; 2 seminarii de învățători și 1 de învățătoare; numeroase reuniuni științifice; judecătoria supremă a țerii; cameră de comerț și industrie; filiala băncii imper., banca saxonă și mai multe alte bănci. Industria și comerțul e destul de viu. Lângă *D.* a învins Napoleon armata boemă (26 și 27 Aug. 1813); *Pacea de D.* (25 Dec. 1745) puse capăt la al doilea resboiu silesian. *Conferențele de D.* (23 Dec. 1850 până 15 Maiu 1851) au revisuit actele confederațiunii germane.

Drese, denumirea cea veche a documentelor prezentate ca dovezi întru hotărîrea pricinilor, sub imperiul legislațiunii române primitive a obiceiului pământului.

Dress, (*engl.*) costumul Jockey-lor la alergări; costum de sport.

Dresura, înstruirea animalelor, mai ales a cailor, cânilor, etc.

Dreux, (pron. dre), capitala unui arondism. franc., în dep. Eure et Loir, lângă riul Blaise, 9000 loc., castel cu mausoleul casei Orléans. 19 Dec. 1562 înfrângerea Hughenotilor sub Condé.

Drewenz, riu în Prusia, afluent al riului Vistula, trece prin *lacul D.*, (11 km. lung) și se revarsă la Thorn, 238 km. lung.

Dreyfus, *Alfred*, căpitan franc. în statul major, de origine din o familie de ovrei din Alsația, a fost judecat 1895 pentru trădare de patrie la deportare pe viață pe insula diavolului (Cayenne). Afacerea *D.* dela 1895 ține în neîntreruptă agitație întreaga viață publ. a Franței. În toamna 1898 s'a ordonat revisiunea procesului. (V. și art. Zola.)

Dreyse, *Ioan Nicolae*, tehnic, n. 20 Nov. 1787 în Sömmerda lângă Erfurt, unde mai târziu a întemeiat o fabrică de fier, s'a ocupat însă mai ales cu perfecționarea armelor; 1824 păși cu o perfecționare a masei și a construcției țigăiei de aprins, și întemeiă o fabrică pentru confecționarea acestora. Prin perfecționare continuă a ajuns 1836 să fabrice puscii, ce se încăcă dinderet și cartușe unitare; aceste arme au fost introduse 1840 la armata prusiană și au provocat o revoluție formală pe terenul militar, mai ales după experiențele din 1866. *D.* a inventat și o armă de granat cu cartușe explosive, care însă nu află aplicare practică în urma hotărîrilor conferenței din Petersburg (1868). 1864 *D.* fu nobilitat. † 9 Dec. 1867.

Driburg, oraș în districtul prus. Höxter, lângă Aa, 2615 loc. (1895); izvoare feruginoase și sulfuroase. Ruinele Iburg-ului.

Dric, teleaga carului; se mai numește D. și o căruță ușoară, și carul mortuar.

Dridri, cântatrice parisiană, cântată de V. Alexandri în poezia cu același nume.

Drift, *Teoria driftului*, teoria unor formațiuni de transport (*drift-till-boulder-clay*), constituit din terenul eratic dela nord sau diluviul septentrional, pentru a explica resturile sau urmele epocii glaciare, cari se întind mai preste tot nordul Europei și al Americii de nord, având ca limită de sud o linie foarte ondulată și plină de sinuosități. [A.]

Drill sau *Drell*, pânză des țesută și netedă.

Drimys Forst., (botan.) gen de plante lignoase sempervirente din fam. Magnoliaceelor, trib. Winteraeae, cu carpele bacate; răspândit în Australasia, Neoselanda și America sudică. Dintre specii cea mai remarcabilă e *D. Winteri* Forst. din America sudică, a căreia scoarță se folosea odinioară în medicină ca antiscorbutic; ea, ca și *D. aromatica* Dcne., se cultivă la noi ca plante decorative subrustice sau fără risc de florărie temperată. [A. Pr.]

Drin, (*Drilon*), riu litoral în Albania, se compune din *D. alb* și *D. negru* (din lacul Ochrida), se revărsă din jos de Alessio.

Drina, afluent pe dreapta al Savei, izvoresce în Muntenegru, formează granița între Bosnia și Sârbia.

Drincea, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, formează com. cu satul Cearângu, cu 1300 loc. (Dicț. geogr. 1894), are 2 bis.

Dristor, numele vechiu românesc al Silistriei, v. Dorostorum.

Drit, drept, privilegiu.

Droaga, car pentru transportul alimentelor.

Drob, numele popular al plantelor din genul *Cytisus* L. (v. ac.).

Drocia-Highiş, grupă de munți în munții sudici bihoreni, între Crișul alb și Mureș; se împarte în trei părți mai însemnate: *Highiş* (800 m.), partea apuseană; *Drocia* (837 m.), partea din mijloc; *Piatra albă* (680 m.) și *Petroasa* (695 m.), partea dela răsărit. Piscurile mai însemnate sunt: *Cucurbăta* (486 m.) la Șiria, *Măgura* (479 m.) la Covasini, *Checichiş* (471 m.) la Cuvin. Văile mai însemnate sunt: Cladova, Șoimuș, Milova, Conop, Bêrzava, Căpruța, Slatina, Soborșin, Petriș și Mădrizești. Cale de comunicație este numai dela Varadie prin Slatina la Gurahonț. [†]

Drog, com. rur. în Rom., j. Râmnicu-Sărat, comp. din căt. D. și Andreesci, cu 938 loc. (Dicț. geogr. 1896), are 1 bis. și 1 școală. D. are 3510 ha. *D., baltă*, în apropierea com. D., cu o întindere de 350 ha., produce caracudă.

Drogheda, oraș cu port în prov. irland. Leinster; 12,000 loc. 1690 învingerea lui Wilhelm III asupra lui Iacob II (Obelisk).

Drogheria, v. Drogue.

Drogli, Ioan, profesor rom., n. 1832 în Suceava, a studiat în Suceava și (teol.) în Cernăuț, pedagogia în Praga. Dela 1862 învățător și mai pe urmă director la școala normală din Cernăuț, inspector școlar în ținutul Sucevei și al Câmpulungului, și în fine profesor la pedagogiul statului din Cernăuț. A publicat, pentru întâia dată în Bucovina, cu litere latinesc un «Elementar pentru clasa primă a școalelor populare». Viena,

1875, ediț. 2 în 1881 și a 3 în 1883. † 22 Nov. 1887. [Dr. I. G. Sbiera.]

Drogue, materii brute din cari se prepară medicamente: părți din vegetale, ca flori, frunze, rădăcini, reșine; materii animale, produse chimice simple. *Drogueria*, localul unde se conservă și unde se vînd D. *Droguist*, comerciantul care vinde D. cu autorizarea administrațiunii sanitare competente, fiind supus controlului acelei administrațiuni.

Drohobycz, oraș în Galiția orientală, centru al căii ferate Chyrów-Stryj, cu 17,916 loc. (1890) și saline.

Droitwich, (pron. draistici), oraș în comitatul engl. Worcester, lângă Salwarpe, 4021 loc. (1891); izvoare sărate renumite.

Drojdia, v. Saccharomyces.

Drôme, afluent pe stînga al râului Rhône, în partea sud-estică a Franciei, izvoresce în Alpii Dauphiné, se revărsă din jos de Valence; 120 km. lung. După acest riu s'a numit *departamentul D.*, 6560 km². cu 306,419 loc. (1891), avînd 4 arondismente.

Dromedar, v. Cămila.

Dromihete, regele Geților din nordul Dunării (300 a. Chr.), care mai înainte prinde pe fiul lui Lisimac al Traciei, trimis împotriva-î, și nu-l liberează pînă ce nu ia pe sora sa în căsătorie.

Dromones, corăbii iuți de resboin, mănate cu vésle, folosite de bizantini și în Italia super. în partea primă a evului de mijloc.

Dronheim, (norveg. *Trondhjem*), oraș fortificat în Norvegia, la intrarea riului Nea-Elv în *fjordul D.*, cu 24,746 loc. (1891); port; residență episcopescă, catedrală frumoasă; comerț viu; banca norvegiană. Înființat 996. În secl. XI și XII residență, iar acum orașul de încoronare al regilor norvegieni.

Drophia, *Drob*, *Drobiță*, *Drofie*, (*Otis tarda*), gen de pasere din fam. Alexoridae, ce mijlocește trecerea dela Găinoase la Băltărețe, brună-ruginie pe spate cu puncte și linii negre, alburie pe foale; capul și grumazii cenușii; preste aripile late cu albe fășii curmeziș; virful coții e alb, înaintea căruia se presintă o neagră fâșie curmeziș; ciocul negru, picioarele brune-surii. La bărbătuși de laturile gusei atîrnă o bărbie compusă din pene scamate. Lung. totală: 100 cm.; lung. aripilor: 70 cm.; lung. coții: 28 cm. Petrece pe câmpii în grupe mai mari sau mai mici, nutrindu-se cu iarbă, grăunțe și insecte. [V. B.]

Drosera L., (botan.) gen de plante herbacee, perene, insectivore, din fam. Droseraceelor, cu 4—8 stamine, 2—5 stilii bipartiți sau multifidi și cu ovar 1 locular, răspîndit (cu excepția ins. Ocean. Pacific) pe întreagă suprafața globului. Cea mai cunoscută și răspîndită (Europa, Asia bor. și America nord.) specie e: *D. rotundifolia* L., ce crește în turbării și în țerile noastre. Ea are flori mici inaparente la virful unui scap, iar foile basilare în rosetă au forma unui disc lung-pețiolat; ele sînt acoperite cu glandule digestive, cari prin secretul neutralviscos mai înainte captivează și apoi încovoindu-se și executând mișcarea de resorbtione, secretul devenit acid disolvă părțile moi ale insectei prinse. După ce a urmat digestiunea glandulele revin succesiv la pozițiunea lor originală stricte. În urma acestei particularități specia aceasta, precum și altele, s. o. D.

longifolia L. (din Europa), *D. binata* Labill. (din Australia), *D. capensis* L. (din sudul Africei) precum și alte plante insectivore, toate ușor de cultivat, mai ales după publicațiunile celebre ale lui Darwin, au ajuns la modă în florăriile noastre.

[A. Pr.]

Droseraceae, (botan.) fam. de plante dicotyle calyciflore, având ca și familiile — după Bentham și Hooker — cele mai înrudite ale Rosaceelor și Saxifrageelor carpel multiovular, însă de placentație parietală. Toate *D.* sunt plante tipice carnivore, ele cresc în turbării și pe iocuri mlăștinoase sau și arenoase din regiunea tropicală până în cea temperată (cu excepția ins. Ocean. Pacific). Dintre genuri mai remarcabile cităm: *Drosera*, *Aldrovanda* și *Dionaea*. [A. Pr.]

Droste-Vischering, *Clemens August*, n. 1773; arhiepiscop de Colonia din 1837—1845, bărbat erudit și energic pentru apărarea doctrinei și drepturilor bisericii, venind în conflict cu regimul protestant al Prusiei, a fost întemnițat (1837—39), fiindcă nu a cedat, în 1842 i-s-a constituit un coajutor cum jure successionis.

Drottningholm, cetățue, v. Lofö.

Drouet, 1) *D., Jean Baptiste*, om politic fr., n. 1763; fusese dragon, apoi postar în St. Menébould, unde 21 Iunie 1791 recunoscu pe regele Ludovic XVI, când în fuga sa trecea prin acea localitate; fiind aderent înfocat al revoluțiunii alergă înainte la Varennes, unde mijloci prinderea regelui; pentru acest serviciu adunarea națională l-a gratificat cu 30,000 franci; 1792 ajunsese deputat în convent, aparținând clubului iacobinilor; 1793 cădu prins în mâna Austriacilor; reîntors după doi ani fu membru în statul celor cinci sute; mai târziu iarăși deputat. După reîntoarcerea Bourbonilor exilat, trăi în Germania, apoi sub numele Merger în Mâcon, unde † 1824.

2) *D., Jean Baptiste, conte d'Erlon*, mareșal fr., n. 1765 în Reims; a participat în luptele din anii 1793—96, 1799 general de brigadă, 1803 general de diviziune; a luptat în Germania și Spania. După prima restaurațiune comandant al diviziunii 16 de armată; 1815 luând parte la o conjurațiune, fu închis în citadela dela Lille, de unde scăpă când se reîntoarse Napoleon, care îl făcu pair și comandant suprem al primului corp de armată; cu acesta a făcut la Waterloo atacul principal. După capitularea Parisului se refugiă în Bavaria. În urma amnestiei din 28 Maiu 1825 se întoarse în Franția, mai târziu ajunsese guvernator general al Algeriei, unde a introdus birourile arabe; 1843 mareșal, † 25 Ian. 1844. Serierea »Vie militaire« a apărut după moartea lui. În Reims i-s-a ridicat statuă. 3) *D., Louis*, flautist, n. 1792 în Amsterdam; a studiat în conservatorul din Paris; solist de flaut al regelui din Olanda, apoi al lui Napoleon I; dela 1817 a făcut călătorii artistice; † 30 Sept. 1873 în Berna. Într'un timp *D.* a fost secretarul musical al reginei Hortensia, ale cărei melodii le punea pe note. Ca flautist s'a distins prin tehnică extraordinară. Compozițiunile lui pentru flaut (vr'o 150) sunt plăcute, dar fără profunzime.

Drouin de l'Huys, *Edouard*, om de stat fr., n. 19 Nov. 1805 în Paris; pășind pe cariera diplomatică mai întâiu fu atașat la ambasada din Madrid (1830), mai târziu însărcinat de afaceri la curtea spaniolă; 1842 fu ales în cameră; fă-

când opoziție politiceii lui Guizot, își pierdă oficiul de stat; îndreptă atacuri vehemente în contra guvernului și a majorității camerei, combătând energic corupțiunea aceloră, și luă parte activă la mișcarea de reforme, care avu drept urmare căderea monarhiei din Iulie; după aceea membru al constituantei și al legislativei, 20 Dec. 1848 ministru de externe în ministeriul lui Ludovic Bonaparte, de asemenea în cabinetul de tranziție din 10—24 Ian. 1850; a conluorat la pregătirea loviturii de stat din 2 Dec. 1851. 28 Iulie 1852 și 1862 iarăși ministru de externe. 1866 s'a retras din viața publică și s'a ocupat cu agricultura și cu încercări de aclimatisare. În scrierea sa »Histoire diplomatique de la crise orientale«, (Bruxelles și Lipsca 1858), își motivă ținuta sa în chestia orientală. † 1 Martie 1881.

Droysen, *Ioan Gustav*, istoric germ., n. 1808 în Treptow, prof. în Berlin, 1848 deputat în Frankfurt, apoi prof. în Iena și iarăși în Berlin. Afară de traduceri din Aeschylus și Aristofanes (retip.) a scris: »Geschichte Alexanders d. Gr.«; »Gesch. des Hellenismus«; »Leben des Feldmarschalls Grafen York v. Wartenburg«, (retip.); »Geschichte der Freiheitskriege«, 2 vol., 1846; »Gesch. der preuss. Politik«, 13 vol., 1855 până 1875, ș. a. † 1884. [W. R.]

Droz, 1) *D., Pierre Jacquet*, mecanic, n. 28 Iulie 1721; a studiat teologia, s'a dedicat apoi orologieriei, a inventat un orologiu cu pendul, care prin unirea a două metale de dilatațiune diferită, umblă fără să fie tras, precum și un automat de scris. † 28 Nov. 1790 în Biel. Fiul său *Henry Louis Jacquet*, n. 1752, a inventat un automat în forma unei fete, ce cântă la pian și care după ce termină piesa se ridică și salută publicul. † 1791 în Neapole.

2) *D., Jean Pierre*, medalior, n. 1746; a introdus mai multe perfecțiuni și îmbunătățiri în procedurile baterii de monete. † 1823 în Paris.

3) *D., François Xavier Josif*, filosof fr., n. 31 Oct. 1773 în Besançon; 1824 membru al Academiei franceze, 1838 president al Academiei pentru științele morale și politice; † 5 Nov. 1850. A scris numeroase opere, cu preferință de domeniul filosofiei morale.

4) *D., Gustave*, poet fr., n. 6 Iunie 1832 în Paris; a studiat pictura, dar s'a dedicat 1864 literaturii, în care a realizat succese neobișnuite, mai ales ca novelist și romancier. Pricoperea sănătoasă a vieții, descrierea vie, adesea glumeață, a vieții de burlac și a celei familiare i-au câștigat cei mai mulți cetitori, deși scrierile lui nu sunt lipsite de picanterii.

5) *D., Numa*, om de stat elvețian, n. 27 Ian. 1844; după terminarea școalei populare a intrat ca învățacel la un gravor, în timpul liber studia limbile vechi; 1860 învățator, 1864 redactor la »National Suisse«, 1869 deput în cantonul Neuchâtel, 1871 membru al consiliului de stat, 1872 deputatul cant. Neuchâtel în dieta staturilor, 1875 membru în consiliul federal, 1880 vicepresident al acestuia, iar 1881 ales president al confederațiunii elvețiene.

Drubetis, numire dată de Romani orașului situat la Turnu-Severin de azi.

Druides, după mitol. celtică au fost preotese. Pe lângă ordinul bărbătesc de Druidi (v. ac.) a fost și un ordin femeiesc de *D.*, cari erau în

deosebi profete sau așa numite »femei înțelepte«; erau nemăritate. Romanii le-au numit *Faunae* și *Fatuae* (v. ac.) D. și mai târziu au fost profete așa de renumite, încât chiar și împărații Aurelian și Dioclețian le-au întrebat despre viitorul lor. [Atm.]

Druidii, după mitol. celtică au fost preoții popoarelor celtice, anume în Britania veche și în Gallia (Franța și Belgia). D. au format o castă cu drept de moștenire la preoție, un ordin de preoți, care era primul stat al poporului și liber de serviciul militar și de sarcinile publice, și ca îngrijitorii religiei și ai culturii spirituale la Celți, au avut mare autoritate. D. s'au împărțit în trei clase: *Drysi* (preoți), *Barđi* (cântăreți și profeti) și *Baŋi* (cunoscătorii naturii), iar în fruntea lor era arhidruidul ales, care în Wales s'a numit *Triamur*. În ordinul D-lor se primiau pruncii D-lor și din familiile cele mai de frunte, iar cei primiți trebuiau să învețe uneori 20 ani, ca să fie demni de ordin. Învățăturile erau religiunea, dreptul, medicina, fizica, matematica și astronomia; pornind D. din principiu, că nime — afară din cei chemați — nu are să scie secretele și științele lor, nu au scris nici publicat studiile lor, ci toți numai din memorie au trebuit să le învețe, deși ei au avut litere speciale, cari, după Romani, semănau celor grecești. Din cauzele arătate învățătura religioasă este învățată în întunec, dar totuși se scie pozitiv, că D. au creșut într-o provedință, ce a stat deasupra țărilor celtice; în nemurirea sufletelor și migrarea lor; într-o altă lume, și într-o materie eternă, care prin foc și apă și-a strămutat formele. Serviciul divin D. l-au făcut când pe dealuri și stânci, (în Franța se arată și așă locurile aceste), când în păduri dese de cer (*Quercus*) și în temple druidice, cari după ruinele din Anglia au fost edificii gigantice. Altarele erau dolme, adică table de piatră așezate pe stilpi de piatră, dar așa, că tablele erau mobile. Sacrificiile se făceau în corfe mari, împletituri de salcâ, și se ardeau. D. au sacrificat și oameni, până când Romanii, cucerind pe Celți, au împiedecat aceste sacrificii. Trifoiul a fost planta sacră religioasă a D-lor, simbolul trinității mistice și de aci se explică și secretul, că pentru ce cântările lor religioase (mai târziu și cele epice) erau din strofe de trei versuri, numite triade. D. în tot anul au ținut o judecată mare pe un loc sfânt în teritoriul Carnuților (așă Chartres în Franța). Locuința D-lor a fost pe înălțimi și în păduri la izvoare și râuri și adeseori pe insulele Britaniei au avut mănăstiri cu școale. În Wales în Anglia a fost centrul druidismului și pe insula Avalon (așă Glastney) a fost scaunul capital al religiei, iar insula aceasta se considera ca un Eliseu al Celților și se numia și grădina cu mere a D-lor. Vestimentul lor a fost o haină scurtă cu mâneci înguste și preste ea un palu (bardocucullus) cu acoperitoare de cap, iar înaintea altarului purtau haine albe și cununii de cer pe cap. (v. și Arthur, Bardii, Hu.)

[Atm.]

Drum, cale de comunicație. În Rom. legea pentru D. din 30 Mart. 1868 deosebesce: *D. sau căi naționale*, cari plecând din capitala țerii, se dirig către deosebitele capitale de districte, porturi, sau trecători de frontieră și au caracter de in-

teres general; *D. județiane*, cari pun în legătură capitala unui județ cu capitala altui județ, sau cu plășile sale, sau cu un port ori cu frontiera; *D. vicinale*, cari pun în legătură diferitele comune între ele; în fine *D. comunale* (și strade), cari se mărginesc pe teritoriul unei comune, fără a face parte din celelalte 3 categorii. Întreținerea D-lor naționale se face din mijloacele statului, a celor județiane de județe și a celor vicinale și comunale de comune. Locuitorii comunelor rurale sânt obligați în fiecare an la 3 zile de lucru pentru întreținerea D-lor (v. Prestațiuni de lucru), iar cei din comune urbane răspund în bani valoarea acestor 3 zile. (Cf. Leg. D-lor, regulamente și instrucțiuni, publ. de Minist. lucr. publ. Buc., 1887.)

În Ungaria art. de lege I: 1890 distinge: *D. de stat*, întreținute din mijloacele țerii și administrate de minist. de comerț; *D. municipale*, construite și întreținute de municipii (comitate); *D. la calea ferată*, cari pun în legătură D. de stat, municipale sau comunale cu gările căilor ferate și se întrețin prin părțile interesate (municipii, comune, întreprinderi, calea fer.); *D. vicinale*, cari interesează mai multe comune, și sânt întreținute de aceste; și *D. comunale*, cari interesează numai o singură comună și sânt întreținute de aceasta; în fine *D. private*, adică D. construite și întreținute de particulari pentru scopurile comunicațiunii publice. (Ce privesce întreținerea D-lor v. art. Robot.)

Drummond, Henry, scriitor engl., n. 1851 în Stirling (Scotia), dela 1877 profesor de științele naturale la colegiul bisericei libere în Glasgow. A călătorit prin Munții Stâncoși ai Americii de Nord și prin Africa centrală. A scris: »Tropical Africa«, (1888); apoi scrieri de etică religioasă, ca »Natural law in the spiritual world«, (1889); *The ideal life*, (1897), etc.

Drummond, (pron. drôm'nd), *lumina lui D.*, *lumina de calce*, se produce prin incandescența unui bețisor de calce, ținut în flacăra unui amestec de oxigen și idrogen.

Drupa, (botan.) nume pentru fructele ce nu se deschid (indehiscente) și al căror învăliș (*Pericarp*) în afară e zămos, suculent (zona disă *exocarp*), iar în lăuntru (zona disă *endocarp*) e dur, rezistent, lemnos; în aceasta a doua parte e închisă semința. În vorbirea obicinuită endocarpul cu semința formează »simburele«. Exemple de D. sânt: Pierseca, Caisa, Prunele, Vișinele, Zăzărele, ș. a. *Drupeola* arată o D. mică. *Drupaceu*, care în aparență se aseamănă cu o D., în realitate fiind nu un fruct, ci o semință.

Drusii, o populațiune și o sectă religioasă de 60—80,000 suflete locuind în Liban și până la Damasc. Ca popor sânt o amestecătură siriaco-arabică, guvernați de seici în mod patriarhal și feudal, iar ca sectă religiunea lor e o amestecătură de mohamedism, creștinism, gnosticism și magism persan. Dumnezeu s'a încarnat de mai multe ori: cel din urmă a fost Hakim, sultanul Egiptului (996—1020), care e adorat ca întemeietorul religiunii lor, al cărui spirit a fost și în Christos și în Ali. Sufletele revin din nou, nu însă în animale, ci numai în oamenii cari se nasc. D. n'au preoți, se disting numai cei cari știu (Acal) de cei cari nu știu (Ciohal),

cei dintău respectați și supuși la un fel de ascesă, cei de al doilea nu. Recomandă veracitatea între ei, minciuna față de străini; sunt ospitalieri, ceremonioși, potoliți, curați, sirguitori și viteji, incapabili de științe, arte și industrii. Supuși de Turci 1588 mai mult cu numele, s'au revoltat adeseori, (1860 au ucis mulți creștini în Damasc).

Drusus, 1) *Marcus Livius*, 91 a. Chr. tribun, a căutat să împacă poporul cu aristocrația; asasinat. 2) *Nero Claudius*, fiu adoptiv al lui August, n. 38 a. Chr. D. a obținut mai multe victorii în Galia, Retia, Vindelicia și Germania. De aceea dobândi numele de *Germanicus*. Puse să se construiască un canal al Rinului la Yssel, (*Fossa Drusiana*). † 9 a. Chr. A fost tatăl lui Germanicus și al împ. Claudiu.

Druza, (mineralogie) o asociațiune neregulată de cristale.

Dry, (engl. pron. drai), uscat; la vinuri: de gust tare, aspru.

Dryade, după mitol. grec. au fost nimfe, adevărate ale arborilor și pădurilor. D. s'au născut deodată cu arborile, au locuit în el și au murit, când arborile s'a uscat, ori s'a tăiat. [Atm.]

Dryas L., (botan.) gen din fam. Rosaceelor, trib. Potentilleae, cuprinde 2 specii de mici arbusculi cu frunze coriace, simple, petiolate, oblongi întregi, crenate sau subpinatifiide, pe partea superioară verzi lucitoare, pe partea inferioară alb-tomentose; florile mari albe sau galbene sunt solitare și lungpedunculuate, caliciul persistent cu 8—9 lobi, corola rosacee cu 8—9 petale mult mai mari decât lobi calicinali, stamine numeroase, carpelul inserat pe fundul caliciului, devin'la maturitate achene, terminate printr'un stil barbat-plumos. Ambele specii ale genului D. cresc în regiunile temperate alpine și arctice ale emisferei boreale. În părțile noastre cresc pe stâncile calcare din munți *D. octopetala* L., plantă cunoscută de poporul nostru sub numirea de Argințică sau Cerencel. Uneori se cultivă prin grădini pentru decorarea stâncăriilor atât *D. octopetala* L., cât și *D. Drummondii* Richard din America de nord. [Z. C. P.]

Dryburgh Abbey, (pron. draiberg ebi), abateie veche în cott. scoț. Berwick. Monumentul lui Walter Scott.

Dryden, (pron. draidn), *John*, poet engl., n. 1631 la Aldwinckle, Northamptonshire. A studiat la Cambridge, a fost învățător; 1668 poet laureat (de curte), își puse peana în serviciul regelui, satirizând uneltirile ducelui de Monmouth în »Absolom and Achitophel« (din vech. Testament), 1681. Dramele lui cam lasive (1661) sunt uitate, poeziile lui strălucesc mai mult prin corectitate decât prin inspirație, care însă nu-i lipsește, ex. »Oda la ziua sf. Ceciliei«, 1697, (pusă în muzică de Händel). A mai scris epigrame bune. »Făbule vechi și noue«, 1700, sunt prelucrări din Homer și a novelor lascive din Boccaccio și Chaucer; trecând la catolicism cătră finea vieții sale a tradus mult din poezii latini. † 1700. Biogr.: Saintsbury, 1881. [W. R.]

Dryobalanops Gaertn., (botan.) gen de arbori reșinoși din fam. Dipterocarpeelor, cu tubul caliciului liber, distinct, având laciniiile subegale și foi întregi, coriacee, eliptice, cu nervi secundari valizi și paraleli. Cuprinde o unică specie: *D. aro-*

matica Gaertn., originară din Archipelagul indic, ea ne dă »camforul de Borneo«, numit și »de Baros«, ce se extrage prin incisiune. [A. Pr.]

Dryocopus, pasere, v. Ciocănitorea neagră. (*Picus martius*.)

Dryopithecus, maimuță fosilă din miocenul dela S. Gaudens.

Dryops, după mitol. grecă e omul de pădure, tata pădurii. D. a avut o fată foarte frumoasă; Hermes din Kyllene păstorește oile lui D. și fata naște pe Pan (v. ac.). Se aseamănă cu zeul Silvanus la Romani. [Atm.]

Dryospira serinus, pasere, v. Înărița verde. Dș —, v. Dș —.

Dual, în gramatica unor limbi (ca sanscrita, elina și gotica veche) o formă a substantivelor și a verbelor, prin care se exprimă dualismul lucrurilor, sau că o lucrare e săvârșită de două persoane.

Dualism, în politică însemnează raportul între două state suverane, cari fără a fi pedente unul de altul, în unele privințe au afaceri comune, s. e. Austria cu Ungaria (v. ac.) au domnitor comun și încă unele afaceri comune. Raportul de D. se ține mai mult de dreptul internațional decât de dreptul public.

Duba, (marină) luntre ușoară, ascuțită și ridicată la prova și la pupă, cu fundul plat, construită anume pentru pescuit, din scânduri de brad, însă cu crivace de stejar. Capacitatea D.-ei, chiasmă în multe localități și *lotcă*, variază dela $\frac{1}{2}$, până la 1 tonă și $\frac{1}{2}$. Ca forme fine, D. amintesc gondola venețiană, fără însă a fi de loc luxoasă. Se folosește mai ales de pescarii lipovani, pe Dunăre și prin bălți.

Dubarry, *Marie Jeanne, Contesă*, faimoasa metresă a lui Ludovic XV din Franția, n. 19 Aug. 1746 în Vaucouleurs; curând orfană crescu într'o mănăstire din Paris; cu 15 ani se face modistă, apoi amanta lui Gourdon, în fine, sub numele Mademoiselle Lange, a contelui Jean Dubarry: în speranța unor favoruri acesta o presentă regelui, care amoresat după ea o mărită cu fratele lui Jean, și o făcu metresa sa oficială în locul Madamei Pompadour, moartă în 1764. Ea nu se prea amesteca în afacerile guvernării, dar era uuealtă bună în mâinile altora; fiind de altcum bună de inimă, a ajutat și multor nenorociți. Luxul ei 'cel mare îl costa pe regale sume enorme. După moartea lui Ludovic 1774 fû închisă într'o mănăstire, mai apoi eliberată. În revoluțiune cochetând cu emigranții, Robespierre o trimise sub ghilotină, 6 Dec. 1793. »Mémoires« apărute sub numele ei sunt apocrif.

Du Bartas, *Guillaume de Saluste*, poet franc., n. 1544 în Montfort lângă Auch, † Iul. 1590. Autorul poemei despre creațiune »La semaine«, (1579), care a fost tradusă aproape în toate limbile europene. Cf. Pellissier (1883).

Dubău, *Tudosie*, mare logofet al Moldovei, pe la 1700. A scris o cronică (pierdută) despre întâmplările timpului său, care s'a folosit în cronică publicată sub numele lui Nicolae Costin. Despre viața lui nu se știe nimic.

Dubăuț, comună rurală și parohie cu Sovița, cu moșie boierească în Bucovina, căp. și j. Coțmanului, are 1203 loc. (1098 ort., 34 rom.-cat., 5 protest. și 66 mos.), cu școală primară de 1 cl.

[Dr. I. G. Sbiere.]

Duben, v. Daubensee.

Dubhe, steaua α în constelațiunea ursei mari.

Dubienka, oraș în Polonia, guvern. Lublin, lângă Bug, cu 4686 loc. Aci a învins Kosciusko pe Ruși sub Kachowski, la 17 Iulie 1792.

Dubiosa, ca term. comer. pretensiuni nesigure.

Dubiu, îndoială (v. ac.).

Dublare (cu aur sau argint), v. Auriere și Argintuire.

Dublet, (franc. Doublet), înseamnă, în termin de filologie, cuvinte de aceeași origine, însă cu formă și înțeles deosebit.

Dublin, capitala Irlandei, precum și a comitatului D., (918 km². cu 429,111 loc.) la revărsarea râului Liffey în sinul D. Orașul D. are 254,709 loc. (1891); rezidența lordului locotenent, a câte unui arhiepiscop catolic și protestant, a judecătorilor supreme pentru Irlanda. Pe lângă strade murdare (la vest), D. are și strade admirabile, s. e. Sackville Street cu columna lui Nelson; piețe: Stephens Green cu statua equestră a lui George II, College Green cu statua equestră a lui Wilhelm III; parcul Phönix cu obeliscul lui Wellington; castel, bursă, bursă de cereale; banca Irlandei; universitate protestantă și catolică, politehnic, academie agricolă; academie regală de științe; academie de pictură, societatea regală de agricultură; port mare (import 52 mil.); fabrici de mașine, șantiere. 1890 au intrat în port 7509 năi de 2.054,058 tone. D. a fost fundat de Normani; 1170 fu cucerit de contele englez Strongbow.

Dublona, (span. dublon sau doblon), veche monedă de aur în Spania și America spaniolă de odinioară; în curs și azi în Mexico = 39.64 fl.

Dubnița, oraș în Bulgaria, cu 7500 loc., situat spre sud-vest de Samakow și la nord de masivul Rilo-dag; este renumit prin minele de fier de prin prejurul său.

Duboc, (dii —), 1) D., Charles Eduard, (pseud. R. Waldmüller), poet germ., n. 1822 la Hamburg; la început negustor, apoi literat, trăiește în Dresda. A scris poezii, idile, multe romane și romane. A și tradus din Tennyson (Enoch Arden), etc.

2) D., Karl Iulius, fratele lui Ch. E., n. 1829, s'a distins ca scriitor social, filosof și psiholog.

Dubois, 1) D., Guillaume, cardinal și ministru franc. sub regența ducelui de Orléans, n. 6 Sept. 1656; după multe lupte ca viața ajunsese educator al ducelui Filip de Chartres, mai târziu duce de Orléans, a cărui căsătorie cu fca lui Ludovic XIV a fost în parte opera lui. Prin protecția elevului său ajunsese prim-ministru de stat, cardinal și arhiepiscop; D. a desvoltat activitate multă, dar și-a folosit puterea pentru a-și aduna averi; sgârcoit, fără Dumnezeu, imoral, rivaliza cu cele mai urite excese ale curtea prințului-regent. † 1723. 2) D., Paul François, scriitor franc., n. 1795 în Rennes, elev al lui Cousin, 1818—21 profesor, apoi se dedică presei; dimpreună cu Mignet, Thiers și Rémusat a edat »Tablettes universelles»; a colaborat la »Censeur européen»; 1824 fundă »Globe» dimpreună cu P. Leroux și Lachevardiere; mai târziu inspector general al învățământului, 1831 deputat, profesor de literatură franceză la politehnic, 1839 membru în consiliul instrucțiunii publice, 1840 director al școlii normale, 1852 depus. De atunci s'a ocupat cu scrieri literare și istorice. † 12 Iunie 1874.

După moarte au apărut »Fragments littéraires de P. F. D.» 3) D., Edmond Paulin, hidrograf, n. 12 Iulie 1822 în Brest; a călătorit prin Oceanul Indic și Pacific, apoi pe la țărmuri vestice ai Africii; dela 1846 s'a dedicat exclusiv științei și 1851 fu numit profesor la școala navală din Brest. D. a inventat un compas cu ac dublu. A scris numeroase opere și tractate; dela 1871 a edat »Ephémérides astronomiques». † 11 Nov. 1891. 4) D., Louis, pictor belgian, n. 1830 în Bruxela; a făcut portrete, peisaje, marine, idile, etc. † 1880 în Bruxela.

Dubois-Pigalle, Paul, sculptor franc., n. 18 Iulie 1829 în Nogent sur Seine; a lucrat mai mult în direcțiune naturalistică influențat fiind de Donatello, Luca della Robbia, etc. Opera sa principală: mormântul generalului Lamoricière în catedrala din Nantes (1879), se numără între cele mai nobile și mai perfecte produse ale plasticei franceze.

Du Bois-Reymond, (pron. dü boa-remon), 1) D., Emil, fiziolog, n. 7 Nov. 1818 în Berlin, † 26 Dec. 1897. A fost profesor de fiziologie la Univ. din Berlin și membru al academiei de științe. A făcut cercetări extinse asupra electricității animale. A scris: »Untersuchungen über thierische Elektrizität», 2 tom., 1848—60; »Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Muskel- und Nervenphysik», 2 tom., 1875—77, ș. a. 2) D., Paul, fratele lui Emil, matematician, n. 2 Dec. 1831 în Berlin, † 7 Apr. 1884. A studiat medicina în Zürich, apoi s'a apucat de matematică. A fost profesor de mat. în Freiburg, apoi în Tübingen, iar pe urmă în Paris. A scris: »Die allgemeine Functionentheorie». Tübingen, 1882.

Duboca, oraș industrial în guvern. rus. Saratow, lângă Volga, 17,000 loc.

Dubossari, oraș în guvern. rus. Cherson, lângă Nistru, 14,000 loc.

Dubuque, oraș în Jowa (Amer. nord.), lângă Mississippi, cu 30,311 loc. Sediul unui episcop.

Duca, 1) D., George, domnul Moldovei în 3 rânduri (1665, 1669—72, 1678—83) și al Munteniei (1674—78). Grec de neam, dar crescut în casa lui Vasile-Vodă Lupul, pentru întâia oară vine domn în Moldova la moartea lui Dabija-Vodă (Sept. 1665), prin stăruințele soacrei sale Dafina Doamna și ale Cupărescilor. Nu domni mult, căci fiind fals pîrit de hăinire, e mazilit. În 1669, după Ilias-Vodă și cu mari cheltuieli, redobândi a doua oară tronul. De astă dată pornește un șir de dădii și jafuri cumplite, ceea ce deslănțue în Oct. 1671 reșcoala lui Mihalcea Hîncu (»Vodă...da, și Hîncu...ba»), de abia potolită cu ajutor turco-tatar (în 1672). În cele din urmă D. nemulțămînd, în chestia Zaharelelor, pe Sultanul venit în persoană în reșoiul cu Poloni, la Cămenia, și aproape să-și piardă viața, e înlocuit în domnie cu Petriceicu (1672). Preste 2 ani, prin mijloacele Cantacuzineștilor din Țeara-Românească, D. e numit Domn al Munteniei (1674). La început pare a fi cu totul pe plac acestora. Plănuind însă jefuirea țerii și vrînd să aibă pentru aceasta tichnă, se pune bine și cu ceilalți boieri. Cantacuzineștii din ce în ce mai neglijați, se recese de domn și în cele din urmă, fac să fie înlocuit cu Șerban Cantacuzin (1678). D. e strămutat la treia oară în Moldova (Dec. 1678), în locul lui Antonie Ruset. Purtându-se cățva bine, spre a înșela aparențele,

dă în urmă drum liber pornirilor sale jefuitoare, urcând și născocind dările, atât de necesare pentru acoperirea cheltuelilor nunții ficei sale și pentru mijlocirile dobândirii domniei Ucrainei căzăcesci, de curând luată de Turci. Complotul făcut în potriiva-i nu reușește. În Apr. 1683 mergând la Viena să ajute pe Turci la asediul acestei cetăți, se face în lipsa-i, mai ales după nesuccesul Turcilor la Viena, o reșcoală boierească cu Petriceicu, și o invasie de Leși și Cazaci. D. este prins la întoarcere (25 Dec. 1683), și dus în Polonia, unde moare în închisoare 1685.

2) **D., Constantin**, fiul lui George D.-Vodă, domn al Moldovei în 2 rânduri, 1693—96 și 1700—1704. În întâia domnie apucă tronul cu sprijinul soacului său Brâncoveanu-Vodă al Munteniei (Iunie 1693). Vine în țară cu mulți creditori greci, se încuscesce cu Costinescii, prigonind pe Cantemiresci, și spre a-și scoate cheltuelile domniei, pune dări nouă, ca văcărul, preste biata țeară ocupată deja de Leși, Turci și Tataři. Nemulțămînd în mai multe rânduri pe Turci și în cele din urmă mai ucigînd și pe capigiul trimis după haraciul neplătit, este mazilit (Ian. 1696), cu toată intervenția bănească a lui Brâncoveanu. A doua oară D. ia domnia (Sept. 1700) după Antioch Cantemir, dușmanul lui Brâncoveanu, tot cu sprijinul acestuia, deși moartea soției sale (1697) recise legătura de rudenie. Și acum măresce dările (8 sferturi în loc de 4 la an), rescoțînd văcărul legat de fostul domn, și persecută pe Cantemiresci. Aceștia emigrînd în vecini, crează lui D. diferite greutăți. În cele din urmă D. punîndu-se rău și cu Brâncoveanu, acesta isbutesce a-l mazili (Sept. 1704).

[Aguletti.]

Duca, George, distins inginer român, n. 1846 în Iași, fiul unui fost general și ministru sub Cuza, și-a făcut studiile la Paris, a lucrat în România la calea ferată Ploiesci-Predeal, a fost 1888—1898 director general al căilor ferate, mai nainte director al școalei de poduri și șosele din Bucuresci și este acum (1898) inginer-inspector al lucrărilor portului dela Constanța. — Fratele său mai tînr, **Ioan**, e membru la Curtea de casațiune.

Du Camp, Maxime, publicist, romanțier, critic de artă și istoric franc., n. 1822 în Paris. A fost colaborator principal la »Revue des deux Mondes«. În 1880 fu ales membru al Acad. franc., cu toate că scrisese în contra doctului corp critici violente. A scris romanele și novelele: »Les six aventures«; »L'homme au bracelet d'or«; »Une histoire d'amour«, etc. Descrieri de călătorii: »Souvenirs et peysages d'Orient«; »Egypte, Nubie, Palestine, Syrie«; »En Hollande, lettre à un ami«, etc. Scrieri politice: »Souvenirs de l'année 1848«; »L'Attentat Fieschi«.

Du Cange, 1) D., Carol du Fresne, erudit frc., n. 1610 în Amiens, † 1688. Mare cunosător al limbilor și literaturilor antice, al istoriei, arheologiei, numismatiei și al limbilor moderne. Cele mai însemnate produse ale erudițiunii și studiilor sale sînt: *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*; ultimele edițiuni: F. Didot. Paris, 1868; L. Favre. Niort, 1882—87, 8 vol.; și *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*. (Paris, 1688, 2 vol.). Prin explicarea termenilor latini și greci din evul mediu,

aceste 2 scrieri sînt de mare importanță pentru istoria limbilor romanice și pentru greaca modernă. Du C. a lăsat încă: *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs français*, destinată a completa *Histoire de la conquête de Constantinople* a lui G. de Ville-Hardouin; *Historia bizantina duplici commentario illustrata*, și alte scrieri istorice. 2) **D., Victor H. I. Brahain**, (1783—1833), romanțier și dramaturg francez, ați abia cunoscut.

Du Casse, Pierre Edmond Albert, Baron, scriitor militar frc., n. 1815 în Boulogne. A publicat: »Mémoires pour servir à l'histoire de la campagne de 1812 en Russie«; »Précis historique des opérations de l'armée de Lyon en 1814«; »Des erreurs militaires de Mr. de Lamartine, Examen critique de son Histoire de la Restauration«; »Les Rois frères de Napoléon«; »Scènes de la vie militaire«, etc.

Ducat, galben. monetă de aur foarte lătită. Originea numelui D. unii o derivă dela împărații bizantini Constantin X și Mihail, cari se numiau cu numele lor familiar *Ducas*, iar alții dela monetă de aur bătută mai înainte de Roger II, ducele Apuliei, la 1140, monetă pe care era imprimat chipul lui Isus Christos și pe margini inscripția »Sit tibi Christe datus, quem tu regis, iste ducatus«. Dela începutul secl. XII circulau în Italia D. În secl. XIII se bătură D. în Veneția, unde se numiau Zechini (dela zecca = monetărie). În secl. XIV se bătură D. mai înainte în Ungaria și Boemia, unde obținură numirea de florini. Mai tîrziu se bat și în Germania și se numesc D. monetele ce erau mai mari, spre deosebire de cele mici, numite *florini de aur*. Dintre D. ce se bat astăzi mai lățiți sînt cei olandezi și cei austriaci. La 1559 D. se decretară în Germania monetă imperială (D. imperiali) și se dispuse ca din o marcă de Colonia să se bată 67 D. de fineță 23/66 carate adică 986¹/₁₀₀₀. În Austria s'a adoptat această cuotă; 1 D. cântărește 3'4904 gr. și conține 3'4419 gr. aur curat (fin). Ceva mai fini au fost D.-ii bătuti în Kremnitz, cari conțineau 23'75 carate aur curat, din care cauză erau și mai căutați. Astăzi D. se bat numai ca monetă de comerț. În limba de toate Țările D. se chiama și galbeni (imperiali), în scriere semnul lor este ¶. V. și art. Duce.

[D. Rațiu.]

Ducatello, monetă în Egipt, = 1/4 Piastru.

Ducato, veche monetă dela de argint, în Neapole = 4'25, în Parma 5'15 Lire.

Duce, titlu de nobleță din Occident, datînd din primele timpuri ale evului mediu. Originea cuvîntului derivă din latinul »dux« (frc. duc, ital. duca, engl. duke). La Romani cuvîntul dux însemna comandant sau conducător de trupe, ca și comes (din care: comte), iar în evul mediu desemna pe cei mai puternici seniori feudali. În afară de principe, în ierarhia nobiliară medievală, D. era titlul cel mai înalt. Uneori gasim D. ca seniori independenți cu statul lor, după cum multe mici state italiene. Republica Veneției avea a tot puternic pe »dogele« (v. ac.), același cu duce. Primii D. germani (Herzog) apar în Bavaria (secl. VI), ereditari din fam. Algilofingen. Ludovic germanicul numi duce de Turingia pe Taschulf. În timpul lui Carol magnul, faimosul Tasillon, strămoșul Hohenzollernilor, era D. al

Bavariiei. La 890 Ragimer era D. de Lorena și Burchard de Turingia, etc. »Herzog« era o demnitate nobil. înaltă și eligibilă la început. Dinastia Hohenstaufilor avea ducatul Șvabiei și la 919 ducele de Saxa și Turingia, Henric, fû ales împărat al Germ. Tot cu titlul de »Herzog« poemenește Niebelungenlied de ducele român Roman: »...da war der Herzog Ramunk, aus den Walachen Land...« Numirea de »Herzog« s'a păstrat până azi. *Coroana ducală* cuprinde deasupra cercului de aur opt foi de aur dispuse alternativ, din cari în desemu se zăresc 3 de față și 2 profil, iar între ele colțurile tot de aur.

Ducat se numește țeara unui D. [O. L.]

Duce apă în sîtă, proverb român, cu înțeles de pedeapsă grea, pentru atare faptă rea. Vestalina Tuccia a fost acuzată că și-a pierdut fecioria, dar ea chieamând pre ȧei sciutori întru ajutor »a dus apă în sîtă«, adecă a făcut ceva, ce altcum era imposibil. [Atm.]

Ducere de mână, termen vechiu pentru manual; s. e. »Ducere de mână cătră Aritmetica sau socoteala pentru treaba pruncilor românești celor neunțiilor ce se învață în școale cele mîce. Cu dovoirea stăpînîilor tipărită în împărățitoarea cetate Beciu la Iosif de Curtibeci Iliricesc de curtea Tipografur și vinȧtor de cărți în anul 1777, pag. 151«.

»Ducere de mână cătră frumoasa scrisoare Românească pentru întrebuintărea școalelor celor Naționalnicesci românești: În Viena la Stefan Novacovici în Slaveno-sërbească românească și a limbelor res. privileg. tipografie 1792«.

»Ducere de mână cătră cîinste și direptate, adecă, la copii românești cei ce în școalele cele mîci se învață spre cetanie rînduită carte. Cu învoirea stăpînitorilor. Buda, 1798, pag. 261«.

[Iuliu Vuia.]

Duchenne, Guillaume Beniamin, medic franc., n. 1806 în Boulogne-sur-Mer, unde a practicat medicina dela 1831; la 1842 s'a mutat la Paris. † 1875. D. este întemeietorul electroterapiei moderne; meritul sêu principal e statorirea unui metot pentru localizarea curentului electric. A scris: *De l'électrisation localisée*, etc., ed. III 1872; *Physiologie des mouvements*, 1867.

Ducis, Jean François, (1733—1816), poet dramatic franc., mare admirator al marelui Shakespeare, pe care îl traduse. Singura sa tragedie de valoare e »Abufar«, care înfățișează virtuțile unei familii patriarchale. Distins de Napoleon I., el refuză favorurile împăratului ȧicend: că e mai demn a purta sdrențe decăt sgardă.

Duclerc, Charles Théodore Eugène, publicist și om politic franc., n. 9 Nov. 1812. După ce a redactat și a colaborat la mai multe foi, a publicat câteva scrieri; 1848 funcționar la primăria din Paris, apoi subsecretar de stat la finanțe, membru al adunării naționale, 10 Maiu până 28 Iunie ministru de finanțe. După aceea s'a retras în viața privată și s'a ocupat cu industria; fiind numit unul din administratorii canalului Ebro, se puse în fruntea creditului mobilier spaniol. 1871 deputat în adunarea națională, 1875 vicepresident al ei, 1876 senator pe viață; Aug. 1882 până Ian. 1883 ministru-president. † 21 Iulie 1888.

Ducos, 1) *D., Roger*, conte, om de stat franc., n. 1754; la izbucnirea revoluțiunii era avocat,

1791 president al tribunalului criminal, 1792 deputat în adunarea națională votă pentru moartea regelui; 1794 president al clubului Iacobinilor; 1799 membru al directoriului, mai apoi membru al consulatului provisor, vicepresident al senatului. Napoleon I-a făcut conte, 1815 Pair. După a doua restaurațiune exilat. † 1816. 2) *D., Jean François*, n. 1765, deputat în convent, a aparținut Girondistilor și fû ghilotinat dimpreună cu capii acestora 31 Oct. 1793. Cunoscut prin vorbirea ce a ținut soșilor sêi de suferință la ultimul lor banquet, în noaptea premergătoare executării lor.

Ducrot, Auguste Alexandre, general franc., n. 24 Febr. 1817, † 16 Aug. 1882. Luă parte ca general de brigadă în campania din 1859 din Italia; în resboiul din 1870 comandă o divizie din corpul lui Mac-Mahon. Prisonier la Sedan, reuși a se evada și veni la Paris, unde i-se dădă comanda a două corpuri de armată. El fû mereu bătut de Prusieni. După resboiu comandă corpul al 8-lea dela Bourges până în 1878. Este cunoscut ca partisan al ideilor monarchice.

Ductil, corp ce presintă proprietatea ductilității. *Ductilitate*, proprietatea unor corpuri ce consistă din deplasarea permanentă a moleculelor lor sub unele acțiuni mecanice, ca de pildă a ciocanului, a laminoarului, a filierei, a supunerii lor la torsiune. Sînt corpuri ductile aproape toate metalele pure, precum și o mare parte din aliajele lor; sînt neductile metaloidele, ca pucioasa, cea mai mare parte a mineralelor nemetalice, și chiar o parte a metalelor, ca antimoniul, bismutul, etc.

Dud, numirea vulgară a plantelor din genul *Morus* L. (v. ac.). *D. alb*, numele vulgar al arborelui cultivat *Morus alba* L. (v. ac.). *D. negru*, numele popular al arborelui cultivat *Morus nigra* L. (v. ac.).

Dudesci, 1) *D.* com. rur. în Rom., j. Ialomița, pe ȧermul stâng al Borcii, cu 1503 loc. (Dict. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și o mică parte din ei cu meserile și comerțul; are 1 biserică și 2 școale, una de băieți și alta de fete.

2) *D. sat* în Rom., j. Ilfov, situat spre est de București, pe malul stâng al Dâmboviței; face parte din com. rur. D.-Cioplea, avînd 942 loc. (Dict. geogr. 1892). Intre D. și Plumbuita se dete la 1632 între Mateiu Basarab și Radu, fiul lui Alexandru Ilias, lupta pentru tronul țerii, care se termină cu învingerea celui dintăiu.

Dudesu, însemnată familie boierească din Valachia, pe care docum. și cronicile ni-o arată din mijlocul secl. XVI. *Dumitru biv-vel vornic ot Dudesu*, era vistir sub Alexandru Vodă, fiul lui Radu. Acest Dumitru a avut de fii pe *Slugerul Radu D.* (1650) căsătorit cu Neața, (document din 1686), al cărui fiu este faimosul *Radu D.* vel căpitan za Marginea, 1686, 1703; mare logofet 1714, etc. El era ginerele lui Gh. Băleanu. (Cf. magaz. istoric IV; Șincai III, 185 până 282). *Constantin D.*, marele Ban 1764; fost mare spătar 1731, vel logofet la 1735 și mare vornic la 1746. Intr'o scrisoare a sa, din 1718, Tige vorbește despre D. ca »gros comis«. Constantin D. a jucat un mare rol în prima jumătate a secolului trecut, fiind boierul cel mai cu vază și posedând avere imensă. (Cf. Șincai, Xenopol, Mag. istoric, Dapontes. etc.). Fam. D. a continuat a juca un rol însemnat și în veacul

nostru, și pare a se fi stîns în linie directă. Ei sînt fondatorii bis. Sf. Apostoli din București.

Dudevânt, *Aurore*, v. Sand George.

Dudley, (pron. dödli), oraș (și comitat) în Angli-tera, lângă canalul D., cu 45,740 loc.; mare industrie de fier.

Dudu, com. rur. în Rom., j. Olt, formată din 3 căt. cu 1700 loc. (Dicț. geogr. 1895); are 2 biserici și 1 școală; ocupația locuitorilor e agricultura și prăsierea vitelor.

Dudweiler, comună industrială în Prusia, j. Trier, 14,000 loc., mari mine de cărbuni.

Duel, (lat. *Duellum*), luptă între două persoane, săvîrșită cu arme ucigătoare, după înțelegere prealabilă și conform regulilor stabilite. D. se bazează pe conceptul social, că anumite ofense se pot repara numai prin sânge. Incercările legislațiunii diferitelor state nu au putut extirpa D. *Cod. pen. român* (art. 258—261) pedepsește D. cu închisoare dela 15 zile până la 6 luni și cu amendă (200—1000 lei), dacă s'a terminat fără omor și rănire, cu închisoare dela 15 zile până la 4 ani, dacă a rezultat moarte sau rănire. Dacă D. s'a săvîrșit fără secundanți sau martori și în contra regulilor stabilite, culpabilul se pedepsește după dispozițiunile referitoare la omor sau alte răniri corporale. Când un militar se bate în D. cu un civil, se supune la jurisdicțiunea ord. a tribunalelor civile. *Legea pen. ung.* pedepsește D. cu închisoare de stat (custodia honesta) dela 1 și până la 5 ani, și anume după următoarele stadii: a) provocarea la D. și primirea provocării, b) ieșirea pe teren, c) rănirea contrarului, d) răniri mai grave, e) uciderea contrarului. Secundanții, dacă au încercat împăciuirea, nu se pedepsesc. În fine se pedepsesc (până la 1 an) aceia, cari îndeamnă pe alții la D., ori defaimă pe alții pentru că nu provoacă la D.

Duena, (span., pron. Dueniă), Donna, îngrijitoare.

Duero, (portug. *Douro*), rîu în peninsula pireneică, isvorește în nord-vestul Soriei, curge prin Castilia veche și Leon, se varsă în Oceanul Atlantic din jos de Porto, după o cursă de 780 km. Basinul D.-lui cuprinde 95,068 km². Afluenți din dreapta: Pisuerga, Arlanzon; din stînga: Tormes, Agueda, Coa.

Duet, (ital. *Duetto*, franc. *Duo*), nume dat unei compozițiuni pentru două voci sau două instrumente, cu sau fără acompaniament. Un rol important ține D. în musica dramatică, unde este expresiunea musicală a dialogului vorbit. Deși D. și Duo sînt unul și același lucru, s'a stabilit un obicei de a se da de preferință numele de *Duo* la compozițiuni pentru două instrumente deosebite, și acelu de D. la compozițiuni vocale sau pentru două instrumente de același fel. Această diferență, stabilită mai cu seamă în Germania, nu e păzită însă cu rigurozitate. Prin extensiune se dă numele de D. dialogurilor ce se stabilesc momentan între două instrumente sau chiar între două grupuri de instrumente în musica simfonică. [T. C.]

Dufaure, *Jules Armand Stanislas*, om de stat franc., n. 1798, † 1881. 1824 avocat în Bordeaux, 1834 deputat, 1836 consilier de stat sub Thiers, dar abdică și trece în opozițiune. În 1839 sub Soult, ministru al lucrărilor publ., apoi iarăși

trece în opozițiune și 1844 în o partidă moderată al cărei șef devine. În 1848 e ministru de interne sub Cavaignac. După lovitura de stat din 2 Dec. 1851 se retrage în viața privată; 1863 membru al acad. franc. După revoluțiunea din Sept. 1871 e ales membru al adunării naționale; sub Thiers ministru de justiție; 1876 senator pe viață iar mai târziu ministru president, abdică însă 1879.

Dufay, (pron. diufe), *Guillaume*, compozist, n. pe la 1400, † 27 Nov. 1474 în Cambrai. D. e întemeietorul muzicii olandeze.

Dufferin și Awa, *Marchisul de*, om politic și unul din cei mai ageri diplomați englezi, n. 21 Iunie 1826. La 1860 a fost trimis de lord Palmerston ca comisar în Siria pentru a face o anchetă asupra atrocităților comise de Turci asupra creștinilor. A făcut parte din cabinetul lordului Palmerston ca subsecretar de stat la dep. Indiilor și la resboiu. Mai târziu a ocupat în primul cabinet al lui Gladstone postul de ministru cancelar al ducatului de Lancaster. Dela 1872—79 a fost guvernor general al Canadei; dela 1879—81 ambasador la St. Petersburg; dela 1881—83 ambasador la Constantinopol; la 1884 vice-rege al Indiilor. Numit ambasador la Roma la 1888, D. a fost transferat la 1891 în aceeași calitate la Paris, unde a funcționat până la 1896, contribuind în mare măsură la îmbunătățirea relațiilor dintre Franția și Anglia, devenite cam încordate în timpul din urmă din cauza Egiptului.

Dufle, oraș în provincia ecuatorială a Sudanului pe malul stîng al riului Nil (Bahr-el Djebel), fortăreață însemnată a guvernorului Emin pașa în contra atacurilor din partea Mah-diștilor.

Dufour, *Guillaume Henry*, general elvețian, n. 15 Sept. 1787, † 14 Iulie 1875. Intrat în școala dela Metz ieși oficier în geniu, deveni un măiestru în arta fortificației. După Waterloo, Bourbonii îl puseră în disponibilitate; atunci el se întoarse la Geneva și ocupă funcțiunea de profesor de matematică la Academie, apoi șef de geniu cantonal și inginer civil. Fû însărcinat cu ridicarea hartei Elveției; aceasta lucrare dură 32 ani (1833—1865). Harta D. este un model adesea citat. Mai târziu ajunsese să comande trupele federale în calitate de general.

Dufresny, *Charles de la Rivière*, scriitor dramatic franc., n. pe la 1654 la Paris, † 1724. Camerier al lui Ludovic XIV, câștigă multe favoruri prin spiritul său glumeț. E autorul unor comedii hazlii: »le Double Veuvage», »l'Esprit de contradiction», »le Chevalier joueur», piesă ce fû cauza unor certuri cu Regnard pe care îl acuză de plagiat (le Joueur).

Dugoiu, trimisul lui Petru Mușat, domnul Moldovei, care împreună cu solii lui Mircea cel Betrân al Munteniei merge în 1389 în Polonia la regele Vladislav Jagello, ca să încheie o alianță de prietenie între acesta și voievodul muntean, atât contra Ungariei, cât și a altor dușmani, alianța cuprinzînd în secret și pe domnitorul Moldovei.

Dugong, (Halicore D.), vacă de mare, mamifer din ord. Chiților (v. Cetacea), 3—5 m. lung, trăiește în Marea Indică și Roșie, la revărsarea rîurilor; se vînează pentru carne, piele, fildes și grăsimea sa.

Dugonics, Andreiu, poet maghiar, n. 17 Oct. 1740 în Seghedin, a fost profesor (piarist) în Mediaș și Nitra; 1774 prof. la univ. din Tirnavia (Nagy-szombat), strămutată apoi (1777) la Buda, unde remase prof. până la 1808. † 25 Iulie 1818 în Seghedin. El e inițiatorul școlii populare (népies, magyaros iskola), care ținea să nutrească simțul și mândria națională prin limbă și versificațiune populară, prin subiecte maghiare, fără să țină cont de regulile artei. A scris romanuri, (Etelka, Arany pereczek, Jolánka (Cserei), și a prelucrat mai multe piese teatrale străine. Însemnat e opul: »Magyar peldabeszédék és jeles mondások«, o comoră a limbii populare maghiare.

Dugovics, Titus, erou, care s'a distins la 1456, cu ocasiunea apărării Bêlgradului prin Ioan Huniade în contra Sultanului Mohamed II. Când lupta era mai vehementă pe puntea ce conducea în fortăreață, un Turc s'a urcat pe murul fortăreței și era să arboreze steagul turcesc în semn de biruință. D. însă, după-ce nu l-a putut învinge, l-a tras cu sine în abis, unde muriră amândoi. [T. F.]

Duguesclin, (pron. dü gheclen), *Bertrand*, conetabil al Franciei, cel mai serbătorit erou al cavaleriei franceze din evul mediu, n. pe la 1314, se distine deja ca tinăr prin vitejie. Devenind din ce în ce mai renumit, în 1364 regele Carol V îl numește guvernor de Pontorson, apoi treptat conte de Longueville și mareșal al Normandiei, iar în 1369 conetabil. Dela 1370—80 cu deosebite prin meritul lui D. fură reocupate aproape toate posesiunile engleze din Francia. În 1380 murî împresurând cetatea Randon. Câtecele populare îl numiau »floarea cavalerilor«.

Duh, Spiritul sfânt, fața a treia divină a Sf. Treime, formează un articol fundamental al învățăturii și credinței creștinesci. În învățătura legii nouă, D.-lui sfânt se atribuie întemeierea, susținerea, perfecționarea vieții celei nouă spirituale în sufletele credincioșilor. Lucrării deosebite a spiritului sf. se atribuie înasăi viața bisericii lui Christos, conservarea neschimbată a învățăturii creștinesci. — Dumneșeirea cea de o ființă a Spiritului sfânt cu Tatăl și cu Fiul, — și relațiunea persoanei divine a celui în sf. Treime, s'a definit ca articol de credință în contra erețiilor în sinodul Constantinopolitan (381). Cearta despre purcederea spiritului sfânt dela Tatăl și dela Fiul formează un punct de despărțire între biserica catolică și cea orientală.

Duhovnic, (slav.) *spiritual*, preotul rânduit spre a asculta mărturisirea sacramentală a creștinilor. Ca cineva să poată fi D. este de lipsă ca să aibă jurisdicțiune spirituală dată din partea arhieriei.

Dühring, Eug. Carl, scriitor în materii de filosofie și economie politică, n. 1833 în Berlin, studiă dreptul; mai târziu se dedică filosofiei și economiei politice și deveni docent privat la universitatea din Berlin. La 1877 se retrase din corpul didactic universitar. În scrierile sale tinde a da o dezvoltare mai mare economiei politice, punându-o în legătură cu științele exacte despre natură. Sorierii principale: »Capital și muncă« (Berlin, 1865); »Valoarea vieții« (Breslau, 1865. Lipsca, 1881); »Istoria critică a filosofiei« (Lipsca, 1878); »Istoria critică a economiei politice și a socialismului« (Lipsca, 1879); »Che-

stiunea israelită ca chestiune de rasă, moravuri și cultură« (Karlsruhe, 1881), etc.

Dui, un rîu lateral al rîului Iuhuru, care împreună cu rîul Ituri formează după întrunirea lor însemnatul rîu Aruvimi (v. ac.) în Africa centrală.

Duilius, Caius, consul roman, n. 260 a. Chr., birui pe Cartagenini la Mylae, aproape de coasta Siciliei. Succesul lui se datorește prezenței de spirit ce avea, să întrebuițeze la corăbiile sale nise punți cu cărlige, pe cari le putea acăța de corăbiile dușmanilor. Astfel el putu transforma o bătălie navală, într-o adevărată luptă de uscat. Senatul, drept mulțămire, îl primi cu mare triumf, și puse să i-se ridice în mijlocul Forului, la Roma, o coloană rostrală, ce se mai păstrează în parte chiar și azi. Inscriptia săpată pe această coloană este cel mai vechiu document al limbii latine. Dar textul a fost restabilit pe vremea împăratului Claudiu. Mommsen crede însă, că coloana nu avea nici o inscripție.

Duim, (pron. deum), măsură olandeză de lungime = 1 cm.

Duios, plin de dor, gingaș.

Duisburg, oraș în Prusia, j. Düsseldorf, lângă canalul Rhin-Ruhr, 70,000 loc. Universitate, navigațiune, comerț, industrii chimice și de fier.

Dujardin-Beaumez, Georges, medic francez, n. 1833 în Barcelona; 1865 șef de clinică în Paris, și-a câștigat frumoase merite pe timpul asediării Parisului. † 1895 în Beaulieu lângă Nizza. A scris: *Leçons de clinique thérapeutique*, 1878—81; *Dictionnaire de thérapeutique, de matière medicale*, etc., 1883—89; *L'hygiène thérapeutique*, 1888.

Dujong, vaca de mare, v. Dugong.

Du jour, (franc.) în armată serviciul de zi. *Officer D.*, ofițierul care are să controleze sentinelele în timpul unei zile.

Dukinfield, (pron. dôkinfild), oraș în Cheshire (Englita), 17,408 loc., industrie de bumbac.

Dulcamara, plantă, v. Solanum.

Dulce et decorum est pro patria mori, (lat.) e dulce și onorific a muri pentru patrie, citat din Horațiu. (Od. IV, 2, 13.)

Dulcele, se numesc toate acele zile ale săptămânii din anul bisericesc, în cari după așezămintele bisericesci este deslegare la mâncare de carne și de pesce, adică pentru cari nu este prescriș post ori ajun, cum sînt Sămbetele, Duminecele preste an (afară de S. paresime) și alte zile fără postire bisericească.

Dulcigno, (serb. *Ulcin*, alban. *Ulcun*), oraș cu port în Montenegro, lângă Marea Adriatică, încungiuat cu ziduri înalte; are o citadelă, vr'o 500 case cu ca. 3300 loc. În apropiere este *Eski Olgun*, vechiul *Ulcinium*.

Dulcinea, amoresa lui Don Quichotte.

Dulfu, Petru, poet, publicist, profesor de pedagogie la Asilul »Elena Doamna« din București, n. 1856 în comuna Tohat (Ungaria). Studiile superioare le-a făcut la Cluj. Publicații: *Ifigenia în Aulida*. Cluj, 1879; *Ifigenia în Taurida*. Gherla, 1880, amîndouă traduse după Euripide; *Alexandri Vazul mîlködése* a român irodalom terén. Cluj, 1881, tesă de doctorat; *Princesa fermecată*, poveste în versuri. Sibiu, 1887; *Etica*, 1889, *Noțiuni de Estetică*, 1891, amîndouă manuale didactice, în sfîrșit *Isprăvile lui Păcală*, 1894,

poemă premiată de Academia Română și *Legenda Țiganilor*, 1896. Cu tot premiul, poema lui D. nu e din cele menite să rămână, și veselul și istețul Păcală, unul din eroii cei mai iubiți ai poporului nostru, nu și-a găsit cântărețul, fiind-că D. este lipsit tocmai de humor și veselie, care mai ales n'ar fi trebuit să-i lipsească. Din această pricină, lunga povestire a isprăvilor lui Păcală, deși are pe unele locuri părți frumoase, luată în totalitate însă, este lăngedă; chiar și versificația și stilul sânt greoaie și nepotrivite subiectului. Mai nimerită este *Legenda Țiganilor*.

Dulk, Albert, scriitor germ., n. 1819 la Königsberg, a studiat științele naturale, a trăit în Orient și în Alpi până la 1858, apoi la Stuttgart. A scris despre filosofie, și drame originale, dar puțin cunoscute: *Orla* 1844, *Simson* 1849, *Jesus der Christ* 1865; *Konrad II* 1867, *Willa* 1875. † 31 Oct. 1884. [W. R.]

Dülken, oraș industrial în Prusia, j. Düsseldorf, 9000 loc., școală reală.

Duller, Eduard, scriitor germ., n. 1809 la Viena, a scris poezii: *Der Fürst der Liebe*, retip. 1877, romane: *Loyola*, 1836 și istorie pentru popor: *Geschichte d. deutschen Volkes*, adese retip., *Geschichte der Jesuiten*. † 1853 la Wiesbaden. [W. R.]

Dülmen, oraș în Prusia, j. Münster, 6000 loc. usine de fier. Castelul Contelui Croy.

Dulong, (pron. dülong), *Pierre Louis*, fizician și chimist franc., n. 12 Febr. 1785 în Rouen, † 19 Iulie 1838 în Paris. A fost profesor de fizică la politehnicul din Paris, dela 1823 și membru al Academiei franceze. La 1811, cu ocaziunea unor experimente chimice, și-a pierdut un ochiu și trei degete. Dimpreună cu *Petit* a descoperit legea căldurii atomice a elementelor chimice.

Duluth, oraș în statul Minnesota (America nord.), lângă Lacul Superior, stațiunea finală a C. fer. Pacific de Nord. 34,000 loc., comerț viu.

Duma, numirea senatului în Rusia la principii mai vechi rusești, căpeteniile suitei lor erau boierii, senatul. În principatul Moscovei se chema senatul: *Bojarskaja Duma*. Sub țarul Alexei, cuvântul D. își pierde succesiv importanța. Dela 1707 el a fost delăturat și înlocuit cu »Senat«.

Duma, Iandș, din Bărăbanți în Transilvania, a tradus din ungurese un catechism, compus de ieruitul Baranyai sub titlul: »Pănea pruncilor, tipărit în A.-Iulia la 1702.

Dumas, 1) D., Mathieu, Conte, general fr., n. 1753 în Montpellier, 1806 ministru de resb. al lui Iosif Napoleon în Neapol, 1812 intendat gen. al armatei, 1830 comandantul gardei naționale și Pair. † 16 Oct. 1837. [—]

2) **Dumas, Jean-Baptiste**, chimist fr., n. 14 Iulie 1800 la Alais; autor al mai multor teorii noue, el fu atacat de critici distinși ca Berzelius, care se declară adversar al teoriilor sale asupra substituțiilor și echivalențelor. Considerabilele lucrări ale lui D., ce contribuise într'un mod simțitor la progresele chimiei, îi deschideau în 1832 porțile Academiei de științe din Paris; mai târziu, după moartea lui Florens, luă locul de secretar perpetuu al acelei Academii. Academia franceză îl primi 1875 în locul lui Guizot. Rolul politic al lui D. nu fu mai puțin însemnat. În 1849 el fu trimis în Adunarea Legislativă de

departamentul Nordului; și un an mai târziu, în 1850, el fu chemat să ocupe fotoliul ministerului de comerț. D. a fost și membru al consiliului sup. al instrucției publice, al societății de agricultură din Franța, președ. al societății pentru încurajarea industriei naționale. D. a fost profesorul și consilierul intim al lui Pasteur. † 11 Apr. 1884 în Cannes. [I. I. Nacian.]

3) **Dumas, Alexandru, »père«** celebru scriitor franc., n. 24 Iul. 1803 în Villers-Cotterets în Picardie, fiul generalului Alex. D. († 1806), a fost bibliotecarul ducelui de Orleans, s'a distins mai întâiu prin o serie de drame (*Henri III et sa cour*, *Napoleon Bonaparte*, *Antony*, *Charles VII*, *Térésa*, etc.), iar dela 1843 ca romanțier, cultivând acest ram literar cu mare succes și cu o activitate extraordinară. † 5 Dec. 1870 în Puy. Scriitor superficial, dar bogat în fantasmă. La romanele sale (principale: *Le comte de Monte Christo*, *La Reine Margot*, *La Dame de Monsoreau*, *Les trois Musquetaires*, *Le chevalier de Maison-Rouge*, etc.) s'a folosit de numeroși colaboratori.

4) **Dumas, Alexandru, »fils«** celebru autor dramatic și romanțier franc., n. 1824 la Paris, fiul lui Alex. D. père. Talentul său de scriitor se manifestă de timpuriu (*Préface de la vie, Pêchés de jeunesse*, 1847). Adevărata lui vocațiune apare tratând subiecte luate din societatea modernă: »*La Dame aux camélias*« (1848); »*Diane de Lys*«, (1851); »*Le Demi-monde*«, (1855); »*La Question d'argent*«, (1857); »*Le Fils naturel*«, (1858), etc. În romane reușita lui a fost nu mai puțin contestată: »*L'Affaire Clémenceau*«, *Mémoires de l'accusé*«, (1866). La Academie s'a ales în locul reinas vacant după *Pierre Lebrun*, (1874). D. posedă o foarte bogată colecțiune de tablouri și obiecte de artă. † 25 Nov. 1895.

Dumba, cunoscută familie arămânească, originară din Blața în Macedonia.

Dumba, Nicolau, om politic și mare industriaș în Austria, n. 1830 în Döbling lângă Viena, după terminarea studiilor a făcut călătoria în Orient și apoi a luat conducerea unui mare stabiliment de țesătorii în Wiener-Neustadt, unde în curând a fost ales în dietă și prin aceasta în senatul imperial. 1885 a renunțat la realizare și a fost numit membru al casei domnilor (senat), în care a aparținut stângei liberale. D. este un adânc cunoscător al stărilor economice din Austria și mare mecenat al vieții artistice din Viena. Are un rol de frunte în delegațiunea (v. ac.) Austriei, unde în calitate de raportor al comisiunii afacerilor externe a rostit discursuri de mare importanță și de interes deosebit pentru regatul român. D. este cel mai generos sprijinitor al tuturor întreprinderilor culturale și sociale ale Românilor. El a fost distins cu titlul de consilier intim și cu numeroase înalte orduri.

Dumbarton, capitala comitatului scoțian cu același nume, odinioară capitala regatului Strathclyde, cântat de Ossian sub numele *Balclutha*, numit de vechii scoțieni *Dun Breton*; situat lângă Clyde, 16,908 loc. (1891). Lângă oraș, pe o stâncă înaltă, se află castelul, în care a ținut curte Robert Bruce, Maria Stuart, Carol I, și Cromwel. În portul D. pot intra năle numai pe timpul fluxului; șantier și topitoare de fier.

Dumbartonshire, comitat în partea vestică a Scoției, 683 km², și 94,511 loc. (1891); agricultură, economie de vite; mine de cărbuni și fier; imprimerii de cattun, topitoare de fier și șantiere pentru confecționarea corăbiilor de fier.

Dumbrava, Vornicul, boier muntean, refugiat la curtea moldovenească a lui Ioan-Vodă cel Cumplit (1572—1574), luptă împreună cu acesta împotriva lui Alexandru II al Munteniei (1567 până 1577) și al fratelui său Petru Schiopul, nou numitul de Turci Domn al Moldovei. În cele din urmă D. fuge la voievodul Ardealului Ștefan Báthory, de unde cu mare greu e extradat trimisului lui Alexandru-Vodă, vel vornicul Ivașcu.

Dumbrava-Roșie, vestita pădure istorică, ieșită din ghinda semănată pe câmpia cea arată de Polonii învinși, prinși și înjuțați de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, pe la începutul iernei 1497, când regele Albert (v. ac.) năvălise în țeară să o cuprindă. Locul de așezare al acestei păduri nu e cu puțință de hotărât, căci mai multe au acest nume.

Dumbrăveanca sau *Dumbrăvioara*, pasere, v. Căcău.

Dumbrăveni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din sat. D., Sălăgeri, Vărătic și Veresci, având o suprafață de 15,758 ha. și 4087 loc. (Dict. geogr. 1895). Ocupația loc. e agricultura și prăsierea vitelor; în com. sunt 4 biserici, 2 școli prim. de băieți și 2 de fete; residența com. e în sat. D., care singur are 2862 loc. Com. e străbătută de calea ferată Pașcani-Ițcani, (linia principală), având gara Veresci, de unde pleacă spre nord linia (secund.) Veresci-Botoșani, cum și de șoseaua județ. Botoșani-Burdujeni.

Dumbrăvița, numele vechiu Dombavița, comună mică în Ung., cott. Arad. Apare în anale dela 1471. Are 238 case, 1146 loc. gr.-or. Români. Teritoriul e de 6415 jug. cat., arător, parte muntos. Locuitorii se ocupă cu economia, prăsierea vitelor și pomăritul. [†]

Dumbravnic, numirea populară a plantei *Melittis Melissophyllum* L. (v. ac.).

Dumersan, Marion, scriitor franc., n. 4 Ian. 1780. A scris adesea în companie cu alții numeroase drame, vodevile, farse, etc., cari se disting prin observație fină și comică minunată. † 13 Apr. 1849. Opera sa cea mai bună e »Les Saltimbanques», (1838), care, pentru situațiunile sale comice și satira plină de spirit, e privită de Francezii clasică. D. a mai scris și opere de arheologie, o colecțiune de cântece franceze, o istorie a »chanson»-ului francez, poesii, câteva romane, etc.

Dumesti, com. rur. în Rom., j. Vaslui, compusă din 6 căt. cu 2017 loc. (Dict. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 3 biserici și 2 școli, una de băieți și alta de fete. Com. e udată de riul Bêrlad; pe teritoriul com. s'au găsit monete antice romane.

Dumfries, capitala comitatului D., (2774 km². cu 76,140 loc.) în Scoția, lângă Nith; 17,804 loc. (1891); port mic; școală de arte; fabricațiune de mărfuri de lână și ciorapi. Aci a murit poetul Burns.

Dumineca, Ziua Domnului, prima și a șeptemănei în biserica creștină. În astronomie se numește »ziua soarelui». Numirea D. este folosită de prin secl. III al creștinismului și înseamnă

ziua în care a înviat Domnul. Imp. Constantin cel Mare a oprit ori ce lucru în ziua de D. În biserica creștină D. este dedicată memoriei învierii lui Christos. Se numește D. pentru că este ziua Domnului, în care s'a săvârșit resemplărea omenirii, și s'a trimis Duhul Sfânt în lume preste Apostoli. Serbarea Duminecii își trage începutul din timpul Apostolilor, și în totdeauna a fost ținută și serbătorită cu celebrarea solemnă a liturghiei și cu odihnire dela lucrul servil. În anul bisericesc unele D. au numiri speciale, luate mai ales după textul Evangheliei ce se cetesce în aceea, sau dela ordul și relațiunea în care stă față cu sau ori altă serbătoare, ori față de un eveniment mai însemnat din viața istorică a bisericii. S. e. D. Vameșului, D. Fiului răstăcit, D. Cananiancei, D. Sfinților părinți, D. strămoșilor, D. înainte de Botez, s. a. D. ortodoxiei, a Orbului, a Samarinencei, Slăbănogului, sânt D. în ciclul între Pasci și serbătorea Înălțării Domnului, D. strămoșilor este cea premergătoare D.-ei înainte serbătorii Născerii lui Is. Christos. [—]

Dumineca în poveștile române e personificată ca o sfântă și pentru aceasta se numește sfânta Duminecă. Fețiți frumoși, ca pe celalalt tărâm să aple pe atare față de împărat, răpătat de simei, sau pe atare țină, uneori și fetele frumoase, ca să aple pe mirii lor, în călătoria lor trec pe la trei sfinte, de regulă Sf. Mercuria, Sf. Vineria și Sf. D., cari sfătuiesc pe călători și le dăruiesc unele lucruri minunate pentru ajungerea scopului lor. Sf. D. a dăruit caier de fire de painjin; resboiu de aur cu tort de aur; o cloșcă cu cinci pui de aur; un brâu cu care te faci nevedut; o pâne de aur, ce, dacă o arunci în sus, se făcea ce cugeți. Draga mamei, fată bună, sluji la Sf. D. și aceasta îi dăruie o ladă mică, din care, deschidându-se acasă, ieșiră mulțime de vite. Teiu-Legănat în lumea neagră nimeri în chilia Sf. D., care avea o fată mai frumoasă decât celelalte sfinte și pețindu-o, o căpătă. Și acolo la poarta iadului, între câinii Sfințelor, era și »ușor ca vântul, greu ca pământul» cănele Sf. D. [Atm.]

Dumineca, legenda Duminecii, mai cunoscută sub numele de *Epistolie a Domnului* nostru Isus Christos, o scriere religioasă apocrifă, răspândită la toți creștinii de toate riturile din continentul vechiu. Cuprinsul ei este următorul: A căzut la Ierusalim o piatră din ceriu; patriarhul cu toți vlădicii și preoții s'au rugat lui Dumnezeu cu rugăciuni fierbinți, și atunci piatra a putut fi deschisă, și în ea s'a găsit o scrisoare a lui Dumnezeu plină de cele mai înfricoșătoare amenințări pentru cei ce nu serbează și nu postesc în ziua Duminecii și a Vinerii, ba în unele variante chiar și în cea a Mercurii. Multe alte pedepse atât în această lume cât și în cea viitoare îi așteaptă pe cei ce fac păcate. Prima mențiune a acestei cărți eretice este din anul 584, răspândită însă a fost mai ales de secta flagelanților în secl. XIV în timpul ciumei negre. La Români cel mai vechiu text se află în manuscrisul lui Popa Grigore din Măhăciu (1580 până 1619), care începe chiar cu această legendă și a fost publicat și studiat de B. P. Hașdeu în vol. II din Cuvente den Betrani. Ca toate celelalte texte duse mähăcene și acesta este tradus din limba slavonă. Prima publicare sub titlul

»Epistolie a Domnului nostru Isus Christos, ce a trimis-o Dumnezeu din ceruri», sub altă formă însă decât cea din textul mănăstiresc, este dela 1862, Sibiu, de aci încolo cartea s'a tipărit de mai multe ori și a devenit destul de populară. (Cf. afară de Hașdeu, încă M. Gaster, Literatura populară română, 1883.)

Dumitrache, *biv vel stolnic*, din secolul trecut, a scris o istorie a evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldova și Valachia, 1769—1774, publicată de V. A. Urechia în *Analele Acad. Rom.* 1889; stilul încălțit, limba impestriată cu grecisme.

Dumitrescu, 1) *D.*, com. rur. în Rom.-j. R.-Sărat, situată pe ambele maluri ale râului R.-Sărat; se compune din 7 căt. cu 2681 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 3 biserici și 2 școli, una de băieți și alta de fete. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și lemnăria. 2) *D.*, com. rur. în Rom.-j. Olt, situată pe valea Oltului; e formată din 3 căt. cu 3690 loc. (Dicț. geogr. 1895); com. are 4 biserici și 1 școală; loc. se ocupă cu agricultura și parte din ei cu dulgheria și rotăria.

Dümmler, Ernst Ludwig, prof. de istorie în Halle (1858), acum președinte al direcției centrale pentru »Monumenta Germ.», n. 1830 în Berlin, a scris: *Gesch. des ostfränkischen Reichs*, 2 vol., 1862—65, retip. 1887; *Aelteste Gesch. der Slaven in Dalmatien*, 1856, etc. [W. R.]

Dumneșu, (teol.) ființa supremă și absolut perfectă, cauza primară și domnul prea înalt tot ce există afară de el. Ideea despre existența lui D., ca ființă supremă și absolut perfectă, o aflăm la toate popoarele, deși la popoarele păgâne este obscurată prin diverse superstițiuni. La cunoașterea lui D. ca ființă personală, absolut perfectă, poate ajunge omul prin contemplarea lumii și a singuraticilor lucruri din ea. Tot ce există afară de D. este contingent, ca atare a putut să nu fie, și dacă este, își are existența dela o cauză deosebită de sine, și fiind-ca o serie de cauze contingente este imposibilă, trebuie să existe o cauză necesară, care să-și aibă existența dela sine (»Eu sum cel ce sum», 2 Moise 3, 14. cf. și Apoc. 1, 4; 8, 17) și la care să se reducă în ultima instanță toate celelalte cauze. Aceasta cauză primă, care e necesară și dela sine, e D. Ordinea ce se observă în întreg universul de asemenea arată, că trebuie să existe un ordinator prea înțelept, care îndreaptă toate lucrurile spre scopul lor. Însăși vocea conștiinței, care ne mângăie când facem binele și umple de temere, când facem rău, mai departe ne șoptește, să sperăm în un respăltitor prea drept al faptelor bune și să ne îngrozim de pedepsirea celor rele, când măturisesc despre existența lui D. Fînd D. absolut perfect și nemărginit, noi nu-l putem cuprinde cu mintea noastră; cunoașterea lui nu este intuitivă, ci abstractivă, anume tot ce e bun în creaturi presupunem în D. (calea causalității) și încă înfinit (calea eminenței), iară ce e rău în creaturi respingem dela D. (calea negațiunii). Cunoașterea aceasta, deși dreaptă, totuși este imperfectă. D., ca ființă supremă și nemărginită, numai unul poate fi, de unde politeismul (v. ac.) e nefundat. Atributele lui D. se pot considera sub diverse respecte, anume sau se consideră D. ca ființă, care există, și atunci ni-se prezintă atributele imanente (simplicitatea, nemutabili-

tatea, eternitatea, imensitatea), ori ca ființă vie sau lucrătoare cu atribute operative (înțeles, voie liberă, atotpotință), ori ca ființă morală, cu atributele morale (înțelepciune, sancțitate, veracitate, bunătate, dreptate). Distincțiunea aceasta între atributele divine e numai virtuală, iară nu reală, căci altcum s'ar admite, că D. ar fi compus. (Cf. Micu, Teol. dogm. specială. Blaj, 1881 [is.]

Dumneșu după basmele române se arată pe pământ ca om bătrân, călătorește în societatea lui sf. Petru și de regulă botează și dăruiesce. După un basm, o fată de împărat remase grea din vedere; tatăl său mănios o predă unui servitor, ca să o ducă în pădure și să o omoare, dar acesta de milă o lasă în viață și fata naște doi copii. D. cu sf. Petru venind pe acolo, pe copii îi botează Busuioc și Musuioc. După alt basm, un om sărac caută nănaș, ca să boteze pe noul născut. D. și sf. Petru, soind că e om bun, îi iese în cale, primesc nănașii și pe prunc îl botează Petru, și apoi îi dăruiesc o junincă (uneori o vacă), care apoi fată mulțime de vaci și de boi. Se întâmplă de D. scie, că tata e om rău, și pentru aceasta nu primesc să boteze. (v. Christos.) [Atm.]

Dumont, 1) *D., Augustin Alexandru*, sculptor, n. 1801 în Paris, fiul și învățăcelul sculptorului *Jacques Edme D.* (1761—1844); † 1884 în Paris. A lucrat o mulțime de statue-portret și grupe alegorice. 2) *D., André Hubert*, geolog, n. 1809 în Liège, † tot acolo 1857, ca profesor. Scrise *Geologia Belgiei*, a munților Ardennes și Eifel. Elaboră »Carte géologique de la Belgique», (1836 până 1849); »Carte géol. de l'Europe», (1850).

Dumouriez, Charles François, general franc., n. 25 Ian. 1739, † 14 Mart. 1823. Intrat de tânăr în cariera militară, ajunsese în 1768 la gradul de mareșal de câmp. Joacă un rol însemnat în timpul revoluțiunii. Caracter ambițios, sburdălnic și orgolios, nu hesită de a-și pune sabia sa în serviciul inamicilor patriei sale. Isgonit din Franța, în timpul convențiunii, el se adresează Austriei pentru a-i primi serviciile sale, fiind refuzat se refugiază în Belgia, apoi în Germania, Elveția, Anglia, unde acceptă de a-și pune știința sa militară la serviciul Angliei pentru a lupta contra lui Napoleon.

Dumreicher von Oesterreicher, Ioan Frideric, Baron, renumit chirurg germ., n. 1815 în Triest, † 1880. Studiă medicina în Viena, alegându-și ca specialitate chirurgia. În 1846 docent privat, în 1849 prof. ord. al chirurgiei. S'a distins cu deosebire cu ocaziunea resboiului din 1866, înspiciind lazaretele. Această misiune a lui dete ansă la o reformă a instituțiunii sanitare militare în toată monarchia, inaugurată sub supraveghierea lui D. Dînsul publică mai multe opere speciale și multe articole în foi medicale.

Düna, unul din râurile cele mai mari ale Rusiei vestice, izvoresce din Ostaskov, guvernamentul Tver și la Riga are deja o lățime de 590 m. și se varsă în înbușăturile Mării Ostice; e lung de 840 km.

Dünaburg, un cerc în partea nord-vestică a guvern. rus. Witebsk, mai mult șes, cu moșirle, mărginit la sud și vest de Düna, arc 4535 km². și 214,603 loc.

Duna-Földvár, orașel în Ung., cott. Tolna, lângă Dunăre; 12,364 loc.

Dunaieț, riu lateral al Vistulei, isvorește la coasta nordică a Tatrei. După un curs, ce trece printr'un frumos defileu la Szromowce-Szczawnica, ajunge la granițele austriaco-rusesci și se varsă la Opatowec în Vistula, după ce a parcurs 208 km. Ca afluenți are în dreapta pe Poprad și pe Biala.

Dunajewski, 1) *D.*, *Albin*, *cavalier*, cardinal, n. 1 Mart. 1817 în Stanislau, 1879 episcop de Cracovia, 1890 cardinal, † 18 Iun. 1894. 2) *D.*, *Iulian*, ministru austriac, fratele lui Albin D., n. 1822 în Galiția, 1852 docent în Cracovia, 1855 prof. în Pojon, 1860 în Lemberg, 1861 în Cracovia, 1873 membru în consiliul imperial, 1880—91 ministru de finanțe, 1891 membru în casa seniorilor.

Dunamunda, o fortăreață în cercul Riga din guvern. Livlandiei. Ea apără gurile râului Duna. În dos se află portul Rigei făcut de comitetul Bursei în 1852 pentru 300 corăbii în timp de iarnă. Înainte de fortărețe se afla pe acel loc o mănăstire a ordinului cistercian.

Dunant, *Henri*, scriitor, n. 8 Mai 1828 în Geneva, cunoscut ca urzitorul «Convențiunii» din Geneva și întemeietorul «Crucei roșii», pentru îngrijirea celor răniți în luptă, cu deosebire însă prin scrierile: «Un souvenir de Solferino», (1862), și «Fraternité et charité internationales en temps de guerres», (1864). D. e cunoscut și prin descrierile sale din Orient, America, «Mélanges», (1894), ș. a. Cf. Hottinger, (1897).

Dunărea, (lat. *Danubius* și *Ister* în cursul inferior, germ. *Donau*, franc. *Danube*, slav. *Dunaj*, magh. *Duna*, turc. *Duneh*), cel mai mare fluviu al Europei după Volga, isvorește în Pădurea Neagră și se varsă în Marea Neagră, descriind în parcursul său un drum de 2780 km. între al 6° și al 27° 23' longitudine orientală și al 43° 40' și 49° 2' latitudine nordică.

Basinul D.-ei, mărginit pe stânga de Jura German, Böhmerwald, dealurile Moraviei, depresiunea Oderului (das Gesenke) și Carpați, iar pe dreapta de Pădurea Neagră, Alpii mari, Alpii Dinarici și Balcani, îmbrățișează o suprafață de 820,000 km². aproximativ. Încingătoarea lui exterioară proiectează de mai multe ori ramuri de munți către interior, cari string fluviul în defileuri; de aci patru divisiuni ale basinelui: 1) între sorginile D. și Passau, unde D. rupe baricadele ce-i creau Bayerischerwald cu Hausruehl, reamăși acum pe cele două râpe ale fluviului; această regiune cuprinde: Badenul, Würtembergul, Bavaria, Tirolul și Salzburgul; 2) între defileul Passaului și defileul format la Vaț, de dealul Piliș (din lanțul Baconilor) și munții Neogradului, din grupul Tatrei; această regiune îmbrățișează Austria, Moravia și nord-vestul muntos al Ungariei; 3) între Vaț și Bazias, unde Carpații și munții Serbiei constituiesc dela Bazias la Severin cunoscutul defileu al Cataractelor sau Porților de fier ale D.; 4) această regiune îmbrățișează: Serbia, Bulgaria, România, parte din Galiția și Basarabia. Basinul D. se poate împărți în patru divisiuni, după principalele state, cari îl stăpânesc: 1) basinul bavarez până la Passau; 2) basinul austriac până la Presburg; 3) basinul ungar până în defileul Porților de fier și 4) basinul româno-bulgar până la Marea Neagră. Încingătoarea basinelui D., cu toate că e formată de un puternic sistem orografic, prezintă depresiuni

importante, prin cari comunică acest basin cu basinelor circumvecine, și cari au fost în toate veacurile apreciate în mișcările popoarelor ca și în resboaie. Atari sînt: *Depresiunea Reis* a lanțului Jura Șvabo-franconian dintre valea Dunării și a Mainului; *depresiunea Cham-Taus* a munților Böhmerwald, marea poartă geografică între Bavaria și Boemia; *depresiunea Oderului* altă poartă conducând din câmpiile sarmatice în inima Austriei; *platoul Moesiei*, cheia Peninsulei Balcanice, între Alpii Dinarici și Balcani, unde relieful conturei scade atât, încât apele hesită a-și lua drumul spre Morava sau Vardar, aparținând: unul basinelui Dunării, altul basinelui Mării Egee; *depresiunea Adelsbergului*, pragul de trecere al invasiunilor din câmpiile dintre Alpi și Carpați în câmpia Padului; *depresiunea Hegau* între Alpii de Algau și munții Pădurii Negre, importanta știrbătură a încingătoarei dunărene, prin care comunică basinul superior al Dunării cu basinul elvetic. — Cu toată unitatea lui geografică, basinul Dunării prezintă diferențe mari în constituțiunea lui geologică, producțiune, populațiune, etc., iar fluviul se transportă când pe o margine când pe alta a întinsului său basin, astfel: în primul basin el curge la picioarele munților Jura German și Böhmerwald-ului; în al 2-lea basin, după ce a scăpat din strimtoarele dintre Alpi și munții Boemiei, încinge de aproape capetul Carpaților dela Presburg la Vaț; în al 3-lea basin curge aproape de Alpi, lăsând la estul său câmpiile întinse ale vechei Pannonii și Daciei; în al 4-lea basin fluviul se ține mai aproape de Balcani decât de Carpați.

Primul basin al D. corespunde cu vechiul lac bavarez, care comunica cu lacul elvetic printre Jura German și Alpii de Algau (depresiunea Hegau) și care s'a scurs spre est în urma rupei stavilarului format, cu începere dela Passau, prin împreunarea munților Boemiei cu Alpii. Acest lac treptat împins spre picioarele înălțimilor septentrionale prin sfărîmăturile tirite de ghețarii Alpilor, a dat naștere așa disei câmpii bavareze, un imens con de dejecțiune cu basa semicirculară încins de Dunăre la nord. Consecințe: 1) Dunărea a trebuit să ia forma semicirculară ce afecta în totdeauna basa conurilor de dejecțiune; 2) termurul stîng al fluviului înalt și rîpos, din contră termurul drept lin, așezat sub cel stîng și adesea inundabil; 3) apele lacului, curgînd spre est, au depus în decursul veacurilor stîncile lor în sensul generatricelor conului de dejecțiune constituind aceste bare orografice, cari serviră mai târziu pentru a da direcțiunea apelor actuale ale conului bavarez; 4) localitățile din lungul fluviului au trebuit să fie întemeiate pe termurul său stîng, pe teren înălțat și sustras inundațiunilor; 5) câmpia bavareză, al cărei sol este constituit în alcădime din blocuri, pietrii rostogolite, năsipuri și argile, provenind din Alpi, este despărțită de acești munți printr'o regiune de coline, movile naturale, grămești de blocuri, amestecate cu torenți, lacuri și mlaștine. Aceste fapte resumă întreaga geografie fizică a basinelui superior al Dunării. Lînia ce urmează fluviul între Ulm și Passau prin Ingolstadt și Ratisbona e o întinsă curbă cu concavitatea spre sud pentru a servi ca basă acestui imens con. Munții Rauhe Alp, Albuch, Hartfeld,

Jura Franconian, cari însoțesc fluviul sub numele generic de Jura German, ale căror creste formează linia despărțitoare a apelor Dunării de ale Necherului și Mainului, constituiesc parapetul înălțat, la picioarele căruia a săpat vechiul lac al Bavariei patul actual al fluviului; toate orașele din lungul fluviului, ca: Ulm, Gundelfingen, Dillingen, Hochstädt, Donauwörth, Ingolstadt, Kelheim, Ratisbona, se află pe marginea ridicată a parapetului format de munții Jura. Apele câmpiei bavareze: Roth, Iller, Günz, Mindel, Zusam, Lech, Paar, Ilm, Abens, Laber, Isar, Vils, Inn, curg spre Dunăre în lungul dungilor orografice lăsate prin depunerile vechiului lac, cu fundul său în pantă spre nord și apoi înclinat spre est; termul lor drept lungind de aproape aceste stavilare e în totdeauna înălțat asupra celui stâng, afară de casul când un obstacol modifică cursul vr'unea din aceste ape, când comandamentul trece pe termul stâng. Numeroși reprezentanți ai vechiului lac bavarez împotrivesc așii basinel superior începând dela poalele Alpilor: Ammersee, Murnausee, Walchensee, Würmsee, Tegernsee, Mangfall, Chiemsee, etc., cari fac frumșea Alpilor de Algau, A. Tirolieni și ai Salzburgerului; întinse terenuri mlăștinoase, cari sub numele de Dachauer Moos și Erdinger Moos acoper văile Amperului și Isarului aproape dela originea câmpiei până la Landshut, și pe valea Dunării, unde sunt cunoscute sub numele de Donau Moos (Günzburg, Neuburg, Ingolstadt) și Donau Ried (Dillingen, Hochstädt), a căror suprafață se transformă zilnic în teren cultivabil. D. nasce în Pădurea Neagră la mai mult de 1000 m. altitudine prin 2 brațe: *Brege* și *Brigach*, cari formează fluviul cu începere dela Donaueschingen, confluența lor; străbate, între Donaueschingen și Tuttlingen, un defileu înainte de a ieși în câmpie, trece la Sigmaringen, leagănul familiei de Hohenzollern, domnitoare astăzi în România; la Ulm are deja 80 m. și începe a fi navigabil. Ulm, cetate tare, încungiuată de forturi pe ambele maluri ale D., supraveghează poarta Elveției (depresiunea Klattegau-Hegau) și basinel Necherului. La Donauwörth D. primesce pe Wörnitz, care corespunde depresiunii Ries, o prăbușitură a lanțului Jurei German, pe unde se pătrunde în partea centrală a basinelului bavarez. D. trece apoi la Ingolstadt (cetate tare încungiuată de forturi pe ambele ripe ale fluviului, supraveghează poarta munților Jura dintre Wörnitz și Altmühl, servește și ca deposit); străbate un scurt defileu înainte de Kelheim, apoi atinge Ratisbona, punctul cel mai septentrional al cursului său, unde are 300 m. lățime. Ratisbona ocupă o pozițiune strategică de primul ordin la debușul drumurilor Boemiei și Austriei în câmpia bavareză, ea ca și Ulmul la vest formează cele două chei strategice ale basinelului superior al D. Fluviul își schimbă apoi cursul spre sud-est, trece la Straubing, Deggendorf, Vilshofen și Passau, toate pe ripa dreaptă, din cauza asprimei munților Bayerischerwald, cari îl însoțesc de aproape. La Passau, cetate întărită, D. primesc Inul, care îi ridică la 600 m. lățimea. Afluenții din dreapta ai basinelului superior al D. venind din Alpi au cursul lung și sunt mai alimentați ca cei din stânga, s. e. Blau, Brenz, Wörnitz, Altmühl, Naab, etc., cari izvorând din munți puțin ridicați, au apă puțină și cursul mult mai scurt.

Basinul dintre Passau și Vaf corespunde părții unde Alpii vin în atingere cu munții Boemiei și cu Carpații. El îmbrățișează tot basinelul austriac al D. și o parte din basinel ungar. Lanțul Böhmerwaldului, a cărui direcțiune se recunoaște în Semmering, forma, la epoca existenței lacului bavarez, stavilarul său estic, unind munții Boemiei cu Alpii; ruperea acestor baricade creă canalul dintre Passau și Stockerau, unde fluviul curge din câmpii în defileuri și din defileuri în câmpii până în Carpați (Presburg). Mai ales între Grein și Krems se recunoaște vechia legătură dintre munții termurilor opuși ai fluviului, în locurile cunoscute sub numele de rapidii dela Strüdel, prăpăștiile Wirbel și în profundul defileu Wachau care ține până din jos de Krems. În aceste locuri navigațiunea n'ar fi fost posibilă fără sacrificiile oneroase, cu cari s'a realizat rectificarea cursului D. În partea nordică a canalului D., munții Böhmerwaldului se grămădesc asupra fluviului, proiectându-și rîpele sau coastele lor repezi adeseori până în apele fluviului, din această cauză văi scurte, comunicațiuni rari, lipsă de centre populate; din contră spre sud Alpii, mult mai depărtați de fluviu ca munții Boemiei, se ramifică în lanțuri paralele, cari limitează văi lungi și rîdetoare udate de riuri constant alimentate prin zăpeșile Alpilor, cari se zăresc lucind în depărtare, dela gura văilor: viața trece pe fermele drept al D., unde apar orașe importante ca Linz, Enns, Ybbs, Melk, Mautern, Tulln, Klosterneuburg, Viena. La ieșirea-i din defileul Wachau, D. străbate câmpiile Tulln, Krems și Stockerau, limitate în depărtare de munții Alpi și Manhard, ultim reprezentant al înălțimilor moravice, unde se împrăște în nenumerate brațe, cari încungiuă insule acoperite cu verdeață, mlăștini, limoase, brațe moarte și eleștee unde trăiesc mulțime de pesci și chiar castori. După câmpiile Tulln și Stockerau, D. străbate basinel de prăbușitură cunoscut sub numele de Marchfeld pe partea ei stângă, de Steinfeld pe dreapta, despărțit de câmpiile Tulln prin călcâiul Wienerwald ultim promontoriu al Alpilor. Acest basinel în care altă dată se grămădau apele D. înainte de ruperea barierei dela Presburg dintre Alpi și Carpați, nu este alta decât capătul vechiului lac al Moraviei, cuprins între colinele Moraviei, Gesenkegeb. și micii Carpați. Viena, 155 m. altitudine, e așezată pe dreapta D. în marginea câmpiei Steinfeld, acoperită așii de țiguri și usine construite pe vechiul fund lacustru, plin încă de pietrii rostogolite. Marchfeld pe stânga e adevăratul fund al basinelului, unde până ieri domniau dunele și limoasele transformate acum aproape preste tot în culturi.

Basinul ungar al D. îmbrățișează aproape întreg sistemul carpatic care îl încungiuă dela Presburg la Orșova, o parte din Alpi până la sorgințele Dravei, Murei și Savei, o parte din munții Peninsulei Balcanice până în Kars, pe Alpii Dinarici, munții Bosnei și pe ai Sârbiei, cât timp acești munți înglobează văile Culpel, Unei, Vrbasului, Bosnei, Drinei și Moraviei. Aci D. primesc prin canalul Tisei, Savei și Dravei cea mai mare parte din apele Carpaților și o parte din acele ale Alpilor orientali și ale Peninsulei Balcanice, făcând dintr'usa un mare

fluviu, deja dela confluența Dravei. Partea centrală a acestui basin, altă dată fund lacustru, este ați o întinsă câmpie formată din depozitele de deosebite vechimi ale epocii terțiare. Orientarea sistemului carpatic și gruparea masselor sale orografice determină traseul D. prin mijlocul acestui vast basin. Două protuberanțe, una (grupul Tatrei), cu aproape toți munții săi grămădiți în partea nord-vestică între 16° și 18° long. estică (Paris), alta (platoul transilvan) în partea sud-estică cu munții săi grămădiți în majoritate între 20° și 24° long. est., legate între ele printr'o îngustă șuviță de munți, aventurată în partea exterioară, constituiesc întregul sistem carpatic. Protuberanța Tatrei, care conține cele mai mari înălțimi, a prăvălit spre sud masa sfărâmurilor sale; această direcțiune a trebuit să o ia și D. și Tisa în partea centrală a basinului; platoul transilvan cu lanțurile cele mai înalte pe marginea lui sudică și estică constituie în același timp și un stavilar al apelor sale către sud, și un propulsor al lor către vest, de aceea Mureșul cu afluenții săi, Crișurile, Timișul curg spre vest paralel cu creasta Alpilor transilvani, înclinând spre vest panta basinului; Alpii la vest au prăvălit prin canalul Dravei și Savei aluvioanele lor spre est, determinând o nouă schimbare de panta denunțată de D. cu începere dela confluența Dravei și a Savei; în fine grămădirea câtorva masse imponente în partea nord-vestică a platoului transilvan, (Tiblesul, Rodna, Cernahora) împing Tisa și Someșul spre grupul Tatrei, care la rândul său le împinge spre sud: panta generală a câmpiei dintre cele două protuberanțe urmează resultanta acestor două mișcări spre sud-vest, încotro curge și Tisa, dela Csap la Solnoc. Basinul 3-lea al D.-ei, exceptând partea muntoasă a Alpilor, Bosnia și Serbia, aparține rasei maghiare, care, stabilită în câmpiile din centrul lui, și-a întins influența sa în susul văilor regiunii muntoase a Tatrei și ale platoului transilvan natural deschise către câmpiile interioare. — Basinul ungar se împarte în două părți: unul măsurat în largime prin cursul D. dela Presburg la Vaț; al doilea dela Vaț la Orșova. Primul basin închis deoparte prin colinele Leithe și capetul micilor Carpați, cari formează defileul Presburg-ului, și și *Poarta Ungariei*, de altă parte prin strimtorile Vațului dintre dealul Piliș și munții Neogradului, este format prin sfărâmurile Carpaților și ale Alpilor, cari constituiesc contura sa pe cele două părți ale fluviului; la sud șirul Baconilor, ultim promontor al Alpilor se atinge prin Piliș la Vaț cu munții Neogradului pentru a-l despărți de basinul următor. Dunărea se împarte aci în numeroase brațe, cari formează insulele Schütt, ultimul retranșament al Avarilor; aci se ved încă pe dreapta D. alți reprezentanți ai vechiului lac, ca mlaștinile Hansagului, lacul Neusiedl puțin adânc, secând uneori aproape complet, când terenul apare acoperit cu efflorescențe saline cari contrariază culturile. Al doilea basin maghiar ține dela Vaț la Orșova. Ambele basini măsurați 940 km. Vastele sale câmpii sunt formate din aluvioanele stâncilor detritice, în cari lipsesc cu desăvîrșire pietrele, iar grosimea aluvioanelor merge crescând dela nord la sud: 15 m. lângă Pesta; 80 m. la Debrețin; mai mult

de 150 m. în Banat. Aceste întinse câmpii îmbrățișează ambele maluri ale Tisei; ele au o pantă nesimțită, din care cauză sunt lipsite de ape curgătoare, însă în schimb apar numeroase depresiuni, al căror fund mlaștinos se acopere cu apă și se transformă în lacuri pe timpuri ploioase. Lipsite de păduri și de sate, bântuite de cireși de bivoli, boi și cai ce trăiesc aci în libertate, câmpiile Ungariei sunt adevărate pustii, unde necesitățile agriculturii și ale comerciului au provocat stabilirea unui sistem de căi ferate și canale, cari stavilesc inundațiunile, usucă bălțile și măresc terenul propriu agriculturii. În percurșul Ungariei D. are ripele nesigure, fiind când mâncate de curent când potmolite, brațele și priveralele încărcate cu apă nomoloasă ca și insulele, apar în toate părțile, fluviul atinge adesea lățimi foarte mari; în basinul ungar superior D. primește pe stânga Vagul, Neutra, Granul și Ipoly, cari vin din grupul munților Tatra; iar pe dreapta Leitha și Raabul, cari ies din Alpi. Între Vaț și Orșova D. străbate al doilea basin ungar, curgând riguros spre sud până la confluența Dravei, care îi schimbă cursul spre est; Tisa îi readuce din nou cursul în direcțiunea nord-sudică, iar Sava imprimă din nou fluviului direcțiunea estică. Intrând în basinul ungar superior D. străbate defileul cunoscut sub numele de Porțile ungare ale D., frontiera naturală și politică a Ungariei. Presburgul, veche cetate întărită apără aci intrarea Ungariei. Mai jos, în locul unde D., după ce formează insulele Schütt, se re-formează, se află Comorn, cetate foarte tare, acoperită la nord de mlaștinile cu străbate Vagul și Neutra și călare pe ambele maluri ale D. D. străbate apoi defileul dintre Gran și Vaț, așezat altă dată prin cetățuia Vișegrad; trece la Budapesta, capitala Ungariei, care posedă încă fortăreața Blocksberg, la Neusatz-Peterwardein, la Semlin, Belgrad, Semendria, importante pozițiuni strategice, încungurate altă dată de fortificațiuni. Lângă Presburg D. are 292 m. larg., 6 m. adânc. și 131 m. altitudine; la Budapesta 970 m. largime 7-50—10 m. adâncime; în susul Feldioarei 600—1200 m. largime cu 12 m. adâncime; în josul Feldioarei 600—800 m. largime cu 5 la 9 adâncime. Cu începerea dela confluența Dravei, termurele drept al D. e acoperit cu înălțimi; la Baziaș începe a se acoperi cu înălțimi și malul stâng; aci începe D. a intra în defileul Porților de fier, strimtoare lungă de 120 kilom., din care fluviul iese aproape de Severin. Când ploile persistă mai mult, apele aduse din Alpi și Carpați de Sava, Drava, Tisa și Timiș, negăsind loc suficient de scurgere din cauza strimtorilor acestui canal, sunt respinse în susul D. și al Tisei uneori până la Seghedin, constituind adevărate brațe de mare. D. intra între stâncile defileului la Golubaci (ruinele cetății pe r. d.), își vede imediat aci patul accidentat de stânci, se introduce apoi între pereți verticali în *clisura superioară*, unde apar la suprafața apei stâncile unui complex de archipelaguri mai ales al Grebenului; străbate basinul dela confluența Poreicai (r. d.), se angajează în *clisura inferioară*, unde pereții verticali trec de sute de metri și archipelagurile reeditează clisura sup., aci apar *cataractele inferelor* și virtuțurile *cazanelor*; în fine fluviul intra în basinul său inferior după ce a format la gura

Cernei insula Adakaleh și a străbătut în josul acestei iusule *Poarta de fier* infer., unde apele sale se prăvălesc cu o șteală formidabilă pe suprafața unui platou stâncos tare înclinat în josul apei și întins ca un prag dela un țărmure la altul pentru a contraria cursul fluviului. Lărgimea D. e de 1140 m. la Peterwardein și ad. de 12 m.; lărg. între Bucovar și Palanca nouă de 390—590 m.; la Semlin 1560 m. lărg. și 14 ad. În defileul Porților de fier D. își modifică lărgimea ca și adâncimea: în basinul Milanovôului are 1400 m. lărg., iar în clisura inf. abia 150 m.; adâncimea crește aci la 40 m. și 50 m.; între Adakaleh și Poarta de fier infer. D. are 1500 m. lărg. Rectificările defileului Porților de fier ale D. au costat 10 mil. franci. Aceste lucrări a căror terminare s'a serbat cu o mare solemnitate în 1896 în prezența împăratului Francisc Iosif, înalților săi invitați, regi României și Sârbiei, constau mai ales în trei canaluri: unul la Greben în clisura sup., al doilea la Cazane în clisura inf., al treilea la Poarta de fier inferioară.

Basinul al 4-lea al D. este mai preste tot format de vechiul golf, ai cărui țărmuri erau constituiți din Carpați la nord, din Balcani la sud. El îmbrățișează o parte a platoului Transilvan, care îi trimite din apele sale prin canalul Oltului și defileul Turnului Roșu; o parte din clina exterioară a Carpaților orientali cu Siretul și Prutul; precum și basinul superior al Ischerului, aflat pe partea sudică a Balcanilor, pe cari îi străbate prin defileul Curilo. Cursul fluviului este caracteristic în acest basin: între gura Cernei și Lom-Palanca, fractura în care curge D. e paralelă cu a sistemului moravic (valea Moraviei, Vardarului, Strumei, etc.); de aci la Sistov fluviul curge spre est; spre nord-vest până în josul Silistrei; spre nord până la Galați; în fine spre est până la mare.

Direcțiunile urmate de fluviu între Porțile de fier și Marea Neagră au fost croite prin ruperea barierii Carpato-balcanice, care ruptură s'a prelungit apoi până la mare. În urma acestui fenomen, a cărui completă efectuare a cerut un timp îndelungat, solul Munteniei s'a prăbușit și a ramas acoperit de apele unui lac care se întindea din marginea actuală a Bulgariei până în Carpați și până în insula Măcinului (partea nordică a Dobrogei actuale). Fundul acestui lac, a cădut dela înălțimea sa în adânc, așa încât pe toată întinderea Munteniei și Moldovei meridionale acoperită de apele sale s'a așternut un sistem de straturi sedimentare, a căror grosime trece de 400 m.; iar pe de altă parte tot țărmurile drept al Dunării a căpătat un relief de 200 m. asupra celui stâng.

La nordul și sudul fluviului, atât în Carpați cât și în Balcani, apar aceleași stânci în compunerea solului: terenuri primare, metamorfice și secundare (schisturi, ardeshii, antracite și calcare compacte). Mai spre Dunăre apar, în România, terenuri terțiare (argile, marnă, gresie, calcar, gips cu lignite și straturi groase de sare gemă), cari formează regiunea muscelelor Munteniei. Terenurile aluvionare acoper restul României: regiunea dealurilor cu viile e formată din diluvium fumuliu — acoperit cu pietri rostogolite la fund — acoperit cu diluvium galben

(a cărui grosime e considerabilă în vecinătatea munților), caracterizat prin abundența marelor. Diluvium negru, care acopere câmpia și văile, constituie pământul vegetal, în care apele și-au croit paturi sinuoase cu pârâzi clădiți din pietri rostogolite prezentând înfățișarea unor șanțuri largi.

Regiunea dintre Dunăre și Balcani este un platou 70 la 100 km. lățime, constituit din terenuri calcare, în care apele și-au adâncit tare matca lor. Partea orientală a acestei regiuni se recomandă prin lipsa apelor curgătoare și a apei potabile care se scoate cu greu din pături adânci de 20 la 30 m.

Afluenții D. din stânga, ca Jiul, Oltul, Vede, Argeșul (cu Dâmbovicul, Neajlovul, Sabarul și Dâmbovița), Ialomița cu Prahova și Siretul de jos cu Buzăul, îșirecurbează progresiv cursul lor în câmpie cu cât curg mai spre est și dau cel mai mare volum de apă fluviului; afluenții din dreapta: Lomul, Cibrița, Ogostul, Schitul, Ischerul. Vidul, Osma, Jantra și Lomul, străbat platoul Bulgariei între rîpe calcare înalte, cari constituiesc de repeți ori defileuri, au cursul mai scurt și dau fluviului un volum de apă mult mai mic ca cei din stânga.

În basinul său inferior Dunărea măsoară 850 km. și încadrează la sud și est câmpiile Munteniei, unde cursul său este însoțit de bălți și smărcuri, resfirat adesea în brațe, și accidentat de insule. Lărgimea acestei zone este adesea de 10 și chiar 20 km. La nord ea e însoțită de o muche numită de obicei coama terasei danubiene. Terasa danubiană este un larg șes care termină spre fluviu câmpiile Munteniei. Rîpa dreaptă este o adevărată escarpă, care domină țărmurile stâng și care stăvilla vechiul lac românesc înainte de retragerăa apelor în matca lor actuală. Coama terasei danubiene, cât timp D. desparte Sârbia de România, formează chiar malul stâng al fluviului; din jos de Calafat ea se ține la 15 și chiar 20 km. de marginea stângă a fluviului, care în anumite timpuri își întinde apele sale preste toată această lățime, formând un adevărat braț de mare, din depunerile cărui se construiesc cu încetul o nouă terasă în lungul fluviului, care roade cu încetul rîpele de lăse ale malului său drept. Nivelul apelor D. la frontiera austro-română este cu 20 m. mai sus ca al Mării Negre, iar volumul lor mijlociu și puterea curentului în acest basin întrece pe a tuturor fluviilor Europei apusene reunite, dela Ron până la Rin. D. trece la Severin, oraș construit pe marginele unui vechiu basin diluvic, pe care îl țărmurau munții Mehedințului cu dealurile ce derivă din ei. În josul Severinului se văd ruinele podului lui Traian, ce era lung de 1200 m. și suportat de 20 picioare, precum și ruinele castelului care îl apăra. Situat la joncțiunea Banatului, Sârbiei și Olteniei, Severinul fu în toți timpii o apreciată stațiune comercială ca și o însemnată pozițiune strategică; între oraș și Dunăre se văd ruinele castelului dis al lui Sever, transformat în cetate cu șanțuri largi în evul mediu; mai sus, aproape de frontieră, insula Banului plină cu urme de fortificațiuni; mai jos, pe stânga Topolnicei, se zăresc încă urmele meterezelor construite de Ruși în 1828; în fine, pe țărmurile drept se văd încă zidurile vechii cetăți turcesci Cladova, adi declassată. Construcțiunea podului preste Dunăre

de curând proiectată de guvernul românesc și cel sârbesc, va ridica valoarea comercială și militară a orașului Severin.

Cu una sau două excepțiuni rîpa stîngă e mai înaltă ca cea dreaptă dela Severin la Calafat; cu toate acestea pe rîpa dreaptă se află toate pozițiunile întărite de Turci pentru a ține linia Dunării: Cladova, Bârza-Palanca, Dudu, Praova, Racovița, Vidinul, Arțar-Palanca, Lom-Palanca și Cibru-Palanca. Numele de palanca denunță rolul militar a parte din ele. Vidinul, insula Chichinetelui și Calafatul (r. s.) constituiesc una din cele mai importante pozițiuni ale Dunării; interceptînd cu comunicația fluviului și marea cale din Oltenia în inima peninsulei Balcanice prin valea Timocului; fortificațiunile cari țineau aceste puncte se ved și azi. Vidinul în 1877 era apărât de vechia învingătoare bastionată întărită prin a 2-a învingătoare exterioară; Calafatul și Chichinetele poartă încă urmele lucrărilor construite de Români în 1877.

În josul Vidinului, țărmurile drept într'una ros de apele D., are în schimb avantajul de a fi ridicat, salubru, favorabil stațiunilor comerciale și mai ales apărării fluviului; din contră malul stîng egalizat prin creșterile D. se lățește până în coama terasei danubiene, prezentînd un haos de insule, lacuri, smărcuri, brațe și prevale, cărora locuitorii le dau numele de Baltă mai ales dela Călărași la vale. Ici-colea apar în fața țărgurilor malului drept istmuri, cari se înalță prin patul plin de accidente al D., constituind podișuri cari merg din terasa danubiană până în marginea fluviului, indicînd locurile cele mai favorabile trecerilor; pe aceste podișuri s'au întemeiat stațiuni conjugate între cele două țărmuri: Rahova-Bechet, Turnu-Nicopol, Zimnicea-Sistov, Giurgiu-Rusciuc, Oltenița-Turtucaia, Călărași-Silistra, Piuța Petri-Hârșova, Măcin-Brăila, cari țin nu numai comerțul fluviului, dar sînt și capetele de etapă ale orașelor interioare din România și Bulgaria. Aceste stațiuni resumă cu interesul comercial al rîului D., și punctele ce presintă cel mai mare interes strategic, purtînd încă vestigiile întăriturilor vechi sau recente. Rahova în fața confluenței Jiului, și Bechetul la est de Jiu sînt porturi de oarecare însemnătate; aci D. are 1000 m. lărg. la 40 m. adîncime. Nicopol, în fața confl. Oltului, apărât în timpul Turcilor de o veche fortăreață, permite trecerea la T.-Măgurele ce îi servia de cap de pod strategic. Stațiune militară apreciată în toți timpii; de pe prundișul dela vestul guri Oltului (Islaz-Corabia) plecau două drumuri romane în lungul Oltului, spre nord; Romanii asigurau trecerea printr'un turn de zid pe locul ocupat în același scop de Turci mai târziu; dela estul T.-Măgurele pleca un val roman din D. în Carpați, interzicînd trecerea preste Olt. (v. Turnu-Măgurele). Zimnicea (r. s.) și în fața Sistovului, unde înălțimea malului bulgar atinge 200 m., port de oarecare însemnătate și loc favorabil trecerii fluviului. Rusciucu, pe un platou înalțat deasupra fluviului, unit cu Varna și în curînd cu Tîrnova prin cale ferată, pe lîngă învingătoare bastionată, era încongiurat în 1877 și de forturi ce coronau înălțimile megieșe; în fața-i: Giurgiu (v. ac.), important post și cap de cale ferată; în fine în Dunăre insulele Ram-

danului, Mocanului și Sîn-Giorgiu, cari în totdeauna au interesat operațiunile dintre Rusciuc și Giurgiu. — Turtucaia-Oltenița loc de trecerea fluviului la gura Argeșului; țărmurile drept comandă cu 160 m. pe cel stîng, înlesnind trecerea din Bulgaria cu cît contrariază operațiunea inversă. Romanii aveau la Turtucaia o cetate importantă unde staționa o legiune; Turcii continuă a menține acest punct întărit cît timp le-a servit D. ca frontieră. În vecinătatea Olteniței (v. ac.) fură construite succesiv cetățile Daphnis și Constantiola, formînd capete de pod pentru protecțiunea navigațiunii și înlesnirea trecerii fluviului. — Silistra-Călărași, locul unde D. trimite brațul Borcea pe sub coama terasei danubiene, spre a încadra în tot lungul ei stepa Baraganului. Călărașii ocupă punctul dintre Borcea și iezerul Călărași, unde Borcea se lovesce de coama terasei, și posedă un cheu de 322 m. care deservește portul. Silistra la bifurcația Borcei pe un podiș la picioarele terasei bulgare posedă încă vechia ei învingătoare bastionată, azi părăsită. Silistra e comandată de un semicerc de înălțimi: Arab-Tabia (100 m.), Ordu T., Megidie T. (118 m.), Cucuic T., etc. pe cari se ved urmele fortificațiunilor permanente, provisorii și lucrărilor de asediu, cari au ilustrat această poziție militară. Megidie Tabia e cheia acestor pozițiuni, căci ea le comandă pe toate ca și învingătoarea Silistrei și insulele Salganului, ce sînt indispensabile pentru construirea unui pod de vase între cele două țărmuri. Silistra forma cu Rusciucul, Varna și Șumla unul din pivoturile renumitului patruleter strategic, care închidea drumul Rușilor către Constantinopol, preste Balcanii orientali. Frontiera dintre Bulgaria și România lasă României pozițiunea Arab și parte din Ordu-Tabia; Megidie Tabia, cheia acestor pozițiuni rămîne Bulgariei. La Rașova, vechiul Axiopolis, D. ia direcțiunea nord., în care se menține până la Galați. Hîrșova indică locul unde D. se împreună cu Borcea pentru a se desbina după cîteva kilometri în D. veche care, ca și Borcea, curge pe sub coama terasei; și D. vapoarelor ce se țăresce la picioarele rîpelor înalte ale Dobrogei până la Măcin, unde se abate asupra țărmurei stîng spre a se unifica din nou. Cam în fața Hîrșovei dă și Ialomîța în D.; astfel aci e un loc de trecere mai înlesnicios preste fluviu care nu trece de 750 m. Măcinul situat în interiorul arcului ce descrie D. între Brăila și Reni, stă în fața trecătorilor dela Brăila și Galați; el constituie cheia acestor trecători și forma în timpul Turcilor una din cetățile tari ale Dobrogei. Galații are o pozițiune geografică remarcabilă pe marginea D. și a lacului Brateșul, între confluența Siretului și a Prutului, și pe punctul unde D. își schimbă direcțiunea spre est, pentru a ajunge la mare; formează unul din punctele întărite ale liniei Milcov-Putna-Siret, care închide defileul strategic Focșani-Galați dintre Muntenia și Moldova. Între Brăila și Tulcea D. își ține apele sale reunite; la Tulcea începe deita fluviului. Ambele țărmuri dela Galați la vale sînt însoțite de lacuri și limoase. Lacurile țărmurei stîng, cele mari voluminoase, nu sînt decît expansiunile afluenților din stînga D., cari împiedecați prin pămînturile depuse lateral de fluviu, de a-și unea apele cu ale

acestui, își inundează propriile lor văi. În susul Tulcei la Ceatal D. se bifurcă: brațul de nord trece la Ismail, Chilia, Vîlcov, formând și frontiera ruso-română; brațul de sud abia constituit se bifurcă la rândul său în brațul nord. al Suliniei și brațul sud. al Sf. George. »Marea câmpie formată de delta D. (aprox. 4000 km.) este pe jumătate sub ape: puține pământuri ridicate se înalță ici-colea, acoperite de păduri de stejar și de fag în mijlocul tristei întinderi de noroiaie și trestii: acum 1800 ani D. avea șese în loc de trei guri.... Gura Chiliei (111 km. lung.), care duce aproape cele $\frac{2}{3}$ din apele D., este închisă la mare printr'un prag de năsipuri care împiedică vasele de a trece aci; gura Sf. George (96 km. lung., 130 m. la 390 m. lărg., 10 m. adânc. înainte de prag, 150 m. la prag) încă nu e proprie navigațiunii. Singură gura Suliniei navigabilă, fu aleasă dela 1858 ca canal de către comisiunea europeană însărcinată cu lucrările de corecțiune ale fluviului; și chiar aceasta ar fi impracticabilă pentru vasele mari, dacă nu s'ar fi ameliorat prin lucrări. Lungimea acestei guri e de 82 km., lărg. dela 100 la 130 m. și adâncimea dela 5 la 15 m.; ea este protejată prin două zăgazuri cari înaintează în mare: unul de 1313 m., altul de 915 m. lungime. Altă dată apa nu era mai adâncă de 2 m. la bara Alghanis în lunile Aprilie, Iunie și Iulie, și de 4 m. în timpul creșterii apelor. Prin stavilare convergente, cari duc apa D.-ii până în largul mării, s'a scoborit pragul astfel, încât vasele calând până la 6 m. pot intra în Dunăre. Orașul Sulina, de construcțiune recentă, este unul din porturile de comerț cele mai importante din Europa și un adăpost prețios contra înfricoșatelor furtuni ale Mării Negre. Lucrările de rectificare sunt conduse cu succes de comisiunea europeană, un fel de sindicat internațional, care are o existență politică autonomă, flota sa, bugetul său, pavilionul său, împrumuturile și datoria sa.»

Întinsă din Europa occidentală până la Marea Neagră, printre Jura Germaniei, munții Boemiei și Carpați de o parte, printre Alpi și Balcani de altă parte, Dunărea formează marea cale geografică a Europei meridionale, marea cale naturală către Orient a Germaniei și Austriei. Singurii Români întrebuințară D. ca frontieră a imperiului lor, întărind această linie printr'un sistem de puncte fortificate și valuri trase mai adese pe stânga fluviului spre a-și menaja vaste capete de poduri ofensive. Toate cetățile ce există aci în lungul Dunării și cari atestă importanța strategică a fluviului fură altă dată puncte întărite de Romani, pentru cari această linie forma o perdea naturală a statului lor întins în lungime mai ales pe cîna Mării Mediterane. În timpul invasiunilor rolul D. se schimbă, și fluviul devine marea drum urmat de popoare sau de armate dela est la vest și reciproc. Pe acest ax se mișcă Hunii, Avarii, Slavii, Maghiarii, Turcii, Francii lui Carol cel Mare, Cruciații, armatele lui Napoleon, etc. Dunărea este de asemenea calea istorică a comerțului și industriei, țermurii ei locul favorit al stabilirii orașelor în cari se concentra puterea politică a regiunilor străbătute de marea fluviu. »Ocupând Dunărea, Germanii și Maghiarii își asigurau un mare imperiu. Stăpâni ai D., Austriacii pîrînd Alpii, marea fortăreață a

Europei, pozițiune tot atât de bună pentru atac ca și pentru apărare». Călare pe D. Ungurii pîrînd întregul sistem Carpatic urcînd în susul văilor ale căror ape cad pe partea stîngă a fluviului, dela Presburg la Orșova. Lungimea de aproape 3000 km. a cursului său și importanța munților ce mărginesc sau se întrupează în basinalul D., îi asigură un debit de 35.000.000 m³. pe oară. Curentul foarte repede în basinalul german și austriac (1'08 m., 1'45 m., 2 la 4 m. pe secundă după cum apele sînt mici, mijlocii sau mari), se micșorează considerabil în câmpiile Ungariei, ca și în basinalul român-bulgar al Dunării. Uneori în timpul iernei D. îngheață chiar în basinalul inferior. Desghețul se consumă în Februarie sau la începutul lui Martie și nu ține decît una sau două zile. De obicei D. are două creșteri: una la începutul primăverii, în epoca ploilor cînd insulele sînt aproape preste tot inundate ca și zona limitrofă până în coama terasei danubiene în România; a doua la epoca topirii zăpezilor în Alpi în luna Iulie sau August. Podurile fixe sînt cu atât mai numeroase, cu cît se urcă cursul fluviului: unul singur (Cernavodă) în basinalul român-bulgar; două în Ungaria (Peterwardein și Budapesta); trei în Austria (Viena, Linz și Passau), două în Bavaria (Ratisbona și Ulm); afară de acestea mai există câteva poduri fixe mai puțin artistice (Comoru, Krems, etc.). Inceputul cu încetul obstacolele cari se opuneau navigațiunii se suprimă: s'au făcut lucrări de rectificațiune în Bavaria, Austria (defileul Grein Viena), Ungaria (Porțile de fier) și la gurile Dunării. Puterea navigabilității variază după basinaluri. Comerțul pe D. este în parte local, în parte el consistă în o mare mișcare de schimb între diversele producțiuni ale basinalului său. Principali alinenți ai D.: Illerul, Innul, Trauul, Salzachul, Drava, Sava, Morava, Vagul, Tisa cu Mureșul, Oltul, Siretul cu Moldova și Bistrița, Prutul concentrează în canalul marelui fluviu produsele Alpilor și Carpaților: lemne, pietri, var, cărbuni, fier, sare, grîne, cărămizi, etc. Austro-Ungaria posedă flota Lloydului austriac de aproape 200 vapoare și preste 700 remorcheri, cari îi asigură monopolul navigabilității pe cea mai mare parte a D.; în D. de jos, guvernul român și diverse societăți de navigațiune, mai ales engleze, încep a face concurență serioasă companiei Lloydului.

Tratatul dela Berlin din 13 Iulie 1878 menține principiul liberei navigațiuni pe Dunăre, specificînd raderea tuturor fortificațiunilor D. de jos, precum și interdicerea vaselor de resboiu de a naviga în această parte. Comisiunea europeană a D. își exercită atribuțiunile sale până la Galați independent de autoritatea teritorială. De aci la Porțile de fier navigațiunea fluviului este pusă sub controlul unei comisii mixte, compusa din reprezentanții Austro-Ungariei, României, Bulgariei, Sîrbiei și un delegat al comisii europene.

Lit. Elisée Reclus, Europe occidentale et Europe méridionale; Peters, Die Donau u. ihr Gebiet, eine geologische Studie; Engelhardt, Du régime conventionnel des fleuves internationaux; Voisin Bey, Travaux d'amélioration de l'embouchure du Danube; Grötz, Das Donaugebiet mit Rücksicht auf seine Wasserstrassen. Chestiunea Dunării. (Livre vert de Roumanie). Bucarest, 1883. Baron

d'Avril, la Question du Danube. Marga, Niox Géographies militaires; Dr. Albert Penek, Die Donau. Vienne, 1891; La grande Encyclopédie, tome XIII. [L-Col. I.]

Dunărea de jos, episcopie ort. în Rom., înființată la 1864; la început eparchia acestei episcopii cuprindea județele: Covurluiu, Brăila, Ismail și Bolgrad, (cele două din urmă județe ale Basarabiei sud.) și avea rezidența în orașul Ismail; după luarea Basarabiei de către Ruși (1878), scaunul eparchiei se strămută la Galați, auzându-se în locul județelor basarabene pierdute, cele două județe ale Dobrogei: Tulcea și Constanța; aceasta nouă stare de lucruri se fixă definitiv prin legea din 12 Febr. 1881. Numărul parohiilor, ce compun această eparchie, este de 217 din cari 35 urb. și 182 rur., al bisericilor de 340 și al preoților de 323. Numărul total al creștinilor ort. din eparchie e de 274,455 suflete. Seminarul cu menirea de a da preoți eparchiei numără 60 elevi. Dela înființarea sa până în timpul de față eparchia D. de jos a fost păstorită de trei episcopi: *Melchisedec Ștefănescu*, delă fundarea episcopiei până la 27 Febr. 1879, când a fost ales epp. al Romanului. († 16 Maiu 1892); *Iosif Gheorghian*, fost epp. de Huși, delă 27 Febr. 1879 până la 22 Nov. 1886, când a fost ales mitropolit al Ungro-Vlachiei și Primat al României; și *Partenie Clinceanu*, actualul epp., ales în această calitate la 10 Dec. 1886. Cu episcopia D. de jos statul cheltuește anual 45,624 lei, plus 6000 lei chiria localului episcopal. Cf. M. N. Pacu, Dicț. geogr. al j.-lui Covurluiu. Galați, 1892. [nt.]

Duna-Szerdahely, com. mare în Ung., cott. Pojon, cu 4453 loc. Ovrei și Magh.; oficiu pretorial, judecătoreie cerc., notariat public, oficiu de dare, poștă și telegraf.

Duna-Vecse, com. mare în Ung. cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, cu 4382 loc. Magh. și puținii Slovaci; oficiu pretorial, judecătoreie cerc., poștă, telegraf.

Dunăvêț, gâră în Rom., j. Tulcea pe teritoriul com. Morughiol; se desface din Dunăre (brațul Sf. George) și se varsă în lacul Razelm.

Dunbar, oraș cu port în cott. scoț. Haddington, 3645 loc. (1891). 3 Sept. 1650 învingerea lui Cromwell asupra Scoțienilor sub Leslie.

Dunbar, William, cel mai însemnat poet scoțian după Burns, n. ca. 1460 în Salton, călugăr francez și consilierul lui Iacob IV; † ca. 1520. Scrieri princ.: »The golden targe»; »The thistle and the rose», etc.; opurile edate de Paterson, (1863), de Schipper, (1884).

Dunca, Paul de Sajó, consilier guvernial, n. 1800 în G.-Orșova, (cott. Mureș-Turda), unde tatăl său Ioan Dunca era preot unit; studiile gimn. și le-a făcut în Tîrgul-Mureșului, Sibiu și Cernăuț, iar cele juridice în Cluj; 1823 intră în serviciul statului mai întâi ca practicant la directoratul reg. fiscal în Tîrgul-Mureșului, apoi purtă diverse alte funcțiuni de stat în Sibiu și în Zlatna; 1844 ajunsese concipist în gremiul tesaurariatului; 1850 luă parte la conferințele inițiate la Viena de ministrul Bach cu scopul de a stabili un plan sistematic pentru guvernarea Transilvaniei; 1852 fu numit asesor la tribunalul țerii (Landesgericht) și apoi consilier guvernial, în aceasta din urmă calitate fu pensionat 1865. Pe lângă aceste D. a fost membru al senatului

imperial, deputat dietal, membru fondator al »Asociațiunii transilvane» și membru în comitetul central al aceleia; el este unul dintre fondatorii întăului institut de credit și economii română (»Albina»). † 1 Dec. 1888 în Sibiu. [nt.]

Dunca-Schiau, Constanța, scriitoare rom., n. 1843 în Botoșani, își făcu educația la Viena și Paris, însușindu-și cunoștința mai multor limbi; începî a scrie de timpuriu în diverse țiare și reviste; pentru scrierea sa pedagogică »Fieele poporului» primi dela Domnitorul României un premiu de 3000 fr.; afară de unele lucrări în franțuzesce mai scrise: »Martira inimii», dramă în 5 acte. (Buc., 1870) bine primită la timpul său; »La Alma. Povești nouă pentru copii». (Sibiu, 1881), etc.

Duncan I, rege al Scoției, urmă în domnie moșului său Malcolm II la 1034, fu ucis 1040 de rudenii sa Macbeth, care îi ocupă locul. **D. II**, rege al Scoției (1093—94), fiul lui Malcolm III; trebui să se retragă dinaintea usurpatorului Donald Bane și fu ucis 1094.

Dunker, Max. Wolfgang, istoric germ., n. 1811 în Berlin, 1842 prof. de istorie la Halle, apoi 1857 prof. la Tübingen, 1859 în ministeriul din Berlin, † 1886. Scr. princ.: Geschichte des Altertums, 7 vol., adesea retip.; Zur Geschichte der deutschen Reichsversammlung, 1849, etc. [W. R.]

Dund, (magh. *Dud*), comună mică în Ung., cott. Arad; apare în actele publice la 1489. Are 194 case, 1256 loc. gr.-or. Rom. Pe teritoriul comunei se află straturi de aramă, cari în vechime au fost și exploatate, apoi pământ bun pentru olărit. Teritoriul e de 6976 jug. cat., parte arător, parte muntos; locuitorii se ocupă cu agricultura, olăritul și cu prăsierea vitelor. [†]

Dundalk, (pron. dōndaok), capitala cott. irlandez Louth, 12,449 loc., port.

Dundee, oraș în cott. scoț. Forfar, cu 153,587 loc. Mare industrie de țesături și mașine, șantier, pescării și port. Import 1896: 81 mil. Mc. germ., exportul produselor indigene 18 mil. Mc. g. Au intrat în port 1558 bastimente cu 554,739 tone.

Dune, nisce adunături și dâlne sau movile de năsip sburător, un năsip tare mărunt și fin, care, după ce s'a uscat, este luat și dus de vînt în tocmăi ca iarna omătul. Dunele sînt foarte periculoase pentru tot felul de culturi, căci ele acopere și nămătesc totul, sate și orașe. Marea pădure seculară dela Caraorman din Dobrogea este acoperită pe întînderi mari cu năsipuri sburătoare.

Dunedin, oraș comercial de mare renume, capitala provinciei Otago în Neoseelanda. În apropiere sînt multe mine de aur. Locuitorii se urca la 50,000.

Duneta, (marină) puntea superstructurii ce există la majoritatea bastimentelor; sub D. sînt amenajate cabinele a o parte din ofițieri, în special cabina, salonașul, etc. destinate locuinței comandantului. La bastimentele de reșboiu se instalează pe D. în mod avantajos tunuri.

Dunfermline, oraș în cott. scoțian Tife, cu 20,000 loc., o abație a Benedictinilor și industrie de țesături.

Dunganii, locuitorii turco-tatari din nord-vestul Chinei, 3—4 mil. suflete, Mohamedani. Dela 1861 resculăți, 1877 din nou supuși Chinei.

Dungit, se dice despre lemne de construcțiuni și grindii când se cioplesc în patru dungi în mod primitiv încă în pădure.

Dunita, rocă eruptivă basică; un agregat grăunțos de olivin și chromit, prin alterare se transformă în serpentin. Giseminte se găsesc în Neoseelanda, etc.

Dunka, 1) *D., Nicolae R.*, militar rom., n. 1837 în Iași, România. Cu ocasiunea ocupării Moldovei de Austriaci în 1854 intră în regim. 4 de husari, unde ajunge sublocot. În 1859 se angajează între cei 1000 voluntari ai lui Garibaldi. Apoi intră în legiunea emigrațiunii maghiare; în urmă trece în America, primind gradul de căpitan în armata Statelor de nord și ia parte la războiul de secesiune. După 3 luni de serviciu cade lovit de un glonț în bălăia de Crossy-Keys (Virginia) la 31 Maiu 1862. 2) *D., Titus Al.*, inginer și militar rom., n. 1845 în Iași. Studiile le-a făcut în țeară și Neapol. Elev inginer în batal. I de geniu din Moldova, 1861—62 în legiunea magh. din Italia, 1863—64 ia parte la revoluția Poloniei rusești, apoi ca inginer conducător la lucrările canalului de Sucz. 1866 revine în țeară pentru a intra în corpul de 10,000 voluntari sub comanda gener. Magheru. 1870 D. ia parte la războiul franco-germ. în legiunea străină din armata franc. și e rănit la Orleans și Vendome. 1872 își reia profesiunea de inginer în țeară până la 1877, când ia parte ca căpitan la asediul Plevnei. 1881 D. se duce în Africa, ia serviciu în armata franc., luptând în Tunisia, Sudul marocan și Sudan. După această viață sbruciumată a reluat profesiunea sa de inginer.

Dunkerque, (germ. *Dünkirchen*), capitala puternică a unui arondisment în dep. fr. Nord, lângă Marea de Nord, 39,481 loc. (1891); port; șantier; fabrici pentru torsul inului, bumbacului și cănepei; import de lână, bumbac, vin, zinc (1886 în preț de 360 mil. fr.), export de zahăr, rachiu, carbuni, fabricate de lână (în preț de 35 mil. fr.); 1890 au intrat în D. 3177 corăbii de 1.467,217 tone. Băi de mare, pescării. 1477 a ajuns sub Habsburgi, după aceea sub Spania, 1658 sub Anglia, 1662 la Franța. 23 Ian. 1666 învingerea marină a Olandezilor asupra Englezilor. 1713 dărîmat, 1783 restaurat.

Dunlop, (pron. Dönlop), un sat în Scoția, renumit pentru vacile sale de soiu.

Dunois și Longueville, (pron. dünoa, long-gwil), *Jean Bastard de Orleans, conte de*, n. 23 Nov. 1402, fiu natural al ucisului duce Ludovic de Orleans, a apărut Orleansul până i-a venit în ajutor fecioara de Orleans. † 24 Nov. 1468. Carol IX și Ludovic XIV au ridicat pe urmașii lui D. la rangul de principe al casei reg. Dela Ludovic I. († 1516), următorii lui au fost principii suverani de Neuchatel; 1672 familia D. sau stins.

Duns Scotus, *Ioan*, unul dintre cei mai celebri scolastici ai secl. XIV. De origine nobilă, n. probabil în Dun (nordul Irlandei), ca franciscan face cursuri foarte aclamate de teologie și filosofie la Oxford. La 1301 sau 1304 se duse la Paris, unde luă titlul de Dr. în teologie. † în Colonia în vîrstă de 34, după alții de 43 de ani, la 1308. În discuțiile sale cu Toma de Aquino se manifestă tot mai mult direcția realistă, care separează din ce în ce filosofia de teologie. (Cf. Baumgarten-Crusius, »De theologia Scoti«, Iena, 1826).

Dunstan, *cel Sfânt*, n. 925 în comit. Somerset, dela 959 episcop de Canterbury, † 988. Unul dintre cei mai erudiți oameni ai timpului său.

Düntzer, *Heimr.*, scriitor germ., n. 1813 la Colonia, 1846 bibliotecar tot acolo, vestit prin întinderea scrierilor sale numeroase. Mai ales despre Schiller, Goethe, Lessing și Herder a adunat cu sirguintă fără păreche amănuntele cele mai neînsemnate, căutând a le folosi pentru lămurirea punctelor întunecoase. [W. R.]

Duo, v. Duet.

Duodecima, (lat.) în musică: = 'cîntă redu-blicată, avînd raportul numeric $\frac{9}{1}$. $D_{01} - sol_1$ e o cîntă; $d_{01} - sol_2$ e o D. Un joc de orgă încă a fost numit D.

Duodecimal, (lat.) ce se repoartă la numărul 12, în special ce e divisibil prin 12. (v. și Dodeca.)

Duoden, prima porțiune a intestinului subțire.

Duodez, format de carte, la care coala numeră 12 pagini.

Duodrama, dramă în care joacă numai două personaje.

Dupanloup, (pron. Düpan-lu), *Felix Antoine Philibert*, prelat franc., n. 3 Ian. 1802 în St. Felix din Savoia, 1849 episcop de Orleans, ultramontan zelos, 1854—72 membru al academiiei, la conciliul din 1869—70 un hotărît adversar al dogmei infalibilității, dar s'a supus; 1871—76 membru al adunării naționale, 1876 senator; † 11 Oct. 1878 în castelul Lacombe (Isère). A scris: »De l'éducation« (10 ediții, 1882, 3 tom.). »Oeuvres choisies«, 1861—75, 11 tom. Biogr. de Lagrange, (5 ed. 1886, 3 tom.).

Dupin, (pron. düpen), *André Marie Jean Jacques*, num. *D. senior*, om de stat și jurisconsult franc., n. 1 Febr. 1783 în Varzy (Nièvre), după revoluția din Iulie membru în consiliul de ministri și procuror general al Curții de casație, de opt ori president al camerei deputaților; în urma decretului de confiscare emis contra familiei Orleans, a demisionat, în 1857 a primit din nou oficiul de procuror general la Curtea de casație, a fost senator și de aici înainte sprijini politica împărătească; † 10 Nov. 1865. Autor a numeroase scrieri juridice. În 1855—61 scrise »Mémoires«, 4 tom.

Duplica, în limbajul juridic: afirmațiune care combate replica (v. ac.) contrarului.

Duplicarii, la Romani acei soldați, cari pentru merite câștigate în fața inamicului primiau sold îndoit.

Duplicat, al doilea exemplar al unui act scris.

Duployé, (pron. düploaié), *Emil*, inventatorul celui mai răspândit sistem stenografic franc., n. 1833 în Notre Dame de Liesse (Aisne), spirital în Sinceny (Aisne), editor al »Bibliothèque sténographique«. Sistemul său »Sténographie D.« fû prelucrat în l. germană de Weiler, (4 ed. 1891).

Dupont, (pron. düpon), 1) *Jacques Charles*, numit *D. de l'Eure*, politic franc., n. 27 Febr. 1767 în Neubourg în Normandia, 1795 membru al consiliului celor 500, 1813 al corpului legislativ, dela 1824 aparține în cameră minorității liberale, 1830 scurt timp ministru de justiție, 24 Febr. 1848 president al camerei, după aceea al regimului provisor și membru al constituantei; † 2 Mart. 1855. 2) *Pierre, conte D. de l'Etang*, general franc., n. 14 Iulie 1765 în Chabanais, 1800 bătut pe Austriaci la Pozzolo, 23 Iulie 1808

trebui să capituleze la Baylen în Spania, 1814 ministru de război, 1815—30 deputat reacționar; † 16 Febr. 1838 în Paris.

Duprat, Antoine, predicator franc., n. 1463 în Issoire, crescătorul lui Francisc I, 1515 predicator, apoi arhiep. în Sens, 1527 cardinal; † 1535. Biogr. de Marquis Ant. Théod. Duprat (1857).

Dupré, 1) D., Jules, pictor franc., n. 1812 în Nantes; † 1889 în Paris, unul dintre întemeietorii picturii franc. de peisage de pe șesurile Franței. 2) **D., Giovanni**, sculptor ital. n. 1817 în Siena, se perfecționează la Florența ca autodidact; † tot acolo la 1882. Lucrări princ.: Moartea lui Avel (1842); Sappho murind (1857); Triumful crucii (în Santa Croce, 1864); Pieta (Siena, 1865); Monumentul lui Cavour în Turin (1872); Pius IX în domul din Piacenza, ș. a. Biogr. de Frieze.

Dupuy, Charles, politic franc., n. 5 Nov. 1851 în Le Puy, la început profesor în orașul său natal, apoi profesor de filosofie la gimn. din St. Etienne, pe urmă rector la Acad. din Aix; 1885 ales deputat în depart. Loire; 1892 ministru de instrucție publică; 1893 president al camerei; dela 4 Nov. 1898, după retragerea lui Brisson, prim-ministru și ministru de interne.

Dupuy de Lôme, Stanislas Charles Henri Laurent, n. 1816 în Plomeur, inginer de marină, 1857 chemat în ministerul de marină, pe urmă inspector general al marinei; † 1885; a construit mai multe bastimente de sistem nou, între cari și »Gloire«.

Dupuytren, Guillaume, chirurg și anatom franc., n. 1777 în Pierre-Buffière în Haute-Vienne; 1813 prof. de chirurgie, 1818 membru al Academiei franc. † 1835 în Paris. D. a fost un chirurg excelent; a făcut și unele descoperiri în domeniul Anatomiei patologice. Discipolii săi au publicat: *Leçons orales de clinique chirurgicale faites à l'Hôtel-Dieu*, 1830—34; *Traité théorique et pratique des blessures par armes de guerre*, 1834.

Dur, (lat.) aspru, unul din cele două moduri ale muzicii moderne. (v. Major.)

Durac, Serdarul, care împreună cu Mihalcea Hîncu porni rescoala din Ianuarie 1672 în contra lui George Duca-Vodă al Moldovei în a 2-a a sa domnie, din pricina jafurilor acestuia și a Grecilor lui. Înădușindu-se rescoala prin victoria armatei turco-tătare la Iepureni (Apr.), D. cu ceilalți capi ai mișcării fugi la Cazaci.

Dura mater, v. art. Meningi.

Duramen, (botan.) *inima lemnului*, *lemnul perfect*, se numește zona centrală de lemn a tulpinilor și rădăcinilor lemnoase mai bătrâne; se deosebește de zona externă, (alburnum, v. albeața lemnului), pentru că e mai dură și cu o culoare mai închisă decât aceasta. Diametrul D. crește mereu în afară prin transformarea a noi strate de alburn. Din cauza tăriei și a colorilor sale variate, D. e mult întrebuințat în industrie, pentru mobile, vâsitorie, etc.; ș. e. D. de stejar, prun, tisă, abanos, dud, dracilă, de lemn de băcan, etc.

Duranametel, aliaj din 64-8 aramă, 29-5 zinc, 2-25 cositor și antimoniu, 1-7 fier și 1-7 aluminiu. folosit cu predilecție pentru scopuri marine.

Durance, afluent pe stânga al Rhonului în Franța, izvoresce din Mont Genève și se varsă în Rhone din jos de Avignon; 380 km. lung, nu e navigabil.

Durando, frații Giovanni și Giacomo, ambii generali piemontezi. **Giovani D.**, n. 23 Iunie 1804, † 27 Maiu 1869. Implicat în 1831 împreună cu fratele său în o conspirațiune liberală, fu exilat; se duse în Belgia, apoi în Portugalia și Spania, unde luptă pentru libertate și ajunse la gradul de general. Reîntors în patrie, fu chemat la Roma la 1848 și primi comanda trupelor cari trebuiau să coopereze în războiul de independență. În 1866 el fu grav rănit la Custoza. **Giacomo D.**, n. 1807, ajunse la rangul de colonel în armata spaniolă în 1838. Reîntors în patrie în 1845, fu numit general de cârmă guvernului provisor al Lombardiei. Era devotat politicii lui Cavour. Fu ministru de război în 1855, senator, ambasador apoi ministru de externe. 1884—87 presidentul senatului; † 23 Aug. 1894.

Durango, stat federal în Mexico, 95,275 km². și 255,652 loc. (1890); platou traversat de munții Sierra Madre și potrivit pentru economia de vite și agricultură; bogat în metale. **Capitala D.** are 24,800 loc.

Duras, regele Dacilor, predecesorul lui Decebal, care cedează de bună voie domnia acestuia.

Durău, schit așezat aproape de una din stâncile muntelui Ceahlău, la o oară depărtare de schitul Hangului. După tradițiune, schitul D. a fost înființat de Săbăstri. Se dice, că mai întâiu au făcut o biserică mică de lemn, care a ținut mai mult de un secol, după care au ridicat o altă biserică tot de lemn, și care a durat până la 1800. Biserica de piatră, mare, frumoasă și solidă cum se găsește astăzi, a fost terminată la 1835 și sfințită de însuși mitrop. Veniamin. Icoanele și marmora au fost aduse din Constantinopole, iar gratiile de fier dela Iacobeni, din Bucovina. La 1830 schitul D. a fost supus cârmă mănăstirea Neamțu. La 1840, înmulțindu-se călugărițele în Vêratic, mitr. Veniamin, cu aprobarea prințului Sturza, a dispus ca schitul D. să se schimbe în metoc mănăstirii Vêraticul, și prin urmare călugării din D. să se mute la Secu, iar călugărițele să vină aici, dar' n'a reușit din pricina opunerii energice a călugărilor și a ctitorilor (mai cu samă a lui Prosie). Pe aici trece *pârâul D.*, care chiar în ograda schitului formează un iaz; acest pârâu este bogat în păstravi. (Cf. Schitul D. și muntele Ceahlău. Iași, 1885, de arch. Varahiil Lateș.) [C. D. Gheorghiu.]

Durazzo, (turc. Draci), port în vilaietul turec. Scutari, lângă Marea Adriatică, 1200 loc. D. ține locul vechiului Epidamnus, fundat la 625 a. Chr.; la Romani *Dyrrhachium*, loc de trecere spre Italia. D. e reședința unui arhiepiscop grec și a unui episcop catolic. Aci are mică însemnătate, dar în evul mediu D. a avut o foarte mare importanță strategică și mai ales comercială, căci era punctul de plecare al renumitei șosele *Via Egnatia*, care traversa toată peninsula balcanică și ajungea la Constantinopole. Această importanță s'a vedit mai ales pe timpul rivalităților îndelungate dintre Veneția și Genua, când o mare parte a comerțului cu Orientul se făcea pe uscat. D. a trecut în cursul timpurilor din mână în mână: a fost al Veneției, al Neapolului, apoi ducal liber și în fine supus definitiv Turcilor de către Bajazed. [C. Litzica.]

Dürer, Albert, celebru pictor și gravor germ., n. 1471 în Nuremberg, † 1528. Dând semnele

unei precocități extraordinare prin portretul lui (Albertina din Viena) făcut de el însuși la vârsta de 13 ani și printr'un desenm (museul din Berlin) făcut la vârsta de 14 ani, el fu pus, mai târziu, să ia lecțiuni de gravură la vecinul casei lor Mihail Wolgemuth; călători apoi patru ani prin Germania și Elveția, se întoarse la căminul părintesc, și prin studii serioase și îndelungi asupra nudului, asupra animalelor și plantelor, din care se ved încă și azi multe prin muzeele Europei, își desvoolă sentimentul naturii înăscut în sufletul său. Lucrările sale sunt nenumărate. Cele mai importante sunt: *Immormentarea lui Christos* (Pinacoteca din München), unde se arată o rară putere dramatică de compoziție, *Altarul de Baumgarten*, în care străbate un dulce farmec virginal în figura mamei Domnului, portretele celebre *Oswalt Krell*, portretul lui însuși (museul din Madrid), portretul tatălui său; *Sfânta Fecioară lăptând pruncul*, *adorafia magilor* (Uffizzi, Florența), celebrele capo d'opere: *Adorafia sfintei Fecioare*, astăzi restaurată în cea mai mare parte, *Christos pe cruce*, și multe, foarte multe desene, ca așa numita *Patima verde*, și gravuri, ca cele cunoscute sub numele de: *Viața sfintei Fecioare*, răspândite prin colecțiile statelor și la particulari. El a scris asupra principiilor artei și e considerat atât prin desenul cât și coloritul său ca cea mai mare glorie plastică a Germanilor. (Cf. Thausing, D., *Geschichte seines Lebens und seiner Kunst*. Leipzig.)

Durerea, senzația particulară legată de o excitațiune nervoasă puternică, cât și de modifi-cațiuni chimice ale țesuturilor, în deosebi ale țesutului nervos. Natura și psihologia durerii sunt foarte puțin cunoscute. Au fost și sunt încă autori, cari susțin existența în organism a unor nervi speciali pentru D. Hipotesa curentă găsesce explicația durerii în special în modifi-cațiunile dinamice ale iritabilității nervoase, ne-având nevoie de o conductibilitate deosebită; ori ce impresie sau senzație, ajunsă la un grad mare de intensitate, devin dureroase. D. e un fenomen anormal și alterarea vitalității noastre organice este în strinsă legătură cu existența lui. D. poate fi organică sau *fisică* și *morală*. Caracterele obiective ale acestor două categorii de D. sunt în parte bine delimitate. D. în general e însoțită de fenomene somatice (organice) ade-quate, cari relevează totdeauna individului alte-rările interne sau externe, provocate de modi-ficarea vitalității lui. D., spune Ch. Richet, este o funcțiune intelectuală în raport cu finalitatea lucrurilor; »ea este o apărare preventivă foarte eficace, pentru că ea cărmuiesce întreaga noastră existență». Unii autori (Ribot) susțin, că D. sim-țită nu este decât un semn al alterațiunii func-țiunilor vitale, »nu este decât un eveniment in-terior, care aduce la cunoștința individului în viață propria sa desorganizare». *D. morală* este caracterisată prin existența unui sentiment al durerii reieșit sub impulsivitatea unei representații mintale sau a unui impuls ideo-motor. Chipul de a fi resimțită D., prin profundele ei reacții fiziologice, dă naștere la impresii puternice și mult persistente în structura noastră mintală; de aici vine probabil acea reflexiune matură, ce ne o suggeră fiecare durere, cât și valoarea psi-chologică și intelectuală a unei D. *D. fisică* a fost

supusă la experiențe numeroase și minuțioase în laboratoarele de psihologie și i-s-a putut întru câțva determina chiar pentru câteva din simțuri pragul excitației; pentru senzațiile tactile s'a creat chiar o tehnică specială. Sunt chiar aparate cu cari se poate măsura D.; ele poartă nu-mele de Algesimetre. Cât privește sediul cerebral al durerii chestiunea e încă la primele ei înce-puturi; Sergi consideră cu toate acestea bulbul ca sediul durerii, ca și al tuturor fenomenelor afective.

Algesimetrele sunt aparate întrebuințate în psihologia fiziologică pentru măsurarea durerii. Dr. Ejoernstroem a construit 1877 cel dintâiu A., al cărui principiu se reducea la stringerea pielii între două lame. Unul din cele mai practice A. este acela al lui Catell, un fel de dina-mometru cu resort; D. se măsoară în mili-metri după profunzimea la care a ajuns în piele un ac, cu vârful foarte ascuțit (maximum 1.5 mm. pentru a nu da sângele), împins de un resort gradat. *A. lui Philippe* este cel mai recent și consistă din rezervoariuri diferite ce se pot umple cu alicie și adapta la unele lame metalice provădute cu vîrfuri, ale căror dimensiuni variază între $\frac{1}{10}$ dintr'un milimetru până la 1 cm. Experiențele al-gesimetrice minuțioase ale unor autori au ajuns la conclusia, că senzația durerii e cu totul di-stinctă de acea a pipăitului și de senzația de contact sau presiune. După cercetările autorilor, femeile sunt mai sensibile decât bărbații și clasele infe-rioare mai puțin sensibile decât cele superioare. Grosimea pielii are o influență oareșicare asupra sensibilității durerii, dar nu așa de mare cum se credea. [N. Vaschide.]

Durham, comitat în partea nordică a Engli-terei 2621 km². și 1.016,449 loc. (1891); mine de cărbuni de piatră cu producțiune anuală de 30 mil. tone. *Capitala D.*, situată lângă Wear, cu 14,863 loc.; universitate, residența episco-pească.

Durham, John George Lambton, conte, om politic engl., n. 1792; 1813 membru în casa de jos, Whig, 1828 Peer, 1830—33 custodele si-gilului secret, 1838 guvernor general de Canada; † 1840 în Cowes.

Düringsfeld, Ida, von, scriitoare germ., n. 1815 în Militsch (Silesia), 1845 măritată cu scrii-torul von Reinsberg, a trăit cu dînsul în Italia, Dalmația, Franția și Belgia, † 1876 în Stuttgart; în ziua următoare soțului ei s'a sinucis. D. a scris și romane, dar cu mult mai importante sunt descrierile călătoriilor sale (Reiseskizzen, 7 vol., 1850—68), și mai ales scrierile despre popoarele în mijlocul cărora a trăit: »Din Dalmația», 3 vol., 1857; »Proverbele limbilor germanice și ro-manice», 2 vol., 1872—75, ș. a. [W. R.]

Durmitor, v. Dormitor.

Duroc, Michel, duce al Friaului, mareșal francez, amic al lui Napoleon I, n. 1772, fiind nobil emigră la începutul revoluțiunii; reîntors întră în armata, deveni 1797 șef de batalion sub Napoleon. A luat parte la expedițiunea în Egipt a lui Na-poleon, iar după ce acesta ajunge consul, e trimis la curțile din Berlin, Petersburg, Stockholm și Copenhaga, unde represintă cu succes intereselo lui Napoleon. 1804 general de divisiune, și după o scurtă activitate diplomatică la Berlin în 1805, participă din nou la toate acțiunile militare ale lui

Napoleon. 1807 obține titlul de duce al Friaului. † 22 Maiu 1813, după lupta dela Bautzen.

Duruy, Victor, istoric fr., n. 1811. Ministru sub Napoleon III, el a realizat mai multe reforme utile învățământului. Operele lui sunt: *Hist. des Romains*; *Hist. populaire de la France*; *Hist. populaire contemporaine*; *Hist. de la Grèce ancienne*.

Durych, (și *Durich*), *Vařlav Fortunat*, slavist boem, (1735—1802), preot din tagma Paulanilor. Se indeletnicia la început cu limbile biblice, mai târziu s'a întors către slavistică; a publicat »Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis«, (a apărut Partea I a primului volum. Viena, 1795). (Cf. *Neurolog in Abhandlungen d. böhm. Gesellschaft d. Wissensch.*, 1804.)

Duș, (franc. *douche*), coloană de apă ce se dirige la o parte oarecare a corpului, asupra căreia ea lucrează prin lovitură și temperatură. În sens figurat se dice despre ori ce lucru, care are ca efect recorierea, recirea sau desilusionarea.

Ațiunea fiziologică a unui D. atrină dela efectul mechanic, thermic și chimic ce se exerciază asupra pielii. Calitatea fizică a lichidului și presiunea cu care isbucnesc sunt factorii principali la aprețierea efectului, ce produce asupra membrelor bolnave. Iar durata aplicațiunii e atât de esențială, încât medicul nu o poate prescrie decât studiând reacția organismului la fiecare individ, ceea ce de altcum pretind și ceilalți agenți ai tratamentului. După regiunea corpului, unde este a se aplica D. și după necesitatea mărimii ca intensiune și extensiune, se deosebesc mai multe forme de D.: D. ca ploaia, D. ca coloană, D. concentric, D. ca clopot, D. cercular, D. mobil. După numirea organelor luate în vedere la tratament D. este *hepatic* dacă se îndreaptă asupra ficatului, *splenic* la splină, *ipogastric* la pânțele, *perineal* la partea anterioară a ședutului, *ocular*, *nasal*, etc. D. *ascendent*, când raza de apă isbucnesc din jos în sus. Astfel de D. se aplică sau numai pe suprafața corpului, sau se introduce în caviități cum este anusul, vaginul, țeava udului, mitra. În asemenea casuri presiunea D. se reduce considerabil. D. *scotian* și *alternant* se numesc când după un D. cald urmează altul rece și întors. Afară de felurile de D. până aci înșirate se mai aplică D. *de aburi*, un curent de aburi de o temperatură înaltă dar suportabilă se îndreaptă asupra cutărei părți a corpului bolnav. D. *termal*, unde pe lângă agenții cunoscuți ai D.-lor mai intervine și efectul chimic-fiziologic al apei minerale, așa s. e. D. termo-sulfuric la Băile Herculanee. D. *massage* se numesc un procedeu special al Francezilor, introdus mai întâiu la Aix-le-Bains (v. ac.). Acesta consistă în massarea corpului sub D. cald. În timpul mai nou s'a introdus în terapie și D. *de lumină electrică*. Temperatura înaltă, la care este expus corpul prin acest mijloc, nu o poate suporta omul în nici un fel de mediu, decât în cutia cu lampe electrice. Efectele reale însă până acum nu sunt constatate în deajuns, ca știința să poată trage conclusiuni sigure din acest metod de vindecare. [Dr. Vuia.]

Dușan, Stefan, țar al Sârbiei, din familia Nemanja, de unde conumele *Nemanjic* IX. A domnit 1336—1356. A fost la timpul său unul dintre

cei mai puternici principii în Europa sud-estică. S'a distins ca militar, domnitor și legislator. A cucerit aproape întreaga peninsulă balcanică și a luat titlul de țar și »împărat roman«. A ordonat ținerea unui sinod ecumenic, în care s'a ales un patriarh sârbesc. (Cf. E. de Borchgrave: *L'Emp. et D. de Serbie*. Brux., 1884.)

Dusch, 1) *D., Iv. Iacob*, scriitor germ., n. 1725 la Celle, 1766 director al gimn. din Altona, 1767 profesor; † 1787. Slab în posesiile (comice și didactice), mai puțin în romanele sale, și-a aflat terenul potrivit în »Moralische Briefe zur Bildung des Herzens«, 2 vol., 1759, traduse în multe limbi, și »Briefe zur Bildung des Geschmacks«, 6 părți, 1764—73. A și tradus (Pope). 2) *D., Alexander, von*, om politic badens, n. 1789 la Neustadt (Haardt), 1843—49 min. de externe, profesând idei naționale și liberale. † 1876. A scris (în contra ultramontanilor): *Zur Pathologie der Revolutionen*, 1852; *Das Reich Gottes und Staat und Kirche*, 1854; ș. a. Dela 1846 încoace membru on. al Acad. din München. [W. R.]

Duschek, Francisc, ministru de finanțe unguresc pe timpul revoluțiunii din 1848—49, n. 1797 în Radovesnic în Boemia. A crescut și studiat în Ungaria, unde a ocupat diferite funcțiuni de stat, și în fine sub guvernamentul lui Kossuth a fost și ministru de finanțe. † 1873.

Duse, Checchi, Eleonora, ilustră artistă dramatică ital., n. 1859 la Vigevano. Deși mai mult de sentiment și de impresie, adecă fără vr'un studiu aprofundat, ea trece astăzi de cea dintăiu artistă dramatică a Italiei. Caracteristica sa stă în interpretarea emoționantă și câte odată cu măreție a patimelor intense. Repertoriul și succesele ei de frunte se compun din piesele lui Dumas fiul și Sardou: *La dame aux camélias*, *Denise*, *Francillon*, *Odette*, *La femme de Claude*, *Fédora*, *Cléopatre*, etc.

Duși, munte în grupa munților Cibinului, 1445 m. preste suprafața mării, cu pichet de graniță. Acomodat și ca loc de cură climatică.

Dussek, (recte *Dusik*), *Ioan Ladislav*, compozitor de musică (1761—1812), de nascere boem; 1808 s'a stabilit în Paris. Aparține la cei mai de frunte reprezentanți ai școalei franceze de pian.

Düsseldorf, cerc guvernial în prov. prusiană renană, 5472 km.² și 2.191.359 loc. (1895). *Capitala D.*, la revărsarea riului Düssel în Rin, 175,985 loc. (1895); port, castel, academie de arte, pinacotecă, bibliotecă (50,000 vol.); observatoriu astronomie; statua împ. Wilhelm I; cameră de comerț și de industrie, filiala băncii imper.; industrie de fier și de vagoane, comerț pe Rin. Școală de arte industriale, gimnasiu real și clasic, seminar de învățare. Mai înainte D. era residența ducilor de Jülich. Kleve și Berg; 1806—15 capitala marelui ducat Berg; dela 1815 aparține Prusiei.

Dutca, 1) monedă de argint din secl. XVII, valora 2 fleri boemi sau poloni (decoutka); 2) monedă de aramă, în circulațiune mai nainte în Austro-Ungaria, prețul = 4 cr. v. a. sau 8 fileri.

Dutrochet, (pron. ditroșe), *R. H. Joachim*, medic și fiziolog franc., n. 1776, † 4 Febr 1847. Ca medic militar 1808—1809 a luat parte la expedițiunile din Spania, iar mai târziu s'a retras în viață privată, ocupându-se cu studii fiziologice. La 1831 a ajuns membru al academiei

franc. de sciințe. În fisică încă și-a făcut renume prin descoperirea legilor diosmosei lichidelor. A scris: »Recherches anatomiques et physiologiques sur la structure interne des végétaux et des animaux et sur leur mobilité«, 1826; »Nouvelles recherches sur l'endosmose et l'exosmose«, 1828, ș. c. l.

Duud, comună mică în Ung., cott. Arad. În actele publice apare la 1387. Are 194 case, cu 1256 loc.; (1203 Rom. gr.-or.) Biseră pompoasă de piatră s'a zidit la 1870, școala e regulată. Teritoriul e de 6976 jug. cat., mare parte muntos, produce cereale slabe; loc. se ocupă cu agricultura, industria de casă, de lemn, și cu olăritul. [†]

Duumviri, doi bărbați cari îndeplineau o sarcină determinată. Magistratul care dedica un templu și cel care promisesse construirea templului se numiau *D. aedi dedicandae*, cei cari se înțelegeau cu întreprinzătorii, prevedeau cheltuelile se cheamau *D. aedi locandae*, cei cari exercitau puterea executivă și județiară în colonii se cheamau *D. juridicundo*. Ca și consulii Romani, ei dedeau anului numele lor. Între altele condițiuni de alegere li-se cerea să aibă 100,000 sesterții și să fi făcut 3 campanii călare sau 6 pe jos. Se alegeau pe un an și nu se puteau realege decât după 5 ani. *D. navales* însărcinați cu înarmarea și repararea flotei. *D. perduellionis*, după tradițiune judecau în timpul regilor crimele contra statului. *D.* apoi *X-viri* și *XV-viri* sacris faciendis, cari conservau și interpretau cărțile sibiline.

Duval, *Mathias*, anatom franc., n. 1844 în Grasse; profesor de istologie la univ. din Paris și membru al Academiei de medicină. A scris: *Précis de technique microscopique et histologique*, etc., 1878; *Atlas d'embryologie*, 1888.

Duvergier de Hauranne, *Prosper*, publicist frc., n. 3 Aug. 1798 în Rouen; conredactor, mai târziu proprietarul ziarului »Globe«. 1831 deputat, se atașă la doctrinari, deveni sufletul coalițiunii, care resturnă 1839 ministerul Molé, și ca al cărei program se poate privi scrierea sa: »Des principes du gouvernement représentatif et de leur application«. (Paris, 1838). Se desfăcă apoi de către doctrinari, sprijini centrul stâng, după revoluțiunea din Februarie trecu la dreapta; după lovitură de stat din 2 Dec. 1851 fu închis, apoi expulsat; reintorcându-se nu mai luă parte la viața politică. 1870 membru al Academiei franceze. † 19 Maiu 1881. Scr. »Histoire du gouvernement parlementaire de la France«, (Paris, 1857—73, 10 vol.); vodevile, articole de ziare, etc.

Dux, oraș în Boemia, căpit. Teplitz, 7363 loc. (1880); castelul conților Waldstein; fabrici de zahăr, sticlă și obiecte de lut; mori cu vapor, fabrici de bere și spirt; mine de lignită. În castel se află o bibliotecă (24,000 vol.), la care a fost aplicat pe urmă Cassanova, colecție de tablouri și de arme, un cabinet de arte și de naturalii, un basin turnat 1630 din tunurile cucerite dela Suedieni, etc.

Duzakh, în mitol. pers. iadul. Sub muntele Albordzs (v. ac.) a fost locuința lui Ahriman, care a fost stăpânul și deul lumii de jos. Acea locuință s'a numit *D.*, cu înțeles de iad și de peșteră. Aci locuiau toate spaimile și grozăviile, ce numai și-le poate incipui fantasia omenească. Porțile sunt la fundul cel mai de jos al muntelui și sunt păzite de spiritele rele ale

imperiului de întunerec. Făcătorii de rele, căror judecătorul lumii (Ormuzd) nu le poate ierta nimic, se aruncă în despărțământul cel mai adânc al lumii de jos, în iadul lui Ahriman. [Atm.]

Duzina, 12 bucăți de același fel.

Dvera, cortina dela ușile altarului.

Dvina, unul din cele mai mari fluvii din Rusia europeană, isvoresce din guvern. Wologda, din împreunarea râurilor Susona cu Jug. Cursul fluviului dela împreunarea râurilor amintite e de 755 km., se revarsă în Golful Archangel din Marea Albă, după ce a luat ca afluenți la stânga pe Waga, la dreapta pe Pinega.

Dvorak sau *Dvorzak*, (pron. Dvorzak), *Anton*, compozitor boem, n. 8 Sept. 1841 la Nelahozoves. Făcu studii musicale în Praga, unde debută, 1873, cu un imn pentru cor și orchestră; câțva timp profesor la Conservatorul din Praga, din 1892 director al Conservatorului național din New-York. Musica sa e apretiată mai cu samă pentru originalitatea ritmurilor sale. A scris pentru piano, musică de cameră, simfonică, un Stabat (1883), un oratoriu (Ludmila 1886), și mai multe opere, între cari Wanda (1876), Dimitry (1882), Jacobin (1889), etc. [T. C.]

Dy —, v. și *Di* —.

Dyadica sau *sistem dyadic*, (grec.) sistemul numeric în care două unități ale unei clase formează o unitate din clasa următoare, superioară.

Dyas, denumire germană a permianului (v. ac.), compus din Zechstein și gresiile roșii. [A.]

Dyck, *Van*, unul din marii pictori ai lumii, cel mai mare în școala flamandă, după Rubens, n. 1599 la Anvers, † 1641 la Londra. Elev al lui Rubens și mai târziu cooperător al său în marea decorare a bisericii iesuiților din Anvers, el își împărți viața între pământul natal, Londra și Italia. În Italia studiă pe marii măestri ai Renașterii, în deosebi pe Tițian, pe Veronez și Palma, și lucră o sumă de portrete importante, ca cel al cardinalului Barberini, al cardinalului Guido Bentivoglio (Palatul Pitti), portretul Ducelui de Savoia, Carol Emanuel, și a o mulțime de alte personaje de distincțiune. Întors la Anvers, pictă tablourile: Sf. Fecioară și Isus cu Magdalena, Regele David, Botezătorul (Luvru), Martirul Sf. Sebastian (Pinacoteca din München). Se duse apoi la Londra, unde fu introdus în familia regală și lucră nu mai puțin de 23 portrete ale regelui Carol I, 20 ale reginei, și o mulțime altele ale nobililor țării. Întreaga lui colecție numeră peste 1500 de lucrări. Iurirea lui se simte și azi încă în toată școala engleză. (Cf. Guiffrey: Van D., Paris.)

Dyck, *Hermann*, pictor, n. 1812 în Würzburg; legătura ce o avea cu »Fliegende Blätter« a dezvoltat într'insul talentul satiric; 1854 luă conducerea școlii de desemn pentru artiști profesionali. † 25 Martie 1874. D. a creat multe tablouri frumoase, iar picturii arhitectonice i-a scuit însuflă o grație deosebită.

Dyn —, v. și *Din* —.

Dyna, unitate de forță.

Dynamoelectricitate, v. Electricitate (dynamică).

Dynamograf, un dynamometru (v. ac.) ale cărui indicațiuni se traduc în procedeeuri grafice. Primul D. datează din 1868; el este datorit lui Hammond, care l-a descris în tratatul său despre maladiile sistemului nervos, (trad. franc. p. 18—19). În-

strumentul constă dintr'un sistem de pîrghii articulate, fixate pe dynamometru, care făcea să mîscă un stil fin, ce scria pe un cilindru acoperit cu hîrtie înegrită. Chombar d a realizat un progres însemnat asupra lui Hommond, înlocuind inscripția directă printr'o inscripție indirectă, transmisă cu ajutorul unui tub de cauciuc. Morselli și mai tîrziu Verdin au construit câte un D. Intrebuintarea D.-lui începe a fi rară, din cauza avantajilor imense științifice, oferite de *ergograf* (v. ac.) cercetărilor pentru studii forței musculare și a problemelor interesante ce sînt ațite de această chestiune. [Vaschide.]

Dynamometru, un aparat pentru măsurarea forței musculare. El se compune dintr'o lamă de oțel în formă de elipsă, care cuprinde la mijlocul ei un cadran gradat. Elipsa este cuprinsă în mîna și asupra ei se exercită presiunea stringîndu-se progresiv și din toate puterile. Un ac ce aleargă pe cadran, și care este în relație intimă cu una din lamele elipsei, indică forța de presiune a mînei în kgr., arătată de un al doilea ac, care e fixat acolo unde celalalt ac în contact cu elipsa a fost împins de presiunea executată. Se poate cu el măsura forța altor grupuri musculare, ca de exemplu forța de tracțiune orizontală sau verticală, etc. D. lui Axenfeld e din acelea, cari se pretează la măsurarea celor mai multe grupuri musculare. D. actual e cunoscut sub numele de D. lui Regnier. D. este un aparat practic și foarte prețios cercetărilor asupra forței musculare.

Dynastes, Dynastidae, (zool.) un număr de insecte (gîndaci) din fam. Lamellicornielor, ai căror bărbați poartă pe cap coarne, adese de cea mai curioasă formă. Aici aparțin: *Dynastes Hercules* Fab., *Dynastes Tityns* Herbst, ambele în America de sud, și altele cu reprezentanți și în Europa.

Dyptychon, două table de lemn împreunate la o margine și scobite puțin în partea internă. În scobitură se puneau un strat de ceară, pe care se scria numele persoanelor sau fațetele a căror amintire era vrednică de păstrat. Erau D. profane, în cari se scriau numele consulilor și magistraților; și D. bis., în cari se scriau: numele celor botezați (erau un fel de matriculă); numele pontificilor, patriarhilor, episcopilor și preoților; titlurile conciliilor ecumenice; numele împăraților, regilor și altor persoane însemnate prin pietatea și munificența lor față de biserică; numele sfinților și martirilor; numele celor reposesați în dreaptă credință. Dacă vrîmul din cei scriși în D. apostata, numele lui era șters. Numele celor înscrisi se citeau de către diacon și se pomeneau la liturgie, după cum se face și azi în bis. orientală. Din D. s'au dezvoltat mai tîrziu calendarele. În unele bis. orientale există și azi D. (Cf. Du Cange, Glossarium.) [Dr. I. Radu.]

Dyschromatopsia, numele generic pentru tulburările în percepțiunea colorilor, fie și numai a nuanțelor acestora; pe cînd în *Daltonism* nu se percepe o anumită culoare și nici cea complementară. Fisicianul Dalton suferia de soiul cel mai obicinuit adecă de confundarea roșului cu verdele și l-a descris foarte bine (1789). Necunoașterea albastrului (vînet) și colorii sale complementare e mai rară și necunoașterea totală de colorii, adecă *Achromatopsia* este excepțional de rară. Daltoniștii nu pot servi la căile

ferate și marină. Din cercetările făcute la căile ferate bucovinene rezultă că între Români sînt puțini daltoniști. Femeile în genere cunosc bine colorile. Prin exercițiu metodic se pot scăpa de acest defect chiar oameni adulți.

Dyscrasia, o insuficiență chimică în compozițiunea sucurilor nutritive primitive ale corpului, astfel că diferite organe, ori diferite funcțiuni organice sînt în stare de suferință profundă. Așa sînt alterațiunile scheletului: rachitismul, osteomalacia, în cari țesutul osos e în stare de denutrițiune; apoi dyscrasii acide cu distrucțiunea materiilor azotate și dedublarea materiilor grase, cari provoacă: diabetul zaharat, obesitate (îngrășare abnormă), oxalurie, gravele (năsip în urină și piatră în vezică), lithiasă biliară (piatră în fiere), podagra și unele stări de reumatism. (Charcot-Bouchard-Brissaud, *Traité de médecine*. Paris, 1890, I, p. 311.)

Dysenteria, boală contagioasă, epidemică sau și sporadică, care se observă cu deosebire în regiunile tropice, în localități mîlășinoase și în închisori și armate din cauza îngîrăzării și a alimentațiunii vicioase. D. e o inflamațiune, cu ulceratiune și gangrenă a mucoasei rectului și a sfîrșitului colonului, cauzată prin un microorganism, care însă nu e încă cu siguranță cunoscut. Simptomele ei sînt: evacuațiuni foarte frecvente de materii mucoase, purulente și gangrenoase amestecate cu sânge, tăieturi în pîntece, tenesmi, febră, sete și slăbire a organismului. D. durează 3—12 săptămîni, are tendință de recidivă și trecere în stare cronică și se termină adeseori cu moarte. Tratament: calomel, oleu de ricină, opiu, ipecacuană, clysmă cu nitră de argint, etc. Evacuațiunile bolnavilor trebuiesc desinfectate. [Im.]

Dyslalia, (grec.) un defect al limbajului, ce constă în articularea vițioasă a sunetelor; această defectuositate poate fi provocată atât de o alterație a laringelui, cât și mai ales dintr'o rea conformație a organelor ce contribuiesc la modelarea exploziunilor laringiene. Lesiunile coriului gurei, ale vîlului palatului (consecința unei paralizii difterice de cele mai multe ori), sau lesiunile nasului și părților posterioare ale cavităților foselor nasale (ulcerații sifilitice sau scrofuloase), provoacă pronunțarea sunetelor pe nas (nasonarea). Din cauza relei plîntări a dinților, sau lipsei mai multora, literile s, ch (ș) n, nu pot fi pronunțate (Dechambre). O rea conformație a buzelor împiedică pronunțarea lămurită a conșunelor b, f, p, m, v. Maladii ale centrelor nervoase pot provoca D. mai mult sau mai puțin pronunțate prin paralizia muschilor limbei, laringelui, buzelor, etc. (paralizii bulbare); nevrosele și în particular coreele determină asemenea paralizii une-ori trecătoare. [V.]

Dysmenorrhoea, (grec.) curgerea cu dureri și greutate a curățeniei lunare la femei; se dice și colică menstruală. Repetându-se în fiecare lună în decurs de mai mulți ani, aceasta afecțiune, care în sine nu formează o boală esențială, ci un simptom, poate da naștere altor boale mai grave. Persoanele dela fire mai susceptibile pot deveni histerice. Abnormități și formațiuni vicioase în sfera organelor sexuale, catar și inflamații ale mitrei, tumori, viața neigienică, înfrîurii psihice sînt tot atâtea cauze,

ce predispun sau direct provoacă D. O formă mai gravă este *D. membranacea*, când cu fluxul menstrual ies și părțile de pielită din căptușeala mitrei. Tratamentul se face în mod paliativ cu mijloace de casă și de farmacie. Mai temeinic însă cu băi de sare, termale și hidroterapie moderat aplicată. D. fetelor tinere, dacă nu provine din vr'o cauză mai gravă, înceată de regulă cu căsătoria. [Dr. Vuia.]

Dyspepsia, dificultate de a digera alimentele. Este o boală de stomac, ale cărei simptome sunt: poftă de mâncare mărită, sau micșorată, sete, jicuri, rîgăituri, greutate și durere de stomac, vîrsături, digestie penibilă, diareă, alternând cu constipație, durere de cap, etc. E cauzată sau prin o leziune primitivă a țesuturilor stomacului, sau o îmbolnăvire a unui alt organ (inimă, ficat, etc.), sau în fine o alterațiune a stării generale (anemie, chlorosă, syphilis, tuberculosă, etc.). Tratamentul variază după cauzele și felul dyspepsiei. [Im.]

Dysphagia, dificultatea de a înghiți; ea se observă în decursul unor afecțiuni ale gurei, ale faringelui, ale laringelui, ale esofagului, și la tunțori mari ale gâtului și ale mediastinului, care apăsă asupra esofagului. [Im.]

Dysphasia, alterațiune de graiu, caracterisată prin neputința de a găsi cuvintele potrivite. Simptom de morb cerebral.

Dysphrasia, alterațiune de graiu, care se ivăsc în urma cugetării (ideilor) greșite.

Dyspnoea, dificultatea de a respira; ea e un

simptom principal al astmei esențiale, și se observă și în decursul afecțiunilor organice ale inimii, ale unor boale ale plămânului, ale laringelui, la colecțiuni mari de lichide în cavitatea abdominală, în decursul unor infecțiuni grave (D. toxică) și în casuri de astupare sau îngustare a căilor respiratoare prin corpuri străine, produse morbide sau tumefiare. [Im.]

Dysthymia, stare psihică melancolică.

Dysuria, v. Anuria.

Dyticus, insect coleopter din tribul Pentamereloi. Trăiesce în apă, cu toate că respiră în aer. Împreună cu *Hydrophilul* represintă insectele noastre aquatice cele mai mari. Carnasiere și vorace; se mănâncă între dinșii și pe celelalte insecte sau animale din apă. *D. marginalis* are culoarea negricioasă-maslinie, și pe marginile corpului o dungă galbuie. [D. V.]

Dzuma la Slavi, *ciuma* la Români. După credința Slavilor, când ciuma se arată, mii de spirite rele pornesc cu ea, când în masă, când despărțite. În timp de ciună fiecare se păzește, ca să nu înghită ceva din resuflarea lor. Nu-i iertat a ieși pe la amiazi din casă, căci D. atunci umblă la vînat după oameni, și se scie când ajunge, pentru că câinii latră cu frică și cu turbare, și nu-i iertat nici a sta sau a dormi lângă fereastră. D. șede în trăsura înaltă, încunjurată de o ceată de ființe îngrozitoare și de sicrii, umblă din sat în sat și adeseori cetele ei cântă de bucurie când au umplut sicriile. [Atm.]

Dzungaria, v. Djungaria.

E

(Articolele ce nu se găsesc sub E, sînt a se căuta sub Ae și Oe.)

E, a cincea literă și a doua vocală în alfabet; în limba rom. la începutul cuvintelor sună ca *te*; *é* ca *ea*, *ë* ca *ă*. În logică E e semnul sentențelor universal-negative. Pe monete germ.: semnul monetăriei din Dresda. În muzică E = mi (v. ac.)

Eagle, (engl., pron. igl. = vultur), monetă de aur în America nordică, = 10 dolari.

Earl, (eagl., pron. örl) titlu de noblete englez., (comte); se derivă din scandinavul *jarl* = șef nobil, comte. [O. L.]

East, (engl., pron. ist) est.

Eastbourne, scaldă de mare în cott. engl. Sussex, 34,969 loc. (1891).

Eastlake, (pron. istlek), *Sir Charles Leck*, pictor engl., n. 17 Nov. 1793 în Plymouth; în colorit imitator al lui Tizian; a făcut frescurile din noul edificiu al parlamentului din Londra, cari dovedesc simț artistic, studiu și fineță, dar puțină putere creatoare. E. s'a ocupat și cu literatura artistică; op principal: »Materials for a history of oilpainting». † 23 Dec. 1865 în Pisa.

East-London, capitala cottului cu același nume în colonia engl. Kapland; 6924 loc. (1891); port bun, cercetat de multe vapoare de ocean.

East-River, strimtoarea de apă în lungime de 30 km., care leagă portul New-Yorkului cu Long-Island-Sund, și despărțesce New-Yorkul de Brooklyn. Locul ei cel mai îngust se numește *Hellgate*.

Eastwick, *Edward Backhouse*, orientalist și diplomat engl., n. 13 Mart. 1814 în Warfield; 1836 intră în compania estindică la Bombay, 1842 se duse la Nanking la încheierea păcii; 1859 subsecretar în oficiul indic, 1860 secretar de legațiune în Persia. † 16 Iulie 1883 pe insula Wight. A publicat numeroase scrieri și traduceri din limba hindustană.

Eau, (franc., pron. o), diverse corpuri lichide, a căror constituție la început nefind cunoscută, sau pentru a nu se cunoască constituția lor în scop comercial, au primit numele generic de Eau (apă), căruia s'a adaus un alt nume, ce avea oarecare relațiune sau cu localitatea, unde se prepara apa, sau cu scopurile sau calitățile aceleia. Așa sînt:

Eau de vie (apă de viață), numele sub care se înțelegea la început ori ce beutură alcoolică destilată.

Eau forte (apă tare), numele dat la început acidului azotic concentrat, mai ales când se întrebuința la gravat. (v. Gravura cu apă tare.)

Eau régulé (apă regală), un amestec de acid azotic și acid clorhidric, care desvoltă chlor și din aceasta cauză atacă aurul, numit în vechime regele metalelor; de aici numele de apă regală.

Eau de rose, de lavande, de lys, de fleurs d'orange, etc., o serie întreagă de ape destilate

cu diverse flori sau foi de plante aromate, sau cu principii medicinale.

Eau Allemande, des Circasiennes, etc., o altă serie de ape întrebuințate în toaleta damelor, fie pentru a înălbî pielea, fie pentru a înegri părul, etc., toate mai mult sau mai puțin toxice.

Eau de Cologne, parfum preparat pentru prima dată de către Jean Marie Farina în orașul Cologne, de unde i-s'a dat și numele. Parfumorii francezi pretind că rețeta preparării acestei ape a fost cunoscută mai întăiu în Francia. Se atribuiu la început acestei ape proprietăți medicale miraculoase; astăzi a ramas ca un parfum favorit. Iată câteva rețete de preparare a Apei de C.

Spirit de vin	27-26 litr.
Esență de neroli bigarade	87 grame
„ „ rosmarin	56 „
„ „ portocale	141 „
„ „ alămăie	141 „
„ „ bergamote	56 „

sau:

Alcool rectificat	27-26 litr.
Esență de petit grain	56 grame
„ „ neroli bigarade	14 „
„ „ rosmarin	56 „
„ „ portocale	113 „
„ „ alămăie	113 „
„ „ bergamote	113 „

Eau de Javel, o soluție a unui amestec de chlorură și hipochlorit de potasiu, numită astfel fiind-că s'a preparat mai întăiu la Javel lângă Paris; se întrebuințează foarte mult ca decolorant și desinfectant. Se obține prin acțiunea hipochloritului de calciu asupra carbonatului de potasiu, sau prin acțiunea chlorului asupra unei soluții slabe de hidrat de potasiu.

Eau de Labarraque, soluție de hipochlorit de sodiu. [V. C. B.]

Eaux-Bonnes, stațiune de cură minerală în Francia, Pireneii de jos, situată la o înălțime de 750 m. Climă dulce, vînt puțin, mai multe izvoare sărate-sulfuroase dela 12—32° C. Se întrebuințează aproape exclusiv pentru cură internă în afecțiunile căilor respiratoare, spre care scop dispune și de un stabiliment pentru pulverisarea apelor minerale. O numire veche a acestor ape »*Eau d'Arquebusade*», indică efectul lor specific în vindecarea rănișilor. În timpul mai nou s'a dat cu totul uitării aceasta însușire, care s'a înlocuit cu reputația de a vindeca boalele de plămîni. Până la oarecare punct cura din E. se crede a fi specifică pentru oficioși. Seson de vară. (Cf. Dr. Cazenave de la Roche, »*Traité pratique des E.*» Paris, 1877; Dr. M. Cazaux. »*Indications therap. de l'eau minerale des E.*» în »*Congrès internat. d'hydrolog. de Biarritz*»,

1886; »Revue medicale d'hydrolog. et climatol.«, 1887, p. 14.) [Dr. Vuia.]

Eaux-Chaudes, stațiune balneară în Franția, Pireneii de jos, câțiva km. departe de *Eaux-Bonnes*. Situată la o înălțime de 675 m. cu o climă vara prea caldă, și cu variații repezi. Mai multe izvoare minerale sulfuroase-sărâte prea puțin mineralizate, de o temperatură până la 36° C. Stațiune de vară. Reputația ca loc de cură și-a câștigat-o în secl. XVII, când celebrul curtsan La-Rochefoucauld, autorul »Maximelor«, petrecând o vară aici, s'a vindecat de o paralizie. Se susține că aceste băi regulatează menstruația deranjată la femeile tinere de constituție subredă. (Cf. Congrès scientifique pour l'avancement des sciences à Pau, 1892.) [Dr. Vuia.]

Ebel, Joh. Wilhelm, unul din capii sectei numite: »*Hipocriții din Königsberg*« (Mucker), n. 1784 în Passenheim (Prusia). 1816 predicator în Königsberg, unde pe la 1813 se înființase o comunitate de pietiști (v. ac.). † 18 Aug. 1861.

Ebenaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate gamopetale, ce cuprinde vr'o 250 specii de arbori sau arbuști, cari cresc cu deosebire în regiunile calde ale globului, în Africa australă, puține cresc și în Asia extratropicală și în America boreală; lemnul lor adesea tare și greu, în centru negru; frunzele alterne mai rar opuse sunt întregi și adesea coriace; florile regulate, dioice sau mai rar hermafrodite sau polyame sunt axilare, solitare sau dispuse în cyme; caliciul gamosepal cu 3—7 lobi, corola gamopetală cu 3—7 lobi; stamine libere și neaderente cu corola. Cele 6 genuri ale acestei mici dar importante familii sunt: *Royena* L., *Euclea* L., *Maba* Forst., *Diospyros* L., *Tetrachis* Hiern. și *Brachynema* Benth. [Z. C. P.]

Ebenisterie, fabricațiunea de mobile fine, mai cu samă de construcțiune artistică. *Ebenist*, mésar artistic.

Ebenus L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, trib. Hedysareae, cuprinde plante erbacee sau frutescente cu frunzele imparipenaticompose sau trifoliolate cu foliolele lanceolate întregi; florile roșietice sunt dispuse în spice axilare dense și lungpedunculate, calice cu 5 lobi aproape egali, corola papilionacee; fructul este un legumen monosperm sau mai rar bisperm și închis în tubul calicelui. *E.* are 8 specii, ce cresc în regiunea mediteraneană orientala sau în Asia occidentală până în Belușistan. [Z. C. P.]

Eberbach, 1) *orășel* în cercul badens Mosbach, lângă Neckar, 5000 loc.; 2) cândva *măndstire* cisterciensă în Nassau, acum domeniu, vestit prin vinurile sale; casă de corecțiune.

Eberhard, 1) *E., duce de Franconia*, fratele regelui germ. Conrad I, a ajutat pe acesta în contra nobililor resculați. 915 învins de Heinrich de Saxonia; după moartea regelui E. ajută pe Heinrich să fie ales rege. După o viață plină de lupte E. a fost ucis de propriii săi veri Udo și Conrad, 939. *E., domnitori ai Württembergului*: 2) *E. I, conte*, n. 1265, a domnit cu fratele său Ulric II, până 1279; după moartea acestuia singur. † 1325. 3) *E. II, Certădreful (Rauschebart)*, a domnit dela 1344—1366 împreună cu fratele său Ulric. Mai toată viața s'a luptat cu orașele, cari voiră să frângă puterea apăsătoare și privilegiile nobilimei. † 1392. Luptele lui le-a cântat Uhland.

4) *E. III, cel Darnic*, nepot al lui E. II. † 1417. 5) *E., Bărbosul*, întâiul duce de Württemberg, n. 1445 și ajuns la domnie 1459. E. a pus temelile constituțiunii basate pe »statuturile« prelaților, nobililor și țerii. A făcut ordine prin orașe și mănăstiri, a înființat universitatea cu bibliotecă la Tübingen 1477, sprijinind ciințele preste tot și era iubitor de pace. † 1496. 6) *E., Ludovic*, n. 1676, domni 1677—1733. A risipit puterile țerii. [W. R.]

Eberhard, 1) *E., Johann Aug.*, filosof germ., n. 1739 la Halberstadt, a scris mult, și în contra ortodoxiei (protestante), 1778 prof. la Halle, 1786 membru al Academiei din Berlin, † 1809. Punctul lui de vedere era al »minții sănătoase« (după Wolf). 2) *E., Conrad*, sculptor germ., n. 1768, 1816 prof. la acad. din München. După aceea părăsi clasicismul, care îl inspirase la lucrările sale mitologice, și se făcu catolic fanatic, și ca poet și componist, încât în urmă a nimicit toate operele sale, afară de cele religioase. † 1859. 3) *E., August*, poet și scriitor germ., 1796—1845, a trăit mai mult la Halle și Lipsca ca redactor și editor. Din »Serierile adunate« 1830—31, 20 tom., a ramas idilul »Hännchen und die Kücklein«, retip. 1875 și cetit încă și acum de tinerime. [W. R.]

Eberlein, Gustav, sculptor, n. 1847 în Spiekershausen lângă Hannöversisch-Münden; mai întâiu aurar, apoi a cercetat școala de arte din Nürnberg. Aparține direcțiunii realiste mai noue. Dintre operele sale sunt mai remarcabile: Statua lui Leonardo da Vinci, Plato, Hippokrates, Geniul Germaniei (relief), Psyche, Nimfa vulnerată.

Ebers, 1) *E., George Maurifin*, renumit egiptolog și romanțier german, n. 1 Mart. 1837 în Berlin, † 8 Aug. 1898. În 1856 începuse a studia dreptul în Göttingen; însă având o mare aplicare pentru filologie și antichitățile clasice și orientale, în 1858 trecu la universitatea din Berlin ca să urmeze aceste cursuri. Aci, sub conducerea profesorilor săi Bopp, Brugsch, Boech și Lepsius, își alege ca specialitate antichitățile și limba Egiptului. După terminarea studiilor vizită principalele muzee egiptene ale Europei, și în 1865 fu primit ca privat-docent, iar în 1868 ca profesor extraordinar de antichitățile și monumentele Egiptului la universitatea din Jena. În anul următor a întreprins o călătorie prin Spania, Africa de mează-noapte, Egipt, Nubia și Arabia petroasă, și făcu însemnate descoperiri. La reîntoarcere a fost numit profesor de antichitățile egiptene la universitatea din Leipzig, unde a ramas până la moartea sa. În 1878, lovit de paralizie trebui să renunțe câta timp la studiile științifice. În ultimii ani s'au ocupat cu scrierea de romane istorice. Opera sa cea mai cunoscută e »O fică de rege egiptean«, (»Eine Aegyptische Königstochter«, franc. »La fille du pharaon«), în care dă plăcute tablouri din viața poporului egiptean de pe timpul cuceririi persane. Cartea e în vol. publicată la Stuttgart, 1864, tradusă în deosebite limbi. Alte romane sunt: *Uarda*, (1877); *Homo sum*, 1878; *Surorile*, (Die Schwestern, 1880); *Imperatul*, (Der Kaiser, 1881); O întrebare, (Eine Frage, 1882), idilă făcută după un tablou; *Egiptul în cuvinte și imagini*, (Aegypten in Wort und Bild, 1881), operă pompos ilustrată; *Palestina în cuvinte și imagini*, (1881), în colaborare cu Guthe; ș. a.

Opere științifice: Egiptul și cărțile lui Moise, (1867—68); Papyrus Ebers, care conține știința despre medicina vechiului Egipt, în scriere hieratică, publicată de E. cu o introducere analitică și urmată de un glosar hieroglific de L. Sterne. (Leipzig, 1874, 2 vol.). Acest prețios manuscris l-a aflat E. într'un mormânt al necropolei din Teba și, deși din secl. XVI a. Chr., e bine conservat. Tot științifice sînt: Despre a douăzeci și șasea dinastie și Prin țeara Gosen la Sinaia, (1872). Operele lui E., scrise într'un stil limpede și armonios, sînt o nouă probă de alianța firească a științei cu poezia, de faptul că erudițiunea, în loc de a fi o piedecă, este un aliment și un izvor de inspirațiune poetică. Opere complete au apărut la Stuttgart 1893. [M. Strajanu.]

2) *E., Emil*, pictor german, n. 1807 în Breslau; autorul mai multor tablouri istorice și de marină.

Eberstein, comitat în Baden, cercul Baden, lângă Pădurea Neagră, cu Ebersburg, sat, E. castel lângă riul Murg. Conții de E. au jucat rol în luptele interioare din secl. XI—XIV. O altă familie de conți E. își trage originea dela castelul E. lângă Rhön în Franconia, căreia aparține Ernest Albrecht, n. 1605, † 1676 ca feldmarșal și generalisim sas, care a fost unul din căpeteniile resbuului de 30 ani. [W. R.]

Eberwein, Carol, compositor și violinist germ., n. 1786 în Weimar, † 1868. Op.: Musica la »Léonore« de Holtei, două opere, etc.

Ebioniți, sectă judeo-creștină din secl. I sau II. Nu se știe cu siguranță cine a fost autorul acestei secte, nici timpul în care s'a ivit. E. recunoscseau numai evangelia Sf. Mateiu, și pe Sf. Pavel îl socoteau ca pe un apostat. Diceau că Isus e simplu om, fiul lui Iosif și al Mariei; țineau ceremoniile mosaice și adorau Ierusalimul, dîcînd că e adevărată casa a lui Dîdeu, etc. E. se asemănau în multe privințe cu secta contemporană lor, a Nazarenilor (v. ac.). Când s'a stins secta E. nu se știe.

Eboli, oraș în Italia, în Campania, în apropiere de vechiul oraș Ebur. 8405 loc.

Eboli, numele de noblete al unui familii princiare: *Ruy Gomez de Silva, prinț de E.*, portughez de origine, tovarăș de copilărie al lui Filip II și consilierul cel mai influent al lui, încheie tratatul dela Cateau-Cambresis. † 1572. Se căsătorise la 1559 cu Ana de Mendoza y la Cerdă, princesă de E., care cu toată reputația ce avea de mândrie și ambiție, s'a arătat în căsătorie femeie devotată și a născut zece copii. După moartea soțului, Ana intră în cerete dela curte și în afaceri amoroase și fu arestată de Filip II, a cărui grație nu voi să o ceară. Princesă de E. din »Don Carlos« de Schiller este persoană mai mult imaginară decît istorică.

Ebonit, gomă întărită, cauciuc în formă de corn, mase negri, brunii, strălucitoare și elastice, care înlocuiesc cornul la felurite obiecte. Se prepară în prima linie din cauciuc vulcanizat și gutaperca cu diferite adaosuri. Pentru elasticitate sînt reșinile, gudronul de cărbuni de piatră, asfaltul, etc., apoi pămînturi și alte adaosuri minerale, cari se împreună cu cauciucul la temperaturi foarte înalte, mai înalte decît la vulcanizarea lui. Obiectele sînt: pepteni, nasturi, prăsele de cuțite, mărgelile, coliere, vase, etc., lustruite și adeseori colorate și aurite.

Ebrei, v. Ovrei.

Ebrietate, beție; *Ebriositate*, boala beției, alcoolism.

Ebro, (*Iberus*), rîu în Spania, ce curge prin șesul iberic, isvorește în munții Cantabriei, curge printre dealuri și munți spre est, avînd apă cristalină și păstrăvi mulți, din șesul Navarrei se tulbură apa lui; din sus de Tudela o ia cam spre sud-est și după multe cotituri ajunge în Marea Mediterană la Amposta, unde formează un fel de deltă. E. are numeroase cataracte, din care cauză nu e navigabil, deși are lungime de 757 km. și un basin de 99,992 km². Pe lângă acest rîu s'au făcut două canale, în stînga canalul Tauste, iar în dreapta canalul cel mare aragonic sau canalul imperial. Afuenții săi, vr'o 50 la număr, în timp de vară seacă aproape de tot; mai însemnați sînt din stînga: Gallego, Aragon, Segre; din dreapta: Jalon (care trece peste canalul imperial pe un apeduct), Huerva, Guadalope.

Ebulițiune sau *fierbere*, este fenomenul fizic în virtutea căruia un lichid supus la acțiunea căldurii se transformă în vapori în întreaga sa masă, așa că lichidul este pus în o mișcare tumultuoasă, căreia se dă în limbajul comun numele de fierbere. Nu toate lichidele fierb la aceeași temperatură. Așa: apa fierbe la 100° sub presiune de 76 cm.; alcoolul fierbe la 79°; mercurul la 360°, etc. Fierberea e supusă la mai multe legi și anume: 1) Un lichid fierbe în totdeauna la aceeași temperatură, dacă presiunea la care se află nu se schimbă. 2) În tot timpul fierberii temperatura vaporilor formați rămîne aceeași. Pe această proprietate e basată determinarea punctului 100° dela termometre. Sînt mai multe cauze, cari pot influența asupra temperaturii fierberii unui lichid. Așa: dacă se disolvă în lichid o substanță salină oarecare, temperatura de fierbere a lichidului se schimbă; o soluție concentrată de sare fierbe la 110°, etc. Dar influența cea mai mare asupra temperaturii fierberii unui lichid o are fără îndoială presiunea. Cu cît presiunea crește cu atît și temperatura fierberii crește, și dacă presiunea scade lichidul fierbe la temperaturi mai mici decît cea normală. Pe cunoștința celei întăiu proprietăți e basată întrebuintarea puterii vaporilor în mașinile cu vapor, a căror forță elastică crește cu temperatura și cu presiunea, iar a doua proprietate a permis crearea industriei gheței artificiale cu ajutorul aparatelor, în cari se face vid, imaginate de Carré și perfecționate mai apoi.

[V. C. B.]

Ebuloscop, v. Alcoolometria.

Ebur, fildes. *Ebur fossile*, dinte de mamut.

Eburin, masă plastică din făină de oase și albumină, fabricată prin presiune la temperatură ridicată.

Eburneațiune, (med.) o transformațiune a substanței osoase, în urma căreia devine mai compactă, s. e. la Arthritis deformans.

Eburoni, un mic trib de Gali pe Meusa, sub suzeranitatea Aduatucilor; a nimicit 1½ legiune a lui Cesar, care în anul 53 i-a pedepsit cumplit.

Ecaille, (*franc.*) țestul broascelor folosit la o mulțime de obiecte de alănterie și bijuterie. Adeseori se imitează cu celuloid colorat. Pictura pe porțelan, pe tapete, etc. încă îl imitează.

Ecardine, (fără șarnieră), brachiopode (v. ac.) cu cochila lipsită de șarnieră și de schelet brachial; cu anulul lateral; s. e. *Oranidele* au testa orbiculară, calcaroasă; nepedunculată; valva ventrală aderentă; *Lingulidele* au un peduncul lung cărnos cu ajutorul căruia se fixează; testa subțire carnoasă. [Dr. N. L.]

Ecarlate, materii colorante roșii, preparate în mod artificial, făcând parte din grupa colorilor azoice comerciale. Așa sunt: *E. de Cocinela*, pulbere roșie cărămidie solubilă în apă în roșu-galben; *E. lui Biebrich*, pulbere brună solubilă în apă cu culoare roșu de cireș; *E. de Croceind* SB., pulbere cristalină roșie ecarlat, etc. [V. C. B.]

Ecart, (*franc.*) în limbajul de bursă diferența între cursul țilei și al furnisării.

Ecarté, (*franc.*) joc de cărți pentru 2 persoane; se joacă cu cărți de pichet.

Ecaudata, *Anura*, v. Broasce.

Ecballium Rich., (botan.) gen monotyp din fam. Cucurbitaceelor, tribul Cucumerinae, caracterizat prin modul său curios de dehiscență. Fructul matur hispidechinat, de formă oblongă, se detașează de peduncul și prin cavitatea ce rezultă explodează la distanțe chiar și preste un metru semințele sale; de aici numirea speciei: *E. Elaterium* Rich., o plantă mediterană, ce crește s. e. și la Constanța în Dobrogea. [A. Pr.]

Ecbasios, epitetul dat lui Apolo în urma unei navigațiuni fericite.

Ecbasis, (*grec.*) ieșire, digresiune.

Ecbatana, (*Agbatana*), capitala regatului Medilor, pentru clima sa plăcută mai târziu rezidența de vară a regilor persi și parți; E. era situată la poalele unei coline (Orontes), pe care se ridica palatul regesc și un templu al soarelui. După spusele lui Herodot, orașul era încungururat de 7 ziduri, unul mai mare decât celalalt, și fiecare colorat altfel. E. a fost cucerită de Alexandru cel Mare, mai târziu de Seleuki și pe urmă de Parți, cari jefuiau comorile palatului regesc și ale templului. În locul vechii E. ași se află *Hamadan*. Pe dealul Orontes sunt ruine cu inscripții de ale lui Xerxes.

Ecca, (*geol.*) straturi din perioada glacială carbonică în Africa.

Ecce homo, (lat. = iată omul!), citat din Ioan Ev. (19, 5); chipul Mântuitorului cu coroana de spini.

Ecchymosa, (*med.*) extravasațiune de sânge în țesutul subcutan, subpleural și subpericardial. E. e circumscripă, în contrast cu *sugilațiunea* (v. ac.), care e difusă.

Ecclesia, (*lat.*) biserica (v. ac.).

Eccoproptica, (*med.*) remedii, cari promovează deșertarea excrementelor.

Eccoptogaster scolytus, un insect coleopter.

Eofonis-vosglas, formula de încheiere a rugăciunilor, ecteniilor și psalmilor, ce se cetesc la diferitele oficii divine, s. e. după Tatăl nostru, se face încheierea: Că a Ta este împărăția, etc. La rugăciunile ce preotul le face în tăcere, după cetirea în tăcere a rugăciunii, preotul rostesc cu voce (cu glas, vosglas) formula de încheiere, drept avis, ca poporul să se pregătească la rostirea cuvântului »Amin«. [G. Hango.]

Echappade, (*franc.*) eșapadă, (gravură); accident întâmplător când se întrebuințează la săpat o unealtă care alumecă pe gravură.

Echegaray, *Don José*, scriitor span., savant, autor dramatic și om politic; n. 1835 în Madrid. Profesor de matematică și fizică la școala de inginerie din Madrid, și autor al mai multor scrieri științifice ca: *Memoriu despre lucrările tunelurilor în Alpi*, (1860); *Probleme de geometrie analitică*, *Teorii moderne de fizică*, *unitatea forțelor materiale*, (1867); membru al Academiei de științele exacte; erudițiunea și activitatea sa politică n'au înăbușit în el talentul poetic, care se vede în dramele sale, scrise dela etatea de 40 ani înainte și cari isbesc imaginațiunea prin faptul, că viile omului și societății, ca și în Shakespeare, au totdeauna urmări îngrozitoare.

Echelles, *Les*, comună în dep. franc. Savoia, 658 loc. Vestit defileu, cheia Savoiei.

Echer, triunghiul dreptunghiu de lemn sau de metal, ori 2 piese articulate în unghi drept, servind la ducerea perpendicularelor sau spre a verifica dacă un unghi este drept. *E. arpentorului*, cilindru sau prismă de metal scorb-roasă, având 4 sau 8 deschizături longitudinale înguste numite ferestre, cari reprezintă, când sunt 4, 2 plane perpendiculare între ele, iar când sunt 8, 4 plane înclinate între ele de 45°, și perpendiculare între ele câte două două. *E. grafometru*, instrument care reunește în el și un echer și un grafometru. E format din 2 cilindre suprapuse, cel de jos fix, cel de sus învîrtindu-se împrejurul axului său; cel de jos e gradat în marginea sa superioară ca limbul unui grafometru, și are 2 ferestre cari țin locul alidadei fixe a grafometrului; cel de sus e un E. de arpentor și 2 din ferestrele lui țin loc de alidada mobilă a grafometrului. *E. cu reflexiune*, sau cu oglinzi, în care unghiul drept se obține prin reflexiunea într'un sistem de oglinzi. Acest E. are avantajul, că poate fi ținut în mână când operăm cu el. *E. cu culise* (stinghii), se numesc în mod impropriu un instrument, care servește la măsurarea diametrului corpurilor cilindrice.

E. și rigla arhitectului, (astronomie). Una din cele 14 constelațiuni create de La Caille (1752) pentru a umple vidurile lăsate de constelațiunile vechi în emisferul austral. Aceasta constelațiune vine la sudul Scorpinului și e invizibilă la noi.

Echeveria DC., (botan.) subgen (sau după alții gen) cuprins sub *Cotydelon* (v. ac.).

Echi —, v. și *Equi* —.

Echidna, după mitol. greacă, era fca lui Tartarus (iadul) cu Gaea (pământul), un monstru îngrozitor, jumătate femeie și jumătate șerp (ἔχιν, ἔχιννα viperă). Locuia în Cilicia împreună cu Typhon, cu care a dat naștere cânilor Orthrus și Cerberus, hydei din Lerna, Chimarei, Sphinxului, leului din Nemea, Scyllei și altor monstri; ucisă pe când dormea de Argus Panoptes. Hesiod. theog. 306.

Echidna hystrix, v. Ariciu furnicar.

Echinado sau *Oxiae Insulae*, se numia la vechii Greci o grupă de mici insule de lângă țărmurile Acarnaniei. Ași se numesc *Kurtsolari*.

Echinocactus Lk. et Otto, (botan.) gen de plante prevalent mexicane din fam. Cactelor, tribul Echinocactaceae, cu tulpina scurtă (adesea de formă cilindric-globoasă), pe coaste și tubercule acoperite de aculei, cu ovar (bacă) acoperit cu

squame și tubul caliciului campanulat. Dintre cele 200 specii, multe se cultivă la noi ca plante ornamentale de florărie. [A. Pr.]

Echinocardium, echinoderm, echinid ale cărui specii sunt cunoscute în Neapole sub numele de *pireto di ferone*, și în Triest sub *peto di delfino*.

Echinochloa P. B., (botan.) subgen dela *Panicum* (v. ac.)

Echinococ, granulațiuni albicioase, născute din membrana germinală a Hydatidelor (v. Hydatide), nu sînt decît cisticerci *Teniei Echinococcus*. (v. Cestoda.)

Echinoderme, animale marine cu corpul radiat, dar cu simetria bilaterală. Scheletul dermal e format din produse calcaroase ale coriului, compus din baghete, spicule sau rețele. Tubul digestiv provădut cu gură și anus, fixat de părțile cavității viscerale prin un mesenteriu dorsal. Sistemul nervos consistă în un inel, care încungiuiră esofagiul, și trimite în corp cinci cordone longitudinale equidistante; mai au încă un sistem de vase, numit „ambulacral”, care formează de asemenea un inel în jurul esofagiului. E. se subîmpart în următoarele clase: 1) *Holoturidele*, cu corpul cilindric; 2) *Echinoideele*, cu corpul globulos sau discoid; 3) *Asteroidele*, cu corpul în formă de stea; 4) *Crinoidele*, cu corpul caliciform. [Dr. N. Leon.]

Echinoidee, ursini, (zool.) echinodermi cu corpul globulos, clypeiform, discoid sau cordiform. Testa compusă din place pentagonale. A) *Echinidentafi* cu gura centrală provădută cu un aparat masticator, 5 glande genitale; 1) *regulați*, cu spații ambulacrale, asemenea și ocupând meridiane întregi; anusul subcentral: *Enechinidele* cu testa imobilă, spațiile ambulacrale largi; *Cidaridele*, testa imobilă, spațiile ambulacrale foarte înguste; 2) *neregulați*, corpul deprimat, clypeiform, prezentînd în jurul polului aboral o rosetă ambulacrală cu 5 petale scurte. Anusul excentric. B) *Echinidentafi*, lipsiți de aparatul masticator, gura și anusul excentric, 4 glande genitale; 1) *Cassidulide*, cu gura subcentrală și lipsită de labru; 2) *Spatangide*, gura excentrică și transversală.

Echinops L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, cuprinde plante erbacee mai mult sau mai puțin albomenteoase, bisanuale sau vivace cu frunzele alterne, divise cu lobii și dinții spinescenți; florile hermafrodite sînt dispuse în capitule compuse, globuloase, solitare terminale, albăstrii sau alburii și însoțite de un involuclu comun compus din mici bractee reflexe și mai adesea spinescente (setiforme); fructele sînt achene elongate, vilozae sau mai rar glabre. Genul *Echinops* are vr'o 72 specii, dintre cari cele mai multe cresc în Europa australă, în Africa boreală și occidentală, puține se află și în Asia și Africa tropicală, în Asia se extind pînă în Iaponia. În părțile noastre cresc prin poeni, fînațe, tufisuri și pe marginea pădurilor *E. sphaerocephalus* L., numit de popor Rostogol, Măciuca-ciobanului, etc. apoi *E. banaticus* Rochel., *E. Ritro* L., etc. Toate aceste plante din cauza frumuseții portului și a inflorescenței lor se cultivă prin parcuri ca plante decorative. [Z. C. P.]

Echinorhynchus, vierme, v. Acanthocephali.

Echinosperrum Swartz., (botan.) gen din fam. Boragineae, trib. Borageae, cuprinde vr'o 50 specii

de plante erbacee anuale sau perenale, canescente vilozae sau glabrescente, ce sînt răspândite în regiunile temperate ale emisferei boreale, rare în Africa australă și în Australia; frunzele alterne mai adesea înguste și aspre la pipăit (scabre); florile mici albastre sau alburii sînt dispuse în raceme sau în panicule scorpioide, caliciul quinquepartit sau quinquefid, corola hypocraterimorphă cu gâtul închis de 5 squame scurte; cinci stamine fixate pe tubul corolei; fructele sînt nucule erecte marginate, cu marginile glochidiate. În părțile noastre cresc prin locuri năsipozae și aride *E. Lappula* L., etc. [Z. C. P.]

Echinus, în arhitectura elină membratura bombată a capitelului coloanei dorice, între abac și trunchiul coloanei.

Echipagiu, reunirea la un loc a unor oameni sau obiecte, cari formează o unitate completă sau un serviciu complet. În marină, echipagiu însemnează grupul de oameni, cari formează personalul unui bastiment, afară de ofițeri. *E. de poduri*, materialul și oamenii necesari pentru construirea unui pod trebuincios trupeii pe lângă care este atașat. *E. de asediu*, reunirea gurilor de foc, lafete, munițiuni, etc., necesare pentru atacul unei cetăți.

Echipament, reunirea obiectelor de cari o trupă are nevoie, afară de armatură, harnașament și casarmament. Se deosebesce în mic și mare E.; cel dintău cuprinde: rufăria soldatului, cisme, perii, piepteni, etc.; cel de al doilea: centuronul, ranița, cartușiere, etc.

Echipe, a furnisa omului ce intră sub drapel tot ce-i este necesar pentru a deveni soldat.

Echitate, a) entitate metafisică, ea însăși derivată din deitatea mitologică Themis sau Justitia, în virtutea căreia omul trebuie să-și poarte acțiunile sale după principiul: fiecareia după meritele sale; b) simțul de dreptate care îndeamnă pe om să-și lase la o parte simpatiile și antipatiile sale, și să judece pe ceilalți oameni și faptele lor după adevărata lor valoare obiectivă. [M. D.]

Echium L., (botan.) gen din fam. Boragineelor, trib. Borageae, cuprinde plante erbacee sau frutescente anuale sau bisanuale, aspre la pipăit, frunzele alterne simple elongate; florile albastrii, violacee, roșii sau mai rar albe sînt dispuse în spice terminale unilaterale scorpioide simple sau ramificate, calice quinquepartit cu segmente lineare, mai rar lanceolate, corola tubuloso-infundibuliformă cu gâtul nud și deschis, 5 stamine neegale și exerte, ce sînt fixate mai jos de jumătatea tubului corolei; fructele sînt nucule erecte ovoidale sau acuminat și rugoase. Acest gen cuprinde vr'o 20 specii, ce cresc în Europa, Asia occidentală, Africa boreală și în insulele Canarice și Azore. În părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm pe *E. vulgare* L., care este foarte comun. *E. rubrum* Jacq., etc. [Z. C. P.]

Echivalent, (lat.) egal, care are aceeași valoare, același sens, aceeași importanță într'un anumit cas. În geometrie: două figuri sînt echivalente dacă au aceeași întindere, însă nu se pot suprapune, iar două figuri sînt egale cînd au aceeași întindere și se pot și suprapune; în mecanica: două sisteme de forțe sînt echivalente, cînd au o aceeași resultantă; în chimie:

E. este un raport de greutate, după care un element chimic se poate substitui prin altul în compunerea corpurilor. v. și Equivalent.

Echivoc, (*franc.*) cu două înțelesuri; ambiguu.

Echo, după mitol. greacă o nimfă oreadă din Beoția, care fusese pedepsită de Hera să nu înceapă nici odată vorba și să răspundă ori cui numai cu aceleași cuvinte cu cari era întrebată. Trăind singură în pădure, se întâlnește cu frumosul vânător Narcissus, pe care îl îndrăgește, dar fiind refusată de acesta, se prăpădește de durere și se prefăce în stâncă, lăsând numai vocea după dînsa. Nici Narcissus nu fû mai fericit: vedîndu-și chipul în apă se înamorează de el, și de durerea amorului său nesatisfăcut, se prefăce în floarea care-i poartă numele. Ovid. met. III 341—510. Prin aluzie la această nimfă se dă în toate limbile numele de E. resunetului.

Echo, al șeidecelea planetoid descoperit; depărtarea sa de soare e 2393 distanța dela pămînt la soare fiind 1, și își face revoluțiunea împrejurul soarelui în 1352 zile. v. și art. Ecou.

Echo-metre, (*franc.*) nume dat de Sauveur, în 1701, unui aparat acustic, destinat a măsura durata sunetelor și a determina intervalele și raporturile dintre ele.

Echolalia, (med.) *Echophrasia*, însușirea unor idioți de a repeta mecanic cuvinte rostite în apropierea lor.

Echternach, oraș în Luxemburg, lângă Sauer, 4200 loc., abatie de Benedictini, fondată 698, restaurată 1862.

Echujia, substanță veninoasă ce se extrage din *Adenium Bochimianum*; se întrebuințează pentru înveninarea săgeților.

Ecija, oraș în prov. span. Sevilla (Andalusia), 24.000 loc., cea mai caldă localitate în Spania.

Ecica, (*Ěska*), două localități în Banat, cott. Torontal, 1) *E. germană*, com. mare cu 1904 loc. (1891). Germani, Români și Magh.; oficiu telegrafo-postal. 2) *E. română*, comună mare cu 2774 loc. (1891) Români. Aci s'a dat o luptă în 15 Iulie 1848 între Sârbi și Maghiari.

Ecidiospori, *acidiospori*, (bot.) spori ce se formează în lăuntrul ecidiilor. Ei se produc în șir la vîrfurile bifelor de pe pereții interni ai ecidiilor; au forma poligonală și prin germinarea lor pe o altă plantă decât aceea, pe care s'a format ecidia, contribuie la răspîndirea Ciupercii parasite.

Ecidium, *Acididium*, *Oecidium*, (botan.), 1) numele unui soi de organ de reproducere al Uredineelor. O ecidie e de formă rotundă, compusă dintr'un înveliș strîns de hife și din o cavitate în care se formează *ecidiospori* (v. ac.). 2) Numele formelor numai cu ecidii, și cari se considerau mai înainte ca genuri distincte printre Ciuperci, dar cari se știu azi, că în mare parte aparțin la genuri dintre Uredinee. Totdeauna această formă cu ecidii se desvoltă pe o altă plantă, decât aceea pe care se petrec celelalte faze ale evoluțiunii Ciupercii parasite; aceasta și explică cum mult timp au și fost considerate ca genuri distincte.

Eciton, (zool.) specii de furnici în America sudică, cunoscute prin marile călătorii, ce întreprind, atacînd animale și chiar și pe om. Și în Africa tropică se află astfel de furnici, cari se numesc *Anomma*.

Eck, 1) *E., Leonhard*, cancelar al principilor

Bavariei, n. 1475 în Kelheim. A fost profesor, apoi 1519 cancelar al principelui Wilhelm IV. de Bavaria. Timp de 30 ani, cât a ocupat acel oficiu, a avut cea mai mare influență în toate afacerile statului și a fost sufletul politicii bavareze în timpul reformatiunii, căreia i-a fost mare dușman. † 17 Mart. 1550.

2) *E., Ioan (Eckius, Eccius alias Mayer)*, celebru teolog și controversist catolic, cel mai aprig inamic al reformatiunii, n. 13 Nov. 1486 în satul Eck (Șvabia). Încă în etate de 12 ani a studiat filosofia și limbile clasice la univ. din Heidelberg; apoi dreptul și matematica la Freiburg; filos. și teologia la Tübingen și Colonia. În 1501 a fost promovat magistrul artelor libere; 1508 ordinar preot; 1510 promovat doctor în teologie și în același an numit prof. de teol. în Ingolstadt, unde a profestat 32 ani. În 1512 cancelar al universității și canonic în Eichstätt, apoi în mai multe rânduri decan, prorector și rector al univ. În 1537, la cererea principilor de Bavaria, a publicat traducerea Bibliei, pentru a o contrapune celei publicate de Luther. După ce acesta și-a publicat tesele, E. le-a combătut prin opera sa »Obelisci«, iar Luther i-a răspuns prin »Asterisci«. În 1519 a avut la Lipsca o dispută publică cu Luther. În 1520 a fost chemat la Roma de către Papa Leon X, căruia i-a prezentat erudita sa operă: »De Primatu Petri« și a obținut bulla de condamnare a celor 41 tese ale lui Luther; tot E. a exonerat și decretul împăratului pentru publicarea acelei bulle în 1521. A luat parte la toate conferințele și dietele ținute în contra reformatiunii. † 10 Febr. 1543.

[Dr. I. Radu.]

Eckardt, 1) *E., Ludovic*, scriitor germ., n. 26 Maiu 1827 în Viena, a luat parte la revoluția din 1848; a scris mai multe drame și alte lucrări literare. † 1 Febr. 1871. 2) *E., Iuliu*, publicist germ., n. 1836 la Wolmar în Livlandă; a fost secretar de senat în Hamburg și consilier guvernial în Berlin. A scris: »Provinciile baltice ale Rusiei.«

Eckart cel Credincios, figură din poveștile eroice germ. (a omorît pe Ermrich care spînzurase pe tinerii Harlungi, pe cari îi crescuse E.). Trăiește încă în tradițiunea pop. din Turingia și Hessa, ferind pe oameni când se apropie »oastea turbată« (a ieilor și strigoilor). De aceea în sens figurat: om care ferește pe alții de rele.

[W. R.]

Eckstein, 1) *Ernst*, poet și scriitor germ., n. 1845 la Giessen, după multe călătorii s'a stabilit în Lipsca. Vestit mai ales prin satirele sale: »Schach der Königin«, 1870; »Satirische Zeitbilder«, 1876; »Venus Urania«, 1877 și umorescele sale de școală (1875, adesea retip.). 1878: Das Hohelied vom deutschen Professor, unde satirizează slăbiciunile profesorilor. A scris și romane (cel mai bun e: »Die Claudier«, 1881), multe romane, schițe, etc. E. este unul dintre cei mai buni versificatori și umoriști contemporani. 2) *E., Fried. Aug.*, filolog germ., n. 1810 la Halle, 1863 prof. de filologie clasică la Lipsca, unde † 1885. A scos în ediții școlare bune mai toți clasicii latini, a și scris despre istoria filologiei și a pedagogiei; a înființat (cu alții) adunările filologilor și a fost deputat prus 1849 până 1851, 1858—1860.

[W. R.]

Eclampsia, convulsiiunile puerperale. Multă vreme și de mulți autori convulsiiunile eclamptice erau socotite drept epileptice sau denumiau convulsiiunile copiilor, în genere ea denumia odinioară ori ce exaltare a funcțiunilor vitale, cum de altfel o indică și numele. E. este fasa convulsională acută a nascerii; ea este anunțată prin dureri de cap, vărsături, dureri epigastrice și convulsiiunile apar brusc și la început sub formă de accese din ce în ce mai apropiate. Convulsiiunile devin apoi clonice și durează chiar câteva minute; prelungite mai mult pot amenința viața. În timpul convulsiiunilor conștiința e aproape stinsă și simțurile sînt aproape integral stinse, și mai ales vedul e foarte atins. Ca remediu se recomandă lasarea îndelungată a sîngelui, anestesice prelungite, sau se recurge la mijloace chirurgicale. Prognosticul e de cele mai multe ori mortal; fasa clonică a convulsiiunilor poate fi terminală prin nascere (avort), revenirea la viață sau moarte. Causa fenomenelor eclamptice nu e încă bine cunoscută (Dechambre); o auto-intoxicație organică se dă drept cauza cea mai probabilă. [V.]

Eclat (*franc.*), suet, sgomot, splendoare; **Eclatant**, ce bate la ochi.

Eclecticism, lucrarea savantă, care fără a se întemeia pe proprii idei originale, sau fără a accepta un sistem determinat de gândire, alege din toate sistemele ceea ce i-se pare mai bun. E. este un termen obicinuît în deosebi în filosofie, pentru a nota direcții filosofice, lipsite de principii unitare. În chestiune de ortografie română, E. se numește direcția mijlocitoare între ortografiile extrem-etimologice și extrem-fonetică. Un asemenea E. este ortografia acceptată astăzi de Academia română.

Eclectus, v. Papagal.

Ecleragi (*franc.*), luminat (cu gaz, electricitate, etc.)

Eclerori (*franc.* éclereurs), patrulă de recunoaștere.

Eclesiarch, mai marele preste cîntăreți sau paraclisieri.

Eclesiarchul, *Dionisie* (v. ac.).

Eclesiast, carte didactică a vech. Testament. Autorul E.-lui, după părerea comună atât a scriitorilor evrei cât și creștini, este Solomon. Scopul autorului a fost să arete deșertăciunea lucrurilor lumesci și să îndemne pe oameni la căutarea adevăratei fericiri, care nu se poate afla în lumea aceasta. Cartea se începe prin cuvintele: »Deșertăciunea deșertăciunilor și toate sînt deșertăciune«, și în tot conținutul ei se insistă foarte mult asupra deșertăciunii lumii.

Eclesiastic, în versiunea latină Vulgata, cartea sf. Scripturi »Înțelepciunea lui Isus fiul lui Sirach«, numită astfel, fiind-că în biserica veche se folosea des în cetirile bisericesci; cuprinde sentențe singuratic și tractate mai scurte de conținut moral.

Eclipsa, (*grec.*) În astronomie: disparițiunea sau întunecarea totală sau parțială a unui astru, provenită din cauză că un corp ceresc se pune între acel astru și ochiul observatorului; sau, dacă astrul nu are lumina sa proprie, ci e luminat de soare, din întrepunerea unui corp ceresc sau a pămîntului între soare și acel astru umbrindu-l. În genere avem: *E. de soare*, provenite din cauza lunii, care se pune în dreptul

soarelui, ascunzându-l în total sau în parte; *E. de lună*, provenite din cauza că pămîntul se pune între soare și lună umbrind luna; *E. de sateliți*, s. e. E. sateliților lui Iupiter, provenite din cauza că planeta se pune între soare și satelit umbrindu-l. Când luna se pune în dreptul unui astru, altul decât soarele, se dîce *ocultațiune* a astrului în loc de E.; iar când o planetă inferioară, Mercur sau Venera, se pune în dreptul soarelui, ceea ce apare ca o pată neagră mică, rotundă, mișcându-se pe discul soarelui, se dîce *trecerea* acelei planete pe soare. E. de soare pot fi: *totale*, când întreg discul soarelui este acoperit de lună; *înclare*, când numai mijlocul soarelui e acoperit, rămînînd împrejur ca un inel de lumină; și *parțiale*, când numai o parte laterală a soarelui e acoperită. E. de soare au loc numai în timpul fazei de lună nouă, și trebuie ca centrele soarelui, lunii și pămîntului să fie în linie dreaptă, ceea-ce nu poate ave loc decît numai când luna întreține planul orbitei, pe care o descrie pămîntul împrejurul soarelui, adică când luna e în *noduri*; de aceea nu e la fiecare lună nouă o E. de soare. E. de lună pot fi numai totale sau parțiale, și au loc numai în faza de lună plină și tot numai dacă luna e în noduri.

Ecliptica, orbita pe care o descrie pămîntul împrejurul soarelui; se numește E. pentru-că numai dacă luna e în planul acestei orbite, poate ave loc *eclipsa* de soare sau de lună.

Ecloga sau *Bucolica*, o specie de poesii pastorale, ce înfățișează o mică acțiune dramatică și un dialog. În literatura noastră s'au produs puține lucrări de acest gen. (Cf. »Pastelurile« lui Alexandri.) [*]

Eclogarius Casauboni, un extras anonim dintr'o cronică bizantină, foarte importantă pentru stabilirea textului istoricului bisericesc Eusebius. Poartă numele E. căci a fost pentru prima oară comunicat lui Scaliger de către Casaubonus. Textul e editat după manuscrisul Paris. 2600 de I. A. Cramer în *Anecdota Parisiensia* vol. 2, pag. 115—136. [C. Litzica.]

Eclogita, rocă, compusă din piroxen, grenat, amfibol. E. intră în grupul sisturilor cristaline și însoțește mai ales amfibolite.

Econom, gospodar de sine stătător, cel care are car, plug și vite proprii. E. se confundă adesea cu plugar, și economia cu plugăria sau exploatarea moșiei, fie mici, fie mari. E. se numește, la serviciile mari, persoana care este însărcinată cu cumpărarea și îngrijirea alimentelor și a diferitelor obiecte ale casei și menajului.

Economia, în general: îngrijire pentru procurarea și întrebuințarea rațională a bunurilor, cu cari omul își satisface diferitele trebuințe.

Economia politică sau *E. națională*, una din științele de stat, ce se ocupă cu producțiunea, distribuțiunea, circulațiunea și consumațiunea bogățiilor. Ca știință, E. pol. nu datează de mult timp, cu toate că mai mulți savanți ai antichității au tratat diverse chestiuni economice. Grecii și Romanii aveau idei vage asupra acestei științe, cu toate că ei au tratat câteva chestiuni cu oarecare competență. Astfel, la Greci, Platon (429 până 347 a. Chr.) și Aristotel (384—322 a. Chr.) mai cu samă au tratat într'un mod incidental despre E. pol. Aristotel în cartea lui intitulată »Politica« consacră două capitole științei econo-

mice, știință sui generis, după cum o considera el, al cărui obiect unic și particular era bogăția. Aristotel mai spune, că știința bogăției, apropierea bunurilor, *chrematistika*, nu trebuie confundată nici cu morală, nici cu politică. Un alt savant grec Xenophonte (445—355 a. Chr.), care a lăsat »Economicile«, dă în acest uvrăgiu numai noțiuni de E. domestică. După Grecia vine rândul Italiei. În evul mediu Italianii abordară E. pol., când ei se ocupară de chestiunile monetelor. În Franția, în 1615, Montchrétien publică pentru prima dată o carte intitulată »Tratat de E. pol.« În secl. XVII Boisguillebert scrisese despre libertatea comerțului, chestiune ce deaseamene privia E. pol. În secl. XVIII chestiunile economice iau o fașă nouă. Physiocrații sînt promotorii fericiti ai acestei mișcări, ale cărei binefaceri au fost imense. François Quesnay (1694—1774), care exercita funcțiunea de medic al regelui Ludovic XV, este cel mai ilustru reprezentant al physiocraților. Doctorul Quesnay fundă în Franția prima școală, ce poartă numele de școala physiocraților, numită astfel pentrucă ea considera pămîntul (*plote*, natura), ca singura putere capabilă de a produce bogăția. Quesnay publică pentru prima oară ideile sale asupra physiocrației, în 1756, sub titlul de »Arîndași și Grăne«, ce apărî în Enciclopedie. El avea atunci 60 ani. Ideile lui Quesnay fură primite în aplausele publicului instruit, ale admiratorilor săi, ale curții regale, cari se interesau de aproape de lucrările șefului physiocraților. Doi ani după aceea, în 1758, Quesnay doctrinisănd aceleași idei, dete la lumină »Tabloul economic« și »Maximele generale ale guvernului economic.« Cu modul acesta Quesnay își făcî în scurt timp o mulțime de adepiți, între cari Mirabeau fatăl, Turgot, Dupont de Nemours, Morellet, Le Mercier de la Rivière și alții. Tot la acea epocă, în Englitera, Adam Smith (1723—1790), profesor de filosofie morală la universitatea din Glasgow, dete la lumină, în 1776, nemuritorul său uvrăgiu: »Căutări asupra naturii și cauzele bogăției națiunilor.« Vederile consemnate de Smith în acest celebru uvrăgiu diferă în total de acelea ale școalei physiocrate. Astfel, pe cînd physiocrații consideră pămîntul ca principal isvor al bogăției, Smith, mai bine inspirat și luminat de marea activitate industrială, de care țeara sa da un convingător exemplu, învederează cu fapte la îndemînă, că munca, iar nu pămîntul, este adevăratul isvor al bogăției. Astfel Adam Smith puse primele fundamente solide și științifice E. politice. Cu timpul școala physiocraților, eclipsată de școala engleză a lui Adam Smith, dispărî pentru a face loc școalei economiștilor, al cărei șef fu Jean Baptiste Say, discipol al lui Adam Smith. J. B. Say (1767—1832), chiar dela început, trase o linie de demarcațiune între chestiunile ce privesc guvernul și jurisprudența și între chestiunile la cari se raportează bogăția; el dete acestora din urmă numele de E. pol., nume ce a fost primit, adoptat și păstrat până astăzi de economiști. J. B. Say a publicat în 1803 un tratat de »Economie politică«, al cărui succes a fost considerabil; el a fost tradus în mai toate limbile Europei, și a servit de model tuturor manualelor clasice. Acestea sînt diversele faze prin cari a trecut știința economică până ce ea a ajuns să se constituie în adevă-

rată știință sub numele de Econ. politică. La progresele E. pol. au mai contribuit în Englitera economiști de mare valoare ca Malthus, Ricardo, Senior, Mac Culloch și John Stuart Mill. În Franția, economiștii Rossi, Michel Chevalier, Hippolyte Passy, Bastiat, Courcelle-Seneuil, Paul Leroy-Beaulieu, Léon Say și alții au reluat și discutat atît lucrările lui Adam Smith cît și ale succesorilor lor din Anglia și Franția, pe cari le-au modificat după cerințele timpului. Astfel, astăzi mai toate chestiunile ce privesc cele patru ramuri ale E. pol., adecă producțiunea, distribuțiunea, circulațiunea și consumațiunea bogățiilor, sînt pe deplin rezolvate. E. pol., ce astăzi poate fi considerată ca o știință de observațiune, iar nu ca o știință experimentală, este gata să ajute știința guvernului, Politică, ce neapărat are în totdeauna nevoie de prețiosul ei concurs. De asemenea toate clasele unei societăți culte, trebuie să recurgă la ajutorul E. pol., ori de câte ori au necesitate de a vedea mai bine raporturile ce există între ele și stat. De aceea, răspîndirea cunoscîntelor E. pol. este reclamată ca cea mai imperioasă necesitate a timpului.

(Lit. P. S. Aurelian, Catechismul E. pol., cl. II, 1874; N. Idieru, Studii de Econ. p. și finanțe. Buc., 1895). [I. I. Nacian.]

Economia rurală, știința care se ocupă cu mijloacele disponibile și condițiunile date ale moșiei, cu organizarea acelor și cu conducerea rațională a lor în vederea de a realiza cel mai mare beneficiu posibil. În special ea are de scop o justă combinare a cultivei plantelor cu cultura vitelor și industriile anexe, pentru a nu deteriora substanța pămîntului. Ea ne arată totodată și sistemele cele mai potrivite de folosire a pămîntului în vederea circumstanțelor sub cari ne găsim. (v. art. Agricultură, Agrologia și Agronomia.)

Cf. și art. Gospodăria.

„Economia națională“, revistă econ., statist. și fin., apare în București (an. XXIII, 1899) sub direcțiunea lui P. S. Aurelian (v. ac.).

Economist, acela care în mod științific și sistematic se ocupă cu economia politică, desvoaltă, formulează și propune teorii de economie politică.

„Economul“, organ periodic pentru ramii de economie, industrie și comerț, apărut împreună cu »Foaia școlastică« în Blaj, 1873—1880; E. a fost înființat și redactat de fostul profesor al institutului preparandial din Blaj, Ștefan Pop, și e prima publicațiune periodică de acest fel la Românii din Trs. și Ung. În anul 1880 au apărut numai câțiva numeri. E. a răspîndit multă lumină, cu deosebire în cercul preoției și în vîetătorime, atunci cînd nu dispuneam atît în Transilvania cît și în România numai de un număr foarte neînsemnat de manuale; iar scrierile periodice de economie ne lipsiau aproape cu totul.

„Economul“, institut de credit și economii, societate pe acții în Cluj. Fundat 1886; actualul capital social e de 100,000 fl. Bilanțul din 31 Dec. 1897 arată un profit curat de 16,537 fl. Are depuneri 450,501 fl., fond de rezervă 33,623 fl., fond de pensiuni 8714 fl. Reescompt 115,288 fl. Intre active: împrumuturi ipotecare 492,007 fl., cambii 16,880 fl., etc. (Cf. Anuar financiar și economic pe 1898 de P.-Petrescu.)

Ecossaise, (fr. pron. ecosez), un fel de contradans vîou în $\frac{2}{4}$.

Ecou, (*Echo*), este datorit reflexiunii sunetului. Astfel când se produce un sunet înaintea unui obstacol oarecare, ca un zid, munte, pădure, el se reflectează înapoi și într'un punct din apropiere se va auzi sunetul acela de două ori consecutive, adică sunetul propriu și reflexiunea lui sau E.-ul. Dacă pronunțăm nîse cuvinte în fața unui zid, vom reauzi după depărtare o parte sau cuvîntul întreg. Se admite că timpul întrebuițat pentru o singură silabă este o decime de secundă. Pentru ca să avem un E. monosilabic, trebuie ca obstacolul pe care se reflectează sunetul să fie la depărtare de vr'o 17 m. (dus și întors 34 m., adică cam a 4000-a parte din înălțimea sunetului care este 330 m. pe secundă). Ca să auzim distinct două silabe, trebuie o distanță dublă la obstacol, adică 34 de m. și așa mai departe. Dacă prin dispoziția obstacolelor sunetul încearcă mai multe reflexiuni, o să avem un E. multiplu. Acest din urmă fenomen se poate foarte lesne produce în unele văi incungurate de mai mulți munți. Așa pe linia ferată între Buzeni și Predeal există un loc unde fluierul locomotivei se aude de vr'o șapte ori.

E. în musică e reproducerea într'o sonoritate mai slabă a unui motiv deja auzit imediat mai înainte și prin extensiune la ori ce grup de sunet reprodus în aceste condițiuni, chiar fără a fi intențiunea de a se imita fenomenul care constituie E.-ul. Efecte reușite de E. se produc în unele instrumente prin ajutorul surdinelor, în corn prin reproducerea în sunete astupate a unui pasagiu deja auzit în sunete deschise și altele; partițiunile măiestrilor ne prezintă varietate exemple de acest gen de efecte.

Ecpaia, suita domnească (numire învechită).

Ecrasita, substanță explozivă, ce se folosește în armata austro-ungară pentru umplerea bombelor și obuzelor. Compoziția chimică se ține în secret; se crede, că conține acid picric.

Ecrasor, *strivitor*, instrument de care se servă chirurgii spre a extirpa pe cale nesângeroasă un fel de tumoare mai mică (Polipi nasali), cari la baza lor se îngustează în formă de gât. Partea esențială a instrumentului e un lanț articulat de oțel, care în formă de laț așezat împrejurul tumorii se strînge cu ajutorul unui manivel, producînd astfel extirparea prin strivire.

Ecsed, oraș în Ung., cott. Satumare, lângă balta numită ecsedi lăp., cu 2400 loc. magh., reformată, puțini catolici și Ovrei. Locuitorii se ocupă cu industria corfelor și coșurilor de rogojini, cu prinderea piscarilor și cu legumăritul.

Lacul de Ecsed, baltă în Ung., cott. Satumare, cu extindere de mai multe mile. Cândva cu o cetate întărită în mijlocul bălții. Balta e bogată în piscari (cipari = csik); acum se canalizează.

Ectasia, (med.) dilatarea vaselor de sînge.

Ectenia, (*grec.*) rugăciune întinsă, continuată. Ea consistă din mai multe cereri cetite la serviciul divin de către diacon, ori în lipsa diaconului de către preot, răspunzînd poporul la fiecare cerere cu: Doamne miluiesce (îndură-te spre noi), Dă-ne Doamne, Ție Doamne. E. e de mai multe specii: a) *E. mare*, care se începe: »Cu pace Domnului să ne rugăm» și consistă din 11 cereri;

b) *E. mică* se începe cu: »Iară și iară» și consistă din 2 cereri; c) *E. duplicată* se începe cu: »Să Țicem toți din tot sufletul, etc.» și consistă din 6 cereri; se numește duplicată, fiind-că în ea se provoacă credincioșii a se ruga cu dublă devotațiune, adică din tot sufletul și din tot cugetul; d) *E. de cerere* se începe cu: »Să împlinim rugăciunile noastre Domnului» și consistă din 6 cereri. E. de comun se încheie cu invocarea Născătoarei de D-țeu. După E. urmează exclamațiunea (vosglașenia), ce o Țice preotul cu voce înaltă întru gloriificarea Preasfîntei Treime.

[Dr. Is. Marcu.]

Ecthyma, (med.) numire obsoletă pentru un exantem pustulos, care, după Hebra, se ivesce și la alți morbi de piele (Acme, Syphilis, etc.), și deci nu e un morb special.

Ectoblast, v. Ectoderm.

Ectocarpae, Hydrozoarii, fiind-că progonidiile lor iau naștere din exoderm, se mai numesc E., în opoziție cu *Endocarpele*, numire ce se dă Scyphozoarilor, fiind-că progonidiile lor se desvoltă din Entoderm.

Ectocyst, învelișul extern al coenoeciului unui Polyzoar.

Ectoderm, *exoderm*, *ectoblast* sau *epiblast*, stratul tegumentar extern al coelenteratelor; sau într'un mod mai general, foaia externă a embrionului metazoar în stadiu de *gastrulă*, în opoziție cu *endoderm*, *endoblast* sau *hypoblast*.

[Dr. N. L.]

Ectoparasite, Epizoari (v. ac.).

Ectoplasma, v. Ectosarc.

Ectoprocte, bryozoari cu anusul situat la exteriorul coroaiei de tentacule. Acestei grupe aparțin: A) *Phylactolemele* cu lophophorul în formă de potcoavă. Gura provădută cu un epistom: *Ilumatella*, *Cristatella*. B) *Gymnolemele* cu lophophorul anular. Gura fără epistom: *Cellepora*, *Flustra*, *Acyonidium*, *Crisia*, etc.

Ectosarc sau *ectoplasma*, stratul superficial, hialin mai mult sau mai puțin lipsit de granulațiune, în care se diferențiază protoplasma unor protozoari, în opoziție cu *Endosarcul* sau *endoplasma*, numire ce se dă masei centrale de protoplasma, mai lichidă și granulară.

Ectropiu, întoarcerea în afară a pleopei, mai obicinuit a celei inferioare, încât bordul ciliar (genele) este îndepărtat de globul ochiului și o parte din conjunctiva pleopei e în contact permanent cu aerul liber. Poporul Țice *ochi sgățiți*. Cauzele: conjunctivita granuloasă (egiptiană, trahom), arsuri și cicatrice ale pielii pleopei sau relaxarea mușchiului orbicular al pleopei și greutatea pleopei la bătrîni. Tratament chirurgical.

Ecuador, republică în America de sud, situată pe ambele laturi ale ecuatorului, între Oceanul Pacific, Columbia și Peru, avînd o suprafață de 299,600 km², afară de insulele Galapagos, și 1400,000 loc., inclusive Indianii selbatici. Țeara e muntoasă, fiind traversată de Cordilierii (v. ac.), bogată în păduri seculare, rîuri și lacuri mici. Rîurile litorale sînt mici și nenavigabile, iar coastele Oceanului aproape uniforme, nepresen-tînd decît puține locuri potrivite pentru port. Rîurile cele mai mari ale E.-ului aparțin basinului atlantic, ca afluenții ai Amazonului, dintre cari unele navigabile în lungime destul de mare, s. e. Chinchipe, Santiago, Morona, Pastaza (cu un ca-

taract de 40 m.), Tigre și Napu, cel mai mare, 1200 km. lung., 800 km. navigabil. *Clima* variază dela tropicală — la arctică, după configurațiunea verticală a suprafeței. În general la șes, de ambele laturi ale Cordilierilor, clima e fierbinte și umedă, deci nesănătoasă; mai prielnică e pe coborișurile munților și pe platouri. *Produse*: aur, argint, mercuriu, petrolu, lemn de construcție, plante colorante, bumbac, cacao, cafea, trestie de zahăr, banane, etc.; articoli de export: cacao, cafea, pălării de paie, cauciuc, china (scoarță de cinchona). Ocupația principală a locuitorilor e agricultura și economia de vite; industria e puțin dezvoltată, iar comerțul a început a lua avânt, cu deosebire comerțul cu străinătatea. Importul în 1893 a fost de 10.052,163, exportul de 14.052,514 sucre (ă 5 coroane). În interior transportul de mărfuri și de persoane se face cu catări, în anotimpul ploios și cu plute; clădirea de drumuri s'a început abia în timpul din urmă. Cale ferată are E. între Guayaquil și Chimbo de 102 km., alte linii de vr'o 300 km. sînt în lucrare sau pregătire; lungimea liniilor telegrafice e de 1838 km. *Constituția* e republicană. Colorile țerii: galben, albastru și roșu. Religionea de stat cea rom.-cat.; alte religiuni sînt tolerate. În privință culturală mai e încă mult de dorit; E. are o universitate în Quito. În privință administrativă țeara e împărțită în 16 provincii (Carchi, Imbabura, Pinchincha, Leon, Tunguragua, Chimborazo, Canar, Azuay, Loja, Bolivar, Oro, Guayas, Rios, Manabi, Esmeraldas și Oriente). Capitala e Quito. Venitele statului la 1893 de 4.325,702 sucre, cheltuelile 4.433,450 sucre; datoria 17.132,330 sucre. *Istoria*. După ocupațiunea spaniolă, E. făcea parte din vicereatul span. Granada nouă, 1820 se separă și se unie la început cu republica federativă Columbia, 1830 se făcu republică independentă, bătuită adese de crâncene lupte interne între partidul conservativ și ultrademocratic.

Ecumenic, (*grec.*) universal, a toată lumea; conciliu E., patriarh E. (v. ac.)

Eczema, boală a pielii, ale cărei caractere principale sînt: roșeață, foarte adeseori prezența de vezicule mici seroase, mâncărime, o secrețiune seroasă sau purulentă, care formează cruste și o exfoliațiune a dermului. Există diferite forme de eczeme: eczema roșă, vesiculosă, pustulosă, squamosă, lichenoidă și hypertrophică. Ori ce parte a corpului poate fi atinsă de eczemă, cu toate acestea locurile ei de predilecție sînt: picioarele, gamba, părțile genitale, mâinile, antebratul, regiunea axilară, fața și urechile. E. se observă cu deosebire la artriciți, copii scrofuloși, în timpul scarinei, pe timpul căldurilor și a frigului mare. Tratamentul variază după forma și perioada eczemei: presărări cu praf de amidon, spălături antiseptice, băi și cataplasme emoliente, pomădi cu acid boric, salicylic, emplastruri, etc. La interior arsenic, alcaline și purgative. [V. I.]

Edda, două scrieri mitologice nord-germane. E. mai veche cuprinde cântece, cari au susținut mituri germane despre zei și eroi, originea ei se reduce în secl. IX—XI. E. mai nouă, sau prosaică, se crede că ar fi fost compusă pe la 1230, dar pierdută; s'a reafiat la 1628. În general cuvîntul E. înseamnă: mamă bătrână. [Atm.]

Eddystone, stîncă în canalul La Manche, spre sud dela Plymouth, cu un far de 42 m. înalt, ce se poate vedea din depărtare de 27 km.

Edekon, ofier din garda lui Attila, trimis în solie la Imp. Teodosiu II. Curtea din Bizanț a voit să-l cumpere cu bani, ca să asasineze pe Attila, dar E. a tradat acestuia totul.

Edelsheim, familie nobiliară din Hessa; *Baronul Ludovic E.* a fost 1866 ministru bavarez și un prieten fidel al Austriei în tot decursul resboiului cu Prusia.

Edelsheim-Gyulai, Luitpold, Barón, frate mai tinăr al ministrului bav. Ludovic E., n. 10 Maiu 1826 în Karlsruhe; 1848—49 a luat parte la luptele dela Băbolna, Mór și Szolnok, sub Windischgrätz, 1859 a excelat la Magenta și Solferino. E., care și-a câștigat multe merite prin reorganizarea cavaleriei austro-ungare, † 27 Mart. 1893.

Edema, oedema, (med.) infiltrarea țesutului de legătură cu un lichid seros. E. se ivesce de câte ori e prea mare presiunea în vasele de sânge sau prea mică rezistența părților acestora, la inflamații și când e împedecată circulația venoasă. Terapia se orientează după cauză.

Eden sau Edem, a) ținutul, unde înainte de diluviu (v. ac.) era paradisul sau raiul pămîntesc (Fac. 4, 16); probabil că E. a fost cam pe unde e Armenia de azi; b) regat în Mesopotamia în apropiere de Gozan, Haram și Resef. (Amos, 1, 5.) [i.—m.]

Eden, familie nobiliară engleză, v. Auckland.

Edentate sau animale nedîntate, un ordin de animale mamifere cărora le lipsesc dinții de tot sau în parte. Animale cari se țin de acest ordin sînt: Dasipul sau animalul cu chingi (*Dasyptus tricinatus*), ursul furnicar (*Myrmecophaga jubata*), leneșul (*Bradypus pallidus*), etc.

Eder, Iosif Carol, istoric ardelean, n. 1760 în Brașov, unde tatăl său a venit din Tirol ca căpitan auditor al unui regiment ces.-reg. și părăsind mai apoi serviciul militar, ajuns senator magistratual. E. fu destinat pentru cariera preotească și făcînd studii teologice și filosofice, fu numit mai întîiu profesor de gramatică la gimnasiul din Tîrgul-Mureșului; tot aici fu hirotonit preot; 1783 fu numit profesor de poezie la gimnasiul rom.-cat din Sibiu, care post îl schimbă la 1787 cu cel de director al școalelor normale capit. cat. În Sibiu E. avu ocaziune de a se ocupa mai vîrtos cu istoria Transilvaniei și în deosebi cu a Sașilor, cercetînd în o serie de ani arhivele cu cea mai mare diligență, cât era pe aci să-și piardă vederea. E. avu și o însemnată colecție de manuscrise și documente, pe cari împreună cu alte lucrări, o cumpăra palatinul Ungariei pentru muzeul țerii cu 4500 fl. E. pe lângă numeroasele lui lucrări istorice avu timp să se ocupe și cu mineralogia; dar ori cît de erudit și neobosit, mai ales pe terenul istoriografiei, el rămîne un om de o reuțate și ură neînfrînată către poporul român, cum se vede din reflexiunile lui, alăturate la memorandumul epp. rom. Ioan Bob și Gerasim Adamovici »Supplex Libellus Valachorum« dela 1791, priu cari își bate joc în mod infam de prea modestele postulate ale națiunii rom., cuprinse în acel memorandum. † 1810. Cf. G. Barișiu, Părți alese din Ist. Trs., Vol. I., pag. 542. Sibiu, 1889, și

Ios. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, I. Bd. Kronstadt, 1868. [nt.]

Edera, v. *Hedera*.

Ederaceae, v. *Hederaceae*, sinonim cu *Araliaceae*.

Ederile, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată pe malul stâng al Cricovului; se compune din 2 căt. cu 927 loc. Pe teritoriul com. se găsește lignit.

Edessa, astăzi *Urfa*, oraș în Mesopotamia, l. Eufrat, 30,000 loc., comerț viu. Dela 137 a. Chr. capitala imperiului edessan, 217 d. Chr. colonie milit. romană, 1098—1144 capitala comitatului E.; dela 1637 sub domnie turcească. E. a jucat un rol destul de mare în vechime. La 137 a. Chr. s'a fundat aci imperiul edessan, care a ținut până la Traian; la 217 d. Chr. a primit numele de Colonia Marcia Edessenorum; aci a fost ucis Caracalla. Dar adevărata sa importanță E. o datorește creștinismului, în E. a trăit renumitul Efreim Sirul și s'a ținut școala. E. a fost foarte des atacată de Arabi, cari au cuprins-o și isgonind din ea religionea creștină au distrus și importanța orașului. [C. Litzica.]

Edfu, în vechime Apollinopolis magna, oraș în Egiptul sup., lângă Nil, 6000 loc., cu un vechiu templu al lui Horus.

Edhem Pașa, 1) *E.*, om de stat turc, n. 1813 pe ins. Chios, 1864 ministru de comerț, 1877/8 mare visir, † 1893. A fost min. plenip. în Berlin și Viena. 2) *E.*, general turc, n. 1851, 1877 colonel la Plevna, 1897 a bătut pe Greci și a ocupat Tesalia sup.

Edict, publicațiune sau ordonanță a unei autorități publice. În dreptul roman *E.* cuprinde principiile magistraților, după cari aceștia provăd agendele încredințate competenței lor. Fiecare magistrat a fost îndreptățit, mai târziu unii și obligați, ca la înțrarea în funcțiune să vestească publicului prin edict principiile, după cari vor procedea în deliberarea cauzelor, ca publicul să se poată orienta (ut sciant quod ius de quaque re quisque dicturus esset); aceste erau *E. perpetue*, având valoare pe întreaga durată a funcțiunii magistratului respectiv; în cazuri concrete, de natură de drept necunoscută încă, magistratul anunța prin *E. repentin* principiul său. Dreptul de a-și comunica prin *E.* obligator principiile sale (ius edicendi) îl aveau toți magistrații, dar mai des se folosiau de acest drept magistrații justițiar (magistratus iuri dicendo), și anume în Roma praetorul urban și praetorul peregrin, în provincie proconsulii și propraetorii. Principiile depuse în aceste *E.* (dreptul pretorial) au contribuit mult la dezvoltarea practică a dreptului roman cetățenesc (ius civile).

Edict religios, decret, vestire, ordinațiune prin care se promulgă o lege, se impune o obligațiune sau se opresce ceva; se provoacă la observarea legii sau se chiamă în judecată; statut sau regulă, s. e. edictum augustinicum, regula S. Augustin (Du Cange).

Edictul de Milan, decretul prin care Imp. Liciniu și Constantin (a. 313) au acordat creștinilor deplina libertate a cultului.

Edictul de Nantes, dat de regele Franței Enric IV în 1598, acorda Hughenotilor (v. ac.) nu numai libertatea de conștiință, ci și o mare libertate a cultului și multe privilegii; s. e. ad-

miterea în oficii publice, 140,000 fr. din visteria statului pentru salarisarea ministrilor, 121 cetăți și piețe fortificate, ale căror garnisoane erau plătite de stat. În urma acestui *E.* Hughenotii se întăriră mult. Regele Ludovic XIV revoacă *E.* de N. în 22 Oct. 1685, cu privire la privilegiul și la libertatea cultului, rămânând libertatea conștiinței.

Edictul de restituțiune, dat de împ. germ. Ferdinand II la 1629, prin care protestanții erau provocați să restituie catolicilor toate averile bis. luate dela 1552 încoace, făcând pe protestanți să se unească cu Gustav Adolf, iar împ. trebuia să revoace acel *E.* în pacea de Praga și cea vestfalică (1635 și 1648).

Ediculea, sau *Șapte Turnuri*, închisoare de stat în Constantinopol. În *E.* se aruncau ambasadorii și Domnii creștini.

Edificiu, ori ce clădire cu nuanță monumentală, (biserici, ministere, teatre, muzee, burse, etc. și chiar locuința particulară).

Edil, magistratură la Romani, v. *Aediles*; ați se numesc *E.*, în Rom., consilierii unui oraș.

Edinburgh, capitala Scoției lângă Water of Leith, situată pe mai multe coline, între cari »Arthurs Seat», o stâncă de basalt de 251 m. înaltă, »Castle» 117 m., cu un castel, apoi »Calton Hill» 107 m., un fel de Acropole a *E.*-lui; preste văile dintre coline sunt numeroase poduri. *E.* consistă din orașul vechiu între colinele amintite, și orașul nou spre nord-vest dela cel vechiu. În orașul vechiu, cu case înalte de 10—12 etaje și cu strade înguste, este cea mai veche biserică a orașului (St. Giles), vechiul edificiu al parlamentului, casa reformatorului John Knox (din 1490); într-o parte mai nouă, spre sud, se află universitatea, muzeul industrial, etc. Orașul nou s'a format dela 1767; aci se află Royal Institution, zidită 1823—36 în stil grecesc, galeria națională, monumentul lui Sir Walter Scott, statua lui Wellington, a filosofului John Wilson, a poetului Allan Ramsay, a călătorului Livingstone, a prințului Albert, monumentul lui Pitt, »monumentul național», columna lui Nelson, monumentul lui Robert Burns și numeroase alte statue și monumente; biserica cea mai frumoasă din *E.*, St. George. În *E.* sunt 142 biserici. *E.* are 263,646 loc. (1891). Aci sunt judecătoriile și oficiile cele mai înalte ale țării și numeroase școli publice și instituțiuni culturale, prin cari orașul a ajuns la renume: universitate, cu o bibliotecă de 140,000 tomuri, muzeu, grădina botanică (cu observatoriu magnetic și aquariu), observatoriu astronomic, High School, un fel de școală superioară, academie, 3 seminarii teol., 3 seminarii de învățători, 1 școală de medicină, 1 școală pentru dentiști, alte farmaceutică, 2 școli veterinare, 2 colegii femeiești, 1 școală de arte, școli de desen în legătură cu muzeul industrial. Dintre bibliotecile publice merită mențiune cea a advocaților cu 200,000 tomuri, și a notarilor cu 60,000 tom. În edificiul Royal Institution se află un muzeu de anticități, o galerie de sculpturi, localități pentru Royal Society și soc. arheologică. Pinacotecă națională, muzeu anatomic, mineralogic și de istorie naturală. **Societăți**: Royal Society, soc. de agricultură, geologică, meteorologică, artistică (Academy), mai multe soc. medicale, soc. arheologică, de grădinarie, astronomică, geografică, frenologică

(cu muzeu), etc. În E. apar 5 foi de ȳi, 5 sep-t m n le  i numeroase reviste de renume eu-ropean, (s. e. »Edinburgh Review», »Blackwood's Magazine»). Numărul *institutilor de binefacere* e enorm, ele au fost întemeiate aproape toate de c tr  filantropi privați; cele mai însemnate: »Infirmary», spital cu 600 paturi, o casă de sănătate pentru 840 bolnavi, 2 școale pentru orbi, 2 institute pentru surdomu i, institut  corecționale pentru criminali tineri; asile pentru săraci  i pentru fete cădute,  i numeroase altele.  n apropiere s nt porturile E.-lui, Leith  i Granton. E. e amintit deja la 1128 ca castel regal; 1215 aci s'a întrunit primul parlament. A câstigat im-portan a abia în secl. XV, c nd Stuar ii  i-au pus residen a aci. 1530 a ars întreg ora ul, re-m n nd mai t rziu numai biserica (st. Giles)  i capela Helyrood din vechiul oraș. 1650 cuceră Cromwel  i citadela. 1770 s'a început zidirea orașului nou.

Edip, (*Oedipus*), după mitol. grec. fiul lui Laios, regele din Theba  i al Iocastei. Fiind-că oracolul din Delphi a spus regelui că va av  prunc, dar va fi om rit de el, părinții l-au legat pe acest copil (Edip) de picioare  i l-au predat unui păstor, ca să-l ducă pe muntele Chitaeron  i să-l prăpădească. Păstorul însă a dăruit pe E. unui păstor al regelui Polybos din Corint,  i acesta l-a crescut. Ce a spus oracolul, a trebuit să se împlinească. E. omoară pe tatăl său,  a pe Iocasta de soție  i ajunge pe tron, dar crima comisă din nesciin a se descopere, Iocasta se sp nzur , iar E. ajunge o soarte rea,  i devine una din figurile cele mai tragice ale mitologiei grecesci. [Atm.]

Edirne, numele turc. al Adrianopolei.

Edison, (pron. Edison), *Thomas Alva*, inventator american, n. 1847 în Milan, statul nord-american Ohio; tatăl său a fost de origine olandeză, iar mamă-sa scoțiană. Mai  nt iu a fost colporteur pe linia ferată Grand-Trunk, apoi s'a făcut telegrafist. Mai t rziu a întemeiat o fabrică în New-York, în care se construiau mașinile sale; 1876 a  nf in at un laboratoriu în Menlo Park, lângă New-York, unde   i continuă lucrările. E. are o mulțime de inven iuni, dar nu toate sînt de va-loare practică. A perfec ionat telefonul, a con-struit fonograful, microfonul, aerofonul, electro-motograful, lampă incandescentă  i mașina dinamo-electrică, asemenea  i-a câstigat merite pentru perfecționarea mașinilor dinamice. E. stă în ser-viciul societ  ii pe acții Western-Union-Tele-graph-Company.

Edi une, publicarea unei opere (edițiunea  nt ia, a doua, etc.). C nd un text, manuscris sau tipărit mai de mult, se publică de cătră un autor, E. este desemnată prin numele acestui din urmă, (»Psaltirea» lui Coresi, ed. B. P. Hasdeu; »Psaltirea scheiană», ed. Ioan Bianu; »Psaltirea în versuri» a lui Dosofteiu, ed. Ioan Bianu, etc.)

Editor, acela care publică opera unui autor, în special ori ce librar, care tip re te pe propria sa socoteală scrierile cuiva. (v. Proprietatea op. intelectuale.

Edmund, 1) *E. Sf ntul*, regele Angliei resăritene, patron al regilor englezi, n. 841, a domnit 855—870, c nd Danezii  i tăiară capul. 2) *E.*, numit *Coasta de fier*, regele Angliei, 1016 în-vins de Knut cel Mare.

Edomiți sau **Idumei**, popor descendent dela Eseau, fratele lui Iacob. E. locuiau în munții Seir spre est dela Marea Roșie  i spre sud de  eara Moabi ilor. Acolo se a ez  Eseau  i ur-ma ii lui deveniră în cur nd un popor numeros  i puternic  i pe timpul lui Moise   i aveau regele lor. David însă i-a bătut  i supus (2 Imp. VIII, 14). Pe timpul regelui Iorain iar   i eluptar  independența, Anvasia însă  i supuse din nou.  n urmă, dimpreună cu Iudeii, fură subjug ti de Nabucodonozor. Pe timpul capti-vit  ii babilonice se încercă să ocupe o parte a Iudeei, dar nu le succese. Iuda Macabeul le luă o parte a teritorului, iar Ioan Hircanul  i subjugă de tot  i Idumea a început a fi guvernată de prefectii Iudei. Unul din ei, Antipater, fu numit procuratorul întregii Iudei  i fiul său Irod cel Mare deven  regele Iudeei. După dări-marea Ierusalimului de c tr  Tit, E. dispărură ca popor  i  eara lor fu contopită cu Arabia.

Edraianthus D. C., (botan.) subgen dela *Wahlenbergia* (v. ac.).

Edremi , (grec. *Adramyti*), un or  el mic cu 6000 loc., pe coasta Asiei Mici, în fa a insulei Myti-lene.  n apropiere era vechiul oraș Adramytteion.

Edriophthalme, crustacee cu ochii sesili; cu-prinde: *Cumaceele*, *Isopodele*  i *Amphipodele*.

Edrisi, *Abu Abdallah Mohammed al*, geograf arab, n. 1100 în Ceuta, a trăit la curtea lui Roger II de Sicilia, † 1165. Autorul unei de-scrieri a p m ntului cu 69 harte, (edi . frc. de Saubert, 1836—40).

Edrisi i, *Idrisi i*, dinastie arabă. A domnit 791—986 în nord-vest. Africii, întemeiată de *Idris*, care a trebuit să se refugieze dinaintea Abbasi ilor  i a supus mai multe sem n ii ber-berice. *Idris II* este fondatorul orașului Fez  n Marocco. Urmașii acestuia *Mohammed al*, *Iahia*  i apoi *Hasan*, au purtat grele lupte cu dinastia Fatimi ilor, p n  ce au fost de tot detrona i.

Eduard, (engl. *Edward*), regi ai Engleterrei. 1) *E. I, Confesorul*, domni 1042—66. Favo-ris nd tot ce era francez (el însuși era crescut în Normandia), el st rni  o resoal . care însă fu suprimată. A fost cucerinc dar slab, de acea a slăbit  i poporul sub domnia lui. 2) *E. I* din casa *Anjou*, n. 1239. Era  n Palestina c nd muri tatăl său.  ntorc ndu-se 1274, a restabilit cu energie ordinea dinlăuntru, restring nd puterea clerului  i arunc nd dări asupra bunurilor biser. Cucer  Wales 1276—83, Scoția 1296, suprim nd toate resoalele cu cru ine; † 1307 la Burgh. Par-lamentului i-a recunoscut dreptul de a acorda dări 1297, a ridicat prin legi  nte lepte comerțul, finan ele, siguranța publică. 3) *E. II*, fiul lui E. I, n. 1284, era prea slab ca să  nfringa reso-alele nobilimii, a pierdut 1323 Scoția  i ne m-plinind condi iunile ru inoase ce-i puse Carol IV, regele Franciei, prin mijlocirea surorii sale Isa-bella, nevasta lui E., aceasta l-a resturnat prin Mortimer,  bovnicul ei, 1326,  i a pus să-l omoare 1327. 4) *E. III*, fiul lui E. II, n. 1312, a ucis pe Mortimer  i a gonit pe Isabella. La Halidon Hill 1333 a nimicit floarea nobilimii sco iene, silind pe Sco ien i să-i recunoască suzeranitatea. Ca nepot al lui Filip cel Frumos el validă preten-siunile sale la coroana Franciei  i sili pe Filip VI prin  vingerile dela Crécy 1346, Poitiers 1356,  . a. a-i ceda Franța apuseană. Carol V însă a

recăstigat partea cea mai mare dela 1369—74. În timpul acestor resboaie influența parlamentului a crescut mult; cu ajutorul lui, E. a respins încălcările papismului și a apărut în contra lui pe reformatorul Wicel. 5) *E. IV*, n. 1442, fu numit rege 1460 în locul lui Henry VI, care l-a gonit, aliat fiind cu fratele lui E. 1470. E. însă s'a întors, ajutat de cumnatul său Carol Viteazul de Burgund și a ucis pe dușmanii săi, † 1483. Pe fiii lui, E. V și Ricard i-a ucis Ricard III în Tower. 6) *E. VI*, n. 1537 a domnit dela 1547 până 1553, când muri de oftică. S'a născut cu succes să introducă protestantismul în Anglia. 7) *E.*, numit *Printul Negru*, fiul lui E. III, n. 1330, a condus deja 1346 la Crécy atacul dintâiu și a învins pe Ioan, regele Franciei, la Poitiers (v. E. III.), 1362 numit principe de Aquitania, el a readus la tron 1367 pe regele Petru cel Cumplit, pe care Castilienii îl goniseră, dar 1369 nobilii săi se răscoală asupra lui, și el fiind bolnav se întoarce în Anglia, unde † 1376. [W. R.]

Eduarda, al 340 planetoid descoperit; depărtarea sa de soare e 2748, distanța dela pământ la soare fiind 1, își face revoluțiunea împrejurul soarelui în 1664 zile.

Educațiune, înțirirea intenționată și cu plan ce o exercită o persoană majoră asupra unei persoane minorene, cu scopul de a-i favoriza dezvoltarea trupească și sufletească a acesteia, până să atingă un anumit grad de perfecțiune fizică, intelectuală și morală. E. presupune, la educător, cunoștința legilor de dezvoltare fizică și psihică, de altă parte o clară înțelegere a scopului spre care tinde. Somatologia (cu toate ramurile ei) și psihologia determină mijloacele educațiunii, iar etica scopul ei. Imperfecțiunile acestor științe se vor resfrânge totdeauna și asupra științei despre educație, adecă asupra pedagogiei. Nu arareori se consideră ca educațiune prepararea unui copil pentru o anumită ocupație viitoare în viață. Printre acest fel de înțiriri, cele ce tind a produce aptitudini indispensabile pentru existența individului, sunt neapărat cele mai justificate. Cu toate aceste o înțirire, care ar tinde exclusiv numai la asemenea scopuri exterioare, nu poate fi considerată ca lucrare educatoare. Scopul suprem al educațiunii fiind perfecțiunea, educătorul va ave să îngrijească ca elevul să se apropie de ea, în deosebi în privința culturii sale spirituale. Culmea acestei culturi este *caracterul moral*, adecă voința tare și consecvența în bine. Pentru intimitatea ce unesc moralul omului cu religiozitatea lui, adevărată educație morală trebuie să fie și religioasă. Putința de a atinge acest scop e limitată în mare parte prin doi factori: *ereditatea* și *mediul încungiuitor* al elevului, cari factori adeseori sunt mai puternici decât întreg artificul educațiunii. De multe ori acești factori sunt de natură favorabilă scopului educațiunii și atunci lucrarea acesteia e facilitată. Educațiunea având să reguleze pornirile bune și rele, datorite acestor factori, lucrarea ei va trebui să fie parte negativă, parte pozitivă, adecă va opri înțiririle stricicioase și va favoriza pe cele binefăcătoare. Fie pozitivă ori negativă, înțirirea educativă se numește *învățământ*, când tinde exclusiv la dezvoltarea inteligenței (minții) elevului; ea se numește *disciplină*, când tinde a forma sentimentele

și voința (inima) lui. În timpul când învățământul încă n'a isbutit a cultiva inteligența elevului, până a-i crea o *conștiință morală* (sistem de idei morale), formarea inimei elevului se face prin simplă obicinuire, cu mijloacele autorității, iubirii și exemplului educătorului. Disciplina în această epocă și cu aceste mijloace se numește *guvernare*. Când însă educațiunea disciplinătoare mai recurge și la conștiința morală formată prin învățământ, pentru a cultiva hotărârea în bine a elevului prin propria lui convingere, ea primește numele de *conducere*. Insuși învățământul, dacă e organizat în vederea formării acestei conștiințe, care la rândul ei să servească la consolidarea caracterului moral, se dă *învățământ educător*. Se mai deosebesc *E. publică* de cea *privată*. Cea dintâiu prepară elevul mai bine pentru societate; cea din urmă poate considera mai bine individualitatea lui. De consultat în românește: »Pedagogia» de Ioan Popescu. (Sibiu, 1892); Principii de pedagogie generală de Dr. P. Pușcariu. (Sibiu); Compendiu de pedagogie de Dr. Lazar Petrovici. (Arad, 1880); Întrebări de educațiune și instrucțiune de Dr. P. Span, (Sibiu).

„**Educătorul**“, diar pedagogic și literar, a apărut Ian. 1883 până Iulie 1884 sub direcția lui Barbu Constantinescu în București.

Educt, substanțe obținute prin operațiuni tehnice din materii brute, în cari au existat deja, (s. e. zahăr din napi), în opoziție cu *Product*, care încă nu există în materiile brute, ci se formează din aceste prin operațiuni tehnice, (s. e. vinul din struguri).

E dur, în terminologia mus. germ. = *mi* major.

Edwards, Henric Sutherland, romanțier și jurnalist englez, n. 1828. Trăi multă vreme în Paris, în Rusia și în Polonia; luă parte la mișcarea revoluționară în Polonia; la 1870 a mers cu armata germană în contra Franciei; fu corespondentul diarului »Times». A scris: Rușii în casă, schițe nepolitice; Captivitatea polonă, 2 vol., 1863; Istoria operei dela originea ei în Italia până în timpul present; Istoria privată a unei insurecțiuni poloneze, 1865; Viața lui Rossini, 1869; și câteva romane: Malvina, Fica guvernatorului, ș. a.

Ef —, v. și *Eph* —.

Efect, rezultat așteptat; ceea ce isbesce în mod deosebit simțurile; impresiune. La plural designează mai elegant înțelesul dat de vulgarele românești: tărăbuțe, calabalic. În filosofie se numește E. rezultatul ori cărei activități de ordine fizică sau morală, care față de E. ia atunci numele de *caușă*. În jurisprudență E. (la plural) e sinonim cu avere, drepturi; în comerț E. termenul general pentru deosebitele hârtii de valoare ce se pun în circulație: bilete, polițe, trate, etc.; în finanțe *E. publice*, hârtii de creanță asupra statului. Pe obligațiuni și cambii E. înseamnă că plata se poate cere în valuta stabilită. [M. D.]

Effect in musică, diferența ce există uneori între nota scrisă și sunetul produs. Astfel E. contrabasului e o octavă mai jos de cum e notat, al flautului mic (Piccolo) o octavă mai sus, etc. Asemenea pentru instrumentele »transpositorii», cari au efecte o secundă, o terță, o quartă, etc., mai jos sau mai sus de cum sunt notate. [T. C.]

Efectiv, ce produce efect, ce există de fapt; în înțeles militar: numărul militarilor de ori ce grad, cari compun un corp de trupă. Se deosebesc: în *E. de pace*, care se fixează în fiecare an la votarea bugetului de camera deputaților, și *E. de război*, care este fixat prin diferitele legi sau regulamente privitoare la deosebitele arme.

Efectuare, executare, a pune în lucrare.

Efemer, (grec.) ce durează numai o zi, trecător. v. și Ephemer —.

Efemere, (zool.) familie de insecte din ord. Neuropterelor; E. au un traiu foarte scurt și sînt de o constituție delicată; abdomenul lor se termină în trei fire lungi. E. depun ouăle în apă; larvele lor trăiesc în apele curgătoare.

Efendi, (neogrec.) echivalent în turc. cu domn. Titlul E. se dă de ordinul funcționarilor și oamenilor cuți; mai e și titlul principilor din casa imperială. [A. Litzică.]

Efervescența, un fel special de fierbere, datorit desvoltării unui gaz din un lichid, în care era dizolvat. Așa când lăsam să iasă apa gazoasă din un sifon, ea ne mai fiind la presiune mare, gazul carbonic, ce fusese dizolvat, se desvoltă producînd E. De asemenea când un lichid zaharos intră în fermentație, el desvoltă anhidridă carbonică, care ridică la suprafață așa numita spumă, din cauză că lichidul fiind cam gros, anhidrida carbonică nu se poate desvolta cu ușurință din lichid și de aceea îl ridică în sus. În sens figurat se dice că un popor e în E., când nu e mulțumit de ceva, sau că se pregătesc în ascuns pentru o revoltă. [V. C. B.]

Efes, v. Ephesos.

Eficacitate, (lat.) ca consecință a raportului de causalitate exprimă forța unei cauze spre a produce efectul său. [Pl.]

Eflorescența, sînt unele săruri cari cristalizează cu multa apă, dar pe care o pierd cu ușurință când sînt menținute într-o atmosferă uscată și caldă. În acest caz corpul își pierde transparența și consistența sa, transformându-se în o pulbere, care reprezintă corpul ce a pierdut o parte din apa sa. Este evident că se pot menține asemenea corpuri fără a deveni eflorescenți, acoperindu-i cu o pătură de vernis sau ținându-i în o atmosferă relativ umedă și în vase închise hermetic, s. e. sulfatul de sodiu cristalizat cu 7 molecule de apă, carbonatul de sodiu cristalizat cu 10 molecule de apă. De asemenea în țările calde și la noi chiar sînt locuri îmbibate de ape saline, cari în timpuri de secetă se acoper de un praf alb, ce reprezintă sărurile din pământ ieșite afară și apoi devenite eflorescente. [V. C. B.]

Efluviu, descărcare electrică lentă și fără lumină și căldură aparentă. Când o asemenea descărcare trece prin gaze, produce asupra lor efecte însemnate, cari au fost studiate de către Berthelot. [V. C. B.]

Efor, (grec. Ephoros), magistrați electivi instituți în Sparta spre a contrabalansa puterea senatului și a regilor. E. fură creați spre a menține disciplina printre cetățeni; certurile cari mai târziu izbucniră între regi, dădură acestor magistrați o mare importanță. E. erau în număr de cinci și funcțiunea lor dura în timp de un an, principalul E. dădea numele său anului în care funcționa. E. aveau o putere mare, doi din ei însoțiau pretutindeni pe rege și-l controlau, ceia-

lalti trei E. stăteau în Sparta și erau ținuti în curent cu mersul afacerilor militare externe prin niste misiuni secrete. [Caion.]

Eforia, (grec. = supravegheare), denumire ce s'a dat la diferite comisii politice și bisericesci, fără de vr'o însemnătate istorică. Unica instituțiune remarcabilă este *E. spitalelor civile din București*. Opera mărează a spitalelor, în privința cărora Bucureștii ocupă un loc atât de însemnat printre capitalele lumii civilizate, a început cu spitalul Colțea, fundat în 1715 de spătarul M. Cantacuzino, la care se mai adăugă prin testamentul lui Gr. Ghica cel din Panteimon. Administrarea lor se făcea de epitropii independente de familiile fundatorilor, conform cu ultima lor voință, ceea ce se și confirmă de către M. Ghica printr'un hrisov din 1753. Regulamentul organic din 1831 contopî însă epitropiile, la cari mai veni și cea a spitalului Filantropia, clădit mai în urmă, și denumi această comisiune E. Averea colosală, cu care se găsi administrația cea nouă, nu întârziă să bată în ochii descendenților Cantacuzinesci și Ghiculesci, astfel încât Al. Ghica în 1834 nu numai desființă consiliul central, dar dăte chiar afacerile în mîna familiilor respective. După mai multe govăiri, legea din 16 Oct. 1864 reveni la statutul regulamentului organic și la voința testatorilor și recunoscu E. ca autonomă, după cum se află și în zilele noastre. De ea se țin astăzi 5 spirale mari în București, anume: Colțea, Filantropia, Colentina, Maternitatea, de Copii, mai toate clădiri mărețe din toate punctele de vedere; aproape de capitală este ospiciul de alienați, Mărcuța, și spitalul de incurabili, Panteimon; în fine mai depind încă de E. trei spitale în provincie. Totalul paturilor întrece cifra de 1000. Averea imobiliară fonciară se evaluează la 61½ milioane, iar clădirile la 12½ milioane, ceea ce reprezintă un capital de vr'o 74 milioane lei. Budgetul pentru exercițiul 1898—9 se urcă la 4½ milioane, din cari 2 milioane cheltuite pentru serviciul spitalelor. Din această cauză afluența este mare; astfel în 1896 s'au internat 18,987 bolnavi, dintre cari au murit 1273, ceea ce reprezintă o mortalitate de nici 7%. În același an au primit consultațiuni și medicamente gratuite 138,002 bolnavi, dintre cari aproape jumătate au fost tractați în mod chirurgical. Opera spitalelor de sub E. constituie deci într'adevăr un titlu de fală pentru Țeara Românească. (Cf. Autonomia E. spit. civ. din Buc. de Verax. Buc., 1890; Dare de seamă asupra admin. E. Buc., 1895; Budget de venituri și cheltuieli 1898/9. Buc., 1898; Analele E. Buc., 1894—96.)

Efr —, v. și Ephr —.

Efracțiune, ori ce siluire, rupere, spargere, dărîmarea a zidurilor, a ulucelor sau altor îngrădiri închise, făcută cu scop de a fura. Furtul comis prin E. sau escaladare într'o casă locuită sau servind spre locuință, sau în dependințele ei sau într'o curte închisă, în Rom. se pedepsește cu închisoare de 3—5 ani (Cod. pen. art. 310—314), iar în Ung. formează crimă fără considerare la valoarea obiectului furat și se pedepsește cu robie până la 5 ani (leg. pen. §§ 333 și 340). E. unei bande cu scop de a viola persoane sau obiecte, formează crima violului contra particularilor; pedeapsa pentru fiecare membru al bandei

e temniță până la 2 ani (§ 175). E. comisă de un funcționar public prin abuz de putere, fără basă legală și în contra voinței celui în drept a dispune, fie chiar și fără spargere, etc., formează delictul violării dreptului de casă și se pedepsește cu închisoare până la 2 ani (§ 199).

Efusive, roce, sub acest nume se înțeleg roce eruptive cari în stare lichidă și incandescentă au ieșit prin crepături pe suprafața pământului și s'au întins pe aceasta, formând cuverture, scurgeri, etc. Astfel de roce sunt roce vulcanice, ca basalte, andesite, trachite, porfiri, etc.

Egade, insule, v. Aegate.

Egal, (lat. *aequalis*) de o potrivă în totul, în cantitate, valoare, dimensiuni, etc. Fără nici o diferență în plus sau în minus. Uniform, neschimbat, care se menține, care este totdeauna același, care are același drept. (v. și *Echivalent*). În muzică contrapunct E. e acela, ale cărui note sunt de aceeași valoare cu notele corespunzătoare ale cântului dat. Cor de voci egale e un cor format numai din una din categoriile de voci, prin opoziție cu cor mixt, etc. În orgă se dă epitelul E. jocurilor de 8 picioare, sunând nota scrisă prin opoziție cu acele transpozitorii, al căror efect e una sau două octave mai jos sau mai sus, sau chiar alt interval.

Egalizare, în limbajul militar austr. postavul colorat, care se coase la guler, mânecă și la marginile căptului militar. În Austro-Ungaria câte 4 regimente de infanterie au E. de aceeași culoare; vânătorii au toți E. verde, iar artileria roșie.

Egalitate, raporturi între lucruri egale (v. ac.); parolă politică a revoluțiunii franceze, însemnând negațiunea privilegiilor medievale pentru cler și nobilitate și constituirea de drepturi egale pentru toate păturile poporului. În prezent constituțiunile o realizează în teorie, prevădând E. înaintea legii. [—]

Egalitate, în muzică, e atât pentru voci cât și pentru instrumente, unitatea de timbru în diferitele lor registre. Mai cu samă cântăreții trebuie să consacre o bună parte din studiile lor pentru egalizarea registrelor și pentru a căpăta aceasta unitate de timbru, fără de care nu poate exista voce frumoasă. [T. C.]

Egalitaires, acei socialiști franc., cari țin la principiul egalității tuturor în stat.

Egan, Eduard, fost inspector de lăptării în Ung., originar din Irlanda. A promovat industria untului și introducerea economiei alpine în părțile muntoase ale Ungariei. Opere (în limba magh. și germ.): *Die milchwirtschaftlichen Bestrebungen in Ungarn*, 1884; *Problemele economiei de vite cornute în Transilvania*, 1890; *Vecinii noștri români*, 1886; *Das ungarische Pferd*, 1893.

Egbert, rege de Wessex; fiind alungat din statul său se refugiază la curtea lui Carol cel Mare, de unde în anul 800 intră în Anglia și ocupă Wessex, apoi chemat de regele Angliei Orientale contra regatului Mercia, îl supune, face clienți ai săi pe regii din Kent, Sussex, Essex și Anglia Orientală, supune la tribut Northumberland și ia titlul de »rege al Englezilor». † 836.

Egeică, Marea, (grec. *Aigaiou pelagos*, lat. *Mare Aegeum*, neogrec. *Aspri Thulassa*, turc. *Ak-Deniz* = Marea Albă), partea Mediteranei

afătoare între peninsula Balcanică și Asia Mică, numită de comun Archipelag (v. ac.) din cauza multor insule afătoare întrinsa (Sporade, Ciclade). În partea sudică e mărginită de un șir de insule, ce pornesc din capătul sudic al Peloponesului și se întinde în formă de arc până la Asia Mică (Cerigo, Cerigotto, Candia sau Creta, Caso, Scarpanto și Rodos). La sud-vest Marea E. stă în legătură cu Marea Ionică, la sud-est cu cea Levantină și la nord-est prin Hellespont, Marea Marmara și Bosfor cu Marea Neagră. Suprafața e de 196,350 km². Prin insulele sale Marea E. e despărțită în mai multe basini, ca: Marea Tracică, Cretană, Carpatică și Icarică. Țermurii acestei mări sunt muntoși și tare membrați, formând numeroase sinuri și golfuri, cari au contribuit la desvoltarea timpurie a navigațiunii pe aceste ape.

Egeppa sau Egueppa, mica trompetă a vechilor Mexicani.

Eger, 1) *E.*, *riuleț* în cott. Heves (Ung.), se varsă în Tisa pe partea dreaptă. 2) *E.*, oraș cu magistrat regulat în cott. Heves, capitala comitatului, situată lângă riul E.; catedrală frumoasă, liceu, casa comitatului, etc. În partea nord-estică a orașului pe o ridicătură se află ruinele cetății, apărută odinioară de Stefan Dobó cu multă vitejie în contra Turcilor; terme. E. are 22,427 loc. (1891) Maghiari, Germani și Slovaci, cari se ocupă cu agricultura și cu cultura viilor.

Eger, 1) *E.*, (ceh. *Ohre*, lat. *Agra*), afluent al Elbei în Boemia, isvorește în Bavaria în munții Fichtel, și tăindu-și drumul printre munți iese în valea E., curgând în direcție spre est până la revărsarea sa în Elba, din jos de Theresienstadt; 310 km. lung și bogat în pește. 2) *E.*, (ceh. *Cheb*), oraș în partea nord-vestică a Boemiei, lângă riul E. în valea bogată a acestuia; 18,658 loc. (1890). Casa orașului din 1600, cu muzeu; 5 biserici. Loc. se ocupă cu comerțul și cu industria; fabrici de bere, de fierării, de încălțăminte, țesătorii, împletitorii; camera de comerț și industrie; filiala băncii austro-ungare, o societate de escompt și o bancă. E. e capitala unui căpitanat, având oficiile principale ale acestuia; gimnasiu, preparandie, școală industrială cu muzeu. Din vechiul castel împărătesc mai sunt câteva ruine. În depărtare de 2 km. se află Kammerbühl (496 m.), un vulcan stins, și mai încolo la alți 2 km. Franzensbad (v. ac.).

Egerbegy, (român. *Agărbici*, sâs. Arbegen), 1) com. rurală în Trans., cott. Tërnavă mare, cu 1176 loc. Sași și Români (557); producțiune de vin; 2) com. rur. în Trans., cottul Turda-Aries, cu 2664 loc. Magh. și Rom. (958); în secl. trecut avea caracterul unui opid.

Egeres, (rom. *Aghirig*), com. rurală în Trans., cott. Cluj, cu 1240 loc. Rom. (682) și Magh.; fabrică de ghips și gunoier artificial; în apropiere mine de cărbuni.

Egeria, după mitol. romană o nimfă, una dintre Camenae (v. ac.); anume o dîină de isvoare, de vindecare și de nascere; ea se află adeseori în suita dînei Diana (v. ac.). E. locuia mai ales în dumbrava de lângă poarta capena din Roma și a fost venerată când ca dîna, care a inspirat pe Numa Pompilius, al doilea rege al Romei, ca să aducă legi bune religioase și politice, când ca soția lui Numa. [Atm.]

Egeta, localitate romană în Moesia, în fața orașului dac Drubetis, pe unde trecea cel mai resăritean drum roman în Dacia; aici Traian a pus să se construiască de către Apolodor din Damasc vestitul pod de piatră preste Dunăre.

Egger, Emil, elenist franc., m. on. al Acad. Rom., n. 18 Iul. 1813 în Paris; profesor de gramatică comparată la școala normală superioară 1839; profesor de limba greacă în Sorbona 1854, † 31 Aug. 1885. Numeroase scrieri: Examen critique des historiens anciens de la vie et du règne d'Auguste; Aperçu sur les origines de la littérature grecque; Essai sur l'histoire de la critique chez les Grecs; Notions élémentaires de grammaire comparée pour servir à l'étude des trois langues classiques; Apollonios Dyscole; Considérations historiques sur les traités internationaux chez les Grecs et les Romains; L'hellénisme en France; Les substantifs verbaux formés par l'apocope de l'infinitif; Histoire du livre; Observations et réflexions sur le développement de l'intelligence et du langage chez les enfants; La littérature grecque. (Cf. Bailly, Notice sur E. E.)

Egida, (*lat.*) scutul ce îl aveau zeii pe piept; în special: o piele de capră pe care a primit-o Minerva dela Iupiter ca scut, cu care insufla spaimă în dușmani. În sens figurat: scut, ocrotire, păvăză, apărare, sprijin.

Egil, (*Eigil*), 1) erou din poveștile nordgerm., fratele lui Völund (faurul măiestru), pe care l-a scos din temnița regelui Nidung, împușcând cu arcul un mîer pus pe capul fiului său (ca Tell). Căutând pe sora sa, care fugise preste marea înghețată, E. se dăce a fi inventat patinele. 2) E., scald (cântăreț) din Islanda, din secl. X, vestit mai ales prin 3 cântece: prin unul a mișcat pe Eric »Secure de sânge«, regele Norvegiei, așa încât acesta i-a dăruit viața ce era să o piardă, fiind-că ucise pe fiul lui Eric; prin altul a plăns moartea fiului său; în a treia a lăudat pe prietenul său Arinbiarn. [W. R.]

Eginhard, (*Einhart*), biograful lui Carol cel Mare, cel mai însemnat scriitor de pe timpul Carolingilor, n. 770, † 840. A fost secretarul lui Carol cel Mare, conducătorul zidirii catedralei din Aachen și trimisul lui Carol la Papa. Scr. princ.: Vita Caroli Magni, Annales regum francorum, etc. Ediț. compl. »Opera E.-i«, de Teulet. Paris, 1840—43.

Egipt, partea inferioară din valea Nilului dela cataractul prim până la Marea Mediterană, între gradele 22 și 31 lat. nord., 22 și 38 long. est. (Greenwich). Granițele: spre nord Marea Mediterană, spre est Marea Roșie, istmul Suez și peninsula Sinai, la vest deșertul Libiei, la sud Nubia.

Suprafața E.-lui este de 994,300 km². dintre cari locul cultivabil face abia 30,000 km². E. începînd dela Cairo până la cataractul prim (Assuan), se presintă ca o vale îngustă, prin care șerpuiesce riul Nil, cea mai mare lățime e 25 km. Riul are curgere lină, formează insule multe (1100 km²). E. inferior se extinde dela Cairo până în Marea Mediterană. Dinjos de Cairo se începe Delta Nilului (22,000 km²), un șes foarte roditor, traversat de numeroase canale și stăvile, cari regulează esundările fluviului. Dela riul Nil spre vest se extinde *deșertul Libiei*, 631,000 km². cu 34,000 loc. Oasele mai însem-

nate în acest deșert sînt: Fayum, în depărtare de Nil cale de o ȳ; dela aceasta cale de 5 ȳile spre sud-vest este o oasă mică (Bakarieh) cu 2410 loc.; la 150 km. spre sud-vest oasa Farafrah cu 345 loc.; spre sud în depărtare de 10 ȳile drum este oasa Wah-el-Dakel cu 20,000 loc.; spre vest dela Fayum depărtare 14 ȳile dela Alexandria este oasa Sivah cu 5600 loc.

Clima E.-lui e constantă și sănătoasă, mai ales în E.-ul superior; ploile sînt rari. Caracteristică este crescerea riului Nil în anumite timpuri, când, ieșind din alvia sa, fructifică pămîntul E.-lui.

Numărul locuitorilor la 1897 a fost de 9.735,405, dintre cari 9.007,955 Arabi, Fellahi, Copti și Turci stabili, 573,774 Beduini și 112,526 străini.

Împărțirea administrativă. În vechime E. era împărțit în 2 părți, E. de sus cu Theba ca reșidentă, și E. de jos, reșidența Memphis; în decursul timpului au urmat și alte împărțiri, pe timpul împăratului Arcadie, 400 d. Chr., partea inferioară era împărțită în trei provincii, cu numiri speciale. De present E. în cele administrative e împărțit în 2 părți și este stat vasal Turciei. Locoțiitorul Sultanului se numește Chediv (vice-rege), următorii lui au drept la Chedivat în linie descendentă și în cele laterale. Administrațiunea e regulată după model european, și o prevede un ministeriu sub conducerea Chedivului. Ministeriul se compune din 8 departamente: de interne, de externe, de finanțe, de culte, de resboiu și de marină, de lucrări publice și de afaceri financiare bisericesci. Spre scopul unei administrațiuni mai ușoare E. e împărțit în 9 guvername (mohafza) și în 14 provincii.

Agricultura. Ocupațiunea principală a locuitorilor din timpurile vechi până acum a fost agricultura. E cultivabil pămîntul, care e udat de valurile riului Nil în anotimpurile când acela crește. Condițiune principală este deci ținerrea în bune condițiuni a rețelei canalurilor în lungul riului. Canalul principal e canalul Iosif 560 km. lungime, care merge dealungul riului Nil dela Farșut până la Fayum. Întreținerea canalurilor laterale în stare bună e datorița locuitorilor. Unde nu ajunge apa riului Nil, acolo udarea pămîntului se face în mod măiestrit.

Comerciu. E. are comerciu extins. Produsele se cumpără dela țerani și se vînd Europeanilor. În 1896 s'a exportat în valoare de 311 mil. mărci germ., zahăr, bumbac, grâu, bob. S'a importat în sumă de 280 mil. mărci, țesături și confecțiuni, cărbuni de piatră, mărfuri de băcănie, fierării, reșină, unsoare și unt de lemn. Porturile principale sînt: Alexandria, Port-Said și Suez. Comerțul intern cu cămile încă este însemnat, asemenea se promovează prin liniile ferate, cari acum au o lungime de 3660 km., iar telegraful de 4270 km.

Industria E.-lui este mai mărginită; Cairo are 500 de resboai pentru țesături de mătăsării și 1000 pentru bumbac. Mai e de însemnat industria cu piei de animale, fabrica de fesuri din Fuah și fabricile de zahăr.

Cultura. În privința aceasta E. stă pe treaptă inferioară ca toate provinciile Turciei. Statul personal al preoților se urcă la cifra de 274,740, față cu cifra agricultorilor (1.855,385) o cifră respectabilă. Institutetele de învățămînt sînt toate

cu caracter religios, și se împart în elementare și superioare. În fruntea acestora stă renumita școală teologică dela biserica din Cairo (El-Azhar Moschee) cu 11,000 de elevi, 325 de profesori, la care vin elevi din Indii și din Asia centrală. În 1878 erau cu totul 5370 școli elementare cu 137,545 elevi, din aceste în Cairo 278, în Alexandria 182, în provincia Gharbieh 997 cu 27,791 de elevi. Școli speciale sunt: Polytechnicul, școala comercială, pentru jurisprudență, pentru administrațiune, pentru limbi străine, pentru industrie și medicină. Afară de acestea sunt mai multe școli făcute de bisericile creștine. Numărul ziarelor periodice se urcă la cifra de 30.

Religia. Încă din primii secolii ai creștinismului locuitorii coptici din E. au primit creștinismul, și deși el a degenerat în forme străine creștinismului, totuși s'a susținut în fața mohamedanismului și se susține și azi. Dintre mănăstirile vechi mai există cea a Sf. Antoniu, a Sf. Ioan și a Sf. Pavel între Nil și Marea Roșie. Cei cam 350,000 creștini coptici au 12 episcopi, luați din tagma monachală, protopopi, preoți și diaconi, cari se pot căsători. Dintre bisericile din secl. VI (585) mai există numai biserica coptică Sf. Maria în Cairo. Cea mai veche moschee (din secl. VII) este cea a lui Amru. Mai sunt biserici și pentru celelalte confesiuni creștine, apoi mai multe institute umanitare sub conducerea bisericilor creștine.

Finanțe. Veniturile principale ale statului le formează darea de pământ, care atârna dela calitatea pământului, în E. de jos darea de pământ era mai mare, în E. de sus mai mică. Un timp mai îndelungat darea de pământ nu se arunca asupra singuraticilor proprietari, ci asupra comunei. Însemnată era darea dela curmale, care la început se calcula după arbore, și numai mai târziu s'a făcut aruncul asupra pământului, unde erau plantați arbori. Alte izvoare: portul Alexandria, drumul de fier, telegr., etc. În 1896 veniturile au fost 213 mil. mărci germ., cheltuielile 299-8 mil. mărci. Datoria statului 2090 mil. mărci.

Armata egipteană are organizație europeană și se compune din 17,000 oameni și 4400 oameni trupe engleze. În timpul din urmă Egiptul a recucerit întreg Sudanul, și o convențiune din Ian. 1899, încheiată între E. și Englitera, definează teritorul Sudanului. De Sudan se țin toate ținuturile ocupate înainte de revoluțiunea internă sub Mahdi, toate ținuturile recupate în toamna anului 1898, după luarea Omdurmanului, și toate ținuturile, cari le va mai acuira E. în conlucrare cu Englitera. În fruntea Sudanului va sta un guvernator numit de cătră Chediv și guvernul Engliterii.

EGIPTUL ARCHEOLOGIC.

Egiptenii sunt semiti. Momentul când s'au rupt de tovarășii lor din Asia, unde au trăit odinioară, nu se poate preciza; destul că această rupere s'a făcut probabil înainte de al X mileniu, căci civilizația egipteană exista formată pe deplin încă înainte de al V mileniu, iar forma ei particulară, chiar de pe aceste timpuri străvechi, poartă urmele influențelor naturii dela Nil, un semn că de mult se formase aici și nu fusese introdusă gata din afară.

Arhitectura. Templul egiptean este o cameră încungiurată de altele mai mici, precedată în partea despre resărit de una sau mai multe săli cu colonne, cari dedeau într-o curte largă, întărită la intrare cu două mici piramide trunchiate, și piloni. De multe ori această primă curte avea înaintea ei alte două sau mai multe curți, tăiate în lungul lor și pe mijloc printr-o alee de sfînxi, care ducea spre ultima poartă, cea provădută, pe lângă piloni, cu obelisce și cu statua regelui clăditor. Cine nu vede din această orânduire asemănarea perfectă între aceste clădiri și templele chaldee? Deosebirea stătea numai în faptul, că locuința zeului chaldean era formată din camere suprapuse, pe când în E. ele se înșirau în lungime paralel cu fața pământului. Iar deosebirea aceasta provenia din întrebuințarea de material diferit la clădire: în Chaldea pământul dedea o plămădeală minunată pentru cărămiți ușoare dar trănice; în E. însă cărămida era înlocuită cu granitul mai greu de mănuit. Pe când arhitectul babilonian așternea casă preste casă, cel egiptean le întindea pe suprafața solului una lângă alta, căci greutatea masselor de granit nu îngăduia suprapunerea etajelor ca în Chaldea. Din deosebirea în materialul întrebuințat reies și celelalte diferențe dintre arhitectura E.-lui și cea din Chaldea. Așa, de pildă, E. cunoaște întrebuințarea stîlpilor de piatră, din care a ieșit columna de mai târziu, dar nu cunoaște bolta, pe care chaldeanul o întrebuințează în clădirile sale. Arhitectul egiptean, ca să dobândească camere largi, era nevoit să sprijine din loc în loc arhitravele de piatră, pentru ca să nu plesnească, cu stîlpi tari de granit. Acestor stîlpi li-s'au dat forme felurite, mai cu samă capitulurilor, forme împrumutate dela floarea și bobocul de lotos. În Chaldea lipsind steiurile lungi de granit, din cari se puteau croi columnele, arhitectul, pentru a dobândi spații largi, a descoperit și folosit bolta. Așa cum se prezintă însă arhitectura egipteană este cea mai impunătoare manifestare a vieții omenesci din trecut.

În E. arhitectura domină și asupra sculpturii și picturii. Funcțiunea de arhitect de altminteri era cea mai înaltă dintre toate direcțiile privind arta la curtea Faraonilor. Din această împrejurare, principiile și tendințele sculpturii au trebuit să încerce influența principiilor arhitecturii. De aci rigiditatea formelor și atitudinilor statuelor egiptene. Pe de altă parte în E. constatăm existența de școli de bele-arte, cari sunt alăturate pe lângă templele cele mari, al lui Ptah din Memfis, al lui Amon din Theba. Preenții cei mari căutau, ca formulele artistice odată găsite și consacrate, să rămână neștirbite din generație în generație. Această împrejurare, adecă transmiterea din generație în generație, în sinul unei singure familii uneori, nu numai a idealului artistic dar chiar și a tainelor tehnice, a dat artei plastice egiptene acea unitate strinsă, care pe lângă partea originalității sale îi aduce și acea uniformitate, care ne isbesce. Și apoi sculptura ca și pictura erau puse în E., ca și în toate statele vechi orientale, să serbătorească ființa regelui, singurul factor în viața acestor popoare. Dar regele, ca și zeul, nu putea fi înfățișat în toate atitudinile, ci numai

în cele liniștite și maiestroase. Din această cauză avem noi motive pentru explicarea rigidității atitudinilor la statue. Aceste cerințe numeroase impuseră anume canoane artei plastice, canoane transmise urmașilor ca nisce dogme de credință, de cari nimeni nu-i era permis să se despartă; și la aceasta veghia preotul cel mare al templului lui Amon din Theba. Iar canonul acesta a impus formarea unui stil oficial, care prin natura sa era idealist. Alături însă cu acest stil avem un altul neoficial, care la început apare pe furis în artă, mai târziu și mai ales în timpul marilor cuceriri din afară ale dinastiei 19, devine a tot stăpânitor și dă statuelor acel caracter de intimitate, pe care îl întâlnim la sculptură în această epocă. Atitudinile măsurate și maiestroase de odinioară sunt părăsite pentru altele mai vii, mai omenești, mai intime, iar originea acestui stil trebuie căutată în imitația cât mai exactă a figurei mortului. De aci stilul neoficial era realist.

Ceea-ce am spus despre sculptură, putem repeta și despre *pictură*: aceste două arte nu-și au ca aiurea principii și procedee diferite. Atât numai că la pictura egipteană constatăm existența a două legi mari artistice: mai întâi, toate figurile sunt înfățișate mergând spre dreapta, numai cu rare excepții erau arătate înaintând spre stânga; și apoi, dacă avea de înfățișat două lucruri, un braț sau un picior, în planuri diferite, unul înaintea celuilalt, atunci piciorul sau brațul aruncat mai înainte era cel mai depărtat de spectator. Aceste două legi domină și în basoreliefului, adică în celebrele reprezentări de lupte. Din pricina lor și modul de tratare al figurei omenești era impus pictorului. Capul și coapsele erau arătate în profil, ochii și umerile în fața, pânțele și picioarele en trois-quart. Tocmai acest mod de tratare face ca pictura să pară rigidă și fără viață. De aci s'a născut și idea în imobilitatea artei egiptene, ca și când ar fi cu puțință o societate omenească lipsită de convulsii sociale și morale. Imobilitatea cât există în cultura egipteană este rezultatul unei iluzii optice: lumea egipteană este prea departe de noi pentru ca să putem distinge ceva mai mult decât liniile largi ale mișcărilor, cari de obște au curbe mai puțin pronunțate. (Cf. G. Maspero, *Histoire de l'Orient classique*, 1895; G. Perrot et Chipiez, *Histoire de l'Art*. vol. I.; G. Maspero, *L'Archéologie égyptienne*. 1888; Ad. Erman, *Aegypten*.) [—]

Musica. Ca și celelalte popoare ale antichității, Egiptenii au imaginat diferite legende asupra originii sau invențiunii muzicii; ceea-ce e constant în aceste legende e, că această invențiune e atribuită totdeauna unui personaj mai mult sau mai puțin mitic. Picturele și sculpturile este, precum și vechile documente egiptene ne dau o abundență cu adevărat surprinzătoare de reprezentațiuni de instrumente musicale și de scene, în cari musica joacă un rol foarte important. Autorii încă au lăsat descrițiuni de serbări, în cari musica ocupa primul rang, și pe de altă parte înrădăcinarea muzicii în popor se poate vedea din faptul, că diferitele bresle de meseriași aveau cântecele lor speciale, pe cari le intonau fie la lucru, fie în repaus sau la serbări. Unele din aceste arii profesionale s'au men-

ținut în cursul secolilor și se pot încă auzi mai cu seamă în Abisinia, în E. propriu musica fiind degenerată sub influența corupțiunii romane și a Arabilor. Nu se poate spune nimic precis asupra sistemului vechilor Egipteni, cari stabiliu pare raporturi strinse între cele 7 planete, între zilele săptămânii și între gradele octavei. Ipoteza unei vechi notațiuni musicale egiptene nu găsește sprijin în vechile documente: în nici una din nenumăratele reprezentațiuni grafice nu vedem vr'un cântăreț sau instrumentist ținând în mână nici cel mai mic papyrus, care să ne facă a presupune că el citește musica ce execută. În schimb instrumentele musicale ale vechilor Egipteni ne sunt cunoscute atât prin reprezentațiunile grafice cât și prin unele specimene chiar găsite în vechile morminte. Pe lângă instrumente analoge cu kitara greacă, vedem harpele, de o mare varietate, dela cele mai simple până la cele mai artistic construite și mai bogat ornamentate, și apoi instrumente de forma lăutei, cu lada bombată și cu coarde piscate. Ca instrumente de suflare vedem diferite trompete de lemn sau de metal, fluieri (mam sau lotos) și flaute (se bi), ș. a. Dar mai cu seamă instrumentele de percusiune sunt abundent reprezentate: dărăbani (kem-ken), sistre (sen-sen), crotale, cimbale ș. a. În ceea-ce privește starea actuală a muzicii în E. ea nu presintă nimic particular; musica indigenă nu diferă întru nimic de cea arabă, introdusă, sistem și instrumente, prin cucerirea E.-lui de către Arabi, astfel că instrumentele (ala sau edda), de cari se servesc muzicanții (alati), ce formează bandele orchestrale egiptene (takim), sunt cele arabe, în primul rang darabanele și celelalte sgomotoase, ținute de femei, și apoi cele de suflare și de coarde, ținute de bărbați. Cât pentru orașele mari, alăturarea de aceste bande orchestrale și de cântărețele și dănfuitoarele indigene, ele au teatre, în cari se reprezintă operele măestrilor europeni: Aida a fost scrisă de Verdi după cererea Cheidului pentru înăugurarea teatrului din Cairo (1871). [T. C.]

Egiptologia, o știință modernă necunoscută nici Grecilor nici Romanilor. Până la începutul acestui veac, studiul culturii egiptene era într'o fază rudimentară; supoziții stranii se făceau asupra scrierii hieroglifice. În aceasta privință lucrările lui Kircher (*Oedipus Aegyptiacus*, Roma 1652) și de Guines (*Memoires de l'Académie*, vol. 34 și 29) dovedesc, cât de necugetoare poate fi mintea omenească. La 1799 însă un ofier francez, Boussard, descoperă la Rosetta o inscripție trilingvă (hieroglifică, demotică și greacă), care era un decret dat de preoții templului thebanic în onoarea lui Ptolemeu. Ackerblad recunoscuse în demotică, nu numai că este o scriere fonetică, ceea ce observase mai înainte și Silvestre de Sacy, dar descoperise și adevărata valoare a cinci litere. Zoega determină rostul așa numitelor cartușe, în cari se aflau închise numele regilor. Thomas Young (1814—18) ajunse să descifreze cartușul cuprinzând numele lui Ptolemeu. Adevăratul descifrător însă al hieroglifelor a fost J. Francois Champolion, *dis le Jeune*. Încă de copil prezentase aptitudini mari pentru limbile orientale. La 1824 publica „*Précis du système hieroglyphique*”, în care alfabetul fo-

netic alcătuit din 25 litere fû definitiv stabilit. Astăzi sistemul acesta, cu toată opoziția înverșunată a lui Quatremère, un cunosător adânc al limbilor orientale, și a lui Klaproth, care n'a studiat rezultatele francezului decât ca să-l combată, este admis de toți și sub influența lui Champolion avem în Europa o întreagă falangă de învățați egiptologi.

Egir, (Ăgir sau Őgir), în mitol. nord. demonul oceanului; soția sa Ran caută să prindă cu mreaja ei pe marinari și să țină corăbiile pe loc. Ț. în poezie e simbolul mării liniștite. »*Cântecul lui Ț.*«, se numește o compoziție celebră a împ. Germaniei Wilhelm II.

Egmond, (Egmont), *Lamoral, conte și duce de Gave*, n. 1522 din o veche familie olandeză. 1541 a însoțit pe Carol V în Algeria; 1557 comandant al cavaleriei spaniole în lupta dela St. Quentin. Filip II îl numi 1558 guvernor al provinciilor Flandria și Artois. Deși catolic declarat, totuși s'a atașat opoziției, care era îndreptată contra planurilor absolutistice ale regelui Filip II. Când regele a trimis în Olanda pe ducele Alba, Ț. s'a desfăcut de vechii săi prietini; cu toate aceste a fost prins, apoi condamnat la moarte prin tribunalul de sânge și 1568 decapitat în piața Bruxelei împreună cu contele Hoorn. Soartea lui Ț. a servit lui Goethe ca subiect pentru tragedia sa »Ț.« (Cf. Juste, *Le comte d'Egmont et le comte de Hornes*, 1862.)

Ego, cuvânt latin pentru a designa în mod general sentimentul pe care cineva îl are despre existența personalității sale. El e subiectul tuturor acțiunilor, simțirilor și gândirilor unui om. (v. Eu.)

Egoism, în sens general e tendența fundamentală a ori cărei ființe de a-și îngriji și păstra viața; în sens particular designează impulsivitatea exagerată de a favorisa cu ori ce preț, și în ori ce împrejurări, acea tendență de conservare amintită mai sus. Ori ce om e, în mod natural, egoist; dar cu dezvoltarea societății, siguranța personală s'a mărit, mijloacele de existență s'au sporit, și intensitatea Ț.-lui a trebuit să se micșoreze în proporție, lăsând loc, din ce în ce mai mult, altei impulsii și altui sentiment contrar, *altruismul*. Cu toate acestea sunt oameni chiar în societățile cele mai dezvoltate, cari caută fără milă de cealaltă și fără să le pese de societate, să-și mărească mijloacele de traiu, ori cât de prisos le-ar fi în realitate. În acest caz avem forma acută a Ț.-lui, și în acest înțeles cuvântul Ț. e întrebuițat în deobște. (V. și Egotism.) [Dragomirescu.]

Egotism, calitatea acelor oameni, cari fac din ființa lor centrul universului; opiniunea exagerată pe care cineva o are despre persoana sa. Ț. e deosebit de egoism prin faptul că pe când acesta designează un fel de a fi, care își are izvorul indefectibil în sensibilitatea unui om, Ț. designează mai mult o orientare particulară intelectuală pe care un om o are explicându-și lumea. Un egoist e incapabil de fapte morale altruiste; un *egotist* le face, dar le raportează, explicându-le, la valoarea sa ca om sau la propriul său interes. Ț. e o doctrină, egoismul un sentiment. Ț. poate deveni manie, egoismul mei odată. Ț. e superficial, egoismul fundamental firii omenesci. [Dragomirescu.]

Egres, 1) *Ț.*, comună mare în Banat, cott.

Torontal, cu 3491 loc. Rom., oficiu postal. 2) *Ț.*, comună mică în Ung., cott. Ugocea, cu 1465 loc. Ruteni. 3) *Felső Puszta Ț.*, (Agreșul de sus), com. mică în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1301 loc. Români.

Egressy, 1) *Ț., Beni*, componist și actor maghiar. Compozițiile sale (*Szózat*, *Klapka induló*, *Ez a világ*, *Télen nyáron*, *Ereszkedik le a felhő*, ș. a.) prin originalitatea și caracterul lor specific maghiar au devenit foarte populare. N. 1814, † 1851.

2) *Ț., Gavril*, (n. 1808, † 1866), cel mai renumit actor tragic al teatrului național maghiar din Budapesta. Cele mai bune creațiuni ale lui: Juranici (din Zrinyi), Principele (Emilia Galotti), Mortimer (Maria Stuart), Hamlet, ș. a. A scris: *Színészeti könyve*. (Pesta, 1866); *Törökországi napló*, 1849—50.

Egreta, ornament de pene, purtat la diferite epoce de cătră militari. Astăzi se poartă în Rom. numai de șefii de corpur, coloneli și generali; Ț. este formată din pene albe, și se pune la chipiu sau căciula de mare ținută.

Egumen, (*grec.*) comandant, s'a limitat cu timpul la înțelesul de superior al vr'unei mănăstiri de călugări. În acest sens este sinonim cu stareț, după cum se numește stareț și superioara unei mănăstiri de maici. Dacă are dreptul de a purta însemne episcopale (abate înfulat din Occident), atunci ia numirea de arhimandrit. Legislațiunea română modernă recunoaște episcopilor exclusivă lor jurisdicțiune asupra mănăstirilor, și pe baza legii din 14 Dec. 1872, sf. Sinod a elaborat un regulament pentru disciplina monahală, în care se prevede și alegerea Ț. Un delegat special al episcopului eparhial aduce o listă a candidaților formată de episcop și decretul de numire a preșidentului de birou, iar alegerea o fac toți părinții călugări. Monahul desemnat prin majoritatea voturilor devine Ț. după ce s'a confirmat de episcop și guvern. Regulamentul mai adaugă câteva articole relativ la datoriile și drepturile Ț., care e ajutat în funcțiunea sa de cătră un consiliu spiritual, compus din duhovnicii mănăstirii, și un consiliu economic, din care fac parte economul, casierul, eclesiarul și arhondarul. (Legea citată reproducă în Almanachul Cultelor, Buc., 1893, p. 60 uu.)

„**Egyetértés**“, (magh. Concordia), ziar cotidian întemeiat la 1 Apr. 1874 de Ludovic Csávozszy (v. ac.). Apare în Budapesta cu program kosuth-ist. Astăzi e organul lui Fr. Kossuth.

Egyptienne, un soi de caractere tipografice (v. ac.), litere latine, a căror caracteristică este lipsa totală de ori ce trăsături mai fine.

Ehrenberg, (Alt-Ț.), sat în căpitanatul boem Schluckenau, cu țesătorii, fabrici de nasturi, padimente, etc., și 9231 loc. (1880) dimpreună cu Neu-Ț.

Ehrenbreitstein, (*Thalehrenbreitstein*), oraș în districtul prusian Koblenz, pe dreapta Rinului, cu 5700 loc. (1880); cultură de vii, navigațiune, comerț; citadelă și spre sud fortul Asterstein. Se Țice, că deja Romanii au zidit aci un castel sub împăratul Iulian. Numele și l-a luat dela nisse proprietarii nobili de mai târziu. În cursul timpului a suferit cetatea mult în resboai; 1816—26 fû renovată și formează, dimpreună cu fortul Asterstein și Koblenz, una din cele mai importante fortificațiuni ale Germaniei.

Eialet, pašalic, divisiune administr. în Turcia. (v. Vilalet.)

Eichendorff, Josef, Baron, poet romantic germ., n. 1788 lângă Ratibor, s'a luptat cu Francezii, a servit statul până la 1844, † 1857 ca consilier intim la Neisse. În cântecele sale a nimerit tonul popular așa de minunat, încât multe se cântă prin țeara întreagă, (s. e. In einem kühlen Grunde, etc.). Din scrierile lui prosaice s'a repărit până în anii din urmă novela »Aus dem Leben eines Taugenichts«, cap d'operă a lui E. Traducător excelent; a scris și o istorie a literaturii poetice din Germ. din punct de vedere catolic. [W. R.]

Eichler, Aug. Wilhelm, botanist, fost profesor la univ. din Graz, Kiel și Berlin, n. 1839, † 1887, s'a distins mai ales ca monograf și morfolog al plantelor. În opul său principal »Blüthendiagramme« (2 vol.) a pus temelial iagramistice teoretice, rupând stavila, ce despărția până atunci această ramură a botanicii de restul acestei științe. [A. Pr.]

Eichsfeld, fost ducat aparținător acum prov. prusiene Saxonia și Hannovera, ca. 1540 km², mare parte platou steril. În timpuri vechi E. făcea parte din regatul Turingiei; mai târziu a ajuns la Mainz. Ca ducat ajunsese E. 1802 la Prusia, 1807 după pacea din Tilsit la Vestfalia, 1815 iarăși la Prusia, care dete o parte Hannoveriei în schimb. Locuitorii se ocupă cu țesătoria și cu comerțul.

Eichstaett, (Eichstaedt), 1) E., fost principat în Bavaria, dat 1817 lui Eugen Beauharnais; 1100 km.² și ca. 58,000 loc. catolici. Acest principat formase dotațiunea episcopiei E., fondată 745 de Sf. Bonifaciu. 1802 episcopia fu prefăcută în principat și încorporată Bavariei; mai târziu (1821) se restituie episcopia E. cu 3190 km². și ca. 150,000 loc.

2) E. (mai înainte *Eichstädt*), oraș în Bavaria cu 7489 loc. (1880); fostul castel episcopesc (acum casarmă), 7 biserici, mai multe mănăstiri, liceu, seminar, gimnasiu, școală reală, institut al domnișoarelor engleze, etc.; fabrică de bere, de țigle și preparare de pietri litografice; comerț însemnat cu fosile aflate în cariere.

Eider, (orig. »Aegyr Dör« = poarta zeului mării), riu în prov. prus. Schleswig-Holstein, isvoresce spre sud dela Kiel, curge mai întâiu spre nord prin nisce lacuri, o ia apoi spre vest și se varsă în Marea de Nord. Acest riu a câștigat în importanță prin canalul E., care leagă Marea de Nord cu cea Baltică.

Eidothea, după mitol. greacă, fica bătrânului mării Proteus.

Eifel, partea cea mai nord-vestică a dealurilor schistoase în prov. renană a Prusiei, între Mosel, Rin și frontiera belgiană, 400 m. înalt (Hohe Acht 760 m.), cu multe cupole de basalt, cratere și lacuri.

Eifel, turnul, turnul de fier de 300 m. înalt, ridicat 1889 de inginerul Gustav Eiffel, (n. 1843 în Dijon) în Paris, pe câmpul lui Marte, cu ocaziunea expoziției universale.

Eike de Reggow, nobil din jurul Magdeburg-ului, amintit 1209—33, autor al codicelui saxon, (v. Sachsenspiegel) și al dreptului feudal saxon. (Cf. V. F. Winter, E. und der Sachsenspiegel. Göttingen, 1874 și 1878.)

Eikonogen sau **Iconogen**, o substanță chimică întrebuițată în fotografie pentru desvălirea clișeeilor, introdusă în practică de către Dr. Andersen din Berlin. Este un corp solid, alb, friabil, dezvoltând un miros pătrunzător și vapori acizi. După cercetările făcute se pare că e un amestec de hidrochinonă și acid pirogalic. [V. C. B.]

Eilethya, după mitologia grec. dină născerilor; s'a identificat când cu Hera, când cu Artemis.

Einsiedeln, târg (opid) în cantonul elv. Schwyz, 909 m. as. mării, mănăstire a Benedictinilor și loc de pelerinaj din cele mai vestite, cu peste 200,000 pelerini pe an, cari vin să se închine, mai ales 14 Sept. n., unei icoane a Mariei, cioplită din lemn negru, împodobită cu aur și pusă într-o capelă din marmură neagră în mijlocul bisericii. Bibliotecă mare, colecțiuni și alte bogății; gimnasiu. Mănăstirea se dicea a fi fost fondată de pustnicul s. Meinrad pe la 800. Tîrgul, înființat mai târziu, are vr'o 9000 locuitori, cari mare parte trăiesc din fabricarea cărților, mătăuilor, etc. pentru pelerini. Tipografia fraților Benzinger e cea mai mare din Elveția, foaia lor »Alte u. Neue Welt« cea mai răspândită după »Gartenlaube«. În 14 Aug. 1799 Francezii sub Masséna au învins aici pe Austriaci sub Iellacici. (Cf. Landolt, Ursprung und erste Gestaltung des Stiftes Maria E., 1845.) [W. R.]

Eira, (Ira), fort în partea nordică a Messeniei, unde Aristomenes s'a susținut 9 ani în contra Spartanilor, în resboiul messenian.

Eirene, Pax, deița păcii, avea altare în Atena, iar în Roma i-s'a ridicat unul 4 Iul. anul 13 a. Chr. din ordinul senatului, fiind-că August pacificase Galia și Spania. Este reprezentată ca o femeie tină, care poartă cornul îmbelșugării, un sceptru, o ramură de maslin, nisce spice și pe Plutus, zeul bogăției în brațe.

Eirometru, v. Eriometru.

Eisenach, capit. fostului principat E. (1205 km²), acum aparținător la S.-Weimar; oraș situat la îmbinarea rîurilor Nesse și Hørsel, cu 24,346 loc. (1895); centru de căi ferate; academie de silvicultură; gimnasiu clasic și real, seminar de învățători și de învățătoare. În apropiere Wartburg.

Convențiunea de Eisenach, convențiunea din 11 Iulie 1853 despre îngrijirea bolnavilor și îngroparea morților supuși ai țărilor germane și austriace; în vigoare încă.

Eisenmenger, Ioh. Andr., scriitor antisemit, n. 1654 la Mannheim, a studiat limbile orientale la Amsterdam, 1700 prof. la Heidelberg, unde a scris »Entdecktes Judentum« (judaism descoperit, sau cum jidaiii blastemă pe creștini), carte compusă din 196 scrieri jidovesci. Jidaiii i-au oferit 12,000 fl., dacă n'ar publica-o, dar regele Friedr. I de Prusia a tipărit-o 1711. E. † 1704. [W. R.]

Eisleben, oraș în cercul guv. prus. Merseburg, cu 23,043 loc. (1895); locul născerii și morții lui Luther, căruia i-s'a ridicat aci 1883 un monument; casa natală a lui Luther, cu reliquii; gimnasiu, progimnasiu real, seminar de învățători; mine de aramă și argint.

Ejjubidi, dinastie care a domnit 1171—1260 în Egipt. Istoria E.-lor stă în strînsă legătură cu evenimentele cruciadelor și ale resboaielor purtate de Mongoli în Asia anterioară. Lupta dela Aju Dșalut (1260) a nimicit puterea E.-lor; cel

din urmă E., Melic Mugith, principe în Karak, a murit de foame.

Ek —, v. și **Ec** —.

Eka-tantrika, (sanscr. = monocord), instrument mus. indian, cu o singură coardă, cu o ladă de rezonanță formată dintr'o tatarcă și cu gâtul lung, de bambu. [T. C.]

Ekbole, se numia în musica. vechilor Greci, ridicarea gradului enarmonic cu $\frac{3}{4}$ de ton, ceea ce se transforma tetracordul enarmonic în diatonic. Efectul opus se numia *Eklisis*.

Ekkehart, călugări din St. Gallen, *E. I* a scris innuri și în tinerețe »Waltharius«, epopee latină (în stilul lui Virgil, dar după poesii eroice germ.), care s'a publicat adeseori. † 973 ca decan.

E. II, nepotul lui E. I, frumos și cuminte, a instruit pe Hadvig, văduva ducelui Burkhard de Șvabia, în limba latină, mai târziu ajunsese prin ea la curtea împăr., unde câștigă vază mare; † ca preposit catedral la Mainz.

E. III, n. pe la 980, a cores cântecul »Waltharius« al lui E. I. † 1060 ca învățător la St. Gallen. A scris cântece bis., dar mai ales »Casus St. Galli«, cronică începută de călugărul Radbert, până la 972, foarte prețioasă prin descrieri culturale. Între altele se află aici istoria Hadvigei și »curtesanului« E. II, pe care l-a contopit Scheffel cu E. I în romanul său E. [W. R.]

Ekkyklema, sau *encyclema*, (grec.) mașina circulară, acoperită, care în teatrul antic reprezenta interiorul unui apartament.

Eknomos, munte lângă țărmul sudic al Siciliei; în apropierea acestui munte au învins Romanii 256 a. Chr. flota cartagineană în primul război punic.

Ekron, cea mai nord-estică dintre cele 5 capitale ale Filistenilor, la marginea Iudeii, închinându-se lui Baal Sebul, a fost adeseori amenințată de profeți cu judecata de veci. Acum Akir, 8 km. dela Iebna.

Ektypografia, arta tipografică, care tipărește cărțile menite pentru orbi. Prin E. se tipăresc litere ridicate, cari pot fi pipăite cu degetele. Sunt mai multe sisteme de E.; cel mai usitat e sistemul lui Braille (v. ac.).

El, zeul cel mai vechiu în Babylonia; mai târziu Bel sau Baal.

Elaborare, îndelungă lucrare, pregătire (a unei idei, a unui plan, a unei opere, a unei fapte).

Elaborat, lucrare, manuscris, operă.

Elada, v. Hellada.

Elaea, numele mai multor orașe vechi grecesci. Mai însemnată a fost E. aeolică pe litoralul vestic al Asiei mici; servia ca port al orașului Pergamon.

Elaeagnaceae, (botan.) mică familie de plante dicotyledonate monoclamydeae, ce cuprinde trei genuri cu vr'o 16 specii de arbori sau arbuști, acoperiți cu peri solzoși sau mai rar peri stelați, frunzele alterne sau opuse întregi și penninerviate; florile regulate hermafrodite sau unisexuale și mai adesea dioice sunt de regulă axilare, solitare sau îngrămădite mai multe la un loc, uneori sunt dispuse în spice sau mici raceme axilare, bractee mici și caduce. Staminele rar sunt libere, de ordină sunt conate cu periantul, alterne cu divisiunile sale, când sunt în același număr, alterne și opuse când sunt în număr dublu. Ovarul unilocular închis în fundul pe-

riantului și terminat printr'un stil linear, dilatat în partea superioară, ovul unic erect și anatrop; fructul este o nuculă închisă în periantul persistent și îngroșat. Cele trei genuri din această mică familie sunt: *Elaeagnus* L., care a dat numele familiei, *Hippophaë* L., reprezentat și în părțile noastre, și *Shepherdia* Nutt. Speciile acestor genuri sunt răspândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale, extinzându-se și în Asia tropicală până în Australia. [Z. C. P.]

Elaeagnus L., (botan.) gen din familia Elaeagnaceelor, cuprinde vr'o 12 specii de frumoși arbori sau arbuști, acoperiți cu peri solzoși sau stelați, adesea arginții; frunzele simple alterne, pețiolate, sunt întregi; florile regulate hermafrodite axilare scurt pedicelate, uneori fasciculate, cu periantul în partea interioară mai adesea galben sau alb, la basă persistent; stamine patru; ovarul liber terminat printr'un stil linear mai scurt decât periantul; ovul unic, ascendent și anatrop cu micropilul inferior. Speciile acestui important gen cresc în Europa australă, în Asia temperată și tropicală, în Australia și în America boreală. Multe din speciile de E. sunt cultivate prin grădini ca plante ornamentale precum *E. angustifolius* L., cu florile mirositoare, crește cultivat și prin părțile noastre și este cunoscut sub numirile populare de: Răchitică, Saleie mirositoare, Maslin selbatic. Apoi *E. argentea* Pursh., *E. longipes* A. Gray., *E. macrophylla* Thunb., *E. pungens* Thunb., etc. Fructele unor specii de E. sunt uscate, dar devin comestibile prin stratul cărnos al induviului, care este dulce acrișor, așa sunt fructele de *E. angustifolius* L., *E. macrophylla* Thunb., etc. [Z. C. P.]

Elaeis Jacq., (botan.) gen de plante din fam. Palmierilor, tribul Coccoineae, cu endocarp spre vîrf 3 poros și florile masculine cufundate în alveole. Acest gen cuprinde 3 sau 4 specii inerme tropicale din America și Africa. »Oleul de palmier«, un articol important de comerț, se extrage din fructele dela *E. guineensis* L. Pentru aceasta specie, răspândită în vestul Africii până în regiunea lacurilor centrale, e verosimil, că în timpuri geologice s'a diferențat din o formă transmisă odinioară din America, o explicație, ce se impune și la alte specii tropicale american-vest-africane. [A. Pr.]

Elaeotherium, *aleipterium*, *unctuarium*, (grec.) acel despărțământ al termelor romane, unde se păstrau oleuțele cu oleu (ampulla olearia) și se practica ungerea corpului cu grăsimi și oleuri simple sau parfumate, adeseori enorm de scumpe după darea de mână, rangul sau vanitatea vizitatorului. Acest procedeu, care nu este a se confunda cu masagiul, se făcea la încheierea toaletei de baie prin anumite persoane (unctores), bunăoară cum sunt astăzi friserii. Masagiul se făcea în despărțământul numit »tepidarium« (v. ac.) prin »tractatores«. (Cf. Dr. Vuia, »Din istoria băilor« în »Transilvania«, 1897, p. 79.) [Dr. Vuia.]

Elagabal, după mitol. romană: *Deus sol E.* (zeul soare E.). Sîrii și Fenicienii l-au venerat ca pe zeu al soarelui. Romanii cucerind țările acele, au primit cultul zeului, unii dintre împărații romani s'au făcut preoți ai zeului, iar Marcu Aureliu Antonin (219—223) și-a adaus numele zeului ca predicat. Cultul lui E., ca zeu al soa-

relii, s'a ridicat atât de mult în Roma, încât în rugăciunile publice numele E. se amintea înaintea celorlalți ȋei romani. [Atm.]

Elaidina, corp izomer cu oleina, obținut prin acțiunea acidului azotic asupra oleinei. Este un corp solid și are aceeași compoziție chimică ca oleina. Se topește la 32° și e aproape insolubilă în alcool, solubilă în eter. [V. C. B.]

Elam, ținut pe partea stângă a râului Tigris în Asia, mai târziu *Susiana*. Aci a fost în antichitate un puternic imperiu semitic.

El-Amarna, sau *Tell-el-Amarna*, oraș în Egiptul de mijloc, între Memphis și Theba; își datorește existența unei revoluțiuni religioase. Amenhotep IV, care sta sub influența mamei sale Tey, fca regelui din Babilon, încearcă să introducă și în Egipt monoteismul semitic. În locul cultului național acest rege introduce cultul discului solar, Aten, de unde și numele regelui de Chuenaten «strălucirea discului solar». Toți ȋeii cei vechi fură persecutați, dar mai ales ura reformatorului s'a îndreptat contra lui Amon din Theba, ale cărui altare și temple au fost dărimate în parte, iar preoții puși pe cruce. Și pentru ca să nu mai fie nici o legătură cu trecutul religios al Faraonilor, Chuenaten își zidi cam pe la 1440 a. Chr., aproape de malurile Nilului, în Egiptul de mijloc, o nouă rezidență. Incercarea lui însă nu isbuti. După moartea regelui reformator orașul său fû cu totul prefăcut în cenușe. Aici s'a găsit în 1887 un mare număr de plăci de lut, cuprindând o întreagă corespondență între regele Amenhotep IV și trimișii săi pe lângă curțile din Babilon și în general din Asia anterioară. Este o corespondență diplomatică de cea mai mare însemnătate, căci pe de o parte ne arată raporturile politice ale Faraonilor Egiptului cu regii din Asia, iar pe de alta, ne dă o dovadă că pe la jumătatea secl. XV, rolul și influența culturii chaldee era covârșitor, pentru că limba și scrierea babiloniană era limba și scrierea oficială chiar și pentru corespondențele particulare ale regilor din Egipt. (Cf. Fr. Kaulen, *Assyrien und Babylonien*, 1891; Ed. Meyer, *Geschichte des Alterthums*, 1884, vol. I.; Ad. Erman, *Aegypten*, 1893.)

Elan, cerbul alceu, v. Cerb.

Elana sau *Aila*, în vechiul Testament numele unui port vechiu idumeic lângă sinul estic dela nordul Mării Roșii. Era punct însemnat comercial.

Elanul, rîu în Rom., isvorește în j. Fălciu, curge în direcție sud. trecând pe teritoriul j.-lui Tutova și Covurlui și se varsă în Prut mai sus de satul Vădeni.

Elanus, (zool.) gen de pasere răpitoare din fam. Falconidae, ale cărui specii petrec prin Asia, Africa și America. *E. coeruleus* se abate și pe la noi. v. și Falconidae. [V. B.]

Elaphebolion, a noua lună a calendarului attic, circa 15 Martie până 15 Aprilie.

Elaphitice, trei insule mici de calcar lângă litoralul dalmatin, situate în fața golfului de Ragusa; sărace în apă; se cultivă via, olivi, roșcove.

Elasmobranchii, v. Chondropterygieni.

Elasmotherium, un animal antediluvian, de mărimea unui elefant, cu un corn puternic în mijlocul frunții; la corp semăna cu un rinocer. Era un animal foarte rar, fosilele lui se găsesc prin Rusia și Siberia.

Elassona, orașel turcesc în vilaietul Monastir, aproape de granița grecească, cu 4000 loc., în cea mai mare parte Turci, ceilalți Greci și Arămani dela Vlach-Livadhon. În apropiere de E. au fost lupte crâncene între Greci și Turci la 1885 și în ultimul resboin greco-turcesc. La cei vechi E. avea numele Oloosson.

Elasticitate, o proprietate generală a corpurilor de a se deforma sub influența unei forțe și a reveni din nou la starea primitivă, după ce forța a încetat. Nu toate corpurile sînt elastice în același grad, E. lor variază. Sînt corpuri la cari E. este foarte mică, sau lipsește cu totul, acestea se numesc corpuri moi. Printre corpuri gazurile sînt cele mai elastice, prin compresieune își reduc volumul în raport invers cu presiunea (Legea lui Mariotte); după gazuri vin lichidele și pe urmă solidele. Dintre solide cauciucul este unul din cele mai elastice corpuri.

Elastina, substanța țesutului elastic animal. Fiert cu apă nu dă cleiu.

Elastiques, stofe de lână scărmenată, țesute încrucișat și trecute prin prisă; se disting prin elasticitate mare. Tot astfel se mai numesc și țesăturile în formă de bande înguste, cari conțin în urzeală și băteală, dar mai cu samă numai în urzeală, fire de cauciuc, și astfel se întrebuințează la jaretiere, bretele, la ghete, cisme, pantofi, etc.

Elateia, oraș în Fokis (Grecia), cu templu renumit al lui Asklepios; era privit ca cheia Greciei. Ruinele lui se mai vîd lângă *Lefta*.

Elatere, (botan.) se numesc nisce celule speciale din capsula multor Hepatice. Au forma lineară, cilindrică, fusiformă, etc., și membrana îngroșată dealungul a două bande spirale. Sînt foarte hicroscopice; la deschiderea capsulei, prin mișcările lor, contribuie la împrăștierea sporilor, cu cari sînt amestecate. Același nume îl au și cele 4 fășii lineare dela suprafața sporilor de *Equisetum*, tot cu rol de a disemina spori, și de a-i reține mai mulți la un loc spre a germina cu toții și a forma protalul.

Elateride, insecte coleoptere pentamere; unele specii americane respăndesc în obscuritate o lumină vie; astfel este *Pyrophorus noctilucus*, sau musca de foc. Lumina care o dau aceste insecte este suficientă pentru ca cineva să poată ceti, și Indienii o utilizează ca mijloc de iluminat.

Elaterina, o substanță cristalină extrasă din *Elaterium*, un principiu purgativ ce se găsește în pezelele selbatic (Momordica elaterium). Este un purgativ energic, lucrând în dosă de 3—6 miligr. [V. C. B.]

Elaterit, mineral, bitumen ceva elastic cu un miros plăcut. Se găsește în Derbyshire, pe insula Zante, etc.

Elaterometru, numirea instrumentelor pentru determinarea expansiunii gazelor și vaporilor în spații închise. v. Barometru și Manometru.

Elatine L., (botan.) gen din fam. Elatineelor, cuprinde mici plante erbacee glabre aquatice sau repente; frunzele opuse sau verticilate; florile foarte mici sînt axilare și mai adesea solitare, trimere sau tetramere, mai rar dimere, sepalele caliciului sînt membrancee obtuse și necostate, androceul isostemon sau diplostemon. Ovarul globulos devine la maturitate o capsulă membrancee. Acest gen cuprinde vr'o 6 specii, res-

pândite prin regiunile temperate sau subtropicale ale globului. În părțile noastre crește prin apele stagnante sau lin curgătoare *E. Alsinastrum* L.

Elatineae, (botan.) mică familie de plante dicotyledonate polypetale, ce cuprinde 2 genuri cu 20 specii de plante erbacee sau subfrutescente în general mici, ce cresc în locuri umede și băltoase; frunzele opuse sau verticilate sunt întregi sau serrate; florile mici axilare, solitare sau cimos-fasciculate sunt regulate și hermafrodite; caliciul cu 2—5 sepalare libere imbricate, corola cu 2—5 petale, stamine libere hypogyne în număr egal cu petalele (isostemon) sau de 2 ori mai multe (diplostemon); fructul este o capsulă septicidă. Singurele 2 genuri din această mică familie sunt: *Elatine* L., care a dat numele familiei și *Bergia* L. Speciile acestor genuri sunt răspândite mai pe toată suprafața globului. [Z. C. P.]

El aud, *El ud*, *Eud*, instrument musical favorit al Arabilor. Constă dintr-o ladă de resonanță, bombată, formată din mai multe doage de lemn, și dintr-o tablă de armonie, asemenea de lemn. Gâtul scurt și cuierul întors în unghiul obtuz îi dă în totul aparența cobzei, care de sigur în acesta își are originea. Numărul coardelor e de 7 părechi, acordate în quartă și quintă. Numele îi vine dela faptul, că primitiv lada de resonanță era făcută dintr-o țastă de broască (aud). [T. C.]

Elba, (lat. *Iuva*, grec. *Aethalia*), insulă ital. în Marea Mediterană, despărțită de continentul italian prin strimtoarea (canalul) Piombino, 222 km². și 23,997 loc.; insula e muntoasă (Monte Capanna 1030 m.); produce fier, marmură, sare; pescărie. Capitala Porto Ferrajo. Pe această insulă a petrecut Napoleon I, ca principe suveran al ei, în timpul dela 4 Maiu 1814 până la 26 Febr. 1815.

Elba, (lat. *Albis*, germ. *Elbe*, ceh. *Labe*), râul cel mai mare al Germaniei de Nord, isviresce din Munții Uriași, în Boemia, curge într'un cerc mare prin nordul Boemiei, apoi tăindu-și drum printre munți trece prin regatul Saxonia, prin prov. prus. Saxonia, mai departe formează granița între Hannover și Mecklenburg-Holstein și se varsă în Marea de Nord la Kuxhaven, având aci o lățime de 15 km. Gura râului e înălțată prin 4 forturi. Lungimea 1165 km., basinelul 143,327 km². Afluenți, pe dreapta: Isel, Elster, Havel; pe stânga: Moldva, Eger, Mulde, Saale. E. stă în legătură prin mai multe canale cu râurile Odera, Spree, etc.; e navigabil dela Melnik, pentru năi mai mari dela Pirna, preste tot în lungime de 842 km.; la Hamburg pot intra pe E. și cele mai mari bastimente.

Elbassan, oraș cu 10,000 loc., lângă râul Șcump în Albania, capitala unui mutesariflic și rezidența unui episcop gr.-or.; cei mai mulți locuitori sunt mohamedani, foarte fanatici, încât chiar și femeile creștine umblă învălitate. Caracterul orașului e curat albanezesc, sunt însă și aici aproape o sută de familii arămanesci. E. nu e vechiul Albanopolis, cum se credea mai înainte, ci vechia Scampa sau Scampia, după care se numește râul Șcump (articulat Șcumbi).

Elbe, după mitol. nord-germ. ființe de noapte. În numărul singular Alb, (ați Alp), plural Elbe(n). Forma engleză e: Elfe, și aceasta a intrat și în literatura Germanilor. (v. Elfe). [Atm.]

Elberfeld, oraș în cercul guvern. prus. Düsseldorf, 139,337 loc. (1895); judecătorie, cameră de comerț, filiala băncii imper.; țesătorii de in, bumbac, lână, mătăsă; fabrici de chimicali; comerț însemnat; numeroase soc. de asigurare; gimnasiu și școală reală, gimnasiu clasic, seminar de învățătoare, institut de surdomuși.

Elbeuf, oraș în depart. franc. Seine infer., 21,097 loc. (1891); fabrici de postav.

Elbing, oraș în Prusia, guvern. Danzig lângă râul E. până aci navigabil, 45,846 loc. (1895); cameră de comerț, filiala băncii imper.; industrie însemnată de fier, șantier, fabrici de țigări; comerț cu bucate, lemne și fierărie; gimnasiu, seminar de învățătoare, institut de surdomuși. Odinioară oraș hanseatic înfloritor.

Elbrus, (*Elburus*), cel mai înalt munte în Caucaz, vulcan stins, 5642 m.

Elburs, munți în Persia, la țărmul sudic al lacului Caspic, cu piscul Demavend, 5900 m.

Elcu, numirea veche a consulilor și solilor.

Eldorado, span. omul aurit, era, după credința secl. XVI și XVII, stăpânitorul unei țări foarte bogate în aur și pietri prețioase din America de sud. Mulți au umblat să descopere aceasta țeară fantastică, și unii o și însemnau în cărțile lor. Chiar și mai târziu, 1780 se mai găsi un Spaniol, Antonio Santos, care întreprinsese această expediție. Cf. Junker v. Langeegg, Geschichte der Entdeckungsreisen nach dem Goldlande E. im XVI. und XVII. Jahrh. Leipzig 1888, Metaforic E. înseamnă o țeară a tuturor fericirilor.

Ele, v. Iele.

Elea, oraș vechiu în sudul Italiei, renumit prin școala *eleatică*, întemeiată aci de Xenophanes (v. ac.).

Eleati, filosofi greci, cari au aparținut școlii *eleatică*. Această școală a fost una dintre cele mai însemnate, cari au înflorit în Grecia înainte de Socrate. Întemeiată în Elea din Lucania de către Xenophanes din Kolophon, ea a înflorit între anii 540—460 a. Chr. Basa pe care a fost întemeiată a fost monismul, într-un cânt tot ce există se reduce la un singur princip. Acest princip a fost dezvoltat apoi de către Parmenides (v. ac.) și a fost dus la îndeplinire de către Zeno și Melissos. Simburele filosofiei eleatice e idea, că substanța lucrurilor nu o putem cunoaște prin intuițiune, ci numai prin cugetare; prin urmare tot ceea ce e accesibil sensurilor e numai fenomen, nu poate fi înțeles. (v. și art. Xenophanes, Parmenides, Zeno, Melissos. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.; Uiberweg, Gesch. d. Philos. I.) [Plet.]

Elebor, v. Helleborus.

Elector, se numia principele cu drept de a alege pe împăratul german, după ce împărăția a ajuns electivă (sfârșitul Carolingienilor). La început toți principii aveau drept de E., dar de pe la 1230 se pomenesc numai 7 principii, acei cari exercitau cele mai însemnate servicii pe lângă împărat (îngrijau de palat, de grajd, de masă, etc.). Copiate dela Bizantini. Cei 7 erau: arhiepiscopul din Mainz, din Colonia, din Trèves, clerici; apoi contele palatin pe Rin, ducele de Saxa, marchisul de Brandenburg și regele Boemiei, laici. Carol IV prin Bulla de aur 1356 hotări și mărgini oarecari drepturi ale E. (dr. de monetă, judecată, etc.), dela 1519 puterea lor crescă însă prin învoire cu împărăția înainte de alege

(Wahlkapitulation). Se bucurau de onoruri regale, în Reichstag aveau colegiu deosebit (Kurfürstenkollegium). În resoiul de 30 ani contele palatin pierdă dr. de E., care trecu (1623) la Maximilian de Bavaria, însă prin pacea vestfalică îl recapătă (1648) încât E. se ridicară la 8. În istoria modernă când imperiul numai cu numele era electiv, pe când în realitate a fost ereditar, rolul E. a fost neînsemnat. La 6 Ian. 1875 a murit ultimul E. de Hessa, făcând electorat după 1803 și desființată de Prusia 1866.

Electra, după mitol. grec. 1) una din Pleiade (v. ac.); 2) fata lui Agamemnon cu Klytemnestra.

Electric, (grec.) ce privește Electricitatea. **Baterii E.**, v. Baterie; **Cale Ferată E.**, v. Tracțiune; **Câmp E.**, v. Câmp.

Capacitatea E. a unui conductor este cantitatea de electricitate necesară a ridica potențialul lui dela 0 până la 1. Ea nu atârână dela natura conductorilor ci numai dela forma lor exterioară, dela distanțele lor și dela natura dielectricului ce îi despărțesce. **Capacitatea inductoare specifică E.** sau **puterea inductoare specifică a unui dielectric** se numește raportul sarcinei ce poate lua un condensator, al cărui strat izolant este acel dielectric, către acela al unui alt condensator identic, care are însă ca strat izolant aerul. Valorile acestor capacități relative la principalele dielectrice sunt următoarele: Aer 1, sulfur 2'58—3'21, ebonita 2'21—3'15, cauciuc vulcanizat 2'95, gutaperca 3'4, sticla ordinară 5'83—6'34.

Centrale E., v. Stațiuni; **Condensator E.**, v. Condensator; **Conductor E.**, v. Conductor; **Contrațiunea E. a gazurilor**, v. Gaz; **Corpurile an-E.**, v. anelectric; **Corpurile idio-E.**, v. Idioelectric; **Curent E.**, v. Curent.

Densitatea E. Neputându-se afla electricitate liberă în interiorul unui corp electrisat, ea se așează pe suprafața lui, unde vine reținută din cauza izolațiunii aerului. **Densitatea electricității libere**, ce se află pe suprafața unui conductor, se numește cantitatea de electricitate ce se află pe unitatea suprafeței acestui corp, în cazul când se admite o distribuțiune electrică uniformă. **Densitatea unui curent** în un conductor este raportul intensității acestui curent către suprafața secțiunii transversale a conductorului. Această cantitate se exprimă în Ampères pe cm². sau mm². Se admite în practică dela 5—6 Ampères pe mm². pentru firele fără izolație, 2—4 Ampères pe mm². la firele subțiri izolate, iar dela 0'75—1'50 Ampères la cablele mai groase și bine izolate.

Deplasarea E. După teoria lui Maxwell un câmp electrostatic rezultă din o alunecare a eterului, ce se efectuează în sensul liniilor de forță. Dacă împărțim cu constanta 4π productul forței electrostatice prin puterea inductoare specifică (v. Capacitatea E.) a dielectricului, vom obține ceea ce Maxwell a numit **deplasarea E.**, și care se raportează la unitate de suprafață. Tot sub denumirea de deplasări E. se consideră atracțiunile și repulsiunile exercitate de curenți pe magneți. Aceste s'au constat și studiat de către Biot și Savart, iar Laplace a dedus din experiențele acestora legea elementară următoare: Acțiunea, ce produce un element de curent asupra unui pol magnetic, variază în raport invers cu

pătratul distanței și proporțional cu sinusul unghiului, ce direcțiunea curentului face cu linia, care unesce centrul ei cu polul magnetic. **Descărcarea E.**, v. Descărcare.

Diagrama E. Reprezentațiunea grafică a suprafețelor de nivel (equipotențiale) și a liniilor de forță ne dă o dispozițiune analogă cu aceea a hartelor topografice, prin care vin reprezentate undulațiile pământului cu ajutorul curbelor de nivel și al liniilor de panta mai mare. Prin ajutorul reprezentațiunilor grafice ale curbelor de nivel și ale liniilor de forță, se poate rezolvi grafic un număr mare de probleme ale electricității practice.

Dilatațiunea E. a sticlei. S'a observat că o butelie de Leyda, când vine încărcată cu electricitate, dacă conține un lichid, nivelul acesteia scade. Variațiunea volumului acestei butelii e proporțional cu pătratul potențialului și în raport invers cu grosimea izolantului (Duter). Se crede că această variațiune de volum are o legătură oarecare cu variațiunile proprietăților optice ale izolațiilor polarizate (Kerr).

Efectele curentului E. sunt calorifice și luminoase. Curentul produce o ridicare de temperatură în corpurile, prin cari trece. Această ridicare este uneori așa de mare încât poate să topească și să vaporizeze aceste corpuri. Cantitatea căldurii produse de către un curent, urmează legile următoare descoperite de Joule, adică: cantitatea de căldură produsă este proporțională cu rezistența opusă curentului de către conductorul prin care el trece, cu pătratul intensității curentului și cu o constantă, ce depinde de natura corpurilor prin cari trece, și care ne vine dat de experiență în fiecare caz particular. Un efect luminos al curentului este **arcul Voltaic**, din care avem un exemplu în lămpile electrice, cari iluminează astăzi piețele și stradele principale ale orașelor mari. În arcul voltaic carbonii cari îl produc, ard încet la vîrfurile lor, însă putem produce lumină chiar prin incandescenta corpurilor, ceea ce se întâmplă cu lămpile incandescente, în cari un fir de carbon foarte subțire se află în vid și iluminează prin incandescenta, ce produce curentul care trece prin el.

Descărcările electrice pot produce efecte mecanice, calorifice, luminoase, chimice și fiziologice. Efecte mecanice sunt sfărîmarea corpurilor, prin cari trece, atragerea și respingerea corpurilor încărcate cu electricitate. Efecte calorifice sunt încălzirea, topirea și chiar volatilizarea corpurilor, prin cari trece. Cea mai evidentă dovadă a producerii efectelor luminoase este schinteia electrică însăși. Efecte chimice se obțin făcând să treacă descărcările electrice printr'un amestec de două corpuri deosebite, cari une ori se compun între ele spre a da naștere unei alte substanțe. Descărcările electrice pot de asemenea să descompună corpurile compuse. Efectele fiziologice le obținem dacă atingem cu o mână una din armaturile unei butelii de Leyda, iar cu cealaltă mână armatura a doua. Simțim în acest caz în membrele noastre o mișcare subită, care când e vorba de sarcini puternice, poate fi dureroasă și în unele cazuri poate chiar ucide.

Estuie E. Când mașina lui Holtz (v. Mașini E.) dă între polurile sale un curent de schinteie, dacă noi

punem aceste poluri în contact cu cele două armături ale unui condensator cu plăci de aer, prin variațiunile de potențial, ce se produc în diferitele puncte ale masei gazoase, se produc nise descărcări prin influență, cunoscute sub denumire de *descărcări obscure* sau *efluve E.* Efectele chimice ale acestor descărcări sunt foarte remarcabile, de oarece pot produce schimbări isomericice, descompunerea sau compunerea compuselor binare, reacțiunile oxigenului, hidrogenului sau azotului liber asupra materiilor organice.

Endosmosi E., v. Endosmosa; *Figuri E.*, v. Figuri; *Fluide E.*, v. Fluide; *Grosimea E.*, v. Grosime; *Iluminatul E.*, v. Iluminat; *Influența E.*, v. Influență; *Lanț E.*, v. Lanț.

Legea atracțiunilor și repulsiunilor E. studiata de Coulomb prin cumpăna de torsioane inventată de dînsul. Cumpăna lui Coulomb e compusă din o cutie de sticlă, pe al cărei pãrete interior se află fixată o bombiță de mieduvă de soc, iar în mijlocul ei e suspendată prin un fir o vergea metalică, bine echilibrată, care se termină la una din extremitățile sale tot cu o bombiță de mieduvă de soc. Rezultatul studiilor lui Coulomb, făcute cu acest aparat, când bombițele sunt încărcate cu electricitate, se resumă în legea următoare: Puterile de atracțiune sau repulsiune electrică între două corpuri încărcate cu mase electrice diferite, sînt proporționale cu produsul acestor mase și cu inversul pătratului distanței centrilor lor de gravitate. Deși Harris, făcînd studii posterioare, n'ar fi găsit întocmai rezultatele lui Coulomb, totuși mai tãrziu Riess și Marié Davy au descoperit, cã Harris n'a luat precauțiuni suficiente pentru a evita influența corpurilor electrisate exterioare, și au confirmat legile lui Coulomb ca exacte.

Linii de forță E., v. Linii de forță; *Lumina E.*, v. Lumina; *Mașini E.*, v. Mașini; *Măsurile E.*, v. Măsurile; *Miscarea E. a mercurului*, v. Miscarea; *Motoare E.*, v. Mașini; *Pendula E.*, v. Pendula; *Potențialul E.*, v. Potențial; *Polarizație E.*, v. Polarizație; *Regulator E.*, v. Regulator; *Resistența E.*, v. Resistență; *Signal E.*, v. Signal; *Suprafețe equipotențiale E.*, v. Suprafața; *Tensiunea E.*, v. Tensiune; *Transmisiune E. a puterii*, v. Transmisiune.

Transport E. al cãldurei. W. Thomson a descoperit cã dacã temperatura unui conductor metalic nu este perfect egală în toate punctele sale, la trecerea unui curent, afară de cãldura desvoltată prin rezistența conductorului, mai existã o desvoltare de cãldură parasită, pozitivă sau negativă, aceasta putînd schimba de semn cu intensitatea curentului. Dacă e pozitivă, se dice cã existã transport de cãldură dela punctele cele mai calde la cele mai reci ale conductorului, și viceversa în cazul cînd e negativă.

Unități E. v. Măsurile; *Ventil E.* v. Ventil.

Vibrațiuni E. Marea asemănare existentă între fenomenele luminoase și cele electrice a făcut pe Maxwell sã stabileascã o teorie electromagnetica a luminei. Insa Maxwell nu și-a putut confirma teoria lui prin experiență, neputînd obține unde electrice așa de rapide, ca sã poată produce fenomenele de reflecțiune, refracțiune și polarizațiune într'un mod sensibil. Lui Nicolae Hertz e datorit meritul de a fi intãrit teoria lui Maxwell prin rezultate experimentale, inventãnd

resunatorul hertzian (v. ac.). Acest aparat acționat prin o mașină a lui Ruhmkorff, dă origine la un centru de *vibrațiuni electrice*, în același mod cum un instrument musical în acțiune este un centru de vibrațiuni sonore, și o luminare aprinsă un centru de vibrațiuni luminoase și calorifice. Aceste vibrațiuni produc în eter o serie de unde electrice analoage cu acele sonore și luminoase. Aceste unde electrice sînt capabile de a fi reflectate prin oglinzi metalice, se pot supune refracțiunii prin trecerea prin un prism de asfalt sau de altă substanță coibentă, se interferează, se polarizează, într'un cuvînt se poartă întocmai ca și cele luminoase. Aceste unde trecînd prin un bloc de brad au produs o refracțiune dublă. De oarece, dacã două corpuri, cari pot sã vibreze la unison, stau în prezență unul cu altul, vibrând unul din ele, vibrează și celalalt, așa dacã noi calculăm dimensiunile unui corp, care poate sã vibreze la unison, eu un resunator hertzian, se vor produce în acela schinte electrice uniforme cu acele ale excitatorului. Din cele expuse rezultă, cã electricitatea e datorită vibrațiunilor eterului întocmai ca și cãldura și lumina, și dacã voim sã comparăm aceste trei energii cu sunetul, ce e produs prin vibrațiunea aerului, vom pute dice, cã electricitatea corespunde cu sunetele cele mai grave, cãldura cu cele medii iar lumina cu cele mai înalte. [A. G.]

Electricitate, E. statică (în nemiscare). Sticla, reșina, ambra, sulfurul și alte substanțe, frecate cu o stofă de postav sau mătasă, bine uscată, și apropiate la corpuri ușoare, precum bucăți de hãrtie, strujituri de pene, mai întãiu vor atrage pe aceste, și apoi le vor respinge. Proprietatea ce au cãpãtat prin frecare substanțele amintite, se numesce E., dela grec. *Electron* (ambra), singura materie care în vechine (din timpul lui Thales de Milet, 600 ani înainte erei noastre) se scia cã posedă proprietatea de a se electrisa. Gilbert cam pe la 1600 a dovedit cã aceastã proprietate o au și alte corpuri, iar repulsiunea corpurilor ușoare dupã electrisare a fost descoperită de cãtră Otto de Guericke. Alți observatori, ca Hauksbée, Gray, Dufay, Nollet, Franklin, Willson, Aepinus, Beccaria, Cavallo, etc. au descoperit noue corpuri electrisabile. E. ce se desvoltă prin diferite corpuri din natură, nu se bucură de aceleași proprietăți. Din experiențele făcute cu pendulul electric rezultă: 1) cã *există două genuri de E.*, una care se desvoltă pe *sticlă* se numesce *sticloasă* sau *positivă*, alta care se desvoltă pe *reșină* se numesce *reșinoasă* sau *negativă*. 2) cã corpuri încărcate cu electricități de același nume se resping, iar cele cari au electricități contrare se atrag. Când frecăm două corpuri, unul de altul, fiecare din ele se încarcă în același timp cu E., însă genul acesteia variază dupã natura corpurilor. Așa cînd frecăm cu postav o bucată de reșină, postavul se încarcă pozitiv, iar reșina negativ. *E. se produce:* 1) prin frecare, cele două corpuri frecate se încarcă cu cantități egale de electricitate de nume contrar; 2) prin presiune, ceea ce se întîmplă ori cînd un corp e presat cu forță contra unui corp de altă natură, și apoi detașat cu rapiditate, (multe cristalluri hemiedre vin electrisate prin compresie); 3) prin divisiune, ceea ce se întîmplă cînd un isolant vine scobit cu

un cuțit, fragmentele ce rezultă fiind electrisate; 4) prin clivagiu, când se detașează cu repeziune două corpuri ce au fost alipite; 5) prin căldură, ceea ce se întâmplă în special cu turmalina. Un ac de turmalină la temperatura ordinară nu dă nici un semn de E., iar încălzindu-se, se electrizează la un cap cu E. pozitivă, și la celalalt cu E. negativă; menținându-se temperatura constantă, nu mai dă nici un semn de electrisare, iar recind, se electrizează la cele două capete, însă cu E. de semn contrar cu cele precedente; 6) prin contact simplu; 7) când se produce o combinație chimică. E. se așează la *suprafața corpurilor*. Aceasta se demonstrează experimental prin o sferă de metal, susținută pe un picior de sticlă, punând preste dînsa două emisfere, cari să o acopere perfect, fiecare din aceste emisfere fiind provădute asemenea cu coți de sticlă. Electrisând aparatul cu ajutorul unei mașini electrice, și apoi ridicând ambele emisfere, vom constata, prin apropierea lor la un pendul electric, că ele sînt electrisate, în timp ce sfera nu va da cel mai mic semn de E.

E. se *distribue* pe suprafața unui conductor (v. ac.) în așa mod, încât resultanta acțiunilor electrice în ori ce punct interior este nulă, deci potențialul în interiorul unui corp conductor este constant și suprafața acestui corp este o suprafață equipotențială sau de nivel. *Densitatea electrică* în interiorul unui corp conductor e nulă, deci totalitatea sarcinei comunicată unui corp conductor se concentrează la suprafața exterioară a acestui corp. Două corpuri A și B de dimensiuni mici, însă de formă arbitrară, sînt supuse la sarcini electrice egale atunci, când așezându-le succesiv la aceeași distanță dela un corp al treilea C, electrisat în același sens, repulsiunile ce rezultă sînt egale. Dacă forța repulsivă a lui A e dublă, triplă, etc., decât repulsiunea lui B, șicem că sarcina lui A e de două ori, de trei ori ca a lui B. Astfel noțiunea *cantității de E.* provine din considerațiunea fenomenelor pur mecanice, și măsura acestor cantități nu implică cunoștința mijloacelor de a produce în un corp o sarcină de E. determinată. Când mai multe corpuri, avînd unele sarcini pozitive, altele negative, sînt puse în contact între ele, cantitatea totală a E.-ii nu se modifică. De asemenea când un sistem de corpuri funcționează ca sorginte de electricitate, cantitățile de E. de semn contrar, ce se produc, sînt egale. *Pierderi de E.* se produc: 1) prin influența naturii E.-ii, cea negativă pierdîndu-se mai repede (după Faraday și Matteucci); 2) prin influența naturii corpurilor și a gazurilor: Warburg pretinde că pierderea e de două ori mai mare în gaz hydrogen, decât în acidul carbonic, din contră Matteucci nu admite pierderi din cauza conductibilității corpurilor; 3) prin influența temperaturii, fiind probat de Matteucci, că pierderile sînt mai mari când temperatura e mai ridicată; 4) prin influența statului igrometric: Coulomb, Matteucci și Chaurault au recunoscut că pierderile sînt mai mari când statul igrometric al aerului e mai ridicat; 5) prin influența mișcării: corpurile electrisate în mișcare pierd mai puțin decât acele în repaus (probat de Matteucci), astfel s'ar pute crede că faptul frecării corpului în mișcare cu aerul ar regenera în parte E. pier-

dută; 6) prin influența presiunii: Matteucci a demonstrat că încărcând unui conductor cu o sorginte puternică de E., și micșorînd apoi presiunea gazurilor, în care ele se află, se produce mai puțin o mare pierdere de E., corpurile rămînînd electrisate cu o sarcină determinată; 7) prin influențe diferite, din cari una din cele mai importante este forma corpurilor electrisate.

E. atmosferică. Dela descoperirea celor dintîi scînteii electrice, fisicianii au observat asemănarea acestora cu fulgerul. Explicațiunea deplină a acestui fapt n'a fost dată decât în urma cercetărilor lui Franklin, care pe un timp furtunos dădă drum unui bălaur, a cărui sfoară era legată, cu capătul său inferior, de un suport de sticlă. Cădînd o ploaie fină, sfoara se udă, deveni bună conducătoare și Franklin, apropiînd degetul de ea, putu să tragă dintr'însa mai multe scînteii electrice. Nu se știe cu siguranță de unde vine E. din atmosferă; cercetările ce se fac astăzi regulat în observatoriile meteorologice au dovedit că: 1) în locuri joase și acoperite nu se află E.; 2) când timpul e senin, câțiva metri deasupra suprafeței pămîntului aerul este încărcat cu E. pozitivă, și potențialul lui electric crește cu cât ne ridicăm mai sus; 3) în timpuri furtunoase norii sînt încărcăți cu E. uneori pozitivă, alte ori negativă, uneori chiar schimbătoare.

E. disimulată sau latentă, hipotesea admisă la începutul acestui veac pentru a explica condensatorul. Teoria potențialului electric furnizează astăzi rezultate mult mai riguroase.

E. dinamică, v. Galvanism.

E. neutră. Fiind probat prin experiență, că sarcinele de E. dezvoltate prin frecare, sînt echivalente, rezultă că efectele de atracțiune sau repulsiune ce ar pute să se producă de E. pozitivă, așezată pe unul din corpurile frecate, sînt complet neutralisate prin efectele contrare, produse de E. negativă ce este pe celalalt; se admite că corpurile neelectrisate din natură cuprind cantități echivalente de E. pozitivă și negativă, care își neutralizează reciproc efectele lor, și se știe că ele sînt încărcate cu E. neutră.

E. norilor. Natura E.-ii norilor (v. E. atmosferică) este câte odată pozitivă, iar alte ori negativă. Norii fiind compuși din mici picături de apă, provenind din condensarea vaporilor din atmosferă, concentrează într'înșii E. aerului și se încarcă pozitiv. Dacă un nor se află în față cu un alt nor încărcat cu E. pozitivă, prin influența acestuia (v. Inducțiune) cel dintîiu nor își va descompune E. neutră în elementele sale, cea negativă se va apropia de norul încărcat cu E. pozitivă, iar cea pozitivă se va așeza în partea opusă. Dacă această parte opusă se va descărca de E. sa, sau venind în contact cu pămîntul, sau resolvindu-se în ploaie, este evident că restul norului va rămîne încărcat numai cu E. negativă.

Electro-biologia, termen consacrat cercetărilor, ce privesc fenomenele de electricitate animală: organismul nostru produce E., ca și o samă de pesci (Gymnotus, Torpedo ocellata, Mormyrus, etc.) și alte animale; organele electrice la pescii numiți electrici, sînt un mușchiu transformat în care terminațiile nervoase sînt foarte dezvoltate, plăcile electrice corespund plăcilor mo-

trice ale fibrelor musculare. Descărcarea corespunde acțiunii musculare fetanice. Electricitatea degajată de torpilă este în stare să magnetizeze un ac de oțel și să producă electroliza. De pe la 1743 se admitea de către autori, că puterea care lucra în nervi era electricitatea (Sauvages). Cercetările lui Volta, Galvani, Humboldt, Bunsen, Matteucci, etc. și altele contemporane au dovedit ca sigur faptul, că organismul nostru e producător de electricitate (*electrogin*). Cercetările contemporane asupra naturii intime a acestui fenomen însă sunt de abia într-o fază preliminară și viitorul va aduce de sigur multe surprize, domeniul E.-ei fiind încă plin de mistere. Probabil, că contribuțiunile științifice viitoare vor desvăli nouă forțe organice și vor desbrobi de mister multe din fenomenele vitale neînțelese nouă. [Vaschide.]

Electrochimia, învățătura care tratează despre legătura ce există între fenomenele chimice și electrice.

Electrochimica, teoria E., teoria care explică fenomenele electrochimice. După Berzelius atomii elementelor conțin electricitate atât pozitivă cât și negativă; aceasta e așezată la poli. La unele elemente prevalează electricitatea pozitivă, la altele cea negativă. Dacă la un atom prevalează electricitatea pozitivă, atunci elementul e electropositiv, dacă prevalează cea negativă, elementul e electronegativ. Împreunându-se două elemente, dintre cari unul e electropositiv în același grad, precum celălalt e electronegativ, va rezulta o combinațiune indiferentă din punct de vedere chimic și electric; în cazul contrar noua combinație va fi sau electropositivă sau electronegativă. Descompunerea corpurilor compuse o produce curentul electric prin aceea, că delatură atracțiunea electrică, ce există între părțile constitutive.

Electrochimitipia, v. Zincographia.

Electrode, capetele sîrmelor atîrnate la poli unei baterii galvanice; le numim E. pozitive (+) și negative (—), după polul cu care comunică. Cel pozitiv se mai numește *Anod*, cel negativ *Catod*.

Electrodiagnostica, întrebuintarea electricității în medicină spre scopuri diagnostice.

Electrodinamica, învățătura care se ocupă cu curenții electrice și în special cu acțiunea curenților asupra curenților. Studiul și descoperirea acestor legi a fost făcute de către Ampère în 1820.

Electrodinamometru, v. Măsurii electromagnetice.

Electro-fiziologia, numele unei nouă științe medicale, ale cărei progrese devin din ce în ce mai mari și mai importante. Electricitatea a fost de mult folosită în fiziologie pentru cercetări de laborator, și întreaga dinamică nervoasă a organismului nostru este explorată astăzi cu multă precizie de curentele electrice, cu o tehnică din cele mai aplicate și mai bine cunoscute. Sub acțiunea curentelor electrice complicatul mecanism funcțional al vaso-motorilor, contracțiunea musculară, inervațiunea organelor, etc., devin din ce merge mai bine cunoscute și mai precise. Cercetările lui Fritsch și Hitzig asupra excitabilității scoarței cerebrale, sînt socotite pe drept cuvînt ca promotoarele frumosului domeniu al electro-fiziologiei cerebrale. Duchenne de Bou-

logne a fost însă acela, care a deschis aplicația importantă a electricității în explorarea funcțională în casurile de boale nervoase și a terapiei electro-fiziologice contemporane. Lui Dubois-Reymond se datorează însă o mare parte și cea mai importantă din tehnica electro-fiziologică cât și a avîntului electro-fiziologiei. Diagnosticul afecțiilor nervoase astăzi se face în bună parte, grație electro-fiziologiei și dispozitivelor aplicate ale electricității statice și dinamice. Efectele terapeutice ale electricității încep a fi din cele mai recomandate și fiecare clinică de boale nervoase are astăzi o instalație electrică; galvanocaustica, galvanizarea, faradisația, aplicarea curenților induși sau constanți, etc., sînt făcute pe o scară întinsă în *electroterapie*. Dispozitivele electrice, cunoscute în fizică cu modificări mai mult sau mai puțin radicale, constituiesc motori generatori în electro-fiziologie. Metodele clasice ale lui Dubois-Reymond (1843) și descoperirea galvanometrului sînt puncte de plecare ale erei tehnice electro-fiziologice, așa de complicată și variată astăzi. [Vaschide.]

Electrographia. A. Pinaud, așezând o foaie de hîrtie muiată în o soluțiune de bromură sau iodură de argint, în un cadru electric, și descărcând prin acesta o butelie de Leyda, a obținut pe hîrtie, în toate punctele, unde s'au produs scînteile electrice, nisce pete brune, formînd un desen, pe care îl numi E.

Electrolysa, galvanolysa, descompunerea combinațiunilor chimice, cari conduc electricitatea, în o substanță electropositivă, și alta electronegativă. Corpul supus E.-ei se numește *Electrolyt*. Puterea de descompunere a unui curent electric este aceeași în toate părțile lui. Cantitățile substanțelor descompuse sînt proporționale cu cantitatea electricității, ce trece într'un timp determinat.

Electromagnet, bucată de fier moale, împrejurul căruia este învîrtit un fir de cupru (un mosor). Când un curent electric trece prin fir, fierul devine magnet, îndată ce curentul dispăre, fierul pierde proprietatea magnetică. E.-ii au aplicațiuni foarte numeroase, și după aceste aplicațiuni au forme diferite. Ei se întrebuintează în telegrafie, semnaluri, soneri; E. mai puternici se întrebuintează la mașinile dinamo-electrice, în laboratoarele pentru studiarea magnetismului la diferiți corpi, etc.

Electromagnetism, proprietatea ce au curenții electrice de a produce fenomene magnetice, adică de a face să devieze un ac magnetic. După legea lui Ampère un curent electric face să devieze un ac magnetic orizontal astfel, ca polul nordic al magnetului să fie la stînga curentului.

Electrometalurgia, v. Metalurgia.

Electrometeor, v. Meteor.

Electrometru, un aparat cu care se măsoară potențialul electric. Sînt mai multe soiuri de E., cele mai întrebuintate se bazează pe repulsiunea între două corpi încărcate cu electricitate de același fel.

Electromotor, v. Mașini electrice.

Electromotori, corpi cari prin atingere reciprocă produc electricitate (s. e. cupru și zinc), elemente galvanice și mașini electrice.

Electrophor, aparat compus dintr'un disc de rășină, deasupra căruia se pune un alt disc in-

vălit cu o foaie de cositor, și provădut cu un mâner de sticlă. Pentru a încărca acest aparat cu electricitate se ridică mai întâi discul de lemn și se bate resina cu o blană. Resina se electrisează negativ. Punând apoi deasupra discul de lemn, acesta e separat prin o pătură subțire de aer de electricitatea negativă de pe resină. Această din urmă nu poate trece pe discul de lemn; ea lucrează asupra lui numai prin influență, încărcându-l la partea superioară cu electricitate negativă, iar la cea inferioară cu pozitivă. Atinșând cu degetul discul superior, fluidul negativ dintr'insul se va scurge în pământ. Îndepărtând degetul și ridicând discul prin coada sa de sticlă, el va rămâne încărcat cu electricitate pozitivă. Când resina este odată electrisată, ea poate încărcă în acest mod discul conducător, de mai multe ori, cu electricitate pozitivă.

Electroscop, aparat destinat a constata existența și genul electricității ce se află pe un corp. Se compune din un clopot de sticlă, în care intră pe la partea superioară un cilindru metalic, terminat pe deasupra prin o bombiță, iar de desubt având afîrnate sau două foi de aur, sau două fire de paie. Aproximînd de acest aparat o bucată de sticlă electrisată, cilindrul și foițele se vor încălca prin influență cu electricitate negativă, iar foițele cu pozitivă. Acestea fiind încărcate cu electricitate de același gen, se vor respinge. Dacă atîngem cu degetul cilindrul, și după aceea, întreprindînd această atîngere, îndepărtăm și sticla electrisată, atât cilindrul cât și foițele nu vor mai rămâne încărcate decât cu electricitate negativă, și foițele vor rămâne neconținut îndepărtate. Dacă apropiăm de E. un corp încărcat pozitiv, foițele se vor apropia, căci electricitatea negativă, cu care erau încărcate, le părăsesc și se duce în bombiță, fiind atrasă de corpul electrisat. Dacă din contră corpul va fi electrisat negativ, foițele vor diverge mai tare, electricitatea negativă fiind respinsă într'însele.

Electrostatică, învățătura despre echilibrul electricității; în alt înțeles electricitatea produsă prin frecare, electricitatea în nemiscare.

Electrotehnica, tehnica producerii și întrebuințării energiei electrice. (v. Galvanotehnica.)

Electroterapia, cura prin mijlocirea curenților electric (galvanic și faradic), care se poate întrebuința în formă de baie (*baia electrică*), sau în cele mai multe cazuri prin aplicarea directă a electrodelor pe corp. Indicată: la afecțiunile sistemului nervos, precum și pentru dizolvarea și resorbarea stărilor iperemice sau exsudative a glandulelor, mușchilor și articulațiilor, etc. Curentul electric în mod galvanocautic se folosește la extirparea neoplasmelor.

[Dr. L. P.]

Electrotypia, v. Galvanotypia.

Electrum, aliaj de aur și argint, de culoare albă-gălbuie. Se găsește în natură cristallizat în sistemul cubic. [V. C. B.]

Elefant, mamifer din ordinul Proboscidenilor. Sînt două specii: *E. indic* (*Elephas indicus*) și *E. african* (*E. africanus*). Este cel mai mare animal de pe uscat. Cel indic e lung de 4 m. și 3-5 m. înalt; cel african e aproape 4 m. înalt. E. are corpul gros, butucănos, acoperit cu o piele groasă, negricioasă, aproape fără peri. Prin crepăturile pielii se află mulți paraziți; capul

mare, fruntea dreaptă, urechi mari și mișcătoare, ochii mici, inteligenți. Auzul foarte dezvoltat. E. e mai mult un animal nocturn. Botul lui, numit trompă, este lung cam de 2-5 m., are două nări și la capăt o peliță de forma unui deget (la cel african 2 degete). Trompa o poate mișca în toate direcțiunile și îi servește la prins, mirosit și ca armă. Din gură, în care are 4 măsele foarte mari, ies 2 dinți incisivi (fildesul), curbați în sus, cari cresc mereu și cu cari se apără. Grumazul scurt și gros. Picioarele au forma unor coloane puternice, spre a putea purta corpul cel greu. Degetele (5) sînt acoperite cu copite cornoase. Calcă pe întreagă talpa. Intrînd în planșă strică mai mult prin umblet decât roșînd plantele. Se nutrește cu iarbă, frunze și cerealii. În sălbăcie trăiește în cireși, prin locurile păduroase și apoase ale Indiei anterioare și posterioare și prin insulele Sundei. E. sînt animale inteligente și numai iritați sînt primejdioși omului. Sînt și *E. albi*. Se folosesc la vînatore, munca câmpului, transport, în resboale. E. trăiește peste 100 ani. E. african are urechile mai mari ca cel indic, măselele sînt provădute cu ridicături mai mari ca la cel indic. Greutatea corpului până la 4000 kgr. Anual se impoartă ca. 800,000 kgr. fildes. Un singur dinte este până la 75 kgr. greu. Mult fildes se aduce din Siberia (de lînga riul Lena) dela E. antediluvian: Mamutul.

Elefant, ordinul, unul din cele mai însemnate și de valoare ordine cavaleresci din Europa. Se zice că ar fi fost creat întău de regele Canut IV, în secl. XI, dar sigur a fost fundat de regele Cristian I al Danemarcei la 1478, sub patronajul Sfintei Fecioare. Regulele ordinului fură modificate în două rînduri, la 1693 și 1808, dar foarte puțin, nepierdînd nimic din valoarea sa. Cel care vrea să intre în acest ordin, trebuie să fi fost cel puțin 8 zile cavalier al ord. Danebrog, să fie luteran și mai în vîrstă de 30 ani. Suveranii sînt dispensați de condițiuni. Diua decorațiunii este la 1 Ianuarie; membrii sînt toți cavaleri egali, avînd costum special. Panglica e albastră; iar deviza: »Magni animi pretium«. În Danemarca e cel mai însemnat; ordinul E.-lui exclude pe toate celelalte. [O. L.]

Elefant alb, ordin, decorație siameză, fondată la 1861 de regele Chow-Yu-Hua, numai pentru suverani. Fiul său la 1869 o transformă în ordin, reglementându-l. Cuprinde 5 clase. Panglica e roșie cu margine verde, despărțite printr-o dungă albă și alta galbenă. [O. L.]

Elefanta, insulă mică lînga termurul vestic al Indiei anterioare, nu departe dela Bombay, cu renumit templu săpat în stînci.

Elefantiasis, (*Elephantiasis Arabum*), numită și *Pachydermia*, (med.) este o afecțiune cronică, mărginită la singurateice părți ale corpului, care cu timpul cauzează o îngroșare a pielii și a țesăturilor de sub aceasta. Se ivesc în Europa numai sporadic, în regiunile tropice însă endemic. În regiunile din urmă se ivesc ca o inflamație erypelatoasă împreună cu simptome febrile, care dispărînd lasă în urmă o edemă; această inflamație se repetă și provoacă pe încetul amîntita îngroșare a țesăturilor. E. A. se arată cu predilecție pe gambă, genitalii și pe buze. Causa E. A. sporadice sînt inflamații cronice, iar a celei endemice se susține a fi un parazit,

Filaria sanguinis, care produce o stagnațiune a circulațiunii. Terapia: restaurarea circulațiunii sângelui, băi, cataplasme.

Elefantina, insulă în Nil, din jos de cataracte, cu ruine de temple vechi.

Elefantinos, nume dat de vechii Greci fluierelor (*aulos*) făcute din fildeș. [T. C.]

Eleganța, în general exprimă modul de a se prezenta totdeauna grațios și distins; apoi modul de înfățișare prin maniere fine. În stilistică E. este un ornament al stilului, care se produce prin întrebuințarea de cuvinte și construcțiuni alese. [Plet.]

Elegia, la origine cuprinde poesii de conținut foarte variat: cântece resboinice, didactice, morale. La Greci, E. a fost cultivată de Callinos din Efes, cel dintâi autor de elegii cunoscut, Archiloch, Tirteu, Solon, Mimnerm și de Alexandrini. La Romani, unde domeniul elegiei se întinde mai mult, dând naștere la numeroase poeme erotice, E. este cultivată de Catul, Cornelius Gallus, Tibul, Propert, Ovid. E.-le erau scrise în distihul elegiac, compus dintr'un hexametr și un pentametr. În timpurile moderne, la Francezi, E. are cele mai de multe ori înțelesul de poezie, care cântă dragostea nenorocită. E. au scris Ronsard, Malherbe, La Fontaine și mai târziu Gilbert, André Chenier, Parny, Lamartine. Încet cu încetul E. a devenit în secl. XIX un gen literar, în care poetul își exprimă sentimentele lui personale de tristețe, și aceasta cu deosebire la romantici. În Italia E. a fost cultivată de Petrarca, Bembo, Silvio Pellico, Manzoni, Leopardi. În Spania găsim pe Boscan-Almogarer, Garcilasso de la Vega, Lope de Vega. La Germani avem de citat E. lui Göthe, Schiller, Jacobi, Heine. La Englezi întâlnim pe Gray, Young, Keats, Burns, Byron, Moore, Shelley, Tennyson, Swinburne. La Români E. apare cu același caracter ca și la romanticii francezi: ea este un cântec de jale. E. au scris Văcăreștii, Alexandri, Bolintineanu, Sihleanu. [—]

Elegia în muzică, compozițiuni vocale sau instrumentale scrise în memoria vre-unui personaj important. Astfel este E. pentru violină de Ernst, cântul elegiac pentru cor și instrumente de coarde de Beethoven, etc. [T. C.]

Elegibilitate, dreptul electoral pasiv, adică dreptul de a pute fi ales. Ea atîrnă de rînd dela o etate anumită și adesea și dela un cens oarecare.

Elektryon, după mitol. grec., fiul lui Perseus și părintele Alcmenei, deci bunicul lui Herakles.

Eleleides, (sing. *E/eleis*), după mitol. greco-romană nisce fete în extasă, ca Bachantele, cari făceau parte din suita zeului Eleleus (un predicat al lui Bacchos); băteau timpanele pe dealul Ida.

Eleleu! și **Eleleleu!** la Grecii vechi cuvînt de exclamațiune. equivalent: hurrah! În poesia populară română se află forma: *Alelei!*

Element, 1) ori ce corp simplu (v. Corp), format dintr'o singură substanță care, ori singur, ori împreună cu altele, formează esența lumii. În acest sens filosofia veche caută E.-le lumii și le găsește în apă, aer, foc, etc.; 2) ori ce corp sau ori ce fapt, care împreună cu altele mai mult sau mai puțin deosebite constituiesc ființa unui alt corp, fenomen sau eveniment. În acest sens putem vorbi de E.-le chimice ale unei substanțe, de E.-le unui fapt sau eveniment

istoric; în anatomie de E.-le organice, la cari ajungem prin analiză, iar nu prin descompoziție chimică; în patologie de E.-le unei boale; în fizică de E.-le unei pile voltaice; în geometrie de E.-le infinit de mici, din cari o figură sau un corp solid se compun; 3) primele principii pe cari se bazează o știință; primele învățături ale unei arte sau meserii. Din acest înțeles se derivă acela de »date indispensabile« pentru stabilirea unei deducțiuni sau pentru rezolvirea unei probleme. În acest sens se poate vorbi de E.-le orbitelor în astronomie, sau în logică de E.-le unui silogism. [M. D.]

Element în botanică: termen folosit în geografia plantelor pentru varietăți, rase, subspecii și mai ales pentru specii; așa vorbim despre elementele formațiunii de pădure centraleuropeană, borealatlantică, din Estindia, Australia, etc. și înțelegem toate plantele erbacee și lemnoase, ce constituie aceste păduri. [A. Pr.]

Elemente eliptice ale unei planete sau **E. parabolice** ale unei comete, cantitățile necesare la determinarea mișcării planetei sau cometei. Cele eliptice sînt în număr de 6 și cele parabolice în număr de 4. Trei observațiuni destul de distanțate sînt îndestulătoare pentru hotărîrea și a unora și a altora.

Elementele lui Euclid, primul tratat clasic de geometrie scris de Euclid, care a trăit între 315 și 255 a. Chr. Acest tratat a fost preste 2000 ani singurul curs școlar de geometrie. Legendre a fost primul care, la începutul acestui secol, a scris un tratat de geometrie, care a început să ia locul elementelor lui Euclid în școală; și numai dela Legendre în urmă au început a se scrie tratate de geometrie de diverși autori.

Elemente în muzică: în învățămîntul musical primele noțiuni, fie în privința teoriei, fie în privința solfegiului. Unii autori întrebuințază expresiunea *E. metrie* în analiza fraselor în același sens cu cuvîntul tact.

Elementar, învățămînt, învățămîntul ce se mărginește a da elementele tuturor cunoștințelor. Acest nume se atribuie în deosebi învățămîntului din școalele populare sau primare și celui inferior al școalelor medii sau secundare. Meritul și valoarea acestui învățămînt nu sînt a se căuta în mulțimea ori adîncimea cunoștințelor ce le dă, ci în mulțimea și varietatea aplicațiunilor practice, pentru cari prepară pe școlar. În serviciul învățămîntului elementar, primar, stau, la Români, revistele: »Școala română« și »Școala practică«, redactate de V. Petri (au încetat să apară); »Foia pedagogică«, (Sibiu); »Învățămîntul primar«, (București); »Convorbiri didactice«, (Buc.); »Școala modernă«, (București).

Elementara, analiză organică cu scop de a determina natura și proporțiunea relativă a elementelor ce intră în constituția unei substanțe date. Cele mai simple corpuri organice sînt hidrocarburele compuse din carbon și hidrogen; avem apoi altele precum acizii, aldehidele, etc., cari conțin carbon, hidrogen și oxigen, și în fine compuși azotați, în constituția cărora intră și azotul. Deci în anal. elem. se caută a se determina proporțiunile acestor patru elemente: carbon, hidrogen, oxigen și azot. În cazuri speciale se determină și chlorul, bromul, iodul, sulful, etc. Pentru a se recunoaște prezența carbonului, se încălzește

substanța amestecată cu oxid de cupru într'un tub, și gazul rezultat se conduce în o eprubetă cu apă de barită. Dacă există carbon, acesta se combină cu oxigenul oxidului de cupru și dă naștere la anhidridă carbonică, care dă cu apa de barită un pp. alb de carbonat de bariu. Prezența hidrogenului se recunoaște după formarea de vapori de apă. Pentru a recunoaște prezența azotului, se încălzește substanța cu un mic fragment de potasiu, cu care dă, dacă există azot, cianură de potasiu; materia luată cu apă este evaporată cu o picătură de sulfură de amoniu; adăugând atunci o picătură a unei soluții diluate de clorură fenică, se obține o colorație roșie. Pentru a se determina proporțiunea elementelor ce compun corpul, sau cum se dice în termin curent, pentru a se dosă elementele, se face o așa numită combustione. Vom descrie în scurt aparatul și mersul analizei. Analiza se face cu ajutorul unui tub de sticlă infusibilă, numit tub de combustione, în care se introduce amestecul substanței cu oxid de cupru. Acest tub, cu o formă particulară, comunică pe de o parte cu un aparat ce dă un curent de gaz oxigen pur și uscat, iar pe de altă parte cu o serie de tuburi, ce conțin clorură de calciu și ponce sulfurică, destinate a reține vaporii de apă, apoi un tub Liebig cu o soluție de potasă pentru a reține anhidrida carbonică. Tuburile cu clorură de calciu și ponce sulfurică, precum și tubul Liebig, sunt cântărite a parte înainte de experiență și după experiență; creșterea pondului lor reprezintă proporțiunea de apă și anhidridă carbonică desvoltate de corpul analizat. Prin calcule se deduce proporțiunea corespondentă de carbon și hidrogen. Tubul este încălzit pe o grilă specială, numită grilă de combustione. Oxigenul, dacă există în corp, se dozează prin diferență. Pentru dosarea azotului se întrebuințează: sau metoda lui Will și Varentrap, în care azotul e dosat sub formă de amoniac, încălzindu-se substanța cu var sodat; sau metoda lui Dumas în care azotul e dosat ca gaz, și prin urmare în volume, de unde apoi se transformă în pond. Celelalte elemente se dozează prin metode analoage cu acele din chimia minerală. [V. C. B.]

Elementare, spirite, erau după credința evului mediu spiritele cari locuiau în elemente: Salamandrele în foc, Undinele în apă, Sylphii în aer și Gnomii în pământ. Astăzi aceste spirite se numesc Elfe.

Elemi, rășină moale extrasă din scoarța arborilor Ieica Icariba (în India vestică) și Amyris ceylonica (în India estică).

Elemosina, milă, dar, este lucrul, prin care din compătimire ajutam pe cel lipsit, ori îl jertfim pentru vr'o instituțiune filantropică. E. este fructul iubirii deaproapei. La ajutorarea celor lipsiți ne obligă atât legea naturală, care pretinde ca iubirea față cu deaproapele să se manifesteze prin fapte bune, cât și religiunea creștină. (Mat. 25, 41—45). (Cf. Dr. I. Rațiu, Etica creștină. Blaj, 1873, pag. 179 uu.) [i—m.]

Elena, după poveștile române o fată măiastră, o țină. Copilul mamei cari păduri, un făt frumos, vînând, dete preste trei ține cari se scaldau. El urmărindu-le, ținele se prefăcură în cerboaice, iar cea mai mare îi dișe: »Nu mă săgeta, că eu sînt E., doamna codrilor și țină flo-

rilor». Numele E. adeseori se găsește în forma: **Heana** (v. ac.). [Atm.]

Elena, sfântă, după tradiție n. în Britania, soția împ. Constantius Chlorus și mama lui Constantin cel Mare; 293 alungată de soțul său, peregrină în etate înaintată la Palestina și zidi biserica dela mormântul Mântuitorului în Ierusalim; după tradiție, ea a aflat acolo crucea, pe care fusese restignit Isus Christos; se dice că a murit ca călugăriță în etate de 80 ani. Ziua comemor. 21 Maiu v., deodată cu a fiului său Constantin cel Mare.

Elena, 1) *E., fca lui Ștefan cel Mare* al Moldovei cu Evdochia dela Kiev, avu o viață tragică. În 1481 fû măritată după Ivan cel Tinăr, fiul lui Ivan Wasilievici III, țarul Moscoviei. Logodna s'a săvîrșit în Moldova de trimișii țarului, iar cununia la Moscva în ziua de Bobotează. Călătoria E.-ei din Moldova, prin Polonia până la Moscva, a fost din cele mai strălucite. După doi ani avu un fiu: Dimitrie, care după moartea tatălui său (1490), moștenitorul tronului, era desemnat de viitor țar. Întemplându-se însă ca noua soție a lui Ivan III, Sofia Paleologul, să nască un fiu, Vasilie, se începe o teribilă luptă pentru succesiunea tronului, între cele 2 femei, ambele violente și ambițioase. Dintăiu isbutesce E., și nepotul lui Ștefan al Moldovei e chiar încoronat de Ivan ca viitor țar (1498). Isteața greacă însă reuși cu toate aceste să întoarcă capul bătrânului Wasilievici, acasă cu partizanii săi pe E. de complot și face ca aceasta să fie aruncată în temniță cu fiul ei (1502), unde și moare (1505). Dimitrie fiind ucis de noul triumfător Vasilie. Faptul acesta a învrăjbit relațiunile dintre Moldova și Moscva. Dacă viteazul domn moldovean n'ar fi fost încurcat cu Polonii și cu boala sa, ce-i aduse moartea, poate că întemplările din Moscva ar fi avut urmări resboinice. (Cf. *Sofia Paleologul și Domnița Elena*, de Papadopol Calimach, în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XVII, 1894—95, Memoriile sect. istorice.)

2) *E., soția lui Petru Rareș* al Moldovei, era fca unui principe sârb. Pe când erau prizonierii lui Zapolya, după detronarea lui Rareș (1538), în cetatea Ciceul, E. redactează pe sârbesce o scrisoare către Sultan, în care Rareș-Vodă, pe lângă remuscări, cere voie de a veni în persoană la Constantinopole să se desvinovățească. Această scrisoare a avut și efect imediat, ducerea la Constantinopole cât și un rezultat mediat, domnia a 2-a a lui Rareș (1541).

Elena Doamna, n. *Rosetti*, căsătorită 1844 cu Alexandru Cuza. A fost virtuoasă și înțeleaptă; după moartea soțului și fiilor săi adoptivi, trăiește la moșia sa Ruginoasa, absolut despărțită de lume, alinând suferințele, ea care a suferit cu prisosință.

Asilul »Elena Doamna«, un asil înființat în București prin stăruințele drului Davila pentru creșterea copiilor găsiți 1860. Soția lui Cuza Vodă, E. D., dăruiește la 1862 1000 galbeni pentru lărgirea și îmbunătățirile, ce trebuiau aduse institutului, care de atunci încoace, specializându-se numai pentru fete, progresează necontentit, ajungând să aibă în localele sale dela Cotroceni trei școli deosebite: una normală de învățătoare, a doua profesională și a treia de gospodărie, populate de un mare număr de eleve sărace, orfane, găsite și chiar fce de ale înv-

țătorilor sătesci. Alegerea pentru secția normală se face prin concurs. (Cf. I. Slavici, Asilul Elena Doamna, Sibiu, 1884.)

Elenc, (grec. = argument), se întrebuința mai nainte vreme ca titlu de carto. Prescurtare.

Elenchos, ceea ce este important într-o chestiune, fundamental chestiunii.

Elenii, numele colectiv al Grecilor (v. ac.). În poemele omerice se numesc E. numai tovarășii lui Ahile, și Hellas numai un ținut mic în nordul Greciei, dar în timpurile istorice E. se numiau toți Grecii și Elada se numiau toate cetățile și ținuturile ocupate de Greci împrejurul Mării Mediterane.

Elenism, particularitățile naționale ale poporului grec, mai ales cu referință la limbă, moravuri și cultură; în sens special, idiomul elenistic. În istoria arhitecturii se dice E. stilul, ce s'a dezvoltat în Germania, și în deosebi în Berlin cu tendința de a reînprospeta formele Greciei.

Eleniști se numiau în Orient din timpul lui Alexandru cel Mare până după era creștină savanții, născuți afară de Grecia, dar cari vorbeau limba elină și imitau în parte și modul de viață elin, mai ales cei din Siria și Egipt, și în țeara din urmă în deosebi Ovreei din capitala Alexandria. Sub *Period elenistic* se înțelege starea culturală născută din amestecul de elemente eline și orientale. Ați se numesc E. acei filologi, cari se ocupă în deosebi cu studiul limbii și antichității eline; în arhitectură reprezentanții așa numitului Elenism.

Eleolit, mineral, varietate de nefelin. Se prezintă în cristale mari roșietice sau verzi, ce intră în compoziția sienitelor dela Ditrô, Miask (Ural), și celor din Norvegia și America de Nord.

Eleonora, 1) *E. de Aquitania*, numită de comun *E. de Poitou*, soția lui Ludovic VII de Franția, de care divorță 1152 spre a se căsători cu Henric de Anjou, care 1154 ocupă tronul Angliei sub numele Henric II. † 1204. 2) *E. de Austria*, fiica lui Iacob I de Scoția, căsătorită 1449 cu arhiducele Sigismund de Austria, † 1480, traduse romanul francez »Pontus și Sidonia« în limba germană, favorisând și alte multe traduceri.

Elettaria Rheeide, (botan.) gen de plante din fam. Zingiberaceelor, cu puține specii în India tropicală; cea mai importantă: *E. cardamomum* White et Maton, ale cărei fructe se folosesc în medicină fiind aromatice, și formează obiect de negoț sub numele Cardamome. (v. și Amomum.)

Eleusinia, după mitol. grec. era serbătoarea dănei Demeter (v. ac.). Deoarece ținuta s'a arătat mai întâiu în orașul Eleusis, i-s'au făcut aici primele altare și temple, și cultul ei s'a numit *Eleusin*. Orașul Atena a stat în legătură prin o cale sacră cu Eleusis, și asemenea a introdus cultul dănei Demeter. *El-le mică*, nise misterii, s'au ținut în luna lui Februarie (venirea Persephonei (v. ac.) pe pământ); iar *E. mari* s'au serbat 9 zile în luna lui Septembrie (răpirea Persephonei prin Pluton). [Atn.]

Eleusis, (acum *Leusina*), oraș vechiu în Attica, lângă sinul cu același nume; renumit pentru cultul secret al dănelor Demeter și Persephone (*Misteriile eleusine*, *Eleusinii*), și reprezentarea simbolică a mitului lor (ideea nemuririi). Dela 1882 s'au făcut săpături.

Eleutheropolis, din secl. III numele orașului de ați Bet Djibrin, 40 km. spre sud-vest dela Ierusalim. Cruciții l-au prefăcut în fortăreață și au numit-o Gibelin. Locul natal al părintelui bisericesc Epifanius.

Elev, (franc.) discipol, învățacel.

Elevațiune, ridicare. În liturgia latină E. este ridicarea de cătră preot a ostiei și a potirului, după consecrare (prefacere), ca poporul să adoreze pe Isus Chr., care e realmint de față sub speciile pâinei și vinului. În liturgia greacă preotul ridică speciile înainte de cuminecătura.

Elevațiune în musică: nume dat de autorii musicali latini mișcării în sus a mânei în bătaia măsurii.

Elevator, aparat cu o pânză circulară neîntreruptă, pe care sunt fixate la anumite intervale nise cupe, și cu al căror ajutor ridicăm ceva dela un nivel sau etagiu la altul. Se întrebuințează mai cu samă în mori, docuri, fabrici de zahăr, etc., pentru a ridica produsele dela un etagiu la altul. La rotațiunea pânzei cupele se umplu în partea de jos, cu produse sau materialul ce voim să ridicăm, iar în partea de sus, la întoarcere se deșartă. La mașinile de treerat încă se află 1 sau 2 E., unul pentru grăunțe pus oblic pe marginea batozei, care ridică grăunțele deja vinturate și alese de pleavă, neghină, spice, la tăietorul de țepe și triorul de sus pentru a le curăți și mai bine.

Elevatorul de paie, o mașină deosebită de treerătoare, care în anumite casuri o punem în legătură cu aceasta, mai cu samă acolo unde este lipsă de brațe pentru punerea paielor în șiră. E. ia paiile cum cad din batoză, și le ridică îndată până la 7—8 m. înălțime, încât ne trebuiesc oameni numai pentru așezarea lor. E. de paie sunt de diferite sisteme, dar de obicei toate se compun din o pânză înădită cu capetele laolaltă și la anumite intervale posedă nise dreve sau bețe, pe cari sunt fixați nise colți curbați cu vîrfurile în sus. La rotațiunea pânzei, cuiele prind paiile ce cad din mașină și le urcă în sus, iar la întors înapoi le deșartă. E. se pune în mișcare dela batoză prin ajutor de transmisuni cu curele. Pentru transport el are 2—4 roate.

El Fasher, oraș însemnat în Sudan, în apropierea riului Atbar, nu departe de orașul Chartum.

Elfe, în mitol. nord-germană = Elbe (v. ac.), în mitol. veche nordică Alf, la Anglosaxoni Aelf, la Angli și Svedezi Elf, după mitol. nordică sunt spiritele aerului și vîntului, la început au locuit în stele și miturile despre ele se referă la fenomenele din nori, în cari au avut activitatea lor. Norul se privește ca căciula lor de negură; trăsnetul se chiamă săgetătura de E., săgețile și suflarea lor paralizează (ologesc) pe oameni și animale. E. sînt fermecătoare și ca spiritelor, dînelor vîntului, le place jocul și danțul; în viscole ele coc și fierb, și în dealurile de nor ele făuresc; ca ființe de viscole apar în ceriu, dar se coboară și pe orizont, și de aci pe pământ; însă ele au caracter și de ființe de sub pământ, pentru că locuiesc și în afunșime. E., după Edda (v. ac.) se împart în două clase, anume în *Hvit-alfar* sau *Ljos-alfar* și acestea sînt E. albe și luninoase, iar locuința lor, Ljos-alfarheim, e deasupra pământului; mai departe se împart în *Svart-alfar* sau *Dökk-alfar*, adică negre sau

întunecoase și locuința lor e sub pământ. E. albe sunt extraordinar de frumoase, sunt de tot eterice, au culoare curată și sunt îmbrăcate în haine ce strălucesc ca argintul; iar E. negre sunt sau se prefac în pitici sau piticoți, sunt deformate și numai noaptea ies din dealurile lor, și de cumva soarele le surprinde, le strămută în pietri. Dar E. negre își strămută locuința lor în lumea a șaptea, ce e între pământ și Helheim, și acolo au pietrele cele mai scumpe și metalele cele mai nobile; cu pietrele prețioase luminează, ba din tesaurul peșterilor miraculoase își zidesc palaturi pompoase. E. pe bărbați, cari se apropie prea tare de ele, îi prind și îi leagă, iar pe fetele frumoase le duc cu sine. Au regele lor propriu; ca regi ai lor se amintesc: Alberich, Laurin, Oberon, etc. Popoarele germane și așii cred în E., și le închipuiesc cu figură omenească mai ales de culoare cenușie (în Norvegia vânătorii), de regulă locuiesc în peșteri și în rîpe sau în pietri rotund scobite. Timpul arătărilor lor de regulă e după apunerea soarelui, dar mai ales în nopțile cu lună ale verii călduroase. Fetele lor frumoase și înfocate (Eliise) adeseori se iubesc cu oamenii, dar aceste relații au capăt nefericit. Alte ființe elfice sînt: *Schratele* (spiritele pădurii), *Nixe* (spiritele apei) și *Koboldii* (spiritele casei). (v. Ielele la Români.) [Atm.]

Elgin, (*Elginshire*), comitat în Scoția, 1376 km². și 43,448 loc. (1891). *Capitala Elgin* are 7799 loc.

Elgin, 1) *Thomas Bruce, conte de E. și Kincardine*, diplomat engl., n. 20 Iulie 1766, † 14 Nov. 1841 ca curator al Muzeului britanic; renumita sa colecțiune de antichități (*E. Marbles*) fu cumpărată de stat și încorporată Muzeului britanic. 2) *James Bruce, conte de E. și Kincardine*, om de stat engl., fiul lui Thomas, n. 20 Iulie 1811, ajuns 1849 Peer, 1858 încheie cu China tractatul dela Tiencin, atât de favorabil pentru Anglia, 1860 conduse expediția la China, 1862 vice-rege al Indiilor. † 20 Nov. 1863.

Eliac, (*grec.*) în astronomie: împreună cu soarele. Răsăritul sau apusul E. al unei stele este răsăritul sau apusul acelei stele împreună cu soarele, adică când steaua și soarele sînt pe același meridian când răsar sau când apun. Răsăritul E. al unei corespunde cu luna nouă. În fizică spectrul E. e spectrul solar (v. ac.)

Eliade, *Ioan P.*, fost institutor și revisor școlar, n. la Brașov 25 Iulie 1827. Scrieri, mai toate didactice: *Elemente de pedagogie și metodologie teoretică și practică pentru școalele de învățători și institutori*, București, 1861, mai multe ediții. Școala primară și conducătorul ei, 1872. Desemn pentru școalele primare de fete, 1873. *Cultura viilor în România și vinificațiunea*, Ploesci, 1874. *Noțiuni de aritmetică*, Ploesci, 1876, mai multe ediții. *Manualul bunelor cuviințe și al manierelor plăcute*, Ploesci, 1880. *Istoria universală a pedagogiei după Jules Paroz*, Ploesci, 1880. *Elemente de științe naturale și fizice după Paul Bert*, Ploesci, 1886.

Eliade Rădulescu, *Ioan*, inițiatorul Românilor aproape pe toate terenele culturii apusene și din această cauză onorat cu epitetul cam impropriu de părintele literaturii române, n. 1802 la Tîrgoviște dintr-o familie săracă, vine de copil la București și intră în școala dela Sf. Sava, unde era profesor George Lazăr. La plecarea

acestuia în Transilvania, E. îi ocupă locul și în timp de vro șase ani se luptă cu tot soiul de greutăți: lipsuri materiale, lipsă de cărți didactice și lipsă de elevi suficient pregătiți. Cărți de școală trebuiau deci mai înainte de ori care altele, și de aceea E. scoate 1828 la Sibiu o Gramatică românească, o carte care face epocă în istoria gramaticii și a scrierii românești prin mijlocul inteligent de a introduce pe nesimțite alfabetul latin și de a subîna pe cel slavon, reducându-l la un număr mai modest nenumăratele sale slove și înlocuind pe cele ce i-se păreau prea urite cu litere latine. Odată cu această procedură, care n'a fost așteptată în deajuns și după justa ei valoare, E. mai stabilește și terminologia gramaticală aproape în forma ei de astăzi și însoțește cartea cu o prefață minunată prin bun simț practic, prin vederi juste și cumpătate asupra mijloacelor de îmbogățire ale limbii și prin stil viu și plin de humor. Tot pentru școală a mai publicat și o Aritmetică trad. după L. B. Francoeur, 1832. E. este și cel dintâiu țiarist din România, scoțînd Apr. 1829 *Curierul românesc*, pe care-l continuă până la 1848, și cea dintâiu revistă literară, *Curierul de ambe sexe* 1837—41, în care publica lucrări originale și traduceri. La 1834 înființează cu Ioan Cămpineanu așa numita Societate filarmonică pentru promovarea culturii și în special pentru crearea unui teatru și în acest scop deschide și o școală de muzică și declamațiune sub auspiciile acestei societăți. Era însă nevoie de un repertoriu pentru doritul teatru, și de aceea E. se apucă de lucru el însuși, îndemnînd și pe alții, și publică traduceri: Mahomet proorocul după Voltaire, 1831, Amphitruon după Molière, 1835, cum și alte opere ale scriitorilor mari străini: *Meditații poetice* dintr'ale lui A. de Lamartine, 1830; *Regulele sau gramatica poeziei după Horatius și Boileau*, 1831; *Bărbatul bun*, *Femea bună*, după Marmontel, 1832; *Noue poeme ale lui Lord Byron*, 1834; *Christianismul la începutul său*, imitație după cele din urmă zile ale Pompeilor, 1836; apoi o scurtă poemă originală: *Căderea Dracilor*, 1840; *Prescurtare de gramatica limbii romano-italiene*, 1841; *La extraordinară generală adunare*, 20 Dec. 1843, *Speranare după Al. Dumas*, 1847; *Corricolo*, idem 1847. Limba, în care începuse E. să scrie, era neaoș românească; ușurința, vioiciunea și humorul nu-l parasisera până acuma nici odată de câte ori scria în prosă. Dar încetul cu încetul, ajungînd să cunoască mai de aproape limba și literatura italiană, ascunzîndu-se din aceste două limbi îl impresionează cu deosebire și-l îndeamnă încă dela 1841 să publice „Paralelism între dialectele roman și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte”. În câțiva ani convingerea, că limba italiană și cea română nu sînt două limbi deosebite, ci numai două dialecte, unul ajuns literar și celalalt rămas în barbarie, se fixează așa de adînc în mintea sa, încît nu se mai poate mulțumi cu teoria ci voește să-și realizeze și în practică convingerea, căutînd să apropie din ce în ce mai mult limba noastră de cea italiană, până ce în ultimii ani ai vieții ajunge la un fel de volapük levantin cu totul ridicol. Ideile sale de purificare și de îmbogățire a limbii le-a dezvoltat cu deosebit humor în prefața dela Vocabular de vorbe străine în limba română, 1847,

prefată scrisă în limba încă nu de tot fantastică de după această dată. De adăugat e că nici în aceasta scriere nici în toate câte le-a mai scris până la moartea sa, sintaxa n'a suferit nici o atingere și E. a rămas în totdeauna același excelent prosator prin corectitudinea și ușurința stilului, pe când rătăcirile sale lingvistice se mărgineau numai la materialul de cuvinte. Dar aceste lucrări nu-l ocupau exclusiv: la 1848 E. este unul din cei mai însemnați promotori ai mișcării revoluționare, face parte din guvernul provisor și după înădușirea revoluției și exilarea sa, publică mereu căutând să deștepte interesul Europei apusene pentru nenorocitul nostru popor. Din acest timp sunt scrierile: *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie*, 1850; *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, 1850; *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, 1851; *Epistole și acte alle omenilor miscarii române din 1848*, 1851 (*Ortografia titlurilor este cea a autorului*); *L'Arpa dell' Esule*, 1851, publicate toate la Paris; apoi în Bucuresci: *Prescurtare de historia Romanilor sau Dacia și Romania*, 1851 (*Autorul se numește deacuma înainte Heliade*); *Une Dacie cosaque et une Roumanie Turcophile, les Turcs et les Roumains, profession de foi* 1854—57; *Cyclopele tristei figure*, *Tandalida sau Tândală și Păcală*, poemă eroică, 1854; *Românilor! trei scrisori din Iunie 1856*; *Descrierea Europei după tractatul din Paris de Ioann Prodociu (pseudonymul său)* 1856; *Crucea de argint după E. Sue*, 1858; *Biblia sacra ce cuprinde vechiul și noul Testament tradusă din helenece după a quellor septedeci, împreună cu biblicele*, Paris, 1858; *Equilibru între antithesi*, o foaie periodică 1858—69 compusă din 3 părți: I și a II intitulată: *Issachar sau laboratorul*, scriere socială, politică și litterară, iar a III: *Spiritul și materia*, conține articole politice pasionate, însemnate totuși prin detaliile ce le dau asupra anului 1848, etc.; *Literatură critică* v. I, 1860; *Anco o dată Progresul, Conservația și adunarea generală și altele*, 1860; *Proces general între două hordii și natio sau spoții cu roșu și spoții cu albu, mysteru în două acte*, 1861. *Instituțiunile Romaniei*, tabel istoric de la Trajan până în zilele noastre, 1863; *În memoria Mariei Păucăta născută Zossima*, 1863; *La înmormântarea repositului Ioanne Vacarescul*, 1863; *Votul-resvotul universal* 1863; *Unirea și unitatea*, Iassi 1864; *Anexe: Proprietarii și sătenii*, ca în *Bassarabia*, ca în *Bucovina*, cum îi va d. Cogălniceanu, părere, colonie militară, 1864; *Un fragment din Atheneul Roman*, literatura politică, 1868, unele din aceste broșuri fac parte din colecția *Equilibru între antithesi*. În acest timp se înființează Societatea Academică română, E. este ales president; ideile sale lingvistice însă îl fac să se retragă. La 1866 ca deputat în constituanta vorbește în contra dinastiei străine și aceste idei ale sale găsesc resunet într-o fracțiune politică. Publicațiile continuă: *Curs de poezie generale*, 3 vol., 1866—70. În această operă și-a reunit autorul mai toate producerile sale poetice de până acuma, traducându-le și în sus-pomenitul volapük lucruri de mult tipărite în românece, după cum făcuse și cu revista *Curierul de ambe sexe*, republicat la 1851. E. nu fusese nici odată un adevărat poet: lucrările

sale erau rezultatul reflexiunii, al unei vii inteligențe, iar nu al inspirației poetice; totuși multe din vechile sale poezii anterioare anului 1830 se pot ceti cu plăcere; dar când, pe lângă lipsa unui real talent poetic se mai adaugă și rătăcirile lingvistice, volumele cursului de poezii generale devin aproape imposibile de cetit. Cuprinsul acestor volume este următorul: câte o lungă și relativ interesantă introducere istorico-literară la fiecare volum, apoi toate poeziile sale lirice, originale, traduse sau imitate, dintre cari unele în amândouă variantele, cea veche și bună, cea mai nouă și pocită; o poemă epică *Anatolida sau Omul și forțele, crearea lumii și a omului*, Cain și Abel; șese cânturi din Fingal, scurte traduceri din *Infernul* lui Dante, din Tasso și Ariosto într-o limbă aproape italienească, și Două cânturi dintr-o poemă originală *»Mihaida«*. Mai publică *Christianismul și Catolicismul*, 1870; *Seraphita și Oda Romanilor*, poezii inedite, *Sburătorul*, 1872, dintre cari prima, fiind citată de mulți și chiar în cărți de școală, i-a compromis memoria, nu numai prin limbă ci și prin ideile exprimate; și în acest an moare acest bărbat mare nu atât prin talent, cât mai ales printr-o extraordinară voință și o vie inteligență, cari au făcut din el cel mai însemnat factor al renascerei noastre. După moarte, fiul său a continuat publicarea operelor rămase inedite: *Brutu după Voltaire*, 1878; *Curs de poezie generale*, *Satirele și fabulele*, epicele, Craiova 1884, conține lucruri publicate prin *Curierul românesc* și *Curierul de ambe sexe*, satire și fabule satirice în prosă și versuri, precum și poema burlescă *Tandalida dela 1854* în contra unui pretendent Polon la tronul Poloniei crescute cu Moldova și Muntenia. Veritatea, profeția lui Ioan Heliade Rădulescu, deputat al Constituantei române din 1866. Buc. 1887; *Scrisori din exil cu note de N. B. Locusteanu*, 1891; *Historia critică universală*, 1892; *Ruge și morala evanghelică pentru clasele primare*, 1894; *Alianța israelită și modul cum ar trebui să se resoalve darea drepturilor politice jidanilor fără ca existența națională să fie pusă în pericol*. Cf. pentru Bibliografie: G. Adamescu, *Istoria limbii și a literaturii române*; aci s'au notat numai cele ce se găsesc în biblioteca Acad. Rom. cf. și L. Săineanu: *Istoria filologiei române*; apoi *Acte proprii* a contribui la mărirea conștiinței politice a d. I. Eliad Rădulescu, părintele națiunii române, redactate și editate cu spesele mai multor juri români, 1859. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor VI*; I. Ghică, *Amintiri din pribegie și Scrisori către Alexandri*; T. D. Speranția, *Fabula și fabuliști români*, etc.

Elias (*Sf. Ilie*), 1) E., piscul cel mai înalt în Alpii maritimi nordamericani, în Alaska, aproape de mare, 5950 m. înalt. 2) E., munte pe insula Aegina, 534 m. (v. și *Ilie*).

Elice, (grec. din *helleissein* = a merge împrejur suind sau coborind în spirală). În geometrie linia cu dubla curbură descrisă în jurul unui cilindru circular drept de ipotenusa unui triunghi dreptunghi, când se înfășoară astfel asupra cilindrului, ca una din catete să formeze circumferința bazei cilindrului, sau o circumferință paralelă cu a bazei.

În marină E. e un aparat de împingere înainte a unei corăbii sau vas. Acest aparat e

format din una sau mai multe segmente de E., și e pus de ordină la partea din urmă a corăbiei, sub pupă.

Elicius, după mitol. rom. a fost un predicat al lui Iupiter, ca domnitor preste tunete, trăsnete și mai ales fulgere în viscole mari; altarul lui a fost pe muntele Aventin. [Atm.]

Elicon sau **Helicon**, la Greci, un instrument acustic, specie de *Sonometru* (v. ac.), cu 4 până la 9 coarde (de unde numele, E. fiind muntele celor 9 muse). În timpii moderni s'a dat acest nume la instrumente grave din familia saxhornilor, întrebuintate mai cu samă în muzicele militare. Sânt contrabaze de aramă în fa-₁, în mi-₁, bemol, în do-₁, sau în si-₁, bemol, căroră din cauza prea mării lungimi a tubului li-se dă o formă circulară sau mai bine elicoidală, pentru a pute fi trecute împrejurul corpului și sprijinite pe umăr. Această formă a fost usitată deja din secl. XVII la trompele mari de vânătoare, și idea aplicării ei la enormele instrumente moderne aparține factorului W. Cerveny din Königrätz (1845). Un mic instrument cu manivelă, cu lame metalice și cu musica notată pe discuri de carton, perforate, încă a primit numele de E. [T. C.]

Elie de Beaumont, *Jean Baptiste*, geolog frc., n. la Canon (Calvados) în 1798, † 1874. Este socotit printre corifeii geologiei atât ca observator cât și ca teoretician. Din diferitele teorii emise de el a ramas ca curiositate sciințifică »le réseau pentagonal«.

Eligius, sfânt, episcop de Noyon în secl. VII; a întors la creștinism o mulțime de Frisi și Suevi; se dice că avea darul vindecărilor.

Eliminare, înlăturare, scoatere, dare afară, îndepărtare, a face să dispară, să iasă din o combinare.

În fisiologie: acțiune contrară asimilării. Prin E. se scoate din organism tot ce nu mai poate servi vieții organice.

În algebră: operațiunea prin care înlocuim o ecuațiune printr'o alta echivalentă, însă în care nu mai e o anumită necunoscută, pe care ȳicem că am eliminat-o din ecuațiunea dată. În genere având mai multe necunoscute avem și tot atâtea ecuațiuni, și rezolvarea ori căru sistem de astfel de ecuațiuni o facem eliminând o aceeași necunoscută din toate ecuațiunile date, ceea ce ne conduce la un sistem cu o ecuațiune mai puțin și cu o necunoscută mai puțin; apoi și din acesta eliminăm o a doua necunoscută și mergem tot astfel până ajungem la o singură ecuațiune cu o singură necunoscută pe care o aflăm, și apoi mergem la sistemul de 2 ecuațiuni cu 2 necunoscute și o substituim în una din ele și vom afla și pe a doua necunoscută a acestui sistem; apoi cele 2 necunoscute găsite le substituim tot astfel în una din ecuațiunile sistemului de 3 ecuațiuni cu 3 necunoscute și așa mai încolo. Metodele de eliminare cele mai simple sânt 3. *E. prin substituțiune* când tragem dintr'o ecuațiune valoarea necunoscutei, ce vom să eliminăm în funcțiune, de celelalte necunoscute, adecă suposând pe acelea ca cunoscute, și o înlocuim în toate celelalte ecuațiuni. *E. prin comparare*, când tragem din toate ecuațiunile valoarea necunoscutei ce vom să eliminăm, și apoi comparăm pe una din ele cu fiecare din celelalte, basându-ne

pe axioma că 2 cantități egale cu o a treia sânt egale și între ele. *E. prin reducerea la același confactor*, numită impropriu și numai E., în care facem ca necunoscută, ce vom să eliminăm, să aibă același confactor în una din ecuațiuni și o a doua, și o eliminăm din ele prin adățiunea sau sustracțiunea lor, apoi tot astfel o eliminăm dintr'una din aceste 2 ecuațiuni și o a treia și așa mai încolo. Aceste metode se aplică fără nici o dificultate, când sistemul de ecuațiuni e de gradul I. Când însă întră și ecuațiuni de grade mai superioare, aplicarea acestor metode nu mai e tot așa de simplă.

Elini, v. Eleni.

Elio —, v. *Helio* —.

Eliot, (pron. eliôt), 1) *E., Edward Granville, Lord*, om de stat engl., n. 1798, 1853—55 Lord locotenent al Irlandei, † 1877. 2) *E., George*, (recte Mary-Anne Evans), romanțieră engl., n. 1819, † 1880. A publicat o serie de romane realitice, de valoare superioară (Colecț. 1896, în 9 vol.), apoi și poesii. A fost soția lui G. H. Lewes, iar după moartea acestuia a unui comerciant, Cross.

Elipsa, (*grec.*), catermin de gramatică și retorică: omiterea unui cuvânt care este necesar înțelesului și care se poate ușor înțelege din cuprinsul frazei. E. este foarte frecventă cu deosebire în stilul concis al sentențelor, proverbelor, etc. În musică: Suprimarea unui acord, care o reclamă reguli de armonie. În geometrie: E. e o linie curbă, plană, închisă, ale cărei puncte sânt dispuse astfel, că suma distanțelor lor la două puncte fixe din planul ei este constantă. Cele 2 puncte fixe se ȳic *focare*. În vorbirea familiară elipsei i-se ȳice *ovală* sau *curba grădinarului*. O E. se poate descrie pe hârtie cu o mișcare continuă, fixând în cele 2 focare cu ajutorul unor ace capetele unui fir, egal cu suma distanțelor ce vom să aibă fiecare punct al elipsei de cele 2 focare, și răsămând un creion de fir; întindând firul, mergem împrejur, răsămând mereu creionul de fir. Linia dreaptă, care trece prin cele 2 focare limitându-se la E., se numește *axa mare*: ea e egală cu lungimea firului. Punctul de pe această axă egal depărtat de cele 2 focare este *centrul* elipsei. Perpendiculara dusă prin centrul E.-ei la axa mare și limitată la E. e *axa mică*. Cele 4 puncte, unde cele 2 axe întâlnesc E., se numesc *virfuri*. Distanța celor 2 focare se numește *distanța focală*. De ordină, jumătate axa mare se notează cu *a*, jumătate axa mică cu *b*, și jumătate distanța focală cu *c*, deci întregi vor fi 2 *a*, 2 *b*, 2 *c*. Între *a*, *b* și *c* e relațiunea $a^2 = b^2 + c^2$. Raportul dintre distanța focală și axa mare, adecă $\frac{2c}{2a} = \frac{c}{a}$, se numește *excentricitate*; iar raportul dintre diferența celor 2 axe și axa mare, adecă $\frac{2a-2b}{2a} = \frac{a-b}{a}$, se numește *turtire*. Când cele 2 focare se confund, E. devine cerc și atunci distanța focală, excentricitatea și turtirea sânt zero. Mărind din ce în ce distanța focală și păstrând axa mare, axa mică scade din ce în ce; atunci excentricitatea și turtirea, cari sânt totdeauna rapoarte subunitare, cresc apropiindu-se de unitate; iar când cele 2 focare ajung chiar la extremitățile axei mari, atunci distanța focală e egală cu axa mare, axa mică e zero, excentricitatea și turtirea devin 1.

iar E. e o linie dreaptă. Prin urmare excentricitatea și turtirea dau o idee hotărâtoare despre cât se apropie mai mult sau mai puțin E. de cerc sau de linia dreaptă, adică despre cât E. e mai rotundă sau mai lungăreață.

Eliplicitate, caracterul formei eliptice. Aproximarea mai mare sau mai mică a unei E. de o circumferință sau de o linie dreaptă. În gramatică se numește E.: calitatea unei fraze, sau unei figuri eliptice.

Ellis, (*Eleia*), vechiu stat în Grecia, Peloponnes, acum aparținător nomarchiei Achaia; pământ fructifer; aici a fost Olimpia. *Capitala E.*, unul din membrii alianței orașelor eleatine.

Elisabeta, *sfințe*, 1) *E.*, soția preotului Zacharie și mama Sf. Ioan Botezătorul (v. ac.) (Luc. 1, 5 uu), a fost înrudită cu Fecioara Maria (Luc. 1, 39 uu). 2) *E., taumaturga*, (făcătoare de minuni), a condus mănăstirea Sf. Cosma și Damian din Constantinopol, viețuind în secl. VI. Se serbează în 24 Apr. 3) *E., de Turingia*, fica regelui ungar Andrei II (1201—1235), n. 1207 în Pojon (după alții la Sárospatak în comitatul Zemplén). De mică s'a distins prin evlavie și ajutorarea celor miseri. În etate de 4 ani a fost dusă în castelul Wartburg lângă Eisenach, unde a fost logodită cu tinerul comite de 11 ani Ludovic. În 1220 s'au cununat, având un fiu și trei fice. Aproape de castel E. a ridicat un spital pentru 28 săraci morboși. În 1227 Ludovic a plecat în o expedițiune cruciată, dar la Brindisi în Italia inferioară a murit de friguri. E. abia avea 20 ani, când a ramas văduvă. Cumnatul său, Henrich Raspe, a alungat-o cu minorenii cu tot, demăndând sub pedeapsă, ca nime să nu cuteze a-i da adăpost. Abia i-s'a permis a locui în un staul de jumătate ruinat. Unchiul ei, episcopul Egbert de Bamberg a dus-o în urmă la sine, dăruindu-i castelul Bottenstein. În 1227 cavalerii cruciați i-au dus osemintele soțului ei, pe cari cu mare pompă le-au așezat în Bamberg. Fiilor săi încă li-s'a recunoscut dreptul ereditar după tatăl lor. † 1231. (Viața Sf. E. de Turingia a scris-o francezul Montalambert). 4) *E.*, regina Portugaliei, n. 1271, fica regelui Petru III (1276 până 1285) de Aragonia. Ea s'a măritat la 1283 cu regele Dionisiu de Portugalia (1279—1325); s'a distins prin pietate și acte de caritate.

Elisabeta, numele mai multor regine și principese.

AUSTRO-UNGARIA.

Elisabeta, *Amalia, Eugenia*, Împărăteasa Austriei și Regina Ungariei, principesă de Bavaria, n. 24 Dec. 1837 în Possenhofen, a doua fiică de o rară frumseță a ducelui Maximilian și a ducesei Ludovica. Copilă încă, abia de 16 ani, se logodește cu Imp. Francisc Iosif I la 18 Aug. 1853 în Ischl; cununia s'a făcut la 24 Apr. 1854 în biserica Augustinilor din Viena. E. a avut 4 copii: Sofia, Gisela, Rudolf și Maria Valeria. Suferindă încă din anii 1860—61 a trebuit să petreacă timp mai îndelungat pe insula Madeira pentru restaurarea sănătății sale. La 8 Iunie 1867 s'a încoronat ca regină a Ungariei. De aici încolo a petrecut adesea în castelul din Gödöllő, încungurată de nobilimea maghiară. După moartea principelui de coroană Rudolf (30 Ian. 1889) n'a mai luat parte la festivitățile curții și a petrecut timp îndelungat pe insula Corfu,

unde a ridicat splendida vilă »Achilleion«, apoi a făcut călătorii prin Grecia, Elveția și Franția sudică. Prin Iulie 1898 i-se agravează boala de nervi și la sfatul medicilor merge la Nauheim, de unde merge la Caux, în Elveția, și apoi la Geneva, unde în 10 Sept. 1898, în drum spre vapor, pe cheul Montblanc, anarhistul Luigi Luccheni printr'o lovitură de pumnal i-a stins viața.

ENGLITERA.

Elisabeta, regina Angliei (1558—1603), fica lui Enric VIII și a Anei de Boleyn, declarată nelegitimă de Enric după execuțiunea Anei, n. 17 Sept. 1533, ocupă tronul după Maria. Înaltă, cu ochi mari și schinteetori, iscusită la tir, musicantă, dansatoare, erudită, la 16 ani cetise întreg Cicero și mare parte din Livius, cetia autorii greci în original, scia mai multe limbi moderne, cochetă, ușoară, luxoasă (la moarte lasă 3000 de rochii), amorală, a sciut să-și aleagă oameni, (Cecil), cari au făcut mărirea modernă a Angliei. A sciut să asigure Anglicanismul (39 de articole), a încurajat dezvoltarea materială a Angliei, a pus basă flotei engleze. Maria Stuart, regina Scoției, pretindea Anglia (deoarece E. fusese ilegitimată) și încuraja catolicismul, de aceea E. a încurajat pe Scoțieni la revoltă și Maria fugind în Anglia, E. o ține în închisoare dela 1568—1587, când o execută pe esafod, căci catolicii făceau comploturi contra E. Filip II trimite contra E. »Invincibile Armada« nimicită de furtună și de flota engleză. E. susținea reforma în Franția și Olanda, încurajă marina, administră cu înțelepciune, nu ținu socoteală de parlament, nu s'a măritat, a avut favoriți cunoscuți pe Leicester, Essex, a avut toate defectele unei femei și virtuțile celui mai mare suveran.

FRANCIA.

Elisabeta, *Ducesă de Orléans*, n. 1652 la Heidelberg. Tatăl ei, elector al Pfalz-ului a logodit-o, pentru scopuri politice, la 1671 cu slăbănogul duce Filip de Orléans, fratele lui Ludovic XIV. E. și-a păstrat limba și caracterul în mijlocul moliciunii și moravurilor stricate dela curtea franceză, pe care o descrie în scrisorile sale vii și foarte instructive, publicate de mai multe ori (Rauke, Franz. Geschichte). † 1722.

GERMANIA.

Elisabeta de Brandenburg, n. 1485, fica regelui scandinav Iohann, care a măritat-o 1502 cu electorul Ioachim I. Fiindcă înclina spre Luther, soțul ei o amenință cu pușcărie; ea fugi 1528 la Torgau, unde a trăit până 1535 în mare lipsă. După moartea soțului o ajută fiii săi, încât putu trăi amăsurat rangului său, lângă Wittenberg, apoi la Spandau, luând parte activă la mișcările religioase. † 1555.

Elisabeta de Prusia, n. 1715, măr. 1733 după Frideric cel Mare în contra voinței acestuia; de aceea, după suirea lui pe tron și-a văduț soția, care trăia la Schönhausen, numai la serbătorile curții. E s'a ocupat mult cu literatura, a și scris nisse serieri morale în limba franc. † 1797.

POLONIA.

Elisabeta, sora lui Alexandru I, regele Poloniei; a fost cerută în căsătorie de Bogdan, fiul

lui Stefan cel Mare. Pentru a-i dobândi mâna, Bogdan dă regelui Poloniei cetățile Cesibicul și Tismenicia din Pocuția. Refusată, Bogdan pustiesce Polonia, și drept răspuns la această năvălire Alexandru intră și el în Moldova; învins, se împacă cu Bogdan și îi promite de soție pe sora sa E. Alexandru murind, succesorul acestuia, Sigismund urmează a refusa să dea pe E. ca soție lui Bogdan. Domnul moldovean infuriat pradă din nou Polonia. (1508—1510.)

ROMÂNIA.

Elisabeta, Regina României, n. Prințesă de Wied, cu pseudonimul literar *Carmen Sylva*, n. 17/29 Dec. 1843 în Monrepos lângă Rhin, primesce în familie o instrucțiune excepțional de bună, învață perfect, pe lângă limba maternă, limbile franceză și engleză, mai târziu italiană, svedeză și română, devine o excelentă cunoscătoare și executoare de muzică (clavir, orgă, canto), precum și foarte îndemânică în pictură (o frumoasă Evanghelie, scrisă și ilustrată cu picturi de mână ei, e dăruită bisericii episcopale din Curtea de Argeș); după întinse călătorii în Europa, petrece câțva timp la curțile din Berlin și St. Petersburg și se căsătorește la 3/15 Nov. 1869 cu Domnitorul României Carol I. Singurul copil din această căsătorie, Prințesa Maria, n. 27 Sept. 1870, † 28 Martie 1874. Sguduirea produsă prin această nefericire îi trezește o nepilduită activitate pe terenul cultural. Inzestrată dela natură cu o putere de lucru fenomenală, Doamna României își consacră de acum înainte viața la organizări sociale, la opere literare, la îndelungate activități artistice, la sub protecția ei efectivă asilul de orfane »Elena Doamna«, fundează și face să prospere societatea de binefacere »Elisabeta«, introduce pentru dame costumul național la Curte spre a întări industria casnică a țerancelor române, ale căror produse le vinde »Furnica«, o instituțiune creată tot de ea, fundează societatea »Munca« spre a da femeilor sărace din București ocaziune la lucru de mână productiv (rufăria serviciilor militare se procură de aici); după izbucnirea războiului contra Turciei la 1877, cu o exemplară stăruință și abnegațiune personală îngrijesce de răniți în spitale improvizate de ea însuși, obligă damele din societate să facă asemenea, și crează apoi în permanență institutul »Surorilor de caritate«. De atunci i-a rămas în popor numele »mama răniților«. (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam. vol. 2). Operele literare ale reginei E. (*Carmen Sylva*) sunt următoarele (cele germane editate la Strauss în Bonn, Duncker în Berlin, Bagel în Düsseldorf și Friedrich în Lipsca): volume de poezii germane: *Stürme, Meine Ruh, Hexe, Jehovah, Heimath, Handwerkerlieder, Mein Rhein, Meerlieder, Mein Buch*; în prosă germană: *Handzeichnungen, Leidens Erdengang, Vom Amboss, Pelesch-Märchen, Pelesch im Dienst, Durch die Jahrhunderte, Das Leben meines Bruders Otto*, poveștile și romanele: *Es klopft, Ein Gebet, Deficit, Aus zwei Welten, Astra, Feldpost, Rache, In der Irre*, parte în colaborare cu d-na M. Kremnitz; dramele: *Ulrand, Meister Manole, Frauenmuth, Vêrful cu dor*. În franțuzește: *Pensées d'une Reine* (Paris, Calm. Lévy). Traduceri în euglezesce și în nemțesce: *Der Rhapsode der Dim-*

bovitza, în nemțesce *Rumänische Dichtungen*, *Islandfischer* (romanul lui Pierre Loti). Unele din scrieri sunt traduse în românesce. În românesce au apărut: *Cuvintele sufletesci*.

RUSIA.

Elisabeta Petrowna, Impărăteasa Rusiei, fiica lui Petru cel Mare, n. 1709, în urma unei revoluțiuni de palat s'a suit pe tron 1741; sensuală și bețivă, a fost dominată de favoriții ei și s'a măritat după un conte Rasumovschi. În resb. de 7 ani s'a aliat cu Austria și Franția contra lui Frederic II, care o ofensase prin o observare sarcastică. E. a întemeiat universitatea din Moseva și Academia de arte din Petersburg. † 1762.

SPANIA.

Elisabeta de Franția, fiica lui Henric II, regele Franței, și a Caterinei de Medici, soția regelui Spaniei Filip II, n. 1545 în Fontainebleau, † 1568.

Elisabeta Farnese, (1692—1766), regina Spaniei, soția lui Filip V, regele Spaniei. Facea parte din ilustra familie italiană a Farnesilor.

Elisabeta, ordinul, 1) instituit în 17 Oct. 1766 de electroara Elisabeta Augusta pentru damele curții. Există în Bavaria. Se poartă pe sinul stâng, cu panglica azur cu margine roșie. Se mai numesce și »St. E.« Ați se compune din damele caselor domnitoare și alte 32 doamne nobile și catolice. 2) ordin instituit 1898 în Austro-Ungaria în memoria Imp. Elisabeta, ce se acorda exclusiv femeilor, cari și-au câștigat merite pentru patrie și societate. Prima femeie decorată cu acest ordin e contesa Sztáray, care a prestat ultimele servicii Impărătesei murinde.

Elisabeta, stilul, în arhitectură un stil mixt, compus din elemente gotice și de renaștere.

Elisabeta Teresia, ordinul, fundat în Austria de Elisabeta Cristina, văduva lui Carol VI, la 1750 pentru ofierii, cari au servit 30 ani cel puțin cu credință și cel puțin coloneli. Maria Teresia modifică ordinul și-l numi fundatiunea militară Elisabeta Teresia. Numărul cavalerilor, fixat la 21, ei se numesc de împărat după propunerea consiliului aulic. Condițiuni de nobleță și religioase nu sunt. Panglica este neagră. [O.L.]

Elisabetopol, (Erzsébetváros, mai înainte Ebessfalva, Ibașfalău), oraș cu magistrat regulat în Trans., c. Târnavei mari, situat pe malul drept al Târnavei mari, cu 2795 loc. (1891) Armeni, Maghiari, Germani, între cari 920 loc. Români. E. e sediul unui tribunal, unei judecătoreii cerc., perceptorat, oficiu pretorial, protopopiat greco-și romano-cat.; are 2 biserici cat. frumoase, mănăstire arm. de Mechitaristi, gimnasiu, școală industrială, casă de păstrare, gară, ș. a. Loc. se ocupă cu industria, comerțul și agricultura; tirgurile de vite sunt bine căutate. Orașul, frumuseț și regulat, a fost zidit de Armeni la 1726, cari se aședară acolo la 1671 și fură tuzestrați de Apaffi cu frumoase privilegii. Protopopiatul român gr.-cat. numără 20 parochii cu 6400 suflete.

Elisabetopol, v. *Elisavetpol*.

Elisee, Câmpile, (franc. Champs-Élysées) se numesce parcul splendid din vecinătatea pieței Concordiei din Paris. Lungimea lui este de 700 m. și lărgimea de 400. Parcul e vechiu și datează

din secl. XVII; numeroase alee îl străbat în toate direcțiile, dintre cari cea mai de samă e »Avenue des Champs-Élysées», care străbate tot parcul în lungime, mergând până la arcul de triumf (1900 m.). La intrarea acestei alee se găsesc doi îmblânzitori de cai, sculptați de Guill. Couston și transportați acolo în 1794 din castelul din Marly; acești cai cu posturile lor pline de viață țin față altor doi cai înțrăripați, așezați la ieșirea Tuileriilor. Aspectul câmpiilor E., și mai ales al aleei principale, e din cele mai variate.

[Vaschide.]

Eliseu, profet în împărăția lui Israil, învățatul și urmașul lui Ilie; luptă ca și Ilie în contra cultului lui Baal; a locuit în Samaria și † pe timpul regelui Ioas.

Eliseu, numele actualei reședințe a președintelui republicii franceze. Fațada dă în Faubourg Saint-Honoré, iar grădinile în Champs-Élysées. E. a fost construit 1718 de către Molet pentru contele d'Evreux și a fost locuit sub Ludovic XV de către marchisa de Pompadour. La moartea acesteia, regele l-a rescumpărat moștenitorilor și a fost merit a găzdui ambasadori străini. Ducea de Bourbon a fost primită acolo sub Ludovic XVI, de atunci și numele de l'Elysée-Bourbon. Proprietate națională în timpul revoluției, în urma unei zadarnice puneri în vânzare, s'a instalat în el imprimeria statului. Sub directorat a fost închiriat antreprenorilor pentru baluri publice. Mai târziu a fost locuit de Murat, Napoleon I, Louis Bonaparte, regele Olandei, etc. Părăsit apoi până sub Napoleon III, care se așază la E., reședința sa ca președinte al republicii. În interior e decorat cu mult gust; se remarcă de obicei vaze superbe și prețioase gobelinuri, cât și admirabile vase de porțelan și biscuit de Sèvres. Balurile oficiale date de președintele republicii sunt singurele ocazii, când se poate visita aproape tot, afară numai de apartamentele particulare ale președintelui.

[N. V.]

Elislunea, termen de gramatică: suprimarea unei vocale dela începutul sau sfârșitul unui cuvânt; în cazul din urmă E. se numește apocopă. De obicei E. este însemnată printr'un apostrof (*și 'u*); câte odată însă ea nu este de loc însemnată și se face numai în vorbire (aceasta cu deosebire în prosa literară).

Elita, (franc. élite), ce e mai ales, mai bun. Mai particular, aplicat la clasele sociale, desemnă pe cea mai înaltă: aristocrația.

Elitre, (*Elytre*), prima păreche de aripi dure ale coleopterilor, cari acoper părechea a doua transparentă.

Elixir, numire pentru anumite medicamente, ce se compun din soluțiuni de extracte vegetale cu un adăus de substanțe aromatice.

Cele mai importante elixire sânt: *E. amarum*, 2 părți extract de trifoiu amar, 2 p. extract de coji de portocală, câte 16 p. apă de ismă pipărată și spirt diluat și 1 p. alcool etheric; *E. aurantii compositum* (E. de stomach Hoffmann), E. de portocale), 6 p. coji de portocale, 2 p. scorțișoară cassia, 1 p. extract de trifoiu amar și cascarilla și 50 p. vin de Xeres amestecate încă cu 1 p. carbonat de kaliu și câte 1 p. de extract de pelin și fierrea pământului; *E. proprietatis Paracelsi*, câte 2 p. aloe și smirnă, 1 p. șofran, 24 p. spirt și 2 p. vitriol diluat;

E. acidum Halleri (*Mixtura sulfurica acida*), amestec de 1 p. vitriol și 3 p. spirt; *E. italian* de cantaride, aphrodisiacă, etc.

Eljen, (*magh.*), să trăiască.

Ell, în Anglia măsură de lungime pentru postavuri. E. de Brabant = 68 cm.

Ellák, fiul cel mai mare al lui Attila; a guvernat semințiile de lângă Don și Volga.

Elle, măsură germ. de lungime, cot, în Prusia = 66.69 cm., în Austria = 77.76 cm.

Eller, (*Elleriani*), fondatorul unei secte Sionite în Ronsdorf (Prusia), în secl. XVIII; s'a căsătorit cu Ana de Büchel, despre care dicea, că are să nască pe Mesia, care a doua oară va veni în lume, ca să fie regele împărăției de o mie de ani și să aducă adevărata libertate a fiilor lui Dumneșcu, care libertate stă în facultatea de a face ori cine, ce-i place. E. † 1750. Secta E. s'a stins curând după moartea fondatorului ei.

Elliot, 1) *George Aug.*, lord *Heathfield*, general engl., n. 1718, † 1790 în Aachen; 1775 guvernator al Gibraltarului, respinse 1782 atacul unei armate franco-span. de 30,000 oameni, sprijinită de 10 baterii plutitoare cu 400 tunuri.

2) *Sir George*, admiral engl., n. 1784, 1830 lord al admiralității, 1837 comandant al flotei la capul Bunei-Speranțe, 1840 comandant suprem în apele chineze, cuceri insula Ciuzan, 1853 admiral, † 1863 în Kensington. 3) *Sir Charles*, vărul celui precedent, n. 1801, 1828 căpitan de marină, 1836 inspector supr. în Kanton; părăsind Macao (1840) cu toată victoria raportată de el asupra flotei chineze, fu rechemat; 1841 consul în Texas, 1846 guvernator de Bermudas, 1853—58 de Trinidad, 1862—69 de S. Helena; † 1875 în Londra. 4) *Sir Henry Miers*, istoric, n. 1808 în Pimlico Lodge, funcționar în India. † 1853 în Capetown (Kapstadt). Opera principală: »The history of India. The Muhammedan period», (1867—77, 8 vol.). 5) *Sir Henry George*, n. 1817, 1867 ambasador în Constantinople, 1877 până 1883 în Viena.

Ellwangen, oraș în Württemberg cu 4606 loc. (1890); castelul *Hohen-E.* și biserică de pelearinagiu.

Elmina, cea mai veche colonie portugheză pe litoralul aurului în Africa, fondată la 1482; acum e în posesiunea Englezilor și are 20,000 loc.

Elmsfeuer, sau focul Sf. Elm la Germani, focul Dioscurilor sau și al lui Hermes la Greci, focul Sf. Ilie sau al Sf. Nicolae, la unele popoare. În timpul vechiu, când pe arborii năii apăreau două flăcări, se dicea, că se arată Dioscurii (v. ac.) Castor și Pollux, și se credea, că arătarea lor aduce noroc, adevăc a trecut tempestatea; acele flăcări electrice la Germani se numesc E.

[Atm.]

Eloah, *Elohim*, numire folosită în vechiul testament atât pentru Dumneșcu Israelitilor, cât și pentru ȧei străini.

El Obeld, capitala prov. nubiene Cordofan, cu 30,000 loc.

Elocuțiune, modul de a se exprima cineva; chipul în care este pronunțat un discurs. Termin de stilistică: studiul formei unei compuneri, al calităților de stil necesare unei scrieri literare.

Elodea Mchx., (botan.) gen de plante de apă dulce, tropical- și temperat-americane, din fam. Hydrocharideelor, trib. Hydrillae. *E. canadensis* Mchx.

s'a răspândit din America boreală rapid în vestul Europei, unde la începutul aparițiunii deveni un flagel serios pentru navigație și piscicultură. Astăzi atât progresul de lățire a acestei specii spre est, cât (probabil prin contrabalanta ce o va fi aflat mai ales prin înmulțirea proporțională a animalelor ce o consumă) și primejdia, unde e deja incubată, nu mai e pe departe atât de acută ca odinioară. [A. Pr.]

Elöd, la istoricii Greci *Lebedias*, unul dintre cei 7 duci maghiari; a participat la ocuparea Ungariei. Chaganul Cazarilor pe E. a vrut să-l facă principe al Maghiarilor, dar E. a recomandat pe Almoș sau pe fiul acestuia, Árpád.

Eloglu, laudă, mai ales discurs pentru a lăuda memoria cuiva în public. Stilul său trebuie să fie simplu. »Grămădirea de epitețe este un rău elogi, ăce La Bruyère; faptele laudă pe om și modul de a le spune«. Sinonim, însă nu identic, e *panegiric* (v. ac.).

Elongațiune, în astronomie: distanța unghiulară a unei planete de soare, sau unghiul razelor vizuale duse din ochiul observatorului la acea planetă și la soare. Planetele inferioare, Mercur și Venera, au o E. maximă preste care nu pot trece, pe când cele superioare pot avea E. până la 180°. E. în medicină: creșterea accidentală a lungimei corpului sau unui membru.

Elöpaták, stațiune balneară, v. Vâlcele.

Eloquență, ușurința în vorbire; arta de a se exprima bine și de a mișca pe ascultători. În antichitate se dădea cea mai mare atențiune artei de a vorbi bine; de aici numeroasele tractate de retorică (v. ac.). La cei vechi E. era împărțită în trei ramuri: *genul demonstrativ* (discursuri funebre, predici, etc.); *genul judiciar* (discursurile advocaților, rechisitoriile); *genul deliberativ* (discursuri politice). Printre cei, cari s'au distins prin E. lor, cităm la Greci pe Pericle, Lysias, Demostene, Isocrate, Platon, Hyperide, Eschine, Lycurg; la Romani aflăm pe Cato censorul, Scipionii, Grachii, Hortensius, Cesar, Cicerone. În evul mediu E. creștină strălucește în persoana Sf. Ieronim, Ioan Chrisostomul, Grigore de Nazianza, Augustin, Tertulian, etc. Mai târziu găsim în Franția pe oratorii bisericești Bossuet, Fénelon, Massillon și Bourdaloue; în Germania apare Luther. E. politică strălucește în Franția în secl. XVIII (Mirabeau) și cu deosebire în timpul revoluțiunii, când întâlnim pe Camille Desmoulins, Danton, etc. În secolul nostru E. franceză este întrupată în Guizot, Thiers, Gambetta, etc. La Englezi oratorii politici cei mai mari sunt: William Pitt, Fox, Burke, O'Connell, Peel, Gladstone, etc. La Germani oratorul cel mai însemnat din secolul nostru a fost Bismarck. La Români reprezentanți mai însemnați ai E.-ei sunt Antim Ivireanul (predici), Bărnuț, Cogălniceanu, Brătianu.

Elpenor, unul din tovarășii lui Odysseus. Când erau în insula Circei, amețit de vin se culcă pe casă și cădând își frânse gâtul.

Elsa, iubita lui Lohengrin (v. ac.).

Elsația, v. Alsația.

Elster, 1) două râuri în regatul Saxoniei: *E. alb*, isvorește în Boemia nu departe de frontiera saxonă și se varsă din sus de Halle în râul Saale, lung. 195 km.; *E. negru*, isvorește în Lausitz-ul sax. super., la sud de Elstra, și se

varsă din sus de Wittenberg în Elba; lung. 180 km. 2) *E.*, stațiune balneară în căpitanatul sax. Zwickau lângă E. alb și linia ferată Reichenbach-Eger; isvoare sărate și alcalino-muriatice; 1740 loc. (1895).

Elster, *Ludovic*, economist germ., n. 1856 în Frankfurt l. M., 1883 prof. în Aachen, apoi în Königsberg, 1887 în Breslau, 1897 consilier guvern. intim în ministeriul de culte în Berlin; editează dela 1889 împreună cu alții »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«, iar dela 1891 »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik«; 1898 edit. »Wörterbuch der Volkswirtschaft«, (2 vol.).

Elssler, *Fanny*, balerină, n. 1810 în Gumpendorf (Viena). 1817—1851 a secerat mari triumfuri împreună cu sora sa Theresia în Viena, Berlin, Italia, America, Anglterra și Rusia. † 1884.

Elton (*Ialton-Nor* = lacul de aur), lac sărat în sudul Rusiei, guvernamentul Astrachan, 161 km²; anual se scot din el 90—100,000 tone sare.

Eltvile (Alta Villa), oraș în Prusia, l. Rin, 3646 loc., vii întinse.

Elucidare (*lat.*) deslușire, explicare.

Elucubrare, (*lat.*) verbal: lucrare făcută în timp de noapte; figurat: lucrare făcută cu multă grijă și stăruință.

Eludare, (*lat.*) amăgire, înșelare; zădărniciere; a-și bate joc de cineva.

Elura (*Ellora*), odinioară oraș mare, acum în decadență, în prov. Aurangabad din India anterioară, renumit prin templele suterane străvechi.

Eluviu, *eluvian*, cuvânt puțin întrebuințat în geologie, în locul cuvântului *subaerian*, pentru a indica modul special de formațiune al loessului, și care diferă de diluvian și aluvial.

Elveția, (*Svizzera*), republică situată cam în centrul Europei între 5°—10½° long. estică dela Greenwich și 45° 48'—47° 48' lat. nordică; se limitează cu Austria, Liechtenstein, Italia, Franția și Germania; are teritoriul de 41,419 km². Populație: 3.029,925 (1895) loc. (73 loc. pe 1 km²). Locuitorii sunt: Germani ca. 71½%, Francezi ca. 21%, Italiani ca. 5½%, și Rhaeto-Romani (Ladini) 1·3%. **Orografia**: E. e cea mai muntoasă țeară a Europei. În partea sudică a E.-ei se ridică Alpii centrali cu vîrfurile: Monte Rosa (4638 m.), Fecioara (Jungfrau), Schreckhorn, Finsteraarhorn (4275 m.). În centrul E.-ei se află munții: Rigi, Pilatus, etc., iar în partea nord-vestică se află munții Jura. Pasul cel mai însemnat în Alpii E.-ei e St. Gotthard, prin care se face comunicația cu Italia pe linia ferată, ce trece printr'un tunel, lung de 14·9 km. **Idrografia**: Rîurile elvețiene se caracterizează prin curs repede, neacomodat navigațiunii, dar foarte favorabil stabilimentelor industriale; cele mai remarcabile isvoresc în partea St. Gotthard, și anume: Rinul cu afluenții Aar și Reuss, Rhône, Ticino; apoi Adda și Innul. Lacurile principale sînt: lacul de Geneva (Léman) de 578 km², l. Neuchâtel, l. Biel, l. Murten, l. Brienz, l. Thun, l. celor patru cantoane (Vierwaldstätt), l. Zug, l. Walen și l. Zürich; la frontieră se extend lacurile: Maggiore, Lugano și l. de Constanța. **Clima** E.-ei e în genere moderată, foarte variată după diferitele regiuni; preste tot sănătoasă, cu deosebire platourile au aer foarte curat și clima dulce, așa că multe locuri sînt căutate de bolnavi.

Cele mai renumite locuri de cură sunt: Gersau, Montreux, Lugano, apoi înaltele văi alpine: Davos, Engadin superior și Ursern; cu totul sunt ca. 500 locuri de cură, cele mai multe în cantoanele: Bern, Graubünden, Waadt, St. Gallen și Appenzell. Regnul *mineral* e binișor reprezentat; se află pietri de năsip, cvart, marmoră, ghips, porțelan, cărbuni (antracit), asfalt și fier. Producția *vegetală* culminează în păduri și pășuni excelente. *Animale* se află diferite: atât animale domestice, între cari renumite sunt vacile E.-ei, cât și selbatice. *Administrația*: E. e republică federală, se divide în 25 cantoane, anume: Aargau, Appenzel-Ausser-Rhoden, A.-Inner-Rhoden, Basel-Stadt, Basel-Land, Bern, St. Gallen, Glarus, Luzern, Schaffhausen, Schwyz, Solothurn, Thurgau, Unterwalden ob dem Wald, U. nid. dem Wald, Uri, Zug, Zürich (în preponderanță germane); Freiburg, Geneva, Neuchâtel, Waadt, Wallis, cu populație franceză, și Tessin cu locuitori italieni, iar Graubünden locuit de Ladini. Republica E. e stat neutral. Puterea legislativă o exercează adunarea federală, care constă din senatul național și din senatul staturilor (Ständerat). Puterea executivă e concretă senatului federal, constituit din 7 membri în frunte cu președintele republicii. Capitala republicii, orașul Bern, e și sediul uniunii postale; alte orașe mai însemnate sunt Zürich, Basel, Geneva, Lausanne, St. Gallen, Chaux-de-fonds, Luzern, Biel, Neuchâtel, Winterthur, Herisau, Schaffhausen, Freiburg, Locle, Chur, Solothurn, Lugano, Aarau. Referințe culturale: $\frac{1}{5}$ a populației sunt protestanți, iar $\frac{1}{5}$ catolici; se află și puțini Ovrei. Pentru cultura spirituală generală statul a făcut obligatorie frecventarea școalelor primare; se află școli secundare sau medii, cari sunt gimnasii clasice (humanistice) și gimn. reale; gimnasiile sunt pregătitoare pentru universități, iar realele pentru politehnice. Sunt 5 universități în: Zürich, Bern, Geneva, Basel și Lausanne; o academie și câte o școală de drept, de veterinari, de învățători, etc., precum și o mulțime de institute umanitare.

E. e o țară importantă *industrială*; rami mai cultivați sunt: metalurgia și în special orologeria cu centrul în Geneva (orologioarele din Geneva au renume universal), industria textilă și mai ales mătăsăria în Basel; dintre alimente vestite sunt brânzeturile (Emmenthal). În comerț E. încă joacă rol însemnat.

Istoria: În timpurile vechi E. a fost locuită de Helveți și Reți; cu aceștia s'au împreunat Alemanii și Burgundii. Aceste popoare au fost supuse la începutul secl. VI d. Chr. de Franci. Prin concordatul de Verdun din 843 d. Chr. E. s'a divizat, dar s'a reunit iarăși în 1032 anexându-se la imperiul german. În secl. XII duci germani și-au câștigat domenii pe teritoriul E.-ei; în secl. XIII ajung conți de Habsburg mari proprietari în E., asupresc poporul elvețian și astfel cantoanele: Waldstätten, Uri, Schwyz și Unterwalden se unesc în 1291 contra lui Albrecht de Austria (Wilhelm Tell, eroul legendar al eliberării E.-ei de sub Habsburgi). În 1315 cele patru cantoane amintite pună basă unei federațiuni de state, căreia s'au alăturat pe rând toate cantoanele țării. După lupte uriașe purtate cu rară bărbăție timp de doi secolii, prin pacea

de Basel, încheiată în 22 Oct. 1499, E. se făcuse independentă de imperiul german. Până în secl. XVI E. a fost catolică; la începutul secl. XVI o parte însemnată trece la reformațiunea propagată de Zwingli și Calvin și catolicismul rămâne în minoritate față de protestantism. În războiul de 30 ani E. a fost neutrală și pacea vestfalică (1648) i-a recunoscut suveranitatea. Doi secolii a avut E. domnie oligarhică; câțiva patricii stăpâneau țeara. Marea revoluție franceză proclamă și în E. în 22 Maiu 1793 republica elvețiană indivizibilă. Congresul de Viena, la propunerea țarului Alexandru, a sancționat independența și constituția republicii federale elvețiene și i-a asigurat neutralitate eternă.

Ely, capitala comitatului englez *Isle of E.*, lângă Ouse, cu 8017 loc. Residența unui episcop protestant; catedrală renumită, zidită între anii 1082—1553.

Elymus L., (botan.) gen de plante boreal-temperate din fam. Gramineelor, trib. Hordeae, foarte înrudit cu *Hordeum* (v. ac.), de care se distinge numai prin spicule (1) 2—8 flori și glumele vacue înguste sau aristoforme (nu subulate). La noi crește mai frecvent specia: *E. europaeus* L. prin păduri. Aceasta și alte specii, precum *E. arenaris* L., *canadensis* L. ș. a. se cultivă uneori ca plante decorative rustice.

[A. Pr.]

Elysion, după mitol. greacă raiul fericitorilor. Proteus profetește lui Menelaos, că el nu va muri în patria sa, ci ca pe un zeu îl vor duce în Elysion (Elysium la Romani), unde oamenii duc viața cea mai fericită. E. s'au numit și insulele fericitorilor, unde e locuința reposesaților fericiti; insulele se închipuiau a fi departe spre apus, când în Hesperia, când și dincolo de columnele lui Heracles (la Gibraltar). [Atm.]

Elytron, (grec.) vagina, v. ac.

Elzevir, *Elzevirius*, familie olandeză de librari și tipografi, care a editat între anii 1592 și 1681 operele mai multor autori clasici; stabilimentele lor principale au fost în orașele Leiden și Amsterdam. Aproape 2000 sunt operele editate de E. Unele din aceste cărți, cu deosebire edițiile poezilor francezi, sunt rare, și se plătesc scump. (Cf. Sim. Bérard, *Essai bibliographique sur les éditions des Elzevirs*, 1822.)

E. se numește și un soi de caractere tipografice.

Ema —, v. și *Hema* —.

Email, v. Smalt.

Emanatiune, în sens strins a) acțiunea de a eși, de a se scurge, de a se deslipi un gaz dintr'un corp solid sau lichid oarecare; b) însuși acel gaz, care se scurge. În sens larg c) ori ce decurgere, provenire a unui lucru din altul. Această provenire nu e concepută în mod abstract cum e cauzalitatea, ci în mod concret. Causalitatea e raportul de producție al unei întâmplări sau fenomen dintr'o altă întâmplare, pe când E. e raportul de producție al unui lucru dintr'alt lucru. Când e vorba de lucruri abstracte (întru cât aceste lucruri pot fi concepute în același timp și ca fenomene) E. poate fi sinonim cu efect.

Teoriile filosofice ale E.-ei sunt acelea, în cari se afirmă că toată existența lumii e concepută ca o E. din Dumnezeu. Ea e baza Panteismului (v. ac.).

Emanatiunea luminii, teoria lui Newton, după care lumina provine din niște corpuscule imponderabile, cari emană în linie dreaptă din corpurile luminoase. [Dragomirescu.]

Emanatiuni vulcanice. Un vulcan în activitate asvirlă: materii solide, ca bucăți de stâncă, cenuse, etc.; materii lichide, ca lava, etc.; materii gazoase, cari constituiesc E. vulcanice propriu zise și cari au fost studiate de Bunsen. Ch. Sainte-Claire, Deville, Fouqué, ș. a. Se mai numesc și *fumerole* și se împart: în *fumerole uscate* sau *basice*, cari se degajează la 500°, nu conțin nici urme de vaporii de apă; sunt compuse din vaporii de chlorure de sodiu, cari domină, potasiu, magneziu, fier, aramă, ș. a.; *fumerole acide*, cari se degajează între 300—400°, se compun din acid chlorhidric, acid sulfuros și vaporii de apă; *fumerole alcaline* sau *amoniacale*, cari se degajează la 100°, conțin chlorhidrat de amoniac și rar carbonat de amoniac, foarte mulți vaporii de apă, hydrogen sulfurat; *fumerole reci*, cari se degajează la o temperatură mai jos de 100°, conțin vaporii de apă, acid carbonic și hydrogen sulfurat; *mofete* sau E. de acid carbonic, la o temperatură cu totul rece, constituind ultimele urme ale unei activități vulcanice. Toate aceste serii de E. urmează o lege de repartizare în timp și spațiu, față cu erupțiunea sau seria de erupțiuni, căreia aparțin.

Emancipațiune, liberarea de sub puterea părintească (v. Minoritate), în general ieșirea din o stare de dependență.

Emancipațiunea Ovreilor. În evul mediu și în timpurile moderne situația Ovreilor era schimbatoare: după timpuri de protecție din partea suveranilor, urmau timpuri de persecuțiune, când li-se confiscau averile, li-se interziceau anumite feluri de ocupațiune, erau chiar expulsați și siliți să se convertească. În mai toate statele erau obligați să locuiască o anumită regiune a orașului (Juderias, ghetto), să poarte semne distinctive pe haine, n'aveau voie să apară în locuri publice la anumite timpuri, chiar averea și viața se credea, că le aparține numai »precario« de milă și că suveranul poate să li-le ia în orice moment. Dela jumătatea secl. XVIII ideile de toleranță încep a se întinde și asupra Ovreilor, mai ales că și ei au început să se depărteze de bigotismul și superstițiunile lor sub influența unui spirit liberal, Moses Mendelssohn, care i-a îndemnat să-și păstreze religia, dar să se asimileze cu popoarele în cari trăiesc. După această concepțiune, Ovreii ar fi o sectă religioasă, nu un popor, și drepturile lor s'ar confunda cu ale cetățenilor de altă religie în interiorul aceluiași stat. Întinderea aceasta de drepturi asupra lor se chiamă E. Statele-Unite au emancipat pe Ovrei în 1783, Franța i-a emancipat în 1791, când Mirabeau a vorbit pentru ei, în Germania s'au emancipat sub influența ideilor franceze treptat în secolul nostru. În ultimul sfert de secol însă a început o reacțiune contra Ovreilor (antisemitism), justificată de creștini pe faptul, că Ovreii nu vor să se considere numai ca o sectă religioasă, ci și ca un popor în sinul națiunilor celorlalte, a cărui solidaritate o formează legăturile religioase și-i dă o putere formidabilă. Și Ovreii încep să uite de cuvintele de asimilare ale lui Mendelssohn și vorbesc mai ales în ultimii ani

de un nou Israel, de o patrie și de un popor ovreesc, caută a-și cultiva o limbă și o literatură, atâtea lucruri cari îi mai deosebesc de ceilalți cetățeni, pe lângă religie, astfel că chestiunea ovrească, un moment creștută deslegată, se ridică și mai iresolubilă față de tendințele de integrare ale națiunilor moderne.

Emancipațiunea femeilor. În secolul trecut, când cugetătorii au făcut bilanțul trecutului și au supus examenului rațiunii toate instituțiunile, fără să țină socoteală de vr'o autoritate, s'a pus în discuțiune și rolul femeii în societate și în visările despre o societate mai bună a intrat și aceea despre ridicarea femeii din starea de inferioară bărbatului la cea de egală lui. Când în Franția s'au declarat »Drepturile omului«, femeia Olympe de Gouges a propus »Drepturile femeii«, adică drepturi civile și politice ca ale bărbatului. Cluburi, jurnale au fost tolerate, dar când s'a propus adoptarea costumului bărbătesc, convențiunea le-a închis cluburile și a împiedecat mișcarea. Chestiunea aceasta a E. femeii a ocupat apoi toate centrele de cultură și pe toți cugetătorii însemnați ai secolului nostru. În fruntea statelor, încât privesce E., stau Statele-Unite, unde câteva state ale confederațiunii au acordat femeilor dreptul de a alege, iar în instrucțiune femeile au $\frac{2}{3}$ din locuri. În Anglia încă din 1868 s'a acordat dreptul de alegător la comună acelor femei, cari își administrează singure averea, iar pentru drepturile politice numărul aderenților în parlament crește în fiecare an. În afară de această față *teoretică*, chestiunea femeii mai presintă alta *economică*. Până la jumătatea secolului trecut, la aparițiunea industriei mari, mai tot ce trebuia unei familii se producea în casă, și în acest fel de producțiune femeia avea un rol covârșitor; de când însă nici pâinea, nici beuturile, nici multe alimente, nici haine nu s'au mai produs în casă, caci ni-se procură de industrie, s'a simțit un gol în ocupațiunile femeii din clasele mai de sus, gol pe care nu-l poate împlini nici crescerea copiilor, căci numărul căsătoriilor relativ de numărul femeilor e mic, mulțămia militarismului și greutăților traiului cum și dorinței crescând de a trăi mai comod. Altă dată suprapopulațiunea femeiască mergea în mănăstire, ați de fapt mănăstiri nu mai există. În această situațiune femeile din clasele de sus fiind o sarcină pentru membrii productori ai familiei, cer libertatea de a concura cu bărbații în toate ramurile producțiunii, cer dreptul de a studia și de a fi doctori, profesori, адвоcați, etc. Luimici mișcării contestă femeilor capacitatea de a-și însuși cunoștințele necesare și de aci discuțiuni nesfârșite, din cari însă se pare, că femeia va ieși biruitoare (în multe țeri are dreptul de a practica medicina, advocatura, etc.) și va mai mari și ea numărul destul de mare al proletarilor intelectuali. Femeia de jos, neavând de asemenea rol în producțiunea actuală decât în fabrica, a alergat acolo și nu numai legăturile familiei s'au slăbit ci și prețul muncii s'a micșorat, femeia a concurat pe bărbat și ce a câștigat ea, a pierdut acesta. Astfel stă chestiunea în țerile industriale și mai ales în orașe, pe când la țeară și în producțiunea agricolă aproape nu există chestiunea nici mișcarea pentru E.

Emanuil, (= cu noi e Dumnezeu), un predicat al lui Mesia (Is. 7, 14; Mat. 1, 23).

Emanuil I Fortunatul, rege al Portugaliei (1495—1521). În timpul liniștii și glorioasei sale domnii s'au făcut o mulțime de expedițiuni și descoperiri geografice. În timpul său *Vasco de Gama*, în anul 1497 pleacă din Lisabona și se oprește pe coasta orientală a Africii; tot în timpul domniei acestui rege *Alvarez Cabral* fundează în India primul comptuar european. În 1508 *Almeida* fu întărit în postul de vice-rege al Indiilor portugheze. E. avea dorința să devină rege absolut, de aceea în timp de 20 ani numai o singură dată convoacă cortezele. [Caion.]

Emanuil Paleologul, împărat bizantin (1391 până 1425). Pe timpul domniei tatălui său Ioan I, fusese ostac în curtea turcească a lui Baiazet, de unde scăpând și apucând tronul la moartea părintelui său, avu lupte cu Turcii. Baiazet blocă Constantinopolul 7 ani, până ce căpătă drept de moschee în oraș. În 1400 E. face o călătorie în apus (Paris, Londra) pentru a cere ajutor și pentru imperiu, dar și pentru el personal. Lupta crâncenă dela Ancira, unde puterea turcească fuse înfrântă de a Mongolilor lui Timur, cât și moartea lui Baiazet, care lăsă mai mulți fii, fiecare dorind să apuce tronul, făcu posibilă dărimarea imperiului. V. și Victor Emanuel.

Emanuil, stilul, numirea stilului renascerii introdus în Portugalia sub regele Emanuil I (1495 până 1521), în special de arhitectul Andrea Sansovino (1491—1499).

Emarginat, (botan.) organ (frunză, petal, sepal, etc.) la vîrf obtus și scobit; s. e. frunză de Globularia, petal de Heliosperma, etc.

Emathia, o regiune din vechea Macedonie, între riurile Axios (Vardar) și Haliakmon (Karasu). Avea ca orașe principale Beroia (ați Veria), Aegae (Edessa). [C. Litzica.]

Emathion, în mitologia greacă, fiul Aurerei și al lui Tithonos; a fost ucis de Hercule.

Emaus sau **Amaus**, după Ev. Luca 24, 13, sat în Iudea veche, situat în depărtare de 60 stadii sau 11 km. de Ierusalim; la acest sat merseră 2 învețești (Luca și Cleopa), cărora li-se arătă Isus după înviere și aici îl recunoscură ei după frângerea pâinei.

Emba, riu în guv. rus. Orenburg, se revarsă în Marea Caspică. 700 km., bogat în pește.

Embach, riu în Livlanda, se revarsă în lacul Peipus; are mult pește.

Emballage, învelitoare în care se pachetează mărfurile. În usul comercial E. însemnează și prețul acestei învelitori și cheltuiala pachetării.

Embargo, (marină) dreptul ce are un guvern de a opri provisor din drum sau de a sequestra provisor bastimentele de comerț străine, cari s'ar afla în apele sale naționale, și mai ales în porturile sale, ca măsură preventivă în prevederea sau în timpul resboiului, pentru ca măsurile sau operațiunile sale militare să nu fie oare cumva aduse la cunoștința inamicului. Înainte de a recurge însă la E., guvernul e dator să încerce toate mijloacele pacifice de persuasiune.

Embaras, (franc.), încurcătură, piedecă, dificultate. *E. de richesse* (pron. anbară de rișes), încurcătură produsă prin abundență.

Embatic, numele românesc al Emphytheusei (v. ac. și art. Arênda și Bezman).

Embelia Ribes Burm., arbust în India, ale cărui fructe se folosesc pentru falsificarea pipei negru. Din E. se extrage o sare de amoniu roșie, care e un energic remediu antihelmintic.

Ember, Georgiu, învățător în Oradea-Mare, n. 1845 în Pusta-Soós, cott. Satumare, a tradus împreună cu Iulian Grozescu și Iosif Vulcan o colecțiune de doine, hore și balade române în limba maghiară, cari au apărut în edițiunea societății lit. »Kisfaludy« la 1877 sub titlul: »Román népdalok és balladák«.

Embla, după mitof. nord-germană prima femeie în lume. Când zeii Odin, Wili și We s'au dus pe țărmul mării și aci au aflat doi arbori, din ei au creat un bărbat, pe care l-au numit Ask (Fraxin, v. ac.) și o femeie, pe care au numit-o E. (Ulm). [Atm.]

Emblema, reprezentarea figurată a unei idei. Ea derivă din alegorie, de care diferă prin caracterul ei moral; are înțeles mai dezvoltat ca Simbolul (v. ac.), care are de obicei un înțeles mistic. La Greci: E. însemna un ornament sau o figură în relief, de o materie străină lucrului pe care era aplicată; s. e. un relief de aur pe un vas de argint, etc. Ea a dat naștere la o întreagă ramură artistică. E. o eroare de a se numi E. mărcile și piesele heraldice, de oarece în heraldică propriu zis, acest termen nu există. [O. L.]

Emblica, arbore, v. Phyllanthus.

Embolia, (med.) închiderea parțială sau totală a tubului unei arterii prin un corp adus de curentul sîngelui din inimă sau din un vas îndepărtat. Astfel de corpuri pot fi: fibrină coagulată, vegetațiuni pe ventilele cordului, țesut necrotizat. Dacă E. se ivesce în o arterie cerebrală importantă, produce apoplexie, în o arterie a cordului paraliza acestuia, în un ram mai mare al arteriei pulmonale moarte momentană. Terapie: liniște posibilă, tratare simptomatică.

Embolit, mineral, chloro-bromură de argint, frequent în minele de argint din Chili.

Embrioctonia,uciderea copilului în uterul mamei, când facerea nu se poate termina altfel. [V. I.]

Embriogenia, o ramură a embriologiei (v. ac.), obiectul ei de studiu ca și câmpul său de cercetări cuprinde mai ales fenomenele referitoare la fecundație, generație și formarea embrionului, cât și primele lui faze de dezvoltare.

Embriologia, știința care îmbrățișează întregul domeniu al dezvoltării embrionului. Din cauza importanței extreme și subtile a problemelor legate de studii embrionului, avântul E.-ei a fost din cele mai fecunde, mai ales de când metodele ei de investigație încep a se precisa din ce în ce mai mult. E. e o știință a cărei creație datează în mare parte celor din urmă trei pături ale secolului nostru. (Cf. O. Hertwig, *Traité d'embryologie ou histoire du développement de l'Homme et des Vertébrés*; trad. diu nemțesce de Ch. Juliu. Reinwald, Paris, 339 p.; Bergh. R. S., *Vorlesungen über allgemeine E.* Wiesbaden, 1895, 289 p.) [N. V.]

Embrion, e produsul oului fecundat până când lineamentele corpului încep a se pute distinge și când începe a lua numele de *foetus*. La om, numai în a doua lună a sarcinei, produsul fe-

cundat încetează a fi denumit E. E. ia naștere din diviziunea nucleului oului fecundat, în jurul căruia s'a fost restrins substanța vitelină prin procesul cunoscut în embriologie sub numele de *segmentație totală*; procesul acesta reamintesc diviziunea celulară indirectă. Segmentația nu se sfârșește, decât numai când tot vitelusul a fost împărțit într'un mare număr de mici sfere nucleate numite blastomere, celule primordiale protoplasmice, etc. (Landois). Mărirea acestor celule e aproape de 25 μ . Vitelusul așa transformat se numește *morula* (Haeckel). O formă mai înaintată a embrionului este *blastula* (Haeckel) sau *vesicula blastodermică*, formată în mare parte prin îngrămădirea lichidului în interiorul oului, care exercită presiune asupra celulelor primordiale (Roux, Bischoff), aceasta a doua fază ia numele de *fasă vesiculară* (Reichert) și are loc la om a 10 sau 12-a zi de la fecundație. Blastula se transformă prin înbușcarea a două straturi de celule într-o cavitate, care devine din ce în ce mai mare, până când partea înbușcată se găsește în contact imediat cu fața internă a părții opuse neîmbucate (Landois). Orificiul invaginației, cavității, devine din ce în ce mai mic, pe măsură ce contactul celor două puncte opuse devine mai apropiat. Haeckel denumește această formă *gastrula*. Zona externă de celule (ectodermică, Kölliker) se numește *epiblast*, iar cea internă (endodermică) *hipoblast*; orificiul se numește *blastofor* sau gura primitivă, iar cavitatea este *intestinul primitiv* (Landois). La mamifere dezvoltarea și formarea E.-lui e cunoscută mai mult prin analogie; fenomenele evolutive ale oului urmează după observațiile făcute aproape aceleași fase ca și la celelalte vertebrate; oul amfioxului a fost mai ales observat de aproape din cauza înlesnirii observațiilor și schematicii sale evoluții. Într-o fază mult mai înaintată în jurul liniei primitive (blastoforul vertebratelor), un al treilea strat de celule se desvâltoă între cele două deja existente ale blastodermului, mesodermul sau *mesoblastul* (mamifere). Aceste trei foi sau straturi de celule se desvâltoă treptat și există la toate vertebratele; fiecare din ele dă naștere la o serie de organe și țesuturi anumite. Din epiblast ia naștere: sistemul nervos central, epiderma și epiteliurile organelor simțurilor; din hipoblast tubul digestiv și glandele, iar din mesoblast toate celelalte țesuturi și organe, afară de sistemul vascular și țesuturile substanței conjunctive (Landois). Linia primitivă arată direcția axului embrionului. (Cf. W. Preyer »Fiziologia embrionului« în l. germană, tradusă și în l. franceză de Viet. »Atlas d'embryologie«, de M. Duval.) [N. V.]

Embriion, în botanică, germene, colț, începutul tiner al unei plante. Resultă din desvoltarea unei celule inițiale, formată și ea prin fecundare, și numită zygospore, oospore, ori ou. Se întâlnește un E. la Alge (Floridee, etc.), la Muscinee [*sporogonul* (v. ac.) lor], la Cryptogamele vasculare și Fanerogame; pentru acest motiv au fost reunite la un loc ultimele trei grupe de plante sub numele de *Embryophyte* (plante cu E.). În special, E. dela Cryptogamele vasculare și Fanerogame (la marea majoritate a acestora) prezintă una sau mai multe frunze primordiale, sau *cotyledoane* (v. ac.); între ele este

vîrful vegetativ al tulpinei (sau *gemula*, *muguragul*, la E. Fanerogamelor), ce se continuă cu o axă (disă *hypocotyl* la E. Fanerogamelor), la extremitatea căreia se află porțiunea conică (*radicula*), ce va produce rădăcina. Pe când însă la Cryptog. vasc. E. de îndată ce s'a format se desvâltoă într-o nouă plantă, la cele mai multe Fanerogame, când se desface după planta mămă, este închisă într-o semăntă, provădută cu substanțe nutritive de rezervă [albumen (v. ac.), endosperm (v. ac.), perisperm (v. ac.)]; de aceea poate sta în viață latentă, pentru ca în condițiuni favorabile să desvâltoe o nouă plantă. La unele Fanerogame se găsesc mai mulți E., există *polyembrie* (la Portocal, Lămâiu, ș. a.); de regulă însă e numai câte unul. Alteori E. nu e diferențiat, e omogen, (ca la multe Orchidee, la *Orobanche*, etc.); sau nu se desvâltoă din ou, ci din alte celule ale țesăturii, unde trebuie să fie oul, în care cas E. se dic *adventivi*. (V. și semăntă). — Se dă numele de *Embryologie* acelei părți din botanică, care se ocupa în special cu formarea E. și dezvoltarea ulterioară a lui, până la constituirea unei plante tinere. [S. Șt. R.]

Embriotomia, operație în obstetrică prin care (în cas de prezentare vicioasă sau fiind lighianul mamei foarte îngust) în mod artificial se extrage fătul în bucăți, cu scop de a salva viața mamei. Medicii din antichitate, Hippocrate și alții, încă au practicat E., considerată fiind aceasta ca cea mai veche înțiruire instrumentală în actul nașterii. Mai de mult o operațiune destul de des aplicată, E. a devenit mai rară, de când arta chirurgicală a înaintat. Astăzi nu se recurge la acest ajutor desperat decât atunci, când din necunoașterea situației în care se găsește embrionul, o facere grea a fost neglijată.

Embrone, Pietro, consul genovez în Chilia, pe la finele secl. XIV și începutul secl. XV, care dimpreună cu alții în diferite centre ale principatelor, reprezentau interesele Genovezilor, acaparatorii comerțului italian pe Mare și Dunăre în acest timp.

Embuscada, cursă întinsă inamicului, de o trupă ascunsă în trecerea lui și care se demaschează în momentul oportun pentru a-l surprinde fără veste.

Emden, oraș în guvernamentul prusian Aurich, 14,485 loc. (1895); filială băncii imperiale, cameră de comerț, port și comerț însemnat; pescuit de heringi; gimnasiu, școală navală, institut de surdumuși.

Emele, Wilhelm, pictor german, n. 1830, s'a specializat în pictura militară și în studiul calului. Lucrările lui de căpetenie sînt: Bătălia dela Stockach, Lupta pe podul dela Heidelberg, în 1799, etc.

Emenda, pedeapsă pecuniară, ce se dicta în evul mediu pentru excese (cf. Decretal de afloc. jud. ordin. c. 18).

Emendanda, ce este de îndreptat. *Emendațiune*, îndreptare.

Emergența, (botan.) eșitură, proeminență, excrescență, ce se găsește pe tulpini, frunze, fructe. E formată din epidermă și din țesăturile de sub ea; pot avé în lăuntru lor și fascicule conducătoare. Exemple sînt ghimpia dela Traudafir, Mur, Smeur, etc.

Emeri, v. Corindon.

Emerit, oficial care după un serviciu mai îndelungat se retrage dela oficiul purtat, ori se pensionează.

Emersiune, aparițiune la suprafața apei. În astronomie ieșirea unui trabant din umbra planetei sale.

Emerson, Ralph Waldo, filosof și poet american, n. în Boston 1803, studiă teologia și deveni predicator; călători în Europa, în deosebi în Anglia, apoi întors se retrase la Concord lângă Boston, în America, la o proprietate a sa, unde trăi până la 1882. Scrierea principală: »Nature« (apărută la 1836 și 1849 în Boston). E. susține că, dela natură, toți oamenii sunt înzestrați cu calități intelectuale și morale asemenea, purtând fiecare în sine germele genialității, unul ca erou, altul ca poet sau cugetător, etc. Desvoltarea acestui germe are trebuință numai de circumstanțe favorabile.

Emesa, oraș vechiu în Coelesiria, lângă Orontes; templul zeului soarelui (Heliogabal). Aci a învins Aurelian 273 pe regina Zenovia. Acum se numește *Homs*.

Emetica, (med.) remedii cari cauzează vomitare, s. e. apa caldă beută în abundență, sulfat de cupru, Apomorphina, pulverea de Ipecacuanha.

Emetin, alcaloid care reprezintă partea activă din Ipecacuanha. Este o pulbere albă-gălbie, puțin amară; puțin solubilă în apă rece, se disolvă în alcool, se topește la 62°. Se bucură de proprietăți vomitive în dosă de 3 miligr. În dosă de 1 decigr. poate omori un câine. [V. C. B.]

Emetocathartica, (med.) remedii cari pe lângă vomitare cauzează și diareă, s. e. Tartarus stibiatus.

Emf —, v. și *Emph* —.

Emi —, v. și *Aemi* — și *Hemi* —.

Emigrațiune, în țările cu drept german: constatarea oficială că o persoană iese din rândul supușilor statului cărui aparține; acea constatare desface legătura de drept dintre stat și cetățean. Țările cu sistem francez sau englez, de drept nu cunosc asemenea acte. În înțeles general, E. se numește strămutarea domiciliului dintr'un stat în altul. De aceea se deosebesc *E. temporară*, când emigrantul e hotărât a se întoarce la locul său, și *E. definitivă*, când emigrantul își caută altă patrie. Prin extensiune se mai ȳice și E. rurală faptului, că multe persoane dela țeară vin de își caută existența la orașe. Acest fapt se numește mai bine *intermigrațiune*. Terminul generic de *migrațiuni* subsumează E., imigrarea și internigrațiunea. E. se face în timpuri moderni (cam dela 1830) în proporții tot crescânde, dar individual; au fost epoce, s. e. aceea a căderii imperiului roman, când emigrau în masă popoare sau triburi. E. a populat cu Europeni America, populează acum repede Africa, și începe a popula Asia. Actualmente popoarele cari au cea mai mare E. sunt Irlandezii, apoi Scoțienii, Englezii și Germanii; aceștia se duc în țările cu limba oficială engleză din America și Africa. Apoi vin Italianii, Spaniolii și Portughezii; aceștia emigrează puțin în America de nord și foarte mult în cea de sud. E. temporară italienească e mare în toată Europa. Mult timp guvernele au căutat să oprească E.-le, acum se recunoaște că nu sunt o cauză de slăbire. Milioane de Germani stabiliți în Statele-Unite,

și de Italiani stabiliți în Brasilia și Argentina, au contribuit puternic la aventul producțiunii și exportului în țeara lor de origină. Popoarele neo-engleze asigură și măresc supremația maritimă și comercială a Engliterei. Decadența Spaniei nu trebuie atribuită E., ci multor altor cauze. Causele E. sunt în cele mai multe cazuri economice. Sunt însă cazuri, când grupuri mari emigrează din motive religioase sau politice. Puritanii englezi au plecat din cauze religioase și au înființat Noua-Anglie. Regaliștii polonezi la sfârșitul secolului trecut, insurgenții Poloni la 1830, au emigrat din cauze politice. Popoarele la cari nascerile sunt numeroase și producțiunea industrială în progres (germanice), prezintă cel mai mare număr de emigrați, ale căror brațe producțiunea nu le mai poate întrebuința, căci forța mecanică face de prisos munca lor. Engliterea dela 1815—1883 a trimis preste 11 milioane, iar în anul 1883 a trimis 320,118, apoi vine Germania, care numai în 1881 a trimis 210,547, Svedia și Norvegia stau pe aceeași linie cu Italia, în 1882 și 1883, cu câte aproape 70,000; Franca cu numărul cel mic de nasceri se prezintă cu mai puțini emigrați de cât Elveția (în 1882 Elveția trimitea 10,896 și Franca 5100). Majoritatea emigraților se îndreptează spre Statele-Unite (din 11 mil. de Englezi 6.860,261). În afară de țările europene a început să trimită emigrați China și Iaponia, spre teama Australiei și Statelor-Unite.

Din România E. e foarte slabă. Excepțional de tot emigrează un Român; cei ce părăsesc România, s. e. cei 600—800 loc., cari se duc anual în America, sunt străini, în cea mai mare parte Ovrei. E. în România e din contră mare, și aduce și Români din alte regiuni și străini. Pentru detalii v. *Imigrare*. [Biron.]

Emilia, ținut în Italia de mijloc, cuprindând ducatele de odinioară Parma și Modena și așa numita Romagna; E. are o suprafață de 21,000 km². și 2.253,104 loc. (1891). În partea nord-estică tereul e mocirlos, în partea sud-vestică muntos, pe la mijloc sol productiv; prin E. curge riul Padu și afluenții lui. E. cuprinde opt provincii: Parma, Piacenza, Modena, Regio, Ferrara, Bologna, Ravenna, Forl. Acest ținut a fost numit după vechea via Aemilia, drumul dela Piacenza și Rimini.

Emilian, împărat roman. În 253 respingând pe barbari, soldații săi într'un moment de entusiasm îl proclamară împărat. Gallus vine să-l detroneze. E. îl învinge și în același timp îl omoară în luna Maiu 253. Preste patru luni, în Oct. 253, E. este și dînsul ucis. A fost unul dintre acei numeroși înșetați după domnie, cari nu reușesc decât foarte puțin să guverneze imperiul roman; E. era însă un militar de oare care talent și iubit mult de soldații săi. (Caion.)

Emilian, faianță de Elgersburg, o masă de olărie, aflată de Dröse în lutul de Gotha. E. albă curată, gălbuie sau vineție, sticloasă la spărtură, dar netranslucidă. Convine foarte bine la aparatele chimice din cauza glasurei sale durabile, liberă de metale. Se fabrică în fabrica de porțelan din Elgersburg.

Eminența, titlu onorific, pe care Papa Grigore cel Mare l-a autorizat pentru toți prelații. El era purtat numai de Cesarul Germaniei în ul-

timii timpilor. La 1630 Papa Urban VIII îl re-strinse numai pentru cardinali, pentru cei 3 electori eclesiastici ai Germaniei şi pentru marele maestru al ord. de Malta: Toţi primiră calificativul de *eminentissimi*. Nici odată nu s'a dat nici s'a purtat de persoane civile, şi numirea lor cu titlul de E. e o anomalie. În zilele noastre numai cardinalii au drept a se numi astfel. Mitropolitul Bucovinei de asemenea se intitulează E. [O. L.]

Eminescu, Mihail, poet şi publicist român, n. 15 Ian. 1850 în Botoşani, † 15 Iunie 1889 în Bucureşti, într'un insitut de alienaţi. A făcut primele sale studii în gimnasiul din Cernăuţi, apoi părăsi şcoala pentru a se lua, mai mult timp, după trupe de teatru. Mai târziu urmă câţiva ani cursurile de litere şi filosofie la universitatea din Viena şi Berlin. Intors în ţeară, la 1874, ocupă sarcina de revisor şcolar şi director al bibliotecii din Iaşi. Indepărtat din acest post de guvernul următor, E. veni la Bucureşti ca prim-redactor al ziarului »Timpul«. În Iunie 1883 fu atins de alienaţiune mintală, îşi mai reveni ceva în fire în două rânduri, dar preste puţin muri de boala de care suferise. E. a publicat poeziile şi prosa sa literară în »Convorbiri literare«. Poesiile lui au fost adunate în volum şi publicate cu o prefaţă de T. Maiorescu în 1883. Volumul a ajuns astăzi la a şaptea ediţie. Ceva mai târziu a apărut un alt volum cu poeziile şi prosa sa literară, în Iaşi. În 1891 s'au ales şi câteva din articolele lui politice din »Timpul«, şi s'au publicat într'o broşură cu o prefaţă de Grigore Peuceşcu. E. e cel mai artist şi mai adânc poet al Românilor. Ca formă întâlnim la el o limbă aleasă, trasă din graiul popular şi din scriitorii noştri mai vechi. Găsim cuvântul propriu ideii şi cuvântul viril, cari dau poesiei lui o frumseţă severă, sinceritate şi nobletă; cuvântul musical şi colorat, dând poesiei lui o voluptate sensuală, un fel de melodie ascunsă, ce te face să întrevezi lucruri, pe cari ea nu le spune. O sintaxă simetrică şi uneori de o măreţie simplă în înşirarea membrilor frazei, care se avântă, ca să dăm aşa, cu o filfăire de aripi larg deschise. Imaginele nouă, juste şi puternice. Versul plin şi larg, câte odată în metru antic, mai totdeauna cu rimă rară şi grea. Cu însuşirile acestea, poesia lui fixează o limbă literară, în care vorbele şi-au luat un loc sta-tornic şi demn, precum ea fixează şi o formă poetică, care vine firesce sub condeiul versifica-torilor tineri. Aceasta formă pare smulsă din gustul viitorului, şi — ca odinioară cu forma cla-sicismului în Franţa, sau cu forma lui Heine şi Lenau în Germania — s'a imprimat în spirite ca un sigil consacrat. Atât limba cât şi poetica lui, au trecut, ca toate inovările, prin grade de formaţie, în cari se ved o sumă de bijbăeli, de greseli, de lucruri greoaie şi câte odată lip-site de gust. Mai toate aceste defecte însă au dispărut în ultimele lui bucăţi. Limba sa proprie şi sobră a putut îmbrăţişa idei filosofice şi sociale. Calităţile poetice ale acestei limbi au putut de-scrie sentimentul amorului şi sentimentul naturii. Ideile generale ale lui E. au fost ideile timpului său, şi în deosebi ideile germane din veacul nostru. Trecute prin temperamentul poetului, aceste idei au căpătat o nuanţă particulară. Prima şi cea mai generală idee, care se des-

prinde din poesia lui, e pesimismul său, con-vingerea aceea că omenirea se învîrtesce într'un cerc viţios şi neînţeles, luându-şi nălucirile drept liman, cădând descurajată la capătul fiecărei desamăgiri şi reîncepând aceeaşi muncă sub sclipirea de-a pururea înşelătoare a altor năluciri. Aceasta filosofie, netăgăduit, e descurajătoare şi neadmisibilă. Ea are însă şi o parte bună. trasă din vederea mai generală a lucrurilor, căci ea ne scoate din egoismul strimt, în care ne îngrădesc alte doctrine. Cu dînsa, omul nu se mai crede o fiinţă de esenţă divină, ci o parte infimă dintr'un tot, şi aceasta părere îi nasce sentimentul unei egalităţi profunde, unui altruism întins, unei iubiri de omenirea întreagă, ca de o fiinţă slabă şi neputincioasă. Sufletul poetului, deşi dispus a vedea partea rea a vieţii ca ceva covârşitor şi fundamental, a fost cu toate acestea stăpănit de tot ceea ce se manifestă în lume ca frumos. Femeia, ca la mai toţi poeţii rassei latine, natura şi arta l-au mişcat adânc, şi din ele şi-a împănzit un ideal. Dar simţirea sa po-etică a ţinut în el un loc dedesubtl filosofiei sale, ca într'un suflet ce-şi iubesc idealul fără a crede în el, îl doresc fără să-l sperc, şi în care totul întră, la urma urmei, în o singură şi nestrămutată formulă: nălucire, suferinţă, neant. Artist, E. ne-a dat o formă nouă, deli-cată, atică. Poet-filosof, el s'a apropiat mai mult de felul de gândire al oamenilor de nord şi a adâncit sufletul omenesc în cîinurile, în cari se pare că va domni pururea durerea. Cu aceste două însuşiri ale sufletului lui, el a personificat, pentru antaia oară în literatura română, îndoita noastră origină de Romani şi Daci, şi sub aceasta îndoita putere, el a reaprins mai viu lumina poesiei române. (Cf. N. Petraşcu, Mihail E., I vol.; I. Gherea-Dobrogeanu, Studii critice; Grama, Mihail E.) [N. Petraşcu.]

Emin Paşa, orig. *Dr. Eduard Schnitzer*, n. 28 Martie 1840 la Oppeln în Silesia. După ce în suita lui Ismail Haki Paşa făcui servicii în Turcia, Armenia, Siria şi Arabia, trecu în Egipt, unde fu trimis la Chartum, lângă guvernorul Gordon. Aici a funcţionat la început ca medic, sub nu-mele nou *Emin Effendi Hakim* (medicul cel cre-dincios). În curând însă înaintează, căci Gordon îl trimite în mai multe misiuni diplomatice, aşa la Lado, la regele din Unjoro, Kabba Rega. În 1878 e numit Bey şi e trimis ca guvernor în provincia cea mai sudică (Hatt-el Estiva), unde îl apucă revoluţiunea internă sub Mahdi. După moartea lui Gordon, 26 Ian. 1885, rămăno isolat de lumea cultă, se susţine acolo, până fu eliberat prin Stanley, (v. Aequatoria) la 1888. Ajuus în Europa nu stă mai mult în serviciul Chedivului, ci intră în serviciul Germaniei, care l-a trimis în provinciile sale din Africa estică. În o expediţiune contra unei seminţii, Manjema, e omorât de soldaţii săi indigeni. A fost om cu mult tact, şi cu mare talent organisatorie şi de administraţiune. Posiţiunea lui isolată în centrul Africei, spre nord în spate cu formidabila ar-mată resculată a profetului Mahdi, spre sud cu puternica împărăţie Uganda a tiranului rege Ma-nda, cu Unjoro, în frunte cu renumitul rege Kabba Rega, în vest cu Masamboni, şi în est cu puternicul Menelik, a atras atenţiunea Europei asupra sa între 1883—1888. (Cf. Im dunkelsten

Afrika, de H. M. Stanley, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1890.)

Emir, titlul ori cărui șef de trib mohamedan independent, precum și al ori cărui descendent al lui Mohamed, prin fică-sa Fatime. Privilegiile E. sunt mici. De multe ori titlul de E. se unesc cu un alt titlu, *E. Bazar* (inspectorul piețelor), etc. Uneori chiar califi luau acest titlu. Se întrebuintează în Orient și în Africa de nord.

[C. Litzaica.]

Emisar, (*lat.*) agent trimis într-o misiune secretă.

Emisfera, jumătatea unei sfere. Ori ce secțiune plană făcută într-o sferă e un cerc, și dacă planul nu trece prin centrul sferei, se numește cerc mic, iar sfera e împărțită în 2 părți neegale; dacă însă planul trece prin centru, secțiunea se numește cerc mare, iar sfera e împărțită în 2 emisfere. În geografie ecuatorul împarte pământul în 2 E.: *E. Nord* și *E. Sud*. Primul meridian geografic împarte pământul în 2 E.: *E. Est* și *E. Vest*. În fizică: E. de Magdeburg, două E. scobite, separate, întregind o sferă; ele sunt provădate fiecare cu câte un mâner, și cu ajutorul unui tub cu cana se poate scoate aerul cuprins între cele 2 emisfere. Pe cât timp aerul nu e scos, ele se pot separa fără nici o dificultate, trăgând de mâner; dacă însă se scoate aerul, ele nu se mai pot separa decât cu foarte mare anevoință din cauza presiunii atmosferei, care apasă asupra lor, stringându-le ca cum ar fi lipite. În anatomie: fiecare din jumătățile laterale ale creierului mare, și creierului mic: *E. cerebrale*.

Emisiune, a trimite, a pune în circulațiune. *Preț de E.*, prețul în care efectele se pun în circulațiune.

Emisiune de bancnote. Băncile dau persoanelor, cari merită credit, bani pe polițe. Aceste polițe le scontează la bănci mai mari pentru a-și procura mijloace noi. Băncile mari emit, pe baza polițelor depuse la ele și a numerarului ce au în casă, *bilete*, cari prin încrederea ce inspiră, sunt primite ca bani și înlesnesc mersul afacerilor. Averea disponibilă, cu care garantează băncile biletele, se numește *stock* și se deosebesce în numerar și portofoliu (polițe). Prima bancă, care a făcut operațiuni de felul arătat mai sus, e banca Veneției, cu care au avut relațiuni mulți din domnitorii noștri. A ființat dela 1157 până la dominațiunea austriacă. La 1407 s'a înființat Banca Genovei, la 1619 cea din Amsterdam, la 1668 cea din Stockholm. La 1726 s'a introdus pentru întâia dată, pentru biletele acestei din urmă, *cursul forțat*. Băncile de E. încă dela început au atras atențiunea puterilor publice, care le-a dat unele privilegii și le-a supus unor îndatoriri. De obicei nu se permite într-o țeară decât existența unei singure bănci de E., controlată de un comisar al guvernului; așa e în România (unde statul e și acționarul principal al Băncii Naționale), în Austria, în Franța. În Italia, când s'a făcut unificarea, s'au menținut cinci bănci de E. În țările engleze, numărul băncilor de E. nu e limitat, și controlul guvernului se reduce la puțin lucru. În Germania, Banca Imperiului emite bilete, cari circulă în tot imperiul și în străinătate, iar băncile înființate mai înainte în statele particulare emit bilete cari circulă numai în lăuntru statului.

Din cauza înlesnirii de păstrare și de transport, biletele emise de bănci, au adesea un mic agio asupra monedei metalice. Limitele E.-ei nu sunt totdeauna fixate prin lege, în genere se admite că nu trebuie să treacă peste 60—70% din stockul în numerar; banca Angliei, Franciei, etc., trec adesea peste această limită.

Emke, nume format din inițialele cuvintelor: *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* (Reuniune culturală maghiară a părților ardelenene). E. s'a întemeiat la 27 Dec. 1884. Scopul ei este »desvoltarea patriotismului prin cultivare în direcțiune națională», ori mai lămurit: maghiarizarea naționalităților nemaghiare, în special a Românilor din Transilvania. Mijloacele pentru ajungerea scopului (§. 4): A) culturale: »ajutorarea bisericilor, înființare și ajutorare de asile pentru copii, de școli populare, industriale și agronomice, de biblioteci populare, de cluburi de lectură și coruri; răspândirea scrierilor patriotice; câștigarea pentru reuniune și ajutorarea împrumutată a forțelor patriotice, cari lucră în direcțiune corespunzătoare, în general promovarea intereselor culturale maghiare. B) economice: Sprijinirea și desvoltarea instituțiilor economice corespunzătoare scopului reuniunii». Terenul de activitate se estinde asupra următoarele 16 comitate, locuite cea mai mare parte de Români: Alba inf., Bistrița-Năsăud, Brașov, Ciuc, Făgăraș, Treiscaune, Huniad, Tirnava mică, Cluj, Mureș-Turda, Tirnava mare, Sibiu, Selagiu, Solnoc-Dobâca, Turda-Arieș și Odorheiu, apoi asupra orașelor Cluj și Tîrgul-Mureșului. Adunările generale aleg în fiecare an un directoriu compus din 32 membri. Acesta conduce reuniunea și își are reședința în Cluj. E. e cea mai mare, cea mai avută și cea mai bine organizată reuniune de maghiarizare. De prezent (1898) are 14,161 membri de diferite categorii, și (în 30 Sept. 1898) o avere de 1.291,580 fl. 28 cr. Veniturile reuniunii se urcă anual la 100,000 fl. Budgetul anului de gestiune 1898/9 e preliminar cu 68,121 fl. 40 cr. percepțiuni și tot atâtea erogafțiuni. Averea reuniunii crește din an în an cu mai bine de 30 mii fl. Are 59 despărțăminte și subdespărțăminte, cari se estind asupra întregii țări. Desvoaltă activitate mare și pe terenul industrial prin promovarea intereselor industriei maghiare de tot felul. E. a înființat Reuniunea Carpatină a părților ardelenene (*Erdélyrészi Kárpát-egyesület*) cu scopul de a maghiariza numirile topografice. Președintele reuniunii E. e: contele Beldi Acațiu, secretar: Iosif Sándor.

Emma, regina Olandei, n. 1858 în Arolsen, fca principelui George Victor de Waldeck, căsătorită cu regele Wilhelm III al Olandei, la 1879, după moartea acestuia regentă (1890—98) în locul ficei sale, Wihelmina.

Emme, afluent pe dreapta al riului Aare în Elveția, cantonul Berna, curge prin valea *Emmenthal*, unde se fabrică renumita brânză; E. are o lungime de 73 km.

Emmenagoga, (med.) remedii cari promovează menstruațiunea, s. e. băi de seșut ferbinți, Aloë, Sabina, Secale cornutum, Hydrastis canadensis.

Emmensita, materie explosivă, se compune din acid picric, acid sulfuric și nitrat de amoniu, servește în America pentru încălcarea torpilelor și cartușelor.

Emmenthal, șesul agricol al râului Emme (v. ac.). Acest șes frumos are câmpuri roditoare, bine cultivate cu cereale, în și cânepă, livezi, păduri și pășuni de munte bogate. Aci se face o economie excelentă de vite, mai cu samă în localitățile bine populate. Localitatea *Langnau* din acest ținut e centrul fabricațiunei *brânzei renumite de E.*

Emmetropia, o însușire a ochiului normal, cu alte cuvinte *drept la măsurd*, care are dimensiunea de așa fel, că imaginea obiectelor îndepărtate se desemnează exact pe retină, când și mușchiul ciliar este complet relaxat. La *miopie* ochiul are dimensiune (axă) mai lungă, iar la *ipermetropie* mai scurtă decât cea normală. Dela 43 de ani în sus și ochiul emetrop devine lung la vedere, însă numai pentru obiectele apropiate, *presbyt* (vederea *bêtrânilor*), și cere ochelari.

Emnedzar, unul dintre fii lui Attila, care după descompunerea imperiului hunic s'a retras cu o mică ceată în părțile Bulgariei de aci.

Emo —, v. și **Hemo** —.

E moll, în terminologia musicală germană = *mi minor* (v. ac.).

Emollientia, (med.) remedii cari înmoaie țesutul la locul, unde se aplică, și servesc ca scut al pielii și pielitelor contra influențelor externe. E. sînt: cataplasme umede calde, zahăr, miere, albumină, gumă, semênță de in.

Emolument, câștig, folos, avantaj, venit, apun-tamente.

Emoțiune, (sinonime: mișcare sau turburare sufletească, sentiment) se numește ori ce durere sau plăcere a noastră, când e însoțită de imagini și idei. De obicei E. are un concomitant fiziologic: expresiunea (contractia mușchilor feței, ai viscerelor, ai vaselor de circulație). De aci două teorii asupra E.: cea intelectualistă (Herbart), care consideră E. ca un derivat al ideilor și imaginilor, ca o »intelligență confusă«, și cea fiziologică (Bain, Spencer și acum în urmă William James, Lange, Ribot, Binet), care consideră E. ca un efect al mișcărilor organice ce se petrec în corpul nostru. E. după această teorie este »expresia directă și imediată a vieții vegetative« (Ribot). Bucuria și E. plăcute produc în genere o vaso-dilatație, iar E. triste o vaso-constricție. Modificările vasomotorie sînt deci adevăratele cauze ale acestor schimbări și nu efecte (James). M. de Fleury a observat, că în timpul bucuriei și chiar al durerii active se produce o mărire a tensiunii arteriale; tristețea provoacă o slăbire, o micșorare a tensiunii arteriale. Cercetările lui Binet au arătat pe de o parte, că pulsul, care în stare normală e liniștit, e influențat de cea mai mică excitație, chiar când n'ar fi însoțită de nici o calitate emoțională, și o vaso-constricție ar fi prin urmare semnul unui început de activitate a sistemului nervos. De altă parte, experiențele lui de laborator au demonstrat, că excitațiile dureroase dau o constricție mai puternică, mai netă decât excitațiile agreabile, cari ori-care ar fi natura lor sînt totdeauna de o intensitate mai slabă. (Cf. A. Binet et N. Vaschide. Influence du travail intellectuel, des émotions et du travail physique sur la pression du sang. Année Psychologique, 1897. III, 127—183). E. probabil, că fiecare din aceste teorii conține o parte de adevăr, și că nici numai ideile și imaginile nu produc E.,

dar nici numai mișcările vieții organice. Discuția asupra originii E., e un cas particular al celebrei discuții despre raportul dintre corp și suflet, dintre spirit și materie.

Empedocles din Agrigent, fisic, medic, poet și filosof grec, a trăit și învățat prin secl. V a. Chr. (490—430), considerat fiind ca făcător de minuni și ca semițeu. Sistemul său filosofic, expus în un poem epic »despre natură«, se caracterizează prin năsuința de a combina și împăca vederile școlaei eleatice cu cele ale lui Heraclit (v. ac.). El susținea că lumea și tot ce există e compusă din patru elemente: aerul, focul, pămîntul și apa, puse fiind aceste în mișcare și acțiune prin două forțe imateriale, una pozitivă, amicitia (atracțiunea), și alta negativă, ura care desbină și distruge. Sufletele sînt de proveniență divină și sînt nemuritoare. Dar și materia e neperitoare, fiindcă în natură nimic nu se pierde; totul e numai amestec, combinare și dizolvare a elementelor combinate. Elementele omogene se atrag și se combină, cele eterogene se resping. Scrierea sa despre natură are 3000 versuri, »Expițiunile« 2000, și știința medicală 600 hexametre. (Cf. Teodorescu, Ist. 117; Ueberweg, Gesch. I; Schwegler, Gesch. d. Philos.) [Plet.]

Empetraceae, (botan.) mică familie de plante dicotyledonate monochlamydeae, ce cuprinde trei genuri cu 4 specii de mici arbusculi ericoidei; foile mici lineare sau oblonge, puțin îngroșate, pe partea inferioară cu un profund sulc longitudinal; florile mici mai adesea unisexuale, mai rar polygame, sînt axilare sau dispuse în capitule terminale, periantul cu 4—6 segmente mai mult sau mai puțin biseriate, stamine 2—3 foarte rar 4. Fructul drupaceu subglobulos cu mesocarpul succulent, cu 2 sau mai mulți uclei monospermi; semințele au sub tegumentele lor un embrion cilindric, încunjurat de un albumen cărnos. Genurile din această mică familie sînt: *Empetrum* L., care a dat numele familiei, *Corema* Don. și *Ceratiola* Mich. Speciile acestor genuri cresc în regiunile temperate ale emisferei boreale pe munți înalți sau în regiunile reci. [Z. C. P.]

Empetrum L., (botan) gen monotipic din familia Empetraceae, cuprinde mici arbusculi ericoidei întinși pe pămînt și foarte ramificați; frunzele mici obtuse, rescute avînd aspectul acicular; florile foarte mici roșee, axilare solitare, sînt regulate polygame și scurt pedicelate, periantul cu 6 segmente biseriate, trei stamine, ovarul subglobulos, care la maturitate devine o drupă succulentă aproape bacciformă de culoare neagră. Singura specie din acest gen este *E. nigrum* L., care crește prin regiunile muntoase și reci ale emisferei boreale, chiar și în Anzii Americii australe până în America antartetică și în insula Tristan d'Acunha. În părțile noastre crește *E. nigrum* L. prin pășunile petroase și stîncose din regiunea alpină, și este cunoscută de popor sub numirile de: Vuietoare, Bobiță, etc. Fructele de *E. nigrum* au gust acrisor și sînt comestibile, ele posed proprietăți antiscorbutice și diuretice, din care cauză se și întrebuințează ca atari în nordul Europei. [Z. C. P.]

Emphasa, (grec.) exagerarea în vorbe și mișcări. Termin de retorică: întrebuințarea unui cuvînt prin care se exagerează expresia unei idei, pe care voim să o exprimăm.

Emphysem, stare morbidă caracterizată prin prezența de aer sau gazuri infiltrate în țesături, cari le destind și dau degetului o senzație de crepitațiune specială. Astfel *E. subcutan* traumatic este o infiltrațiune de aer sub piele în urma unei răniri a căilor aeriene, fracturilor complicate și laxațiunilor membrilor și a plăgilor penetrante, a toracelui cu atingerea plămănilor. Aerul intră în pleură, de acolo în țesutul celular și e împins tot mai departe și apare sub piele; sau aerul e aspirat prin mișcările membrilor fracturate. *E. gazos*, destinderea țesăturilor prin gazuri de putrefacțiune, formate în acele țesături, la gangrene, la cadavre. *E. pulmonar vesiculos*, o maladie cronică a plămănilor caracterizată prin dilatarea alveolelor prin aerul atmosferic, în urma frequentelor accese de tuse sau în urma reținerii respirațiunii, determinată prin profesiunea de flautist, cornist, etc. Simptomul principal al E.-ei e respirația îngreunată, tuse (care tuse ține de o bronchită cronică); mai apoi poate surveni dilatația inimii, umflarea corpului, și moarte, însă după un timp mai îndelungat. [V. I.]

Emphyteusis, (rom. *Embatie*), în dreptul roman acel drept real alienabil și transmisibil prin moștenire, în urma căruia îndreptățitul (*emphyteuta*) folosește un fond rural ca și un adevărat proprietar, solvind proprietarului (dominus) o sumă anuală (*vectigal*) și având a suporta sarcinile publice și neputând deteriora moșia. Emphyteutul deci ar întruni toate calitățile proprietarului, căci dreptul de folosință pe veci e al lui, și totuși nu e proprietar deplin, deoarece prin solvirea vectigalului, de regulă foarte mare, este constrins a recunoaște proprietatea lui dominus. Emphyteutul pierde dreptul său dacă îl alienează fără a avisa despre aceasta pe proprietar, dacă nu solvesce la timp vectigalul sau sarcinile publice, ori dacă deteriorează moșia. E. se naște prin testament, contract, sentință judecătorească, usucapere; înceată prin nimicirea moșiei, expirarea timpului fixat, învoire reciprocă, confusiunea dreptului E. cu al proprietarului, și în cazurile amintite mai sus, când proprietarul poate da afară din moșie (ius expellendi) pe Emphyteut. (v. și art. Arênda și Bezman.)

Empire, (franc., pron. anpir, = împărăție), *stilul*, acea direcțiune a artei franceze, care s'a dezvoltat sub Napoleon I în legătură cu clasicismul imperatorilor romani, și care mai târziu își luă drumul spre celelalte țări ale Occidentului. Se aplică cu deosebire în decorațiunea interioară a mobilierului și altor producțiuni ale artei de manufacturi.

Empirism, nume ce se dă ori cărei activități care nu e întemeiată pe principii sigure și raționale, ci pe experiența întâmplătoare a vieții. În acest sens defavorabil se aplică cu deosebire la medicii de ocasio, fără studii speciale. În filosofie se înțelege sub E. teoria, după care se afirmă că adevărata metodă, care ne duce la știință, este o neîncredere absolută în gândirea noastră și o desăvârșită încredere numai în ceea ce ne dă experiența (v. ac.). E. se opune nu numai dogmatismului (v. ac.), ci și raționalismului (v. ac.). Metoda de cercetare a E. e inducțiunea (v. ac.). [M. D.]

Empiric, ce se bazează pe experiență; *Empiricist*, aderenții teoriei E.-lui.

Emplastru, (med.) medicament, ce se folosește pentru us extern, și se compune din o masă pregătită prin fierbere sau topire de oleu, ceară, rășină sau grăsimi cu alte corpuri, s. e. E. diachil simplex se compune din: Litargă, oleu de olive, grăsimi și apă destilată. E. de cantaride: Terebentină, oleu de olive, ceară, pulbere de cantaride. Înainte de folosire E. se unge pe piele sau pe pânză.

Empora, în limbajiu arhitectonic galeria construită pe bolți sau stilpi de lemn, deasupra navelor laterale ale bisericilor catolice sau protestante.

Emporiu, centru comercial.

Empsychosa, însuflețire, deșteptare, desmorțire; intrarea sufletului în corpul embrionului.

Empusa, după mitol. grec. un spirit rău de noapte; s'a ținut de suita dăinei Hekate.

Empusa, gen de insecte, din ord. Ortopterilor, fam. Mantidelor.

Empusa, (botan.) un gen de Ciuperci-Siphomycete din fam. Entomophthoraceae. Trăiesc parasite pe mușce și pe omizi fluturilor, distrugându-le. Se înmulțesc prin conidii, cari atacă noi insecte. Pulberea albă ce se poate observa pe abdomenul cadavrelor de mușce lipite toamna pe giumuri, e formată tocmai de conidiile de E., ale cărei specii mai comune sînt: *E. Muscae*, *E. Aulicae*, etc., (preste tot 11 specii).

[S. Șt. R.]

Empyema, (med.) ori ce aglomerare de puroiu în o cavernă închisă, s. e. în beșica fierei, în articulațiunea genunchelui, în pleură.

Empyra, la Greci: sacrificiu prin ardere; semnele, felul flacărei, etc., după care se putea vedea voința deilor.

Empyreum, după vechii filosofi, regiunea cea mai de sus a focului; după Creștini (Dante), cerul, locuința celor fericțiți.

Empyromantia, arta de a interpreta voința deilor prin empyra.

Ems, *riu* în nord-vestul Germaniei, isvorește în pădurea teutoburgică și nu departe de Emden se varsă în Dollart; 330 km. lung, $\frac{2}{3}$ e navigabil. Pe partea dreaptă a acestui riu este *canalul* E., menit pentru navigațiune și pentru scurgerea numeroaselor bălți, ce se află prin acele părți; lungimea canalului e de 26 km. Pe partea stângă, paralel cu riu, se află *canalul Ems-Jade*, ce duce dela Emden până la Wilhelmshaven, care încă e navigabil.

Ems, oraș și stațiune balneară de primul rang în Germania, guvern. prus. Wiesbaden, cu 6222 loc. (1895). Situat într-o vale romantică la o înălțime de 82 m. dela nivelul mării, traversat de riu, Lah, cu o climă variabilă; cu deosebire supărătoare e căldura de vară, când este deschisă stagiunea băilor. Are mai multe izvoare termale alcalino-muriatice de o temperatură până la 46° C, dintre cari cele mai renumite sînt Krähnchen, Kesselbrunnen și Fürstenbrunnen. Resurse balneare numeroase: fântâni de beut, băi calde naturale, dușuri, sale de inhalație, aparate pentru cură pneumatică, tren funicular la virf de munte. Instalațiile sînt în mare parte proprietatea statului, dar sînt și de ale particularilor; aceste din urmă rivalizează în confort și eleganță cu ale statului. Apa se vinde în comerț pe o scară întinsă, asemenea și pastilele de E.,

cari conțin bicarbonat de sodă. Intrebuințarea apelor de E. se recomandă la catarele căilor respirației, a canalului digestiv, boale femeiesci, reumatism și podagră. O veche legendă a dat unui izvor numirea de »Bubenquelle« (izvor de băieți), care se bucură de mare popularitate la femei. Știința însă n'a confirmat aceasta credință. Cam de un deceniu încoace România a început a da un contingent destul de considerabil băilor din E. (Cf. Dr. Panthel, »Bad E.«, etc., 1889, Ed. 6.) [Dr. Vuia.]

Punctațiunile de Ems, convențiune încheiată la congresul din E., 25 Aug. 1786 între arhiepiscopii de Mainz, Trier, Colonia și Salzburg contra agresiunilor scaunului papal. Au ramas fără rezultat.

Emtio, (lat.) cumpărare (v. ac.).

Emu, *Dromaeus Novae Hollandiae*, pasere alergătoare din fam. Casuaridelor. (v. Casuar.)

Emulațiune, sentimentul care, fără ură și invidie, ne îndeamnă să întrecem pe colegii sau concetățenii noștri, în nisce lucrări de aceeași natură cu ale lor. E. e motorul către perfecțiune, și mulți cad victima ei. [M. D.]

Emulsina, (*Synaptasa*), corp incolor, amorf, albuminos, care se află în migdale și posedă proprietatea de a discompune amygdalina în zahăr și benzaldehidă (oleu de migdale amare). Discompunerea se întâmplă, îndată ce pisăm migdalele amare și amestecăm cu apă pulverea uscată inodoră. Mirosul de migdale amare se ivesce îndată ce tratăm o emulsiune de migdale dulci cu amygdalină. Uscată se poate încălzi până la 100°. **Emulsine** se numesc și fabricate cosmetice, cari conțin grăsimi împrăstiate fin prin mijlocirea săpunului, și la amestecarea cu apă dau lichide lăptoase. E. de migdale (*Amarulina*) se obține din sirup alb cu un săpun preparat din untură și leșie de kaliu, amestecat cu oleu gras de migdale. Massa cu aspect cristalin luciu se parfumează cu oleu etheric. Asemenea e *Olivina* din gomă arabică, miere, gălbenuș de ou și săpun, amestecate cu oleu de migdale și etheric. Aceste fabricate se întrebuințează la spălat. Se strică foarte ușor și trebuiesc conservate la un loc recoros.

Emulsiune, (med.) lichid, în care se află în suspensiune particule de grăsime sau de resină. E. naturală e laptele; E. artificială obținem prin amestecare de apă, gumă și oleu.

Emulsor, aparat pentru mestecarea intimă a apei cu oleul.

Emyde, v. Broasce țestoase.

Enăceanu, Ghenadie, episcop de Râmnic și Noul Severin, n. 6 Febr. 1837 în Iași, își face studiile în seminarul Socola din Iași, la școala teologică din Athena 1856, și la facultatea de teologie din Kiev 1860—65. Intors în țeară, ajunge profesor de limba greacă la seminarul central din Bucuresci, profesor și director al seminarului Nifon, decan al facultății de teologie 1884—87, și în sfârșit episcop. † 14 Ian. 1898. Scrieri: Principii de filosofie pentru școalele secundare 1868; Istoria filosofiei după Albert Suegler, 1869; Disertațiune asupra raporturilor S.-lor Trei-Ierarchi cu filosofia antică și modernă sau raporturile creștinismului cu filosofia, 1871; Stilistica sau curs de literatură în prosă, 1874; Creștinismul în Dacia și creștinarea Romanilor,

1878; Patristica sau studiul istoric asupra părinților bisericii, 1879; Mitropolia Ungro-Valahiei, album de subsemnăturile în facsimile ale mitropoliților cu note scurte istorice, 1880; Sinaia — istoria sfintei mănăstiri, 1881; Din istoria bisericească a Românilor (Meșterul Manole și Petru Movilă), 1882; Mitropolia Ungro-Vlahiei — condica sfintă, 1886; Îmbunătățirea soartei clerului, monopolul luminărilor de ceară, studiu social și economic, 1888; Archiva Episcopiei, Documente originale și copii, Maica Domnului de la Dud, 1888; Sfânta Episcopie a Râmnicului, vizită canonică, 1889; Biserica din Craiova numită a Gănescului — istoriade la întemeierea ei, 1891; Iconografia, 1891; Visite canonice însoțite de note istorico-archeologice, 1892; Eraldica vechie a Românilor, Stemele țărilor în fața religiunilor Daco-Romane, cabirismul și mitraismul, 1894; Cărțile ritualului Bisericii române ortodoxe, Evangheliile, studii istorico-literare, 1895; Mărturisirea ortodoxă, 1895. Cf. C. Erbiceanu în Biserica ortodoxă română Apr. 1889.

Enachiți, descendenții lui Enach, pe timpul lui Moise un popor uriaș în Canaanul sudic. (4 Moise, 13, 23).

Enalagiu, figură de stil, care întrebuințează un gen pentru alt gen, sau un mod pentru alt mod. [*]

Enaliosaurii, ordin de reptilii fosile din epoca secundară, mai ales în Jura.

Enanthema, erupțiune de pete roșii sau de vezicule, etc. pe mucoasele cavităților naturale, s. e. gura. Astfel sînt aftele sau petele roșii, cari se observă câte odată în gură, etc. [V. I.]

Enare, lac în partea nordică a Finlandiei, bogat în insule, 1421 km².

Enarea, ținut în Abessinia. (v. ac.)

Enarei, numele, după Herodot (IV, 67, I, 105), al acelor Sciți, cari din cauza slăbiciunilor lor seamănă mai mult a femeii decât a bărbatului. Acest cuvânt e un rest de limba scitică, care era eranică.

Enargit, mineral, sulfoarseniură de cupru; se presintă în cristale rombeice, negre. Se găsește la Marococha în Peru, în Argentina, Mexico, California; rar la Parajid în Ungaria.

Enarmonic, la Greci, unul din genurile musiceii lor, în care tetracordul mai ăntăiu nu conținea decât trei grade, cel mijlociu dublu, (s. e. mi-fa-fa-la), și mai târziu era format din 4 sunete, dintre cari cele 2 dintăiu erau la distanțe de 1/4 de ton, iar ultimul la distanță de terță majoră de al treilea (s. e. mi-mi'1/4-fa-la). Antichitatea însă n'a lăsat asupra acestui gen decât speculațiuni teoretice. Musica modernă dă un alt sens cuvântului E., și anume dând această denumire relațiunii dintre două sunete, cari după raporturile lor matematice precum și în scriere sînt deosebite, pe când practica musicală le identifică. **Schimbare E.** e înlocuirea unui sunet prin enarmonicul său; **intervale E.** sînt acele cari derivă unul din altul prin schimbări enarmonice; **game E.**, când diferitele grade ce formează pe una nu sînt decât schimbările enarmonice ale gradelor respective ale celeilalte. În același sens e aplicat la cuvântul acord și la modulațiunile baste pe schimbări enarmonice, cari joacă un rol atât de important în musica modernă. [T. C.]

Enarmoniu, nume dat în ultimii ani unor instrumente cu ancii libere, specii de armoniu,

având taste în claviatură pentru toate sunetele sistemului cu intonațiuni pure, înlăturând temperamentul. Unele din aceste instrumente au până peste 50 de taste pe octavă. [T. C.]

Enata, (grec. = a noua), se numia la Greci jertfa adusă în ziua a noua dela înmormântarea cuiva; la Romani corespundea cu pomana numită »sacrificium novemdiale«.

Enault, *Etienne*, romanțier franc., n. 1816, † 1883, a scris un număr considerabil de romane-foiletoane, singur, și în colaborațiune cu M. F. Judicis; între aceste: »La Vallée des pervenches«, »Le Vagabond«, »Comment on aime«, etc. Multe din ele au fost reimprimite în edițiuni populare ilustrate.

En bloc, în întreg; în limbaj parlamentar primirea unei legi E. b. înseamnă primirea în întregul ei, fără modificări; în limbaj comercial se dice cumpărare E. b. la cumpărarea întregii marfe, câtă se află la dispoziție.

En cabochon, (frc., pron. an caboșon), tăiat; E. se numește o piatră prețioasă cu o suprafață plană și alta bolțită.

Encaustica, procedeu de pictură; colorile se amestecă cu un fel de ceară, care, încălțită puțin, dă picturii o durabilitate mare. Se folosea în vechime la picturi făcute pe lemn și pereți.

Enceinte, (frc., pron. ausent), încintă, un lanț de fortificațiuni.

Eneladus, a doua lună a lui Saturn (v. ac.).

Encephalartos Lehm., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Cycadeelor, tribul Encephalartee, cu tulpina cilindrică sau ovoidală și segmente foilor longitudinal paralel-nervate, respândit din Africa tropicală până în cea australă. Maiestoaș ca port; specii de E. s. e. *E. cafer* Lehm., *E. Hildebrandtii* A. Br. et Bouché, *E. villosum* Lehm. ș. a., se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Encephalitis, (med.) inflamația creierului; un morb rar, mai des obvine inflamația meningelor (v. Meningita). E. se ivesce după leziuni, în urma unor procese inflamatorice învecinate, la morbi infecțioși. De obicei numai o parte a creierului e suferindă. Când inflamația e purulentă, se formează un absces, care străbătând în o cavitate a creierului, sau către meningi, cauzează moarte sigură. Simptomele E.-ei sînt varii: accelerarea sau retardarea pulsului, febră, dureri de cap, amețală, insomnie, contracțiuni musculare, chiar convulsii epileptice, mai târziu simptome de paraliză și în fine moartea. E. durează dela mai multe zile până la câțiva ani. Afară de aceasta se mai ivesce o serie întreagă de inflamații cronice a creierului, în deosebi a scoarței cerebrale, cari formează basa anatomică a diferitelor boale mentale (v. ac.).

Encephalocoele, (med.) *Hernia cerebri*, eșirea parțială a creierului din învelișul său osos. Ea e congenitală, în care cas se ivesce în urma unui defect de dezvoltare a oaselor craniului, sau traumatică, când s'a făcut o leziune în craniu, s. e. prin glonț, fără ca meningele să fie lezionate. Tratamentul E.-ei congenitale e fără succes, al celei traumatice se sfîrșește favorabil, când defectul e mic și se poate restitui sau se acopere cu o cicatrice puternică.

Encephalomalacia, (med.) distrugerea necrotică, de obicei parțială a substanței cerebrale

în urma sistării circulațiunii sîngelui. E. se ivesce deci, când un vas se astupă prin embolie, prin thrombosă sau prin inflamații endarteritice. Simptomele E.-ei variază după partea creierului, care e afițiată.

Encephalum, (med.) creier (v. ac.).

En chef, (frc., pron. an șef), ca comandant, căpetenie.

Enchiridion, manual, compendiu scurt de cutare știință.

Enciclica, epistolă, circulară, ce o adresează Papa episcopilor catolici din toată lumea ori din cutare țeară sau națiune. Cuprinsul e dogmatic, juridic, etc., după motivul, ce dă ansă la adresarea ei. [i—m.]

Enciclopedia, (grec. encyclopaideia,) totalitatea cunoscințelor indispensabile unui om cult, cele șapte arte liberale. Astăzi prin E. se înțelege totalitatea cunoscințelor omenești. Oamenii cu cunoscințe enciclopedice și lucrări enciclopedice se găsesc încă din antichitate, așa la Greci Speusippus, la Romani celebrii Varro și Plinius naturalistul, apoi Martianus Capella și Spaniolul Isidorus cu opera sa *Origines*. În evul de mijloc întâlnim pe Vincențiu de la Beauvais cu »Speculum historiale, speculum naturale și speculum doctrinale«, cari sînt urmate în toate țările Apusului de alte lucrări analoage, mai mult compilații pentru necesități didactice. Primul, care rupe cu școlastica, este filosoful englez Baco de Verulam, care pune 1620 în »opera sa »*Instauratio magna*« bazele cercetărilor științifice, însă nu este urmat mai de nimeni. 1697 Bayle, unul din întemeietorii criticismului francez, scoate la Rotterdam »*Dictionnaire historique et critique*«. Dar prima enciclopedie în sensul modern al cuvîntului este celebra »*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*«, care apare în 28 volume dela 1751—72, sub îngrijirea lui Diderot și D'Alembert, principalii ei colaboratori, și care s'a bucurat de o foarte mare influență asupra întregii Europe. De atunci încoace nenumărate lucrări enciclopedice, sub formă de dicționar, apar în toate țările; vom cita numai pe cele mai cunoscute și mai utilizate de Români: Larousse: *Grand dictionnaire universel du XIX-eme siècle* 1864—78, 16 vol.; La grande Encyclopédie, sub direcția slavistului Leger, în curs de publicație; Brockhaus, *Konversations-Lexikon*, apărut până acum în 14 ediții; Meyer, *Konversations-Lexikon*, a V ediție, 1897; Pierer, *Konversations-Lexikon*, 1893; dintre cele engleze *Cyclopedia* lui Rees, 45 vol. 1802—19; la Români prima lucrare în acest gen este prezenta *Enciclopédie*. [E.]

În literatura bizantină E. au o importanță literară colosală. Încă patriarhul Photios a făcut o E. (*myriobiblon*), îmbrățișând toate ramurile activității literare; dar culmea au atins-o E. în secl. X sub Constantin Porphyrogenetul. De oare ce până în acest secol literatura se dezvoltase mult, și foarte puțini oameni o puteau stăpâni în întregime, Constantin a dispus să se facă o serie de compendii comode, numite E. Primul loc îl ocupă *E. istorică*, unde au fost rezumați și puși la contribuție toți istoricii greci, dela Herodot până în secl. X. Această E. avea 53 secțiuni, cu câte un titlu special; ni-s'au păstrat următoarele: a) *Excerpta de legationibus*; b) *Ex-*

cerpta de virtutibus et vitiis, păstrată pe jumătate; c) Excerpta de sententiis, resturi însemnate; d) Excerpta de insidiis, fragmente neînsemnate. O altă E. e *E. agricola* (Geoponica), care e colecțiunea lui Cassianus Bassus. O a treia E. e cea *medicală* și *veterinară*. În fine, e foarte probabil, că tot din îndemnul lui Constantin Porphyrogenetul și-a compus și Simeon Metafrastul (v. ac.) colecția sa de *legende* bisericești, care a fost atât de rău făcută pentru literatura hagiografică bizantină. [C. Litzița.]

Enciclopedia franceză e opera colectivă a unui număr de scriitori și înveștiți francezi din secl. XVIII, precum: Diderot, D'Alembert, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, etc. Această operă imensă, care după prospectul redigat de Diderot trebuia să cuprindă 10 vol., fusese un inventar alfabetic al cunoștințelor omenesci. Prin ideile înaintate, profesate în morală și religie, E. avuse mulți detractori și i-se puse piedeci nenumărate la publicarea ei. Influența acestei scrieri a fost imensă. Toate națiunile vecine se întrecuseră în a-o traduce și a-o imita; astfel »Deutsche Encycl.« Frankfurt, (1778—1804), »Encyclopaedia Britannica« (1771), etc.

„*Enciclopedia Română*“, cel dintâi dicționar enciclopedic în limba română, se publică în Sibiu din însărcinarea și sub auspiciile »Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român« de prim-secretarul acesteia, Dr. C. Diaconovich. Inițiativa pentru editarea acestei mari publicațiuni s'a luat la propunerea directorului ei, în sedința din 5 Febr. 1895 a comitetului central al numitei Asociațiuni, și încă în vara aceluiaș an s'au început lucrările pregătitoare. Comitetul central a publicat un apel către literații și savanții români, cari în număr de peste 200 au oferit serviciile lor pentru întreprinderea Asociațiunii, iar secretarul ei, însărcinat cu conducerea publicațiunii, a format un birou compus din Dr. I. Beu, medic, N. Togan, preot, și prof. I. Popovici și Ilie Moga, cari prin o lucrare neobosită și plină de abnegațiune au terminat după un an registrul general al Enciclopediei, care cuprinde peste 30,000 titluri. Fiind-că Asociațiunea nu dispune de fonduri, din cari ar fi putut acoperi cheltuielile publicațiunii, directorul acesteia a căutat și găsit un editor în persoana librarului W. Krafft, care și în trecut și-a câștigat merite neperitoare pentru literatura română transilvană, și s'a angajat a edita publicațiunea pe riscul propriu încât privește speșele de tipar. Cheltuielile redacțiunii au rămas în sarcina directorului. După multe lupte cu greutățile începutului, fasc. I. cu peste 1000 articole s'a publicat cu ocaziunea adunării generale a Asociațiunii, ținută în Lugos la 27 Aug. 1896. Tomul I a fost prezentat complet la adunarea gen. din Beiuș (27 Aug. 1898). De atunci publicațiunea înaintază cu pași mai repezi și va avea să se termine până la finea anului 1900. Critica a făcut E. R. o primire dintre cele mai călduroase și a constatat, că publicațiunea ca redacțiune îndeplinește tot ce între împrejurările date a fost posibil, iar ca tehnică întrece toate publicațiunile românești de până acum. La tot cazul E. R. este până astăzi cea mai mare întreprindere literară română, care lucrează cu un aparat pân' acum fără păreche în

literatura noastră, și a fost realizată fără nici o subvențiune sau ajutor, singur numai prin munca și abnegațiunea autorilor și editorilor săi și prin zelul biroului amintit.

Enciclopedia s'au numit mai întâiu în secl. trecut autorii și colaboratorii marelui enciclopedii franceze (v. ac.). Tot E. s'au numit și toți aceia, cari au împărtășit vederile cuprinse în acea enciclopedie cu privire la religie, morală, filosofie și științele politice. [Pl.]

Encina, autor dramatic spaniol, (v. La Encina). **Encinas** sau **Enzinas**, familie de martiri și savanți spanioli, numiți și **Dryander**. **Pedro de E.**, poet religios spaniol dela sfârșitul secl. XVI. **Francisc de E.**, n. 1570, iesuit spaniol, misionar în ins. Filipine, la poporul Bisayas.

Encke, **Iohann Francisc**, astronom germ. n. 1791 la Hamburg, † 1865 la Spandau. Studiile univ. și le-a făcut la Göttingen, 1813 și 1814 a luat parte ca voluntar la luptele contra lui Napoleon I, 1815 intră în armata prusiană, părăsi imediat armele, trecând la observatorul din Seeburg de lângă Gotha. De aci în 1825 fu chemat director al observatorului regal din Berlin, ilustrându-l cu numele său până la moartea sa. E. a publicat un anuar astronomic dela 1830, și observațiunile astronomice făcute la observatorul din Berlin cu începere dela 1840. El a scris mai multe tratate și memorii asupra fizicii și astronomiei, remarcabile prin originalitatea ideilor cuprinse în ele. Perfect calculator.

Cometa lui Encke, a doua cometă căreia i-s'a recunoscut periodicitatea; descoperită de Pons din Marsilia în 1819, E. îi calculă întreagă elipsa numai după observațiunile făcute la această singură aparițiune. E una din cometele cu scurtă perioadă (3 ani și $\frac{1}{3}$), elipsa ei fiind cuprinsă în interiorul elipsei lui Jue.

Enclava, ținut nu prea întins, despărțit de trunchiul țerii, resp. al poporului. E. sunt multe în Germania, mai ales în cea din mijloc, iar în alte locuri, în urma schimbărilor de granițe, foarte rare; de obicei se numesc E. numai parțile impresorate jur împrejur de un stat străin. *E. de popoare* din contră sunt foarte dese: Sașii și Secuii în Transilvania, etc. [W. R.]

Enclitic, vorbe lipsite de ton, cari se razemă pe vorba premergătoare, s. e. articolul: I, le, a, care se adaugă la finea cuvintelor. [*]

Encolpion, (grec.) semu decorativ ce-l poartă archiereii pe piept, aninat cu un lăntșul de aur. Pe el se află zugrăvită icoana lui Ius Chr. ori a Fecioarei Maria, și de aceea se numesc și Panagion sau Panagia = Atotsânt-ă. E. se mai numesc și Pectoral, după semnul ce purta pe piept archiereul Testam. vechiu, de unde a trecut și în T. N. Pe fața E. archiereului Test. V. erau cuprinse în aur 12 pietri scumpe cu numele celor 12 semniți ale lui Israil. Unii dintre archiereii creștini poartă moaște în E. (Stefanelli: Lit. bis. ort.; Onciul: Arch. bibl.; Boros: Ierarch. bis.). [G. H.]

Encomium, (grec.) laudă; în antichitate un fel de poezie lirică, făcută în lauda cuiva, mai ales pentru a celebra faptele eroilor.

Encounterbal, sin mare al Oceanului Indic la sudul Australiei, în care se varsă riul Murray.

Endaortitis, (med.) inflamația membranei interne (Intima) a Aortei.

Endaseh, (*trc.*) veche măsură de lungime, în Turcia = 66'75, în România 64'11 cm.

Endemice, (botan.) — spre distincție de cele cosmopolite și comune — se numesc acele plante, al căror areal geografic e restrins, s. e. Carpații în antiesă cu alți munți din Europa au ca elemente (v. ac.) endemice: *Sedum carpaticum* Reuss., *Campanula carpatica* Jacq; cei dacici: *Hepatica angulosa* Lam., *Gypsophila transsilvanica* Spr., etc. În sens strict, termenul endemic se folosește pentru elemente de areal foarte restrins, s. e. *Primula leucophylla* Pax e endemică din munții Bucovinei până pe Ceahlău și munții învecinați din Secuime, *Dianthus calizonus* Schott et Kotschy pe Piatra Craiului, *Pedicularis limnigena* Kern. în Munții apuseni (Biharia). Exemple exotice de endemisme avem s. e. în *Dracena Draco* L. de pe ins. Canare, *Sequoia semper virens* Endl. în California, *Ginkgo biloba* L. în Japonia ș. m. d. Unele regiuni ale globului terestru se disting prin endemism bogat, s. e. multe insule, sudul Africei, Himalaia, sud-vestul Australiei, etc., altele prin o lipsă extremă de elemente endemice, s. e. întreaga regiunea boreal-arctică, insulele de recufiri în Oceanul pacific ș. a. Studiul endemismelor — pentru- ce, cum, când, unde s'au născut — și raportul cu specii înrudite duce la cele mai spirituale concluziuni de geografia plantelor. [A. Pr.]

Endemii, boale cari bătute în anumite regiuni sau localități tot anul sau la epoci fixe ale anului, sub influența unor cauze locale. Febrele palustre s. e. sunt endemice în localitățile, în cari se află ape stătătoare, și nu apar în alte localități lipsite de bălți. De vreme ce boalele epidemice se propagă prin oameni bolnavi, în mod independent de localitate, și se transportă în locuri depărtate de isvorul boalei, boalele endemice sunt legate de localitate și nu se transmit dela bolnav la om sănătos, dintr'o localitate în altă localitate. E. se înlătură prin asanarea localităților insalubre, mai ales prin desecarea (prin drenarea, canalizarea) și prin cultivarea terenurilor umede. [I. F.]

Endermatic, *metod*, prin care, înlăturând întâiu pe o mică suprafață a corpului epidermul (stratul extern al pielii), se aplică medicamentele în formă de praf asupra dermului (stratul din mijloc al pielii), cu scop ca medicamentul să intre în organism prin resorpțiune. Metoda aceasta aște și aproape cu desăvârșire părăsită, ajungând la o mare importanță în medicina modernă metoda hypodermatică (v. ac.).

En détail, expresiune comercială, însemnează vândarea mărfurilor în cantități mai mici (v. și En gros).

Endivia, plantă, o specie de *Cichorium* (v. ac.).

Endlicher, *St. L.*, prof. de botanică la universitate, director al muzeului imp. din Viena, etc., n. 1804 în Pojón. Botanist erudit, de profunde cunoștințe sistematice. În lucrarea sa cea mai principală »*Genera plantarum*« (Viena 1836 până 1850), urmând exemplul lui Jussieu în Franța, înlocuiește sistemul de clasificare a lui Linné — urmat de școala lui Willdenow — prin sistemul său natural, pe care chiar până astăzi îl urmează o parte din direcția botanică vieneză, în frunte cu reposatul Kerner. Genial și marimios a avut a îndura mult în decursul carierei

sale spinoase, † 1849 de sfârșit tragic, se dice înveninat. [A. Pr.]

Endoarteriilitis, (med.) v. Arteriitis.

Endocard, (med.) membrana care acopere internul cordului și prin duplicațiuni formează ventilele acestuia.

Endocardita, (med.) inflamația endocardului. E dubiu, dacă se poate ivi independent; în cele mai multe cazuri se arată după tifus, pneumonie, scarlatină, reumatism, etc. și e provocată de imigrația bacteriilor specifice pentru acești morbi. La început bolnavii se plâng de dureri în regiunea inimii, de palpitațiuni și respiriu greu; mai târziu apar simptomele proprii împedecării circulațiunii sângelui. Însănătoșarea completă e foarte rară. Terapiase orientează după simptome și după morbul, în urma căruia s'a ivit E.

Endocarp, (botan.) stratul cel mai intern al pericarpului (v. ac.); în afara lui e *mesocarpul*, la rândul său acoperit de *epicarp*. E. uneori e subțire și moale, ca la fructul de fasole, Mazere, ș. a.; alte dăți e mai gros, compact și lemnos. Așa e la fructul de Cais, Vișin, Prun, etc. partea tare ce învâlește semănța, amândouă la un loc formând simburele.

Endocyst, membrana tegumentară internă a unui Polyzoar.

Endoderm, (botan.) un învăliș, format dintr'un rând de celule, ce se găsește la limita dintre scoarța primară și cilindrul central al rădăcinilor, al tulpinelor acuatice și al rhizomelor. Celulele din cari e format sunt unite strins între ele, fără a lăsa spații aeriene, și au pereții mult sau puțin suberificați. Uneori, mai ales la tulpinile aeriene și subterane, E. are celulele sale pline cu amidon (de unde i-se mai dice și *strat amilifer*). Rolul E.-ei e mecanic, de rezervă, și din el își iau origina rădăcinile secundare ce se află pe rădăcina primară a Criptogamelor vasculare. v. și art. Ectoderm.

Endogamia, v. Exogamia.

Endogen, (botan.) membru nou al unei plante, care își ia naștere din interiorul altuia mai bătrân, și spre a ieși în afară trebuie să străbată, disolvându-le, toate țesăturile exterioare lui. O atare origină E. au ramurile adventive de pe tulpinile și rădăcinile bătrâne; rădăcinile secundare de pe rădăcinile primare ș. a. De Candolle (A. P.) a numit Monocotiledoanele E., căci, credea el, că tulpina lor se îngroașe din afară spre interior, în mod centripet, în opoziție cu modul de îngroșare al Dicotiledonatelor, de același botanist numite *Exogene*, la cari îngroșarea se face în mod centrifug, dinlăuntru spre exterior. De cătră H. v. Mohl și de cătră alții s'a arătat, că lucrurile se petrec altfel; că nu e deosebire în modul de îngroșare al tulpinei la cele două grupe de plante, și de aceea și numirile date lor spre distincțiune au fost scoase din us.

Endometrita, (med.) inflamația membranei mucoase a uterului; se arată în diferite forme. După simptome se pot deosebi trei grupe de E.: 1) cele la cari prevalează ipersecrețiunea, 2) cele împreunate cu emoragii, și 3) cele cari aduc cu sine o dysmenoree sau preste tot dureri. Causa atâtor feluri de îmbolnăviri e a se căuta în multe schimbări, la cari este expus uterul prin menstruațiuni și nasceri. Terapie: irigațiuni

cu remedii desinfectante și adstringente, emostatice, curățirea mucoasei prin operațiune (gratage de l'utérus). Cf. și art. Fluor albus. O specială formă de E. este *E. puerperală*, care obține la lăuze și este o urmare a infecțiunii cu substanțe septice. Se manifestă în o inflamație intensivă a membranei mucoase împreună cu exulcerare și necrotizare; o febră intensivă nu lipsesce nici când. Terapia: injecțiuni desinfectante.

Endoparasit, sau *Entoparasit*, parasite cari trăiesc în țesutul, viscerile, sau în cavitatea corpului.

Endoplasma, v. Ectosarc.

Endoplast, corpul nuclear la infusorii se compune din doi nuclei, unul mai mare *macronucleu* sau E., și unul mai mic *micronucleu* sau *endoplastul*.

Endor, oraș ovreu în seminția Isașar; aci a întreat Saul pe vrăjitoarea din E.

Endoschelet, țesături dure interne, ca oasele, cari servesc la inserțiunea mușchilor, sau la protecțiunea organelor; nu sunt o simplă întărire tegumentară.

Endoscopia, metodă prin care cu aparate speciale se iluminează diferitele cavități ale organismului (laringe, esofag, stomach, beșică, etc.); în sens mai strict însă, se înțelege sub E. iluminarea beșicii udului și a canalului uretral, cu scop de a pute examina aceste organe prin vedere.

Endosmosa, curentul ce se stabilește, prin o membrană permeabilă, dela un lichid extern și difuzibil, către un altul intern închis într'un spațiu mărginit de acea membrană (v. Diosmosa). Curentul contrar, cu mult mai slab, ce se face dinlăuntru în afară prin membrana permeabilă, se chiamă *curent exosmotie* sau *exosmosă*.

Endosperm, (botan.) se numește în genere țesătura de rezervă din semența Fanerogamelor, iar în special aceea din semența Gymnospermelor, dându-se numele de *albumen* (v. ac.) substanței de rezervă din semența Angiospermelor. Deosebire între cele două soiuri de țesături, în ceea ce privește compoziția și rolul, nu este, ci se deosebesc numai în privința originii. Pe când E. se desvătă în semența înainte de a se fi format oosfera și de fecundație, albumenul se desvătă după fecundație. E. este omolog cu protalul (v. ac.) din macrosporul (v. ac.) Criptogamelor vasculare, și cu 7 celule din sacul embrionar al Angiospermelor.

Endothel, (med.) stratul superior al membranei, care acoperă internul cavităților închise ale corpului (inima, vasele sângelui, etc.).

Endröd, comună mare în Ung., cott. Bichiș, cu 10,898 loc. Magh., cari mai înainte erau toți nobili; este una dintre cele mai vechi comune.

Endymion, după mitol. grec. a fost fiul lui Zeus, un june frumos ca Adonis, amoretul dînei Seleni. E. a fost vîntor și în peștera dealului Latmos din Caria a adormit spre vecie. Seleni în toată noaptea s'a coborît la el ca să-l sărute. Seleni e dîna luni, e luna însăși, se coboară în peșteră, când de pe pămînt nu se mai vede; iar E. după mitul din Caria e un geniu al nopții și al somnului adânc. După mitul din Elis, Seleni a născut dela E. 50 de fete și aceasta a explicat astfel, că ciclul de serbători olimpice a

avut 50 de luni și că acestea represintă fetele Seleni (identică cu Helene). [Atm.]

Ene, Moș, în poveștile române: »a venit moș E. pe la gene« (Ispirescu), somnul, cuvînt a cărui origină este probabil rima pentru gene; moș Enache (Creangă).

Ene, Maiorul, comanda un batalion din regimentul 6 dorobanți în lupta dela Rahova la 7/19 Nov. 1877. Trupele colonelului Slăniceanu, cari înaintau spre Rahova, cucerind după o crâncenă luptă o redută turcească, se repeziră spre o a doua redută și ajunseră la 40 metri de șanțul ei, în acest moment maiorul E. fû ucis în fruntea batalionului.

Enea, v. Aeneas; *Eneida*, v. Aeneis.

Energia, putere, forță, tot ceea ce concepem într'un lucru că poate să lucreze, să influențeze asupra celorlalte lucruri. În psihologie: calitatea voinței omenești de a traduce în act, fără șovăire, hotărârile sale. În retorică: *E. stilului*, acea calitate a modului de exprimare, care isbesce și ține în loc cugetarea cetitorului sau ascultătorului, prin scurtimea expresiei și intensitatea cugetării. În mecanică: *Conservarea E.-ei*, concepțiunea rațională, în virtutea căreia se afirmă că nimic nu se pierde în natură, și că ori ce fenomen natural disparînd, trebuie să se regăsească într'alt fenomen, care se naște din însăși dispariția celui dintâi. Demonstrarea experimentală a acestui adevăr, care de altmîntreți se impune cu necesitate minții noastre, s'a făcut pe la mijlocul secolului acestuia prin lucrările lui R. Meyer și Helmholtz. (v. și Forța.) [M. D.]

Energumen, îndrăcit, demoniac, cuprins de spiritul necurat.

Enervare, acțiunea fisiologică a sistemului nervos, legată în mare parte de noțiunea anatomo-funcțională. Creerul este centrul E.-ii întregului organism și din diferitele lui regiuni și centre pleacă fibre nervoase sau *nervi* (v. ac.), cari enervează (mai propriu *inervează*) organele și regiunile cele mai depărtate ale corpului. Așa în limbajul științific se spune, că urechea, s. e., este enervată de nervul acustic, inima de pneumogastru, etc. Regiunile și centrele nervoase ale scoarței cerebrale mai pot avé sub dependența lor inervatorie anumite funcțiuni și proprietăți generale ale sistemului nervos, ca s. e. iritabilitatea generală, activitatea intelectuală, etc. Măduva spinării enervează la rîndul ei organismul prin nervii rahidieni.

Intr'un alt înțeles luat, cuvîntul *Enervare* înseamnă o iritabilitate generală, anormală a sistemului nervos; o emoție violentă, bruscă s. e., sdruncină adînc organismul, și persoana ce o resimte se spune că este enervată. Cu alte vorbe E. este o fasă de excitație nervoasă, o exploziune trecătoare; continuată această excitație și ajunsă la un grad anormal, ea reintră în domeniul maladiilor nervoase și mintale. Fenomenele de histerie, agitație, obsesiuni, fasa de o excitație a melancoliei circulatorii, pot fi citate între atâtea altele ca exemple de enervare patologică.

[Vaschide.]

Enescu, George, compozitor și violist român, n. 7 Aug. 1881 la Livezi (j. Dorohoiu). Studiile musicale le-a făcut cu profesorul Helmesberger în conservatorul din Viena, pe care îl absolvî în vîrstă de 13 ani, și cu profesorul și compo-

sitorul Massenet în conservatorul din Paris, unde se află încă și astăzi. Deși abia un adolescent, neavând decât 17 ani, E. a scris mai multe bucăți simfonice și soluri, între cari »Poema română«, compoziție simfonică, alcătuită pe motive românesce și executată la Paris, în concertele Coloune, sub conducerea autorului ei, și la Bucuresci, în concertele Wachmann, un quartet, un trio și alte lucrări nepublicate încă. Ca executant, E. are calitățile cele mari: o memorie prodigioasă, simțul subtil al măsurii, mecanica degetelor, eleganța și instinctul arcului, și mai presus de toate emiterea sunetului just, corect, fără afecțată și lucrări de efect. Pe lângă acestea, o atitudine simplă și liniștită, fără mișcări și schime sentimentale. În arta de a compune, E. se impune și mai mult. Compozițiile lui sînt extraordinare ca știință armonică, înălțuirea lor e solidă, acordurile frumoase. În ele se simte adîncă admirație a lui E. pentru Bach și Beethoven, cari apar ca modelele și inspiratorii săi. Ceea ce isbesce și mai mult în lucrările sale, este varietatea de mijloace de cari dispune. (Cf. N. Petrașcu: G. E., în »Literatură și artă română«, an. II).

[N. Petrașcu.]

Eneus, v. Oeneus.

Enfant, (fr., pron. anfan), copil. *Enfants de France*, copiii Franței, nume ce se da în vechia monarhie franceză copiilor și nepoților regelui. »*Enfants sans souci*«, o corporațiune de actori în evul mediu, cari reprezentau piese vesele de ocaziune. *Enfant terrible*, copil teribil, se numește unul care compromite pe ai săi, partidul său, etc.

Enfantin, *Barthélemy, Prosper*, numit de obicei *Père E.*, n. 1796 în Paris, elev al lui Saint-Simon, ale cărui idei socialiste a cercat să le propage prin o societate patriarhală-socialistă, dar procedând în mod de tot cinic și imoral, societatea a fost disolvată și E. condamnat la 2 ani temniță. Mai târziu membru al comisiei însărcinate cu studiul chestiunii colonizării Algerului. † 1864, credincios doctrinelor Saint-Simoniste. Opere: *Colonisation de l'Algérie*, 1843; *Traité d'économie politique*, 1830; *Religion Saint-Simonienne*, 1831.

Enfield, oraș în comitatul englez Middlesex, cu 31,532 loc. (1891); fabrică de arme.

Enfilada, o serie de camere în așa continuare, încît privirea prin ușile din mijloc străbate toate camerele.

Enfilada, în limbajul militar tragerea în lung asupra unei lucrări de fortificație sau asupra unei trupe ce ar prezenta flancul. Această tragere a fost inventată de Vauban; era cunoscută pe timpul lui, sub numirea de tragerea în rîcoșet.

Enfie, (fr., pron. anfi'), joc de noroc cu cărți de Whist, pentru 6 persoane.

Enfleurage, (*franc.*) operațiune prin care se da parfumurilor mirosul de flori; se face în vase de sticlă pătrate, late, potrivite hermetic unele în altele. Se pune în ele un strat de grăsimi (sau sdrențe de pânză muiată în oleu și așezată pe un fund de sîrmă), care se acopere cu flori ce se prîmesc din timp în timp. După ce grăsimi a luat miros de ajuns, se presează.

Engadin, vale alpină în partea sud-estică a cantonului elvețian Graubünden, lungă de 82 km. și udată de riul Inn; se împărțese în E. super., până la înălțime de 1800 m. cu localitățile Silva-

plana, St. Mauriciu (loc de cură), Samaden, Pontresina, etc.; și E. infer., mai îngustă, până la înălțimi de 1019—1610 m., cu localitățile Zernetz, Tarasp, Schuls (isvoare minerale), etc. Locuitorii acestei văi, *Engadinii*, sînt Rhaeto-Romani (v. ac.), de confesiune protestantă; oameni harnici, economi și iubitori de patrie, deși aceasta nu-i poate nutri pe toți, din care cauză ei se duc și prin țeri străine ca neguțatori, cofetari, etc. și după ce și-au adunat avere se întorc iarăși în frumoasa lor patrie.

Engel, 1) *E. Ernst*, statistician germ., n. 1821 la Dresda, 1850 director al biroului statistic de acolo până 1858, apoi a fundat întreaga societate pentru asigurare ipotecară. 1860 director bir. statistic la Berlin, a scos mai multe foi și opere statistice, între cari *Industria germană 1875 și 1861*, »Das Zeitalter des Dampfes in technisch-stat. Beleuchtung«, sînt cele mai însemnate. 1862 a înființat un seminar stat. unde în prelegerile sale a umplut știința sa cu spirit filosofic, trăgînd din cifrele goale consecuențe din cele mai importante și ridicînd-o la »demologie« (știința popoarelor culte). 1882 se întoarse la Dresda, unde † 1896.

2) *Engel, Johann Jacob*, scriitor germ., n. 1741 la Parchim, 1776 prof., apoi academician la Berlin, învățătorul moștenitorului de tron Friedr. Wilhelm (II), și-a câștigat un loc de frunte între scriitorii raționaliști. A scris comedii bușoare, ca »Diamantul«, cari îl ajutau la postul de director al noului teatru național 1786, scrieri estetice și o foaie, în care apere cu agerime pocsia moralisătoare și realismul sec în contra așa numiților poeți de »Sturm und Drang«, cari cereau mai mult simțemînt. Scrierea lui de căpetenie e romanul: *Herr Lorenz Stark*, Op. compl. 1801 până 1806, Berlin. E. † 1802. [W. R.]

3) *Engel, Ioan Christian*, istoric german, n. 17 Oct. 1770 la Leutschau (Ungaria), † 20 Martie 1814; studiile universitare le-a făcut în Göttingen. 1791 a intrat în serviciul statului ca funcționar la cancelaria aulică transilvană în Viena. S'a ocupat cu istoria Ungariei și a țărilor mărgiuase și cu originea Românilor. Opere: *Geschichte der Moldau und der Walachey nebst der historischen und statistischen Literatur beyder Länder*, Halle 1804. *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum*. Cum epistola C. G. Heyne ad auctorem missa et columnam Traiani illustrante, Viena 1795. *Geschichte der Ukraine und der Kosaken*. *Geschichte von Halitsch und Wladimir*, Wien 1793. *Geschichte von Dalmatien, Croatien und Slawonien*, Halle 1798. *Geschichte des alten Panoniens und der Bulgarey*, Halle 1797. *Geschichte und kurtze Geographie des alten Panoniens seit Epoche der alten Griechen bis zur Einwanderung der Ungern im Jahr nach Christi Geburt 890*. *Geschichte der Nebenländer des Ungrischen Reichs*, Halle 1801. *Geschichte von Serwien und Bosnien*, Halle 1801. *Monumenta ungrica*, Viena 1809. *Geschichte des Ungrischen Reichs*, Viena 1813—14. Bogăția și exactitatea materialului, fac din prima lucrare o carte care nu și-a pierdut mai nimic din valoarea sa și de care străinii mai ales s'au servit și se servesc cu folos.

Engelbert, Sfîntul, n. 1185, 1216 arhiepiscop de Colonia. Susțină pacea, înfrîngînd cu energie

nobilimea cerbicoasă și ținând în frâu pe călugării nedisciplinați, ajută agricultura și se făcuse stăpân absolut preste diecesa sa. Când împăratul Friederic plecă în Italia, numi pe E. de guvernator al țărilor dela Alpi spre mează-noapte și îi dăde pe fiul său Heinrich pentru creștere. E. a cârmuit țeara cu energie; era atât de drept încât tradițiunea îi atribue lui înființarea judecăților tainice (Femgericht). 1225 propriul lui nepot a pus să-l omoare. Dela 1620 înceace la Colonia se venerează ca Sfânt. [W. R.]

Engerth, Wilhelm, Baron, inginer mecanic, n. 1814 în Pless în Silesia prusiacă, studiă la politehnicul din Viena arhitectura și mecanica, 1844 profesor de mecanică în Graz, 1855 director central, apoi director general al societății căilor ferate de stat. Are parte însemnată la lucrările pentru regularea Dunării, construind în canalul vienez nisele zăgazuri spre împiedecarea deselor inundațiuni ale Dunării. E. este inventatorul unui sistem de locomotive. † 1884 la Baden lângă Viena.

Enghien, Ludovic Anton de Bourbon, Duce, n. 2 Aug. 1772, emigrat în timpul revoluției franceze. În 1804 trăia în ducatul Baden, ocupat cu o dragoste romantică, și Napoleon, atunci prim consul, ca să sparie pe ceilalți Bourboni, ordonă să răpească pe prinț de pe teritor străin, călcând dreptul ginților, îl judecă într'un tribunal militar și-l execută o jumătate de oară dela exprimarea sentinței (21 Martie 1804). Prințul era nevinovat.

Enghien, orașel cu 2588 loc. și băi sulfuroase, cunoscută cu deosebire Parisienilor, fiind la o distanță de abia 11 km. de Paris, la o înălțime de 48 m., având o mulțime de izvoare reci sulfuroase și un lac. E. are instalații speciale pentru boalele de gât și plămâni. Se bea și se face gargarisare cu apa sulfuroasă, care dela izvor astfel este condusă încât nu vine în contact cu aerul. Inhalatii și dușuri speciale pentru afecțiunile gurei, ale nasului, ochilor și ale înghițitoarei (faringelui). Tuberculoza se tratează aici și prin clistere de gaz sulfuros și de acid carbonic. Hidroterapia încă se face cu apa sulfuroasă, nu mai puțin și băile electrice. Locul de predilecție al mai multor celebrități franceze de pe vremuri. E. a fost mult apreciat de congresul internațional balneologic din anul expoziției 1889. (Cf. Dr. Japhet, »Les Eaux min. d'E., Paris 1889.) [Dr. Vuia.]

Englena, gen de infusorii, din grupa flagelatorilor, cu corpul fusiform, provădit cu un flagel și granule clorofilene. *E. viridis* Ehrb., colorează în verde bălțile; *E. sanguinea* Ehrb., colorează apele roșu ca sângele.

Engler, Adolf, profesor de botanică la univ. din Berlin. La început profesor de liceu în Breslau se distinge prin vaste cunoștințe sistematice. Remarcăm aici fugitiv numai lucrările de competență. »Monographie der Gattung Saxifraga». »Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Pflanzenwelt seit der Tertiärperiode», (Leipzig 1879—82) — un op de geografia plantelor, în care [în antetă cu direcția de până atunci, a lui Grisebach, direcția cauzelor externe (în prima linie climatică)] — accentuează și relevăază altă cauză poate chiar mult mai hotărâtoare pentru distribuția prezentă a plantelor în spațiu, momentul desvoltării în timp (mom. paleontologic).

În analele museului și grădinei botanice din Berlin inaugurează o eră de înflorire în explorarea botanică a Africii centrale și deschide prin cunoștințele sale aplicate nouă debuseuri comerțului german. În »Natürliche Pflanzenfamilien» (început în colaborare cu Prantl și continuat și după moartea acestuia), ajutat de o elită de monografi (imitând pe Decandolle) publică actual o lucrare vastă monumentală, ce va fi probabil sfârșită cu finea secolului present. [A. Pr.]

Englez, locuitor al Engliterei (v. ac.).

Limba engleză. În cei mai vechi timpuri istorici în Englitera s'a vorbit limba celtică, care, invadând în secl. V și VI Anglosaxonii (v. ac.) în Britania, a început a se amesteca cu limba acestora; după învingerea Normannilor dela Hastings (1066) influența limbei franceze a devenit hotărâtoare asupra formării limbei E. Se poate dice, că limba actuală E. e un amestec de elemente lingvistice romane cu de cele germane, în care cuvintele de origine franceză sunt aproape egale la număr cu cele germane; simburile limbei îl dau însă elementele germane. Actuala limbă literară E. s'a desvoltat treptat cu eschiderea limbei franceze dela curtea regală, din școală și dela judecătorii; avântul literaturii engleze din secl. XVI i-a dat forma actuală și a făcut-o una din cele mai bogate, și dacă nu ar fi ortografia și pronunțarea ei atât de complicată, ar fi și una dintre cele mai ușoare. Bogăția aceasta o face aptă de a servi ca limbă universală; de fapt și este limba cea mai răspândită pe pământ. Limba E. are o mulțime de dialecte, atât în patria mamă, cât și în colonii; considerând marea ei extindere, e numai firesc ca și pronunțarea ei să difere, s. e. limba E. altfel se pronunță în America decât în Englitera, Australia și așa mai departe. Pentru scrutarea dialectelor engleze se află o societate specială: »English Dialect Society».

Gramatici mai importante, cari tratează limba E., sunt: Gould Brown, Grammar of English grammars, 1857; Carle, The philology of the English tongue, ed. II, 1873; Adams, Elements of the English language, 1858; Fiedler și Sachs, Wissenschaftliche Grammatik der englischen Sprache, 1850—61; Mätzner, Englische Grammatik, 1860—65; C. F. Koch, Hist. Grammatik der englischen Sprache, 1863—69. **Dicționare**: Johnson, Dictionary of the English language, 1755; Noah Webster, Complete dictionary of the English language, 1828; A. H. Murray, New English dictionary on historical principles; Whitney, The century dictionary. An encyclopedic lexicon of the English language, 1889 până 1892; Walter Skeat, Etymological dictionary of the English language, 1878—82.

Literatură engleză. De o literatură E. în sens strict nu se poate vorbi înainte de contopirea Anglo-Saxonilor cu Francezii normandezii, ce s'a întemplat în secl. XIII. Gower a fost ultimul poet, care a scris și englezesce și franțuzesce. În jumătatea a doua a secl. XIII și în prima a secl. XIV s'a cultivat poesia istorică, legenda și poesia religioasă. Jumătatea a doua a secl. XIV e a se considera ca periodul de înflorire al literaturii E. vechi, ai cărei reprezentanți sunt: William Langland, Gower, Barbour (au-

torul croniceii rimate »The Bruce«, *Geoffrey Chaucer* (1340—1400), numit tatăl poeziei E., *Thomas Occleve* și *John Lydgate*. Acestui period de înflorire i-a urmat o stagnațiune de mai bine de un secol, în care întâlnim numai câțiva poeți alegorici și didactici; mai remarcabili sunt: *Thomas Sackville* (1536—1608) și *Sir Philip Sidney* (1554—86). Causele acestei stagnațiuni sunt a se căuta în sângeroasele lupte dintre cele două rose și în reformațiunea bisericească, care preocupa spiritele cele mai distinse. Mai târziu decât poezia, s'a dezvoltat prosa; abia traducerea bibliei din 1526 și scrierile polemice ale reformațiunii i-au pus o basă sănătoasă. Ca anteluptători ai unui stil curat și energic sunt a se considera: Samuel Daniel, Walter Raleigh, Lord Bacon, Sir Th. Browne, Milton și Clarendon. Arta dramatică și-a luat începutul din reprezentațiuni religioase, cunoscute sub numele de *Mysteries* și *Miracle-plays*; primele își luau sugetul din biblie, iar cele din urmă din viața sfinților. În secl. XV dracii și ângerii misterioșilor au fost înlocuiți cu figuri alegorice, dând astfel naștere pieselor numite *Morality*, *Moral-play*. Dela *Moral-play* până la dramă a mai fost numai un pas, pe care îl făcū *John Heywood* († 1565) în »Interludes«. Din »Interludes« s'a dezvoltat comedia, din *Miracle-play* drama istorică și apoi tragedia. Dela sine înțeles, că pe lângă aceste nouă forme dramatice s'au mai menținut și cele vechi până la începutul secl. XVI. Ca cea mai veche comedie se consideră »Ralph Royster Doyster« de Nicolas Udall, scrisă probabil înainte de 1551; ca prima dramă istorică »King Johan« (pe la 1548) de episcopul Bales; ca prima tragedie »Gorboduc or Ferrex and Porrex« (1562) de Thom. Sackville și Thom. Norton; 1571 apărū prima tragicomedie: »Damon and Pithias« de Rich. Edwards (1523—66). Sub regina Elisabetha literatura dramatică a luat un frumos avânt; 1568—80 nu mai puțin decât 52 piese s'au reprezentat la curtea regală. O mulțime de piese s'au pierdut cu totul, păstrându-se numai numele autorilor; au ramas însă și câteva piese remarcabile, ai căror autori sunt necunoscuți, de aceea au fost apoi atribuite lui Shakespeare, s. e. »Yorkshire tragedy«, »Lord Cromwell«, »Locrine«. Cei mai de frunte reprezentanți ai literaturii E. de pe timpul domniei reginei Elisabetha sunt: *Edmund Spenser* (»Fairy Queen«), *Michael Drayton* (»Poly-Olbion«, descrierea topografică a Angliei în versuri), poetul liric *Sir Walter Raleigh*, poetul popular umoristic *John Taylor*, *Arthur Brooke* (»Romeus and Juliet«), *Richard Edwards* (»Paradise of dainty devices«), *Robert Southwell*, dar mai pe sus de toți *W. Shakespeare* (1564—1616) cu operele sale neprețioase. Cu *John Milton* (1608—74) se încheie acest frumos period. Dintre poeții dramatici contemporani și urmași lui Shakespeare mai remarcabili sunt: *Chapman* (1557—1634), *Thomas Heywood*, autorul a 220 piese, *Ben Jonson*, (1573—1635), cel mai însemnat contemporan al lui Shakespeare, *Fr. Beaumont* (1586—1616) și *I. Fletcher* (1579—1625). Resboaiele civile și puritanismul au causat o stagnare îndelungată a literaturii, abia cu restaurarea regatului (1660) s'a dat un nou impuls în deosebi artei dramatice, acuma influențată însă de teatrul

francez; se punea adecă mai mult pond pe decorațiuni și scenerie decât pe cuprinsul pieselor. *Otway* († 1685), *Nathaniel Lee* (1657—92), *Thom. Southern* (1659—1746), *Nicholas Rowe* (1673—1718) sūnt scriitori din acest timp. *G. Lillo* (1693—1739), autorul pieselor »George Barnwell« și »Fatal curiosity«, este creatorul tragediei burgheze. Ca scriitori de comedii se remarcă: *John Dryden*, cel mai de frunte, *Wycherley*, *Congreve*, *Farquhar* și *Vanbrugh*; multe comedii din acest timp se reprezintă și ađi în teatrele engleze. O nouă școală poetică, caracterisată prin limbă curgătoare și versuri ușoare, a fost aceea, al cărei reprezentant de frunte e a se considera *J. Dryden* (1631—1700). *Samuel Butler* (»Hudibras«), *Pope*, Boileau al Engliei, fabulistul *Gay*, umoristul *Swift*, religiosul *Young*, sentențiosul *Johnson*, poetul didactic *Akenside* (»Pleasures of imaginations«), elegicul *Shenstone* (»The schoolmistress«), liricul *Collins*, umoristul *Armstrong* (»The art of preserving health«), satiricul *Churchill* și alții sūnt reprezentanți ai acestui period, ce a stat sub influență franceză. Prosa engleză a fost promovată în acest timp de predicatorul *Tillotson*, scriitorul *Will. Temple*, filosoful *Locke* și scepticul *Shaftsbury* (1671—1713), cu deosebire însă prin scoaterea revistelor săptămânale »Tatler« (1709), »Spectator« (1711) și »Guardian« (1713) și prin introducerea romanului modern de *Daniel Defoe* (1661—1731) cu scrierea sa: »Life and surprising adventures of Robinson Crusoe« (1719), care e tradus în toate limbile culte ale lumii. *Richardson* introduse romanul din viața familială (»Pamela«, »Clarissa«) cu figuri adese prea idealizate. Romanele lui *H. Fielding* (1707—54) sūnt luate din viața reală și sūnt cap d'opere psihologice. Mai târziu s'a ivit *Godwin* cu poemle sale filosofice, cari au dat impuls unei școale noue, al cărei reprezentant de frunte e *Walter Scott*. Romanele acestuia se disting prin caracterisări neîntrecute. »Reliques of ancient English poetry« a lui *Percy*, »Ossian« al lui *Macpherson* și scoaterea din nou la iveală a operelor lui Shakespeare au delăturat total influența franceză; primul reprezentant al acestei direcțiuni e *Cowper* (1731—1800). Începutul secl. XIX găsește noua școală poetică în plină dezvoltare. *Byron*, *Thomas Moore*, *Shelley*, *Walter Scott*, *Wordsworth*, *Coleridge*, *Southey* și *Campbell* sūnt cei mai renumiți reprezentanți. Din periodul același și din cel următor se mai remarcă: Samuel Rogers (»The pleasure of memory«), James Hogg (»Queen's wake«), James Grahame (»Mary Stewart, Queen of Scots«), John Wilson (»Isle of palms«), Th. Hood, Owen Meredith, George Eliot (»The Spanish gipsy«), Alfred Tennyson și Rob. Browning, precum și dramaturgii: Ioanna Baillie, Coleridge, Procter, Sheridan Knowles (1784—1862), Talfourd, Bulwer, Leigh Hunt, Swinburne, Wills, Michael Field. În secl. XIX s'a cultivat cu deosebire romanul. *Walter Scott* este principalul reprezentant al romanului istoric, având o mulțime de imitatori: Horace Smith, Thomas Colley Grattan, Mrs Bray și Louisa Costello; *Bulwer* a scris și romane istorice bune și din viața poporului englez. *Charles Dickens* e un excelent umorist; romanele lui *Thackeray* sūnt realiste, adese pline de satiră. Acestor romanțieri s'au atașat

o mulțime de alții, dintre cari se remarcă: Currer Bell, Margaret Oliphant și George Eliot. Romanțieri mai noi sunt: Clark Russel, W. Black, Blackmore și Besant. Pe terenul istoriografiei încă s'au produs opere de valoare; relativ la istoria sau instituțiile Engliterii nu odată se poate observa influența de partid politic. Istoriografi mai însemnați sunt: *Guthrie* și *Gray* (Istoria universală), *Robertson* (Istoria Scoției și a Americii), *Hume* (Istoria Engliterii), *Goldsmith* (Istoria Engliterii, Romei și Greciei), *Ferguson* (Istoria republicii romane), *Gibbon* (Istoria decadentei imperiului roman), *Hallam* («Constitutional history of England»), *Pulgrave* («The rise and progress of the English commonwealth»), *Stubbs* («Constitutional history of England»), *Macaulay*, *Freeman*, *Creighton*, *Gardiner*, *Gairdner*, *Green* («Short history of the English people»), *James Mill*, *Montgomery Martin* («History of the British colonies»). O deosebită influență asupra literaturii au avut și au diferitele societăți științifice, parte prin publicațiile lor parte prin prelegerile publice, ce aranjează, precum și revistele științifice, dintre cari mai de frunte sunt: «Athenaeum», «Academy», «Edinburgh Review», «Quarterly Review», «Westminster Review». (Lit.: Taine, Histoire de la littérature anglaise, 1864; H. Morley, English Writers, 7 vol., 1887—91; Th. B. Shaw, A history of English literature, ed. XIX 1892; Körting, Grundriss der Geschichte der engl. Literatur, 1887).

Englisare, operațiune care constă în secțiunea totală a mușchilor flexori (scoboritori) ai coadei calului; în urma acestei operațiuni calul ține coada ridicată (în extensiune), în linie dreaptă cu crupa.

English River, riu în America, v. Churchill.

Englitera, (*Anglia*, numită după Angli), partea sudică și cea mai mare a insulei Britania mare (v. mai jos), dimpreună cu ducatul Wales are o suprafață de 151,014 km². cu o populație de 31.055,355 suflete (1897), din care 71-70% o formează populațiunea urbană locuitoare în 1106 orașe. Țermurii sunt înalți, dar bogați în sinuri, ceea ce a avut de urmare formarea de numeroase porturi bune. *Suprafața* în partea estică și sud-estică e plană, iar la vest și nord-vest muntoasă; aici se află munții din Cornwall și Devon cu Dartmoor-Forest (625 m.); munții Wales-ului cu Snowdon (1094 m.); munții din Cumberland și Westmoreland (grupa cumbrică cu Sca Fell, 984 m.) și catena Penninilor cu Cross Fell (929 m.). Șesul se poate împărți în jumătatea vestică, cu bogate mine de cărbuni de piatră, și jumătatea estică, cu pășuni și câmpii roditoare. Ce privește *apele*, Englitera are preste 50 riuri navigabile, cari sunt legate între olaltă prin numeroase canale. Riul principal e Themse, alte riuri: Ouse, Humber, Tees, Wear și Tyne se varsă în Marea de Nord; Avon, Severn, Dee și Mersey curg spre vest. Afară de riuri E. are numeroase lacuri mici, cu deosebire în Cumberland. *Clima* e de caracter oceanic; iernile sunt scurte și moi, foarte rar îngheață; verile sunt recoroase, primăvara și toamna aerul e foarte umed. Temperatura medie anuală e la nord de 7-4, la sud de 12°; cantitatea precipitațiilor atmosferice în întreaga E. e de 60—65 cm., pe coborișurile vestice ale mun-

ților Cumbriei de 364 cm. Umezeala aerului și negurile groase sunt foarte dese, din care cauză și vegetația e bogată. *Produce*: cărbuni de piatră (în cantități enorme în Durham, Yorkshire, Lancashire, Derbyshire, Northumberland, Wales-ul de sud, ca. 167 mil. tone anual); fier (mai ales în Yorkshire, Staffordshire, Wales-ul de sud); apoi aramă și cositor (în Cornwall și Devon), grafit, zinc, plumb, calamină, argint; apoi sare (mai ales în Cheshire, Durham și Worcestershire) și ardesie. Dintre animale sunt de amintit calul și cănele dog; prin riuri, lacuri și mările împrejmuitoare sunt pesci numeroși. *Locuitorii* sunt celto-germani, preponderând la vest elementul celtic, la est cel german. Instrucțiunea populară o promovează școalele populare publice deschise dela 1870 încoace pe lângă cele confesionale și private; învățământul superior îl provod 401 colegii și «Grammar School»; cele mai renumite școale sunt în Eton, Winchester, Westminster și Christ College din Londra; E. are 4 universități în: Oxford și Cambridge (ambele din secl. XIII), Durham, Victoria; universitatea din Londra e numai autoritate examinatoare; E. are 25 școale speciale pentru medici, 56 pentru teologi protestanți și 23 pentru catolici, 39 seminare de învățatori și învățătoare; 3 politehnice; 1986 școale tehnice; 4 școale militare. Biserica de stat e cea anglicană, având 2 arhiepiscopii și 32 episcopii. *Ocupațiunea* loc. e la sud și sud-est agricultura și crescerea vitelor, la nord industria (fabricii), la vest minieritul, iar pe lângă termuri navigațiunea și comerțul. Agricultură, cultivarea grădinilor și livezilor sunt foarte înfloritoare. Proprietatea mare e în preponderanță; moșiile sunt exploatate de administratori ori arendatori. *Industria*, în ce privește cantitatea produselor, în parte și calitatea aceloră, întrece toate industriile din lume. Activitatea industrială se extinde asupra confecționării articolelor de lână (centrul e Westriding din Yorkshire), bumbac (c. în Manchester), mătăsă (Londra și Manchester), in și cânepă; apoi articole de fier și metal (Birmingham); însemnată producțiune de obiecte de lut (Staffordshire), sticlă, porțelan (Derbyshire), piele, hârtie, bere (Ale și Porter), etc. Lungimea căilor ferate în E. și Wales a fost la 1896 de 23,760 km. cu venituri de 76-6 mil. funți sterlingi. Canalele au o lungime de ca. 5000 km. E. și Wales dela 1888 este împărțită în privința *administrativă* în 62 comitate (Counties) și 64 orașe-comitate (County boroughs); administrația se face pe basă reprezentativă în comitate de cătră Lord-Lieutenant și consiliul comitatens, în orașe de cătră consiliul orașenesc. Capitala e Londra (London).

Regatele E., Scoția și Irlanda, unite sub un sceptru și într-un parlament, formează marea putere europeană, *Britania mare*, de obicei înșă numită E. sau Anglia, sau imperiul britic, compus din E. și Scoția (insula Britania mare proprie), Irlanda și numeroase insule mai mici (Hebride, Orkney, Shetland, ins. normanne din Canal, ins. Man) cu o suprafață de 314,628 km². afară de numeroasele colonii din toate părțile lumii, dintre cari imperiul Indiilor are o suprafață de 5.147,340 km². cu 291.381,000 loc. (1895), iar celelalte colonii și protectorate represintă o suprafață de 21.767,460 km². cu 30.497,000 loc.

Locuitorii regatelor unite la 1897 au fost socotiți cu 39.824,563 suflete, venind pe 1 km². cam 121 loc. Massa populației o formează Englezii de origine germană, elementul celtic s'a contopit în Englezi în parte, a ramas însă curat în Kymrii din Wales, Gălii în Irlanda și Scoția, apoi pe insula Man. Religiuinea de stat e cea anglicană sau episcopală, în Scoția cea presbyteriană. 1891 au fost în regatele unite 55·6% aderenți ai bis. anglicane, 5% ai bis. scoțiane, 2·3% ai bis. scoțiane »libere«, 22·5% disidenți, 14·7% rom.-cat. și 0·2% israeliți. Deși în general se poate dice, că bogăția țerii e mare, totuși datele speciale ne arată mari contraste sociale și un procent foarte mare al oamenilor săraci; registrele de moștenire din 1877 arată pentru E. proprie 66·90% săraci, restul de stare mijlocie sau bogați, în Scoția 70·88%, în Irlanda 82% săraci. Numărul săracilor publici la 1896 a fost de 1.025,364, pe când depunerile la bănci erau de 143·2 milioane funți sterl.

Instrucțiunea și cultivarea poporului are direcțiune politică mai mult ca ori unde. La 1895 au fost în imperiul britic european 31,330 școale populare publice, cercetate de 66 procente ale copiilor înscriși; 55 seminarii de învățatori. Școalele mai înalte sânt sau fundacionale sau private; 10 universități, 28 așa numite University Colleges, fără dreptul de a elibera diplome. Apoi numeroase societăți științifice și de altă natură (Soc. biblică), unele foarte bogate; biblioteci mari; institute și colecțiuni științifice (Museul britic e cel mai mare din lume). Presa s'a dezvoltat grandios; 1896 au fost 2300 foi politice și 2080 nepolitice, dintre cari 198 diare zilnice. Centrele librăriilor sânt Londra, Edinburg, Dublin.

Industrie și comerciu. Industria Britaniei mari e cea mai însemnată din lume; mai extinsă e industria textilă (bumbac, lână, mătăsă, cânepă, in, dantele) care în 1890 era reprezentată prin 7190 fabrici cu 53·6 milioane fuse și 822,459 resboae mecanice, în cari au fost ocupați 1.084,631 lucrători (61% femei). Industrie însemnată de fier, piei și hârtie, apoi fabricațiune de sticlă, vase de lut și porțelan, bere; șantiere mai ales în Glasgow și Tyne, cari în 1896 au confecționat 774 vapoare și 489 bastimente cu vele, în total de 736,814 tone. Comerțul e de extensiune incommensurabilă; desvoltarea lui e favorisată în mod extraordinar prin poziția insulară a imperiului, prin numeroasele porturi bune, prin admirabilele rețele de canale și căi ferate, prin bănci, etc., și e apărut de cea mai mare putere maritimă din lume; $\frac{1}{5}$ ale veniturilor statului le dă comerțul. Importul (materii brute și alimente) la 1897 a fost de 451.239,000 funți sterl., exportul (fabricate de textile, fier, etc.) 294.184.000 funți sterl. Marina comercială a Mării Britanii (cu excepția coloniilor) la 1896 a constat din 20,505 bastimente (8492 vapoare) cu conținut de 8.991,000 tone. Lungimea căilor ferate în același an era de 34,241 km., a liniilor telegrafice (1895) de 59,607 km. Porturi principale: London, Liverpool, Cardiff, Newcastle, Hull, Glasgow, etc. Bănci: Banca Englitterei și 58 bănci pe acții au dreptul de a emite note de bancă; afară de acestea mai sânt 109 bănci de depuneri. Unitatea monetară e funtul sterling (= 20 şilling a 12 pence) = 25 franci.

Constituțiunea. E. e țeară constituț. monarchică, basată pe vechea constituție saxonă. Legi fundamentale sânt: Charta libertatum (1101), Magna charta (1215), Petition of rights (1627), Habeas corpus (1679), Bill and declaration of rights (1689), actele uniunii din 1707 și 1800, legea electorală din 1832, modificată 1867—68 și 1885. Regele are suprema putere executivă, el e capul bisericeii, neresponsabil, puterea lui e mărginită prin parlament (Imperial Parliament), căruia ministrii sânt responsabili. Regenta actuală e Victoria (dela 1837). **Parlamentul**, supremul corp legislativ, se compune din casa de sus (house of lords) cu 580 membri, și casa de jos (house of commons) cu 670 membri aleși direct pe 7 ani. Executiva o are consiliul secret (privy council), înlocuit acum prin un cabinet constător din 19 persoane. În privința judiciară nu există o lege unitară; pe acest teren sânt multe încurcături și contradicții. Veniturile statului în 1896/7 au fost de 103.949,885 funți sterl., cheltuelile 101.476,669 f. st. Obligamentul militar se extinde pe 12 ani. După budgetul pe 1897/8 armata stabila are 25,382 oficeri, 700,512 oameni, 38,418 cai și 640 tunuri; cea mai mare parte a armatei o împărțită prin colonii. Flotila de resboiu a Mării Britanii e cea mai puternică din lume; 1898 ea număra 9000 oficeri și oficiali, 132,000 oameni și 316 năi de resboiu (48 panțerate).

Suprafața imperiului britic, dimpreună cu coloniile, este cam de trei ori cât Europa. (V. și Irlanda, Scoția.)

Istoria. Britania mare în timpurile străvechi a fost locuită de Briții celtici, și se numia Britania (v. ac.) sau Albion. Anglosaxonii, cari o ocupară după retragerea Romanilor, formară aci 7 regate (heptarchie), unite la 827 prin regele Egbert într'un singur regat: Englittera. În secolii următori E. avu multe lupte cu Danezii și Normannii. Regele (norman) Vilhelm II dete »Charta libertatum«, primul început al constituțiunii engleze. 1154—1485 au domnit în E. regii din casa *Anjou* sau *Plantagenet*, dintre cari Ioan fără de Țeară dete 1215 »Charta magna«, basa constituției engleze. Eduard III (1327—77) începù marele resboiu de succesiune cu Francia. În decursul acestor lupte se contopiră elementele normane și anglosaxone într'un singur popor. Sub Henric VI se termină resboiul cu Francia, și izbucni lupta internă între casa Lancaster și York (rosa roșie și rosa albă), care a slăbit mult puterea nobilimii, dar a ridicat puterea regelui și a burghezimei. 1485—1603 stau pe tronul E. regii din casa *Tudor*, dintre cari Henric VIII (1509—47) introduse despotismul, reduse drepturile parlamentului, desfăcù biserica de cătră papa și întemeiă supremația bisericească a regelui. Reforma bisericească începută de el se realisă sub fiul său Eduard VI (1547—53). Maria (1553—58) încearcă o reacțiune catolică, Elisaveta (1558 până 1603) întemeiă 1571 biserica anglicană de stat, decapită 1587 pe Maria Stuart, și bătù 1588 armada spaniolă. Sub domnia acestei regine se ridică bunăstarea țerii, înfloresce industria și comerțul, se întemeiază puterea maritimă a Englitterei și se fundează primele colonii în America de nord. Cu Elisaveta se stinse casa Tudor, căreia îi urmă pe tron casa *Stuart* (1603—1689). Iacob I

realisă uniunea personală a celor trei regate; Carol I încuviință »Petition of rights« (1628), convocă »parlamentul cel lung« pentru a-i cere ajutorul în contra Scoțienilor resculați, veni însă în conflict cu el, fu prins și decapitat (1649). Parlamentul ciuntit proclamă republica, al cărei protector deveni Cromwell (v. ac.). Curând după moartea acestuia se rehabilită dinastia și Carol II (1660—85) ocupă tronul. Resboaiele cu Olanda l-au costat mult, și pentru a primi bani dela parlament încuviință legile »test acte« și »habeas corpus«. Planurile unei reacțiuni catolice, continuate de Iacob II (1685—88) provocară nemulțămire, în urma căreia regele trebuia să fugă dinaintea lui Vilhelm III de *Orania* (1689—1702), și parlamentul regulă drepturile regelui prin legea »declaration of rights«. Sub Ana (1702—1714) Scoția se unii definitiv cu E. (1707); iar în pacea din Utrecht E. câștigă coloniile din America de nord, Gibraltarul și Minorca. La 1714 tronul E.-ei ajunge la casa *Hannovera* cu George I. Sub George III (1760—1820) în pacea dela Paris (1763) E. câștigă nouă colonii în America de nord și făcū mari cuceriri în Estindia. Tractarea despotică a coloniilor nordamericane provocă rescoala acestora și în pacea din Versailles (1783) E. trebuia să recunoască independența Statelor Unite din America de nord. Dela 1793 E. luă parte în resboaiele contra Franței și Nelson nimici flota franceză la Abukir. Într'aceea încercarea Irlandezilor de a se elibera de sub jugul englez nu reuși, și Irlanda fū unită (1800) definitiv cu E. Mai apoi E. se încurcă în resboiu și cu Uniunea nordamericană. În prima pace dela Paris (1814) E. câștigă numeroase colonii dela Franța, Olanda și Danemarca. Sub George IV (1820—30). E. participă la eliberarea Greciei; sub Vilhelm IV (1830—37) se făcū reforma electorală. 1837 se suie pe tronul englez regina Victoria (v. ac.), sub care E. ajunse la desvoltarea de aji. (Lit.: Kirchhof, »Länderkunde von Europa«, tom. 3, (1890); opere geogr. asupra E. de Millner (1874), Reclus-Ravenstein (1887); Cassel, *Gazetteer of Great Britain and Irland* (1893—98); Hughes, *Geogr. of Brit. history* (1874); despre colonii scr. lui Robinson (1892); Egerton (1897), etc. Opere istorice de Hume, Macaulay, Froude, Ranke, Gneist, Mac Carthy, etc.)

Engolpion, v. Encolpion.

Engraulis, pesce, v. Anchovis.

En grelore, colțisori înguști, cari se aplică în jurul unei dantele.

En gros, (franc., pron. an-gro), în mare. În comerțu vinđarea cu toptanul, cu ridicata (în lați, butoaie, etc.); contrarul dela en detail (în mic). *Engrosist*, toptangiu.

Engymetru, diastimetru (v. ac.)

Enharmonic, v. Enarmonic.

Eni Cojocarul, unul din delegații țăranilor în comisia din 1848, alcătuită din reprezentanți ai clăcașilor și proprietarilor și convocată de locotenența domnească ca să reguleze raporturile dintre aceștia. În 9 Aug. 1848, împreună cu ceilalți trimiși țăreșci, expune într'un limbagiu viu colorat, și cu vorbe înflorite, suferințele îndurate de ei în timpul regulamentului organic.

Enif, stea de mărimea a doua (E) în constelațiunea Pegasus.

Enigea, com. rur. în Rom., j. Constanța, pl.

Medjidia, formată din 7 căt. cu 1186 loc. Bulgari, Turci și câțiva Rom. (Dicț. geogr. 1897); are 3 geamii; biserică creștină nu are. Pe teritoriul com., spre nord de satul Adam-Klisi, a fost descoperit de arheologul Grig. Tocilescu vestitul monument roman dela Adam-Klisi; spre sud-vest de acest monument, pe un cot de deal, se găsesc ruinele vechiului oraș militar roman Tropaeum Trajani.

Enigma, cimilitură, ghicitoare. (v. ac.)

Enisala, com. rur. în Rom., j. Tulcea, formată din căt. E. și Visterna cu 686 loc. (Dicț. geogr. 1896); pe teritoriul com. se află ruinele *cetății lui Eracle* (v. ac.).

Enişenlia, com. rur. în Rom., j. Constanța, pl. Siliștra-nouă compusă din 5 căt., cu 1142 loc. (Dicț. geogr. 1897), între cari 546 Mohamedani; com. are 5 geamii, biserică creștină nu este. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Enjambement, (franc.) trecerea la versul următor a unor cuvinte ce completează înțelesul; cu alte cuvinte e E. atunci, când înțelesul propozițiunii nu se termină cu fiecare vers. Boileau proscribe E. în Arta sa poetică, pe câtă vreme școala romantică îl întrebuințează des.

Enköping, (pron. enciöping), oraș în județul svedez Upsala, aproape de lacul Mälär, cu 3567 loc. (1894).

Enkratiți, aceia dintre gnostici (v. ac.), cari credeau că materia este principiul răului. E. se abțineau dela carne și viu și respingeau căsătoria. Intemeietorul sectei se crede că a fost apologetul Tațian. [Pl.]

Enkystament, sau *anchistament*. Se ăice că un protozoar este capabil de a se *anchista*, adică de a secreta în jurul lui o membrană chitinoasă, dedesubtul căreia el se adăpostesce.

Enlaka, comună rur. în Trans., cott. Odorheiu, cu 635 loc., Secui. O mulțime de antichități arată, că pe timpul Romanilor a trebuit să fie aici un castru. Biserica unitară din E. e cea mai însemnată în Secuime; a fost zidită în secl. XV.

Enlevage, (franc.) desfacere, rescumpărare, înlocuire, a delătura (cu aji tare), văpsirea de stambe după anumite procese.

Enneadecaëteris, period sau ciclu de 19 ani, după care fazele lunii corespund pe aceleași zile ale anului, căci 19 ani nu diferă de 235 lunațiuni decât cu 1 oră și $\frac{1}{2}$. Acest period se mai ăice și *crugul sau cursul lunii*, *ciclul lunar* și *ciclul lui Meton*. Numirea din urmă e dată după numele astronomului Meton, care a trăit în secl. V a. Chr.; el e care a prezentat acest ciclu Elinilor la jocurile olimpice, ca cu ajutorul lui să se poată determina anumite serbători, legate de fazele lunii și de zile hotărâte ale anului, căci Elinii aveau unele serbători, cari nu se puteau ține decât în câte o ăi anumită a anului, dacă era și o fasă iar anumită a lunii în aceea ăi. Atăta bucurie a făcut Elinilor aceasta, că au hotărît ca acest ciclu să fie scris cu litere de aur pe monumentele publice ale lor; de aceea, numărul care arată al câtelea este un an în ciclul lui Meton, s'a numit *numărul de aur* al anului. Numărul de aur servese și în calculul serbătoarei pascalui, indicat de sfinții părinți în conciliul dela Nicea. Pentru a cunoaște numărul de aur al unui an, îi adăugăm 2 și dividăm suma obținută la 19: restul va fi numărul de aur.

Când restul e zero, numărul de aur e chiar 19. În aceasta regulă anul 1 al ciclului este anul ce începe (1 Ian.) cu lună nouă. Adevăratul ciclu al lui Meton e cu 1 mai puțin în numărul de aur.

Enneateris, (*grec.*) un period sau ciclu de 9 ani în legătură cu serbătorile anuale ale Elinilor.

Ennius, *Quintus*, poet latin, unul din întemeietorii literaturii și limbei literare latine, n. 239 a. Chr., la Rudiae, în Calabria, † 169. Junetea sa e puțin cunoscută. În etate de 38 ani servia în miliție cu gradul de centurion și luă parte la al doilea război punic. Cato cel Bătrân îl cunoscuse în Sardinia, fiind questor acolo, învăță dela el grecesce și, făcându-și-l amic, îl aduse în Roma. E. era amicul și favoritul lui Cato și al Scipionilor, cari, după moarte, îi dederă un loc în mormântul familiei lor. A scris o lungă epopee, sub nume de *Annales*, în 18 cărți, un fel de cronică în versuri hexametre, dela amorul lui Marte cu Rhea Silvia până la al doilea război punic. Cu toată asprimea stilului și a limbei, epopea lui E. era admirată pentru măreția ideilor și energia expresiunilor; și la Roma multă vreme, chiar și sub imperiu, se făceau din ea lecturi publice. Cicero și toți scriitorii până în epoca lui August, chiar și Ovidiu, vorbesc de E. cu multă laudă. Era citat adeseori; însuși Virgiliu îi împrumută versuri întregi, dicând că alege mărgăritarele din gunoiul lui E. E. a scris încă mai multe tragedii, imitate după dramaticii greci, mai ales după Euripide; și comedii în cari ridiculisa pe auguri, pontifici și chiar pe zei; el este regulatul satirei latine și autorul unui panegiric în versuri al amicului și patronului seu Scipio Africanul; este autorul lui »*Epicharmus*» poemă filosofică, probabil imitată după *Epicharm*, elev al lui Pythagoras; a tradus istoria sacră a lui Evhemerus, care susținea, că zeii erau persoane istorice divinizate. Se crede, că operele lui E. existau încă în secl. XIII, dar azi nu mai există decât fragmente. Cea mai veche colecțiune a fragmentelor lui E. se află în *Fragmenta veterum poetarum latinorum* a lui Robert și Henri Estienne. Paris, 1564; ultima colecțiune: *Q. Ennii carminum reliquiae* e a lui L. Müller. Petersburg, 1884.

Enns, 1) *E.*, *afluent* pe dreapta al Dunării în Austria superioară, venind din Tauerii de Radstadt, lung de 304 km.; 2) *E.*, oraș în districtul Linz, 4674 loc. (1890). Acise află castelul *Ennsegg*.

Enophthalmus, *Enoftalm*, scufundarea globului ocular în orbită (în cavitatea ochiului), s. e. la coleră sau după lovitură. (*System of diseases of the eye*, by Norris and Oliver 1898. Vol. III, 697 găsește în literatură numai 27 cazuri de E. traumatic.)

Enorie, (*grec.*) între hotare, s'a mărginit mai târziu la sensul bisericesc de »parohie», adică de întindere locală supusă jurisdicțiunii delegate de episcop unui preot, numit paroh, și în care se află cel puțin o biserică. Dela E. se derivă și cuvântul *enoriaș*, identic cu parochian.

Enormitate, 1) mărime extraordinară; 2) absurditate, un lucru al cărui neadevăr sare în ochi. Acest înțeles a putut prinde mai bine în limba noastră; în cel dintâi înțeles, întrebuintarea cuvântului E. sună rău. [M. D.]

Enos, oraș în vilaietul turc. Adrianopol, la reșterea Mariței, cu 8000 loc.; reședința unui arhiepiscop.

Enosmosa, endosmosă (v. ac.).

Enostosa, (med.) osteom (v. ac.), ce a crescut în interiorul osului.

Enoteism, v. Fetișism, Păgânism.

Enotrio Romano, pseudonim, v. Carducci.

Enplectela, gen de spongiiari (v. ac.) cu scheletul format din o rețea delicată, compusă din spicule și peri silicioși; trăiesc exclusiv în mările calde. Specii *E. cucumer* Ow., *E. speciosa* Gray; *E. aspergillum* Ow., etc.

Enquête, (*franc.*) anchetă, (v. ac.).

Enriquez, *Gomez* (*Antoniu E. de Paz*), poet spaniol din secl. XVII, n. la Segovia, fiul unui ovreu convertit la catolicism. Intrând în armată, ajuns repede la gradul de căpitan. Urmărit de inquisițiune, care îl bănuia, că ține la religia ebraică, fugi, în 1636, la Amsterdam, unde îmbrățișă religiunea ebraică. Dela el a ramas un mare număr de comedii, din cari unele au fost imitate sau prelucrate de Calderon, și alte scrieri. E. e un scriitor mediocre.

Ensemble, (*franc.*) împreună. Se întrebuintează ca termen de muzică și de teatru, exprimând unitatea conlucrării mai multor artiști.

Ensiform, (botan.) *ensiformis*, *folium ensatum*, se numesc frunzele în formă de lamă de sabie, ca la plantele din genurile *Iris*, *Gladiolus*, etc.

Ensilagiu, păstrarea nutrețurilor verzi și mustoase prin îngropare în pământ, sau în gropi cimentate făcute anume, ori prin grămădirea deasupra pământului și îndesarea strânsă a lui prin punerea de pietri, cărămizi (7—8 rânduri grosime), sau de pământ de 80 cm. Procedul este același ca și la păstratul prin murare, numai că temperatura trebuie să fie alta, și să rămână constantă între 60—70° C. Dacă ea este mai mică, sub 60° C., atunci se desvolaltă bacterii, cari dau nascere la formarea de aciți; dacă este peste 70° C., atunci nutrețul se înegrește cu totul și se carbonifică, vitele nu-l mănâncă bucuros, ba prin dezvoltarea violentă de gazuri el se poate chiar aprinde. La temperatura normală de 60—70° C. el își conservă culoarea, gustul și mirosul, care l-a avut în stare proaspătă, rămâne dulce. Temperatura o putem regula prin presiunea mai mare ori mai mică: deci la început punem numai un strat ca de 1 m. grosime și apăsându-l pe acesta bine, el se încălzește la temperatura de sus, când apoi punem al doilea, îl îndesăm și pe acela și așteptăm până ce s'a încălzit bine și acela, și urmăm astfel mai departe până ce s'a umplut silosul. Când el s'a umplut, ca nutrețul să vină cu un metru deasupra lui, atunci tăiem și curățim marginile frumos și îi punem un strat gros de pământ pe deasupra și îl lăsăm acolo până ce este să-l utilizăm. După 6—8 săptămâni îl putem da la vite. Pentru presarea lui deasupra pământului sunt și prese speciale, ca a lui Johnson și Blunt, unde presiunea o putem regula. La scos și dat la vite, scoatem cât ne trebuie pentru o zi, sau cel mult pentru 2 zile, căci altfel se strică, mușeșce. Nutrețul bine ensilat se păstrează nealterat ani de zile, fără de nici o pierdere. El este egal de prețios pentru toate vitele, dar mai cu seamă pentru vacile cu lapte.

Enstatit, mineral, piroxen rombic magnesian, cu foarte puțin fier; cenușiu, verdu sau bruu deschis. E. se găsește în iherzolite; cristale frumoase vin din șisturile amfibolice dela Kjörestad.

Entail, instituțiune de drept engl., după care proprietarul de pământ poate lăsa averea sa imobilă la un erede deja în viață și pe 21 ani după moartea acestuia la alți ereși încă nenăscuți.

Entasis, bombarea trunchiului coloanelor antice, cu scopul de a mări impresia de rezistență a coloanei.

Entelea R. Br., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Tiliaceelor, tribul Tiliaceae, din Neeselandia. Se distinge de genul *Tilia* prin capsula echinată, plurispermă și loculid-dehiscentă. Unica specie *E. arborescens* R. Br. o întimpinăm ca plantă decorativă de florărie temperată. [A. Pr.]

Entelechia, termen din filosofia școlastică, împrumutat dela Aristoteles. La școlastici denotă modul de a avea și de a posede tot ceea ce se ține de perfecțiunea unui lucru. La Aristoteles și la peripatetici sufletul este numit E., deoarece corpul, care are numai facultatea de a viețui și a simți, prin suflet este într'adevăr vivificat. [Plet.]

Enteralgia, (med.) dureri în abdomen.

Enteritis, (med.) inflamația intestinelor, înțelegându-se în general numai afecțiunea mucoasei și a glandulelor situate în ea. E. se extinde sau pe mucosa întregului canal intestinal, sau numai pe cea a unei părți. Se deosebesc *E. catarală* și *E. difterică*; cea dintâi mai subîmpărțindu-se în *E. c. acută* și *E. c. cronică*. Simptoamele E.-ei c. acute sunt: diaree profusă, dureri în abdomen, lipsa de apetit, adese urcări de temperatură, iar cauzele sunt în cele mai multe cazuri leziuni mecanice sau chimice, cari de obicei produc și o gastrită. Din E. c. acută se desvoaltă adese o E. c. cronică, care însă se mai observă și ca simptom al unor morbi organici gravi. E. c. cronică încă e caracterizată prin diaree, dar nu așa abundentă, care însă nu arare ori trece în obstipațiune; pacienții slăbesc tare, devin paliți. E. c. cronică se sfârșește de multe ori cu moartea, în deosebi la copii. Terapie: dietă strictă cu încungurarea tuturor alimentelor iritante, opiate, câte odată sunt indicate și remedii purgative. E. difterică aparține grupei de simptoame cunoscută ca Dysenterie (v. ac.).

Enterocole, (med.) atâta cât Hernia (v. ac.) intestinală.

Enterolith, (med.) calcul intestinal. E.-i obvin la om și animalele carnivore rar, dar cu atât mai des la animalele herbivore. E.-i se formează prin petrificarea alimentelor; ca substanțe petrificante servesc îndeosebi fosfate și carbonat de calciu și magnezia.

Enteropneusta, sub acest nume se clasează viermele *Balanoglossus*, animal marin cunoscut în stare de larvă sub numele de *Tornaria*.

Enterotomia, (med.) operațiune aplicată asupra intestinului cu scop de a face un anus (v. ac.) artificial sau a depărta un corp străin. V. și Colotomia.

Enthelminthae, viermi intestinali, v. Entozoare.

Entheomania, (med.) manie dominată de deliruri religioase.

Entimem sau *Entimemă*, silogism în care nu se exprimă toate premisele, sau chiar nici una. De obicei are două judecăți: ești vrednic, deci ești bun, sau vrednicia e bună, deci ești bun; dar poate avea și numai una: ești bun din pricina vredniciei. [M. D.]

Entimus Imperialis, insect coleopter curculionid, negru cu luciu metalic, trăiește în Brasilia.

Entitate, (lat.) termen din filosofia școlastică, prin care se denota ceea ce constituie ființa sau natura unui lucru. E. exprimă și puțința de a fi. [Pl.]

Entoconcha mirabilis, molusc gasteropod, prosobranchiat, care trăiește parasit în *Synapta digitata*.

Entoderm, strat tegumentar intern al Coelenteratelor. Într'un mod mai general, foaia internă a embrionului metazoarilor în stadiu de *gastrulă*, în opoziție cu *ectodermul* (foaia externă).

Entoilage, fâșie de pânză îngustă, cu care se bordează sau se țivesce o rețea sau un obiect încadrat de dantelă.

Entomobii, larvele unor musce cari trăiesc pe alte insecte, în special pe *omiți*; astfel este *Tachina larvarum*.

Entomoliți, insecte petrificate.

Entomologia, (grec., *entomon* = insect), partea zoologiei care se ocupă cu studiul insectelor. Cu insectele din România s'a ocupat distinsul entomolog din București, *A. L. Montandon*, care a făcut o colecțiune de coleoptere de pe domeniul Broșteni din j. Suceava și a dăruit-o muzeului de zoologie; catalogul acestei colecțiuni a fost prezentat de Gr. Ștefănescu Academiei Române și publicat în analele acesteia (seria II, tom. VI, sect. II, anul 1885). O a doua colecțiune de hemiptere este proprietatea lui Montandon. Comunicațiunile făcute de dînsul asupra insectelor din România, au fost publicate în diferitele reviste, în: Buletinul societății de științe. București (1895 și 1898), mai departe în »Feuille des Jeunes Naturalistes», Paris (1876, 1878, 1879 și 1880), apoi în »Bulletin de la Société d'Etudes Scientifiques d'Angers» (1880, 1884, 1887), și în »Revue d'Entomologie». Caen (1885, 1886, 1887, 1889). Pe baza cercetărilor lui Montandon au scris numeroși autori străini despre E. română, între cari: A. Fauvel, J. de Joannis, S. Clessin, Dr. E. Trouessart, G. A. Boulenger, Dr. Aug. Putoy, Dr. O. M. Reuter, Dr. G. Horvath, G. Gribodo, Dr. Jacques de Lyon, Leon Becker, H. du Buysson, Desbrochers des Loges, Maurice Pic, Dr. Melichar, Malcolm Burr. O colecțiune de lepidoptere din j. Bacău a fost colectată de decedatul *Carol Keminger*, cumpărată de ministerul instrucțiunii pentru universitatea din Iași. Această colecțiune este importantă prin faptul, că fiecare specie este admirabil pictată de K. așa, încât pe lângă colecțiunea de fluturi se află și o prea frumoasă colecțiune de vignete; catalogul acestei colecțiuni, lucrat de decedatul K., a fost publicat fără nici o schimbare de Dr. N. Leon în Archiva dela Iași, Anul 1890. Au mai scris: *Constantin Hormuzaky*, Beiträge zur Käferfauna der Bucovina und Nordrumaniens in Entomologische Nachrichten; Untersuchungen über die Lepidopteren-Fauna der Bucovina, 1894. *L. Cosmovici*: in Le Naturaliste, E. Deyrallé Paris. *Aristide von Caradja*. Dr. N. Leon, contribuțiuni asupra fluturilor crepusculari din România, Archiva Iași, 1892. In Buletinul societății de știință din București apare o serie de articole sub titlul »Faune de la Roumanie par Mr. le Dr. M. Jaquet», animale recoltate de acesta în țeară, și determinate de diferiți specialiști din străinătate, astfel au apărut dintre

insecte Coleopterele (Anul VII, Nr. 1 și 2), determinate de *D. Ernest Poucy*, asistat la muzeul de istorie naturală din Geneva.

Entomologia aplicată la medicina legală. Sînt casuri cînd medicului legist, fiind în prezența unui cadavru uscat și mumificat, îi este imposibil să determine epoca morții celui cadavru. În asemenea casuri cu ajutorul E.-ei se poate stabili, cu aproximație, timpul, care a trecut dela momentul morții, și condițiunile în cari s'a aflat cadavru în acest timp. Se știe că *putrefacțiunea* cadavrelor se datorește microbilor, iar *disparițiunea* larvelor, numite de popor *viermi*, cari provin din ouăle depuse pe cadavre de insecte; aceste insecte sînt: musce, gândaci, fluturi și acarieni. Cînd cadavru este expus la aer liber, insectele depun ouăle lor în orificiile naturale ale cadavrului: gură, nări, ochi, etc.; din ouă se desvoltă *larvele* (v. metamorfosa insectelor), cari pătrund în interiorul cadavrului pentru a-l devora. Ele sînt în general atât de mîncăcioase, încît au făcut pe Linné să se exprime: «că trei musce consumă un cadavru tot atât de repede ca un leu». La cadavrele îngropate, insectele atrase de mirosul gazurilor degajate din morminte, depun ouăle pe morminte, de unde larvele se scoboară în pămînt pînă în sicriu. Din momentul cînd moare animalul și pînă la distrucția completă a cadavrului, el trece prin o serie de perioade de putrefacțiune, însoțite fiecare de emisiuni speciale de gaze. Insectele se succed la masă cu rîndul, și totdeauna în aceeași ordine; pentru fiecare perioadă de descompunere alte specii de insecte. Cînușcînd ordinea lor de succesiune, este ușor a preciza timpul, care a trecut dela momentul morții. Perioadele de descompunere a cadavrelor se succed precum urmează, fiecare cu speciile ei de insecte: 1. Perioadă: Insectele cari asaltează cadavrele în ultimele momente de viață: *Musca domestica*, *Curtonevra stabulans*, *Calliphora vomitoria* (Diptera). 2. Perioadă, caracterisată prin emisiuni de gaze fetide: *Lucilia Caesar*, *Sarcophaga carnaria*, *S. arvensis*, *S. laticrus* (Diptera). 3. Perioadă, caracterisată prin formațiune de acizi grași: *Dermestes lardarius*, *D. Frischii*, *D. undulatus* (Coleoptere), *Agllossa pinguinalis* (Lepidopter). 4. Perioadă, caracterisată prin fermentațiunea caseică a substanțelor albuminoide: *Piophilpha petasionis*, *Anthomya* (Diptera), *Corynetes coeruleus*, *Necrobia ruficollis* (Coleoptere). 5. Perioadă, caracterisată prin fermentațiune amoniacală: *Ophyra cadaverina*, *Phora aterrima* (Diptera), *Necrophorus humator*, *Silpha littoralis*, *S. obscura*, *Hister cadaverinus*, *Guathoncus rotundatus* (Coleoptere). 6. Perioadă, caracterisată prin distrugerea resturilor din fermentațiunile precedente pînă la mumificarea părților organice cari au resistat la fermentațiune: *Uropoda nummularia*, *Trachynotus cadaverinus*, *Glycephagus cursor*, *G. spuripes*, *Tyroglyphus siro*, *T. longior*, *Serrator necrophagus*, *Caepophagus echinopus*. (Acaride). 7. Perioadă, Mumificațiunea cadavrului: *Dermestes vulpinus*, *Attagenus pello*, *Anthrenus museorum* (Coleoptere), *Agllossa cuprealis*, *Pyralis*, *Tineola biselliella*, *Tinea pellionella*, (Lepidoptere). 8. Perioadă: Distrugerea resturilor organice remase dela artropodele din perioadele precedente: *Tenebria obscurus*, *Bruchus brunneus* (Coleoptere).

(Cf. M. P. Megnin, De l'application de l'entomologie a la médecine légale: gazette hebdomadaire de médecine et chirurgie 20 Iulii 1883, Paris.) [Dr. N. Leon.]

Entomologic, care are raporturi cu entomologia.

Entomologist sau **entomolog**, naturalist care se ocupă cu entomologia.

Entomophile, (botan.) plante ale căror flori se fecundază prin ajutorul insectelor. În opoziție cu plantele *anemophile* (v. ac.), cele E. au de regulă, cînd fecundarea lor se face ziua, flori colorate strălucitor și stamine mai puține. Grăunții de polen au la suprafață spini, sînt lipicioși, etc.; în diverse părți ale floarei se produce nectar (miere) și florile au dispozițiuni de structură specială pentru a permite fecundarea exclusiv, ori mai des, numai prin intermediul insectelor. Plante E. sînt foarte numeroase; s. e. Stănjenelul, Brebenei, Toporașii, Aristolochia, multe Asclepiadee și Orchidee, ș. a.; în genere plante frumos colorate și frumos mirositoare.

Entomophthora Fresen., (botan.) gen de Ciuperci-Siphomycete ce trăiește parazit pe insecte. Are cam 30 specii: *E. rimosa*, trăiește pe musce; *E. sphaerosperma*, pe fluturii de varză, ș. a. Se înmulțesc prin conidii produse pe conidiofore ramificate și prin Zygote.

Entomophthoraceae, (botan.) familie de Ciuperci Siphomycete-Zygomycete, cari trăiesc parazite pe insecte sau saprofite pe dejecțiuni de broască, etc. Se înmulțesc prin conidii purtate de conidiofore simple sau ramificate și unite în himeniu. Prin conidii sînt infectate alte insecte. În condiții rele formează Zygote. Ca genuri principale: *Empusa* (v. ac.), *Entomophthora* (v. ac.), *Basidiobolus* (pe excremente de broască), *Conidiobolus* (pe aparatele sporifere ale altor Ciuperci mai superioare), ș. a.

Entomostraca, crustacei al căror corp se compune din un număr variabil de somite, în opoziție cu *Malacostraca*, al căror corp este format din 20 de inele. E. cuprind următoarele patru ordine: Cirripede, Copepode, Ostracodele și Branchiopodele.

Entomozoare sau *Anelate*, anbransament din clasificățiunea lui Milne Edward, cu simetrie binară; sistemul nervos e format din un lanț ganglionar ventral; corpul compus din o continuitate de inele sau metamer; scheletul epidermic mai mult sau mai puțin resistant.

Entoprocte, bryozoare cu anusul situat în interiorul coroanei de tentacule; cuprinde: *Pediacellina*, *Loxosoma*, etc.

Entoptic, *fenomen*, iluziune optică.

Entotic, senzațiune a auzului, care nu este provocată prin vibrațiuni acustice.

Entozoare sau *Entoparasite*, animale cari trăiesc parazite în corpul omului sau al altor animale. În special se numesc astfel vermii paraziți din intestine, ca *Botriocephalus*, *Cestoidii*, *Limbricii*, *Filaria*, *Trichina*, *Strongila*, etc.

Entr'acte, (*franc.*) timpul ce trece între două acte ale unei piese de teatru, și, prin extensiune firească, între două piese deosebite. În repertoriul teatrului clasic unitatea de loc fiind observată cu stricteță, cortina nu se mai lasă în jos; după ieșirea persoanelor regisorul sună de

trei ori, între culise, și piesa urmează mai departe. În repertoriul modern, unde decorurile se schimbă la fiecare act, E. e de neapărată trebuință. În timp ce publicul își odihnește câteva minute atențiunea, după lăsarea cortinei, pe scenă începe lucrul mașinistilor, cari scot, cât cu puțință mai repede, decorurile actului sfârșit și aduc pe cele ale actului următor. Cuvântul E. se întrebuințează, tot prin extensiune, și la bucățile de musică, pe cari le execută orchestra în E.

Entrechat, (franc., ital. *intrecciato*) încrucișare, nume dat la o figură choreografică, în care dăntuitorul sărind în sus, încrucișează de mai multe ori picioarele în timpul saltului său; această figură a fost introdusă în baleturile teatrale de celebra dăntuitoare Camargo, care însă a fost întrecută în urmă de dăntuitorii Vestris, Trenitz, cari făceau până la dece încrucișări într'un același salt.

Entrefilet, (franc.) termen diaristic pentru mici articole, sau comunicate scurte, introduse în partea redacțională a ziarului.

Entremes, (span.) intermezzo.

Entremets, (franc.) numire pentru bucate, ce se servesc după friptură, s. e. bucate pregătite din ouă, prăjituri.

Entrepôt, întrepot; deposit de marfă. *Entrepôt réel*, deposit public; *E. fictiv*, deposit privat.

Entre Rios, provincie a republicii Argentina, cu un teritor de 75,457 km². și 300,000 loc. Capitala: *Concepcion del Uruguay*.

Entropia, (grec.) acea parte a energiei interne a unui corp sau unui sistem de corpuri, care nu mai poate fi transformată în forță mecanică. *E. universului* progresează spre un maximum, adică spre o stare în care toată energia existentă dela origine, se va împărți egal în forma de căldură în întreaga materie, transformată în o singură masă; prin aceasta procesul lumii va fi terminat.

Entropiu, întoarcerea pleopei în lăuntru, fie că i-s-a scurtat conjunctiva, i-s-a încovoiat cartilagiul, fie că s'a contractat mușchiul orbicular (contrariul dela *ectropiu*).

Entusiasm, 1) starea de sentiment, care făcându-ne să uităm de persoana noastră, ne înflăcărează de iubire pentru un om, pentru un fapt sau pentru o idee, cari pot fi chiar străine de interesele noastre. 2) Inspirațiune divină, furoare (înțelesul primitiv; în limba noastră primul înțeles e mai obicinuit). [M. D.]

Entz, 1) *E. Francisc*, medic, director al școlii de viticultură în Budapesta. n. 1805 în Sümeg (Ung.) și † 1877. E. a publicat o mulțime de scrieri tractând chestiuni de domeniul viticulturii, grădinaritului și al manipularii vinului. 2) *E. Géza*, zoolog magh., n. 1842 în Mező-Komárom. 1873 prof. la univ. din Cluj, 1889 la politehnicul din Budapesta, 1890 membru al Academiei magh. Prin studiile sale referitoare la *Protozoa* a devenit cunoscut și în străinătate.

Enucleația, în chirurgie scoaterea vr'unei tumori, iar în oculistică a globului ochiului, când acesta e dureros și amenință cu orbire și pe celalalt, pe cale simpatetică.

Enuresis, lăsarea involuntară a urinei, incontinența urinei. Această boală la copii e cauzată prin o slăbire a sfîcterului (închidătoarea) be-

șiceii udului, sau prin o excitabilitate exagerată a beșiceii; sau somnul e atât de adânc, că copilul nu e trezit prin senzația de a urina. Un remediu foarte simplu e câte odată lipirea pentru timpul nopții, a orificiului urinar cu colodiu, care diminează se depărtează. Alte remedii sînt: electrisarea, idroterapia, beladona, etc. [V. I.]

Enyed, *Fel-E.*, v. *Felejud*; *Kis-E.*, v. *Sángatin*; *Nagy-E.*, v. *Átúd*.

Enyedi, 1) *E. George*, al treilea episcop al unitarilor din Trans., n. 1555, † 1597. A studiat în Italia, Germania, apoi a fost profesor și preot în Cluj, în urmă episcop. A scris: *Explicationes Locorum Veteris et Novi Testamenti*, ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet (publ. 1598), predice (*Triacentas*) și o narațiune în versuri, al cărei subiect e împrumutat din Boccaccio. 2) *E. Stefan*, jude suprem în Baia mare. A scris, probabil la 1662 în limba magh. istoria Transilvaniei pe anii 1657—60 sub titlul: *Occasio suscepti itineris et belli principis Georgii Rákóczi II in Poloniam*. (Publ. în *Erdélyi Történelmi adatok* t. IV 1862.)

Enyo, în mitol. grec. sora lui Ares; identică cu Bellona (v. ac.) la Romani.

Enz, afluent pe stînga al râului Neckar, izvoresce în Pădurea Neagră, are o lungime de 112 km. și se revarsă lângă Besingheim.

Enza, afluent pe dreapta al râului Padu în districtul italian Emilia, izvoresce lângă Alpe di Succiso (2017 m.) în Apenini, și se revarsă, după un curs de 112 km., din sus de Brescello.

Enzenberg, *Curol*, *baron*, general austr., n. 1725 în Pavia, 1749 cadet la un regiment în Tirol, 1752 locotenent superior, luptă în resboiul de șapte ani (1756—1763) cu Prusia, 1761 major, 1764 locotenent-colonel, însărcinat cu comanda regimentului II de grănițeri români în Ardeal; 1770 colonel, 1773 făcî de acolo, la porunca conregentului și apoi Imp. Iosif II, o recunoaștere secretă în Moldova și raportă favorabil asupra intenționatei ocupări a unui teritor din ea, marginaș cu Galiția și cu Ardealul; 1777 general-major, brigadier și din Apr. 1778 până în Sept. 1786 administrator milităresc al Bucovinei, în care timp cu mult interes îngrijii de organizarea țerii și de înzestrarea ei cu școale românești și nemțești. În 1790, devenit locotenent-mareșal, se pensionă, † în Sibiu 1810. (Ziegler F., *Geschichtliche Bilder aus der Buk.*, Cernăuț, 1893, pag. 3—5 și 162—163; Kaendl, Dr. R. F., *Geschichte der Bukowina*. Cernăuț, 1898, pag. 6—7.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Enzersdorf, oraș districtual în Austria inferioară, situat lângă Dunăre și linia ferată Viena-Marchegg, în fața insulei Lobau, cu 1637 loc. (1890). Acest oraș a fost un punct însemnat în luptele dela Aspern și Wagram (1809).

Enzlo, rege al Sardiniei, n. 1220, fiu natural al Imp. Frideric II. Luând 1238 în căsătorie pe Adelasia, văduva lui Ubaldo Visconti de Pisa, moștenitoarea unei părți a Sardiniei, a luat titlul de rege al Sardiniei; 1244 Adelasia s'a divorțat de E. Prin strălucita învingere dela insula Meloria (1241) asupra flotei geneveze, E. și-a câștigat mare renume; în lupta aceasta au căzut în captivitate preste 100 episcopi. În lupta dela Fossalta (1249) contra Bolognezilor a căzut în captivitatea acestora, unde † 1272. În captivitate a

întreținut relațiuni de dragoste cu Lucia Viadagola, devenind astfel protopărintele familiei Bentivoglio.

Enzootii, boale ale animalelor, dependente de localitatea în care trăiesc acestea. În mod analog ca *Endemiile*, boalele enzootice nu se transmit la vite aflate în altă localitate, în care nu există cauzele locale, cari au dat naștere boalei enzootice; astfel Cărcăușul oilor, Emoglobinuria animalelor bovine sunt boale enzootice, căci ele apar numai în anumite localități și nu se transmit prin animalele bolnave vitelor din alte localități. E. se combat, ca și endemiile, prin asanarea terenurilor insalubre, mai ales prin desecarea pășunilor umede.

Enzyme, (grec.) fermente neorganizate. *Enzymologia*, învățătura despre fermente.

Eocenic, sistemul, acum *seria eocenică*, cuprinde formațiunile geologice cari sunt la baza terțiarului. Numele E. vine dela grecescul Eos = auroră, adică aurora formelor actuale, fiind-că în conchiliile formațiunilor acestei serii se găsesc, după Lyell și Deshayes, cam între 3—4% din conchiliile actuale. Cu această serie mișcările activității interne, cari pentru suprafața Europei erau de mult în adormire, încep, și cătră finele ei Pireneii și Apeninii se ridică în văzduh. Tot cu această serie condițiunile fizice și biologice, până atunci cu totul uniforme, încep să se diferențieze, pentru a da naștere variațiilor cari caracterizează era modernă. Mamiferele se desvoltă în mod extraordinar, iar dintre plante palmierii și arborii cu foi cădătoare cresc în mod gigantic. Europa, pe timpul Mării Calde, în care trăiau *Numuliții* și cari caracterizează formațiunile E.-lui, avea un climat uscat și ardețor, cu anotimpuri ploioși și temperați. Acea mare se întindea și prin România (Albești) și Dobrogea (Asarlăc).

Eu ipso, (lat.) chiar, tocmai de aceea; dela sine.

Eol, v. Aeolus.

Eolida, Aeolis, v. Aeolii.

Eolina, instrument musical, sau mai bine jucărie copilărească formată dintr-o mică cutie, în care sunt înșirate o serie de ancie metalice libere. Preumbând instrumentul pe buze și suflând în el, anciile vibrează succesiv producând diferite sunete. Modul de producțiune al sunetului i-a valorat încă numele de *Armonica de gură*, ce i-se mai dă (germ.: Mundharmonika). Numele de E. se mai dă încă unui joc de orgă, și a mai fost încă dat primelor încercări de instrumente cu claviatură și cu ancie libere, instrumente antermergătoare ale armoniului modern. [T. C.]

Eolypila, un amestec de gudron (reșină), salpetru, sulfur, cărbuni, țărițe de fereștrău, etc., se aprinde ca să alunge pe inimici dintr-o zidire, din galeriile de mine, etc.; signal de fum.

Eon de Beaumont, *Carol*, cunoscut sub numele *Chevalier d'Eon*, n. 1728 la Tonnerre în Bourgogne; după ce studiă dreptul, ajunge în urma scrierilor sale politice în grația regelui Ludovic XV, care îi încredință corespondența secretă, ce o avea cu împărăteasa Elisabeta, înaintea căreia E. se prezentase prima dată în haine femeiești. Mai târziu ajunge secretar și apoi ambasador la curtea din Londra. După moartea lui Ludovic fu rechemat, de oarece exista dubiu în privința sexului său, și muri în mare

strimtoare la Londra 1810. Opol mai însemnat e: »Loisirs du Chevalier d'E., 13 vol., 1775.

Eos, la Greci (*Aurora* la Latini, *zina zorilor* în poveștile românești), o ființă mitologică, fata lui Hyperion, născută de Theia, sora lui Helios (soarele) și a Selene-i (luna); E. e zina luminei și a roșetei ceriului de dimineață, e lumina de dimineață a zilei. E. în tablouri apare îmbrăcată cu haina pe care strălucesc stele, uneori cu aripi mari pe umăr și turnând dintr'un vas rouă pe pământ; E. adeseori apare cu faclă aprinsă în mână și cu cai înaripați prinși la carul ei, grăbind înaintea fratelui ei, Helios, care asemenea cu cunună de raze pe cap pornește pe carul său, ca să lumineze cerul și pământul. E. iubesc pe cei frumoși și răpesc pe junii frumoși, cari nu vreau să-i urmeze, pentru că dimineața cea frumoasă și tinăre e atât de scurtă și trecătoare, încât ea nu are timp să-și descopere iubirea sa. E. a răpit și pe Tithonos, care a devenit bărbatul ei. Tithonos era frumos și plăcut și E. a câștigat dela Zeus nemurire pentru el, dar a uitat să ceară și tinereță eternă pentru el. Tithonos e o alegoriă a zilei, care în cursul său în veci se repetă; timpuriu de dimineață el e tinăr frumos, în fierbințeala zilei e uscat, iar seara e îmbătrânit, până ce E. în etern e tinăre și frumoasă. La Ispirescu se află o poveste românească: Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte. Aceste sunt zorile. Eos, la noi: Dina zorilor, se reafă într-o poveste publicată de Ioan Slavici. (v. Phaeton.) [Atm.]

Eosina, Fluoresceina.

Eotina, cântare bisericească din serviciul utreniei; prin aceste cântări »se cere lumina spirituală, și momentul intonării lor corespundea cu revărsatul zorilor. *Svetelna* e același lucru, numai numele vine din rusesc.

Eötvös, 1) *E. Iosif, Baron*, om de stat și scriitor magh., n. 1813 în Buda și † 1871. Dela 1839 a luat parte la viața politică; primul discurs în dieta țării l-a ținut pentru emanciparea Ovreilor. În lupta literară dintre Széchenyi și Kossuth a stat pe partea acestui din urmă. E. combătea sistemul de administrație al comitatelor și pleda pentru centralizare, îndeosebi în scrierea sa »Reformă» și în romanul »Notarul comunal». În primul cabinet ungar (1848) E. a fost ministru de culte, dar după demisionarea lui Batthyány a părăsit țara și s'a așezat în München, unde a rămas până la 1851 ocupându-se cu literatura. În acest timp a scris: »Influența ideilor dominante ale secl. XIX asupra statului» și »Egala îndreptățire a naționalităților în Austria», o publicațiune de interes deosebit și pentru Români. Senzație a făcut scrierea sa »Garantiile puterii și unității Austriei», publicată anonim în 1859. Dela 1861 a intrat iarăși în viața politică, și după ce Ungaria a căpătat nou ministeriu responsabil, E. a devenit ministru al cultelor, în care calitate a desvoltat o activitate salutară pentru instrucția publică. Cu continuarea lui E. s'a înarticulat în legile țării Statutul organic (v. ac.) al bisericii rom. ortodoxe. 1856 a fost al doilea, iar 1866 întâiul president al Academiei magh.; discursurile sale festive ținute la Academie i-au câștigat frumos renume. Aceste discursuri au fost editate 1868 sub titlul: Scriitori și bărbați de stat maghiari.

Operele întregi ale lui E. au apărut 1886 în 14 volume.

2) **Eötvös Roland, Baron**, fiul celui de mai înainte, n. 1848 în Pesta. Dela 1871 prof. de fizică la univ. din Budapesta. 1883 membru ordinar, 1889 president al Academiei magh.; 1894—95 ministru de culte în cabinetul Wekerle. A publicat o mulțime de tratate din domeniul fizicii.

Eötvös, Carol, politician magh., n. 1842 în Mező-Sz.-György. 1864 închin în Comarom ca părtaș la conjurația lui Almásy; 1865 prof. la academia de drepturi din Pápa. După restaurarea constituției un puternic apărător al partidului lui Deák; 1872 deputat. Articollii săi politici, ce apăreau în Pesti Napló, erau totdeauna remarcate. După unirea Deákistilor cu grupul lui Tisza, E. s'a retras din politică. 1878 din nou deputat, intrând acum în partidul independenților. 1883 a funcționat ca apărător în vestitul proces antisemit Tisza-Eszlár. 1892 president al partidului independenților, din care însă 1893 a repășit, formând un grup separat; motivul repășirii a fost, că E., în contradicție cu majoritatea partidului, a sprijinit legile politice-bisericești puse în perspectivă de cabinetul Wekerle. E. s'a ocupat și cu literatura; cel mai însemnat op al său e: *Istoria Nazarenilor*, 1873.

Eozoon, nume dat unui fel de structură găsită de Mac Mullen la 1863 în *cipolinurile laurentianului* din Canada și pe care Dauson, Carpenter și Rupert Jones o considerau ca organică și deci caracteristică acelor formațiuni primitive și numite *eozoice*, în loc de *azoice*, cum fuseseră considerate până atunci. Această formă a fost descrisă de Gumbel în Bavaria *E. bavarium*, de Hochstetter în Boemia *E. bohemicum*. Dar probabilitatea organică a acestui *eozoon* a fost combătută de King, Rowney și Perry în America, de Möbius și Gratacap în urmă, că aji nu se mai crede în eozoon, afară de D. Matthew, și formațiunile primitive sunt considerate ca depuse într'o perioadă când viața nu exista, deci *azoice*.

E. p., prescurtarea lui *en personne* (frc. = personal); se scrie pe bilete de vizită.

Eparicideae, (botan.) familie de plante lignoase dicotyle gamopetale, foarte înrudită cu *Ericaceae*, aceste cu centrul de dezvoltare în Africa sudică, familia noastră endemică în Australia până în Neoselandă. E. se distinge de *Ericaceae* mai ales prin stamine de regulă epipetale, cu antere mature simple (nici bilobe, nici aristate) de dehiscență în mediană, simplu longitudinală. E. sunt importante ca plante endemice (cu deosebite sud-vest-australiene), ca element fiziognomic în flora Australiei și mai ales ca plante deosebit de decorative, cele mai multe de tratament analog cu *Ericaceae* (v. ac.). Ca genuri mai remarcabile cităm numai ca exemple *Styphelia*, *Brachyloma* și *Eparcis*. [A. Pr.]

Epacta, (grec. = adăugat), *E. unui an* se numește etatea unei, adică numărul zilelor trecute dela începutul fazei de lună nouă, la începutul (1 Ian.) celui an. Ea servă a găsi fazele unei din cursul unui an. E. nu mai sunt aji în us decât în calendarele eclesiastice pentru a calcula cu ajutorul lor serbătorearea Paștilor. Pentru a găsi *E. unui an*, aflăm numărul de aur (v. *Enneadecaëteris*) al celui an, îl scădem cu 1, diferența o multiplicăm cu 11, iar produsul aflăm

îl dividăm la 30 și restul divisiunii acesteia e *E. celui an*. Astfel calculată *E.* este *iuliană*, adică corespunde calendarului iulian. Pentru a avea pe cea *gregoriană*, dacă cea iuliană e mai mare sau e egală cu 11, o scădem cu 11; iar dacă e mai mică de 11 îi adăugăm 30 și apoi o scădem cu 11, și avem *E. gregoriană*.

Epagoge, 1) *argument epagodic*, v. inducțiune aristotelică sau impropriu *disă*; 2) un fel de judecător, care fără altă procedură, regula la Grecii cei vechi neînțelegerile dintre mateloți și neguțători, mergând la fața locului pe corabie; 3) un fel de evoluțiune militară la Eleni, pe care înveștații moderni nu o pot determina cu siguranță.

Epagomene, în cronologia Grecilor vechi cele 5 zile, pe cari Egiptenii și Chaldeenii le adăugau la anul lor vag, adică de 360 zile, pentru a completa anul de 365 zile.

Epakto, (ital. *Lepanto*, în antichitate *Naupaktos*), oraș cu port în nomarchia greacă Akarnania și Aetolia, la intrarea în sinul Corintului, cu 2296 loc. (1889); residență eppească; două casteluri fortificate (Dardanelele mici). Aci a învins flota creștină (Juan d'Austria) pe Turci 7 Oct. 1571.

Epaminondas, unul din cei mai mari oameni ai Greciei, n. 418 a. Chr. în Teba. După liberarea cetății sale prin Pelopidas ajunge în capul statului și se arată mare om politic, mare general. Inventează o nouă ordine de bătaie (oblică), bate pe Spartani la Leuctra (371) și câștigă patriei sale egemonia. Apoi pătrunde în Pelopones, întemeiază Megalopolis, ajunge până lângă Sparta, se luptă apoi în Tesalia, unde liberează pe Pelopidas, cu 100 de corăbii asigură apoi supremația Tebei pe mare și pătrunde a treia oară în Pelopones, până la Mantinea, unde este rănit de o lance și moare pe câmpul de luptă (362). Era desinteresat, mare patriot și filosof. Cu el a apus egemonia Tebei.

Epanalepsis, figură de stil: repetiția aceluiaș cuvânt, sau membru al *qicerii*, în cuprinsul unei *qiceri* sau vers. [*]

Epanastrofa, v. Anadiplosis.

Epanodos, în retorică: repetiția unei *qiceri* în construcțiune inversă.

Eparchia, (grec.) administrația unei provincii, însăși provincia, ce se administrează, în deosebi afară de Italia; *Eparch* prefectul provinciei. E. se mai numește și provincia bisericească, diecesa, districtul protopopes.

Epée, *Charles Michel, Albé de l'E.*, n. 1712 în Versailles, deveni preot, dar mai târziu duse o viață retrasă în Paris, ocupându-se cu instrucția surdo-muților. El este inventatorul alfabetului pe degete, care a întemeiat metoda franceză de instrucție a surdo-muților, spre deosebire de metoda germană, care consistă în articulare (fără sunet) cu ajutorul gurei, în deosebi a buzelor. A murit la 1789.

Epeios, (lat. *Epheus*), constructorul calului Troian. (v. Troia.)

Epeira, gen de arachnid din ordinul araneidelor, tipul familiei epeiridelor; cu mai multe specii, între cari *E. diademata* L., foarte comună în România.

Ependyma, (med.) membrana care acopere internul camerelor cerebrale și al canalului mедуvei spinării; e compus din un strat de celule epiteliale. *Ependymita*, inflamația Ependymeii.

Epentesa, (*grec.*) accident gramatical, prin care, la mijlocul unui cuvânt, se adaugă o silabă. [*]

Eperjes, oraș cu magistrat în Ung., cott. Sáros, lângă riul Tarta, cu 10,371 loc. Nemți, Maghiari și Slovaci (5673); ca inteligentă și comerț este al doilea oraș în nordul Ungariei. Residenta unui episcop gr.-cat., centrul comitatului, tribunal, 6 biserici, o sinagogă, seminar teologic luteran, gimnasiu superior, industrie textilă, comerț cu grâne, pânză, vin și vite. E. a fost întemeiat de coloniști germani în secl. XII. Pe timpul revoluțiilor lui Boeskey și Rákoczy a suferit mult, cu deosebire însă contrareformațiunea catolică a lăsat triste reminiscențe; Caraffa aici a ținut 1687 tribunalul de sânge.

Epernay, (pron. eperne), capitala unui arondisment în depart. franc. Marne, lângă Marne, cu 19,275 loc. (1896). Centru al comerțului cu vin de Champagne.

Epexgesa, (*grec.*) în retorică: adaos explicativ.

Eph —, v. și *Ef* —.

Ephēbia, (*grec.*) serbarea ce se ținea în Atena, când ajungeau tinerii la vârsta de 16—20 ani (Ephēbi). Serbarea se făcea în prezența părinților și se aduceau libațiuni lui Heracles.

Ephectici, (*grec.*) se numiau filosofi sceptici, de oarece stând pe punctul de vedere al îndoielii, credeau că trebuie să se rețină dela exprimarea ori și cărei judecăți pe cât timp îndoiala nu este învinsă și delăturată. [Pl.]

Ephedra L., (botan.) gen din fam. Gnetaceelor, cuprinde plante frutescente fără frunze, erecte sau sarmentoase, totdeauna verzi foarte ramificate, cu ramurile articulate și provădute la noduri cu squame opuse; florile unisexuale monoice sau mai adesea dioice sunt dispuse în mici amente. Fructul drupaceu sau bacciform este oblong și nedehiscent; semințele conțin un albumen cărnos și un embrion cu 2 cotyledoane libere, cu radicaula superă. Acest gen cuprinde vr'o 30 de specii, ce cresc în Europa meridională, în nordul Africei în regiunile temperate și subtropicale ale Asiei și în America extratropicală. În părțile noastre crește *E. vulgaris* Rich. Aceste curioase plante se cultivă uneori prin grădini pentru decorarea stâncărilor, așa este *E. nebrodensis* Tin., etc. [Z. C. P.]

Ephelides, (med.) pete brune circumscripte de mărimea unei linți, mai des pe față, dar și în alte părți ale corpului. Sunt condiționate de aglomerări de pigment.

Ephemer, (*grec.*) care trăiește numai o zi; prin extensiune: ceva momentan, de scurtă durată, trecător.

Ephemera, (med.) o febră ușoară, care de obicei ține numai o zi și nu este împreună cu vr'o afecțiune locală; e cauzată de răceală sau de oboșeală. Terapia: odihnă, diaphoretice și dietă ușoară.

Ephemere, gen de insecte din ordinul Neuropterelor. Ele se numesc astfel din cauza duratei scurte a vieții lor, care nu este decât câteva ore. Insecta perfectă nu are altă funcțiune, decât aceea de a perpetua specia, iar în stare de larvă trăiește în apă doi sau trei ani. Aceste insecte ies la apusul soarelui în zilele frumoase de vară și toamnă; uneori sunt în așa mare abundență, încât când pier, pământul este acoperit de cadavrele lor.

Ephemeride, în astronomie și cronologie un tratat indicând din nainte fenomenele astronomice în general, ce trebuiesc să se succedă într'un interval oarecare, sau fenomenele cu privire la un anumit corp ceresc, pentru intervale de timp cât mai dese. *Cartea cunoștinței timpurilor*, publicată de biroul de longitudini din Paris, e cea mai importantă publicațiune de E. anuale, care dela 1679 a apărut neîntrerupt și totdeauna pe mai mulți ani înainte. Această carte servă între altele și la aflarea longitudinei unui loc în raport cu meridianul Parisului, fără a fi nevoie de nici o comunicațiune cu Parisul.

Ephesos, *Efes*, (*grec.*) unul din orașele cari formau renumita *Dodecapolis ionica* din Asia mică. Era situat în valea riului Kaystros, aproape de mare; dar nu era numai port, ci întreținea relațiuni comerciale foarte strinse cu toate orașele vecine. Dela Cresus până la Alexandru cel Mare E. a fost supus Perșilor, apoi lui Antigonos și în urmă Romanilor; la împărțirea imperiului roman, E. a rămas imperiului de resărit până la 1391, când a fost cuprins de Turci. Din E. era filosoful Heraclit, poetul satiric Hipponax, poate și poetul alexandrin Herondas, ale cărui opere s'au descoperit acum 7—8 ani. În E. s'a ținut al III sinod ecumenic. Dar faptul, prin care E. a fost renumit, este templul Dianei (Artemision), una din cele 7 minuni ale lumii. Acest templu a fost început de Chersiphron din Creta și isprăvit (540) de Demetrios și Palonios din E. Avea dimensiuni colosale: 133 metri lungime, 69 m. lățime, 128 de colonne ionice înalte de 19 m. și groase de 2 m. Herostratos, ca să-i rămână numele renumit, i-a dat foc (356); dar a fost reconstruit de Deinokrates; a fost incendiat din nou la 262 p. C. de Goți, după ce Nerone îl spoliase mai înainte. Desgropările la E. au început dela 1863, dar abia la 1870 s'a găsit templul. [C. Litzica.]

Ephestia, *Kuehniella*, fluture, microlepidopter pyralid.

Epheți, (*grec.*) membrii colegiului de 51 Eupatriți, pe cari i-a instituit Dracon în Atena la 621 a. Chr. Ei aveau să judece dimpreună cu archonții toate procesele de ucidere, cari se întâmplau în cele 5 dicasterii ale Atenei. Erau aleși de nobile, trebuiau să fie de 50 ani trecuți și cu purtare nepătată. Puterea lor a fost micșorată prin reformele lui Solon.

Ephialtes, Grec din Malis, trădător în lupta dela Termopile. În speranța unei bune recompense E. descoperi lui Xerxes, reg. Perșilor, o potecă în munți, prin care armata dușmană pătrunse și învinse pe Greci. Din cauza lui E., Grecia fu aici învinsă și Leonidas murî glorios împreună cu trei sute de Spartani. [Caion.]

Ephippium, insect, dipter, brachypter, a cărui larvă trăiește în materiile vegetale în descompunere.

Ephraim, una dintre cele 12 seminții ale Israelitilor, numită astfel după al doilea fiu al lui Iosif; pe teritoriul ei, în Silo, se păstra siciul legii. După moartea lui Saul, E. cu semințiile nordice a recunoscut rege pe Eșbaal (Isboset), pe când seminția lui Iuda a ales rege pe David. După uciderea lui Isboset, E. se supuse lui David și recunoscu egemonia seminției lui Iuda, asemenea și sub domnia lui Solomon; dar după

moartea acestuia imperiul iarăși se desfăcî. E. împreună cu celelalte seminții, afară de a lui Iuda și a lui Beniamin, a format imperiul lui Israil, care se considera ca continuarea legitimă a imperiului israelit întemeiat de Saul.

Ephraim, un cronicar bizantin, care, pe cât se pare, a trăit în secl. XIV. A compus o cronică în versuri trimetre și fără mare însemnătate. În special etnografia e foarte slabă. [C. Litza.]

Ephraimite, monete bătute de Ovreii Ephraim, Itzig et Cie pe timpul resboiului de 7 ani sub Frideric cel Mare.

Ephrat, după 1 Moisi 35, 19, locul unde se află mormîntul Rachilei; »acesta este Vitileemul«.

Ephrem Sirul, (*Edessanul*), supranumit »Învățătorul lumii și »Profetul Sirilor«, n. la Nisibis în Mesopotamia din părinți agricultori. La 325 însoțește pe episc. Iacob din Nisibis la sinodul din Nicea. În urma resboaielor persice (363), E. părăsește locul său natal și trece în Edessa, unde înființează o școală, din care au ieșit învățați distinși. Cătră sfîrșitul vieții sale se retrase nu departe de Edessa în o peșteră, petrecînd ca anahoret. E. muri (378) ca diacon în adânci bătrînețe în Edessa. Ziua comemorativă 28 Ian. El ocupă între părinții țerii sale locul prim, iar între părinții bisericii, preste tot, un însemnat loc de onoare. Unele din scrierile lui sînt cele mai mărețe ce are biserica. Dotat dela natură cu un rar talent oratoric, E. este fermecător prin ideile sale mărețe, depuse în construcțiuni scurte și stil poetic. Cuvîntările sale sînt expuse natural și totodată poetic; puterea elocvenței, arătăată și în poeziile sale, este extraordinară. E. a scris în limba sirică și greacă, — după Fotie — preste 1000 de cuvîntări și după Sozomen preste 300 miriade de versuri. Scrierile lui E. se grupează după cuprinsul lor în: esegetice, predici, poezii, tractate despre viața estetică, serieri contra ereticilor, etc.

Ephron, 1) *oraș* în Palestina la granița imperiului lui Iuda și Israil; după Eusebiu și Hieronim ca. 30 km. spre nord dela Ierusalim, aproximativ pe unde zace astăzi satul Șindșil; 2) *oraș* în ținutul estic al Iordanului, de poziție nesigură, cucerit de Macavei la 164 a. Chr.; 3) *șir de munți* la granița împărăției lui Iuda și Beniamin, cam între locurile de aji Beit Icsa și Cariet.

Epiblast, v. art. Embrion.

Epica, *poesia*, povestescce fapte și întâmplări trecute ori, dacă poetul le plămuesce singur, închipuite ca trecute (v. Poesia). Poesia epică are următoarele forme: epopea, narațiunea epică, balada, romanța, romanul și novela. Forma cea mai desăvîrșită a poeziei epice este *epopea* (Epos), care cuprinde mai vîrtos fapte mărețe din viața unui popor ori erou. Ea poate fi *poporală*, născută prin conlucrarea unui popor întreg, ori *artistică* sau de *imitațiune*. Aceasta din urmă are formă istorică, romantică, religioasă și satiro-comică. Aproxim la toate popoarele există epopee. Astfel aflăm la Indiani »Mahabharata« și »Ramayana«; la Persi »Şahname« de Firdusi; la Greci »Iliada« și »Odisea« lui Homer, la Romani »Eneida« lui Virgil; la Francezi aflăm trei cicluri cu feburite tradiții și motive: ciclul carolingic, c. bretonic și c. normanic, (»La légende des siècles« de V. Hugo); la Italiani mai însemnată e »Divina commedia« de Dante; la Germani începe poesia

epică cu »Hildebrandslied« apoi »Niebelungenlied« și »Gudrun«, etc., la Englezi aflăm epopea »Beowulf«; la Scandianavi e colecțiunea »Edda«, făcută de Sigfuson. La Români poesia epică poporală e foarte vastă, faptele domnilor și căpitanelor, cîntecce haiducesci și ciobănesci, sînt cîntate de tot poporul. În secl. XVII apare la Români poesia artistică narativă. I. Barac scrie Arghir și Elena; V. Aron, Beldiman, Negruzzi, Bolintinean, toți se disting prin această poezie. Alexandri produce pe »Dan căpitan de plaiu«, »Grui Sânger«, »Dumbrava roșie«, »Înșirăte mărgărite«; etc.; Eminescu are pe »Călin« și »Luceafărul«. Densușian scrisse o epopee »Negriada«; Budai-Delean »Tiganiada«, Heliade începî »Mihaiada«, etc. (Cf. Manliu »Poetica română«.)

Epicarp, v. Pericarp.

Epicedium, (*grec.*) cîntec funebru la cei vechi. În acest gen a scris Statius, Cornelius Severus; mai cunoscut este »E. Drusi« sau »Consolatio ad Liviam Augustam de morte Drusi Neronis.«

Epicharmos, dramaturg grec, n. în secl. V a. Chr. la Kos. Petrecu în Sicilia, la Megara și Siracusa. Comedia lui E. este premergetoarea comediei atice. (Cf. Ahrens, »De dialecto dorico«. Göttingen, 1843; Lorenz, »Leben u. Schriften des Koers E.« Berlin, 1864; Guiquiout, Fragment pour servir à l'histoire de la comédie attique«. Paris, 1863.)

Epichirema, (*grec.*) un silogism simplu, în care premisele sînt amplificate prin adăugarea motivării gândirilor cuprinse în acelea. [Pl.]

Epiclesa, invocarea Spiritului sînt, o rugăciune ce o recitează preotul în tăcere la liturgie pe timpul cînd corul cîntă: »Pre tine te lăudăm, etc.« De prin secl. XII E. e obiect de dispută dogmatică între teologii catolici și cei gr.-orientali.

[i—m]

Epicrisa, (*med.*) aprețiarea științifică a singuraticelor momente și simptoame ale unui morib, cu deosebită considerare la eventualul sfîrșit.

Epictet (*Epictetos*), filosof stoic, n. 50 a. Chr. la Hierapolis în Phrygia, a fost dus ca sclav la Roma. Mai tîrziu eliberat, a fost expulsat de Domițian și petrecu mai vîrtos la Nicopolis în Epir. Reîntors la Roma se făcu renumit prin ideile sale filosofice, cari sînt expuse în scrierile școlarului său Arrianos.

Epicur, filosof grec, a trăit în Atena dela 337 până 270 a. Chr. Etica o considera ca învățătura despre viețuirea fericită. După E. scopul ultim al vieții este traiul în perfectă liniște, lipsită de ori ce durere sufletească ori trupească (Eudemonism). Tot ce poate duce la acest scop e virtute; nimic nu are valoare decît intru cît poate servi acestui scop. E. dă întăietate plăcerii spirituale, înaintea celei sensuale, căci e mai durabilă. El prețuia amicitia, iubirea de pace, moderațiunea, perseveranța în durere, etc. Liniștea, lipsită de durere, e tulburată mai vîrtos prin propriile noastre cugete despre o lege absolută a naturii, despre înriurirea soartei omneseci prin dei și prin credința noastră despre nemurirea sufletului. Contra acestor neliniștiri ne preservează cercetarea asupra naturii (fisica). E. derivă întreaga natură din două principii: atomele (materia) și spațiul gol. Și sufletul e compus din atome și este muritor. Criteriul adevărului, după E., este observațiunea sau percepția

sensuală, din care ne formăm ideile noastre. (Ist. filos. antice de G. Dem. Teodorescu. Buc., 1893.)

Epicurei, discipulii și aderenții filosofului atenian Epicur. Ei se adunau la Atena într-o grădină, lăsată mai târziu moștenire lor dela învățătorul lor, unde formau o congregațiune, la umbra arborilor, lângă o apă curgătoare, ascultând lecțiunile măiestrului, glumiau, cetiau, prânziau împreună, gonind frica de zei și de moarte, grija de nevoile vieții, intrigile, invidia, resburarea și setea de măriri trecătoare. E. se numesc toți oamenii cari tind la o viață plăcută, lipsită de durere, și al căror unic motor de acțiune este plăcerea liniștită. Printre E. se numără: Metrodor, Aminomach și Idomeneu, toți trei din Lampsacos, Ermach din Mitilene, Apollodor cu elevul său Zenon din Sidon, Diogen din Tarsos. Colotes, poetul Lucrețiu, etc.

Epicureism, direcția filosofică întemeiată de Epicur, și care este o combinare a atomismului lui Democrit cu idonismul lui Aristip. E. se mai numesc și modul de viață, condus de principiile eudemonistice ale lui Epicur, precum: »Alege plăcerea care n'ar fi urmată de neplăcere. Fugi de suferința care n'ar aduce plăcere. Evită plăcerea care te-ar lipsi de o mai mare plăcere, sau ți-ar aduce mai multă neplăcere decât plăcere. Alege neplăcerea care te-ar scăpa de o mai mare neplăcere, sau ar pute fi urmată de mai mare plăcere.

Epicycloida, (*grec.*) curba născută de un punct așezat pe o circumferință, care se rostogolește fără alunecare pe o altă circumferință, fiind ambele cuprinse în același plan. Cele 2 circumferințe pot fi tangente exterioare sau interioare. În acest din urmă cas curba se numește și *hipocycloidă*. În general se înțelege prin E. curba născută de un punct legat de un cerc sau curbă ori care mobilă, care se rostogolește fără alunecare pe un alt cerc sau curbă fixă. Astronomii cei vechi nu admiteau corpurilor ceresci decât mișcare circulară și uniformă pentru a fi o mișcare perfectă. Astfel ei admitând aceasta, pentru a explica mișcările aparente ale planetelor, își închipuiau că planetele se mișcă pe un cerc și că centrul aceluia cerc descrie și el un cerc împrejurul pământului. Drumul descris de planetă în spațiu se numea *epiciclu* planetei.

Epidaurus, 1) în antichitate *port* în Argolis, lângă golful saronic; în apropiere templul admirabil al zeului Asklepios, conservat bineșor până azi. În timpul mai nou s'au făcut aci desegropări importante. Astăzi în locul vechiului E. se află satul *Noul E.*, cu port; 2) *colonie* grec., Raguza de astăzi (v. ac.).

Epidemia, o boală independentă de localitate, ci dependentă de altă cauză comună, care boală în același timp și în aceeași localitate afectă deodată un număr mai mare de oameni. Toate boalele infecțioase pot deveni epidemice, se pot propaga dela persoane bolnave la alte sănătoase, dela o localitate în altă localitate prin transportarea germenilor boalei. Poliția sanitară are menirea a preveni nascerea de E., a opri importarea în țară și exportarea din țară a germenilor boalelor epidemice, a isola pe bolnavii cari sufer de boale transmisibile, a distruge sau a desinfecta obiectele de cari s'au servit acei bolnavi, pentru ca să nu devină medii de propagarea boalei. [I. F.]

Epidemic, *epizootic*, adjectiv, ceea ce privesc o epidemie ori epizootie.

Epidendrum L., (botan.) gen de plante epifite tropicale americane din fam. Orchideelor, trib. Epidendreae, cu tulpina distichă sau pseudobulboasă, de inflorescență terminală paniculată, cu 4 polinii în una, sau tot atâtea în o a doua serie. Mai ales din cauza florilor, de comun specioase și numeroase, multe din cele 200 specii se cultivă ca plante de florărie, s. e. *E. Lindleyanum* Rehb. f., *Schomburgkii* Ludl., *stenopetalum* Hook., ș. a. [A. Pr.]

Epiderm, stratul cel mai deasupra al pielii (v. ac.).

În botanică se înțelege sub E. o țesătură formată dintr'un singur strat de celule, strins legate între ele, fără spații aerifere. Se găsește la suprafața tuturor organelor aeriane ale Pteridophytelor și Fanerogamelor. În acest cas, și dacă organele trăiesc mai mulți ani, membrana externă a celulelor epidermice e groasă, transformată în *cutină* (v. ac.). Altă dată, pe lângă cutină, mai e și silice, sau o substanță ceroasă, ori o substanță lipicioasă. Pe tulpinile subterane, sau pe cele aeriane cu durată scurtă, ori pe organele acvatice, E. e mai subțire. Ca dependente ale E.-ei, și provenite din modificarea celulelor sale, sînt: *stomate* (v. ac.), *peri* (v. ac.) și *emergente* (v. ac.). Rolul E. e de apărare pentru plantă, contra transpirațiunii prea mari, luminei prea intense, contra agenților distrugători, etc., tot atâtea funcțiuni, ce le îndeplinesc cu atât mai bine când prezintă modificările mai sus amintite.

Epidot, (*Pistazit*), mineral, silicat aluminos de calciu și fier, cristalizează în sistemul monoclinic. Culoarea variază între galben-verde și verde-negricios, rareori roșu. E. e un mineral de metamorfism al sîsturilor cristaline și al unor roce eruptive grăunțoase. Cristale frumoase vin dela Ala și Traversella (Piemont), Tavetsch, Zermatt (Elveția), Zillerthal, Knappenwand în Untersulzbachthal (Salzburg), etc. În România se găsesc cristale mici de E. în amfibolitele și rocele analoage din masivul Parîngu, munții Lotrului și Făgărașului cât și în granitul Pricopanului (Dobrogea). Varietatea manganesiferă de E. se numește *Piemontit*, care se întălnesc în cristale frumoase, negre, violete sau roșii la San Marcello în Piemont. E. și Piemontit se întrebuințează uneori în bijuteria.

Epieichia, (*grec.*) interpretarea unei legi în un înțeles mai blând, și nu strict după litera legii. Aceasta se face în casuri speciale, pe cari se presupune, că între împrejurările date nici de cum nu le-a avut în vedere legislatorul.

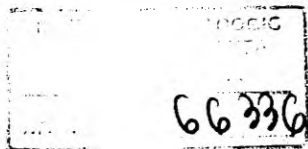
[i—m.]

Epif —, v. *Epiph* —.

Epigamia, (*grec.*) alianță, afinitate, drept de a contracta o căsătorie; *Epigam*, nobil, în vîrstă de a se pute însura. [Caion.]

Epigastrium, (med.) partea superioară a abdomenului, marcată a) prin o linie orizontală, care atinge procesul xifoid al sternului, b) o altă linie orizontală, trasă două degete deasupra buricului, și c) de ambele părți prin câte o linie, care împreună articulațiunea sterno-claviculară cu spina anterioară sup. a osului iliac.

Epigenesa, (*grec.*) numele doctrinei biologice introdusă în embriologie de Wolf. Prin studiul mai ales al formațiunilor vaselor din regiunea

vasculară a blastodermului și a tubului intestinal, Wolf a pus în evidență faptul, că toate regiunile embrionului sînt datorite numai modificațiilor unor anumite regiuni ale discului germinativ și al foilor blastodermice. Lucrări posterioare (mai ales Baer, Rathke) făcute asupra embrionului la animale și plante au întărit afirmațiunile lui Wolf, că tot se face prin E., adică »printr'o creare succesivă de organe», nefiind nimic pre-existent în germine, cum pretindeau și pretend partizanii preformismului. Spermatozoizi, și mai ales la om, se formează înainte cu mult chiar ca actul sexual al procreației să aibă loc. Variațiunile ulterioare ale organismului embrionar sînt datorite numai proliferațiunilor elementelor anatomice, determinate și ele la rîndul lor de condițiunile mediului ambiant. (Cf. cuvintele: ontogenesă, teratogenesă, neo-evolutionism.)

[Vaschide.]

Epiglottis (*Epiglottis*), (med.) capacul, care intră în intrarea în laringe (v. ac.).

În muzică numele E. s'a dat de factorii de spînete și clavicorde din secolii trecuți limbilor dela capetele tangentelor ce atingeau coardele.

Epigonation, genunchier, bederniță, un ornat episcopesc, făcut din țesătură, avînd formă pătrată cam de 1½ palmă de lung și lat; când celebrează episcopul, E. îi atîrnă legat de cingul la coapsa dreaptă ca și o spadă (Ps. 44, 45). El e simbolul tăriei, cu care episcopul apără credința cu arma cuvîntului. [i—m.]

Epigoni, după mitol. grec. fiii și următorii celor șapte eroi, cari au cădut în lupta dela Teba. E. ca să-și resbune pentru părinții lor, au cucerit și risipit Teba. În sens figurat E. înseamnă urmași ai unor părinți iluștri.

Epigrama, (*grec.*) însemna la început inscripțiune pe pietri funerare, arcuiri de triumf, statue și alte monumente; apoi ori ce poezie scurtă, cuprinzînd o cugetare ingenioasă sau delicată, exprîmată cu grație și eleganță. La Romani E. luă înțeles exclusiv de poezie satirică, atîta prin Catul, apoi prin Marțial, autor special de E. Între poeții moderni E. a fost mult cultivată de Francezi. E. corespunde chiuitorilor sau strigăturilor din literatura poporană.

Epigraph, inscripțiune. *Fața Epigraphică*, la monete fața pe care se află inscripțiunea sau chipul.

Epigraphia, (*grec.*) disciplina care mijlocește priceperea și exploatarea științifică a inscripțiunilor remase din antichitate în metal, pietri ori în alte materii solide și trainice. La popoarele, a căror literatură a apus, inscripțiunile sînt singurele mărturii, cari lămuresc momentele însemnate ale istoriei lor. Dintre inscripțiunile semitice mai însemnate sînt cele aflate pe sarcofagul lui Eschmunazar și inscripțiunea Siloa, apoi inscripțiunile sacrale și de pe morminte. O colecțiune a tuturor inscripțiunilor semitice a publicat Academia franceză (1881) »Corpus inscriptionum semiticarum». De mai mare însemnătate sînt însă inscripțiunile romane și grecesci. Din secl. XV mai cu samă Italia, apoi Spania și alte părți, pe unde au străbătut cuceritorii Romani, au fost cu deamăritul scrutate de învățați francezi, italieni, etc., cari au publicat diferite colecțiuni. O colecțiune sistematică însă a făcut Academia din Berlin, cu doosebire de

când epigrafistul T. Mommsen a luat conducerea acestor lucrări. La 1852 apărî în Lipsa »Inscriptiones regni neapolitani latinae», la 1862 »Corpus inscriptionum latinarum», conținînd mai ales colecțiuni de pe timpul republicei. De mare însemnătate e colecțiunea lui Wilmann »Exempla inscriptionum latinarum». Inscriptiunea grecească a fost master tractată până în secl. XIX. Astăzi există o mulțime de colecțiuni, pe cari Academia din Berlin le-a arangeat sistematic. Cu inscripțiunile grecesci »Corpus inscriptionum graecarum» s'au ocupat Ernst Curtius, A. Böckh, Kirchhoff, etc. Colecțiuni însemnate din punct de vedere dialectic a făcut P. Cauer. Inscriptiuni de caracter creștinesc s'au făcut mai virtos numai în Italia și special la Roma. După provincii a arangeat colecțiuni Le Blant: »Inscriptions chrétiennes de la Gaule (1855—65)» și Hübner »Inscriptiones Hispaniae christianae (Berlin, 1871)» și »Inscriptiones Britanniae christianae (1876)».

Epigyn, (botan.) se dice de o floare că e *epigynă* sau presintă *epigynie*, când receptaculul seu e scobit în formă de păhar, iar carpelele sînt concrescute cu receptaculul formînd un ovar infer; deasupra acestuia se inseră părțile libere ale androcoului, periantului, etc. Așa e la Măr, ș. a. Jussieu (A. L.) după prezența E.-ei a divizat în clase tipul Fanerogamelor.

Epik —, v. *Epic* —.

Epilemma, (*grec.*) figură oratorică, când oratorul însuși provoacă un contraargument, spre a-l combate imediat. [*]

Epilepsia, *morbis sacer, morbus comitialis*, fr. *haut-mal, boală rea*, neurosă cronică intermitentă, caracterisată în forma sa cea mai pregnantă prin atacuri convulsive însoțite de pierderea totală a conștiinței și a simțirii, și de spumarea gurei. Acestor atacuri pot premerge unele fenomene prevestitoare (*aura epileptica*), ca indispoziție, durere de cap, amețală, adese un simț special de curent rece sau cald, care începe dela picioare în sus. Unii epileptici dau un sbierăt puternic, când se ivesce atacul; puțini mai sînt în stare a se așeza la un loc potrivit, ci cad la moment jos. Atacul durează 1—15 minute, după care bolnavul mai adoarme vr'o câteva clișuri; când se trezesc, se simte obosit. Nu la toți bolnavii epileptici se pot observa aceste atacuri hotărîte, ci îi cuprinde numai o amețală, devin palizi și grăiesc confus, dar deja în momentele următoare se reculeg, ca și când nu s'ar fi întîmplat nimic (Absence, Petit-mal). După atacurile epileptice urmează pauze de septămîni, luni și chiar ani. E. e un morb de creier, probabil cu sediul în scoarța acestuia (Jackson); momentele, ce predispon spre E., se pot eredi. E. predispoze spre alienațiune, care se arată în perturbațiuni trecătoare sau durabile. Alienaii epileptici sînt periculoși (ucid, pun foc, fură, etc.), de aceea trebuiesc puși sub strictă pază. Perturbațiunile trecătoare sînt de interes forens. Vindecările de E. sînt foarte rari. Ca medicament se folosește bromura de potasiu; în decursul atacului trebuie îngrijit, ca bolnavul să nu-și atragă leziuni.

Epilobium L., (botan.) gen de plante herbaceo perenale, uneori sufruticoase, din fam. Onagraceelor, cu foi alterne sau opozite, întrugi sau dentate, ovar infer elongat 4-gon (fructul e o

capsulă polyspermă), calice scurt tubulos ca și corola 4-meră, stamine 8; cuprinde vr'o 50 specii din regiunea temperată și rece a globului terestru. Cresce mai ales pe locuri umede, s. e. la noi: *E. hirsutum* L., lângă ape stagnante, *E. trigonum* Schrnk. pe lângă pârâe în munți, *E. Dodonaei* Vill., pe prundurile cursurilor de ape, etc. *E. angustifolium* L., «sburătoarea» e o plantă caracteristică în păduri tăiate de curând. Unele din specii, precum *E. hirsutum*, *Dodonaei*, ș. a. se cultivă din când în când ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Epilog, încheierea unei scrieri. Cu deosebire în dramă E. era foarte întrebuințat mai înainte, pentru ca autorul să rezume cuprinsul piesei sale, ideile cari l-au călăuzit, și să ceară indulgență din partea spectatorilor. În literatura noastră veche, scriitorii întrebuințau foarte des E., cu deosebire pentru ca să roage pe cetitori să li-se ierte greșelile cari le-au comis. În general prin E. se înțelege sfârșitul ori cărei acțiuni.

Epimedium L., (botan.) gen din fam. Berberideae, trib. Berbereae, cuprinde plante erbacee vivace cu rhizom repent; frunzele alterne, pețiolate, pinatisecte, bi- sau tripinatisecte cu foliolele denticulate; florile divers colorate, hermaphrodite, sunt dispuse în raceme simple sau compuse, terminale sau opositifolii; caliciul cu 8 sepale petaloide plane, cele exterioare mai mici și mai puțin colorate; corola cu 4 petale mici nectariforme, patru stamine libere cu anterele basifixe; ovarul și stilul elongat conține numeroase ovule; fructul este o capsulă siliquiformă, bivalvă; semințe cu aril cărnos, embrionul puțin arcuat, radacula inferă. Acest gen are vr'o 8 specii de frumoase plante, ce cresc în Europa, în Asia temperată și orientală. Unele specii de E. cu flori albe, galbene sau roșii se cultivă prin grădini ca plante ornamentale; așa sunt: *E. alpinum* L., *E. diphyllum* Grah., *E. macranthum* Morr. et Dene., etc. [Z. C. P.]

Epimenides, numele unui profet-oracol, care a trăit în secl. VI a. Chr. pe insula Creta, și care figurează în poveștile, miturile grecesci ca o persoană favorită zeilor.

Epimetheus, după mitol. grc. fratele lui Prometheus, bărbatul Pandorei.

Epinal, capitala fortificată a depart. franc. Vogesii, lângă râul Moselle, cu 24,490 loc. (1891); 3 forturi.

Epinastic (botan.). Frunzele și învelișurile florale tinere, ovulele, și alte părți ale plantelor, se dic *epinaste* sau cu *epinastie*, când din cauza creșterii lor mai mare pe fața superioară, presintă o anumită curbătură de creștere. Frunzele în mugure, foile florale în boboc, sunt *hypognaste* (v. ac.) de obicei, iar când se deschid devin epinaste. Modul cum e curbat ovulul, după cum e epi- sau hypognast, e folosit în clasificarea Fanerogamelor.

Epinikion, (grec.) la Grecii vechi cântecule de laudă, pe cari le executa corul la adresa învingătorilor cu ocaziunea jocurilor naționale.

Epiocia, (grec.) epidemie pe un teritor restrâns, în o singură casă.

Epipactis R. Br., (botan.) gen de plante terestre din fam. Orchideelor, foarte înrudit cu *Cephalanthera*, de care se distinge prin sepalo patente și flori nutante sau pendule, răspândit

în întreagă regiunea boreală temperată. Cele mai frecvente specii dela noi sunt: *E. palustris* Crantz. pe locuri mlăștinoase, și *E. latifolia* All prin păduri. [A. Pr.]

Epiphaneia, după mitol. grec. arătarea neașteptată a unui zeu ori erou, venind într'ajutor. Mai renumită e E. Dioscurilor (v. ac.), a lui Hercules, etc. Se crede că de multe ori se arată și Demonii (v. ac.). [Atm.]

Epiphania, v. Arătarea Domnului.

Epiphaniu, sf. părinte, n. pe la 315 în o comună lângă Eleutheropolis în Iudea. Fiind-că scia cinci limbi s'a numit și Pentaglotul. Pentru erudițiunea și evlavia lui a fost chemat la scaunul mitropolitan din Salamis în Cipru, unde a desvoltat mult zel pentru înflorirea credinței și în deosebi a vieții monachale. Imp. Valente (364 până 378), care cu atâta furie a purces contra altor episcopi ortodoxi, n'a cutezat a se atinge de el. Sf. E. a combătut cu erudițiune învățăturile lui Origenes, condamnându-i (în un sinod ținut în 401) scriptele, și oprind cetirea lor. Amăgit de Teofil, patriarhul Alexandriei, a lucrat în contra Sf. Ioan Chrisostom, dar mai târziu și-a recunoscut greșeala, și s'a depărtat din Constantinopole, fără a participa la conciliabulul pus la cale pentru condamnarea lui Ioan Chr., ca și cum ar fi originist. La reîntoarcerea spre Cipru a murit pe naie în 403. Memoria lui o serbează biserica în 12 Maiu. E. a scris opul »Ancoratus«, care avea să servească ortodoxilor ca o anghiră tare în contra valurilor eretice. În alt op intitulat »Panagion«, combate preste 80 de eresii. (Cf. Dr. Al. Grama, Istoria universală a bisericii. Blaj, 1881, p. 188.) [Dr. Is. Marcu.]

Epiphonema, figură de stil, un fel de exclamațiune sentențioasă, care încheie o narațiune, o judecată sau un discurs. [*]

Epiphora, figură de stil, repetarea aceluiaș cuvânt, sau a mai multor cuvinte, la finea deosebitelor dicieri sau versuri, ce se succed. [*]

Epiphyllum, (botan.) gen de Cactee.

Epiphysis, identic cu Apophysa (v. ac.).

Epiphyte, (botan.) plantele ce trăiesc la suprafața altora, fără a se folosi de alteaș dela ele, decât de un sprijin. Se mai dic și *parasite false*, spre deosebire de cele adevărate, cari vatămă planta ospitalieră. În regiunile noastre trăiesc E. pe arbori, Licheni, etc.; în cele tropicale contribuie prin portul lor variat a înălța splendoarea întinselor păduri.

Epipode, loburile musculare dezvoltate din suprafețele laterale și superioare ale picioarelor la unele molusce.

Epipogon Gm., (botan.) gen de plante erbacee aphyllae din fam. Orchideelor, trib. Neottieae, caracterizat prin rhizom tuberifer de forma coarnelor la cerb. Cuprinde numai două specii terestre saprophyte din Europa și Asia temperată, dintre cari *E. aphyllum* Sw. crește și la noi ici-colea izolat prin pădurile montane la locuri întunecoase și umede. [A. Pr.]

Epir, (grec. *Epeiros*), țeara cea mai nord-vestică în vechea Eladă, cu munții Keraunici și râurile Acheron și Kokytos. Locutorii sunt: Moloși în nord-est, Chaoni în nord-vest și Thesproți în sud, aparținând seminției ilirice. (Cf. și art. Arămâni, I, p. 228 b.). Multă vreme E. a fost independent sub domnitori proprii; cel mai vestit

rege a fost Pirrhos II. La 168 d. Chr. deveni provincie romană, iar în secl. XIII Despotat de sine stătător; la 1432 fu cucerit de Turci, iar la 1447 eliberat prin Skanderbeg; dela moartea acestuia (1466) E. iarăși este al Turcilor, afară de partea sud-estică, care dela 1881 formează nomarchia grecească Arta (v. ac.).

Episcop, (grec. = supraveghetor), titlul superiorului bisericesc, care, investit fiind cu deplina putere sacerdotală, guvernează diecesa încredințată lui. Numirea de E. la începutul creștinismului era identică cu aceea de presbiter. În secl. II începe a se deosebi E. de presbiter și mai târziu chiar între episcopi, cari se priviau de următori ai apostolilor, se fac deosebiri, câștigându-și cei dela orașe, și mai ales cei din capitale, vază și autoritate preste ceilalți E.-i; astfel se nascu ierarchia (v. ac.). Chiemarea E.-lui este a îngrijii de susținerea și lățirea credinței, a cresce clerul și a purta grija de binele sufletesc al clerului și poporului, de administrarea bisericeii; E. poate săvârși toate tainele, el exercită putere disciplinară și judecătorească.

Episcopal sau **episcopesc**, ceea ce aparține episcopului. **Episcopat** sau **Diecesă**, districtul preste care se întinde în mod legitim puterea sacră de ord și de jurisdicțiune (v. ac.) a E.-lui. **Episcopie**, diecesă, episcopat, demnitatea episcopicească.

În **biserica română gr.-or.** din Ungaria și Transilvania E.-ul se alege de către sinodul eparhial; pe mitropolitul îl alege congresul național-bisericesc; alegerea se supune aprobării monarhului. În **biserica gr.-cat. română** episcopii sunt numiți din partea monarhului deadreptul, iar mitropolitul dintre trei candidați aleși. (V. și art. Statutul organic, Greco-catolic.)

Episcopii ortodoxi din România se numiau odinioară de Domn în înțelegere cu mitropolii, iar aceștia la început când de Domn, când de patriarhul din Constantinople, în urmă însă numai de Domn. Cu introducerea monarhiei constituționale se impunea o altă procedere în această privință, ceea ce se și sancționă prin legea din 14 Dec. 1872. După această lege E. se alege de marele colegiu electoral compus din mitropolii, episcopii, arhieriei, senatorii și deputații ortodoxi. Mitropolii se alege dintre episcopi, iar aceștia dintre arhieriei; în prezent se recere și titlul de licențiat sau doctor în teologie dela v'ro facultate ortodoxă. Onorarul E.-lor se fixează la 1541 lei pe lună, al mitropolilor îndoit. Tot prin această lege se crează sf. sinod al bisericeii autocetale a României ca instanță supremă bisericească, compus din mitropolii, episcopi și arhieriei, și are de atribuție de a statua asupra afacerilor spirituale, disciplinare și judiciare curat bisericesci. Sf. sinod se adună de două ori pe an, iar la deliberările sale asistă și ministrul cultelor cu vot consultativ. În fine această lege fixează numărul și titlurile E.-lor, cari sunt următoarele: 1) Archiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlachiei, Exarch al plaiurilor și Primat al României, cu rezidența la București. 2) Archiepiscop și Mitropolit al Moldovei și Sucevei și Exarch al plaiurilor, cu rezidența în Iași. De Mitropolia Ungro-Vlachiei se țin E. Râmnicului și Noului Severin, cu rezidența la Râmnic-Vâlcea; E. Buzăului și E. de Argeș, cu rezidența

la Curtea de Argeș; de Mitropolia Moldovei se țin episcopul de Roman, cel de Huși, și cel al Dunării de Jos, cu rezidența la Ismail, iar după resboiul din 1877—78, la Galați. Arhieriei se fixează 8, câte unul la fiecare episcopie cu titlurile, după rândul observat: Ploști, Botoșani, Craiova, Râmnicu-Sărat, Pitești, Bacău, Bêrlad, Galați. Ei se alege de către sf. sinod în înțelegere cu guvernul, și capătă binecuvântarea Patriarhului din Constantinople prin mijlocirea ministerului. **E. catolici** din România s'au numit în totdeauna, și se numesc și astăzi direct de către sf. scaun din Roma, de oarece nu există un concordat, care să recunoască drepturi de prezentare Statului sau Suveranilor români. (Cf. Legea publicată în Almanachul Cultelor 1893, p. 53 uu. Xenopol, Ist. Rom. II Biserica. A. Abt, Die kath. Kirche in Rum. Würzburg, 1879.)

Sistemul episcopal. Cu privire la poziția pontificelui roman în organismul ierarhic domniau în secl. XV—XVI două direcțiuni opuse: sistemul papal și cel episcopal. După cel dintâu influința papei avea să se susțină în toate ca în evul mediu, al doilea voia să lărgască sfera de influință a conciliilor și a singuraticilor episcopi în contul autorității și puterii papale. Sistemul E. a fost apărat de conciliul din Constanța (1414—18) și cel din Basel (1431—39). La protestanți se susține teoria, că prin pacea religioasă dela Augsburg (1555) în țările protestante puterea de jurisdicțiune, ce au avut-o mai înainte papa și episcopii, a trecut la domnitorii lumesci. **Biserica episcopală** se numesc mai multe secte ale bisericii anglicane. (Cf. Döllinger, Kirche und Kirchen. München, 1861.)

Episcop titular, (în bis. catolică) se dice acel cleric, care primesce ordul sacru episcopesc, însă nu și teritor propriu sau diecesă, unde să-și deprindă puterea sacră; E. tit. primesce numai titlul unei episcopii, care a existat cândva, dar ați e suprimată; dacă E. tit. e aplicat în v'ru un oficiu sacru în țările creștine se dice E. tit., iar dacă e trimis să propage și promoveze creștinismul între păgâni, se dice **E. in partibus infidelium**. (V. și art. Arhierie.)

Episklerita, inflamațiunea țesutului celular de pe albușul ochiului (sclera), mai cu samă când suferă omul de reumatism.

Episod, (grec.) intervențiune, e un fragment dintr'o operă literară, epopee, roman, dramă, cuprinzând un incident sau o acțiune deosebită de acțiunea principală, însă în strinsă legătură cu ea și necesară pentru completarea sau iluminarea tabloului. Dacă nu e prea lung, E. ne lasă mai interesați și mai bine pregătiți pentru urmărirea acțiunii principale. E.-le sunt adeseori părțile cele mai populare din poemele celebre; s. e. Remasul bun al Andromachei din Iliada; Calul Troiei, Amorul Didonei, Coborirea lui Enea în infern, Nis și Euryal din Eneida; Fecirea vieții câmpenesci sau moartea Eurydicei din Georgeice; Ugolino sau Francesca da Rimini din Dante, etc. [—]

În musică se numesc E. părțile secundare dintr'o compozițiune, cari servesc a lega între ele părțile principale. Mai cu samă în fugă (v. ac.) se dă acest nume părților de dezvoltare, construite pe un motiv din temă sau contratenă, una urmând expunerii și alta precedând streța. [T. C.]

prin uciderea animalelor bolnave, prin arderea sau prin desinfectarea obiectelor contaminate de animale bolnave, prin priveghierea transportului, importului și exportului de animale și de produse animale brute, prin inocularea preventivă.

[I. F.]

Epoca, un timp mai îndelungat, în care starea omenirii se deosebește sensibil de starea din alt timp îndelungat, s. e. starea omului în E. pietrii și starea omului în E. bronzului. Schimbările treptate în starea omenirii au fost perceptibile din cele mai vechi timpuri: Hesiod vorbește de cinci E. sau virste, (*de aur* în timpul lui Chronos, când omul era inocent și fără griji, *de argint*, când caută plăcerea și uită pe zei, *de aramă*, E. industriilor și a resboaielor, *eroică*, E. de eroism și credință, *omenească*, E. de răutate și violențe, când ar fi mai bine să nu fi născuți. Ovidiu cântă numai 4 E., omițând pe cea eroică. Această concepțiune despre trecerea universală prin 4 E. a fost asimilată apoi cu cele 4 anotimpuri, și precum anotimpurile fac un an, tot așa cele 4 E. fac un *an universal*, a cărui armonie este perfectă (E. de aur) când stelele și planetele ocupă pe cer aceeași pozițiune, iar celelalte *anotimpuri universale* (E. a doua, a treia, a patra) rezultă din schimbarea pozițiunilor până la sfârșitul anului universal, care cuprindează după unii 3000, după alții 7777, 12,954 și după Heraclit 18,000 de ani solari. Concepțiunea milenară din Apocalips, cele 5 E. universale ale lui Fichte, cele 3 stări ale lui Hegel și chiar ale lui Auguste Comte, sunt înrudite cu speculațiunile amintite. Hegel consideră statele ca idei realitate, în cari se manifestează spiritul universal spre a ajunge din fasă în fasă (E.) la conștiința libertății politice. Ântăia E. orientală, când nu există conștiința libertății, când suveranul e tot, iar individul nimic; a doua E. (Greci și Romani) când apare conștiința libertății, care fiind dusă la exces se distruge în demagogie; a treia E. în care apare conștiința unei libertăți parțiale și sentimentul unei libertăți intelectuale generale. Comte crede că principile schimbărilor istorice trebuie căutate în modificările ideilor și că spiritul omenesc a trecut prin trei stări intelectuale: o stare *teologică*, în care imaginațiunea găsește cauzele în forțe supranaturale; a doua starea *metafizică*, în care cauzele se atribuie unor principii sau entități, și în fine starea intelectuală *pozitivă*, când se caută cauzele reale prin metode științifice. (v. și art. Era, Period, Virstă.)

[I. S. F.]

„**Epoca**“, ziar conservator; apare în București, seria II dela 1895, sub direcția lui Nicu Filipescu.

Epoda, (*grec.*) cântare finală, în poesia lirică strofa finală. În antichitate drama greacă era întocmită epodic. Tot așa imnele lui Pindaros. E. se numiau și poeziile lirice, în cari unui vers mai lung totdeauna îi urma imediat altul scurt, ca un refren, afară însă de distichul elegiac. În compozițiile ritmice Archilochos a introdus această formulă, prin versurile sale satirice. La Romani Horatius a împământenit epoda. [*]

Epolet, ornament militar ce se pune pe umărul ofițerilor. Pentru ofițerii inferiori E.-ii au ciucurii liberi atârândi, pentru ofițerii superiori și generali, ciucurii sunt soliți (înghețați). Pe placa epoletilor se indică gradele prin stele metalice. E. se poartă de ofițerii numai în ținuta de ceremonie.

Epomeo, (*Monte San Nicolà*), vulcan stins pe insula Ischia, 792 m., sub al cărui pisc se află stațiunea balneară Casamicciola (v. ac.).

Epona, în mitol. romană a fost dîna, care a îngrijit, ca iepele să fie de prăsilă și să fete mulți cai. [Atm.]

Eponymos, (*grec.*) la Grecii ant. dirigătorii de stat, după cari se numia anul, precum s. e. domnia archonilor.

Epopea, *Epos*, v. Epica, poesia.

Epruveta, vas de sticlă folosit la experimente de chimie sau de fizică.

Epsomita, mineral, sulfat de magneziu hidratat; e rhombic. Eflorescențe în steele Sibiriei, în Catalonia, Idria, etc. În soluțiunea apelor amare dela Epsom, Püllna, Buda; în România în lacul Amara și în apele de Băltătesci.

Ept —, v. *Hept* —.

Epulis, (*med.*) tumori, ce au forma unui burete și se desvoaltă din periostul fălcilor sau al canalului alveolar. După caracter sînt fibroame, sarcoame, etc. Terapia: extirpațiune operativă.

Epuloni, (*lat.*) o castă preotească în Roma, care s'a instituit la 196 a. Chr. La început a stat din 3 membri (tresviri epulones), mai târziu din șapte (septemviri epulones), iar pe timpul lui Caesar din zece. Slujba lor era: să ospeteze pe zeii din Capitoliu și să aranjeze ospetul lui Joe (v. Epulum Jovis). În grija lor erau și mesele ce se dau poporului roman (epulae publicae) cu ocaziunea jocurilor publice, triumfelor, etc.

Epulum Jovis, după mitol. romană a fost o ospetare întru venerarea lui Iupiter; a stat în legătură cu sacrificiu și cu ludi romani (jocuri romane). [Atm.]

Epurator, (*lat.*) curățitor; aparat pentru delăturarea părților rele; aparat de alegere și separațiune.

Epureanu, *Manolache Kostaki*, bărbat de stat român, n. 1824 în Bêrlad, † Sept. 1880. După terminarea studiilor juridice în Heidelberg, ia parte în 1848 și 1857 la mișcarea națională din Moldova. Pentru scurt timp ministru-president sub Principele Cuza la 1860, el este ales president al camerei constituante dela 1866, înaintea căreia Principele Carol depune jurământul la 10 Maiu. În iarna 1872—73 E. este ministru de justiție în cabinetul L. Catargi, demisionează însă din cauza înființării creditului fonciar fără capitaliști străini, și trece în opoziția coalișată, ajunge la guvern ca ministru-president în 27 Apr. 1876 alături de I. Brătianu, demisionează după 3 luni și reîntră în partidul conservator. Ca orator parlamentar E. se deosebia prin o vioiciune plină de spirit.

Epureni, com. rur. în Rom., j. Falcu, formată din 4 căt. cu 2095 loc. (Dicț. geogr. 1893) Rom. și o parte Magh., cari toți se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici, dintre cari una cat., și 1 școală.

E pur si muove, (*ital.*) = «totuși se mișcă». Galilei (v. ac.) a proclamat primul, că pământul e rotund și că se învîrtesce împrejurul său. Însă această afirmațiune, care ați e un adevăr de tot vulgar, atunci a fost găsită ca fiind în contradicțiune cu sf. scriptură, căci dacă ar fi așa, se obiecta, cum ar fi putut opri Isus Navi soarele în loc? Și fû condamnat Galilei de către un consiliu eclesiastic să-și retragă această erezie.

El se supuse, dar repetând plin de convingerea sa genială »e pur si move«. Astfel această expresiune se spune așî spre a se arăta o convingere neclintită într'un adevăr testat de alții, sau cu toate că toată lumea ar fi contra lui; ori spre a arăta o resignare contra unei astfel de convingeri: o resignare nu de convingere, ci de învingere prin forța împrejurărilor.

Equațiune, în matematică: O egalitate în care intră și cantități necunoscute, ale căror valori trebuie să le aflăm: înțelegând prin valorile necunoscutelor acele expresiuni, cari puse în locul necunoscutelor, transformă E. în identitate, adică în o egalitate numerică sau o egalitate algebrică, care există ori care ar fi valoarea numerică a literelor ce o compun. Se numește grad al unei E.-i cel mai mare exponent sau sumă de exponenți, cu cari intră necunoscutele în terminii acelei E. Când 2 sau mai multe E. se refer la aceleași necunoscute, se dic că formează un sistem. În genere trebuie să fie tot atâtea E. câte necunoscute, pentru ca sistemul să admită valori determinate pentru necunoscutele ce intră în el. Când sînt mai puține E. sistemul e *indeterminat*; iar când sînt mai multe, sistemul e *condițional*. Aflarea valorilor necunoscutelor într'o E. cu o singură necunoscută, sau valorilor tuturor necunoscutelor unui sistem de E. se dic *rezolvarea* acelei E. sau celui sistem. Două E. sau două sisteme de E. se dic *echivalente*, când privesc pe aceeași sau aceleași necunoscute, și fiecare necunoscută are aceleași valori. O E. se dic *algebrică*, când asupra necunoscutei sau necunoscutelor nu sînt indicate alte operațiuni decît: cele patru operațiuni fundamentale, și ridicarea la putere și extragerea de rădăcină. În cas contrar E. se dic *transcendentă*. Numai la o E. algebrică se are în vedere gradul, și aceasta după ce prin transformări a fost redusă E. la una echivalentă fără numitori, parentese și radicale, sub cari să fie îngajată vr'o necunoscută. Se numește *E. exponențială* o E. transcendentă, în care necunoscuta sau necunoscutele intră ca exponent, nefiind încolo indicate asupra necunoscutelor alte operațiuni decît cele ale E.-lor algebrice. *E. trigonometrică* e o E. transcendentă, în care e cel puțin o necunoscută linie trigonometrică ori arc și relațiuni trigonometrice. E.-le mai pot fi reciproce, simetrice, de condițiune, etc.

În astronomie cuvîntul **Equațiune** are cu totul alt sens. În genere o E. în astronomie este diferența dintre o măsură, care dă pozițiunea reală a unui corp ceresc, a cărui mișcare nu e uniformă ci variază cu oarecare periodicitate, și măsura care ar da pozițiunea celui corp când el ar avea o mișcare uniformă; sau, ceea ce e tot una, cantitatea ce trebuie adăusă sau scădută măsurii cu privire la pozițiunea reală pentru a avea pe cea cu privire la pozițiunea mijlocie, sau vice-versa. *E. centrului*, diferența dintre anomalia adevărată și cea mijlocie a unei planete (v. Anomalie). *E. timpului*, diferența dintre ora adevărată și medie (v. Diau). Ea este exprimată zilnic prin ora, minuta, secunda, ce arată ceasornicul, care dă timpul mediu, când soarele trece la meridian după ora 12, sau prin diferența dintre ora 12 și ora, minuta, secunda, ce arată ceasornicul când soarele trece la meridian înainte de 12. *E. personală*,

cantitatea de eroare în + sau —, cu care se constată că o persoană afectează măsurile de precisiune ce face într'un observator astronomic.

În fizică: **Equațiune empirică**. Când 2 cantități sînt legate printr'o lege fizică ori care, și e imposibil sau e foarte dificil de a determina funcțiunea matematică care le leagă, se face să între acele 2 cantități într'o E. emp., împreună cu cantități constante; forma E.-ii fiind extrasă sau întrevădută din legea fizică însăși, iar acele cantități constante hotărîndu-se prin experiență.

Equator, v. Aequator. **Equatoreal**, v. Aequatoreal. **Equatoria**, v. Aequatoria.

Eques, (lat. plur. *Equites*, cavaleri), cei mai bogați cetățeni din statul roman; din această clasă făceau parte toți cetățenii cari posedau un venit de cel puțin 100,000 de asi. Cu timpul E. câștigă o mare autoritate în statul roman și singuri decid ca să poarte oarecari distincțiuni speciale ca: inelul de aur și tunica împodobită cu purpură (Angusticlavia). În anul 122 (a. Chr.) Caius Gracchus acordă acestei clase mari privilegii, pe cari însă Sulla le distruge. În 67 (a. Chr.) lex Rusciana dă E.-lor voie să ocupe cele dintăi 14 bănci din teatre, imediat după orchestră, unde erau așezați senatorii. [Caion.]

Equi —, v. și *Echi* —.

Equi, popor, v. Aequi.

Equide, *căi*, familie de animale din ord. Perisodactilelor. La această familie, care se caracterizează prin picioare terminate la vîrf cu o copită, aparțin: *Calul*, *Măgarul* și *Zebra*. (v. ac.)

Equilater, (geometrie), care are laturile egale între ele. Un triunghi echilateral (sau E.) este și equiunghi, adică un triunghi avînd laturile egale are și unghiurile egale. În zoologie: **Equilaterale** sînt o familie a arachnidelor, caracterizată printr'un abdomen triunghiular echilateral.

Equilibru, în mecanică: starea de repaus ori inerție în genere a unui corp sub acțiunea unor forțe cari se distrug între ele. E. sub acțiunea gravității poate fi *stabil*, *nestabil* și *indiferent*. În totdeauna însă verticala centrului de gravitate al corpului, trebuie să treacă prin baza, sau axul, sau să fie în prelungirea firului, ce susține corpul. În înțeles figurat: acord, armonie, justă cumpănire de forțe, de autoritate, de influențe. *E. european*, cumpănirea puterilor diverselor state ale Europei, din care cumpănire rezultă pacea, fiecare stat neîndrăznind a risca un război, căci nu poate fi sigur de succes. *E. bugetar* egalitatea între resursele și sarcinile, adică veniturile și cheltuielile prevăzute într'un buget.

Equinoctiu, v. Aequinoctiu.

Equipolență, (lat.) de aceeași valoare. În logică E. este una dintre formele de transformare a judecăților, cari transformări se mai numesc și consecvențe imediate. În logica antică se diceau *Echipolente* acele judecăți, cari exprimau tot aceeași gândire, însă cu alte cuvinte ori în altă formă. Logicii mai noi numesc echipolente judecățile, cari au același înțeles însă cu diferită calitate în predicat. Ea se bazează pe teoria negațiunii. (Cf. Maiorescu, Log. 71.) [Plet.]

Equiria, după mitol. romană o serbătoare în onoarea lui Mars, zeul războiului, s'a ținut în 27 Febr. pe câmpul lui Mars, aproape de un altar

vechiu al Țelului. Serbătoarea a stat în legătură cu ludus equestris; de aci numele serbătorii.

[Atm.]

Equisetinee, (botan.) a doua clasă de Cryptogame vasculare. Cuprinde plante erbacee, cu tulpini articulate în noduri și întrenoduri; frunzele mici dela noduri concrescute într-o teacă, ce acopere câțva basa întrenodului imediat superior; spori sunt identici (sunt isosporee). Toate acestea compun familia *Equisetaceae*, cu singurul gen *Equisetum* (v. ac.). În timpii geologici, în flora primară, au trăit E., cari par a fi avut două feluri de spori (heterosporee). Aceste resturi fosile sunt reunite în o a doua familie, a *Calamarielor* (v. Calamodendrinee).

Equisetum L., (botan.) gen de plante Cryptogame vasculare Equisetinee, fam. Equisetaceae. Speciile sale, cam 40, sunt răspândite mai ales în regiunile reci ale globului; sunt mai puține la tropice și lipsesc din Australia. De preferință trăiesc în locuri umede, mlăștini, în păduri umbroase, etc. și un mare număr de indiviți la un loc. Tulpina lor e parte subterană, putându-se adânci în pământ până preste 1 m., ca la *E. arvense*, ș. a., de prin câmpurile argiloase, și de aceea sunt greu de stirpit; iar altă parte din tulpină e aeriană. Această din urmă poate ajunge până la 10 m. înălțime, și e simplă sau ramificată. Și tulpina și ramurile sunt verzi, cu noduri și întrenoduri, pe acestea cu sghiaburi longitudinale, iar la noduri sunt frunzele, de obicei mici, reduse, toate unite într-o teacă în jurul nodului. La vârful tulpinei sau ramurilor de pe ea, ori pe ramuri speciale, se produc, într'un fel de inflorescență, mai mulți sporangi, cu spori de un singur fel. Învelișul din afară al sporului se desface în 4 fâșii unite printr'un punct, iar la capete libere. Aceste fâșii [elaterie (v. ac.)] la umed sunt înfășurate în jurul sporului; la uscăciune se scurtează și se resfrâng în afară. Prin aceste mișcări ajută la risipirea sporilor. Prin părțile noastre se întâlnesc mai comun speciile: *E. arvense* L., *E. ramosissimum* Desf., ambele prin câmpii năipoase, argiloase; *E. Telmateja* Ehrh., *E. silvaticum* L., prin păduri; *E. palustre* L., prin locuri mlăștinoase; *E. hyemale*, prin locuri umede în munți, etc. Poporul numește pe *E. arvense*, ca și pe alte specii din cele comune, Barba Sasului, Pêrul porcului, Coadă calului, etc. Se întrebuință altă dată rhizomul (tulpina subterană), de *E. arvense*, *hyemale*, ș. a., ca astrigente; ați, tulpinile uscate și pulberisate de E., se întrebuințează la lustruitul lemnului și metalelor, căci conțin mare cantitate de silice. [S. Șt. R.]

Equitațiune, arta de a conduce și călări un cal cu dibăcie. Cel mai mare instructor de E. a fost Baucher, care avea următorul principiu: »a distruge forțele instinctive ale calului pentru a le înlocui prin forțe transmise«. Actualmente bunii instructori de E. se conduc după următoarele principii: a desvolta un cal în toată extensiunea iuteții și a mijloacelor sale; a-l duce cu iuteală și siguranță preste toate obstacolele, într'un teren necunoscut; a-i menaja forțele sale, învingându-i rezistențele sau frica sa; a-i inspira încredere în propriile sale forțe, a obține într'un cuvânt tot ce poate da vigoarea sa.

Equivalent de taxe, în Ungaria un fel de dare

percentuală ce o încasează statul dela persoanele juridice pentru averea mobilă și imobilă ca E. pentru taxele de ereditate ce le perde prin aceea, că persoanele juridice nu mor. Societățile pe acții plătesc E. numai după averea imobilă, și anume $\frac{1}{100}$ dela valoarea aceleia, anual. E. se plătesce la termenele fixate pentru dare. Fasiunea de E. se face din 10 în 10 ani. Primul period de 10 ani s'a început în 1 Ian. 1888 și s'a finit în 1 Ian. 1898. Scutite de E. sunt fondurile publ. și universitare, bisericile și obiectele întrebuințate pentru cultul divin, fundațiunile pioase, etc.

Equus, (lat.) cal, (v. ac.).

Era, (lat.) punctul de plecare dela care începe a se număra anii. Inceputul unei chronologii. Noi numărăm anii dela Chr.: urmăm *E. creștină*. O altă E. importantă pentru noi este dela creațiunea lumii, urmată în vechile scripte românesce (chrisoave) până către sfârșitul secolului trecut. În această E., Țisă și constantinopolitană sau bizantină, este suposat că creațiunea lumii a avut loc la 1 Sept. a. 5509 înainte de Chr. Și pentru că anii dela Chr. îi socotim că încep dela 1 Ian., iată ce regulă trebuie urmată spre a trece dela anii creațiunii, dați de chrisoave, la anii erei creștine: dacă luna anului e una din lunile Sept.—Dec. scădem 5509 din numărul anilor dați de chrisov; iar dacă luna anului e una din lunile Ian.—Aug. scădem 5508. Asupra numărului de ani dela creațiunea lumii până la Chr. nu s'au înțeles chronologiști; astfel mai sunt și alte ere ale creațiunii, cari nu au fost aplicate la noi, și anume: 5500 era alexandrină, 5493 era lui Antioch, 3950 Scaliger, 5873 părintele Pezron și 4004 Usserius. Alte ere mai importante sunt: E. olimpică 776 a. Chr.; E. fundării Romei 753 a. Chr.; E. Nabopolasar 747 a. Chr.; E. Egiptei sau mahometană 622 d. Chr., etc.

Eracle, v. Heracle.

Eracleide, *Iacob*, v. Despot-Vodă.

Eragrostis Beauv., (botan.) gen din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, cuprinde ierburi anuale sau perenale cespitoase sau uneori repente, cu spicule de ordin multiflore mai mult sau mai puțin comprimate, rar cilindrice și dispuse în panicule variabile; florile hermafrodite sau unisexuale cu 2 sau trei stamine și cu 2 stile scurte și plumoase; fructul este o cariopsă globuloasă, ovoidă sau oblongă mai adesea mică. Acest gen are vr'o 100 specii, răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. În părțile noastre crește prin locuri aride, năipoase, cultivate și necultivate, *E. megastachya* Link., *E. poaeoides* P. Beauv. și *E. pilosa* P. Beauv. Uneori se cultivă prin grădini ca plante decorative și pentru a confecționa buchete imortele. Din semințele foarte mici de *E. abyssinica* Link., numită de Abessinieni »Teff«, se fabrică pâne. [Z. C. P.]

Erakieh, instrument musical arab, unul din rarile specimene de instrumente, în cari ancia dublă e asociată tubului cilindric; familie cu totul părăsită de factura modernă. O altă particularitate a acestui instrument e diapasonul său cu mult mai grav (m i.), decât acel ce ar corespunde lungimii tubului (aproximativ 25 cm.); această particularitate provine dela forma anciei, care însași vibrând produce un sunet foarte grav. [T. C.]

»Era Nouă«, jurnal politic junimist, înființat în Iași în Oct. 1889 de N. Volenti, P. Misir,

A. Cuza, E. Ionescu. Apare odată pe săptămână (Dumineca) în Iași.

Erante, familie de anelide adaptate pentru locomotivare, în opoziție cu *Sedentare*.

Eranthis Salisb., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Ranunculaceelor, trib. Helleboreae, foarte înrudit cu *Helleborus*, de care se distinge prin sepale caduce și involucru floral. Cuprinde numai două specii: *E. sibirica* DC. și *E. hyemalis* Salisb., ambele plante de tufișuri și păduri, înflorind foarte de vreme se cultivă ca plante decorative rustice. Ultima specie crește ca raritate în țările locuite de Români înspre Bănat.

[A. Pr.]

Erar, adică *aerarium* se numia la Romani tesaurul public al statului, și prin extensiune proprietățile statului. *Aerarium* înseamnă propriu-dis locul unde se ține arama, pentru că primii bani au fost la Romani de aramă. Sub împărași se înființă pe lângă acest tesaur și *fiscus*, care era tesaurul particular al suveranului. Mai târziu chiar la Romani ambele noțiuni se amestecă și cuvintele se luară unul drept altul. În România *E.* se numia visterie, iar *fiscus* *visteria gospod, casa gospod*. Acum tot ce ține de averea bănească a statului se numește tesaur, iar averea suveranului se numește listă civilă, Domeniul Coroanei, avere privată a M. Sale. Pentru averea bănească a statului și administrarea ei v. Tesaur public.

[Biron.]

Erard, Sebastian, factor de pian și harpe, francez, n. 1752 în Strassburg, † 1831. Își începu renumita prin Clavecinul mecanic, instrument complicat, dispunând de mai multe registre acționate de pedale. În 1777 fundă, împreună cu fratele său Jean-Baptiste, la Paris stabilimentul care poartă încă numele lor. Aduase multe perfecționări în factura pianelor și a harpelor. Construi un Piano-organizat, întrunire a unui piano și a unei mici orgi; aplică cel dintâi în Franța sistemul englez al scapatarelor la pian, și inventă mecanismul furculiței pentru harpă, care perfecționat dădă harpa cu dublă mișcare (1811). *E.* contribuie încă și la dezvoltarea armoniului.

[T. C.]

Erasistratos, medic în Alexandria pe la 300 a. Chr., a trăit la curtea lui Seleuc Nicator; renumit prin școala medicală întemeiată de el și numită a *Erasistraților*. Admițând în corp două principii opuse, spiritul vivificator și sângele, reduce toate morburile la hipertrofie și aplică ca leac dieta.

[Pl.]

Erasmus, Desideriu, cel mai mare umanist și erudit din secl. XVI, n. 1467 în Rotterdam, a studiat la Hieronimiani în Deventer, apoi teologia la Paris, făcând călătorii prin Franța, Anglia și Italia și † 1536 la Basel. *E.* a făcut o celebră traducere a testamentului nou din ovreesce în grecesce și latinesce. Ca umanist combătea direcția școlastică ce se pierdea în discuții subtile asupra chestiunilor teologice și stăruia a re-introduce în științe elementele culturii clasice. Numeroasele sale scrieri sunt și astăzi foarte apreciate din cauza vastei erudiții ce implică, valoarea conținutului și clasicitatea stilului lor.

Erastus, un corintean, despre care Sf. Paul scrie (Rom. 16, 23), că era economul cetății Corint. *E.* în urma predicării Sf. Paul s'a încreștinat și a însoțit pe acest apostol în călătoriile făcute cu

scop de a predica evanghelia (Fapt. Ap. 19, 22). Amintirea lui *E.* o serbează biserica or. în 10 Nov.

[Dr. Is. Marcu.]

Eratice, blocuri, v. Bloc.

Erato, una din musele Grecilor și anume musa poeziei erotice; e înfățișată cu o chitară (ceteră) în mână.

Eratosthenes, geograf, matematic, filosof și literat grec., n. la Cirene cătră anul 276 a. Chr.; † orb (se ține de foame), în etate de 82 ani. Făcea observațiuni astronomice cu gnomonul și poate și cu alte instrumente. Primul care a măsurat un arc de meridian pământesc, estimând circumferința întreagă a meridianului la 252,000 stade, ceea ce dă de grad 110,775 metri, număr destul de exact. Oblicitatea eclipticei o socoti la 23° 51' 20". El emise ideea care servi lui Columb, că s'ar pute naviga pe Atlantic din Iberia (Spania și Portugalia) în Indii. Metoda întrebuițată și ați pentru formarea tabelor de numere prime și atribuită lui, formând un fel de cernere a numerelor neprime dintre cele prime, s'anumit *ciurul sau crăbul lui E.*

Erbacee, (botan.) se numesc tulpinile aeriane fragede, neînvîrtoșate, mai adeseori verzi și ce trăiesc unul sau doi ani, iar după ce au fructificat mor; așa sunt tulpinile cerealelor cultivate și ale multor graminee; cele de Cartofi, Mazere, Fasole și alte Leguminoase, etc.

Erbiceanu, Constantin, unul din întemeietorii studiilor neogrece în România, n. 1835 în comuna Erbicieni, j. Iași; studiile superioare le-a făcut în Atena, unde a luat titlul de licențiat în teologie; întors în țară ajunge profesor la seminarul Socola din Iași, 1892 prof. de dreptul bisericesc la facult. de teologie din București; iar dela 1896 decan al acestei facultăți; membru coresp. al Acad. rom. Scrieri: Serbarea școlară din Iași, Acte și documente, în colaborație cu A. D. Xenopol. Iași, 1885; Discurs ținut la Universitate asupra școalei grece și române din timpurile lui Vasile Lupu și Mateiu Basarab până la 1828. Iași, 1885; Religiunea și știința, meditațiuni filosofico-teologice de Ioan Scăltăni, trad. Iași, 1885; Istoricul seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola. Iași, 1885; Despre viața și activitatea mitropolitului Veniamin Costachi. București, 1880; Viața și activitatea preasfințitului Neofit Scriban, episcop de Edesa, 1888; Istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași, 1888; Didachiile mitropolitului Antim Ivireanul, 1888; Prefață la Tetravangelul lui Coresi, editat de episcopul Ghe-rasim Timuș, 1889; Respons revistei catolice editate în Baia mare, 1890; Poesiile protosinghelului Naum Râmnicăneanu, asupra zaverii scrise în 1821, 1890; Cronicarii greci cari au scris despre Români în epoca fanariotă, text, traducere, introducere, istoricul academiei grecesci din Sf. Sava, notițe biografice, 1890; Scurte notițe biografice asupra vieții și activității marelui patriot și distins cetățean M. Cogălniceanu, 1891; Patru cuvinte bisericesci compuse în grecesce de Stefan, fiul lui Constantin Brâncoveanu, și pronunțate de fratele său Radu între anii 1702—1704, 1891; Andronic Badenschi, despre eterie, 1893; Procanonul lui Petru Maior, publicat după manuscrisul Academiei, 1894; Religiunea în luptele Românilor, conferință, 1895.

Erculean, »căpitan rîmlean«, eroul unei legende populare în versuri; pare a cuprinde o alegorie ingenioasă asupra descoperirii apelor dela Mehadia, în Bănat, loc numit în timpul Romanilor Fontes Herculis și Ad mediam aquae sacrae. (Cf. Poesii popor. de Alexandri, p. 14—16.)

Erculeu, (*Dynastes Hercules*), insect din ord. Coleopterelor (Cărbușilor), lung de vr'o 157 mm., are la partea de sus a capului un corn foarte lung și altul mai scurt jos. Femeiușă e numai de 91 mm. lungă, n'are coarne. Trăiește în America sudică.

Erd, comună mare în Ung., cott. Albei, lângă Dunăre, cu 3368 loc. Serbi, Magh. și Nemți; cultură extinsă de oi. Aici se află încă un minaret turcesc și se văd urmele unui pod roman.

Erdéiș, (magh. *Erdőhegy*), com. mare în cott. Arad, situată pe malul stîng al Crișului alb, în fața Chișineului, cu care e împreunată prin un pod. Apare în actele publice pe la 1446. Are 350 case, cu 2203 loc. Rom. și Magh. Românii mare parte sînt maghiarizați. Teritoriul e de 3491 jug. cat., productiv. Stațiune de cale ferată.

[†]

Erdélyi, numirea magh. a Ardealului.

Erdély, *Alexandru*, ministru ung., n. 1839, 1865 avocat în Budapesta, 1886 consilier la curie (curtea de casație), 1891 president al tablei reg. din Győr, 1895—99 ministru de justiție.

Erdélyi, 1) *E. Vasile, Baron*, episcop gr.-cat. român, n. 1 Aug. 1794 în orașul Makó. A studiat în Timișoara și mai târziu în Oradea mare, unde absolvă filosofia și dreptul. La 1816 îmbrățișă cariera preotească și studiază teologia în Oradea mare, Pesta și Viena. În 20 Nov. 1820 fû sfințit preot și funcționă mai întăiu în Beiuș, apoi în Olosigul Orăzii mari. În 1835 fû numit canonic în capitolul unit din Oradea mare, și puțin mai târziu rector al seminarului tinerimii gr.-cat. de acolo. În 2 Aug. 1842 fû numit episcop al Orăzii mari, în 1843, la Rusalii, consacrat în Blaj prin ep. Lemeni. În 1845 fû trimis în calitate de comisar reg. la Blaj, în procesul episcopului Lemeni. În 1846 zidi de nou seminarul tinerimii române din Oradea mare. În 1848 înființă preparandia gr.-cat. diecesană, obținî pentru prepositul capitolului său dreptul de a purta cruce pe piept, iar pentru ceilalți canonici dreptul de a purta cruce cu chipul Sf. Nicolae, și cumpără casă pentru diaconul catedralei. Dela 1850 până 1853 a lucrat și stăruit cu deplin succes pentru reactivarea mitropoliei rom. gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, și pentru înființarea episcopilor unite din Gherla și Lugos. În 1850 în calitate de comisar reg. luă parte la alegerea lui Șuluț întru episcop în Blaj. În 1851 mijloci înființarea catedrei de limba și literatura română la gimnasiul din Oradea mare. În 1853 obținî din fondul studiilor o subvențiune de 3706 fl. 50 cr. pentru gimnasiul din Beiuș, care tot atunci se reorganiză cu 8 clase. Pentru gimnasiul acesta cumpără muzeu fizic cu 1270 fl. conv. În 1855 a însoțit pe cardinalul Viale-Prelà, pronunțu apostolic în Viena, dela Timișoara până la Blaj, unde luă parte la instalarea mitropolitului Șuluț și la consacrarea episcopilor Alexandru Dobra (Lugos) și Ioan Alexi (Gherla). În 1857 întemeiă o fundațiune de 35,000 fl. conv. spre felurite scopuri culturale și religioase din diecesa sa. A stăruit cu influența sa să se înființeze catedra de limba

și literatura română la universitatea din Budapesta. Sub păstorirea lui numărul parohiilor unite a crescut cu 30, s'au zidit 21 biserici nouă și s'au restaurat 29, iar case parohiale s'au zidit și restaurat 44. Avereă, ce a dat-o fiind în viață, și a ramas după moartea lui, diecesei, trece preste 90,000 fl. v. a. În 21 Aug. 1850 decorat cu crucea de cavaler al ordinului Sf. Ștefan, în 18 Nov. 1858 numit consilier de stat și înălțat la rangul de baron. † 27 Martie 1862. (Cf. Dr. Ioan Vancea, Biografia episc. E. Oradea mare, 1863, și Șematismul diecesei Orăzii mari din a. 1871.)

[Dr. Aug. Bunea.]

2) **Erdélyi, Ioan**, folklorist magh., n. 1814, † 1868. 1842 membru, 1843 secretar al societății Kisfaludy, 1848—49 director al teatrului național maghiar; 1851 profesor de filosofie în Sárospatak. El a recunoscut importanța poeziei populare și a inițiat în sinul soc. Kisfaludy o mișcare puternică pentru adunarea sistematică a produselor literaturii populare. (Népdalok és mondák 1846—48, Magyar közmondások 1851. A népköltészet, népdalok, népmesék és népmondások.)

Erdőd, oraș în Ung., cott. Satmar, cu 2671 loc. (1891), între cari 500 Români gr.-cat. Judecătoria cercuală și un castel ruinat al Dragffy-escilor. Vestit pentru herghelia și economia de model a conților Károlyi.

Erdőszáda, comună rurală în Ung., cott. Satmar, în valea Someșului, cu 1288 loc.; în castelul conților Degenfeld de aici se află o prețioasă bibliotecă.

Erdmann, Ioh. Eduard, filosof german, n. 1805 la Wolmar în Livlandia, studiază teologia, deveni preot, dar se dedică mai târziu exclusiv studiului filosofiei, profesând direcția hegeliană, ca profesor în Berlin și Halle. Dintre numeroasele sale scrieri amintim: Compendiu de istoria filosofiei, (2 tom. 1869). Corp și suflet, (1849). Compend. de psihologie, (Lipsca 1873). Compend. de logică și metafizică, (Halle 1864), etc. † 1892.

Erdő-Bénye, stațiune balneară de a doua mână în Ungaria, cott. Zemplén. Apa minerală de 10°C conține fier și piatră acră; pentru băi se încălzește. Se recomandă mai vîrtos la boale femeiești.

[Dr. Vuia.]

Érdy, codicele, din 1527, unul din cele mai prețioase monumente de limbă magh. veche. Pe lângă evanghelii și epistole conține legendele tuturor sfinților magh. (Sf. Ladislav, Sf. Ștefan, Remete Szűz, Sf. Paul, Sf. Elisabeta, Sf. Emeric, Sf. Gellért.) S'a publicat în Nyelvméltár t. IV—V. Numită după Ioan E., care mai întăiu s'a ocupat cu acest codice.

Erebos, după mitol. grec. e fiul lui Chaos, frate cu Nyx (noaptea), care i-a născut pe Hamera (ziua) și pe Aether (aer). E. reprezintă întunecul dela facerea lumii. [Atm.]

Erebus, vulcan activ în țeara antartetică Victoria, 3768 m., descoperit la 1842 de Ross.

Erechteion, cel mai vechiu templu din cetățuia Athenei, zidit, după tradiție, de Erechtheus în onoarea zeiței Athene Polias după victoria ei asupra lui Poseidon în lupta pentru stăpînirea orașului. În E. se aflau maslinul creat de Athene, isvorul sărat creat de Poseidon în lupta lor și statua de lemn a zeiței, cădută din cer. Ruinat cu totul în timpul invaziei lui Xerxes, a fost reedificat sub Pericles.

Erechtheus, după mitol. grec. fiul Gaei, crescut de diina Athene; pentru aceasta E. s'a făcut preotul Athenei, i-a introdus cultul și a zidit templul ei, numit Erechteion. E. a fost venerat lângă Athene cu predicatul Polias. E. se dice a fi fost și un rege mitic în Athena, și că a inventat carul cu patru roate și pentru această înțelepciune Zeus l-a pus între stele (constelațiunea: Auriga, cociașul). [Atm.]

Erecti, (*lat.*) familie din ord. de sugătoare Primates; are un singur gen: omul.

Erectiune, în fiziologie umflarea unor anumite țesuturi organice, în deosebi a corpurilor cavernoase ale genitaliilor; se produce în urma unei stimulări reflectorie a nervilor vasomotorici prin acumularea sângelui în acele țesuturi.

Ereditate, moștenirea unei averi (v. Succesiune), ori moștenirea unor particularități fizice sau morale dela părinți sau dela strămoșii mai apropiați. O E. care provine dela strămoși dintr'o epocă de cultură morală primitivă, se numește **Atavism**. E. fizică și morală, în ultimele timpuri, a fost studiată de mulți oameni de știință, cari au isbutit să stringă o mulțime de fapte ce dovedesc pe deplin existența ei, dar cari n'au isbutit să o explice. Toți marii biologiști dela Lamarck până la Weissmann și Delage s'au isbit de problema eredității, au propus teorii, dar toate aceste teorii sunt departe de a ne fi dat explicarea, pentru ce copiii seamănă părinților și pentru ce seamănă numai în cutare măsură? [M. D.]

Ereditatea, adică condițiunea organică după care ascendenții transmit unele particularități morphologice și fisiologice a ființei lor descendenților, se manifestează în diferite forme: E. este **continuuă** când generațiunile, ce se succed, se aseamănă foarte mult între ele: $A=B=C=D=E=F=G$, etc. E. se numește **alternantă**, când generațiunile, ce se succed, nu sunt toate asemenea între ele, ci numai acele despărțite unele de altele de una sau mai multe generațiuni; în loc ca copiii să seamene părinților, seamănă cu bunicii lor: $A=C=E=G$ și $B=D=F=H$, etc. **E. sexuală**, când animalele cu sexuri deosebite moștenesc caracterele masculine dela tată și cele femele dela mamă. Acestui fel de E. se datorează deosebirea de mărime și de culoare la unele insecte și paseri; barba și mustețele la om; mamelele la femeie, etc.; **E. mixtă**, când animalele ereditază ceva dela mamă și ceva dela tată; **E. abreviată**, când animalul în timpul dezvoltării sale trece prin fazele, prin cari au trecut strămoșii săi; **E. adaptată**, când organismele nu transmit descendenților numai caracterele acele, pe cari ele le-au ereditat dela părinții lor, ci și pe acele cari ele le-au dobândit în timpul vieții lor. Se cunosc familii, în cari mai multe generațiuni au prezentat șese degete la mâni; **E. este homotopă** atunci, când modificările, ce încearcă individele în o parte oarecare a corpului lor, se transmit exact în aceeași formă și în același loc pe corpul descendenților; astfel sunt petele pigmentare, ce apar pe diferitele părți ale corpului și cari se repetă în același loc la mai multe generațiuni; o maladie cronică, pe care cineva o capătă în timpul vieții, apare la copii în aceeași formă și la același organ. E. se mai numește **homochronă** atunci, când schimbările, ce se petrec în un organism în un timp oarecare al existenței indi-

viduale, reapar la descendenți la aceeași epocă, astfel sunt boalele de plumăni, mai, stomac, etc., cari se repetă de obicei în familie la aceeași epocă. (Cf. E. Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen*. Berlin.) [Dr. N. Leon.]

Eregat, o seminție arabică în provincia Darfur (Sudan), renumită pentru comerțul însemnat cu cămile.

Eremia, proroc, v. Ieremia.

Eremiadă, plângere, tânguire; după analogia Plângerilor lui Ieremia, poesii în 5 capitole, al căror obiect e ruina Ierusalimului.

Eremi, v. Anachoreți.

Eremostachys Bge., (botan.) gen de plante central- și occidental-asiatice din fam. Labiateelor, trib. Stachydeae, înrudit cu *Phlomis* (v. ac.), de care se distinge prin foile specioase grosierdentate, incis-penatide sau disecte, și nucile dens pėjoase (nu glabre sau numai pubescente). Cuprinde vr'o 27 specii rustice, foarte decorative, dintre cari *E. laciniata* Bge. e cea mai frecventă în cultură. [A. Pr.]

Erenciuc, lac în Rom., j. Tulcea, pl. Sulina, cu o suprafață de 1½ km²; produce pesce bun și căutat.

Eresia, credință eronată, în total ori în parte, cu privire la vr'o doctrină dogmatică a bisericii creștine, s. e. cu privire la esența lui Ddieu, la atributele personale ale persoanelor din Sf. Treime, creațiune, rescumpărare, etc. (Gnosticisim, Manicheism, Montanism, Arianism, Monarchism, Dualism, etc.). În urma învățăturilor dogmatice eronate, ivite în biserică, aceasta și-a statorit definitiv dogmele credinței sale în sinoadele ecumenice și locale; cu toate acestea E. continuă a se ivi. [G. H.]

Erete, *Arete* (*Astur palumbarius*), v. Uliu.

Eretism, iritație, stare în care iritabilitatea nervoasă a unei părți sau a întregului organism, e mărită. [V. I.]

Eretria, oraș pe litoralul sud-vestic al Euboeei, lângă Euripos; însemnat prin comerț și colonii, distrus la 490 a. Chr. prin Persi; astăzi Aletria. *Scoala filosofică din E.* (intemeiată de Menedemos după 320 a. Chr.) a fost continuarea școlii eleatice (v. ac.).

Erfurt, capitala unui cerc guvernial prus. în prov. Saxonia, lângă riul Gera; odinioară fortăreață cu 2 citadele. 78,174 loc. (1895). Catedrală în stil gotic (din secl. XII), cu un clopot de 275 m. Fosta mănăstire a Augustanilor, cu celula lui Luther, acum e orfanotrofiu; academie de științe folositoare (dela 1754); biblioteca fostei universități; filiala băncii imperiale, cameră de comerț; însemnată grădinarie artistică, fabrici de ciobote și de bere. Gimnasiu clasic și real, seminarium de învățători, institut de surdomuți. E. a fost vechea capitală a Turingiei. 1850 aci s'a ținut parlamentul uniunii.

La congresul din Erfurt Napoleon s'a întâlnit cu Alexandru I al Rusiei și încungiuși de clientela prinților germani au petrecut dela 27 Sept. până la 14 Oct. (1808) în petreceri feerice și în negocieri diplomatice. Napoleon a făcut principatele române dar lui Alexandru, ca să fie el lăsat liber în apus.

Ergias-Dagh, munte de trachit în Asia mică lângă Chesaria, pe platoul Capadochiei, ca. 4000 m. înalt. E. e un vulcan stins.

Ergograf, (*grec.*) numele unui instrument, al cărui principiu constă în traducerea exactă a travaliului muscular în travaliu mecanic, asigurând în același timp unitatea părții corpului care lucrează. Fiziologul italian A. Mosso a construit primul E., prin care s'a introdus o idee nouă în studiul contracțiunilor musculare la om, și anume aceea a izolării completă a travaliului unui singur mușchi, în așa chip, ca nici un altul să-l poată ajuta obosit fiind. Un alt avantaj al E.-lui lui Mosso este acela al posibilității înscriserii grafice exacte în același timp al travaliului muscular. N. Vaschide în colaborație cu A. Binet, a construit (la Collin, Paris), un nou E. numit »E. à ressort«, care prezintă avantajul de a permite individului, care este în experiență, a executa un travaliu proporțional cu starea forțelor sale și a-și da în același timp toată puterea lui. Numeroase cercetări au fost făcute cu E. din punctul de vedere al oboselei fizice și intelectuale, de către pedagogi și psihologi contemporani. (v. Oboseala). [N. Vaschide.]

Ergostat, aparat, cu ajutorul căruia un bolnav poate executa în mod rațional o lucrare hotărâtă. Bolnavul învîrte o curbă, provădută cu o opritoare specială. Lucrarea exprimată în kilogramometri se poate vedea de pe o scală. E. se aplică la bolnavi, cari au lipsă de lucrare musculară. (Adipositate, Oxalurie, afecțiuni de nervi.)

Ergotism, boală cauzată prin intoxicațiune cu seacă cornută, cu seacă ergotică, cu făină, cu pâine din seacă amestecată cu seacă ergotică, cu boabe pe cari au crescut parasitele vegetale ale tăciunii: *Sphacelus vegetum*, *Sclerotium clavus*, *Claviceps purpurea*; ele măresc volumul bobului de seacă, dându-i adeseori forma unui corn. Bobul astfel degenerat are pe din afară coloare brună sau neagră-violaceă și poartă pe suprafață nisce crepături, prin cari se vede interiorul lui de culoare albă-cenușie; mirosul secării cornute proaspete seamănă cu acel al ciupercilor, al celei mai vechi este neplăcut. Materia toxică a secării cornute este *Ergotina*, un alcaloid care se întrebuințează în medicină pentru a produce contracțiuni ale matricei, ale vaselor capilare și ale altor organe înzestrate cu fibre contractile. E., sau otrăvirea cu seacă cornută, produce dar fenomene datorite contracțiunii vaselor capilare, el poate fi acut sau cronic. *E. acut* se manifestă prin amețală, sete, greață, vărsături, colici, simțirea de mâncărime și de adormirea extremităților, contracțiuni uterine, dilatațiunea pupilelor și leșin. În *E. cronic* (în *Rafania*) mai apar pe lângă simptomele enumerate: crampe ale extremităților, convulsii tetanice, pierderea vederii, a sensibilității, a mobilității, gangrena simetrică a extremităților și moartea. În secolul trecut și în primele decenii ale secolului curent E. s'a observat mai adeseori, astăzi el este foarte rar. Prevențiunea E.-lui constă în curățirea cerealelor, în depărtarea boabelor degenerate și a altor semințe străine din cele destinate a fi înăcinate, și în examinarea frecventă a făinei din comerț și din brutării. [I. Felix.]

Erianthus Mchx., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Gramineelor tribul Andropogoneae, răspândit în toate țările calde, înspre noi până în mediterana, foarte înrudit cu *Zacharum* (v. ac.), de care se distinge prin panicula cu peri lungi

sericei și glume setaceu-acuminate ori aristate. Cuprinde ca. 12 specii, dintre cari *E. Ravennae* P. B., o plantă mediterană, de habit asemănător cu *Gynereum argenteum*, se cultivă la noi în liber și se folosește și la confecționarea buchetelor Maquart. [A. Pr.]

Erica L., (botan.) gen din fam. Ericaceae, trib. Ericaceae, cuprinde vr'o 400 specii de mici arbuști sau arbusculi totdeauna verzi, foarte ramificați; frunzele mici, rigide, mai adesea lineare, sunt verticilate câte 3—6, alterne, mai rar opuse sau sparse; florile de ordinar pendente, axilare sau terminale solitare, fasciculate sau în raceme; caliciul cu 4 divisiuni erbacee sau coriacee, corola persistentă cu 4 lobi mici. Androceul cu 8 stamine, rar 6—7. Ovarul cu 4, rar cu 8 loje biovulate sau pluriovulate, este coronat de un stil simplu filiform, terminat printr'un stigmat capitat. Fructul este o capsulă globuloasă sau conică. Cele mai multe din numeroasele specii ale acestui mare gen cresc în Africa australă și occidentală, puține cresc în regiunile temperate sau subfrigide ale Europei occidentale și boreale, precum și împrejurul Mării Mediterane. Multe specii de E., și mai cu samă cele dela Capul de bună speranță, se cultivă prin grădini și florării ca plante ornamentale; așa sunt: *E. Aitonia* Mass., *E. australis* L., *E. Bergiana* L., *E. Bonplandiana* Sims., apoi *E. carnea* L., *E. cinerea* L., *E. grandiflora* L., *E. Tetralix* L., etc. [Z. C. P.]

Ericaceae, (botan.) familie importantă de plante dicotyledonate-gamopetale, ce cuprinde vr'o 52 genuri cu vr'o 1000 specii de arbusculi sau arbuști, rar ierburi, cari cresc pe toată suprafața globului, cele mai multe se află însă în Africa australă. Frunzele alterne, opuse sau verticilate mai adesea persistente și articulate pe ramuri; florile regulate hermafrodite, solitare sau reunite în raceme sau panicule terminale; caliciul liber este persistent, corola hypogynă persistentă sau deciduă cu 4—6 divisiuni, stamine în număr egal sau îndoit cu numărul divisiunilor corolei, anthere biloculare, dehiscențe prin pori terminali. Ovarul super, coronat de un stil simplu, terminat printr'un stigmat întreg sau lobat. Fructul este capsular, rar drupaceu sau bacciform, semințele conțin un albumen cărnos. Această vastă familie se divide în următoarele 5 triburi: I. tribul *Arbutaeae*, caracterizat prin corola gamopetală deciduă cu 5 lobi sau dinți, fructul drupaceu sau bacciform; menționăm genurile: *Arbutus* L., *Arcostaphylos* Adans., etc. II. tribul *Andromedeae*, corola gamopetală deciduă cu 5—6 lobi sau dinți, fructul capsulă loculidă cu 5—6 valve; menționăm genurile: *Gaultheria* L., *Cassandra* Don., *Andromeda* L., etc. III. tribul *Ericaceae*, corola gamopetală persistentă marcescentă cu 4—5 lobi sau dinți, fructul capsulă loculidă rar septidă; menționăm pe: *Calluna* Salisb., *Erica* L., *Bruckenthalia* Reichb., etc. IV. tribul *Rhodoreae*, corola adesea gamopetală deciduă, fructul o capsulă septidă, arbuști, mai rar arbori, nici odată ierburi; menționăm genurile: *Loseleuria* Desv., *Kalmia* L., *Ledum* L., *Rhododendron* L., etc.; și în fine V. tribul *Pyroleae*, corola polypetală deciduă imbricată, fructul capsulă loculidă, ierburi perenale cu rhizom; menționăm genurile: *Pyrola* L., *Moneses* Salisb., etc. [Z. C. P.]

Erich (Erik), numele a 14 regi ai Svediei și a 9 regi de ai Danemarcei. Cel mai vestit a fost *E. XIV* (1561—1577), rege al Svediei, fiul lui Gustav Wasa. În Danemarca domnește la 1095 *E. III cel Bun*. În 1259 domnește *E. V Grip-ping*, în 1286 *E. VI* și în 1412 *E. IX Pomeranul*. [Caion.]

Erichthonius, Erechtheus (v. ac.).

Ericsson, 1) *E. Nils*, inginer, n. 1802, la început ofier în armata svedeză, 1858—63 șef al căilor ferate de stat, este creatorul rețelei căilor ferate din Svedia. A construit și canale și docuri grandioase. † 8 Sept. 1870. 2) *E. John*, mecanic, n. 1803 în Svedia, trece 1839 la New-York, construiesc 1833 mașina calorică, apoi bastimente panterate, etc., și o mașină mânăta prin căldura soarelui. † 8 Martie 1889.

Eridanus sau *fluviul Eridan*, constelațiune astrală la piciorul Orionului: a fost numită și *fluviul lui Orion* și *Potamos*. E. începe la Rigel și curge spre vest până la Balena, se întoarce arcuit către sud și apoi către sud-est, unde se termină cu o stea de prima mărime, *Achernar* (arab. = gura fluviului); aceasta stea e invizibilă la noi. E. este o constelațiune remarcabilă prin mulțimea stelelor ei, cele mai multe vizibile la noi și prin particularitățile acestor stele ca variațiune, colorațiune, iuteală de mișcare proprie, stele duble, pe lângă cari se mai adaugă o nebuloasă destul de luminoasă, rotundă, solitară, în care vedem poate gena unui univers în formațiune.

Erie, unul din cele 5 lacuri canadiene în America de nord, lung de 395 km., cu lățime de 92 km. și 37 m. adânc; suprafața 24.586 km², situat la înălțime de 175 m. peste nivelul mării. Lacul E. se scurge prin cataractele Niagara și prin canalul Welland în lacul Ontario, situat cu 102 m. mai jos; prin *canalul E.* (începând dela Buffalo) E. e legat cu Albany lângă Hudson și cu New-York; acest canal are lungime de 586 km., trece peste mai mult de 30 riuri prin aqueducte admirabile, și prin canale laterale stă în legătură cu basinelul râului Mississippi. — *Orașul E.*, situat la malul sudic în Pennsylvania, are 40,634 loc. (1890) și port.

E., pasere, v. Uliu.

Erigena, *Joan Scotus*, unul dintre cei mai învețați bărbați ai secl. IX, originar din Scoția; n. la 833, după întinse călătorii în Orient, unde a învățat și limba greacă, fu chemat de Carol Plesuvul la Paris, unde a propus teologia și filosofia. Din cauza vederilor sale liberale la interpretarea bibliei, venind în conflict cu dogma catolică, părăsi Franța și la învitarea lui Alfred cel Mare se duse la Oxford. Ajuns și aici de ura persecuțiilor, s'a retras în mănăstirea Malmesbury, unde propuse filosofia până la 880, când de către ascultătorii săi fu strâpuns cu cuțite. Doctrina a expus-o în scrierile De praedestinatione contra lui Gottschalk, în De divisione naturae. E. a pus bazele unui sistem, în care se combină misticismul medieval cu dialectica scolasticismului. Creațiunea o explică pe baza emanațiunii neoplatonice. Doctrina lui E. a fost respinsă de către biserică. (Cf. Ueberweg, Gesch. der Philos. I, 107; J. Huber, Joh. Sc. Erig. München, 1861.) [Plet.]

Erigeron L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Asteroideae, cuprinde plante erbacee

anuale sau perenale, subacale, cu frunze radiale, scapi monocephali sau ramificați; frunzele caulinare alterne, întregi și dințate; florile dispuse în capitule solitare corymboase sau paniculate; florile radiale ligulate sunt violacee sau albe și femele, ale discului sunt tubuloase și mai adesea galbene, hermafrodite și fertile sau mai rar sterile. Fructele de ordinul mici sunt achene comprimate. Acest gen are vr'o 100 specii, răspândite pe toată suprafața globului, mai numeroase sunt însă în regiunile temperate și montane. În părțile noastre cresc mai multe specii, din cari menționăm pe *E. canadense* L., numit de popor Bătriniș, Spirince, etc., *E. acre* L., iar prin pășunile pietroase din regiunea alpină crește *E. alpinum* L., etc. Unele specii se cultivă prin grădini ca plante decorative, precum *E. speciosus* DC., *E. aurantiacum* Regel., *E. alpinum* L., etc. [Z. C. P.]

Erinii, după mitol. grec. ființe rele, cu locuința în Tartaros (iad), anume trei inse, *Alektro*, *Megăra* și *Tisiphone*, se numesc: mâniașele, persecută pe făcătorii de rele, mustră conștiința lor, și nime nu rămâne neresbunat de ele, dar pentru cei îndreptați ele sunt și bune, și atunci se numesc *Eumenide* (binevoitoare). Se închipuiesc ca vânătoare, în mână cu făclii ori cu șerpi. E. la Romani s'au numit Furiae. [Atm.]

Erinna, poetă grec. din Telos pe la 600 a. Chr., prietenă cu Sappho. Fragm. la Bergk »Poetae lyr. grec.«

Eriometru sau *Eirometru*, aparat pentru măsurarea grosimei unui fir de lână. Cea mai bună este construcțiunea lui Dollond. E. constă dintr'un microscop compus; înaintea linteii lui obiective e așezată o sticlă de împrăștiare, împărțită în două jumătăți egale printr'o tăietură, în direcțiunea căreia se pot mișca ambele părți printr'un aparat cu dinți fini. Mișcarea se poate măsura exact printr'un Nonius până la 0.0127 mm. Firul de lână se întinde dinaintea sticlei de împrăștiare astfel, că formează un unghi drept cu tăietura ei. Prin microscop vedem imaginea firului de 50 de ori mărită, și anume imaginea apare simplă, dacă cele două jumătăți ale sticlei n'au fost mișcate. Dacă mișcăm cele două jumătăți, se arată două imagini una lângă alta și depărtarea e tocmai așa de mare, cât e de lată imaginea firului (diametrul lui de 50 de ori), dacă jumătățile sticlei sunt așezate astfel, încât ambele imagini să fie fără spațiu între ele, dar și fără să se acopere în parte. În această stare se cetește mărimea distanței pe Nonius. Fiecare parte a lui exprimă 0.00254 mm. și se numesc un grad. Lână, care la eriometru arată s. e. 5°, are un diametru de 0.0127 mm. Alte construcțiuni mai sunt de Daubenton, Ledebours, Voigtländer, Skiadan, Grawert, Köhler, Young, etc. În praxă însă de cele mai multe ori se prețuiesc grosimea din ochi (s. e. pe postav negru) sau cu numerarea încreșturilor. După experiență s'au aflat pe 26 mm. următorul număr de încreșturi: la lână de 4—5° Dollond 28—32, la 6° D. 26—28, la 7° D. 24—26, la 8° D. 22—24, la 9° D. 20—22, la 10° D. 18—20, la 10—11° D. 16—18, la 11—12° D. 12—15 încreșturi.

Eriomys chinchilla, un mamifer din ordinul roșetoarelor. Are lungimea de vr'o 30 cm. Blana lui e foarte fină, moale, cenușie. La vîrf perii

sunt întunecați. Trăiesc în America sudică, în munți, la înălțimea de 2—3000 m., în număr foarte mare. Sunt foarte iuți, se pot sui și pe stâncile cele mai verticale. Se vânează pentru blana lor. Duzina de blăni costă cam 20—25 coroane (lei).

Eriophorum L. (botan.) gen de plante palustre, perene, cespitoase din fam. Cyperaceelor, trib. Scirpeae. Cuprinde ca. 10 specii borealarctice, cu inflorescența terminală în spicule (1 sau mai multe) pluriflore, cu glume imbricate și sete hypogyne 6 sau numeroase, ce se alungesc ulterior foarte considerabil. *E. polystachyum* L., *E. vaginatum* L., cari cresc și pe la noi, ș. a. merită a fi cultivate ca plante decorative rustice și întrebuințate ca material de buchete Maquart.

[A. Pr.]

Eris, după mitol. grec. ȋina certelor sângeroase; a fost în societatea lui Ares, ȋeul resboiului. Un mit spune, că Hera, muierea lui Zeus, a crescut pe Thetis, și în contra voinței ei, a dat-o de soție lui Peleus. La ospet au fost invitate și ȋinele: Hera, Aphrodite și Athene, dar E. (cearta) supertată pentru-că nu a fost chemată și ea, le-a aruncat ȋinelor un măr, pe care era scris: »Celei mai frumoase«. ȋinele nu se putură învoi, ci chemară pe Paris, un păstor frumos, dar din viața regelui Priamos din Troia, ca să facă judecata. Paris dă mărul ȋinei Aphrodite (Venus la Romani), și aceasta promite lui Paris, că-i va da femeia cea mai frumoasă din lume. Paris află, că aceasta e Helena, soția regelui Menelaos, și o răpesc. Hera și Athene au ramas supărate pe Paris, și când, pentru răpirea Helenei s'a pornit resboiu asupra Troiei, Hera și Athene au persecutat pe Troiani până ce i-a prăpădit cu totul. Toate aceste le-a causat E.

[Atm.]

Eritrichium Schrad., (botan.) gen de plante îndecomun perene, cespitoase și sericeu-viloase din fam. Boragineelor, trib. Borageae, foarte înrudit cu *Echinosperrum* (v. ac.), de care se distinge prin nuci neglochidiate. Cuprinde vr'o 70 specii preponderant vestandine, apoi parte borealarctice, parte borealalpine, puține mediterane și una australiană. De habitul genului *Myosotis* se cultivă unele specii, însă foarte cu greu; între aceste se disting chiar plantele alpine din Carpații dacici ca deosehit de decorative: *E. terglouense* Hacq. și *E. Jankae* Simk.

[A. Pr.]

Eritropsia, sau vederea lunei în culoare roșie, s'a observat la unii operați de cataractă și se crede că este cauzată de o slăbiciune a retinei. Se pare mai mult, că e o particularitate optică a restului de cataractă ramas în ochiu. [Dr. C.]

Eritropsina, substanța roșie din bastonașele retinei ochiului, care albesce foarte iute sub influința luminei solare, afară de a razelor galbene, cari n'o influințează. Se crede că aceasta este agentul chimic principal în actul vederii.

Erlu, (magh. *Érmellék*), ȋinut în Ungaria, cott. Bihor și Selagiu, între riul *E.* și Bercău; colinele nu prea înalte ale acestui ȋinut se întind dela sud-est spre nord-vest și pe coastele lor se produce vin bun și mult.

Eriu, protopopiat în diecesa gr. cat. a Gherlei cu 7 parochii și 5188 sufl.

Eriu, protopopiat în diecesa gr. cat. a Orăȋii mari, cu 7 parochii și 5011 sufl.

Eriwan, (pers. *Revân*), guvernament rus. în Transcaucasia, 27,830 km². cu 667,464 loc. (1885) Armeni și Tataři. *Capitala E.*, lângă riul Sanga, are ca. 15,000 loc., citadelă, episcopie armeană; mai de mult fusese capitala Armeniei persane, 1827 fû cucerit de Pașkevici.

Er-Kávás, comună rur. în Ung., cott. Selagiu, cu 1019 loc. Români (767) și Maghiari.

Erked, rom. *Archita*, germ. *Arkedon*, comună rurală în Trans., cott. Odorheiu, cu 1235 loc. Sași și Români (322).

Erkel, *Francisc*, compositor, n. 1810 în Gyula, † în Budapesta 1893; debută cașef de orchestră în diferite orașe și apoi la Pesta, unde în 1844 se produce cu opera »Hunyadi László«, care obȋnui un succes entusiast și a ramas una din operele cele mai populare maghiare. A scris apoi alte opere (»Erzsébet«, 1857, »Sarolta«, 1862, »István Király«, etc.), dintre cari însă singura »Bánkban« (1861) obȋnui un succes aproape tot atât de mare, ca și opera sa de debut. A avut doi fii, *Alexandru* și *Alexiu*, ambii șefi de orchestră la Budapesta. Acest din urmă (1846—1893) a scris și mai multe opere între cari »Tempefői« (1883).

Erkövy, *Adolf*, economist magh., n. 28 Sept. 1818, † 13 Dec. 1883. Timp îndelungat administratorul domeniilor cont. Stefan Károlyi, la 1866 întemeiază banca poporală din Pesta; 1867 director al domeniilor statului în Pecica; 1869 e ales deputat în cercul Battonya. Opere: *Robot és dézsma*. Pest, 1845; *Homokkötés*. Pest, 1846; *Haszonbérrendszér és népesítés*. Pest, 1847; *A népbankokról*. Pest, 1865; *A telepítési kérdéssröl*. Budapest, 1883. A redigat revistele agronomice: *Gazdasági literatura*, 1840; *Falusi gazda*, 1857 până 1859; *Magyar gazda*, 1859—1861; *Gazdasági füzetek*, 1862.

Erlangen, oraș în Bavaria, guvern. Mittel-Franken, lângă canalul Ludovic, cu 17,565 loc. (1890); universitate fundată la 1742; institut de studii, școală reală. Fabrică de bere.

Erlau, v. Eger.

Erm —, v. și *Herm* —.

Ermeland (*Ermland*, *Varmia*), numire veche a unui ȋinut din Prusia, guvern. Königsberg.

Ermellék, v. Eriu.

Ermeneutica, disciplina teologică, care traktează sistematic regulile, după cari are sa se facă interpretarea ori tâlcuirea unei scrieri. În special E. e cuprinsul sistematic al principiilor și regulilor, ce sunt a se urma în interpretarea Sf. Scripturi, spre a-i afla adevărul înțeles. Insași interpretarea se face prin *Exegesă* (v. ac.).

Ermenonville, sat în depart. franc. Oise, arondism. Senlis, cu 468 loc.; castel și parc cu mormântul lui Rousseau.

Erne, riu în Irlanda, cott. Fermanagh, 104 km., curge prin lacul *E.* (112 km.²) și se revarsă în baia Donegal.

Ernest, numele mai multor principii germani. 1) *E. cel de Fier* (fiind foarte tare), duce de Austria 1377—1424, căpeta 1406 Stiria. Carniola și Craina, a trăit rău cu Imp. Sigmund și-l împiedecă a lua Tirolul dela Friedr., fratele lui E. 2) *E., August*, fntăiul elector de Hanovera, cu care dignitate fû distins 1692 din partea împăratului pentru ajutoarele de trupe, trimise în contra Francezilor și Ungurilor. E. a început tratările în urma cărora au ajuns urmașii săi la

tronul Engliterei, și a introdus primogenitura în țeara sa. A sprijinit științele, mai ales pe Leibnitz (v. ac.). † 1698. 3) *E., August*, rege de Hanovera, dușman neîmpăcat al drepturilor poporului, n. 1771, a luptat cu vitejie în contra Francezilor, 1813 mareșal englez, 1815 se însură cu sora reginei Luisa de Prusia, deși era logodită cu ducele de Cambridge, înstrăinându-și astfel curtea engl. 1837 rege, îndată ridică constituțiunea și dete 1840 alta după placul lui. Totuși a fost destul de precaut să dea o nouă constituție îndată la izbucnirea mișcării dela 1848, prin ce încungiu răscola. † 1851. 4) *E.*, elector de Saxonia, dela care se trage linia Ernestină (v. ac.), n. 1441, 1455 fû răpit cu fratele său Friedr. de Kunz v. Kaufungen, dar scăpat, domni 1464—85 împreună cu fratele său Albert, dela care se trage altă linie (v. Albertina). După ce împărți cu acesta țeara, pe care amândoi o măriseră, † 1486. 5) *E. Eolaviosul*, duce de Saxa-Gotha, n. 1601, a luptat alături cu Gustav Adolf (v. ac.), și lăindu-și domnia în Turingia, a lucrat mult pentru îmbunătățirea stărilor din țeara sa, aproape nimicită prin resoiul de 30 ani, a scădut oastea, a oprit luxul, a ridicat agricultura, industria, comerțul, justiția, biserica și școala, la care porunci să meargă toți copiii preste 5 ani, și a tipărit cărți ieftine, lăindu-și vestea prin Europa întreagă. † 1675. (Cf. V. Beck, E. evl. 1865, 2 vol. 6) *E. I (III)*, duce de Sax.-Coburg, n. 1784, domni 1806—44. Drept resplată pentru meritele câștigate în contra lui Napoleon I a căpătat 1815 Lichtenberg-ul (vândându-l Prusiei), apoi Gotha 1826, unde n'a introdus constituțiunea dată în Coburg 1821. 7) *E. II (IV)*, fiul lui E. I, n. 1818, domni dela 1844; 1848 potoli spiritele, dând la timp constituție, 1849 se luptă cu Danezii. Amic al lui Napoleon III, totuși nisui să mijlocească intervențiunea Prusiei 1859 în favorul Austriei; neisbutind însă se apropiă de Austria. În anii 1860 își câștigă mare popularitate, luând parte ca ori care cetățean la tot felul de reuniuni și serbări, și tinzând la unirea Germaniei, pentru care lucră și altcund din resputeri. Respins de egoismul strîmt al celor din Viena, s'a pus 1866 pe partea Prusiei, luă parte și la resoiul 1870—71. A scris opere bune: *Zaira*, ș. a. † 23 Aug. 1893. 8) *E. II*, duce de Svaabia, n. 1007, domni sub epitropia mamei sale Gisela (mărit. apoi după Imp. Conrad II) dela 1015 încoace. S'a luptat în contra Imp. 1025—27, fû iertat 1028, dar ne voind să se lupte în contra aderenților sei, fû proscris și trăi în Pădurea Neagră ca haiduc, până ce cădu în luptă 1030. Credința și faptele sale s'au cântat în cântece și cărți populare, și de Uhland într'o dramă. [W. R.]

Ernesti, *Ioh. Aug.*, filolog germ. n. 1707, studiă la Lipsca, unde se stabili 1731; 1742 prof. humaniorum, 1759 și de teologie, cerend și dovodind că biblia trebuie explicată ca ori care altă scriere. A publicat în mod măiestru pe autori clasici, mai ales pe Cicero, și scrisse o latină atât de perfectă, încât fû numit «Cicero Germaniae». † 1781. [W. R.]

Ernestina, *linie*, urmașii lui Ernest IV (v. ac.), cari domnesc acum în Altenburg, Coburg, Gotha, Meiningen și Weimar.

Ernst, *Francisc Anton*, violonist germ., n. 1745 în Georgenthal, † 1805 în Gotha; a scris mai

multe concerte pentru violină, și un memoriu asupra construcțiunii violinei, ș. a. Un alt *E., Cristian Gottlob* (n. 1778 în Silberberg) a scris sonate pentru piano și violină, psalmi, etc. Cel mai renumit însă a fost violonistul *Heinrich Wilhelm E.*, n. 1814 în Brünn, † 1865 în Nizza. Acesta a studiat în Viena cu Seyfried și Meyseder și a scris mai multe compozițiuni pentru instrumentul său, dintre cari unele sînt încă apreciate de violoniști: nocturne pentru violină și orchestră, o elegie, diferite fantasii și variațiuni pe motive din Otello, din il Pirata, din Zauberpflöte, un concertino, 12 Pensées fugitives (cu Stephen Heller), etc.

Eroare, termen mai elegant și mai specific pentru greșală: E. e o greșală numai de ordiue intelectuală. [M. D.]

Erodiu, pasere, v. Bătlanul.

Erodium L'Herit., (botan.) gen din fam. Geraniaceae, trib. Geranieae, cuprinde plante erbacee, foarte rar subfrutescente, anuale sau vivace, când le frecăm exală un miros particular; ramurile au adesea articulațiuni noduroase, frunzele opuse sau alterne sînt dințate, lobate sau pinatisecte; florile axilare, dispuse în umbelă sau mai rar solitare sînt hermafrodite, regulate sau puțin neregulate. Caliciul cu 5 sepale, corola cu 5 petale, cinci glandule alterne cu petalele, 5 staminode squamiforme și 5 stamine fertile opuse sepalelor. Ovarul quinquelocular, stilul cu 5 ramuri stigmatifere; fructele sînt capsule septifrage. Se cunosc vr'o 50 de specii, ce cresc mai cu samă în regiunile temperate ale emisferei boreale, 2 sau 3 specii se află în Africa australă și în Australia. În părțile noastre este foarte comună prin locuri năipoase cultivate și inculte *E. cicutarium* L'Herit., numită de poporul nostru Pliscul-cucoarei. Unele specii de E. se cultivă prin grădini ca plante decorative; așa este: *E. alpinum* L'Herit., *E. geifolium* Desf., *E. moschatum* L'Herit., etc. [Z. C. P.]

Eroic, ce ține de erou. *Vers sau metru E.*, la cei vechi hexametru pentru poemele epice, și strofa alcaică pentru poeziile lirice; la Francezi alexandrinul pentru poemele mari, și strofa de 10 versuri de câte 8 silabe pentru genul liric; la Italieni și Englezi endecasilabul.

Eroi-comic, o specie de ridicul, prin care se atribuesc vorbe, însușiri și fapte eroice unor persoane umile sau altor ființe inferioare. Opus burlescului (v. ac.). Poesia eroi-comică numeră următoarele poeme celebre: Batrachomiomachia sau Lupta broascelor cu șoarecii, atribuită lui Homer și tradusă rom. în prosă de Caragiani, Strana (Le Lutrin) a lui Boileau la Francezi; Vadra răpită (La Secchia rapita) a lui Tassoni la Italieni; și Bucla răpită a lui Pope la Englezi. La noi: «Țiganiada» epopee de Budai Deleanul, și «Resbunarea șoarecilor» sau Moartea lui Sion, de Gr. Alexandrescu.

Eroide, (*Epistolae heroidum*), 21 de elegii ale lui Ovidiu în formă epistolară, atribuite unor persoane celebre, ca Paris, Leandru, Hero, Sapho, ș. a.

Eroina, persoana principală femeiască dintr'o poemă, roman sau dramă.

Eroism, fapta morală, în care un om, cu pericoulul vieții sale, se luptă pentru familie, pentru patrie sau pentru o idee; vitejie. [M. D.]

Eros, după mitol. grec. zeul amorului. Hesiod spune că s'a născut din Chaos (v. ac.), astfel e deodată cu lumea și a conlucrat la creațiunea următoare, din care cauză E. a fost ales zeu, dar muritor. După alt mit, E. e fiul Aphroditei (Venus), și cuceritorul bărbaților și femeilor. E. s'a închipuit ca un copilăș cu aripi, având în mână un arc și stând gata a săgeți; câte odată arcul e pe umăr și tolba cu săgețile, pe spate. E. a avut un frate, Ant-eros (contra-amor), iar la Romani s'a numit Amor (și Cupido). Multime de mituri povestesc despre învingerile lui E. chiar și asupra zeilor. [Atm.]

Erosiune, roșetură; ripe și văi spălate, roase de apă curgătoare, a cărei acțiune e de mare însemnatate pentru formarea coașei pământului. În medicină se înțelege sub E. pierderea epitelului pe membrane mucoase, cu deosebire la cataruri.

Erotematic, (grec) întrebător, este forma de învățământ de care se servia Socrate, care nu instruia, predând în vorbire continuă, ci stăruia, prin întrebări, a-l face pe învățace să afle singur adevărul.

Erotica, *poesia*, era considerată altădată ca un gen deosebit, de care se țineau nu numai poeziile de amor, ci toate scrierile relative la acest subiect. Una veselă și ușoară, numită anacreontică, alta pasionată și dusă uneori până la obscen. Amândouă se țin astăzi de genul liric.

Erotomania, (med.) stare psihică bolnavă, caracterizată prin ideea fixă de a fi în mod deosebit distins sau iubit de o persoană de celalalt sex. E. este de regulă incurabilă. V. art. Paranoia.

Erou, 1) la Greci un personaj, mai ales din epoca mitologică, venerat pentru meritele sale ca semideu sau spirit protector de țeri și localități, trăgându-și originea dela cutare deitate, în parte și o persoană istorică (Leonidas). 2) Cel ce se distinge prin vitejie deosebită, prin înălțimea caracterului sau noblețe sufletească. 3) Persoana principală bărbătească dintr-o poemă, roman sau dramă.

Erpenius, *Thomas (van Erpen)*, orientalist, n. 11 Sept. 1584 în Gorkum (Olanda), studiază teologia și limbile orientale la Leyden. După terminarea studiilor călătorește, în timp de patru ani, prin Italia, Franța, Anglia și Germania. Întors în patrie fu numit profesor la Leyden de limbile orientale. † 13 Nov. 1624. Operele lui principale sînt: »Grammatica arabica», 1613; »Rudimenta linguae arabicae», 1620; »Historia Saracenica» a lui El-Makin (publ. de el) 1625.

Erpetologia, partea zoologiei, care are de obiect studiul reptilelor.

Ersekujvár, germ. *Neuhäusel*, slov. *Novezamki*, oraș cu magistrat în Ungaria, cott. Nyitra, cu 11,299 loc. Magh., Nemți (465) și Slovaci (900). În E. se află un gimnasiu inferior, o școală industrială, o mănăstire franciscană. Locuitorii se ocupă cu economia de vite și agricultura, și fac comerț cu cai și grâne. Până la 1725 E.-ul a fost o cetate bine întărită, încungiuată de moștilele râului Nyitra; pe timpul invasiunilor turcesci și al revoluțiilor lui Bethlen și Rákoczy a avut un rol însemnat. 1663 a căzut pe mâna Turcilor, dela cari a fost eliberată 1685. Regele ungar Carol III (ca Imp. VI) a dispus cassarea fortificațiilor.

Erubescența, (lat.) înroșire din pudoare.

Eruca Tourn., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Brassiceae, cuprinde plante erbacee anuale sau bisanuale, erecte și ramificate, frunzele întregi sau pinatilobate; florile sînt dispuse în spice la vârful ramurilor, calice cu sepelele erecte, corola cu petalele albe cu vinișoare reticulate, violet-închise, stamine libere, fără apendice; fructul este o silică oval-oblongă, cilindrică și terminată printr'un cioc (rostru) elongat; semințele numeroase sînt globuloase. Acest mic gen are numai trei specii, ce cresc în Europa și în Asia occidentală; menționăm pe *E. sativa* Lam., care posedă proprietăți stomachice, diuretice și antiscorbutice; în unele locuri se întrebuințează ca condiment, din care cauză se și cultivă. [Z. C. P.]

Erucastrum Presl., (botan.) subgen din genul Brassica L.

Eruđiune, în înțelesul larg, însemnează calitatea omului cu multe cunoștințe științifice, sau e numele pentru o sumă mare de cunoștințe obiective ce posedă. În înțeles mai strîns, eruđiunea se deosebesce de știință, însemnând posedarea memorială a datelor vrednice de reținut, în ordinea lor istorică, chiar fără aprofundare științifică. Cu termenul »eruđiune» s'a notat mai demult în deosebi cunoașterea amănunțită a limbilor și literaturilor clasice ale antichității.

Erupțiune, ieșire bruscă; isbucnirea lavei din un vulcan. *Roce eruptive*, roce (v. ac.) ieșite din interiorul pământului în stare de fusiune, apoi cristalizate prin recire, s. e. basalt, trachită, audeșită, etc.

Erusenus, după inscripțiunile romane din Dacia, un predicat al lui Iupiter (Mommson, Corp. Ins. Lat. III, 859). [Atm.]

Ervum L., (botan.) secțiune din genul Vicia L. (v. ac.).

Erwin (*E. de Steinbach*), arhitect germ., n. 1244, † 1318 în Strassburg. E. a construit fațada vestică a domului din acest oraș (1277). Fiii săi Erwin și Johannes, au condus această zidire până la 1339.

Eryngium L., (botan.) gen din fam. Umbelliferelor, trib. Saniculeae, cuprinde plante erbacee de comun vivace, adesea spinescente sau mai rar mici arbori glabrii; frunzele sînt spinos-dentate, lobate sau disecte, rar întregi și rigid ciliate; florile sesile sînt dispuse în capitule sau spice dense, încungiuurate de bractee, dintre cari cele exterioare sînt mari, adeseori spinose și radiante, formând împrejurul lor un involucre foliaceu; capitulii sînt de regulă reuniți în panicule terminale și ramificate; caliciul este tubulos și are 5 dinți, rigidi și ascuțiți, corola cu petale albe, erecte și cu vârful îndoit (induplicat), androceul cu 5 stamine exerte; fructul ovoid este puțin comprimat. Acest gen are vîr'o 100 specii, ce cresc în regiunile calde și temperate ale globului, afară de Africa australiană, unde lipsesc. În părțile noastre crește prin fânețe și pășuni uscate *E. campestre* L., numită de popor Scaiu dracului, Scaiu vîntului, etc., iar prin fânețe și pășuni năipoase și cam umede crește *E. planum* L., numit de poporul nostru Scaiu vinet. Multe specii din acest gen sînt cultivate prin grădini ca plante decorative, așa sînt: *E. alpinum* L., *E. amethystinum* L., *E.*

bromeliaefolium Delaroché, *E. eburneum* Denc., *E. pandanifolium* Chams et Schlecht., etc.

[Z. C. P.]

Erysimum L., (botan.) gen de plante bine și perene din fam. Cruciferelor, trib. Sisymbrieae, cu foi lineale întregi, cu un sac la baza sepalor laterale, cu petale în de comun galbene, cu stamine libere și silique elongate, sesile. Cuprinde ca. 70 specii din reg. boreală temperată, cu deosebire din Europa și Asia, dintre cari multe se cultivă ca plante decorative rustice, s. e. *E. Marschallianum* Andr., *Perofskianum* F. et Mey., *pulchellum* I. Gay., etc. Cea mai remarcabilă specie dela noi, în antiesă cu celelalte, ce cresc în regiuni inferioare, *E. Wittmannii* Zaw. »mixandrele selbatice«, plantă alpină și subalpină, se distinge prin florile sale deosebit de mari și mirositoare.

[A. Pr.]

Erysipel, (*Brăncă*), boală acută, generală, contagioasă, specifică și febrilă, care se manifestă local prin o inflamațiune a pielii sau a mucoaselor. Infecțiunea are loc dela o rană sau julitură neînsemnată, de unde începe roșata, umflătura și durerea, care sau rămâne fixă sau mai adese ori se întinde mai departe (*E. ambulant*). Inceputul bolii este subit cu febră mare, greață, vărsături, durere de cap; 24—48 ore după aceasta apare roșata caracteristică. E. se tractează cu comprese și pomeți antiseptice, etc., și se evită, pansând cea mai mică rană și evitând contactul cu bolnavi de E. E. poate să se termine prin moarte; el se observă și la animale (porci). [V. I.]

Erysiphe Hedw., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete-Perisporiacee, fam. Erysiphacee, cu mai multe specii, cari trăiesc parase pe frunzele plantelor superioare, provocându-le uscarea și căderea, așa că vatămă întreagă planta. Se înmulțesc prin conidii și prin spori produși în peritheci. Mai răspândită e specia *E. Tuckeri*, ce se cunoaște numai în stare conidială sub numele de *Oidium Tuckeri*. Atacă vița de vie și se combate cu pulverisări de sulfat de cupru (lichid bordelez = bouille bordelaise).

Erythacus Cuv., gen de pasere cântătoare din grupa Subulirostres, fam. Turdidae. *E. rubecula*, (*Prigoarea*, *Prihoriu* S. Fl. Mărian), sură-maslinie pe spate, aripi și coadă; albicioasă pe foale; fruntea și gâtul gălbiniu-roșietice; ochii mari, pliscul castaniu; picioarele roșietice; acoperitoarele lungi ale aripilor la bărbătuși sunt împetrite pe pete galbene-roșietice. Lungimea totală: 15 cm.; lung. aripilor: 7 cm.; lung. coții: 6 cm. E o pasere comună preste tot anul: vara prin munți, iarna prin lunci și câmpii păduroase; se nutrește cu rîme, melci și pomeți. [V. B.]

Erythem, erupțiune de pete roșii, necontagioase, pe piele și care se termină prin resoluție, exudațiune sau desquamatie. E. e circumscris sau generalizat și e cauzat prin iritațiunea pielii prin căldura solară, sudoare, fricții iritante, etc., și prin ingerarea unor alimente și medicamente (antipirină, chinină, etc.). Se tractează prin evitarea cauzei, care i-a dat naștere, și spalături reci, aplicări de pudră de amidon, unguente neirritante. [V. I.]

Erythraea L., (botan.) gen din fam. Gentianeae, trib. Chironieae, cuprinde mici ierburi anuale sau perenale și foarte ramificate; frunzele opuse sesile sau amplexicaule; florile roșee, galbene sau

mai rar albe sînt dispuse în cyme terminale dichotome, ele sînt hermafrodite pentamere sau tetramere. Ovarul unilocular cu un stil filiform, terminat printr'un stigmat bilamelat. Fructul este o capsulă oblongă, bivalvă cu numeroase semințe foveolat-reticulate. Se cunosc vr'o 30 specii, ce sînt răspândite prin regiunile temperate și subtropicale ale emisferei boreale, o specie se extinde până în Chili, iar o altă specie crește în Australia. În părțile noastre crește prin fînețe și poieni umede *E. Centaurium* Pers., numită de poporul nostru Potroacă, Țîntaură, etc. Unele specii se cultivă ca plante ornamentale. Vîrfurile florifere de *E. Centaurium* Pers. conțin un principiu amar, care comunică plantei proprietăți febrifuge. [Z. C. P.]

Erythraea (*Colonia Eritrea*), posesiunile Italiei de lângă Marea Roșie.

Marea Eritreică = Marea Roșie.

Erythrasma, cuvînt întrebuințat de Baerensprung pentru o boală de piele, pe care Hebra a numit-o *Ekzema marginatum*.

Erythrina, mineral, arseniat de cobalt hidratat, monoclin de culoare roșie caracteristică. E un produs de alterație a sulfuro-arseniului de cobalt și arseniului de cobalt. Se găsește la Schneeberg, Saalfeld, etc., în România la Bădeni, jud. Muscel.

Erythrocloropia, este o dyschromatopsie (v. ac.) pentru cele 2 colori complementare: albastru și galben.

Erythrocyte, *Erythroblast*, sînt termini moderni pentru globulele roșii ale sîngelui.

Erythromelalgia, o boală cu roșata și durerea extremităților: picioarelor, mai rar a mânilor, la degete sau și până la șold sau umăr, accentuându-se la căldură și mișcare.

Erythronium L., (botan.) gen din fam. Liliaceae, tribul Tulipeae, cuprinde mici plante erbacee bulboase, tulpina simplă, frunzele pețiolate ovale sau înguste; florile nutante solitare sau câte 2 sau multe, dispuse în raceme. Periantul deciduu cu 6 diviziuni înguste și dela mijloc sau aproape dela basă recurbate sau reflexe, șese stamine hypogyne, erecte, mai scurte decît periantul. Ovarul sesil trilocular cu ovule numeroase; devine la maturitate o capsulă loculicidă subglobuloasă și triquetră. Acest mic gen are numai vr'o 7 specii, dintre cari una este răspândită prin Europa și Asia rusească până în Japonia, iar celelalte se află în America boreală. În părțile noastre crește prin păduri *E. Dens Canis* L., numită vulgar Cocoroi sau Cocosoi. Multe specii se cultivă ca plante decorative din cauza frumuseții florilor lor; așa sînt: *E. americanum* Ker., *E. grandiflorum* Pursh., etc. [Z. C. P.]

Erythrophytoscop, ochelari din 2 sticle, roșie și albastră, suprapuse, prin care se vîd plantele în culoare roșie-rubin, cerul în albastru-violet, pămîntul în cenușiu-violet.

Erythroscopul, ochelari compusi din 2 sticle suprapuse, roșie-închisă și albastră. Prin acestea toate obiectele se vîd roșii, plantele mai deschis-roșu, coroana copacilor e deschisă ca nisce nori. Ochelarii compusi din sticlă roșie și violetă se numesc *melanoscop* și arată lumea tot roșie, dar plantele mult mai închise, aproape negre.

Erythroxyton L., (botan.) gen din fam. Lineae, trib. Erythroxyloae, cuprinde arbusculi sau arbuști totdeauna verzi, glabii sau foarte rar puțin

puberuli; frunzele alterne membranacee sau coriace și de tot întregi; florile mici regulate, hermafrodite, sunt alburi sau verzi-gălbui, cu pedicelii bracteolați, solitare sau fasciculate; caliciul cu 5 sepale, rar 6; petalele în număr egal cu sepelele sunt caduce; stamine 10, mai rar 12, unite la basă într'un scurt tub. Ovarul trilocular, mai rar quadrilocular, devine la maturitate un fruct drupaceu, însoțit la baza sa de resturile caliciului și ale androceului. Semintele au embryon drept cu cotyledoanele plan-convexe, radica scurtă. Acest gen are vr'o 50 specii, răspândite prin regiunile intertropicale ale globului. Specia cea mai importantă este *E. Coca Lamk.*, originară din Peru, frunzele sale sunt masticate de Americani spre a pute rezista mai mult osteneților. Principiul activ din această plantă este »Coca in a», care lucrând asupra sistemului nervos este foarte mult întrebuințată astăzi în medicină. Din această cauză planta *E. Coca Lamk.* se cultivă pe întinderi mari, constituind astfel un important articol de comerț. [Z. C. P.]

Eryx, munte și oraș vechi în partea vestică a Siciliei, cu un renumit sanctuar al Aphroditei (*Erycina*), ați San Giuliano.

Erzerum, (*Erserum*), capitala vilaietului turco-asiatic E. (51,000 km². cu 520,000 loc.), pe la isvoarele râului Karasu, la înălțime de 1950 m. preste nivelul mării, cu vr'o 60,000 loc.; arhiepiscopie gregoriană, episcopie armeană și greco-orientală; însemnat comerț de transit.

Erzgebirge, (Munții metaliți), sir de munți între Boemia și Saxonia, dela riul Elba până la Zwota, cu coaste prețipoșe spre Boemia. E. au înălțime mijlocie de 650—1000 m.; punctele cele mai înalte sunt: Keilberg 1235 m., și Fichtelberg 1213 m. Masa principală a munților o formează granitul, gneisul și ardesia; metale multe; coastele nordice sunt acoperite cu păduri și presintă văi roditoare cu orașe industriale.

Erzsébetváros, v. Elisabetopol.

Es, în terminologia musicală germ. = *mi* bemol (v. ac.).

Es —, v. și *Ex* —.

Eșafod, locul ridicat, unde se decapitau criminalii. *Eșafodagiu*, schele, fundament.

Esarcu, *Constantin*, ministru și filantrop român, n. 1836 în București, la început destinat carierii medicale, E. se întoarce dela Paris cu diploma de doctor în medicină, dar la 1864 este chemat ca profesor de zoologie și botanică la universitatea din București, pe care o servește timp de nouă ani; îmbrățișează apoi cariera diplomatică, fiind numit în 1873 agent diplomatic la Roma, iar mai pe urmă la Athena. E. desgroapă o mulțime de documente relative la istoria Românilor în arhivele Veneției, Milanului, Florenței, Romei, etc., dând la lumină: *Stefan cel Mare*, documente descoperite în arhiva Veneției; apoi alte documente descoperite în arhivele Italiei, și instructiva operă despre Rolul monumentelor istorice în istoria unui popor. La 1887 E. părăsește cariera diplomatică, și reîntors în țară, își consacră activitatea în folosul științei, a artelor și a literaturii. Ales președinte al Athenului român (v. ac.), E. concepe planul: să ridice un palat, în care arta românească să aibă un locaș vrednic. Când sfinși această lucrare, E. se aruncă în politica militantă și intră în par-

tidul liberal-conservator. În cabinetul generalului Florescu, E. ocupă timp de opt luni (1891) ministerul de externe. De atunci a reprezentat mereu țeara în parlament. † 10 Iunie 1898.

Eșarpa, (franc. *Écharpe*) fașie largă de stofă, șal. *Eșarpăre* (milit.), atac în direcțiune curmezișă.

Esau, v. Eșeu.

Esbouquet, (franc. prescurtat din *essence de bouquet*), parfum preparat dintr'o soluțiune de oleu de bergamotte și lămâi în tinctură de rădăcină de violele, tinctură de ambra și spirt de rose.

Escadra, (marină) cea mai mare unitate tactică navală, compusă din bastimente de resboiu în număr variabil și de categorii diferite, sub unul și același comandant-șef; se împarte în cel puțin 2 divisiuni navale. Marinele de resboiu străine numără fiecare mai multe escadre, armate în permanență. Marina militară română armează în primăvară ca să le desarmeze iarna, puținele bastimente de resboiu marine ce are, și cari formează *Divisiunea de Mare*, spre a se distinge de vasele fluviale, a căror reuniune formează *Divisiunea de Dunăre*.

Escadron, unitate tactică în trupele de cavalerie, întocmai cum este compania în trupele de infanterie. E. se comandă de un căpitan. Numărul E.-lor unui regiment variază între 5 și 6. Statul de resboiu al unui E. în Austro-Ungaria, Germania și Rusia e de 150, iar în România de 160 călăreți.

Escalada, asalt cu ajutorul scărilor. *Escaladare* din punct de vedere al drept. crim. v. sub Efracțiune.

Escallonia L., (botan.) gen de plante lignoase cu foi coriacee din fam. Saxifrageelor, trib. Escalloniaceae, ce crește în America meridională (cu excepț. Brasilei tropicale și a Guyanei), cu petale imbricate, ovar infer 3—7 mer, 2—3 locular și cu un unic stil. Cuprinde vr'o 35 specii sempervirente subrustice, dintre cari *E. floribunda* H. B. K. din Noua-Granada, *pulverulenta* Pers. și *rubra* Pers., ambele din Chili, se cultivă pe la noi mai adese ca plante decorative. *E. organensis* Gardn., e dintre toate cea mai magnifică specie. [A. Pr.]

Escamotare, (franc.) însemnează a face să dispară un obiect oarecare din ochii spectatorilor fără ca aceștia să bage de samă. În glumă se zice în loc de a fura.

Escapada, (franc.) abatere, nebunie.

Esarpa, talusul sau pârtelele înclinat, care mărginesc șanțul unei fortificațiuni din partea parapetului. În fortificațiunile permanente, înainte de 1886 această E. se făcă de zidărie, astăzi, din cauza efectelor obuselor-mine, încărcate cu puternice materii explozibile, ea se face de pământ, iar la piciorul ei se construiesc o grila de fier cu virfuri ascuțite, pentru ca să mărească obstacolul și se împiedece pe inamic de a escalada parapetul.

Escauta, (franc. *Escout*, germ. Schelde), fluviu ce isvorește din Franția, dep. l'Aisne, străbate Belgia și se varsă în Marea Nordică, în Olanda; trece pe la Cambrai, Gand și Anvers.

Eschara, (med.) scoarță de culoare întunecată, ce se formează prin mortificarea pielii în urma unei arsuri, aplicării unui caustic sau după îndelungată zacere.

Eschatologia, partea teologiei dogmatice, care tractează despre cele mai de pe urmă ale omului, anume despre moarte, eternitate, înviere, cer și infern.

Eschil, v. Aeschylus.

Eschimoși, popor, ce locuiesc în nordul Americii și în ținuturile polare (Grönlanda, Labrador, Alasca). E. se numesc pe sine *Innuuit*, adică oameni. Se împart în E. estici și vestici; ei locuiesc cu deosebire în ținuturile litorale. Numărul lor nu se știe cu siguranță, dar abia vor trece de 40,000. Sunt oameni de statură mijlocie (ca. 160 cm.), cu o piele întunecată, păr negru; îmbrăcăminte și-o pregătesc din piei. Se ocupă cu vânzarea mamiferelor maritime, a căror carne o consumă, și cu pescăritul. E. nu sunt un popor nomad, numai locuințele de vară obicnuiesc a și-le schimba; sunt inteligenți și au talent pentru muzică și desen. E. un popor pacinic, numai contra Indianilor poartă lupte înverșunate. Au și literatură, care se tipărește cu deosebire în Danemarca.

Eschine, v. Aeschines.

Eschweiler, oraș în Prusia, cercul Aachen, 20,000 loc. Mine de cărbuni, usine de fier și zinc.

Eskompte, (*franc.*) rabatul ce se subtrage după mărfuri cumpărate cu bani gata. În unele părți ale Austriei se folosește expresiunea E. în loc de Discont. La băncile rom. din Ungaria »contul E.-lui« cuprinde starea cambiilor de bancă. (v. Scout.)

Escorial, castel și mănăstire vestită în Spania, situată în depărtare de 48 km. la nord-vest de Madrid în apropiere de satul cu același nume; a fost zidită de reg. Filip II 1563—84 din cuburi de granit, având o lungime de 240 m. și o lățime de 190 m., 7 turnuri, 15 porți și 1110 ferestri; Spaniolii consideră E. ca a opta minune a lumii. Biserica principală, zidită după modelul bisericii Sf. Petru din Roma, cu o cupolă înaltă de 107 m., sub care se ridică altarul principal, are 48 altare și 2 organe; ea este înfrumusețată cu frescuri de Giordano, Carducci, Pellegrini și alți maestri ital.; aici sunt înmormântați regii dela Carol I (V) începând până la Ferdinand VII cu excepțiunea lui Filip V și Ferdinand VI. E. era locuit cândva de 200 călugări. Biblioteca de aici cuprinde multe manuscrise vechi și de mare preț din literatura clasică și arabă. Curtea span. folosește și azi E.-l drept rezidență de vară și toamnă.

Escorta, trupa care acompaniază un convoi de bani, de munițiuni, hrană, prizonieri, etc., pentru a-l apăra contra inamicului.

Escrocheria, înșelăciune (v. ac.).

Escuada, în armata franceză cea mai mică unitate de infanterie sau cavalerie, comandată de un caporal (infanterie), sau brigadier (cavalerie).

Escudillo d'oro (*Coronilla, Durillo, Peso duro de oro, piastru de aur*), veche monedă span. de aur, = 4.138 folosită încă în Manila, = 4.129 mărci germ.

Escudo, monedă span. de argint = 10 reali = 2.103 mărci germ.; monedă de aur, în Chile = 7.659, în Peru = 7.133, în Mexico = 8.259 în Portugalia = 9.171 mărci germ.

Esculap, v. Aesculapius.

Esdra (*Esra*), scriitor evreu, conduse (458 a. Chr.) mai multe familii evreiesci din robia ba-

bilonică la Ierusalim. E. devine reformatorul serviciului dumnezeesc și al moravurilor evreiesci. *Cartea lui E.* este o continuare a cărților »Chronica«, în care istorisește faptele întemplete sub el însuși. Cartea II a lui E. este scrisă de Neemia. Cartea III (catolicii cunosc și o a IV carte) a lui E. nu e primită între cărțile canonice.

Esdrelon (*șesul lui Israel*), în vechime un ținut roditor în Galilea, între Carmil și Hermion. Aci a bătut Napoleon pe Turci la 17 Apr. 1799.

Eșec, (*franc. échec*) șah, termen în jocul de același nume, se întrebuințează în loc de: nereușită, fiasco, nesucces.

Esecrare, profanare, desfințire, este lucrul ori lucrarea, prin care o biserică ori capelă odată consacrată ori binecuvântată, devine neapță spre a se îndeplini în ea serviciul dumnezeesc. Aceasta se întâmplă, când biserica ori capela s'ar dărîma de tot ori în parte, așa cât s'ar recere reconstruire nouă, ori când deodată ar căde partea cea mai mare a spoiturii, sau s'ar întâmpla omor în ea. În atari casuri biserica, spre a se pute servi în ea, are lipsă de nouă consacrare ori binecuvântare (v. ac.). (Cf. Dr. I. Rațiu, Instituțiunile dreptului bisericesc. Blaj, 1877, p. 647.) [i—m.]

Eșelon, (*franc.*) când o trupă este așezată pe mai multe linii succesive, unele înapoia altora, pentru ca să poată intra treptat în luptă, se dice că este dispusă în eșeloane. Astăzi, pentru ca un batalion să lupte, se așează în 3 E.: 1) lanțul tirailorilor, 2) susținerea și 3) rezerva.

Esența, în filosofie: 1) totalitatea caracterelor care constituie ființa statornică și proprie a unui lucru; acele caractere cari dacă lipsesc din lucrul acela, el încetează de a mai fi acel lucru. Se deosebesce de *accident*, care cuprinde acele caractere, ce numai întâmplător se pot găsi într'un lucru. Omul e muritor prin esență, și leneș prin accident. (v. Substanța.) 2) caracter originar. În comerț: E. aromatică, unele lichide scoase prin destilațiune din oarecari vegetale. [M. D.]

Esența în chimie: extrasul unui drog vegetal sau animalic, care conține părțile esențiale ale aceluia. E. sunt oleiurile eterice, precum și extractele alcoolice din substanțe aromatice. Tot E. se numesc și unele preparate concentrate, cari se folosesc la pregătirea unor anumite beuturi. [—]

Esența de oțet este o soluțiune apoasă foarte concentrată de acid acetic, obicinuie ea conține 80% până la 95% acid acetic. Oțetul se prepară din esență prin diluarea ei cu 16 până la 18 părți apă, astfel ca oțetul să aibă țaria de cel puțin 4% acid acetic. E. se fabrică obicinuie din acidul acetic pirolignos, dobândit la destilațiunea uscată a lemnului și apoi purificat; dacă ea este liberă de materii empireumatice, oțetul preparat dintr'însa este nevătămător, esența concentrată are însă o acțiune caustică și întrebuințarea ei în starea nediluată poate deveni periculoasă.

Esența de rum, de cognac, de țuică servesc pentru aromatizarea spiritului curat, spre a-i da gustul și mirosul specific al rumului și cognacului natural, al țuicei naturale și este constituită din soluțiuni alcoolice concentrate de oleuri eterice și de eter. Imitațiunile de rum, de cognac,

de țuică, preparate din alcool rafinat diluat cu apă și aromatizat cu cantități minime de E., pot fi chiar mai curate decât adevăratul rum și cognac, decât adevărata țuică, cari sunt adeseori fabricate în mod vicios, astfel că conțin alcoole superioare, aldehyde, furfurole, substanțe mai îmbătătoare, mai otrăvitoare decât alcoolul etilic pur. Intrebuințarea esențelor aromatizatoare se interzice numai în cazul, când ele conțin substanțe vătămătoare, ca Chloroformiu, Nitrobenzole, Piperina, Capsicina, Cocaina, Eter nitros, nitric, amididric, Salicilat de metil, Acetat de Amil, Aloes, Ialapa, Gumi guta, derivatele catranului. (Cf. Regulament asupra privegherii sanitare a alimentelor și beuturilor. Buc., 1895.) [I. Felix.]

Esențial, ceea ce este propriu și originar într-un obiect; important.

Eseu, fiul lui Isaac și Reveca, protopărintele Edomiților (v. ac.).

Eski-Kilia, v. Chilia veche.

Eski-Ser, v. Dorylaeum.

Eski-Stambul, oraș cu port în Asia mică lângă Marea Egeică, în fața insulei Tenedos, cu ruinele vechiului oraș *Alexandria Troas*.

Eski-Zagra, oraș, v. Stara Zagora.

Esküllö, *Nagy-E.*, rom. *Ascleul mare*, com. rur. în Trans., cott. Cluj, cu 927 loc. Români. După tradițiune aici încheiară Românii tractat cu Tuhutum, învingătorul domnului român Gelu.

Esmarch, *Frideric de*, chirurg germ., n. 1823 în Tönning; 1857 prof. în Kiel, 1870 medic general și chirurg consultant al armatei germane. Și-a câștigat merite prin aranjarea lazaretoarelor și dezvoltarea tehnicii chirurgice în resboiu și prin introducerea metodei de a face operațiuni fără pierdere de sânge. Opere: *Ueber Resektionen nach Schusswunden*, 1851; *Der erste Verband auf dem Schlachtfelde*, 1870; *Handbuch der kriegschirurg. Technik*, 1877; *Ueber künstliche Blutleere bei Operationen*, 1873. E cunoscut mai ales prin înființarea »Școalelor samaritene.«

Esofag, (med.) *oesophagus*, înghițitoare, canal muscular, prin care trec bucatele, ca să ajungă în stomach.

Esop, v. Aesopos.

Esoteric, termen prin care se desighează, când e vorba de doctrinele unui filosof, partea intimă, abstractă, mai puțin accesibilă vulgului, în opozițiune cu termenul *exoteric*, prin care se desighează partea populară, accesibilă înțelesului tuturor, a unei doctrine filosofice. [M. D.]

Esox lucius, știucă (v. ac.).

Espada, o mare spadă cu două tăișuri ce se mănăia cu amândouă mâinile. Ea s'a întrebuințat de Germani și Elvețiani în secl. XV—XVIII. Lungimea lăncii ajungea adesea 6 picioare. Ea se purta de oameni de talie și de o vigoare neobicinuită.

Espartero, *Don Baldomero*, duce de Vittoria, om de stat spaniol, n. 1792 în Granatula în Mancha, luptă 1808—14 contra Francezilor, 1815—24 în America de sud, se declară 1833 pentru succesiunea Isabellei II, 1836 comandantul suprem al armatei de Nord, respinse pe Carliști preste Ebro, încheia 1839 cu Maroto tractatul din Vergara, în urma căruia Don Carlos trebui să treacă în Franța; ca ministru-president mijloci abdicarea reginei Cristina (1840),

1841 regent, 1843 trebui să fugă în Englitera, 1848 se întoarse în Spania, 1854—56 de nou ministru-president, după alungarea reginei Isabella, refusă candidatura la tron. † 9 Ian. 1879 în Logrono.

Esparto, (botan.) se numește în Algeria planta *Macrochloa tenacissima* Kunth., în Spania *Lygeum spartum* L. și în Portugalia *Stipa capillata* L. Toate servă la extragerea de fibre rezistente, ce se întrebuințează la confecționarea de panere, fringhii, ș. a.; în genere la confecționare de lucruri țese de *Sparterie* (v. și *Alfa*).

Espingole, o piesă de artilerie, de calibru mic, întrebuințată în artileria de marină; e de bronz și neghintuită. Ea arma ambarcațiunile și corăbiile cele mai mici.

Espirito Santo, stat litoral în Brasilia, dela Rio de Janeiro spre nord, cu 44,839 km². și 121,562 loc. (1888). Capitala Victoria.

Esplanada, termen întrebuințat altă dată în fortificație pentru a indica locul din interiorul unui oraș, cuprins între fortificație și cele atâtă clădiri ale orașului. Astăzi prin E. se înțelege o mare piață, cu alei de arbori, situată înaintea unui castel sau palat, precum este E. invaliților la Paris.

Espressivo sau *con espressione*, (ital.) termini întrebuințați în muzică și cerând o execuțiune plină de expresiune.

Espronceda, *José*, poet și romancier spaniol (1810—1842). A luat parte la luptele politice, pentru care a suferit închisoare și exiliu. Operele sale (Paris, 1858) conțin două poeme: *Studentul dela Salamanca* (El Estudiante de Salamanca), un fel de continuare a legendei naționale Don Juan, plină de groază și de mister; *Diavolul-Lume* (El Diablo-Mundo) în 6 cânturi, care pare o variantă a lui Faust, inspirată de Goethe și de Byron în același timp; și *Poesii lirice*, multe însemnate prin cuprinsul și formalor.

Esquilinus Mons, cel mai înalt dintre cele 7 coline ale Romei.

Esquire, titlu englez, (pron. escuair), în vechime era titlu de nobleță dat nobililor cu un grad mai jos decât cavalerul; apoi persoanelor la a căror funcțiune importantă se adăuga acest nume. În zilele noastre prin extensiune se dă la ori ce persoană, proprietar, profesiune liberă, militari, negustori mari, etc.; negustori mici, simpli cetățeni, etc., se întitulează »mister«. După heraldicii Blackstone și Camden, erau 4 feluri de E.: 1) fiii întâi născuți ai cavalerilor în linie directă. 2) fiii întâi născuți ai cadeților ducilor-pairi: comți, baroni, etc., în linia lor. 3) E. creați prin diplome regale și primii lor născuți. 4) cei cari deveniau chiar prin funcțiunea ce ocupă: oficialii dela căpitan în sus; apoi doctorii de ori ce categorie, magistrații advocați, etc. [O. I.]

Esquirol, *Jean Etienne Dominique*, medic franc., n. 1772 în Toulouse. 1825 medic-sef la Maison des aliénés în Charenton, conducând și institutul său privat excelent organizat și aflat tot aci; mare reformator al psihiatriei. † 1840. Opere: *Des maladies mentales, considérées sous les rapports médical, hygiénique et médico-légal*, 1838; *Aliénation mentale*, 1832.

Esquiros, *Henri Alphonse*, scriitor franc., n. 1814 în Paris. † 1876. După ce a publicat câteva poezii și romane de oare care valoare, el scrisese

»Evangile du peuple«, unde expune teorii socialiste în urma căreia fuse condamnat. Mai târziu exilat în Englitera, a dat în »Revue des Deux Mondes« o serie de articole interesante despre Englezi. Intors în Franția, fû ales deputat radical. În 1876 numit senator, iscăli propozițiunea de amnestie pentru V. Hugo. Dintre scrierile lui sînt de citat: »Les Hirondelles«, »Charlotte Corday«, »Les Chants d'un prisonnier«, »Histoires des montagnards«, »Fleur du peuple«, (poemă); »Histoires des amants célèbres«, »L'Angleterre et la vie anglaise«, »L'Ènile du XIX siècle«.

Esra, v. Esdra.

Esrar, instrument musical indian, de origină modernă, avînd 5 coarde puse în vibrațiune de arcuș și 11 sau 12 coarde simpatice. Servește mai cu samă a acompania vocile femeiesci și melodiile de un caracter grațios. E se numesce și un narcotic preparat din cânepă indiană, care se pune în tutun.

Eserog, (ovr.) mărul lui Adam, fructul crud de Chitre (v. Citrus), folosit ca simbol la serbătoarea corturilor.

Esrom, lac pe ins. daneză Seeland. 18 km².

Essay, (franc., pron. esê), încercare; nume ce se dă la tractate, cari expun în mod atrăgător și general punctele principale ale unei teme.

Essechioi, com. rur. în Rom., j. Constanța, formată din 2 căt. cu 1463 loc. (Dicț. geogr. 1897), între cari 421 Mohamedani; are 2 biserici, 2 geamii și 2 școale. Ocupațiunea loc. e agricultura și prăsierea vitelor.

Esseg, oraș, v. Eszék.

Essen, oraș în guvern. prus. Düsseldorf, cu 96,128 loc. (1895). Catedrală veche. Cameră comercială, filiala băncii imperiale; gimnasiu clasic și real, institut de surdumuți. În apropierea orașului se află numeroase mine de cărbuni, fabrici de fierării și de mașini cu vapor; lângă E. e și renumita fabrică a lui Krupp (v. ac.).

Essenieni, sectă ascetică ovr., s'a ivit în secl. II a. Chr. lângă Marea Roșie; trăia în comunitate de avere și se ocupa numai cu industrii pacifice.

Essequibo, 1) partea cea mai nordică din Guaiana, în America de sud, între riurile Essequibo și Orinoco, o țeară bogată și foarte roditoare. E în posesiunea Engliterii, locuitorii se urcă la 25,000.

2) *Essequibo*, cel mai mare riu din Guaiana, are apă neagră, dar totuși transparentă. După un curs spre nord (960 km.) se împarte în trei ramuri (San-James, San-Peter și Parica) și se revărsă în Oceanul Atlantic. În partea cea mai mare e navigabil. Din cataracte cel mai principal este King William IV, la 500 km. dela revărsarea în mare.

Esser, *Heinrich*, compositor germ., n. 1818 în Mannheim, † 1872 în Salzburg; debută cu cântece (Lieder), cu quartete corale, cu musică de cameră și simfonică, și scrisese chiar câteva opere: *Silas* (Mannheim 1840), *Riquiqui* (Aachen 1843), *Die beiden Prinzen* (München 1845), ș. a.

Essex, comitat în partea estică a Engliterii, 3994 km². și 785,399 loc. (1891). Capitala Colchester. Vechiul *regat anglo-saxon E.* (Estraxonia), întemeiat 527 de Aescwin (Erkwin), avea de capitală Lundenwyk (London); 823 cucerit de cătră Egbert de Wessex.

Essex, *Robert Devereux*, conte de E., n. 1567; după moartea tatălui său vitreg Leicester, fa-

vorit cunoscut al reginei Elisabeta. 1591 a comandat corpul de armată engl. trimis în ajutorul regelui franc. Enric IV; 1596 a luat parte la glorioasa ocupare a Cadiz-ului. Reintors acasă a cădut în disgrația reginei; dar deja 1599 fû numit guvernor al Irlandei, unde a încheiat armistițiu cu rescuțații pe răspunderea proprie. Pentru aceasta fû tras în judecată și condamnat la pierderea funcțiunilor și moșiilor sale. Nefiind agrățiat, a cercat să provoace în Londra revoluție, dar fû prins, condamnat la moarte și executat 25 Febr. 1601. Viața lui E. este obiectul mai multor piese dramatice. Fiul acestuia, *Robert Devereux* conte de E., n. 1592, a fost unul dintre conducătorii Parlamentului lung, a cărui armată a comandat-o 1642—44, dar cu puțin noroc. † 1646.

Essling, (*Esslingen*), oraș lângă Viena, 544 loc.; 21 și 22 Maiu 1809 aci s'a dat o parte a luptei dela Aspern. Dela acest sat și-a primit Masséna titlul unui »Duce de E.«

Esslingen, oraș în Württemberg, lângă Neckar, cu 24,031 loc. (1895). Liceu, școală reală, seminar de învățători; fabrici mari de mașini și de vinuri champagne.

Est, (germ. ost) resărit. Partea orizontului din cotro resar stelele. Primul din cele 4 puncte cardinale.

Estacada sau *opust*, stavilarea cu piloți a unei ape.

Este, mare familie princiară italiană; trunchiul ei este, pe la 1010 *Hugo marquese d'Este*, care sprijini pe regele Franciei, fără succes, să ia coroana Italiei. Aci numele de E. a trecut familiei Barbiano de Belgiojoso princ., prin căsătoria princ. Alberic Barbiano cu Ana, fica lui Carol Philbert d'Este, † 1752. *Casa de Hanovera*, domnitoare aci în Englitera, descinde din *Welf IV* d'Este (1070), care dete nascere ramurei *Welf-Este*, duci de Bavaria. *Fulque*, fratele lui *Welf*, e capul ramurei italiene, care se stinse în secolul nostru, la 1803, ca principii »de Este«. Șefi ai partidului guelf în Italia de nord, această familie se distinse în istoria medievală și modernă ca stăpânitori ai Ferarei și Modenei. Dintre ei se ilustră mai ales *Alfons I*, † 1535, soțul *Luceziei Borgia*, și *Hercule*, fiul său, cu fratele său *Hypolit*, cardinalul. Fica ultimului duce de Modena *Hercule-Rinaldo*, anume *Maria-Beatricea*, luă în căsătorie pe *Ferdinand*, † 1806, fiul Imp. Francisc I, și astfel se întemeiă ramura *d'Este-Austria*, reprezentată astăzi prin Archid. *Francisc Ferdinand*, presumpțivul clironom în Austro-Ungaria. Casa de Hanovera, ramura din *Welf*, se ilustră în Germania, și are ca urmași astăzi pe regina *Victoria* a Engliterii cu casa sa. [O.L.]

Estenuațiunea, figura de stil prin care se ȳice puțin spre a se înțelege mult. De multe ori exprimă modestia falșă. [*]

Ester, v. Esthera.

Esterházy, v. Eszterházy.

Estesiometru, v. Aesthesiometer.

Estetic, 1) frumos, când e vorba de ceva frumos făcut de un artist; 2) care în privința înfățișării îndeplinește condițiunile estetice. Cel dintâi implică, că lucrul E. e frumos în toată puterea cuvîntului; reprezintă o perfectă potrivire a formei și a fondului. În cel de al doilea, lucrul E. are numai aparența frumosului, forma lui e conformă regulilor estetice. 3) (rar) ceea

ce poate fi întrebuințat la facerea unui obiect de artă: marmora, imaginile au calități estetice.

4) *Judecata E.* (Kant), facultatea particulară de a considera regularitatea formei unui obiect, pentru a vedea dacă este sau nu în concordanță cu facultățile noastre cunoscătoare.

5) *Sentimentul E.*, a) sentimentul ce se naște în sufletul nostru, când contemplăm frumosul (v. ac.) fie în artă, fie în natură; b) coloratura particulară pe care o iau mai toate sentimentele exprimate în mod clar și caracteristic. Ori ce sentiment (în afară de cele prea rafinate sau prea neplăcute) poate deveni E., dacă suntem perfect sinceri și dacă îl întrupăm sau îl exprimăm așa încât să facem pe ceilalți să simtă perfectă lui realitate. Acest fel de exprimare, care cere o nimicire totală a formei pentru a pune în evidență fondul, nu poate fi realizată decât de oamenii de geniu, cari în mod natural sînt așa de stăpâni pe formă, încât o pot face să exprime ceva, fără să ne facă să simțim greutatea ei. Deosebitele întrupări isbutite de sentimente, cari iau coloratura sentimentului E., sînt frumoase și se numesc opere de artă; iar știința, care ne învață condițiile, pe cari trebuie să le îndeplinească o astfel de întrupare, pentru ca să provoace în noi sentimentul E., se numește *Estetica* (v. ac.).

Estetica, originar: știința cunoștinței sensibile (în deosebire de cunoștința rațională, cu care se ocupă Logica), adică știința, care ne arată condițiile, pe cari trebuie să le îndeplinească un lucru pentru a părea adevărat simțirii noastre (Baumgarten). Ceea ce pare adevărat simțirii noastre e însă frumosul, de unde E., știința Frumosului (v. ac.). E. cercetează condițiile, pe cari trebuie să le îndeplinească un lucru, ca să fie frumos, în două chipuri: 1) Sau caută mai întâi să determine natura acelei calități, pe care o au toate lucrurile frumoase, și să o fixeze; și apoi după ce a determinat și fixat această parte comună, merge mai departe, ca să determine și să fixeze condițiile speciale fiecărei categorii sau sub-categorii de lucruri frumoase. Aceasta este E. »de sus în jos» sau »deductivă», sau metafizică, și în acest înțeles au cultivat-o Kant, Schelling, Hegel, Vischer, Schopenhauer, Taine, etc. 2) Sau întâi luând de basă ideea, că frumosul în definitiv e o formă superioară a plăcutului (Fechner), caută să determine condițiile în cari elementele, din cari se compun obiectele ce trec de frumoase, ne produc cea mai intensă plăcere, și apoi se ridică dela aceste condiții speciale la condiții din ce în ce mai generale, comune tuturor lucrurilor frumoase. În acest caz E. se numește »de jos în sus», »inductivă» sau »științifică». Amîndouă aceste proceduri sînt legitime, deși cea de a doua nu poate fi întrebuințată fără o cunoștință prealabilă, ori cât de imperfectă, a celei dintîi. [Dragomirescu.]

Esthera, celebră ovrică, nepoata lui Mardocheu și soția regelui Persilor; Xerxe, numit și Ahasver. la Greci, Assuerus. În 510 a. Chr., prin intervenirea sa la Xerxe, scăpă pe Ovrei de intrigile lui Aman, ministrul regelui, care voia să-i pearcă. Cartea vechiului Testament, care cuprinde acest eveniment, este atribuită de unii lui Esdra, de alții lui Mardocheu și Estherei. E. este subiectul

clasicei tragedii cu coruri a lui Racine; și al altor 2 tragedii: a lui Pierre Mathieu, 1585; și a lui Du Ryer, 1645; cum și al unei comedii a germanului F. G. Gotter, 1795; toate cu același titlu E.

Esthland, v. Estonia.

Estime, entitate (v. ac.).

Estira, v. Esthera.

Estival, ce naște sau se produce în timpul verii.

Estoc, spadă lungă cu vîrf ascuțit, servind pentru împuns, cu mâner lung pentru a se putea apuca cu amîndouă mâinile. Aceasta a fost arma cavaleriei în secl. XIV și XV. **Estocadă**, împunșetură (la scrimă).

Estomihi, (lat.) în biser. lat. ultima Duminecă înaintea postului, numită după cuvintele dintîi ale psalmului 71, 3.

Estompa, sul de piele sau de hîrtie, de ordin ar terminat subțindu-se, care servă la umbrire în desenul cu creionul sau pastele. Desemn făcut cu ajutorul E.-ei. **Estompat** umbrît cu E.; care se pierde, scade, decresce gradat; îndulcit.

Estonia, (*Esthland*), una din cele patru provincii baltice ale Rusiei. E cuprinsă între 58°20' și 59°40' lat. nordică și între 19°42' și 25°50' long. estică, între guvernamentul St. Petersburg, Livonia și Baltica. Suprafața sa este de 20,247 km², afară de 70 insule cari țin de dînsa. Provincia e o vastă câmpie, cu câteva dealuri (cel mai înalt avînd 154 de metri), năsipoașă și calcaroasă, plină de rîulețe și de bălți. Are 200 de lacuri și e străbătută de un rîu navigabil, Narva, și de altele mai mici, Kasarg, Kegel, Tala și Witna. E acoperită de păduri puțin exploatate. Clima sa e extremă: o iarnă de opt luni, nu prea aspră, din cauza curențului golfului (Gulfstream), pe cînd vara e un timp superb. Temperatura medie 4°. Pămîntul e destul de fertil și conține puține minerale; se găsește chihlimbar. Exportă alcool, cîneapă, in, orz și în general materii prime. Locuitorii se ocupă mult cu crescerea vitelor, agricultura, pescăria și construcțiunea navelor. Importă articole de îmbrăcăminte, lemne, sare și fructe. Se împarte în patru districte: Harrien, Jerven, Wiek și Wirland, iar provincia întreagă, împreună cu Livonia și Curlanda, depinde de comandamentul corpului de armată din Riga. Capitala e *Reval* (germ. Revel), port însemnat comercial și militar în golful finlandic; orașe principale sînt Port Baltic (Baltisch Port), Kunda și Hapsal, toate porturi. Popul. e de 396,000 loc., mai toți de națiune *ehstă* sau *estă* și de religie luterană. 4% sînt catolici sau ortodoxi. În insule se mai află și 5000 de Svedezi. Limba oficială a fost pînă acum cîtiva ani germană, iar astăzi i-sa substituit rusească, sprijinită de guvern, care tinde să înlăture vechea preponderanță germană. Are o școală primară la 500 de loc., iar așezămint de învățămînt superior nu există. În ultimul timp a început a se desvolta o *literatură ehstică*, consistînd mai ales din cărți religioase și populare, în care scop s'a înființat la 1873 o societate de literatură națională. Scriitori mai însemnați ai timpului de față sînt Duamna Lydia, Hurt, Kreutzwald, Jansen și Weske. Apar și ziare în limba ehstă. Originea poporului ehst e finică; el a apărut în istorie în secl. XII, cînd a fost supus de Kanut al Danemarcei. Wal-

demar III, la 1347, vîndu provincia cavalerilor Teutoni. În secl. XVI fû cucerită de Eric XIV al Svediei, și astfel remase pînă la 1721, cînd prin tractatul dela Nystad trecu în stăpînirea Rusiei, din care face parte pînă astăzi. Poporul eht vorbește o limbă fino-ugrică, ca și locuitorii Finlandei sau Suomi. Ei se numesc în limba lor Talupoëg (indigeni), iar țerii lor îi dîc Bestima sau Wiroma și se întind mult mai încolo preste limitele provinciei, în guv. St. Petersburg, Pskov și Vitebsk, în număr de 800.000 în total. Fiindcă clasa de sus și cea mijlocie sînt formate de Germani, provincia are caracter german.

Estrada, locul dușumelelor, ridicat cu una sau mai multe trepte înaintea unei ferestri, tron sau catafalce.

Estragon, (botan.) numirea franceză a plantei Artemisia Dracunculus L. (v. ac.), cunoscută de poporul nostru sub numirea de Tarhon.

Estrangelo, scrierea majusculă veche a Sirienilor, din care și-a luat naștere scrierea Arabilor, Turcilor, etc.

Estrées, familie veche franceză, ce-și avea numele dela un castel aproape de Arras. *Gabrielle d'E.*, ducesă de Beaufort, n. 1571 și † 1599; a fost metresa regelui Eric IV; numai moartea repentină a împedecat căsătoria ei cu regele, cu care avuse trei copii, dintre cari unul a devenit întemeietorul familiei Vendôme (v. ac.). Fratele acesteia *François Annibal d'E.*, n. 1573 și † 1670, mareașal și iscusit diplomat sub Ludovic XIII. A scris: *Mémoires de la régence de Marie de Médicis*, 1666. Fiul acestuia *Jean d'E.*, n. 1624 și † 1707, admiral distins, a luptat în resoibol de treizeci ani și contra coloniilor anglo-americeane. Cel din urmă E. a fost *Louis César Letellier duce d'E.*, mareașal și ministru al Franciei, n. 1697 și † 1771; s'a distins în resoibol de șapte ani, cu deosebire prin învingerea sa dela Hastenbeck (1757) asupra ducelui de Cumberland.

Estrella, *Serra da E.*, munți în Portugalia între isvoarele rîurilor Mondego și Zezere, ridicându-se pînă la înălțime de 1993 m.

Estremadura, 1) ținut în partea vestică a Spaniei, la frontiera Portugaliei, 41,757 km². cu 821,301 loc. (1887). E. e udată de apele rîurilor Tajo și Guadiana, avînd un pămînt roditor, dela alungarea Maurilor încoace însă s'a părăginit fiind neglijat; economie de oi și porci. E. cuprinde provinciile Badajoz și Caceres, capitala Badajoz. 2) provincie portugheză lângă Oceanul Atlantic, 17,800 km². cu 946,472 loc. (1881); pe la mijloc e muntoasă cu pășuni extinse; E. se divide în 3 districte: Leiria, Santarem și Lissabon. Capitala Lissabon.

Estremadura se numesc și torturi de bumbac în șese ițe, folosite la împletit.

Estremadurit, fosforit din prov. Caceres în Spania. E. se află parte în granit, parte în ardeshii cambrice, parte în calcarul devonic. v. și Fosforita.

Esus și *Hesus*, la o parte din Celți deul resoibolului, identic cu Ares la Greci, Mars la Romani (v. Caturix). [Atm.]

Eszék, germ. *Esseg*, croat. *Osjek*, oraș cu municipiu în Slavonia, cott. Verőce, de-a dreapta Dravei; cel mai însemnat oraș industrial și comercial al Slavoniei, cu 19,778 loc. Nemți, Sîrbi și Croați. Orașul intern e fortificat. În E. se află

centrul comitatului, o tablă regească, direcțiune financiară, gimnasiu, școală reală superioară, 6 biserici, 2 mănăstiri; torcătorii de mătăsă, producțiune de făină; comericiu de transit cu grîne, făină, lemn, doage de stejar, vin, vinars de prune. Pe timpul Romanilor era cunoscut sub numele *Mursia*, residența prefectului Panoniei inferioare; 1526 ocupat de Turci, 1690 de Austria.

Esztár (Estar), în vechime *Star*, comună în Ung., cott. Bihar, apare în anele publice pe la începutul secl. XIII. La 1453 fortăreață. Are 300 case, cu 1584 loc. magh. Teritoriul e de 5034 jug. cat., sitos dar productiv. La 1850 s'au descoperit aici mai multe vase romane, cum și instrumente antice de piatră, cari se păstrează în muzeul naț. din Budapesta. [†]

Esztergom, comitat în Ung., de ambele părți ale Dunării, mărginit de cott. Bars, Hont, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, și Komárom; cu teritoriu de 1123 km². Pămîntul de-a stînga Dunării e un șes fructifer, de-a dreapta mai deluros; pe coastele dealurilor erau mai înainte vii bogate, cari ați s'au cam rărit. Rîul principal al acestui comitat e Dunărea, în care se revarsă din stînga venind rîul Garam. *Clima* e moderată. *Produce*: lignită, marmoră, piatră de var, grâu, orz, ovės, secară, cucuruz, cartofi, napi, vin. *Economia de vite* e destul de extinsă, în deosebi se cultivă vite cornute, cai și porci. Numărul *locuitorilor* a fost în 1891 de 78,378, între cari 79·7% Magh., 11·4% Nemți și 8·2% Slovaci. După ocupațiune cei mai mulți sînt agricultori, dar și numărul industrișilor e respectabil. Industria se mărginește la industria de mine, o fabrică de cement și una de tăbăcîrit și cîteva fabrici de spirt. Din punct de vedere administrativ se împarte în 2 cercuri și 1 oraș cu magistrat; are 29 comune mari, 23 comune mici și 56 colonii. *Capitala* e orașul Esztergom. În parlamentul țerii trimite 3 deputați.

Esztergom, rom. *Strigoniu*, germ. *Gran*, slov. *Ostrihom*, oraș cu magistrat în Ung., capitala cott. cu acelaș nume, împreună cu suburbiile cu 15,749 loc. în preponderanță Maghiari. În E. e residența unui arhiepiscop, care e totodată și primate al Ungariei, centrul comitatului E., seminar teologic superior, preparandie, gimnasiu superior, mai multe claustre, o pinacotecă prețioasă. Pe un deal se află o biserică, construită după asemănarea bisericii Sf. Petru din Roma; e cea mai frumoasă biserică în Ungaria. E. este unul dintre cele mai vechi orașe ale Ungariei; aici a residat în secl. X principele Géza și a fost încoronat de rege Stefan I. 1241 E. a fost dărimat de Mongoli; 1543—1683 în posesiunea Turcilor.

Eszterház, comună rur. în Ung., cott. Sopron, cu 393 loc. Magh. și Germ. În apropiere se află un castel zidit 1765—69 de principele Nic. Eszterházy, care prin pomposul său aranjament era vestit în Europa întreagă. Aci castelul e părăsit.

Eszterházy de Galántha, familie veche magh. de conți și principii. Incepe a se înălța de pe la mijlocul secl. XVI. Atunci a trăit *Benedict E.*, al carui fiu, *Francisc*, a folosit cel dintîiu predicatul de Galantha. Francisc avu 4 fii: Nicolae latinul, Gavriil, Daniil și Paul, căror reg. Matia II le-a dat rangul de baron. Aceștia sînt întemeietorii familiei. *E. Daniil* a întemeiat linia fam.

E. de Csesznek și ramul din Ardeal. *Paul* (1581 până 1641) câștigând domeniul Zólyom întemeiază linia de *Zólyom*. Palatinul *Nicolae* avu 5 fii, din cari *Francisc*, 1641—85 comite suprem în Zala și Somogy, a întemeiat linia de *Fraknó*, de *Cseklész* și *Hallewil*, iar palatinul *Paul* e strămoșul familiei princiare. Marca familială: în câmp albastru grif auriu stând pe coroana de aur; în piciorul drept ține o sabie scoasă, în cel stâng 3 rose roșii. Decor de coif: același grif. Vel: în dreapta auriu-albastru, în stânga auriu-roșu.

E., Antoniu, conte, (r. *Fraknó*), n. 1676, † 1722. 1703 colonel în armata reg.; 1704 trece pe partea lui *Rákoczy* II; 1710 pribegesce și el cu *Rákoczy*, însoțindu-l în Polonia, Franța apoi în Turcia la Rodosto, unde și muri.

E., Balint Nicolae, n. 1740, † 1806, fiul unui emigrant de ai lui *Rákoczy* II, general franc. cu mare trecere la curtea lui *Ludovic XVI*. Pe timpul revoluțiunii el a tractat cu *Lafayette*; 1791 a fost trimis cu misiune diplomatică la *Ecaterina II*.

E., Emeric, conte (r. *Csesznek*), arhiepiscop de *Strigon*, n. 1663, † 1745. În etate de 17 ani a intrat în ordul *Paulinilor*; a studiat în Roma; a ajuns general al ordului său, apoi episcop de *Vác*, *Zagrab*, *Veszprém*, în urmă 1725 arhiep. în *Strigon*; renumit prin munificența sa.

E., Francisc, conte, cancelar, n. 1715, † 1785. Participă la dieta din 1741; 1760 comite suprem în *Mosony*; 1766 șef al cancelariei magh. 1783 până 1785 ban al *Croației*; agreeat la *Maria Teresia* și la imp. *Francisc*.

E., Carol, conte, episcop de *Agria*, n. 1725, † 1799. A studiat în *Pojon*, *Tirnavia* și *Roma*. 1759 episcop de *Vác*, apoi de *Agria*. El a ridicat observatoriul astronomic și a zidit în diecesa sa mai mult de 40 biserici; a fost conducătorul catolicilor și dușman al reformelor liberale ale lui *Iosif II*. În dieta din 1790 s'a împotrivit recunoașterii și înăbușării drepturilor protestanților.

E., Coloman, conte, (r. *Csesznek*), n. 1830, 1848/9 a servit sub comanda lui *Bem*. 1865 deputat al Făgărașului la dieta din *Cluj*, 1871 comite suprem al cott. *Cluj*; 1887 cercul *Gilău* îl alege deputat pentru parlamentul din *Pesta* cu program liberal.

E., Maurițiu, conte, diplomat austriac, n. 1807, † 1886; delegat al curții imperiale la *Curia romană*; a luat parte la încheierea concordatului. În ministeriul lui *Schmerling* și *Belcredi* ministru fără portofoliu.

E., Nicolau, palatin, întemeietorul gloriei familiei, n. 1582. Protestant, apoi catolic și alătura de *Pázmány stîlp* al catolicismului. 1625 ales palatin; 1626 regele *Ferdinand II* îi dăruiesce cetatea *Fraknó* și rangul de conte. A avut rol însemnat la încheierea păcii de *Nikolsburg* și *Linz*. Idealul său politic a fost întărirea dinastiei de *Habsburg* și alungarea *Turcilor* din țeară. † 1645.

E., Nicolau, principe, n. 1765. † 1833; a întemeiat pinacoteca *E.*, muzeu numismatic, bibliotecă și colecțiune de melci. Orchestra și teatrul său din *Kis Márton* au fost renumite și au stat sub conducerea lui *Haydn*. La 1809 *Napoleon* pe el l-a candidat pentru tronul *Ungariei*.

E., Paul, principe, palatin, n. 1635, † 1712. La 1652 comite suprem în *Sopron*; 1681 palatin;

1683 ia parte la apărarea *Vienei*; 1686 stă în fruntea celor 20,000 de soldați la reocuparea cetății *Buda*; 1687 înduplecă staturile țerii adunate la dieta din *Pojon*, ca să înarticuleze dinastiei de *Habsburg* dreptul de moștenire la tronul *Ungariei* în linia bărbătească, și să abroage punctul 31 din bula de aur despre rezistența cu armă a nobilimii. Pentru aceste merite regele *Leopold I* l-a ridicat la rangul de principe al imperiului roman cu dreptul de a trece acest rang la fiul cel dintâi născut. Cu ocasiunea încoronării lui *Carol III*, regele a extins rangul de principe la întreaga linia bărbătească a lui *Paul*.

E., Paul Antoniu, principe, diplomat și ministru magh., n. 11 Mart. 1786. † 21 Maiu 1866. 1848 e ministru ung. de externe, dar vedând că prăpastia dintre dinastie și națiunea magh. se tot mărește, s'a retras. La 1856 a reprezentat monarhia cu pompă mare la încoronarea țarului *Alexandru II*.

Etacism, pronunțarea elinei după sistemul lui *Erasmu*, care între altele dădea literei *η* (eta) valoarea fonetică a unui *e*, prin opoziție cu al lui *Reuchlin*, care o pronunța *i*, ca Grecii moderni (*Itacism*). [Ti.]

Etageră, (*franc.*) înseamnă o mobilă având tablete suprapuse unele altora, pe cari se așează obiecte de o întrebuințare zilnică sau numai de simplu ornament.

Etagiu sau rând, cat, unul din împărțirile în înălțime a unei clădiri, mărginit de două tavane. Deosebim pivnița, în întregime sub suprafața terenului, suterenu, parțial sub suprafață, parterul, etagiul prim, al doilea, etc. și mansardele, parțial sub învelitoare.

Etagiu în montanistică: masivul cuprins între două galerii principale. În general galeria însăși reprezintă *E.* sau orizontul, a căror numerotație începe de sus în jos; astfel galeria cea mai superioară se numește *E.* sau orizontul întâi, iar în adâncime urmează al doilea, al treilea, etc.

Etagiu în geologie: numirea diviziunii de a patra categoriei. V. art. *Geologie*.

Etalagiu, (*franc.*) expunerea mărfurilor de vânzare; în sens figurat: arătarea ostentativă de ceea ce posedă cineva.

Etalon, (*franc.*, *engl.* *standard*) înseamnă un prototip de măsură. *E. metrelui* s. e., e o bară de platină iridată, pe care se află pe una din fețele ei două semne distanțe de un metru. Toate puterile, cari au contribuit la comisiunea metrelui (*România* face parte din ele), au primit câte un metru, pe cât s'a putut mai identic cu acesta. Pentru ori ce sistem de măsuri se caută a se constitui *E.*, a căror pază se face cu multă îngrijire, căci măsurile trebuiesc să fie raportate exemplarului tip, pentru a nu se depărta de baza aleasă. Prototipul metrelui se păstrează în subsolul unui pavilion din *Saint-Cloud*, aproape de *Paris*, și se scoate din împachetarea sa numai de câteva ori pe an, în prezența unei comisii. Unitățile de energie, cum sînt cele pentru lumină, electricitate, etc., nu pot avea etalon material, ci se construiesc un aparat-etalon, adică care să producă, pe cât se poate, totdeauna aceeași cantitate de energie. *Etalon* se mai dice și unităților de măsură, cari au fost comparate cu prototipul și cari prezintă un grad de exactitate mult mai mare decât cele obicnuite în comerciu.

În teoria băncii și a circulațiunii basa monetară se numește *E.* Când dicem România și Englitera au *E.* de aur, aceasta însemnează că moneda legală, în care trebuiesc să se plătească biletele de bancă și creanțele (afară de stipulațiune contrară din partea părților), e moneda de aur. România are etalonul de aur dela 1888. Germania, în vremea din urmă Rusia, Belgia, etc., au *E.* de aur. Franța îl are de fapt de foarte mult timp. Țerile cu *E.* de aur nu sînt legate între ele prin convențiuni; țerile bimetaliste din Europa fac mai toate parte din uniunea monetară latină. [Biron.]

Etalonare, punțare, cotărire, sînt operațiuni prin cari căutăm a afla măsura exactă a unui obiect raportat la tipul de măsură (etalonare, cotărire), sau a afla ce proporție conține din o anumită substanță, care îi dă valoarea ce are (punțare). Punțarea e obligatorie în unele țeri, s. e. în Franța, pentru toate obiectele de aur sau de argint, în Germania, în Englitera e facultativă, în România nu e organizată. [Biron.]

Etamina, (*franc.*) țesături de lână, subțiri ca pânza, tare presate și lucii; mai demult se foloseau la vestimente, haine preoțesci, cravate, etc., și se preparau și din mătăasă, mătăasă și lână, pe când azi se mai întrebuițează numai la căpтуșeală. Mai demult provenia din diferite districte manufacturiere ale Franței, Angliei, Belgiei, Olandei și Germaniei, azi însă vine din singurele ținuturi Reims și Nogent le Rotron, iar consumațiunea e tare restrînsă.

Etanin, numele stelei γ (gama) din constelațiunea Dragonului sau Bălaurului.

Etaș, *Etaș*a (marină) se țice unui corp sau unei închideri ermetice, prin care nu poate străbate apa sau ori ce alt lichid, s. e. crucișătorul »Elisabeta« are compartimentagiul provădut cu uși etanș, cari (odată închise, și admitînd că printr'un abordagiu cu alt bastiment, sau fiind lovit sub linia de plutire de un obus) împedecă apa de a resbi în celelalte compartimente ale bastimentului decît cel în care s'a produs spărtura; așa că bastimentul continuă a pluti, deși are unul din compartimente plin cu apă.

Etapă, locul unde iau repaus trupele după terminarea unui marș, și unde se face distribuțiunea hranei.

Etate, vîrstă. Din punct de vedere juridic *E.* stabilește deosebite diferențe de drept. Astfel cei lipsiți de maturitate din cauza tinerețelor se substituie în afacerile lor de drept prin alții (v. Minoritate, Majoritate, Tutelă); apoi mai multe drepturi publice și private (s. e. dreptul de a încheia căsătorie, drepturile politice, etc.) sînt condiționate de o anumită *E.* De asemenea stabilește *E.* însemnate diferențe și din punctul de vedere al dreptului penal. (v. Vîrstă).

Etatea canonică la căsătorie e: 12 ani împliniți pentru femei și 14 ani pentru bărbați, ca și după dreptul roman, presupunîndu-se că la această *E.* mirii au deja maturitatea corporală și spirituală pentru matrimoniu. *E. c. la chirotonie* s'a schimbat după timpuri. Sinodul trulan prescrie pentru lectorat 18 ani, subdiaconat 20 ani, diaconat 25, presbiterat 30 ani, la episcopat se recerea 35 ani; după praxa de azi la subdiaconat se recer 22, la diaconat 23, la pres-

biterat 25 ani începuți, iar la episcopat 30 ani împliniți. *E. c. la călugărie* e 16 ani. [i—m.]

Ételköz, v. Ateluzu.

Eteokles, fiul lui Edip, regele Tebei, ocupă tronul părintesc după ce Edip pleacă în exil, și-l despoae pe fratele său Polynice de partea lui de domnie. Din această pricină Polynice vine în contra Tebei, luându-și în ajutor alțișese regii greci, și o cumplită luptă se iscă apoi între cei doi frați, cari cad amîndoi morți de lovituri reciproce.

Eter, grecesce *Aither*, în cosmogonia și theogonia vechilor Greci personificați aerului din regiunile mai înalte, care se considera de sediu al luminei și al țăilor. În theogonia lui Hesiod *E.* apare ca fiu al lui Ereboș și al Nyx-ei (noaptea) și frate cu Hemera (ziua).

Eter, în fizică o materie subtilă și foarte elastică, răspîdită în universul întreg și aflătoare chiar și între moleculele tuturor corpurilor. *E.* este mediul, prin care se propagă razele luminei și ale căldurii, precum și acțiunile electrice și magnetice.

Eter, în chimie corpuri de constituțiune deosebită, grupate numai din cauză, că în genere au un miros plăcut, eteric. Se numesc *E. simpli* acele corpuri, cari rezultă din hidrocarbure prin substituțiunea unui atom de hydrogen prin clor, brom sau iod, s. e. CH_3Cl , iar *E. compuși* acele corpuri, cari rezultă cînd acelaș radical hidrocarbonat monovalent e substituit în locul hydrogenului dintr'un acid oxygenat organic sau neorganic. *Eterul ordinar*, numit și *E. sulfuric*, se preparează prin acțiunea acidului sulfuric asupra alcoolului etilic. Este un lichid mobil, cu miros caracteristic, cu densitatea 0.736; fierbe la 35°; se disolvă în 10 părți de apă și e foarte solubil în alcool. *E.* ordinar se întrebuițează în medicină ca stimulant și ca anestezic, în chimie ca disolvant pentru diferite substanțe (colloidiu, grăsimi, etc.).

Eteria, o societate formată de Grecii din toate părțile cu scop de a se lumina și a iubi patria. Cel mai activ urzitor al ei a fost Riga și Grecii din țerile române. Riga a stat în relațiuni cu Napoleon și cu Kaunitz. O altă *E.* secretă se întemeie în Odesa cu scop de a lupta contra Turcilor și cîștigă o mulțime de aderenți în țerile române. Cînd ajunse în capul ei Alexandru Ipsilanti, fiu de domn, oficier rusesc (în lupta dela Dresda își pierduse o mîna) și sprijinit de Capodistrias, el însuși Grec, ministru de externe al Rusiei și președinte onorific al unei secțiuni eteriste, revoluțiunea greacă izbucnesce în 1821. Ipsilanti intră în principate și se poartă fără minte, își instrăinează pe Români, ucide mișeșlesce pe Tudor Vladimirescu, apoi părăsit de Ruși este bătut de Turci la Drăgășani (v. ac.).

Etern, vecinic, care n'are nici început nici sfîrșit; care nu se schimbă nici odată, imutabil; prin hiperbolă, *E.* a ajuns să însemneze ori ce durată mai mare decît cea obicinuită, însoțită de ideea de tenacitate și continuitate; ceea ce e conceput ca persistent și imutabil în vecinica mișcare a lucrurilor din univers.

Eternisare, a perpetua memoria cuiva, printr'un monument, care să se impună și generațiilor viitoare. [M. D.]

Eternitate, v. Vecinicia.

Etero —, v. *Hetero* —.

Etesiene, Vânturi, (meteorologie), vânturi periodice cari suflă vara dela nord la sud în Marea Mediterană, în epoca celor mai mari călduri, și cari temperează căldura. Musonii Mării Mediterane. (v. Musoni.)

Etex, Antoine, sculptor, pictor și arhitect fr., n. 1808, † 1888. Elev al lui Dupaty, Pradier, Ingres și Duban, el expuse pentru întâia oară la salonul din 1833 grupul »Cain și neamul lui blăstemat de Dumnezeu«, care îi stabilă reputația de sculptor. Dela el rămân, între nenumerate alte lucrări: grupurile colosale de pe arcul de l'Etoile, din Paris: Resboiul și Pacea, puse pe fațada care privesce spre Avenue de la Grande-Armée; statua de marmoră a Sf. Augustin dela Sf. Madelena din Paris; statua de piatră a Sf. Ana dela poarta Sf. Paul, Sf. Louis; grupul Isus Chr. și îngerii, dela Sf. Eustațiu, etc. Ca pictor, Etex lasă mai multe pânze, dintre cari tabloul Euridice din muzeul Luxemburgului.

Ethikos, (Aethicus), geograf grec din Istria, a trăit prin secl. IV; autorul unei geografii mult folosite în evul mediu în traducere latină.

Ethnarch, (grec.) guvernator, locțiitor.

Ethnike Hetairia, Eteria (v. ac.).

Ethno —, v. *Etno* —.

Etica, nume, care se da în filosofia greacă, și care după ea, până în zilele noastre adesea, se mai dă încă *moralei* (v. ac.).

Etic, puțin întrebuințat pentru *moral* (v. ac.).

Eticheța, (franc. étiquette); mică inscripțiune spre a indica felul sau destinațiunea unui obiect; ceremonialul de rigoare la o curte regală, princiară, etc.; în sens mai larg: forme convenționale cari se observă în societatea aleasă.

Eticoteologia, (grec.) teoria, care încearcă a dovedi existența lui Dumnezeu cu argumente scoase din ordinea morală, ce domnesce natura și viața oamenilor. Kant numesce aceeași teorie eticoteologie în opoziție cu fisicoteologia, doctrină, care încearcă a întemeia credința în Dumnezeu cu argumente scoase din ordinea fizică, ce domnesce în natură. [Pl.]

Etienne, Charles Guillaume, poet dramatic și jurnalist franc., n. 1778 în Chamouille (Haute-Marne), † 1845 în Paris. A scris cu deosebire comedii. Opere: Brueys et Palaprat; Une journée au camp de Bruges; Les deux gendres; Histoire du théâtre français depuis le commencement de la Révolution jusqu'à la réunion générale, aceasta împreună cu Martainville.

Etimologia, disciplină filologică care cercetează de unde se trag cuvintele unei sau mai multor limbi, urmărindu-le până la cea mai veche formă și însemnare a lor. Stabilind împrumuturile lexicologice făcute de un popor la altul, și determinând natura acelor împrumuturi și epocile în cari s'au operat, ea este de o valoare neprețuită pentru etnologie, aruncând o lumină vie asupra relațiilor dintre popor și popor în timpurile cele mai întunecoase ale existenței lor. Deja Grecii și Romanii se ocupau cu cercetări etimologice, dar abia în seclul de față, în urma aprofundării studiilor lingvistice, ele au luat caracterul unei adevărate științe. Resultatele cele mai importante s'au obținut în domeniul familiei limbilor indo-europene, parte supunându-se unor cercetări comparative (Bopp, Pott, Kuhn), parte studiindu-se câte una din ramurile ei, ca

limba greacă (Curtius), latină (Corssen), germană (Grimm), limbile romanice (Diez), etc.

În gramatică, E. se numesce partea care tratează despre elementele și clasele cuvintelor precum și despre formarea lor. Ea se subîmparte în fonologie sau fonetică și în morfologie (v. ac.). [Ti.]

Etimologism, tendința de a reforma limba literară în graiu și în scriere, apropiind forma ei actuală acelei preținse mai bună și mai corectă dintr-o perioadă mai veche a evoluțiunii ei. Despre școala etimologică română v. art. Română, limba și Ortografia rom. Cf. și *Etymolog.* [Ti.]

Etiolare, (botan.) acțiunea de a se etiola plantele, de a provoca formarea etiolinei. Așa pentru a obține ramuri bune de mâncat de Sparanghel, se grămădesce deasupra lor pământ mult spre a sta mai mult timp la întunec; etc.

Etiolat, (botan.); plantele când cresc la o lumină slabă, la umbră sau în obscuritate completă, au o colorare galbenă, frunze mai mici, palide, nu verzi, întrenodurile lungi și fragede; atunci se dic *etiolate*. Lipsa luminei sau lumina puțină a provocat modificările amintite. Ca exemple sunt: plantele ierboase ce se desvoaltă în pădurile umbroase; zarzavaturile, când încolțesc iarna în pivnițe; ramurile de sparanghel, cari se desvoaltă sub pământ; florile ținute iarna la ferestri puțin luminate, ș. a. În toate aceste cazuri chlorophylla (v. ac.) nu se mai formează, sau se formează puțină, fiind înlocuită cu *Etiolina*.

Etiolina, (botan.) s'a numit de cătră Pringsheim, principiul colorant galben ce se desvoaltă în plantele etiolate. Este identică cu *xanthophylla* și *carotina*, și se apropie de *anthoxantina* din florile și fructele galbene.

Etiologia, v. Aetiologia.

Etiopia, v. Aethiopia.

Etmoid, osul care ocupă partea anterioară a bazei craniului.

Etna, v. Aetna.

Etnografia și Etnologia, (grec.) știința care se ocupă cu descrierea popoarelor, ajunsă la desvoltare în timpul mai nou. Unii oameni de știință fac deosebire între E. și Etnologie, înțelegând sub aceasta o parte a istoriei naturale a omului (Anthropo-Geografia), care se ocupă cu lățirea genului omenesc pe pământ, cu chestiunea originii acestuia, cu deosebirile și amestecarea raselor, etc., iar sub *Etnografie* o știință pur istorică, care consideră genul omenesc în lățirea lui preste pământ după popoare, cercetează însușirile și particularitățile intelectuale ale acestora (în limbă, literatură, stat, religie) și cearcă a stabili raportul individualității popoarelor între sine și față cu unități mai mari (familii de popoare) și cu omenimea întreagă. Un ram special formează Etnopsichologia (v. ac.)

E. și Etnologia se compune deci din următoarele elemente: a) *etnografice*: toate ramurile de știință, referitoare la cultura, limba, originea, numărul, caracterul unui popor aborigen; moravurile, natura, moralul, fantasia, modul de cugetare, îmbrăcămîntul, ocupațiunea principală, nutreimentul, cultivarea pământului, pastoritul, prăsirea vitelor, vînatul, administrarea și guvernarea legislativă, contactul cu popoarele vecine, influența lor și schimbările preste cari a trecut; b) *anthropologice*: somatologia, anatomia, fiziologia, istoria, poziția culturală a locuitorilor

respectivului popor; c) *etnologice*: datinile ereditari străbune folclorice, mituri, povești, legende, balade, bocete, cântece eroice, de jale, la înmormântări, la morți, predici funebre, proverbe, satire, cântece ironice, strigături, găcituri, toate tradiționale din sinul și graiul viu al poporului; d) *psichologice*: în special scrutarea vieții psihologice a unui popor; e) *geografice*: descrierea extensiunii teritoriului ce îl locuiesc, continuitatea în locuința sa dela cucerirea teritoriului până în timpul present; f) *sociologice*: dezvoltarea, gradul de cultură, ce îl ocupă în societate și viața socială. Inceputul pe terenul acestor studii l-au făcut Francezii. În 1839 s'a înființat în Paris, Société d'ethnologie, 1859 Société d'anthropologie, 1871 Revue d'Anthropologie, 1882 Revue d'Ethnographie, La Tradition. Englitera: Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1871. Germania: Gesellsch. für Anthropologie, Ethnologie u. Urgesch., 1870. Viena: Anthr. Gesellschaft, 1870. Mai târziu tot aci Verein für Volkskunde. (Cf. Topinard, L'Anthropologie, 4 v., Paris 1884. Lang A., La Mythologie. Trad. par L. Parmentier, Avec une préface par Ch. Michel, Paris 1866. Tylor, Researches into the early history of mankind and the development of civilisation, Londra 1870. Waitz, Anthropologie der Naturvölker, Lipsca 1859—64, 4 v., Bastian, Der Mensch in der Geschichte, Lipsca 1860. Bastian, Ethnologische Forschungen, Jena 1871, Geografische u. ethnologische Bilder, Jena 1873, Das Religiöse in ethn. Auffassung, Jena 1871, Wie das Volk denkt, Berlin 1893. Müller Fr., Allgemeine Ethnogr., Viena 1879.) Despre etnografia poporului român, v. art. Români și Româna limba.

Etnopsichologia, ramura Antropologiei cea mai recentă și mai puțin studiată. Ținta E.-ei este de a studia psihologia unui popor întreg după caracterele lui etnice și psihologice. În termeni generali se poate intrau câțiva hotări viața sufletească a unui popor după manifestările lui, judecate ca revelații reale ale emoțiilor, idealului și freamotelor lui intelectuale. În Franția, acum de curând Fovillee a încercat o asemenea lucrare: «Psychologie du peuple français». Bibl. de Phil. contemp. 98, și la noi, acum douăzeci de ani D. I. Crăciunescu, profesorul de psihologie dela universitatea din București, a presintat cu multă competență și pricepere psihologia poporului român în disertația sa inaugurală de doctorat în litere dela Sorbonne, Paris: «Le peuple roumain d'après ses chants populaires». [Vaschide.]

Etolia, v. Aetolia.

Etologia, (din grec. Ethos, morav, caracter), știința care se ocupă cu moravurile popoarelor.

Eton, (*Eaton*), oraș în cott. engl. Buckingham, lângă Themse, 2499 loc. (1891); *E.-College*, fundat la 1440, e cea mai renumită școală clasică a Angliei.

Etruria, (mai târziu *Tuscia*, grec. *Tyrrhenia*), ținut în Italia de mijloc, între Apennini, râul Macra și Tibru și Marea Tyrrhenică; locuit de *Etrusci* (v. ac.), *Tusci*, *Raseni*. E. și-a ajuns culmea puterii prin secl. VIII—IV a. Chr., în secolii următori o cuceriră Romanii (Veii-Camilus). Din numele E. s'a făcut *Tuscia*, iară din acesta Toscana. 1801—1807 regat, creat de Napoleon. (Cf. Desvergers «Etrurie et les Ét-

rusques», 1864; Inghirami «Monumenti etruschi», 1825; O. Müller, «Die Etrusker», 1877.)

Etrusci, popor de origine necunoscută, așezat în regiunea Italiei, care poartă numele lor și după o înflorire pripită și fără urmă, dispărut în poporul roman. S'a făcut tot felul de presupuneri asupra originii lor, că sunt de acelaș neam cu Bascii, cu Ligurii, cu preistoricii Sardinii, cu Lidienii, cu Finesii, cu popoarele indoeuropene, și asemănarea ce se stabilește după o considerațiune este distrusă prin toate celelalte considerațiuni contrare, încât învățații astăzi sunt tot la cuvântul lui Dionysios «E. nu se aseamănă cu nici un popor la limbă și obiceiuri». Ei se numiau *Rasenna*, se pare că au venit dinspre Rethia, ai cărei locuitori au vorbit limba E. până târziu de tot, s'au stabilit mai întâi în regiunea Padului, de unde s'au retras în fața Celților, dar au păstrat termul sudic, aveau confederațiuni de câte 12 cetăți, cari erau foarte slab legate de cetatea cea mai puternică și de aceea slabe în lupta cu cetățile străine. Mantua, Felsina (Bologna), Ravena au fost întemeiate de ei, iar în Etruria aveau Sutrium, Falerii, Veii, Caere. Au stabilit colonii în Campania, au avut influență mare asupra Romanilor în timpul regilor și se pare chiar că i-au supus în timpul ultimilor regi romani, cari par să fie de origine etruscă, au făcut comerțu întins pe apă, încât au fost în antichitate al patrulea popor comercial după Fenicieni, Greci și Cartaginezi, au jucat cel mai însemnat rol în Italia înaintea Romanilor (800—400 a. Chr.). Năvălirea Celților și cuprinderea orașului Veii de către Romani (395) însemnează începutul căderii E. Romanii îi bat în 311, în 296 la Sentinum, deși erau aliați cu mai toate popoarele Italiei, și la 280 Etruria se considera ca supusă. În 89 câștigă cetățenia romană. E. își conservară obiceiurile și limba până în epoca imperială. În limbă îngrămădiau consune multe, încât cuvintele erau foarte greu de pronunțat: Elchsentre în loc de Alexandros, Tarchnaf în loc de Tarquinus. Religiuinea lor se deosebia de a celorlalte popoare, întuneceasă și de un caracter fantastic, se pierdea în speculațiuni asupra numerilor misterioase și în practice crude. Viața viitoare credeau că e un loc de chin, iar viața pământească o întrebunțau în mare parte să potolească spiritele reuuitoare și să prevadă viitorul (Augurii, Haruspicii). Înțelepciunea întreagă se găsea în cărțile lui *Tages*, un pitic descoperit sub o brazdă de un plugar, și mic ca un copil, dar alb ca un bătrân. Cetățile E. la început se guvernau de regi, mai pe urmă de stăpânitori timporali, cari aveau și atribuțiuni religioase. Comunitatea se deosebea tare în conducători (lucumones) trufași, luxoși, vanitoși, stăpâni aspri, și supuși; această deosebire a ajutat Romanilor la cucerirea Etruriei. E. se ocupau cu agricultura și cu comerțul, aveau însă pricepere deosebită și pentru arte și industrie. Lucrau metalele, făceau admirabile vase de pământ, turnau moneta, pe care n'au împrumutat-o dela Greci și pe care au adoptat-o mai toate popoarele din Italia centrală, au lăsat mulțime de inscripții, de morminte, de construcții, statue, picturi în morminte, au dat Romanilor primii muzicanți și toate semnele distinctive ale magistraților. [I. S. F.]

Etsch, (lat. *Athesis*, ital. *Adige*), râu ce isvoresce în Tirol, curge spre sud, iar ieșind la sea o ia spre sud-est și după ce trimite în Pad mai multe brațe, se varsă în Marea Adriatică. Lungimea râului e de 415 km., din cari 297 km. navigabili; afluenți: Passer și Eisack.

Etșmiadzin, mănăstire armenească, așezată pe șesul dintre munții Masis (Ararat) și Alagoz (Araraz) în prov. Eriwan, aparținătoare Rusiei. După încreștinarea Armenilor se dice că Sf. Gregoriu Iluminatorul ar fi zidit acolo o biserică și o mănăstire care fû locuința primului Catholicos și de aceea E. s'a numit și *Catholicon* sau *Mama-bisericii*. E. este cetatea sfântă a Armenilor neuniți, loc de peregrinaj și residența Catholicosului. În E. se mai află un seminar și o bibliotecă de codici și cărți armenesci, destul de însemnate. [Dr. I. R.]

Ettara, (ital.) numirea italiană pentru hectar.

Ettingshausen, *Const. von*, n. 1826, † 1897, ca profesor de phytopalaeontologie în Viena. S'a ocupat cu deosebire cu chestiunile de nervațiune a plantelor, așa în scrierea sa: »Blattskelete der Dicotyledonen mit besonderer Berücksichtigung auf die Untersuchung der fossilen Pflanzen« (1861), cu ferigele »Die Farnkräuter der Jetztwelt zur Untersuchung und Bestimmung der in den Formationen der Erdrinde eingeschlossenen Ueberreste von vorweltlichen Arten dieser Ordnung nach dem Flächenskelet bearbeitet«, (1864). Explorator distins al florei terțiere a publicat o scriere »Ueber die Entdeckung des neuholländischen Charakters der Eocänflora Europas« (1862), a căreia idee fundamentală paradoxă a contribuit mult la progresul ulterior al acestei ramure a botanicei, căreia i-se dedicase. [A. Pr.]

Etude, (franc.) studiu (v. ac.).

Etymologica, nume dat unei serii de dicționare grecesci, compuse în perioada bizantină, și importante din cauza deselor citațiuni din autori vechi, ale căror opere s'au pierdut. Sînt 5 la număr: a) *Etymologicum Magnum*, editat de Thomas Gaisford, Oxford 1848; b) *Etymologicum Gudianum*, numit astfel după Gudius, posesorul unicului manuscris în care se află, editat de Fr. Sturz, Leipzig 1818; c) *Etymologicum Angelicanum*, nepublicat până aji: se află într'un manuscris al bibliotecii Angelicane din Roma; d) *Etymologicum Florentinum* și e) *Etymologicum Florentinum parvum*, editate după un manuscris din Florența de E. Miller în *Mélanges de littérature grecque*. Paris 1868. [C. Litica.]

Etymologicum magnum Romaniae, dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor, lucrat de B. P. Hașdeu sub auspiciile Acad. Rom. și din inițiativa M. S. Regelui, care în sesiunea generală a Acad. Rom. din 1884 și-a exprimat înalta sa dorință de a vedea limba noastră înzestrată cu un asemenea monument, și a și pus la dispoziția Acad. Rom. câte șese mii de lei pe an pentru realizarea acestui scop. Însă cele trei volume apărute, ori care și ori căde ar fi meritele lor, sînt lucrate după un plan prea vast și pline de multe lucruri străine unui etymologicum. De aceea Acad. Rom. în sesiunea generală din 1897, a însărcinat cu continuarea lucrării după un plan mai cumpănit pe profesorul Al. Philippide, unul din cei mai competenți filologi români.

Etzel, numele german al lui Attila (v. ac.). [W. R.]

Eu, pronume personal, designând persoana care vorbeste. La Genetiv devine pron. cu înțeles posesiv: al meu. Dativ: mie, Acus. pe mine. Plural N. noi, G. al nostru (pron. posesiv), D. nouă, A. pe noi. Lat.: Ego.

Eu, articulat: *Eul*, designează în filosofie totalitatea puterilor noastre active, care se pune față în față cu ceea ce nu este noi, adică cu ceea ce constituie lumea din afară și care poartă numele de *non-eu*. Din contactul dintre aceste puteri active (eu) și dintre forța deosebită de eul nostru (non eu), resare cunoștința noastră despre lume. Eul ca și Non-eul sînt absolut necunoscuți și incognoscibili, și nu putem dice bunăoară, că fenomenele lumii din afară, precum ar fi senzațiile noastre de căldură, culoare, sunet, fac parte din non eu și că prin urmare îi putem cunoaște calitățile și-l putem determina. Aceste senzații nu sînt așa cum sînt, decât după ce au trecut prin Eul nostru, după ce adică au fost transformate de puterile lui active. Mai înainte de a se fi transformat în senzații, aceste calități ale lucrurilor au fost altceva decât ceea ce numim noi culoare, sunet, căldură. Acest altceva știința modernă îl dovedește a fi s. e. pentru căldură și culoare vibrațiile unui corp imponderabil numit Eter, iar pentru sunet vibrațiile aerului. Am fi prin urmare conduși de a considera această stare vibratorie drept o calitate a non-eului, care lucrează asupra E. pentru a produce lumea și a-i țese haina ei atât de schimbătoare. Dar și această stare vibratorie noi nu o putem concepe decât împrumutând alte senzații (în cazul de față cele musculare), cari sînt tot un produs al Eului, ca și celelalte senzații. Așa că în definitiv, pentru a cunoaște Non-eul ar trebui să ne întrebăm asupra cauzelor acelor stări vibratorii. Întrebarea însă nu e rezolvată și va rămâne vecinic nerăzolvată, fiindcă nimeni nu va pute determina calitățile acelor cauze cari produc lumea, fără să nu introducă în cunoașterea lor însăși natura Eului. Pe de altă parte și E. rămâne absolut necunoscut. Căci conștiința existenței lui nu ne este revelată decât după ce Eul nostru este deșteptat prin contactul Non-eului. Eu pur nu poate fi, fiindcă Eu pur este pură inconștiință, iar pura inconștiință este absolută lipsă de cunoștință. Dacă dar nu putem avé o conștiință a Eului decât după ce va fi venit în isbire cu Non-eul, atunci nu putem avé nici o cunoștință a lui, fiindcă în calitățile, pe cari am crede că i-le găsim, ar intra fără voea noastră, calitățile Non-eului. Coloarea de pildă nu poate fi o calitate a Eului, fiindcă, deși ea nu se poate produce fără exercitarea puterilor active ale Eului, totuși nu s'ar pute produce nici odată fără o intervenție cel puțin tot atât de activă a Non-eului (puterea reprezentată prin acea stare de vibrație, de care vorbirăm mai sus). Pe chestiunea Eului s'au întemeiat trei sisteme metafisice la începutul acestui veac: a) *idealismul subiectiv* al lui Fichte, care susține că Eul e baza lumii și numai întru cât el vrea să pună Non-eul, întru atîta acesta există; b) *idealismul obiectiv* al lui Schelling, care consideră Eul ca posterior și dependent de Non-eu. Amîndouă aceste si-

steme sînt întrunite în c) *idealismul absolut* al lui Hegel (v. ac.). [Dragomirescu.]

Eu, oraș în depart. franc. Seine infér., cu 4500 loc.; castel interesant din punct de vedere istoric, în posesiunea familiei Orléans. Fiul mai mare al ducelui de Nemours (n. 28 Apr. 1842) a primit titlul unui conte de E.

Euagrios, (*Evagrios*), cel mai însemnat istoric bisericesc din epoca bizantină, n. în Epiphania (Syria) pe la 536, † pe la finele secl. VI. Opera sa Istoria bisericească, în 6 cărți, continuă pe ale lui Eusebios, Sokrates, Sozomenos și Theodoret și merge până la 593. E importantă nu numai pentru partea bisericească, ci și pentru cea profană. E. a găsit un continuator tocmai în secl. XIV pe Nikephoros Kallistos Xanthopoulos. [C. Litzica.]

Eubea, (în evul mediu *Egripos*, ađi *Evia*, italian. Negroponte), o insulă lungăreață foarte aproape de coasta orientală a Greciei continentale. Lungă de 158 km., iar lățimea cea mai mare 40 km. Are o populațiune de 80,000 loc., e împărțită în trei eparchii, cu oraș principal Chalkis. Pămîntul e foarte roditor. În vechime era bogat în fier, cupru, marmură, asbest. E. a fost dependentă atîta de Athena, după reșoiul peloponesiac de Sparta, în urmă iar de Athena până ce la 338 a fost supusă Macedoniei. La 146 au supus-o Romanii și după împărțirea imperiului a ramas Byzanțului. La 1204 a căduț în puterea Lombardilor, la 1351 în a Venețienilor, iar la 1470 în a Turcilor până la 1828, când s'a alipit de regatul grec. [C. Litzica.]

Eubiotica, dietetica (v. ac.).

Eubulia, buna sfătuire asupra cutărui lucru, judecata practică și corectă, care ne arată ce e de făcut în cutare cas concret.

Eucalyptus L'Hérit., (botan.) gen din fam. Myrtaceae, trib. Leptospermeae, cuprinde mari arbori adesea glauci, ce respîndesc un miros aromatic plăcut. Acest important și mare gen cuprinde vr'o 100 specii bine distincte, cari mai toate cresc în Australia, unde formează păduri întregi, și numai foarte puține specii cresc și în insulele arhipelagului indic. Multe din numeroasele specii de E. se cultivă ca plante decorative prin florării, precum *E. stricta* Sieb., *E. capitellata* Smith., *E. cordata* Labill., *E. resinifera* Smith., etc., iar *E. globulus* Labill., care cresce foarte repede, se cultivă în regiunea mediteraneană chiar și sub cerul liber, contribuind foarte mult la asanarea locurilor mlăștinoase, din cauză că absoarbe o mare cantitate de apă, iar prin emanațiunile odorante ale frunzelor sale are asupra aerului o influență desinfecantă și antiseptică. Frunzele și scoarța de *E. globulus* Labill. posed proprietăți tonice, adstringente, febrifuge, stimulante și desinfecante. Principiul activ din această plantă este *»Eucalyptolul*, care se întrebuințează în medicină la bronchitele cronice și la alte boale ale aparatului respirator. Lemnul unor specii de *Eucalyptus* este întrebuințat în industrie. [Z. C. P.]

Eucharistia, cuminecătura, este al treilea sacrament al legii noue, în care după învățătura bis. sub specia pâinei și a vinului se cuprinde adevăratul trup și adevăratul sînge al lui Is. Christos spre nutreământul sufletesc al credincioșilor. Chr. e de față în E. ca Dzeu și ca

om deplin în adevăr, în mod real și substanțial sub fiecare particulă din specia pâinei și a vinului, începînd din momentul consacării lor la liturgie până la încetarea speciilor prin consumare ori stricare. [i—m.]

Euchlaena Schrad., (botan.) gen monotyp de plante anuale din fam. Gramineelor, trib. Maydeae, originar din Mexico, foarte înrudit și de habit frapant de asemănător cu *Zea* (analog genului *Aegilops* în raport cu *Triticum*), de care se distinge numai prin rhachisul fructifer deciduu împreună cu spicula femelă biserial înșirată pe axă. E verosimil că dela unica specie: *E. mexicana* Schrad. »teosintē», introdusă în țările calde ca plantă furajeră, uneori cultivată pe la noi ca plantă decorativă, se derivă din forme monstruoase fasciate planta de cultură străveche-americană: *Zea Mays* L. »porumbul» sau »păpușoiul». [A. Pr.]

Euchologion, molitvenic, carte bisericească, în care se cuprind rugăciunile și rînduiala pentru administrarea sacramentelor și a sacramentalelor în biserica de ritul grecesc.

Euclas, mineral, silicat aluminos de beril, monoclin; de culoare verde gălbue sau albastrue. Se găsește rar la Villarica în Brasilia, Sanarka în Ural, etc. Varietatea verde albastrue e o piatră scumpă stimată.

Euclides, filosof din Megara. Discipul al lui Socrate, la a cărui moarte a fost de față, fundă pe la 404 d. Chr. o nouă școală filosofică numită școala megarică. El învătă, că binele e unitatea și că aceea unitate e spiritul. În școala lui s'a cultivat partea dialectică a școalei eleatice, pentru aceea s'a și numit *eristică* și *dialectică*. Doctrina sa a fost depusă în șese dialoguri. (Cf. Teodorescu, Istoria filos. ant., Ueberweg, Gesch. der Philos. I.) [Pl.]

Euclidium Br., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, tribul Isatideae, cuprinde plante erbacee anuale ramificate, rigide și pubescente. Acest mic gen are numai 2 specii, ce cresc prin Europa centrală și prin Asia occidentală. În părțile noastre cresce prin locuri uscate cultivate sau inculte *E. syriacum* R. Br. [Z. C. P.]

Eucnemia, (*grec.*) desvoltarea normală a fluerului piciorului; indiciu de rasse, în opos. cu *Platycnemia*.

Eucrit, rocă compusă de anortit și augit, cum sînt unele diabaze, gabrouri și meteorite. Numirea E. e astăzi întrebuințată numai pentru cei din urmă.

Eudemonism, (*grec.*) teoria morală, care stabilește fericirea ca bine suprem sau ca scop final al omului. *Eudemonist* se numesce, prin urmare, ori cine represintă aceasta vedere, fie numai în teorie, ori și în practică. Dintre filosofi antichității Socrate considera practicarea virtuții ca suprema fericire, cînicul Antistene găsia fericirea în reîntoarcerea la starea naturală, animalică. Aristip, șeful școalei hedonice sau cirenaice, considera plăcerea activă senzuală ca supremul bine, în vreme ce Epicureii căutau fericirea în liniștea, lipsită de durere. În filosofia modernă, cel mai înalt grad de fericire fiind condiționat de traiul cel mai conform cu legile naturii, etica tinde a se constitui în vederea acestei condițiuni. (Ist. filos. antice de G. Dem. Teodorescu. Buc., 1893.)

Eudiometru, instrument pentru determinarea conținutului de oxygen al aerului. *Eudiometria*, analiza aerului.

Eudochia, numele unei cuvicioase creștine, care se serbează în 1 Martie după calendarul resăritean. Numele ei înseamnă: bună, mare plăcere. Din numele E. la noi a rămas numele Dochia (v. ac.), pentru o ființă din mitologia populară. [Atm.]

Eudochia dela Kiev, soția lui Stefan cel Mare și sora lui Simion Olelcovici, principele Kievului; se căsătorii cu Stefan la 1463 și † 25 Nov. 1467.

Eudoxia, soția împăratului bizantin, Teodosiu II, primise o educație literară întinsă, fiind fica unui sofist atenian, ceea ce o și face, prin princessa Pulcheria, să devină soția fratelui acesteia (421). Înainte de a se creștina, odată cu căsătoria, se chema *Athenais*. Certată cu Teodosiu se retrase la Ierusalim (444) unde a și murit (460). A compus mai multe poeme religioase și profane, între altele »Viața lui Christ.«

Eugenia caryophyllata (Cuișoare).

Eudoxos, astronom și geometru grec., n. în Cnid, a trăit între anii 408—355 a. Chr. Elev al lui Plato, după ce făcuse mai multe călătorii științifice se așeză în Cizic și profesă filosofia în Propontida. A scris mult: despre astrologie, geometrie, zei, lume, fenomenele ceresci, despre medicină și rotațiunea pământului. E. a calculat diametrul soarelui, apoi a determinat cauzele eclipselor solare și revoluțiunea lunii. El explică sistemul planetar prin linii curbe. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. ant. 214.) [Pl.]

Eufemism, circumscrierea unui lucru neplăcut prin cuvinte mai mitigante, înfrumusețătoare; s. e. în loc de »a murit« a adormit în Domnul.

Eufonia, (gram.) ceea ce face pronunțarea mai dulce, mai curgătoare. E.-ei i-se atribuia odinioară rolul unui principiu important în evoluția limbii, creștându-se că ea ar fi rezultatul unei alegeri conșiente făcută de vorbitori, cari s. e. în francezul a-t-il ar fi intercalat un t spre a evita iatul. Astăzi, această idee e părăsită de știință, care explică mai toate fenomenele în aparență eufonice ca efecte ale altor principii, ca economia de forță sau analogia. [Ti.]

Eufotida, rocă; cuvântul E. a fost întrebuițat pentru gabouri din Alpi alterați și bogați în smaragd.

Eufrat, (ovr. *Frat*, arab. *Furat*) cel mai mare riu în Asia anterioară, izvoresce pe platoul armean din două izvoare (Karasu și Murad), strătaie munții Armeniei și Taurus, formând numeroase cataracte, apoi curge lin pe la marginea deșertului Siriei spre sud-est, trecând pe la Hille (Babilon), la Bagdat se apropie de Tigris până la 35 km. și curge paralel cu acesta până ce la Korna se unesc, formând pe *Şatt-el-Arab*, care se varsă în Golful persic din jos de Basra. Lungimea riului e de 2770 km., basinel cuprinde 673,400 km². Afluent principal e Chabur, pe partea stângă.

Euganeice, coline, grupă de dealuri în prov. Veneția spre sud-vest dela Padua; Monte Venda are înălțime de 533 m.

Eugenia, Împărăteasa Franciei, n. E. Maria de Guzman la 5 Maiu 1826 la Granada, a doua fică a contelui de Montijo și Teba, duce de Peneranda, grand de Spania. Sub numele de contesă de Teba apare în 1851 la serbările prezidentului Ludovic Napoleon la Elysée și atrage atențiunea tuturor prin frumusețea ei. Napoleon, refuzat dela căsătoria cu princese din case vechi domnitoare, face o frumoasă declarație în 22 Ian. 1853, că se va căsători cu contesa de Teba. La 29 Ian. 1853 se celebră căsătoria la Notre-Dame și la 16 Martie 1856 se naște un moștenitor al tronului. Împărăteasa se amestecă în afacerile statului și dela 1866 era în capul partidului resboiului contra Prusiei (ma petite guerre), în 1869 a reprezentat pe împărat la deschiderea canalului de Suez. Are mare răspundere pentru mișcările armatelor franceze în resboiul din 1870. În 4 Sept. 1870 izbucnind revoluțiunea, fuge în Anglia, unde trăiește cu fiul și cu împăratul liberat din captivitate. Văduvă în 9 Ian. 1873, ia parte la mișcările bonapartistice, cheltuind mari sume, la moartea fiului său în sudul Africei (1 Iunie 1879) însă speranțele i-s-au pierdut și s'a retras din viața politică. Împreună cu împăratul Napoleon E. a fost o protectoare a Românilor.

Eugenia L., (botan.) gen din fam. Myrtaceae, trib. Myrteae, cuprinde frumoși arbori sau arbuști totdeauna verzi, glabri, rar tomentoși sau vilzoși; frunzele adesea cu punctuațiuni și odorante sunt opuse, rar alterne, coriace sau membranoase și peninerviate; florile uneori mari, alteori mici, sunt albe, roșii sau galben deschise, regulate, hermafrodite, axilare, solitare sau dispuse în cyme sau raceme scurte. Caliciul tubulos, globulos, ovoid, turbinat sau elongat cu 4, mai rar 5, segmente distincte; corola cu 4, rar 5, sau mai multe petale distincte, sau lipsesc cu totul, sau sunt mai mult sau mai puțin conerescute într'o calyptră. Stamine numeroase multiseriate, libere sau conerescute la basă, filamente filiforme, anthere versatile și dehiscențe longitudinal. Ovarul bilocular, rar trilocular, stilul filiform, terminat printr'un stigmat mic, lojele multiovluate. Fructul este o bacă subdrupacee sau pulpoasă, mai rar aproape uscată coriace sau cortică, însoțită de limbul persistent al caliciului. Semințe puține globuloase cu învelișul membranos sau cartilagin. Embryon cărnos cu radica scurtă și cotyledonele îngroșate. Acest

mare și important gen cuprinde vr'o 500 specii bine distincte, ce cresc prin America tropicală sau subtropicală, cele mai multe se află în Asia tropicală, puține sunt în Australia și Africa. Lemnul multor specii de *Eugenia* este întrebuințat în industrie din cauza durității și solidității sale. Multe specii din acest gen se cultivă prin florării ca plante decorative, precum: *E. brasiliensis* Lamk., *E. buxifolia* Willd., *E. Michelii* Lamk., etc. Unele plante din genul *Eugenia* sunt foarte aromatice, tonice și adstringente. Florile nedeschise de *E. caryophyllata* Thunb., cunoscute sub numele de Cuișoare, sunt întrebuințate în medicină și la bucătărie ca condiment. Din Cuișoare se extrage un oleu esențial caustic, cunoscut în medicină sub numele de «esență de Cuișoare». Cum vedem arbustul *E. caryophyllata* Thunb. (synonim *Caryophyllus aromaticus* L.), originar din Moluce, produce Cuișoarele, cari constituiesc un important articol de comerț, din care cauză astăzi se și cultivă foarte mult acest arbust în mai toate țările tropicale. Fructele unor specii de *E.* sunt comestibile și parfumate, așa s. e. fructele de *E. Jambos* L. și de *E. Ugni* Hook. et Arnott., etc. [Z. C. P.]

Eugeniu, numele a 4 papi. *Eugeniu I* (654 până 657) a fost ales după ce Sf. Martin a fost alungat din Roma pentru apărarea credinței față de ereticii monoteleți (v. ac.) *Eugeniu II* (824 până 827), la alegerea lui s'a provocat turburări de către partida, care a voit de papă pe diaconul Laurențiu. Împăratul Ludovic piul, ca patron al Romei, a trimis pe fiul său Lothar la Roma, ca să dea papei ajutor în complanarea disordinii provocate de contrarii săi. *Eugeniu III* (1145 până 1153) pe timpul alegerii sale domnind turburări în Roma, a petrecut vr'o 8 luni în Viterbo, de unde la sfatul magistrului său, Sf. Bernard de Clervaux, a dispus să se predice a II expedițiune cruciată. Pe atunci Arnold de Brescia a fanatisat poporul roman în contra bisericii, cât a prădat locuințele cardinalilor și mai multe biserici. *E.* numai cu forța a putut să aducă la ordine și ascultare poporul turburat. În 1146 *E.* ne mai putând rezista furiei poporului, iar a fost silit să părăsească Roma. După ce a cercetat mai multe cetăți italiene, în 1147 a mers în Franța, unde i-s'a făcut primire splendidă și a ținut un sinod în Paris. În 1148 a fost în Rheims și Trier, unde asemenea a ținut sinoade cu episcopii. În 1149, ajutat de regele Normanilor Roger, de nou și-a supus Roma, pace cu Romanii n'a avut însă până în 1152, când prin operele sale caritative le-a câștigat plăcerea. *Eugeniu IV* (1431—1447) a convocat în a. 1431 conciliul dela Basel (în Elveția), care aducând unele decizii injurioase primatului, *E.* a voit să-l disolve, conciliul însă l-a declarat depus, și a ales antipapă. Pe timpul acesta împăratul Ioan Paleologul, vădând că Turcii tot mai tare amenință și capitala imperiului roman de Est, spre a obține ajutor dela Apuseni a făcut pași, ca să se unească biserica orientală cu cea occidentală, anume a insistat la papa *E.* să convoace un conciliu în Italia, ceea ce s'a și întâmplat în 1438, convocându-se conciliu ecumenic în Ferrara. La acest conciliu, care în 1439 s'a mutat la Florența, au participat și Grecii. Din Moldova a fost la con-

ciliu mitropolitul Damian și protopopul Constantin (v. art. »Unirea«). După dispute îndelungate despre punctele diferențiale între Greci și Latini, ajungându-se la o înțelegere în 6 Iulie 1439 s'a celebrat în biserica din Florența actul unirii ambelor biserici. Tot prin stăruințele lui *E. IV* s'au unit cu Roma o parte din Armeni și Iacobiții, Sirii și Chaldei. (Cf. Dr. Grama, Istoria bisericească. Blaj, 1881, p. 56 u.)

[Dr. Is. Marcu.]

Eugeniu de Savoia, unul din cei mai mari generali cari s'au bătut cu Turcii, cunoscut sub numele de »Printul Eugeniu.« Al 5-lea fiu al printului Eugeniu Moritz de Savoia-Carignan, conte de Soissons și al unei nepoate a lui Mazarin, n. 18 Oct. 1663 în Paris. Rău tratat de Ludovic XIV și de ministrul Louvois întră în 1683 în serviciul Austriei, ia parte la despresurarea Vienei, apoi sub Ludovic de Baden la cuprinderea Budei 1686 și la victoria dela Mohaci în 12 Aug. 1687. În 1688 ia parte la cuprinderea Belgradului, în anii următori se luptă contra Franciei. În 1693 numit feldmarșal, luptă contra Turcilor, asupra cărora câștigă în 11 Sept. 1697 marea victorie dela Zenta (30,000 Turci morți, 6000 prizonieri) și pacea dela Carloviț este opera lui. Turcia atunci a fost rănită de moarte de către Printul *E.* A fost apoi suflitul coalițiunii contra lui Ludovic XIV, victorios la Chiari, la Höchstädt (1704) împreună cu Marlborough, la Turin (1706), la Oudenarde (1708) iarăși unit cu Marlborough, și la Malplaquet (1709). Ludovic XIV era redus la ultima extremitate și cerea pace oferindu-se a da înapoi Strassburg și Alsacia, *E.* îndeamnă pe împărat să primească, acesta nu voesc și schimbându-se împrejurările se încheie pacea (1714). Incepe din nou resoiul cu Turcii: marea victorie dela Petervaradin (1716) și dela Belgrad, după care urmă pacea dela Pasaroviț (1718), prin care Turcia dedea Serbia, parte din Bosnia și Oltenia. În resoiul de succesiunea Poloniei n'a luat parte prea activă și + 21 Apr. 1736 de moarte grabnică la Viena. Printul *E.* a desființat pericolul turcesc și a dat Austriei Ungaria.

Euhemerios, (*Evemer*), filosof grec din școala cirenaică, a scris pe la 300 a. Chr. un fel de istorie sacră, în care se sili să dovedească că zeii, semișei și eroii mitologiei nu sunt decât oameni divinizați pentru înțelepciunea, eroismul ori pentru binefacerile făcute oamenilor, de aici numirea de *Euhemerism*, pentru divinizarea oamenilor. (Cf. Teodorescu, Ist. flos. ant.) [Pl.]

Eulalia Kunth., (botan.) secțiune din genul *Pollinia* Trin. (v. ac.).

Eulenburg, Conți și miniștri prus. 1) *E., Frideric*, n. 1815, a călătorit 1859—62 prin China și Iaponia, încheind cu ele convențiuni comerciale, apoi ministru de interne, a sprijinit pe Bismarck în timpuri grele și apoi a introdus administrația prus. în Hanovera și Hessa. Dela 1862 încoace *E.* începă reforma admin., care fu introdusă deodată în provinciile de resărit. După cum promisese, voi să o extindă și asupra apusului, dar împotrivindu-se Bismarck, se retrage 1878. + 1881.

2) *E., Botho*, n. 1831, deputat 1865—70, urmă lui *E. 1*) ca ministru, începând cu legea severă contra socialiștilor și urmând cu reforma admin.

Insă neputându-se înțelege cu Bismarck, se retrage și el 1881 și fu numit președinte de Hessa-Nassau. [W. R.]

Euler, Leonhard, unul din cei mai iluștri geometri ai timpurilor mai nouă, n. 1707 în Băle, † 1783 în St. Petersburg. În 1727, în etate de 19 ani fu proclamat accesist de Academia de științe din Berlin asupra unui memoriu pentru un subiect de marină, foarte delicat, propus de Academie însăși. Chemat la St. Petersburg de Bernouilli, obțină titlul de profesor la 1730, urmând lui Daniel Bernouilli. În 1735 fu atins de oftalmie și pierdă un ochiu, apoi aproape orbi, ne mai putând distinge decât caractere mari scrise pe placa de ardesie, cu care se servea în calculele lui. Dotat de natură cu o memorie prodigioasă pută să-și urmeze cu operele sale dictând elevilor săi și dându-le calculele relative. Mulțimea operelor lui, descoperirilor lui, geniul lui au făcut neperitor numele său din istoria științei.

Eulogia, (*grec.*) binecuvântare. E. în Sf. Scriptură însemnează eucharistia (Mat. 14, 19; 26, 26; Marcu 6, 41; 14, 22; I Cor. 10, 16); E. se dice și pâinea ce o duc credincioșii ca dar la biserică spre a fi binecuvântată, prescursa, ce se dă ca anaforă la finea liturghiei. Anume în secolii primi se da E. clericilor (Const. ap. 8, 31); mai târziu, încetând cuminerea dănică a celor ce asistau la liturgie, a început a se da și mirenilor. E. se numia și pâinea binecuvântată, ce și-o trimiteau episcopii și preoții ca semn al comunității în credință și iubire. La început își trimiteau Eucharistia, conc. laodicean în can. 14 din reverință a oprit trimiterea sf. cuminecturi dela un episcop respective preot la altul, ce se întâmpla mai ales la Paști, astfel s'a introdus datina de a se trimite E. sau pâine binecuvântată.

[Dr. Is. Marcu.]

Eumenes, unul din locotenenții lui Alexandru, regele Capadociei și Paflagoniei, ucis în 315 a. Chr. *Eumene I*, (263—241 a. Chr.), rege al Pergamului. *Eumene*, (250—311) retor roman, n. la Autun în 250. *Eumene II*, (198—157 a. Chr.) regele Pergamului și aliat al Romanilor. [Caion.]

Eumenide, după mitol. grec. Eriniile (v. ac.), dar îmblândite, împăcate, ori că făcătorii de rele s'au îndreptat, ori că li-au adus daruri și sacrificii; și pentru aceasta ele uneori sunt și fericitoare ori dăruitoare.

Eumolpos, fiul lui Poseidon, imigrat în Atica din Thrakia, a introdus misteriele eleusinice.

Eumolpos vitis, insect din fam. Chrysomelidelor, 6 mm. lung., în Europa și America, stricăcios viței de vie.

Eunomia, după Hesiod, epitetul dat zeiței Themis ca mamă a zeițelor Horae, ficile lui Joe.

Eunuch, un bărbat căruia i-s'au tăiat organele sexuale, în tot ori în parte, încât e incapabil de actul reproducțiunii. E. sunt utilizați în Orient pentru paza haremurilor. Acest obicei, datorit poligamiei, pare că s'a născut în Libia, de unde apoi prin Egipt s'a întins în tot Orientul. La popoarele monogame obiceiul E. pentru paza femeilor este necunoscut; doar numai la neamurile, unde s'a introdus desfrâul asiatic au pătruns și E., s. e. în imperiul roman și byzantin. [C. Litica.]

Eupatorium L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Eupatorieae, cuprinde plante erbacee,

subfrutescente sau frutescente cu frunzele opuse, rar alterne, întregi, dentate sau disecte. Acest mare gen cuprinde vr'o 400 specii bine definite, ce cresc prin regiunile calde și temperate ale globului, cele mai multe se află în America. În părțile noastre crește prin locuri umede și umbroase, pe lângă pâraiele din păduri *E. cannabinum* L. numită de popor Cânepa codrului, Dumbravnic, Cânepioară, etc. Planta aceasta se întrebuință odinioară foarte mult în medicină ca tonică, febrifugă, antiscorbutică și purgativă. Unele specii din acest mare gen sunt cultivate prin grădini ca plante ornamentale precum: *E. aromaticum* L., *E. cordatum* Walt., *E. glechonophyllum* Less., *E. japonicum* Thunb., *E. macrophyllum* L., *E. purpureum* L., etc.

[Z. C. P.]

Eupatriții, urmașii unor nobile familii împinse în Atica de invazia Heracliților. Veniți aici, întemeiază o puternică clasă și provoacă prin purtarea lor din cale afară de aspră față de muncitori în anul 594 (a. Chr.) reformele lui Solon. Locuitorii din Atica se împărțiau încă din cele mai vechi timpuri în patru triburi, triburile în câte trei frații și fiecare frăție în câte 30 familii. Fiecare trib cuprindea un număr oarecare de E. În anul 712 (a. Chr.) guvernul Atenei deveni accesibil tuturor E.-lor, iar în 683 regalitatea e nimicită și E. întemeiază o republică oligarhică, care mai târziu trebui să se schimbe în una democratică. [Caion.]

Eupepsia, (*grec.*) mistuire bună.

Euphorbia L., (botan.) gen de plante de cel mai variu habit din fam. E.-ceelor, tribul E.-eae; cuprinde mai mult de 600 specii temperate, tropicale mai puține, cu involucri regular și glandule alternate cu lobii. Speciile dela noi sunt erbacee, unele anuale, ca *E. falcata* L., *helioscopia* L., aceasta unelocuri numită impropriu »alior», ș. a., cele mai multe perene, dintre cari *E. Cyparissias* L., o plantă ruderală și de pășuni, e cea mai răspândită, ea e cunoscută sub numirea de »laptele cănelui» sau al »ucului», pe când *E. amygdaloides* L., cea mai comună prin păduri, se numește poporal »alior». Ca plante decorative rustice, E.-ele deviniră actual aproape neglijate, deși unele, ca *E. palustris* L., și altele înrudite dela noi, *E. heterophylla* L. din America bor., *E. Lathyris* L. din mediterana, ș. a. sunt de distinsă valoare ornamental-horticolă. În florării se cultivă adese specii suculente, prevalent africane, cari ca tratament și habit reamintesc frapant Cacteele din America. Dintre aceste cităm numai: *E. resinifera* Berg. din Atlas și Maroc, a căreia gomă rezinoasă »euphorbium» se folosește în medicină, *E. meloformis* Ait., *canariensis* L., *maminularis* L., *abyssinica* Gm., ș. a. [A. Pr.]

Euphorbiaceae, (botan.) fam. de plante de cel mai variu habit, dicotyle, monochlamyde unisexuale. Cuprinde la vr'o 3500 specii mai ales tropical-subtropicale, puține temperate (nici una arctică sau alpină), aproape totdeauna cu vase lactifere, periant redus sau abortiv, gineceu super 3-mer. Această familie importantă se divide în patru triburi: **Euphorbicele**, cu involucri caliciform și mai multe flori monandre în jurul uneia femele, simulând o floare ermafrodită (nici aparține ca genul cel mai important, reprezentat

portional foarte mare față de arealul continentului. Cele mai însemnate îmbucături oceanice în masa continentului sînt: Marea Albă, Marea Baltică cu Kattegat și Skagerrak, Marea de Nord, Canalul și Golful Biscaya; în Marea mediterană: Golful de Lyon, de Genua și Tarent, Adriatica și Marea Egeică, dincolo de Marea Marmara e Marea Neagră cu Marea Azovică. Printre aceste mări se întind numeroase peninsule, dintre cari cele mai mari sînt: Scandinavia, Finlanda, Cola, peninsula Pireneică, peninsula Balcanică, peninsula Apenină, Jütlanda, Crimeea, Bretagne, Curlandia, Canin, etc. — Lungimea țărmurilor E.-ei (86,873 km.) întrece mult pe aceea a țărmurilor Africei, deși acest din urmă continent e de trei ori cât E. Remarcabil e și numărul mare de insule litorale (ins. norvegice, Frislandei, dalmatine, archipelagul, etc.), pe lângă formațiunile mai mari, ca Britania mare, Sicilia, Sardinia și Corsica, situate și ele în vederea misiunii lor culturale. Archipelagul formează puntea, pe care a venit cultura din Asia și Africa; la nord-vest insulele britanice sînt împinse în oceanul deschis ca o avangardă, menită a fi stăpîna mărilor; Sicilia formează puntea între Africa și E., precum la nord insulele daneze puntea spre Scandinavia.

FORMAȚIUNEA GEOLOGICĂ.

Se știe că E. nu a avut în vîrstele geologice înfățișarea-i de astăzi. Se cunosc trei contracțiuni ale scoarței pămîntesci în dreptul E.-ei, cari au provocat cele trei mari cute de teren existente. Cea mai veche înălțare de pămînt s'a săvîrșit la nord prin Scandinavia și Scoția, unde munții sînt aproape pe dintregul formați din cele mai trainice roce cristaline, granitul și trahitul, și din una eruptivă, basalt (Scoția). La sfîrșitul perioadei silurice din vremea primară sau cu viața veche s'a înălțat, răsîmîndu-se pe primele pămînturi existente, o colosală cantitate de pămînturi, numite gneiss, și anume dela țăara Galilor (Englittera) preste Scoția până în Norvegia. Al doilea lanț de ridicături se formează mai în urmă dela sudul Irlandei spre est până în Siberia, și ea cuprinde bogatele strate de huilia, roca de origine vegetală. În timpurile terțiare un al treilea val de îndoitură s'a format mai la sud și a dat naștere Alpilor, Carpaților, Balcanilor. Direcțiunile divergente precum și inflexiunile lor sudice (partea occidentală alpestră, Pindu în raport cu Balcanii) și nord-estice (Carpații mici și mari) sînt produse prin rezistența, ce au pus acestui val, masivele existente precum și câmpiile mari ale Ungariei și Banatului. Aceste șire de ridicături nu și-au păstrat formele primitive, căci au fost neconținut modificate de agenții interni, adevă de noi erupțiuni și cutremure; și de cei externi, precum gradul de căldură din aer, care a produs erosiuni și descompuneri de roce. S'au întîmplat fracturi și îndoituri, cari au schimbat cu desăvîrșire înfățișarea primitivă a E.-ei. Astfel ceea ce odată constituia fundul unor mări interioare din E., din cari una se întindea dela sudul Englitterei și nordul Franciei preste Ardeni, alta, mai la sud prin Boemia; iar alta și mai la sud prin Spania, ați constituiesc munții acestor regiuni, formați din deposite calcaroase (cretoase), roci de ori-

gină animală, în care elementul principal este calciu. Acestea și-au luat în urmă direcțiuni piezișe și au fost chiar resturnate prin frămîntările de tot soiul, la cari au fost supuse ținuturile E.-ei. Multe istmuri au fost rupte de valurile mării, precum este cel al Gibraltarului, ați strîmtoare, și cel care unia capul Bon al Africei cu Sicilia și cu Italia. Tot astfel multe văi au fost umplute de pîrticelele de roce nămite din munți, așa că deosebirile mari dintre ridicături și depresiuni au dispărut din relieful E.-ei. Piscurile s'au rotunțit prin eroziunea rocilor, ce le compun, și pot dovedi vechimea lor (fieldurile din Alpii Scandinavi).

Procesul de îmbucătățire a șirelor muntoase și de schimbare la suprafața E.-ei s'a urmat neîncetat și prin lucrarea seculară a apelor pămîntesci, cari și-au croit drumuri, rupînd transversal șirele muntoase (Oltul, Jiul, Dunărea la porțile de fier, ș. a). E. geologică actuală este staționară. Modificările brusce aproape lipsesc; cele încete se urmează fatal, dar nu se pot aprecia decât după trecere de secole. Astfel este scufundarea înceată a fundului Balticeii la sud și ridicarea țărmului svedez, înaintarea deltei dunărene tot spre est prin potmolul depus la gurile ei, ș. a. O observațiune generală putem face cu privire la ultima fasă geologică, prin care a trecut E. La sud au apărut din ce în ce mai multe urcături. Astfel sînt: depresiunea ponto-caspiană, basinul inferior al Dunării din România, valea rîului Padu, depresiunea Languedoc din sudul Franciei; pe cînd la nord-vest din contră, marea a năpustit asupra pămîntului și mereu urmează procesul său de destrucțiune, dovadă formațiunea recentă a canalului La Manche și lărgirea mai mare a pasului Calais precum și scufundarea insulei Helgoland din dreptul estuarului Elba, despre care Elisée Reclus spune, că pare a fi o pîrtică de zahăr ce se disolvă în apă.

RELIEF.

În privința reliefului E. are o formațiune cu mult mai favorabilă decât toate celelalte continente. Partea estică e în prevalență șes (șesul germano-sarmatic), care stă în legătură cu stepele asiatică prin marea poartă a popoarelor dintre Munții Ural și Lacul Caspic. Acest șes presintă puține ondulațiuni. Câmpiile roditoare ale Flandriei fac trecerea spre șesul Franciei, care se întinde până la Pirenei. Astfel marele șes nord-vestic încadrează într'un cerc partea sud-vestică muntoasă a E.-ei din spre nord, iar alte șesuri mai mici (șesul României, Ungariei, Padului, Rhonului, etc.) membrează masivul de munți în mai multe sisteme mari de munți. Principalul sistem de munți în E. e acela al Alpilor (v. ac.), cari în Montblanc (4810 m.) ating cea mai mare înălțime din E. Alpii stau în legătură spre est cu Carpații și, pe la Orșova cu sistemul Balcanului, care se întinde până la Marea Neagră. Spre sud-est întind Alpii șirul dinaric-albanez, care se prelungește până la sudul Peloponesului. Spre sud Alpii stau în legătură cu Apeninii, cari prin Sicilia stau în legătură cu Munții Atlas din Africa. Spre vest Alpii stau în legătură cu Jura și munții Franciei de est, iar spre nord cu munții Germaniei de mijloc. Astfel Alpii se presintă ca principalul masiv, care își trimite ra-

mificațiile sale în toate direcțiunile E.-ei. Sisteme independente de Alpi sînt: în sud-vestul E.-ei sistemul peninsulei iberice (Pireneii, munții Asturiei și Cantabriei, ai Castiliei, Sierra Nevada), munții Bretagne-i și ai Mării Britanii la nord-vestul, și munții Scandinaviei la nordul E.-ei. Șesul E.-ei ocupă aproape $\frac{2}{7}$, munții $\frac{2}{7}$ din arealul continentului.

IDROGRAFIA.

Contrastele existente în celelalte continente între lipsa și abundența apelor, în E. nu se găsesc; apele curg în toate direcțiunile, deschizînd drumuri în interiorul continentului în toate părțile. Ținuturile cele mai bogate în isvoare se găsesc în Rusia în platoul Valdai, de unde se îndreaptă spre trei mări rîurile Dîna, Nipru și Volga, apoi ținutul dintre Carpați și colinele Moraviei, unde rîurile Vistula, Odera, Elba și Dunărea (March) aproape se ating, ținutul Alpilor, cu rîurile Rhône, Rin, Dunăre și Padu. Cel mai mare rîu al E.-ei, în ceea ce privește lungimea cursului și întinderea basinelui său, este Voiga, după el urmează Dunărea, artera principală de comunicație către est, apoi o serie de rîuri rusești, cărora șesul imens le permite o însemnată dezvoltare. Între rîurile E.-ei vest. și de mijloc rîul cel mai însemnat este Rinul; mai puțin însemnate sînt rîurile în parte nenavigabile ale peninsulei Pireneice. Mărima rîurilor scade dela est spre vest. Puternicul basin al Volgei este îndreptat spre Lacul Caspic; Oceanul arctic primește apele unui teritoriu de 1'288 mil. km². prin mijlocirea rîurilor Peciara, Mesen, Dvina și Onega. La Marea Baltică se îndreaptă arterele clinei sud-est. a Scandinaviei, scurgerile tundrelor finice, apoi Neva, Dîna, Niemen, Pregel, Vistula și Odera, în total rîuri dintr'un teritoriu de 1'663 mil. km². Marea nord. primește apele unui ținut de 725,000 km². mai ales prin mijlocirea rîurilor Elba, Weser, Ems, Rin și Selda. Temsa, Severn, Seina, Loire, Garonne, Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir ș. a. revărsă în Canal și Oceanul Atlantic apele unui teritoriu de 1'142 mil. km². Rîurile, ce se revărsă în Marea mediterană sînt: Ebro, Rhône și Pad, ele adună apele unui teritoriu de 944,000 km². și în sfîrșit rîurile, ce se revărsă în Marea Neagră: Dunărea, Nistru, Nipru și Don adună apele unui teritoriu de 2'060 mil. km².

Avînd diferitele rîuri regiunea isvoarelor lor foarte apropiată, se îmbia dela sine ocașia de a suplini rețeaua căilor naturale aquatice prin *canaluri*, legându-se astfel diferite basini unul cu altul; astfel: basinel Caspice cu al Oceanului Arctic și al Baltice; Marea Neagră cu Marea de Nord (Dunăre—Rin); Marea Mediterană cu Marea de Nord, Canal și Atlantic (prin Franța); Baltica cu Marea de Nord; în Britania mare numeroase canaluri.

Lacuri sînt numeroase în E. Lacul Caspic se numără mai mult la Asia. Lacuri numeroase sînt în Rusia, (Peipus, Ladoga, Onega), Finlanda, Svedia (Wener, Wetteren), Britania mare și Irlanda; lacurile din Alpi sînt mai mult bazine de limpedire ale rîurilor. Pe lângă țărmuri plani dela nord sînt lacuri litorale. Sudul E.-ei e sărac în lacuri. Suprafața tuturor lacurilor E.-ei e socotită cu 167,968 km².

Bălțile și mocirlele în mare parte sînt delaturate de mîna omului; mai sînt însă întinsele tundre ale Rusiei de nord și cîteva alte bălți mai mici.

CLIMA.

Clima E.-ei este în genere cu mult mai dulce decît a ținuturilor Asiei și Americii, cu cari corespunde în latitudine. Nici gerul Siberiei, nici căldurile Africii, nu se întîlnesc în E., și trecerea dela cald la frig e în genere graduată, ceea ce ajută mult vegetațiunii. La sud și la vest clima e mai caldă, și cu cît se depărtează un loc de Marea Mediterană și de Oceanul Atlantic, cu atît temperatura devine mai rece. Punctele extreme din nord și nord-est sînt singurele cari nu primesc nici o cultură, precum și vîrfurile munților acoperiți cu zăpadă; în colo căldura cea mare a verei grăbesce coacerea fructelor și semințelor spre a nu fi surprinse de rigorile iernei. În tot sudul și vestul E.-ei domină vînturile cele mai calde dela sud și dela vest. În est, vîntul de nord-est și est, cari aduc cu ele cînd uscăciune, cînd căldura înăbușitoare a continentului Asiei, cînd vîntul rece și viscos al Siberiei. Pe țărmii Mediteranei, Musonii (vînturile etesiene) contribuiesc mult la temperarea căldurilor zilelor de vară. Aerul e mai transparent, mai clar, la sud decît la nord, în schimb vînturile sufocante Siroco și Solano, precum și emanațiunile nesănătoase ale sudului nu sînt cunoscute în nord. [—]

FLORA.

E. și din punctul de vedere al geografiei plantelor aparține regiunii boreal-arctice, ca un apendice vestic al Asiei, însă cu totul tot remarcabil. În nord, în jurul mării înghețate, pe o fâșie mult mai restrînsă, decît ar trebui să fie conform pozițiunii fizice, întîmpinăm zona *arctică*, reprezentată prin tundra parte umedă: de Sphagnum, parte mai uscată: de licheni și care se continuă în formațiunea bogată a »field«-urilor din reg. alpină a peninsulei scandinave. Limita sudică o formează lignosele, *pădurile aceroase*, reprezentate în Scandinavia boreală și Fenia prin molid (Picea excelsa) și prin pin (Pinus silvestris), accesoric stejar; pe cînd porțiunea mai estică (limitată prin o curbă convexă spre noi dela Marea Albă spre gîunghiul rîului Volga,) prin Abies sibirica, Picea obovata, Larix sibirica, aparține (din punctul nostru de vedere) florei siberiane. O a treia zonă, cuprinzînd Britania, litoralele Mării nordice și baltice și îngustîndu-se succesive spre călcăiul rîului Volga, o formează *pădurile mixte boreal-europene*, unde înspre elementele pădurii boreal-scandinave se mai adaugă fagul, tisa și stejarul. Deja aici distingem în vest dela linia între Harz și gura rîului Odera vestul, în care remarcăm plante atlantice ca Ilex europaeus, Ilex aquifolium, Erica Tetralix, Myrica Gale, etc. de est, în care apar sporadic plante de stepă ca Clematis recta, Adonis vernalis, Oxytropis pilosa, specii de Stipa, etc. (se înțelege prevalent în poeu și pe câmpi seculari); pe cînd în extremul sud-vest al Irlandei și Engliterei apar și mai sporadic plante mediteran-iberice, ca Arbutus Unedo, sp. de Erica, Menziesia ș. a. Și mai

pregnant se repetă aceasta triplă particularitate în zona următoare, când comparăm sud-vestul Franței, de caracter sempervirent sub-mediteran, cu E. centrală cu pădurile ei bogate mixte (aceroase și frondoase) și cu stepa pontică, care ne încântă primăvara în întreaga ei splendoare în baraganele Rusiei meridionale. Comparativ cu zona aceasta *central-europeică* (în sens larg), toate cele precedente ne apar sărace, când s. e. chiar în centrul E.-ei pe lângă formațiunea normală de pădure ne reapar pădurile umede de *Pinus silvestris*, luncile cu varii specii de *Salix* (sălci), prundurile cu *Myricaria* ș. a., poenile verzi cu buratecul, flora de stânci, interesantă ca s. e. în munții Jura ș. a., tinoavele (turbăriile) bavareze de pildă ne reamintesc cele baltice sau tundra umedă, dar aici cu *Pinus uliginosa*, un arbore aceros social. Cu fieldurile scandinave se aseamănă regiunea alpină și subalpină, însă aici ce bogăție! *Pinus Pumilio* (cătinul) și alte endemisme cresc sub acest climat mai blând, unde în nord și sud, vest și est o populație veselă și viguroasă, iubitoare de muncă și de independență, își bazează existența în prima linie: parte pe explorarea materialului de lemn, parte și mai cu samă pe cultura animalelor domestice, cari condițiuni deosebit de favorabile sunt un dar al naturii, care a înzestrat aceste locuri romantice cu comoarele unei flore bogate și varie. O linie de demarcațiune dela izvoarele Oderi spre Istria privează părțile noastre, țerile cuprinse de Carpați și Balcani în comparație cu Alpii și E. centrală de unele, dar relativ puține elemente, cari pretind o iarnă ceva mai caldă și o vară mai umedă, în schimb însă vara noastră caldă ne compensează abundent prin alte plante mai ales de poeni alpine și montane și de stepă așa, încât în ce privește regnul vegetal superioritatea condițiilor din părțile noastre asupra celor precedent relevate este mai pe sus de ori care îndoială. Aceasta nu numai ce privește regiunea montană, unde numai cultura rațională lipsește, ci și regiunea plană vecină cu stepa, dela a căreia margine, precum intenționa să demonstreze o ilustritate a geografiei botanice, repausatul Kerner, luase în străvechime preistorică începutul cultura arborilor fructiferi, și unde tot atunci cerealele străplântate din țeri mai sudice (reg. est-mediterană), grație unui sol fertil, unui climat mai puțin molesitor, respătesc, și mai ales ar respăli la tratament mai rațional, abundent de tot munca omenească. Banatul și Valea Dunării în Muntenia și Moldova ne sunt dovezi. Dela noi înspre est, flora de *stepă*, compactă — abstrăgând dela primăvară — în monotonia ei, cel mult că favorizează culturi ce pretind arșițele verii, precum pepenii, și în genere Cucurbitaceele, porumbul și alte plante anuale sub-tropicale, scutite de rigorile iernei, întrucât nu sunt exigente sau le putem acorda umiditatea suficientă. Flora *mediterană*, cu păduri preponderant sempervirente de Conifere, de stejari diverși, etc., parte mare devastate și prefăcute în tufisuri de același caracter (*Maquis*), unde nu a ramas stânca goală și ne-productivă etc., unde deja elemente perenale sub-tropicale și tropicale (s. e. palmierul *Chamaerops humilis* ș. a.) își fac apariția sporadică; se divide în o porțiune vestică din Spania și Portu-

galia până în Italia (incl. litoralul de Marocco și Algier), și alta estică, ionic-levantină. Prima mai oceanică deși local nu lipsește nici chiar stepe s. e. în centrul Spaniei, nici o regiune alpină bogată ca s. e. în Sierra Nevada, etc.; a doua relativ mai continentală și față cu prima comparativ și mai bogată (aseamănă s. e. numai speciile caracteristice de stejar a ambelor!). Precum colțul nord-estic al E.-ei aparține botanic Siberiei, așa și litoralul marocan-algerian și Asia mică cu Siria formează numai o parte integrantă din mediterană (în sens strict): astfel în centrul Asiei minore avem stepe ce corespund celor central-spaniole, și munți încă și mai bogați (precum Taurul cilicic s. e.) în plante endemice decât chiar Sierra Nevada; aceasta se potențează, dacă considerăm Crîmul, Caucazul și Elbrus (în nordul Persiei) în aceasta categorie, ca aparținătoare florei europene. În general flora mediterană excelează în comparație cu cele precedente, prin cea mai pronunțată abundență în elemente, de general în număr relativ restrins de indivizi, la un areal geografic limitat; aici e patria originară a unor plante de străveche cultură, a castanului, migdalului, lă-măilor, macului, smochinului, viței de vie ș. a. și de unde din Orient venind au aflat cerealele o a doua patrie. Numai astfel o agricultură înfloritoare luată ca basă (condiție sine qua), ne dăm sama cum vegetațiunea e unul din momentele de prima importanță a civilizațiunii antice, pe care se bazează a noastră; și cum ori ce locuri și ori ce timpuri presupunând, civilizația e resultanta între efectivul forței de rezistență mai mare sau mai mic a naturii organice și fizice în luptă cu celalalt factor: efectivul forței fizice și intelectuale dezvoltate de omul organizat în state și națiuni. [A. Pr.]

FAUNA.

Animalele E.-ei sunt aproape aceleași în sud ca și în nord. În nord sunt urșii albi (polari); ursul brun, lupul, pisica selbatică, risul sunt rari însă în toată E. Căprioarele selbatice și negre, dispar din ce în ce; cerbul alceu și zimbrul abia se mai află în unele păduri, antilopa în Pirenei, capricornul în Alpi, muflon în Sardinia, porcul ghimpos numai în sud, moimițele numai la Gibraltar, șacalul în Dalmația, marmota în Alpi. Foca și balenele pe țărmurile Mării Nordice. Paseri, ca flamingul, lopătarul și pelicanul în sud, asemenea acerilor și vulturii aurii precum și ulii (ereții), cocoșii de pădure în nord, turturelele în sud. Rața pufoasă (*Eider*) numai dincolo de 55° lat. n., lebedă în mările nordului, asemenea bufnița albă, cocoșul de pădure în E. centrală. Caracteristice sunt în E. o mulțime de paseri călătoare, cari iarna pleacă în țerile calde. În general E. sudică e mai bogată în specii și genuri de animale ca cea nordică, cea nordică mai bogată în cantitate. În Marea Mediterană se află un gen deosebit de broasce țestoase marine, și la coastele Englierei chiar broasce țestoase uriașe. Br. țestoase de uscat se află în toată E. Dintre pesci scumbria (*harengul*) și gabeleul sunt numai în nord, morunii deși preste tot, mai ales însă în riurile Rusiei, sardelele în E. vestică și sudică. Insectele sunt preste toată E., mai ales în sud specii particulare. Asemenea paiangenii, tarantela și

scorpionii în sud. Multe specii de raci preste tot. Lăcustele numai în sud, precum și gândacii de mătăasă. Albinele în toată E. Viermii, melcii, scoicile sunt mai răspândiți în Marea Mediterană, în nord mai puțin. Din cauza civilizațiunii, animalele domestice sunt în număr mai mare, cum este calul, vacile, oile, caprele și porcii, cari numai în nord nu pot trăi. Aici le ia locul renul (tarandul) și cănele. În sud mai sunt: bivolul, chiar cămila și mai ales măgarul și catirul.

PRODUCTE MINERALE.

Cărbunii sunt în E. foarte răspândiți: *Antracitul* se găsește în Alpi, Banat, Carpați, în Moravia, etc. *Huilia* în giseminte colosale în Engli-tera, Belgia, Westfalia, constituiesc apoi basinurile dela St. Etienne, basinurile din Silesia de sus și Silesia de jos; se mai întâlnește la Ostrau, în Banat, în Boemia, în Rusia pe Don. *Lignit* în Germania de nord, Boemia, Transilvania (Petroseni), România (Doicești, Lăpoși, etc.)

Asfalt în munții Jura, împrejurimile Hannoveri, Alsația, etc.

Petroleu (țițeiul) în Germania de nord, Alsația, Franța, Croația, Italia; în cantități însemnate în Galiția și mai cu samă în România.

Sarea se găsește în Rusia în *Permic*; la Stassfurt în *Zechstein superior*, fiind însoțită aici de depositele cele mai mari de săruri de potasiu; în Muschelkalk (Trias) se află sare în Württemberg; în Tirol, Salzkammergut, Franche-Comté, în Keuper inferior (Trias), iar în Lorena și la Cheshire în Keuper mijlociu (Trias); Sarea eocenică există în Spania și România (Tg. Ocna), restul salinelor carpatice [Galiția, Maramureș și Transilvania (Ocna Sibiului, Uioara, Parajd, Turda, Dej) și România (Ocnele mari, Slănic, Doftana)] sunt miocenice. Sare prin evaporarea apei de mare se obține în Italia, Franța, Portugalia, Istria și Dalmația.

Phosphorite în Spania și Portugalia, formând floane și concrețiuni în granit, formațiunile cambriene și în calcar devonian, în Franța (Quercy), în siluric la Benoy, Bala (North Wales), în Nassau sunt devonice, în Lias și Cretacic în Franța, Portugalia, Anglia și Rusia.

Mari și variate sunt gisemintele de fier în E. **Magnetitul**: se extrage la Cogne (Val d'Aoste), în Årendal, Svedia, Dobrogea. **Hematite**: în Pirenei, Spania, Elba, Silesia, etc. **Oligist**: Elba, etc. **Siderosa**: în Stiria, Carintia, etc. În Banat se întâlnește magnetit, sulfură de fier și oligist la Moravița, Dognecea, Moldova, etc.

Mercurul nu se extrage decât la Idria și Almaden în Sierra Morena.

Cupru e alături cu fier minereul cel mai abundent în E. Spania ocupă rangul întâiu în producție cu celebrele mine dela Rio Tinto; în Germania gisemintele dela Mansfeld, Rammelsberg, etc.; în Ungaria la Băița, Moravița, Dognecea, Ciclova, Ofenbaia, etc. În România la Baia de aramă, și în formațiunea Carapelit în Dobrogea, etc.

Zinc se prezintă în giseminte mai importante la Laurium (Atica), provincia Iglesias (Sardinia), Silesiasuperioară, Ammeberg (Svedia), Santander-Cartagena (Spania), Tirol, etc.

Staniu (Cositor), în Cornwall (Engli-tera), în Erzgebirge, Franța, etc.

Manganes în Piemont, etc.

Nikel și Cobalt în Scandinavia, Tunaberg, etc.

Plumb în Harz, Erzgebirge, Alpi, Raibl, Bleiberg, Przibram și Mies (Boemia), în Prusia renană, Italia, Ungaria, Schemnitz, Kremnitz, Secărimb, Ofenbaia, (Transilvania), etc.

Argintul e legat de gisemintele de plumb și cupru, în Ungaria la Schemnitz și Kremnitz, Kongsberg (Norvegia).

Aurul se găsește în cantități apreciable numai la Secărimb, Roșia, Ofenbaia, Abrud, Zlatna, etc., în Transilvania, Kapnikbánya (Ung.) și în Ural. Din alluvium se spală în nordul Italiei, Ural, etc.

RASSE.

Populația care locuiește continentul E.-ei se urcă la cifra de 377'6 milioane suflete. Făcând raportul între populația acestui continent și întinderea suprafeței sale, găsim o densitate de 38 loc. pe 1 km². În E. sunt localități unde populația este foarte deasă, Belgia s. e. și Italia de nord (Lombardia). Totuși densitatea prin aceste ținuturi abia trece de 200 loc. pe 1 km². În Rusia, cu întinsele și nelocuibilele sale stepe, precum și cu ținuturile încă și mai nelocuibile din regiunea nordică, densitatea este mică. Densitatea populațiunii este determinată atât de ferocita dispoziție a solului, cât și de nu mai puțin ferocita repartiție a climei. În resumat, populația E.-ei este mai deasă prin țările occidentale, iar densitatea merge descrescând cu cât înaintăm spre resărit.

Emigrație. E. și-a avut locuitorii săi proprii, blondi, înalți, dolicocefali, în epoca quaternară. Aceștia trăiau, fie prin peșteri, fie prin lacuri. Arma lor de căpetenie era la început cremea. Din acea epocă au ramas acele movile numite tumuli, precum și acele stânci de piatră atât de numeroase în partea de vest. Au început apoi năvălirile din Asia și din Africa. Dintre popoarele năvălitoare din Asia, unele au trecut pe la nord de Caspica, altele pe la sud, adecă prin Asia mică. Așa Celții, Germanii, Finezii; iar mai târziu Slavii. Maghiarii și Tătarii au venit prin Rusia, pe când Ilirii, Tracii și Pelasgii au venit pe la sud de Caucas. Iberii, nefind altceva decât o ramură a Berberilor, cari locuiesc încă și astăzi în Africa de nord, au trecut în E. pe la strimtoarea Gibraltar, ca și Arabii din secl. VII. O parte din aceste popoare și-a perdut individualitatea prin amestecul cu alte popoare; altele s'au retras prin stepele de pe unde pornise. Cele remase însă s'au luptat multă vreme între ele, și pe urmă, după o scurgere de secole, au sfârșit prin a se alcătui în națiuni bine deosebite una de alta. De altă parte însă, nevoia produsă de relațiile comerciale, tinde a apropia popoarele E.-ei mai cu samă și a le contopi întru câțva. Cu toate acestea deosebirea de limbi, de aptitudini și de caracter, a menținut intactă deosebirea etnografică ce există între diferitele popoare, cari locuiesc E. Toate popoarele aflătoare astăzi pe continentul european, afară de câteva excepții, fac parte din rassa albă; iar limbile ce vorbesc se numesc indo-germanice, pentru că rădăcinile cuvintelor își găsesc originea în vechea limbă sanscrită, vorbită astăzi încă în India de către Brahmanii păstrători ai cărților sacre. Popoarele cari alcătuiesc ramura europeană a rasei albe se subdivid în următoarele grupuri sau familii:

Familia greacă, a cărei origină o găsim în popoarele cunoscute în vechime sub numele de Iliri, Traci și mai în special Pelasgi. Grecii au fost în E. primul popor civilizat din vechime; cu drept cuvânt el se poate considera ca părintele civilizației europene. Astăzi însă nu se mai bucură de această reputație. Grecii au rămas cu mult în urmă alor popoare din E. Lângă Greci se pot așeza, ca având cam aceeași origină, Albanezii sau Schipetarii, a căror limbă și caractere antropologice, se aseamănă mult cu ale Traco-Ilirilor de odinioară.

Familia latină, care a prins rădăcini mai în urmă în Italia sub numele de Romani. Caracterul distinctiv al acestei familii de popoare este o forță de expansiune miraculoasă și un altruism fără exemplu. Se crede că Latinii ar fi un produs al tipului blond amestecat cu un tip oacheș. Din Italia, cuceririle Romanilor s'au întins peste jumătate E., o parte din Asia anterioară și Africa de nord. Din acest vast imperiu însă n'au rămas ca popoare latine decât Francezii, Portughezii, Spaniolii, Italianii, o parte din Elvețienii, o parte din Belgieni (Valoni) și Românii.

Familia teutonică. Popoarele din această familie posedă caracterul rasei albe în cel mai înalt grad. Ei sunt albi prin excelență. Teutonii se subdivid la rândul lor în patru ramuri: Germanii propriu zise și Austriacii, Olandezii, Englezii, Scandinavii și Danezii. Dintre aceștia, Germanii s'au amestecat spre resărit cu popoarele slave, prin Olanda cu Flamanzi; iar prin Anglia cu Celți și Gali. Singuri Scandinavii și Danezii și-au păstrat curățenia sângelui teuton. Elvețienii din nord și est sunt și ei teutoni.

Familia slavă este una din cele mai importante din rasa albă. Deși nu se poate ști când a ocupat ținuturile dintre Baltica și Marea Neagră, totuși popoarele acestei familii n'au început a juca un rol serios în civilizația E.-ei decât în timpurile din urmă. Popoarele slave ocupă cea mai mare parte a E.-ei orientale, prea puțini se găsesc în E. centrală. Aceștia sunt: Rușii, Bulgarii, Serbii, Slovaci, Croații, Cehii, Polonezii și Lituanenii.

Familia celtică se pare că a năvălit cea dintâi în E. Faptul că Celții au fost găsiți cei mai înaintați spre Occident, presupune că au fost tot neconțenți împinși spre apus de nouii năvălitori, cari au venit în urma lor. Ei se mai numesc și Gali, Bretoni, Ersi și Kimri. Celții din Franța s'au contopit cu Latini, apoi cu Teutonii și astfel au format poporul francez; iar cei din Anglia s'au contopit cu Teutonii și au format poporul englez.

Familia iberică a locuit odinioară pe peninsula ce le poartă încă și astăzi numele. Iberii nu sunt altceva decât o ramură a Berberilor, cari ocupau tot nordul Africii, și au emigrat în Spania și Portugalia de astăzi la o epocă imemorabilă. Se crede că Bascii, cari se mai țin în Pirenei, nu sunt altceva decât o ultimă rămășiță a Iberilor de odinioară.

Familia semitică. Din antica familie semitică, care a jucat un rol atât de decisiv în istoria civilizațiunilor, n'a mai rămas în viață decât două popoare: Arabii și Ovreii. Cei dintâi au ocupat câțiva vreme peninsula iberică, au fost gonțiți de Spanioli și n'au lăsat în urma lor decât ici

și colo câte o urmă din splendida lor cultură. Ovreii reprezintă, printr-o excepție caracteristică, vechiul tip al semitelor originari din Asia. Ei trăiesc în E., în număr de vr'o 6 milioane suflete, răspândiți mai prin toate părțile E.-ei, cu deosebire însă prin Rusia de vest, Austro-Ungaria și România.

După datele dela 1880 aceste popoare se grupează după numărul lor astfel: 94.355,000 *Slavi* (65.270,000 Ruși și Ruteni, 11.580,000 Poloni, 7.220,000 Cehi, Moravi și Slovaci, 130,000 Venți, 6.030,000 Bulgari și 1.260,000 Sloveni); 98.948,000 *Latini* (40.280,000 Francezi și Valoni, 29.570,000 Italiani, 20.810,000 Spanioli și Portug., 8.240,000 Români, 48,000 Rhaeto-Romani); 105.130,000 *Germani* (63.205,000 Germani propriu zise și cu Olandezii și Vlemii, 32.980,000 Englezi, 8.945,000 Scandinavi).

Rasei mongole aparține:

Familia fineză, locuiesc câteva din marginile Rusiei, o parte din valea Dunării și o parte din peninsula Balcanică. Mai pretutindeni ei sunt vecini cu Slavii. Cuprinde următoarele popoare: Finezii din Rusia, împărțiți și ei în două ramuri: Cei despre resărit de pe lângă Urali, foarte înepoiți, și cei despre nord-vest din Finlanda, cari au atins un grad de civilizație occidentală. Apoi Maghiarii, cari locuiesc a doua parte a basinelui Dunării; Bulgarii, a căror origină este fineză, dar cari s'au slavizat prin contactul cu Slavii; și în fine Turcii.

LIMBI.

Limbile și dialectele vorbite de diferitele popoare din E. se pot reduce la următoarele tipuri fundamentale:

1) **Limba greacă**, vorbită de Grecii actuali, atât de cei cari locuiesc Grecia liberă, cât și de Grecii supuși imperiului Otoman, sau răspândiți prin alte țări ale E.-ei și Asiei anterioare, Egipt, etc. Limba greacă e o derivare directă a vechii limbi elene. Ea este, dintre toate limbile indo-germanice, cea mai apropiată de sanscrită.

2) **Limbile neo-latine**, vorbite de popoarele latine, și derivate toate din vechia limbă latină, altădată vorbită de poporul roman.

3) **Limbile teutonice**, cuprinzând: germana, engleza, flamanda, olandeza, daneza, svedeza și norvegiana.

4) **Limbile slave** sunt vorbite de toate popoarele slave enumerate mai sus. Ele nu au o origină imediată, iar deosebirea între dinsele o mai pronunțată decât la cele două grupuri precedente. Limbile slave sunt: rusă, ruteană, poloneză, cehă, slovacă, sorabă, bulgară, sârbă, croată și slăvonă.

5) **Limba ebraică**, vorbită odinioară de poporul israelit, a dispărut astăzi din us. Ovreii de astăzi vorbesc limba țării unde salăluiesc, și-au ales însă cu preferință idiomul german în mare parte și câțiva pe cel spaniol. Cu vechile caractere ebraice însă mare parte dintrînși se servesc a scrie o limbă ce nu a fost nici odată a lor.

6) **Limbile celtice** erau tot o derivație din sanscrită. S'au amestecat însă cu germana și cu latina și s'au pierdut. Au rămas încă urme destule, pentru a pute fi cunoscute și clasate. Au existat mai multe subdiviziuni. În centrul Franciei se vorbea dialectul celtic pur și cel breton. Spre

Date statistice despre Europa.

351

1. Suprafața și populațiunea statelor europene.

Statele după densitatea populațiunii	Supra- fața în km².	Populațiunea		Crescerea anuală în procente				
		în total	pe 1 km².	1821—40	1841—60	1861—80	1881—90	1891—97
Belgia (1896)	29457	6495886	220	0,9	1,0	0,9	0,9	1,1
Olanda (1896)	33000	4928658	149	0,9	0,7	1,1	1,0	1,2
Britania mare și Irlanda (1897)	315273	40024183	127	1,3	0,4	0,9	0,7	0,9
Italia (1896)	286589	31290490	109	0,9	0,5	0,6	0,7	0,8
Monaco	22	15180	—	—	—	—	—	—
San Marino (1897)	59	9000	—	—	—	—	—	—
Imperiul german (1895)	540658	52279901	97	1,1	0,7	0,9	0,9	1,1
Luxemburg (1895)	2587	217583	84	—	—	—	—	—
Francia (1896)	536408	38517975	72	0,8	0,3	0,2	0,3	0,1
Elveția (1888)	41419	2933334	71	1,3	0,6	0,8	0,4	—
Austro-Ungaria (1890)	625337	41359204	66	0,6	0,8	0,8	0,9	—
Liechtenstein (1891)	159	9434	59	—	—	—	—	—
Danemarca (1890)	38340	2172380	57	0,8	1,1	1,0	1,0	—
Firșer și Islanda	106110	83882	—	—	—	—	—	—
Portugalia (cu Azorele, 1890)	91760	4915689	54	0,3	0,7	0,7	0,8	—
Serbia (1897)	48303	2345837	49	—	2,0(?)	1,1	2,2(?)	1,4
România (1894)	131020	5417249	41	—	1,8(?)	0,4	0,4	1,5
Grecia (1896)	65119	2433806	37	—	0,5	1,0	1,0	1,9
Spania (1892, cu Andorra)	497696	17680000	35	0,8	1,5(?)	0,3	0,5	—
Turcia (cu Bulgaria, Bosnia)	322171	11137400	34	—	—	—	—	—
Montenegro	9080	227841	25	—	—	—	—	—
Rusia (1897, cu Finlanda)	5389912	106199159	19	0,5	0,9	1,1	1,3	1,0
Suedia (1896)	460574	4962668	11	0,9	1,0	0,8	0,5	0,8
Norvegia (1891)	322304	1988674	6	1,3	1,3	0,6	0,6	—
Europa:	9889356	377645313	38	—	—	—	—	—
Marea Asovică și Golfurile baltice	41051	—	—	—	—	—	—	—
Total:	9924407	377645313	—	—	—	—	—	—

2. Mișcarea și cultura populațiunii.

State	Femei la 1000 bărbați	La 10.000 locuitori					Analfabeți		La 100 loc.	
		Nasceri afară de cei nă- scuți morți	Decese	Căsa- tori	Cresce- rea po- pulației	Elevi la școlile ele- mentare	La 1000 recruți	La 1000 locuitori	Diare	Epistole
Belgia	1004	285	195	77	98	1124	135	269	1726	2743
Danemarca	1050	302	169	71	131	1287	5,4	20	3054	3017
Imperiul german	1037	363	222	80	112	1576	1,5	—	2123	3475
Prusia	1036	369	218	80	123	1648	2,3	—	—	—
Francia	1014	219	223	72	9	1431	55	378	1324	2340
Grecia	906	350	249	88	100	619	300	455	320	245
Britania mare	1060	294	186	71	82	1546	—	190	383	5528
Italia	995	352	253	74	46	890	389	673	395	656
Olanda	1021	328	186	74	133	1440	54	—	—	2525
Austria	1044	379	275	81	95	1340	238	401	416	2885
Ungaria	1015	415	295	84	102	1323	281	455	490	1134
Bosnia	895	?	?	?	?	270	—	—	90	456
Portugalia	1078	323	250	70	16	466	—	792	398	665
România	973	442	289	81	143	455	890	873	369	368
Rusia	1009	437	383	83	54	41	708	—	131	191
Finlanda	1027	307	191	65	118	1829	—	19	—	—
Suedia	1059	270	163	57	101	1637	1,1	—	1589	1682
Norvegia	1071	305	156	65	119	1713	—	—	1803	1628
Elveția	1058	280	197	75	70	1582	30	21	3284	4332
Serbia	947	445	272	90	173	396	793	860	143	381
Spania	1039	348	306	78	42	1095	—	681	—	888

3. Calitatea solului Europei.

Statele după mărimea suprafeței	Suprafața în km².	Locuitori pe 1 km².	Agri și grădini	Vii	Fânețe și pășuni	Păduri	Teren productiv	Teren ne- productiv
Rusia (afară de Finlanda)	5016381	20	26,5	0,02	18,5	35,5	80,52	19,48
Austro-Ungaria	625337	66	39,3	1,04	23,8	30,3	94,24	5,76
Imperiul german	540599	97	48,6	0,25	16,3	25,8	90,85	9,15
Francia	536408	72	49,9	4,09	10,9	18,5	83,39	16,61
Spania (incl. Balearele)	497244	36	35,0	2,5	30,5	10,0	78,0	22,0
Suedia	450574	11	8,3	—	3,8	44,5	56,8	43,4
Finlanda	373604	7	3,0	—	10,0	56,0	69,0	31,0
Norvegia	322304	6	2,1	—	2,8	24,4	29,3	70,7
Britania mare și Irlanda ¹⁾	314628	127	27,7	—	35,4	3,9	67,0	33,0
Italia	286589	109	36,9	6,8	25,0	19,4	87,6	12,4
România	131020	41	29,1	1,29	21,3	16,0	67,89	32,11
Portugalia ²⁾	88954	52	22,4	2,2	16,7	10,1	51,4	48,6
Grecia	65119	37	18,9	2,09	8,0	12,0	40,39	59,61
Serbia	48303	49	27,4	1,36	12,5	10,0	51,16	48,84
Elveția	41419	71	16,0	0,7	36,0	19,0	71,7	28,3
Danemarca	38340	57	42,5	—	28,2	4,6	75,3	24,7
Olanda	33000	149	26,5	—	34,3	6,8	67,6	32,4
Belgia	29457	220	53,9	0,01	11,3	16,4	81,61	18,39
Luxemburg	2587	84	48,2	0,34	15,7	29,9	94,14	5,86

1) Afară de Malta și Gibraltar. — 2) Afară de Azore.

4. Populația Europei după naționalitate (în mii).

State	Anul	Nrul total al locuitorilor	Popoare germanice			Popoare romanice					
			Germani, Olandezi, Valoni	Anglo-saxonii	Scandinavi	Francezi, Occitani, Catalani	Italiani, Rhaeto-Romani	Spanioli, Portughezi	Daco-Români, Macedo-Români	Greci	Albanezi
Rusia ¹⁾	1897	103671	1400	15	36	10	—	—	1000	80	—
Imperiul german	1895	52280	47761	24	180	287	13	—	—	—	—
Austro-Ungaria ²⁾	1890	41369	10223	4	—	3	695	—	2670	5	3
Britania mare ³⁾	1897	40024	77	37884	17	27	11	2	—	1	—
Francia	1896	38518	332	40	2	36271	600	78	—	—	—
Italia ⁴⁾	1896	31315	50	9	1	160	30887	1	—	22	75
Spania ⁵⁾	1892	17680	2	6	—	3770	4	13344	—	—	—
Turcia ⁶⁾	—	11137	9	3	—	2	—	—	300	1260	1560
Belgia	1896	6496	3605	5	—	2883	—	—	—	—	—
România	1894	5417	50	1	—	2	1	—	4516	5	—
Suedia	1896	4962	4	2	4946	—	—	—	—	—	—
Olanda	1896	4929	4812	2	—	15	—	—	—	—	—
Portugalia ⁷⁾	1890	4916	—	2	—	2	—	4896	—	—	—
Elveția	1888	2933	2090	3	—	636	194	—	—	—	—
Finlanda	1896	2528	2	—	337	—	—	—	—	—	—
Grecia	1896	2434	1	2	1	—	3	—	—	2156	225
Serbia	1897	2346	3	—	—	1	—	—	144	—	2
Danemarca ⁸⁾	1890	2256	35	1	2210	—	—	—	—	—	—
Norvegia	1891	1989	1	1	1957	—	—	—	—	—	—
Montenegro	—	228	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Luxemburg	1895	218	201	—	—	15	1	—	—	—	—
Europa:	—	377646	70658	38004	9687	44084	32409	18321	8630	3529	1870
În procente	—	100	18, ⁷	10, ⁰	2, ⁶	11, ⁸	8, ⁰	4, ⁸	2, ³	1, ⁰	0, ⁵
118349 = 31, ³ proc.											
108643 = 28, ⁵ proc.											

State	Anul	Popoare slavice					Celti și Kyuri	Leți, Litvani, Prusieni	Israeliti	Popoare finice, Finni, Maghari, etc.	Basci, Armeni, Mauri, Tigani	Turci, Tataci, Mongoli
		Ruși, Ruteni	Poloni	Cehi, Moravi, Venți	Sârbi, Croați, Sloveni	Bulgaro-Slavi						
Rusia ¹⁾	1897	79988	6300	8	—	100	—	3324	3892	3100	118	4300
Imperiul german	1895	59	3010	212	—	—	—	122	600	10	2	—
Austro-Ungaria ²⁾	1890	3410	3290	7200	4440	—	—	—	1868	7240	317	1
Britania mare ³⁾	1897	32	15	—	—	—	1845	—	100	1	12	—
Francia	1896	3	9	—	—	—	1000	—	55	1	127	—
Italia ⁴⁾	1896	1	—	—	37	—	—	—	38	1	32	1
Spania ⁵⁾	1892	—	—	—	—	—	—	—	4	—	550	—
Turcia ⁶⁾	—	2	—	—	2300	3300	—	—	234	—	567	1600
Belgia	1896	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—
România	1894	10	—	—	30	100	—	—	400	50	250	2
Suedia	1896	1	—	—	—	—	—	—	3	5	1	—
Olanda	1896	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—
Portugalia ⁷⁾	1890	—	—	—	—	—	—	—	1	—	15	—
Elveția	1888	1	1	—	—	—	—	—	8	—	—	—
Finlanda	1896	7	—	—	—	—	—	—	6	2182	—	—
Grecia	1896	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	80
Serbia	1897	1	—	—	2146	3	—	—	5	—	38	3
Danemarca ⁸⁾	1890	—	—	—	—	—	—	—	4	—	6	—
Norvegia	1891	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—
Montenegro	—	—	—	—	223	—	—	—	—	—	—	—
Luxemburg	1895	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Europa:	—	83515	12625	7420	9176	3503	2845	3446	7322	12620	2045	5937
În procente	—	22, ¹	3, ³	1, ⁹	2, ⁴	1, ⁰	0, ⁸	0, ⁸	2, ⁰	3, ³	0, ⁶	1, ⁵
116239 = 30, ⁸ proc.												

¹⁾ Cu Polonia, afară de țările Caucașului. — ²⁾ Cu Liechtenstein. — ³⁾ Cu Gibraltar și Malta. — ⁴⁾ Cu Monaco și San Marino. — ⁵⁾ Cu Andorra. — ⁶⁾ Cu Bosnia și Bulgaria. — ⁷⁾ Cu Azorele. — ⁸⁾ Cu Färöer și Islanda.

5. Comerțul Europei (comerțul special).

State	Anul	Import	Export	Total	State	Anul	Import	Export	Total
		în milioane lei					în milioane lei		
Britania mare.	1897	11278, ⁵	7411, ⁷	18690, ²	Danemarca	1896	531, ³	392, ⁷	923, ⁰
Germania . . .	1897	6007, ⁷	4675, ⁹	10683, ⁶	Suedia	1895	476, ⁸	430, ⁹	907, ⁷
Francia	1897	3753, ⁰	3360, ⁰	7113, ⁰	Turcia	1897	544, ⁷	311, ¹	855, ⁸
Olanda	1896	3418, ³	2805, ¹	6223, ⁴	România	1896	332, ⁴	318, ⁸	651, ²
Rusia	1897	2094, ³	2879, ⁴	4974, ³	Norvegia	1896	332, ³	204, ⁴	536, ⁷
Austro-Ungaria	1897	1596, ³	1623, ³	3219, ⁶	Finlanda	1896	169, ⁸	156, ³	326, ¹
Belgia	1896	1755, ⁶	1450, ⁹	3205, ⁹	Portugalia . . .	1897	178, ⁹	121, ⁰	299, ⁹
Italia	1897	1177, ³	1079, ⁶	2257, ⁴	Grecia	1897	112, ³	79, ⁴	192, ³
Elveția	1897	1017, ⁴	682, ⁰	1699, ⁴	Bulgaria	1897	82, ⁶	58, ⁷	141, ³
Spania	1896	825, ⁰	791, ⁹	1616, ⁹	Serbia	1896	32, ⁹	52, ⁵	85, ⁴

Long. west d. Greenw. 30 10 Long. 20 west. 0° est. d. Ferro 10 10 0 20 40 30 20 40 30 30' 50 60 50 70 80 I. Waigaei 80 70 90

6. Câteva industrii însemnate din Europa.

(Producțiunea anuală.)

S t a t e	Fier brut	Cărbuni de piatră și lignită	Aur	Argint	Zahăr de napi	Fuse de bumbac	Fuse în mii	Reshoai
	mil. kg.	mil. kg.	kg.	kg.	mil. kg.	în mii	de cânepă, in și urzică (jute)	
Belgia	829	20458	—	—	182	881	306	4755
Danemarca	—	—	—	—	44	788	—	—
Germania	5465	103958	3345	181000	1637	7884	315	17055
Prusia	3779	92736	688	—	1250	?	?	?
Francia	2004	38020	—	26167	597	4915	574	17619
Grecia	—	14	—	35436	—	80	—	—
Britania mare	7826	192696	161	8722	—	44505	1530	63337
Italia	9,5	305	176	28885	2,8	1800	50	524
Olanda	3	127	—	—	77,4	1270	8	1200
Austria	779	28112	493	43952	933	3140	385	4616
Ungaria	349	4542	2500	24000	148			
Bosnia	5	6	—	—	2	—	—	—
Portugalia	2,4	21	—	—	—	—	—	—
Rusia	1431	8867	43476	12495	476	3600	166	3000
Finlanda	23	—	—	—	—	—	—	—
Suedia	463	224	79	1187	102	300	4	98
Norvegia	0,29	—	—	6082	—	—	—	—
Elveția	10	19	—	—	—	1798	9	—
Spania	232	1784	—	109804	—	1885	28	5726

7. Finanțele statelor europene în a. 1897.

(În milioane lei.)

S t a t e l e	V e n i t u r i				C h e l t u i e l i				Datoria publică
	Total	D a r e directă	i n d i - r e c t ă și v ă m i	P r o - p r i e t a t e d e s t a t	Total	A m o r - t i s a r e a d a t o r i e i p u b l i c e	A r m a t a și m a r i n a	L i s t a c i v i l ă	
Belgia	380,0	51,8	87,0	12,3	381,3	111,1	47,0	4,4	2271,8
Bulgaria	82,0	36,9	31,2	3,0	82,0	17,0	21,7	?	287,8
Danemarca	92,4	14,1	60,1	7,3	89,5	9,5	23,0	1,5	275,5
Imperiul german	1688,0	535,0	803,3	69,1	1688,0	92,3	863,7	—	2761,3
Anhalt	15,0	1,3	0,1	3,6	15,0	0,2	—	—	0,9
Baden	86,0	16,2	13,0	12,0	86,0	12,4	—	2,3	412,0
Bavaria	424,0	38,0	101,0	199,5	424,0	62,7	—	6,6	1744,0
Braunschweig	10,0	3,7	0,5	1,5	16,0	3,4	—	1,4	76,3
Brema	22,7	7,0	5,5	6,4	32,4	5,3	—	—	156,0
Alsacia-Lorona	65,0	15,0	37,1	7,0	64,7	0,02	—	—	0,9
Hamburg	91,2	32,7	21,9	23,7	94,0	15,7	—	—	399,7
Hessa	46,0	12,3	3,4	18,0	45,0	9,7	—	1,6	169,7
Lippe	1,0	—	—	—	1,0	—	—	1,0	1,0
Lübeck	5,0	1,4	1,4	1,4	5,5	1,4	—	—	23,3
Mecklenburg-Schwerin	33,3	—	—	—	33,3	—	—	—	99,6
„ -Strelitz	?	?	?	?	?	?	?	?	7,3
Oldenburg	16,0	3,4	0,1	3,8	14,0	2,5	—	0,4	62,4
Prusia	2516,0	198,3	89,5	1532,0	2516,6	336,4	—	21,5	7992,5
Reuss l. v.	1,0	0,0	—	0,4	1,0	—	—	—	0,7
„ l. t.	3,0	1,0	1,2	0,1	3,0	0,3	—	—	—
Saxonia	95,4	36,7	4,4	54,4	95,4	37,1	—	4,5	382,0
Saxa-Altenburg	5,0	1,0	0,5	1,2	5,0	0,1	—	—	1,1
„ -Coburg-Gotha	8,9	1,3	0,4	3,0	7,6	0,2	—	?	5,3
„ -Meiningen	9,3	3,3	1,3	0,7	8,0	0,6	—	0,5	11,3
„ -Weimar	11,9	3,3	1,3	3,4	11,0	0,0	—	1,2	6,6
Schannburg-Lippe	1,2	0,2	—	0,2	1,2	—	—	—	0,1
Schwarzburg-Rudolstadt	3,4	0,7	0,2	1,4	3,4	0,2	—	0,4	4,6
„ -Sondershausen	3,7	0,6	0,7	1,3	3,7	0,1	—	0,6	4,6
Waldeck	1,7	—	—	—	1,7	0,1	—	—	2,0
Württemberg	91,1	20,1	18,5	32,7	91,0	25,0	—	2,3	583,0
Francia	3278,0	507,0	1951,0	652,3	3261,3	1230,0	867,0	1,2	29994,0
Grecia	93,7	19,4	32,7	4,7	92,0	23,9	25,0	1,2	545,0
Britania mare	3174,1	484,3	2411,0	31,0	3174,1	627,0	1015,0	14,5	10079,0
Italia	1658,0	475,0	869,4	89,4	1648,0	587,0	332,3	15,7	14539,0
Olanda	274,0	69,1	149,7	13,2	290,0	68,3	82,2	1,7	2274,0
Austro-Ungaria	336,0	—	—	—	336,0	—	322,5	—	5777,0
Austria	1443,0	239,0	782,3	274,3	1441,0	351,5	48,3	9,7	8893,0
Ungaria	994,0	204,1	374,3	149,0	993,7	213,5	31,0	9,7	5018,4
Portugalia	244,0	54,3	111,2	21,3	243,5	78,8	39,3	2,3	2940,0
România	211,7	33,1	60,2	25	211,7	78	43,3	—	1220,1
Rusia	3756,7	310,2	1662,3	1041,0	3756,7	715,0	914,3	34,0	16076,1
Finlanda	64,0	5,7	24,1	10,3	64,0	4,5	7,9	—	85,0
Suedia	166,0	14,1	93,0	19,3	166,0	15,6	63,0	1,3	401,0
Norvegia	100,0	5,5	42,7	13,0	96,3	7,3	18,4	0,5	219,0
Elveția	85,3	—	45,7	2,7	78,2	4,2	22,9	—	80
Serbia	62,0	20,4	7,7	9,0	62,4	17,5	14,0	1,5	402,2
Spania	800,0	291,1	297,3	22,0	784,1	310,0	182,2	9,3	5846,1
Turcia	419,5	228,3	104,3	56,5	420,2	146,5	124,7	20,0	3676,0

Datoriile publice sunt în cea mai mare parte acoperite prin domenii, păduri, drumuri de fer, telegrafe, porturi și capitale active.

8. Numarul vitelor în Europa.¹⁾

(În mii de bucăți.)

Statele după mărimea teritorială	Cai	Asini și Catiri	Vite cornute	Oi	Porci	Capre	Statele după mărimea teritorială	Cai	Asini și Catiri	Vite cornute	Oi	Porci	Capre
Rusia (incl. Finlanda)	21742	4	32155	57005	11528	1406	Bulgaria	240	65	1560	7060	441	1454
Austro-Ungaria	3725	84	15086	16088	9776	2143	Portugalia	laol.	289	625	2977	1052	973
Germania	4088	7	18491	10867	14276	3091	Grecia	100	160	360	2900	175	2500
Francia	2807	579	12879	20722	6038	1485	Serbia	167	2	911	3051	895	516
Spania	310	996	1460	13774	1163	2635	Elveția	99	6	1213	342	395	416
Suedia	501	—	2516	1319	769	76	Danemarca	411	—	1700	1946	829	25
Norvegia	151	—	1006	1418	121	272	Olanda	265	2	1486	688	557	165
Britania mare (incl. Malta)	2121	—	10761	29790	4239	—	Belgia	272	—	1383	365	646	249
Italia	720	1300	5000	6900	1800	1800	Montenegro	3	—	60	500	8	—
România	595	6	2520	5002	926	210	Luxemburg	18	—	93	27	81	13

1) Afară de Turcia.

9. Institutele de învățământ ale statelor europene.

S t a t e	Univer- sități	Poli- tehnici	Gim- nasii	Gim- nasii reale	Școli civile superioare	Școli medii super.		Seminarii de învățăm. și în- vățătoare	Școli populare	
						la olaltă	elevi la 10,000 loc.		total	elevi la 1000 loc.
Germania	221	9	489 ^a	275 ^a	222 ^a	986	51	413 ^b	56800	160
Elveția	7 ^c	2	40	28	46	114	45	12	8391	180
Suedia	3	2	laol.	35	40	75	31	12	6066	160
Norvegia	1	—	13	6	36	55	36	8	6332	146
Olanda	4	1	29	—	61	90	20	7	4286	146
Britania mare	117	7	—	—	—	1600	38	60	30948	144
Francia	25 ^d	4	laol.	343	741	1084	45	121	80713	144
Austro-Ungaria	11	7	306	35	109	450	31	153	34968	131
Danemarca	1	1	laol.	13	27	40	?	5	2950	123
Belgia	4	6	laol.	95	88	123	36	48	6335	111
Spania	11	4	laol.	61	?	?	20	76	30105	106
Italia	21	9	321	74	1134	1529	38	149	57621	80
Grecia	2	1	laol.	40	264	304	91	5	2745	52
Portugalia	1	2	laol.	26	?	?	20	5	5464	49
Serbia	1	—	12	2	12	26	23	2	848	33
România	2	1	18 ¹⁰	1	29	48	11	9	3650	30
Rusia cu Finlanda	9	7	452	106	594	1162	12	61	59450	27

1) Incl. 2 academii. — 2) Incl. progimnasii. — 3) Incl. școli reale super. — 4) Incl. școli reale și private, îndreptățite. — 5) Incl. școli preparandiale. — 6) Incl. 2 academii. — 7) Afară de acestea încă 28 colegii universitare. — 8) Cu 73 facultăți. — 9) Numarul școlilor superioare private nu e cunoscut. — 10) Incl. seminarii profesori.

10. Băncile de emisiune europene în Martie 1898:

(În milioane lei.)

Numele băncilor	Capital social vărsat	Stocul de metal		Circu- lația de note	Acoperire metalică în procente	Depozite, Conturi- curente	Plasări în			Di- centul
		total	din care aur				polițes ¹⁾	lom- bard	hipo- tec ²⁾	
Banca imp. germană	147,6	1085,8		1575,8	68,8	557,1	947,4	152,7		3
Bănci germ. private de emisiune	122,6	98,5		248,4	39,7	61,3	293,8	26,9		
Banca de Francia	187,4	3031,2	1832,5	3771,4	80,4	677,2	872,1	363,9		2
Banca de Anglia	359,1	799,5		678,9	117,8	1387,4	1722,0			3
6 bănci irlandeze ³⁾	150,4	73,1		150,4						
10 bănci scoțiene ⁴⁾	228,7	139,3		168,7						
Banca Austro-Ungară	188,1	1028,0	765,7	1320,4	77,9	73,1	337,2	47,1	288,9	4
Banca rusească de stat.	132,9	3112,1	2997,3	2256,5	137,8	1785,4	416,7	272,8		5,5
Banca naț. a Belgiei	49,2	102,3		488,6	20,9	84,6	435,5	23,6		3
Banca naț. bulgară	8,9	7,6		2,9	258,3	41,0	21,6	1,9	42,9	7
Banca naț. daneză	37,3	74,7		114,1	65,4	17,9	26,9	11,9	4,3	4
Banca naț. a Greciei	19,6	1,7		120,0	1,4	53,9	12,1	4,5	37,0	
Banca de Italia	177,1	347,1	297,4	749,5	46,3	218,0	207,8	15,2		5
Banca de Neapole	63,9	76,5		217,7	32,9					5
Banca de Sicilia	11,8	36,1		50,4	71,7					5
Banca olandeză	41,8	243,7	69,3	416,1	58,6	9,0	134,8	81,0		3
Banca norvegiană	17,3	43,3		80,4	53,8	14,0	43,1	1,2	7,2	4,5
Banca portugheză	75,2	72,5	26,4	352,0	20,8					6
Banca naț. a României	12	61,7	59,8	203,1	42,2	15,9	48,3	13,8		5
Banca reg. svedeză	69,1	44,3	40,4	84,9	53,3	62,9	98,1	28,4	13,2	4
Bănci elvețiene de emisiune	161,0	99,9	91,0	130,0	52,4	551,1	189,7	36,3	515,7	4,5
Banca naț. a Serbiei	4,9	12,9	4,4	22,1	58,3					6
Banca de Spania	147,8	503,9	236,7	1236,2	40,8	605,0	637,0	126,0		5

1) Inclusive bonurile din străinătate. — 2) În calculul mediu al celor 4 săptămâni dela 22 Ian. până la 19 Febr. —

3) Inclusive bonurile dela comune.

nord cel belgian, spre sud cel aquitanic. Numirile de galat, valon și kimric se dau la nisele idiomelor belgice. În Anglterra se cunosc sub numirile de hibernian, care cuprindea dialectele irlandeze, ers, caledonian și gaelic sangalic. Astăzi și aceste limbi au dispărut aproape cu desăvârșire.

7) *Limbile fineze*. Grupul acestor limbi face parte din importanta familie a limbilor uralo-altaice. Se mai numesc și fino-ugric. Cele vorbite de Finezii din E. sunt: Fino-permiane, vorbite de Finezii de pe lângă Urali; Fino-volgaice, vorbite de Finezii de pe lângă Volga și Caspica; Ugrică vorbită de Maghiari. Mai sunt apoi dialectele karelian, estonian și livonian, vorbite de Finezii de pe Baltica. Limba turcă face parte din acelaș grup, dar este mult deosebită, după ce n'a fost în contact cu Finezii un spațiu de timp considerabil. În nordul Spaniei, populația bască vorbește o limbă veche, probabil un rest din limba iberică. Se numesc escuara.

Popoarele cari locuiesc pe țărmul Oceanului înghețat, Laponi, Samoiezi, Ciuzi, etc., vorbesc o limbă aglutinantă, care se apropie într-o câțva de limbile fineze.

RELIGIUNI.

Religiunea dominantă în E. este Monoteismul. Toate popoarele continentului nostru adoară, sub diferite forme, un singur Dumnezeu. Numai în nordul Rusiei, pe lângă țărmul Oceanului înghețat, se mai practică idolatria.

Creștinismul domină marea majoritate a popoarelor E.-ei. Se împarte în: Catolici, Ortodoci și Protestanți. Catolicii sunt cei mai numeroși; ei ating o cifră de 156 milioane suflete. Catolicismul e lăsat mai mult în jumătatea sudică a E.-ei. În Spania, Portugalia și Italia întreaga populație este catolică.

Ortodoxii apropie cifra de 95 milioane suflete. Ortodoxismul e lăsat mai cu samă în Rusia și prin peninsula balcanică. Mai toți Slavii, Grecii și Românii tin de aceasta religie. Biserica protestantă domină mai cu osebire jumătatea nordică a E.-ei. Popoarele teutonice, în cea mai mare parte, tin de aceasta confesiune. Cifra protestanților din E. abia trece de 80 milioane suflete. Religia lui Mohamed se practică de vr'o 4 milioane Turci și de alte neamuri tătare și fineze din Rusia sud-estică, în număr încă de vr'o 3 milioane. Religia lui Moise se practică exclusiv de cei vr'o 6 milioane Evrei.

ÎMPĂRȚIREA POLITICĂ.

Statele E.-ei se pot grupa în mod sistematic astfel: 4 *împărății*: Austro-Ungaria, Germania (cu 4 regate, 6 mari ducate, 5 ducate, 7 principate, 3 orașe libere și 1 teritoriu imperial), Rusia și Turcia; 11 *regate*: Britania mare și Irlanda, Olanda, Belgia, Suedia și Norvegia, Danemarca, Spania, Portugalia, Italia, România, Grecia, Serbia; *marele principat* Luxemburg; 4 *principate*: Liechtenstein, Monaco, Bulgaria, Montenegro; 4 *republici*: Franța, Elveția, Andorra, San-Marino. Cele șase mari puteri ale E.-ei sunt: Austro-Ungaria, Germania, Italia (alianța triplă), Britania mare, Franța și Rusia.

Toate formele de guvernament se găsesc în E. Cea mai mare parte din state au un gu-

vornament monarhic-constituțional sau parlamentar ca în Anglterra. Monarhul n'are decât puterea executivă, iar puterea legislativă este împărțită între una sau două camere cari reprezintă națiunea.

Numai Rusia și Turcia au păstrat guvernamentul absolut; aci monarhul conduce după cum voiesce treburile statului.

Franța și Elveția sunt republici.

ISTORIA.

Trei cauze mai însemnate au făcut ca civilizațiunea să se desvolte mai ales în E. 1) Situația E.-ei față de celelalte părți ale lumii, E. fiind așezată între Asia și Africa. 2) Relieful E.-ei, care nu e atât de înalt încât să nu poată fi străbătut, și variațiunea reliefului acestui continent. 3) Clima temperată a E.-ei. Însă începutul civilizațiunii n'a fost în E., căci primele începuturi au venit din Africa septentrională și Asia. Îndată însă ce această civilizațiune străină ajunge în Grecia, ea înaintază foarte repede. [—]

E. intră în istorie în urma Egiptului și a Asiei apusene, căci rodirea naturală a ei este mai mică decât a acelor țări și primele civilizațiuni sunt fructul mai mult al fertilității solului decât al activității omului. Odată intrată însă, a continuat a fi centrul culturai și nu numai și-a asimilat civilizațiunea orientală, dar a transformat-o și a mărit-o cu atât mai mult, cu cât europeanul prin activitatea sa s'a civilizat și prin inteligență a căutat să stăpânească natura. Întreaga civilizație europeană și întreaga istorie a E.-ei este istoria rasei indo-europene, care mai întâi cu *Grecii* atinge o dezvoltare artistică și comercială fără precedent, încungură cu colonii tot țărmul Mediteranei și cu o ardore juvenilă încearcă deslegarea celor mai grele probleme politice și științifice. După *Grecii Romanii*, popor practic disciplinat și sever, supun toată lumea veche, introduc în istorie peninsula Iberilor și centrul E.-ei până la Rin și Germania, țin unit mosaicul de națiuni prin legi și instituțiuni moștenite de toate popoarele civilisate de astăzi, și constituiesc din ele un organism așa de solid încât căderea imperiului roman a răsunat ca căderea unei lumi (secl. V).

Câteva sute de ani E., cu toate că imperiul de resărit continua tradițiunile imperiului roman, trece printr-o stare de turburări și barbarie, care o amenințau cu reîntoarcerea timpurilor anterioare civilizațiunii. Popoarele finice (*Huni, Avari, Bulgari, Pecenegi, Cumani, Tătari*) n'aduceau decât jafuri și măceluri, și incapabili de a-și asimila civilizațiunea mai superioară indo-europeană au dispărut fără urme, afară de Maghiari (secl. X), cari prin amestecul cu popoarele indo-europene au primit și tipul fiziologic și multe din calitățile acelor și au putut forma un stat respectat. Popoarele germanice (*Burgundi, Goți, Suevi, Longobarzi, Saxonii, Angli, Francii*) așezându-se în provinciile imperiului roman se amestecă în populațiunea romană și formează națiunile neolatine regenerate, pe când *Slavii* așezați în Europa resăriteană își asimilează popoarele finice, pe alocurea chiar populațiune romană, nu însă pe *poporul român*, care se ridică preste toate elementele străine și le înecă în elementul roman. Când începe să se arete ordinea, Francii, cari

în 732 salvaseră civilizațiunea creștină de *Arabii* cuceritori ai Spaniei, fundează cu Carol cel Mare un imperiu de apus (800), care reia tradițiunea imperiului roman. Carol creștinează Germania și o introduce în istorie, însă după Carol statul lui nu se putu ține, parte din pricina tendențelor de independență ale demnitarilor însemnați, cari nu înțelegeau idea romană de stat, și de aci *feudalismul*, când fiecare proprietar era suveran pe moșia sa. — parte din pricina năvălirii *Normanilor*, cari se stabilesc în unele țeri (Francia, Italia) sau cuceresc pe altele (Anglia, Rusia) sau se creștinează și formează state în propria lor țară (Norvegia, Danemarca și Svedia). Feudalitatea a permis însă ridicarea puterii formidabile a bisericii, la a cărei voce se fac expedițiunile cruciade și se întemeiază imperiul latin din Constantinopole, care a contribuit la slăbirea imperiului de răsărit și a pregătit venirea *Turcilor* în E. Statele mai puternice creștine (Polonia, Ungaria) și statele dunărene luptă fără mult succes în contra Turcilor, ultimii veniți în E., cari în 1453 cuprind Constantinopolea și încheie lumea agitată și confusă a evului mediu.

Istoria nouă este o luptă de influențe: contra Turciei și Spaniei în secl. XVI, căci Turcii cuprinseseră peninsula Balcanilor, desființaseră la Mohács (1526) independența Ungariei, așezaseră pașă în Buda și pătrundeau în inima Germaniei, iar Spania unită cu Germania sub familia de Habsburg amenință restul apusului. Ideile de reformă în religie recrutară aliați luptătorilor și Calvin a contribuit la înfrângerea Spaniei și la întemeierea Olandei tot atât cât regina Elisabeta, iar Luther cât și Gustav Adolf a contribuit la înfrângerea casei de Habsburg. Seria resboaielor religioase și lupta contra casei de Habsburg se termină prin pacea Vestfalică (1648), când se recunosc ca state Elveția și Olanda. Acum încep luptele contra influenței Franciei conduse mai mult de Englitera, care ajunge mare putere maritimă, pe când casa austriacă poartă cu Turcii fericitul resboiu terminat cu pacea dela Carloviț, cea mai desastroasă pace pentru Turci până la 1878. Secl. XVIII este însemnat prin ridicarea a două state, cari în secolul nostru sunt determinanții politicii generale, Prusia și Rusia, și prin împărțirea Poloniei. Mai toate resboaiile acelui secol au fost resboaie de succesiune ocazionale de stingerea caselor domnitoare (resboaiele lui Ludovic XIV, Austriei, Poloniei), dar odată cu dezvoltarea industriei și a bogăției încep să se numere printre cauzele de resboiu și calculele economice, posesiunile de colonii, întinderea comerțului. Libertatea politică a influențat în resboaiele revoluției, idea de naționalitate s'a desvoltat din resboaiele imperiului francez, și la motivele de resboiu din secolii trecuți s'au adăugat rivalitățile din secolul nostru, care în genere s'a arătat favorabil celor nedreptățiți. Terenul pierdut de Turci a fost ocupat de Români, de Greci, de Sârbi și de Bulgari; din luptele imperiului al doilea francez a ieșit Italia unită și puternică Germania, din înfrângerile suferite dela Prusia a ieșit Austro-Ungaria constituțională, a cărei constituție în puterea mersului ei actual trebuie să devie mai largă și mai liberă. Dela pacea din Viena (1815) chestiunile E.-ei și ale lumii se

decid de 5 puteri mari: Englitera, Francia, Germania, Austro-Ungaria și Rusia, la care se mai adaugă dela 1870 și Italia, pe care voese să o imite acum Statele-Unite ale Americii de nord. [I. S. F.]

Europeu, *Isobutylorthokresyljodid*, substanță chimică amorfă, galbenă, cu un miros ușor de safran, solubilă în alcool și eter, insolubilă în apă; se folosește ca medicament în chirurgie.

Euros, (grec., însemnând resăritean), nume pe care cei vechi l-au dat unuia din cele 4 vânturi principale ale lor. În realitate el bate dela est-sud-est.

Eurotas, riu în Laconia, se varsă în sinul laconic, acum se numește *Iri*. Lângă E. era situat orașul Sparta.

Eurotium Link., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete-Perisporiacee, fam. Aspergillae. Trăiesce saprofit pe plantele moarte și umede, s. e. pe plantele cari se presează pentru erbar; când sînt adunate pe timp ploios sau după ce s'au pus în hârtie sugătoare nu se schimbă des. Formează mucegaiuri la început albe, apoi verzi-albastrii. De pe ramurile miceliului apoi se ridică conidiofore la vîrf umflate și cu mai multe sterigme, pe cari se produc conidiile în șiraguri. Conidiile provoacă mucegăirea unor noi plante. Specia mai comună e *E. herbarium* (tot una cu *Aspergillus glaucus*) (v. *Aspergillus*).

Euryale Salisb., (botan.) gen de plante aquatice, armate, tropicale din fam. Nymphaeaceelor, trib. Nymphaeae, foarte înrudit cu *Victoria* (v. ac.), de care se distinge numai prin staminele interioare sterile. Unica specie, *E. ferox* Salisb., originară din India orientală până în China meridională, o cultivăm ca plantă decorativă — avînd florile albastru-violete — alături cu *Victoria regia* în florării calde speciale. Analog cu *Nymphaea lotos* în Egipt. *E. ferox* era planta sacra a vechilor Indi. [A. Pr.]

Eurydike, după mitol. grec. soția lui Orpheu (v. ac.).

Eurykefal, (grec., cap larg) termen întrebuintat cândva pentru denumirea lărgimii capului sau craniului, măsură exprimată astăzi în antropometrie prin diametrul transversal maximum. Acest termen face parte din vechea terminologie. [V.]

Euryleptide, vermi turbelariați, dendracoli, polyclazi, cu o ventusă ventrală (cotylea), gura în partea anterioară a corpului, tubul digestiv lung și îngust; cuprinde genurile: *Euryleptu* în Canal pe țărmurile olandeze, engleze și daneze; *Prostheceraeus*, în mările din Europa și *Oligocladus* în Mediterana.

Eurymedon, (acum *Köprü Su*), riu la coastele sudice ale Asiei mici; aci au suferit Perșii la 466 a. Chr. înfrângere dublă, pe apă și pe uscat, din partea Grecilor sub Cimon.

Eurynome, după mitol. grc. fata lui Okeanos și prin Zeus, mama Charitelor.

Eurystheus, după mitol. grc. nepotul lui Perseus, prin favoarea dînei Hera a ajuns rege în Mykena. E. e acela, care a dat lui Heracles (Hercules) 12 porunci să împlinească, dar Hyllus, fiul lui Heracles, l-a învins și omorît.

Eurythmia, armonia mișcărilor părților în raport cu întregul, s. e. la dans, în muzică, etc.

Euscara, (*Escuara*, *Euxara*), numele ce dau Bascii (v. ac.) limbei lor.

Eusebiu, scriitor eclesiastic și istoric grc., n. 264 d. Chr. la Cesarea în Palestina, † 338. În memoria Sf. Pamfil, amicul său, luă acest nume. Ca preot creștin scapă de persecuțiunile lui Dioclețian în Egipt. Sub Constantin se reîntoarșe la Cesarea, unde fû numit episcop. Avu un rol însemnat în conciliul de la Nicea, 325. Scrieri mai însemnate: Istoria eclesiastică, în 10 cărți; prima scriere despre creștinismul din primele veacuri, până la moartea lui Licinius, pentru care e numit părintele istoriei eclesiastice. Favorit al lui Constantin, nu pomenesce decât faptele lui cele bune. Despre Ariu, a cărui doctrină în contra treimei pare a o fi aprobat, nu scrie nimic. Cronica, în 2 cărți, dela începutul lumii până la 328 d. Chr., rămasă numai în trad. latină de Ieronim, iar grc. numai câteva fragmente. Pregătirea evanghelică, în 15 cărți, extrageri din operele filosofilor și altor scriitori vechi, ca probe în favoarea creștinismului și în contra politeismului; însemnată și prin faptul, că multe din operele citate au dispărut. Ca urmare a acesteia a scris Demonstrarea evanghelică, rămasă în 12 cărți, și Despre teologie. Panegiricul lui Constantin, Descrierea locurilor menționate în Sf. Scriptură, Comentarea Sf. Scripturi, ș. a. Opere complete, ed. latină, Basel, 1542, 4 vol.; ed. greacă, Paris, 1856—57, 6 vol., în colecțiunea Migne.

Eustathios, episcopul Salonicului, a trăit în a 2 jumătate a secl. XII. E. este una din cele mai imponente figuri ale perioadei bizantine. La început a fost diacon la Sf. Sofia, apoi episcop în Thessalonike. Viața sa e împărțită, ca să zic așa, în două, și activitatea sa literară deasemenea. Cât timp a fost diacon în Constantinopole, a compus scrieri cu caracter științific, obiectiv; așa sunt renumitele lui comentarii la Iliada și Odysseia, la Pindar, parafrasa cu scholii a epopeii geografice a lui Dionysios Periegetes, etc. Ca episcop a intrat cu totul în viața practică și operele sale din acea perioadă au caracter de actualitate. Din ele se vede, că năsuința lui continuă era, sa reformeze viața mănăstirească și sa ridice nivelul cultural și moral al călugărilor; de notat însă, că E. cu toate silințele sale, n'a isbutit să ajungă la vr'un rezultat mulțamitor, și a fost chiar silit să părăsească Thessalonike pentru câțva timp. Dintre operele din a 2 categorie citez: Diferite discursuri și homilii, scrisori, și o serie de scrieri, în cari tendința lui reformatoare se vedesce pe deplin, precum: Reforma vieții mănăstiresci, Despre prefăcătorie, Cătră cei ce îl acuză de pismaș, etc. E. s'a mai ocupat și cu poesia religioasă, a scris comentarii relative la hymnul de Rusalii al lui Ioan din Damasc, precum și poezii proprii, dar de mică valoare literară. Operele sale sunt foarte răspândite. Cele din categoria a 2 la Migne, Patrol. gr. vol. 135 și 136. Comentariile la Homer editate de Stallbaum, 7 vol. Leipzig, 1825—1830. Pentru relațiuni complete, cf. Krumbacher, Geschichte d. byzant. Litteratur 2. München, 1897.

[C. Litzica.]

Eustathios, *Makrembolites*, un romancier bizantin, care a trăit prin secl. XII. Opera sa, un roman în prosă, Hysminias și Hysmine, e o imi-

tație fără gust după alte romane anterioare. Un manuscris al acestei opere se află și în biblioteca Academiei din Bucuresci (ms. gr. 25).

[C. Litzica.]

Eustatievici, *Dimitrie*, secretarul episc. Nikita, a fost primul director al școalelor naționale gr.-or. române din Transilvania. E. a fost un bărbat plin de caracter și cunoscător al mai multor limbi europene, cu deosebire slavice.

Scrieri: 1) »Desvoltele și tâlcuitele evanghelii a Duminecilor, a serbătorilor și a oarecăroră zile spre trebuința cateheților și a dascălilor neuniți, ce se află în mare principatul Ardealului. Prin Dimitrie E., directorul școalelor neunite naționalicesci, în limba românească puse și întocmite«. Sibiu, 1790. Cumcă E. nu a fost Sârb, cum unii susțin, se vede și din cuvintele folosite și anume în titlul »desvoltele«, pe foaia 2 din precuvântare »desvolt«, pe foaia 5 »tractat«, apoi în tot locul în loc de slavicul praznic »serbătoare«. 2) »Scurte isvoade pentru lucruri deobște«. Sibiu, 1792. 3) El a edat și o Metodică, după cum se vede din nota de pe foaia 1 din înaintea cuvântare la »Desvoltele«, unde vorbind despre metod dăce »Veți pentru chipul urmării la evanghelie, cartea metodului nostru fața 74 și cele următoare«. 4) »Îndreptare păcătoșului«, compusă de Dimitrie E. 5) »Catechism, sârbesce, nemțesce și românesce« de Dim. E. Ca manuscrise: 6) »Gramatica romană«, primită de Sulzer. 7) »Oeconomie a lui Floriu schel Mare dein francesce în rusesce și dein rusesce în românesce«, tradus de Dim. E. 8) Baronie, »Anali basericesci a lui Baronius de Popa Ștefan în Brașov«, tradus și îndreptat de Dim. E.

[I. Vuia.]

Euterpe, după mitol. grec. musa cântecului liric; a fost înfățișată în mână cu fluer dublu. E. înseamnă: delectătoare.

Euthanasia, (med.) decedare lină, ușoară.

Eutichismul, eresia lui Eutyches (378—454 d. Chr.), care susținea, ca să combată Nestorianismul, că Christos n'a putut avea două naturi distincte, ci că din momentul încarnării, el nu avea decât natura divină sub aparența unui corp omenesc. Această eresie, adoptată de mulți, dar respinsă și persecutată de biserică, a putut totuși dăinui vr'o două secole în Orient.

Eutimiu, (*Euthymius Zigabenus*), călugăr basilitan în mănăstirea Născătoare de Dumnezeu din Constantinopole între anii 1081—1118, renumit ca scriitor și bărbat cuvios și erudit. La îndemnul împăratului Alexiu Comnenu, care doria să se combată secta Bogomililor, a scris vestitul op: Πανοπλία δογματικῆ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, în care întâiu se expune învățătura ortodoxă și apoi se combat eresile. Textul grecesc al acestui op s'a tipărit mai întâiu întreg în Tîrgoviște (România) la 1710. Latinesce a fost publicat de Francisc Zinus (Venet. 1555, Lugd. 1556, Paris 1650). E. a scris și comentarii asupra Sf. Scripturi, între cari se distinge comentarul asupra celor 4 Evanghelii, care a fost publicat de C. F. Matthäi sub titlul: Euthymii Zigabeni Commentarius in quatuor Evangelia, graece et latine. Lipsca, 1792. (Cf. J. G. Rosenmüller, Hist. interpret. libr. sacr. IV, 345; Fabric., Biblioth. graec. ed. Harles, VIII, 344; Migne PP. gr. CXXVIII—CXXLI.) [Dr. Aug. Bunea.]

Eutin, capitala principatului Lübeck în Oldenburg, lângă *lacul E.*, 4739 loc. (1895); castel, gimnasiu; casa natală a lui K. M. v. Weber.

Eutropius, Flavius, istoric latin și secretar imperial (magister memoriae) la Constantinopole sub Constantin și urmașii săi, a însoțit pe Iulian (363) în reșoiul cu Persii și a murit probabil pe la 370. A scris *Breviarium historiae romanae*, dela fundarea Romei până la împăratul Valens (364), căruiu dedică opera sa, compusă din sciri luate dela scriitorii anteriori, mai ales dela Livius, Suetonius și pentru Aurelian dela Flavius Vopiscus. Stilul este simplu și înțeles, de aceea E. a fost mult citit și tradus în grecesce. Pentru istoria Românilor E. este însemnat în chestiunea colonisării Daciei, căci spune că Dacia rămăsese goală de locuitori «*viris erat exhausta*» și în chestiunea părăsirii Daciei de către Romani, căci la Aurelian spune, că a ridicat pe toți Romanii «*abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae*» și i-a așezat în Moesia, ceea ce de sigur sunt exagerări de compozițiune mai ales atunci, când istoricul căuta să facă artă și să moralizeze, decât să urmeze greaua înlănțuire a faptelor.

Euxara, v. Euscară.

Ev. Istoricii greci și romani nu concepeau omenirea ca un întreg unitar și continuu, și împărțirile istoriei lor nu le întindeau și asupra barbarilor, pe când creștinismul cu ideile sale despre descendența tuturor oamenilor dintr'o păreche, despre necesitatea pentru toți omenii a unui mântuitor și despre o judecată ultimă a tuturor oamenilor, răspundea cererei unei împărțiri a istoriei. La început împărțirea istoriei se făcea din considerațiuni religioase, astfel Eusebius din Caesarea pune ca sfârșit de epocă Abraham, Moise, Rezidirea templului, Predica lui Isus; Augustin numără o aetas dela Adam la Noe, a 2-a aetas dela Noe la Abraham, 3 la David, 4 la captivitatea babilonică, 5 la nascerea lui Isus, 6 la finis saeculi, 7 aetas, fericirea vecinică în ceriu. În secl. XV începe împărțirea de ați a istoriei vechi de cea medie, Macchiavelli începe istoria Florenței prin cucerirea Romei de către Germani. În secl. XVII începe să se separe istoria medie de cea nouă, Christoph Cellarius (1634—1707), profesor în Halle, cuprinde în istoria medie timpul dela Constantin cel Mare până la cucerirea Constantinopolei de Turci, iar timpurile posterioare le cuprinde în historia nova. În zilele noastre istoria veche se termină la căderea Romei 476, istoria medie la 1492 la descoperirea Americii sau la cucerirea Constantinopolei sau la începutul reformei 1517, istoria nouă începe în zilele noastre să se deosebească de istoria contemporană, care începe la 1789 cu revoluțiunea franceză. Caracteristicile fiecărei istorii nu se potrivește însă la toate popoarele și de aci deosebiri după istoria fiecărui popor, așa s. e. istoria medie a noastră se întinde până la Matei Basarab și Vasile Lupu 1648, și s'ar pute întinde chiar până în secl. XIX. În zilele noastre Lorenz a propus împărțirea istoriei pe generațiuni «*legea celor trei generațiuni.*»

Caracterisarea pe scurt a fiecărui E. ar fi aceasta: teatrul lumii vechi erau ținuturile Mediteranei, producțiunea era basată pe sclavie, autoritatea despotică a regelui sau a cetății stăpânia individul, statele trăiau isolate și inimice; teatrul

evului mediu cuprinde și Europa centrală, producțiunea basată pe servagiu (iobăgie), anarhie în raporturile dintre individ și stat, fiecare proprietar cap de stat, puterea bisericii foarte mare, relațiunile dintre state mai puțin dușmănoase ca în evul antic; teatrul evului nou se întinde pe țărmurile Oceanului Atlantic, producțiunea basată pe servagiu și pe bresle, individul subordonat ideii politice și religioase, statele încep a-și recunoaște un fel de drept la existență (idea de echilibru); teatrul istoriei contemporane cuprinde mai întreg pământul, producțiunea basată pe salariat și pe libera concurență, care deslănțuiesc pasiuni fără precedent, individul își atribuie mai multe drepturi decât datorii către întregul din care face parte, statele se garantează în drept și se combat de fapt, lupte pentru împărțirea lumii, idei de progres, de libertate și naționalitate.

Eva, v. Adam.

Evacuatiune, termen ce se dă mai mult transportării bolnavilor și răniților din spitaturi, sau când sunt trimiși de pe câmpul de luptă sau teatru de operațiune în interiorul țării. Se mai întrebuițuează încă și pentru o trupă ce părăsesce o țeară pe care a ocupat-o militarăsc.

Evaluare, evaluatiune (*franc.*) indicarea valorii sau prețului unui obiect; fixarea aproximativă a unei cantități, sau unui număr.

Evander, (la Greci *Euandros*, bun om), fiul lui Echemos, rege în Arcadia, și al Timandrei. E. cu 60 de ani înainte de reșoiul Troiei a pornit din Pallantion, oraș în Arcadia, și a dus o colonie pelasgă în Latium. Pe termul Tibului a fundat orașul Palatium (de aci muntele Palatin). Faunus, rege în Latium, i-a dat pământ ca să zidească oraș și să fundeze colonii. E. a adus cu sine cunoscința literelor și a muzicii, și a fost un heros al Latinilor. După alt mit nimfa Carmenta a născut pe E., i-a profețit calea din Arcadia în Italia și i-a stat în ajutor, ca să fundeze colonie pe muntele Palatin. Unii în E. recunosc pe Faunus, deul vechiu italic.

[Atm.]

Evangelia, (grec. bunăvestire) cărțile, cari cuprind viața, învățăturile și minunile lui Isus. Ele formează partea principală a noului Testament (v. Biblia). Drept canonice sunt recunoscute numai E.-le celor 4 evangeliști: Mateiu, Marcu, Luca și Ioan. Cel dintâi a scris în l. siro-caldeică, iar ceilalți trei în l. greacă. Argumente incontestabile demonștră până la evidență, în contra aserțiunilor legeres ale apostolilor Strauss și Renan, că E. sunt genuine și autentice, ceea ce însemnează, că autorii lor sunt în adevăr aceia, al căror nume îl poartă, și că se cuvine acestor cărți veracitatea istorică cea mai desăvârșită. Pe lângă aceste E. se mai numără multe apocrife în l. latină, greacă, ebraică, armeană, persană, ș. a. (R. Cornely, *Introd. hist. et critica in S. Script.*, vol. III. Paris, 1890; Tischendorf, *Wann wurden unsere Evangelien verfasst?* Leipzig, 1866; Charters, *Canonicity*. London, 1880; I. Gherghian, *Viața lui Isus*. București, 1892.)

Evangelic, conform cu evangelia, ce privește biserica protestantă v. ac. *Partea evangelică*, în biserica creștină partea stângă (dela preot) a altarului. (v. și art. Augustana confesiunea și Alianța evanghelică.)

Evangelier, colecțiune manuscrisă sau tipărită a evangeliilor celor 4 evangeliști; mai ales a evangeliilor cetite în Duminicile și serbătorile anului. Multe evanghelii sînt copiate, ilustrate și legate cu un lux, care face din ele adevărate opere de artă, cari împodobesc muzeele și tesaururile bisericilor. Astfel în Rom., E. mănăstirii de Argeș, scris și înfrumusețat de mîna Reginei Elisabeta, în străinătate E. bibliotecelor din Siena, Tulusa, catedrala Aix-la-Chapelle, Mainz, ș. a.

Evangelierul dela Londra, tetraevangeliiul copiat după un altul mai vechiu de Radu Gramaticul, om al casei principelui Petru Cercel; se află în muzeul britanic din Londra și s'a publicat în extracte de B. P. Hașdeu în *Columna lui Traian* pe 1882—83.

Evangelist, în general predicatorii evangheliei (Fapt. ap. 21, 8; Ef. 4, 11; 2 Tim. 4, 5). În sens mai strîns E. se ȋic numai acei bărbați, cari au scris mai ăntăiu despre viața, cuvintele și faptele lui Christos. Aceștia sînt Apost. Mateiu, Marcu, Luca și Ioan. Sf. Mateiu înainte de chemarea la apostolie era vameș și se numia Levi (Mat. 3, 5). Istoricul Eusebiu scrie, cã Sf. M. a predicat 15 ani Ovrelor în Palestina, iar cãnd s'a dus dela ei (pe la 42) le-a lăsat evangelia scrisă în limba lor (Eus. H. E. 3, 25); el a suferit martiriul în Arabia ori Etiopia. Amintirea lui se serbează în 16 Nov. Simbolul ev. Mat. e fecioara, fiind-că își începe evangelia cu genealogia părinților după trup ai lui Isus. Sf. Marcu a fost din Ierusalim, l-a încreștinat Sf. Petru (I Petru 5, 13). El a însoțit pe Sf. Petru la Roma, unde și-a scris evangelia (între 54—62) grecesce. El a fundat biserica din Alexandria în Egipt, unde a suferit moarte de martir. Simbolul lui e leul, pentru că începe ev. cu versul celui ce strigă în pustie. Biserica noastră îl serbează în 25 Apr. Sf. Luca s'a născut în Antiochia Siriei, probabil, că l-a încreștinat Sf. Paul, pe care l-a însoțit în călătoriile lui. (Fapt. ap. 16, 9 uu; 20, 5 uu). Luca a fost medic (2 Tim. 4, 8) și după tradiție și pictor. El și-a scris evangelia (între 61—63) în Roma, unde petrecea Sf. Paul în prisoare; a predicat în Macedonia, Achaia, Dalmația, Italia, Galia, Libia și Egipt. A murit ca martir în Teba (Beoția). Se serbează în 18 Oct. Simbolul ev. Luca e boul, fiind-că își începe evangelia cu sacrificiul adus de preotul Zacharie. Sf. Ioan apostolul a fost fiul lui Zevedeu (Mat. 4, 21; Marcu 3, 17; Luca 5, 10) din Betsaida lângă lacul Genezaretului. El era învățăcelul cel iubit al lui Isus (Ioan 19, 26), lui i-a recomandat Mântuitorul murind grija de mama sa. Evangelia și-a scris-o grecesce pe timpul împăratului Domițian (81—96). El are și trei epistole numite catolice (sobornicesci). Sf. Ioan a predicat mai ales în Asia mică, unde a fundat mai multe biserici și a murit în etate de peste 90 ani pe timpul împăratului Traian (cam pe la 101—102). Simbolul ev. Ioan e vulturul, fiind-că tractează mai ales despre natura dumnezească a lui Isus, și prin felul scrierii se înalță preste ceilalți evangeliști. [Dr. Isidor Marcu.]

Evantaiu, (*franc.*) unealtă de toaletă feminină spre a-și procura rēcoreală, agitănd-o.

Evaporațiune, transformarea unui lichid în vapori. E. este mai abundantă, cãnd suprafața liberă a lichidului e mai mare, cãnd presiunea

deasupra lichidului e mai mică sau cãnd atmosfera deasupra lichidului e mai uscată; urcarea temperaturii potențează E. unui lichid. La un anumit grad de căldură E. nu se mai întemplă numai la suprafața lichidului, ci și în interiorul lui; în acest cas se ȋice, că lichidul fierbe. Prin transformarea unui lichid în vapori se absoarbe căldură, care este întrebuintată, ca să învingă puterea de cohesiune dintre molecule; căldura absorbită devine latentă. (v. Fierbere.)

Evaporimetru, (numit și evaporometru, admidometru, amometru sau atmometru), un instrument cu care se măsoră cantitatea ce se evaporează dintr'un lichid într'un timp dat. În esența lui acest instrument e compus dintr'un arătător de nivel plutitor la suprafața lichidului într'un vas; arătătorul, pogorându-se pe măsură ce lichidul se evaporează, arată pe o riglă divisă în milimetri cãt a scăzut lichidul din cauza evaporațiunii.

Evasiv, în doi peri. Se caracterizează cu acest termen responsurile acelor oameni, cari nu vor să respundă direct la chestiune, o ocolesc. E. un semn de discreție sau de rēcçală. [M. D.]

Evdochia, v. Eudochia.

Evențiune, una din inegalitățile (v. ac.) periodice ale lunii, în vîrteuta căreia centrul orbitei lunare descriind un mic cerc în spațiu, se schimbă în fiecare moment direcțiunea liniei aspidelor precum și excentricitatea orbitei.

Eveniment, întemplare. (v. și accident.)

„Evenimentul“, jurnal cotidian politic înființat în Iași la 1893 de un grup de tineri. Mai tãrziu a trecut sub direcțiunea lui G. A. Scoreșcu. Ca supliment au apărut în 1894 cãteva numere din *„Evenimentul literar“*.

Eventualitate, întemplare posibilă; circumstanță întemplătoare, dar la care te referi cu conștiința, că se poate întempla.

Everdingen, 1) *E., Alart, Van*, pictor și gravor olandez, n. 1621 în Alkmaar, † 1675. În urma unei călătorii în Svedia, deșteptându-se în el sentimentul pitoresc, desemnă mai toate priveslile ce-i ieșiră în cale: din aceste desennuri își întretin talentul toată viața. Muzeul Louvre din Paris posedă două pânze de el, Dresda cinci și Berlinul șese. Una din cele mai aprețiate e *Tempesta din München*.

2) *Everdingen, Cesar, Van*, pictor olandez, n. 1606 în Alkmaar, † 1679, fratele celui de mai sus. Orașul Haga are așa ȋisul lui cap-d'operă: Diogen căutând un om.

Evertebrata, animale nevertebrate (v. ac.), lipsite de colona vertebrală.

Evgheniți, *Epitropia E-lor*, o instituțiune înființată de Ioan Caragea-Vodă (1812—1819) în Muntenia la 1814 din prelații țerii și un număr de boieri, și menită de a protege pe ficiorii de boieri nevîrstnici în contra cămătarilor și de a-i împedeca să-și risipească averile. Această epitropie a pus de multe ori sub interdicțiune și boieri în vîrstă și a funcționat mai mult timp, întîndu-și mereu dreptul de a protege cînul boieresc contra creditorilor, mai adesea cu paguba nu numai a cămătarilor, dar și a neguțătorilor cinstiți. (Cf. V. A. Urechă, *Epitropia E.-lor*, în *„Literatura și Arta rom.“*, an. I, pag. 375.)

Evian, renumit loc de cură balneară în lunca sudică a lacului de Geneva, cu o poziție încân-

tătoare, la o înălțime de 380 m. Are mai multe izvoare reci, foarte slab mineralizate în bicarbonat de sodă, sare și fier. Cu toate acestea E. ca loc de cură pentru cei ce sufer de stomach, rinichi și vezică, este foarte cercetat. Specialitatea sa este cura internă la cei ce sufer de piatră la vezică. Apa în comerț e lătită în toată lumea. În România încă se importează multă apă de E. [Dr. Vuia.]

Evicțiune, a dovedi; depozitarea cuiva în cale legală de un lucru pe baza unui drept real mai bun. Cumpărătorul lucrului evins are dreptul a cere dela vânzător: restituirea prețului, fructele ce a trebuit să întoarcă, speșele și daune interese.

Evident, ceea ce este absolut clar și nu mai are trebuință de nici o dovadă pentru ca să fie primit ca element de credință pentru ori ce om în toată firea. E întrebuintă foarte mult în demonstrațiile matematice și în cele filosofice, și de multe ori tocmai când autorul ar trebui să ne dea dovezi: caută printr-o expresie să subtilizeze o demonstrație. [M. D.]

Evidența, starea de conștiință în care ni-se impune convingerea despre un lucru că este sau nu este. E. e un semn al certitudinii subiective, iar nu al adevărului. Pentru ca această certitudine subiectivă personală să devină obiectivă, adică să corespundă cu realitatea și să determine în mod imperios și credința celorlalte ființe inteligente, trebuie să fi îndeplinit oarecare condițiuni, pe cari le specifică metodologia (v. ac.).

Evilavie, pietate, religiozitate; devoțiune în rugăciuni și preste tot în lucrurile sacre.

Evocațiune, chemare în judecată înaintea unui tribunal străin sau superior. În Franța se înțelege sub E. dreptul curții de apel de a schimba sentința instanței inferioare și de a continua cercetarea afacerii.

Evolceanu, Dumitru, redactor la »Convorbiri Literare«, n. 1 Oct. 1865 în Botoșani, și-a făcut studiile superioare în Iași, Paris, Bonn și Berlin. A publicat mai multe articole de critică literară în numita revistă și colaborează la prezenta Enciclopedie. Dela el: »Istoria literaturii latine«. Buc. 1899.

Evoluțiune, teoria filosofică după care lumea și toate lucrurile din lume iau naștere, dăinuiesc și pier suferind o serie de schimbări, conform unei legi fixe și imutabile, *legea de E.* Filosoful, care a dat o formă sistematică acestei teorii, e Herbert Spencer. El constată, că mintea noastră nu-și poate concepe lucrurile din natură, fără să conceapă o forță care persistă neconținut și care le produce. Deci un prim principiu: Persistența forței. Din acest principiu se derivă altele. Dacă persistă forța, trebuie să persiste și relațiunile dintre forțe: principiul uniformității legii. Tot așa trebuie să persiste materia și mișcarea: principiul indistructibilității materiei și acela al continuării mișcării. Din aceste principii derivă apoi altele mai particulare, a) transformarea forțelor. Nici o forță particulară (căldură, lumină, etc.) nu se pierde; când dispăre se transformă în altă forță particulară, echivalentă. b) Mișcarea în direcțiunea celei mai mari tracțiuni sau celei mai mici rezistențe, căci din momentul ce se admite persistența forței, trebuie să se admită neapărat că un prisos de forță o să aibă un efect mai mare decât o lipsă de forță, și acest

prisos trebuie cu necesitate să dea direcția. Și în fine c) Ritmul. Forța nu poate să persiste decât căutând la fiecare moment să aibă legătură cu izvorul de forță, adică trebuie să fie ritmică.

Intemeiându-se pe aceste principii, H. Spencer caută să determine o lege unică universală, care să se aplice întregii existențe și tuturor fenomenelor particulare, cari compun existența. Aceasta e legea de E., pe care o formulează astfel: »E. este o integrare de materie, însoțită de pierdere de mișcare, materia trecând dela o stare omogenă, indefinită, incoherentă, la o stare heterogenă, definită și coerentă; iar mișcarea, care nu s'a pierdut, suferind o transformare avaloragă.« În adevăr: materia primitivă, ne spune știința modernă, era difusă, nu existau corpuri ceresce heterogene, definite și coerente. În virtutea însă a persistenței forței, a continuității mișcării, pe care o avea acea materie difusă, condusă și de principiul ritmului și al mișcării în direcțiunea celei mai mari tracțiuni, încetul cu încetul materia difusă se integrează, adică se concentrează în corpuri deosebite. Din această concentrare, condensare a materiei a rezultat însă o pierdere de mișcare, iar cea rămasă, în loc să fie difusă și fără direcție hotărâtă ca mai înainte, începe să se definească, să devină omogenă (mișcarea circulară), iar corpurile deosebite să devină coerente, ca și mișcările cari le grupează acum în sisteme planetare. Ceea ce s'a întâmplat cu fenomenele astronomice, se întâmplă, dice Spencer, în toate ordinele de fenomene. Pretutindeni materia se concentrează, se face heterogenă, se definește, iar în această concentrare, heterogenizare și definire este ajutată pe de o parte de pierderea unei părți din mișcarea deosebitelor părți, iar pe de alta de mișcarea rămasă care se concentrează, se heterogenizează, se definește odată cu materia.

Spencer, cu multă consecuență, cu multă ingeniozitate și ajutat de un enorm capital de cunoștințe, aplică această lege de E. cu deosebire la fenomenele vieții (Biologia), la fenomenele sufletești (Psihologia) și la fenomenele sociale (Sociologia) și ne dă o explicare a lumii pe cât de grandioasă, pe atât de rece și deseserantă. Lumile cari se fac, se desfac, se prefac înaintea noastră și noi, simple celule, cari ne nascem, ne desfacem și ne prefacem în alte elemente, pentru compunerea altor agregate de materie mai perfecte, adică mai definite, mai heterogene și mai coerente, ele înși-le subordonate și condamnate să se facă, să se desfacă și să se prefacă, ca și noi, fără pic de speranță, fără alt principiu de unire intimă, decât acela al forțelor externe înconjurătoare, ne pun pe gânduri mai pesimiste decât chiar filosofia lui Schopenhauer. (v. și art. Descendența.) [Dragomirescu.]

Evoluțiune lingvistică. Ori ce limbă se află într-o E. continuă. Motivele acestei evoluțiuni sunt multiple. Cele mai importante sunt: principiul inerției sau al economiei de forță, în virtutea căruia vorbitorii, în mod inconștient, sunt îndemnați a-și ușura pe cât se poate vorbirea; lucrarea analogiei, care se întemeiază pe influența formelor predominante asupra celor mai puțin usitate; progresul sau regresul cultural al popoarelor, care face să se nască concepte și forme lingvistice nouă sau să dispară cele vechi;

în fine influența unui idiom asupra celuilalt, în urma contactului direct sau indirect între două popoare, care duc la formarea unor limbi mixte sau și la disparițiunea totală a idiomului mai puțin viabil. [Ti.]

Evonymus L., (botan.) gen din fam. Celastrineae, tribul Celastraeae, cuprinde arbori sau arbuști cu ramurile tetragonale rar rotunde. Acest gen numără vreo 40 de specii, dintre cari cele mai multe trăiesc în munții Indiei, Chinei boreale și Japoniei, altele cresc în Europa și în America boreală temperată, puține sunt împrăsciate și prin insulele Malayane; nu de mult s'a aflat o specie de *Evonymus* și în Australia. În părțile noastre crește prin păduri și tufșuri: *E. europaeus* L., numit de popor Salbă moale, *Voniceriu*. *E. verrucosus* Scop., numit vulgar Lemn riios, iar prin pădurile din regiunea montană crește *E. latifolius* Mill. Unele specii și varietăți de *Evonymus* se cultivă prin grădini și florării ca plante decorative, așa sunt: *E. americanus* L., *E. atropurpureus* Jacq., *E. europaeus* L., *E. fimbriatus* Wall., *E. grandiflorus* Wall., *E. japonicus* L., etc. Lemnul de *E. europaeus* L., calcinat în vase închise se întrebuițează la fabricațiunea creioanelor de desen. Plantele din acest gen sunt în general otrăvitoare, au un miros neplăcut, grețos. Odinioară se întrebuițau în medicină mai multe specii de *Evonymus*. [Z. C. P.]

Evrei, v. Ovrei.

Evstratie, biv vel logofet, figurează ca traducător din grecesce al Pravilei lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634—1653).

Ewald, 1) *Heinrich, von*, orientalist germ., n. 1803 în Göttingen, 1827 prof. acolo; 1837 destituit cu alți 6 prof., cari protestaseră în contra loviturii de stat a regelui Ernst August, merse la Tübingen, se întoarse 1848 și fu pensionat 1867, ne voină a jura credință statului prusian, pe care l-a combătut și în Reichstag, cerând reînființarea Hanoverei ca regat, † 1875. A făcut epocă atât ca linguist în Gramatica critică a limbii ovr. 1827 și a limbii arab. 1831—33, cât și ca exeget al vechiului Testament (Cărțile poetice 1865—67; Profeții 1867—68), și mai ales prin scrierea sa de căpetenie: Istoria pop. Israel 1864—68, care se poate compara cu Istoria rom. a lui Mommsen.

2) *Ewald, Johann*, poet danez, care deschide periodul nou al literaturii daneze, n. 1743 în Copenhaga, începând să studieze teologia, dar în curând intră în oastea prusiană, apoi în cea austriacă, fugi 1760 și-și urmă studiile. O dragoste nefericită îl făcu poet. Deși influențat de Molière, dar mai cu samă de Klopstock, el scrisese poezii lirice de un avânt și frumusețe de formă neîntrecute în limba lui (Cătră suflet). Templul Fortunei (alegorie) 1764 atrase îndată asupra lui atențiunea generală; urmară dramele: Adam și Eva, din biblie, Rolf Krage, din tradițiune, și capo d'opere: Moartea lui Balder (mitologică) și Pescarii, tablou din viață, în care se află cântecul național danez. † 1781. Cf. Welhaven: E. și poezii norvegieni. Copenhaga, 1868. Op. lui în 8 vol. 1850—55 acolo, cu autobiografie necompletă. [W. R.]

Ex, (lat.) din, afară; are însemnarea de »până în fund«; apoi în compusele: exrege, etc., arată oficiul ce l-a avut odată cineva. *Ex abrupto*, (lat.)

fără veste, nepregătit; termin retoric pentru exordiu, care se adresează cătră dispoziția ascultătorilor și străbate numai decât în conținutul și în întregul temei.

Exacerbațiune, (med.) o schimbare spre mai rău a unui morb, cauzată de un accident trecător.

Exact, tocmai cât trebuie și cum trebuie. Implică comparațiunea cu un tip ideal, cu care trebuie să se potrivească perfect faptul calificat de E.: precis, nici mai mult nici mai puțin. [M. D.]

Științe exacte se numesc științele matematice, cari întrebuițează exclusiv metoda demonstrativă.

Exagerațiune, trecere preste măsura adevărului. Sin. hiperbolă.

Ex-albuminat, (botan.) se dice de semânță, de embrion, când nu are albumen (v. ac.); s. e. seminte de fasole și alte leguminoase, etc.

Exalgîn, *Methylacetanilid*, substanță chimică, ce formează cristale albe, cari se topesc la 99.5° C.; masa topită fierbe la 245° C. E. se folosește în medicină ca antiseptic, antifebril și la neuralgii.

Exaltados, după revoluția spaniolă din 1820 numirea partidului liberal extrem în contrast cu partidul moderat (*Moderados*); în 1822 aveau majoritate în Cortes, dar după ocuparea Cadixului prin Francezi (1823) s'a sfârșit domnia lor.

Exaltațiune, și mai bine *Exaltare*, a) starea sufletească dezechilibrată, în care omul e purtat în păreri și actele sale de o sensibilitate excesivă și de o imaginațiune fără frâu. Deosebită de extas, fiindcă deși amândouă implică o predominare a simțirii asupra înțelegerii, extasul (v. ac.) e o stare extraordinară, dar liniștită, având un obiect statornic, pe când E. e o stare neliniștită, care își schimbă obiectul necontenit și fără nici o regulă. b) Glorificare. c) Ori ce exagerare în genere a unei calități sau activități, a unui lucru sau ființe. O E. prea mare duce la nebulie. *Exaltat*, popular *zăltat* = nebul. [M. D.]

Examen, în general, se numește ori ce act, prin care tindem în mod intenționat și cu un plan a ne câștiga informațiuni despre starea sau calitățile unui obiect, sau despre măsura cunoștințelor ori aptitudinilor unei persoane.

În înțelesul din urmă, E. exista mai de mult, nu numai pentru școale, ci și pentru ucenicii și calfele, cari doriau să câștige dreptul de a practica o meserie, ca măiestri recunoscuți de breasla la care aparțineau. Acest examen obligator s'a desființat, cu puține excepții, de când s'a declarat »libertatea meseriilor«.

Examen final se numește ori ce E., care are de scop de a încheia constatările asupra progresului realizat de un așezământ de instrucție la sfârșitul unui anumit ciclu de studii. Acest nume s'a dat în deosebi E.-lui, cu care se încheie anul școlar, spre deosebire de *E. semestrale* (la 1/2 de an), *trimestrale* (la 3 luni), *lunare* (la finea fiecărei luni) și cele *școlare*, la cari școlarii unei școale pot să fie supuși în mod obligator, potrivit cu organizația învățământului din acea școală.

Se mai deosebesc *E. de primire sau admitere* în o clasă oare care, *E. de diferență*, prin caro școlarului numai completează dovida că posedă cunoștințele necesare unei admiteri, în fine *E. de corigență*, de *corecțiune* sau de *îndreptare*, la care se admit numai școlarii cu una sau două note nesuficiente.

E. finale se numesc *E. generale* (E. de calificare sau de capacitate la școalele speciale; E. de maturitate la școalele medii sau secundare și E. de stat la școalele superioare), când au menirea să dea proba generală a capacității candidaților pentru funcțiuni responsabile în stat. Aceste E. se constituiesc, de obicei, din trei probe: una în scris, alta orală sau verbală și a treia de aplicațiuni practice. Potrivit cu aceste probe avem termenii de *E. scripturistice, oral sau verbal* și *E. practice*.

E. de fine de an și cele generale (afară de proba scripturistică) sunt de obicei *E. publice*, având scopul de a informa publicitatea despre organizația internă și externă a școalelor, a da puțină unui liber control și a interesa de afacerile așezămintelor culturale pe toți doritorii de progres. E. publice, în masă, nu s'au dovedit totdeauna ca probe juste de măsură cunoscințelor și aptitudinilor celor examinați, rezultatele lor fiind de multe ori rodul întâmplării sau al norocului. În unele state ele au mai mult scopul de a servi ca un mijloc de stimulare pentru școlari, decât ca dovadă de capacitate. Aceasta din urmă rămâne a se stabili, nu printr'un examen asupra unor chestiuni întâmplătoare, ci prin o îndelungată observare a prestațiilor școlarului și o repetită cercetare a cunoscințelor sale sub întreaga durată a studiilor. Aceste considerațiuni au produs în timpul mai nou o mișcare în direcția înlăturării E.-lor publice finale (în deosebi anuale) înlocuindu-le cu un sistem de măsuri, care tinde la o cercetare mai intensivă și mai deasă a lucrărilor școlarului în cursul studiului. (Pentru România, a se consulta legea învățământului primar din 1893 și Regulamentul de aplicare al acestei legi. Legea învățământului secundar și superior din 1898. Regulamentul de aplicare al legii.)

Exantheme, un grup de boale caracterizate prin aparițiunea unei roșățe pe piele, care dispare sub presiunea degetului și e cauzată prin o acumulare de sânge în capilarele pielii. Astfel s. e. sunt: scarlatina, variola, varicela, eritemul, blânda (urticaria), erisipelul. La unele din ele, ca la variola, se adaugă mai apoi și o extravasațiune de serositate sub piele. [V. I.]

Exapsalm, numele colectiv al psalmilor 3, 38, 63, 88, 103 și 143 (Onciul, Cartea Psalmilor), cari se cetesc dimineața la utrenie. (v. Psalm.) [G. Hango.]

Exarch, (*grec.*) dela 554 titlul guvernatorului bizantin al Italiei. *Exarchat*, teritoriul acestei locotenente; cuprindea Romagna și litoralul dela Rimini până la Ancona. 751 cucerit de Aistulf, reg. Longobarților, dela 756—1860 aparținea Papei. Astăzi E. înseamnă o demnitate bisericească, de regulă un locotenent undeva al patriarhului din Constantinopol. În Bucovina se numește E. preotul al treilea dela biserica catedrală din Cernăuț, însărcinat cu predicarea în limba rutenească. E. este aici și titlu de onoare, care se dă meriților păstori de suflete cu dreptul de a purta brâu roșu. [Dr. I. G. Sbierea.]

Exarticulațiune sau *Desarticulațiune*, o operațiune în care tai, ciuntesci un membru tocmai în articulațiune, pe când în *amputațiune* tai la ori ce înălțime.

Ex asse, (*lat.*) deplin, tot, întreg.

Ex bene placito, (*lat.*) după voia cuiva, după bunul plac.

Ex cathedra, (*lat.*) din catedră, de pe scaun, tron; în special se rapoartă la decisiunile papei în chestiuni de credință și disciplină, dela cari nu este recurs.

Excedent, prisosul veniturilor față de cheltuieli. Contrarul se numește *deficit*. În budget se deosebesce E. după prevederi (sau preliminar) și E. real, acel care se constată la încheierea socotelilor unui exercițiu. E. e o dovadă de mers sănătos al finanțelor, de aceea guvernele caută totdeauna a înfățișa budgete cu E. Dela unirea principatelor, ani cu E. au fost 1863, 1867, 1873, 1877, 1880, 1880—81, 1882—83, 1886—87, 1888—89 până la 1893—94 inclusiv. Dacă la întocmirea unui budget s'au trecut în budgetul extraordinar cheltuieli ordinare sau s'au trecut la venituri bani provenind din împrumuturi, E., deși real după comptabilitate, este *fictiv* în fond. (Cf. pentru România seria intitulată: Expunerea situațiunii tesaurului public la 30 Sept., public. ofic. anuală.) [Biron.]

Excelența, termen de politeță și de onoare în dăile noastre, în vechime de o mare importanță. Cei dintâi cari luară titlul de E. au fost regii Lombardiei, apoi trecu la Franci și împărații Germaniei, cari menținură acest titlu până după 1300. În secolul următor îl purtau principii și ducii italieni, cari îl părăsiră la rândul lor pentru cel de «alteță». Cel dintâi duce nesuveran, care îl luă, fû ducele de Nevers, fiind ambasador la Roma (1593). Exemplul fû urmat apoi de marii ambasadori, și tractatul din Westfalia recunoscu oficial acest drept pentru ambasadori. Ducele de Alba purta titlul de E., când era guvernator al Terilor de jos (1595). În secl. XVII titlul de E. fû purtat de «grandii de Spania» și de membrii ordinului «Toison d'or». Acest titlu se răspândește din ce în ce. Sub Ludovic XIV și XV, ca și în Anglia, titlul se da marilor funcționari ai regatului; chiar rectorii universităților germane îl purtau. Astăzi acest titlu e semi-oficial în relațiile diplomatice. pentru ambasadori, ministri plenipotențieri, și chiar pentru grade mai mici și pentru ministrii ordinari ai statului. În Austro-Ungaria titlul de E. se dă consilierilor intimi (v. ac.) [O. I.]

Excentricitate, situațiune în afara centrului; figurat: curiositate, originalitate, necumpănire, într'o parte, caracter nepotrivit cu obiceiurile, etc. În geometrie v. elipsa și iperbola. În astronomie: E. unei planete sau comete e E. orbitei sale.

Excepțiune, abatere dela regulă. În procesul civil se înțelege sub E. obiecțiunile de drept ale pîrîtului, cari dacă se dovedesc basate, zădărnicesc acțiunea pîrîtorului. Se deosebesce: *E. delatorie*, cari au de urmare numai respingerea temporală a cererii pîrîtorului, și *E. peremptorie*, cari se opun reclamantului cu scop de a zădărnici acțiunea pentru totdeauna.

Exces, necumpetare, ceea ce trece peste măsură, întrucât e cuvenite; cantitate cu care o mărime întrecce altă mărime. La plural: violențe materiale; desfrânări.

Excitantia, (med.) remedii cari excitează fie organismul întreg, fie numai nervii, inima, stomachul, anumite glandule, etc. E. sunt: camforul, alcoolul, Moschus, Digitalis, ș. a.

Excitația, în genere ori ce cauză provocătoare de activitate; în fiziologie proprietatea ce au în special nervii și mușchii de a intra în activitate sub acțiunea unor agenți excitanți de natură chimică, mecanică, fizică (în deosebi electrică), sau pur fiziologică. Natura intimă a excitației fiziologice normale e necunoscută. Numai o parte mică din excitațiile ce au loc în organismul nostru ne sînt aduse la cunoștință; de marele rest sîntem absolut inconștienți. E.-le au nevoie de o intensitate oarecare, pentru a fi percepute de noi; minimum de excitație necesar perceput poartă numele în fiziologie de pragul excitației. Intensitatea unei E., trecînd peste pragul ei, poate merge pînă la un maximum, cînd E. începe a deveni insuportabilă organismului. Agenții excitatori se împart în 2 grupe: homologi, sau adequați, cari lucrează totdeauna în același chip (de pildă vibrațiunile eterului), și heterologi, a căror acțiune variază după simțul, asupra căruia lucrează. Prima categorie de agenți lucrează numai asupra terminațiunilor periferice ale organelor simțurilor, pe cînd celelalte asupra întregii regiuni nervoase a organismului simțului, chiar pînă la scoarța cerebrală. Excitanții mecanici, chimici, electrici și termici fac parte din acest al doilea grup. [Vaschide.]

Excitator electric, aparat compus din două ramure de metal cari se pot mișca în jurul punctului în care sînt reunite. Fiecare ramură are câte un mîner de sticlă, de care le putem apuca fără a ne pune de a dreptul în contact cu dinsele. Servește pentru a descărca instantaneu un condensator electric.

Exclamațiune, ca figură de stil este expresiunea ori cărui sentiment viu și iute, care cuprinde vr'odată sufletul nostru. Se exprimă de obicei prin interjecțiuni. [*]

Exclusivitate, calitatea morală a unei persoane sau a unui cerc, care nu vrea să primească nici un lucru contrar tendențelor sale.

Excomunicare, anatema, afurisire, cea mai grea pedeapsă bisericească; consistă în excluderea unui creștin din comuniunea credincioșilor. Pedeapsa aceasta se dictează de către autoritatea bisericească competentă asupra creștinilor delinvenți și contumăci. E. este de două specii: *E. mare*, care exchide nu numai din comuniunea bisericească și lipsesce de bunurile bisericesti, ci preste tot opresce pe ceilalți creștini de a comunica cu cel pedepsit. (Cf. Pravila, Indreptarea legii cap. 36, can. ap. 10); *E. mică*, care lipsesce pe delinquent numai de unele drepturi, fără să interdică credincioșilor de a comunica cu el. (Cf. Dr. Rațiu, Instit. Dreptului bis. Blaj, 1877. pag. 751 uu.) [i—m.]

Excoriațiune, (med.) *jupuitură*, distrugerea superficială a unei părți a pielii sau a vr'unei membrane mucoase.

Excremente, substanțele sec. se din corpul omeneș și animalic ca netrebuincioase; cele solide și semisolide constituie materiile fecale, cele lichide urina. Materiile fecale sînt formate din remășițele alimentelor amestecate cu parte din lichidele aparatului digestiv, cari n'au servit la digestiune, și cu epiteliile descumate dela membrana mucoasă a canalului digestiv. Omul adult produce pe di 60 pînă la 100 grame materii fecale. Compoziția lor variază după ceea a ali-

mentelor, cu cât ele sînt compuse de mai multe substanțe asimilabile, cu atât devine mai mică cantitatea materiilor fecale, ea este dar mai considerabilă la animalele erbivore decît la cele carnivore. În unele boale, în cari membrana mucoasă intestinală secretează multă apă, materiile fecale devin lichide. Urina este lichidul secretat de rinichi, care curge prin ureterele în bîșica udului și se scoate prin uretra. Omul adult produce pe di 1000 pînă la 1400 grame urină, cantitatea ei depinde de cantitatea apei ingerate. Urina este compusă din apă, diferite săruri, pigmente (materii colorante), epitelie, muci; constituantul principal este urea și acidul uric, produsele descompozițiunii materiilor albuminoide. Prezența permanentă de cantități mai mari de glicoză (zahăr), de albumină, precum și excesul de săruri în urină constituie o boală. Din cauza bogăției lor în apă și în materii albuminoide, E.-le intră lesne în putrefacție și vătămă puritatea atmosferei, a solului și a apelor curgătoare și suterane. Se impune dar depărtarea lor corectă prin latrine și grajduri bine construite și întreținute în stare curată. Depărtarea cea mai practică a E.-lor constă în întrebuințarea lor pentru agricultură, căci pentru pămîntul cultivat ele constituie îngrășământul cel mai bun și cel mai ieftin și germii boalelor infecțioase conținute în E. devin nevătămători prin această întrebuințare. [I. Felix.]

Excreșcență, (med.) numire pentru unele umflături, ce pornesc din piele sau din membranele mucoase și se compun din țesut egal cu aceste. E. sînt negeii, polypii, condyloamele și altele.

Excrete, (med.) produse secreționate de glande, cari însă se eliminază din corp fără o mai departe descompunere. În contrast cu E.-le se află secretele (v. ac.), cari însă, înainte de ce părăsesc corpul, servesc spre unele scopuri hotărîte. E. sînt: urina, sudorile, etc.

Excrețiune, funcțiunea fiziologică în virtutea căreia sângele se filtrează de principiile vătămătoare organismului; această filtrare se face de către nisele *glande numite excretoare*; s. e. rinichii sînt glande excretoare, iar urina lichidul excretat de ei. [N. L.]

În botanică se numește Excrețiune eliminarea din corpa substanțelor vătămătoare plantei, ori așezarea lor în anumite părți ale corpului ei; s. e. eliminarea acidului oxalic împreună cu sărurile calcare, etc.

Excursiune, călătorie scurtă.

Excursiunile din punct de vedere didactic sînt cel mai folositor mijloc de învățămînt al științelor naturale; în E. se deprind elevii a observa fenomenele naturale, fenomene cari pe lângă că ațîță curioșitatea, desvoaltă interesul și gustul pentru studiul naturii. E.-le mai oferă profesorului ocasiunea, de a se pune în relațiuni intime cu elevii, de a cunoaște apucăturile lor sufletești pentru a usa de ele la formațiunea caracterului. În Rom. de abia prin regulamentul școalelor secundare din 1898 (S. Haret) se impune profesorilor de științe naturale să organizeze asemenea E.

Execrațiune, puțin întrebuințat, afurisenie, blăstem (v. Esecrare); starea sufletească cea mai extremă cu care defaimăm pe cineva. Mai în-

trebuințat e *Execrabil*, prin care calificăm ceva ce a ajuns limita extremă a răului. [M. D.]

Execuțiune, acțiunea de a realiza o dispozițiune; în înțeles juridic: realizarea silită a dispozițiilor cuprinse în o hotărîre judecătorească. Cod. rom. de procedură civ. deosebesce *E. provisorie* și *E. silită*. În Ung. procedura execuțională este regulată prin art. de lege 60: 1881.

Executiva, v. Puterile statului.

Exegesa, (teol.) expunerea înțelesului sau interpretarea cutărei cărți după principiile statorite în ermeneutică. *E. biblică* sau interpretarea Sf. Scripturi are să se conformeze cu doctrina bisericii, care singură e infalibilă (v. ac.) în lucrurile de credință și morală, și prin urmare și în expunerea sensului Sf. Scripturi. Deasemenea trebuie să țină samă *E.* și de consensul unanim al sfinților părinți. Cel ce se abate dela acestea ușor rătăcesce: Spiritul subiectiv nu e de ajuns la *E.*, nefiind infalibil, ori și cu cât aparat științific ar fi el înzestrat, deoarece în Sf. Scripturi e vorba despre multe adevăruri supranaturale. În *E. biblică* chiar și adevărurile naturale trebuie contemplate din punct de vedere supranatural și în nex cu cele supranaturale, căci toate la oaltă formează un întreg în economia mântuirii și conducerii genului omenesc la scopul său ultim, care e fericirea supranaturală. Dela aceste principii s'a abătut *E. biblică* raționalistică, care întreg cuprinsul Sf. Scripturi se încearcă a-l explica fără considerare la credință și doctrina bisericii creștine. [i—m.]

Exemplu, ori ce lucru ce servește la probarea, punerea în evidență a unui fapt; ceea ce se dă ca demn de imitat; ori ce lucru identic cu acela cu care se compară ceva («carte fără exemplu»).

Exemplificație, darea de exemple, explicarea prin exemple a unei idei.

Exempțiune, excepțiune; scutire, liberare de o sarcină sau îndatorire generală. În sens canonic *E.* înseamnă un privilegiu, în puterea căruia un individ, corporațiune ori un loc se subtrag dela jurisdicțiunea superiorului imediat, căruia ar trebui să se supună după dreptul comun, și se supun altei autorități sau papei (în bis. rom.-cat.). *E.* este *locală*, *personală* sau *mixtă*, după cum privește locul, persoana sau pe ambele; *universală* sau *parțială*, după cum persoana sau locul se subtrag de tot, sau numai în parte, dela jurisd. ordinariatului. (v. și Exteritorialitate.)

Exenterație, în oculistică 2 operațiuni, anume *E. orbitei* sau *ochiului*, când se scoate cu totul din cavitatea oculară, nu ca în enucleare, unde se scoate numai bulbul; și *E. bulbului*, când se scoate numai conținutul acestei gogoase a ochiului, cum se practică de vr'o 15 ani încoace, deși nu ca ceva faimos. În obstetrică se numește așa deșertarea abdomenului de conținutul său (viscere, deci și *eviscerațiune*).

Exequatur, decisiunea prin care șeful guvernului unei țări recunoaște și admite în libera exercitare a funcțiunii pe un consul (agent străin). *E.* e dar titlul care constată primirea unui consul și recunoașterea solemnă a puterilor sale. Acest act conferă consulului jurisdicțiă și autoritatea sa. Guvernul pe lângă care un consul e acreditat poate refuza, când are motive suficiente, agrearea sau *E.* său. Pe lângă aceasta guvernul poate să și-l retragă, dacă din deosebite motive crede că

e bine de a proceda astfel. În ambele cazuri rolul consulului e pasiv; guvernul său discută motivele de retragere sau refus. Când consulul e investit cu un titlu diplomatic, de însărcinat de afaceri, etc., trebuie să poseadă o scrisoare de acreditare (v. ac.) pentru calitatea sa diplomatică. Atunci se observă ceremonialul de recepție al agenților diplomatici. Totuși aceasta nu-l dispensează de a obține *E.* în formele ordinare. *E.* nu e necesar decât consulului. Cancelarul, dragomanii, etc., sînt numai recunoscuți de autorități, după recomandățiunea consulului. Agenții consulari, numiți de consul, trebuie să poseadă *E.* ca și consulii. Acest act se liberează de ministrul afacerilor străine. Forma *E.-lui* variază în diferite țări, de obicei e o *lettre-patente*, semnată de suveran și contra-semnată de ministru. Consulul trebuie să se abțină dela exercitarea publică a funcțiunilor sale, cât timp n'are *E.*

[O. L.]

Exercițiu, deprindere. *E. financiar*, v. Budget, I, p. 623 a. *Exerciții practice*, ocupațiile orale sau scripturistice, cari se dau școlarilor cu scopul de a face aplicațiunea (traducerea în faptă) cunoscintelor teoretice, dobândite în o materie oarecare de învățământ. *E.-le* au un rol didactic important, îndeosebi la învățământul elementar, unde scopul principal nu este mulțimea de cunoscințe, ci pe lângă puține cunoscințe, aptitudinea de a le utiliza în viață (a se vedea învățământ elementar). Afară de »Școala practică«, redactată de V. Petri, mai avem o bogată literatură de manuale ce conțin *E.-ii* practice pentru învățământul primar și se rapoartă la felurite materii de studiu.

Exerciții libere, *E.-le* gimnastice, cari se fac fără întrebuințarea aparatelor de gimnastică. Ele servesc ca introducere în gimnastică și se rapoartă la ținuta corpului în repaos și la mișcările cu capul, trunchiul și cu membrele (marșuri, alergări, sărituri, lupte, jocuri și dansuri). (A se consulta »Exerciții de gimnastică« de D. Ionescu, București; »Fascicule de gimnastică« I, II, III și IV, de Mocianu și Velescu, București, 1891).

Exerciții militare, mișcările și evoluțiunile executate de soldați pentru a le completa și dezvolta educațiunea lor fizică, precum și a le face educațiunea lor militară. [—]

Exerciții spirituale, complexul unor acte de devoțiune, prin care spiritul creștinului, abstragînd dela afacerile ăilnice și comune, se ocupă numai cu propria curățire de defectele morale și cu înaintarea în perfecțiunea religioasă-morală. Actele de devoțiune, cu cari se ocupă sau deprinde spiritul, sînt: exortațiuni ținute de preotul, care conduce *E.-le*, reflexiunea asupra celor propuse în singuraticile exortațiuni, aplicîndu-le la propria sa viață, rugăciuni, cercetarea bisericii, lecțiuni pioase, mărturisire și cuminicare. Atari *E.* sau deprinderi spirituale fac în biserica catolică mai ales călugării și clericii, dar ele se fac și de cătră laici sub conducerea preoților.

[Dr. Is. Marcu.]

Exercițiu, în musică nune dat unor mici compozițiuni, basate pe unul sau două motive, și scrise mai mult în vederea exercitării executantului decât a unei adevărate execuțiuni. Când aceste exerciții sînt de un stil melodic mai îngrijit ele iau numele de *studii* (v. ac.). [T. C.]

Exerg, termen numismatic, care arată partea liberă ce rămâne între figura gravată pe o monetă sau medalie, și marginea ei. De obicei spațiul cuprins dedesuptul figurii, unde se înseamnă uneori data, marca gravorului, semnătura, etc., și ori ce semn de fabricațiune. E. însă mai adesea cuprinde numele artistului, scris mic, felul metalului din care e făcută medalia, etc. [O. L.]

Exert, (botan.) se dice de stil sau de staminele unei flori, când întrec învelișul floral, ca la *Cerculus* ș. a.; stă în opozițiune cu *inclus*, ce se aplică în cazul contrar, când organele menționate nu depășesc învelișul floral.

Exeter, oraș în partea sud-vestică a Angliei, cu 37,580 loc. (1891); episcopie protestantă; catedrală; comerț.

Exfoliațiune, (med.) numirea proceselor nevrotice, la cari straturile superioare ale țesutului sau organului aficiat se desfac și eliminază în formă de foi.

Exhaustori, aparat de ventilațiune, prin care se scoate aerul din mine, etc.

Exhibițiune, predare, a scoate la iveală; arătare, exposițiune.

Exhumațiune, desmormântare.

Exigență, cerință exagerată, trebuință imperioasă; calitatea morală a aceluia care cere cu strictețe îndeplinirea unor reguli sau condițiuni pe cari funcțiunea sau interesul său îl obligă să le supravegheze.

Exil, privarea cuiva de dreptul de a locui în patria sa (cetate sau stat), pornită dela autoritate sau din propria hotărâre. La Greci E. era pedeapsa dată unui cetățean de partidul politic advers, s. e. Kimon, Xenophon, Thukydides. Exilatul își pierde drepturile și averea, rudele se lăpădau de el. O formă specială de E. la Atena era *Ostracismul*. O formă de E. la Romani era *aquae et ignis interdictio*, privarea de ori ce relațiune cu cel vinovat.

Existență, ceea ce este, ceea ce are ființă; viață; durată vieții, dăinuirea. În filosofie, sub numele de E. se înțelege ceea ce, în mijlocul schimbărilor fenomenale, trecătoare și deci fără valoare, rămâne statornic și etern. De aceea E. a fost concepută mai totdeauna ca substanță (v. ac.) de sine stătătoare și prin sine existentă. Ea o deosebește de accidente sau de atribute, cari sunt calitățile lucrurilor și cari nu pot exista de sine și prin sine fiind-că au trebuință de o substanță, la care se rapoartă și care le produce. În acest înțeles, ceea ce numim noi realitate, lumea împreună cu ființele, lucrurile și întâmplările dintr'însa, este numai o simplă aparență, fără adevărată realitate, fără E.; această lume constituie numai manifestările exterioare, întâmplătoare ale E., dar nu este însăși E. E. este infinită și eternă, produce și conduce în mod statornic manifestările lumii, cari cad sub simțurile noastre, și rămâne vecinic identică cu ea însăși. E. se confundă cu Dumnezeu și formează temelia panteismului.

În afară de acest înțeles *metafizic*, E. mai are un înțeles mai modern, derivat dintr-o privire mai puțin profundă, dar mai *sciințifică* a lucrurilor. În acest cas, E. cuprinde totalitatea lucrurilor și întâmplărilor, cari au un loc determinat în spațiu și în timp și a căror producție se supune legii fundamentale a înțelegerii noastre:

causalitatea. Din acest punct de vedere conținutul unui vis sau al unei iluziuni nu are E., pentru că atât visul cât și închipuirea nu țin samă de determinarea în spațiu și în timp, înfrâng legea causalității: n'au E. *fenomenală*. Și aci să se evite o confușiune: visul sau iluziunea ca vis și ca închipuire, nu înfrâng legea causalității și au un loc determinat în spațiu și în timp; un vis sau o închipuire se poate explica, i-se pot arăta cauzele cari le-a produs; ele sunt E. Ceea ce însă nu e E. e produsul lor. Ne-am pute explica de ce am visat că sburăm și într-aceasta visul are o E. fenomenală, dar sburatul nostru din vis, e ceva care contrazice condițiile E. și de aceea dicem că n'are E.

[Dragomirescu.]

Exlex, (lat.) afară de lege, proscris.

Exner, *Wilh., Franz*, technolog, n. 1840, studiă la Viena, unde fu numit profesor la Academia pentru cultura pământului 1875. Ca atare și-a câștigat merite mai cu samă pentru industria de lemn, de piatră și pentru transport, 1879 înființă cu Banhans muzeul industrial și tehnologic la Viena; 1882 deputat în Reichsrath. A scris: *Stoleria de artă* 1870, despre unele sculptorului de piatră 1877, despre ale stolerului 1878 până 1883, *Mijloacele moderne de transport în serviciul agri- și silviculturii*, 1877. [W. R.]

Exoasceae, (botan.) grup de Ciuperci Ascomycete, caracterisat prin asce neînvălit. Cuprinde, ca familii mai importante, *Sacharomycetaceae* și *Exoasceae*; în aceasta din urmă sunt ca genuri *Taphrina*, *Exoascus* (v. ac.), etc., cari trăiesc parasite pe plante verzi.

Exoascus Fuck., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete din familia Exoasceae; trăiesc parasite pe frunze și flori de plante verzi, provocând deformțiuni variate. Așa, specia *E. deformans* atacă frunzele de piersec pe cari le face să se sgârcească; *E. pruni* atacă florile de cais, prun, etc., făcându-le sterile; ovarul se umflă, capătă un gust acrișor și o culoare gălbuie. Poporul numește fructele de prun astfel vătămăte, u r l u p i, c o c o ș e i, c o r l a ț i.

Exobasidium Woron., (botan.) gen de Ciuperci Basidiomycete, familia Exobasidiaceae; specia *E. Vaccinii* trăiesc parasite pe diferite specii de Afîn (*Vaccinium*).

Exoderm, v. Ectoderm.

Exodiu, în teatrul roman vechiu un fel de epilog.

Exodos sau *Cartea Esirii*, una dintre cele cinci cărți ale lui Moisi, v. Pentateuch.

Exoftalm, (*Exophthalmus*), protrusiunea (ieșirea în afară a) globului ocular, produsă prin tumoare în dosul globului, prin inflamația acestuia sau prin mărirea sa (stafilm). (v. Gușa exoftalmică.)

Exogamia, (*grec.*) la multe popoare obiceiul că nime nu poate lua soție din seminția a cărei aparține mamă-sa. Contrarul: Endogamia.

Exogen, *exogene*, (botan.) se dic acele organe ale plantelor, cari își trag originea lor din țesăturile mai din afară ale unui alt organ mai bătrân; s. e. frunzele sunt E. (v. și Endogen).

Exomphalus, (med.) atât cât Hernia umbilicală. V. art. Hernia.

Exoprica, nume dat de Codul Caragea averii parafernale (v. ac.) sau extradotale a femeii.

Exorbitant, (*lat.*) preste măsură, exagerat.

Exorcism, adjurare, alungarea demonului dela oameni și lucrurile făcute în numele lui Dumnezeu și în deosebi în numele lui Isus (Marcu, 16, 17). Puterea aceasta a dat-o Isus Chr. bisericii sale (Mat. 10, 8; Fapt. ap. 8, 7.) (v. Blăstem).

Exorcist, exorcistat, una din treptele ierarhice mici; cei înălțați la exorcistat aveau chemarea de a ceti exorcismii asupra energumenilor (Sinod. cart. IV, can. 7). In biserica noastră puterea de a ceti exorcismii o au episcopii și preoții. Numai după ce s'a constatat deplin, că în adevăr cineva e cuprins de spiritul necurat, este iertat a ceti asupra lui exorcismii. [i.—m.]

Exordiu, începutul unui discurs (v. Dispozițiunea). Scopul lui e câștigarea bunăvoinței și atențiunii ascultătorilor, și înlesnirea înțelegerii discursului. (Reddere auditores benevolos, attentos, dociles). Aci au loc mai ales așa numitele moravuri oratorice (v. ac.), dela cari atîrnă în mare parte succesul discursului.

Exortățiune sau **parenese**, (v. ac.) o cuvîntare religioasă scurtă și însușeșită, care o adresează preotul credincioșilor din incidentul cutărei înțemplări mai rari, s. e. la botezarea unui adult, la prima cuminecare a pruncilor, ori și înainte de mărturisirea lor, la cununie, etc. E. se ține în ton familiar și are să apară ca improvizată. [i.—m.]

Exoschelet, schelet extern constituit din întărirea tegumentului și numit adesea *Dermoschelet*.

Exosmosa, v. Endosmosa.

Exostosa, (med.) tumoare compusă din substanță normală de os și aflătoare afară pe os.

Exoteric, v. Esoteric.

Exotic, (grec.) din străinătate; *plante exotice* acelea al căror loc de origină e în alte ținuturi decât acelea în cari se găsesc la un moment dat. Așa sînt E. pentru Europa numeroase plante cultivate prin florării, prin apartamente, pentru frumseța frunzișului sau florilor lor, ca Palmierii, Ficuşii, Philodendron, diferite Ferige, ș. a.

Expansiune, dilatațiune (v. ac. și art. Tensiune).

Expatriare, obligarea cuiva a-și părăsi patria (v. Exil).

Expatriatul, diar politic maghiarofil, redigiat în 1849 în Brașov de Cesar Boliac, pe atunci refugiat din România. Tendența lui era, să împace pe Românii ardeleni cu Maghiarii și să-i înduplece a face cauză comună împreună cu aceștia. E. nu și-a putut ajunge scopul și după o existență de tot scurtă încetă. (Cf. G. Barițiu, »Părți alese din ist. Trans.-, vol. II, pag. 490).

Expectorantia, (med.) remedii cari promovează expectorațiunea. E. sînt: Ipecacuanha, Senega, Apomorphia, Antimon, vapori de apă, Terpentină.

Expectorațiune, (med.) deșertarea secretului acumulat în căile respiratorice. Fig. vorbire.

Expedițiune, călătorie mai lungă făcută în vederea unor scopuri, cari pot fi: interese comerciale, explorări, descoperiri, cercetări științifice, plăceri, vindecare și scopuri religioase. E.-le *geografice* și *comerciale* au avut drept rezultat descoperirile (v. ac.) numeroase, cari au deschis debușeuri atât de mari vechiului continent. E. *științifice* s'au început prin secl. XVII și s'au dezvoltat tot mai mult. Cele mai însemnate E. științifice au fost făcute din partea Englezilor, Francezilor și Rușilor. Mai în urmă trimit E. științifice și Germanii (Al. Humboldt). E. *reli-*

gioase au fost cruciadele (v. ac.), în timpul present pelerinagele și E.-le misionarilor. E. *de plăcere* se aranjează de către unele birouri de când mijloacele de comunicațiune s'au înmulțit și perfecționat. In timpul mai nou se aranjează în unele țeri E. *școlare*, *igienice*, etc. E.-le au o literatură întreagă, ai cărei reprezentanți principali sînt Germanii, Englezii, Francezii, Americanii, Italianii, Olandezii, Svedii și Rușii.

Experiența, încercările pe cari le face un om cu lucrurile și cu oamenii în decursul vieții sale. Aceste încercări nu pot fi însumate sub numele de E., dacă ele n'au lăsat o urmă conștientă, fie în gândirea lui, fie în purtarea lui în lume. (v. și Experiment.) [M. D.]

Experiment sau *experiență* se numește o încercare sistematică de a provoca, în condițiuni cunoscute, producțiunea unui fenomen, pentru a-i pute afla cauzele. E. o procedere întrebuintată cu deosebire în științele numite experimentale (Fisica, Chimia, Biologia) și ofere ocasiunea de a aplica unul din metoadele de cercetare proprii inducției (v. ac.). Experimentărilor se datoresc cele mai multe din progresele științei moderne. [M. D.]

Experți, în procedura procesuală acele persoane, deosebite de părțile litigante, cari în urma profesiunii lor, au cunoscințe și experiențe speciale asupra obiectului care formează substratul procesului. E. servesc deci ca organe auxiliare ale judecătorului, de regulă sînt numiți de acesta și au să depună jurămint, că-și vor da părerea după cea mai bună cunoscință. E. răspund pentru eventuale daune cauzate din greșala lor.

Expertisă, cercetare prin experți.

Explicațiune, desfășurare, dezvoltare sau desvîluire și se întrebuintează în deosebi în materii de știință, unde cunoscințele stau în legătură de înțeles (nex logic) unele cu altele. A explica însemnează a expune, parte de parte, înțelesul unui fapt concret, pe temeiul unor abstracțiuni cunoscute mai dinainte. S. e. Faptul înălțării balonului de aer se poate explica cu ajutorul legii lui Archimede despre plutirea corpurilor.

Explicit, exprimat formal, în termeni hotărîți.

Exploatabil, ceea ce prin valoarea lui, pe lângă acoperirea cheltuelilor de instalațiuni și de exploatare, mai produce și un venit net exploatareului.

Exploatare, se numește șirul de operațiuni ce facem pentru a scoate un venit dela o proprietate de ori ce natură. In acest sens se vorbește de E. unui teatru, unei invențiuni, etc. E. se mai numește abuzul ce-l face cineva față de persoane mai slabe pentru a le impune condițiuni economice nedrepte, în acest sens se dice, s. e. că cutare patron exploatează pe lucrătorii săi.

In limbajul curent însă E. însemnează numai operațiuni de agricultură, de industrie sau de comerț. In agricultură E. e intensivă sau extensivă, rațională, empirică sau abusivă (Raubbau, Raubbetriebe); abusivă e mai totdeauna E. ce o face un arendaș care n'are decât un termen scurt, e făcută cu țăleri (tipul cel mai răspândit în Europa) cu locuitori învoiați; aceasta e cazul cel mai general în România (v. tocmeii agricole), cu copârtași (métayers), ceea ce e un sistem foarte bun, sau în fine cu sclavi, cum era cazul preste tot în antichitate. E. se mai deosebesc în E.

directă sau în regie, când însuși proprietarul moșiei o conduce a) în persoană: E. directă, b) printr'un reprezentant al său: regie, și în E. prin arendă. Tipul cel mai perfect de E. agricolă e E. directă rațională, cu corpătași și dileri. Pentru a fi rațională, o E. agricolă trebuie să fie călăuzită la tot momentul a) de regulile agromomiei, b) de cunoștința nevoilor reale, și a împrejurărilor bune sau rele de desfacerea produselor.

[Biron.]

Explorări, expedițiuni făcute cu scopul de a cerceta și face cunoscute părți ale pământului, cari nu sânt de loc sau foarte puțin cunoscute. V. tabela »Descoperiri geografice mai însemnate» la pag. 140 și art. Arctice-terile.

Explorare se numește și căutarea și descoperirea zăcămintelor minerale și diferitele lucrări miniere în scopul acesta; *Permis de E.*, un act dat de autoritățile miniere, în baza căruia se dă dreptul de a face explorațiuni.

Explosiune, expansiunea fără veste a unui corp, urmată de sgomot și efecte mecanice extraordinare. Astfel producțiunea rapidă de vapori în căzan poate avea de urmare E. De obicei însă sub E. se înțeleg efectele mecanice ale unor transformări chimice produse de căldură, sguduiuri sau alte cauze, cum se întâmplă s. e. la substanțe explosive ca praful de pușcă și dinamita. Cu cât acest proces chimic e mai rapid, și E. e mai intensivă.

Exponent, (algebră) semnul prin care se arată puterea la care este ridicată o cantitate. El se scrie la dreapta cantității sus. *Exponent întreg*, arată de câte ori se ia cantitatea ca factor s. c. $a^3 = a \cdot a \cdot a$. *Exponent fracționar* e tot una cu un radical de un indice egal cu numitorul fracțiunii, al cantității cu un E. întreg egal cu numeratorul fracțiunii, s. e. $a^{\frac{3}{5}} = \sqrt[5]{a^3}$.

Export și import dau împreună comerțul exterior al unei țări. Școala economică, disă *mercantilă*, compara E. cu importul, și dacă covârșia cel dintâi, dicea că o țeară e în câștig, dacă covârșia cel de al doilea, dicea că e în pagubă. Pentru a se vedea cât e de greșit acest criteriu, e de ajuns să amintim că de un lung șir de ani importul Engilterei e mai mare decât E. În genere curenții de import și E. între două țări sânt cu atât mai mari cu cât producțiunea lor diferă mai mult. De aceea comerțul României cu Serbia, Bulgaria, Rusia e mic și nu se prea desvoadă. Dacă Serbia ar avea și ea sare, ar dispăre și principala ramură a exportului românesc în Serbia. Aci e locul de a spune, că cifrele ce se găsesc în statisticele oficiale sânt totdeauna greșite pentru două cauze: 1) Exportatorul declară s. e. vamei românești că trimite grâu în Engiltera, pe când însă bastimentul e pe mare, exportatorul află că prețurile sânt bune la Marsilia, el telegrafează căpitanului la Malta să se ducă la Marsilia, iar declarațiunea înregistrată de vamă rămâne neexactă; 2) aceeași marfa e socotită cu valoarea x în România și cu valoarea $x + 2, 3, n$ în Germania sau Belgia. De regulă prețul din țeara de export va fi inferior prețului din statul de import, căci acesta se alcătuiește din prețul cel dintâi plus cheltuiala de transport, asigurare, etc. Această diferență însă nu poate fi decât de 20—30%, pe când diferențele dintre valorile

oficiale, de cari se servesc vămile, ajung până la 200 și 300 la %. În Germania s'a înființat un oficiu pentru prepararea tratatelor de comerț și pentru studiul comparativ al statisticelor vamale pentru a găsi îndreptarea acestui rău. E. României are caracterul de a fi voluminos și greu, de aceea depinde foarte mult de înlesnirile de transport. Articolele principale sânt: materii prime, cereale și alte produse animale și vegetale brute. Ceea ce trebuie căutat e ca să se poată exporta pe viitor aceleași mărfuri în stare de semi-fabricate. Cf. în această privință »E. produselor alimentare» de Gr. Antipa, 1898.

Mult timp existau și *taxe de export*, cari pentru unele lucruri s'au menținut în România până acum vr'o 35 de ani. Experiența a dovedit însă, că sânt foarte daunătoare și astfel mai toate statele au renunțat la ele. [Biron.]

Expozițiune, adunarea și arătarea. adecă expunerea obiectelor, produselor, documentelor, etc., privitoare la o anume ramură de activitate omenească. și atunci E. e *parțială*, la un ținut, sau la o țeară (E. *regională*, *națională*) sau la toată activitatea omenească, ceea ce constituie o E. *universală*. Sistemele de clase adoptate la E. sânt nise adevărate clasificări ale activității omenești; rapoartele tipărite ale juriilor E.-lor universale alcătuiesc unul din cele mai bune izvoare pentru a afla starea unei îndeletniciri omenești la diferite epoce ale veacului nostru. E. sânt o întocmire a secl. XIX. În timpuri anterioare se țineau bălciuri ca cele celebre dela Nișni-Novgorod, Lipsca (aceste două mai există și acum). La Veneția se făceau E. de mercerie la întreprinderea dogelui. Adevărate E., deși foarte limitate, sânt cele făcute anual de pictorii francezi dela 1648 și E. industrială ținută la Praga în 1791. Prima E. metodică și generală fû aceea din anul V al republicii franceze, cu 110 exposanți. Sub Napoleon se mai făcură patru, apoi la 1819, 1823, 1827, 1834. În acest an numărul exposanților ajunsese la 2447. Tourret, ministrul comerțului la 1848 avu, cel dintâi poate, ideea de a invita și exposanți străini. Toți însă se împotriviră la o inovație așa de »periculoasă». Astfel onoarea acestei idei remase celor cari organizară, cu zelosul concurs al principelui Albert, E. din 1851 la Londra, în palatul de cristal, care trecu în acel moment, drept o minune. De atunci au mai fost E. universale: la Paris 1855, 1867, 1878, 1889 și va fi în 1900; la Londra 1862, 1871—74 (șir de E. parțiale), la Viena 1873, la Philadelphia 1876 (centenarul independenței) și Chicago 1893 (comemorarea descoperirii Americii), la Sidney și Melbourne 1879—80.

Cum se vede, în Franția E. au devenit o instituțiune periodică, care se repetă exact la 11 ani. Germania n'a ținut nici o E. universală, și Austria numai una. E. parțiale au devenit nenumerate; nu e vară în care să nu fie câte 5—6 în principalele orașe. Vom nota aci aceea dela Viena din 1898 organizată din inițiativă particulară pentru comemorarea a 50 ani de domnie a M. S. Francisc Iosif, și aceea din Bruxelles 1897, care a arătat lumii ce adevărată mare putere industrială e Belgia. Germania organizează adesea E. de acestea foarte instructive, cum a fost s. e. aceea de motori și mașini-unelte la München în 1898.

În România societatea cooperatorilor a organizat cu sprijinul guvernului două E. naționale, una la Craiova și alta în București. E. universale, la cari a luat România parte sînt: Paris 1867, Viena 1873, Paris 1889, și acum Paris 1900. Cu această ocaziune au publicat lucrări de valoare Al. Odobescu, Aurelian, G. Bibescu, Em. Kretzulescu, St. Mihăilescu. Românii din Trans. au aranjat la 1881 în Sibiu o E. națională mai mare, care s'a distins mai ales prin colecțiunea bogată a produselor industriei de casă.

E. universale pun în mișcare capitaluri enorme; așa viitoarea E. dela 1900 va costa statului francez și orașului Paris 100 milioane pentru lucrările generale și vr'o 15 pentru pregătirile ce fac ca expozanți. Veniturile E.-lor sînt de două feluri: intrări și chiria locului ocupat de expozanți. La E. din 1900 nu se plătesc chirie. Experiența a arătat că E. speciale și restrinse își echilibrează cheltuielile și veniturile, sau lasă chiar un mic excedent. E. mari, dar mai ales cele universale lasă deficite. Aceste pierderi directe, nu tocmai mari, sînt cu prisos compensate de câștigurile indirecte, precum banii plătiți de străini căilor ferate, hotelurilor, cumpărările ce fac prin prăvălii, etc. Câștigurile acestea au fost socotite la 1889 pentru Franța la 330—350 milioane.

[Biron.]

Expozițiune artistică, locul unde se expun publicului lucrări de artă. Antichitatea și evul mediu n'au cunoscut E. artistice în înțelesul modern. În secl. XVII un grup de artiști expun pentru întâia oară în Paris. Prima E. oficială franceză a avut loc în 1667 în »salonul carré« al Louvrului, pe atunci »Musée Royal«, de unde și numele de »salon« dat expozițiilor artistice franceze. Reservat la început academicienilor, salonul a fost pus la dispoziția tuturor artiștilor și a devenit anual în 1793. Cu timpul aceste exhibițiuni iau proporțiuni din ce în ce mai mari. Guvernele le dau sprijin și orînduiesc normele, după cari ele să se facă. Un spirit de oficialități pătrunde în ele încetul cu încetul, și artiștii mai tineri se desfac în cele din urmă (la Paris în 1890) de artiștii oficiali. Astfel s'a născut la Paris salonul dela »Champs de Mars« al »Societății naționale de bele arte«, în opunere cu cel dela »Champs Elysées« al »Societății artiștilor francezi«; în München »Secessionul« în opunere cu »Glasplast«; în Londra »New-Gallery« în opunere cu »Royal Academy«, etc. În România, cea dintâi E. artistică s'a făcut în 1865, sub ministerul Cretzulescu. Ea expunea lucrările pictorilor Aman, Tătărescu, Stăncescu, Trenk, Sătmari, și s'a urmat din doi în doi ani până la 1869. În 1870 societatea »amicilor belor arte« sub presidenția lui Gr. Gr. Cantacuzino, și în care intra Odobescu, Gr. Manu, C. Stăncescu, Aman, etc., a făcut o interesantă E. atît cu lucrările artiștilor în viață cît și retrospectivă, cuprîndînd aproape 2000 de numere. La 1895, sub ministerul Take Ionescu, s'a reluat din nou E. oficială, devenind de astădată anuală. La ea au participat pictorii: Grigorescu, Mirea, Artachino, Luchian, Titu Alexandrescu, Alpar, Bănulescu, Simonidy, Serafim, Strămbulescu, Bălănescu, etc., și sculptorii Georgescu, Valbudea, Marin, Vasilescu, Gheorghiu, etc. Dintre E. artistice particulare, cele ale pictorului Grigorescu sînt sin-

gurele, cari au dus resunetul lor dincolo de hotarele țării. [N. Petrașcu.]

Expozițiune în retorică, acea parte a discursului, care desfășură ideile oratorului; în dramă, partea dela început, numită în discurs propozițiune și în care autorul face cunoscute, prin graiul și acțiunile actorilor, o mulțime de lucruri necesare pentru înțelegerea dramei, ca timpul, locul, persoanele și relațiunile lor, și mai ales caracterul și pasiunile persoanei principale. În drama veche asemenea explicări erau date prin prolog, un fel de precuvîntare, dezvoltată în unele drame moderne în formă de acțiune dramatică.

Expres, explicit, formal, înadins. Numele E. se dă și la curieri însărcinați cu o misiune specială, precum și trenurilor accelerate, cari comunică între centre mai mari și îndepărtate.

Expresiune, a) acțiunea de a exprima un conținut oarecare al conștiinței (gîndire, sentiment, volițiune): *E. limbistică*; b) însuși cuvîntul prin care se face exprimarea, care poate să fie: *E. proprie* ori *improprie*; c) modul de a fi și de a aduce la iveală dispozițiile sufletesci prin trăsăturile feței ori prin altă rezonanță fiziologică, ținută trupului, etc.; d) în fine mai înseamnă și forma sub care se poate prezenta ori la care se poate reduce o valoare oarecare: *E. algebrică*. [Pl.]

Expresiune, în musică e ansamblul diferitelor accente, diferitelor inflexiuni, ce se dau sunetelor unei compozițiuni, pentru a o face să corespundă la anumite sentimente și a provoca în auditor aceste diferite sentimente. Numai prin stabilirea, prin intermediarul executantului, a acestor sentimente comune auditorului și compozitorului, musica își capătă puterea sa adevărată și devine aptă a-și exercita efectele ei. Puritatea în intonațiune, păzirea strictă a măsurii, uniformitatea riguroasă a mișcării, cari fără îndoială sînt calități apreciate pentru o execuțiune, nu sînt suficiente pentru ca o bucată musicală să poată provoca această specie de simpatie reciprocă, fără de care ea rămîne o succesiune monotonă de sunete. Variațiunea în accente, în nuanșare, în mișcare, în modul de atac a diferitelor sunete—constitue tocmai partea ei expresivă, cu mult mai vagă când e chestiune de musică pură, cu mult mai evidentă când e chestiune de musică cu text și mai cu samă de musică dramatică. Mult timp s'a creșut că E. musicală nu depinde decât de gustul și sentimentul interpretului, ajutat în foarte slabe proporțiuni, de vagi indicațiuni semănate ici și colo de compozitor; și chiar în perioada așa zisă pur clasică compozitorii au fost foarte parcimonioși în ceea ce privește indicațiunile de E. Timpurile mai nouă însă au căutat a sistematiza și E. musicală, și ne-au dat tratate de E. precum avem tratate de armonie, de contrapunct ș. a. Astfel compozițiile moderne parcă au căzut în excesul contrar, și mai la fiecare pas al unei melodii cît de simple găsim cu profuziune semne și termeni raportându-se la E. ce trebuie a i-se da. În armoniu se numește E. un mecanism servind a-i da posibilitatea de a nuanșa sunetele, ceea ce i-a valorat numele de orgă expresivă ce i-se mai dă. [T. C.]

Expromisiune, primirea unei datorii a unui a treia persoană, în conțelegere cu creditorul. *Ex-*

promitent (sau Expromisar), cel ce primește datoria.

Exproprierea, privarea cuiva, cu îndemnare și pe lângă desdaunare, de proprietatea sa imobiliară pentru cauză de utilitate publică; este deci subordonarea interesului particular celui general cu privire la proprietatea imobiliară. Fără principiul E.-ii întreprinderile publice devin imposibile. Procedura de E. în Rom. este regulată prin legea din 20 Oct. 1864, iar în Ung. prin art. de l. 41: 1881. E. de regulă se ordonează de organele administrației publice, iar desdaunarea se stabilește prin autoritatea judecătorească.

Expulsare, a alunga, a eschide, a face să iasă. (v. Exil.)

Expunere, v. Expozițiune.

Ex pure negativis nihil sequitur, una dintre condițiile și regulile principale cu privire la formarea silogismului în logică și la tragerea concluziilor valabile; indică că din premise; cari sunt numai negative, nu se poate trage concluzie, deoarece în acest caz termenul mediu nu stă în legătură cu nici unul din ceilalți termeni cuprinși în premise. [Pl.]

Exsiccator, (lat.) aparat pentru uscare cu ajutorul substanțelor hygroscopice.

Expectativa, metoda E., tratarea boalelor astfel că medicul se ține în rezervă, lăsând toată libertatea forțelor naturale vindecătoare ale corpului.

Exstipulat (botan.), care e lipsit de stipuli (v. ac.), în opoziție cu **stipulat**, ce se dice despre frunză când prezintă stipuli.

Exstirpațiune, în medicină tăierea (excisiunea) unei părți bolnave a unui organ, a unui product morbid (tumori), adese și a unui organ sănătos (s. e. la castrațiune).

Exstirpator, un instrument agricol, care se întrebuințează cu deosebire la smulgerea și distrugerea pirului și a altor buruieni de pe arătură. E. se compune de obicei din un cadru de lemn sau de fier, cu 3—4 carembi și are colții săi în formă de mici bradare sau de linguri. Afară de aceste el mai are și 2 pîrghii sau coarne și un regulator pe deasupra, care servă drept cârmă pentru a determina așcămirea la care au să pătrundă. E. scoțian este făcut întreg din fier, E. de Pabst din lemn cu colții de fier și are înainte o roată cu regulatorul. El este foarte întrebuințat în Germania.

Exsudat, (med.) productul patologic, pe care îl secrețiunează, îl asudă vasele sângelui în urma unei inflamații. În E. se află leucociți (globuli albi ai sângelui), ser, fibrină, câte odată și albumină. După caracterul substanței preponderante se deosebesc E. seros, sero-fibrinos, fibrinos, purulent.

Extas, starea psihică, care în urma unui înalt grad de inspirațiune se naște din contemplarea unor lucruri extraordinare ori supranaturale. În E. omul întrată se dă sentimentelor, încât i-se întunecă mintea și i-se restrînge voința. E. se caracterizează prin influența covârșitoare a imaginațiunii și a fantasiei, însoțită de o mare sentimentalitate. E. este trăsura caracteristică a vechilor religii naturale, a profeților, a filosofilor neoplatonici mai cu samă a lui Plotin. Dintre scolastici Ioan de Ruysbroek a fost numit

Doctor extaticus. Omul cuprins de extas se numește **extatic**. (Cf. Rein, Encycl.) [Pl.]

Extemporal, discurs sau temă scripturistică improvizată.

Extensiune, ori ce acțiune de a lărgi marginile unui lucru, de a le întinde mai departe; întinderea concretă. În logică v. Sfera.

Exterior, aspectul, partea de din afară.

Exteriorialitate, scutirea unor anumite locuri sau persoane (legațiuni, consulate, etc.) de jurisdicțiunea statului în care se găsesc. În virtutea E.-ii în dreptul internațional ministrul străin se consideră că are rezidența în teritoriul statului de unde a venit și că prin urmare e în afară de teritoriul statului pe lângă care e acreditat.

Extern, ce este sau vine din afară.

Extincteur, v. Tumba.

Extract, remășiță obținută prin evaporarea unui suc sau a unei soluții apoase, vinoase sau eterice. E.-le se pregătesc din substanțe organice. După mijloacele, cu ajutorul cărora se prepară, se deosebesc: E.-e apoase, alcoolice, eterice, vinoase și acetice; iar după consistență: E.-e moi și uscate. Mai cunoscute sînt: E. de carne și cele medicinale.

Extracurent, v. Curent electric.

Extradițiune sau **extradare**, un fel de asigurare mutuală între state, contra crimelor, și e acțiunea de a remite pe teritoriul națiunii cărei aparține acel ce e acuzat de o crimă, sau prevenit de un delict. Pe la sfîrșitul secl. XVIII numai, dreptul de E. pare a fi fost universalmente admis în virtutea reciprocității. Prin E. guvernul unei țeri se face auxiliarul justiției penale a unui stat străin; arestează pe teritoriul său un condamnat sau prevenit, și îl predă puterii autorității străine. Dar după opinia totdeauna urmată în practică, trebuie o clausă specială pentru ca un stat să fie formal ținut de a acorda extradarea ce-i e cerută de un alt stat, căci în cas contrar E. rămîne totdeauna supusă apăsării și convenițelor statului la care a fost cerută. Statul nu poate însă să predece pe supușii săi, pe cari îl judecă conaționalii săi. Deosebite coduri opresc textual E. propriilor naționali. Astfel codul penal Bavarez, din Baden, Oldenburg, etc. E. nu se aplică la crimele pur politice. Procedura E. diferă la diferite state și chiar la acelaș stat cu diferite altele. Crimele capitale, asasinare, omoruri, paricid, otrăvire, falsificări de monedă, sînt crimele cari figurează aproape în toate tratatele de E., iar din delict: furtul, efracția, falsurile, bancrutele frauduloase, desertorii, etc. E. nu mai poate avea loc dacă, dela faptele imputate prin urmărire sau condamnare, s'a făcut prescripția acțiunii sau pedepsei, după legile țerii unde s'a refugiat prevenitul. E. se regulează și se face pe cale diplomatică. [L.]

Extravagante, două colecțiuni de decretale cari fac parte din: Corpus juris cannonici (v. ac.). Prima conține decretalele lui Ioan XXII, de aceea se numește E. lui Ioan XXII; a doua cuprinde constituțiunile a 25 Papi până la Sixt IV și se numește E. comune. Aceste colecțiuni au fost făcute de autori privați, dar mai târziu au fost adause corpului j. c. avînd autoritate oficială.

Extravasațiune, (med.) esirea unui lichid al corpului (sînge, urină, fiere, etc.) din vasul său

natural în urma unei perforațiuni sau rupturi, și lăfirea aceluia în țesutul învecinat. Mai des se observă E. sângelui.

Extrem, mărinas, care este la sfârșit de tot sau la început de tot. Ultima limită; figurat: excesiv, nemăsurat, exagerat, preste măsură. În matematică: fiecare din terminii prim și ultim al unei proporții. În geografie: extremul orient, partea de răsărit a Asiei, scăldată de Oceanul cel mare și mările ce el formează. China de est și Japonia.

Extremitate, în anatomie numirea brațelor și gambelor.

Extors, (botan.) se dic *antere extrorse* acelea, ai căror saci polinici se deschid spre partea din afară a floarei, ca să iasă polenul; s. e. la Stânjenel și alte Iridacee.

Exulerațiune, (med.) puroiare împreună cu distrugere de substanță, care provoacă formarea unei rane (ulcer).

Eyck, *Hubert* și *Jean van*, celebri pictori flamanzi din secl. XV, fondatorii școlii numite de Bruges și inventatorii procedurii picturii cu oleu, care înlocui pictura ȳisă »a tempera«. Nu se știe nimic hotărât asupra vieții fraților van E. Capo-d'opera lor e: Adorația mielului mistic, compusă din mai multe panouri, cuprinzând în totul aproape 300 de figuri. Panourile din mijloc se află în biserica sf. Bavon din Gand; părțile laterale în muzeul din Berlin, afară de figurele Adam și Eva, cari sânt în muzeul din Bruxel. Ca tehnică adorația mielului mistic face, pentru timpul în care a apărut, o revoluție în arta picturii. Ea reproduce, pentru întâia oară, aerul liber (le plein air), sporind astfel frumseța corpului omenesc, din tablouri, cu frumseța naturei. Tot ea încearcă, în școala flamandă,

ceea ce în Italia făceau pictorii Pisanello și Masaccio, de a da figurilor pictate libertatea firească în mișcări și atitudini. Louvre din Paris și muzeul din Dresda au câte o madonă de Jean E. Portretele lui sunt apreteiate ca ale celor mai mari portretiști din lume prin caracterul persoanelor ce ele scot în evidență. Cf. Vasari: Le vite de piu eccellenti architetti, pittori e scultori, 1550; Weale: Notes sur Jean van Eyck. Bruxelles.

Eyre, (*Lake Eyre*), lac în interiorul Australiei, având în timpul ploilor o suprafață de 9900 km², în timpul secetei însă scade rămânând numai mocirle și bălți.

Ezechil, proroc, fiul lui Vuzi, ca. 570 a. Chr.; E. prevestește căderea Ierusalimului, ducerea și suferințele poporului în robie, îl desmână dela idololatrie și promite liberarea lui din exil. E. are un limbagiu viu și plin de icoane nimerite; iubesc asemănările.

Ezerinis, după mitol. Lithavilor a fost predicatul ȳeului Atrymp, sub al cărui scut au fost lacurile sfinte, considerate ca pruncii mărilor. Ais-er la Celți, apă mare, ieziro și gezero la Lithavi, un lac; iezer la Români deosebi un lac pe munte. [Atm.]

Ezeru-Mare, munte în Rom., j. Muscel, înalt de 2470'6 m. În acest munte la o înălțime de 2129'2 m. este un lac numit *lacul Ezerului*, cu o suprafață de 4 pogoane.

Ezzelino da Romano, căpetenia Ghibelinilor în Italia, de origine germ., n. 1194, a luat de soție pe o ȳică a Imp. Frideric II, cu care a luptat contra Longobarȳilor. Și-a supus Italia super. † 1259.

Ezzo, școlastic din Bamberg, autorul unui vestit cântec de pelerini din 1060.

F

(Articolele ce nu se găsesc sub F, sînt a se căuta sub Ph.)

F, a șesea literă în alfabetul latin; ca sunet una dintre consonantele labiale. La Romani în loc de cifră însemna: 40. În prescurtări: *F.*, la Romani în inscripții, documente și pe bani = Filius, Fecit, etc., și Folio, foaie, pagină; *f*, pe oroloage engleze = faster, mai repede; pe termometru: Fahrenheit; în comerț = fin; *ff*, cea mai fină calitate; *f*, pe rețete medicale = fiat, să fie, să se facă; *f*, în muzică = forte, *ff* = fortissimo. [*]

Faber, Frederic Teodor, pictor și gravor belgian, n. 1782 în Bruxelles. A făcut primele studii sub direcțiunea tatălui său și apoi a intrat în atelierul lui Omeganek din Anvers, unde făcuse studii strălucite. Întors în capitala Belgiei fondează o fabrică de vase de porcelan. Excelează în picturi pe porcelan și a ramas celebru prin gravarea a 36 de planșe imitate după măiestrul său Omeganek, după de Roy, von Assche și după propriile sale desemnuri. *F.* a produs o adevărată revoluțiune în arta belgiană. [Caion.]

Fabian, Vasile, v. Bob.

Fabil, o gînte patriciană foarte puternică, a dat mulți consuli și a susținut singură în 479 cu Veii un război, în care însă au pierit toți membrii (306) afară de unul. Între cei mai însemnați *F.*: *Quintus F. Maximus Rullianus* s'a bătut cu Samniții și cu Etruscii (310) pînă la părăsirea cîminică, și în lăuntru a mărginit puterea liberților primindu-i numai în cele 4 triburi urbane, aceasta i-a procurat porecla de *Maximus*. În 295 consul a 5 oară câștigă marea victorie dela Sentinum. *Quintus F. Maximus Verrucosus Cunctator*, dictator după nenorocirea dela Trasimenus, nu dădea luptă cu Hannibal, ci numai îl împedea de a se aproviziona (Cunctator, întăritor). Poporul nerăbdător îl critica, însă marea nenorocire dela Cannae a dovedit prudența lui și a fost numit iar consul și supranumit scutul Romei. † 203. *Quintus F. Pictor*, un strămoș al său decorează un templu cu tablouri, trimis în Grecia să consulte oracolul din Delphi după nenorocirea dela Cannae. A scris în grecește istoria romană dela venirea lui Enea pînă în timpul său, utilizată apoi de Livius și Dionysios din Halicarnas.

Fabini, 1) *F., Ioan Gottlieb*, n. 1791 în Hașag, Trans.; de origine sas; a studiat medicina în Viena; 1817 prof. de oculistică la universitatea din Pesta, distingîndu-se cu deosebire prin activitatea sa literară. † 1847.

2) *Fabini, Samoil Iosif*, n. 1794 în Hașag, Trans.; a studiat teologia în Tübingen. Mai întîi profesor, apoi preot în Waldstätten și Medias. Lui *F.* e a se mulțumi întemeierea »Societății transilvane pentru cunoștința țării«, precum și atașarea Sasilor din Trans. la »Reuniunea Gustav Adolf«. † 1877.

Fabiny, Teofil, fost ministru de justiție al Ungariei, n. 11 Oct. 1822 în Pesta, 1860 jude la tribunalul suprem, apoi septemvir, 1880 președinte al unei secțiuni la curia reg. 1886—1889 ministru de justiție. Acum e deputatul orașului Șopron.

Fabliau, (franc.) mică povestire în versuri, usitată în literatura franceză din secl. XII și XIII.

Fabre, Ferdinand, scriitor francez, n. 1830 în Bédarieux. Romanurile lui ne reoglîndează natura selbatecă din munții Cevennes, și ne dau scene interesante din viața preoțimii franceze. Opere princ.: »Scènes de la vie cléricale«; »Julien Savignac«; »L'abbé Tigrane, candidat à la papauté«; »Le marquis de Pierrerie«; »La Petite Mère«, etc.

Fabrica, stabilimente în cari se prelucresc materii prime cu mijloace mecanice și cari ocupă mai mulți lucrători conduși de specialiști. Pentru stabilimente mai mici s'a introdus termenul de *atelier*. Țerile, în cari e organizată inspecțiunea fabricilor, au o definiție legală a acestui cuvînt. În România legea încurajării industriei (v. ac.) determină ce condițiuni trebuie să îndeplinească un așezămînt pentru ca acea lege să-i fie aplicabilă. *F.*-le acestea sînt în România în număr de 150; sînt însă foarte multe așezăminte industriale de o valoare egală sau chiar superioară, s. e. toate morărilor și toate fabricile de alcool, cari rămîn pe din afară.

Fabricate, produsele industriei și artelor. Mai deslușit *F.* sînt toate produsele brute, cari înainte de a intra în consumațiune, au suferit oarecare schimbări. *F.* sînt: țesăturile, hîrtia, mărfurile de metal și multe altele.

Fabricius, 1) *F., Iosif, Dr.*, medic, n. 24 Mai 1830 în Brașov ca fiu de preot protestant. Terminînd gimnasiul din Brașov, a studiat la univ. din Viena și a fost promovat ca doctor în medicină în 1855. După o petrecere mai îndelungată la Paris, a practicat cîteva luni la Brașov și București. În 1859 a fost numit medic primar al spitalului central din Craiova, unde a ramas pînă 1867. În acest an fû chemat la București ca oculist la spitalul Colțea și ca prof. de oculistică la școala națională de medicină. În 1869 reîntors în Craiova după un apel colectiv al cetățenilor, atît de iubit era. Ca medic primar al spitalului Th. I. Preda a lăsat reputația sa ca oculist departe preste frontierele României, preste 3000 orbi îi datorează vederea. Pe timpul războiului 1877—78 a făcut ca chirurg abil servicii neprețuite răniților. Guvernul recunoscător l-a onorat cu 2 ordine naționale înalte. Acest bărbat, eminent ca medic și ca om, a murit după grele suferințe în Craiova la 18 Aug. 1888.

2) *Fabritius, Carol*, n. 1826 în Sighișoara; a studiat teologia în Lipsa. Mai întîi prof. în

Sighişoara, apoi preot în Trapold. A scris mai multe tratate istorice relative la istoria Saşilor în secl. XVIII, pentru cari Academia magh. l-a ales membru. F. a reprezentat mulţi ani Sighişoara în parlamentul ţerii şi a fost dintre cei dintâi Saşi, cari s'au ataşat la partidul guvernamental. † 1881.

3) **Fabricius, I. Albert**, celebru bibliograf germ., n. 1668 în Lipsca, † 1736 în Hamburg. Studiă medicina şi teologia; pe urmă, condus de gustul pentru cercetări literare, deveni profesor de retorică şi filosofie la Academia din Hamburg şi director al bibliotecii I. F. Meyer din acel oraş, unde remase până la moartea sa, refuzând ocupaţiuni mai avantajoase în alte oraşe. Cunoscut mai ales prin 3 lucrări: *Bibliotheca latina sive notitia scriptorum veterum latinorum quorumcunque scripta ad nos pervenerunt*, 3 vol., prelucrată şi ameliorată de Ernesti, 1773—74. *Bibliotheca graeca sive notitia scriptorum veterum graecorum*, etc., 14 vol. *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, completată după notele sale de Chr. Schoettgen, 1746, 6 vol. Alte opere: *Bibliotheca eclesiastica*, culegere cu note a 12 autori din secl. IV—XVII; *Centuria Fabriciorum scriptis clarorum*; *Centifolium lutheranorum*, note asupra scrierilor despre Luther, ş. a. Biblioteca lui F. numără 30,000 volume, cu un catalog (*Biblioteca Fabricii*) în 3 vol.

Fabricius, Luscinius Caius, membru al faimoasei ginte F., familie originară din Aletrium. Credincios vechilor moravuri romane, dinsul era un dusman convins al Grecilor şi filosofiei elinice. Ocupă înalte magistraturi. În 285 (a. Chr.) cucereşte Turium şi este trimis de către senatul roman la Pyrrhos, regele Epirului, ca să rescumpere pe prizonierii romani. Refusă cu indignare propunerile acestuia de a trăda pe Romani. În 282 este ales consul când virtuţile acestui bărbat ies şi mai mult la lumină. [Caion.]

Fabula, povestire în prosă sau în versuri, în care acţiunea este reprezentată de obicei prin animale şi din care rezultă o învăţătură morală. Concluziunea F.-ei se numeşte de aceea »morală fabulei.« Originea acestui gen literar, destul de obscură încă, trebuie căutată în Orient. Cele mai vechi F. ni-s'au păstrat la Indieni în »Panchatantra.« F. găsim la Chinezi în »Avadava« şi la Ovrei în »Bible.« În toate aceste texte F. nu apare ca un gen literar independent; ea este amestecată cu alte compuneri literare. Din Asia F. trecu la Greci, unde găsi în Esop pe cel mai însemnat reprezentant al ei şi unde deveni cu timpul un gen literar distinct (Babrius). Dela Greci F. pătrunde la Romani, unde lăsând de o parte cinci autori, la cari găsim isolat câte o F., ea fu cultivată cu deosebire de Fedru. Din opera lui Fedru derivă toate colecţiunile de F. cari au circulat în evul mediu şi cari au pătruns în literaturile moderne. La Francezi vedem aşa numitele »Ysopets«; mai târziu Marie de France scrie cele mai omonoscute F. înainte de La Fontaine, soriitorul care a dat acestui gen literar forma cea mai desăvârşită. În secl. XVIII Florian este cel din urmă reprezentant mai demn al F.-ei în Franca. În Italia F. nu s'a ridicat mult deasupra imitaţiunilor palide după Esop şi Fedru (Balbi, Pavesi, Capaccio, Piquotti, etc.). Acelaşi lucru la Spanioli (Thomas de Iriarte, Felix-Maria

Samaniego). La Englezi F. e tot aşa de slab reprezentată (John Gray, Th. Moore). Germanii au produs mai mult pe acest teren (Gellert, Lessing). Polonezii numeră pe I. Krasicki printre cei mai buni fabulişti; la Ruşi întâlnim pe I. Krilov »La Fontaine al Rusiei«. La Români F. a fost unul din genurile literare cele mai cu succes cultivate. Fabuliştii români s'au inspirat cu deosebire din La Fontaine şi Krilov. Cei mai însemnaţi pe acest teren sînt: Ţichindeal, Donici, Eliade, Alexandrescu, Sion, Carp. F. cu mai puţin succes, au scris: Săulescu, Asachi, Bălăcescu, C. Stamati, I. Sirbu. (Cf. T. Speranţă »Fabuliştii români«, 1892). F. a fost la Români genul literar care a avut una din influenţele cele mai mari asupra dezvoltării noastre culturale din secl. XIX. Prin modul în care a sbiciuit moravurile rele ale societăţii, ea a exercitat o înfrîurire morală binefăcătoare, cu deosebire într'un timp când numai pe această cale era iertat să se spună adevărul.

Fabulae attellanae, v. Attellane.

Faca, Constantin, scriitor român, n. 1790 în Bucureşti, † 6 Martie 1845. A scris o comedioară în două acte: »Franzuzitele«, în care rîde de jargonul franţuzit al cocoanelor rom. de pe la 1833, şi alte trei, patru poezii satirice: Ministrul, Vulpea, Blestemul lumii; toate s'au publicat de Eliade în vol. V din »Biblioteca portativă«, 1860.

Făcăeni, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, pe ţermul stîng al braţului Borcea, cu 995 loc. (Dicţ. geogr. 1897); are 1 biserică şi 1 şcoală.

Facaş, Constantin, unul din profesorii din şcoala Vasiliană dela Trei-Erarchi (Iaşi), deschisă în 1 Ian. 1828 sub ultimul an al domniei lui Ioan Sturdza.

Fachingen, sat în Germania, nu departe de Wiesbaden. Loc cunoscut prin izvoarele sale minerale alcaline cu însemnată cantitate de acid carbonic. Localitatea nu e întocmită pentru cură locală. Apa se expediază ca apă de cură şi de masă. Aparţinînd fiscului prusian, statul a introdus în 1894 o mare înlesnire pentru lăţirea acestei ape acre, reducîndu-i preţul la o sumă minimală. Congresul balneologilor germani a şi cerut imitarea acestui exemplu umanitar şi pentru celelalte izvoare ale statului. Analisa o pune la locul prim între apele sodice alcaline ale Germaniei. Lit.: Monografia de Dr. Pfeiffer, 1896.

[Dr. Vuia.]

Facial, (lat.) ce priveşte faţa.

Facies, (lat.) faţa. F. *Hippocratica*, expresiunea feţei muribunţilor, descrisă întâi de Hippocrate.

Facit, (lat.) rezultatul final al unei operaţiuni aritmetice. Sinonim: rezultat.

Făclia, după mitol. grec. era simbolul mai multor deităţi. Selene, dîna lunii, conducătoarea stelelor, poartă F. aprinsă. Artemis, dîna cerului şi a luminei de noapte e cu F. în mîna. Când Pluton a răpit pe Persephone, mama Demeter o caută ţinînd două F. în mîni, şi la serbătorile ei, numite Eleusine, se ţineau cătră seară procesiuni cu F. aprinse. Eros (Amor) uneori are F., ca să aprindă inimile tinerilor. Menadele din suita lui Dionysos au purtat F., ba uneori şi Pan a fost venerat cu F. [Atn.]

Fac-simile, (lat.) imitaţiune, reproducere exactă a unui text, desen, etc.

Facțiune, funcțiunea soldatului ce se află de sentinelă și care este însărcinată cu paza unui consemn. De obicei această F. durează 2 sau 3 ore, în timp de iarnă mai puțin. F. este cunoscută de pe timpul Romanilor (vigilie) și dura 3 ore. Numele F. se mai dă și la partide politice.

Factor, (*lat.*) element constitutiv. În matematică: rezultatul multiplicațiunii se numește *produs* sau *product*, și fiecare din numerele sau expresiunile în genere ce se multiplică, se numește *factor* al produsului. *Factor postal*, termen adoptat din limba franceză pentru a numi pe împărțitorii de scrisori.

Factoria, colonii mai mici întemeiate de comercianți ori societăți comerciale în regiuni independente, ori în coloniile statului propriu sau ale unui stat străin, cu deosebire în ținuturile transatlantice. F.-le sunt împreunate de regulă cu mari magazine de mărfuri de export și import. F. numeroase posed cu deosebire Englezii și în timpul din urmă și Germanii în China și Africa.

Factoriela, un produs de mai mulți factori, cari sunt în progresiune prin diferență (aritmetică) s. e. a $(a+r)$ $(a+2r)$... $[a+(n-1)r]$. F. se notează pe scurt prin primul termen al progresiunii cu un exponent egal cu numărul termenilor progresiunii, lângă care se scrie și rațiunea progresiunii separându-o prin o linie. F. precedentă o vom nota $a^{r/n}$. Dacă $r=0$, F. devine o putere simplă, și în genere există o analogie între proprietățile puterilor și ale F.-lor.

Factotum, (*lat.*) unul care se îngrijesc de toate.

Factura, cont, socoteala ce o trimite vânzătorul cumpărătorului despre mărfurile expediate (facturare); ea conține de regulă mărfurile specificate după cantitate, calitate, prețul, precum și modalitățile de plată, transport, bonificări, etc. F. sunt supuse timbrării.

Facultate, în general ori ce proprietate sau putere virtuală a unui lucru; în special, una din multiplele puteri ce se concep ca izvoare sau cauze ale fenomenelor sufletești. În acest din urmă înțeles e întrebuințat de psihologia metafisică. Psihologia științifică consideră deosebitele F.-ăți numai ca noțiuni generale, categorii, sub cari se subsumă deosebitele fenomene sufletești. Așa bunăoară F. inteligenței nu e o putere specială, din care emană fenomenele intelectuale, ci pur și simplu totalitatea fenomenelor intelectuale (abstracțiune, judecată raționament).

Facultate, totalitatea profesorilor însărcinați de stat de a propune un ciclu de studii superioare într-o universitate și de a da titluri celor cari vor fi dovedit că au cunoștințe suficiente despre acele studii. Universitățile române au patru F.: drept, știință, medicină, litere; cea din București mai posedă și o F. teologică.

[M. D.]

Facultăți quinquenale, puterea, dreptul ce îl dă Papa episcopilor de a dispensa dela unele cazuri rezervate și piedeci de căsătorie, dela cari *iure ordinario* numai Papa poate dispensa. Se numesc quinquenale, fiindcă se dau pe timpul de cinci ani, după a căror trecere trebuie cerute din nou. Pe lângă aceea F. mai înțeală și prin moartea episcopului sau vacanța scaunului episcopesc, în ori ce mod s'ar întâmpla. Sunt împărțite în deșce formule, de aceea se mai numesc

și *facultates formularum*, și se expediază prin congregațiunea de Propaganda fide. Dispensările cuprinse în F. q. trebuie date gratuit; dar nu sunt oprite spesele de expedițiune și de cancelarie. [Dr. I. Radu.]

Fadleev, (*Fadejew*), *Rastislav Andreievici*, general și publicist rus, n. 1826, † 1884 la Odesa. Făcuse studiile în școala de artilerie dela Petersburg. În 1871 se retrase din armată; în 1875 a fost însărcinat cu o misiune în Egipt și în 1877 luă parte la luptele din Sârbia și Muntenegru. Mai târziu el fu atașat la redacția Jurnalului Oficial și la direcțiunea presei. Publică o sumă de scrieri importante, precum: *Puterea militară a Rusiei*, (1868); *Idei asupra chestiunii Orientului*, (1870); *Scrisori asupra situațiunii actuale a Rusiei*, (1881), etc.

Faenza, în vechime Faventia, oraș în prov. ital. Ravenna, lângă Lamone, 14,000 loc., episcopie, industrie de faiență.

Faerno, *Gabriel*, poet latin modern, n. 1500 în Cremona, † 1561. Autorul unei colecțiuni de fabule, cu subiecte luate din Aesop, scrise într-o latinească curată și elegantă, intitulată *Centum fabulae*; și al unei scrieri neterminate *De metris comicis*.

Fag, numele românesc al arborelui *Fagus silvatica* L. (v. ac.).

Făgăraș, ducat al domnilor Țerii Românești în Ardeal, conferit ca feud de regii Ungariei. Înainte de a fi în posesiunea domnilor români, F.-ul este menționat numai de două ori, în documente din 1231 și 1291, când se află în stăpânirea coroanei ungurești. În posesiunea domnilor Țerii Românești el nu este constatat decât sub Vladislav I (1364—1372), pentru prima dată în 20 Ian. 1368, cu titlu de ducat. Această posesiune fiind calificată, în o diplomă a lui Vladislav din 1372, ca nouă plantațiune, urmează că ea a fost dobândită mai întâi de acest domn. Vladislav a câștigat F.-ul probabil odată cu ținutul Amlașului, cedat lui de regele Ludovic I în 1366, în urma ostilităților întemplate între dînșii din cauza pretențiunilor de suzeranitate ale coroanei ungurești asupra Țerii Românești. Numai prin cedarea acestor teritorii ca feude ungurești, regele a putut să obțină recunoașterea suzeranității sale din partea domnului român.

Îndată ce Vladislav luă domnia după moartea tatălui său Alexandru (Nov. 1364), fără a recunoaște suzeranitatea regelui Ungariei (Țeara Românească devenind independentă în 1330 prin victoria lui Basarab-Voevod asupra lui Carol Robert), regele Ludovic începând, în Ianuarie 1365, pregătirile de război spre a supune pe domnul român. Expedițiunea, urmată în primăvara aceluiași an, se făcu mai întâi în Bulgaria, de unde avea să urmeze atacul asupra Țerii Românești. Pe când Ungurii detronară pe țarul dela Vidin, Sracimir (cumnatul lui Vladislav), și ocupară Bulgaria occidentală, Vladislav năvăli în Ardeal, unde arse mănăstirea dela Tâlmăciu (1365) și ocupă un teritoriu la hotar. Expedițiunea proiectată în contra lui nu se mai face apoi. În 10 Oct. 1366, Vladislav este împăcat cu Ludovic. Acesta, fiind atunci în Orșova, dă ordin vice-voievodului Ardealului să delimiteze nisce posesiuni din apus de Sibiiu de ținutul de sub voievodatul domnului

Vladislav, voevodul nostru transalpin. Teritoriul delimitat se numește apoi *ducatul de Amlaș*. El a fost ocupat de Vladislav numai de curând (1365), căci este de nevoie o delimitare. Fiind la Orșova, Ludovic s'a împăcat cu Vladislav, cedându-i teritoriul ocupat de acesta pe timpul ostilităților din 1365, pentru care teritoriu, cedat ca feud unguresc, domnul român se recunoscă vasal al regelui Ungariei. Probabil tot atunci, Vladislav a câștigat și »noua plantațiune țeara *Făgărașului*«, cedată în aceleași condițiuni cu titlu de ducat; aci o delimitare nu era de lipsă, limitele fiind date dela natură. Aceasta este originea ducatelor de Amlaș și F. ca posesiune a domnilor români.

Sub Radul (1373—1384), fratele și următorul lui Vladislav, Țeara Românească este iarăși independentă de Ungaria (v. Radul I). In consecuență, posesiunile ardelenesci fură retrocedate Ungurilor, în a căror stăpânire ele se găsesc pe acel timp. Această retrocedare a dat apoi nascere tradițiunii despre descălecătul lui Radul din Amlaș și F., pus în cronice greșit la 1290. Sub Mircea (1386—1418), ambele ducate se găsesc iarăși în posesiunea domnului român, probabil în urma războiului care fratele și predecesorul său Dan (1384—1386) l-a avut cu Ungurii. Ultimul act de stăpânire a unui domn român în F. este din 1452 dela Vladislav III. In 1467 ambele ducate sînt în posesiunea Ungurilor, când regele Mathia dispune ca ele să fie păstrate pentru a pute fi date domnilor Țerii Românești credincioși Ungariei. In urmă ele nu se mai găsesc în posesiunea domnului român, cu toate că aceștia încă în secl. XVII poartă titlul de duce de Amlaș și F. [D. On.]

Făgăraș, magh. Fogaras, *ordșel* în comitatul de același nume, pe țărmul stîng al Oltului; 5861 loc. Români, Sași și Maghiari. F. este centrul comit. F., are o școală comercială inf. și un gimnasiu de stat, deschis de curînd, mai multe reuiniuni române de femei, o reuiniune de cîntări și un institut românesc de bani (»Furnica«). Aici este rezidența unui vicariat român gr.-cat. (v. mai jos), a unui protopopiat român gr.-or. (cu 35 comune și 27,012 suflete) și a oficiilor comitatense, etc. F. are un castel încungiuat cu ziduri și bastioane; el s'a început a se zidi pe la 1310 și în trecut a fost o fortăreață însemnată, care a înfruntat multe vijelii; acum se află în castel garnisonată miliție.

Dintre zidiri sînt de însemnat: casa comitatensă, bisericile și podul peste Olt, construit la 1817.

Făgăraș, comitat în partea sudică a Trans., mărginaș cu România, cu un teritor de 1873.43 km², compus în parte din o vale fructiferă, în cea mai mare parte însă din un grandios sir de munți. Din acești munți isvoresc o mulțime de riulețe, cari toate se revarsă în rîul principal, în Olt. *Clima* F.-lui în vale e moderată recoroasă, la munte însă e foarte aspră. *Agricultura*, fiind pămîntul în munți nefructifer, se mărginește la valea Oltului, unde se cultivă cu predilecțiune secara, ovăsul, porumbul și cartofii; terenul ar fi potrivit pentru cultura poamelor. Mai însemnată e cultura vitelor; în 1884 au fost în cott. F.-lui 48,393 vite cornute de rasă indigenă și

2479 de rasă străină, 18,456 bivoli, 63,554 porci, etc.; cultura de oi este întinsă din cauza minunatelor pășuni din munți, dar se află cu deosebire în mîna mărginenilor de pe la Seliste. Numărul *locuitorilor* în 1891 a fost de 84,571 suflete, dintre cari Români 78,725, Sași 4009 și Magh. 4082; ocupațiunea principală a lor e agricultura și cultura vitelor. *Instrucți*a o provăd 172 învățători în 116 școli. Din punct de vedere *administrativ* F. se împarte în 4 cercuri pretoriale: Arpașul inferior, Făgăraș, Șercaia și Bran, cu 87 comune, dintre cari cea mai împopulată este orașul Făgăraș (v. ac.), capitala comitatului. Din punct de vedere *judiciar* F. se ține de tribunalul din Brașov.

Făgăraș, *Episcopia*. După moartea mitropolitului, respective episcopului unit Atanasiu (v. ac.), întîmplată în 1713, scaunul episcopesc gr.-cat. din Alba-Iulia (Bélgrad) a ramas vacant aproape 8 ani adevă până la 1721. In timpul acesta două evenimente au avut deosebită înfrîntă asupra sorții episcopiei unite din Transilvania. In 1713 împăratul Carol VI, pentru a-și asigura domnia asupra Transilvaniei, hotărî fortificarea Alba-Iuliei. In 4 Nov. 1715 s'a și pus piatra fundamentală la noua fortăreață. Fiind-că locul, unde se ridică fortăreața era ocupat de case, acestea toate fură dăruinate și împreună cu ele și »mitropolia dela Bélgrad cu biserica cea de Mihaiu Vodă cel viteaz pe la 1600 făcută« (Sincai Chr. 1721). Paguba făcută prin aceasta bisericii unite nu se putea compensa nici pe departe cu un loc din Maierii Bělgradului și cu suma de 1300 fl. ce a căpătat-o episcopia unită ca despăgubire. De aceea împăratul Carol VI cu diploma din 23 Dec. 1715 a hotărît să înzestreze episcopia cu bunuri imobile și anume cu domeniile fiscale dela Sămbăta de jos în districtul F.-lui și dela Gherla. In urma acestei donațiuni era firesc să se mute și rezidența episcopului dela Alba-Iulia în apropiere de unul din cele două domenii, adevă la F. Dela acest oraș s'a numit apoi episcopia cu titlul său cel nou a »*Făgărașului*« și aceasta în urma unui alt eveniment din 1715. Imp. Carol VI ne mai putînd adevă suferi persecuțiunea bisericii catolice din partea protestanților, cari pe la 1556 scosesea pe episcopii catolici ai Transilvaniei din Alba-Iulia și din bunurile lor și un veac și jumătate nu le mai îngăduiră a se întoarce acolo, prin diploma sa din 11 Dec. 1715 a hotărît, să așeze iarăși pe acei episcopi în rezidența lor cea veche și în episcopia întemeiată încă de Sf. Stefan. Dela ziua de 11 Dec. 1715 Transilvania avea așadar episcopul său romano-catolic în Alba-Iulia, și dacă s'ar fi așezat aci și succesorul episcopului unit Atanasiu, în una și aceeași cetate ar fi fost doi episcopi catolici, deși de rit deosebit. Inși conciliul din Lateran dela 1215 opresce ca în una și aceeași cetate și pe același teritor să fie doi episcopi neatințatori unul de altul. Deci ca episcopul unit să nu fie, în sensul hotărîrilor aceluiași conciliu, numai vicar episcopului romano-catolic, împăratul Carol VI a înfrîntat pentru Români uniți episcopia F.-lui, care prin bulla papală din 18 Maiu 1721 fu canonizată, și biserica din F. zidită de Constantin Vodă Brancoveanu la 1697 și închinată Sf. Nicolae, fu înălțată la rangul de biserică catedrală. Inși

numai episcopul Ioanu Giurgiu alias Pataki (1721 până 1727) și-a avut rezidența sa în F., căci succesorul său Ioan Inocențiu Klein, obținând în locul domeniilor dela Sâmbăta și Gherla, un domeniu cu mult mai mare la Blaj (1738), și-a mutat rezidența în acest oraș, unde locuiesc până astăzi succesorii lui (v. Blaj). Cu toate acestea diecesa și-a păstrat titlul dela F. până la reactivarea mitropoliei gr.-cat. de Alba-Iulia (1853), când o parte din parochiile ei s'au anexat dieceselor celor nouă a Gherlei și Lugosului, iar ea fu înălțată la rangul de arhiepiscopie și mitropolie cu titlul de *Alba-Iulia și Făgăraș* (v. ac.). Episcopii diecesei F.-lui în unele acte de natură neoficioasă se intitulau și »Mitropoliti« intru amintirea faptului istoric, că odinioară antecesorii lor din Belgrad erau »Mitropoliti«. (Cf. Cestiuni din dreptul și istoria bisericii unite. Blaj, 1893, și autorii citați acolo, pag. 117—137, 178 până 193 și 281—288.) [Dr. Aug. Bunea.]

Făgăraș, Vicariat. Episcopul unit Ioan Bob din Blaj a înființat câteva vicariate episcopesci pe teritoriul vast al diecesei F.-lui, între cari și vicariatul F.-lui la 1786, când curtea împărătească din Viena a asignat primului vicar foraneu episcopesc o subvențiune anuală de 300 fl. din fondul religionar transilvan, numit și lusitan. Această subvențiune, în urma devolvării fondului numit, s'a redus la suma de 126 fl., care acum se plătește din fondul religionar ungar. Dela reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia (v. ac.), vicarul F.-lui poartă titlul de »Vicar foraneu arhiepiscopesc« și oficiul cel mai înalt între preoții aplicați la păstorirea sufletelor. Sub jurisdicțiunea vicariului F.-lui se află două protopopiate gr.-cat.: al Veneției de jos și al Voilei cu 54 parochii și 44 filiale, în cari locuiesc aproape 30,000 credincioși gr.-cat. Teritoriul vicariatului se întinde astăzi în stânga și dreapta Oltului dela Brașov și Cohalm până la Porumbac și Noul-româneș. Cele mai multe parochii susțin și școale, iar în F. se află o școală frumoasă, pentru care mitropolitul I. Vancea a făcut o fundațiune de preste 2000 fl., din ale cărei venituri se plătesc o parte din leaful învățătorului.

[Dr. Aug. Bunea.]

Făgăraș, munți (Munții F.-lui) se numesc șirul de munți din Carpații sudici, care se extinde dela pasul Turnului-Roșu până la Piatra Craiului. În ei se află multe lacuri de munte și un singur pas, care trece în România: pasul *Breaza*. Grupele mai însemnate sunt dela vest spre est: grupa *Surului*, cu piscul Surul, 2288 m.; grupa *Negoiului*, cu piscul Negoiul mare, cel mai înalt pisc al Transilvaniei, 2536 m.; munții *Cârțișoarei*, cu Vânătoarea lui Buteanu, 2510 m.; munții *Arpașului*, cu Arpașul mare sau Vêrtop; munții *Ucei*; munții *Viștei* cu Colțul Viștei mare, 2520 m. (Lit.: »Țara noastră« de Silv. Moldovan 1894.)

Făget, magh. Facset, comună rurală în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 1912 loc. Români (1157), Nemți și Maghiari; sediul preturei, judecătorei, cercuale și al unui perceptorat. În F. se află institutul de credit și economii »*Făgețana*« cu un capital social de 100,000 fl., care a avut în 1897 un reveriment de fl. 2.973,211-25, și o societate comercială română, al cărei reveriment în 1897 a fost de fl. 320,432-92.

Făget, protopopiat gr.-or. rom., se compune din 40 comune cu 25,581 suflete. Aparține diecesei Caransebeșului.

Fagocitosa, proprietatea unor celule din limfă de a înghiți microbi, (teoria Metschnikoff din Odessa).

Fagopyrum Gaertn., (botan.) gen de plante erbacee, anuale sau perene din fam. Polygonaceelor, trib Eupolygonaceae, foarte înrudit cu *Polygonum* (v. ac.), de care se distinge prin nuci mai lungi decât periantul și cotyledoni contortuplicați, lați. Două specii anuale, originare din Asia centrală, *F. esculentum* Much. și *F. tataricum* Gaertn., sunt cunoscute sub numirea de »hrișcă« și se cultivă pe terenurile puțin fructifere și ceva mlăștinoase. Hrișca este pâinea de toate Țările la Poloni și o mare parte din Ruși. Având o durată de vegetație scurtă, ar fi de dorit ca dimpreună cu cartoful, hanganul și legumele (zarzavaturile) neexigente, etc. să se lățească cât mai mult aceste culturi în regiunea montană a Carpaților nostri. [A. Pr.]

Fagot, (ital. *fagotto*, franc. *basson*) instrument mus. cu ancie dublă și tub conic, basul indispensabil în orchestră al familiei instrumentelor construite în lemn. Tubul e format din mai multe fragmente reunite între ele și ancie e adaptată la un tub subțire de alamă numit *bocal*. Înainte de secl. XVII instrumentele de suflare aveau ca bas instrumente din familia bombardelor, cari însă pe lângă că ostentau preste măsură suflul executantului, erau și greu manuable din cauza lungimii lor exagerate. Se atribuie unui călugăr din Ferrara, Afranio, ideea de a frânge tubul bombardiei bas pentru a-i da o formă mai manubilă (cătră 1539). Diferite perfecționări aduse ideii lui Afranio dădură naștere la mai multe instrumente grave cu ancie dublă (Dulcian, Courtaud, Cervelas, Bassanello, Schriari, ș. a.) de forme variate, dispărute toate în fața F.-lui modern, care totuși n'a încetat de a primi perfecționări până în zilele noastre.

Astăzi F. se construiesc în 3 dimensiuni principale:

1) *F. propriu* dis, având o lungime totală a tubului de aproape 3 m. îndoit în două, cu o extensiune relativ enormă (si,—fa₄). Dar pe lângă extensiune, care îi permite a juca în orchestră când rolul de bas, când cel de tenor, are și un timbru, care se aliază minunat cu toate familiile orchestrei și cu toată gravitatea sunetelor lui, se poate da la un joc destul de repede. În musica de cameră apare rar, locul lui adevărat fiind în orchestră, unde a fost deja introdus de Cambert (1659), creatorul operei franceze.

2) *Contra-F.* (v.) sunând octava gravă a F. ordinar.

3) *F. quintă* sau *Tenor-F.*, sunând o quintă mai sus decât F. ordinar. E foarte rar întrebuințat, în grav fiind cu avantaj înlocuit prin F. propriu dis și în acut prin oboi sau corn englez. În 1827 Savary din Paris a construit un *F. octavin*, care însă n'a găsit aplicațiune în practică. Unor jocuri de orgă sau de armoniu, imitând mai mult sau mai puțin timbrul F.-lui, încă li-se dă numele de F. [T. C.]

Făgure, cuibul de ceară în care albinele depun ouăle și adună mierea: format din trei feluri de celule sau prisme hexagonale: pentru lucrătoare,

trântori și matcă. (v. *Apis mellifica*). Cf. L. L. Langstroth, L'abeille et la ruche traduit par Charles Dadant; Librairie Agricole de la Maison rustique, Rue Jacob, 26. Paris.

Fagus L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Cupuliferelor, trib. Quercineelor, din regiunea boreală temperată, — numai subgenul *Nothofagus* este exclusiv austral-temperat, — caracterizat prin flori masculine laxe și involucrul echinat, el înveșește ovarul 3 locual. Speciile de «fag» formează păduri: așa *F. silvatica* L. la noi, *F. Sieboldii* Endl. în Japonia, *F. ferruginea* Ait. în America boreală. Ele se cultivă în o serie de varietăți, ca plante ornamentale rustice; asemenea și unele australe, precum *F. obliqua* Mirb. din Chile, *F. antarctica* Forst. și *F. betuloides* Mirb., acesta cu foi sempervirente, ambele din Țeara de foc, ș. a. Fructele lor, «jiruk», se folosesc la îngrășarea animalelor domestice și la extragerea unui oleu comestibil; lemnul în construcție și ca combustibil, etc. [A. Pr.]

Fagul formează masive curate dela 1400 până 1600 m. preste suprafața mării; și în parte în amestec cu bradul în regiuni mai înalte, și cu gorunul în regiuni mai inferioare. Preferă locurile dosnice și iubesc reveneala. Aparține esențelor umbroase, sucrescența se desvolă bine sub umbra copacilor. Gerul de iarnă îl suportă bine, însă de bruma târzie suferă mult în tinerețe. Coaja e tare, cu conținut bogat de siliciu, ea resistă bine vătămărilor de insecte stricăcioase. Produce aproape exclusiv numai material combustibil și în măsură foarte mică se folosește pentru mobile și unelte. Ca lemn de construcție nu are valoare.

Fahrenheit, Gabriel Daniel, fisician germ., n. 14 Maiu 1686 în Danzig. A fost destinat pentru oarierea comercială, dar a urmat aplicării sale și s'a dedicat fizicii practice. A construit un termometru numit după numele lui, folosind la început alcool mai târziu mercuriu. La termometrul lui punctul de înghețare al apei e însemnat cu 32°, punctul de fierbere cu 212°. † 16 Sept. 1736.

Faidherbe, Louis Léon César, general fr., n. 1818 în Lille, 1844—45 a servit ca oficer de geniu în Algeria, 1848—49 în Guadeloupe, 1849—52 iarăși în Algeria, unde a luat parte la mai multe expediții; 1854—65, cu o mică întrerupere, guvernator în Senegambia. În reșboiul din 1870—71, F. a comandat armata de Nord; a condus lupta nedecisă dela Hallue (23 și 24 Dec. 1870) contra lui Manteuffel; lupta dela Bapaume (2 și 3 Ian. 1871) contra lui Goeben a pierdut-o, silit fiind a se retrage. 1871 membru al adunării naționale ca aderent al lui Gambetta; în același an a fost trecut la pensie. † 1889 în Paris. F. și-a câștigat merite și pentru geografie, etnografie și lingvistică, în deosebi relativ la nord-vestul Africii. A scris: *Epigraphie phénicienne*, 1873; *Le Sénégal*, 1889; *Campagne de l'armée du Nord*, 1871; *Le Soudan français*, 1884.

Falenta, olării lucrute cu mare îngrijire atât în privința materialului cât și a formei. Se deosebesce F. comună și F. fină. *F. comună* în multe privințe se aseamănă cu olăriile comune; glazura ei conține oxid de plumb, liber de aramă, și oxid de staniu, care o face albă și opacă. Din acest fel de F. se fac mărfurile

cunoscute sub numele terralite sau siderolite, mărfuri de Delft, Alcarazze sau hydrocerame, pipele albe de lut. *F. fină* e albă și poroasă, acoperită cu glazură transparentă; glazura conține plumb și borax. F.-ele fine se subîmpart în a) gresii cerame fine, b) gresii englezești și c) cerame fine englezești, semiporcelan. Cea mai renumită fabrică de obiecte de F. e stabilimentul Wedgewood et Sons în Anglia.

Falma, (lat. fama) și-a conservat înțelesul primitiv și cuprinde ideile întrunite de celebritate și veste; renume. [M. D.]

Făina, pulberea produsă prin măcinat din miezul grăunțelor de cereale; după felul producției ea este mai mult sau mai puțin amestecată cu sfărmiturile (numite țărițe) învelișului grăunțelor. Mai cunoscute sînt: F. de grâu, de secară și de porumb. Compozițiunea chimică a acestor soiuri de F. o arată următorul tablou:

	Făină de grâu		Făină de secară	Făină de porumb
	fină	ordinară		
Apă	13, ³⁷	12, ⁶¹	13, ⁷¹	13, ¹²
Substanțe azot.	10, ²¹	12, ⁰⁶	11, ³⁷	9, ⁸⁶
Grăsimi . . .	0, ⁹⁴	1, ³⁰	2, ⁰⁸	4, ⁶²
Idrocarbonate .	74, ⁷¹	71, ⁶³	69, ⁹¹	68, ⁴¹
Celuloză . . .	0, ²⁹	0, ⁹⁸	1, ⁵⁰	2, ⁴⁹
Cenușă . . .	0, ⁴⁶	0, ⁹⁶	1, ⁴⁴	1, ⁵¹

Cenușa conține: 49,⁷⁰% acid fosforic, 31,⁸⁰% potasă, 14,⁷⁰% magnezia, 4,²⁰% calciu, etc. Făina fină este mai săracă de substanțe albuminoase, decât cea ordinară, care cuprinde mai multe țărițe. Făina se poate amesteca incidental cu praf, pământ, tăciune (secale cornutum); din speculă i-se adaugă ghips, cretă, magnezie, făină de păstăioase. Aceste amestecuri sau falsificări se pot constata prin microscop și prin anumite reagenții chimice.

Făini alimentare: F. de grâu, e foarte nutritoare. Umiditatea favorizează formațiunea de sporuli de ciuperci, cari mai târziu se desvolă în pâine, ce dă accidente semuitoare unei otrăviri. *F. de porumb* e preferată de popoarele romanice, dar stricată e una din cauzele principale ale *pelagrei*. Trebuie preparată când se servește, altfel se alterează din cauza oleurilor ce conține. *F. de orz* pentru animale, dar în foamete sau unde grăul e scump, și pentru oameni. *F. de secară* fărânat o mănăncă între recolta secarei și a porumbului.

F. de lapte, de Nestle, etc., pentru copii, în orașe mari, unde laptele de vacă se falsifică, dar nici la un cas să nu se dea la copii mai mici de 4 luni, pentru că glandele lor salivare dau puțină salivă încât nu zaharifică amidonul.

Făina de in, din *Linum usitatissimum*, se folosește ca emolient sub formă de cataplasma. Ca făină nu se conservă, căci fermentează iute la umezeală. Se falsifică cu făină de orz, de porumb, cu carbonat de var, lut, etc., iar între semințe pot fi ca falsificat semințe de muștar selbatic.

Făina de muștar, din semințe de muștar negru (*Brassica nigra*), ca escitant și revulsiv (iritând și roșind pielea) în formă de cataplasma

numită *sinapism*. Se alterează stând mult la loc umed. Se falsifică cu mai multe feluri de fănuiri, cu ghips și lut.

Fâina de oase. Oasele zdrobite se cern spre a face *cermize de oase*, iar rămășițele măcinată fâina servesc la îngrășarea pământului.

Fâina de sânge și de carne, îngrășăminte concentrate, cari ne vin din America de sud. Ele conțin până la 80% poteină, în care este 6—16% azot, 1—2% acid fosforic, 1% potasă și 13—14% grăsime. F. de carne se compune de obicei din resturile de carne remasă la fabricațiunea conservelor: extract de carne, bulion de carne, carne pură, etc., vine din bou, tendoane, cartilaje și alte rămășițe, toate uscate și pulberisate. Cea de sânge este sângele prins dela abatorii și pulberisat. Alăturarea de F. de sânge și de carne, proprie pentru îngrășarea pământului, mai există în comerț și alte, sub aceleași numiri, însă speciale pentru nutirea vitelor bovine ca nutrețuri întăritoare. Ele sunt nutrețurile cele mai concentrate, ce există astăzi, și ușor solubile; sunt bune de amestecat cu nutrețuri aspre voluminoase: paie, cartofi, sfeclă, etc. pentru a le da acestora proteina necesară. F. de carne ca nutremânt pentru vite, este bună pentru vacile cu lapte și cele puse pe îngrășat. Până se dedau vitele cu ea însă trebuiesc dată în dosă mică, și bine amestecată printre alte substanțe. F. de sânge ca nutremânt se potrivește mai bine pentru îngrășatul porcilor, cărora li se dă fiartă și amestecată în alte nutrimente.

Fairguns, la Goți ȣeul, care la Prusi s'a numit Perkunos.

Faizabad, (Fyzabad), oraș în prov. indo-brit. Audh, 78,921 loc. (1891), până la 1775 residența Nabobului de Audh.

Fakir, (arab. sărac), numele asceților mohamedani, mai ales din India.

Faktis, surrogat de cauciu.

Fala, starea de sentiment, în care cineva, fiind conștient de însemnătatea faptelor sale, desfășură toate semnele exterioare pentru ca s'o facă vizibilă și altora; mândrie pompoasă. În anumite margini, F. e un sentiment de expansiune legitimă, fiind expresiunea gloriei. F. degenează devenind mândrie exagerată, afectată, îndată ce semnele exterioare, prin cari se exprimă, sunt prea mari în raport cu faptele sau cu sentimentul ce o provoacă. A început să cadă în disuetudine, rămânând mai întrebuițată în expresia adverbială »cu fală« și în adjectivele *falnic*, în înțelesul cel bun al cuvântului, și *fălos*, în înțelesul cel rău. [Dragomirescu.]

Falanga întrebuițată de Macedoneni, era formată din opt mii de oameni armați cu lănci și scuturi, așezați pe 16 rânduri. Cele întâi 5 rânduri ȣineau lăncile aplecate înaintea, iar cele 11 rânduri din urmă le sprijineau pe umerile oamenilor dinaintea lor. Din cauza acestei formațiuni falanga macedoniană se mișca foarte cu greu.

Falanster. Socialistul utopist Fourier (1772 până 1837) credea că cea mai nimerită organizare a omenimei e împărțirea ei în *comune* de câte 400 familii cu 1600—1800 membri. Aceștia ar forma o falangă socială și locul unde ar locui împreună s'ar numi F. Căci având în loc de 4—500 locuințe mici numai una, confortul și iulesmirile de traiu se vor mări în chip infinit,

iar grija casei, drumurile, etc. vor cere mult mai puțină muncă. S'au făcut numeroase încercări de a realiza acest ciudat mod de viață, care echivalează cu aplicarea regimului casarmei la toți, bărbați și femei în tot decursul vieții. E interesant că și în România un oarecare Diamandi, care studiasse la Paris, convinsese pe un boier să încerce pe moșia lui aproape de Ploiesci înființarea unui F. (V. amintirile lui N. Kretzulescu în Ateneul Român.). Singurul cas în care s'au aplicat, în parte cu succes, ideile lui Fourier, este Familistère din Guise în Franța. Și în Statele-Unite s'au înființat F., însă cu idei religioase.

Falașa, popor în Abissinia, între lacul Taka și Nilul Albastru, ca. 1/4 mil. suflete. Religia acestui popor e un amestec de creștinism antic cu obiceiuri israelite.

Falb, Rudolf, astronom, cunoscut prin teoria sa despre *ȣilele critice*, ce le profeteșce, și la cari prin acțiunea comună a soarelui și lunii asupra atmosferei și prin materia topită din interiorul pământului s'ar produce cutremure de pământ, schimbări repentine în temperatură, furtuni, vifore; n. 1838 în Obdach (Stiria), studii teologia în Graz, se făcù preot rom.-cat., apoi învățător; făcù în Praga studii de matematică, fizică și astronomie și în Viena studii de geologie; la 1872 trecù la protestantism; încă la 1868 înființă foaia astronomică populară »Sirius«, apoi publică »Grundzüge zu einer Theorie der Erdbeben und Vulkanausbrüche« (Graz, 1870) și »Gedanken und Studien über den Vulkanismus« (ibid. 1875); 1877—80 întreprinse o călătorie de studii vulcanice și archeologice prin America; la 1887 se strămută la Lipsca și de aici mai târziu la Berlin. Teoriile lui F., cari în publicul mare au aflat mulți partizani, nu sunt admise de cercurile științifice. Alte opere ale lui F. sunt: »Sterne und Menschen« (Viena, 1882); »Von den Umwälzungen im Weltall« (ibid. 1881, ed. III, 1890); »Das Land der Inka in seiner Bedeutung für die Urgeschichte der Sprache und Schrift« (Lipsca, 1883); »Wetterbriefe« (Viena, 1883); »Das Wetter und der Mond« (ed. II, ibid. 1892); Afară de aceste F. editează în Viena »Kalendar der kritischen Tage mit Bezug auf Witterungserscheinungen, Erdbeben und Schlagwetter«. Cf. Tarnuzzer, F. und die Erdbeben. (Hamburg, 1892); Pernter, F.-s kritische Tage. (Berlin, 1892).

Falbala (volant), garnitură întrebuițată la rochiile femeiesci; compusă din fâșii de stofă tivite și adunate în crețe. F. se fac de diferite lățimi, după cum variază moda, singuratece sau superpuse în mai multe rânduri.

Falca, v. Maxilar.

Falcaria Host., (botan.) gen monotyp din fam. Umbelliferelor, trib. Ammineae, foarte înrudit cu *Carum*, de care diferă, afară de habit, prin fructul cu disc dilatat, cu foile 3 partite, segmentele pinatisecte, carxilagineu ascuțit-serate. Cuprinde o unică specie bienă: *F. Rivini* Host., »dornicul«, ce crește în întreagă Europa medie și sudică până în Asia temperată pe câmpi seculari, poieni și pășuni. [A. Pr.]

Falcatus, (botan.) organ curbat, arcuit; s. e. frunze, fructe, ș. a.

Falcea, măsura moldovenească de suprafață. Ea corespunde cu 1.43 ha. sau ca. cu 3 pogoaane de Muntenia. F. are 80 de prăjini.

Falciform, (botan.) îndoit, curbat în formă de coasă, cum se prezintă unele frunze, ș. a. *Corpusculare F.*, v. Sporozoari.

Fălcu, *com. rur.* și tirgușor în Rom., j. cu acelaș nume, situat pe malul drept al Prutului, având un teritoriu de 1432 ha. și o populație de 1995 suflete (Dicț. geogr. 1893). În majoritate locuitorii sînt Români, cari se ocupă cu agricultura, iar o parte Greci și Ovrei, cari fac comerț cu cereale. Aici este reședința plășilor unite: Prutul și Mijlocul, o judecătorie de ocol, un birou telegrafo-postal, o farmacie, 4 biserici și 2 școli primare. În partea sud. a tirgușorului se află podul preste Prut pentru trecerea în Basarabia. Dela acest tirgușor și-a luat numele j.-ul F., a cărui capitală a fost până la 1757, când autoritățile ținutului s'au strămutat la Huși. Mihail Racoviță dete însă un hrîsov pentru așezarea din nou a autorităților în F., unde a stat reședința până la 1832, când iarăși s'a strămutat la Huși. F. a fost adeseori jefuit și ars de Turci și Tatai.

Fălcu, *județ* în România, numit astfel după vechia sa capitală F.; e situat în partea de est a Moldovei, avînd o suprafață de 2207·90 km². și 83,699 loc., între cari 78,130 Rom., 5235 Ovrei, iar restul alte naționalități. Marca j.-lui e un bou. F. este județ de frontieră și se mărginește la est cu Basarabia, de care îl desparte rîul Prut, la vest cu j.-ul Vaslui și Tutova, la nord cu j.-ul Iași și la sud cu j.-ul Tutova. Ce privește relieful solului, F. este străbătut dealungul în partea sa apuseană de o serie de dealuri, cari fac parte din grupa dealurilor Bêrladului, iar partea sa resăriteană e o câmpie întinsă dealungul Prutului, adeseori băltoasă și mlăștinoasă. În toată întinderea sa j.-ul F. e străbătut de un număr mare de pîrae, bălți și iazuri, iar pe margini este udat de trei riuri mari: Prutul pe toată partea de est, formînd pe șes în toată lungimea lui o mulțime de bălți și mlăștini; Jijiea în partea de nord, și Bêrladul pe partea de vest; afară de aceste mai însemnate sînt rîulețele: Crasna, Elanul și Prutețul. Clima j.-lui este sănătoasă. În privința administrativă j.-ul F. este împărțit în 4 plăși: Podoleni, Crasna, Prutul și Mijlocul, cuprinzînd în total 1 com. urb. și 62 com. rur. formate din 7 tirgușoare și 159 sate. Capitala j.-lui e orașul Huși; afară de capitală, localități mai însemnate sînt: Fălcu, Răducăneni, Docolina, Drănceni și Stănesci. În ordinea ecleziastică j.-ul F. face parte din eparhia episcopiei de Huși, numerînd 126 biserici ort. cu 119 preoți; cultul cat. numeră 2 biserici și cel mosaic mai multe sinagoge în orașul Huși și prin tirgușoarele j.-lui. Instrucțiunea numeră: 1 gimnasiu, 1 seminar, 3 școli prim. urb. de băieți, 2 școli prim. urb. de fete, 50 școli prim. rur. mixte și 4 de fete. În ordinea judiciară j.-ul are un tribunal și 3 judecătoria de ocol. În privința politică j.-ul F. dă 3 senatori și 5 deputați. Serviciul sanitar se face de 1 medic primar, ajutat de 2 medici de plăși; de medicul orașului Huși și de al spitalului rural din Răducăneni, 4 vaccinatori, 2 subchirurși și 6 moașe; afară de aceștia mai sînt și câți-va medici privați. Serviciul veterinar se îndeplinește de 1 veterinar al j.-ului și de alți 2 ai statului. Pămîntul j.-lui F. e mult productiv mai ales la centru; se face întinsă

cultură de cereale atît pentru trebuințele populației, cît și pentru export: grâu, păpușoiu, secară, orz, ovēs; apoi cânepă, in, rapiță, fasole, mazere, bob, linte, cartofi. Al doilea ram de producțiune este prăsierea vitelor: boi, vaci, oi, capre, cai, rîmători. Viile se cultivă pe o suprafață de 4299 ha.; dintre poame se produc: pere, mere, gutăi, cireșe, vișine, zarzare, prune, nuci, ș. a. Cultura gîndacilor și a stupilor e în decadență; pădurile sînt devastate și cultură sistematică de păduri nu se face. Din numeroasele bălți de pe șesul Prutului se scot multe soiuri de pesci, raci și scoici. Industria j.-lui e puțin dezvoltată; abstragînd dela câteva velnite de rachiu, mori cu aburi și o fabrică de licoruri, industria acestui județ e domestică. Comerțul stă în exportul produselor agricole și animale și în importul obiectelor de manufactură, coloniale, ș. a. Cea mai mare parte a produselor j.-lui se duc pe piața portului Galați, transportate în șlepuri pe apa Prutului. Punctele mai însemnate de încărcare se află la Fălcu și Drănceni. Cele mai întinse transacții comerciale se fac în capitala j.-lui. În privința căilor de comunicațiune acest județ este printre cele din urmă; o scurtă linie ferată (ângustă) duce din gura Crasnei la Huși; pe marginea de vest a j.-lui trece calea națională Bêrlad-Vaslui, iar o a doua cale națională se întinde dela Huși la Fălcu. Mai sînt apoi cîteva căi județene. Cf. C. Chirița, Dicț. geogr. al j.-lui F. Iași, 1893. [nt.]

Falcland, *insulele*, v. Malvine.

Falco, pasere din familia Falconidelor (v. ac.).

Fălcianu, 1) *F., Scarlat*, juriconsult român, n. 1828 la București, † 1876; își făcu studiile juridice la Paris și apoi intră la 1854 în magistratura țerei sale, unde ajunse treptat, cu întreruperea prin o scurtă funcționare ca ministru de justiție (1860) sub Cuza-Vodă, până la cea mai înaltă demnitate ca prim-president al Curții de casațiune.

2) *Fălcianu, Stefan*, general român, membru al Academiei rom., n. 1835, elev al școlii militare la 1854, sublocot. la 1856, colonel la 1877, este numit șeful statului major general al armatei române de operațiune în resboiul dela 1877—78 în contra Turciei. General de brigadă la 1883, ministru de resboi 1884—85 în cabinetul I. Brătianu, se retrage 1895 la pensie cu gradul de general de divizie și este acum (Febr. 1899) president al consiliului de administrație al căilor ferate ale statului. Dela el: Prelecțiuni asupra resboiului dela 1877—78. (Buc., 1880.)

Falconi, *șoimi*, o grupă de paseri răpitoare din fam. Falconidae, cu cioc scurt, ascuțit, dințat și deja dela basă recurbat; în aripile lungi și ascuțite a doua plutitoare e cea mai lungă; au sborul înalt și se repeDESC cu curaj asupra păserelelor, cu cari se nutresc; speciile mai mici se nutresc și cu insecte. (V. speciile șoimilor la: Blanda, Vânturel, Șoim.) [V. B.]

Falconidae, familie de paseri din ord. răpitoarelor diurne, au capul și grumazul acoperit cu pene sau cel mult în parte golașe; ciocul scurt, la basă e mai înalt, unde de ordinar e și acoperit cu o membrană ceroasă, galbenă, roșie ori albastrie; cu colorarea acesteia se unesc și părțile neîmpenate ale picioarelor; degetele sînt armate cu puternice ghiare recurbate; se nu-

tresc cu animalele ce le vânează; trăiesc cu părechea ori sunt solitare și cuibăresc pe stânci, arbori ori pe pământul gol (circus). Acestei familii aparțin mai multe subfamilii: *Aquilinae*, *Milvinae*, *Buteoninae*, *Accipitrinae*, *Falconinae*, *Circinae*, *Gypogeranidae*. [V. B.]

Falesci, târgușor în j. Bălți din Basarabia, creat pe la 1792; aparține până la 1870 familiei Bals. Se află așezat pe șoseaua mare ce duce spre Sculeni. Locuitorii sunt în majoritate Ovrei, cari se ocupă cu negoț mic și cu contrabandă mare, populațiunea muncitoare se compune din Români, cari sunt agricultori și vinicultori. Numărul populațiunii este de 4426 suflete. Tîrgușorul face mare comerț cu lemne de construcție, cari vin aci cu plute de pe Prut.

Falisci (sau *Falitzis*), fiul lui Iutas (Iutotzas), nepotul lui Arpad, mare principe al Maghiarilor pe la mijlocul secl. X. În tradițiunile Maghiarilor nu se află urme despre el, dar împăratul Constantin din Bizanț îl amintesc ca pe un domnitor al timpului său. A urmat în domnie probabil după Zoltán.

Falie, (geol.) v. Crepături.

Fallero, familie ducală venețiană, din care se distinseră: *Vitale F.*, al 33 doge al Veneției. † 1096. Ales în locul lui Domenico Selvo, fû învins în 1086 de Normanzi. Fû numit »pro-sebast« de către împăratul Alexi Comnen. El introduce târgul vestit al lui St. Marco. *Marino F.*, (1274—1355) al 56 doge al Veneției. În 1354 fû ales doge, decapitat pentru un complot contra senatului. Chiar portretul său nu fû pus în șirul celorlalți dogi. Tragediile lui Casimirus Delavigne, Byron și povestirea lui Hoffmann au descris în vii colori această dramă.

[O. L.]

Faliment, starea în care se află comerciantul care a încetat plățile. F. se declară prin hotărîre judecătorească, pronunțată după declarațiunea falitului, sau după cererea creditorilor, sau din oficiu. Criteriile noțiunii F.-lui sînt: un debitor, mai mulți creditori și lipsa de avere. F. se numește *material* cînd debitorul este insolvent, dar aceasta nu s'a constatat încă pe cale judecătorească, la cas contrar F. se numește *formal*. Motivele F.-lui depind parte dela persoana debitorului, s. e. lux nebun, întreprinderi fără cap, etc., parte sînt independente de dînsul, s. e. nenorociri elementare, constelațiuni critice în economie și comerț, etc. *Scopul* F.-lui formal este asigurarea averii existente în favorul totalității creditorilor, valorarea averii concursuale și escomptarea proporționată a singuraticilor creditori. În Ungaria F. este regulat prin art. XVII din 1881, iar în Rom. prin Cod. comerc. (art. 695—880).

Falk, *Maximilian*, publicist și politic magh., n. 7 Oct. 1828 în Pesta. După ce a luat în Pesta titlul de doctor în filosofie, s'a înscris la politehnicul din Viena, și a colaborat la ziarul »Studenten-Courier«, »Der Freimüthige«, »Oester. Zeitung« (până la 1849), de aici încolo la »Wanderer« în decurs de 15 ani. Articollii trimiși din Viena ziarului »Pesti Napló« i-au întemeiat renumele. 1863 e ales membru al Academiei magh.; 1866 fû chemat să dea instrucție reginei Elisabeta din limba și literatura magh.; 1867 ajunge redactor al ziarului »Pester Lloyd«.

Dela 1869 încoace e și deputat, și ca atare s'a distins prin activitatea sa în diferite comisuni ale parlamentului și ale delegațiunilor. A scris schițe, essay-uri și memoare de valoare, mai cu samă despre baronul Iosif Eötvös și despre contele Stefan Széchenyi.

Falkenhayn, *Iuliu*, conte, ministru austriac de agricultură, n. 20 Febr. 1829 ca fiu al generalului de cavalerie Eugen F., și-a început cariera în armată, unde deveni căpitan. Retras din armată fû ales de repetite ori în dieta Austriei de sus și numit în urmă mareșal al țerii acesteia. Ca politician aparține grupului feudal-ultramontan și propaga federalismul. 1874 el publică o broșură, în care caută să documenteze, căte economii financiare ar resulta din organizarea federalistică. După alegerile din 1879 ajuns în cameră, fû numit 12 Aug. ministru de agricultură în cabinetul Taaffe. În calitatea aceasta stăruie pentru îndreptarea stării țăranilor și exporă o lege pentru împedecarea bucățirii moșilor țărănesci, care însă a ramas pe hîrtie, precum și proiectele sale pentru organizarea camerelor agricole și pentru crearea moșilor amortisabile. Din cabinetul Taaffe trecu 1893 în cabinetul Windischgrätz și se retrase cu acesta în primăvara 1895. Repășit, se puse în fruntea unui mic grup parlamentar. Sub impresia luptelor din cameră în urma obstrucțiunii germane, el face propunerea numită *lex F.*, de a scoate cu forța pe deputații obstrucționisti, ceea ce avu de urmare scandaluri ne mai pomenite în cameră și căderea cabinetului Badeni. † Dec. 1898.

Falkirk, oraș în cott. scoțian Stirling, lângă canalul Forth și Clyde, cu 16,615 loc. (1891); industrie de fier, mine de cărbuni.

Fallières, *Clément Armand*, om politic fr., n. 1841 în Mézin, fost avocat și deputat, dela 1882 în mai multe rânduri ministru la depart. internelor, justiției și cultelor, 1883 scurt timp president al consiliului. După alegerea lui Loubet ca president al republicii (1899), F. a fost ales în locul lui president al senatului.

Fall River, oraș în statul nordamerican Massachusetts, lângă sinul Hope, cu 74,398 loc.; fabricațiune de cattun.

Fals, *falsitate*, (lat.) ceea ce e contrar adevărului, realității; ceea ce nu e veritabil, falsificat; mincinos; contrar unor legi naturale, sau omenesci stabilite, nedrept, greșit, prefăcut, înșelător, etc.

Falsificare, plămuiere, contrafacere, imitare cu intențiunea de a înșela. Despre delictul F., v. Plămuiere.

Falstaff, *John*, figura comică în drama Henric IV, regele Englierei, de Shakespeare; tovarășul de desfrăuri ale lui Henric V înainte de a fi rege. Este una din cele mai frumoase creațiuni ale lui Shakespeare, tipul cel mai original și mai desăvîrșit al materialismului și sensualismului. Ateu, fără credință în virtute, fără vr'un simțemînt moral, el intrunescce toate viciile și ideile rușinoase cu o naivitate copilărească; are toate defectele unui copil și toate viciile unui bătrîn, pentru că nu crede decît în frivolități și vicii. De aci caracterul său comic.

Falster, insulă daneză în Marea Baltică, la sud de Seelanda, 474 km². cu 32,639 loc. (1890). Capitala Nykjöbing.

Fălticeni, com. urb. în Rom. și capitala j.-lui Suceava cu poziție și mai ales împrejurimi frumoase; are 8476 loc. (Dicț. geogr. 1894), între cari 3018 Rom., 5110 Ovrei, iar restul de alte naționalități; 3 biserici și 1 paraclis ort., 1 biserică cat., 1 sinagogă israelită; 1 gimnasiu clasic »Alecui Donici« înființat în 1870, 2 școli primare de băieți și 2 de fete și 1 școală de croitorie. F. e reședința tuturor autorităților j.-lui, precum: prefectura, comitetul permanent, tribunalul de l. instanță, cassieria generală, creditul agricol, telegraf, poștă, revisoratul școlar, protoieria j.-lui. Aici staționează 1 batal. de infanterie; mai are un spital »Stamati județean« și altul israelit, 4 librării și 2 tipografii. F. e oraș comercial și întru câțva industrial, făcând mare negoț cu cherestea, pielării, blănării, suman și vite. Țarmarocul dela Sf. Ilie durează uneori 10—15 zile; afară de acesta se mai face bălcu în fiecare Joie. Prin linia ferată F.-Dolhasca, orașul e pus în legătură cu linia ferată principală a Moldovei. Orașul F. are o vechime de abia 112 ani și până la 1826 s'a numit Söldănesci.

Faludi, *Francisc*, poet magh., n. 1704, iesuit, fost profesor. 1740—41 e trimis la Roma ca confesar magh. Aici începe a traduce scrieri cu tendință moralisătoare. A scris poezii lirice ușoare cu motive religioase și filosofice, cari se disting prin varietatea și tehnica înaintată a formelor. Prosa lui F. e scrisă într'o limbă ușoară, curgătoare, ici-colea presărată cu neologisme. † 1779.

Falun, capitala jud. sved. Kopparberg, cu 8010 loc. (1891); școală montanică; mine de aramă.

Familia, în dreptul roman totalitatea averii unei persoane, la care se număra după vederile timpurilor mai vechi și soția, copiii și sclavii. Mai târziu se înțelegeau sub F. (afară de înțelesul cuvântului referitor la sclavi și libertini) membrii unui cerc mai mare de consăngei, cari purtau aceleaș conume. Astăzi se înțelege sub F. în sens restrins însoțirea între bărbat și femeie și copiii lor, iar în înțeles mai larg cercul consăngenilor legați prin descendență comună.

În istoria naturală F. însemnează o reunire de genuri, cari au anumite caractere comune (analogia tuturor părților). F. se împart în sub-F. și genuri, mai multe F. formează ordine, iar mai multe ordine formează clase. În special în botanică se înțeleg sub F. grupe formate din întrunirea mai multor genuri de plante; sînt însă și F. reduse la un sigur gen, după cum sînt și altele ce cuprind foarte multe genuri; în cazul acesta sînt subdivizate în subfamilii, triburi, subtriburi. Unele F. cuprind genuri cu caractere multe, constante și ușor de recunoscut; acestea se numesc F. naturale prin evidență; s. e. F. Crucifere, Umbelifere, Graminee, Leguminoase, ș. a. Alte F. sînt compuse din genuri, ale căror caractere comune sînt mai puține, totuși trecerile dela un gen la altul se fac gradat; astfel de F. se dic prin înlănțuire. Extensiunea F. variază cu diferiți clasificatori; unii înstituesc cît mai multe F., alții, dimpotrivă, grupează în F. mai mari chiar pe acelea ce ar pute rămâne ca F. distincte.

Ordinul pentru familii, ordin al reg. Siam, fundat în 1873, 16 Nov.; are 4 clase: 21 de mari

cruci; 50 comandori cu placă; 80 comandori; 100 cavaleri decorație de aur și 100 cavaleri decorație de argint. Panglica roșă.

„Familia“, foaie beletristică-socială ilustrată, cea mai veche publicație de asemenea cuprins în literatura română. Intemeiată de Iosif Vulcan la Pesta în lun. 1865 sub redacțiunea și în editura sa. La început apărură de trei ori pe lună, mai apoi în fiecare săptămână, ba într'o vreme de două ori pe săptămână. La 1880 s'a strămutat la Oradea mare, unde apoi apariția iarăși s'a redus la odată pe săptămână, precum apare și astăzi. Îndată la ivirea sa, au scris în ea Barițiu, Cipariu, Papiu Ilarian, Alexandru Roman; mai apoi Alexandri, B. P. Hașdeu, V. A. Urechia. În »Familia« și-a făcut apariția în literatură și Eminescu, care s'a prezentat redacției cu numele familiar de »Eminovici«, pe care Iosif Vulcan l-a schimbat fără scirea autorului în »Eminescu«, nume adoptat apoi fără șovăire și de tinerul poet. Și Coșbuc și-a publicat primele inspirațiuni în »F.« sub pseudonimul »Boscuc«. Au mai lucrat la această revistă: Aron și Nicolae Densusian, Ioan Lăpădat, Iulian Grozescu; iar în timpul mai nou Coșbuc, Al. Vlăduț, Matilda Cugler-Poni, Veronica Micle, D. C. Ollănescu, G. Ionescu-Gion, Haralamb Leca, Maria Cuntău, Rădulescu-Niger, G. Murnu, Virgil Onițiu, Andreiu Bârsean, P. Dulfu și alții.

Familiar, ce privește familia; intim, fără ceremonii, ca în familie. *Drept F.*, v. Drept (p. 219 a).

Familiești, sectă religioasă de direcțiune mistică, s'a ivit în secl. XVI în Olanda și Anglia și dispărută în secl. XVII. F. vedeau esența religiunii în iubire, au desconsiderat dogmele și formele.

Fămund, lac în Norvegia, 203 km², se scurge în lacul Wener.

Fan, (M-Fan, Pahuins, M'pangve-Oșeha), popor în Africa vestică ecuatorială, în apropierea provinciei Gabun, care e în posesiunea Franței. Se deosebesce de celelalte popoare ale Africei prin colorarea cafenie, de multe ori albă ca a Europeanilor. Părul nu este creț și lănos, ci moale, la femei atîrnă lung pe spate. Abia în secl. XIX au fost cunoscuți de Europeni; în masse mari (200,000) au năvălit spre riul Ogove, unde au alungat pe locuitorii indigeni. La 1837 s'au ivit mai întăi la riul Ogove, și în 1869 erau stăpâni pe ambe țărmurile acestui riu, în 1878 erau deja la țărmuri mării, unde dispun preste un teritor de 250 km².

Fanal, (marină) ori ce felinar întrebuintat pe bastimente. Se mai chiamă astfel și focul sau lumina ce se aprinde în timpul nopții, fie în turnuri la intrarea în porturi sau dealungul coastelor, fie pe mici bastimente ancorate cu mai multe ancure la la post fix (în localități unde nu e far), spre a repera drumul navigatorilor.

Fanam, monetă estindică. În India estică engleză monetă de aur = $\frac{1}{8}$ Mohur = 5 Rupii de argint, greutatea 3.8879 gr. de fineță 916.⁰⁰. F. în India estică franceză = $\frac{1}{4}$ Ponditscherii Rupie = 30 centime; mai nainte se bătea în argint. Ca măsură de aur și argint în Cochinchina F. = 0.3756 gr.

Fanar, suburbiiu al Constantinopolei, numit astfel după farul (fanal) situat pe acel teritor.

Fanarioți, o clasă a poporului grecesc din Constantinople, care locuia în mahalaua Fanarului și ajunse a juca un mare rol în viața împărăției otomane și în aceea a țărilor române, din cauza supunerii acestor din urmă sub acea împărăție.

Grecii, sdrobiți de Turci la 1453, se ridică în curând din căderea lor, în sinul monarhiei militare și resboinice a Turcilor. Aceștia nu se în-delețniciau cu daraverile economice, fără de cari nici un stat nu poate trăi, și Grecii, cu mintea lor subțire, pētrundēnd lucrurile, um-plură golurile la cari nu se gândiau stăpânii lor. Ei ajunseră neguțătorii, bancherii, aprovizionatorii împărăției otomane, câștigară averi însem-nate, încât în curând înjosirea lor socială și politică și-au rescumpărat-o prin o îniriure co-vișitoare în viața și mersul poporului turcesc. Cătră această stare de lucruri se adaugă altă împrejurare. Turcii la început resbiau lumea numai cu puterea și siluirea. Dela un timp însă simțiră nevoia unei conduceri politice a statului lor. Ei intrară în legături cu popoarele Europei; dar aici ei se loviau de o greutate neînvișă: lipsa cunoscinței limbilor europene, a căror în-vețare coranul o opresce. Grecii se aflară în curând gata de a-i sluji și în această privire. Ei începură a face pe Dragomanii (tălmacii) în relațiile dintre Turci și țările europene, și în curând postul de Mare Dragoman deveni cel mai însemnat post din toate ministerele turcesci, întrucât prin el se țeseau firele politice ce legau pe Turci cu celelalte popoare. Cel dintâi Mare Dragoman fū *Panaît Nicusia* † 1673; după el se înalță la o mare vază *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, care negociază vestitul tratat de pace dela Carlovē 1699, trădând pe Turci și înlesnind cedarea cătră Nemți și a Transilvaniei, contra principiului tratatelor: *uti possidetis*.

În deobște întreaga activitate a F.-lor în slujba Porții otomane nu este decât un lung șir de trăfări, cari contribuiră foarte mult la dărăpă-narea puterii Turcilor; aceste trădări însă nu erau decât prea firești, întrucât Turcii aveau fenomenala nechibșuință a încredința daraverile cele mai gingașe ale statului lor unor oameni din poporul sdrobot de ei, și cari nu puteau să le fie decât cei mai inversunați dușmani. F. căutau numai să-și făurească poziții însemnate, mai ales aducătoare de avuții bănesci; ei se plecau la toate umilirile, folosiau simțeminte false, ascundeau toate cugetările lor sub masca ipocrită a protectorilor fățarnici, numai și numai spre a câștiga bani. Această apăsare exercitată asupra lor în timp de veacuri, le falsifică ca-racterul, încât F. au lăsat în istorie o tristă re-putație morală. Turcii, când se convingeau sau numai bănuiau trădare, puneau în lucrare dreptul sabiei și numeroase sunt capetele fanariote că-đute sub securea călăilor turcesci: *Alexandru Ghica*, *Grigoriu Ghica*, *Grigoriu Calimah*, *Dimitrie Moruzi*, etc. Dar deși Turcii ar fi trebuit să se convingă că Grecii îi trădau, tot la ei erau nevoiți să recurgă pentru conducerea daraverilor mai subțiri ale statului lor, întrucât capul lor greoiu și lipsa lor de destoinicie în ale cugetării, nu le dădea putința a se lipsi de slujbele Grecilor.

Spre a mulțami pe Dragomani pentru slujbele aduse de ei împărăției, Turcii îi rânduiau în po-

sturile de domni în țările române. Cel dintâiu Dragoman devenit domn fū *Nicolae Mavrocordat*, fiul lui *Alexandru*. Această întroducere a Gre-cilor în domniile țărilor române nu fū, cum se pretiude de obicei, urmarea trădării lui *Can-temir* și *Brancoveanu* cătră Ruși pe timpul lui *Petru cel Mare*. Grecii se introduseră încă de mult în țările române ca neguțători, apoi ca membri ai clerului de pe timpurile mai ales ale lui *Radu V* și *Neagoe Basarab* (1512). Cu cât Grecii cresceau în îniriure la Constantinople, cu atât prietinia lor era mai căutată de candi-dații la tronurile Munteniei și Moldovei; boierii români se încuscriau cu ei pe întrecutele; tot mai mult Grecii se așezau în țările române, cul-tura grecească, cunoscința limbii grecesci se în-tindea neconținut, așa că sub domni români, ca *Șerban Cantacuzin* (și el de origine grecească, însă romanisat) și *Brancoveanu*, înfloriau cu mare strălucire școalele grecesci; apoi chiar domnii greci treceau înaintea începutului epocii propriu ăis fanariote (1711) pe tronurile române. Așa fusese *Români* grecisati *Radu Mihnea* (1616). *Leon Tomsa* (1633) și Grecii curafi: *Gh. Duca*, *Antoni* *Ruset* (*Chirița Draco*), *Dimitrie Can-tacuzen* (1672—85) (vlăstar remas grec al fa-miliei românesce a *Cantacuzineștilor*). Domnia fa-nariotă nu fū începutul, ci încoronarea îniriurii grecesci în țările române.

Epoca F.-lor ține 110 ani, dela 1711—1821. În acest restimp domnii sūnt în marea lor ma-joritate de origine grecească; unii din ei *Români* mai mult sau mai puțin grecisati, precum cei 4 *Calimahi* și *Racovișecii*. Nu toți domnii greci sūnt rei și jăfuitori; sūnt chiar unii cu idei de reforme princiioase (*Nicolae* și *Const. Mavro-cordat*, *Alexandru Ipsilanti*); dar sistemul ocăr-muirii turcesci, basat numai pe stoarceri și co-ruptii, silia și pe elementele bune să stoarcă și să jăfuiască țările. Dacă epoca fanariotă nu este mai rea în această privire, ea nici nu este mai bună decât starea anterioară ei; dar dacă poporul român o consideră ca cea mai neagră și mai urficioasă a întregului său trecut, lucrul se explică prin aceea, că ea fiind mai apropiată, resumă într'însa toată urgia sub care a trăit. Apoi domnia grecească venise după ce gândirea românească luase avēnt dela *Matei Basarab* și *Vasile Lupu* încoace. Cultura grecească tinde să înăbușe cu-getarea românească, care reacționă contra înă-bușirii; de aici o luptă care a lăsat urme pu-ternice în scrierile timpului, mai ales în cronicari (*Ioan Neculcea* și *Zilot Românul*) și în satire contra Grecilor (*Naum Rîmniceanu* și *Alexandru Beldiman*). În sfârșit destrăbălarea morăvurilor, corupția ocărmuirii, apăsarea boierilor asupra țe-ranilor, favorisarea și privilegiarea elementului boieresc ajunseră culmea, încât judecata popo-rului asupra epocii F.-lor este îndreptățită. Să se mai adaugă și repețitele resboaie între Turci de o parte, Ruși și Austriaci de alta (1711, 1718, 1739, 1774, 1792, 1812), pustiirile, foametea și ciurma adusă de ele, precum și răpirea a trei provincii din corpul țărilor române, din cari una, *Oltenia*, răpită la 1718, fū înapoiată la 1739, iar alte două, *Bucovina* 1775 și *Basarabia* 1812, re-maseră pierdute, și atunci nu se va găsi, că pre-sentul judecă prea aspru nenorocita domnie a Grecilor. Singurul bun, ce stăpânirea fanariotă

l-a adus țărilor române, fû îndreptarea gândirii românești către limba și cultura franceză. Dragomanii trebuiau să știe francezesc, ei învățau această limbă pe copiii lor, boierii îi imitau și așa se introduse în Muntenia și Moldova obiceiul de a învăța francezesc, ceea ce a deschis la sfârșit mințile Românilor către cultura franceză și prin ea către lumină și civilizație.

Literatura foarte bogată asupra acestei epoci se află în mare parte citată în vol. V din »Istoria Românilor din Dacia traiană«, de subsemnatul, (vol. II al ediției franceze). [A. D. Xenopol.]

Fanatism, în sens general, pornirea oarbă a sufletului, în virtutea căreia un om susține o credință oarecare și combate pentru dinsa. Fundamentul F.-lui este afirmarea prin vorbe și fapte a unei idei și a tuturor consecunțelor sale, cu excluderea tuturor celorlalte idei. Este starea de sentiment caracteristică temperamentelor active și unitare, cari voiesc fără să vadă și execută fără să simtă. Cea mai excelentă calitate a unui supus, întrucât implică lipsa de ori ce judecată, care rămâne apanajul stăpânului. În sens restrins, F. este pornirea oarbă a sufletului pentru susținerea unei credințe religioase.

Fanatic, cel cuprins de F. [Dragomirescu.]

Fandango, cel mai național din dansurile populare spaniole, dansat de o pereche. Musica e o alternație de cuplete cântate și o mișcare ritmică a castanetelor, totul bine înțeles cu obligatul acompaniament al chitarei. Măsura e $\frac{3}{8}$ și mișcarea vioaie. Se mai numește încă *Rondena* sau *Malaguena*. [T. C.]

Fanegada, măsură veche spaniolă de suprafață; 1 F. = 576 Estadales □ = 64·396, ar. În Cuba cu 1·4 procent mai mare, pe insulele Canarice = 52·483 ar.

Fanfara, semnal destinat trompetelor, format din sunete luate din seria armonică și terminat de ordinar pe dominantă. Se dă încă acest nume la arii în $\frac{6}{8}$, de o mișcare vioaie, destinate trompetelor de vânătoare. Efectul pitoresc al acestor arii nu a întârziat a fi introdus în musica dramatică sau în musica cu intențiuni descriptive, unde se dă tot acest nume la arii analoage sau unor simple fragmente formate din sunete luate din seria armonică și executate de corni, trompete sau cornete. În fine, mai cu samă în Franția, se dă numele de F. la o bandă de muzicanți numai cu instrumente, de suflare construite din metal: corni, trompete, cornete, tromboni, saxhorni, saxotrombe, către cari li-se adauge câte odată instrumente de percusiune (dobe sau dă-răbani). În general muzicile regimentelor de cavalerie sau vânători sînt F., a celorlalte regimente fiind *armonii*, adică conținând și instrumente de lemn. [T. C.]

Fanghi, un fel de nămol vegetal; *Fangothérapie*, tratamentul cu acest mijloc de vindecare de domeniul băilor. v. *Massage* și *Nămol*.

[Dr. Vuia.]

Fano, oraș cu port în prov. ital. Pesaro-Urbino, la Marea Adriatică, 10,000 loc., episcopie, arc triunfal de marmură al lui Augustus.

Fanon, lame din falca Balenelor (v. ac.).

Fântâna, o scobitură, un canal vertical săpat în pământ, din care se scoate la suprafață apa suterană. Din apa de ploaie parte se scurge pe suprafața solului în gărlă și în riuri apropiate,

parte se strecoară în pământ și se opresce într-o adâncime variabilă deasupra primului strat impermeabil, format de argilă sau de piatră compactă. Aci apa suterană umple interstițiile pietrișului și năsipului și resare iar pe suprafața solului prin presiune naturală ca izvor, sau se scoate din adâncime prin artă, din fântâni, puțuri. Dacă mergem cu săpătura dincolo de primul strat de apă, până la o adâncime considerabilă, în care aflăm un curent suteran de apă supusă la o presiune mai mare, atunci numim aceasta *F. artesiană*, (v. mai jos), puț artesian. Se mai numește F. gura sau aparatul ridicat deasupra solului, prin care apa de diferită origine se scurge și se pune la dispoziția aceloră, cari au trebuință de dinsa, aparat care are câte odată și un scop decorativ. Pe alocurea limbajul popular distinge între F. sau puț, prin care scoatem în mod artificial apa suterană din pământ, și între *cisnea* sau *șipot*, aparat de captarea unui izvor, care înlesnește scurgerea naturală a apei din acel izvor. Pentru ca F. (puțul) să ne dea apă bună, trebuie să fie săpată într'un teren curat, nu într'un sol saturat de necurătenii sau constituit din formațiuni geologice bogate în minerale solubile; să fie destul de adâncă pentru ca să culeagă apa curată din interstițiile pietrișului și năsipului, și nu apa infiltrată în stratele superficiale ale solului, obicinuie infectate prin dejecțiuni putrescibile de diferită origine; să fie astfel construită ca să nu se poată scurge într'însa apele murdare de pe suprafața solului, lichidele din latrine, hasnale, puțuri absorbitoare, grajduri, depozite de gunoale, residue industriale și alte dejecțiuni ale locuințelor și fabricilor; să se înlesnească scoaterea ei din F. într'un mod, caro înlătură ori ce ocaziune de infectarea apei. F. trebuie dar să fie depărtată cu cel puțin 10 metri, și după natura terenului și după felul infecțiunii terenului și mai mult, de locuințe, latrine, hasnale, grajduri, de alte dependente ale locuințelor, de fabrici, (o fabrică de gaz luminător, o destilărie de petrol poate infecta F.-le situate în depărtare de 200 m. și mai bine); să fie bine ghidată, păreții să fie căptușiți, să fie cel puțin aproape de suprafața solului zidiți cu ciment și zidul sau colacul să fie puțin ridicat deasupra nivelului solului. Într-o fântână deschisă, neacoperită, intră lesne necurătenii de diferită natură, chiar prin găleata, prin ciubărul cu care scoatem apa din fântână se poate infecta apa fântânii, de aceea este numai F. cu pompă salubră, numai pompa ne poate da garanții, că nu se vor introduce în apă germii diferitelor boale. Este util ca să se pună peste orificiul găletei F.-ei o cruce de fier, pentru ca să nu se poată adăpa animalele direct din găleată, ceea ce ar pute înlesni propagarea unor boale. Pentru adăparea vitelor trebuie să aibă F.-le din comunele rurale și dela marginea orașelor sghiab sau uluc alături cu F., așezat astfel, ca să se poată lesne spăla și ca apa versată din uluc să nu se poată scurge înapoi în fântână. Este vătămător obiceiul a se spăla rufe lângă F., căci în acest caz apa murdară se poate lesne străcura înapoi în F. Apa din F. săpată în terenuri murdare din apropierea locuințelor, conține săruri provenite din descompoziția materiilor organice: chloride, nitrate (azotate), nitrite (azotite), amoniac, ase-

menea ape constituie un nutreț bun pentru micro-organismii și devin dar lesne medii de transmitere de boale. Se pot însă săpa F. bune și în interiorul comunelor, dacă mergem cu săpătura până la al doilea strat de apă suferană și dacă imediat deasupra acestui deposit suferan de apă se află un strat protector, impermeabil, neîntrerupt, de argilă sau de piatră compactă fără crepături. Pentru alimentarea unei comune cu apă se poate săpa un număr mare de fântâni sau de galerii (săpături orizontale în pământ), din cari prin presiune naturală sau prin altă forță motoră se aduce apa într'un rezervoriu acoperit și de acolo prin țevi în strade, în curți, în interiorul caselor. Alimentarea orașelor cu apă din F. artesiane este costisitoare și nesigură, acele F. dau adeseori apă caldă, mult mineralizată și debitul lor este inconstant. Adâncimea medie a F.-lor artesiane este de 500 m. După obiceiul vechiu se face în țările române pomană cu construirea de F.; acest act de pietate degenează adeseori, cei însărcinați cu executarea pomanei sapă F. într-o vale mociroasă, într'un loc expus la inundații, unde găsesc la adâncimea neînsemnată de 1—3 m. apă culeasă din terenul superficial și prin urmare contaminată. [I. Felix.]

Fântâni ardătoare, numite și **focuri naturale**, sunt emanațiuni de hidrogen proto- și bicarbonat, cari ies din crepăturile pământului și adese se aprind spontan. F. a. se găsesse în Italia, pe marginile Mării Caspice (lângă Bacu), în China și America. În România se află F. a. la Bezdad în j. Dâmbovița, la Băicoiu j. Prahova, pe muntele Clocotici în j. Râmnicu-Sărat și la Lopătarî în j. Buzău. Poporul le ȳice fierbători, clocotișuri, focuri nestinse.

Fântână artesiană, puț adânc, făcut cu ajutorul sfredelului. Se bazează pe împrejurarea, că straturile pământului în adâncime iau diferite direcțiuni și că unele sunt permeabile, iar altele nepermeabile pentru apă. Făcând cu sfredelul o gaură, până ce se dă de două straturi nepermeabile, între cari se află unul permeabil, care este adăpat cu apă dela un loc mai înalt, în urma presiunii, ce o exercită stratul de apă situat mai sus asupra apei din gaură, aceasta se va înălța în gaură, poate chiar sări în forma unei raze. F. a. se amintesc în vechime, în special în Egipt. În China încă se află astfel de puțuri, unele la 900 m. adânci; judecând după procedura usitată au trebuit să lucre mai multe generații la o fântână. Secolului XIX i-a fost rezervat a le generaliza. Se numesc F. a. dela prov. Artois, al căreia teren e foarte acomodat pentru F. artesiane. F. a. de pe piața Hébert din Paris e 719'2 m. adâncă, cea de pe insula Margareta din Budapesta 970 m. adâncă și dă la ȳi 1'8 milioane litre de apă termală.

Fântâna-Albă, comună rurală și colonie de Lipoveni, cu moșie mănăstirească, în Bucovina, c. p. și j. Siretelui, are 1015 loc. (25 ort., 985 de Lipoveni și 10 rom.-cat), o frumoasă mănăstire și școală. [Dr. I. G. Sbiera.]

Fântâna-Banului, com. rur. în Rom., j. Dolj, lângă Dunăre, compusă din 2 c. c. cu 1488 loc., are 2 biserici și 2 școli.

Fântânele, numire topogr. în Rom. 1) F., com. rur. în j. Bacău, formată din 5 c. c. cu 1708 loc. (Dicț. geogr. 1895), între cari 1063 Rom.,

464 Magh., 146 Ovrei, ș. a.; are 3 biserici ort., 1 bis. cat. și o școală. Teritoriul com. este de 3399 ha., dintre cari numai vr'o 900 ha. aparțin loc., iar restul aparține proprietății mari; castel, izvoare minerale. 2) F., com. rur. în j. Botoșani, formată din 6 c. c. cu 4000 loc., Rom. și parte Ruși romanisați (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor, și parte cu meseriile și comerțul; are 6 biserici și 4 școli. Com. este udată de apele Siretelui la est și Suceava la vest. 3) F., com. rur. în j. Teleorman, cu o poziție frumoasă, având 1332 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescuitul. Solul com. este de o excelentă calitate. [—]

Muntele „Fântânele“, un loc istoric în munții apuseni, de o rară frumusețe, într'o regiune de brădet între comuna Mărieșel și valea Răcătăului. La F. s'a dat în 6 Iul. 1849 o luptă înfricoșată între armata maghiară comandată de P. Vasváry și între gloții rom. comandată de tribunul N. Corcheș. Intreaga legiune a lui Vasváry a fost nimicită. Cei mai mulți ofițieri, împreună cu Vasváry, apoi 850 honvegi au ramas morți; arme, tunuri, cai, 100 de boi, etc. au cădut în mâinile Românilor. (Cf. biogr. lui Iancu de I. St. Suluț.) [I. St. Ș.]

Fântânița sau **Sloboția Comăreștilor**, comună rurală și expositură parochială, cu moșie boierească în Bucovina, c. p. și jud. Storojineț, are 1086 loc. (810 ort., 156 rom.-cat., 40 mos.), școală de 1 cl., stațiune de cale ferate.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Fantasia, termenul general prin care se designază acea proprietate a minții noastre, în virtutea căreia putem combina deosebitele imagini intelectuale, sensibile sau voluntare, în alt mod decât cum le-am câștigat din experiența vieții. În virtutea ei omul poate supra-pune peste lumea cunoscută și știută de toți — lumea obiectivă — o altă lume creată de el însuși, cunoscută și simțită în toate amănunțimile numai de el — lumea subiectivă. Când un om găsește o formă de expresiune pentru o parte din această lume, ea poate fi cunoscută și simțită de toți; ea se numește atunci opera de artă, care astfel e un produs obiectiv al F.-ei — F. obiectivată.

Aceasta obiectivare a F.-ei se face în oarecare condițiuni, pe cari le specifică Estetica (v. ac.).

În sens restrins F. se mai numește a) produsul acestei proprietăți a minții noastre de a crea din imaginile câștigate forme nouă, când acest produs se depărtează foarte mult, dar cu grație și spontaneitate, de realitatea cunoscută a lucrurilor; b) dorința ciudată și trecătoare, capriciu (v. ac.) V. și Imaginațiunea. [Dragomirescu.]

Fantasma, fantomă. Înseamnă: vedenie, ceea ce ne apare ca real, deși n're realitate. Sinonime: stafie, aparițiune, spectru, umbră, viziune. [M. D.]

Fantasmagoria, efect pe care-l producem evocând în imaginație prin povestire sau prin iluziune teatrală vedenii extraordinare de persoane și întemplări. [M. D.]

Fantast, un om al căruia fel de purtare e foarte variabil, și care de multe ori isbesce bunul simț; capricios, ciudat, bizar. E puțin întrebuintat.

[M. D.]

Fantastic, închipuit, imaginar, inexplicabil, chimeric. Ceea ce plămădește fantasia și ce nu se poate explica după legile naturii. Se numesc astfel operele literare, în care predomină asemenea plămăduri, cum sunt caractere, fapte și întâmplări asemenea celor din visuri, din halucinațiuni, aiurările nebuniei, presimțiri, visuri fatidice sau predicătoare, stafii, strigoi, iluziunile produse de hașis, opiu și alte excitante. Tipuri ale acestui fel de literatură sunt poveștile germanului Hoffmann și ale americanului Edgar Poe. F.-ul trebuie deosebit de miraculos, cum și de alegoric, simbolic și alte figuri metaforice. **Miraculos** e ceea ce se atribuie zeilor sau altor ființe supranaturale, credute ca existente, și chiar prin aceasta e explicabil. Astfel e miraculosul din basme, din poezia antică și medievală, și din alte opere cu subiecte luate din asemenea epoci, ca Hamlet, Macbeth, Fecioara de Orlean, ș. a. **Metaforice** sunt toate dicerile și povestirile figurate, sub care adică se înțelege altceva asemenea. Așa sunt: epopea Vulpei, epopea lui Dante, Faust al lui Goethe, și pentru noi ați miturile clasice, basmele și toate alegoriile. [M. Strajan.]

Fantom pentru ochi, o mască în ale cărei orbite se așează ochi de animale (mai ales de rîmător) pentru exercițiul operațiunilor de ochi.

Fantoma, nălucă, stafie, iele, duh, arătare, viziune, vedenie. Alterațiunea centrilor nervoși vizuali, rar a organului vederii, transformarea prin închipuire a unui obiect în F., în stări febrile; iar în boale mentale F.-le sunt halucinațiuni și fără obiect.

Fapt, în sens general însemnează rezultatul unei sau unor acțiuni exercitate cu sau fără conștiință, și care formează un tot mai mult sau mai puțin de sine stătător, ce poate fi calificat în întregul său, sau analizat în părțile sale. În sens specificat însemnează numai rezultatele concrete ale acțiunilor omenești. Sinonime: act, faptuire, acțiune, întâmplare. În știință, tot ceea ce se întâmplă în câmpul experienței, așa încât să poată fi observat, studiat și fixat, prin stabilirea raporturilor dintre deosebitele sale părți sau dintre el și celelalte întâmplări. În acest sens, F.-ul, F.-ele se opun vorbelor, închipuirilor sau raționamentelor și au mai multă putere de adevăr decât acestea. **F. în drept**, ne caracterizează o situație care există, dar care ar putea să nu existe, dacă nu are și un drept de a exista astfel. O situație în F. poate fi înlăturată de ceea ce este în drept; dar de multe ori o situație în F., când se prelungește preste măsură, poate să devie și în drept, și atunci existența ei este recunoscută în mod statornic. În acest caz, poartă uneori numele de **F. împlinit**, care strict vorbind însemnează un F., asupra căruia nu se mai poate reveni și care nici nu mai poate fi îndreptat. [Dragomirescu.]

Faptele Apostolilor, v. art. Apostol.

Far, (marină) turn construit pe la intrarea în porturi sau dealungul coastelor, spre a călăuzi pe navigatori prin lumina unei puternice lanterne, provădută cu reflector, care se aprinde noaptea în vârful farului.

Faraday, Michail, chimist și fizician, n. 22 Sept. 1791 în Londra, la început compactor, 1827 prof. de chimie la Royal Institution. † 25 Aug. 1867. A descoperit inducțiunea magneto-electrică, legea

echivalentelor electrochimice, diamagnetismul, benzolul, etc. Scr. princ. »Experimental researches in electricity« (1844—45) și »In chemistry« (1859), »Lectures on non-metallic elements« 1853, »On the chemical history of a candle (1874 ed. 3). Biogr. de Tyndall (1894, germ. 1870).

Faradice, curente, curent (v. ac.) de inducțiune.

Faradisațiune sau **Faradoterapia**, (dela numele lui Faraday), denumire dată de Duchenne la aplicațiunea curenților induși în medicină. Aparatele, prin care se furnizează acești curenți induși, se numesc aparatele volta electrice de inducțiune, și curenții induși sunt produși de curenți inductori intermitenți, produși prin o pilă și nici decum prin mișcare de magneți. Curenții induși astfel produși convin în mod special la electrisațiunea musculară, pentru că efectele lor chimice și calorifice fiind foarte mici, ele nu desorganizează țesuturile organice, ceea ce se întâmplă când viu întrebuințate descărcările leydoelectrice sau curenții produși de pile cu un număr mare de elemente. Aceste din urmă pot produce accidente foarte grave organului vederii, când se operează în apropierea ochiului, pe când curenții induși produși prin o pilă n'au din contră aproape nici o acțiune sau cel puțin nu afectează decât foarte puțin acest organ.

Faradism, electricitatea de inducțiune, numită astfel după Faraday (v. ac.).

Fărăgău, comună rurală în Trs., cott. Cojocnei, cu 697 loc. Români, cari se ocupă cu agricultura.

Fărdădu, protopopiat român al archidiecezei gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, compus din 23 comune cu 14,086 suflete.

Fărâmbă-lemne, în poveștile române numele unui uriaș.

Farandola, dans popular provansal, de un caracter vesel, vioiu și de o mișcare repede. Musica e în $\frac{3}{8}$. Dănuțorii, având în fruntea lor pe muzicanți și ținându-se câte doi de mână, sau formând un lung lanț, înaintează urmând undulațiunile curbei capricioase descrisă de cei ce conduc. E un dans mai cu samă obicinuit în cortegiile serbărilor. Compositorii moderni n'au întârziat a-și apropria forma acestui dans în musica teatrală. [T. C.]

Faraon, în testamentul vechiu numirea regilor egipteni.

Faraoni, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată pe șesul din dreapta Siretului, având 1508 loc. (Dicț. geogr. 1895), între cari 36 Rom., 1443 Magh., iar restul alte naționalități; are o biserică cat. Com. e străbătută de linia ferată principală a Moldovei.

Farbanți, în mitol. nordgermană un uriaș, tata lui Loki, zeul focului.

Farcaș, țeara lui, chinezat românesc în bănatul Severinului pomenit în diploma regelui ungar Bela IV din 1247, cu ocazia dăniei făcute de el cavalerilor sf. Ioan din Ierusalim.

Farcaș, generalul lui Mihail Eroul, v. Stoica.

Fărcașele, (Fărcașul), com. rur. în Rom., j. Romanați situată pe un deal aproape de confluența Tesluiului cu Oltul; e formată din 3 căt. cu 1072 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici; pe aici trece un drum roman de piatră dinspre

Stoienesci spre Reșca. In com. F. s'a născut *Popa Stoica*, vestit tovarăș și general al lui Mihaiu Viteazul.

Farina, *Jean Marie*, numele celui mai renumit fabricant de apă parfumată, numită Apă de Colonia. El pretinde a fi cel dintâiu care a inventat această apă atât de căutată, și pe care parfumorii francezi susțin că o au fabricat ei mai înainte în Franția. [V. C. B.]

Faringe, înghițitoare, gât; înțrare atât pentru canalul digestiv cât și pentru cel respirator, situată între cavitatea bucală și nasală, pe de o parte, esofag și larinx, pe de alta. (Cf. Crețulescu, Anatomie. Buc., 1878. II. p. 53.)

Farinosae, (botan.) o serie de familii de plante monocotiledonate, caracterizate prin flori regulate și semințe cu endosperm abundent, făinos. Aci intră familiile: Bromeliacee, Commelinacee, Pontederiacee, etc.

Farinosus, v. Amylacea.

Farinus, la Romani deul care învăța pe prunci să vorbească primele cuvinte. [Atm.]

Fariseii, una din cele două secte însemnate (cealaltă era a Saducheilor v. ac.) ale Ovreilor pe vremea învățării lui Isus Christos. Se distingeau de Saducheii prin faptul, că țineau la tradițiunile vechi, observând cu minuțiozitate practicile religioase, cari totuși nu erau consemnate în cărțile sfinte, și căutând în tot momentul de a face cât mai vizibile aceste semne ale religiozității lor. Dar din pricină că foarte mulți F. păziau cu ostentatie numai practicile religioase exterioare, călcând de multe ori însuși fondul legii, au început să fie numiți cu acest nume toți cei ce una se arată că vorbesc și fac, și alta fac în realitate: prefăcuți, hipocriți. Din această cauză expresia *Fariseism*, în românește nu are decât acest înțeles derivat: prefăcătorie, hipocrisie. [M. D.]

Farkas, George, unul dintre cei dintâi cinci canonici, numiți în 23 Maiu 1777 cu ocaziunea înființării diecesei române greco-catolice din Oradea mare și a Capitului episcopesc. In Capitul F. înaintă până la cea mai înaltă demnitate de preposit. Pentru certele sale cu canonicul Pavel Bereghi, la 1797 fù depus din prepositură și închis în mănăstirea dela Muncaciu, de unde liberându-se în 1802, și-a ocupat iarăși postul de preposit. † 1812. A fost bărbat erudit și scriitor lăudat de Șincai, care ne spune, că (pe la 1803) l-a cercetat mai adeseori în Oradea mare și l-a aflat totdeauna scriind și cetind. Operele lui F. sunt: 1) Istoria universală dela zidirea lumii până la sfârșitul veacului XVIII, două vol. mari în folio, scrise românește; 2) Comentariu în Testamentul nou, un volum mare în folio, scris asemenea în limba română; 3) Explicarea Psalmilor lui David, scrisă românește. Manuscrisele acestor opere se păstrează în biblioteca diecesană din Oradea; 4) Disertatio de Cyclo Paschali; 5) Un raport despre starea diecesei Orăzii mari, care se află în arhivul Propagandei din Roma. (Cf. Papiu Ilarian, Viața lui Șincai, p. 125 și 126, și Dr. Ioan Ardelean, Istoria diecesei Orăzii, partea II.)

[Dr. Aug. Bunea.]

Farmacia, *arta farmaceutică*, este foarte veche; ea a fost cultivată mult timp înaintea erei creștine de Chinezii, Indi, Egipteni; în literatură ea a apărut cu Galeniu în al doilea secol d. Chr.

F. se ocupă de culegerea, prepararea și conservarea medicamentelor. Știința farmaceutică cuprinde câmpul vast al istoriei naturale, și al chimiei aplicate la F. Astăzi se cere dela farmacist, ca pe lângă cunoștința istoriei naturale, în care se cuprinde și parte din bacteriologie, a chimiei în raport cu terapia, a manuării microscopului pentru recunoașterea drogurilor, să fie familiarizat cu tehnica chimiei analitice aplicate la constatarea falsificărilor de droguri, de alimente și beuturi, să fie studiat parte din igiena alimentară. În antichitate medicul era și farmacist, în evul mediu deja s'a săvârșit treptat separarea exercițiului farmaciei dela acela al medicinei, aceasta separare a devenit indispensabilă în urma dezvoltării științei farmaceutice, și astăzi legile tuturor statelor civilizate o prescriu. *Farmacistul* este colaboratorul medicului, medicul are trebuință de concursul conștiinșilor la lui; boalele nu se vindecă prin cuvinte, ci prin medicamente. *Farmacia*, *oficina* unde se prepară și unde se vând medicamente, se compune din oficina propriu zisă, localul de debitare a medicamentelor, din laboratorii și din depozite de droguri brute și de medicamente preparate, magazii, pivnița, podul pentru uscarea și conservarea ierburilor. F.-le sunt așezăminte concesionate; în cele mai multe state este limitat numărul farmaciilor, pentru ca farmaciștii să poată trăi din munca cinstită fără a exploata pe bolnav și pentru ca statul să aibă dreptul a fixa prețul medicamentelor cât de scăzut. Guvernul prescrie prin *Farmacopea* felul medicamentelor, cari trebuie să se afle în farmacie, calitățile lor, modul lor de preparare, medicamentele toxice cari se închid în dulap separat, și prin *Taxa farmaceutică* prețul cu care se vând și se prepară medicamentele. Prima *Farmacopea* română și prima taxă farmaceutică română au fost decrete în 1862. Instalarea unei farmacii, înzestrarea ei cu toate aparatele și instrumentele necesare este costisitoare, și pentru ca F.-le să nu fie lipsite de acea înzestrare, s'a dat în cele mai multe state F.-lor concesionate privilegiul unui drept real, transmisibil prin vânzare și moștenire. În privința comercială farmaciștii sunt supuși prescripțiunilor codului comercial. În regatul român s'au aflat în 1 Ianuarie 1899 512 licențiați în farmacie, 345 români, 167 străini, din cari 2 femei; 141 asistenți în farmacie, 96 români, 45 străini; 172 elevi în farmacie, 149 români, 23 străini, din cari 7 fete (5 românce, 2 străine). Tot la 1 Ian. 1899 au funcționat în regatul român 188 farmacii definitive, 23 farmacii filiale concesionate în mod provizoriu și revocabil, 18 farmacii de spitale afară de cele ale armatei. F.-le se deosebesc de droguerii; droguistului nu i-se cer studii superioare, el nu este responsabil pentru puritatea drogurilor vândute și nu i-se permite ca să vândă medicamente divizate și preparate în cantități mici, ci numai cu ridicata. [I. Felix.]

Farmacologia, știința care tratează despre natura, clasificarea și compozițiunea chimică a substanțelor medicamentoase.

Farmacopea, v. Farmacia.

Farmă-piatră, în poveștile române numele unui uriaș.

Farmec, acea însușire a unui lucru, care ne atrage, ne încântă și ne silește să-l privim, să-l

contemplăm și să ne confundăm cu mintea și mai cu samă cu simțirea noastră în priceperea adâncă a ființei lui. F. e compus din acele particularități de formă ale unui lucru, cari ne deșteaptă în suflet toată partea simpatică a ființei noastre. Toată comoara de dulceță, de iubire, de milă, de sacrificiu, cari ne fac să uităm de propria ființă și să ne dăm pradă cu totul sufletul nostru altuia, — fie ființă, fie lucru — iese la iveală provocată numai de F. Este cea mai esențială și mai intimă calitate a lucrurilor cu adevărat frumoase, o calitate, pe care știința frumosului, Estetica, ne poate îndemna s'o re-cunoaștem, dar pe care nu ne poate învăța nici odată s'o producem: este esențiala producție a genului artistic. — F. se mai numesc procedurile misterioase pentru a produce efecte în mod supranatural, și aplicabile cu deosebire la transmiterea sau la vindecarea boalelor. Multe din efectele acestor F.-e se pot explica acum (și deci încetează de a fi supranaturale), prin puterea credinței, deșteptată și întărită prin așa numita *sugestivitate* (v. ac.). [Dragomirescu.]

Farnese, celebră familie italiană din Parma, cunoscută mai ales din secl. XVI. *Alexandru F.* deveni papă sub numele de *Paul III* (1534—1549). *Alexandru F.*, distins general, se ilustră sub Filip II ca guvernator al Țerilor de jos, și ca adversar lui Henric IV (1546—1592). *Rainucio F.*, fiul său, fû de asemenea guvernator al Țerilor de jos, pe cari le conduse cu mare crușime. *Petre-Ludovic F.*, fiul natural al papei Paul III, fû duce de Castro, apoi duce de Parma și Piacenza. Istoria posterioară a familiei e aceea a ducatului de Parma pe care îl stăpâniau. Dela Papa Paul a ramas vestitul palat Farnese din Roma. El fû lucrat timp de 30 ani, avû de arhitecți succesiv pe: A. da Sangallo, Michel-Angelo și Della Porta. Frescele interioare fură făcute de Rafaël. Familia F. s'a stins la 1731. [O. L.]

Farnesean, *taurul*, v. Apollonius (6) și ilustr. pag. 217 (I).

Fară, (*Fairi*), mică insulă scoțiană între grupele Orkney și Shetland, 214 loc. Aci a suferit naufragiu la 1588 naia admiralității din armata spaniolă.

Fărder, (insulele oilor sau ins. penelor), grupă de 22 insule daneze în Oceanul Atlantic, între Scoția și Islanda, 1333 km². cu 12,954 loc. (1890); stâncoase, fără arbori, cu climă domoală dar neguroasă. Loc. se ocupă cu pescuitul, pășerăritul, cu economia de oi și adunarea de pufuri.

Farro, *Jean Jos Fred.*, general frc., n. 1816, † 1887; 1870 comandantul armatei de Nord, bătut la Amiens (27 Nov.), 1880—81 ministru de război.

Farsa, o specie de comedie populară, burlescă, eroicomică, sau grotescă. Ridiculul ei reiese sau din o intrigă ori o situațiune neprevădută, sau din însăși firea extravagantă sau barocă a persoanelor. Scopul ei este amuzarea; pentru aceea poate trece marginile posibilului, nu însă ale bunei cuviințe. F.-ei moderne îi corespundeau: Drama satirică la Greci, atellanele și mimii la Romani, comedia dell'arte la Italiani. F. era la început în evul mediu un fel de poezie scrisă în o latinească amestecată cu vorbe vulgare din dialectele poporane, de unde vine numele ei. Per-

soanele tradiționale ale F.-ei sînt: la Germani Hanswurst, la Englezi Clown, la Spanioli el Gracioso, la Francezi avocatul Patelin, ș. a.

[M. Strajan.]

Fărșeroți. Arămâni se împărtesc în două triburi deosebite prin traiu, obiceiuri, port, limbă, etc., adică în *Carguni*, cari formează majoritatea, și în *Fărșeroți*. Numele acestora se derivă dela comuna »Fraseri« în Albania, unde a fost odată centrul lor, dar astăzi sînt răspândiți prin toate părțile, unde sînt și ceilalți Arămâni. Grecii îi numesc »Arvanitovlahi« adică »Români din Albania«. Cu Albanezii trăiesc în cea mai bună armonie, alături cu ei au luptat în contra Turcilor, și între vestiții Sulioti, viteji de pe muntele Suli în Epir, au fost mai mulți F., dar nu se poate susține, că Suliții au fost »Arămâni«. Cu Grecii nu trăiesc prea bine din cauza certelor pentru pășunea dela Pind. Aceasta este cauza că F. nu sînt grecofili în așa măsură ca cei mai mulți Arămâni. Limba lor are două semne caracteristice, 1) în loc de r lingual un sunet de r gutural necurat, care are să înlocuiască și rn și rl, spre pildă: carne = cape, iarnă = iăpi, ficiorlu = ficiopu, etc.; 2) l înaintea de a, o, u în-tonat trece într'un spirant gutural, redus pronunțat, care seamănă în ceva sunetului grecesc γ gutural: lup se pronunță yup, liliac = uyac, etc.

F. trăiesc în grupe constătătoare din mai multe familii, cari se chiamă »fălcări«; mai multe »fălcări« formează o »fară«, cuvînt albanez, care înseamnă lat. »genus«.

Cu turmele lor de oi se strămută din munte în munte, unde își ridică călive (colibe) sau cătune; ceilalți Arămâni au munți proprii și locuiesc în sate foarte frumoase cu case de piatră. Îmbrăcămîntul bărbatilor este din lână albă, lucrată în casă, pe când femeile poartă haine închis-vinete, pe cap au o cărpă albă, numită ciceroanie, cuvînt care e de aceeași origine ca cuvîntul istro-românesc »cicerc«, ce înseamnă »curat«. Mulți între ei, mai cu samă femeile, au și o cruce vînată pe frunte, care obicei se allă și la Greci, și la Albanezi, dar mult mai rar.

Originea F.-lor și explicarea deosebirii între ei și ceilalți Arămâni este până acum cu totul enigmatică. Ar fi de dorit să fie studiați mai pe larg, ca să avem un material mai bogat și exact; numai că acest lucru e cam greu, oăci F. sînt selbatoci și foarte bănuitori. (Cf. Weigand, Aromunen t. I p. 186, 273, t. II p. 184—199. Caragiani, Studii istorice.) [G. W.]

Farsetia Desv., (botan.) gen din familia Cruciferelor, trib. Alyssineae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, ramificate, caescente sau pubescente. Acest mic gen are vr'o 20 de specii, ce cresc în regiunea mediteraneană în Africa, Asia mică, Syria, Persia, Arabia și în India boreală. Unele specii de F. se cultivă ca plante ornamentale pentru decorarea stîncărilor; așa sînt: *F. aegyptia* Turra., *F. clypeata* R. Br. și *F. lunarioides* R. Br. [Z. C. P.]

Farsiistan (*Fars*), provincie pers. lângă golful persic, 137,700 km². Capitala Șiras, port la Bușir. Din cauza productivității vailor sale, F. a fost adesea cîntat de poeți.

Fărânesci, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, situată pe valea Covurluiului; are 1726 loc. (Dict.

geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cultura viilor; are 1 biserică și 1 școală. F. e una din cele mai frumoase com. ale j.-lui.

Faruchabad, oraș în prov. indobrit. nord-vestice lângă Ganges, cu 78,180 loc. (1891).

Fas, (lat.) ce e drept și permis din punct de vedere moral, în opos. cu dreptul pozitiv. Contrarul: *nefas*. *Per fas et nefas*, cu mijloace permise și nepermise.

Fasa, (grec.) înfățișare, aspect, stare, tranziție. În astronomie: Luna nu se vede totdeauna întreagă, ci mai mult sau mai puțin stîrbită. Aceste diverse schimbări de aspect ale lunii se numesc *fase* ale lunii. Fazele mai importante sînt luna nouă, luna plină, cele două pătrare și cele patru octante. Fazele lunii provin din cauza că luna nu are lumina ei proprie, ci e luminată de soare, iar noi vedem mai mult sau mai puțin din partea ei luminoasă; în timpul lunii pline vedem întreagă partea luminată de soare. Planetele prezintă și ele fase și tot din aceeași cauză.

Fasada, v. Fațada.

Fasani, gen de paseri din ordul Găinoaselor, cu pielea golașă pe față și capul uneori împodobit cu pene mai lungi în formă de moț afîrîtor, coadă lungă; speciile acestei familii petrec prin pădurile Asiei tropicale și se nutresc cu tot felul de semănături; bărbătușii și femeioșele foarte difer în respectul exteriorului. *Phasianus colchicus* F. comun, *Ph. pictus* F. auriu, *Ph. nyctemerus* F. argintiu. [V. B.]

Fasce, însemnul puterii consulare; erau formate din mănunchiuri de vergi și purtate de lictori înaintea consulilor. Pretorii aveau și dîșii aceste însemne, însă în număr mai mic. Consulul avea 12 lictori, pe când pretorul numai doi. F.-le reprezentau puterea de a ordona cetățenilor pedeapsa trupească, obiceiul desființat la Roma în 509 prin lex Valeria de provocazione. [Caion.]

Fasce, (herald.) o bandă care taie orizontal mijlocul scutului dela dreapta spre stînga. Dimensiunea sa este o treime din scut. [O. L.]

Fascațiune, Fasciatio, (botan.) deformațiune, monstruoasă, sau cas patologic la vegetale, ce constă în concrescerea, reunirea într'un singur mănunchiu a mai multor axe, în cas normal, separate. De aci rezultă în loc de forma obișnuită rotundă, o formă turtită, lăptită. Multe casuri sînt datorite paraziților vegetali. Se întîlnesc la Păpădie, Frasin, Anin, Oțetar, etc. Unele s'au fixat și se reproduc și la urmași, cum se observă la inflorescențele dela *Celosia* (v. ac.), *Sedum cristatum*, ș. a.

Fasoloul, (botan.) o reunire de mai multe elemente anatomice, cari îndeplinesc în plantă un același rol. Așa sînt *F. mecanice*, formate din fibre de prosenchym sau sclerenchym, și al căror rol e de a rezista la apăsare, tracțiune, îndoire, etc.; *F. conducătoare*, formate, pe lângă alte elemente anatomice, din vase și tuburi ciuruite. În special *F. conducătoare* (F. vasculare, F. fibro-vasculare, *mestomul*) se întîlnesc la plantele mai superioare, dela Mușchi înainte: la Criptogamele vasculare și la Fanerogame. Ele pot fi, sau numai *liberiane*, formate din țesătura numită *liber* (v. ac.) (*phloem*, *leptom*), cum se află în cilindrul central al ră-

dăcinilor, și mai rar în acela al tulpinilor sau în scoarța lor (F. de liber supranumerare dela Fanerogame); sau numai *lemnoase*, formate din țesătura cișă *lemn* (v. ac.) (*xylem*, *hadrom*), cum se află în rădăcini; sau sînt reunite constituind *F. libero-lemnoase*, cum sînt mai ales în tulpina plantelor Criptogame vasculare și Fanerogame; tot ele constituie nervurile (v. ac.) frunzelor. De obicei elementele F. conducătoare sînt mai rezistente decît țesăturile vecine, și în majoritatea lor sînt lignificate; dar la plantele de apă sînt mai puțin rezistente. F. conducătoare din rădăcini se ȳic și *F. radiale*, iar cele din tulpini pot fi: *închise*, cînd nu-și mai pot adăuga noi țesături (ca la Monocotiledonate), sau *deschise*, cînd ulterior sînt susceptibile de creștere. După pozițiunea liberului față de lemn, se mai deosebesc în tulpini *F. colaterale*, *bicolaterale* și *concentrice*.

Fascinare, vrăjire, fermecare, zăpăcire făcută adesea cu ajutorul unei priviri pîtrunzătoare, cum se bănuiesc că face șerpele în fața unei paseri pentru a o prinde. (v. și Farmec.) [Nigrim.]

Fashlon, (engl., pron. feșn), modă, etichetă; *fashionable* (pron. feșnebl), modern, conform cu modul de traiu al claselor superioare.

Fașia, fășii de tifon subțire, pânză, tifon amidonat, în lățime de 8—12 cm., în lungime de 5—8—10 m.; se întrebuintează în chirurgie pentru facerea diferitelor legături, pansamente. Cu ajutorul lor se aplică diferitele bandaje și aparate.

Fașina, mănunchiu de nuiele de 2-50 m. lungime și 0-30 m. grosime, legate din distanță în distanță cu sîrmă. F. servesc pentru a cîpșui diferitele taluse mici în fortificație, precum sînt talusele treptelor din paralele, cari servesc la excaladare, a le pune deasupra gabioanelor, cari cîpșuiesc talusele interioare ale redutelor, bateriilor, lucrărilor de apropiere, etc.

Fasiune, (lat.) confesiune, mărturisire. *Fasiune de contribuțiune*, declarațiile ce au să facă cetățenii Ungariei la provocarea autorităților financiare ale statului despre venitele și obiectele lor, cari sînt supuse la contribuțiune, ca pe baza aceloră să se compună registrele și tabelele de dare. *Fasiuni de capital* au să dea aceia, cari au capital elocut cu interese la persoane private ori morale. În F. se înseamnă numele și locuința debitorului, suma împrumutată și procentele anuale. Blanchetele se capătă dela primării. Capitalul depus la institute de credit nu trebuie fasionat.

Fașoda, oraș pe ȳermurile drept al rîului Nil, aproape de locul unde rîul Sobat se varsă în Nil. Încă înainte de a se ivi revoluțiunea Mahdiului, F. era în mîinile Egiptului și avea rol important ca oraș comercial și mai ales ca fortăreață. La renume pentru Europa a ajuns acest oraș abia în toamna anului 1898, cînd armata Egiptului, sub conducerea Englierei, a recucerit Sudanul. După bătălia dela Omdurman, care a redat Sudanul în stăpînirea Egiptului, armata învingătoare află, că o putere străină europeană ține ocupat orașul F. Era expediția franceză, care a înaintat din sud spre F. Engliera a pretins, ca Franția să se retragă din F., aceasta a provocat gravamine internaționale. Pe urmă a cedat Franția, și Sudanul a ramas în sfera de putere a Englierei.

Fasole, numele vulgar al plantei cultivate *Phaseolus vulgaris* L. (v. ac.).

Fason, (franc. *façon*), modul după care un lucru e făcut; la plural *fasoane*, se dice câte odată pentru forme exagerate de politețe.

Făstăcel, sat în Rom., j. Vaslui, face parte din com. Cosmesci; are 832 loc. (Dicț. geogr. 1889); biserica de aici e fostă mănăstire, zidită de Mihail Racoviță la 1721.

Fasti dies, la Romani zilele, în care se judecau procese și se discutau afacerile publice. Patricienii singuri le cunoscneau și le țineau în secret pentru ei până când la 305 Gnaeus Flavius, jurisconsult, publică o listă a lor. În urmă numărul s'a mărit și F. începe să serve ca și calendarele (v. ac.) noastre. Sub numele de F. Ovidius a scris o lucrare poetică. F. se săpau în piatră pentru morminte și se află publicate în Corpus Inscriptionum Latinarum. Afară de aceste *F. calendares* se mai cunoscneau încă și *F. consulares*, cari au arătat timpul domniei consulilor; *F. triumphales*, cari au arătat timpul triumfului și numele împăratului triumfător, precum și al popoarelor cucerite; în fine *F. procliales*, adecă de resboiu, și toate aceste, ca nise anale, au cuprins în sine multe date istorice.

Fastidios, (franc.) ce provoacă scârbă; plicticos.

Fastigiat, *Fastigiatus*, (botan.) tulpini înalte cu ramuri multe, subțiri și aplicate, ridicate pe lângă tulpina principală; se mai observă și la inflorescențe. Mulți arbori prin cultură pot căpăta forma F.; așa e Plopul (*Populus fastigiata*), Juniperul, ș. a.

Fastuos, luxuos.

Fata, copilă, femeie nemăritată.

Fata în poveștile române adeseori e înzestrată cu semne de corpuri ceresci, sau ca mamă nasce prunci cu semne de corpuri ceresci. *Fata din dafin*, o fată cu totul de aur, ieșită din dafin; ficiorul o amăgi și o lăsa adormită, iar ea deșteptându-se vră să între în dafin, dar acesta nu se mai deschise, pentru că ea nu mai era fecioară. Aceasta F. e o dryadă (v. ac.). *Fata feciorită*, fată prefăcută în ficior. (v. Hermaphroditos.) *Fata de Lătin*, o personificațiune din mitologia populară română în o baladă (Familia 1871, pag. 326, Gruia Novac și F. de L.), care cuprinde în sine mitul despre gorgoane (v. ac.), anume Medusa (v. ac.). *Fata măiastră*, o fată strămutată din altă ființă.

Fata cu stele pe piept, în mitol. grec. un idol al dînei Athene; avea două stele pe piept, reprezentând soarele și luna (L. Preller Gr. Myth. I, 155.) [Atm.]

Fata, (plural din *fatum*) în mitol. română în timpul mai vechiu Parcae-le (Urđitoarele). Ele au fost trei inse, au stat în serviciul deilor, în deosebi în al lui Iupiter și au spus voia, hotărîrea lui. Pe timpul lui August († 14 d. Chr.) era în us mai mult numele F., decăt Parcae. *Fata scribunda* (scriitoare de soarte) au fost parcele, cari se arătau la nascerea pruncilor și scriau soartea.

Tria Fata, trei statue pe forul roman pe timpul împăraților și o stradă numită: *in tribus fatis*. Mai târziu, F. se numiau fecioare și femei sciutoare, profețiitoare, fermecătoare, asemenea *Fatuae*-lor (v. ac.). Din F., în Gallia romanisată (Francia) e Fée la Francezi, fada (și hada) la Spanioli, fata la Italiani. [Atm.]

Fața, (lat. *facies*), obrazul cu ochii, gura și nasul; în opoziție cu spatele sau dosul, întreagă

partea corpului care e de aceeași parte cu obrazul; laturea principală sau din nainte, fațada unui edificiu, lature în genere, suprafață; acoperișul de pânză al unei mese, perine, etc., acoperișul în genere; figurat: punct de vedere, stare, situațiune, particularitate. În geometrie: fiecare din planele ce limitează un solid poliedru; planul indefinit hotărît prin unghiul a două muchi consecutive într'un unghi poliedru.

Fată bisericească, în sens propriu persoană eclesiastică de ord ierarhic, iar în sens mai lat *fețe bisericesci* sînt toți aceia, cari sau din oficiu împlinesc serviciu în biserică și la cult divin, ca: cantor, cronic, sau conlucră întru administrarea averii bisericesci, ca curatorii bisericii.

Fătăciune, vagina sau organele genitale ale vitelor cornute. Ea se compune din vulve și mitră. Vulvele sînt partea exterioară și mitra partea interioară cu clitoris. F. este totodată comunicațiunea în afară a organelor urinatorii și canalul copulațiunii sexuale și al fătării.

Fațada, exteriorul desvoltat arhitectonic al unei clădiri, mai cu samă elevația din față, alătoare în linia unei strade.

Fatalism, teorie care susține, că tot ceea ce se petrece în lume este hotărît mai dinainte și e cu neputință a se întempla altfel de cum se petrece. Cel ce crede în F., și nu numai crede în mod intelectual, dar îl simte cu adevărat în ființa lui, se simte fără nici o voință proprie în alcătuirea naturii, fără nici o împotrivire în contra nefericirilor, fără nici o inițiativă întru căutarea fericirii. El se simte un simplu obiect, al căruia destin (v. ac.) este absolut fixat și față de care nu e absolut nimic de făcut, decăt așteptarea resignată a viitorului. Acest drum neschimbat al vieții e hotărît de o putere mai pre sus de noi, Dumnezeu, natură sau destiu, și nici rugi, nici sacrificii, nici împotriviri nu sînt în stare de a-l modifica în favorul sau defavorul nostru. F.-ul se pare că e concepția filosofică prin care se afirmă dreptul la lenevie. F.-ul e deosebit de determinism (v. ac.), cu care nu trebuie confundat, cum fac unii. În adevăr, F.-ul recunoaște ca toate faptele noastre sînt prevădute și hotărîte de mai nainte de o putere mai pre sus de noi, și că știința noastră de astăzi, ori cum ne-ar îndemna să ne îndreptăm pașii, nu ne poate duce la nimic: aplicațiile ei sînt vane închipuiri de isbuitire în contra fatalității ce ne urmăresce; pe când determinismul, recunoscînd că nimic nu se petrece fără să aibă o cauză care poate fi aflată și formulată, lasă la o parte chestiunea dacă există sau nu o lință, care a știut mai dinainte și a hotărît tot viitorul, și îndeamnă pe om, în cercul activității sale, să cunoască și să scie el care sînt adevăratele relațiuni dintre fenomene, pentru ca să-și poată conduce viața sa cît mai bine în lupta cu vrășmașii săi. F.-ul face pe om să renunțe la știința și hotărîrea proprie, pe temelii că o lință superioară nouă a știut și a hotărît mai dinainte soartea noastră; pe când determinismul face pe om să lase la o parte presciința și prehotărîrea ființei supreme, și să-și dea toată osteneala ca să scie el și să se hotărască el în desfășurarea propriei sale vieți. Determinismul este filosofia activității; pe când F.-ul e filosofia inerteții. [Dragomirescu.]

Fatalitate, v. Destin.

Fata morgana, (la Italiani, *Fée morgain* la Francezi), de origine bretono-celtică, sora regelui Artus, și mestecătoare de farmece, o dină, anume o feă (v. Fee). După mit F. M. locuiește la strîntoarea de mare de lângă Messina, în fundul mării într'un palat de cristal, și când e apusul soarelui iese cu soațele sale și se arată într'o sută de forme. [Atm.]

Fata morgana, fenomen optic, v. Refracțiune atmosferică.

Fătărie, mai expresiv *Făfărnice*, v. Prefăcătorie, Hipocrisie, Fariseism.

Făța sf. Ilie, vîrf de munte din culmea Coziei, Rom., j. Argeș, înalt de 2029 m. Din acest munte izvoresce riul Topolog.

Fathon, (engl., pron. fedon), măsură de lungime, în Englitera = 182·877 cm., în Statele-Unite 182·887 cm.

Fatiga, *oboseală*. *F. fizică* este rezultatul oboselei sistemului nostru muscular, în urma unui exercițiu împins prea departe. În psihologia fiziologică s'au făcut numeroase și amănunțite cercetări asupra oboselei fizice și în special asupra oboselei provocate intelectual de un travaliu muscular (v. ac. și Forța musculară). Oboseala fizică lasă și provoacă în organism schimbări notabile atât în circulația sîngelui, a secrețiilor, cât și a travaliului intelectual, etc. Eliminațiunile organice toxice sînt mai numeroase, circulația sîngelui încearcă modificări notabile, iar munca intelectuală e paralizată, când activitatea fizică a depășit limitele unui exercițiu permis. După Bouchard în ceea ce privește inima exercițiile fizice pot merge până când ea bate cel mult de 160 ori pe minut. Precum este o neurastenonie intelectuală, există și o neurastenonie fizică, rezultat al unei activități excesive, o epuizare nervoasă a inervațiunii musculare; alergătorii profesionali de biciclete oferă numeroase cazuri tipice. (Cf. Ph. Tissot, *La fatigue et l'entraînement physique*, 1 vol. 8°, 1898, 343 p.; A. Mosso, *La fatigue intel. et physique*, 1 vol. 8°, Bib. phil. contemp.; A. Mosso, *L'éducation physique de la jeunesse*. Alcon, Paris.)

Fatiga intelectuală este rezultatul unei excesive munci intelectuale; o împingere prea departe a oboselei intelectuale provoacă o stare de neurastenonie specială, cunoscută sub numele de *surmenagiu*. Ca și *F. fizică* cea intelectuală provoacă modificări caracteristice ale circulației sîngelui, ale chimismului respirator, al secrețiilor urinare, al căldurii corpului, al forței musculare, etc. Întreaga cordului încetinează, presiunea sîngelui se mărește, secreția urinară e mai bogată în fosfor, căldura corpului încearcă modificări notabile, forța musculară se micșorează, etc.; emoțiunile puternice în deosebi pot provoca o *F. puternică* intelectuală și chiar determină o stare de *surmenagiu*. În pedagogie chestiunea *F. intelectuale* e de o importanță capitală. Relațiile strîns dîntre modificările organice ale *F. intelectuale* sînt o dovadă mai mult de intimul raport dintre fizicul și moralul omenesc. (Cf. A. Binet et V. Henri, *La fatigue intellectuelle*, 1 vol. 8°, 1898; N. Vascide, *Influence du travail intellectuel prolongé sur la vitesse du pouls*. Année Psychologique IV, p. 356—369.) [N. V.]

Fatima, fîca a patra a lui Mohammed și a

Chadișei, n. pe la 600 în Mekka, 623 măritată după Chaliful Ali, cărui i-a născut pe Hasan și Husein. † 632.

Fatimidî, dinastie arabă, întemeiată 909 de Abu Abd Allah Husein, un misionar al Ismailișilor (Ismail a fost un strănepot al Fatimei); a domnit peste Tunis, Tripolis, Egipt, Siria și Palestina; s'a stins 1171.

Fatipur, oraș în prov. nord-vestice indo-britice, 21,328 loc.

Fatito, la Albanezi numele urditoarelor. (v. Fata Tria, Parcae.)

Fatra, două șiruri de munți în sistemul Carpaților, în partea nord-vestică a Ungariei. 1) *F. mică* se începe dela confluența Arvei negre cu cea Albă și se întinde spre sud-vest printre văile rîurilor Vag deoparte, Turiet și Neutra de altă parte, în lungime de ca. 160 km., avînd o lățime de 10—40 km. Masa principală e *F. mică* propriu zisă, sau *F. Kriván* (Kriván 1711 m.), munți sterili cu grupe de stînci uriașe și partii romantice. 2) *F. mare* se întinde dela riul Vag, avînd deoparte văile rîurilor Turiet și Neutra, de altă parte a rîurilor Revuța și Gram, și are o lungime de ca. 130 km. și lățime de 30—40 km. Cele mai mari înălțimi sînt Puztalója (1586 m.), Osztredek și Krizsna (1575 m.) Acești munți sînt acoperiți cu păduri, avînd la vîrfuri și pășuni de munte.

Fatșan, oraș în prov. chineză Kuangtung, la sud-vest de Kanton, are 400,000 loc.

Fatua, după mitol. romană soția lui Fatuus, alt nume al lui Faunus. *F.*, ca și bărbatul ei, a fost profetică.

Fatuae, în mitol. romană fecioare și femei, cari aveau darul de sciință supranaturală și de profecie. Ele purced dela Fatua (v. ac.) și s'au susținut în mitologiile popoarelor romanice sub nume de *Fée* la Francezi, *Fadas* la Spanioli, iar la noi în genere sînt numite *dîne*. [Atm.]

Fatum, în mitol. romană ceea ce adevărat se dice: destinul, scrisa: dar a avut și înțelesul de: judecată, voie divină și anume: cuvîntul spus, pronunțat de Iupiter, ca domnitorul cel mai înalt al lumii, care hotărește soartea fiecăruia. În limba populară s'a zis și *fatus meus* (Petronius 42. 77) adecă destinul meu. Din *fatum* e *fateor* = mărturisesc și *fatidicus*, profetitor. (v. și Destin.)

[Atm.]

Fatuus, după mitol. romană un alt nume al lui Faunus (v. ac.). [Atm.]

Faucalt, (pron. Fuco), Ioan Bernard Leon, fizician fr., n. 18 Sept. 1819, † 13 Febr. 1868. La început s'a pregătit pentru cariera medicală, dar apoi s'a dedicat cu totul fizicii. Lucrările sale sînt însemnate în mai mulți rami ai fizicii. Cu deosebire sînt vestite experimentele sale cu pendula, cu ajutorul căreia a demonstrat învîrtirea pămîntului în jurul osiei sale.

Fauna, după mitol. romană e când soția, când fata lui Faunus. Înțelesul numelui e: buna, s'a identificat cu Bona Dea și s'a chemat și Fatua, iar în sensul strîns *F.* era o nimfă a pădurilor și avea dar de profecie. În Lavinium soția lui Faunus s'a numit Marisca, o nimfă, care altcum s'a creșut identică cu Circe. [Atm.]

Fauna, totalitatea animalelor indigene din o localitate oarecare. *F.* este influențată de o sumă de condițiuni ca: constituția solului sau a apei, a luminei, umidității, florei, etc. Cu *F. Ro-*

mânii s'au ocupat *D. Bel*, care încă pe la 1834 a adunat o colecțiune de paseri din Moldova, pe care a dăruit-o muzeului de istorie naturală a societății de medici și naturaliști din Iași. (In privința păsărilor v. art. Ornitologia Română.) *Dr. I. Cihak* și *Iosif Szabo* au adunat din Moldova mamifere, paseri, reptile, amfibii, pesci, insecte și viermi și le-au dăruit tot muzeului din Iași. *Buchholtzer* a adunat o colecțiune de insecte, premiată la expozițiunea universală din Paris la 1867. *Ferrerati*, fost director al muzeului din Bucuresoi dela 1859—67, a adunat câteva animale care se găseseră enumerate în anuarul instrucțiunii publice pe 1864—65; pe lângă acestea se mai adaugă și *Petru Georgescu*, fost preparator la acest muzeu, și *Lesmann*. Listele de animale găsite în țeară până la 1867 sunt publicate de: *Dr. C. Vărnăv*, Rudimentum physiographiae Moldaviae, 1836; *N. Sutz*, Statistica Moldovei, 1849; *A. Odobescu* și *P. S. Aurelian*, Raportul expozițiunii din Paris din 1867. Dela acest timp încocoare s'au mai publicat: Moluștele de *Ion P. Licherdopol*, în două volume intitulat «Fauna Malacologică a României», ed. Carol Göbl, Bucuresci 1892 și 1894, lucrare premiată de Academia română; o broșură intitulată «Cinci săptămâni în Moldova», ed. Carol Göbl, Bucuresci 1895; și *F. malacologică a Bucurescilor* și împrejurimilor sale, art. publicat în «Buletinul societății de științe din Bucuresci», Anul VI, Nr. 4 1897. Miriapodele adunate de *Dr. Jaquet*, determinate de *Dr. Carl Verhoeff* în Bulet. societ. de științe, anul VI, Nr. 4 1897. Isopodele adunate de *Dr. Jaquet*, determinate de *Adrian Dollfus* în Bul. societ. științ. Bucur., anul VI, Nr. 6 1898. Branchiopodele adunate și determinate de *Leon Cosmovici* art. Contribution à l'Étude de la Faune de la Roumaine în So. Naturaliste 12 Année 1888 și art. *Dr. N. Leon* Branchiopode, din Enciclopedia. Arahnidele adunate de *Jaquet* determinate de prof. *P. Pavesi* în Bul. soc. științ., Bucuresci, anul VII, Nr. 3 și 4 1898; și *Ixodele* adunate de *Dr. N. Leon*, determinate de prof. *G. Neumann* în «Revision de la famille des Ixodides» Extrait des Memoirs de la Société Zoologique de France. Paris 1897. Oligochetele, adunate de *Dr. N. Leon*, jud. Iași, determ. de *Dr. W. Michaelsen* în «Jahrbuch der Hamburgischen Wissenschaftlichen Anstalten». VIII. Hamburg 1891, sub titlul Rumanische Lumbriciden (descrie trei specii noi: *Allobophora Leoni*, *A. Jassyensis* și *A. Antipae*). Rotiferele descrise de prof. *Dr. Leon Cosmovici* sub titlul Rotifères, Organisation et Faune de la Roumanie, în «Le Naturaliste», Deyralle, Paris. 14 Année 2 serie Nr. 119, și Quelques Remarques sur les Rotifères, aceeași revistă anul 13, 2 serie Nr. 97. Art. recensionate de prof. *Dr. Zelinka* în «Zoologisches Centralblatt» Nr. 8, pagina 240 anul 1895. Hirudineele, v. art. Apode. Ascaridele, *Dr. V. Immervol*, Contribution à l'étude de l'etiologie des abcès vermineux, in Revue Mensuelle des Maladies de l'Enfance, Paris 1892. și *Vasile C. Dumitriu*, Considerațiuni asupra Helmenthiasei, teză de Doctor dela facultat. de medicină din Iași. *Trichina Dr. Scheiber* și *Kopernitsky*, Memoriu asupra Trichinosei, Bucuresci 1869. Insectele v. art. Entomologia.

[Dr. N. Leon.]

Fauni, după mitol. romană zei de pădure, închipuiți cu coarne și picioare de țap (v. Panisci); noaptea se jucau și dansau în rîpele și peșterile pădurilor, de unde echoul resuna, sau muzica ajungea la urechile agricultorilor. [Atm.]

Faunus, după mitol. romană regele mitic al Aboriginilor, fiul lui Picus, nepotul lui Saturnus, introducătorul ordinei bune și moravurilor blânde, cum și fondatorul religiei celei mai vechi în Latium, și ca rege bun și înțelept s'a pus între zei. F. s'a închipuit ca un spirit bun al dealurilor, pădurilor, pășunilor și turmelor. Locuința lui a fost deosebi în pădurișul Albuneei de lângă Tiber și poporul a mărturisit, că adeseori l-a văzut. Tot deodată a fost zeu de profeție (Fatuus) și serbătoreala lui populară, numită *Faunalia*, s'a ținut în 5 Decembrie. [Atm.]

Faur, 1) *F. Gavril de Teiuș*, comerciant mare în Oradea mare, n. 1 Aug. 1789, † 8 Nov. 1865; împreună cu nevasta sa Veronica Poyenar de Király-Daróc a lăsat o fundațiune pentru creșterea tinerimei române gr.-or.

2) **Faur, Ioan, de Teiuș**, fost comite supr. al cott. Caraș, apoi membru al curiei reg. ung., n. pe la 1828 din o familie română ungureană, 1848 a luptat ca voluntar în armată magh., 1861 avocat în Lugos, a fost ales I vicecomite și deputat. Apoi numit comite suprem și mai târziu septemvir. A fost și deputat în congresele naț. bis. din 1868, 1873 și 1874. † pe la 1890 în Pauliș.

Faure, Felix, președinte al republicii franceze, n. 1841 la Paris. Armator la Havre, a fost președinte al camerei de comerț din acel oraș. Deputat în 1881 și 1885; în 1889 și 1893. În cabinetul Gambetta la 1881 fost subsecretar de stat la minist. de colonii; din nou la 1888. În urmă vicepreședinte al camerei și ministru de marină (1895). La 17 Ian. 1895 în congresul adunat la Versailles fû ales președ. al republicii franc., cu 450 voturi. † 16 Febr. 1899. [L.]

Făurel, gară a drumului de fier Buzău-Brăila, Rom., j. Brăila; dela aceasta gară pleacă linia ferată F.-Fetesci.

Făuresci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea râului Oltețu; se compune din 4 căt. cu 1928 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupa cu tîmplăria, olăria, dulgheria și rotăria; femeile cultivă gîndacii de mătasă, cari dau până la 60 kgr. mătasă. Are 4 biserici și 1 școală.

Fauriel, Claude Charles, celebru critic și istoric francez, n. 1772, † 1844. «În istorie, în filosofie cum și în critică și în poezie el exercită o mare influență, lăsând bucuros altora beneficiul rodnicelor sale vederi». Vorbirea lui era mult mai plină de farmec decât stilul în scriere. În 1829 fû numit profesor de literatură franceză la academia din Geneva; în 1830 se înființă pentru el o catedră de literatură străină la facultatea de litere din Paris. Scrieri mai însemnate: Sur la théorie de l'art dramatique, în care combate sistemul celor trei unități și alte idei ale clasiștilor; Chants populaires de la Grèce moderne, publicate împreună cu textul grec, cu un discours preliminar, model de critică literară, și cu note cari sînt adevărate fragmente istorice. Această scriere deșteaptă în Franța gustul pentru poezia populară. Histoire de la Gaule méridionale sous la domination des conquérants germains. Posthume: Histoire de la littérature provençale. Dante et

les origines de la langue et de la littérature italienne. Studii publicate în *Revue de deux mondes*: *L'origine de l'épopée du moyen âge*; *Le roman du Renard*; *L'histoire littéraire de la France*, ș. a.

Faurire, baterea cu ciocanul a metalelor reci sau înroșite, prin ceea ce li-se dau forme adeseori artistice. În șantierul mari F. se face cu ciocane mânate cu abur, cu mașini sau cu presă hidraulică. Prin batere fierul roșu se și împreună.

Faust, *Doctor Joh.*, eroul unei legende populare și al mai multor opere celebre de artă, n. la Knittlingen, în Württemberg, după altă versiune la Roda, lângă Weimar. F. confundat uneori cu Faust s. Fust, tovarășul lui Gutenberg, a trăit pe la sfârșitul sec. XV și începutul celui al XVI; a studiat la Cracovia fizica și magia, în cari instrui și pe servitorul său Wagner; și, după ce risipise averea moștenită dela un unchiu bogat, timp de 24 ani percurse Europa cu Wagner, pe care-l prezenta uneori ca o umbră, alteori ca pe însuși diavolul sub nume de Mephistopheles, deșteptând pretutindeni mirarea prin prestidigitajunile sale, creșute ca minuni făcute cu ajutorul diavolului, până când într-o noapte servitorul său îl asasină, pentru lăcomia de bani, într'un sat, în Württemberg. Legenda spune, că F. voind să intreacă știința prin magie și setos de plăcerile sensuale, își dote sufletul diavolului, ca 24 de ani să-i îplinească toate poftele. Diavolul însărcină pe Mephistopheles să-l servească și după 24 ani îl luă. Multă vreme s'a creșut, că F. e o ficțiune; știința dovedi în urmă, că istoria lui e adevărată. Legenda însă e mai veche. În evul mediu faptele lui F. se atribuiau altor savanți și alchimiști, ca Albertus Magnus, Cornelius Agrippa, Duns Scot, papa Silvestru II, și însuși Virgiliu, creșut atunci ca un vrăjitor celebru. Aceste persoane legendare, despre cari se dicea că caută piatra filosofală sau fabricarea aurului, erau simbolul setei de știință, și în același timp al ateismului, materialismului și sensualismului, în opozițiune cu spiritul teologiei dogmatice medievale. În timpul renascerii, împreună cu pasiunea științei, luă și această legendă un nou avânt și atribui lui F. toate minunile medievale ale altor magicieni. I. R. Widman a resumat tot ce s'a găsit scris despre această legendă în cartea sa: »Wahrhaftige Historien von den greulichen Sünden des Dr. Faust«. Hamburg, 1599, 3 vol. în 4°, tradusă în franc. de Victor Palma Cayet sub titlul: »L'histoire prodigieuse et lamentable de F. Faust, etc.«, și răspândită sub deosebite forme în alte limbi. Cea mai mare vulgarizare se dote legendei prin teatru, întâiu în formă populară și amuzantă, sub numele de »Marionetele lui F.«; prima formă dramatică serioasă i-o dote englezul Marlowe, unul din predecesorii lui Shakespeare, în sec. XVI. Goethe, reluând acest subiect, îl medită toată viața sa și făcând din el cea mai mare poezie filosofică a veacului. Astfel prin Goethe în poezie, prin Rembrandt în pictură, prin Gounod în muzică (opera Faust), F. deveni un tip al omenirii, simbol al luptei între bine și rău și al aspirațiunii la ideal și fericire. Afară de Goethe, au reluat pe F. și alți scriitori: Klinger a făcut din el un fel de roman, contele de Soden o tragedie populară, Schink o dramă fantastică, Baggesen (1810) o comedie satirică, îndreptată în contra filosofiei

confuse de atunci; Grabbe și spaniolul Espronceda combinară legenda lui F. cu a lui Don Juan, ș. a. [M. Strajan.]

Faustina, soția împăratului roman Antonius Pius (138—161), este cunoscută în istorie pentru interesul ce arăta instituțiilor de binefacere, cunoscutelor puellae alimentariae, numite și Faustinienele. *Faustina cea tinărd*, soția lui Marcus Aurelius, urmașul lui Antonius (161—180). Se distinge prin ajutorarea orfanilor. [Caion.]

Favart, *Charles Simon*, scriitor franc., n. 1710, † 1792 în Paris. A scris mai multe comedii și opere, din cari cele mai bune sânt: »Le coq du village«, »La fille, mal gardée«; și în special comedia: »L'Anglais à Bordeaux«. F. avusese în căsătorie pe o actriță supranumită »La petite Chantilly«, care scrisese asemenea câteva piese de teatru.

Favoare, protecțiune.

Favonius, după mitol. romană e vântul de primăvară, care suflă blând și plăcut, și ajută fructuațiunea. În Roma și în Italia începea a sufla în Februarie și aducea cu sine rândunelele. F. la Greci e zephyr. [Atm.]

Favorit, (*franc.*) se dice despre un lucru sau persoană care ne place cu deosebire. Ca subst. însemnează o persoană intrată în grațiile unui personagiu puternic.

Favre, *Gab. Claude Jules*, om politic francez, n. 1809, † 1880 în Versailles. Ilustrat ca avocat. La 1870 propuse resturnarea lui Ludovic Napoleon și a imperiului și fu unul din organizatorii guvernului și ai apărării naționale, fiind ales vice-președinte și ministru al afacerilor străine. F. a lăsat și mai multe scrieri.

Favus, *Chelia rea sau Chelba*, boală a rădăcinii părului capului, scutesce de armată, fiind foarte molipsitoare. Se vindecă anevoie, prin smulgerea părului, medicamente antiparasitare, dar cu vîrstă și de sine prin pierderea părului de pe creștetul capului.

Fawcett, *Henry*, distins economist și om politic engl., n. 26 Aug. 1833 în Salisbury, studiă în Cambridge, 1858 la o vînațoare își pierde vederea, iar autorul acestui accident fu însuși tatăl său. cu toate aceste F. își reluă studiile cu cea mai mare energie la Cambridge, studiind pe rând pe Buckle, Darwin, Adam Smith, Malthus și Ricardo și în particular pe cel mai mare din economiștii engl. contemporani, pe Stuart Mill. În 1863 F. își publică »Manual of political economy, (ed. VI 1883), după care fu numit profesor de economia națională în Cambridge. 1865 intră în parlament, aparținînd partidei radicale și prin cunoștințele sale, prin judecata și oratoria sa își câștigă o poziție distinsă. 1876 participă în mod distins la opoziția contra politicii orientale a lui Beaconsfield. 1879 F. dădă la lumină trei încercări asupra finanelor Indiilor, succesul fu imens asupra publicului. Gladstone pentru a recompensa meritele lui F., îl numi 1880 director general al postelor, funcțiune înaltă și bine meritată, dar care nu-i mai permitea lui F. să se mai ocupe cu stăruință de chestiunea Indiilor. Cu toate acestea, el vîdă cu satisfacțiune, că guvernul Indiilor pășise pe calea ce el preconisase. Nici o chestiune de ordin general și cu deosebire cele privitoare la lucrători nu lăsară indiferent pe F. Instrucțiunea, educația populară, soartea femeilor, ignoranța populațiunii

agricole, îl agitău cu deosebire. Ca director gen. al postelor F. mări numărul femeilor la poștă și telegraf; introduse multe reforme bune în administrația postelor, între altele el luă inițiativa organizării pachetelor postale. Reorganizarea administrației postelor era complet terminată la 1883. F. fu în același timp profesor la universitatea din Cambridge și membru al institutului din Franța. F. † 6 Nov. 1884. Soția lui F., Millicent Garrett F., n. 1847, cu care se căsătorî 1867, stă în rândurile prime ale mișcării feministe în Anglia; însăși scriitoare de valoare, avu o mare influență asupra dezvoltării ideilor sovului său. Dintre scrierile lui F. sînt de amintit: »Pauperism, its causes and remedies», (1871); »Essays and lectures on social and political subjects», (1872); »Speeches on some current political questions», (1873); »Fretrade and protection», (1878); »Indian finance», (1880); »State socialism and the nationalisation of the land», (1883); »Labour and wages», (1884). Cf. Leslie Stephen, *Life of Henry F.* (Londra, 1885).

Fáy, Andreiu, scriitor magh., n. 30 Maiu 1786 în cott. Zemplén; a studiat dreptul, 1823 se mută la Pesta, unde 1835 fu ales deputat. A lucrat pentru înființarea unui teatru magh. stabil; 1840 a întemeiat cea dintăiu casă de păstrare (Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület). F. e cel mai mare fabulist magh. În fabulele sale, vr'o 700, satirisează scăderile omenești și sociale, iar experiențele vieții și le-a eternizat în parabole și aforisme. (F. A. meséi és aphorizmaí 1820; F. A. újabb eredeti meséi és aphorizmaí 1828.) A scris narațiuni, romane (Különös testamentum, Kedvesapongások, Hulló virágok), romanuri (Jávor orvos és szolgája, A Szutyogfalviak), între cari se distinge: A Béltoky-ház, cel dintăiu roman social magh. Romanele și novelele sale ne prezintă iocana vieții sociale dintre 1830—48 și au tendință reformatorică. Între încercările dramatice mai mult succes au avut comedile: Régi pénzék Erdélyben, și Mátrai vadászat. † 26 Iulie 1864.

Faye, Hervé Auguste, astronom, n. 1814, prof. în Paris, presid. la Bureau des Longitudes, 1891 la comisiunea perm. pentru măsurarea pământului. A descoperit o cometă numită după el. F. a emis prima ipoteză rațională asupra constituției fizice a soarelui.

Fayence Doulton, o faiență (v. ac.) brună cu ornamente presate și brăzdate în ea și zugrăvită în brun închis sau albastru. Preparate de Doulton în Lambeth.

Fayum, provincie egipteană, nu departe de Cairo, închisă ca o oază de către pustia Libiei, așa că numai prin o vale îngustă corespundează cu riul Nil. Oaza aceasta (1317 km²) la început era una dintre cele mai nefructifere. După ce însă în secul al treilea înainte de era noastră Faraonii Egiptului prin un canal au legat oaza cu riul Nil (canalul Bahr Iussuf) și au format Marea Artificială (Meri-Meroo), F. se poate produce cu apa trebuincioasă, și așa a devenit oaza cea mai frumoasă, și cea mai fructiferă. Productele principale sînt: persece, smochine, vin, masline, curmale, urez și altele. Aici se prepară cel mai renumit oleu de rose. Capitala este *Medinet el F.* cu 12,000 loc., stă cu Cairo în legătură prin drum de fer. Locuitorii oazei sînt 173,655.

Fazel-Ullah-Raschid, cronicar persian, din a cărui cronică scrisă pe la 1300 se constată, că pe la începutul secl. XIII existau în regiunea nordică a Munteniei mai multe țerișoare, stînd sub nisce conducători, vovodi și kneji români, între cari se amintesc Basarab-Ban, care voia să împiedece pe Tatari de a trece din Teara Oltului în Oltenia, dar fu bătut 1240 sau 1241. Cf. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.* I 550.

Fe —, v. și Phae — și Phoe —.

Feacla, țeara Feacilor, v. Corfu.

Fearlca, însemnează în limba arămânească »feregă», este și numele unui orașel arămănesc în Muzachie. (v. Fieri.)

Febra, stare morbidă caracterizată prin o ridicare durabilă a temperaturii corpului, datorită unei exagerări a combustiei interstițiale (interne) în urma pîtrunderii în sînge de substanțe pirotogene (microbi sau produsele lor); exagerarea combustiei nu poate explica toate fenomenele febrei și de aceea se admite în producerea ei și o reținere în organism a unei părți din căldura produsă în urma unei tulburări în regularea (bilanțul) temperaturii dependente de sistemul nervos, care contractează și dilată vasele mici. Temperatura măsurată cu termometrul se ridică la 38° până la 41°, iar peste această limită moartea e aproape totdeauna sigură. Un acces de F. prezintă, în general, trei perioade:

1) *Invasiunea*, precedată sau nu de *prodrome*, (ca slăbiciune, greață, durere de cap, inapetență), în urma căror urmează un tremur ușor sau intens; în acest period temperatura centrală este ridicată. 2) *Perioda căldurii uscate*, caracterizată prin persistența temperaturii ridicate, roșeața pielii, agitație, insomnie, inapetență, durere de cap, puls și respirație frecventă, diminuarea tuturor secrețiilor și o urină roșie bogată în urate și urea. 3) *Terminațiunea*, cu sau fără sudoare, prin vindecare sau moarte. F. poate dura câteva oare, cum e la F. palustră, și să se repete la perioade fixe (*F. intermitentă*); sau mai multe zile sau săptămâni, cu oscilațiunea temperaturii, (*F. continuă*) cum e la pneumonie, F. tifoidă, eresipel, etc. Când F. durează mult timp, ea determină din partea țesăturilor, a mușchilor și a sîngelui modificățiuni destul de grave. F. este un simptom comun maladiilor inflamatorii și multor maladii contagioase și infecțioase, precum sînt: abscesul, flegmonul, pneumonia, influența, typhosul, tuberculoza, scarlatina, septicemia, reumatismul, etc. și cari se numesc *maladii febrile*. Tratamentul F. constă în administrare de chinină, antipirină, salicilat de sodiu, etc. și în spălături cu apă proaspătă, în pachetări în prostiri și băi de 30°—20°. *F. puerperală*. Maladie febrilă infecțioasă survenită în urma facerii prin o infecțiune genitală, care adeseori e mortală. Ea se poate preîntîmpina prin o riguroasă curățenie și antisepsie a căilor genitale. *F. galbenă* (*flava febris*), maladie febrilă, infecto-contagioasă, însoțită de un icter (gălbinare) intens, dureri, vărsături și hemoragii și cu terminațiune adeseori mortală. Ea se observă în Senegal, Mexico, etc., a fost însă importată și în Europa prin călători, vapoare, haine. *F. reumatică*, F. care însoțește reumatismul articular (v. Polyartrita reumatică) și muscular. Medicament specific în contra ei e

salicilatul de sodiu. *F. mucoasă*, denumire în-trebuințată pentru febra tifoidă (v. mai jos). *F. catharală*. F. care însoțește catharul căilor respiratorii, survenit în urma unei răceli, cu guturai, tusă și ferbințeală; e o tracheo-bronchită. (v. Bronchita.) *F. Septică* sau *Septichemia*, F. care însoțește procesele septice, survenite în urma unei infecțiuni la început locale și care apoi s'a generalizat trecând în sânge. E aproape totdeauna mortală și e cauzată cele mai adeseori prin microorganismul »streptococ sau stafilococ«.

[Imerwol.]

Febra aftoasă, numită popular **boala de gură și de unghii**, se ivesce mai des la vitele bovine, dela cari se transmite prin contact la oi, capre, și cu deosebire la porci, apoi la câni, pisici și chiar la găini. Ea nu este mortală, dar nu poate fi stingerită și nici combătută, ci trebuie să-și facă mersul ei obicinuit. Dacă s'a ivit într'un grajd ori obor de vite, nu scapă nici una neafinsă de ea. Boala de gură începe mai întâi cu nise friguri, însă nu prea violente, cari uneori nici că se bagă în samă; apoi urmează în curând erupțiunea de beșici și bube mici în gură: pe cerul gurei, limbă, gingei, nări, bot, toate sunt spuzite și pline de bube mici. Cu toate aceste vita ține gura închisă, balele îi curg cu profusiune, și o deschide foarte anevoie și de multe ori pleoștind cu buzele; de mâncat nu poate mânca, dar bea bucuros pentru a-și spăla gura și a-și mai stăpîni focul. După 12—24 ore sgrăbunțele acele toate se sparg și din ele iese o licoare albă gălbue ori tulbure și apoi pielea se spuzesc cu totul și în urmă se vindecă. Paralel cu ele la picioare se ivesc alte bube și bobăloi mari până la mărimea alunelor, mai cu samă între crepăturile unghiilor și se întind până aproape de călcăiu. După 12—24 ore se sparg și acelea și fac crepătura piciorului toată rană. Din cauza lor vita nu se poate scula de jos și nici a se ține pe picioare, ci mai bucuros zace. Boala de gură se transmite și propagă cu tot felul de obiecte, cu cari vin în contact vitele bolnave, cu nutrețul mirosit de acelea, cu ogrinji, paie de asternut, gunoii, apă de beut și prin vasele de apă sau de muls, apoi prin lapte, hamuri, frânghii, fânjeli, vagoane, rampe, grajduri, oboare și ocoale, în cari au stat vitele bolnave ori deja contagiate, etc. De combătut nu o putem combate.

Febra tifoidă, *lingoare*, *dothienterie*, *tifus abdominal*, febră continuă, ileo-tifus, este o boală infecțioasă produsă prin introducerea în organism a bacilului special al F. tifoide. Cunoscută deja de Hippocrat, Galen, a fost separată de alte boale în secl. XVI și XVII de Willis, Sydenham, Hoffmann, Baglivi, Lancisi, Strother, Morgagni, ș. a. Epidemiile mari, cari în secl. XIX s'au ivit în toată Europa, Asia, Africa de nord și America, au fost cauza ca această boală să fie studiată mai de aproape între anii 1813—1840 de Petit, Senet, Andral, Cloquet, Louis, Pommer, Schönlein precum și de întreaga școală dela Viena cu Rokitsky în cap; în timpurile mai recente s'au ocupat cu febra tifoidă: Budd, Murchison, Pettenkofer, Eberth, Brouardel, Koch, Gaffky, Babeș, Chantemesse, Widal. Bacilul F. tifoide a fost descoperit de Eberth, această descoperire confirmată de Koch; Gaffky a fost

primul, care l-a izolat prin cultură de ceilalți bacili. Are forma unui bastonaș de lungime de 1—3 μ , rotunțit la extremități, cam de trei ori mai lung decât larg, se colorează ușor prin colorile de anilină, nu se colorează prin metoda lui Gram; se cultivă în bulion, lapte, gelatină, serum, cartofi, gelosă; lumina solară îl distruge, el resistă destul de bine uscăciunii, poate trăi până la 60 zile. Bacilul F. t. e foarte mobil, grație unor cili vibratili. El se poate transmite prin aer, sol, apă și prin diferite alimente preparate cu apă infectată. Căile pe cari bacilul se introduce în organism sunt intestinul și pulmonii; în primul cas prin alimente în al doilea prin aerul inhalat. Pentru ca cineva să fie infectat prin bacilul tific, trebuie să presinte o predispozițiune: miserie fiziologică, osteneala sunt cauze cari predispun; vârsta de asemenea joacă un rol, fiind-că boala se ivesce mai des între 10—30 ani, decât în celelalte epoce ale vieții; F. t. e mai frecventă la sfârșitul verii și toamna decât în celelalte anotimpuri; aglomerațiunea este un focar de infecție. Mai mulți din acești factori fiind simultaneu în joc la una și aceeași persoană, ne explică pentru ce soldații sunt mai expuși F. t. decât celelalte profesii. Leziunile caracteristice produse de bacilul lui Eberth și de toxinele secretate de acest bacil, sunt localizate mai ales în treimea inferioară a intestinului subțire și în partea superioară a grosului intestin. După durata boalei deosebim patru stadii: 1) Stadiul cataral și al infiltrațiunii mōdulare, corespunzând primei săptămăni. 2) Stadiul de necrosă produsă în a 2-a săptămăni. 3) Eliminațiunea părții mortificate se produce în a treia săptămăni. 4) Cicatrizațiunea (durează 14 zile în casurile favorabile) începe în a 4-a săptămăni a boalei. Plăcile lui Peyer și foli-culele solitare sunt părțile atinse din intestin. Splina este mărită de volum încât dela 175 gr. greutatea medie normală, poate ajunge la 300 până 500 gr.; ficatul des e mărit de volum, musculatura cordului e palidă și moale; rinichii măriți de volum presintă leziunile nefritei parenchimatose. F. t. debutează printr'un stadiu prodromal, care durează dela câteva ore până la două săptămăni; *semnele* sunt: dureri în membre, oboseală generală, dureri de cap, vărsături, lipsă de apetit, curgere de sânge din nas, diareă și insomnie. Aceste semne se accentuează în primul stadiu al boalei, în care febra merge crescând până la a 4-a zi, când atinge 40°; pe la a 8-a zi începe al doilea stadiu al febrei continue; la începutul acestui stadiu se constată pe abdomen pete rose lenticulare de 2—5 milimetri circumferență, erupțiune care durează 2—3 săptămăni, toate simptomele nervoase, afară de durerea de cap, sunt mai violente ca în stadiul precedent; limba scoasă afară tremură, e uscată, precum și buzele. În unele casuri diarea lipsesc, dar cele mai multe ori scaunele sunt lichide, fetide, de culoare galbenă; la palpațiune constatăm dureri în fosa iliacă dreaptă, abdomenul este balonat, pulsul pierde din energie și bate de 80—100 de ori pe minut, splina e mărită de volum, febra se menține în tot timpul cât durează acest stadiu, seara în apropiere de 40°, dimineața însă se observă temperaturi mai joase, mai ales între 12—14 zi. Între 14—30 zi F. începe a scăde și

constitue al 3 stadiu al boalei: simptomele devin din ce în ce mai puțin intense, febra scade încetul cu încetul; o scădere bruscă a temperaturii se observă în emoragii, de asemenea în acest stadiu o urcare bruscă a temperaturii este un semn foarte grav. La sfârșitul acestui stadiu bolnavul, care devenise slab și anemiatic, devine mai vioiu, intră în convalescență, temperatura a atins normală și chiar subnormală; urina, care în tot timpul boalei era rară, devine abundență. Febra are în aceste cazuri un mers tipic, care a fost bine studiat de Wunderlich, Griesinger, Liebermeister, Jaccoud, ș. a. și servă drept normă spre a recunoaște și taxa drept ușoară sau gravă F. tifoidă. Această descripție ar corespunde unui caz de gravitate mijlocie; dar adeseori complicațiuni agravează boala. Astfel bronchita, care face parte din cortegiul simptomelor F. tifoidă, se complică de pneumonie, anghine, perforațiuni intestinale, peritonite consecutive acestor perforațiuni sau produse prin propagarea inflamațiunii dela intestin la peritoneu, emoragii intestinale, delirul, care nu e rar în această afecțiune, poate atinge o gravitate excepțională; toate constituiesc complicațiuni ale F. tifoidă, ș. a.

După cum F. t. evoluează deosebit diferite forme: forma abortivă, tifus ambulatorius, f. adinamică, f. ataxică, f. emoragică, f. sudorală, pneumo-tifus, laringo-tifus. Durata medie a febrei tifoidă este de 3—4 săptămâni; majoritatea casurilor se termină prin completă restabilire, chiar în forme grave, altele însă lasă urme, ca: paralizii, pierderea memoriei, afecțiuni ale cordului, ale rinichiului; în fine în a treia categorie intră casurile mortale. Persoanele atinse odată de febră tifoidă nu mai sunt expuse decât în cazuri excepționale a căpăta boala o a doua oară.

În practică F. t. nu se recunoaște așa de ușor, pentru că nu prezintă simptomele astfel după cum sunt descrise; ea se poate confunda cu: pneumonii, tifus petechial, febre palustre, nefrite, cu tuberculoză acută, meningita cerebrospinală, trichinosa, septicemia. În anii din urmă Gruber și pe urmă Widal ne-au dat un mijloc care face mai probabilă existența acestei afecțiuni și anume: o reacțiune a serului bolnavilor, care pus în contact cu o cultură de bacili tifici, face ca aceștia din urmă să se aglutineze. Deși această reacțiune s'a obținut și în alte afecțiuni, diferite cu totul de F. tifoidă, totuși se considera ca un semn prețios pentru recunoașterea ei.

F. t. declarată, recurgem la *tratamentul medical*, care constă în antisepticii intestinali: calomel, benzo-naftol, salicylat de bismut, etc.; antipyreticii, cum este chinina, antipyrina și hidroterapia care pe de o parte face ca febra să scadă, pe de alta reacționează asupra întregului organism. După modul întrebuițării al apei, avem mai multe metode, cari poartă numele clinicienilor, cari le-au introdus în practică: Brand, Ziemssen, Bouchard, Jaccoud, Jürgensen, Liebermeister; pe lângă aceasta medicațiune, un regim propriu va ajuta și grăbi însănătoșirea bolnavilor.

Prevențiunea boalei constă în prima linie în curățenia scrupuloasă a bolnavului, a latrinei, precum și a obiectelor cari au fost în contact cu bolnavul; căci ea se transmite prin excre-

mente; desinfecțiunea tuturor acestor obiecte este absolut necesară. Prin măsuri igienice F. t. poate fi oprită; o bună apă de beut precum și o canalizare bine instalată vor avea o influență salutară asupra scăderii numărului casurilor de F. tifoidă. [Dr. Eugeniu Felix.]

Febrifug, remedii contra febrei.

Febris, după mitol. romană ȋina boalei numită friguri; în Roma s'a venerat în trei capele. Valea umedoasă a Tibrului și terenul mocirlos al Latiumului, au causat multe friguri, și pentru vindecarea lor s'a creat ȋina Febris.

Februarie, (lat. februarius), a doua lună a anului. Are 28 ȋile în anii ordinari și 29 în anii bisextili. În popor »Făurar».

Februarie, Revoluțiunea. Guvernul regelui Ludovic-Filip, acusat de oligarchie și corupțiune, se simțea tare prin majorităȋile din cameră, deși opiniunea publică și inteligența era contra lui. Opozițiunea se exprima prin discursuri ȋinute la banchete. În 7 Febr. 1849 era să se ȋie unul, pe care guvernul declară însă că-l va împiedeca prin forȋă și totuși opozițiunea și 87 deputaȋi declarară că-l vor ȋine. Mai pe urmă ceilalȋ se retraseră, banchetul fȋ amănat la 22 Febr., numai Lamartine stăruia ȋicând: »chiar dacă toȋi deputaȋii vor fugi dela datoria lor, eu voi merge la banchet cu umbra mea la spate». La 22 Febr. armata era înșirată pe strade, ȋiua posomorită cu ploaie mărunță, mulțimea rătăcind fără rost și indispusă. La 23 Febr. se aud împuscături, se chiamă garda naȋională, care începe însă să strige »jos Guizot! Trăiască reforma», și era să înceapă lupta cu armata, când Guizot demisionează. Urmă liniște, iluminată, însă pe la 11 oare noaptea o împuscătură decide armata să tragă în trecători și 52 persoane cad jos. Poporul strigă resbunare, se ridică baricade și la 24 începe revoluțiunea. Thiers nu isbutesce să potolească mulțimea, care acum cerea »Republica». Ludovic-Filip încalecă și merge pe strade, este însă tot rău primit și atunci se decide să abdice în favoarea nepotului său, contele de Paris. Poporul năvăleşce în cameră, care formează un guvern provisoriu, în care intră între alȋii Arago, Lamartine, Crémieux și se proclamă republica. Se decid alegeri prin sufragiu universal pentru o adunare de 900 membri și la 4 Maiu deputaȋii proclamară din nou republica. Partidele înaintate fiind nemulțămite de rezultatul alegerilor, încearcă să facă un nou guvern provisoriu și să disoalve camera (15 Maiu), dar garda naȋională nimicesce aceste încercări, prinde pe capi, desființază atelierile naȋionale, unde lucrau 107,000 lucrători. Încep lupte între lucrători și armata comandată de generalul Cavaignac, care potoli mișcarea cu mari greutăȋi și cu multe ȋerfte (Iunie 1848). În fine camera stabilia sufragiul universal pentru alegerea unei camere de 750 membri și a unui president. La 10 Dec. 1848 se alege president Ludovic Napoleon cu 5.434,226 contra lui Cavaignac cu 1.448,107 voturi.

Februarie 11. Lovitura de stat din 2 Maiu 1864 și reaua administraȋie a lui Cuza, bănuir că n'ar mai voi să demisioneze de când înfiase în Iunie 1864 și Nov. 1865 doi copii, au motivat înțelegerea dintre fruntașii politici români în scop de a grăbi demisiunea Domnului. Deși nu la timp, deși de un rău exemplu pentru disciplina ar-

matei, deși timpul ar fi făcut-o poate de prisos, căci Cuza însuși plănuia să abdice, ca să se aleagă un Domn străin conform dorințelor divanurilor ad-hoc, 11 Febr. 1866 este însemnat în Istoria României, nu prin sine însuși, ci prin ceea ce a urmat. În noaptea de 10 spre 11 Febr. pătrund în palat oficerii Vasiliu-Pilat, Costiescu și Li-poianu, cari silesc pe »Alesul Națiunii« să sub-scrie următorul act:

»Abdicare.

Noi Alexandru Ioan I, conform dorinței Națiunii întregi, și angajamentul ce am luat la suirea mea pe Tron, depui astăzi ^{11/23} Febr. 1866, cărna guvernului în mâna unei locoteninți domn-nesco și a Ministerului ales de popor.

Alexandru Ioan.

Maiorul Lecca, comandantul batalionului de vânători, căruia îi era încredințată în acea noapte paza Domnului, era numit ministru de război și publică în »Românul« de a doua zi o scrisoare, în care dicea: »actul ce l-am făcut este un fapt istoric, și vânătorilor le va rămâne o glorie eternă pentru devotamentul ce au avut către patrie, iar eu mă voiu fâli pururea că am fost instrumentul patriotismului lor. Ceilalți oficeri conspiratori solicitează jurnalul să nu-i treacă sub tăcere și între ei se găsesc colonelii Crezzulescu, Tănase Călinescu și căpitanul de artilerie Alexandru Candiano. Locotenenta domnească (general N. Gole-scu, Lascar Catargiu și colonel N. Haralambie) a știut de altfel să astimpe turburările separa-tiste din Iași și să conducă țeara până la venirea noului Domn, care era să fie primul rege al Româ-nilor. (T. Maiorescu, Discursuri Parlamentare. Treizeci de ani de domnie. Introd. de D. Sturza.)

Februarius la Romanii vechi a fost luna din urmă a anului, început cu luna lui Martius, și abia mai târziu a devenit luna a doua a anului. [Atm.]

Februus, după mitol. romană a fost zeul cu-rător al sufletelor oamenilor, identic cu Dis Pater (v. ac.) zeul lumii de jos, care se venera în Februarie, când era luna și serbatoarea morților. [Atm.]

Fecalii, excremente (v. ac.).

Fecamp, oraș cu port în depart. franc. Seine infer., la gura *riului F.*, cu 12,825 loc. (1891); odinioară mănăstire renumită a Benedictinilor. Fabricațiune de licor (»Benedictin«).

Fechner, *Gustav Teodor*, fizician germ., n. 1801, dela 1834 prof. în Lipsca, † 1887. Binemeritat pe terenul studiului galvanismului și al psycho-fisicei. Sor. princ.: »Elemente der Psychophysik«, ed. II 1889, etc.

Fecioara, constelațiune situată de ambele la-turi ale eclipticei (zodia a 6-a) consistă din 181 stele vizibile cu ochiul liber; în capul acestei con-stelațiuni se află punctul equinoctial de toamnă. Are o stea principală de mărimea I, spicul, foarte frumoasă.

Fecioara, (*Jungfrau*), pisc de munte în Alpii bernici, înconjurat de ghețare, 4167 m. înalt; privit dinspre nord are înfățișare imponentă. În timpul mai nou s'a început clădirea unei căi ferate electrice dela stațiunea Scheidegg în sus având și un tunel de 10-5 km.

Fecioria, v. virginitate.

Fecula, (botan.) se numește amidonul (v. ac.) din părțile subterane ale plantelor, din bulbi, tuberculi, rhizome, etc. *Feculent* v. Amidonat.

Fecundațiune, (zool.) actul prin care *ovulul* și *spermatozoidul* (v. ac.) se întâlnesc și se con-topesc în un singur element numit *ovul fecundat* sau *cytulă*. Ovulul fecundat se transformă în urmă prin segmentațiune (v. ac.) în un mare număr de celule numite *blastomere*, din care derivă toate elementele anatomice ale organis-mului. Fusionarea ovulului cu spermatozoidul are loc în interiorul corpului femeii (*F. internă*), ca la om, mamifere, etc. sau în afară de corpul mamei, ca la majoritatea animalelor aquatice (*F. externă*). Spermatozoidii pătrund în interiorul ovulei prin micropil sau prin massa gelati-noasei, care le servește ca învăliș. Când F. este normală, nu pătrunde decât un singur sperma-tozoid (*monospermie*), în casuri patologice pă-trund doi sau mai mulți (*Di-* sau *polypermie*). Capul spermatozoidului ajuns în interiorul ovu-lului se transformă în un nucleu, numit *pro-nucleu bărbătesc*, în jurul căruia granațiunile protoplasmei se dispun radiant. Pronucleul bărbătesc și pronucleul femeiesc (v. ovul) înaintea-ză unul către altul, fusionându-se în un singur nucleu, *nucleul segmentațiunii* (v. ac.). [Dr. N. Leon.]

Fecundațiune, (botan.) se numește actul în urma căruia două elemente, numite *gameți* (v. ac.), de sex nedistinct, sau diferențiate și sexualicesce și în forma lor, ajung să se fusioneze într'o singură celulă, *oul* (v. ac.). Fiecare din cei doi gameți ce se vor fusiona s'a constatat că conțin un număr de cromosomi (v. ac.) cu jumătate mai mic decât este în celelalte celule ale cor-pului plantei; după fusionarea gameților însă, celula ce rezultă are un număr de cromosomi dublu. Așa, dacă fiecare gamet avea 8 chromo-somi, oul are 16. De aci rezultă, că F. în rea-litate constă, pe lângă o fusioneare deplină a tu-turor părților elementelor ce se combină, și într'o înmulțire a cromosomilor ce erau reduși la ju-mătate în fiecare gamet. Aceasta mai explică încă și faptul, că rezultatul dezvoltării oului, adică *embrionul* (v. ac.), posedă și moștenește că-litățile celor doi gameți. Cei doi gameți reușesc să se combine, din cauza chimiotactismului lor. Alte dispozițiuni realizate la plante fac, ca gameții, în cas când sunt produși la mare distanță unul de altul, să vină în apropiere. (v. *gameți* și articoli: anemophile, entomophile, auto-fecundațiune, polinisațiune, diseminațiune, dicho-gamie, heterostilie, herkogamie, reproducere, etc.)

Feddan, măsură egipțeană de suprafață, = 400 □ Kassabeh = 59.29 ar.

Fedeleşoiu, sau F.-Fețeni, com. rur. în Rom., j. Argeș, situată pe valea Olteului; se compune din 6 căt. cu 3382 loc. (Dicț. geogr. 1888); are 4 biserici, între cari 2 schituri, F. și Goranu, acum reduse la biserici de mir, și 1 școală. Pe teritoriul com. trece șoseaua Pitesci-Curtea de Argeș-Râmnicu-Vâlcea. Ruine de întărituri vechi.

Federalism, formele de stat basate pe *auto-nomia* provinciilor sau statelor constitutive. *Con-federațiunea de state* este caracterisată prin su-veranitatea statelor ce o constituiesc; *Statul federativ*, din contră, întrupează el suverani-tatea față cu părțile sale constitutive. *Uniunea reală* și *uniunea personală* intră și ele în no-țiunea federalismului. În Austro-Ungaria federa-lismul înseamnă de obicei tendința nați-onalităților de a preface imperiul într'un stat

federativ, cu unitate politică deplin garantată și armonisată cu autonomiile deosebitelor grupuri naționale sau țeri.

Federaliști, oameni politici cari preconizează transformarea unui stat în stat federal. Cuvântul acesta s'a popularizat mai ales din secolul trecut încôaci, când Americanii Hamilton, Maddison și Jay agitau în revista lor „The Federalist” ideea de a introduce o unitate în vechea confederațiune americană, agitație care a isbutit pe deplin și al cărei rezultat este actuala constituție federală a Uniunii statelor Americii de Nord.

Federațiune, alianță de state, basată pe principiul federalismului (v. ac.).

„**Federațiunea**”, jurnal politic, literar, comercial și economic, înființat la Budapesta de Alexandru Roman (v. ac.) la 1868, 3/15 Ian.; a apărut de 4 ori, apoi de 3 ori și în urmă odată pe săptămână; pentru ținuta sa națională avu mai multe procese de presă, dintre cari unele se terminară cu absolvirea redactorului; în procesul ce s'a intentat însă jiarului pentru „Pronunciamentul” dela Blaj (3/15 Maiu 1868), redactorul Alex. Roman fu osândit de curtea cu jurați din Budapesta la 18 Martie 1869 la un an închisoare de stat, 500 fl. amendă în bani și la suportarea speșelor de proces. Închisoarea de stat a și suferit-o osânditul dela 18 Ian. 1870 până 18 Ian. 1871 în Vaț. În redactarea F.-ei Al. Roman fu mult ajutat de prim-colaboratorul său Ioan Poruțiu, acum secretar al consulatului României la Budapesta, care asemenea a suferit închisoare de mai multe luni. La 1876 Al. Roman având să lupte cu mari greutăți financiare, fu nevoit să sisteze apariția foii.

Fedla Moench, (botan.) gen monotip din fam. Valerianaceae, cuprinde ierburi anuale. Unica specie din acest mic gen este *F. Cornucopiae* Gaertn., care crește în regiunea mediteraneană, uneori se cultivă prin grădini ca plantă decorativă din cauza florilor sale frumoase. [Z. C. P.]

Fedor, 1) *F. I. Ivanovici*, Țar al Rusiei, n. 1557, † 1598, suit pe tron la 1584 după tatăl său Ioan IV. Profitând de slăbiciunea sa, cumnatul său Boris Godunov luă conducerea statului. El fu ultimul reprezentant al dinastiei Rurik. După el urmă Boris Godunov, care se dice că l-a otrăvit.

2) *Fedor II*, Țar al Rusiei, fiu al lui Boris Godunov, căruia îi urmă la tron 1605 și tot în acest an asasinat, iar în locul său fu proclamat Țar Demetrius.

Fee, (sau feiele), după mitol. celto-romanică ființe femeiești supranaturale, create din o materie mai fină decât omul și provădute cu puteri mai înalte; ele cunosc puterile magice ale unor pietri și ierburi și știu farmece, au darul să se facă nevădute și să spună viitorul cuiva; în genere au natura nimfelor (v. ac.). F. locuiesc în rîpe și pesceri de stînci, în păduri, la izvoare și ape, ba adeseori au colibe ori castele. Ele dantează pe câmpuri, și pe locul de danț lasă urme: o roată ca o arie în jur cu iarbă (la Francezi cerceles de Fées). Apar la născerea copiilor și hotărăsc soarta lor, și pentru aceasta la masa de ospetare li-se dă locul de onoare, ca și când ar fi de față, și sunt rugate să fie nănașele născutului. F. sînt identice cu Parcae-le (v. ac.) la Romanii vechi, adică ur-sitoarele. Mitologiiștii le-au identificat cu fe-ciarele druidice (v. ac.) preotesele Ceridweniei

(v. ac.) la Celți. Germanii în poesia din evul mediu le-au numit feie și fein, și le-au asemănat când Elfelor (v. ac.), când Nornelor (v. ac.). Asemenea ființe sînt Peri la Persi, Dschine (Gine) la Arabi, qine la Români. În era creștină în unele locuri cele trei F. au fost înlocuite prin trei: Marii.

[Atm.]

Feerie, nume ce se dă comediilor ai căror eroi sînt fee (qine), genii, spirite, ângeri, vrăjitori și pentru a căror reprezentare se cere în genere o mașinărie destul de complicată.

Fehér, *Fejér*, rom. *Alba*, cott. în Ung. în partea dreaptă a Dunării, cu un teritor de 4156 km²; suprafața e în nord muntoasă, iar în sud mai mult plană. Rîul cel mai însemnat e Dunărea, în care se revarsă aici numai câteva pîrae; de remarcat mai sînt și câteva lacuri, în cari se scurg apele, ce isvoresc în șes. *Clima* e moderată, în sud mai caldă și în nord mai rece; în capitala *Alba-Regală*, temperatura medie a anului e 9-9° C. Dintre *producte* mai remarcabile sînt: piatră de zidit, ape minerale (isvorul cel mai vestit e Agnes-forrás în Moha), grâu, porumb, ovės, orz; vin se produce mai puțin, de când a pustiit filoxera vile; însemnată e cultura de poame. *Economia de vite* este intensivă; s. e. în 1884 au fost în F. 42,439 vite cornute de rassă indigenă și 13,729 de rassă străină, 28,354 cai, 457,578 oi, etc. Cunoscută e economia de vite din Alsuth, proprietatea arhiducelui Iosif, și herghelia de cai de pe pusta Csala. Numărul *poporațiunii* a fost în 1891 de 222,455, după naționalitate 85-7% Maghiari, 11-7% Nemți, 1-3% Slovaci și 0-9% Sârbi. Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura și economia de vite, dar o parte însemnată se ocupă și cu industria; articolele principale de comerț sînt: bucate, vite, vin și poame. *Instrucțiunea publică* se prevede de 383 învățători în 248 școli; dintre cei obligați numai 6-1% nu cercetează școala. Din punct de vedere *administrativ* cott. F. se împarte în 5 cercuri pretoriale și un oraș liber regesc (Alba-Regală v. ac.); are 78 comune mari și 28 comune mici. Din punct de vedere al *justiției* cott. F. formează teritorul unui tribunal propriu, aparținător raionului tablei din Budapesta și împărțit în 5 judecătoria cercuale și 3 notariate publice. În fine în F. se află o direcțiune financiară, cu sediul în Alba-Regală, și 4 percepțorate.

Fehértétemplom, v. Biserica albă.

Fehmarn, insulă la nordul Holsteinului, 185 km², 10,000 loc. Loc princ. Burg.

Fehrbellin, oraș în Prusia, guvern. Potsdam, lângă Rin 2000 loc. 1675 învingerea marelui elector asupra Svedezilor.

Feiurd, magh. *Fejérd*, comună rurală în Trans., cott. Cluj, cu 2134 loc. Români (1705) și Maghiari.

Fejér, *Georgiu*, istoric magh., n. 23 Apr. 1766 în Keszthely. A studiat teologia și filosofia. 1808 profesor la universitatea din Pesta; 1818 director suprem de școli în Győr; 1824—1843 director al bibliotecii universității din Pesta; 1840 canonic de Oradea mare. A scris opere teologice, filosofice și foarte multe istorice (Magyar őseink eredetéről és hajdani lakhelyökről, Béla király névtelen jegyzője, ș. a.). Opul său monumental e: Codex diplomaticus Hungariae, în 40 tom. Acesta e o colecțiune de diplome până

la 1440. Meritul lui e că a adunat la un loc o mulțime imensă de documente istorice, până atunci necunoscute.

Fejérpataky, Ladislav, istoric magh. n. 17 Aug. 1857, director al muzeului național magh. și docent privat de diplomatică la universitatea din Budapesta, dela 1893 membru ordinar al Academiei magh. Opere de interes pentru noi: *Béla király névtelen jegyzőjének hasonmás-kiadása*, (1892).

Fejérváry, Géza, ministru reg. ung. de honveji, n. 15 Martie 1833 în Josefstadt. Până la 1851 a studiat în academia militară din Wiener-Neustadt. 1855—57 a absolvat școala de resboiu, apoi a luat parte la resboiul italian și distingându-se la Solferino, fù decorat cu crucea de cavalier al ordinului Maria Teresia. 1860 camarar reg.; 1862 i-se confere rangul de baron austriac; 1865 major și adjutant al regelui; 1872 colonel și secretar de stat la ministeriul de honveji. Pentru meritele câștigate la organizarea honvejimii a fost ridicat la rangul de baron ungar. 1878 general și din Nov. 1884 ministru de honveji. 1890 e numit mareșal campestru.

Fekete-Bátor, comună rurală în Ung., cott. Bihor, cu 1748 loc. Români (1523) și Maghiari.

Fekete-Negrúti, Ioan, canonic în Blaj, n. 27 Ian. 1817 în Sucutard. Școalele elementare le-a început și terminat în Cluj, gimnasiul, cursul filosofic și teologic în Blaj. Dela 1842—47 fù profesor la gimnasiul din Blaj. Dela 1847—62 funcționă ca paroh și protopop în Cluj, și dela 1850 și ca profesor de limba și literatura română la gimnasiul de acolo. În 1862 fù numit canonic în capitolul din Blaj, unde dela 1864 purtă mult timp și oficiul de director al institutului preparandial și al școalelor normale din Blaj, și de inspector al școalelor gr.-cat. din archidieceză, câțva timp a fost și secretar și canonic à latere lângă mitropolitul Șuluț. În 1863 fù ales deputat la dieta transilvană din Sibiu, de unde fù trimis și în senatul imperial din Viena. A avut rol însemnat în viața publică bisericască și națională. Articolul său publicat în numărul 23 și 24 din 1858 ai »Gazetei Transilvaniei« în chestiunea sinoadelor au făcut mare senzație și i-au cauzat neplăceri nu numai cu guvernul, ci și cu nunțiatul apostolic din Viena. De două ori a fost candidat la scaunul episcopesc din Gherla, în 1865, și 1870, iar la alegerea de mitropolit în 1868 a obținut 36 voturi și a fost candidat în locul al 3-lea. A scris mai multe opere didactice: Gramatica română (1852), Catechism, Istoria biblică, Abecedar și Aritmetică (1852 și 1853), toate, afară de gramatică, destinate pentru elevii școalelor elementare. † 4 Dec. 1888. F. a întemeiat și un fond de 4200 fl. v. a. cu menirea de a ajuta pe școlarii săraci. (Cf. Biografia lui F. de V. Gr. Borgovan. Gherla, 1889.)

[Dr. Aug. Bunea.]

Felapton, al doilea mod din a III-a figură silogistică, în care majora e universal negativă, minoră universal afirmativă, iar concluziunea particular negativă; are șema $\frac{M}{S} \frac{a}{s} \frac{P}{o}$. Exemplu:

Serpii nu au picioare; Șerpii sunt animale; Ergo: Unele animale nu au picioare. [Pl.]

Felcer, mai de mult chirurg militar, astăzi în Rusia ajutor (servitor) în Lazarete.

Földioara, (germ. Marienburg, magh. Földvár),

com. în Trs., cott. Brașovului cu 2212 loc., între cari 1078 Rom. (1891); oficiu pretorial, gară, poștă și telegraf, școală de agronomie. Cetatea F. au zidit-o cavalerii teutoni la 1222, colonisați în țeara Bârsei pe timpul regelui Andreiu II. La 1427 F. era deja orășel. Aici întâlni Petru Rareș armata lui Ferdinand și prin un atac năprasnic o sparse în 21 Oct. 1529 cu totul, răpindu-i 50 tunuri mari de spijă, după care împuse Brașovului o contribuție de resboiu de 4000 fl. Tot aici cădă la 16 Oct. 1612 județul Brașovului Michail Weiss în lupta cu Gavrilă Băthory.

Feldspat, minerale, familia cea mai importantă din clasa silicaților. F. se pot împărți în a) monoclinici, b) triclinici. a) *F. monoclinici* sînt: *ortosa* și *hialofan*. Cea dintăiu e un silicat aluminos de potasiu, al doilea un silicat aluminos de bariu. b) *F. triclinici*, pot fi sodopotasici sau calco-sodici. Cei dintăiu sînt: *microclin*, avînd aceeași compozițiune ca *ortosa* și *anortosa*, în care potasiu e înlocuit în parte prin sodiu. *F. calcosodici* sau *plagioclasii* sînt amestecuri isomorfe ale silicatului aluminos de sodiu: *albita* și ale ilicatului aluminos de calciu: *anortita*. Seria lor plecînd dela termenul sodic la cel calcic e: *albită*, *oligoclas*, *andesină*, *labrador*, *bitowniță*, *anortită*. F. presintă numeroase macle, din cari cele mai cunoscute sînt: M. de Karlsbad, M. de Baveno, M. Albitei și a Periclinului. Duritatea lor e 6—6.5. F. formează în mare parte coaja pămîntului; ele intră în compoziția celor mai multe roce eruptive, se găsesc în toate rocele cristaline și dau prin descompunerea lor nascere la argile diferite.

Feldspatisațiune, fenomenul care se observă la contactul unor granite cu rocele străbătute de ei; și care consistă în o desvoltare de feldspat în aceste din urmă.

Feleaza, o mătură sau tîrn de nuele de mesteacăn, reschirată și avînd o coadă lungă, care se întrebuințează la alegerea spicelor și paielor din năsada de bucate, la treieratul cu mlăciul.

Félegyháza, Kis-Kun-F., oraș în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, cu 30,326 loc. Maghiari (1891), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea de vite și cu pomăritul.

Felieud, (magh. *Fel-Enyed*), comună rur. în Trs., cott. Albei inferioare, cu 1178 loc. (1891) Români și Maghiari.

Felibri, (franc. *Félibres*, prov. *Félibriges*), nume adoptat de poeții provenșali de ași, după o poesie a lui Mistral, unde vorba F. are înțelesul de învățător. Ori ce scriitor, care contribuie la renascerea literaturii provenșale și a studiilor romane.

Felibrigiu, asociațiunea felibrilor, înființată la 1869 pentru studiul limbilor romane, de principalii poeți provenșali: Fr. Mistral, Roumanille, Roumieu, Aubanel, ș. a. Organul ei, începînd dela 1871, e »Revue des langues romanes«; simbolul ei o stea cu 7 raze, întru aducerea aminte a celor 7 trubaduri ai Tulusei; biurul ei e de 7 membri, afară de președinte; concursurile sale poetice, istorice, filologice ș. a., se țin tot la 3 ani; premiile consistă în bani și în flori de aur sau de argint și în medalii. Pe lângă acestea, la al 2-lea concurs al F.-lui, ținut în 1878 la Montpellier, premiul cel mare era o cupă simbolică

de argint, dată de felibrul spaniol A. de Quintana pentru cea mai bună poezie cu tema »Cântecul gintei latine«, premiu câștigat de V. Alexandri. Dintre poeții noștri au fost premiați încă la aceste concursuri: Carmen Sylva, A. Naum pentru traduceri din I. provensală, și I. Boniface Hétrat, provensal el însuși și profesor în România, pentru poezii franceze și române. Adunările F.-lui sunt adevărate serbători. Uneori se deschide și câte un concurs pentru »Curtea de amor«, obiceiul strămoșesc. Autorului celui mai bun sonet în onoarea Curții de amor i-se dă ca premiu o floare naturală, care el o presintă unei dame alese de el între cele de față, în schimbul unei sărutări. Dama aleasă e proclamată prin aceasta regina serbătorii. F.-l și serbările sale reînnoesc tradițiunea medievală a »Academiei jocurilor florale«, înființată de trubaduri. (v. Provensa, Trubaduri). (Cf. St. René Taillandier, *Etudes littéraires*, 1881; Alexandru Papadopol-Calimah, *Miscarea literară provensală, în Convorbiri Literare XVI.*) [M. Strajanu.]

Felolian, mitropolit de Strigon pe timpul regelor Stefan II și Bela II. La intervenirea lui F., Stefan II a încheiat pace la 1127 cu mitropolitul de Salzburg; 1134 a ținut sinod bisericesc în Orade. Dela 1139 i-se pierde ori ce urmă din diplome.

Felicitas, la Romanii vechi fericirea, personificată; ea dădea binecuvântarea fructificatoare spre împlinirea dorințelor oamenilor și pentru aceasta i-s-au ridicat mai multe temple. Atributul ei era: cornu copiae (cornul îmbelsugării). [Atm.]

Felis, (*lat.*) pisica.

Felix, numele a 5 papi din Roma. *Felix I* (269—274), a lucrat pentru compianarea certelor provocate în Orient de Paul Samosatenu (v. ac.). *Felix II* (355—57), a fost ales în locul lui Liberiu, celui exilat; reîntorcându-se L. din exil, F. a fost silit să se retragă. F. a murit ca martir în 365, fiind ucis de către Ariani. *Felix III* (483—92), pe timpul lui Italia a avut să sufere mult din cauza năvălirilor barbare. Orientul era turburat de certele monofisiților (v. ac.). *Felix IV* (526—30), ducele Amadeu de Savoia, proclamat papă (antipapă) în conciliul dela Basel (a. 1439).

Felix, Iacob, Dr., profesor la universitatea din București, membru al Academiei române, n. 1832 în Horschitz (Boemia), a făcut studiile gimnasiale la Praga, cele universitare la Viena, unde fu promovat doctor în medicină, în chirurgie și magistru în obstetrică 1858. Tot în 1858 a venit în România, unde s'a dedicat studiului igienei și al demografiei, și a luat parte la administrarea sanitară a țerii. La 1860 fu numit profesor de igienă și de poliția sanitară la școala națională de medicină din București, în anii 1861—1864 a colaborat cu doctorul C. Davila la organizarea serviciului sanitar civil, la 1865 fu numit medic-cap al orașului București, în care funcțiune a ramas cu mici întreruperi până la 1892, când i-s'a încredințat direcțiunea generală a serviciului sanitar al regatului român. În 1869, la transformarea școlii naționale de medicină în facultate de medicină, trecu profesor la universitatea din București. În 1869 F. a dobândit cetățenia română, în resboiul independenței din 1877—1878 a organizat o parte din spitalele din

interiorul țerii pentru răniți, a dirijat spitalele militare din Turnu-Măgurele și etapele pentru transportul răniților dela Dunăre (Nicopol) până la stațiunile căii ferate; în 1880 a fost ales membru al Academiei române, în 1883—1887 a funcționat ca decan al facultății de medicină din București. F. a reprezentat România la cele mai multe congrese internaționale de igienă și demografie și a participat ca delegat tehnic al regatului român la conferențele sanitare internaționale din Dresda (1893) și din Veneția (1897). Serieri mai importante: Despre alimentațiunea țeranului, 1861; Observațiuni asupra pelagrei, 1862; Apele Bucureștilor, 1864; Tractatul de igienă și de poliția sanitară, 2 vol., 1870 și 1889; Zur Etiologie des Scorbutes, 1871; Hygienische Studien über Petroleum, 1872; Traiul țeranului, 1876; Despre mișcarea populațiunii a României, 1880; Crescerea igienică a copiilor, 1882; Sur la prophylaxie de la Pellagre. Rapport au IV Congrès international d'Hygiène et de Démographie. Geneve, 1882; Profilaxia pelagrei, 1883; Die sanitären Zustände Romäniens. Berlin, 1883; Despre desinfecțiune, 1885; Manual elementar de igienă pentru școlile rurale, 1885; Sur la nécessité des hopitaux d'isolement. Rapport au VI Congrès international d'hygiène et de démographie. Vienne, 1887; Despre prevențiunea tuberculozei, 1889; Rapoartele generale asupra serviciului sanitar și asupra igienei publice a orașului București, 1868—1891; Rapoartele generale asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar ale regatului român, 1892—1898. Dr. I. Felix este membru mai multor societăți străine de medicină și de igienă: al Sanitary-Institut din Londra, al societății imperiale de medicină din Viena, al societății regale italiene de igienă, al societății de medicină publică din Paris, al societății de igienă din Madrid, membru de onoare al societății franceze de igienă, al societății regale de medicină publică a Belgiei.

Felix, Baia, baie minerală caldă în Ungaria, cott. Bihor, lângă Oradea mare. F. este cunoscut ca loc de cură la toate boalele, la cari apele termale sunt indicate; ca atari se bucură de o frecvență, care din an în an crește. Stabili-mentul e aranjat cu confort, având toate mijloacele balneare pentru aplicarea deosebitelor tratamente. Hoteluri curate, parc bine întreținut. Abundența apei e rară în felul său; izvorul Bălint, un puț artesian, este după izvorul Hercules din Băile Herculane, cel mai bogat din toată monarhia austro-ungară. Cutremurul de pământ din 1884 a făcut mare schimbare în termele din F. Apa care până atunci era aproape rece și cu un miros pronunțat de pucioasă, după cataclism, se urcă la o temperatură de 33° R, dar își pierde cu desăvârșire caracterul sulfuric, pe care nu și-l mai redobândi nici prin săparea noului puț artesian. F. ocupă un loc distins între izvoarele termale numite indiferente (akraterme). Mulți bolnavi cu afecții deosebite, dar cu deosebire reumaticii își găsesc aci leacul. Poporul de rând are obiceiul a lua băi de o temperatură înaltă și a sta în basin oare întregi. Proprietatea băilor o are cinul călugărilor catolici premontrensi. Temperatura izvorului Bălint e de 49° R. Lit. Dr. Kazay, »A Felixfürdő«, 1897.

[Dr. Vuia.]

Fellah, numirea populației agricole din Arabia și Egipt în opoziție cu *Beduinii*. F. sunt un amestec de Arabi cu vechii Egipțeni.

Fellows, (engl., pron. fellohs, consorți, prescurtat »F.), titlu ce se dă în special membrilor vr'unei corporațiuni învățate, cum sunt cele ale deosebitelor »college« universitare dela Oxford și Cambridge; F. of college of Physicians sunt membrii unei academii de medici, F. R. S. sunt membrii celei mai însemnate Societăți Regale științifice.

Felmer, *Martin*, istoriograf sas, n. 1720 în Sibiu; a studiat teologia în Halle și Viena. 1742 prof. în Sibiu, apoi preot în Cislădie și mai târziu în Sibiu. † 1767. F. a fost cel mai însemnat istoriograf săsesc al secolului trecut; operele sale mai remarcabile au ramas ca manuscrise și se află parte în Muzeul Bruckenthal, parte în Muzeul național din Budapesta.

Felon, sfită, principalul vestiment liturgic preotesc, de care se servesc preotul numai la liturgie și la actele mai solemne ale cultului divin. F. se pregătesc din țesătură de mătăsă, lână, ori pâr cu fir de aur ori de argint și ornată cu cusătură de flori simbolice; după disciplina bisericeii orientale are să fie ori de culoare roșie (în post și la serviciul funebru), ori de culoare deschisă. Țesătura, din care se prepară F. e provădută cu mai multe cruci. Forma F. e asemenea unui con trunchiat. F. are să consistă din o singură bucată și reprezintă cămeșă necusută a Mântuitorului, precum și unitatea bisericeii. F. se îmbracă preste toate celelalte ornate liturgice preotesci. [Dr. Is. Marcu.]

Felonía, în dreptul feudal ori ce act de trădare, săvârșită de vasal în contra domnului său feudal și vice-versa; este împreună cu pierderea drepturilor asupra feudului resp. vasalului. În dreptul englez se înțelege sub *Felony* ori ce crimă amenințată cu pedeapsă gravă.

Felsit, rocă, partea compactă (pasta) a porfirelor, formată de un agregat microcristalin de querz și ortosă, la care se adaugă în anume cazuri și o masă semicristalină sau sticloasă.

Felsőbánya, rom. *Baiaspric*, oraș cu magistrat în Ung., cott. Sătmár, cu 4816 loc. Maghiari și Români (1224). F. e însemnat ca oraș minier; în mina statului se produce anual (1891) 584 kgr. aur, 148396 kgr. argint, 1845 kgr. aramă și 602,857 kgr. plumb; mai sunt și 70 mine private, în cari lucră 480 băieși. În F. se află și o școală de minerit. Dela F., mai corect dela Baiaspric își i-a numirea un *protopopiat* român gr.-cat., aparținător diecesei Gherlei, cuprinde în sine 15 comune cu 9365 Români gr.-catolici.

Feluca, (span.) bastiment mic, lung și îngust, navigând cu vele și rame; se mai întâlnesc numai prin Mediterana.

Felvincz, rom. *Vințul de sus*, oraș cu magistrat în Trs., cott. Turda-Arieș, cu 1856 loc. Maghiari și Români (124); sediul unei judecătoreii ceruale; are tîrguri de vite cercetate.

Femeia, v. art. Om și Gen. Emancipățiunea femeilor, v. Emancipățiune.

Feminin, (lat.) numirea cuvintelor de genul femeiesc. [*]

Femur, osul coapsei; cel mai lung și mai voluminos os al corpului, are un corp și două capete. Capătul de sus are un *cap articular* rotund și neted, care intră în cavitatea cotiloidă,

formând împreună cu aceasta *articulațiunea coxofemorală*; dela el pleacă gâtul F.-lui. Capătul de jos prezintă doi condili, cari se articulează cu *tibia* și cu *rotula*.

Fên, iarba de pe fânațe sau liveți, cosită în stare verde, de ordinar când majoritatea ierburilor sunt în floare, și apoi uscată la soare. Există F. comun produs prin uscarea, F. brun și F. făcut după metoda lui Klappmeyer. Aceste ambele când sunt uscate cam de jumătate se pun grămadă în căpiță, se indeasă bine, se lasă să se încălzească și asude bine, începând să fermenteze. Atunci se împrăștie îndată ori și ce timp ar fi, ca să se recească și svênte. Altfel se strică, muceșcesce sau se arde.

Fenacetină, *Paraacetfenidindă*, corp chimic, ce formează cristale incolore, fără miros și fără gust; se topește la 132° C; solubil în alcool. Se folosește ca medicament antifebril, la neuralgii și insomnie.

Fenacită, mineral, silicat de beriliu, cristallizează în sist. romboedric. Incolor, gălbui. Se găsește în Ural, cantonul Wallis (Elveția), Colorado, etc. E un mineral rar; întrebuințat în bijuterie.

Fênațe, *fênețe* și *fênaturi*, sau liveți se numesc acele terenuri înierbate de natură sau oameni, cari deja de multă vreme servesc unic la producțiunea de iarbă pentru cosit și făcut fân dintr'însa. Cele dintâi se numesc F. naturale, cele de a doua F. artificiale. Apoi se mai deosebesc F. provisorii și de durată mai lungă și F. naturale de veci.

Fénelon, *Fr. de Salignac de La Mothe*, scriitor francez, distins prin dulceața și grația stilului, în care se oglindește caracterul și personalitatea sa; n. în castelul de F. în Périgord 1651, † 1715. Primind o educațiune clasică, își alege cariera eclesiastică, dorind să meargă ca misionar în Orient; i-se dederă însă alte misiuni în patria sa. Un frumos renume își câștigă prin strălucitul succes ca educator al ducelui de Bourgogne, nepotul lui Ludovic al XIV, când a scris pentru acest scop o serie de fabule, *Les dialogues des morts*, și o admirabilă epopee în proză, *Télémaque*, publicată după moartea sa. În 1795 fu numit arhiepiscop la Cambrai, unde avu mult de suferit prin vestita ceartă pentru quietism, în care se făcu apărătorul visionarei de Guyon și scrisese l'Explication des maximes des saints, carte, în care se cuprinde doctrina quietismului, care fu cu înverșunare combătută de Bossuet și osândită de Inocențiu al XII, 1799. Ca superior al așezământului Nouvelles Catholiques (1678), a scris *Le traité de l'éducation des filles*, întemeiat pe un fond solid de psihologie. A scris încă *Traité de l'existence de Dieu*, renumit prin argumentul cauzelor finale; *Les Dialogues sur l'éloquence*, care împreună cu *Lettre à l'Académie*, opuscul analog Artei poetice, formează retorica sa, în care, deși se vede a fi adorator al armoniei și frumseței, nu consideră forma decât ca mijloc pentru expunerea cugetării și simțământului. Rival al lui Bossuet în elocvența de amvon, n'a scris decât puține discursuri, preferind de obicei a le improvisa. [M. Strajanu.]

Feneș, 1) comună rurală în Trans., cott. Alba inferioară, cu 1069 locuitori Români. 2) comună rurală în Ung., cott. Bihor, cu 1497 loc. Ma-

ghiari și Români (434). 3) *F.-ul săsesc*, magh. *Sász-F.*, comună rurală în Trans., cott. Cluj, cu 2255 loc. Români (1223) și Maghiari.

Feniani, liga secretă a Irlandezilor, fondată 1863 în America de nord, având de scop ruperea Irlandei de către Engiltera și întemeierea unei republici irlandeze. Guvernul englez deținu la 1865 mai multe persoane susționate, că ar fi F., pe 5 din ele le și execută. F. americani încearcă 1866 o invasiune în Canada, care însă nu reuși. Din reșcoala generală, plănuită pentru ziua de 1 Martie 1867, nu se alese nimic; 1870—71 au fost trimiși din țeară o parte a celor arestați. Scopurile F.-lor le urmăresc acum liga provincială irlandeză. (v. Parnell.)

Fenic, *acid*, acid carbolic, carbol sau fenol. V. art. Fenoli.

Fenicia, litoralul îngust al Siriei, situat între munții Libanului și Marea Mediterană, dela riul Eleutheros până la muntele Carmil; în antichitate era divizată în mai multe state, având în fruntea lor regi cu putere limitată de influența nobilimei și preoțimei. Cele mai puternice state au fost Tyrus și Sidon. Locuitorii, fiind navigatori îndrăzneți, au stăpânit multă vreme Marea Mediterană exploatând mine, întemeiând colonii numeroase în Archipelag, Africa de nord, Sicilia, Hispania până prin Oceanul Atlantic. 573 a. Chr. F. fû cucerită de Nabucodonozor, aparținî apoi Persiei, iar mai târziu Siriei. Produsele industriei feniciene erau: articole de metal și sticlă, colorirea purpurie, cioplitiuri și sculpturi în fildeș, abanos și chilimbar. Limba Fenicienilor era o ramură a familiei limbilor semitice și se asemăna mult cu cea ebraică. Religiuinea lor consta din venerarea puterilor din natură (dei: Vaal, Așera, Astarte, Moloch, Melcart, Dido, etc.). După fundarea Alexandriei, comerțul F.-ei decădu total.

Fenner, *Ferdinand*, revoluționar austr., n. 1820 la Trient, fiu al locotenentului de mareșal Francisc baron de F., a absolvat academia militară din Wiener-Neustadt, fû înrolat 1837 ca cadet în armată și-și dădu 1843 ca oficier demisia. Persecutat pentru publicațiunea sa »Österreich und seine Armee«, părăsi Austria, se întoarse însă 1848, după izbucnirea revoluției la Viena, unde deveni șef al adjutanților și în urmă, pe lângă Messenhauser, comandant al gardei naționale. † 1863. Serieri: »Gesch. der Wiener Octobertage, (1849) și »Zur Geschichte der rheinpfälzischen Revolution und des badischen Aufstandes, (1850).

Fenoli, corpuri chimice, cari rezultă din substituirea unuia sau mai multor oxydrili în locul idrogenului dintr'o hidrocarbură; ei pot fi monoacizi, biacizi, triacizi, etc., după numărul oxydrililor, ce au în moleculă. Cel mai cunoscut dintre aceste corpuri este *Fenolul comun*, numit și Carbol (v. ac.), acid carbolic sau fenic. F. e un corp solid, ce cristalizează în prisme lungi, incolore; se topește la 40° C; e solubil în apă, alcool și eter.

Fenomen, (*grec.*) 1) la origine înseamnă ceea ce apare simțurilor noastre; astăzi s'a restrins înțelesul la ceea ce se petrece, ceea ce se schimbă, fie în lumea fizică, fie în cea psihică: F. fizic, F. psihic. 2) apariție extraordinară. În filosofia lui Kant (criticismul, v. ac.) F. este tot ceea ce cade sub simțurile noastre, tot ceea ce poate fi

cunoscut, tot ceea ce nu se poate petrece fără să fie în spațiu sau în timp; și e deosebit de *numen* sau lucrul în sine, a cărui existență e problematică, dar care este concepută ca fiind în afară de cunoștința noastră, în afară de timp și de spațiu, la spatele F.-elor pe cari le condiționează.

Fenomenalism, teorie filosofică prin care se afirmă, că existența lumii este o țesătură inextricabilă de F.-e și numai F.-e.

Fenomenologia, operă care cuprinde sistematizarea unei categorii de fenomene. F.-le sufletești se pot găsi sistematizate într'o fenomenologie a spiritului. [M. D.]

Fenrir, (sau *Fenriswolf*), după mitol. nordică fiul lui Loki cu uriașa Angurboda; e un monstru cu o falcă în ceriu, cu alta pe pământ și le-ar pute căsca și mai tare, dar n'are unde. F. varsa foc din gură și din nas, și în lupta dîlei din urmă va înghiți pe Odin, dar fiul său Widar îl va spinteca. F. reprezintă viscolul urlător, cu nori și fulgere, ce acoper soarele. [Atm.]

Fedor, țari, v. Fedor.

Feodosia, (Kaffa), oraș, v. Theodosia.

Fer, v. Fier.

Ferialia, după mitol. romană serbătoarea pentru morți, la capătul dîlelor numite »dies parentales«; cădea la 21 Febr. Serbătorile pentru morți erau la capătul anului și la început luna lui Febr. era luna din urmă a anului. [Atm.]

Ferbintzi, localitate aproape de București, unde în 11 Dec. 1806 se dădu prima luptă între Ruși și Turci, în reșboiul din 1806. Turcii comandați de Mustafa Bairactar, care ocupase milităresc Bucureștii în 30 Nov. 1806 cu 12 mii oameni, ca răspuns încălcării graniței moldovene de către Ruși, sînt bătûți, boierii din București fug care încătro apucă, iar în 23 Dec. Rușii ocupă capitala muntenească, readucînd la domnie pe C. Ipsilanti, cel destituit de Poartă ca adept rusesc în vara 1806.

Ferdinand, numele mai multor principii.

ÎMPĂRAȚI.

1) *Ferdinand I*, împ. germ., n. 1503, fratele lui Carol V, care îl trimise 1517 în Germania, unde luă 1521 domnia Austriei, 1526 a Boemiei și Ungariei; urmă lui Carol 1556, † 1564. Pe Zápolya, care împresurase Viena 1529, îl sili să se retragă, dar prin pacea dela Orade 1538 trebui să-i lase titlul de rege al Ungariei. În Boemia se resclară reformatii, dar F. îi bătû 1547 la Muhlberg, pedepsindu-i aspru, fără însă a voi să-i stirpească cu totul, ceea ce înțelese că era cu neputință. Îi suferi deci, ba încercă a restringe atotputernicia papei.

2) *Ferdinand II*, nepotul lui F. I, n. 1578, crescut de iesuți, jură la Loreto că va stîrpi protestantismul cu toate mijloacele din țările sale. Aceasta i-a și succes în Austria, însă nu în Boemia, al cărei rege devenise 1617, și unde prin persecuțiuni dete însă la reșboiul de 30 ani. 1618 rege al Ungariei, 1619 împărat germ.; ajutat de principii catolici, cuceri mai întreaga Germ. (afară de Stralsund), luând protestanților toate drepturile și averile biser. prin edictul de restituțiune 1629 (v. ac.). Când însă începû prin oastea lui Wallenstein să restrîngă și drepturile principilor, aceștia îi sili ră 1630 a da drumul

lui Wallenstein, și a-și împuțina oastea. Sosirea lui Gustav Adolf (v. ac.) îi răpi toate succesele, trebui să se împace cu Wallenstein, de care apoi nu putu scăpa decât omorându-l (1634); 1635 prin pacea din Praga trebui să retragă edictul de rest, care remase în vigoare numai în Austria proprie (Erblande). † 1637.

3) *Ferdinand III*, n. 1608, 1625 rege al Ungariei, 1627 al Boemiei, 1634 comandant suprem, goni pe Svedezi din Germ. sud. prin victoria dela Nördlingen, 1636 ales împărat, urmă tatălui său 1637 și se năzu să încheie pace definitivă. Dar fiind-că nu voi să primească pe protestanți în Austria, tratările ținură dela 1644 până 1648, când se încheiea pacea de Westfalia (v. ac.). Apoi se aliă cu Polonii în contra Svedezilor, dar muri deja 1657. Era și compositor.

4) *Ferdinand Carl Leopold Iosif Francisc Marcelin*, ca împărat al Austriei I, ca rege al Ungariei și Boemiei V, n. 19 Apr. 1793 în Viena, ca fiul cel mai mare al imp. Francisc I și al împărătesei Maria Teresia, princesă de Sicilia. De constituție slabă, primi o educație puțin amesurată chiemării sale. Abia la 1829 începă a se interesa de afacerile publice. Scăpat de un atentat al căpitanului Francisc Reindl, se urcă în 2 Martie 1835 pe tron, nefind însă în stare a guverna însuși, fii încungiurat cu un cabinet, în a cărui frunte se aflau arhiducele Ludovic și principele Metternich. Revoluția din primăvara 1848 îl sili să fugă la Innsbruck. De acolo se întoarse în Aug. la Viena, însă după evenimentele din Oct. fu din nou necesitat a părăsi capitala și a pleca la Olmütz; aci abdică în 2 Dec. 1848 în favorul nepotului său Francisc Iosif. De atunci încolo trăi retras la Praga, unde † în 29 Iun. 1875. Incapabil ca regent, el fii iubit pentru inima lui bună.

REGI.

(*Neapole*). 5) *F. I*, domni 1421—94, energetic, promova bunăstarea și științele, mai ales jurisprudența. Frânse puterea nobililor și se împotrivi chiar papei. 6) *F. II*, nepotul lui *F. I*, n. 1469, domni 1495—96, luptându-se cu Carol VIII, rege al Franciei, fii învins, dar apoi *F.* bătut pe vice-regele lui Carol.

(*Portugalia*). 7) *F. I*, cel bine crescut, n. 1340, domni 1367—83. Om talentat, dar fără caracter, pierdă 2 resboaie contra lui Henric II, dela care voi să ia Castilia. 8) *F. II*, fiul ducelui de Saxa-Coburg-Kohdry, se însură 1836 cu regina Portugaliei, domni pentru fiul său până la 1855. La început poporul îi era dușman, dar *F.* sciui să-și câștige iubirea lui. † 1885.

(*Sicilia*). 9) *F. I*, fiul lui Carol III, rege al Spaniei, n. 1751, n'a avut parte de crescere spiritală, dar era cu atât mai tare în gimnastică. Urmă tatălui său pe tronul Neapolei, când acesta ajunse pe tronul Spaniei, 1759. *F.* fii condus de Tanucci, după moartea acestuia 1777 de soția sa, fca Mariei Teresia, care intră în coalițiunea contra Franciei 1793. Francezii îl goniră pe *F.* și făcură din țeara lui republica partenopeă 1799, dar Neapolitanii se resculară, și *F.* se întoarse 1800; 1805 deus de Napoleon, *F.* fugi în Sicilia și reocupă și Neapole 1815. Silit prin revoluția 1820 să joare pe constituția din 1812 (pe care o desființase deja 1813), el ceru sprijinul Austriei,

care îl ajută să nimicească pe liberali. † 1825. 10) *F. II*, nepotul lui *F. I*, n. 1810, domni 1830—59. Se năzu să ridice bunăstarea țerii, dar suprimă ori ce mișcare mai liberă. 1848 detronat, subjugă cu oastea sa pe resculați și-i pedepsi fără milă, luând averea celor uciși și proscriși. Repeșite rescoale îl întăritară numai într'atâta, încât declară Neapolea în stare de asediu și se retrase la Caserta, dar muri în curând, 1859.

(*Spania*). 11) *F. I*, cel Mare, 1035 conte de Castilia, cucerii o parte mare a Portugaliei: Leon, Asturia și Galicia, învinse pe Mauri 1054, 1058 și încă mai de multe ori. † 1067. 12) *F. II*, regele Leonului 1157—88, se luptă cu noroc în contra Portugalhezilor și a Maurilor. 13) *F. III*, cel Sfânt, n. 1199, 1217 rege al Castiliei, 1230 și al Leonului cu Asturia și Galicia, pe cari le unii pentru totdeauna cu Castilia, punând astfel basa mării spaniole. Luă dela Mauri și restul Spaniei afară de Granada, întinându-și suzeranitatea și asupra acesteia. Cei mai mulți Mauri părăsiră Spania. *F.* înființă și universitatea din Salamanca, regulă dreptul și de aceea fii canonicat 1671. 14) *F. IV*, 1295—1312 încercă să cucerească Granada. 15) *F. V*, cel Catolic, n. 1452, 1468 rege al Siciliei și 1474 al Spaniei, pe care cu ajutorul multor bărbați excelenți o ridică la rang de mare putere, în luptă cu nobilimea, clerul și vecinii, mai ales Francia. A cucerit 1492 Granada și Roussillon, 1503 Neapole (împreună cu Francia, dar o țină pentru sine), 1513 restul Spaniei de acum: Navarra până la Pirenei. A reînființat și inquisitiunea, folosind-o însă pentru scopuri politice. † 1516. 16) *F. VI*, n. 1712, domni 1746—59 numai după nume, căci muri nebun. 17) *F. VII*, n. 1784, 1807 se conjură pentru a goni pe părinții săi, dar fii descoperit, 1808 domni câteva zile, apoi trebui să se retragă în Francia; 1814, ajuns pe tron, resturnă îndată constituțiunea, trebui să o restituie 1820, dar cu ajutorul Franciei o ridică de nou 1823, deși jurase de trei ori că o va țină. † 1833.

ARHIDUCI.

18) *F. de Austria*, n. 1529, 1547 locțiitor al Boemiei, se luptă 1556 cu Turcii în Ungaria, 1557 se însură în taină cu Filipina Welsler, fca unui patrician din Augsburg, 1567 căpătă Tirolul, unde stirpi protestantismul și înființă vestita colecțiune din Ambras (v. ac.). † 1595. 19) *F. III*, asemenea din casa Habsburg, n. 1769, urmă tatălui său în Toscana, când acesta ajunse împărat, 1790. Silit a lua parte la coalițiunea în contra Franciei din 1793, trebui să fugă la Viena, căpătă în schimb Salzburg, apoi Würzburg, 1814 iarăși Toscana. † 1824. 20) *F. IV*, nepotul lui *F. III*, n. 1835, urmă tatălui său 1859, dar nu ajunse la domnie, căci Toscana se unise deja cu partea cea mai mare a Italiei de nord sub sceptrul lui V. Emanuel. 21) *F. Carol Iosif de Este*, mareșal austriac, n. 1781, fii bătut de Ney la Günzburg 1805, organiză gloatele în Boemia, luă Varșovia 1809, dar trebui să o cedeze iar lui Poniatovski. 1816 comandant general al Ungariei, 1830 al Galiției, pe scurt timp și al Transilvaniei, surprins de revoluția polonă 1846, abdică și † 1850.

[W. R.]

PRINCIPE AL ROMÂNIEI.

Ferdinand (*Victor, Albert, Meinrad de Hohenzollern*), n. 12/24 Aug. 1865 ca al doilea fiu al Princip. Leopold de Hohenz. și nepot de frate al Regelui României Carol I, devenit — în lipsa unui moștenitor direct și după renunțarea formală a tatălui său Leopold prin declararea dela 22 Nov. 1880 și a fratelui său mai mare Wilhelm prin declararea dela 20 Dec. 1886 — conform art. 83 din constit. română moștenitor presuntiv al coroanei și numit prin decretul dela 18 Martie 1889 »Alteță Regală Principe de România«, și-a făcut studiile gimnaziale la Düsseldorf, universitate la Tübingen și Lipsca, militare la Cassel, a intrat ca sublocot. în regim. I de gardă din Potsdam, a învățat limba română sub conducerea prof. V. Păun 1883—88, iar dela 26 Apr. 1889 face parte din armata română, unde e astăzi înaintat general de brigadă. S'a căsătorit 29 Dec. 1892 cu Maria (Alexandra Victoria), Principesă de Saxa-Coburg și Gotha, n. 17 Oct. 1875, de relig. luterană, nepoată de fiu a Reginei-Împărătese Victoria a Angliei și vară bună cu Împăratul Wilhelm II al Germaniei și cu Nicolau II al Rusiei. Princ. F. asistă uneori la desbaterile senatului, al cărui membru este după constit., dar se ocupă mai ales de datoriile sale militare. O periculoasă îmbolnăvire a sa în a. 1897 a deșteptat atâtea manifestări de emoțiune din toate părțile poporului, încât s'a dovedit cu această ocasiune înrădăcinarea efectivă a simțământului dinastic în România. Copiii săi sunt: *Principele Carol*, n. 3 Oct. 1893 la Sinaia, și *Principesa Elisabeta*, n. 29 Sept. 1894 asemenea la Sinaia, amândoi botezați în relig. ortodoxă a statului român.

Ferdinand, *Ordinul sfântului F.*, ordin militar spaniol creat la 31 Aug. 1811 de cortezele generale; confirmat la 1815 de regele F. Clasele, rezervate exclusiv militarilor, sunt în număr de 5. Panglica roșie cu vârgi portocalii pe margine.

[O. L.]

Ferdinandea, (Nerita), insulă în Marea Mediterană la Sciacca (Sicilia), formată în urma unei erupțiuni vulcanice în Iul. 1831 și dispărută în Dec. acelaș an, de atunci abis.

Fère, 1) (La F.), fortăreață în depart. franc. Aisne, arondism. Laon, lângă Oise, 5011 loc. (1896); școală de artilerie, arsenal; capitulă în 1870 după un asediu de 2 zile. 2) (F. Champenoise), oraș în depart. franc. Marne, arondism. Epernay, 2065 loc. (1896). 25 Mart. 1814 învingerea aliaților asupra lui Marmont.

Ferechide, v. Pherekyde.

Ferencz, căpitan maghiar, trimis de Nemții ce erau în reșoiu cu Poarta, să prindă în Iași pe domnul Moldovei Mihaiu Racoviță (a 3-a oară 1716—1727). Domnul deabia scăpă în cetățuie, unde se închise, poruncind să se tragă clopotele mănăstirii și focuri din un tun, ce se afla aci. Tătarii, fiind chemați în ajutor de Racoviță și poposiți în valea lui Aron-Vodă, aud vuietul dinspre Iași, pornesc într'acolo, bat pe Nemți, prind pe F. și-i taie capul (Ian. 1718), îngropându-l sub cetățuie cu toți cei uciși atunci.

Ferendia, comună în Banat, cott. Timiș cu 1250 loc. Români gr.-or., cari aparțin eparchiei Caransebeșului. Stațiune de cale ferată, postă și telegraf. După Pesty Frigyes, F. a existat la

1597. Aci are 200 de case, o școală regulată, o biserică frumoasă și cor vocal rom.

Ferentar, numire veche a pedestrimii ușoare.

Ferestrău, mașină pentru tăierea și transformarea lemnului în marfă de comerț. Cele mai vechi F. sunt construite din lemn în mod primitiv și aranjate exclusiv pe putere de apă. Technica modernă a perfecționat esențial F. și a potențat producțiunea lor în măsură foarte mare, prin aplicarea mai multor lame în cadre de fier (Gatter). La aceste se folosește în cea mai mare parte putere de vapor, sau unde este destulă apă, se pun în mișcare și prin turbine de construcțiune mai perfectă. (Cf. Exner, *Holzbearbeitungs-Maschinen*.)

Ferestrău, (*Pristis antiquorum*), pesce din fam. Pristișilor, ord. Chondropterygiilor, are botul prelungit ca o sabie, cu o mulțime de dinți din amândouă părțile, având asfel înfățișarea unui ferestrău. Lung. corpului 1'5—2 m. Trăiește în toate mările, mai ales în Oceanul Atlantic și în Marea Mediterană.

Ferghană, provincie rusească în Turchestan, odinioară chanatul Chocand, 92,342 km². și 716,133 loc. Sarți, Chirgisi, Uzbeki.

Ferguson, *James*, voiajor și archeolog englez, a scris și despre arhitectură, n. 1808 la Ayr (Scoția), și-a făcut studiile superioare la Edinburg. Călători mult în India, vizită China, de unde își culese materialul pentru scrierile sale: »Descrierea templelor Indiei«, (1845) și »Arhitectura veche a Indusului«, (1847). El mai scrisese afară de aceasta »Încercări asupra topografiei Ierusalimului antic«, (1847), »Încercări asupra unui nou sistem de fortificații«, »Cercetări istorice asupra principiilor frumosului în artă și în special în arhitectură«, »Manual de arhitectură«, cea mai răspândită și cunoscută din scrierile sale, etc.

Fergusonita, mineral, un tant-al niobat de itrii, erbiu și ceriu; se presintă în cristale tetragonale. Rar, se găsește în Grönlanda, Königshain (Silesia), etc.

Ferhat-Pașa, adversarul marelui vizir Sinan-Pașa, pus în locul acestuia de noul sultan Mohamed (incep. 1595), întrucât se credea că reșcoala lui Mihaiu-Viteazul era îndreptată personal contra lui Sinan. Plecând însă cu armata spre Dunăre, în lipsă este lucrat de partizanii lui Sinan, acusat de moliciune, și în fine revocat de afemeiatul sultan, care readuce pe Sinan la conducerea treburilor împărăției.

Feria, (franc., fhiervia, hierfia, hărăiea), așezământ judiciar, cu putere în timpul legislației obiceiului pământului, cu scop de a se îngreua reluarea judecăților odată făcute. Consta în depunerea la visterie a unei sume de bani, determinate de domn. La început era ca o pedeapsă pentru cel ce ar fi vrut să reînceapă din nou judecata. Mai târziu fu ca o garanție pentru cel ce câștigase, întrucât acesta depunea acea sumă ca să rescumpere siguranța procesului câștigat. Avea putere negreșit, căt era în scaun domnul ce promise banii. De altfel cu timpul decade și acest mijloc pentru stavilirea reluării lucrului judecat.

Feriae Latinae, (serbătorile latine), după mitol. romană serbătorile întru venerarea lui Iupiter Latiaris, din țeara Latium. Pe când Iupiter Ca-

pitolinus era căpetenia cea mai înaltă a statului roman, Iupiter Latiaris (și Latialis) era căpetenia cea mai înaltă a federațiunii latine, adică a cetăților și orașelor din Latium, și serbătoarea porcede din timpul, când Roma era numai un membru al federațiunii latine. Serbătoarea s'a ținut pe muntele Albanus de lângă Alba Longa și a fost comună tuturor popoarelor din Latium. După ce Roma a învins pe Latini, capul federațiunii a fost regele din Roma și serbătoarea s'a conservat și lătit preste patru zile. Atunci se reînnoiau contractele de pace și se aduceau sacrificii și rugăciuni comune. [Atm.]

Ferica, v. Feriga.

Fericean, *Iosif*, fost profesor și catichet al gimnasiului din Brașov, † 1890, a publicat la Brașov 1881 o Logică, poate cel mai strălucit exemplu de galimatias din limba română.

Fericire, starea sufletească, în care un om și-ar găsi într'atât echilibrul dintre ceea ce dorește și între ceea ce posedă, încât să nu mai aibă nici o urmă de părere de rău, nici o urmă de aspirație preste ceea ce scie că are și preste ceea ce scie că este. Ori ce om aspiră către această stare ideală, și se deschid două căi pentru a o urmări: sau căutând să satisfacă toate trebuințele tale pe măsură ce nasc în suflet, și atunci toate puterile trebuie să-ți fie încordate ca să câștigi cât se poate mai multe averi, mijloace pentru satisfacerea acelor trebuințe; sau căutând să nimicesci și să reduci cât se poate mai mult trebuințele tale, și atunci trebuie să-ți concentrezi toate puterile de cunoștință numai asupra unui obiect, uitând de restul lumii. Prima cale duce la activitatea socială, aceea la care contribuim mai toți în societatea de astăzi. A doua duce la misticism, ascetism, la viața contemplativă, iar obiectul în care-și concentrează puterile omul, pentru ca să ajungă la F., este de obicei Dumnezeu. Prin definiție, F. este însă o stare sufletească de echilibru, și de aceea în mijlocul vieții, care constă dintr'o perpetuă schimbare de echilibru, nu se poate întâlni decât ca clipe: clipa F. misticilor este *extazul* (v. ac.) a celorlalți oameni mulțămirea.

Fericiri (cele nouă), cele nouă cazuri în cari, după cum a predicat Isus Christos, oamenii își pot găsi Fericirea. Ele formează fundamentul doctrinei creștinismului. (Evang. Mateiu V, 3 sq. Luca VI, 20 sq.) [Dragomirescu.]

Feriga, numele vulgar al plantelor: *Aspidium* (v. ac.) *aculeatum* Sw., *Polystichum Filix mas* Roth., *Polypodium vulgare*, etc.

Ferii sau *vacanțe*, zilele de recreațiune, în cari învățământul în școalele publice este sistat. Se deosebesc F. sau vacanțe mici și mari. Prin legea școlară din România vacanțele mici sunt, dela 24 Dec. până la 7 Ian. inclusiv (vacanțele Crăciunului) și dela Dumineca Floriilor până la Dumineca Tomii incl. a fiecărui an (vacanțele Paștilor). Vacanțele mari cuprind lunile Iulie și August. Zile de vacanțe mai sunt în afară de 24 Ian. (unirea principatelor) și 10 Maiu (proclamarea regatului), încă Duminecile și serbătorile principale ale bisericei ortodoxe, precum și Joile după ameați. În Ung. F. mari sunt lunile Iulie și August, apoi F. Crăciunului 4 zile, F. semestrale 5 zile, F. Paștilor 10 zile, serbătorile normate de lege (ca 11 Apr.), ziua-nasterii

și onomastica domnitorului. F. pentru serbătorile diferitelor confesii variază.

Ferio, al patrulea mod valabil în figura I silogistică. În acesta majora e universal negativă, minora particular afirmativă, conclusia particular negativă, după schema $\begin{smallmatrix} M & o & P \\ S & i & M \\ S & o & P \end{smallmatrix}$. Exemplu: Nici un

planet nu are lumina dela sine; Unele corpuri ceresci sunt planete; Ergo: Unele corpuri ceresci nu au lumină dela sine. [Pl.]

Ferison, în figura III silogistica al șeselea mod valabil, în care majora e universal negativă, minora particular afirmativă, conclusia însă particular negativă, după schema $\begin{smallmatrix} M & o & P \\ M & i & S \\ S & o & P \end{smallmatrix}$. Exemplu:

Nici o plantă nu are simțiri; Unele organisme sunt plante; Ergo: Unele organisme nu au simțiri. [Pl.]

Ferm, (lat. firmus), tare, țeapăn, solid, fix, stabil. În Psihologie înseamnă a avea un caracter hotărît și neschimbător, a avea o energie de voință puternică, adică a fi temperament vointar, un temperament în care voința predomină asupra celorlalte două mari facultăți: inteligența și sensibilitatea. F.-itatea dusă la extrem poate deveni adesea *încăpăținare*.

[Nigrim.]

Forma, (anglosaxon feorm, francez ferme), în latineasca evului mediu cuvântul avea înțelesul de a plăti arânda unei moșii în bani în loc de »în natura«. Mai târziu acest nume se dădea ori și cărei moșii în arândă. Astăzi în Engli-tera se dă numele de F. fiecărei gospodării agricole aflate în exploatare, indiferent dacă e proprie ori cu arândă; farmer se numește fiecare plugar. În limba rom. cuvântul este recent introdus și se dă mai mult unei gospodării agricole model, subînțelegându-se în general o gospodărie proprie, iar nu cu arândă. În România, oficial se dă numele de *ferme-model* la două gospodării rurale pendinte de ministerul de domenii, și anume una la Laza (jud. Vâslui) și cealaltă la Studina (jud. Romanai). Aceste F. servesc mai mult ca model de cultură pentru proprietățile mari. În 1871 marele agronom I. Ionescu înființă la moșioara sa Bradu (jud. Roman) o fermă model pentru micii cultivatori. Această instituție a adus folos multor țărani.

Ferman, v. Firman.

Fermata, (*ital.*) sau *Coronă*, semn (∩) în-trebuințat în notațiunea mus. pentru a prelungi durata unei note, sau a unei pauze, mai mult decât e indicat prin valoarea acesteia. Această prelungire depinde de gustul interpretului. Se întrebuințează câte odată și deasupra liniei de despărțire a tactului, indicând o pauză mai mare sau mai mică. În fine întâlnim încă acest semn uneori către sfârșitul unor frase în compozițiuni vocale sau de virtuositate, urmat de expresiunea *ad libitum*, și indicând executantului a intercala acolo facultativ o cadență (v. ac.). [T. C.]

Ferment (la plante), substanțe azotate, albuminoide foarte răspândite la vegetale în diferite părți ale corpului lor: în protoplasma celulelor, în conținutul laticiferelor, în anumite celule dișe *idioblaste*, ș. a. În toate aceste părți F. se găsește disolvați și se pot extrage prin felurite metode, mai ales cu glicerină și apă. F. lucrează prin prezența lor provocând dedublări, descom-

puneri și disolvări de substanțe. După rolul lor fiziologic se deosebesc: *F. diastasi* (pentru solubilizarea substanțelor amidonate, cum e *diastasa* [v. ac.]); *F. peptonisanți* sau *proteolici* (pentru solubilizarea albuminoizilor, s. e. papayna din Carica Papaya și *F. dela plantele carnivore*: *Drosera*, *Pinguicula*, *Dionaea*, ș. a.); *F. intervertitori* (pentru intervertirea zahărului, cum e *invertina*, ș. a.). Afară de aceștia mai sunt alții cari dedublează glycosidii (myrosina, etc.), sau grăsimile (*staptina*), sau oxidează anumite substanțe (*oxidasa*) ori lichiefac membranele, etc. Toți acești *F.* sau *enzyme*, se mai țin și *F. solubili*, spre deosebire de alții, *F. figurați*. Aceștia sunt vegetale, ca Ciupercile (v. ac.) și Bacteriile (v. ac.) sau Microbii, cari prin prezența lor într-un mediu apropiat, dau naștere la tot atâtea variate modificări ca și *F. solubili*. Cu toate acestea e dovedit că și în cazul *F. figurați*, aceștia secretează substanțe solubile *enzyme*, cărora se datorează modificarea provocată de *F. figurați*. Așa s'a reușit a se extrage din drojdia de bere substanța solubilă, care provoacă fermentarea mustului, a berei sau a pâinii. Singură această substanță solubilă lucrează întocmai ca în cazul când e prezentă și planta (*Sacharomyces cerevisiae*) ce o produce. (Lit.: E. Bourguet, Les ferments solubles. Paris, 1896, cu numeroase indicațiuni bibliografice; Schutzenberger, Les fermentations, 2 ed. Paris, ș. a.).

Fermentațiune, descompunerea unor substanțe organice neazotate prin fermente organizate, adică prin microbi. Dintre toate *F.*-ile cea mai cunoscută și mai bine studiată este *F. alcoolică* sau a vinului și berii, care nu este altceva decât o dedublare prin drojdi a zahărului în acid carbonic și alcool. *F.* află vastă aplicare tehnică în berării, fabrica de spirit și în brutării. Prin lucrările lui Thénard (1803), Erxleben (1818), Cagniard de la Tour (1835), Schwann, Pasteur, etc. s'a constatat, că *F.* se produce prin microbi. Cf. art. Alcool și Ferment.

Fernambuco, (lemn de), sau **lemn roșu** produs de *Caesalpinia* (v. ac.) echinata Lam. și *C. brasiliensis*. Duramenul acestui arbore e colorat roșu din cauza brasilinei (v. ac.).

Fernando Po, una din insulele Guineea la litoralul Africei vest., în sinul Biafra; muntoasă (până la înălțime de 2850 m.); are întindere de 1998 km². și 25,000 loc. Dela 1778 span., Capitala Clarendetown (Santa Isabel), port.

Ferney, (F.-Voltaire), sat în depart. franc. Ain, arond. Gex, aproape de Geneva, 1122 loc. (1896); domiciliul lui Voltaire 1758—78.

Fernezeu, magh. *Alsó-Fernezey*, com. rur. în Ung., cot. Sătmár, cu 1626 loc. Români (1122) și Maghiari; pe hotarul *F.*-ului se află mine de argint.

Ferocitate, (*lat.*) crușime, selbătăcime. Un caracter feroce denotă în parte lipsa celui mai puternic sentiment moral, mila. *F.* se zugrăvesc adesea în trăsurile figurii omenești din cauza strinsei legături ce există între funcțiunile fiziologice ale corpului și cele psihologice. Dacă *F.* e în firea cuiva, ori ce educație externă nu poate decât în unele împrejurări să o îndulcească, iar nicidecum să o înăbușe. *F.* se moștenesc ca ori ce trăsură fundamental-caracteristică a unui temperament. Cât timp *F.*

e inconștientă, ea e expansivă și temporară, putând duce adesea la cele mai oribile crime; de îndată ce individul devine conștient de *F.* sa, dacă nu-i lipsește cu totul conștiința morală, *F.* devine obiectul educației sale proprii interne, care e singura eficace. În ori ce cas *F.* denotă degenerare sau apropiere de animal.

[Nigrim.]

Feronia Corr., (botan.) gen din fam. Rutaceelor, tribul Aurantieae, cu o singură specie, *F. elephantum* Corr., care este un frumos arbore, totdeauna verde, spinos și cu lemnul tare. Fructul este o bacă globuloasă, cu coaja lemnoasă, cam de mărimea unui măr. Pulpa acestui fruct este comestibilă. *F. elephantum* Corr. crește în India tropicală și în Iava, unde se și cultivă uneori din cauza fructelor sale. Frunzele acestui arbore sunt aromatice și carminative. Fructele verzi au proprietăți adstringente. Pulpa comestibilă a fructelor se întrebuințează ca medicament extern, spre a combate mușcăturile de șerpi veninoși. Goma extrasă din trunchiul acestui frumos arbore înlocuiește în India goma-arabică.

[Z. C. P.]

Ferrara, prov. ital. în ținutul Emilia (v. ac.), având o întindere de 2621 km². și 256,281 loc. (1896); odinioară ducat independent, dela 1597 parte din statul papal, 1860 încorporată regelui Italiei. Capitala întărită de odinioară *F.*, situată lângă un braț al râului Padu, numără 30,695 loc.; catedrală din secl. XII, arhiepiscopie, universitate, ospitalul sf. Anna cu carcerul lui Torquato Tasso; în apropiere Villa Belriguardo. Locul natal al lui Ariosto.

Ferrari, *Gaudenzio*, celebru pictor italian, n. 1481, † între 1545 și 1547. Bisericele din nordul Italiei sunt pline de frescuri și tablouri de el. Printre cele mai de frunte putem cita: Martiriul sf. Caterina din Museul Brera din Milan, Botezul lui Christos din biserica Santa Maria, etc. Lucrările lui au o năsuință către misticism; el e primul pictor piemontez ce se arată mai însemnat. (Cf. Bordiga, Notizie intorno alle opere di G. Ferrari, Milan.)

Ferreira, *Antonio*, poet portughez, n. 1528 la Lissabona, † 1569. Studiă dreptul la univ. din Coimbra, unde deveni profesor. Pentru poeziile sale lirice, însemnate mai mult prin eleganța formei, decât prin cuprinsul lor poetic, fu numit Horațiu portughez. S'a distins mai mult ca poet dramatic prin tragedia sa Inez de Castro, prima tragedie regulată modernă, cu cor după analogia teatrului elin. Tot el a scris prima comedie portugheză de caracter, Le Cioso (Gelosul), și mai multe farse. Meritele pentru limba și literatura portugheză îi câștigă titlul de poetul național al Portugaliei.

Ferri, *Enrico*, criminalist și socialist ital., n. 1856, 1881—94 prof. în Bologna, Siena și Pisa, apoi avocat și deputat în Roma. Impună cu Lombroso (v. ac.) întemeietorul noii școli criminologice. Opere: Sociologia criminală, ed. III 1892, germ. 1897, Socialismo e criminalità, 1883 și 1897, Socialismo e scienza positiva, 1894, germ. 1895, L'omicidio nell' antropologia criminale, 1895, etc.

Ferri —, compos. chim. ale fierului, v. Fier.
Ferrières, localitate în Francia, dep. Seine et Marne, castel al bar. Rothschild, 19 Sept. până

5 Oct. 1870 cartierul princ. al regelui prusian Wilhelm I, 19—20 Sept. petracări de pace (fără rezultat) între Bismarck și Favre.

Ferro, (span. Hierro), cea mai mică din insulele Canarice, la înălțime de 1415 m. deasupra nivelului mării, are o întindere de 275 km². și 5897 loc. (1887); în vechime trecea drept punctul extrem al apusului, de aceea 1634 s'a tras preste ea atâtul meridian, locul căruia l-a luat în timpul mai nou meridianul dela Paris și dela Greenwich.

Ferromangan. În timpurile din urmă s'a constatat că prezența unei cantități mai mari sau mai mici de mangan în fier, îi dă acestuia calități extraordinare. De aceea introducerea manganului în fier se face prin metode speciale, cari s'au dezvoltat mai ales în Franția în usinele dela Terrenoire, de unde s'a răspândit apoi în alte țeri. V. și Fier. [V. C. B.]

Ferrum, (lat.) fier (v. ac.).

Ferry, Jules, bărbat de stat francez, n. 5 Apr. 1832 în St. Dié (Vosges); 1854 avocat în Paris și colaborator la »Gazette des Tribunaux»; 1865 redactor la »Temps», în care a combătut administrația comunală a Parisului. 1869 reprezentant al Parisului în parlament. 1870 membru al guvernului pentru apărarea națională și primar al Parisului. 1872—73 ministru plenipotențiar în Atena. În parlament aparținerea partidului republican stâng. 1879 ministru al instrucției în cabinetul Waddington, după retragerea acestuia și în cabinetul Freycinet. 1880 până 1881 prim-ministru; 1882 iarăș ministru al instrucției în cabinetul Freycinet. 1883—85 din nou prim-ministru; în acest timp cade ștergerea tuturor prinților din lista armatei și resboiul cu China pentru Tonking. F. a combătut cu energie curentul pornit de generalul Boulanger. După retragerea lui Grévy dela președinție, F. era candidat serios, dar politica sa mai conciliantă față de Germania și resboiul din Tonking a făcut să nu reușească; atâta i-a fost scădută popularitatea, cât la nouă alegeri nu mai pută obține mandat nici în vechiul său cerc electoral. 1891 fû ales senator. † 7 Mart. 1893.

Ferstel, Enric, baron, arhitect din Viena, n. 1828, † 1883; principalele sale opere: Votivkirche din Viena, banca austro-ungară, biserica din Schönau lângă Teplitz, biserica protestantă din Viena, muzeul austriac pentru arte și industrii, institutul chimic, palatul Liechtenstein, ș. a. Opul său cel mai important după Votivkirche e însă universitatea din Viena în stilul renascerei italiene. În 1866 a fost numit profesor la școala politehnică din Viena.

Ferté, La, mai multe orașe în Franția; mai însemnate: 1) *La F.-Bernard*, oraș în depart. Sarthe, cu 5239 loc. (1891); 2) *La F.-Macé*, oraș în depart. Orne cu 8121 loc. (1891); 3) *La F. sous Jouarre*, oraș în depart. Seine-et-Marne, cu 4670 loc. (1891), cariere de pietri de moară.

Fertil, (botan.) în opozițiune cu steril se întrebuințează spre a deosebi florile ce fructifică, fructele ce produc semințe, staminele ce au polen, bracteele cu flori la subțioara lor, etc., de aceleași organe când sunt lipsite de formațiunile menționate.

Fertilitate, rodirea pământului. Ea se mai confundă și cu productivitatea lui.

Fertő, lac în partea vestică a Ungariei, în

privața mărimii al doilea lac în această țeară; se întinde dela nord spre sud cam în formă de semilună, având lungime de 36 km., lățimea cea mai mare 15 km., cea mai mică (pe la mijloc) 6½ km., suprafața 355 km², înălțimea deasupra nivelului mării 116 m.; afunđimea cea mai mare e de 6—7 m., afunđimea mijlocie 1—2 m. Acestui lac se atașează la est mocirlele *Hanság*. F. nu are scurgere, nu e navigabil, apa lui scade uneori, când dimensiunile lacului sânt cu mult mai mici.

Feruerii, (sau Ferveri), după mitol. persică ființe, pe cari Ormuzd cu cuvântul său le-a creat pentru imperiul luminii. Ele erau ideale spirituale pentru toate ființele, ce aveau să se creeze. Cugetele ce le avea Ormuzd, creatorul lumii, au trecut în viață, așa precum a dorit, și ele au primit o existență nevisibilă, servind de model pentru formarea ființelor pămâtesci, dar cu corpuri vizibile. Tot ce s'a născut și creat a avut ferverul său (un ânger păzitor). [Atm.]

Feruginos, ce conține fier (v. ac.).

Ferula L., (botan.) gen de plante perenale, glabre, adese glauce, din fam. Umbelliferelor, trib. Seselineae, foarte înrudit cu *Peucedanum*, de care se distinge numai prin fructe aproape plane și de regulă plurinerviate. Cuprinde vr'o 60 specii mai ales mediterane, dintre cari *F. silvatica* Bess., e cea mai frecventă în părțile noastre, *F. Asa-foetida* L. din Persia și *F. Narihex* Boiss. ne dau »asa foetida». Din specii se cultivă uneori unele ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Ferulago Koch., (botan.) — după unii autori gen propriu — după alții numai subgen dela *Ferula* (v. ac.).

Fes, (Fez), una din cele două capitale ale sultanatului Marocco, situată într-o vale fertilă, 150,000 loc.; moschea Karubin, cea mai mare în Africa nord.; bibliotecă și școală super.; industrie înfloritoare de marochin și fesuri turcesci, comerciu. F. a fost fundat de Arabi la 793, din secl. XII—XVI capitala sultanatului independent F., numera pe atunci până la 400,000 loc. și 785 moschee.

Fesapo, al patrulea mod valabil din figura a IV-a silogistică. În acesta majora e universal negativă, minoră e universal afirmativă; conclusia particular negativă. Acest mod, născut prin conversiune din modul Ferio al figurei I, are schema $\frac{P}{M} \frac{e}{a} \frac{M}{S}$. Exemplu: Nici un om fericit nu e pătimas; Cei pătimasi sânt desprețuiți; Ergo: Unii cari sânt desprețuiți nu sânt fericiți. [Pl.]

Fescennine, dela Fescenium, cetate antică a Etruriei, se numiau versurile neregulate, în cari actorii primelor jocuri de scenă în Italia improvisau dialogurile lor. Ele erau versuri ritmice, iar nu metrice, asemenea Saturninelor. Deosebirea între ele pare a fi fost numai, că versurile F. se întrebuințau la serbători vesele, la nunți, triumfuri, cules de vii, ș. a., și erau adeseori licențioase și imorale; iar saturninele pentru subiecte mai serioase. (Cf. Horații, Epistole, c. II, ep. I, v. 140 și urm.; Magnin, Les origines du théâtre antique. Paris, 1838.)

Fesch, Iosif, arhiep. de Lyon și cardinal, unchiul lui Napoleon I, n. în Corsica, se dedică

carierii preoțesci și ajunge canonic în Ajaccio, desființând conventul din Paris capitulul din Ajaccio, F. a părăsit insula și a primit un post la administrație în armată. În 1796 a însoțit, ca comisar de resboiu, pe Napoleon în expedițiunea din Italia. După ce acesta ajunsese prim consul în fruntea republicii, și s'a încheiat concordatul din a. 1801, F. a fost numit în 1802 arhiepiscop de Lyon, iar apoi cardinal. În acel an a fost trimis ca reprezentant al republicii franceze în Roma, iar după ce s'a proclamat Napoleon împărat, F. a mijlocit ca papa Piu VII să meargă la Paris spre a încorona pe Nap. și Iosefina Beauharnais, pe cari i-a cununat F. în noaptea ce a precedat încoronarea. F. petrecea mai mult în Paris, unde sprijinia cu autoritatea sa politica împăratului, până când a căzut în disgrația acestuia. După căderea lui Napoleon F. s'a refugiat în Roma împreună cu soru-sa Letiția, mama lui Nap. Papa I-a primit bine și l-a susținut ca arhiepiscop de Lyon, deși regimul francez s'a opus la aceasta. Dieceza și-o administra prin vicari. F. † 1839. (Cf. D'Haussonville, *L'église romaine et le premier empire*, 5 vol., ed. 3. Paris, 1870.) [i—m.]

Fessan, (*Fezzan*), provincia cea mai sudică din Tripolis, în nordul Africei, între 24°—30° lățime nordică, 29°—36° lungime estică, cu extensiune de 405,300 km², cu 43,000 loc. Se împarte în 10 districte, cel mai nordic al mudirului Bondșem, cel mai sudic al mudirului Șergija. Provincia aceasta este deșert pietros, și numai în puține locuri cu apă este vegetațiune. Cea mai fructiferă este partea nord-vestică Vadi-el-Garbi, cu păduri de curmale, cu câmpuri de ovės și orz, în nord de aceste sunt lacuri de natron. Cel mai adânc este de 7 m. și în acesta se află vermele roșu de F. (*Dut*) de mărime 2 cm., care se mănă cu curmale. Dintre animale se află capre, cămile, măgari, cai, oi, găini și porumbi. Punctul culminant de comerț este capitala *Muruk*, unde se intrunesc caravane din Tunis, Gadanis, Tripolis, Cairo și din Bornu. Aici se află case bine zidite, strade largi, cu rezidența pașei; locuitorii, cam 3500, sunt parte liberi, parte sclavi, parte arabi și miliție turcească. Încă în secl. I a. Chr. dăm de locuitorii din F. sub numirea de Garamani, asupra cărora proconsulul roman L. Cornelius Bulbus la 36 a. Chr. a raportat victorie strălucită. Aici dăm de multe urme romane. În secl. VI Garamanii au luat creștinismul. (Cf. Barth, Vogel, Nachtigal și Rohlf.)

Fessler, *Ignățiu Aurel*, istoriograf ung., n. 1756, † 1839 în Petersburg. Călugăr capucin, trecu la confesiunea ev.-ref., 1784 profesor la universitatea din Lemberg; 1809 prof. de filosofie și limbile orientale în Petersburg; 1833 superintendent al tuturor Germanilor evanghelici din Rusia. Opul său istoric principal e: *Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen*. Lipsca, 1812—25, 10 tom. A scris frumos în spirit francmasonic și a dat importanța cuvenită și stărilor culturale. El e aderent al părerii, că Maghiarii nu sunt de origine fin-ugorică, ci turco-tatarică.

Festania, *sfetania*, binecuvântarea sau sfințirea apei; binecuvântarea apei în biserica noastră se face la administrarea botezului, la Bobotează,

care se dă și sfințirea cea mare; la binecuvântarea bisericilor, clopotelor, caselor, agrilor, viilor și altor lucruri, care se dă sfințirea mică a apei sau F. (v. Sacramentale.) [i—m.]

Festetich, *Confi de Tolna*, familie nobilă magh., nobilitată sub Matia II. 1) *F. Andor*, conte, ministru ung., n. 17 Ian. 1843. 1892 deputat al cercului Felső Eör; 1894 ministru de agricultură. 2) *F. George*, n. 1 Ian. 1755, † 2 April 1819. Militar, ca subcolonel s'a retras la domeniul din Keszthely și a întemeiat aici o școală agronomică: Georgikon. A mai făcut diferite fundațiuni și dela 1814 a început a ține în Keszthely serbările culturale numite »Helikon« (Helikoni ünnepek), la cari invita pe toți erudiții, poeții și agronomii mai renumiți ai timpului său. 3) *F. George*, ministru, n. 1815, † 1879. 1860 comite suprem al com. Vas, apoi al com. Zala Mare agronom, de aceea fu ales președinte al reuniunii agricole regnicolare. 1867—71 ministru a latere.

Festino, al treilea mod valabil în figura II silogistică. În F. majora e universal-negativă, minoră particular-afirmativă, conclusia particular-negativă: Are schema $\frac{P}{S} \frac{e}{i} \frac{M}{O} \frac{F}{F}$. Exemplu: Nici un stat cult nu desprețuește știința; Unele state asiatice desprețuesc știința; Ergo: Unele state asiatice nu sunt culte. [Pl.]

Festuca L., (botan.) gen de plante de regulă perenale din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, cu spicele pluriflore, cu glume 5—multinerviate, de comun acute sau aristate, dorsal rotundate subnervie, cu foi adese îngustate de tot și fără vine transversale. Cuprinde vr'o 70, după autori recenți mult mai multe, specii răspândite pretutindene, dar mai ales în regiunile temperate ale globului. În părțile noastre crește în poeni și prin pășuni *F. ovina* L., »păiușul« sau »șovarul«, importantă ca furajeră și ca plantă de pajiște pentru grădini de lux. *F. Myurus* Ehrh., »coada guzanului« se află pe locuri năsipose și pietroase; *F. silvatica* Vill., prin păduri.

[A. Pr.]

Feszy, *Arpad*, pictor maghiar, n. 25 Dec. 1856. A studiat la academia de pictură din München și în Viena la Eduard Lichtenfels. Aici a pictat tablouri de valoare cu subiect religios. S'a distins și ca pictor de frescuri, cu cari a împodobit opera magh. din Pesta și palatul justiției. Pentru expoziția milenară a pictat »Descălecarea Maghiarilor« un mare tablou-panoramă.

Făt, (lat. foetus), copil, plod. (v. și Embrion.)

Făt frumos, voinicul, viteazul din poveștile române. Mamele lor mai de multe ori sunt împărțate ori fete de împărat, și devin grele gustând din o buruiană, din un măr, ori pesce, iu-ghițind grăunțe, amirosind floare, sau din lacrimă, etc. F. fr. încă în pântecul mamei sciu vorbi; ei plâng și numai atunci tac, când mamele le promit de soție cutare fată de împărat sau fată frumoasă ori ȋina. Nascerea lor asemenea e miraculoasă, pentru că uneori se nasc cu semne de corpuri ceresci pe trupul lor, adeseori cu păr de aur pe cap, sau cu vr'o armă în mână. Crescerea lor e de minune, pentru că unii în 9 zile cresc atâta cât alții în 9 ani. Fetele sau ȋinele de regulă sunt pe alt tărîm, uneori în lumea de jos, și atunci F. fr. pornește să le caute, luând

calul sau mînzul cel mai urît, care mîncă jar, dar e cel mai sprinten și adeseori vorbitor și sfătuitor, sau auzînd că caii buni se află la babele cu iepele din ostrovul mărilor, ei, ca să capete câte un mînz, slujesc la babe câteva zile sau ani, precum se pot tocni, și apoi pleacă pe alt tărîm, ca să-și alefata promisă. În calea lor ajung pe la sfințele Luni, Marți, etc., cari le dau sfaturi și daruri, ca să ajungă la scop. Uneori întîlnesc uriași, pe cari îi iau de tovarăși, frați de cruce, și când ajung să pețască fete de împărat, împăratul îi însărcinează ca să implinească vr'un lucru, pentru care mulți viteji s'au repus, dar F. fr. le implinesc toate sau singuri, sau prin tovarășii lor. Faptele lor de frunte sînt deosebi a scăpa fetele expuse bălaurilor, ori răpite de smei, ca să le ia de nevastă. În cele mai multe povești F. fr. reprezintă deitășile luminii, mai ales pe luceaferi, iar fetele ori ținele, deitășile lunii.

[Atm.]

Fetele, munte în catena munților Siriu, Rom. j. Buzău, înalt de 1642 m., cu pășuni excelente, paduri seculare de brad, o cășierie importantă și un lac.

Fetele (în pov. rom.) v. Fata.

Feteeci, com. rur. în Rom., j. Ialomița, situată pe țărmul stîng al Borcii; are 1236 loc. (Dict. geogr. 1897), 1 biserică și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor, pescuitul și cu comerțul. Teritoriul com. e străbătut de calea ferată București-F. cu stație în F.; aici s'a construit grandiosul pod »Carol I« preste Dunăre la Cernavoda (v. ac.). Dela F. o linie ferată duce la Făurei.

Fetiales, după mitol. romană preoții lui Iupiter numit Diespiter (v. ac.) sau cu predicatul Lucetius, adică: ai zeului țilei luminate; în cultul acesta vechiu Diespiter era venerat ca o ființă spirituală și existentă în tot locul. F. e o instituție de origine sabină și în Roma s'a introdus de regele Numa ori de Ancus Martius. Solii Romei, trimiși la alte popoare, erau aleși numai din F., și chemarea lor era de a susține pacea, de a încheia alianță, ori de a declara război în numele senatului și poporului roman.

[Atm.]

Fetica, numele românesc al plantei Valeriana olitoria Poll. (v. ac.).

Fetis, *Fr. Jos.*, compositor și musicograf belgian, n. 1784 în Mons, † 1871, elev al lui Rey, Boieldieu și Pradher în conservatorul din Paris, abordă toate genurile compoziției musicale. Renumele însă și l-a făcut ca unul din cei mai savanți musicografi. 1826 a fondat la Paris »Revue musicale«, pe care o redijă timp de 5 ani. În 1832 inaugurează concerte istorice, precedate de conferințe asupra muzicii. 1833 numit director al conservatorului din Bruxelles, post ce ocupă până la moartea sa. Serieri: *Histoire générale de la musique*, (5 vol., 1859—75) și *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, (8 vol., 1835—44). A avut doi fii, ambii compozitori și profesori de muzică.

[T. C.]

Fetișism sau păgânism, cult religios, care constă în a adora ca divinități deosebite obiecte materiale: lemne sculptate în formă de om, pietri, arbori, animale, etc. E religia popoarelor selbatice, cari, inculte și barbare, nu se pot ridica

la reprezentarea unor puteri spirituale supranaturale. Această neputință de reprezentare, face ca și deosebite popoare civilizate să cultive fără scirea lor fetișismul. Astfel adorarea icoanelor ca icoane, iar nu ca simbol al divinității; a moaștelor, a statuelor (cu deosebire în Occident, statuele sfintei Marii), e un fel de fetișism, care nu se deosebește de păgânism decât prin faptul, că această adorație de lucruri materiale nu este exclusivă, ci este însoțită de o concepție mai mult sau mai puțin clară despre puterea spirituală a divinității. [M. D.]

Fetiș, cioplirea dură a lemnului în două sau patru fete, se face în pădure pentru ușurarea exportării.

Fétu, *Anastase*, distins medic și naturalist român, n. 2 Ian. 1816 la Mușata, j. Fălciu, unde părintele său Vasile F. a servit ca preot; a făcut studiile universitare la Paris unde în 1847 a fost promovat Dr. în medicină. După întoarcere în țeară F. a dezvoltat o activitate însemnată, cultivând atât științele medicale precum și cele naturale, mai ales botanica, a funcționat ca medic primar la spitalele casei Sf. Spiridon, ca profesor de botanică la Universitatea din Iași, ca membru al Epitropiei generale a casei spitalului Sf. Spiridon din Iași, a fondat grădina botanică din Iași. În 1870 a fost ales senator, în 1872 membru al Academiei române. F. a contribuit cu parte din modesta sa avere la fundarea unui spital de copii în Iași, † 1886. Din numeroasele scrieri ale lui F. sînt mai importante: *Învățătura dietetică relativă la scrofologia*, Iași, 1850; *Monografia despre friguri*, Iași, 1850; *Descrierea și întrebuințarea apei comune și apelor minerale în România*, 1851; *Manual pentru învățătura moaștelor*, 1852; *Proiect de organizare a poliției sanitare în România*, 1863; *Enumerarea speciilor de plante cultivate în grădina botanică din Iași*, Iași, 1871; *Manual de medicină populară*, 1871; *Despre dezvoltarea științelor naturale în România*, discurs de recepțiune în Academia Română. București, 1872; *Elemente de botanică (Histologia, Organografia, Fisiologia vegetală)*, 1877; *Relațiune despre starea spitalului, ospitelor și altor stabilimente ale casei Sf. Spiridon*, 1879.

Feuchtersleben, *Ernest baron*, poet și medic germ., n. 1806 la Viena, unde a trăit și murit ca profesor 1849. Foarte lătită e scrierea sa populară: *Zur Diätetik der Seele*, retipărită de vr'o 50 ori, în care arată că sănătatea corpului se poate întări și recăștiga prin întărirea puterii sufletesci și a voinței. A scris »Poesii« bune, cu simțiment adânc, altele pline de umor (1830), o antologie despre literatură și medicină. Afară de cele din urmă, operele lui umplu 7 vol. Viena, 1851—53.

[W. R.]

Feud, domeniu nobil cedat de un senior altui senior cu condițiune ca ultimul să îndeplinească oarecare servicii și să fie omul primului. Fiindcă era instituția fundamentală a societății medievale, aceasta se chiamă societatea feudală, *feudalism*.

Feudalitate, aceea organizare socială în care societatea e împărțită în clase, a căror condițiune e fixată prin moștenire, cari au drepturi neegale și datorii diferite și în care legătura ierarhică în loc de a avea un caracter de drept abstract are un caracter personal. Stratele de

jos sînt alcătuite de muncitori *iobagi, servi*, etc. cari trebuie să lucreze pentru senior, să-i dea supunere, cari sînt *adscripti glebae*, adică opriți de a se muta de pe pămîntul unui senior pe acel al altuia. Justiția e tot a seniorului, și se pronunță de un delegat al lui. În decursul evului mediu, pe măsură ce civilizația urbană, așa de dezvoltată în antichitate și nimicită de barbari, se ridică din nou, se formează între acest strat de servi și seniorii, un strat de meseriași și comercianți, *burghezi*, cari fie pe bani, fie prin luptă obțin *privilegii*, adică drepturi proprii clasei lor și transmisibile prin ereditate. Seniorii sînt proprietari cu *alod* sau cu *feud*. Alod însemnează proprietate liberă, nesupusă nici unei restricțiuni. Nobilii cu alod erau în număr foarte mic, de aceea s'a și dat organizațiunii sociale, ce descriem aci, numele de feudală. Proprietarul unui feud era dator credință și supunere unui alt senior mai puternic, care purta numele de *suzeran*, iar cel dintîiu, de *vasal*. Acest suzeran putea la rîndul său să fie vasal altui suzeran, s. e. ducele Normandiei era suzeranul tuturor nobililor din ducatul său, și vasalul regelui Franciei. Împărații Germaniei, adică ai »Sfîntului Imperiu Roman al Națiunii Germane« au avut cîtva timp pretențiunea de a fi recunoscuți de suzerani universali ai țărilor creștine. În resumat caracterul sistemului feudal e că stăpînul pămîntului e și domnul politic, că legătura dintre ținuturile, din cari se alcătuiă un stat, era o legătură personală, ereditată, de credință și supunere. De aceea situațiunea Suveranilor e subredă, ei intră de timpuriu în luptă cu clasa nobilă. Cei cari rămăneau în afară de această scară ierarhică: fugari, leproși, Ovrei, duceau o viață chinuită, de aji pe mîne. Călătorul și străinul era la discreția oricărui nobil. A-i jefui nu era lucru necinstit sau rușinos. Alcătuirea feudală a societății a înțipărit tuturor artelor și întregii civilizațiuni o caracteristică particulară. La finele secolului trecut și la începutul acestuia se credea, că sistemul feudal a existat numai în Europa apuseană și centrală dela căderea imperiului roman pînă la descoperirea Americii. Se scie acum că feudalitatea e o perioadă de evoluțiune, prin care au trecut mai toate popoarele. În Japonia, de exemplu, actualul împărat a desființat feudalitatea și a înlocuit-o cu sistemul parlamentar. Istoria perioadei feudale a Românilor de ambele părți ale Carpaților presintă încă foarte mari obscurități. Se scie însă că în decursul năvălirii dominațiunii maghiare în Transilvania, Românii aveau o organizație feudală. [Biron.]

Feuerbach, 1) *F., Paul Ioan Anselm, cavaler*, n. 1775, † 1833, unul din cei mai celebri criminaliști germani; e considerat ca întemeietorul unei teorii noi de drept penal (»teoria coercițiunii psihologice«), pe care a tratat-o sistematic în scrierile: »Revisiunea principiilor și noțiunilor fundamentale ale dreptului penal« (1799), »Manualul dreptului penal, comun, din Germania«, »Codul penal pentru regatul Bavariei«, (1813). Mai adăugăm o prelucrare a »Codului Napoleon«. Fiul său Ludovic publică: »Anselm v. F.-s Leben u. Wirken« (2 tom. Lipsca, 1852). 2) *F., Ludovic Andreiu*, filosof german (1804 pînă 1872), al patrulea fiu al criminalistului Anselm F., reprezentant celebru al teoriei an-

tropologice în filosofia religiei: Scrieri principale: »Esența creștinismului«. (Lipsca, 1841); »Esența religiei«. (Lipsca, 1845). A se consulta: Beyer, Leben u. Geist Ludovic F.-s«. (Lipsca, 1873).

Feuillants, (*franc.*) confraternitate de Cisterciani; după mănăstirea lor din Paris s'a numit 1790 un club politic de moderați, care își ținea aici ședințele.

Feuillet, *Octave*, scriitor francez, n. 1812 în Saint-Lô. A cultivat romanul și drama cu același noroc și mult timp s'a bucurat de favoarea publicului. Caracteristicile lui F. sînt finețea și grația stilului și o tendință morală a subiectelor. Mai tîrziu molipsindu-se de direcțiunea realistă, a produs opere mai puțin reușite. A fost ales membru al Acad. franc. (1862). Din scrierile lui vom cita romanurile: »Le roman d'un jeune homme pauvre«; »L'histoire de Sybille«; »Monsieur de Camors«; »Un mariage dans le monde«; »Le journal d'une femme«, etc. Piese de teatru: La tentation, Le Sphinx, Dalila, Iulie, etc.

Fez, *Fezzan*, v. Fes, Fessan.

Féval, *Paul Henri Corentin*, romancier franc., n. 1817 în Rennes. Trăsurile principale ale scrierilor lui F. sînt pasiunea și fantasia. Stilul său e vioiu, curgător, dar adesea neîngrijit. A scris: »Mysteres de Londres«; »Le fils du diable«; »Le bossu«; »Madame Gil-Blas«; »La fontaine aux perles«; »Le Chevalier de Kéramour«, etc.

Flacore, (*franc.*, germ. Fiaker), trăsură de piață, introdusă 1650 în Paris de Nic. Sauvage, și numită după St. Fiacerius, al cărui chip se afla pe casa acestuia.

Flala, în arhitectura gotică turnulețele ascuțite în dreapta și stînga frontoanelor, deasupra ferestrelor sau formând coronamentul stălpilor arhitecturii exterioare.

Flare, v. Carnivoare.

Flasco, (*ital.*) sticlă, butelie, măsură de vin în Toscana; a face F. = nesucces, eșec (după fragilitatea sticlei).

Fibonacci, matematic italian, v. Leonard de Piza.

Fibre, (botan.) elemente anatomice subțiri, mult sau puțin lungi, fusiforme, cu pereții celuloseici, sau mai des, lemoși și divers ornamentați. F. intră în constituția țesăturii mecanice; se mai găsesc amestecate cu vasele și cu tuburile ciuruite, în țesătura conducătoare. F. sînt foarte rezistente la tragere și la rupere; de aceea, isolate din plantele unde se găsesc mai abundente, sînt folosite de om. S. e. cum sînt F. de lînă, Căneapă, Teiu, Raphia, Boehmeria, Urzică, Agave, ș. a., întrebuintate la confecționarea țesăturilor, a frînghiilor, etc.

F. textile, fibre de plante, cu însușirea de a se pute crepa și înălbi, servind astfel la țesutul stofelor. Ele se compun din carbon, oxigen și hidrogen, C^h H¹⁰ O⁵, și se prezintă sub forme foarte diferite. F. de plante se mai numesc și celuloză. Trateate cu un amestec de acid sulfuric și azotic dau materii explosive. **F. text. animale** sînt lăna de diferite animale și mătasa.

Fibrina, substanță chimică aparținătoare albuminoaselor. F. se găsește în sânge, în musculatură și în grăunțele cerealelor. **F. din sânge** coagulează, când acesta vine în contact cu aerul sau e bătut cu o vîrgea; dă o masă albă, fibroasă și elastică, care uscându-se devine dură

și fragilă. F. din mușchi se numește *miosind*, iar cea din plante *F. vegetală*.

Fibroid, *țesut fibros*, varietate a țesutului conjunctiv, în care fasciculele fibrelor conjunctive sunt foarte dese; el are un aspect albicios, o țesătură foarte strinsă și e foarte rezistent. Un astfel de țesut se găsește fiziologic în tendoane și aponeurose, iar patologic în urma inflamațiilor țesutului conjunctiv. [V. I.]

Fibrom, (med.) tumori formate exclusiv din țesut fibros (de legătură). Se deosebesc tumori fibroase moi și tumori fibroase tari (fibroid). Cele dintâi se compun din fibre lungi și încrucișate între ele; între fibre se află o cantitate oarecare de lichid, care le dă consistența moale. Cele din urmă se compun din țesut de legătură foarte des, ale cărui fibre de obicei sunt așezate concentric unele în jurul altora. Câte odată F.-ele nu se compun numai din țesut fibros, ci și din alte țesuturi; în cazul acesta se deosebesc: Fibrochondrom, Fibrolipom, Fibromyxom și Fibrosarkom. Se delatăură prin operațiune.

Fibros, (botan.) care e format din fibre, ca țesut fibros, mai exact mecanic.

Fibrospongii, sau *Ceratospongii*, *Ceraspongii*, spongii cu scheletul format din fibre cornoase (spongina). Acestui grup aparțin speciile întrebuințate în medicină: *Euspongia*, *Spongia officinalis*. (v. Bureți.)

Fibula, (lat.) copcă de metal, cu care se încopciau hainele, mai ales în vechime.

Ficaria Dill., (botan.) secțiune din genul *Ranunculus* L. (v. ac.).

Floaț, organ glandulos, destinat a secreta fierea, în partea dreaptă a pântecului (abdomen), despărțit de coșul pieptului prin diafragm, greu până la două kilograme; de el e lipită beșicuța bilei. Femeile cari se țin pe picioare prea strins îl curmă. Se alterează la cei ce duc o viață sedentară, la alcoolici, în regiuni cu friguri băltoase, la boala de zahăr, de oarece el formează zahăr din elementele sângelui, la sifilis, etc. Ca tratament: regularea dietei, apă de Carlsbad, Marienbad, Ems, Vichy, purgative ușoare, la alcoolici oprirea beuturilor spirtoase, la sifilitici tratament antisifilitic. Despre o boală a sa mai rară, cancerul, tratează Dr. Babeș în Analele institutului său, 1888/9, p. 178.

Ficedula, gen de pasere cântătoare din fam. Sylviidae, cu cioc și picioare subțiri, slabe; colorarea penelor, în genere, e verde pe spate și albicioasă pe foale; coada bifurcată; mărimea abia de 13 cm.; petrece prin păduri dese și se nutrește cu semințe. Pe la noi se cunosc speciile: *F. sibilatrix* L., *F. Bonelli* Vieill., *F. trochilus* Bp. și *F. rufa* Lath. [V. B.]

Fichte, *Johann Th.*, filosof german, n. 1762 la Rammenau; fu instruit prin îngrijirea baronului Miltitz, care îi remarcase inteligența; a urmat mai întâi teologia, dar făcând în curând cunoscință cu operele lui Spinoza și Kant, își îndreptă toate gândurile spre filosofie. Scrise: „Încercare de critică asupra ori cărei revelațiuni”, (1792) ceea ce contribui să fie numit profesor la universitatea din Iena (1793), în care calitate scrisese opera sa principală: „Principiile fundamentale ale științei și cunoscinței”, (1794), dar fiind acuzat de ateism, fu nevoit să demisioneze (1799). După zece ani de viață neliniștită, în care avu

ocasia să-și dea pe față tendințele sale de activitate politică, mai cu samă prin celebrele discursuri către națiunea germană (1808), care redăptă sentimentul național în contra cotoritorului geniu al lui Napoleon, F. fu numit profesor la atunci înființata universitate din Berlin, ale căreia statute el însuși fusese însărcinat să le redigeze. Muri în Berlin 1814. A mai scris: Principiile fundamentale ale dreptului natural, (1796); Destinațiunea omului, (1800); Caracterul esențial al învățatului, (1806); Metoda ca să ajungem viață fericită, (1806), etc.

F. procede la filosofia sa dela Kant, luând ca fundament idea *Eului*, care constituie întreaga realitate. Eul, punându-se pe el însuși, sub forma identității $a = a$, care este esențial ori cărei cunoscințe, se creează; în această creațiune el se desăvârșește și ia absolut cunoscință de el însuși, punând și creând ca ceva afară din el, dar produs tot de el, Non-eul, lumea cu tot ceea ce ni se pare că pune rezistență expansiunii Eului nostru. Din punerea non-eului, se creează o a treia existență, *limitarea reciprocă a eului prin non-eu*. Aceste toate rezultă din puterea absolut liberă a Eului nostru: această libertate absolută este singura realitate din care decurg toate lucrurile. Executarea acestei libertăți și prin urmare *activitatea practică*, conform acelei libertăți esențiale Eului și întregii realități, este scopul suprem al ori căruia om în viață, suprema fericire. Această concepție ar duce la îndreptățirea tendințelor anarhice individuale, dacă F. nu ar fi făcut să reiasă cu claritate, că vorbind de Eu, nu vorbește numai de un Eu individual, ci de totalitatea Eurilor. Și precum fiecare Eu în parte pentru a ajunge la claritatea de sine, trebuie să creeze un Non-eu, care să-l limiteze; tot așa toate Eurile, pentru realizarea adevăratei unități a lor, trebuie să-și pună de bună voie o limită libertății lor, respectând libertatea celorlalți. Acesta e fundamentalul statului. Sistemul lui Fichte se numește: *idealism subiectiv*. (v. Eu.) [Dragomirescu.]

Fichtel, (*Fichtelgebirge*), masiv muntos în colțul nord-estic al Bavariei, compus din granit, gneis, basalt, etc. și formând un platou acoperit cu păduri și atingând în Schneeberg înălțimea de 1055 m.; acești munți formează o interesantă despărțitoare de ape.

Ficker, 1) *F., Adolf*, statistician austriac, n. 1816 în Olmütz, † 1880; 1840 profesor gimnazial; 1853 fu chemat sub Czörnig ca secretar la oficiul statistic austr., 1873 șef de secție și president al comisiunii statist. austr.; are parte însemnată în opera etnografică a lui Czörnig; întemeia revista „Statistische Monatsschrift”. 2) *F., Iuliu*, istoric și jurisconsult austr., n. 1826 în Paderborn, studiă în Bonn, Münster și Berlin, 1852 profesor în Innsbruck, 1879 se retrase la pensie. A dezvoltat o activitate extraordinară atât pe terenul istoric cât și pe cel juridic. Opera principală: *Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*, 1868—73, 4 vol. În timpul din urmă s'a ocupat și cu originea Sașilor ardeleni.

Ficoideae sau *Aizoaceae*, (botan.) familie de plante anuale sau perene, adese prostrate, dicotyle polypetale calyciflore, medie între *Caryophyllae*, *Portulacae* și *Paronychieae*, de prima familie difere prin foi, ovarul 2-plurilocular adese

infer, de a doua prin caliciul 4—5 sepal, iar de cea din urmă prin habit și ovarul 2-plurilocular. Cuprinde plante tropicale sau subtropicale, excepțional extratropicale, distribuite în trei triburi: I. *Mesembryaeae* — caracterizat prin tubul caliciului concrescut cu ovarul — (genuri importante: *Mesembryanthemum* și *Tetragonia*); II. *Aizoideae* — tubul caliciului elongat, neconcrescut cu ovarul — (genuri remarcabile: *Aizoon* și *Sesuvium*); III. *Mollugineae* — cu caliciul profund 5-partit — (ca genuri relevăm: *Telephium*, *Mollugo* și *Gisekia*). Pentru noi speciile sunt mai importante ca plante decorative.

[A. Pr.]

Ficțiune, 1) produsul fantasiei (v. ac.), închipuire; 2) existența care n'are un fundament real, s. e. ficțiune legală, ficțiune de drept, adică o lege sau un drept, care nu se poate găsi în dreptul natural, ci numai în dreptul pozitiv; fapt, care n'are existență, deși legea îl declară existent.

Ficus L., (botan.) gen vast de plante lignoase lactescente din fam. Urticaceelor, trib. Artocarpeae, răspândit în toate țările calde. El este caracterizat prin receptacol globos sau obovat, ce închide flori numeroase. Dintre cele vr'o 600 specii, multe, precum *F. elastica* Roxb., *F. macrophylla* Desf., ș. a., se cultivă în florăriile noastre. Asemene și *F. scandens* Lam., o plantă, în vestul Europei subrustică, din China și Iaponia. *F. elastica* Roxb. produce cauciuc, *F. religiosa* L. lac. *F. Carica* L. »smochinul« — o plantă originară din mediterană — e cultivabilă la noi în liber; fructele lui formează un articol important de comerț. [A. Pr.]

Fid. (*fissus*), (botan.) se numește un organ divizat până la jumătatea suprafeței lui, divisiunile numindu-se *lacinii*; s. e. la frunze de Ricin, Talpa găstei, ș. a. Se întrebuințează și în compuse, ca *bifid*, *trifid*, *palmatifid*, *penatifid*, *bi-tri-penatifid*, etc.

Fidelcomis, în dreptul roman o formă de liberalitate mortis causa, pusă de defunct în sarcina unei persoane deja gratificate. F. era făcut în formă precativă. *Fiduciarius* se numia persoana însărcinată să execute F.-ul, *fideicomisar*, acela care beneficia de liberalitate. Înainte de August F. nu obliga pe fiduciar, adică fiduciarul nu era ținut decât de o obligațiune *morală* ca să îndeplinească voința defunctului. August permise fideicomisarului să se adreseze la consuli, dacă fiduciarul refuza să execute fideicomisul. Sub Claudiu fură creați 2 pretori speciali, *praetores fideicommissarii*, însărcinați cu judecarea acestor afaceri.

Fidejusiune, în dreptul roman, un contract verbal, sau mai bine zis o formă de contract verbal, prin care se puteau obliga cautiunile sau debitorii accesorii (chezaș). F. ca și fidepromisiunea (v. ac.) nu era rezervată numai cetățenilor romani, după cum era *sponsio*; ea era accesibilă și peregrinilor, adică străinilor. F. este posterioară fidepromisiunii. Ea a fost introdusă ca să înlăture inconveniente ce presintă această din urmă. Așa prin fidepromisiune ca și prin sponsio nu se putea cautiunea (adecă un chezaș nu se putea obliga) decât o datorie născută dintr'o stipulațiune, adecă dintr'un contract verbal, și apoi angajamentul ce contractau fide-

promisorii și sponsorii (adecă acei ce se obligau prin fidepromisiune sau sponsio) se stingeau prin moartea lor, și nu trecea la moștenitori (Gaius Iust. 3, 120). Mai mult în virtutea unei legi Furia se acorda fidepromisorilor și sponsorilor din Italia beneficiul de a fi complet liberați, dacă creditorul lăsa să treacă un interval de doi ani dela scadența datoriei. După expirarea acestui termen, creditorul nu mai putea urmări decât pe debitorul principal, sponsorii și fidepromisorii erau liberați de obligațiunea lor. Tot această lege decise că, în cazul când erau mai mulți sponsori sau fidepromisori, creditorul când voia să urmărească pe debitorii accesorii, trebuia să împartă creanța sa între toți debitorii accesorii, cari se aflau în viață în momentul scadenței, independent de faptul, că sunt solvabili sau nu. (Gaius, Iust. III, 121). Pentru a evita aceste inconveniențe, pentru a da creditorilor o siguranță mai mare, practica introduse o nouă formă de cautiunare verbală, F., unde cautiunea își ia asupra și toate consecvențele actului. Fidejuserul putea să garanteze ori ce fel de obligațiune, fie ea născută dintr'un contract verbal, fie din ori ce alt contract, angajamentul luat trecea la moștenitori, legea Furia nu se aplica de loc în materie de F., așa că cineva poate urmări un fidejuser după expirarea termenului de 2 ani și poate să-l urmărească pentru întreaga creanță, pe care a garantat-o, deși poate sunt mai mulți fidejuseri. (Cf. G. Danielopol, *Diverse fragmente juridice.*)

Fidel, credincios; acest neologism devine din ce în ce mai puțin întrebuințat, poate din pricină că n'are energia cuvântului sinonim: credincios. Se întrebuințează cu deosebire pentru a da nuanța de sincer, adevărat, întocmai, s. e. reproducere F.-ă. [M. D.]

Fidelitate, 1) credință, în sens de a fi credincios angajamentelor luate (bună credință); 2) adevăr, când este vorba de o reproducere într'un fel sau într'altul a unui lucru sau a unei întâmplări.

Fidelitatea, *Ordinul*, fundat în marele Ducat de Baden la 17 Iun. 1715 de margraful Carol-Wilhelm; modificat 1840. Cel dintâi ordin din Baden, rezervat în număr restrins pentru suverani și înalții demnitari. Badenii spre a-l putea poseda trebuie să fie deja mari cruci ai ordinului de Zoehringen. Are o singură clasă: mare crucu. Panglica galbenă, cu dungi albe pe margini.

[O. L.]

Fidepromisiune, în dreptul roman o formă de contract verbal, prin care se obligau cautiunile sau debitorii accesorii. La început nu exista decât o singură formă de contract verbal, prin care să se poată obliga cautiunile, sponsio, sponsiune (v. ac.), dar această formă nu era accesibilă decât numai cetățenilor; F. fu introdusă pentru raporturile dintre cetățeni romani și peregrini. (V. Fidejusiune.)

Fides, după mitologia romană dina credinței, dar nu în vr'o religione, ci în dreptul și caracterul oamenilor de omenie. F. în sensul strins e cuvântul dat de un bărbat spre asigurarea fidelității sale și întărit prin darea de mână, ce la Roma avea valoarea unui jurământ. Cultul dînei F. stă în legătură cu al lui Diespiter sau Iupiter Lucetius. (v. Fetiales.) [Atm.]

Fidius, *Dius Fidius*, venerat la Sabini, Umbri și Romani, o ființă care a stat aproape de Dies-

piter, ca ȧul luminei ceresci. Dius F. e un semiȧeu care pe pământ reprezintă pe Diespiter și îngrijesce de drept, mai ales în comerȧiul între oameni, anume de jurăminte, de căsătorie, de contracte de ospitalitate, ca dreptul și omenia să se susțină în curățenie și în sfințenie. (v. Fetiales.) [Atm.]

Fidși, insule, v. Figi.

Fiducia, în dreptul roman o convenȧiune, prin care acela, care primia proprietatea unui lucru, se obliga să o înapoieze în anumite circumstanțe. În vechiul drept roman nu existau alte siguranțe reale pentru creditori, așa nu exista nici gagiu, nici hipotecă. Atunci debitorul, pentru a asigura pe creditorul său, îi transfera proprietatea lucrului, iar creditorul se obliga printr'o convenȧiune de F. să retransfere proprietatea lucrului, dacă va fi plătit. Tot prin acest mod se putea face o donaȧiune unei persoane, care se obliga printr'un pact de F. să o transfere unei alte persoane. La început convenȧiunea de F. nu era sancȧionată prin nici o acȧiune, în timpul procedurii formulare, chiar imediat după legea Aebutia, pretorul acorda ca sancȧiune pentru acest pact de F. o acȧiune infamantă în factum, iar mai târziu se acorda chiar o acȧiune civilă, numită *actio fiduciae*, și care dacă era acordată celui care dedese lucrul pentru a cere înapoierea lui, se numia *actio fiduciae directa*, dacă era acordată celui care primise lucrul pentru a cere o indemnitate pentru prejudiciul cauzat prin executarea convenȧiunii, se numia *actio fiduciae contraria*. Convenȧiunea de F. a dispărut, încetul cu încetul, în dreptul roman în epoca clasică, ea nu mai exista în dreptul lui Iustinian. (Cf. Paul Negulescu, Manual de procedura dreptului civil roman. București, 1899.)

Fielding, Henry, romancier englez, n. 1707, neputând absolvi studiile juridice din lipsă de bani, începă să scrie pentru teatru. După ce risipi averea nevastei sale, trebui să studieze mai departe, se făcă unul dintre advocaȧii cei mai căutați din Londra, dar fiind bolnăvicios se retrase, scriind pamflete, iar dela 1741 înceoce romane. † 1754. Primul său roman »Joseph Andrews (ăndruz)« ieși 1742, doi ani după »Clarissa« a lui Richardson (v. ac.), a cărui manieră somatistică o înlocui cu un realism plin de vi-goare, cucerindu-și astfel în timp scurt favorul publicului. Urmară »Miscellanies« (De toate), 3 vol. 1743; Tom Jones (istoria unui copil aflat), 1749, opul său de căpetenie, și Amelia, 1752. [W. R.]

Fier, unul din metalele cele mai răspândite în natură și în aceleași timp unul din cele mai importante prin aplicaȧiunile sale. În natură se găsește sub formă de combinaȧiuni cu oxigenul, care constituie principalele minerale de F. precum : F. *magnetic*, F. *oligist*; apoi combinat cu acidul carbonic formând mineralul numit *Sideroză*, care este iarăși un mineral important de F.; în fine combinat cu sulfurele (*Pirită*), apoi sub formă de diverși silicați, etc.

F. este un metal gri-albăstriu, cu strălucire metalică; cel mai tenace din toate metalele, este ductil și maleabil. F. pur, numit de ordinar *F. moale*, are o densitate variabilă între 7.25 și 7.9. Se topește la 1500°, pe când combinat cu carbonul sub formă de *fontă* se topește la 1250°.

El posedă proprietatea foarte interesantă, că fiind încălzit la roșu să se poată lucra cu ciocanul și chiar a se lipi. F. e magnetic, adică atras de magnet, dar sub formă de *oel* devine el însuși magnet. Când e încălzit la roșu, el lasă a trece prin el diverse gaze și mai ales oxidul de carbon, ceea ce e foarte necesar de știut relativ la întrebuințarea sobelor de F.

La temperatura ordinară și în aer uscat F. nu se alterează; încălzit la roșu absoarbe oxigenul din aer și se transformă în oxid de F. magnetic; când încălzirea se face în o atmosferă de oxigen curat, combinaȧia e foarte energică și se face cu desvoltare de lumină. În aer umed F. se oxidează cu încetul și se și hidratează *ruginind*. *Rugina* e un oxid de fier hidratat. Pentru a împede ca ruginirea F.-lui se acopere de ordinar cu o materie grasă sau cu un lac, sau cu un alt metal neoxidabil, precum e staniul sau zincul (fier galvanisat).

F. se combină cu toate elementele, formând un mare număr de compuși. În aceste combinaȧiuni el poate ave două valențe: poate fi *divalent* (Fe²) și atunci formează compuși la minimum, numiți *feroși*; sau *trivalent* (Fe³) și atunci formează compuși la maximum, sau *ferici*.

Din furnalele înalte, unde se extrage F. din mineralele sale, nu căpătăm F. curat, dar combinat cu carbonul sub numele de fontă. Pentru a obȧine F. moale, fonta este topită în o atmosferă oxidantă, care arde cu încetul carbonul și lasă F. mai mult sau mai puțin pur. Pentru a-l ave chimicesce pur, se reduce sau oxidul de F. pur preparat anume, sau clorura de F., prin un curent de hidrogen pur. Sub această formă, F. e întrebuințat în medicină. Dintre compușii F.-lui, cari sunt foarte numeroși, cei mai importanți prin aplicaȧiunile lor, în afară de compușii naturali, sunt:

Chlorura ferică (Fe Cl³) se poate obȧine sau prin acȧiunea unui exces de chlor asupra F.-lui încălzit la roșu, și atunci e anhidru și sub formă de lamele sublimite; sau prin acȧiunea apei regale asupra F.-lui, sau dissolvând oxidul feric ori acid chlor-hidric, și în aceste casuri se obȧine în soluȧie, de unde se poate separa prin evaporare sub forma unei mase moi de culoare galbenă-brună. Se întrebuințează în medicină ca hemostatic.

Oxidul feric (Fe³ O³), se obȧine mai ales ca produs al calcinaȧiei sulfatului feros, și se numește *Colcoțar*. Se mai poate obȧine prin calcinarea hidratului feric, ce rezultă din acȧiunea unui hidrat alcalin (hidrat de sodiu, de potasiu, amoniac) asupra unei soluȧii a unei sări ferică. Este o pulbere roșie, care se întrebuințează la boitul acoperemintelor sub numele de *Minium de fier*.

Sulfatul feros (SO⁴ Fe) 7 H₂ O sau *Calacacul* este o sare cristalisată de o frumoasă culoare verde, și se obȧine sau prin acȧiunea F.-lui asupra acidului sulfuric, dar mai ales prin oxidarea sulfurelor de F. Servesce la prepararea acidului sulfuric fumant sau al colcoțarului; apoi în tinocură ca mordant, la fabricarea albastrului de Prusia, și în fine ca desinfectant.

Metallurgia fierului. Principalele minerale din cari se extrage F. sunt: Oxidul de F. magnetic, Hematita roșie, Hematita brună și Carbonatul

de F. Extragerea F.-lui din aceste minerale se face prin două metode: metoda directă și metoda indirectă. În metoda directă F. se scoate ca F. maleabil, și pentru aceasta se întrebuițează sau *metoda catalană* sau *metoda germană*. Aceste sunt metode vechi și se bazează pe reducerea mineralului de F. cu ajutorul cărbunelui de lemn, încălzit la un foc puternic activat de foiu. F. astfel obținut nu e omogen și nu poate servi pentru lucruri fine, dar mai mult pentru instrumente agricole. Metoda indirectă este astăzi aceea ce se întrebuițează mai mult, și se numește *metoda furnalelor înalte*. Operațiunea se face într-un furnal special construit (v. Furnal), care poate conține cantități mari de amestec de mineral și cărbune, și în care operațiunea poate dura multă vreme, deoarece amestecul se introduce pe la gura furnalului, iar la partea inferioară iasă *șgura* și metalul topit. Amestecul de mineral și cărbune se introduce în pături alternative, după ce s'a aprins în fund un foc intens, și când încărcarea e terminată, se activează focul prin un foiu puternic, care suflă aer deja încălzit. Cărbunele ardând se transformă în acid carbonic, care ridicându-se în sus dă preste un exces de carbon și se transformă în oxid de carbon, care reduce mineralul de F. F. pus în libertate se găsește în contact cu un exces de carbon, se combină cu o parte din el, dând fonta, care fiind mult mai fusibilă ca F., se topește, curge în jos și se adună în un creuzet mare la baza cuptorului, de unde apoi se toarnă în diverse forme. Fonta astfel obținută trebuie transformată în F. ductil. Această operație se făcea mai înainte cu ajutorul cărbunelui de lemn. În prezența unui curent puternic de aer, care oxidează carbonul din fontă precum și siliciul, cari trec împreună în scovie. Astăzi se întrebuițează mai ales metoda engleză de afinare cu huiulă, în furnale cu reverbere. Această metodă numită *puddlagiu* constă în supunerea fontei la acțiunea flăcării de huiulă, fără contact direct cu combustibilul, așa că fonta topită în prezența oxigenului din aer, care e adus de curentul produs de ogeag, pierde carbonul sub formă de oxid de carbon și se transformă în F., care e scos pe rând în blocuri de câte 30 kilo, și apoi încălzit în un alt furnal până la roșu-alb, de unde apoi e trecut între nise cilindrice, cari îl fac în stare de plăci, sau i-se dă altă formă. Dar metoda de afinare cea mai repede e a lui Bessemer și a lui Martin, cari sunt în același timp metode de preparare a oțelului. (v. Oțel.) [V. C. B.]

Fier-ă-bras, (*franc.*) poemă epică din ciclul carolingian, compusă probabil în limba d'oil în secl. XII și tradusă apoi în provençală. Cuprinde o fabuloasă cruciadă a lui Carol cel Mare în contra lui Fierabras, fiul regelui Balan, emirul Saracenilor din Spania, care răpise moaștele pămînturilor lui Isus, aduse de Carol cel Mare din Ierusalim. Prelucrată în versuri și tradusă în toate limbile literare ale Europei. Operă în 3 acte de Fr. Schubert, textul de Joseph Kupelwieser, după menționata tradițiune medievală.

Fieraster, pește, anocanthian din familia Ophidiidelor, trăiește parazit în tubul digestiv al Holoturilor.

Fierbere, v. Ebulițiune.

Fiore, lichid secreționat de ficat, de o reacțiune neutrală sau puțin alcalică, galben întunecat sau verde, de un gust foarte amar. F. se produce pe cale chimică în celulele ficatului din sângele, ce trece prin acesta. F. se adună în un rezervoriu, beșica F.-ii, de unde se revarsă în duoden; aici se amestecă cu alimentele transformate deja de stomac. F. se compune din nise acide speciale, mai multe colorii, grăsimi, colesterină și diverse săruri minerale. La 40 se produc ca. 5—600 gr. F. Funcțiunea ei fiziologică se bazează pe împrejurarea, că se poate amesteca foarte intim cu grăsimile.

Flerea-pământului, numele popular al plantelor: *Erythraea Centaurium Pers.* (v. ac.) și *Gentiana cruciata L.* (v. ac.).

Flieri, arămănește *Fearicë* (feregă), comună arămănească în Muzachie în Albania, cu 200 case, aproape toate arămănești, are comerț însemnat. Locuitorii se trag din Muscopolie în Albania.

Fieschi, Giuseppe, (1790—1836) conspirator. Vagabund și spion, luă parte la câteva din campaniile lui Napoleon; fu închis apoi pentru hoție 10 ani în Corsica, de unde era originar. Venit în Paris urzi complotul cu mașina infernală pentru a omori pe regele Ludovic-Philip în 1835. Aceea »mașină infernală» se compune din 24 țevi de pușcă încărcate cu mitralii, spre a ucide într'odată pe rege și suita sa. La 28 Iulie 1835, pe când regele trecea prin fața locuinței sale, mașina făcîu explozie. Regele scăpă, dar 29 persoane, între cari mareșalul Mortier, fură rănite de moarte și ucise; alte 23 rănite, printre cari atentatorul. Arestat, arătă mult cinism, și în afară de Morey și Pépin, complici săi direcți, nu se putură găsi alții. Toți trei expiară crima lor pe eșafod în 1836, după o lungă instrucție a afacerii. [O. L.]

Fiesco, una din cele 4 mari familii ale Genovei. Origina lor se urcă la secl. X. În 1150 ei zidiră un palat în Genua. Dela 1200 istoria lor e strins legată cu a Republicei. O mulțime de persoane celebre ieșiră din această familie. Intre alții: Papii *Inocențiu IV* și *Adrian IV*. *Gulielmo F.*, cardinal și protector al Augustinilor (1244). *Luca*, cardinal 1300. *Giovani*, † 1384, cardinal, episcop de Verceil și agent catolic al papei Urban. *Luigi*, † 1423, cardinal, legat papal în Romagna și Sicilia. *Giorgio*, † 1461, cardinal și arhiepiscop de Genua. *Bartolomeo F.*, provocătorul revoluției din 1505, în urma căreia regele Franței Ludovic XII ocupă Genua. *Giovani-Luigi*, (1523. † 1547) *conte F.*, autorul faimoasei conspirațiuni numită a lui F. Voind a reforma forma de guvernament a Genovei, întâlni în Doria adversari periculoși. Aducând mereu ajutor străin contra patriei, acest viteaz tinăr pieri în 1547 după doi ani de lupte continue: Doria expuse timp de 2 luni corpul său și apoi îl aruncă în mare. [O. L.]

Fiesole, Fra Benedetto da, pictor ital., n. 1387, † 1455. Specialitatea lui fu de miniaturist. Se ved și astăzi la Florența în Museul San-Marco cărți de cor înluminat de el. Frescurile vechi mănăstirii San-Marco sunt făcute probabil în parte de dînsul, ajutând fratelui său Giovanini.

Fife, (*Duff*), veche familie scoțiană. Pe la 1400 trăia *David Duff*, în 1735 Baron Braco of Kildbryde în Irlanda. În 1759 căpătă titlul de

conte F. »Earl F. et Viscount Macduff», titlu scoțian. În 1889 duke of F. și Marquess of Macduff. *Alexander Duff*, marquis de Macduff, duce de F., n. 1849, e creat duce de F. la 1889, luând în căsătorie pe fiica prințului de Gales. Fost trimis pe lângă regele Saxeii. [O. L.]

Figaro, tip de caracter comic în cunoscuta trilogie a lui Beaumarchais: *Le Barbier de Seville*, *Le Mariage du Figaro*, în care F. e persoana principală, și la *Mère coupable*. În rolul său de valet, inteligent, activ, capabil și plin de spirit satiric față cu stăpânii săi, cari pretindeau dela servitorii lor toate calitățile ce ei nu le aveau, F. reprezintă poporul (le tiers état) și e privit ca un manifest în contra inegalităților sociale și a privilegiilor aristocrației, manifest care a contribuit la pregătirea revoluțiunii dela 1792.

»**Figaro**«, numele unui jurnal francez, caracteristic prin spiritul satiric al omonimului său din comediiile lui Beaumarchais; la început nepolitic, dela 1829, ocupându-se și de politică, se făcuse cunoscut prin nestatornicia principiilor sale politice. Numele mai multor jurnale franceze.

Figi, (engl. *Feejee*) sau *Viti*, grupă de 225 insule în Polinezia, spre vest dela insulele Societății, având în total suprafața de 20,807 km² și 124,919 loc. (1889), între cari 3513 Albi. Insulele principale sînt Viti Levu (11,600 km²) și Vanua Levu (6406 km²). Locuitorii sînt Papuani amestecați cu Polinezi, mai înainte canibali temuți, acum preste jumătate creștini. Valoarea importului la 1889 a fost de 189,393 lire sterl., a exportului 364,282 lire sterl. Dela 30 Sept. 1874 aceste insule sînt ale Englezilor.

Figura, (*lat.*) forma exterioară, fața, obrazul omului, expresiunea feței, aerul, mina, înfățișarea, modul de a fi, de a pare, personalitate remarcabilă, simbol. În aritmetică: fiecare cifră din care e format un număr. În geometrie: spațiu limitat de una sau mai multe suprafețe și linii; linia sau liniile trase pentru a face o demonstrațiune, a deslega o problemă, sau a facilita o explicare. În gramatică: întorsătura unei fraze sau unui cuvânt, pentru a produce un anumit efect. În artă: înfățișarea corpului omenesc în întregime. În limbajul artistic, accepțiunea cuvîntului se întinde și la înfățișarea animalelor. În graiul obștesc, figura înseamnă numai înfățișarea obrazului.

Figuri de cugetare, patetice sau de construcțiune, sînt forme de expresiuni cu întorsături și întonări potrivite cu starea inimii și cu simțemintele ce voim a deștepta în alții. Se întrebunțează mai ales în discursuri și în poezia lirică și dramatică. Cele mai însemnate sînt: 1) *Repetitiunea*, când un cuvânt se repetă, singur sau cu un adaus de epitete, pentru a da mai multă tărie ideii ce exprimă; sau când se repetă aceeași idee cu alte cuvinte. 2) *Exclamațiunea* (v. ac.). 3) *Elipsa* (v. ac.). 4) *Apostrofa* (v. ac.). 5) *Întrebarea*, care se face, nu pentru a întreba, ci pentru a da mai multă tărie simțemintelor și a sili pe cetitor sau ascultător să afle înșuși răspunsul. 6) *Ironia*, o bațjocură fină, în care o idee rea se spune tocmai prin contrarul ei; ea devine *sarcasm*, când e prea pe față, când taie în carne vie. 7) *Hiperbola* sau *exagerațiunea*, trecerea preste posibilitate, pentru a da un colorit mai viu imaginii și simțemîntului.

8) *Negațiunea* sau *litota*, neagă unele idei pentru a pune în relief contrarul lor. 9) *Eufemismul* e un fel de negațiune, care înlocuiesc un defect prin o calitate corespunzătoare. 10) *Gradațiunea*, așezarea treptată a ideilor, culminând cu cele mai însemnate. 11) *Contrastul* sau *antiteza* (v. ac.). 12) *Comparațiunea* făcută pentru a înfrumuseța sau a lămurii ideile, etc.

Figurile de cuvinte sau *Tropii*, stau în înlocuirea unui cuvânt prin altul pentru sensibilizarea și înfrumusețarea ideilor. Retoricii abuzează în enumerarea lor. Cele mai însemnate sînt: *Metonimia*, întemeiată pe asociațiunea de cauzalitate, timp sau loc, între două idei. *Synecdochea* sau punerea părții pentru întreg, sau vice-versa. De aci ține și *antonomasa*. *Metafora* întemeiată pe asemănarea ideilor. *Catachresa*, o metaforă greșită. Tot F. metaforice sînt: *prosopopeia* sau personificarea ideilor abstracte și a lucrurilor; *alegoria*, un fel de prosopopeie, în care prin ideile personificate se înțelege altceva asemenea; *alusiunea*, *simbolul*, *emblema*, sau simbolul sculptat ori zugrăvit. De aci țin încă *mitul*, *proverbiul*, *fabula*, *parabola*, *cimilitura* sau enigma, cu speciile sale; șarada, logogriful, rebusul, anagramma, palindromul (v. ac.).

Figurile gramaticale stau în schimbarea formei unui cuvânt sau a unei fraze. Figuri gr. de cuvinte sînt: protesa sau adaugerea unui sunet la început. Epentesa, Paragoga, Aferesa, Dieresa, Sineresa sau contragerea a 2 silabe într'una, Sincopa, Apocopa, Metatesa. F. gr. sintactice: Silepsa, care sacrifică concordanța gramaticală celei logice; atracțiunea, zeugma sau amestecul; anacolutul sau neconsecvența, enalage, conjuncțiunea sau înmulțirea conjuncțiunilor; disjuncțiunea sau suprimarea lor; onomatopeia sau imitarea sunetului natural; paronomasa sau alăturarea vorbelor cu sunete asemenea, dar cu înțeles deosebit; parentesa, etc. [M. Strajan.]

Figuri de silogisme, cele 3 forme principale ale silogismului (v. ac.). În I m (termnul mediu) e subiect în o premisă și predicat în alta; în II m e predicat în amîndouă premisele; în III m e subiect în amîndouă.

Figuri electrice, *F. lui Lichtenberg*: Pe un disc de rășină se desemnează cu bombița unei butelii de Leyda o figură oarecare. Proiectând prin mijlocul unei foale mici pe acest disc o amestecare de minium și pucioasă în prafuri subțiri, aceste ieșind din foală se electrizează prin frecare, pucioasa ce e electrisată negativ vine atrasă de liniile pozitive ale desemnului, iar miniumul care e electrisat pozitiv vine atras de liniile negative. Liniile galbene de pucioasă prezintă ramificațiuni pe când cele roșii ale miniumului se prezintă cu conturul net și unit. Prin această metodă Donlioh a produs unele desemnuri foarte fine și exacte pe plăci de sticlă și ebonită. **Figurile lui Gnebhards**: Diagramele liniilor equipotențiale obținute pe plăci de metal prin metode electrochimice, plăcile fiind puse în contact cu electrozii. Diagramele astfel obținute sînt tocmai acele cari ar rezulta din teoria lui Kirchhoff, și pentru aceasta Gnebhards a propus aplicarea metodei sale la rezolvirea grafică a problemelor de acest gen, cari n'au fost încă rezolvite prin calcul.

66336

Figurant, persoană secundară în o trupă de teatru, al cărei rol e mărginit la gesturi și exclamațiuni, numit, în teatrul liric, corist. **Figurat**, reprezentat prin semne sau prin figuri, simbolizat, reprezentat alegoric. **Copie figurată**, termen diplomatic: se dice despre o copie fidelă, absolut exactă. **Numere figurate**. Numerele cari compun triunghiul aritmetic al lui Pascal. Aceste numere reprezintă coeficienții termenilor desvoltării unui binom la o putere oarecare. În anatomie: element figurat, care nu e amorf.

Figurativa, **Poesie**, numită astfel dela așezarea versurilor dintr'o poezie, ca să înfățișeze anumite obiecte. Inventatorul ei se crede a fi Simmias din Rhodos, în secl. IV a. Chr., dela care au ramas 3 bucăți: Aripele, Oul, Securea. P. Optatianus Porphyrius, poet latin din secl. IV d. Chr., a făcut un Altar, o Siringă, o Orgă; francezul Rabelais o Butelie și un Păhar.

Flintă, în sens general designează tot ce are existență; în sens restrins, poate să aibă două înțelesuri: a) unul comun, prin care se designază animalele în genere (având simțire și mișcare de sine), și care se poate aplica uneori și la plante; b) unul filosofic, prin care se designază partea *esențială* și *statornică* a existenței. Nu tot ceea ce cade în cunoștința noastră are F.; ci numai ceea ce este esențial, ceea ce are caracterul durabilității, în marea mișcătoare a fenomenelor trecătoare. (v. Existență). [M. D.]

Flacterii, (*fimbria*, *phylacterium*), la Ovrei nescari ședule, pe cari se însemnau poruncile dumnezeiesci (Deut. c. 6, 8, 9). Ovreii își legau F. la frunte și în brațul stâng. Fariseii și cărturarii, ca mai învățați și mai versați în lege, purtau flacterii mai mari. (Mat. 23, 5.)

Filadelfia, oraș al Pensilvaniei, în Statele-Unite din America de nord, lângă confluența lui Delaware cu Shuylkill, cu 1.105,277 loc., cuprindând și suburbia Camden. Majoritatea populațiunii sunt Germanii și Irlandezii. Este rezidența unui episcop catolic, a unui protestant, a curții supreme a Statelor-Unite și a unui tribunal de arondisment. Posedă 260 de biserici creștine și 6 temple ale quaker-ilor, o universitate fondată la 1755, o bibliotecă înființată de Franklin, un port vast și sigur, un arsenal, un șantier al Uniunii, etc. Mare centru comercial și industrial. De câțiva ani, prin concurența New-Yorkului, exportul său a scăzut. E construită elegant, cu multă marmură de Alleghany și are străde foarte late. Fundatorul F.-ei e William Penn, 1681. Curând deveni de fapt capitala Statelor-Unite. La 1749 se încheie aici cu Indienii celor șase națiuni tratatul de încetare a ostilităților între indigeni și coloni. La 1777 cadu în puterea Englezilor și fu jefuită și arsă. Dar în zece ani ajunse și mai înfloritoare decât înainte. La 1793 primi mai multe mii de Francezi emigrați după măcelurile dela St.-Domingo, iar la 1797 fu puștiată de friguri galbene. Quakerii, altă dată numeroși, astăzi există în mic număr.

Filago Cass., (botan.) gen de plante erbacee tomentoase sau lanate din fam. Compositelor, trib. Inuloideae, foarte înrudit cu *Gnaphalium* (v. ac.), de care se distinge prin florile femele cu bractee și stilii florilor ermafrodite netruncați. Speciile de F. cresc spontan în poieni pietroase, pășuni părângerite, etc. în Europa, Asia

și Africa boreală, o specie însă crește în California și o varietate a ei în Chile. Mai răspândite pe la noi sunt: *F. germanica* L. și *F. arvensis* L., ambele plante anuale, cunoscute sub numirea de »muceșică«, »fricică« sau »cenușie«. [A. Pr.]

Filament, (botan.) acea parte a staminei care susține antera. De regulă e lung și subțire; dar mai poate fi turtit (la Allium); petaloid (la Nufărul alb); umflat la basă, la mijloc sau la vîrf; cu nectare (la Căltunași, Brebenei), ș. a.

Filament în anatomie; *F. azil*: cilindrul-axă al tuburilor nervoase. *F. spermatic*: Spermatozoizi (v. ac.).

Filangieri, *Carlo*, principe de Satriano și duce de Taormina, general neapolitan, n. 1784 în La Cava, 1814—15 adjutant al lui Murat, 1848—49 supuse Sicilia din nou, 1859—60 prim-ministru. † 1867 în Portici.

Filantropia, (*grec.*) iubire de oameni. Între principiile recomandate de *morală*, cel mai de samă și unul din cele mai generale, este F.: cel mai de samă, pentru că nimic nu poate fi mai presus de sentimentul iubirii deapropaelui; și dintre cele mai generale, pentru că în acest sentiment se cuprind toate sentimentele morale rubricate sub denumirea de *umanitarism* (v. ac.). A fi *filantrop* în accepțiunea de aici a cuvîntului (prin contrast cu a fi misantrop, adică a urî pe oameni) înseamnă nu numai a iubi pe oameni, ci a și manifesta prin fapte reale această iubire, adică a face după puteri, materiale mai ales, ceea ce e folositor oamenilor: a clădi școli, spitale; a dăruî săracilor bani la nevoie și necesariile vieții, etc. F. e una din bazele morale ale tuturor filosofilor și religiunilor, în special a creștinismului. [Nigrim.]

Filantropin, v. Basedow.

Filaret, numele a doi mitropoliți ai Ungro-Vlachiei; 1) *Filaret I*, originar grec din insulele ionice, a fost mitropolitul Ungro-Vlachiei dela 1754 până la 1760, când avu de urmaș pe vestitul Grigorie. 2) *Filaret II*, probabil de origine greacă, și-a însușit de timpuriu limba și sentimentele națiunii românești și este una din gloriile clerului țerii. Mai înainte îl întîmpinăm la Râmnicu-Vâlcea în calitate de arhieru pe lînga episcopul Chesarie, căruia îi va fi fost ajutînd la traducerea Mineelor. Meritele sale îi fuseseră resplătite deja atunci cu titlul de mitropolit al Myrei (în partibus), după moartea lui Chesarie însă, la 1780, fu ales episcop de Râmnic. El urmă antecesorului său și în continuarea operei monumentale, în traducerea Mineelor, înzeștrîndu-le cu prefațe originale, ca și cele de mai nainte, fără însă a atinge istoria țerii. După terminarea acestei lucrări îl găsim neobosit în tipărirea unei mulțimi de cărți, ca Cazania (1781), Molitvenicul (1752), Cuvintele sf. Teodor Studitul (1784), Psaltirea, Evangelia, Penticostarul (1785), Triodul, o ediție nouă a Mineelor (1786), Liturgia (1787) și altele. Tot acolo se tipări în acest din urmă an gramatica lui Văcărescu, pe care autorul o trimisese mai înainte lui F. spre cercetare. Situațiunea internațională mult încurcată de atunci îndemnă și pe F. de a juca un rol politic cu o abilitate foarte rafinată, deși nu leală; cît pentru un caracter analog al vieții sale private, unele acuzări, ce i-se făcuseră în aceasta

privință, par a fi simple calumnii. După moartea mitropolitului Cosma, în 1792, se alege ca succesor F. cu vot unanim al clerului și al divanului țerii. În această demnitate, în contra așteptării comune, n'a desfășurat vechea sa activitate și nu a săvârșit vr'o faptă importantă și deamă de mențune. Nici nu a avut timpul necesar la una ca aceea, căci deja după un an, la 1793, își dăte demisia în mâna Domnitorului, motivându-o pe deseale sale boale. Atunci își făcù și testamentul, prin care lasă o avere colosală de mai multe moșii și locuri în Bucuresci pentru educația copiilor orfani; deși aceste bunuri au fost înstrăinate de nise nemernici, după ce sustrasera chiar și testamentul, totuși meritul lui F. rămâne mai pe sus de ori ce laudă. El murì după anul 1795, căci atunci el a retipărit la Râmnic cuvintele sf. Macarie Egipteanul. (Melchisedec, Schițe din viața mitrop. Filaret II. Buc., 1888; Gh. Enăceanu, Notițe biogr. despre ep. și mitrop. F., în revista Biser. ortod. rom. lunile Febr. și Apr. Buc., 1881.)

Filariadae, (zool.) viermi, v. Nematodes.

Filarmonic, iubitor de muzică. Astfel sînt societăți, academii, ș. a., cărora li-se dă acest epitet. În 1833 s'a înființat în Bucuresci, de cătră I. Câmpineanu, Eliade Rădulescu și C. Aristia o astfel de *Societate filarmonică*, în scopul dezvoltării gustului artistic în poporul român. Din școala acestei societăți, inaugurată la 20 Ian. 1834, școală în care profesau C. Aristia pentru arta dramatică, un italian Bengianini musica și Eliade literatura, ieșiră primele încercări ale unui teatru românesc, în piesa Mahomet de Voltaire (29 Aug. 1834). În Iași asemenea se înființă o *Societate filarmonică*, în 1836, prin Gh. Asaki, cătră care se alipì un *Conservator filarmonic dramatic*, în care profesară între alții tenorul P. Cervati și D. Cuna. Promisiunile ce dădură chiar dela început aceste instituțiuni erau frumoase. Deja în 23 Febr. 1837 se dădù o reprezentație teatrală cu piesele Lapeirus după Kotzebue și Veduva vicleană de Asaki; apoi în 20 Febr. 1838 se reprezintă opera Norma, cu un text românesc prelucrat de Asaki. Cu toată strălucirea acestor promisiuni și cu tot succesul obținut de alte câteva piese reprezentate, prin intrigi politice, în 1838 ambele aceste societăți dispărură și cu ele și școalele dependente. [T. C.]

Filatella, (grec.) cunoascerea marcelor postale.

Fildeș, os de elefant (v. ac.).

Fillep, *Georgiu*, filantrop rom., n. 11 Apr. 1823 în Cavaș (Sălagiu) dintr'o familie nobilitată la 1687 pentru merite câștigate în resboaiete contra Turcilor. A studiat în Carei și Arad, științele juridice în Cașovia. Censura advocațională a depus-o la 27 Iun. 1848 în Pesta, când apoi răpit de valurile revoluționare a intrat în tabăra kosuthistilor. 1861 a condus la M. S. deputația Sălăgenilor contra anexării »părților« cătră Ungaria. 1861—63 protonotar comitatens. De atunci până la moarte, 3 Febr. 1895, avocat în Cavaș și Tașnad, și a luat parte activă la toate mișcările politice și economice ale Românilor sălăgieni. Ca tiner în 1847 a scris o broșură contra semitismului, contra emancipării Jidovilor. Mare parte a averii sale a lăsat-o pentru scopuri culturale, între altele Asociațiunii 20,000 fl. [A. Cosma.]

Filler, monetă austro-ungară, $\frac{1}{100}$ dintr'o co-

roană. Aliagiul se compune din $\frac{98}{100}$ aramă, $\frac{1}{100}$ cositor și $\frac{1}{100}$ zinc. Dintr'un kgr. se bat 600 bucăți de câte 1 F. și 300 buc. de câte 2 F. Afară de aceștia se mai bat din nikel piese de 10 și 20 F.

Filesc, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, în depărtare de 3 km. la vest de Galați; se compune din 6 căt. cu 1857 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 3 școale. Pe teritorul com. trece șoseaua națională și linia drumului de fier, apoi linia fortificațiilor Galați-Nămoloasa-Focșani. Tot pe teritorul com. se văd urmele vechei cetăți rom. Gherghina (v. ac.).

Filou, (fr. filet), ca termin de bucătărie, partea cărnosă dela spinarea vitelor sau vînatului.

Filiala, *sucursală* (v. ac.) ori și *agenție*, casă mică de comerț sau de bancă, dependentă de o casă centrală mai mare. F. numeroase au cu deosebire băncile naționale. F. se numesc și *Comandită* (v. ac.).

Filiași, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale Jiului; se compune din 5 căt. (Almăjelul, Balta, F., Racovița și Schitu), avînd în total 3383 loc. (Dicț. geogr. 1896). Reședința com. e în sat. F., care singur numără 2327 loc.; tot aici este și reședința plășii Jiu de sus, o judecătorie de ocol, oficiu telegr.-postal, 2 școale prim. cu 3 puteri didactice, un spital întreținut de județ și o farmacie. Pe aici trece calea ferată și calea națională Craiova-T.-Severin. De aici duce o linie ferată și o cale națională la Tirgu-Jiului.

Filiațiune, (lat.) calitatea de fiu sau fică; în organismul ordinelor F. însemnează obligamentul de obediență al membrilor față cu superiorii ordinului.

Filicaja, *Vincenzo*, poet ital., n. 1642 la Florența, † 1707. Pentru știința sa ca juriconsult fù numit senator al Toscanei și guvernator al Volterrei. Patriotismul îi câștigă un renume superior talentului său. Cristina, regina Svediei, îl considera, pentru sonetele sale, ca pe un emul al lui Petrarca.

Filicineae, (botan.) *Filices* sau *Ferige*, primă clasă de Cryptogame vasculare și actualmente cea mai avută în representați. Cuprinde pe acelea cari au următoarele caractere generale: un aparat vegetativ reprezentat prin o tulpină aeriană simplă, columnară, rar divisată, sau prin o tulpină subterană; frunze mari, mai rar simple, mai des divise de mai multe ori; celulele de multiplicațiune (*sporii*) formate în *sporangii*, ce sînt reuniți în *sori* pe toată fața inferioară a frunzelor ordinare, sau pe o parte a lor numai, ori pe frunze speciale, modificate (*sporophylle*). Sporii sînt de un singur fel (*F. isosporae*) și se desvoltă în sporangi, ce provin din o singură celulă (*F. Leptosporangiate*), sau din mai multe celule (*F. Eusporangiate*); sau sporii sînt de două feluri (*F. heterosporae*). În cas când sporii sînt de un fel, prin germinare, dau *prothale* monoice, adică pe cari se produc și anteridii și archegone; când sporii sînt de două feluri, cei mici (*microsporii*) dau protale masculine numai cu anteridii, cei mari (*macrosporii*) dau protale femele numai cu archegone. Ori cum ar fi, după fecundarea osferiei, formată în archegon, de cătră anterezoid produs în anteridie, oul se desvoltă pe protal într'un *embriion*, care apoi devine plantă adultă. După felul sporilor F. se divid în cele

două grupe amintite mai sus, iar cele cu spori de un singur fel se subdivid în *Lepto-* și *Eusporangiate*. Cele Leptosporangiate cuprind familiile (6) *Polypodiaceae*, *Cyatheaceae*, *Osmundaceae*, *Hymenophyllaceae*, ș. a.; cele Eusporangiate cuprind familiile (2) *Marattiaceae* și *Ophioglossaceae*. *F. heteresporae* au 2 familii: *Salviniaceae* și *Marsiliaceae*. *F.* sunt răspândite preste tot globul, cele mai numeroase însă sunt în regiunile tropicale. Ca vechime, ele au apărut și s'au dezvoltat până la maximum în era primară; în celelalte ere sunt mai puțin dezvoltate. Multe resturi fosile sunt în depozitele de antracit și huiă.

Filire, organele prin cari arachnidele trec firele de mătăsă (așa sau cămașa de păngin) și cu ajutorul cărora țes mrejele lor. *F.* sunt patru sau șase gurguie mici, situate pe fața inferioară și posterioară a abdomenului, în apropiere de anus.

Filiform, (botan.) subțire și fin ca un fir, ș. e. ca stigmatul (*stigma filiforme*) dela unele graminee (*Anthoxanthum*, etc.), ș. a.

Filigrane, obiecte prețioase lucrate din aur și argint fin, din fire subțiri împletite și cu găurile, ca cercei, diferite ornamente, etc. Cele mai bine executate *F.* se găsesc în Turcia, Egipt, Caucaș, India și China. După cum arată descoperirile arheologice, *F.* erau foarte prețuite și în antichitate. *F.* se mai lucră și cu deosebire în Italia, Spania, Norvegia și Olanda.

Filimon, *Nicolae*, scriitor român, n. 1819 în București, † 1865. Și-a dus viața fiind întâiu psalt la o biserică, apoi corist la operă, după aceea flautist în orchestra teatrului, foiletonist musical la „Naționalul”, gazeta lui Vasile Boerescu, profesor de muzică, și în sfârșit funcționar la Arhiva statului. Cariera literară și-o începă în Dec. 1857 ca foiletonist la suspomenitul diar. 1858 face o călătorie în Germania și Italia și ca rod al acestei călătorii publică: *Excursiuni în Germania meridională*, memorii artistice, istorice și critice, 1860; *Orașul Bergamo*; *novelele*: Mateo Cipriani, Ascanio și Eleonora (neterminată). Apoi lucrările de mult mai mare valoare decât cele de până acum: *Slujnicarii*, 1861, și mai cu samă romanul *Ciocoi vechi și noui*, 1863. Tot *F.* publică și primul basm muntean în gazeta lui I. Ionescu „Țeranul român” la 1862. *F.* este primul nostru novelist și romancier mai talentat: la început aproape exclusiv romantic, se arată apoi, în ultimele sale două opere, de multe ori exact observator al realității, om plin de spirit și de humor, dibaciu descriitor al frumșetelor naturii și superior în stil și limbă mai tuturor contemporanilor săi. Cf. N. Iorga, *Schițe din literatura română*, I.

Filloara, com. rur. în Rom., j. Neamțu, formată din 6 căt. cu 3196 loc. (Dicț. geogr. 1895); pe teritoriul com. se află mănăstirile Agapia și Vărticul (v. ac.). Loc. se îndeletnecesc cu agricultura, prăsierea vitelor, dar mai cu samă cu industria țesătoriei.

Filip, (*regi ai Macedoniei*), 1) *F.* II, fiu al regelui Amyntas II și tatăl lui Alexandru cel Mare, n. 382 a. Chr., cu el se începe mărirea Macedoniei. Ca tutor al nepotului său minor Amyntas III ajunge domn al situației și 359 ocupă tronul, 353—346 învinge pe Phokieni și 339 pe Loriani și pune picior tare în Grecia, 338 învinge la Chaeronea pe Grecii confederați,

cari 337 îl aleg în Corint comandant suprem în contra Persilor, 336 este asasinat de Pausanias, un ofțier al gardei sale personale. 2) *F.* III Archidaos, fiu ilegitim al lui *F.* II, este proclamat în Babilonia rege al Macedoniei după moartea lui Alexandru cel Mare (323) însă 317 cade jertfă unui asasinat. 3) *F.* V, fiu al lui Demetrios II, începe a domni la 220 a. Chr., 215 încheie cu Cartagenii o confederațiune în contra Romanilor, dar este bătut 197 de aceștia și Aetolienii sub T. Quinctius Flaminus la Kynoskephalae și pierde domnia preste Grecia; † 179. (*Germania*). 4) *F.* de Șvabia, rege germ., fiul cel mai mic al împ. Friderio I, 1196 duce de Șvabia, 1198 e ales rege, se afirmă față cu anti-regele Otto IV, protejat de papa Inocențiu III, e ucis 1208 de Otto de Wittelsbach. (*Burgundia*). Duci: 5) *F.* II Indrășneț, n. 1342, fiu al regelui Ioan al Franciei, primesce 1363 ducatul Burgundia, la care adaugă prin căsătoria sa 1384 Flandria. † 1404. 6) *F.* III cel Bun, fiu al lui Ioan Fără Frică și nepot al celui precedent, n. 1396, 1419 duce, 1420 recunoaște pe Henric VI al Englierei drept moștenitor de tron al Franciei, câștigă 1433 Brabantul și Olanda, încheie 1435 la Arras pace cu Carol VII. † 1467. (*Francia*). Regi: 7) *F.* I, fiu al regelui Henric I, n. 1052, domnește dela 1060 sub regență, dela 1067 independent. † 1108. 8) *F.* II August, n. 1165, fiu al lui Ludovic VII, urmează tatălui său 1180, participă 1190—92 la al 3-lea resboiu cruciat, răpesc regelui Ioan de Englitera Normandia, Anjou, Touraine, Maine și Poitou, bate 1214 pe împ. Otto IV la Bouvines. † 1223. 9) *F.* III, n. 1245, fiu al lui Ludovic cel Sfânt, urmează acestuia 1270. † 1285. 10) *F.* IV cel Frumos, fiul celui precedent, n. 1268, urmează tatălui său 1285, cucerește 1300 Flandria, din care este silit a restitui 1305 partea dincolo de Lys, ajunge în ceartă cu papa Bonifaciu VIII, din cauză că puse sarcini și dări grele pe bisericile din Francia, ca să poată continua resboiul cu Anglia, 1303 amenințat cu interdict, prinde pe Bonifaciu în Anagni, si-liese pe papa Clemente V să-și mute reședința în Avignon (Francia), făcându-se astfel începutul așa numitului »exil babilonic» al papilor; 1307 cassează ord. Templierilor și le confiscă bunurile. † 1314. 11) *F.* V, fiul celui precedent, n. 1293, urmează 1316 fratelui său Ludovic X, mijlocesce recunoascerea legii salice din partea staturilor țerii. † 1322. 12) *F.* VI, fiu al lui Carol de Valois, n. 1293, urmează 1328 lui Carol IV, ca întâiul din dinastia Valois, împreună Champagne și Brie cu coroana, bătut de rivalul său Eduard III 1346 la Crécy, trebuie să cedeze Calais Englezilor, câștigă 1349 Dauphină, Anjou și Maine. † 1350. (*Hessa*). 13) *F.* I Marinosul, landgraf de Hessa, n. 1504, domnește dela 1518 independent, 1526 introduce în țeara sa protestantismul, 1530 conducătorul alianței schmalkaldice. † 1567. (*Spania*). Regi: 14) *F.* I cel Frumos, archiduce de Austria, fiu al împ. Maximilian I, n. 1478, se căsătorește 1496 cu Ioana, fca lui Ferdinand Catolicul și a Isabellei de Castilia, după moartea acesteia din urmă, 1504 ia titlul de rege al Castiliei. † 1506. 15) *F.* II, fiu al împ. Carol V și al Isabellei de Portugalia, n. 1527, 1555 primesce dela tatăl său Țările

de jos și provinciile italiene, 1556 Spania și colonile span., 1559 încheie cu Franția pacea dela Cateau-Cambrésis, stăruiesc pentru întemeierea unei monarhii absolutiste și pentru restaurarea predominării bisericii cat., caută să suprimă în Țerile de jos protestantismul și libertățile civice, ceea ce avu ca urmare 1581 ruperea unei părți de către Spania, poartă resboiul norocos cu Turcii (învingerea lui Don Juan d'Áustria la Lepanto 1571), supune 1581 Portugalia, trimite 1588 în contra Angliei vestita armada și încearcă zadarnic să împiedece urcarea lui Henric IV pe tronul Franciei. † 1598, lăsând țeara în mare disordine. A fost căsătorit de patru ori. 16) F. III, n. 1578, fiul celui precedent, căruia îi urmează în domnie 1598, stete cu totul sub influența contelui Lerma, alungă 1609 pe Mauri din Granada. † 1621. 17) F. IV, n. 1605, fiul lui F. III, căruia îi urmează în domnie 1621, om fără voință proprie, e folosit ca instrument de favoritul său, ducele de Olivarez, care încurcă țeara în resboaie nenorocoase; Portugalia 1640 se desface de către Spania, tot sub el Țerile de jos ajung în urma păcii vestfalice (1648) la independență definitivă. † 1665. 18) F. V, n. 1683, duce de Anjou, fiu al dauphinului Ludovic († 1711) și prin urmare nepot al lui Ludovic XIV al Franciei. Ajunge la tronul spaniol în urma testamentului lui Carol II, ultimul Habsburg span., intră în Madrid 1701 și se susține cu ajutor francez, e aplicat spre melancolie și stăpănit de favoriți și în deosebi de contesa Orsini, iar mai târziu lasă domnia pe mâinile soției sale a doua, Elisabeta Farnese de Parma. † 1746.

Filip, Alexandru, de Chicia, avocat român, n. 29 Ian. 1842 în B.-Szt-Miclăuș, studiu în Beiuș, Blaj și Sibiu, până la 1874 a funcționat ca notar și asesor la sedria orfanală, apoi ca subjugat reg. în Abrud, unde își deschise în anul amintit cancelarie advocațională; a desvoltat o activitate binecuvântată ca director al desp. Abrud al Asociațiunii, pentru școala de fete de acolo și la inițiativa lui s'a înființat institutul «Auraria». A fost călduros sprijinitor al cauzelor publice române. † 24 Apr. 1899.

Filip Arabel, (244—249) împărat roman; se urcă pe tron prin asasinarea lui Gordian III; era fiul unui șef de bandă. Urcându-se pe tron se grăbește a încheia cu Persia o pace rușinoasă, prin care se ceda Mesopotamia. În 247 se face cunoscut prin splendidele serbări date în cinstea împlinirii a 1000 de ani dela fundarea Romei. Pe neașteptate panonianul Decius se revoltă și este proclamat imperator de către legiunile din Moesia. F. merge contra lui Decius, dar este învins și ucis în lupta de lângă Verona (249).

[Caion.]

Filipeni, com. rur. în Rom., j. Bacău, formată din 3 căt. cu 2288 loc. (Dicț. geogr. 1895); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Filipesci, 1) *F. de țirg*, com. urb. în Rom., j. Prahova, situată pe malul drept al râului Prahova. E reședința sub-pref. plășii F., la 20 km. spre nord de Ploști. Are 3 cătune cu vr'o 1800 loc., cari fac comerț și plugărie; o școală primară, oficiu telegrafo-postal și reședința unei com. terit. de dorobanți. Aci se face un țirg săptămânal, Dumineca. În împrejurimile comunei se

află cărbuni, lignit. 2) *F. de pădure*, com. rur. în Rom., jud. Prahova. Are 3 căt. cu 1330 loc. agricultori și cultivatori de viie. În com. se află o școală și 2 biserici. Solul comunei e bogat în lignit (se exploatează), sare, pucioasă, chihlibar și păcură.

Filipesci, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1012 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. Com. e străbătută de calea ferată Buzău-Brăila.

Filipescu, familie boierească din Muntenia. Origina din județul Prahovei, numele derivă dela moșia Filipesci. După genealogia familiei, trunchiul ei ar fi un oarecare *Bugă*, care trăia pe la 1400. Acesta avu de fiu pe *Drăghici*, din care se trag și Floreștii prin alt fiu al său. *Banul Udriște* (1544), fiul lui Drăghici, continuă la rândul său familia printr'un fiu al său Filip. Urmașul acestuia e *Pand Filipescu*, care la 1646 repară mănăstirea din Mărgineni, împreună cu soția sa, fiică a lui Constantin Cantacuzino. Nepotul său era marele Clucer *Grigore Filipescu*, al cărui fiu, Banul Pană, e tatăl lui *Costache Filipescu*, marele Ban (1751—1817), fost mare vistier, boier foarte însemnat pe la începutul secolului, pe care Blaremburg îl zugrăvesc astfel: »avu o viață strălucită și fû un fervent apărător al patriei, sprijinul nemișcat al țerii», etc. El avu trei copii: marele Vornic Grigore Filipescu, marele Logofet George (Iordache).

Filipescu, Iordache, n. 1765, † 1855, om de stat. Mare Vornic și mare Ban la 1830. La 1834 F. fû candidat la tronul țerii, dar neplăcut Rușilor. Sub Alexandru Ghica conduse trebile din lăuntru. La 1843 Ian. fû caimacam de domu împreună cu Teodor Văcărescu și Cornescu. La 1847 din nou ministru de interne și apoi iar dela 1849—54 sub domnia lui Știrbey.

Filipescu, Alexandru, n. 1775 în București, † 1856, poreclit *Vulpe* din cauza că, în calitate de delegat al boierimei pe lângă Tudor Vladimirescu în 1821, și-a îndeplinit misiunea cu o deosebită dibăcie. A fost logofet al dreptății, apoi ministru de externe; a participat la redactarea regulamentului organic și a contribuit la alegerea principelui George Bibescu, care-l numi Mare Ban.

Filipescu, Constantin, fiul lui Iordache Filipescu, n. 1804 † 1842, fost colonel în oștirea românească, în care intrase dela 1828; apoi efor al școalelor, mare postelnic și mare Logofet. Secretar particular al lui Kiseleff.

Filipescu, Constantin N., n. 1807, † 1854 în exil la Paris. La 1844 în obșteasca adunare denunță într'un lung discurs afacerea Trandafiroff cu minele. La 1848 ministru de finanțe, plecă apoi în exil. El a scris: »Mémoires sur les conditions d'existence des Principautés danubiennes». [L.]

Filipescu, Ion (A.), n. 1811, † 1863, fiul lui F. Vulpe, poreclit *Vulpache*. A studiat dreptul în Franța, în timpul domniei lui Știrbey este numit ministru de externe, apoi logofet al dreptății. La 1856 pres. al comisiei sfatului orașenesc, iar după plecarea lui vodă Al. Ghica, caimacam. A stăruit pentru unirea principatelor și a fost ministru al justiției sub Cuza. A fost deputat, la 1863 vice-pres. în Adunarea deputaților.

Filipescu, Gheorghe, supranumit *Dadu F.*, n. 1811 în București, † 1889, a urmat cursu-

rile școalei de cavalerie din Moscova și a intrat în armata rusească, unde a rămas până la 1859. A luat parte la războiul din Crimeea și pentru vitejia sa a primit o sabie de onoare; apoi intră în armata română cu rangul de căpitan. La 1867 colonel făcând parte din statul-major. Trecut la pensie, în 1877 intră iar în oștire, fiind atașat ca adjutant pe lângă marele duce Nicolae.

Filipescu, Gheorghe C., n. 1840 în București, mare proprietar, a fost câțva timp adjutant al Principelui Alexandru Ioan (Cuza), iar dela 1866 la 1874 mareșal al Curții Domnitorului Carol I, apoi până la 1877 agent diplomatic al României la St. Petersburg.

Filipescu, Nicolae, om politic român, n. 1861 în București dintr-o veche familie de boieri, și-a făcut studiile universitare (juridice) la Paris. Reîntors în patrie, s'a aruncat cu avânt în luptele politice ca unul din cei mai activi membri ai partidului conservator, a fondat 1884 ziarul »Epoca», pe care îl susține și astăzi, a fost 1887 până 1895 deputat și 1893—95 primar al capitalei București. La 1898 ucidă în duel pe G. Em. Lahovari, redactorul ziarului »Indépendance Roumaine». Dela el: Partidele politice, (1890); Chestiunea țerănească, (1891); Cătră un nou ideal, (1897). [—]

Filipescu, Constantin Căpitaniul, cronicar muntean, trăind în epoca ce a urmat lui Mateiu Basarab și a preces pe Fanarioți. Deși dușman nu numai Grecilor dar și Cantacuzineștilor, totuși fû trimis de Șerban-Vodă Cantacuzen (1679—88) la prințul Apafi al Ardealului să mijlocească împăcarea cu boierii nemulțămîți și mai ales cu familia Băleanu, cum și căsătorirea lui Grigoraș Băleanu cu fîca lui Vodă. Este autorul celei de a 3-a cronici munteană: »Istoricul domniilor Terii-Românești, dela descălecatul I până la 1688», pe care a scris-o pe la jumătatea domniei lui Șerban-Vodă Cantac., și care este publicată în »Magazinul istoric p. Dacia», (1845, I, II). În privința isvoarelor C. pare-se a fi cunoscut și scriitorii străini, pe lângă isvoadele mai vechi și spusele bătrînilor. Astfel pentru vremile mai vechi pomenesc și din istoria bizantină, persană, etc., fără însă de a fi în legătură cu a Munteniei. El atinge și istoria celorlalți români, fără a se pute feri de ura munteană pentru aceștia. Cronica sa e destul de însemnată, relatările ei deosebindu-se adesea de ale altor, și fiind scrisă într'un stil limpede și ușor.

[Aguletti.]

Filipica, discursurile lui Demostene (v. ac.) în contra lui Filip, regele Macedoniei. Ele făcure pe Atenienii să reziste cu glorie 14 ani lui Filip, care dăcea, că se teme de un discurs al lui Demostene mai mult decăt de toate armatele Greciei împreună. Discursurile lui Cicero (v. ac.) în contra lui Antoniu și ori ce discursuri asemeni acestora încă se numesc F.

Filipine, arhipelag în Malesia (Oceania), între 5° și 20° lat. nord. și între 115° și 125° long. est. (merid. Paris). Suprafața 296,182 km²., pop. 7¹/₂ milioane loc. aproximativ. Mai mult de trei sferturi din locuitorii nu sînt supuși autorității. Principalele insule sînt Luzon, Mindanao, Palauan, Mindoro, Panay, Negros, Zebu, Leyte, Samar, Masbate și Bohol. Teren vulcanic, cutremure dese, climă plăcută, munți înalți până

la 4000 m., multe riuri și torente, sol productiv de tot felul de arbori, plante și fructe tropicale. Capitala: *Manilla*, în Luzon, 154,000 loc.; porturi: *Sual*, *Hoile*, *Zamboanga*. Rassa albă e în număr relativ mic; rassele indigene sînt *Papu*, creștini și negri, cu tribul Igarote, *Tagali* și *Bisaya*, independenți. În sud locuiesc Mauri și indigeni mohamedani. Există și un important număr de Chinezi.

Istorie. F. au fost descoperite la 1521 de Magellan. La 1564 Spania trimise pe *Legaspi* guvernator general, care fundă *Manilla*. Pirații Chinezi și Japonezi atacau des aceste insule. În secl. XVIII Chinezii din Luzon se revoltară, iar la 1762 Englezii cuprinsă *Manilla*. Sub conducerea călugărului Andra, Spaniolii și Indigenii goniră pe Englezi. De atunci le-a posedat Spania până la 1898, când, în urma războiului pentru Cuba, Statele-Unite au pus mîna pe F.

Filippopole, (grc. *Filippopoli*, turc. *Filibe*, bulg. *Plovdiv*), capitala Rumeliei orientale, lângă *Marîța* și calea ferată *Sofia-Adrianopole*, cu 33,032 loc. (1888) Bulgari în majoritate, apoi Turci, Greci, Ovrei și Armeni. Centrul unui însemnat comerț de cereale; residență arhiepiscopescă; 13 biserici ort., 26 moschee; biblioteca statului, caravanserai; gimnasiu real, mai multe școale primare, spital, orfanotrofiu. Industrie de mătăsă, bumbac și manufactură de pielării; telefon până la *Sofia*. F. a fost fondat de regele *Macedoniei Filip II*. Pe timpul Romanilor era capitala prov. *Tracia* și se numia și *Trimontium*. Dela 1878 capitala Rumeliei orientale; aci se născu revolta din 17 Sept. 1885 pentru anexarea Rumeliei orientale la Bulgaria.

Filisteni, (*Philisthaei*), vechiu popor în Palestina (v. ac.) de origine hamitică (Gen. 10, 14); cu Israelii au avut multe certe, împinși de cătră aceștia spre vest au înființat pe malul estic al *Mării Mediterane* mai multe cetăți înfloritoare, cum au fost *Gaza*, *Ascalon*, *Azot*, *Geth*, *Accaron*. F. se ocupau cu agricultura și comerțul. Religiunea le era politeistă idolatră; zeul principal le era *Dagon*, al cărui tip se prezintă cu cap de om și cu mîni; iară trupul îi semăna cu al pescilor (1 Sam. 5, 4); soția lui *Dagon* era *Derketo* (Diodor. 2, 4). Regele israelit *David* a ocupat o parte din țeara F. și a pus pe timp mai îndelungat capăt invasiunii lor în Palestina (1 Par. 18, 1; 2 Sam. 8, 1). *Solomon* i-a făcut tributari, după moartea lui împărțindu-i-se împărăția, F. s'au eliberat. Mai tîrziu au ajuns F. sub *Asirieni* (Is. 20, 1, 4, 5) apoi sub *Egipteni*. Venind F. în atingere cu Grecii și-au însușit limba acestora. *Alexandru Macedon* a supus pe F. și prin aceasta ei au încetat de a exista ca popor deosebit. [Dr. Is. Marcu.]

Filite, roce, sîsturi argiloase mai mult sau mai puțin metamorfosate, bogate în mîce; sînt F. clivabile și lucioase.

Filiu, (*Budisteanca*), com. rur. în Rom., j. Brăila, situată pe malul stîng al *Călmățuiului*, cu 1108 loc. (Dicț. geogr. 1894) cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. Are 1 biserică și o școală de băieți și alta de fete.

Filma, după mitol. daco-romană o dină rea. Se crede, că locuința dinelor e în Țeara Românească în locul cu apele albe, unde ele se scaldă și unde crește floarea cu care se scot

tesaurile din pământ. Dacă o muiere a vătămât dînele, sufletul ei e purtat de dîne spre chinuire. Dînele pleacă de acasă și în călătoriile lor trec preste munții Orșovei, fac excursiuni prin tot Banatul și apoi se reîntorc la apele albe. Ele poartă cu sine cete de suflete pécătoase, ca să le pedepsească. Intre dîne, cea mai mică, dar cea mai rea e F., care mai tare chinuiesce sufletele celor bolnavi, (căci sufletele le poartă cu sine, iar trupul stă amorțit acasă în pat) și celelalte dîne nu strică voia ei. Despre aceasta dînă cei bolnavi, venind la fire, murmură: »Fîlmo! dar nu mă chinui așa de tare, ci iartă-mă!« (Familia 1874, pag. 574, după Simeon Manguia; B. P. Hasdeu în România Bănățeni, pag. 63, numele Filma îl derivă din goticul film, spaimă.) [Atm.]

Fillmore, Millard, president al Statelor-Unite din America de nord, n. 7 Ian. 1800 în Summer Hill, statul New-York, 1833 membru al congresului, Nov. 1848 vicepresident, 9 Iulie 1850 până 4 Mart. 1853 president, îngăduitor față de ținătorii de sclavi. † 8 Martie 1874 în Buffalo.

Filmogen, soluțiune de fulmicoton în acetone, se folosește ca și colodiu.

Filo —, v. și *Philo* —.

Filogenia, v. Biologia.

Filologia, studiul limbii și literaturii unui popor sau a unui grup de popoare. Aplicat la Greci și Romani (*F. clasică*), cuvîntul ia de obicei un înțeles mult mai larg, îmbrățișînd, pe lângă limbă și literatură, și toate celelalte manifestări ale vieții psihice a acestor popoare, ca arta, religiunea, politica, viața socială și privată. *F. comparată* v. Linguistica.

Filologia română. Dintre toate ramurile acestei științe, gramatica, etimologia și lexicografia sînt acele, în cari s'a desfășurat activitatea cea mai mare și fructuoasă. Până în a doua parte a secl. XVIII, această activitate se reduce la emiterea unor teorii puțin științifice despre originea și istoria limbii române. În ultimele decenii ale nuntului seculu apar, datorite unor învățați pămînteni, primele începuturi de gramatică română, a cărei evoluțiune se efectuează apoi în două direcțiuni opuse, direcțiunea ardeleană, erudită, dar subiectivă, dominată de o tendință latinistă din ce în ce mai pronunțată (Klein, Șincai, Petru Maior, Cipariu, Laurian), și direcțiunea munteană, croită de pe firea însăși a limbii și prin aceasta de un caracter mai științific (Văcărescu, Goleșcu, Eliad). De aceste slabe începuturi se folosește Diez în a sa gramatică comparativă a limbilor romanice (1836 urm.). Abia în a doua jumătate a secl. XIX F. rom. apucă calea cercetării critice serioase. După ce Miklosich (1862) adună elementele slave din limba română și Mussafia (1868) tratează unele fenomene ale gramaticii române, Cihac, în partea I a Dicționarului de Etimologie daco-română (1870) dă prima lucrare mai întinsă de traică valoare. Studiile filologice ale lui Hașdeu, publicate în revista sa »Columna lui Traian«, (1870 urm.), precum și textele manuscrise din secl. XVI și XVII reproduse de același în »Cuvente den bătrîni«, (1878 urm.) și însoțite de prețioase observări, deșteaptă interesul pentru studiul istoric-critic al limbii române în cercuri tot mai întinse. La 1881, Miklosich, în »Beiträge zur

Lautlehre der rum. Dialekte«, dă prima sintesă fonetică a celor trei dialecte române. Tot fonetica e obiectul cercetărilor rigurose metodice ale lui Lambrior, Gaster și Tiktin. Pe lângă aceștia, Quintescu, Gruber, ș. a., contribuie la elucidarea unor chestiuni interesante de ordine morfologică și sintactică. Schița de gramatică română a lui Tiktin (în Gröber, Grundriss der romanischen Philologie, 1888) resumă cunoscințele adunate până acum. În domeniul etimologiei se disting, consolidând temelia pusă de Cihac și îndreptînd defectele ei, Hașdeu, Burlă, Șăineanu, ș. a. Acestui din urmă i-se datorește și prima încercare de semasiologie română (1887). Câmpul dialectologiei, inaugurată de Ioan Maiorescu cu »Itinerarul în Istria«, (1874), e cultivat cu un zel deosebit de Miklosich și Weigand. Despre lexicografia română v. Dicționar; despre celelalte discipline filologice netratate aici v. articolele respective. F. rom. se predă în seminarul român din Leipzig, condus de Weigand, precum și de mare parte din romanistii universităților apusene. Cf. Șăineanu, Istoria filologiei române, (1892), unde evoluțiunea acestei științe e expusă pe larg. [Ti.]

Filomela, privighetoarea, Luscinia philomela Bp., v. Berbilu.

Filon, crepăturile în coaja pămîntului umplute fie prin o rocă eruptivă, fie prin minereuri deferte. Cele dintîi se numesc F. eruptive; cele din urmă F. metalifere. F. metalifere pot ocupa întinderi foarte mari, formînd o rețea mai mult sau mai puțin complicată, cum s. e. la Freiberg (Saxonia), Przibram, Schemnitz, etc.

Filon eruptiv, crepături în cari s'a injectat o rocă eruptivă. În unele cazuri F. e. sînt apofisele unui masiv eruptiv, alte ori sînt canalul de suire al pânzelor de lave. Adesea structura rocilor eruptive în F. diferă de cea a celor imasive, ceea ce a făcut pe unii petrografi să facă o clasă anumită pentru roce erupt. în filoane.

Filosof, în înțeles larg și impropriu se aplică tuturor celor ce se ocupă cu filosofia. În sens restrîns și propriu designează pe acela care, ocupându-se cu filosofia, dă pe față o gândire originală. F.-ul este un creator, care caută să stabilească o legătură sistematică și esențială între deosebitele chestiuni de ordin superior, cari constituie obiectul filosofiei. [M. D.]

Piatra filosofală, o piatră, pe care o căutau alchimistii și cu care ei credeau că pot transforma în aur sau în argint ori ce metal. A ramas astăzi în vorbire ca simbol al unui lucru cu neputință de găsit (cf. mișcarea perpetuă).

Filosofem, puțin întrebuințat în românesc, principiu filosofic, propozițiune cu caracter filosofic.

Filosofism, nume cu care se desprețuiesce de cei ce nu o cunosc și nu apreciază filosofia. Puțin întrebuințat.

Filosofia, în general este îndeletnicirea minții omenești de a împreuna într-o unitate mai generală deosebitele cunoscințe particulare, pe cari le avem despre om, natură și Dumnezeu. Gîndirea omenească în desvoltarea ei completă are trei stadii: 1) mai întîiu din experiență, pe care o facem în lumea din afară sau în lumea din năuntru, dobîndim cunoscințe despre calitățile lucrurilor și despre legăturile statornice dintre ele. Această experiență, care de cele mai multe ori e nesistematică, e sistematizată de cercetători spe-

ciali în corpuri separate de știință, cari cuprind proprietățile deosebitelor feluri de lucruri din natură, precum și legile de relațiune dintre aceste proprietăți. În acest stadiu mintea noastră dă la iveală două procese: unul pur științific și care constă în analiza fenomenelor și relațiilor dintre ele, și altul filosofic, care constă în sinteza sau reducerea la legi mai puține și mai generale a deosebitelor legi particulare găsite prin analiză. Acest din urmă proces din acest prim stadiu ne revelează primul început al spiritului filosofic.

2) În al doilea stadiu mintea noastră năzuiesc să găsească o lege superioară, sub care să se subsume toate legile particulare cuprinse în fiecare corp de știință. În acest stadiu, știința care era fragmentată în deosebite științe: matematică, astronomie, fizică, chimie, biologie, etc., având fiecare legile ei superioare, devine un corp unitar, întrucât toate aceste legi pot fi deductibile dintr-o singură lege, care le înglobează pe toate. Această unificare nu se poate realiza decât cu constituirea completă a deosebitelor științe, constituire, care ați e departe de a fi ajunsă. Cel ce a arătat acest drum de unificare al cunoștințelor noastre științifice este Auguste Comte (v. ac.), iar rezultatul gândirii în acest stadiu se poate numi *F. pozitivă sau științifică*. Și în stadiul acesta se vedesc aceleași două procese ca și în primul, dar procesul sintetic, filosofic este precumpenitor.

3) În amândouă stadiile de până acum mintea noastră nu se aventă dincolo de ceea ce experiența directă a lumii ne dă. Ea primesc de reale și bune datele experienței și nu se întreabă asupra naturii și originii lor. Astfel ea stabilesc relațiile cari derivă din timp și spațiu, dar nu se întreabă ce sînt și de unde vin; formulează legile mișcării, legile fenomenelor de căldură, electricitate, lumină, etc., dar nu vrea să știe ce este mișcarea, căldura, electricitatea, lumina, etc. Determină legile de afinitate și cohesiune între atomi, în virtutea cărora se produc fenomenele chimice; legile de asimilație și disimilație, cari presidează la întreținerea fenomenelor vitale, dar se abține de a-și pune chestiunile: ce este atomul? ce este materia? ce este viața? Se ocupă cu omul, cu organele și funcțiunile organelor lui, cu legile fenomenelor sufletești, ce se petrec în conștiința lui, cu fenomenele sociale, la cari viața lui în societate dă naștere, dar nu vrea să-și piardă vremea cu cercetări despre natura și originea omului, despre soarta omului în mijlocul naturii, despre adevărata țintă a vieții lui. Caută dar mintea în aceste două stadii ale ei, să rezolve toate chestiunile privitoare la om și la natură, întrucât prezintă fenomene ce cad direct sub simțurile noastre, dar chestiunile privitoare la natura și originea lor, întrucât pot fi deductibile la o putere supranaturală, din care toate isviresc, anume la Dumnezeu, le lasă la o parte, deoarece asemenea chestiuni sînt relative la lucruri ce nu cad sub simțurile noastre. Și sînt mulți oameni de știință, cari caută să înfrâneze ori ce avent al minții care și-ar pune astfel de întrebări, — anume *positiviști*. E cu neputință însă s'o facă. E în firea minții umane de a se ridica în dezvoltarea ei la un al treilea stadiu, în care, ea, depășind marginile experienței directe, caută să rezolve toate întrebările privitoare la natura

și originea tuturor elementelor, cari într'un mod sau într'altul intră în cunoștințele noastre despre lume, dar a căror explicare știința nu vrea s'o dea. Natura și originea spațiului, timpului; causalității, a mișcării și materiei; a schimbărilor fizice și chimice; originea și natura fenomenelor vieții și a fenomenelor sociale; originea și natura conștiinței umane și a deosebitelor ei elemente: adevăr, bine, frumos; a omului și soartei lui în lume; problema existenței și a lui Dumnezeu, de care ea depinde, și alte multe probleme, lăsate neresolvate de știința și de filosofia științifică, formează un câmp imens de cercetări, cu care mintea se îndeleitnesc în acest ultim stadiu. Răspunsul la aceste întrebări constituie *F.*, în sensul strict al cuvîntului, iar năzuința fundamentală a minții noastre în acest stadiu e de a reduce toată diversitatea lumii la un singur fundament de explicare, care de astădată servă la unificarea, sintetizarea tuturor cunoștințelor noastre. Procesul de sinteză al minții pe acest teren își găsește cea mai deplină aplicare, de aceea sub numele de *F.*, în sensul propriu al cuvîntului, se înțeleg acele construcțiuni sistematice, create de mintea filosofilor, pentru explicarea lumii. S. e. F. lui Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant; la cei vechi F. lui Plato, Aristoteles, etc. În sens larg însă se aplică numele de F. la ori ce speculațiuni privitoare la v'r'una din chestiunile privitoare la natura și originea lucrurilor. [Dragomirescu.]

F. naturii, cercetările prin cari se caută a se unifica cunoștințele noastre privitoare la natură, la lumea din afară.

Filosofia dreptului studiază fundamentul rațional al diferitelor principii ale dreptului și al diverselor instituțiuni juridice și politice. Astfel ea cercetează: care e fundamentul dreptului de a testa (de a lăsa cuiva averea prin testament), pe ce se întemeiază dreptul societății de a pedepsi pe criminal, cum se justifică proprietatea individuală, cum se justifică regimul reprezentativ (parlamentar), etc. Așa înțeleasă, disciplina aceasta e o adevărată *metafizică a dreptului* și, în realitate, tot ce s'a scris până astăzi în această ramură nu este decât metafizică. Punctul de plecare și idea cardinală a acestei metafizici este credința în existența unui așa zis *drept natural*, revelat de rațiune. Principiile universale și neștrămutate ale acestui drept natural, fiind o revelațiune a rațiunii însăși, nu mai au nevoie de nici o justificare și, pentru a justifica și explica principiile unei legislațiuni pozitive, e suficient a constata că ele derivă din unele principii de drept natural. (De aceea de multe ori o simplă expunere a principiilor dreptului natural a fost prezentată ca o »filosofie a dreptului.«) Pe de altă parte însă dreptul natural, fiind revelat de rațiune, este expresiunea cea mai înaltă a justiției, este un fel de tip ideal al dreptului, cutră care trebuie să tindă ori ce legislațiune pozitivă. De aceea filosofia dreptului mai are sarcina de a căuta cum e posibil a apropia cât mai mult dreptul pozitiv de dreptul natural. Această dublă misiune a avut și are încă F. dreptului. Dar, în timpurile din urmă, credința în existența unui drept natural a încetat de a mai avea partizani cu vază printre specialiști și a început a se părăsi idea, că legislațiunile pozitive ar trebui

să se modeleze după un oarecare tip ideal al dreptului. Cercetările etnografice și sociologice au făcut să se constate, că dreptul este un produs natural și necesar al condițiilor sociale și variază totdeauna paralel cu aceste condițiuni. Prin urmare pentru a explica ori a justifica un principiu juridic, pentru a întrevéde evoluția viitoare a unei instituțiuni juridice sau politice, etc., trebuiesc studiate condițiunile sociale, în mijlocul cărora a luat naștere principiul juridic respectiv, sau a funcționat și funcționează instituțiunea de care e vorba. Numai studiul acestor condițiuni sociale ne va pute conduce la deslegarea problemei, ce ne preocupă. Această nouă formă trebuie deci să investească F. dreptului, dacă nu voiesce să rămână un anachronism. Sub această nouă formă însă, disciplina noastră nu va mai păstra probabil vechiul său nume, ci va lua pe acela de *Sociologie juridică*. Cf. dintre operele fundamentale asupra materiei: Kant, Principiile metafisice ale Dreptului, (trad. fr. Principes métaphisiques du droit); Montesquieu, De l'Esprit des lois; Ch. Comte, Traité de législation, (4 vol. Paris, 1826—1827); Jouffroy, Cours de droit naturel, (2 vol. Paris). Alte lucrări: Ahrens, Cours de droit naturel ou de Philosophie du Droit, (1 vol. Bruxelles, 1860, 1868); Beaussire, Les principes du droit. (Paris, 1888, 1 vol.); Béliame, Philosophie du Droit, (2 vol. Paris, 1881); Boistel, Cours de philosophie du droit, (2 vol. Paris, 1898); Stahl, Histoire de la philosophie du droit. — În literatura română, două articole de fond, de G. Mironescu, în »Revista de Drept și Sociologie«, București, nr. 1 și 2. — v. și Metafisica, Sociologia.

Filotimia, (grec.) ambiție, amor propriu, orgoliu, mândrie, vanitate. În accepțiunea țilnică a cuvântului, F. înseamnă pe alocuirea dărnicie.

Filoxera, v. Phylloxera.

Flietich, *Ioan*, de, istoriograf săsesc, n. 1684 în Brașov. A studiat teologia în Halle, apoi în Lipsca și Iena. 1712 prof., iar 1720 rector la liceul săsesc din Brașov. F. a adus în ordine învățământul școlar desorganizat prin ciuma ce a bătuit între 1718 și 1720. † 1743. Dela F. au ramas mai multe manuscrise, ce se păstrează în biblioteca liceului ev. din Brașov; cele mai multe se refer la istoria Trs.-ei, Moldovei și Munteniei.

Filtru, aparat pentru limpedirea lichidelor tulbure, pentru depărtarea substanțelor solide suspendate, cari strică transparența aceluia lichid. Lichidele, cari conțin materii solide în suspensiune, se limpedesc atât prin repaus, la care se precipită (cad pe fund) prin greutatea lor proprie corpusculele mai grele, precum și prin filtrare, la care se depărtază particulele solide mai ușoare. F. sunt alcătuite din diferite materii poroase după natura lichidului și după gradul de purificare pe care îl avem în vedere: Farmacistul filtrează lichidele tulbure prin pânză, flanelă, hârtie sugătoare; apa se filtrează prin năsip și pietriș, prin tuburi de porțelan, prin alte pământuri arse cu pori fini, prin plăci de piatră silicoasă artificială, cari opresc trecerea prin ele a unei mari părți a bacteriilor din apă; în industrie, unde nu se tinde la purificarea mai perfectă, se filtrează și prin filtre cu pori mai mari, prin cărbuni pulverizați sau comprimați, prin coks,

prin negru animal (cărbuni de oase), prin asbest (amiant), bureți, lână spălată, vată, celuloză preparată (pastă de hârtie), năsip fin, coaje de stejar măcinată, etc.

Filtrarea de apă. Nu găsim totdeauna în apropierea locuințelor apă curată, nu dispunem totdeauna de mijloace ca să aducem apă suterană din depărtare, și suntem adeseori siliți a ne servi de apă curgătoare, de apă tulburată prin materii suspendate, după ce am curățit-o. Intrebuițăm pentru purificarea apei diferite metode: depunerea materiilor suspendate prin repaus și decantare, curățirea chimică (baterea cu piatră acră și cu alte săruri), fierberea apei pentru omorirea microorganismelor, destilare, filtrare. Din aceste metode ne servim mai adeseori de filtrare, de trecerea apei prin substanțe poroase, cari opresc pe suprafața lor și în porii lor corpusculele suspendate în apă. Nici un metod de filtrare artificială nu ne dă garanțiile unei purificări perfecte a apei, în general filtrarea este cu atât mai eficientă, cu cât porii filtrului sunt mai fini, cu cât apa nefiltrată a fost mai puțin contaminată. Pe lângă constituția filtrului efectul depinde și de iuteala filtrațiunii, dacă supunem apa la presiune mare pentru ca să se filtreze într'un timp mai scurt purificarea ei va fi imperfectă. Prin filtrarea artificială depărtăm din apă parte din materiile suspendate, nu însă cele solute în apă. Pământul constituie filtrul de apă cel mai mare și cel mai perfect. Apa de ploaie, care a spălat suprafața solului, apa devenită murdară după ce a servit pentru diferite scopuri casnice și industriale se strecoară prin pământ, lasă în porii lui materiile suspendate și multe din cele solute; deja stratul cel mai superficial, huma (pământul negru, pământul arabil) posedă o atracțiune specială pentru unele materii solute, necesare plantelor, și le reține, microorganismii aflați în stratele superficiale ale solului înlesnesc reducerea și oxidarea materiilor organice suspendate și solute în apă și într'o adâncime variabilă de 3 până la 10 metri se găsește apa cu desăvârșire purificată. La filtrarea artificială ne servim de alte mijloace pentru alimentarea unui oraș întreg și de altele pentru aprovizionarea cu apă a unei singure familii. Orașele se pot alimenta cu apă filtrată numai în cazul extrem, când se găsește în imposibilitate de a-și procura apa suterană (de izvor sau de fântână) de bună calitate și în cantitate suficientă. În primele decenii ale secolului curent unui ingineri francezi au făcut primele încercări cu filtrarea de cantități mari de apă în galerii filtrătoare, așezate paralel cu cursul unui riu în depărtare de cel mult 15 m. dela mal; aceste galerii n'au dat rezultate satisfăcătoare. Apoi au învățat Englezii dela Americani filtrarea apei prin filtre de năsip; în 1839 s'a construit la Londra primul filtru mare pentru alimentarea orașului cu apă de Tamisa; acest sistem a trecut la continent pe la 1850 și a fost treptat perfecționat în Germania și în alte țeri. Înainte de a trece pe filtru apa este adusă în bazine de decantare, în cari se depune pe fund prin propria greutate parte din corpusculele mai grele suspendate în apă. Filtrul este constituit din bazine betonate, în cari se află suprapuse strate de bolovani, de pietriș gros, de pietriș mărunț, de năsip gros și de năsip fin,

toate bine spălate, toate aceste strate împreună au o grosime de 1-20 m. până la 1-60 m.; apa trecând prin năsip depune pe suprafața lui un strat subțire de nomol compus din plante acvatice microscopice și din materii teroase, acest strat de nomol joacă rolul principal la filtrațiune, el opresce trecerea substanțelor suspendate; filtrarea este imperfectă atât înaintea formării acestui strat de nomol precum și după ce acest strat s'a îngroșat, de aceea se impune depărtarea lui regulată după ce a ajuns la grosimea de câțiva centimetri. Filtrațiunea devine asemenea incompletă dacă se operează prea iute, dacă presiunea este prea mare, din cauză că stratul de apă aflat deasupra filtrului este mai înalt decât de 1 metru (după unii igienisti și ingineri idraulici de 0-60 m.), ea este cu totul ilusorie dacă năsipul filtrului capătă ruptură, crepături prin cari trece apa nefiltrată. Pentru ca să se înlăture neajunsurile filtrelor de năsip, ele se înlocuiesc astăzi prin filtre de plăci de piatră artificială după sistemul Fischer din Worms, fabricate prin topirea la temperatură înaltă a unui amestec de năsip silicos și de sticlă pisată, plăci cari se așează vertical, puțin depărtate una de alta într'un basîn betonat, cari prin urmare ocupă un spațiu mic și se pot lesne spăla printr'un curent de apă în direcțiune opusă curentului filtrator. Acest sistem se pune acum în practică la filtrele construite de guvernul român în portul Sulina. Cantități mici de apă se filtrează în casă prin filtrele de Chamberland și Berkefeld, constituite primul din tuburi de porcelan cu pori fini, cel al doilea din tuburi de năsip silicos ars (Kieselgurfilter), aceste filtre trebuie să se spele și să se desinfecte din când în când, pentru ca să nu se astupe și să nu se așeze în porii lor microorganismii capabili a infecta apa filtrată. Celelalte filtre cu pori mai mari decât porcelanul și piatră silicoasă artificială nu opresc trecerea bacteriilor în același grad ca filtrele de Chamberland și Berkefeld, nu se poate dar recomanda filtrarea apei prin bureți, prin lână spălată, prin pulvere de cărbuni vegetali, prin cărbuni animali (spodiu, cărbuni de oase), prin cărbuni comprimați, prin pastă de asbest (de amiant), prin celuloză preparată (pasta de hârtie), prin piatră filtrătoare naturală, ș. a. Toate filtrele opresc trecerea aerului, a acidului carbonic și a gazelor în general, apa filtrată este din această cauză lipsită de gustul picant, pe care-l posedă apa proaspătă de izvor. [I. Felix.]

Filtsch, 1) *F., Daniel*, n. 1730 în Sibiu, unde a funcționat mai târziu ca preot luteran; † 1793. Teolog însemnat. 2) *F., Ioan*, istoriograf săsesc remarcabil, n. 1753 în Sibiu, unde a fost mai târziu preot luteran; † 1836. 3) *F., Iosif Wilhelm*, scriitor și om politic Sas, n. 1844 în Brașov. S'a distins ca diarist și ca deputat dietal, fiind apărător hotărât al principiului național. † 1895. Opere: *Kronstadt und Umgebung*, 1886. 4) *F., Eugen Dr.*, scriitor săsesc, n. 1856 în Sibiu; a studiat teologia și filosofia în Lipsa. Reîntors în Trans., a funcționat întâi ca rector al școlii populare săsesci din Mercurea, apoi ca prof. la școala reală din Sibiu; 1883 predicator orașenesc și 1892 preot luteran în București, unde s'a dovedit ca un iscusit organizator pe terenul instrucțiunii. A dezvoltat și activitate literară,

în deosebi pe terenul artei, istoriei literaturii și pedagogiei. Opere: *Geschichte des deutschen Theaters in Siebenbürgen*; *Göthes religiöse Entwicklung*.

Fin, cel botezat sau cununat, în raport cu nașii săi.

Fin, v. Fên.

Final, ce e la sfârșit. În musică nume dat unei bucăți de ansamblu compusă din mai multe scene, prezentând un interes din ce în ce mai mare și încheiând un act de operă. Imaginat și introdus în opera bufă de un compozitor napolitan fără renume, Logroscino (1700—1763), F. deveni una din cele mai principale părți ale operii, menținându-se până prin mijlocul secl. XIX. Cu drama musicală modernă, F. propriu zis, în sensul vechiu, dispăre. Tot numele de F. se dă ultimei părți a unei compozițiuni ciclice: sonată, quartet, concert, simfonie, ș. a., mai cu samă când această parte nu afectează forma de Rondo, ci pe aceea de Allegro ca și partea întâi. [T. C.]

Finalitate, natura cauzei sau a scopului final. În filosofie: Armonia fenomenelor din natură a făcut pe mulți filosofi să presupună în același timp și o F., în vederea căreia aceste fenomene conlucrează. Această F. necunoscută e superioară ori cărei F.-i concepute de mintea omenească; ea dovedește existența lui D-zeu, care a orânduit fenomenele naturii după un plan și scop final, pe care l-a avut în vedere la crearea lumii. Kant distinge două feluri de F.: *interioară*, cea care există s. e. în armonia părților unui organism, cari presupun o legătură între ele și un singur scop vizat de întregul organism; și *F. relativă*, care nu presupune aceeași legătură între lucruri. Principiul *teleologic* (v. ac.) adică al F.-ii, e, după Kant, subiectiv; el ajută minții omenești în a motiva existența și acțiunea fenomenelor naturii, dându-le o rațiune de a fi, prin admiterea unor cauze și scopuri finale. Materialismul büchnerian și idealismul criticist transcendent contestă existența F.-ii în natură. Au mai studiat F. idealistul Hegel, naturalistul Darwin și spiritualistul P. Janet. [Nigrim.]

Finanțe. Odiuioară, sub vechia monarhie franceză, era suma de bani care se plătea regelui ca dare, ca imposit. La plural (finanțele) înseamnă banii și veniturile statului: administrațiunea F.-lor. Astăzi F. fac obiectul unei științe: *știința F.-lor* sau *economia financiară*, care tratează despre modul cum trebuie să facem față cheltuielilor publice, examinează mijloacele cele mai nimerite, ce trebuiesc întrebuințate spre a echilibra veniturile și cheltuielile unui stat. În viața națiunilor știința F.-lor are o importanță considerabilă, iar cunoștința cât mai aprofundată a principiilor și a învățămintelor ei, teoretice și practice, sunt indispensabile, deoarece garanțiile financiare sunt încoronarea garanțiilor politice stabilite prin constituțiune. Istoria arată, că revoluțiunea franceză a avut ca principială cauză o spăimântătoare delapidare a tesaurului public. Falimentul a silit pe Ludovic XVI să convoace statele generale și a precipitat căderea vechiului regim. Astăzi un control minuțios, regulat, anual, se exercitează în sinul celei mai largi publicități asupra finanțelor publice.

Finanți, nume dat în Ungaria corpului înarmat subordonat administrației financiare, care are mi-

siunea de a împedea și descoperi contrabanda de tutun și vamă, precum și contravențiunile în contra legilor financiare. Organele administrațiunii publice, precum și gendarmeria, au să dea mână de ajutor F.-lor, când aceștia sînt în serviciu. Corpul F.-lor consistă din funcționari și ficioiri. Rang de funcționar au inspectorii și comisarii de finanțe. Respicienții, supravigili și vigili sînt ficioiri. F. sînt împărțiți prin țeară în desparțeminte de câte 4—8 ficioiri. Conducătorul unui desparțemint e un respicient, ori un supravigil.

Fin de siècle, (*franc.*) »coada veacului«, termen modern, sub care se înțeleg exagerările în cultura apuseană de astăzi.

Fineța, Titlu, (*franc. Titre*), la metalele nobile amestecate se înțelege raportul, ce există între metalul nobil și cel nenobil. Ați F. se exprimă în părți dintr'o mie, și este însemnată pe obiecte prin diferite semne caracteristice. Mai de mult aurul curat marca 24 carate, iar argintul curat 16 loți. (v. și art. Aliagiu.)

Finez, v. Fini.

Fingal, (*Find Mac Cumail*), un rege al Morvenului (Scoția), cum spune tradițiunea, respinse invasiunea lui Septimiu Sever și repurtă victorie asupra lui Caracala, fiul acestuia. Ossian, fiul lui F., făcu o expedițiune în Irlanda, unde muri. Vitejile acestor doi eroi formează subiectul unor cîntece populare, pe cari culegîndu-le Macpherson și publicîndu-le la 1760 în Edinburgh, avu mare succes. Tradusă rom. de Eliade, 6 cînturi.

Caverna lui Fingal, în insula Staffa, una din Hebride, în nordul Scoției. Această cavernă e produsă de recirea stîncilor basaltice în fusiune, avînd o regularitate aproape perfectă. Lărgimea sa e de vr'o 11 m., lungimea de preste 60 m., înălțimea de 14 m., iar adîncimea apei într'însa de 2—5 m. Aspectul singular și impunător al acestei galerii și asurzitorul sgomot al valurilor, cari se rostogolesc într'însa, au făcut pe Scoțieni să o lege de numele eroului lor național F.

Fingu, (*Fingo*), o seminție de Cafri în Africa sudică, sub protectoratul Englierei, în jurul stațiunilor de misiuni, dela cari capătă ocupațiune.

Finii, popor care locuiesc în Finlanda și în guvernamele Oloneț, Arhanghel și St. Petersburg, în Rusia, și cari se mai numesc și Finlandezi. Intr'un sens mai larg Finii sînt una din cele patru ramuri uralo-altaice, cuprinzînd popoarele dișe finice, și anume: 1) *Ugrii* (Ostiacii, Vogulii și Maghiarii). 2) *Bulgarii* (nu cei dela Balcani, ci Ceremișii, Mordvinii și Ciuvahii). 3) *Permienii* (Permienii, Syriónii [Syrjók] și Votioicii [Votjók]). 4) *Finii* (Finlandezii, Eștii, Livii, Laponii, Ingrii, Vessii și Ciudii). Ei locuiesc în nord. Scandinaviei, Rusiei și Siberiei, unii pe la Volga, și Maghiarii la Dunăre. Unii sînt nomadi, alții stabili. Sînt cunoscuți din vechime. Sînt de statură mijlocie, viguroși, fața turtită, brăchicefali, pielea galbie, părul blond, ochii cenușii-închiși. Dintre toți, Maghiarii și Finlandezii sînt popoare civilizate. Limba lor e aglutinantă. Cea finlandeză e tipul limbilor finice dela Baltica, cum sînt laponeza, estica, livica și finlandeza; relativ la combinațiunile gramaticale maghiara e mai desvoltată. Literatura Finlandezilor arată multă desvoltare intelectuală. Din poeziile epice, cari trăiesc în gura poporului, s'a cules poema Kalevala.

[A. S.]

Finio, (germ. Pfennig), cea mai mică monetă în valuta germană. 100 F. fac 1 marcă. Semnul lui comercial e ¢. Aliagiu este identic cu filerul austriac, însă dintr'un kgr. se bat numai 500 buc. Din nikel se bat piesele de 10 și 20 finici.

Finio, curmal, numele vulgar al plantei *Phoenix dactylifera* L., (v. ac.).

Finis, (magh. *Fenes*), com. mică în Ung. cott. Bihor. Apare în actele publice la 1332. Are 293 case, 1497 loc., Români gr.-cat. 500, ceilalți aparțin conf. ev.-ref. Teritoriul e de 11,492 jug. cat., muntos, puțin fructifer. În apropierea comunei se înalță ruinele imponente ale cetății »*Bélavár*«. În actele publice din evul vechiu apare sub numirea »Cetatea dela Beiuș«; Cetatea dela F.; Bélavár s'a numit la 1548. Această cetate fu zidită probabil de Béla II, după părerea altora de Béla IV, sau de Vincențiu episc. rom.-cat. de Oradea mare, la 1244 pentru asigurarea înfloririi minelor, ce se cultivaseră pe acele timpuri în jurul Beiușului. Stațiune a căii ferate.

Finis sanctificat media, (*lat.*) scopul sfințesc mijloacele, un principiu aplicat cu valoare în etica casuistică, în virtutea căruia este permis, ca pentru ajungerea unui scop bun și salutar, să se poată folosi și mijloace neiertate. (V. și Casuistica.)

[Pl.]

Finistère, departamentul cel mai vestic al Franței, făcînd parte din Bretagne infer., 7070 km². cu 727,012 loc. (1891); are 5 arondismente. Capitala Quimper.

Finisterre, *Cap F.* (vechiul Promontorium Nerium), promontoriu la colțul nord-vestic al Spaniei; aci au învins Englezii pe Francezii în lupta navală dela 3 Maiu 1747.

Finlanda, (*lat. Finningia*, finez *Suomenmaa*, țeara bălilor), divisiune politică și administrativă a Rusiei de nord, între 59°, 48' și 70°, 6' lat. nordică și între 18°, 50' și 50°, 2' long. estică (Paris), mărginită cu Norvegia (Finmark și munții Kjölen), Svedia (riurile Muonio și Torneå) și golful Botnic la nord și vest, cu golful Finlandic și lacul Ladoga la sud, iar la est e separată printr'o linie convențională, urmînd înălțimile, până la lacul Enare. Suprafața 378,000 km², populațiunea 2,500.000 loc., capitala Helsingfors. Linia de separațiune a apelor sînt muncelul Maan Selkä, care formează limita spre est și se prelungește în munții Kjölen. Cel mai înalt punct dintr'însele ajunge la 300 m. Canalul Saima, terminat la 1853, leagă apele direct cu golful finlandic. Rîuri sînt: Tana, Torneå, Ijo, Uleå, Kyrjoki, Kuumo, care primesc apele a 130 lacuri, Aura, Wanda, Kymmenö, Yrånkö, Rajaioki, Vuoksen; lacuri: Enare-sjö, Ulea-träsk, Etseri, Keuvanselkä, Ruovesi, Nisijärvi, Pyhäjärvi, Vanaja, Längelmävesi, Roine, Mallavesi, marele Rautonselkä, Saima, cu nenumerate insule, și Ladoga. O mulțime de canale unesc lacurile. Aspectul regiunii e foarte singular, plin de ape și de insule acoperite de brazi, pini și alți arbori. Coastele sînt de granit și calcar, foarte sinuoase și apărute de insule, între cari principalele sînt: Aland și Åbo în golful Botnic, apoi altele multe mai mici, precum Karlö. Insulele din golful Finlandic țin mai ales de prov. Baltice.

Clima e sănătoasă pe coaste, aspră și inconstantă în interior. Iarna durează 8—9 luni, mai ales în nord, spre Laponia. Cultura solului a

mai îndulcit clima în ultimul timp. La Uleåborg grâu se coace în 6—7 săptămâni. Ploile din Sept. și deshețul din Maiu îngreiază mult călătoriile. Cerul e adeseori senin de tot.

Minerale există puține, precum e fierul, care se găsește în două varietăți: magnetic (8000 tone pe an) și turbos, scos din lacuri (6000 tone). Vr'o 25 fabrici lucrează acest fier și-l exportează în Rusia, iar pentru usul său Finlanda importă și din Svedia și din Germania. Mai posedă cupru, sulfure, arsenic, nitru, nitrat de potasiu, marmoră de bună calitate și granit asemenea.

Flora. Există mai mult teren fertil ca în Svedia. Se ară 1.440,000 hectare, iar 16.608,000 sunt acoperite de păduri. Ovăsul dela Wasa, la 63° lat. e foarte bun. Se mai cultivă grâu și orz. Producțiunea e de 4½ mil. hectol. și se mai importă 1.400,000 hectol. Legumele, tutunul, inul, cânepa, hemeiul se seamănă pe alocurea. Gerurile uneori subite și un verne, numit *turila*, vatămă grâul. Din timpuri străvechi Finlandezii au semănat în locul pădurilor arse, făcându-se asta în trei feluri, dintre cari cel mai cunoscut e *kieskama*, când pădurea e mică. Astăzi administrațiunea veghează mult la îngrijirea pădurilor, cari acoper mai mult de jumătatea ținutului. Se află brați, pini, fagi, aluni, plop, inipiri și rari stejari și frasini. Se exportă multe lemne. Cireșele și merele se coc la Wasa și la Iacobstad, pe când nucii cresc numai în sudul regiunii.

Agricultura pe unele locuri e făcută sistematic. Vitele sunt numeroase, de talie mică. Reni sunt peste 21,000; dar caii sunt mai întrebuițați și se află 265,000. Pădurile sunt pline de vânat: elani (alca), cerbi, reni, vulpi, paseri, lupi și urși. Prin râuri sunt multe vidre și pesci, mai ales salmon. Dela 1840 nu mai există castori aici. Pe coaste se pescuiesc câni de mare, iar focle se află și în lacul Saima și în Ladoga.

Comunicațiune, industrie, comerț. Rîurile sunt puțin navigabile, cu multe cascade și inundând adeseori. Canalele nu ajung și șapte luni sunt înghețate, ceea ce împiedică cultura în interior. Căile ferate sunt oarecum întinse, până la Uleåborg, iar actualmente se lucrează linia spre Torneå. Tarifele sunt ieftine. Principala șosea, care pleacă dela St. Petersburg, e bună și din punct de vedere comercial și strategic. Industria e mică, dar face progrese, mai ales construcțiunea navelor.

Marina comercială e activă și are multe bastimente. Se importă cereale, zahăr, țesături și diferite alte mărfuri coloniale; exportul consistă din lemne de construcțiune, fier, fontă, catran, unt, pesci, animale vii, etc.

Populațiune, guvern, administrațiune, armată. Populațiunea se compune din Finlandezi 2.000,000, Svedezi 450,000, Ruși 10,000, Germani vr'o 2000. Finlandezii sunt serioși, sobri, perseveranți, foarte patrioți, ospitalieri și resbunători. Țeranii locuiau înainte în colibe numite *pertti*, ca și aici pe unele locuri; însă administrațiunea bună le-a înlocuit cu case sănătoase. Finlanda formează o divisiune a Rusiei și e considerată ca mare principat, cu constituțiune, organizațiune și administrațiune deosebită. Constituțiunea datează dela 1772, dată de Gustav III. Cu toate confirmările rusesci, cazurile farilor au violat-o de câteva ori. Landtagul (parlamentul)

n'a mai fost chemat dela 1809 până la 1863. Din acest an a fost convocat la fiecare trei ani, legal. Trupele finlandeze nu pot fi duse preste hotare; dar la 1831 ele au fost întrebuițate contra Poloniei, la 1849 contra Ungariei și la 1877 contra Turciei în Bulgaria. Șefii țerii sunt senatul și guvernatorul general. Acesta locuiește în Helsingfors, e comandantul armatei și reprezintă voința țarului, care nu se poate împlini fără deliberarea senatului. La Petersburg Finlanda e reprezentată printr'un ministru-secretar de stat. Senatul se compune din oameni de ori ce clasă, are 2 vice-presidenți, plus 14 membri, numiți de țar pe trei ani.

Legile sunt cele svedeze, traduse. Limba oficială e fineza, tipul limbilor finice. Sunt trei curți de justiție, sub cari sunt tribunalele de districte, iar sub acestea trib. rurale. Religiunea țerii e luterană; sunt trei eparchii: archiepiscopat la Åbo și episc. la Borga și Kuopio. Instrucțiunea e tot așa de răspândită ca în Svedia, prin numeroase școli primare. Există o universitate fondată la Åbo la 1640 și mutată la Helsingfors la 1827. Cursurile sunt urmate de vr'o 2000 de studenți, între cari 300 femei. Clerul e plătit de comune.

Dela 1865 se întrebuițează monedă proprie. Banca finlandeză datează dela 1811. Sistema monetară e cea latină: francul (numit marka) cu 100 bani (penni).

După 1809 armata finlandeză fû licențiată de Alexandru I. După resboiul Crimeii Nicolae I. a reconstituit-o. Aici există 8 batal. de infanterie, 1 reg. de dragoni și 1 reg. de gardă, preste tot vr'o 8000 de oameni. Tendența Rusiei este de a mări această armată. Artilerie nu posedă. Cu reserva se ajunge la 30,000. La 1877 flota a fost desființată.

E împărțită în opt provincii: Uleåborg, Wasa, Åbo, Tavastehus, Nyland, Kuopio, St. Michel și Viborg.

Istorie. Nu se știe când primii Tavaști s'au așezat aici. Din secl. X se știe că existau populațiunile: Tavaster, Karelare, Vestpinnare și Kvener, și printre aceștia Laponii nomadi. Do prin secl. XII Novgorodul și Svedia căutau să pună stăpânire. La 1293 Svedia cucerii Finlanda. Petru cel Mare cuprinse provincia Viborg, iar Elisabeta întinse domnia Rusiei până în jurul lacului Saima. La 1809 Alexandru I. folosindu-se de resboiul nesocotit al lui Gustav IV contra Franciei, o cuprinse în întregime și și-o asigură la 1814, dând Svediei Norvegia. De atunci până astăzi ține de Rusia. Poporul sub o administrațiune bună, superioară Rusiei, față de aerele despotice ale guvernului imperial, privesc cu simpatie spre Stockholm. [A. S.]

Finlandic, (golful), numit de Finlandezi *Suomen Lahti*, de Svedezi *Finska Viken*, de Ruși *Finskii Zaliv*, e format de Marea Baltică și udă Estonia, Ingria, Carelia și Finlanda. E lung de 400 km., lat dela 20 până la 130 km.; sudul e mai adânc decât nordul; n'are flux; primesc apele Nevei și Narvei; insulele sale sunt Retusaari (Kotliu), Lavesaari și Suursaari (Hochland); e plin de stânci prin multe locuri. Apa sa e mai sărată ca a golfului Botnic și îngheață adeseori.

Finta, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul stâng al Ialomiței, se compune

din 4 căt. cu 1209 loc. (Dicț. geogr. 1890), are 1 biserică și 1 școală; com. e însemnată prin lupta, care a avut loc în raionul ei între Mateiu Basarab și Vasile Lupu la 1653. Osemintele soldaților căduți în această luptă zac sub movila dela F.

Fințesci, com. rur. în Rom., j. Buzău, cu 1240 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 1 biserică și 1 școală. Teritoriul com. e bogat în substanțe minerale: fier, sare și mai cu samă gips fibros; asemenea se găsește și o puternică sursă de apă minerală, conținând mai cu samă sulf.

Flori, (froces = frisson), senzație de frig mai mult sau mai puțin intensă, însoțită de un tremur, începând dela șale și care determină senzația »pielei de găină« (chaire de poule, horripilation), apoi urmează convulsii inthomice, începând cu extremitățile și în fine clănțanitul dinților. În timpul florilor temperatura periferică scade, iar cea centrală crește. F. se observă la începutul diferitelor maladii febrile ca malaria, pneumonia, infecțiunea purulentă, etc., iar fiziologic în urma unei emoțiuni morale, la expunere la frig, etc. [V. I.]

Florin, originar o monetă de aur, care mai târziu spre deosebire de F. de argint se numi F. de aur. F. bătuți la 1252 în Florența purtau inscripțiunea de »Florentia« și chipul unei flori. Cuvântul floren (florin) se derivă sau dela Florenția sau dela flos (floare). Din Italia s'a lătit baterea acestei monete și în Germania. În ținutul Rinului se băteau din o marcă 64 fl. în aur, mai târziu 72 fl., și numai în secl. XVII se înlocui F. de aur cu Galbinul. F. de argint a avut în diferite timpuri valoare diferită, așa s. e. la 1748 s'a introdus F. convențional, care s'a luat de basă și în Bavaria (1 fl. C. = 1'05 fl. v. a.). F. v. a. s'a introdus la 1857 și se împarte în 100 cruceri; din un $\frac{1}{2}$ argint curat se bat 45 bucăți la 1 fl. Se bat bucăți la 2 și 1 fl.

Floriture, (ital.) ornamente melodice, mai cu samă în arta cântului.

Fir, particula cea mai subțire și lungă, despărțită sau rescutită din in, bumbac, mătăasă, etc. Sub numirea de F. se înțelege și firul sucit cu aur întrebuințat la broderiile, cari se dic că sunt cusute cu fir.

Firdusi, *Ferdoucy* sau *Firdaucy*, celebru poet persan, (916—1020 d. Chr.); n. la Rizva, în Khoracan; petrecu o mare parte a vieții la Gazna, lângă sultanul Mahmud, care îl însărcină să compună o epopee despre vechii regi ai Persiei. Această operă, intitulată Schah-Nameh, o cronică în versuri, cu frumoase creațiuni poetice, jumătate istorică, jumătate fabuloasă, cuprinde în 60.000 de versuri evenimentele Persiei și țeilor vecine până la căderea Sasanidilor. Rău resplătit pentru opera sa, la care a lucrat 30 de ani, poetul se întoarse în Khoracan, scriind o satiră în contra lui Mahmud. Schah-Nameh e tradusă și în rom. de G. Sion, în Revista Carpaților, după traducerea franceză de Mohl. Afară de Schah-Nameh (Cartea regilor), F. a lăsat și un divan sau colecțiune de poezii, intitulată Khamsa. F. e până azi cel mai popular poet al Persiei. Soldații persiani merg la resboiu cântând versuri și fragmente întregi din epopea sa, precum cântăreții le cântă la mese și în serbători.

Fire, caracter esențial, natura proprie a unui

lucru. Modul particular, în care se prezintă personalitatea unui om. (v. și Caracter, care totuși are în sensul cel mai restrins o accepțiune, pe care nu o are F.). [M. D.]

Firenze, numele italian al Florenței.

Firida, (nișă, apsidă), un spațiu în semicerc, boltit de obicei cu o semicupolă. Aplicat cu deosebire de Romani în temple, biserice, palaturi și terme. Adoptate mai târziu la bisericile creștine, originare din vechia basilică.

Firiza, magh. *Felső-Fernezely*, com. rur. în Ung., cott. Sătmár, cu 1046 loc. Români; pe hotarul F.-ei se află mine de argint.

Firma, numele sub care se poartă o afacere și care de regulă se înregistrează la tribunalul comercial. Se deosebesc: *F. în nume singular*, în care obvine numele unei singure persoane, și *F. în nume colectiv* ori *societare*, cu numele a două sau mai multe persoane. După modul de asociare de persoane ori de capital, firmele societare se împart în *F. personale* sau în nume, s. e. I. Lăzărescu & C. Popescu, și în *F. anonime* ori nepersonale, s. e. »Furnica«, etc.

Firmament, (lat.) cerul; boltă cerească ce ne acopere având de basă orizontul. Cei vechi își închipuiau că boltă cerească e materială, formând tăria cerului sau razimul lui.

Firman, (pers.) decret dela sultan trimis prin marele vizir, provăcut cu numele sultanului și pe care primitorul înainte de a-l ceti îl sărută sau îl apasă pe frunte cu mult respect.

Firmicus Maternus, Iulius, scriitor lat. din Sicilia, scrise ca păgân pe la 350 d. Chr. opt cărți despre astrologie, »Astronomicorum libri VIII«, edit. 1897 de Kroll și Skutsch; ca creștin scrise: »De errore profanarum religionum«, edit. la 1867 de Halm, în care provoacă pe împ. Constantius și Constans să stirpească ultimele remășițe ale păgânismului.

Firușor sau *Hirușor*, numiri vulgare ale plantei *Poa annua* L. (v. ac.).

Fisc, (lat. Fiscus), tesaaurul statului (v. ac. și art. Erar), administrațiunea finanțelor publice (v. Finanțe.) *Fiscal*, ce privește Fiscul; funcționar care reprezintă interesele F.-lui, mai de mult și titlul acuzatorului public (procuror, avocat); *Fiscalat*, oficiul fiscalului. *Fiscalitate*, totalitatea legilor privitoare la F. *Drepturi fiscale*, (lat. jura fisci) privilegiile statului referitoare s. e. la încasarea dărilor, la falimente, etc.

Fischart, Ioan, poet satiric germ., n. pe la 1545 la Strassburg, dela 1581 încoace trăi ca avocat la Speier, 1583 la Forbach, unde † 1589. Patriot înfocat, poet talentat cu o puternică vînă satirică și, după Luther, reformatorul limbii, i-a ajutat acestuia mult în lupta sa cu papa. Scr. princip.: Flöhhatz, Weibertratz, 1573, procesul muierilor și al purecilor, de o comică din cele mai drastice; Bienenkorb des heil. röm. Reiches Immenschwarms, 1579 și altele în contra lesuitorilor, dar mai ales: Gargantua și Pantagruel, 1575, o prelucrare foarte îmbogățită după Rabelais în care sbiciuește, ca »Don Quixote«, idealismul exagerat și romanele cavaleresci. Serierile lui arată, ici colo chiar rusticitate necioplită, dar totdeauna luptă cu prostia și alte slăbiciuni ale timpului. Din cele serioase sunt a se aminti povestirea: Das glückhafte Schiff von Zürich, 1576, și poezii lirice, religioase și patriotice. [W. R.]

Fischer, 1) *F., Andreiu*, reformator originar din Vittenberga, unde a fost profesor, 1521 veni în Ung., fiind primul reformator în părțile nordice ale țerii, în deosebi între Sașii din Zips. Comitele suprem al cottului Gömör îl prinse și 1540 îl aruncă de pe zidul unei fortărețe. [—]

2) **Fischer, Kuno**, filosof germ. din școala idealistică a lui Hegel, n. 1824, a făcut studii în filosofie, filologie și în teologie la universitățile din Leipzig și Halle. Activitatea și-a dezvoltat-o ca profesor de filosofie la universitățile din Iena și Heidelberg. Pe lângă multe monografii, ce a scris, operele mai însemnate ale sale sunt: *Geschichte der neueren Philosophie* în 6 tom., 1855 până 1877 și *System der Logik und Metaphysik oder Wissenschaftslehre*, 1865. Cf. *Uiberweg* III. [Pl.]

3) **Fischer, Ludovic, Vincențiu**, poet german, n. 10 Ian. 1845 la Oravița (Banat), traducător de balade și poezii românești în limba germană, prin a căror publicare în revistele literare cele mai răspândite germane a contribuit mult la lăfșirea creațiilor poetice române între Germani, 1868—90 »Die oester. Gartenlaube« »Die Dioscuren«, »Das Ausland«, »Die illustrierte Welt«, »Nord und Süd«, »Die Gegenwart«, »Die deutsche Revue«, »Acta Comparationis Literarum Universarum«, »Deutsche Warte«, »Bildersaal der Weltliteratur«, etc., toate au reprodus, în decurs de aproape 22 ani, traduceri excelente de poezii și balade românești din peana lui F. La 1883 a apărut la Wilhelm Friedrich în Lipsca: »Grui Sănger« de V. Alexandri, tradus de F., și apoi declamat în preșeara anului nou 1884 în Lessing-Verein din Lipsca, cea mai însemnată reuniune literară germană, secerând acolo aplauze furtunoase. Cu editarea revistei germane: »Romänische Revue« F. deveni colaborator permanent și foarte activ al acestei reviste. Din numeroasele traduceri mai amintim: *Deșteaptă-te Române...* după Andr. Mureșan, »Mărioara-Florioara«, *Manole*, *Dumbrava roșie* »Der rothe Wald«, *Peneș*, 10 Maiu 1881, toate de Vas. Alexandri; »Die Weltbeherrscherin«, (Const. Andreieviciu-Morariu); »Andronim und Filana«, (Ath. Marienescu); *Arghir și Elena*, (Ioan Barac); *Luceaferul*, (Eminescu), etc. Traducerile lui F. excelează prin reproducere fidelă, un limbajiu dulce și fluid și prin o versificare îngrijită și plăcută. A mai scris un studiu: »Die Romäuen in der fremden Litteratur«. A fost decorat cu »Bene merenti Cl. I.« † 15 Dec. 1890 la Halle a. d. Saale, unde funcționa ca director la fabricile de hârtie din Cröllwitz. F. a lăsat un mare volum, traduceri în manuscris, care se va publica în curând prin Dr. C. Diaconovich. [P. Broștean.]

Fischhof, Adolf, om. politic austr., n. 8 Dec. 1816 la Buda veche din părinți ovrei, studiă 1836—1844 medicina în Viena și fû ales 1848 comandant al corpului mediciniștilor din legiunea academică. Prin aceasta deveni membru al comitetului politic central și president al comitetului de siguranță. Apoi fû ales deputat în camera de Kremsier, unde jucă un rol însemnat. Cabinetul Doblhof îl numi consilier ministerial în ministerul de interne. După disolvarea camerei din Kremsier fû însă acusat de înaltă trădare, dar achitat. De atunci s'a ocupat cu praxa medicală. Reinviind viața constituțională

în 1861, F. dimpreună cu Unger publică o broșură, »Zur Lösung der ungarischen Frage«, în care recomandă dualismul. În 1869 însă apără el în broșura »Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes« federalismul. † 23 Martie 1893.

Fisetru, Cachalot v. ac.

Fisica, știință naturală, ce se ocupă cu proprietățile generale ale corpurilor sau ale materiei și cu fenomenele generale, întrucât acestea nu alterează într'un mod permanent natura corpurilor. Pentru ajungerea acestui scop ea se folosește de metoda observațiunii și experimentării. Inceputurile F.-ei sunt a se căuta la vechii filosofi greci. În antichitate însă nu a putut face mari progrese; vechii filosofi emanau totdeauna dela un principiu general, ei nu cunoscneau metoda de a observa și experimenta. Îndată ce principiul general a fost combinat cu experimentul, ca s. e. la cercetările lui Archimede asupra pârghiei, F. a dat înainte. Dar nici evul mediu nu a prea promovat dezvoltarea F.-ei. Lipsa de cunoștințe matematice, credința în vrăjitorie, care vedea în ori ce fenomen extraordinar al naturii o manifestare a diavolului, și filosofia scholastică, nu erau proprii a înainta științele naturale. Dar nici Arabii, cari au păstrat cu îngrijire doctrinele antichității, nu aveau forță intelectuală suficientă pentru a pute dezvoltă numitele științe. Secolului XVI i-a fost rezervat a da un puternic impuls F.-ei. Primul pas important este stabilirea noului sistem solar prin Copernicus (1554). Adevărata valoare a experimentului a dovedit-o Galilei (1602) prin descoperirile sale referitoare la mișcarea corpurilor și la lumină, și englezul Gilbert prin cercetările sale asupra forței magnetice. 1618 descoperi Kepler legile mișcării planetelor în jurul soarelui; Snell (1615) și Descartes (1637) stabiliră legile refracțiunii luminei, iar Huyghens (1690) creă în optică baza teoriei undulațiunii, care și astăzi e valabilă. O nouă epocă s'a început pentru F., când Newton (1682) a stabilit legea gravitațiunii. În secl. XVIII au luat avânt cercetările asupra electricității; se remarcă lucrările lui Gray, Dufay, Franklin, Coulomb. Dar un câmp de tot nou s'a deschis prin descoperirea lui Galvani (1791), care ajută pe Volta a descoperi electricitatea de contact și a construi colona sa. Orsted inventă 1820 electromagnetismul, care în curând fû urmată de alte invențiuni ale lui Seebeck, Ampère și Faraday, precum și invențiunea telegrafiei electromagnetice prin Gauss și Weber. Niepce (1827) și Daguerre (1839) inventară fotografiarea, Kirchhoff și Bunsen analiza spectrală. Prin R. Mayer, Helmholtz, Carnot, Régnault și Clausius s'a stabilit teoria mecanică a căldurii, conform căreia lucrul mecanic produce căldura, care din partea sa încă poate produce lucru mecanic; s'a constatat o echivalență completă între lucru și căldură. Magnetismul pământului a fost studiat în secl. XIX cu deosebire de Humboldt, Hansteen, Gauss și Weber. Deceniile din urmă au adus mari și prețioase descoperiri, în deosebi în domeniul electricității, a căror aplicare în viața practică devine din zi în zi mai extinsă. (Cf. Mousson, F. pe baza experienței, 1879—86; I. Müller, Manual de F. cosmică, 1894; Violle, Manual de F.; Kirchhoff, Prelegeri asupra F.-ei matematice, 1883—91; Pogendorff, Istoria F.-ei,

1879; Daguin, *Traité de physique*; Billet, *L'optique physique*; Roscoe, *On spectrum analysis*; Bacaloglu, *Elemente de F.*; Poni, *Elemente de F.*; apoi o mulțime de dicționare și reviste periodice.)

Fisical, ce aparține fisicei.

Fisician, cel ce se ocupă sau instruează fizica.

Fisicoteleologic, în metafizică și în știința filosofică a religiunii acel argument, care pe cale rațională caută a deduce existența și însușirile lui Dzeu din scopurile naturei, întrucât le putem cunoaște în mod empiric. În mod științific acest argument a fost formulat de cătră Chr. Wolf. [Pl.]

Fisicratism, (*grec.*) sistemul preconizat de cătră economiștii din secl. XVIII, discipoli ai școalei lui Quesnay (1694—1774), medicul lui Ludovic XV. Quesnay a fost fondatorul sistemului fisiocratic sau fisiocratismului și cel dintâi, care s'a prezentat sub un aspect științific. El și-a publicat ideile la 1756 în Enciclopedia. Mai târziu Dupont de Nemours a adunat la un loc aceste idei sub numele de **Fisicrație**. S'a format astfel o școală de publiciști, cari erau desemnați în 1760 sub numele de secta economiștilor. Și mai târziu ei fură cunoscuți sub numirea de economiștii francezi ai secl. XVIII, iar de vr'o 60 ani încoace ei sînt numiți Fisiocrați, spre a-i deosebi de ceilalți economiști, adecă de toți cei ce s'au ocupat ori se ocupă cu economia politică.

Desnodământul atât de trist al sistemului scoțianului Law lăsase Franția nu numai ruinată, dar în cea mai stranie nedumerire: lumea din Franția mai cu samă, nu mai scia care să fie principiul, pe care îl mai poate adopta cu încredere. Până atunci se creșuse orbesce, că banul este avuția prin excelență și că înmulțind emisiunile hârtiei-monete se sporesce avuția. Din toate valorile industriale nu mai rămănea acum nimic decât proprietatea fonciară, și activitatea spiritelor desamăgite se dirijă cu frenesie cătră cultura solului: pămîntul și numai el începe deodată a fi considerat ca singura bogăție adevărată. Din această reacțiune a ieșit sistemul agricol fisiocratic. Pămîntul fiind considerat ca soriginea unică a bogăției, agricultorii singuri formau clasa productivă, iar ceilalți muncitori erau clasa improductivă. Fisiocrații însă au emis un principiu de o mare fecunditate, proclamând libertatea comerțului și a muncii; devisa lor a fost: *Laissez faire, laissez passer*. Ei au combătut neegalitatea și privilegiile, ei semnalau și atacau abuzurile. Cu privire la doctrinele de guvernament, adecă regimul politic, fisiocrații credeau că starea normală în materie de economie socială este absolută libertate și căutau să înlăture ori ce intervențiune a autorității ca necesarmente daunătoare. Principalii fisiocrați, discipoli ai lui Quesnay, au fost: Turgot, Dupont de Nemours, Morellet, Malesherbes, marchisul de Mirabeau, abatele Baudeau, Mercier de La Rivière, Gournay, Trudaine, markgraful de Baden (Carol Frederic), Le Trosne, etc.

Fisognomica, știința care ne învață cum să cunoaștem firea sufletească a omului după trăsăturile feței. Deși observațiuni fisiognomice s'au făcut încă de Aristotel, totuși această știință e întemeiată de Lavater în 1772 prin opera sa

Despre fisiognomonică. Multe din observațiunile F. sînt interesante, multe sînt juste, dar nici una nu are caracterul științific, pe care fundamentul acestei științe a vrut să li-l dea. Expresiunea, fisionomia desvêluește mult din caracterul cuiva; e în joc o asociație de mișcări, de expresiuni, cari fiecare traduc o specială inervație și dinamică cerebrală, și a căror sinergie trebuie să dea pe față ceva, dacă nu tot, din felul de activitate intelectuală și organică a individului. Darwin și înaintea lui Ch. Bell și Duchenne de Boulogne (*Physiologie des mouvements*, etc.) au pus fundamentele adevăratelor studii științifice ale F. F., ca și frenologia și grafologia, sînt încă în fasa metafizică, transcendentă; studiul lor științific rămănea încă a fi făcut.

Fisiologia, una din ramurile Biologiei (v. ac.), adecă a științei care se ocupă cu fenomenele și formele vieții, și anume în ea se studiază funcțiunile deosebitelor organe ce compun un animal sau un vegetal. De aci divisiunea F.-ei, în *F. vegetală* și *F. animală*. Sub numele de F. școala lui August Comte vrea să cuprindă și Psihologia, care atunci poartă numele de F. a funcțiunilor intelectuale și morale. Preocupăția principală a F.-ei este studiul și cunoașterea de aproape a funcțiunii și inervației organelor. Prin natura fenomenelor ce studiază, F. împrumută multe din metodele fisicei și în special chimiei; o ramură de mare importanță a F.-ei este chimia-fisiologică. Raportul F. cu celelalte ramuri ale Biologiei nu este încă bine definit și o clasificăție a științelor e așteptată de mult a pune ordine în grămădirea din ce în ce mai mare a materialurilor numeroaselor ramuri ale Biologiei.

F. animală, creată sub impulsivitatea doctrinelor și cercetărilor lui Galien (131—200), își găsisse deja consacrația definitivă a metodelor și scopul ei în mâna genialilor fisiologiști ai școalei alexandrine Herophyl, și Erasistrat, dela cari F. începe a fi socotită ca știința fundamentală a vieții. O metodă științifică fiziologică datează dela acești șefi ai școalei din Alexandria. Herophyl și Erasistrat sînt cei dintâi cari au făcut disecții asupra ființelor viețuitoare, ca țapi, capre și chiar oameni condamnați la moarte (Preyer). Cea mai veche și mai științifică descriere a creierului ne-o dă Erasistrat într-o pagină citată de Galien (Kühn, VII, III, 600). Cel mai vechiu fiziolog cunoscut de altfel este Alcméon din Crotono (cătră 500 a. Chr.), primul care la Greci a localizat senzațiunile și gândirea în creier. Trebuie să ajungem la Harvey (1578—1658) pentru ca să înregistrăm progrese de samă în F. În secl. nostru Flourens și mai ales Schiff, Ludwig și Claude Bernard au dat avântul științific, de care se bucură F. astăzi. Grație cercetărilor lui Magende, Bell, Joh. Müller, Louget, Helmholtz, Vulpian, Heidenhain, etc., F. reprezintă astăzi o știință în adevăratul înțeles al cuvîntului. Metodele i-se precizează pe ci ce merge și fenomenele ce studiază sînt prinse și studiate cît mai de aproape, metoda grafică a adus între altele foloase imense F.-ei și grație ei s'au putut înregistra prețioase curbe, ce au desvêlit atâtea fapte relevante mai târziu și de clinică, devenite de mult clasice și cari din cauza delicatetei lor scăpau investigațiunilor ochiului liber. Numai experiențelor de laborator se datoresc în mare

parte cunoscințele precise, ce avem despre înervația și funcțiunea atâtor organe și mai ales putința de a preveni și cunoaște mersul și medicamentarea unei boale sau remediu. F. aduce foloase imediate și precise nu numai științei, dar și omenirii. Tratatul de F. cele mai recomandabile sînt acelea ale lui Londoisi, Waller, Beaunes, Jolyet, etc., și cel mai recent al lui Morat et Doyon. [Vaschide.]

Fisiologia vegetală, v. Biologia și Botanica.

Fișpan, v. Comite suprem.

Fissidens Hedw., (botan.) gen de Mușchi Stegocarpi-acrocarpi, familia Fissidentaceae. Speciile sale trăiesc pe pământ argilos sau silicios umed, pe putregaiu în păduri, pe stânci umede în munți, unele chiar în apă (*F. rivularis* Spr.). Toate au caracterele comune următoare: Tulpini cu două serii laterale de frunze; frunze cu o lamă dosală foarte dezvoltată; dinții peristomului împărțiți până la mijloc în două jumătăți. Cele mai multe specii sînt în regiunile tropicale, iar prin Europa mai comune sînt: *F. bryoides*, *taxifolius*, *osmundoides*, *adiantoides*, ș. a.

Fissil, ce se poate despică. *Fissipede*, animale cu copita despicată.

Fissilingula, subord în grupa Saurienilor cu limbă lungă, subțire, electibilă și bifurcată la vîrf; coadă lungă; pielea acoperită cu solzi; sînt pleurodonte. Se divide în 1) *Lacertidae*, șopârle. 2) *Varanidae*, cu speciile cele mai mari între șopârlele sobroase (Egipt, Olanda nouă). 3) *Ameividae* (America). 4) *Helodermidae*.

[V. B.]

Fissiparitate, generațiune asexuală prin diviziunea părintelui în două părți, cari devin din nou indiviți.

Fissirostre, o mică grupă de paseri cu cioc scurt, lat, triunghiular și despicat până sub ochi; se nutresc cu insectele ce le prind în sbor. Acestei grupe aparțin: Rândunicele, Drepneaua și Mulgecapra. [V. B.]

Fissura, *F. mamelei*, crepătura sfîrcului țițelor, dureroasă și primejdioasă pentru copil, neputînd suporta mama durerile alăptării. *F. ani*, în pielea ședutului (anus), foarte dureroasă la ieșire afară cu scaunul. *F. osului*, se produce de o putere din afară și se vindecă încet.

Fissurella, gen de molusc gasteropod-prosabranchiu, familia Fissurellidelor. Cu cochila asemenea cu cea a *Patelleror* (v. ac.), dar prezintă la vîrful său o deschidere, prin care vine apa la bronhii. *F. graeca* L., trăiește în Mediterana.

Fistic, numele vulgar al fructului comestibil de *Pistacia vera* (v. ac.).

Fistula, traecte supurate, remase în urma închiderii absceselor, de obicei de natură tuberculoasă, mai frecvente la scrofula. Pot fi de origine osoasă, la dinți, în canalul nasolacrimal, etc.

F. rectală sau anală, la ședut, rectovesicală, când trece și în beșica udului. Se vindecă numai prin operațiuni chirurgicale și prin caustice fisicochimice, excepțional, la persoane tinere, se vindecă de sine.

F. urinară, consecința absceselor urinoase, dă scurgere în continuu urinei. Poate fi și accidentală prin plăci penetrante în beșică. Se vindecă numai prin operație.

Fistulina Fr., (botan.) gen de Ciuperci Basidiomycete-autobasidiomycete, familia Polyporee.

Speciile sale au un hymenofor, cu o stipă sau desil, de culoare roșie închisă; pe fața inferioară a hymenoforului sînt tuburi egal de lungi și distincte unele de altele, pe cari se formează sporii. Specia mai comună, *F. hepatica*, trăiește prin pădurile de stejari.

Fistulos, (botan.) arată pe acele părți din plante, cari se prezintă cu interiorul găunos, adică ca nisce tuburi cu interiorul gol în tot lungul lor, sau e întrerupt din distanță în distanță prin lame de țesătură mai rezistentă sau mai slabă. Astfel e paul de grâu, orz; tulpina de Bambus, Cucuta, Equisetum; fuști (scapurile florifere) de Ceapă, Usturoiu, frunzele de Ceapă, ș. a. Se întrebuintează și ca termen specific, s. c. *Allium fistulosum*.

Fit, (engl.) se dice despre cai: gata pentru alergări.

Fitul, o țesătură specială făcută din o substanță ușor absorbantă de lichide, care se întrebuintează în diversele lampe. Așa: în lampile cu alcool se întrebuintează ca fitil un cilindru făcut de fire de bumbac foarte slab resucit, care fiind poros, se îmbibă ușor de substanța combustibilă, care prin capilaritate se ridică în sus până la capătul exterior, unde arde când e aprins. La lampile cu petrol se întrebuintează o țesătură anumită, care e sau cilindrică pentru lampile cu foc central, sau lată pentru lampile cu flacără lată. De asemenea la luminări F. e compus tot din o substanță poroasă, în general bumbac țesut anume, însă, care înainte de a se întrebuinta la fabricarea luminărilor, este supus la operațiunea numită a *boracizării*, adică este îmbibat cu o soluție de borax și apoi uscat. Prin aceasta se face că luminarea ardînd, F. nu rămîne în totalitate în flacără, ceea ce ar face-o fulginoasă, dar continuu virful său se îndoiesce și ieșind afară arde, iar boraxul ce conține se topește și formează o mică globulă care cade cu timpul, întreținînd astfel flacăra luminoasă, și luminarea ardînd curat. Tot F. se numește partea accesorie din ori ce aparat de explozie, care servește a da foc după un timp hotărît pentru ca să aibă timp cel ce l-a aprins să se îndepărteze. Cel mai usitat dintre aceste este F. lui Bickford. Astfel sînt fitilurile la cartușele, ce fac să sară stîncile; astfel erau fitilurile la tunurile primitive. [V. C. B.]

Fiționesci, com. rur. în Rom., j. Putna, situată în valea Zăbrăuțului; se compune din căt. F. și Holbănesci cu 1272 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se încondețnesc cu agricultura și prăsierea vitelor.

Fitzmaurice, Lord *Edmond George Petty*, diplomat și om de stat engl., al doilea fiu al marchisului de Lansdowne, n. 1846 în Londra. Și-a făcut studiile la Eton și în Trinity College din Cambrige, unde a fost notat ca unul din cei mai buni cunoscători ai limbilor clasice. La 22 ani (1868) a fost ales deputat și s'a înrolat în rîndurile partidului liberal. La 1881 a fost numit comisar al Engliterei pentru reorganizarea provinciilor europene ale imperiului otoman (art. XXIII al trat. din Berlin). A fost al doilea plenipotențiat al Angliei la conferința convocată la 1883 la Londra pentru regularea navigațiunii pe Dunăre. La 1882 a fost numit de Gladstone subsecretar de stat la afacerile străine, post pe care

l-a ocupat până la 1885, când cădând greu bolnav s'a retras și din parlament. Este unul din administratorii galeriei naționale de pictură (o secție a vestitului British museum). F. a publicat «Viața lordului Shelburne», cunoscutul om de stat englez, și este un activ colaborator al principalelor ziare și reviste engleze, în cari tratează mai cu samă chestiuni privitoare la politica externă. Cunoaște bine chestiunea noastră națională, căreia i-a dat totdeauna o atențiune deosebită în scrierile sale, condamnând asuprirea politică a Românilor și pledând pentru îmbunătățirea sorții lor.

Fitzroya Hook. f., (botan.) gen de plante lig-noase din fam. Coniferelor, trib. Cupressineae, ce cuprinde numai două specii, una din Chile, alta din Australia. Ambele, mai ales *F. patagonica* Hook. f., se cultivă la noi ca plante ornamentale de florărie temperată. [A. Pr.]

Fiu, urmașul cuiva, născut din el. F. este *legitim* (sau *legiuit*) când e născut din două persoane căsătorite împreună după lege. F. născut în timpul căsătoriei mamei sale e considerat de legiutor (în toate țările civilisate, art. 312 cod. civ. francez) ca F. legitim, până la proba contrarie, care nu este admisă decât în anume condițiuni. F. este *natural* sau *bastard* când e născut din persoane necăsătorite împreună legalmente. F. natural se chiamă *adulterin*, dacă mama lui e o persoană căsătorită. (Unii numesc «adulterin» și copilul, al cărui tată singur este căsătorit legalmente cu cineva, mama copilului fiind liberă). F. natural se numește *incestuos*, dacă tatăl și mama lui sunt rude de aproape (într-un așa grad de rudenie, încât căsătoria între ei este prohibită de lege). F. natural poate fi, în principiu, *legitimat* sau *recunoscut*. În toate țările civilisate el poate chiar sili pe mamă să-l recunoască (cercetarea maternității este admisă); puține legislațiuni îi dau acest drept față de tată. v. și Legitim, Legitimare, Maternitate, Pater-nitate, Succesiune.

Fiume, (Rieka, Reka, Sanct-Veit (am Pflaum), Flumen, Sta-Viti), oraș cu port lângă sinul Quar-

nero al Adriaticei, făcând parte din țările co-roanei ungare. F. e zidit la poalele Carstului liburnic pe malul mării, lângă riul Recina și canalul Fiumara, având un teritoriu de 1338, dim-preună cu comunele aparținătoare 3401 jug. ca-tastrale, și 29,494 loc. (1890) Italiani (13,012), Illiri (6995), Croați (3766) și Venți (2750), Ger-mani, Maghiari, etc. Șantier, fabrică de hârtie, de tutun, de torpile, de desghiocarea orezului, rafinerie de petrol, fabrică de gaz aerian, de mătăsă, mori, pielării, industrie de mobile, etc. Academie de marină, școală tehnică, academie de comerț, 2 gimnasii, numeroase alte școli; bibliotecă, muzeu, muzeu maritim; multe insti-tute umanitare, reuniuni și cluburi, etc. Pentru lărgirea și ridicarea portului F. a jertfit Ungaria deci de milioane florini; în portul de 52 hec-tare întindere și apărut de moluri de 2085 metri, pot încăpe numeroase năi mari și mici; portul are și un far. F. e singurul port mare al Un-gariei pentru comerțul exterior.

Import			Export		
Cantitatea		Valoarea	Cantitatea		Valoarea
măși metrico	bucăți	în florini	măși metrico	bucăți	în florini
4.482,728	9768	44.989,728	5.155,644	2097	48.680,962

Articole de import au fost cu deosebire: vin, petrol, orez, cărbuni de piatră, jută (câne-pă de Calcutta), etc. Articole de export: doage, făină, fasole, zahăr, etc. F. a fost întemeiat din timpuri străvechi; 28 a. Chr. ajunsse la Romani cu provincia Liburnia. În evul de mijloc a apar-tinut imperiului francon, apoi a fost dat ca feud episcopului din Pola apoi conților Duino; la finea secl. XIV trece la Habsburgi. 1409 orașul fû ars de Venețieni, 1723 devine port liber, 1779 fû încorporat Ungariei; 1809 ajunsse sub Fran-cezi, 1813 fû ocupat de Englezi, 1814 sub Au-striaci, 1822 redat Ungariei. Art. de lege XXX din 1868 a declarat, că F. formează »un corp

Mișcarea portului Fiume în 1897.

Bastimente	Intrate						Eșite						Totalul bastimentelor		
	Încărcate			Deșerte			Încărcate			Deșerte			Încă-r-cate	Deșerte	General
	Vapori	Pânze	Tone capacitate	Vapori	Pânze	Tone capacitate	Vapori	Pânze	Tone capacitate	Vapori	Pânze	Tone capacitate			
Ungare . . .	7595	133	654,115	78	51	44,294	7512	126	671,279	69	59	29,321	15,276	257	15,693
Austriace . . .	254	806	200,133	58	160	80,710	269	584	223,475	44	376	58,689	1913	638	2551
Italiano . . .	165	595	99,002	16	230	20,933	180	549	108,117	3	273	12,677	1489	522	2011
Engleze . . .	118	2	169,683	28	—	37,611	122	—	164,203	26	1	44,236	242	55	297
Germane . . .	9	—	9433	2	—	1128	8	—	6084	3	—	4477	17	5	22
Franceze . . .	1	—	2110	—	—	—	1	—	2110	—	—	—	2	—	2
Spaniole . . .	2	—	3853	—	—	—	—	—	—	2	—	3853	2	2	4
Norvegiene . . .	4	—	3407	2	—	1376	4	—	2324	2	—	2459	8	4	12
Svedeze . . .	1	—	989	—	—	—	1	—	989	—	—	—	2	—	2
Române . . .	—	—	—	1	—	636	—	—	—	1	—	636	—	2	2
Montenegr. . .	—	1	159	—	—	—	—	1	159	—	—	—	—	—	2
Grecosci . . .	1	19	8117	6	18	10,122	6	31	14,979	1	3	2285	57	28	85
Turcesci . . .	—	4	193	—	—	—	—	3	140	—	1	54	7	1	8
Total . . .	8060	1560	1.151,194	191	459	196,810	8103	1294	1.193,859	151	713	158,757	19,017	1514	20,531

2.700,620 tone capacitate.

separat adnex al sfintei coroane» și l-a pus sub un guvernator.

Fix, ce nu-și schimbă locul, invariabil, permanent, fără reducere sau adaus, inalterabil. *Stele fixe*. Stelele în opoziție cu planetele.

Idee fixă, în genere ori care concepțiune, care în suflet a ajuns a fi habituală. În înțeles strict însă se ȳic și sânt idei f. acele concepțiuni vane ale imaginațiunii, cari devenind habituale, predominesă întreagă organizațiunea noastră sufletească, precum și modul de gândire și vrere, așa că sufletul nu poate ajunge la gândiri și voințe clare și neconturbate. În acest înțeles ideile f. sânt maladii sufletești, cari pot să devină atât de înrădăcinate, încât să nu se poată modifica ori vindeca. Ideile fixe sânt diferite, după cum sânt atinse de ȳinsele direcțiile de lucrare ale sufletului sau facultățile lui. [Pl.]

Fixa vinctă, (*lat.*) lucru ce este solid inerent și nu se poate desface sau deslipi dela oaltă. La moșie tot ce este inerent solului, construcții, clădiri, plantațiuni, ameliorațiuni, etc.

Fizeau, (pron. Fizo), *Hippolyte Louis*, fisician franc., n. 23 Sept. 1819, † 18 Sept. 1897 în Paris. La 1860 a ajuns membru al academiei de științe. Lucrările sale sânt însemnate în mai mulți rami ai fizicii, cu deosebire însă sânt vestite experimentele sale relative la celeritatea propagării luminii.

Fjeld, (*norveg.*) platourile sterile din Scandinavia, acoperite de munți singuratici (ȳinde).

Fjord, (*danez.*) sin ȳugust cu ȳermuri înalți și prăpastioși; se găsesc în nordul Europei și Americii, cu deosebire la coastele vestice.

Fl., prescurtare pentru florin.

Flabelat, *flabeliform*, (botan.) care e sau se presintă în formă de evantaliu, ori ca o coadă respirată de pasere, cum sânt frunzele unor Palmieri (*Latania*, *Chamaerops*, ș. a.).

Flabellum, evantaliu făcut din pene de păun, din piele fină sau postav. Se întrebuința la liturgiile dela consacrare până la cuminecare, pentru a alunga muștele și alte insecte din jurul potirului, precum și la procesiunea ce se face în serbătoarea numită *Corpus Domini*. În bis. latină a ieșit din us. Acum se mai întrebuințează două flabelle mari și frumoase făcute din pene de păun și de struț, numai când Papa merge în biserică sau la solemnități, purtat în sellagestatoria sau când ia parte la procesiuni. F. le duc doi camerieri secreți. În liturgia greacă se numesc *ripide*, sânt instrumente liturgice și se dau diaconului când e hirotonit. Ripidele au forma unui cap de ȳnger cu șese aripi și sânt simbolul serafimilor cu șese aripi, cari în timpul consacrațiunii ȳndeamnă pe cei de față să se lapede de cugetele lumesci și să-și înalțe mintea la Dȳeu. [Dr. I. Radu.]

Flacăra, fenomen de lumină, ce se observă la arderea vaporilor și a gazurilor. Formării F.-ei totdeauna îi premerge producțiunea de vapori și gazuri combustibile; nu lemnul însuși, nici oleul, nici stearina nu arde cu F., ci gazurile sau vaporii, ce se produc la arderea substanțelor combustibile. Forma F.-ei este condiționată de cursul ce-l i-au vaporii sau gazurile. F. liniștită a unei luminări arată trei zone deosebite. Cea mai internă nu luminează, are o temperatură relativ mică și se compune din vapori sau gazuri; cea

mai externă luminează slab, în ea se întemplă arderea completă a gazurilor, cari aici vin în atingere directă cu oxigenul din atmosferă; zona din mijloc este zona de trecere a gazurilor dela cea internă în cea externă. Lumina F.-ei este o urmare a arderii carbonului; gazuri, în cari nu se află carbon, nu pot arde cu lumină. Arderea în F. numai atunci este perfectă, când se află oxigen suficient; când oxigenul lipsesce, arderea este incompletă și se produce funingine, care constă din particule de carbon nears.

Flacon, o sticlă închisă cu dop. *Flacon florentin*, o formă specială de F. de ordin de sticlă întrebuințată în fabricarea parfumurilor. El e compus din un F. de o formă oarecare, prezentând la partea inferioară un tub de sticlă subțire, care se ridică în sus paralel cu F. și până la $\frac{3}{4}$ din înălțimea lui, unde apoi e curbat în afară. Când în un asemenea F. cade lichidul distilat de pe diverse substanțe parfumate, care e de ordinar tulbure, cu încetul se separă materia oleioasă, care fiind mai ușoară se ridică în sus pe când apa rămâne la fund și se ridică și în tubul lateral. Când apa a ajuns până la vârful acestui tub, începe a curge picătură cu picătură, iar materia oleioasă rămâne în flacon, unde se adună. [V. C. B.]

Flagel, apendice în formă de biciu, cu care sânt provăduți unii Infuzorii și unele celule dela animalele inferioare, Spongieri, Gastreade, etc. numite din cauza aceasta »*Flagelate*«. (v. și Flagelațiune.)

Flagelanți, (*Crucifratres*, *Cruciferi*, *Albifratres*), înfrățire spontană și liberă a oamenilor, cari prin flagelațiune (v. ac.) voiau să facă pocăință și să implore îndurarea lui Dȳeu ca să-i scape de nenumeratele rele, cari bântuiau Italia prin secl. XIII și XIV. F. au apărut mai întâi în Perugia pe la 1260 și în scurt timp s'au înmulțit în toată Italia. Ei mergeau cu sutele și cu miile, ȳiua și noaptea, în procesiune prin sate și orașe, precedați de preoți cu crucea și cu praporii, și rugându-se și plângend își băteau trupul gol dela brâu în sus, chiar și iarna, cu sbice provăduite cu noduri și cuie de fier. Femeile încă practicau această pocăință, închise în casă și observând cuvenita modestie. Acest mod de pocăință, nu a fost ordonat nici aprobat de către autoritatea bisericească. Era combătut de către Ghibelini, iar regele Manfred l-a oprit sub pedeapsă de moarte și urmarea a fost că în Italia a încetat, dar s'a lăfȳit prin Germania, Polonia, Austro-Ungaria, etc., mai ales cu ocasiunea ciumei celei mari, care pe la mijlocul secl. XIV a secerat în Europa milioane de vieți omenesci. Dela devoțiune F. au ajuns să lățească o mulțime de superstițiuni și chiar și eresii. S. e. ȳiceau că fără flagelațiune nime nu se poate mântui și că prin pocăința lor se pot libera de munci cei din iad. În urmă mai comiteau tot felul de crime și imoralități, ceea ce a silit autoritatea bisericească să întrevină; și papa Clemente IV a condamnat secta F. prin bulla sa din 1349. Fiind apoi persecutați și de autoritatea civilă a dispărut cu totul pe la începutul secl. XV. [Dr. I. Radu.]

Flagelațiune, bătaia, tortura corpului prin lovituri de sbice cu două sau trei plesne de sfoară, de piele sau de lȳnțioare de sirmă, avend mai

multe noduri sau cuie în virf, cari sfășie și în-sângerează pielea. Era o pedeapsă aplicată de către Ovrei și Romani celor condamnați la moarte prin restignire. Așa scim că a lăsat Pilat să fie bătut Iisus. La creștini s'a introdus F. ca un mijloc de pedeapsă chiar și pentru preoți și călugări. Însă din mijloc de pedeapsă s'a prefăcut în mijloc de pocăință și tortură voluntară și se practică și azi de către membrii ordurilor monachale mai rigoroase.

Flageolet, (*franc.*) singurul reprezentant al familiei fluierelor propriu zise, care a fost intru câtva admis în manifestațiunile artistice. Sub forma sa cea mai simplă F. e un fluier cu 6 sau 7 borte laterale și cu tubul puțin cam conic. Între lumină și plisc e intercalat un tub, servind simplu pentru introducerea aerului (numit porte-vent) astfel, că F. are o lungime aparentă mai mare decât aceea ce ar corespunde notei sale celei mai grave. Astăzi putem găsi în comerțu F. luxos construit în lemn de abanos, grenadil, cu chei de argint, ș. a. Tonul variază cu lungimea; de ordină însă e în sol, a cărei notă cea mai gravă re, sună pentru auz fa. Extensiunea e aproximativ de două octave. S'a construit încă *F.-e duble* și chiar *triple*, întrunirea a două sau trei F.-e în diferite tonuri într'un același plisc. N'au avut însă aplicațiuni în artă. Unele jocuri de orgă încă poartă acest nume, transformat în Germania în *Flaschnet*, care la rândul ei a dat corupțiunea românească *Flașnetă*, dată unor mici orgi portative, cu nivelă și cu sul dințat. [T. C.]

Flagrant, (*lat.*) ardeător, vehement. *In flagrant*, în momentul săvârșirii unei infracțiuni.

Flagrant delict, în înțelesul legal e flagrant, delictul: 1) care se comite acum sau care s'a comis de curând; 2) al cărui autor este urmărit prin strigătul public; 3) când se găsește asupra lui lucruri, arme, instrumente sau hârtii, cari fac să se presupună că el este autor sau complice, și dacă nu este departe de locul sau timpul când s'a comis delictul. Trebuie asemenea ca delictul comis în asemenea împrejurări să fie pedepsit cu o pedeapsă criminală. Pentru primele constatări codul de procedură penală deroagă la principiile generale în acest sens, că procurorul în cas de F. d. este investit cu puteri extraordinare, cari altfel aparțin judeului instructor; și acesta pentru aceleași motive poate face acte de urmărire.

Flămânda, numire topografică în Rom. 1) F., sat în j. Argeș, pe râul Topologu, cu 250 loc. (Dicț. geogr. 1888); lângă acest sat se află mănăstirea cu același nume, ați redusă la biserică de mir, zidită de Șerban-Vodă Cantacuzino. 2) F. sau *Mărculesci*, schit în j. Muscel pe colina F., ce se ridică pe malul stâng al râului Tîrgu, în apropierea orașului Câmpulung, întemeiat la 1765 de Hagi Marcu Rosetti, biv vel Paharnic, dela care s'a numit și *Schitul Mărculesci*. 3) F., com. rur. în j. Teleorman, situată pe malul stâng al Dunării, cu 1220 loc. (Dicț. geogr. 1897). Com. e străbătută de drumul lui Traian, care își ia începutul la Dunăre. 4) F., com. rur. în j. Vlașca, formată din 3 căt., cu 2081 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici și 2 școli.

Flamânți, locuitori ai Flandrei, popor germanic, locuind mai ales în provinciile Antwerpen (Anvers), Brabant, Flandra orientală și Limburg, în

Belgia. Se întind puțin și în câteva comune din Franța. Ei sînt în Belgia (v. ac.) mai numeroși decât Valonii (Francezii) și stau față de aceștia în raport ca 5 la 4 sau ceva mai mult. Din timpul dominațiunii spaniole limba flamandă a fost exclusă din actele oficiale. Actualmente se bucură oficial de acelaș drept ca limba franceză, cu care e în mare rivalitate. Această chestiune e și ea una din acelea, cari întrefin ura între Flamânți și Valoni.

Flămânți, com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din sat.: Cordun, F., Poiana și Prisăcani, cu 2895 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și parte cu lemnăria; are 4 biserici, 1 școală de băieți și 1 de fete. Com. e străbătută în partea de nord-est de calea națională Botoșani-Hârlău.

Flămânțilă, în poveștile românești un uriaș, care mânca brazdele de pe urma a 24 de pluguri și striga: că creapă de foame.

Flamboyant, (*franc.*) forma dominantă în arhitectura Francei și Engliterei din secl. XV—XVI a stilului gotic; caracterizată prin ornamente asemănătoare flăcărilor.

Flămburari, 1) sat arămănesc cu 500 loc. în Zagori în Epir; arămănesc se chiamă și *Floro*; 2) munte înalt în Zagori; la poalele acestuia se află marea comună Laca-Laista.

Flamen, plur.: *Flamines*, în relig. romană preoți, și anume 3 Maiores (mai mari) și 12 Minores (mai mici). În demnitatea preotească, după rex sacrorum, au urmat cei trei flameni mari, și adică: Flamen Dialis (al lui Jupiter), Martialis (al lui Mars) și Quirinalis (al lui Quirinus); ceilalți 12 asemenea aveau numele lor dela deitățile cărora au servit. (v. Flamenica.) [Atm.]

Flamenica, în relig. romană muierea preotului numit flamen dialis și preoteasa ținei Juno, modelul unei matroane romane cu privire la dative și moravuri. F. trebuia să toarcă și să țese toga bărbatului ei. La nundinae (a noua și a septemănei) F. în Regia (v. ac.) sacrifică lui Iupiter un berbec. [Atm.]

Flamingo, (*Flamand*, *Phoenicopterus*), gen de paseri înnotătoare din fam. Lamellirostres, caracterizat prin picioare și grumazi lungi; ciocul repentin recurbat pe la mijloc presintă nisce lamele cornoase de-a curmezișul, ce reprezintă dințătura; culoarea penelor variază după specii și etatea indivișilor; preste tot sînt roșii pe spate, purpurii la aripi și negrii la coadă. Lung. totală: 125 cm.; lung. arip. 39 cm. și lung. coții 14 cm. Petrece pe lângă ape, nutrindu-se cu molusce, viermi și insecte; cuibul, gătit din plante și pămînt, se înalță preste nivelul apelor în formă de con trunchiat. Speciile mai comune: *Ph. ruber* în Africa și Europa meridională; iar *Ph. ignipalliatus* în America sudică. [V. B.]

Flamininus Titus Quinctius, consul roman pe timpul luptei dintre Roma și Filip, regele Macedoniei (197 a. Chr.) 196 F. liberează pe Greci dând următoarea proclamație în numele senatului roman: »Senatul roman și T. Quinctius, învingător al regelui Filip, înapoiază legile și tot ce le aparține Corintienilor, Focidienilor, Locrienilor, insulei Eubei și popoarelor din Tesalia. Toți Grecii din Europa și Asia sînt liberi!» F. era un om politic de talent și în acelaș timp un bun și prevedător general. [Caion.]

Flaminus, Cajus, tribun roman, căruia poporul drept recunoștință pentru strălucita victorie raportată contra Insușilor îi acordă un al doilea consulat. F. este ucis 217 la lupta de lângă lacul Trasimen, când odată cu dînsul mor și 15,000 de oșteni romani. [Caion.].

Flammarion, Camil, astronom francez, n. 1842 în Montigny-le-Roi. Și-a început studiile în seminarul din Langres, de unde venind în Paris 1858 fu alăturat ca astronom la observatoriu și făcînd 4 ani parte din birourul de longitudini pentru calculul efemeridei »la connaissance des temps«. Părăsind observatorul publică »Pluralitatea lumilor locuite« (1862), cu care începu nesfîrșita sa serie de scrieri de vulgarizarea științei și care avu un deosebit succes. Luînd locul lui Moigno, deveni unul din cei mai activi colaboratori la »Cosmos«, și preste trei ani fu însărcinat să redijeze partea științifică a jurnalului »le Siècle«. Cam în același timp începî confenrințele sale populare asupra astronomiei, în cari voi să imite, fără însă să reușească a egala, pe marele Arago. În locul expunerii clare, pătrunzătoare și convingătoare a lui Arago, cu care acest geniu extraordinar scia să prezinte cele mai delicate chestiuni, F. puse imaginațiune acolo unde Arago pune realitate, făcînd poezie acolo unde Arago făcea știință. Lipsindu-i vasta erudițiune a lui Arago, F. ar fi putut fi cu mult mai departe în literatură, fiind date imaginațiunea lui vie, fantasia și spiritul său romantic. Cu toate acestea meritul lui e incontestabil și ca om de știință, și afară de partea fantastică a popularisărilor lui, are și partea practică a lor, avînd la activul său și descoperiri științifice remarcabile. În »Études et lectures sur l'astronomie«, un fel de revistă cu cuprins astronomic, prezintă câteva lucrări originale de mare importanță. Cităm »Armoniile sistemului lumii din nr. 3 anul 1872« cari se pot privi ca nise complete ale legilor lui Kepler. Și nu mai puțin și în celelalte scrieri ale lui se găsesc lucruri de o mare valoare. Scrierile lui F. compun o întreagă bibliotecă, între cari Stelele, Atmosfera, Planeta Marte, Astronomia populară, Lumea înainte creațiunii omului și altele l-au ridicat la o foarte mare considerațiune în lumea științifică. Revista sa lunară de astronomie (1882—94), Bulletinul societății astronomice a Franței, în care a contopit dela 1894 și revista sa de astronomie, anuarul său astronomic, care în 1899 este în al 35-lea an, încă cuprind destule titluri de merit ale acestui neobosit scriitor.

Flamura, drapel, steag (v. ac.).

Flanc, latura extremă a unei trupe, care mai adesea este slabă, dacă nu este răzîmată pe vîrî un obstacol. Pentru aceasta trebuie totdeauna a se lua dispozițiuni de a se asigura flancurile, căci atacurile asupra acestora sînt foarte periculoase. Când o coloană este în marș își asigură flancurile sale prin o trupă specială numită *flancgardă*. În fortificație F. este linia aceea, de pe care apărătorii pot bate un șanț sau o porțiune de teren, care nu poate fi atinsă direct de apărători, așa este F. în frontal bastionat.

Flandra, (flamand *Vlaenderen*), regiune care ține așî de Franța, Belgia și Olanda (sudul prov. Seeland), între Escaut-ul de jos, Marea Nordului, Artois, Hainaut și Brabant. Pămîntul seu e plan,

jos, clima temperată, ploioasă și umedă; nutrește o populațiune deasă, foarte industrială, comercială și agricolă. *Flandra franceză* e udată de Deule, Scarpe, Escaut și Lys, cu capitala Lille (201,200 loc.) și orașele Dunkerque, Armentières, Comines, Bouvines, Roubaix. Formează departamentul Nord. *Flandra orientală*, udată de Escaut, Lys și Dendre și de două canale; capit. Gand (143,242 loc.), orașe principale Oudenarde, Termonde, Lokeren. Alost, St. Nicolas. Ține de Belgia. *Fl. occidentală*, străbătută de Escaut, Lys și Yser și de trei canale; cap. Bruges, (47,000 loc.), or. pr. Ostenda, Furnes, Ypres, Courtrai, Dixmude, Thielt, Roulers. E cea mai nesănătoasă din toată Belgia, căreia aparține. *Istorie*. Cesar a numit-o *Belgica Secunda*; era locuită de Morini, Menapi și Nervi. Făcî parte din regatul de Soissons și al Neustriei și din imperiul lui Carol cel Mare, când începe istoria ei. Dela 878 se cunoaște numele de Flandra, când fu făcută marchisat, ca să lupte contra Normanșilor. Păna la 1302 fu stăpînită de Danezi, Normanșii, Alsacieni, Savoiașii și Francezi. Urmă apoi o perioadă de turburări pînă la 1452, când, după bătălia dela *Gavre*, fu încorporată casei de Austria. După Carol Quintu fu posedată de regii Spaniei, pînă când Ludovic XIV, prin tractatele dela Pirinei, Aix la Chapelle și Nimègue, obținî câteva părți din Flandra, iar prin tractatul dela Utrecht (1713) și Rastadt (1714) restul fu ocupat de Austria. Resboaiiele primei republice franceze uniră Flandra cu Franța pînă la 1814, când după căderea lui Napoleon remase Franței numai *Flandra franceză* de astăzi, iar restul trecu la Olanda. De aceasta se despărți la 1830, făcînd parte din Belgia actuală.

Flanela (*zof*), stofă de lână, pîeoasă și moale, la aparență groasă, însă ușoară și călduroasă. F. este albă, sau colorată și se utilizează pentru îmbrăcăminte de iarnă, parte ca căptușală, parte ca îmbrăcăminte inferioară. F. de calitate mai bună este mai bine apretată, asemenea postavului.

Flașnetă, v. Flageolet.

Flatulență, desvoltarea abnormă a gazelor intestinale (Flatus, beșni, vînturi) în tubul digestiv, producînd umflarea abdomenului (păutecelei), cauzată prin digestiune defectuoasă, mai cu samă în urma mîncării leguminoaselor. În contra lor, o bună purgațiune. *F. noilor născuți* (strînsătura copiilor), cauzată de eliminarea incompletă a *meconiului* (conținutul intestinelor copilului înainte de nascere), se vindecă prin oleu de migdale sau de ricină.

Flaubert, Gustave, romancier franc., n. 1821 în Rouen, înainte de a debuta pe terenul literar făcî călătorii în Orient; el este reprezentantul principal al realismului modern, † 1880 în locul său natal; atrase atenția mai ales prin romanul său »Madame Bovary« (1857); prin romanul istorico-archeologic »Salammbô« (1862); »L'éducation sentimentale« (1870); »Tentation de saint Antoine« (1874); »Trois contes« (1877) și »Bouvard et Pécuchet« (1881). Opere compl. 8 vol. 1885; Scrisori 4 vol. 1887—93. Cf. Mignot (1888) și Tarver (1895).

Flaut, fluier (v. ac.) cu gură laterală, în care sunetul e produs de o pătură de aer, care ieșind dintre buzele executantului și lovindu-se de gura instrumentului, se împarte în două: o parte lu-

necând afară se pierde, iar ceealaltă își urmează drumul prin tub, și vibrând produce sunetul. Flautele se fabrică de ordinul în lemn, dar și din metal, cristal, ș. a., și în antichitate se fabricau chiar din ciolanele picioarelor animalelor (lat. *tibia*). Cunoscut din adâncă antichitate, în secl. XVII primesce prima cheie, și odată drumul deschis, scara lui devine absolut cromatică. 1832 celebrul factor flautist Teob. Böhm încoronă perfecționarea F.-lui și din prima jumătate a secl. XIX F. e unul din instrumentele cele mai perfecte ale orchestrei moderne. Familia F.-lor întrebuintate astăzi se împarte în două grupe: *mari* și *mici* sau *octavine*. Toate ca extensiune au două octave și o quintă notată în cheia de sol între re₃ și la₃. Singur F. tip, în d-o, are două note mai sus și una în jos, (unele instrumente pogoară chiar până la si₁). Pe lângă acest instrument tip, se fabrică încă instrumente în re bemol și mi bemol (*flaut terță*), întrebuintate în muzicele militare. Apoi *octavine (piccolo)* suzând o octavă mai sus, în d-o pentru orchestră, în re bemol și mi bemol pentru bande militare. Introdus în orchestra de teatru la 1677 (Isis de Lullii), F. suplinesce deja din mijlocul secl. XVIII vechia familie a fluierelor cu plisc și deveni un element esențial al orchestrei moderne. [T. C.]

Flavii, o familie întinsă romană, din care s'a distins *Gnaeus F.*, care din îndemnul lui Appius Claudius Caecus, censor, a publicat o listă de *Legis Actiones* și de *Dies fasti*, a căror cunoștință mai înainte și-o rezervau numai patricienii. De aceea poporul în 304 a. Chr. l-a făcut edil curul. *Gaius F. Fimbria* legatul consulului Lucius Valerius Flaccus, care în 86 merge contra lui Sulla și este ucis de soldați, când Fimbria ia comanda și jefuiesce Asia (distruge Iliion), apoi părăsit de soldați fuge și este omorât de un sclav. *Flavius Vespasianus* v. *Vespasianus*; *Flavius Titus* v. *Titus*.

Flaxman, John, sculptor englez, n. 1755, † 1826. Coboritor dintr-o familie de modelori, F. începuse a modela el însuși dela o vîrstă foarte tinere. La 15 ani intră în Academia regală din Londra. În 1787 pleacă în Italia, unde talentul lui simți că o renascere în fața artei antice. Renumele lui creștuse din ce în ce mai mult. În timpul șederii sale la Roma lucră desemnurile lui cele mai frumoase, cari îi făcuseră numele cunoscut în întreaga Europă: desennuri ilustrând Iliada și Odissea, pe Eschyle, pe Dante, pe Hesiod.; între lucrările lui mari sunt a se cita: Monumentul lordului Mansfield, Mercur și Pandor, Amorul matern, Rafael și Michel Angel, etc.

Flieșca, com. rur. în Rom., j. Brăila cu 908 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Flèche, La, capitala unui arondisment francez în depart. Sarthe, lângă Loire, 8607 loc. (1896). Școală militară.

Flecher, Esprit, unul dintre celebrii oratori bisericești din secl. XVII, n. 1632 în Pernes, își făcu studiile la institutul »Pères de la doctrine chrétienne« în Tarascon. În 1659 veni la Paris, frecuentă faimoasele saloane literare »des Précieuses« și câștigă oarecare reputațiune de scriitor. La curtea regală n'a apărut decât în 1676, unde a pronunțat două predici. De remarcat e orațiunea funebă ce a ținut-o la moartea

lui Turenne, cu toate acestea F. nu face să reiasă din panegiric acele sublime lecțiuni creștinesci, cari făceau forța lui Bossuet; afară de aceasta uneori e manierat și frivol. † 1710 ca episcop de Nîmes.

Flechtenmacher, 1) F., Cristian, jurisconsult săsesc, n. 1785 în Brașov. A studiat drepturile în Viena. 1813 a fost chemat de guvernul Moldovei ca pravilist, unde împreună cu frații Lascar și Grigorie Sturdza a compus codicele civil al Moldovei cunoscut sub numele: *Condica lui Calimah* (v. ac., I pag. 674 b). După terminarea acestei lucrări prof. al principelui Grig. Sturdza, 1828 prof. de limba latină la liceul din Iași. Principele Grig. Mih. Sturdza îl făcu căminar. † 1843.

2) **Flechtenmacher, Alexandru**, n. 23 Dec. 1823 în Iași. † 28 Ian. 1898 în București, violinist și compozitor musical. În 1837 a fost trimis ca bursier în Viena pentru a studia violina și compozițiunea. În 1840 se întoarce în țeară. Dela 1844—47 este capelmăestru al Teatrului Național. Atunci merge la Paris pentru a se perfecționa în arta sa, dar evenimentele politice din 1848 îl rechemă în țeară, trecând pe rând la teatrele din București, Craiova și Iași, iar la 1858 stabilindu-se în București. La 1861 F. este numit profesor de muzică la o școală a statului în București, în 1864 prof. la conservatorul din București, unde a funcționat până la 1894, când a fost trecut la pensie. Ca compozitor F. are mari merite pentru popularizarea scrierilor autorilor nostri dramatici. A compus muzica pentru: *Insurăteii*, Chirița la Iași, Chirița în provincie, Baba Hârca, Scara Măței, Urta satului, Cimpoiul dracului, Craiu nou, Fata dela Cozia, etc. A făcut și o colecțiune de cântece naționale. 3) **Flechtenmacher, Maria**, n. 1838 în București. † 1888. La 1850 a îmbrățișat cariera dramatică și s'a căsătorit cu Alexandru Flechtenmacher la 1853. În 1871 a publicat un volum: *Poesii și prosă*.

Flegma, sputa, secrețiunea glandelor bronchiale. În unele boale are germenul boalei din plumăni, ca: tuberculosă, pneumonie, etc. Mirosul din gură, când nu sînt dinții cariati, e provocat de sputa fetidă.

Flegmatic, (grec.) calm, liniștit, rece, nepăsător, limfatic. Psihologii disting patru feluri de temperamente (v. ac.): 1) *sanguin*, care răspunde repede, dar slab și neconsequent, la acțiunile din afară; 2) *melancolic*, care răspunde încet, dar hotărît și consequent; 3) *choleric*, repede și puternic, dar nehotărît și neconsequent, și 4) *F.*, încet și slab, dar hotărît și consequent. »Oamenii F.-i și reci, atât de blânzi, atât de răbdători, atât de cumpăniti la exterior, în sufletul lor sînt dușmănoși, resbunători, feroci, neîmblânziți.« J. J. Rousseau. [Nigrim.]

Fleming, Paul, poet germ., n. 1609 la Hartenstein (Saxonia). † 1640 la Hamburg. A fost nu numai cel mai mare poet liric germ. în secula veacului său, ci are și bucată de absolută valoare, pline de viață și sentiment în »*Teutsche Poemata*«, 1642; Cf. Varnhagen v. Ense, *Biographische Denkmale*, tom. 4.

Flemming, Henric von, mareșal, n. 1632, s'a luptat în serviciul brandenburgic în contra Turcilor din Ungaria, 1683 a ajutat mult la gonirea

Turcilor cari împresurară Viena, în urmă în contra Francesilor, † 1706. [W. R.]

Flensburg, capitala unui district din provincia prus. Sleswig-Holstein la capătul unui riu de mare, care taie adânc în peninsulă. Are vr'o 35,000 loc., industrie de metal, fabrici de mașine, șantier, fabrici de cărămidă, ciment, var, etc. În port intră pe an vr'o 1400 năi, locuitorii posed 60 bastimente, dintre cari 45 vapoare. Are și gimnasiu clasic și real, școală de agricultură, de comerț și de navigațiune, muzeu tehnic, casă de diaconese, oficiu de dare și garnisoană (3 batalioane). F. e și scaldă de mare căutată. S'a fundat pe la 1200 și a suferit mult în resboaie. [W. R.]

Fleurettes, (mus.) v. Discant.

Fleurus, sat în prov. belgiană Hennegau, cu 5576 loc. (1896). Aci s'a dat lupta dela 29 Aug. 1622, în care Christian de Braunschweig și E. Mansfeld și-au tăiat drum printre Spanioli către Olanda; 30 Iunie 1690 victoria Francezilor asupra imperialilor; 26 Iunie 1794 Francezii sub Jourdan înving aci pe Austriaci sub prințul de Coburg.

Fleury, *Andrei Hercule*, cardinal și prim-ministru al regelui Franciei Ludovic XV, n. 22 Iunie 1653 în Lodève (Languedoc). A studiat la Clermont și Harcourt. În etate de 15 ani a obținut un beneficiu canonic la Montpellier. La 24 ani elemosiner al reginei Maria Teresia, remas și după moartea ei în aceeași calitate la curtea regelui Ludovic XIV. În 1698 fu numit episcop de Fréjus, a renunțat însă în 1715 și curând după aceea fu numit de către rege crescător al strănepotului și succesorului său Lud. XV. Avu mare influență în afacerile statului chiar și pe timpul regnului prințului de Orleans (1715—22). În 1726 ajunsese prim-ministru și cardinal. Politic cinstit, desinteresat și iubitor de pace, a căutat să ușureze sarcina poporului prin o bună administrație a finanțelor și să ridice vaza Franciei prin o înțeleaptă politică de pace. Cu toate acestea din considerare față de socrul regelui Lud. XV, Leszczyński, a amestecat Franția în războiul de succesiune polonez și prin pacea din 1738 a câștigat Lotaringia. A mijlocit pacea între împăratul Germaniei și între Spania precum și între Portugalia, Austria și Rusia, dar s'a ostenit în zădar ca să reconcilieze pe Anglia cu Spania. În 1740 a amestecat Franția și în războiul de succesiune austriac, dar a murit înainte de terminarea lui în 29 Ian. 1743. Mare protector și iubitor al artelor și științelor și dela 1717 însuși membru al Academiei franceze. [Dr. I. Radu.]

Fleva, *Nicolaș*, om politic român, n. 1840 la Focșani, își face studiile gimnasiale în Bucuresci și cele juridice în Italia. Profesând apoi în țeara sa advocatura, se semnalează totodată în partidul liberal prin agitarea sa democratică. Orator popular, de regulă violent, F. este adeseori ales deputat, devine sub ministerul I. Brătianu primar al capitalei Bucuresci, demisionează însă în 1886 și ia parte la mișcările turbulente ale opoziției unite în contra lui I. Brătianu. Rănit în duel de ministrul de externe Pherekyde, arestat la 15 Martie 1888 împreună cu N. Filipescu, e liberat în ziua formării ministerului junimist Th. Rosetti-Carp (22 Martie 1888) și dus în triumf prin stradele capitalei. Cu revenirea la guvern a partidului liberal sub D. A. Sturdza (4 Oct.

1895) e numit ministru de interne, demisionează însă în Ian. 1896 și redevine aprigul adversar al fracțiunii liberale dela guvern, pentru combaterea căreia fundează și ziarul »Dreptatea«. În Apr. 1899 intră în partidul conservator și face parte din cabinetul Cantacuzino ca ministru al domeniilor. A scris și câteva broșuri politice de interes momentan, între altele: Prerogativele Adunării deputaților, (1877); Discuția generală asupra legii comunale, (1886); Dare de samă către cetățeni, (1886); Misterele poliției capitalei, (1887); Gheșefurile dela ministeriul de resbel (1888); Regim autocratic, (1893).

Flexionare, schimbarea terminațiilor în vorbele flexibile.

Flexiunea, la nume *declinare*, stă în schimbarea terminațiilor după gen, numeri și casuri; la verbe *conjugare*, și stă în schimbarea terminațiilor după moduri, timpuri, numeri și persoane. Împreună cu terminațiunea se modifică adeseori și sunetele din tulpina vorbei.

Flibustieri, (dela engl. freebooters = aventurieri), pirați cari trăiau prin secl. XVII și XVIII în India occidentală. Ei erau de origine Francezi și cuceriseră pe la 1625 insula St. Christophe (din grupul Antilelor), de unde făceau dese incursiuni în mare pentru a prăda mai ales corăbiile spaniole. Pe la 1630 F. se stabiliră în insula San Domingo (pe atunci posesiune spaniolă), unde se ocupau mai cu samă cu vânătorii și unde constituiau un fel de republică de pirați, care devenise foarte primejdioasă pentru navigatorii din acele părți. Aci sunt cunoscuți sub numele de F. toți acei cari caută să fondeze și să încurageze pe sub mână o mișcare revoluționară într-o țeară străină. Astfel am văzut anii trecuți când cu revoluția din Cuba cum F. americani, înainte ca Statele-Unite să fi declarat război Spaniei, trimiteau pe ascuns munițiuni și oameni, cari să ajute pe Cubani în contra patriei mume.

Films, (roman. *Flem*), sat în Grison, cercul Trins, la înălțime de 1102 m.; 797 loc. (1888) Ladini. Loc de cură climaterică; institut de cura Waldhaus întemeiat la 1877. Climă domoală, poziție frumoasă cu lacuri romantice, păduri întinse și lunci învitate.

Flins, la Germano-Slavi a fost deul morții în chip de leu și la timpul său va mugi, ca să trezească pe morți. F. de regulă s'a închipuit cu față galbenă, mantaua roșie și cu făclie aprinsă în mână. [Atm.]

Flint, 1) *F. (Flintshire)*, comitat în Walesul de nord (Englittera), 655 km². cu 77,189 loc. (1891); la vest muntos, restul pământ lucrat cu multă diligență. Capitala F. are 5247 loc. 2) *F.*, oraș în statul nordamerican Michigan, cu 9803 loc. (1890).

Flint, o varietate de sticlă cu plumb (cristal), care conține mai mult plumb. Așa pe când cristallul conține pentru 3 părți silicie 2 părți oxid de plumb, flintul conține părți egale de silicie și de oxid de plumb. El este foarte refringent și de aceea servește la fabricarea a diverse aparate de optică. Densitatea sa variază între 3,6 și 4. Din cauza marelui cantități de oxid de plumb ce conține, fabricația sa e foarte grea. Fabricația sa se datorează mai ales lucrărilor lui Guinand père et fils. [V. C. B.]

Flinta, pușcă lungă.

Flint-River, râu în Georgia (America de nord), v. Appalachicola.

Flip, (engl.) beutură din bere, rachiu și zahăr; se consumă mai ales de matrozi.

Flirt, (engl., pron. flört), dragostire, cochetărie; curtesan, fată cochetă.

Floare, (botan.) se numește o axă simplă, cu creștere limitată, ce desvooltă pe ea frunze modificate în vederea reproducerii. Se întâlnesc F. la toate plantele Fanerogame, și se pot considera ca atari și axele purtătoare de sporofite (v. ac.) dela Lycopodiacee și Equisetacee; prin extensiune se dă același nume grupărilor de organe reproducătoare masculine sau femele dela Musciacee. La Fanerogame, în special, se deosebesc următoarele părți la o F. completă: un *peduncul*, care e partea axei de din jos de frunzele florale; când el e scurt F. e *sesilă*; un *receptacul*, altă parte a axei, pe care se desvooltă frunzele florale; a treia parte a F. sunt frunzele florale sau antofilele și sporofitele. Unele frunze florale vor produce elementul reproducător bărbătesc; acestea se numesc *stamine* (v. ac.) (*androfile*). Alte frunze florale vor produce elementul reproducător femeiesc; acestea se dic *carpele* (v. ac.) (sau *gamofile*). Dacă pe aceeași axă se desvooltă și stamine și carpele, F. e *ermafrodită*, *monoclină*; dacă însă se produc pe axe deosebite, F. e *unisexuală*, masculină, când are doar stamine, feminină, când are numai carpele. Când F. unisexuală sunt pe aceeași plantă se dic *monoice*, iar când sunt pe două plante deosebite se dic *dioice* (v. ac.) *dicline* (v. ac.). În fine, pe lângă androfile și gamofile, se mai allă, la o floare completă tipică, și alte frunze florale: *bracteele* (v. ac.) și *antofilele* sau *învelișul floarei*. F. ce are înveliș se dic *chlamydee*; fără înveliș, *achlamydee*. Dacă învelișul o format din frunze cu aceeași culoare, el se dic *perigon*, iar F. e *homiochlamydee*; dacă însă frunzele învelișului sunt deosebit colorate, cele externe de regulă fiind verzi, constituind *calicele* (v. ac.), cele următoare având o altă culoare decât cea verde, constituind *corola* (v. ac.), F. se dic *heterochlamydee*. În definitiv, frunzele florale, după rolul ce-l au de îndeplinit, unele sunt reproducătoare (staminele, carpelele, cu un cuvânt duse *sporofite*), altele sunt protectoare pentru primele sau ajutătoare pentru fecundație (bracteele și antofilele). F. ce nu formează sporofite se dic *sterilă*. Frunzele florale pot fi dispuse: sau în verticile alterne, când F. e *ciclică*; sau pe o linie spirală continuă, când e *aciclică*; sau parte în verticile, parte pe o linie spirală, când F. e *hemiciclică*. Numărul membrilor unui verticil e foarte variabil și se arată prin terminii *di-tri-polimer*, după cum sunt două, trei sau mai multe. Dacă toate verticilele au același număr de membre, F. e *isomeră* sau *euciclică*, iar dacă numărul lor e variabil în diversele verticile, F. e *heteromeră*; pot fi mai multe când e *polimerie* sau mai puține, când e *oligomerie*. Variabilitatea e datorită sau lipsei membrilor (abortare) sau modificărilor și transformărilor lor (dedublare, concreștere, divisiune, etc.). Pentru înlesnirea studiului comparativ al F. se reprezintă grafic prin diagrama florală (v. ac.) și prin formule florale.

Floare-de-lingoare, numele popular al plantei *Lysimachia vulgaris* L., (v. ac.).

Floarea-pascilor, numele românesc al plantei *Anemone nemorosa* L., (v. ac.).

Floarea-reginei sau **Albumală**, numiri vulgare ale plantei *Leontopodium alpinum* Cass., (v. ac.).

Floarea-soarelui, numele popular al plantei *Helianthus annuus* L., (v. ac.).

„**Floare Albastră**“, revistă literară săptămânală. Apare în București începând dela 1898. Director-proprietar I. N. Constantinescu-Stans. »F. A.« are simbolul romantismului. După acest simbol este întocmit și programul acestei reviste, în jurul căreia sunt grupați și câțiva ardeleni.

Floarea darurilor, încercare de literatură română lumească de prin secl. XVI, de origină străină, conținută într'un manuscris din 1620, dimpreună cu Alexandria și Rojdanicul. Este o culegere de maxime asupra patimilor lumesci, extrase din vechii autori greci și romani, din biblie și din sfinții părinți, și dispuse așa, ca după o virtute să urmeze vițil corespunzător, ilustrând cu exemple din istoria animalelor multe din aceste maxime. Cf. Gaster., Lit. pop., p. 138.

Floarea-florilor, o fată în poveștile române. Făt frumos în păntecele mamei plângea, dar când mama sa i-a promis pe »Floarea-florilor, minunea frumsetelor«, a tăcut.

Flocclegium, (med.) simptom la bolnavi deliranți, cari se par a căuta ceva cu mâinile și apucă mereu de straiele ce-i acoper.

Floci, **Cetatea de F.**, fost oraș și cetate în Rom., j. Ialomița, pe malul stâng al râului Ialomița, în apropiere de Dunăre, din care ați se mai vede spre vest de sat Piua-Petrii numai un bloc de zid, ultima urmă a acelu oraș. Aici era cea mai însemnată piață a țerii, unde se vindea multă lână, și de aici și-a luat orașul numele. La 1594 Mihail Viteazul, pentru a curăți țeara de Turci, trimise în contra acestora pe banul Calomfirescu, care luă Cetatea de F. și îi dete foc. Pe la începutul secl. trecut, mișcarea comercială a încetat și orașul a mers spre decădінță și încetul cu încetul s'a părăsit. Cf. I. I. Provianu, Dicț. geogr. al j.-lui Ialomița. Tîrgoviște, 1897.

Flogistic, v. Phlogistic.

Flogopita, mineral, varietate de mica ce se găsește mai ales în calcare, dolomite, serpentine, etc., la Pargasiu, Finlanda, Campo longo (Tessin), valea Fassa (Tirol), America de nord, etc.

Flondor, **Tudor**, cavalier de, compositor rom., n. 1/13 Iulie 1862 în Storojineț în Bucovina, a făcut școala primară în locul natal, iar studiile secundare în Cernăuț, și tot acolo s'a înscris la facultatea juridică; a plecat apoi la Viena, unde a studiat agricultura și teoria muzicii și a contrabasului; din 1888 când s'a întors în patrie și s'a căsătorit, petrece la moșia sa Rogojești și Gura Molniței. Încă ca gimnast dirigea coruri studențesci spre admirarea asistenților și a publicat corurile: Cântul Mărinarilor, Lăcrimioarele, Viorelele, Cântul Vânătoresc, etc.; ca student universitar în Cernăuț a fost o ilustrație a societății filarmice Armonia, și a contribuit foarte mult pentru prosperarea ei în primii ani. Pe timpurile acestea a compus muzica la vodevilurile: Drumul de fier, Milo Director, Cînel cinel,

Florin și Florica, Arvinte și Pepelea, Doi țărani și cinci cârlani, etc., și operele: Nunta țărănească, Rusaliile, Lița Pescărița, etc., iar ca student în Viena a publicat nise valsuri, ca: Visurile, Saluts des montagnes, Din depărtare, etc., apoi opereta: Noaptea Sf. Georgiu, și corurile: Serenada, Lunca doarme amoroasă, Traiu vânătoresc, Cântul haiducesc; Marșul din Rusaliile, Quadrille din Nunta țărănească, etc. A mai compus pentru voce cu acompaniare de piano muzica la: Aș vrea să fiu regele Maiu de Robeanu, cor bărbătesc, Rândunica de **, Serenada de Scheletti, Vin' la mine copiliță de Longin, și opereta în trei acte: Moș Cărlan. (Cf. »Familia« din Oradea mare, anul XXVII nr. 21 din 1891.) Un frate mai tiner, *Ion cav. de F.*, este un distins reprezentant al Românilor în dieta Bucovinei.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Floquet, Charles Toma, om politic franc., n. 1828 în St.-Jean de Luz, studiă dreptul, 1851 avocat în Paris, aparținând celor mai vehemenți contrari republicani ai imperiului al doilea, 1867 ofensă pe țarul Alexandru II în Paris strigându-i »Vive la Pologne, Monsieur!«, 1871 membru radical al adunării naționale, 1876 al camerei deputaților, 1882 prefect de Seine, 1885—88 și 1889—93 president al camerei, 1888—89 prim-ministru, amestecat în afacerea Panama, 1893 nu mai este ales. † 1896 în Paris. Opere: »Discours«, (1885, 2 vol.).

Flor, (crep negru, zăbranic), voal subțire transparent, ce se poartă ca semn de doliu.

Florii, în mitol. romană ȋnina florilor și a înfloririi, atât a naturii, precum și a tineretelor, cu predicatul mater a fost ȋnina nevestelor însărcinate. F. a fost foarte venerată și a avut: flamen floralis, ludi circenses și scenici. Serbătoarea ei, numită Floralia, s'a ȋnținut din 28 Apr. (serbătoarea veche) până în 3 Maiu. T. Tatiuș, regele Sabinilor, i-a dedicat o lună a anului, (finea lui Aprile și începutul lui Maiu de aȋi).

[Atm.]

Flora, (botan.) în antitesă cu termenul *vegetaȋune*, e acea parte a geografiei plantelor (v. ac.), care se ocupă cu distribuȋia sistematică a plantelor pe întreagă suprafaȋa globului terestru, adecă cu afinitatea genetică și distribuȋia elementelor în spaȋiu. *Flora* se mai numesc și scrieri de geografia plantelor relative la un teritoriu mai restrins. Așa s. e. o Floră a României ar avé să cuprindă înainte de toate o enumerare sistematică și critică a elementelor (plantelor) ce cuprinde, cu cheile, diagnosele și descriȋiunile necesare. Distribuȋia actuală a plantelor în spaȋiu (formaȋiunile de plante conform regiunilor stabilite și liniile de vegetaȋune); distribuȋia plantelor în timp: explicând în linii generale fazele geologice, prin cari această vegetaȋune a trebuit să treacă dela finea terȋiarului spre a ajunge la distribuȋia actuală. Ambele basate pe expunerea cauzelor externe (relief, climatologie, petrografie, biologie, etc.) și pe cele interne, ce le-a condiȋonat și le condiȋionează. Acestor exigenȋe ale geografiei plantelor corespund prea puȋine din așa intitulatele »flores«. Unele sânt simple enumeraȋiuni — uneori chiar necritice, — a părȋii pur sistematice; altele trac-tează și distribuȋia actuală în spaȋiu, fără însă a o explica în de ajuns chiar numai din cauzele

externe. Prea puȋine se ocupă cu explicarea cauzelor interne și a fazelor geologice. [A. Pr.]

Floral, (botan.) care aparȋine florei: înveliș floral, frunze florale. (v. Floare).

Floranȋa, (*Fringilla chloris*), pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, maslinie pe spate, galbină pe foale, verde la ceafă și de laturile grumazului; flamura externă a plutitoarelor din aripi și basa celor cinci externe cărmace din coadă albă; ciocul și picioarele sure-roșietice. Lung. totală: 12.5 cm.; lung. arip.: 8.3 cm.; lung. coȋii: 6 cm. E o pasere de tot comună, se nutrește cu semênȋuri oleioase. [V. B.]

Florantin, I. Pop, scriitor român, profesor de filosofie la liceul naȋional din Iași. Publicaȋii: Cântece voinicești. Bărlad, 1870; Fundament de filosofie, 1875; Intregirea educaȋiei singura garanȋie pentru societate, 1871; Romeo, roman original, 1873; Estetica, partea I, 1874, p. II, 1887; Decebal, novelă, 1882; Jocuri Fröbeliane, 1884; Horea, roman, 1885; Avram Iancu, roman, 1891; Anecdote poporane, 1893; Principii de logică, 1893; Mai multe cărȋi didactice pentru grădiniile Fröbeliane și școalele primare; Reforma metodelor în sciinȋă și practică și teoria consecutismului universal, 1895; Frumșeta lineară și frumșeta omului, 1896; Tineretȋa lui Stefan cel Mare, novelă, 1897. Cele mai multe din scrierile literare ale lui F. au fost mai ântâi publicate în primii ani ai Convorbirilor Literare. Valoarea operelor sale, atât a celor filosofice cât și a celor literare, nu poate fi mai bine caracterisată, aproape totdeauna, decât prin epitetul de »glume« pe care îl dă Titu Maiorescu (Convorbiri Literare XXIX, 517) uneia din ele.

Florar, luna Maiu (v. ac.).

Florării se numesc zidirile construite din sticlă în combinaȋie cu lemn sau fier, menite spre cultura acelor plante, cari sub condiȋiunile date sânt incultivabile în liber. Astfel în părȋile noastre (în general) plantele tropicale și subtropicale le cultivăm în florării »calde«; cele dela Cap și din Australia, apoi majoritatea prevalentă din Mediterana sau China și Japonia, din California sau Florida, etc., în F. »temperate«; unele din aceste plante e suficient dacă le adăpostim de rigurile iernilor noastre în »oranjierii«; plantele austral-temperate și antarctice în F. »reci«, etc. Scopul F.-lor e de a da plantelor pe cât numai e posibil și în ori care din anotimpurile noastre, fiecăreia condiȋiunile de existenȋă din patria ei natală. De aceea la construcȋia F.-lor e de cea mai mare importanȋă insolaȋiunea (lumina razelor solare, pe care în cas de necesitate o putem modera aplicând jalușele), temperatura (ce se poate regula înȋntroducându-se în interior direct aer încăldȋit sau termosifrone: țevi umplute cu apă încăldȋită). Stropind facem ca și umiditatea aerului să fie așa cum se recere; udând regulăm umiditatea solului. Ventilatorii servesc spre a primeni aerul din interiorul F.-lor. [A. Pr.]

Floreal, a VIII-a lună a calendarului republican francez (dela 20 Apr. la 19 Maiu).

Florence, o țesătură de mătasă ca tapetul, dar cu luciu extraordinar.

Florenȋa, fosta capitală a marelui ducat al Toscanei, pe Arno. La 1892 avea 198,000 loc. Universitate fondată la 1438, Academia della Crusca și multe alte instituȋiuni culturale și arti-

stice, bogate biblioteci, archive, muzee etc. Mare industrie și comerț. Construcțiuni vechi, monumentale, 170 biserici, între cari se disting: Santa Maria del Fiore, Santa Maria Novella, Santa Croce, Baptisteriul, di San-Benedetto, del Carmine, etc. *Istoria*. Originea ei se sue până la Etrusci; Romanii i-au dîs Florentia Tuscorum; Sulla a ridicat-o foarte mult. La 406 Stilicone batîu aici pe Radagais. Atila o arse. Fîu posedată de Goți și Longobarzii. Carol cel Mare o reconstrui. Trecî sub stăpînirea împăraților Germaniei, cari o administrau prin ducii de Toscana. În timpul lui Frideric Barbă-Roșie era marchisat. Luptele Ghelfilor și Ghibelinilor o agitară mult timp. Prosperitatea sa începî din secl. XV, sub familia Medicis, care o stăpîni, cu întrerupere, până la 1737. La 1799 fîu ocupată de Francezi, la 1801 deveni capitala regatului Etruriei, la 1807 fîu unită cu Franța, la 1814 capitala marelui ducat al Florenței, la 1859 fîu anexată Piemontului, iar dela 1865 la 1871 fîu capitala Italiei, timp în care s'a dezvoltat foarte mult.

Florența, provincie a Toscanei, unde se află orașul F. Produce vin, cereale, unt-de-lemn, mătăsă, oi, etc.

Sinodul din Florența. Âncă pe timpul soborului din Constanța în Elveția (1414) Grecii bizantini, reduși la extremă strîmtoare de Turci, s'au pus în relațiuni cu biserica latină oferindu-i unirea și sperînd astfel un ajutor mai eficace spre a-și mîntui imperiul. De abia 34 de ani mai în urmă tratativele deteră un rezultat concret, și astfel se convocă un sobor ecumenic, al XVII-lea, mai ântîiu la Ferrara, apoi la F. Cu toate tulburările politice de atunci, se adunară acolo Papa Eugen IV, 8 cardinali, 64 episcopi latini, împăratul Ioan VII Paleologul, Iosif patriarhul constantinopolitan, delegații celorlalți patriarhi din orient, 17 mitropoliți greci, între cari și Damian (v. ac.) al Moldovei, și alții. Disputatorii principalii erau grecii Marc al Efesului și Visarion al Niceei, și latinii cardinalul Cesarini, Andrei al Rodului, Ioan de Turrecremata și Ioan de Montenegro. Punctele de disensiune, cari se pertractară, erau procedura Spiritului Sfânt, azimele, purgatorul și primatul papal. Deja la chestiunea autăia se ivî un conflict lung și înverșunat, în care Grecii se refugiau chiar la interpolațiuni frauduloase în manuscrisele părinților bisericii. Mai ușor decît se creșuse, ambele părți se înțeleseră asupra celorlalte trei puncte, și astfel se semnă la 6 Iulie 1439 actul unirii, la care subscrise toți, afară de Marc al Efesului. Acesta a fost și cauza principală, că sinodul nu a dat roadele ce se așteptau dela dinodul. Desastrul funest al armatei creștine la Varna (1444) convinse și pe împăratul grecesc, că n'are să aștepte ajutor din apus, iar luarea Constantinopolului (1453) distrase gîndurile într'o direcție cu totul deosebită. (Acta concilii Florentini, ediția latină, Roma, 1865; I. Hergenröther, Kirchen-gesch. Freiburg, 1885, II, pag. 841—55; Xenopol, Ist. Rom. II, 242.)

Florescența, (botan.) *floratio*, se numește momentul înfloririi, al deschiderii florilor. (v. *Anthesu*.)

Floresci, com. rur. în Rom., j. Dolj, formată din 4 căt. cu 1516 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are

3 biserici și 1 școală. Com. este străbătută de riul Gilort și de calea ferată Fîliași-Tîrgu-Jiu.

Florescu, Ioan Em., general și om politic român, n. 1819 la Râmnicul-Vâlcei, † 22 Maiu 1893 la Paris; după terminarea studiilor militare în Franța, e însărcinat de socrul său, Vodă Bibescu, cu organizarea micii oștiri a Terii-Romănesci și fundează școala militară (1846). La 1854, cu gradul de colonel, ia parte la resboiul oriental ca oficier de ordonanță al generalilor ruși Lüders și Dannenberg. După efectuarea unirii de fapt a principatelor române sub Cuza Vodă (Ian. 1861) e de multe ori ministru de resboiu, mai ales dela 12 Martie 1871 până 3 Apr. 1876 în cabinetul conservator Lascar Catargi, în care lucrează mult pentru reorganizarea și înzestrarea armatei române din ce în ce mai numeroasă. Împreună cu toți colegii săi din cabinetul conservator este (Iulie 1876) dat în judecată de camera liberală și împiedecat de ministeriul I. Brătianu de a lua parte la resboiul ruso-român în contra Turciei la 1877. Retrăgîndu-se acuzarea (Ian. 1878), F. reintră în viața politică, devine iar ministru de resboiu la 1889, president al senatului la 1890 și pentru câteva luni ministru-president la 1891. Dela el au ramas câteva publicări de interes specific militar. — Fratele său *Alexandru Em. F.*, n. 1822, a ocupat în diferite rînduri funcțiunea de prefect, a fost pentru puține luni ministru de control și ministru de lucrări publice sub domnia lui Cuza și de câteva ori deputat și senator.

Florescu, Bonifaciu, scriitor român, n. 27 Apr. 1848 la Pesta, și-a făcut studiile în Franța și dela 1873 este profesor de limba franceză la liceul Sf. Sava din București. A fundat mai multe jurnale: Portofoliul român, (1880—81); Biblioteca omului de gust, 1884; Dacia viitoare, toate de scurtă durată. Scrierile sale sînt următoarele: Etiam contra omnes, 1875; O sută de adevăruri, 1875; Memento de istorie universală sau istoria în tablouri, 1884; Sanguine de Catulle Mendès, traduse în românește și urmate de sanguine romănesci, 1889; Cours de littérature française, 3 vol., 1890—92; Ritmuri și Rîme, 1892; (poesii cu note asupra versificației; autorul își analizează însuși poeziile și indică propriile sale greșeli de versificare); Studii literare, 1893; (colecție de articole de prin diferite reviste și diare la care colaborase); La pésie lyrique française du X au XX siècle, 1895.

Floreța, v. Scrimă.

Florian, Sfânt, a suferit martiriul sub împ. Dioclețian (în an. 304), fiind-că nu a voit să tă-măieze înaintea idoloilor. Se venerază ca patron al Austriei superioare și ca scutitor în contra incendiului și a apelor periculoase.

Florian, Aron, istoric român, n. 1805 în Ardeal, a studiat la Sibiu, Blaj și Pesta. La 1827 trecu în România ca învățător la școala din Golești, înființată de patriotul boier Const. Golești, mai târziu deveni profesor la Craiova și în urmă la colegiul Sf. Sava din București. La 1847 deveni revisor școlar. Evenimentele anului 1848 îl chiamă în Transilvania, de unde se întoarce la 1857 pentru a ocupa catedra de retorică la Sf. Sava, apoi de istoria universală la facultatea de litere, unde funcționa până la 1865. † 1887 în București. Scrieri mai importante: »O idee repede de istoria

principatului țerii românesce», (3 volume); »Manual de istoria țerii românesce pentru tinerimea studioasă»; »Catechismul religiei ortodoxe»; »Elemente de istoria vechiului și noului testament» și »Elemente de geografie»; aceste trei din urmă pentru școalele primare. Apoi »Elemente de istoria universală pentru tinerimea studioasă», ș. a. A se consulta asupra lui F. istoria pedagogiei de I. P. Eliade. (Ploiesci, 1880); Crestomația de I. Manliu; Manual de istoria literat. rom. de E. Hodos. (Caransebeș, 1896).

Florica, moșie în Rom., j. Muscel, com. Valea-Mare, proprietate a familiei Brătianu; aici este mormântul marelui patriot român I. C. Brătianu.

Floriocultura e acea parte a horticulturii (v. ac.), ce se ocupă cu creșterea și întreținerea florilor spre a decora apartamente și grădini. În sens strict acest termen se aplică numai la plantele erbacee: anuale, biene sau perenale, ce se folosesc spre acest scop.

Floristica se numește arta de a cultiva flori.

Florida, cea mai sudică dintre republ. Uniunii nordamericane, peninsula situată între Oceanul Atlantic și Golful Mexicului, 151,980 km². și 391,422 loc. (1890). Solul e șes și bogat în ape, la sud câmpii băltoase (Everglades), pe la mijloc cel mai productiv. Pe lângă țărmul sudic se află un șir de mici key (stânci de corale), între cari *Key-West*, acum punct însemnat; spre sud dela acesta e o bancă de corele (F.-riff). Producte tropicale. Se exportează lemne, bumbac, zahăr, tutun, pesce. În congres trimite 2 senatori și 2 reprezentanți. Constituția dela 20 Ian. 1868. Capitala Tallahassee. Până la 1820 F. a fost a Spaniei, 1822 organizată ca teritoriu al Uniunii, dela 1845 stat, în Febr. 1861 se atașă la confederațiunea statelor sudice.

Floridee, (botan.) *Alge roșii* sau *Rhodophyceae*, o clasă de Alge ce cuprinde pe acelea al căror corp este colorat în roșu mai mult sau mai puțin intens. Unele sunt foarte frumoase, roșii, purpurii. Coloarea lor e datorită cromatoforilor, ce conțin pe lângă clorofil și un alt pigment phycoerythrina sau rhodophyl. Majoritatea lor trăiesc în mări, mai cu samă în cele calde și la adâncimi mai mari decât celelalte Alge marine. Puține trăiesc în ape dulci. După modul de formare al gonimblastului se subdivid F. în 4 serii: *Nemaliaceae*, *Gigartinaceae*, *Rhodymeniaceae* și *Cryptonemiaceae*, fiecare cu mai multe familii. (Cf. Engler-Prantl, Natürlich. Pflanzfamil. I Theil, 2 Abth., 1897. Leipzig.) (v. și Agar-Agar.)

Flori de scorțișor, florile arborelui *Laurus cinnamomum*, mai cu samă din Cochinchina. Ele sunt un fel de globulețe conice, lungi de 1/2 cm., tari, de culoare brună negricioasă, adeseori găurite la mijloc. Au miros și gust aromatic de scorțișoară, adeseori și a camfor. Mai bune sunt cele mici, curate, proaspete, fără coadă, cari vin prin Londra și Hamburg în lădi de 30 kgr. Se întrebuințează ca și scorțișoara.

Floril, Dumineca dinaintea de septemăna mare sau a patimilor, în care biserica celebrează memoria intrării lui Isus Christos în Ierusalim, când mulțimea poporului luând stâlpi de finic, a ieșit întru întimpinarea lui și l-a preamărit ca pe fiul lui Ddșeu, ca pe împăratul lui Israil. În memoria acelei întimpinări biserica până azi a susținut datina, că în acea Duminecă la cultul

divin de dimineața să binecuvinte sălci aduse la biserică în preseara dăiei. Aducerea aceasta a sălcilor se face cu procesiune publică, încât preotul ori cantorul bisericii iese la hotar cu pruncii școlari și alți creștini, de unde între cântări aduc aele sălci la biserică. F. se numește acea Duminecă, pentru că în unele locuri sub liturgie se împart poporului credincios flori de primăvară.

Florila, (Borila), v. Asanescii.

Florin, v. Florin.

Florina, (bulg. *Lerin*), oraș în Macedonia, vialetul turc. Monastir; residența unui arhiepiscop grecesc; are vr'o 5—6000 loc., în majoritate Români. Ruinele unei mănăstiri.

Florinte, pasere, v. Floranța.

Florio-Rubattino, Societate italiană de navigațiune. 5 din vapoarele sale, purtând numele de: »România», »Serbia», »Montenegro», »Bosnia» și »Bulgaria», cu totul noi și reușite, vin până la Brăila.

Floris, (*Flores*), insulă în grupa Sundelor mici, despărțită de Solor prin strimtoarea F.; 15,610 km². cu 1/4 mil. loc. Partea estică a insulei e supusă Olandezilor, partea vestică (Manggerai) e independentă.

Florist, amicul florilor, scrutătorul florei unei țeri; în Rom. se numesc F. și vîndătorul de flori. *Floristica*, știința despre flori.

Floru, *Ion S.*, profesor și membru în comitetul de redacțiune dela »Convorbiri Literare» din ultimii ani, n. 28 Sept. 1864 în com. Floru (Oltu) din părinți clăcași. Licențiat în Filologie și Istorie, fost elev al școlii normale superioare din București. A publicat câteva recenzii în Convorbiri și »Istoria Popoarelor vechi».

Florus, *Iulius sau Anaes*, istoric roman; nu se știe unde și în ce an s'a născut; a scris un resumat al istoriei romane intitulat: »Epitomae de T. Livio bellorum omnium annorum D. C. C. libri duo». În această lucrare F. se mîrginește mai mult a rezuma pe Titu Liviu; dînsul este un istoric mediocru și foarte puțin scrupulos. Stilul său e lipsit de ori și de strălucire, dar în schimb e foarte afectat și declamatoriu. Câteva aprecieri ingenioase, ce se găsesc în lucrarea lui F., au făcut pe ilustrul Montesquieu să-l laude. F. făcea parte din familia lui Seneca și se crede că tragediile atribuite lui Seneca filosoful ar fi fost de dînsul scrise. [Caion.]

Floscularide, familie de rotatori sau rotiferi (v. ac.), trăiesc fixați de un picior lung; genul *Floscularia* cu organul rotator quinquelobat.

Flota, (marină) reuniune de bastimente de resboiu sau de comerici, cari navigă împreună. În special: reuniunea a cel puțin 2 escadre, compuse din bastimente de resboiu purtând acelaș pavilion național și puse toate sub ordinele unui singur șef.

Flotabil, se califică astfel un riu sau o apă pe care pot flota plutele de lemne de construcție, nu însă bastimente.

Flotantă, *datoria*, se numește aceea care e contractată de un stat pentru un termen scurt. Dat. flot. constă în obligațiuni sau bonuri plătibile preste șese luni, un an, cel mult doi, în fonduri luate fără termen fix dela băncile, cu cari are statul compturi curente, în mandate, etc. Dat. flot. se contractează 1) pentru a face fața

unei nevoi neprevădute; 2) pentru a amâna până la un moment mai prinos emisiunea unui împrumut; 3) pentru a ascunde un deficit bugetar; 4) pentru a aștepta momentul când se va pute acoperi o nevoie din alte mijloace, s. e. din excedente, cari se prevăd pentru anii viitori, etc. Dat. flot. e periculoasă prin înlesnirea ce oferă de a cheltui fără a deștepta atențiunea publică. De aceea trebuie să nu ia întindere mare. Din când în când Dat. flot. se consolidează, adică se emit împrumuturi perpetue sau cu termene lungi, cu cari se achită. [Biron.]

În Austro-Ungaria Datoria flot. o formează 412 milioane fl., note de stat (câte 5 și 50 fl.) și asemnatele de saline.

Flotila, v. Marina.

Fluctuațiune, undulațiune; în medicină undulațiunea unui lichid în o cavitate a corpului, sau a puroiului în un absces; în sens moral: nestabilitate.

Fluer, instrument musical, de suflare, format dintr'un tub cilindric sau ușor conic, cu gură; aceasta e o tăietură circulară sau longitudinală practică în tub pentru a se pute înșufla aerul necesar producțiunii sunetului. Pătura de aer se lovesce și se sfarmă de marginea acestei tăieturi, o parte pierzându-se în afară, iar alta vibrând, produce sunetul. După forma acestei tăieturi F. se împart în trei categorii: 1) *cu gura transversală*, simplu tăietura dela capăt a tubului, (telinca, cavalul, naiul turcesc); acestea n'au fost nici odată întrebuințate decât de popor și în Occident mai nu e cunoscută această specie; 2) *cu gura laterală*, numite în special *flaute* (v. ac.) și 3) *cu gura cioplită*. La acestea se practică în tub o tăietură numită lumină și capătul tubului e astupat cu un dop, nelăsând decât un mic spațiu pentru a se pute înșufla aerul, care lovindu-se de lumină se împarte în două părți, dintre cari una vibrând produce sunetul. Pentru comoditatea așezării instrumentului pe buze, se cioplesce capătul lui, de unde numele de F. cu gura cioplită.

Prin ajutorul mai multor alte tăieturi circulare, practicate în lungul tubului și pe cari executantul le acopere și descopere prin ajutorul degetelor, lungimea unei sonore variază și tubul în aceste condițiuni poate da o serie mai mare sau mai mică de sunete, mărită încă prin primele armonice ale acestor sunete, cari se obțin ușor, numai printr'o creștere în intensitatea suflului.

La toate popoarele originea F.-lui se pierde în cea mai adâncă antichitate și el figurează pe cele mai vechi monumente ale civilizațiilor diferitelor popoare. A fost întrebuințat la tot felul de serbări profane sau religioase, acompaniând dansul, înșuflând curajul reboincilor, dând tonul cântăreților și chiar oratorilor. E enorm numărul variațiilor de F., ce ne citează antichitatea, cari se deosebeau după originea lor, după rolul lor, după natura scării sau după materialul întrebuințat și după alte detalii de mai mare sau mai mică importanță. O perioadă de discredit urmează mării favori, de care se bucura în antichitate. Dar deja de prin secl. XIII găsim atât F. propriu zis (cu dop) cât și flautul revenit în favoare. Pe când însă acest din urmă primi în Occident succesivele perfecțiuni, cari

il făcură un element indispensabil al orchestrei (v. Flaut), F. propriu zis remase aproape în starea primitivă și recău în mâna poporului, dispărând din arena artistică. Nici chiar încercările de perfecționări ce i-s'au făcut (v. Flageolet) n'au reușit a-i da un loc propriu în artă. Ca instrumente populare găsim la toate popoarele o mare varietate de F. O formă originală ne prezintă de sigur așa zisele *F. îngemănate*, două F. reunite sub o aceeași îmbucătură. Sânt cunoscute din vechime și mai cu samă la Greci și Romani erau foarte în favoare. O altă curiositate ne prezintă *F. nasal*, usitat mai cu samă la unii locuitori din insulele Oceaniei și în cari curentul producător de sunet în loc de a veni din gura executantului vine din nasul său. [T. C.]

Fluarar, pasere, v. Culicieu.

Flueraș, pasere, v. Fluturaș.

Fluerătoare, numele popular al plantei *Tamus communis* L. (v. ac.).

Flueroiu, v. Caval.

Fluid, se dice în general de ori ce corp ce nu e solid, adică de ori ce corp ce are moleculele sale libere de a se mișca sub propriul lor pond. Astfel sânt lichidele și gazele considerate din acest punct de vedere numai. Numele de fluid implică proprietatea de a curge, care e caracteristică mai ales pentru lichide, fiind-că pe acestea le putem vedea; astăzi însă în știință numele de fluid se dă mai ales materiei nevăzute: așa s'a zis că *eterul* este un fluid, din cauză că i-s'a atribuit proprietatea de a fi continuu în mișcare, deși materialitatea lui nu s'a putut proba decât prin existența fenomenelor electrice, călduroase, luminoase, etc., cari se atribue mișcării eterului. [V. C. B.]

Fluide electrice. Symmer a admis existența a două fluide electrice și anume: *electricitatea pozitivă* și *electricitatea negativă*. Fiecare din aceste fluide respinge fluidul de acelaș fel și atrage pe acela de specia contrară. Se mai admite, că ori ce corp conține cele două fluide în cantitate indefinită, cari sânt reunite în mod de a forma un al treilea fluid numit *fluidul neutru*. Prin frecare s'ar descompune fluidul neutru separând cele două electricități, una din ele trece pe corpul frecat iar cealaltă pe corpul ce freacă. Aceste două electricități s'ar desvolta în cantități egale și apropiând corpurile electrisate prin ele, se vede o scântie și se reproduce electricitatea neutră. Această teorie, cum se scie, a fost abandonată în urma descoperirilor ulterioare, cari au dat origină la teoria vibrațiilor (v. ac.). Astăzi se admite numai ca unele acțiuni (ca frecare) exercitate pe două corpuri desvoltează nisele forțe, ale căror acțiuni sânt opuse.

Fluor, (F), corp chimic simplu, monovalent, cu o pondere atomică de 19.1. În natură nu se află nici odată liber din cauza mării sale afinități pentru celelalte corpuri; în stare de corp simplu fû preparat prima dată la 1886. F. este un gaz incolor, care descompune apa în fluorhidric și oxigen. Siliciul, borul, seleniul, stibiul, sulfurele și iodul ard într'insul. De observat, că față de metale arată o afinitate foarte mare, iar față de metaloidi este indiferent, numai cu hidrogenul, siliciul, borul și fosforul se combină.

Fluorhidric, acid, (v. ac., I pag. 26).

Fluorura de calciu, v. Fluorina.

Fluorura de siliciu. Corp ce rezultă din combinarea fluorului cu siliciul. (Si F₄). Se prepară prin acțiunea acidului sulfuric asupra unui amestec de fluorură de calciu și silicie pulverisată. Este un gaz incolor, care în aer face fum, se disolvă în apă descompunându-se și producând silicie gelatinoasă și acid hidrofluosilicic.

Fluor albus, (lat.) înseamnă *curgere albă*, poporul românesc în unele părți îi dăce acestei afecțiuni »*flori albe*«, »*poală albă*«, sub care se înțelege ori ce curgere fără sânge din genitalele femeiesci. Una din cele mai lăpăte boale, de care puține femei sunt cu totul ferite, grație sfiei, de altcund naturală, a femeii și puținele cunoștințe igienice de care femeia are parte tocmai în chestiuni de natură atât de delicată. F. a. este boala femeilor măritate, rar obvine la fete adulte și nu tocmai rar la copile în periodul jucăriilor. Băile de fier și de sare sunt mult vizitate de femei cari sufer de F. a. [Dr. Vuia.]

Fluoresceina, materie chimică colorantă, ce rezultă din încălzirea resorciniei (v. ac.) cu anhidrida acidului ftalic. F. formează cristale roșii închise, solubile în alcool și eter, în apă însă cu greu. Cu brom formează o materie colorantă numită *Eosină*, de culoare galbenă, ce servă la colorarea lănei și mătasei.

Fluorescența, fenomen optic, ce constă în aceea, că unele substanțe, ca soluțiunea de chinină, spatul fluoric, clorofilul, sticla de uran, etc., absorb lumina, ce se revarsă asupra lor, și apoi o iradiază ca o lumină de tot altfel colorată, prin ceea ce se produce o scilpeală de colori interesantă. Cu deosebire lumina albastră, violetă și supravioletă e proprie a produce F., mai ales dacă provine dela soare, lumină electrică sau dela cea de magnezium.

Fluorina, mineral, fluorură de calciu, se prezintă de obicei în cuburi; e incoloră, galbenă, verde, roșie, albastră, violetă. Varietățile violetă, verzi și albastră arată fluorescență. F. însoțesc filioane de minereuri, dar se găsește și în gneis, granit, sisturi cristaline. Se întrebuințează ca piatră de ornament, în fabricarea sticlei, pentru prepararea acidului fluorhidric; mai înainte și în metalurgie.

Flutometru, aparat pentru măsurarea subțirii aerului în canalul de fum al mașinelor cu aburi.

Fluturăș, (*Charadrius phalaris* L., *Ch. auratus* L.), pasere bălărească din fam. Charadriidae, negriu pe spate cu numeroase pete aurii; pe foale, toamna albiu cu negru pătat, iar preste vară negru; preste plutitoarele brune ale aripelor cu fâșii verzi-aurii; cărmacele din coadă sunt brune cu 7—9 fâșii mai deschise; ciocul negru, picioarele sure întunecate. Lung. totală: 28 cm.; lung. arip. 18 cm.; lung. coții 8 cm. Cuibăresce pe pământ, se nutrește cu insecte și larvele lor, viermi, ș. a.; pe la noi se ivesc toamna și primăvara, în cursul migrațiunii. [V. B.]

Fluturătoare, v. Chiroptere.

Fluturi, (*Lepidoptera*), un ordin din clasa insectelor. Au la gură un organ de supt, de forma unui fir încolăcit. Antenele (pipăitoarele) sunt de formă firească sau ca o măciucă, dințate. Aripile, 4, sunt acoperite cu un prav colorat (privit cu microscopul are forma de solzișori). F. au metamorfosă completă, adică corpul lor trece prin 4 schimbări: ou, larvă (omidă), nimfă (crisalidă)

sau păpușă) și fluturul perfect. Larvele sunt felurite colorate, au de comun 16 picioare (rar 10), din cari 3 părechi pectorale, 4 părechi la burtă (ventrale) și 1 păreche împingătoare. Omișile se nutresc cu frunze, flori, fructe și alte materii vegetale și animale. Aproape fiecare omidă își are planta sa, cu care se nutrește. Unele omișii se învâlesc, când se prefac în nimfă, cu materii cornoase, altele cu materii moi (coconul, la F. de mătăsă). Aproape toți F. sunt stricacioși. F. se împart în: a) *F. de zi* (*Diurna*), b) *F. de seară* (*Crepuscularia*), c) *F. de noapte* (*Nocturna*), d) *F. mici* (*Microlepidoptera*). Dumerii îi subîmpărta în: *Ropalocere*, cu antenele umflate la vîrf; *Closterocere*, umflate la mijloc; *Nematocere*, ant. pectenate; *Chetocere*, terminate cu un filament. (Cf. A. Depuiset *Les papillons*. Editeur I. Rothschild. Paris, 1877.)

Fluviatil, fluvial, ce privește un fluviu, ce crește în fluvii.

Fluviu, (lat.) curs considerabil de apă, care își păstrează numele până la mare, în care se varsă. Un mare curs de apă în general. Cantitate considerabilă de lichid. Curs îndelungat. În Europa cele mai lungi fluvii sunt *Volga* (3340 km.), *Dunărea* (2750 km.) și *Niprul* (2000 km.). *Misuri* și *Misisipi* (6950 km.) din America (Statele Unite) se consideră ca cel mai lung fluviu din lume, însă noile descoperiri geografice făcute în Africa îi pun *Nilul* înainte. *Amazonas* (Orellana) (5660 km.) din America (Brasilia) este reputat ca avînd cel mai mare volum de apă și *St. Laurențiu* tot din America (Canada) e reputat ca cel mai lat fluviu din lumea întreagă. [—]

Fluvii navigabile sînt, în România, din punctul de vedere legal, cele declarate ca atari de Reg. Organic. De fapt nici unul nu este navigabil. Prutul și Dunărea sînt singurele pe cari există navigație, pe Siret se face multă plutărie. Economistul sas Dr. C. Wolff a ridicat chestiunea creării unei navigațiuni pe Olt. De regulă ambele maluri ale fluviilor navigabile aparțin domeniului public. Multe fluvii au pe malul lor drumuri, pe cari trag oameni sau animale vasele. Se înțelege că această navigație e foarte încentă. Alte fluvii au în albia lor șanțuri puternice, pe cari vasele iau un punct de sprijin cu ajutorul unor aparate mecanice speciale (procedul se numește franțuzește *torage*, nemțesce *tauzichen*). Pe fluviile mai mari circula vapoare, mai totdeauna cu roți, din cauză că elicea strică malurile prin vârtejul ce produce. [Biron.]

Flux și Reflux, cele două mișcări de creștere și descreștere, ce se observă la intervale de timp regulate în majoritatea mărilor. Se calculează și se înscriu în Anuarul mareelor, fenomenul fiind de mare importanță în navigație. v. Reflux.

Fluxiune, în medicină circulația sîngelui cu deosebire către o parte a corpului.

Flygare-Carlén, Emilia, v. Carlén.

Foaia, (botan.) v. Frunza.

Foala Duminecii, spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe, alcătuită de o societate a celor învățați, a apărut în Brașov la 1837 cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan în tipografia lui Ioan Gött.

Foala societății pentru literatura și cultura română în Bucovina, a început să apară în Cer-

năuț la 1865 sub red. lui Dr. Ambrosiu Dimitroviță; dela nr. 8 din 1866 sub red. lui Ion al lui G. Sbiera; înceată în 1869.

„**Foaie pentru minte, inimă și literatură**“, întemeiată de George Barițiu la 1838 în Brașov, apără până la 1865. Primul număr poartă data de 2 Iulie 1838; până 13 Febr. 1850 (nr. 7) foaia a ieșit sub redacția întemeietorului său, când prin decret guvernial fû sistată împreună cu »Gazeta«, din cauză, că Barițiu a publicat raportul lui Lancu și nu s'a supus ordinului autorităților de a întrerupe această publicare. Foaia reapără abia la 9 Sept. 1850, (nr. 8) semnată de aci înainte de Iacob Mureșianu. Această foaie, în care au debutat cei mai mulți dintre literații generației noastre bătrâne, are meritul de a fi contribuit în măsură însemnată la dezvoltarea noastră literară și a gustului de cetit în publicul român și mai ales pentru documentele istorice, ce le cuprinde, are să fie resfoită adeseori. Aici și-a publicat Andreiu Mureșianu cele mai multe din poeziile sale, între cari și resunetul »Deșteaptă-te Române« (1848), care l-a făcut nemuritor.

Foaie sâtească a principatului Moldovei, începe să apară la 2 Apr. 1839 în Iași sub redacția lui Mih. Kogălniceanu; în 1840 apare cu un suplement pentru agricultură, industrie și negoț; în 1846 apare sub red. lui C. Rolla și dela 2 Iulie aceluiaș an sub red. lui G. Asaki. 1850 înceată.

„**Foaia bisericească**“, organ pentru cultura religioasă a clerului și a poporului, a apărut în Blaj sub redacțiunea lui Dr. Alexandru Grama în 1883—87 de două ori pe lună; încetând aceasta, a început să apară »Foaia bisericească și școlastică« (1 Oct. 1887).

„**Foaia bisericească și școlastică**“, organ al provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș, a apărut în Blaj începând cu 1 Oct. 1887 de două ori pe lună sub redacțiunea lui Dr. Ioan Rațiu și Alexandru Uilăcan, având o parte bisericească și alta școlastică. A încetat să apară cu 15 Dec. 1890, înființându-se »Unirea« (v. ac.).

Foaie de Dumineca, ediția populară a diarului »Dreptatea« (v. ac.), apărută în Timișoara. Cu încetarea »Dreptății« a apus și ea.

„**Foaia diecesană**“, organ al eparchiei gr.-or. rom. a Caransebeșului, apare dela 1886 în Caransebeș odată pe săptămână, astăzi sub redacțiunea lui Dr. Petru Barbu; a fost înființată de reposatul episcop Ioan Popasu și redigată de corpul profesoral al institutului teolog.-pedag. din Caransebeș.

„**Foaia ilustrată**“, foaie beletristică apărută în 1891 în Sibiiu sub redacțiunea profesorului Dr. D. P. Barcianu. Din lipsa de sprijin nu s'a putut susține decât un an.

„**Foaia pedagogică**“, apare în Sibiiu dela începutul anului 1897 de două ori pe lună sub redacțiunea profesorilor dela institutul teolog.-pedag. gr.-or.; redactor resp. Dr. D. P. Barcianu.

„**Foaia Poporului**“, foaie săptămânală, ce apare în Sibiiu în edițiunea Inst. tipografic (astăzi »Tipografia« soc. pe acțiuni), înființată la 1893 cu mențiunea de a susține viu sentimentul național în masele poporului român, a luminat poporul asupra adevăratelor sale interese și a-i

desvolta gustul de cetit. Pe lângă partea politică F. dă o deosebită atențiune intereselor economice ale țeranului român, iar dela începutul anului 1899 are o rubrică permanentă pentru interesele școlare. Pe timpul procesului »Memorandului« a fost cea mai răspândită foaie populară.

„**Foaia școlastică**“, titlul mai multor foi pedagogice redactate în Blaj; întâia F. școl. apără ca adaus al »Economului« (v. ac.) la 1873—75 sub red. profesorului St. Pop; la 1876 (1/13 Febr.) această foaie ca organ pedagogic-didactic pentru școalele române trece sub redacțiunea lui Ioan M. Moldovan și continuă a ieși de două ori pe lună până la 1881. Cu începerea anului 1883 apără de două ori pe lună până la finea anului 1896 o nouă F. școl. ca organ pedagogic, litorar, științific și economic sub redacția lui Ioan German. În sfârșit dela 15 Febr. 1899 tot sub vechiul titlu apare de două ori pe lună a treia F. școl. ca organ al Reuniunii învțătorilor gr.-cat. din archidieceasa gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, sub redacțiunea unui comitet și sub responsabilitatea lui Ioan F. Negruțiu.

Foaie, pânțee (v. ac.), nume dat în unele sate din Istria și cimpoiului. Specia de fluere germanate ce face melodia se numește *mișnita*, iar țeeva pe unde se suflă *gârliciu*.

Foaie, senzațiune generală a stării de suferință în substanțele nutritive din sânge, cauzată prin obicinuința de a mânca prin stomac, căci alimentarea artificială prin ședut mută senzațiunea de foame în intestine. Nervi speciali pentru F. nu există. Răbdarea de F. depinde de individ și de rezerva de grăsime ce are omul, se poate prelungi până la 7—14 zile, de sete însă mai puțin. Tanner și Succu au răbdat preste 40 de zile.

Foaimețea, în poveștile române o personificațiune de uriaș. Împăratul promise lui Codru făt frumos pe fata sa, dacă va mânca atât cât îi va da F., tovarășa lui, mânca tot.

Foaiefeca, unealtă întrebuințată pentru a tăia, mai cu samă pentru a croi stoffe sau pânzării. F. este compusă din două lame ascuțite, strinse cruciș cu un șurup.

F. o. b., (prescurt. din engl. Free on board) înseamnă franco bord.

Foburg, suburbie.

Foc, ori ce fenomen, la care se observă în acelaș timp o dezvoltare de căldură și lumină. F.-ul nu este un element propriu, cum se credea în vechime, nici nu este urmarea combinării corpurilor cu o substanță specială, numită flogiston, cum presupuneau chimiștii înainte de Lavoisier, ci este un fenomen ce însoțește anumite procese chimice, (s. e. arderea) sau fizicale (s. e. lumina electrică). F.-ul servă ca izvor de lumină și ca izvor de căldură. (v. și art. Ardere și Combustibil.) [—]

Foc grecesc, un amestec de reșină, gudron și alte materii combustibile, care în vremile vechi, la Greci, se arunca aprins asupra cetăților asediata, și prin aceasta se incendiau locuințele, forțând astfel pe cei încungiurați să se predea.

Foc din pământ, emanațiunile de gazuri combustibile, mai ales hidrocarburi, cari rezultă din descompunerea materiilor organice ce se află închise în pământ, și cari ieșind în atmosferă se pot aprinde prin diverse cauze accidentale; sau

emanațiunile de gaze, hidrocarburi volatile, din depozitele de petrol în acele regiuni, și cari desvoltându-se continuu și în mod regulat, fiind aprinse pot arde multă vreme. Astfel se cunoșc din timpuri vechi asemenea focuri prin India, etc., cari au fost numite: *Focuri perpetue*. În America, în Pennsylvania se desvoltă multe gaze din minele de petrol, cari la început erau aprinse și ardeau în continuu, dar cari acum sunt captate în gazometre și întrebuințate în industrie. [V. C. B.]

Focul central. Partea centrală a pământului este încă în stare de fusiune, probă de aceasta avem: creșterea căldurii în profunzime (aproape 3 grade pentru 100 m., adică la 66 km. vom avea 2000°, capabilă să topească platina și ori ce altă materie), sursele termale, vulcanii și cutremurele de pământ. N'avem decât noțiuni vagi asupra compoziției fluidului intern central, căruia i-s-a dat și numele de *pyrospher*; este considerat în general ca o baie de materii metalice în fusiune, unde fierul preponderază și care ține în soluție gazele reductoare, între altele hidrocarburi și hidrogen sulfurat, căci numai în modul acesta găsim o explicație pentru cea densitatea întreagă a globului este de 5,5, pe când cea a materialelor solide, cari compun scoarța pământului, este inferioară la 3.

Focul Sf. Elmo, mici flăcări luminoase ce se produc pe corpurile ascuțite prin acțiunea norilor încăreți cu electricitate în timpul furtunilor. Anticii le numiau Castor și Pollux; marinarii moderni le numesc focurile Sf. Elmo, focurile Sf. Nicolae, etc. Uneori ele se prezintă sub forma flăcării mari.

Foc, (milit.) după arma care se întrebuințează poate fi F. de infanterie sau F. de artilerie. F. de infanterie poate fi F. de voie și F. de salvă. F.-ul de artilerie poate fi F. de tun sau F. de baterie. De obicei, într'un război rănile făcute de armele infanteriei sunt mai numeroase; așa în campania din 1870, din 127,320 răniți, 88% erau răniți de pușcă, 10% de tun și 2% de arma albă. Când trebuie a se ocupa o poziție prin un asalt, atunci este indispensabil a se deschide un F. bine nutrit asupra poziției, și numai după ce aceasta este bine sdruncinată se procede la asalt; acest F. se numește F. de asalt.

Foca, cânele sau vițelul de mare (*Phoca vitulina*), mamifer din ord. Pinnipedelor, fam. Phocinelor. Este acoperit cu păr cenușiu, cu pete brune sau negre. Capul e ca al cânelui, dinții ca la carnivore, botul scurt, are mustați, ochii mari, vioi, concha urechilor lipsesc. Corpul cilindric-lungăreț. Picioarele dinainte au 5 degete, cele dinapoi sunt lipite și prefăcute în înnoțitoare. Bărbătușul e mai mic ca femeiușă. F. are lungimea 1,6—1,9 m. Traiește în mările nordice. Se înblânzește ușor. Se vânează pentru grăsimea și pielea lor. Eschimoșii mănâcă carnea și sângele lor.

Foca, împărat bizantin (602—610), mai înainte căpitan, fu proclamat împărat din partea armatei în locul lui Mauritius, iar la urmă sfârșiat de popor, după ce Heraclius (v. ac.) cuprinsese Constantinopolul și se proclamă pe sine împărat.

Sf. Foca, serbătoare băbească, 22 Iulie.

Focar, în optică acel punct, în care se concentrează — după reflecțiune sau refracțiune —

razele de lumină, ce cad asupra unei oglinzi curbe sferice sau asupra unei lentile, sau dela care se par a veni aceste raze, cari prelungite s'ar întruni în acel punct. În cazul prim F.-ul este *real*, iar în al doilea *virtual*.

Focșea, oraș în Bosnia sudică, la intrarea Čehotinei în Drina. F. avea înaintea ocupațiunii prin trupele austro-ungare 30,000 loc., în preponderanță Turci, iar acum are abia 6000 loc. F. e sediul județului cât și al unei comande de brigadă. Preste Drina duce un pod de fier frumos, făcut prin trupele de geniu austro-ung. În 1882 au fost în jurul orașului mai multe ciocniri cu insurgenții.

Focșani, com. urb. în Rom., capitala j.-lui Putna, situată pe apa Milcovului; o gâră a acestui râuleț despărțea acest oraș până la unirea principatelor în F. muntenesci și F. moldovenesci; are aproape 20,000 loc. Aici se află prefectura județului, un tribunal, o judecătorie de ocol, o cameră de comerț (circ. VIII), divisia VI de infanterie, reg. 2 de geniu și un reg. de cetate. Cultul ort. e reprezentat în acest oraș prin 10 biserici parohiale și 14 biserici filiale. Instrucțiunea publică se predă în: 10 școli primare (5 de băieți și 5 de fete), 1 liceu de băieți și 1 gimnasiu de fete cu 5 clase; mai este o școală profesională de fete, un orfelinat, 2 școli mixte israelite, și câte o școală armenască de băieți și de fete; spitale sunt trei, din cari unul județean, al doilea aparținând episcopiei Sf. Spiridon din Iași și al treilea întreținut de comunitatea israelită. Budgetul orașului atinge cifra de 325,145 lei la venitură. În privința administrativă orașul se divide în 4 colorii, având 49 suburbii, 125 străde și 2 piețe. Stradele principale sunt: str. Mare a Unirei și str. Gării, amândouă pavate cu basalt artificial; apoi Calea națională, Bulevardul Sf. Ioan, pe care e situat liceul »Unirea«, teatrul Lupescu, grădina publică și catedrala Sf. Ioan, ș. a. Orașul este alimentat cu apă condusă din munți prin olane de tuci. Loc. se ocupă cu agricultura, prăs. de vite, comerțul și industria; numărul comercianților și industriașilor în acest oraș este de 600. Sunt trei fabrici mai însemnate: de tabăcării, de cherestea și de frânghii. F. e unul din punctele de sprijin ale liniei strategice F.-Nămolosa-Galați și e întărit cu baterii după metoda locot. colonelului Schumann (v. Fortificație). Nu se știe când și de cine a fost fundat acest oraș; scrierile despre existența lui nu trec peste secl. XV. În F. s'au început tratările între plenipotențiarii ruși și turci, cari duseră mai pe urmă la încheierea vestitului tratat dela Cucuic-Cainargi (1774), prin care imperiul turcesc a primit o lovitură, din care nu se mai putu ridica. Tot aici fură bătălii în 31 Iulie 1789 Turcii de Ruși, după care urmă până la încheierea păcii dela Iași (1792) ocupația ruso-austriacă în țerile române. Cf. M. Canianu și A. Caudrea, Dict. geogr. al j.-lui Putna. București, 1897.

Fodor, Vasile, fiul protopresbiterului Ioan, n. 8 Dec. 1824 în Bistra, cott. Turda-Arieș, studiile gimn. le-a terminat la Cluj, drepturile la Viena în 1845. Oficial la tesaurariat până 1848. În acest an fu numit tribun în prefectura lui Balint. A luat parte la multe iupte sângeroase. Faptele lui de arme le amintesc prefectii laicu

și Balint cu multă laudă. A fost decorat cu crucea de aur pentru merite »Francisc Iosif I« și cu ordul rusesc »St. Ana«, medalie de aur. A fost de față la dieta din Cluj, ca trimis din partea poporului din Câmpul libertății în deputația de 100. Guvernul însă l-a arestat sub pretext că e »agitator«. Abia după 14 zile a fost eliberat la stăruința lui I. St. Șuluțiu, prin Vasváry Pál. După 1848 a fost șeful cercului Halmagiu. † 10 Apr. 1865. [I. St. Șuluțiu.]

Fodor, Iosif, medic magh., n. 1843. Dela 1874 prof. de igienă la univ. din Budapesta. F. are frumoase merite pentru igiena publică a Ungariei, pe care a promovat-o cu fapta și în scris. Opere: Despre sistemele latrinelor, 1869; Despre casa și locuința igienică, 1877; Igiena solului, 1893.

Foeni, (magh. *Fény*), comună rurală în Banat, cott. Torontal, cu 2914 loc., în cea mai mare parte Români, iar ceilalți Sârbi. Drum de fier, postă, telegraf, moară cu vapor, țiglarie, economie intensivă de câmp și de vite. La F. s'au găsit multe antichități. Castelul domenal din F. e o zidire imensă cu parc mare de 6 ha. Biserica veche a fost sfințită la 1691 prin patriarhul sârbesc Cernovici. La 1780 F. devine proprietatea familiei române Mocsonyi. Mausoleul familiilor »Mocsonyi de Foen« și »de Mocsonyi«, construit la 1892—94 prin arhitectul român Adrian Diacon. După moartea lui Andr. Mocsonyi și a soției sale Laura Cernovici, F. a trecut în mâni străine.

Fogarasi, Stefan, preot rom. calvin în Lugos, a tradus la 1648 din limba latină și maghiară un catechism calvinesc și l-a dedicat lui Barscai Akos, banul Lugosului și al Caransebeșului. Acest catechism nu pare identic cu acela, care s'a tipărit la 1642 și a fost impus clerului și poporului rom. sub domnia lui George Rákocy I și II, precum se află transcris cu litere latine prin G. Barițiu după edițiunea II din 25 Iun. 1656, completată cu o diatribă (scutul catichismului) contra mitropolitului Varlaam și a sinodului Moldovei și Munteniei. F. a mai tradus și psalmii lui David și a voit să-i tipărească cu ajutorul lui Barscai. (Cf. Pest, Ször. bāns. II 210; G. Barițiu, Cat. calv. Sibiiu, W. Krafft, 1879; Etymologicum M. Romaniae, p. 3113.)

Foi, servesc în unele instrumente musicale pentru procurarea aerului necesar producției sunetelor. Astfel s'a aplicat F. în unele țeri instrumentelor de genul cimpoiului; instrumentistul ține foile sub braț și prin mișcările acestuia produce curentul care umflă burduful. La armoniu foile iau proporțiuni mai mari și sunt puse în mișcare prin pedale acționate de picioarele executantului, iar la instrumente mai mari foile necesitează intervenirea unei alte persoane. (v. și Foaia.) [T. C.]

Foileton, articol de literatură, de știință, etc., inserat în josul gazetelor periodice. Cel dintâi foiletonist a fost Julien Louis Geoffroy, care a scris în timpul împăratului Napoleon I. După modelul Francezilor se introduse foiletonul și în presa celorlalte popoare.

Foios, Omasum sau *psalteriul* rumegătoarelor, este a treia parte a stomacului animalelor rumegătoare. Întâia parte este ierbarul, a doua căciula sau boneta și a patra chiagul sau închiegătorul.

Foișoara sau *Foișd*, foileton (v. ac.).

Fóispán, (magh.) v. Comite suprem.

Fokos, armă specifică magh., constatătoare dintr'un baltag cu muche (fok) mărișoară, întărit bine la capătul unei băte.

Folada vulgară, (*Pholas dactylus*), un molusc din ord. Dimyaria, fam. Foladidelor, are două ghioci cari acoper partea dinainte a corpului. Cu ajutorul ghiocelor sale cele tari bortesce pietrele stâncilor celor mai tari. Traiesce în Marea Mediterană și Adriatică. Lungimea corpului 8—12 cm., înălțimea 2·7—4 cm. Se mănâncă. Unii secretază un suc ce luminează.

Folescii de jos, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea riului Bistrița, cu 659 loc.

Folescii de sus, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea riului Bistrița, cu 1565 loc. (Dict. geogr. 1893.)

Foliant, volum in folio, adică în care coala de hârtie e îndoită numai în două, așa încât n'are decât patru pagini. În primele timpuri după descoperirea tiparului era des întrebuințat, acum mai rar.

Foliantți, v. Feuillants.

Foliat, (botan.) care are frunze; tulpinile foliifere (frunzoase), în opoziție cu cele florifere.

Foliațiune, (botan.) *foliatio*, epoca desvoltării frunzelor, înfrunzirea plantelor. Pentru arborii din ținuturile noastre, afară de Conifere, F. se petrece dela începutul lunei Aprilie până la finele ei, vorbind în genere, căci înfrunzirea nu se face la aceeași epocă pentru toți și mai e întârziată ori accelerată după condițiunile climatice. Așa ploile dese sau căldura în luna Februarie grăbesce F.; frigul o mai întârziează.

Foliola, (botan.) frunză mică; se numesc segmentele unei frunze compuse. O F. are un limb și un pețiol lung sau scurt; s. e. sunt F. la Salcâm, Trifoiu, Luțernă, Castan selbatec, etc. Același nume se mai dă și bracteelor involucriului dela florile Composelelor, cum și amphigastrelor (v. ac.) dela Hepatice.

Folklore, termen luat dela Englezi și prin care se înțeleg toate cercetările privitoare la literatura populară a unui popor. Studiile folklorice au început a-și lua avânt la sfârșitul secolului trecut, mai întâiu în Anglia (Macpherson) și Germania (Herder). La începutul secolului nostru, frații Grimm dau un impuls mai puternic acestor cercetări, și mișcarea inaugurată de ei se continuă până astăzi. După colecțiunile și studiile fraților Grimm, au început și Spanioli, Italienii și Francezii a se interesa de literaturile lor populare (col. port. a lui Almeida Garrett, 1839; col. sp. ale lui A. Duran, 1854; F. Wolf și C. Hofmann, 1856; col. it. ale lui Tommaseo, 1851; Marcoaldi, 1855; Nigra, 1858—61 și Tigri, 1860). La Români cea dintâi colecțiune folklorică pare a fi fost aceea de poezii, pe care o făcuse Asachi și care s'a pierdut. După el Anton Pann a fost acela care a adunat cel mai bogat material folkloric dela noi. Alecu Russo și Alexandri au cules mai multe poezii populare, din care cel din urmă a publicat cunoscuta lui colecțiune. Printre colecțiunile mai nouă cităm pe acele ale fraților Schott, At. Marienescu, Pompiliu, Jarnik și Bârseanu, Pop Reteganul, Frâncu și Candrea, C. Mindrescu, Hodoș, Sbiera, Bibicescu (pentru Transilvania și Bănat), S. Fl. Marian (pentru Bu-

covina), T. Burada (pentru Dobrogea), Caramfil, Elena Sevastos, Canianu (pentru Moldova), Ispirescu, Fundescu, G. Dem. Teodorescu, D. Stăncescu (pentru Muntenia). Pentru Macedo-și Istro-Români avem câteva texte populare publicate de Caragiani, Obedenaru și Weigand. O revistă specială consacrată folklorului este »Sezătoarea« lui Gorovei (Fălticeni). Studii critice asupra folklorului român au publicat Odobescu, Hașdeu, S. Fl. Marian, Ar. și Ov. Densușianu, Gaster, Șăineanu, Manguia, Marienescu, Sevastos, G. Dem. Teodorescu. Cf. Ar. Densușianu, »Ist. lit. rom.«, 1894, 159 uu.; Șăineanu, »Ist. filol. rom.«, 1892, 329 uu. Folklorul nu poate fi numit încă o știință. El nu este până acum decât o adunare și coordonare de materiale. La noi, materialul care s'a adunat n'a fost încă studiat din toate punctele de vedere din care trebuia să se facă. Istoria și filologia vor găsi în totdeauna izvoare bogate de fapte în colecțiunile cari s'au publicat și se vor publica. Pentru aceasta însă adunarea materialului de lit. pop. ar trebui făcut cu mai multă metodă, lucru care nu se cerea mai înainte când lit. pop. era studiată mai mult din punct de vedere estetic. Chiar astăzi de sigur creațiunile noastre populare trebuie să fie cunoscute de ori ce scriitori, dar dacă colecțiunile ar fi mai conștiințos făcute, ele ar pute să satisfacă și punctul de vedere estetic și cel științific.

Folliculus, glandele limfoide, închise, ce luptă în contra agenților infecțioși, precum în febra tifoidă foliculi din intestine, ai amigdalelor la anghina difterică, ai pleopei ochilor în conjunctivita foliculară, etc.

Folliot de Creneville, Francisc, conte, general austriac, n. 22 Martie 1815 în Ödenburg, 1831 sublocotenent, 1837 căpitan, 1841 camarar de serviciu al împ. Ferdinand, în care oficiu rămase până la 1848, înaintând până la rangul de colonel și adjutant; 1849 comandă un batalion de grenadieri în contra lui Garibaldi; comandant al cetății Livorno; 1850 general de brigadă; 1855 în misiune diplomatică la Paris; după reîntoarcere luă comanda trupelor austr. din Parma; 1857 mareșal locotenent, luă parte 1859 în războiul contra Francezilor aliați cu Piemontul; 1875 membru pe viață în casa seniorilor din Reichsrath. † 22 Iunie 1888 în Gmunden.

Folos, profit, utilitate (v. ac.).

Folosința, v. Usufruct.

Foltești, com. rur. în Rom., j. Covurlui, situată pe malul sudic al lacului Covurlui; se compune din 3 căt. cu 2110 loc. (Dict. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura, viticultura, prăsierea vitelor și cu pescăria; are 3 biserici și 3 școli.

Fomentațiune, aplicarea pe tegumentele externe, în scop terapeutic, a diferitelor substanțe lichide sau solide, calde sau reci. Se întrebuințează pentru aceasta o pânză sau un burete, înbibat cu lichidul medicamentos (F. umedă), sau un săculeț pentru substanțele pulverulente, ca năsipul, tărâță (F. uscată). [V. I.]

Fón, vânt, v. Favonius.

Fonăcea, rom. *Fênațe*, com. rur. în Ung., cottul Bihor, cu 476 loc. Români; aici se află o interesantă peșteră de stalactite.

Fonciar, ce privește pământul, moșia. V. și art. Creditul F., Impozit F., Proprietate F.-ă, și Scrșuri F.-e.

Fond, basă, solul unei proprietăți. În înțeles comercial (franc. Fonds) capital plasat, obligațiuni cari produc interese, rente. *A fond perdu* (franc.) plată, contribuire, care nu se restituie.

Fond de rezervă, parte de avere adunată mai ales de societățile pe acțiuni ca fond disponibil pentru acoperirea eventualelor pierderi. Alimentarea F. de r. se face din profitul anual din care o parte, de regulă după o cuotă stabilită în statute, se alătură la F. de r., până când acesta ajunge o mărime oarecare fixată tot în statute. La unele societăți se fac F. de r. și numai în scopul de a pute plăti o dividendă anumită și în timpuri când acea nu s'ar pute da din afacerile curente (F. special de r.), obținând astfel o fructificare uniformă a capitalului social. (v. Reserve.) [—]

Fondurile secrete sau *F. de dispoziție*, cum se dice în unele țeri, sânt sume ce se votează în fiecare an pentru a servi la plata unor cheltuieli, al căror scop nu s'ar pute arăta în public fără inconvenient. Banii se liberează de tesaur pe numele mandatarului desemnat de ministrul competent. Chitanțe nu se păstrează, ci Curtea de compturi se mulțamește cu o declarație ministerială că s'a cheltuit. Ministeriele, cari au mai mult nevoie de F. secrete și cari dispun de ele în cele mai multe țeri, sânt ministerul de interne pentru chestiuni de politică interioară, de poliție generală, și ministerul de externe pentru scopuri de spionaj sau de contra-spionaj. Adesea s'a cerut desființarea F. secrete și în România, și în alte state parlamentare. Sânt însă necesități practice, cari impun menținerea lor. În România fondurile secrete variază cam între 300,000 și 600,000 lei. [Biron.]

Fondația, basament, complexul lucrărilor arhitectonice, cari servesc a da unei zidiri o basă solidă. F. depinde dela calitatea terenului pe care se zidesce și dela povara ce o reprezintă clădirea ce se plănuesce. (Cf. v. Kaven, Handbuch der Fundierungsmethoden. Lipsca, 1879.)

Fondul religionar gr.-or. bucovinean, înființat în virtutea preafinalului ordin al Imp. Iosif II din 26 Apr. 1786, din nisece bani gata și din veniturile bunurilor mișcătoare și nemiscătoare ale preoțimii și ale mănăstirilor secularizate în 1785; este destinat »pentru susținerea religiei», iar veniturile lui »se vor întrebuința singur numai spre adevăratul bine al clerului, al religiei și al omenimii,« după ce se vor scoate din ele mai întâiu »spesele pentru subsistența preoțimii și a școlilor«. Împăratul însuși este protectorul fondului și »administrarea, conservarea și întrebuințarea lui pentru preoți și pentru școli, pentru cari unic și singur este menit, depinde numai dela orânduirile sale«. În 1870 a căpătat o administrațiune proprie, separată de administrațiunea politică a statului, sub titlul de »Administrațiunea bunurilor fondului religionar gr.-or. bucovinean«. Cu finea 1897, acest fond dispune de 9.826,810 fl. 95 cr. în hârtii de valoare, dintre cari 9.803,038 fl. 28 cr. cu procente, iar 23,772 fl. 67 cr. fără procente, și din diverse moșii mari și mici, toate împreună cu un areal de 273,705 ha. și un ar, deci ceva mai mult decât a patra parte a teritoriului Bucovinei, și anume ca proprietăți la munte: păduri 227,558-03 ha., arături, fênațe și grădini 6274-15 ha., munți și pașuni

18,623.34 ha. și alte locuri cultivabile 29.65 ha.; și ca proprietăți la țară: domenii 9305.179 ha. și locuri singuratic 11,714.752 ha.; toate aceste arealuri la un loc sînt prețuite numai cu 8.053,933 fl. 90 cr., așa încît întreg capitalul fondului ni se prezintă în suma de 17.980,744 fl. 95 cr. (Pumnul A., *Privire repede peste 277 din proprietățile . . . mănăstiresci*. Cernăuț, 1865; Calinescu M., *Normalienbuch der Bucov. gr.-or. Diocese*, I. Bd. Cernăuț 1887, p. 28—234; Onciul Is., *Fondul religiosar gr.-or. al Bucovinei*. Cernăuț, 1891.)

[Dr. I. G. Sbiara.]

Fonetica, partea gramaticii care tratează despre producerea fiziologică a sunetelor, caracterele lor acustice, evoluțiunea lor în timp și spațiu (fonetica istorică) și fixarea teoretică a pronunțării (ortopeia). F. unei limbi, sistemul sunetelor ei.

[Ti.]

Fonetica experimentală, știința care caută, prin mijloace experimentale-științifice, să cunoască și să determine procesurile formațiunilor sunurilor, limbajului și celorlalte procese psihofiziologice, asupra cărora până acum numai lingvistica își da cuvîntul.

Fonetism, principiu de ortografie, după care aceasta are a fi pusă în armonie cu pronunțarea actuală; opus etimologismului, care tinde a construi ortografia pe baza pronunțării dintr-o perioadă trecută. Despre școala fonetică bucovineană v. limba și ortografia Română. [Ti.]

Fono —, (grec.) v. *Phono* —.

Fonolită, rocă eruptivă veche, compusă din un agregat microcristalin de ortosă și nefeliu, pe lângă care se mai găsește augit și amfibol. F. formează filoane, pânze și cupole. Erupțiunile lor sînt de obicei însoțite de tufuri. Separațiuni prismatice sau în plăci subțiri sonore sînt frecvente.

Fonologia, studiul științific al sunurilor limbei. (v. *Fonetica*.)

Fonseca, Deodoro da, president al Statelor Unite din Brasilia, n. 5 Aug. 1827 în Alagoas, 1874 general, 15 Nov. 1889 resturnă imperiul prin o revoluțiune militară, proclamă republica, al cărei prim-president fû ales 25 Febr. 1891, însă fû resturnat în 23 Nov. acelaș an. † 23 Aug. 1892.

Fonta, varietatea cea mai întrebuintată de fier, care nu e altceva decît fier combinat cu o cantitate mai mare de carbon. Când se încăldesc mineralele de fier cu cărbune în furnalele înalte, fierul redus, fiind în contact cu o mare cantitate de carbon, se combină cu acesta și formează F., care fiind fusibilă, se topește și cade în jos, de unde apoi prin diverse mijloace se toarnă în tiparuri de diverse forme. Sînt două feluri de F.: F. gri și F. albă. F. gri e mai greu fusibilă decît cea albă, și trecerea dela starea solidă la cea lichidă se face brusc, fără a trece prin starea intermediară moale, precum face F. albă. F. gri este foarte solidă și tenace, se poate lucra la strug și găuri. F. albă e casantă, se lucrează greu, și prin încăldire bruscă creapă. Pentru a obține F. gri se lasă să se recească cu încetul; atunci excesul de carbon, ce disolvă fierul topit, se separă cu încetul sub formă de grafit, care se găsește sub formă de lamele răspândite în masa F. Pe când pentru a obține F. albă, se recește brusc, astfel că fierul rămîne combinat cu excesul de carbon. În general F. gri conține

mai mult siliciu, iar cea albă mai mult carbon și mangan.

[V. C. B.]

Fontainebleau, capitala unui arondisment în depart. franc. Seine et Marne, situat la stînga Seinei, în o pădure renumită; 13,946 loc. (1896); castel vechiu. Aci a abdicat Napoleon I la 11 Aprilie 1814.

Fontana di Trevi, renumită fântână în Roma, ridicată de Agrippa 19 a. Chr. După legendă: cine bea din F. nu mai uită Roma.

Fontane, Teodor, poet germ., n. 1819 în Neuruppin, a trăit aici și în Berlin, dar cîteva ani și în Anglia și 1870 ca prizonier în Franca, † 1898. Începînd cu balade: *Männer und Helden*, 1850, și povestiri poet.: *Von der schönen Rosamunde*, 1850, *Gedichte*, 1851, a scris mult despre Anglia, Franca, artă și foarte bune foițe; mai târziu povestiri și romane patriotice: *Vor dem Sturm*, 4 vol., Grete Minde, Ellernklipp, Schach den Wuthenow, Graf Petöfi, ș. a. Dar scrierea sa de căpetenie este: *Wanderungen durch die Mark Brandenburg*, 4 vol., prin care a scos la lumină frumuseți modeste dar fermecătoare din jurul Berlinului, câștigându-și astfel numele „cîntărețul Marcei”. [W. R.]

Fontanela, spațiurile membranoase ale boltei craniului fătului sau a noului născut, cari nu sînt încă osificate. Deoarece oasele craniului (os frontal, parietal, occipital, temporal, v. *Cranium*) se osifică dela centru la periferie, rezultă că oasele se vor atinge cu marginile lor, însă nu încă cu unghiurile, și tocmai aceste spații membranease între unghiurile oaselor sînt F.-le. Foetusul are 6 F., noul născut numai una, F. mare, care e în creșterea capului, are o formă rombică și se încheie prin osificație la finele anului al doilea. Ea e ce se numește moalele capului.

Fontanin, Gheorghe M., membru al Acad. Rom., n. 1825 în Brașov, și-a făcut studiile în Sibiu, Pesta și Viena. A fost director și profesor la liceul din Craiova treizeci de ani. Singura sa publicație este *Geografia fizică și matematică*, 1855. Alte încercări literare au fost distruse de însuși autorul lor. † 24 Apr. 1886.

Fontannes, F., geolog francez, † 1886, a publicat: *Contribution à la faune malacologique des terrains néogènes de la Roumanie*. Lyon, 1886.

Fontenelle, Bernard le Bovier, scriitor franc., n. 11 Febr. 1657, † 9 Ian. 1757; nepot al poetului Corneille; ca avocat pierdînd primul proces, renunță la această carieră și se devotă cu totul literaturii și filosofiei. Încercă fără succes tragedia, opera, poesia pastorală. Reuși în literatura științifică prin scrierile: *Entretiens sur la pluralité des mondes*, *Le doute sur le système physique des causes occasionelles* și *L'Histoire des oracles* după olandezul Van Dale; și mai mult încă prin *L'Histoire de l'Académie des sciences* și priu capod'opera sa *Éloges des Académiciens*. Era plăcut în conversațiune, caracter prob și temperament liniștit, căruia datorîa lungă sa viață.

Fontus, în mitol. romană, numit și *Fons*, a fost fiul lui Ianus cu Iuturna, și zeul izvoarelor (fontes). **Fontinalia**, serbătoria lui, s'a ținut în 13 Oct. când se încununau fântănele.

For, în sens canonic, tribunal, teritoriul, cercul de competență în care se poate aplica și deprinde dreptul bis., și mai cu samă suma tuturilor raporturilor de drept cari pot fi normate

și decide de cătră puterea bis. F.-ul bis. e *intern* sau *extern*, cel intern e iarăși for intern al conștiinței, s. e. absoluțiunea dela censuri, și forul intern sacramental, adică deslegarea de păcate în taina mărturisirei. După obiectul jurisdicțiunii bis. se deosebesce: forul *criminal*, *contentios* și *extrajudicial*. După competență forul bis. este: 1) *forum domicili*, adică locul unde acusatul are locuință fixă; 2) *F. rei sitae* adică locul în care se află lucrul asupra căruia decurge judecata, de aici se ține și *F. haereditatis*; 3) *forum contractus et gestae administrationis*, locul unde s'a încheiat contractul, dacă contraheții nu au convenit sau la încheierea contractului sau după aceea asupra altui loc; 4) *forum prorogatum*, dacă litiganții au convenit să fie judecați de cătră alt judecător, iar nu de cel ordinar; 5) *F. delicti commissi*, locul în care a fost comis delictul; 6) *F. depraehensionis*, locul în care delinquentul a fost prins.

Pe lângă forurile comune mai erau și forurile privilegiate, prin cari clerul, nobilimea, militarii, universitățile, etc. în statul papal erau subtrași competenței judecătorilor civili numiți *conservatori*. Asemenea prin decretale erau subtrași jurisdicțiunii episcopilor călugării, multe biserici și capite. Aceste privilegii au fost sau șterse sau restrinse și episcopii judecă și pe exempts *tanquam apostolicae sedis delegati*. v. și Forum.

[Dr. I. Radu.]

Foraminifere, (*lat.*) ordin de protozoari al căror corp este protegiat de o coropace calcaroasă. Coropacea prezintă o deschidere, prin care pseudopodele ies afară din protoplasmă și atunci se numesc: A) *Imperforata*, ca *Miliola*, *Lituola*, *Gromia*, etc.; sau prezintă mai mulți pori prin cari ies pseudopodele, B) *Perforata*, ca *Globigerina*, *Rotalia*, etc.

Forărești, com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 542 loc. Români; mine de fier.

Forbes, 1) *F. James David*, naturalist, n. 1809 în Edinburg, 1833 prof. și 1860 director la College St. Andrews, † 31 Dec. 1868 în Clifton. Și-a câștigat merite prin cercetarea ghețurilor.

2) *F. Edward*, naturalist, n. 1815 în Douglas, ins. Man; profesor în Londra, apoi în Edinburg, † aci 18 Nov. 1854. El e întemeietorul zoogeologiei și al scrutărilor submarine.

Forceps, (*lat.*) cleștele de cari se servă medicul mamos la extragerea copilului din pântecul nașcătoarei. Instrument de înaltă importanță umanitară, timp de un secol întreg a servit de speulă de câștig în mâinile familiei inventatorului englez, unde se păstra secretul invenției. La 1723 chirurgul Palfyn prezintă academiei din Paris primul model de F., așa că lumea dădorea acestui bărbat desinteresat lățirea unei scule din cele mai folositoare pentru omenime. În Anglterra și în Francia s'a lăsat mai întâi, iar în Germania mai târziu, cu toate astea modelul german este ați cel mai perfect (F. lui Naegele). Ați nici o femeie inteligentă nu mai are oroare de aplicarea cleștelor la nasceri, din contră se scie că condus de mâna unui medic-mamos dibaciu, F. înlesnesce facerea, scurtează muncile și cruță puterile mamei fără a face rău copilului.

[Dr. Vuia.]

Foreign office, (*engl.* pron. forrin ofis), ministerul afacerilor străine în Anglterra.

Forens, (*lat.*) judecătoresc; înseamnă și străin. **Forestier**, silvicultor. **Administrațiunea forestieră**, v. Silvicultura.

Forfecuța, *Forfecuș*, *Loxia*, gen de pasere cântătoare din fam. Fringillidae, ale cărei specii petrec prin păduri de brați și moliți, nutindu-se cu semințele acestor arbori; virful fâlcii superioare se încrucișează cu al celei inferioare; coada bifurcată; prima plutitoare din aripi e cea mai lungă; bărbătușii în genere sunt roșii, femeiscele și puii gălbenui sau verde-surii. Deosebim speciile: *F. roșie*, *L. pytiopsittacus*; *F. gălbini*, *L. curvirostra*, și *F. roșietică*, *L. bifasciata*, cu două fâșii albe, curmezișe preste aripi.

[V. B.]

Forficula auricularia, *Urechelnița*, insect cu patru aripi din fam. Ortopterele, roade fructe, georghine, și nu-și merită numele, pentru că nu e mai periculoasă pentru urechi decât alte insecte.

Forgách, conți de *Ghymes* și *Gács*, familie nobiliară magh. Strămoșul a fost Ivanch, comite pe la 1200. Fiul acestuia Ivánka a căpătat la 1226 dela Andreiu II posesiunea Ghymes în cott. Nyitra. Cetatea Gács a câștigat-o Blasiu F. († 1386). Numele F. îl întrebuințează familia dela 1333 încoace. Intemeietorul ramului F. de Ghymes e Petru, comite suprem în Bars, (1493 până 1505), iar al ramului F. de Gács fratele său Grigorie, comite suprem în Nyitra. († 1515). 1) *F. Blasiu*, † 1386. Omul de încredere al reginelor Maria și Elisabeta, la a căror poruncă a asasinat pe regele Carol II sau cel Mic (Febr. 1386). Revoltându-se Croații, reginele s'au dus să-i domolească, dar pe drum au fost atacate de partizanii lui Carol II și deținute, iar F. ucis. 2) *F. Francisc*, istoric, cancelar, n. pe la 1510, † 1577, episcop de Oradea și secretar regal. La stăruințele sale dieta din Regensburg votează Ungariei contra Turcilor un ajutor de 40 mii pedestri și 8000 de călăreți. 1560 e vicecancelar. La stăruința lui F. curtea din Viena părăsese pe despotul Eraclid la tronul Moldovei. 1566 F. devine consilierul lui Ioan Sigismund, iar după moartea acestuia cancelar. Scr.: De statu reipublicae Hungaricae commentarii, un isvor prețios care cuprinde evenimentele mai însemnate dintre anii 1540—72. (Publ. de Academia magh. în Magyar tört. emlékek LXXXVIII köt. 1866.) 3) *F. Francisc*, n. 1566, † 1615, primate la 1607.

Forma, în sens filosofic, înseamnă totalitatea calităților, prin cari un obiect oarecare se manifestează și cade sub simțurile noastre. F. se opune fondului (materia sau esența, v. ac.). Ori ce lucru e conceput ca având un fond, o materie, o esență, care nu poate ajunge să se manifesteze decât numai cu ajutorul unei F. În acest înțeles F. nu poate fi deosebită și separată de fond, întrucât noi nu putem lua cunoștință de fond decât printr-o F.; iar F. nu ne-o putem închipui dacă nu există un fond, care să-i serve de suport și cauză. Relațiunea dintre F. și fond este analoagă cu aceea dintre conștiință și lume, dintre eu (v. ac.) și non-eu. În afară de acest înțeles absolut, se mai întrebuințează F. cu un înțeles relativ, mai cu samă în Estetică (v. ac.). Materia operelor de artă constă în materialul adunat în sufletul artistului din experiența vieții, anume: reprezentări, simțiri, idei. Acest material, pentru

a fi simțit și înțeles, trebuie exprimat într'o F. Această F. poate corespunde cu fondul, constituit din materialul de reprezentări, simțiri, idei ale artistului, și atunci opera de artă care rezultă e perfectă. În ea se realizează perfectă adăquarea a F. cu fondul. Dar e posibil, ca un artist să caute a exprima un fond, pe care nu e îndestul de stăpân și anume împrumutând F. dela operele lui anterioare sau dela alți artiști, cari au exprimat cândva un fond analog, și introducând-o prin imitație în opera pe care o face. Atunci dicem că această operă are F. dar n'are fond. Sau, din contră, un artist să aibă multe și frumoase idei, simțiri, reprezentări, și să n'aibă meșteșugul de a și-le exprima clar. Opera unui asemenea artist are fond, dar n'are F. (v. *Manierism* și *Formalism*.) [Dragomirescu.]

Formac, Constantin, general de brigadă în rezervă al armatei române, n. 1830, † 1897 în București; s'a distins prin vitejia sa în resboiul din 1877—78.

Forma dat esse rei, un princip filosofic care exprimă, că forma este care dă unui obiect înfățișarea ce o are, și-l face aceea ce este, prin urmare îi garantează realitatea fenomenală.

Formal, care are toate formele legale, în realitate sau pentru aparență; de formă; expres, precis. În filos.: ceea ce dă înțeles realității este forma în care o percepem și o concepem. Această percepție și concepție a noastră ne vine din judecățile și raționamentele, pe cari aceea realitate le provoacă în noi. Judecata și raționamentul dă formă și înțeles realității lumii. Ele descompun elementele acestei realități, pun legături între dînele și le reduc la un principiu superior, din care ele decurg și prin care se explică. De aci înțelesul cuvîntului F. pentru a designa ceea ce constituie rațiunea felului de a fi al unui lucru. Acest lucru este așa și nu într'altfel dintr'o cauză, pe care judecata și raționamentul nostru o descopere, adică există o cauză F.-ă, pentru ce este așa și nu într'altfel. În filosofia lui Descartes F. = realitatea exterioară, cum se manifestă simțurilor noastre. (v. *Forma*.) [M. D.]

Formalism. Lucrurile se prezintă cu deosebite calități: unele accidentale, variabile, schimbătoare după timp și împrejurări; altele statornice, esențiale. Și unele și altele, ca să luăm cunoscință de ele, trebuie să se exprime printr'o formă (v. ac.). Dar dacă, în exprimarea calităților unui lucru, dăm precădere calităților accidentale și neglijăm pe cele esențiale, atunci, din pricină că calitățile accidentale sînt cu mult mai numeroase decît cele esențiale, sîntem nevoiți să facem o multime de distincțiuni, divisiuni, cari mai mult încurcă decît clarifică înțelesul lucrului de exprimat. În acest caz dicem că am cădut în F. Spiritele F. sînt aride și au prea puțină influență asupra dezvoltării omenirii. Numele F. se dă și sistemelor de metafizică, cari nu recunosc realității externe decît forma. F.-ul neagă existența reală a materiei. Totul e formă, nimic nu e materie. [Dragomirescu.]

Format, dimensiunea unei cărți tipărite; cele mai obicnuite F. sînt: folio, coala îndoită în două, quarto, în patru și mai ales octavo, în opt foi sau 16 pag., etc.

Formațiune, acțiune prin care mai multe elemente, prin puterea spontană a forțelor naturii

sau prin intervenția omului mișcându-se, schimbându-se, unindu-se, se organizează pentru a da naștere la o formă nouă de existență; această existență nouă rezultă din acțiunea F.-ii.

(F. *geologice*, v. la *Geologia*). [M. D.]

Formia, localitate frumoasă în Latium, lângă sinul Gaeta, cu numeroase vile de ale Romanilor avuți, s. e. Formianum al lui Cicero.

Formic, acid (v. ac.).

Formicația, (med.) furnicare, un simț straniu în piele, ca și când ar umbla furnici; este simptom al unei alterațiuni de nerv, s. e. la ergotism (v. ac.).

Formosa, (chines. *Taiwan Pecan*), insulă la coasta sud-estică a Chinei, despărțită de continent prin *strîmtoarea F.*; 34,980 km². și 3 mil. loc. Insula e traversată în lungimea ei de un șir de munți (Mount Morrison 4206 m.). Porturi: Tamsui, Kelung, Taiwan și Takao. Capitala: Taipei. Din secl. XV a aparținut Chinei. În pacea dela Simonosaki 1895 fû cedată Japoniei.

Formosus, papa (891—896), n. pe la 816 în Roma. La 866, când principele Bulgarilor Bogoris a cerut dela papa Nicolae I instrucțiune asupra mai multor puncte de credință, cu răspunsul fû trimis F. și episcopul din Papulonia, ca legați. Misiunea și-a împlinit-o spre deplina mulțamire a lui Bogoris, care l-a cerut pe F. de arhiepiscop al Bulgarilor, dar nu i-s'a împlinit cererea fiind-că pe atunci canoanele opriau transferarea episcopilor. Sub papa Adrian II a avut mai multe misiuni delicate pe la diferite curți din Europa. Certându-se pentru coroana imperială regii Ludoviei Germaniei și Carol cel Pleșuv al Franciei, Ioan VIII a ținut cu cel din urmă și l-a încoronat în 875; dar formându-se o conspirație în contra lui Carol, F. a fost acusat că părtăș și tras în judecată, apoi mai imputându-i-se și alte crime și călcări de canoane fû depus și excomunicat. Papa Martin II îl deslegă de censură și reintegrează în 833. După moartea lui Stefan VI F. fû ales papă în 891. El protejă în contra lui Guido de Spoleta pe Arnulf, regele Germaniei, care se duse la Roma și fû încoronat împărat în 22 Febr. 896. Scurt timp după aceea F. muri în 4 Apr. 896. F. a respins cererea lui Stilian, arhiep. de Cesarea, de a se recunoasce de valide ordinațiunile făcute de Fotiu. Al doilea succesor al său Stefan VII fiind amic al partidei contrare, ținu un sinod, în care pe motiv că F. a călcat canoanele trecînd dela episcopia de Porto la cea din Roma, îl osândi, declară ordinațiunile făcute de el nevalide și ordonă să i-se arunce corpul în Tibru. Memoria lui F. fû rehabilitată de către papa Ioan IX, care în un sinod (898) declară valide ordinațiunile lui F., opri de a se mai ultragiza morții și arse actele conciliului lui Stefan VII. [Dr. I. Radu.]

Formula, (*lat.*) regulă generală precisă și invariabilă, care se referă la toate actele de aceeași natură. În matematică: expresiunea care dă soluțiunea generală a tuturor problemelor de o aceeași categorie; în chimie: expresiunea care indică elementele și proporțiunea, cu care intră ele în compunerea unui corp; în medicină: rețeta farmaceutică.

Formula concordiei, cea din urmă scriere simbolică a bisericii luterane, alcătuită la în-

demnul principelui elector saxon August. Ea trebuia să împace desbinările iscate după moartea lui Luther prin aceea, că ducatul electoral al Saxoniei a aderat doctrinei moderate a lui Melancthon, pe când Saxonia inferioară și Württembergul au ramas strict luterane. F. c. a fost compusă în 1576, într'un convent ținut la Torgau, pe baza unei formule redactate de Iacob Andreiu în 1574, dar în loc de împăciuire a perpetuat ruptura între partide. F. a fost scrisă în l. germană și tradusă în cea latină de cătră Osiander.

Formular, model, schemă.

Fornarina (brutăreasă), supranumele unei pratinse amante a lui Rafael.

Forneu, Ioan din Agrafa, dascăl grec din epoca Fanatioților. A tradus în Iași, la 1801, pe elinesce, metafisica după filosofii noi, mai ales după Baumeister.

Forotic, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1619 loc. Români (1305) și Germani.

Forro (Fara), Gregoriu, n. 1835 în Vidra de sus. S'a așezat în 1855 în Sebeșul săsesc ca măiestru cojocar. Fiind de o diligență și iscusință rară, și-a agonisit o frumoasă avere, din care a donat Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român 8000 fl., din a căror interese să se dea stipendii copiilor români din Sebeșul săsesc. † 1898.

Forseti, în mitol. nordică (*Forasizo* în cea germană, *Forsite* în Helgoland), fiul lui Baldur cu Nanna, zeul luminei și dreptății, care a împăcat cearta. Tatăl său i-a dat ingeniositate și pentru aceasta a fost judecătorul cel mai bun. F. a locuit în Asgard (v. ac.) și palatul lui s'a numit Glitmir (strălucit tron). Numele lui înseamnă: president. [Atm.]

Forster, 1) F., Ioh. Reinhold, călător germ. cu cunoștințe întinse naturale și limbistice, căci vorbia 17 limbi. N. 1729 la Dirschau, s'a ocupat ca preot cu etnologia și științele naturale, a călătorit 1765 prin Rusia; 1766 a mers în Engli-tera și 1772 a plecat cu Cook împrejurul pământului. 1780 Fridric II l-a numit profesor la Halle, unde † 1798.

2) **F., Ioh. Georg**, fiul celui de sub 1, n. 1754, a petrecut pe tatăl său prin Rusia și împrejurul pământului, iar apoi profesor la Kassel și Wilna, Mainz, se alătură 1792 revoluționarilor, dar călătoria lui la Paris l-a desilusionat într'atâta încât se hotărî să meargă în India. † 1794 la Paris. Este unul dintre scriitorii clasici ai Germanilor; mai ales: *Ansichten vom Niederrhein* 1791—94. El a deșteptat sentimentul pentru frumsețile naturii și a influențat mult chiar pe A. v. Humboldt. Opere complete (de Gervinus) 9 vol. 1843.

3) **F., Iohn**, istoric engl., n. 1812, avocat. † 1876. Scr. fundamentale: *Oamenii de stat ai republicei engl.*, 1831—34, 7 vol. Arestarea celor 5 membri prin Carol I și Desbaterile despre marea instanță (remonstrance), 1860. Biografii a scris despre: Sir Iohn Eliot, 1864; W. S. Landor, 1868; *Life of Charles Dickens*, 1871—74; a lui I. Swift n'a putut-o sfârși.

4) **F., W. Edward**, om de stat engl., n. 1818, ales deputat 1861, și-a câștigat merite mari pentru instrucțiunea publică, 1880 ministru, a ajuns ca legea despre pământ pentru Irlanda să fie primită în casa de jos, dar casa de sus a respins-o.

Liga Irilor devenind prin aceasta tot mai primejdioasă, F. trebui să recurgă la măsuri aspre și scăpă numai ca prin minune de atentatele Irilor. Când Gladstone voi să-i împace pe Iri, F. se retrase. † 1886. [W. R.]

Förster, Frid. Cristof, poet și istoric germ., n. 1794. A scris: *Poesii* 1834 și unele drame, dar numai cântecele de resboiu sunt mai bune (a luptat alături cu T. Körner). Scos din oastea prus. pentru o scriere despre constituțiunea prus., a început să scrie despre istoria prus., dar și despre Wallenstein, ș. a. † 1868.

Fort, uvraj de fortificație permanentă, construit într'un scop important și bine determinat, fără populațiune civilă și organizat în genere pentru a rezista singur. El poate fi detașat, când e construit în jurul unei mari fortărețe (v. ac.) și face parte din linia principală de apărare a acesteia; în care cas gâtul e mai slab organizat; *F. isolat*, când e de o potrivă organizat pe fețe, flancuri și gât, pentru a rezista fără ajutorul altui uvraj. Când un F. interceptă una sau mai multe comunicațiuni importante, se dîce *F. de oprire*. Se numesc *F. de ocupațiune* acele cari se construiesc pe oarecare pozițiuni aventurate, cari ar fi periculos pentru o fortăreață a le lăsa neocupate; ele sînt în genere organizate ca F. detașate, dela cari primesc oarecare protecțiune spre gât. Se dîce *F. de legătură* sau de protecțiune acele, cari leagă două fortărețe sau cetăți între ele; aceste F. se susțin pe cât e posibil reciproc și întră în categoria F. detașate. Traseul forturilor e cel poligonal; gâtul lor e bastionat în genere. F. detașate împrejmuesc o pozițiune strategică (în genere oraș) și constituiesc ceea ce se numesc o cetate sau un câmp întărit; ele trebuiesc a fi distante de încingătoarea cetății de 5 la 6 mii metri și de 4 la 5 mii metri între ele, distanțe cari pot fi modificate prin condițiunile particulare ale terenului. Primele forturi detașate construite în organizarea cetăților erau cu *cavalier*, parapet înalt și armat cu tunurile de calibru mare destinate luptei depărtate; pe când al doilea parapet așezat era destinat tunurilor mai mici și infanteriei pentru lupta apropiată; în urmă se construiesc *F. cu masiv central și baterii așezate* observându-se, că marele comandament dat de cavalier este inutil, de oarece tirul curb se poate executa chiar din locuri așezate prin ajutorul observatoarelor; masivul central servește în aceste forturi numai pentru adăpostirea localurilor sau pentru o apărare mai mobilă. Și unul și celalalt din aceste tipuri are avantajele și inconvenientele sale: unul comun este relieful lor mare care le face a fi prea expuse focului artileriei; acest inconvenient a dat naștere *F.-lui turtit cu creastă unică și fără masiv central*, care ofere o țintă mai mică artileriei, dar care, în schimb, necesită îngroparea adânc a localurilor, cari devin umede și insalubre și pot fi chiar nelocuibile din pricina loviturilor din dos ale artileriei. Mai există și *F. cu redusit*, cari au ca misiune de a prelungi rezistența pas cu pas în interiorul fortului, cum sînt unele din forturile cetății București. Progresele artileriei impun modificarea forturilor vechi. Ideile în discuțiune aci sînt: 1) a se hotărî dacă F. trebuie să aibă numai rolul de a flanca intervalele sau și pe acela de a participa

la luptă depărtată; 2) dacă F. mai trebuie să aibă un șanț ca până acum, sau dacă apărarea proprie a F.-lui poate fi realizată prin apărări accesorii combinate cu focul infanteriei și al mitraliei? Belgia în creațiunea forturilor Meusei s'a oprit la prima soluțiune. [Col. I.]

Forța, putere, energie.

F. musculară, în general F. pe care este capabil un mușchiu să o desvolte. Bio-mechanica a arătat, că în întregul nostru organism sistemul muscular urmează aproximativ aceleași legi, pe cari mecanica le aplică în deobște ori unde este vorba de o desfășurare și producere de F. F. musculară se poate măsura cu o samă de aparate cunoscute sub numele de *dinamometre*, *ergografe* (v. ac.) F. musculară totală a omului ne este absolut necunoscută; tot ce scim se referă la forța unor grupuri deosebite de mușchi. Dinamometrul universal al lui Axenfeld poate înregistra cel mult măsura a șase grupuri de mușchi. F. musculară depinde de doi factori de samă: dezvoltarea și puterea mușchiului și de **F. nervoasă**, (v. mai jos) care trebuiesc considerată tot așa de mult ca și F. musc. propriu zisă; un mușchiu slab, puțin dezvoltat, poate fi capabil, grație acestei F. nervoase, de o putere deosebită. În educația noastră contimpurană exercițiile fizice încep a avea din ce în ce un loc preponderant. F. musc. e în raport intim mai întâiu cu capacitatea vitală, apoi cu perimetrul pieptului, greutatea corpului, etc. și în cel mai puțin raport cu dezvoltarea intelectuală, deci e în legătură strinsă cu dezvoltarea organică a corpului. (Cf. Binet și Vaschide, *Année Psychol.* IV, 1—315.)

F. nervoasă este un factor al dinamicei fiziologice, care în esența ei scapă încă investigațiilor noastre. În dinamica cerebrală F. sau energia nervoasă constituie elementul inervator, quantumul energetic funcțional. În termeni vagi s'ar pute defini prin F. desfășurată de substanța nervoasă în organism, cu alte vorbe principiul activ al substanței nervoase. [Vaschide.]

Forța sau Energia în mecanică: Energie este proprietatea ce poate avea un corp material de a produce într'un moment dat un travaliu (o lucrare mecanică). Energia posedată de cătră un corp se măsoară prin cantitatea de travaliu, care el este capabil de a face. Energia unui corp poate fi de două feluri și anume **actuală** sau **potențială**. Dicem că un corp are o energie actuală atunci, când aflându-se în mișcare, poate produce un travaliu chiar în momentul în care îl considerăm. Un corp, care din contră în stare în care se află nu produce nici un travaliu în momentul în care îl considerăm, dar care totuși are în el puțința de a produce un asemenea travaliu, se țice că posedă energie potențială. Așa de pildă un corp greu, atârnat de un fir la o înălțime oarecare de asupra pământului, posedă o energie potențială, care devine actuală numai când tăiem firul. Energia actuală se poate transforma la rândul său în energie potențială, ceea ce se întâmplă de pildă în cazul unui corp greu aruncat vertical. Acest corp merge sus cu o repeziune, care se micșorează din ce în ce până a se opri, energia lui actuală transformându-se în potențială, și în momentul când el se oprește, dacă nu rămâne atârnat de ceva, începe a se

produce din nou o transformare de energie potențială în actuală, și corpul cade din nou spre pământ. Dacă corpul greu considerat e elastic, se poate ridica din nou în sus producând o nouă transformare de energie potențială în actuală și apoi din nou în potențială și așa mai departe. Dacă din contră corpul greu considerat nu e elastic, se oprește și nu se mai poate ridica, și în acest cas observăm, că energia lui potențială se transformă în energie calorică și el se încălzește. Experiența ne-a arătat, că una și aceeași cantitate de energie mecanică se poate transforma în totdeauna în una și aceeași cantitate de căldură, și anume o calorie e produsă de 425 chilogrametri travaliu. Acest număr 425 se numește **echivalentul mecanic al căldurii**. Căldura la rândul ei se poate transforma în travaliu, ceea ce se întâmplă în mașinile cu vapor, și în cazul acesta un chilogrametru e produs de $\frac{1}{425}$ calorie, și aceasta valoare se numește **echivalentul caloric al travaliului**.

Tot așa se întâmplă cu **electricitatea**. Să unim de pildă, firele unei pile prin un fir subțire și lung, acesta se încălzește, devine uneori chiar incandescent. Prin acest fapt s'a produs din energie electrică energia calorică, și s'a dat naștere la o cantitate de căldură echivalentă cu aceea, care servește a produce curentul; adică cu energia chimică dintre elementele pilei. Dacă luăm, din contră, o mașină a lui Gramme (v. mașini electrice) și în loc de a învîrți inelul său, facem să treacă prin fir un curent electric, mașina se pune în mișcare, și e capabilă de a produce un travaliu. În acest cas energia electrică s'a transformat în energie mecanică. 1 chilowatt (v. măsuri electrice) este echivalent cu 1.36 cai vapoare.

Din cele expuse rezultă, că în natură nu se poate distinge energia, ci numai se poate transforma în o cantitate echivalentă din o altă energie, și ori când dispăre o energie, se produce dela sine o altă energie în cantitate echivalentă cu cea dispărută. Acest principiu se numește **principiul conservării energiei**.

Fortăreața, cetate, localitate locuită sau nu, și întărită prin mijlocul fortificației permanente (v. Fortificațiune). F. în înțelesul cel mai general indică un tot de uvrage, cari în timpul unui asediu sunt investite deodată și apărare printr'o garnisoană comandată de un guvernor. Definită astfel, scopul unei F. este: 1) de a împiedeca pe inamic să ocupe pozițiuni importante din punct de vedere strategic și să între în stăpânirea mijloacelor ce ar oferi; 2) de a da un sprijin solid armatelor naționale sau apărării mobile a cetății. În genere se disting: 1) **marile fortărețe**, țise în unele casuri și **cămpuri retrănsate**. Acestea au ca misiune: a) ocuparea pozițiilor strategice importante și a orașelor dela frontieră, cari pot favoriza mobilizarea și concentrarea, sau contraria proiectele inamicului; b) a proteje centrele mari de populațiuni, ca stabilimentele civile și militare și aprovizionările; c) a constitui puncte de sprijin pentru marile operații militare; d) a proteje redatele probabile ale apărării naționale. Numirile de **cetate de manevră**, **c. de deposit**, **c. de oprire**, **c. de refugiu** sunt termeni, cari desemnează par și simplu rolul ce poate juca o mare F. — 2) **miclele fortărețe**, cari

au de scop de a apăra un punct, o comunicațiune, de a întinde acțiunea marilor F. sau de a le lega într'un grup defensiv (perdele defensive, sau regiuni fortificate). În această categorie intră și capetele de pod și *forturile* de oprire. Scopul lor este cu totul tactic. Colonelul Crai-niceanu grupează fortărețele în *cetăți* (mari fortărețe), *cetăți* (mici fortărețe) și *forturi*. (Cf. Col. Crai-niceanu, Curs de fortificațiune. Cours de for. de l'Ecole de l'artillerie et du génie.) [Col. I.]

Forte, (*ital.*) = tare, cu putere, se întrebuințează ca termin de expresiune în muzică. Sunt o mulțime de expresiuni derivate: *Mezzo-F.* (prescurtat *mf*) = tărișor, potrivit; *Poco-F.* (presc. *pf*) = puțin tare; *Meno-F.* (presc. *mf*) = mai puțin tare; expresiuni cari se echivalează și se rapoartă la un grad de intensitate mai moderat. *Molto-F.* sau *Piu-F.* = mai tare, superlativul *Fortissimo* (presc. *ff*) indică grade mai mari de intensitate. Expresiunea *F.-possibile* sau *F.-fortissimo* (presc. *fff*) e maximum în aceasta direcțiune. *F.-piano* (presc. *fp*) indică un efect particular și anume atacul puternic și slăbirea imediată a sunetului. Expr. contrară nu se întrebuințează, dar denumirea de *F.-piano* e cea mai veche ce s'a dat clavierelor (v. *Piano*) cu ciocănașe, și acest nume le vine dela facultatea de a pute da sunete tari (*forte*) și slabe (*piano*).

[T. C.]

Fortificațiune, arta organizării unei pozițiuni, pentru a rezista cu succes unui adversar superior în număr. Ca F. se pot întrebuința cu succes oarecare obstacole naturale, ca mlaștine, rișe, ape, etc., cărora prin extensiune li se dă numele de *F. naturale*, în opozițiune cu cele organizate într'adins, și se numesc *F. artificiale*. *Elementele* unei F. sunt: 1) un obstacol (de obicei șant); 2) un adăpost (parapet). *Formele* unei F. sunt determinate prin *traseu* și *profil*; iar *întrebuințarea* ei comportă: 1) curățirea câmpului de tragere; 2) organizarea comunicațiunilor și distrucțiunilor; 3) organizarea locului de tragere și adăposturilor artileriei; 4) organizarea adăposturilor personalului în repaus, materialului și proviziunilor; 5) organizarea adăposturilor și ameliorarea celor cari există pentru câmpurile de bătaie. — F. se ăice: *strategică*, când se consideră din punctul de vedere al protecțiunii, ce ea asigură unui stat; *tactică*, când ea asigură protecțiunea unei porțiuni reduse de teren. F. se împarte în 2 clase: *F. pasageră*, care cuprinde uvragele sau lucrările diverse executate în cursul unei campanii pentru a întări momentan o pozițiune; *F. permanentă*, care cuprinde toate pozițiunile organizate din timp de pace și cari sunt chieimate a juca un mare rol în timp de resboiu; ele pot constitui: 1) *puncte de apărare* (Paris, Lyon, Anvers, București, etc.); 2) *puncte de sprijin* cuprindând punctele în corelațiune strategică (Toul-Commercy-Verdun-Epinal-Belfort, Focșani-Nămoloasa-Galați, etc.); 3) *puncte de oprire* constituite din *forturi isolate* (v. *Fort*) cu misiunea de a bate și intercepta drumurile, căile ferate, canalurile, etc.

Istoric. Formele fortificațiunilor permanente au variat în decursul veacurilor în raport cu metoadele și uneltele atacului. Se deosebesc 4 perioade: 1) *perioada din antichitate până la apariția artileriei*, când oamenii căutau mai întâi

adăpostul obstacolelor naturale pentru locuințele lor, pe cari le încungiuirau mai târziu cu garduri de nuiele, apoi cu pari sau palance, cu ziduri fără mortar, cum sunt *lariselle pelagice*, ce se ved adî în Grecia și Italia, în fine cu ziduri înalte groase și flancate cu turnuri, cum fura zidurile Thebei, Memphisului, Tyrului, Ninivei, Sidonului, Babilonului, etc. În această perioadă intră și fortificațiunile din epoca romană cu zidurile mai ușurate prin bolte, cu înălțimea scădută, cu șanțuri formând obstacol, cu citadele formând reduct și cu turnurile flancante mai perfecționate; — 2) *perioada dela invențiunea pulberii până la invenția tunului ghintuit*. Ghiulele de piatră sunt înlocuite cu ghiulele de fontă; zidurile se îngroașe la 5 și 6 m., consolidându-se prin legături de fier și lemn, prin bolte și contraforturi, și în fine prin mase pămîntoase, și se ramparturi, pentru a micșora vibrațiunile; creațiunea rampartului nasce *șanțul*, care împreună cu creasta *glacisului* ascunde zidurile c. proiectilelor; înapoia *glacisului* apare *drumul acoperit*; artileria trage de pe platformele turnurilor înalte, sau acoperită sub case-mate, sau prin crenele și se *canoniere*, sau încă prin ambrasuri tăiate în ziduri pentru a evita fumul; în fine toate aceste instalațiuni precare fac a se căuta loc mai sigur pentru tunuri pe *rampart*, și în cele din urmă, din cauza lipsei de spațiu aci, chiar afară din încingătoare în uvrage speciale și se *bastioane*, cari supravegheau împrejurimile cetății sau oarecare puncte de pârtaie. Rampartul se completează prin adjuungiunea unui *parapet* defensiv (massa acoperitoare) de 6 la 7 m. grosime, care permite a trage deasupra orizontului, prin ajutorul plongeiei. Ungiurile moarte se caută a se bate prin drumuri de rondă, apoi prin uvrage construite în șanț și lipite de escarpă, apoi prin galerii de contra-escarpe. Toate aceste soluțiuni insuficiente nasc *traseul bastionat*, în care flancarea este obținută prin traseul creștelor. Școala italiană (Paciotto d'Urbino, etc.) inaugurează sistemul bastionat; școala franceză (Errard, de Ville, Pagau și mai ales Vauban), școala de Mezières, școala de Metz și școala olandeză duc acest traseu din perfecțiune în perfecțiune, preconizează tipuri aplicabile la toate terenurile și introduc modificări în raport cu progresele atacului. Curtina și bastioanele ei, cleștele, semi-luna cu reductul ei, dubla caponiera, cavalierele, piețele de arme, localurile și comunicațiunile, uvragele înaintate, și se cu coarne, cu coroană, boneta popii și coadele de rândunică, sunt principalele elemente, ce constituiau fortificația bastionată și asupra căruia pleiada ilustrilor ingineri dela începutul școalei italiene (1567) și până la Montalambert se înțeleptnesc a aduce cele mai savante perfecțiuni. Încă înainte de aparițiunea tunurilor ghintuite, generalul Montalambert, care asistas la un mare număr de asediuri, constată: 1) că bastioanele sunt cuiburi de proiectile; 2) că cleștele și curtină sunt aproape nefolositoare apărării; 3) că semi-luna are fețele anflabile; 4) că prin firea traseului bastionat, bastioanele fiind prea mici nu permit organizarea retransamentelor interioare convenabile; 5) că fortificațiunea bastionată cu toate elementele ei este prea adâncă și prin urmare prea expusă loviturilor artileriei; 6) lipsa de

spațiu suficient pe rampart pentru artilerie; 7) zidurile expuse loviturilor curbe; 8) lipsa unui reduit, care face ca prin ruperea unui punct al învingătoarei să cadă cetatea; 9) lipsa de adăposturi. Eliminarea acestor inconveniente a condus la *traseul poligonal*, unde flancarea se face prin caponiere în loc de bastioane; uvragele înaintate devin *forturi detașate*, destinate la început a favoriza ofensiva; se mărește numărul adăposturilor casematate; — 3) *perioada dela apariția artileriei ghintuite până la apariția obuselor torpide (1859—1885)*. Cu tunurile ghintuite bătaia, justea și precizia tirului crește; artileria ia superioritate mare mai ales în lupta apropiată; de aci necesitatea: 1) de a înmulți artileria și a o adăposti în casemate cuirasate sau în ziduri și cupole; 2) a îngroșa parapetele și a le proteja prin traverse și paradouri; 3) a modifica profilul așa, ca zidăriile să fie protejate cu $\frac{1}{4}$; 4) a organiza, întări și înmulți numărul localurilor subterane; 5) a depărta forturile între ele, iar de învingătoare atât ca aceasta să fie ferită de bombardare; 6) a-și garanta organele de flancare până în cel din urmă moment; 4) *perioada corespunde aparițiunii obuselor torpide*. Ultima fasă a fortificației e datorită la două cauze: a) perfecționarea tirului curb, crearea mortierelor ghintuite și a tunurilor scurte de asediu, permițând a demonta tunurile, a scormoni terplenurile și banchetele apărării și a dovedi slăbiciunea de organizare a fortificațiunii; b) obusul torpilă cu încărcătura interioară brisantă, producând efecte destructoare analoge cu ale furnalelor de mină încărcate cu dinamită, cari distrug escarpele și boltele de zid cu o ușurință neașteptată.

Ultimele idei asupra organizării fortificațiunii permanente actuale: Von Sauer propune înlocuirea forturilor cu o linie simplă sau îndoită de cupole; Schumann preconizează tipul precedent, înlocuind cupolele isolate prin baterii normale și de o instalațiune repede; Mougin propune un sistem de apărare basat pe o mare mobilitate a artileriei; Voorduin propune o linie de forturi turtite distanțe de 2000 m., armate în centru cu o cupolă și înderet cu o baterie de 6 tunuri pentru intervalele dintre forturi; Laurent, flanchează intervalele cu focuri de caponieră, venind din dosul forturilor; Brialmont se ține la ordinul de idei tradițional, întărind forturile în limitele cerute de puterea actuală a artileriei; Crăiniceanu propune flancarea din dosul forturilor, mobilitatea mare a artileriei și concursul puternic al artileriei fixe din forturi. Aceasta pentru învingătoarea constituită de forturi împrejurul unei pozițiuni întărite. Cât pentru organizarea completă a unei atări pozițiuni, ea va trebui să comporte: 1) 1-a linie de apărare compusă din forturi, cu baterii intermediare și o serie de pozițiuni permițând instalarea infanteriei; iar în dosul ei un sistem de comunicațiuni (de preferință căi ferate) legând uvragele acestei linii pentru a permite concentrarea ineluctabilă a materialului în sectorul de atac; 2) o a doua linie de apărare construită numai în dosul sectorului de atac și în timpul luptei pe 1-a linie, cu misiunea de a favoriza, cu bateriile și pozițiunile infanteriei sale, întoarcerea ofensive, a opri progresul atacului și a continua lupta în bune condițiuni; 3) o învingătoare centrală for-

mând ca un reduit general al apărării. In ce privește profilul și organizațiunea de detaliu a F. actuale, puternicile mijloace de atac cer: 1) suprimarea escarpei și înlocuirea ei prin grile de fier, sau rețele de sîrmă, mai puțin supuse distrucțiunii; 2) mărirea importanței contra escarpei și defilarea ei de proiectilele noi ale artileriei; 3) lărgirea șanțurilor și flancarea lor prin galerii de revers sau prin focuri de c. escarpă; 4) înlocuirea în unele cazuri a profilului trapezoidal al șanțului greu de flancat prin mijloacele precedente, cu șanțul de profil triunghiular bătut cu focuri de pe creasta parapetului; 5) întrebuințarea localurilor și adăposturilor beto-nate sau cuirasate, a observațiilor cuirasate, a baloanelor, a comunicațiunilor telefonice și electrice și reducerea uvragelelor exterioare sau simplificarea lor.

(Cf. Cours de l'Ecole d'application de l'artillerie et du genie. Uvrăul complet de fortificațiune și noul curs de fortificațiune al colonelului Crăiniceanu.) [Col. I.]

Comisiunea fortificațiunilor, în Rom. se compune din: președinții comitetelor de artilerie și geniu, intententul general, doi coloneli din geniu, doi coloneli din artilerie și directorul genului din minister. Ea se ocupă cu toate chestiunile relative la fortificațiuni și lucrează sub președinția ministrului de războiu.

Fortissimo, v. Forte.

Fortuit, întâmplător, pe negândite, fără a fi fost prevedut. Multe fenomene din lume sînt F.-e; dar aceasta nu înseamnă că ele se petrec în afară de legile generale ale universului, ci numai că știința de aci n'a ajuns încă la determinarea apariției lor. v. și Accident. [Nigrim.]

Fortuna, în mitol. romană era dîna norocului. *Fors F.* era dîna norocului și a întâmplărilor favorabile și în 24 Iunie se venera de toți. *F. publica* sau *F. populi romani* a venit din alte țeri și s'a așezat în Roma. Intre predicătele ei se mai pot însira: Augusta, Felix, Regia, Virgo, Muliebris, Virilis. F. s'a închipuit de regulă ca o femeie tină, în mâni cu cornul îmbelsugării, uneori cu aripi, și călătorind pe un glob. [Ătm.]

„Fortuna“, instit. de cred. și ec., soc. pe acțiuni în Rodna veche, fondată 1892. Capital 20,000 fl., fond de rezervă fl. 3563. Profit curat fl. 3144, dividendă pro 1895/8 8—9%.

Fortuna, lac în Rom., j. Tulcea, pe teritoriul com. Mahmudia, e formată de revărsările brațului Sulina, avînd o întindere de 3 km², are pește bun și în mare cantitate.

Fortunatus, (Norocosul), eroul unei povești, care pare a fi de origine spaniolă. El are sacul totdeauna plin de bani și o pălărie care-i împlinesce toate dorințele. Se povestesc în Europa întreagă, de obicei întregit cu darul al treilea: bățul care bate singur și recăștigă celelalte daruri pierdute. Românesc s. e. la Schott, și Pop Reteg. Pov. Ard. I, 1. [W. R.]

Forum, (lat.) locul de comerț (piața) și de întrunire la Romani. Pentru comerț erau mai multe: *F. boarium*, unde se găseau boi, *F. pescarium*, hala de pește, *F. suarium*, pentru porci, dar cel mai vestit era *F. Romanum*, unde se țineau adunările poporului. Era așezat între Capitoliu și Palatin, în timpurile vechi, într-o lungime de 200—250 de pași pe o lățime de 30—60,

și încungiurat de templele cele mai vechi ale cetății (al lui Saturnus, al zeiței Vesta, al Dioscurilor) nu departe de Comitium (unde se adunau curiile) și senatul (Curia Hostilia) cu tribuna (Rostrata) oratorilor. La început servia și ca loc de judecată, însă mai târziu judecățile au început să se dea în nise construcții speciale, numite Basilica (Porcia, Sempronia), iar din pricina creșterii afacerilor s'au creat de împărați mai multe F. (vestit al lui Traian prin statua lui) deosebite de F. Romanum.

Foscari, Francesco, 1423 doge de Veneția, a câștigat Brescia, Bergamo și Ravenna, 1457 depus și † (1 Nov.) Fiul său *Iacob F.*, acusat de partidul Loredani, fû ars pe rug.

Foscolo, Ugo, poet italian, n. 1778 la Zante, † 1827 la Londra. Opere principale: *Lettere di Jacopo Ortis*, roman melancolic, în care sub imaginea unui student cu acest nume dela Padova, sinucis, plânge nenorocirile Italiei, la cari se adăduse și un amor al său nefericit; și *capodopera sa* »I sepolcri«, în care arată însemnătatea morală și politică a mormintelor și în care face un loc de frunte măiestrii lui Parini.

Fosfate, sările acidului fosforic. Cf. și art. Acid fosforic.

Fosfor, corp chimic, cunoscut în trei stări alotropice: F. ordinar, F. roșu și F. negru. *F. ordinar*, a fost descoperit la 1669 de Brand, care-l obțină calcinând la temperatură înaltă residuii remas din urina evaporată. El nu se găsește în stare liberă, ci numai ca fosfat de calciu, fier și magneziu; se extrage din cenușa oaselor și din unii fosfați minerali. F. ordinar este un corp moale ca ceara, incolor sau galben deschis, translucid, cu o densitate de 1.83; ușor solubil în sulfură de carbon, mai greu în alcool și materii grase; se topește la 44°; este toxic, combustibil și se combină ușor cu chlor, iod, brom, oxygen, etc. În aer oxidează ușor, transformându-se în anhidrită fosforoasă și emițând vapori albi. Această oxidație a F.-ului produce la întunecare o lumină specială, care fenomen se numește *fosforescență* (v. ac.). La 60° se aprinde și arde cu o flacără vie. Din cauza ușurinței, cu care se oxidează la aer, se păstrează în apă, în care nu se disolvă. Cristalizează în dodecaedrii romboidali. F. din comerț nu e curat, ci conține de obicei cantități mici de sulfure și arsen. Se folosește la prepararea chibritelor și a unor substanțe explosive. Înferbentând F.-ul ordinar la 260° se produce *F. roșu*, care e un corp amorf, fără miros, de culoare roșie, nu e solubil, nu se poate topi, nu e toxic, la aer nu se schimbă; are o densitate de 2.12; nu e fosforescent și se aprinde abia la 260°. Energia lui de combinație este mai mică decât a fosforului ordinar. Se folosește la fabricarea chibritelor numite svedeze. Prin încălzirea F.-lui ordinar în tuburi închise la 530° se prepară *F. cenușiu*, care cristalizează prin topire în ace microscopice de culoare cenușie-violetă; are o energie de combinație și mai mică decât F. roșu. Producția anuală de F. se urcă la 65,000 măști metrice.

Fosforescența, însușirea unor corpuri de a produce la întunecare lumină fără o urcare de temperatură, întocmai ca și fosforul. F. fosforului se bazează în adevăr pe un proces lent

de oxidație, pe când minerale ca: mai multe soiuri de diamant, sulfatul de calciu, etc., emit numai lumina, ce au absorbit prin insolație; altele, ca topazul, devin fosforescente prin forță mecanică, și în fine unele, ca fosforita, prin încălzire. Și la substanțe organice: carne de pește stricată, diferite grăsimi, s'a observat fenomenul F.-ei, care probabil încă e condiționat de un proces de oxidație. În aceasta din urmă categorie cade și F. unor plante și animale.

Fosforita, nume colectiv pentru fosfatul de calciu, cristalin sau inodulul mai mult sau mai puțin impurificat, și care formează incrustațiuni, umple buzunare sau ocupă întinderi mari amestecate cu argile, năsipuri, calcare, etc. Se găsește în Quercy (Francia), Nassau, Rusia, etc. dar giseminte colosale la Charleston (Carolina de sud) și în Florida. F. dau materia primă pentru fabricațiunea de îngrășăminte chimice, numite *Fosfate* și *Suprafosfate*.

Fossa, (*lat.*) groapă, canal, scurgere.

Fossil, desgropat din pământ. *Fossile*, minerale, mai ales cele de origine organică (cărbune), în special: petrificațiuni.

F. oferă mijloc de a caracteriza fiecare episod, prin care a trecut istoria globului, având fiecare un tip special de ființe. Resturile acestor ființe pot deveni *F. caracteristice*, a căror prezență va permite de a afirma sincronismul depositelor de inegală natură, precum și etatea lor relativă.

Fota (vêlnic), îmbrăcăminte purtată de țeranca română în loc de fustă sau de crătință. F. este țesută într-o singură bucată, în forma unui șorț lat, și se înfășură sau strins împrejurul corpului, sau așezată în crețe, rămânând petrecută la o parte. F. sunt țesute din lână și variază în culoare și formă după deosebitelile ținuturi.

Fóth, comună mare în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, cu 2786 loc. Magh. (1891). Lângă F. sunt vie întinse. Aici, în via lui Andreiu Fáy, a cetit Vörösmarty poesia sa »Fóthi dal«. Proprietarul domeniului de F. e contele Alex. Károlyi.

Fotiade, capuchehaia Moldovei la Poarta în 1857. Era cumnat cu Vogoride caimacamul. În chestiunea alegerilor pentru divanurile ad-hoc, el, ca agent turcesc, aduce lui Vogoride instrucțiuni secrete de a fi ca și Balș contra unirii.

Fotie, patriarchul, n. pe la 820 în Constantinopole, apare în istorie mai întâi ca docent și funcționar de stat, și ajuns prin activitatea și ambiția lui la vază mare în curtea împărătească. Pe vremea aceea scaunul patriarchal era ocupat de Ignatie, fiul împăratului Michael I, un bărbat sfânt și demn, care nu înceta să censureze desfrânările din palat. Sătul de atâtea mustrări, Michael III îl depuse în 857 și numi în locul său pe F., care în 6 zile fû ridicat din stare laicală la ordul episcopal. Notificând aceasta papei Nicolae I, acesta bănuia vr'o cursă și trimise doi legați, din nefericire oameni nedibaci față cu viclenia grecească, cari celebrară la Constantinopole un sinod patriarchal, ce recunoscu pe F. de patriarch. Papa însă îl suspendă pe intrusul. F. răspunde atunci cu un ton mai aspru. Printr'un manifest acuză pe latini, că postesc Sămbăta, că permit laptele în păsărimi, că miruesc de două ori, că obligă pe preoții lor la celibat; în fine dete controversii și un caracter dogmatic, legându-se de misterul proce-

derii Spiritului Sfânt. Un eveniment politic îi voni foarte priincios. Bulgarii fuseseră convertiți de preoți grecesci, regele lor Boris se adresa însă papei pentru a avea episcop și cler. De atunci ambele patriarhii își disputau supremația pe acea țeară, la care împăratul bizantin avea un suprem interes politic. Astfel relațiunile între Roma și Bizanț se înăspiră la culme, și-și găsiră ultima expresiune într'un sinod dela Constantinopol, în 867. Deodată însă lucrurile se schimbă cu desăvârșire. Omorându-se Michael III, îi urmă Basiliu Macedonianul, care relegea imediat pe F. într'o mănăstire și reîntronă pe Ignatie. Un nou sinod presidat de doi legați papali ajunse la concluziuni cu totul contrare celor de mai nainte, și astfel incidentul părea repus de astădată și concordia celor două Rome definitiv restituită. Dar relațiunile cu papii fuseseră prea încordate pentru ca să nu izbucnească o catastrofă. În adevăr, murind Ignatie în 877, F. ocupă scaunul patriarhal și scrisese imediat papei. De astădată nu mai putea fi vorba de usurpare și astfel i-se confirmă alegerea sub nisce rezerve, ce trebuiau realizate într'un sinod național sub președința a trei legați papali. Papa Ioan VIII, nemulțumit cu conclusele acestui sinod, îl condamnă, și anatematizează pe F., care însă remase în scaun, grație favorului împăresc. În acești ani cade și perioada de căpetenie în activitatea lui fenomenală. Ca legist, ca literat, ca patriarh, pretutindeni aduse gloria lui la culme. Cu toate acestea noul împărat Leo VI cel Înțelept depuse pe F. și-l înlocui prin fratele propriu Stefan, un copil de 16 ani. Se înoră relațiunile cu Roma, dar nu mai era posibil de a înlătura antipatia seculară, astfel încât separațiunea bisericii resăritene de cea latină deveni definitivă sub patriarhul M. Cerulariu (v. ac.) în 1053. F. muri la 6 Febr. 891, iar în secl. XVI biserica resăriteană îl conumera între sfinți, celebrându-i amintirea în aniversarul morții. F. nu are mare importanță ca teolog. Mai însemnate sunt comentarele sale biblice. Pe teren polemic are scrieri originale în contra Manicheilor, în mistagogia Spiritului Sfânt și în cauză proprie. Apogeuul său îl are F. ca erudit; se poate dice că a întreprins singur prima renascere a culturii antice. Opera lui de frunte este *Myriobiblion* sau *Bibliotheca*, o mare istorie a literaturii, care conține critice atât de fine, încât au ramas mai toate nemodificate de literații următori până astăzi. A doua operă mare, *Lexicon*, urmăresce scopuri filologice și gramaticale. Mai merită mențiune cele 263 scrisori remase. Tot ce se ține de F. a fost tractat în modul cel mai complet de I. Hergenröther în monografia lui monumentală: *Photius*, 3 vol. Regensburg, 1867—69. Operele lui F. sânt publicate în *Migne*, *Patr. gr. CI—CIV*. Paris, 1860, și în suplemente de Hergenröther, *Monumenta graeca ad Photium pertinentia*. Ratisb., 1869.

Fotino, 1) *F.*, *Dionisie*, scriitor grec, n. 1769 la Patras (Pelopones); și-a făcut studiile la Constantinopol. 1804 vine în Muntenia, iar la 1812 ajunge al doilea secretar a lui Vodă Caragea; nu trăiesce însă în pace cu domnul său de cât vr'o doi ani, căci fiind bănuț că scrie satire anonime în contra acestuia, este în primejdie să-și piardă viața și scapă numai în casele boierului Iordache

Filipescu, unde este găzduit și protejat patru ani de zile până la plecarea lui Caragea (1818). În casa acestui boier și cu ajutorul ce-i dădea punându-i la dispoziție tot materialul necesar, scrie F. în grecesce *Istoria generală a Daciei*, Viena, 1818—19, pe care o traduce în românesce G. Sion și o publică în 1859, lucrare de mare valoare și destul de întinsă (3 volume). Tot în Viena și tot în 1818 a publicat și *Noul Erotocrit*, parafrasa unei întinse poeme romantice din secl. XVI a lui Vincent Cornaros, și care poemă devenise populară în toată Grecia. Acest *Nou Erotocrit* a fost tradus în versuri de Anton Pann și publicat la Sibiu 1837. F. † 10 Oct. 1821.

2) *Fotino*, *Ilie*, nepot de soră și fiu adoptiv al lui Dionisie F., a publicat în grecesce la Lipsca 1846 *Istoria revoluțiunii dela 1821* sau *Tudor Vladimirescu* și *Alexandru Ipsilante*, lucrare tradusă în românesce de P. M. Georgescu. București, 1874.

3) *Fotino*, *Androcle* Dr., fiul lui Ilie F., nepotul lui Dionisie F., n. 4 Nov. 1834 în Brăila; a studiat medicina la Atena apoi la Paris, unde a fost promovat Dr. la 1860. După întoarcere în țeară a intrat ca medic militar în armata română, a înaintat treptat la gradul de medic principal cl. I. (colonel), în care grad a condus în resboiul din 1877—1878 ambulanța marelui cartir general, care a participat la toate atacurile la Plevna, unde la 30 Aug. și 6 Sept. 1877 s'a aflat în prima linie; aici F. s'a distins prin curajul personal și a fost decorat cu crucea Virtutea militară, apoi în Febr. 1878 a fost însărcinat cu evacuarea răniților și bolnavilor din spitalele de campanie pe marginea dreaptă a Dunărei, lucrare dificilă din cauza asprimei timpului, a lipsei mijloacelor de transport și a epidemiei de tifus petechial, de care s'a bolnavit și parte a personalului sanitar, cu toate acestea evacuarea a fost săvârșită în mod regulat și iute. În 1883 F. a fost înaintat la gradul de medic inspector general al armatei, la 1885 director general al serviciului sanitar civil, la 1886 a schimbat această din urmă funcțiune cu cea de efor al spitalelor civile; dela 1877 a fost în mai multe rânduri ales senator. F. a adus țerei servicii prin mare experiență în organizarea serviciului sanitar militar și civil și a fost delegat de ministerul de resboi la mai multe congrese internaționale de igienă și de medicină. În 1898 F. s'a retras din armată, rămânând numai efor al spitalelor civile.

Foto —, (grec.) v. *Photo* —.

Fotogen, porțiunea ce se obține din destilarea petrolului brut, care trece între 150° și 280° și care e porțiunea cea mai utilă întrebuințată pentru ars în lampe. (V. Petrol.) [V. C. B.]

Fotoliu, (fr. Fauteil), scaun cu spate și brațe.

Fötus, (lat.) foetus, v. Embrion.

Foucault, eronat Faucault (v. ac.)

Fouché, *Iosif*, *duce de Otranto*, n. 29 Maiu 1763 în Nantes, 1792 ca membru și comisar al conventului a săvârșit în provincii cele mai mârșave cruzimi, 1799 ministrul poliției, 1806 duce, fiind contrar al poftei de cuceriri a lui Napoleon fû depus, 1813 guvernator al prov. ilirice în Laibach, 1815 de nou ministrul poliției, după a doua abdicare a lui Napoleon șeful guvernului provisor, sub Ludovic XVIII de nou ministru de poliție apoi ambasador la Dresda;

1816 prin decretul în contra ucigașilor de rege fu expulsat. † 25 Dec. 1820 în Triest.

Foucquet, Nicolas, ministru de finanțe al Franței; n. 1615, 1653 îl puse Mazarin inten-dant suprem al finanțelor, se îmbogăți în mod nerușinat, 1661 prins și expulsat. † 1680.

Foulard, (pron. fular), un fel de mătăasă sub-țire, colorată și imprimată cu flori sau cu alte modele. F. este originar din Indii, de unde se importa; de prezent se țese în toate părțile Europei. *Foulards* se numesc basmalele făcute din această mătăasă.

Foullon, Iosif François, n. 1717; 11 Iul. 1789 ministru de finanțe fr., urgisit pentru rapaci-tatea lui și omorât de popor împreună cu gine-rele său Berthier de Sauvigny.

Fouqué, Henric Carol baron de la Motte —, poet german, n. 1777 ca nepot al lui Henric Aug. baron dela M.-F., vestit general al lui Fri-deric II, întră 1794 în oaste, luptă în contra Franței, 1815 se retrase ca maior la moșia sa Neuhausen, 1831—42 la Halle, unde ținea pre-legeri despre poezie, † 1843 la Berlin. Inspi-rându-se de eroismul Germanilor păgâni dela Nord și de al cavalerilor creștini, el a scris bune poezii, romane cavaleresci și drame. («Undine», preste 25 ediții.) Dela 1820 condamnă vederile mai libere, cari câștigă tot mai mult teren. De aceea muri aproape uitat. [W. R.]

Fouquier-Tinville, Ant. Quentin, procuror franc., n. 1747, își cumpără procuratura, dar trebui s'o vîndă și se făcu spion al poliției. Numit pro-curator al tribunalului revol. prin Robespierre (1792), a executat cu o cruzime rară poruncile sângeroase ale comitetului pentru binele public. Intratăta lipsit de cultură și de omenie, încât propuse a muta eșafodul chiar în sala judecă-toriei, el își afiă respata 1795, când și lui i-se tăia capul. [W. R.]

Fourcroy, Antoine François de, chimist, n. 1755 în Paris, 1784 profesor, 1792 membru al con-ventului național și al comitetului pentru salutea publică, 1801 ministru de instrucție, întemeie-torul mai multor institute superioare de învê-țământ. † 1809. În colaborare cu alții F. este întemeietorul nouelor nomenclaturi chimice și autorul mai multor cărți de chimie.

Fourichon, Martin, admiral franc., n. 1809 în Vivier (Dordogne), 1870 comandant al escadrei în Marea nordică, în Sept. membru al delega-țiunii în Tours, 1871 membru al adunării na-ționale, 1876 senator, 1876—77 ministru de ma-rină. † 24 Nov. 1884.

Fourier, Jean Baptiste Joseph, naturalist, n. 1768 în Auxerre, profesor în locul natal și Paris, membru în Comité de surveillance, secre-tarul lui Bonaparte în Egipt; † 16 Maiu 1830. Scrieri: «Théorie analytique de la chaleur», (1822); «Analyse des équations déterminées», (1831); In-troducerea istorică la «Description de l'Egypte».

Fournier, 1) *F., Marc*, poet dramatic franc., n. 1818 în Geneva, † 5 Ian. 1879 în St.-Mandé. 1851—68 director al teatrului Porte St.-Martin în Paris. A scris mai multe drame; 2) *F., Edouard*, scriitor franc., n. 1819 în Orleans, † 1880 în Paris. A scris despre istoria orașului Paris, Istoria literaturii și a teatrului franc. în secl. XVI și XVII, ș. a.; 3) *F., August*, istoriograf, n. 1850 în Viena, 1880 profesor acolo, 1885 prof. la

univers. germ. din Praga. A scris: Napoleon I, 3 vol.; Studii istorice și schițe; Comerțul și co-municațiunea în Ungaria și Polonia în secl. XVIII.

Fourth party, (pron. fort parti, »al patrulea partid»), numele unui partid strict conservator în parlamentul englez, întemeiat la 1880 de lordul Churchill, 1885 contopit cu partidul con-servator.

Fourtou, Marie François Oscar Bardy de, politician franc., n. 1836 în Ribérac (Dordogne), 1871 membru al Adunării naționale, bonapartist clerical, 1872—73 ministru al lucrărilor publice, 1873—74 de interne, 1876 deputat, 1877 după lovitura de stat sub Broglie ministru de interne, 1880—85 senator, 1889 de nou deputat, † 5 Dec. 1897.

Fovea, numirea anatomică pentru o mică gropi-ță. F. centrală v. art. Ochiu.

Fovea, (botan.) *foveolă*, se numesce gropița în care se adună nectar și care se află la baza petalelor de Ranuncul; același nume se dă adân-citurii dela baza frunzei de Isoetes. *Fovilla*, arêta la vechii botaniști conținautul grăunțelor de polen.

Fowler, (pron. Fauler), *John*, inginer, n. 1817 în Sheffield, construi căi ferate mari și docuri, calea ferată suterană în Londra, iar în con-lucrare cu Baker mărșul pod »Forth». F. a in-trodus frânghia de oțel la transmisiuni; până la 1880 inginer-șef al regimului egiptean.

Fox, 1) *F., George*, fundatorul quăkerilor, n. 1624 în Drayton, cott. engl. Leicester; de pro-fesiune era ciobotar, dela 1647 predica »Christos în noi» în loc de »Christos pentru noi» și fundă o comunitate sub numirea de societatea amicilor. † 1691. Scrierile lui au apărut 1694—1706 în 3 vol. 2) *F., Charles James*, om politic engl., n. 24 Ian. 1749; 1770 lord al admiralității, 1772 lordul tesaursului, dela 1774 combătut în casa de jos politica lui North față de coloniile nordame-ricane, 1783 formă, dimpreună cu North și Port-land, un nou ministeriu, care însă făcu loc în același an ministeriului Pitt; 1784 ca conducător al partidului Whig, începù cu Burke în casa de jos o opoziție grandioasă față cu politica res-boinică a lui Pitt. 1806 prim-ministru, † 13 Sept. 1806. În Londra i-s'a ridicat o statuă precum și un monument în abația Westminster.

Fra, (ital.) frate, călugăr cerșitor.

Fra Diavolo, bandit neapolitan, 1806 spânzurat, eroul cunoscutei opere de Auber.

Frațiune, (lat. fractio), divisiune, parte, por-țiune a unui lucru. În matematică: Măsu-rând o mărime nu cu unitatea întreagă, ci cu o parte alicotă a unității, numărul ce reprezintă rezultatul măsurii se numesce frațiune. O F. reprezintă așadar un număr oarecare de părți alicote ale unității, s. e. 3 cincimi, care se scrie $\frac{3}{5}$, numindu-se 3 *numerătorul* și 5 *numitorul*, iar împreună *termenii* frațiunii. Astfel considerând lucrul avem ceea ce se numesce o *F. aritmetică*. O *F. algebrică* este expresiunea unei divisiuni în general. Dividendul este numerătorul și di-visorul numitorul frațiunii.

Frațiuni continue, expresiuni formate din un număr întreg și o F. având de numerător pe 1, iar de numitor tot un număr întreg și o F. având de numerător pe 1, putându-se acesta repeti de ori câte ori până la infinit, s. e.

$$a + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d} + \dots$$

în care a, b, c, d, etc., sînt numere întregi.

Fracțiune decimală este o F. al cărui numitor e 10 sau o putere a lui 10, adică 10, 100, 1000, etc. Ceea ce caracterisă o F. dec. este modul ei de scriere ca un număr întreg, s. e. în loc de $\frac{38}{100}$ se scrie 0.38. F. dec. pot fi și cu partea decimală infinită. Aceste F., când cifrele lor începînd dela una ori care se repet în aceeași ordine la infinit, se dic **F. decimale periodice** s. e. 0.383838... sau 0.759383838... Cifrele ce se repet astfel se dic **cifre periodice**, iar numărul, ce ele formează, se numește un **period**. Când periodul începe imediat după punct, ca în primul exemplu precedent, fracțiunea se dic **periodică simplă**, iar când nu începe imediat după punct, ca în al doilea exemplu precedent, se dic **periodică mixtă**. Cifrele cuprinse între punct și primul period se numesc **cifre neperiodice**, iar numărul ce ele formează se dic **partea neperiodică**.

Fracțiuni sexagesimale, F. ce au de numitor pe 60 sau puteri ale lui. Aceste F. corespund la divisiunea sexadecimală a cercului, și au fost întrebuițate din această cauză de mai mulți astronomi.

Fractura, frângerea osului. Numim **F. simplă**, când osul frînt rămîne acoperit de părțile moi, **F. complicată de rană**, când osul frînt pătrunde prin părțile moi, prin piele. F. simplă, deși în sine o leziune gravă, în mersul ei spre reparațiune arareori expune pacientul bine îngrijit la accidente consecutive. F. complicată de rană e una din cele mai grave leziuni, ea reclamă o intervențiune cât se poate de neîntârziată. Înainte mortalitatea indivizilor atinși de aceste leziuni a fost foarte mare. Ați, grație mijloacelor chirurgiei moderne, cu ajutorul procedeelor aseptice, leziunile acestea, îngrijite la timp, se vindecă aproape toate, fără nici o complicațiune.

Fraga, numele românesc al plantei *Fragaria vesca* L., (v. ac.).

Fragaria L., (botan.) gen din familia Rosaceelor, tribul Potentilleae, cuprinde ierburi vivace mai adesea stolonifere, sericee sau viloase, mai rar glabre. Acest important gen are 3 sau 4 specii bine distincte, ce sînt răspândite prin regiunile temperate și alpine din întreaga emisferă boreală și în munții Americii australe. În părțile noastre cresc următoarele 3 specii: **F. vesca** L., cunoscută de popor sub numele de Fragă, **F. collina** Ehrh., numită vulgar Căpsun și în sine **F. elatior** Ehrh. Receptaculul carnos și colorat la maturitate în roșu este comestibil, avînd un gust dulce acrișor și foarte aromatic, din această cauză să și cultivă foarte mult prin grădini speciile de **Fragaria**. Prin cultură s'au obținut numeroase varietăți horticole. [Z. C. P.]

Fragil, ceea ce se sparge ușor. **Fragilitate**, însușirea unor corpuri, de a se sparge ușor.

Fragment, bucată dintr-un obiect rupt sau sfărmat; bucată dintr-o carte, manuscris; în special F. sînt resturile din vechii autori pierduți, etc.

Fragmentarea nucleului, (botan.) sau **amitosa** (v. ac.), divisiunea, bipartițiunea directă a lui.

E cu mult mai rară la plantele superioare și aici e mai ales în celulele bătrîne, ce nu mai dau altele noi, ca în tuburile ciuruite nedivisate, etc. Din contră, e mai des acest fenomen la plantele inferioare, Ciuperci, Alge, ș. a. În totdeauna s'a observat încă, când celulele intră în degenerescență; prin urmare e un semn al bătrâneții celulelor, al distrugerii lor apropiate. (v. și Amitosa.)

Frăgușița, (botan.), v. Adoxa.

Frankl, **Wilhelm** (**Frankl**), istoric magh., n. 27 Febr. 1843 în Kömény, cott. Nyitra. A studiat științele teologice și filosofice. Ca universitar a scris cele dintâi opere: A magyar nemzet műveltségi állásának vázlata, premiata de academia magh. 1861, și A nádori és országbírói hivatal fejlődése 1862. Dela 1864 profesor în N.-Szombat și Strigon. Pe timpul acesta a scris opul Pázmány Péter és kora, 3 tom.; 1875 bibliotecar la museul național din Pesta; 1878 canonic de Oradea mare; 1879 secretar prim; 1889 vicepreședinte al academiei magh.; 1892 episcop titular. Opere mai însemnate: Vitéz János esztergomi érsek élete, 1879; Martinovics és társainak összeesküvése, Tomori Pál élete és levelei, Hunyadi Mátyás király élete, 1890; A hazai és külföldi iskolák története a XVI sz. A adunat și publicat o mulțime de documente privitoare la istoria Maghiarilor. A întemeiat în Roma pentru istoriografia Maghiari un seminar istoric.

Frambosia, (dela fr. *framboise*, smeură), numit și **Yaws**, **Pians** sau **Starves**, morb de piele special; se ivesc în țările tropice. E caracterizat prin inflamația pielii, pe care se ivesc mici pustule albe, ce ulcerază ușor. Pe aceste ulcere se formează granulațiuni fungoase, cari au asemănare cu smuera. Decursul boalei e îndelungat. Tratament: băi dese, diverse unguente.

Franc, (= 100 centime), unitatea monetară în Franța, Belgia și Elveția. În Italia F. ia numirea de **Lira** (= 100 centesimi), în România **Leu** (= 100 bani), în Spania **Peseta** (= 100 centesimas), în Grecia **Drachma** (= 100 lepta), în Bulgaria **Levat**, (= 100 para).

Franceză, (*franc.*) nume dat unei specii de dans în rond, foarte usitat pe la 1830, dar trecut repede din favoare. Se dansa pe o musică de mișcare moderată în $\frac{3}{8}$. [T. C.]

France, **Jacques Anatole**, scriitor francez, n. 14 Apr. 1844 în Paris, unde trăiește ca bibliotecar al senatului; 1896 membru al Academiei. Scrise narațiunile: «Le crime de Sylvestre Bonnard», «La bûche de Noël», (1881); «Les désirs de Jean Servien», ș. a., pline de resigațiune blîndă și adevărat umor.

Francesca da Rimini, fca principelui Polenta al Raveniei, măritată fără voia sa după tiranul da Rimini, ghebos și urît, fu victimă a geloziei soțului ei, împreună cu frumosul Paolo, fratele acestuia, cu care fusese logodită. Iubirea și moartea lor e celebrată de Dante în cântul V din Infernul.

Francez, care e din Franța.

Limba franceză e o desvoltare, sau mai bine dis: continuarea limbii latine. Romanii impuseră limba lor tuturor popoarelor învinse, bine înțeles nu limba literară ci cea vulgară, limba poporului. Natura solului, configurațiunea țării, pronunțarea particulară a fiecărui popor învins, raportul populațiunii indigene cu învingătorii,

toate acestea au determinat fisionomia particulară a idioamelor născute din limba latină. Pe la secl. IX mai multe din aceste noi dialecte populare au devenit limbi independente sub numirea de limbi *romane*. Afară de elementul latin, limbile romane au mai primit și elemente străine; așa l. franceză în special elemente grecesci, germane și celtice. Deja dela sfârșitul secl. IX, limba franceză apare în două ramuri bine distinse: *provensală* (langue d'oc) în sud și *franceză propriu* *qisid* (langue d'oïl) în nord, cari la rândul lor se împărțiau în mai multe dialecte. L. franceză actuală s'a desvoltat din dialectul provinciei *Ile-de-France* cu capitala Paris. Fineța și mai ales claritatea, sânt principalele caracteristice ale acestei limbi, cari i-au asigurat rolul de limbă internațională și diplomatică.

Literatura franceză. Primul monument scris în lit. franc. e așa numitul jurământ al lui Ludovic Germanicul, făcut fratelui său Carol Pleșuvul în 842, care jurământ începe cu cuvintele: »Pro Deo amor et pro christian poplo, et nostro cummun salvament, etc.« Pe la secl. XI limba e constituită și o literatură devine posibilă. Aceasta e epoca cântecelor epice produse de așa numiții »jongleurs«, cântăreți răfăcitori, cari merg pe la curțile celor mari, înveselind singurătatea castelelor. O altă specie de poezi erau »trouvères«-i, cari aveau oarecare cultură literară și compuneau înșiși poemele. Cântecel *epice* din această perioadă se împart în 3 cicluri: *Carlovingian* (Chanson de Roland; Roman de Loherains); *Armorican* (Merlin, Lancelot du Lac, Tristan, etc.); *Antic* (Guerre de Troie, Alexandre). Spiritul epic în urmă decade și face loc alegoriei și poeziei didactice. (Roman de la Rose; Rom. du Renard). În poezia *lyrică* se disting doi poeți: *Thibaut IV* și *Carol d'Orléans*. Primele urme ale istoriei le găsim în mănăstiri (Les grandes Chroniques de France). Dintre istoricii laici sânt de numit: *Villehardouin*, n. pe la 1150 (Hist. dela conquête de Constantinople), *Joinville* (1223—1317), care ne-a lăsat Memoriile despre domnia lui Sf. Ludovic; Froissart (1337—1410) a scris cronice interesante din timpul său; Commines (1445 până 1509) a lăsat Memoriile despre domnia și viața lui Ludovic XI. *Teatrul* în evul mediu se nascu asemenea în biserică, și așa numitele »Mistere« erau adevărate drame religioase, reprezentate de societăți instituite anume (Confréries dela Passion). Aceste mistere se transformau succesiv în »Moralități«, al căror element principal era alegoria. Mai târziu comicul copleși aceste producțiuni și le transformă în *Farse*, dintre cari cea mai celebră e »Patelin«, capul de operă al teatrului evului mediu. Din amestecul »Moralității« și al »Farsei« se nascu așa dișele »Soties«, reprezentate de tineri parisieni, cunoscuți sub numele de »Enfants sans souci«. Francisc I desființă toate aceste genuri dramatice prin censură.

Secl. XV e o epocă de tranziție și deci puțin literară, cel mai renumit poet al timpului e Villon, (Petit Testament; Grand Testament).

Secl. XVI e epoca renascerii literelor franceze, cari stau sub influența directă a Italiei. Poezia e reprezentată prin *Clément Marot* (1495—1544) și prin *Saint-Gelais*. Filosofia morală a fost cu succes cultivată de *Montaigne*, care în »Essais« a dat dovadă de un talent de povestitor amabil.

Rabelais (1551—1603) e personalitatea cea mai curioasă a timpului. Preot, medic, secretar de ambasadă, scriitor, e un geniu complex, care te uimesce prin fecunditatea sa. Cartea sa: »La vie de Gargantua et de Pantagruel« e un amestec de știință înaltă, de comic, de fantasmă, de elocință, de licențiositate, care te face să admiri detaliurile fără să înțelegi întregul. În această epocă cade renumita tentativă de reformă literară a »Pleiadei«. Aceasta fu o societate literară compusă de *Du Bellay*, *Ronsard*, *Baif* și alții, cari deciseră a îmbogăți limba și formele poetice prin imitațiunea anticilor Romani și Greci. »Défense et illustration de la langue française« conține manifestul acestei școale, care a introdus în limbă o mulțime de cuvinte »savante«, dintre cari multe au ramas. Antitesa acestei direcțiuni, greșită în fond, a fost direcțiunea inaugurată de poetul *Régner* (1573—1613), care revine la natural dând preferință limbii populare, al cărei apărător se făcu și *Malherbe* (1555—1628) supranumit »legislatorul Parnasului«, care a stabilit regulile despre hiat, cesură și rimă, observate de poeți cu sfințenie până la V. Hugo.

Secl. XVII e epoca de aur a literaturii franc., care ajunge acum la maturitate având cei mai ilustri reprezentanți. Genul literar, care face fala acestei epoci, e tragedia. Primul nume glorios cu care ne întâlnim aci e *Pierre Corneille* (1606 până 1684), care a îmbogățit literatura cu opere nemuritoare (Le Cide, Cinna, Polyeucte, Mort de Pompée, Nicomède, etc.). Corneille a stabilit principiul celor 3 unități de timp, loc și acțiune, din cari V. Hugo nu va păstra în urmă decât unitatea de acțiune. Succesorul demn al lui Corneille e *Racine* (1639—1699), care a împins perfecțiunea formelor până la extrem. (Andromaque, Iphigénie, Phèdre, Britannicus, Bérénice, Esther, Athalie, etc.). *Molière* (1622 până 1673) e creatorul înaltei comedii, piesele sale și astăzi, după mai bine de 200 ani, se represintă cu acelaș succes, ce stîrnesce admirațiunea. (Précieuses ridicules, l'Avare, le Misanthrope, Tartufe, le Malade imaginaire, etc.) Filosofia și elocința ajung asemenea la o înflorire ne mai pomenită până atunci. *Descartes* (1596—1650) e întemeietorul filosofiei la Francezi. »Discours sur la méthode«, în care el stabilește evidența și rațiunea ca punctul de plecare al tuturor cercetărilor filosofice, e în acelaș timp și un model de prosă modernă. *Pascal* (1623 până 1662), care la etate de 16 ani compuso un tratat asupra secțiunilor conice, a fost un geniu și mai surprinzător. »Lettres à un Provincial« și mai ales »Pensées« sânt opere de o gândire adîncă și de o rară frumșetă de stil. *Bossuet*, *Bourdoulou* și *Massillon* au ridicat elocința bisericăscă la o adevărată artă. *Fénelon*, caracter blând și seducător, a scris: »Télémaque«, roman antic cu alusiuni moderne, »Maximes des saints«, »Lettres sur les occupations de l'Académie française«, etc. Stilul său se distinge prin o facilitate vecină cu moliciunea. *La Bruyère* (1645—1696) și-a făcut un nume prin »Les Caractères«, nise reflexiuni morale; partea originală a cărții e unde descrie moravurile timpului său și face portretul societății de atunci. Poezia e reprezentată prin *Boileau* (1663—1711) și *La Fontaine* (1621—1695). Primul a compus satire, epistole

și »Art poétique«, în care a fixat gustul pentru un secol. Meritul său e că a creat critica literară în versuri. La Fontaine e cel mai mare fabulist al tuturor timpurilor, limba lui e perfecțiunea în natural.

Secl. XVIII se ocupă mai ales cu starea politică, socială și religioasă, contrar secolului precedent care s'a mărginit la studiul omului moral. Bayle (1647—1706) a fost primul, care în »Dictionarul« său a dezvoltat teorii sceptice și a deschis calea enciclopediștilor. »Enciclopedia« (1751—1772) e resumatul cunoștințelor secolului XVIII despre științe, arte, filosofie și literatură. Spiritul care o animează e scepticismul. Diderot (1713—1784) a fost principalul ei redactor, având ca colaboratori pe Condillac, Helvétius, d'Holbach și pe d'Alembert, care a compus prefața. Cel mai mare nume al secl. XVIII e Voltaire (1694—1778), un spirit universal, care a cultivat toate genurile. În »Charles XII« a dat modelul istoriei narative, în »Siècle de Louis XIV« a excelat ca istoric politic. Mediocru în tragedie și epos, e neîntrecut în poezia ușoară (satire, epistole). Prin vivacitatea stilului și mai ales prin spirit e unul din cei mai mari scriitori din toate timpurile. Montesquieu (1689—1755) e autorul unei scrieri de jurisprudență de mare valoare: »Esprit des lois«; în »Lettres persanes« face o satiră socială și politică. Buffon (1707—1788) și-a consacrat toată viața spre a compune magistrala sa »Histoire naturelle«. La primirea sa în Academia franceză a pronunțat »Discours sur le style«, în care se găsește celebra frază: »Le style c'est l'homme même« și în care stabilește teoria unei bune compozițiuni. Le Sage (1668—1747) a inaugurat romanul de moravuri cu »Gil Blas«. André Chénier (1762—1794) e creatorul poeziei lirice în Franța, se aruncă în mișcările revoluțiunii și muri pe eșafod. Mirabeau (1749—1791) cel mai mare orator al revoluțiunii, elocuența lui posedă strălucirea și suflul puternic al anticilor. Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) avu o influență considerabilă asupra scriitorilor din secl. următor. El a preparat renașterea sentimentului religios, precum și a »poeziei lirice«. În »Confessions« R. descrie cu cinism toate slăbiciunile și rușinile vieții sale private. »Emile« e un tratat de educațiune, în care preconizează libera dezvoltare a naturii umane, iar »Contrat social« vrea să reconstituie societatea pe baza egalității absolute. Fire bolnăvicioasă și ipocondrică, R. rămâne cu toate defectele sale un scriitor însemnat. Discipolul său Bernardin de Saint-Pierre (1737 până 1814) a făcut în »Etudes de la nature« nise descrieri strălucite, iar romanul »Paul et Virginie« e pur și simplu un cap de operă în genul pastoral.

Secl. XIX vede renașcându-se în literatură, imaginațiunea și sentimentul. Limba pierde din simplitate, dar câștigă în culoare. Se observă în acelaș timp invasiunea unei mulțimi de cuvinte străine în special englezesi. Principalul inițiator al acestei epoci e Chateaubriand (1768—1848). Romanul său »René« e portretul său propriu, el personifică această melancolie vagă ce s'a numit »le mal du siècle«, »Génie du christianisme« ne dă regulile unei poetici noi, care rupe cu tradițiile clasice; aceste teorii sunt aplicate în »Martyrs«, o poemă epică în prosă. M.-e de Staël

(1766—1817) s'a făcut renumită mai mult prin vigoarea gândirii decât prin calități de scriitor. »Considerations sur la Révolution française« e prima lucrare, care studiază cauzele profunde ale acestei mișcări sociale. Din teoriile lui Chateaubriand se naște »Școala romantică«, care va emancipa literatura de sub jugul formulelor strimte și usate. Principalii reprezentanți ai acestei direcțiuni sînt: Lamartine (1790—1869) poet de un geniu înalt și pur, a cântat Dzeul, amorul și natura. Stilul său e de o facilităate care trece adesea în moliciune. V. Hugo (1802—1885) poet și prosator prodigios, care ne lasă în uimire prin bogăția imaginațiunii. H. excelează în poezia lirică (»Les Orientales«, »Chants du crépuscule«, »Feuilles d'automne«, etc.), nu cunoaște în de ajuns natura umană, din care cauză a reușit mai puțin în romane (»Notre Dame de Paris«, »Les Misérables«), și în teatru (»Ruy Blas«, »Hernani«, »Marion Delorme«, »Les Burgraves«, etc.) Musset (1810—1857) a cântat cu sinceritate emoțiile unui suflet bolnav. A. de Vigny (1797—1863) poet de o filosofie pesimistă, lasă de dorit în privința justetei expresiunii. Th. Gautier (1811—1872) formează tranziția între poezia »romantică« și cea »parnasiană«, care duce perfecțiunea formei până la extrem. G. e marele preot al »artei pentru artă« care e principiul impersonalității în poezie. Aici sînt de citat: Leconte de Lisle »Poèmes antiques«, »Poèmes barbares«; Coppée poetul celor »umiliți ai soartei. Sully-Prudhomme, de Heredia. Una din cele mai frumoase cuceriri ale secl. XIX e istoriografia. A. Thierry (1795—1856) deschide seria marilor istorici și dă modelul istoriei pitorești în »Récits mérovingiens«. Guizot (1787 până 1874) e fondatorul istoriei politico-sociale. Thiers (1797—1877) descrie cu luciditatea unui om de afaceri »Istoria revoluțiunii fr. și a consulatului«. Mignet (1796—1884) avu talentul de a condensa în câteva trăsături caractele unei epoci. Michelet (1798—1874), om de partid și de pasiune, transformă adesea istoria în pamflet, dar ca prosator nimeni n'are o limbă mai colorată decât el. Renan (1823—1892) e un istoric religios (Vie de Jésus), în filosofie reprezintă scepticismul. Taine (1828—1893) aplică metoda »positivistă« istoriei și critice. Fustel de Coulanges (1830—1889) are ca metodă analiza scrupuloasă a textelor și a studiat legile transformățiunii societăților. Romanul a luat în această epocă o extensiune considerabilă. Romanul idealist e reprezentat de George Sand, Henry Beyle a creat romanul psihologic. Mérimée a excelat în novele. Balzac e marele măiestru al romanului naturalist (Comédie humaine). Flaubert a combinat romantismul cu naturalism. Frații Goncourt sînt inventatorii așa numitei »écriture artistes«. Zola teoretician al naturalismului, e un scriitor puternic dar grosolan. Flaubert e cel mai bun dintre romancierii realiști. Guy de Maupassant e neîntrecut în novela realistă. Bourget a reînnoit romanul psihologic, și Pierre Loti descrierile poetice. În a 2-a jumătate a secl. XIX se naște »comedia de moravuri«, a cărei formulă consistă în a combina un roman de al lui Balzac cu o intrigă de a lui Scribe. Al. Dumas-fils a fost inițiatorul acestui gen; observator precis și moralist mistic, el s'a servit de teatru spre a-și exprima ideile sale adesea paradoxale însă tot-

deuna spirituale. *Augier*, scriitor burghez, om de bun simț, continuă tradițiunea clasică. Între scriitorii, cari au mai scris cu succes pentru teatru, cităm pe: Sardou, Pailleron, Labiche, Meilhac, Halévy, etc. *Critica* literară a profitat din desvoltarea științelor istorice. *Villemain* (1790—1867), *Sainte-Beuve* (1804—1869), *Nisard* (1806—1884) se disting prin siguranța gustului și soliditatea teoriilor. (Lit. Villemain, «Cours de litt. franç.»; Nisard, «Hist. de la litt. franç.»; Paul Albert, «Litt. franç.»; E. Faguet, «Etudes litteraires».) [Șuluțiu.]

Francfort, v. Frankfurt.

Franché-Comté, fostă provincie a Franței, formând astăzi departamentele Doubs, Jura și Haute Saône, supr. 15,743 km², pop. 856,965 loc. (1891). Capitala *Besançon* (56,100 loc.), orașe principale Salins, Arbois, Gray, Pontarlier, Luxeuil, Ornans, Vesoul. E străbătut de munții Jura și de râurile Saône, Doubs, Oignon, Ain, Loue și Bienne. Se află fier, sare, marmură, var hidrolic și mult cărbune de pământ. Vinul de Arbois, absintul și cascavalul de Gruyère (schweizer), fabricate la Pontarlier, ceasornicăria de Franche-Comté și metalurgia sunt bine repute. *Istorie*. În timpul lui Cesar locuiau aici Sequanii, după învingerea cărora Franc-Comitatul fu alipit provinciei *Belgica Prima*. După secl. V făcū parte din regatul Burgundiei (*liber comitatus Burgundiae*), apoi din imperiul lui Carol cel Mare, apoi din regatul de Arles. Hugo Capet îl dădū fratelui său Eudes, după care comiții Burgundiei îl posedară până la 1155. Sub Oto, fiu al lui Frideric Barbă-Roșie, ajunse palatinat. Prin căsătorie trecū sub mai multe stăpâniri, ca a Franței și Austriei, când la 1668 fu cucerit de Ludovic XIV. Restituit prin tr. dela Aix-la-Chapelle (1674), reveni din nou Franței prin tr. dela Nimègue (1678), rămânând așa până astăzi. [A. S.]

Franchetti, Benedetti, compositor, n. în Verona, † 1895 în București. Voluntar în legiunea lui Garibaldi, rănit a părăsit armele și s'a ocupat cu muzica ca impresario de trupe italiene și profesor de cant. În București la 1852 a fost șef al corurilor la Teatrul cel mare, mai târziu profesor de muzică la diferite școli în București.

Franchi, Alexandru, cardinal, n. 1819 în Roma; 1853 a avut în Madrid misiunea delicată de a pertracta cu guvernul chestiunea încheierii concordatului. Pentru abilitatea și tactul său diplomatic a fost numit 1860 internunțiu în Toscana; din 1860—68 a condus cancelaria pentru afacerile externe. În 1868 a ajuns nunțiu apostolic în Madrid, în 1871 i-s'a încredințat misiunea de a tracta cu Porta otomană în afacerea regulării raporturilor bisericești armeno-catolice. La 1873 F. a fost înălțat la demnitatea de cardinal, fiind constituit prefect al propagandei, iar la 1878 Papa Leo XIII l-a numit secretar de stat, în care calitate a lucrat pentru aplanarea diferințelor dintre biserică și stat în Germania și pentru deslegarea chestiunii sociale. † 1 Aug. 1878. [i—m.]

Franci, numele generic, însemnând poate liber, al mai multor triburi germanice (Chamavii, Cattii, Tencterii), din cari se disting pe la 290 Ripuarii pe Rinul de mijloc și Salii pe Rinul de jos. Se luptă cu Constantin Clor și se obligă la serviciul militar, bătūți de Iulian (356), de Aëtius (431), luptă alături cu Romanii contra Hunilor

(451). Regii Faramund și Meroving sūnt creațiuni ale fantasiei pe când Clodion (431) și Childeric (463) sūnt regi istorici dependenți de Romani și aliații lor (foederati). După Childeric urmează fiul său Clovis (481—511), la început capul numai al unui mic trib, care însă învinge pe Syagrius, bate pe Alemani (496), primește creștinismul, luptă contra celorlalți barbari, ariani din Galia fiind sprijinit de clerul și poporul galo-roman, unesce toate triburile Francilor prin lupte sau prin crime și întemeiază un stat durabil. Sub urmașii săi, Merovingieni statul se slăbește prin lupte și prin crime aproape fără seamăn în istorie (Brunhilda și Fredegunda), însă din timp în timp se unesce într'o singură mână (Clotar I, Guntram, Clotar II, Dagobert). După moartea lui Dagobert (638) rogi ajung o jucărie în mâinile episcopilor și funcționarilor din palat, cari erau mai puternici și mai întreprinzători. Între funcționarii palatului patru erau puternici: senesalul, maresalul, vistiernicul și paharnicul, mai pe urmă însă îi întunecă pe toți maiordomul, administratorul domeniilor regale; iar în provincii administratorii, numiți comiți, erau aproape independenți. Un maiordom, Pepin cel Bătrân, căsătorit o fată a sa cu Adalgisel, fiul lui Arnulf, episcop în Metz, și Pepin cel Mijlociu, fiul acelei părechi, ajunge în 688 singur maiordom al întregului regat franc. Supune pe Frisi, pe Alemani, susține creștinizarea Germanilor și lasă de fiu pe Carol Martel, care învinge pe aristocrați, pe Chilperic II, crează puterea Carlovingienilor și salvează civilizația creștină europeană contra Arabilor la Tours (732). La moartea sa împarte regatul ca un rege între cei doi fii ai săi, dintre cari Pepin cel tiner (751) titlul de rege al Francilor, poartă resboiu cu Longobardii, crează statul papal și lasă pe Carol cel Mare, (768—814), întemeietorul imperiului roman de apus. După el Ludovic Piosul (814—840), fiul său, se luptă neconștient contra fiilor săi, cari după lupte sângeroase împart statul în trei părți: Francia vestică (Francia), Francia estică (Germania) și Italia (cu Lotaringia și Burgundia). S'a mai reunit imperiul franc pentru puțin timp, dar după depunerea lui Carol cel Gros (887) și după stingerea Carlovingienilor în Germania (911) nu s'a mai reunit. În Francia vestică s'au susținut Carlovingienii mai mult (987) până când familia Capetienilor le-a luat locul și a dat statului numele Francia după un domeniu al lor.

Viața Francilor vechi se studiază din legea salică. Erau 4 condiții de oameni: Francii (agricultori și păstori), Letii (servi), puțină populație romană și Slavii. Regele ereditar trebuia sa-și păstreze pērul netuns (tunderea depărta de tron, la noi tăierea nasului). Lucrurile importante le hotăra adunarea poporului înarmat, iar judecățile se dau de reprezentanții poporului (Thunginus, centenarius). Îndată după Clovis în regatul Francilor s'a simțit deosebire între partea de resărit mai selbatică, mai reshoinică (Austrasia) și partea despre apus mai moale, locuită mai mult de populație romană (Neustria). Aceste deosebiri s'au mărit în luptele maiordomilor, apoi după cuceririle lui Carol cel Mare, care a lărgit marginile Austrasiei, încât sub urmașii săi ora prea mare deosebire între una și alta, de aceea a trebuit să nască Germania și Francia.

Francia, unul din principalele state în occidentul Europei.

Situațiune, limite. Se întinde între 42°, 20' și 51°, 5' lat. nord., 7°, 9' long. vest. și 5°, 55' long. est. (Paris). Se mărginesce la nord cu Marea Nordului, pasul Calais și canalul Mâniceii (La Manche); la vest cu golful Gasconiei; la sud cu Spania, separată prin râul Bidassoa și munții Pirinei; la sud-est dela capul Cervera până la gura râului Roia cu Marea Mediterană; la est cu Italia, despărțită prin Alpi până la piscul St. Bernard; de aci cu Elveția până mai sus de muntele Teribil, apoi cu provinciile Alsacia și Lorena ale Germaniei, cu Luxemburgul și în fine cu Belgia până mai la nord-est de Dunkerque. Coastele sunt la Marea Nordului joase și năipoase; la La Manche cu faleze, dune sau plaje; la Bretania formate din stânci granitice; dela Loire la Gironde joase ori pline de dune, înălțându-se apoi spre Pirinei; coastele Mediteranei sunt când joase, când înalte și dantelate.

Orografie. Pământul Franciei e o câmpie străbătută de dealuri și mai puțin de munți, cari sînt: *Pirineii*, dela Perpignan la Bayona (840 km.), cu piscurile Corlitté, Serrère, Montvallier, Rioux, Cascade, Vignemale (3298 m.), Canigou (2785 m.), Hermitans. De partea Spaniei sînt vîrfuri mai înalte: Maladetta (3404 m.) și Perdut. Dela Pirinei la Ron se întind munții *Corbières* (1231 m. înalți) și *Ceveni*, lungi de 500 km., înalți de 1897 m. *Vogii*, cari acum o separă de Germania, lungi de 280 km., înalți de 1426 m., încep de lângă Belfort și ajung până în Bavaria renană. Din ei se ramifică dealurile *Belfort*-ului, *Faucilles*, platoul *Langres* și *Côte-d'Or* (490 m. înalți). Din Faucilles se desparte dealul *Argona orientat*, care se întinde mai departe sub numele de *Ardennii orientali*; din Langres pornesc nisce dealuri, cari se chiamă *munții Meusei*, *Argona occidentală* și *Ardennii occidentali* până în Belgia valonă. Din Côte-d'Or se întind alte ramuri până în Normandia și Bretania. Lanțul *Jura* francez pe 650 km., între Ron și Rin, cu vîrfurile Reoullet (1720 m.). *Alpii*, cu patru despărțiri: Penini la nord, apoi Grei, Cotieni și Maritimi, cu piscurile Blanc (4810 m.), Viso (3836 m.), Rosa (4618), Cervin (4522), Iseran (4045), Ginevra (3692), Tabor (3172), Cenis (3300).

Ape. Rîurile Franciei curg o parte spre Mediterana, alta spre Oceanul Atlantic (golful Gasconiei, La Manche și Marea Nordului). În Mediterana se varsă: *Ron*-ul (860 km.), isvorînd din piscul Furca (Elveția), trece prin lacul Geneva, care ține și de Francia, și primesce afluenții Ain, Saône cu Doubs, Ardèche, Gard, Arve, Fier, Isère, Drôme și Durance; *Aude*, *Orb*; *Hérault*; *Argens* și *Var*. În golful Gasconiei se varsă: *Garona* (650 km.), isvorînd din valea Aran (Spania), cu afluenții Ariège, Tarn cu Aveyron, Lot, Save, Gerse și Baise; *Dordogne* (490 km.), isvorește din munții Puy de Sancy, cu afluenții Cere, Vezère, Isle, Dronne și se unesce cu Garona la Bec-d'Ambez și amîndouă se numesc de aici înainte *Gironde*; *Adour* (280 km.), cu mulți afluenți, și *Leyre*, *Charente* (361 km.), *Sevre Niortaise* (170 km.), *Loire* (1000 km.), iese din Gerbier-des-Jones (Ceveni) și primesce pe Arroux, Nièvre, Thouet, Dive, Authion, Mayenne, Oudon, Sarthe, Loir, Erdre,

Brivé, Allier, Loiret, Cher, Indre, Vienne și Sevre Nantaise. În La Manche: *Sena* (800 km.), iese dela Chauceaux (Côte-d'Or), cu afluenții Aube, Marna, Oise cu Aisne, Yonne, Essonne și Eure; *Somme* (240 km.), *Touques* (90 km.), *Dives* (100 km.), *Orne* (152 km.).

Coaste. Lungimea coastelor e de 2693 km. În La Manche sînt stîncile *Calvados*, *baia Senei* și *St. Malo*, peninsula *Cotentin* cu capul la *Hogue*, trecătoarea de la *Déroute*, punctul St. Mathieu și insulele Alderney, Iersey și Guernesey, cari țin de Anglia. În golful Gasconiei sînt insulele *Ouessant*, *rada Brestului*, *baia Doarnerez*, insulele *Sein Glénan*, *Groix*, peninsula *Quiberon*, insulele *Ré*, *Belle-Ile*, *Yeu*, *Oléron* și basinul *Arcachon*. În Mediterana sînt golfurile *Lion* și *Genova*, capurile *Creux*, *Sicié*, *Cepet*, insula Hyères și Corsica (a Franciei).

Clima e temperată, mai dulce ca a României, și se împarte, după regiuni, în cinci: a Vosgilor, a Senei, a Girondei, a Ronului și a Mediteranei. Furtunile sînt cam dese; vîntul cald Mistral suflă în sud.

Geologie. Terenul e în mare parte terțiar, apoi de aluviune, vulcanic, porfiric, carbonifer, triasic, de tranzițiune, jurasic, cretaceu și primitiv.

Suprafața e de 528,571 km², ocupată mai mult de arături.

Populațiunea e de 38½ mil.; nu e fecundă; numărul copiilor naturali e mare; media vieții 37½ ani, mai mică decît în Anglia.

Divisiuni administrative, orase. Înainte era împărțită pe provincii, cari astăzi formează 86 de departamente, afară de teritorul Belfort, și anume:

Provincia	Departamentul	Capitala
Angoumois . . .	Charente . . .	Angoulême
Anjou	Maine și Loire . . .	Angers
Artois	Pas-de-Calais . . .	Arras
Aunis și Saintonge	Charente infer. . .	La Rochelle
Auvernia . . .	Puy-de-Dôme . . .	Clermont-Ferrand
	Cantal	Aurillac
Béarn și Navarra	Pirineii infer. . .	Pau
Berry	Cher	Bourges
Bourbonnais . .	Allier	Moulins
	Yonne	Auxerre
	Côte-d'Or	Dijon
Burgonia . . .	Saône și Loire . . .	Mâcon
	Ain	Bourg
	Ille și Vilaine . . .	Rennes
	Côtes-du-Nord . . .	Saint-Brieuc
Bretania . . .	Finistère	Quimper
	Morbihan	Vannes
	Loire infer.	Nantes
	Ardennes	Mézières
	Marna super. . . .	Chaumont
Șampania . . .	Aube	Troyes
(Champagne)	Marna	Châlons-sur-Marne
	Isère	Grenoble
	Alpii super.	Gap
	Drôme	Valence
Flandra	Nord	Lille
Foix	Ariège	Foix
	Doubs	Besançon
Franche-Comté	Jura	Lons-le-Saunier
	Saône super	Vesoul
	Dordogne	Périgueux
	Gironde	Bordeaux
	Landes	Mont-de-Marsan
	Pirineii super. . . .	Tarbes
Guyana, Gasconia	Gers	Auch
și Quercy . . .	Lot și Garona . . .	Agen
	Tarn și Garona . . .	Montauban
	Aveyron	Rodez
	Lot	Cahors

Provincia	Departamentul	Capitala
Île-de-France . . .	Aisne	Laon
	Oise	Beauvais
	Sena și Marna . . .	Melun
	Sena	Paris
	Sena și Oise . . .	Versailles
Languedoc . . .	Garona super. . .	Tulusa
	Tarn	Albi
	Aude	Carcassona
	Hérault	Montpellier
	Gard	Nîmes
	Lozère	Mende
	Ardèche	Privas
Limousin . . .	Loire super. . . .	Le Puy
	Viena super. . . .	Limoges
Lorena	Corrèze	Tulle
	Mensa	Bar-le-Duc
	Mourthe și Mosella	Nancy
(Lotaringia)	Vosges	Épinal
Lyonnais . . .	Rhône	Lyon
	Loire	St. Étienne
Maine	Mayenne	Laval
	Sarthe	Le Mans
Marche	Creuse	Guéret
Nivernais . . .	Nièvre	Nevers
Normandia . . .	Eure	Evreux
	Sena infer.	Rouen
	Orne	Alençon
	Calvados	Caen
	Manche	St. Lô
Orléanais . . .	Eure și Loir . . .	Chartres
	Loiret	Orléans
	Indre	Châteauroux
	Loir și Cher . . .	Blois
Picardia	Somme	Amiens
Poitou	Vendée	Napoléon-Vendée
	Deux Sèvres . . .	Niort
	Viena	Poitiers
Provența	Alpii infer.	Digne
	Gurile Ronului	Marsilia
	(Bouches-du-Rh.)	Darguignan
Touraine (Turena)	Var	
Roussillon . . .	Indre și Loire . .	Tours
	Pirinei orientali .	Perpignan
Corsica	Corsica	Ajaccio
Anexate după 1789	Alpii maritimi . .	Nizza
	Savoia super . . .	Ancey
	Savoia	Chambéry
	Vauchuse	Avignon

Capitala Franței e *Parisul* (2½ mil. loc.), pe Sena, centrul luminilor, crașul cără care privesce toată lumea. Alte orașe: Lyon (438,000 loc.), comerț și industrie; Tulusa (150,000 loc.), Orléans (63,700), Tours (60,300), Rouen (112,400), Lille (201,200), Nancy (87,100), Rennes (69,200), Dijon, Besançon, Grenoble, Reims (104,200), Limoges, etc. Porturi la Marea Nordului și La Manche: Dunkerque, Calais, Boulogne, Havre (116,400 loc.), Honfleur, Cherbourg, etc.; la Atlantic: Brest, La Rochelle, Bordeaux (252,500 locuitori), Bayona, etc.; la Mediterana: Cette, Marsilia (403,700), Cannes, Toulon, Nizza, etc.

Agricultura e desvoltată, dar nu de ajuns peste tot. Pământul e fertil. Sunt renumite vinurile, unt de lemnul și fructele. În sud cresc portocali, lămâi, smochini, palmieri, etc. Se află întinse păduri, mai ales în sud-est.

Animale. Cunoscută e rasa cailor normanzi; hergheliile armatei cresc un mare număr de cai. În 1891 s'au exportat 24,111 cai și s'au importat 16,012. Celelalte vite, deși numeroase, se mai împoartă încă. Un mare venit rezultă din pescărie. Valoarea vânătorului uois anual e de 40 mil. fr.

Minerale. Solul cuprinde mari bogății minerale, mai ales fier și cărbuni. Se află și plumb, cupru, magneziu și cositor și puține metale prețioase.

Industria și comerț. Abundența cărbunelui și a fierului favorizează industria franceză, pe care în bronzuri, aurărie, ceasornicărie, librărie, instrumente de musică, de chirurgie, mode și alte articole de gust și artă n'o întrece nici o țară. Avântul comerțului datează dela Colbert (sec. XVII). Se expoartă mobile (13 mil. fr. pe an), bumbac lucrat, țesături de lână și de mătăsă, vin, vite, cașcaval, unt, zahăr, fructe, articole de Paris, metale lucrate, licoruri, bijuterii, lemn lucrat, etc. Se împoartă vin, cereale, lână, mătăsă, bumbac, semințe oleoginoase, lemne, cafea, vite, substanțe chimice, carne, in, zahăr, mașini, țesături, seu, etc. Mașinăria e desvoltată în Paris, Lille, Lyon, Rouen, St. Étienne; ceasornicăria ajunge la o producțiune de 200 mil. fr. pe an, pielăria la 18 mil.; asemenea articolele de toaletă, parfumeria, sticlăria și oglinziile de St. Gobain, Baccarat, St. Louis și Nancy, portelă-năria de Sèvres, articolele chimice, alcoolul aduc mare venit. Pentru propria consumațiune nu se produce destul grâu și vin. Inferioritatea agricolă va înceta prin întrebunțarea metodelor chimice, înnoirea uneltelor și constituirea sindicatelor, cari să susțină pe micii cultivatori contra străinătății concurente. Alte culturi, ca sfecla, sunt în plină prosperitate. În general importul întrece exportul; în ultimul timp însă tendența exportului e spre creștere.

Institutele financiare sânt: Banca Franței, a cărei importanță e universală, Creditul Fonciar, Creditul Lyonez, Banca Parisului și a Țerilor de jos, Societatea Generală, Soc. Financiară Lyoneză, etc.

Căile ferate se întind preste 32,500 km., iar **căile de apă** pe 16,300 km. Flota comercială ora la 1891 de 15,047 vase.

Armata e de 545,000 (1893), afară de ofițeri și jandarmerie, iar în timp de resboiu de 3.254,000 cu ofițeri cu tot. Flota de resboiu e de 40,506 soldați și 1772 ofițeri, cu un buget de 218.396,332 fr.

Constituțiune și administrațiune. Înainte de 1789 nu era nici o constituțiune, ci numai nisece tradițiuni și instituțiuni la arbitru regelui. Dela 1789 au fost opt constituțiuni: 1) cea dela 1791, cu monarhia constituțională și Adunarea legislativă; 2) cea dela 1793, neaplicată; 3) cea dela anul III (1795), cu Directoratul, consiliul Bōtrănilor și al celor Cinci-Sute; 4) cea dela anul VIII, cu Consulatul; 5) Carta dela 1814, modificată de actul adițional al lui Napoleon la 1815 și la 1830 după revoluțiunea din Iulie; 6) cea dela 1848, cu Republica, Sufragiul universal și Adunarea legislativă; 7) cea dela 1852, modificată de câteva ori sub al doilea Imperiu; 8) cea dela 1875, prin care Franța e republică constituțională și unitară, puterea executivă exercitată de un president asistat de miniștri responsabili, iar cea legislativă de Senat și Cameră. Fiecare departament e administrat de un prefect, asistat de un consiliu general ales cu sufragiu universal și e împărțit în arrondissemante, împărțite și ele în cantone și comune. Fiecare arrondissement are un tribunal de prima instanță. Sunt 26 Curți de apel și una de Casațiune la Paris.

Ca învățământ Franța cuprinde 16 *academii*, administrate de rectori. Administrațiunea ecle-siastică are 17 *archiepiscopate* și 67 *episcopate*.

Sub raportul militar sînt 19 *regiuni de corpuri de armată*, cu Algeria, iar marina are 5 *prefecturi*.

Religiunea dominantă e catolicismul, fiind recunoscute și luteranismul, reforma și mosaismul.

Limba oficială e franceza; în sud se vorbește și provenșala.

Coloniile erau altă dată mai întinse, căci cuprindeau Canada și India. Astăzi sînt în *Africa*: Algeria, ins. St. Louis, Senegalul, Sudanul francez, Congo francez, Guinea franceză, Obok, ins. Reuniunii, Mayotta, Camore, Diego Suarez, Nossi Bé, Santa Maria, Madagascar, St. Paul și noul Amsterdam; în *Asia*: Pondichéry, Carical, Yanaon, Chandernagor, Mahé, Cochinchina, Tongking, Anam (protectorat) și Cambodge (protect.); în *America*: St. Pierre și Miquelon, Martinica, Guadelupa și Guyana; în *Oceania*: ins. Noua Caledonie, Loyalty, Wallis, Marchise, Taiti, Tuamaton, Sub-Vint, Gambier, Tubuai și Clipperton.

ISTORIA FRANCIIEI.

Romanii o numiau Gallia; fû cucerită de Cesar dela 58—50 a. Chr., iar după căderea Romei remase în sîna popoarelor, cari o locuiau. Analele dau ca prin rege pe Faramund, ceea ce e nesigur. O populație germanică, Francii, începură a predomina. La 448 *Meroveu* începe o dinastie francă. Mai rămăsese dela Romani guvernatorul Syagrius. Pe acesta *Clovis* sau Clodovig îl învinse la Soissons (486), supuse pe Alemani, Visigoți, Bretoni și alese de capitală Parisul. Murind Clovis (511), cei patru fii ai săi împărțiră regatul. La 558 Clotar I îl reună, dar la 561 iar fu împărțit în patru. Resboaie sîngeroase, cauate de ura populației de dincoace și de dincolo de Rin și de dușmănia reginelor *Brunhilda* și *Fredegunda*, avură loc între fracțiunile regatului lui Clovis.

Venind la tron copiii regilor, li-se puse tutori, mai mari preste palat, *maiores domus*, cari usurpară puterea. În acest timp începu feudalismul. Contra maiordomilor, cum se numiau usurpatorii, se ridică *Pépin de Héristal*, ducele Anstrasiei. Acesta ajunse în fine duce și pair al Francilor, lăsând lui *Thierry III* titlul de rege. La 714 el muri, urmându-i *Carol Martel*, învingătorul Frisonilor, Germanilor, Bretonilor, Aquitanilor și la Poitiers al Arabilor. Cu *Sil-deric III* (752) încetă dinastia merovingienilor, și *Pépin*, fiu al lui Carol Martel, luă titlul de rege și înființă dinastia carlovingienilor. La 768 veni la tron fiul său *Carol cel Mare*, care prin numeroase resboaie cu Saxonii, Slavii, Avarii, Arabii, Bavarezii întinse departe hotarele imperiului și fû încoronat împărat la Roma. Din viață își împărți imperiul în trei: Aquitania, Germania și Italia. La 814 muri, lăsând mai mulți fii, între cari se petrecură lupte crunte. Acestea se terminară la 843 prin celebrul tratat dela Verdun, care trase limitele Franciei, Germaniei și Italiei. La 884 imperiul se împărți din nou, în Francia, Germania, Italia, Lorena, Burgundia și Navarra. Sarasinii năvălau prin sud, iar la 911 Normanșii se stabiliră în nord. Urmașii lui Carol cel Mare slăbiau mereu, până când *Hugo Capet* se sui pe tron și fundă dinastia capetiană (987). *Robert*, fiul său, luând în căsătorie pe fiica contelui de Tulusa, o apropiere se produse între

nord și sud. Sub *Baldovin V*, contele Flandroi, tutorul lui Filip, fiul lui Robert, Normanșii cuceriră Anglia și cele două Sicilii. În acest timp autoritatea regală era slabă; cavalerismul înflorește; la 1096, la vocea călugărului *Petru Eremitul*, se făcî prima din acele celebre expedițiuni contra păgânătății, *cruciadele*. În urma acestora comunele încep a se emancipa și regalitatea a se întări. Începură luptele cu vasalii, dintre cari cel mai înverșunat fû *Henric I*, fiul lui Wilhelm Cuceritorul, regele Angliei. Acî e originea luptelor dintre Francia și Anglia. Regalitatea recădea în slăbiciune, lovită și de lupte interne. După importanta domnie a lui *Filip August* (1223), Englezii începură a tinde cătră Francia. *Ludovic IX Sfântul*, slăbit de o cruciadă inutilă, regulă drepturile față de Anglia. La 1328 se stînsse dinastia capetienilor direcți și veni la tron *Filip de Valois*. Pentru posesiunea Guyanei, *Eduard III* al Angliei îi făcî omagiu, dar ca un pretendent la coroană ce fusese, repetă pretențiunile și așa începî resboiul de o sută de ani, la 1348, prin revolta Flandrei, și terminat prin luarea Bordeaux-ului, la 1453. Revolta Flandrei tinu 23 ani. La 1350 Filip de Valois muri, lăsând totuși dominiul regal mai mare. Eduard III iar năvăli în Francia și repurtă victoria dela Poitiers (1356), prînzînd pe însuși regele Ioan de Valois. Anglia câstîgî mereu teren. Veni la tron Carol V, care prin vitejia lui Duguesclin făcî ca lui Eduard III să nu-i mai rămînă decît Bayona, Bordeaux și Calais (1377). Dela această dată Anglia fû continuu victorioasă în Francia, încât Carol VII fû restrîns numai în teritoriul dela Bourges. Atunci apărî Ioana d'Arc, care gonî pe Englezi din tot locul, afară de Calais și insulele Jersey și Guernesey (1453).

Liniștindu-se dinspre Anglia, Francia începî consolidarea internă. *Ludovic XI* prin Liga Bînelui Public slăbi pe nobili, învinse pe *Carol Temerarul*, care voia să facă un nou regat, și mări dominiul statului. Suindu-se pe tron *Francisc I*, începură resboaiele contra lui Carol Quintu, nenorocite pentru Francia, pe cînd Englezii erau expulsați din ultimul oraș francez, Calais (1558). Nefericit în resboiu, Francisc I favoriză artele și sciințele, legînd numele său de Renascere. Ultimul Valois fû *Enric III*, asasinat la 1589.

Urmă *Enric IV*, care pentru a pune capăt urei dintre catolici și protestanți, emise edictul de Nantes (1598), proclamînd libertatea cultului. Cu el începî dinastia Burbonilor. Suveran înțelept, ajutat de ministrul Sully, aduse mult bine statului. Muri asasinat și-i succese fiul său *Ludovic XIII*, sub care ministrul Richelieu aduse Francia la înălțimea ei între statele Europei. Slăbi pe protestanți și pe nobili, și, asigurat din aceste părți, unelti înjosirea casei de Austria și astfel se născî faimosul resboiu de 30 ani, în favoarea Franciei. La 1642 muri și Ludovic XIII și Richelieu. Domnia lui *Ludovic XIV* fû o eră de glorie, care deși întunecată de multe nenorociri în urmă, ridicară Francia la rangul, la care se află și astăzi. Acum apar celebrii generali Condé și Turenne, după care se termină resboiul de 30 ani prin pacea dela Vestfalia (1648). Carol II al Spaniei lăsînd pe Filip de Anjou, al doilea fiu al delfinului, moștenitor la tronul Spa-

niei, Ludovic XIV primí acest testament. De invidie, Olanda, Anglia și Austria se aliază contra Franciei, dând astfel naștere războiului de succesiune (1702), care încetă prin pacea de la Utrecht (1713), prin care Francia și Spania nu mai puteau fi unite. De atunci Anglia posedă Gibraltarul. La 1715 Ludovic XIV muri lăsând țerii sale aureola științelor și a artelor, iar finanțele sdruncinate. Aceasta urma să aducă revoluțiunea de la 1789. Sub *Ludovic XV*, succesorul său, se întâmplă ruina financiară a lui Law. Reaua administrațiune, favoritismul și imoralitatea afundă Francia în nenorocire. La 1740 încep războiul pentru succesiunea Austriei. Armatele franceze învinseră pretutindenea; cu toate acestea prin pacea de la Aix-la-Chapelle (1748) India și America fură luate de Anglia, care de atunci e omnipotentă în colonii. În urmă se alipii Franciei teritoriul Lorenei, se cumpără Corsica și nu se putu împiedeca ruina Poloniei. La 1776 ajunge rege *Ludovic XVI*, care trebui să plătească greselile predecesorilor săi; la 1789 explode marea revoluțiune, iar la 1793 el fu decapitat. Acum începură acele glorioase războaie ale revoluțiunii, în cari se distinseră atâția generali, mai ales Bonaparte. La 18 Brumar anul VIII (19 Nov. 1799) acesta deveni prim-consul. Urmă alte campanii, pline de aceeași glorie militară, încheiate prin tractatul de la Lunéville (1801), iar preste un an, prin pacea de la Amiens, se luă Angliei toate cuceririle din colonii, pe puțin timp însă. La 1804 Bonaparte fu încoronat împărat ereditar al Franciei cu titlul de *Napoleon I*, și aspiră la domnia Europei. Anglia, Rusia, Austria, Prusia întreprind o serie de coalițiuni, din care se retraseră totdeauna învinse. Marile victorii de la Austerlitz, Jena, Auerstädt, Eylau, Friedland acoper de mărire pe Napoleon. După pacea de la Tilsitt armatele franceze intrară în Spania fără nici un folos. Austria atacă din nou și din nou zdrobită la Eckmühl, Ebersberg, Essling și Wagram, încheie o pace rușinoasă. La 1812 dezastruoasa campanie din Rusia, în care frigul nimici mai mult de trei sferturi din *marea armată*, pregătiră ruina lui Napoleon. După bătăliile de la Dresda și Lipsca aliații se întăresc și Napoleon abdică, retrăgându-se în insula Elba (11 Aprilie 1814). În lipsa lui veni la tron *Ludovic XVIII*, când la 1 Martie 1815 el debarcă la Cannes și încungiurat pe loc de foștii săi soldați, intră în Paris, în timp ce Ludovic fugi la Gand. Aliații revin contra lui Napoleon, el mai câștigă patru lupte în opt zile și mai bate încă pe Prusieni la Fleurus. La marea bătălie de la Waterloo fu învins, ne mai având destulă armată, și fu exilat în insula St. Elena. Urmarea acestor victorii fu tractatul de la 1815, în defavorul Franciei.

Ludovic XVIII reveni, și poporul ostenit îl lasă să moară pe tron, pe când succesorul său, Carol X, fu resturnat la 1830. Urmă Ludovic Filip până la 24 Febr. 1848, când burghezia proclamă republica. Ludovic Napoleon, nepotul lui Bonaparte, ajunse president pe patru ani și la 1852 restabilă imperiul. În interior Francia profită sub regimul său; în exterior, tinzând la hegemonia Europei, făcu războiul Crimeei, după care Moldova câștigă o parte din Basarabia, merse în China cu Anglia, cuprinse Cochinchina, liberă Italia (1859), interveni în Mexic și declarând

fără socoteală războiul Prusiei, fu învins și capitulă la Sedan (1870), după care Francia pierdu Lorena și o parte din Alsacia, iar el tronul. Urmărid înălțarea statelor latine, a sprijinit foarte mult România.

Dela 1870 Francia e republică. Preșidenți au fost Thiers, Mac-Mahon, Grévy, Carnot, Périet, Faure iar astăzi Loubet. [A. S.]

Francia, partea de resărit a imperiului franc. cunoscută lui Ludovic Germanicul prin tratatul de la Verdun (843). După fiii lui Carloman și Ludovic a urmat Carol cel Gros (876) detronat la 887, apoi Arnulf de Carintia (887—899), care s'a luptat victorios contra Normanilor și Slavilor, și în fine cel din urmă rege carolingian Ludovic Copilul (899—911), cu care din regatul estic al Francilor se formează regatul german prin dinastia saxonă iar numele Francilor rămâne numai ducatului Franconia (v. ac.), care se considera ca simbrele regatului.

Frâncioc, pasere, v. Berbecel.

Francisc, împărați rom.-germani: 1) *F. I, Stefan*, n. 8 Dec. 1708, fiul mai mare al ducelui Leopold de Lotaringia, urmează tatălui său 1729 în Lotaringia, pe care o schimbă 1737 cu Toscana, se căsătorește 1736 cu Maria Teresa, fiica lui Carol VI, după moartea lui Carol VI (1740) e primit coregent de soția sa preste țările ereditare austriace, 4 Oct. 1745 e încoronat în Frankfurt ca împărat rom.-germ., † 18 Aug. 1765 în Innsbruck. 2) *F. II, Ios. Carol*, 1792 până 1806 imper. rom.-germ., dela 1806 sub numele F. I. împărat al Austriei, n. 12 Febr. 1768 în Florența, fiu al împ. Leopold II, urmează 1 Mart. 1792 tatălui său în țările ereditare austriace, 1792—97, 1798—1801, apoi 1805 și 1809 poartă nenorocoasele războaie în contra Franciei, 14 Aug. 1804 se declară împ. ereditar de Austria, 6 Aug. 1806 în urma înființării confederațiunii renane depune coroana imper. germ., își câștigă prin războiul norocos din 1813 până 1814 și în urma congresului din Viena un mare și rotunjit complex de țeri, se alătură la alianța sfântă, dela 1815 lasă cârma aproape de tot pe mâinile ministrului său, principele Metternich, † 2 Mart. 1835; om puținel, nesimțitor și foarte jaluz de puterea lui absolută.

(*Francia*) Regi: 3) *F. I.*, n. 12 Sept. 1494 în Cognac, fiu al lui Carol de Orléans, urmează 1515 unchiului său Ludovic XII, prin învingerea sa la Marignano, reportată asupra Elvețienilor în 13 și 14 Sept. 1515, cuceresc Milanul și Genua, aspiră 1519 fără rezultat după coroana germ., 1521 începe războiul în contra lui Carol V, dar bătut și făcut prizonier la Pavia 24 Febr. 1525, e silit să renunțe cu ocaziunea convențiunii de la Madrid (14 Ian. 1526) la pretențiunile sale asupra provinciilor ital. și să abdică de Burgundia, 1527, 1536 și 1542 reînnoiesc războiul, dar e silit în pacea de la Cambrai (1529), Nizza (1538) și Crépuy (1544) să renunțe la toate pretențiunile sale asupra Italiei; în schimb Carol V îi redă Burgundia. F. era iubitor de arte și pompă, dar excesiv. † 31 Mart. 1547. 4) *F. II.*, n. 19 Ian. 1544 în Fontainebleau, fiul cel mai mare al lui Henric II și al Cătărinei de Medici, 1558 se căsătorește cu Maria Stuart și 10 Iul. 1559 se urcă pe tron, stete cu totul sub cârma unchiului său Guise. † 5 Dec. 1560.

(*Ambele Sicilii*) Regi: 5) *F. I, Ianuarius Ios.*, fiu al lui Ferdinand I., n. 20 Aug. 1777 în Neapole, se urcă pe tron 4 Ian. 1825, stete ca totul sub căma Austriacilor, † 8 Nov. 1830 în Neapole. 6) *F. II, Maria Leopold*, fiul mai mare al lui Ferdinand II, n. 16 Ian. 1836, urmează tatălui său 22 Maiu 1859, restaurează constituția dela 1848, 6 Febr. 1860 amenințat de Garibaldi părăsește Neapolea și se retrage la Gaeta, 13 Febr. 1861 e silit să capituleze. † 27 Dec. 1894 în Arco.

Francisc, Canalul F., canal în Ungaria între Dunăre și Tisa, având lungime de 105 km. Cam dela mijlocul acestuia duce canalul *Francisc-Iosif* spre sud-est la Dunăre. Ambele au menirea a ușura comunicațiunea între Tisa și Dunăre și a scurta calea prin cotitura celei din urmă.

Franciscani, nume generic al tuturor călugărilor cari recunosc de fundator pe Sf. Francisc de Assisi (v. ac.), care a numit primul său institut ordul: *fraților minori*, fiind-că caracterul lor distinctiv era *sărăcia* și *umilnța*. F. în scurtă vreme s'au înmulțit și răspândit pretutindenea predicând cuvântul lui Dzeu cu cuvântul și cu exemplul și trăind numai din mila credincioșilor, și de aceea s'au numit și *mendicanți* sau cerșitori. În 1209 Sf. F. nu avea decât doi tovarăși (frați), după zece ani erau 5000, iar după 40 de ani erau 200,000, împărțiți în 8000 de mănastiri. Pentru a întări simțământul religios și a îndemna pe toți la o viață creștinească, Sf. F. institui pe lângă ordul monastic așa numitul ord al *fraților poedînței*, sau al *treilea ord*, în 1221, în care se înscriau persoane de ori ce grad și condițiune, fără obligațiuni speciale, decât să ducă o viață creștinească observând poruncile lui Dzeu și ale bisericei. Ordul Franciscanilor a dobândit dela papi mai multe privilegii, dar după moartea fundatorului s'a introdus lenevirea în observarea strictă a regulilor și astfel s'a simțit necesitatea reformelor, cari au și fost făcute de mai mulți bărbați evlavioși și astfel ordul s'a despărțit în mai multe fracțiuni sau *reforme*, ca: *minori observanți* cari au primit prima reformă a lui Pauluțiu de Spoleta (mijlocul secl. XIV), *minori conventuali* cari nu au primit-o; *eremiți*, *frații familiei*, *coletanți*, *amadeștiți*, *strict observanți*, *alcantarenii*, *desculți* și *capușini*. În mai multe rânduri s'a încercat contopirea acestor fracțiuni, dar abia în anii trecuți a succes o contopire parțială, așa încât astăzi sunt trei ordini de F., având fiecare regula și generalul său, adică: *minori observanți*, *capușinii* și *minorii conventuali*. Acești din urmă s'au așezat înainte de aceste cu câteva sute de ani în Muntenia (v. art. Bărăția) și în Moldova, unde au și acum mai multe parochii printre ciangăii rom.-cat. Sf. F. a întemeiat la 1212 și un ord de călugărițe, al doilea ord, numit al clariselor, după Sf. Clara, cea dintâi abatissă.

[Dr. Iacob Radu.]

Francisc de Assisi, sfânt, fundatorul ordului călugăresc al Franciscanilor (v. ac.), n. 1182 în Assisi în Umbria (Italia) ca fiu de comerciant avut. La 1202 în un război, ce l-a purtat patria sa cu Umbria, F. a ajuns captiv. După un an redobândindu-și libertatea a cădât în un morbo greu, din care reînălătându-se a depus greața față de cei ce suferiau de lepră, și mergând în mijlocul lor îi mângâia și lecuia. Averea și-a

împărțit-o toată săracilor și a fundat ordul călugăresc mendicant (v. ac.), ca să predice penitența după exemplul apostolilor. † 4 Oct. 1226. (Cf. Dr. A. Grama, Istoria universală a bisericei. Blaj, 1881, § 109.) [i—m.]

Francisc de Paula, fundatorul ord. Minimilor, n. 1416 în Calabria, înființează ord. eremiților sfântului Francisc, aprobat 1474, și transformat 1492 de papa Alexandru VI în ord. Minimilor. † 2 Apr. 1507.

Francisc de Sales, sfânt, n. 11 Aug. 1567 în castelul conților de Sales dela Annecy în Savoia, studiă dreptul în Paris și Padua, pe care preste voia părinților săi îl schimbă mai apoi cu teologia; pentru activitatea sa rodnică de a recăștiga Savoia nord. pentru catolicism, este numit 1599 coadjutor al epp. de Geneva și 1602 episcop; înființă împreună cu veduva Chantal ord. Salesianelor. F. a scris opere prețioase pentru edificarea creștinilor, ca »Philothea« (trad. în românește de ieromonarhul Damian Eliă Domșa din Blaj. Sibiu, 1898). † 28 Dec. 1622 în Lyon; 1665 fu declarat sfânt, iar 1877 Pius IX îl ridică între doctorii bisericii. Dîna comemor. 29 Ian. »Oeuvres complètes«, (8 vol.). Lyon, 1868. Cf. Hamon, Vie de François de Sales, (ed. V, 2 vol. Paris, 1867). [nt.]

Francisc Iosif I, împărat al Austriei, rege al Boemiei, etc. și rege apostolic al Ungariei, n. 18 Aug. 1830 ca fiul cel mai mare al arhiducelui Francisc Carol și al arhiducesei Sofia, princesă de Bavaria. Educațiunea sa urmă sub conducerea arhiducesei Sofia și a contelui clerical Bombelles. Primul pas în viața publică îl făcî în 1847 ca reprezentant al împăratului Ferdinand la instalarea palatinului Stefan în Pojon, unde plăcu foarte Ungurilor. În Apr. 1848 era să fie numit guvernor al Boemiei, merse însă în Italia, unde luă parte la război. Mersul evenimentelor politice îl chemă pe neașteptate pe tron. Spre a scăpa adevă de promisiunile făcute Ungurilor de împăratul Ferdinand, consiliul familiar îl declară major, exoperă resignarea împăratului Ferdinand și-l proclamă după retragerea tatălui său Francisc Carol în 2 Dec. 1848 împărat al Austriei. Ca atare plecă la Ungaria și participă la cucerirea fortăreței Raab. Cu ajutorul Rusiei doborî revoluția ungără și restitui apoi absolutismul, desființând constituția din 20 Aug. 1851 și dietele. Restabilirea liniștei în țeară îl făcî cu puțință a relua rolul dirigint în federațiunea germană și a înfrânge politica prusiană prin convențiunea încheiată 1850 la Olomuț. La 1854 se puse în opoziție contra Rusiei și-și pierdî în cauza aceasta simpatiile aliatului de odinioară, iar la 1855 încheiă cu curia papală un concordat, care extradă statul bisericii. Tendința aceasta ultramontană și absolutismul centralist și germanizator au produs catastrofa din 1859. Împăratul plecă în persoană în Italia, ca să conducă campania în contra Italianilor și Francezilor aliați, nu avî însă succes, ci fî necesitat a încheia pacea dela Villafranca și a ceda Lombardia, ca să treacă hegemonia în mâinile Prusiei. Desastrul documentând imposibilitatea menținerii sistemului absolutistic și centralist, F. I. se vedî silit a inaugura reforme, cari însă, rămânend pre-dilecție pentru tradițiunile iosefine, se executară

numai șovăind și pe jumătate. Experimentele constituționale, făcute cu diploma din 20 Oct. 1860 și cu constituțiunea proclamată de Schmerling în 26 Febr. 1861 tindeau pe deoparte a mulțami popoarele, pe de altă parte însă a menține preponderanța germană și centralismul. Resultatul lor a fost iarăși o catastrofă la Königgrätz, prin care Austria fû scoasă din federațiunea germană și pierdû Venetia. Sub greutatea evenimentului acestuia împăratul cedă Ungariei independența și desfacerea monarhiei în două state, ale căror referințe se regulară prin pactul din 1867, mijlocit de cancelarul contele Beust. Pe baza compromisului acestuia F. I. se încoronă în 8 Iunie 1867 la Budapesta rege al Ungariei. De atunci predomină în Ungaria elementul maghiar, închiegat în partidul liberal, care de treizeci de ani conduce destinele țerii sub diferite cabinete.

În Cislaitania sistemul politic s'a schimbat de diferite ori, fiind când centralistic german, ca sub cabinetul Auersperg, când federalistic sub Hohenwart, ori autonomistic sub Taaffe. Dela chimenarea cabinetului Badeni înceace, starea a devenit chaotică. A menține centralismul cu hegemonia germană, lipsese puterea politică; a realiza însă federalismul sau autonomia naționalităților spre a le îndestula, opresce tradițiunea iosefină, de care cercurile conducătoare nu se pot emancipa. Tendența, de a împreuna contraste, ce nu se pot împreuna nici când, ține în loc toată evoluția.

Mai fericită a fost politica externă. După excluderea din Germania, interesele politice, și îndeosebi pericolul ce amenință din partea Rusiei, au creat o alianță traică între Austro-Ungaria și Germania, care încheiată la 1879 și întărită încă prin alipirea Italiei, există chiar astăzi și asigură monarhiei un rol decisiv în concertul european.

În privința personală, F. I. se bucură de cea mai mare venerațiune din partea popoarelor sale, precum au documentat omagiile aduse lui cu ocaziunea iubileului de 50 ani al domniei sale. În privința familiară F. I. a îndurat lovituri grele, pierdând unicul său fiu *Rudolf*, n. 22 Aug. 1858 și † 1889, și soția sa *Elisaveta* (v. ac.), născută princesă de Bavaria, care fû asasinată de un anarhist în 1898 la Geneva. I-au ramas numai două fice, archiducesa *Ghisela*, n. 12 Iulie 1856 (căsătorită cu Leopold, principe de Bavaria), și *Maria-Valeria*, n. 22 Aug. 1868 (căsătorită cu archiducele Francisc Salvator).

Francisc-Iosif, Teara sau Pământul lui Francisc-Iosif, arhipelag. Grup de pământuri polare, situate dincolo de Spitzberg, la nord dela 80 grad. lat. nordică până la al 83°; iar longitudine est. între 48°—62°. Descoperit în 1873, explorat anul următor și numit astfel în onoarea împăratului, de către navig. austriaci *Payer* și *Weiprecht*. Se compune din 2 insule mari: la apus pământul lui Zichy și la resărit al lui Wilczek, despărțite printr'o strîmtoare, în care se află mai multe insule mici. La vestul acestora s'a găsit pământul regelui Oscar; spre nord al lui Petermann. Arhipelagul e muntos, dominat de muntele Richt-hofen (1580 m.) în pământul lui Zichy. O mare parte a solului e format din erupțiuni de basalt și depresiunile sînt ocupate de ghețari imenși,

cari au până la 60 km. lungime, 20 lărgime. Vegetația foarte săracă; se ved urme de animale: urși, vulpi; pinguini și alte paseri marine, etc.

[O. L.]

Ordinul Francisc-Iosif, creat de împăratul F. I. la 1849 pentru merite deosebite. Statutele primitive au fost modificate la 25 Dec. 1886, și conțin 22 articole. Sînt 3 clase: mari cruci, comandori și cavaleri. Mare maestru al ordinului e împăratul Austriei. Panglica roșie. [O. L.]

Francisc Xaver, sfânt, apostolul Indiilor, n. 7 Apr. 1506 în castelul Xaver în Navara, din familie nobilă, a studiat filosofia obținînd gradul de doctor în Paris la 1530. În societate cu Ignățiu de Loyola a depus votul monachal, fiind cei dintâi membri ai ord. Iesuiților (v. ac.). În 1542 s'a dus ca misionar în India și a încredințat sute de mii de păgâni în India, Iaponia, Ceylon și în alte provincii din Asia estică. † 2 Dec. 1552. Papa Gregoriv XV în 1622 l-a indus în catalogul sfinților. F. X. a scris mai multe catichisme și un număr considerabil de epistole în limba spaniolă. (Cf. Tursellini, Vita S. Fr. X. Antverp. 1596.) [i—m.]

Franck, Adolphe, publicist și filosof frc., n. 9 Oct. 1809 la Liocourt, dintr'o familie mosaică. El a profesat filosofia în diferite orașe ale Franciei ca Douai, Nancy și Versailles, și, în 1840, a fost numit prof. de filos. la colegiul Charlemagne, la Versailles. F. a suplinat la Sorbonne dela 1849 până la 1852 catedra de filosofie greacă și latină, al cărei titular era Barthélemy Saint-Hilaire. Dela 1854—1881 prof. de dreptul naturii ginților la Collège de France. Lecțiunile lui erau urmate de un public foarte numeros. F. a publicat o mulțime de articole în Journal de Débats, unde el figura printre criticii cei mai distinși ai acestui țiar, și în alte reviste; el făcea parte din academia de științe morale și politice încă dela 20 Ian. 1844. Principalele scrieri: *Esquisse d'une histoire de la logique*, (1838); *La Kabbale ou Philosophie religieuse des Hébreux*, (1843 și 1889); *Etudes orientales*, (1861); *Nouveaux Essais*, (1890), etc. și numeroase și importante articole în Dictionnaire de sciences philosophiques. † 11 Apr. 1893 la Paris.

[I. I. Nacian.]

Francke, August Hermann, teolog pietist și pedagog, n. 22 Martie 1663 în Lübeck, 1685 docent în Lipsca, 1690 diacon în Erfurt, 1692 paroch și prof. în Halle, unde fundă un orfanotrofiv la 24 Iulie 1698, apoi alte școale și institute de educațiune; mijloacele pentru susținerea acestor institute la început erau foarte modeste, crescură însă prin contribuiri din toate părțile locuite de protestanți în măsură așa de mare, că acele institute încă sub el deveniră așezăminte de ađi ale lui F. (v. Hallo). † 8 Iunie 1727. Scrierile lui F. au fost editate de Kramer, care i-a scris și biografia.

Franc-maçon, (franc.), românesce și *Framason* sau greșit *Farmason*, membru al societății *Franc-maçonnerie*, care e o societate secretă, adevă nu admite neinițiați la întrunirile ei oficiale, și impune membrilor ei păstrarea unor secrete. De altfel statutele ei au fost tipărite în toate limbile și se găsesc ca și revistele ei speciale în multe biblioteci publice. Pentru a fi membru trebuie a se supune la mai multe încercări, cari

compun inițiațiunea. Sînt mai multe grade de inițiație. Membrii din o localitate compun una sau mai multe *loges*, mai multe *loges* o *Grande-loge* (*Gross-loge*). Totalitatea logelor, cari depind de aceeași autoritate centrală, se numesc o *obediënță*. Logele sînt reprezentate una pe lângă celelalte, și Gr.-loges asemenea prin un fel de consil sau ambasador numit *garant de amicitie*. La oarecare epocă se convoacă congrese naționale sau internaționale de F. Sînt mai multe feluri de F., acestea se numesc *rituri*. Cel care are ierarhia mai complicată e *ritul scoțian*. După scriitorii catolici, scopul nemărturisit al F. ar fi distrugerea religiunii. Clerul catolic o combate din cauza aceasta cu toată energia. În țările protestante suveranii, principii, ocupă adesea posturile cele mai înalte ale F. Astfel prințul de Wales e mare măiestru al F. engleze. În țările ortodoxe e puțin răspândită. După apoloștii F., scopul ei ar fi de a răspândi sentimente de frăție, de a contribui la luminarea intelectuală a popoarelor, de a lăți cunoștințele științifice, de a crea opere de caritate și solidaritate. Au semne prin cari un membru sau *frate* se face cunoscut altora. S'a scris mult mai ales despre un *signal de détresse*, care dacă îl face un frate în momentul primejdiei, obligă sau ar obliga pe ceilalți frați a-i da ajutor îndată. În întrunirile lor F. se servesc de multe expresii simbolice, luate în parte din terminologia arhitecturii, în parte din limbile orientale. Astfel pe Dumneșeu îl numesc Marele-Architect, au un grad numit cavalier kadosh (kadosh în l. ebraică = sfânt).

După F. origina lor ar fi foarte veche, s'ar trage din loge organizate de însuși Solomon printre conlucrătorii la templul din Ierusalim. E probabil că se trag din societăți de arhitecți, sculptori, zidari, cari pe la sfîrșitul evului mediu au admis și alte persoane printre ei. În tot cazul perioada de înflorire a F. a fost jumătatea a 2-a a secolului trecut și începutul secolului acestuia.

În România a fost introdusă F. pe la 1850. Erau înainte câțiva F. străini. Logele românești depind de *Gr.-Orient* (așa se numește o autoritate F. centrală) din Paris. După oarecare succese, F. a decăzut cu totul în România, mai ales din cauză că se crede în genere, că F. întrebunțează influența sa în favoarea Ovreilor. Ceea ce nu e totdeauna exact, căci sînt chiar loge în Prusia, în mai multe țeri nordice, cari exclud pe Ovrei. Mai mulți membri ai Junimei, și mai mulți bărbați politici eminenți ai României, au fost framasoni. [Biron.]

Franco, (ital.) liber, mai ales liber de porto. *Francare*, plata prețului de transport a unei scrisori. Se face lipind *mărci* sau *timbre postale* (v. ac.). Pentru scrisorile insuficient francate, posta percepe la predare îndoitul deficitului. Tariful de francare, care a fost mult timp foarte complicat și foarte scump, s'a uniformizat și s'a scăzut foarte mult prin convențiunea postală universală, din care fac parte toate statele, cari au administrațiune postală regulată. Unitatea de taxă e 25 bani (10 cruceri) pentru o scrisoare simplă internațională și 10 bani (5 cruceri) pentru o carte postală internațională. Imprimătele, hărțile de afaceri, coletele postale, etc., au alte taxe. Taxa internațională nu limitează dreptul unui stat de a fixa taxa interioară. De fapt însă

prin natura lucrurilor toate taxele postale interioare sau naționale sînt inferioare celor internaționale. Posta constată francarea prin imprimarea unei stampe cu cerneală neagră, care anulează mărcile puse pe scrisori sau bănzii.

[Biron.]

Franco-German, Resboiul. Originea acestui resboiu trebuie căutată în campania din 1866. Ea fû întreprinsă de cătră Napoleon III în speranța de a consolida dinastia imperială prin o victorie. De altă parte Prusia îl doria și ea, căci dela Sadova, spera să fundeze imperiu german. Candidatura prințului Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei fû pretextul resboiului. Franca nu voi să admită prezența unui prinț german la Madrid; negociațiuni fură angajate, cari pădură un moment că vor da un bun rezultat. Presumpțiunea consilierilor lui Napoleon însă, o campanie de presă foarte resboinică dintr'o parte și dintr'alta, în fine presiunea partidului militar german, le rupse. Marea abilitate a prințului de Bismarck adusă pe Franca să declare ea întâiu acest resboiu, care era să-i fie așa de fatal, și s'o menție izolată și fără aliați. Resboiul fû declarat la 19 Iulie 1870. Prestigiu armatei franceze era astfel, că mai toată Europa credea în succesul ei. Forțele militare însă ale celor două țeri erau departe de a fi egale. În Franca nu exista nici un plan de resboiu, cei 250 ori 300,000 oameni erau împărțiți în 7 corpuri de armată, cari într'un timp de 15 zile puteau să se îndrepteze spre frontieră. Armata era înșirată pe un front de 300 km. dela Strassburg la Belfort. Mobilizarea nu exista decât pe hîrtie, nu era nici un procedeu simplu și repede de concentrare; de aceea se vîdura masse considerabile de trupe neavînd nici un aprovizionament, pe cînd de altă parte cantități mari de aprovizionamente se îngrămădeau acolo unde nu era nici o trupă. Armamentul era defectuos, căci, deși pușca franceză, Chassepot, era superioară puscei cu ac germană, artileria însă era inferioară, în mod vîdit, și ca număr și ca calitate. În Germania nimic nu se lăsase la noroc. Planul de campanie era pregătît de mult, în ceea ce privește mobilizarea, statul-major n'avu decît să modifice sistemul ce le reușise așa de bine în resboiul contra Austriei. La 31 Iulie 600,000 oameni susținuți de o formidabilă artilerie erau gata să ia ofensivă. La 4 August Germanii surprind divisia Douai din corpul I de armată Mac-Mahou și o sfărîmă la Weissenburg. Două zile mai târziu Francezii sînt bătuti la Wörth și la Forbach, frontiera e trecută prin două puncte. Generalul Mac-Mahou bate în retragere spre Chalons. Frossard după Forbach se retrage spre Metz unde se întrunește cu generalul Bazaine. Impăratul, care era generalissim, părăsește Metzul la 14 August și se retrage spre Chalons. Un consiliu de resboiu fû ținut. Generalii voiau toți să acopere Parisul; ministrul de resboiu prefera din contră să ducă armata de Chalons spre nord pentru a debloca pe Bazaine, care suportase deja teribilele bătălii dela Borny, Gravelotte și St.-Privat. Acest plan fû dejucat de prințul regal de Prusia, care părăsi îndată proiectul de a merge spre Paris, pentru a se arunca în urmărirea Francezilor. La 1 Sept. împăratul și armata sa era încolțit la Sedan, unde după o bătălie me-

morabilă, trebui să capituleze. La 4 Sept. imperiul era resturnat și republica proclamată la Paris. Guvernul apărării naționale se ocupă de a pune în stare de apărare Parisul, care era ținta Germanilor. Cele 4 armate prusiene se pun în marș, defileurile franceze nu sunt nici măcar apărute. La 10 Sept. Parisul e blocat și isolat de restul Franciei. O delegație a guvernului apărării naționale se instalase la Tours pentru a organiza apărarea în provincie. Trupe compuse din oameni din depozite și din mobili formară o armată, care luă numele de armata Loirei. Prusienii voiau să năbusească în perioada de formație. Generalul bavarez »von der Tann« merse spre ea. O primă luptă avu loc la Arthenay, dar Francezii negăsindu-se în număr, trebuiră să părăsească Orléanul după o luptă furioasă (11 Oct.). Ei se retraseră spre Salbris sub comanda generalului d'Aurelles de Paladine. Două armate fură organizate imediat cu scopul de a acoperi centrul și sudul Franciei; Francezii sperau, grație acestor armate, să deblocheze Parisul și să dea mâna cu mareșalul Bazaine închis în Metz. Capitularea acestui mareșal, la 31 Oct., făcu imposibilă partea a doua a acestui plan. La 9 Nov., d'Aurelles de Paladine câștigă victoria dela Coulmiers, care făcu să renască speranța Parisienilor. Generalul Trochu luă dispozițiuni pentru a opera o ieșire și a se uni cu armata Loirei și a rupe în fine cerul de fier ce încingea capitala. Greutatea comunicațiilor întârziă operațiile; bătălia dela Champigny, dată la 1 Dec. și reluarea Orléanului de către Prusieni, nimici visul statului-major francez. Neînțelegeri izbucniră între generalul de Paladine și guvernul dela Tours. Generalul își dete dimisia și armata lui fu împărțită; corpurile 16 și 17 sub comanda generalului Chanzy se retraseră spre Blois; corpurile 18 și 20 sub generalul Bourbaki spre Viergon și apoi spre Bourges, în fine generalul Martin la Pallières cu al 15-lea corp la Gien. Ducele de Mecklenburg fu trimis contra lui Chanzy, care execută o retragere celebră spre Mans, unde se fortifică și-și organiză armata. Planul lui era de a ajunge la Paris prin Chartres și Versailles. Guvernul apărării naționale îi ordonă să întârzie execuția până la 14 Ian. 1871. Prusienii îl atacară cu puteri considerabile și, după două zile de luptă, trebuiră să se retragă înapoia râului Mayenna. Generalul Bourbaki se îndreptase spre est cu gândul să deblocheze Belfortul, el repurtă un succes la Villersexel. În nord unde apărarea fusese organizată de generalul Faidherbe, acest oficer câștigă bătălia dela Bapaume. Parisul în acest timp suferă un teribil bombardament și era redus la cele mai grele extremități. O ultimă încercare fu făcută la Buzenval în scopul de a merge spre Versailles. Această încercare cădu în furia concentrării inamicului, prevenit de spionii săi, și Parisul capitulă la 28 Ian. Bourbaki ajunsese la Besançon. El încercă înzădar, la 14 Ian., să atace pe Prusieni la Héricourt. Frigul cel mare, lipsa de aprovizionări, oboseala oamenilor făcură să cadă acest atac. Ajunsese la 40 km. de Belfort. Generalul Manteuffel vine de aduce și el ajutorul său generalului Werder, adversarul lui Bourbaki, el îndreptă pe unul din locotenenții săi spre Dijon pentru a despărți pe Bourbaki de Garibaldi care era în acest oraș. Aceasta era situația când sosi

scirea armistițiului, din care era exclusă armata de est. Bourbaki se aruncă în Elveția, acesta era ultimul act al acestei drame întunecate. Pacea fu iscălită la 2 Martie. Franția plăti 5 miliarde și pierdă Alsacia și Lorena.

Francolin, *Francolinus vulgaris*, pasere găinoasă din fam. Tetraonidae, ce petrece prin Asia apuseană și insula Cyprus. [V. B.]

Franconia, ducat al vechiului imperiu germanic, între Saxonia, Turingia, Bavaria, Sviația și Lotaringia, împărțit în F. occidentală (Rheinfranken) și F. orientală. Orașe principale: Rothenburg, Windsheim, Schweinfurt, Weissenburg, Würzburg, Darmstadt, Karlsruhe, Maenza, Frankfurt, Bamberg. E străbătută de Rin, cu afluenții Neckar și Main. Cea mai mare parte ține astăzi de Bavaria, în care formează trei provincii cu numele de F. superioară, inferioară și medie, cu capitalele Beyreuth, Anspach și Würzburg. Mai ține și de Hessa, Baden și Württemberg.

Istorie. Numele său vine dela triburile france, cari o locuiau în vechime. După Carol cel Mare formă un ducat independent. Un duce al său, Conrad, fu ales rege al Germaniei la 911. Alt duce, Conrad II, devenind și el mai târziu împărat, uni F. cu Germania. Mai încolo trecu sub casa de Hohenstaufen, care ajungând și ea la tronul imperial, remase unită cu Germania până la desmembrarea acesteia (1806). Atunci se despărți într-o mulțime de fiefuri laice și ecleziastice, ca Maenza, Spira, Nassau, Worms, Hanau, Hessa, etc. Sub împăratul Maximilian I (1500), cercul F. cuprindea episcopatele de Bamberg, Würzburg și Eichstätt, mai multe ordine, comitate și orașe. Desfăcându-se imperiul germanic, numele de Fr. nu mai apără oficial până la 1837, când Ludovic I al Bavariei dădu acest nume la trei provincii ale țării sale.

Franc-tirori, corpuri de trupă voluntare, cari se organizează pentru a face resboiu de partizani. Ei servesc de eclerori armatelor și misiunea lor e de a hărțui inamicul, atacându-l pe neașteptate, distrugând căile ferate, podurile și tăind liniile telegrafice. Ei pot fi ori foarte utili, ori foarte vătămători, după spiritul ce-i însușește, căci printre ei se pot străcura oameni cari nu caută decât să fure și să jefuiască. În timpul resboiului dintre Francezi și Germani unele companii de F., comandați de șefi energici și devotați, au adus adevărate servicii. În resboiul din 1877—78, româno-ruso-turc, parte din Cazacii ruși precum și Bași-bozuci și Cerchezi turcesci erau organizați ca F.

Frâncu, *Amos*, tribun, n. 1829 în Benig, cott. Alba inferioară, tatăl său a fost inspector dominal al episcopului rom.-cat. Studiile le-a făcut în Alba-Iulia și la academia din Sibiu. În 1848/9 a fost tribun și a luat parte activă la luptele Românilor. 1860 notar public, 1861—1872 proto-notar, apoi vice-comite în cott. Zarand; idea de a înființa aici un gimnasiu român dela el a ieșit; el a înduplecat comuna să-și dăruiască obligațiunile de stat în favorul gimnasiului. În 1869 gimnasiul și-a început activitatea, cu care ocaziune reprezentanța i-a votat o frumoasă remunerație, el însă a dăruit-o gimnasiului. În 1872 a fost numit jude reg. în Baia de Criș, 1876 transferat ca jude la tribunalul din Mișcolț (Ung. super.), unde nu s'a odiehnit până ce n'a reușit

să aducă un preot român la biserica grecească. A fost decorat cu crucea de aur pentru merite și cu o decorațiune rusească. † 27 Apr. 1891. Nepotul său de frate *Amos*, avocat în Sibiu, s'a distins ca apărător în procesul Memorandului.

[I. St. Ș.]

2) *Frâncu, Andreiu*, jude la Curie, n. 1837 în Buzaș, cott. Solnoc-Dobâca; studiile juridice le-a terminat la academia din Cluj. În 1862 a fost numit notar de tribunal; 1872 jude de tribunal; 1879 jude la trib. de apel; 1890 jude la Curia reg. din Pesta.

[I. St. Ș.]

3) *Frâncu, Teofil*, scriitor român, a publicat în colaborație cu G. Candrea, Rotacismul la Moți și Istrieni. București, 1886; Românii din munții apuseni (Moții), 1888.

Francudi, Epaminonda, profesor, n. 1829 în insula Cipru, † 1897 în București. A studiat în Atena, și venind în România a dat lecțiuni de l. elină la diferite școli. 1864 numit profesor de limba și literatura elină la facultatea de litere și filosofie din București. A fost director al școlii normale super. și interpret pentru l. elină pe lângă ministerul de externe. Publicațiuni în l. elină: Discurs în amintirea eroilor dela Creta, (1866); Hymn la unirea principatelor, (1859).

Frâncușă, varietate de struguri albi.

Frangepan, familie nobiliară de origine croată; a primit donațiuni dela Bela III și Andreiu II. Bela IV a aflat scăpare pe insula Veglia, proprietate a Frangepanilor, și ei l-au readus în țeară, de aceea el a întărit pe Frideric, Bartolomeiu și Ierindo F. în toate drepturile, donațiunile și prerogativele lor. *F. Bartolomeiu*, comite suprem de Somogy, stăpân al insulei Veglia, care după pacea de Zara, 1358, s'a încorporat la coroana magh. *F. Francisc*, mitropolit de Coloccea. A fost franciscan în Roma și papa Clemente VII îl trimite în misiune diplomatică la Ioan Szapolyai. 1527 e delegatul lui Szapolyai la congresul din Olmütz, † 1543. *F. Francisc Cristofor*, părtaş la conjurația Wesselényi, împreună cu cumnatul său Petru Zrinyi, dar fură prinși și executați în Wiener-Neustadt 1671. *F. Ioan*, conte de Zeng, Veglia și Modruș, † înainte de 1395; a eliberat din prisoare pe regina Maria, 1392 ban al Croației, Dalmatiei și Slavoniei. *F. Niculae*, 1612 căpitan al orașului Zeng, 1616 ban al Croației, Dalmatiei, Slavoniei; la încheierea păcii de Gyarmat delegat al lui Ferdinand II. † 1627 în Viena.

Frângere, v. Frațiune și Fractura.

Frângerea pâinei. Pe timpul Apostolilor liturgia se numia «frângerea pâinei», pentru că la liturgie se frângea pâinea spre a fi împărțită credincioșilor ca cuminicătură. Ați F. pâinei euharistice este actul liturgic când la exclamarea «Sfințele sfinților, între rugăciuni se frânge pâinea în 4 părți spre a o pregăti la cuminicătură. (Fapt. Apost. II. 42, 46, 47.)

Frank, Valentin F. de Frankenstein, politician săsesc, n. 1643. Mai întâiu funcționar orașenesc în Sibiu; 1682 notar provincial și 1686 jude regiu. Principele Apafi îl întări de comite al națiunii săsești; pe timpul acesta se încheie 1688 în Sibiu contractul între Apafi și Caraffa, prin care Trs. a recunoscut suzeranitatea Austriei. Imperatul Leopold îl făcu nobil cu predicatul de Frankenstein.

2) *Frank, Ioan Petru*, scriitor sas, n. 1827 în Cislădie, Trs.; inginer și jurnalist. Opul său principal: Die Gegenwart u. Zukunft der Siebenbürger Sachsen, 1892.

3) *Frank Andrei*, farmacist, n. 1815 în Mediaș (Trs.), 1846 trecut în Muntenia a deschis farmacia «La Ursu» în București; 1859 fundă Societatea farmaciștilor în Rom.; fost membru în comisiunea chimico-farmaceutică, cea de igienă și al juriului examinator de licențiați în farmacie.

Frankfurt pe Maina, oraș în prov. prusiană Wiesbaden, la dreapta riului Maina, dimpreună cu suburbia Sachsenhausen și orașul Bockenheim, încorporat la 1895, are 229,279 loc. (1895). Biserica sf. Bartolomeiu (din secl. XIV restaurată după incendiul dela 1867); biserica sf. Paul (aci a ținut ședințe parlamentul din 1848—49); casa orașului (din secl. XV, palatul familiei Thurn u. Taxis); bursă, bibliotecă, casa natală a lui Goethe, pinacotecă, operă, numeroase monumente (Carol cel Mare, Goethe, Schiller, Gutenberg etc.); 2 gimnasii clasice și 2 gimn. reale, 1 școală reală superioară, 4 școli reale, seminar de învățătoare, institut de surdomuți și de orbi, institute de binefacere. Industrie de mașine de cusut, de chimicali, parfumi, pălării de paie; însemnat comerț de transit și de schimb; cameră de comerț, filiala băncii imperiale, multe bănci; consulate; navigațiune pe Maina. Grădină zoologică, grădină de palmieri. 843 F. a fost capitala imperiului francon de est, dela 1356 locul de alegere al regilor germani, dela 1562 locul de încoronare al împăraților germ., 1806—14 reședința principelui-primat și capitala marelui ducat F., înființat de Napoleon, 1866 încorporat Prusiei. Aci s'a încheiat pacea între Germania și Franța la 10 Maiu 1871.

Atentatul dela Frankfurt p. M. (3 Apr. 1833) săvârșit de unii studenți și revoluționari poloni împotriva parlamentului confederațiunii, care luase unele hotăriri contra presei. Revolta a fost suprimată prin miliție, iar mulți participanți judecați; totodată s'a pornit aspre cercetări contra *demagogilor*. Celor judecați li-se permise în 1838 a trece în America.

Frankfurt pe Odera, capitala guvernamentului prusian Frankfurt, în provincia Brandenburg (19,196 km.² și 1.169,719 loc. la 1895); odinioară renumit oraș al Hansei, 59,161 loc. (1895); gimnasiu, gimnasiu real; filiala băncii imperiale; industrie de fier și de organe, navigațiune.

Frankl, Lud. Aug. cav. de, poet germ., de nascere ovreu, n. 1810 la Chrast (Boemia), dela 1832 studiă medicina la Viena, 1832 a publicat: Habsburglied, balade ist.; Episch-lyrische Dichtungen și Sagen aus dem Morgenlande; Christoforo Colombo, epoea romantică, lucrare de valoare durabilă; mai târziu a scris și satire, mai ales medicale, ca: Hippokrates u. die moderne Medizin, și s'a năisut a deștepta opiniunea publică (în sens liberal). 1838 secretar, 1877 preșident al comunei isr. din Viena și consilier c. r. de școală, 1880 cetățean de onoare al Vienei. † 12 Mart. 1893. [W. R.]

Franklin, 1) *F., Benjamin*, n. 17 Ian. 1706 la Boston; în etate de 16 ani intră ca lucrător la tipografia fratelui său James. Însă, puțin după aceea, el plecă, în Septembrie 1723, la New-York, apoi la Philadelphia și în Anglia, unde

exercită meșteșugul de tipograf. În 1726 el reveni la Philadelphia unde se însură, în 1730 își deschide o tipografie, pe lângă care mai vindea hârtie, jurnale și almanachuri populare. În 1732 el publică o culegere de precepte morale și practice, ingenioase și umoristice, scrise pentru popor și intitulate Richard Saunders, al cărui succes fu imens. F. fundă, în același timp, un club unde se discutau chestiuni de morală, de politică și de știință. Prin mijlocul unei subscripțiuni publice, el creă mai multe instituțiuni utile, o bibliotecă publică, o academie, o companie de asigurare contra incendiului și un spital. Pe lângă acestea el învătă singur limbile latină, franceză, italiană și spaniolă, și căpătă cunoștințe elementare de fizică și de științele naturale. În 1736 ales deputat în Adunarea generală a Pennsylvaniei, 1737 numit de guvern director al postelor. Dela 1747 F. se consacră științelor fizice, și în particular se ocupă cu electricitatea, ceea ce îl conduse la inventarea paratonerului (1752). 1757 și 1762 fu trimis la Londra pentru ca să apere Pennsylvania contra revendicărilor familiei Penn și a proprietarilor fonciari ai provinciei, cari voiau să se subtragă dela însărcinările publice. F. mai fu de asemenea însărcinat de alte trei colonii, Massachusetts, Connecticut și Rhode Island, ca să apere interesele lor la Londra. 1764 fu trimis din nou la Londra de concetățenii lui, pentru a reclama contra măsurilor fiscale, ce contribuiau mai în urmă să despărță coloniile noiei Anglie de țeara mamă. În toate aceste misiuni avu un mare succes. În 1775, întorcându-se în America, fu primit în triumf la Philadelphia, fu ales deputat al congresului și membru al comisiunii, ce ceru independența Statelor-Unite (1776). În același an o nouă misiune fu încredințată lui F. în Franția pentru a solicita intervenția acestei țări în chestiunea independenței Statelor-Unite. În Paris i-se făcu o primire splendidă. Franția îi promise ajutorul. Tratatul de alianță între Franția și Statele-Unite fu semnat la 6 Febr. 1778. Prin acest tratat Franția promitea Statelor-Unite un ajutor desinteresat pentru emanciparea lor de sub jugul Englierei. După 1785 F. fu președinte al Pennsylvaniei și trimis de acest stat în 1787 la Convențiune, ce se ocupa cu revizuirea Constituțiunii americane. 1788 el abandona viața publică. Scrierile lui economice, în cari consilia crutarea și îndemna la lucru, inițiativa particulară fără intervenția statului, au avut o influență considerabilă asupra concetățenilor lui. F. † 17 Apr. 1790 la Philadelphia. F. a scris o mulțime de opere, dintre cari cele mai principale au fost traduse în limba franceză sub titlurile: *Ouvres*, *Mémoire de physique*, (1773); *Mémoire de la vie privée*, (1791); *Correspondence inédite et secrète*, (1817); *Mélange de morale d'économie et de politique*, (1824); *La science du bonhomme Richard avec un abrégé de la vie de l'auteur* par J. B. Say, carte ce a fost tradusă în toate limbile, (1794); *Mémoires et oeuvres morales, politiques et littéraires* de B. F., (1798). [I. I. Nacian.]

2) *Franklin, Sir John*, celebru explorator englez, n. 16 Apr. 1786 în Spilsby (Lincolnshire), † 11 Iunie 1847. Intrând la 1800 în marină luă parte (1801) la bombardarea Copenhagei, în 1803

însoți pe Mathieu Flinders în voiajul său de explorațiune în mările australe și făcu naufragiu pe nisce stânci de coraliu. Urmă apoi pe locotenentul Fowler în China, de unde se întoarse în Engliera pe nava comandată de Commodorul Dance, cu care luptă contra lui Linois. F. fu ambarcat apoi pe Bellerophon și asistă (1805) la bătaia navală faimoasă dela Trafalgar. El fu însărcinat să conducă la Rio de Janeiro pe ducele de Braganța, care fugia de Junot. În 1815 fu rănit în lupta dela Nouvelle-Orléans. În 1818 obțină comanda uneia din navele expediției căpitanului Buchan, la polul Nord. În 1819 primi ordinul de a explora coastele Americii de nord, dela gurile riului Coppermine până la extremitatea est. a continentului. Parry — un alt navigator — trebuia să execute pe mare același voiaj. F. plecând din baia lui Hudson, merse dealungul coastei până la Capul Turn Again (5550 mile). Avu de îndurat miserii ne mai auzite: era să moară de frig, de foamă și de oboseală. Pierdă mare parte din oamenii săi, dar totuși, grație admirabilei sale energii, reuși să-și execute misiunea. Se întoarse din ea la York în 14 Iunie 1822. 1825 întreprinse o nouă călătorie la polul Nord, propunându-și să exploreze coastele Americii, dela gurile riului Mackensie până la strimtoarea de Bering. Deși nu putu realiza completamente programul, totuși descoperi insulele Parry, Kendall, Pélley, etc., relevă coastele dela Mackensie până la Coppermine River și ajunse până la promontoriul Beechey (70° 30' lat. nord. și 150° long. vest.), la 16 Aug. 1826. Expediția asta, mai puțin tragică ca cea precedentă, fu mai bogată în rezultate geografice. Întors la Londra în 26 Sept. 1827, F. mai aducea muzeului capitalei colecțiuni de istoria naturală de mare valoare. Atunci fu el numit doctor de universitatea din Oxford, primi medalia de aur din partea societății geografice din Paris și fu creat baronnet (29 Apr. 1829), când publică jurnalul de voiaj al acestei expedițiuni. Dela 1830 până 1833 F. comandă nava Rainbow în Mediterana și apoi fu guvernator la Van Diemen (1836—1843). De abia reintors în Engliera, F. în etate de 59 ani obținând 2 nave, »Erêbe» și »Terror», comandate de 2 marinari excelenți, căpitanii Crozier și Fitz-James, pleacă cu o nouă expediție, cu 138 oameni; părăsind Tamisa în 18 Maiu 1845, ea trebuia să încerce a ajunge la Capul Walker și de acolo prin drumul cel mai scurt, la strimtoarea de Bering. Pe la începutul lunii Iulie cele 2 nave erau la Disco, iar la 26 fură vădute la intrarea strimtoarei de Lancaster. De atunci nu se mai auzi nimic despre expediție, desi se trimiseră 39 expediții în căutarea ei. După o scrisoare semnată de Crozier și Fitz-James și descoperită pe pământul Regelui Wilhelm, F. † 11 Iunie 1847. Lui F. i-s-a ridicat monument în Waterloo Place la Londra și două statue la Hobart Town și la Spilsby, orașul său natal.

Franklinita, mineral, oxid de fier și de zinc, cubic. La Franklin și Stirling (America de nord).

Franzensbad, loc de cură cu renume universal, care face parte din fruntașa triadă a bailor din Boemia: Carlsbad-Franzensbad-Marienbad. Până la anul 1852 o colonie a orașului Eger, azi F. este un orașel cu 2000 locuitori. Situat la o

înălțime de 450 m. dela nivelul mării, are o climă moderată-muntoasă. Izvoarele, captate și analizate 12 la număr, aparțin grupelor alcaline-sărute-feruginoase și toate sunt reci dela 10—12° C. Aceste izvoare, ajunse la o reputațiune terapeutică recunoscută de toată lumea medicală, sunt în ordinea vechimii lor următoarele: *Franzensquelle*, *Salzqu.*, *Wiesengu.*, *Louisengu.*, *Kalter Sprudel*, *Neuqu.*, *Loimansqu.*, *Stahlqu.*, *Mineralsäuerling*, *Stephaniequ.*, *Herculesqu.* și *Nathaliequ.* Aceste izvoare servesc parte de beut, parte numai pentru băi. Ca resurse balneare F. afară de ape mai are *gazurile* apelor și *nomolul* sau noroiul mineral numit »*Moor*«. Gazurile degajându-se din compozițiile minerale ale straturilor de nomol, se captează și întrebuințează atât pentru încălzirea apelor de export cât și la băi de acid carbonic în formă gazoasă, *băi de gaz*. Stratul de nomol mineral sărat-sulfuric-feruginos de o extensiune și intensiune din cele mai bogate de pe continent. Comerțul încă își are partea sa însemnată prin produsele balneare ale locului, ceea ce e cu atât mai ușor, căci gara este la marginea parcului în nemijlocita apropiere de teritoriul băilor. Articollii ce se expedează spre folosința bolnavilor, cari nu vizită stabilimentul, sunt afară de apele din izvoarele Franz-Salz-Wiesen-Stahl-Stephanie-Hercules și Nathalie; sarea de izvor »*Franzensbader Quellsalz*«, noroiul mineral »*Moorerde*« și leșia »*Moorlauge*«. Apa și sarea pentru cure interne, noroiul și leșia la băi artificiale. Pentru confortul vizitatorilor este perfect îngrijit. Palate pompoase, vile igienice și estetic construite, stabilimente de băi cu toate adaptațiunile moderne, parcuri întinse, scrupulos îngrijite, distracții spirituale și sociale, sunt apreciate de ori cine a vădut vrădată F. Mai multe biserici, între cari pentru ritul ortodox pompoasa biserică rusească, zidită la 1889. Frecvența anuală 10,000 de vizitatori, între cari Românii dau un contingent mărieșor. De mai mulți ani stabilimentul are și un medic român. Indicațiunea terapeutică a apelor de aici, deși variază după mătreața resurselor minerale (boalele căilor respirației, ale canalului digestiv, a rinichilor etc.), cu toate astea specialitatea F.-ului este maladiile femeiesci; contingentul co-viziților al vizitatorilor îl și dau femeile, cari sufer de mitră și anemie cu toate consecințele acestora. Din istoria băilor e de remarcă că cu 100 de ani mai înainte, ordonându-se îngădirea unui izvor pentru a-l feri de necurătenie, o ceată de muieri au dat asalt asupra zidirei în formă de templu și au demolat-o. Abia la intervenirea împăratului s'a putut scuti izvorul de furia publicului ignorant. Sesonul durează dela 1 Maiu până la 1 Oct. (Cf. Curstadt Franzensbad in Böhmen, 1896. Monografii în mai multe limbi.)

[Dr. Vuia.]

Franz-Josef, v. Francisc Iosif.

Frasa, o combinațiune de două sau mai multe propozițiuni pentru exprimarea unei cugetări. *Fraseologie*, în înțeles rău bogăție de frase sonore, în contrast cu golul sau sărăcia de idei ce exprimă; în înțeles bun, sinonimă cu stil.

Frasare, în compozițiunea musicală corespondența dintre frasele musicale și versurile poetice. În execuțiune F. este accentuarea astfel, ca să se cunoască bine începutul și sfârșitul

fraselor musicale. Buna F. joacă aici același rol ca și punctuațiunea în vorbire. Adese F. e indicată prin diferite semne. [T. C.]

Frașoa, pasere, v. Coțofană.

Fraser-River, riul principal în Columbia britică (America de nord), izvorește în Munții Stâncoși, se varsă în Oceanul Pacific în fața insulei Vancouver; 1250 km. lung având un basin de 212,000 km².

Frasil, (*Frassila*), pond comercial arabic, = 8—14 kgr.; în Sansibar 16.16 kgr.

Frasin, numele popular al arborelui *Fraxinus excelsior* L. (v. ac.).

Frăsineiu, schit în Rom., j. Vâlcea, pe teritoriul com. Muereasca de sus, zidit 1763 de Hagi Cârstea și Damian Râmnicneanul și rezidită 1860 de episcopul Râmnicului, Calinic; are 9 monachi.

Frăsinet, fost metoh al mănăstirii Vintilă-Vodă în orașul Buzău (Rom.), devenit 1650 catedrala scaunului episcopal.

Frasinu, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată între riurile Cricovu și Crivățu; se compune din 4 căt. cu 1800 loc. (Dicț. geogr. 1890), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici și 1 școală.

Frasinul, comună rurală, atenență la parochia Bucșoia, cu moșie mănăstirească, în Bucovina, căp. și jud. Câmpulung, are 1022 loc. (746 ort., 178 rom.-cat. și 98 mos.); telegraf și stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Frata, magh. *Magyar-Frăta*, com. rur. în Tr., cott. Cluj, cu 2046 loc. Români (1699) și Maghiari.

Frătăuț, *Frătăuțul Nou*, comună rurală și parochie, cu moșie mănăstirească, în Bucovina, căp. și j. Rădăuț, are 3755 loc. (3208 ortod., 288 rom.-cat., 112 protest. și 147 mos.), școală de 4 clase.

Frătăuțul Vechiu, comună rurală românească și nemțească, cu moșie mănăstirească, tot acolo, are 4097 loc. (3456 ortod., 496 rom.-cat. și uniați, 145 mos.), o școală românească de 4 cl., una nemț. de 2 cl. și o filială. [Dr. I. G. Sbiera.]

Frate, prescurtat din *fratello*, frate, se numesc călugării, cari nu sânt clerici, și servesc în mănăstiri pentru trebile casnice. În mod analog se numesc călugărițele, surori. Călugării preoți se întitulează Părinți, cei de rit latin Pater.

Frater, *Georgiu*, v. Martinuzzi.

Fraternități religioase, asociațiuni de credincioși, având fiecare un scop deosebit, amăsurat căruia membrii lor deprindeau diferite opere de caritate, s. e. ajutorarea săracilor, îngrijirea bolnavilor, stingerea dușmănilor, cercetarea celor prinși, îngroparea morților, etc., F. s'au înființat prin evul mediu, căci în legile lui Carol cel Mare se face amintire: de *goldoniis* sive *confratriis*. F. au fost aprobate de către autoritatea bis. și dotate cu privilegii însemnate, iar credincioșii le-au îmbogățit prin daniile lor. F. nu pot fi înființate fără de permisiunea ordinaratelor și în cele spirituale sânt supuse lor. [Dr. I. Radu.]

Frătesci, com. rur. în Rom., j. Vlașca, situată pe coasta dealului Dunării, în depărtare de 12 km. de Giurgiu; are 1954 loc. (Dicț. geogr. 1890); are o biserică și o școală.

Frați nedespărțiți, *infrățirea* mai multor proprietari, pe vremea obiceiului pământului, din punctul de vedere al moștenirii. Era o formă

a comunității proprietății de origine slavonă. F. nedespărțiți se prindeau, la moartea vr'unuia din ei fără a lăsa copii, să-i moștenească cei din viață.

Frații Arvali, *Arvales fratres*, v. Arvali.

Frații lui Ilesu, în S. Scriptură a N. T. patru dintre învățăceii lui Iisus, anume Iacob cel mic (al lui Alfeu), Iosif, Iuda și Simion; au fost fiii Mariei, care a fost soră cu mama lui Iisus (Ioan XIX, 25) și soția lui Alfeu sau Cleopa, fratele S. Iosif.

Frățilla, cuvânt arămănesc, înseamnă »frăție«. *F. întru Dreptate* este titlul unei gazete arămănesce sub redacțiunea lui Beșu din Lamia în Grecia. Au apărut numai 17 numere, București 1880.

Fratoștița, com. rur. în România, j. Dolj, cu 1308 loc. (Dict. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Frățuți, Bufanii (v. ac.) numesc (nunălesc) astfel pe țărani români, cari locuiesc în nemijlocită apropiere de comunele montane din Bănat, nu însă și pe cei mai îndepărtați (almăjeni, grăniceri, pusti, ungureni, ardeleni). Cuvântul este format din »frate«; se aude și »fătruș« și »fătruș«. (Deosebirea în port și vorbă dintre F. și Bufani a se vedea în art. »Bufani«.) Remarcabile sunt în graiul frățuților formele vechi gramaticale, păstrate și ași în flexiunea verbelor, precum: țiși, puși, merși, duși, dedi pentru țișei, mersei, dedei, ș. a. cu excepțiunea auxiliarului sum (sunt, sum), pe care bănașanul îl conjugă astfel: eu mis (eu-s), tu iști (tu iești), el fi, noi nis, voi vis, ei is; iară în fonetică bănașanii preste tot moaie prin iotizare toate consoanțele la extrem, încât ce-ci, ge-gi și j, la cari stăruința spre sibilare, adică de a substitui pe s (ș) în locul lui ce-ci, ge-gi, și j (pe lângă păstrarea posei originale de pronunțare a vocalelor fundamentale c, g, j) este în curgere, nici nu se pot reproduce prin caracterele noastre grafice; pe te-ti îl pronunță ce-ci, pe de-di = ge-gi, se-si = să-si, șe-și = șă-și, țe-ti = ță-ti, ș. a.

Frâu, opritoare, un aparat pentru a face să înceteze rostogolirea sulurilor, roatelor, etc. prin apăsarea la periferia corpului rotator a unui bușean de lemn, de fier, etc. La trenuri frânele sînt puse în acțiune dela locomotivă prin presiunea aerului; cele automate lucră de sine, când se desface vr'un vagon dela tren.

Frauda, înșelăciunea care se comite fără a întrebuința mijloace dolosive, căci atunci ar fi *Dol*, nici manoperele cerute de codul penal, căci atunci ar fi *escrocherie*. (v. Înșelăciune.)

Fraunhofer, *liniile lui F.*, linii transversale negre, ce se observă în spectrul solar și corespund razelor de lumină, cari lipsesc în lumina solară. Ele servă ca puncte fixe pentru a determina indicii de refracțiune ai diferitelor culori. V. și art. Spectru.

Fraxin, din punct de vedere mitologic, v. Ask. **Fraxinus** L., (botan.) gen din fam. Oleaceelor, tribul Fraxineae, cuprinde frumoși arbori, și are vr'o 30 specii, ce cresc prin regiunile temperate și subtropicale ale emisferei boreale. În părțile noastre crește *F. excelsior* L., numit vulgar Frasin, *F. Ornus* L., numit de popor Urm sau Mojdrean și *F. oxyphilla* M. Bieb. Multe specii de F. se cultivă în parcuri ca plante decorative, așa sînt: *F. americana* L., *F. ex-*

celsior L., *F. floribunda* Wall., *F. pubescens* Lamk., etc. Lemnul de frasin este întrebuințat în industrie și mai cu samă în rotărie. Scoarța de F. posedă proprietăți aperitive, febrifuge, etc. Mana întrebuințată în medicină ca purgativ se extrage prin incisiuni din *F. Ornus* L. și din *F. rotundifolia* Mill. [Z. C. P.]

Freacă-platră, în poveștile române numele unui urias.

Fredegunda, regină francă, alungată 567 de regele Chilperich de Neustria, care voia să se însoare cu bogata Galsvintha; F. a sciut să recâștige în curând iubirea regelui, care sugrumă pe Galsvintha și se cunună de nou cu F. Urmarea fu un resboiu de resbunare între Chilperich și fratele lui, Sigibert, a cărui soție Brunhilda (v. ac.) era sora Galsvinthei. F. puse să-l ucigă pe Sigibert 575, apoi pe doi fii ai lui Chilperich și în urmă 584 pe regele însuși. F. † 597. [W. R.]

Frederic, v. Frideric.

Fredericia, oraș și fortăreață în Jütlanda, lângă Beltul mic, cu 10,042 loc. (1890). Aci s'au luptat Danezii cu succes contra Schleswig-Holsteinienilor la 6 Iulie 1849.

Fredericksburg, oraș în Virginia (America de nord), cu 4528 loc. (1890); aci au învins confederații asupra unioniștilor, 13 Dec. 1862.

Fredericton, capitala prov. canadiene Brunș vicul nou, lângă St.-John, cu 6502 loc. (1890); universitate; residența unui episcop anglican.

Frederiksborg, comitat danez în Seelanda, 1354 km² și 84,684 loc. (1890), numit după *castelul regal F.*, situat la 35 km. de Copenhaga, cu muzeu istoric.

Free Church, o sectă foarte numeroasă a bisericii protestante din Scoția, care recunoaște enoriașilor unei parochii deplină suveranitate întru alegerea pastorului lor. Ea a fost fondată în 1843, și numera deja în câteva săptămâni 687 societăți active, iar după un an 1.000,000 membri. Contrar cu biserica anglicană de stat, ea nu tolerează de loc introducerea de vederi liberale în teologia sa; ea dispune de mari mijloace pentru interesele sale religioase, precum și pentru misiunile între păgâni. (Stanley, History of the church of Scotland. Lond., 1879.)

Freeman, Edward Aug., scriitor engl., n. 1823. † 1892, dușman al Turcilor și prietin al Slavilor. A scris: »History of the Norman conquest of England, (1867—1877, 6 vol.); Old english History, (1871); Historical essays (1871—79, 3 vol.); Ottoman power, (1877); Methods of historical study«, (1886), etc.

Fregata, (marină) în vechia marină cu vele, bastimentul de resboiu, care ca putere militară venia imediat după nava cu 2 punți. Intr'adever F. n'avea decât o baterie acoperită, dar avea o alta de calibru mai mic pe covertă. Numărul tunurilor sale, mult timp limitat între 40 și 44, ajunse la urmă până la 60, când se făcură fregatele mai lungi. Apoi, când își făcu apariția tunul ghintuit, mărindu-se puterea balistică și greutatea tunului, numărul de tunuri scădu din nou. F. purta 3 catarge pătrate; în general naviga mai repede ca navele cu 3 și 2 punți, era mai manevrabilă și era tipul bastimentului de resboiu, ținând admirabil de bine marea. Rolul său era de a eclera escadrele. Apogeul F.-ei fu tipul »Astrée«, cu vapor și cu vele, filând 10—11 mile

pe oară, vitesă colosală pe la 1860. Tot pe atunci primele cuirasate fură denumite fregate, s. e. »Héroïne«, »Couronne«, »Surveillante«, etc. Apoi astă denumire dispărură încetul cu încetul. Totuși marina franceză mai posedă o adevărată F. »Melpomène«, școală pentru gabieri. Puternicile cuirasate de achi, deși colosal de superioare F.-lor ca putere distructivă, le sînt totuși enorm inferioare ca navigabilitate și mai ales ca habitabilitate, îndată ce ne depărtăm de climatele temperate.

Freia sau *Freyja*, în mitol. nord-germană o dină între cei 12 Asi, sau zei de frunte; fata lui Njord, sora lui Freyr din ginta divină a Wanilor. F. a fost dîna primăverii și amorului și se identifică cu Venus la Romani. Dela numele F. a ramas la Germani Frey-tag, adică: ziua Vinerii. F. a fost măritată după zeul Odhr, dar fiind-că bărbatul i-a murit, F. tot plînge și rătăcesce între popoare, ca să caute pe cel pierdut. (v. Adonis, Osiris.) [Atm.]

Freiberg, capitală în căpitănatul Dresda, cu 29,287 loc. (1895), residența autorităților superioare saxone; academie de montanistică (dela 1765); gimnasiu, gimnasiu real, școală comercială și agronomică. Mine de aur, argint; în apropiere mari topitoare de argint.

Freiburg, 1) *F.*, (franc. *Fribourg*), *canton* în partea vestică a Elveției, 1669 km². și 119,529 loc. în majoritate Francezi; ținut muntos, la nord șesuri mai mărișoare; loc. se ocupă cu agricultura, economia alpină, împletituri de paie. *Capitala* *F.* (F. im Üchtland) lângă Saane, cu 12,244 loc.; residența episcopescă, universitate rom.-cat. 2) *F.*, oraș în Baden (Germania) cu 53,118 loc. (1895); arhiepiscop, catedrală gotică (din secl. XII); universitate, gimnasiu, școală reală, comercială și industrială; industrie de mătăsă și mărgăritare artificiale; comerț cu vin și cu lemne.

Freienwalde, orașel aproape de Berlin cu 9000 loc., cari au unica industrie: cărămidăria. Insemnătatea locului e a se atribui izvoarelor minerale feruginoase, cari deși slabe, se folosesc pentru cure interne și externe, dar numai vara, când mulți berlinezi le vizitează parte pentru recreare, parte pentru cură. De importanță secundară. (Cf. Bad F. a/O. bei Berlin. Edit. direct. băilor f. d.) [Dr. Vuia.]

Freies deutsches Hochstift, reuniune înființată de geologul Volger la 10 Nov. 1859, (100 de ani după moartea lui Schiller). Scopul ei este a sprijini arta, știința și cultura mai înaltă; sediul ei e casa în care s'a născut Gothe la Frankfurt l. Maina. Ține mai ales prelegeri și cursuri de istorie, literatură, artă, filosofie, economie politică și științe naturale și sprijinesc atari ninsuine. Mai cultivă și memoria lui Gothe și contemporanilor lui. [W. R.]

Freieslebenit, mineral, sulfoantimoniură de argint și plumb; cristale monoclinice. Se găsește la Freiberg (Saxonia), Kapnik, Felsőbánya, Spania, etc.

Freiligrath, Ferdinand, poet germ., n. 1810 la Detmold, a fost negustor, învățând în orele sale libere geografia și științele naturale și cetind mult englezesce și franc. 1838 publică »Gedichte«, cari prin subiectele lor, mare parte grozave și sângeroase, scoase mai mult din de-

serieri de călătorii dar executate cu colori vii și în mod plastic, îi câștigă mare renume, și F. putea trăi fără grije, mai ales după ce primi o pensie dela regele Prusiei, 1842. Însă deja 1844 renunță la aceasta, scriind de acum înainte în sens radical-democratic, și urmărit, plecă 1845 în Elveția, 1846 în Anglia, 1848 se întoarse; din cauza poeziei »Die Toten (uciși în revolta din Berlin) an die Lebenden« fû acusat de înaltă trădare, dar achitat. Tot urmărit fiind, merse 1851 iarăși în Anglia, unde trăia ca director de bancă, ținându-se departe de viața politică. Când banca ajunse la bancrută 1867, Germanii adunară vr'o 100,000 mărei, din cari F. trăi în Stuttgart până 1876. A și tradus mult: V. Hugo și din limba engl. în formă măiastră. *Gesammelte Dichtungen*, 6 vol., 1870, adesea retipărită. Biogr. lui de Schmidt-Weissenfels, 1876. [W. R.]

Freistadt, 1) *F.*, oraș în Silesia austriacă, cu 2541 loc. (1890); mine de cărbuni. 2) *F.*, oraș în Austria de sus cu 3050 loc. (1890).

Frenesia, (*Phrenesia*), numire mai veche pentru conturbațiuni psihice și inflamații de creier împreunate cu delirii.

Fronic, *nervul frenic*, principala ramură a plexului cervical profund; e un nerv motor, are ca acțiune contracțiunile diafragmului și e așadar nervul inspirator cel mai important; e situat la origine la partea anterioară a gâtului și apoi în piept. [V. I.]

Frenologia, pretinsa știință care se ocupă cu raportul dintre forma capului și craniului cu anumite facultăți intelectuale. Cercetările antropologice contimpurane tind a precisa din ce în ce mai mult relația strînsă dintre forma și capacitatea craniului și inteligență; semnele fizice ale inteligenței par a exista, și numai metoda lipsesce pentru a le precisa. E foarte probabil că dezvoltarea unor anumite regiuni cerebrale, și deci întru câțva și craniene, s'a fie cîndva, când vom cunoaște mai bine funcțiunea mecanismului nostru cerebral, un indiciu al unor anumite aptitudini intelectuale. (Cf. Vimont l., *Traité de Phrénologie humaine* et comparée, 2 vol. Paris, 1835, avec un atlas in folio, 133 pl.; Flourens, *De la Phrénologie et des études vraies sur le cerveau*. Paris, 1863.) [Vaschide.]

Frère-Orban, Hubert Ios. Walter, celebru om de stat belgian, n. 1812 în Liège. De tînr își câștigă o mare reputațiune ca avocat și orator. La 1847 a fost ministru de lucrări publice în cabinetul liberal al lui Rogier; dela 1848—1852 și 1857—1861 ministru de finanțe, în care calitate și-a câștigat titluri la recunoștința țerii, mărind prin măsurile-i abile, în mod însemnat, veniturile statului. La 1868 devenind șeful partidului liberal, a luat presidenția consiliului de ministri până la 1884, când liberalii cădînd dela putere au făcut loc partidului clerical, care guvernează și achi (1899). În timpul ultimului său minister Fr. O. a scos instrucțiua publică de sub influența iesuiților, înlăturînd controlul lor asupra școalelor. Această măsură a provocat o opoziție violentă în câmpul clericalilor și după sosirea acestora la putere vechea supraveghere a iesuiților asupra învățămîntului a fost în parte restabilită. Fr. O. a fost până la moartea sa (1895) membru al parlamentului, luptînd pentru ideile

vechi liberale chiar în contra unora din partizanii săi de odinioară, cari în alianță cu radicalii Janson, Féron, ș. a. cereau introducerea în Belgia a sufragiului universal pur și simplu pe când Fr. O. voia realizarea acestei reforme numai sub anumite condiții: ca gradul de instrucție, etc. Sub unul din guvernele lui Fr. O. s'au făcut și vestitele fortificațiuni ale orașului Anvers de către generalul Brialmont.

Fresco, (ital.) pictură *al fresco*, procedeul de pictură (v. ac.) cu colori muiate în apă pe părișori proaspăt spoșiți.

Freslon, în figura IV silogistică al cincilea mod; în el majora e universal negativă, minoră particular afirmativă, iar concluzia e particular negativă. Și acesta s'a născut prin conversiune din modul Ferio al figurei I. Fres. are schema $\frac{P}{S} \frac{M}{S} \frac{P}{S}$. Exemplu: Nici un trapez nu e paralelogram. Unele paralelograme sunt poligoane regulate; Ergo: Unele poligoane regulate nu sunt trapezi. [Pl.]

Fresnel, (pron. Frenel), *August Jean*, fizician franc., n. 10 Maiu 1788 în Broglie. S'a ocupat cu studii optice. În 1819 a câștigat premiul academiei de științe prin opul său despre difracțiunea luminei. 1823 membru al academiei franceze. † 1827.

Freycinet, *Charles Louis de Saulces*, om de stat franc., n. 14 Nov. 1828 în Foix (dep. Ariège); a făcut studii politice. 1856—61 director al căilor ferate de sud. În războiul franco-german a dat mână de ajutor lui Gambetta întru realizarea planurilor sale militare. (Cf. scrierea sa: *La guerre en province pendant le siège de Paris*, 1870—71.) 1876 membru al senatului; 1877 ministru al lucrărilor publice; 1882 și 1886 prim-ministru; 1885—86 ministru de externe; 1888 ministru de războiu, 1890—92 prim ministru și ministru de războiu. Prin activitatea sa ca ministru de războiu a creat însemnate mijloace de apărare. Dela 1891 este membru al academiei franceze. Scrieri: *Traité de mécanique rationnelle*, 1858; *Traité d'assainissement industriel*, 1870.

Freyr, în mitol. nord-germană, unul din cei 12 zei de frunte, din ginta divină a Wanilor, primit între Asi. Tatăl său a fost Njord, iar sora sa Freyja. F. a fost zeul soarelui și a domnit peste timpul senin și cu ploaie îngrijindu-se de creșterea celor pământesci. Nevasta sa a fost Gerda, fata cea frumoasă a uriașului Gymir, numit și Oegir, zeul mării. [Atm.]

Freytag, *Gustav*, publicist germ., n. 1816 la Kreuzberg, profesor pentru limba și literatura germ. la Breslau, Dresda și Lipsca, unde scoase: »Die Grenzboten«. 1870—71 merse cu moștenitorul tronului prus. în Franția, fu apoi ales deputat, dar se retrase iarăși la Lipsca, 1879 la Wiesbaden. † 1895. Era scriitorul cel mai renumit al Germ. de acum, și cu tot dreptul. Mai nimerite sînt dramele sale: *Die Valentine*, *Die Journalisten*, cea mai bună comedie germană din secl. XIX, plină de umor și ironie, și totuși pătunsă de sentiment cald. În cercuri și mai largi au pătuns romanele sale: *Soll und Haben*, 3 vol., cel mai lăptos roman germ.; *Die verlorene Handschrift*, amănunțite pline de viață și umor sănătos, dar și puțin »spießbürgerlich«, puind acela pe negustor, acesta pe profesor asupra

tuturora mai ales în contrastul cel mai viu cu nobilimea, ai cărei membri totuși chiar la F. sînt cu mult mai interesați, (s. e. Fink și Lenore față cu Anton și Sabine în: *Soll u. Haben*). Asemenea F. restringe avântul poetului și în: *Die Technik des Dramas*, scriere de altcun foarte instructivă. Cel mai mare merit însă și-l-a câștigat F. prin icoanele sale vii din trecutul Germ.: *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, 5 vol. și *Die Ahnen*, cari în 6 părți urmează istoria unei familii din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre, deșteptând în toți cetitorii prin farmecul lor propriu iubire față de neam și respect față de trecutul lui. [W. R.]

Friaul, (ital. *Friuli*), fost ducat cuprindend prov. venețiană Udine, comitatele Görz și Gradisca și cercul Idria al ducatului Craina, 9000 km². Locuitorii (*Furlani*) sînt aproape numai Italieni, ce vorbesc un dialect propriu. În secl. VI F. era unul din cele 36 ducate longobardiene, Carol cel Mare îl făcu marchionat adăugându-i Pannonia inferioară și Carintia. 1077 Henric IV cedă cea mai mare parte din F. patriarhului din Aquileia; 1420 ajunse sub stăpânirea Veneției, în pacea dela Campo Formio (1797) ajunse la Austria, în pacea dela Pojon (1805) la regatul Italia. 1814 întregul F. reveni la Austria, 1866 la Italia.

Frica, senzația emotivă ce o resimțim în urma unei spaimi; este o emoție curioasă, socotită de unii ca depresivă, de alții ca excitantă, care provoacă în organismul nostru modificări caracteristice. Sfîcterii nu mai sînt stăpâniți de voință, când spaima e puternică și iuteala inimii, presiunea sîngelui cât și circulația capilară încearcă turburări notabile. Când F. depășește limitele unei moderațiuni, ea este considerată ca un fenomen patologic (fobii), așa s. e. F. unui contact oarecare, o F. închipuită, etc., ogîndose o degenerescență, o ereditate morbidă sau în ori ce cas o afecțiune patologică. S'a creșut multă vreme, se crede chiar, că ar fi o relațiune strînsă între inteligență și frică. Lăsat în voia vremurilor și sub influența fenomenelor naturii, omul primitiv, în mare parte ca și omul incult de astăzi, neștiind să-și dea samă de noima lor, ridică la rangul de divinități ceea ce nu înțelege, ceea ce ora mai mare decât puterile sale. Deci sub impulsia fricei o primă analiză a avut loc, un prim act de înțelepciune. Același lucru se întîmplă și la copil; primele fenomene încungiuătoare îi inspiră spaimă și numai mai târziu, vîind a găsi un înțeles spaimii, primele raze de conștiință, de interpretare, pîtrund în mintea lui. Psihologia fricei, starea mintală a unui înfricoșat, e încă puțin cunoscută. Prin analiză și voință F. se poate considerabil micșora. Cât privește geneza F. inconșiente, instinctive, se admite existența probabilă a unor anumite senzații dureroase, cari provoacă reacții intime în organism, de unde și emoția. (Cf. A. Mosso. *La peur*, 1 vol.; Bib. Phil. contimp. Ribot, *Psychologie des sentiments*, cap. II. Partea II.; Binet, *La peur chez les enfants*. *Année Psych.* II.) [Vaschide.]

Fricțiuni, sau *fricții*, în medicină acel procedeu, când pielea bolnavului este frecată cu o stofă sau cu alifie (unsore), ce conține cutareva doctorie. *F. seci*, dacă frecarea se face cu o stofă uscată, de regulă aspră. *F. reci* sau *umede*, când la frecare ne servim de o compresă udă. *F. me-*

dicamentoase, când se freacă ca să intre în piele o substanță grasă, ce conține vr'un medicament, s. e. fricțiile mercuriale, unde alifia conține mercur (argint viu, hidrargir). Sub numirea scurtă de fricții se înțeleg de regulă acestea din urmă (Schmierkur). *F. mercuriale* formează un tratament specific al boalelor sifilitice, care deși aplicat pe din afară, are mare și serioasă înfrînătoare asupra întreg organismului intern, așa că un asemenea tratament are să fie neîncetat controlat de medic, ca să se previe efectele dezastruoase ale mercuriului. (Cf. Dr. Vuia, »Boalele venerice în Băile Herculanee«.) [Dr. Vuia.]

Frideric, numele mai multor domnitori.

ÎMPĂRAȚI ROMANI.

1) *F. I, Barbarossa*, n. pe la 1123, plecă cu unchiul său, împăratul Conrad III, la Palestina 1147; 1152 împărat, a luptat repețit în Italia, care mereu se rescula, nimici Milanul 1162, cucerii Roma 1167, dar fù învins lângă Legnano, după ce Henric Leul îi refuzase ajutorul 1176, și trebui să recunoască drepturile orașelor lombarde, înțarite în pacea dela Constanța 1183. Intorcându-se pedepsi pe Henric Leul și însură 1186 pe fiul său Henric cu Constanța, moștenitoarea Neapolei și Siciliei. 1189 plecă iarăși în Palestina, dar după învingerea dela Iconiu 1189 se înecă în riul Salef 1190. După credința poporului F. doarme în Kyffhäuser.

2) *Frideric II*, nepotul celui de sub 1), n. 1194, până 1209 sub tutela papei, apoi începù a domni în Sicilii, 1212 merse în Germania, gonit pe contra-împăratul Otto IV și fù încoronat rege la Aachen 1215, 1220 împărat la Roma. În cruciata sa, 1229, câștigă dela sultanul Alkamil pe cale pacifică locurile sfinte. A avut certe neîntrerupte cu papii, cari l-au excomunicat de repețite ori. Principii biser. aleseră un contra-rege și F. fù învins la Parma 1248, fiul său Enzo fù prins și sfătuitorul lui cel mai bun, Petru de Vineia, îl tradă, cumpărat fiind de papa. F. † 1250. Se ȳice că a scris cartea »despre cei trei înșelători« (Moise, Christos, Mohamed).

3) *Frideric III, cel Frumos*, n. 1286, 1308 duce de Austria. Contra-rege al lui Ludovic Bavarezul, fiu al regelui germ. Albrecht I, 1326 Ludovic împarte domnia cu F., † 1330.

4) *Frideric III* (și al IV), n. 1415, 1440 ales, 1442 coronat rege. Pentru banii papei se despărți 1445 dela conciliul din Basel, care de aceea nu putù executa reformația bis. plănuită, și prin concordatul din Viena 1448 F. dete bis. germană legată în mâinile papei. Slab și nepăsător a pierdut Milanul și Sviteria. Fratele său Albrecht († 1463) și Ioan Huniade pustiiră Austria; și când nobilii ung. îl încoronară rege în contra lui Matia, acesta cucerii chiar Viena 1485 ȳinându-o până la moarte, și Turcii înaintară tot mai mult. F. avea numai un singur gând: să mărească puterea casei sale, ceea ce și ajunse însurând pe fiul său Maximilian cu Maria de Burgund, prin ce puse temelile puterii predominitoare a casei Habsburg. † 1493.

ÎMPĂRAȚI GERMANI.

5) *Frideric III*, împărat germ. (9 Martie până 15 Iun. 1888), n. 1831, ca moștenitor de tron al Prusiei (1861) F. Wilhelm, comandă 1870 ar-

mata a treia și propuse întorcerea spre dreapta, care duse la Sedan (v. ac.) 1871 moștenitor al imperiului german, talentat și foarte bine instruat (prin Curtius), totuși mâna de fier a tatălui nu-i dete nici o parte la guvern decât câteva săptămâni, când Wilhelm fù rănit 1878. F. a făcut mult bine, mai ales pentru artă și a câștigat prin frumuseța și amabilitatea lui inimile ori unde venia, mai ales în Germania sudică. În urmă se îmbolnăvi de rac (la gât) încât era pierdut, când după moartea tatălui său îi aduseră dela San Remo la Berlin.

DANEMARCA. REGI.

6) *Frideric I*, domni 1523—33, ridică bunăstarea țerii și favoriză reformaȳunea. 7) *F. II*, nepotul lui F. I, domni 1559—88, cucerii Ditmarsia, se resoi cu Svedia 1570, dar fără mult succes. A ridicat agricultura și comerciul, restringând privilegiile Hansei. 8) *F. III*, nepotul lui F. II, domni 1648—70. Declară resboiu Svediei, dar fù învins și pierdù o mare parte a țerii sale. 9) *F. IV*, nepotul lui F. III, domni 1699—1730. Năvăli în Holstein, dar fù învins și trebui să renunțe la alianța sa cu Rusia și Polonia în contra Svediei. Desființă iobăgia, înființă 240 școale și câștigă colonii în India vestică. 10) *F. V*, nepotul lui F. IV, domni 1746—66 în sensul absolutismului luminat de atunci. Promovă comerciul prin societatea asiatică, artele și științele, câștigă insulele Nicobare. 11) *F. VI*, nepotul lui F. V, conregent al tatălui său idiot, domni singur 1808—39. Prin contele Bernstorff aduce multe reforme; se aliă cu Napoleon 1808, pierdù Norvegia, căpătând Lauenburg. 12) *F. VII* ajunse pe tron 1848, dete îndată o constituție democratică, luă Schleswig-Holstein și căută să stirpească pe Germanii de acolo. F. se ocupa mult cu anticitățile țerii. † 1863.

PRUSIA. REGI.

13) *Frideric I*, urmă tatălui său 1688 ca F. III de Brandenburg, luă Bonn dela Francezi, pe când oastea lui lupta și în Italia și în Ungaria pentru împăratul, s'a încoronat rege 18 Ian. 1701. Soldații lui învingători au întemeiat renumele oastei prusiene, dar pe când ei se luptau pentru împăratul, Prusia săraci. F. a mări statul și a sprijinit științele, înființând la îndemnul lui Leibniz academiile din Berlin, împodobind orașul cu multe palaturi (Zeughaus). † 1713.

14) *F. Wilhelm*, fiul lui F. I, reduse îndată plățile funcționarilor curții dela 250,000 la 50,000 taleri și întroduse crucea cea mai mare, trăia foarte simplu, pedepsi ori ce neonestitate, crescându-și astfel funcționarii excelenți și o oaste de 80,000 oameni. Ridică bunăstarea și populaȳia, primind (ca înaintașii lui) toți protestanții goniți, ușură iobăgia, mări statul în mod însemnat și pregăti astfel isbânda fiului său. Era cerbicos, puțin cult, dar voia binele tuturor, chiar contra voinȳei lor. Simplifică serviciul de dreptate, schimbând adesea judecăȳile. Om politic n'a fost, de aceea n'a folosit puterea sa precum ar fi putut. † 1740.

15) *Frideric II cel Mare*, regele Prusiei, n. 1712 în Berlin, trăia rău cu tatăl său, care nu-l lasă să se ocupe cu studii literare, încât F. încercă să fugă în Anglia. Abia puterile străine putură împedeca ca tatăl înfuriat să nu-l ucidă.

Pericolul morții schimbă caracterul lui F.; în-carcerat la Küstrin el începu a lucra din greu, și când era gata să se însoare cu Elisabeta (v. ac.) tatăl îl iertă, 1732. Ajuns pe tron 1740, a cucerit Silesia 1741—42, apărându-o în contra Mariei Teresiei (v. ac.) și în al treilea război silesic 1756—63 și în contra Svediei, Rusiei și Franciei. La întâia împărțire a Poloniei, propusă de Rusia, a căpetat Prusia apuseană 1772; apără neafirmarea Bavariei 1778—79 și încheia alianța principilor germani 1785, tot în contra Austriei, care mereu se amesteca în treburile lor. 1744 a câștigat și Frisia resăriteană, și astfel a ridicat Prusia, pe care Austria voi să o nimicească, la rangul unei puteri mari și-i dăte chiar pozițiunea domnitoare în Europa. Dar nu puțin mai mare decât în război a fost F. în pace. Ingrijindu-se singur de toate amănuntele, lucrând pe și până la 20 oare, în scurt timp a adus iarăși în stare înfloritoare țara lui pustiită dela un capăt până la celalalt, a îmbunătățit justiția, instrucțiunea și făcând total pentru a lăfi progresul pe toate terenurile, și-a câștigat renumele de a fi cel mai mare princip, beliduce și om de stat al veacului său, și în urma acestora omul cel mai popular (der Alte Fritz). A și scris mult, deși în limba franceză, totuși în contrastul cel mai mare cu maxima franc.: Statul sînt eu (Lud. XIV), precum ăce în «Antimachiavel» 1739: Principele nu e stăpănul absolut, ci numai întăiul servitor al statului său, care maximă a urmat-o în toată viața lui. Deși nu credea în nemurirea sufletului, a fost om moral ca puțin, mai ales între dominitori. † 1786 fără copii.

16) *F. Wilhelm II*, n. 1744, domni 1786—97. 1792 s'a aliat cu împ. Leopold II în contra revol. franc., dar jalusia și neunirea conducătorilor, în fine și lipsa de bani îl silă să încheie pacea dela Basel 1795. Astfel crescū nemulțămirea stîrnită deja prin edictele reacționare dela 1788.

17) *F. Wilhelm III*, n. 1770, om simplu și onest, modest până la timiditate și de moravurile cele mai curate, domni 1797—1840. Restrînse luxul, dăte drumul favorizilor și suspendă edictul religionar. Neprevădend urmările celor ce se întemplară în Franția, se fănu neutral pe cînd Napoleon învinse Austria 1805 și astfel și Prusia fū nimicită îndată 1806 și redusă cam la jumătatea teritoriului său. F. făcu totul pentru a recăștiga cele pierdute, dar moartea reginei Luisa (v. ac.) stînsie energia lui; silid de York se rescoală. Plecându-se apoi cu totul sub sistemul lui Metternich, pedepsi pe patrioții cei mai buni, ca Arndt și alții, pe cari îi ținea de «demagogi».

18) *F. Wilhelm IV*, «romanticul pe tronul Cesarilor», n. 1795, foarte talentat, mai ales cu mult spirit și pricepere pentru arte, părea că era să justifice speranțele mari, pe cari întregă Germania le puse în el, cînd ajunse la domnie 1840. Dăte o amnestie politică, rehabilitând pe Arndt și alții, chemă tot felul de oameni mari în jurul său și dăte mai multă libertate dietelor provinciale și presei. Romanticismul său însă favorisă tot mai mult ultramontanismul și ortod. luteran. Prin aceasta nemulțămirea crescū; 1848 convocă «staturile (representative) unite», dar din capul locului refusă ori ce constituție, încât poporul trebui să o ia cu forță 1848. Din ură contra

revoluției refusă titlul de împ. rat, înlătură constituția 1850, dar pierdend încrederea de a pută realiza idealele sale, lăsă puterea tot mai mult pe mîna unor birocrati retrogradi și a nobilimii, care căuta numai folosul ei. Suferind de creeri, dăte frănele guvernului 1857 în mod provisor, 1858 definitiv fratelui său Wilhelm și muri 1861 fără copii.

SVEDIA.

19) *Frideric*, n. 1676, fiul contelui Carol de Kassel, urmă 1720 cumnatului său Carol XII. În pacea de Nystad căpetă Finlanda, dar Rusia ținu celelalte provincii baltice și cuceri 1740—43 și o parte a Finlandei. Comerțul luă un avnt mare sub F. † 1751 fără copii.

WÜRTTEMBERG.

20) *F. I. Wilh. Carol*, n. 1754, servi în oastea prusiană și rusească, 1797 duce de Würt., 1806 rege, după ce Napoleon, cu care se aliase, îi mări țeara. Suspendă îndată constituția și guverna ca un pașă. Numai după lupta dela Lipsca 1813 se apropiă de aliați, cari îi garantară posesiunile. † 1816 foarte puțin iubit în țeară.

ELECTORI DE BRANDENBURG.

21) *Frideric I*, n. 1371, 1398 urmă tatălui său la Ansbach. Se luptă cu Turcii, ajută pe regele Sigmund de Ung. în contra vasalilor rebeli și la alegerea lui de împ. rat 1410. De aceea Sigmund îi dăte electoratul Br. 1411 (defîn. 1415). Aici înfrânse nobilimea, apoi se năsu după coroana imp., dar înzădar. † 1440. 22) *F. Wilh., marele Elector*, n. 1620, domni 1640—88. Află țeara mare parte în mână străină și mai toată pustiită, propria lui oaste resculată, dar în curînd învinse toate greutățile. Dăte drumul soldaților desfrânați și-i adună alții buni, aduse mulți oameni, mai ales din Hollanda, în țeara sa pustiită, pe care o mări 1648 cu Pomerania post., Halberstadt, Minden, Kammin și mai tîrziu cu Magdeburg, 1657 cu Prusia, dând în schimb regelui Leopold de Ung. votul său la alegerea de împ. rat. Pacea de Oliva sfîrși războiul în contra Svedezilor, în care F. fū implicat fără voie și-i asigură Prusia necondiționat. Cînd voi să uneasca constituția țorilor atît de deosebite, Prusia se opuse și trebui supusă, în parte cu armele. 1672 ajută Hollanda în contra lui Lud. XIV, Franzeii se aliară cu Svedezii ca aceștia să năvălească în Brandenburg, dar F. sosi fără veste, îi bătū și-i gonī preste mare. Inșă trebui sa cedeze Pomerania cucerită 1679. Vădend zadărnicia ori cărei împotriviri față cu Lud. XIV, F. se aliă cu acesta până ce Lud. voi să nimicească pe protestanți prin edictul de Nantes 1685. Pe 15,000 emigranți îi primī F. dând astfel un avnt puternic industriei, pe care o libera de multe piedeci; pentru comerțu înființă poștă, flotă, colonii și o societate africană. Din cauza sărăciei însă toate acestea nu avură mult succes.

Friderlo, ordinul, decorațiune a regatului Württemberg, fundată la 1 Ian. 1830 de Wilhelm II; Statute din 18 Febr. 1890. 5 grade: Mare cruce; Comandor de clasa I cu placă; Comandor de clasa II; Cavaler de clasa I; și Cavaler de cl. II. Pentru merite militare decorația e ornată cu spade. Panglică azur. [O. L.]

Friedland, 1) *F.*, oraș în nordul Boemiei cu 5282 loc. (1890); castel istoric; edinioară capitala ducatului *F.*, care fusese proprietatea lui Wallenstein. 2) *F.*, (în Prusia estică) oraș în cercul guvernial Königsberg, cu 2701 loc. Aci a bătut Napoleon pe Ruși și Prusieni la 14 iun. 1807. — Afară de acestea mai multe orașele din Prusia poartă numele de *F.*

Friedrich, Johann, teolog vechiu catolic, n. 1836 la Poxdorf, 1865 profesor la München, n'a vrut să se supună dogmei despre infalibilitate și a fost escomunicat împreună cu Dollinger (v. ac.). Scrierile sale: *Tagebuch geführt während des vaticanischen Konzils* și *Documenta ad illustrandum conc. Vaticanum*, 1871 sunt isvoare însemnate despre conciliul acesta. A scris și: *Kirchengeschichte Deutschlands*, 1867—92, 2 vol., ș. a.

Friedrichshall, 1) localitate cu saline și băi în Germania, Saxa-Meininga cunoscută prin apa amară ce în Germania, ba în toată Europa face serioasă concurență apelor amare ungare. Comparată cu apele de Buda, la gust apa de *F.* e mai pronunțat sărată decât amară, de aceea și efectul ei e mai mult digestiv decât purgativ, ceea ce o face mai mult potrivită pentru cure sistematice prelungite. Apa sărată-amară de *F.* este preconisată de înalte celebrități medicale germane ca cea mai perfectă între apele minerale de aceeași natură. Îmbutelarea și etichetarea pentru comerț nu lasă nimic de dorit. (Cf. *Das natürliche Friedrichshaller Bitterwasser und sein Gebrauch*. Berlin, 1898.) [Dr. Vuia.]

2) Saline în Württemberg, cercul Neckar, cu băi de nămol.

Friedrichsort, fortăreață în Prusia la intrarea în portul Kiel; far.

Friedrichsruh, castelul principelui Birmarck, în ducatul Lauenburg (Schleswig).

Frieze, *castorină*, *aba*, o țesătură de lână cu păr lung, puțin bătută în puiă, cu structură slabă, sadea sau încrucișată.

Friesland, v. Frislanda.

Frig, lipsa relativă de căldură (v. ac.). Intre frig și căldură nu se află o graniță hotărâtă și numai convențional se numesc gradele sub 0° R = 0° C = + 32° F. grade de frig, iar cele de deasupra grade de căldură. Îndată ce pielea simte că temperatura aerului e mai mică decât cea proprie, se dice, că aerul e rece sau e frig.

Frigg, în mitol. nordică o dină dintre cei 12 zei de frunte, fata zeului Fiorgyn, soția lui Odin, dela care a născut pe Baldur, Bragi, Hermodr, Hodur, Thor și Tyr, toți zei de frunte între cei 12 Asi. *F.* în mitol. germană e soția și fiina soarelui, iar mai târziu identică cu Berchtu și cu Frau Holle.

Frigia, finut pe la mijlocul Asiei mici; la început avea regi proprii, mai târziu a ajuns sub stăpânirea Lidiei, Persiei și Pergamului, iar la 129 a. Chr. sub Romani. *F.* a făcut parte din imperiul bizantin până ce în fine a căzut sub Turci. Avuțiile ei principale au fost aurul, nar-mora și mai ales lână. Poporul frigian era înrudit cu Armenii, și face parte din ramura indo-germană. [C. Litzica.]

Friguri, (med.) terminul poporal pentru febra intermitentă. (v. Febra.)

Frigurosul, un uriaș în poveștile române. Era acoperit cu 99 țoluri și totuși strigă, că moare

de frig, și când Țugulia căpătă poruncă dela împăratul, ca să între în cuptoriul încălzit cu 9 care de lemne, *F.* intră și strigă că degeră de frig. **Fringilla**, paseri, v. Căldăraș și Canar.

Frisa, partea orizontală dintre architravă și cornișă; suprafața plană formând o bandă continuă.

Frisl sau **Frisoni**, numiți de Romani Frisi, în evul mediu Frisones, popor germanic, locuind în *Frisa*. Se întindeau dela Zuidersee până la gura Emsului, iar la est până la Elba trăiau Chauicii, înrudiți cu dinșii. Aceste două popoare sunt strămoșii Anglosaxonilor. Înainte de emigrarea acestora în Britania, ei formau poporul Anglofrisilor, numiți de Romani Inguaeuvones. La 28 d. Chr. Drusus îi supuse Romei, dar pe puțin timp. În secolele următoare se întinseră preste regiunile vecine. În secl. VII începură luptele cu Francii, de cari fură supuși, iar mai pe urmă făcură parte din imperiul lui Carol cel Mare. La 843, prin tr. dela Verdun, fură încorporați cu Lotaringia, la 870 împărțiți între Franția și Germania, la 880 toți Germaniei. Până în secl. XV fură independenți, pe urmă supuși de conții de Olanda, apoi din nou independenți până în secl. XVI, când regiunea dela vest de Ems trecu la Olanda, iar cea dela est la Germania, cum se află și astăzi.

Dialectul frison, (freesche sprek), ține de germana de jos (plattdeutsch), mediu între germană și engleză. În evul mediu erau trei dialecte: batavie, vestfalic și cimbric. Batavicii s'a stins, vestfalicul era vorbit de Chauici (Kauchen), totstins, iar cimbricul există și astăzi în Schleswig.

[A. S.]

Frislanda sau **Frisa**, regiune din Europa, la Marea Nordului, formând astăzi provincia *Frisa*, din Olanda, și prov. *Frisa orientală*, care ține de fostul regat al Hanovrei, iar astăzi de Prusia.

Frislanda olandeză, (Vriesland), una din cele 11 provincii ale Olandei. Supr. 3320 km², pop. 335,824 loc. (1891). Cap. Leeuwarden (29,329 loc.), orașe principale: Dokkum, Sneek, Harlingen, Franeker, Bolsward, Stavoren, Workum și Hindelopen. E împărțită în trei cercuri și are 336 sate. Terenul e șes, plin de lacuri, mai ales în sud și e apărat de zăgazuri contra mării; pe lângă mare e nisipos și băltoș, în interior fertil, acoperit de pășuni excelente și locuri împădurite. Importanță e industria brânzei, cașcavalului și untului. Se cultivă grâu mult, în și alte plante textile, cari servesc la fabricarea unei pânze fine. Exportul pescăriei formează o mare bogăție a provinciei. Instrucțiunea publică e foarte înaintată.

Frislanda orientală, una din cele șapte diviziuni administrative ale Prusiei, numită și *Aurich*, între Marea Nordului, baia Dollart, Olanda, Osnabrück și Oldenburg. Suprafața 3107 km², pop. 218,004 loc. (1891). Cap. Aurich (5639 loc.), orașe principale Emden (înainte Embden), legat cu Marea Nordului și cu riul Ems printr-un canal (15,000 loc.). Provincia e udată de râurile Ems și Leda și de canale navigabile. Terenul e tot ca al Frisei din Olanda, apărat asemenea de zăgazuri contra mării. Cultura vitelor și pescăria aduc mari venituri. De dinașă în o mulțime de insule mici pe coastă.

Istorie. Altă dată Frislanda orientală era principat german și cuprindea provincia Groningen

din Olanda, Oldenburgul și Frislanda Hanovrană. În evul mediu a fost sub mai multe dominațiuni. Căpetenia Edzard Cirkse de Greetsiel, la 1430 uni mai multe ținuturi dintr'însa. Sub Edzard I cel Mare, până la 1538, se introduse dreptul primogeniturii. Dela 1622 statele vecine începură a aspira s'o cuprindă; Brandenburgul își așază chiar o garnisonă. La 1744 muri ultimul Cirkse și Brandenburgul ocupă Fr. orientală. La 1807 fû anexată Olandei, la 1810 Franței, la 1815 Hanovrei și la 1866 Prusiei, de care ține și astăzi.

[A. S.]

Frithiof, erou norvegian, care a trăit, se crede, pe la 500 d. Chr. Povestea despre el s'a scris numai pe la 1300, dar textul e mai vechiu. F. crescut cu Ingebiörg, a pețit-o, dar frații ei au dat-o bătrânului rege Hring, și F. trebui să fugă. Sosind la Hring și acesta murind, i-a lăsat soția și regatul, dar F. a lăsat țeara fiilor lui Hring și cu Ing. s'a întors acasă, luând țeara soției dela frații ei, pe cari îi pedepsi. Dintre prelucrări cea mai vestită este a lui Es. Tegnér (v. ac.).

Fritillaria L., (botan.) gen de plante perenale bulboase din fam. Liliaceelor, trib. Tulipeae, cu periant campanulat, având segmente nectarifere foveolate sau maculate. Cuprinde preste 50 specii boreal-temperate, dintre cari *F. Meleagris L.* și *F. tenella MB.*, cunoscute sub numirea populară »alea peștriță«, cresc și pe la noi în regiunile inferioare; atât aceste, cât și alte specii precum: *F. persica L.*, *F. verticillata Willd.*, ș. a. se cultivă ca plante decorative rustice.

[A. Pr.]

Fritsch, 1) *F. Carol*, meteorolog, n. 1812 în Praga și † 1879 în Viena. 1862—72 vice-director al institutului meteorologic central austriac; observațiunile sale le-a publicat cu deosebire în Analele Academiei din Viena. 2) *Fritsch, Gustav Teodor*, zoolog și explorator german, n. 1838 în Cottbus. În diferite rânduri a făcut călătorii în Africa de sud, Persia, Egipt; dela 1874 prof. în Berlin. Opere: Trei ani în Africa de sud, 1868; Indigenii Africe de sud, 1872; Pescii electrici, 1884. 3) *Fritsch, Carol*, geolog și explorator german, n. 1838 în Weimar; dela 1876 prof. la univ. din Halle. A făcut călătorii în Madeira, Insulele canarice și Marocco. Opere: Reisebilder von den Kanar. Inseln, 1867; Das Gotthardgebiet, 1873; Allgem. Geologie, 1888.

Frivol, ușor, neserios, spulberatic.

Fröbel, Fried., celebru pedagog german, fundatorul grădiniilor de copii, n. 1782 în Oberweissbach (Turingia), crescû și se instrui în casa părințească, apoi la un pădurar pentru a deveni silvicultor; în fine își completă studiile la universitatea din Iena. La 1804 intră ca învățător în școala Pestalozzianului Dr. Gruner, în Frankfurt pe Main, apoi la Yverdun la însuși Pestalozzi. La 1816 întemeie un institut de educațiune la Keilhau, apoi unul mai mare la Blankenburg. Aci edită: Revista de Duminecă pentru tovarășii de asemenea aspirații (Ein Sonntagsblatt für Gleichgesinnte) în care revistă, precum și în congresele învățătorilor germani, pledă pentru cauza grădiniilor de copii. † 1852. Cf. »Istoria pedagogiei« de Dr. P. Pipos. (Arad, 1892); »Istoria pedagogiei« de I. P. Eliade. (Ploesci, 1880); »Istoria pedagogiei« de V. Gr. Borgovanu. (Bucur., 1897.)

Fröhner, Wilhelm, archeolog francez de ori-

gine germană, n. 17 Aug. 1834 la Karlsruhe, fost conservator la museul dela Luvru și colaboratorul lui Napoleon III la opera Histoire de Jules César. F. a publicat un mare număr de cataloage, notițe, memorii asupra deosebitelor colecțiuni de artă antică; lucrarea sa cea mai întinsă este: La colonne Trajane, 5 vol., 1871—75. F. este membru onor. al Academiei române.

Frohschammer, Jacob, distins teolog și filosof german, predicator și profesor universitar în München, n. 1821 într'un sat lângă Regensburg în Bavaria, celebru pentru scrierile sale în contra infalibilității papale. O parte mare a acestor scrieri au apărut sub titlul: »Über die religiösen und kirchenpolitischen Fragen der Gegenwart«. (Elberfeld, 1875). Mai amintim: »Despre importanța fantasiei în filosofia lui Kant și Spinoza«. (München, 1879); »Importanța fantasiei în filosofia lui Aristotel«. (München, 1881); »Despre geneza omeimei și evoluția ei spirituală în religie, moralitate și limba«. (München, 1883).

Frollo, Giovanni L., filolog, n. 8 Iunie 1832 în Veneția, doctor în drept dela Padua, vine de tiner în România ca profesor particular și apoi public la Braila și dela 7 Oct. 1878 este profesor de limbile neolatine la universitatea din București. A publicat: Limba română și dialectele italiene. Braila, 1860; Vocabular italianoromânesc. Pesta, 1869; Limba națională și limbile străine în școalele române, 1871; O nouă încercare de soluțiune a problemului ortografic, 1875; Utilitatea studiilor neolatine în România, 1878; Lecțiuni elementare de gramatică italiană. † 19 Apr. 1899.

Fronde, (franc.) nume dat celei din urmă revoluțiuni încercate de nobilime și de o parte de burghezi contra puterii despotice a regilor francezi în scop de a restabili drepturile nobililor și a garanta prin parlament așezarea impozitelor. Nobilii și Parlamentul (curți de judecată ai căror membri cumpărau dreptul de a fi judecători), erau nemulțumiți de regina Ana și de ministrul Mazarin, cari se încungiurau de străini și prin reșboiul de 30 ani istoviseră finanțele Franței, de aceea voind să imiteze parlamentul Angliei, se opuseră la înființarea unor noi impozite și se revoltară (1648), dar fura pretutindeni bătuți de armatele regale. Pacea se încheiă (1649). Numele de F. vine dela jocul copilăresc cu praștia, căci s'a părut că nu este o revoluție serioasă. Preste puțin isbucnesce o nouă revoluție condusă numai de nobili în cap cu prințul Condé, marele general, dar fiind părăsit de parlament și burghezi el a fost învins (1652) și silit se fugă la Spaniolii.

Frondescentă, (lat.) perioada formării frunzișului la plantele superioare.

Fronlus, Mateiu de, n. 1522 și † 1588 în Brașov, unde a fost senator. F. a făcut prima ediție a Dreptului regnicolar sau Statutelor Sasilor din Trans. în limba germană și latină.

Front, partea dinainte a unei trupe privito din față. În fortificație, F. este reuiriua diferitelor linii, cari compun un uvragiu, sau un sistem, precum este F. bastionat, F. poligonal, F. în cremalieră, F. cleștat, etc. *F. de studiu*, este acela care presintă toate dispozițiunile, putând fi aplicate la un anume traseu, pentru a fi studiate și discutate. *F. de atac* într'o cetate,

este partea fortificațiunii, în contra căreia sunt dirijate lucrările de atac. V. și art. Fațadă.

Frontal, (med.) ce aparține la regiunea frunții, s. e. Arteria frontală, Os frontal, Lobul frontal al creierului.

Frontiera, hotar, graniță, limita unde finesce puterea unei țări și începe puterea țării vecine. F. se dic *naturale* când ele sunt formate de linia despărțitoare a apelor unui lanț muntos, de alvia unui curs de apă, de stepe sau de mări. În acest din urmă cas, țeara limitrofă stăpânește câtră largul mării până la bătaia tunului. Adeseori, cu toată prezența unui șir de munți, F. urmează un traseu *convențional* pe una din clinele lanțului; acest lucru se întâmplă mai ales cu stepele, bazinele, lacurile, câmpiile când servesc de limită între două state. F. se însemnează pe teren prin stâlpi, petri, șanțuri, movile, etc. Se mai obicinuesce a se numi *F. militară* linia întărită natural sau artificial aflată în deretul frontierei politice și destinată a sprîjini, în apropierea acestei frontiere, apărarea teritorului; ea poate coincide adesea cu frontiera politică.

Frontinus, *Sextus Julius*, scriitor roman de oarecare valoare; n. 40 (d. Chr.), † 106. A fost guvernator al Britaniei și s'a ocupat cu matematica aplicată. Dela dînsul ne-a ramas un tratat în două cărți, în cari se vorbește despre apeducte, («De aqueductis urbis Romae libri II») și o altă lucrare numită: «Stratagematicon sive De stratagematibus libri IV». Stilul său lasă puțin de dorit. [Caion.]

Frontispiciu, fațadă (v. ac. și art. Fronton).

Fronto, 1) *F., Claudius*, trimisul lui Marc Aureliu (161—180) în Dacia ca *propraetor trium Daciarum* (et *Moesiae superioris*). Din acest titlu se vede pentru prima oară că Dacia era socotită ca divizată în trei părți: *Apulensis*, *Malvensis* și *Porolissensis*.

2) **Fronto**, *M. Cornelius*, (100—175) profesor al împăratului Marcu Aureliu. Vestit retor roman din timpul decadenței, orator mediocru, dar adesea comparat de către contemporanii săi cu Cicero, cu toate că i-a fost foarte inferior. [Caion.]

Fronton, perețele formând fundul triunghiului unei învelitoare. Adesea aplicat decorativ deasupra ușilor sau ferestrelor, cu deosebire în stilul renascerii și derivatele.

Frossard, *Charles Auguste*, general francez, n. 26 Apr. 1807, † 25 Aug. 1875; 1856 a participat în războiul Crimeei, 1859 în expediția italiană, apoi fu guvernator al prințului imperial, 1870 comandant al corpului 2 de armată, s'a luptat la Saarbrücken, Spichern și la Metz, unde fu prins. Scr.: »Rapport sur les opérations du 2 corps«.

Frotare, (*franc.*) frecare, când două corpuri solide se freacă unul de celalalt. De comun prin F. înțelegem acel procedeu, când unei persoane după baie i-se freacă pielea cu un ciarșaf. F. se dîce și trasului sau frecatului cu săpun în baia de aburi, iar persoanele însărcinate cu acest serviciu se numesc în franțuzesce »frotteur«-i. La Romani se numiau fricatars = frecători și tractatores = trăgători. Cf. art. *Elaeotherium* și *Massage*. [Dr. Vuia.]

Fruct, (botan.) se numesce la plantele cu flori partea ce rezultă din dezvoltarea ovarului, după

ce s'a petrecut fecundațiunea. Pe lângă ovar mai contribuie la constituirea F.-lui și alte părți din floare, dar numai în unele cazuri. În interiorul F.-lui se află semințele (v. ac.); sînt însă *F. sterile*, ce nu desvolță în ele semințe, după cum alteori nu toate ovarele din o floare se pot desvolta în F., unele rămînînd sterile. F. are un înveliș sau *pericarp* format din 3 zone: *epi-mezo-* și *endocarp* (v. ac.). Dacă în floare gineceul (v. ac.) e apocarp (v. ac.) va rezulta din el un *F. multiplu* (smeura, mura); dacă gineceul e sincarp (v. ac.) rezultă un *F. simplu*; iar dacă pe lângă ovar se mai asociază și alte părți ale floarei (receptacul, peduncul, ș. a.) la formarea F.-lui, acesta e atunci un *F. compus* (pseudo-F.), (s. e. Căpșuna, Smochina, ș. a.). F. simple sînt grupate în mai multe categorii, după cum e constituit pericarpul când F. e copt și dacă pericarpul se deschide (v. Dehiscenta) sau nu. Când F. se deschid, după locul și modul deschiderii, se dic: *foliculă*, când deschiderea se face în lungul suturei ventrale a ovarului (la Bujor, Omag); *legumă*, când deschiderea se face și în lungul nervurei dorsale a ovarului și în lungul suturei ventrale (la Fasole, Bob, alte leguminoase); *capulă* (v. ac.). Dacă F. nu se deschide, în care cas semînța până la încolțire e acoperită de pericarp și are învelișul ei subțire, nu gros ca la cele dehiscente, se dic: *nucă* (*nux*), dacă rezultă dintr'un ovar și pericarpul e lemnos ori membranos (la Alun), *achenă* (v. ac.); *caryopsă* (v. ac.); *bacă* (v. ac.); *drupă* (v. ac.), ș. a. Toate variațiunile ce le prezintă F. în pericarpul și modul lor de deschidere, nu sînt decît rezultatul adaptării plantelor Fanerogame la condițiunile de traiu, determinate prin urmare de mediu, și folosind acestor plante la diseminare (v. ac.). Prin extensiune, în descrierea plantelor Criptogame, se dă numele de F. și fructificațiune, aparatelor unde se produc elementele de multiplicatiune ale acestor plante, fără să fie cu totul comparabile cu F. dela Fanerogame, căci F.-le dela Criptogame nu conțin în ele semințe și au origină cu totul diferită. (v. articoli: *Cystocarp*, *Sporange*, *Sporogon*, *Sporofil*, *Sporocarp*, *Hymeniu*, *Peritecă*, *Apotecă*, ș. a.).

Fructidor, în calendarul republican francez luna a 12 (18 Aug. până 16 Sept.), după care urmau 5, în ani visecti 6 zile intercalare.

Fructificare, a produce fructe; a produce rezultate bune; a produce beneficii materiale.

Frugal, cu privire la mîncări și beuturi însemnează: moderat, puțin, simplu. *Frugalitate*, mulțămirea cu puțin, traiu simplu.

Frugivor, ce se nutrește cu vegetale.

Frumoasa, com. rur. în Rom., j. Teleorman, în apropiere de riul Vedea cu 1789 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici și 1 școală. Pe teritoriul com. s'au găsit numeroase obiecte antice de olărie.

Frumoasa, grup de munți în Trs., v. Cindrel.

Frumoasele, v. Ielele.

Frumos, ca și adevărul, binele, nu este o existență ale cărei calități să le putem determina, cum ar fi o stare sufletească oarecare, ci un raport. O simfonie, un tablou, o poezie, un monument arhitectonic sînt toate frumoase, toate exprimă F., dar ce note, ce însușiri poate avé

acest F., pentru ca să se poată potrivi la lucruri atât de deosebite precum sunt cele enumerate mai sus. Toate însă reprezintă un același raport: raportul de perfectă armonizare a fondului (adecă a stărilor sufletesci ale artistului) cu forma (adecă cu mijloacele întrebuințate de artist la exprimarea fondului). Aceeași neputință de a fixa calitățile F.-lui, ca existență a parte, dacă considerăm lucrurile frumoase din natură. Și o pașițe verde, și un apus de soare, și o rază de soare, și un copil plin de viață și cu trăsuri regulate, și o insectă, toate sunt frumoase: ce e comun între ele? Tot un raport: raportul de armonizare perfectă a formei lor cu fondul nostru sufletesc. Starea noastră sufletească se pune numai decât la unison cu acele lucruri sau întâmplări, și din această unificare, armonizare, resare sentimentul estetic (v. ac.) și ideea, că acele existențe sunt frumoase.

În sens mai restrins, F. trebuie să mai aibă o condiție în afară de armonizarea fondului cu forma, anume echilibrarea și armonizarea deosebitelor elemente ce constituie forma, așa încât să ne dea impresia seninătății. În acest înțeles sculpturile lui Fidias sunt frumoase; tablourile lui Rembrandt nu. Unul întrebuințează numai forme cumpătate echilibrate, frumoase; celalalt mai totdeauna forme discordante necumpătate, urite, deși de altminte perfect adequate fondului său sufletesc. [Dragomirescu.]

Frumosul, comună rur. împreună cu: Dealul Bradului, Dragoș, După Luncă, Frumoasa și Fundul Frumosului, și parohie împreună cu Deea, cu moșie mănăstirească în Bucovina, căp. și j. Câmpulungului, are 1650 loc. (1157 ort., 243 rom.-cat., 28 prot. și 222 mos.), cu o școală de 1 clasă. [Dr. I. G. Sbierea.]

Frumușeni, mănăstire în j. Orheu din Basarabia, depărtare de 27 km. de orașul Orheu. Se află așezată pe o înălțime, înclinată spre sud-vest către valea Ikelului, spre sud orizontul deschis, iar din alte părți încungiurată de munți acoperiți cu codri. Mănăstirea a primit numele său de F. sau *Frumușica* dela exarhul Gavriil Badulescu pentru pitoreasca sa pozițiune. Mănăstirea a fost fondată la 1807 de locuitorii satului Bravicieni, și anume de rezeșii Efraim și Iordachi Jurca, Grigoraș și Antioch Sapoteanu. Mănăstirea posedă ca avere 1720 desetine de pământ.

Frumușica, tirgușor în Rom., j. Botoșani, cu 400 loc., cei mai mulți Ovrei (Dict. geogr. 1895); e străbătut de calea națională Botoșani-Hârlău.

Frumușița, com. rur. în Rom., j. Covurlui, situată în valea Prutului; se compune din 4 căt. cu 2262 loc. (Dict. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cultura viilor; are 3 biserici și 3 școli; com. e străbătută de calea ferată Galați-Bérlad.

Frunte, în antropologie denumirea regiunii anterioare a capului, cuprinsă între arcadele sprincelor și rădăcina plantațiunii părului. Cum F. corespunde unei regiuni însemnate a creierului, i-se atribue o semnificație fizică a inteligenței; o F. mare, largă ar desemna mai ales o inteligență mult mai mare decât o F. îngustă. F. poate avea oarecare valoare morfologică; diametrul frontal pare a avea o semnificație intelectuală, desemnând o regiune mai dezvoltată a creierului, respective a craniului. De altă parte

rasele inferioare au regiunea frontală mai strimțată, mai îngustă atât vertical cât și orizontal; idioții și imbecilii par a avea de asemenea o F. mai puțin dezvoltată, sau cu alte vorbe părul plantat mai jos. De altfel F. nu indică decât că părul e plantat mai sus sau mai jos și din punct de vedere științific, lăsând la o parte considerațiile antropologice generale, F. nu poate indica decât deosebiri de rasă sau etnice. Măsurată cu compasul F. nu reprezintă o măsură exactă; variațiunile sunt colosale și erorile făcute pot fi mai mari decât deosebirile dintre grupuri, din care cauză înălțimea frunții, cum se spune în antropologie, nu e recomandată printre măsurile cari au o valoare științifică și pot indica ceva exact și precis. [Vaschide.]

Frunza, (botan.) sau *foaia* (*folium*), este unul din organele vegetative fundamentale dela multe plante. Organe analoage cu F. se întâlnesc încă la Alge și la Hepaticele cu thal. F. propriu zise se întâlnesc numai dela Hepaticele frunzoase înainte. La acestea se află pe tulpină 3 serii de F., una ventrală (v. Amphigastre) și două dorsale; acestea aproape constant sunt formate din doi lobi neegali. La Mușchi sunt F. totdeauna simple, așezate pe 2, 3 sau mai multe serii în jurul axei cu simetrie radicală. Atât la aceste două grupe de plante, cât și la Criptogamele vasculare și Fanerogame, F. reprezintă organele asimilatoare, (v. ac. și Chloroplastide, Chlorophylla); ele își iau naștere din vârful vegetativ al tulpinei, sunt așezate pe acesta și pe ramuri la noduri, au de obicei creștere limitată (excepțiune la unele Férige), și forma de lama turtită cu simetrie dorsiventrală. F. dela Criptogamele vasculare, în special, sunt mai adesea mari și mai rareori simple; în descrițiunii se dic *fronde*; au mai totdeauna un *petiol* și un *limb*. Când aceste două părți nu sunt divizate F. e *simple*, iar în cazul contrar *compus*; atunci petiolul ce poartă petioluri secundare se dic *rachis*, iar ultimele divisiuni ale limbului se dic *pinule*. Un altfel de F. la plantele precitate sunt cele ca nisce solți (*squamae*) ce se află pe rhizome. Și la Fanerogame se întâlnesc F. de mai multe feluri: unele solzoase, pe tulpini subterane, pe ramuri acriane, la muguri, ș. a.; altele pe ramurile florale (bractee [v. ac.], involucru [v. ac.]); altele F. asimilatoare, *trofofle* sau adevăratele F. nutritoare. În special acestea din urmă pot fi: simple sau compuse; complete când au vagină (teacă), petiol și limb, și necomplete dacă lipsesc una din aceste părți. F. cu petiol se dic petiolate; dacă nu au se dic *sesile*; în acest cas pot fi *amplexicaule* (v. ac.), sau *perfoliate*, dacă încungiură tulpina astfel, că acesta pare că străbate F. F. complete au vagina mult sau puțin dezvoltată, dar o mai dezvoltată la F. fără petiol, cum e la multe Monocotiledonate (Graminee, Cyperacee, ș. a.) și la unele Dicotiledonate (Umbelifere, Ranunculacee, ș. a.). Limbul e de regulă turtit ca o lamă; dar poate fi și rotund (*Juncus*, *Sedum*). Variațiunile cele mai numeroase le prezintă limbul din punct de vedere al formei lui generale, (acicular, lanceolat, eliptic, triunghiular, ș. a.); după cum are vârful (rotund, ascuțit, emarginat [v. ac.], cuspidat [v. ac.], etc.) și basa (trunchiată, rotundă, auriculată, etc.); după cum e cu marginea în-

treagă sau serată, crenată, dințată, lobată, fidă, partită, secată (v. ac.); după consistență (uscat, membranos, coriace, cărnos) și durata lui (caduc, persistent). Când *F.* sunt compuse, părțile lor numindu-se *foliole*, ele pot fi uni-bi-trifoliolate; digitate; penate, imparipenate, bipenate, etc. Structura *F.* poate fi simplă, ca la Muscinee, unde are un singur rând de celule în interior cu chloroplastide; sau mai complexă, ca la plantele mai superioare, unde sunt mai multe rânduri de celule, unele asimilatoare, constituind *mezofilul* ce e omogen sau heterogen, și altele protectoare sau cu alt rol. (v. Epiderma, Stomate.) (v. și articoli: Heterophylie, Ligula, Metamorfosa frunzelor, Muguri, Nervațiune, Phylotaxie, Phylod, Prefoliațiune, Stipule, Vernațiune).

Frunza de potcă, numirea vulgară a plantei *Chenopodium murale* (v. ac.).

Frunzescu, Dumitru, publicist român, n. 1838 la Iași, 1859 a intrat în serviciul statistic al Moldovei, 1862 a trecut la același serviciu în București; a colaborat la «Trompeta Carpaților» și «Columna lui Traian» și a publicat: *Geografia fizică și politică a României*, 1870 și *Dictionar topografic și statistic al României*, 1872.

Frunzetti, Ioan, sublocotenent, n. 8 Iun. 1852, intrat în oștire la 1870 ca soldat, 1875 trece la rezervă, 1876 se reangajează și este înaintat la gradul de sublocotenent; ca ofițier al reg. 9 de dorobanți ia parte în resboiul cu Turcii și moare în lupta dela Smârdan 12 Ian. 1878.

Frustrare, însușirea pe nedrept a lucrului altuia. v. și Înșelăciune.

Frutescent, (botan.) tot una cu *sub-arbust* (*suffrutex*), se dice de o plantă ramificată, cu partea inferioară lemnoasă, scurtă și perenă, iar cea superioară ierboasă; această parte, împreună cu tulpinile florifere, pierе la finele perioadei vegetative, în anul următor tulpina aeriană basilară, persistentă, producând noi tulpini florifere. Exemple sunt la *Dryas*, *Silene*, *Empetrum*, ș. a.

Fruticul, (botan.) *frutex*, tot una cu *arbust*, se numește o plantă cu tulpina aeriană lemnoasă, scurtă relativ, ramificată dela basă, dar axele (ramurile) sale poartă mai multe generațiuni de tulpini florifere și nu pier decât după mai mulți ani, ș. e. cum e la *Calluna*, *Vaccinium myrtillus*, ș. a.

Fruticulos, se dice de o plantă ierboasă ce tinde a deveni frutescentă; sau de un aparat vegetativ astfel conformat, că se aseamănă cu un mic arbust, cum se observă la lichenii diși fruticuloși (*Ramalina*, *Evernia*, *Cetraria*, ș. a.).

Fteri, sat mic arămănesc, situat la Olimp aproape de Vlako-Livadion, este renumit ca comuna natală a eroului Gheorghios Olimpion.

Ftisia, (med.) numire obicinuită pentru tuberculoasă (v. ac.) pulmonară.

Fuad-Paşa, om de stat turc, n. 1814 în Constantinopol, 1848 comisar în Muntenia sub ordinea însărcinatăului rusesc, 1852—53, apoi 1855—1857 și 1858—1861 ministru de externe, Iulie 1860 pedepsi pe Drusi și pe mohamedani pentru măcelărirea creștinilor, Nov. 1861 mare vizir, 1862 ministru de finanțe, 1867 de externe, † 11 Febr. 1869 în Nizza. A scris o gramatică a limbii turcesci.

Fuang sau *Fyan*, monetă de argint în Siam. Se împarte în 2 songpai sau în 4 painung sau 5 hun.

Fucacee, (botan.) fam. de Alge brune (Phaeophyceae), seria Cydosporee, cuprinzând peste 200 genuri, ce trăiesc aproape exclusiv în mări, cele mai numeroase în mările australe. Aparatul lor vegetativ e fixat sau liber, când plutesc cu ajutorul vesiculelor aerifere (aerocisti [v. ac.]), cum e la *Sargassum*, care, împreună cu alte genuri, formează cunoscuta Mare a Sargasselor din nordul Oceanului Atlantic. Reproducerea *F.* e numai sexuată, de regulă cele două feluri de elemente sexuale se produc pe două aparate vegetative diferite ale aceluiași individ. Ca genuri mai importante sînt: *Fucus*, *Cystoseira* (v. ac.), *Ascophyllum*, *Sarcassum*, ș. a.

Fuchsia L., (botan.) gen de plante sufrutescente sau lignoase din fam. Onagraceae, înrudit cu *Oenothera* (v. ac.), de care se distinge prin fruct, care e o bacă. Cuprinde vr'o 50 specii răspândite din Mexico prin America sudică cu deosebire spre Oceanul Pacific, și în Neeselandă, dintre cari relevăm ca plante decorative de florărie: *F. splendens* Zucc., *F. fulgens* Ldl., *F. coccinea* Ait. și *F. excorticata* L., cunoscute sub numirea de »cercluși». [A. Pr.]

Fucus Tourn., (botan.) gen de Alge brune din fam. Fucacee (v. ac.), cu vr'o 16 specii ce trăiesc mai ales în mările nordice. Ca specii mai importante ce servă la extragerea iodului cel conțin sînt: *F. vesiculosus*, *F. serratus*, *F. axillaris*, etc.

Fudulia, semeție, mândrie, trufie, fală. *F.* e o stare sufletească ce rezultă dintr'o prea înaltă părere de sine. *F.* e apanagiul mediocrității, pentru că un om de valoare poate fi mândru, dar nu fudul, ceea ce nu e tot una. (v. Fala.) [Nigriin.]

Fuego, cel mai înalt munte în republica central-americană Guatemala, vulcan activ, 4260 m. înalt.

Fueros, (*span.*) statute, colecțiune de usaște; mai ales dreptul unor orașe sau regiuni singurătate. S'au păstrat în Navara și ținuturile locuite de Basci.

Fuerteventura, (*Fortaventura*), una din insulele Canare, 1717 km.² și 10,166 loc. (1887); capitala Puerto de Cabras; mai nainte Antigua. Comerț cu coșenilă.

Fuga, formă musicală clasică, de compozițiune vocală sau instrumentală, pentru două sau mai multe voci sau instrumente, basată unic pe dezvoltarea regulată a unei teme date. *F.* e cea mai perfecționată formă a stilului concertant, în care importanța vocilor e dusă la cel mai înalt grad de egalitate. Numele îi vine de acolo că diferitele voci, atacând succesiv tema dată, par a fugi unele după altele. *F.* s'a dezvoltat prin secl. XV și XVI din canoanele vocale ale măestrilor flamanzi. Principalele elemente ale *F.*-ei sînt: *Tema*, (subiect, dux, antecedent, ș. a.) frază mai mult sau mai puțin lungă, expusă de o voce, căreia după ce e terminată, îi urmează o altă voce cu *Respunsul* (Consequent, Comes, ș. a.), care nu e altceva decât transpunerea temei la quinta superioară sau quarta superioară. După ce vocea întâi a terminat tema, în timp ce a doua face respunsul, vocea întâi continuă cu o *contra-temă*, frază construită într'un contrapunct

ritmic și melodic contrastant cu tema. Intrarea succesivă a diferitelor voci cu tema și respectiv răspunsul formează partea întâi a fugei, *Expunerea*. După expunere urmează o *Contra-expunere*, parte în care vocile se succed în sens invers de cum au fost în expunere și anume acele ce au avut tema au răspunsul și vice-versa. Aceste două părți sunt de multe ori separate printr'un *Episod*, format din dezvoltarea liberă a motivelor luate din temă sau contratemă. O a treia parte constitutivă a fugei e *desvoltarea* propriu zisă, sau *Repercusiunea*, care constă în prezentarea temei în diferite tonuri relative. După un nou episod, terminat de ordinul printr'o cadență suspensivă pe dominantă, urmează *Conclusiunea*, care cuprinde *streta*, *pedala* și *încheierea* propriu zisă. *Streta*, (ital., strins) e partea cea mai importantă din conclusiune, și nu e altceva decât o expunere prescurtată, mai strinsă. După aceasta urmează o *pedală* de obicei în bas, pe care sunt clădite diferite jocuri în imitațiuni asupra unor motive întrebuințate deja în cursul fugei. Fuga e *reală*, când răspunsul e o transpunere riguroasă în quintă a temei; când în această transpunere a fost necesară o mică modifi cațiune pentru menținerea tonalității, F. e *tonală*. Numele de *Dublă-F.* se dă la o compozițiune basată pe două teme, cari lucrate în contrapunct dublu sunt mai întâi tratate separat, dând naștere la câte o F., și apoi împreună, ca și cum tema principală ar fi însoțită chiar dela început de o contra-temă. [T. C.]

Fugar, v. Desertor.

Fugato, (ital.) compozițiuni musicale scrise în stilul *fugat*, adică având până la un punct forma unei fugi, fără a păzi cu strictetă regulele stabilite pentru detaliile ei.

Fuge-n lume, după poveștile române e numele unui uriaș, care în fugă se întrece cu un vulpoi.

Fugău, pasere, v. Păturnica.

Fugger, familie vestită de principii și conți din Svabia. Își trage originea dela Ioan F. care ca țesător sărac veni 1368 la Augsburg și se îmbogăți acolo. Urmașii lui însă și-au câștigat averile lor proverbiale prin comerț.

Fugros, *Possessio Fugros*, sat sau moșie, de care se vorbește în o diplomă din 1291 a regelui unguresc, ca fiind lângă riul Olt și aparținând, dimpreună cu Sâmbăta (Zumbothely) de alături, magistrului Ugrinus. Există și azi ca orășel (Făgăraș) lângă satul Sâmbăta de sus, pe apa Oltului. Nu trebuie confundat cu însuși ducatul de Făgăraș (v. ac.).

Fulor, fibrele dela cânepa de tors, după ce a fost peptenată și dărăcită. Tortul și pânza de F. este totdeauna cea mai bună și mai durabilă.

Fu-kien, (*Fokian*), provincie litorală la sud-estul Chinei, 120,000 km². și 25¼ mil. loc.; una din cele mai bogate regiuni ale țării cu porturi bune și multe; productul principal e ceaiul. Capitala Fu-ciu.

Fulbe, (*Fellata*, *Fellani*, *Fulah*, *Fullan*, *Fellan*, *Fellatin*), cel mai inteligent dintre popoarele din nordul Africei, renumit prin cuceririle în Sudan și în nordul Africei. La început patria acestui popor au fost coastele din vest ale Africei, Senegambia, de acolo însă în decursul timpului s'au lățit, încât au ocupat țărmurile riului Niger,

ai riului Benue, și au întemeiat o împărăție puternică în centrul Africei dela vest spre est, în o extensiune de 820,000 km². Locuitorii sunt în număr dela 6—8 milioane. Limba poporului Fellata este un idiom deosebit de limbile celorlalte popoare din apropierea lui.

Fulda, oraș în cercul prusian Kassel, lângă riul F. (180 km. lung), cu 14,528 loc. (1895); residență episcopescă; castel, catedrală (cu mormântul sf. Bonifaciu), seminar episcopesc, gimnasiu, școală reală; țesătorii de bumbac și in. Odinioară principat aparținând la Nassau, mai pe urmă încorporat Prusiei.

Fulea, *Moisi*, protopresbiterul Sibiiului, a fost al patrulea și ultimul director al școalelor naționale gr.-or. române din Transilvania, care a funcționat până la 1850, când s'a pus în pensie. Scrieri: Bucoavna de normă, Sibiu, 1815; Cărțica năvurilor bune pentru tinerime, din nemțesce. Sibiu, 1819; Bucoavna de normă cu slove rom. și lat., Sibiu, 1820. Aceasta a fost o metodică pentru auditorii cursurilor preparandiale de pe atunci, numite >normă<.

Fulg, (puf), penele cele mai mici și mai fine de pe corpul păsărilor; prin ușurința lor putând să plutească în aer. Analog se dice F. și la fire încălcite de lână sau de mătasă, precum și F. de zăpadă. F. se întrebuințează pentru umplutul perinelor.

Fulga, comună rur. în Rom., j. Prahova. E situată pe un șes întins, foarte roditor, care o face a fi una din cele mai însemnate comune în agricultură. Are 2 cătune cu 2 școale și 2 hserici și o populațiune de aproape 5000 loc., formând vr'o 1000 familii.

Fulger, fenomenul de lumină, ce se observă la descărcarea electrică a nouriilor. Când un nour încărcat cu electricitate pozitivă se apropie de alți nouri sau de alte obiecte, le influențează, respinge electricitatea pozitivă și atrage pe cea negativă; când apropierea este așa de mare, că aerul nu mai formează o izolațiune suficientă, se produce o descărcare electrică. Când ea se întâmplă între nouri, se numește F., când se întâmplă între nour și pământ, se numește *trăsnet*. Detonațiunea, ce de obicei însoțește această descărcare electrică, se chiamă *tunet*. V. și art. Trăsnet și Parafulger.

Fulgurita, în mitol. romană. Iupiter, domnitorul nouriilor, a stăpânit vijeliile, fulgerile și tunetele și pentru aceasta s'a numit Fulgurator și Tonans. În Roma, dacă trăsnetul lovia în locuri sacre și publice, se cășuna mare spaimă și îngrijire, pentru că se credea, că Iupiter prin ele își arăta voința sa. Preoții etrusci și romani purtau cărți fulgurales și tonitruales (despre fulgere și tunete), și însemnau toate obiectele trăsnite, ca să le sfințească, pentru că se credea, că Iupiter le-a luat în posesiunea sa. (v. Elicius.) [Atm.]

Fulguriți. Când fulgerul cade în un teron nisipos care zace pe strate umede, topesco nisipul și formează un tub vitrificat, care poate ave un diametru dela 1—50 mm. și a cărui lungime ajunge chiar până la 10 m. Fulguritele sunt uneori ramificate la extremitățile lor inferioare și sunt înclinate cu orizontul. Aceste tuburi descoperite în veacul trecut s'au considerat mai înainte ca incrustațiuni formate pe arbori dispăruți, și aceasta

până când Rollmannu putu să le obțină în mod artificial.

Fuligo Hall., (botan.) gen de Myxomycete-Endosporee, familia Physaraceae, cu specia mai comună *F. septica*, al cărei plasmodiu galben trăiește pe trunchiuri de arbori, Mușchi, pescoarță de stejar mai ales dela tăbăcării; de aci se obține ușor pentru a fi înmulțit în culturi și pentru a se studia pe el proprietățile protoplasmei vii, compoziția ei și alte fenomene foarte interesante de Biologie vegetală. Fructul de *F.* are un capilițiu (v. ac.) în care sunt incrustațiuni amorfe de calcar.

Fulmicoton, v. Celulosa.

Fulminant, *materie fulminante*, în chimie corpuri cari explodează producând o detunătură puternică.

Fulvia, soția lui Antonius, renumită prin faptul că porunci să i-se aducă capul marelui Cicero și îi înțepă limba cu un ac de aur, aceasta spre a resbuna pe soțul ei, care fusese atacat de Cicero în faimoasele discursuri intitulate: *Filipicae*; + 40 a. Chr. [Caion.]

Fum, amestecul de gaze, vapori, produse solide ale arderii și particolele neare, ce se ridică în aer în formă de nouri dela corpuri încălzite sau aprinse. Unele corpuri (s. e. fosforul) produc totdeauna un *F.*, ce se vede, altele, (s. e. cărbunele de lemn, antracita), numai când arderea este incompletă.

Fumago, (botan.) gen de ciuperci din grupa Ascomycetelor; mai multe specii produc un înveliș negru pe plante și le slăbesc.

Fumana Dun., (botan.) secțiune din genul *Helianthemum* Pers. (v. ac.).

Fumaria officinalis L., (botan.), rom. *Fumărică*, plantă din familia Fumariaceelor; se găsește aproape pretutindenea; în trecut se folosia ca medicament.

Fumariacee, (botan.) familie de plante dicotyle din ord. Rhoeadinelor, cu ca. 100 specii. Sunt plante erbacee; se găsesc în partea nordică a zonei moderate.

Fumărica, plantă, v. Fumaria.

Fumărit, era în secolii trecuți un imposit în Țeara-Românească, care consta în aceea, că fiecare familie trebuia să plătească sub acest nume câte o sumă de bani pe fiecare an; suma aceasta varia cu rapacitatea domnului. Se numia de asemenea *F.* impositul de 5 lei pe fiecare an, pe care îl plăteau cărciumele mari din București și Craiova. *Fumăritul bălților* era un imposit pe care îl plăteau comercianții de prin satele dela bălți, el era de 60 bani de familie.

Fumat, obiceiul multor popoare, cari supun diferite substanțe aromatice și narcotice la ardere lentă și inspiră fumul lor, servindu-se pentru aceasta de pipe și de alte aparate. Cea mai răspândită dintre aceste substanțe este tutunul, *Nicotiana tabacum*, plantă din familia Solaneelor, găsită de Spanioli în orașul american Tabaco, importată în Europa în 1560 de Nicot, ambasadorul Franței la Lisbona, care plantă se cultivă astăzi și în mare parte a Europei și a Asiei. Pe lângă *Nicotiana tabacum* se mai întrebuintează și foile altor Solanee: *Nicotiana rustica*, *N. suaveolens* (Virginia), *N. persica*, *N. quadri-valvis*, *N. repanda* (Cuba), toate bogate în oleu gras, oleu eteric volatil și reșină, cari dau tu-

tunului aroma. în nicotină, alcaloid narcotic care se găsește în tutunul cultivat în România în cantitate de 1-20% până la 3%, în tutunul american până la 5%. Foile de tutun se supun la fermentațiune, se impregnează cu salitru (salpetru) și cu alte substanțe, cari înlesnesc combustibilitatea, și se usucă. Prin fermentațiune se distruge parte din nicotină, parte mai rămâne în foi și le confere calități toxice. În fumul de tutun se găsește nicotina, acide grase volatile, acid cianidric (acid prusic), oxid de carbon, acid carbonic, puține oleuri eterice și cătrân bogat în creosot. Nicotina, lichid oleos, incolor, este un alcaloid foarte toxic, care produce arsură în faringe și în stomac și paralizează nervii motori; câteva picături produc convulsii, coma și moarte. Fumarea de tutun a fost de unii clinicieni declarată de nevătătoare, alții au exagerat acțiunea toxică a fumatului; este însă adevărat că fumarea de tutun irită sistemul nervos. Acțiunea toxică a tutunului se arată mai ales la prima fumare prin amețeală, greață, vărsături; aceste simptome dispar curând și cei mai mulți fumători cari nu abuzează, se obicnuiesc cu acțiunea tutunului întrebuintat în cantitate moderată, la alții el produce o intoxicațiune cronică, care se manifestă prin turburări în diferite sfere ale sistemului nervos, mai ales prin slăbirea acțiunii cordului, prin intermitența și lipsa de ritm în contracțiunile lui, prin digestiune neregulată, prin iritația în faringe, prin nevralgii, tremurături, prin vederea incompletă (umbră circumscripă pe retină), prin pierderea memoriei mai ales a numelor, prin afasie trecătoare. Pe buzele fumătorului se îngroașă adeseori epiteliul formând plăci albicioase. Narghilea, de care se servă Turcii și alți orientali, reține în rezervorul de apă nicotina și face fumarea nevătătoare. În România se cultivă tutunul pe o suprafață de 7000 ha., recolta anuală este de 4.400.000 kgr., se mai importă pe an 400.000 kgr. tutun turcesc și 60.000 kgr. tutun american. Pe tot pământul se produc pe an 1077 mil. kgr. Fiecare cap de locuitor consumă pe an în termin mediu: în România 630 gr. de tutun, în Austria și în Ungaria 1400 gr., în Germania 1600 gr., în Elveția 2140 gr., în Belgia 2200 gr., în Țările de jos 3300 gr. (Cf. Dr. Maximilian Popovici, Tutunul. București, 1897.) [I. Felix.]

Fumerole, produse gazoase ieșite din vulcan, sau mai cu samă cele ieșite din lavă, crepături sau crateruri, și care formează de obicei nouri de fum. Ele pot fi: *F.* uscate sau anhydre, acide, alcaline, reci, mofete, (acid carbonic).

Fumigațiune, transformarea în vapori a unei substanțe desinfectante, aromatice, medicamentose, pentru desinfectarea aerului contaminat sau pentru expunerea corpului bolnav la acțiunea acestor vapori. Substanțele aromatice evaporate pentru purificarea aerului, ca oțet, zahăr ars, apa de colonie, reșinele aromatice, ș. a. nu îndeplinesc acest scop, nu trebuie să se considere desodorarea ca identică cu desinfectarea, adevărata desinfecare a aerului dintr'un local închis constă în premenirea, în reînnoirea lui prin deschiderea largă a ferestrelor și ușilor; pulverizarea și evaporarea de acid fenic este asemenea ilusorie. Cele mai usitate fumigațiuni medicamentoase sunt cele cu cinabru (sulfur de mercuriu)

și cu alte preparate mercuriale; ele constituie o metodă veche de căutarea sifilisului, întrebuințată astăzi foarte rar de medici și înlocuită cu alte metode mai sigure pentru introducerea de doze determinate de mercur în corpul bolnavului. Ici-colo se mai practică fumigațiunile mercuriale de unele persoane fără cunoștințe medicale, cari exercită medicina în mod clandestin.

Funaria Schreb., (botan.) gen de Mușchi-Bryacei acrocarpi, fam. Funariacee, cu vr'o 4 specii, caracterizat prin capsulă piriformă, nesimetrică; peristom dublu și caliptra vesiculoasă. Specia mai comună *F. hygrometrica* crește pe lângă zidurile caselor la umbră, pe pământ, în păduri, etc.

Funcțiune, activitate; exerciul unui oficiu public. **Funcționar**, amplotat. **Funcționarism**, v. Birocrație.

Funcțiuni publice, împuterniciri din partea statului sau a organelor statului, de a executa oarecare putere sau a desvolta o activitate oarecare pe un teren al vieții publice. De rând *F. p.* sunt împreunate cu salare, diurne sau alte venituri.

Funcțiuni ereditare, adevărat funcțiuni de curte, cari se moșteniau în familie. La început introduse la curtea împăratului german, unde exista marșalul ereditar (Pappenheim), păharnicul ereditar (Limburg), comitul ereditar (Hohenzollern), vistiernicul ereditar (Sinzendorf), etc., ele se conferiau în urmă și de principii teritoriale la curțile lor. De rând erau îmbinate cu diferite venituri, din care cauză se considerau ca sinecuri bune. Menirea lor era de a mijloci o legătură tracică de subordonare între principe și unele familii influente din țeară. *F. er.* s'au păstrat încă în Prusia și în deosebi în Austria. Ele sunt însă reduse la simpla titulatură.

Fundament sau **fondație** (v. ac.), baza sau temelia unei construcțiuni.

Fundamentum divisionis, baza divisiunii, în logică nota generică și caracteristică, care în sfera unei noțiuni se ia de basă la desfacerea aceleia în speciile sale și prin urmare la formarea divisiunii și a clasificățiunii. Așa s. e. Blumenbach a luat la divisiunea genului omenesc în rase ca fundament al divisiunii colorarea pielei. [Pl.]

Fundare, acțiunea de a pune bazele la ceva; înființare, stabilire; în deosebi întemeierea de așezăminte, societăți, întreprinderi. **Fundator**, cel ce fundează. (v. și Fundațiune.)

Fundare simultană se numește *F.* când fundatorii unei societăți pe acții subscriu, și în consecuență plătesc înșiși întreg capitalul social; **fundare succesivă**, când restul acțiilor remase dela fundatori le subscriu alte persoane.

Fundarisire, (marină) acțiunea de a arunca ancora (v. ac.) bastimentului. Echivalent cu a ancora.

Fundata și Amara, două bălți sărate (în România lângă satul Slobozia), compuse din apele meteorice, cari pătundând straturi de sare se prefac în ape minerale sărate de o concentrație bine pronunțată. Analiza făcută de profesorul Poni a găsit pe lângă sare de bucătărie și acid boric, lithiu, fier și materii organice atât în apă cât și în nomol. Deși nu este întocmită nici una din aceste localități pentru a face vr'o cură, cu toate astea poporul suferind de ulcere chro-

nice, reumatism, anemie, sifilis, emiplegie, etc., aleargă la aceste bălți dela distanțe destul de mari pentru a-și căuta sănătatea. O instalație cât de cât practicabilă se impune în interesul sanitar-economic al locuitorilor țării. (Cf. prof. Stăfănescu în »Anuarul biroului geologic«, an. V nr. 1. București, 1888; Istrati, Inspecțiunea staț. balneare. București, 1890.) [Dr. Vuia.]

Fundațiune, așezământ. *F.* se numește o organizație înființată în genere de un particular în vederea unui anume scop și având pentru realizarea aceluia scop, 1) resurse bănești, 2) statute, regulament, sau în genere norme după cari se conduce. Eforia spitalelor civile, Eforia Sf. Spiridon (tot de spitale), Eforia Madona Dudu, Eforia brâncovenească, sunt fundațiuni vechi în România. *F. Universitară Carol I*, Asilul Elena Doamna, Asilul I. Ottetelesanu sunt fundațiuni recente. Legislațiunea veche a țării românești era foarte liberală în privința înființării de *F.*, totuși se cerea încuviințarea domnitorului. Când *F.* avea oarecare importanță se punea sub protecțiunea mitropolitului țării, sau a episcopului. Actele vechi spun de obicei, că se vor presinta socoteli »cinstișilor boieri« sau »frunțașilor negustori«, expresiuni foarte vagi.

Legea comunală actuală dă un drept efectiv de supraveghiere primăriilor. Codul civil sub impresiunea temerilor, la cari a dat naștere proprietatea de mână-moartă în apus, a pus multe restricțiuni la înființarea fundațiilor. În apus clerul și călugării înființează cele mai multe fundațiuni. Pentru doctrina și jurisprudența privitoare la înființarea și funcționarea fundațiilor în drept românesc, a consulta notele, consultațiunile cu comentarii, etc. publicate de I. Kalinderu în decursul procesului fundațiunii I. Ottetelesanu, și tesa de doctorat a lui V. Arion, (München, 1897). Kalinderu prin procesul, ce a susținut dinaintea tuturor instanțelor pentru apărarea voinței lui I. Ottetelesanu, a fixat multe puncte până atunci foarte îndoiioase privitoare la legată și fundațiuni, deschizând astfel pentru viitor o cale mai sigură. Pentru învățământ, o lege specială a centralizat la casa școalelor administrațiunea tuturor fundațiilor și legatelor făcute în favoarea învățământului.

Dintre fundațiile mai noi, *F. Carol-Elisabeta* pentru ajutorarea populațiunii rurale, *F. universitară Carol I*, Școala de menaj din Iași, sunt *F. directe* ale Casei regale, Institutul suzorilor de caritate, Asilul Elena Doamna (desvoltat de Domnița Elena Cuza, înființat de mitropolitul Filaret, a cărui acțiune o continuase Dr. Carol Davila), se bucură de sprijinul constant al Reginei României, Fundațiunea Nifon a fost înființată de mitropolitul cu acest nume și întreține un seminar.

Fundațiunile fiind un mijloc, prin care particularii îndeplinesc o acțiune socială în care suplinesc sau ajută acțiunea guvernamentală, trebuie să fie încurajate, și desvoltarea și puterea lor se poate dice că e măsura reală a interesului ce poartă stratul social superior propășirii generale. Autoritatea publică trebuie să-și reserve numai un drept de control. Din acest punct de vedere, legislațiunea românească actuală, care pune aproape în imposibilitate de a exista fundațiunile, cari nu au personalitatea juridică, și

după care personalitatea juridică se poate acorda numai prin o anume lege, nu e bună. Mai bun e sistemul normativ, după care așa cum au societățile pe acțiuni personalitate juridică, întru cât îndeplinesc condițiunile cerute, s'ar fixa și pentru fundațiuni condițiunile, căror ar fi suficient să satisfacă ca să aibă de drept personalitatea.

Toate cultele străine (adecă toate cultele afară de cel or-ortodox și în Dobrogea cel mohamedan) sunt organizate în Rom. în adevărate fundațiuni locale, cari posedă biserici, școale, cimitire, plătesc bir, etc. Unele din aceste fundațiuni, mai ales cele ovreesce, au base juridice subrede și adesea contestate prin procese de revendicare, etc. [Biron.]

Fundescu, Ioan C., publicist român, n. 1836 la Pitești. A colaborat la ziarele »Românul», »Nicipece», »Reforma»; a publicat foile umoristice »Pepelea», 1860; »Tombatera», 1861; foaia liberală »Teatrul» și mai ales »Telegraful», 1875—85. A fost și deputat. Scrieri: Vocea Argeșului, poesii, 1859; Flori de câmp, poesii, 1864; Basme, orații, păcălituri și ghiciri, 1867; mai multe ediții, Calendarul Dracului, 1867; Poesii nouă, 1868; Scarlat, roman, 1875; Hitrovo și Kotzebue sub pseudonymul »dela Schey», 1890. F. e și adunător de basme.

Fundlanda nouă, (*Newfoundland*), insulă britanică în America de nord, la gura râului St.-Lorenzo, 110,670 km.² și 208,000 loc. (1895); are termuri înalți, stâncoși, numeroase sinuri, cari formează multe peninsule; insula e bogată în animale (*cățele de Fundlanda nouă*); cel mai grandios pescuit din lume; însemnate mine de cărbuni, aramă și plumb. Insula e condusă de un guvernator. Import 118.012,000 dolari, export 121.014,000 dolari. Capitala St.-Johns. F. a fost descoperită de Cabot la 1497, dela 1713 a Englezilor.

Fundul Moldovii, comună rurală împreună cu: Arseneasa, Botoșul, Colacul, Tătara și Valea Stănei, și parohie împreună cu Handalul (Luisenthal), cu moșie mănăstirească și cu alta privată (Tătara), în Bucovina, căp. și j. Câmpulung, are 3240 loc. (2245 ortod., 455 rom.-cat., 332 protest. și 208 mos.) cu 1 școală de 3 cl. și alta de 1 cl., și cu câte o biserică romano-catolică și protestantă în Handal; cu cabinet de lectură Lumina. [Dr. I. G. Sbiera.]

Funerarii, oficiul, slujba care se face la îngroparea morților. F. sunt o dovadă a credinței ce au avut-o și o au toate popoarele în nemurirea sufletului și la popoarele creștine în a doua înviere. De aceea toate popoarele au avut și au un cult oarecare la îngroparea celor reposați și unele au dat acestui cult o importanță deosebită. S. e. Evreii și Egiptenii îmbalsamau trupurile reposaților și le păstrau în case sau le îngropau în morminte lucrate cu multă grije și artă. Romanii le ardeau și le păstrau cenușa în urne prețioase, în case, în mausolee grandioase sau în morminte scumpe. Îngroparea morților a fost considerată, mai ales de către Iudei, ca o operă eminentă caritativă. Tot așa e și la creștini. Cei dintâi creștini puneau o grije deosebită la îngroparea morților. Li îmbalsamau învelindu-i în stofe prețioase de în și de mătășă; îi expuneau în oratorii sau în case private timp de trei

zile și îi însoțiau la mormânt purtând făclii aprinse și cântând psalmi; se rugau în comun pentru ei, lăsau să se celebreze liturgii și dau săracilor un prânz numit *agape*, un fel de *po-mandă*. Amintirea reposaților se făcea la un an după moarte, apoi în toți anii la zile anumite, după cum se face și azi. În timpul persecuțiilor se îngropau morții în *catcombe* (v. ac.), mai târziu în biserici și cimitire.

Funerar, relativ la îngropare sau la moarte, spese funerarii, piatră funerară, ceremonii F., etc.

Fünfkirchen, numele germ. al orașului Cinci-biserici din Ungaria. v. Pécs.

Fungi, v. Ciuperici.

Fungl, popor de Negri în Nubia super. (Senaar și Fazogl), în secl. XVI își supuseră țerile până în Abissinia și Nubia mijlocie; imperiul lor dela 1822—83 dependent de Egipt; amestecați cu Berberi, se ocupă cu economia de vite și de câmp.

Fungibili, (*lat.*) lucruri mobile ce se pot înlocui și sunt considerate în comerciu nu după individualitatea, ci după numărul, pondul sau cantitatea lor.

Fungus, o tumoare de ori ce natură, care are aspectul unei ciuperici sau al unui burete; F. este, cele mai adeseori, de natură canceroasă sau sarcomatoasă. Denumirea aceasta tinde a fi înlocuită prin numele anatomic al tumoarei, (cancer, sarcom, tuberculosă). [V. I.]

Funla, sfoară groasă, sucită din mai multe fire.

Funie fără sfârșit este o funie sau o sfoară compusă din cânepă, mațe sau gutapercha, cu capetele împreunate, care se întrebuințează la mănarea roatelor, întocmai ca și curelele.

Funie de paie, se fabrică din paie cu mâna sau cu mașini speciale și se folosește în economia de câmp, în turnătorie de metal, la înfășurarea țevelor de abur, la împachetat, etc.

Funie se numește și o măsură agricolă de lungime; = 10—20 stânjini.

Funicul, (botan.) se numește codița prin care se leagă ovulul (v. ac.) sau semința de placenta.

Funicular, ce privește funiile ce e făcut din sau pe funii.

Funingine, carbonul ce se depune pe pereții coșurilor și urloaielor. F. de fum și stergia se pot întrebuința cu bun succes ca îngrășământ în agricultură. F. conține în termin mediu 4—5% calce, 3% acid fosforic, 2,4% potasă și 1,3% azot.

Funkia Spr., (botan.) gen de plante perenale din fam. Liliaceelor, trib. Hemerocallae, cu flori racemoase, pendule și foi late (de regulă cordiforme) petiolate. Cuprinde vr'o 5 specii din China și Japonia, dintre cari mai ales *F. ovata* Spr. și *F. subcordata* Spr., cunoscute sub numirea de »crin de toamnă» se cultivă la noi ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Funt, pond. = $\frac{1}{2}$ kgr. *F. Sterling* (v. ac.).

Fur, cel ce comite un furt (v. ac.).

Furagiu, hrana ce se dă cailor sau animalelor ce servesc la călărie sau tracțiune. În armată fiecare unitate tactică de cavalerie (escadron) sau artilerie (baterie) își are oamenii anume destinați, cari se ocupă cu aprovizionarea F.-lui, aceștia se numesc *furagieri*.

Furca, unealtă trebuincioasă la tors, compusă dintr'un beț drept, la al cărui capăt se leagă

caierul de lână, de in sau de cânepă. Celalalt capăt este de obicei înfipt în brăul țerancei, în timpul cât se îndeletnicește cu subțierea firului sucit între degete. Sub F. se înțelege și o prăjină lungă, cu două sau trei coarne, întrebuințată la ridicarea fânului.

Furca, 1) sat arămănesc pe poalele nordice ale muntelui Smolica la Pind cu 500 loc.; 2) alt sat probabil arămănesc sau de origine arămănească la muntele Otris între Tesalia și Beotia.

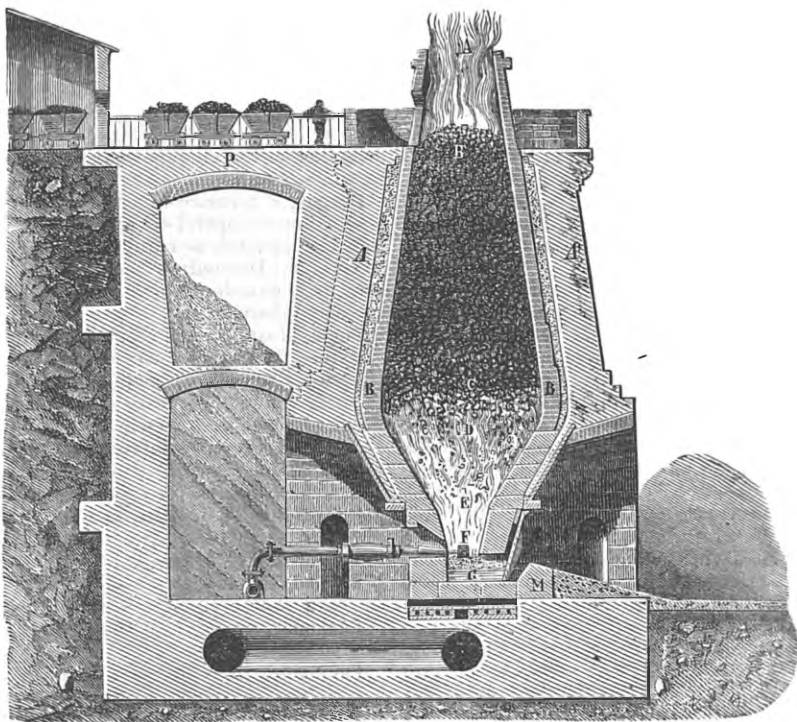
Furca (Furka), pas în Alpi, la înălțime de 2436 m., la granița între cantoanele elvețiene Wallis și Uri; pe aci trece drumul din Reuss în valea Rhôn-ului

Furcat, (bi-tri-), (botan.) se numește o axă

Furier, militarul însărcinat cu scriptele și corespondența la diferitele unități militare. El poate fi caporal sau brigadir-furier sau sergent-furier.

Furinae, în mitol. romană ținutele lumii de jos, se ținneau de cultul Țeilor infernali și numele lor înseamnă: Negrele, Întunecoasele. F. au avut în Roma, dincolo de Tibrul, o dumbravă sacră, flamen furinalis, și în 25 Iulie serbătoreala *Furinalia*. Cicero le-a identificat cu Furiile la Romani, Eriniile la Greci. [Atm.]

Furlug, comună rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1306 loc. Români, cari se ocupă, pe lângă agronomie, deosebit și cu pomăritul și cu economia de vite. Satul are o lungime de 4 km. Între Românii din F. se află și mulți Turci ro-

Furnal înalt.

(tulpină, rădăcină, peduncul, etc.), ce dela un loc se desface în alte 2—3 ramuri, îndepărtate între ele în unghiul ascuțit.

Furfuraceu, (botan.) se ȃice despre o parte a unei plante, când de pe suprafața ei se desfac mici solzi, ca mătreața de pe corpul nostru; s. e. cum e la unii licheni (*Evernia furfuracea*), s. a.

Furfurol, (oleu formic artificial), ori Furol = $C_6H_4O_2$. E o alchidă obținută dela tratarea hidraților de carbon ca Xilosa arabinosa prin acidul sulfuric; este un oleu incolor, cu miros aromatic, solubil în apă și alcool, fierbe la 161° ; cu fenolii formează materii verzi de colorat.

Furgon, (franc.) trăsură pentru transporturi militare; vagon de transport la căile ferate.

Furla, mânia violentă, (v. Mânia).

Furiae, Furii, după mitol. romană ȃine de resbunare; se identifică cu Furinae la Romani, Eriniile la Greci.

manisați, remășițe a acelor Osmani, cari ocu-paseră Banatul în secolii trecuți. (Numiri familiare turcesci din F.: Petru Aga-Turcu, Toma Osman, Iosif Baba (= bătrânul), Beg, Săliman (!), Șaramet, Ciolac, etc.).

Furnal, un aparat ce se întrebuințează în chimia experimentală pentru încălȃdit. Este construit din pământ sau din metal și servește la diverse scopuri. Cele construite din pământ se încălȃdesc de ordinar cu cărbune de lemn sau cu coc; forma lor variază după forma aparatului de încălȃdit. Când se încălȃdesc un tub de pământ sau de porțelan, e nevoie de un furnal mai jos și mai lung, pe când F. pentru încălȃdit creusetelor, numit *F. cu reverbere*, este mai îngust și înalt. De asemenea se întrebuințează și *F. de cupelafune* în căutarea argintului; acest furnal se poate încălȃdi sau cu coc sau cu gaz. Numele de F. se mai dă și reunirii mai multor becuri de gaz într'o

învélitoare metalică, pe care se așează obiectul ce voim a încălzi, și care de ordin ar are un volum mare, așa că necesitează o flacără mai mare. În industrie, F. sînt întrebuințate mai ales în metalurgie, pentru topirea metalelor. Forma lor variază după scopul ce se urmărește. Așa s. e. *Furnal înalt*, aparat pentru extracțiunea fierului (v. ac.) din mineraiuri; F. are înălțime de 14—35 m. Mineraiurile amestecate cu cărbuni și cu adausurile se întroduc în cuptor pe gura A (v. ilustr.) și sub influința unui foc puternic se topește. În zona de încălzire AA ele se uscă complet, înroșindu-se unele părți; trec apoi în zona de reducere BB (400°), unde se desvolată gaz carbonic, metan, acid cianhidric, etc. În zona de carburare D (1000—1200°) fierul ia puțin carbon, devine aproape oțel și trece în zona de fusiune (topire) E (1600—1800°) și saturându-se de carbon devine fontă (v. ac.). În partea din jos F (2000—2650°) se adună masa topită de fontă, fier de turnat și tuciu. Cam din 12—12 oare se deschide o ușiță și fonta curge în nisce rigole de năsip. [V. C. B.]

Furnica, insect, Hymenopter social formând colonii numite *furnicare*, compuse din bărbați, femei și neutre. Neutrelor servesc în furnicar ca *uvriere* și ca *soldați*. Femeile și neutrele au o glandă cu venin, care secretază acid formic. Obiceiurile și moravurile F. denotă o dezvoltare superioară de inteligență. În interiorul furnicarului se află un număr mare de galerii și camere pentru diferitele trebuințe, și în special pentru ouele F.-lor, a larvelor și a nimfelor, cari sînt obiectul de îngrijire al *uvrierilor*. Uneori construiesc adevărate magazii, în cari adună proviziunea. Larvele, vermiforme, țin în general un cocon de mătăsă, în interiorul căruia se transformă în nimfe; aceste coconuri sînt cunoscute vulgar sub numele de *oue de furnici* (cu cari se hrănesc privighitorile și alte păserele de colivii). F. cuprind numeroase specii și genuri: *Formica*, *Polyergus*, *Ponera*, *Myrmica*, etc. (Cf. Pierre Huber, *Recherches sur les mœurs des Fourmis indigènes*. Genève, 1810.)

„**Furnica**“, cassă de economii soc. pe acțiuni în Făgăraș, fondată în 1883; capital social 60,000 fl.; fond de rezervă 19,950 fl. Profit 8266. Dividendă pro 1895/8 6, 7, 7, 7%.

Furnica, (în vechime Molomoc sau Molomoț), munte la poalele căruia se află orașul Sinaia, j. Prah., în Rom. E înalt de 2288 m. În vechime a fost aci o biserică »Sf. Niculae«, care a fost distrusă în resboiul din 1787—88 dintre Nemți și Turci. [A. M. M.]

Furnicar, pasere, v. Albinărel.

Furnicar (*Myrmecophago* L.), mamifer caracterizat prin botul său lung și subțire, coada acoperită cu peri foarte lungi și unghii puternice, cu cari scurmă furnicarele; din timp în timp scoate limba sa filiformă și viscoasă, o ține în furnicar și venind furnicile pe ea, o trage repede în gură și le mănâncă. F. are o lungime până la 1'6 m.; trăiește în America sudică. Carnea și blana lui e căutată.

Furnisare, aprovizionare, procurare. *Furnisor*, cel ce aprovizionează.

Furt, definiție legală: luarea pe sub ascuns a lucrului altuia. Pedapsa variază cu împrejurările în cari se comite; de aci deosebirea

între furtul simplu și furtul calificat. El este calificat de circumstanțele agravante de timp (noaptea), de loc (casă locuită), de calitatea culpabilului (servitor), de numărul autorilor, de efracție, escaladă și chei false.

Fürth, oraș în Bavaria cu 46,726 loc. (1895); școală latină și reală, institut de surdomuți; industrie însemnată mai ales de articole de metal și fabricațiune de oglinzi.

Furtuna, v. Vânt.

Furuncul, (Bubo), mici abscese ale pielii, cari se anunță printr'o mică indurație dureroasă, prezentând apoi și celelalte simptome clasice ale inflamației, roșeață, căldură. Lăsate naturii ele se termină prin supurație, eliminând din centrul buboiului un mic dop format din țesături necrostate ale pielii.

Fus, o mică unealtă pe care se dapănă și se resucesce firul la tors. F. este de lemn, mic și subțiat la vîrfuri. La mijloc, unde se învîrtesce firul, este mai umflat și rotund. Prin iușeala, cu care se învîrtesce fusul, se toarce și se dapănă firul subțiat de pe caer.

Fusarola, ornament arhitectonic în formă de colan.

Fuscus, *Cornelius*, general roman de talent, dar stricat ca și societatea romană, din care făcea parte. Trimis de împăratul Domițian, trece cu mândrie și multă pompă Dunărea, intră în Dacia, unde este cumplit bătut. În această luptă el este ucis și îngropat într'o pădure din Dacia. Armata îi este fugărită și nimicită. [Caion.]

Fusibil, ce poate fi topit (v. ac.).

Fusiform, (botan.) se dice unui organ de formă conică, alungită și subțiată la ambele capete, sau ca un fus, cum e rădăcina de Morcov, ș. a.

Fusiune, (*lat.*) amestecare. În psihologie: *F.-a de idei* este un act intelectual prin care unele idei deja clare și despărțite la un moment dat se amestecă între ele contopind notele comune multiple în singulare, iar pe cele singulare făcându-le comune tuturor ideilor în F. sau ștergându-le cu totul spre a nu mai exista deosebiri marcante. Acest fenomen intelectual poate da naștere sau unui sens deosebit de acela al ideilor componente, sau unei confuzii. Pentru ca să fie posibilă o F. de idei, trebuie ca între ele să existe un oarecare raport, fie de asemănare, fără ca ideile să aibă aceeași origină, și atunci F. poate fi rezultatul asociației (v. ac.) de idei; fie de origină, fără ca ideile să aibă raport de asemănare, și atunci F., trecând printr'o serie de raționamente, poate duce la o singură concludie, incompatibilă cu fiecare idee în parte, și la care poate nici n'ar fi putut ajunge aceste idei singulare dacă nu se opera F. [Nigram.]

Fusiune, în fizică amestecarea, contopirea corpurilor solide, ceea ce se întâmplă totdeauna la o temperatură constantă.

Fusta, rochie, jupon; haină femeiască purtată pe sub foile de deasupra; articol trebuincios pentru completarea toaletei. F. se face din pânză albă sau colorată, adeseori de mătăsă și luxos garnisită. Forma F. este jos largă și rescroită mai strîmt pentru jurul taliei.

Fustanella, vestiment din portul național al neogrecilor. Cămașă lungă albaneză din pânză lăcioasă și fină. F. este strînsă în brâu și cade până la genunchi în cute bogate. Tivitura de jos

este adeseori cusută cu broderii; țeranii și militarii poartă F. din pânză groasă și simplă.

Fustaș, ostaș din armata regulată din timpurile vechi din Moldova și Valachia; ei erau armați cu lănci și erau în număr de 500 în Valachia și 100 în Moldova. Șeful lor se numia Iug-bașa de fustași.

Fusti, (*ital.*) sau *Refacție*, scădemântul ce-l dau vîndătorii de mărfuri cu privire la pond, dacă necurățeniile ce le conține marfa trec preste măsura obicinuită. Sinonim cu *leccage*.

Futurum, numire din gramatica latină, prin care se indică timpul viitor în conjugarea verbelor.

[*]

Fylgia, în mitologia nord-germană (*Fylgja* și *Vordögl* la Islanzi, *Fölgie* la Norvegi, *Fyrgie* într'un dialect estic-german), genii sau spiritele apărătoare ale oamenilor; fiecare om avea F. sa. F. apare deodată cu nascerea fiecăruia și îl pe-

trece în toată viața lui, ca să-l apere până la moarte. F. înainte de oara morții se arată celui ce e pe moarte, și se arată când ca figură de om, uneori asemenea celui ce moare, ca și când ar fi el însuși, pentru ca să se despartă de om; când în figură de animal de natura ce a corespuns caracterului și simțimentelor omului pe moarte. Gînți întregi și familiile încă au F. lor, numite *Aettarfylgiur* (filgiele părinților), *Kinfylgiur* (filgiele familiilor). De aci la Germani: *weisse Frau* (femeia albă) și *Ahnfrau* (strămoașa), cari se arată în castelele principilor și de regulă înscințează un cas de moarte în familie. F. în timpul creștinismului au devenit ângeri apărători, dar în credința populară s'au susținut. (Cf. Wilh. Obermüller, *Deutsch-keltisches Wörterbuch*, I, p. 501.) E surprinzător, că Obermüller spune, că F. la Români se chiamă: *Vilwa* (v. ac.).

[Atm.]

G

G, (*g*), a șaptea literă în alfabetul latin; grec. *gamma*, Γ, γ, a treia literă în alfabetul grec., G. în limba română, ca sunet propriu, e consonantă *guturală*, succedată însă de vocala *e* sau *i* se derivă în consonanta palatală *ge* sau *gi*, însușire comună limbilor romanice. G în inscripții romane: Gaius, Gens, etc. g la Romani = 400, G = 400.000. g în măsurile metrice = gramm. *Ga*, indicația chimică pentru Gallium (planta). [*]

Găa, v. Gaea.

Găal, *George*, folklorist magh., n. 1783, † 1855. Dela 1811 bibliotecar al familiei Eszterházy în Viena. A tradus în limba germană multe povești și piese teatrale maghiare. Are o colecție (53) de povești populare magh. (G. Gy. magyar népmesegyűjteménye. Pest, 1857—66 ed. Kazinczy Fr. și Toldy Fr.)

Gabara, (marină) șlep de lemn sau de fier, robust și de mică capacitate, de ordinul nepuntat, servind a transborda mărfurile unui bastiment, care nu poate să acosteze la cheu. [Const. B.]

Gabbro, v. Gabro.

Gabelentz, *Hans Conon, von der*, linguist germ., n. 1807 în Altenburg, 1848—9 ministru-president, † 1874. S'a ocupat cu studiul limbei mongolice, malaice, finice, africane și americane. Scr. princ.: Die melanesischen Sprachen, Gram. der Kassiasprache, etc.

Gabeliu, pesce, Batoc (v. ac.).

Gabella, (*lat.*) imposit vechiu, taxă care se plătea după mosteniri și donațiuni ce trec în străinătate; în Franța darea după sare.

Gabelsberger, *Francisc Xaver*, întemeietorul stenografiei în Germania și inventatorul unui nou sistem stenografic, n. 1789 în München; † 1849 ca secretar în ministeriul de finanțe al Bavariei. A scris: Anleitung zur deutschen Redezeichenkunst, 1834; Stenographische Lesebibliothek, 1838.

Gabii, oraș în Latium, subjugat de Roma sub Tarquinius.

Gabillon, *Ludovic*, artist dramatic, n. 1828, † 1896. Dela 1853 la Burgtheater în Viena. S'a distins în rolul de caractere.

Gabinus, *Aulus*, consul la Roma la 58 a. Chr.; era partisan credincios al lui Pompeius, contribuie la exilarea lui Cicero sub cuvânt că ar fi procedat în mod ilegal cu ocaziunea judecării compliceilor lui Catilina. [Caion.]

Gabion, coș cilindric fără fund, făcut din nule împletite și destinat ca să fie umplut cu pământ. Se întrebuințează în lucrările de fortificațiuni pentru a căptuși diferitele taluse, oprind pământul de a căde. G. sunt de 2 feluri, unele întrebuințate de geniu au m. 0'60 de lărgime și 0'80 m. de înălțime în împletitură, tărușii

în număr de 7 au 1 m. de înălțime; G. de artilerie sunt mai înalte dar mai înguste.

Gabionada, retranșament cu gabioane.

Gablenz, *Ludovic*, *baron*, general de cavalerie austriac, n. 1814 în Iena. G. a excelat în luptele italiene sub Radetzki, iar la Cașovia în lupta contra Maghiarilor și-a câștigat crucea M. Teresia. În resboiul contra Danezilor, 1864, a comandat corpul austriac, luând parte însemnată la luptele dela Ober-Selk, Oeversee și Veile. 1866 a fost comandantul corpului Nr. 10, cu care a câștigat lupta dela Trautenau. † 1874 prin sinucidere.

Gabrielescu, *Nicolae*, arhitect român, n. 1856 în Râmnicu-Sărat. A luat parte, la început, la restaurarea Curții de Argeș și a Trei-Ierarchilor din Iași. A scris mai multe monografii asupra monumentelor istorice din țeară, între cari: Ruina Sânicoaia, Privire generală asupra monumentelor naționale, etc. E unul din cei dintâi arhitecți români, cari au pus în lumină caracterul și originalitatea artei noastre naționale, și a susținut cu talent și pătrundere conservarea acestei arte și restaurarea ei în mod fidel, adică respectându-se fazele istorice prin cari ea a trecut și s'a dezvoltat. Scrierile sale: Memoria asupra restaurărilor de monumente istorice, Respons la raportul d-lui Révoil în privința monumentelor noastre, etc., au provocat, pentru întâia oară la noi, o polemică, din care au ieșit învingătoare, cum era firesc, principiile ce le-au însușit. A restaurat Ruina Sânicoaia (din secl. XIV), Biserica și Cetățuia Golia din Iași. A lucrat catedrala din Dorohoiu, Liceul național din Iași, Stațiunea balneară a Slănicului din Moldova. E membru al Comisiei monumentelor istorice, al Cercului amicilor literaturii și artei române, etc. [N. Petrașcu.]

Gabro, rocă intrusivă granitoidă basică, formată de dialagi și plagioclași, la care se pot adăuga olivin, piroxeni rombici, amfiboli, etc. G. e foarte răspândit în Alpi, în Carpați (s. e. Iuz în Banat), etc.

Gabrovo, oraș în Bulgaria lângă Iantra, la poalele nordice ale Balcanului, cu 8126 loc. (1888); industrie de lânărie, olărie, pielărie, etc. Aci a fost prima școală bulgară în 1835—77.

Gabun (*Gabon*), estuaru în Congo-francez (Africa), se compune din confluența riurilor Como și Remboë; 70 km. lung, 16 km. lat; supoartă și năi de ocean. După acest riu s'a numit mai nainte colonia franceză, care la 1891 fu încorporată la colonia Congo-francez, ce se întinde dela gura Congului până dincolo de G. și e udată de riurile Ogove și Cuilu. În timpul mai nou se întinde în interiorul continentului până către lacul Tăd. Locuitorii acestei colonii sunt Negrii Bantu. Pe platoul estic trăiesc poporul *Abongo*,

interesant din punct de vedere etnografic; ei trec de pitici, sînt de culoare galbuie, sînt fri-coși, trăiesc rețrași în păduri.

Gácina, oraș în districtul Târskoie Selo, în guv. St. Petersburg, pe un loc plan, păduros și cam băltoș. E proprietatea privată a familiei Târlului, stă sub administrațiunea curții și are 12.000 loc.; are în garnisoană brigada 23 de artilerie de câmp, un reg. de cuirasieri și 2 escadroane de Cazaci; mai cuprinde 7 biserici rusești, 1 luterană, 1 catolică, un gimnasiu de fete, un seminarium de profesori, 1 ospiciu pentru 600 orfani, etc. Palatul imperial, zidit la 1770, posedă 600 camere. Târlului Alexandru III îi plăcea să petreacă aici. La început G. fusese o fermă a curții, dăruită de Caterina II principelui Grigore Orlov, care puse de se zidi castelul și parcul. Murind el, Caterina îl cumpără și-l oferă Târlului Paul, pe atunci mare principe. Acesta la 1797 ridică G. la rangul de oraș și aduce o colonie germană aici. La 29 Oct. 1799 se încheie la G. un tractat de alianță cu Suedia.

Gade, *Niels W.*, compozitor danez, n. 22 Febr. 1817, † 21 Dec. 1890 în Copenhaga, din autodidact deveni un adevărat măiestru al instrumentațiunii, reprezentant al romantismului în școala scandinavă. A scris mai cu samă musică simfonică (8 simfonii, 5 uverturi, ș. a.) apoi musică de cameră, coruri și 8 cantate pentru voci și orchestră.

[T. C.]

Gâde, călău, executorul sentențelor date în materie criminală. Grecii vechi considerau pe G. ca pe unul din magistrații cei mai folositori ai statului. Aristotel însuși exprimă această părere. La Roma funcțiunea de G. era exercitată de lictori, când era vorba de a pedepsi un cetățean, de un funcționar special, *carnifex*, când trebuia să fie executat un străin sau un sclav. Acest *carnifex* era totdeauna din clasa servilă și se bucura de o foarte mică considerațiune, el nu trebuia să locuiască în oraș. În Franția deasemenea funcțiunea de călău inspira o vie repulsiune. Pentru a pute recruta călău trebuia să i-se acorde o mulțime de avantajuri. Un decret din 13 Iunie 1793 stabilise ca de fiecare departament să fie câte un G., numărul lor a fost redus la 43 printr'o ordonanță din 7 Oct. 1832. Astăzi nu mai sînt decât 2, unul pentru Franția și altul pentru Algeria. Ei sînt considerați ca funcționari depinzînd de ministerul de justiție și primesc un salariu destul de însemnat. Asemenea în Ung., unde este înstituit numai un G. pentru țeara întreagă. În Rom., unde în vechiul drept erau prevădute pedepse capitale, funcțiunea de călău era încredințată la țigani, sau mai bine dîs nu era călău anume însărcinat cu această funcțiune, dar ori de câte ori era să se facă o execuțiune capitală, ori ce țigan putea fi constrins să îndeplinească acest oficiu. În această privință se povestește un foarte frumos episod în prefata traducerii franceze a cunoscutei cărți a lui Grellman, *Die Zigeuner* (1787, trad. franc. 1810.)

[Paul Negulescu.]

Gadide, pesci teleosteeni, anacanthicieni cu aripioara ventrală situată sub gât; în majoritate sînt marini și servesc ca aliment; aici aparține genul *Gadus* cu speciile *Morrhua*, din care se prepară «*untura de pesce*» (L'huile de foie de Morue), *Oeglefinus* și *Merlangus*.

Gădînți, com. rur. în Rom., j. Roman, compusă din sat.: Dealul-Mărului (Făgu), G. și Poenița, cu 1029 loc. (Dicț. geogr. 1891); are 2 biserici și o școală. Loc. se ocupă cu transportul lemnului. Spre sud-vest de satul G., pe malul stîng al Siretului, se cunosc încă urmele vechii cetăți Smirodava (v. ac.).

Gadolinit, mineral, silicat de fier, itriu și beril, conținînd și alte elemente rare. E monoclin. Se găsește la Fahlun, Stherby și alte localități în Suedia, în Harz, Riesengebirge, Silesia, etc.

Gadus, v. Gadide.

Gaea, *Gaia*, (grc., lat. Tellus sau Terra, adică pămîntul), deitate cosmologică, care a purces mai întăiu după Chaos. G. a născut din sine pe Uranos (cerul), munții și pe Pontos (marea), apoi cu Uranos pe cei 12 Titani și Titanide, pe Cyclopi și Hecatoncheiri, Erinnyele, Giganții, etc. Era considerată ca cultivătorea a tot ce crește, în unele locuri și ca deită profetică.

Găesci, com. urb. în Rom., j. Dâmbovița, situată lângă calea ferată București-Vîrciorova cu 2470 loc.; aici se află: residența unei judecătoria de ocol, a unui regim. de dorobanți, stație telegrafică și de cale ferată, 6 biserici și 2 școli prim. urb., una de băieți și alta de fete, instalate într'un frumos local, cumpărat dela fostul director al institutului «Lumina», D. R. Cordescu; tot aici se fac bălciuri însemnate, iar teritoriul com. afară de cereale produce cel mai bun tutun în Rom. G. până la 1832 a fost capitala j.-lui Vlașca. Cf. D. P. Condurățeanu: Dicț. geogr. al j.-lui Dâmbovița. București, 1890.

Gaeta, (vechea *Cajeta*), oraș și fortăreață în prov. ital. Caserta (Campania), lângă *sinul de G.*, cu 16,901 loc.; residența unui arhiepiscop. Din 25 Nov. 1848 până la 4 Sept. 1849 asilul papei Pius IX.; din 3 Nov. 1860 până la 13 Febr. 1861 ultimul refugiu al regelui neapolitan Francisc II. La G. se află un port de pescari, care ofere bun adăpost pentru navigatori. În vechime a fost cetate tare și a trecut succesiv în decursul veacurilor prin mâinile Normanților, Francezilor, Spaniolilor, iar ale Francezilor, până fu încorporată în regatul Neapolului. Are o catedrală frumoasă.

Gagarin, familie princiară rusească, care își trage originea dela urmașii lui Rurik. *Mateiu Petrovici G.* a fost pe timpul lui Petru cel Mare guvernor în Siberia, unde a vrut să se facă domnitor independent, dar a fost prins și 1721 spânzurat în Petersburg. *Grigorie Grigorovici G.*, pictor, n. 1810 și † 1893; și-a câștigat merite pentru introducerea stilului bizantin și a ornamentării bizantine-la icoanele sfinte. Familia G. a întemeiat în Odessa *Societatea de navigație dîndreacă Gagarin*, care astăzi se află în administrația statului ruse.

Gagat, o varietate de uila bituminoasă ce se găsește prin Boemia. E de o culoare neagră, putînd căpăta prin lustruire un luciu deosebit, ceea ce face a fi foarte întrebuințată la prepararea obiectelor de ornamente cunoscute sub numele de jeuri. [S. M.]

Gagea Salisb., (botan.) gen din familia Liliaceelor, tribul Tulipeae, cuprinde mici plante erbacee, bulboase cu frunze radicale și lineare; florile sînt mai cu samă galbene și dispuse în umbel, însoțite de bractee foliacee, fructul este

o capsulă membranoasă. G. are vr'o 20 de specii, răspândite prin Europa, Africa nordică și prin Asia temperată sau montană. În părțile noastre cresc mai multe specii, din cari menționăm: *G. arvensis* Schult., cunoscută de popor sub numirea de Scânteuță, *G. lutea* Schult., *G. minima* Schult., *G. pusilla* Schult. etc. Unele specii de G. se cultivă ca plante decorative. [Z. C. P.]

Gagern, 1) *G. Hans Christoph Ernst, baron de*, om de stat, n. 1766, 1815 ambasador olandez în congresul din Viena, reuși să mărească teritoriul Olandei. † 22 Oct. 1852. 2) *G. Heinrich Wilhelm August, baron de*, n. 20 Aug. 1799 în Bayreuth, luptă la Waterloo, 19 Maiu 1848 president al adunării naționale germane, 16 Dec. 1848 până 21 Martie 1849 presidentul ministeriului imperial; în parlamentul uniunii din Erfurt unul din conducătorii partidului federalist, intră apoi în serviciu militar; † 22 Maiu 1880.

Găgesci, com. rur. în Rom., j. Putna, pe malul drept al Putnei, cu 1875 loc. (Dict. geogr. 1897), are 3 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă mai ales cu agricultura.

Gagiu, amanet, zălog, (lat. pignus). Legea definesc G. sau amanetul: un contract prin care datornicul remite creditorului său un lucru mobil spre siguranța datoriei (codul civil român, art. 1685). Contractul de G. conferă creditorului dreptul de a fi plătit asupra lucrului dat în G. prin privilegiu și cu preferința asupra celorlalți creditori. Ca să rezultă preferința, se cere un act înregistrat în regulă, în care să se enunțe suma datorită, specia și natura lucrurilor amănate (art. 1686 c. civ. rom.). Această condițiune e cerută de lege, numai dacă suma trece de 150 lei. Creditorul *gagist* (adecă care a primit un lucru în G.), dacă nu e plătit la termen, trebuie să ceară dela tribunal scoaterea în vânzare a G.-lui prin licitațiune publică. Tribunalul poate să dispună ca lucrul să rămână creditorului drept plată. (Art. 1689 c. civ. rom.)

Gagliarda, joc, v. Gaillarde.

Gahnita, v. Ganit.

Gaia, *Uligan*, *Șorecariu-roșu* (*Milvus regulus*), pasere răpitoare din fam. Falconidae, cu pene ruginii-închise pe spate, cari la bărbătuși sunt provețute cu margini albe; iar cele de pe foale sunt ruginii mai deschise cu negru petate pe la mijloc; la indivizii bătrâni capul e alburii; coada bifurcată e ruginie-roșie, cu fășii curmezișe abia observabile. Lung. totală: 63—72 cm.; lung. arip.: 50 cm.; lung. coții: 38 cm. Pe la noi e de tot comună; aici și clocesce, preste iarnă însă se retrage mai spre sud. [V. B.]

Gaiac, numirea lemnului arborelui Dipteryx odorata Willd. din fam. Leguminoaselor, ord. Papilionaceelor.

Gaica, **Gaița**, **Zaică**, **Mătieș** (*Garrulus glandarius*), pasere cântătoare din fam. Corvidae, sură-roșietică; plutitoarele din aripi sunt brunete-negrii cu margini surii, iar acoperitoarele lor cu fășii curmezișe în negru-albastru și alb colorate; penele negre dela cap formează un moț; basa coții albă; cărnacele din coadă sunt negre, cu pete vinete la basă; ciocul negru; picioarele brune-carneole. Lung. totală: 34 cm.; lung. arip.: 17 cm.; lung. coții: 15 cm. E o pasere foarte isteată și de tot comună prin pădurile de stejar și prin dumbrăvi, unde se nu-

tresce cu ghindă, jir, alune și insecte, ba uneori pândesc și asupra păserelelor tinere. [V. B.]

Găiceana, com. rur. și târgușor în Rom., j. Tecuci, compusă din 12 căt., cu residența primăriei în târgușorul G., unde e și residența subprefecturii plășii Berheciu. Numărul loc. e de 2110 suflete. (Dict. geogr. 1897); are 5 biserici și 2 școale. Loc. din târgușorul G., cari sunt numai Ovrei, se ocupă cu comerțul, iar ceia-lalți cu agricultura și prăsirea vitelor.

Gaida, cimpoiu (v. ac.).

Gaidoz, **Henri**, erudit francez, n. 1842 la Paris, director pentru limba și literatura celtică la Școala de Inalte Studii din Paris, etc. Numeroasele sale lucrări se rapoartă la antichități celtice și la tradițiunile populare; cităm revista »Mélusine«, culegere de mitologie, literatură populară, tradiții și obiceiuri, 1878, și prefăcută în periodică 1884; *Esquisse de la religion des Gaulois*; *La religion gauloise et le Gui du chêne*; *Etude de la mythologie gauloise*; *Le blason populaire de la France*; un studiu: *Români din Ungaria*. Originea, istoria și starea lor prezentă, trad. de George Moroianu. București, 1894.

Gaillarde, (*franc.*) vechiu dans de origină ital. (*Gagliarda*), de caracter vioiu, vesel, îndrăzneț, strengăresc chiar. Musica, adese însoțită de un text, e în măsură ternară și mișcare foarte repede. Foarte în favoare în secl. XVI și XVII. [T. C.]

Gaillardia Foug., (botan.) gen de plante din fam. *Compositelor*, trib. *Helenioideae*, înrudit cu *Helenium* (v. ac.), de care se distinge prin stilii florilor ermafrodite cu apendici subulați. Cuprinde vr'o 8 specii boreal și austral extratropical-americe, diute cari mai ales *G. aristata* Pursh. și *G. pulchella* Foug. ne servesc ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Găina, femeiușă cocoșului de casă (Gallus). (v. Găinoase și Cocoș.)

Găina de apă, pasere, v. Lișița.

Găina lui Dău, după credința poporului ar fi Rândunica.

Găina de mare, pasere, v. Bibilica.

Găina cu mărgăritare, pasere, v. Bibilica.

Găina de munte, — selbatică, v. Cocoșul de munte.

Găina de pădure, — neagră, **Cocoș de câmp**, **Gotcan mic**, (*Tetrao tetrix*), pasere găinoasă din fam. Tetraonidae, cu cioc negru, coadă bifurcată, în care cărnacele externe la bărbătuși sunt curbate în forma lirei; bărbătușii preste tot sunt negrii, cu un lustru albastru pe grumați; femeiuscele de culoare brună-ruginie; aripile cu fășii albe curmezișe. Lung. totală: 60—65 cm. (femeiușca 40 cm.); lung. arip. 30 cm.; lung. coții: 20 cm.; petrece prin pădurile munților mai înalți. V. și Cocoșul de munte. [V. B.]

Găina, unul dintre cei mai falnici munți ai Ardealului, acoperit cu brați și fagi; situat pe hotarul comunei Vidra de sus. De numele G. este legată o legendă, de pe timpul când în acel munte se lucrau mine de aur și se găsia mult aur. Noaptea — ăce-se — ieșia din mine o găină de aur și în cuibul ei se găsiu ouae de aur. Muntele G. este cunoscut pentru »*tîrgul de fete*«, care, precum spune tradițiunea, se ținea în vechime, în fiecare au în Iulie, și cu descrierea căruia s'au ocupat și scriitori Germani și Un-

guri. Are și o însemnătate istorică: în 1852 Imperatul Austriei Francisc Iosif I, la rugarea lui Iancu, schimbându-și planul de călătorie, a trecut peste acest munte și a cercetat »teara motilor«. În amintirea acestui eveniment s'a ridicat pe G. un monument. (Cf. biogr. lui Iancu.) [I. S. Ș.]

Găina, Vasile Dr., n. 6/18 Maiu 1868 în Mădănaiesci în Bucovina, a făcut studiile teologice la univ. din Cernăuț (1887—1891) și a fost promovat, sub auspiciul Imperatoris, la gradul de Dr. în teologie în 22 Iulie 1893. Cu un stipendiu din fondul religionar a petrecut 1893—1896 la univ. din Bonn, Viena, Atena și Berlin, făcând în timpul acesta călătorii prin Belgia, Olanda, Anglia, Italia și România. 1896 fu numit suplent și 1897 examinator din teologia dogmatică la facultatea teol. a univ. din Cernăuț; 1898 căpătă veniam legendi la această facultate și 1899 fu numit profesor extraordinar. A publicat în foaia bisericească din Cernăuț »Candela«, următoarele scrieri: 1) în 1896 un Discurs inaugural asupra metodei de a preda teologia dogmatică; 2) în 1897—1899 un studiu intitulat »Teoria revelațiunii«, care a apărut și nemțesce în Cernăuț 1898 sub titlul »Theorie der Offenbarung, ein apologetischer Versuch«; și 3) în 1898—1899 alt studiu: »Universalitatea, ființa și originea religiunii«. Aceste două studii au apărut și în broșuri separate. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gălnar, pasere răpitoare, v. Uliu.

Gălnăreasa, în poveștile române o fată frumoasă, care are rolul Cenușăresei (v. ac.). G. reprezintă luna, iar găinile, ce le păzește, sunt stelele. [Atm.]

Găinoase, (*Gallinae*), găini, galițe, ordin din clasa păsărilor, cu corp îndesat, greoiu; picioare puternice, sesile, provădute cu ghiare timpite; ciocul, relative mic, la basă e moale și uneori împănă, uneori acoperit cu un fel de membrană ceruoasă, în care se află și deschișeturile nărilor; partea cornoasă a ciocului, de regulă înaltă și lată, iar falca superioară bolțită la vîrf, acopere pe cea inferioară; pe cap și grumădi cu locuri golașe, apendice cărnoase, ș. a.; din cauza aripelor scurte sunt rele sburătoare; adevăratele cărmace din coadă sau lipsesc cu desăvîrșire sau, când se presintă, sînt foarte lungi — cocoș —. În acest ord e frapantă deosebirea între bărbătuși și femeisue. Sînt răspândite peste toată suprafața pămîntului și se nutresc în cea mai mare parte cu vegetale; pentru carnea gustoasă, ouăle lor mari și numeroase, cele mai multe ași sînt domestice. Se împart: 1) Pteroclididae. 2) Tetraonidae. 3) Perdidae. 4) Phasianidae. 5) Crypturidae. 6) Penelopidae și 7) Megapodidae. [V. B.]

Găinușa, v. art. Cărbuș și Cloșca cu pui. **Găinușa alunară**, pasere, v. Alunar. **Găinușa de apă**, pasere, v. Corla. **Găinușa neagră**, pasere, v. Cocoșul de munte.

Găinuța, *G. de omăt*. (*Lagopus alpinus*), pasere găinoasă din fam. Tetraonidae, de culoare roșie ruginie în cursul verei, preste iarnă însă, cu excepțiunea cărmacelor negre din coadă, e de tot albă; tarsul picioarelor ismenat, de pe degete lipsesc solzii cornoși. Petrece prin regiunile muntoase, nutrindu-se cu semănțe, murguri și cu fragede vîlăstare de plante. [V. B.]

Găinuța alunară, v. Alunar.

Gălsenii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul stîng al Argeșului; se compune din 2 căt.: Cărpeneșu și G. cu 2000 loc. (Dicț. geogr. 1890); aici este: 1 mănăstire, 2 biserici și 1 școală; pe teritoriul com. se găsesc 3 izvoare cu apă minerală.

Gălța, com. rur. în Rom., j. Ialomița, situată la Dunăre, cu 1113 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prășirea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Gaița-vîndtă, pasere, v. Căcău.

Găitan, (șiret), fire de bumbac, de lână, de mătase, de argint sau de aur împletite rotund sau drept. G. se întrebuințează în scop de a garnisi și înfrumșeta veșmintele, mai cu samă deosebitele costume și uniforme, pe cari se aplică în multe moduri. De oarece costumele romănesce (miutene, ilice, ghebe) sînt lucrate cu găitane, această manufactură este foarte lătită și între Români. Brașovul (suburbiul *Scheiu*) a fost unul din centrele acestei mici industrii, care se lucra aproape de toate femeile acestui suburbiu. După uneltele foarte simple, întrebuințate la această meserie, compuse din așa numitele *ciocdnele* cu firele depănate și din *troaca* pe care se împletia găitanul, a ramas probabil și numirea lor de *Trocari*. G. lucrate se vindeau pentru uniforme soldaților și se exportau în mare parte în România. Astăzi această mică industrie a decădut cu totul, trecînd în ramul fabricațiunii mari. [M. B.]

Galtisoara, v. Căcău.

Gaius, (*Gajus*), mare jurisconsult roman. Nu se scie exact data născerii lui, probabil însă că ea a avut loc în timpul domniei lui Adrian. Din operele lui reiese, că el trăia încă sub Comod. Scrierile lui se referă toate la dreptul privat. El a făcut un comentariu în 6 cărți asupra celor 12 Table, care ne e cunoscut printr'o citațiune din Digeste (Dig. 1, 2, 1.) El a compus de asemenea un comentariu asupra edictului pretorului urban, ad edictum praetoris urbani, și un altul asupra edictului guvernatorului de provincie, ad edictum provinciale. G. a mai compus și alte lucrări, cari sînt citate în Digeste, dar opera, pe care o posedăm aproape completă și care ne e de o foarte mare utilitate pentru studiul dreptului roman, sînt institutiile sale, Institutiones, în 4 cărți sau comentarii. Singurul manuscris, ce ne-a ramas din această operă, a fost descoperit tocmai în 1816, la Verona, de către marele savant german Niebuhr. Această lucrare ne presintă un resumat aproape complet asupra dreptului privat (civil și pretorian) din secolul Antoninilor; autorul cu multă precisiune ne dă detaliuri asupra vechiului drept roman, cari ne sînt astăzi de o foarte mare valoare, ca constituind aproape unicul izvor, ce posedăm asupra procedurii acțiunilor legeri. (Cf. Glason, Etude sur Gaius. Paris, 1885; Krüger, Histoire des Sources du droit romain (trad. franc. de Brissaud), 1894, pag. 243 și urm.; Kuntze, Der Provinzialjurist Gaius wissenschaftlich abgeschätzt, 1883; Karlowa, Rechtsgeschichte I, 722; Muirhead, Introd. historique au droit privé de Rome, sect. 62, 65.)

[Paul Negulescu.]

Gaj, *Ludovic*, scriitor croat, întemeietorul literaturii croate moderne, n. 8 Iul. 1809 în Krapina (cott. Varasd); † 20 Apr. 1872 în Zagabria.

A studiat dreptul în Pesta. Inspirat de ideile lui Kollar, prin o limbă literară nouă a voit să redeștepte pe Slavii sudici. Scr. princ.: *Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Proiect scurt de ortografie croato-slavică). Poesia sa: Još Hrvatska nij' propala (Croatia încă nu s'a nimicit) 1833, a deșteptat în mare grad simțul național. 1835 a întemeiat diarele: »Novine hrvatske« și »Danica«, la 1839 tipografia națională, cari i-au răspândit sistemul ortografic și au realizat unitatea literară a Slavilor catolici din sud. În politică naționalist înfocat și intransigent față de Maghiari. 1848 a exoperat la Viena libera alegere a banului și adunarea națională l-a ales pe Jellačić.

Gajári, Edmund, diarist magh., n. 1852 în Komárom. A studiat dreptul în Pesta. 1873 protototar al orașului Kalocsa; dela 1884—87 deputat liberal. Dela 1884 redactor la »Nemzet« și »Pester Lloyd«.

Gajzágó, Solomon, cel dintâi președinte al curții de compturi în Ungaria, n. 1830. A studiat dreptul în Pojon; dela 1863 fû ales deputat în mai multe sesiuni; 1866 vicepreședinte al camerei deputaților; 1870—1892 președinte al curții de compturi; 1892 e numit consilier intim și în scurtă vreme membru ereditar al camerei magnaților. (A scris două tragedii: Békessy și More és Majláth Margit).

Gala, ceremonie mare, serbare de curte; mare înută. [O. L.]

Galactocele, (grec.) tumore a țitei, ce se desvoaltă în urma dilatațiunii unui sau mai multor canale ale laptelui.

Galactodendron utile Humb. Bonpl. et Kunth., (botan.) sau *Brosimum Galactodendron* Don., un arbore din familia *Urticaceae*, tribul *Artocarpaeae*, care poate ajunge până la înălțimea de 30 m., având un diametru de 2-50 m. Acest frumos arbore, totdeauna verde, are frunze întregi și coriace. El crește în America tropicală, în Brasilia, Guyana și în Antile, formând păduri întregi. Din scoarța acestui arbore se obține prin incisiuni o mare cantitate de suc lăptos (latex), care are proprietăți analoage laptelui animal, din care causă se și întrebuințează ca aliment, constituind o beutură plăcută. *G. utile* este cunoscut sub numirea franceză de *Arbre a la vache*, tocmai din motivele mai sus amintite. [Z. C. P.]

Galactogoga sau *Galactophora*, (med.) remedii cari promovează secrețiunea laptelui; s. e. *Fructus foeniculi*, *Fructus Anethi*.

Galactometru, *Lactometru*, *Lactodensimetru* este un areometru (instrument pentru determinarea greutateii specifice sau a densității unui lichid), construit anume pentru constatarea greutății specifice a laptelui, constituit dintr'un bețisor subțire de sticlă sau de metal, mai gros la capătul inferior, care conține o cantitate de mercur sau de plumb, destinat a-l face mai greu și a menține în pozițiune verticală; bețisorul este gradat, împărțit prin linii orizontale obicinuit în 20 părți egale. Când se introduce G. într'un vas cu lapte, el se cufundă cu atât mai adânc, cu cât laptele este mai subțire; în laptele mai gros înoată deasupra lichidului o parte mai mare a bețisorului și lungimea lui neîntrează în lichid este proporționată cu densitatea laptelui. Laptele normal este mai greu ca apa; greutatea specifică a

laptelui de vacă la temperatura de 15° C. variază între 1.029 și 1.034, ceea ce înseamnă, că 1 litru de lapte cântărește 1029 până la 1034 grame, pe când 1 litru de apă destilată cântărește la aceeași temperatură 1000 grame. Când se adaugă laptelui apă, el devine mai ușor, când se scoate din lapte smântâna el devine mai greu, cu G. se pot constata aceste falsificări când există numai una din ele, când însă ele sunt făcute amândouă în același timp, laptele poate conserva greutatea normală și atunci nu se descopere fraudă prin G. Asemenea în cazul când după adăugire de apă sau după scoaterea de smântână s'a mai adăugat laptelui amidon (scrobeală), făină, o decoctiune de orz, greutatea specifică a laptelui poate deveni normală. De aceea examinarea laptelui cu G. dă rezultat sigur numai în cazul negativ, când greutatea laptelui este micșorată; în cazul contrar însă examenul cu G. se completează prin determinarea cantității smântânei sau a untului, prin cromometru și butirometru, operațiuni cari cer mai mult timp decât cântărirea laptelui cu G. G. oficial întrebuințat în regatul român este însoțit de instrucțiuni speciale pentru examinarea laptelui de vacă, a laptelui de bivoliță, care are greutatea specifică de 1.030 până la 1.036 și a laptelui de oaie care are greutate de 1.031 până la 1.037, și de tabele rectificatoare pentru cazul când temperatura laptelui este mai joasă sau mai înaltă decât de 15° C. (Cf. Regulamentul de privegherea sanitară a alimentelor și beuturilor. București, 1895. Instrucțiuni pentru controlul laptelui din comerciu. București, 1897.)

[I. Felix.]

Galactorrhoea, (med.) curgerea continuă a laptelui din țite în urma unei secreționări morbide. G. cauzează o slăbire generală, nervositate, anemie. Se tratează prin remedii purgative, dietă strictă, iodat de potasiu, pansament.

Galambfalva, *Nagy-G.*, rom. *Porumbu mare*, com. rur. în Trs., cott. Odorheiu, cu 1194 loc. Sécui și Români (150). Pe dealul de lângă G. se ved ruinele unui vechiu castel.

Galanga, nume generic dat diferitelor rădăcini de plante întrebuințate în medicină ori în economia casnică ca aromuri; în special se înțelege rădăcina plantei *Alpinia*, care ca atare se presintă sub două varietăți, așa dîsa *G. mare* și mică. Originală din India și China. Are un odor plăcut și tare, cu gustul piperat, cu proprietăți excitante, ba chiar afrodisiace. [S. M.]

Galant, (franc.) 1) cel ce vrea să placă femeilor prin maniere, limbagiu, etc. 2) femeie galantă înseamnă femeia căreia îi plac aventurile amoroase. 3) vorbind despre lucruri, galant e sinonim cu distins, elegant.

Galánta, com. rur. în Ung., cott. Pojon, cu 2465 loc. Maghiari, Slovaci și Nemți; stațiune însemnată de cale ferată; cu un frumos castel al principilor Eszterházy.

Galanteria, politeță în vorbirea, în manierele sau în purtarea cuiva față de altcineva. Față de femei G. este curtenire.

Galanthus L., (botan.) gen de plante bulboase, din fam. *Amaryllideelor*, tribul *Amaryleae*, înrudit cu *Leucoium* (v. ac.), de care se distinge ușor prin segmentele interioare ale periantului mult mai scurte decât cele exterioare. Cuprinde vr'o 3 specii răspândite în Europa și Asia oc-

cidentală (dintre cari, *G. nivalis* L. »ghiociei«, crește și la noi), cultivate în o mulțime de varietăți orticole pentru florile lor candid-albe foarte timpurii. [A. Pr.]

Galatina, (*ital.*) mâncare rece pregătită din carne fragedă, pește, etc., cu gelatină.

Galantom, (*franc.* galant homme, *ital.* galantuomo) se ține despre cineva având maniere cavaleresci și purtare de om onest.

Galapagos, («insulele broascelor țestoase»), grupă de insule vulcanice în Oceanul Pacific, aproape de coastele Americii, sub equator; 7643 km². și 204 loc. Au fost colonizate din Ecuador la 1832. Aparțin Statelor-Unite din America de nord.

Galata, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din tirgușorul G. și căt. Hlincea, Valea-adâncă, Vișan, Horpaz și Lunca-Cetățuia, cu 1115 loc. (Dicț. geogr. 1888), având reșed. com. în tirgș. G., situat pe platoul dealului G., spre sud-vest și în depărtare de 3 km. de orașul Iași; aici se mai află 2 școli și un ospiciu pentru bătrâni infirmi, fundat la 1850 de Gr. Ghica și întreținut de casa spitalelor Sf. Spiridon din Iași. În marginea acestui tirgș. la resărit se află fosta mănăstire G., zidită de Petru Schiopul în 1584 având formă de cetățuie, care astăzi servește de închisoare preventivă pentru militari. În această mănăstire s'a întărit 1659 Constantin Șerban, când hanul Tătarilor, în urma ordinului primit dela Turci, voia să-l alunge din Moldova și să pună în locul lui pe Ștefan, fiul lui Vasile Lupul; el este însă scos cu puterea de aici de Tătari și scapă înapoi în Transilvania. Podgoria de aici produce vinuri bune.

Galata, o suburbie a orașului Constantino-pole (v. ac.).

Galatela, în mitol. greacă o nereidă, fata lui Nereus, deu al râurilor, cu oceanida Doris, și astfel nimfă, personificațiunea mării pacifice și strălucitoare. Polyphemos ciclopul a dorit ca G. să-i fie amoroasă, dar ea nu a vrut să scie de el, pentru că iubia pe Akis (apă-om). Polyphemos în turbarea sa cu o stâncă omoară pe Akis, dar acesta se prefăce în isvor. [Atm.]

Galateni, un popor din Asia mică, care își trage originea din Galia, și merge în resărit către finea secl. III a. Chr. ocupând ținutul din mijlocul Asiei mici, care după ei s'a numit Galația sau Galogrecia. La scriitorii vechi G. vin sub numirea de Celi și Gali (Polybiu 1, 6; Dion. Halic. 9, 35). G. erau de caracter resboinic, s'au îmblandit însă cu timpul și au învățat limba grecească. Sf. Pavel în a doua călătorie trecând pe la G. le-a predicat și a întemeiat între ei mai multe biserici. După depărtarea apostolului judeo-creștinii au provocat împărecheri între ei, așa s'a vădut Sf. Pavel îndemnat a scrie epistola către G. pe la a. 55 d. Chr. (Cf. Dr. V. Szmigelski, Introducere în sf. Scriptură P. III, p. 72—75.) [Dr. Is. Marcu.]

Galați, v. Galația.

Galați, port pe Dunărea de jos, capitala județului Covurlui, sediul comisiunii europene a Dunării și al comisiunii mixte a Prutului, precum și a 15 consulatelor, aparținând la diverse puteri străine. G. situat între Dunăre și lacul Brateș, la 45°26'52" latit. și 25°41' long. și departe de 174 km. de Marea Neagră, ocupă o suprafață

de 1220 ha., pe ultima terasă a platoului Moldovei ca și pe șesul dintre Brateș și Dunăre, împărțită în *vale* (șes) și *deal* (terasă). Valea este regiunea sud-resăriteană dintre Dunăre și șoseaua națională a Renilor, ce-i servește de zăgaz contra vărsăturilor Brateșului, este partea cea mai veche a orașului și locul de învîrtire al marelui comerț; aci sînt marile magazine, fabricile principale, cherețele, comerțul de pescărie, docurile, agențiile de navigațiune, gările, etc. În partea Dunării valea e proveștă cu un cheu de 1224 m. Din cauza nivelului său scoborit și a scurgerii apelor din deal, valea este adeseori inundată și în multe locuri nepracticabilă. Partea sa mai despre est se numește *Bădălanul* și e locuită de lucrătorii portului și de agricultori. Dealul e regiunea sud-vestică și cea nordică cu o suprafață de 651 ha.; aci se face micul comerț, aci sînt autoritățile naționale și internaționale ca și instituțiunile publice și private cele mai însemnate. Un șant de 9860 m. împrejmuește orașul din Brateș până în Dunăre pe partea lui de uscat. G. sînt legați prin trei căi ferate cu Moldova și Muntenia, iar prin Dunăre cu toate porturile acestui fluviu; șoselele mai cunoscute sînt a Brăilei, a Tecuciului, a Bêrladului (Traian) și a Prutului. G. are 11 piețe și 4 grădini publice.

Populațiunea e de aproximativ 60,000 suflete, compusă din Români (34,765), Oveii (13,085), Greci (4196), Nemți (2068), Unguri (1835), iar restul Bulgari, Ruși, Sârbi, Francezi, Englezi, Italieni, Polonezi, Turci, Armeni și Lipoveni. G. este reședința episcopiei eparchiei Dunării de jos, compusă până în 1878 din județele Covurlui, Brăila, Ismail și Bolgrad, în care dela această epocă județele Ismail și Bolgrad, trecând sub spectrul Rusiei, sînt înlocuite cu județele Tulcea și Constanța. (v. Dunărea de jos). Numărul parohiilor ort. în G. e de 12 cu 22 biserici, din cari 20 românești, pe lângă aceste mai sînt 5 biserici de alte confesiuni. Oveii au un templu și mai multe sinagoge, iar Mohamedanii o moschee. Important centru de cultură cu 7 școli secundare: liceul »V. Alexandru« cu biblioteca »Urechii«, școala comercială, seminarul, școala primară normală, școala de meserii, școala copiilor de marină și școala secundară de fete, 20 școli primare și mai multe institute private. G. e reședința unei curți de apel, (pentru teritoriile județelor Covurlui, Putna, R.-Sărat, Tecuci, Tutova, Constanța și Tulcea), unui tribunal și a două judecătoria. Serviciul sanitar cuprinde patru cartale cu un medic-șef și mai mulți medici, cinci spitale, două consilii sanitare (al orașului și al județului).

G. este primul port de importațiune al țării; pe aci se importă: șine de fier, țesături de bumbac și de lână, zahăr, pește, cărbuni minerali, orez, oleuri vegetale, lămâi, portocale, chitre, rodii, cafea, sodă și tot felul de articole de drogherie; la export figurează mai ales cerealele, vinuri, semințe oleoase și legume uscate, spirtoase, vite cornute, piei netăbăcite și mai ales pește și lemne de construcție sosite aci în plute pe apă Siretului și expediate în Turcia, Grecia, Egipt, Rusia, Spania, Italia, Franța și Algeria, India până și în Panama, făcând din G. primul port de exportățiune al României.

(Despre mișcarea portului G. v. tabloul alăturat.) Industria G. cuprinde 47 fabrici de făină, tăiatul lemnului, luminări de stearină și ceară, săpun, vax, frânghii, dopuri de plută, cărămidă, var, alva, rabat și ciocoladă, macaroane, spirtoase, pielării, tăbăcării, boiangerii, etc. Firmele comerciale și industriale înscrise la trib. de comerț sunt 2078. Traficul total al G. apropie 100.000.000 lei, din cari mai mult de jumătate la import. Manoperele comerciale sunt facilitate prin construcțiunea între 1887 și 1892 a *docurilor*, cari sunt asemenea celor din Braila (v. ac.) și cuprind: a) basiniul pentru încărcarea și descărcarea vaselor; b) magazia de grâne; c) magazia de mărfuri; d) atelierul de mașini cu generator de oleuri și mișcare pentru lumina electrică și macaralele; e) hangarul de transit. G. e reședința camerei de comerț a circumscripției VI (județele Covurlui, Tutova și Fălciu), a bursei de comerț. Venitul de $\frac{1}{2}\%$ pe valoarea produselor și mărfurilor exploatate atinge suma de aproape $\frac{1}{2}$ milion, care se întrebuințează pentru lucrări de îmbunătățire a orașului. Venitul comunei G. apropie 2.000.000 lei, iar datoria trece de 4.000.000 lei.

Numele orașului au căutat unii să-l derive dela Gali, cari în incursiunile lor prin secl. III a. Chr. l-ar fi fundat, alții l-au pus în legătură

cu o colonie bizantină, mai probabilă pare însă părerea, că G. a fost un mic loc la Dunăre pentru relațiunile comerciale ale Galiției, al cărei nume l-ar purta. În actul din 1134 dela Ivancu Rotislavovici se regulează plata vămii »numai în Haliciul mic și nu aiurea«. Până la începutul secolului nostru G. era foarte neînsemnat, astfel Wilkinson (1821) apreciază la 7000 numărul locuitorilor, și totuși în secl. XVIII a fost mai bine ca mai înainte, căci pe acolo se duceau la Constantinople grâul și vitele Moldovei. Dela 1829 cu pacea dela Adrianopole, când țerile române au câștigat dreptul de a vinde și altor țeri afară de Turcia, dela 1836, când Mihail Sturza l-a declarat port liber, dar mai ales dela 1856, de când comisiunea dunăreană a luat în grija ei navigația pe Dunăre, G. au luat o mare dezvoltare comercială. La 1 Apr. 1883 a încetat de a mai fi port liber.

Situat în punctul unde Dunărea își frânge cursul pentru a începe, puțin mai la vale, să-și construiască întinsa ei deltă, pe promontoriul format de terasele Moldovei între Siret și Prut, întărit la est prin iezorul Brateșul, pe locul de legătură al Moldovei cu Basarabia de jos și în fața peninsulei dobrogene, care înaintează către acest punct, G. ocupă o pozițiune geografică importantă din toate punctele de vedere și în toate

Mișcarea portului Galați în 1898.

Bastimente	Sub pavilion													Totalul		
	Român	Francez	Italian	Englez	German	Austriac	Otoman	Rus	Belgian	Olandez	Elin	Sved.-Norv.	Danez		Bulgar	Bavarez
Bastimente de mare:																
Intrate .	55	65	80	196	28	126	225	148	5	6	92	1	2	5	—	6
Eșite .	54	65	79	199	27	126	231	149	5	4	91	1	2	3	—	5
Bastimente de riuri, vapoare de pasageri, șle-puri, remorchere, etc.:																
Intrate .	1436	5	28	22	—	1060	248	165	—	9	946	—	—	61	2	—
Eșite .	1440	6	28	22	2	1061	257	167	—	9	961	—	—	57	2	—
Șalupe și bărci:																
Intrate .	1398	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Eșite .	1364	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Bastimente	Încărcate				Deșerte		
	Cu vele sau cu rame	Cu aburi	Tone capacitate (de registru)	Tone cereale	Tone alte mărfuri	Cu vele sau rame	Tone capacitate (de registru)
Bastimente de riuri, vapoare de pasageri, șle-puri, remorchere, etc.:							
Intrate .	1462	733	403,773	Tone în total intrate 303,063,569		863	924
Eșite .	628	916	495,732	cereale	mărfuri	1705	763
Șalupe și bărci:							
Intrate .	1132	—	5,746	—	5,382-183	266	—
Eșite .	131	—	670	—	451-319	1233	—
							1,877
							6,956

veacurile apreciată. Întărită prin puternicele obstacole formate de Dunăre, Siret și Prut cu Brateșul, această regiune a avut în toate veacurile o importanță valoare strategică. Un vast șanț tras, se dice de Goți din capetul nordic al lacului Brateșul până în Siret, cu frontul la exterior și întrerupt din timp în timp de deschideri sau porți, a transformat un moment această regiune într'un vast câmp întărit (raza mijlocie 15 kilometri) asigurând atât o strajnică apărare cât și o mare facilitate pentru manevrele ofensive. Trei linii de uvrage permanente desemnează ați trei arce concentrice cu capetele sprijinite pe Brateșul de jos și pe Siret aproape de ruinele vechii cetăți Tiglina (v. ac.) și formează din regiunea G. capetul liniei de apărare dintre Carpați și Dunăre, sprijinită pe pozițiunile Focșani și Nămolosa identic organizate. G. își începe cariera sa comercială cu pescel. (Se scie că la 1527 Petru Rareș fii ales domn al Moldovei pe când se afla la G. după pesce.) Importanța lui comercială însă începe după căderea în puterea Turcilor a cetăților Moldovei de jos (Chilia și Cetatea Albă). După Cantemir, G. erau cea mai mare piață de negoț a întregii Dunări, căci aci veniau vasele Mării Negre (Crimea, Trepizonda, Sinope, Constantinopole) și ale Mediteranei, până și din Barbaria, pentru a se întoarce încărcate cu lemnărie, ceară, sare, salpetru și cereale. Așezat în pragul Moldovei, Dobrogei, Munteniei și Basarabiei, G. asista la o parte din cele mai mari evenimente istorice, politice și militare. Al. cel Bun conduce până la G. pe Ioan, fiul lui I. Paleologul. În 1418 multe din cele 3000 familii armenes isgonite din țeara lor se așează la G.; la 1651 Tătarii năvălind din Crimeea ard G.; în 1659 G. ca și alte puncte ocupate de Turci e ars de Radu Mihnea al Munteniei, unit cu Rákoczy al Transilvaniei; în 1769 armata generalului Romanzoff ocupă G.; în 1789 Turcii apără orașul, însă sunt bătuti și goniti de aci de Ruși; în 1791 se subscriu la G. preliminările păcii. În 1809, în 1826, în 1854 ca și în 1877 Rușii trec Dunărea la G., fie pentru a transporta operațiunile în Dobrogea, fie pentru a-și asigura flancul lor stâng. (Cf. Dicționarul geografic al j.-lui Covurlui, de Moise N. Pacu [publicat de societatea geografică română]. Dunărea și coastele Mării, de Lt.-col. Drăghiceanu.)

Galația, o regiune din Asia mică, numită astfel după *Galati*, o populațiune celtică, care s'a despărțit din puhoiul ce inundase Macedonia și Grecia (280 a. Chr.) și a trecut în Asia. Multă vreme au cutreerat ei nordul Asiei mici, până ce la 235, bătuti fiind de regii Bithyniei și Pergamului, au fost siliți să se așeze în regiunea dintre Frigia mare și Capadocia, care regiune a și primit numele de G. A remas independentă până la 25, când a fost prefăcută în provincie romană.

[C. Litzica.]

„Galații”, diar cotidian, apare în Galați (Rom.) dela 1882; mai întâi fii pus sub direcțiunea lui Timoleon G. Nebuneli, fost primar al Galaților, urmând o politică curat liberală; dela 1889 se află sub direcțiunea lui Ioan G. Nebuneli, fratele celui dintâi; dela 1892 diarul urmează o politică independentă, iar la 1896 se atasează partidului conservator. Tirajul 2000 exemplare.

Galaxias, (grec.) în astronomia veche nume ce se dedea fășiei alburie de pe cer, numită calea laptelui, drumul lui Traian sau drumul robilor.

Galba, *Servius Sulpicius*, (68 d. Chr.) împărat roman, urmează la tron lui Nero. Când a luat frâiele guvernului imperial avea 72 de ani. Înainte de a fi împărat administrase timp de opt ani Spania-Taraconeză. Ne voind ca să plătească către pretorienii așa numitul donativum, își atrase ura acestora și cu ocazia proclamării de mostenitor a lui Licinianus Piso, pretorienii resculati de către Marcus Fulvius Oton ucid pe bătrânul G. G. a domnit șapte luni din anul 68. [Caion.]

Galbanum, o gumă-reșină excretată de planta numită Ferula galbanifera din fam. Ambeliferilor, originară din Persia. Ea se presintă în comerț sub forma unor granule galbene sau în masse compacte unsuroase la pipăit, cu spărtura sticloasă, cu savoarea amară și miros displăcut. E solubilă în apă de var și alcool. Topită cu potasă, dă resorcină și acid oxalic. În compoziția ei întră în primul rând un principiu gumos și o reșină solubilă în eter și esență de petrol. În medicină se întrebuințează ca stimulant, totdeauna însă extern, luând parte la prepararea diferitelor plasturi. [S. M.]

Galbaza, v. Distoma.

Galben, v. art. Colorante și Colori.

Galben de Kassel, clorur basic de plumb preparat din topirea la un loc a litargei (oxid de plumb) cu clorură de amoniu (tiping). Se presintă cu o culoare ca a lămâiei și e foarte usitat în pictură. [S. M.]

Galben, monetă de aur al cărei semn comercial e $\ddagger$. În Austro-Ungaria monetă comercială, care se bate numai dacă se comandă anume, din aurul furnizat. 1 galben = 4.74 fl. v. a. aur. = 9.60 M. = 11.85 franci. Finața e de 23 $\frac{1}{4}$ carate sau 989 $\frac{1}{12}$ ‰ aur curat. Există afară de acesta galbeni germani de 10 și 20 M., galbeni olandezi, români de 20 fre., și rusești. (v. și art. Ducat.)

Galbeni imperiali, G. rusești, a căror baterie a fost sistată 1885. Valorează 3 R^o aur și au greutatea legală de 3.9264 gr. și finața de 88 solotnici sau 916 $\frac{1}{12}$ ‰ aur curat.

Gălbinare, (med.) *icter*, îngălbenirea pielii și a membranelor mucoase, ce se ved în urma trecerii de fere în sânge sau în urma disoluțiunii sângelui cauzată de anumite influențe. (i. nu este un morb, ci numai un simptom. Din punct de vedere etiologic se deosebesce 1) *G. hepatogenă*, care se ivesce mai des, și 2) *G. ematogenă*, mai rar. G. hepatogenă se desvolță din ficat prin aceea, că se alterează scurgerea sau formarea ferii. Causele acestei alterațiuni pot fi: inflamații catarale ale canalelor ferii, concremente, parasiți, neoplasme, inflamații ale substanței ficatului, degenerație acută în urma unei intoxicațiuni cu fosfor, stagnațiunea circulațiunii sângelui. G. ematogenă se nasce în urma unui proces, care transformează emoglobulin în bilirubin; acesta se așează în piele și o colorează galbin. Acest fel de G. se ivesce în decursul unor morbi acuti ca piemia, septicemia și tifus și la intoxicațiuni s. e. cu chlorat de potasiu, venin de șerpă, etc. Tratamentul ambelor forme de G. se orientează după cauză. În fine se mai

deosebesce și o *G. a nouăscuților*, care se pare a fi de origine ematogenă; de obicei nu are lipsă de vr'un tratament.

Gălbinaș, numit și *vitellus*, este încunguiat de o membrană subțire transparentă, numită membrană vitelină, și e legat de cei 2 poli ai oului prin două cordoane formate dintr'o albumină mai condensată. Vitellul se compune din 2 părți: o parte *cytogenă*, care va da naștere embrionului, vizibil sub forma unui disc alb numit *germinativ* (sau cicatriculă), care conține nucleul (vesiculă genuinativă). O a doua parte este constituită din ceea ce se numește vitellul *nutritiv* (Balbiani), *de nutrițiune* (Reichert) sau *deutoplasma* (Van Beneden) și care servește la nutrițiunea, creșterea și multiplicarea celulelor embrionului. Vitellul nutritiv e compus din 2 părți, o parte albă și o alta galbenă, cari alternează concentric. Din punct de vedere al compozițiunii gălbinașul conține *vitelină* (o substanță albuminoidă) 15-76 la 100 de părți, *cholesterină*, *lecitină*, *cerebrină*, materii extractive — urme de acid lactic și fier — (în foarte puțină cantitate), cloruri și sulfat alcaline, în proporții variate, etc., și chiar amoniac 0-03 la suta de părți. După Dareste, *G.* mai conține granule microscopice, cari ar avea proprietățile amidoului. *G.* e ușor de digerat când e moale; diferența lui de digestibilitate când e tare sau nu, este mai puțin însemnată decât la albuș. [V.]

Gâlca, în medicină termen popular pentru umflăturile glandulelor dela grumaz sau ale tonsilelor (migdalelor).

Galda, magh. *Găld*, 2 comune rurale în Trs., cottul Alba inferioră. 1) *G. de jos*, cu 1218 loc. Români. 2) *G. de sus*, cu 970 loc. Români.

Galea L., (botan.) gen din familia Leguminoaselor, subfamilia Papilionaceae, tribul Galegeae, cuprinde frumoase plante erbacee, perene, erecte, glabre cu tulpina adesea flexuoasă; frunzele alterne imparipenate cu foliolele întregi; florile albe sau albastre sunt dispuse în raceme axilare și terminale; fructul este un legumen linear, bivalv. Acest mic gen are numai 3 specii, ce cresc în Europa meridională și în Asia occidentală. În părțile noastre crește numai *G. officinalis* L., numită de popor Ciurma rea, Iarba-ciumei. Speciile de *G.* se cultivă uneori ca plante decorative. [Z. C. P.]

Galena, sulfur de plumb SPb. Cel mai important și răspândit mineral din care se extrage plumbul. Se prezintă cu o culoare cenușie și cu luciu metalic, cristalizează în cuburi și octaedri, precum se găsește și în druse și ca agregate. Densitatea 7-5, duritatea 2-5. Lasă urme pe hârtie ca și grafitul. Acidul azotic o disolvă cu formare de nitrat de plumb; acidul clorhidric și sulfuric concentrăți însă numai la cald, cu formare de clorură respective sulfat. Cărbunele o reduce în plumb metalic. Se găsește în combinațiuni cu alte sulfuri, cum s. e. cu cea de arsen, antimon, formând așa dișele sulfuri duble. Câte odată *G.* conține argint ori aur. Culcușurile ei sunt depozitele de granit și gneisturile de prin localitățile Freiberg (Saxonia), Clausthal (Harz), Devonshire (Englterra). Se întrebuințează la extragerea plumbului și la smălțuirea vaselor de pământ prin faptul că fusionează ușor, transformându-se într'o masă sticloasă galbină ori brună

sau verzuie, după cum conține și urme de mangan ori chrom. [S. M.]

Galene, un gen de crustacei decapoți ce trăiesc prin Marea Japoniei.

Galenit, Galena (v. ac.).

Galenos, *Claudius*, medic și filosof renumit prin jumătatea a doua a secl. II p. Chr. În filosofie s'a ocupat mai cu samă cu explicarea scrierilor lui Plato, Aristoteles, Theophrast și Chrysippos. În logică urmează lui Aristoteles și prin o nouă combinare a terminilor flogistici din figura I aristotelică, introduce în logică figura a IV numită după el galenică. *Galenic* se dice modul de a concludă și de a forma silogismii în felul de concludere a lui Galen. (Cf. Ueberweg, Ist. I, 65.) [Pl.]

Galenț, scarpă, sandală, un fel de ghetă făcute din lemn, colorate negru, lustruite și căptușite, cari le întrebuințează poporul sărac mai cu samă în Franția, Belgia, Olanda, etc.

Galeode sau *Saliphuge*, arahnide arthrogastre cu trahei și cefalotoracele articulat. Chelicerele enorme, didactile; palpi simpli. Atacă animalele mici, trăiesc în țările calde și trec ca veninoase.

Galeopithecus, (grec. galé=pisică, și pitheos=înomiță), un gen de mamifer foarte curios; trăiește în Archipelagul indian. Se mai numește și pisică sburătoare. Acest animal se ține în timpul zilei ascuns în locurile cele mai retrase din păduri, dormitează și nu pleacă decât seara pentru a căuta insectele cu cari se hrănește.

Galeopsis L., (botan.) gen de plante anuale din fam. Labiatelor, trib. Stachydeae, înrudit cu *Stachys* (v. ac.), de care se distinge prin anterele de dehiscență transvers 2 valvate. Cuprinde vr'o 10 specii europene și boreale asiatice; dintre cele ce cresc la noi remarcăm ca mai frecvente: *G. Ladanum* L., numită »tașoșnic« sau »zăbreacă«, și *G. speciosa* Mill. [A. Pr.]

Galeră, (mar.) vase lungi, ușoare și repede, cari mergeau cu ramele și cari formau flotele de luptă din Marea Mediterană până în secl. XVIII; prin extensiune s'a dat în urmă acest nume la toate vasele de resboiu din vechime, mai cu samă ale Grecilor și Romanilor. Pentru a se pute întrebuința mai multe rame pe galerele din vechime se așezau de obicei trei etaje de rame (trireme), câte odată însă se construiau cu 4, 5 și 6 rânduri suprapuse de rame. Echipagiul numera 200—300 de lopătari și 20—30 de luptători. În marinele moderne din Mediterana (Italia, Franța) se întrebuințau ca lopătari tălharii condamnați la muncă silnică; ei erau legați cu lanțuri de băncile pe cari ramau. *G.* combăteau prin ciocnire și prin abordagin, corp la corp. Un tip de galeră istorică, al cărei nume a ramas legendar, este *Bucentaurul*, pe care din secl. XII și până în secl. XVIII Dogii Venetiei ieșiau în fiecare an în mare, în ziua de Înălțare, și celebrau cu mare pompă căsătoria lor mistică cu Marea. [Constant. B.]

Galeria, (arhitectură) parte dintr'o clădire, mai mult lungă decât largă, adeseori boltită și câte odată decorată cu ornamente, așezată de regulă la fațada principală și exterioară, mai rar la o fațadă interioară sau în însuși trupul zidirii. Multe din curțile vechi românești, din mănăstirile și bisericile noastre aveau și au încă galerii, susținute de stâlpi, de cele mai multe

ori de lemn, și împodobite de decorațiuni caracteristice, de sfinți și scene religioase, (pridvoare).

Galerie, se numește și locul rezervat pentru colecțiuni de tablouri și alte obiecte de artă; în teatre balconul cel mai de sus.

Galeria, în montanistică: Pentru amenajarea unui gisement, se scoboară cu un puț până la filon și se merge în urmă orizontal printr'o G. într'un sens determinat. Vidul creat în subsol se numește G. și dînsul este conservat prin cadre de lemn și scânduri sau printr'o îmbrăcăminte în metal sau prin un zid în cărămizi sau piatră, când terenurile nu sînt rezistente. Dimensiunile obicinuite ale unei galerii sînt de 1'80 m. înălțime, 1'80 m. lărgime în partea inferioară și 1'20 m. la partea superioară. G. după exploatarea minereului poate servi pentru a instala drumuri de fier pentru transport, tuburi sau canale pentru ape, ventilație pentru aerisare, etc. **Galeria înclinată** este aceea care unește două diferite orizonturi (galerii orizontale). Ea este mînată pe înclinarea zăcămintului și servește pentru transport și aeraj.

Galerius, (306—311) *Gajus Valerius Maximianus*, cioban dac; împăratul Dioclețian introducînd tetrarchia, numește 292 ca cesar pe G. și îi dăte pe fîca sa de soție. G. în calitatea lui de cesar administrează mai întîi Iliria, provinciile dunărene și Achaia. În 305, după retragerea lui Dioclețian și Maximian, G. ocupă unul din cele două locuri de împărat. Din 305 începe o epocă de revolte, care se termină prin venirea la tron a lui Constantin. În 311 G. moare de o teribilă boală; tot corpul i-se umpluse de îngrozitoare răni. A persecutat pe creștini. [Caion.]

Galeta, (mar.) o piesă de lemn tare de forma unui bob de linte, care se pune în vîrfurile catargelor vaselor pentru a primi paratonerul în mijloc; împrejurul paratonerului sînt două, trei ferestre cu roțițe destinate a primi saulele (sforile) pe cari se urcă flamura vaselor de resboiu sau un pavilion de comandament.

[Constant. B.]

Găletăritul, o dare veche în principatele române, care se plătia după numărul găleților de grâu strînse de pe cîmp.

Galgóc, comună mare în cott. Nyitra, cu 7216 loc. (1891) în majoritate Slovaci. Ceteata G. prin secl. XIV a fost proprietatea lui Mateiu Csák, apoi a familiei Ujlaky, Thurzó; acum e posesiunea familiei conte Erdődy.

Galgóczy, 1) *G., Antoniu*, general de artilerie austro-ungar, n. 1837 în Szepesi-Szent-György în Ardeal; a fost comandant al corpului de armată Nr. 10 din Przemisl în Galiția. 2) *G., Teodor de Galantha*, locotenent-mareșal austro-ungar; a fost comandant al corpului de armată Nr. 12 din Transilvania. † 1897.

Gall, v. Gallii, *Galia*, v. Gallia.

Galiceana, biserică, biserică din Galia (Francia). Creștinismul s'a lătit în Fr. încă în primele veacuri ale erei creștine și prinse rădăcini atât de puternice, încît în curînd bis. din Fr. deveni cea mai ilustră dintre bisericile apusene, după cea din Roma, și merită numele de fică primogenită a bis. romane. Dobîndind însă multe privilegii atât din partea papilor cît și a regilor francezi, cari prin aceasta s'au amestecat tot mai mult în afacerile bisericesci, bis. gal. a început

să aibă o atitudine, o poziție specială față de bis. Romei, și astfel se nascu **galicanismul**. Dar nu trebuie confundată întreaga bis. gal. cu galicanismul, prin care se desemnă părerea unei părți a clerului și a regalștilor francezi, cu deosebire referitor la chestiunea superiorității conciliului ecumenic asupra papei și la subordinațiunea puterii spirituale celei temporale. Galicanismul era un sistem basat pe nisce derogățiuni la dreptul comun al bisericii, introduse în contra voiei papilor, și pe un șir de principii și datini prin cari se regula poziția bis. gal. față de sf. Scaun al Romei. Acele derogățiuni, principii și datini s'au numit *libertăți galicane*. Originea lor se reduce la timpurile nefericite ale schismei occidentale; au fost însă exprimate și expuse, la dorința și porunca regelui Ludovic XIV, în formulă solemnă, de cîtră o parte (34 din 130) a episcopilor francezi în adunarea din 1682, în care s'a declarat că: 1) Papa nu are asupra regilor și asupra afacerilor temporale nici o putere, nici chiar în mod indirect. 2) Autoritatea conciliului ecumenic e superioară autorității papei. 3) Puterea scaunului apostolic e limitată prin canoane și, în Francia, prin regulile, datinele și instituțiunile regatului și ale bis. galicane. 4) Judecata papei nu e infailibilă, nici chiar în materie de credință, fără de aprobarea și consimțământul întregii biserici. Papii au condamnat pururea aceste libertăți și fiind galicanismul susținut și apărut tot de mai puțini episcopi, s'a slăbit tot mai mult, așa încît nici chiar Napoleon I nu l-a putut restabili; iar prin decretul conciliului din Vatican (1870) a fost distrus din rădăcină.

[Dr. I. Radu.]

Galicea-mare, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 4011 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 2 școli. Com. e străbătută de calea jud. Craiova-Calafat.

Galiția, fostă provincie a Spaniei în partea nord-vestică a țării, cuprînd provincile actuale: La Coruna, Lugo, Orense, Pontevedra, avînd suprafață de 29,154 km.² cu aproape 2 milioane loc. Are numeroase fiorduri și sinuri cu porturi sigure. Rîu mai mare e Mino. G. e acoperită cu munți de înălțime mijlocie, cu pășuni întinse. Clima e oceanică, ploii multe; de aceea e înfloritoare economia de vite, cu deosebire prăsierea porcilor. Din pămînt se scoate fier și plumb.

Galicism, particularități de ale limbii franceze.

Galiciuica, com. rur. în Rom., j. Dolj cu 1650 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală. Com. e străbătută de calea jud. Craiova-Calafat.

Galilea, partea nordică a Palestinei, spre vest dela Iordan. Cf. Guérin, »Description de la Galilée» (1880, 2 vol.).

Galilei, Galileo, filosof și astronom ital., n. 1564 la Pisa, † 1642 la Arcetari. Descendinte al unei nobile familii florentine, primii o educațiune distinsă grație tatălui său Vincenzo Galileo, care era foarte versat în literatura greacă și latină, cunoscător al muzicii și intru cîtva și al matematicelor. G. a fost un scriitor distins, iubitor al muzicii și mai ales al desenului, care îl îndrumă spre studiul geometriei și matematicelor în genere, în cari a fost inițiat și întărit de Ricci, profesorul de matematică al pagilor

curții de Toscana, în trecerea sa prin Pisa, unde G. venise să urmeze la universitate cursurile de filosofie (sc. físico-naturale) și medicină. La 1583 făcî prima sa descoperire: isochronismul vibrațiilor pendulului, observînd la Pisa în biserică balansările unei candelă, iar pentru măsurarea timpului servindu-se de bătăile pulsului său. Cătră 1589 deveni profesor la universitatea din Pisa, unde arată neexactitatea multor din credințele timpului asupra sciinței, basînd totul pe experiență. Cu ajutorul planului înclinat, metoda ce și azi îi poartă numele, G. demonstrează logice căderii corpurilor. La 1592 fû numit profesor de matematică la universitatea din Padua. Rupînd cu vechile credințe ptolemeiceane, deveni un adept convins al sistemului solar al lui Copernic. În 1609 fabrică prima sa lunetă, în urma căreia senatul Veneției îl decretă profesor pe viață, căci până acum fusese numit numai temporar pe 3 perioade de câte 6 ani. În »Siderus nuncius« la 1610, publică descoperirile, făcute cu minunatul său instrument, cari ridicară în contra lui pe toți astronomii școlăii vechi. În 1612 publică opera sa asupra legilor corpurilor plutoare, indicînd între altele și usul balanței hydrostatice pentru aflarea densităților. Această operă, concepută cu mult înainte, arăta în public opiniunile greșite ce se profesau în această privință, ceea ce înfuriă pe adversarii săi. Acusat de eretic, fû chemat la Roma în 1616 înaintea tribunalului inquisitorial, unde i-se interzise să mai profeseze, că pămîntul se învîrtesce împrejurul soarelui. În 1632 publică opera sa »Dialog asupra celor 2 principale sisteme ale lumii, sistemul lui Ptolomeu și al lui Copernic«, în care sub forma de dialog, prin argumentele aduse pentru și contra, arăta superioritatea sistemului lui Copernic. Chiamat din nou la Roma de tribunalul inquisitorial, acusat de nesupunere la prima sa decisiune, fû obligat să abjue noile sale teorii (veđi »E pur si muove«). Condamnat la închisoare pe timp nedeterminat, i-s-a impus a ceti odată pe septemînă, în timp de 3 ani, cei 7 psalmi. Fû însă liberat preste 14 zile, dar pus sub supraveghere tot restul vieții sale. Scăpat din închisoare își fixă altă direcțiune investigațiilor sale sciințifice și în 1636 termină opera sa »Dialog asupra mișunilor locale«, pe care o imprimă în 1638. În 1636 descoperi și librațiunile lunei. În 1637 orbi și curînd și asurđi. El prepara o continuare a operei sale asupra mișunilor locale, cînd muri de friguri și palpitățiune. Operele sale au fost publicate la Florența în anii 1843—46 în 20 de volume în 8°.

Galimatia, (*Gallimathias*), confusie de stil, vorbe aruncate, flecărie. Etimologia cuvîntului e nesigură. [*]

Galimberti, Aloisiu, diplomat papal, n. 25 Apr. 1836 în Roma, unde luă doctoratul în filosofie, teologie și drepturi. După ce fû ordonat preot a fost numit prof. de istoria bis. și de teologie la școalele colegiului de Propaganda Fide. În 1868 canonic la bis. din Lateran și prelat domestic papal. Leo XIII îl numi prelat votante di segnatura e iustitia papale; canonic la sf. Petru și secretar al congregațiunii pentru afacerile bisericesti extraordinare. Sub direcțiunea papei a lucrat la resolvarea chestiunii Carolinelor și prin talentul și tactul său diplomatic contribuî mult

la aplanarea neînțelegerilor dintre sf. Scaun și Prusia. În 1887 avî misiunea de trimis extraordinar în Prusia și în Maiu acelaș an nunțiu la Viena. În 1889 arhiepiscop titular, iar în Dec. 1892 cardinal. † 1896.

Galion, (mar.) nume dat în vechime de Spanioli bastimentelor de transport, cari făceau serviciul între Ispania și coloniile ei din America în contul statului. Galioanele plecau în grup, escortate de vase de resboiu, încărcate cu măr-furi și se întorceau în acelaș mod încărcate cu tributele în natură ale popoarelor supuse (Mexicani, Peruvieni) și cu produsele minelor de aur și de argint. [Constant. B.]

Galion se mai numesce și scîndura, pe care culegătorii tipografici așează materialul cules.

Gallota, (mar.) se numia un tip olandez de vase cu vele, de mic deplasament, cel mult 300 tone, și cu fundul lat pentru ca să aibă pescagiu mic, fiind destinat a naviga preste bancurile de pe lîngă coaste; purta spre provă un catarg cu vele pătrate complete și un mic catarg cu o pînză pătrată la pupa. S'a întrebuințat cîtva timp și în marina de resboiu, armată cu morfiere pentru bombardări; acest timp perfecționat a dat nascere bombardei. [Constant. B.]

Galipot, (*franc.*) numirea unui fel de reșină, ce se scoate din trunchiul speciei de pin: *Pinus pinaster* Sob., în Francia, prin evaporarea oleului eteric. E o masă galbină, de consistența aluatului, cu un miros de terpenină.

Galița, numire colectivă pentru toate sburătoarele de casă; sinonim: hoară.

Galiția, (*G. și Lodomeria*) regat, parte constitutivă a monarhiei austro-ungare; se mărginește la nord și est cu Rusia, la sud-est cu Bucovina, la sud cu Ungaria, la vest cu Silesia austriacă și cea prusiană. Suprafața e de 78,532 km². avînd 6.607,816 loc. (1890). Partea sudică a țerii e acoperită de ramificațiile nordice ale Carpaților, cari se pogoară lin spre nord până la șesul Vistulei și al Nistrului; în stînga riului din urmă se ridică colinele podoliene. Rîuri mai mari, afară de amintitele Vistula și Nistru, sînt: Dunaieș, San, Bug; în această țeară își are și Prutul izvoarele sale. *Productele* principale sînt: seacă, orz, ovēs, in, tutun, napi; economia de vite e însemnată; dintre minerale se află cu deosebire multă sare (Vielicica, Bochnia), apoi cărbuni de piatră și petrolu. *Locuitorii* în preponderanță sînt slavi și anume în partea vestică mai ales Poloni (53·5%), în partea estică Ruteni (43%), mai puțini Germani și Ovrei (772,213, preste ²/₃ a Ovrelor din imperiul austriac). Polonii sînt romano-catolici, avînd două arhiepiscopii (Lemberg și Cracovia), Rutenii sînt greco-catolici. Industria nu e prea dezvoltată, comerțul aflîtor mai ales în mîinile Ovrelor și Armenilor e cu deosebire comerț de transit. Se exportează produse brute. În privința instrucciunii G. posedă 2 universități (Cracovia și Lemberg), o școală super. de tehnică (Lemberg), 26 gimnasii clasice și reale, 5 școale reale, 3588 școale populare. Dieta țerii se compune din 150 membri. G. trimite 63 reprezentanți în senatul imperial. În privința administrativă țeara e împărțită în 2 orașe mari și 74 districte. Capitala e Lemberg.

G. și Lodomeria formau odinioară două mari ducate, în secl. XII ajunseră sub stăpînirea Un-

gariei, în secl. XIII și XIV la Polonia, iar la împărțirea Poloniei s'au dat Austriei. v. și Galicia.

Galițin, I) G., Dumitru, principe rusesc dintr-o familie a cărei origine se suie până la Gedimin, principe al Litvaniei, la 1330. El și fratele său Mihail Bulgakov au fost prinși de Poloni în lupta dela Orsza, 1514. După 38 de ani, la 1552, Dum. G. a fost liberat, iar Mihail muri în închisoare. Se dice că dela acesta, fiind-că purta un fel de mânășă (galița), vine numele de G. 2) **G., Dumitru**, ambasador la Constantinople și Viena, director al finanțelor Rusiei, încercă a limita puterea Țarilor la moartea lui Petru II, impunând Anei Ivanovna, ducesă de Curlanda, condițiuni restrictive a suveranității. Ea, cum se sui pe tron, îl trimise în exil, unde și muri (1738). 3) **G., Dumitru, dis III**, diplomat și savant, n. 1738, † 1803 la Brunsvig; la 1763 ambasador în Paris, trăi în cercuri de filosofi și în relațiune cu Voltaire. Nevasta sa, Amelia Schmettau, n. 1748 în Berlin, † 1806, fû protectoare a sciinței, amică a savanților Hamann și Hemsterhuys. Converti pe principele Stolberg la catolicism și trimise pe fiul ei ca misionar în Statele-Unite, unde muri la 1840. 4) **G., Dumitru Vladimirovici**, n. 1771, † 1844 în Paris; luptă contra Franciei dela 1812—1814, ajunse general de cavalerie, și la 1820 guvernator al Moscovei, la a cărei înfrumusețare contribui mult.

Galium L., (botan.) gen din fam. Rubiaceae, trib. Galieae cuprinde ierburi anuale sau vivace și are vr'o 150 de specii bine distincte, ce cresc în regiunile temperate, uneori se află chiar și în regiunile calde, dar numai în părțile muntoase. Pe la noi cresc mai multe specii de G. dintre cari menționăm: *G. verum* L., numit de poporul nostru Sâmbziene, Sâmbjuane, Floarea lui Sf. Ion, Dragaică. *G. verum* Scop. *G. Aparine* L., vulgar Asprișoară, Turiță, Scaiu mărunt, etc. *G. Schultesii* Vest. *G. palustre* L., etc. [Z. C. P.]

Gall, Francisc Iosif, anatom și frenolog, n. 1758 în Tiefenbrunn, făcû studii de medicină în Strassburg și Viena; în locul din urmă se făcû cunoscut ca medic practic și prin lucrarea sa »Philos. und mediz. Untersuchungen über Kunst und Natur im kranken und gesunden Zustande des Menschen«, (1792); la renume mai mare ajunse prin conferențele sale de craniologie, ținute în Germania, prin cari își câștigă mulți aderenți dar și mulți contrari. Doctrinile sale și le propagă mai târziu în Paris parte prin conferențe, parte în unire cu Spurtzheim prin lucrarea »Anatomie et physiologie du système nerveux en général et du cerveau en particulier«, etc. (4 vol., Paris, 1810—20, ed. II, sub titlul »Sur les fonctions du cerveau« 6 vol., 1822—25); mai scrise »Introduction au cours de physiologie du cerveau« (Paris, 1808); față cu obiecțiunile, ce i-le-au făcut mai ales savanți parisiensi s'a apêrat în »Des dispositions innées de l'âme et de l'esprit, du matérialisme, du fatalisme et de la liberté morale«. (Paris, 1812). † 1828 la Montrouge lângă Paris. Descoperirile lui G. în anatomia și fiziologia creierului sînt de valoare permanentă.

Gall, Iosif, Dr., jurisconsult și politician rom., n. în Cluj 1839 ca fiul protopopului Grigore G.; a studiat în Cluj și Viena, unde a fost promovat Dr. în drept la 1861. După praxă advoc. de un

an, a întrat în serviciu la Cancelaria aulică Transilvană în Viena, 1867 a fost transferat la ministerul ung. de justiție, de aici la tribunalul supr. trans., apoi la secțiunea ardel. a septemviratului și în fine la curtea de cassatiune, unde a funcționat ca consilier până la 1881. Demisionând a fost decorat cu ord. Coroana de fier cl. III, și a întrat pe cariera politică, fiind ales deputat al cercului Recaş (Bănat), unde are o proprietate mare. Ca deputat a încercat — fără succes — o apropiere între elementul român și maghiar, înființând în Budapesta la 1884 čiarul »Viitorul« (v. ac.) și întemeiând la 14 Martie ac. an un partid politic moderat. La 1887 a fost numit membru al Casei Magnaților, care l-a ales notar. A participat și în sinoadele și congresele bis. rom. gr.-or. A publicat în românește procedura civilă, iar în limba magh. »Decisiunile curiale«. A fost decorat și cu crucea de mijloc (comthur) a ord. Francisc Iosif.

Galla, popor numeros în Africa estică, care trăiesce resfirat dela Abissinia până spre equator dela Nil până spre Somali în sud, și formează un tip propriu de rasă deosebită de ceilalți indigeni, frumoasă puternică, plină de energie și cu multe bune însușiri. Și prin limbă se deosebesc de celelalte popoare indigene. Poporul G. apare în Abissinia în secl. XVI ca popor resboinic, pustiind tot ce afla în cale. Deși au fost ici-colea învinși, totuși s'au susținut ca fracțiuni în Abissinia. Și cu Somali au fost în lupte continue. În armata Abissiniei poporul G. dă elementul cel mai viguros. După religiuie sînt păgâni, puțini din ei au primit Islamul, și și mai puțini creștinismul.

Gallae, gogoși, (botan.) umflături de formă regulată, rotundă, netede sau cu neregularități la suprafață, ce se găsesc pe diverse feluri de stejari; se întâlnesc mai des pe fața inferioară a frunzelor; alteori se formează în locul mugurilor. Provin în aceste locuri din înțepăturile unui soi de vespe, dis *Cynips*. Odată cu înțepătura, insecta depune și ouele ei; în acel loc celulele organului înțepat se înmulțesc foarte mult și în așa fel, încât se formează o umflătură ce acopere ouele și mai pe urmă larvele. Umflătura crește odată cu larvele; când acestea au ajuns maturitatea, ies din gogoșe, găurindu-o. Stejarii din regiunile noastre poartă G. rotunde, netede sau cu colțuri la suprafață. Ca compoziție G. în genere sînt avute în tanin, acid galic liber, oleuri esențiale, ș. a. Cele mai renumite G. însă sînt cele de *Levant*; provin din mugurii tineri de *Quercus lusitanica* Webb., var. *infectoria*, înțepați de *Cynips Gallae tinctoriae*. Spre a pute fi întrebuințate, trebuiesc culese înainte de ieșirea larvelor din ele. G. fac parte din o categorie vastă de formațiuni anormale la vegetale, provocate de Ciuperci sau de animale și numite în general *Cecidii*; cele provocate de animale se dic *Zoocecidii*, iar cele de ciuperci *Mycocecidii*.

Gallas, Matia, conte, general austriac, a tradat pe Wallenstein și a luat după acesta comanda armatelor imperiale pe timpul resboiului de 30 de ani. G. a excelat în bălăia dela Nördlingen. † 1647. Posesiunile lui mari din Friedlanda au trecut în mâinile conților de Clam-Gallas.

Gallate, săruri ale acidului galic. Mai însemnate: G. de aluminiu numit *Gallal*, de bisnut

dis și *Dermatol.*, de iod și bismut numit *Airol*, toate cu un caracter antiseptic. [S. M.]

Galle, Jean Godefroid, astronom germ., n. 1812 la Pabsthaus (Prusia). Își făcuse studiile la Wittenberg și apoi (1830—1833) la Berlin, unde se dedica matematicelor și șc. naturale. Numit profesor la Berlin și în urmă astronom ajutor al observatorului, lucră sub direcțiunea lui Enke; descoperi în 3 luni consecutive 3 comete, obținând pentru aceasta premiul Lalande dela »Institut« din Franția. Doctor în filosofie în 1845. El făcuse în 23 Sept. 1846 descoperirea planetei Neptun, care-l va immortaliza în știință. Această descoperire a făcut-o urmând indicațiunilor date de Le Verrier, care obținuse prin calcul pozițiunea, unde trebuia să fie planeta. Pentru această descoperire mai obțină odată premiul Lalande. Scrierile lui Galle sunt toate asupra astronomiei și meteorologiei.

Galle, (botan.) v. *Gallae*.

Galleron, Albert, architect francez, n. 1855 în Paris; venind pe la 1880 în România fu numit 1891 architect al Eforiei spitalelor civile, dar a demisionat preste doi ani și s'a reîntors la Paris; G. pe lângă alte lucrări a făcut planurile: Băncii Naționale, Ateneului român și Asilului Slătineanu din București.

Galli, (resboinicii) erau cei mai însemnați dintre Celți. Popor de origine arică, au ocupat Gallia și au înecat în grosul lor populațiunea mai veche, din care n'a mai ramas decât slabe resturi (Basci, Sardonii, Liguri) prin Pirinei și pe la gura Rodelului. G. aveau o organizațiune aristocratică: nobilii alegeau pe capi, cari se aliau cu capii vecini în cas de pericol și exercitau o putere foarte mare, temperată numai prin clasa preoților. Subjugarea poporului și mândria nobililor, unită cu electivitatea capilor a fost pricina că nu s'au opus mai tare contra Romanilor. G. erau înalți, blonzi, cu ochi vii, vioi până la ușurință, vanitosi, creduli, talentați mai ales pentru elocuență și poezie. Când i-a supus Caesar erau departe de starea de barbarie: inventaseră ferăstrăe pe apă, fabricau săpunul («sapo» cuvânt celtic), cositoriau arama, băteau monedă imitând pe Greci, construiau temple și cetăți cu ziduri de grinzi groase, cari resistau lui Caesar mai bine decât piatra, dar cari n'au resistat contra timpului. Se purtau cu mintean, cu o gheabă și în picioare cu pantaloni (braccae), cu pîr lung și cu multe podoabe de aur. Măncau carne (porc, găscă), lapte, puțină pâine, beau mied și bere. Aveau doi mulți: Teutates (Mercurius numit de Romani), Esus (Mars), Belen (Apollo), Belisana (Minerva), Andraste (deita victoriei), Arduina (Diana). Sacrificau oameni și prețeaua viitorul după măruntae, după sborul paserilor, după vise. Clasa preoților (druidi) era puternică, intervenia în judecăți și avea o doctrină complicată. Munciau numai cei săraci, pământul era proprietate colectivă, aparțineau clanului și se împărția în fiecare an. În timpul lui Caesar puteau ridica până la 300,000 de ostași. Erău resboinici și aveau lance, praștie, arc, scut. Plecau adeseori din țară și mergeau în țeri străine. Astfel cătră 400 se așază în Gallia cisalpină și în 390 merg asupra Romei (Allia), pe care o ard și dela care primesc o mare sumă de bani spre a se retrage. În Italia se luptă cu Romanii din

secl. IV până la începutul secolului II, (284 Senonii, 283 lacul Vadimonis, 225 la Telamon, 193 Mutina). În 280 pîrîund în Macedonia, în Grecia, în Asia mică unde întemeiază Galatia. Între 125—118 Romanii ocupă parte din Gallia transalpină și crează o provincie până la Ron. În 58 începe Caesar cucerirea Galliei, supune revoltele și o introduce în istoria civilizațiunii. Gallii se revoltă însă adeseori: 21 p. Chr. (Julius Florus), sub Nero (Vindex), în 68 (Civilis), mai apoi primesc limba și civilizațiunea romană și produc mulți scriitori romani. Din secl. III încep să năvălească barbarii preste Galli și în secl. V se așază Burgundii, Visigoții și Francii, cari erau să întemeieze un stat nou și să dea numele lor frumoasei provincii romane.

Galli, Emile, diarist franc., n. 1845 în Corsica, a studiat în Marsilia, venit în Rom. a fundat în București la 1877 diarul »L'Orient«, care deveni »L'Indépendance Roumaine« în colaborare cu A. Ciurcu; 1883 G. prin o decisiune a consiliului de ministri fu expulsat din Rom., iar 1886 fu expulsat și din Bulgaria; 1888 după căderea guvernului liberal, G. s'a reîntors în Rom. și a intrat administrator al diarului »L'Indépendance Roumaine«.

Gallia, regiunea dintre Alpi, Pirinei, cele două Mări și Rin se numia Gallia transalpină pe când regiunea de dincoace de Alpi, cuprinzînd o mare parte din nordul Italiei și udată de Padus, se chiea Gallia cisalpină. Mările se chieau: Mare Cantabricum, Oceanus Gallicus, Sinus Gallicus, Fretum Gallicum, iar munții: Pyrenaei montes, Alpes, mons Cebenna, m. Jura, m. Vosagus, Arduenna. Riuri: Aturius, Garumna, Liger, Sequana, Matrona, Isara, Samara (Somme), Scaldis, Rhenus, Mosa cu Mosella și Rhodanus cu Arar (Saône). În Gallia cisalpină riurile se chieau: Padus, după care se chiea Gallia transpadană și cispadană, Ticinus cu lacul Verbanus, Addua cu lacul Larius, Ollius cu lacul Sebinus, Mincius cu lacul Benacus, Trebia și Renus. Athesis forma fruntaria cătră Veneti.

G. transalpină avea pământul foarte roditor, mai ales în părțile de sud, unde se așezaseră Fenicienii și Grecii (Massilia). Via a început să se cultive numai dela împăratul Probus (secl. III), olivul se cultiva în sud, metalele se scoteau înainte de cucerirea Romanilor, cum și sarea. Se făcea un comerț activ între Marea Mediterană și Marea Nordică pe Rhodanus, Arar apoi pe uscat până la Sequana. În timpul Romanilor erau trei șosele principale pentru comunicațiunea cu Italia: prin Liguria, pe la Nicaea la Aquae Sextiae, a doua pleca dela Augusta Taurinorum (Turin) la Brigantium (Briançon), a treia pleca dela Augusta Praetoria (Aosta), trecea preste Alpi la Lugdunum.

În t. lui Caesar, G. transalpină se împărția în 3: Belgica, Celtica și Aquitania; Augustus a împărțit-o (27 a. Chr.) în 4: G. Narbonensis, cuprinzînd vechea Provincia, Aquitania, G. Lugdunensis și Belgica. Dioclețian o împarte în 17 provincii mai mici. Cea mai însemnată cetate în G. Narbonensis era Massalia (Marseille), cel mai bun port al Mediteranei, întemeiată de Fenicienii, mărită și înfrumșetată de Greci, foarte comercială mai ales dela căderea Cartaginei. Alte cetăți erau Antipolis, Forum Julianum (Fréjus).

În Aquitania era Burdigala (Bordeaux), Avaricum vestit prin lupta lui Caesar, Gergovia vestită prin apărarea lui Vercingetorix, Augustonemetum, numit în timpul Francilor Clarus mons (Clermont aji) și altele. În G. Lugdunensis era cetatea Lugdunum (celtic Ambarri), una din cele mai însemnate în Gallia, vestită prin monetăria, fabricile, comerțul ei, prin altarul în onoarea Romei și a lui Augustus adorat de cele 64 poporații ale Galliei. Mai erau Augustorum, Cenabum mai pe urmă Aureliani (Orléans), Caesarodunum (Tours), cetatea tribului Parisii Lutetia (celtic Lukotitia, aji Paris), reședința lui Iulianus (358). În Belgica era Visontio (Besançon), Dibio (Dijon), Tullum (Toul), Divodurum în timpurile Francilor Mettis (Metz).

Gallian, Ioan, fost paroh gr.-cat. în Tășnad-Sarvad, comitatul Selagiului, a lăsat o mică fundațiune »Asoc. pentru lit. rom. și cult. popor. rom., din care să se ajute cu premii și stipendii tineri studenți dela gimn. din Transilvania. Cu ajutorul Asoc. i-s-a ridicat un monument în 1893, pe care se află scris, între altele: »Mort în 1873 în etate de 70 ani«.

Gallicole, insecta hymenoptere terebrante. Femeile perforază vegetalele pentru a depune ouele lor, determinând formațiunea de excreșcență, numite gale sau gogoase. (v. Gallae.)

Gallienus, P. Licinius, (254—268) fiul lui Valerian, legat al Galliei și în urmă împărat. În anul 254 suindu-se pe tronul imperiului roman acest Valerian și nefind capabil să conducă singur imperiul își asociază la domnie pe fiul său G. Desordinea de care se temea Valerian începuse a pătrunde în imperiu, urmând trista perioadă dîsă a celor treizeci de tirani. Valerian într-o luptă cu Sapor, regele Persiei, fû făcut prizonier și după șese ani de o groaznică captivitate muri. Rămânând împărat G. și purtându-se prostesce cu toată lumea, este ucis lângă Milano într-o revoluție militară (268). În timpul domniei lui G., imperiul a suferit o mulțime de nenorociri și năvăliri de barbari fără ca dînsul să ia vr'o măsură. [Caion.]

Gallinaee, (Gallinae), Găinoase (v. ac.).

Gallipoli, un oraș din Turcia europeană, din vilaietul Edirne, cu 15,000 loc., foarte bun port și admirabilă pozițiune strategică, la intrarea Elespontului. În evul mediu se numia Kallinpolis și a fost fundat de împărați bizantini. A fost cuprins de Cruciați la 1235, iar la 1356 a cădut, el cel dintâi în Europa, sub puterea Turcilor. [C. Litzica.]

Gallium, galiu, element chimic, metal descoperit de chimistul Lecoq de Boishaudran cu ajutorul spectroscopului; se găsește în unele mineriuri de zinc. E de culoare albă cu o pondere atomică de 5,95; se topește deja la 30°. Valoare industrială nu are.

Gallocyanin, substanță colorantă $C_{15}H_{12}N_2O_5$, violetă, obținută din acțiunea Nitrosodimitilaneli asupra acidului galic. [S. M.]

Gallomania, (lat.-grec.) predilecțiune excesivă pentru francezi și lucruri franceze; *Gallophobia*, ură față de ce este francez.

Gallon, unitatea măsurii engleze de capacitate pentru materii lichide și seci. 1 Imperial G. = 4,54346 l. și se împarte în 4 cuarți sau 8 pinte sau 32 gile (gills). Este introdus și în Canada, țara Cap și Australia.

Gallus, 1) *G. sfânt*, misionar de origine din Irlanda, pe la începutul secl. VII a trecut în Galia unde prin predicarea evangheliei, viața sfântă și minunile îndeplinite s'a bucurat de mare vază înaintea contemporanilor. Sf. G. a pus basă la celebrul claustru benedictin Sf. Gal (St. Gallen) din Elveția. 2) *Gallus C.* Vibius Trebonianus, împărat roman (251—253), a continuat persecuțiunea creștinilor începută de împ. Deciu.

Galoane, (frc. Passementerie), v. Ceapraze.

Galop, alura cea mai ridicată și mai repede a unui cal. Se deosebesc mai multe feluri de galop. *G. ordinar* sau G. în trei timpuri (G. de vînătoare); *G. de manegiu* sau în patru timpuri și *G. de cursă* sau G. în două timpuri. [—]

Galop, dans modern, făcându-și aparițiunea pe la începutul secl. XIX. Musica de ordinar în $\frac{2}{4}$ și de o mișcare foarte repede, constă în general din două perioade de câte 8 tacte urmate de un trio, într'un ton relativ. Servesce adese drept ultimă figură în Cadril. [T. C.]

Galoș, (mai corect *galoșă*) din franc. Galoche, încălțămînt de piele sau cauciuc, ce se poartă d'asupra ghetelor spre a le feri de noroiu, umozală, etc.

Gâlșă, comună mică în Ung., cott. Arad. Apare în actele publice la 1334 ca parochie, ca opid se amintesc până la 1651. Are 441 case, cu 2044 loc., 204 gr.-cat. rom., 1532 gr.-or. rom., ceilalți maghiari. Teritoriul 5271 jug. cat. arător și muntos, ce formează o parte din promontoriul Aradului. Se cultivă agronomia, pomăritul și vieritul. Despre vilele dela G. se face amintire deja la 1214. [+]

Gâltan, pasere, v. Bâtlan.

Galvani, Luigi, anatom, n. 9 Sept. 1737 în Bologna, 1762 prof. aici, † 4 Dec. 1798; a descoperit 1780 Galvanismul (v. ac.) Ser. »Opere« 1841—1842. În Bologna i-s'a ridicat o statuă.

Galvanisare, acoperirea suprafeței unui corp cu un strat de metal destul de subțire pentru a nu altera detaliile suprafeței sale. Argintuirea, aurirea (v. ac.) sînt operațiuni de galvanisare.

Galvanism, bransa electricității care și-a luat nascere dela fenomenele remarcabile descoperite de Galvani. Acesta lua mai multe broasce, le tăia în două, despoia membrele lor posterioare, pe cari le atîrna de un balcon de fier prin cîrligi de aramă ce treceau prin mîduva spinării. De câte ori aceste membre, mișcate de vînt, atîngeau fierul balconului, Galvani observa că se producea într'insele o comoțiune vie. El a presupus că în nervi există un gen de electricitate proprie a animalelor, pe care îl numi fluid vital, și mai tîrziu fû dîs *fluid Galvanic*. Acest fluid trecînd prin arcul metalic din nervi în mușchi ar fi produs comoțiunea observată. Această teorie, care a avut la început un mare succes, fû apoi abandonată în urma experiențelor lui Volta. (v. ac. și art. Voltaism.)

Galvanocaustica sau *Electrocaustica*, metoda pentru cauterizarea prin electricitate a părților profunde ale organismului animal, unde nu se pot introduce instrumentele chirurgicale. Pentru acest scop vine întrebuintat un fir de platină incandescent, incandescentă fiind produsă prin curentul pilei lui Plauté. (v. Pila.)

Galvanochromia. Bequerel a obținut, pe diferite metale, depozite aderente de peroxid de

plumb destul de subțiri pentru a prezenta culori vii, cari depind de grosimea depositului. Aceste depozite se obțin prin așezarea obiectului în o soluțiune de potasă saturată de peroxid de plumb, care vine descompusă prin un curent electric. Nuanța culorii depinde de natura metalului întrebuințat, stratul de peroxid depus fiind transparent. Pentru a evita alterarea la aer a stratului de peroxid de plumb depus, el vine acoperit cu un lac saturat de oxigen.

Galvanographia, v. Electrographia.

Galvanolysa, v. Electrolysa.

Galvanometru, instrument destinat a măsura intensitatea curenților electrici. G. se compune din un dublu ac magnetic, susținut de un suport de metal prin un fir de mătăasă. Unul din acești magneți se află în mijlocul unui cadru de lemn sau de ivoriu, numit cadru multiplicator, în jurul căruia este învîrțit un fir de aramă izolat cu mătăasă; acul celalalt se află deasupra cadrului și servește ca arătător pe o placă graduată circulară. Extremitățile firului învîrțit pe cadrul multiplicator pot comunica cu o pilă sau cu o altă sorgintă de electricitate. Pentru a ne servi de G., întorcem mai întâi aparatul așa că acul superior să coincidă cu serul cadrului. Punându-se apoi pe firul cadrului multiplicator în comunicație cu o sorgintă de electricitate, acul deviază și deviațiunile, când ele nu întrec peste 20°, sînt proporționale cu intensitatea curenților. Pentru curenți de o intensitate mai mare se întrebuințează G. diferențial.

Galvanometrul diferențial are două cadruri multiplicatoare, parcurse de doi curenți în sens contrar. Intensitatea unui din acești curenți e cunoscută, și deoarece G. ne va face cunoscută acțiunea antagonistă, pe care o produc împreună amîndoi curenții, vom pute stabili intensitatea curentului celuilalt prin calcul.

Galvanoplastia, arta de a reproduce în aramă diverse obiecte, precum medalii, gravuri etc. Ea este o aplicațiune a descompunerii sărilor prin electricitate. Să luăm mai întâi tiparul obiectului de reproduș. Acest tipar se face din un aliaj de fusibil, din gutapercă sau din ceară albă. Dacă el e făcut din un aliaj de fusibil, se unge cu cărbune de fum, în cas contrar cu o pătură subțire de plumbagină. Tiparul astfel pregătit e pus în comunicațiune cu polul negativ al unei pile și așezat în un vas plin cu o soluțiune de sulfat de cupru, iar polul pozitiv al pilei comunică cu o placă de cupru metalică așezată tot în acel vas. Curentul electric, trecînd prin sulfat, îl descompune, cuprul se depune pe tipar umplînd golurile lui, deci reproducînd formele obiectului de reproduș, iar acidul sulfuric desvoltat, trecînd la polul pozitiv și disolvînd din cuprul metalic ce se află acolo, produce sulfat de cupru.

Galvanos, v. Galvanotypia.

Galvanotehnica, identic cu Electrotehnica (v. ac.).

Galvanoterapia, vindecarea boalelor prin întrebuințarea electricității. Curenții intermitenți vin întrebuințați în special pentru a escita organele ca în cazul paralisiiei. Prin curenții intermitenți s'au putut reduce la viață unele persoane, cari au fost supuse mult timp la acțiunea eterului sau a cloroformului, și s'a putut constata în unele casuri moartea, contractibilitatea mus-

chilor încetînd cu încetarea vieții. Curentul continuu vine întrebuințat, când voim să micșorăm iritabilitatea nervilor. Prin curenții continui s'au vindecat unele casuri de tetanus și s'au putut suspenda convulsiunile turbării. (v. Electrotherapia.)

Galvanotypia, bransa galvanoplastiei, care se ocupă în special cu reproducerea clișeurilor și incisiunilor de lemn. Clișeurile metalice se reproduc cu metodele ordinare ale galvanoplastiei (v. ac.). Pentru a obține un deposit de aramă compact și maleabil, e necesar ca intensitatea curentului să fie potrivită și constantă. Cu un curent prea intens s'ar obține un metal pulverulent, cu un curent prea slab un metal cristalin și fragil. Pentru a menține o intensitate constantă a curentului, ceea ce se obține menținînd soluțiunea de sulfat de aramă în totdeauna saturată, se întrebuințează ca electrod pozitiv o placă de aramă, care vine disolvată încet-încet de acidul pus în libertate, reconstituind sarele descompus. Se obține același scop prin o adățiune de cristale de sulfat de aramă. Pentru a reproduce în metal incisiunile de lemn, vine produsă în gutapercă suprafața incisiunii; pe această gutapercă, prin procedurile galvanoplastiei, se depune un strat de aramă de 0.5 mm. grosime, și pe aceasta se toarnă aliajul literelor de tipar, în mod de a se pute obține un clișeu de o grosime complexivă de 3 sau 4 mm., cât este înălțimea literelor de tipar. Un asemenea clișeu dîs *Galvanos*, vine prins pe o planșă de lemn.

Galveston, oraș cu port în Texas (Uniunea Nordamericană), situat pe o insulă în fața *sinului G.*, avînd 29,084 loc. (1890). Universitate. Export de bumbac.

Galway, comitat în provincia irlandeză Connaught, 6341 km². cu 214,256 loc. *Capitala G.*, situată lângă *sinul G. (la Oceanul Atlantic)*, are 13,746 loc. Universitate.

Gama, (musică), serie de sunete, mergînd treptat în aceeași direcțiune după legi anumite. G.-le se deosebesc între ele prin raporturile reciproce ale sunetelor, ce le formează. Dar legea determinînd odată aceste raporturi în spațiul unei octave, celelalte octave nu sînt decît reproducerea fidelă a acesteia, astfel, că pentru determinarea speciei unei G. e de ajuns a considera numai sunetele cuprinse în limitele unei octave. O G. e *diatonică*, când sunetele ce o formează merg treptat prin tonuri și semitonuri; octava ei cuprinde 7 sunete. Când sunetele merg numai prin semitonuri, avem o G. *cromatică*, și octava ei cuprinde 12 sunete. Unii autori deosebesc încă o a treia specie de G., *enarmonică* și anume formată din cele 7 grade ale scărei naturale, între cari se intercalează sunetele diezate și bemolizate, fără însă a se tempera semitonurile, ceea ce ne-ar da G. cromatică. Octava acestei G. ar cuprinde 17 sunete. Trebuie a deosebi aceasta G., de ceea ce se numia G.-e enarmonice în sistemul antic și se numește încă în psaltichie, cari nu admit decît câte unul sau două grade enarmonice. Pozițiunea respectivă a tonurilor și a semitonurilor în G.-le diatonice constituie ceea ce se numește *mod*.

Gama, *Vasco da* (1469—1524), celebru navigator portughez, isbuit cel dintău a face că-

lătoriu în Indii pe la capul de Buna-Speranță în 1498; în 1502 făcî a doua expedițiune, dar întorcîndu-se în țară fu disgrațiat prin intrigă. Tocmai după 21 ani fu rechemat în serviciu și trimis (1524) ca vice-rege al Indiilor portugheze, dar muri acolo după câteva luni; corpul său fu adus mai târziu în Europa. Numele său va rămîne vecinic legat de al poetului Camoëns, care a cîntat cu mare răsunset isprăvile glorioase ale lui Vasco de G. [Constant. B.]

Gămălia, capătul mai gros al acului (v. ac.).

Gamba, partea piciorului dela genunchi până la nodite (maleole), ale cărei 2 oase poartă numele popular de *fluer* sau *furloiu*l piciorului.

Gamba, (ital.) picior. Se întrebuintează uneori în muzică ca denumire prescurtată a vechiului instrument *Viola di gamba*, antemergătorul violoncelului modern (v. Viola). [T. C.]

Gambetta, *Leon Michel*, om de stat francez, n. 3 Apr. 1838 la Cahors din părinte băcan, de origine ovreu din Genua. 1859 avocat la Paris. Ales deputat în Paris și Marseille (1869) devine în corpul legislativ conducătorul stîngei extreme. 15 Iulie 1870 combate ușoara declarare de războiu, dar votează creditul de 500 milioane. 4 Sept. 1870 intră în guvernul apărării naționale ca ministru de interne și după ce Germanii asediază Parisul, fiind lipsit de noutăți din afară, pleacă 6 Oct. din Paris în balon, ajunge la Tours 9 Oct. și organizează, ajutat de Freycinet, apărarea Franței. Cu idea fixă, că în 1870 se pot readuce victoriile din 1792 și 1793, străbate Franța, scoate armate ca din pămînt, prin cuvîntări și proclamațiuni infiltrează în popor ura contra Germanilor, contractează un împrumut în Anglia, procură o artilerie colosală, este în fine sufletul aceluia războiu fără seamăn în istorie încât privește sacrificiile de vieți și de averi, sacrificii cari n'au schimbat întru nimic mersul fatal al evenimentelor, deși au fost aproape să-l schimbe și au salvat, înainte de toate, onoarea. Planul lui era să ridice provinciile și să înconjure pe asediatori, dar nu se putu realiza mai ales după capitularea lui Bazaine. Infrîngerile îl excitau și mai mult, puneă și depunea pe generali și voi să continue războiul chiar după capitularea Parisului. În desacord cu ceilalți miniștri, demisionează 6 Febr. 1871. Ales în adunarea națională de 9 departamente, votează contra păcii și demisionează 1 Martie. Reales 2 Iulie, devine capul radicalilor, înființează 5 Nov. 1872 jurnalul »La République Française« și în contra »Republiei conservatoare« a lui Thiers, susține »Republica republicană« reclamată de »venirea și prezența în politică a unui strat nou social.« După căderea lui Thiers începe a se modera și recomandă (1875) »politica de rezultate« contra »politiceii de visuri«: »sînt momente, cînd trebuie să se schimbe conduita politică după schimbările făcute în societate. Politica este afacere de tact, de studiu, de observațiune și de precisiune.« Intrantismul devine oportunist. Contra presidentului Mac-Mahon (»se soumettre ou se démettre«) luptă victorios 1877. În 1879 nu se alege president, însă ca president al camerei (1880) răstoarnă ministerele, care-i resistă, susține fortificațiile, legile anticlericale, apoi votul pe liste, sperînd să fie ales în toate departamentele, să apară ca alesul națiunii spre a întemeia democrația și a reîncepe

războiul. President al consiliului 14 Nov. 1881 nu poate face reforma electorală și demisionează 26. Ian. 1882, † 31 Dec. 1882. Mare patriot, mare orator (calități fizice, pasiune, imagini, puțină cugetare), avar, cunoscător de oameni.

Gambia, (*Gambra*, la indigeni *Ba-Dimma*), rîu în Senegambia (Africa de vest), isvorea în ținutul »Futa-Djallon«, ia curs spre nord-vest, la depărtare de 350 km. dela isvor formează cataractul *Bara-Kunda*, de aici apoi ia direcțiune vestică, formează multe insule, cari împiedică navigațiunea, și după un curs de 1850 km. se varsă la cap San-Mary în Oceanul Atlantic. În mare parte rîul acesta e navigabil, corăbii mari pot străbate până la Pisania, mai mijlocii până la cataractele Bara-Kunda, corăbii mai mici și preste cataracte. P'e timpul ploilor apa se revarsă pe șesurile din apropiere și le fructifică întocmai ca rîul Nil și Senegal.

Gambia, guvernament britic pe țărmurile acestui rîu, cu extensiune de 179 km². și 14,150 loc. Locurile principale sînt: Insula San-Mary 30 km². cu 4600 loc., capitala Bathurst; Combo britic, în vest dela San-Mary cu 4400 loc.; Barra, Albreda pe țărmurile drept al rîului G. cu 4000 loc.; insula elefanților în rîul G., insula Mac-Carthy-Island cu fortăreața Georgetown, 1150 loc. Productele indigene sînt: piciori, piei și ceară. Locuitorii sînt iscusiți lucrători de aur. Importul se urcă la cifra de 192,000 f. sterlingi, exportul la 139,000.

Gambrinus, rege mitic al Brabantului, afirmativ inventatorul berii.

Gameți, (botan.) în genere se numesc elementele reproducătoare; ele nu pot da o nouă plantă dacă nu se fusionează câte două (v. Fecundațiune). Se dă însă în special acest nume acelor elemente reproducătoare, ce sînt asemeni, ca formă și ca mărime, și nediferențiate din punct de vedere al sexului. Celor ce nu mai sînt identice, și sînt diferențiate sexualicesce, li-se dă numele de *oosferă* (v. ac.) și *antherozoid* (v. ac.) sau *spermatozoid* (v. ac.), primul fiind (i. femeesc, al doilea cel bărbătesc. G. identici (*isogameți*), pot fi: mobili prin cili vibratili (*planogameți*), ca la multe Alge (*Cladophora*, *Ulua*, *Ectocarpus*, ș. a.), sau imobili (*aplanogameți*), ca la Algele Conjugate (v. ac.), la Mucoracee, ș. a. În ultimul caz se observă la unele Alge un început de diferențiere sexuală, dar numai fiziologică, nu morfologică, în sensul că, unul din G. face mai mult drum, sau tot drumul, ca să se fusioneze cu celalalt, ce face mai puțin drum, sau stă pe loc (așa s. e. la *Spirogyra*, etc.). Ori cum ar fi, G. sînt celule fără înveliș și necomplete, avînd în nucleul lor mai puțină nucleină decît este în nucleul celorlalte celule ale corpului plantei. De aceea și absolută trebuință să se fusioneze câte doi spre a pută da o nouă plantă. *Gametange*, se numesc aparatul sau celula în care se produc Gameții. *Gametophyt* sau *oophyt* se numesc partea din corpul unei plante, care poartă organele și elementele reproducătoare, s. e. la Ferige protalul reprezintă Gametophytul, etc.

Gammarus pulex, crustaceu amhipod, foarte comun în apele curgătoare.

Gamocarpel, (botan.) sau *pistil compus*, se numesc Gynoeceul ale cărui carpele sînt unite între ele, s. e. la Stînjanel, Crin, ș. a. (v. Gynoeceu.)

Gamodesm, se numește cilindrul central din tulpină, ale cărui fascicule libero-lemnoase sunt apropiate, neseperate între ele prin raze medulare, s. e. la Solanee, ș. a.

Gamopetal, sau *sympetal*, se dice despre corolă, când are petalele mai mult ori mai puțin unite între ele, s. e. la Liliac, Cartof, Cimbru, etc. (v. Corolă.)

Gamopetalae, (botan.) sau *Metachlamydeae*, *Sympetaleae*, e a doua subdiviziune (subclasă) din clasa Dicotiledonatelor. Toate plantele ce compun acest grup au corolă florilor lor gamopetală (v. ac.); rar petalele sunt libere sau lipsesc, ca la unele Oleaceae, Campanulaceae. După Bentham și Hooker sunt subdivizate în 3 serii: Bicarpelatae, Heteromerae și Inferae, fiecare serie cuprindând mai multe cohorte (în total 10). Engler le subdivide deadreptul în 8 serii (ordine).

Gamophyl, se dice în general despre învelișul floarei (v. ac.), când frunzele ce-l formează sunt unite între ele, iar în special se aplică pentru caliciu gamosepal.

Gamosepal, sau *Gamophyl*, se numește caliciul cu sepelele unite (v. Calice).

Gamostelie, se numește o particularitate de structură a tulpinei; dacă într-o tulpină sunt mai multe cilindre centrale (*steluri*), cari se unesc între ele, dând în aparență un stel unic, atunci există G.; se întâlnește la unele Ferige, la Marsilia, ș. a.

Gamostemon, se numește androceul cu staminele unite între ele (v. Androceu).

Gand, (germ. *Gent*), capitala prov. belg. Flandria estică. la confluența râurilor Lys și Selda, împărțită prin canale în 26 insule; 159,218 loc. (1896); residență episcopescă; catedrală (cu renumitul tablou Adorația mielului mistic, de frații Eyck); universitatea orașului; industrie textilă, fabrici de zahăr, cultură de flori, comerț. G. a fost fondat în secl. VII. Aci s'a încheiat la 1576 pacificațiunea de G. între Olanda și Zeelandă de o parte și Terile de jos sudice de altă parte în contra Spaniolilor. 24 Dec. 1814 pacea dintre Englezii și Uniunea nordamericană.

Gândaci, *Coleoptere*, (v. ac.). *Gândăcei*, *gândaci de turbă* sau gândaci de frasin, v. Cantarida. *G. de bucătărie*, v. Blatta. *G. puturoși*, v. Meloe.

Gandak, afluent al Gangelui în India anterioară, isvorește în Himalaia; 650 km. lung.

Gandamak, oraș în Asia în partea nord-estică a Afghanistanului, lângă drumul dintre Cabul și Peșavar. Aci au suferit Englezii înfrângere 1842.

Gândire, înțelegerea, inteligența; produsul înțelegerii sau inteligenței, înțelesul. Acest produs al inteligenței constă în stabilirea unui raport sau legături tacite sau exprese între două sau mai multe fenomene psihice sau sufletești, sau mai bine între două sau mai multe idei sau noțiuni, cari sînt reprezentările abstracte ale acelor fenomene. În ori ce cas, temelia G.-ii este intuiția. Nu putem gândi nimic despre ceva, care nu ne este dat mai întîi în intuiție: un orb nu poate să gîndească, adică să găsească raporturile ce există între fenomenele luminoase, pentru că nu știe ce e lumina, nu are intuiția ei. Tot așa un surd, care n'are intuiția sunetului, nu-și poate da samă de raporturile dintre sunete, nu poate gândi nimic asupra lor. Dar dacă noi nu putem gândi fără intuiție, nici intuiția nu poate fi pe

deplin cunoscută decât prin ajutorul gândirii. O intuiție izolată cu desăvîrșire de celelalte intuiții, cari formează țesătura lumii, nu poate fi bine cunoscută; în cunoștința ei mintea noastră implică vrînd-nevrînd raporturi calitative și cantitative (spațiu, timp) provenite din comparația, de cele mai multe ori inconștientă, a intuiției date cu celelalte intuiții avute mai înainte sau imediat încungiurătoare. Astfel intuiția cerului înstelat s. e. este mai completă la un astronom decât la un profan. O singură lume e, dar ea se reflectează în nenumărate chipuri în minte. Iar deosebirea dintre aceste nenumărate ogîndiri nu o face intuiția care e una, ci totalitatea gândirilor din mintea celui care o pricepe. Aceste gândiri interpretează în mod deosebit, deosebitele raporturi ce le prezintă lumea, și se adaugă în mod inconștient (v. ac.) la materia primitivă a intuiției, completându-i sau deformându-i înțelesul în nenumărate feluri.

Produsul esențial al G.-ii este: judecata care stabilește raportul între două fenomene sau noțiuni. Raționamentul, care stabilește un raport între două judecăți, nu e decât o judecată complexă, iar noțiunea, chiar sub forma ei cea mai abstractă, nu e decât materialul intuitiv pe care se sprijine mintea noastră pentru a găsi raportul ce formează judecata. Ea e o simplă reprezentare (v. ac.) a intuiției primitive sau a intuiției provenită din judecăți și raționamente anterioare. În ori ce cas, adevăratul produs, care revelează esența G.-ii, este judecata. Judecata constă însă în a sintetiza sau împreuna două idei prealabil analizate. Ori ce judecată presupune prin urmare o analiză, și de aceea G. noastră poate fi considerată ca puterea minții noastre, ce descompune, analizează intuiția lumii, care, spre deosebire de ea, e de natură sintetică.

G. se prezintă sub două forme: sub forma cultă sau științifică și sub forma incultă. În adevăr, analizarea intuiției, ce constituie lumea noastră internă sau externă, ne duce să stabilim deosebire feluri de judecăți. Cu cât analiza, puterii noastre gânditoare merge mai departe, cu atât numărul judecăților se mărește. Intuiția primitivă, pe care am vrut să o pricepem, am analizat-o, am fărâmicit-o, ca să dicem așa, și am redus-o la o mulțime de judecăți, adică de stabiliri de raporturi, cari pot fi exprimate printr'un șir înfinit de propozițiuni. Când toate aceste judecăți au fost astfel formulate, că nu se contrădic una cu alta, ci concordă una cu alta, formînd un sistem de gândiri, care reprezintă sub formă de idee sau reprezentare, exact intuiția analizată și înțeleasă, atunci G. are caracterul științific și dicem că e adevărată, iar totalitatea unor asemenea G. relative la înțelesul lumii poartă numele de știință. Pentru a ajunge la stabilirea unei astfel de gândiri, trebuie să respectăm legile fundamentale ale minții omenești: principiul identității, contradicției și exclusivității terții, pe care se întemeiază știința *logice* (v. ac.); iar ca să putem face aceasta, trebuie să întrebuintăm nise mijloace potrivite cu natura intuiției de analizat, mijloace specificate în partea logice, numită *metodologie* (v. ac.).

În viața de toate zilele însă, deosebitele obiecte ce formează intuiția noastră, sînt analizate, adică dau prilej la judecăți, ce ne servă la înțelegerea lor, numai întîmplător și potrivit cu interesul momentan, care e schimbător cu împrejurările. Aceste judecăți nu concordă unele cu altele și totalitatea lor nu reprezintă exact intuiția, care a fost analizată. G. sub această formă este incultă, nu reprezintă adevărul, e în stare de natură și legile ei de producție se studiază în psihologie. [Dragomirescu.]

Gandkarva, la Indi cele ceresci, ființe divine bărbătești și femeiesci (= ângeri și archangeli).

Gando, (*Goandu*), feară a poporului Fellata în Sudanul de vest pe ambele țărmuri ale râului Niger între 7 și 14 grade lățime nordică, în sud ajunge pînă la locul unde râul Binue se varsă în Niger. Extensiunea teritorială este 203,309 km², locuitorii se urcă la cifra de 5½ mil. Capitala *Gando*, în provincia Cubbi, este situată în un loc muntos și romantic. Productele: banane, ceapă și bumbac.

Gane, familie boierească din Moldova, unde o găsim din secl. XVI. *Vasile G.* la 1758 e în-sărcinat de Ioan Vodă Calimaki a interveni pe lângă mitropolitul Iacov să abdice, lucru ce acestuia reuși; iar mitropolitul fû numit fratele domnului: Gavril. (Letop. III, p. 242). Fiul lui V. G. era *Ștefan G.*, velcomis. Descendent al familiei este astăzi:

Gane, Nicolae, scriitor român, n. 1835 în Fălticeni. După terminarea studiilor juridice la Paris, se stabilește în Iași ca avocat; 1871 primar al Iașilor, Martie 1888 scurtă vreme ministru de domenii, iar apoi president al senatului, primar al Iașilor și membru coresp. al Acad. române. G. a fost un vechiu membru al societății »Junimea« și colaborator credincios al revistei »Convorbiri Literare«, tot timpul cît s'a ocupat cu literatura. Scrierile sale, publicate toate în această revistă, au fost adunate 1886 în trei volume de povești și un volum de poezii. În versuri G. n'a reușit mai de loc; excepție ar face traducerea destul de bună a primelor șapte cînturi din Infernul lui Dante; ca novelist însă el poate fi numărat printre cei mai de valoare ai literaturii noastre. Negreșit, primele sale publicații sînt slabe și pline de sentimentalism și romantism fals, produs al unei imitațiuni străine; dar cu timpul G. deveni un mai bun observator al realității, un stilist sobru și îngrijit, un meșter descriitor al frumusețelor naturii și un minunat povestitor, calități cari rescumpără cu prisos psihologia cam sumară și superficială a eroilor săi. Ca cea mai reușită din toate producțiile sale s'ar pute considera scurta și înduioșătoarea povestire »Aliuță«. (Cf. Titu Maiorescu, Critice, și N. Iorga, Schițe din literatura română vol. II).

Gănescu, com. rur. în Rom., j. Covurluiu cu 2046 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Gănescu, 1) *G. Grigore*, publicist francez, n. 1809 în București, fost profesor de istorie la liceul Sf. Sava din București. Neputînd obține această catedră luată după dînsul de Al. Crețescu, părăsește țara și se stabilește la Paris, unde publică ziarul »Le courrier de Dimanche«, ziar foarte cetit în acele timpuri și care se deo-

sebesce printr'o violentă campanie, ce face împăratului Napoleon III. Guvernul francez îl expulsează, și dînsul se refugiază la Frankfurt, de unde urmează în gazeta sa campania contra lui Napoleon. După resboiul din 1870, G. se reîntoarce în Franția, unde este imediat naturalizat. Fiul său ocupă ași însemnate funcțiuni în ramura administrativă din Franția. G. era un publicist eminent și plin de energie. † 1882 în Franția.

2) **Gănescu Dem.**, căpitan, n. 1834 în București, în resboiul independenței din 1877, făcea parte din reg. 7 de linie. La atacul redutei Grivița nr. 2, dela 7 Octomvrie, căpitanul G. se apropia prea mult de șanțurile Turcilor, aceștia cu ajutorul unor căngi traseră pe bravul căpitan în șanț și-l măcelăriră.

3) **Gănescu, Constanța**, artistă rom., n. 27 Aug. 1870. Făcu studii dramatice la conservatorul din București. Debută în Teatrul Național în Geta din Fântâna Blanduziei. Se distinge ca temperament artistic în Desdemona din Othello, în Amalia din Hoții de Schiller, în Contesa din Juia scadenții de Carmen Sylva, etc. E societară de clasa II a Teatrului Național din București.

Ganfalău, magh. *Vámos-Gálfalva*, com. rur. în Trs., cott. Târnava mică, cu 1306 loc. Maghiari și Români (219). Aici a învins Bem în 16 și 17 Iulie 1849 armata împărătească comandată de Puchner.

Gângăvire, un defect al graiului omenesc, în care unele sunete sau litere și silabe se pronunță cu greu sau nici de cum, din cauza de crampe (sgîrciuri) ale mușchilor participanți la vorbire. Sînt mai multe feluri de G. În câte un cas gângavul încetează pentru moment de a vorbi, în altele bolborosește, adică spune grăbit cuvinte de nu-l înțelegi, în altele repetă unele silabe sau cuvinte.

Gângerel, diminutivul dela Gangur, v. ac.

Ganges, (sanscr. *Gangâ*), riul principal al Indiei anterioare (Asia), isvorea pe coborișurile sud-vestice ale Himalaiei la înălțime de 4205 m.; primește în sine apele riurilor Bhagirathi și Alacanda, la Hardwar iese pe bogatul *șes al G.-lui*, trece prin Bengalia și, după ce se desface în 8 brațe principale și mai multe sute de brațe laterale, se varsă în golful bengalic. Gurile lui, dimpreună cu ale Brahmaputrei, formează așa-numita Sunderbands, cea mai mare deltă din lume. Lungimea fluviului e de 2500 km.; basinelul lui e de un milion km². Între afluenții lui mai însemnați e Djamna (v. ac.). G. e riul sfînt al Indiilor, cari perigrinează în masse la el, cu deosebire la izvoarele lui.

Ganghofer, Ludovic, scriitor, n. 7 Iulie 1855 în Kaufbeuren, trăiește în München. Serise poeziile: »Bunte Zeit« și »Heimkehr« (1883); romanele: »Die Sünden der Väter« (1886), »Der Klosterjäger« (1893), »Die Martinsklause« (1894), »Schloss Hubertus« (1896), »Die Bachantinnen« (1896), »Der laufende Berg« (1897), etc.; în colaborare cu H. Neuert piesele populare: »Der Herrgottschneider von Ammergau« (1880), »Der Prozesshansl« (1881), »Der Geigenmacher von Mittenwald« (1884), etc.; cu Marco Brociner: *Nunta din Valeni* (»Die Hochzeit von Valen«), tragedie (1891).

Gângiova, com. rur. în România, j. Dolj. situată pe Jiu, cu 2149 loc. (Dicț. geogr. 1890);

are 1 biserică și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Bâlcu se face de 2 ori pe an.

Ganglbauer, Coelestin, arhiepiscop de Viena (Austria), n. 20 Aug. 1817 în Rhaustetten (Stiria). Intrat de tiner în ordul Benedictinilor, 1847 fu numit prof. gimnazial și prefect al convicului în Kremsmünster. În 1856 ales abate de Kr., iar în 1877 numit membru al casei seniorilor. În 1881 arhiepiscop principe de Viena și în 1884 cardinal. † 14 Dec. 1889.

Ganglion, un organ de culoare cenușie roșiatică, care în starea normală e rar mai mare decât fasolea, situat pe traiectul vaselor limfatice, cari se ramifică în grosimea lui. G. sunt răspândiți în tot organismul, dar mai numeroși sunt la gât, în cavitatea toracică și abdominală, precum și la rădăcina membrilor. G. primesc limfatice aferente și emit altele eferente. Făcând o secțiune într'un G., se vede că e compus dintr'o capsulă, care trimite prin forța sa internă numeroase despărțituri, subdivizând astfel masa G.-lui în cavități mai net distincte în zona periferică, unde formează substanța corticală. Capsula e formată din țesut conjunctiv și fibre musculare netede și este străbătută de vasele limfatice aferente. Despărțiturile capsulei se divid, se onostomosează formând spațiile numite *cavernoase*, cari comunică între ele. Funcțiunea acestor spații cavernoase constă în a forma celulele limfatice, cari au un rol cu atât mai mare, cu cât ele folosesc la apărarea organismului. Inflamațiunile lor se numesc adenită și poate fi chiar consecința leziunilor situate departe, dar cari se propagă prin vasele limfatice. Edeвитеle tuberculoase se observă de obicei la gât. [V.]

Gangora, pasere, v. Gangur.

Gangrena, moarte locală a părților moi. Partea gangrenată e de colorațiune lividă și mai apoi neagră, rece și exhală un miros fetid. G. e umedă și uscată; la cea dintâi părțile moi sunt umflăte prin infiltrare cu serositate, la cea a doua uscate. La limita părții gangrenate se produce o inflamație cu supurațiune, prin care țesutul gangrenos se delimitează de cel sănătos, și vindecarea poate să aibă loc, dacă partea mortificată cade; G. poate însă să și progreseze. G. poate fi însoțită și de simptome generale: febră, adinamie, colaps. Causele gangrenei sunt multiple: contusii, cauterisări, congelări, combustii, întreruperea circulațiunii prin embalie și trembasă, preschimbări senile ale arteriilor (G. senilă), intoxicații (secale cornuta, opiu, venin de șarpe), infecțiuni microbiene; ea poate apăre în decursul diferitelor maladii: leziuni ale sistemului nervos, maladii infecțioase, diabet. Tratamentul G.-ei: pansament antiseptic, în așteptarea căderii părții mortificate; eventual amputațiunea la G. progresivă a unui membru cu supurație, care slăbește bolnavul; amputațiune imediată la gangrena septichimică. La interior: tonice și stimulente.

G. pulmonară, (*Gangraena pulmonum*), maladie a plămânilor, care constă în o mortificare a țesutului lor și e caracterisată prin fetiditatea (miros infect) aerului expirat, al expectorațiunii și o stare de adinamie (slăbiciune); e consecutivă unei embolii arteriale sau unei inflamațiuni a plămânului la indiviți slăbiți prin o febră gravă, diabet, alcoolism, etc. Simptomele

sunt acele ale unei caverne pulmonare. Ea poate fi difuză, e însă mai adeseori circumscrișă. La secțiunea plămânului găsim o borbă cu pereți neregulați, negri și formați de mai multe straturi de plămâni alterați, care conține rămășițe de plămâni putrefacți și care comunică cu o bronhă. E cele mai adeseori mortală. Tratamentul constă în tonice, balsamice și antiseptice (creosot, myrtol, acid fenic, etc.) [V. I.]

Gangrena pomilor, (botan.) provine din diferite cauze (degerare în timpul iernii, împunsături de insecte, în special de *Schizoneura lanigera*, sdrelirea coajei, etc.). Ea constă în negrirea lemnului și în ipertrofia coajei. Contra G.-ei pomii se apără prin tăierea părții atacate până în lemnul viu, apoi prin ungerea ranei cu gudron cald și amestecat cu pământ, care se întărește pe lemn și-l ferește de aer și ploaie, și apoi crește coaja preste ea.

Gangur, Grangor, Gangoră, Ciufior (Oriolus galbula), pasere cântătoare din fam. Oriolidae, bărbătușii galbini-aurii, cu aripi și coadă neagră; femeiușă și tinerii însă verde-gălbini pe spate și alburii pe foale; ciocul roșu-mohorit; picioarele surii de plumb. Lung. totală: 25 cm.; lung. arip.: 14 cm.; lung. coții: 9 cm.; dela începutul lunii Aprilie până către finea lunii Sept. petrece prin pădurile noastre nutrindu-se cu insecte și poame; cuibul gătit cu mare măiestrie și-l atrână de două rămurele din vârful celor mai înalți arbori.

[V. B.]

Ganymeda, în mitol. grec. Hebe (v. ac.).

Ganymedes, în mitol. grec. un prunc frumos și pururea tinăr, fiul lui Tros cu nimfa Callirrhoe. Zeus pentru frumseța lui, prin un vultur și în timp de viscol l-a răpit de pe pământ și l-a dus în Olimp, ca acolo să fie păharicul lui și să trăiască între nemuritori. [Atm.]

Ganit, mineral, spinel de zinc. Se găsește la Fahlun, Franklin, etc.

Gant, (germ. *Vergantung*) cuvânt învechit în jurisducțiunea germană, care s'a înlocuit mai preste tot prin modernul »concurs«.

Ganta sau **Gantong**, o monetă usată, mai cu samă pe insula Mindanao și archipelagul Indiei ostice. Se împarte în 25 »cangan« (un fel de materie de in). Corespunde la 17-54 fl. v. a.

Garam, 1) riu, afluent al Dunării; izvorește în hotarul comunei Telgárt, cott. Gömör, și după un curs de aproape 275 km. se varsă în Dunăre din jos de Garam-Kövesd. Dela Zólyom în jos circulează multe plute.

2) **Garam (Kis-G., Ronit, Hroneț)**, comună mică, districtul Breznobánya, cott. Zólyom, cu 1904 locuitori Slovaci (1891). Statul are aici fabrică de fier, care în 1891 a produs fabricate în valoare de 521,100 fl. G. e legat cu fabrica din Zólyom-Brézo prin cale ferată. Dela 1881 fabrica e străformată în turnătorie de fier.

Garam-Szent-Benedek, comună mică în Ung., cott. Bars, cu 1071 loc. Slovaci (1891), oficiu postal și telegrafic și cassă postală de economii. Abația benedictină de G. cu mănăstire în formă de cetate și biserică gotică frumoasă, e întemeiată și înzestrată de regele Géza I la 1075. Regele Maximilian II a donat la 1565 abația cu toate drepturile sale capitolului dela Strigon.

Garanția, obligațiune legală sau convențională, în virtutea căreia o persoană trebuie să apere,

să răspundă, să îndemneze pe o altă persoană de o evicțiune, de o turburare, de o pagubă oarecare. G. este *legală* sau de drept, când este impusă de lege. Așa, vânzătorul unui lucru este ținut să răspundă de viciile lucrului vândut; G. este de fapt sau *convențională*, când rezultă din convențiunea părților. [P. N.]

Garanzia cambială, obligămintul luat de o persoană (aval sau girant), ca să plătească cambiul la scadență, dacă acceptantul sau alt obligat cambial nu ar pute plăti. Conform §-lui 66 din legea cambială ung. și §-lui 296 din codul com. român, garantul sau avalul trebuie să fie scris pe cambiu, copia acestuia sau pe alungi. Relațiunea de garant trebuie să se facă evidentă prin cuvintele: »per aval« sau »pentru garantare« și alte asemenea, iar pe cambii unguresci »kezes«, pe cele nemțesci »Bürge«.

Garanus, în mitol. romană numele cel mai vechiu al lui Hercules în Roma, unde se susținea tradițiunea, că pe uriașul Cacus, nu Hercules, ci G. l-a omorât.

Garășanin Milutin, om de stat sârb, n. 1843 în Belgrad, 1874 a fost ales în scupcină, unde în curând a ajuns șef al partidului progresist; 1880—83 ministru de interne, 1884—87 prim-ministru. A avut rol în cearta dintre regele Milan și regina Natalia. 1894 numit ministru plenipotențiar în Paris, unde † în 6 Martie 1898.

Garat, 1) *Dominic*, conte, om politic franc., n. 1749 în Bayonne; când a erupt marea revoluție a fost redactor la »Journal de Paris«. 1789 membru republican al adunării naționale; 1792 ministru de justiție în locul lui Danton, care demisionase; 1793 ministru de interne; 1795 prof. de filosofie la școala normală. Napoleon îl ridică la rangul de conte. † 1833. A scris: »Mémoires sur la révolution«; »Mémoires sur M. Suard, sur ses écrits et sur le 18-e siècle«. 2) **Garat, Jean Pierre**, cântăreț franc., nepot celui de mai înainte, n. 1764 în Ustariz și † 1823 în Paris; 1795 prof. la conservatoriu. G. a fost un vestit tenorist, celebru prin admirabila sa voce și extraordinara sa dexteritate.

Gărăvel, în limbajul Românilor din Epir, înseamnă: Graur (v. ac.).

Garay, familie nobiliară magh. În secl. XIV și XV s'au distins mulți membri ai acestei familii. 1) **Garay, Desideriu**, 1432—1437 ban de Macsó. 2) **G., Ioan**, episcop de Veszprém de pe la 1347. A luat parte la pertractările de pace după expediția neapolitană ca delegat al lui Ludovic cel Mare. 3) **G., Ioan**, ban de Ozora. A însoțit pe regele Sigismund în expedițiunea dela Nicopole (1396); a purtat reboiul nenorocos cu banul bosniac Hervoia. Mai târziu numit ban al Croației și Dalmației. † 1435. 4) **G., Ladislau**, palatin, fiul lui Nicolae, ban de Macsó; om de încredere al reginei Elisabeta; 1441 duce pe Ladislau și coroana la Frideric I împ. Germaniei; 1447 palatin; 1449 restabilește pacea între George Brancovici și Ioan Hunyadi; 1457 ia parte activă în condamnarea la moarte a lui Ladislau Hunyadi, de aceea se naște dușmănie între el și între Mihail Szilágyi și la 1458 își pierde demnitatea de palatin; 1459 ține adunare cu dușmanii regelui Matia în Nemet-Ujvár, dar Matia a știut să-l cucerească, și în acelaș an ajunsese iarăși palatin; † 1460. 5) **G., Nicolae**,

1355—1375 ban de Macsó, 1375 palatin. Ajungând Carol cel Mic pe tron, G. își pierde demnitatea de palatin, dar rămâne omul cel mai de încredere al reginelor. Cu Elisabeta împreună plănuiesc uciderea lui Carol cel Mic, săvârșită în 7 Febr. 1386. Ajungând puterea în mâna reginei Maria, G. iar devine palatin. 1386 însoțește pe regine în Croația, ca să liniștească rescoala aderenților lui Carol cel Mic, dar în drum fura atacați de resculați și G. fû ucis, iar reginele deținute. 6) **G., Nicolae**, palatin, fiul celui de mai nainte, 1387—1390 ban de Macsó; om de încredere al regelui Sigismund; învinge pe Croații resculați, aderenți ai lui Carol cel Mic, le ocupă cetățile; 1393 ocupă cetatea Dobor și Dalmația. În semn de recunoscință regele Sigismund îl denumesc pe G. și pe fratele său Ioan bani ai Croației și Slavoniei. A însoțit pe regele său în expediția dela Nicopolia mică și în pribegirea sa (1396). La stăruințele sale ajunse Sigismund iarăși pe tron. 1402 e palatin. A luat parte în expediția împotriva Venetiei, a însoțit pe Sigismund la conciliul dela Constanța ca consilier; lui i-a încredut regele cele mai gingașe misiuni diplomatice. El a fost cel mai distins bărbat de stat al timpului său.

Garay, Ioan, poet n. 1812 în Szegszárd, cott. Tolna, † 5 Nov. 1853. A studiat în Cincibiseriei (Pécs) și Pesta, unde a trăit apoi ca jurnalist și scriitor. 1848 numit profesor de literatura magh. la universitate, dar după revoluțiune își perdû postul. A imitat pe Vörösmarty în poemele epice: Csátár (9 cânt. 1834), Szent László (12 cânt. 1851), însă fără succes mai remarcabil. A scris narațiuni poetice (Bosnyák Zsófia), balade (Kont, Kont fegyvernöke, Hunyadi László, Báthori Erzsébet) în mare parte lipsite de elementul dramatic și ținute în ton oratoric. Succesă e poesia »Obsitos« prin caracterizarea eroului său și prin elementul comic. A scris și poezii lirice ușoare.

Garborg, Arne, scriitor norvegian, n. 1851 în cătunul Time, aderent al radicalismului religios și estetic; scris (în l. pop. norv.) romane realiste: Un liber cugetător; Studenți țărănesci; Din lumea bărbatilor; La mama; Suflète obosite; Pace, etc.

Gârbova, germ. *Urwegen*, magh. *Szászorbó*, com. rur. în Trs., cott. Sibiiu, cu 1700 loc. Suși și Români (836).

Gârbovi, com. rur. în Rom., j. Jalomîta, compusă din sat. G. și Bozianca cu 2659 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 1 biserică și 3 școli. Loc. se ocupa cu agricultura și prăsierea vitelor.

Garçao, Pedro, poet portughez (1735—1775), autorul unui volum de ode, satire și epistole, urmate de mai multe discursuri adresate membrilor academiei Arcașilor, dintre ai cărei fundatori era; a scris încă câteva comedii și »Noul teatru«, critica arti dramatice portugheze.

Gârceeni, com. rur. în Rom., j. Vaslui, compusă din 7 căt. cu 2355 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și cu lemnăria; femeile se ocupă și cu cultura gâdăcilor de mătăsă. Com. are 4 biserici și 1 școală.

Garcia, 1) **G. Manuel del Popolo Vicente**, cântăreț distins și compositor spaniol (1775—1832), admirat în Spania, Franța și America, în opere ca Othello, Don Juan, Barbierul de Sevilla ș. a. Ca compositor mai puțin însemnat.

2) *Garcia Manuel*, fiul celui dintâiu, cântăreț și profesor de cant, autorul unui excelent »Tratat despre arta cântării în două partide.«

Garcilazo de la Vega, (scurtat din *Garcias Lasso*), celebru poet spaniol, n. la Toledo 1503, † la Nissa 1536. Militar, trecu mai toată viața în expedițiuni cu Carol Quintul. Reformator al poeziei spaniole după modelul poezilor italieni și latini, ca și Boscan (v. ac.). Operele lor fură publicate împreună.

Garcilasso de la Vega Inca, istoric spaniol (1530—1568.).

Gărcina, com. rur. în Rom., compusă din 4 sate cu 1755 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 4 biserici și 1 școală, cum și o fabrică de spirit.

Garcinia L., gen de plante din fam. Clusiaceelor cu aproape 40 specii, în regiunile tropice ale Asiei și Africei. Sunt arbori cu frunze coriacee; produc boabe sau fructe petroase. Scoarța și frunzele conțin un suc lăptos galbin, care la aer se învârtosează. Trei specii din India estică și Cochinchina dau gumaguta (arabină).

Gard, afluent pe dreapta al râului Rhône în Franța sudică, 63 km. lung, cu renumitul apeduct roman *Pont du G.*, dînsus de Remoulins. *Departamentul G.*, 5880 km². și 416,036 loc.; însemnată cultură de vierni de mătăasă, mine de cărbuni, fier, sare. Departamentul e subdivizat în 4 arondismente. Capitala Nîmes.

Gard, împrejmuirea mai cu samă a grădinilor și curților prin pari împlețiți cu nuiile. Uneori însă în locul gardului obicinuit se preferă gardul viu prin cultivarea unor arbuști deși, cari să se poată tunde și să formeze tufe impenetrabile. Pentru G. viu se întrebuințează totdeauna esențe, cari cresc iute și au o reproducție mare, cu alte cuvinte: cari suportă ușor tunderea. Esențele mai des usitate sînt: păducelul, gledița și salcamul, cari toate trei au o reproducere enormă, suportă ușor tunderea și cu ghimpii și spinii lor împedecă animalele mari și mici și pe om de a se apropia de ele. Apoi se mai întrebuințează și carpin, alun, stejar, molid, lemn cănesc, etc. Sînt garduri vii joase, cari se tund în fiecare an, și garduri vii înalte, cari se tund la 5, 10—20 ani odată. Aceste din urmă se întrebuințează cu preferință la grădinile cu pomi, la vii și culturile de hămeiu, etc.

Garda, sub acest nume se înțelege trupa însărcinată, de obicei timp de 24 oare, de a asigura paza unui post, de a supraveghea un personal sau material, etc. Serviciul de G. este fiut în fiecare garnisoană pe rînd de cîtră trupele ce se află în acea garnisoană. [—]

G. mai însemnează și trupă de elită. În Franța G. a fost baza armatelor stabile, din cari a compus Napoleon I simburile armatei sale. »G. moare dar nu se predă.« În Prusia G. la început a servit numai pentru paza personală a principelui, iar în prezent, analog ca în Rusia, există mai multe corpuri de G., compuse din infanterie, cavalerie și artilerie, cari sînt trupe de model. În Austro-Ungaria există mai multe despărțăminte de G., pedestră și călare, cari se folosesc exclusiv pentru serviciul de curte. [H.]

Garda națională, se chema în Franța miliția burgheză; 1789 sub comanda lui Lafayette ia numele de G. n. și pe lângă colorile roșu și

albastru ale Parisului ia și culoarea albă a regelui, făcînd astfel tricolorul francez. G. n. a fost un element mai mult de disordine și n'are însemnătate mare pentru apărarea statului, de aceea s'a desființat în cele mai multe state, cari o luaseră dela Franția.

Garda, (la Romani *Benacus lacus*), lac alpin în Italia super., întîndîndu-se spre nord până în Tirol; împrejurimea lacului e admirabilă și cercetată de numeroși călători. Lacul G. are lungime de 55 km., lățime de 4—18 km., adîncime până la 295 m. și e situat la 69 m. deasupra nivelului mării. G. prîmesce riul Sarca și se scurge prin Mincio. Lîngă țărmului estic se ridică Monte Baldo (2050 m.).

Gardena, Valle, (germ. Grödner Thal), vale îngustă în Tirol, se deschide spre valea Eisack, cu ca. 4000 loc. romanici (Ladini), cari confecționează frumoase sculpturi în lemn. Capitala St.-Ulrich.

Gardenia L., (botan.), gen de plante lignoase cu foi pururea verzi din fam. Rubiaceelor, trib. Gardenieae, cu flori mari axilare sau solitare, foi oposite și stigmat clavat sau fusiform. Cuprinde ca. 60 specii tropicale și subtropicale, dintre cari *G. jasminoides* Ellis., și *G. radicans* Thbg., sînt mai ades cultivate la noi ca plante de florărie. [A. Pr.]

Garderoba, (teatru), locul sau încăperea în care se află costumele și toate obiectele necesare la îmbrăcarea și deghisarea actorilor unui teatru. În timpurile noastre garderobele teatrelor au devenit de o importanță capitală.

Gardhichi sau *Gardista*, o frumoasă comună arămănească cu 1500 loc. în Tessalia, în apropierea râului Aspropotamos.

Gardian, păzitor, custode. Astfel se numesc superiorii mănăstirilor de călugări. Sin. stareț.

Gardiner, Stefan, episcop de Winchester și cancelar al Angliei, n. pe la 1483 în St.-Edmundsbury. A studiat teologia și dreptul la Cambridge. În 1535 a publicat opera sa: De vera obedientia, în care apără divorțul regelui Henric VIII de Ecaterina de Aragonia și combătea primatul papei. Cu toate acestea a fost dușman al reformațiunii. După moartea lui Henric VIII fû aruncat în grea închisoare până la 1553. La urcarea pe tron a reginei Maria, G. fû eliberat și numit Lord Cancelar. † 12 Nov. 1555.

Gardist, soldat care face serviciu de gardă, ori aparține la trupe de gardă (v. ac.).

Garfield, James Abraham, al 20-lea president al Statelor-Unite din America, n. 1831 în Orange (Ohio) din părinți puritani. 1859 membru al senatului din Ohio și avocat; în resboiul civil a avut rol însemnat, avansînd până la general de divizie. 1862—1880 membru al congresului; 1880 fû ales president al Statelor-Unite, ocupîndu-și funcțiunea în 4 Martie 1881, dar deja la 2 Iulie al aceuiaș an fû grav vulnerat de un anumit Charles Guiteau, care fusese respins cu o cereră pentru obținerea unei funcțiuni. După lungi suferințe, † 19 Sept. 1881. G. ajunge din pedel al colegiului din Hiram la cea mai înalta funcțiune din Statele-Unite.

Gargalism, (gre.) gädilătură, nimfomania, onaniă.

Gargano, Monte, grupă izolată de munți, în prov. ital. Foggia, pe peninsula dela nordul sinului

Manfredonia, în Monte Calvo ajung înălțime de 1056 m.

Gargarisma, (med.) medicament lichid, ce se folosește pentru tratarea locală a gurei și faringelui; de obicei sunt remedii adstringente și antisepice dizolvate în apă.

Gărgărița grănară, (zool.) v. Calandra.

Gărgăun, (*Vespa crabro*), un vespe mare de culoare brună-roșietică, pe burtă cu inele galbene. Aripile gălbenui. Lungimea bărbătușului 24 mm., a femeușei 30 mm., a lucrătorului 22 mm. Își face cuibul în scorburile arborilor, găurile zidurilor, prin podurile caselor, rar în pământ. Cuibul de mărimea unei banițe de 15 litre, e făcut dintr-o materie brună lemnoasă. Se hrănește cu sucuri de plante, fructe, chiar cu carne. Strică arborilor, fiindcă le roade scoarța, spre a-și face cuibul. Impunsătura lui e foarte periculoasă.

Garhwal, stat vasal în prov. nord-vest. indobritice, 10,826 km², 241,212 loc. Aici izvoresce Ganges.

Garibaldi, *Giuseppe*, patriot ital., n. 4 Iulie 1807 la Nissa, fiu de marinar. 1834 intră într'un complot politic, fuge în Genua, în Franția, în Tunis (în serviciul beului) și în America sudică (1846), unde ajunge comandantul marinei contra Brasilei; se întoarce în Nissa 1848 și luptă contra Austriacilor cu 1500 de voluntari, apoi în serviciul revoluționarilor din Roma luptă contra Francezilor (1849), trece în Neapol, e urmărit de Austriaci, fuge în Piemont apoi în America de nord (lucrător în fabrică la New-York), apoi căpitan de corabie pe Oceanul Pacific la Canton. 1854 din nou la Nissa, se stabilește la Caprera, ia parte la reșboiul (1859) contra Austriei cu voluntarii săi, se supără pe Napoleon, ca toți patrioții italieni, cearcă să revolte Neapolea, se retrage la Caprera, protestează contra cedării Savoiei la Franția, pleacă în Sicilia (1860) și cu 4000 soldați face prizonier pe Landi cu 3500 luptători, ocupă Sicilia, trece în peninsula și cu 25,000 voluntari ocupă regatul după lupte grele, feliicită pe Victor Emanuel ca rege al Italiei și se retrage la Caprera fără să primească nici bani nici distincțiuni. 1862 încearcă să ocupe Roma, este bătut și rănit de armatele lui Victor Emanuel. 1864 călătorește în Anglia, serbătorit. 1866 bătut de Austriaci. 1867 bătut de armata franceză și papală într-o nouă încercare (1000 morți 1400 prizonieri). Prizonier al lui Victor Emanuel, păzit la Caprera. 1870 aleargă cu voluntari în ajutorul Franței, dar nu arată mari calități de general. Ales în Adunarea franceză, demisionează. 1874 refuză 100,000 de lire, pe cari le primise 1876. + 2 Iunie 1882. Iusurările lui caracteristice au fost: entusiasm, sacrificiu, eroism personal, puțină reflexiune și profunțime.

Gârla-mare, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată pe marginea Dunării; formează com. cu cât. Atârnații, având 2480 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescuitul; 1 biserică și 1 școală.

Gârlici, com. rur. în Rom., j. Constanța cu 1292 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescuitul; are 1 biserică și 1 școală.

Gârliciul pământului, în poveștile românești e deschițătoarea (ușa) în lumea cea neagră (v. Buriul pământului).

Gârlița, 1) G., com. rur. în Rom., j. Constanța, compusă din cât. G. și Galița cu 1389 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescuitul; are 1 biserică și 2 școli. 2) G., lac numit după com. G., situat pe teritoriul a 3 com. rur.: G., Bugeacu și Almalii, județul Constanța, având o suprafață de 8 km²; are pește mult și bun.

Garmond, caractere tipografice (v. ac.).

Garnachas, (span., pron. garnaceas), vin roșu, dulce și greu din Catalonia și Aragonia.

Garnier, *Joseph*, celebru economist francez, n. 3. Oct. 1813. Primele sale studii le făcu la Draguignan, după care plecă la Paris, unde îndeplinea funcțiunea de secretar al lui A. Blanqui. Numeroasele lui scrieri de economie politică și finanțe și importanta revistă economică »Journal des Economistes«, unde el a îndeplinit funcțiunea de redactor-șef în timp de 35 ani, îl făcură cunoscut în lumea întreagă. El a profesat economia politică la Atheneul regal în 1844, și la școala de poduri și șosele din Paris. Împreună cu Guillaumin și Ad. Blaise fundă Societatea de economie politică din Paris, în 1842. G. a ocupat până la moarte funcțiunea de secretar perpetuu al acestei societăți și aceea de redactor-șef al importantului ei organ de publicitate, Journal des Economistes. G. era membru al Academiei de științe morale și politice din Paris. El reprezenta în Senat depart. Alpii Maritimi. † la Paris, 25. Sept. 1881. [I. I. Nacian.]

Garnierit sau *Numeit*, mineral, silicat de nichel hidratat, amorf de culoare verde. Se găsește la Numea (N.-Caledonia) în Oregon și în Texas.

Garnisoana, trupele ce se găsesc în diferite localități pentru mai mult timp. Mai înainte numai trupele de prin cetăți erau indicate sub acest nume. În timp de pace tot ce privesc serviciul general al trupelor din G. este regulat de comandantul G.-ei sau comandantul pieții. Cetățile, în timp de pace, au, pentru apărare în contra unei surprinderi, o G. numită G. de siguranță. Cetățile de pe lângă frontieră încă au o G. mai numeroasă ca cele din interiorul țării.

Gârnița, numele vulgar al arborelui *Quercus conferta* Kit. (v. ac.).

Garnitura, (franc. garniture), tot ce se ține la un obiect în scopul de a-l completa sau numai de a-l orna. Se mai dice despre un asortiment complet de oarecari obiecte.

Garoafa, numele popular al plantei *Dianthus Caryophyllus* L. (v. ac.).

Garo-n-Bauci, v. Iakubu.

Garonne, râu în partea sud-vestică a Franței, izvoresce în Pirenei, pe teritoriu spaniol în Val d'Aran, primesce afluenții Ariège, Tarn, Lot, iar dela împreunarea sa cu râul Dordogne poartă numele de *Gironde* și se varsă în Oceanul Atlantic, la 95 km. din jos de Bordeaux. Lungimea râului e de 660 km., având un basin de 84,800 km².

Garrick, *David*, actor englez, n. 1717 în Hereford, † 1779 în Londra. Fău mai întâi numai iubitor de teatru, apoi autor de prologuri de ocazie și aranjator de piese, jucând pe Richard III, fău recunoscut ca un mare talent dramatic. Interpretă comedia în chip remarcabil, dar uude se distinse și remase neîntrecut fău în teatrul

tragic al lui Shakespeare. Rolurile: Macbeth, Regele Lear, Othello, Hamlet, etc., jucate de el fură ca nise revelațiuni ale artei: nici un actor din lume n'a pus în jocul lor mai multă putere și mai multă viață și adevăr. (Cf. Murphy, *Life of Garrick*, 1801, 2 vol.)

Garrotte, (*franc.*) instrument pentru su-
grumare.

Gärtner, *Iosif*, botanist, n. 12 Martie 1732 în Kalw, 1761 profesor în Tübingen, 1768 în Petersburg, 1770 în Kalw, † 14 Iul. 1791 în Tübingen. Scrise »De fructibus et seminibus plantarum« (1789—91, 2 vol.). Fiul său *Carol Frederic de G.*, n. 1772 în Kalw, † 1850 tot acolo, ca medic, s'a făcut renumit prin studiarea relațiilor sexuale la plante.

Garvan, căt. în Rom., j. Tulcea, pendent de com. rur. Văcăreni cu 312 loc. (Dicț. geogr. 1896). În partea de nord-est a căt. se află monumentul comemorativ, ridicat cu ocazia trecerii Dunării de către Ruși în 1877.

Garve, *Christian*, moralist german (1742—1798), n. în Breslau, profesor la univ. din Lipsca, a tradus în l. germ. scrierea lui Cicero »Despre datorii«, »Etica« și »Politica« lui Aristotel, tratate asupra originii noțiunilor noastre despre »sublim« și »frumos«, despre chestiuni morale, sociale și de economie politică.

Gâsca mare și mică, două insule în Dunăre, j. Ialomița, în dreptul com. Piuța-Petrii, desprind prin brațul Hasan-bei.

G., v. Gâsce.

Gâscăreasa, în poveștile românești are rolul Găinaresei (v. ac.) și al Cenușăresei (v. ac.).

Gâscărița, numele românesc al plantei *Arabis hirsuta* Scop. (v. ac.).

Gâsce (*Anseridae*), o familie de paseri înno-
tătoare, cu cioc înalt la basă și recurbat la vârful
falcii superioare; marginile (dungile) falcilor au
înălțimi conice, ce suplinesc dinții. Petrec mai
virtuos pe uscat. Speciile mai însemnate sunt:
Anser ferus (Gâsca selbăteacă) de mărimea
gâscei domestice, cu cioc portocaliu, pene sure
și picioare palide-roșietice; pe la noi petrece din
primăvară până în toamnă, preste iarnă se re-
trage mai spre meadă și; *A. arvensis* (G. de
iară) de culoare închisă, cu cioc roșu, dar negru
la vîrf; aripile se întind până la vârful coții;
e o specie nordică, ce pe la noi se întoarce numai
în cursul iernii; *A. segetum* mai intru toate se
unesco cu cea precedentă; *A. albifrons*, cu ceva
mai mică decât cele amintite; albă în frunte,
brună pe spate și cu pete negre pe foale; aripile
sure-albastrii. E o specie ce petrece în regiunile
nordice și numai în unele ierni aspre se abate
și pe la noi.

Gâscele în mitol. romană. În noaptea când
Galii au voit să intre în Capitoliu, G. au simțit
mai curînd decât câinii și au deșteptat pe Romani.
De atunci s'au ținut G. în templul zeiței Juno Ca-
pitoline, puse sub îngrijirea zeiței, și în tot anul
se purta o G. cu pompă mare în jurul templului.

Gascogne, ținut în partea sudică a Franciei,
cuprinzînd departamentele: Landes, Pirineii
super., Gers și părțile sudice ale depart. Ga-
rona super., Tarn și Garona și Lot și Garona,
cu suprafață de 25,990 km². și un milion loc.
Partea vestică e șes năsipos neroditor, partea
estică (lângă Adour și Gers) e ținut deluros

fructifer. Locuitorii (*Gasconi*) dela șes sînt
oameni viali, pătimași și inclinați spre exagerări
(Gasconade), cei dela munți (*Basci*) sînt sveltți
și mai mult de caracter spaniol. Sub Carol cel
Mare G. își avea ducii proprii, 1154 ajunse sub
Anglia, 1453 la Franția.

Gasmul, (*grc.*), se numia în evul mediu copilul
născut din tată francez ori italian și din mamă
greacă.

Gasolina, un product lichid foarte volatil, ob-
ținut din destilațiunea petrolului brut, constituit
în mare parte din hidrocarburi, ca Pentan, Hexan;
arde cu o flacără luminoasă și se întrebuițează
la iluminat, la carburarea gasului de iluminat,
cât și în industria motoarelor cu gaz. [S. M.]

Gaspari, aventurier italian, care sub numele
și titlul de general comite Luce de Gaspari
Belleva, ajunge ministru al afacerilor străine
sub Const. Ipsilanti în Moldova (1799) și Mun-
tenia (1802—1806). Își începuse cariera comp-
romițînd pe fiica ambasadorului Prusiei dela Londra,
se împrieteniise apoi cu un alt aventurier Witsch,
pretendent la tronul Iliriei, și sfîrșise, amestec-
ându-se printre Grecii Constantinopolitani, când
a făcut cunoștință cu Ipsilanti. Activitatea lui
în Principate e făcătoare și către Turci și către
celelalte puteri afară de Ruși, îndeosebi către
Francezi. Cu depunerea lui Ipsilanti, fuge și el
la Ruși (1806).

Gasparin, *Agénor*, conte, politician frc. și
scriitor, n. 12 Iulie 1810 în Orange, fiul fostului
ministru *Adrien G.* († 1862), 1842 membru al
camerei, a luptat pentru drepturile Negrilor,
pentru libertatea religioasă, etc. † 14 Mai 1871
în Geneva. Scr. principale: »La famille« (3 ed.
1865); »La France, nos fautes, etc.« (1872); »La
liberté morale« (1868); »Luther« (1873); »Pensées
de liberté« (1876), etc. Soția sa, contesa *Valérie
Boissier*, n. 13 Sept. 1813 în Geneva, † tot
acolo 18 Iunie 1894, este autoara scrierilor des-
editate despre politică, filosofie și religieune: »Le
mariage au point de vue chrétien« (1842); »Les
horizons prochains« (1859); »Les tristesses hu-
maines« (1863), etc.

Gastein, baie renumită în provincia Salzburg
a imperiului Austro-Ungar. Situată la o înălțime
de 960 m. deasupra mării, încungiuată de glă-
cerii Alpilor, prezintă o panoramă încântătoare.
O mulțime de izvoare, cari toate aparțin termelor
indiferente de o temperatură dela 24—48° C.,
nu-și schimbă nici odată gradul de căldură. Aci
s'au făcut cele mai multe studii electro-magnetice,
pentru a se afla nu cumva efectele curative ale
acestor ape, lipsite de agenții chimici aflători în
alte ape minerale, s'ar pute explica prin însu-
șirea lor electrică. Nu s'a putut constata decât
că capacitatea de a conduce electricitatea termele
din G. o posed în măsură mai mare decât apa
destilată. Asupra acestei teme discuția nu este
închisă. Boalele tractate aici sînt: nevralgiele,
histeria, viitatea spinală, slăbiciunile sexuale,
boalele de șira spinării, paraliziile ca urmări
ale apoplexiei, podagra, reumatismul, exsudate
din sfera genitală femeiască, în fine ca o spe-
cialitate locală, marasmul senil, slăbiciunile bē-
trînețelor, de aceea mai de mult se numia baia
bētrînilor. O baie modernă pentru un public
ales, cu tot confortul este G. (Cf. Prospecte în
toate limbile europene.) [Dr. Vuia.]

Gaster, Moses, erudit, de origine israelită, n. în România în 1856, și-a făcut studiile în țară și în Germania. Expulsat la 1885 din motive politice, G. s'a stabilit în Londra, unde a fost ales rabin al comunității Israelitilor portughezi, demnitate pe care o păstrează și acuma. A publicat următoarele opere în limbile română, germană și engleză, opere bine apreciate, în care privește fondul, de cătră oamenii competenți, dar foarte imperfecte ca limbă, anume cele scrise în românește: *Die rumänische condemnatio uvae*; *Zur rumänischen Lautgeschichte*. Halle, 1878; *Tractatul talmudic »Aboth«, tr. din ebr., Giurgiu, 1881; Literatură populară română*. București 1883; *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenkunde*. București, 1883; *Scholomonar d. i. Garabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen*. București, 1883; *Ilchester lectures on greko-slavonic literature and its relations to the Folk-lore of Europe during the middle ages*. London 1887; *Chrestomafie română*, Texte tipărite și manuscrise din secl. XVI—XIX, dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, 2 vol. Leipzig și București, 1891; *Instrucțiunea în Englitera*, raport cătră ministerul de instrucție. București, 1893; *Istoria biblică până la Maccabei*, carte didactică pentru școalele israelite. București, 1897, și în timpurile din urmă a început a publica *Geschichte der rumänischen Litteratur in Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, III. Abt., III. Lief.

Gasteropode, molusce provădute cu cap și un picior ventral. Capul poartă tentacule. Piciorul este deprimat (Platypode) sau comprimat (Heteropode), rareori nul (Phyllorhoe). Adeseori prosobranchiile au o piesă cornoasă sau calcară (opercula), care servește să închidă deschiderea cochilei. Cochila este uneori spirală, uneori conică, alte ori sentiformă; în general externă și bine dezvoltată, uneori internă și mică, rareori nulă. Carnivoare sau herbivoare.

Gasteropode	{	Piciorul deprimat ambulator	{	Monoice
				Dioice
		Piciorul comprimat natator.		Dioice

Gasterosteus, (zool.) gen de pesci din tribul Acanthopterygienilor, caracterizați prin nise spini aspri așezați dinaintea aripioarelor ventrale, anale și dorsale. Trăiesc în cele mai multe ape din Europa. Pe timpul depunerii icrelor bărbații capătă o culoare roșie vie pe piept și abdomen și își construiesc din plante acvatice un cuibuleț, în care femeile depun ouele, pe cari bărbații le păzesc până după clocire.

Gastrea. Deoarece toate clasele de metazoare trec prin stadiul de *gastrulă*, rezultă conform legilor fundamentale ale biologiei (paralelismul dintre filogenie și ontogenie, Haeckelism), că toate aceste animale descind din o formă ancestrală comună, formă care s'a stins deja de mult și a fost numită de Haeckel G. (Cf. Haeckel, *Die Gastrea-Theorie*. Jena, 1874.)

Gastralgia, durere de stomac, de popor și crâmpă, carcei. (v. Cardialgie.)

Gastrectasia, dilatația stomacului, pântec de broască.

Gastrectomia, operațiune asupra stomacului, prin care se extirpă o tumoare a stomacului. Prima săvârșită de vienezul chirurg Billroth.

Gastric, proces fiziologic și patologic, care interesează stomacul: suc gastric, stare gastrică, etc.

Gastricismus, (*Embarras gastrique*), deranjare de stomac, caracterisată prin o turburare locală, care presintă aparența unui catar acut al stomacului.

Gastricole, *cuticole* și *cavicole*, se numesc larvele insectelor vestride, cari trăiesc parasite pe om sau pe diferitele mamifere, fie în tubul digestiv (gastricole), fie în tegument (coticole), fie în unele cavități naturale, ca fosele nasale, conductele auditive (cavicole).

Gastrilog, vorbitor din pântec, exprimând vorba neobservat părând a fi un ecou depărtat.

Gastritis sau *catar gastric*, inflamațiune acută sau cronică a mucoasei stomacului, care determină o modificare vătămătoare în chimismul digestiunii și poate conduce la stări grave de nutrițiune și în unele cazuri la moarte.

Gastroectasia, v. *Gastrectasie*.

Gastroenteritis, inflamațiunea acută, foarte rar cronică a stomacului și intestinelor, caracterisată, ca simptom principal, prin vărsături și diaree în acelaș timp, însoțite de dureri, febră ușoară, sleirea repede a forțelor. Casuri grave și uneori epidemice se numesc *Cholera nostras*.

Gastro-enterostomia, operațiune prin care se unesc prin îmbucare un intestin cu stomacul, lăsând traiecul bolnav afară din funcțiune.

Gastromalacia, înmuierea (ramolițiunea) mucoasei și în urmă a întregului părete stomacal ca consecință unor maladii infecțioase ale stomacului.

Gastromycete, (botan.) grup de Ciuperci Autobasidiomycete angiocarpe. Ací întră acele Ciuperci Basidiomycete cari au fructul închis (*angiocarp*) dela început și nu se deschide decât

{	respirația aeriană <i>Pulmonate</i>
	respirația aquatică <i>Opisthobranchii</i>

Prosobranchii

Heteropode

la maturitatea sporilor. Fructul are un înveliș (*peridia*), ce se deschide în moduri variabile, și un conținut (*gleba*) subdivizat prin trame în puține camere sau multe. Toate trăiesc saprofite și au fructul deasupra pământului; la puține este subteran (la *Hymenogastree*). Se divide în mai multe familii: *Phalloideae* (*Phallus*), *Lycoperdaceae* [*Lycoperdon*, *Bovista* (v. ac.), *Geaster* (v. ac.)], *Nidulariaceae*, ș. a. G. provoacă în stomac o maladie foarte gravă numită *Gastromycosă*. A se deosebi de *Enteromycosă*, micosă intestinală, care este mai frecventă decât a stomacului.

Gastronomia, totalitatea cunoștințelor referitoare la alimente și gătitul bucatelor din acestea, precum și relativ la o compunere corespunzătoare a bucatelor și beuturilor potrivite pentru prânzuri și ospete. (Cf. Brillat-Savarin: *Physiologie du goût*, 1825; Alexandre Dumas: *Grand dictionnaire de cuisine*, 1872.)

Gastropacha, fluture din familia Bombycidelor.

Gastropagus, monstri născuți cu pântecul unite.

Gastrophthisis, slăbire extremă în urma boalelor cronice ale stomacului. (v. Inaniția.)

Gastrophylus equi, insect, dipter comun în țeară la noi. Adultul depune ouăle sale pe părul calului, pe o parte a corpului unde acesta ajunge să se liagă; din ouă ies larvele, pe cari calul lingându-se, le ia cu limba și le introduce în tubul digestiv, unde cu mandibulele lor croșetate se fixează de pereții stomacului, își lapădă pielea de mai multe ori și la un moment dat se desprind și sunt eliminate afară cu materiile fecale, desvoltându-se mai departe devin insecte complete.

Gastrorrhagia, emoragia din mucoasa stomacului, ce se scurge în stomac, deosebit de *hematemă* (vărsătură de sânge), care este un simptom al gastrorrhagiei.

Gastroscoopia, examinarea stomacului cu ajutorul unui aparat electric iluminator.

Gastrospasmus, contracțiune morbidă a mușchilor stomacului.

Gastrotomia, operațiune de deschiderea stomacului, fără a elimina părți dintr'însul.

Gastrotyimpanita, balonarea stomacului de cătră gazele desvoltate în el.

Gastrula, nume dat de Haeckel stadiului de desvoltare, în care embrionul metazoarilor se compune din două membrane fundamentale, una externă (ectodermul), alta internă (entodermul), conținând o cavitate centrală.

Gastrulațiune, trecerea oului din stare de blastulă în stare de gastrulă. (v. Ou.)

Gât, partea îngustă a corpului, situată între cap și torace. Scheletul osos al gâtului e format de cele 7 vertebre cervicale, a căror lungime e aproape aceeași la toți indivizii, pe când grosimea gâtului variază din cauza stralului de grăsime și a volumului mușchilor. G. este mărginit cătră craniu prin osul occipital și bordul maxilarului inferior, iar cătră torace de clavicule și prima coastă. La G. se deosebesc următoarele regiuni: anterioară (cu regiunile supra- și sub-hioideană), laterală (cu regiunile cleido-mastoideană și supra claviculă) și posterioară sau ceafă. În jurul celor 7 vertebre cervicale, articulate între ele și situate cătră partea posterioară, se grupează toate organele gâtului. La partea anterioară: imediat pe coloana vertebrală sunt mușchii profunzi ai gâtului (dreptii anteriori ai capului, lungul și oblici gâtului, etc.), apoi urmează pe linia mediană: faringele cu esofagul, după aceasta osul hioid, laringele cu trachea și corpul tiroid, și în fine mușchii anteriori superficiali ai gâtului (hio-tiroideanul, tiro-sternoideanul, sterno-cleido-hioideanul, genio-hioideanul și milo-hioideanul, care acopere ghindura salivară submaxilară).

La partea anterioară laterală a G.-lui sunt mușchii: stilo-hioideanul, stilo-faringeanul, digastricul, sterno-cleido-mastoideanul, scalenii, omohioideanul și posierul. Acești mușchi sunt acoperiți și înveliți de aponeurosele gâtului. Arteriele gâtului, situate la partea antero-laterală sunt: arteria carotidă primitivă, cu ramificațiunile ei carotidă internă și externă, și arteria subclaviculară. Arterea carotidă externă dă următoarele ramuri: art. tiroideană superioară pentru laringe

și corpul tiroid, art. lingvală pentru limbă, art. facială pentru față, art. faringee ascendentă pentru faringe și arteriele occipitală și auriculară posterioară pentru regiunile cu același nume. Art. subclaviculară e situată imediat deasupra claviculei și dă la gât ramurile: art. tiroideană inferioară pentru corpul tiroid, art. vertebrală pentru coloana vertebrală, și măduva spinării cervicală, și arteriele cervicale, scapulare, și marea internă, care se coboară în torace. Venele au același nume ca arteriele corespunzătoare și sunt colectate în venele jugulare: comună, externă, anterioară și subclaviculară. Vase limfatice numeroase se găsesc în regiunile gâtului nervi. În canalul vertebrelor cervicale e situată măduva spinării din care ies, prin borte de conjugățiune, rădăcinile celor 8 nervi cervicali, din cari apoi se formează plexul cervical pentru mușchii și pielea gâtului, și plexul brachial pentru braț. Următorii nervi cranieni sunt situați în regiunea antero-laterală a gâtului: pneumogastricul cu ramurile sale laringeul superior și inferior, hipoglosul, glosofaringeul și accesoriul. Cordonul nervos al marelui simpatic cervical e situat cu pneumogastricul în dosul art. carotide primitive. Partea posterioară (ceafa) e formată de mușchi și anume: trapezul, spleninsul, complexi, spinarul gâtului, dreptii și oblici capului, etc. cari determină mișcările capului înapoi. Toți mușchii gâtului sunt acoperiți de o aponeuroasă superficială, țesutul subcutonat celular, adipos și pielea. [Imerwol.]

Gătejel, pasere, v. Bourel.

Gateshead, (pron. Gets-hedd), oraș municipal în partea nord-estică a Angliei, în față cu New-Castle; 98,436 loc. (1896); usine de fier.

Gatineau, Alexandru, artist dramatic de origine franc., n. 1812, † 1 Mai 1883 în București; G. a fost cel dintâi regisor al teatrului național din București; venit în țeară la 1847 cu o trupă franc. mai întâi a jucat la Iași, unde se stabilă ca regisor la teatrul românesc și de acolo trecu la București, purtând aceeași funcțiune până la moarte.

Gătlej, beregată, partea interioară a gâtului (v. ac.).

Gatschet, Albert, etnolog, n. 1832 în St. Beatenberg (Șvițera), dela 1868 în America, pe urmă oficial în biroul etnologic din Washington. Bine meritat ca scrutator al limbilor indiane.

Gachos, nume dat în statele argentine țerănilor, cari locuiesc la câmp (pampa) și se ocupă cu economia de vite. Ei sunt descendenți ai conquistadorilor din mame indiane; trăiesc în colibi scunde (raucho); poartă pieptar și pantaloni duri, iar pe deasupra un poncho (o bucată de postav în patru cornuri cu o tăietură la mijloc, prin care se bagă capul), o pălărie mare de paie, un cuțit lung și pintenii de argint. Ca armă folosesc o curea lungă, numită lasso, la capăt cu un glob. Sunt călăreți îndrăzneți și neobosiți.

Gaufre, impregnarea țesăturilor sau hârtiilor lucii cu desemnuri sau mustre fără culoare, ci numai cu luciu; se face cu suluri gravate prin presare.

Gaugamela, localitate în Assiria, aproape de Arbela; cunoscută prin învingerea lui Alexandru cel Mare asupra lui Darius Codomanus (2 Oct. 331 a. Chr.).

Găujani, com. rur. în Rom., j. Vlaşca, situată pe malul Dunării, se compune din cât. G. și Petrișu, cu 1845 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Gaultheria L., (botan.) gen din fam. Ericaceelor, trib. Andromedeeae, cuprinde vr'o 90 specii de mici arbori sau arbuști, totdeauna verzi, ce cresc în America boreală și în Anzii din America de sud, vr'o 10 cresc în munții Indiei și Archipelagului malayan, puține în Australia și Noua-Zelandă, și o singură specie crește în Japonia. Multe din numeroasele specii de G. se cultivă ca plante decorative și anume: *G. procumbens* L., *G. odorata* Willd., *G. Shalon* Pursh. Din *G. procumbens* L. se extrage o esență, care are proprietăți antiseptice, ea se întrebuințează în parfumerie și pentru pansarea rănilor. Planta aceasta sub forma de infuziune are proprietăți adstringente, stimulante și antiidiareice. [Z. C. P.]

Gaura, com. rur. în Ung., cott. Sătmár, cu 712 loc. Români; aici s'au descoperit în timpul din urmă obiecte de bronz.

Gaura pământului, în poveștile românești identice cu buricul (sau gârliciul) pământului (v. ac.).

Gaurisancar, (numit și *Mount Everest*) munte în Himalaia, cel mai înalt pisc de pe pământ, 8840 m.

Găuritorul corăbiilor sau *Bortitorul corăbiilor*, (*Teredo navalis*), o scoică din ord. Siphomateelor, fam. Pholadidelor, are corpul cilindric vermiform, ascuns într-o găoace văroasă. Lung. 15—20 cm., grosimea 7-5 mm. Se află prin porturile mărilor europene și produce pagube mari, fiind-că intră în pereții corăbiilor, în lemnăria construcțiilor din porturi și în digurile de pământ, găurindu-le. Corăbiile se învelesc cu aramă, ca să poată fi scăpate de el.

Gauss, Karl Friedrich, matematic germ., n. 1777 în Brunswick, † 1855 în Göttingen. De tot precoce, întrecând chiar pe Pascal, fu prezentat de copil ducelui Carol Guilom Ferdinand de Brunswick, care se însărcină cu cheltuielile instrucțiunii lui, G. fiind din o familie fără multe mijloace. În 1784 intră în școala primară și în 1789 în colegiul din Brunswick, pe care îl termină cu-rând »ne mai având ce să învețe dela profesorii săi». În 1794 merse la Göttingen și apoi la Helmstädt, de unde se întoarse la Brunswick, după ce ascultase pe marii profesori Kästner și Pfaff, asortat cu un vast material de note. În 1807 Imperatorul Rusiei oferi lui G. un scaun în Academia de științe din Petersburg, dar Olbers îl determină să rămână în patrie și fu numit imediat profesor de matematică la universitate și director al observatorului din Göttingen, posturi în cari remase până la moarte. G. a făcut epocă în istoria științelor. Un geniu extraordinar și cu totul original. Inovațiunile lui în geodesie, descoperirile și formulele lui asupra magnetismului și fizicii în genere, formulele lui din astronomie și matematică în genere, toate justifică în de ajuns pe Laplace, care l-a declarat de cel mai mare matematic al timpului său. E imposibil de enumerat într'un dicționar toate operele lui și importanța lor.

Gautier, Théophile, scriitor fr., n. 31 Aug. 1811 în Tarbes, † 22 Oct. 1872 în Neuilly. Studii la Paris în colegiul »Louis le Grand» și »Charlemagne».

La început se destină picturii, apoi, însușit de noua școală romantică, se converti la poezie și legă prietenie cu V. Hugo. În 1830 apar »Poésies»-ile sale. El colaboră la mai multe ziare (Chronique de Paris, la Charte, Figaro, etc.). În 1845 publică o culegere completă din poeziile sale. În 1852 apar »Emaux et camées» (poezii). Afară de acestea a mai scris o mulțime de critice, foiletoane, romane, etc. G. e un colorist puternic și un admirator al formei. A fost căsătorit cu celebra Ernesta Grisi, cu care avu două fete: una a devenit nevasta lui Emile Bergerat, a doua s'a măritat după Catulle Mendès.

Gautsch, Baron de Frankenthurm, Paul, om de stat austr., n. 1851 la Viena, fiu al unui comisar de poliție, fu crescut în academia teresiană și aplicat 1874 în ministeriul de culte și instrucție, 1881 numit director al academiei teresiane, iar după căderea baronului Conrad-Eybesfeld, deveni ministru de culte și instrucție în cabinetul Taaffe. 1893 după retragerea acestuia demisionat, primi 1895 din nou portofoliul instrucțiunii în cabinetul Badeni, după a căruia restituire în Nov. 1897 deveni ministru-president, însărcinat cu misiunea de a împăca Cehii și Germanii. Nereușind, se retrase în primăvara anului 1898, după ce a modificat înca ordonanțele relative la usul limbilor, emise de contele Badeni.

Găvanele, schit de călugări în Rom., j. Buzău, în cât. cu acelaș nume, pendent de com. rur. Bozior, fundat de Mihail Șuțu, care între altele l-a înzestrat și cu o bibliotecă; are 16 călugări.

Găvănesci, com. rur. în Rom., j. Buzău, situată pe malul stâng al riului Buzău; e compusă din cât. G. și Movilița, cu 1080 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are o biserică frumoasă, zidită la 1844 de episcopul Chesarie al Buzăului, și 1 școală.

Găvănescu, Ioan, profesor, n. 1859, și-a făcut studiile în țeară și la Berlin; 1888 profesor la facultatea de litere din Iași. Scr.: Elemente de psihologie pentru cursul secundar (1890), Există acțiunii desinteresate (1891), Etica (1893), The altruistic impulse in man and animals (1895), Istoria omenirii (1894—96), Meditațiile lui Gr. Alexandrescu (1896), Gramatica (1897). Curs de pedagogie, 1899.

Găvanu, schit de călugări în Rom., j. Buzău, com. Mânzălesci, situat între munți cu păduri seculare; data fundării nu e cunoscută; ars de Turci la 1821, fu restaurat în 1828; ați e aproape de a se părăsi, având numai 4 călugări. La 1821 fură omorâți de Turci mai mulți boieri din Buzău, refugiați aci.

Gavial, reptil din ord. crocodilienilor, traiesce în India. (v. Crocodil).

Găvojdia, comună rurală în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 1313 loc. Români (1066), Maghiari și Germani.

Gavota, vechiu dans de origine franceză. Muzica acestui dans, de un caracter grațios, în măsură binară, de ordinar $\frac{3}{2}$, și într-o mișcare moderată, formată din două părți ce se repetă și un trio, care de ordinar nu e alt ceva decât o nouă G. construită cu basul în pedală dubla (*musette*). Frasele încep pe a doua jumătate a tactului și valorile cele mai mici întrebuințate optimele. Din saloane G. trecu în teatru și în muzica

sinfonică (Gluck, Gretry, Bach ș. a.) și dobândi chiar un loc anumit în forma ciclică numită *Suite* (v. ac.) și anume după Sarabandă. [T. C.]

Gavra, Alexandru, pedagog și scriitor rom., n. în Oradea mare la 18 Dec. 1797, a funcționat ca profesor la vechia preparandie din Arad dela 1824—65, când a fost numit director al acestui institut, în care calitate a funcționat până la 1876. Timp de 55 de ani a lucrat pe terenul învățământului cu mult succes, crescând în spirit bisericesc și național mai multe generațiuni de vrednici învățători. A fost bărbat zelos, și cu mult tact pe terenul creșterii naționale. Energiei dînsului și colegilor săi pe terenul instrucțiunii: Ioan Rusu și Dr. Atanasie Șandor avem a mulțami faptul, că în părțile banatice ungurene, până unde s'a extins activitatea mînoasă a preparandiei din Arad, sînt cei mai mulți cărturari în popor. Retrăgându-se la 1876, a repausat în Arad la 1884. Prin autograful reg. din 23 Apr. 1868 a fost decorat cu ordinul «Francisc Iosif». Serieri: «Cronica Românilor și a mai multor neamuri de Georgiu Șincai din Șinca, Dr. în filosofie și sf. teologie.» Tom. I dela 86—1439; «Lexicon de conversație» (prima încercare enciclopedică în l. română, care însă nu a trecut peste lit. C.) Tom. I. A. B. 1847; «Șincai și Klein în câmpii elisului.» Buda 1848. [I. Vuia.]

Gavrili, (evr. «Omul lui Ddeu»), *ânger*, unul dintre Archangeli (v. ac.).

Gavrili, Ecarchul, n. Grigore Bănulescu la 1746 în Bistrița Transilvaniei, învăță limbile latină și slavonă la școala din Șapte-Sate, apoi se duse la academia din Kiev, și după o lungă călătorie prin Grecia își termină studiile la Năsăud. La 1777 este chemat la Iași ca profesor la școala domnească; doi ani mai în urmă se face călugăr la Constantinopol, luând numele de G. și revine în 1781 la Iași ca predicator în limba română și greacă. Timpul, cât petrecuse în Rusia, imprimase într'însul simpatii rusofile puternice, cari îi caracterizează de acum încolo toată viața, făcându-l adesea trădător de patrie. Dorul Rusiei îl împinse deja după un an de a căuta un post în seminarul din Pultava; pe de altă parte însă, nestatornic cum era, se întoarse după 2 ani la Iași, unde se și numi archimandrit; poate că spera mai mult dela Ruși, așa încât la 1788 îl găsim iarăși la Pultava ca director al seminarului. Prin aceste peripeții el atrase asupra și atențiunea guvernului rusesc, care găsi într'însul pe timpul ocupațiunii țărilor române din 1789 o unealtă menită pentru planurile sale; puse deci de se hirotonească lași în 1791 episcop de Bender și Ackerman și-l numi vicar al episcopului-exarh rusesc pentru biserica română. Atunci mitropolitul Leon al Moldovei pribegi din țeară, și împărăteasa Cătărina II nu întârziă a-l înlocui prin Gavril la 11 Febr. 1792, ca răsplată pentru meritele sale față cu armata și administrația moscovită. Deja în Iunie însă se încheia tractatul dela Cuciuc-Cainargi, în virtutea căruia Rușii se retrag și iau cu dinșii și pe G., iar Moldova își alege de mitropolit pe Iacob Stamati. Toate intrigile lui pentru a resturna pe rivalul său fură zadărnice, și trebui să se mulțamească cu mitropolia Ecaterinoslavului, ce i-se conferi prin ucaz la 1793. Patru ani mai în urmă este mutat la Novgorod, iar în 1799 la Kiev, de unde se

retrage din motive de sănătate la Odesa în 1803. Cariera lui însă nu se sfîrșește aici, ci mai trebui să fie fatală patriei sale. La 1808 iarăși începe un războiu ruso-turc, și Rușii ocupând principalele numesc pe credinciosul lor servitor exarh al sinodului din Petersburg preste Moldova și Muntenia. În acest timp cade și ăntăia răpire a Basarabiei, un act la care a contribuit foarte mult G. Declarația de războiu a lui Napoleon avu cel puțin acest efect pentru România, că se curăță de invasori, și cu ei și de G.; astfel putu să revină la Iași Veniamin, iar în București se alese de mitropolit Nectarie al Rimnicului în locul lui Dositei demisionat. Atunci Rușii acordară lui G. ca ultima răsplată mitropolia din Chișineu, fondată de curînd pentru Basarabia românească, vîndută lor și de noul mitropolit. G. muri în 31 Martie 1821. (Biogr. de ep. Ghenadie în Revista nouă, pag. 394—397. Buc. 1888; C. Erbicăanu, Ist. mitrop. Moldovei, pag. 47—48, acte XLII—IV. CCLLVIII.)

Gavrili, mitrop. Moldovei, v. Calimach.

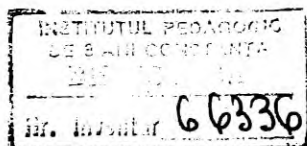
Gavrilaș, fiul lui Sim. Movilă, v. Movilă, Gavril.
Găvrilești, rostit și *Hăvrilești*, com. rurală și parochie, moșie boierească, în Bucovina, căp. și j. Coțman, cu 1505 loc. (1406 ort.-or., 36 r.-cat., 4 protestanți, 59 mos.); școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Gaylusit, mineral, carbonat de sodiu și calciu hidratat; se găsește în depozitele lacurilor natronate.

Gay-Lussac, (pron. ghe-lisac) *Louis Joseph*, chimist și fisician franc., n. 6 Dec. 1778 la Léonard le Noblat (Francia), † 9 Maiu 1850. La vîrsta de 30 ani, 1808, a fost numit profesor de fizică la Sorbona în Paris și în anul următor prof. de chimie la școala politehnică. 1832 a primit postul de prof. de chimie la Jardin des Plantes. 1830 a fost ales membru al parlamentului și în 1839 i-s'a conferit demnitatea de pair. Deja în 1804 a întreprins două ascensiuni cu un balon aerostatic și la înălțimi neajunse de nimeni înaintea lui, a făcut observațiuni științifice. În conlucrare cu A. v. Humboldt, G. a stabilit în 1805 că două volumi Hidrogen și unul de Oxigen se combină pentru a da apă. Lui se datorește un număr mare din cele mai însemnate descoperiri fizice și chimice. De importanță deosebită sînt studiile sale asupra dilatațiunii gazelor, despre densitatea și căldura lor specifică, despre metodele alcaline și obținerea lor din descompunerea chimică a sărurilor lor; apoi studiul iodului, clorului, etc. O importanță științifică din punctul de vedere tehnologic au studiile lui asupra nitrificațiunii și mai cu samă acele privitoare la perfecționarea metodelor de determinări analitice, prin cari s'a făcut cu puțință și s'a înlesnit examinarea valorii părților constituante ale materialelor brute și a produselor lor. Alcalimetria, Acidimetria și Clorometria au fost stabilite de dînsul și analiza volumetrică a argintului se face și în ziua de astăzi încă după procedeul arătat de G. [S. M.]

Gaz, cuvînt întrebunțat mai ăntăiu de Holmont (Johann Baptist van H., n. 1577, † 1644) pentru a desemna aburul unui lichid în fermentațiune ca antitesa noțiunii de vapor. Astăzi el servă pentru a indica acele corpuri, cari la o temperatură și la o presiune atmosferică obicinuită sînt uniforme. Starea gazoasă e caracteristică

prin aceea, că moleculele corpului sînt aproape independente și coesiunea ce există între ele e mai nulă. Se deosebesc gazurile de vapori prin tendința cea mare de a nu se liquifia decât sub nisce presiuni și scăderi de temperaturi excepționale. Din dilatațiunea lor ia naștere forța lor expansivă și în măsura, în care se micșorează volumul unei cantități de gaz, tensiunea crește conform legii lui Mariotte. Ori cari ar fi densitățile lor, gazele se amestecă și se pătrund reciproc, formînd o masă omogenă, a cărei forță elastică echivalează cu suma acelora a gazurilor amestecate. Aceasta are loc numai atunci când gazurile n'au nici o acțiune chimică unul asupra altuia. Gazurile separate într'un vas închis printr'o membrană asemenea se amestecă, traversînd prin aceasta. Acest fenomen ia numele de difuziune. El pîtrunde și prin corpuri solide și chiar prin metale în stare de incandescență. Gazurile sînt supuse legii gravitațiunii. Aproape toate gazele cunoscute se pot liquifia, așa că nu mai avem așa numitele gaze permanente de odinioară. Printre legile cari domnesc gazele notăm: pe aceea a lui Boyle-Mariotte, că sub o aceeași temperatură volumul unui gaz e invers proporțional cu presiunea. Legea lui Gay-Lussac, că toate gazele au același coeficient de dilatațiune; legea lui Avogadro că diferitele gaze sub aceeași presiune și temperatură conțin în volume egale un același număr de molecule.

Gaz de apă, e un amestec de 52·76% hidrogen, 35·38% oxid de carbon, 4·11% metan, 4·43% azot, 2·05% acid carbonic și 0·77% oxigen. Pentru a produce un asemenea gaz se aprinde cocs sau antracit în cuptoare generatoare și se încăldește pînă la o temperatură de 1000—1200°, apoi se închide ventilatorul pentru a nu mai intra aerul și se introduc vapori de apă, cari se descompun trecînd peste cărbunele incandescent. Gazul astfel obținut nu e însă luminator ci arde cu o flamă albastră și se poate întrebuița la luminat în prezența însă a sitelor lui Auer. Compoziția chimică a acestui gaz se schimbă însă prin carburare, care se poate face trecîndu-l prin petrol, ceea ce face în urmă a arde cu flamă luminoasă întocmai ca și gazul de cărbuni de piatră. Compoziția sa în acest caz devine 27·50% oxid de cărbune, 26·35% metan, 24·08% hidrogen, 15·10% hidrocarburi grele, 3·38% azot, 0·50% acid carbonic.

Prepararea gazului de apă e foarte simplă și puțin costisitoare mai cu samă în țările unde materialul brut, petrolul și antracitul, e ieftin. În America mai toate orașele mari întrebuițază gazul de apă pentru iluminatul stradelor și pentru încălzit. Fantano e acela care a descoperit în 1780 descompunerea vaporilor de apă prin cărbuni incandescenti. În 1824 Ibbetson a preparat pentru prima oară gaz de apă carburat, dar abia 10 ani mai târziu, 1834, Selligie a reușit a da acestei industrii o dezvoltare mai mare.

Gaz dawson, e un fel de gaz de apă. Se produce prin introducerea de aer și de vapori de apă peste cărbuni incandescenti. Pe lângă cocs și antracit se pot întebuița și resturi de lemn, turba și lignit. Gazul dawson e compus din 50% azot, 25% oxid de cărbune, 18% hidrogen, 6% acid carbonic și 0·6% metan și se întrebuițază mai mult pentru încălzit.

Gaz de lemne, descoperit de Pettenköffer, se produce aproape în același mod ca și gazul din cărbuni de piatră. Conține mult acid carbonic, astfel, că pentru destilare e necesar o cantitate mare de var, în schimb nu conține de loc sulfuri. Greutatea specifică a gazului din lemne destilat e mai mare decât aceea a gazului din cărbuni de piatră din cauză că conține o cantitate însemnată de oxid de cărbune. Puterea luminătoare a gazului de lemne e aproape egală cu aceea a gazului de cărbuni de piatră. Acest gaz nu se mai produce din cauză că lemnele s'au scumplit.

Gaz de oleu, se prepară turnându-se oleul într'o retortă, iar gazul care se desvooltă se trece printr'un condensator și de aci deadreptul în rezervoriu. Puterea luminătoare e de 3—4 ori mai mare ca aceea a gazului de cărbuni de piatră. În locul oleurilor vegetale și animale se întrebuițază astăzi remășițe de petrolu și gudron de lignit parafinat.

Gaz de iluminat, e un amestec de gaze inflamabile, care se obține după curățirea cuvenită a gazului brut obținut prin destilarea uscată a cărbunilor de piatră, din lemne, din păcură și în general din toate corpurile organice bogate în hidrocarburi. De obicei se întrebuițază pentru prepararea lui cărbuni de piatră din cauză că sînt mai ieftini și mai cu economie la exploatare. Gazul se obține prin calcinarea acestor cărbuni în retorte ori cilindre de fonte închise. Din această calcinare rezultă un mai mare număr de produse și anume gaze, fluide și un rest solid numit cocs. Pentru purificarea produsului gazos de cel volatil și alte gaze, ca de acid carbonic, hidrogen sulfurat, e trecut printr'un recitor, unde se depun produsele fluide, iar mai departe e trecut printr'un aparat provădit cu nisce site, cari poartă un amestec de var, vitriol verde și tărițe de lemn (numite massa Laminy) și de aci în gazometru, de unde e distribuit orașului prin conducte. Puterea luminătoare a gazului e condiționată foarte mult de cantitatea de hidrocarburi ce conține. Cu aerul amestecat devine explosibil. În privința istoricului acestui gaz se cunoaște, că încă dela începutul secl. XVIII s'a obținut din cărbuni de piatră, însă aplicațiunea sa a fost numai o chestiune de laborator. Inginerul englez Murdoch a fost cel dintâi, care a căutat în 1792—96 să-l prepare în cantități mari. În același timp Le Bon făcea la Paris încercări de a prepara gazul de iluminat din lemne, însă n'a putut obține un succes mai însemnat. Introducerea iluminatului cu gaz a întîmpinat mari greutăți din cauza diferitelor prejudeții. Abia în 1808, în urma neobositelor stăruințe din partea lui Winsor, s'au instalat la Londra câteva lămpi de stradă. Prima societate pentru iluminatul cu gaz (Chartered Company) a fost autorizată de către parlamentul englez în 1810, iar ziua de 1 Apr. 1814 trebuie să fie considerată ca data introducerii iluminatului cu gaz a orașelor. El se întrebuițază astăzi și pentru încălzit cât și pentru alte scopuri industriale. Gazul de cărbuni de piatră are un miros particular al său, grație căruia se poate recunoaște cu cea mai mare facilităte. El e incolor, greutatea specifică variază între 0·44 și 0·62 după calitatea hidrocarburilor și temperatura producerii lui. Com-

poziția sa medie e următoarea: Methan 35%, hidrogen 45-8%, oxid de carbon 6-6%, etilenă și homologii sei, precum și acetilen, vapori de benzin, etc. 6-4%, azot 2-5 și acid carbonic 3-7%.

Gaz de schisturi, e un amestec analog ca cel de mai sus, care naște în mod natural din terenuri bituminoase ori petrolifere prin unele localități, cum s. e. în America, Pensilvania, sau ies din nisce pături sărate, ca prin China, și ard în continuu. El servește chiar la luminatul orașelor, cum s. e. Fredonia în America.

Gaz înecăcios, ori ce gaz care nu întreține respirația ori arderea, combustiuinea și constă de ordinar din oxid de carbon, acid carbonic sau hidrogen sulfurat și altele ca azotul, rezultate, cum e cel dintâi, din arderea incompletă a cărbunilor (mangalul) sau din fermentațiunea ori putrefacția substanțelor organice.

Gazuri de cuptor, constau în cea mai mare parte din acid carbonic, cum sînt cele rezultate dela calcinarea pietrilor de var. [S. M.]

Gazele irespirabile și gazele toxice produc boale și moarte în mod diferit. Prin respirațiunea normală introducem în plămâni aer curat, compus din 1 parte oxigen și 4 părți azot, oxigenul constituie partea activă a aerului, azotul are un rol pasiv, acela de a dilua oxigenul, de a da oxigenului presiunea atmosferică necesară pentru ca organismul nostru să-l poată suporta; lipsa sau micșorarea însemnată a cantității oxigenului face din aer un gaz irespirabil. Inspirarea de gaze irespirabile, de azot, de hidrogen, de hidrogen carbonat produce asfixie, moarte prin încetarea respirațiunii, din cauza că aceste gaze, fără a fi toxice, sînt incapabile a înlocui oxigenul aerului, a transforma ca oxigenul sîngele vînos în sînge arterios. Gazele toxice, cari intră în căile respiratorii, otrăvesc organismul, produc după împrejurări intoxicația lentă, cronică sau intoxicația acută imediat mortală. Intoxicațiunile mai adeseori observate sînt cele prin bioxidul de carbon (prin acidul carbonic) în concentrațiune de cel puțin 25 părți în 100 părți de aer, prin oxid de carbon, gaz luminător, hidrogen sulfurat, chlor, amoniac, sulfur de carbon, apoi prin gazele compuse ca fum, gazul hasnalelor și prin vapori de petrol. Bioxidul de carbon isvorește pe alocurea din pămînt, se produce la respirațiune, la descompunerea, la arderea materiei organice, la fermentarea mustului de vin, la arderea de calce. Bioxidul de carbon, otrăvind centrele sistemului nervos, provoacă pierderea transmisiunii reflexe la membre, la ochi, la organele respiratorii, și moarte. Oxidul de carbon se naște la arderea incompletă a cărbunilor într'un mangal, într'o sobă care nu trage bine, într'un fier de călcat; oxidul de carbon constituie partea cea mai toxică a fumului, el devine toxic deja în cantitate de 1 parte la 100 părți aer, el otrăvesc nervii cordului și nervii vasomotori, produce intoxicațiune cronică la lucrătorii care se servă de fiere de călcat umplute cu cărbuni incandescenti, la turnătorii de litere, la tinichegii, etc., cari intoxicațiuni se manifestă prin anemie, nevralgii, halucinații; intoxicațiunea acută prin oxidul de carbon este caracterisată prin somnolența, coma și moarte. Intoxicațiunea prin gazul luminător este datorită tot oxidului de carbon, care se află în gazul luminător, și se manifestă în același

mod ca cea prin oxidul de carbon. Ea se naște când într'o cameră luminată cu gaz l. nu s'a închis robinetul după stîngerea luminii, sau când țevile, cari conduc gazul, au crepături prin cari el fuge și se comunică atmosferei din cameră. Hidrogenul sulfurat se naște din fermentația excrementelor și a altor substanțe organice, el are mirosul de ouă clocite și devine toxic deja în cantitate de 1%, paralisând acțiunea organelor respirației și circulației, producînd slăbirea musculurilor și leșin. Gazul hasnalelor (al latrinelor și canalelor) se compune din hidrogen sulfurat, hidrosulfat de amoniac, carbonat de amoniac, hidrogen fosforat, acid nitros și bioxid de carbon. Gazele toxice se înlătură prin curățenia scrupuloasă, prin aerarea (ventilarea) energetică a locuințelor, latrinelor, hasnalelor, a atelierelor și fabricelor. Fumul se compune din vapori de apă, bioxid de carbon, oxid de carbon, funingine, cățran, creosot, acid acetic, hidrogen carbonat; fumul din cărbuni de pămînt mai conține acid sulfuros și câte odată acid arsenios, el este mai gros decît fumul din lemne și cocs. Diseminarea fumului în atmosferă prin coșuri înalte nu este suficientă pentru înlăturarea stricării atmosferei, a vătămării agriculturii și a viticulturii prin fum, de aceea se prescriu aparate fumivoare, cari înlesnesc arderea fumului cu condițiune ca să fie servite de fochiști inteligenți și atenți. Între gazele toxice trebuie să clasificăm și vaporii de petrol; în puțurile de petrol neventilate se desvoltă vapori de eter de petrol, de benzine ușoare, cari amestec pe lucrătorii și îi omoară chiar. Inspirarea emanațiunilor volatile ale petrolului produce o beție specifică, nevralgii, halucinații, perturbații în acțiunea respiratoare; le observăm nu numai la lucrătorii, cari scot petrol din pămînt, ci și la cei cari lucrează cu benzină, precum lucrătorii de cauciuc, curățitorii de mînuși, etc. (Cf. Regulamentul pentru industrii insalubre. București, 1894; C. R. Mircea și G. Filiti, Petroleul. București, 1898; I. Felix, Rapoartele generale asupra Igieniei publice și asupra serviciului sanitar al regatului României. București, 1893—1899.

[I. Felix.]

Gaza, (arab. *Ghazze*) un vechiu oraș în Palestina, așezat de tot; are vr'o 15,000 loc. și e reședința unui episcop grec; în vechime a jucat un rol foarte mare. A fost pe rînd supus de Egipteni (606 a. Chr.), de Perși, de Alexandru, de Romani, a făcut parte din imperiul bizantin, iar cu începere dela 634 a căzut pentru intervale uneori lungi alte ori scurte în mâinile Turcilor. G. era foarte renumit ca centru comercial, dar la începutul evului mediu prin școala lui retorică și filosofică, din care au ieșit Prokon din G., Chorkios, Aeneas din G. și mulți alții. (Cf. Stark, G. u. die philistäische Küste. Jena, 1852; K. Seitz, Die Schule von G. Heidelberg, 1892). [C. Litzica.]

Gaze sau *Tüll*, stofă foarte ușoară și subțire din bumbac sau de mătăasă, țesută în formă de ochiuri sau de rețea.

Găze, numele popular pentru insectele mici cu aripi transparente, ca aphidele, și unele diptere.

[Dr. N. L.]

Gazel, strofă persică de două versuri; prima strofă are rimele împărechiate, iar în strofele următoare rima versului al doilea este totdeauna rima strofei prime.

Gazela (*Antilope Dorcas*), un rumegător din ord. Artiodactylelor, fam. Cavicoarnelor. Coarnele au 11—12 inele și forma unui S. Vîrful botului gol, urechile lungi și ascuțite. Corpul subțire, sus brun-roșetic sau gălbiniu, jos alb, de lături dungii întunecate. Coadă la rădăcină brună, la vîrf neagră. Lung. corp. 1.1 m., a cozii 20 cm., înălțimea la umeri 60 cm. Trăiește în Africa nordică și Arabia. Se vînează pentru carnea ei.

Gazele, *Riul G-lor (Bahr el Ghazal)*, afluent pe stînga al Nilului Alb; prin el se scurg bălțile mari din interiorul Africei.

Gazeta, foaie periodică, dela ital. *Gaze*, o mică monetă (circa 10 bani), prețul cu care se vindeau în Veneția în secl. XVI foi cu sciri scurte. *Gazetar*, diarist. (v. ac. și art. Presa.)

„**Gazeta Bucovinei**“, foaie politică înființată în Maiu 1891 în Cernăuț, cu scopul de a organiza pe Românii bucovineni într'un partid politic național; a apărut de 2 ori pe săptămână până la 25 Apr. n. 1897.

„**Gazeta de Moldavia**“, continuarea foi polit. liter. »Albina românească« (v. ac.) din Iași.

„**Gazeta Poporului**“, foaie săptămînală pentru popor, apărută în anii 1885—91 în Timișoara. Intemeiată și redactată de T. V. Păcățian. În anul prim a apărut sub titlul »*Timișana*«.

„**Gazeta Transilvaniei**“, cel dintîiu diar politic român dincoace de Carpați, înființat în Brașov 1837. Concesiunea de a edita diare politice se da pe atunci numai tipografilor privilegiate. Astfel tipograful Ioane Gött din Brașov, cîștigînd dreptul de a tipări câte-un diar politic în limbile germană și maghiară, creșu, că va pute scoate și o foaie politică română. Se învoi deci cu George Barițiu, pe timpul acela profesor, și tipări în Iulie 1837 cei dintîi doi numeri ai »Gaz. de Trans.«. Publicațiunea însă fû sistată de colegiul censorilor pînă ce va sosi rezoluțiunea preaiñaltă, prin care împăratul Ferdinand a dat voie a se publica un diar politic și în limba română. În 1 Mart. st. v. 1838 »Gazeta de Transilvania« reapărû »cu preaiñalta voie« pe basa decretului guvernului transilvan cu data Sibiu 8 Martie n. 1838. Aceasta a fost la deçe ani, după aparițiunea celor dintîi diare maghiare în Transilvania, cum și a »Curierului românesc« înființat de Ioan Eliade în Bucuresci și a »Albinei românești« în Iași. Alături cu »Gaz.«, ca adaus literar al ei, eșia »Foaia literară«, care începuse să apară încă din 1 Ian. 1838 și care dela 2 Iulie a aceluiași an și-a schimbat titlul, numindu-se »Foaie pentru minte, inimă și literatură«. Ambele foi eșiau odată pe săptămână și erau tipărite cu litere vechi cirile. Ele erau redactate de G. Barițiu, avînd ca colaboratori pe Andreiu și Iacob Mureșianu, ambii profesori în Brașov. A. M. a fost în decurs de deçe ani (Iunie 1839 pînă în Martie 1849) colaborator intern permanent.

După căderea Transilvaniei în mîna insurgenților la 1849, »Gaz.« și »F.« fură suprimate și dela 1 Martie v. 1849, timp de 9 luni, n'au mai putut să apară. După pacificarea țerei, la 1 Dec. 1849, foile reapărură iarăși, dîndu-se redactorului Barițiu nouă concesiune sub condițiunea, ca »Gaz.« să publice toate măsurile și ordinațiunile oficiale ale guvernului. Dela această dată (1 Dec. 1849) diarul nu s'a mai numit »Gaz. de Trans.«, ci »Gaz. Trans.«.

În Martie 1850 aparițiunea »Gaz.« și a »F.« fû din nou sistată prin decret guvernial și Barițiu fû depărtat dela redacțiune pentru că, cu toată provocarea autorității, n'a întrerupt publicarea raportului lui Avram Iancu asupra întîmplărilor din munți, ce apăruse mai întîiu la Viena în limba germană. După un interval de șese luni (13 Febr. pînă la 9 Sept. 1850) »Gaz.« și »F.« reapar din nou sub redacțiunea lui Iacob Mureșianu, care, pîtruns de necesitatea existenței unui diar român în Transilvania și Ungaria, făcu pași la guvern, cerînd concesiunea pentru redigiarea și edarea foilor, care i-s'a și dat în Sept. 1850. Acestea reapărură în 9 Sept. 1850 pe lîngă obligațiunea, de a se conforma legilor și măsurilor luate în urma stării de asediu și a nu ațita diferitele naționalități. Sub conducerea lui I. M. »Gaz.« începû să adopte încet-încet literele latine în locul celor cirile.

De aci înainte »Gaz.« a apărut regulat, dar foarte adeseori erau confiscate numeri din ea și redactorul supus la mari și continue șicane. Timp îndelungat i-s'a cerut, ca înainte de publicare articolii mai însemnați să-i prezenteze la poliție în traducere germană. Dar nu numai guvernul absolutist austriac punea cele mai mari pedeci în calea desvoltării acestor foi, ci »Gaz.« și »F.«, cari erau mai cetite în principatele române, întîmpinară, la presiunea Rusiei, urmăriri și din partea guvernului din Muntenia încă de prin 1845 și îndeosebi pe timpul ocupațiunii rusesci. »Gaz.« era prin decret imperial oprită de a trece în principate. Era pusă o amendă de 50 galbeni pentru acela, la care se va găsi. Aceasta însă nu împedecă străcurarea ei în principate, unde era cetită în ascuns.

Pînă la 1848 »Gaz.« a apărut odată pe săptămână, de aci încolo tot de cîte 2 ori, iar în 1863—64, pe timpul dietei transilvane din Sibiu, și de cîte 3—4 ori pe săptămână. Dela 1862 ora tipărită toată cu litere latine, ca și »F.« și cu ortografia etimologică. În 1865 »F.« încetă să mai apară. După decretarea fusiunii Transilvaniei cu Ungaria, în 1868, redactorul I. M. fû tras în cercetare penală pentru publicarea pronunțamentului dela Blaj în contra uniunii. Procesele pentru pronunțament fură însă toate sistate la finea anului prin rezoluțiune preaiñaltă. În 1877 se intentă redactorului I. M. și colaboratorului Barițiu un proces de presă pentru mai mulți articoli politici, care s'a terminat în anul următor printr'un verdict de achitare al juriului din Sibiu.

În 1877 redactorul I. M. bolnăvindu-se greu, fiul său Dr. Aurel Mureșianu veni dela Viena, unde făcea praxă judiciară și de avocat, și la 1 Ian. 1878 luă însuși direcțiunea și redacțiunea diarului cu program precis național. Cu 1 Ian. 1881 »Gaz.« începû să apară de 3 ori pe săptămână fără a se urca prețul abonamentului, iar la 1 Apr. 1884 deveni diar cotidian. Aparițiunea zilnică a »Gaz.« dădu ocașune studenților maghiari universitari de a demonstra contra ei și în Maiu 1884 ei arseră »Gaz.« în piața Clujului.

La 1 Ian. 1888 »Gaz.« serbă jubileul de 50 ani dela înființarea sa. O desvoltare foarte îmbucurătoare luă »Gaz.« un an mai târziu, dela 1 Ian. 1889, prin întocmirea numerilor sei de Duminică ca foaie literară-politică populară și prin edarea lor în mărime dublă, de 8 pag. mari, așa ca să

poată fi abonați și separat cu prețul bagatel de 2 fl. la an. Aceasta fu prima foaie populară politică-literară la noi.

După strămutarea juriului la Cluj »Gaz.« a avut două procese de presă: unul în Martie 1888, celalalt în August 1890, ambele pentru »agitare în contra naționalității maghiare« și ambele fiindu-se cu condamnări la închisoare.

Rolul, ce l-a avut »Gaz. Trans.« în viața culturală și națională a Românilor, este cu atât mai însemnat, cu cât el nu se mărginește numai la Românii din Ardeal, Bănat, Țeara ungurească și la cei din Bucovina, unde această foaie a putut să intre în urma unei permisiuni speciale dela 1839 încoace, ci a fost în totdeauna un focar puternic al naționalismului pentru toată România. Cu deosebire în periodul de renaștere națională, până la 1860, se întâlniră în coloanele ei și ale »Foaiei« condeiele agere mai ale tuturor scriitorilor români de dincoaci și de dincolo de Carpați.

Gazi, titlu turcesc, echivalent cu latinul imperator; are sensul de victorios. La început pare a fi fost purtat numai de șefii statului, dar mai târziu a fost conferit de sultani chiar la simpli generali victorioși. Osman-Pașa, apărătorul Plevnei, a primit și el acest titlu.

Gazolina, v. Canadol.

Gazometru, aparat care servă sau a determina cantitatea de gaz consumată sau de a distribui gazul produs de o usină oarecare. În acest din urmă cas el constă dintr'un basîn mare plin cu apă, asupra căruia se găsește suspendat un clopot de formă cilindrică de fontă și sub care se deschid 2 tuburi, unul prin care vine și se adună gazul produs de usină, iar altul prin care se distribuie spre consumație. [S. M.]

Gea —, v. și *Dja* —.

Gealamina, Calamina (v. ac.).

Geamia, templu mahometan mai mare. În virtutea tractatului încheiat cu Mircea în 1413, tractat, care se întine mai târziu și asupra Moldovei, Turcii nu zidiră nici odată în România G., și dacă au făcut oarecând vr'o încercare, ca s. e. înaintea suririi pe tron a lui Mihai Viteazul, acele tentative fură în totdeauna zădărnice, astfel încât nu se stabiliră nici odată. Altfel însă stau lucrurile în Dobrogea. Această țară, ce o căpăta România în schimbul Basarabiei prin tractatul de Berlin în 1878, era și este încă populată de o mulțime de mahometani, cari își au G. lor. Județul Constanța are 28,210 locuitori musulmani cu 174 G., cu 178 hogi sau imani, preoți ordinari, 53 hatipi, preoți cari oficiază numai Vineria, și 66 muezini, diaconi. În orașul Constanța sunt 8 G., dintre cari una »Mahmudia« din 1722, și alta »Azizia« din 1860, cu 8 hogi. În j. Tulcea se află 11,592 mahometani cu 12 G., dintre cari una în orașul Tulcea pentru 930 de enoriași. Preste întregul cler musulman se află, atât la Constanța cât și la Tulcea, câte un muftiu (protopop), cari sunt în situațiune frumoasă, căci au dela guvernul român salariul unui protopop (300 lei lunar) și o subvenție încă mai mare dela sultan. Guvernul român întreține asemenea mai totalitatea G. și clericilor mahometani cu lefi egale ca cele din biserica dominantă. (Dănescu, Dicț. jud. Constanța. Buc., 1897 și al jud. Tulcea. Buc., 1896.)

Geana, se dice de popor și la perii pleopelor, numiți *cili* și la pleopă. În cazul prim de obicei la plural, adică *gene*.

Geaster Mich., (botan.) gen de Ciuperci gastro-mycete, familia Lycoperdaceelor. Speciile sale trăiesc prin pădurile de brați; cea mai comună e *G. hygrometricus*; alte specii sunt *G. stellatus*, *fimbriatus*, etc. La toate fructul rotund are un înveliș dublu; cel extern se deschide neregulat într'un număr oarecare de valve, dispuse în mod stelat și hygrometrice (hygroscopec); adică, ele se pot deschide și închide alternativ, după cum sunt puse la uscăciune și la umezeală. Această proprietate a valvelor e în legătură cu diseminățiunea sporilor și se datorează structurii speciale a învelișului fructului.

Gebauer, Alexis, profesor de piano, n. 1815 în Cluj, † 14 Dec. 1889 în Bucuresci. A publicat numeroase compoziții musicale cu melodii naționale și diferite caiete de studii.

Gebel, numele unui tutun din Arabia, obicinuit foarte mult în țerile românesce pe la începutul acestui veac, pentru mirosul lui plăcut.

Gebeleizis, zeul principal al Geților, al cărui cult fusese propovădit de reformatorul Zamolxis. Mai târziu, când Zamolxis fu înțeit, numele lui G. se confundă cu al lui Zamolxis însuși. Reprezenta soarele, adică principiul luminii, al binelui, ca și în cultul iranic.

Geckonii, o familie din ord. Șopârlor cu limba groasă.

Gedu, v. *Detta*.

Geena (*Gehenna*), sau valea fiilor lui Hinnom (IV Imp. 23, 10), situată spre sud dela Ierusalim. Aici se jertfiau idolului Moloch (v. ac.) prunci nevinovați, din care cauză Iudeii numai cu groază și fior amintiau acea vale, în semn de dispreț, aci aruncau tot felul de gunoii și necurătenie, precum și cadavrele celor osândiți la moarte. Ca să nu se corumpă aerul prea tare, din când în când ardeau cele adunate în valea G. Numele ei ca loc de osândă în gura poporului se întrebuintă și spre designarea iadului sau a infernului. Christos a conservat acest us de vorbire (Marcu 9, 46). [i—m.]

Geibel, Emanuel, poet, n. 1815 în Lübeck, 1851—69 prof. de estetică în München, † 1884. Scrise poezii lirice: »Gedichte« (la 1895 ediția 121), »Juniuslieder« (1848), »Heroldsrufe« (1871), »Spätherbstblätter« (1877) ș. a.; drame: »König Roderich« (1843), »Meister Andrea« (1855), ș. a. Mai are o mulțime de traduceri bine nimerite din spaniolesce și franțuzesce. Opere complete (3 ed. 1893, 8 vol.).

Geiger, Abraham, savant evreu și distins anteluptător al reformei judaismului, n. 24 Maiu 1810 în Frankfurt l. M. A studiat cu predilecțiune și cu succes filosofia și limbile orientale în Bonn și Heidelberg; apoi a fost succesiv rabin în Wiesbaden (1832), Breslau (1838), Frankfurt (1868) și Berlin (1870). † 23 Oct. 1874. G. a voit să stabilească teologia judaică într'un sistem științific și de aceea a întemeiat, dimpreună cu alți învățați evrei, revista: »Zeitschrift für jüdische Theologie« și a scris mai multe opere teologice judaice. G. a scris și mai multe monografii limbistice și mult cetita operă: »Das Judentum und seine Geschichte«. (Cf. Schreiber, A. Geiger als Reformator des Judentums. Löbau, 1880.)

Geiserich, v. Genserich.

Gelssospermum laeve Baill., (botan.) plantă din fam. Apocynaceelor, în Brasilia. Dă scoarță amară Pereiro, folosită ca antifebrină.

Geistinger, Maria, artistă dramatică, n. 26 Iul. 1836 în Graz, dela 1852 a pășit ca subretă, dela 1865 fù serbătorită în Viena ca cântăreață de operete; mai târziu a pășit cu destul succes și în drama clasică; a făcut multe călătorii artistice (prin America). Trăiesce în Rastenfelf (Stiria).

Gela, un vechiu oraș al Siciliei, colonie a insulei Rhodos, fundată pe la 690 a. Chr. în partea de sud a insulei; tiranii ei, și mai ales Gelon (491—478) a fost cel mai puternic din toată Sicilia. G. a fost dărimată de Cartaginezi la 405 a. Chr. A dispărut cu desăvîrșire la 280 a. Chr.

Gelasius, nume la doi papi. 1) *Gelasius I* (492—496), un bărbat pui, erudit și energic, a combătut pe Manichei, Pelagiani și Ariani; în sinodul ținut la Roma în 496 pe baza decretului pontificalui Damasus de nou a separat cărțile canonice ale sf. Scripturi de către cele apocrife; în locul »Lupercaliilor« (v. ac.) a pus serbătorea purificării mamei Domnului; s'a silit a conserva în cler simplitatea în trau și vestminte, s'a ocupat de ordinarea serviciului liturgic (Sacramentarium Gelasianum).

2) *Gelasius II* (1118—1119) învitat de regele Franciei Ludovic VI a întreprins o călătorie în Franția cu intențiunea de a convoca un sinod în Rheims și acolo, fiind de față delegații diverselor țeri, să se pună capăt certelor dintre biserică și stat, însă a murit la Clugny 1119.

[i—m.]

Gelatina, o substanță transparentă de o consistență moale, incoloră, inodoră, extrasă din țesutul animal prin fierbere, ca din piei și oase sau din cartilaje și atunci ia numele de Chondrina. De această din urmă varietate se deosebesc prin aceea că nu formează săruri insolubile cu sulfatul de aluminiu, alauul, acetatul de plumb cum formează Chondrina. Ea se întrebuintează la prepararea diferitelor substanțe cleioase usitate în comerț. Cea mai pură e extrasă din begica înotătoare de pește, cunoscută și sub numele de cleiu de pește. Pentru usagiul domestic ea se extrage cu deosebire din oasele de vițel.

Gelatine, nume dat unor preparate ale artei culinare ori farmaceutice, cari constau din soluțiuni saoharate încheigate cu o substanță gelatinoasă ori gomoasă. După cum se întrebuintează substanțe gelatinoase vegetale ca amidon, pertina din fructe, sau direct gelatina extrasă din regnul animal, cum s. e. ichtyocolul, deosebim gelatine vegetale sau animale.

[S. M.]

Geldern, 1) *G. (Gelderland)*, provincie olandeză, 5081 km². cu 512,202 loc. (1890); capitala Arnheim. 2) *G.*, fost *ducat* german la Rinul inferior, 1543 fù încorporat Țerilor de jos. În timpul rescoalei Țerilor de jos, partea nordică a ducatului (prov. oland. G. de acum) se alipi 1579 la Uniunea de Utrecht, iar partea sudică fù dată Prusiei în pacea dela Utrecht (1713). 3) *G.*, oraș în districtul prusian Düsseldorf, cu 5536 loc.

Gelée, v. Claude Lorrain.

Gelepul Manole, grec din Tarigrad, a doua capuchehaia a lui Mihail Racoviță Voevod, în a doua a sa domnie din Muntenia (1741—44).

Gelificare, (botan.) modificare a celulozei (v. ac.), ce constă în schimbarea acestei substanțe în alta isomeră, dar cu noi proprietăți. Substanța cea nouă la uscat e cornoasă, pusă în apă se umflă dând un fel de gelatină; nu se colorează nici cu iodul, nici cu cloriodura de zinc. Această modificare e foarte comună la plante; s. o. la semințele de Gutui, In, Roșcov, la multe Alge (*Gelosa* dela Algele Floridee), ș. a. De câte ori se petrece, pare a fi datorită unor fermenți speciali hydratanti, *fermenți cyto-hidrolitici*, cari lucrând asupra celulozei o fac din insolubilă în apă să devină solubilă în acest lichid. Acestor fermenți se mai datorește: disolvarea celulozei de rezervă din albumenul cornos al Palmierilor; a celulozei dela arborii atacați de ciupercile lignicole, etc.

Gelimer, ultimul rege al Vandalilor în Africa, asasinând pe principele Hilderic, rudă cu împăratul Teodosiu I; Iustinian, sub pretext de a răsbuna pe Hilderic, trimise pe generalul său Belisar în Africa (534). Belisar repurtează un strălucit succes la Tricameron și G. fù făcut prizonier, adus la Constantinopol, fù liberat și i-se dederă vaste terenuri în Galația unde și muri în fericire și belșug. G. a fost rege al Vandalilor numai doi ani (532—534).

[Caion].

Gellert, Christian Fürchtegott, poet german, n. 4 Iulie 1715 în Hainichen (Saxonia), dela 1751 profesor în Lipsa, unde muri 13 Dec. 1769. G. a fost așa dicând primul scriitor german în secl. XVIII, care a avut public în adevăratul înțeles al cuvântului. Operele principale, foarte lăpăte și devenite populare, sânt: »Fabeln und Erzählungen«, apoi »Geistliche Oden und Lieder«. G. a scris și comedii și un roman. Operele complete au apărut la 1784; ediție nouă la 1867 în 10 volume; »Dichtungen« ed. de Schullerus la 1891.

Gellértheygy, germ. *Blocksberg*, deal în Budapesta, în dreapta Dunării, 224 m. înalt; cu stânci de dolomită și frumoase păduri. Citadela de pe G. a fost predată spre demolare, la stăruința reprezentanței orașului.

Gellius Aulus, scriitor roman, n. pe la 130 probabil la Roma; făcù studii strălucite, având ca profesori pe Fronto, Faverinus, Taurus și pe alții. A stat mult timp la Atena. G. este un scriitor de elită; dela dînsul ne-a rămas o lucrare intitulată »Nopti atice«, conținutul acestei cărți este foarte variat, găsim în ea gramatică, retorică, drept, istorie, arheologie, extracte din feluriti autori, în fine o adevărată enciclopedie.

[Caion].

Gelon, (484—478) tiran al Siracuzei, și învingător al Cartaginezilor. G. era fiul lui Dinomen și voia să întemeieze un regat elinesc în Sicilia. Nu ia parte la resboaiele Medice din cauză, că i-se respinsese cererea de a fi numit heghemon (comandant-șef) al tutulor Grecilor sau din pricina că era ocupat cu respingerea unei invasiuni cartagineze în Sicilia, invasie pe care o învinge la Himera. Această învingere a lui G. a fost cântată de către poetul grec Pindar.

[Caion].

Gelose, o substanță gelatinoasă extrasă din diferiti mușchi vegetali, cum s. e. Salep, Carageen, Agar-Agar, solubilă numai în apa caldă și cu o putere de a gelatina, închiega de 10 ori mai mare ca a cleiului de pește.

Gelosia, sentimentul neplăcut și deprimant, pe care-l încearcă unii oameni, când văd că și alții, pe cari ei pe drept sau pe nedrept îi cred inferiori lor, beneficiază de aceeași bunuri ca și ei, sau beneficiază de bunuri pe cari ei nu le au și le doresc cu putere. În acest înțeles e sinonim cu invidie, pismă. Într'un înțeles special, G. designează sentimentul de mânie resbunătoare în contra femeii, pe care o iubim și care nu numai că nu ne răspunde cu aceeași iubire, dar mai bănuim că iubește și pe altul. Acest sentiment este deosebit de ură, întrucât isvorește din motive cu totul deosebite: sîntem geloși de o femeie pe care o iubim, nu pe care n'o putem suferi. G. isvorește dintr'un exces de simpatie pentru o ființă, pe care vrem s'o posedăm în mod exclusiv, pe când ura dintr'un exces de antipatie pentru o ființă, a căreia existență n'o putem suferi. Dar, cum de multe ori extremele se ating, maximum de G. duce la același efect ca și maximum de ură: la resbunarea, care cere moartea ființei iubite sau urite. Sentimentul de G., cu această formă specială, combinându-se cu cealaltă formă (invidia), se resfrînge asupra persoanei care ne-a furat iubirea femeii iubite, dând naștere la forma cea mai caracterisată a urei. [Dragomirescu.]

Gelsemium nitidum Michx., plante din fam. Loganiaceelor, cresc în America tropicală; au rădăcini foarte narcotice, folosite în medicină.

Geltsch, Ioan Frideric, poet sas, remarcabil în deosebi pentru poeziile sale politice și naționale din 1848; n. 1815 în Sebeșul săsesc și † 1851 ca preot în Romos.

Gelu, numit în cronică notarului regelui Bela (Anonymus) ca duce român în Ardeal pe timpul venirii Ungurilor. După tradiția păstrată în această cronică, Românul G. domnia peste un ducat cu populație română și slavă și cu cetatea pe riul Someșului (în regiunea Clujului). Acest ducat a fost cucerit de Unguri sub *Tuhutum*, unul din cei șapte căpitani ai lor, după ce ducele român căduse în luptă cu ei. »Atunci locuitorii țerii, vădînd moartea domnului lor, de bună voie dînd dreapta, și-au ales domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Și pe locul ce se dice Esculeu i-au jurat credință, și de atunci s'a numit locul acela Esculeu (ung. esküllő = jurămint). Iar Tuhutum de atunci a stăpînit acea țeară în pace și fericie; iar urmașii lui au ținut-o până în timpul sfîntului rege Stefan.»

În celelalte cronice unguresci, căpitanul unguresc care a ocupat mai întîiu Ardealul se numește *Gyula*. Despre acesta ele dic numai că el, intrînd în Ardeal, »a găsit o cetate ce fusese construită de Romani». Până la Stefan cel sfînt, care în 1003 cucerese Ardealul și-l unese cu monarhia Ungariei, sînt menționați în Ardeal trei duci unguresci Gyula; după dinșii, capitala Ardealului a fost numită *Gyula-Fehérvár* (= Alba-Iulia). Numele *Gyula* se află și la scriitorii bizantini, în forma *Gylas*, dar nu ca nume personal, ci ca nume de dignitar unguresc. Pe la 950, Gylas se botează în Constantinople și primește un episcop *Ierotheu* pentru țeara sa. După cronicile unguresci, acest Gyula domnia în Ardeal. Ultimul Gyula (Gyula cel tîner), pe care îl supune Stefan cel sfînt la cucerirea Ardealului, se numia, după scrii germane contemporane, *Procui*. Deci

Tuhutum și *Horca* din cronică notarului lui Bela ar fi numele celor doi Gyula dinții, precum *Procui* este numele celui din urmă.

După numele »*Erdeli Zoltan*», care cronicile unguresci îl dau Ardealului la cucerirea țerii de Stefan cel sfînt, se pare că Ungurii au intrat în Ardeal pe timpul lui *Zoltan*, fiul și următorul lui *Arpad*. Ei au ocupat dintîiu numai partea nord-vestică, regiunea Someșului până în valea Mureșului cu Alba-Iulia, unde se afla ducatul lui Gyula. În partea sud-estică a Ardealului mai există un ducat dependent de imperiul bulgar, numit în cronicile unguresci ducatul lui *Kean* (= Khan), până în timpul lui Stefan cel sfînt, care îl supuse după ce cucerise ducatul lui Gyula. Ducatul româno-bulgar al lui Kean, supus de Stefan pe la 1003, pare să fie un rest din ducatul lui Gelu sau un al doilea ducat ardelenesc de același fel, care s'a păstrat în partea sud-estică a Ardealului în dependență de imperiul bulgar până la începutul secolului XI. Numai după supunerea acestui ducat prin Unguri, Ardealul întreg a intrat sub stăpînire ungurească, fiind anexat la Ungaria ca provincie autonomă, cu un guvernator propriu, numit *voevod*. Titlul de voevod (de origine slavonă), cum și instituțiunea cnezatelor române în Ardeal și Ungaria sînt urmele vechii organizațiuni româno-bulgare, cu voevodate și cnezate românesce în dependență de imperiul bulgar, înainte de cucerirea ungurească. [D. On.]

Gema, piatră scumpă gravată; cunoscută din timpurile cele mai vechi. Gliptica (grav. pietrilor scumpe) a fost întrebuințată cu mult înaintea tăierii și șlefuirii pietrilor scumpe. Desemnul poate fi sculptat în piatră și atunci aceasta se numește o *intagliă*, sau poate să iasă în relief ca la *kamee*.

Gemațiune, (botan.) înmugurire. (v. Muguri.)

Gemenea, com. rur. cu coturile: Junci, Meșteceeni, Mestșoara, Runcul, Șipotul și Urdica, și parohie împreună cu comunele rurale: Ostra cu coturile: Băieșescul, Muncelul, Poiana Flocii, și Slătioara cu coturile: Părăul Rece, Plaiul Muntelui și Runcul Tăutului, moșii mănăstiresci, în Bucovina, căp. și j. Câmpulungului, toate cu 1776 de loc. (1468 ort. or., 239 rom. cat., 69 mos.) și cu câte o școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gemeni, frați gemeni, doi copii născuți deodată din aceeași mamă; *muschii gemeni*, gastrocnemii, situați la partea posterioară a genunchiului și a gambei. (v. și Geminat.) [V. I.]

Gemenii, a treia constelațiune zodiacală, avînd ca stele principale pe Castor și Pollux. Soarele intră în această constelațiune în luna lui Iunie. Ea este cuprinsă între Vizitiul și Ursă mare spre nord și Cănele mic și Orion spre sud. [—]

În antichitate această constelațiune se numia două capre; Grecii le-au numit o păreche de copii și pe unul l-au numit Castor, pe celalalt Pollux; acela stă mai sus, acesta mai jos. Copiii aceștia s'au identificat cu Dioscurii (v. ac.), dar se află mituri, după cari și Heracles cu Apollo se numesc G. și când în ele e vorba de taur, se înțelege zodia Taurul, zodia din Aprilie.

Gemenii în poveștile românesce. O fată de împărat amoroasă o floare de trandafir (sau din vedere) și rămîne însărcinată. Împăratul mănîndu-se, încredință pe cineva (de regulă ser-

vitor) ca să ducă fata în pădure și să o omoare, dar acela având milă de fată, îi tăia numai degetul cu inel, ca să-l ducă ca semn (sau ochii dela un câtel). Fata află o colibă, locuiesc acolo, nasce doi gemeni cu părul de aur și le dă numele Busuioc și Măgheran (sau vine Dău cu Sf. Petru și îi botează). Pruncii cum cresc, pleacă la vânat și își dăseră, că acela, care va vedea picături de sânge pe paloșul său (ori pe mărmașă) să știe, că e rău de fratele său și să-l caute, ca să-l scape. Busuioc în pădure își face foc sub un copaciu, dar deodată în copaciu se arată o babă (Scorbura, Pajurea, Mama pădurii) și se vaieră de frig. B. o cheamă la foc, dar baba îi spune, că se teme de căteii lui și-i aruncă trei peri din cap, ca să-i lege. Baba vrăjii perii și căteii fiind legați, se scoborî din copaciu și omori (măncă, înghiți) pe B. Măgheran vede picături de sânge, sosesce chiar la acel copaciu, și-i face foc, iar baba cearcă, ca cu perii să-l înșele și pe el, însă el aruncă perii în foc, cu căteii prinde pe babă și cere să-i dea pe Busuioc. M. scoate pe B. din burta ei (ori cu iarba vieții îl învie), iar căteii sfășie pe babă. În acest basm asemenea sunt Dioscurii ca Gemeni; B. e cel muritor, M. e cel nemuritor. [Atm.]

Gemenii, com. rur. în Rom., j. Mehedinți cu 1400 loc. (Dict. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Geminat, sau grupat în păreche; se dice despre frunze când sunt așezate câte două în păreche, apropiate sau unite și de aceeași parte a axei. Se observă s. e. la unele Solanee (Solanum, Atropa, ș. a.).

Geminide, stelele cădătoare al căror punct de radiațiune e în constelațiunea Gemenii. Cele mai importante, având punctul radiant foarte aproape de Castor, sunt vizibile în intervalul 9—12 Decembrie stil nou.

Gemiparitate, generațiune asexuală prin muguri emiși de corpul mamei, devenind noi indiviți.

Gemmule, embrioni ciliați ai mai multor Celenterate; se mai numesc G. corpi reproducători analogi cu semînța sau »spori« dela spongile.

Gemula sau *plumula*; e una din părțile embrionului (v. ac.) și anume, mugurele terminal și vârful vegetativ al tigelei. Se află deasupra locului de inserțiune al frunzelor cotiledonare pe tigelă. E ca un mic mugure compus din câteva mici frunzișoare, ce acoperă vârful vegetativ al tigelei. La unii embrioni lipsesc, căci vârful vegetativ e gol, neacoperit de frunzișoare; așa e la Dovleac, Floarea Soarelui, Ceapă; la alți embrioni din contră e foarte dezvoltat, având multe frunze, cum e la Fasole, Stejar, Migdal, ș. a.

Gen, o reuniune de specii, cari prezintă unul sau mai multe caractere comune, cari sunt mai mult sau mai puțin renascibile. Aceste caractere sunt exterioare, superficiale, cari nu se transmit necesarmente prin generațiune, sau chiar dacă se transmit, procesul se face într'un număr de generațiuni foarte restrins. Semnificația acestei terminologii biologice a variat cu timpul; vagă, confusă la început, cum de pildă la Aristot și Pliniu, noțiunea genului a început a se preciza prin secl. XVII și începutul celui al XVIII. Trebuie să ajungem pe la mijlocul secl. XIX pentru a da preste studii aprofundate asupra

G.-lui; chestiunea a dat naștere la o samă de discuții: unii vedeau în această noțiune o abstracție, necesară pentru studiu (Buffon, Jussieu, Haller), în natură neexistând decât indiviți (Condillac). Linné admitea din contră realitatea genului (genus est species naturae opus) și stabilia genul după caractere generale, după trăsături mari, cari arată în ființele reunite sub acelaș nume, aceeași idee generatrice sau mai bine aceleași condițiuni de existență. Cuvier admitea genurile cu oarecare restricțiuni, îndoiindu-se într-o câțva de realitatea lor. Întrebuintarea unei tehnice mai precise, cum a fost de pildă microscopul, a contribuit la precizarea cât mai științifică a nomenclaturei biologice, numită (t.); caracterele generale dispăruseră drept criterii încă la discipolii lui Linné. Astăzi realitatea G.-lor nu mai este atacată de nimeni și este destul de precisă. [V.]

În botanică se numesc G. o reuniune de mai multe specii, ce au între ele numeroase caractere de înrudire. Caracterele generice sunt luate dela organele mai puțin capabile de variație, ca cele de fructificație, sau și din cele ale aparatului vegetativ. Sunt G. reduse numai la o singură specie (*G. monotyp*), iar altele cuprind numeroase specii. Când un G. e mai vast, se subdivide în *subgenuri*. Unele G. sunt bine delimitate, altele nu, fiind specii ce fac trecerea dela un G. la altul. În botanică G. au fost delimitate întâi de Tournefort (1694), apoi de Linné, A. L. de Jussieu, ș. a. La vechii clasificatori G. erau mult mai vaste; în urmă au fost subdivizate în altele mai mici. Fiece G. are un nume, de obicei substantiv, în scris urmat de numele prescurtat, mai rar întreg, al autorului, care pentru prima dată a caracterizat bine genul. [S. Șt. R.]

Ca termen de gramatică G. înseamnă categoria, la care aparține un cuvânt din punct de vedere al forme și înțelesului lui. Diviziunea din acest punct de vedere variază după diferitele grupuri de limbi. În limbile arice găsim trei genuri (masculin, feminin și neutru); în cele semitice două; în unele limbi, cari n'au o literatură, întâlnim chiar mai multe (treisprezece în limba Cafrilor). În l. magh., în chineză, pe de altă parte, distincțiunea de gen lipsesc. Chiar în limbile, în cari genurile există, vedem de multe ori o aceeași formă servind la două sau trei G. deosebite. G. se schimbă apoi adeseori când un cuvânt trece dintr'o limbă în alta.

Gena sau *jena*, (franc. gène) tortură, incomodare, strimtorare. Fără G. se dice când cineva nu ține samă de considerațiunile ce le dătresece altora.

Genariu, în poveștile românești un om mândru, care locuia în palat, dar era selbater și umbla la vânat. Făt frumos îi fură fata și fugi cu ea, dar G. pe calul cu două inimi îl ajunge, își ia fata îndărăt, iar pe Făt frumos îl aruncă până în nori, unde arde, cădu din el o mână de cenușe. Dumnezeu tocmai se preumbla pe acolo și-l înviă. (Cf. M. Eminescu, Făt frumos din lacrimă.)

Gencs, rom. *Genciu*, com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 1286 loc. Maghiari și Români (333).

Gendarm, (fr. *Gens d'armes*), în Franția la început poporul înarmat, după aceea, unele des-

parțeminte compuse din nobili; mai târziu o parte a cavaleriei (v. ac.) grele, iar de prezent se numesc G. susținatorul ordinii publice. Germania a avut 1806 pe timp scurt un regiment de G., iar 1889 împăratul Wilhelm II a organizat un despărțământ mic de G. pentru paza personală. Pentru susținerea ordinii în spatele armatei operative, cât și la cuartirile generale servesc G. de câmp; iar pentru ținerea ordinii publice preste tot sunt G. de țeară. În Austria, Ungaria, Croația, Bosnia și Hertegovina G. au chiemarea de a susține ordinea publică.

Gendarmeria, trupe însărcinate cu supraveghierea și poliția la orașe și la populațiunea rurală. Aceste trupe au o recrutare specială și depind de mai multe ministere. În România sunt *G. câlări* (1 diviziune în București și 1 escadron la Iași), cari formează garda regală, *G. pedestri* (câte o companie în București și Iași), și *G. rurală* câte un detașament comandat de un oficer de fiecare district. G. rurală depinde de ministerul de interne în ceea ce privește menținerea ordinii publice, casarmare, soldă, etc.; în ceea ce privește poliția judiciară și executarea mandatelor justiției ea depinde de ministerul de justiție, iar în ceea ce privește disciplina depinde de ministerul de resboiu.

Gene, v. Geana.

Genealogia, filiația generală a membrilor unei familii, prezentând relații de înrudire, începând dela trunchiul comun. Aceasta formează ceea ce se numește de ordinar »*Arborele genealogic*«. G. unei familii se stabilește în linie descendentă prin bărbați, excepțional prin femei, și în acest caz filiațiunea e întreruptă. Stabilirea G.-lor e un ajutor puternic pentru istorie, care are în fiecare moment nevoie de ele. Chestiunile de moșteniri dau o mare importanță cercetărilor de filiație, cari basate pe acte autentice, aduc lumină pentru elucidarea lor. G. se stabilește prin cercetarea actelor și documentelor autentice; făcându-se filiația în linie bărbătească (măle). În Occident s'au făcut mai multe lucrări însemnate asupra G.-lor familiilor nobile. Astfel în Germania: Theatrum genealogicum, de Henniges; Germania topochronostemmatographica, de Buceolinus (1655—78) etc.; iar în Franția: Duchesne d'Hozier, cu colecțiunea sa remarcabilă de armoirii, Lancelot; în Anglia: Dugdale, etc. Lucrările cele mai complete și autentice sunt ale lui Hübner: Genealogische Tabellen (1730 Leipzig); Los Casas: Atlas genealogique (1803); Hopf: id.; Almanach de Gotha, pentru câteva familii prințiare, etc. De obicei fiecare familie nobilă, mai ales în apus, păstrează G. casei sale. Fiecare persoană în linie descendentă (tată și fiu) comptează pentru o *generație*, și astfel vechimea se calculează pe generații. Un secol cuprinde de ordinar 3 generații, socotind o viață de om 33 ani în mediu. Așa dîsele »quartiere« de nobleță se numără socotind nobleța dinspre partea tatălui, a mamei, bunei dînspre tată, câteva generații cel puțin de fiecare (de obicei câte 4, ceea ce face 16 quartiere). Aceasta spre a se proba că nu există »mesalianță«, adică înrudire cu familii nenobile. În mod grafic G. se fac sub forma unui arbore, trunchiul arborelui reprezentând pe al familiei, iar brânșele descendente. Acest mod e însă nepractic și complicat. Cel mai simplu și

clar consistă în a scrie trunchiul familiei sus și a cobori pe urmași prin linii drepte, până la cei din urmă. În principiu o G. trebuie să cuprindă mai multe G. și de aceea e întrebuițată foarte rar pentru familii nenobile.

Genée, *Rich. F. F.*, compositor germ., n. la 7 Febr. 1823 în Danzig, † 7 Iun. 1895. Fost șef de orchestră în diferite orașe, și-a făcut renumele mai cu samă printr'o serie de opere și opere comice, cari au întâmpinat mare succes în Germania și Austria. [T. C.]

General, în logică este o notă care convine atât noțiunilor cât și judecăților. G. se numește acea notă, pe care o au în comun toate obiectele câte se țin de o anumită clasă de ființe. Noțiunile, cari au conținut compus din astfel de note, se numesc *generice*. La judecăți nota G. privește cantitatea subiectului. O judecată se numește G. sau universală, când noțiunea subiectului este cu toată sfera sa subsumată și împreună cu noțiunea predicatului. Cu cele particulare și singulare la oaltă, judecățile universale sunt grupate în categoria cantității. [P.]

General, cel mai înalt grad al ierarhiei militare. În armata română G. se deosebesc în G. de brigadă și G. de divizii; G. de brigadă comandă brigade sau divizii, iar G. de divizii comandă corpuri de armată.

Armata austro-ungară are: G.-major, locotenent-mareșal de câmp (Feldmarschall-Lieutenant), G. de cavalerie și de artilerie (Feldzeugmeister) și mareșal de câmp. Rusia are: G.-major, G.-lieutenant, G. deplin adică: G. de infanterie, G. de cavalerie, G. de artilerie și G. de geniu, și în fine mareșal de câmp.

Generalisațiune, operațiunea intelectuală prin care mintea omenească eliminează calitățile sau notele particulare ale reprezentărilor, păstrând cele comune pentru a le contopi într'o reprezentare generală numită noțiune (v. ac.). Această noțiune, fiind o elaborare pur mintală, nu poate fi realizată în natură. Ori ce noțiune trebuie să fie aplicabilă tuturor reprezentărilor din cari a fost extrasă. Însă atunci când e deja aplicată, noțiunea dispăre încorporându-se în reprezentare. [Nigrim.]

Generalități, Țerile, în republica Statelor Unite ale Țerilor de jos, numirea părților cucerite din Brabant, Flandria, Limburg și Geldern; neapartinând nici uneia din cele șapte provincii, ele erau administrate direct de Staturile generale.

Generatio aequivoca, sau alternanță, consistă în aceea, că un animal sau un vegetal în loc de a da naștere la un individ asemenea lui, produce unul care nu seamănă cu el, însă care va produce prin generațiune agamă (asexuală) o progenitură asemenea cu primul generator și care va muri fără a lua caracterele acestuia din urmă. Cu alte vorbe G. a. este o succesiune de generațiuni de origine diferite, cari se succed în timp alternând unele cu altele. G. alternantă este destul de frecventă la protozoare; ea este mai rară la metazoare și nu se observă dela cele cu o organizațiune simplă. Repartițiunea G. a. nu concordă cu afinitățile zoologice, căci poate exista la câteva genuri ale unei familii și la altele nu. [V.]

Genaționism, opinia teologică a lui Tertullian (v. ac.), care admite transmiterea sufletului din

generație în generație pornind dela Adam, în care ar fi fost concentrate toate sufletele. Prin această ipotesă se admitea materialitatea sufletului și putința lui de a transmite toate calitățile sau defectele fizice și morale ale părinților în sufletul copiilor, cari la rândul lor le vor transmite mai departe. [Nigrim.]

Generațiune, reproducțiune (v. ac.), procreațiune. Se mai numește G. și descendența copiilor, nepoților, etc. sau în sus a părinților, moșilor, etc., precum și totalitatea oamenilor contemporani. Cronologia veche hotăria timpul după G., luată în înflesul din urmă, scotind o G. cu 25—40 ani. [—]

La plante în cursul completei lor dezvoltări se întâlnesc forme ce produc elemente de multiplicare, capabile de a reproduce planta fără fecundație (v. ac.), și forme ce produc elemente reproducătoare sau gameți (v. ac.); cele dintâi constituiesc *G. asexuată* [*agamă* (v. ac.), *agamogenesă* (v. ac.), *monomeră*, etc.], cele de al doilea *G. sexuată* (*gamogenetică*, *dimeră*, etc.). Aceste două feluri de G. pot să se succedă în mod regulat, alternativ, și să fie purtate pe forme în aparență distincte, cum e cazul în genere la Archegoniata (v. ac.); atunci există o *G. alternantă*. Alte dați, după mai multe G. asexuate, poate urma și una sexuată, cum e s. e. la Alge, Ciuperci; sau cele două G. nu sunt distincte, ca la Fanerogame. (v. și articoli: Agamia, Agenesia, Apogamia, Apandria, Apogonia, Apogynia, Apogonia, Partenogeneză, Viviparie, s. a.).

G. spontanee (*echivocă*, *autogonice*), credință răspândită în vechime, și adă la cei incuți, că viețuitoarele s'ar pute ivi acolo unde n'ar exista nioi măcar germe de ai lor. Așa Aristot credea, că din nomol descompus ar pute ieși țipari; Van Helmont susținea foarte serios, că din o bucată de brânză îrvălită în pânză murdară pot naște șoareci, și alte multe credințe de felul acestora. De prin secl. XVII, în urma cercetărilor asupra modului de reproducere al viețuitoarelor, s'a îndepărtat G. s. pentru animalele și plantele mari. După inventarea microscopului și în urma cercetărilor mai vechi ale lui Redi, Valisnieri, Schwann, Schulze și mai noi ale lui Pasteur și urmașilor lui, s'a demonstrat și pentru viețuitoarele microscopice nascerea din părinți asemenea cu ele. Dacă într'un mediu oarecare, solid sau lichid, la început nu se observă viețuitoare, iar după un timp apar foarte multe, aceasta nu se datorează decât faptului, că condițiunile fiind favorabile, germenii din acel mediu au putut să-și urmeze dezvoltarea lor. Dacă acum prin mijloace apropiate se distrug toți germenii dintr'un mediu și se împedecă sosirea altora, acel mediu nu va fi populat de fel de viețuitoare. Astfel a fost demonstrată experimental, de către Pasteur și alții, existența germenilor în atmosferă (teoria panspermismului) cu toată combaterea crâncenă dusă în contra experiențelor lui Pasteur de către Pouchet. Astăzi e demonstrat, că organismele existente derivă din altele precedente și asemenea cu ele; că substanța protoplasmică se sintetizează de către viețuitoare și numai într-o substanță protoplasmică preexistentă; că apariție de materie protoplasmică acolo unde nu era nu s'a observat nici decum. Problema până acum neresolvată este,

cum a apărut prima protoplasmă capabilă de asimilare și reproducere, și dacă se poate produce, pornind dela elemente chimice, o porțiune de protoplasmă dotată cu viață elementară? Asupra primei părți a problemei nu se pot face decât supoziții, și acolo unde dovada experimentală lipsește spre a sprijini supoziția, știința încețază, făcând loc credinței. Cât pentru obținerea protoplasmei vie pe cale sintetică, toate încercările până acum făcute au ramas infructuoase. [S. Șt. R.]

Generator, care produce; căzanul la mașini de aburi, etc.

Generic, ce se ține de gen.

Generos, mărinimos, darnic, nobil, iertător. **Generositate**, mărinimie, dărnicie, inclinare spre facere de bine.

Genesa, nascere, facere; G. se numește prima carte a Pentateuchului, pentru că în această carte a sf. Scripturi Moise enarează facerea sau crearea lumii și a oamenilor celor dintâi. Pe lângă acestea mai istorisește despre diluviu și împrăștierea popoarelor, despre chemarea lui Avram și despre ceilalți patriarhi până la moartea lui Iosif în Egipt. (v. Pentateuch.) [i—m.]

Genetic sau **Genesisic**, ceea ce se rapoartă la origină, la generație sau la funcțiunile acesteia, s. e. simțul G.

Geneva, (germ. *Genf*), canton al Elveției, lângă lacul de G., 279 km², 106,738 loc. (1888); ținut deluros, udat de riul Rhône; industrie puternică. G. ajunsese 532 la imperiul Francilor, 888 la cel burgundic; dela 1535 republică independentă, prin Calvin (dela 1541) centrul direcțiunii evang. reform. 1584 confederată cu Zürich și Berna; 1798 unită cu Franția, dela 1814 canton suveran al Elveției. Constituțiune dela 14 Maiu 1847. **Capitala** G. (pe timpul Romanilor: *Aurelia Allobrogum*), situată pe ambele laturi ale riului Rhône, la ieșirea acestuia din lacul de G., are 52,043 loc., cea mai mare parte de confesiunea calvină și vorbind limba franceză. Biserica Sf. Petru, locuința lui Calvin, casa natală a lui Rousseau. Statua lui Rousseau și a ducelui Carol de Braunschweig. Universitatea (intemeiată 1559); bibliotecă renumită; fabricațiune de oroloage.

Geneva, convențiunea de, v. Crucea roșie (vol. II, pag. 54).

Genezaret, lac de munte în nordul Palestinei, 20 km. lung, 11 km. lat., 82 km², 208 m. sub suprafața Mării Mediterane; apa lui e dulce, limpede și foarte bogată în pesce. Pe timpul lui Christos G. a fost mult cercetat. (Cf. Evangelistul Mat. 14, 34; Marcu 6, 53.)

Gengis-Khan, v. Djengis.

Genialitate, acea însușire a unor oameni, ca au geniu. (v. ac.)

Geniculat, (botan.) îndoit în felul cum e un genunchiu, făcând adică un unghiu rotund; se poate observa la tulpină, peduncul, stil, embrion, rădăcină, s. a.

Genii, în mitol. română. Mai întâiu de toate s'a crezut, că există un *genius universalis* al lumii, identic cu sufletul divin al lumii, aceea cu însuși Dău. Pe lângă ăei, sufletele, resp. spiritele au fost un gen nemărginit și teritoriul propriu al lumii spirituale a fost viața omenească: pentru aceasta tot omul a avut astfel de spirit, care ca

un G. apărător l-a petrecut dela nascere preste toată viața, ba și după moarte. Din această cauză atâta G. sînt, cîți oameni și G. s'a considerat ca un G. natural al fiecărui om, dar unii G. au fost luminoși sau buni, iar alții întunecoși sau răi, și dacă cineva avea natură rea, se dicea, că G. lui e întunecos. G. au fost numai ai bărbatilor, pentru că asemenea spirite ale femeilor se numiau Iunones. In casa, unde locuiau doi căsătoriti erau doi G., bărbătesc și femeiesc și erau închipuiți ca doi șerpi. G. se cugetau și ca spiritele transfigurato ale morților și pentru aceasta G. morților erau venerați la mormînturi, și pe piatra mormînturilor erau reprezentați asemenea prin șerpi. Ba și înșiși G.ii au avut geniile lor și astfel se amintesc Genius Iovis sau G. Iovialis, G. Iunonis Sospitae, etc. și mitologii susțin, că pentru fiecare G. G. s'a considerat de epitania individuală a G.ului. Cultul G.-lor a fost așa de lătit, încît fiecare țeară, provincie, colonie, cetate, legiune, colegiu, casă și loc avea geniul sîu, ba și popoarele, iar geniul poporului roman s'a numit G. publicus sau G. populi romani. (v. Larii, Manes, Fylgia, Vêlvele.) [Atm.]

Geniile, Ioan, cel dintîi profesor de geografie și istorie dela colegiul Sf. Sava din București. Publicații: Geografie istorică, astronomică, națională și civilă a continentelor în general și a României în parte, 1835; Prințipuri de geografie sau începuturi de geografie statistică, politică, fizică și astronomică, 1841; Mondul, curs de cunoștințe și novele curioase și interesante, 1847.

Genista L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, trib. Genisteae, cuprinde frumosi arbuști stufoși, fără spini sau spinosi. Acest important gen are vr'o 70 de specii, răspândite prin Europa, Africa boreală sau prin Asia occidentală. In părțile noastre crește *G. tinctoria L.*, cunoscută de popor sub numirile de: Drobiță, Drobușor, Droghiță, Grozama, Inistru, etc.; *G. sagittalis L.*, etc. Multe specii din acest gen se cultivă ca plante decorative așa sînt: *G. germanica L.*, *G. anglica L.*, *G. hispanica L.*, *G. tinctoria L.* Aceasta este întrebuințată ca plantă tinctorială. [Z. C. P.]

Genitalii, în anatomie numirea organelor de reproducție. v. art. Reproducție.

Genitiv, termen de gramatică (>Genitivus casus<), prin care se înțelege unul din casurile declinațiilor indoeuropene. Sufixul acestui cas variază mult după limbi, dar în general este derivat dintr-o formă comună indoeuropeană. Genitivul apare cu deosebire ca un compliment al unui substantiv, pe care-l califică întocmai ca un adjectiv (în >Vede< chiar aceeași formă este întrebuințată când ca genitiv, când ca adjectiv). Alte ori genitivul servește de compliment unui verb, adjectiv, prepoziție, etc.

Geniu, (*lat.*), 1) spirit, care după credința celor vechi, supraveghea soarta fiecărui om, sau ființe; 2) ființe misterioase și supranaturale, în cari poezii și personifică inspirația lor; 3) facultatea pe care o au unii oameni de a produce lucruri noi, originale, mari, cari se impun minții celorlalți, ca nise modele de învățat, de imitat și de admirat; 4) persoanele cari au această facultate. Dintre aceste patru însemnări, cea mai întrebuințată, și care are trebuință de o deosebită explicare, este cea de sub punctul 3.

Mintea omenească se prezintă în dezvoltarea omenirii, cu două puteri: I) puterea de asimilare, prin care omul a) se face stăpîn pe ideile formulate de alți înaintea lui; b) își îmbogățește sensibilitatea cu simțiri, pe cari le dobîndesce din contemplarea obiectelor naturii sau obiectelor de artă; și c) în fine, învață oum să-și conducă voința, pentru ca să se poată orienta în lupta pentru viață, învățînd să respecte legile societății și căutînd să satisfacă vr'una din trebuințele ei. Cât timp mintea omenească are numai această putere de asimilare, progresul rămîne staționar: oamenii sînt ca toți oamenii, faptele lor sînt fapte obicnuite, toate lucrurile ce ies din mîna lor poartă pecetea artificialității. Dar natura se desvoltă neconștient și se desvoltă în toate direcțiunile: puterile ei ascunse ies la iveală, dînd nascere la lucruri și la ființe, cari au pecetea ei: pecetea sincerității și perfecțiunii. Aceste puteri se revelează și în om, și mintea omenească, în care se manifestă această expansiune a naturii, se prezintă atunci cu o nouă putere, pe lângă puterea de asimilare, cu II) puterea de creațiune. Aceasta e G. Sub influența lui, omeneirea înaintează pe calea progresului, și precum puterea de asimilare se prezintă cu trei forme, tot așa și G. a) descopere în sinul naturii relațiuni nouă, formulînd astfel nouă legi și adăugînd astfel la tezaurul vechilor idei asimilate, nouă idei; b) cu materialul pe care-l prezintă natura în lumea noastră externă sau internă, G. crează forme nouă în mijlocul naturii; forme capabile de a provoca în sensibilitatea celorlalți oameni nouă simțiri. In fine c) G., întemeiat pe ideile și simțirile, pe cari și le-a asimilat, devine un ferment de activitate în mijlocul societății omenești, pune legi nouă activității celorlalți oameni, îi subjugă voinței lui, și cu ajutorul lor făptuiesc lucruri extraordinare, pe cari istoria le conservă spre admirațiunea posterității. De aci trei feluri de genii: a) *G. științific* (unde intră și *G. de invențiune*), b) *G. artistic* (unde intră și *G. filosofic*) și c) *G. politic* (unde intră și *G. oratoric* și *G. rezboinic*, ca nise variații particulare și subordonate). In fiecare din aceste G., natura revelează o parte din secretele ei. G. este revelarea obiectivității naturii în subiectivitatea unui om. In G. științific, natura revelează legile ei de relațiune; in G. artistic, legile ei de sintesă; in G. politic, legile ei de mișcare și de progres. G. științific descopere prin analiză legătura dintre fenomenele naturii și ajunge să stabilească o lege de *causalitate analitică*. G. artistic recombina prin sintesă din deosebitele materiale, un nou întreg, o nouă ființă, care ni se impune ca un lucru viu, neprefăcut, perfect și care ne afectează într'un mod absolut de clar și definit, și ajunge astfel să ne concretizeze un complex de *causalitate sintetică*. In fine G. politic înțelege manifestările de activitate ale unei societăți, simte direcțiunea lor și prin puterea voinței lui le unește într'un mînușchin, le subordonează activității sale, și le sfîșie să ia o anume cale, calea indicată de obiectivitatea naturii și revelată în el, și ajunge astfel să producă în lume o manifestare de *causalitate concretă*.

Din punct de vedere psihologic, G. se caracterizează printr-o vastă memorie, printr-o putere

de atențiune extraordinară, printr'o sagacitate deosebită, printr'o sensibilitate vie și printr'o putere de activitate deosebită. Negreșit aceste puteri sufletesci sînt combinate în mod deosebit și în deosebite doze, după natura particulară a G.-lui; dar facultățile constante, pe cari trebuie să le aibă ori ce G., sînt: Imaginațiunea și Atențiunea. Prin Imaginațiune, G. desface, preface și combină în nenumerate feluri reprezentările, pe cari le primesce dela lumea extornă, și în această analiză și sintesă mișcătoare, are ocasiunea de a vedea, de a intui secretele naturii. Cel ce primesc impresiunile dela natură și nu are puțința de a le elabora, de a le desface, reface, preface, nu poate avea ocasiunea de a vedea în ele decât ceea ce vedem toți: el n'are intuițiunea pe care o are G. și prin care acesta vede ceea ce ceilalți oameni nu pot vedea. Dar această intuițiune nu s'ar pute exercita, fără cealaltă putere sufletească, atențiunea. Aceasta dă direcțiune desfacerilor și prefacerilor Imaginațiunii, conform unui scop pus mai înainte și urmărit cu stăruință. Imaginațiunea este dar o condițiune sine qua non a G.-lui: ea ajută intuițiunea care și ea la rândul său se va exercita în măsură cu puterea de Atențiune.

Din punct de vedere психо-физиologic, unii oameni de știință, cu deosebire doctori, au căutat să stabilească (Moreau de Tours, și în timpurile din urmă Lombroso), că oamenii de G. sînt degenerați, că G. este un fel de nebunie. Argumentele aduse de ei însă nu sînt convingătoare. Fără a intra în amănuntele unei discuțiuni, observăm numai, că nebunia se presintă ca un dezechilibru, din care rezultă totdeauna o degenerare a Atenției; pe când G. se presintă tocmai ca un caz de perfect echilibru (de aceea producțiile lui au caracterul perfecțiunii), iar expresiunea acestui echilibru este tocmai o extraordinară putere de atenție. Cei cari confundă G. cu Nebunia, se rătăcesc într'o mulțime de detalii accidentale asemănătoare și pierd din vedere enormele deosebiri esențiale. [Dragomirescu.]

Geniu, trupele tehnice înscărmate cu diferitele lucrări de artă. În România sînt 2 regimente de G., regim. 1 are reședința la București și al 2 la Focșani; reg. 1 se compune din 3 batalioane și anume: 1 bat. de căi ferate și 2 bat. mixte (telegrafice și săpători minari); reg. al 2 are tot 3 batalioane anume: 1 bat. de pontonieri și 2 bat. mixte. Pentru construcțiuni militare și lucrări de casarmament, pe lângă fiecare corp de armată se află un personal de G. compus din ofițeri de G., guarzi de G. și desemnatori, acest personal execută toate lucrările din regiunea corpului de armată. La ministerul de război este direcțiunea G.-lui, în capul careia se află un colonel de G., avînd personalul necesar pentru facerea proiectelor de clădiri militare.

Austro-Ungaria și-a transformat regimentele de G. în 15 batalioane de pionieri și 1 regiment de cale ferată și telegraf.

Genlis, *Stéphanie Félicité, comtesse de*, scriitoare franc., n. 25 Ian. 1746 la Champiéri, † 31 Dec. 1830 la Paris; de o rară fecunditate, a scris preste 100 de volume. Se pot citi și ați cu interes »Memoriile» sale, unde face o mulțime de revelațiuni interesante din epoca sa. De oarecare valoare e novela »Mademoiselle de

Clermont», care a fost mult timp considerată ca un cap de operă.

Genova, v. Genua. *Genovezii*, locuitorii Genui. **Genoveva**, 1) Sf., patroana Parisului, n. 424, † 512 în St. Denis. 2) Ducesă de Brabant, eroina cunoscutei legende populare din secl. XIV.

Genre, soiu, fel; sex, parte; gen, specie. *Pictura G.*, un ram al picturii (v. ac.), care reprezintă indivizi ca tipuri ale unui gen, sau întâmplări și fapte din trecut și prezent.

Gens, (plur. *Gentes*), la Romani societăți formate din cercuri (familii) de origine comună sau înrudite între sine. Fiecare familie purta numele genului (nomen gentilis) pe lângă numele de familie (cognomen) și personal (praenomen). Dela introducerea constituției lui Servius Tullius, G. încep să decadă; pe timpul imperiului nu mai au nici o importanță. G. aveau sanctuarii comune și dreptul de a decide în cauze interne ale membrilor lor.

Genseric, (428—477) cunoscut rege al Vandalilor. G. stabilindu-se în Africa, face alianță cu triburile Maure și se aliază cu Atila, sfătuindu-l să năvălească în Italia. În 455 cuceresc Roma și împăratul din acel timp, Petronius Maximus, este ucis de cătră popor din cauza incapacității și răutății sale față de poporul său. G. a fost un viteaz și bun militar. [Caion.]

Gent, v. Gand.

Gentiana L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Gentianeae, trib. Swertiaeae, cu corola tubulos-campanulată, de comun coerulee sau violacee, mai rar purpurie, galbină sau albă și cu foi oposite, adese sesile. Cuprinde vr'o 180 specii răspândite în reg. temperată, cu deosebire în cea boreală, puține pe munții dintre tropici. Unele din ele sînt plante foarte decorative, însă în de comun greu de cultivat, s. e. dintre cele ce cresc la noi: *G. cruciata* L., cu floarea tetrameră, răspândită în reg. montană și cea inferioară; *G. asclepiadea* L. prin pădurile și tufisurile montane și subalpine; *G. acaulis* L., »cupe» în poieni suabine și alpine; *G. lutea* L. în reg. alpină inferioară, cu florile galbine, ș. a. Ultima specie, cunoscută sub numirea de »ghințură», se folosește în medicină »radix gentianae rubrae».

[A. Pr.]

Gentianaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale, anuale sau perene (rar frutescente) cu flori regulate de regulă 5 mere, cu foi de comun oposite și întregime. Cuprinde vr'o 500 specii cu deosebire temperate, distribuite în următoarele triburi: I. *Exaceae* cu ovarul 2 locular (plante tropicale din emisfera estică); II. *Chironieae* cu stil filiform (ca genuri mai importante cităm *Chlora*, *Erythraea*); III. *Swertiaeae* cu stil scurt (ca genuri importante cităm *Gentiana*, *Swertia* și *Bartonia*); IV. *Menyantheae* cu foi radicale sau alterne (ca genuri importante cităm *Menyanthes* și *Limnanthemum*). G.-le sînt remarcabile ca plante decorative și oficinale.

[A. Pr.]

Gentil, (lat.) de bun neam, delicat, frumușol, plăcut.

Gentilii, cei ce aparțin unei Gens (v. ac.).

Gentilom (*Gentilhomme*), om de neam nobil: de distincțiune; cavalier. În vechime se numiau astfel în Franția nobilii în general; în timpul nostru cuvîntul s'a mai generalizat. »Gentils-

hommes dela chambre» erau oficioierii casei regelui pe timpul regalității. »G. ordinaires de la maison du roi« era corpul de gardă personal al regelui, format din 100 oameni aleși din nobilii casei regale, gardă instituită de Ludovic XI la 1474, etc. [O. L.]

Gentleman, (pron. gentlemen) plur. gentlemen. Cuvânt englez = gentilom, om de condiție, nobil. Are astăzi mai multe accepțiuni, precum: om de onoare, curtenitor, om de lume, distins, cavalier, un domn oarecare, etc. *G. rider*: călăreț amator, etc. *G. house* = castel. *Gentlemanly*, adj. = nobil, delicat, distins, bine crescut. *Gentlemanliness*, distincțiune. *Gentlemanlike* (— laik), distins, delicat, onorabil, etc. [L.]

Gentry, (engl.) în general înseamnă noblețta mică a Angliei; având însă mai multe accepțiuni, ca: 1) persoane distinse, familii distinse 2) nascere sau familie bună, noblețta mică; 3) chiar burghezia; 4) conveniență, gentileț, etc. [O. L.]

Gentz, *Friedrich*, publicist german și unul din cei mai statornici adversari ai revoluțiunii franceze, n. 2 Maiu 1764 la Breslau și † la Weinhaus lângă Viena 9 Iunie 1832. Studiile le făcu la Francfort și Königsberg. El este autorul manifestului Prusiei în contra Franței (1806) și al celor ale Austriei (1809 și 1813). Ca unul din oamenii cei mai de încredere ai ministrului Metternich și ca cel mai talentat sprijin al reacțiunii, care a bătuit Europa după căderea lui Napoleon, G. juca rolul de secretar general al tuturor congreselor (Viena, Aachen, Karlsbad, Troppau, Laibach, Verona) ținute de sf. Alianță. G. a servit și de corespondent al lui Ion Caragea, domnul Munteniei, căruia îi fusese recomandat de Metternich. Ca publicist G. a fost unul din cei mai dibaci; ca scriitor, clasic în genul său. Cele mai însemnate din articolele sale se găsesc în colecțiile lui Weick și Schlesier; importante pentru noi sunt: Prokesch-Osten, Dépêches inédites du chevalier de G. aux hospodars de Valachie, 3 vol. Paris 1876—77; același: Zur Geschichte der oriental. Frage. Briefe aus dem Nachlasse Fr. von G. (1823—29). Wien, 1877.

Genova, (ital. *Genova*, franc. *Gênes*) provincie ital. (în Liguria) 4194 km². și 810,510 loc. (1890). *Capitala* G. (numită *superba*), zidită în mod amfiteatral lângă golful Genova, 212,500 loc. (1892). Biserici frumoase (catedrala San Lorenzo), palatul dogilor, teatru, universitate (zidită la 1623), mai multe academii și colecțiuni de artă. Industrie de bumbac, lână, mătăasă și piei; port maritim universal, arsenal maritim; comerț foarte extins. Import de 384¹/₂ mil., export de 87¹/₄ mil. lire (1890). Vapoare directe o leagă cu Franța, Tunis, Orientul, India estică și America sudică. Port de emigranți.

Istoria. Capitală a Ligurilor, G. supusă de Romani 222 a. Chr., după căderea imperiului roman stă sub exarchatul de Ravenna și apoi sub Longobardi (670) și Franzi (774). În secolii următori luptă contra Saracimilor și începe a se numi republică și împreună cu Pisa ia (1017) Sardinia, însă începe (1119) un război crâncen cu Pisa. Putea arma pentru Cruciadă 70 de corăbii și ocupa puncte însemnate în Palestina. Suveranitatea împăraților o recunoștea numai de formă, uneori era cu papa alături cu împăratul. Mare rivalitate cu Pisa, pe care o învinseră 1284 (Molara), apoi

cu Veneția. Ajută pe Mihail Paleologul să ocupe Constantinopolea și monopolizează comerțul Orientului (Azof, Caffa, Giurgiu). Învingă de Venețieni 23 Dec. 1379 începe să-și piardă puterea în afară. Până în secolul XII G. era condusă de nobili, cari erau și mari producători industriali și generali în război, dela data aceea generalii, funcționarii și judecătorii erau aleși de tot poporul, cu timpul însă se formează o nobilime de funcționari, care exercea puterea fără consultarea poporului, de aci resulta lupte între nobili și popor (Boccanera), lupte între diferitele fracțiuni de nobili (Ghibellini Doria, Spinola; Guelfi Fieschi, Grimaldi), în urma cărora străinii încep să se amestece în afacerile republicei. 1339 se alege un doge cu 12 consilieri (6 nobili 6 din popor) cu drepturi regulate pe corporațiuni. Schimbă ducatul prin lupte și iar îl stabilesc, ucid pe unii dogi, răstoarnă pe alții până ce în 1396 se dau regelui Franței Carol VI, dar apoi se revoltă contra guvernatorului francez, omoară pe toți Francezii și resistă armatei inimice (1409). Încep certe înăuntru și lupta cu Milano (1421), în puterea căruia cad. 1436 ucid pe guvernator, alungă pe Milanezi și-și alege iar un doge, sub care iar încep luptele interne. 1458 iar se dă regelui Franței, care o dă »dracului«; (Francisc Sforza din Milan). Pedepsită de Ludovic XII, jefuită de armatele lui Carol V, trecu (1523) pe partea lui, care o recunoșc de stat independent (1528). Sub Andrei Doria se păstră, deși pierde Chios luată de Turci (1566). În urmă duce o viață obscură, fără putere, fără comerț trecut pe alte țări și pe alte mări. Bombardată de Ludovic XIV (1684), jefuită de Austria (1746), pierdend Corsica 1768, mărită de Bonaparte 1798, totuși nu mai însemna nimic (5 corăbii). De mai multe ori ocupată de armate franceze, austriace, în 1805 fu alipită la imperiul francez. În 1814 ocupată de Englezi, 1815 făcută ducat și dată regelui Sardiniei, 1849 se proclamă republică, dar este readusă la ascultare. Genovezii au fost în țările noastre, au întemeiat cetăți de comerț și au făcut comerț mai ales sub al doilea imperiu bizantin.

Genucula, oraș get, capitala regelui Ziraxis. Ca toate orașele Getilor era alcătuit din case de lemn.

Genunche, în anatomie aceea articulațiune, care leagă gamba de coapsă. Când piciorul (extremitatea inferioară) este întins, G. constituie o basă solidă, iar când piciorul se îndoaie, permite acestuia o mișcare liberă. Mecanismul acestei articulațiuni este complicat.

Genunchiar, ipogonation, v. Bederniță.

Geoblast, (botan.) *geoblastus*, s'au numit de cătră Wildenow embrionii (v. ac.) ce se desvoltă cu totul în pământ, iar cotiledoanele (v. ac.) lor sunt hypogee (v. ac.).

Geocentric, (gre.) ce se rapoartă la centrul pământului ca punct de plecare sau de comparațiune, sau care trece prin centrul pământului. *Geocyclic*, mașină care figurează mișcarea anuală a pământului în jurul soarelui explicând sezonalele și neegalitățile climatului.

Geoda, în rocă; cavitate rotundă sau eliptică, tapisată de cristale.

Geodesia, știința care se ocupă cu măsurarea unei părți a suprafeței pământului, sau cu măsurarea unei distanțe ori care pe această suprafață. Măsura trigonometrică a unui arc de meridian

e una din principalele operațiuni geodesice. Arpentajul nu e decât o G. cu totul elementară. (v. Triangulațiune.)

Geofisica, doctrina care se ocupă cu partea activă, ce o au forțele fizice la formațiunea și susținerea pământului. G. a fost întemeiată de William Hopkins, 1835.

Geognosia sau *geologia descriptivă*, se ocupă cu descrierea scoarței terestre. G. împreună cu *geogenia* (teoria formațiunii globului) formează cele 2 părți, în cari se împarte geologia.

Geografia, (gr. γῆ, pământ și γράφω, scriu), știința care se ocupă cu descrierea suprafeței pământului. Ea se împarte în *geogr. fizică* (formă, sol, climă), *politică* (rasse, limbi, state, orașe, căi), *matematică* sau *astronomică* (raportul cu celelalte planete și mișcarea pământului în spațiu), *istorică* (schimbările hotarelor statelor, a locuințelor popoarelor, a limbilor), *zoologică*, *botanică*, *medicală*, *agricolă*, *economică*, etc.

Istorie. Primele detalii geografice și istorice, fără a vorbi de Egipteni, Indieni, Chinezi, etc., le avem la Moise, care împarte omenirea în trei mari familii, dela Sim, Ham și Iafet. Omer dă multe detalii geografice, în mare parte imaginare. Primul, care a încercat să dea geografiei o basă mai reală, a fost Herodot din Halicarnas, secl. V a. Chr. El a călătorit prin Egipt, Asia mică și Europa de sud-est. Ceea ce spune de Sciți și Marea Caspică e de multe ori exact. Cunoștințele lui se întind mai ales împrejurul Mediteranei; vorbește de încungiurul Africei de Fenicieni (făcut mai târziu de Cartaginezi), de Corsica, Sardinia, Marsilia, Grecia mare, Iberia, Columnele lui Hercule, etc. Medicul Iprocrate, cam tot pe atunci, scrisese prima operă de geogr. fizică. Aristotele presupuse sfericitatea pământului. Expedițiunile lui Alexandru cel Mare lătiră cunoștințele geografice. Eratostene creă o sistemă completă de geografie, pe baze matematice, dând și un mapamund. Pytheas din Marsilia aduse detalii din călătoria sa în Marea Nordului, iar Eudoxiu de Cyzic aduse vești din Egipt, India și Iberia. Intinderea imperiului roman fii alt sprijin în cunoașterea geografiei. Multe sciri ne-a lăsat Strabone despre lumea dintre Elba, munții Atlas și Indus. În secl. I d. Chr. geografia înaintase mult, și între alți scriitori se distinse Pliniu. Dela dînsul a ramas *Descrierea imperiului roman*, făcută din voința lui August. *Comentariile* regelui Juba despre Africa, *Relațiunea* lui Stațiu Sebosu despre ins. Fortune și *Memoriile* despre Indus ale lui Seneca sînt asemenea alte scrieri de asemenea natură.

Până la această dată se scia mult despre climă, producțiuni și locuitori, dar nu se sciau pozițiunile și formele țărilor. Ptolemeu trată geografia din punct de vedere matematic, dând contururi destul de apropiate și amintesc de Niger și Gange. Ammian Marcellin și Procopiu au tratat despre Sarmatia și Caucas. Călugărul egiptean Cosmas, într-o lucrare originală, *Topografia lumii creștine* reprezenta lumea plană, ca și Omer.

În secl. VII peregrinagiile la Ierusalim deșteptară gustul de geografie. O hartă din acele timpuri există la biblioteca din Turin și reprezintă pământul ca un planisfer circular.

La 833 califul Mamun făcu să se măsore un grad de latitudine între Racca și Palmyra, prin

care determină mărimea pământului, și tot atunci porniră expedițiuni spre occident. Mulți geografi arabi se distinseseră, dar operele lor s'au pierdut în mare parte. Principalul fii Abulfeda, care indică longitudinea și latitudinea tratând principiile geografiei matematice.

În secl. IX Scandinavii ajunseră până în Oceanul Glacial și Marea Albă, despre care au scris norvegianul Other și danezul Wulfstan. Normandii navigară până în Islanda și Feroe, iar Islandezul Eric Randa descoperi Groenlanda. Mai târziu se descoperi și Labradorul.

În secl. XIV frații Zeni din Veneția publicară o hartă, în care e vorba de țeri și popoare depărtate, adecă America. Mongolii ajungînd la mare putere, creștinătatea îngrijită trimise ambasadori și misionari, cari aduseră multe cunoștințe geografice. Italianul Marco Polo scrisese despre China, Japonia, Siberia și insulele Oceaniei, pe unde a călătorit. Alt italian, Pegoletti, pe la 1335, scrisese un itinerariu dela Marea de Azov la Peking.

În secl. XV Portughezii începură marile lor călătorii, cari se terminară prin descoperirea tuturor insulelor de pe coasta Africei; Bartolomeu Diaz trecu capul Bunei Speranțe (1489). Apoi începă explorarea interiorului, și Alfons de Paira merse până în Abisinia. O expedițiune trimisă de Ioan II al Portugaliei sub Vasco de Gama (1497) ajunse la Calicut, în sudul Indiei. Alte multe expedițiuni străbătură oceanele până în Japonia și China.

În acest timp Columb, în serviciul Castiliei, făcu marea descoperire, care desparte evul mediu de cel nou. Basat pe date anterioare, la 1492 el debarcă în insula Guanahani (San Salvador), creșdînd că a descoperit India. Cabral puse piciorul în Brasilia, Balboa trecu istmul de Panama, Cortez cuceri Mexicul și Pizarro Peru. La 1520 Magellan trecu prin sudul Americii în Oceanul Pacific.

În nord Olandezii descoperiră Spitzberg (1597), iar alți navigatori insulele din nordul Americii. Navigatori ca Dampier, Wallis, Carteret, Bougainville, Kook mai ales, apoi Lapérouse, d'Entrecasteaux, Vancouver cercetară Oceanul Pacific și trecură cercul polar austral. După aceste descoperiri Galileu și Copernic schimbă bazele astronomiei, și Mercator creă geografia modernă.

În secl. XIX s'au explorat mai ales polii. Baronul Wrangel exploră coastele Siberiei, Dumont d'Urville Oceania.

Coastele devenind din ce în ce mai cunoscute, începă explorarea interiorului. Humboldt descrie America ispaniolă, Lewis și Clarke cercetară Missuri, maiorul Denham și locotenentul Clapperton străbătură Sahara. Trei expedițiuni, a lui Dumont d'Urville, a căpitanului James Ross și a locotenentului Wilkes, cercetară polul sudic. În ultimii ani s'a explorat Africa, mai ales de Liwingstone și Stanley, polul nordic de Nansen, și actualmente (1899) se cercetează amîndouă polurile.

Geografia comercială este expunerea raportului în care stau economia și mijloacele de comunicație ale pământului cu factorii geografici, etnografici, sociali și politici din punctul de vedere al producțiunii și schimbului bunurilor. Ea se bazează pe partea fizică a disciplinei geo-

grafice și urmărește scopul de a studia mijloacele fizice și psihice, prin cari omul și-a supus puterile naturii în decursul timpurilor. G. com. stă în strinsă legătură cu G. politică și cu economia națională, căci numai cu ajutorul ei pot fi lămurite evoluțiunile mari și câte odată repentine, ce se produc în viața socială a popoarelor.

Geografia animalică, știința despre răspândirea animalelor pe pământ, dela equator până la poli și din adâncimile mărilor până în vârful munților. După Wallace pământul se împarte în următoarele regiuni zoogeografice: 1) **Regiunea australică** cuprinde Celebes, Lombok, insulele din est până la Australia și insulele din Marea Sudică; această regiunea e caracterizată prin multe animale, ce airea nu se găsesc, s. e. din 322 genuri de paseri, 204 nu se mai găsesc în alte părți ale pământului; cu deosebire sunt multe soiuri de papagali și porumbi. 2) **Regiunea neotropică** cuprinde partea continentală a Americii de sud, Antilele, Galapagos și insulele Falkland; e foarte bogată în animale originale: maimuțe, Lama, Bradypus, preste 700 genuri de paseri și o mulțime de soiuri de pesci. 3) **Regiunea etropică** cuprinde Africa spre sud dela Atlas, Madagascar, Mascarenele și Arabia sudică. Aici se află maimuțe, pisici, hyene, câni, cai, rinoceri, șoareci, iepuri, etc. 4) **Regiunea indică** sau **orientală** cuprinde Asia spre sud dela Himalaia și Jang-ce-kiang și unele insule spre sud dela Iaponia. Această regiune are 118 genuri de mamifere, dintre cari 56 se află numai aici, și 342 soiuri de paseri, dintre cari 62 se află exclusiv aici. 5) **Regiunea palaeoarctică** cuprinde Europa, Africa de nord și părțile Asiei spre nord dela Himalaia și Jang-ce-kiang; ea are 100 genuri de mamifere și 177 genuri de paseri. 6) **Regiunea neoarctică** cuprinde Groenlanda și America de nord până în nordul Mexicului; e săracă de mamifere și paseri; multe vervețe și cerbi. Lit. Alfr. Russel Wallace, The geographical distribution of animals, 1876; E. L. Trouessart, Răspândirea geografică a animalelor. [—]

Geografia vegetală sau **G. plantelor** se ocupă cu distribuția plantelor pe suprafața globului terestru. Partea ce tratează despre elemente din punctul de vedere sistematic-botanic, poartă numirea de »floră« (v. ac.). Drude distinge pentru floră 14 »domenii« distribuite în 3 grupe: cea boreală, tropicală și australă, ale căror limite sunt date prin liniile de vegetație (arealul majorității speciilor. Astfel în general grupa boreală e caracterizată cu deosebire prin anumite specii de graminee și conifere, cea tropicală prin palmieri, ș. a. Alt punct de vedere e cel fiziognomic-climatic și poartă numirea de »vegetațiune«. După asociațiunile ce le formează și condițiunile climatice distingem 14 »zone«, a căror înfățișare variază după anotimp. Așa s. e. primăvara până în Mai la noi nu e înfrunzit codrul, mai la sud deja, în Mediterana totul e verde, în pustii atunci puțină vegetație e tocmai în floare, în Argentina, sudul Africei și Australia sunt după secerișul cerealelor, ș. a. Astfel studiând prețutindenea diversele asociațiuni de plante (pentru că s. e. dela nord spre sud precum și dela vest spre est elementele, ce formează pădurea, etc., variază) privite din aceste două puncte de vedere relevante mai sus, stabilim distribuția plantelor pe

suprafața globului terestru. Ca cele mai importante dintre elemente ne apar cele sociale, cari imprimă prin massa lor fiziognomia, și cele endemice, al căror areal e restrins ca teritoriu. Un al treilea punct de vedere se ocupă cu schimbările făcute de om în distribuția plantelor cu scop de a-și procura alimentele necesare lui și animalelor ce le cultivă. [A. Pr.]

Geoid, corp geometric ideal, reprezentând o suprafață de nivel a întregului solid pământesc.

Geologia, știința pământului; ea caută care este compoziția diverselor substanțe minerale, cari constituiesc scoarța pământului, cum sunt dispuse unele în raport cu altele și ce influență exercită asupra configurațiunii suprafeței terestre. Ordinea de juxtapunere și de superpunere a masselor minerale și ordinea de succesiune a faunei și a florei se numesc **formațiunea geologică** a unei regiuni.

Birourile geologice sunt însărcinate a aduna elementele necesare pentru a dresa hărțile și secțiunile geologice, destinate a pune la lumină relațiunile mutuale ale masselor minerale observate, pozițiunea rocilor și prezența grupurilor organice.

Profilul geologic, o lucrare geometrică numită **stratigrafie**, având de scop a pune în evidență, într'un plan orizontal sau vertical, terenurile sedimentare sau stratificate, precum și pozițiunea rocilor masive și eruptive.

Harta geologică are de scop a reprezenta în mod grafic, prin colorii convenționale și prin alte semne, distribuția și dispoziția relativă a marilor mase de minereuri, precum și structura solului, arătând cursul subteran al straturilor în toată regiunea pe care o îmbrățișează.

Geomantia, o specie de divinațiune, care constă în predicerea viitorului din anumite semne ori figuri făcute pe pământ ori în țărână. (v. Superstițiune.)

Geometria, (grec.) știința spațiului, având de obiect formele și întinderea în spațiu, adică asemănările și măsura porțiunilor limitate de spațiu. Astfel definită e cu totul generală. **G. elementară** dă primele noțiuni ale geometriei în genere, ocupându-se în mod special cu asemănările și măsurile de întinderi simple, linii, suprafețe, volume întru cât determinarea acestora nu iese din cadrul matematicelor elementare. **G. transcendentă** are în vedere liniile, suprafețele și volumele de un ordin mai înalt. **G. analitică** studiază liniile, suprafețele și volumele ca aplicațiune a algebrei. **G. sublimă**, aplicare a calculului diferențial și integral la studii liniilor, suprafețelor și volumelor. **G. descriptivă**, represintarea exactă a corpurilor cu ajutorul proiecțiunilor lor pe plane date, de ordinul unul orizontal și altul vertical. **G. subterană**, aplicare a geometriei elementare asupra câtorva probleme geometrice, cari se presintă în exploatarea minelor. **G. compasului**, soluțiunile grafice ale problemelor de geometrie. **G. cercului, planului**, etc. părți ale geometriei cari au în vedere în special cercul, planul, etc.

Geometrica, progresiune. În genere adăuțiunea cu sustracțiunea și multiplicațiunea cu divisiunea sunt cele două elemente primordiale, prin cari se hotărăsc rapoartele mărimilor. Atributele de aritmetică și geometrie, implic idea unuia sau

altuia din cele 2 feluri de a raporta. Aci se ȋie mai de ordinar rapoarte prin diferenȋa și prin cȃt. Progresiune geometricȃ sau prin cȃt, e o succesiune de termeni, al cȃror raport prin cȃt este același, numit raȋiunea progresiunii.

Geometride, familie de fluturi, ale cȃror omȋdi nu au în general decȃt douȃ pȃrechi de picioare membranoase, situate în partea posterioarȃ; au un mers caracteristic.

Geonomia, ramurȃ a geologiei, care se ocupȃ cu legile fizice, cari presid la schimbȃrile operate în forma superficialȃ a pȃmȃntului.

Geoplastica, învȃȋatura despre relieful suprafeȋei pȃmȃntului. *Geoplastic*, fabricant de harte în relief.

Georama, represintarea pe o scarȃ mare a totalitȃȋii suprafeȋei pȃmȃntului.

George, *Sfȃntul*, principe al Capadociei, martirisat de Diocleȋian. E numit patronul Cȃlȃreȋilor și represintat totdeauna cȃlare în armurȃ, omȃrȃnd un bȃlaur. Se serbeazȃ la 23 Apr. și e cu deosebire onorat în Anglia și Rusia.

George, *regi ai Angliei*: *George I* n. 1660. Rege al Angliei 1714, † 1727. Elector de Hanovra și întemeietor al dinastiei cu acest nume în Anglia. *George II*, fiul precedentului, n. 1683, rege al Angliei 1727, † 1760. *George III*, fiul lui Frederic-Ludovic, principe de Galles, nepotul preced., n. 1738, rege 1760, † 1820. *George IV*, fiul preced., n. 1762; guverneazȃ ca regent din 1811, rege dupȃ moartea tatȃlui sȃu 1820, † 1830.

Regi ai Boemiei: *George (Bocsko de Podiebrad)*, rege al Boemiei, n. 1420, rege în 1444, succesor lui Ptaȋok, † 1471.

Regii Georgiei: 12 regi ai Georgiei au purtat acest nume, dintre cari cei mai însemnaȋi au fost: *George III* (1154—1184); *George VI cel ilustru* (1310—1360); *George XII*, ultimul rege al Georgiei, care cedȃ țȃrului Paul I toate drepturile la tron în 1799 și se retrase în Rusia, unde muri.

Hanovra: *George V* (August) n. 1819, urmȃ în 1851 tatȃlui sȃu George IV al Angliei, ca rege al Hanovrei, pe cȃnd vara sa Victoria era reginȃ al Angliei. Pȃrȃsi tronul la 1866 și muri în 1878.

Grecia: *George I*, regele Elenilor actual, n. 1845, fiul regelui Cristian IX al Danemarcei. Rege al Greciei în 1863.

George, *principe al Danemarcei*, fratele lui Cristian V. n. 1653, cȃsȃtorit cu fȃca lui Iacob II, numit mare amiral al Angliei, la urcarea soȋiei sale pe tronul acelei țȃri. Fȃ propus înzȃdar ca rege al Poloniei, † 1708. [O. L.]

George, *Mitropȃliȋi* ai Moldovei, *George I*, mitrop. Moldovei, a ocupat scaunul mitropolitan între anii 1454—78, între Teofan I și Teodosie I, tustrei din mȃnȃstirea Putna. (Cf. Erbiceanu, Ist. Mitrop. Mold. Buc. 1888 p. LVI.) *George II* și *George III*, ambii din mȃnȃstirea Neamȋu, au fost mitropȃliȋii Moldovei între anii 1509—41 (l. c. p. LVI). *George IV*, mitrop. Moldovei (1570—72 [l. c. p. LVII]). *George V*, *Movȃlȃ*, mitrop. Moldovei, s'a suȋt în scaun la 1581; dar nu a putut sȃ stea decȃt un an, cȃci Domnitorul Iancu Sasul (Luteranul) comȋtea atȃtea cruȋimi, încȃt G. cu mulȋi alȋi boieri fruntași furȃ nevoȋȋi sȃ pribegescȃ în strȃinȃtate, unde însȃ uneltirȃ pe la puteri, pȃnȃ cȃnd resturnȃrȃ pe

Sasul și reȋntronȃrȃ pe Petru Șchiopul. Atunci și Nicanor, care ocupase într'aceea scaunul mitropolitan, se retrase la mȃnȃstirea Agapia și cedȃ locul lui G. în 1584. În aceastȃ vreme cade și reforma calendarului iulian, fȃcutȃ sub auspiciile papei Grigore XIII în 1683 și introdusȃ în cea mai mare parte a Europei. Mitropolitul G. scrie papei, »sȃ dea pace Romȃnilor, sȃ remȃnȃ pe lȃngȃ calendarul cel vechiu,« la ceea ce respunserȃ cardinalii dupȃ moartea papei. (G. Șincai, Cronica Romȃnilor, Iași 1853, ad an. 1581 și 1584.) *George VI*, mitrop. Moldovei 1723—29, din mȃnȃstirea Neamȋu; el a mai vȃduȋ în acea mȃnȃstire actul de înfiȋnȃre a mitropoliei Moldovei, iscȃlit de patriarh, împȃrat și Alexandru cel Bun, care act pare a fi dispȃrut. (Erbiceanu, l. c. p. LVIII.)

George, *St.*, *ordinul*, 1) *Rusia*, ordin fundat 7 Dec. 1769 de împȃrȃteasa Catarina II spre a recompensa exclusiv serviciile militare. Alexandru I anexȃ la 1807 o cruce de argint pentru gradele inferioare. Cuprinde 4 clase: Mare Cruce, Comandor cu placȃ, Comandor, Cavaler. Panglicȃ galbenȃ cu 3 dungi negre. 2) *Bavaria*, ordin de cavalerie, fundat 1729; statute reȋnoite în 1871. Posesorul trebuie sȃ probeze 300 ani de noblete și sȃ fie mai în vȃrstȃ de 25 ani. Se plȃtesce o taxȃ anualȃ pe lȃngȃ cea de admisiune. 3 clase: Mare Cruce, Comandor, Cavaler. Panglicȃ albastrȃ cu 2 dungi pe fiecare margine: albȃ și neagrȃ. O. L.

George, *canal*, strimtoarea de mare dintre Britania mare (Wales) și Irlanda, leagȃ Marea Iricȃ cu Oceanul Atlantic.

„George Lazar”, revistȃ pentru educaȋiune și instrucȋiune, a apȃrut la Bȃrlȃd, Apr. 1887 pȃnȃ în Apr. 1889 sub direcȋia lui S. M. Haliȋa.

George din Moldova, (*Kernbach*), poet romȃn, n. la Botoșani. A publicat Poesii, Bucureșci 1894, mici poesioare erotice, etc. (Cf. D. Evolveanu în Convorbiri literare 1895.)

George Stefan, ȋis și *Burdȃja*, domnul Moldovei, (Sept. 1653 pȃnȃ în Ian. 1658). Logofȋt al lui Vasile Vodȃ Lupul, e îndemnat la resoalȃ de rivalul acestuia Mateiu Basarab al Munteniei și spriginit și de Gh. Rȃkoczy fiul, al Ardealului. Revoltei sale îi dȃ pretext familiar, batȋjocurȃrea soȋiei sale de Vodȃ, și naȋional, înclinarea desȃvȃrșitȃ a lui Lupu cȃtrȃ Greci. Ambiȋiosul G. Stefan, venit cu ajutor, gonesce pe Lupu la Cazaci, de unde acesta reȋntorcȃndu-se bate la Poprioani pe trȃdȃtorul sȃu logofȋt. Dar dupȃ Finta, G. Stefan bate și el pe Lupu, îl alunga la Tȃtari, și cu bani capȃtȃ confirmarea (Sept. 1653) dela Turci. Grecii sȃnt persecutaȋi cumpȋlit, ca și rudele lui Lupu, ceea ce provoacȃ uneltiri și plȃngerȃ la Constantinopole, mai ales din partea lui Lupu, care fugise aci. Apoi credinȃ cȃtrȃ aliatul sȃu Rȃkoczy nu cam plȃcea Turcilor. Acestȃ înȋghebase o mare alianȋȃ (Muntenia, Moldova, Cazacii, Svedia, Brandenburg) contra Poloniei, ba ȃncȃ fȃcuse și o expediȋie, neisbutitȃ însȃ. Poarta temȃndu-se ca aceastȃ alianȃȃ sȃ nu se întȃorcȃ împȃtrȃvȃ-i, destitue pe cei 3 principȋ (incep. 1658), punȃnd în locul lui G. Stefan pe G. Ghica. Depusul, cu alȃȋii sȃi, Rȃkoczy și Const. Basarab Șerban al Munteniei, mai face o zȃdarnicȃ încercare împȃtrȃvȃ acestuia. În curȃnd e scos din alianȃȃ și înlocuit cu domnul

Munteniei, Mihnea III. G. Stefan pribegesc pe prin Polonia și Austria (1662), Brandenburg, Moscova, Svedia (1665), fără isbândă. Toți îl părăsesc, și lipsa de mijloace îi aduce miseria materială. Viața lui e dureroasă: bolnav, părăsit chiar de slujbașii neplătiți. După atâtea suferințe moare în Brandenburg (1669), de unde soția sa îl aduce în țeară înmormântându-l la mănăstirea Cașin (poate). Pusese dări pe țeară, să facă față uneltirilor din Constantinopol, și avea lefegii străini. Fusese om deplin, dar de o ambiție periculoasă terții chiar. (Cf. Papadopol-Calimach, „Gh. Stefan“. Buc., 1886.) [Aguiletti.]

Georgescu, 1) *G. Ioan*, sculptor român, n. în Bucuresci 1855, † în Nov. 1898. După ce își făcû o parte din studiile liceale și câțiva ani în școala de arte și meserii, intră la 1872 în școala de belearte din Bucuresci, în atelierul de sculptură al profesorului Storck, de unde, după cinci ani de studiu obținând premiul de străinătate, plecă la Paris și intră în atelierul sculptorului francez Delaplanche. Distins din capul locului de către profesorul său, atât ca temperament artistic, cât și ca un tânăr zelos și muncitor, G. nu întârzie a produce lucrări din ce în ce mai frumoase, și a trimite unele din ele în țeară. Intre acestea fû și admirabila sa copiliță rugându-se, statuă expusă la salonul din Paris în 1880, și cu care G., cel dintâi român ce avû o asemenea distincțiune, primî o recompensă. Ea face parte astăzi din muzeul nostru național. Delicatețea ei de forme și de modelaj, și expresiunea din privirea-i, cu adevărat ângerească, alcătuiesc una din cele mai desăvîrșite lucrări de artă, ce posedăm noi. Intors în țeară la 1882, G. debută cu un bust al lui Pascali. Artistul dramatic, cu temperamentul său teatral și cu caracterul școalei exagerate de atunci, e întreg în bronzul lucrat de G. Ca statue monumentale ce înfrumusează piețele noastre, trei sînt datorite lui G.: Statua lui Lazăr, în piața universității din Bucuresci; statua lui Assachi din Iași, și statua lui Pache Protopopescu. Din ele cea mai isbutită, mai senină și mai în caracterul originalului, e aceea a scriitorului Assachi, care stă meditativ în fotoliul lui de lucru. În același timp G. a făcut lucrări mai mici, unele aflătoare în muzeul național din Bucuresci, altele pe la particulari. Două din ele am puté dice, că resumă talentul lui G.: un Aruncător de săgeți, turnat în bronz, care prin anatomia corpului său și prin avântul mișcării, e poate cea mai însemnată lucrare a lui G., și un bust, de o rară expresiune, înfățișând o femeie tineră, cu o năframă pe cap, în felul țerancelor noastre, care, ca și celebra figuranță a lui Grigorescu, face parte din colecția Ion Ghica dela Ghergani. Afară de acestea, G. a lucrat încă preste 150 busturi ale oamenilor noștri politici și de litere, răspândite prin palatele universităților noastre, prin incintele Camerei și Senatului, etc. Dintre ele menționăm bustul lui Alexandri (v. vol. I, pag. 96—97), al lui I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, etc. Lucrările lui G., făcute după fotografii și indicațiuni postume, sînt, fresce, lipsite de expresiune și de viață. Când însă avû natura în fața lui ca model, G. sciû să deie însuflețire și expresie ca nimeni altul la noi. [N. Petrașcu.]

2) *Georgescu, P. M.*, autorul mai multor traduceri mediocre din limbile franceză și greacă: Pacea din Paris este sau nu solidă?; Misterele inquisiției, 1856; Regina Margot, 1856; Despre respectul autorităților stabile, 1857; Apărarea bisericii resăritene, 1859; Dogmele, viețile, credințele, sistemele și sentințele celor mai renumiți filosofi din antichitate, 1866; Luarea Ismailului, 1885; Viețile paralele, trad. inexactă din Plutarch, 1891; Datoriile omului, 1892; Prosa în versuri, aiurări și amintiri vechi și noue, 1892; Cristofor Columb, 1892; Colecție de fabule pentru școalele primare, 1893; Musele lui Herodot, prescurtare, 1893; de asemenea a tradus din Daponte și Ilie Fotino.

3) *Georgescu, Nicolae*, poet român, n. la Bucuresci 1834, intră în armată și ajunge căpitan, † 1866. Operă postumă, Foi de toamnă, elegii, 1867; cu totul uitat.

4) *Georgescu, Teodor*, n. 1832 în Bucuresci; psalt, profesor de musică, a publicat și poezii neînsemnate.

Georgetown, oraș întărit și capitala coloniei engleze Guayana (America sudică), lângă riul Demerara, cu 53,176 loc. (1891), între cari numai 5000 Albi; are port excelent.

Georgia, republică a Uniunii nordamericane, situată lângă Oceanul Atlantic între 30°21' și 31° lat. nord. și între 80°48' și 85°40' long. vest.; 154,030 km². Jumătatea sudică e plană sau colinoasă, cea sud-estică scundă și muntoasă, cea nordică e muntoasă. Rîuri principale sînt Savannah, Appalachiană și Altamaha. La sud clima e nesănătoasă, pe la mijloc și la nord excelentă. Iernile sînt domoale. 1.837,353 loc. (1890). Agricultura este ramul cel mai însemnat de căstg (bumbac, orez, cucuruz și cartofi dulci). Comerțul nu e prea însemnat. Flota consta (1889) din 83 corăbii cu vîntrele și 61 vapoare. Rețeaua căilor ferate este încă puțin dezvoltată. Institute de învățămînt: 7 colegii, mai multe academii și institute mai înalte, 8000 școale elem.; apar 28 diare de ȳ, 195 săptămînale; capitala Atlanta. Guvernorul și 175 reprezentanți se aleg pe câte 2 ani, 44 senatori pe câte 4 ani. La congres G. trimite 10 reprezentanți; la alegerea de president are 13 voturi.

Georgia, numită de Ruși *Grusia*, de Turci și Perși *Gurgistan*, de indigeni *Sakartvelo*, în vechime Iberia, provincie meridională a Rusiei. Supr. 60,000 km²., pop. 580,000 loc., între cari puțini Turcomani, Armeni și Jidani. Capitala, *Tiflis*, pe riul Cura. Țeara e mai toată muntoasă și are multe riuri. Piscurile *Mkivari*, *Milvani Hohi* sînt totdeauna acoperite de zăpedi. Văile sînt fertile, cu păduri și pășuni. Clima e temperată. Locuitorii se ocupă mai mult cu agricultura și cu prăsierea vitelor. Viile produc vinuri superioare. Se află plumb, cupru și fier neexploatate. Din cauza abundenței lemnului, cărbunii de pămînt nu sînt căutați. Georgianii se întind și mai departe pe țermul Mării Negre; ei sînt de rasă caucasiană, renumiți în frumseț. Judecați însă după limbă, par mai de grabă a fi de origine mongolă. Georgia formează partea principală din guv. Kutais și Tiflis; populațiunea e creștină, avînd ca șef superior religios pe archiepiscopul din Tiflis, care dela 1836 depinde de sf. Sinod din St. Petersburg.

Georgienii sînt cunoscuți din timpul lui Alexandru cel Mare. *Farnavas* fû primul lor rege. În secl. IV se creștinară și, uniți cu Grecii, luptară contra Sasanizilor și Arabilor. Pînă la 787 domni dinastia lui *Guram*, apoi pînă la 1424 a lui *Bagrat*. Din secl. IX trecu de sub domnia Arabilor la Persi, Bizantini, Turci Selgiucizi și Mongoli. La 1402 recăpeta independența sub George VII. La 1424 fû împărțită în trei regate: *Imeretia*, *Cartalinia* și *Cahetia*, apoi în altelele mai mici, așa că Turcii le atacară cu ușurință. La 1774 Solomon II al Imeretiei chemă pe Ruși în ajutor, iar la 1810 fû prefăcută în provincie rusească, cum fusese deja Cartalinia și Cahetia, și astfel au ramas toate trei pînă astăzi. [A. S.]

Georgic, gen de poezie didactică, în care se vorbește despre diferitele lucruri privitoare la agricultură. Cel mai cunoscut poem de acest gen sînt „Georgicele” lui Virgil.

Georgica, limba, sau *grusică*, vorbită prin Caucazul sudic și sud-vestic, face parte din familia limbilor caucasice, care ocupă în Asia o pozițiune tot așa de izolată ca și basca în Europa. Se deosebește G. veche, limba bisericești, și G. modernă, împărțită în numeroase dialecte. Ca limbă literară, G. se poate urmări pînă în secl. X. Astăzi, ea se află în decadență, scriitorii moderni servindu-se cu preferință de limba rusească. [Ti.]

Georgieni, v. Georgia.

Georgina, Gheorghina, numiri populare ale plantei *Dahlia variabilis* Desf. (v. ac.).

Georgios Monachos, (Călugărul), unul din cei mai însemnați cronicari bizantini. Despre el scim că a fost călugăr și că a trăit prin secl. IX. Opera sa compusă din 4 cărți nu e importantă prin valoarea sa pragmatică, ci prin influența cea mare pe care a exercitat-o. Toți cronicarii bizantini posteriori l-au utilizat în sensul medieval, adică au transcris din el pasagi întregi, cu foarte puține schimbări. Pe de altă parte opera lui G. a fost tradusă în limbi străine, mai ales în slavonesce; și cea mai veche cronică rusească, a lui Nestor, e în totul inspirată de a lui G. pentru evenimentele istorice, cari nu sînt rusesci. Ediția cea mai completă e a lui Muralt, Petersburg, 1859. [C. Litzica.]

Georgios Synkellos, (Secretarul), un cronicar bizantin, despre care scim că a trăit pe la finele secl. VIII, că a fost secretarul patriarhului Tarsasios și că a murit după anul 810. Opera sa „*Ἐκλογὴ χρονογραφίας*”, deși o simplă cronică, este totuși foarte importantă mai ales pentru cunoașterea cronografiei creștine; ea a ramas neterminată, căci merge numai pînă la Diocletian, și a fost continuată de cronicarul Theophanes Confessor (v. ac.). De remarcat că G. s'a servit nu de era obicinuită a la facerea lumii (5508), ci de era alexandrină (5493). [C. Litzica.]

Geostatica, învățătura despre echilibrul corpurilor solide.

Geostereoplastica, prezentarea părților suprafeței pământului în relief.

Geotactism, (botan.) se numește influența ce o exercită gravitatea asupra vegetalelor mobile; sub acțiunea acestei forțe plante mobile vii, ca *Euglena*, *Chlamydomonas*, ș. a., lăsate libere într'un vas cu apă, pe fund cu un strat subțire

de năsip, se observă că se adună la suprafața năsipului. Dacă sînt moarte cad la fundul păturii de năsip. La alte plante mobile se observă indiferența geotactică, căci într'un mediu și sub influența gravității iau o poziție oarecare, cum sînt s. e. *Diatomeele*, *Oscilarielle*, etc. [S. Șt. R.]

Geotermia, știința care se ocupă cu căldura interioară a globului terestru.

Geotermometru, un aparat cu care se măsoară temperatura interioară a pământului.

Geotropism, (botan.) se numește reacțiunea plantelor la influența gravității. Această forță lucrînd singură asupra diferitelor organe ale unei plante superioare, le dă anumite direcțiuni. Așa, lucrînd asupra rădăcinii primară subterană și asupra tulpinei, ambele în stare de creștere, pe una o ridică în sus, pe cealaltă o introduce în pămînt; determină adică o polaritate inversă pentru tulpină și pentru rădăcină. Prin experiențe apropiate, instituite de către Knight, Hunter, Dutrochet, Sachs, Elfving, Voelching și alții, s'a dovedit și influența gravității asupra plantelor, și cum lucrează asupra diferitelor lor membre. Dacă sensul, în care lucrează gravitatea, e spre centrul pămîntului, în direcția razei lui G. e pozitiv (la rădăcina primară subterană); lucrînd în sens contrar G. e negativ (la tulpina principală aeriană). G. mai e: oblic (*diageotropism*), cînd sub influența gravității membrele plantei fac cu verticala unghiuri ascuțite sau obtuse (la rădăcinile și ramurile laterale); transversal, cînd organele au direcție perpendiculară pe verticala locului (la rhizome, stoloane); lateral (la plantele volubile). Toate aceste direcțiuni variate, luate de plante sub influența gravității, se datoresc faptului, că creșterea întăi e întîrziată și al doilea e întîrziată mai mult pe o față decît pe alta. Astfel se și explică cum, atunci cînd vîntul sau ploaia culcă la pămînt cerealele, nodurile lor în stare de creștere fiind sub acțiunea gravității, cresc mai mult pe fața inferioară, mai puțin pe cea superioară și așa după puțin timp cerealele se ridică. G. combinat cu alte forțe ale mediului (lumină, căldură) poate determina alte modificări pentru plante și direcțiuni noi mai favorabile pentru ele. Astfel, ceea ce se numește dorsiventralitate la plante, plagiotropism, isotropie, epinastia (v. ac.) și altele, nu sînt decît modificări aduse plantelor de către G. combinat cu radiațiunea sau cu umiditatea. [S. Șt. R.]

Geotrupes, insect coleopter din familia Lamellicornilor.

Gephyreeni, grupă de animale, care cuprinde între altele familia Sipunculidelor și a Synaptidelor, clasate printre Echinodermi, în ordinul Apedicelelor (Cuvier), Apodelor (Van der Hoeven) sau Vermigrada (Forbes). Astăzi însă se clasează printre Anelide cu excepțiunea synaptelor, cari sînt echinoderme.

Gepiđi, popor german din neamul gotic, care mai înainte locuia lângă Marea Baltică pe la gura Vistulei. Mutându-se odată cu Goții spre mează-đi, G. se așează la hotarele de mează-noapte ale Daciei, unde se găsesc pe timpul cînd Goții stăpîneau Dacia. Apoi ei devin supuși Hunilor (375—453) și au, împreună cu Ostrogoții, un rol însemnat în oastea lui Attila. După moartea lui Attila, G. sînt cei dintîi cari ridică armele în contra Hunilor. Invingători, ei iau în

stăpânire Dacia cu consimțământul Romanilor și în calitate de federați ai imperiului de resărit. Astfel se restabili raportul federal al Daciei cu imperiul roman din timpul Goților. Locuințele G.-lor în Dacia erau în câmpia apuseană, pe Tisa, Criș, Murăș, Bega și Timiș; totuși stăpânirea lor se întindea și asupra părții centrale a Daciei până la Olt și Carpații resăriteni, care parte mai ales fusese romanisată în timpul dominațiunii romane; partea din resărit de Olt și de Carpați se găsește ocupată, după retragerea Hunilor, de Slavi. În afară de Dacia, G. ocupă, după mutarea Ostrogoților din Pannonia în Italia (489), și teritoriul de lângă Sirmium și Singidunum în dreapta Dunării, care fusese în posesiunea Ostrogoților. Aceasta are de urmare ostilități cu Ostrogoții, cum și cu imperiul roman. În urmă, așezându-se în Pannonia Longobardii, G. au continuat ostilități cu aceștia, până ce Longobardii uniți cu Avarii distrug regatul G.-lor (566). Avarii iau apoi în stăpânire Dacia, în urmă, după mutarea Longobardilor în Italia (568), și Panonia. Resturile G.-lor dispar sub stăpânire străină; ultima lor mențiune se face în secl. IX, când exista încă un rest de populațiune gepidă până după căderea Avarilor. (Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarn*; Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung*.) [D. On.]

Gepiu, magh. *Gyapju*, comună rurală în Ungaria, cottul Bihor, cu 1254 loc. Români (976) și Maghiari.

Ger, frig foarte mare. Ger umed, ger uscat.

Gera, capitala principatului Reuss I. n. în valea Elster, cu 43,544 loc. (1895); cameră de comerț, filiala băncii imperiale, banca de G.; industrie de lănări și armonici; grădinarie artistică; gimnasiu clasic și real, școală comercială.

Geraestos, în mitol. grc. e un predicat al lui Poseidon, zeu al apei, căpătăt dela promontoriul G. în Euboea, unde a fost lăsat cultul zeului.

Gerai Mengli, chanul tătarăsc al Crimeii, prietenul lui Ștefan cel Mare al Moldovei (1492). Sprijine pe eroul Moldovan când contra Lituaniei ori a Moscoviei când mai ales contra Poloniei (1503). Din toți principii resăritului, pe cari Ștefan voia a și-i câștiga împotriva puterii otomane, singur G. M. a ramas credincios Moldovei până la moartea eroului ei Domn (1504).

Geraniaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate-polypetale, ce cuprinde vr'o 20 genuri cu vr'o 750 specii de plante erbacee subfrutescente, frutescente sau mai rar arborescente, glabre sau adesea pubescente și cu glandule, cari secretă de ordină un oleu aromatic. G. sunt răspândite prin regiunile temperate sau subtropicale ale globului, cele mai multe cresc în Africa australă, în Australia sunt însă foarte puține. Această familie să divide în următoarele 7 triburi: I. tribul *Geranieae* cu genurile: *Biebersteinia* Steph., *Monsonia* L., *Sarcocaulon* DC., *Geranium* L., *Erodium* L'her. II. tribul *Pelargonieae*, din care menționăm genurile: *Pelargonium* L'her., *Tropaeolum* L. III. tribul *Limnantheae*, din care menționăm pe *Limnanthes* R. Br. IV. tribul *Vivanieae* cu genul *Vivania* Cav. V. tribul *Wendtieae*, din care menționăm pe *Wendtia* Meyen. VI. tribul *Oxalideae*, din care însemnăm pe *Oxalis* L. și în fine VII. tribul *Balsamineae*, din care menționăm pe *Impatiens* L. [Z. C. P.]

Geranium L., (botan.) gen din fam. Geraniaceae, trib. Geranieae, cuprinde plante erbacee mai rar subfrutescente anuale sau perene cu ramuri articulate noduroase. Acest mare gen are vr'o 100 de specii, răspândite prin regiunile temperate ale globului. În părțile noastre cresc numeroase specii de *Geranium*, din cari menționăm: *G. macrorrhizum* L., *G. sanguineum* L., *G. pratense* L., cunoscut de popor sub numirile de Ciocul berzei, Greghetin, etc. *G. phaeum* L., numit vulgar Pălăria cucului, Priboiu, *G. Robertianum* L., numit de popor Năprasnică. Unele specii de G. se cultivă ca plante decorative. [Z. C. P.]

Gérant, (franc.) însărcinat de afaceri. La societățile în comandă se numește G. și complementarul spre deosebire de »bailleur de fonds«, care garantează numai cu o misă determinată pentru obligămintele societății (= nemț. »stillter Gesellschafter«).

Gerar, numele popular al lunii Ianuarie.

Gerardin, *St. Marc*, ilustru literat francez, unul din marii filo-români, cari prin scrieri omenite a apărât cauza Românilor în chestia unirii (1857).

Gerardo, *Emanoil*, ambasadorul republicei Veneției pe lângă Ștefan cel Mare al Moldovei (1476). Avea instrucțiuni speciale să liniștească pe eroul moldovean de supărarea, ce i-se causase prin lipsa de sprijin pecuniar din partea apusului, să cerceze natura țerii și a Domnului și să vegheze de a nu se încheia vr'o alianță între Ștefan și Turci.

Gerasim, *Timuș*, n. 1849 în Iași. Acolo a și făcut primele studii, pe cari le-a continuat în mănăstirea Neamțu. Seminarul din Socola l-a frecventat în două rânduri, căci terminând cursul inferior, se căsătorii și se hirotonii diacon în 1871, iar apoi veduind a absolvă cursul complet. Pe baza acestei absolvări se înscrie la facultatea de litere din Iași, dar deja după un an fii permutat ca archidiacon la mitropolia din București, unde se și calugări la măn. Cernica. În 1880 se numii predicator și în urmă se duse la Cernăuți pentru completarea studiilor teologice. Intorcându-se în țeară cu titlu de Doctor, se hirotonii preot în 1884 și fii numit profesor la facultatea de teologie din București, unde predete limba ebraică, archeologia biblică și exegesa. În acest interval a fost numit archimandrit, iar în 1886 se consacră archiereu cu titlu de Piteșteanu, servind mai în urmă în această calitate ca vicar al mitropoliei de Bucuresci. Din cariera lui profesorală a fost scos prin alegerea la episcopia de Argeș în 14 Martie 1894, demnitate ce ocupă până astăzi. Pe teren literar avem dela dînsul Meditațiuni asupra psalmilor (3 vol.), Călătorie la locurile sfinte, Dicționaraghiografic (al sfinților), apoi traducerea teologiei dogm. de Macarie (3 vol.) și a ist. dreptului Roman de Zaharia, în fine edițiunea Tetravangelului de Coresi și a catehismului lui Damaschin, ep. Rîmnicului. (Calendar bisericesc, Buc. 1899, p. 63; Alman. Cult. Buc. 1893, p. 18).

Gérce, *Kis-G.*, comună mică în districtul Tiszán tul, cott. Ugocia, cu 1572 loc. Rom. (1891).

Gérce-Tacsikánd, com. mică, districtul Sárovar, cott. Vas, 1867 loc. Maghiari, oficiu și casă de păstrare postală.

Gerda, în mitol. nord-germană a fost fata frumos strălucitoare a uriașului Gymir, soția lui Freyr, ca zeu de soare.

Gerend Keresztúr, v. Grind.

Gerilă, în poveștile românesce un uriaș. Harap Alb întâlnește un om, care se pârpală pe lângă un foc de 24 stânjini de lemne și totuși striga, că moare de frig. Era G. Impăratul pe Harap Alb îl culcă în cameră încălzită cu 24 stânjini de lemne, dar G. îl scapă, pentru că cu suflarea sa înghețată cuprătorul. G. e personificațiunea iernii, a gerului. În alte povești, uriașul are numele: *Gerosul* și *Gerul*. [Atm.]

Gerlach, Ernest, om politic german, n. 1795 în Berlin. A luat parte la campania contra lui Napoleon I (1813—1815). După ce a terminat studiile juridice a fost numit consilier la tribunalul din Naumburg, apoi president la tribunalul din Halle și în 1835 vicepresedinte la curtea din Frankfurt pe Oder. Mai târziu a fost membru în consiliul de stat. În 1842 el propune un proiect de lege asupra divorțului. În 1848 G. se manifestă în politică ca liberal, mai târziu trecu însă în rândurile reacționarilor. El a murit în 1871 la Bruxella.

Gerlachfalú, (germ. *Gerlsdorf*, slav. *Gerlahovec*), *piscul dela G.*, cel mai înalt pisc al muntelui Tatra, 2663 m.; spre nord-vest dela satul G. în Ung., cott. Szepes.

Gêrlîste, (magh. *Gerlistye*), comună mică în Banat, cott. Caraș-Severin, cu preste 1800 loc. Români.

Gerlisthey, familie nobilă rom. cu posesiuni în districtul val. al Almajului (Gêrlîste-Gerlisthe, Garlistha acum Rudărie, Iașanița, Rustnic, Priplăp, Hirneac, Margina și Săliste), înrudită cu familiile nobile de Bizere, Fiat, Bacoți, Peică, Racovița, Gaman, Ioșica, Fodor, Giurma, Ivu (Kállay), Margina (Morzsina), Mășcaș (Macskásy) ș. a.; se amintesc în istoria Banatului Severin înainte de 1410; la 1495—1508 Iacob G., iar la 1520—1521 Nicolae G. e ban al Severinului.

German, *Resboiul pentru libertate*. Resboiul (1813—1815) contra lui Napoleon I, purtat de statele germane și de alte state ale Europei, se cheamă în Germania resboiul pentru libertate. Inima mișcării contra lui Napoleon era în Prusia, unde marea lovitură din 1806 deschise ochii regelui și consilierilor săi ca să ușureze pe țărani și să organizeze armata. Inteligențele alese conlucrară la ridicarea națiunii germane, așa Fichte, Schleiermacher, Arndt însușesc tinerimea să lupte pentru patrie. După campania nenorocită din Rusia, Prusia se simți scuturată de frigurile revoltei contra tiranului. În 3 Febr. 1813, când Frederic Wilhelm cheamă corpurile de vânători voluntari, aleargă sub steag oameni de toate vîrstele și din toate clasele. Alianța cu Rusia, chemarea milițiilor fură urmate de declararea de resboi Franței 27 Mart. 1813. Prusia avea 278,000, însă numai jumătate erau soldați în regulă. La 2 Aprilie avu loc prima ciocnire la Lüneburg; apoi lupta cea mare la Lützen (90,000 Pruso-Ruși contra 120,000), unde rămân pe câmpul de luptă 8000 de Prusieni și 2000 de Ruși, la 21 Maiu Napoleon silește la Bautzen o armată aliată să se retragă. Urmează un mic armistițiu, după care și Austria declară resboi lui Napoleon în 11 Aug. 1813, apoi și Svedia, încât coalițiunea dispunea de 480,000 cu general-sef Schwarzenberg și de banii Angliei, iar Napoleon n'avea decât 440,000. Bülow bate pe Oudinot la

Grossbeeren, iar Napoleon pe Schwarzenberg la Dresda, Vandamme e luat prizonier la Kulm, iar Macdonald învins de Blücher la Katzbach și Ney la Dennewitz. Napoleon se așează cu 180,000 la Leipzig. În prima luptă aliații (200,000) fură învinși, însă întăriți cu un ajutor de 100,000 atacă din nou 18 Oct. și silesc pe Napoleon să se retragă; dar la Hanau (31 Oct.) acesta risipește încă o armată austro-bavareză. Incep tratări de pace fără succes. Aliații trec Rinul, Blücher atacat de Napoleon la Brienne (29 Ian. 1814) îl bate la La Rothière. El credea chiar pierdut, fû însă bătut el în 3 locuri și silit să se retragă. Napoleon voiesce să transpoarte locul de luptă pe Rin și se îndreptează în acea parte, dar aliații nu-l urmează, ei merg asupra Parisului. 31 Martie 1814 intră în Paris, Napoleon abdică și Burbonii cu Ludovic XVIII sunt restabiliți în Franția. La 1 Martie 1815 Napoleon vine din insula Elba, unde fusese exilat, și debarcă la Cannes în sudul Franței; populațiunea îl primesce cu entusiasm, căci reacțiunea abusera de puterea ei și nemulțămise clasele de jos. Burbonii fug, imperiul se restabilește, dar și coalițiunea dă ordin armatelor să înainteze în Franția. În Iunie Napoleon cu 130,000 are contra sa 215,000 de Englezi și Prusieni. Blücher învins la Ligny în 16 Iunie, Wellington fû atacat la Waterloo 18 Iunie. Când era aproape să învingă, Napoleon este atacat și din coaste de armata lui Blücher. Pacea dela Paris 20 Nov. 1815 impunea 1400 milioane despăgubiri, iar Prusia mai cerea, fără să obțină, Alsația și o parte din Lorena.

Germana, *limba*, face parte din ramura numită tot germană a limbilor indo-europene. Aceasta cuprinde gotica, stinsă de mult, nordica veche, din care s'a dezvoltat idiomul norvego-islandez și cel svedo-danez, și germana vestică, subîmpărțită în germana de sus, de mijloc și de jos (Hoch-, Mittel-, Niederdeutsch), din care cea dintâi, vorbită în sudul muntos al Germaniei, a dat naștere limbii literare a Germanilor de astăzi, iar cea din urmă, proprie părților șese ale nordului, s'a despicat mai departe în engleza, olandeza, flamanda, etc. În evoluția germană de sus se deosebesc trei perioade succesive, cea dintâi întinzându-se până pe la 1100 (germ. de sus veche, Althochdeutsch), a doua dela 1100—1500 (germ. de sus mijlocie, Mittelhochdeutsch), iar ultima, dela 1500 încoace, reprezentând perioada limbii literare de astăzi (germ. de sus modernă, Neuhochdeutsch). Aceasta din urmă, deși clădită în general pe temelia dialectului grăit în Saxonia de sus, este un amestec artificial din diferite dialecte, produs mai ales în cancelaria imperială, și reprezintă un idiom aparte, care n'a fost nici odată limba naturală a poporului. Răspunderea ei ca limbă generală a scriitorilor și izbânda ei asupra celorlalte dialecte literare se datorește în primul loc lui Martin Luther, a cărui traducere a bibliei (1522—32), ca și cântecele bisericesci compuse de el, pătrunseră curând până în ultimele bordeie ale credințioșilor bisericii reformate de el. La perfecționarea ei contribuîră apoi Opitz (pe la 1630) și societățile literare din timpul său, Gottsched (pe la 1730), Lessing, Goethe, ș. a. Particularitatea cea mai caracteristică a limbilor germane este așa zisa *Lautverschiebung* (mutarea sunetelor), fenomen care

constă în aceea, că în aceste limbi consoanele moi (d, b, g) din limbile surori trec în vîrtoase (t, p, k), acestea în aspirate (th, f, ch) și acestea iar în moi (s. e. lat. dentem — engl. tooth, sanscr. tad — engl. that, grec. thyra — engl. door). O a doua mutare s'a operat în germana de sus, unde t, p, k din germana primitivă au devenit z și ss, pf și f, ch și hh. Germana întrece toate limbile moderne prin imensa ei bogăție lexicală, datorită mai ales facultății aproape nelimitate de a forma cuvinte prin derivare și compunere. Pe de altă parte ea este inferioară celorlalte limbi culte, îndeosebi francezei, în privința eufoniei, a precisiunii în exprimarea ideilor și a limpezimii structurilor sintactice. (Gramatici de Grimm și Heyse, dicționare de Grimm, Sanders și Heyne.) [—]

Literatura germană are 3 epoci: evul mediu, reforma și timpurile moderne. Evul mediu e preces de timpul de pregătire, împărțit în periodul gotic și cel franc sau renan și nordic.

Din *periodul gotic* a ramas cel mai vechiu document al limbei germane, *Manuscriptul de argint* (*Codex argenteus*), care cuprinde Biblia tradusă de episcopul Goților, Ulfila, în secl. IV (318—388), după septuaginta, în limba gotică, din care s'a păstrat câteva fragmente din vechiul testament, și mai întreg noul testament. Iordanes, Tacit, Amian Marcellin și croniștii germani spun, că Germanii aveau o bogată poezie națională, propagată prin viul graiu. Priucipalele tradițiuni mitologice și eroice erau: cea gotică, numită a *Amelungilor*, al cărei teatru fusese ținutul Dunării, Tirolul și Italia de sus, și al cărei centru era *Dietrich dela Bern* (Verona), numele popular al lui Teodoric cel Mare; și trad. burgundică sau renană a *Niebelungilor*, amândouă contopite mai târziu de minnesingeri în marea epopeă *Niebelungenlied*; și era trad. nordică a *Hegelingilor*, din care s'a născut în secl. XIII frumoasa epopeă *Gudrun* (v. ac.). Erau cantece resboinice, cantece epice, cantece la sacrificii, ospețe și alte ocațiuni, numite *barditus*. Multe tradițiuni, scrise mai târziu în l. latină, fură adunate în secolul nostru de frații Grimm și traduse în limba actuală de Uhlend, s. a.

Din *periodul franc* (600—1099) mai ales de pe la 800 încoace, există câteva documente literare, aproape toate în vechea limbă germană (Althochdeutsch), din cari cele mai însemnate sînt: *Cântecul lui Hildebrand* (v. ac.), un fragment din tradițiunea gotică despre Teodoric (Dietrich); *Heliant* (*Mentuitorul*), scris sub Ludovic Evlaviosul (L. Le Débonnaire), pentru creștinarea Saxonilor, în vechiul dialect saxon, după evangelistul Mateiu; *Muspili*, fragment dintr'o poemă saxonă despre judecata din urmă; *Cântecul lui Ludovic*, păstrat și în o versiune franceză sub titlul *Cantilène sur la bataille de Saucour*; *Merigarto* (Grădina încungurată de mare), fragment dintr'o poemă enciclopedică, compusă de un preot pe la mijlocul secl. XI; *Cartea eroilor* (*Heldenbuch*), însemnată colecțiune de poeme și fragmente epice de autori necunoscuți, adunate prin secl. XII de un Gaspar din Roen; e un amestec de mituri religioase și legende istorice din timpul năvălirilor barbare, relative mai ales la Dietrich dela Bern și la Etzel (Atila); și câteva rugăciuni și cantece religioase. În 1841 G. Waitz a descoperit la Merse-

burg două *Descănțece vechi*; în 1857 Miklosich află altele mai puțin însemnate. Acestea formează trecerea dela literatura păgână la cea creștină. După creștinarea Germanilor, desvoltarea vechei literaturi naționale fû innăbușită prin preoții creștini, cari scriau mai mult în l. latină. Numai câțiva călugări au lăsat câte ceva scris în l. germană. Astfel sînt: *Regulele Sf. Benedict*, traduse într'o germană aproape neînțeligibilă în secl. VIII, de un Kero; *Viața lui Isus*, după evanghelii, în versuri strofice și rimate, de un Otfried, pe la 870; *Psalmii*, *Categoriile lui Aristotele*, *Consolațiunea lui Boetiu*, în l. saxonă de Norker Labeo Teutonicul (1022); *Cugetarea morții* și *Credința*, două poeme de Hartmann și Heinrich, fiii poetesei Ava, care a scris în versuri rimate *Despre viața lui Isus* și despre *Antichrist*. Hrosvitha, stărița mănăstirii dela Gandersheim, s'a făcut renumită, în secl. X, prin câteva poeme religioase în l. lat. și prin o serie de comedii latine, parte profane, parte religioase, prin cari voia să alunge din mănăstiri pe Terențiu și alți poeți păgâni. *Rudlieb* (*Ecbasis cuiusdam captivi*, scăparea unui prizonier), din *Thiersage* (tradițiunea animalelor), de prin secl. X; *Waltharius*, altă poemă lat. de Ekkehart (v. ac.).

Evul mediu (1100—1500) e prima epocă însemnată a literaturii germane, împărțită în periodul svab sau al minnesingerilor, timpul de înflorire al literaturii germane, care cuprinde secl. XII și XIII, până la jumătatea celui de al XIV, și periodul saxon sau al meistersăngerilor, timpul decadenței, până la reforma religioasă, secl. XIV și XV. Luptele între puterea lumească și cea religioasă a papei, începînd dela Henric IV, expedițiunile cruciate, creșterea și înflorirea cavalerismului și a sistemului feudal, bunăstarea materială a populațiunilor sub suveranii din casa Hohenstaufen, patroni și uneori chiar cultivatori ai poeziei, puternica influență a creștinismului, contactul Germanilor cu Orientul, cu alte popoare, și cunoascerea literaturilor străine, toate acestea reînnoiră moravurile și instituțiunile, innobilară ideile și simțimentele și deteră o nouă putere de viață poporului german, exprimată în literatura sa națională. Vechile tradițiuni naționale, a căror suvenir era continuu întreținută de musicanți, fură reluate și desvoltate de *Minnesingeri* în frumoasele epopei »*Cântecul Nibelungilor*« și »*Gudrun*«, vechi legende eroice, amintite în »Cartea eroilor.« Subiectul primei epopei, plină de scene înfiorătoare și măceluri, e resbunarea Crimhildei, veduva lui Siegfried, în contra omoritorilor acestuia, cu un amestec de mituri și legende vechi cu idei și credințe creștine. Gudrun asemenea. Amîndouă sînt comparate de Germani cu Iliada și Odissea, cu cari seamănă și prin anonimitatea autorilor și prin continua schimbare a formei până când prin mîna de mîiestru a unui nou poet anonim primiră unitatea de concepțiune în limba germană medie (Mittelhochdeutsch), traduse ađi în limba actuală. Pe lângă acestea și alte poeme populare, cu subiecte din tradițiunile eroice naționale, ca regele »*Orendel*«, »*Ducele Ernst*«, »*Wilhelm de Austria*«, ciclul gotic despre »*Hugdietrich*«, »*Wolfdietrich*«, regii »*Rother* și »*Ortnit*«, fû mult

cultivat eposul cavaleresc sau »de curte«, împrumutat de obicei din legende franceze, după truverii franci și normanzi și după trubadurii provenșali. Astfel sînt: »Cântecul lui Roland«, »Wilhelm de Orania«, »Parsival«, »Lohengrin«, »Tristan și Iseult«, »Lancelot dela Lac«, »Arthur«, »S. Graal« ș. a. Asemenea poeme luate din ciclul antic, ca »Resboiul Troiei«, »Alexandru cel Mare« ș. a., scrise în versuri lungi strofice. O formă deosebită și mai originală au poeziile lirice din acest period, în distichuri rimate, multe de poeți cunoscuți, deitate în luptele poetice, date în onoarea principilor, la curțile acestora. Intre cele mai renumite e »Lupta cântăreților dela Wartburg«. Enigme filosofice și teologice, probleme imposibile, însoțite de diavoli, exorcisme, felurite cunoștințe și superstițiuni; apoi laudele și faptele principilor, formează cuprinsul acestor cantece. Cuprinsul și forma lor dialogică au dat nascere *misterelor* (v. ac.), forma primitivă a dramei creștine. Se disting cantece de iubire, de laudă, de dans, de nuntă, satirice, religioase ș. a. (v. *Minnesänger*). Cei mai însemnați poeți erau: Wolfram de Eschenbach, Walther de Vogelweide, Henric de Veldeke, Gottfried de Strassburg, Conrad de Würtzburg, Hermann de Aue, Rudolf de Ems, ș. a. În proză nu s'a scris în acest period decât »Biblia săracilor«, în numeroase manuscrise ilustrate cu gravuri, tipărite cele dintâi după invențiunea tipografiei; și colecțiuni de legi și decrete, cunoscute sub numele de »Oglinzi«: »Oglinza Saxoniei« și »Oglinza Săbiei« din secl. XIII. Cu demoralizarea și căderea cavalerismului începe, în secl. XIV, și decadența literaturii. Poesia lirică se cultivă acum de burghezi, în mod artificial. Poezii, creștind că și poesia se învață ca meseriile, se organizau în corporațiuni cu grade ierarhice de ucenici, soți și măiestri. Ei nu mai recitează poeziile lor decât în întrunirile societății, după anumite reguli. Cel mai însemnat dintre acești poeți, numiți *Meistersänger*, a fost cismarul Hans Sachs, renumit și el, nu prin miile sale de cantece lirice, fără valoarea literară, ci ca autor dramatic și scriitor prosaic. Mai multă însemnatate au în acest period, mai ales pentru îmbogățirea și dezvoltarea limbii, scrierile populare satirice și didactice, traduceri și imitațiunile de opere străine; poesia dramatică, care stă în mistere sau drame religioase, scrise de preoți și jucate la Crăciun, la Paști și la Rusali, și comedii sau farse de carnaval, scrise de laici și jucate la început prin case particulare, și în sfîrșit cronicile. Amintim ca cele mai însemnate din cărțile populare: Vestitul »*Tilu Buhoglinde*« (v. ac.), »*Romanul vulpei*« (Reinecke Vos), prelucrat în operă clasică de Goethe; »*Corabia nebunilor*« de Sebastian Brant; »*Teuerdank*«, poemă epică despre căsătoria lui Maximilian. Din scrierile religioase ale *misticilor* sînt: »*Urmarea săraciei vieți a lui Christ*« de Tauler, († 1361); »*Cărțica înțelepciunii eterne*«, scrierile lui Eckhart (1260—1327), Suso H., Otto din Passau, ș. a. Operele clasice grece, latine și italiene, începură a se face cunoscute prin traduceri, ca »*Asinul de aur*« al lui Lucian de N. de Wyle; deosebite scrieri ale lui Aeneas Sylvius, Poggio, Petrarca, Boccaccio, Aretino. Mult contribuă la restaurarea

literaturii I. Reuchlin prin operele sale de gramatică și retorică.

Reforma religioasă pregătită prin scrierile misticilor, prin răspîndirea literaturilor greacă și latină și prin demoralizarea clerului catolic, și făcută de Luther, creă literaturii germane o nouă epocă. Luther, prin talentul, ideile și energia caracterului domină întreg secolul al XVI-lea ca reformator religios, ca pedagog, ca scriitor și poet. El este creatorul limbii clasice germane prin traducerea bibliei, la care lucră cu amicii săi 10 ani, și mai mult încă prin cantecele sale religioase, cari serviră de model unei întregi generațiuni de poeți, prin tratatele, discursurile, satirele și epistolele sale. La reînnoirea ideilor și simțimentelor religioase, și prin ele a literaturii, nu puțin contribuă Melanchton și Zwingli; deși primul a scris în limba latină, al doilea în dialectul elvețian. Hutten se distinge prin eloquenta sa; Thomas Murner prin poemele sale satirice: »*Conjurațiunea nebunilor*«, (*Narrenbeschwörung*) și »*Corporațiunea înșelătorilor*«, (*Schelmensunft*). Un scriitor foarte productiv și zelos partisan al reformei fu Hans Sachs prin numeroasele sale drame, comedii și farse. Fischart, cel mai însemnat poet din a doua jumătate a secl. XV, prin prelucrarea lui *Pantagruel* și *Gargantua* într-o limbă devenită clasică, merita numele de Rabelais al Germaniei. *Minunatele curți ale șoarecilor și broaștelor* a lui Rollenhagen continuă satira socială din *Romanul vulpei*. H. I. de Braunschweig și Iacob Ayser din Nürnberg scriu, pe la sfîrșitul secl. XVI, cele mai bune drame, influențate atât de spiritul reformei, cât și de literaturile străine. La un grad însemnat de dezvoltare ajunge istoria, ai cărei celebri reprezentanți sînt Sleidanus, numit *Tucidide* al Germaniei; Tschudi, »părintele istoriei Elveției«; cronicarul Thurmayer sau Aventinus; legendarul erou național Goetz de Berlichingen, care și-a scris propria sa viață. Celelalte științe asemenea primesc un puternic îndemn sub influența reformei.

Timpurile moderne se pot împărți în 4 perioade: periodul inițiatiunii și erudițiunii; periodul clasic; romantismul și Juna Germanie, și periodul actual al naturalismului. Cu anul 1624, în care apărură *Poetica* lui M. Opitz, începe o nouă epocă a literaturii germ. Caracteristica ei e studiul și imitațiunea literaturilor străine, vechi și moderne. În acest timp se formează numeroase societăți și curente literare, între cari se disting cele două școli silesiane, prima în frunte cu Opitz (v. ac.), numit părintele artei poetice germane, a doua cu Hofmannswaldau. Prima caută modelele și idealele sale în literaturile antice, greacă și latină; a doua în literatura clasică italiană și în cea franceză. Gustul acesteia îl respîndi mult și Frideric II, care scrise operele sale în limba franceză, și Leibnitz, care scrise parte franțuzească, parte latinesc. Un alt curent însemnat fu cel elvețian, celebru prin luptele celor doi critici, Gottsched saxonul, partisan al modelelor franceze, și elvețianul Bodmer, care opunea literaturii franceze pe cea engleză, ca mai potrivită cu spiritul și tradițiunile germane. Scriitori mai însemnați în prima școală silesiană sînt A. Gryphius, superior în dramă lui Opitz, Gerhard, Fr. dela Spee, și Scheffer (*Angelus Silesius*), distinși prin lirica religioasă, și Chr. Grim-

melshausen, autorul romanului *Simplicius* (1699) care, luat din viața poporului, zugrăvesc grozăviile și crușinile resboiului de 30 de ani și devenise cartea cea mai răspândită și mai mult imitată în acel timp, și e cetită și astăzi. În a doua școală silesiană stau de Hofmannswaldau (1618—79), poet liric; Caspar D. de Lohenstein, liric și dramatic și autorul romanului *Arminius și Thusnelda*; ambii se disting prin pedanterie și bombast. O direcțiune opusă urmă Chr. Weise, rector al gimnasiului din Zittau, autorul mai multor drame și poezii religioase și didactice; el însă cădu în extremul opus al platitudinei. Abraham a St. Clara, predicator al curpi în Viena, e renunit ca orator religios. Mult mai însemnați sânt scriitorii din școala elvețiană: Bodmer, Gellert, Haller Hagedorn (1708—54), autor de ode, cântece, poeme didactice, fabule, povești; și Liscow (1701—60), autorul unei *Colecțiuni de scrieri satirice și serioase*. Cel mai mare merit al acestui period e că, prin cultivarea limbei și versificațiunii, a pregătit etatea de aur a literaturii germ., care începe cu anul 1748, când apărură primele trei cânturi din *Messida* lui Klopstock, cari deșteptară entuziasmul întregii Germanii, și ține până la moartea lui Goethe, 1832. Klopstock (1724—1803), prin *Messida* a înălțat simțământul religios, în suflându-i iubirea de patrie și libertate și admirațiunea pentru literaturile clasice antice. Lessing (1729—81), părintele criticii și unul din întemeietorii literaturii clasice germ., combate direcțiunea imitațiunii servile a clasicismului francez și, prin dramaturgia și dramele sale, pune temelia teatrului național german; iar prin scrierea despre *»Educațiunea neamului omenesc«* deschide un nou drum cugetării în filosofie, în istorie, în religie. Wieland (1733—1813), începe sub influența școlii elvețiene și a literaturii engleze, prin poezii morale și religioase; dar în curând ia o altă cale. Prin bogata sa erudițiune, prin spiritul voltairian de independență, prin frumoasa imaginațiune poetică unită cu setea filosofică de a sci și cu farmecul stilului său epic, în care sânt scrise *Oberon*, și celelalte romane ale sale, el farmecă publicul german și devine autorul favorit al claselor înalte ale societății, cari până aci cetău mai mult scrieri franceze. Herder (1744—1803), prin studiul poeziei ebraice desvescesc frumseța și fondul poeziei orientale; prin *Glasure ale popoarelor* face cunoscut spiritul poeziei poporane și primitive, prin *Cid* familiarizează pe German cu poezia națională spaniolă. Prin aceste și alte scrieri, prin poeziile sale, prin *Ideile despre filosofia istoriei*, el deschide Germanilor nouă isvoare de inspirațiune și le dă un nou mod de vedere. Pe căile deschise de aceștia, literatura germană ajunge cel mai înalt grad de desvoltare, prin Goethe, primul poet liric și epic, și prin Schiller, cel mai mare poet dramatic german. Timpul puternicului avânt dat literaturii prin însușirea produsă de operele acestora se numește periodul de furtună și de năvală (*Sturm- und Drangperiode*). Sub influența spiritului vast și aplicat spre realitatea vieții a lui Goethe, a idealistului și entusiastului Schiller și a celorlalți fruntași ai epocii clasice, resar o mulțime de scriitori în toate genurile

literare, între cari se deosebesc, până pe la 1830, două curente principale: al romantismului și al entuziasmului național.

Capii și cei mai însemnați reprezentanți ai romantismului sânt frații Schlegel, Tieck, Novalis (Fr. de Hardenberg), tipul romantismului german; Kleist, mare talent dramatic; Arnim, romancier istoric; Brentano, poet liric și epic; dramaticul Z. Werner; fantasticul novelist Hoffmann; A. Chamisso; ilustrul romancier unoristic Jean Paul Richter; Lichtenstein; și ca talent de prima ordine, romantic prin alegerea subiectelor, clasic prin seninătatea și frumseța formei și prin sănătatea concepțiunii, și înrudit cu cântăreții entuziasmului național pentru independență prin patriotismul său, este L. Uhland, capul școlii șvabe. Notele caracteristice ale romantismului german sânt: predilecțiunea pentru literatura populară medievală față cu literatura clasică veche, lupta ultraistă în contra influenței franceze, și idealismul fantastic, neconform naturii, simbolizat prin *»floarea albastră«*. Se deosebesc deci de romantismul francez, născut mai târziu, a cărui devisă era lupta în contra regulilor clasicismului decădu și în contra imitațiunii modelelor clasice. Dela 1813, luptele pentru independență în contra armatelor franceze, cari ocupară Germania sub Napoleon I, deteră născere unui nou curent literar, al patriotismului și entuziasmului național, în fruntea căruia stau Arndt, Körner, Rückert, filosoful Fichte prin *Discursurile sale către națiunea germană*, ș. a. Acestui period, și în special romanticilor se datoresc cele mai bune traduceri ale clasicilor străini, ca Homer și Virgiliu, traduși de Voss; Dante, Petrarca, Tasso, Ariosto, Cervantes, Shakespeare, prin cari au mărit cercul de vedere al națiunii germane, au îmbogățit limba, au înobilat stilul, și au dat mai multă armonie și simetrie versului.

După revoluțiunea franceză din Iulie 1830, începe periodul de fierbere în literatură al *»junei Germanii«*, în fruntea căruia stau Heine și Börne și în care cel mai influent este Gutzkow, ale cărui scrieri au motivat dispozițiunile de urmărire ale guvernelor în contra acestei școle. Neîmplinirea promisiunilor făcute claselor sociale în timpul resboiului de independență, respândirea ideilor franceze și reacțiunea în contra literaturii naționale de până aci, favorabilă aristocrației și despotismului, au dat născere acestui nou curent literar, social și politic. Novelistul Auerbach, Anastasius Grün (contele Auersperg), poetul popular Fallersleben, Fr. Freiligrath, Hebbel, Herwegh, Simrock, Grabbe ș. a., țin de acest period. Organul lor este *Hallesche*, și mai târziu, *Deutsche Jahrbücher* (1838—42). Ei au meritul de a fi combătut fantasticul și miraculosul introdus de romantici în literatură, de a fi chemat atențiunea scriitorilor asupra realității și a relațiunilor sociale și politice, respândind ideile de libertate și egalitate, cari au pregătit evenimentele din 1848. Defectul acestei grupe de scriitori e socialismul exagerat și cosmopolitismul. Intre scriitorii mai însemnați ai secolului, dintre cari unii țin mai puțin, alții nu țin de loc de juna Germanii, amintim încă pe pesimiștii Lenau și Platen, pe popularul poet Bürger, pe novelistul P. Heyse, romancierul egiptean

Ebers, dramaticul vienez Grillparzer, și cel mai productiv A. Wilbrandt, epicul Hamerling, scriitorii de romane istorice Hauff, Spindler, Zschokko; creatorii novelor sătești Auerbach și I. Rank; Immermann, autorul romanului satiric *Münchhausen*, și alții, a căror enumerare ar fi prea lungă, căci nici o literatură nu e așa de bogată în poeți și scriitori în toate genurile literare ca cea germană, așa încât cu drept cuvânt se poate numi o literatură universală (Weltliteratur), atât prin valoarea și bogăția ei, cât și prin răspândirea și influența ei asupra altor popoare. Dar mai multă influență au exercitat asupra spiritului german scrierile filosofilor, cari au dat tonul literaturii și întregii culturi, și între cari se disting, pe la începutul secolului, Iacobi prin stilul său frumos și cugetările sale nobile, și mai ales Hegel, care luă locul lui Fichte și Schelling; iar după 1848 Schopenhauer, cel mai celebru din următorii și elevii lui Kant, atât ca filosof cât și ca mare scriitor. Afară de aceștia s'au distins încă pe terenul filosofiei, având fiecare cercul său de influență, Krause, Trendelenburg, Büchner, Czolbe, Lange, Herbart, Benecke, Lotze, Fechner, Dühring, Hartmann, Wundt. Mare contingent au adăugat culturii prin lucrările lor pedagogice Pestalozzi, Diesterweg, Dittes, Fröbel (mai mult ca învățător și apostol decât ca scriitor), ș. a. Cei mai însemnați reprezentanți ai istoriei sunt: Raumer, Schlosser, Rotteck, Niebuhr și Mommsen, reformatorii istoriei romane; Dunker, istoricul antichității; Droysen și Curtius, istoricii elenismului; Ranke, Gervinus, ș. a. În alte științe au tras brăde roditoare: W. Humboldt, Otfried Müller, Bopp, Dietz, Lachmann, Heyne, frații Grimm, în filologie; A. Humboldt, Ritter, Burdach, (fisiolog), Vogt (zoolog), Helmholtz, Liebig (chimist), Moleschott, Haeckel, în științele naturale; Winkelman, Vischer, în estetică; Steinthal și Lazarus în psihologia popoarelor, ș. a. De pe la 1880, sub influența scriitorilor ruși, și mai ales a dramaturgului svedez Ibsen și a romanțierului francez Zola, a început și în Germania un curent naturalist, ai cărui reprezentanți sunt Sudermann și Hauptmann, și care își ia subiectele din partea cea mai urâtă și mai nesănătoasă a vieții, pretinzând că chiamarea literaturii ar fi să descopere și expună ranele societății, spre a le pute vindeca. (Cf. Kurz: Geschichte der deutschen Litteratur; Hillebrand: Die deutsche Nationalliteratur des 18. Jahrhunderts; Julien Schmidt: Gesch. der deutschen Litteratur im 19. Jahrhundert; Prütz: Die deutsche Litteratur der Gegenwart; G. Brandes: Die romantische Schule in Deutschland și Das junge Deutschland; Madame de Staël: L'Allemagne; Heinrich: Histoire de la littérature allemande.)

[M. Strajan.]

Germani. Celții și apoi Romanii au dat numele de G. popoarelor germanice, cari singure se numesc *Deutsch* și *Teutsch*. Prima cunoștință despre G. a dat-o grecul Pytheas din Marsilia, care în secl. IV a. Chr. a făcut ocolul Europei vestice și a ajuns pe coastele Germaniei. Primul contact al Romanilor cu G. a fost în invasiunea *Cimbrilor* și *Teutonilor* (102, 101 a. Chr.), apoi în luptele lui Caesar cu Ariovistus (58 a. Chr.). Romanii înving pe Germani, îi alungă preste Rin și preste Dunăre, Germanii resistă însă cu succes câte

odată (pădurea Teutoburgică 9 d. Chr.), apoi intră ca federați în armatele romane, cultiva câmpiile și apără provinciile. Invasiunea Hunilor îi aruncă asupra imperiului, în care se așează (Burgunzii și Francii în Galia, Visigoții în Galia și Spania, Vandalii în Africa, Heruli, Ostrogoții și Longobardii în Italia, Anglii și Saxonii în Bretania) și unde se contopesc mai toți în populațiunea romanică. Regatul Francilor, întemeiat de Clovis, nu avea hotare fixe spre resărit și deși atrăgea în sfera lui de subordonare pe cele mai apropiate popoare germanice din Germania proprie, însă înainte de propagarea creștinismului nu se poate vorbi de o Germanie istorică. Din secl. VII—VIII se creștinează Alemanii, Bavarezii, Turingii (Bonifacius), apoi Carol cel Mare (768—814) supune și creștinează cu de a sila pe Saxoni, împarte țeara lor în districte, regulează justiția și obligațiile militare. (v. Germania, istorie.)

Germani, Menelas, mare financiar român, de origine macedonean, n. în București la 1836, și-a făcut studiile comerciale și financiare la Viena, a condus împreună cu fratele său însemnată casă de bancă N. Germani & fiu din București (astăzi liquidată). După ce a fost în 1864—65 casier general în ministerul de finanțe, a intrat în politică și era unul din fruntașii conservatorilor junimiști. Cu recunoscuta sa autoritate financiară, a fost între 1888 și 1895, mai bine de 6 ani, ministru de finanțe. În conlucrarea cu P. Carp, i-se datorește lui importanta modificare a Băncii Naționale a României, în urma căreia s'a înălțat agiul și s'a introdus stokol de aur. † 5 Ian. 1900.

Germania, imperiu în mijlocul Europei, format din mai multe state confederate. Se marginesc la nord cu Marea nordului, Danemarca și Marea Baltică, la est cu Rusia, la sud cu Austria și cu Elveția, la vest cu Franța, Luxemburgul, Belgia și Olanda.

Situațiune, limite. E cuprinsă între 59°, 52' și 22°, 52' long. estică și 47°, 16' și 55°, 59' lat. nordică, după meridianul din Greenwich. N'are limite naturale bine desemnate. Afară de coaste, de hotarele Austriei și de ale Elveției în parte, de celelalte state e separată convențional.

Orografie. Suprafața Germaniei e mai mult o câmpie, afară de sud, unde se întind ramificațiunile Alpilor, între Rin și Elba, până pe la izvoarele Emsului și fruntaria Boemiei. Mai ridicată ca Germania centrală și orientală e Bavaria. Principalii munți sunt: Pădurea Neagră (2960 m.) în Baden, și lanțurile Bayrischerwald, Fichtelgebirge, Franconiei, Turingiei, Harz și Teutoburgerwald. Mai spre sud-est sunt munții Glatz, Silesiei de jos, Riesengebirge, Isergebirge, Erzgebirge, formând limita spre Austria. Pe lângă acești munți, cari țin de sistema numită herciniană, se întind munții Rinului, uniți cu platoul Bavariei prin Jura Șvabică și cu Pădurea Neagră. În dreapta Rinului sunt Odenwald, Spessart, Hohe Rhön, Vogelsberg, Taunus, Westerwald, Sauerland, uniți cu Teutoburgerwald. În stânga Rinului sunt Vosgi, cari o separă de Franța. Aceste masive ocupă tot sudul Germaniei; nordul e o câmpie cu mici dealuri, puțin ridicată preste nivelul mării.

Ape. Din marile râuri ale Germaniei Weser-ul e singurul care nu izvorește în străinătate. Țeara

e dată de vr'o 150 riuri principale, cari se varsă în Marea nordului, Baltică și Marea Neagră. *In Baltica* curg: Niemen (Memel); Pregel, cu Mauersee și Alle; Vistula (Weichsel) cu Drenzenz, Brahe și brațul Nogat; Stolpe; Persante; Oder (864 km.), cu Wartha, Bober și Neisse; Peene; Warnow; Trave; Eider. *In Marea nordului* curg: Elba (1100 km.) cu Havel și Sprea, cu Mulda și Saale; Weser (480 km.), cu Werra, Leine, Aller, Fulda și Hunte; Ems; Vechte; Rinul (1316 km.), cu Neckar, Main, Lahn, Sieg, Ruhr, Lippe la dreapta și cu Ill și Mosella la stânga. *In Marea Neagră* curge Dunărea. *Lacuri* mari nu există. Lacul Constanța ține de Bavaria, Württemberg, Baden, Elveția și Austria. Pe platoul bavarez se află câteva lacuri, între cari Chiemsee și Königssee. Asemenea în nord Mauersee, Spirdingssee, etc.

Canale sunt multe: între Niemen și Pregel, la gura Vistulei (Elbing-Oberländischer Kanal), Bromberg (între Vistula și Oder), Frideric-Wilhelm (între Oder și Sprea), Finow (între Oder și Havel), Plauesche-Kanal, Ludwigs-Donau-Kanal, Main-Kanal, Rin-Ron, Rin-Weser-Elba, marele canal dela Kiel, etc.

Coaste. Fiind mai mult o câmpie, Germania are coaste joase. Vechile tradițiuni păstrează amintirea năvălirii Mării asupra uscatului, acoperind o parte din Jütlanda, Frisa și Prusia de est. Olanda presentă alt exemplu asemenea. Gurile fluviilor, în general deschise, favorizează marile porturi comerciale. În Marea nordului sunt insulele Borkum, Juist, Norderney, Helgoland, Sylt; în Baltica Rügen, Usedom și Wollin, toate ale Germaniei. La Marea Baltică sunt golfurile Danzig, Pomeraniei și Lübeck; în Marea nordului baia Dollart și Jadebusen.

Clima nu e așa de rece iarna, nici așa de caldă vara ca în România; nu e nici prea uscată, nici prea umedă. Temperatura medie e de + 8°.

Solul n'are unitate geologică.

Suprafața e de 540,594 km².

Populațiunea e de 49.428,470 locuitori (1890), din care 300,000 Francezi, 200,000 Danezi, 2.860,000 Poloni, 100,000 Litvani, 137,000 Venđi, 54,000 Cehi.

Divisiuni teritoriale. Sub numele de Germania se înțelege o confederațiune formată din mai multe state și supuse unei constituțiuni comune, datând dela 16 Apr. 1871. Ele sunt:

Regatele:

Prusia	cu cap. Berlin
Saxonia	" " Dresda
Bavaria	" " München
Württemberg	" " Stuttgart

Marile ducate:

Baden	cu cap. Karlsruhe
Hessa	" " Darmstadt
Mecklenburg-Schwerin	" " Schwerin
Mecklenburg-Strelitz	" " Strelitz
Oldenburg	" " Oldenburg
Saxa-Weimar	" " Weimar

Ducatele:

Brunsvig (Braunschweig) cu cap.	Braunschweig
Saxa-Meiningen	" " Meiningen
Saxa-Altenburg	" " Altenburg
Saxa-Coburg-Gotha	" " Coburg
Anhalt	" " Dessau

Principatele:

Schwarzburg-Sondersh.	cu cap. Sondershausen
Schwarzburg-Rudolstadt	" " Rudolstadt
Waldeck	" " Arolsen
Reuss linia majoră	" " Greiz
Reuss linia minoră	" " Gera
Schaumburg-Lippe	" " Bückeburg
Lippe	" " Detmold

Orașele libere:

Hamburg, Lübeck, Brema.

Teritorii anexate dela Franția după 1871:

Alsația-Lorena cu cap. Strassburg.

Toate aceste state compun imperiul german, guvernat de Împăratul Germaniei, care e regele Prusiei.

Divisiunile administrative ale acestor state și alte detalii se află la numele lor respective.

Capitala imperiului e Berlinul (1.578,794 loc.) pe Sprea. Orașele principale sunt capitalele de mai sus și Breslau, Lipsca, Colonia, Königsberg, Frankfurt pe Main, Hanovra, Magdeburg, Düsseldorf, Altona, Nürnberg, Chemnitz, Elberfeld, Danzig, Stettin, Barmen, Krefeld, Aix-la-Chapelle (Aachen), Halle pe Saale, Coblența, Maiența, Erfurt, etc.

Agricultura. De mult timp produsele agriculturii nu ajung populațiunii, care crește continuu. 43% din populațiune sunt agricultori, și acest număr încă scade. Saxonia are cele mai multe arături, Bavaria cele mai multe livezi naturale și păduri, Alsația cele mai multe vii. Nordul era odată nisipos și steril; știința însă l-a prefăcut în teren fertil. Principalele semănături sunt secara, grăul și orzul. Întinderea livezilor și pășunilor și marea producțiune de furagii artificiale favorizează crescerea vitelor. În acest scop se mai cultivă sfeclă furageră și trifoi, tinđându-se la reducerea suprafețelor pentru cereale, adică la cultura intensivă. Inul, hemeiul, tutunul, semințele oleaginoase și vița nu stau mai pe jos. Sunt renumite vinurile de Rin, Alsația și Baden și berea de München. Producțiunea cerealelor fiind insuficientă, importul crește, și între statele cari aduc cereale Germaniei sunt Rusia, Ungaria, România și America de nord.

Animale. Înmulțirea furagiului ajută crescerea vitelor. Exelentă e rassa cailor din Prusia de vest și est, Mecklenburg, Holstein și Hanovra. În vest și sud sunt multe vite de consumațiune. Rassele de oi ameliorate cu merinos s'au răspândit din Saxonia, dar ađi se cresc mai mult oi engleze pentru carne. Herghelia regală dela Trakehnen se bucură de o reputațiune europeană. Rassa vacilor cenușii din Bavaria e tot așa de bună ca cea elvețiană. Cu toate acestea exportul e mult mai mic decât importul, afară de oi. Din Pomerania și Alsația se expoartă renumitul ficat gras. În Hanovra sunt câteva sute de mii de stupi. Pescăria procură nutreământ la o mare parte de populațiune. Se expoartă raci de Oder, mai ales la Paris, păstravi de Pădurea Neagră, salmon de Rin și stridii de Holstein. Din vênat se expoartă iepuri, căprioare și prepelețe.

Minerale. Fierul și cărbunele de pământ ocupă primul loc. Aur și argint există mai puțin. Zincul, plumbul, cuprul, stanul sunt destul de abundante, dar lovite de concurența străină. Principalele mine de argint sunt în Erzgebirge, Harz,

Freiberg, Goslar și Klausthal. Nickelul, wolframul, cobaltul, bismutul, mercuriul și manganul aduc un venit mic. Fierul însă, care în exploatare e în general asociat cu cărbunele, se suie la o mare producție. Germania are șapte mari zăcămintele de cărbuni, din cari cel din Silesia e cel mai mare al Europei.

Industrie și comerț. Aproape $\frac{1}{3}$ din populația Germaniei trăiește din comerț și industrie. Manufacturile textile, metalurgia și mașineria sunt foarte dezvoltate. Fără abundența combustibililor minerale, industria fierului ar fi suferit mult prin concurența Belgiei și Angliei. Bogăția de cărbuni susține stabilimentele de prima ordine în Silesia, Saxonia și pe malurile Rinului. Atelierele Krupp din Essen, pentru tunuri, armele de Solingen, turnătoriile din Berlin, München și Nürnberg au un bun renume. În fine fiereria, mașineria, electricitatea sunt foarte dezvoltate. Alte industrii, ca parfumeria de Berlin, vâpselele, parafina, uleiurile minerale, luminăria, acidul sulfuric, ceramica, sticlăria, cimentul, varul, cărămida sporesc mereu. Țesături și postavuri se exportă mult mai mult decât se importă. Construcțiunea căruțelor de lux, vagoanelor, vapoarelor și instrumentelor musicale de lemn ocupă și ele mulți lucrători.

Căi de comunicație. Căile ferate se întind preste 43,000 km., iar cele de apă, în interior, sunt de 12,000 km.

Armata în timp de pace e de 536,193 soldați, 22,072 ofițeri și 95,794 cai (1894); în timp de război trece de 1.300.000. Flota de pace e de 20,498 soldați și de 40,000 cea de război (1895). În ultimii patru ani și armata și flota au crescut.

Coloniile germane datează dela 1884 și sunt:

În **Africa**: Africa de est, Togo, Kamerun și Africa de sud-vest; în **Oceanie**: Țara Kaiser Wilhelm, arhipelagul Bismarck, insulele Salomon, Marshall și Mauru. Toate la un loc au 4.000,000 loc., pe o suprafață mult mai mare ca a Germaniei.

Constituție și administrație. Țările confederației au fiecare guvernul lor a parte. Au însă o adunare, Bundesrath, care discută afacerile de interes general, adică: dreptul civil, comercial, penal, procedura judecătorească, marina, căile ferate și de apă, tarifele de transport, posta, telegraful, navigațiunea fluvială, greutățile, măsurile, brevetele de invenție, proprietatea intelectuală, poliția sanitară, vămile și impostele comune. Autoritatea împăratului ținde a reprezenta Germania, întunecând pe celelalte state. Numai împăratul poate declara război și pace.

În Germania sunt două religii: catolicismul în sud și protestantismul în nord. Cultele creștine sunt libere sub regimul numit Kulturkampf (un război religios început de Bismarck contra clerului catolic). Se află 20,000 de clerici și 600 de mănăstiri. Instrucțiunea primară e foarte înaintată. Universitățile sunt 20, afară de academia din Münster și facultatea teologică catolică din Braunsberg.

Limba germană are două dialecte: de sus și de jos (hoch- și plattdeutsch), la care se adaugă și cel de mijloc (mittel). În Prusia populațiunea slavă a Vendeilor, deși știind perfect limba germană, întrebuințează în casă limba sa ventică.

Istorie. Carol cel Mare este adevăratul introducător al Germaniei în istorie. După el Germanii se simt o națiune, lucru ce se vede din împărțirea imperiului prin tratatul dela Verdun (843), prin care G. cădea lui Ludovic Germanicul († 876). Carol cel Gros (876—887) nu știu să apere G. contra Normanilor, Moravilor și Maghiarilor, contra cărora se luptară diferiții capi de regiuni, cari câștigă titluri de duci. **Arnulf de Carintia** (887—899), nepotul lui Carol, învinse pe Normani și desființă statul lui Swatopluc din Moravia, totuși puterea urmașului său **Ludovic Copilul** (899—911) fu mai mică. Cu acesta se stinse familia lui Carol cel Mare în Germania și familiile ducale ar fi preferat să rămână fără un rege, însă biserica pe de o parte, năvălirile Maghiarilor pe de altă parte, îi făcură să vadă mântuirea numai în unire. Dar legătura diferitelor triburi era așa de slabă, încât numai Franconii și Saxonii aleseră de rege pe **Conrad I** (911—918) ducele Franconilor. El se ceartă cu Saxonii, pierde Lorena, nu se poate opune Maghiarilor.

La moarte Conrad recomandase ca rege pe ducele Saxoniei **Henric I** (919—936), cu care începe **Casa de Saxonia**. Henric știu să atragă pe duci recunoscându-le puterea, câștigă pe ducele Lorenei prin căsătorie cu o fică a sa, deprinse poporul cu războiul în expediții contra Slavilor dela Elba și bătă pe Maghiari în 933. Fiul său **Otto I** (936—973) ține pe duci în ascultare, supune regiunea dintre Elba și Oder, întemeiază mai multe episcopate (între cari era și Brandenburg), obligă la ascultare pe Polonezi și pe Danezi, bate pe Maghiari la râul Lech (955). Otto fu recunoscut de suzeran în Italia și primi coroana imperială dela papa Ioan XII în Roma (962). Coroana imperială remase în viitor numai regilor Germaniei. **Otto II** (973—983), fiul său, era de 18 ani, dar luptă cu succes contra Bavariei, dela care deslipe Austria pentru casa de Babenberg, supuse pe Boemi și pe Danezi, însă în sudul Italiei fu bătut de Sarazini și muri în Roma lăsând un fiu de 3 ani, **Otto III**. În timpul minorității lui, Vendeii și Danezii ieșiră de sub supremația germană, iar seniorii, episcopii, abajii câștigă mare influență (drepturi regale, moneta, justiție, vamă) și ajunseră ereditari pe feudele și oficiile lor. Otto III † 1002 la Roma fără moștenitori. Urmă **Henric II** (1002—1024), un strănepot al lui Henric I. Învinse pe ducele Poloniei Boleslav, îi dete (1018) Lusacia și independența, cedă Vendeilor Holstein și Mecklenburg, iar pe nobilii nu știu să-i țină în supunere. În 1024 se alege rege **Conrad II** din casa din Franconia. Polonia cădă din nou în dependență de Germania, la care fu unită și Burgundia, iar ducii ținută în ascultare. **Henric III** (1039 până 1056) ridică coroana germană la cel mai înalt grad de mărire. Danemarca, Polonia, Boemia fură ținute în ascultare, Ungaria trebuia să-i recunoască suzeranitatea, însă ideea de a reforma biserica îl ocupă mult în Italia și puse germenul luptelor viitoare. **Henric IV** (1056—1106) începă prin a restabili autoritatea regală greu compromisă în Germania în timpul minorității sale, întâmpină însă opozițiunea papei Grigorie VII, cu care începe lupta pentru investitura episcopilor. Este învins în această luptă, în care a trebuit să facă rușinoasa *podăniță dela Canossa*.

Fiul său *Henric V* (1106—1125), care luase partea bisericeii contra tatălui său, odată pe tron susține mai departe drepturile imperiului și tocmai în 1122 încheie *Concordatul dela Worms*. Prinții aleseră în 1125 pe *Lotar* (1125—1137) de Saxa, care țină Germania în ascultare. La moartea lui se alege *Conrad de Franconia* (1138—1152), cu care începe familia *Hohenstaufenilor*. Sub el se desparte dela Saxonia, Marca de Brandenburg, care se dă lui *Albert Ursul*, și se poartă lupte între *Welfi* și *Weiblingi*. El întreprinde o expediție cruciadă, care nu fû de nici un folos. La moarte îi urmă nepotul său *Frederic I* (1152—1192) *Barbarossa*, a cărui ambițiune era să întindă suveranitatea germană asupra întregului apus. Face expedițiuni în Italia, luptă contra papei *Alexandru III* (învinge la *Legnano* 1176), ține în ascultare Polonia, Danemarca, Boemia, Burgundia. Ducii și seniorii fură supuși, încât semănau mai mult a aristocrați decât a suverani. Întreprinde expediția cruciadă, în care moare. *Henric VI* (1190—1197) fû ocupat în Italia spre a-și asigura regatul Neapolei, iar în Germania cu luptele contra *Welfilor*. La moartea lui tronul este disputat între *Filip de Șvabia* (1198—1208), alt fiu al lui *Frederic I*, și *Otto IV* (1208—1215). În timpul acestei certe se despărți Danemarca cu totul de Germania. Când *Filip* fû ucis, *Otto* fû recunoscut, însă când își arătă drepturile asupra Italiei, *Inocențiu III* susținu pe *Frederic II* (1215—1250) fiul lui *Henric VI*. *Otto* se aliă cu *Englezii*, iar *Frederic* cu *Filip II* regele *Franciei*, care la *Bouvines* bătû rău pe *Englezi* și asigură triumful lui *Frederic*. Acesta a trăit mai mult în Italia decât în Germania. A făcut a 6-a expedițiune cruciadă, s'a luptat contra papilor, a administrat Neapole după principii politice moderne, era învețat, a încurajat cultura în Germania, care se ridică la nivelul statelor apusene, de desuptul cărora rămăsese (*Minnesängerii*). Papa îl considera detronat, și o parte din prinți aleseră pe *Henric Raspe de Turingia* (1246—1247), apoi pe *Wilhelm* de Olanda (1248—1256), însă cât timp a trăit *Frederic*, autoritatea lui s'a păstrat în G. După moartea lui *Frederic*, fiul său *Conrad* (1250—1254) merge în Italia să-și apere regatul Neapole. Moare în 1254, în 1266 moare și *Manfred*, un fiu natural al lui *Frederic II*, în lupta cu *Carol de Anjou*, căruia papii îi deteseră regatul de Neapole, iar *Conradin*, fiul lui *Conrad IV*, fû prins de Francezi și tăiat de călău. Astfel se stinse familia *Hohenstaufenilor* și fiindcă autoritatea lui *Wilhelm* de Olanda nu era simțită, iar următorii săi *Richard de Cornwallis* și *Alfons de Castilia* (1254—1273), din cari primul numai odată a venit în G., iar ceilalți nici odată, au fost împărați numai cu numele; timpul dela moartea lui *Frederic II* până la *Rudolf de Habsburg* se numește marele *Interregnum* (1250 - 1273). Puterea prinților crește, numărul prinților electori ai împăratului scade la 7, orașele încep a se constitui în comunități, fiecare reclamă pentru sine dreptul de resboiu, dreptatea este a celui mai tare (*Faustrecht*). În 1273 se alege *Rudolf de Habsburg* (1273—1291), un comite viteaz, prudent și sărac. Învinge pe *Ottocar*, regele Boemiei și-i ia posesiunile austriace, cari fuseseră ocupate după stingerea *Babenbergilor*, și din cari *Rudolf* dete o parte fiului său *Albert*,

întemeiând astfel puterea casei de *Habsburg*. La moartea lui, electorii aleseră pe *Adolf de Nassau* (1292—98), a cărui ambițiune părend electorilor prea mare. *Albert* profită și se proclamă împărat, iar *Adolf* cade în lupta dela *Göhlheim*. *Albert I* (1298—1308) căută să micșoreze puterea electorilor și să facă imperiul ereditar în familia sa, căută apoi să mărească posesiunile casei sale. Fû ucis într'o vizită în Elveția de către nepotul său *Ioan de Șvabia*. Se alege apoi *Henric VII* de *Luxemburg*, care merge în Italia, unde muri în 1313 într'o expedițiune contra Neapolelui. O parte de electori aleseră pe *Frederic cel Frumos* de *Habsburg*, iar altă parte pe *Ludovic* de *Bavaria*, care bătû și prinse pe rivalul său în bătălia dela *Mühlendorf* (1322), trecû în Italia și primi coroana imperială dela poporul roman, depuse pe papa *Ioan XXII* și puse pe *Nicolae V*, dar ridică pe *Italiani* contra sa și fugi cu rușine preste Alpi. Electorii înspăimântați de pofta lui pentru țeri, îl depuseră în 1346 și ridicară pe *Carol IV* de *Luxemburg* (1346—78). A dat *bula de aur*, prin care măria puterea electorilor, s'a ocupat mult de Boemia, unde a încurajat industria, a înființat universitatea germană din *Praga*, a părăsit *Franciei* *Bungundia*. Fiul său *Wenzel* (1378 până 1400) făcû o expediție în Italia contra *Sigismund* în Boemia, iar în Germania nu putû ține în ascultare pe nimeni, încât cavalerii, orașele și confederațiunile ajung aproape independente. Electorii îl depuseră în 1400 sub cuvânt, că în Italia a sacrificat lui *Galeas Visconti* interesele imperiului. *Ruprecht* de *Palatinat* (1400 până 1410) făcû o expediție în Italia contra *Milanului* și luptă în Germania fără succes ca să i se recunoască puterea. La moartea sa electorii aleseră pe *Sigismund* (1410—1437) fratele lui *Wenzel* și care posedă Ungaria și *Brandenburg*. El doria reformarea bisericeii și sfîrșirea schismei și adună conciliul dela *Constanța* (1414) și dela *Basel* (1431) fără mult succes. În 1417 dăruie burgrafului *Frederic VI* de *Nürnberg* maragrafiatul de *Brandenburg*. În Boemia armatele imperiale fură bătute de *Husiți* și împăratul nu făcû nimic pentru reforma imperiului. Electorii aleseră apoi pe *Albert II* de *Habsburg* (1438 până 1439), iar după el pe vărul său *Frederic III* (1440—1493), cel mai neactiv împărat german, care nu se îngrijia de luptele interne între prinți, nici de mărirea Poloniei, nici de mărirea *Burgundiei* prin *Carol cel Indrăneț*. Ridică asupra și pe *Boemi* (*Podiebrad*) și pe *Unguri* (*Matei Corvin*), cari ocupară *Viena* și o ținură până la moartea lui *Matei*. *Frederic* trăi însă mult și strinse toate posesiunile casei sale, ba prin căsătorii asigură domnia universală a acestei case. *Maximilian I* (1493—1519), fiul său, era inteligent și întreprinzător, dar puțin stăruitor. Încercă o reformă a imperiului cu o curte supremă de justiție, cu o armată imperială, însă fără succes, căci gândul lui era în Italia după cuceriri sau în Spania și în Ungaria după încuscirii, încât reformă n'a realizat, dar nepotului său i-a lăsat o putere fără seamăn. În 1519 electorii aleseră pe *Carol V* (1519—1556) contra lui *Francisc I*, regele *Franciei*. Acum se vedû căt era de păgubitoare pentru G. domnia universală, pe care o visaseră vechii împărați, căci deși aceeași persoană era

la Viena, la Neapol și la Madrid, însă interesele germane erau neglijate pentru lupta lui Carol cu Francisc, sau pentru lupta în Tunis cu Turcii, sau pentru înfrângerea lui cu papa erau sacrificați protestanții. Pe de altă parte imensitatea afacerilor îl împiedeca la realizarea planurilor, astfel în 1544 întrerupse victoriile contra Franciei spre a se ocupa de chestiunea religioasă din Germania. Când credea că este aproape de a sfârși cu reforma, este atacat de Mauriciu de Saxa și trece în Italia lăsând fratelui său Ferdinand grija de a alina mișcarea provocată de Luther, apoi abdică în 1556, împărțind statele sale între fiul și fratele său. *Ferdinand I* (1556—1564), fratele lui Carol V, acordase pacea religioasă dela Augsburg, iar *Maximilian II* (1564—1576) observă această pace permițând protestanților răspândirea ideilor lor chiar în statele sale ereditare. După Maximilian se urcă pe tron fiul său *Rudolf II* (1576—1612) crescut în Spania. În timpul lui Iesuiții câștigă o parte din biserica germană și prinții catolici formează o ligă puternică, spre a lupta contra prinților protestanți. Slabi și incapabil, pierdând chiar posesiunile casei sale, pe cari una câte una i-le luă fratele său *Matthias*, împărat dela 1612—1619. În timpul lui încep turburările din Boemia, premergătoare resboiului de 30 ani. *Ferdinand II* (1619—1637) și *Ferdinand III* (1637—1657) purtară acest resboiu nenorocit pentru Germania, care ajunse locul de luptă al armatelor europene. Pacea vestfalică asigură libertatea religioasă, dar umilă G. prin cedarea de teritorii Franciei și Svediei, prin amestecul străinilor în afacerile interne germane. La alegerea noului împărat era chiar să se aleagă Ludovic XIV, însă isbuti *Frederic Wilhelm*, electorul de Brandenburg, să țină la tron casa de Habsburg în persoana lui *Leopold I* (1658—1705). Autoritatea lui Leopold în Germania era nulă și luptele contra Franciei le purta din alte motive decât spre a o apăra contra încălcărilor lui Ludvic XIV. Cu toate acestea luptă contra lui Ludovic în resboiul Olandei, în resboiul din 1688 și apoi cu deplin succes în resboiul pentru succesiunea Spaniei. În luptele cu Turcii a fost foarte norocos, învingându-i (Eugeniu de Savoia) în multe lupte și luând prin pacea dela Carloviț (1699) Ungaria. În 1701 acordă lui Frederic III de Brandenburg dreptul de a se încorona ca rege al Prusiei în Königsberg. Fiul său *Iosif I* (1705—1711) continuă resboiul pentru succesiunea Spaniei cu succes. Francezii bătuți la Ramillies, Oudenarde și Malplaquet cereau pace cu condiție ca să întoarcă Alsafia și Lorena, împăratul cerea însă mai mult, de aceea pacea nu se făcuse și slăbit prin retragerea Angliei și Olandei *Carol VI* (1711—1740) trebui să încheie pace mai pe urmă în condițiuni mai rele pentru Germania. Carol VI purtă două resboaie cu Turcii (1716—1718 și 1738—1739) și resboiul pentru succesiunea Poloniei (1733—1738) cu Francia, prin care Lorena se asigura Franciei. Grija sa cea mai mare fu asigurarea succesiunii pentru fiica sa Maria Theresia (pragmatica sancțiune). Abia însă muri Carol VI și *Maria Theresia* (1740—1780), al cărei bărbat *Francisc I* de Lorena fusese ales împărat, se vedu atacată de Francia, de Bavaria și de Prusia, și nu pierdă după sângeroasele resboaie silesice decât Silesia,

pe care o luă Frederic II, regele Prusiei. Ca să se resbune de această pierdere se aliază cu Francia și cu Rusia contra lui Frederic, care ieși plin de glorie din resboiul de 7 ani (1756—63). Prusia și Austria încep acum a rivalisa una cu alta și a lupta pentru întâietatea în Germania. Austria ca și Prusia caută să se mărească prin ocupațiuni în Germania sau prin împărțirea Poloniei, dar interesele generale ale Germaniei sunt părăsite. Maria Theresia și Frederic cel Mare sunt foarte însemnați pentru organizarea statelor lor, însă aceste reforme nu erau generale. După moartea Mariei Theresia, fiul său *Iosif II* (1780—90) încercă o reformă în statele sale, dar provocă multe nemulțămiri, pe când Frederic II încerca o alianță între prinții germani pentru apărarea intereselor comune. Urmașul său Frederic Wilhelm II (1786—97) părăsi politica de unire și urmăria una de aventuri contra Austriei. Isbucnirea revoluțiunii franceze și caracterul noului împărat *Leopold II* (1790—92) aduseră o apropiere între Austria și Prusia. Regele Prusiei considera cauza Burbonilor ca fiind a sa și voia resboiu cu Francia, pe când Leopold stîmpera neconținut zelul lui. Moartea lui Leopold și venirea lui *Francisc II* (1792—1806) fău începutul resboiului cu Francia. Armatele austro-prusiene fură mai dese ori bătute, Prusia încheie pace la Basel 1795, iar Austria 1797. Napoleon ca consul și dela 1804 ca împărat dispunea după capriciul său de soartea Germaniei, încât după ocuparea Vienei și după pacea dela Presburg, împăratul *Francisc II* lăpădă (1806) titlul de împărat al Germaniei, după ce luase titlul de împărat al Austriei încă din 1804. Nici un simbol nu mai unesce pe Germani până la pacea dela Viena, care hotăria, că statele germane cu regele Danemarcei și Olandei formează *Confederația germană*, ale cărei interese vor fi discutate într-o dietă formată din delegați ai diferitelor state, sub presidența Austriei. Această dietă (Bundestag) fău redusă de reacțiunea vieneză a se ocupa numai de măsuri polițienesci contra aspirațiunilor liberale. În 1848, sub impulsuina revoluțiunii de stradă, mai toate statele germane acordară constituțiune și se întruniră la Frankfurt pe Main o *adunare națională germană*. Adunarea voia restabilirea imperiului german pe principii liberale și se ocupă să dea o constituție Germaniei. După un an votă o constituțiune și la 28 Martie 1849 proclamă pe regele Prusiei *Frederic Wilhelm IV* ca împărat ereditar al Germaniei. Regele nu voi să primească o coroană imperială oferită de revoluțiune, și în urma reacțiunii din diferite state primul parlament al Germaniei încetă, iar dieta se reînființă. În urma resboiului dintre Prusia și Austria (1866), aceasta fiind scoasă din confederația germanică, Prusia alcătuie cu statolo Germaniei nordice confederațiunea germanică de nord. Cu puțin înainte Bavaria și Hanovra, aliatele Austriei, fuseseră asemenea înfrânte. Hanovra, Hessa electorală, Nassau, Frankfurt pe Main, Schleswig-Holstein fură anexate în noua confederațiune a Germaniei de nord. În 1870 situațiunea nu era clară pentru Prusia, Bavaria și Württembergul făceau opozițiune în chestiunea vămilor. Acesta fău momentul nenorocit, pe care-l alege Napoleon III ca să declare resboiu Prusiei,

în privința candidaturii unui Hohenzollern la tronul Spaniei. De cele 29 milioane de locuitori din confederațiunea de nord Prusia era, sigură; statele din sud uitărea chestiunile particulare și împreună învinsă pe Francezi. Regele Prusiei Wilhem I. fu încoronat la Versailles de împărat al Germaniei, obținând și Alsația-Lorena. De atunci Germania urmărește consolidarea internă, jucând în politica lumii un rol principal.

Germania de Nord, Confederațiunea. După învingerea Austriei 1866, Prusia împreună cu statele din G. nordică înființează Confederațiunea G. de nord, prin care se forma un tot de 30 milioane pe o suprafață de 415,000 km². 24 Febr. 1867 se deschide Reichstagul constituant în Berlin de către regele Prusiei. 4 Martie Bismarck îi prezintă proiectul de constituție. Președința confederațiunii o avea regele Prusiei, mai avea și dreptul de război și pace, de reprezentare în afară, de a convoca Reichstagul și de alegerea cancelarului. Reichstagul se alegea prin vot universal și direct (1 deputat la 100,000 suflete) și trata afacerile de interes general (comerț, monede, vămi, apărare națională) lăsând fiecărui stat deciziunea afacerilor sale particulare. 16 Apr. constituția fu votată. 10 Sept. 1867 se convoacă primul Reichstag ordinar al Confederațiunii și legitimează asupra serviciului militar, postelor, datoriei publice... Sesiunea începută la 23 Martie 1868 și cele dela 4 Martie 1869 și 14 Febr. 1870 continuă opera de unitate internă a statului, pe când în afară Bismarck triumfează asupra lui Napoleon III în chestiunea Luxemburgului și susține partidul unionist în G. de sud. Victoriile asupra Francezilor în 1870 determină și pe statele G. de sud să intre în Confederațiune, care devine imperiul G.

Germanicus, fiu adoptiv al lui Tiberiu, general bun și iubit de către soldați, reputează strălucite victorii în pădurea Teutoburg, în același loc unde pieriseră cele trei legiuni ale lui Varus. G. merge până la Indistavus, unde Arminius fu complet zdrobit (16). G. intră triumfal în Roma. Trimis să lupte contra Partilor, se isbește de opoziția ce-i făcea guvernatorul Siriei, un anume Pison. Și pe când G. ordonase acestui Pison să părăsească provincia ce guverna, moare subit la Seleucia (19). Veduva sa Agripina îi aduce cenușa la Roma și cere pedepsirea lui Pison, care ucisese pe G. în ascuns. [Caion.]

Germanism, particularitate a limbei germane. *Germanist*, savant specialist în materie de limbă, drept sau arheologie germană.

Germanium, metal descoperit de Winkler 1886 în Argyroditul de Freiberg; de culoare cenușie, gr. spec. 5.469, se topește la 900°.

Germano-daneze, Războaiele. Regele Danemarcei, Frederic VII, în 1863 voise să dea o constituție unitară statelor sale și provocase nemulțumiri în Germania, unde aspirațiunile naționale ar fi voit deslășirea de Danemarca, iar nu unirea cu ea a ducatelor Schleswig, Holstein și Lauenburg. Murind regele, îi urmă din o altă casă Cristian IX, care încorporează (18 Nov. 1863) Schleswig la Danemarca, iar privilegiile celorlalte două le micșoră. O armată prusiană și una austriacă atacă pe Danezi (1 Febr. 1864), cari se retrag pas cu pas, opun o rezistență viguroasă la Duppel, dar fiind nevoiți să cedeze nu-

mărului, cer pace, pe care (30 Oct. 1864) n'o obțin decât pierzând ducatele, pe cari și-le împart Austria și Prusia așa de cu bună credință, încât preste 2 ani isbucnesc războiul pruso-german.

Germano-francez, Războiul, v. Franco-german.

German silver, aliaj format din cupru, zinc și nichel; de culoare argintie.

Germen, în anatomie partea oului, care se segmentează, adică vitelul de formațiune, în opoziție cu vitelul de nutrițiune. [V. I.]

În botanică, se numește G. în genere ori ce formă inițială, din care va rezulta o nouă plantă, cum e sporul, oul, embrionul; se mai dă acest nume mugurelui și embrionului în special, iar Linné îl întrebuința pentru Ovar (v. ac.).

Germinațiune. În perioada de incubațiune sau a umectării, semința absoarbe apa, ceea ce face ca parte din amidonul ori fecula ei să se transforme în principii zaharoase. Apoi grație oxigenului din aer, cantitatea de amidon crește prin faptul, că semința la început mai bogată în materii grase, transformă pe acestea în prezența numitului gaz în hidrați de carbon, și ajută și de căldura dezvoltată odată cu aceasta, procură elementele nutritive pentru creșterea rădăcinii. Substanțele albuminoase insolubile trec în solubile și deci asimilatoare. [S. M.]

Germinator, (Germinatoare), se numesc nise aparate mici poroase, în cari punem semința de cereale și ierburi pentru a încerca forța lor germinatoare. Ele se pot face din năsip, pământ mărunt, pus într-o farfurie și udată, dintr'un petec de postav, pănură ori hârtie sugativă, puse pe o farfurie și ținute umede în continuu și pe ele punem grăunțele sau boabele de germinat și le acoperim cu un alt petec însă nu prea greu sau gros, ca să nu împiedice pătrunderea oxigenului la ele.

Germisara, cetate dacă pe Mureș, unde e aș. satul Ghelmariu.

Gernyeseg, v. Ghernesig.

Gerok, Carol, poet și predicator germ., n. 30 Ian. 1815 în Baichingen (Württemberg). După ce a absolvat teologia în Stuttgart, a fost pred. coop. lângă tatăl său, apoi repetitor în seminarul din Tübingen și în 1848 predicator în Stuttgart, iar în 1868 pred. de curte, consilier consistorial și prelat. † 1889. Ca poet s'a distins mai întâiu prin o colecțiune de poezii religioase, prin cari se explică pasagi din biblie, publicate sub numirea de »Palmblätter« (Stuttgart 1857). A mai publicat și alte poezii religioase, lumesce și patriotice. A scris și o mulțime de predici, cărți de rugăciuni, Istoria apostolilor, comentarii, etc.

Gerona, provincie litorală spaniolă în Catalonia, 5865 km². cu 306,583 loc. (1887). *Capitala G.*, oraș întărit lângă Ter, are 15,497 loc.; residență episcopescă. 1809 a fost asediată de Francezi.

Gerontii, (betrâni) consiliul bătrânilor pe lângă rege, se găsește chiar în poemele omerice. În Sparta consiliul G. numit *gerusia* consta din 28 bătrâni de cel puțin 60 de ani și era presidat de cei 2 regi. Prezenta legile în adunarea popoului și judeca procesele mai importante.

Gerontoxon, (med.) sau *Arcus senilis*, o turburare albă a corneei (v. ac.), care se arată la oameni bătrâni, dar nu alterează vederea, fiind restrinsă la marginea corneei. G. este urmarea

unei degenerațiuni adipoase a substanței intercelulare. Nu reclamă tratament.

Gerstaecker, Frideric, scriitor german, n. 10 Maiu 1816 în Hamburg, a studiat în Braunschweig și în Lipsca. La 1837 emigră în America nord., de unde s'a întors 1843 și s'a ocupat cu literatura, scriind schițe de călătorie și narațiuni. 1849—1852 întreprinse o călătorie în jurul pământului; 1860—61 în America sud.; în 1867 plecă de nou în America nord., de unde s'a reîntors 1868. † 1872. Dintre numeroasele sale romane amintim: *Tahiti* (edit. IV, Lipsca, 1877); *Sub equator* (edit. V, Jena, 1881); *Aur* (edit. IV, Lipsca); în *Mexico* (Jena, 1871, 4 vol.) etc. După moartea lui apărură toate operele în 44 volume (Jena, 1872—79).

Gerundiu, mod impersonal al verbelor, terminat în -nd. *Gerundiv*, una din formele declinabile ale infinitivului latin: participiul futurului passiv.

Geryon (sau *Geryoneos*), în mitol. grec. fiul lui Chrysaor (fulger) și al Oceanidei Kallirhoe (frumos curgătoare), un uriaș cu trei trupuri, trei capete, șese mâini, șese picioare, cu aripi puternice și tare păvezat și înarmat. El stăpâna pe insula oceanică Erytheia (roșia), colo la apusul soarelui, împrejurul nopții, și avea cireți de vite grase de culoare roșie, pe cari le păzia Eurytion și cânele Orthros (paza de dimineață) cu două capete, fătet de Echidra din îmbrășoarea lui Typhon, iar stăulele vitelor erau aproape de întunecosul Aides (zeul lumii de jos). Vitele erau răpite, pentru aceasta Hercules călătorește într'acolo pe naia soarelui, se coboară în peștera lui G., scapă vitele și le mână iar către resărit, de unde G. le-a fost adus. G. e personificațiunea viscolului de iarnă (care vijăie, strigă, etc.) și a iernei, care se personifică ca o putere de natură, grozavă și selbatecă. G. e o altă figură a lui Alkyoneus (v. ac.). Hercules e zeul luminei zilei și al primăverii luminoase, iar vitele sunt zilele cele scurte de iarnă. [Atm.]

Gesneria Mart., (botan.) gen de plante tropical-americeane din fam. Gesneriaceelor, trib. Gesnereae, cu rhizom tuberos, cu tubul corolei ventricos și disc cu 1 sau 2 glandule mari. Cuprinde vr'o 50 specii, dintre cari aproape toate se cultivă la noi în o serie de hybride și varietăți ca plante de florărie caldă. [A. Pr.]

Gesneriaceae, (botan.) familie de plante dicotyle gamopetale foarte înrudită cu *Scrofulariaceae* (v. ac.), de cari se distinge prin ovar 1 locular. Cuprinde la vr'o 700 specii mai ales tropicale și subtropicale, prevalent americane, grupate în două triburi: *I. Gesnereae* cu endosperm (genuri importante *Achimenes*, *Columnea* și *Gloxinia* ca plante decorative și *Sesamum* ca oleiferă) și *II. Cyrtandreae* fără endosperm, (dintre genuri *Aeschinanthus* ca plantă decorativă). [A. Pr.]

Gesperifa, în poveștile române: Piciu Ciobănașul se sui pe pomul cel fără căpătâiu și ajungând în vîrf se sui pe alt teren, unde vedu un câmp nemărginit, dar nici un pui de om. Acolo era terenul Gesperifei, o dină rea și slută.

Gessler, guvernor austriac în Elveția; prin tirănia sa a provocat rescoala (v. Wilh. Tell), în urma căreia s'a întemeiat independența țerii (1307).

Gessner, Salomon, scriitor și artist elvețian (1730—1787), fiu al unui librar din Zürich. Pasionat pentru frumusețile naturii, s'a distins ca pictor de peisaje în oleii și ca gravor. Scrierile sale literare sînt mediocre; cele mai bune sînt *Idilele*, cu scene și caractere idealizate și adeseori nenaturale. Intre poemele sale, *Moartea lui Abel*, deși inferioară *Idilelor*, avu aceeași popularitate.

Gessopainting, (engl.; pron. djesopenting), procedeul de pictură din evul mediu ital., combinațiune de pictură și relief.

Gest, o mișcare, mai ales a mânilor sau a feței, destinată a exprima sau a însoți expresiunea unei cugetări sau unui simțământ.

Gesticulațiune, parte a acțiunii unui discurs, ca și rostirea. Ea stă nu numai în mișcarea mâinei, ci și a fisionomiei, a privirii, în atitudinea și ori ce mișcare a oratorului. Regula ei este, să fie naturală și potrivită cu ideile și simțămintele ce vrea să exprime.

Gesta, nume ce se da cronicelor latine în evul mediu.

Gesta-Romanorum, culegere de tradițiuni și legende populare medievale, redactate în limba latină de un Elimandus, călugăr german sau englez, fără dată precisă; tradusă și preschimbată în deosebite limbi. Fondul se rapoartă la istoria împăraților romani, însă e amestecat cu moravuri, obiceiuri și caractere cavaleresci medievale și cu suveniri din literatura orientală. E asemenea cărții populare »Istoria Syndipei filosofului«, numită și »Romanul celor 7 înțelepți«, sau după o traducere fr. »Dolopathos«, din care împrumută multe povești. (V. Syndipa).

Gestațiune, timpul gravidității, timpul sarcinei.

Gestian, Miculeț Ioan, artist dramatic, n. 1812 în București, † acolo 1880. După puține studii a intrat în trupa lui Millo, apoi în aceea a lui Pascaly. Mai târziu a fost angajat la Teatrul național.

Gestiune, acțiunea prin care se poartă o afacere. În limba comercială înseamnă și resumatul afacerilor de preste an.

Geta, (182—212) frate al împăratului roman Caracalla și una din victimele sale. Caracalla ucide pe G. cu toate rugămintile munei sale. Odată cu asasinarea acestui nenorocit principe, 20,000 de cetățeni sînt uciși sub cuvînt, că erau partizani de ai lui G. Afară de aceste omoruri, Caracalla mai ucise și o mare parte din senatori, bănuindu-i ca prieteni ai sermanului său frate. [Caion.]

Geți, popor de neam thracic, care în antichitate locuia pe ambele maluri ale Dunării de jos. Herodot îi introduce în istorie cu onorifica nota: »G.-i sînt cei mai băbrați, și mai drepti dintre Thraci.« Pe timpul expedițiunii lui Darius în contra Scyților (513 a. Chr.), G.-i se opun cuceritorului persian; ei fură însă supuși, împreună cu celelalte neamuri thracice din dreapta Dunării. După scuturarea jugului persian (pe la mijlocul secl. V), G.-i din dreapta Dunării făceau parte din imperiul Odrysilor (neam thracic), pînă ce acesta fû supus de Filip II, regele Macedoniei, pe la 340. Ei devenind apoi dependenți de Macedonia, regii macedonieni fac pretențiuni de supremație și asupra G.-lor din nordul Dunării; dar încercările lui Alexandru cel Mare (335 și

327) și Lysimach (310) de a-i supune, rămân fără rezultat. În urmă, G.-i din stânga Dunării au lupte cu Bastarnii (popor german-celtic), cari între 200—100 ocupă poalele nord-estice ale Carpaților și malurile Nistrului. După îndelungate lupte, Bastarnii sunt învinși de Daci, locuitorii părților muntoase, cari apoi rămân stăpâni și pe câmpia resăriteană până la Nistru. G.-i și Dacii erau, după scriitorii vechi, neamuri de aceeași limbă; ei sunt deosebiți numai după locuințe, locuitorii șesului dela cataractele Dunării în jos fiind numiți G., iar cei de peste munți până la Tisa, Daci. Dela secl. I a. Chr. predomină în nordul Dunării numele și neamul dac, iar numele G.-lor se păstrează mai ales în sudul fluviului. (Tocilescu, Dacia înainte de Romani, București 1880; Xenopol, Istoria Românilor I; Tomaschek, Die alten Thraker, în S.-B. der Akad. der Wissensch., Viena 1893—94).

[D. On.]

Getsemane, grădina în care Iisus Christos a fost prins de oamenii conduși de apostolul Iuda.

Geulincx, *Arnould*, filosof din școala lui Descartes (Cartesiu), care a trăit între anii 1625 până 1669 d. Chr. Activ la școalele superioare din Löwen și Leyden, din cauza atacurilor asupra filosofiei școlastice, a fost dat afară din serviciu și a trecut la protestantism. G. este acela, care a dezvoltat dualismul cartesianic, cu privire la raportul dintre trup și suflet, în *ocasionalism*, doctrină a cărei esență culminează în afirmarea, că atât procesele psihice cât și cele fizice din organismul omenesc nu sunt decât ocațiuni pentru concepțiunile și stările corespunzătoare, pe cari D-geu le provoacă în organism așa că din cauza proceselor fizice se produce în suflet starea corespunzătoare psihică, iar din cauza procesului psihic al voinței se mișcă trupul. Nici trupul nu este cauza senzațiunii nici voința cauza mișcării; stimulii în trup și voința în suflet sunt numai cauze ocazionale; de aici numirea de *ocasionalism*. Scrieri: *Saturnalia*, *Logica*, *Ethica*, *Metaphysica vera*. (Cf. Uiberweg, Ist. III, 53, 73.) [Pl.]

Geum L., (botan.) gen de plante perenale herbacee din fam. Rosaceelor, trib. Potentilleae, cu carpele numeroase și stili, de mărime mijlocie, drepti sau geniculați. Cuprinde vr'o 30 specii, răspândite în întreaga reg. temperată și rece a globului. Dintre cele ce cresc la noi cităm *G. urbanum* L., cunoscută sub numirea de »crânceși» și »cerențel», foarte răspândită prin păduri, și *G. montanum* L., o specie prea frumoasă din poenile reg. alpine. Ca plantă decorativă se distinge *G. coccineum* Sibth. et Sm. [A. Pr.]

Geusi, o asociere a nobilimii din Terile de jos în contra dominațiunii spaniole, fondată 2 Nov. 1565; numele și l-a luat dela cuvintele de batjocură ale unui curtean adresate regentei Margareta de Parma, când o deputație venia să se plângă înaintea ei: »sunt numai nisce cerșitori (gueux).«

Geyser, v. Gheiseri.

Geyserita, rocă, depozite tuface sau stalactitice depuse din geyseri; G. e compusă din opal cu ceva silicați de aluminiu, alcali, etc. Coloarea sa e deschisă. Se găsește în Islanda, Yellowstone Park (America de nord), N.-Zelanda, Azore, etc.

Géza, (Gyejcsa) nume maghiar. În diplomele vechi ocură și în formele: Geyza, Geisa, Geicha,

Geythsa, Geisce ș. a. 1) *Géza*, ducele sau vodvoul, fiul lui Taksony, n. cam pe la 949; a domnit de pe la 972. În 973 încheie pace cu Otto I, împăratul Germaniei. Sub domnia lui G. a început a se propaga creștinismul în Ungaria, ai cărui cei dintâi propovăduitori au fost: Piligrim, episcop de Passau, Sf. Adalbert, ep. de Praga, și călugărul Wolfgang. G. încă primesce religia creștină cu întreaga sa familie la 974. Copiii sei (Stefan și două fete) s'au botezat dela nascere. Urmașul său în domnie a fost fiul său Stefan (Sf. Stefan). † 1 Febr. 997.

2) *Géza I* rege, supranumit Magnus (1074—77), fiul lui Bela I. 1057 împreună cu fratele său Ladislau îl recunosc pe Solomon de rege. 1059 erupe resboiul civil și 1061 ajunge Bela I pe tron. După moartea lui Bela I (1063) și el și frații sei îl recunosc pe Solomon de rege. 1073 iarăși erupe resboiul civil între Solomon și Géza, care se termină cu înfrângerea lui Solomon la Mogyoród și Géza ocupă tronul la 1074. El a întemeiat biserica catedrală din Vaț, biserica din Mogyoród și abația din Garam-Szt-Benedek. † 15 Apr. 1077.

3) *Géza II*, rege 1141—1161, fiul lui Bela II Orbul, n. 1129. Sub domnia lui s'au colonizat în țară Slavi, Germani, Flamanzi (1143—50), cari au întemeiat Sibiiul. Din cauza pretendențului de tron Boris a avut 1146 resboiu norocos cu Enric Jasomirgott. 1147 permite lui Conrad III și lui Ludovic VII trecerea prin țeară cu oștile cruciate. 1152 poartă resboiu cu Vladimiro, principe de Halici și cu Manuil (1154), pe care la 1155 îl învinge și-l silește să încheie pace (1156). † 31 Maiu 1162. A lăsat patru fii: Stefan Bela, Arpad, Géza.

4) *Géza*, principe, fiul regelui Geza II, pretendent la tron pe timpul regelui Bela III; fu ținut 12 ani în prisoare, din care eși la 1189 și s'a alăturat la oastea cruciaților, și nu s'a mai întors în țeară

Ghasnaviđi, o dinastie turcomană, numită astfel după orașul Ghasna; a fost fondată la 997 de sultanul Mahmud, care a scuturat jugul Samanizilor din Samarcanda și s'a declarat independent; puțin câte puțin el și-a întins imperiul până la Gange și Himalaya pe de o parte, până la Marea Caspică pe de alta. Dar succesorii sei, deși s'au mai menținut încă un secol și jumătate, n'au fost în stare să păstreze intactă moștenirea lui Mahmud. În curând au fost siliți să se retragă în India, și aci s'a stins pe încetul la 1187 această dinastie. [C. Litzica.]

Gheazera, culme de munți în Rom., j. Muscel, între riul Doamnei și riul Dâmbovița, având următoarele piscuri mai însemnate: G. (2406 m.), Păpușa (2426 m.) și Papău (2095 m.).

Gheb sau *cocoșat*, omul rău dezvoltat și cu incurbațiunea sirei spinării, cu cocoșa (Kyphosa) în spate. Se mai numește acest defect: boala lui Pott. T. Ionescu în București a reușit în unele cazuri de kyphosă la copii de a îndrepta șira spinării.

Ghedeon, *Emanuel*, erudit grec, membru corespondent al Acad. Rom. Numeroase lucrări publicate la Constantinopol în grecește; cităm ca mai însemnate: *Cronica Academiei dela patriarhie*, studii istorice asupra școlii celei mari naționale (1454—1830), 1883; *Cronica casei și bisericii dela patriarhie*, 1884; *Athos*, amin-

tiri, 1885; Bisericile ortodoxilor în Constantinopol, studii istorice asupra bisericilor, altarelor și școalelor de pe lângă ele, 1888; Ordine canonic, epistole, deslegări, sentințe ale preasfințiților patriarhi dela Grigore Theologul până la Dionisie Adrianopolitanul, 2 vol., 1888—89; Table patriarhale, studii istorice, biografice asupra patriarhilor dela Andreiu Protocletul până la Ioachim III (36—1884), 1890; Contribuții la istoria bisericii apostolice din Athena. Athena, 1891; Proconesul ecleziastic, biserici, mănăstiri, mitropolii, episcopii, 1895; Tipicul lui Mihail Paleologul, 1895; Lista publicațiilor lui Emanuel G. dela 1871—96, care conține întreaga sa activitate de erudit.

Ghedeon, G. I, mitrop. Moldovei, se pomenesc între mitropoliții Teodosie I și Pahomie, tustrei din mănăstirea Putna, fără a li-se aminti anii păstoririi, cari sunt cuprinși între 1454—78. (C. Erbiceanu, Ist. mitrop. Moldovei. Buc. 1888, p. LVII).

Ghedeon II, mitrop. Moldovei (1655—60), succesorul lui Varlaam, a fost trimis la 1656 de domnul Gheorghe Ștefan în Rusia, pe semne spre a încheia o legătură cu ducele Moscoviei în contra Turcilor, la care aderaseră și voievozii C. Șerban al Munteniei și G. Rákoczy al Transilvaniei. (I. c. p. LVIII, Xenopol, Ist. Rom. V, p. 281).

Ghedeon III, mitrop. Moldovei (1708—23), din mănăstirea Agapia. A avut prilejul de a primi cu fală pe Petru cel Mare și Ecaterina, când veniră la Iași. (Erbiceanu, I. c. p. LVIII, Xen. I. c. V, 18).

Ghegii, un trib al Albanezilor (v. Albania), care locuiesc în partea nordică a Albaniei și a Macedoniei până la granița Serbiei. Sunt păstori, mai rar agricultori, și se dau mai toți la haiducie, sunt selbateci și resboinici, dar și credincioși. Se deosebesc prin portul (n'au fustanella ca Toșchii, ci nădragi albi, strimți, de lână, tocmai cum se poartă și în Mehedinți, și un fel de vestă neagră de lână groasă și cu ciucuri, pe cap au un fes alb) și prin dialectul lor de cealaltă Albanezi, adică de Toșchi și de Liabieri.

Gheiseri, gaiser, geyseri, sunt nisce izvoare țînitore intermitente, ultime manifestațiuni ale unei activități vulcanice. Cei mai mulți sunt adevărate izbucniri de gaz sulfuros amestecat cu o enormă cantitate de apă caldă sau în stare de vapori. Cele dintâi emanațiuni gaiseriene au fost studiate în Islanda și de acolo și-au primit și numele. Cei mai renumiți sunt în Statele-Unite ale Americii, Parcul Național, din masivul eruptiv dela Yellowstone. Odată cu apa și gazele ies din gaiser o serie de săruri, cari dau diverse aspecte oficiilor lor și îi împart grosso modo în gaiser silicioși și gaiser calcaroși, după materialul depus.

Gheja, magh. *Maros-Geza*, com. rur. în Trs., cott. Alba inferioră, cu 1067 loc. Români (845) și Maghiari.

Ghelar, magh. *Gyalár*, comună rurală în Trs., cott. Hunedoara, cu 1251 loc. Români; are mine bogate de fier și păduri întinse.

Gheff, numele italian al partidului papal, adversar partidului imperial (v. Ghibelini). S'a luat din Germania, unde partidul advers împăraților Hohenstaufen se cheama Welf, dela capul

unei familii cu acest nume (care înseamnă cățelus), contemporan cu Carol cel Mare. G. era partidul național italian, căci lupta contra stăpânitorilor străini.

Ghelnariu, sat ardelean pe cursul Mureșului, între Orăștie și Alba Iulie, în dreptul căruia, preste apă, se găsesc ruine de băi romane. Aci a fost orașul dac Germisara, din care derivă numele actual. La G. s'a găsit o piatră cu inscripțiuni romane, dedicată apei care alimentea băile și întăriturile cetății dace, una din puținele rămășițe literare păstrate din timpul Daciei romane, celei atât de civilizate.

Ghemis, în poveștile românești numele unui pitic nădravăn.

Ghenadie, mitropolit român în Transilvania. Cu acest nume sunt cunoscuți doi mitropoliți ai românilor transilvăneni, unul este *Ghenadie I*, pe la anul 1580. Pe timpul acestuia s'a tipărit la anul 1580 »Căzania dela Brașov« cu cheltuiala lui Herschel Lucas, judele cetății Brașovului și al țerii Bârsei. Că și mitropolitul G. I a conlucrat la edarea »Căzaniei« se vede din prefața aceleia, unde numitul jude dice: »și foarte me sfătuii cu luminatul mitropolitul marele G. de în tot ținutul Ardealului și al Orădiș«. (Cf. Cipariu, Acte și fragmente pag. XIV, 11 și 18). Al doilea mitropolit cu același nume este *Ghenadie II*, numit de unii scriitori *George Ghenadie*, iar de alții *George Bradi* (între anii 1628 până 1640). Numele Bradi este o corupțiune din G. În dalteria dată în 4 Dec. 1628 protopopului Janes din Hunedoara se intitulează arhiepiscop al Belgradului, Vadului, Orădiș, Sătnarului și al țerii Ardealului. În »Căzania« dela Bolgrad din 1641 se dice despre el, că s'a rugat de principele George Rákoczy să tipărească în limba română cărțile bisericești în Ardeal, ceea ce principele i-a conces. Tot despre el se face amintire și în Pravila de Gavora din 1640, și în diploma lui Rákoczy G. din 10 Oct. 1643. (Cf. Cipariu, Acte și frag. pag. XIV, 12, 19, 252, Id.: Archiv. pag. 628; Maior: Istoria bis. a Românilor; Hintz Johann: Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunierten Glaubensgenossen in Siebenbürgen.)

[Dr. Aug. Bunea.]

Ghenadie, episcop al Râmnicului, v. Enăceanu. **Ghenadie, Petrescu**, mitrop. Ungro-Vlachiei (1893—1896), n. la București, s'a călugărit în vîrstă de 18 ani la măn. Căldărușani. După ce se hirotonf preot la 1869, el funcționa ca mare ecleziarh la mitropolia din București sub Nifon. În 1875 fu consacrat arhiepiscop, iar un an mai în urmă episcop de Argeș. Sub păstoria lui se clădi acolo localul seminarului și se restaură cu mare lux falnicul monument național, biserica Curții de Argeș. În acest restimp a editat împreună cu D. Sturdza, Acte și documente relative la ist. renascerii României, 5 volume, dela 1888—90, continuând de atunci în locul său colecția C. Goleșcu-Vartic. După ce demisionase mitropolitul Iosif Gheorghian (v. ac.) în 29 Martie 1893, se alege în locul lui Gh., care ocupă scaunul preste 3 ani. Atunci însă i-se impută mai multe învinuiri pentru diferite delicta religioase, astfel încât sf. Sinod în 20 Maiu 1896 îl caterisi și-l suspendă. Modul neregulat și pătimaș, după care se luase acea hotărîre, provoacă o nemulțămire generală, făcînd nesigură chiar și situațiunea

guvernului. În zădar acesta publică o broșură »Dare de samă despre judecata sf. Sinod«. Buc., 1896; Gh. răspunde cu o altă »Cum am fost judecat«. Buc., 1896, și chestiunea remase deschisă. La urmă sf. Sinod fû silit să revină asupra decisiunii sale la 4 Dec. 1896, și atunci Gh. demisionă de bună voie în a doua zi, 5 Dec., când se realese și Iosif Gheorghian a doua oară de mitropolit. De atunci Gh. se retrase la măn. Căldărușani. (Alman. Cult. Buc., 1893, p. 16; D. R. Rosetti, Dict. Contimp. Buc., 1898.)

Gheonoaia, în poveștile românești Făt frumos ajunsese într-o câmpie plină de oase omenești. Era moșia unei G., care omoria pe ori și cine-i călca hotarele. Odinioară era femeie, dar blăstemată de părinți, se prefăcuse în pasere. (v. Circe.) [Atm.]

Gheonoaia, v. și Ciocănitore.

Gheorgachi, al doilea logofet în Moldova, scrisese în 1762 Condiția ce are întru sine obiceiuri vechi și nouă a prea înălțaților domni.

Gheorghian, 1) *G. Iosif*, mitropolit al Ungro-Vlachiei și primat al României, s'a născut la Botoșani în 1829, și-a făcut studiile sale la școala Sf. Trei-Ierarchi și Academia din Iași. Ca diacon a mers la Paris în serviciul capelei române de acolo, profitând de acest timp pentru a urma și la cursurile Sorbonei, iar la 1863 întorcându-se în țeară, s'a hirotonit preot și s'a ales egumen al măn. Teodorenii. La 1865 a fost consacrat arhiepiscop la Iași, și doi ani mai în urmă numit episcop de Huși de către Cuza. În această calitate a stat până în 1879, când se alese de către marele colegiu electoral episcop al Dunării de jos, iar în 1886 mitropolit de București. Sănătatea lui debilă însă nu-i permise a suporta mult timp această sarcină; prin enciclica din 29 Martie 1893 își făcuse cunoscută demisiunea și se retrase la mănăstirea Căldărușani. Dar de abia trecuseră trei ani de atunci, și succesorul său Ghenadie (v. ac.) Petrescu, în urma mai multor învinuiri, fû depus de sf. Sinod, apoi, fiind rehabilitat, demisionă de bună voie: iar guvernul nevoind să aibă în locul vacant pe nici unul din judecătorii lui Ghenadie, scoase iarăși pe Gh. din liniștea monahală, care se alese deci din nou mitropolit în 5 Dec. 1896, demnitate ce ocupă și astăzi. Gh. a fost foarte activ pe teren literar. Pe lângă scrieri originale, ca Expunerea doctrinei ortodoxe, Viața repausaților, Viața Sf. Vasile, epistole pastorale ș. a. avem dela dînsul traduceri foarte importante: ca istoriile bisericești de Eusebiu, Sozomen și Teodoret, viața lui Isus de P. Didon, și ca ocupațiune neînsemnată de tinerete: Jidovul răstăcitor de E. Sue, în 8 vol. Buc. 1857—58. (Alman. Cult. Buc. 1893, p. 15; D. R. Rosetti, Dict. Contimporanilor, Buc. 1898; Calendar bisericesc, Buc. 1899, p. 51—52.)

2) **Gheorghian, Vasiliu**, fratele mitropolitului primat Iosif Gh., n. 1844, și-a făcut studiile gimnaziale și juridice la Iași, a fost pentru câteva luni ministru de domenii în cabinetul I. Brătianu (până la 1 Martie 1888) și până la 1899 prefect al districtului Iași.

Georghieff, Evloghie, financiar n. 1819 în Carlova (Bulgaria), † 1897 în București. Din cauza barbarilor turcești în vîrsta de 18 ani fugise la Brăila, de aici la București, intrînd ca servitor la un cărcimar, apoi la mitropolitul bulgar Pa-

naret, care se afla pe atunci în București. G. devine omul de încredere al mitropolitului și asistă la toate ședințele refugiaților bulgari, cari pregăteau revoluțiunea bulgară. La moarte mitropolitul îi lasă 800 mii lei, iar G. a lăsat o moștenire de 20 milioane. A săvîrșit multe fapte filantropice atât în Bulgaria cât și în România. Pentru *Fundațiunea Carol* a dăruit 200,000 lei, iar primăriei Bucureștilor a testat sume însemnate spre scopuri de binefacere.

Gherăseni, (Rotunjeni), com. rur. în Rom., j. Buzău, situată pe malul drept al Călmățuiului; e compusă din 4 căt. cu 2200 loc. (Dict. geogr. 1892), dintre cari 1600 loc. în căt. de residență G. Are 1 biserică și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Gherassi, Nicolae, jurisconsult (anul nașterii necunoscut). Făcînd studii juridice în Franța și întorcîndu-se în România a intrat în magistratură și a devenit cu timp consilier la curtea de casație. 1883 demisionează și face parte din cabinetul Lascar Catargiu ca ministru de justiție dela 29 Martie până la 5 Nov. 1889; de atunci nu mai ia parte la luptele politice.

Ghercesoi, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale Tesluiului la 9 km. departe de Craiova; se compune din 4 căt. cu 1521 loc. (Dict. geogr. 1896); are 2 biserici și 1 școală. Viile de aici produc vin roșu bun.

Gherea, C. Dobrogeanu, publicist, critic literar, n. 21 Maiu 1855 în guvernamentul Iecaterinoslav (Rusia), și-a făcut studiile la Charcov. Urmărit pentru ideile sale politice, se refugiază în România, unde se stabilește ca birtaș la gara din Ploiesci și unde dobîndesce împămîntenirea cu dispensă de stagiul, 1889. A scris articole socialiste în »Revista socială», critice literare, publicate în cea mai mare parte în revista »Contemporanul» și mai tîrziu în »Literatură și știință», revistă întemeiată de el însuși. Toate aceste studii au fost reunite de autor în 3 vol. de Studii critice. București, 1890—97. Ceea ce îl distinge pe G. de ceilalți critici literari ai noștri, este criteriul, după care apreciază operele de artă. Imitînd pe criticul ovreu Brandes, G. susține că arta este creațiunea aproape exclusivă a mediului social și că cu cât idealul social concretizat într-o operă de artă este mai înaintat, adică mai apropiat de cel socialist, cu atât acea operă este mai superioară. Cu toată imperfecțiunea stilului și a limbii, aceste idei ale lui G., care nu e lipsit de îndemănare polemică, au stîrnit multă discuție, multă admirație din partea jurnaliștilor ovrei și multe contradicții din partea altor critici. (Cf. pentru toată această discuție: Petru P. Negulescu, Polemice. București, 1895; Mihail Dragomirescu, Critica științifică și Eminescu. București, 1895; Simeon Mehedintzi, Concepția materialistă a istoriei după Dobrogeanu Gherea, în Convorbiri Literare, 1895.)

Gherganii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița; situată pe linia ferată București-Vîrciorova și pe șoseaua națională Tîrgoviște-Fundata-București; se compune din 4 căt. cu 1750 loc. (Dict. geogr. 1890); are trei biserici, 2 școli și gară. Loc. se ocupă cu agricultura.

Gherghina, (*Gherțina, Trighina, Țighina*), o înălțime însemnată de pămînt pe malul stîng al Siretului și aproape de gura acestuia (Rom.,

j. Covurluiu), lângă gara Bărboși, com. Filești, unde în vechime a fost o mare cetate romană zidită de împ. Traian, cum arată lespețile de marmoră cu inscripții rom., descoperite aici. Această cetate purta numele, după unii, de *Caput Bovis*, iar după alții *Contra Dinogetia* sau *Turris Trajani*. Numirea de G. și celelalte sunt posteroare și date de popor. Imprăștierea ruinelor acestei cetăți s'a început în secl. XVIII. În 1836 și în 1838 se descoperiră aici mai bine de 3700 monete de argint dela diferiți împărați romani; asemenea s'a descoperit o statuă a zeiței Ceres, turnată în aramă, un mare număr de lespeși de marmoră săpate în relief și reprezentând resboaiele Romanilor cu popoarele dela Dunăre, un drum pe sub pământ, o subterană cu morminte, temeliile unui templu, etc. O schiță a planului topografic al ruinelor dela G. a fost luată la 1837 de către prof. G. Șeulescu din Iași, care s'a ocupat mult cu această chestiune. Cf. M. N. Pacu: *Dict. geogr. și stat. al j.-lui Covurluiu*. Galați, 1892.

Gherghio-Alfaldu, (magh. *Gyerggő-Alfalu*), com. mare cu 5175 loc., dintre cari 451 Rom. cu biserică gr.-cat., cott. Ciuc, postă, telegraf, școală de stat agron., hotarul 21,529 ha. cu pășuni și păduri de brad și fag.

Gherghio-Ciomafaldu (Gyó-Csomafalva), com. mică, cott. Ciuc, cerc. G.-St.-Miclăuș, cu 2824 loc., puțini Rom. maghiarisați, cu numeroase izvoare de apă acră.

Gherghio-Ditro (Gyó-Ditró), comună mare cu 5811 loc., între cari 151 Rom. gr.-cat. maghiarisați, cu postă și telegraf, școală civilă de stat, tipografie, reuniune industrială și societate pentru cercetare de cărbuni de piatră, cari se află în mare măsură, hotarul com. e 3524 ha., în care se află și băile dela Borsec și multe metale.

Gherghio-Kilenfaldu (Gyó-Kilyenfalva), com. mică, cu 824 loc., avută în apă acră, cott. Ciuc, cerc. G.-St.-Miclăuș.

Gherghio-Remetea (Gyó-Remete), com. mare, cott. Ciuc, cu 4584 loc., cu puțini Rom. morari în Valea Sineu, hotarul 19,242 ha., însemnată pentru comerțul cu plute, cerc. percept. G.-St.-Miclăuș.

Gherghio-Sarhigi (Gyó-Szárhegy), com. mare cu 3563 loc., hotarul 8471 ha., din interiorul colinei din apropiere se scoate marmoră albă prețioasă; comproprietară la băile Borsecului; ruinele castelului familiei conte Lázár, în care s'a născut principele trans. Bethlen Gavrili, de pe timpul revoluțiunii lui Rácozy George; în 1658 a fost o luptă cu Tătarii, despre ce susțu »movila Tătarilor«. Se află un clăustru al călugărilor franciscani.

Gherghio-Sermaș, com. mică cu 1457 loc. Rom. gr.-cat., cott. Ciuc, cu comerț de plute din pădurile seculare »Tinove«. E situată prin văi și pe coline extinse.

Gherghio-Tekereu (Gyó-Tekerőpatak), com. mare cu 2045 loc., puțini Rom. gr.-cat. maghiarisați, în hotarul de 9805 ha. se află marmoră albă renumită și piatră de var.

Gherghio-Uifaldu (Gyó-Ujfalu), com. mare cu 3027 loc., puțini Rom. maghiarisați gr.-cat., cu izvoare abundante de apă acră.

Gherghio-Vasláb, com. mică cu 1098 loc. Rom. gr.-cat., poartă economie frumoasă de vite, ocupându-se cu pășoritul oilor și cultura în mare

a curechiului. Se află piatră de var, cea mai bună în acest ținut; în obârșile Murșului se află păstravi.

Gherghio-Varviz (*Gyó-Várhegy*) cu 2284 loc. Rom. gr.-cat., cari se ocupă cu economia de câmp, vite, pășoritul oilor și plutăritul pe Murș; com. rom. cea mai veche în G., situată pe un teritoriu extins, prin văile și colinele cari se întind dela muntele »Bétrâna« spre Murș.

Toate aceste comune descrise se află în partea dreaptă și stângă a fluv. Murș, împopulând în mare parte șesul renumit al Giurgeului, dela care au și primit numele G.

Celelalte comune din G. se află în ținuturile mai muntoase, s. e. Borsecul în ținutul și valca vinului, Bilborul (*Gyó-Bélbor*), com. mică cu preste 1000 loc. Rom. gr.-cat., cari se susțin din economia de vite, cerc. Tulgheșului, cott. Ciuc, cu nenumărate izvoare de apă acră; com. situată lângă fluv. Bistricioara.

G. Corbu (*Gyó-Holló*), com. mică rom. cu 1147 loc., cercul Tulgheșului, cott. Ciuc, cu multe ferăstrae și transport de lemne către Moldova pe valea Bistricioara; percept. G.-St.-Miclăuș; se poartă economie frumoasă de vite.

G. Tulgheș (*Gyó-Tölgyes*), com. mică în cott. Ciuc, reședința preturei, postă, telegraf, 2 institute de credit, oficiu vamal și carantină, punct însemnat strategic cu redate și pentru comerț însemnat cu lemne cu transito la Brăila și Orient pe fluv. Bistricioara și Bistrița. Românii au biserică frumoasă și institute culturale, cu 2758 loc. de toate națiunile, Rom. 1075. [E. C.]

Gherghio-Bicaz, com. mare cu 5429 loc. dintre cari 4862 Rom. aparținători la 4 parochii gr.-cat. în protop. Giurgeului, archidieceasa Blajului, cott. Ciuc, cerc. Tulgheș percept. G.-St.-Miclăuș. Parochiile se numesc după cele 4 riuri s. e. Telec, cu 965 loc. Valea Jidanului cu 1312 loc. Bicaz cu 1650 loc. și Damuc cu 935 loc. toți Rom. cu biserici și școle confesionale gr.-cat. În c. politică Bicaz, respective Valea Jidanului, de unde conduce și pasul către Moldova, se află postă și oficiu telegrafic, institut de credit și comerțul cel mai extins cu scânduri către Moldova pe canaluri pregătite după tehnica cea mai nouă. Rom. se susțin mai cu samă din economia de vite, ducând o viață patriarhală rom. În rîul Bicazului se află mulți păstravi, iar în pădurile seculare fiare selbatice, s. e. urși și căpriori, precum și lemnul cel mai căutat de brad în toată Europa. [E. C.]

Gherghio-Sân-Miclăuș, (magh. *Gyergyó-Szent-Miklos*), com. mare în cott. Ciucului, cu 6104 loc. (5428 Sécui rom.-cat., 410 Armeni cat., cari au biserici avute pompoase; 132 Români gr.-cat. maghiarisați neavând biserică dela 1869; 1 rom. gr.-ort., 22 aug.-evang., 77 reformați, 4 unitari și 39 isr., cari asemenea nu au biserici). Are judecătorie cerc. reg., oficiu pretorial, silv., perceptorat. reg., postă-telegr., 3 bănci de credit, școală civilă de băieți și fete, reuniuni industriale, spital public, fabrică de spirt și bere, 4 tirguri însemnate; scaunul protopopesc rom. și gr.-cat., locuri însemnate ist., fiind cea mai veche c. în Giurgeu și totodată mai avută, cu hotar de 47,179 ha. în partea cea mai mare păduri de brad, în exploatare rațională din partea specialiștilor străini. Pe hotarul acestei c. stră-

tăiată de râul Belcia se află regiunile pitorești din apropierea comunelor rom. Bicăz și lacul Vereșteu (Gyilkostó), cari în tot anul sunt cercetați de savanți turiști. [E. C.]

Gherghița, vîrf din munții Munteniei, 2 zile de drum până la Sibiu, unde s'a dat faimoasa luptă între Alex. Basarab al Munteniei și Carol Robert, regele Ungariei (1330), sfîrșită cu deplinul succes al lui Alex. Basarab. Pe acest loc voevodul muntean zidise o biserică și 3 stîlpi de piatră, în amintirea biruinței și cari se vedeau încă în secl. XVI. Tot la G. s'a mai dat lupte între Turci, cari voiau, sub Mehmed-Bey, să prefacă Muntenia în pașalic, și între Radu dela Afumați, voevodul ce voia să scape țeara de așa primejdie (1522).

Gherghița, com. rur. în Rom., j. Prahova. În vechime a fost un tîrg însemnat. Are 4 cătune cu 2000 suf., toți agricultorii și neguțători. În com. sînt 4 biserici și 2 școli, din cari una foarte veche; pe timpul lui Alex. Ipsilante (1778) dascălul primia 5 taleri pe lună din partea statului. Localul școlaei și al primăriei e clădit de adm. dom. coroanei, care are aci un întins domeniu exploatat în regie. Școala are ateliere de împletit paie, richită și frîngii.

La G. Radu dela Afumați în prima sa domnie (1522—24) a bătut oștirea comandată de Mahomed-Bey sau Mehmed-Bey. Mihaiu Bravul, în urma expediției dela Călugăreni, a petrecut pe Batori până aci, unde a reînnoit tractatul dintre ei. Tot aci Mihaiu Bravul a biruit ordia cea mare de Tătari, ce năvăliseră în țeară după expediția dela Călugăreni. Mateiu Basarab (1639—40) a învins lângă G. pe Vasile Lupu. În amintirea acestei victorii Mateiu Basarab a zidit în G. biserică »Sf. Procopie». Pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, G. era reședința unor corpuri de oștire numite »Roșiori» și »Verdișiori». (Cf. »Ist. Rom.» de Xenopol și Tocilescu și »Vechile instituțiuni» de I. Brezoianu. [A. M. Michaelescu.]

Gheringec, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, compusă din 5 căt. cu 1571 loc. (Dicț. geogr. 1897), între cari mai mulți de jumătate Mohamedani; are 1 biserică ort., 2 geamii și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și comerțul.

Gherla, (magh. *Szamos-Ujvár*, germ. *Armenierstadt*), cel mai mare oraș armenesc în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, lângă Someșul mic. Edificii mai însemnate: biserica armenescă, palatul episcopesc și claustrul ordului franciscan. Reședința episcopului și capitolului român gr.-cat. al G., a preturei și judecătoriei ceruale, cum și a unui notariat public reg.; seminaru teologic și pedagogic român gr.-cat., gimnasiu de stat și orfanotrofiu catolic armenesc, mai departe școală industrială, fabrică de spirt, perceptorat reg., oficiu al căilor ferate, de poștă și telegraf. Tîrguri însemnate. 5793 loc. (1891), dintre cari 2440 Magh., 1979 Români, 1195 Armeni, 137 Germ. Orașul a fost întemeiat de Armenii imigrați sub Leopold I. În G. se află și o prinoare de stat.

G., *diecesă română gr.-cat.* înființată la a. 1853, canonisată cu bula papei Piu IX »Ad Apostolicam Sedem» din 1853, și formată din parochii române, cari mai înainte aparțineau diecesei rutene a Muncaciului și diecesei române a Fă-

gărașului. Diecesa G. a avut până acum următorii episcopi: 1) *Ioan Alexi*, 2) *Ioan Vancea*, 3) *Mihail Pavel*, 4) *Ioan Szabó*. E supusă mitropolitului român gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș. Parochii 489, filii 385, suflete 474,538, școlari 70,244.

G., *protopopiat român gr.-cat.*, compus din 13 parochii cu 9480 suflete.

Ghermănesoi, com. rur. în Rom., j. Fălciu, compusă din sat. Arsura și G. cu 1869 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. Com. se află pe domeniul statului.

Ghermani, v. Germani.

Ghermesig, magh. *Gernyeszeg*, com. rur. în Trs., cott. Mures-Turda, cu 1335 loc. Maghiari și Români (407); conții Teleki au aici un frumos castel.

Ghețari, masele mari de zăpadă și apă înghețată, cari umplu unele văi din vîrfurile munților înalți, cum sînt în Europa Alpii și Caucașul, și cari persistă continuu iarna și vara, cu efectele lor speciale asupra modelațiunii reliefului scoarței globului, atît cît condițiunile climatice și tectonice, ce le dau nascere, se mențin. Observațiunile făcute asupra ghețarilor din Alpi și mai ales asupra acțiunii lor și a modului de a fi a materialelor din acele mase imense de gheață, au dat loc la studii de o foarte mare importanță din punctul de vedere al acțiunii gheții, ca element modelator al scoarței globului și în special al părții de nord a Europei. Materialele transportate de un ghețar se numesc în totalitatea lor *morene* și sînt: *morene laterale*, *morene frontale*, iar cînd doi ghețari se întîlnesc rezultă și o *morenă mediană*.

Ghețoi, v. Ghețari.

Gheunoala, v. Ciocănițoare.

Gheyn, (*Van den*), iesuit belgian, etnograf, a publicat: *Les populations danubiennes. Etude d'ethnographie comparée*, Gand 1886, lucrare care nu aduce mai nimic nou pentru lămurirea chestiunii.

Ghița, se numește apa în stare solidă. Apa îngheață la 0° C sau R și la + 32° F; dar pe lângă o liniște perfectă sau prin presiune se poate ține în stare lichidă chiar și la 10° C. Apa înghețînd, cristalizează; forma cristalelor e hexagonală. G. uscată e un rău conducător pentru electricitate și căldură. Pentru topirea G.-ei e necesar a se introduce o cantitate de căldură, anume 1 kg. de G. recere 80 calorii; această căldură devine latentă. La înghețarea apei se produce căldură, deoarece căldura latentă devine liberă. G. formează un articol de industrie important; ea se folosește la prepararea înghețatei, la conservarea de substanțe expuse descompunerii s. e. alimente, în medicină pentru combaterea inflamațiilor; cu deosebire pentru berării este indispensabilă. Această întrebuintare varie aduce cu sine de G. naturală, adunată și conservată în magazii (pivnițe) speciale, nu mai poate satisface toate trebuințele, așa că s'a introdus producțiunea de *G. artificială*. Aceasta se produce după diverse metode. Cele mai usitate sînt: 1) învîrtirea unui vas plin cu apă în un lichid frigorifer (s. e. în un amestec de salmiac, salpetru și apă, sau sulfat de sodiu, salpetru, salmiac și apă), și 2) aparate speciale, în cari frigul se produce prin dilatațiune de aer rece comprimat sau prin

evaporațiune de eter, amoniac fluid, etc. Vaporii de eter sau amoniac nu se pierd; ei se condensează în o altă parte a aparatului și se conduc din nou în aparatul de evaporatiune. Aceste aparate sunt puse în mișcare prin mașini cu vaporii. După mărirea acestor aparate se produce pe oară până la 2000 kg. G.

Ghiba, v. Birta.

Ghibănescu, Gheorghe, publicist, profesor la școala normală de învățători din Iași. A scris foarte numeroase studii de pedagogie în revista »George Lazăr« și de erudiție în »Archiva« din Iași. A mai publicat: Grafia cirilică la Români. Bărlad, 1889; Epilogul isvodului lui Clanău, 1891; Gramatică pentru școală, 1897, 1898; Baba Vodă (novele), 1895.

Ghibellini, în Italia medievală numele italian al partidului imperial, adversar celui papal, (v. Ghelfi). Explicarea etimologică este nesigură, se știe însă că în 1140 la Weinsberg în lupta dintre împăratul Conrad III și Welf VI strigătul de război în armata celui dintâiu era »Hie Weiblingen« iar în a celui alalt era »Hie Welf« și că de atunci aceste nume au denumit cele două partide. G. și Ghelfii divizau Italia și chiar fiecare oraș în partide inimice de moarte.

Ghibirdle, în poveștile românești numele unui pitic de un cot cu cap cu tot.

Ghica, familie domnitoare în principatele române, începând din secl. XVII. Intemeietorul ei e 1) *Gheorghe G.*, albanez din părțile grecesci, de origine prea modestă. A venit în Moldova înainte de domnia lui Vasile Lupu, ocupându-se cu negoțul. Pe vremea lui Lupu, el fu tras la curte, dăruit cu boerii mărunte, apoi cu vornicia cea mare a țării de jos și în fine fu trimis capuchehaia la Constantinople. Gheorghită-Vodă Ștefan, succesorul lui Lupu, îl menține ca agent, ba încă spre a-l face demn de acest post dă pe nepoata sa soție fiului lui G. În cele din urmă la mazierea lui Gheorghită Ștefan i-se dăde domnia Moldovei. Astfel această familie ajunsese la tron, și până mai în zilele noastre dede un sir de domni și oameni de valoare. Apogeul ei fu în epoca fanarioților. Urmasii fiului lui G. pierdând domnia s'au înfundat în Constantinople unde s'au grecisat, înrându-se mai ales cu Mavrocordajii. Acolo au căpătat încrederea Porții și au fost onorați mai toți G. cu domnia principatelor, afară de alți înalți dregători în Țarigrad. De când cu cedarea Bucovinei Austriei, familia G. începe a pierde încrederea Porții. G. rămân în principate, se înrudesesc prin alianțe de căsătorie cu vechi familii boieresci, se romanizează. În epoca redesteptării naționale ei joacă rol de frunte, revenind din nou la tronul principatelor. Ultimii vlăstari de valoare stinși în zilele noastre au luat parte activă la regenerarea de adă a țării. Membrii mai de frunte sunt:

2) *Gheorghe Ghica*, întemeietorul familiei, domn Moldovei (Martie 1658 până Nov. 1659) și Munteniei (Dec. 1659 până Sept. 1660). Căpătând domnia Moldovei după gonirea lui Gheorghe Ștefan, aliatul împotriva Turcilor al lui Const. Șerban, fost al Munteniei, și al lui Gh. Rákoczy din Ardeal, are de luptat cu acela, puțin după înscăunare, învingându-l la Strunga. În Dec. 1658 ia și el parte cu oștirile turco-tătare la jefuirea Ardealului. Dar în anul următor C. Șerban, în-

tovărășit acum, în locul isgonitului Gheorghe Ștefan, cu domnitorul muntean Mihnea III, lovesce pe G. la Jijia și-l gonese spre Bugeac. Tătarii îl reîntronează, gonind pe Șerban peste munți și pe Mihnea din Muntenia (Martie 1659), dându-se și domnia acestei țări lui G. În Nov. 1659, numindu-se pentru Moldova Ștefăniță Lupu, G. trece în Muntenia. Aci, din ordin turcesc, mută capitala de tot în Bucuresci, dărîmând rezidența din Tîrgoviște. E hotărît a îndrepta țara, dar C. Șerban îl lovesce din nou, gonindu-l peste Dunăre (Maiu 1660). Deși oștile turco-tătare îl reîntronează, gonind pe Șerban, care după moartea lui Rákoczy trece la Cazaci, G. nu mai stă mult în scaun. Vizirul Küprülü de atâtea hainiri plănuiesc prefacerea țării în pašalic; apoi G. nu poate plăti haraciul, căci țara era săracă, bătută de foamete și ciumă, oamenii fugind în toate părțile. G. e prins, dus legat la Adrianople și de aci la Constantinople.

3) *Grigore Gh. Ghica*, fiul celui precedent, domn Munteniei (Nov. 1660 până Dec. 1664 și Apr. 1672 până Dec. 1674). Fu numit domn prin stăruințele postelnicului Const. Cantacuzin, care scăpase astfel țara de pašalic și liberase și pe Gheorghe G. Situația grea a țării începuse a se îndrepta prin măsurile lui G., inspirate de postelnicul retras la Filipesci. Dar în curând G. alunecă pe povirnișul greșelilor, plecând urechea la pîrile contra postelnicului a 2 miniștri rapaci: Stroe Leurdeanul (cuscru postelnicului) și Dumitrașcu Cantacuzino Grecul (nepotul postelnicului). După reîntoarcerea fără nici o ispravă a lui G. din Ardeal, unde fusese cu Turcii să întroneze pe un devotat acestora, intriga izbutesc: postelnicul e prins și ucis la Snaagov (Dec. 1663). În curând și G. pierde tronul. Mergând iarăși în Ardeal (vara 1664), și Turcii pierdând din nou, G. aliatul secret al Nemților, fuge la Viena și apoi în Moravia (Dec. 1664). După zădărnice stăruințe de împărat, de papă, de Veneția, căpătă în fine cu bani și cu sprijinul dragomanului Panaiotache Nicussis, dela Turci iertarea și a doua oară domnia (Apr. 1672). Cantacuzinescii, cari triumfaseră în anii precedenți, sunt cumplit persecutați: uciși, închiși, torturați. Mai ales când G. e cu Turcii împotriva Polonilor, caimacamul Leurdeanul (silit mai înainte a se călugări și acum respisit) bagă groază în ei. Mai toți fug în Turcia, plângându-se de G. Acesta, mai trădând și pe Turci la Hotin, deși vine mai apoi la Adrianople a se disculpa cu minciuni și bani, e totuși mazilit și relegat la Constantinople (Dec. 1674).

4) *Grigore Mat. Ghica*, nepot de fiu (Mateiu căsătorit cu fata Exaporitului) celui precedent, domn al Moldovei (Dec. 1727 până Apr. 1733, 1735 până Aug. 1741, 1747 până Febr. 1748) și al Munteniei (Apr. 1733—1735, Febr. 1748 până Aug. 1752). Înlocui în domnia Moldovei, din dragoman la Țarigrad, pe Mih. Racoviță, sprijinit de unchiul său Nic. Mavrocordat al Munteniei. Grec, el aduce și alți Greci (Vlasto, Psialu, etc.), dându-le dregătoriile. Nu pune dări, totuși are de lucru cu nisce boieri nemulțămîți, cari aduc năvala Tătărilor, certați cu Turcii. Prin 1730, când moare Mavrocordat, nisce schimbări interne din Turcia era să-l coste tronul. Scăpat se apucă de mai multe îmbunătățiri în Iași (api) și țeară

(mănăstirea Frumoasa). Cultivă și grecismul prin școale. Dorința Turcilor de a lua bani pentru darea domniei tot dela persoane încercate, aduce strămutarea lui G. în Muntenia (Apr. 1733) în locul vărului său C. Mavrocordat. Aici are altă purtare. Mavrocordat nemulțămît cu săraca Moldovă, intrigă pentru a relua Muntenia, și G. ca să lupte cu bani pune dări. Totuși preste 2 ani e dus la loc în Moldova. Acum e rândul lui să intrigeze cu bani pentru Muntenia. Poarta ocupată cu resboiul cu Rușii și Austriacii (1739) nu dă atenție. Ba încă G. fuge de năvala Rușilor la Tarigrad, de unde revenind după pace, aduce altă serie de Greci (patriarhul mazil Paisie). Grecismul e iarăși îngrijit, punând mitropolit pe Nikifor, grec din Peloponez, singurul mitrop. grec. în țeară. Din împrejurările externe ale Turciei e amenințat a fi ucis, totuși nu mai e ținut mult, căci e destituit (Aug. 1741). După 7 ani de mazilie și surgun, dedându-se tuturor intrigilor externe și interne, reapucă cu mulți bani domnia Moldovei (1747) în locul lui Ioan Mavrocordat. Altă serie de Greci, dar mai ales de dări, căci G. doresce iarăși Muntenia, unde era tot C. Mavrocordat. În Febr. 1748 isbutesce a fi mutat. Deși face câteva îmbunătățiri (mănăstirea Pantelimon, spitale), nu uită și dările grele. În Aug. 1752 moare de bătrânețe în scaun.

5) *Alexandru Mat. Ghica*, fratele mai mic al celui precedent, dragoman la Constantinopol. Pe vremea resboiului turco-ruso-austriac (1739), și mai în urmă chiar, Ghiculescii conducând interesele turcesei după ale lor particulare, Alex. G. nu scapă așa ușor ca fratele său domnul, ci este decapitat (1741).

6) *Scarlat Gr. Mat. Ghica*, fiul mai mare al precedentului Gr. Mat. G., domn al Moldovei (1757—1758) și al Munteniei (1758—1761, 1765—1766). Era să apuce tronul muntean încă dela moartea tatălui său (1752), dar capuchehaia țerii, socru fratelui său Mateiu, procură acestuia tronul. Scarlat se silește zadarnic a detronea ori strămuta pe fratele său. În 1757, cu mari sume de bani, capătă domnia Moldovei, înlocuind pe Const. M. Racoviță în a 2-a domnie. Vine cu destui Greci a împăna dregătoriile și pune dăjdii preste dăjdii. Intrigând și dând bani, preste un an e stramutat în Muntenia, Const. N. Mavrocordat fiind destituit din a 5-a domnie. Și aci scoate biruri apăsătoare, până ce cu 3 ani de domnie e mazilit. Mai revine a 2-a oară în Muntenia (1765). În fine moartea pune capăt bătrănețelor și uneltirilor sale în 1766.

7) *Mateiu Gr. Mat. Ghica*, fratele mai mic al celui precedent, domn al Munteniei (1752—1753) și al Moldovei (1753—1756). Voise să apuce dragomanatul, tatăl său în viață fiind, în locul decapitatului său unchiu; dar reușise Ioan Calimach-Calimach. Isbutesce însă la moartea tatălui său a fi numit domn al Munteniei. Boierii, deși ceruseră pe Scarlat, dar capuchehaia Bașa Mihailescu, socrul lui Mateiu, înlocuie în petiție numele de Scarlat cu Mateiu, ungând falșul cu pungi de bani. Scarlat iscă o agitație în țeară ajutată de mitropolit și boieri (Văcăresci). În 1753 Mateiu e mutat în Moldova cu tot cortegiul lui de Greci (socrul său, Șuțescii). Aci vrea să atragă boieri, făcându-le lefi și venituri, și ținându-i într-o petrecere. În 1756 o schimbare politică în Turcia

aduce mazilirea lui M., înlocuindu-se cu Const. M. Racoviță a 2-a oară.

8) *Alexandru Sc. Gr. Mat. Ghica*, fiul precedentului domn Scarlat Gr. Mat. G., domn al Munteniei (Dec. 1766 până Oct. 1768). Apucă tronul muntean la moartea tatălui său. Dar cam suflând vânt de resboiu dinspre Rusia și Alex. având înclinări rusofile, e mazilit.

9) *Grigore Al. Ghica*, fiul mai sus numitului dragoman Alex. Mat. G., domn al Moldovei (1764 până Mart. 1767, Oct. 1774 până 12 Oct. 1777) și al Munteniei (Oct. 1768 până Nov. 1769). Cu bani s'a restabilit de greșeala tatălui său, capătând chiar dragomanatul, cu bani luă și tronul Moldovei (1764) în locul ginerelui său Gregoriu I. Calimach. Se încungiuă și el de o mulțime de Greci, dar sub raport economic ia măsuri pentru împopularea țerii, siguranța și bunăstarea sateanului. Pe lângă lucrările de edilitate din Iași (apă, strade, etc.), se gândește la stîrpirea luxului și propășirea începuturilor de industrie națională: se îmbracă simplu, din fabrica de postav făcută de el la Chipiresci pe Jijia, și trăiesce simplu. E o domnie spornică și ome-noasă. În privința externă înclină înspre Ruși, fiind mai ales dușman Austriei, vătămând interesele Porței, în ascuns negreșit. După 3 ani, termin de domnie pe atunci, e mazilit și înlocuit cu Grig. I. Calimach a 2-a oară (Mart. 1767). Mazil un an în Tarigrad, e numit în Oct. 1768, tocmai când se aprindea un nou resboiu rusoturc, domn al Munteniei. Când Rușii vin în Bucuresci (Nov. 1769) G. se lasă a fi prins și dus la Petersburg, unde e bine tratat. Cât domnise aci, isbutise a face pe boieri și prelați ca prin josnice cărți de închinăciune către țarina Caterina, să declare țeara și biserica română ca parte din Rusia. Sfrișindu-se resboiul prin vestita pace de Ciuciuk-Kainardgi (1774), Gr. Al. G. e impus de Ruși, protectorii de acum înainte ai principatelor, ca domn al Moldovei (Oct. 1774). Pe timpul acestei domnii, Austria face pe Turci, în speranța unei revanșe contra Rusiei și sub false pretexte istorice și geografice, a-i ceda dulcea Bucovină (1775). G. sub îndolirea boierilor s'a împotrivit; și spre o mai sigură reușită, dându-se tot mai mult către Ruși, grăbesce pe aceeași măsură căderea și discreditul său în ochii Porței. Aceasta în cele din urmă hotărăse moartea »agentului rus«. În 12 Oct. 1777 G. fu ucis în conacul Beilicului, prin trădare și înșelătorie de trimisul turc Kara-Hisarli Ahmed-bey. Moartea i-s'a justificat prin măsurile lui asupritoare pentru popor și prin nesupunerea și nerespectarea ordinelor și demnității Porței.

10) *Grigore D. Ghica*, nepot mai mic de fiu mai mic (Dumitru căsătorit cu fica lui En. Văcărescu), al sus numitului dragoman Alex. Mat. G., primul domn pămîntean, după Fanarioti, al Munteniei (Sept. 1822 până Maiu 1828). Coleg cu Ioniță Sturdza al Moldovei, el începe epoca de re-deșteptare națională munteană. Mai întâiu curăță țeara de tâlhari, eteriști de ai lui Ipsilanti, stîrpindu-i și alungându-i. Depărtează pe Greci din toate deregătorile țerii, așa glăsuia și firmanul de numire, punând pămînteni cu merite. Alungă pe călugării greci de prin mănăstiri, unde pune pămînteni, iar veniturile se trec în seaca visteriei a țerii pentru plata datoriilor publice. Se

desființează școalele grecesci, înlocuindu-se cu de cele românești. Pe lângă aceste măsuri naționale, mai ia și altele de natură socială și economică. Mai reduce din privilegiile boierilor, ceea ce de altfel provoacă multe mișcări neisbutite de ale acestora, refugiați la Brașov încă de sub eterie, sub influența Rusiei, certată cu Turcia, ușurând populația de jos. Caută să înfrâneze abuzurile deregătorilor și să înzestreze țara cu o mulțime de lucrări de edilitate publică. Se silește apoi a împăca clasele sociale, pentru a scuti țara de frământări, mijlocind ca boierii să revină pentru a-i ierta de uelțirile lor și a-i deprinde cu noua stare de lucruri. E în genere o domnie de progres național. În privința externă el e cu totul plecat Turcilor, și deci urît de Ruși, cari tot ueltesc, deși relațiile diplomatice între cele 2 puteri, din chestia grecească, fuseseră întrerupte. G. întocmise și o comisie, pentru facerea reformelor prevădute de convenția de Ackerman (1826), ale cărei lucrări sunt întrerupte de noul război ruso-turc (1828), când însuși G. a fost destituit de Ruși după ocuparea principatului. El s'a reîntors în țeară, la încheierea păcii, și a trăit ca simplu particular până la moarte.

11) *Alexandru D. Ghica*, frate după tată cu cel precedent (tatăl lor Dimitrie Al. G. căsătorit a doua oară cu veduva Palade din Moldova), primul domn regulamentar al Munteniei (Martie 1834 până Oct. 1842). Numit de Turci în înțelegere cu Rușii, odată cu Mihail Gr. Sturdza al Moldovei, după încetarea ocupațiunii rusești (1828 până 1834), trebuia să guverneze după spiritul și litera regulamentului organic întocmit în vremea acesteia. Spre siguranță Rusia îl încungiuă cu devotații agenți greci și ruși, punându-l sub controlul strict al consulului său, Ruckmann, care se și amestecă în toate afacerile interne ale țării, devenind arbitru între aceasta și domn. Dar lucrul acesta trezind o opoziție națională în obșteasca adunare, încurcă și mai mult pe slăbul domn și zăpăcindu-l îl face să cadă în greșeli tot mai mari de pură ocârmuire (1837). Situația se încurcă mai mult în 1838: Noua adunare obștească respinge cererea Rușilor de a se adăuga la Reg. Org. un nou articol, tinzând la sugrumarea independenței lăuntrice a țării. Rușii însă triumfă, obținând un firman dela Poartă în acest sens, și prin domn persecută groaznic pe naționali. G. nu e bine nici cu Rușii nici cu țara, primii nu aveau o unealtă energetică, iar țara se vedea isbită, grație eforturilor rusești, în desvoltarea-i culturală și națională, fie în privința colegiului St. Sava, ori a teatrului național. O piedecă a guvernului lui G. se mai ivesce și cu opoziția personală a nemulțămiiților, condusă de mitropolitul Neofit și hrănită de Ruși, cu toată contra-acțiunea consulului francez. Când G., spre a satisface pe Turci, sfărîmă eteria sârbo-bulgară ce, sub ochii Rusiei, se urzia în țeară (1841), luând măsuri severe și în contra opoziției personale, soarta sa e decisă. Noua adunare din 1842 răspunde mesagiului domnesc cu o adresă învinuitoare Domniei și care, împărțită celor 2 curți, determină o anchetă, al cărei rezultat e destituirea lui G. (7 Oct. 1842). De altfel căutase a face ceva în timpul său: școale, teatru, organizarea armatei, începutul desrobirii țera-

nilor, etc. Mai mult manifestarea fatală a spiritului național. Alex. G. e numit caimacam al Munteniei (Maiu 1856 până Nov. 1858), după ieșirea lui Barbu Știrbeiu. Luptă fățiș pentru unire, în chestia alegerilor pentru Divanurile ad-hoc. În 1858 convenția dela Paris, admitând o parte din punctele acestor faimoase divanuri, institue căimăcămii de 3 până la alegerea noilor domni, și Alex. G. e pus în disponibilitate (Nov. 1858).

12) *Mihail D. Ghica*, fratele celui precedent, mare vornic dinlăuntru pe vremea acestuia (1834 până 1842) și președinte al sfatului domnesc, cu multă influență. Palatul său cu antichitățile, tablourile și sculpturile de renume universal, a fost germenul Museului Național. Mih. G. a fost părintele celebrei *Dora d'Istria* (*Elena Ghica*). v. Dora d'Istria.

13) *Al. G. Ghica*, fiul lui Grigore Al. G. domnul, ucis de Turci în 1777, mare deregător moldovean sub Mih. Sturdza al Moldovei (1834—49). Era președintele adunării obștesci, prin 1843, și capul partidei progresiste, simpatizată de Domn. Numai mulțămită lui G., cursurile superioare românești dela Academia Mihaileană au mai fost scăpate câțva timp de a nu fi desființate de Ruși în înțelegere cu boierii reacționari.

14) *Grigore Alecu Ghica*, fiul celui precedent, ultimul Domn al Moldovei separate (Maiu 1849 până Maiu 1856). Deși luase parte la mișcarea moldoveană din 1848 contra rudei sale Mih. Sturdza, e menit domn în urma convenției de Balta-Liman, odată cu Barbu Știrbeiu în Muntenia. Dintru întâiu s'a și apucat de o mulțime de îmbunătățiri referitoare la buna stare a țării din toate punctele de vedere: lucrări publice, școale de ingineri, înfrânarea abuzurilor, înlesnirea exportului (scoborînd vama de 12% la 5% ca și pentru import), etc. Mai de samă însă e așezământul său agricol și organizarea învățământului public (1851). Primul regulează raporturile dintre proprietari și muncitori, aducând o ușurare țăranilor: scădînd zilele de muncă, oprind alte lucrări decât cele agricole, desființînd dijma, mărînd imasul, ușurînd condițiile de strămutare, etc. Din punctul de vedere al învățământului, se prevăd 3 grade, ca și aji, cu limba obligatorie românească preste tot și la toate cursurile, chiar la cele de limbi străine. Se înființează cele 2 facultăți, de filosofie și drept, la Academia Mihaileană; se organizează seminariile în forma unei facultăți teologice; se înființează Institutul Gregorian sau orfanotrofic, germenul facultății de medicină, pentru copiii gasiți și femeile grele sărace, cătră care se adaugă: școala de moșit, școala de chirurgie și ospiciul de infirmi dela Galata. Starea cea rea financiară, după rescoala din 1848 și ocupațiile ruso-turce imediate, se îndreaptă în chip admirabil (1853). Dar tot acum se deschide un nou război ruso-turc și Rușii întră în Moldova (Iunie 1853). G. spre a nu fi bînuît, se retrage la Viena. Țara e cărmuită de viceguvernatorul Urusoff, pus sub ordinile ocârmuitorului general baronul Budberg. Războiul luînd caracter european, și aliații Porței atacînd Crimeea, Rușii se retrag, luîndu-le loc, conform învoeliei cu Turcii, Austriacii (1854). Odată cu aceștia reîntră și G. (Oct.) De acum guvernul său se mărginesce la expediarea afacerilor cu-

rente și la găsirea mijloacelor de a satisface cheltuielile ocupațiunii, cari se tot urcă până ce țeara presintă în 1856 un deficit de vr'o 7 milioane lei. Termenul său de domnie se sfârșește odată cu tractatul de Paris, care pune capăt războiului, și în locu-i se institue caimacam, până la definitivă regulare. Balș. Adept al principiilor naționale, el emancipase pe Țigani, dăduse libertate presei, încurajase literile (tipărește cronica lui Șincai, 1853), introdusese telegraf, etc. Începuse să lupte și oficial pentru unire, rezervându-și însă a depune tot zelul său, întru realizarea acestui mareț vis al principatelor, după ieșirea sa din scaun, și la adăpostul puterilor apusene. [Ag.]

15) *Ghica Dimitrie*, fiul principelui Terii Românești Grigorie G., n. 31 Maiu 1816, † 18 Febr. 1897, face studii militare la Viena și Berlin, întră ca oficier în garda imper. rusească, iar după întoarcere funcționează ca membru al curții de apel, prefect de poliție, primar al capitalei. În divanul ad-hoc dela 1857 se asociază la cerințele naționale pentru unire, stat constituțional și dinastie dintr'o casă suverană a Europei. De mai multe ori ministru sub Cuza, ministru și ministru-president sub Carol I, principala situațiune politică a lui D. G. este ca president al camerei 1871—75 sub ministeriul conservator L. Catargi și apoi president al senatului 1877—88 și 1895—97 sub ministerele liberale Brătianu și Sturdza. Cea mai constantă activitate a sa a fost ca efor al spitalelor civile; dela el datează noua construire a unui mare spital în București, reconstruirea asilului Elena Doamna, palatul Băilor Eforiei și o mare parte a înfrumșetării Sinaiei.

16) *Ghica Alexandru I.*, diplomat român, n. 13 Ian. 1847 la Iași, frate mai mare al următorilor Emil și Grigorie I. G., și-a făcut studiile juridice la Paris. În 1888 e numit consul general al României la Budapesta, trece 1891 ca agent diplomatic la Sofia și, după 3 ani de funcționare ca director gen. al ministeriului de externe, este acum (1899) de 2 ani ministru plenip. la Belgrad.

17) *Ghica Grigorie I.*, frate al precedentului Alexandru și al lui Emil I. Ghica, n. 20 Dec. 1847 la Iași, și-a făcut studiile la Paris, s'a distins ca voluntar în armata franceză la războiul franco-german dela 1870—71. Numit 1874 secretar al agenției diplomatice dela Constantinopol, participă ca voluntar la războiul româno-turcesc din 1877—78, apoi până 1888 e director general al ministeriului de externe, delegat în comisiunea europeană a Dunării, iar la 1888 ministru plenip. la Berlin și dela 1896 până astăzi la Paris. Soția sa, născută Keșko, e soră cu regina Natalia a Sârbiei.

18) *Ghica, Emil I.*, diplomat român, n. 27 Dec. 1848 în Iași, studiază la Paris, e numit 1874 secretar la agenția diplom. rom. dela Petersburg, ia parte ca voluntar la războiul româno-turcesc din 1877—78, devine 1879 cap al divis. politice în ministeriul de externe, 1880 secretar al legațiunii din Paris, 1881 agent diplom. la Sofia, 1885 ministru plenipot. la Belgrad, 1888 la Atena, 1889 la Petersburg, iar dela 1891 până astăzi la Viena. Soția sa este o fică a generalului Florescu.

19) *Ghica, Ioan*, bărbat politic și autor român, n. 1817 în București, † 4 Maiu 1897; după

terminarea studiilor superioare la școala centrală din Paris, a fost 1841—43 prof. la Academia Mihăileană din Iași, apoi s'a strămutat la București, de unde a fost trimis ca reprezentant al țerii la Constantinopol; acolo câștigă atâta influență, încât e numit 1852 guvernator și apoi principe de Samos. Reîntors în țeară la 1859, devine ministru sub Cuza Vodă, însă după lovitură de stat dela 1864 face parte din conspirația, care restornează pe Cuza la 11 Febr. 1866. El este și ministru-president sub locotenența domnească, formată după acest eveniment, și apoi iar ministru-president Dec. 1870 până 11 Martie 1871 sub domnia lui Carol I, când demisionează în urma manifestării pe stradă în contra unei serbări legitime a coloniei germane. (Cf. Maiorescu, discurs. parlam., vol. I). 1878—1881 a mai fost director general al teatrelor, iar 1881 până 1888 ministru plenipotențiar la Londra. În altă parte a activității sale, I. G. a fost membru activ și câțiva ani president al Academiei Române, și a publicat între altele: Convorbiri economice, Vade-mecum al inginerului (în colaborare cu D. Sturdza), Amintiri din pribegie, Scrisori către V. Alexandri (retipărite din Convorbiri literare).

20) *Ghica, Ioan Gr.*, general și diplomat român, n. la Iași 1829, † 1891, fiu al principelui Moldovei Grigorie V. G., și-a făcut studiile la Freiburg și la Geneva. Reîntors la Iași în 1851, a fost în curând numit ministru sub domnia tatălui său, și apoi iar ministru de război sub Cuza și sub Carol I. Agent diplom. la Constantinopol în 1872—77, el este după declararea și în decursul războiului româno-turcesc atașat de guvernul român pe lângă țarul Alexandru II și apoi ministru plenipotențiar la Petersburg.

Ghica, Pantazi, diarist, scriitor român, † 19 Iul. 1882. La început magistrat, apoi avocat și colaborator la ziarele: *Stindardul*, *Numelistul*, *Românul*, *Naționalul*, *Literatorul*. A publicat: *Neacșa și Mircore*, 1861; *Mărgăritărel*, *legenda*, 1861; *Impresii de călătorii din Moldova*, 1863; *Schițe din societatea română*, 1863; *Adulter*, *novelă*, 1873; *Alegător și genere*, 1867; *O lacrimă poetului*, 1858; *Cămătarul*, *istorie sentimentală*, 1858; *Un boem român*, 1860. Pentru teatru a scris: *Nebunii din față*; *Ai cuvântul*, *revistă* pamflet; *Stan pătitul*; numeroase cântonete, între cari *Cloșca cu pui*. Asupra valorii literare a acestui scriitor cf. în Criticele lui Maiorescu: *Beția de cuvinte*.

Ghicitoare, (*Găcitoare*), sinonime: *cimilitură*, *enigmă*. E o definițiune sau o descriere figurată a unui lucru. Ea rezultă din comparațiunea și asemănarea lucrului descris cu lucrurile, ale căror însușiri se spun și din cari urmează a se găci. Arată spirit de observațiune și agerime de minte, și servește pentru deșteptarea acestor calități. Specii ale G.-ei sunt *șarada*, *logogriful*, *anagrama*, *rebusul* (v. ac.). [M. S.]

Ghid, (franc. *guide*) conducător, călăuză. Se întrebuințează ca titlu la unele cărți, cari conțin informațiuni detaliate despre un lucru oarecare.

Ghidiciu, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată la Dunăre în fața orașului Lom-Palanca din Bulgaria; se compune din 3 căt. cu 1836 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 2 biserici și 2 școli.

Ghidon, v. Țel.

Ghighiu, mănăstire de călugări aproape de Ploiesci. La »Vinerea Isvorului« în septemăua luminată, când e hramul, se adună aci o mulțime de Ploiesceni, cari după ce își depun prinoasele și rugile lor la sf. biserică, fac petreceri câmpenesce prin pădurea ce încungiuiră mănăstirea. [A. M. M.]

Ghika, v. Ghica.

Ghilotina, (franc. guillotine), instrument ce se întrebuințează în Franția și în alte câteva țeri pentru decapitarea condamnaților la moarte. Încă din secl. XVI se întrebuința în Italia pentru decapitare o mașină compusă din doi stâlpi verticali uniți printr-o traversă la partea lor superioară, o secure grea era suspendată la această traversă. În momentul execuțiunii această secure, printr'un mecanism, era făcută să alunece între stâlpii verticali și tăia gâtul condamnatului, care era așezat pe un bloc de lemn între cei doi stâlpi verticali. Italienii numiau acest aparat *mannaja*; el fu întrebuințat și în Franția, așa ducele de Montmorency fu executat în 1632 cu acest instrument de supliciu. Prin urmare această mașină e cu mult anterioară revoluțiunii; ea nu a fost inventată de doctorul Guillotin, după cum se crede. În 1789 doctorul Guillotin propuse în constituanta să se ia măsuri, ca să se aplice pedeapsa cu moarte după un mod uniform, ori care ar fi condițiunea condamnaților, și el indică decapitarea ca mijlocul cel mai sigur, cel mai repede și cel mai puțin barbar. Principiul fu adoptat, dar nu se gândi la aplicațiune decât în 1791. La această epocă adunarea legislativă însărcină Academia de medicină să-și dea avisul asupra celui mai bun mijloc de decapitare. Doctorul Louis, secretarul perpetuu al acestei Academii, propuse *mannaja* italiană cu oarecare modificări. Această propunere fu admisă. Prima mașină fu construită sub direcțiunea doctorului Louis, de aceea fu numită la început *louison* sau *louisette*; un jurnal din vremea aceea însă îi dăte numele de *guillotine*, și numele acesta îi remase, deși doctorul Guillotin nu era direct amestecat în introducerea acestei mașini. [P. N.]

Ghimeș, trecătoare dintre Moldova și Transilvania, deschisă de valea apei Trotușului, între ținutul Ciucului (Ciuc-Racuș) și Bacău sau Țirgul Oena. Pe lângă șoseaua de cărând construită se află o cale ferată. Șoseaua trece munții Ciucului la 800 m. înălțime. Valea Trotușului este închisă la frontieră, între satul unguresc Ghimeș și cel românesc Palanca, de muntele Popoiului (sud) și al Socenilor (nord); aci se află, pe muntele Popoiului, urme de fortificațiuni cu frontul spre Moldova; iar jos, pe marginea Trotușului, blochause. Urme de fortificațiuni sau baricade se mai descoper la Goioasa, la Straja, la Asău, dar mai ales la Comănesci, unde un complex de uvrage de deosebite forme coroanează platoul dela estul Asăului și închid aci debușul către Moinesci sau T.-Oena al defileului Ghimeșului. Prin această trecătoare intră în Moldova la 1467 Mateiu Corvin cu parte din oștirea lui, când fu bătut de Stefan la Baia; tot pe aci trecu o coloană rusească la 1849; câteva din uvragele dela frontieră fură construite de Austriaci în 1877. Numele de Ghimeș se dă nu numai punctului dela frontieră, ci și la mai multe sate ale văii Trotușului dincolo de frontieră.

Lungimea defileului Trotușului, în regiunea curat muntoasă până la Comănesci, trece de 50 km. [L.-col. I.]

Ghimparița, v. Crypsis.

Ghimpați, 1) *G.*, sat și stație de drum de fier în Rom., j. Ialomița, pe linia București-Fetești. Satul *G.* are 602 loc. (Dicț. geogr. 1897) 1 biserică și o școală.

2) *Ghimpați* sau *Creșoiu*, com. rur. în Rom., j. Vlașca, cu 940 loc. (Dicț. geogr. 1890); aici se cultivă mult tutun; regia tutunurilor are instalate magazine mari pentru fierberea tutunului. Com. e străbătută de șoseaua București-Alexandria.

Ghimpe, pasere, v. Căldăraș. V. și art. Spin.

Ghinculov, român (Hincu) rusificat, care a publicat în rusesc, la Petersburg 1840, două volume de preste 700 pagini la un loc, întitulate Schițe de regulile gramaticii române. Cartea este poimenită într-o scrisoare a lui C. Negruzzi din 1844 (C. N. Păcatele tinerețelor). Cf. o dare de samă în Convorbiri Literare, 1896, vol. I.

Ghind, v. Glanda.

Ghinda, numele vulgar al fructelor diverselor specii de *Quercus* L. (v. ac.). *G.* se coace în anul prim în lunile Sept. și Oct.; *G.* ceroniului excepționalmente se coace în al doilea an. Ofere nutriment bun rimătorilor.

Ghindar, pasere, v. Căcău.

Ghindenii, com. rur. în Rom., j. Dolj, în depărtare de 17 km. de Craiova, cu 1678 loc. (Dicț. geogr. 1896); are o biserică și 1 școală.

Ghint, *Ghinturi*, săpături de formă elisoidală, scobite în interiorul țevelor la armele portative și la tunuri; ele au de scop să dea gloanțelor și proiectilelor cilindro-ogivale o mișcare de rotație pentru ca ele să nu fie resturnate pe traiectorie din cauza rezistenței aerului și să poată ajunge la țintă cu vârful înainte. Ghinturile au sau înclinări constante pe tot lungul țevei, și atunci se ȳc cu pas constant, sau înclinări din ce în ce mai mari și atunci se ȳc cu pas progresiv, ceea ce însămnă că pasul descresce dela culata spre gura țevei. Pas se numește lungimea de generatrice între 2 interceptări succesive ale aeluiasi ghint. Ghinturile cu pas progresiv se întrebuințează până acum numai la tunuri.

Ghintura, numele popular al plantei *Gentiana cruciata* L. (v. ac.).

Ghioaga, armă primitivă, compusă din o coadă groasă cu o umflătură mare la un capăt. Astăzi se servește cu ea mai cu samă păstorii de vite.

Ghioc, numirea vulgară a plantei: *Centaurea Cyanus* L. (v. ac.).

Ghioc, melc, v. Ciprea.

Ghiocel, numele popular al plantei *Galanthus nivalis* L. (v. ac.). *Ghiocel-bogați*, numele românesc al plantei *Leucoium vernum* L. (v. ac.).

Ghioroc, (magh. *Gyorok*), numirea vechetiyarak, com. mare în Ung., cott. Arad. Apare în actele publice la 1135. Are 358 case cu 1586 locuitori; Români gr.-or. sânt 385, ceialalți Maghiari. Teritoriul e de 2041 jug. cat. arător și muntos, ce formează o parte din promontoriul Aradului. Se cultivă agricultura, pomăritul și vieritul. Aici se află și o mică colonie de Ciangăi, colonisați din Bucovina. Stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și postă în loc. [†]

Ghirca, numirea populară a plantei *Triticum durum* Desf. (v. ac.).

Ghirdoveni, com. rur. în Rom, j. Prahova, se compune din două cătune cu vr'o 400 familii, cari se ocupă cu agricultura, viticultura și destilarea țuicii. Are o școală și o biserică.

Ghireș, magh. *Gyires*, comună rur. în Ung., cott. Bihor, cu 1543 loc. Români (1326) și Maghiari.

Ghirlandajo, 1) *G. Domenico*, pictorial, n. 1449 în Florența, † 1494. 2) *G. Ridolfo*, n. 1483, † 1561, discipol al lui Fra Bartolomeo.

Ghiroldy-Galbory, fundațiune depusă de sora episcopului Samuil Vulcan, Maria Vulcan (Măcenica) în memoria bărbatului ei prim: Galbory Alexandru și al doilea Ghiroldy Ioan, fost inspector domenal în domeniul episcopesc gr.-cat. român din Beiuș. S'au depus 6000 fl. v. a. pentru crescerea a trei tineri Români gr.-cat. în seminariul gr.-cat. român leopoldin din Oradea mare.

[†]

Ghisdei, numele popular al plantei *Lotus corniculatus* L. (v. ac.).

Ghitara, v. Chitara.

Ghiu, (marină) piesă de arboradă așezată înăpoia arborelui din pupa, de care e fixată cu un capăt, celalalt capăt ieșind în afara vasului pe deasupra copastiei. Dealungul ghiului se întinde partea de jos a velei numite brigantină, a cărei parte superioară se întinde dealungul unei alte piese similare, dar așezată oblic, și care se numește *pie*. [Constant. B.]

Ghiulea, termin vechiu ce se da proiectilelor sferice ale artileriei. (v. Proiectil.)

Ghiveciu, vas de pământ, în care se cultivează florile în odăi și în sere. G. mănecare preparată dintr'un amestec de felurite zarzavaturi mărunt tăiate, amestecate cu bucățele de carne, coapte pe o tavă.

Ghor, (arab. cufundătură), valea Iordanului dela lacul Genezareth până la Marea Moartă, până 394 m. sub nivelul mării.

Ghyczy, Coloman (*de Ghicz, Assa și Ablanczkirth*), om de stat magh., n. 1808 † 1888. A studiat dreptul. 1839 protonotar comit.; 1843 deputat dietal; 1848 secretar de stat lângă Francisc Deák. La sfârșitul an. 1848 se retrage în viața privată. 1861 e ales deputat, apoi președinte al camerei deputaților. El a fost aderent al partidului »resoluționist» (határozati párt), în opoziție cu »partidul de adresă» condus de Francisc Deák. Dela 1865 alătura de Coloman Tisza conduce stânga mijlocie. S'a distins ca orator în chestiuni financiare și de drept public. 1868 membru în delegațiuni; 1874 ministru de finanțe; 1875 iess din guvern și e ales președinte al camerei deputaților. 1879 se retrage de pe arena politică.

Giacometti, Paolo, autor dramatic ital., n. la Novi Ligure. A scris vr'o 80 de drame, jucate de primii artiști ai Italiei: A. Ristori, Rossi, T. Salvini. »Moartea civilă» s'a jucat și în românesce.

Giacosa, Guiseppe, poet și autor dramatic, n. 1847 în Piemont la Coleretto Parella. Autor al unui nou gen dramatic, idila legendară medievală, caracteristică prin grația și delicateța formei și a simțemintelor.

Giantbelli, inginer militar italian, născut la Mantua; luă parte la apărarea Anversului în 1584—85, trecu în urmă în Anglia, unde fortifică grurile Tamisei.

Gianism, v. Djain.

Gianni, Dim., avocat și om politic român, n. 15 Iulie 1838 în București, și-a făcut studiile juridice la Berlin și la Paris; reîntors în țeară s'a ocupat mai ales de advocatură. Ca om politic e din partidul liberal, a fost dela Iulie 1880 timp de 9 luni și dela 1 Mart. 1888 timp de 3 săptămâni ministru de justiție în cabinetul I. Brătianu, iar în ultimele sesiuni 1897—99 ale adunării deputaților din București e ales președinte.

Giazicopon, unul din cele 4 triburi ale Pece-neghilor de dincoace de Nipru, locuia prin câmpia munteană.

Gibbon, Edward (citesce Ghibb'n), mare istoric englez, n. 27 Apr. 1737, în etate de 16 ani trece la catolicism în urma cetirei scrierii lui Bossuet »Histoire des variations des églises protestantes», este eliminat din universitatea dela Oxford și trimes în Elveția la Lausanne în grija unui pastor foarte activ, 1754 revine la anglicanism. Iubire nefericită pentru o domnișoară (mai târziu Mad. Necker). »La Roma, scrie el, 15 Octobrie 1764 stând și vădând în mijlocul ruinelor Capitoliului, pe când călugări desculți cântau vecernia în templul lui Iupiter, mă simții isbit pentru prima dată de ideea de a scrie Istoria decadenței și căderii acestui oraș» și după 18 ani de muncă termină în 1787 la Lausanne capul său de operă »History of the decline and fal of the Roman Empire», prin profunzimea filosofică, prin sagacitatea critică una din cele mai însemnate producțiuni istorice ale tuturor literaturilor. »27 Iun. 1787, noaptea între 11 oare și miezul nopții, scrisei ultima linie din ultima pagină într'un pavilion din grădina mea. După ce așezai peana, făcui mai mult ocoluri într'o alee de salcâmi, de unde privirea se întindea peste câmpie, peste lac, peste munți... și sentimente melancolice umplură sufletul meu, când cugetai... că ălele istoricului n'ar pute fi de acum decât prea scurte și nesigure». † 16 Ianuarie 1794. În maturitate era de grosime foarte incomodantă.

Gibon, (*Hylobates Lar*), o moiniță antropomorfă din fam. Catarrhinelor. Seamănă cu orangutangul, însă e mai mic; are o barbă albă. G. dimpreună cu *siamangul* (*Hylobates syndactylus*) trăiesc în Sumatra, Iava, și Borneo. Mărimea lor e de 1 m. Corpul subțire. Mânile mai lungi ca picioarele. Au per lung și moale ca mătasa: negru, brun, cenușiu sau galbin. Sunt vr'o șapte specii. Gibonii au o voce tare și strigă mai ales dimineața.

Gibos, gibositate, (botan.) care e umflat ca o cocoasă (gheb), care presintă o cocoasă; s. e. sepalele dela unele Crucifere, corola multor Boraginee, frunzele ș. a.

Gibraltar, (arab. *Gebel al Tarik* = stâncă lui Tarik, în antichitate *Mons Calpe*), promontoriu în colțul cel mai sudic al prov. span. Andalusia, lângă *strîmtoarea de mare G.* (20—37 km. lată), care leagă Marea Mediterană cu Oceanul Atlantic. G. e o stâncă înaltă de 425 m., legată de continent prin un istm îngust și fortificată bine de către Englezi, cari o stăpănesc. *Orașul G.* e la poalele stânței, având 25,755 loc. (1891), din cari 5896 militari; port liber cu comerț viu. Orașul și fortul G. a fost fundat 710 de generalul arab Tarik; în secl. XV cucerit de Spanioli, cari în resboiul de succesiune span. (3 Aug. 1704) îl pierdură la Englezi.

Gide, Charles, economist franc., n. 1847 la Uzès. El a făcut studii juridice la facultatea de drept din Paris, la facultatea de drept din Bordeaux, fu însărcinat cu catedra de economie politică, 1881 trecu la facultatea de drept din Montpellier. G. a publicat mai multe uvrăgi remarcabile, printre cari »Principes d'Économie politique» ocupă primul rang. G. tinde la ameliorarea claselor lucrătoare; iar mijlocul ce el preconizează este cooperatiunea. De curând G. a fost însărcinat să facă un curs de economie socială comparată la facultatea de drept din Paris în anul școlar 1898 până 1899. Acest curs este subvenționat de contele de Chambrun. [I. I. Nacian]

Gide, v. Găde.

Giers, de, Nicolau, baron, bărbat de stat rus, de origine svedez, rusificat; n. 9 Maiu 1820, secretar de consulat la Iași, apoi la București, unde ajunge consul general, trimis apoi la Teheran (1863), este adus de Gorciacov (pe a cărui nepoată, o princesă Cantacuzen, o avea ca soție) la ministeriul de externe. Influența lui s'a simțit mai mult dela 1882, când a isbutit să restabilească bune relațiuni între Rusia, Germania și Austria. Era partisan al păcii. † 14 Ian. 1895.

Giesbach, cataract renumit (300 m.) în cantonul elvețian Bern, la partea nordică a lui Faulhorn, se varsă în lacul de Brienz; cale ferată funiculară.

Glessen, capitala provinciei Hessa superioară (Germania), cu 22.924 loc. (1895); universitate (dela 1607); gimnasiu clasic și real, școală reală, institut de silvicultori; cameră comercială; fabricațiune de tutun.

Giesshübel-Puchstein, în Boemia, 2 oare îndepărtare de Karlsbad, are izvoare minerale, cari se expoartă în tot continentul. Situat la o înălțime de 340 metri dela nivelul mării în valea romantică Eger, încungiuat de păduri cu poteci scrupulos îngrijite. G. a început a fi vizitat și ca loc de cură climatică și de hidroterapie. Valoarea incontestabilă, ce o are apa acră pur alcalină, care poartă numele actualului proprietar »Mattonis Giesshüblers», cu toate că era cunoscută cu sute de ani mai înainte, reputația universală ca apă de cură și de masă se datorește ingeniosului reclam și nemărginitei dărnicii a ultimului arăndaș, astăzi proprietar al localității. Sute de mii de butelii puse în mod gratuit la dispoziția spitalelor și a clinicelor de pretutindenea, eșantioane trimise medicilor au făcut să fie apreciată apa în toată lumea, așa că astăzi expediția comercială a ei atinge cifra de 8 milioane butelii la an. Apa acră de G. se bea mai virtos la masă cu vin. Ca apă de cură, considerându-i însemnata cantitate de acid carbonic și bicarbonat de sodiu, este indicată la afecțiunile de stomac cu prea multă acrimie, nemistuire, cataruri cronice ale căilor respirațiunii, ș. a. În literatură mai întâiu se amintesc la 1522, când țeranii din împrejurimea Karlsbadului purtau cu trăsurile apa acră ca cea mai bună apă de beut din acel ținut. Abia după trei secoli au ajuns a se ocupa oamenii de știință cu acest tesaur igienic. La 1820 se introduce în clinicele din Praga, făcând la patul bolnavilor încercare cu dinsa, care satisfăcând pe medici și pe bolnavi de o potrivă a luat-o apoi renumita școală de medicină din Viena sub protecția sa, stabilindu-i

renumele de astăzi. Lit. Monografii în toate limbile. [Dr. Vuia.]

Gig, (engl.) trăsura mică cu două roate, trasă de un cal; luntre mică.

Giganții, în mitol. gre. au fost creați din stropii de sânge, ce au curs din membrul genital al lui Uranos pe pământ (v. Gaea, Chronos), și pentru aceasta ei se dic născuți din pământ și mai de aproape înrudiți oamenilor, dar cu mult mai tari, pentru că G. sunt nise monstri uriași, de statură foarte mare, îmbrăcați cu piei de animale selbatice, cu paze și înarmați cu sulți mari, iar în luptă se folosesc și de bolovani de stânci și trunchi de arbori, ce-i pot arunca până în Olimp (= ceriu). G. sunt foarte răi, neîncetat se ceartă și se bat între sine; au și încercat, ca să se ridice asupra țărilor din Olimp; dar în lupta în contra lor, dintre țăi au excelat îndeosebi Zeus și Atena, pentru că aceștia în loc de arme au avut fulgere. Dintre inimiții mai mari ai țăilor era Alkyoneos (om de ghiță, personificațiunea iernei) și Porphyrio (foc flăcă-rătoriu) îndeosebi în contra cerescei Hera. Din numele acestora și altor mulți G. s'a constatat, că G. sunt personificațiunile puterilor naturale, ș. e. a iernei, a focului vulcanic, a cutremurului de pământ, a valurilor mării, etc. Numele Gigas în singular s'a adus în legătură cu gis și ge, ce înseamnă pământ și s'a explicat ca: om de pământ, pământean. [Atm.]

Gighera, com. rur. în Rom., j. Dolj, udată de Dunăre la sud și de Jiu la est; are 1289 loc. (Dict. geogr. 1896), 1 biserică și 1 școală.

Gihad, numirea credinței și a resboaielor religioase ale Mohamedanilor. G. înseamnă și provocarea Turcilor către necredincioși, adică nemusulmani, de a primi islamismul; precum și lupta în contra celor ce refuză primirea islamismului, și plătierea tributului ce se cere dela nemusulmani pentru libera praxă a religiunii. Pe lângă aceste pentru a fi îndreptățită lupta G., trebuie să existe o speranță fundată a victoriei. La luptă trebuie să meargă toți Moh. dela 6—60 ani, afară de femeii și bolnavi. Astfel de lupte se mai fac și azi, mai ales în Asia, în contra Rușilor și a Chinezilor.

Gil, Vicente, poet dramatic portughez (1480 până 1557) autor și actor, el fu creatorul teatrului portughez. A scris drame religioase, numite mistere ș. autosdăfe, comedii, tragicomедii și farse.

Gil y Zarate, poet dramatic spaniol (1793 până 1863), fost membru al academiei din Madrid, cultivă științele fisice, matematice și literatura. A scris comedii și tragedii în spiritul clasicismului și al romantismului.

Gilad, (Gilad), comună mare în Bănat, cott. Timiș, cu preste 3500 loc. în majoritate Români, apoi Nemți și puțini Maghiari.

Gilan, provincie persană lângă țărmul sud-vestic al Lacului Caspic, 11,000 km². și ca. 260,000 loc., cari se ocupă cu cultura urezului. Munții acestei provincii sunt păduroși. Capit. Rest.

Gilău, magh. *Gyalu*, comună rur. în Trs., cott. Cluj, cu 2857 loc. Români (1579) și Maghiari; are mai multe ferestre și un comerț însemnat cu lemnării. *Munții Gilăului*, partea resăriteană a acelei grupe din munții Bihorului (v. ac.), care e situată între Crișul repede și Crișul alb, pe teritoriul cott. Cluj și Turda-Aries, cu văi foarte

adânci. Sînt acoperiți cu păduri întinse, pășuni se găsesc numai în partea dinspre nord. Cele mai înalte piscuri sînt: Virful Virfului, 1672 m. și Virful Muntelui, 1829 m. În acești munți isvoresc rîurile: Someșul cald, Someșul rece, Arieșul mic și Arieșul mare. Aici se află și peștera dela Scărișoara (v. ac.).

Gilbert, Sir John, pictor și ilustrator engl., n. 1817 în Blackheath la Londra, † 1898. Dela 1836 au început a apare în expozițiunile din Royal Academy, din British Institution și a Societății pictorilor de aquarele, numeroase aquarele și icoane în oleu, lucrate de G. Operele sale se caracterisează prin un colorit vioiu, prin maniere ușoară și o bogată fantasie. Tablourile sale în oleu cele mai cunoscute sînt: Don Quijote dând sfat lui Sancho-Pansa, Educațiunea lui Gil Blas, Asasinatul lui Thomas a Becket, Rubens și Teniers, Wolsey și Buckingham, intrarea Jeanei d'Arc în Orléans, ș. a. Din aquarele sînt de remarcă: renunțarea dela coroană a lui Richard II în favorul lui Bolingbroke (1861), Othello înaintea senatului, ș. a. 1871 numit president al soc. Royal Society of painters in water colours și în 1876 ales membru al academiei de arte reg.

Gil Blas, roman de Lesage (v. ac.) în 4 vol., privit ca capdoperă, nu numai a autorului său ci a tuturor romanelor de moravuri. Prin G., născut în condițiunea cea mai de jos și trecut prin toate vicisitudinile sorții până la treapta cea mai înaltă a societății, și prin celelalte persoane ale romanului, tot atâtea tipuri ale claselor sociale, Lesage dă cu o mână de măiestru oglinda moravurilor societății franceze între 1715 și 1735.

[M. S.]

Gilead, munți în Palestina, dincolo de Iordan. G. se numește și ținutul spre est dela Iordan.

Gilla R. et P., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Polemoniaceelor, cu capsulă 3 valvat loculidă și stamine nedecelnate. Cuprinde peste 60 de specii americane de habit variu, dintre cari cea mai cunoscută e *G. tricolor* Bth., originală din California; aceasta și alte specii anuale se cultivă la noi ca plante decorative rustice.

[A. Pr.]

Giljaci, popor estasiatic de pescari și vînători pe Sachalin și la Amurul de jos (v. ac. și tipuri asiatice v. I, p. 288).

Gilortul, rîu în Rom., afluent pe stînga al Jiului, isvorește din coastele Paringului (j. Gorj) și se varsă în Jiu în j. Dolj (din jos de căt. Șușița).

Gilpil, (*Gilpit*, *Gilfil*), numele dac al riului numit ați Jiul, care fusese luat de Romani dela Daci, ca și pentru alte ape, și moștenit de poporul Român până ați.

Gimnasiu, (*grec.*) se numia la Grecii din antichitate un parc public, cu arii întinse pentru exerciții corporale, încungurată de alei umbroase și înfrumșetată cu statue, temple și colonade. G. servia tinerilor și bărbaților (băieții se exercitau în palestră) ca loc de exerciții *gimnastice* (corporale) și *musice* (spirituale). Cele dintău erau conduse de stat, iar cele din urmă se făceau sub conducerea filosofilor, cari își alegeau G. ca loc de instrucție și moralisare a tinerimei. Cele mai celebre gimnasiore în Atena erau: Academia, în care înștrua Platon, și Licheion (Liceu), unde înveta Aristotel. La Romani, locul menit pentru

exercițiul spiritual se numia, la început „ludus” = joc (spiritual), mai târziu „schola” = liniște, pentru a indica ocupația ce se săvîrșește în liniște gînditoare. Abia cu renascerea studiilor clasice în Italia, (secl. XIII și XIV) încep a se înființa școale de învățămînt superior, cari primesc iar numele de gimnasii și academii, mai târziu licee, în amintirea vechilor școale filosofice. În afară de știința religiei creștine, toate cunoscințele se tratau în mod enciclopedic, reprezentate fiind prin cele șapte arte liberale, divizate, dela începutul erei creștine, în trivium (gramatica, dialectica și retorica) și quadrivium (aritmetica, geometria, astronomia și musica), cari toate preparau pentru studiul mai înalt al filosofiei și teologiei. În vreme ce studiile se făceau în limba latină, clasele ocupate cu trivium începător s'au numit și școală latină. Dela reformațiune încoaci studiile s'au completat cu cele reale, cari mai târziu au dat existență chiar gimnasiilor sau liceelor reale, cu menire mai specială. Numele G. se dă astăzi școalelor medii cu 8 clase cu direcție clasică în Germania, Austro-Ungaria, Rusia. În Franția se numesc Lycées și Collèges; în Italia Licee și Gimnasi, în Anglia Grammar-Schools și High-Schools, în Belgia Athénées, în Elveția școale cantonale, etc. Imitând nominațiunea franceză, în România, școala medie, cu învățămînt clasic complet, se numește Liceu (până la legea asupra inv. sec. și sup. din 1898 numai cu 7 clase), iar cele patru clase inferioare gimnasiu. Atît liceele cît și gimnasiile sînt clasice ori reale, după preponderanța, ce se atribuie în programă culturii clasice ori reale. Prin legea asupra învățămîntului secundar și superior din 1898 programa de studii a gimnasiilor din România se unifică cu a celor patru clase inferioare ale liceului. În cele 4 clase superioare (liceul a dobîndit 8 clase) studiile obligatoare pentru toți școlarii sînt: religia, limbile română, franceză și germană; istoria universală și istoria țerii; noțiuni din psihologie, de logică, de economie politică, drept usual și instrucțiunea civică, musica vocală și gimnastica. Cu privire la celelalte studii liceul se divide în două secții, una clasică și alta reală. Secția clasică se mai ocupă în mod obligator cu limbile latină și elina; repetițiuni de matematică, de științe fizice și naturale și desemnul; iar școlarii din secția reală cu obiectele următoare: una din limbile italiană sau engleză; geografia, matematicile raționate cu întinse aplicațiuni, geometrie analitică, noțiuni de mecanică și geometrie descriptivă; fizică, chimie, cosmografie, științe naturale, igienă și desemn liniar. Limba elină din secția clasică se poate înlocui cu câteva studii din secția reală. Învățămîntul secundar pentru fete e reprezentat prin școalele secundare de gradul I (cu cinci ani) și de gradul II (cu patru ani). Anul al cincilea din școala de gradul I e consacrat în special studiilor necesare femeii. Absolvențele de gradul II, urmînd studiul limbii latine, au dreptul de a se înscrie în universitate, la facultățile, la cari se pot înscrie absolvenții secției clasice a liceului. (Cf. Legea asupra învățăm. secundar și superior, promulgată la 23 Martie 1898, Bucuresci. Impr. statului.)

Gimnastica, arta de a exercita corpul pentru a-i da putere și vînjosie. La Grecii antici prin

G. se urmăreau 3 scopuri: deprinderea pentru atac și apărare în război, întărirea puterilor fizice și susținerea sănătății, în fine formarea atleților (v. ac.). V. și art. Sport.

Gimnastica medicală, Kinesiterapia, aplicarea metodică a mișcărilor corporale spre scopuri curative; ea se deosebește de gimnastica ordinară prin aceea, că aplică numai mișcărilor unor părți anumite ale corpului, lăsând pe celelalte în odihnă. G. se folosește pentru întărirea musculaturii, delăturarea unor deformități ale spinării și potențarea funcționării unor organe interne. Mișcărilor usitate la G. medicală sunt de trei feluri: active, pasive și mișcări de rezistență, înțelegându-se sub acestea din urmă astfel de mișcări, la cari medicul opune mișcărilor bolnavului o rezistență corespunzătoare. Aici aparține și cunoscuta G. medicală svediană, care cerea a regula circulațiunea sângelui prin mișcări pasive; precum și G., ce se practică prin aparatele construite de Zander. G. medicală svediană a fost introdusă de Per Enric Ling.

Gimnicii, (nearmați), în oștile Grecilor antici arcașii, cari nu erau proveștuți cu arme de apărare; **gimnice** se numiau și jocurile, în cari atleții se luptau goli.

Gimnosoști, («filosofi goli»), filosofi (asceții, pustnicii) Indienilor vechi, cari se dedicau cu totul la contemplațiunea naturii.

Gin, geniu rău, la Mahomedani. G. se numește și un fel de rachiou gătit din orz și secară, și rectificat prin boabe de jneapăn și hemeiu.

Gine —, v. *Gyne* —.

Gineceu, la Grecii antici un apartament în partea dinapoi a casei, destinat pentru femeile cu fetele și servitoarele sale. În botanică și anume la angiosperme G. se numește totalitatea organelor sexuale feminine ale unei flori. G. e compus din: **ovariu**, în care se găsesc tinerele semințe, **stil**, care e o coloană ce se ridică deasupra ovarului, și **stigmat**, care nu e altceva decât partea terminală a stilului.

Ginere, nume ce se dă unui bărbat prin raport cu tatăl și mama femeii, pe care a luat-o în căsătorie.

Ginevra (*Gwenhwyvar*), în mitol. celtică și franc. muierea lui Arthur (v. ac.). [Atm.]

Gingășia, calitatea ființei sau lucrului delicat, slabut, fraged, mic, drăguț. G. e mai mult o calitate fizică, în ceea ce privește ființele, decât sufletească. Totuși se poate dice: G. iubirii, G. cu care X. își exprimă dorințele, etc.

Gingea, o membrană compusă din un strat de țesut de legătură și de epitelă, care acopere apofizele alveolare ale ambelor oase maxilare. **Gingivita**, inflamația gingelei; se observă la scorbut, intoxicații de idrargir, etc.; adese e cauzată și de leziuni mecanice. Se tratează prin remedii adstringente și desinfectante.

Ginkgo Kaempf., (botan.) gen unic din familia Ginkgoaceae, cu o singură specie, *G. biloba* L. (*Salisburia adianthifolia* Smith.), ce trăiește spontan, numai în Asia estică (China și Japonia). E un arbore ramificat, cu ramuri de două feluri, scurte și lungi; frunze caduce cuneiforme sau flabeliforme, cu nervuri radiale ramificate dichotomic; samănă frunzele cu cele dela genul de Ferige *Adiantum*. Florile sunt unisexuate dioice; staminele au 2 microsporangii (saci po-

linici); în microspori (polen) în timpul germinațiunii lor se produc antherozoidi; ovulele sunt erecte pe carpele. Semența e o drupă falsă, carnea ei miroasă a valeriana; simbulurele e comestibil la Japonezi, cari îi atribuesc proprietăți digestive. Se cultivă ca arbore sfânt în jurul templelor și la morminte de către Chinezii și Japonezii, și în Europa în grădini botanice (la Cotroceni) și mult în parcurile Englezilor.

Ginkgoaceae, familie de Gymnosperme, cuprinzând doar genul *Ginkgo* (v. ac.). În timpii geologici, pe lângă acest gen (resturile lui se găsesc din Jurasic), mai trăiau și altele: *Baiera*, etc. [S. Șt. R.]

Ginkulov, v. Ghinculov.

Ginte, v. Gens.

Gintiță, pasere, v. Cintez.

Gioagiū de Jos - Joseni, (magh. *Algyógy-Alfalu, Al-Gyógy*), comună în Trans., cott. Hunedoarei, 993 loc., din cari 812 Români, 44 Magh., 34 Germ. Stabiliment de cură balneară, izvoare calde, alcalice, pentru reumă, boale femeiesci, anemie ș. a. Aici se află castelul contelui Kun Kocsárd, pe al cărui bun dela 1891 este o școală economică pentru Secui. **Gioagiū de sus - Suseni** (*Algyógy-Felfalu*) aproape de G. de jos, 1132 loc., din cari Români 938, Magh. 112, Germ. 67. Aceste 2 sate au școală comună. Dela ele și-au avut numirea și 2 protopopiate gr.-or., al G. I cu scaunul în Hondol și al G. II cu scaunul în Săcărâmb.

Gioan-Bei, numele ce-l purta la Constantinopole domnitorul grec al Munteniei, Mihnea III (Febr. 1658 până Apr. 1659), pretinsă odraslă a lui Radu Vodă Mihnea (1611—1616, 1620—1623), dar în realitate un grec cămătar din Țarigrad.

Gioberti, Vincenzo, filosof și om de stat ital., n. 1801 în Turin; 1825 preot și prof. de filosofie; 1831 capelan de curte al clironomului Carol Albert. 1833 a fost exilat, pentru că a luat parte la planurile «Italiei june», 1834—48 a trăit mai cu samă în Bruxela; aici a publicat mai multe scrieri filosofice, în cari a combătut psihologismul lui Descartes. Mai remarcată a fost scrierea sa politică: «Del primato degli Italiani», 1841. În 1848 a fost preș. al congresului național din Turin și 1849 ministru. † 1852 în Paris. Opere: *Il Gesuita moderno*, 5 vol., 1846; *Del rinnovamento civile d'Italia*, 2 vol., 1851; *Filosofia della rivelazione*.

Giobertita sau **magnetit**, mineral, carbonat de magnesiu, cristalizează în romboedri, în serpentine și sisturi talcoase.

Gion, G. Ionescu, publicist, n. 14 Oct. 1857 în Pitești, studiile superioare le-a făcut în Paris și Belgia, unde a și luat doctoratul în litere; profesor la școala normală de institutori și la liceul Mateiu Basarab din capitală, membru corespondent al Acad. Rom. 1876 intră în dia-ristică și scrie în *Telegraful*, *Binele public*, 1884—91 redactor la *Românul*; 1888 redactor la *Revista Nouă*, etc. G. este unul din cei mai fecunzi scriitori ai nostri. Operele sale sunt următoarele: Ludovic XIV și Constantin Brâncoveanu, 1884; *Entusiasmul în trecuta generație*, 1888; *Manual de poetica română*, 1888; *Studiul istoriei naționale în școlile noastre*, 1889; *Din istoria fanarioților*, 1891; *Bucurescii în timpul revoluției franceze*, 1891; *România în secl. XVII*, schițe geografice, 1891; *Museul pedagogic*, Raport

ministrului de instrucție, 1892; Doftoricescul meșteșug în trecutul țărilor române, 1892; Ciurma și holera după zaveră, 1893; Mihail Kogălniceanu și răpirea Basarabiei, 1894; Din istoria și comerțul Brașovului la începutul secl. XVI, 1894; Încercare asupra trecutului științelor în trecutul țărilor române, 1894; Generalul Florescu, 1894; Portrete istorice, 1894; Marea frescă istorică a Ateneului român, 1896; Planul unei lucrări privitoare la București în trecut și în prezent, 1896; Din istoria Bucureștilor: I. Patriarhi, mitropoliți, episcopi greci la București; II. Podul Calicilor; Bucureștii până la 1500, 1898; Elementul pitoresc în cronicile române. Astra, trad. după Dito și Idem; Nuvele trad. după Handzeichnungen de Carmen Sylva; Călătoria lui Carol XII, regele Svediei, prin România; Dușmanii lui Mihailu Viteazul; Cum vorbim; Raport asupra expozițiunii geografice internaționale dela Berna, 1891. Lucrările lui, mai ales în privința fondului, sunt de valoare.

Gionoia, pasere, v. Ciocăntoare.

Giordani, Pietro, scriitor clasic și critic italian, (1774—1848), n. la Piacenza. Terminând dreptul, intră în sinul benedictinilor; în 1800 renunțând la viața monastică, fû profesor de eloquență italiană și lat. la universitatea din Bologna și se crețar al academiei de acolo. Dela 1815 trăi retras, adeseori arestat sau în exiliu pentru ideile sale liberale. Scrieri de ocaziune și articole de jurnale. Amicia lui cu Leopardi, încă tânăr, avu multă influență asupra ideilor acestuia. Cf. A. Gossali, Vita e opere di Pietro Giordani.

Giordano, Luca, pictor ital. de renume 1632 până 1705 în Neapole. Pentru celeritatea, cu care lucra, i-se dase numirea de *Fa presto*. A fost elevul lui Ribera, iar în urmă, ajungând în Roma, stătea sub influența artistică a lui Pietro da Cortona. Frescurile bisericilor din Firenze și Veneția sunt lucrate de el. La învătarea regelui Carol II a mers în 1692 în Spania, unde a pictat foarte multe biserici și palate. Puțin după 1700 s'a reîntors la Neapole. Dintre operele de valoare ale lui se află 65 în pinacoteca din Madrid; între acestea multe tablouri religioase. În pinacoteca din Dresda are 20 tablouri, între cari »Loth și nevasta sa», »Susana în scaldă», »Tarquinii și Lucreția», etc. În toate pinacotecele din Europa e reprezentat prin câte un anumit număr de tablouri. Muzeul din Budapesta îl are prin »Hercul și Nessus», »Venus și Adonis» și »Fuga familiei sfinte în Egipt».

Giordano, Brunc, v. Bruno.

Giorgione, de Castel-franco, Giorgiu (Barbarelli), pictor ital., n. 1477. A trăit în Veneția. Elev al școlaii lui Giovanni Bellini, în timpul din urmă a poetisat mult acest gen de pictat. Operele sale se află în galeria de tablouri Manfrin din Veneția, și în cele din München, Milano, Viena, Dresda, Berlin, Petersburg și Londra.

Giorocu-mare, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din căt. G.-m. și Puțurile cu 1803 loc. (Dicț. geogr. 1896), are 4 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura.

Giosenii, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată de a stângă Siretului; e formată din 5 căt. cu 2636 loc., între cari 878 Rom., 1727 Magh. (Dicț. geogr. 1895); are 4 biserici și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura.

Giotto de Buondone, (scurtat din *Ambrogio Giotto sau Angiolotto*), celebru pictor florentin, n. 1276 la Colla, † 1336 la Florența; numit pictorul ăngerilor și fecioarelor. Ca copil pășea o turnă de oi, când îl întâlne Cimbabue, care cunoscând fericita lui dispozițiune, îl luă la sine și-l educă pentru pictură. G. prin frumosul său geniu reformă pictura italiană, introducând un nou metod, un nou stil și un nou ideal. Cetățile Italiei erau pline de admirabilele lui frescuri, din cari cele mai frumoase se dăc a fi acelea, cari decorează capela Fecioarei din Padua, numită Arena; și tablourile sale portative înfrumusețază cele mai celebre galerii ale Europei. Amic al lui Dante, al cărui portret îl făcuse și care i-a făcut un loc în epopea sa, se inspirau unul dela altul. Renumit și ca sculptor și ca architect.

Gipaet, pasere, v. Gypaetus.

Gips, mineral, sulfat de calciu hidratat. Cristalizează în sistemul monoclin; cristalele sunt frequent maclate și presintă uneori m. în formă de fier de lancie. E incolor, gălbui, roșietic, cenușiu sau aproape negru. Se presintă și în masse cristaline, fiind atunci sidefos, grăunțos sau fin compact. Ocupă locul al doilea în scara de duritate. G. se găsește în toate formațiunile salifere. În Alpi în trias, în Carpați principal în miocen. În România s. e. pe la Câmpulung, în Valea Ialomiței, în saliferul din Prahova, etc. G. e un deposit al lacurilor sărate, al evaporățiunii apei de mare și din isvoare; el se formează și prin acțiunea hidrogenului sulfurat asupra calcarelor, marge, etc., sau prin acțiunea solfalelor. G. se întrebuințează în agricultură; ca piatră de ornament e căutată variet. compactă albă, cunoscută sub numele de *alabastru*. Pentru stucatură, în sculptură și chirurgie se întrebu. ipsos, adică gipsul măcinat și ars până la o temper. trecând ceva 100°; el pierde atunci $\frac{3}{4}$ din apa sa de cristalisație. Gipsul se întrebuințează în agricultură ca pulbere, pentru presărat pe nutrețurile din familia Papilionaceelor: trifoiu roșu, lucernă și sparceță. El se împrăstie numai dimineața pe rouă sau când plantele sunt ude. Însă mazerea, dacă se cultivă pe un teren gipsuit, capătă particularitatea de a nu fierbe sau de loc, sau că fierbe tare anevoe.

Gir, *Giro* sau *Indosament*, transmiterea cambiei la o altă persoană, ceea ce se înseamnă de regulă pe dosul cambiei, de unde vine și numele. Girarea trebuie făcută sau pe însăși cambia sau pe allonge. *Girant* este acela, care transmite cambia, *giratar* sau *indosatar* acela asupra căruia se transmite. Dacă giratarul transmite cambia la altul, atunci însuși devine girant sau indosant. Girarea atunci nu se poate face dacă e oprită expres prin clausula »nu la ordin». Cambia de felul acesta se numește »*cambie rectă*», iar a căreia girare nu e oprită »*cambie la ordin*». Prin gir se transmit toate drepturile la giratar.

Gir complet se numește girul care conține numele girantului, giratarului și declarația de transmitere. *G. fără oblig* scutesce pe girant de ori ce răspundere și se face evident prin expresiunea »fără oblig», etc. *G. recta*, prin care e interzisă anume girarea. *Prin girul pr. procurățiune* giratarul nu devine proprietarul cambiei, ci numai împuternicitul girantului său pentru a-i valida drepturile cambiale. *Postgirul* e girul

după scadență. Dacă înainte de indosament s'a făcut protest pentru neplătire, atunci prin indosament trec toate drepturile față de antegiranți și acceptant la giratar, însă fără de a obliga postgiranții. Dacă protestul s'a omis, atunci prin postgiranje trec toate obligămintele la postgiranți, pe când contra antegiranților nu are nici un efect, deoarece aceștia prin omiterea protestului ies din obligo.

Girafa, (*Camelopardalis giraffa*), un rume-gător din ord. artiodactylelor, fam. girafelor (devexa). Capul seamănă cu al unei căprioare, grumazul foarte lung, corpul scurt, picioarele foarte lungi. Ochii mari, urechile în sus, coarne mici, ciuntite. La genunchi are o piele groasă, goală. Copitele mari și late. Părul scurt, la grumazi o coamă. Coloarea galbină cu pete brune. Burta și partea din lăuntru a picioarelor fără pete. Virful coții negru. Înălțimea totală 5—6 m.; înălț. la umăr 3 m.; lung. coții 1.1 m.; greutatea 500 kgf. Trăiește în Africa centrală și sudică, în societăți mici, pe șesuri. Se nutrește cu iarbă și frunze. Se vânează pentru pielea și carnea ei.

Girandola, candelabru cu mai multe brațe; cercei cu petri scumpe.

Girant, v. Gir.

Girard, (pron. jirar) *Filip Heinrich*, industriaș franc., n. 1775 în Lourmain. Sub Napoleon I a inventat mașina de țesut; premiul de un milion franci însă, ce era pus pentru aceasta invenție, nu l-a căpătat. În 1815 a emigrat în Austria, unde în 1825 ajunsese conducător al fabricii de țesut din Hirtenberg (l. Viena). A fost apoi șef al afacerilor metalurgice polone până la 1844, când s'a reîntors la Paris.

G., Ioan Baptist ca franciscan *Père Grégoire*, scriitor filosofic și pedagogic, n. în Fribourg (Elveția) 1765; † 1850. A studiat teologia în Würzburg și Luzern. Pentru meritele câștigate prin organizarea instrucțiunii în spiritul lui Pestalozzi, orașul său natal i-a ridicat statuă de bronz. Opul »De l'enseignement régulier de la langue maternelle dans les écoles et la famille« (1844) a fost premiat de Academia franceză.

G., Stephen, mare filantrop american, n. 1750 în Franța, † 1831 în Filadelfia. Fiu de căpitan; ca om tinăr a plecat în India, făcând servicii de matroz. De acolo a mers la New-York și în urmă s'a stabilit în Filadelfia. A câștigat avere colosală; au ramas de el 40 milioane dolari, din care sumă 9 milioane a testat spre scopuri filantropice. Cea mai însemnată fundațiune e marele orfanotrofiu (Girard College), în care capătă întreținere 1600 orfani.

Girardi, *Alexandru*, actor german, n. 5 Sept. 1850 în Graz. După moartea tatălui său și-a părăsit meseria de lăcătar și fără nici un studiu pregătitor a pășit pe scenă. În 1871 a fost angajat în Viena, unde în scurt timp a devenit cel mai bun comician. În 1893 a luat în căsătorie pe renumita actriță Elena Odilon, de care s'a despărțit ulterior. În 1894 și-a serbat jubileul de 25 ani ca actor, cu care ocaziune orașul Viena l-a decorat cu medalia Salvador.

Girardin, (pron. jirarden), *Cecil Stanislau Xaver*, conte, om politic francez, n. 1762 în Lunneville, † 1827 în Paris. A însoțit pe Iosif Bonaparte la Neapol și în Spania, unde a de-

venit general de brigadă. Reîntors la Paris, a devenit membru al parlamentului și prefect. A scris: »Lettre sur la mort de J. J. Rousseau« (1824) și »Mémoire, journal et souvenirs« (1828).

G. Delfin Gay, poetă franceză, n. 26 Ian. 1805 în Aachen, † 30 Iunie 1855 în Paris. Deja la etatea de 17 ani era foarte renumită atât pentru poeziile sale cât și pentru frumuseța ei. Fică a scriitoarei Sofia Gay, s'a măritat după Emil Girardin.

G. Emil, publicist frc., fiu nelegiuit al contelui Alexandru G., n. 1800 în Elveția, † 27 Apr. 1881 în Paris. A făcut mari afaceri de bani cu diarele fundate de el, pe cari după ce le ridica la renume le vindea pe bani scumpi. Astfel diarul conservator »La Presse«, fundat 1836, în 1856 l-a vândut cu 800,000 frc. bancherilor Millaud et Comp. În 1866 a fundat diarul »Liberté«, pe care l-a vândut cu un milion de franci. Afara de acestea a fundat încă vr'o câteva diare, dar nici unul nu și-l-a ținut până în sfârșit. Ca membru al parlamentului încă era inconsequent în ținuta politică. Din aderent devenia contrar și din contrar aderent. În 1881 s'a retras în viață privată, bogat și ca om vestit.

G. Saint-Marc, Francisc August, om de stat și scriitor frc., n. 1801 Paris, † 1873 în Morsang-sur-Seine. 1827 a fost numit profesor la Collège de France, iar în 1837 profesor de universitate și deputat, în 1844 membru al Academiei, iar în 1845 president al ei. În 1869 a luat asupra-și conducerea diarului »Journal des Débats«, în 1871 a fost ales membru al adunării naționale și în mai multe rânduri vicepresident al ei. A scris o mulțime de opere, dintre cari unele au ajuns până la ediția a 11-a.

Girasol, o varietate de quartz hialin, care emite diferite reflexe roșii și albastre, când se întoarce pe loc în lumina solară. Nume vulgar dat și plantei *Eliante*.

Gircovu, com. rur. în Rom., j. Romanai, situată lângă Dunăre, cu 1113 loc. (Dicț. geogr. 1889); are 1 biserică și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Girondini, un partid în prima revoluție franceză numit astfel după numele departamentului (Gironde), din care erau cei mai însemnați capi ai lor. În Octomb. 1791 Vergniaud ș. a. (filosoful Condorcet), asupra căroră avea mare influență Mad. Roland, se aliază și decid evenimentele. Formează un minister dintre ei, decid declararea războiului contra Austriei și Prusiei (Apr. 1792), propun alungarea preoților nejurati, ceea ce regele refuză și se provoacă rescoala din 20 Iunie 1792. În convențiune erau mai numeroși dar mai sovăitori decât Montagnardii și de aceea n'au putut împiedeca nici executarea regelui nici cros-cerea puterii lui Robespierre. Acuși că vor desmembrarea Franței într-o republică federativă, se risipesc prin Franța și agită poporul la revoluția contra adversarilor lor. Dați în judecată ca trădători, se apără cu elocvență, însă nu scăpară de ghilotină sau de moarte sub altă formă (Condorcet se otrăvesce, Roland se înjunghie) și astfel pieriră aproape 50 de bărbați dintre cei mai talentați ai revoluțiunii.

Girov, com. rur. în Rom., j. Neamțu, formată din 7 căt. cu 1903 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura; are 4 biserici și 2 școli.

Giseh, v. Gizeh.

Gisella sau *Gizla*, *Chesla*, soția regelui Ungariei Ștefan Sfântul, fiica ducelui Heinrich IV al Bavariei și a ducesei Gisella de Burgundia. Născ. după an. 973. A fost femeie evlavioasă, fiind bărbatului ei într'ajutor la încreștinarea Maghiarilor. A înzestrat multe biserici cu odăjdii lucrate de ea însăși. Tradiția spune, că palii de încoronare al regilor Ungariei încă ar fi lucrat de ea. A avut copii pe Agata, Hedvig, Otto, Bernat și Heinrich sau Emerich. După moartea regelui (1038) a trăit retrasă la castelul din Vespem.

Gisella Luisa Maria, fiica cea mai în vîrstă a Împ. Francisc Iosif I, n. 12 Iulie 1856 în Laxenburg; la vîrstă de 17 ani (în 20 Apr. 1873) s'a măritat după Leopold, duce de Bavaria. Dintre ficele sale cea mai mare, Elisabeta, e măritată după baronul Otto Seefried-Buttenheim, iar a doua, Augusta, e soția arhiducelui Iosif August, fiul arhiducelui Iosif.

Gisement, deposit din scoarța globului de unde se pot extrage substanțe și minerale utile și care se poate prezenta în trei categorii de straturi, filoane și grămezi.

Giskra, Carol, om de stat austr., n. 29 Febr. 1820, a studiat dreptul în Viena; 1846 profesor pentru științele politice și administrative la univ. din Viena. Participând la mișcările anului 1848, fu ales deputat în parlamentul din Frankfurt, unde susțină politica pangermană. După o petrecere scurtă în Rusia se făcu 1860 avocat în Brünn, unde deveni și primar. Ales în camera austriacă, fu chemat 1867 ca ministru de interne în cabinetul Carlos Auersperg. Ca atare execută el legile interconfesionale, separarea administrației politice de jurisdicțiune, desființarea feudalismului, etc. 1870 demisionat, combătut proiectele ministeriului Hohenwarth, își pierdă însă vaza politică, amestecat fiind în nisele afaceri bănești. † 1 Iunie 1879.

Gitsin, Jičîn, oraș în Boemia cu 7000 loc. În 29 Iunie 1866 s'a dat aici o luptă între trupele germ. sub comanda princip. Frideric Carol, și între corpul prim austriac și corpul saxon, cari erau în retragere către riul Elba, în care luptă Germanii au pierdut 1500, iar aliații preste 5000 oameni.

Giubega, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1725 loc. (Dict. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura.

Giula, oraș, v. Bichis.

Giula-Vársand, (magh. Gyula-Varsánd), numirea veche Vossyan, Wassan, Varsany; com. mare în cott. Arad, situată pe malul stîng al Crișului Alb; dela Giula spre sud-est. Apare în actele publice la 1217 ca comună, iar la 1486 ca opid cu țiguri regulate, și la 1335 ca parohie. Are 458 case cu 2397 loc. Români gr.-or. sînt 1850; ceilalți sînt Maghiari. Teritoriul 8576 jg. cat. pămînt arător foarte fructifer. Se cultivează agronomia, vieritul, se prădesc vite cornute, cai și porci. [†]

Giulgu, (*Linfoliu*), pânză albă fină, destinată pentru coperirea unui cadavru.

Giulio Romano, recte *Pippi*, pictor și arhitect ital., n. 1492 în Roma, † în Mantova la 1546. A fost cel mai talentat elev al lui Rafael. Sub conducerea și în serviciul magistrului său a lucrat la frescurile Stanzei din Vatican, apoi la cele ale Loggiilor și ale Villei Farnesiene. După

moartea lui Rafael, în partea cea mai mare el a terminat picturile din sala Constantin, în prima linie marele tablou ce reprezintă lupta lui Constantin. Multe din tablourile magistrului său, rămase neterminate, le-a terminat el; între altele tablourile Louvre-ului din Paris pe sama regelui Francisc I și probabil și »Sfînta Familie«, numită mărgăritarul muzeului din Madrid. Ca arhitect în 1521 a clădit cardinalului Giulio de Medici pe Monte Mario lângă Roma o vilă splendidă (la Villa Madama) și a înfrumusețat-o cu frescuri de sujet mitologic. Puțin mai târziu a clădit pe Ianicul o altă vilă pentru Turini Baldassare; frescurile acestea reprezintă episoade din viața romană. În 1524 ducele Gonzago Federigo l-a chemat la Mantova, unde a rămas până la moarte. În urma lucrării sale ca pictor și arhitect orașul a luat cu totul altă față. În fața orașului a clădit »Palazzo del Tè«, ale cărui frescuri formează culmea artei sale. Arta lui e reprezentată prin o mulțime de tablouri, aflătoare prin toate pinacotecele mai de valoare.

Giuralău (*Gemeleu*), cel mai înalt munte din Carpații bucovineni în partea sud-vestică a țerii, 1859 m.

Giunta, altcum și *Junta*, în dialect venețian *Zonta*, iar ca nume de familie *Giunti*, familie de tipografi, de orig. din Firenza; deja documente din secl. XIV fac amintire despre ea. *G. Lucantonio* cam pe la 1480 s'a mutat din Firenza la Veneția, unde în 1482 a editat primul său op. Dela 1510 lucra în tipografia proprie. *G. Filip*, întemeietorul renumelui tipografiei. Papa Leo X i-a dat patentă pe produsele eșite din atelierul său. Firma tipografilor *G.* exista încă și în 1592, emblema ei era: un crin ținut de doi așgeri fără aripi.

Giurescu, Dimitrie, maior în reg. 4 dorobanți, n. 27 Iulie 1835, † în resboiul Independenței la 7 Nov. 1877 la luarea Rahovei. La asaltul unei redute maiorul Giurescu se afla pe linia tiraliilor, îndemnând pe soldați, când fu lovit de un glonț, murind ca un adevărat erou.

Giurgeni, com. rur. în Rom., j. Roman, compusă din 6 căt. cu 1495 loc. (Dict. geogr. 1891); lângă sat. *G.* se află schitul *G.* cu 32 călugărițe, înființat pe la 1738.

Giurgeu, (magh. *Gyergyó*), ținut în Trs., cott. Ciucului, între munții Carpații răsăriteni, cari de cătră est îl despart de Moldova; Călimanii de cătră nord îl despart de Bucovina și cott. Bistrița-Năsăud; muntele Gurghiuului de cătră vest îl despart de cott. Mureș-Turda, iar de cătră sud munții Ciucului, ramificațiuni din munții Hargita. Ținutul *G.* în partea cea mai mare e muntos, acoperit de păduri de brad, mai puțin făget. Terenul *G.*, afară de platoul de același nume strătaiat de Mureș, e stîncos-văros, aflându-se în mare cantitate: mică, gnais, granit, jură, trachyt, marmoră mai însemnată în comunele: *G. Szárhagy* și Voșlab, ditroit (nefelin-sienit) în hotarul c. Ditró și muntele Pricska. Ținutul *G.* e bogat în izvoare de apă naturală, care formează numeroase părae de munte, ce nutresc riul Mureș, isvorînd din muntele Fekete-Rez, luându-și începutul din sus de comuna rom. Voșlab și părăsind *G.* la com. rom. Varviz și Șermas, după ce a parcurs o cale de preste 40 km. Din *G.* isvoresc și Bistricioara cu afluenții ei și Putna,

cari prin pasul Tulgheș-Presecani se varsă în riul Bistrița din Moldova, iar Telecul, Valea Jidanului, Dămucul și Bicazul prin acest pas, tot în Moldova; asemenea are G. multe izvoare de apă minerală: acid carbonic, fier, săruri și alte elemente, mai însemnate cele dela Borszék, Bilbor, Ujfalău și Ciunafalău. Clima G. e preste tot aspră și schimbăcioasă, cu vânturi reci, ierni lungi din Novembre până în Aprile, din care cauză agricultura se află pe o treaptă inferioară, cultivându-se mai mult economia de vite. Căile de comunicațiune sînt: Drumul statului dela comuna Toplița rom., Borszék, Corbu, Tulgheș; căile cott. dela muntele: Greșes prin com. Voșlab, Tekerőpatak, Szent-Miklos, Szárhegy, Ditró, Șermas; Ditró-Putna-Tulgheș; G.-Szt.-Miklos, Alfalu până la muntele Bucin și Tekerőpatak, Ujfalu la muntele Zetelaka către Odorheiu; vicinali: Tulgheș-Bicaz, Ditró-Borszék și Remete-Cristigiu către Gurghiu. În G. se află 20 comune cu preste 50 mii loc. Secui-magh., Armeni, Rom., Germani, Isr. și puținii de alte națiuni. Împărțiți în 2 cercuri pretoriale, al Gy.-Szt.-Miklosului cu sediul în această comună, și al Tulgheșului cu reședința în comuna aceasta; toate comunele din aceste 2 cercuri poartă conumele oficios de: G. (magh. Gyergyó). Românii toți de confesiunea gr.-cat., formează 9 comune române și 3 comune mixte, aparținând protopopiatului gr.-cat. al G.-lui. Numirea vechea istorică a G. e Hegyalja, iar în decretule regilor ungari și bis.: Gyrigő, Gyirgő, Gyrgiő, Gyergau și Jergau, formând unul dintre scaunele secuiesci, cu administrațiune politică autonomă până la 1874 și miliție confiuară, călăreți și pedestri, până la 1848, dar între dinșii au fost și iobagi, Românii, mai cu samă cei despre șesul G.; cei dela munți și confinii, prin pactul comisiunei turco-magh. din 1769 și prin ordinul împăr. Iosif II din 1783, precum și în urma actelor guvernului din 1863 și a ord. reg. din 1869, au ajuns a fi considerați ca coloni taxaliști pe teritorul munților numiți »revindecați», succedându-le multora după 1872 a se rescumpăra. Istoria vechiă și contemporană a G. e în strînsă legătură cu a Ciucului respective cu a Săcuimei (v. ac.). [E. C.]

Giurgiu, Munții, sînt ramurile la piscurile mai însemnate din munți Ciucului (v. ac.), cari în partea nordică, nord-vestică și nord-estică a acestui comitat, avînd o înălțime de 840—2100 m. preste suprafața mării, formează creștetul cotului numit »Giurgiu», separându-l la nord prin munții: Călimani de către cottul Bistrița-Năsăud și Bucovina; la est prin spinarea Carpaților trans. de către România (Moldova) până la munții, din cari isvoresce Oltul și Mureșul; la vest prin munții Gurghiuului: Fâncelul, Buneasa, Bêtrăna, Cristigiu, Tătarca, Dreguș, Bucin, Punga, Bakta și la sud ramificațiunea »Hargitei», care desparte Ciucul sup. de către G. avînd piscuri mai însemnate: Egéstető, Veresbukk, muntele Motru, Libán, Șimleu, Dellhigiu și Borzon. M. G. cuprind un teritor de 32 mile², care în partea de către România este limitat prin comisiunea internațională începînd dela muntele Măgeruș, riul Neagra, com. Glod, stălpul Nr. 17 sînt adevăratele puncte naturale mărghinase între aceste 2 regate vecine, statorite definitiv prin articolul de lege din 1888 prin ambele guverne. [E. C.]

Giurgioana, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 8 căt. cu 2000 loc. (Dict. geogr. 1897); are 3 biserici și 2 școale. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Giurgita, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe malul stîng al Dăsnățului; se compune din 3 căt. cu aproape 2011 loc. (Dict. geogr. 1896); are 3 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura.

Giurgiu, munte în Rom., pe frontieră, făcînd totdeauna hotar între j. Putna și Buzău; are 1650 m. înălțime, pășuni excelente și întinse pături de brad.

Giurgiu, oraș și port românesc pe Dunăre în fața Rusciucului Bulgariei, la 60 km. sud-vest de Bucuresci; capitala j. Vlașca, cu aproape 20,000 loc. Între G. și Rusciuc apar insulele Ramadanului, Mocanului și a St.-Giorgiului. Acest sistem de insule cu pozițiunea dominantă a Rusciucului și cu terenul ridicat, pe care se află construit ați G., dau celor două puncte (G. și Rusciuc) o însemnată geografică recunoscută în toți timpii. Romanii construiseră în insula St.-Giorgiu un mic castel pentru trebuințele navigațiunii lor în lungul fluviului și legătura Moesiei cu țărmul stîng al Dunării. Iustinian construiesce pe locul unde se află G. o cetate, *Theodoropolis*, pe ruinele căreia Genovezii ridică, mai târziu, San Giorgiu, un comptoar de bancă, ce urma să devină G. din zilele noastre. Genovezii construiesc în insula St.-Giorgiu un castel provădut cu un turn de observațiune, cari trecură mai târziu în mâinile Turcilor. (Acesta e faimosul castel ocupat de Mihail Bravul în 1595). Ca și Romanii, pentru a-și asigura trecerea pe țărmul stîng, în Muntenia, Turcii încă din timpul lui Mircea cel Mare ocupă G. și-l transformă în cetate, sub zidurile căreia susțin ei numeroase lupte, cu Românii mai întăiu; cu Rușii mai târziu. În urma tratatului dela Adrianopol (1829), G. intră din nou în puterea Românilor, iar zidurile i-se dărmă. Insula Ramadanului, a Mocanului purta urme de fortificațiuni construite în 1854, când s'a mai construit un complex de uvrage la vest de G., cunoscut sub numele de *lunetele dela Slobodia*. Tot acest sistem de pozițiuni este disputat de Ruși Turcilor, cari, în cele din urmă, gonesc pe Ruși din împrejurimile G.-lui și-i silesc a lua pozițiune pe înălțimile dela Frătesci. [Lt.-Col. I.]

În orașul G. se află prefectura j.-lui Vlașca, reședința unei brigade de infanterie, a unui regiment de infanterie și altul de cavalerie, tribunal, o judecătorie de ocol, subprefectura pl. Marginea, protopopul, postă și telegraf, ocolul silvic G., revisoratul școlar. Loc. orașului sînt în mare parte ortodoxi, cat., mosaici, și de alte confesiuni; ortodoxii au 6 biserici, catolicii 1 capelă și mos. 2 case de rugăciuni. Instrucțiunea publ. numeră 1 gimnasiu cu 4 clase, 3 școale prim. de băieți și 2 de fete; afară de acestea mai sînt 2 școale rom. de fete cu caracter privat, 1 școală israelită, 1 grecească și 1 bulgărească. G. posedă un cheu de 430 m. lung. Se face comerțul cu cereale, pesce, vite, lemnie, spirit, etc. Industria numeră 4 mori cu vapor, o instalare de ferestre mecanice, 2 fabrici de bere și 1 de spirit, ș. a. Prin o linie ferată G. e legat cu capitala țerii, comunicația cu Rusciucul se face cu vapoare și caice ce plutesc pe Dunăre.

Giurgiu, (Pataki) Ioan, numit și *Nemeș* (nobil) de Patak dela comuna sa natală Strēmbu (Horgos-Patak), episcop unit al diecesei Făgărașului. După moartea mitropolitului Atanasie (v. ac.), unii dintre protopopi au voit să-și aleagă episcop pe teologul iesuit Francisc Szunyog, care însă declară, că nu poate primi această demnitate, căci ar lucra în contra statutelor ordului său. Astfel protopopii, în lipsă totală de preoți destoinici, în 9 Sept. 1713 aleseră pe Wenceslau Frantz, care deși născut în Silesia, învățase perfect limba și obiceiurile Românilor în timp de aproape 14 ani, cât fusese secretar lângă Atanasie. Curtea împărătească însă nu aprobă alegerea lui Frantz, de oarece sinodul electoral nu se ținuse în ordine, ci până la completarea scaunului episcopesc, rândui, ca biserica unită să fie ocărmită de vicarul general și de teologul iesuit sub direcțiunea unui alt părinte iesuit. Dela 1716—21 a fost «director» și «apărător» al uniților iesuitul George Regai, care scia și românește și are meritul de a fi adunat mai multe documente relative la istoria Românilor înainte de unire. Fiind biserica lipsită de episcop, uniunea cu biserica Romei începuse a fi amenințată din partea preoților, cari se chirotoniau în Moldova și Muntenia. Pentru prevenirea acestui pericol împăratul Carol VI în 23 Dec. 1715 numi episcop pe Ioan G. sau Pataki. Acesta s'a născut 1682 din părinți Români nobili. Iesuiții l-au crescut din fragedă copilărie în credință și ritul bisericeii latine la școalele lor din Cluj și Sabaria (Steinamanger, Szombathely). Doi ani (1703/4 și 1704/5) studiă logica și fizica în Viena ca alumn al colegiului «Pázmány», unde a fost primul între 300 elevi. La recomandarea iesuitului Hevenesi fu trimis din partea arhiepiscopului din Strigon în colegiul german-ungar din Roma, unde studiă metafizica și teologia (1705—1710), se chirotoni preot după ritul latin și obține laurea de doctor în teologie. După aceea fu trimis misionar în țeara Făgărașului, de unde în 1713 scrie arhiepiscopului din Strigon, că este gata, «să-și verse și sângele pentru mântuirea scumpei sale națiuni române». De odată cu numirea lui de episcop (1715), Carol VI înființă pentru Români uniți diecesa Făgărașului (v. Făgăraș, diecesa), înzeștrându-o cu domeniile dela Sâmbăta de jos și dela Gherla. Aprobarea (preconisarea) lui G. întâmpină însă greutăți în Roma, de o parte pentru-că episcopul latin al Transilvaniei nu voia să recunoască alt episcop catolic, fie și de ritul grecesc, pe teritoriul diecesei sale, iar de altă parte între scaunul Romei și curtea din Viena se ivise diferență de vederi cu privire la dreptul de patronat al regilor Ungariei. Înălțându-se aceste greutăți și aprobându-se trecerea lui G. dela ritul latin la cel grecesc, acela fu aprobat prin bula papală din 18 Maiu 1721, prin care se canonisă și noua diecesă a Făgărașului ca independentă de episcopul latin al Transilvaniei, și nesupusă jurisdicțiunii arhiepiscopului din Strigon. De aci se vede, că jurisdicțiunea Strigonului asupra diecesei Făgărașului nu se întemeiază pe un act bisericesc canonic, ci pe un act politic-bisericesc, adecă pe diploma Leopoldină primă. După consacrarea sa întru episcop de ritul grecesc, în deplină în Croația, G. se instalează în biserica catedrală a Sf. Nicolae din Făgăraș la 17 Aug.

1723. El făcù tot ce i-a fost cu putință pentru consolidarea uniunii cu biserica Romei, precum se vede și din cele 14 canoane promulgate din sinodul său din 1725. Însă nu mult putù lucra, pentru că în 29 Oct. 1727 muri repentin, precum susțin istoriografii români, înveninat de alții. El a fost înălțat și la rangul de baron și de consilier împ. regesc. Samoila Klein îl caracterizează astfel: «Pataki a fost nației românești bun părinte și milostiv, om vesel.» Pe timpul acestui episcop mulți tineri români (chiar și din Țeara Românească) studiau în școalele iesuiților din Cluj, Brașov, Sibiu, Tirnavia (Nagy-Szombat), și chiar și din Viena și Roma, cari au contribuit mult la răspândirea culturii în mijlocul poporului român. (Cf. Cipariu: Acte și fragmente; Nilles: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis; Maior: Istoria bis. a Românilor; Sineai: Cronica an. 1727; și alți autori citați la aceștia.) [Dr. Aug. Bunea.]

Giusti, Giuseppe (1809—1850), poet liric și satiric ital., asemenea lui Béranger și A. de Musset la Francezi. Afară de poezii a scris «Vita di G. Parini» și o colecțiune de «Proverbi toscani».

Giuvaier, pietri scumpe, comoară.

Giuvala, v. Bran (pasul).

Giuvara, v. Djuvara.

Gizeh, capitala provinciei egiptiene de acest nume, pe țărmurile stâng al Nilului, în fața vechiului Cairo, cu 10,500 loc. Orașul G. e locul de debarcare al celor ce călătoresc la piramide, de aceea se și numesc piramidele dela G. cele 2 mai mari ale lui Cheops — Chufu — și ale lui Chephren — Chafra — (v. Cheops). În G. se află mai multe cafenele, bazare și unele prăvălii ale neguțătorilor bogăți din Cairo.

Gjellerup, Carol Adolf, scriitor danez, n. 1857; a scris romane și romane de direcțiune realistă.

Gjorgjic, Ignatie, poet și erudit dalmatin, n. 13 Febr. 1676 la Ragusa, † 21 Ian. 1737. Era călugăr benedictin și a scris mai mult scrieri bisericesci și didactice. În limba slavă: Suspinele Magdalenei în pocăință; Psaltirea slavă; O poemă glumeată; în italianesce: Il novizio benedittino; Poesie varie; în latinesce: Rerum illyricarum seu Illyrici historia; Vitae et carmina nonulorum illustrium civium Rhacusanorum. Operele slave republ. la Agram 1839.

Glabella, partea craniului dintre sprâncene și bazele frontale. (v. Craniu).

Glabru, (botan.) se numesce un organ (frunză, tulpină, etc.) a cărui suprafață la maturitate e fără peri, netedă; s. e. frunze de Merisor, Buxus, etc.

Glacială, *Epoca*, face parte din perioada *pleistocenă* și cuprinde timpurile, când în Europa și America de nord domnia o foarte mare umiditate și precipitare atmosferică, că râurile de aji aveau kilometri de lărgime; pe mai toate pantele de teren se scurgeau atâtea ape, încât au depus loessul; izvoarele produceau tuturi ca cele dela Moret și Cannstadt; în caverne se formau stalagmite gigantice; iar din munți plecau ghetari, ale căror urme se găsesc la deci de kilometri. Blocurile eratice și întreaga formațiune eratică, care acopere o bună parte a Americii de nord și a Europei, aparțin formațiunilor depuse în această epocă. Causale mai probabile ale acestei epoci par a rezida în exa-

gerarea precipitărilor atmosferice și condensarea lor în munții, cari dela începutul eocenului se ridicaseră pe suprafața globului. D. J. Geikie o consideră ca efect al perioadei de excentricitate a pământului și care s'ar fi întâmplat acum 200,000 ani.

Glacis, talus cu o înclinare foarte lină, și care se găsește cel mai exterior lucrărilor de fortificație; este prima lucrare care o întâlnește inamicul, când atacă o fortificație mai serios constituită. Crescerea înălțimei crestei G.-lui deasupra terenului natural permite de a acoperi escarpa mai bine. G. trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni: 1) planul G.-lui prelungit înapoi să nu treacă pe deasupra crestei parapetului; 2) planul spinărei parapetului prelungit spre G. să nu treacă pe deasupra G.-lui de mai mult de vr'o 0-50 m. În aceste condițiuni îi va fi greu atacătorului pentru a înainta pe G. la asalt, mai cu samă încă dacă apărătorii au avut grije de a prevedea G. cu diferite apărări accesorii ca abatre, rețele de sirmă, etc., cari vor ține pe inamic în loc mai mult timp sub focurile apărătorilor.

Glad, numit în cronica notarului regelui Bela (Anonymus) ca duce al Bănățului (țeara dintre Tisa, Mureș, Dunăre și Carpați) pe timpul venirii Ungurilor. Ducatul lui G., cu cetatea Kevee (adi Cubin), este arătat ca fiind locuit de Români și Bulgari și în oarecare dependență de imperiul bulgar: G. este numit ca originar din Vidin, iar în lupta cu Ungurii îi vin în ajutor Bulgarii, Pecenegii (aliații Bulgarilor în contra Ungurilor) și Românii. G. fiind învins de Unguri, păstrează ducatul său sub suzeranitate ungară. Astfel acest ducat continuă să existe până în timpul lui Stefan cel Sfânt, când Achtum (Ohtum), urmaș al lui G., desfăcându-se de Unguri, este învins de Stefan (după 1003), iar ducatul lui încorporat în regatul ungar. [D. On.]

Gladiatori, la Romani luptătorii cu spada numită gladius, cari se luptau între sine. Originea lor se trage din ludi funebrales (jocurile dela înmormântări) și anume ale Etruscilor, cari aveau datina, ca într-o amintire a celor morți, să sacrifice oameni, dar apoi în locul acestor sacrificii au introdus ludi gladiatorii. Romanii i-au primit numai pentru înmormântări și anume la 264 a. Chr. când frații Marcus și Decius Brutus au înmormântat pe părintele lor. Ludi gladiatorii s'au ținut, când corpul mortului s'a pus pe rug și gladiatorii fără crutare se omorau unul pe altul. La început sclavii erau instruiți pentru astfel de lupte, dar la moartea tatălui lui Scipio, erau bărbați liberi, cari de bună voie s'au oferit spre acest scop. Cu încetul G.-ii au devenit o instituție militară, ca să-i poată folosi și în contra inamicilor interni și externi, și de aceea numărul lor a crescut foarte mult și unii dela putere abuzau de ei. August împăratul a decis, ca mai mulți de 60 părechi să nu iee parte în luptă, și totuși la ludi gladiatorii, aranjați de el s'au luptat peste 10,000 G. S'a făcut și teatru sau amfiteatru pentru acești luptători, și mai târziu aceasta instituție s'a lăfit și în provincii așa de tare, încât abia a fost oras, care să nu aibă amfiteatru său. [Atm.]

Gladiolus L., (botan.) gen de plante cu bulbi tunicăți din fam. Irideelor, trib. Irieae, cu pe-

riantul monosimetric și foile ensiforme sau îngust-lineare. Cuprinde vr'o 90 specii răspândite din Europa medie preste Mediterana până în sudul Africei, unde cresc cele mai multe și mai frumoase, aceste cu deosebire și hybridele lor se cultivă ca plante decorative rustice. În părțile noastre crește prin poeni și fânețe *G. imbricatus* L., »sececele« sau »săbiuța«. [A. Pr.]

Gladis, sau *Verigariu*, numirile populare ale plantei *Acer tataricum* L. (v. ac.).

Gladna, comună mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cercul adm. și jud. de ocol Făget, cu preste 700 loc. Români.

Gladstone, *William Ewart*, cel mai mare om de stat al Angliei din secl. XIX, n. în 29 Dec. 1809, dintr-o familie de comercianți, de origine scoțiană. În 1821, el fu trimis la Eton, unde remase până la 1827. Doi ani mai târziu, în 1829, el intră la universitatea din Oxford, unde stătă până la 1831. După ce termină studiile, G. întreprinse un voiaj în Italia. Dar în 1832, fu rechemat în Anglia, unde fu ales membru în Camera Comunelor de circumscripțiunea Newark. El avea atunci 22 ani. G. debută în parlament ca conservator, doctrine pe cari le moștenise dela părintele său, discipul al lui Canning. Chiar dela început, tinerul deputat fu distins în parlament de celebrul istoric Macaulay, care prevedea în el »speranța partidului Tory«. Sir Robert Peel venind în capul administrațiunii, în 1834, îi încredință funcțiunea de prim lord al Trezoreriei, după care, aceea de subsecretar al coloniilor, în scurtul său minister ce dură dela 1834—1835. Nu mult după aceea, Peel se retrase dela putere pentru a reveni iarăși la guvern ca prim-ministru în 1841. De astădată, el numi pe G. director al Monetei și vicepreședinte al ministerului de comerț (Board of trade). În 1838, G. publică »Statul în relațiunile sale cu Biserica«, ce merită elogiurile lui Macaulay. La aceea epocă Anglia străbătea o crasă grea. O luptă se începuse pentru desființarea drepturilor vamale asupra cerealelor (anti-corn-law-league), ce formau un monopol al Landlorșilor. Această luptă dură dela 1838—1846. La toate acestea se mai adăușe și dese deficiente bugetare, ce agrăvau și mai mult situațiunea. G. se declară partisan al doctrinelor liber-schimbiste, ceea ce făcu ca el să fie numit, în 1843, președinte al ministerului de comerț în locul lordului Ripon. Incidentul colegiului Maynooth, depărtă pentru câțva timp pe G. dela afacerile statului. În 1846 Anglia fu din nou greu încercată prin crise de tot felul. Irlanda era bătută de foamete. Liga contra cerealelor, în capul căreia se găsea Cobden, luase un avânt puternic. Robert Peel, care în cele din urmă înclină spre ideile lui Cobden, neînțelegându-se cu colegii săi, își dete demisia; iar în locul lui fu chemat John Russel să compue cabinetul. John Russel neisbuitind în această misiune, Peel își reluă funcțiunile sale de prim-ministru, confind lui G. funcțiunea de secretar al Coloniilor, în locul lordului Stanley. Cu ocaziunea noului, alegerii G. cădu la Newark, așa că el nu mai putu să ia parte la celebrele debateri, ce se terminară prin triumful lui Cobden, Brighth și celorlalți agitatori contra legilor cerealelor. În 1847, G. intră din nou în parlament, fiind trimis de astădată de universitatea din

Oxford. În 1850, G. plecând în Italia, publică de acolo o broșură memorabilă »Scrisori lordului Aberdeen asupra persecuțiilor guvernului neapolitan.« În aceste două scrisori, ce făcură un șgomot universal, el combatea procedeul închisorii la Neapole a unor preținse delictive politice, fără ca încarcerării să se fi prezentat înaintea tribunalului. Reîntorcându-se în Anglia, în 1852, el contribuie la resturnarea lordului Derby. Motivul era prezentarea bugetului de Disraëli. Lui Derby îi succedă cabinetul lordului Aberdeen, în care intra liberali ca Palmerston și Russell și un radical Molesworth. G. fu numit ministru de finanțe, așa că el putu să urmeze politica financiară a lui Robert Peel, semnalându-se prin remarcabile expuneri asupra bugetului, în cari avu succese strălucite; el conservă income-tax, promițând desființarea lui gradată în termen de 7 ani. De asemenea el participă la acte politice importante, ca tratatul de alianță cu Franța în 1853, și declararea războiului Rusiei în 1854. În 1855 lordul Aberdeen fu înlocuit de ministrul Palmerston. G. reîntrind în opozițiune, pronunță un discurs, prin care combatea bugetul prezentat de sir Cronwal Lewis; punând cu modul acesta ministrul în minoritate, cabinetului Palmerston îi succedă Derby. Noul cabinet făcând apel la G., acesta refuză. În 1858 G. fu trimis ca comisar extraordinar în insulele Ioniene. Resultatul misiunii lui fu înapoierea acestor insule Greciei. Reîntorcându-se în Anglia, rupse definitiv cu partidul Tory, trecu la Whigi, și intra în cabinetul Palmerston ca ministru de finanțe la 5 Iulie 1859. Ca ministru de finanțe G. conduse negociațiunile cu Franța, prin reprezentantul său Cobden, negociațiuni ce se terminară prin celebrul tratat de comerț dela 23 Ian. 1860, inaugurând astfel noua politică comercială liberală începută de Robert Peel. De asemenea el prezentă un bill de reforme electorale. La 26 Iunie 1866 liberalii se retrag dela putere, cu toate că țeara era cu ei. Cabinetul Derby-Disraëli succedând, e forțat să pună în practică reforma cerută de G., așa că putem dice, că meritul acestei reforme îi revine lui G. La aceea epocă o mare agitațiune domnia în Irlanda. O mulțime de atentate avuseseră loc. Maguire, deputat irlandez, cerând camerei să modifice situațiunea Irlandei în cele ce privea privilegiile bisericeii anglicane, G. declară că biserica irlandeză trebuie să înceteze de a exista ca biserică de stat. Moțiunea fu votată de Camera Comunelor, însă fu respinsă de Camera Lordilor. O mare agitațiune se produse în țeară. Camera Comunelor fu disolvată; ministrul Disraëli se găsi în minoritate în cameră, ceea ce îl făcu să se retragă dela putere. Cabinetului Disraëli urmă cabinetul G. Noul ministru, chiar dela constituirea lui, anunță trei mari reforme: disestablishment, reforma proprietății în Irlanda și reorganizarea învățământului primar. La 30 Mart. 1869 cabinetul prezentă Camerei Comunelor un bill, ce ridica bisericeii anglicane din Irlanda caracterul de biserică stabilită. Acest bill fu votat și de Camera Lordilor. În 1870 se recunoscă Irlandezilor dreptul de a fi proprietari, și în același an billul Forster asupra educațiunii naționale, stabilind principiul învățământului primar obligator și funcționarea comisiunilor școlare elec-

tive, unde erau admise și femeile. În politica exterioară, G. avu inspirațiuni mai puțin fericite. Astfel în 1870, în timpul războiului Franco-German, G. deși se găsea în capul cabinetului englez, refuză ori ce intervenție, consiliind Angliei o neutralitate absolută. Această politică de abstențiune desastroasă pentru Franța fu foarte utilă Germaniei, căreia îi permitea desmembrarea Franței. În Febr. 1873 G. propuse un bill asupra învățământului superior în Irlanda, care cădu în Camera Comunelor. Disraëli, care fusese învit de regină ca să înlocuiască pe G., nu acceptă această misiune, deoarece era imposibil să guverneze cu o cameră liberală. G. disolvă parlamentul la 26 Ian. 1874. Noile alegeri fură desastroase pentru partidul liberal, astfel că în noua cameră având majoritate conservatorii, G. își dăte demisiunea pentru a face loc cabinetului Disraëli. Marele om de stat se gândi să părăsească cu totul direcțiunea partidului liberal, renunțând la luptă. El anunță această decisiune partidului său, invocând în ajutorul său etatea lui înaintată și reclamând dreptul ce avea la repaus. În locul lui G. partidul liberal alege leadership pe marchisul de Hartington. Afacerile din Orient readuseră pe G. în scena politică. Chestiunea masacrelor din Bulgaria îi dăte ocaziunea să scrie o broșură în 1876, intitulată: Oroările Bulgare și chestiunea Orientului. Întreprinzând o campanie contra Turciei, el pronunță discursuri memorabile, pe cari le sprijini prin articole și prin publicarea unei a doua broșure: Atrocitățile Bulgare. G. avea atunci 70 ani; el dădu un exemplu rar de energie. Conservatorii se îngrijiră de mișcarea extraordinară provocată de G. Disraëli devenind lord Beaconsfield, fu silit să se retragă dela putere și fu înlocuit de cabinetul G. Al doilea ministru G. dură dela 1880—1885. În politica interioară, două mari chestiuni ocupară pe G.: Reforma electorală din 1884—85 și chestiunea Irlandei. Reforma electorală din 1884, completă opera din 1832 și 1867, problemă ce s'a rezolvat în avantajul populațiunii rurale. La 9 Iunie 1885, în urma unei coalițiuni a parnelliștilor cu tory, cabinetul G. iar cădu dela putere. Cabinetul Salisbury, ce succedă cabinetului G., fu de o scurtă durată. La alegerile generale intra în Camera Comunelor o majoritate liberală, care ajutată de deputații Irlandei *home rulers* resturnară cabinetul Salisbury. G. reveni astfel din nou la putere. La 4 Apr. 1886, G. depuse în Camera Comunelor un prim proiect asupra Irlandei. Acest proiect dedea Irlandei autonomia sa politică. În el se prevedea, că putere executivă să fie exercitată de un reprezentant al reginei, iar puterea legislativă de o adunare irlandeză. La 16 Apr. el depuse un al doilea bill, prin care se hotăra rescumpărarea de bună voie a domeniilor Landlordilor și înapoierea părțelilor arendașilor. Ambele billuri cădură la 10 Maiu, grație unirii torylor cu liberali-unioniști. G. după ce făcu un apel către țeară (la 12 Iunie 1886), în care ataca opozițiunea irlandeză, ce remase fără nici un rezultat, se retrase dela putere. Salisbury îi succedă. La 29 Dec. 1889, G. celebră a 80-a aniversare a nașterii lui, primind felicitățiuni din lumea întreagă. În 1890, el pronunță unul din cele mai frumoase discursuri asupra comi-

siunii Parnell, doși câteva săptămâni mai târziu, tot G. invită pe Parnell să se retragă dela direcțiunea partidului *home rule*, în urma scandalosului adulter al lui Parnell cu femeia căpitanului O'Shea. Liberalii întrunind o majoritate de 42 voturi, la alegerile generale din Iulie 1892, G. creșt de astădată că cauza home rule va triumfa. În adevăr în 1893 el prezentă un proiect de reforme ce difera de acel din 1886 prin aceea, că se menținea o reprezentare irlandeză în camerele engleze, cerea organizarea celor două camere ale parlamentului irlandez prin scăderea părții contributive a Irlandei, și se lăsa la o parte chestiunea agrară. După desbateri furtunoase ce durară 82 ședințe, billul fu votat în Camera Comunelor, însă fu respins în Camera Lordilor. G. pronunță în Camera Lordilor, la 2 Mart. 1894, un remarcabil discurs, plin de reproșuri la adresa lor față de Irlanda. Acesta fu ultimul discurs ce pronunță. Retrăgându-se definitiv dela putere, lordul Rosebery îi succedă. Părăsind scena politică, G. se aplică studiilor literare și religioase, studiind pe rând pe Homer, Dante și Biblia. La 24 Sept. 1896, el pronunță, într'un meeting ținut la Liverpool, un discurs în favoarea Armeniei. Mai târziu el pledă în favoarea Greciei, ce fură ultimele pleoarii pentru popoarele asuprite, al căror avocat se constituise G. Ca orator G. este incomparabil. El face parte din familia lui William Pitt, Fox, Bright, cari au ilustrat tribuna parlamentară a Angliei. Talentul oratoric al lui G. se compunea din elemente variate. În chestiunile tehnice competența lui era incomparabilă, și nici un ministru nu l-a întrecut în expunerea chestiunilor economice și financiare. G. † la 19 Maiu 1898. Anglia i-a făcut funerarii naționale mărețe. Corpul lui a fost înmormântat la Westminster, sanctuarul oamenilor iluștri, între lordul Beaconsfield, rivalul lui politic, și Robert Peel, marele ministru, care a contribuit mult la ameliorarea claselor lucrătoare engleze.

Scrieri: Pe lângă un număr considerabil de broșuri (preste 120 broșuri), G. a publicat următoarele lucrări mai însemnate: Locul lui Homer în educațiunea clasică, și căutări istorice, (1857); Studii asupra lui Homer și perioada homerică, (1858); Juventus mundi, Deii și oamenii epocii homerice, (1869); Synchronism homerice și Căutări asupra epocii și locul nașterii lui Homer, (1876); Indicațiuni pentru studii lui Homer, (1890). [I. I. Nacian.]

Glagolitic, (în l. slave glagolița), alfabet derivat din minuscula greacă și întrebuințat la început de Bulgari și Croați. Bulgarii l-au părăsit încă din secl. XII, în Croația însă unele comitate catolice îl mai păstrează până astăzi. Există cărți glagolitice catolice tipărite în Roma pentru Croați, precum și o mică literatură protestantă în Carniola.

Glamorganshire, comitat în ducatul englez Wales, 2092 km². și 687,218 loc. (1891); mine de cărbuni și fier. Capitala Cardiff.

Glanda și **Glandula**, organ secretor de origine epitelială, compus de grameși de celule epiteliale, așezate pe membrane de țesut conjunctiv și înzestrate cu un canal excretor. G. se împart în G. în *tub* și G. în *grapă* (ca un strugure) sau *acinoase*. G. în tub sunt sau *simple*, adică com-

puse din un tub în formă de deget de mânășe (cum sunt G. lui Lieberkühn), sau *compuse*, adică formate din un tub bifurcat de mai multe ori (G. gastrice), sau *glomerulate*, formate de un tub lung, a cărui extremitate profundă este învâltăcută, ca un ghem (G. sudoripare). G. în *grapă* sunt sau *simple*, formate de un tub al cărui fund de sac e subdivizat, care subdiviziuni se deschid însă toate în un singur canal excretor; sau *compuse*, formate de mai multe glande în grapă, ale căror canale excretore se unesc și se termină în un canal unic (G. acinoase); astfel sunt G. salivare, lacrimale, mamele, pancreasul.

Din punct de vedere histologic tuburile G.-lor se compun din 2 straturi: o membrană proprie exterioară, formată de țesut conjunctiv și un strat interior, format de celule epiteliale (epitelii glandular). Partea principală sunt celulele epiteliale, căci ele, fiind agenți activi ai secrețiunii, prepară din materialul adus din sânge (prin capilarele așezate în jurul tuburilor glandelor) produsele de secrețiune, ca saliva, sucul gastric, pancreatic, etc.; aceste produse de secrețiune ajung în fundurile de sac glandulare, prin simplă exosmoză sau topire a epitelului, și apoi în canalul excretor.

Tot denumirea de glande se dă și așa numitelor *glande vasculare sangvine*, ca G. limfatice, timus, splina, amigdalele, foliculele lui Payer, cari, din punct de vedere anatomic, nu au nici o afinitate cu G., de cari am vorbit, căci nu sunt organe secretorii. Astfel G. limfatice sunt organe rotunde sau ovale, rose, până la mărimea unei masline și situate pe traiectul vaselor limfatice. Ele au o altă structură ca G., de cari am vorbit, și sunt formate din țesut folicular, lacunar, vase sangvine numeroase și celule limfatice și străbătute de limfă, care le este adusă de vasele limfatice *aferente* și care le părăsesc prin vasele limfatice *eferente*. G. limfatice sunt unite în grupe la rădăcinile membrelor și pe pediculul vascular al organelor principale și primesc limfa din regiunile unde vasele lor limfatice eferente își au originea; ele se tumefiază, când în regiunile vaselor lor limfatice eferente există o inflamațiune. Astfel sunt G. limfatice ingvinale situate la stînghie, G. l. axilare situate subsoară, G. l. cervicale la gât, G. l. mesenteriale situate în abdomen, etc., (v. vasele limfatice).

Menționăm pe scurt câteva din G. principale: *G. Lieberkühn*. G. în tub a intestinului subțire, situate în mucoasa lui și care secreteză sucul intestinal. După Sappei numărul lor la om e de 40—50 milioane.

G. supraleneale. Corp de aspect glandular, situat la extremitatea superioară a rărunchiului, care e foarte bogat în elemente nervoase și a cărui funcțiune e necunoscută.

G. lui Peyer. Foliculi limfatici situați în intestib.

G. lui Meibom. G. în grapă, așezate în grosimea cartilagului pleoapelor, care secreteză un product gras (sebaceu), ce se varsă pe marginea liberă a pleoapelor și împiedecă astfel scurgerea lacrimelor pe obraz.

G. mesenterice. G. limfatice, așezate pe traiectul vaselor limfatice ale intestinului.

G. lui Bartholin. G. secretorii situate lateral de intrarea vaginului.

G. ingvinală. G. limfatice situate în stînghie și pe traiectul vaselor limfatice ale extremității inferioare.

G. sebacee. G. în grăpă, situate în piele și cari secreteză un product gras, ce se varsă pe suprafața pielii sau în foliculi piloși, și le acopere cu un strat subțire gresos, împedcând uscarea lor. Ele sînt numeroase pe pielea frunții, a capului, a sprincenelor, a organelor genitale externe și lipsesc în palmă și în talpă.

G. pineală. Mic corp conic, cenușiu, de mărimea unui fir mare de mazăre, situat la partea posterioară a ventriculului mijlociu al creierului; e compus din celule epiteliiale și elemente nervoase. Funcțiune necunoscută, unii filosofi au pus sediul sufletului în ea.

G. gastrice. G. situate în mucoasa stomachului. Ele sînt de 2 feluri: G. mucoase, cari se găsesc numai în regiunea pilorică, și G. pepsice, împrăstiate pe toată mucoasa stomachului și cari secreteză suc gastric, necesar la digestiune.

G. sudarifere sau sudoripare. G. pielii, cari secreteză sudoarea; ele sînt G. în tub glomerulate, se deschid pe suprafața pielii și sînt răspândite pe toată suprafața corpului, dar mai cu samă în talpă și palmă. Numărul lor e aproximativ de 2 milioane. [Imerwol.]

Glanda, (botan.) organ celular ce secretă substanțe folositoare plantei sau eliminate ca nefolositoare. G. sînt externe sau interne; cele externe sînt ca nisce peri, în formă de măciucă, cu celula terminală secretoare (ca la *Primula sinensis*, Mușcat, Măselariță); sau ca peri subțiri la vîrf și umflați la basă, aici fiind celula secretoare (la *Dictamnus fraxinella*); sau sînt ca un disc susținut de un picior scurt (la *Hemeiu*, Cimbri); ori că un pîr lung, la cap umflat, aici fiind mai multe celule secretoare (G. digestive dela *Drosera*). Cele interne sînt formate din mai multe celule ce încungiu un spațiu intern ocupat de substanța secretată, mai ales de natură oleoasă (oleuri esențiale, volatile); astfel sînt în frunzele de Rută, Sunătoare, Portocal ș. a. Substanțele secretate mai totdeauna sînt folositoare plantei, contra excesului de lumină și temperatură, contra animalelor, sau pentru digerarea alimentelor.

Glandulă, glandă mică.

Glandular, glandulos, glandulifer se numesc părțile plantei cari au, ori poartă G.; s. e. petiolul, frunza, petalul, stigmatul, solzii dela muguri, întrenodurile tulpinei (la *Lychnis*, *Silene*), perii (*pili glandulosi*, ca cei dela *Primula*, *Pelargonium* ș. a.). [S. Șt. R.]

Glarus, canton în partea estică a Elveției, 691 km². cu 33,794 loc. (1888); ținut muntos (piscul Tödi 3623 m.); loc. se ocupă cu crescerea vitelor și fabricarea de obiecte de bumbac. **Capitala** G., situată lângă riul Linth, are 5401 loc.

Glas, voce, în muzica bisericească se dă acest nume diferitelor moduri sau game întrebunțate. Teoria deosebește 8 de aceste glasuri, 4 principale și 4 lăturașe sau plagule, derivate din gamele vechi muzici bizantine, cari însuși sînt derivate din modurile muzicii vechilor Greci (v. Mod). Practica însă a modificat aceste glasuri, transformându-le în modernele major și minor (fără notă sensibilă) și cromaticul oriental, și nedeosebindu-le între ele decât prin gradele

principale, finalele și gradele preferate ale cantentelor. [T. C.]

Glaser, Iuliu, mai înainte *Iosua*, juriconsult și om de stat austr. n. din părinți ovrei 1831 la Postelberg în Boemia, absolvă studiile juridice, luă doctoratul și se habilită 1854 ca docent pentru dreptul penal la universitatea din Viena, unde deveni profesor extraordinar și apoi 1860 chiar ordinar. 1871 fû chemat ca ministru de justiție în cabinetul Auersperg, în care remase până la 1879, devenind apoi procuror general la curtea de casație, în care calitate muri 1885. Capacitate recunoscută pe terenul juridic în genere și criminalistic în specie, el a inițiat mai toate reformele moderne ale justiției austriece.

Glasgow, cel mai mare oraș industrial și comercial al Scoției, situat lângă riul Clyde, cottul Lanark; 564,981, împreună cu suburbiile 658,198 loc. (1891). Stradele orașului sînt împodobite cu numeroase monumente; edificii principale: catedrala (zidită 1133—1433), universitatea, bursa, casa orașului, etc. Universitate (înființată 1450) cu muzeul Hunter, observatoriu astronomic și grădină botanică; bibliotecă de 200,000 tomuri. G. e centrul industriei de bumbac în Scoția, al fabricației de mașini și de nave; fabrici de porțelan, sticlă, etc. 1896 au intrat în portul G. 10,096 năi de 3.273,769 tone capacitate, au ieșit 10,325 năi de 3.521,420 tone. Import de tutun, grâu, zahar, metale; export de mașini, fier, mărfuri de bumbac și lână, cărbuni.

Glassbrenner, Adolf, umorist și satiric germ., n. 27 Mart. 1810 în Berlin, † 25 Sept. 1876 tot acolo. Redactă 1831 foaia »Don Quixote«, care fû suprimată 1833. Sub pseudonimul A. Brennglas publică o serie de scrieri mai mici sub titlul »Berlin wie es ist und — trinkt« și »Buntes Berlin« (1832—52), prin cari se făcî întemeietorul literaturii umoristice și satirice moderne. Acestora urmă un lung șir de scrieri în prosă și versuri (»Verbotene Lieder«, »Neuer Reinecke Fuchs«, »Die verkehrte Welt«, etc.) 1848 conducătorul partidului democratic, 1850 expulsat, 1858 re-întors la Berlin, unde redactă »Berliner Montagspost« până la moartea sa.

Glasura, spoiala lucie, sticlează de ordinar constituită din un oxid ori sulfur de plumb, ce se dă vaselor de pămînt pentru a împiedeca absorbirea lichidelor.

G. de sare, G. preparată din sarea comună pentru vâpsirea cărămizilor.

Glatz, fost comitat în Silesia, compus din partea sud-estică a guvernamentului Breslau, 1636 km²; frumos ținut muntos cu multe izvoare de ape minerale (Reinerz, Landeck, Cudova, etc.). **Capitala** G. are 14,151 loc. (1895), fortăreață, centru de căi ferate; gimnasiu.

Glauberita, mineral, sulfat de sodiu și calciu. Se presintă în cristale monoclinice cu gisemențele de sare dela Stassfurt, Villarubia (Spania), etc.

Glauc, (botan.) *glaucus, glaucinus, glaucescens, caesius, pruinusos*, se numesc părțile plantei sau planta întreagă, când au colorarea verăuie sau albăstruie. Se întălnesc la frunze (de Varză, Garoafe, Bromeliacee, Eucalyptus); la tulpini (de Garoafe, Graminee); la fructe, cele dișe *brumate* ori *brumării* (Struguri, Prune ș. a.) Această colorare se datorește existenței pe epiderma părților

citare, a unei substanțe ceroase secretată de cuticulă. Această substanță se presintă în formă de pulbere fină, de bastonașe scurte sau lungi și dese, de cruste. Atinsă cu mâna se ia lesne; se disolvă în alcool încălzit. Rolul ei e de protecțiune pentru plantă contra unei clime uscate, excesului de transpirațiune și de lumină, etc.

[S. St. R.]

Glauchau, oraș în guvernământ saxon Zwickau, cu 24,914 loc. (1895), centru de căi ferate, al doilea oraș industrial al Saxoniei, cu fabrici mari de articole de bumbac, lână, materii colorante; toritorii de fier; școală reală.

Glaucium Juss., (botan.) gen din fam. Papaveraceae, trib. Eupapavereae, cuprinde plante erbacee glauce, cu suc galben-roșietic și are vr'o 5 sau 6 specii, răspândite mai cu samă în regiunea mediteraneană în Europa, Asia occidentală și în Africa boreală. În părțile noastre crește prin locuri cultivate și necultivate *G. Corniculatum* Curt., numit vulgar Mac-cornut, și *G. flavum* Crantz, prin locuri aride. Unele specii de *Glaucium* se cultivă ca plante decorative.

[Z. C. P.]

Glaucoma, boală de ochi cunoscută mai bine după descoperirea oftalmoscopului (1851), care se manifestă în presiune mare intraoculară și în escavațiunea nervului, optic. Ii mai dăce și perdeaua verde. A nu se confunda cu apa neagră, *amaurosa*, nici cu cataracta simplă, numită de popor *perdea*. Ultima se operează după ce e coaptă, pe când glaucomul cât mai curând, prin iridectomia propusă de marele oculist german de Graefe.

Glaucanita, un mineral, varietatea unui calcar granulos de culoare verzuie.

Glaukos, în mitol. greacă: 1) zeu al mării, are reședința sa pe insula Delos și darul profetiei. 2) G. fiul lui Minos, regele din Creta și al Pasiphei. G. ca copil s'a luat după un șoarece și cădând în vasul cu miere a murit. Părinții nu șiau unde a pierit, dar profetul Polydos l-a vădit și regele a pretins dela el, ca să-l învie. Profetul a răspuns, că nu-l poate învia, dar regele necredându-i l-a închis laolaltă cu trupul mort al copilului. Curând din o gaură ieși un șerpe, profetul îl ucide, dar atunci vine alt șerpe aducând o iarbă în gură și cu aceea învie pe șerpele mort. Profetul vădând aceasta, cu aceeași iarbă învie pe fiul regelui. Ideea acestei învieri se reafă și în povești. [Atm.]

Glavacioc, 1) G., riu în Rom., își ia începutul în j. Argeș, intră în j. Vlașca la căt. Șelariu și dă în Călniștea la Cămineasca. Apele lui sunt vara de tot mici, iar pe alocurea riuul nu se vede de loc. 2) G., com. rur. în j. Vlașca, formată din căt. G., Șelariu și Ștefan cel Mare cu 2305 loc. (Dicț. geogr. 1890), are 2 biserici și 1 școală. 3) G., fostă mănăstire în j. Vlașca com. G. pe coasta unui deal; nu se știe cu certitudine anul înființării ei; aici este înmormântat Vlad Vodă Călugăruș; mai toate clădirile vechi din jurul mănăstirii sunt în ruină; mănăstirea G. a fost din cele închinat la sf. mormânt și avea înainte de secularizare mai multe moșii.

Glăvile, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 3 căt. cu 2726 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 6 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura, viticultura și fabricarea țuicii.

Glebae adscriptus se numia în legile vechi feudale ardeleni și ungureni țeranul clăcaș, care nu avea facultatea de strămutare de pe moșia, pe care se născuse și unde era stabilit. Dela împ. Iosif II se primise iarăși libera lor migrațiune de pe o moșie pe alta, dela un boier la altul, cu luarea vitelor și o mică desdaunare din partea proprietarului pentru casa și ecaretele economice. La anul de emancipare generală din 1848 a încetat iobăgia cu totul și cu ea și legarea țeranului de glie.

Glecer, v. Ghetari.

Glechoma L., (botan.) după Bentham și Hooker secțiune din genul *Nepeta* L. (v. ac.).

Gleditschia L., (botan.) gen de plante arborescente, cu tulpina și ramurile în de comun armate cu spini simpli sau ramificați, din fam. Leguminoaselor, trib. Eucasalpineae, cu tubul caliciului turbinat-campanulat. Cuprinde vr'o 4 sau 5 specii subtropicală și temperat-asiatică și boreal americane, cultivate la noi ca plante decorative rustice, așa: *G. caspica* Desf., *G. sinensis* Lam. etc., cu deosebire însă *G. triacanthos* L., din America boreală atlantică, cunoscută sub numirile «plătică» și «spinel Domnului». [A. Pr.]

Glee, (engl.) compozițiune musicală de obicei pentru 3 voci bărbătești, fără acompaniament. E o formă esențialmente engleză și stilul întrebuitat e o armonizare bine cadentată, adese notă contra notă. [T. C.]

Gleichenberg, loc de cură climatică în Stiria (Austro-Ungaria). La o înălțime de 284 m. deasupra mării, scutit de vânturi ca puține localități cu asemenea menire, cu o temperatură prea puțin variabilă. G. ajunsese a fi prima stațiune climatică din imperiu pentru cei ce sufer de organele respirațiunii. Aglomerația bolnavilor cu simptome grave de tuberculoză, apoi oroarea de bacilii ce, conform teoriei moderne a contagiosității tuberculoasei, prin expectorațiile bolnavilor pot molipsi și pe alții, au făcut ca multă lume cu afecții mai ușoare să se țină mai rezervată față de acest mărgăritar neprețuit între stațiunile climatice. Măsurile igienice, aplicate întru scutirea vizitatorilor de infecțiune străină, nu lasă nimic de dorit. Un mare avantaj al stațiunii sunt izvoarele minerale alcaline-muriatice, dintre cari cu deosebire izvorul Constantin și izvorul Emma se disting prin potrivita compoziție în săruri carbonatice și chlorate de sodiu, cari disolvând cu înlesnire secrețiunile căilor respiratoare, vindecă afecțiuni învechite de laringe, faringe și bronhii, fac să dispară exsudate pleuritice, infiltrații pulmonale. Mișloacele de casă sunt: aerul, apa minerală, inhalatiunile, zărul, etc. Lit. Monografia la administrația băilor. [Dr. Vuia.]

Gleichenia Neck., (botan.), gen de Ferige din fam. Gleicheniaceae, cu vr'o 40 specii, ce trăiesc în regiunile tropicale și subtropicale din emisferul sud. Au un rhizom și frunzele ramificate, cu pinulele orbiculare. Ca specii cităm: *G. Glauca*, *bifida* s. a.

Gleicheniaceae, familie de Ferige isosporice leptosporangiate, caracterisată prin sori hypophylli (pe fața inferioară a frunzelor) așezați pe nervuri, formați din 2—3 sporangii fără indusie; sporangii au inelul ecuatorial și dehiscența longitudinală. Cuprinde genurile *Gleichenia*, *Mertensia* s. a. [S. St. R.]

Gleim, Johann Wilhelm Ludwig, poet germ., n. 2 Apr. 1719 în Ermsleben, 1744 ca secretar al principelui Wilhelm de Brandenburg-Schwedt la parte la al doilea război silesian, dela 1747 secretar al capitolului catedral din Halberstadt și canonic de Walbeck, † 18 Febr. 1803. G. a promovat poesia germ. prin participare activă la toate aparițiunile nouă și prin încurajarea talenților mai tinere. Din lucrările sale sînt de relevat: »Preussische Kriegslieder von einem Grenadier« (1758, 1882), poesia didactică »Hal-ladat« (1774) și »Fabeln und Erzählungen«. Opere compl. 7 vol. 1811—13. Biogr. de Körte (1811).

Gleispach, Johann Nepomuk, conte, om de stat austr., n. 29 Sept. 1840 în Görz, studiă în Viena dreptul și științele de stat; ajunsse procuror suprem și apoi president al curții de apel în Graz, în care calitate introduse mai multe reforme; president suprem al curții de apel pentru Stiria, Carintia și Carniolia; Sept. 1895 ministru de justiție în cabinetul Badenii.

Glena, cavitatea unui os, în care se îmbucă cu altul.

Glesna, v. Articulațiune.

Gleuometru, un areometru special pentru măsurarea greutateii specifice (densitatea) mustului și a zahărului ce acesta conține. [S. M.]

Glia, o brazdă învescută cu iarbă. Gliile se întrebuințează cu deosebire în grădiniaria de lux pentru formarea de parcuri, terate de împrejmuit straturi, etc. Gliile se mai întrebuințează și în agricultură la fânațele irrigate în spinări în loc de însemnare directă.

Glicerina, $C_3H_5O_3 = CH_2.OH.CH.OH.CH_2.OH$ Propan triol, alcool triatic sau triacid. Extrasă pentru prima oară de Scheele 1779, pe care a numit-o principiul dulce al unturilor. În 1823 Chevreul stabilește că ea intră în mod constant în constituția substanțelor grase și că acestea nu sînt decît nise eteri ai Glicerinei. Ea se găsește în cantități mari în corpul plantelor și animalelor, iar liberă în uleiul de palmieri, precum și în produsul de fermentațiune a sfeclilor. Sintesa ei a fost făcută de Friedel și Sylva, ea însă n'are valoare decît teoretică, neputându-se valisa în practică fiind excesiv de costisitoare. Ca punct de plecare a servit alcool isopropilic tratat cu acidul iodhidric și formând propanul iodat, care apoi prin acțiunea clorului și a apei e transformat în glicerină. În industrie se obține prin saponificarea materiilor grase prin potasă sau apă sub o presiune și temperatură de 105°. Ea se prezintă ca un lichid incolor puțin sirupos, cu gustul dulceag, solubil în alcool și apă, insolubil în eter. Se întrebuințează ca surogat în licoruri, în farmacie, în parfumerie, la fabricarea de săpunuri cît și la prepararea explozivului nitroglicerină, care nu e decît un eter trinitric al ei, precum și la fabricarea dinamitei, un amestec de nitroglicerină cu silici (năsip). [S. M.]

Gliconic, versul, vers liric grecesc și latin, care se compune dintr'un dactil urmat de un trocheu și jumătate și precedat de ori ce alt picior, trocheic, iambic sau spondeic. Forma aceasta de vers, fiind prea scurtă, era de multe ori introdusă în versuri de altă natură.

Gligan, mistreț. (v. ac.) *Gliganul din Erywanthos*. În mitol. gre. regele Eurysteus a dat

ca a treia poruncă lui Heracles (Hercules), să aducă G. din Erywanthos, adică din muntenia păduroasă dela marginea nordică a Arcadie. Heracles prinde G., îl aruncă pe umăr și îl aduce, dar Eurysteus, când l-a văzut, așa s'a spăriat, încît s'a ascuns într'un vas de aramă.

Glimboka, 1) G., comună mică în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1763 loc. Români; ferestreu. 2) G., comună mică în Trs., cott. Sibiu, cu 457 loc. Români agricultori.

Glioma, numire istologică de tumori, cu deosebire de tumori cerebrale, al căror aspect se apropie de acel al tumorilor coloide. [V. I.]

Glissando, (ital.) = lunecând, sau *Glissato* (ital.), *Glissé* (fr.) = lunecat, termin cerënd în execuțiunea musicală ușurință la emiterea sunetelor. În musica de piano se întălesce această expr. indicând, că unele game, formate numai din sunetele tastelor albe, trebuiesc executate numai lunecând unghia pe deasupra acestora.

Gloaba, se numește amenda în bani. *Gloabă de cal*, un cal rău și slab.

Gloata, este a patra și ultima putere militară. Cadrele ofiteriesci ale gloatelor în Rom. sînt recrutate dintre oficerii de rezervă și miliții până la etatea de 55 de ani oficerii inferiori, și de 65 de ani cei superiori; iar gradele inferioare din acelea ale milițiilor și dela etatea de 36 la 46 de ani. Numărul total al G.-lor e de circa 400,000. G. se chiamă sub drapel în cas de mobilisări sau război, pentru serviciul de garnisoană și de ordine interioară, pentru apărarea cetăților, posturilor de etapă, punctelor strategice, însă numai în interiorul țerii. [—]

În Ungaria gloata consistă din acei bărbați apți pentru serviciul militar, cari nu servesc în armata de câmp. G. se organizează după sistemul milițiilor, și își formează cadrele numai în cas de lipsă. Scopul gloatei e întregirea și ajutorarea armatei de câmp, dotarea orașelor și cetăților cu garnisoană, paza liniilor de etapă, iar în cas de ar trece inamicul granițele țerii, are să i-se opună cu toate forțele. În Austro-Ungaria serviciul la G. (Landsturm, Népfölköl) ține dela anul al 33 până la al 42; de tot sînt 6 milioane glotași, din cari instruați 1 milion. Deja organizate sînt 186 batailoane de infanterie și 30 de escadroane călăreți. În Rusia se compun formațiunile de G. (Opolčeniye) numai în cas de război. Glotași sînt de tot 8.500,000; din cari instruați 800,000; aceștia formează 640 batailoane (Družine) de infanterie, 20 regimente de călăreți, 40 regimente de artilerie și 20 companii de sapeuri. Italia are la G. (Miliție teritorială) 1.440,000 oameni, din cari 683,000 instruați. Franca are în »Reserva armatei teritoriale« 7.000,000, din cari 1.200,000 oameni sînt instruați. [Herbay.]

Glob, sferă, corp sferic. G. pămîntesc, pămîntul. Astronomie: G. terestru, G. ceresc, sfere pe cari sînt reprezentate diversele regiuni ale suprafeței pămîntului cu situațiunile și dimensiunile lor relative, ori constelațiunile cu principalele stele ce le compun.

În antichitatea romană: Ordinea circulară în care se aranja o armată sau o legiune romană împresurată de inimici.

Globular. Care are forma de glob.

Proiecțiune globulară, sistem de hărți asemănător cu al proiecțiunii stereografice pe un

meridian, însă în cari meridianele și paralelele diferind cu acelaș număr de grade sunt reprezentate prin arce de cercuri echidistante pe equator și meridianul central, cari sunt reprezentate prin linii drepte.

Globulos, ce este compus din globuri mici (globule), sau care este în formă de glob mic.

Globuloase, (zoologie) păianjeni cu abdomenul globulos, formând genurile *Thomis* *Theridion*. Insecte hemiptere cu corpul rotund.

Globuri meteorice, G. de foc, cari apar în timpuri furtunoase și în genere când atmosfera e supraîncărcată de electricitate, după un fulger. Aceste globuri explodează, dând naștere la unul sau mai multe trăsnete. Se dic încă și trăsnete în bulă sau trăsnete globulare.

Globe, (pron. Glob) teatrul de renume istoric din Londra, la care era comproprietar Shakespeare și în care s'au reprezentat prima dată operele lui Shakespeare.

Globularia L., (botan.) gen din fam. *Selaginaceae* (*Globulariaceae*), cuprinde plante erbacee vivace, subfrutescente sau frutescente, glabre. Acest mic gen are vr'o 12 specii, ce cresc în Europa, în regiunea mediteraneană din insulele canarice până în Orient. În părțile noastre crește *G. Willkommii* Nym. Frunzele de *G. alypum* L. posed proprietăți purgative, din care cauză în partea meridională a Franței, unde crește această plantă, se și numește: *Séné de Provence*.

[Z. C. P.]

Globulariaceae, (botan.) sinonim *Selaginaceae* (v. ac.)

Globulina, nume generic dat unor principii ale substanțelor de natură albuminoidă, găsite în organism, în special în cristalinul ochiului dis G., în sânge și chil numit fibrinogen sau metaglobulină, paraglobulină, în plante *Phytoglobulină*.

[S. M.]

Globuli tartari ferrati, numite și *globulele marțiale*, e un preparat farmaceutic în formă de pilule de o culoare ca a țefelului și cari constau din tartratul potasico-feric.

[S. M.]

Globulite, corpusculi microscopici sub cari se presintă câte odată structura unor roce și cari se cred a forma o stare intermediară între cea cristalină și amorfă. Aceste forme se găsesc de ordin în silice și diversi silicați, precum și la sulfur, când a fost dizolvat în sulfurul de carbon. Ca varietate a globulitelor sunt și *longulite*; ambele aparțin formelor numite în general *cristalite*.

[S. M.]

Glodariu, *Vasile*, fost profesor la gimn. rom. din Brașov, n. 1832 în Ludoș (cott. Sibiiului), a studiat în Sibii și Viena, unde a luat doctoratul în filosofie. Ca profesor în Brașov (1863 până 1894) s'a ocupat cu studii filologice. În 1871 a publicat »Vocabularul complet pentru opurile lui C. I. Caesar», prelucrat după G. Crusius, cu o prefață de 29 pag., din care se pot constata vederile sale filologice. În 1881 a deschis ca director și profesor gimnasiului român din Bitolia (Macedonia), unde însă a funcționat numai 1/2 an. Răposat Ian. 1899 în Brașov.

Glodeanu, 3 com. rur. în Rom., j. Buzău. 1) *G.-Cărlig*, compusă din 4 căt. cu 1870 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 3 biserici și 1 școală. 2) *G.-Sărat*, compusă din 3 căt. cu 2830 loc.; are 3 biserici și 1 școală. 3) *G.-Siliștea* formată din un singur căt. cu 1500 loc.; are 2 biserici

și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Glodeni, 1) *G.*, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată la 10 km. spre nord de Tîrgoviște; se compune din căt. G. și Lăculețele cu 2000 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. Una din sursele de bogăție ale acestei com. este păcura; se mai află și carbuni de pământ, pucioasă și sare, dar nu sunt exploatare. În căt. Lăculețele pe malul stâng al lăcuței se află renumita fabrică de praf de pușcă, unica de felul acesta în Rom. 2) *G.*, com. rur. în j. Gorj cu 1014 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura.

Glogau, oras și fortăreață în guvernamentul prusian Liegnitz, lângă Odera, cu 21,836 loc. (1895); castel; 2 gimnasii, școală militară; filiala băncii imperiale. Fostul principat *G.*, cuprindea în sine întreagă partea nordică a Silesiei de jos.

Gloggnitz, orașel în Austria inferioară, lângă calea ferată Viena—Triest, cu 2249 loc. (1890); castel; aci se începe partea căii ferate ce duce preste Semmering.

Glogova, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată pe valea Motrului; se compune din 6 cat. cu 1500 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cu fabricarea vaselor de pământ; are 3 biserici și 2 școli. Aici a fost crescut slugerul Tudor Vladimirescu de cătră boierul Glogoveanu.

Glogovaț, com. mare în Ung., cott. Arad. Are 636 case, cu 4152 loc. Germani, Români gr.-or. sunt abia 250. Teritoriul 7530 jug. cat. pământ arător foarte bun. Se cultivă agronomia, prăsirea de vite și se produce tutun foarte bun. Această comună s'a ridicat pe ruinele orașului și a fortăreței »Orod«, dela care s'a numit cândva și cott. Orod. Această fortăreață a fost ocupată de Turci, dară după ce ei părăsiră țeara, aici s'au colonizat la 1700 grănițeri Sârbi și la 1724 Germani. Sârbi la 1751 emigrând în Rusia, comuna deveni germană. Lângă comună se află niște ruino, despre cari se afirmă, că ar fi ruinele prepositurii de Orod, alții le țin de ruinele claustrului benedictin de Bizere. Dela G. spre răsărit se află 5 movile, despre cari se afirmă (Mayer Lexicon), că ar fi ridicate la număr 7 de împăratul roman Probus în contra Dacilor (atâtea au fost ridicate și la Eufurat); dar cu timpul două au fost spălate de Murș. Unii istorici susțin, că aici s'a ținut dieta numită dela Arad la 1135 (Aradi gyűlés) sub regele Bela II, când s'au ucis 68 nobili. Osemintele cum și unele obiecte aflate pe acest teritoriu adevăresc, că aceste locuri au fost cândva arena unor lupte sângeroase. Stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și poșta în loc. [†]

Glogoveanu, veche familie din Oltenia, care își derivă numele dela satul Glogova din Mehedinți, unde se află ca boieri încă din secl. XVI. La 1691 sub Brancoveanu V. *Necula Glogoveanul* era mare căpitan de Cerneți. În lista boierilor din 1719 sub administrația austriacă a Olteniei, găsim pe *Matei*, *Staiico* și *Mihai G.* Acest din urmă, consilier imperial al Olteniei repară mănăst. Tismana, unde e titol împreună cu soția sa Stanca, flica lui Staiico Bengescu, de

asemenea consilier imperial. El moare la 1732, având fiu pe *Ionidă Gl.*, ispravnic de Gorj la 1779 și apoi Mare-Logofet. Pe la 1600—21 trăia boierul *Danciul din Glogova*; contemporan cu *Vintilă* postelnicul din G., din care se trag cei de mai sus, precum și actualii. [O. L.]

Glommen, cel mai mare riu al Norvegiei, formează lacul Aursunden și cataractul Sarpfoss, se varsă în Skagerrak la Frederikstad; 580 km. lung.

Glonț, proiectilul aruncat de armele de foc portative. Înainte G. avea forma sferică, cum și astăzi adesea se întrebuințează pentru armele neghinte de vânătoare. Pentru armele de reșboi, G. are forma cilindro-ogivală. Până în 1886 G. era numai de plumb întărit, acum însă din cauza creșterii țițelelor și a lungirii G.-lor, pentru a nu sări prin ghinturi, se învâlește G. în o cămașă de un metal mai rezistent. Pentru arma română G. este de plumb întărit cu 4% antimoniu și este învâlit în o cămașă compusă din un strat de oțel și un strat de mailschoort.

Bătaia glonțului este distanța dela gura țevii până la punctul, unde el întâlnește planul orizontal ce trece prin gura țevii.

Gloaște de oțel. Pentru armele portative s'au propus gloaște de oțel cu o centură de aramă, întocmai ca proiectilele (glonț Pralou); nu s'a admis însă până acum de nici o armată, fiind prea scump. Aceste G. ar avea o bună pătrundere în plăci și ar permite întrebuințarea ghinturilor cu pas progresiv și la armele portative.

Gloria, mărire, renume mare, îndeosebi renume reșboinic. În biserica rom.-catolică doxologia (Mărire întru cei de sus) e numită astfel după începutul cântărei: »Gloria in excelsis...«, compusă din imnul cântat de îngeri și păstori la născerea lui Isus Christos, amplificată cu mai multe adausuri. G. sau doxologia în biserica rom.-cat. se cântă pe patru feluri de molodii: în duplicibus, în festis beatae virginis Mariae, în semiduplicibus și în simplicibus. G. în Franția e un fel de cafă neagră, în care se picură zahăr muiat în cognac și topit prin ardere. v. și Mărire.

Gloriola, cercul auriu, aplicat în pictură în jurul capului sfinților, îndeosebi al lui Christos, ca expresiune a măririi ceresci. Cu G. sunt reprezentate și deitările luminei din mitologia antică; sinonim nimf.

Glosa, la gramaticii greci și romani, ori ce formă obscură dintr'un text și în special ori ce cuvânt ieșit din us și care trebuie explicat. În filologii de mai târziu, prin glosă se înțelege cuvântul, care vine să lămurească o formă obscură dintr'un text. De obicei asemenea G. erau însemnate pe marginea manuscriselor (glose marginale), mai rar între linii (glose interliniare), de multe ori chiar copiii le-au introdus în corpul textului, îngreunând astfel critica lui. (V. și art. Corpus Juris civilis.)

Glosa în versificațiune, poesia, ale cărei versuri din strofa primă, de comun octavă sau decimă, se explică pe rând fiecare în câte o strofă separată, pe lângă repetarea versului la finea strofei, în care este explicat. În literatura noastră numai poetul Eminescu a folosit aceasta formă de versificație, ce se găsește des în poesia spaniolă.

Glosar, dicționar de cuvinte vechi sau rare, (v. și art. Dicționar II, pag. 157).

Glossantrax, dalacul (v. ac.), cărbunele limbei. Este rară și se face prin inoculațiune directă cu virusul dalacului.

Glossina morsitans, (Westw.), numită și *Tsé-Tsé*, este o muscă din Africa centrală, despre care se crede că posedă un venin mortal și este atât de cunoscută de cai, încât când o aud devin furioși de spaimă.

Glossita, inflamațiunea limbei, produsă prin traumatisme, arsuri, îngheț, tumori sau boale generale, ca de exemplu erisipelul.

Glossocela, eșirea limbei mărite de volum din pricina inflamării sau edemului ei.

Glossodinia, durerea limbei.

Glossoplegia, paralizia limbei.

Glottis, este partea cea mai importantă a laringelui, care presidează la fonațiune (graiul) și constituie deschidătura dintre corțile vocale și cartilagele aritenoidice.

Glottologia, alt nume al filologiei comparative.

Gloucester, 1) G. oraș (comitat), în partea sud-vestică a Angliei, lângă Severn, cu 39,444 loc. (1891). Catedrală, episcop protestant; comerț însemnat. 2) G. oraș cu port în statul nord-american Massachusetts, cu 24,651 loc. (1890).

Gloucestershire, comitat (ducat) în sud-vestul Angliei, 3171 km². cu 384,487 loc. (1890), cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor; industrie de postav; mine de cărbuni și fier.

Gloxinia Hér., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Gesneriaceelor, trib. Gesnereae, cu rhizom repent însă netuberculos, cu tubul corolei cilindric-ventricos și cu disc glandulifer anular, întreg sau cel mult 5 lobat. Cuprinde vr'o 6 specii tropical-americe, remarcabile ca plante de florărie caldă. Mai ales *G. speciosa* Lodd. și *G. fifyana* Hort. se cultivă în o serie de varietăți. [A. Pr.]

Gluck, *Christoph Wilibald, cavalier de*, celebru compozitor german, n. 2 Iulie 1714 în Weidenwang, † 15 Nov. 1787 în Viena. Copil în corul bisericeii din Komotau, studiă el cântul, clavicinul, orga și violina; mai târziu violoncelul cu boemianul Cernohorski, și în fine compozițiunea la Milan cu celebrul Lammartini. Debută în acest oraș cu opera *Artaxerxe* (1741), căreia îi urmară în timp de trei ani alte 6, formând prima perioadă a stilului său, influențat de acel al măiestrilor italieni. Un voiaj prin Paris și Londra, care îi dădu ocaziunea de a auzi musica lui Rameau și Händel, îi deschise nouă orizonte; urmă astfel o nouă serie de opere și opere comice, cari formează o a doua stadiu. În fine în 1762 apără la Viena opera sa *Orpheus*, care deschide seria capodoperelor ce transformă opera modernă și realisară în acest gen o adevărată revoluțiune binevenită și salutară în favoarea expresiunii dramatice. Acestea îi urmă *Alceste* (Viena, 1767) și *Paride ed Elena* (Viena, 1770). După alte câteva de mai puțină importanță fû chemat la Paris, unde pe lângă operele citate produce încă *Iphigenie en Aulide*, cu textul după Racine (1774), *Armide* (1777) și *Iphigenie en Tauride* (1779), și unde avu a suporta atacurile înverșunate ale partisanilor musicei vechii școale franceze, uniți cu acei ai musicei italiene, ceea ce dădu naștere la un adevărat reșboi musical, cunoscut în istoria artei sub

numele de acel al Gluckiștilor și al Picciniștilor, rivalul ce i-se iscase fiind compozitorul italian Piccini (v. ac.). Aceasta n'a împiedecat însă ca influențele stilului lui G. să se facă simțite nu numai la succesorii direcți, dar și până la cei mai principali reprezentanți ai școalelor musicale contemporane. [T. C.]

Glück, Theophil, s'a născut la 31 Dec. 1824 în Cracovia, unde la 1846 obținut diploma de doctor în medicină. La 1851 el veni la Iași, unde fuse numit medic militar, apoi medic comunal și în fine medic primar al spitalului Sf. Spiridon. În anul 1864 principele Cuza I-a chemat în București, aci fû numit medic primar la spitalele Brâncovenesc și Colintina, apoi efor al spitalelor civile. Dela 1865 până la 1866 a îndeplinit funcțiunea de director general al serviciului sanitar, de aci înainte el remase numai medic primar la spitalul Brâncovenesc până în 17 Sept. 1884 când încetă din viață.

Gluma, e o vorbă spusă pentru haz. A făcut o G., înseamnă: n'a fost în serios. În sens popular: un flăcău face G.-e cu o fată, înseamnă că îi spune vorbe de dragoste, se hîrjoană.

Gluma, (botan.) se numesc bracteele sterile de pe axa spicului gramineelor; în uvragele descriptive se mai numesc și *tegmen*, *caliciu* (Linnée), *lepicena* (Richard).

Glumaceu, care se aseamănă cu Gluma (v. ac.).

Glumela, se numesc cele două bractee ce învelesc imediat organele sexuale din floarea Gramineelor; una e inferioară (*Gl. inferioară*, *deckspelze*, *palaea inferior*) sau anterioară și uninerviată, alta e superioară (*Gl. superioară*, *vorspelze*, *palaea superior*) sau posterioară și binerviată, bicarenată. Linnée le considera ca o corolă; în realitate una pare a fi bractea mună a axei floarei și alta prefoaia acestei axe.

[S. Șt. R.]

Glumelula, se numesc 2, sau rar 3 solzi mici ce se găsesc pe axul floarei Gramineelor imediat după Glumele; se mai numesc și *lodicule*. Ar reprezenta o a doua prefoaie dedublă a axului floral.

[S. Șt. R.]

Glumiflorae, (botan.) *Glumaceae*, a 4-a serie de Monocotiledonate în clasificarea lui Engler. Cuprinde plante mai ales ierboase, rar lemnoase, cu frunze lineare, flori mici acoperite de bractee (*Glumae*) și grupate în inflorescențe variate: spice, panicule ș. a. Glumelele sunt bine dezvoltate; florile sunt ermafrodite sau unisexuate monoice, rar dioice; florile rar au un perigon, mai des un înveliș trichomatic (format din peri). Androeul e compus din 3 stamine, mai rar 6; gineceul dintr'un carpel (rar 2—3) cu un singur ovul. Semența are un endosperm abundent. Cuprinde familiile Cyperacee (v. ac.) și *Gramineae* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Gluten, substanța ce rămâne după îndepărtarea amidonului din făina cerealelor, în special a grâului. E o materie azotoasă, de o colorațiune galbînă, când e de curînd preparată, viscoasă, cleioasă și cu un miros caracteristic. Uscată devine ușor pulverulentă. Insolubil la rece în alcool, dar la cald se disolvă parțial dând o substanță, căreia i-se dă numele de *Glutină* sau caseină vegetală pe lângă că mai depune și o alta analogă cu fibrina vegetală. G. e partea cea mai hrănitoare a cerealelor și se găsește în

cea mai mare proporție în grâu dela 20—45%, în orz 14%, în mălaiu 11%, în orez 7-15%.

[S. M.]

Glutinos, (botan.) *Glutinosus*, *viscosus*, *viscidus*, se numește organul a cărui suprafață e acoperită de o substanță lipicioasă, viscoasă; s. e. tulpinile de *Lychnis viscaria*, solzii multor muguri (Plop, Castan selbatec), suprafața stigmatului, ș. a. Secrețiunea substanței lipicioase se datorește celulelor epidermice, iar rolul ei e de protecțiune pentru plantă contra animalelor stricătoare (s. e. contra Melcilor), sau îi servă să prindă insectele, și probabil să se hrănească cu ele, sau pentru prinderea și reținerea polenului, etc. [S. Șt. R.]

Glutol, un corp antiseptic preparat din 25 picături aldehida formică în 500 gr. gelatină disolvată în apă și apoi uscarea masei întregi într'o atmosferă de vapori ai aceiași aldehide. Se presintă ca o pulbere albă fără miros. [S. M.]

Glyceria R. Br., (botan.) gen de plante din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, foarte înrudit cu *Festuca* (v. ac.), de care se distinge prin glume obtuse, mutice. Cuprinde vre-o 30 de specii temperate (intertropicale foarte puține), dintre cari cresc mai adese la noi: *G. spectabilis* M. K. »mama de ape«, *G. fluitans* R. Br. »firuța« și *G. Aquatica* Presl. [A. Pr.]

Glycine L., (botan.) gen din familia Leguminoaselor, subfamilia Papilionaceae, tribul Phaseoleae, cuprinde plante erbacee volubile sau întinse pe pământ, uneori erecte; frunzele penatocompuse cu 3, mai rar cu 5—7 foliole; florile purpurii sau palide sunt dispuse în raceme axilare; bracteele sunt mici, setacee și caduce. Fructul este un legumen bivalv, linear sau falcut. Acest gen are vr'o 12 specii, ce cresc între tropice în Africa, Asia și în Australia. Unele specii sunt cultivate ca plante decorative. [Z. C. P.]

Glyccocol, sinonim cu acidul amidoadetic NH₂, CH₂CO.OH, numit și *glicina*. Se prepară prin acțiunea acidului sulfuric sau a potasei asupra cleiului sau gelatinei sau prin hidratarea acidului hipuric. În acest cas se tratează acest acid la cald prin cel clorhidric. Prin recire se separă acidul benfoic, iar în soluțiune rămâne glicocolul, care prin neutralizarea cu amoniac și evaporare se depune sub forma unei pulberi cristaline albe. El e puțin solubil în apă, e insolubil în alcool și eter, cu un gust dulce. Fusionează la 232°.

[S. M.]

Glycogen, C₆H₁₀O₅, zahărul ficatului. Se găsește în ficat, în mușchi, în sânge, în carnea de cal, în stridii, moluști și crustacei atât, cât acestea sunt încă în viață, căci după moarte el se descompune cu cea mai mare ușurință în glycosă, maltosă și isomaltosă. Ordinare se obține din extracțiunea cu apă a ficatului unui animal omorît în adins, și apoi tratarea extractului apos cu alcool absolut, când glycogenul se depune ca o pulbere albă fără miros și gust. Prin fermentațiune se descompune ca mai sus. În organism se naște din hidrați de carbon și din albuminoide sub acțiunea ficatului, când apoi e predat sîngelui sub forma de glucosă. [S. M.]

Glycon, v. Glykon, și art. Gliconic.

Glycosa, sinonim cu *Dextrosa*, zahărul de struguri ori de amidon. C₆H₁₂O₆ + H₂O. Se găsește răspândită în regnul vegetal însoțit de fructuosa, cum s. e. în fructele dulci, mai departe în

mustul de struguri, al prunelor, precum și în mierea albinelor și în mană. În mici cantități se întâlnește în organismul animal în ficat, sânge în urină, în cazul patologic de Diabetus mellitus. G. se obține prin acțiunea acizilor diluați sau a fermenților asupra hidraților de carbon de formula $C_{12}H_{22}O_{11}$ și $C_6H_{10}O_5$, cât și din descompunerea unor corpi, ce aparțin regnului vegetal, așa numiți Glycosiți, ca salicina, saligenina, amigdalina, populina, etc. În stare pură se obține din miere ori din zahărul de trestie. Zahărul e fiert cu acidul sulfuric ori clorhidric și se separă în G. și lerulosă. În industrie se prepară din amidon în urma tratării cu acid sulfuric. Sintetic s'a obținut de E. Fischer trecând succesiv prin următorii corpi: acroleina bromată, acrosă, acrosazon, fructuosa, aceasta redusă în manită, apoi în manosa, în acid manonic, acid gluconic și în sfârșit prin reducere în glucosă. Glucosa e o substanță solidă, incoloră, cristalizează cu o moleculă de apă, e mai puțin dulce ca zahărul, se topește la 86°, pierdând apa de cristallizație la 110°. Deviază planul de polarizație cu + 56°. Ea are în moleculă sau un grup alcoolice primar, 4 secundari și unul aldehydic. La 170° trece în glucosan. (Glucosa are mai mulți isomeri, între cari: maltosa, levulosa, manitosa, galactosa, inosita, sorbita. Cei dintâi 4 se deosebesc între ei prin puterea rotatorie și alte constante fizice și foarte puțin prin proprietățile chimice; prin oxidații dau acidul zaharic, pe când galactosa dă acidul mucic. Cele dintâi suferă fermentațiunea alcoolică a drojdiei de bere, cele din urmă nu. Reduc licorea lui Fehling afară de inosita. [S. M.]

Glycosuria, aparițiunea de zahăr în urină, însă în mod trecător, căci când ea devine permanentă se numește diabet zaharat. Causele G. sunt: alimentațiune abundentă cu zahăr și feculente, congestiile cerebrale, contusiiunile craniului, înțeparea podișului ventriculului al IV-lea, înțepare în cantitate suficientă de chloroform, eter, esență de terebentină, etc., în fine toate cauzele, cari determină o congestie intensă a ficatului. În stare fiziologică ficatul prepară din alimente o materie numită glycogen, care sub acțiunea unui ferment se transformă în zahăr, care trece în sânge, unde e ars; când ficatul e congestionat, cantitatea de zahăr preparată este mai mare, cum e în timpul digestiunii. Când cantitatea de zahăr, care trece din ficat în sânge, atinge proporții mai mari, zahărul trece din sânge, în urină. După Claud Bernard G. se observă, când sângele conține la 1000 părți 2-50 grame de zahăr. [Imrwol.]

Glycyrrhiza L., (botan.) gen de plante perenale din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeae, înrudit cu *Astragalus* (v. ac.), de care se distinge prin localitadele anterelor spre vîrf confluențe. Cuprinde vr'o 12 specii răspândite mai ales în Asia subtropicală și temperată până în Mediterana. Cea mai cunoscută specie e *G. glabra* L., cunoscută sub numirea de »lemn dulce«, ce se folosește și în medicină »radia Liquiritiae«. [A. Pr.]

Glykon, după inscripțiunile romane din Dacia un deu. Lucanus îl numește un deu mincinos.

Glyphogene, un preparat format din o soluție acidă de nitrat de argint și din 2 părți iod, 5 iodur de potasiu, 40 apă; întrebuințat pentru gravarea mai ușoară pe metale. [S. M.]

Glyphografia, un procedeu stabilit pe metoda galvanoplastică de a se obține mai ușor plăci gravate pentru imprimare. [S. M.]

Glypte și **Glypte**, (grec.) lucrări cioplite în piatră, sculpturi de piatră.

Glyptica, arta de a sculpta în piatră; procedura prin care se taie în pietrele prețioase figuri fie concave, fie convexe.

Glyptotecă, colecțiune de pietri cioplite; în înțeles general: colecțiune de sculpturi de ori ce soiuri. Renumita G. din München s. c. e colecțiune de opere sculpturale antice.

Glyptodont, un fosil din ord. edentatelor (dasypp), lung de vr'o 3 metri.

Gmünd, oraș, mai nainte oraș liber imperial, în Wüttemberga, cu 16,817 loc. (1890); liceu real, seminar de învățători, institut de surdumuți și de orbi; industrie de bijuterii și argintării.

Gmunden, oraș în Austria de sus lângă lacul Traun, cu 1750 loc. (1890); G. e locul principal în Salzkammergut și loc de cură foarte cercetat. În lacul Traun sau G. se află castelul Ort.

Gnaphalium L., (botan.) gen din familia Compositelor, tribul Inuloideae, cuprinde plante erbacee mai rar frutescente la basă, alb-tomentose sau lanate; frunzele alterne de tot întregi, sesile sau mai rar pețiolate; florile galbene sau alburii sunt dispuse în mici capitule, cari la rădăd lor sunt și ele dispuse în cime sau glomerule sau uneori sunt solitare, capitulele, cimele sau glomerulele sunt așezate la vârful ramurilor, sau dispuse în panicle corimboase. Capitulele sunt multiflore; florile femele 2—∞ seriate; florile hermafrodite ale discului sunt mai puține și toate fertile, involuclul variabil, bracteele adesea colorate, rar sunt radiante. Setele papusului sunt neplumoase, libere sau conerescute la basă într'un inel. Fructele sunt achene oblonge sau obovale. Acest mare gen cuprinde vr'o 100 de specii, răspândite prin regiunile calde, temperate, reci și alpine de pe mai toată suprafața globului. În părțile noastre cresc mai multe specii de *Gnaphalium*, dintre cari menționăm pe: *G. silvaticum* L., *G. novaevegicum* Gunner, *G. supinum* L., *G. dioicum* L. »Siminice, etc. Unele specii din acest gen se cultivă ca plante decorative. [Z. C. P.]

Gnathalgia, *prosopalgie*, nevralgie facială. (v. Nevralgie.) [V.]

Gnathobdelide, Hirudinei monoice, cu pharingele armat de fălci, cuprinde genurile: *Hiruda* (lipitoarea) și *Aulastoma*.

Gneisenau, August, conte, mareșal prus., n. 27 Oct. 1760 în Saxonia; renumit pentru apărarea cetății Kollberg. G. a luat parte însemnată la resboaiele de eliberare în contra lui Napoleon cel Mare, și a decis în anul 1815 bătălia dela Waterloo în favorul aliaților. În luptele contra insurecțiunii polone din 1831 a comandat corpurile germane. † 24 Aug. 1831.

Gneiss, rocă gistoasă de compoziție granitului. După structura și constituția lor se disting: G. micace, G. amfibolice, G. piroxenice, G. porfirice, G. granulitice, etc. Genesa lor variată; în mare parte sunt roce granitice dinamometamorfosate. În România, Banat și Transilvania formează masive importante.

Gneist, Rudolf Heinrich Adam Friederich, n. 13 Aug. 1816 în Berlin. 1839 docent, 1841

jude de tribunal, 1844 profesor extraordinar, 1858 prof. ord. la fac. de drept în Berlin. Dela 1858 membru al dietei prusiane și al celei imperiale, 1888 Friedrich III l-a ridicat la rang de nobil. A scris »Das heutige englische Verfassungs- u. Verwaltungsrecht« (1857—63), apărută în mai multe edițiuni, »Budget u. Gesetz nach dem constitutionellen Staatsrecht Englands« (1867), »Verwaltung, Justitz, Rechtsweg; Staatsverwaltung u. Selbstverwaltung nach englischen u. deutschen Verhältnissen« (1869), »Der Rechtsstaat« (1872—79), »Englische Verwaltungsgeschichte« (1882) și »Das englische Parlament« (1886), aceste două din urmă au apărut și în traducere engleză. A mai scris multe studii mărunt, despre chestiuni politice dela ordinea țilei: despre căsătoria civilă (1869), despre școala confesională (1869), etc.

Gnomii, (la Francezi gnome), spirite de pământ și de dealuri; ele păzesc tesaurele din pământ, sunt urite și au darul ca să se strămute în multe forme. G. fac bine oamenilor, dar dacă oamenii îi vatămă și ațîță, atunci sunt și răi. Femeile lor se dic a fi frumoase. Numele purcede din celticul: cnob, ce înseamnă cap de deal. [Atm.]

Gnomon, instrument întrebuințat în vechea astronomie, destinat a arăta prin ajutorul umbrei direcțiunea meridianului locului și înălțimea soarelui. Ele erau formate din un stil oarecare, vergea, piramidă, zid, care arunca umbra pe o suprafață plană oarecare orizontală, pe care erau adesea trase cercuri concentrice având stilul în centrul lor.

Gnosis, (grec.) cunoștință, știință; în Sf. Scriptură și istoria bisericească creștină: cunoașterea religiei, aprofundarea credinței, convingere pe baza dovezilor, nisuița întregului intelect omenesc spre a cunoaște cât mai pe larg, mai profund și mai perfect adevărurile rel. creștine. Această G. perfectă și neîndoielnică e idealul culturai și modului de viață creștină, filosofia de viață a creștinismului. Sf. Clement de Alexandria numește idealul creștinului perfect: *gnostic*. Contrastul gnosei creștine e G. falsă γνῶσις ψευδώνυμος, care părăsind bașa credinței se departă de învățăturile religiei și își extrage tesele din filosofia păgână și religiunile păgâne. Deja apostolul Pavel (Tim. 6, 20) combate această G. falsă.

Gnostici = teosofi, v. Gnosticism.

Gnosticism, complexul sistemelor filosofice ale interpretării rel. creștine. G. se numia îndeosebi falsa gnosis a primilor secolai ai creștinismului, cu tendința de a căuta și da răspuns la întrebările: cum se poate cugeta trecerea infinitului în finit și cum începutul creațiunii? Cum se poate, ca Dumnezeu, ființă curată spirituală, să fie creatorul materiei? Dacă Dumnezeu e perfect, de unde provine imperfecțiunea lumii? Care este izvorul răului? De unde variabilitatea firei omenești? G. nu se mulțămia cu explicările date de religieuna creștină, ci căuta explicarea în filosofia Orientului, în religiunile păgâne orientale și în scrierile filosofilor mistici, compunându-și sistemul religios din combinarea acestora cu unele din învățăturile creștine. G. se basa de altcum pe dualism și emanațiune, la cari în Egipt și Asia mică s'au mai adăugat și

învătăturile despre rescumpărarea omenirii din robia păcatului strămoșesc. Conform interpretării *gnosticismului*, Dumnezeu este izvorul etern, nepriceput și în sine închis, al tuturor perfecțiunilor; transcendență între ființa dumnezeiască înapercepiabilă și între finit nu se poate închipi; începutul manifestățiunii de viață dumnezeiască e conștiința de sine a lui Dumnezeu. De câte ori ființa eternă dumnezeiască apercepe lumea din nou punct de vedere, acțiunile acestea gradat conșiente ale ei se desvoaltă în personalități, *aioni*, cari laolaltă constitue *pleroma*: plenitudinea vieții dumnezeiesci, conținutul complet al ei. Întru explicarea originii lumii materiale recurgeau la teoria dualismului. Principiul răului etern și-l închipuiau în două feluri: Alexandrinienii, conform învățaturii neoplatonismului, drept un chaos diform, întunecos, iar Sirienii, conform teologiei persice, ca țeară a întunerecului, care turbă de mânie și ură în contra țerii luminei. În secl. II, Sfinții Părinți luptând cu argumente filosofice în contra dualismului, au ajuns și ei la crearea lumii prin un nou aion emanat din oarecare aion subordonat ființei dumnezeiesci, *demiurgul*, care guvernează lumea, el este autorul Testamentului vechiu, zeul Ovirelor. El este creatorul lumii și la Sirieni, dar o ființă dușmănoasă, mărginită și mărginitoare, care tinde să țină legați în țeara întunerecului germenii dumnezeirii. Natura deei nu reoglindează dumnezeirea. Preceptul rescumpărării era comun: scopul desvoltării lumii este despărțirea de nou a principiilor rele și bune, eliberarea părților pleromei din temnița lumii vizibile; rescumpărarea e cea mai mare dorință a lui Dumnezeu. Acest aion Rescumpărător e Σωτηρ, uneori Iisus, uneori Christos; conform Alexandrinienilor ființă dublă: om creat din materie și aion, care în botez s'a unit cu omul, iar pe timpul patimilor l-a părăsit; conform Sirienilor Rescumpărătorul neputând lua corp material, numai la părere a avut corp (dokeții) și nici nu a putut pătimi. Mântuitorul nu a înviat, nici oamenii nu vor învia, pentru că materia nu poate ajunge în plenitudinea dumnezeirii, în pleroma. Scopul și sfârșitul lumii e, ca părțile emanate din pleroma să ajungă iarăși în ea, când apoi materia recade în starea ei inertă, și împărăția întunerecului va fi lăsată în grija sorții sale.

Amăsurat învățăturilor teoretice erau și preceptele vieții gnosticilor. Școala alexandrina avea direcție mai moderată, respecta legile și păstra demnitatea căsătoriei; cea siriană profesa pesimism, suferetei mai nobile duceau viață strict ascetică, opriau căsătoria și vinul, iar cei aplecați spre sensualism călcau în picioare toate legile morale și duceau viață desfrănată (encretații, antitacții sau antinomisti). G. era în floare în secl. II, iar în secl. III ajunsese în totală decadență; a ramas însă manicheismul (v. ac.) în diferite variante (priscilliani, pauliciani, bogomili, albigenși) până în timpurile mai noue.

Contra G.-lui a scris apostolul și evangelistul Ioan, Ignatie de Antiochia, Irineu, episcopul de Lyon (contra haereses), Clemente de Alexandria (Stromata), Tertulian și Origen.

Gnosticii mai însemnați au fost: Simon Magul și Menandru, Cerinth și nicolații amintiți în

Apocalips, apoi simoniani, seliani, cainiți și ofiți, severiani, archontici. (Cf. Kunze I.: De historiae gnosticis fontibus. Lipsca, 1894.)

Gnu, (*Catoblepas gnu*), un rumegător din ordinul artiodactylelor, are coarnele scurte, încovoiate îndrept, urechile mici, picioarele înalte și subțiri, per lung pe spate, piept, pe bot și bărbie. Coadă ca a calului. Culoarea brună-cenușie. Lung. corpului 2 m., a coții 80 cm., înalt la umeri 1.2 m. Este animalul cel mai iute de pe deserturile Africii sudice, unde trăiește în cireși mari.

Go, joc național japonez, seamănă în câțva cu jocul de șah. Inventat cu 2000 de ani a. Chr. în China, s'a încetățenit la Japonezi în secl. VIII după Chr. Până la 1868 era în Japonia o academie-Go, unde numeroși profesori propuneau arta acestui joc.

Goa, teritoriu portughez la țărmul nord-vestic al Indiei anterioare; 3270 km.² și 445,449 loc. (1881); ultimul rest din vicereatul Indiei. Capitala e *Goa Nouă* (Pangim), situată pe o insulă, 8440 loc.; spre est dela aceasta e *Goa Veche*, mai înainte piața principală a comerțului european în Estindia.

Goana, v. Vânătoare.

Goanga, v. Gândac.

Goarna, nume dat în general instrumentelor construite dintr'un corn de animal sau alt material, și destinate pentru diferite semnale. În special însă se numește G. un instr. de alamă servind pentru semnale în armată, mai cu samă în infanterii. E un tub conic, destul de larg pentru a pute da cu ușurință fundamentală. De ordin e în si b având o lungime de 1.475 m. îndoită de mai multe ori. Fiind un instr. natural, fără nici un mecanism, extensiunea lui e mărginită la seria armonicilor, cuprinsă între fundamentală și armonica 8, evitând însă fundamentală, ca îndepărtată pentru a intra într'o melodie cu celelalte, și pe armonica 7, ca discordantă. Se notează în cheia de sol, notele sunând un ton mai jos de cum sunt scrise. Aplicarea mecanismelor de clape sau pistonii la instrumente de forma G.-ei, a dat instrumentele numite *bugle* (franc.), *Flügelhorn* (germ.), *Saxhorn*, ș. a., elemente principale ale fanfarelor și armoniilor moderne. [T. C.]

Gobelins, covoare țesute, întrebuințate pentru acoperirea pereților, reprezentând tablouri. Această manufactură își are numirea după văpsitorul Gilles Gobelin din Paris, care inventă în secl. XV văpsirea unei colcri stacojii foarte frumoase. Urmașii săi fundară o renumită fabrică de astfel de covoare. La 1667 intră în posesiunea lui Colbert, care o reorganiză din nou, sub conducerea pictorului Lebrun, producând cea mai renumită manufactură de felul acesta. Combinațiunile colorilor sunt atât de gingașe și atât de vii, încât s'au reprezentat copile celor mai renumite tablouri din școala italiană, franceză și flamandă, asemănându-se cu perfecțiune picturii. Munca acestei lucrări este foarte anevoioasă, astfel că o persoană lucrează la 1—1.20 m. un an de zile. Prețul unui metru pătrat se urcă până la 4000 franci. [M. B.]

Gobi, (la Chinezi *Şamo* = »Marea de năsip»), regiune de stepe și deșert în centrul Asiei, cuprindând Mongolia, Giungaria orientală și Tataria,

2.3 milioane km.²; înălțimea mijlocie e de 600 până 1000 m.; săracă în apă; în partea vestică e acoperită cu năsip volant, în partea estică câmpii petroase.

Göbl, *Francisc*, tipograf, n. 1822 în Viena, † 3 Ian. 1886 în Bucuresci. A fost adus în țeară ca mașinist-tipograf de mitropolitul Nifon 1852; se asociază apoi (1864) cu Walter și Ispirescu și deschide un stabiliment tipografic sub firma »Lucrătorii asociați»; mai târziu conduce singur stabilimentul. Dela 1883 se retrage și lasă totul fiilor săi, cari au acuma trei firme deosebite. Cei mai mulți mașiniști tipografi din țeară sunt elevii lui G.

Goclen, *Rudolf Goclenius*, 1547—1628, filosof din direcția peripatetică din timpul de tranziție dela scolasticism la filosofia nouă. Autor al mai multor scrieri de conținut logic, psihologic și etic, precum și al unui *Lexicon philosophicum*. G. a fost acela, care în scrierea sa *Isagoge* în organon Aristotelis 1598, a dat soritului aristotelic o formă inversă, care de atunci se numește goclenic și în dînsul predicatul premisei prime se împreună cu subiectul premisei ultime. (Cf. Uiberweg, *Gesch. der Phil.* III, 25; Maiorescu log. 101.) [Pl.]

Godavari, (*Godaveri*), cel mai mare rîu în Decan (India anterioară), isvorește în Ghații apuseni, traversează peninsula în direcție sud-estică și se varsă în Golful Bengalice; 1445 km. lung, avînd un basin de 290,600 km.².

Godean-Sarcu, grupă de munți în Bănat, cott. Caraș-Severin, în parte se află pe teritoriul României. Culmea munților ia direcțiunea dela nord spre sud, dar nu formează graniță, astfel că apele, cari curg spre est, isvoresc încă pe pământul Ungariei. Cele mai înalte piscuri sînt: Sarcu (2190 m.), Gugu (2294 m.) și Godean (2229 m.).

Göde-Meșterhaza, comună rurală în Trans., cott. Mureș-Turda, cu 1578 loc. Români (1158) și Maghiari, cari se ocupă cu industria de piatră.

Godeni, 1) *G.*, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale rîului Amaradia; se compune din 4 căt. cu 1782 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 3 biserici și 1 școală. 2) *G.*, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată în depărtare de 7 km. la sud-vest de Câmpulung; are 818 loc. (Dicț. geogr. 1893), 1 biserică și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Aici se găsește un izvor cu apă minerală, care conține pucioasă, și o mină de cărbuni, de unde se exploatează pe an ca 120,000 kg.

Godinesci, 1) *G.*, com. rur. în Rom., j. Gorj, pe țărmul stîng al rîului Tismana, compusă din 3 căt. cu 2455 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și cu mica industrie a lemnăriei. 2) *G.*, com. rur. în Rom., j. Tecuci, compusă din 11 căt. cu 1529 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 5 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Godinesci, com. rur. în Trs., cott. Hunedoara, cu 740 loc. Români; în apropiere se află două peșteri.

Gödöllő, comună mare în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, cu 4844 loc. Maghiari. G. e situat în o regiune pănuroasă și încungurată de dealuri plantate cu viță; vara e foarte cer-

catet de publicul din Budapesta. Aici se află un castel regal, în care regele în fiecare an petrece câțva timp; de castel se ține și un domeniu de 18,415 ha., partea cea mai mare păduri cu mult vânat.

Godunof, Boris, boier de origine tatară cu însemnat rol pe lângă Ivan Teribilul și după moartea lui regent al lui Feodor I (1584—98). Voind să ajungă țar, se folosi de faptul că mărită pe sora sa Irena cu Feodor, luă cămaștatul, atrase spre el biserica prin crearea patriarhiei de Moscova, atrase pe boierii mici prin interdicerea făcută țăranilor de a se muta de pe o moșie pe alta (1592—97 odată cu Mihai Viteazul la noi), înlătură pe Dimitrie, un frate al țarului, astfel că se stinse familia lui Ruric la moartea lui Feodor 1598. Boierii ridicară pe tron pe Boris Godunof. El construi orașe (Tobolsk), întinse puterea Rusiei în Siberia, încurajă cultura, însă o foamete și o ciumă pustii țara, apoi un călugăr declară că este Dimitrie și cu ajutor polonez intră în Rusia. Armatele rusești fugiră înaintea lui la început, Boris muri grabnic (1605), fiul său fu ucis de boieri, iar călugărul Grigore Otrepiev ajunse țar.

Goeben, August, general prusian, n. 1816; în resboiul franco-german 1870—71 ia parte ca comandant al corpului de armată Nr. 8, iar mai târziu ca comandant al armatei de nord, în care calitate câștigă bătălia dela St.-Quentin. G. e și scriitor militar. † 1880.

Goeleta, un mic bastiment având ca maximum de tonaj 200—250 tone; G. are 2 catarguri înclinate spre înapoi și purtând pânze de forma unui patruleter neregulat.

Goeta, (grec.) fermecător, vraciu, deochiător. **Goetia**, farmece, chemarea spiritelor (spiritismul de azi), alungarea duhurilor necurate.

Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832), celebru poet german, n. în Frankfurt lângă Main, fiul unui consilier imperial din o veche familie burgheză. G. moșteni dela tatăl său caracterul moral și dela mama sa temperamentul liniștit și senin, și talentul poetic. Inscris la universitatea din Frankfurt la etatea de 16 ani, studiă cu pasiune limbile clasice vechi și moderne, și l. ebraică, ca să guste în original literaturile lor; căci vasta sa dorință era de a îmbrățișa literaturile tuturor națiunilor din toate timpurile, ca să întrevadă din ele o literatură umană, universală. Trecu apoi la universitatea din Leipzig, unde domina încă influența lui Gottsched, care deșteptă în G. un spirit de reacțiune. După 3 ani se reîntoarșe la Frankfurt; aci se ocupă un an cu studiul gnosticilor creștini, al misticilor și alchimistilor secl. XVI. Mare influență avu asupra lui G. petrecerea la studiu în Strassburg și relațiunea lui Herder, pentru care păstră o adâncă stimă și recunoștință toată viața. Aci susținând cu mare succes tesa sa de doctor în drept, se întoarșe acasă cu bogate suveniruri și impresiuni, în 1771. În 4 ani publică la Frankfurt primele scrieri, cari întemeiază reputațiunea lui literară și-l făcură unul din capii aceluia curent literar, numit perioada de asalt și năvală (Sturm- und Drangperiode). Cele mai însemnate scrieri din acest timp sunt Goetz de Berlichingen, dramă istorică-națională, tablou al moravurilor cavaleresci și resboinice medievale, scrisă în prosă

după autobiografia eroului dramei; și Suferințele junelui Werther (1774), motivată asemenea de o întâmplare reală și în care autorul se zugrăvesce pe sine însuși cu visurile și sentimentalitatea unui tinăr, pe care îl contrariază nu numai datoritiile impuse de legile sociale, ci și restul condițiunilor existenței, și-l împing la misantropie și sinucidiu. Acest roman avu o profundă influență asupra generațiunilor tinere de atunci, deși G. mai târziu parodiă însuși el sentimentalitatea bolnăvicioasă a lui Werther prin comedia sa Triumful sensibilității (1777). În Frankfurt lărgesc G. cercul studiilor și relațiunilor sale cu Klopstock, Jacobi, Basedow, Lavater, Stolberg; studiază pe Spinoza, măiestrul său în filosofie, doctrina fraților Moravi, și plănuiesc și schițează însemnate opere literare. În 1775, invitat de principele C. August, se stabilesc la Weimar, centrul principal al științei și literaturii germane. Viața socială și politică, ca consilier al principelui, ca ministru și ca director de teatru, absorbă mai toată activitatea lui G. până la 1786, când călători în Italia și vizită Roma, Florența, Veneția, Neapole, Sicilia. Această epocă, de 2 ani, în care a scris dramele Tasso și Egmont, a continuat pe Wilhelm Meister și a schițat alte opere, o consideră G. ca o renascere a sa. Cea mai interesantă epocă din viața lui G. e conviețuirea și conlucrarea sa cu Schiller (1794—1805) până la moartea acestuia, prietenie care a contribuit la desvoltarea cugetării și perfecționarea operelor amândurora. Atunci a scris: Elegiile romane și Epigramele venețiene (1795), Memoriile lui Benvenuto Cellini, poema Hermann și Dorothea (1796), idila Alexis și Dora, Călătoria în Elveția, Fica naturală, mai multe traduceri, Faust, W. Meister, împreună cu Schiller Xenii, colecțiune de satire în contra falselor teorii critice și literare. După moartea lui Schiller, adânc mișcat, se ocupă cu studiul naturii, al căruia fruct e Teoria colorilor și mai ales Metamorfosa plantelor, în care descoperi una din marile legi ale vieții organice, legea unității sau analogiei formațiunii; scrie romanul psihologic Afinitățile electice, autobiografia Poezie și adevăr, Divanul oriental, care oglindesc înțelepciunea și viața asiatică; întemeie revista Arta și antichitatea, care o continuă 13 ani; termină pe Faust și W. Meister, opere principale cari exprimă, prima spiritul științific și aspirațiunile veacului, a doua moravurile, ideile și tendințele societății, tabloul vieții omenești din secl. XVIII. G., renumit și ca naturalist, e și azi primul scriitor al Germaniei și unul din cei mai mari poeți lirici. Intro operele mai mici semnălam, ca fiind caracteristice, Diavolul păduri divinisat, în contra sistemii de educațiune a lui Rousseau; Exaltații, în cari ridiculizează ideile și simțemintele revoluționare; Călătoriile, Corespondența sa, ș. a. [M. Strajan.]

Goethit, mineral, oxid de fier hidrat în cristale rombeice mici aciculare brune. Varietatea de aspectul catefelice se găsește la Przibram.

Gog și Magog. Magog un popor, ce locuia sus la mează-noapte. Gog un rege al acestui popor, care conform profetiei lui Ezechiel (38—39) va năvăli cu oaste în țara lui Israil și acolo se va pustii. În era bisericeii a doua profetie o deduceau la Schiți, și năvălirea lui Gog se aștepta ca

un presemn al venirii lui Messia. La Arabi Gog și Magog erau nume de popoare mitice dela mează-noapte.

Gogoșă, excrescență pe frunzele de stejar în formă de globulețe de mărimea alunelor; se folosesc la argăsirea pieilor și la fabricarea cernelei (v. Gallae). G. se mai numește și fructul cartofilor. În sens figurat G. înseamnă, mai ales în România, minciună mare. G. învelișul din firele de mătăsă, în care se închid coconii viermilor de mătăsă. (v. Sericoltura.)

Gogol, Nicolae Vasilievici, mare scriitor rus, n. 19 Mart. 1809 la Sorocinci, (gub. Poltava), în tinerete funcționar, profesor, ba chiar profesor universitar pentru scurtă vreme, în Petersburg. 1831 publică nise povestiri intitulate: Ședători într'un sat de lângă Dicanica; după aceea Taras Bulba, roman epic din viața Casacilor; și deosebite povestiri, unele humoristice, altele fantastice; 1836 reprezentă cu un enorm succes la Petersburg »Revisorul«, comedie din viața funcționarilor administrativi rușesci, 1842 partea I a celei mai însemnate din scrierile sale, »Suflete moarte«, roman de moravuri, bogat în caractere. După această publicație G. se îmbolnăvesce de mania persecuției și a religiozității, continuă cu scrierea romanului »Suflete moarte« dar arde tot ce scrie și † 21 Februarie 1852. Cf. De Vogüé, Le roman russe.

Gogolina, comună rurală, și parohie împreună cu comunele rurale: Novoselița (Stroiești de sus și de jos pe Prut) și Luhuceni Tăutului, moșii boierești în Bucovina, cap. Cernăuțului și j. Sădăguri, toate cu 2109 loc. (1638 ort. or. 268 rom.-cat. și uniati, 203 mos.), cu câte o școală primară în G. și N., stațiune de cale ferată în L. și gară, telegraf și poștă în N. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gogoși, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată la Dunăre; formând com. cu Ostrovul-Mare (insulă în Dunăre) și având 2110 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, pescuitul și facerea rogojinelor. Pe teritoriul com. sunt mai multe băți. Aici sunt 2 biserici și 2 școale. V. și Ostrovul-Mare.

Gogoși, (zool.) v. Cynipide.

Gogoșu, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 3 căt. cu 2412 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 2 biserici și 2 școale. Loc. se ocupă cu agricultura.

Gogra, afluent pe stânga al Gangelui în India anter., isvorește în Himalaia; 1036 km. lung. **Gogu, Constantin**, prof. universitar, membru coresp. al acad. rom., n. 1855 la Câmpulung, † 29 Ian. 1897. Studiile superioare le-a făcut la Paris, unde obținut doctoratul în matematici; dela 24 Oct. 1881 profesor de geometria analitică la universitatea din București. Publicații: L'inegalité lunaire à longue période, 1888; Observațiuni asupra variațiunii gradațiunii în aceeasă localitate.

Gohor, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 5 căt. cu 3061 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 4 biserici și 2 școale. Com. e străbătută la est de riul Bérld, iar la vest de riul Berheciu, care se unesc cu Zeletinul în fața sat. G.

Golan, Leon, cavalier de, de origine dintr'o veche familie boierească, n. 1843 în Jadova pe Sirete în Bucovina, studiile juridice le-a absolvat în Viena în 1865; în Martie 1866 a

intrat în serviciul statului la tribunalul din Cernăuț; în 1868 deveni adjunet la judecătoria districtuală din Suceava; în 1874 fu transferat la tribunalul țării din Cernăuț; în 1880 fu numit acolo procuror substituit și în 1885 consilier; în Sept. 1885 fu transferat ca procuror al statului la nouînființatul tribunal din Suceava, în care calitate funcționează și astăzi, decorat fiind în 1898 cu ordinul Francisc Iosif I la gradul de cavalier. Încă de tinăr a arătat mare apteală pentru musica instrumentală, s'a perfecționat în cântul pe vioară; a intrat în 1874 ca membru în Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina și a funcționat și în dirigența ei dela 1875—1885. Înființându-se în Cernăuț de către diletanți o societate flarmonică generală (Gesangverein), G. intră în ea, fu ales secretar și mai pe urmă vicepreședinte; concerta mai adeseori în public împreună cu artiști musicali. În 1881 înființă împreună cu alții o societate flarmonică românească, Armonia (v. ac.), al căreia președinte fu până în 1885. Într'acest timp, prin stăruința sa, s'au publicat, în cinci cărțile, o liturgie și 18 coruri bărbătesci. În Suceava a funcționat prin șese ani ca președinte al societății flarmonice de acolo și în 1889—91 a fost ales de curia marilor proprietari ca deputat în consiliul imperial din Viena.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Goicea-Mare, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1575 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală. Com. e străbătută de apa Dăsnățului.

Goicea-Mică, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe malul stâng al Dăsnățului, cu 1336 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală.

Goidesci, com. rur. în Rom., j. Buzău, situată în partea cea mai muntoasă a j.-lui, cu 1370 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 2 biserici, școală însă nu este. Teritoriul cam de 25,046 ha. este bogat în substanțe minerale, și mai cu samă în sare, cum și în păduri seculare de brad.

Goim, (hebr.) pluralul dela *goi* = păgân spurcat. Ovreei priviau în toți oamenii, cari nu erau de legea mosaică, ființe necurate, și-i numiau G. Și acum creștinii sunt numiți G. din partea Ovreeilor.

Goizesci, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 161 loc. Români; băi de fier.

Golan, golaș, lipsit de îmbrăcăminte corespunzătoare; la paseri pui neacoperiți cu pene; pui golași. Se mai dice G. în chip de batjocură oamenilor săraci.

Goldan, numirea vulgară a unei varietăți de Prunus insititia L., (v. ac.)

Goldiș, Iosif, episcop al Aradului, n. 1837 în Socodor, com. Aradului. A cercetat gimn. din Szarvas și Arad, și apoi a studiat teol. în Arad, dreptul în Debrefin și filos. în Pesta. După terminarea studiilor mai întâiu a servit ca funcționar comitatens, iar la 1869, făcându-se călugăr (cu care ocaziune își schimbă numele din Ioan în Iosif), intră în serviciul bisericei gr.-or., funcționând ca profesor de teologie și asesor la consistoriul din Arad. În 1873 fu numit profesor de limba română și latină la gimnasiul de stat din Arad, în care calitate remase până la alegerea sa de vicariu al eparchiei Orașii mari, 1892.

Ca atare a fost ales 1896 deputat dietal al cerc. Ceica (Bihor) cu program liberal. În 14 Maiu 1899 ales ca episcop al Aradului. Iosif Goldiş a colaborat la foile »Speranța« și »Lumina«, și în 1880 a publicat lucrarea: »A román nyelv latinsága« (Latinitatea limbii române), ca răspuns la afirmațiunile scriitorului maghiar Réthy Lajos. Mai târziu a tradus în limba maghiară poema »Jehova« de Carmen Sylva. În 1880 a fost ales membru corespondent al Academiei române. Isvor: Foaia »Trib. Pop.« Nr. 89 din 1899.

Goldoni, Carlo, (1707—1793), cel mai mare poet comic al Italiei. Născut în Veneția, fiu al unui medic, studiă dreptul; fu pe rând consul al Genuei în Veneția, director de spectacole al guvernului austriac în Lombardia, avocat în Pisa; în urmă se stabili în Veneția, ocupându-se numai cu teatrul. E reformatorul comediei italiene; regulă și inobilă comedia populară, numită c. dell'arte, păstrând unitatea de timp a clasicștilor, însă nu și cea de loc. În 1760, scărbît de gustul publicului, favorabil adeseori rivalilor săi, mult inferiori, C. Gozzi și abatele Chiari, trecu cu familia în Paris, unde trăi până la moartea sa în 1793, ca scriitor iubit de Francezi și ca profesor de italiană al ficelor regelui, dela care avea o frumoasă pensie, recunoscută de convențiune și familiei sale după moartea sa. A scris ca la 150 comedii și câteva drame de mai puțină valoare. În fr. Memoriile sale, foarte instructive și plăcute prin stilul, ideile și zugrăvirea moravurilor societății; și Asprul binefăcător (Il Bourru bienfaisant), una din cele mai renumite comedii ale sale. Voltaire îl numește »pictor și fiu al naturii« și-i recunoaște redeseptarea gustului francez pentru buna comedie.

[M. Strajan.]

Goldschmidt, 1) *G. Levin*, jurisconsult german, n. 30 Maiu 1829 în Berlin. 1860 prof. la univ. din Heidelberg. 1870 membru al supremei judecătoria comerciale în Lipsca; dela 1875 prof. de dreptul comercial în Berlin și consilier intim; delegat al orașului Lipsca la dieta imperială; referent al comisiunii pentru elaborarea codicelui civil german. A fundat revista »Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht« (1858); a scris »Encyclopädie der Rechtswissenschaft in Grundriss« (1862) și altele. Merite deosebite și-a câștigat însă prin scrierea marelui op »Handbuch des Handelsrechts« (ed. II. 1874—83). † 16 Iulie 1897.

2) *G. Otto*, pianist și compozitor german, n. 21 Aug. 1829 în Hamburg, elev al lui Mendelssohn la conservatoriul din Lipsca și al lui Chopin în Paris. Primul concert în Londra la 1849 cu Jenny Lind, pe care în 1852 a luat-o de soție. 1858 stabilit în Londra și numit vice-director al academiei musicale regesci. 1875 a înființat corul Bach. Opere: Oratoriul Ruth, cântece, piese de concert pentru piano.

3) *G. Olivier*, poet și scriitor englez, n. 10 Nov. 1728 în Pallas, † 4 Apr. 1774. A studiat teologia, dar din cauza vieții ușurative n'a căpătat post. A cutrierat Terile de jos, Franca, Germania, Elveția și Italia. Reîntors acasă a fost medic, farmacist, învățător, dar neputînd-o scoate la cale s'a pus să scrie pe seama editorilor opuri istorice, compilațiuni, însă fără deosebită valoare. Renumit și-a câștigat prin poeziile, romanul de netrecătoare valoare »The vicar of Wakefield«

(tradus românește de Dr. T. P. sub titlul »Preotul din Wakefield«) și comediiile sale. Dintre poezii sînt admirabile »The traveller« (1764) și »The deserted village« (1770); dintre comedii: »The god-natured man« (1767) și »She stoops to conquer« (1772). A escelat și ca essay-ist, lucrările de acest soi au apărut sub titlul »Essay« în 1765. Ed. operelor sale sînt: »Poetical and dramatic words« (Londra, 1780, 2 ediții), »Miscellaneous words« (Perth, 1782, 7 tomuri), cele mai bune însă: »Prior« (Londra, 1836, 1 volum) și »Cunningham« (Londra, 1854, 4 vol.).

Golesci, 1) G., com. rur. în Rom., j. Muscel, pl. Podgoria, situată pe malul stîng al Argeșului; e compusă din 3 căt. cu 800 loc. (Dicț. geogr. 1893), în cea mai mare parte Țigani, cari se ocupă cu agricultura, pomăritul și cu diferite meserii, femeile lucrează cu multă măiestrie costume naționale femeiesci, cu cari fac comerț. Aici este casa fraților **Golesci**, încungurată de jur împrejur cu ziduri groase și înalte, în curte este mormîntul lui Alexandru Goleescu. Dinicu Goleescu, tatăl, întemeia cu cheltuiala și în locuința sa prima școală română. Lazar fu antaiul dascăl al acestei școale și după el Eliade. În biserica de aci sînt mormintele fraților Nicolae, Stefan și Radu Goleescu. Pe la sudul com. trece calea ferată București-Pitești, care se bifurcă, o parte apucă spre Pitești, iar a doua merge la Câmpulung; pe la nordul com. trece calea națională București-Pitești. În com. se află 1 biserică și 1 școală instalată în casa Goleșcilor.

2) G., com. rur. în același județ, pl. Rîurile, situată pe ambele maluri ale riului Bratia, se compune din 4 căt. cu 1102 loc., cari afară de agricultură se mai ocupă și cu olăria și rotăria; are 2 biserici, 1 școală, 1 ferestruu cu aburi. Com. aceasta se mai numește și Vulpari. 3) G., com. rur. în Rom., j. R.-Sărat cu 1010 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală. Com. e străbătută de calea națională și de calea ferată R.-Sărat-Focșani.

Golesci-Schitu, com. rur. în Rom., j. Muscel, în depărtare de 10 km. la sud de Câmpulung și situată pe ambele maluri ale riului Țirgu; com. se compune din 4 căt. cu 1425 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor, fabricarea varului și a țuice; are 2 biserici, una veche, fostul schit G., zidit de fam. Goleșcilor pe la 1680, și alta nouă, asemenea este și 1 școală. Pe proprietatea statului »Grădiștea« se găsesc ruinele vechii cetăți *Jidava* (v. ac.), numită de popor Jidova. Com. e străbătută de calea ferată și de șoseaua națională.

Goleescu, veche și mare familie din Valachia. Marele vister, apoi **Clucer Radu**, trăia pe la 1546, împreună cu soția sa Caplea din Golești. Acesta e tatăl lui **Ivașco marelui Vornic**, fost mare Logofet și Ban (1580). Însurat cu Elena. El muri la 1584, după ce se distinse în lupte și în conducerea țerii, la care jucă un mare rol. Fii îngropat la mîn. Bistrița din Moldova. Frațele său **Albu Clucerul** pieri la 1573 în lupta dela Focșani între Petre Șchiopul și Ioan Voda. Fata lui Ivașco, anume **Vîșă**, se căsătorii cu faimosul boier Stroe Leordeanu, avînd un fiu **Radu**, care se numi **Goleescu**, deși în realitate era Iordean. Acest Radu, mare spătar al Valachiei, jucă

un rol foarte însemnat între 1690—1716, pentru cari cronicile vorbesc adesea. El fu și Caimacam la domnia țerii. (Cf. Șincai, *Magaz. istoric*, etc.) *Anița Goleasca*, fiica lui Radu, se mărită cu Stirbey, având un fiu care de asemenea luă numele de Golescu al mamei sale. Acest *Radu G.* la 1808 și 1814 mare vornic, fu mare Ban și era printre boierii cei mai cu vază la începutul acestui secol. Cei trei fii ai săi fură: *Nae G.* (dis Deli-aga, vornic mare, *Dinicu* sau Constantin G. mare logofet, etc. și *Iordache G.*, mare vornic la 1827 și care e tatăl acelor frați Golești, cari jucară un mare rol în mișcarea dela 1848, *Alexandru* (dis Arăpila), *Dumitru* și *Radu*. Verii acestora, fiii lui Constantin, au fost: *Stefan* și *Alexandru*. Tot din aceștia sînt Goleștii actuali. [L.]

1) *Golescu Radu*, boier muntean, care împreună cu mitropolitul Antim și cu alții câștigă de Nemți, spărie pe domnul Niculae Mavrocordat (1716—30), că armatele nemțești, pe atunci în luptă cu Turcii, vin asupra Bucureștilor, și fac astfel pe Vodă să fugă la Giurgiu, de unde reîntors îndoiesce persecuțiile contra acestui fel de boieri.

2) *Golescu Iordache*, fiul Banului Radu Golescu, gramatic muntean din 1-a jumătate a secl. nostru. A scris »Băgări de samă asupra canoanelor gramaticești«, tip. 1840. Bun cunosător al l. elene, l-a influențat întru câțiva formalismul dascălilor eleni. E continuatorul vederilor gramaticale ale lui Enăchiță Văcărescu, dela care împrumută și terminologia italiană gramaticală. Abstracție făcând de formalismul grec, G. a supus părțile cuvântului unei minuțioase cercetări, unica parte de consultat și adi. Ca și Văcărescu acordă mare atenție regulilor ortoepice. În privința fonetice și slab, ca și în aceea a variațiilor dialectale, mai mult empiric. E fecund în observațiuni diverse asupra limbei, mai ales cu privire la diminutive. El plănuia publicarea și a unui Dicționar românesc, ramas inedit și pierdut. A adunat și pilde, povătuiri, cuvinte adevărate și povești, ms. G. era un profund cunosător al limbei și geniului popular. Gramatica lui a servit ca o baricadă contra năvălirii iperlatinismului ardelean și a contribuit ca în unire cu caracterul științific ardelean să îndrumeze l. și gramatica română pe calea cea adevărată. Cf. Săineanu, *Ist. Fil. Rom.*, 1892.

3) *Golescu, Constantin Radovici* (*Dinică G.*), boier muntean din Golești, care, voind să-și așeze copiii la învățătură în Geneva, întreprinde o lungă și faimoasă călătorie în Europa (1824). După întoarcerea lui în țeară publică (1826) înțipăririle ce-i lăsase călătoria în »Insemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825 și 1826« la Buda. Această publicație e foarte însemnată, căci e o fidelă oglindă a gândirilor ce inspira Românilor vederea civilizației apusene și compararea acesteia cu starea înapoiată în care ei trăiau. Golescu vede scăparea țerei sale în dobândirea luminilor, prin o cultură națională isvorită din o lucrare comună spre binele obștesc. El caută să pună în aplicare dorințele sale. Făcând cunoscință cu Ioan Heliade Rădulescu, alcătuiesc un program secret de regenerare, pentru realizarea căruia pe cale legală formează o societate pe față »Societatea literară«, la care iau parte

mai toți boierii din capitală, chiar frații Domnitorului Grigore Ghica (1822—1828), și din sinul căreia Vodă numi un comitet, ca să alcătuiască noile regulamente, după convenția de Akerman. Această societate fu o pepinieră națională, din care s'au ramificat pionierii redeșteptării noastre. [Aguletti.]

4) *Golescu Stefan*, fratele mai mare al lui Nicolae G. (v. mai jos), n. 1809 în Câmpulung, † 1874, a făcut aceleași studii în Svițera, a început aceeași carieră militară și a avut în politică aceeași soartă cu fratele său. Reîntors 1857 împreună cu el din exilul dela Paris, Stefan G. e ministru-president al guvernului liberal dela 5 Aug. 1867 până 1 Maiu 1868, când trebuie să se retragă în urma unei imprudențe diplomatice (Cf. Maiorescu, *Disc. parlam.*, vol. I), după ce fusese 2 Martie până 4 Aug. 1867 ministru de externe în cabinetul Const. Krezulesscu.

5) *Golescu Nic.*, general și om politic român, din veche familie boierească, n. 1810 în Câmpulung, † 1878; crescut la Geneva în pensionatul lui Rud. Töpffer (autorul renumitelor *Nouvelles Genevoises*), se întoarce 1829 în patrie, intră în miliție și e numit adjutant al princip. Alex. Ghica, iar 1839 prefect de poliție în Bucuresci și sub princip. G. Bibescu ministru de interne. Luând parte la mișcarea revoluționară dela 1848, devine împreună cu Tell și Eliade locotenent domnesc, însă în Sept. 1848, după ocuparea Bucureștilor de Fuad Pașa, părăsește țeara și trăiește în exil la Paris până în Iulie 1857. Reîntors la Bucuresci este de acum înainte alături de C. A. Rossetti și de frații Brătieni în capul partidului liberal înaintat. Ministru de interne și de resboiu sub Cuza, N. G. participă mai pe urmă la conspirația în contra acestuia, formează la 11 Febr. 1866 cu Lascar Catargiu și colon. Haralambie locotenenta domnească, din mâinile căreia primește Carol I la 10 Maiu 1866 domnia. Dela 1 Maiu până 16 Nov. 1868 e ministru-president al guvernului liberal. N. G. cu fratele său Stefan (v. mai sus) și cu Alexandru, supranumit Aimé-Martin, prin curatul lor patriotism, prin onestitatea și bunătatea inimii lor, au fost figurile cele mai simpatice ale partidului liberal din România.

6) *Golescu, Alex. G.* (Arăpila), om de stat român, n. 1819, † 1881; după terminarea studiilor gimnaziale la Sf. Sava în Bucuresci urmează la școala centrală din Paris, se întoarce în țeară ca inginer, ia parte la mișcarea revoluționară dela 1848 și e trimis de guvernul provisor agent diplomatic la Paris. Din acest timp datează corespondența cu Ioan Maiorescu, agent diplom. la Frankfurt (Cf. *Convorb. Liter.* 1898). Exilat, rămâne la Paris până la 1857, când se reîntoarce în țeară, devine sub domnia lui Cuza ministru de culte (1860), sub Carol I ministru de finanțe Nov. 1868 până Febr. 1870 și apoi ministru-president până la 20 Apr. 1870. În deosebire de verii săi Nic. și Stef. G. (v. mai sus), Alexandru G. era dintre liberalii mai moderați, amic politic cu Ioan Ghica.

Golf, (grec. κόλπος, o parte din mare înaintată în uscat. Acest nume se dă uneori și unor mari întinderi de apă, ca G. de Oman, în loc de marea de Oman, G. Veneției în loc de Marea Adriatică.

Golgota, v. Calvaria.

Golgota, mănăstire secularizată în Rom., j. Dâmbovița, situată pe un pisc înalt spre nord-est de Tîrgoviște, nu departe de mănăstirea Dealu, fondată de Mihnea cel Rău; ruinându-se, în locul ei ridică alta pe la 1626 Radu Mihail, fiul lui Mih. Găleatei, împreună cu soția sa Arghira, dotându-o cu averi mari; pe la 1772 mănăstirea fu restaurată de un fanariot, anume Vistierul Nicolae dela Ianina; la 1836 egumenul Eufrem Golgoteanul a reparat-o cum se vede azi; pe de altă parte din un hrisov al lui Mihail Bravul se vede, că aceasta mănăstire a fost fondată de tatăl său Petrascu cel Bun. Mănăstirea G. a fost închinată la mănăstirea grecească Meteora din Tessalia. Cf. D. P. Condurățeanu, Dicț. geogr. al j.-lui Dâmbovița. București, 1890.

Golia, *Ieremia Cernădușanul*, boier moldovean, care împreună cu alții, nemulțămîți de Bogdan Lăpușneanu Vodă cel prins de Poloni, ajută lui Ioan Armanul, cunoscut în domnia Moldovei sub numele de Ioan Vodă cel Cumplit, să ia tronul (1572). Ieremia G. devine pârcaș al cetății Hotinului și e dăruit de noul domnitor cu o mulțime de moșii și averi. În 1574 când, ațîțați de doamna Kiajna, Turcii și Tătarii vin asupra lui Ioan Vodă, Ieremia G. hatman e însărcinat a ține piept Turcilor la Dunăre, pe când Vodă va gonii pe Tătari. Dar fostul partizan al lui Ioan cel Cumplit îl tradează pentru bani, lăsând a trece Turcii Dunărea și pretextând că a ajuns prea târziu, ca să-i oprească. În luptă luă comanda cavaleriei, cu gând că va putea da pe Vodă dușmanilor. Acesta rămânând însă între milițieni, G. cu toată boierimea trecu la Turci, ceea ce făcî, ca Ioan Vodă cu tot eroismul desfășurat să fie învins și ucis în luptă.

Golia, mănăstire în Iași (v. ac.).

Goliat, uriașul din sf. Scriptură, din neamul uriașilor din Gath. Conform cărții lui Samuil 1. 17, l-a ucis mititelul David cu o piatră aruncată din praștie. Conf. Sam. 2. 21, însă a fost ucis în război de Elisauru din Vithelem sub domnia lui David. Conf. Coranului ciobănelul israelitean Davud Ebn Jese nu pe G. l-a ucis, ci pe armașul acestuia, un anume Talut.

Gölnicbánya, germ. *Göllnitz*, slov. *Hnilec*, oraș cu magistrat în Ung., cott. Scepus, cu 3912 loc. Germani și Slovaci. G. a fost centru însemnat de minerit, în timpul din urmă însă a decăzut, așa că populațiunea a emigrat cu grămada. Din mine se scoate fier și aramă. În apropiere se află *Thurzó-Füred*, loc de cură climatică.

Gologan, ban mic, bănuț.

Gologan, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din căt. G. și Vlădulesci cu 1570 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. are 1 biserică și 1 școală.

Golomăt, numele popular al plantei *Dactylis glomerata* L. (v. ac.).

G. e o iarbă bună atât pentru fânețe, cât și pentru pășune. Cresce pe terenurile argiloase și lutoase, resistă bine la secetă și irigațiune. Este o plantă timpurie, înflorește prin Aprilie și Maiu, de unde o găsim atât în fân cât și în otavă. Durează câte 4—6 ani. Semența ei este relativ destul de ieftină, și ea se potrivește foarte bine pentru pășunile și fânețele artificiale, unde se poate pune până la 30% din compoziția ierbei. O putem semăna și pe fânețele na-

turale la împrăștiatul mușuroaelor de cârțiță, primăvara sau toamna.

Golovița, lac marin însemnat în j. Tulcea (Dobrogea), unul din cele 4 mari lacuri marine ale Dobrogei (Razelm, G., Zmeica și Sinoe); G. are formă prelungă și e situat între lac. Razelm și Zmeica; cu cel dintău comunică prin o limbă de apă, cuprinsă între cap Dolojman și ruinele Biseriçuța, cu cel de al doilea prin alte 2 mici limbi, iar cu Marea Neagră prin gura Portița, care e de altfel scurgerea tuturor lacurilor. Întinderea acestui lac este de 130 km². Produce pește mult și bun. Venitul aparține statului.

Goltz, 1) *G., August Friedrich Ferdinand*, conte de, om de stat prusian, n. 20 Iul. 1763 la Dresda, † 17 Ian. 1832. Consul la Varșovia, Copenhaga, Mainz, Petersburg, apoi ministru de externe. Împreună cu contele Kalkreuth a avut parte la încheierea păcii dela Tilsit. 1808 reprezentant al Prusiei la congresul din Erfurt. Mai târziu president al regentei în Berlin, apoi mareșal de curte. 1816 delegat la adunarea federațiunii. 1817 iarăși mareșal până la moarte.

2) *G., Bogumil*, scriitor german, n. 20 Martie 1801 în Varșovia, † 12 Nov. 1870 în Thorn.

3) *G., Colmar* (G. pașă), *baron de*, scriitor german militar, n. 1843 în Bielkenfeld. Ca membru în statul major al armatei prusiane a luat parte la războaiele din 1864, 1866 și 1870—71. A scris: *Operationen der II. Armee* (3 vol.); *Gambetta u. seine Armeen*, *Scharnhorst*, *Rosbach u. Jena*; *Das Volk in Waffen*, ș. a. Cu rang de vicecolonel a ieșit din armată (1884) și cu învoirea împăratului a intrat în armata turcească, ca să o reorganizeze după modelul prusian. Efectul reorganizării s'a vădit în războiul greco-turcesc din 1897. A scris mai multe cărți militare în limba turcească.

4) *G., Friedrich Leopold*, fiziolog german, n. 14 Aug. 1834. Asistent de chirurgie și anatomie în Königsberg; 1869 prof. de fiziologie în Halle, iar dela 1872 în Strassburg. S'a ocupat îndeosebi cu fiziologia creierului.

5) *G., Hermann*, teolog protestant german, n. 17 Maiu 1835. Prof. de teologie în Basel, 1873 la univ. din Bonn. Dela 1876 în Berlin ca prof. onor. ord., asesor cons., membru al sen. sup. evangelic și preposit al bis. Sf. Petru. Operele mai însemnate: *Die reformirte Kirche Genfs im 19. Jahrhundert* (1862), *Gottes Offenbarung durch d. heilige Geschichte* (1860), *Die christlichen Grundwahrheiten* (1873), *Die Grenzen der Lehrfreiheit* (1873).

6) *G., Friedrich Carol*, conte de, fiul lui Heinrich, n. 12 Apr. 1815 în Stuttgart. A luat parte la războaiele din 1864, 1866 și 1870—71. Mare favorit al împăratului Wilhelm I. În 1888 a trecut la pensie cu rang de general. Decorat cu ordul ungar Crucea Sf. Stefan.

7) *G., Maximilian*, baron, admiral în marina germană, n. 19 Apr. 1838 în Königsberg. 1870 căpitan de corvetă; mulți ani în ministerul de marină; director al arsenalului din Kiel; 1882 până 1883 ca Commodore comandant al escadreii din Marea Mediterană; 1883 contre-admiral, a comandat escadra est-asiatică, de unde fu eliebat în oficiul admiralității; după cinci ani viceadmiral și șef al stațiunii dela Marea Nordică. Dela 1889 șef admiral al marinei germane.

Golu, insulă în Dunăre, Rom., j. Mehedinți, com. rur. Schela Cladovei, numită și Insula Banului, având o suprafață de aproape 3 km².; e acoperită de o mulțime de ruine și fel de fel de șanțuri, ce comunică între ele servind de redute.

Golubaci, v. Columbaci.

Goluchowski, 1) *G., Agenor, conte*, om de stat austr., n. 8 Febr. 1812, îmbrățișă cariera administrativă și deveni 1849 guvernor al Galiției. După căderea ministrului Bach, numit în Aug. 1859 ministru de interne, el luă parte la organizarea monarhiei în sens federalistic, nu reuși însă și făcî loc 1860 ministrului Schmerling. Deși în opoziție continuă față de noua constituție centralistică, el deveni încă în două rânduri guvernor al Galiției și muri în funcția aceasta în 3 Aug. 1875. Fiul său: 2) *G., Agenor jun., conte*, om de stat austriac; n. 25 Martie 1849. A servit mult timp la legațiunea austro-ung. din Paris ca consilier. Ministru plen. la București până în Oct. 1894, când rechemat, s'a retras la moșia sa din Galiția. Dela 15 Maiu 1896 ministru comun de externe în locul contelui Gustav Kálnoky.

Golul-Drâncei, podgorie în Rom., j. Mehedinți, actualmente cu totul nimicită de Phylloxera, înainte însă de acest desastru, renumită pentru vinurile sale roșii de o calitate cu totul superioară și bouquet foarte fin. [L.]

Gomera, 1) una din insulele Canare, 374 km². cu 14,140 loc. (1887). 2) Insulă pe coastele Marocului, fortificată de Spanioli.

Gömör, comitat în Ungaria, cu un teritoriu de 4275.4 km², în preponderanță muntos. În nord cottului se află munții cunoscuți sub numele Tatra scundă, ale căror piscuri mai însemnate sînt: Homolka (1661 m.), Vapenica (1692 m.), Orlava (1841 m.) și Kralova hola (1943 m.); în sud se află o grupă de munți metaliferi cu piscuri puțin înalte, ca Tersztye (1117 m.), Kohut (1411 m.) și Babina (1278 m.). Rîurile mai importante sînt Garam și Sajó. Ape minerale se află foarte numeroase în *G. Clima* în nord e aspră, în sud mai domoală, unde crește și vița, pepenul și tabacul. *Produce*: cobalt, mangan, fier, aramă, argint, idrargir; orz, ovės, cartofi, porumb, grâu, căneapă, in, napi, vin, tabac, poame. Însemnată este și economia de vite; în 1884 au fost în *G.* 54,674 vite cornute de rasă indigenă și 4148 de rasă străină, 15,992 cai, 62,315 rîmători și 190,191 oi. *Populațiunea*: numărul locuitorilor a fost în 1891 de 174,810, dintre cari 93,695 Maghiari, 4770 Germani și 74,731 Slovaci; în prevalență se ocupă cu economia. *Instrucțiunea publică* mai lasă mult de dorit; dintre 281 comune numai în 242 se află școli. Din punct de vedere *administrativ* se împarte în 5 cercuri cu 5 orașe, cari își au magistratul lor. Capitala cottului e *Rimaszombat*.

Gomora, oraș în Palestina, nimicit de foc, pe timpul lui Avraam, dimpreună cu Sodoma (v. ac.).

Gomphrena L., (botan.) gen de plante din fam. Amarantaceelor, trib. Gomphreneae, cu flori de comun spicate sau capitate și 2 stigmat. Cuprinde vîr 40 specii răspândite în părțile calde ale Americii și în Australia (una și în Asia și Africa tropicală). Remarcabile ca înmoale sunt: *G. globosa* L., cu flori albe, carnee, albastrii sau violete, și *G. aurantiaca* Dene, cu flori orange.

[A. Pr.]

Gon, (*Kwo*) măsură de lungime în Anam = 300 Thuok à 52—64 cm.

Gonaci, oameni cari cuprind și închid un teren oarecare, se însăși »pânză», apoi pornesc în direcțiunea unde vînătorii stau la pîndă, gonind vînatul spre vînători. (Cf. Gaz. Tr. Nr. 276—278 a. 1893.) [I. St. Ș.]

Gonagra, (med.), localizarea artritei în genunchi. (V. art. Arthritis.)

Gonalgie, (med.), durere în genunchi.

Goncourt, *Edmond*, scriitor francez, n. la Nancy 1822. A debutat în roman cu fratele său *Jules*. Apoi a publicat în colaborațiune o serie de scrieri asupra moravurilor și ideilor secl. XVIII; astfel: »Histoire de la société française pendant la Révolution et sous le Directoire»; »Portraits intimes du XVIII. siècle»; »Histoire de Marie-Antoinette»; »Les Maitresses de Louis XV.» Vom cita scrierile literare și artistice, precum: »Le salon de 1852»; »La peinture à l'Exposition universelle de 1855»; »Les Actrices.» Reprezentarea dramei »Henriette Maréchal» (în 3 acte) dădă ocazie la scene tumultuoase din cauza tendințelor ei politice. Se știe că Edm. G. a instituit după moartea sa o academie, unde vor fi primiți un număr oarecare de scriitori și artiști.

Gönczy, *Paul*, pedagog magh., secretar de stat, n. 26 Dec. 1817. 1844 studiază în Șvizzera metodelui lui Fellenberg și Wehrli de a educa copiii orfani și reîntorcându-se la 1845 conduce însuși un astfel de orfanotrofiu. 1850 merge la Pesta; 1852 deschide un internat de băieți. În diaristica magh. (Pesti Hirlap, P. Napló, Prot. Lapok) tracează adeseori chestii școlare; 1859—1867 director al gimnasiului infer. ref. din Pesta. La parte însemnată la reorganizarea învățămîntului în biserica ref.; scrie Organizarea școlii populare (Népiskolai szervezet), 1859; Planul unui gimnasiu protestant (Egy prot. gimnasium terve), 1860—63; Abce despre cauza educațiunii noastre (Ábcé nevelésünk ügyéről), apoi despre instrucțiunea din Prusia și Șvizzera ș. a. 1867 ministrul Eötvös îl chiamă de consilier în ministerul de culte, și ca atare a lucrat foarte mult pentru organizarea învățămîntului poporal. S'a îngrijit de editarea manualelor de școală; a elaborat planul de instrucțiune pentru mai toate studiile. 1889 s'a retras la pensie. † 10 Ian. 1892.

Gond, popor în India anterioară, numărînd ca. 1 milion capete; aparține popoarelor cavade; e puțin civilizat; țara lui, între Orissa și Nagpur, se numește Gondvana.

Gondar, capitala provinciei Ambara în Abisinia, la distanță cam de 40 m. dela lacul Dembea sau Cana, cu ca. 4000 locuitori, la poalele catenei de munți Uogera, clădit pe o colină și înconjurat de văile Angereb și Caha. Cele mai frumoase edificii sînt bisericile creștine, unele chiar de pe timpul Portughezilor. În afară de oraș spre est sînt ruinele palatului împărațesc, puternic pe vremuri, apoi ruinele abației de Cuiscaam. Odinioară era capitala Abisiniei întregi, dar Theodoros l-a părăsit și i-a dat foc, strămutându-și residența în Debra-Tabor. Ca centru bisericesc și-a menținut însă importanța până în timpurile de acum.

Gondola, o barcă lungă, îngustă și foarte ușoară, întrebuințată în Veneția, unde face serviciul trăsurilor de piață pe canalele Veneției.

Partea dinainte a G. este ridicată în formă de gât de lebădă. La mijlocul ei se află o cabină mică, aceasta este mai mult sau mai puțin luxoasă și ornamentată. G. este totdeauna văpsită în negru.

Gonfalone, (ital., franc. Gonfalon), stindard de resboiu. »Compagnia de G.» o societate înființată în 1264 în Roma, care în postul mare reprezenta în chip dramatic patimile lui Christos. Drept scenă servia Colosseul. Papa Paul III a interzis aceste reprezentațiuni.

Gongoray Argote, Lud., poet span. din secl. XVI, capul școlii numite *gongorism* sau *cultorism*, pentru stilul său măiestrit, bombastic și întunecos, numit de ei stil cult, în opozițiune cu cel național al literaturii populare, ca și al mariniștilor din același timp în Italia.

Gonidii, (botan.) sau *Gonimii* se numesc celulele de culoare verde ori albastră din thalul Lichenilor (v. ac.), unde sunt dispuse fără nici o ordine (la Lichenii homeomeri) sau formează un strat bine limitat și distinct, *stratul Gonidial* (*stratum gonimon* [la Lichenii heteromeri]). Walloth le considera ca elemente reproducătoare asexuate. Lucrările lui Faintzin și Baranetzky, ale lui Schwendener, Bornet și alții, au arătat însă, că G. nu sunt altceva decât Alge asociate cu o Ciupercă, constituind corpul simbiotic al unui Lichen. Algele ce se asociază cu Ciupercile sunt mai ales din grupele Nostocaceelor, Pleurococcaceelor, Confervaceelor, Palmeleaceelor, ș. a. G. reprezintă în corpul Lichenilor celulele verzi asimilatoare și nutritoare. (Cf. Faintzin și Baranetzky, Botanische Zeitung 1867, 1868; Mémoir. Acad. St.-Petersbourg sér. VII, t. XI; Baranetzky, Jahrbuch für Wiss. Botanik 1869, Bd. VII; Schwendener, Die Algentypen der Flechten-Gonidien, Basel 1869; Bornet, Ann. d. Sc. Natur. T. XVII 1873, etc. etc.). [S. Șt. R.]

Gonimoblast, (botan.) termin cu care se designează toate ramurile sporifere, simple ori ramificate, ce ies direct din oul dela Floridee (v. ac.), sau din celulele auxiliare ce servă a nutri oul și cu cari acesta se unește prin ajutorul ooblastemelor. Ramurile sporifere ale G. constituie un mănunchiu strâns (glomerul) fără înveliș, sau cu înveliș, în care cas e numit *cystocarp* (v. ac.). (Cf. A. Engler, Syllabus der Pflanzenfamilien, 2. Ausgabe, p. 19; Engler-Prantl, Natürliche Pflanzenfamilien, Bd. I. 2; Fr. Oltmanus, Zur Entwicklungsgeschichte der Florideen, Botanische Zeitung, 56. Jahrg., August, 1898).

[S. Șt. R.]

Goniometria, (grec.) teoria cifrelor trigonometrice.

Goniometru, instrument auxiliar în cristalografie, cu care se măsură unghiul format de două plăci ale cristalului.

Gonița, (*Gyrinus natator* L.), un cărăbuș din familia Gyrinidelor, de formă ovală, albastru-negru, lucitor, picioarele galbene-ruginii, lung. 6—7 mm. Trăiește în toată Europa prin apele stătătoare și înoată învârtindu-se foarte repede pe suprafața apei.

Gonitis, (med.) inflamația genunchelui.

Gonochorism, exprimă în zoologie și botanică, că organele sexuale sunt dezvoltate la indiviți separați; în contrast cu hermafroditismul (v. ac.).

Gonolobus, Condurango, plantă din fam. Asclepiadeelor, crește în Ecuador (America) și dă scoarța numită Condurango, folosită în medicină.

Gonorrhoea, (med.), altă numire pentru Bleorrhoea (v. ac.).

Gonothec, receptacolul chitinos, în care se produc gonophorii unor Hydrozoari.

Gonzaga, ilustră familie italiană. Ca trunchiu al ei era dat împăratul Lothar. După anul 1000 au ramas în istorie luptele acestei familii princiare cu Buonacosi din Mantua. *Luđovic I de G.* deveni la 1328 căpitan general al Mantuei, titlu ramas ereditar în familie până la 1708, când se stinse linia lor principală. Carol Quintul la 1530 făcu Mantua ducat ereditar pentru Frederic II, care la 1536 primi și marchisatul de Montferrat. Linia ducilor de Mantua se stinse la 1627 cu Vincent II, a cărui moștenire trecu rudei sale Charles I, ducele de Nevers, care se stinse la rândul ei în 1708. Au mai fost câteva ramure ale principilor G. stinse: a seniorilor de *Bozzolo* în 1703; a ducilor de *Sabionetta* în 1591; a principilor de *Castiglione* în 1819; a ducilor de *Guastalla* în 1746; în fine ramura ducilor de *Nevers*, de mai sus. O mulțime de membri ai acestei familii s'au distins în istorie: mari demnitari, cardinali, principii italieni, etc. Astfel: *Jean Francisc II*, marchis de Mantua, comandă trupele reunite în potruva lui Carol VIII al Franței la expediția acestuia în Italia, n. în 1519. *Ferdinand*, duce de Molfeta, vicerege al Siciliei și general al lui Carol Quintul (1506—1557). *Hercule*, n. 1563, cardinal-legat. *Sf. Ludovic de G.*, jesuit, (n. 1568, † de ciumă 1591). *Isabela d'Este de G.*, soția lui Francisc II, celebră pentru gustul ei pentru arte, † 1539. Și alte două femei ilustre din această familie: *Maria-Lucia de G.*, regină a Poloniei, soția lu Ladislas, apoi a lui Ion Cazimir, (1612—1667). *Ana de G.*, femeie renumită prin frumseța și spiritul ei. Cunoscută sub numele de »*Princesa Palatină*», se află în Franța la curtea Anei de Austria în timpul Frondei. Orațiunea ei funebră a fost pronunțată de Bossuet. A trăit între 1616—1684.

[O. I.]

Goole, oraș cu port în Yorkshire (Anglia), cu 15,413 loc. (1891); comerțu însemnat.

Gopcevic, Spiridion, scriitor sârb, n. 1855 în Triest, de origine sârbească, scrie mai mult nemțesce mai cu samă despre Peninsula Balcanică, ș. c. Montenegro und die Montenegriner 1877, Bulgarien und Ostrumelien 1886, Serbien und die Serben 1888, romane și alte cu conținut politic. Pentru Români e mai important opul lui: Makedonien und Altserbien. Wien, 1889, cu o mapă etnografică 1:300,000. Cu toate defectele acestui op trebuie să spunem, că G. e cel dintâiu călător european, care notează aproape cu exactitate toate locurile în Macedonia, locuite de Arămâni, chiar și statistica lui nu difere mult de adevăr în privința Arămânilor. În ce priveste pe Sârbii opul lui e tendențios. [G. W.]

Gopeși, com. rur. arămânească cu 2700 loc., într'o distanță de vr'o 24 km. dela Monastir spre nord-vest, are o poziție foarte frumoasă la pealele unui munte, încungurată de pădure. Biserica e mare și frumoasă, cu inscripții în limba română, școalele rom. și de băieți și de fete sunt bine cercetate, cele grecesci mai puțin.

Göppert, Henric, Robert, botanist și paleontolog, n. 25 Iulie 1800 în Sprottau, a făcut studii de medicină în Breslau și Berlin, 1831 profesor în Breslau și director al grădinei botanice, † 18 Maiu 1884; binemeritat pe terenul biologiei și paleontologiei plantelor; creă cea mai mare colecțiune paleontologică. Scr. »Monographie der fossilen Koniferen« (1850), »Fossile Flora der silur., devon. u. untern Kohlenformation« (1860), »Fossile Flora der permischen Formation« (1864—65), »Flora des Bernsteins« (1883, 2 vol.), »Index palaeontologicus« (laolaltă cu Bronn, (1848—50, 2 vol.), ș. a.

Gorazd, unul din cei 6 ucenici însemnați ai apostolilor slavi Metodie și Ciril în Moravia. După moartea acestora, ritul slav începând a fi persecutat de Germani, G. și ceilalți vin în Bulgaria, unde țarul Mihail îi primesce bine, și unde ajung episcopi. De acum, în locul creștinismului grecesc, adoptat de Boris-Mihail, înflorește și se întemeiază în Bulgaria creștinismul slavon, a cărui dezvoltare a născut tradiția, că Bulgarii s'au creștinat de frații Metodie și Ciril.

Gorbănesci, com. rur. în Rom., j. Botoșani, formată din 10 căt. cu 3000 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 6 biserici și 3 școli: 2 de băieți și 1 de fete.

Görbed, v. Gurbediu.

Gorciacov, familie rusă, ale cărei origini se pierd în al XIII sau XV secol. Din secl. XVI începe a juca un rol în istorie: *Petre G.*, apără Smolenskul contra Polonezilor în 1611. *Alexandru G.*, (1764—1825), luă parte în campaniile lui Alex. I. Bătu pe mareașul francez Lannes la Heilsberg și fu apoi cancelar al Rusiei. Fratele său *Andrei* se distinse de asemenea ca general în resboaiă. *Petru*, fiul lui Dumitru G., a trăit între 1790—1868, a fost militar, apoi comandant de corp în resboiul Crimeei (1854), după care intrând în viața particulară fu numit consilier al imperiului. În 1839 era guvernor general al Siberiei orientale. Fratele său: *Mihail G.*, (1795—1861), luă parte la campania turcă din 1828; general de artilerie în 1843, fu numit guvernor al Varșoviei. În 1853 ocupă principatele române în fruntea armatelor rusești. În 1855 e trimis (Februarie) ca comandant en șef al trupelor rusești din Crimeea, apărând în mod glorios Sebastopolul, care fu cuprins în urma luării Malakofului, însă armata rusă fu scăpată grație lui G. (Sept. 1855.) În urmă el fu trimis locotenent-general al Poloniei, pe care se silii s'o vindece de nenorocirile în cari se afla. El muri însă la Varșovia în 1861. Verul său, principele: *Alexandru G.*, celebru om de stat și diplomat (1798—1883). După ce fusese trimis ca ministru și ambasador al Rusiei la curțile europene, în multe misiuni delicate dela 1830—55, 1856 fu numit ministrul afacerilor străine al Rusiei; iar în 1863 cancelar al imperiului. Toată politica rusească până în 1882, când fu înlocuit cu Giers, a fost condusă în acest timp de principele G. În timpul resboiului Austro-Prusian și a celui Franco-Prusian (din 1870), politica lui G. se manifestă în dese ocazii. El e unul din pregătitorii terenului pentru o alianță Franco-Rusă. Tratatul dela San-Stephano, impus Turciei la 1878 după campania din 1877—78, era un act de ruină a imperiului Otoman. Austria și

Anglia protestară și congresul dela Berlin fu convocat, iar tratatul ce ieși de acolo difera mult de cel dela San-Stephano în privința avantațiilor Rusiei: Bismarck îl conduse; G. suferi un eșec. Până la moarte pr. Alex. de G. (1883) păstră titlul de cancelar al imperiului; și fără îndoială că el e unul din marii diplomați ai secolului. [O. L.]

Gordianus, 1) *G., Marcus Antonius Africanus*, dintr'o familie nobilă și bogată din Roma, trecuse prin magistraturi, era guvernator în Africa, cunoscut prin prudența lui, când mai fără voie fu proclamat împărat în vîrstă de 80 de ani (238). Își asocia pe fiul său 2) *G. Marcus Antonius* și amândoi fură recunoscuți de senat. O parte din armata africană nu-i recunoscu și în lupta cu ea muri fiul, iar tatăl se ucise după 36 de zile de imperiu. 3) *G. Marcus Antonius Pius Felix*, nepotul primului, fu proclamat în vîrstă de 13 ani ca împărat. Condus de soorul său Misitheus învinse pe Goți, pe Sarmati și pe Perși (242), dar după moartea aceluia, soldații îl constrinseră să-și ia de coleg pe Filip Arabul, care-l ucise (244).

Gordin sau *Gordandă*, varietate de viță de vie cu strugurii albi, cultivată în Muntenia. Strugurele este mare, rămuros, iar bobitele rotunde, galbene și transparente. Acești struguri dau un vin bun și abundent. Din cauză că până acuma nu există un studiu asupra Ampelografiei române, nu putem da cu precisiune caracterele botanice ale acestei varietăți de viță, și nici ale celorlalte varietăți românești. (v. Viticultura.) [I.]

Gordios, rege legendar al Frigiei, care a ajuns rege în modul următor: Peii recomandaseră Frigienilor, să aleagă ca rege pe acela, pe care-l vor întâlni mergend pe un car spre templul lui Zeus. Ei întâlniră pe un țeran mergend într'un car tras de boi și-l salutară de rege. G. construi orașul Gordion, iar carul îl consacra lui Zeus și legă jugul de proțap printr'un nod (*n. gordian*) făcut din coaje de corn așa de artistic, încât nimeni nu-l putea desnoda. Prorocii spuneau, că domnia Asiei va fi a celui care va deslega nodul. Alexandru cel mare în expediția contra Perșilor se opri în Gordion și tăia nodul cu sabia.

Gordius, gen de vierme Nematoid cu corpul filiform.

Gordon, 1) *G., Patrick*, general rusec, n. 31 Mart. 1635 în Scoția, 1661 intră în serviciul Rusiei, dând mână de ajutor lui Petru cel Mare. † 29 Nov. 1699. 2) *G., Charles George*, oficer englez, n. 28 Ian. 1833. 1852 locotenent în corpul inginerilor, se luptă în resboiul Crimeei, 1861—65 în serviciu chinez, suprîmă rescoala Taiping; 1875—79 în serviciul Egiptului, 1877 pașă și guvernator în Sudan, 1884 fu trimis de Anglia la Chartum să potolească rescoala din Sudan; fu ucis 26 Ian. 1885.

Gorganu, com. rur. în Rom., j. Muscel, compusă din 3 căt. cu 2113 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari afară de agricultură se mai ocupă cu dulgheria, zidăria, rotăria, iar femeile și cu cultura gîndacilor de mătasă; are 4 biserici și 1 școală. Călea ferată Golești-Câmpulung și șoseaua națională București-Pitești trec pe la sud. comunei.

Görgény, v. Gurghiu.

Görgey, familie nobilă maghiară. Iordan capătă la 1240 teritoriul Toporo, iar Ilie, fiul lui

Iordan capătă la 1278 dominiul feudal Görgö, de aici predicatele de Toporc și Görgö. Unii membri au jucat rol însemnat în istoria comitatului Szepes și au ajuns la demnitatea de comite al Sasilor din Scepuș. Carol Robert 1312 le întărește toate drepturile asupra posesiunilor de mai nainte.

G., Armin, n. 1816 în Görgö. În revoluțiunea din 1848 s'a luptat sub conducerea lui Mészáros și Klapka, ajunse apoi ca subcolonel în corpul ofițierilor de stat major, în urmă șef de stat major. După depunerea armelor la Világos fu condamnat la moarte; Haynau i-a schimbat pedeapsa în carcer, Bach l-a eliberat, † 1875.

G., Arthur, general magh. în revoluțiunea din 1848/9, n. 30 Ian. 1818 în Toporc (c. Szepes). 1832 își alege cariera militară; 1837 servește în garda națională; 1848 intră în șirul revoluționarilor maghiari cu rangul de căpitan, și în scurtă vreme ajunge comandant al gloatelor dela Dunărea de jos. La Ozora prinde oastea lui Roth și Philipovici, vr'o 8 mii de oameni; avansă apoi de colonel, iar în 31 Oct. de comandant al oștii dela Dunărea de sus. Ca atare și-a format o oaste bine disciplinată, cu care a făcut în iarna din 1848 în Ungaria nordică o expediție succasă, a învins la Isaszeg, Vaț, Nagy-Sarló și a eliberat cetatea Komárom. În 29 Aprilie 1849 dă o proclamație împotriva dinastiei Habsburg, ocupă apoi Buda. Kossuth îl numește pe G. ministru de război. Prin Iunie 1849 se nasc disensiuni între G. și Kossuth, în urma cărora Kossuth îl rechemă pe G. la conducerea ministeriului de război, dar el nu se supune. După câteva operațiuni militare nesuccese, o ia în marș forțat spre Arad, unde avea să se întâlnească cu oștirea lui Döbyszky și să isbească pe Austriaci, dar Döbyszky merge la Timișoara și unindu-se cu Bem dau lupta decisivă fatală pentru ei în 9 Aug. Rușii se apropiu. Kossuth abdică de dictatură, predă lui G. toată puterea civilă și militară și-l împuternicește a pacta cu Rușii. G. vedând că nu e altă scăpare, depune armele înaintea Rușilor la Világos 13 Aug. 1849. El fu grațiat și închis în Klagenfurth. 1867 se reîntoarce în patrie și trăiește retras la Visegrad. G. a scris: *Mein Leben und mein Wirken in Ungarn*. 2 tom. Lipsca, 1852. [fr.]

Gorgias, n. în Leontini, în Sicilia, a trăit în secl. V a. Chr. ca filosof sofist, ocupându-se și cu magia, cu medicina și cu științele naturale. Stabilindu-se în Atena, se ocupă cu retorica și deschise prima școală de elocință, având printre discipuli și pe Isocrate. Compuse mai multe scrieri în prosă și versuri. În scrierea sa „Despre natură sau despre neexistență” învață un fel de nihilism filosofic. El adică susținea, că nu există nimic real; dar chiar dacă ar exista, nu se poate nici cuprinde (cu mintea), nici cunoaște; dar chiar de ar exista și s'ar pute și cunoaște, nu s'ar pute împărtăși altora, deoarece ceea ce se poate împărtăși, sunt cuvinte și numiri, iar nu lucruri reale. (Cf. Überweg, *Gesch. d. Phil.* I; Teodorescu, *Ist. filos.*, 136). [Pl.]

Gorgoane, (*Gorgone*) după mitol. greacă erau fetele lui Phorkys cu Cheto și surorile Graeelor, cu cari locuiau împreună. G. sunt trei surori, al căror exterior se descrie ca foarte grozav și înspăimântător, anume, ele aveau urechi de ani-

male, un nas apăsător, o gură rânjitoare, din care ieșiau dinți mari ca de mascure, șerpi în păr, aripi, cu cari puteau sbura și prinde pe cel ce le-ar fi vătămât, puterea, ca cu privirea să poată împietri, și degete de aramă. Numele lor e: Stheno, Euryale, nemuritoare, și Medusa, muritoare. Perseus, după ce a sosit dela Graee, intră în peștera G.-lor, le află dormind și taie capul Medusei, când deodată din sângele ei sar Chrysaor și Pegasus, iar capul îl bagă într-o straiță. Cele două surori se trezesc, se vaietă, și pornesc după Perseus, iar șerpii din părul lor încep să fluiera, dar Perseus cu păpușii a sburător ca o pasere, și coiful făcându-l nevăzut, a putut scăpa de ele. Numele Gorgo se explică cu înțeles de: groază, spaimă, și astfel G.-le înseamnă grozavele. G. sunt numai personificațiuni, ele reprezintă luna cu fața de năluca nopții, că reprezintă trei faze ale lunii, pe când după unii, ele, privind natura părinților și surorilor lor, sunt personificațiunile valurilor mării. În baladele populare române despre Novac și Gruia, se află »Fata de Latîn», care e întocmai ca o G. [Atm.]

Gorgon, semn din notațiunea psaltichiei și anume dintre temporale, având efectul ca nota sau notele, la care se rapoartă, să se cânte pe partea slabă a timpului notei precedente. G. simplu se rapoartă la o singură notă. *Digorgon* se rapoartă la două, și *trigorgon* la trei note, ce trebuiesc cântate pe partea slabă în urma notei principale. [T. C.]

Gorgoneion, după mit. greacă e o pavază. Perseus omorînd pe gorgoana Medusa, capul l-a dus în traistă și apoi l-a pus pe Aegis (v. ac.), adică pe pavăza dînei Pallas Athene, ce a purtat-o și Zeus, uneori și Persephone. Această pavază cu capul Medusei se chiamă G. (v. Gorgoane).

Gorgonzola, sat lângă Milano (Italia) cu 3398 loc. Piața principală pentru brânza de G. (Strachino).

Gorgota, com. rur. în Rom., j. Prahova. Se compune din două cătune, cu 200 familii, toți agricultori. Are o școală și o biserică.

Gorila, (*Troglodytes gorilla*) maimuță din ord. Pitheciilor, fam. Catarrhinilor. Are fața cenușie, nasul lat, turtit, buzele groase, urechile potrivite, brațele lungi, până sub genunchi, mâinile groase, scurte, late; părul lung, cenușiu-brun. Înalt de 1'7—1'8 m. Trăiește în Africa vestică dela 2°—5° latitudine sudică. Este foarte rău și puternic, și din această cauză foarte temut. Atacă pe om. Locuiește prin păduri și se hrănește cu fructe. Își face locul de dormit pe copaci din crăci rupte.

Gorj, (Gorjiu, slav., însemnează Jiul de sus), județ în Rom. În vechime se chiama județul de Jaleș, după riul Jaleș. Dan-Vodă în chrisovul său din 3 Oct. 1385, dat mănăstirii Tismana, dice: »și mai întăiu am adăugat acestei sus dîse mănăstiri grăul din jud. Jaleș.» Mircea cel Mare în alt chrisov din 27 Iunie 1387 dice: »Dintău întărim cele date de cătră sf. reposatul părinte al Domniei mele Ion Radul Vodă (sus dîse mănăstiri)... cu grăul din județul Jaleș» (Arhiva Istorică de B. P. Hașdeu, tom. III, pag. 191—193 și Ist. Critică (B. P. Hașdeu), pag. 127.)

Este situat între 20° 30'—21° 30' longitudine și între 44° 30' și 46° 30' latitudine după meridianul Parisului și se mărginește la resarit cu județul Vâlcea și parte din Dolj, la apus cu județul Mehedinți, la mează-ți cu județul Dolj,

iar la mează-noapte cu Carpații, cari îl despart de Transilvania. Limita de resărit a județului dela nord spre sud trece pe la riul Lotru, munții: Negovanu, Beleoania, Cujba, Pleșca; dealurile: Runcu, Ograda, Porcu, Tăria, ce se întind alături cu com. Racovița până la Milostea, Budienii, Roșia de sus, culmea dealului Muierii, în fine Valenii de Vâlcea. Limita de apus a județului dela nord la sud trece prin curmătura Scărișoara, piciorul muntelui Sârbu, muntele Fetele-Mănesci, muntele Frumos, Vîrfu-roșu, printre com. Cloșani și Costini, dealul Babii, Oarba, Racofi, cătunul Chilia, dealul Chiciora, Cărării, Culmea Șasăi, Bisoarcei, dealul Bujorăscu, dealul Jiului, prin com. Bolboși, Ohaba, Borăscu, Calapăru de sus, de jos, Stolojanii, Turcenii de sus, Culmea dealului din dreapta Jiului, Ionescii, în fine Șușița. Limita de sud e formată de Gilort până la Valea lui Căne, apoi trece prin com. Pegenii, Băcescii, Rădinescii, în fine Vădenii. Limita de nord a județului trece pe la confluența isvorului Balului cu Lotrul, pe la piciorul, vîrful și prin șeaua dealului Larg și Praja, la imbucătura pârului Praja din Transilvania și a pârului Praja din România, pe riul Frumos până la muntele Slimoi, vîrful muntelui Slimoi, muntele Smida, confluența pârului Sălănele cu Smida mare. Apoi către nord la gura Petecu, creasta muntelui Sălănele, Poiana Muierii, Cotul-Ursului, Pravățul, vîrful Buha, dealul Capra, Fometescu, șeaua Groapa-Seacă, muntele Cioban, coasta lui Rus, munții Iasul, Peleța, Piatra tăiată, Gruiu, Satia mică, vîrful Măndroi (Paringu), Surpatele, Grivele, vîrful Prislopului, Poiana-Ascunsă, Cracu-Jaru, confluența pârurilor Gropănu cu Palotîștea, șeaua Gropu cu Sapa, vîrful Petricia, pârul Stoloja, Cracu Ciudețu, creasta Murgele, vîrful Drăgoi, Dumitru, șeaua Obîrșia, Merșor, șesul Dumitru, Obîrșia Diului, șesul Diului, Vulcanul, dealul Cărtianului, Straja, Mutu, Piscu-Rusc, dealul Negru, Conul Zănoagei, dealul Cornilor, confluența pârului Zănoaga cu Balomiru, vîrful Siglăului mic, Siglăul mare, Cracu Maurului, Valea de Pește, Coama Arcanului, dealul Galben, muntele Negru, Răstovan, Smida bătrână, Jiul, pârul Valea Seacă, muntele Petrei-Albe, Soarbele, Paltinul, Sturu, șeaua Gărdoman, muntele Galbenul, vîrful Scărișoara-Galbenă, Stăna mare, Micușă, Obîrșia-Vlășia, șeaua Scurtele, dealul Scurtele, Bulzu, în fine curmătura Scărișoara. (Dicționarul Geogr. al Gorjului.)

Intinderea județului este de 349,700 ha. cu o populațiune de 166,181 locuitori și 162 comune, 1 urbană. *Clima* județului este temperată, iarna nu este aspră, aerul curat și sănătos, ceea ce face ca fața să fie brună și uscată; vara nu sînt călduri excesive. Locuitorii sînt mai toți Români curați, de un temperament violent, în genere voinici. *Portul* ungurenilor (vechii Daci) se deosebesce de al celorlalți Români țerani și se compune dintr'o căciulă lătoasă, mult mai largă la fund decît la gură, cojoc lătos neargăsit, chimir, cu 2, 3 cuțite într'o singură teacă, cremenă, iască, amnar, ȋtari cu cusătura în afară, cămașă, vărgată în lat cu roșu, eroiala și cusătura diferită de a Românilor, dișă cu cîini și cruce în piept și spate și la gât, foarte puțin crepată, opinci, pîrl capului lătos. Femeile lor

poartă în pîr nisce adause de cîneapă vîpsite în culoarea pîrlului, din cari fac nisce bucle mari și preste cari poartă o rețea subțire numită conciu, cialma, siliuță (pahiol, ciurel). Ungurenii păstrează și acum un băț-lance, numită rîmf (ρομφατα la Traci). *Capitala* județului este Tîrgu-Jiu, (v. ac.). Localități istorice în G. sînt: Bumbescii cu castrul roman de piatră, Porcenii cu alt castru de pămînt, Bengescii (1729—30), Stănescii (1732), Strîmba (1519), Crasna (1636), Bălcescii-Cărligei (1732), Tismana (1372) și altele multe încă nestudiate, ca grădinele, peșterile și locuințele vechi dacice. Șoseaua Vulcan la frontieră este o lucrare de artă și plină de măreție. *Riul* cel mai însemnat este Jiul. Vine apoi Gilortul, Amaradia, Tismana, Bistrița, Jaleșul, Sohodolul, Oltețul, Blahnița, etc. Trecători preste munți sînt: Vuicanul și Lainicii.

Gorjan, *August*, general de brigadă în armata română, n. 1837, 1873—75 prefectul poliției orașului București, 1878 colonel, 1891 director general al poștelor, 1896 general de brigadă. Scr.: *Mitologia elementară* (1874), *Frederic cel Mare, regele Prusiei* (1875), *Elemente de geografie* (1876), *Noul metod de geografie elementară* (1885), *Geografia mai multor județe* (1885 până 1892), *Atlas geografic* (1891).

Görlitz, oraș în prov. prusiană Liegnitz și capitala Lausitzii super., 62,135 loc. (1890); catedrală în stil gotic; filiala băncii imperiale, cameră de comerț; societatea de științe din Lausitzia super., gimnasiu, seminar; fabrici de postav și de mașini, topitorii de fier. În apropierea orașului e conul de bazalt numit Landeskrone (429 m.).

Gornetu-Cricov, com. rur. în Rom., jud. Prahova. Se compune din 5 cătune cu 700 familii, agricultori, vițicultori, econ. de vite, fabr. de var alb și de cărămidă. Are 4 biserici și 3 școli, din cari una de meserii.

Gornetu-Cuibu, com. rur. în Rom., j. Prahova. Se compune din 4 cătune cu 600 familii, agricultori și viticultori. Aci se destilează multă țuică în cele 60 velnițe ale locuitorilor. Comuna are 3 biserici și 2 școli.

Gornic, insect, v. Croitor.

Gornist, (*cornist*), soldatul care sună din goarnă (corn). La trupele de infanterie se cunoaște sub numele de cornist, iar la cele de artilerie și cavalerie sub numele de trompet.

Goropeștița, v. Conopiscerița.

Goroslău, *Gorosszló*, v. Guruslău.

Gorove, *Stefan*, de *Gattája*, ministru magh., n. 1819, † 31 Maiu 1881. 1848 e ales deputat al Timișului; 1861 aparține partidului Deakist; 1867 ministru de comerț și agricultură; 1870 ministru de comunicație în cabinetul Andrassy. A scris: *Nemzetiség* 1842, și *Nyugat* (Pest 1844).

Gortșakow, v. Gorciacov.

Gortyn, (*Gortyna*), în vechime oraș pe Creta; 1884 s'a aflat o inscripție din secl. VII a. Chr., cuprindînd dispozițiuni de drept.

Gorun, numele vulgar al arborelui *Quercus pedunculata* Ehrh., (v. ac.).

Gorunesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 căt. cu 1121 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. are 4 biserici; pe teritoriul ei se găsesc oase de animale antediluviane.

Görz și Gradisca, (*Gorița și Gradisca*), o parte a litoralului austriac, purtând titlul de »comitat principat»; 2918 km². cu 220,308 loc. Mai de mult făcea parte din Iliricum, aparținând Austriei dela 1500. În privință administrativă e împărțit în orașul Görz și 4 districte. Capitala *Görz*, situată lângă Isonzo și calea ferată Triest-Veneția, are 17,956 loc., cari se ocupă cu vieritul și comerțul. Orașul G. e totodată loc de cură climaterică.

Gösch, în mitol. persică materia animală primitivă, ce a curs din șoldul stâng al lui Abudaz (v. ac.), taurul primitiv.

Göschenen, sat în cantonul elv. Uri; la 1100 m. înălțime, 737 loc. Aici se termină tunelul Gotthard.

Gosen, provincie foarte fructiferă în Egipt. Pe timpul robiei egiptene aici erau așezați Ovreii.

Goslar, odinioară oraș puternic în districtul prusian Hildesheim. Are 14,866 loc. (1895), cari se ocupă cu mineritul și industria. Dintre edificiile remase din evul mediu, mai de însemnată e palatul împărațesc, cel mai vechiu edificiu luman al Germaniei, întemeiat de Heinrich III, cu sala împ. de 51 m. lung. și 16 m. lățime, grandios tron împ. din secl. XII și capela Sf. Ulrich, în care se păstrează inima împăratului Heinrich III; »Marktkirche» cu archiv și bibliotecă bogată; casa comunală în stil gotic, mănăstirea Neuwerk în stil roman. Regii saxoni și franconi petreceau cu predilecție în G., deosebi Heinrich III și IV. S'au ținut în G. și strălucite adunări imper. (1009 și 1015). Aderând la Hohenstauff, Otto I l-a demolat, dar s'a recales iară. În reșoiul de 30 ani a fost asediat de oștirile svedeze (1632), 1807 aparținea regatului de Vestfalia, 1816 la Hanovera, iar dela 1866 la Prusia.

Gospodar, *Gospodin*, (*slav.*) în sens propriu stăpânul casei, dar și domn, suveran, în titulatura domnitorilor Moldeniei și Moldovei. G. s'a adaus la titlul »Voevod» după trecerea voievoilor români din Transilvania în Moldova și Muntenia și se află în toate chirosoavele, începând dela cele mai vechi. (Cf. Xen., Ist. Rom. t. II. p. 180.)

Gospodăria, (*slav.*) înseamnă economie, economie casei, menajul casei, zestrea moșiei. Se întrebuințează cu deosebire în Moldova, iar în Transilvania este mai puțin usitat.

Gospodina, econoamă, menajeră, găzdoaie, conducătoare afacerilor casnice; soția sau femeia, care îngrijește și administrează economia, curătenia, rufăria și bucatăria unei căsnicii.

Göss, (*Guz*), măsură de lungime; în Calcutta = 1 Yard = 0.914 m.; în Bombay = 0.686 m.; în Ostindia franceză = 1.039 m.

Gosse, *Fr. Jos.*, compositor frc., n. 17 Ian. 1734 în Vergnies, † 16 Febr. 1829 în Passy, studiă musica ca copil în corul catedralei din Anvers și apoi cu Rameau în Paris, unde a scris un mare număr de opere, opere comice și oratorii, apoi mai multe inne patriotice și diferite piese de ocazie (pe timpul perioadei revoluționare); dar numele său aparține istoriei mușiceii, mai cu samă ca fondator al concertelor de amatori și ca reorganisor al concertelor spirituale, antemergătorii faimoaselor concerte simfonice, cari fac una din cele mai mari glorie ale Franciei musicale de azi, și apoi ca autor al unei

serii de quartete de coarde și alte bucăți de musică instrumentală, între cari simfoniile sale, prima scrisă în 1754, cu cinci ani mai înainte de a fi scris Haydn prima sa simfonie, ceea ce face din G. tatăl mușiceii instrumentale franceze. [T. C.]

Gossypium L., (botan.) numirea științifică pentru genul de plante, cari ne dau bumbac (v. ac.)

Gostavetu, 1) G., com. rur. în Rom., j. Olt, situată pe lunca Oltului; e formată din 3 căt. cu 2045 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 3 biserici. 2) G., com. rur. în Rom., j. Romanați, formată din căt. G. și Breznuca, situate lângă Olt, cu 1100 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 2 biserici și 1 școală. Pe teritoriul com. se găsește urmele unei vechi cetăți.

Gostina, dare veche, (dela slavonescul Goră, care înseamnă munte bun pentru pășunat). Scriitorii noștri vechi nu sînt de acord nici în privința aștei dări. Prin G. cronicarii, în genere, înțeleg darea pe oi. Episcopul Melchisedec dice, că »G. era darea pe oi și pe mascuiri.» În Muntenia, G. sau vieritul durează încă dela întemeierea principatului. La început însă se plătea în natură ca și alte dări, iar mai târziu s'a așezat darea în bani. La început era câte 3 parale pe oaie. Frații Tunuslii spun, că darea era de 10 bani pe oaie și s'a menținut și în 1769. De pe aceeași vreme nu se găsește scris mai nimic asupra G.-ei în Moldova. (Cf. I. Brezoianu, »Vechile Instituț. ale Rom.» Hrisov publ. în Uricarul lui Th. Codrescu și M. Carra, »Istoria Moldovei și a României«.)

Göta, Canalul, cel mai important canal al Svediei; 87.6 km. lung., 2.97 m. adâncime; are 58 jilipuri. S'a făcut la inițiativa contelui Platen în 1810—32 și a costat cam 14 mil. coroane. Împreună lacurile Wetter, Asplängen, Roxen, Boren, Bottenșjön și Wiken.

Göta-Elf, rîu în Svedia, 90 km. lungime. Curgă din lacul Wener la Wenersborg și nu departe de acest loc formează cataractul Trollhättan de 33 metri înălțime, pentru a cărui încunjurare servește un braț al canalului G. La Kongelf se bifurchează și formează insula Hisingen.

Gotcan, (*de pădure*), v. Găina de pădure și și Cocosul sălbatic.

Göteborg, (*Gotenburg*), capitala prov. G. și Bohus în Svedia, aproape de delta rîului Göta, cu 117,350 loc. (1896). Comerțiu și industrie înfloritoare; G. este unul dintre cele mai frumoase orașe ale Svediei; prin fiecare stradă mai însemnată conduce canal navigabil; centrul e piața Gustav Adolf cu monumentul acestuia. Edificii mai însemnate: catedrala, bis. Haga, bis. Cristina (cea mai veche) și palatul guvernului, în care a murit Carol X (1660). Are școli medii și poporale, acad. de tehnică, de comerț și școală de cl. corăbii, mușeu, bibl. bogată, colecții numismatice, zoologice și arheologice, etc. Datează dela începutul secl. XVII.

Gotha, oraș al Germaniei, împreună cu Coburg rezidența ducelui de Saxa-Coburg-Gotha, pe rîul Leine și pe linia ferată Berlin-Cassel și Frankfurt pe Main, 31,670 loc. (1895). Gimnasiu, școală poli-tehnică, șc. comercială. Porțelanărie, pânzarie, ață, lăănărie, pielărie, colorii, pompe, papeterie, comerțiu activ. Posedă castelul Friedenstein, cu

arhitectură interesantă și colecțiuni de pictură. Aci se află și cunoscutul institut geografic al lui Justus Perthes și un observatoriu astronomic. De vr' un secol se publică celebrul almanach statistic, numit *de Gotha*, relativ la genealogia suveranilor. Orașul datează din timpul lui Carol cel Mare. Landgravii Turingiei zidiră un castel în secl. XII. La 1640 Ernest Piosul obțină ducatul Gothei. La împărțirea dela 1826 ducatul trecu liniei de Saxa-Coburg.

Ducatul Gotha, parte din ducatul Saxa-Coburg-Gotha (v. ac.), 1394 km², 147,226 loc. (1890). [A. S.]

Convențiunea dela Gotha, înțelegere făcută între diferitele state germane la 15 Iulie 1851, care fixează dreptul de expulsare dintr'un stat german în altul.

Göthe, v. Goethe.

Goți, popor german și cel mai însemnat în grupul Germanilor resăriteni. În secl. I d. Chr., G.-ii se găsesc locuind lângă Vistula inferioară și Marea Baltică, de unde emigrând se întind, în a doua jumătate a secl. II, spre mează-qi. Pe la 200 ei ajung la nordul Mării Negre și ocupă, în prima jumătate a secl. III, și teritoriul roman dintre Prut și gura Niprului (*ad Moesiam*) cu cetățile *Olbia* (la gura Niprului) și *Tyras* (la gura Nistrului). În 238 G.-ii năvălesc preste Dunăre și jăfuesc provinciile romane Moesia și Thracia. În deceniile următoare, mai ales Dacia, dar și provinciile din dreapta Dunării până în Grecia, cum și ținutul nordic al Asiei minore îndură desele lor invasiuni. În domnia împăratului *Gallienus* (260—268), când imperiul roman era slăbit prin turburările din launtru, provocate de mai mulți pretendenți la domnie, cea mai mare parte a Daciei cade în mâinile năvălitorilor (G. și alți barbari). Împăratul *Aurelian* (270—275), întreprinzând restaurarea imperiului, face o expedițiune în contra G.-lor în Dacia; dar cu toată învingerea reputată asupra lor, în urma căreia la titlul de «*Gothicus maximus*» și «*Dacicus maximus*», el nu mai poate restabili ordinea de mai înainte în Dacia. Deci Aurelian încheie pace cu G.-ii, cedându-le Dacia ca unor *federati* ai imperiului roman, cu îndatorirea de a păzi limita dunăreană (271).

Locuințele G.-lor în Dacia cuprindeau numai câmpia resăriteană (Moldova cu partea resăriteană a Terii Românesce); în partea centrală și muntoasă a provinciei, care mai ales fusese colonizată și romanizată în timpul dominațiunii romane, continuă să locuiască populațiunea dacoromană, rămasă în mare parte, după scoaterea legiunilor și a provincialilor strămutați preste Dunăre (în Dacia Aureliană), sub stăpânire gotică. După locuințele lor, G.-ii se împărțeau în *Visigoți* (G. apuseni), cari locuiau în câmpia resăriteană a Daciei și pe Nistru, și în *Ostrogoți* (G. resăriteni), cari locuiau la resărit de Nistru. Prin contactul cu imperiul roman se propagă între G., mai ales la Visigoții din Dacia, creștinismul. Primul lor episcop *Wulfila* (Ulfilas), care în 348 este silit a se retrage de persecuțiunea păgânilor cu o ceată de credincioși preste Dunăre în imperiul roman, traduce biblia în limba gotică. Alți propagatori ai creștinismului la G., între cari sunt mai cunoscuți *Sf. Nicita* și *Sf. Sava*,

sufer martiriul în Dacia. Dar cu toată persecuțiunea, creștinismul (mai ales învățătura ariană) se răspândește în mod însemnat, așa că în curând cea mai mare parte a Visigoților devin creștini, deosebindu-se astfel și mai mult de Ostrogoții păgâni. În această divisiune, mărită și prin ostilitate politică, găsește pe G. invasiunea Hunilor în 375.

Ostrogoții sub regele lor *Ermanric*, care supusese pe Slavii și Finii vecini, formau pe atunci un imperiu puternic, cuprinzând aproape toată Rusia meridională. Ei cad sub lovitura Hunilor și devin supuși acestora. *Visigoții* se retrag preste Dunăre, unde primesc locuințe în Moesia și Thracia, pe când Dacia părăsită de ei cade în mâinile noilor năvălitori. Din peninsula balcanică, Visigoții sub regele lor *Alarich* trecură apoi în Italia și de acolo (după moartea lui Alarich 410) în Gallia, unde înființară un regat cu capitala *Tolosa* (415—507); în urmă, ei ocupară Ispania, înființând acolo un regat cu capitala *Toledo*, care în 711 este supus de Arabi. *Ostrogoții* rămaseră sub stăpânirea Hunilor până la moartea lui Attila (453). După aceasta, ei se ridică în unire cu înrudiții Gepidi, și risipesc pe Huni; ei ocupă apoi Panonia, pe când Gepidii iau în stăpânire Dacia, ambii ca federați ai imperiului roman. Sub regele lor *Theodorich cel Mare*, Ostrogoții trecură apoi în Italia, unde înființară regatul ostrogot cu capitala *Ravenna* (493—555), supus în urmă de împăratul Iustinian I. (Cf. Dahn, *Die Könige der Germanen*. München-Würzburg, 1861—71; Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung*. Leipzig, 1881; Dahn, *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker*; Oncken, *Allgem. Gesch. in Einzeldarstellungen*. Berlin, 1881). [D. On.]

Limba gotică face parte din familia limbilor germane și este de o deosebită importanță pentru studiul acestora, prezentând forme foarte arhaice și apropiate ale limbei sanscrite. Dintre puținele documente de l. got., cari au ajuns până la noi, cea mai întinsă și prețioasă remășiță sunt fragmentele din versiunea bibliei scrisă de episcopul Ulfilas (311—381) cu un alfabet inventat de el (Codex argenteus). Gramatică de Gabelentz și Löbe, dicționare de E. Schulze și L. Diefenbach. [Ti.]

Scriere gotică, varietate medievală a scrierii latine, usitată încă astăzi la Germani; se deosebește prin forma colțurată a caracterelor. [Ti.]

Gotic, *stil arhitectonic*, caracterizat prin predominarea lineamentelor verticale, prin puternicele propteale externe ale zidurilor (germ. Strebe-pfeiler), prin concentrarea materialului constructiv la unele locuri anumite (sistemul costatului, germ. Rippensystem), și prin folosirea aproape exclusivă a arcului ascuțit (ital. arco acuto, lat. arcus acutus, germ. Spitzbogen), care formă de arc a fost însă cunoscută în Orient cu mult mai înainte de introducerea stilului gotic. St. got. se ivesce mai întâi în secl. XII în Franția; în secl. XIII în Germania, înflorind până prin secl. XV—XVI deosebit în apropierea Rinului. Numirea de G. n'are nimic comun direct cu poporul Goților, ci i-s-a dat în Italia, (unde acest stil a devenit mai lăfit de abia prin secl. XVI) mai mult din dispreț, ca unui stil

străin, barbar, de caracter serios-moros, folosit cu predilecție de popoarele din nord de Alpi. Cu încetul stilul G. s'a lătit și preste Anglia, Spania nord-estică și preste țările scandinave. Culminațiunea și-a ajuns-o stilul G. la edificarea de turnuri de biserici, pentru care scop se pare a și fi cel mai potrivit, atât din punct de vedere estetic cât și deosebit din punct de vedere constructiv. La popoarele de pe peninsula balcanică, și preste tot din partea resăriteană a Europei, acest stil n'a prins rădăcini nici când. Stilul G. s'a dezvoltat întru câțva diferit, după regiunile în cari a fost cultivat. Așa cunoaștem un stil G. francez, german, englez, italian și G. modern. Toate aceste variațiuni de stil posed însa caracteristicile generale ale gotice, cu deosebirea, că în Franția și Italia stilul G. stă ceva mai aproape de cel romanic, posedând și dese împărțiri orizontale, pe când în țările germane prevalează verticalismul radical. Zidiri mai însemnate în stilul G. sânt: în *Franția* (ca leagănul gotice) catedralele dela: Amiens, începută la 1220, Notre dame din Paris, începută la 1163, cu multe elemente încă din stilul romanic, Chartres, cu 9 turnuri, începută la 1260; în *Italia*: catedrala dela Florența, cu renumitul »campanile», Domul de la Milano, de marmură albă, cu o mulțime de turnuri, Certosa din Pavia, apoi catedralele dela Siena, Orvieto, Luca, Bologna ș. a.; în *Spania*: catedralele dela Toledo, Burgos, Leon, Valencia, Barcelona; în *Germania*: renumita catedrală dela Strassburg, care poate servi de model tuturor bisericilor edificate în stilul G., s'a început la a. 1015, terminându-se corabia la 1275, catedralele dela Freiburg, Regensburg și Ulm, apoi ca cea mai grandioasă (cu privire la dimensiuni), Domul de la Colonia (Köln a. R.), edificat în forma crucii, cu 2 turnuri foarte înalte și cu 4 rânduri de columne în interiorul corabiei. Rotunđimea sanctuarului (Chor) s'a construit între anii 1248—1322, iar părțile celelalte în secolii următori, fiindu-se zidirea de abia în veacul present; în *Austro-Ungaria*: biserica Sf. Stefan din Viena, catedrala dela Cașovia (din Ungaria nordică), catedrala săsească din Sibiu, și ca zidiri gotice moderne: biserica votivă din Viena, bis. rom.-cat. din Vêrșet (Banat) cu 2 turnuri de o eleganță și armonie admirabilă. Primăria din Viena încă represintă un stil G. modernizat; în *Anglia*: catedralale dela Salisbury (1220—1258), York (1242), Canterbury, Lincoln și Westminster. Toate posed un exterior cam moros; în *Belgia*: catedrala dela Anvers (Antwerpen), reprezentând un gust cu mult mai perfecționat decât zidirile din Anglia. (Cf. D. Ramée, Histoire generale de l'architecture. Paris, 1860; A. Hauser, Styl-Lehre der architektonischen Formen des Mittelalters. Wien, 1884. [A. Diaconu.]

Gotland, Götland, Gothland, Gutaland, sved. *Götaland*, insulă a Svediei, în Marea Baltică, la vr'o 100 km. de coastă (Gothia). Suprafața 2981 km². și 3152 cu insulele vecine. E formată din calcar siluric și ajunge la 77 m. în cel mai înalt punct. Sol fertil, agricultură, cai și oi renumite. Miliție proprie. Singurul oraș e Visby, capitala. Construcțiuni navale, fabricațiuni de postav. Numele său vine dela Goți, cari au locuit-o. Prin secl. VIII era independentă, dar

atacurile Norvegienilor și Germanilor o făcură să se pună sub protecțiunea Svediei. La 1284 intră în *hansd.* Valdemar III al Danemarcei o cuceră, și după oarocari vicisitudini trecu iar sub Svedia. [A. S.]

Gottfried de Bouillon, ducele Lorenei de jos, capul primei cruciade. Plecă în 1096 pe Dunăre în jos spre Constantinople, după o luptă nenorocoasă cu Grecii jură supunere împăratului Alexios, trecu în Asia și se distins la cuprinderea Ierusalimului (1099) prin vitejia, bună-tatea și pietatea sa. Ales rege, refusa coroana, dicând că el nu este demn să poarte coroană de aur acolo, unde Mântuitorul a purtat coroană de spini, și se mulțămă numai cu titlul de »protector al sfântului mormânt». În 12 Aug. 1099 bătă pe Egipteni la Ascalon și muri 11 Iul. 1100. El este unul din cei mai rari reprezentanți ai cavalerismului, cavalier fără frică și fără pată.

Gottfried de Strassburg, unul dintre cei mai renumiți poeți germani din evul mediu; n. în Alsația în jum. a doua a secl. XII. Scrierea lui principală e poesia epică »Tristan și Isolda», scrisă cam pe la 1210; din cauza morții prea timpurie însă nu a terminat-o. Sfirșitul l-au scris Ulrich din Türlheim și Heinrich din Freiburg.

Gotthard, (Sanct-Gotthard), grupa principală a *Alpilor leponțini*. Din G. isvoresc, aproape unul de altul, principalele riuri ale Europei centrale: Rhône și Rin, cari curg în direcțiuni opuse, apele celui dintâi scurgându-se prin *lacul de Geneva*, ale celui de al doilea prin *lacul de Constanța*. Spre sud cătră Padu curge *Ticino*. Multe drumuri însemnate trec aici preste Alpi: *pasul Splügen*, prin care duce drumul dela Rin la *Ticino*, *pasul St.-Gotthard*, pe sub care este construită calea ferată, ce duce din Elveția spre Italia, prin cel mai lung tunel din lume (15 km.).

Gotthard, (Godehard), Sfânt, episcop de Hildesheim (1022—38), a binemeritat prin întemeierea unei școli, care a dat învățători pentru alte institute și a avut influență asupra activității literare. Hildesheim are de a-i mulțămă grandioasa catedrală. După el s'au numit munții Sanct-Gotthard.

Göttingen, cetate în Germania, cercul Hildesheim, 1286—1463 capitala principatului velleic G.; 23,689 loc. (1890); universitate dela 1737, cu o mare bibliotecă (550,000 tom.). Soc. de sciințe; tribunal, cameră de comerț, gimnasiu.

Gottschall, Rudolf de, poet și scriitor, n. 30 Sept. 1823 în Breslau, 1877 nobilitat. Multilateral și foarte productiv. A scris opere lirice, epice, tragedii, comedii și numeroase critice; a redactat timp de 24 ani foi literare, etc. Afară de aceste a scris multe cărți: Literatura națională germană în I jum. a secl. XIX (4 tom.), poetica (5 ed. 1882), etc.

Gottsched, J. Christoph, poet și estetician, n. în Königsberg, fiul unui preot protestant, † 1766 în Leipzig, unde era profesor universitar. Renumit prin lupta literară între școala saxonă, al cărei cap era, și între școala elvețiană, care recomandă ca model poesia engleză. Partisan al imitațiunii clasicilor francezi, fû învins de curentul introdus prin Lessing, contrar ori căroi imitări străine, preferind însă modelele engleze ca mai corespunzătoare geniului național german.

Gottschee, ducal în Carniolia, aparținător principelui Auersperg, 919 km² cu 25,000 loc. de viață franco-turingică, mai mult mămulari. Capitala: Gottschee, 1169 loc. (1890).

Gouda, (pron. hauda), oraș în sudul Olandei, pe ambe malurile râului Gouwe, la 18 km. dela Rotterdam, 20,037 loc. (1891). E încungiuat de grădini frumoase, are canaleuri aproape în fiecare stradă. De însemnată e biserica ref. a Sf. Ioan (Grootte Kerk), zidită în 1485, și casa orașenescă în stil gotic.

Goudimel, *Claude*, compozitor fr., (n. 1505 în Besançon, † 1572 în Lyon); 1535 la Roma pune bazele celebrei școale romane, având între elevi pe neîntrecutul Palestrina, pe Animuccia, pe Nanini ș. a. Reîntors în Paris (cătră 1555) se făcu celebru prin imnele sale scrise pentru psalmii traduși de Cl. Marot și T. de Bèze. A scris încă diferite motete, mai multe mise, și alte imne religioase, ceea ce nu împiedecă de a fi, în noaptea de 28 Aug. aruncat ca hugenot în Ron, unde-și găsi moartea. [T. C.]

Gounod, *Charles Fr.*, unul din principalii reprezentanți ai școalei moderne musicale franc., (n. 17 Iunie 1818 în Paris, † 18 Oct. 1893); elev al lui Halevy, Paer și Lesueur, obțină cu cantata *Fernand* în 1839 premiul Romei, unde se pasionă pentru studiul muzicii lui Palestrina, a cărui influență se simte în misele și celelalte compozițiuni ale sale religioase. În 1851 debută el pe scena operei cu *Sappho*, care însă nu obțină decât un succes mediocr. Dar, după câteva alte încercări (între cari trebuie a cita *le Medecin malgré lui*, la opera comică în 1858), în 1859, prin *Faust* se ridică de odată și luă rang în fruntea școalei franceze. *Faust* a ramas capo d'opera lui Gounod. Alături de aceasta trebuie a'cita între altele: *Philemon et Baucis* (1860), *la Reine de Saba* (1862), *Mireille* (1864), și mai cu samă *Romeo et Juliette* (1867). Apoi *Cinq-Mars* (1877), *Polyeucte* (1878), *le Tribut de Zamora* (1881), ș. a. În afara de teatru a scris el multă muzică bisericească, mise și alte imne, oratoriile *Tobias*, *Redemption*, *Mors et vita*, cantata *Galia*, ș. a., muzică instrumentală și corală și un mare număr de melodii pentru o voce și piano. G. a fost membru al academiei franceze și comandor al legiunii de onoare. [T. C.]

Gouter, (ojină), gustare, mâncare compusă din lucruri ușoare, servită după ameazi, între prânz și cină.

Gouvy, *L. Teodor*, compozitor fr., n. 21 Iulie 1822 în Saarbrücken, † 1896 în Paris. În 1840 se duse în Paris pentru a studia dreptul și începând în același timp studiile sale de compozițiune cu Elvart și de piano cu Herz, studii pe cari le continuă apoi în Berlin, ceea ce explică influența școalei germane și în special a lui Mendelssohn, ce se vede în stilul său. A scris mai cu samă muzică de cameră și simfonică, apoi muzică bisericească, diferite cantate și scene dramatice pentru soli, cor și orchestră, și chiar o operă: *Cid* (1863) remasă însă nerepresentată. [T. C.]

Govodarva, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, compusă diu 2 cât. cu 735 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. În această com., în vîrful piscului lui Iacob, se găsesc resturi de zidărie, probabil urmele unei vechi cetăți romane.

Govone, *Giuseppe*, general și ministru de resboiu ital., n. 1825 în Isola lângă Asti; 1866 a mijlocit alianța ofensivă și defensivă cu Germania în contra Austriei. G. s'a sinucis în 1872.

Govora, 1) *G.*, *riu* în Rom., j. Vâlcea, isvoresce din muntele Piciorul Motrului și se varsă în Olt. Acest riu dela sorginta sa până la com. Stoenesci poartă numele *Cacova* și dela com. Bârsesci în jos primesce numele *Bârsescu*.

2) *Govora*, *com. rur.* în același județ, situată lângă riul G. și formată din 3 cât. cu 1760 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura. În com. e 1 biserică și mănăstirea G. și 1 școală.

3) *Govora*, *măndstire* vestită în com. cu același nume, situată pe valea râului G., în despărțare de vr'o 3 oare de R.-Vâlcea. Această mănăstire a fost întemeiată de Radu Vodă cel Mare la 1496; în urmă a stat pustie și a fost restaurată de Mateiu Vodă Basarab; restaurarea a fost terminată de Constantin Vodă Brâncoveanu, care a zugrăvit-o. Cele din urmă reparațiuni s'au făcut pe timpul mitropolitului Filaret. La mănăstirea G. a fost o tipografie fundată pe la începutul secl. al XVII; aci imprimă la 1640 egumenul Meletie Macedoneanul »Pravila mică«; la 1641 se tipări »Căzania« sub mitropolitul Iorist; tipărirea ei fusese începută sub mitropolitul Ghendie (1638) prin popa Dobrea; la 1642 se tipări aici »Învțăturile preste toate ăilele«, după limba grecească, propuse de Melchisedek, egumenul dela lavra Dlagompli. Apoi tipografia fii strămutată lângă mitropolia din Tîrgoviște. Toate camerele, ce serveau pentru tipografie, s'au ruinat, rămânând numai locuința superiorului. Mănăstirea se întreține de stat și se administrează de un îngrijitor. [—]

Govora, *stațiune balneară* din cele mai vizitate în România, care prin compoziția apelor minerale promise a deveni o localitate de cură de renume european. Înainte cu douăzeci ani G. nu era cunoscută de loc. Atunci făcându-se sondage cu scop de a se găsi păcură, s'a dat de o apă minerală sărată sulfuroasă, care, analizată de profesorul de chimie al universității din Bucuresci Dr. Bernath, s'a constatat de o valoare extraordinară prin însemnata cantitate de iod ce conține. Analisa făcută mai târziu de Dr. Saligny, deși diferă de cea dintâi, cu toate astea confirmă caracterul eminent terapeutic al isvoarelor din G. Într'un timp, când țeara era alarmată de dorul patriotic de a cultiva și sprijini isvoarele țerii, G. deveni în câțiva ani locul de predilecțiune al bolnavilor, cari mai înainte vreme alergau la băile din străinătate Hall, Lippik. Bărbații guvernului de pe atunci, în frunte cu I. Brătianu, mergeau înainte cu exemplu. Astăzi G. prezintă o stațiune balneară modernă, care prin mica sa înălțime, prin o poziție frumoasă, umbrită de păduri, prin apele sale sulfuroase, alături de apele iodate, atrage multă lume suferindă. Dispune de băi de cadă sistematice și două piscine cu dușuri. Aceste ape sînt proprii tratamentului reumatismului, scrofulelor de ori ce natură și în special boalelor sifilitice cu toate urmările lor. Apa din puțul nou iodurat este pusă în consumație de câțiva ani. Pe lângă multe vile particulare posedă trei hoteluri ale statului, un salon restaurant, cafenea, grădină cu locuri de distracție. În tot timpul

sezonului câte o musică militară cântă de trei ori pe zi. Un medic angajat de stat stă în permanență în stabiliment pe timpul sezonului. Lit.: Dr. Popescu Zorilean, »Govora«. [Dr. Vuia.]

Gowers, (pron. gauers), *William Richard*, medic englez, n. 1845 în Londra, unde e prof. la University College dela 1870. A scris: *Manual and atlas of medical ophthalmoscopy*; *Manual of the diseases of the nervous system*.

Goyaz, 1) *stat* în Brasilia cu teritor de 747,311 km², 211,721 loc. (1888). Riu principal e Tocantins și Araguaya, navigabile, unicele mijloace de comunicațiune. Acomodat mai ales pentru prăsierea vitelor.

2) *G.* sau *Villa Boa de G.*, capitala statului G., cu 7000 loc., residență episcopescă. Se consideră ca cel mai frumos oraș din Brasilia.

Goz sau *zoand* se numește de obicei la bucate partea din urmă a produselor. El se compune din boabe sfărâmate, boabe incomplete, semințe de alte bucate și de buruieni ca neghină, măzeriche, osigă, etc. În genere sunt produse de puțină valoare și cari nu se pot întrebuința decât ca hrană pentru porci și paserile de curte, ca să aleaga părțile bune din ele, căci altfel nu se pot alege ori alegerea lor costă mai mult decât este valoarea lor intrinsecă.

Gozo (și *Gozzo*), insulă mică în Marea Mediterană, în posesiune engleză, la nord-vest dela Malta, 51.6 km², 18,921 loc. (1891). De aceeași soarte cu Malta, dela Fenicieni a trecut împreună cu aceasta la Carthaginieni, Romani, etc. Capitala Rabato. Din clădirile de pe timpul Fenicienilor mai sustau ruinele Turnului uriașilor, și ale bisericei Astartei.

Gozdsu, (pron. Gojdu), *Manuil*, politic, juriscult și filantrop român, n. în Orade (Ung., cott. Bihării) la 9/21 Febr. 1802, din părinții Atanasie Popovici, comerciant, și Ana născ. Poynar de Királydarócz. Atât în matricula botetzaților, unde este introdus fiul Manuil, cât și în a reposesilor, unde este introdusă moartea mamei sale, numele de familie al tatălui lui G. este »Popovici«, și numai unde este introdusă moartea acestuia se dăce »Robul lui Dumnezeu Popovici sau Gozdsu Atanasie.« Numele original de familie al tatălui lui Gozdsu a fost deci »Popovici«. Postul avocat din Arad, Ioan Popovici, fiul unui comerciant din Beiuș, descendent al unui preot Popovici din com. rur. Didișeni (cott. Bihării), afirma că el este rudă cu G. În toate afacerile mai momentose îl consulta, de câte ori mergea la Pesta era tot la G., de asemenea G. când mergea la Arad era oaspele lui Popovici și-l agrăia cu »nepoate«. Din acestea, apoi din împrejurarea, că comercianții macedo-români toți erau avuți, iar tatăl lui G. a fost un negustor sărac, de care n'a reas nici o avere, că macedo-românii se căsătoriau numai cu fete macedo-române sau grece, iar mama lui G. a fost din familia Poyunărescilor, care n'a fost macedo-română, ci își cualificau băieții numai pentru comerciu, până când acela dela care derivă numele de familie »Popovici« de sigur a fost preot, iar Manuil, fiul lui Atanasie Popovici sau G. era deja jurist când a murit tatăl său, se poate deduce cu positivitàte, că Manuil G. n'a fost de origine macedo-român, precum susțin unii, ci a fost român ungurean din cott. Bihării, precum și însuși susținea. Limba macedo-română și-a în-

susit-o în familia Pometa din Pesta, din care s'a căsătorit. Studiile gimnasiale și le-a făcut cu eminență în gimnasiul rom.-cat. al călugărilor premonstrei în Orade, iar cele juridice la academiile din Orade și din Pojon, unde a fost primul eminent. Mamă-sa a reposat în 22 Iulie (3 Aug.) 1816, iar tatăl său în 25 Iulie (6 Aug.) 1821, când el încă nu-și terminase studiile. După absolvarea drepturilor s'a dus la Pesta, unde, fiind avisat numai la puterile sale, ca jurat (practicant) la tabla reg., se susținea și cu instrucțiunea. Ca instructor a ajuns și în familia macedo-română Pometa, din care s'a și căsătorit la 30 Iunie (12 Iulie) 1832 cu tinăra veduvă Anastasia Vulpe n. Pometa, o frumuseță rară, ortodoxă și română zeloasă, care a avut mare înfriuriță asupra formării caracterului național al bărbatului său. Censura de avocat a depus-o la tabla reg. din Pesta în 27 Sept. n. 1824 cu calcul »preclar«, mai târziu a făcut și examenul special de »notar cambial« (notarii cambiali aveau o parte din agendele notarilor publici de astăzi) și s'a instalat ca avocat și notar cambial în Pesta. În această calitate a funcționat până în 1861, când a fost numit comite suprem în comitatul Carașului. Om simpatic și afabil, orator mare, caracter firm, jurist renumit, deși totdeauna român și ortodox pronunțat, în scurt timp a devenit unul din cei mai căutați avocați în capitala Ungariei, ba ca apărător în procesele criminale era cel dintâiu. Era autoritate juridică recunoscută în întreagă țeara. În Almanachul academei reg. de drepturi din Orade din 1888, din incidentul jubileului de 100 ani dela înființare, în care se publică numele fostilor elevi și poziția la care au ajuns, nota referitoare la Manuil G. (pag. 191), fost jurist de anul I în 1820/21, este următoarea: »Născut în Orade din părinți săraci. Ca avocat s'a instalat în Pesta, unde cu dilingința-i fără păreche și cu cunoscințele-i fenomenale juridice, în scurt timp s'a aventat la mare renume. Mai multe comitate l-au ales asesor onorar (táblabíró) etc. etc. G. trăia simplu și higienic. El bea numai apă. Era mândru de originea sa de român ortodox, din popor (nenobil), și asta o manifesta ori unde i-se da ocaziune atât cu cuvântul cât și cu fapta. La mese, unde erau și străini, nainte și după mâncare ostentativ își făcea cruce. În serbătorile Pascilor totdeauna când se punea la masă cânta un »Christos a înviat«. În casa lui numai cu străinii se vorbea în limba lor, în familie însă și cu Românii numai românește, parte în dialectul macedo-român, parte în limba noastră, care el o scia din casa părintească, iar soția sa o învățase dela el și din desele conversări cu tinerii Români, pe cari îi agrăia cu »sufletul meu«. Ceea ce nu era lucru mic atunci și nu este lucru mic nici astăzi în Pesta, casa lui atât nainte cât și după 1848 era recunoscută de casă românească, unde toți Românii erau bineprimiți și sprijiniți. În cancelaria lui advocațională aplica numai tineri Români. Trăiesc încă mulți din acei tineri universitari de odinioară, cari Duminecele și serbătorile după aniadi vara le petreceau în vila lui G., unde fără nici o invitare erau bineprimiți și ospetați. G. își petrecea cu ei, glumea și cânta cu ei cântece naționale, însuflețindu-i pentru idealuri naționale. Era unul din acei rari bătrâni din Ungaria, cari aveau firmă

speranță în viitorul națiunii române, în frățietate cu Maghiarii, despre cari nu se îndoia, că în interesul lor propriu vor crea legi mulțămitoare pentru »națiunea« română. Dovadă că până la sfârșitul vieții sale nu l-a părăsit această speranță, este însuși testamentul său, în care la punctul 7 lit. q, prevede pentru »națiunea« română o »corporatiune organică, autonomă, națională, adunare sau congres național«, »câștigată pe cale constituțională«. Contemporan și amic bun cu Șaguna, atât cu sfatul cât și cu fapta intervenind pe la guverne, îi sta într'ajutor în luptele acestuia pentru recăștigarea autonomiei bisericii române ortodoxe. Ținea mult la drepturile constituționale ale Ungariei și la cavalerismul rasei maghiare și numai dela acestea aștepta prosperarea poporului românesc, din contră Vienei nu-i da nici un creșmânt, nici când la vedere făcea câte ceva în favorul naționalităților nemaghiare din Ungaria, afirmând că tot ce face camarila (așa dicea el) din Viena pentru naționalitățile din Ungaria, nu de dragul lor, nu pentru ca să le întărească, nici din simț de dreptate face, ci numai ca să intimideze cu ele pe Maghiari, iar după ce și-a ajuns scopul, să le abandoneze, cum le-a abandonat după 1848, când cu aceleași măsuri a remunerat pe cei fideli, cu cari a pedepsit pe cei rebeli. Se provoca des și la Bucovina, unde desnaționalizarea sistematică a Românilor autochtoni a progresat sub Nemți mai mult într'un secol decât a celor din Ungaria în o mie de ani, și unde statul a pus mâna și pe averea bisericească a Românilor. Și de aceea aproape unicul punct în care nu consimțea cu conducătorii Românilor din Transilvania era: alergarea pe la Viena după drepturi naționale, chiar și după cele pătite în și după 1848.

A fost membru fondator al »Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român« dela început chiar (diploma dtdo 4 Nov. 1861). Devenind comite suprem în cel mai românesc comitat din patrie, în Căraș, înainte de toate și-a făcut planul despre compunerea reprezentanței comitatului și a corpului funcționarilor, care apoi l-a și executat astfel, ca preponderanța majorității române a locuitorilor din comitat să fie asigurată, și anume: comitetul comitatens l-a compus din $\frac{3}{4}$ Români și $\frac{1}{4}$ neromâni, iar corpul funcționarilor din $\frac{2}{3}$ Români și $\frac{1}{3}$ neromâni; astfel însă, că toate posturile cardinale au fost ocupate de Români. Nefiind în comitat atâți tineri Români cualificați, câte posturi rezervase pentru Români, înainte de restaurațiune a însărcinat pe P. Cosma și pe Dr. Aureliu Maniu să scrie la unii tineri din alte comitate, pe cari îi cunoscea de când erau studenți universitari în Pesta, ca să reflecteze și ei la posturi de funcționari în Căraș, și la congregația respectivă să se afe în Lugos. Astfel au intrat în posturi sub G. mulți tineri Români din alte comitate. Sub presiul lui s'a decretat și limba română de limbă oficială a comitatului, atunci când încă nu exista legea pentru naționalități.

Memorabilă va rămâne pentru totdeauna clasică lui cuvântare ținută în casa magnatului în 1861, în care scuza absența transilvănenilor dela dieta din Pesta, cu greșeala ce s'a comis în dieta transilvană din 1848, când s'a decretat uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără concursul Românilor, cari

erau deja popor liber. El susținea, că îndată ce s'a decretat desființarea iobăgiei și egalitatea de drept a fostilor iobagi cu fostii privilegiați, nu mai avea drept dieta compusă numai din fostii privilegiați să decidă asupra sortii Transilvaniei, ci dieta trebuia disolvată, convocată alta, la a cărei alegere să participe și poporul român și aceea să decidă asupra chestiunii uniunii cu Ungaria. Astfel s'ar fi putut evita nenorocitul resboiu civil din 1848/9 în Transilvania.

Sub presiul lui și în locuința lui țineau atunci deputații Români conferențele, în cari s'a pertratat un proiect de lege pentru egala îndreptățire a naționalităților. Proiectul stabilit în conferență l-au prezentat la comisiune, ca vot al minorității, membrii Români ai comisiunii dietale exmise anume pentru elaborarea unui proiect de lege în chestiunea naționalităților, care însă n'a ajuns să se pertracteze în plenul dietei nainte de disolvarea ei. După disolvarea dietei din 1861, cancelarul aulic al Ungariei, contele Forgach, a provocat prin o circulară pe toți comiții supremi să se declare: dacă sunt aplecați să execute fără nici o observare dispozițiunile lui sau ba? La aceasta provocare a dat G. un răspuns care merită să fie eternizat aci. »Excelența Voastră«, dicea G., »ca legislator născut veți fi sciind mai bine decât mine, că un comite suprem constituțional, atunci când execută dispozițiunile absolutistice ale unui guvern neconstituțional, nu se mai poate considera de comite suprem constituțional. Eu deci nu mă pot rezolvi să executez dispozițiunile unui guvern neconstituțional, cu atât mai virtos nu, pentru că eu sunt unicul, pe carele grația Maiestății Sale l-a ridicat din popor, și încă din poporul român, la demnitatea de comite suprem și nu vreau să dau ansă istoriei a constata, că un Român din popor, ridicat la demnitatea de comite suprem, nu și-a priceput poziția și a compromis constituția ungară.« După acest răspuns a urmat dimiterea lui G. din post »la cererea proprie«, până când alții, s. e. Gavril. Man din Marmăția, cari au dat astfel de declarațiuni, au fost suspendați numai dela activitate, denumindu-li-se administratori, până când schimbându-se situația, au fost restituiți în postul avut.

După încetarea provisorului, în anul 1866 G. a fost ales cu mare însuflețire deputat dietal în cercul Tinca, cott. Bihării, contra nepotului episcopului romano-catolic din Orade, în al cărui dominiu era cercul electoral și care a cheltuit sute de mii ca să paralizeze popularitatea lui G. La alegere G. a încheiat răspunsul său către alegători cu memorabilele cuvinte: »Voi strigați: Să trăiască G.! Eu respond: că G. numai până atunci să trăiască, până când va trăi pentru voi, pentru poporul român.« Și G. și-a împlinit cuvântul, ba mai mult, el și după moarte trăiește în fundațiunea sa pentru poporul român.

G. nu simpatiza cu Kossuth, pe Francisc Deak însă, despre care el afirma că se trage din o familie macedo-română, »Pescar« cu numele, îl stima mult, și Deak încă ținea mult la el. Această încredere i-a atras o persecuțiune fără cumpăt din partea jurnalistice române pentru definițiunea, ce a dat-o el terminului »națiune politică« cu ocaziunea pertractării proiectului de lege pentru egala îndreptățire a naționalităților. El adevă față

de propunerile celorlalți deputați români a susținut textul original al proiectului cu următoarea motivare: »Dacă aș ști că numai unul din colegii mei deputați maghiari interpretează termenul »națiune politică unitară ungară« astfel, ca sub aceea să se înțeleagă numai națiunea genetică maghiară, aș sprijini și eu amendamentele colegilor mei Români, eu însă nu admit aceasta, ci pe »națiunea politică ungară« o consider de »complex« tuturor naționalităților din patrie, între cari și elementul maghiar formează numai »naționalitate.« După G., Fr. Deak a constatat corectitatea definițiunii lui G., ceea ce însă astăzi nu mai vor să recunoască Maghiarii, nici chiar fostii deakști. Pentru aceasta cuvântare l-a luat la goană jurnalistica română, și cuvântul »Complex«, folosit în batjocură, era identic cu G. până după moartea lui, când cu testamentul său a dovedit aceea, ce adeseori accentua în viață, când amicii îl reflectau la expectorările diarelor exclamând: »După moartea lui vor vedea ei cine a fost G.«

În 1867 a fost decorat cu ordul Leopoldin cl. III, iar în 1869 numit jude la Curtea supremă a Ungariei, în care funcțiune a stat până la moartea sa urmată la 22 Ian. (3 Febr.) 1870.

Soția primă a reposat în 2 Ian. 1863 și la 8 Ian. 1864 s'a căsătorit cu Melania Dumtsa, de asemenea macedo-română, carea, dovadă înșuș testamentul lui G., l-a îngrijit cu iubire la bătrânețele sale și de care din recunoștință și dînsul s'a îngrijit în mod generos, dându-i înriurintă chiar și la alegerea membrilor reprezentanței fundațiunii sale. Fundațiunea sa, despre care tractează articolul următor, i-a asigurat pentru toți vecii un nume nemuritor între mecenajii poporului român. [Parteniu Cosma.]

Gozsdu, Fundațiunea. Manuil G. prin testamentul său ddto Pesta 4 Nov. n. 1869 (publicat în Analele Fundațiunii lui G., tomul I) întreagă averea sa, ce va rămâne după achitarea speselor de înmormântare, a datorilor și legatelor sale. o testează »acelei părți a națiunii române din Ungaria și Transilvania, care aparține la confesiunea orientală ortodoxă« în scopul: ca din aceea să se constituie o fundațiune sub numele »Fundațiunea lui G.«, din care în primul period de 50 ani să se dea stipendii (burse) tinerilor români de religia orient. ortodoxă talentați și cu purtare bună, ai căror părinți nu sînt în stare a procura educațiunea și instrucțiunea fiilor lor pe spesele proprii; în al doilea period de 50 ani se pot da stipendii și tinerilor, cari se vor pregăti pentru cariera de artiști, de preoți și de învățători; în al treilea period de 50 ani, afară de tinerii designați în punctele precedente, se vor putea da ajutoare preoților și învățătorilor cu însușiri eminente și cu familii numeroase, precum și preoților și învățătorilor bătîrîni săraci; în fine după expirarea periodului al treilea de 50 ani, afară de acestea, reprezentanța, după vederile majorității membrilor ei, va putea da stipendii și ajutoare pentru ori ce alte scopuri religioase orient. ortodoxe române, »ținînd cont de binele și prosperarea patriei comune ungare, a bisericei orientale-ortodoxe și a națiunii române.« La conferirea stipendiilor au să fie preferiți, »pe lângă cualificațiune egală și fiind de confesiunea orientală, fiii Poynarescilor din cott.

Bihării, descendenți ai rudelor lui Demetriu Poynar, moșul de mamă al fundatorului.«

Drept stipendii și ajutoare se poate distribui numai o parte a venitului net al aversei fundațiunii, și anume: în periodul prim $\frac{1}{3}$, în al doilea $\frac{2}{3}$, în al treilea $\frac{1}{3}$ părți, avînd celelalte părți a se capitalisa, iar de aci încolo capitalizarea va înceta și se va forma numai un fond de rezervă din 10% ale venitului net, iar restul întreg se va distribui ca stipendii și ajutoare; când însă fondul de rezervă va ajunge la cifra egală cu a cincia parte a capitalului fundațional, se va adăuga și acela la capital și se va forma alt fond de rezervă tot sub aceleași condițiuni. Stipendiile nu pot fi mai mari de 500 fl.

Cu administrarea fundațiunii încredințează G. o reprezentanță, care are să se compună din mitropolitul și din toți episcopii orient. ortodoxi români din Ungaria și Transilvania, ca membri naturali ai aceleia, și din două ori atîția bărbați laici, cari trebuie să fie »bărbați cu autoritate și cunoscuți ca onesti, deștepți și români orient. ortodoxi zeloși«, la a căror alegere să aibă vot decisiv fosta lui soție Melania Dumtsa, executorii testamentului până când vor fi în viață, și rudele testatorului din cott. Bihorului, cari vor purta numele Poynar de Királydaróc. Dacă în această familie »se vor afla indivizi capabili«, să se aleagă și din ei cel puțin un membru în reprezentanță. Dispune în fine, ca averea fundațiunii să se administreze la mitropolie, iar socotelile, până când »națiunea română, pe cale constituțională va căpeta o corporațiune națională, adunare națională, congres sau alt mecanism autonom«, să se dea publicității numai prin diare, iar după ce națiunea »va câștiga o corporațiune organică autonomă, la aceea se vor înainta socotelile spre aprobare«, apoi la guvern, care în puterea dreptului său de suprainspecțiune »va avea drept să rectifice greșelile, ce s'ar comite în manipulare, sau faptele contrare dispozițiunilor testamentare.« »De altminterlea — ție — eu înțeleg o astfel de suprainspecțiune a guvernului, care va fi normată și definită prin lege.«

Pe aceste baze s'a constituit fundațiunea îndată după moartea fundatorului 22 Ian. (3 Febr.) 1870. Testamentul a fost atacat cu mai multe procese, dar reprezentanța toate le-a aplanat cu împăciuire judecătorească și a făcut tot posibilul ca fundațiunea să scape de toate sarcinile și legatele testamentare, ceea ce, mulțămîta neobositului zel al membrului Ioan cav. de Pușcariu, în timp relativ scurt i-a și succes. Astăzi fiind în Ungaria și Transilvania un mitropolit și numai doi episcopi orient. ortod. români, reprezentanța stă din 9 membri. Mitropolitul și episcopii devin membri îndată ce s'au introdus în scaunul episcopesc resp. mitropolitan, iar membrii civili prin alegere. Usul este, ca din fiecare diecesă să fie câte doi membri civili în reprezentanță. În Aug. 1898, când ne-am procurat aceste date, membrii reprezentanței erau: din archidieceasă: mitropolitul *Miron Romanul*, *Ioan cav. de Pușcariu*, jude de curie în pens. și *Parteniu Cosma*, directorul executiv al instit. »Albina« din Sibiu; din diecesa Aradului: episcopul *Ioan Meșianu*, *Dionisiu Poynar de Királydaróc*, jude la tabla reg. din Orade, și *George Serb*, deputat dietal; din diecesa Caransebeșului: episcopul *Nicolau*

Popea, Iosif Gall, membru al casei magnaților și *Avram Berlogia*, jude de curie.

Representanța se întrunește în fiecare an la două sesiuni ordinare, în Martie și în August. În Martie obiectele principale sînt: censurarea rațiociniilor și inventariilor pe anul precedent și stabilirea bugetului pe anul viitor, iar în August votarea stipendiilor pentru proximal an școlar. Averea fundațiunii se păstrează și manipulează în cassa mitropolitană sub răspunderea mitropoliei. Rațiociniile censurate de reprezentanță se înaintează la congresul național bisericesc spre aprobare și numai după primirea absolutoriului dela congres, se transpune un extras al lor la guvern spre scire.

La început (în 1870) averea licidă a fundațiunii a fost 200,000 fl., iar cu finea anului 1897, după inventariul publicat în tomul IV, fasciculul IV al «Analelor fundațiunii lui Gozdu» era 1.702,093 fl. 50 cr., deși cu începere dela 1871 s'au distribuit stipendii în sume considerabile. Această prosperare extraordinară nu este numai rezultatul înțeleptei dispozițiuni a fundatorului de a se capitaliza $\frac{1}{8}$ părți a venitului net, ci mai virtos al bonității efectelor principale ale lăsamîntului, despre cari prevădătorul G. astfel dispune în punctul 7, litera c. a testamentului său: »Deoarece eu profesec cel mai strălucit viitor acțiilor institutului «Első Hazai Takarékpénztár» (Prima cassă de păstrare din patrie), din cari astăzi posed 54, acestea până când referințele patriei nu se vor schimba spre rău — de ce să o ferească Dzeu — să nu se vîndă, ba fiindcă se rentează preste 6%, nici reprezentanța fundațiunii să nu le vîndă, ci să le țină ca pe un isvor sigur de venit.» Profecția testatorului s'a împlinit, pentru că acțiile din chestiune nu numai s'au sporit prin trei emisiuni nouă cu preț favorabil pentru acționarii vechi, ci în puterea colosalei averi, de care dispune acel institut, a crescut și valoarea lor. În inventariul lăsamîntului între active figurează 54 acții de acestea à 2650 fl. cu prețul total de 143,100 fl., iar în inventariul fundațiunii pe 1897 vedem deja înregistrate 177 acții à 8350 fl. cu prețul total de 1.477,950 fl. Acții nouă a procurat reprezentanța în puterea dreptului de proprietar al celor vechi 123 cu 235,160 fl., cari cu finea anului 1897 reprezentau o valoare de 1.027,050 fl. Va să dică numai la acelea a câștigat 791,890 fl. Iar preste tot, urmînd reprezentanța sfatului profetic al lui G., cu păstrarea și cu ajutorul celor 54 acții, a sporit averea fundațiunii dela 1870 până la finea anului 1897 cu 1.099,690 fl.

Astfel a ajuns fundațiunea lui G., doară înainte de ce își închipuise fericitul fondator, să devină cea mai mare fundațiune românească în statul nostru. Fundațiunea s'a pus în lucrare în 1871 în mod modest, după resursele de atunci, și de atunci stipendiile s'au tot sporit precum a crescut suma disponibilă. Spre orientare reproducem după Anale un mic tablou:

În 1871 s'au distr. 4 stip. în suma de 600 fl.

„ 1872 „ „ 12 „ „ „ 1550 „

„ 1873 „ „ 33 „ „ „ 4347 „

„ 1874 „ „ 38 „ „ „ 5530 „

Și tot astfel a crescut progresînd, până când în sesiunea din Aug. 1898 s'au votat pentru anul școlar 1898/9, ca taxe de diplome și stipendii

pentru 122 stipendiști, considerabila sumă de 29,283 fl. 78 cr.

În sensul regulamentului pentru afacerile interne ale fundațiunii § 37, suma maximală a stipendiilor este următoarea: a) pentru școalele elementare cu începere dela a treia clasă 60 fl.; b) pentru gimnasiile inferioare și școalele reale și comerciale de asemenea categoriei 120 fl.; c) pentru gimnasiile superioare și școalele reale și comerciale de asemenea categoriei 180 fl.; d) pentru academii din provincie 300 fl.; e) pentru universități preste tot, apoi pentru alte institute superioare de învățămînt în Budapesta și străinătate 500 fl.; iar în sensul unui concludus luat în sesiunea din Martie 1899 pentru cadeți 200 fl. În sensul §-lui 34 al aceluiaș regulament »stipendiile și ajutoarele se dau pentru ori ce specialitate de studii cu excepțiunea celor pentru cariera artistică, învățătorească și preotească, putîndu-se acestea conferi numai dela anul 1920 încolo.»

De mare însemnătate este următorul concludus luat în ședința din 25 Martie 1898 a reprezentanței: »Se decide înființarea unui internat pentru adăpostirea a 50 universitari stipendiști în Budapesta, care se susține din 50 stipendii à 500 fl., din cari stipendiștii numai o parte vor căpăta în numerar, iar din rest li-se va da toată proviziunea afară de vestminte. Chestiunea edificîului se va decide în nex cu ridicarea unui edificiu nou pe întreg teritoriul, ce-l ocupă astăzi casele din Budapesta ale fundațiunii.» Realizat acest concludus va vindeca în mare parte neajunsul, ce-l produce dispozițiunea nealterabilă a fundatorului: ca stipendiul să nu fie mai mare de 500 fl., o sumă aceasta, care poate era suficientă în 1869, când s'a făcut testamentul, pentru susținerea la universitate a unui tîner sărac, nu este suficientă însă astăzi și nu va fi în viitor. Cel puțin 50 de universitari vor avea cuartir și vipt sănătos, vor pute cerceta prelegerile regulat și vor fi educați în spiritul dispozițiilor marelui mecenat G. [Parteniu Cosma.]

Gozzi, 1) *G. Gaspero*, (1713—1786), renumit poet satiric și moralist din secl. XVIII, n. în Veneția din o familie nobilă. Trăi din scrierile sale și la bătrînețe din o pensiune dată de o patroană a literaturii. A scris: Sermonii, satire, după modelul lui Horațiu, Osservatore, La gazzeta veneta și Il mondo morale, roman fabulos, relativ la moravurile timpului. Adorator al lui Dante, apără tradițiunea lui literară în contra lui Cesarotti, ș. a. și fû reformatorul rîului gust literar.

2) *Gozzi Carlo*, (1718—1806) poet comic ital., fratele lui G. G. și rivalul lui Goldoni. Cultivator al comediei dell'arte cu tipurile ei tradiționale și renumit prin punerea în scenă a basmelor (Fiabe): Amorul celor trei portocale, Femea șerpe, Cerbul rege, ș. a. astăzi uitate.

Graal, în mitol. celtică și în limba wălică (gălică) a însemnat un vas, lat ca un blid, ce pe la margini era înzestrat cu măgele și diamante. Cuvîntul a trecut în latină în forma: »garalis și a ramas în franceză graille și greal. Bardii (v. ac.), sau preoții din ordinul bardilor ținei Ceridven (v. ac.) 12 înși, dela vasul G. s'au numit și bardii sau preoții de G., ce era identic cu vasul sau căldarea ținei Ceridven, și păzitorul G.-lui trebuia să fie june nentinat,

Arthus (v. ac.) a instituit o masă (ospetare) comună, numită mai târziu și tabula rotundă, și preoții, fiecare reprezenta o stea din o zodie, respective o zodie din zodiac, ce se numia »brăul lui Uthyr Pen Dragon« (v. ac.), pe când Arthur era în locul soarelui. Acest cult s'a susținut la Celți până și sub regii lor istorici, cari au substituit pe Arthur, dar creștinismul a reformat acest cult, care era lăsat în Britania, Franța sudică și în Spania. De acest G. se ține prima tradițiune despre începerea creștinismului la Celți din Britania. În cărțile insuflăte de creștinism se spune, că Uthyr Pen Dragon, după porunca lui Merlin (v. ac.), un fel de profet celtic, în ziua de Rusalii a ales 12 cavaleri și a instituit masa G.; inai departe că U. P. D. a dis lui Merlin, că: Christos a cerut, ca să se facă o masă asemenea aceleia, la care Christos cu apostolii a mâncat cina cea de taină și să se pună un potir. Cavalerii îndată au introdus masa, numită tabula rotunda și au mâncat la masă. Astfel în loc de Arthur s'a introdus Christos, în loc de 12 preoți, 12 cavaleri (ce corespundeau și numărului celor 12 apostoli), în loc de vasul Ceridveinei, potirul și apoi sub numele G. s'a introdus sf. G., care a susținut vasul G., dar l-a numit »vasul de sacrificiu«. Cavalerii, cari au fost aleși deosebi din familiile de frunte, au introdus jocuri și petreceri în legătură cu masa comună.

[Atm.]

Graba, iuteală, pripire, etc. (v. și Acceleratiune.)

Grabow, 1) *G. an der Oder*, oraș în districtul prusian Stettin, 15,703 loc. (1890), usine de fier, șantier, școală de mateloti. 2) *G. in Mecklenburg*, capitală de cerc în Mare-ducatul Mecklenburg-Schwerin, lângă Elde și calea ferată. 4521 loc. (1891), fabr. de produse chimice și lăstare, berărie. 1669—1720 rezidența unei ramure mai tinere a ducilor de Mecklenburg-Schwerin.

Gracchus, familie celebră romană, din care frații *Tiberius* și *Gaius* încercară reformarea republicii romane și sunt cunoscuți sub numele de *Gracchii*.

1) *Tiberius Sempronius*, tatăl Gracchilor, după tribunat (187) și pretură (181) se distinsese în Spania, pentru care repurtă un triumf strălucit și fu ales consul (177). Repurtă un alt triumf, se alegea censor, în care demnitate se arată sever și câștigă iubirea poporului, se alegea a doua oară consul (163). Era căsătorit cu fiica lui Scipio Africanus, vestita Mama Gracchilor.

2) *Tiberius Sempronius G.*, cel mai mare frate fusese bine crescut de mama sa Cornelia. În 133 fiind ales tribun, își propuse reformarea republicii prin împărțirea pământului statului între cetățenii săraci. Nobilii se opuseră, dar legea trecu și o comisiune de trei, între cari era și *Tiberius*, începuse să cerceteze, cari pământuri sunt ale statului și cari particulare. Cu această cercetare trecu anul de tribunat și *Tiberius* se propuse ca tribun și pentru anul următor. Adversarii combăteau realizarea ca tribun a aceleiaș persoane și *Tiberius*, încungiuat de amici și inimici în adunare, puse mâna la cap, ca să arete partizanilor că viața lui este în pericol, adversarii diceau că cere coroana de rege. Senatul discuta asupra măsurilor de luat contra lui, când pontificele maxim P. Scipio Nasicus se sculă de pe scaun dicând »cine vrea mântuirea

statului să vie după mine.« O mulțime de senatori cu clienți înarmați cu bâte îl urmară la locul alegerii. Poporul luă fuga, *Tiberius* fu prins și ucis cu 300 de partizani. Corpurile lor fură aruncate în Tibrul.

3) *Gaius*, cel mai mic alegându-se tribun în 123 voi nu numai să dea pământ poporului, dar să și micșoreze puterea senatului și a magistratilor. Printr-o lege (l. frumentaria) se împărția grâu săracilor pe un preț mic, prin alta înființa mai multe colonii, împuțina ani de serviciu militar și hotăra ca îmbrăcămintea soldaților să se procure de stat. O a treia lege (l. iudiciaria) lua dela senat procesele de jurați și le da cavalerilor, cari astfel trecură în partea poporului. O a patra lege (de civitate sociis danda) acorda Italicilor cetățenia și-i atrăgea în partea poporului. În 122 nobilii îl combăteau cu multă iscusință câștigând pe un alt tribun (M. Livius Drusus), ca să facă poporului promisiuni mai mari ca G. Acesta lipsind 7 săptămâni din Roma spre a înființa o colonie la Cartagina, găsi popularitatea sa micșorată și cădu la noile alegeri. Adversarii voră să desființeze legile lui, el chemă o adunare de popor, în care se întâmplă ceartă și lictorul consulului fu ucis. Consulul luă puterea discreționară și atacă pe G., care se retrăsese pe Aventin. G. și ai săi fură puși pe fugă, apoi ca să nu fie prins, puse pe un sclav să-l ucidă. Poporul ridică mai târziu statui fraților G., iar pe locul unde fuseseră uciși construi capele.

Gracian, *Balthasar*, călugăr jesuit și scriitor spaniol (1582—1658), renumit prin stilul său artificial, obscur și afectat. Intre numeroasele sale scrieri de teologie, morală și filosofie, cea mai răspândită e *Manualul și arta prudenței*, tradus în deosebite limbi. În limba germ. e tradus de Schopenhauer după original, sub titlul *Hand-Orakel und Kunst der Weltklugheit*.

Gracioso, (*ital.*) grațios, cu grație, cuvânt întrebuințat în muzică ca termen de expresiune.

Grad, una dintre părțile, în cari e divizat un întreg; s. e. în geometrie cercul e divizat în 360 G.-e. Un G. (°) se împărțese în 60 minute ('), fiecare minută în 60 secunde (") și fiecare secundă în 60 terții ("""). Toate instrumentele matematice și astronomice, ce se folosesc pentru determinarea unghiurilor, sunt divizate în G.-e; asemenea sunt împărțite în G.-e toate cercurile trase în jurul pământului și altor corpuri ceresce. În G.-e e împărțit termometrul (v. ac.) și a. m. d. Conținutul soluțiunilor încă se exprimă în G.-e.

În gramatică Gradul arată măsura, în care se află însușirea cutare la felurite obiecte. La comparațiunea adjectivelor (și a unor adv.) deosebim 3 grade: *positivul* (*bun*), *comparativul* (A. e *mai bun*, decât B) și *superlativul* (A. e *cel mai bun*). Insușirea se poate arăta în grad înalt și fără comparațiune (superlativul absolut): *foarte bun*, *prea bun*, etc.

Grade ierarchice, v. Ierarchia.

Gradațiune, figură de stil, care înalță sau coboară treptat o idee. G. poate fi de două feluri: *ascendentă*, când se mai numesce și *climax* (grec.) și *descendentă*, *anticlimax*. [*]

Grădina, o bucată de teren, împrejmuită de zid sau gard de scânduri, lațuri, nuele, pământ,

piatră, fier, etc., care servește la tot soiul de plantațiuni de utilitate și de plăcere. Grădinile se împart după scopul lor în: pur științifice sau grădini botanice (v. ac.), în grădini de ornament (parcuri), în grădini de pomi (pomieturi) și grădini de legume (zarzavat).

Grădinile, alăturate stabilimentelor de construcțiune populară (școalelor primare), cu scopul de a produce materialul intuitiv necesar instrucției, se numesc *grădini școlare*. Ele servesc în același timp ca loc de aplicațiune practică a cunoștințelor dobândite de școlari în ramurile științelor naturale (horticultură, pomologie). Plantele cultivate în ele nu au să cuprindă decât pe cele usitate în localitate, ori de interes de a se introduce, cerealele principale, plantele furagere și plantele rădăcinoase industriale, pomii roditori, cum și să urmeze o rotațiune sistematică în cultura lor de model pentru cultura mare. În timpul mai nou instituirea de asemenea grădini tinde a deveni din ce în ce mai generală.

Grădini de copii se numesc institutele de educațiune pentru copiii cari n'au ajuns încă la vîrsta de învățămînt obligator. Intemeietorul lor a fost pedagogul german *Froebel*, de aceea ele se numesc și *grădini sau școale froebeliane*. Scopul acestor institute este a cultiva predispozițiile firești ale copilului și a-l prepara astfel pentru învățămîntul serios. Mișloacele sînt jucăriile și jocurile. Printre jucării sînt: mingea, bile colorate, cubul, cilindrul, corpuri prismatice, bețișoare, boabe, fășii de hîrtie de împletit, de încopciat și de împăturat, modelări în argilă, lucrări în grădină, etc. Jocurile sînt tot felul de mișcări libere și regulate, însoțite de cântece în tact. Predispozițiile spirituale se cultivă și prin conversații și istorisiri ușoare. De aceasta educație preparatoare se împărțeau într'un timp numai copiii familiilor mai cu dare de mînă din orașe, unde s'au putut înființa asemenea institute. În timpul mai nou, instituțiunea G. de copii s'a mai generalizat, simțindu-se trebuința îngrijirii copiilor, în deosebi în familiile sărace, unde părinții, pentru a câștiga hrana trebuincioasă, sînt nevoiți a părăsi copiii lor ziua înțreagă, lucrînd la cîmp sau în fabrici. În acest scop ea tinde astăzi din ce în ce mai mult a deveni o instituțiune de stat. Scopul curat pedagogic al grădinilor de copii e alterat, pe alocurea, prin tendințe străine de menirea adevărată a acestor așezăminte. O asemenea tendință este înființarea grădinilor de copii cu scopul de a înlocui dela început, ușor și pe nesimțite, limba mamei copilului, cu un idiom străin. (Istoria Pedagogiei de Eliade, Pipos, Borgovanu).

Grădini zoologice, grădini unde se țin animale, fie indigene, fie din țările tropice. Fiecare animal își are cușca sa, și loc unde se poate plimba, înota, ș. a. astfel ca publicul să le poată studia modul lor de viață. G. zoologice sînt foarte instructive și au contribuit foarte mult la cunoașterea vieții animalelor. G. sînt plantate cu arbori și locurile unde stau animalele întocmite astfel, ca și când animalele ar fi în mediul lor. Este interesant a vedea când li-se dă hrana, la anumite timpuri ale zilei. Cele mai vestite G. zoologice sînt în Londra, Paris, Berlin, Frankfurt pe Main, Viena (Schönbrunn).

Grădina țărilor în mitol. greacă. Pe o insulă fericită a Oceanului (Marea lumii) dela apus, în prejururile apusene și nopțatice, acolo, unde e începutul și aprofundimea cerului și a pămîntului, la marginile întinerului etern, unde nu străbate nici un navigator, aproape de Gorgoane (v. ac.) a fost grădina țărilor. Aci în grădină era pomul cel de minune sau mărul cel miraculos cu merele de aur, podoaba cea mai frumoasă a grădinei țărilor. La nunta țărilor Hera cu Zeus, Gaea (pămîntul ca personificațiune) a produs mărul și merele de aur, pentru ca să serbătorească și preamărească nunta țărilor mai înalți, și pămîntul în grădina țărilor, împărțitor de toate binecuvîntările, a dat țărilor darurile sale cele mai splendide, și într-o pleuită neîntreruptă, fructuositate neeshauriată, căci acolo curg izvoarele de nectar și ambrosia pentru țărilor, și acolo a fost toată dulceața și fericirea vieții. G. se numește și numai G. Herei, care paza pomului și a merelor de aur a încredințat-o draconului (bălaur) Ladon și Hesperidelor (v. ac. și art. Elysion). După miturile mai târzie, insula fericită s'a pus pe la muntele Atlas în Africa și pe la columnele lui Hercules, (stîncile strîmtoarei de mare între Africa și Spania, iar merele Hesperidelor s'au creștut a fi portocalele), de pe lângă muntele Atlas. Dar pomul din G. e ceriul, merele sînt stelele; Ladon e reprezentantul întinerului, iar Hesperidele sînt fetele Serii, respective ale Noptii, ca personificațiuni. [Atm.]

Grădina în poveștile românești. Din cei 12 frați, cel mai mic luîndu-și merinde se duse într-o G. cu mere de aur și își întinse masa. Acolo veni fata cea cu păr de aur, însoțită de 6 fete cu părul de argint. După ce mîncară și beură, voinicul luă cu sine pe fata cu părul de aur. În pov. lui Argir se spune, că tatăl său avea o G. cu un măr frumos, care seara înflorise, preste noapte se coace și rodesce mere de aur, dar vine cine vine și le fură (v. Hesperidele). Împăratul verde avea o G. fermecată. Ea făcea minuni cu oamenii, cari treceau pe lângă ea; cel ce era tînăr se făcea bătrîn; de era bătrîn se făcea tînăr, de era fată ori nevastă, devenia împovărată. [Atm.]

Gradisca, v. Görz.

Grădiște, (magh. *Várhely*), comună rurală în Țeara-Hațegului, cott. Hunedoarei, cu 1005 loc. Români. Aici a fost capitala Daciei *Ulpia Traiană*. Ruinele ei se cunosc și acum, remășițe de ziduri, pivnițe, etc. Ele au aspectul unui cimiter. G. este clădită în parte pe aceste ruine, iar spre comuna vecină Ostrovul-mare se cunoaște calea romană și de ambele ei laturi cimiterul fostei capitale. Printre ruine s'au desgroat multe antichități romane, precum statue, mosaicuri, monete și arme romane, etc. În G. se află reședința protopopiatului român gr.-cat. al Ulpiei-Traiane, care numeră 14 parohii și 14 filii, cu 11,920 loc.

Grădiște, două com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, situate pe malul stîng al riului Buzău: *G. de jos* cu 564 loc., 1 biserică și 1 școală, și *G. de sus*, compusă din 4 căt. cu 1592 loc. (Dicț. geogr. 1896), 2 biserici și 2 școale. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Grădișteanu, familie veche din Valachia, cunoscută din secl. XVI, când trăia un *Neagoe*

logofet și fiul său Vlacul la 1590. Din aceștia descinderă mai târziu *Bunea G.* vistierul (1680), de care vorbesc cronicile muntenesci adesea, împreună cu tatăl său *Nica G.* (1663).

1) *Grădișteanu, Grigore*, bărbat politic, m. on. al Acad. rom., n. 14 Oct. 1816 în Bucuresci, † 28 Febr. 1893. Amestecat în revoluția dela 1848, amic intim cu Eliade, Tell și Goleșci, G. e numit director al ministeriului de interne, trimis la Constantinopol într-o deputațiune, care avea să expună dorințele țerii, și în fine exilat la intrarea Turcilor în România. Atunci se stabilește la Paris, colaborează la diverse ziare și prezintă congresului din Paris un memoriu asupra unirii principatelor sub un domn străin. La 1858 reîntră în țeară și lucrează pentru unire și alegerea lui Cuza. Dela 1863 G. se retrase din viața politică.

2) *Grădișteanu Const.*, om politic român, n. 1830, † 1890, și-a făcut studiile juridice în Franța. În patria sa membru al partidului conservator, a fost 20 Apr. până 18 Dec. 1870 ministru de finanțe în cabinetul Manolache Kostachi (Iepureanu), apoi de mai multe ori deputat și 1890 president al Camerei.

3) *Grădișteanu, Petru*, om politic și avocat român, n. 1841, și-a făcut studiile juridice la Paris și a îmbrățișat în țeară cariera de avocat. De timpuriu intrat în mișcarea politică, a fost la început conservator, apoi membru al partidului liberal înaintat și mai totdeauna ales deputat sau senator. Credincios memoriei lui Cuza-Vodă, susținător al aspirațiilor naționale, s'a distins în parlament prin inițiativa unor modificări legislative. (1877 legea pentru societatea dramatică, 1879 pentru desființarea clauzei penale la împrumuturi, 1881 pentru restringerea urmăririi lefurilor și pensiunilor). La 1870 a fundat *Revista contemporană*, care n'a durat mult timp, și a scris câteva broșuri literare și politice.

4) *Grădișteanu, Ion*, fiul lui Constantin G. (v. ac.), n. 1861 la Bucuresci, și-a făcut studiile juridice la Paris și s'a întors în țeară la 1884. Ca membru al partid. conservator a fost dela 1888 încoace de mai multe ori ales deputat în camera legislativă și s'a distins prin apărarea zeloasă a cauzei Românilor din Austro-Ungaria.

Gradivus, un predicat al zeului Mars, cu înțele de: pășitor, pornitor, asăltător în resboiu.

Graduale, (*neolat.*) în biserica latină la liturgia scurtul intermezzo dintre cetirea epistolei și a evangheliei. G. se numește și cartea, care conține astfel de cântări.

Gradus ad Parnassum, titlul unui dicționar latin pentru folosul versificatorilor, de iesuitul Aler (1702; ed. nouă, a VIII, de Koch 1879), cum și mai multe studii: pentru contrabas de Fux, pentru pian de Clementi, pentru violină de Dont, etc.

Grăee, (*greiele*), în mitol. greacă căruntele (betrânele, babele), cari cu părul cărunt au venit pe lume. Ele sunt fetele lui Phorcys, domnitorul preste toți monștrii mării, și ale ființei Cheto, marea, ca locuința grozăviilor. G. sunt trei surori, cari locuiesc la capătul lumii, în apusul Oceanului, pe unde locuiesc Nyx (noaptea) împrejurul lui Atlas și al Hesperidelor. Numele lor sunt *Pephredo*, *Enno* și *Deino*, toate trei au numai un ochiu și un dinte la olaltă, și-i întrebuițează

pe rând, dar ele știu multe taine. Perseus a plecat la ele și ajunge tocmai când își schimbau ochiul și dintele, și nu vedeau pe Perseus, și acesta le luă ochiul și dintele. Ele plâng, se tânguiesc și le cer înderet, dar Perseus nu vrea să le dea, până ce ele nu-i vor arăta drumul, și spune, unde locuiesc nimfele, cari au coiful lui Aides, păpușii cu aripi ai lui Hermes și sacul (v. Lucruri minunate). Ele îi spun, iar el redând ochiul și dintele, pornesce la Gorgoane (v. ac.). G. se explică ca personificațiunile monstruoșității mării, a cursului năvălitor al valurilor mării, cari năvălesc ca și oarbe și se lovesc de stânci și de termi, iar părul cărunt se aseamănă spumei de pe mare. [Atm.]

Graefe, 1) *Carol Ferdinand de G.*, chirurg german, n. 1787 în Varșovia și † 1840 în Hannovera. Și-a câștigat merite prin introducerea chirurgiei științifice și a operațiunilor plastice la clinica din Berlin.

2) *Albrecht de Graefe*, oculist celebru la Berlin, n. 1828 și † 1870 aproape nebăgat în samă, după ce ajunsese vestit în toată lumea. Înaintea lui nu se putea împiedeca dezvoltarea *glaucomului*, pe care el l-a combătut prin *iridectomie*. Lucrările sale le-a publicat în *Archiv für Ophthalmologie*.

Gräfenberg, loc de cură climatică și hidroterapie în Austria, renumit în toată lumea prin faptul, că e primul stabiliment de această categorie, fundat de apostolul curei cu apă rece *Priessnitz* în 1826. G. alături de orașelul *Freiwalddau* are o climă din cele mai salubre, la o înălțime de 620 metri, cu o mulțime rară de izvoare cristaline cu apă rece și cu un aer îmbalsamat de exhalatiile bogatei vegetații de pini și brați. Stabilimentul e și astăzi proprietatea familiei fundatorului, iar dirigentul tratamentului este compatriotul nostru Dr. Hosanu ca medic angajat de familia *Priessnitz* de 20 ani. Români vizitatori are stabilimentul cu toată distanța mare 40—50 la an. În 1888 regele Carol a stat 5 săptămâni în G. Prin înalta sa munificență s'a instituit *Isvorul Regelui Carol*. Viața este ieftină, simplă, conform tratamentului ce pretinde hidroterapia. (Cf. Monografia edată de Comisiunea de cură.) [Dr. Vuia.]

Grafece, *artele*, arta de a scrie, a desemna, a picta și acelea, cu ajutorul cărora originalul odată scris, desemnat sau pictat, se poate reproduce într'un număr voit de exemplare. Cea dintâi descoperire pe terenul artelor grafece a fost *Xilografia*, sau gravarea (taierea) în lemn mai cu samă de figuri. Aceasta a dat ansă la descoperirea *Tipografiei* (arta tipografică) la 1440 de Ioan Gutenberg. Taierea repetită a unui și aceluiași tip se chiamă *Politiție*, iar reproducerea prin turnat (fondat) *Turnătorie* sau *Fonderie de litere*, apoi arta de a *taia matrice* (*Stempel-schneidekunst*). Prin arta turnătorilor de aur s'a descoperit *Chalcografia* sau gravarea în aramă cu dalta, acul, sau apă tare. Gravura în lemn se făcū indispensabilă pentru presa tipografică, și pe la 1500—1530 ajunse în floare, iar dela această epocă decădu încetul cu încetul până în secl. XVIII. În intervalul acesta *Gravura în aramă* (*Kupferstecherkunst*) făcū progrese universale, și reproducerea aceasta reda ilustrații mai fidele decât gravura în lemn. La începutul

secl. XVIII artel grafice au început a-și lua un avânt mai mare, și ansă la aceasta a dat descoperirea *Litografiei* sau tipărire de pe piatră, prin Senefelder la 1796. Aceasta înlesnea ori căru desenator a-și copia desenul, cu ajutorul cernelei speciale, pe piatră, care se lucra mai lesne decât lemnul și metalul. Prin aceasta s'a descoperit *Siderografia* sau gravura în oțel la 1820. Artă tipografică făcuse mici progrese până la începutul secl. XVIII, deoarece turnătoria de litere și artă de a tăia matrițe regresase cu desăvîrșire. Câteva decenii de ani în urmă Francezii și Englezii recăstigară terenul pierdut, iar Germanii prin descoperirea presei tipografice cu mare iuteală (Friedrich König 1810) decisera lupta artelor grafice în favorul artei tipografice. Lipsa cea mare de a reproduce ilustrațiuni bune și ieftine dădu ansă la o mulțime de descoperiri ca: *Litografia înaltă* (Hochlitographie) sau gravarea în piatră, clișeu obținut se putea tipări pe presa tipografică; *Metallectipografia* (Metallectipographie) gravura de aramă înaltă; *Chemitipia* (Chemitypie); *Glifografia* (Glyphographie); *Chalcotipia* (Chalkotypie); *Metalografia* (Metallographie); *Zincografia* (Zincographie); *Paniconografia* (Panikonographie); *Pantograf* de cauciuc, etc. etc. După multe încercări s'a putut pune și *Fotografia* în serviciul artelor grafice, care și ea la rândul ei a dat ansă la o mulțime de descoperiri, ca: *Heliografia*, *Albertotipia*, *Fotolitografia*, *Dollastipia*, *Similigravura*, *Galvanoplastica*, etc. Fotografia aplicată la artel grafice, face din ce în ce progrese uimitoare. Din nenorocire pentru noi Români, fără deosebire de țară, la noi artel grafice stau pe o treaptă foarte jos, iar artă tipografică regresează în loc să progreseze, din cauză că oamenii, cari sunt chemați să propage cultura, nu dau nici cea mai mică atențiune acestei arte, și nu cresc oameni cu cunoștințe tehnice mai vaste.

Grafie, mod de scriere, în ceea ce privește alegerea caracterelor (G. cirilică, latină, etc.) și valoarea ce li se dă (G. istorice, etimologice, fonetice).

Grafit, mineral, carbon cristalizând în lamele monocline; are luciu metalic și culoare neagră. Foarte răspândit în sisturile cristaline, (sisturi grafitoase) în gneisuri, calcaruri cristaline, granule, etc., rar în meteorite. În România se întâlnesc sisturi grafitoase mai ales în grupul superior al cristalinului; Buliga (munții Vulcan); Cerbu (munții Lotrului), etc.; mai rar e G. în calcarurile cristaline din munții Lotrului sau în granule și pegmatite ce străbat grupul superior. Gisemintele import. de G. sunt în Bavaria, Boemia, Moravia, Siberia de sud, California, N.-Brunsvig, Ceylon, etc. Se întrebuințează în fabricarea creioanelor, pentru creusete, pentru poleiul obiectelor de fontă (plombagiu), etc. G. se reproduce și la fabricarea fontei.

Grafofon, unii inventatori de fonograme au denumit aparatele lor G.

Grafofonul lui Tainter este mult mai simplu și mai ieftin decât fonografii lui Edison. Consistă din un cilindru acoperit de ceară galbînă și pus în mișcare de rotațiune prin un pedal. O lamă de mică vibrantă, destinată a primi sunul, pune în mișcare un cuțitay de oțel, care face

o tăietură în ceară. Pentru ca aparatul să poată repeta cuvintele înregistrate, placa de mică vine înlocuită prin o placă de celulosă, în mijlocul căreia e fixat un ac, care parcurgând cu vârful lui tăietura făcută pe ceară, pune în mișcare membrana de celulosă și se reproduce în aer sunetele înregistrate. Placa de celulosă e cuprinsă în o cutie de ebonită, de unde, prin un tub de cauciuc, sunt conduse undele sonore la urechia auditorului. Uneori cilindru acoperit de ceară galbînă vine înlocuit prin o placă de cauciuc, prinsă pe un platou, care e pus în mișcare cu un pedal.

Micro-Grafofonul lui Bettini. S'a observat, că Fonogramele ordinare nu înregistrează complet și exact cuvintele și în genere sunetele ce le primesc. Bettini, ofițier în armata italiană, basându-se pe faptul, că din cauza că membrana vibrantă are unele puncte, sau chiar linii, cari nu sunt impresionate uniform de undele sonore, a înlocuit membrana vibrantă a Fonografului prin mai multe membrane mici, cari toate impresionează pe același ac. A obținut astfel Micro-grafofonul său, care reproduce sunetele și cuvintele foarte exact, și face ca aceste să se audă chiar la distanță.

Grafologia, artă de a cunoaște caracterul unui om din felul scrierii sale. Un învățat italian, Camillo Baldo, a scris un tratat asupra acestei materii la 1622. Cf. Michon, *Système de graphologie*, Paris 1875.

Grafospasm, spasm în degete, ce se ivesce la scrierea intensivă.

Grafostatica, s. *Statica grafică*, determinarea stabilității unei construcțiuni (pod, coperiș, etc.) prin calculare, al cărei rezultat se induce în un desen geometric. G. e foarte folosită de către ingineri.

Grafotipia, metod de a fabrica plăci pentru tipar, ați înlocuit prin zincografie. O placă de metal se învelește în cretă pulverizată și comprimată în o presă idraulică; pe aceasta se scrie sau desemnează cu negreală, apoi se șterge cu o perie udă; părțile plăcii, neatinse de negreală, se șterg mai adânc, iar cele scrise rămân mai ridicate. Din placa aceasta apoi se face pe cale galvanică un clișeu de tipar.

Graham, (pron. grehem), familie scoțiană, care își derivă originea dela eroul legendar Graeme din secl. V. 1) *G. Iacob Robert George*, om de stat englez, n. 1792, † 1861. În mai multe rânduri ministru; 1844 aflându-se, că la cererea lui Metternich, agenții sei au violat secretul epistolar, prinzând epistolele lui Mazzini, parlamentul englez l-a constrâns să-și dea dimisia. 1852—55 de nou ministru la resortul marinei. 2) *G. Gerald, Sir*, general englez, n. 1831. A luat parte la războiul crimee (1854), războiul chinez (1860), sub comanda supremă a lui Wolseley a învins pe Arabi pașa Egyptului, ceea ce i-a câștigat mare renume; pe Osman Digma înusă (1884) nu l-a putut învinge, spre a mântui Chartumul și pe pașa Gordon. 3) *G. Toma*, chimist, n. 20 Dec. 1805 în Glasgow, † 16 Sept. 1869 în Londra. Prof. univ. în Londra (1837—55). Scr. principală: *«Elements of chemistry»* (1844—45, 3 vol.) a apărut și în traducere germană.

Grahamsland, continent în Marea ghețoasă sudică, la distanță cam de 10° dela Capul-Hoorn,

între 56—67° long. vestică. A fost descoperit de căpitanul Biscoe cu ocaziunea expedițiunii din 1831—32. Este cunoscut litoralul în lungime de 250 km.

Grahasta, la Indi preoți de pagode și de case (v. Brahmanii).

Grain, (pron. gren), pondul aurului și argintului = 0.8119988 gr. La giuvaere 4 g. = 1 carat = 0.205537 gr.

Graiul, mod de vorbire, îndeosebi vorbirea proprie unei provincii (graiul moldovenesc, ardelenesc, etc.) sau unei clase de oameni (graiul literar, popular, cazon, etc.).

Grajd sau *poiata*, se numesc clădirile destinate locuinței vitelor pentru a le protege de intemperii mai cu samă pe timpul iernei. G. sînt construcții masive de zid ori de lemn și ocupă loc de frunte între clădirile rurale. G. ușoare se numesc *poiete*, și atunci sînt făcute numai din gard de nuele, nelipite ori lipite cu pămînt. G. în economia rurală română este împreunat cu șopronul, formînd partea stîngă a șurei, avînd alături aia sau fața șurei, și opus de ele ferda pentru încăperea recoltelor în spice și a fînului. Podul G.-lui se numește *șop* sau *șopron* și servă la conservarea nutrețului. În sistema economică germană la Sași și Șvabi G.-ul, unul sau mai multe, sînt lîpite de casă și în aceeași linie cu ea, dar sînt despărțite de șură. G. deschise cu un singur pîrete despre nord se numesc coșare, salvane, ocoale și perdele.

Grăjdana, com. rur. în Rom., j. Buzéu, situată pe ambele maluri ale riului Nișcov; e formată din 7 căt. cu 1540 loc. (Dicț. geogr. 1892); com. are 4 biserici și 1 școală. Pe teritoriul com. se află schitul de călugărițe *Barbu* (v. ac.) și ruinele fostei mănăstire de călugări G., care a dat numele acestei com., fondată între 1580—90. Această mănăstire mai tîrziu a depins de mănăstirea Pantelimon. Loc. cultivă numai porumb; se mai ocupă cu lemnăritul; femeile țes borangic, iar călugărițele dela schitul Barbu țes un mohair ales și mult căutat.

Gral, v. Graal.

Gram, unitatea de pond în sistemul metric, = cu greutatea unui centimentru cubic de apă destilată, cântărită într'un spațiu gol pe lângă o temperatură de 4° Celsius ori 3 $\frac{1}{2}$ ° Réaumur. Semnul comercial = gr. 10 gr. = 1 decagram, 100 gr. = 1 hectogram, 1000 gr. = 1 kilogram, $\frac{1}{10}$ gr. = 1 decigram, $\frac{1}{100}$ gr. = 1 centigram, $\frac{1}{1000}$ = 1 miligram.

Grama, *Alexandru Dr.*, canonic și scriitor rom., n. 8 Ian. 1850 în Blaj, a studiat teologia în Blaj, filosofia în Viena, apoi un an și jumătate a propus fisica în gimnasiul din Blaj. În 1873 fu chirotonit preot celibat și în 1874 fu trimis în institutul Sf. Augustin din Viena, de unde se întoarce doctor în teologie la 1877. Dela 1877—1893 a fost profesor de istoria biser. și de dreptul canonic la facultatea teologică din Blaj, 1879—1884 prefect de studii în seminariul teologic, 1884—1892 rector în seminariul studenților gimnasiali întemeiat de mitropolitul Vancea, și 1892—1896 rector în seminariul teologic. În 1889 fu ales canonic teolog în capitul din Blaj. A fost profesor distins, bărbat erudit și foarte activ și pe terenul administrațiunii bisericesci. † 12 Iunie 1896. A scris și publicat în Blaj următoarele

opere: 1) Principiile morale ale religiunii creștine, pentru gimnasii, (1878); 2) Introducere în cărțile sf. Scripturi, pentru gimnasii, (1878); 3) Elemente de istoria bis. universală și particulară a Românilor, pentru gimnasii, (1879); 4) Istoria universală a biser., pentru seminarii și us privat, (1881); 5) Explicarea mecanică modernă a naturii și credința în Dumnezeu, (1881); 6) Foaia bisericească, publicațiune periodică, (1883 până 1886); 7) Istoria bisericii românești unite cu Roma, (1884); 8) Eminescu, studiu critic (1891); 9) Instituțiunile calvinice în biserica românească din Ardeal (1895) și numeroase articole în »Unirea« din Blaj, la a cărei înființare a conlucrat.

[Dr. Aug. Bunca.]

Gramatic, cel ce se ocupă cu studiul gramaticei. În antichitate, cel ce se dădea studiului limbii și literaturii în general, filolog. Colecțiuni de scrierile păstrate ale G.-ilor greci s'au publicat de Bekker, Cramer, Dindorf, ș. a., ale celor latini de Lindemann, Keil, ș. a.

Gramatica, disciplină filologică, care se ocupă cu cercetarea organismului limbilor și a legilor structurii lor. Părțile principale ale gramaticei sînt *fonologia*, *morfologia* și *sintaxa*, (v. ac.). G. este sau empirică, mîrginindu-se la descrierea stării în care se află o limbă în prezent sau în care se afla într'o altă perioadă dată, sau istorică, urmărind schimbările, prin cari a trecut limba în cursul timpurilor și căutând a le explica. Bazele gramaticei ca știință s'au pus de Greci, mai ales de școala filosofică din Alexandria, căreia îi datorim împărțirile cele mai importante și stabilirea terminologiei gramatice. V. și Filologia, Linguistica și Română, limba. [Ti.]

Grămătițescu, *George*, colonel de artilerie, n. 1846, ajutorul inspect. artileriei, fost elev al școlii militare din București și al școlii de aplicațiune de artilerie și geniu dela Fontainebleau. A luat parte ca căpitan la asediul Plevnei în 1877, unde a comandat bateria 2-a postată pe stînga Vidului între D.-Etropol și Opanez. La ieșirea lui Osman din Plevna (28 Nov.), Turcii surprind, la favoarea unei ceți groase, anteposturile rusești ale generalului Granefski, omorau caii și personalul artileriei ruse înainte ca acestea să poată trage un foc, atacă cu baioneta trupele liniei întăii și le fugăresc către Gorni Etropol. G. deși remas în aer cu bateria sa, susține focul în timp de 2 $\frac{1}{2}$ —3 ore, în care timp consuma peste 800 proiectile aruncate în formațiunile strînse ale armatei lui Osman, care împinsă în piept de rezervele rusești se retrage spre Vid. Bateria G. putea fi distrusă de artileria turcească, dacă obusele acesteia nu s'ar fi îngropat prea adînc în pămînt moale, unde nu mai puteau face explozie. Căpit. G. a fost felicitat la revista împăratului de generalul Daniloff în numele M. S. Țarului. Toate gradele până la colonel G. le-a obținut în arma sa, unde a comandat un regiment de artilerie de câmp, unul de cetate, mai tîrziu îndeplinește funcția de comandant al artileriei cetății București, fost profesor al cursului de artilerie la școala de artilerie și geniu din București. Posedă mai multe decorațiuni.

Gramatit sau *Tremolit*, mineral, varietate de amfibol monoclinic, se găsește în cristale albe, baccilare, uneori fibroase, mai ales în calcaruri

cristaline și dolomite. În Rom. se întâlnește în calc. crist. din munții Făgăraș și din Suceava.

Graminee, (botan.) familie de Fanerogame Monocotiledonate, seria Glumiflorae (v. ac.). Majoritatea lor sunt ierburi anuale prin părțile aeriene, perene prin cele subterane; unele însă sunt lemnoase (Arundo, Bambusul). Tulpinele lor, de regulă simple, rar ramificate (Bambusa), sunt divizate în noduri și întrenoduri, acelea totdeauna pline, acestea mai ales goale în interior (paiele de cereale, culm de Bambusa), altedăți pline (cocenii de Porumb, de Sorgho, de Trestia de zahăr). Dela noduri ies frunzele cu vagina desvoltată, marginile vaginei rar sudate, și cu ligulă la locul de unde începe limbul; frunzele sunt distice iar limbul e lung, cordelat, cu nervațiune paralelă; rar frunzele au pețiol (Bambusa). Florile lor ermafrodite, provădute cu Glume, Glumele și Glumelule, au 1—6 stamine, un carpel cu 1—3 stile și cu un singur ovul campilotrop; florile sunt grupate în spicule și acestea în panicule sau spice compuse. Fructul, impropriu dis semănță, e o *caryopsă*, rar o bacă sau nucă, conține un albumen abundent și un embrion cu 2 cotiledone, neegale, unul mare, dis *scutellum*, altul mult mai mic sau lipsind cu desăvârșire. Această familie foarte vastă (313 genuri cu peste 3500 specii) e de mare importanță și din punct de vedere științific, și din cauza multiplelor foloase, ce le scoate omul din multe genuri ale ei. Așa iarba, ce îmbracă ca o manta verde pământul mai pretutindenea, e constituită în mare parte din G.; *Cerealele* (v. ac.) fac parte din această familie: genurile *Arundo* (v. ac.), *Saccharum* (v. ac.), *Bambusa* (v. ac.), *Sorghum*, ș. a., au numeroase întrebuințări industriale. După aparatul lor vegetativ, după conformarea floarei, după modul de grupare a florilor în inflorescențe și după alte caractere, genurile de G. sunt dispuse în următoarele triburi mai importante: *Andropogoneae* (G. Andropogon, Saccharum), *Panicaceae* (Panicum L., Setaria P. Beauv.), *Oryzeae* (Oryza L.), *Phalarideae* (Phalaris L., Crypsis, Anthoxanthum), *Agrostideae* (Stipa L., Milium L., Phleum L., Alopecurus, Agrostis), *Aveneae* (Holcus L., Avena, Avena), *Festuceae* (Arundo, Phragmites Trin., Dactylis, Cynosurus, Poa L., Bromus, Festuca), *Chlorideae* (Cynodon), *Hordeae* (Nardus L., Lolium L., Secale L., Triticum L., Elymus, și *Bambuseae* (Bambusa). G. sunt răspândite preste tot globul, la toate latitudinile, cele mai multe însă sunt în regiunile temperate; altele sunt speciale regiunilor tropicale (din triburile Panicaceae, Chlorideae, Oryzeae, Andropogoneae, Bambuseae). [S. Șt. R.]

Gramme, mașina electrică G., v. Motori electrice; lampa electrică G., v. Lămpi electrice.

Gramofon, se numește de unii constructori americani grafofonul (v. ac.) lui Tainter cu plăci circulare de cauciuc. Plăcile se pot schimba și se pot reproduce astfel diferite cântece, discuri, etc.

Gramont, *Anton Alfred Agenor*, om politic franc., n. 14 Aug. 1819 în Paris, † 18 Ian. 1880 acolo, a fost ministru de externe în cabinetul Ollivier (Maiu 1870 până 9 Aug. 1871). Lui i-se atribuie declararea resb. germ.-francez, sperând că cu ajutorul austro-ungar Franța va bate oștirile germane. Înselat în speranța aju-

torului, după primele sciri de pierderi, cab. Ollivier a căzut, G. a fugit în străinătate. Reîntors la Versailles (1872) a scris »La France et la Prusse avant la guerre« cerând să dovedească, spre propria lui justificare, că nu Franța, ci Bismarck a provocat resboiul.

Gramos, munte în Turcia, care se află tocmai acolo, unde se întrunesc granițele limbistice ale Albanezilor, Bulgarilor și Grecilor. Odată a fost locuit de Arămâni, dar orașele lor Fușa, Vărteni, Gramosti, Nicolîța și Linotopi au fost devastate din partea Albanezilor și Turcilor în secolul trecut și Arămânii s'au împrăștiat; astăzi se află acolo numai câteva sate mici, în parte locuite de Albanezi.

Gramosti, sat arămănesc la muntele Gramos (v. ac.), cu v'ro 300 loc., păstori de oi.

Grampians, partea cea mai înaltă a ținutului muntos scoțian, cu două șiruri de munți: cel nordic cu *Ben Macdhui* (1309 m.) și cel sud-vestic cu *Ben Nevis* (1343 m. înalt), cel mai înalt munte al insulelor britice.

Gran, (*Granum*), veche măsură folosită în farmacie = 0.06 gr.; 20 gran = 1 scrupel; 60 gran = 1 drachma; 480 gran = 1 uncie.

Gran, oraș, v. Esztergom.

Grân, v. Grain.

Granada, provincie a Spaniei, o parte din vechea Granadă, mărginită la nord cu prov. Jaën, la nord-est cu Albacete și Murcia, la est cu Almería, la sud cu marea, la vest cu Málaga și Córdoba. 12.768 km², 486,638 loc. (1887). Străbătută de Sierra Nevada, cu piscul Mulhacen (3530 m.); râuri principale Genil, Darro, Guadalentín. Produce vin, untdelemn, în, cânepă, și pe coaste trestie de zahăr. Capitala e *Granada* (73,000 loc. la 1887), la poalele munților Nevada, la confluența Genil-ului cu Darro, pe trei dealuri, într-o pozițiune încântătoare. Posedă celebrul palat Alhambra și turnurile Bermejas; arhiepiscopie, universitate, muzeu, curte de apel, etc. Case în stil maur, multe turnuri și cupole, frumoasa piață Vivarrambla și piața de la *Constitucion*, pe care se făceau *auto-da-fe*-urile. Catedrală în stil florentin, din secl. XVI (cu mormântul lui Ferdinand II și al Isabellei I). Aici a murit Gonzalvo de Córdoba. A fost fundată de Arabi, la 756, lângă ruinele episcopiei Eliberi sau Illiberis. În timpul Maurilor se socotește să fi avut 400,000 loc.

Granada, regat al Castiliei, împărțit dela 1833 în trei provincii, Granada, Almería și Málaga. Sub Romani ținea de Baetica și Hispania Carthaginensis. Făcuse de Vandali, Alani, Suevi și Visigoți. Dela 711 ținu de sultanatul apoi califatul de Córdoba, iar dela 1238 remase regat independent maur. La 2 Ian. 1492, după un resboiu de 11 ani, cădă în puterea lui Ferdinand II Catolicul și încorporată cu Ispania. [A. S.]

Granada nouă, alt nume al Columbiei (v. ac.).

Grâнар sau magazie, supranumit pe alcurea și *găbănaș* (dela magh. gabona = bucate), este magazia unde se păstrează produsele în boabe, adică după treerat. G. era și o instituțiune economică mai veche, unde se adunau bucatele în timpuri bune pentru a le păstra pentru timpuri de foamete și scumpete, ca un mijloc de precauțiune. Ele au fost în us atât la Români cât și la Sași, mai cu samă la Sași. G. publice erau

totdeauna situate în castelele bisericilor. Intr'un atare G. săsesc din comuna Rotbav (Rohrbach) lângă Cincu mare s'a găsit în 1888 între altele un grâu, a cărui vechime proprietarul însuși a taxat-o la 3 generațiuni de oameni, circa 80 până 100 ani. Instituția G-lor publice era proveștută și în Regulamentul Organic atât în Moldova cât și în Muntenia.

Granat, piatră scumpă, v. Grenat. G. în botan. v. Punica.

Granata, o mică bombă, a cărei greutate variază dela 500 gr. la 2 kgr. Ea se compune din un glob gol de fier sau de fontă, umplut cu iarbă de puscă; focul se comunică cu un fitil, după ce se aprinde acesta. G. se aruncă sau cu brațele, sau cu fronda. Altă dată se arunca cu mașini numite baliste (v. ac.).

Gran Canaria, una dintre insulele Canare, 1667 km². cu 95,415 loc. (1887). Capitala *Las Palmas* cu 20,756 loc.

Gran Ceaco, ținut întins, cuprinde Bolivia sudică, partea nordică a Argentinei și pe cea nord-vestică din Paraguay. Republică, 500,000 km².; parte e șes mlaștinos, peurs de Salado, Pilcomayo și Vermejo, parte pășune și deșert, cutrierat de Indiani.

Granchion, (*Maja squinado*), numit și paianjen de mare (ital. granzo), crustaceu, din ord. Decapodelor. Este acoperit pe spate cu o coajă ghimpoasă. Trăiește în Marea Mediterană și este gustuos la mâncare. Mărimea cam 15 cm.

Granchiu, (*Carcinus maenas*), numit și *crabul comun*, *turluru* (ital. granzo), un crustaceu din ordin. Decapodelor, de forma unui pentagon, are cinci păr. de picioare. Culoarea verzie-neagră. Lung. 3-8 cm. Trăiește prin mările Europei; se mănâcă mai ales în Italia.

Grand, (*Grandessa*), cel mai înalt titlu de onoare, pe care poate să-l poseadă nobleta în Spania. Înainte de secl. XVI toți nobilii spanioli (*hidalgos*) luau numele de »ricos haubres« mai ales în Castilia, Aragon și Portugalia, luându-și încă și numele de »Grand« pe lângă titlurile lor, având privilegiile de a sta acoperiți și a sta jos în fața regelui. La încoronarea lui Carol V la Aix, principii germani refuzară să asiste la ceremonie dacă grașii de Spania se acoper. Imperatul, prin intermediul ducelui de Alba, obținut dela Spanioli pentru această ocaziune, renunțarea la privilegiul lor. În urmă el restrînse numărul grașilor și făcū ca titlul să depindă de coroană. Astfel G. fū acordată și la străini. Ei erau de 3 clase; și regele îi califica de »mi primo« (vărul meu); pe când pe ceilalții îi numea »mi parente« (ruda mea). Grandessa a pierdut importanța sa astăzi și există numai cu numele. [O. L.]

Grand Canal, canal în Irlanda, împreună Dublinul cu Shannon, 128 km. lung.

Grande, *Grigore H.*, poet și publicist, n. 1843 la Tândărei (jud. Ialomița), † 1897. A fost pe rând profesor la școala de medicină, revisor școlar, profesor la liceul din Craiova și în urmă la gimnasiul din Băcău. A colaborat la mai multe diare și reviste: Dămbovița până la 1865, Albina Prutului (1868—71); Albina Fîdului (1875), etc. A publicat și următoarele opere poetice, în cari se vede influența lui Bolintineanu: Preludii, 1862; Miosotis, 1865; Fulga sau ideal și real, roman,

1873; Nostalgia, poesii noue, 1873; Aurel; Ipsilant și Tudor; Carpații și Balcanii; Vlășia sau ciocoii noi, 1887; Strigoaica, Vecinii, 1886; etc.

Grandomania, (med.) simptom, ce se observă la diverse boale psihice. Cei cuprinși de G. exagerează starea lor materială și socială, forțele lor fizice și spirituale. După felul boalei, în decursul căreia se arată, G. este curabilă sau incurabilă.

Grand Rapids, oraș în statul nord-american Michigan, 60,278 loc. (1890).

Grand-Seigneur, (*franc.*) magnat, domn mare; una din numirile franceze ale Sultanului.

Grandson, (*Granson*), oraș în Elveția. Învingerea confederaților asupra lui Carol Curașosul (2 Martie 1476).

Grand Trunk-Canal, canal în Anglia, împreună râul Mersey cu Trentul; 149 km. lung., construit la 1766—77.

Grâne, ovulele cerealelor, în care embrionul vegetal s'a născut și s'a dezvoltat, semințele acelor graminee ale căror caractere botanice au fost descrise la art. »Cereale«. Cultura grânelor joacă un rol important în istoria civilizațiunii, lucrarea pământului a legat pe omul de țărina, cărei îi încredințase semința și a provocat stabilirea lui, construirea de locuințe fixe, organizarea societăților omenești. Din toate alimentele vegetale G. sînt cele mai nutritive, numai cu concursul lor este posibil vegetarismul strict, nutirea exclusivă cu alimente vegetale și postul sever al bisericilor ortodoxe. Abundența sau insuficiența recoltei de G. și efitinirea sau scumpirea G-lor influențează prosperitatea popoarelor, nupțialitatea, natalitatea și mortalitatea populațiunilor. Calitatea și valoarea G-lor depinde de solul pe care au crescut, de clima, de modul cum au fost cultivate, culese, curățite de semințe străine, conservate, apărute contra umezelei și a diferitelor parasite animale și vegetale. Îndată după recoltă G.-le conțin multă apă care se evaporază treptat, G. de bună calitate conțin cel mult 14% apă; G. mai bogate în apa nu se pot conserva și intră lesne în fermentația, la care se descompune o parte din constituentele lor nutritive și se pot născă alcaloide otrăvitoare. Greutatea specifică a G-lor normale este proporționată cu valoarea lor, cu bogăția lor în materii albuminoide; 1 hectolitrul de grâu sau de porumb cântărește 70—80 kgr., 1 hectolitrul de secară 70—75 kgr., de orz 55—65 kgr., de ovės 40—55 kgr. Dintre alimentele simple predomină în grâne amidonul, apoi conțin albumina, gluten, oleu, săruri minerale, dintre cari fosfatele sînt mai importante, și celuloza. *Grâul* este cerealul cel mai nutritiv, el conține în 100 părți 13 părți apă, 11—18 părți albumina și gluten, 1.50—2 părți oleu, 65—72 amidon, dextrina, gumi și zahăr, 1.50—2.50 părți săruri minerale. Grâul nu se coace în țările prea nordice, limita culturai sale este gradul 60 al latitudinii nordice, de vreme ce secara mai crește până la gradul 70 al lat. nord. *Sēcara*, *orzul*, și *ovėsul* sînt mai sărace în materii albuminoide decât grâul; cantitatea lor nu trece la secara peste 13%, la orz peste 12%, la ovės peste 11%, ovėsul conține însă până la 5% oleu. *Porumbul*, originar din America meridională, a fost importat în Spania, Italia, Francia în secl. XVI, în Muntenia la finele secl. XVII sub domnia

lui Șerban Cantacuzino, în Moldova la începutul secl. XVIII de prințul Nicolae Mavrocordat, în Trans., Banat, Bucovina în secl. XIX. Pentru ca să ajungă la maturitatea completă, porumbul are trebuință de un număr mai mare de zile calde și senine decât vița, de acțiunea razelor solare mai puternică, mai lungă decât aceea pe care o găsește obicinuît în unele din regiunile muntoase unde se cultivă, de aceea el degenerază adesea ori, dacă semînța nu se înprospetează. Porumbul conține 9%—11·50% materii albuminoide, 63% până 69·50% amidon, 4·50%—8% oleu; bobul porumbului este învâlit într-o scoarță lemnoasă foarte rezistentă; cantitatea mare de oleu predispune porumbul umed, rău conservat, mai ales însă făina de porumb la fermentare, la care se nasc corpuri toxice; nutrirea cu porumbul astfel stricat produce la persoane slăbite, rău hrănite, Pelagra, boala toxică specifică a populațiunilor sărace, cari se hrănesc cu porumb. *Meiul* conține cel mult 9% materii albuminoide și până la 3·75% oleu, până la 70% amidon; în țările române cultura lui scade; el serve mai puțin direct ca aliment, mai mult pentru fabricarea de brăgă. *Orezul* prosperă numai în țeri calde și pe terenuri umede. În România se importează mai ales din India (din Rangoon prin portul Galați) orezul deja curățit, desbrăcat de învelișul lemnos. Orezul conține 6% materii albuminoide, 74% și mai mult amidon. *Hrișca* (*Fagopyrum esculentum*) nu face parte din Graminee ci din Polygonaceae, o menționăm însă aci, fiind-că în unele regiuni muntoase, locuite de Români, în nordul Moldovei, în Bucovina, ea se cultivă pentru ca să înlocuească cerealele. Hrișca conține până la 11% materii albuminoide, până la 55·5% amidon. Grânele servă pentru alimentația în diferite moduri, se fierb boabele întregi pentru gătitul de colivă și de alte bucate, obicinuît grânele se transformă la moară în făină fină sau groasă, în arpacas sau în griș, din făină se coace pâine și pesmeți, se fabrică paste alimentare (macaroane, fidea, etc.), se gătesc bucate variate; din făina de porumb se gătesc mămăligă, alimentul principal al țăranului român. Din cereale se extrage amidonul (amilul, scrobeala) pentru diferite scopuri industriale și farmaceutice. Industria mare se servă de grâne pentru fabricarea de alcool destilat, de bere, de glicosa; de paie pentru prepararea de hârtie și de mucava. La nutrirea animalelor domestice se utilizează pe lângă grâne și paie și cocenii. Regatul român produce pe an în termen mediu 20 milioane hectolitri grâu, 3 milioane hectolitri secară, 10 milioane hectolitri orz, 6 milioane hectolitri ovės, 30 milioane hectolitri porumb, 1 milion hectolitri mei și 13,000 hectolitri hrișcă.

(Cf. P. S. Aurelian și C. Baicoianu, *Economia națională*; N. O. Popovici-Lupa, *Über den Anbau des Mais in Rumänien*, Inaugural-Dissertation, Halle a. S. 1889; B. G. Assan, *Industria morării în România*, București 1896; G. Maior, *Manual de Agricultură rațională*, Brașov 1897; V. C. Buturean, *Recherches sur le maïs de Moldavie*, Arhiva, Iași 1898; D. Grecescu, *Conspectul Florei României*, București 1898. I. Felix, *Raport general asupra Igienii publice și asupra serviciului sanitar al Regat. Român p. a. 1896 și 1897* București 1899.) [I. Felix.]

Grangor, Grangoră, Grangorel, Grănguraș, pasere, v. Gangur.

Grăniceri, soldați puși pentru paza graniței. În Ung. se numia teritoriul de G. sau *Confiniul militar* acea parte a țerii, care se mărginea cu imperiul turcesc. Confiniul militar s'a format prin secl. XVI cu menirea de a apăra țeara de invasiunile turcesci, și s'a susținut până aproape în timpurile noastre, deși pericolul turcesc dispăruse de mult. Confiniul militar ungar cuprindea o fâșie din partea sudică a țerii, dela Marea Adriatică și până în Transilvania. În secl. XVIII s'a înființat confiniul militar și în Transilvania, și anume 1764 cel secuiesc, iar 1766 cel românesc. Confiniul ardelean s'a desființat la 1851, iar cel croato-ungar pe rând între anii 1871 și 1881.

O instituție caracteristică a confiniului militar a fost *comuniune de casă*. Confiniul era împărțit în familii, cari formau o comuniune de casă cu toți membrii lor capabili de arme. Fiecare familie avea moșie comună, ca avere fundamentală, care nu se putea împărți, nici vinde sau înstrăina dela familie. Scopul comuniunii de casă era asigurarea puterii armate, de aceea avcrea comună a familiei, care asigura existența acesteia, era pusă sub îngrijirea și supraveghierea autorităților publice.

Familiiile erau grupate în companii și regimente, numite după naționalitatea G.-lor sau după centrul regimentului; astfel în Ungaria și Croația au existat regimentele: Likka, Ottocsány, Ogulin, Sluin, banal prim, banal al doilea, Varașd-Criș, Varașd St.-Georgiu, Gradisca, Brood, Petervár, româno-banatic, serbo-banatic și germano-banatic. În Transilvania au existat 4 regimente de G., anume 2 regimente secuiesci și 2 românesci. V. și art. Regimente grăniceresci. (Cf. Barițiu, *Istoria regim. II rom. grăn. transilvan.*, Brașov, 1874.)

Granier, *de Cassagnac*, (pron. granie de casaniac). 1) *Adolf*, scriitor și politic franc., n. 12 Aug. 1806 în Avéron Bergelle (Gers), † 31 Ian. 1880. 1832 stabilit în Paris, a devenit faimos prin articole cutezante, brutale și pline de personalități, publicate în diferite ziare, și prin duelurile lui. La început agent bine plătit al casei de Orleans; dela 1848 în serviciul lui Ludovic Napoleon. După lovitura de stat membru în corpurile legiuitoare (1852—1870). După căderea imperiului s'a refugiat în străinătate; reîntors la Paris, cu ajutorul ministrului Buffet (1876) din nou membru în parlament. A scris mulțime de opere, cari însă afară de stilul strălucit, nu prea au valoare.

2) *G., Paul Adolf Maria Prosper*, pe scurt numai *Cassagnac*, fiul celui dintâiu, n. 2 Dec. 1843 în Guadeloupe. Gazetar și politic temerar și nereservat în limbă, întocmai ca și tatăl său. Dela 1866 red. al ziarului »Pays». A luat parte ca voluntar în resboiul din 1870—71, dar deja la începutul resboiului a căzut în prisoare împreună cu întreaga brigada Douay. Ca diarist și politic n'a fost să nu fi provocat procese, scandaluri și bătăi; 1876 a fost eschis din parlament pentru purtare scandaluasă. Aderent al Bonapartiștilor. Dupuy-Dutemps l-a acusat, că a luat mită dela panamiști. În 1894 a ieșit la iveală. că în 1887 plănuise cu generalul Boulanger un complot pentru restornarea republicei.

A scris: »Empire et royauté« (1873) și »Hist. de la troisième République« (1875), etc.

Granikos, în evul vechiu riu în Troas, Asia mică, se varsă în Propontis, adică *Cean-Ceai*. Aci a învins Alexandru Macedon prima dată pe Persi (334 a. Chr.). În 73 a. Chr. Lucullus a bătut aici oștirile lui Mithridat IV.

Granit, rocă eruptivă acidă intrusivă, formată de quartz, feldspat (artosa și plagioclas) și în general mică. Acest din urmă poate fi înlocuit în parte sau în total prin amfiboluri sau piroxenuri. După compoziția chimică se pot distinge G. normale și G. alcaline, cari iar pot fi potasice sau sodice. După compoziția mineralogică: Granitit (cu mica neagră), G. propriu zis (cu muscovit sau cu mica albă și neagră), G. cu amfibol, G. cu piroxen. G. alcaline pot fi G. cu microcline (potasice) sau G. cu albit (sodic). Amfibolul acestui din urmă e riebeckit și piroxenul aegirin. G. se prezintă în masive intrusive sau în filoane. În Rom. avem masive de granit în Gorj și Vâlcea (munții Vulcani, Paringu, munții Lotrului) la Gura Văii (Mehedinți) pe la Baia de aramă, în Dobrogea la Măcin, catena Pricopanului, munții Iacobdeal și muntele roșu, cari sunt formate de un alcali G. sodic cu riebeckit și aegirin.

Granița, v. Frontiera și Grăniceri.

Grannus, în mitol. celtică un predicat al lui Apollo la Celți. În timpul decăderii imperiului roman, Țeii popoarelor de către nord, mai ales ai Celților, începură a fi romanizați și identificați. Astfel se află Apollo Belenus și A. G. Epitetul G. se află și în inscripțiunile romane din Dacia.

[Atm.]

Grano, veche monedă neapolitană de aramă, = 12 cavallo.

Gran Sasso d'Italia, cea mai înaltă grupă a Apenninilor, în munții Abruzzi, 2921 m. înalt.

Grant, 1) *G., Iacob Hope*, general engl., n. 22 Iul. 1808 în Kilgraston, † 7 Martie 1875. A luat parte în resb. anglo-chinez din 1840—42, apoi în resb. indian 1846—49.

2) *G., Ulisse Sidney*, general, fost president al Statelor Unite americane, n. 27 Apr. 1822 în Point-Pleasant (statul Ohio), † 23 Iul. 1885 în Mount-Mac Gregor. Din familie de origine scoțiană. A raportat învingeri strălucite în resboiul de secesiune american, în urma cărora fiind numit (1864) comandant suprem al tuturor oștirilor de nord, în 12 Apr. 1865 a încheiat resb. prin constringerea oștirilor sudice să capituleze. A ajuns prin aceasta la mare renume și popularitate; în 1868 a fost ales president al Statelor Unite. A fost însă prea puțin sever față cu amployații subalterni, cari comiteau abuzuri oribile. După numele lui se dase corupțiunii și abuzurilor numirea *grantism*. 1872 reales, dar la 1876 nu a mai fost candidat. 1877 a făcut călătorii prin Europa. 1880 a candidat de nou la presidenție, dar nu a fost ales. Ajuns sărac, congresul în 1884 i-a votat pensiu. După moarte i-au apărut memoarele sub titlul »Personal memoirs« (New-York, 1885), pentru cari veduța G. a căpătat onorariu enorm.

Grantland, țeară nord-polară, spre nord dela Grinnelland, între 81 și 83° lat. nord., despărțit de Grinlanda prin canalul Robeson.

Granula, pilule usitate în Francia; 100 de G. se compun din 0.1 gr. medicament, 4.0 gr. Sacch.

lact. și 0.9 gr. gumă arabică amestecat cu sirop de miere. De obicei se argintesc.

Granulațiune, (med.) în anatomia patologică numirea unor formațiuni (granule), ce se aseamănă cu grăunțele, se ivesc pe rane și ulcere și mijlocesc vindecarea acestora. Granulele se compun din țesut de legătură și vase capilare fine. V. și art. Carne vie.

Granulita, rocă; petrogr. și geologi francezi înțeleg sub acest nume un granit cu mica albă sau cu două mize, în special granite cu grăunte fin (aplite) și quartz idiomorf. Petrogr. și geologi germani numesc G. o rocă cristalină stistoasă, foarte vecină de gneis, formată principal de un agregat fin granitic de quartz, feldspați acizi și grenat. (Leptinit al Francezilor.)

Structura granulitică se întâlnește la multe granite și gneisuri. Ea e caract. prin idiomorfismul quartzului și întru câțva al feldspaților.

Granulosa, unul dintre cele două corpuri chimice, din cari se compune amilul.

Granvelle, Antoine, cardinal și celebru om de stat, n. 29 Aug. 1517 în Besançon; 1540 episcop de Arras. 1541 reprezentant în dieta din Worms și în 1542 în cea din Regensburg. În 1543 reprezintă, dimpreună cu tatăl său, pe împăratul la conciliul din Trident, unde ținut un celebru discurs. Intre 1545—1550 reprezintă pe împăratul în mai multe afaceri politice importante, și după moartea tatălui său fu numit secretar de stat al împ., iar când Carol V lăsa guvernul Țerilor de jos lui Filip II, G. fu numit consilier al lui, rămânând în aceeași calitate și pe lângă regenta Margareta de Parma, fiind numit și archiepiscop de Mecheln și cardinal. Dar parte din motive politice, parte fiindcă era adversar al reformatiunii, își câștigă mulți dușmani printre nobilimea Țerilor de jos și fu silit să se retragă în Spania. Regele îl trimise reprezentant al său la Roma și pe scurt timp vice-rege la Neapole; apoi îl rechemă la Madrid și îl numi president al consiliului de stat. În această calitate pertractă chestiunea unirii Spaniei cu Portugalia și mijloci căsătoria Infantei Caterina cu principele de Savoia. † 21 Sept. 1586 în Madrid. [Dr. I. Radu.]

Grapa, un instrument care se întrebuințează în agricultură la măruntirea și zdrobirea bulgărilor, la ruperea scoarței sau coajei pământului, la nivelarea pământului, la îngroparea seminței, la smulgerea și distrugerea buruienilor, la curățirea fânătelor ori pășunilor de mușchi, lemne, etc. Avem G. de fier, de lemn și de mărăcini, G. fixe și mobile, G. diagonale, etc.

Grăpat, a trage cu grapa, (v. ac.); în Moldova se dice boronire și a trage cu borona.

Grapholithe, grupă de Hydrozoari, cari s-au stins (fosile).

Grăsime, v. Obesitate.

Grăsimi, substanțe cu un caracter chimic neutru, de o consistență variabilă, cu o odoră și gust mai de loc, unsuroase la pipăit, se topește mai jos de 100° și ard cu o flămă, răspândind un fum gros. Se extrag atât din regnul animal cât și vegetal sub numele de grăsimi propriu zise, de oleuri, unturi, seuri și ceară. Sunt insolubile în apă, dar ușor în eter, benzină, etc. Constituția lor chimică a fost deslegată de Chevreul și considerate ca eteri compuși ai glicerinei cu diverși acizi grași ca stearic, margaric, oleic, cunoscuți

și sub numele de stearină, margarină, oleină. În stare pură ele nu constau decât din carbon, hidrogen și oxigen. La animale ele se găsesc sub forma unor mici pungi, dispuse în țesutul celular mai ales sub piele, pe mușchi, în jurul rinichilor, la inimă și pe lângă intestine; la paseri au o consistență mai fină, iar la balenă și pesci în general sunt lichide. Alkaliile le transformă în săpunuri, le saponifică, unindu-se cu acizi grași și punând în libertate glicerina. Ele se extrag tratând seurile cu acid sulfuric ori cu alcali diluați, cari au proprietatea de a disolva țesutul membranos ce le însoțește. Grăsimile se întrebuințează la fabricarea săpunurilor și oleurilor sicative, la ungerea mașinelor, în farmacie și în parfumerie. Grăsimea omului constă mai mult din margarină și puțină oleină, însoțite de un principiu amar, galben, analog bilei. Cea de oaie e bogată în stearină și mai puțină margarină și oleină, însoțite de un acid numit hircic. Cea de porc, gălă și axungia, e bogată în căteși trele, cea de găscă mai ales în oleină. Din vegetale G. se extrag după pisarea acestora și extragerea lor prin eter, benzol, etc. Grăsimile la încălzire dau nise vapori toxici, vătămători ochilor, de acroleină. [S. M.]

Grăsimi la plante, substanțe foarte răspândite în corpul vegetalelor. Ca compoziție sunt combinațiuni de acizi grași cu glicerina. La temperatura ordinară în plantă sunt în stare lichidă, rar solidă (s. e. untul de Cacao); când sunt lichide, ca oleuri, se prezintă singure în formă de picături în anumite celule (s. e. ca în propagulele și thalul dela Hepatice), sau împreună cu alte substanțe, amidon, etc., în protoplasmă, în chloroplastide, în laticifere, ș. a.; când sunt solide, ca unturi, se găsesc sau amorf, uneori însă în formă de cristale aciculare (ca în semințele de *Bertholetia excelsa* sau *nuci americane*, în fructul de *Elaeis guineensis*, de *Myristica moschata*). G. sunt substanțe de rezervă pentru plante, de aceea se și întâlnesc mai des în organele și celulele de înmulțire ale lor (în spori, în semințe, unde pot ajunge până la 56%, ca la *Sesamum orientale*, în fructe); totuși se găsesc și în organele vegetative, dar mai cu samă în cele aeriane, mai puțin în cele subterane. G. sunt produse ale asimilațiunii din plante și sunt destinate a reîntra din nou în ciclul de transformări chimice de substanțe, ce se petrec în ele. Așa, din desoxidarea albuminoidelor, a amidonului, sintetizate în plantă, provin G., iar prin oxidarea acestora se produce din nou amidon. G. vegetale sunt încă folosite de om ca alimentare (uleul de In, Nucă, Dovleac, Floarea-soarelui, Cocos, Maslin, untul de Cacao), ca industriale (uleul de Rapiță, In, Căneapă), sau ca medicinale (uleul de Ricin, Mac, Muștar).

[S. Șt. R.]

Grasserie, R. de la, jurisconsult și lingvist fr., n. 13 Iunie 1839 la Rennes. Membru al mai multor societăți științifice din Franța și străinătate. Scrieri princ.: »Etude sur les justices de poix«; »De la Réforme de l'instruction publique«; »Des Offices«; »Des vices de nos codes«; »Etudes de grammaire comparée«; »Essai de phonétique générale«. A mai publicat câteva volume de versuri precum: »Hommes et Singes«, »Les Formes«, »Les Sentiments«, »Les Pensées«.

Grătar, unealtă de fier, compusă din drugi sau zăbrele paralele, destinată pentru prepararea fripturilor pe cărbuni. [M. B.]

Gratia, (lat.) e o fixare verticală de vergele pentru a opri trecerea cuiva, dar a nu împiedeca lumina.

Grăția, grațios sau drăgălaș, frumseța manifestată sub forme fine, delicate și blânde, cari fac asupra inimii o impresiune dulce și simpatice. Condițiunea G.-ei e bogăția puterii de viață, manifestată în deplină libertate, fără cea mai mică silă sau încordare. (Grații v. Charite și Gratiae.) [—]

În sens propriu se înțelege sub G. un act de bunăvoință și bunătate, pe care cineva, după a sa poziție superior, îl face cuiva în dar și fără ca să aibă asupra aceluia vr'un titlu de drept ori de competență. Ceea ce se dă, se numește *Gratialis*. În teologia dogmatică însă se înțelege sub G. (divină) acel dar supranatural al lui Dumnezeu, pe care din a sa bunăvoință și fără oarecare alt merit din partea omului, decât numai pentru meritele lui Isus Christos, îl revărsă asupra aceluia, pentru ca să poată începe, a lucra și a îndeplini câștigarea rescumpărării și a mântuirii sale. [Pl.]

Gratiae, la Romani (Charite la Greci), trei fete ale lui Zeus (Iupiter) cu Oceanida Eurynome. Au fost mândre și fecioare plăcute, cu însușirile cele mai frumoase trupesti și sufletești, îndeosebi în suita unei amorului, adevă a unei Venus. Numele lor e Aglaia, Euphrosyne și Thalia.

Gratia Mare, com. rur. în Rom., j. Vlasca, compusă din 3 căt. cu 2226 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 3 biserici și 1 școală. Aici se cultivă mult legumele, mai ales de loc. din căt. Drăghinesci și G.-Fărcășanca, cari sunt în cea mai mare parte Sârbi; se face bălciu în toate Duminecile și 2 târguri mari la 29 Iunie și 14 Sept.

Grațiani, Gaspar, un italian în serviciul Turciei, care prin bani și promisiuni câștigă tronul Moldovei (1619—20). După ce fu investit în Constantinople, trecu la biserica ortodoxă prin ungerea cu sfântul mir. La Adrianopol fu primit de 20 boieri, pe când la Dunăre mii de oameni îi eșiră înainte. În sfârșit a fost bine primit, deși străin de religia și de limba țerii. Se înconjură cu o gardă de 500 oameni, însă în loc să fie inamic Polonilor, precum se așteptau Turcii dela el, trecu în partea lor. Afând Turcii, trimit un capigiu să-l mazălească, dar abia Turcul lipise petecul negru pe umăr și-i strigase mazil, G. face semn gardei sale, care ucide pe capigiu și pe toți Turcii în număr de 300. După aceasta fuge spre Polonia, însă este omorât de 2 boieri, Șeptilici și Goia, cari credeau că se pot recomanda prin aceasta urmașului lui G.

Gratianus, împ. roman, fiul mai mare al împ. Valentinian I., n. 359 în Sirmia. Dela 367 conregent lângă tatăl său, iar dela 375 Domn al părților vestice ale imperiului; părțile estice le cedase fratelui său (de 4 ani) Valentinian II. Domnitor luminat și nobil, dar prea se lăsa influențat de străinii adunați în jurul său. Petrecea cu predilecție în Trier (Augusta Trevirorum). 377—78 a purtat războiul contra Alemanilor, pe cari i-a bătut la Argentoria (Colmar de azi). A plecat la Dunăre în contra Sarmatilor și i-

vinse deja când a primit știre, că Goții au pornit contra fratelui său. Ajunsesse cu oștirile până la Oescus, când aflând despre moartea fratelui și pierderea luptei, s'a rentors. Legiunile din Britania se revrătesc și proclamă împărat pe Maxim, se alătură la ele și legiunile din Gallia. G. merge în contra lor cu oaste, dar pierde bătălia și, în urma trădării locțiitorului din Lyon, cade în mâna dușmanilor, cari îlucid (383).

Grațlare, prerogativa suveranului, de a ierta pedeapsa. Ea se exercită în trei forme, și anume ca *abolitiune* (v. ac.), dacă se suprimă deja urmărirea, ca *grațiare* propriu zisă, dacă se anulează într'un cas concret sentința perfectă și pedeapsa dictată de ea, și în urmă ca *amnestie* (v. ac.), dacă printr'un act al suveranului se exclude urmărirea sau pedeapsa pentru o categorie întreagă de împriinaiți sau condamnați.

Gratiola L., (botan.) gen din fam. Scrophularineae, trib. Gratiolaeae, cuprinde ierburi erecte sau difuze, glabre sau glandulos-pubescente, cu vr'o 20 de specii, răspândite mai cu samă prin regiunile temperate ale globului. În părțile noastre crește prin locuri umede, bălți, șanțuri, etc., *G. officinalis* L., numită, de popor Veninariță, Milostivă, Mila Domnului. Această plantă veninoasă posedă proprietăți enetice și purgative, în dosă mare poate ave consecințe funeste.

[Z. C. P.]

Gratitudine, (lat.) recunoștința manifestată pentru binefacerile primite, însoțită de sentimentul afecțiunii față de persoana dela care a venit binefacerea. Sin. mulțămintă. [Pl.]

Grâu, *Grâu cârându*, numiri populare ale plantei Triticum vulgare Vill. (v. ac.). *Grâu alb*, Triticum polonicum L. (v. ac.). *Grâu de vară*, Triticum aestivum L. (v. ac.). *Grâu de iarnă*, Triticum hybernium L. (v. ac.). *Grâu englezesc*, Triticum turgidum L. (v. ac.).

Grâul este o cereală din familia Gramineelor sau a bucatelor, în Moldova se mai numește și pâne și pâne albă, în opoziție cu sêcara, care dă pâne neagră. G. se deosebesce de celelalte Graminee prin aceea, că paiul său este mai mic decât al sêcării, dar mai înalt și mai resistent decât al orzului și ovêsului, în spicușoarele lui e un număr nedefinit de flori, 2—3, 4—5. Fructul lui este un grăunte sau cariopsă. G. se face bine cu deosebire pe terenurile compacte și grele, argiloase și lutoase, cari se mai numesc terenuri proprii de G. (v. și art. Grâne.)

Diversele specii și varietăți de G. se deosebesc în G. de toamnă și de primăvară; apoi după forma lor exterioară în G. cu mustați și G. fără mustați. G. roșii și G. bălane. După tăria și fractura bobului în G. tari și moi, G. sticloase și făinoase. G. se împart din punct de vedere botanic în G. golasă sau G. proprii, dîse și în G. îmbrăcate cu fusul fragil sau alacuri.

Principalele varietăți de G. sînt: 1) G. comun, Triticum vulgare sativum Vill. 2) G. tare, Triticum durum. 3) G. țepên, Triticum turgidum. 4) G. compact, Triticum compactum. 5) G. polonez, Triticum polonicum. Varietățile lor se urcă la sute. Alacurile se împart: 1) în alac propriu zis, Triticum spelta; 2) Tenchiu, Triticum dicoccum; 3) Tenchiu simplu, Triticum monococcum.

Grâu selbatec, v. Brachypodium.

Grâul totdeauna a fost considerat ca un obiect, prin jertfirea căruia se adorează Dumnezeu. De unde G. ca spice, fărină ori pâne îl aflăm între sacrificiile prescrite la Ovrei; iar în legea nouă la aducerea sacrificiului liturgic ca materie servește pânea de G. (prescura, v. ac.), G. servește ca colivă (v. ac.), când se face litie (v. ac.).

Graubünden, numele german al cantonului Grison (v. ac.).

Graudenz, oraș în Prusia, pe partea dreaptă a râului Vistula, 24,242 loc. (1895); are gimnasiu, școală reală, preparandie de învățatori și învățătoare. La G. se alătură și *Fortăreața G.*, zidită la 1772—76; a fost vitejesce apărată de Courbiere (1807).

Grăunte, și grăunte se numește fructul dela cereale, care este o cariopsă, la hrîșcă o achenă. Sub G. se înțeleg adesea cereale, bucate.

Grăunțos, în petrografie și mineralogie se numesc roce formate de minerale egal dezvoltate. Structura aceasta e caracteristică s. e. pentru Graniți. Roca cu struct. G. nu posedă nici odată o urmă de materie sticloasă.

Graur, (*Sturnus vulgaris*), pasere cântătoare din fam: Sturnidelor, neagră cu un lustru verde violet, vârful penelor cu o pată albă; tinerii sînt bruni surii cu gușă albă. Lung. totală: 22 cm.; lung. arip. 10 cm.; lung. coții 7 cm.; din Martie pâna la finea lunii Octombrie e o pasere de tot comună, ce se nutrește cu tot felul de insecte.

Graulul păstor (*Pastor roseus*), la cap, coadă și aripi negru cu un lustru verde și violet; penele trunchiului roșietice; ciocul și picioarele carneole; penele de pe cap formează un moț. Lung. totală 21—23 cm.; lung. arip. 12 cm.; lung. coții 7 cm. Petrece prin Asia și Europa sudică, de unde câte odată se abate și pe la noi; e pasere celebră pentru stîrpirea lăcustelor.

[V. B.]

Grav, greu, serios; accent G., care merge dela stînga la dreapta (v.).

Gravamen, (lat.) plîsoare, reclamațiune.

Gravantia, (lat.) circumstanțe agravatoare.

Gravela, boală caracterisată prin concrețiuni urinare sau biliare de dimensiuni mici (ca năsipul), pe cari bolnavii le eliminăază prin canalul urinar sau biliar. Când dimensiunile concremențelor sînt mai mari, iau denumirea de calcule. G. urinară poate fi: 1) *urică*, când concrețiunile sînt compuse din acid uric; 2) *oxalică*, când concrețiunile sînt compuse din acid oxalic sau oxalat de calciu; și 3) *fosfatică*, când concremențele sînt compuse din fosfate. G. urică este datorită unei stări morbide generale și se arată când în urină există un exces de acid uric, care se precipitează, din cauza unei acidități mai mari a urinei; ea se observă când combustionea materiilor azotoase se face incomplet, fie din cauza unui exces de alimentațiune azotată, fie din cauza exercițiului muscular exagerat sau insuficient, etc. G. oxalică provine din alimentațiune, căci berea, cidrul, fasolele verzi, portocalele, fructele verzi, etc. conțin acid oxalic; el se poate forma însă și în organism. G. urică și oxalică se observă la gutoși, artritici, diabetici, etc. G. fosfatică e dependentă cele mai adeseori de o stare morbidă a căilor urinare (fermentația urinei, inflamațiunea mucoasei beșicii) și nu se observă de cât în urina alcalină. Simptomele

G.-ei sînt: prezența de nășip în urină, dureri lombare, cari, dacă sînt mari, constituiesc colicele nefritice, hematurio (urinare sangvinolentă). G. se poate complica cu pielită, pielonefrită, calculoasă, hidronefroză, flegmon perinefritic, cistită, nefrită, uremie; este deci o boală gravă și trebuie delă început îngrijită. Tratamentul G. urice constă în o alimentațiune moderată, mai mult vegetală, și evitare de alcoolice, zaharoase; administrare de bicarbonat de sodiu, săruri de litine, balsamice, ape minerale de Vichy, Contrexville, Karlsbad, Kissingen, etc., băi calde, fricțiuni cutanate. Acest tratament la G. oxalică. La G. fosfatică trebuie modificată starea mucoasei căilor urinare prin balsamice, diuretice, revulsive cutanate. (G. biliara v. Calculi biliare). [Imerwol.]

Gravelotte, sat spre vest dela Metz. În 18 Aug. 1870 vestita învingere a armatei germane, sub comanda regelui Wilhelm, asupra armatei franceze, sub comanda lui Bazaine.

Gravenstein, un sat în Schleswig-Holstein lângă mare. Cunoscut și ca stațiune balneară maritimă. În apropiere pădure. [Dr. Vuia.]

Graves, vinul de Bordeaux, care se face din struguri vișelor, ce cresc în pietrișul și conglomeratele de pe malul Garonnei și Girondei în Francia. [I.]

Graviditate numim aceea stare fizică a femeii, în care se găsește în timpul dela concepțiune până la naștere. Această schimbare în limbajul comun se numește: »sarcină», »posiție», »altă stare», femeia e »grea», e »groasă» (frc. grossesse), e »îngreacă», e »în stare binecuvîntată», etc. G. normală durează 9 luni întregi sau și mai exact 280 zile. Cel mai sigur calcul este următorul: Se ia ca punct de plecare al socotelei prima zi a celei din urmă menstruațiuni, se detrag trei luni și apoi se adaug 7 zile: atunci este ziua probabilă a nașterii; s. e. dacă menstruația ultimă a început la 1 Ianuarie, nașterea va urma la 8 Octobrie. G. poate fi *normală* sau *complicată*, *simplă* sau *multiplă*: gemeni, trigemeni, *intrauterină* sau *extrauterină*. *Miratul* femeilor însărcinate, precum și *poftele lor* de multe ori absurde, încep a fi apreciate și de oamenii științei, între cari cu deosebire specialiștii americani recunosc efectele psihice imprimate asupra fătului, deși nu știu explica nexul causal al acestui fenomen. O femeie însărcinată la popoarele culte totdeauna a fost obiectul venerațiunii, la vechii Romani însuși imperatorul se scula și făcea loc unei femei gravide, iar codul Napoleon prevede o recompensă națională pentru familii cu mulți copii.

Graviditate extrauterină, sarcina, a cărei concepțiune nu-și are locul în însuși uterul (mitra), ci în unul din adnexele sale. Casuri relativ rare, cari însă dau ansă la complicații serioase, atât în decursul gravidității cât și pentru actul nașterii. Stabilirea diagnozei din vreme se impune. [Dr. Vuia.]

Gravimetru, Areometru (v. ac.)

Gravitate, greutate (v. ac. și art. Gravițiune.)

Gravițiune. Două corpuri, cari nu se află nici în stare electrică, nici magnetică, exerciază putere de atracțiune reciprocă. Aceasta se numește gravițiune. G. se numește și puterea ce atrage corpurile spre pămînt. Primul, care a descoperit legea gravițiunii și prin aceasta a descris mișcarea corpurilor ceresce, e *Newton*.

Gravura, desemn săpat în lemn, piatră, metal sau sticlă, cu instrumente tăietoare. Se lucrează în parte cu mașini.

Gray, 1) *G. Ioana*, nepoată a lui Enric VII, regele Engliterei, n. în 1536 și proclamată regină în 1553. Maria Tudor, fiica lui Enric VII se rescoală contra ei și o învinge. În 1554 este decapitată. 2) *G. Thomas*, cunoscut poet englez, n. la Londra 1716, † 1771. Poeziile sale se deosebesc printr'o vagă melancolie și printr'o aleasă limbă. G. este socotit ca unul dintre cei mai de seamă literați englezi. [Caion.]

Graz, (*Graz*, *Grätz*), capitala Stiriei, residența dietei provinciale, a tribunalului suprem provincial și a unui arhiepiscop. Situat în valea Murei și cu împrejurimi de rară frumusețe naturală, are 112,069 loc. (1890), fabrici de șine, de mașini și de alte fierării, fabrici de hârtie, de pielării, de bere, de postavuri, pălării și fabrică de șampanie. G. este situat pe ambe malurile Murei, preste care duc 3 poduri de fier, trei de lemn și 1 de fier al căii ferate. Între centru și suburbiile din împrejurime lui se află un spașios parc orășenesc cu frumoase plantațiuni și cu un bust al lui Schiller (de Gasser), figura alegorică de bronz »Crinul pădurei» de Brandstetter, statua de marmură a lui Anastasiu Grün conte de Auersperg, de Kundmann, fântâna Francisc Iosif, statua de metal a lui Welden, de Gasser, în piața principală statua arhiducelui Ioan, de Pönninger, și pe piața Francisc statua de metal a împăratului Francisc I, de Merchesi. Aproape incungiuat de oraș se înalță dealul Schlossberg (471 m.) cu grandios aspect spre Mura. Edificii mai însemnate: catedrală în stil gotic (1446) cu interesant portal la frontispiciul vestic, în lăuntrul cu icoane pictate de Flurer și Petru de Pomis, și 6 mici reliefuri de fildeș din secl. XVI, alegorisând iubirea, castitatea și moartea. Lângă catedrală e mausoleul făcut de Ferdinand II, cu sarcofagul arhiducelui Carol († 1590) și soției lui; biserica parochială orășenească din secl. XV cu picturi de ale lui Tintoretto; bis. »Inima lui Christ» de grandios stil gotic, și casa orășenească restaurată în 1894; Palatul adm. (1569), Arsenalul (1644), Johanneum cu bibl. de preste 100,000 volume; pinacotecă; Burgul împ. din secl. XI, 2 teatre, etc. Instrucțiunea e reprezentată prin universitatea Carol Francisc (cu bibliotecă de 125,000 vol. și preste 2000 manuscrite), politehnic, ambele cercetate de numeroși ascultători Români, etc. Societăți numeroase. În G. locuiesc mulți pensioniști din cauza climatei sănătoase și a ieftinătății mijloacelor de trai. Punctele mai frumoase din împrejurimea G.-lui sînt: Rosenberg (479 m.), Platte (651 m.), Maria Grün cu sanatoriu, Rainerkogel (501 m.), Maria Trost cu loc de pelerinagiu, Eggenberg cu institut de hidroterapie, etc. G. s'a desvoltat cu deosebire în secl. XV, când Frederic III a locuit mult timp aci.

Graziani, 1) *G. Antonio Maria* (1537—1611), scriitor italian, secretarul lui Sixt Quintu; a scris latinesce.

2) *Graziani Girolamo* (1604—1675), poet italian, la curtea ducelui de Modena, Francisco I. Opere: Cleopatra și Conquista di Granata, două poeme epice, în cari imitează pe Tasso; Il Cronvello, tragedie; sonete, canzone, madrigale ș. a.

Grazzini, Anton Francesco, numit *il Lasca*, poet ital., n. în Florența (1503—1583). De profesiune farmacist, se ocupa și cu poezia, și în 1540, cu mai mulți tineri literați, înființează Academia Umeșilor, devenită mai târziu Academia florentină. În urma unor certe, G. se despărț de colegii săi și înființează Academia della Crusca (a tăriei), care există și azi, și având ca misiune cultivarea limbii italiene, refăcând pentru a 5-a oară dicționarul limbii italiene după cei mai buni scriitori. Scrierile lui G. sunt de puțină însemnătate; cele mai bune sunt cele 30 de nuvele, numite *Cene*, publicate în Novellieri italiani, antichi e moderni a lui G. Zirardini. Paris, 1847, în 2 vol. [M. S.]

Greaca, Limba, împreună cu latina, reprezintă o ramură a familiei limbilor indoeuropene. Vechea greacă (paleogreacă sau elina), vorbită nu numai în Grecia propriu zisă, ci și în Asia mică, Italia meridională, Sicilia și numeroasele colonii ale Grecilor, se împărțea în patru dialecte, toate ridicate succesiv la rangul de limbă literară, în care se mențin apoi simultan timp de mulți secol: cel *doric* (Ipcrat, Archimede), *eolic* (Alceu, Safo), *ionic* (Homer, Hesiod, Herodot) și *atic*, acest din urmă devenind prin secl. V a. Chr. idiomul comun al Grecilor culti (Tucidide, Xenofon, Platon, retorii, autori dramatice, etc.). În primii secol d. Chr. atica pierde tot mai mult din puritatea ei (Septuaginta, Noul Testament). Totuși urmează a fi cultivată prin tot evul mediu (scriitorii bizantini) până la cucerirea Constantinopolei de către Turci. Gramatici de Kühner, G. Meyer, Brugmann, dicționare de Stephanus, Passow, Pape.

Greaca modernă (neogreacă), născută din dialectul atic popular (*Koivvή*), se deosebește de cea veche în primul loc prin însemnate schimbări fonetice (vocalele η, ε, α, υ, și υ, trec toate în i, α devine e, etc.), apoi prin reducerea formelor flexionare, mai ales celor de conjugare, și înlocuirea lor cu perifraze sintactice, ș. a. Pe lângă limba literară, care tinde a se apropia tot mai mult de elina clasică, există o mulțime de dialecte, dintre cari relevăm pe cel tsaconian ca cel mai arhaic. Gramatici de Mitsotakis, Legrand, Thumb, dicționare de Legrand, Jeannarakis, Byzantios. [Ti.]

Literatura greacă se poate împărți în 7 perioade. Perioada antistorică cuprinde timpurile înainte de Homer, din cari nu se cunosc decât câteva fragmente mitice de innuri religioase, neautentice, și câteva nume legendare de cântăreți, de origine tracică, ca Orfeu, Lin, Museu, Olen; și epoca eroică, în care s'au născut poemele homerice și ale lui Hesiod (v. ac.). Epoca poeziei lirice, a odei, imnului, satirei, elegiei, gnoniilor și a poemelor filosofice despre natură, și în care cel mai mare poet e Pindar; dela era Olimpiadelor până la sfârșitul războaielor persice (776—479 a. Chr.) Epoca de aur a literaturii clasice grec. dela sfârșitul războaielor persice până la moartea lui Alexandru (479 până 323 a. Chr.), în care au înflorit tragedia cu Aeschile, Sofocle și Euripide, comedia cu Aristofane ș. a.; istoria cu Herodot, Tucidide, Xenofon; filosofia cu Socrate, Platone, Xenofonte; și eloquența cu Pericle și Demostene. Dela moartea lui Alexandru până la August (323 până 28 a. Chr.) epoca critice literare, în care s'a

contopit poezia și filosofia greacă cu cea orientală (v. Alexandrina), și în care s'au scris și câteva opere originale, ca idilele lui Teocrit, elegiile lui Callimach, poemele didactice ale lui Aratus, Apollonius din Rhodos, ș. a. Epoca romană dela August până la Iustinian (1—525 d. Chr.), cu autori ca Dionisiu din Halicarnas, Diodor din Sicilia, Strabone, Dione Cassiu, Josephus, în istorie și geografie; Epictet și Marcu Aureliu în filosofie; Lucian în satiră; Longus Heliodor ș. a. în roman; și scriitori eclesiastici creștini ca Sf. Origene, Sf. Gregoriu din Nazianza, Sf. Vasile, Sf. Ioan Gură de aur, Sf. Gregoriu din Nyssa, Epifane, Lynesiu ș. a. Dela Iustinian până la căderea Constantinopolei (527—1453), periodul bizantin sau de decadență, cel mai lung, din care n'au ramas decât scrierile cronicarilor și ale câtorva gramatici. După ce Iustinian a închis școalele filosofice din Atena și din tot imperiul, alungând pe profesorii de retorică și filosofie, ori ce creațiuni mai originală încetă; dreptul și teologia devin aproape singurele obiecte de studiu. Cel mai mare merit al acestui period e păstrarea comorilor literaturii antice, pentru a le răspândi în Occidentul Europei după venirea Turcilor. Epoca modernă a literaturii grec. se distinge prin cântecele și legende populare, adunate de Fauriel și Marcellus, până aji cele mai frumoase creațiuni literare ale Greciei moderne. În literatura scrisă s'a cultivat mai ales studiul limbii și istoriei naționale, în cari se disting filologi ca Coray, Azopios, Piccolos, Papadopolu Vreto; și istorici ca Philippidis, Perrabos, Sutzo, Rangabe, Schinas, ș. a. Primele cronice și gramatici datează de prin secl. XVI. Un avânt mai mare luă literatura în genere dela eliberarea Greciei, 1821. Dar literatura estetică nu s'a ridicat încă preste frumusețile poeziei populare.

Greaca, 1) G., com. rur. în Rom., j. Ilfov, pl. Oltenița cu 1635 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura; com. are 1 biserică și 1 școală. 2) G., (Ezerul Grecilor) baltă mare la sud-est de com. G., între Dunăre și un deal frumos acoperit cu vii; e bogată în pește.

Greața, disgust, repulsiunea față de alimente sau simțul neplăcut, ce premerge vomării (v. ac.).

Greater Britain, = »Britania mai mare», nume colectiv pentru Englitera cu toate coloniile sale.

Great Salt Lake, Marele lac sărat, lac în statul nord-american Utah la înălțime de 1276 m. preste nivelul mării, are suprafață de 6110 km², lungime de 128 km., lățime de 48 km.; apa lui conține 22% sare comună. Lângă acest lac e situat orașul *Salt Lake City* («Noul Ierusalim»), capitala mormonilor, cu 44,843 loc. (1890).

Great Yarmouth, oraș, v. Yarmouth.

Grebăn, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, situată la 6 km. spre vest de orașul R.-Sărat, e compusă din 5 căt. cu 2397 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura, vieritul și prăsierea vitelor. În com. sunt 4 biserici și 1 școală.

Greiben, se numește la vitele domestice partea ridicată preste spinare în dreptul umerilor.

Grebena, orașel în Macedonia, reședința unui caimacam, cu garnizoană. Locuitorii sunt Turci (80 case), Greci (120 case) și Aramâni (20 case, dar iarna vr'o 200 familii.)

Grebenaț, comună rur. în Bănat, cott. Timiș, cu 2035 loc. Români.

Grebla, un instrument de mână, de care ne servim la adunatul nutrețurilor și al spicelor, dar și la mărunțirea bulgărilor și gliilor la cultura de grădină. În cazul din urmă G. este totdeauna de fier. Pentru adunat fânul, G. sunt totdeauna de lemn. Avem și G. automate, cari sunt trase de un cal și se întrebuințează și ele cu bun succes în agricultură.

Greca, veșmânt preotesc îndatinat la preoții seculari de rîtul grecesc din Austro-Ungaria. El seamănă cu rasa (v. ac.) călugărilor, cu deosebirea, că mânecile sînt mai strîmte și în partea ce vine pe piept și pe spate e provădut cu șinore, cari la dignitari sînt de culoare roșie, iar la preoții de rînd negre.

Greceanu, 1) *G., Radu*, logofet, scriitor muntean, istoric și religios, prin secl. XVII. Conținut cronică lui Const. Căpitanul Filipescu până la 1707, sub titlul »Incepătura istoriei vieții luminatului și prea creștinului domnului Țerii Românești, Io Constantin Basarab Voievod de când D-zeu cu domnia l-a încoronat.« E scrisă cu puțină iubire de adevăr și plină de lingusiri la adresa Domnitorului. E publicată în *Magaz. ist.* II, 129 numai până la 1700, restul inedit în proprietatea descendentului Ștefan G., care a scris un art. în *Rev. Rom.* 1862, 245 șq. Transpiră însă din această scriere iubirea de țară și durerea pentru suferințele ei. Mai scrie Genealogiile neamurilor boieresci și în fine cea mai însemnată sub raport științific: *Letopisețul dela descălecarea cea dintâiu a Românilor și așezarea lor în Țeara Românească*, silindu-se a stabili cronologiile domnilor după inscripții, cronice și documente oficiale, începînd dela Radu Negru (1215) până la 1667. Ms. e în biblioteca centrală din Buc. În aceasta importantă lucrare negreșit că n'a putut reuși, și opera sa e plină de aberațiuni istorice, cum dovedesc și Hășdeu în *Ist. crit.* I, 127. Pe terenul religios Radu G. a luat partea principală la traducerea faimoasei Biblii din timpul lui Șerban Cantacuzin. A mai tradus după îndemnul lui Const. Brancoveanu scrierea lui Ioan Gură de Aur, asupra virtuților și viciurilor omului, *Mărgărintare*, precum și *Pravoslavnică* mîrturisire. Și asupra acestor scrieri e un articol în *Rev. Rom.* 1861, 575.

2) *Greceanu Șerban*, logofet, fratele lui Radu G., scriitor muntean prin secl. XVII pe terenul religios. Împreună cu fratele său, cu spătarul N. Milescu, cu arhiepiscopul Gherman Niss, cu Mitrofan, episcopul de Huși, scos și venit în Muntenia, și cu alți mulți dascăli, traduce și colaborează la Biblia din București, tipărită în întregime în 1688, însemnată și prin întinderea ei și mai ales prin limba minunată, în care e tradusă. Ajută pe fratele său și la traducerea altor scrieri grecești: *Mărgărintare* (1691) și *Pravoslavnică* Mărturisire. Mai traduce în unire cu Atanasie Moldovanul Tomaidul și sub priveghierea fratelui său, *Evangeliiile* tipărite în 1693. [Aguiletti.]

Grecescu, *Dimitrie*, medic rom., n. 1841 în Cerneți, j. Mehedinți, a intrat 1856 în Școala națională de medicină din București, unde alăturarea cu studiile medicale la început a urmat și studiile liceale și unde a avut predilecțiune pentru botanică. În 1863 a dobândit gradul de licențiat în medicină și 1864, în urma unui concurs pentru

stipendiu în străinătate, a fost trimis de ministerul instrucțiunii publice ca stipendist la facultatea de medicină din Paris, unde în 1868 a fost promovat Dr. în medicină. Întors în țară a fost numit tot în 1868, în urma unui concurs, profesor de botanică la Școala națională de medicină și farmacie și director al grădinei botanice a școlii, iar 1880, când s'a terminat transformarea acelei școli în facultate de medicină, G. fu numit profesor la Universitatea din București, unde funcționează și astăzi și ca director al laboratorului de botanică medicală; totodată G. ocupă funcțiunea de medic la spitalul de copii din București. În armată G. a înaintat până la gradul de medic-loc.-colonel și a luat parte la războiul independenței din 1877—1878. Colecțiile botanice, și mai ales Herbariul Florei României, ale facultății de medicină din București, adunate de G. din toate județele României, constituiesc un adevărat tezaur științific. Lucrările mai importante publicate de G. sînt: *De l'Achorion Schoenleinii*, teza inaugurală, Paris 1868; *Plantele grădinei botanice din București*, București 1876; *Enumerarea plantelor României*, București 1880; *Hipernilomica viilor sau Ariceala*, București 1883; *Flora medicală a României*, București 1892; *Conspectul Florei României*, București 1898, carte premiata de Academia Română. G. este membru al societății imperiale a naturalistilor din Moseva, al Academiei internaționale de botanică geografică din Francia, dela care posedă medalia de merit științific, al societății botanice a Franciei, al societății de științe matematice și naturale din Cherbourg, și al altor societăți științifice, comandor al coroanei României și posedă medalia de aur »Bene merenti«.

Greci, (*Eleni*) locuitorii Greciei. Cei mai vechi locuitorii ai Greciei au fost Pelasgii. Cele mai vechi epoce de evoluțiune sînt epoca: pelagică (preistorică), achaiică (eroică) și elină (istorică). Epoca pelagică e timpul vieții patriarcale; poporul era împărțit în triburi mitite și se ocupa cu vînatul, păstoritul și cultura pămîntului; credea în zei, cari reprezentau puterile naturei. Prin intermedierea comercianților fenicieni a ajuns la cunoștința navigației, măsurilor arhitectonice și a semnelor grafice. Contrastele dintre miseria poporațiunii dela munte și bunăstarea celei dela șes și litoral au provocat războaie de jaf, iar acestea clădire de întărituri, așa numitele *larisse*: teritorii mai mici încunjugate cu puternici muri de piatră, în interiorul cărora erau locuințele căpeteniei și ale fruntașilor, și în urmă și altarul de jertfă. Aceste lupte provoacă gruparea poporului spre apărarea moșiei; bărbați viteji întemeiază domnii, se formează epoca achaiică. Numirea »achai« se menține mai mult timp în Tessalia, nordul Epirului și Eolis, însemnând: nobilii, eroi, din ce rezultă, că originar nu era numire de trib, ci în genere numele nobilimei, al familiilor străvechi. Cu toată nebulositatea legendelor, totuși putem deduce din ele unele fapte de valoare istorică. Prima tendință de expansiune e emanciparea de sub înțirînța feniciană (1150—1100 a. Chr.); se formează comune; înaintarea triburilor străine dela nord provoacă migrațiune; căpetenii războinice întemeiază regimuri militare. În același timp încep adunările religioase a ficțiunile,

cari se țin în anumite locuri la anumite sorocase și grupează poporul în jurul altarelor comune.

Cam pe la 1000 a. Chr. începe migrațiunea Doriensilor tesalici și, după frământări de mai multe veacuri, Grecia capătă cu totul altă față, se începe epoca istorică (elină). (v. Doriensii). Din confusiunea generală, provocată de migrațiune, mai întâiu *Sparta* se descurcă. După stângerea vechii familii domnitoare, luptă pentru acapărarea domniei două familii înrudite ale Heraclidilor. Poporul se disgustă de luptele interne și cere legi dela *Lykurg*. Puterea regală se bifurchează, prin ce slăbește, trecând puterea decisivă la *gerusia* (v. Geronții), dar i-se asigură durabilitatea. Poporul supus primesce drept de proprietate cu îndatorirea de a plăti dare și a merge în resboaiă, dar fără a avea drepturi politice (perioicii). Cei cuceritori cu arma (heloții), robi pe moșiile aristocraților, fără drept de proprietate și fără drepturi politice, fură îndatorați însă la serviciu de resboiu. Constituția spartană e militară, aspră, ca însăși firea poporului dorian; ea a făcut din Spartani popor despoietor de drepturile altora. *Sparta* își începe îndată meseria, mergând cu resboiu asupra fraților ei. *Messenia* e bătută în două resboai (730—710 și 645 până 628 a. Chr.), pământurile sunt împărțite între Spartani, iar poporul aruncat la starea de heloți. *Tegea* și împrejurimile ei intră, de silă, în federațiunea spartană (565). *Argos* e frânt și înhămat la carul intereselor spartane. *Sparta* devine statul hegemon în Peloponnes (560) și prin jocurile olimpice exercită influență asupra Greciei întregi.

Pe când Peloponnesul a primit caracter doric, Attica a ramas cruțată de efectele migrațiunii doric. În 752 Atena desființează regimul regal, ajungând puterea în mâinile aristocrației; 752 până 712 domnesc archonți din neamul lui *Codrus*, aleși pe câte 10 ani. 712—682 archonți din alte familii tot pe câte 10 ani, iar de aci încolo câte 9 numai pe 1 an. Poporul, împărțit în 4 triburi, 12 frații, 360 neamuri, nu era mulțămît cu regimul eupatriților (nobilii), în-deosebi cel dela munte (diakrioi), și cerea legi scrise, ca să nu mai fie judecați după bunul plac. În 620 archonul *Dracon* face legi, dar așa de severe, cât acum toți: ostașii (hoplites), agricultorii (argadeis) și păstori (aigi koreis) — cele 3 triburi — iau poziție contra eupatriților (al 4-lea trib). Se nasc resboai interne; *Kilon* (612) vrea să se facă tiran, dar e măcelărit împreună cu aderenții săi; *Theagenes*, tiranul Megarei resbună pe *Kilon* ocupând și prădând insula *Salamis*. 595 apare *Solon*, recuceresc *Salamis* și dă alte legi mai umane, vestita constituțiune timocratică. Au ramas nemulțămîți însă diakrioi și cu ajutorul acestora *Pisistrat*, în absența lui *Solon*, ajunge tiranul Atenei. E alungat de două ori, dar totuși se menține până în 538. Urmează fiul său *Hipparchos*; după uciderea acestuia, frate-său *Hippias*, dar e alungat de *Kleisthenes*, care atacat de *Sparta* respinge resboiul, cucerește *Kalkisa*, aliata Spartei, și pământurile ei le împarte colonilor (507), reformează constituțiunea lui *Solon* și pune basă mării Atenei.

Intr-aceea Persii supun pe Grecii din Asia mică și în 490 Atena trebuie să țină deja piept cu oștirile Persiei. Se începe epoca luptelor

eroice ale micului popor contra colosului persian. Lupta dela *Marathon*, câștigată de *Miltiades* (12 Sept. 490), eroica luptă dela *Thermopile* a lui *Leonidas* cu cei 300 viteji ai săi, înfrângerea Persilor la *Salamis* prin *Themistocles* (20 Sept. 480), lupta dela *Platea* (479) condusă de *Pausanias*, în care *Mardonius* cu cei 300,000 ostași a fost bătut, iar remășițele oștii, prinse la promontoriul *Mykale*, măcelărite de flota lui *Leotychides* și *Xantippos*, etc. rămân pe veci exemple despre ceea ce poate face iubirea de patrie și de libertate. G. însă n-au avut folos din strălucitele învingeri. Rivalitatea între *Sparta* și Atena de o parte și între celelalte orașe și insule de altă parte, provoacă din nou lupte între frați, 476—359. *Sparta*, Atena, Theba își dispută hegheмония; 431—404 urmează resboiul peloponnesiac între *Sparta* și Atena și aliatele lor; 379—362 ajunge la preponderanță Theba. 359 adunarea amficionilor chiamă în ajutor pe *Filip II*, macedoneanul contra Atenei. Incepe ingerința și în urmă dominațiunea macedoneană în Grecia până la 215, când în resb. dintre Roma și *Filip* (215—205) Grecia ajunge sub influință romană. La 200 T. *Quintius Flaminius* o declară liberă; aceasta libertate însă era numai platonice; G. nu mai erau capabili de libertate.

G. în mai multe rânduri s-au rescultat în contra Romei, dar fără succes. În luptele dintre Roma și *Mithridates* au ținut cu cest din urmă, pentru ce în deosebi Atena și Theba au fost aspru pedepsite de oștirile lui *Sulla*. În resboaiile civile cele mai multe orașe grecesci au sprijinit pe Pompeiu în contra lui *Caesar*, pe *Brutus* și *Cassius* în contra lui *Antonius*, în urmă pe *August*. Sub împărați Grecia s'a recules mult; în deosebi *Traian* și mai ales *Hadrian* și împărații Antonini au făcut mult pentru ea. În secl. II d. Chr. arta clasică și literatura învie la nouă viață, mai ales retorica are reprezentanți eminenți până prin secl. V. Rol de frunte are în aceasta privință școala superioară din Atena, întemeiată sub împ. *Marc Aureliu* și desființată 529 la porunca împ. *Iustinian*. Invasiunile barbarilor au precipitat apoi stingerea vieții antice culturale. La 395 împ. *Teodosiu* încorporează Grecia la imperiul roman bizantin și de atunci soarta ei depinde de soarta imperiului roman (v. ac. și Asanesii).

1453 Bizanțul e cucerit de Turci. O parte a a G.-lor devin supuși tributari ai Turcilor. 1458 la vestea falsă despre moartea lui *Mohamed II* deneagă tributul, dar sunt crunt bătuți, întreagă *Morea* și *Corinthus* sunt devastate. 1460 întreagă peninsula e cucerită, iar 1462 și insulele. Ia început G. erau numai tributari, dar după pacea dela 1573 cu *Veneția*, prin care numai câteva cetăți dela țărmuri albanezi, *Kandia* și câteva insule ionice i-au fost lăsate, Turcii au subjugat întreagă Grecia împărțindu-o în sandjaciuri. În resboiul cu *Veneția* (1645—69) Turcii cucerește și ins. *Creta*; 1684—99 *Veneția* recuceresc *Morea*, dar totuși prin pacea dela *Passarowitz* (1718) este silită a o ceda Turciei. Dela acest an întreagă Grecia este supusă Turciei. 1821 orămpie resb. de eliberare preparat de *Eterie* (v. ac.) *Alexandru Ipsilanti* trece *Prutul* cu o ceată de ostași, intră în Iași și proclamă revoluția. E bătut de Turci la *Drăgășani*; oastea e măcelărită; el fuge pe

teritoriul austriac. Intr'aceea episcopul *Germanos* din Patras încă provoacă la luptă, se rescoală maionii și sub Petru *Mavromichalis* și Teodor *Kolokotronis* ocupă Kalamata, capitala Messeniei; revoluția se extinde în Morea, trece Termopilele, se lăsează în insulele archipelagului, ia dela Turci Atena. Turcii își resbună măcelărind populația din Cipru, Creta și Smirna, restignesc pe ușa bis. din Constantinopole pe patriarchul Grigorie în ziua de Paști (22 Apr.) împreună cu o mulțime de preoți. Lupta însă curge cu înverșunare pe apă și pe uscat prin toate colțurile locuite de creștini. Vin în ajutorul G.-lor străini. Poetul englez Byron le pune la dispoziție averea și brațul (a murit pe câmpul de resboiu), bancherul Eynard din Geneva le dă ajutor bănesc; în parlamentul englez resună puternice voci în favorul lor; lordul Cochrane, generalul englez, se pune în fruntea flotelor, iar lordul Curch în fruntea oastei de pe uscat. Eroii greci *Kanaris*, *Kyriacos*, *Odysseus*, *Mavrocordatos*, *Bozzaris*, *Miaulis*, etc. fac minuni de vitejie; întrevin puterile europene și silesc pe Turcia să cedeze. Pacea dela Adrianopol (14 Sept. 1829) redă Greciei independența, afară de ins. Creta și Samos.

8 Aug. 1832 adunarea națională din Nauplia proclamă de rege pe prințul Otto de Bavaria, sub numele Otto I. 23 Oct. 1862, Otto e detronat, părăsește G. dar nu renunță la tron. 30 Mart. 1863 e ales rege prințul danez Wilhelm, sub numele George I.

Cu ocaziunea resboiului ruso-româno-turc (1877 până 1878) Grecia voia să înceapă resboiu pentru Creta și lărgirea hotarelor; a prevenit-o pacea dela San-Stefano, dar totuși congresul dela Berlin i-a dat Tessalia și districtul Arta (13.307 km². cu 300.000 locuitori), ceea ce însă nu a mulțămît nici pe departe pretenziunile G.-lor. În 1897 s'au încurcat în resb. cu Turcia pentru Creta. Au fost bătălii crâncen, dar puterile «concertului european» au scăpat-o iarăși de bucluc și punând guvernor în Creta pe prințul George, al doilea fiu al regelui Greciei, au pregătit terenul, pentru ca la timp binevenit Creta să fie de facto incorporată la Grecia.

După căderea Constantinopolei au venit mulți G. și în țările române, căci încă din secl. XV găsim numiți G. în chestiuni de judecată. Dela Radu cel Mare însă curentul grecesc crește pe calea religioasă. Vin călugări și se așează prin mănăstirile închinată, vin alții pe lângă cei dintâi și pericolul din partea lor era atât de mare, încât încep a se face partide naționale contra G.-lor, dela începutul secl. XVII. Curentul grecesc crește însă mereu și în timpul Fanariotilor țările române erau considerate de G. ca fiind ale lor. Tot astfel credeau în Europa apuseană învețații, că supușii Turciei europene sunt de origine elenică. Domnii fanarioti încep a da legile în grecesc (Caragea, Calinab), Ipsilante ridică stoagul eteriei în țările noastre. Însă tocmai atunci se arată slăbiciunea elenismului. Românii despart cauza lor de cauza G.-lor și o direcție nouă începe în istoria Românilor. După pierderea țărilor române, le rămăseseră G.-lor pretențiunile asupra restului împărăției turcesci, însă Bulgarii se luminează și despart și ei cauza lor de cea grecească, apoi Macedonia vine la rând. Astfel că în afară de Grecia proprie, elenismul nu are

elemente în restul peninsulei balcanice, decât pe comercianții din porturi și din Constantinopole. Încât marea idee grecească este în realitate o mare pretențiune. Această confușiune se explică istoricesc prin drepturile religioase acordate de sultani patriarchilor greci asupra tuturor popoarelor creștine din țările supse. G. au pretins că sînt G. toți creștinii supuși patriarchului.

Limba și literatura G.-lor v. sub Greaca.

Greci, 1) G., com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul drept al Argeșului; se compune din 4 căt. cu 1629 loc. (Dicț. geogr. 1890), cari se ocupă cu agricultura; în com. sînt 3 biserici și 1 școală. 2) G., com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, cu o populație amestecată și compusă din Români (1169), Turci (187) și Italieni (56); com. are 1 biserică și 1 școală cu 2 învățători. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. [Int.]

3) *Grecii ori Greceni*, podgorie la Ghidigeni în j. Tutova, bucurându-se încă din vechime de un bun renume. Dimitrie Cantimir o socoțesce în Descripția Moldovei printre podgoriile cele mai vestite ale țării de pe vremea aceea. Nu are acuma decât vr'o 25 ha. neatinse de filoxeră. [I.]

4) *G., Podu Grecilor*, munte în Rom., j. Buzău, de o rară frumusețe, acoperit cu brad și pin, el formează centrul unei vaste circumferințe de munți.

Grecia, G. veche (Hellas), cea mai însemnată țeară culturală a antichității, cuprindea în înțeles mai larg întreagă partea sudică a peninsulei Balcanice, inclusive Macedonia și Iliria, în sens mai restrîns țeara situată spre sud dela munții Kambuni și Kerauni, avînd suprafață ca. 90.000 km². G. se compunea din trei părți: *G. nordică* (Epirus și Tessalia), *G. de mijloc* sau *Hellas* propriu zis (mai târziu *Livadia*) și *Peloponnesul* (Morea) cu insulele vecine din Marea Ionică și Egeică. În privința *orografică* G. e în genere muntoasă, cu deosebire partea nord-vestică, unde se ridică un labirint de munți selbatici, cari se ridică până la înălțime de 2300 m.; G. de mijloc are numeroase șiruri de munți despărțiți prin văi (Parnassos 2459 m., Helicon 1749 m., Kithaeron 1411 m.); Peloponnesul e un platou încadrat de munți, ce se ridică la înălțime de 1300—2400 m. (Kyllene 2374 m. Taygetos 2409 m.); insulele toate sînt muntoase (Ida pe Creta 2400 m.). **Riuri** principale: Peneios în Tessalia, Acheloos sau Aspropotamo în Epir, Spercheios (Hellada) și Kefisos (Mavronero) în Hellas, Eurotas (Iri) și Alfeios (Rufia) în Peloponnes. **Lacuri**: Kopais în Hellas, Styfmalis în Peloponnes. **Produce**: la sud și pe insule se produceau smochine și masline, precum și vinuri minunate; la nord se face grâu și orz; cai buni, vite, oi și capre; dintre minerale se află în G. argint (Attica), aramă, fier, marmură renumită (Paros). **Locuitorii**, Helenii, se divideau în mai multe seminții (Dorienii, Achaii, Ionienii și Aeolienii); ei erau un popor agil, dotat cu talente frumoase, capacitate, fantasmă, gust și iubire de patrie; de aceea a întemeiat numeroase state mărunte și comunități libere, a cultivat artele și poezia, științele și religia, ridicându-le la o perfecțiune neajunsă până atunci; cea mai vie mișcare culturală și artistică era în Atena, în statele litorale și pe insule.

GRECIA MODERNĂ.

Regatul G.-ei de azi cuprinde Tessalia și părți din Epir (dela 1881), vechea Hellada și Peloponnesul (Morca) cu insulele: Eubea, Cicladele, Sporadele nordice și (dela 1864) insulele Ionice, laolaltă 65,119 km². cu 2.433,806 loc. (1896). *Clima* e uscată, plăcută în Attica și Peloponnes, nesănătoasă în locurile jos situate. Temperatura mijlocie în Atena e de + 17-35°. *Solul* e pietros și sărac în apă, de aceea nu e prea productiv, agricultura încă e neglijentă și produsele ei nu acoper trebuințele țerii; din întreagă suprafața 21% sunt agri, 8% fânațe și pășuni, 12% păduri, 59% neproductiv; bunurile coroanei sunt de 21,870 km², din cari 3% necultivate. *Produse* principale: cereale, oleu și vin, apoi tutun, bumbac, stafide, fructe sudice. Crescerea vitelor neglijentă (164,000 vite, 3-5 mil. oi și 2-5 mil. capre), se desvoltă însă cultura viermilor de mătăsă și a albinelor, pescuitul de spongii și mineritul; produse minerale: marmora (Paros), piatră de litografie (Eubea), gialamie, mangan, zinc, argint (Laurion), pucioasă, smiridă.

Populațiunea se compune din Neogreci (88%), adică urmașii vechilor Elini, apoi 9-2% Albanezi (mai ales în G. de mijloc), 0-1% Români (în Livadia estică) și 2% Turci, Italieni și Englezi. Caracterul vechilor Greci, precum și limba, s'a schimbat cu totul prin influențe străine, mai ales sub îndelungată tiranie turcească. Religiunea dominantă e cea ortodoxă (organizată dela 1833 cu un sinod permanent, în frunte cu un mitropolit, 16 arhiepiscopi, 22 episcopi și numeroși preoți); celelalte religii sunt tolerate (24,165 mohamedani, 14,677 rom.-cat. și protestanți, 5792 mosaici). Instrucțiunea publică nu e prea desvoltată, dar e pe calea progresului; la 1892 au fost în G. 2745 școli elem., 295 școli medii și 40 gimnazii; o universitate în Atena, 1 politehnic, 1 academie teologică, 5 seminarii teol., 4 semin. de învățători, 1 academie agronomică și alta de marină, 3 școli de navigațiune, 1 școală militară. *Industria* e neînsemnată, afară de construcția de nave și industria de bumbac; asemenea și *comerciu*l, care în timpul din urmă a fost promovat în interiorul țerii prin construcții de căi ferate (1896: 930 km.) și linii telegrafice (1895: 8156 km.), comerțul maritim însă (la termuri și pe insule) e destul de viu. Se exportează cu deosebire stafide, metale, vin, oleu de masline, smochine, gogoase, tutun, mătăsă; se importează cereale, țesături, cărbuni de piatră, drogherii, articole de metal și coloniale. Valoarea importului în 1897 a fost de 114-8 mil., a exportului 80-7 mil. drachme. Marina comercială numeră aproape 1300 nave. Banca națională în Atena, banca ionică în Corfu, banca Epir-Tessalia. Porturi mai însemnate: Piraeus, Hermopolis, Patrae, Katakolon, Kalamae, Nauplion, Corfu. Canalul tăiat prin istmul Corintului (22 m. lat., 8 m. adânc, 6-3 km. lung) și deschis la 1893 e puțin folosit. *Constituția* din 28 Nov. 1864 declară G. monarhie constituțională; rege actual e George I (dela 1863); legea electorală dela 1890; puterea legislativă o exercită o singură cameră compusă din 207 deputați aleși prin vot universal pe 4 ani; puterea executivă o are ministerul responsabil. Judecătoria supremă e areopagul (curtea de casație) din Atena. Veniturile

statului la 1897 au fost 95.343,939 drachme, cheltuielile 95.752,570 drachme; datorie 554%, milioane drachme. Armata (reorganizată la 1882) numeră 25,333 oameni, în timpul de resboiu 82,125 oameni, mai sunt milițiile cu 76,800 oameni. Marina de resboiu are 69 vase (5 cuirasate). În privința administrativă G. e împărțită în 16 nomos (cu 70 eparchii): Attica-Beotia, Eubea, Ftiotis-Fokis, Acarnania-Etolia, Argolis-Corint, Achaia-Elis, Arcadia, Messenia, Laconia, Cicladele, Corfu, Cefalonia, Zakynthos, Arta, Trikala și Larissa. Capitala e Atena. (Cf. About, La Grèce (1883), Pervanoglu (1880), Stephanos (1884).

Istoria G.-ei v. la art. Greci.

Grecin, *Manoil*, boier moldovean prin 1438, pe vremea domniei celor doi urmași ai lui Alex. cel Bun, Ilie și Stefan. Prin numele său dovedește că pe atunci erau și Greci amestecați în afacerile economice ale țerii.

Grecism, locuțiune, întorsătură greacă, aplicată într-o altă limbă, mai ales în latină. (v. și Elenism.)

Greco-catolică, *Biserica*, în general se numesc acele biserici naționale, cari sunt unite în credință cu biserica Romei, dar au ritul și disciplina bisericii grecesci-orientale și limbă liturgică proprie. Atari biserici sunt: 1) Biserica gr.-catolică română din Transilvania și Ungaria, cu limba liturgică română. 2) Biserica gr.-cat. rutenă din Galiția și Ungaria cu limba lit. veteroslavă. 3) Biserica gr.-cat. bulgară din imperiul turcesc cu limba lit. veteroslavă. 4) Biserica gr.-cat. grecească din același imperiu cu limba lit. greacă-antică. 5) Biserica gr.-cat. melchită din munții Libanului și Siria cu limba lit. greacă și arabă. 6) Biserica italo-grecilor din Calabria, Corsica și Sicilia cu limba lit. greacă-antică. Dintre aceste biserici cea română, rutenă din Galiția, bulgară și melchită au ierarhia lor proprie dependentă numai de Roma; celelalte, deși au episcopii lor, atarnă imediat de arhiepiscopii provinciilor romano-catolice din țeara ori ținutul respectiv, în care se află. [Dr. I. Radu.]

Greco-catolica, *Biserica română*. I. *Raporturile religioase ale Românilor cu Roma din timpurile vechi până la 1700*. În cei dintâi secolii ai creștinismului toți Românii erau în strinsă legătură bisericească cu Roma, nu numai în privința ierarhică, ci probabil și în ce privește ritul și disciplina, pentru-că provinciile locuite de ei erau supuse nu numai jurisdicțiunii primațiale, ci și celei patriarcale a papei dela Roma. Chiar și canonul 28 al sinodului dela Chalcedon din 451, după cei mai buni interpreți, a supus numai o mică parte a Românilor jurisdicțiunii patriarhului din Constantinopol, și anume pe aceia, cari vor fi locuit dincolo de Dunăre pe teritoriul, care spre nord se întindea dela Nicopole până la gurile Dunării, spre răsărit se mărginea cu Marea Neagră, spre apas cu o linie aproape dreaptă dintre Nicopole și Filipi, iar spre sud cu Marea Egeică, care teritoriu se numia Tracia. Toate celelalte provincii locuite de Români au ramas și mai departe sub patriarhatul Romei, care își exercita jurisdicțiunea aceasta asupra lor mai virtos prin vicariul său, arhiepiscopul Tesalonice, și prin mitropolitul Sardice.

La 535 împăratul Iustinian I recăstigă încă odată malul stâng al Dunării, unde restaură că-

teva cetăți și zidî altele din fundament, pe cari dimpreună cu provinciile de dincolo de Dunăre, anume: Dacia mediteraneană, Dacia ripensă, Mesia de sus, Dardania, Prevalitana, Macedonia secunda și o parte a Panoniei secunde, le-a supus imediat arhiepiscopatului din Iustiniana primă (mai târziu Ochrida), înființat de dînsul cu aprobarea papei Vigiliu. La 1054 s'a întîmplat însă desbinarea definitivă între biserica resăritului și biserica apusului.

Încercări de a încopcia din nou legăturile cu biserica Romei, după desbinarea dela 1054, întîmpinăm mai multe, însă rezultatele lor sau au fost de scurtă durată, sau numai sporadice. Dintre acestea amintim restaurarea comuniunii cu biserica Romei, întemplată pe la 1204, când Ioanițiu, împăratul Românilor și Bulgarilor, căpeta dela Roma coroană și sceptru, iar Vasile arhierul Tirnovei titlu de primat, supus scaunului apostolic. Însă această uniune dură numai până la 1245.

Pe la 1370, prin stăruința doamnei Clara, vîduva lui Alexandru Basarab, Domnul Terii Românesci, fata ei, regina Bulgariei, a îmbrățișat unirea cu biserica Romei. Încercări de unire se făcure și sub Domnul Moldovei Lațco, pe la 1370, apoi sub mitropolitul Moldovei Grigore pe la 1436, iar decretul de uniune al sinodului din Florența l-a subscris și Damian, mitropolitul Moldovei și protopopul Constantin, vicariul acelei țeri. În Ardeal încă nu au lipsit încercări de unire, ceea ce se vede de acolo, că pe timpul lui Ioan Corvin în ținutul Șeșebului erau până la 30,000 Români uniți cu biserica Romei.

II. Biserica gr.-cat. dela 1700 pîndă astăzi. Pe timpul principilor calvini ardeleni din secl. XVI și XVII biserica românească a suferit foarte mult, credința i-a fost alterată, episcopiile sufragane de sub mitropolitul Belgradului cassate, iar mitropolitul ajunsese a fi un simplu episcop, supus superintendentului calvinesc, fără de al cărui consens și aprobare nu putea face nimica în afacerile bisericesci de mai mare însemnătate. O mulțime mare de familii românesce mai de frunte trecuseră cu totul la calvinism și probabil ar fi urmat calvinirea desăvîrșită a Românilor din Ardeal, dacă ei nu se mîntuiau de această primejdie prin unirea cu biserica Romei, care s'a început la 1697, îndată ce Ardealul ajunsese sub stăpînirea casei domnitoare de Habsburg, și s'a săvîrșit în 1700 (v. art. Unire). Astfel Români au două biserici în Ardeal și Ungaria, una greco-orientală, alta greco-catolică, cari au același rit, aceeași limbă liturgică și în parte mare aceeași disciplină, însă se deosebesc prin aceea, că biserica română gr.-cat. a profestat și profesează formal aceeași credință cu biserica Romei și în special primatul de jurisdicțiune al papei dela Roma, locul curățitor sau purgatorului, validitatea tainei Eucharistiei nu numai în pâine dospită, cum se face după ritul grecesc, ci și în pâine azimă, cum se face după ritul latin, și procesiunea Spiritului sfînt și dela Fiul.

Până la 1853 biserica română gr.-cat. avea numai două diecese: a Albei-Iuliei, care prin bulla papei Inocențiu XIII din 1721, ce se începe cu cuvintele »Rationi congruit, a fost canonisată cu titlul de diecesa Făgărașului, iar a doua este a Orădii-mari.

Diecesa Făgărașului, ridicată în 1853 la demnitatea de arhiepiscopie de Alba-Iulia și Făgăraș, a avut următorii arhieriei: 1) Atanasie Anghel, 2) Ioan Giurgiu (Pataki) de Strâmbul, 3) Ioan Inocențiu Micu (Klein) de Sad, 4) Petru Pavel Aaron de Bistra, 5) Atanasie Rednic, 6) Grigorie Maior, 7) Ioan Bob de K. Monostor, 8) Ioan Lemény, 9) Alexandru Sterea Șuluțiu de Cărpeneș, 10) Ioan Ev. Vancea de Buteasa, 11) Victor Mihályi de Apșa (v. art. cu numele lor).

După unire o parte din Români, și anume cei din comitatul Maramureșului, de odată cu anexarea acestui comitat la Ungaria, întemplată la 1736, au fost supuși episcopului rutean din Muncaciui, sub care au stat până la reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș, când au fost încorporați în diecesa română gr.-cat. a Gherlei, iar Români din ținutul Orădii-mari au ajuns sub jurisdicțiunea episcopului latin din această cetate, și abia în 12 Iunie 1748 au căpătat un vicar de ritul grecesc, și anume pe Melețiu Kovács, care era supus episcopului latin din Orade. Prin bulla papei Piu VI din 23 Iunie 1777 Români din părțile Orădii-mari au fost scoși de sub jurisdicțiunea episcopului latin, înființându-se pentru dînșii diecesa română gr.-cat. de Oradea-mare, care a avut următorii episcopi: 1) Moise Dragoși, 2) Ignățiu Darabanth, 3) Samoilă Vulcan, 4) Vasile baron Erdélyi, 5) Iosif Papp-Szilágyi de Illyésfalva, 6) Ioan Oltean, 7) Mihail Pavel, (v. art. cu numele lor).

La 1853 s'au înființat încă două diecese române gr.-cat., una la Gherla, canonisată cu bulla papei Piu IX »Ad Apostolicam Sedem« din 1853, și formată din parochii române, cari mai înainte aparțineau diecesei rutene a Muncaciului și diecesei române a Făgărașului; și alta la Lugos, cononisată prin bulla aceluiași Pontifice »Apostolicum Ministerium« din 1853 și formată din parochii cari mai înainte făceau parte din diecesele române ale Făgărașului și Orădii-mari. Diecesa Gherlei a avut până acum următorii episcopi: 1) Ioan Alexi, 2) Ioan Vancea, 3) Mihail Pavel, 4) Ioan Szabó, (v. art. cu numele lor). Diecesa Lugosului a avut episcopi pe: 1) Alexandru Dobra, 2) Ioan Oltean, 3) Victor Mihályi, 4) Demetriu Radu, (v. art. cu numele lor). Diecesele Orădii, Gherlei și Lugosului sînt supuse mitropolitului român gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, (v. art. Alba-Iulia și Făgăraș, mitropolia). (Cf. Cipariu, Acte și fragmente; Cipariu, Archiv pentru istorie și filologie; Nilles, Symbolae; Nilles, Kalendarium utriusque Ecclesiae; Dr. Ioan Ardelean, Istoria diecesei Orădii-mari; Schematismul archidiecesei de Alba-Iulia din 1871 și 1876, al diecesei Orădii-mari din 1895, al diecesei Gherlei din 1890, al diecesei Lugosului din 1891; Revista catolică din Baia-mare, 1890, fasc. XVI—XXIV, art. 4; Dr. Alexandru Grama, Istoria bisericii românesce unite cu Roma. Blaj, 1884; Petru Maior, Istoria bis. a Românilor; I. M. Moldovan, Spicuire în istoria bis. Blaj, 1873; Dr. A. Bunea, Chestiuni din dreptul și istoria bis. române unite, Partea II, Blaj, 1893, etc.)

[Dr. Aug. Bunea.]

Grecomania, vanitatea popoarelor creștine, dar negrece (Români, Bulgari, Sârbi, Albanezi) din peninsula Balcanică de a trece drept Greci.

Greco-orientală, biserica v. Ortodoxă-orientală.

Gredos, (*Sierra de Gredos*), munți în Spania, formând continuarea sud-vestică a munților Guadarama, și atingând înălțime de 2661 m.

Greenock, oraș cu port în comitatul scoțian Renfrew, cu 63,423 loc. (1891); fabrici de mașini, rafinerie de zahăr, șantier.

Greenockit, mineral, sulfură de cadmiu cristalizând în sist. hexagonal. Se găsește rar la Przibram, Bleyberg, Laurium, etc.

Green River, riu în America de nord, 1030 km. lung, formând isvorul principal al râului Colorado.

Greenwich, (pron. Grinūici), oraș în comitatul Kent, în dreapta Tamisei, nu departe de Londra, la 51°, 28', 40" lat. nordică și 2°, 20', 15" long. vestică după merid. Parisului. Pop. 57,244 loc. (East- și West-G.). Numele său e cunoscut dela observatoriu după al cărui meridian consideră Englezii longitudinea. La 1657 Carol II a fondat acest observatoriu, pus sub administrațiunea amiralității. Posedă un spital din timpul lui Enric VIII, reconstruit la 1694 de Wilhelm III pentru invalizi și mărit de reginele Maria și Ana. E un așezământ admirabil. La 1865 erau 3000 de pensionari. Orașul are multe școli, între cari 1 institut literar, 1 școală de marină, alte 2 spitale, alt spital pentru marinarii tuturor națiunilor; șantieri, mașinării, funiculare, turnătorii; minunate plantațiuni, între cari parcul Greenwich. [A. S.]

Greer, *Greurușul*, insect ortopter, un fel de lăcustă cu aripile mici și elitrele mai scurte decât aripile membranoase. Pe la noi trăiește *G. negru*, de câmp și *G. galbin*, de casă; se nutrește parte cu plante, parte cu insecte și viermi. G. produce un sunet strident.

Grefa, (*grc.*) locul destinat să primească arhivele tribunalelor și curților. Aceste arhive cuprind originalele tuturor sentințelor și actelor emaneate dela justiție, și pe lângă acestea la tribunalele de prima instanță se găsește câte un exemplar din registrele stării civile; căci conform art. 27 din cod. civil rom. registrele în cari se înscriu actele stării civile trebuiesc ținute în dublu exemplar, iar după art. 30 registrele trebuiesc încheiate de oficerul stării civile la finitul fiecărui an și până într-o lună unul din exemplare trebuie depus la archiva comunei, iar celalalt trimis la G. tribunalului. Conservațiunea acestor acte este încredințată unui funcționar responsabil numit *grefier*. Legea a stabilit grefieri pe lângă fiecare tribunal sau curte; la curtea de casație sunt doi grefieri și un prim grefier. Cu toate că aparține la ordinea judiciară, grefierul nu este nici magistrat, nici oficer ministerial. Principalele lui funcțiuni sunt de a asista tribunalul și pe fiecare din membrii lui, de a scrie toate sentințele și actele de ministeriul judecătorilor, de a semna alături de dîșii, de a conserva originalele și de a libera copii. El primește un salariu fix, care variază după instanță. Așa cei dela tribunal primesc 3600 lei anual; cei dela Curtea de apel 4800 anual; cei dela Casație 6600, primul grefier primește același salariu. În Franția, în urma legii din 28 Iulie 1816, s'a acordat grefierilor facultatea de a recomanda pe succesorul lor. [P. N.]

Gregor, *Gregorie*, v. Grigorie.

Gregoras, *Nikephoros*, una din cele mai imponente figuri ale literaturii bizantine; n. 1295

în orașul Herakleia din Pont. A avut o viață foarte agitată, în special din cauze religioase, căci a luat parte foarte activă, când cu încercarea papei (1333) de a uni cele 2 biserici creștine. De trei ori a căzut în disgrația împăraților, căci a văcut perindându-se 3 pe tronul Bizanțului; de două ori a fost închis. Unde și când a murit nu se știe exact; probabil însă că după anul 1359. Activitatea sa literară a îmbrățișat toate ramurile: teologie, filosofie, astronomie, științe naturale, istorie, retorică. Opera sa de căpetenie e *Istoria greacă* în 37 cărți, povestind evenimentele dela 1204—1359. Operele lui teologice sînt 18 discursuri (needitate încă) și dialogul *Phlorentios*, precum și o serie de romane religioase, adevărate vieți de sfinți. Scrierile lui retorice, științifice, precum și imensa-i corespondență sînt încă aproape needitate. Ediția cea mai completă în Migne Patr. gr. 148 și 149. (Cf. și Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2.) [C. Litza.]

Gregoriady, *Bonacchi Mihailu*, scriitor român, † în ultimele zile ale anului 1897. A publicat la Galați următoarele opere lipsite de v'ro deosebită valoare literară: *Andrada*, baladă imitată după *Carmen Sylva*, 1889; *Poesii* 1891; *Nuvele sătesci*, 1891; *Psyche*, trad. după *Apuleius*, 1891; *Anakreon*, cantece lirice, text, traducere, note explicative, etc. 1889.

Gregorian, *Institutul, din Iași*, fundat în 1852 de prințul domnitor Grigorie Ghica, cuprinde o «Orfanotrofie» (asil de copii găsiți) și un spital de nascere cu școală de moașe, și se administrează de epitropia generală a casei spitalelor Sf. Spiridon. Institutul adăpostește pe an în termin mediu 300 femei la facere și în leuziă, crește preste 300 copii găsiți, din cari cea mai mare parte sînt așezați la țeară în familiile de țerani, și formează până la 20 moașe pe an.

Gregorian, *Calendarul*, v. Calendar și Grigorie, Papi.

Gregoriana, *cântare*, nume dat sistemului musical întrebuintat în biserica occidentală. El derivă din așa numitul *cânt ambrosian*, stabilit prin Sf. Ambrosiu, episcop al Milanului, în secl. IV. Derivat din musica bisericeii orientale, care însăși nu era decât o remășiță a muzicii vechilor Greci, cântul ambrosian se basa pe scara diatonică variată în patru moduri sau tonuri. Introducerea însă de melodii nouă, luate adese dela texte profane, alterațiunea cântărilor vechi prin cântăreți, abuzul ce aceștia făceau de ornamente melodice, transformară astfel cântul ambrosian, că o reformă deveni inevitabilă. Această reformă se realiză în începutul secl. VII prin papa Gregoriu cel Mare sau prin unul din succesorii săi, Gregoriu II sau III, căutându-se a se reveni la melodiile vechi, compunându-se altele nouă dar în același gen, și stabilindu-se legile după cari trebuiau să fie cântate. Cheia ritmiceii vechii notațiuni (neume) fiind însă pierdută, manuscrisele vechi sînt cu adevărat enigmatice în această privință, și melodiile *antifonarului gregorian* se prezintă sub forma de o serie de sunete de o durată egală, de unde încă numele de *cânt plan* ce se mai dă acestui mod de cântare, care de sigur primitiv n'a meritat acest nume. Din nefericire e slabă speranța de a se pute restabili vr'o dată, într'un mod sigur, vechile

melodii în forma lor adevărată. Acest cânt se împarte în: *concentus*, imnurile și răspunsurile întonate de cor, și *accentus*, recitațiunile preotului. Musica e scrisă pe un portativ de 4 linii, și notele sînt pătrate sau romburi negre, cari însă nu au ca în vechia notațiune proporțională o valoare ritmică hotărîtă. În transcrierea acestor cântări în notațiunea modernă se întrebuițează figurile: nota întreagă, jumătatea și pătrimea, rar breva (dubla întreagă), potrivitându-se aceste valori după cantitatea silabelor ce au a însoți. Ori ce melodii de regulă trebuie să nu treacă peste limitele unei octave, sau cel mult să treacă cu un grad aceste limite. Dacă finala ocupă gradul cel mai grav al acestei octave, tonul e *autentic*, dacă ocupă mijlocul, tonul e *plagal*. Pe lângă cele 4 tonuri vechi ale cântului ambrosian (autentice) s'au mai adăugat încă 4 plagale, astfel că sînt în total 8 tonuri: *doric, frigian, lidian* și *mizolidian* și aceleași cu particula *hipo*. Se crede că regulile ce guvernează și aji acest mod de cântare ar fi aceleași stabilite prin papa Gregoriu. În secl. VIII Carol cel Mare introduce cântul gregorian în imperiul său și apoi se generalisă în toate țările bisericești occidentale. În diferite timpuri un mare număr de savanți s'au pasionat pentru chestiunea restabilirii melodiilor cântului G. în forma lor primitivă, după antifonarul papei Gregoriu, de care există două copii: una în biblioteca din St.-Gall, datînd din secl. X și alta la Montpellier, descoperită abia în 1846 și scrisă în dublă notațiune: neume și litere. Totuși, cu toate silințele ce și-au dat și și dau acesti savanți, această chestiune e încă în stare de enigmă neresolvată. [T. C.]

Gregorovius, Ferd., literat și istoric german, n. 19 Ian. 1821, se făcî cunoscut prin »Goethes Wilhelm Meister in seinen sozialistischen Elementen» (1849) și apoi prin o mulțime de lucrări pline de poezie și de spiritul antichității (»Corsica», »Wanderjahre in Italien»). Opera sa capitală în istorie este »Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter», una din cele mai bune opere ale istoriografiei germane.

Grégr, Julius, publicist și politic ceh (1831 până 1897); de dînsul a fost întemeiat (1861) ziarul »Národní listy» (Foaia națională), organul tinerilor Cehi, în care partid G. era unul dintre frunțași. Fratele său **Eduard**, n. 1828, se numără între șefii Cehilor tineri.

Greguss, August, estetician maghiar, n. 1825, † 1882. A studiat filosofia în Halle; ministrul Iosif Eötvös l-a numit profesor de estetică la universitatea din Budapesta. Întreagă viața și-a petrecut-o în studii critice și estetice. Stă sub influința lui Hegel și Descartes; proclamă principiul ideal-realismului în estetică. A fost ales membru al academiei magh. și al societății Kisfaludy. A mai scris poezii, epigrame și fabule în felul lui Lafontaine. [Fr.]

Greif, Martin, poet, n. 18 Iunie 1839 în Speyer, trăiesce în München. Scrise: Poesii și drame; Opere complete în 3 vol. (1896). (v. și Gryphius.)

Greifenberg, în Bavaria la marginea lacului Ammersee, cunoscut ca loc de cură, grație apei alcaline-feruginoase, care servește la băi în stabilimentul Theresien-Mineralbad. Se administrează și nămolul feruginos pentru băi. [Dr. Vuia]

Greifswald, oraș în cercul guvern. prus. Stralsund, lângă *Ryk*, care 4 km. mai în jos de G. se varsă în *Greifswalder Boden*, formînd portul *Wyk*; 22,777 loc. (1895); universitate (dela 1456), gimnasiu, școală reală, seminator de învețătoare.

Greisen, rocă eruptivă vechi acidă; e un amestec grăunțos de quartz și mica. E roca gangă a minereurilor de staniu din Saxonia

Greiz, capitala principatului Reuss I. v., cu 22,296 loc. (1895); două castele; fabricație de lănării; cameră comercială; gimnasiu, seminar de învețători.

Gremiu, (lat., sîn) se întrebuițează în locuțiunea: a primi pe cineva în gremiul bisericii, cea ce însemnează a-l boteza sau a-l înscrie într-o confesiune creștină dintr'alta.

Grenache, un vin de Roussillon, de culoare roșie închisă. [L.]

Grenada, insulă în Antilele mici; dimpreună cu stîncosele *Grenadine*, 4 insule mici situate spre nord, are suprafață de 430 km². și 59,101 loc. (1895). Dela 1762 a Englezilor.

Grenada, mici bombe explozibile formate din sticle, carton dar mai ales din bronz ori tuciu și încărcate cu pulvere de tun și alte substanțe explozibile și cari se pot arunca chiar și cu mîna. [S. M.]

Grenadin, culoare roșie brună, obținută din gudron la preparația fuxinei, și foarte usitată în văpsitoria lănei și a bumbacului. [S. M.]

Grenadina, țesătură ușoară de mătăsă sau de lână cu modele sau cu flori dese și strînse, pe fond rar și transparent în formă de gaze. [M. B.]

Grenadiri, pedestrași cari aveau menirea a svîrli cu mîinile grenade aprinse în șirurile inamicilor, dar chiar și după încetarea acestei meniri, trupele și-au păstrat această numire. Companiile, bataioanele și regimentele de G. numeau între trupele de elită. Franța avea în secl. XVIII și G. călări. După rezboaiile lui Napoleon se formau din G. chiar și corpuri de armată, cari serveau ca rezervă sigură pentru momentele decisive.

Grenat, mineral; silicat de aluminiu, crom, fier, calciu, magneziu și mangan. G. cristallizează în sist. cubic și se prezintă mai ales în dodecaedri romboidali. Duritate între 6—7.5. După comp. chimică se pot împărți în grenafi: 1) aluminosi, 2) ferici și 3) cromiferi. 1) G. aluminos cu calciu: *Grosular*, culoarea variază dela incolor, verziu, roșu până brun. Variet. manganiferă e cunoscută sub numele de *Hessonit* (P. canelă sau Hiacint), culoarea e un roșu de hiacint foarte frumos. 2) *Almandin* (G. nobil) e un grenat aluminos cu fier, de culoare roșie frumoașă, câte odată cu o nuanță în violet. A. a fost cunoscut și sub numele de *Karfunkel*. Pliniu îl descria ca: Carbunculus alabandicus. 3) *Pirop* (G. de Boemia) e un G. aluminos de magneziu și fier. Culoare roșie închisă cu o nuanță galbuie. 4) *Spessartin* e un G. aluminos cu magneziu de culoare roșie de hiacint. 5) *Melanit*, grenatul feric cu calciu, galben, verde, roșu sau chiar negru. Var. verde *Demantoid*. 6) *Uwarovit*, G. cromatic cu calciu de o culoare verde închisă frumoașă. 7) *Grenatul ordinar*, a cărui compoziție corespunde unui amestec de 1) 2) și 5). G. se întălesc în roce eruptive cum s. e. melanit; ei pot fi minerale de contact eruptiv, ca acei

cari se găsesc în calcaruri, sau sunt m. de metamorfism și ca atare se găsesc în serpentine, gneisuri, sisturi cristaline, etc. Var. transparente și frumos colorate sunt întrebuințate în bijuterie.

Grenata, v. Grenada.

Grenatit, rocă formată aproape exclusiv de grenafi. E mai întotdeauna o formațiune de contact între unele roce eruptive și sedimentare.

Grenoble, fortăreață, capitala depart. francez Isère, cu 59,837 loc. (1896); residență episcopescă; universitate cu trei facultăți; însemnată industrie de mănăși.

Grentieșul, (*Grintieșul*), masiv muntos în Carpați, Rom., j. Neamtu, cuprins între riurile Negru, Bistrița și Bistricioara; munții G.-lui se leagă cu ai Giurgeului; pîscul G. are înălțime de 1770 m.

Greovăt, sat românesc în Bănat (cott. Caraș-Severin) cercul Oraviței, cu 1920 loc., cari se ocupă mai ales cu cultivarea verzei (a curechiului), de care produc în mari masse și provod o parte însemnată a Bănatului sudic cu productul lor. [Δ]

Greș, greșeală.

Greșeala, (*rus.*) ceva ce nu trebuia făcut. Locuțiunile adverb.: din G., înseamnă întâmplător, fără voie, nu înadins. Intre *eroare* (v. ac.) și G. este o nuanță de deosebire, acesta fiind un termen mai comun și aplicabil mai mult faptelor de ordine practică. [Nig.]

Gresham, The, Life Assurance Society. O mare societate engleză de asigurare asupra vieții, înființată în Londra la 1848 cu un capital de acțiuni de livre sterline 100,000 împărțite în 5000 acții à 20 l. st., după cari s'au plătit interese pro 1895 și 1896 5% pro acție. Stocul de asigurare (valoarea totală a capitalelor asigurate) pro 1896 era de 3.223,118 l. st., iar venitele întreceau cifra de 5½ milioane l. st., pe când fondurile de rezervă pentru asigurări de viață și rente, precum și rezervele de curs, afară de capitalul de acțiuni, se urcau la aproape 6 milioane l. st.

Gresia, rocă sedimentară, elastică, formată de grăunțe mici, rotunjite sau nu, de minerale ce provin din desagregarea unei roce. Elementele G.-ei sunt legate prin un ciment. Obicinuît se înțelege sub numele de G. o rocă formată principal de grăunțe de quartz cimentate. Cimentul poate să fie silicios, argilos, feruginos sau calcar. Când cim. e slab G. devine nisipoasă, în cas contrar e compactă. Varietăți numeroase: G. micace (bogate în mica), G. calcaroase, G. dolomitice (când cim. e un carbonat), G. feruginoase, G. argiloase, G. glauconice (grăunțele în parte sunt glauconit), G. silicioase, etc. După structura lor pot fi nisipoase, sîtoase, sferoidale (cu separațiuni sferice), etc. G. sunt foarte răspândite în coaja pămîntului, aparținînd form. geologice începînd dela Cambrian până la Pleistocen. Ele se întrebuințază mai ales ca pietri de construcții. În Rom. se află cariere de G. numeroase, s. e. Gura Văii lângă Verciorova, Sinaia, prin Valea Prahovei, etc.

Gresset, Jean Baptiste Louis, poet frc., n. 29 Aug. 1709 la Amiens. Intrat la etatea de 16 ani în »Compagnie de Jésus», el fû aplicat ca profesor la diverse colegii. Mai târziu publică faimoasa poemă »Vert-Vert» (1733), după care urmară: »La Chartreuse», »Le Lutrin vivant», al căror ton îndrăsuț, spăria pe Jesuiți și G. fû concediat din

societate. Revenind la Paris el făcû să i-se re-presinte tragedia »Eduard III» și comedia »Sidnei». În 1747 publică »Le Méchant», care obținû un succes imens. A fost ales membru în academia franceză în 1748. G. e un poet elegant și spirital și în special »Vert-Vert» va rămîne un cap de operă de delicateță și grație.

Greucean, în poveștile române un făt frumos. Pe timpul împăratului Roșu, smeii furaseră soarele și luna de pe ceru, și împăratul făgădui fata sa de soție și jumătate de împărăție aceluia, care le va scoate dela smeii. G. le-a scos și le-a aruncat iar pe ceru.

Greutate. Gravitatiunea sau apăsarea e cauza care atrage toate corpurile către centrul pămîntului. Ea se exercită asupra fiecărei molecule a unui corp. Resultanta acțiunii acesteia asupra tuturor moleculelor corpului se numește G., sau ceea ce voim a dice că e forța, pe care o opune acel corp unui obstacol ce l-ar împiedeca de a căde. Ea e proporțională cu numărul moleculelor acelui corp sau cu cantitatea de materii ce el conține. G. unui corp variază cu distanța la centrul pămîntului. Ea va fi mai mare la suprafața lui și mai mică când corpul ar fi transportat în regiuni înalte. La suprafața pămîntului variația ei e foarte mică. Unitatea de G. e gramul, care represintă greutatea în vid a unui centimetru cub de apă destilată luat la maximul densității ei, care corespunde la temp. de 4°C. G. unui centimetru cub a unui corp raportat la acel al apei în aceste condițiuni ia numele de densitate sau *G. specifică* (v. și Densitatea).

[S. M.]

Greutatea monetară, greutatea reală a unei monete, spre deosebire de conținutul ei în metal nobil; apoi pondul după care se determină greutatea și fineța monetelor. v. și Aliagiu.

Greva, ori ce încetare de lucru, ori ce încetare de serviciu făcută de o asociațiune de lucrători manuali sau intelectuali, pentru un timp determinat și pentru căpătarea unor drepturi sau foloase. Coaliția sau înțelegerea colectivă a muncitorilor ca să obțină dela patroni, fie urcarea salariului, fie reducerea numărului oarelor de lucru sau alte foloase, și în cas de nereușită a G.-ei, este o manifestațiune care ađi nu mai e privită, în genere, decăt ca o consecință a principiului de libertate industrială.

Grevillea R. Br., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Proteaceelor, trib. Grevilleae, cuprinde vr'o 160 specii australiene, afară de 7 din Caledonia nouă, dintre cari *G. pyramidalis* Cunn., *G. pteridifolia* Salisb. și *G. robusta* Cunn. se cultivă la noi mai adese ca plante de florărie.

Grévy, Jul., al treilea president al republicii franceze, n. 15 Aug. 1807. Advocat în Paris, fû ales în 1848 membru al adunării constituante, căreia propuse ca presidentul republicii să se aleagă de adunare, nu de sufragiu universal, și nu fû ascultat, ceea ce aduse alegerea lui Napoleon ca president. Câștigănd avere însemnată și fiind ales în opozițiune, combatu guvernul lui Napoleon III în ultimii lui ani. În 4 Sept. 1870 se declară contra dictaturii, în 1871 fû presidentul adunării naționale. În 1876 se alese în adunarea deputaților, 14 Mart. 1876 president al camerei, iar în 30 Ian. 1879 pre-

sident al republicei. În 28 Dec. 1885 congresul național îl alege din nou president, însă în 2 Dec. 1887 demisionează din pricina turburărilor provocate de conduita ginerelui său Wilson, acusat că a vândut decorația legiunii de onoare.

Gri, (franc.) de culoare cenușie.

Griboledov, Alexandru Serghievici, poet și diplomat rus, n. 1794 în Moscova, secretar și mai târziu ministru al Rusiei în Teheran, unde și muri asasinat 12 (24) Febr. 1829. Scrise mai întâiu câteva comedii neînsemnate, apoi comedia „Vai de cel cuminte!” care însă nu s'a putut nici reprezenta nici publica, decât cu mult mai târziu.

Gries, loc de cură climaterică în Tirol, o suburbie a orașului Bozen, despărțită de acesta prin Talferbach; 3213 loc. (1890).

Griesbach, stațiune balneară în cercul badens Offenburg, cu 801 loc.

Grifon, Ordinul, instituit în 1884 în Mecklenburg-Schwerin de marele duce Frederic Francisc. Cuprinde 4 clase: mare cruce; mare comandor cu placă și comandor; oficier; cavalier. Panglică galbenă cu dungi roșii pe margine. [O. L.]

Grigorcea, Modest, cavalier de, descendent dintr-o veche familie boierească, n. 1847 în Carapciu pe Sirete; și-a finit studiile secundare în Cernăuț în 1866, iar pe cele juridice în Viena și în Gratz în 1870; a intrat în serviciul administrativ politic la guvernul Bucovinei, din care a ieșit în 1873, s'a căsătorit și s'a retras la moșia sa părintească, pe care a descărcat-o de datorii prin o administrare înțeleaptă, folosindu-se de mijloacele cele mai bune la cultivarea pământului. Îndată după absolvirea studiilor a început a participa la toate mișcările culturale și politice cu rar zel și cu o devotație mai pe sus de toată lauda; a înființat pentru agricultorii din ținutul Storojinețului o însoțire de credit și de economii, mai apoi alta și în Cernăuț în 1896; a edat, cu mari sacrificii, ziarul „Gazeta Bucovinei” din Maiu 1891 până în Apr. 1897, și din 1892 încoace apără ca deputat în camera legislativă a Bucovinei adevăratele interese culturale și politice ale țerii și ale Românilor.

[Dr. I. G. Sbiara.]

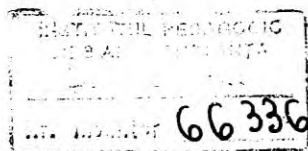
Grigorescu, Nicolae, cel mai mare pictor român, n. 15 Maiu 1838. Urmă pe un frate mai mare în atelierul unui iconar din București. Se făcu cunoscut prin o lucrare istorică, înfățișând un episod din viața lui Mihail Viteazul, care fu cumpărată de ministerul de instrucție de pe atunci. În 1861 decoră mănăstirea Agapia. În 1862 obțină o bursă dela stat și plecă în Franța. Studiă peisagiul la Fontainebleau, în același timp în care trăia acolo Millet, cu care legă prietenie. În 1867 prezentă într-o expoziție, făcută la Barbizon, un tablou reprezentând o ramură de cireș înflorită, lucrare care impresionă pe împăratul Napoleon III. Îneacă o cumpără. În 1868, expune la salonul din Paris o pânză intitulată: Corturi de țigani. Intors în țeară, prinse să studieze câmpia noastră, caracterul ei particular, tipurile dela noi, costumul național, deprinderile și viața pitorească a Românilor. Începu a reprezenta, pentru întâia oară, viața noastră rustică, în toată frumuseța și variația ei: carêla cu boi încărcate de țărani și țerane, turmele de oi și ciobanii de după ele, trăind în mărăția pacinică a munților și văilor, tipurile de Țigani și Ovrei

cari rătăcesc pe la noi, și altele. În 1874 călători în Italia și vădu timp de un an toată pictura renascerii. Visită apoi Grecia. În 1878 trecu Dunărea, însoțind statul major român în câmpiile Bulgariei și urmărind isbândile armatei noastre. Imprejurări acestea datorim frumoasele sale lucrări: Provișunile, Sentinela, Primii prizonieri de la Plevna, Alarma, O recunoaștere, Carol I, marea pânză „la Smârdan”, etc. În 1880 se duse din nou în Franța. Expuse la salonul din anul acela: Prințesa Elisabeta a României în cabinetul său de lucru. Cătreeră apoi Normandia și Bretania franceză, de unde ne aduse o mulțime de vederi. În 1887 făcu o expoziție la Paris, despre care vorbiră cu admirație toate gazetele Parisului. De atunci încoace G. a trăit în țeară, retras la Cămpina și preocupat tot timpul numai de arta sa. Talentul pictorului G., pe care viitorul îl va aprea încă și mai mult, este de o puternică originalitate și însușește cele mai multe însușiri artistice: varietate de subiecte, impresionabilitate adâncă, colorist de o rară armonie, factură largă și mai presus de toate sentimentul și poesia naturii. Opera sa e un poem al naturii. Tablourile sale cele mai de căpetenie sânt, pe lângă peisajele nenumărate: Țiganca, (colecțiunea Ioan Ghica, Ghergani); Ovreiul cerând drepturi, (colect. G. Gr. Cantacuzino); La Smârdan, (Primăria București). (Cf. N. Petrescu: Pictorul G.) [N. Petrescu.]

Grigorescu, Antoniu, viceprefect în 1848/9. Cu Nicol. Solomon, prefectul Hațegului și cu Constantin Hidvegi organiză rescularea Românilor din cott. Hunedoarei și desarmă pe Maghiarii din Hațeg, Hunedoara și Deva, organizați în garda națională; luă parte la mișcările Românilor în cott. Zărandului și după desastrul dela Târnava, cauzat de neprevăderea locotenentului Clima, se retrase la Hațeg.

Grigorie, 1) Grigorie I, mitropolitul Ungro-Vlachiei, a păstorit 1629—37 (Lesviodax, Ist. bis. Buc. 1845, p. 399).

2) **Grigorie II, mitropolitul Ungro-Vlachiei** (1760—87), fusese născut în țeară și locuia ca arhieru la măn. Colțea în Buc. Mai târziu fu cinstit cu titlul de arhieriscop al Mirei din Likia în partibus, iar la 1760, în 28 Iulie, se alege mitropolit al Munteniei. Păstoria lui cade în timpuri foarte grele. În 1769 Rușii, având resboiu cu Turcii, ocupă Moldova, apoi și Muntenia, cu intențiunea fâșișă de a le încorpora Rusiei ca nisce provincii. Nu lipseau în țeară bărbați favorabili unor asemenea uneltiri; pe când domnitorul Gr. Ghica e făcut nevătămător, fiind dus „cu toate onorurile” la Petersburg, se formează o deputațiune muntenească sub G., M. Cantacuzen și N. Brâncoveanu, care unindu-se cu cea moldavă se duce la împărăteasa Catarina II spre a-i închina principatele. Atunci Turcii proclamă de domn pe Manoil Ruset, care se grăbesce a numi de mitropolit pe G. III, episcop demisionat de Rânnic, cerându-i aprobarea patriarhului. Aceasta natural nu întârziă să sosească, dar nu avu nici un efect, fiindcă țările erau ocupate de Ruși, cari bătuseră chiar pe Ruset de-l goniri preste Dunăre. În 1774, după pacea dela Cuciuc-Cainargi, G. primi atât din partea patriarhului Samuil, cât și a lui Ruset scrisori cu data de 16. Dec., în cari se scusă de cele întemplate,

și astfel își continuă păstorirea fără supărare din partea rivalului său. Pe timpul lui, în 13 Iulie 1774, se așezară la mitropolie înoăștele Sf. Dumitru Basarabov, hărăsite țerii de Aișef, general Petru Salticov. El a zidit biserica Schimbării la față în Buc. și-i adjuceacă nisce moșii testate de o femeie piasă. A murit în Oct. 1787. (Enăceanu, Album mitr. Ungro-Vl. art. G. II și III. Buc. 1880; Lesviodax, I. c. p. 405—6; Xenopol, Ist. Rom. V, 136, 168—9).

3) *Grigorie III, mitropolitul Ungro-Vlachiei* (1770—4), demisionat încă din 21 Maiu 1764 din episcopia Râmnicului, rivalul lui G. II, nu a putut nici odată să pună picior fix pe scaunul conferit de M. Ruset și patriarh; de aceea, re-trăgându-și aceștia dispozițiunile lor, G. dispăre de pe scena istoriei fără urme. (Enăceanu, I. c. art. G. III, v. și art. de sus G. II.)

4) *Grigorie IV, mitropolitul Ungro-Vlachiei* (1823—34), născut la Buc. pe la 1765, a absolvat în școala Sf. Sava limba elină, apoi învăță limba latină și teologia. După ce se călugări la măn. Neamțu, tâlmăci acolo cu egumenul Gerontie Kyriakodromiul (predici pe Duminicile anului), tipărit la Buc.; la Iași traduce Tâlcul evangheliei lui Teofilact, tipărit acolo de mitrop. Veniamin. Mai târziu G. veni la Buc. și de aci trecu la muntele Atos, pentru a căuta cărți spirituale; în fine îl găsim la măn. Căldărușani în calitate de diacon. În acest timp cade mișcarea eteriei grecesci, care sbuciumă țeara în mod atât de simțitor. Mitropolitul Dionisie fuge la Brașov, și toate încercările domnitorului Gr. Ghica de a-l readuce în țeară, rămân deșerte. El renunță însă în favoarea lui G., care se și alese de divan și domn și se consacră în 10 Ian. 1823. În această înaltă demnitate G. continuă activitatea sa literară neobosită, până când îl întrerupse ocupația rusească din 1828. Se știe din istorie ce soarte crudă avu țeara cu acest prilej; peste 30,000 loc. sunt înhamăți, în lipsă de vite, la transporturi militare, smulgându-se până și preoții dela altar. Protestul energic al lui G. îi atrase exilul în Basarabia, în 10 Febr. 1829; iar în locul său Rușii intraseră pe Neofit, ep. de Râmnic. G. se întoarse deabia în 22 Aug. 1833 și muri deja în 22 Iunie 1834, înainte de a termina restaurarea bisericii mitropolitane, care era menită a încorona viața sa peste măsură de rodnică. Activitatea sa pe teren literar e în adevăr fenomenală. Afară de traduceri sus menționate avem dela dînsul încă următoarele mai importante: Teologia s. Ioan Damascen (1806); Adunarea pe scurt a dumnezeescelor dogme, după dasc. Atanasie (1816); Tâlcul antiofanilor (1817); Despre preoția de s. Grig. Naz. și Ioan Crisost. (1821); scrierile lui Casian (1825); Exaameron de s. Vasile (1827); Patericul (1828); Cuvintele lui Fotie și Palama despre purcederea s. Duh (1832); Cuvintele fericitului Brienne; Mineile după cele din măn. Neamțu. Ca opere originale merită atențiune: Pravoslavnica mărturisire; Spițele neamurilor; Sfaturi către duhovnici; Despre eresurile Armenilor ș. a. (Lesviodax, I. c. p. 411—6; Enăceanu, I. c. art. G. IV și Dionisie; Xen., Ist. Rom. Iași 1893, VI, 81).

5) *Grigorie (I), mitropolitul Moldovei*, se pomenește de N. Scriban (Scurtă ist. a mitr. Mold., Paris 1857, p. 14) a fi păstorit între 1551—58.

Un hrisov din măn. Neamțu dovedește însă, că în 1552 a fost mitropolit George; și de aceea pare mai simplu a identifica pe acest G. cu cel numit II de către Erbeceanu (Ist. mitr. Mold. Buc. 1888, p. LVII).

6) *Grigorie I (II), mitrop. Mold.* (1552—8), a sfințit în 14. Oct. 1552 măn. Slatina (Urechea, Domnii Mold., la Cogălniceanu, Letopisește, Buc. 1872, vol. I, p. 210.)

7) *Grigorie II (III),* se amintesc pe la 1580 într'un chrisov al măn. Neamțu (Enăceanu, I. c.)

8) *Grigorie, episcop de Buzău* (1668—91), a păstorit eparchia în împrejurări foarte strimtorate, astfel încât i-s-au confirmat de către C. Șerban Vodă privilegiile financiare anterioare. (B. Iorgulescu, Dicț. județului Buzeu 1892, art. Buzău, episc.)

9) *G. (Gregorios) V, patriarch din Constantinopole* (1795—1821), n. 1739 în Grecia cu numele de George Angelopoulos, s'a amestecat de timpuriu în politică și fu cât pe aci să fie omorât de plebea turcească în 1798, dacă nu l-ar fi scăpat sultanul Selim, trimițându-l pe ascuns la muntele Atos. Pozițiunea lui elenofilă deveni și mai critică în timpul eteriei dela 1821; conjurat în secret cu tineri Greci, el îndemna pe față conaționalii săi la ascultare și afurisi chiar în 21 Mart. pe cei resculați. S'a întâmplat însă, prin unclirile ambasadorului rus și fără de scirea lui G., ca familia prințului Moruzzi, ce i-se încredințase de pază, să evadă din palatul patriarchal. Atunci furia sultanului nu mai cunoscă margini; în ziua Pașcilor, 22 Apr., el puse pe ianiceri de prinseră pe G., 3 episcopi, și 8 popi, tocmii când eșiau dela liturgia mare, și-i spânzură înaintea catedralei. În ziua a doua Ovreii coborîră cadavrele, le tăriră prin stradele orașului și le prăbușiră în mare. Nisce marinari scoaseră însă corpul lui G., care fu înmormântat la Odesa cu multă pompă. Moartea tragică a patriarchului, care de altmintearea nu se bucura de mare stimă, fu considerată de Greci drept martiriu; de aceea îl și transportară la Atena, unde se depuse în catedrală, ridicându-i-se și două monumente aci și înaintea universității. (Neal, History of holy eastern church. London 1850, 2 vol. ad. an. 1821.)

Grigorie, numele mai multor papi, *G. I (S.) cel Mare* sau *Dialogul* (590—604), n. pe la 540 în Roma, a studiat în Roma; în etate de 34 ani împăratul Iustin II îl numi pretor al Romei, dar puțin după aceea abdisă și intra în mănăstirea Sf. Andrei, zidită de el însuși; numit cardinal fu trimis apocrisariu sau nuntiu la Constantinopole; 590 fu ales papă cu toată opoziția lui. G. a luptat mult și cu succes în contra ereticilor ariani; readuse în sinul bis. o mare parte a schismaticilor din Africa și Istria și trimise misionari pentru încreștinarea Angliei; se opuse furiei Longobardilor și îi îmblândi. Pe timpul lui, Ioan ajunătorul, patriarchul Constantinopolei, se intitulă patriarch ecumenic, iar G. îl dojeni, și ca să-i dea exemplu de modestie și de umilință s'a intitulat servus servorum Dei. El este autorul cantului gregorian usitat în bis. lătină. Sf. G. a scris o mulțime de epistole, omilii și opere teologice de mare valoare, de aceea este socotit ca unul din cei 4 mari doctori ai bis. latine. Lui i-se atribue și liturgia mai înainte sfințitelor. Ziua comemor. 12 Martie.

G. II (S.) (715—731), n. la 669 în Roma. S'a opus cu tărie decretelor edate de Leon Isauricul în contra icoanelor, cu toate acestea a împiedecat izbucnirea unei reșcoale în contra celui împărat. G. a trimis misionari în Germania și a stins schisma ivită în Irlanda cu privire la serbarea Pascilor. *Điua comemor.* 13 Febr.

G. III (S.) (731—741), de origine Sir. În 732 convocă un sinod la Roma, în care excomunică pe profanatorii icoanelor. Infuriat pentru aceasta, Leon Isauricul răpi domeniile, ce le aveau papii în Calabria și Sicilia, scoase de sub jurisdicția papei provincile: Iliria, Epir, Achaia și Tessalia; și îndemnă pe Luitprand să cuprindă Roma. Dar papa ceru ajutorul lui Carol Martel și intervenind acesta, L. despresură Roma și se depărtă. *Điua comemor.* 1 Nov.

G. IV (827—844). Păstoria lui e însemnată, pentru că în timpul său s'a descompus marele imperiu al Francilor, după ce G. se osteni în zadar să împace pe Ludovic cel piu cu fiii lui.

G. V (996—999), fù ales sub influența regelui Otto III în etate de 24 ani, pe care îl încoronă de împărat.

G. VI. Sub acest nume sânt cunoscuți doi papi. Unul a luat acest nume pe la 1012 la alegerea lui Benedict VIII, dar a dispărut din istorie fără urme. Adevăratul papă cu acest nume a fost ales la 1044 după alungarea antipapei Silvestru III și abdicarea lui Benedict IX în schimbul unei pensiuni anuale. Pentru aceasta G. a fost acusat de simonie și a abdis, † 1048.

G. VII. sfânt, (1073—1085), mai nainte Hildebrand, cel mai mare dintre papi, și una dintre cele mai gigantice figuri, ce a apărut în istoria universală a evului mediu. Se dice că s'ar fi născut în Roma și că tatăl său ar fi fost tēmplar. A studiat în Roma și după abdicarea lui G. VI a mers cu el în Franția și a intrat în celebra mănăstire dela Cluny. Dar merse iar la Roma dimpreună cu Bruno, episcop de Toul, ales papă cu numele Leo IX, care îl ordină subdiacon și îl numi cardinal și administrator al bunurilor Sf. Petru. Sub domnia acestui papă și a urmașilor lui, Victor II, Nicolae II și Alexandru II, Hildebrand fù însărcinat cu mai multe misiuni importante în Franția și Germania și avu foarte mare influență în conducerea bisericeii. După moartea lui Alex. II fù ales papă și ceru aprobarea împ. Henric IV numai pro formă, fiind acesta cel din urmă cas, în care papa a fost întărit de către un suveran lumesc. La urcarea lui pe tronul Sf. Petru biserica se afla în cele mai grele împrejurări din cauza abuserilor ce pătrunseseră în cler ca: investițiile, simonia și concubinatul clerului. G. a început cu mână puternică stăpîrea acestor rele, ceea ce îi atrase ura multora. Într'un sinod ținut la Roma în 1074 excomunică și depuse pe clericii simoniaci și concubinari; iar în anul următor condamnă investițiile. Din cauza aceasta se iscă un mare conflict între G. și Henric IV, împ. Germaniei. Henric puse pe episcopii adicți lui să aleagă alt papă în 1076, iar G. excomunică pe Henric, care, părăsind mai de toți, fù silit să meargă la Canossa să promită papei supunere, ca să fie deslegat de censură. Dar Henric nu se țină de cuvânt și asediă Roma, iar G. se retrase la Salerno, unde muri în 25 Maiu 1085. Ultimele lui cuvinte au

fost: Am iubit dreptatea și am urit fărădelegea, de aceea mor în exil. G. a fost canonizat de către Paul V în 1606. *Điua comemor.* 25 Maiu.

G. VIII. a) Maurițiu Burdinus ep. de Braga în Spania, antipapă, † 1125; b) adevăratul G. VIII ales în 1187. A îndemnat pe principii creștini să ia armele pentru eliberarea sf. mormânt. Domni abia 2 luni.

G. IX (1227—1241), Ugolino, conte de Segni, nepot al papei Inocențiu III. Când a fost ales era aproape de 80 ani, dar energic și activ. Stăruî pentru mișcarea cruciată și excomunică pe Frideric II de două ori. G. a publicat o parte a decretalelor. † 1241 în etate aproape de 100 ani.

G. X (1271—1276), Teobaldo Visconti. În 1274 a convocat conciliul din Lion, în care orientalii au recunoscut autoritatea papei, și a predicat pentru resboiul cruciat. El a constrins pe principii germani să aleagă rege, punându-se astfel capăt primejdiosului interregnum prin alegerea lui Rudolf de Habsburg (1273).

G. XI (1370—1378), Petru de Beaufort, la insistența poporului roman și înduplecat mai ales de rugăciunile Sf. Caterina de Siena, a părăsit Avignonul și s'a reîntors cu reședința la Roma în 1377.

G. XII (1406—1415), Angelo Corraro din Venezia, a fost ales pe timpul marelui schisme occidentale. A abdis în 4 Iulie 1415 pentru a se restabili pacea în biserică. † 1419.

G. XIII (1572—1585), Hugo Buoncompagni din Bologna, canonist erudit și diplomat foarte iscusit. Fiind mare părtinitor și iubitor al științelor, a înființat în Roma și aiurea multe școli și seminare pentru tinerime. S. e. în Roma colegiul greco-rutean, în care au studiat și mulți tineri Români, col. de Propaganda, germanico-hungaric, etc. A publicat decretul lui Grațian însoțit de note și a reformat calendarul.

G. XIV (1590—1591), Nicolae Sfondrati, domni numai 10 luni și 10 zile.

G. XV (1621—1623), Alexandru Ludovisi din Bologna, a fundat renumita congregațiune de »Propaganda Fide« și a prescrie regulamentul pentru alegerea papilor.

G. XVI (1831—1846), Bartolomeu Cappellari. Intrat de tiner în ordul Camaldulesilor a ajuns profesor de teologie și a publicat un renumit op teologic *Il trionfo della S. Sede*. În 1825 a fost numit cardinal și prefect al congreg. de Propaganda. G. a încheiat concordatul cu Terile de jos și a condus pertractările cu guvernul prusian relativ la căsătoriile mixte. Fiind mare părtinitor al artelor și științelor a îmbogățit și deschis pe seama învețărilor biblioteca și muzeul din Vatican. În 1845 a primit visita Țarului Rusiei, căruia i-s'a plăns în ton energic pentru persecuțiile îndurate de catolicii din Polonia. El a condamnat învățăturile lui Hermes și Lamennais și a stăruit mult, ca biserica în Elveția și în alte țeri să-și dobândească libertatea de mult răpită.

[Dr. I. Radu.]

Grigorie, Decapolitul, sfânt, n. în Irenopol; s'a făcut eremit apoi călugăr la Constantinopole. Pe timpul lui s'a ivit eresia iconoclastilor și Sf. G. s'a luptat mult în contra lor. † pe la 840. Moaștele lui se dice că s'ar afla la mănăstirea Bistrița în România (j. Vâlcea). *Điua comemor.* 20 Nov.

Grigorie, *Illuminator, sfânt*, întemeietorul creștinismului în Armenia, după legendă fiul principelui arșacid Anak; fû crescut în religiunea creștină; Tiridates, regele Armeniei, îl aruncă într-o groapă, fiind-că n'a voit să jertfească zeiței Anahita, patroana Armeniei, și aici stete G. 13 ani; după aceea vindecând G. pe regele din o boală grea, acesta se face creștin, iar G. ajunge patriarh al Armeniei și organizează biserica armenescă. 318 își face G. succesor pe fiul său Aristakes și el se retrage în singurătate, unde moare după câțiva ani. După G. se numește în Armenia, începând din secl. XIV, un ord călugăresc.

Grigorie din Măhaciu, popă cărturar în acest sat, adăpostul mai multor cărturari Români pe la finele secl. XVI și începutul celui XVII, care trăiește pe la 1580 până la 1619. A lăsat mai multe lucrări de cuprins religios, traduse din slavonese, parte de el, parte de alții. Aceste produse literare bisericesti poartă numele de textele mähăcene sau de codicele sturdzan, fiind donate academiei de D. A. Sturdza. O parte din ele s'a publicat și studiat de B. P. Hasdeu în »Cuvinte din Bêtrâni«, vol. II. Sînt însemnate aceste scrieri pentru particularitățile lor limbice și mai ales pentru rotacismul lor. [Aguletti.]

Grigorie Nazianzenul, *teologul*, sfânt, n. pe la începutul secl. IV în Arianz. A studiat dimpreună cu Sf. Vasile în Atena. În 372 fû ales episcop de Sasim, dar din cauza ereticilor nu-și putu ocupa scaunul și merse la Nazianz, unde tatăl său era episcop. După moartea Sf. Vasile G. fû ales episcop de Constantinopole, dar cîtva timp nu-și putu ocupa scaunul din cauza turburărilor produse de ariani, cari l-au nelineștit mult și după ce se putu instala; de aceea a abgîs și s'a retras la Nazianz, unde a scris cea mai mare parte din numeroasele și profundele sale opere; † 389. Sf. G. s'a distins mai ales ca orator prin discursurile rostite pentru apărarea credinței, de aceea a și fost numit: *Teologul*. A mai scris și o mulțime de epistole și poeme, dintre cari 2: poema vieții sale și poema parenetică sînt cele mai renumite. Dile comemor. 25 și 30 Ian. Operele veđi la Migne: Patrologia graeca, tom. 35—38. [Dr. I. Radu.]

Grigorie Nissenul, sfânt, fratele Sf. Vasile, n. 331 în Cesarea Capadochiei, 372 ales episcop al Nissei, dar fiind pîrit de ariani fû arestat și maltrat mult, iar ariani aleseră în locul lui alt episcop. Împăratul Grațian l-a reintegrat și apoi a fost trimis în Arabia și Palestina, ca să stirpească eresurile și abuserile, ce erau în bisericile din acele provincii. Sf. G. a fost de față la sinodul ecumenic din Constantinopole 381 și considerat ca unul din numărul celor numiți centrul comuniunii ortodoxe. † 10 Ian. 400. Sf. G. a scris și o mulțime de opere teologice, apologetice, discursuri, epistole, etc., cari se află la Migne P. g. tom. 44—46. Ziua comemor. 10 Ian.

Grigorie Taumaturgul, sau făcătorul de minuni, sfânt, n. în Cesarea Pontului, fiind destinat carierei forului a studiat retorica și dreptul roman. Venind renumitul Origene la Cesarea, G. a intrat în școala lui, unde și-a cîștigat în scurt timp vaste cunoștințe teologice și fiind foarte virtuos, Dumnezeu îi dăte puterea de a face multe minuni. Ales episcop de Neocesarea, avu să suferă

mult din partea păgînilor. În 264 luă parte la un sinod ținut în Antiochia, în care a fost condamnată eresia lui Paul Samosatenul. † 270 sau 271. Ziua comemor. 17 Nov. Operele la Migne P. gr. tom. 10. [Dr. I. Radu.]

Grigorie de Tours, episcop și celebru istoric, n. pe la 540 în Clermont-Ferrand, 573 episcop de Tours, † 594. Scrierea sa: Ist. Francilor, conține o sumă de informațiuni prețioase asupra epocii 544—594.

Grigorie, *ordul* înființat de cătră papa Grigorie XVI în 1831. Crucea are opt brațe de smalț (émail) roșu în mijloc cu icoana Sf. Grigorie cel Mare, iar pe margine cu inscripțiunea: *Pro Deo et Principe*, și e acățată de o panglică roșie învîrșată cu galben. Numărul e limitat: 30 mari cruci, 70 comendatori și 300 cavaleri. Ordul e militar și civil.

Grigorie, Ioan, colonel rom.; în timpul resboiului din 1877 comanda reg. 7 linie cu gradul de locot.-colonel, luă parte la atacurile redutei Grivița nr. 2 în zilele de 4 Sept. și 7 Oct.; la acest din urmă atac el fû rănit.

Grigorevici, Dumitru Vasilevici, scriitor rus, n. 1822 la Simbirsc; a scris frumoase romane realiste din viața țăranilor ruși.

Grigorevici, Emanoil, profesor și publicist rom., n. 15 Febr. 1857 în Rădăuț (Bucovina), a fost crescut de familiile Flondor-Hurmuzake și a studiat la liceul și pedagogiul din Cernăuț și a ocupat timp mai îndelungat postul de profesor la școli civile în Silesia austr. La 1879 a emigrat în România, unde după ce și-a completat studiile academice și a dat apoi concursuri profesoriale înaintea universității din Iași, a fost numit pe rînd profesor de limba și literatura germană la școala militară și la liceul statului din Iași, apoi profesor la liceul Sf. Sava și școala de ofițeri din București, devenind în urmă în mod definitiv profesor la școala de institutori și seminarul »Nifon« din capitală. Cunoștința perfectă a mai multor limbi slave l-a adus și numirea ca profesor la școala superioară de resboi din București, în care calitate a scos o gramatică (lectură) și un lexicon militar al limbii ruse și ministeriul de instrucțiune l-a însărcinat cu elaborarea unui dicționar mare rus-român și român-rus din care a și apărut primul volum. În același timp a fost chemat să instruiască în această limbă și pe princ. moștenitor al României, Ferdinand. A publicat numeroase traduceri ale poeziilor lui Mihail Eminescu în limba germană și o serie de cărți didactice, un ciclu de »Chipuri și graiuri din Bucovina«, etc. Dela 1897 s'a retras la Berlin, unde se ocupă cu filologia și cercetări ist. — Decorat cu ord. »Steaua« și »Coroana Rom.«, med. »Benemerenti« și ord. rus. »Sf. Stanislau«.

Grija este acela dintre sentimente formale (universale, vagi), care se naște din nesiguranța efectelor așteptate. Insoțită de imagina reproducivă a unei neplăceri, devine *frică*. [Pl.]

Grillparzer, Franz, (1790—1872), poet dram. german, n. la Viena. Dramele sale mai însemnate sînt: Străbuna (Die Ahnfrau), cu care debută în 1816; Sapho (1819), Lăna de aur (1822), Regele Ottokar, Un servitor credincios, Valurile iubirei și ale mării, ș. a. În 1870 s'a serbat în toată Germania a 80-a aniversară a acestui poet.

Serieri compl. (ediț. V) au apărut 1892 în 20 vol. Biogr. de Laube (1884).

Grimaldi, Francesco, Maria, matematic, n. 1618 în Bologna, † 1663 tot acolo. Descoperi difracțiunea luminei, a observat petele de pe lună și le-a dat nume. Scr.: *Physicomathesis de lumine* (1665).

Grimalie Cobilenie, general polon, comandantul unui corp de oaste polonă, care împreună cu un corp de oaste ungurească, e trimis de Unguri ca să dea ajutor lui Dan II, cel scos de fratele seu Radu III, sprijinit de Turci (1425—1427), ambii nepoți de frate ai lui Mircea cel Bătrân al Munteniei.

Grimani, Nicolae, pictor, n. 1872 în Slatina, după cursurile liceale a făcut școala de bele-arte din München, apoi școala de arte decorative din Paris. Cu deosebire talentat pentru pictura Nimfelor. Principalele sale producțiuni: Portretul regelui Carol, Apostolii Petru și Pavel, așezat la lăcele din Ploiesi.

Grimasa, (franc.) contracțiuni voluntare sau involuntare ale feței. În sens figurat însemnează prefăcătorie.

Grimm, Jakob Ludwig, întemeietorul filologiei și arheologiei germane, n. 1785 la Hanau, 1831 profesor la Göttingen, 1841 la Berlin, † 1863. Opere principale: »*Deutsche Grammatik*«, 1819 până 1837; »*Deutsche Rechtsalterthümer*«, 1828; »*Weisthümer*«, 1840—78; »*Deutsche Mythologie*«, 1835; »*Geschichte der deutschen Sprache*«, 1848. În unire cu fratele său *Wilhelm* (1786—1859), el publică mult apreciatele »*Kinder- und Hausmärchen*«, 1812—13, »*Deutsche Sagen*«, 1816—18 și opera monumentală: »*Deutsches Wörterbuch*«, 1852 urm., continuat după moartea fraților de mai mulți alți învățați, dar încă neisprăvit. [Ti.]

Grimby, (Great G.), oraș cu port pe țărmul estic al Angliei, la gura râului Humber, cu 51,934 loc. (1891); șantier; comerț însemnat.

Grind-Cristur, (magh. *Gerend-Keresztur*), comună mică în Trs., cott. Turda-Arieș, 1353 loc. Români și Maghiari.

Grindeiu, la plug partea care împreună pe toate celelalte piese laolaltă și le dă soliditatea necesară; de capătul lui anterior prinde și trage totodată și forța motrice. G. plugului poate fi de lemn sau de fier; când este de lemn se ia pentru el totdeauna un lemn tare și fibros, stejar, carpin, mesteacăn, ulm, etc., când este de fier sau de oțel este compus din una sau mai multe piese legate toate laolaltă.

Grindina, precipitațiuni atmosferice în forma de gheață. Teoria cea mai perfectă și conformă cu faptele cunoscute este aceea a lui Mohr. Se știe că în regiunile înalte ale atmosferei este totdeauna un frig mare; când într-o zi de vară foarte caldă s'a produs o evaporațiune abundentă și un curent ascendent de aer cald încărcat cu vapori de apă, aceștia venind în regiuni înalte și reci, se condensează și formează globulele de gheață. Globulele acestea trecând în căderea lor prin straturi mai calde și pline cu vapori, condensează pe suprafața lor straturi noi de apă, care îngheață pe dinsele și dă grindinei structura cunoscută de straturi concentrice suprapuse. Spre confirmarea acestei teorii trebuie să se observe, că nouri de grindină se formează totdeauna la înălțimi foarte mari, unde tempe-

ratura este de — 10° și mai jos. Căderea G.-ei este împreună cu furtună; începe prin luna lui Aprilie și Maiu, și-și ajunge maximum prin Iunie și Iulie. G. cade mai des ziua după prânz, foarte rar noaptea. Intreagă Europa e atinsă de G. În țeri mai calde ajunge numai pe munți.

Grindu, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din *sat. G.* și *Grindași* cu 2853 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 2 biserici și 3 școli. Aici se fac 4 târguri anuale.

Gripa sau *Influența*, o boală infecțioasă, cele mai multe ori epidemică. Ea este produsă de un bacil scurt, subțire, descoperit de profesorul Pfeiffer dela Berlin. Bacilul se colorează greu prin colorile de anilină și se decolorează prin metoda lui Gram; se cultivă pe gelosă, căreia i-se adaugă o picătură de sânge de om, de porumbel, etc. Primele epidemii de G., cari au fost descrise, datează din 1510, 1557, 1580 în care 9000 de oameni pieriră la Roma. De atunci mai multe epidemii s'au ivit în Europa în 1676, 1730, 1775, 1802, 1830. Una din cele mai severe a fost în 1889—90, și în iarna 1898—99 a izbucnit o epidemie nu numai în România, dar și în alte țeri ale Europei. Mersul epidemiei este dela nord spre sud sau dela răsărit spre apus, cu o iuteală, care întrece mijloacele de comunicație cele mai repede. G. este contagioasă și se poate transmite nu numai prin contact direct, dar chiar prin aer, apă, obiecte, cari au fost în contact cu bolnavul. Copiii sunt mai puțin atinși de boală decât persoanele adulte. G. începe adeseori în mod brusc, dar în multe cazuri se observă un stadiu prodromal, constituit prin: febră, amețală, osteneală generalizată în tot corpul, dureri de cap, în șira spinării, în toate oasele. După câteva ore, o zi sau două, se constituie perioada de stadiu în care aceste simptome se accentuează mai mult și se mai adaugă și altele: insomnie, neliniște din partea bolnavului, nevralgii, dureri lombare, guturai foarte intens, vocea devine răgușită și bolnavul începe să tușească, are bronchită. În cazurile excepționale febra poate lipsi, dar în general se ridică din prima zi la 39° sau chiar la 40° și durează dela 4—8 zile. Din partea cordului se pot găsi pal-pitațiuni, aritmie, sincope; pulsul devine mic, neregulat în unele cazuri. Bolnavul pierde pofta de mâncare, limba e încărcată, uscată, setea e mare, apar dureri în stomach, vomături la luarea medicamentelor sau a mâncării. Adeseori se ved în G., pe suprafața corpului, eriteme, cum există în scarlatină, în pojar. După cum unele din aceste simptome predominesc, se disting trei forme de G.: forma toracică, forma nervoasă și forma gastrointestinală. G. se poate complica de alte boale: pneumonie, pleurită, bronchită capilară, sincopă, care poate fi mortală, pericardită, miocardită, endocardită, stomatite ulcerose și aftoase, nefrite, otite, etc. Durata acestei boale este dela 48 ore până la câteva zile; în cazurile în cari se ivesc complicațiuni, G. poate dura mai mult timp și se poate termina chiar prin moarte. La începutul unei epidemii nu este totdeauna ușor a recunoaște G. și se poate confunda, după cum unele simptome sunt mai pronunțate la începutul ei, cu: scarlatina, pojarul, variola, reumatismul articular acut, etc. În ca-

suri de epidemie declarată, aceste dificultăți sunt înlăturate. O medicațiune proprie influenței nu există; cele mai întrebuințate remedii sunt: chinina, antipirina și medicația simptomatică indicată în cazuri de complicațiuni. Bolnavul va fi pe cât se poate izolat, obiectele, cari au fost în contact cu dînsul vor fi desinfectate precum și camera, așternutul, vestmintele, după terminarea boalei. Persoanele, cari sînt în contact cu bolnavii de G. vor păstra curățenia cea mai perfectă, își vor desinfecta mâinile de cîte ori vor fi atîns pe bolnav și nu vor lua masa în camera lui. Astfel se poate contribui la limitarea G.-ei.

[Dr. Eugeniu Felix.]

Gripșor, *Sgripșor*, *Pajura* (*Aquila imperialis*), o mare pasere răpitoare din fam. Falconidelor, brunetă; vîrfurile penelor de pe ceafă de culoare mai deschisă; preste coada surie cu fâșii înguste, la vîrf neagră; tinerii sînt negri-gălbuii cu pete întunecate; tarsul acoperit cu pene negre, deschizăturile nărilor au pozițiune transversală. Lungimea totală 80—86 cm.; lung. arip. 60—63 cm.; lung. coții 27—29 cm. E pasere staționară prin pădurile noastre. [V. B.]

Griqualand, numele a două districte din colonia engl. Cap în sudul Africeii: 1) *G. de est*, 19,668 km². cu 152,618 loc. 2) *G. de vest*, spre nord dela riul Oranje, 39,358 km², cu 83,375 loc. (1891); câmpii de diamant. Locuitorii sînt Griqua, un amestec de Hottentoti, Olandezi și Negri; au fost încorporate coloniei Cap la 1876 resp. 1880.

Gris, la măcinatul înalt prima fărimare a bobului, după ce a fost ras vîrfurile cu pîr al lui. Apoi G. este ori ce făină măcinată mare.

Griseldis, eroina unui mit din evul mediu, o copilă săracă de țeran aleasă soție de către Markgraful Walter de Saluzzo, care pune fidelitatea și umilitatea ei la cea mai mare probă și o află nevinovată. Subiectul e tractat prima dată de Boccaccio («Decamerone», X, 10) și Petrarca; în l. germană lucrat dramatic de Hans Sachs (1546). Cf. Westenholz (1888.)

Grisellini, v. Banat (I, p. 384, b.)

Griseta, (franc. *griset*), se țice despre o cusătoreasă tîneră și cochetă.

Grisson, (franc. *pays des Grisons*, ital. *Grigione*, roman. *Grișun*, germ. *Graubünden*), canton al Elveției, între St.-Gall și Glaris la nord, Uri și Tessin la vest, Italia la sud și Austria la est. Suprafața 7184 km², pop. 96,291 loc. la 1888 (37,078 Romani sau Ladini (v. Rhaeto-Romani), 13,957 Italieni, 239 Francezi, 44,271 Germani, 796 alții). Terenul e ocupat preste tot de Alpii Lepontini (piscul Rheinwaldhorn, 3398 m.), Retici (p. Bernina, 4052m.), Alpii din Glaris și Uri, formând cinci văi principale: a Rinului, a Grisonilor, Engadina, Albula și Prettigau. Ghețari și zăpezi eterne și prăpăstii de vre-o 200 m. Apele sînt: Rinul, Inn, Rham, Posuavino, Maira și Moesa, precum și o mulțime de lacuri mici și izvoare minerale. Climă rece pe înălțimi, dulce prin văi. Marmură frumoasă albă, neagră, roșie; fier, cretă, argilă, pirită, sulfuroasă, plumb și cupru. Aquile, vulturi, lupi, urși, căprioare și alte vînatări, păstravi. Vitele, untul și brînză aduc mare venit. Se cultivă grâu, secară, orz, meiu, cartofi, tutun și porumb, și pe la Misoccio și Brusio viță. Industria e neînsemnată. Dela 1870 există o bancă în Coira, cu capital de 2 mil. fr. Transitul a scăzut dela

deschiderea tunelului St.-Gothard. O cale ferată pleacă dela Coira spre Sargans (26 km) și o linie îngustă dela Landquart la Davos (15 km). Incolo sînt șosele. Constituțiune pur democratică. Cantonul are 14 districte. Cheltuelile cam întrec veniturile. Armata ține de diviziunea VIII. Posedă un episcopat catolic și un sinod protestant, un seminar catolic, o șc. normală, un gimnasiu, șc. secundare și numeroase șc. primare. *Capitala*, Coira (franc. Coire, roman. Cuera, germ. Chur), pe dreapta Rinului (9381 loc. la 1888); alte orase; Ilanz, Bivio, Davos. Romanii îl cuceriră la 15 d. Cr. și-l posedară 400 de ani, sub numele de Rhaetia prima. Îl stăpîniră apoi Alemanii, Ostrogoții, Francii, Hunii întru cît-va, apoi după 843 (Verdun) ducatul Germaniei. La 1396 episcopul Coirei, Ioan de Werdenberg, și locuitorii se aliară contra nobililor și Austriei; cu un an înainte se formase *liga cenușie*, (grise, gri); la 1436 se mai formă liga celor zece Jurisdicțiuni, iar la 1471 aceste trei ligi încheiară o alianță perpetuă, și de atunci ținutul se numi țeara Grisonilor. În secl. XV intră în confederațiunea elvetică, de care se desfiacă mai târziu, până ce Francia, la 1798, îl puse iar în confederațiune, în care se află și astăzi. [A. S.]

Grișlia, numele dac al riului Criș, luat de Romani, și care forma după Iordanes una din regiunile locuite de Gepizi (Marisia, Miliare, Gilpil și Grișlia).

Gritti, *Alois*, fiul fostului ambasador venețian la Constantinople, mai pe urmă doge, Andreas G., un om foarte corupt, potrivit acelor vremi, și care prin talentele-i și înțînsele-i cunoștințe în afacerile europene devenise a tot puternic la Poartă și favorit al marelui vizir. În 1532 e însărcinat de Turci, după cererile Polonilor, să vină în Moldova la Petru Vodă Rareș și să rozegeze daraverile polono-moldovenesci. Vine în Muntenia, unde e foarte bine primit, trimite mai înainte pe pașa de Silistra la Poloni să-i vestească ca să trimită delegați la graniță, și trece apoi în Moldova. E vestit însă, după 2 zile de drum călare, că Petru îi pregătesce o cursă, și G. trece în Ardeal, iar de aci la Constantinople. În 1533 e însărcinat cu altă misiune cu privire la regularizarea granițelor despre Germania. Svoindu-se că vrea să ia coroana Ungariei, devine suspect lui Zăpolya, regele Ungariei, care intră în înțelegere cu Radu Paisie din Muntenia și Petru Rareș. Un omor ordonat de G. provoacă rescoala Ardealului și a aliaților. Acesta închis în Mediaș e prins prin o cursă, dat pe mîna Ungurilor și ucis de un căruțaș (28 Sept. 1534). Capul lui și cei 2 fii, pe cari se crede a-i fi voit să-i facă domni în Principate, au fost trimiși lui Petru Vodă și ucisi. [Aguiletti.]

Gritzena, (*Gricena*), una din senioarele feudale fondate pe teritoriul imperiului bizantin, de Balduin de Flandra la luarea Constantinopolei în 1204. Seniorul avea titlul de *Haut-Baron* ereditar. Mai târziu această posesie feudală se desființă.

Grivița, 1) G. sat în Rom., j. Jalomîța, pendent de com. Smirna, fundat în 1882 și numit astfel în amintirea luptei dela G. (1877); populația numără 250 fam. (Dicț. geogr. 1897). 2) G. (Crivița), sat în j. Tecuciu, pendent de com. Călmățui, cu 1221 loc. (Dicț. geogr. 1897); satul s'a înființat în 1879 și poartă acest nume tot

în amintirea luptei dela G. 3) *Grivița*, sat bulgăresc la resăritul Plevnei. Ea dă numele *pozițiunii G.*, care împreună cu pozițiunile *Opa-nezului*, *Bucovului*, *Radisevo* și *Krisin* încunjură Plevna printr'un sistem în forma de potcoavă cu capetele la vest, răzimate pe Vid și cu crescetul la resărit, spre satul G. Întărirea înălțimilor din jurul Plevnei constau pe timpul asediului din 1877 în redute cu intervale legate prin șanțuri, adăpost și drumuri acoperite și precedate de alte linii de șanțuri, constituind astfel mai multe linii de focuri suprapuse. La G. se deosebia mai ales: *pozițiunea principală*, întărită prin redutele G. nr. 1 și nr. 2, și un *wraj înaintat* la distanță de 900 m. de cele două redute. Uvrajul înaintat e luat cu asalt în ziua de 27 August 1877. Redutele G. nr. 2 și nr. 1 sunt atacate la 30 Aug. de trupele divisiiei III și IV romănesci. Se dau 3 atacuri: unul de div. III și două de div. IV, care în ultimul atac reușesc a scoate pe Turci din reduta G. nr. 2. [Col. I.]

Grivna, o monetă străină, rusească, care împreună cu alte monete unguresci, tătăresci sau polone juca rolul precumpănitor în țările române prin secl. XV, reținute de puterea de producție a acestora.

Groapa, excavațiune mai mult sau mai puțin adâncă, săpată în pământ pentru diferite scopuri, pentru plantarea de arbori, pentru păstrarea de cereale și alte roade, pentru depărtarea diferitelor materii putrescibile, pentru alte destinații foarte variate. Cadavrul omenesc se înmormântează într'o groapă săpată la cimitir, adâncă obicinuit de 2 metri. Pe alocurea mai există reul obicei de a se păstra cerealele în gropi pârлите și căpușite cu scânduri și cu paie; umezeala și lipsa de aer înlesnesc fermentarea grânelor conservate în acest mod, prin care dobândesc »miros de groapă». Cadavrele animale se îngroapă departe de locu-ințele omenesci. Hasnalele latrinelor sunt groape zidite, sau căpușite cu un butoiu catrănit și legat cu cercuri de fier, la feară aceste groape sunt obicinuit necăpușite. Groapele săpate pentru scoaterea pământului necesar la terasamentul șoselelor și al căilor ferate se numesc groape de împrumut, ele trebuie să fie astfel nivelate, ca apa să nu stagneze în ele, ci să se scurgă într'o direcție oare-care spre a nu produce emanațiuni malariice (palustre), și dacă nu li-se poate da povârnișul necesar (panta, înclinațiune), atunci trebuie să se planteze în ele sălci și alți arbori, ale căror rădăcini absorb multă apă.

Groapa-viei, *măgura dela*, în Rom., j. Teleorman pe teritoriul comunei Flămânda, însemnată prin descoperirile arheologice ale lui Cesar Boliac.

Groat sau *Fourpence*, veche monetă engl. = circa 18 cr.

Groaza, unul dintre afectele numite astenice sau de depresiune. G. ajunsă la cel mai înalt grad devine spaimă. Ea se nasce când echilibrul conștiinței este turburat în mod surprinzător prin impresiuni provenite dela obiecte de mărime, putere și formă neobicinuită, și cari prezentându-se ca primejdioase pentru noi, sunt totodată însoțite și de imaginea reproductivă a unui rău neașteptat. Sin. oroare, teroare. [Pl.]

Grüber, *Gustav*, filolog, n. 1844 în Lipsa, dela 1880 prof. la Strassburg. Scrieri: *Vulgär-*

lateinische Substrate roman. Wörter (1884—90). Editează dela 1887: »Zeitschr. für roman. Philologie» și (cu alții) »Grundriss der rom. Philologie». (1888, ș. u.)

Grocholski, *Kasimir*, *cavaler*, om de stata austr., n. 1815 în Galiția. 1861 deputat în cameră, unde susține direcțiunea federalistică și mărirea autonomiei Galiției. 1871 fu numit ministru fără portofoliu în cabinetul Hohenwarth. După căderea acestuia fu ales șef al clubului polon, în care calitate a contribuit foarte mult la preponderanța Polonilor în politica Cislaitaniei. † 1888 în Abbazia.

Grodinap, stofă de mătăasă, fabricată întâiu în Neapole și numită »Gros de Naples».

Grodno, guvernament vestic rus, 38,669 km², 1,617,859 loc. (18·1% Ovrei). Capitala G., lângă Niemen, 46,871 loc. Fabrici de pănură, tabac și puscii; comerț însemnat.

Grofșorean, *Iuliu*, învățător român, n. 12 Oct. 1862 în B.-Comlos. În 1891 a publicat: *Scrieri pentru popor*, și a colaborat la un ABC-dar, ce a apărut în Arad. A publicat și articole politice în »Tribuna», pentru cari fu judecat la închisoare de stat pe un an. [+]

Grog, o beutură compusă din rum, apă și zahăr, care se bea și caldă.

Grojdibodu, com. rur. în Rom., j. Romanati, situată lângă balta Potelu; are 1988 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescuitul; com. are 1 biserică și 1 școală. Aceasta com. e importantă din punctul de vedere arheologic; aici s'au găsit bani din epoca Romanilor și 2 table de bronz *honestae missionis*, pe cari Alexandru Cuza le-a dat lui Napoleon III; ele sunt liberate de împ. Adrian la 129 d. Chr. unor veterani, cari au făcut 25 campanii și mai bine, și în aceste diplome împăratul recunoaște meritele lor și le asigură drepturi și onoruri.

Grolmann, 1) *Carol*, *Guillelm*, *Georg de G.*, general de infanterie prus., n. 1777 în Berlin, în resboaiile 1806—07 adjutantul lui Möllendorf; 1813 escelează în bătălia dela Kulm, 1815 servește sub Blücher. † în 1843 ca comandant al corpului de armată Nr. 5. 2) *Guillelm de G.*, general de infanterie prus., n. 1829; 1866 ia parte la luptele dela Nachod și Schweinsschädel, unde e rănit; 1870 asemenea primesce o rană la St.-Privat, dar totuși participă la luptele de lângă Paris. În 1888 e numit comandant al corpului de armată Nr. 4. † în 1893.

Groma, vechiu instrument de geodesie; *Gromatică*, arta geodetică.

Groningen, provincie în Țările de jos, 2298 km², cu 272,786 loc. Capitala G., împreunată prin canal cu lacul Dollart și Zuider, 56,038 loc. Dela 1614 universitate. Fabrică de pânzării și tutun, comerț și navigațiune. Mai de mult fortificată.

Grönlanda, (țeara verde), vast pământ al Americii de Nord, în Oceanul Glacial, dependent de Danemarca. Se întinde ca o peninsulă, între 20° și 80° long. vestică, iar capul Farewell ajunge la 59°, 45' lat. nordică; se mărginesc cu Oceanul Atlantic, str. Davis, baia Baffin, iar nordul i-se pierde în ghețuri. Coastele sunt stâncoase inaccessibile și se ved dela 100 km., pline de fjorduri, între cari Franz Josef, și de insule mici. Interiorul e înalt; sunt piscurile Pettermann

(3480 m.) și Payer (2200). Fiind mai totdeauna înghețată, nu se mai cunoaște structura solului; numai pe coaste se ved câteva râuri. Aci sunt cei mai mari ghețari, cari se despart în masse colosale și plutesc departe pe mare spre marele pericol al navigațiunii. *Clima* e arctică, chiar mai jos de cercul polar, variind dela — 40° la + 15° C. Numai în Iulie nu ninge; vânturi rare, toamna furtuni mari; fulgeră fără să trăsnească. Există lumină polară (auroră boreală). *Floră* miocenă s'a găsit în insula Disco. Plantele și animalele sunt medii între Islanda, Scandinavia și Labrador-Canada. În sud există livezi și ciretei de betula nana (mesteacăn mic), apoi plante perpetuu verzi, mușchiu, flori, toate până la 386 forme. După fosile se vede că odinioară era mai cald; în sud de abia cresc rădăchile, cartofele, napi, etc. *Animalele* sunt reprezentate de câteva mamifere: iepuri, reni, vulpi, urși; câinii aduc mare serviciu; oile se cresc cu greu. Păseri de uscat 14 specii: vulturi de mare, șoimi, corbi, cocoși de zăpadă; 49 specii de înotătoare și picioroange în număr infinit, mai ales anas mollissima; balene, multe foc, pesci, prin riuri molusce. Există 69 specii de insecte. *Minerale* sunt granit, gneiss, porfir, ardesie argilaoasă și roce calcare, cupru, cărbuni, serpentină, grenat, asbest, etc. *Locuitorii* sunt din familia Eschimo; trăiesc puțin și rari ajung la 45 ani. Mănâncă pește și focă, se îmbracă cu piele de focă și locuiesc în colibe de peatră acoperite cu pământ. *Istorie*. A fost descoperită la 877 de Gumbjörn, Islandez sau Scandinav. La 983 iar a fost descoperită de Eric cel Roș, Norvegian. La 1124 se fundă o episcopie la Gardar, lângă Julianehaab. Schimbările politice în Norvegia și Danemarca în secl. XV făcură să se uite această colonie. După descoperirea Americii, Davis (1587) și Hudson (1607) o vizitară din nou. Alte expedițiuni încercate de Danemarca în secl. XVI și XVII nu mai restabiliră relațiunile. La 1829 capitanul ocaz Graah găsi ruine din vechime pe coasta oced. Colonisarea modernă a început la 1721; astăzi sunt 13 stabilimente spre apus, cu vr'o 10,000 loc., între cari 300 Danezi. Ele sunt: Julianehaab (2500 loc. la 1891), Frederikshaab (865 loc., 113 Europeni), Godhaab, Sukkerlophen, Holstenborg, etc. Intreține relațiuni comerciale cu Danemarca. [A. R.]

Gronovius, Iacob, celebru erudit neerlandez (1645—1716), fost profesor de literatură la Leyda. Opera sa principală e *Thesaurus antiquitatum graecarum*, în 12 volume, care împreună cu *Thesaurus antiquitatum romanarum*, în 12 volume al lui Graevius, elevul și urmașul lui G. în catedră, formează o prețioasă colecțiune. G. are încă: *Dissertationes epistolicae*, *Dissertatio de origine Romuli*, *Memoria cossioniana*, cu o nouă edițiune a monumentului dela Ancyra s. a. Tatăl, fratele și fiul lui G. sunt asemenea renumiți prin lucrări de erudițiune clasică.

Groom, (engl.) lacheu, călăreț elegant.

Gropari, (fossarius, parabolamus). În secl. IV și V s'au născut unele confraternități pie pe lângă episcopii, cari se ocupau cu îngrijirea de morboși și cu înmormântarea decentă și creștinească a celor morți; membrii acestor confraternități se numiau G. sau fossarii. Ei imitau exemplul bătrânului Tobia, care înmormânta pe conaționali săi Israeliți, morți în captivitatea

asirică. Mulți clerici erau și G. (Cf. S. Hieronym, ep. 13; Baronius An. ad an. 416.) [i—m.]

Gropeni, com. rur. în Rom., j. Brăila, situată pe malul Dunării, cu 1956 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 1 biserică și 2 școale.

Gropile, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 4 căt. cu 1577 loc. (Dicț. geogr. 1895), între cari 1477 Rom. și 100 Magh., cari se ocupă cu agricultura; com. are 3 biserici (2 ort. și 1 cat.) și 1 școală; pe teritoriul com. se găsec isvoare cu apă sulfuroasă.

Gropius, 1) G., Martin, arhitect renumit german, n. 11 Aug. 1824 în Berlin, dela 1869 director al școalei de arte din Berlin; † 13 Dec. 1880. G. era aderent al direcțiunii clasice în arhitectură. A edificat: universitatea dela Kiel, școala și muzeul de arte din Berlin, spitalul cel mare tot de acolo, spitalul alienaților din Eberswalde, și multe vile.

2) **G., Carol**, pictor, n. 1793 în Braunschweig, † 1870 în Berlin ca membru al academiei și ca pictor al teatrului regal de curte; excelent ca pictor de decorațiuni; pe lângă aceea și un reprezentant principal al humorului berlinez. [Δ]

Gropnița, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 6 căt. cu 2026 loc. (Dicț. geogr. 1888), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 3 biserici și 1 școală; e udată de riurile Jîjîiea, Miletinul și Jîjioara.

Gropșani, com. rur. în Rom., j. Romanți, formată din 5 căt. cu 1583 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 3 biserici și 1 școală.

Gros, (franc., pron. Gro), grosul, massa principală, un ce în totalitate (v. En gros.)

Gros, Antoine Jean, baron, pictor, n. 1771 în Paris, 1816 membrul institutului, se înecă 27 Iunie 1835 în Seine. A lucrat o mulțime de tablouri întru gloria lui Napoleon I (Napoleon la bolnavii de ciumă în Iaffa, lupta dela Abukir, Eylau și Wagram, ș. a.), precum și picturile de pe cupola Pantheonului. Biogr. de Dargenty (1887).

Grosime, de volum mare (v. Volum).

Grosime electrică. Electricitatea fiind distribuită la suprafața unui conductor în așa mod, încât resultanta acțiunilor electrice asupra unui punct interior să fie nulă, suprafața conductorului devine o suprafață de nivel. Densitatea electrică însă variază dela un punct la altul al acestei suprafețe a conductorului, și dacă semnăm pe fiecare normală la suprafața sus citată câte un punct, a cărui distanță dela piciorul normalei să fie proporțională cu densitatea respectivă, aceste puncte vor determina o nouă suprafață de nivel, iar distanțele între aceste două suprafețe de nivel ne vor indica în mod grafic (i. ce ar trebui să atingă electricitatea pentru ca să aibă o densitate egală în toate punctele acelei suprafețe.

Groșița, (dela ital. grosso = gros, dur), veche monedă austriacă și germană de argint, originară din Boemia din secl. XIII, 30 groșițe = 1 taler, 20 gr. = 1 fl.

Grosse, (pron. gros) măsură pentru mărfuri de lipscănie, = 12 duzine = 144 bucăți.

Grosse, Iuliu, poet germ. foarte productiv. n. 25 Apr. 1828 în Erfurt. A scris: poezii în mai multe edițiuni; opere dramatice (Lipsce,

1870, 7 vol.), dintre cari mai mult succes a avut tragedia »Tiberiu« (Viena, 1876); poezii epice (Berlin, 1871—73, 4 vol.); romane. Din lucrările sale mai însemnate sînt poeziile lirice și cele epice.

Grosserie, (*franc.*) marfuri dure de fier, comerțu în gros.

Grossesse nerveuse, (*franc.*) graviditate închipuită, obține la femei histerice.

Grosseto, prov. ital. în Toscana, 4503 km². cu 125,199 loc. (1896). *Capitala G.* are 3962 loc.; residență episcopescă.

Grossglockner, cel mai înalt pisc în Taurii înalți (Alpii norici) între Tirol, Carintia și Salzburg, 3798 m. înalt. La poalele lui e ghețarul Pasterzen, de 10 km. lung.

Grossi, Tommaso (1791—1853), poet și romancier ital., n. în Bellaro. Elev și amic al lui Manzoni, a scris un roman istoric, Marco Visconti, considerat ca cel mai bun după I promessi Sposi; romane, poeme, o epopee istorică, I Lombardi a la prima crociata, neterminată, ș. a.

Grossular, mineral, grenat aluminos calcic.

Grossularia, agrișul, v. Ribes Grossularia.

Grossenediger, pisc în Taurii înalți, spre vest dela Grossglockner; 3660 m.

Grosswardein, v. Oradea mare.

Grot, Iakow, Carolovici, filolog rus, n. 1812 în St. Petersburg, † tot acolo 1893, învățătorul lui Alexandru III și al fratelui său Nicolae. Scrieri: Cercetări filologice, (3 ed. 1885); Ortografia rusească, (3 ed. 1885); a supravegheat editarea opurilor lui Dershawin, Hărțile Ecaterinei, ș. a.

Grot, monedă, bilon de argint = 4.73 finici, ca. fl. 2.75.

Grota, peșteră, cavernă (v. ac.).

Grote, George, istoric englez (1794—1871), autorul unei Istorii a Greciei în 8 vol. și al altor scrieri pentru apărarea ideilor liberale.

Grotefend, Georg Friedrich, archeolog, n. 1775 în Minden, 1821—49 directorul liceului în Hannovera, † 1853. A descifrat scrisoarea cuneiformă; meritat pentru scurtările dialectelor vechi italice.

Grotenburg, deal în pădurea Teutoburgului, 385 m. înalt; monumentul Hermann.

Grotesc, schimonosirea naturii prin stricarea proporțiilor normale și înfățișarea măririi în situațiuni triviale. S'au căutat efecte, prin contrast, din alăturarea uriciunii fizice și diformității intelectuale cu frumusețea din ambele sfere. Astfel ne arată Apuleiu, la nisce bachanale, un măgar împodobit cu pene pe spinare și urmat de un biet unchiș, închipuind pe Bellerophon cu al său Pegas. Tot astfel V. Hugo în »Notre Dame de Paris«, ne arată pe schilodul Quasimodo în amorat de Esmeralda; Shakespeare în »Furtuna«, pe Caliban alăturarea de Ariel, iar la Alexandri, față în față, pe Despot-Vodă cu Ciubăr-Vodă. Ruda G.-lui cea mai de aproape este *Caricatura*. (Cf. Vasile D. Păun, »Flotune, imagine și comparațiune.« Bucuresci, 1896.) V. și art. Comic.

Grotius, Hugo de Groot, celebru publicist și erudit olandez (1583—1645), de o inteligență și erudițiune uimitoare. Luând parte la viața politică, i-se confiscară bunurile și fu închis pe viață. Însă după 2 ani, prin devotamentul soției sale scăpă într-o ladă, în care ea îi aducea cărți, și

se refugiă în Paris. Aci, numit ambasador al Svediei sub guvernul marelui cancelar Oxenstierna, apără cu multă tărie interesele acestui regat 10 ani. Atunci fu chemat în Svedia și încercat de onoruri de regina Christina. Însă din cauza sănătății preferă a trăi retras în Germania. A scris numai în limba latină; pentru aceea avu mai mare influență asupra ideilor decât a literaturii timpului său. Opera sa principală e De jure belli et pacis, tradusă în toate limbile culte; cuprinde primele fundamente ale dreptului public modern, a căruia origine autorul o caută în natura omenească, în opozițiune cu dreptul public medieval. A scris încă numeroase opere de teologie și istorie: De veritate religionis christianae, Comentare ale vechiului și noului testament, Annales et historiae de rebus belgicis usque ad inducias anni 1609, privită ca capodopera literară a lui G.; Parallelon rerum publicarum libri III, tablouri ale vieții publice a Atenienilor, Romanilor și Olandezilor, ș. a.

Grouchy, Emanuel, Marquis de, general fre., n. 1766 în Paris, 1815 mareșal, atacă 18 Iunie la porunca împăratului pe generalul Thielemann lângă Wavre și nu se prezentă la Waterloo, din care cauză Napoleon atribuie înfrângerea sa lui G.; trece în America, 1830 deputat în cameră, 1832 pair; † 29 Maiu 1848 în St. Etienne. Cf. »Mémoires du maréchal de G.« (1873—74, 5 vol.)

Grove, 1) Sir William Robert, fisician, n. 1811 în Swansea, 1840 prof. în Londra, construi un element galvanic și o baterie de gaz. † 2 Aug. 1896 în Londra. Scr.: »Correlation of physical forces.« *G. Pila*, v. Pile electrice. 2) *G., Sir George*, inginer și music, n. 1820 în Londra (Clapham), 1882 director la Royal College of Music, † 2 Aug. 1896. Meritat prin editarea: »Dictionary of music and musicians« (1879—89, 4 vol.); scrie »Beethoven and his nine symphonies« (1896).

Groza, Moise, colonel, comandantul brigadei-infanterie Buzău; n. 2 Febr. 1844 în Bănat, aproape de Caransebeș; înaintat sublocotenent la 13 Iunie 1866. În Iunie 1873 întră în armata română, unde căpătă gradul de locot. (1 Ian. 1874). Ia parte ca oficier de stat-major al div. IV la operațiunile dela Plevna, unde se distinge la atacul din urmă dela 30 August al redutei Gri-vița nr. 2, și e resplătit prin înălțarea la gradul de maior (Dec. 1877). În 8 Apr. 1884 e înaintat locot.-colonel, iar în Dec. 1891 la gradul de colonel. Ca locotenent ia parte sub comanda colonelului Barozzi la lucrările hartei României, unde este șeful serviciului topografic al vechiului deposit de resboiu și unde se distinge încă prin cunoștințele sale speciale cu referire mai ales la expresiunea formelor terenului.

Grozama, numele popular al plantei Genista tinctoria (v. ac.).

Grozea, Simeon, preot român, luă parte 1848/9 la toate bătăile câte le avură Muntenii contra lui Hatvani, și Kemény Farkas; cel mai mare merit al lui G. este lupta ce avu în 8 Iunie 1849 cu un transport de insurgenți, care ducea cu mai multe caré proviziuni la armata lui Kemény în Abrud; prin respingerea și prinderea a 2 caré din acest transport, contribuă mult la baterea și alungarea lui Kemény din Abrud, ce urmă în 15 Iunie acelaș an.

Grozescu, Iulian, publicist și poet, n. 20 Iunie 1839 la Comlăuș în Bănat, și-a făcut studiile gimn. la Timișoara, Arad și Oradea mare, iar cele juridice în Pesta. Mai târziu a colaborat în România la foile »Poșta română« și »Telegraful« din București, apoi reîntorcându-se în Pesta, a colaborat la ziarul »Albina« și a redigat foaia umoristică »Pricoliciul«. † tinăr 21 Maiu 1872. Poesiile sale, între cari câteva umoristice, destul de succese, au fost publicate 1873 în Arad. (Cf. Conспект asupra lit. rom. și scriitorilor ei, de V. G. Pop, București, 1876, pag. 191 și 192.)

Grozești, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată pe valea de mijloc a Oituzului; se compune din sat. G., Herestrău sau Ferestrău, Marginea și o secție Călcăiu cu 3288 loc. (Dicț. geogr. 1895), între cari 1660 Rom. și 1538 Magh., cari se ocupă mai ales cu agricultura; pe teritoriul com. de 18,000 ha. se găsește păcură, isvoare cu apă sulfuroasă și feruginoasă; aici se fabrică var și ciment, cherestea, mai este o fabrică de sticlă, care acum nu funcționează; în com. este 1 biserică ort., 1 bis. cat. (capelă) și 1 școală. Reșed. com. e în satul G., care numeră singur 2653 loc. Com. e străbătută de calea națională Onești-Oituz.

Grube, August Wilhelm, (1837—84), pedagog și scriitor german, a funcționat ca profesor la școala civilă din Merseburg, mai târziu ca instructor particular în Germania, Boemia și în Hard lângă Bodensee. A murit ca particular în Bregenz (Vorarlberg). Scrieri principale: Tablouri caracteristice din geografie, (3 vol.); Tablouri caracteristice din istorie și mitologie (3 vol.), Biografii din cosmografie și Studii și critice pedagogice (Lipsca, 1860—1882).

Grue, Gruhă, Gruî, pasere, v. Gruiu.

Gruenie, numirea Cocorului în dialectul Românilor din Epir.

Gruha, Grușor, Gruî, pasere, v. Gruiu.

Gruia, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată pe un mic platou deasupra Dunărei, cu 1000 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; aici este un mic port pentru încărcarea cerealelor; com. are 1 biserică și 1 școală.

Gruia lui Novac, erou din poezia populară română și sârbească. Face numeroase vitezii împotriva Turcilor, ajungând în excursiunile sale voinicesci, după spusa poporului, până la »Têrigrad«. Aici însă cade prin trădare în mâinile împăratului turcesc, care îl aruncă în închisoare, de unde G. scapă cu ajutorul tatălui său Novac, înscințat printr-un corb de soartea fiului căzut în prisoare. Cf. Alexandri, Poesii pop. ale Rom. București, 1866; At. Marienescu, Balade pop. Viena, 1867; G. Cătană, Balade pop. din Banat. Brașov, 1895; Avr. Corcea, Balade populare. Caransebeș, 1899; Dozon, Poésies populaires serbes. Paris, 1859, etc.

Gruici, 1) *G.*, *Nicanor*, episcop sârbesc, n. 13 Dec. 1810 în Lipovița (cott. Baranya), † 29 Apr. 1887. A absolvat teologia în Carlovăț, 1842 tot acolo profesor de teologie. A participat la mișcările sârbesci din 1845 și 48. În adunarea națională din Carlovăț (13 Maiu) a propus proclamarea lui Stefan Suplikač de voivod al Sârbilor din Ungaria. 1861 patriarhul Raiacioci l-a hirotonit întru episcop. 1872 la recomandarea

guvernului a fost încredințat cu conducerea interinimă a patriarhiei de Carlovăț și decorat cu crucea mare a ordinului Francisc Iosif. A scris poezii și opuri bis. și politice.

2) *G.*, *Sava*, bărbat de stat sârb, n. 25 Nov. 1840 în Kolare lângă Pojarevaț. Stud. școala militară din Belgrad. 1861 șc. de geniu în Prusia un an și jum., cinci ani își continuă studiile militare în Mihailov (Rusia), petrecând încă doi ani în arsenalul și armata Rusiei. Reîntors acasă a intrat în armata sârbească, dar pentru opul despre organizarea armatei (1873) a fost dat afară, sub presiunea opiniei publice însă a fost reîntegrat și numit director al arsenalului, apoi insp. de artilerie în min. de resboiu. 1877 min. de resb., 1879 abdicat, 1882 consul la Atena, 1885 la Petersburg. 1887 iarăși min. de resb., 1889, după abdicarea lui Milan, regența i-a concedat formarea cabinetului. 1891 ajungând în majoritate radicalii, a cedat lui Pasici Nicola. După lovitura de stat din 3 Dec. 1893 iarăși ministru-president, sprijinit de partidul radical. La începutul an. 1894 Milan se reîntoarce în Sârbia, G. își da dimisia și de atunci luptă în rândurile opoziției.

Gruinales, (bot.) ordin de plante din grupa Dicotyledonatorilor; florile ermafrodite ale acestora au de obicei de două ori atâtea stamine ca petale, jumătate dintre stamine însă adese sunt sterile. G. cuprind familiile: Geraniaceelor, Tropaeolaceelor, Oxalidaceelor, Linaceelor și Balsaminaceelor.

Gruiu, (*Gruidae*), familie de paseri, cu 3 genuri și 16 specii, cari se disting prin cap pe deplin împănăt, degetul dinapoi scurt, și cioc ascuțit, nu prea lung. G. trăiesc în întreaga lume veche cu excepțiunea Madagascariului, pe continentul Australiei și în America nordică. Două specii locuiesc în Europa: *G. numidian* (*Anthropoides virgo* L.) lângă Volga, și *G. comun*, (*Grus cinerea*), pe terenuri mlăștinoase. Iarna o petrece în Africa centrală, de unde se reîntoarce primăvara pentru a cloci. Călătorind, formează un triumfuriu deschis și strigă neînecat. (Cf. S. Fl. Marian, Ornitologia, p. 343.)

Grumaz, altă numire pentru gât (v. ac.).

Grumăzare, morb de gât, brâncă.

Grumăzești, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 7 căt. cu 1654 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura; com. are 3 biserici și 1 școală.

Grumăzoaia, com. rur. în Rom., j. Fălciu, cu 1383 loc. (Dicț. geogr. 1893); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Grün, Anastasiu, v. Auersperg.

Grünberg, ceh. *Zelená Hora*, orașel în Boemia apuseană. Dela G. a fost numit un monument al poeziei cohe vechi, pe care îl puneau în secl. X și chiar în IX; conține un fragment al unei scene de judecată, din care atlam cele mai prețioase sciri de arheologie slavă juridică. A fost descoperit în 1818, dar declarat atunci prin Dobrovský de un falsificat contemporan. (Cf. Pypin-Spasowicz, Geschichte der slav. Literaturen II.)

Grünwald, Bela, politician și publicist magh., n. 1839; 1871 vicecomite al cott. Zólyom; 1878 deputat al orașului Besztercebánya. Cel mai

fanatic apostol al maghiarizării Slovacilor. În urma agitațiilor lui G. în comitat, în parlament, în societate, prin cărți și broșuri, au fost nimicite aproape toate reuniunile și școalele naționale ale Slovacilor. Scrierile sale: *Felvidék*, 1878; *Magyar közigazgatási jog*, 4 köt., 1889; *A régi Magyarország, gróf Széchenyi István*, 1889. După o petrecere mai îndelungată la Monaco s'a dus la Paris și s'a sinucis 1891.

Grusia, v. Georgia.

Gryllidae, (zoolog.) v. Lăcusta.

Gryllotalpa vulgaris, v. Conopiscerița.

Grzyphus, *Andreu* (*Greif*), poet germ, n. 11 Oct. 1616 în Grossglogau (Silesia), † 16 Iulie 1664. A fost un bărbat foarte erudit; vorbia 11 limbi. A scris: epigrame, ode, tragedii și comedii. Mai însemnate sunt comediiile sale: *Peter Squenz*, și *Horribilicribrifax*. El e părintele dramei germ. mai noue.

Gryphosis, incurvațiune a unghiilor, ce se observă în boalele caectice (cari slăbese), și care se credea caracteristică pentru tuberculoza pulmonară. [V. I.]

Guacharo, (*Steatomis caripensis*), pasere cântătoare din fam. Caprimulgidelor, ce petrece prin pescerile Americii sudice. [V. B.]

Guaco, (botan.), v. Mikania.

Guadalajara, 1) *G.*, prov. span. în Castilia nouă, 12,113 km². cu 201,518 loc. (1887). *Capitala G.* are 11,235 loc. 2) *G.*, oraș, capitala statului mexican Jalisco, cu 83,870 loc. (1895); catedrală splendidă; arhiepiscop, universitate.

Guadalaviar, rîu în Spania, isvorește în prov. Teruel (Aragonia), se varsă lângă Valencia în Marea Mediterană; 300 km. lung.

Guadalcanal, oraș în statul mexican San-Luis Potosi, 13,360 loc.; mine de mercuriu.

Guadalquivir, (în antichitate *Bätis*), rîu în partea sudică a Spaniei, isvorește în Sierra Cazorla (Andalusia), se varsă în golful Cadiz lângă San Lucar de Barrameda; lung de 550 km., avînd un basin de 55,892 km². Afluenți din stînga: Ienil, Guadajoz și Guadaira; din dreapta: Guadiato și Guadiamar.

Guadarrama, (*Sierra de G.*), șir de munți în Spania între Castilia veche și Castilia nouă, în Pico de Penalara ajunge înălțime de 2405 m.

Guadeloupe, insulă franceză în Antile, despărțită în două părți prin un canal maritim de 120 m. lat., 1603 km². cu 167,099 loc. (1894). Produse principale: zahăr și cafea. Capitala Basse Terre. G. din preună cu insulele Désirade, Marie Galante, Les Saintes, St.-Barthelemy și și partea franceză din St.-Martin, formează *departamentul G.*, 1870 km². cu 190,704 loc. G. a fost descoperită de Columb la 1493, 1635 fû ocupată de Francezi.

Guadiana, (în antichitate *Anas*), rîu în Spania, isvorește în prov. Albacete din Sierra de Alcaroz, trece prin Castilia nouă și Estremadura și se varsă în golful Cadiz; lungime 820 km., basin 65,520 km².

Guajacol, (C₉H₈. OCH₃. OH), eterul metilic al pirocatechinei, un lichid ce fierbe la 200°, provine din destilatiunea reșinei de guajiac, cu un miros caracteristic ca al creosotului, foarte puțin solubil în apă, mai mult însă în alcool. Se întrebuițează sub formă de carbonat, ori benzoil,

ca medicament în casurile de tuberculoză pulmonară. [S. M.]

Guaiacum L., (botan.) gen din fam. Zygophylleae, cuprinde arbori sau arbuști cu lemnul foarte tare și bogat în reșină. Genul G. are 8 specii, ce cresc prin regiunile tropicale și subtropicale ale Americii. Speciile cele mai importante ale acestui gen sînt: *G. sanctum* L. și *G. officinale* L., care se cultivă uneori prin florării calde. Lemnul acestui frumos arbore este foarte tare și posedă proprietăți sudorifice, anti-reumatismale, antisifilitice, din care cauză se întrebuițează în medicină și în industrie. [Z. C. P.]

Guanajuato, (pron. unahuato), stat în Mexico, pe platoul Cordillerei de Anahuac, 29,458 km². și 1.047,238 loc. (1895); pămîntul e roditor, bogat în aur și argint. *Capitala G.*, situată la 2045 m. preste nivelul mării, are 39,337 loc. și universitate.

Guanako, (zool.) v. Lama.

Guanina, substanță albă, amorfă C₅ H₄ N₄ O (NH), ce se găsește în proporție de 1% în Guano, precum și în mici urme în excrementele diferitelor altor animale, ca și în organism. Prin acidul azotos trece în *Xantina*, corp ce se întâlnește asemenea în organismul omului. [S. M.]

Guano, (*span.*) propriu Țis gunoii; acest nume se dă unor anumite îngrășăminte chimice, ce vin din insulele Oceanice dela coastele fără de ploaie ale Americii de sud. El se compune din excrementele paserilor marine, cari le-au depus pe acele stînci golase în decurs de sute și mii de ani, și au fermentat încet acolo, neajungînd nici ploaia nici apa mării la ele ca să le spele. Ele dau un îngrășăment de mare valoare, ușor solubil și bogat în azot. Cel mai bun era *G. de Peruvu*, care conținea la început 10—16% azot, 10—14% acid fosforic și 1—2% potasă, dar care ați s'a isprăvit. G., ce vine astăzi în comerț sub diferite numiri ca *Mejillones*, *Sombrero-Baker*, etc. derivă din insulele ploioase ale acelei regiuni și este spălat de azotul din el, conținînd numai acid fosforic și potasă.

Guano, *insule*, v. Chinha.

Guarani, popor indian, v. Tupi.

Guardafui, (Gardafui), promontoriu, punctul cel mai estic al Africii.

Guardian, (ital. guardare, a supraveghia), superiorul unei mănăstiri de Franciscani (v. ac.). El se alege pe trei ani cu ocasiunea capitolului (sinodul) provincial de către provincialul și consilierii (definitores) săi, și are la rîndul său vot activ și pasiv pentru alegerea acestora. G. se mai numește și superiorul custodiei sf. mormînt la Ierusalim și a celorlalte locuri sfînte; el are rangul și drepturile unui provincial și este ales de capitolul general; un privilegiu special îl autorizează să conferă în numele papii ordul cavalerilor sf. mormînt. (Wetzer's Kirchenlexicon, Freiburg i. B. 1888.)

Guarini, *Giovani Battista*, poet ital. (1538 până 1612), n. în Ferrara, unde fû profesor universitar de filosofie, apoi 14 ani secretar al du-cilor de Ferrara, de Savoia, de Mantova, de Urbin, și al marelui duce de Toscana. A scris sonete, madrigale și câteva comedii, însă deveni celebru prin drama pastorală, *Il pastor fido*, imitată după Aminta a lui Tasso. Amestecînd în această dramă

corul, danțul și muzica instrumentală, dede nas-cere opere.

Guastaline sau *Angelice*, se numesc călugărițele unei congregațiuni acum stinse, fondate de cătră contesa Luisa Torelli de Guastalla. Regula și statutele lor, împrumutate mai în întregime dela Sf. Augustin, fură aprobate de papii Paul III și Urban VIII. Costumul lor era alb cu un fel de patrafir negru, având la mijloc o cruce. Scopul lor era instrucțiunea religioasă a femeilor și creșterea fetelor. Astfel fundară la Milan un institut pentru copile nobile, dar sărăcite, cari se educară în timp de 12 ani, și apoi sau se călugăreau, sau căpătau 2000 franci zestre pentru a se căsători. Cu toate că G. au dispărut în vâlmășile politice dela începutul secolului, totuși institutul lor la Milan mai există sub administrarea unor nobili. (Wetzer's Kirchenlexicon, Freiburg i. B. 1882, art. Angeliken.)

Guastalla, oraș în prov. ital. Reggio (Emilia), lângă Padu, cu 2648 loc.; residență episcopescă. Capitala fostului principat G. (434 km².) aparținător la Modena dela 1848.

Guatemala, (nume de origine indigenă), stat al Americii Centrale, între 13°, 40' și 18° lat. nordică și 90°, 25' și 95°, 27' long. vestică după Paris. Se mărginește la nord și vest cu Mexicul, la sud cu Oceanul Pacific, la est cu Salvador, g. Honduras și Honduras Britanic. Supr. 125,100 km²., pop. 1,452,003 loc. (1891), adică 12 pe km². E străbătută de Cordilleri, între care Sierra de las Minas. În sud sunt mulți vulcani, ca Agua (4120 m.), Fuego (4260 m.), Tajumulco (3540 m.), Atitlan și Santa Maria, iar spre est Culma, Santa Catarina și Monterice. Activi sunt Fuego, Atitlan, Quemado și Tajumulco. Acetenango (3906 m.) e solfatar. *Apele*, sunt: Rio Grande de Montagua (252 km.) spre Marea Caraibică, Rio Polochic spre golful Dulce, Rio Usumacinta, care o separă de Mexic; lacul Petén, la 1600 m. de înălțime. *Clima* e primăvară eternă, variind între + 16° și 20° Celsius. Pe munți adese-ori e zăpadă. *Plante*. Se cultivă cerealele Europei, orezul și mai ales porumbul pentru nutriment. Pe coasta Pacificului sunt savane (câmpii). În păduri cresc obicinuiții arbori ai regiunii, acaju, cacao, cafea, cocos, banane, portocale, lemn brazilian, etc., apoi se mai află trestie de zahăr, tutun, bumbac, salsa-parilla, indigo, vanilie, cauciuc. Dintre *animale* există tapiri, mămuțe, peccari (porc), leneși (bradypus), furnicari, colibri și felurite alte paseri frumoase, multe reptile și foarte multe feluri de insecte. *Metalele* și mineralele sunt puțin exploatate; se află roce cristaline, granit, mică, talc. Cauciucul se culege la Vera Paz și Petén. Populațiunea se ocupă mai ales cu agricultura, cacao, cafea, puțin cu vitele sau cu minele. Industrie mică. Indigenii sunt 900,000, din familia Mayas, Ispanioli 400,000, meseriași și mici comercianți. În capul statului e un president al republicei, pe șese ani, după constituțiunea dela 1879. Armata de pace 3718 oameni, de reșboiu 100,000. Veniturile constau din vămi și monopoluri. Capitala e Guatemala la Nueva, 69,796 loc. (1891), archiepiscopat, catedrală superbă, teatru, spitale, circ de tauri. Porturi sunt Levingston și Puerto Barrios la Atlantic, San José, Ocos, Champerico la Pacific. O cale ferată duce dela San José a capitală și dela Champerico la Retalhulen,

datând dela 1880, în lungime de 170 km. și 300 cu ceea ce se construiesc actualmente. La 1890 exportul a trecut de 70 mil. fr., importul de 35 mil. fr. *Istorie*. La 1524 o cucerii Pedro de Alvarado. Era locuită de multe triburi, diferite prin origine, limbă și șefi. În secl. XV și XVI fû devastată de corsarii englezi și olandezi și suferi invasiunea Mosquitos-ilor. Până la 1821 tinu de Ispania, când se declară independentă, se unî cu Mexicul, se despărți după doi ani și se constituî în republică, cum se află și astăzi.

[A. S.]

Guaviare, rîu lateral de partea stîngă a lui Orinoco în Columbia, isvoresce din Andii, se revarsă lângă San Fernando de Atabapo; 1500 km. lung.

Guayana, sau *Guiana* (frc. Guyane, port. Guayana), numele a trei țeri din America de sud, între Venezuela, Brasilia și Atlantic. Se mai numesc G. și sudul Venezuelei (prov. Bolivar) și o parte din nordul Braziliei (prov. Alto Amazonas). Supr. trece de 2.000,000 km²; n'are încă limite strict determinate în sud. E formată de un substrat de granit, preste care se află gresie. Incepînd dela isvoarele Orinocului, *munții* săi sunt: sierra Parima, cu Pico Duida (2475 m.), Pacaraima, Imerina, Tapiirapoco; din Venezuela se întind: sierra Rincote, cu piscul Roraimea (2600 m.), sierra Maraguaca (2508 m.). În sud sunt sierra Acarai și Tumuc-Humac, cu piscul Crovaux (330 m.). *Rîurile* sunt numeroase: afară de Orinoco, care udă Venezuela și mulții săi afluenți, mai sunt Cuyuni, Mazaruni, Essequibo, Demerara, Berbice, Corentyne, Surinam, Maroni, Mana și Oyapoc, care se varsă toate în Ocean. *Clima* caldă; în locurile nășipoase temperatura trece de + 50° C.; pe înălțimi mai temperată și mai umedă. Ploile țin dela Aprilie până la August și sunt prea abundente; furtuni mari; aerul Cayennei e nesănătos. *Plante* tropicale, ca ale Brasilei; *Animale* asemenea. Indigenii țin de familiile Tupi, Carib, Arecuna, Arinagoto, Macusi, Vapisiana, Rakuyenne și Arravak. Guiana e împărțită în trei, o parte a Angliei, alta a Olandei și alta a Franciei.

Guiana engleză, se întinde dela Cotingo, afluent dela Amazonas, până la Corentyne. Supr. 229,600 km², după Englezi 287,220 km². Pop. 288,328 loc (1891). Numai coastele-s colonisate, iar interiorul e acoperit de păduri virgine. Capitala e Georgetown sau Demerara (fost Stabroek), 53,176 loc. (1891); posedă un episcopat, două bănci, muzeu, bibliotecă și vre-o 200 de școale publice. Alt oraș e Noul Amsterdam.

Guiana olandeză sau *Surinam*, între Corentyne și Maroni. Supr. 129,100 km². Interior puțin cunoscut; pe coasta păduri de mangrove (rizophora). Pop. 56,873 loc. (1891), din care 12,000 de Indieni din triburile Saramakka, Ankanor, Boni și Paramakka, atinși de syphilis, și 1400 de Jidani: De la 1863, de când s'a desființat sclavia, cultura bumbacului și a cafelei a dispărut aproape. Cereale, zahăr, banane, melasă, rum, cauciuc, aur. Cap. *Paramaribo* (fost Noul Middleburg), pe stînga Surinamului, 29,118 loc. (1891), port sigur. Alt port e Caledonia. Comunicațiunea se face pe apă.

Guiana franceză, între Maroni și Oyapoc, 78,900 km², 29,637 loc. (1890). Explorată în ultimul timp de Coudreau. Munții cei mai înalți ajung la 800 m. Rîuri cu cascade. Media climatei + 22° C.

Pe înălțimi se află straturi de humus. Cacao selbatică, porumb, orez, bumbac, cafea, tutun. Ocupată de Francezi la 1674. Înainte de abolirea sclaviei se producea mai mult bumbac, zahăr, cacao și ruku (arbore medicinal și colorant). Indianii în interior 20,000. Cap. *Cayenna*, 28,906 loc. (1884), fondată la 1626, dela 1851 aleasă ca loc de deportare. Port mare, casarme, spitale, bancă, grădină de aclimatare. Mortalitate mare. Intinse savane (câmpii); aur, argint, fier, cărbuni. Importul de două ori cât exportul; primesce suplimente dela Franța.

Istorie. Coastele G. au fost descoperite de Alonso de Hojeda și de Americo Vespucci (1499). Vincente Yanez Pindon o străbătă în interior (1500). Colonizarea olandeză începă la 1580, cea franceză și engleză dela 1626. La 1654 Englezii ocupară coloniile franceze, dar le evacuară la 1664; la 1665 luară Olandezii Essequibo, iar la 1781 toate coloniile de aici. Afară de Essequibo însă ele fură restituite după doi ani. Urmară alte diferende, un resboiu chiar, cari se terminară la 1814. G. franceză fusese la 1676 invadată de Olandezi, pe cari contele d'Estrées îi alungă la 1672. Englezii și Portughezii o atacară la 1809 și chiar fû posedată de Portugalia până la 1817, când reveni în puterea Franceiei. [A. S.]

Guayaquil, oraș cu port în Ecuador (America de sud), 51,000 loc. (1893); residență episcopescă; comerț cu cacao, cauciuc, china, cafea; șantier.

Gubbio, (în antichitate *Iguvium* mai târziu *Eugubium*), oraș în prov. ital. Perugia (Umbria), cu 5540 loc.; residență episcopescă. În casa orașului se află *tablele eugubine*, 7 table de metal cu scriere umbrică și latină.

Guben, oraș în provincia prus. Frankfurt, cu 31,182 loc. (1895); gimnasiu clasic și real, școală reală, institut de surdomuți; industrie de postav și pălării.

Gubernatis, *Angelo, de*, scriitor și filolog italian, n. 1840 la Turin. După ce luă doctoratul în filozofie, fû numit în 1860 profesor de retorică. Trimis de guvern în Berlin (1862) pentru studiul limbilor și literaturii indiane, la reîntoarcere fû numit profesor de sanscrita la institutul studiilor superioare în Florență. La etatea de 25 ani, făcând cunoștință cu Bakunin, prin mijlocirea ungurului Fr. Pulszky, îmbrățișază doctrina acestuia, demisionă din profesorat și se întreține cu lecțiuni particulare. În curând însă fû desamăgit; și, după ce într'o întreprindere cooperativă de tipografie își pierdă, împreună cu ilusiunile socialiste, și puținii bani ce-i avea, inaugură (1872) un curs liber de sanscrita și literatura vedică la Florență, catedră, la care după 2 ani fû numit titular. A scris: *Mică enciclopedie indiană* (1867), *Isvoare vedice ale epopeei* (1867), *Memoriu despre călătorii italieni în Indiile orientale* (1868), *Istoria comparată a obiceiurilor nuptiale indoeuropene* (1869), *Mitologia zoologică sau legenda animalelor* (1872), *Lecturi despre mitologia vedică* (1874), *Mitologia plantelor* (1878—80), *Dicționar biografic al contemporanilor* (1879—82), *Ungaria politică și socială* (1885). Ca literator a scris: 3 drame orientale (*Regele Nala*, *Regele Dasarato și Maia*); o tragedie (*Pietro delle Vigne*) și 2 drame în versuri (*Moartea lui Catone și Romulus*); revistele: *Italia literară*, *Critica italiană*,

Revista orientală, *Revista europeă*, ș. a. Mare filo-român.

Gubernium, (*neolat.*) v. Guvern.

Gudenaa, cel mai mare rîu în Iütlanda, 158 km. lung., se varsă în Kattegat.

Gudjarat, (*Guzerat*), ținut în partea nord-vestică a Indiei anter., lângă Marea Arabă, 178,896 km². cu 11.055,942 loc. (1891).

Gudron, cătran, coaltar, substanță de natură reșinoasă, rezultată din destilațiunea lemnului de brad și a altora, sau reziduurile oleoase rămase dela destilațiunea cărbunului de piatră în vase închise, de unde G. vegetal și mineral. *G. vegetal* e un amestec de uleiuri emperumative, cărbune și acid pirolignos, se obține din combustionarea lentă a pinilor după ce li-s'a scos terebentina. El se presintă în acest caz cu o consistență sirupoasă, transparentă, cu o nuanță roșietică și o odoare caracteristică; arde cu o flacără luminoasă, depunând cărbune. Se întrebuințează cu deosebire la spoirea unor obiecte, cari în contact cu aerul sau cu alți agenți atmosferici s'ar deteriora, cum s. e. la obiecte de lemn; lemnul conține o substanță azotoasă, care în contact cu căldura, aerul și apa fermentează ușor, și cu timpul țesutul lui se distruge, ceea ce se poate înlătura perfect prin ungerea cu G., care lucrează în acelaș timp ca antiseptic și hidrofug. În acest scop el își găsește o aplicație întinsă în marină la spoirea vaselor marine, precum și accesoriilor acestora ca fierării, frâghiului, etc. Amestecat cu cărămidă pisată, ori cu silice calcaroasă, după eliminarea oleurilor esențiale, dă un ciment (mastic) puternic ce se întrebuințează cu succes la betonarea fântânilor, basinelor sub numele de *asfalt artificial*. *G. mineral* e de asemenea un compus foarte complex și rezultă dela fabricarea gazului de iluminat. Aci el este întrebuințat ca combustibil, la fabricarea negrului de fum. Destilat cu și fără apă dă diferite hidrocarburi lichide, necesare la dizolvarea industrială a cauciucului, precum e benzina. Din el se mai scoate și fenolul, acidul fenic și o mulțime de alți corpi, din cari decurg o întreagă serie de materii colorante, ca colorile de anilină, acidul picric, etc. În medicină se întrebuințează G. vegetal ca apă de G. în blenoragii acute, în tifusuri, sifilis, reumatism, precum și în maladiile de piele ca un desinfecțant puternic. [S. M.]

Gudrun, epopee națională germană, de pe la sfîrșitul secl. XII, în acelaș raport cu *Niebelungen*, ca și *Odyssea* cu *Iliada*; însă superioară epopeei *Niebelungen* atât prin limbă și stil, cât și prin idei, grație influenței creștinismului. Fondul e credința statornică în iubire, și ca urmare, după lungi peripeții și multe suferințe și lupte sângeroase, fericirea prin căsătorie între eroina epopeei, G., cu Herwig, și între celelalte persoane ale epopeei.

Guelfi, v. Ghelfi.

Guenles, (herald.) termin vechiu francez, care însemnează roșu ca sângele. Se mai întrebuințează astăzi numai în heraldică spre a desemna culoarea roșie. [O. L.]

Guericke, *Otto de*, fisic. germ., n. 1602 în Magdeburg, † 1686 în Hamburg. A fost timp de 37 ani burgmaestrul orașului său natal. A scos cel dintâi o scântie electrică dela un glob de sulfur elec-

trîsat, și s'a gândit că acea scânteie e de aceeași natură ca și fulgerul. A fost tot cel dintâi care a putut să scoată aerul din un vas închis. În cartea sa »Experimenta nova« vorbește despre toate tentativele, cari au urmat să le facă, înainte de a ajunge la un mijloc practic pentru operarea golului. Însărcinat cu o misiune la dieta din Ratisbona, a pricinuit mirarea înalților membri ai assemblei (între ei era și împăratul) prin experiențele cari le făcuse acolo cu două emisfere goale, cari au fost ținute în contact numai de presiunea aerului exterior, și cari abia 16 cai puternici au ajuns să le separe. (Această experiență s'a numit experiența din Magdeburg). A făcut și bune experiențe astronomice. A fost unul din cei dintâi cari au prețis reîntoarcerea cometelor, a dat o explicație, care însă n'a fost admisă, asupra originii petelor soarelui. Lucrările sale sînt descrise în cartea intitulată: *Experimenta nova*, ut vocant *Magdeburgica*, de vacuo spatio, etc. (Amsterdam, 1672). A scris și o istorie »*Historia civitatis Magdeburgensis occupatae et combustae*«. Aceasta nu s'a tipărit.

Guerillas, nume ce se dă în Spania trupelor neregulate, cari hărțuiesc pe inamic ca și partizanii, mai cu samă prin munți și embuscade; de asemenea se indică în Spania sub acest nume corpurile revoluționare, cari se ridică contra puterii statului.

Guérin, Victor, archeolog și explorator, n. 1821 în Paris, dela 1863 călători în mai multe rînduri în Orient, prof. la univers. cat. în Paris. Scrieri: »*Description geogr., histor. et archéologique de la Palestine*«, (1869—83, 7 vol.); »*La Terre-Sainte*«, (1881—83, 2 vol.); »*Jérusalem*«, (1889) ș. a.

Guérin-Mèneville, Felix Edouard, naturalist fr., n. la Toulon 1799, s'a semnalat mai ales prin cercetările sale asupra viermilor de mătăsă. A murit la Paris în 1874. Scrierile sale sînt: »*Iconographie du règne animal de Cuvier*«, »*Magazin de Zoologie*« (26 tom.), »*Guide de l'éleveur de vers à soie*«, etc.

Guerrazzi, Francesco Domenico, (1805—1873), celebru scriitor și om politic italian, n. în Livorno din o familie săracă. Studiă dreptul. Primul său roman istoric, *La battaglia di Benevento* (Florența 1818), revelă talentul său. A scris apoi alte două romane, »*L'assedio di Firenze*« și »*Isabella Orsini*«; o dramă istorică, »*I Bianchi e i Neri*«, și trei romane (1847), scrieri însemnate prin idei și simțăminte nobile și prin stilul original și pitoresc, însă adeseori exagerat, ca și în discursurile sale. Nemulțumit cu gloria literară și indemnăt de patriotismul său, luă parte la toate societățile secrete, mai ales în Juna Italie a lui Mazzini. În 1848 fû arestat, însă în curând fû eliberat și numit ministru de interne și president de consiliu al Toscanei. În 1849, triumfând reacțiunea democratică, fû din nou închis și osândit la exil, cu toată eloquența desvoltată în a sa *Apologia della vita politica* di Fr. D. Guerrazzi. După constituirea regatului Italiei fû membru al parlamentului. A scris încă două romane istorice: »*Beatrice Cenci*« (1854) și »*Pasquale Paoli*« (1865) și colecțiunea umoristică: »*L'asino*«.

Guerrero, stat în Mexico, lângă Oceanul Pacific, 64,756 km². cu 417,621 loc. (1895). Capitala Chilpancingo.

Guerrini, Olindo, (pseud. *Lorenzo Stechetti*), liric ital., n. 1845 în Forlì, bibliotecar în Bologna; foarte popular. Scrieri: »*Postuma*, canzoniere di Lorenzo S.« (17 ed. 1890).

Guesclin, Bertrand, v. Duguesclin.

Guevara y Duenas, Luis Velez de, poet span., n. 1570 în Ecija (Andalusia), † 10 Nov. 1646 în Madrid; scrise preste 400 comedii, precum și renumitul roman »*El diablo cojuelo*«.

Gugiuman, odinioară căciulă de samur cu fundul roșu (pentru boieri) sau alb (pentru Voda sau beizadele).

Guiana, v. Guayana.

Guicciardini, Francesco, celebru istoric ital. (1482—1540), n. în Florența, fû acolo profesor de drept la etatea de 23 de ani, apoi trimis ambasador la curtea lui Ferdinand Catolicul, avocat al consistorului din Roma, guvernator al Modenei, Reggiului și Bolognei, și president al provinciilor Romagna, sub Leon X și Clemente VII; avu un rol însemnat în afacerile Florenței, contribuî la restaurarea familiei de Medici. În sfîrșit se retrase în viața privată și, la vila sa Arcetri, s'a ocupat până la moartea sa, în 1540, cu scrierea evenimentelor, la cari a luat parte sau a fost martor, compunînd *Istoria Italiei* în 2 vol., dela 1490 până la 1534, operă de mare valoare, scrisă într-o limbă corectă și curată, însă în perioade prea lungi, mai ales discursurile. Istoria sa cuprinde viața întregului popor italian și apreciază faptele și persoanele cu dreptate și multă cunoscință. Într'un stil mai puțin măestrit și mai ușor sînt scrise operele sale mai mici, publicate de curând: *Storia de Firenze*, *Dialogo politico*, *Ricordi politici e civili*, *Ricordi sulla propria vita*, și alte scrieri, în cari G. se arată tot atît de practic în știința de a guverna, ca Machiavelli, și un judecător mai drept și mai bun cunoscător de oamenii și timpul său. [M. Strajan.]

Guide, v. Ghid.

Guido de Arezzo, (Aretinus), n. pe la 990 lângă Paris, crescut la St.-Maur, călugăr benedictin în Pomposa lângă Ferrara, pe urmă în Arezzo, dela 1029 priorul mănăstirii din Avellano. † 1050. Bine meritat pentru teoria muziceii și practica musicală; inventatorul portativelor. Cf. Kiese-wetter (1840), Falchi (1882).

Guido de Lusignan, din o vechi fam. dinastică din Poitou, se căsătorî la 1182 cu Sibylle, fîca regelui din Ierusalim Amalric, 1186 rege în Ierusalim, 1187 învins de Saladin la Hittin și facut prînsor, 1193 dădu Ierusalimul lui Richard inimă de Leu în schimb pentru Cypriu și întemeiă aci un regat, care se susțină până la 1437; † 1194. Cf. Herquet (1881).

Guildhall, edificiul primăriei din Londra (v. ac.).

Guilhelm, (Gulielm, Guliom), v. Wilhelm.

Guilielma Mart., specie de palmieri, *G. speciosa* Mart., în Brasilia, cu fructe comestibile, semințe bogate în oleu (graines de l'aripou), lemn bun de construcție.

Guillaume de Machaut, poet fr., n. la Machaut la începutul secl. XIII. A scris un număr considerabil de balade, cântece, rondouri precum și o poemă istorică: »*La prise d'Alexandrie*«, care se ocupă cu viața și faptele lui Petru I de Lusignan. Unul din elevii lui fû și Eustache Deschamps. Operele sale au fost publicate de F. Tarbé (Rheims, 1849).

Guillebert de Lannoy, cavaler franc., care a trecut prin Moldova pe vremea lui Alexandru-Vodă cel Bun (1426). El mărturisese că în Cetatea Albă erau Genovezi, o probă mai mult că în timpurile acelea litoralul Mării Negre era încă în stăpânirea acestor fruntași ai comerțului italian.

Guillotine, v. Ghilotina.

Guimaraes, *Bernardo Joaquim da Silva*, poet și romancier brazilian, n. 1827 și † 1885. A publicat: *Cantos da solidao*, 1852; *Inspirações da tarde*, 1853; o multime de romane, dintre cari mai bune: *O Garimpiro*, 1872; *O Seminarista*, 1872; *A Escrava Isaura*, 1882. În poeziile sale se manifestă un spirit național brazilian.

Guinea, parte a Africei apusene, se întinde dela cap Roxo (12° 19' lat. nord) până la cap Negro (16° lat. sud); se divide în G. superioară sau nordică, dela cap Lopez (1° lat. sud.) spre nord, iar de aci spre sud G. inferioară.

G. superioară, numită în general G., are term plan, în delta râului Niger și la gurile altor râuri terenul e băltoș, nesănătos; în colo are țiuturi colinoase și deluroase foarte productive. Principalul produs de export e uleiul de palmieri. Populațiunea se compune din seminții de Negri, cari în timpul mai nou au început să se îndeletnicească și cu cultivarea de orez, papușoiu, indigo, bumbac, etc. și să îmbrățișeze unele industrii, ca prelucrarea aurului și fierului, țesătoria, etc. Diferitele țări ale G.-ei, cu numeroase colonii engleze, franceze și germane, luate dela vest spre est, sînt: G. portugheză, franceză, Sierra Leone (engl.), Litoralul piperului (republica Liberia), Litoralul fildeşului (în mare parte francez), Litoralul aurului (engl.), Litoralul sclavilor, sau Benin, cu posesiuni engl., franc. și germ., estuarul Nigerului până la Rio dei Rey e engl., Camerun al Germaniei. G. inferioară: Congo francez (Loango), estuarul Congului (statul Congo); Ambriz, Angola și Benguela sînt ale Portugaliei.

Între cele două G. se întinde *marele golf G.*, cu sîmurile Benin și Biafra și cu *insulele G.-ei*: Fernando Po și Annobom (span.), Principe și Sao Thomé (portug.).

Guinea, *Febră de G.*, o febră periculoasă în G., care probabil este identică cu febra galbenă. Cf. art. Febră.

Guinea, *vierme*, v. Nematodes.

Guinea nouă, insulă mare la nordul Australiei, despărțită de aceasta prin strîmtoarea lui Torres; 785,362 km², teren muntos, cu ca. 698,000 loc. Papuanii, puțin prietenoși față de Europeni. Partea vestică a insulei cu mai multe grupe de insule (397,204 km², cu 238,000 loc.) e colonie olandeză dela 1858; Englezii au luat în posesiune dela 1884 teritorul de pe lângă termurul sud-estic (229,102 km², cu 350,000 loc.); partea estică a insulei, dimpreună cu archipelagul Bismarck (Britania nouă) și insulele Solomon, e a Germanilor.

Guineas, un fel de pânză albastră de bumbac, care se întrebuintează în unele părți ale Africei, mai cu samă în Guinea și Senegambia, în loc de bani în schimbul comercial.

Guinée sau *Guinea*, veche monetă engleză de aur, = 21 shilling = circa 12 fl. 80 cr.

Guinegate, sat în depart. franc. Pas de Calais. Aci a învins Maximilian I pe Francezi 17 Aug. 1479, și Englezii pe Francezi 16 Aug. 1513.

Guinicelli, *Guido*, poet ital. din Bologna, pe la 1240—76, predecesorul cel mai însemnat al lui Dante, scrisese canțonete și sonete, editate de Casini, »Le rime dei poeti Bolognesi«, 1881.

Guipure, (pron. Ghipur), un fel de dantelă de ață, lucrată cu flori mai groase, ce ies în relief. Florile se lucrează separat și se combinează ca dantelă, prin fire de ață încrucișate.

Guipuzcoa, prov. span. (Bascia), 1885 km², cu 181,845 loc. (1887). Capitala San Sebastian.

Guiscard, conumele ducelui *Robert* de Apulia și Calabria, fiul lui Tancred de Hauteville, n. pe la 1015 în Normandia. Împreună cu frații săi s'a pus în fruntea unei armate și a pornit din Normandia în Italia inferioară, unde a ocupat toate acele țări, cari mai târziu au format regatul Neapolei. În lupta dintre papa Grigorie VII și împ. Enric IV, a stat de partea celui dintâi; ocupă Roma, eliberă pe papa și-l duse cu sine în Salerno. † 1085. Cf. și art. Robert.

Guise, oraș și fortăreață în depart. franc. Aisne, lângă Oise, cu 8069 loc. (1896); castel; capitala fostului ducat de G.

Guise, familie celebră în istoria Franciei, și mai ales în timpul resboiilor religioase; originară din Lorena, veni și se stabili în Franția pe timpul lui Francisc I. Primul din această familie fu *Claude duce de Lorraine*, care servi pe regele Franciei Francisc I în lupta ce pufta contra lui Carol Quintul. Apoi găsim în istoria regatului francez numele următorilor membri ai familiei de G.: *Cardinalul Jean de Lorraine*, frate mai mic al lui Claude (1498—1550); *François de Lorraine duc de G.*, militar iscusit și frate mai mare al lui Claude; dînsul luă din mîinile Englezilor portul Calais și moare asasinat de cătră un nobil protestant, anume Poltrot (1519—1563); *Charles de G.*, cardinal de Lorraine (1524—1574); *Henri I duc de G.*, fiul lui François de Lorraine; acesta și-a câștigat un trist renume în istoria Franciei prin faptul, că a condus masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu, el pierde asasinat la Blois din ordinul lui Henric III, regele Franciei (1550—1588); *Louis de Lorraine, cardinal de G.*, frate cu Henri duc de G. (1555 până 1588) și *Charles de Lorraine duc de G.*, principe de Joinville, duce de Joyeuse (1571 până 1640). Mare parte din membrii familiei de G. au jucat roluri însemnate în istoria religiei catolice, deosebindu-se printr'un fanatism, care de multe ori devenia criminal. Casa de G. era ramura cadetă a casei ducale de Lorena; cu toate că era nouă în Franția, totuși se ridică repede deasupra tuturor familiilor nobile din regatul francez. Claude de Lorraine, șeful acestei case, obțină, în schimbul serviciilor aduse Franciei pe timpul lui Francisc I, guvernamentul Champagnei; această familie deveni și mai puternică în timpul domniei lui Francisc II, care se căsătorise cu Maria Stuart, fca lui Iacob V și a Mariei de Lorena. Claude de Lorraine, șeful familiei de G., era al cincilea fiu al lui René II duce de Lorena; el moare în 1550. Familia G. conduse destinele Franciei pe vremea resboaielor religioase și era foarte bine vădută la curtea papală. [Caion.]

Guitară, v. Chitară.

Guizot, François P., bărbat de stat și istoric francez, n. 4 Oct. 1787 la Nîmes. Urmează gimnasiul în Geneva, dreptul în Paris. Profesor în familie 1807, profesor de istorie la facultatea din Paris, secretar general la ministeriul de interne 1814, secretar general la justiție 1815, întemeiază cu Decazes și Royer-Collard partidul doctrinar; din nou în administrație 1819, din nou la facultate 1820, de unde este suspendat (1824) și reinstalat (1828). 1830 deputat, redactează protestul contra ordonanțelor din Iulie și dă astfel ocazie la izbucnirea revoluției din 1830. De mai multe ori ministru până la 1840, de când conduse fără încetare guvernul Franciei până la 1848, ca ministru, și ca prim-ministru. Om de caracter, el se încungiuira de oameni puțin scrupuloși, partizan al constituționalismului englez respingea ori ce reformă electorală și pentru-că în alegeri lăsa mâna liberă deputaților, în cameră pretindea supunere dela majoritate. Elocuent dar arrogant, era urit în popor și strigătul revoluționarilor la 1848 era »jos Guizot«. Fugii în Londra, de unde nu intră în Paris decât în 1849. Încercă o fusiune între Burboni și Orleaniști, dar în zadar. În timpul imperiului a stat liniștit ocupându-se cu studiul. † 12 Sept. 1874. Ca politic G. a fost mai mult un imitator al Angliei, ca scriitor este unul din cei mai însemnați scriitori ai Franciei, unul din întemeietorii istoriei nouă. A instituit comitete pentru publicarea izvoarelor istoriei franceze și a întemeiat școala primară franceză prin legea din 28 Iunie 1833. A scris mai mult decât o bibliotecă. Însemnăm pe cele mai cunoscute: *Histoire de la Civilisation en France*, *Histoire de la Civilisation en Europe*, *H. de la Révolution d'Angleterre*, *Méditation sur l'essence de la religion chrétienne*, *Mélanges*.

Guizotia abyssinica Cass., (botan.) composite, se cultivă în India estică și Abissinia. Semințele dau un oleu (Ramtilia, Niger) comestibil și de ars; turta dă un nutreț bun.

Guldberg, Ove Høegh, om de stat și savant danez, n. 1731 și † în 8 Febr. 1808. Conservator extrem și mare contrar al lui Struensee; după căderea acestuia a fost numit membru al consiliului de stat; 1772—84 a fost sufletul guvernului danez. A scris: *Istoria universală*, 3 vol.

Gulaș, v. Gulyás.

Guler, benta croită după mărimea gâtului, cusută la cămăși și la deosebitele vestimente necesare. Se fac și gulere simple, necusute de cămăși, cari se aplică la gât cu ajutorul unor nasturi. *Gulerat*, cel ce poartă guler, numire dată de popor slujbașilor și agenților de poliție, fig. îngâmfat, obraznic.

Gulf-Stream, numele englez al curentului golfului, numit înainte și curentul Floridei. El e continuarea curentului equatorial, din jos de capul Verde; intră în golful Mexic cu o temperatură de + 30° C la suprafață și iese pe lângă Florida mai cald încă și se îndreaptă spre nord-est. Cercetările arată că apa sa e mai sărată și cu 60 cm. mai înaltă ca a oceanului. În unele luni iuțeala sa e de 7 km. pe oră și scade cu cât înaintează spre nord. Amestecat cu nomolul Mississippi-ului, de culoare indigo închisă, se distinge foarte bine cu ochii liberi de apele oceanului când iese din G. Mexic. Aci e lat de 75 km.

și adânc de 800 m. Trecând cu corabia în apele arctice, se poate constata ușor de unde începe curentul, prin temperatura sa mereu mai înaltă decât a oceanului. Dela Noua Fundlanda până la capul Lands End el curge 100 de zile. Între Noua Fundlanda și Azore se desparte în trei brațe, spre Grönlanda, spre Irlanda și spre G. Gasconiei, întorcându-se de aici spre Spania și Africa. Iarna temperatura e de + 26° C. El face ca Europa de nord-vest să fie mai caldă, pe când Labradorul e înghețat. Un curent asemenea e în Pacific și e numit de Iaponezi Kuro-Sivo (curentul negru). Columb recunoscuse existența curentului Golfului Mexic și relativ la asta culese informațiuni în Orcade și Islanda, ai căror locuitori spuneau de lemne pe cari le aduce apa, etc. și păstrau tradițiunea unor navigatori necunoscuți, probabil Americani luați de curent. Francisco de Alaminos, pilotul lui Ponce de Leon, la 22 Apr. 1513, îl observă asemenea și-l numi canalul de Bahama, nume sub care l-a descris și Herrera la 1600. Anghiero, după Columb, în »De robus oceanicis«, recunoșc că apele se prelungește până la Terra Nova. Franklin îl descrie și-l numi curentul golfului. Humboldt citează că nise resturi dintr'un naufragiu la capul Lopez (Africa) au trecut de două ori Atlanticul și au ajuns în Scoția.

[A. S.]

Gulie, nap (v. ac.).

Gullinbursti, în mitol. nord-germană un gligan cu peri de aur, pe care Freyr, deul soarelui, a călătorit prin eter. Gliganul (v. ac.) a fost simbolul soarelui.

Gully, un aparat așezat în gura unui canal, aflat obicinuit între trotoar și stradă, un coș metalic cu sită la fund sau o mică ladă de fier cu fundul găurit de mici aperturi, care reține materiile solide suspendate în apa ce se scurge în canal. Acest aparat se scoate de 2—3 ori pe săptămână din gura canalului spre a se depărta materiile adunate într'însul. Englezii numesc G. rigoala, șanțulețul între stradă și trotoar, destinat a înlesni scurgerea apei de ploaie, și *G.-hole* intrarea într'un canal, gura canalului.

Gulub, porumb (v. ac.).

Gulyás, mâncare maghiară, asemănată tocanei, preparată din bucățele de carne prăjită și fiartă, cu ceapă tocată, cu cartofi, și mai cu seamă bine papricată.

Gumbinnen, cerc guvernial în prov. prusiană Prusia estică, 15,877 km². cu 802,340 loc. (1895). *Capitala* G. are 13,545 loc.; gimnasiu, progimnasiu real; renumite târguri de cai.

Gume, (botan.) substanțe ternare, hidrați de carbon, răspândite la plante; așa e: *G. adragant*, produsă de diferite specii de *Astragalus* (v. ac. și *Adraganta*); se aduce din Creta, Persia, Armenia și cuprinde *bassorind* (hydrat de carbon, analog cu amidonul); *G. arabică*, *G. de Senegal*, *de Djeddagh*, *Mogador* (din Africa), *de India*, *Cap*, toate produse de diferite specii de *Acacia* (v. Acaful) și *Albizia* (v. ac.), cuprinde *arabind*, o reunire de acid arabic cu calciu; *G. nostras*, sau cleiul de pomi, produs de diferite genuri de Rosacee (Cireș, Prun, Cais); cuprinde *cerasind*, o reunire de acid metagumic cu calciu, ș. a. Toate sunt produse de transformare ale celulozei, aceasta suferind modificarea numită *gelificare* (v. ac.). Uneori această modificare e prea exce-

sivă și atunci pentru plantă constituie o boală numită *Gummosd*. Se întrebuințează în farmacie la siropuri, paste; în cofetărie; în industrie, la pregătirea stofelor și a hârtiei; în medicină, contra inflamațiilor și ca disolvante a grăsimilor, esențelor și resinelor ce nu se pot disolva numai în apă.

Gume-reșine, sînt substanțe rezultate din amestecul unei *gume* cu o *reșină* (v. ac.); așa este *Guma amoniac*, produsă la Umbelifera *Peucedanum ammoniacum* H. Bn. din Persia, întrebuințată ca stimulantă și expectorantă; *G. r. de Aloe* (v. ac.); *G. Gutti*, produsă de diferite Guttifere (*Calophyllum Inophyllum* din Africa și Polinesia, *Garcinia Hanburyi* din India estică); *G. r.* de pe solzii mugurilor ș. a. Ca și pentru *G.*, nu se știe ce rol direct au *G. r.* în viața plantei; se știe că și ele sînt produse de eliminare, ce folosesc indirect plantei, contra variațiunilor de compoziție ale mediului, contra uscăciunii, a parasitilor, contra rănilor ș. a.

Canale gumifere sînt tuburi ce merg în lungul corpului plantei; în interiorul lor se adună *G.* sau *G. r.* produsă de către membrana celulelor ce le mărginesc. De regulă sînt spații intercelulare *lisigene* (v. ac.), mai rar *schizogene* (v. ac.).

[S. Șt. R.]

Gummigut, o gumă-reșină solidă, produsă de diversi arbori din familia gutiferelor, plante originale de prin Siam și Cambodge, și din cari se extrage, storcînd prin presiune tigele lor, și în urmă după cîtva timp se întăresc. E de o culoare galbenă sau brună și e constituită din o substanță reșinoasă 70%, gomă 20% și apă 10%. Se întrebuințează în medicină ca purgativ, cît și în pictură ca culoare galbenă. [S. M.]

Gumplovicz, Ludovic, juriscult și economist polon, n. 1838 în Cracovia; dela 1882 prof. la universitatea din Graz. A scris: *Rassă și Stat*, 1875; *Stat de drept și socialism*, 1877; *Lupta de rassă*, 1883; *Sociologie și politică*, 1892.

Gundulic, Ioan, sau *Gondola, Giovanni di Francesco*, poet sudslavic, n. 1588 în Ragusa, unde a ajuns să ocupe funcțiuni înalte. † 1638. În 1893 i-s-a ridicat un monument în Ragusa. A scris poezii lirice și epice și drame. Cea mai importantă scriere a sa este opusul «Osman» în 20 cînturi, care tratează despre resboiul dintre sultanul Osman II și Polonia.

Gunoire, în agricultură numirea restituirii substanțelor luate din pămînt prin recolta plantelor agricole și horticole. Sub *gunoiu* propriu șis înțelegem fecalile solide și lichide ale vitelor domestice dimpreună cu materialul de așternut, amestecate și fermentate toate laolaltă. Când fermentează numai fecaliile singure, fără așternut, atunci poartă numirea de *bălegar*.

Gunoiul se scoate dîlnic sau la intervale mai mici și mai mari afară din grajd de sub vite — se rănesce — și se pune pe platformă, unde se udă în fiecare săptămână odată ori de 2 ori cu urina dela vite, și se lasă să zacă nemișcat acclo 3—4 luni de zile, ca să fermenteze sub acțiunea căldurei propriie și a bacteriilor din aer ce au ajuns în el. Prin fermentare el se transformă într'o pastă uniformă și unsuroasă, în care nu putem deosebi mai mult substanțele din cari este alcătuit. *G.* se împarte după animalele domestice, dela cari derivă el, și se numesc *G.*

de vite, de cai, de oi, de porci, iar cel dela paserile de curte poartă numirea generică de *gînaș*. Compoziția și valoarea lui intrinsecă depinde dela modul de nutrire al animalului. Cel mai important este cel de vite cornute care se produce în cantități mai mari, cel mai concentrat este cel de paseri, de oi, cai, vite cornute, și în urmă de tot este cel de porci, care conține multe semințe de buruieni, ce nu și-au pierdut încă forța germinativă și este și rece.

Günther, 1) G., conte de Schwarzburg, n. 1304; după moartea regelui Ludovic Bavarezul partida wittelsbach-ică îl alese în 30 Ian. 1349 rege german, față de Carol IV, candidatul papei și al Franciei; îmbolnăvinduse grav abdisă primind o recompensă de 20,000 mărci. † 14 Iunie 1349.

2) **Günther, Ioan Christian**, poet german n. 1695 în Striegau (Silesia inf.). G. a fost înzestrat cu un talent liric original, dar o viață destrăbălată, care l-a certat și cu părinții, a pus prea curînd capăt activității sale poetice. A scris poezii de dragoste, ode, satire, în cari nu odată se dovedesce prea cinic. Mai cunoscută este poezia sa asupra păcii dela Passarovicz. † 1723 în Iena. Poeziile sale au fost editate în 4 vol., 1724—1735.

3) **Günther, Antoniu**, filosof și teolog catolic, n. 1783 în Lindenau (Boemia) și † 1863 în Viena. G. a întemeiat o nouă școală filosofică, care a cercat să arete, că dogmele credinței se demonstrează prin știință. Când însă în 1853 congregațiunea indicelui a pus la indice scrierile acestei școale, G. s'a supus (1857) autorității bisericesci împreună cu cei mai mulți discipoli ai săi. Opere: *Vorschule zur speculativen Theologie des Christenthums*, 1828; *Süd- und Nordlichter am Horizonte speculativer Theologie*, 1832.

4) **Günther, Alb. Carol Lud. Gotthilf**, zoolog, n. 1830 în Esslingen; a studiat teologia și medicina. După obținerea diplomei de doctor în medicină a trecut în Londra, unde a devenit asistent în despărțământul zoologic al muzeului britic, dela 1875 director chiar. A editat mai multe cataloage zoologice, a întemeiat revista «Record of Zoological Literature» și este unul dintre editorii revistei «Annals and Magazine of Natural History».

5) **Günther, Sigismund**, matematic, geograf și meteorolog german, n. 1848 în Nürnberg; dela 1886 prof. la școala tehnică din München. 1878 până 1884 a fost și membru al parlamentului german. A scris: *Grundlehren der mathem. Geographie*, 1878; *Lehrbuch der Geophysik und physik. Geographie*, 1884—85.

Gura, cavitatea bucală, o cavitate mărginită înainte de orificiul bucal, înapoi de vîlul palatului, pe de lături de obrazi, în sus de cerul gurei și în jos de musculatura, care leagă osul hioid cu falca inferioară. În G. se adă cele două falci cu dinții și limba. G. este acoperită cu o membrană mucoasă, provădută cu un epiteliu pavimentos, în care se găsesc numeroase glande mucoase, nervi și vase limfatice. (v. și art. Epistom.)

Gura-Bali, braț al Dunării în j. Ialomița (Rom.), com. Socariciu, care taie insula Balta în două părți; numirea populară a acestui braț este Rîu și Rîu-alb.

Gurahonț, comună rur. în Ung., cott. Arad, cu 503 loc. Români (295) și Maghari. E stația finală

a liniei ferate Arad-Valea-Crișului. Aici este înmormântat prefectul Ioan Butean (v. ac.), spânzurat 20 Iunie 1849.

Gura-Homorului, țirg și comună rurală, parohie împreună cu comuna rur. Bouri, moșii mănăstirești, în *Bucovina*, cu 3764 loc. (501 ort. or., 1984 rom.-cat., 73 prot., 1206 mos.), cu căpitanie, județ, 3 școli primare de câte 4 clase și una de 1 clasă în Bouri, parohie romano-catolică, 3 biserici, gară, telegraf, poștă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gura-Ialomiței, com. rur. și port în Rom., j. Ialomița, cu 812 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 1 biserică și 1 școală. Portul este situat în depărtare de 7 km. spre est de sat lângă Dunăre la gura râului Ialomița.

Gura-leului, numele popular al plantei Antirrhinum majus L.

Gurami, (*Osphromenus olfax* Com.), pescele Labyrint, până la 1 m. lung., trăiește în apele dulci ale Sundelor Mari, în multe locuri acclimatizat, gustuos.

Gura-mielului, v. Gura-leului.

Gura-Motrului, com. rur. în Rom., j. Mehedintși, situată pe partea dreaptă a râului Motru pe un mic platou, ce se termină la împreunarea Motrului cu Jiul; formează com. cu sat. Arginescii. Buicescii, Jugastru și Racovița, având 2060 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor, 3 biserici și 1 școală. Com. e străbătută de șoseaua națională și de calea ferată București-Vêrciorova. La împreunarea Motrului cu Jiul se află mănăstirea G.-M., a cărei zidire a fost începută la 1530 de jupân Preda Brâncoveanu vel vornic și zugrăvită de Constantin Brâncoveanu la 1705. Mănăstirea este încungiuată cu zid ca o cetate, având porți îmbrăcate în fier; la 1821 se închiseră aici boierii greci de frica lui Tudor Vladimirescu, care o ocupă, aprovizionă și întări. E. Poteca, unul dintre cei dintâi luptători pentru școala și biserica rom., a fost egumen la aceasta mănăstire și aici este și înmormântat.

Guran, *Alexandru*, locotenent-mareșal român în armata austro-ungară, fiul unui sub-colonel, n. 20 Maiu 1824 în Borloveniul vechiu în Bănat. 1843 e numit sub-locotenent. 1848 locotenent, iar în 1 Dec. căpitan cl. II. În 24 Ian. 1851 este mutat în statul cartierului general, unde ajunge în 20 Febr. 1852 căpitan de cl. I, 5 Maiu 1859 major, 21 Mart. 1864 sub-colonel, iar în 11 Iunie 1866 colonel. G. a luat parte însemnată la resboaiile din 1848, 1849 și 1859 în Italia, câștigându-și în 27 Iunie 1859 recunoștința preainaltă. În 26 Sept. 1859 este numit comandant al școlii de reșboiu, cât și al școlii administrative. În 3 Ian. 1869 devine conducătorul despărțământului Nr. 5 din ministeriul comun de reșboiu, iar în 1872 primesce comanda primei brigade din diviziunea VI de infanterie. În 1 Maiu 1873 ajunge la rangul de general-major; în 1876 e numit director al institutului geografic-militar, în care calitate și-a câștigat foarte mari merite în deosebi la compunerea marelui harte militare-speciale din monarhia austro-ungară. În 1 Maiu 1878 G. este numit locotenent-mareșal și nu mult după aceea, în 1879 se retrage în pensiune. † 18 Maiu 1888. G. a fost bine vădit la curtea din Viena, și a primit multe semne de recunoștință. El a fost

cavaler al ordinului leopoldin-austriac, cav. al crucii mare a ord. împăr. rus. Sf. Stanislau, cav. al ord. reg. ital. Sf. Maurițiu și Lazar și în fine mare oficier al ord. pers. al soarelui și leului. [Herbay.]

Gurani, com. mică în Ung., cott. Bihor, situată la poalele munților bihoreni. Are 178 case, cu 946 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul e de 6892 jug. cat. muntos, formează o parte din dominiul episcopesc rom. gr.-cat. de Oradea-mare. Se cultivă industria de casă, de lemn, pomărul și se prăsește vite cornute, oi, capre. Pe teritoriul com. se află straturi de fier și metal. A avut mine de fier, dar de presinte zac în ruine. Are fabrică de plăci de lemn. În apropierea com. se află peștera „Onceasa”, bogată în oase antediluviane. [†]

Gura-Nișcovului, com. rur. în Rom., j. Buzău, situată pe ambele maluri ale Nișcovului; se compune din 8 căt. cu 2100 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 4 biserici și 1 școală; aici se produce vin bun; pe dealul Pandurul la 1821 a fost o crâncenă luptă între Turci și eteriști. Dela 1806 până 1812 com. a servit ca ținț al întregului județ, fiind-că orașul Buzău fusese ars și orășenii se refugiară aici; 1823—34 era aici renumita școală a lui Codru.

Gura-Padinei, com. rur. în Rom., j. Romanatși, situată pe coasta unui deal la nord de balta Potelu; are 1044 loc. (Dicț. geogr. 1899), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescuitul.

Gura-Putilei, numită și *Ustie Putila*, comuna rurală și parohie cu coturile: Biscăul, Roșișenei, Mănciuleni, Pelipcova și cu comuna rurală Riva, moșii boieresci în *Bucovina*, căp. Vijniței și j. Putilei, toate cu 1042 de loc. (684 ort. or., 48 rom.-cat., 310 mos.), școala primară, poștă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gurariului, com. românească în Trans., cott. Sibiiului, situată la poalele Carpaților în depărtare de 19 km. spre sud-vest dela Sibii; com. e străbătută de riul Cîbin; are un teritoriu de preste 16,267 jug. și 2880 loc. (1894), între cari 2514 gr.-or., 343 gr.-cat. și 23 de alte confes. Rom. gr.-or. au 1 biserică nouă frumoasă; biserică gr.-cat. după inscripția de pe tabla din frontispiciul ei s'a zidit din temelie la 1702. Ambele confesiuni susțin câte o școală separată subvenționate de comuna politică. Loc. se ocupa cu agricultura și lemnăritul; o tovarășie sâsească din Sibiiu are aici o fabrică de tors, apoi mai sînt: pine de haine și de oleu și mai multe joagăre. Cf. Ioachim Muntean, Monografia economică-culturală a comunei G., Sibiiu, 1896.

Gurasada, com. mică în Trans., cott. Hunedoara, cercul Ila-Mureșiană, cu 598 loc. Rom. și Magh. (1891); stațiune de cale ferată, resturi de ruine ale unei biserici.

Gura Sadovei, numită și *Sadova*, comună rurală împreună cu coturile: Fundul Sadovei, Fața Rumului, Higa, Hîrna, Lătișeni, Magurița, Marica, Muncelul, Păraul Mașere, Paraul Morii și Păraul Zbranca, parohie și expositură parohială în Fundul S., moșie mănăstirească în *Bucovina*, căp. și j. Câmpulung, cu 1467 loc., (1448 ort.-or., 15 rom.-cat., 4 mos.), școala primară în G. S. și Fundul S. [Dr. I. G. Sbiera.]

Gura Sărății, 1) G. S., com. rur. în Rom., j. Buzău, compusă din 9 căt. cu 3330 loc. (Dicț. geogr. 1892); pe teritoriul com. se găsește sare,

urme de păcură și mai cu samă piatră de construcțiuni; viile produc vin mult și de calitate superioară; com. are 3 biserici și 2 școli. 2) G. S., sat în j. Fălcui, însemnat prin faptul, că de aici s'au început luptele între Ruși și Turci pe timpul lui Petru cel Mare (1711).

„**Gura Satului**“, foaie umoristică apărută în 1861—1881 (?) în Pesta, Arad și Gherla sub red. lui Ios. Vulcan și Mircea B. Stănescu.

Gura-Văii, numită și insula Banului sau Golu; 1) insulă în Dunăre, Rom., j. Mehedinți (v. Golu). 2) Cămin al com. rur. Schela-Cladovei (v. ac.) în același județ. — Între Verciorova și G. Văii, pe partea dreaptă a Slatinicului, un platou înălțat deasupra Dunării comandă fluviul; el poartă ruinele unui vechiu castel ce pare a fi fost construit din timpul lui Ioan Corvin. Insula Banului asemenea este plină de urme de retranșamente, cari denotă o serioasă organizare defensivă a acestui punct. G. resumă totalitatea acestor posițiuni. [Col. I.]

Gura-Vitioarei, com. rur. în Rom., j. Prahova. Se compune din un sat cu 120 familii agricultori. Are o biserică și o școală.

Gurba, (în vechime și Garba), com. mică în Ung., cott. Arad, situată dela Ineu spre nord-vest. Apare în anale la 1332 ca parochie. Are 329 case, cu 1884 loc. Rom. gr.-cat. Teritoriul 6629 jug. cat. arător. Se cultivă industria de casă, agronomia, mătăsăritul și se prăsească vite.

Gurbedi, (magh. *Görbed*), numirea veche *Gurbey*, *Gurbed*, com. mică în Ung., cott. Bihor. Apare în anale în secl. XIII. Are 289 case cu 1485 loc. (1200 Rom. gr.-or.). Teritoriul e de 7224 jug. cat. parte muntos, formează partea dominiului capitlului latin din Oradea mare. Se cultivă agronomia, industria de casă, pomăritul și se prăsească vite.

Gurd, ori *piastru colonial*, (*Colonial Dollar*), monedă colonială de argint din Guayana britică, = 3 florini coloniali (guilders) = circa fl. 1.65.

Gurghiu, *munții G.-lui*, ramură din munții Arghita în Trans., cott. Mureș-Turda și Ciuc; acești munți se ridică între valea Mureșului, G.-lui și a Târnavei mici; valea G.-lui îi împarte în două grupe de munți aproape paralele. Sînt acoperiți cu păduri seculare bogate în animale selvatiche.

Gurghiu, (magh. *Görgény*), *riu*, afluent al Mureșului; isvorește la poalele muntelui Tatárkö în munții Gurghiuului, aproape de granița orientală a comitatului Mureș-Turda, și curge apoi spre apus și trecînd pe lângă comunele Görgény-Szt.-Imre și Görgény-Sóakna se varsă în Mureș. Are o lungime de 55 km.

Gurghiu, (magh. *Görgény-Szent-Imre*), comună în Trans., cott. M.-Turda, cu 1699 loc. Rom. și Maghiari, cari se ocupă cu agricultura și olăritul. Are școală de vigili silvanali, fabrică de vase de piatră, poștă. Cetatea G.-lui zidită pe dealul de lângă sat era vestită pe timpul principilor ardeleni; 1708 Rabutin a dăruit-o. Dealul până ați se numește după Rákóczi. Castelul existent e zidit de familia Bornemisza în secl. XVIII, statul l-a cumpărat și l-a aranjat de cuartier pentru moștenitorul de tron Rudolf, care adeseori petrecea aici la vânătoare. [Fr.]

Gurko, *Iosif Vladimirovici*, general rus, n. 1828. Luă parte la campania din Crimeea ca că-

pitan. General de brigadă în 1867, general de divizie în 1876. În 1877 el comandă avangarda armatei de Dunăre. La 7 Iulie ocupă Târnova, pe urmă înaintînd repede, trecu Balcanii și ajunse până aproape de Adrianopole; fu respins de Suleiman Pașa în luptele pentru ocuparea pasului Șipka. La 4 Ian. 1878 pătrunse în Sofia, și ajunse apoi până la Adrianopole. După resboiu el fu numit guvernator al Petersburgului, apoi comandantul Odesei și în urmă guvernator general la Varșovia.

Gurlt, *Ernest Iuliu*, chirurg german, n. 1825 în Berlin. 1853 ajunse docent, iar 1862 prof. de chirurgie la universitatea din Berlin. A scris o mulțime de opere; mai remarcabile: *Handbuch der Lehre von den Knochenbrüchen*; *Zur Geschichte der internat. und frei. Krankenpflege im Kriege*; *Gelenkresektionen nach Schussverletzungen*. Dela 1860 coneditor la *Archiv für klinische Chirurgie*.

Guruslău, magh. *Magyar-Goroszló*, comună rurală în Trans., cott. Selagiu, cu 680 loc. Maghiari și Români (191). Aici învinse la 3 Aug. 1601 armata unită a lui Mihail Viteazul și a generalului Basta asupra armatei lui Sigismund Báthory.

Gușa, (*struma*), ori ce tumoare a corpului tiroid (glanda tiroidă). Din punctul de vedere anatomic și clinic distingem: ipertrofia corpului tiroid adeseori congenitală, forma noduloasă, ipertrofia prin înmulțirea substanței coloide și a țesutului interacinos; degenerațiuni: emoragiile, kisturile, fibromele. De aceste forme, cari sînt de natură bună (benignă), distingem gușa (malignă) de natură rea: carcinomul și sarcomul corpului tiroid. G. începe de cele mai multe ori la vîrsta tinereței; se găsește la animale și oameni independent de rasă; ea este în unele cazuri ereditară. G. poate fi sporadică, epidemică și endemică. G. endemică se găsește în văile profunde încunghurate de munți înalți. S'a creștut că producțiunea ei depinde de natura solului prin care trece apa de beut, care se țiece că ar conține prea puține fosfate, brom, iod; cantitate prea mare de carbonați și sulfata de calciu și magnezii; că ea depinde și de depărtarea localității de mare și de umiditatea aerului. Este însă probabil că G. endemică este datorită unui micro-organism. În aceleași regiuni unde se găsește G. endemică se află și mulți cretini; aceasta ține la aceleași condițiuni enumerate mai sus, cari produc și G. și cretinismul. După cercetările făcute $\frac{1}{3}$ din cretini ar fi gușați, ar rezulta dar că pe lângă cauzele cari produc G. și cretinismul mai sînt cauze, cari provoacă G. fără a produce cretinismul. Unii admit că unde G. este endemică, ea n'ar fi decît un stadiu premonitoriu al cretinismului și ar face parte din cortegiul semnelor, cari constituiesc cretinismul, ceea ce nu este exact. La persoanele afectate de G. se constată o tumoare la partea anterioară a gâtului și care, mărindu-se, se întinde pe părțile laterale, pielea care o acopere e normală ca aspect, străbătută de vine groase, cari se umflă la sforțarea cea mai mică. De consistență moale la început, G. devine tare în unele puncte. Dacă este vasculară poate prezenta pulsațiuni accentuate, dar acestea pot fi transmise și de vasele subjacente. Prin compresionea nervului recu-

rent şi al tracheei, vocea se schimbă la timbru; prin compresia oesofagului se produce disfagie şi comă prin acea a arteriei carotide sau a unei jugulare interne. Mersul G.-ei e progresiv şi lent; câte odată ea se micşorează fără a se cunoaşte cauza, se poate modifica sub influenţa beuturii, a climatului şi a obiceiurilor. Afară de casurile de G. malignă, nu se vede pericol decât în compresia organelor vecine: a oesofagului şi a tracheei. Ca tratament ar fi în prima linie schimbarea apei de beut, a climei, apoi injecţiuni cu tinctura de iod şi tratamentul chirurgical: extirpaţia parţială, extirpaţia totală a corpului tiroid. Această din urmă operaţiune se va face numai la adulţi, pentru că alt fel se produc simptomele cachexiei strumiprive, ale mixoedemului: căderea părului, memoria pierde, se produce un edem mai pronunţat la faţă şi depresiune psihică. G. este destul de răspândită pe suprafaţa globului. În Europa, în Alpi: Tirolul, Stiria, Carintia; în Ungaria în districtele muntoase în nordul Dunării; în Bavaria; în Franca: Alpii, Pirenei, Vosgi; în Lombardia, Piemontul. În Elveţia: Zürich, St.-Gall, Uri, Lucerna, Bâle (Basel), Berna, Grison. În America de nord în câteva localităţi din Statele-Unite: Statul New-York, Ohio, munţii Californiei. În America de sud: Brasilia, Argentina, Ecuador. În Africa: Marocul, Algeria. În Asia: Siberia şi China. În România, după profesorul I. Felix s-a constatat de asemenea legătura între cretinism şi G. Judeţele cari dau contingentul cel mai mare sunt: Muscel, Argeş, Bacău, Botoşani, Neamţu, Olt. La finele anului 1897 s'au înregistrat în toată ţeara 1683 cretini, nu s'a specificat însă câţi dintre aceştia erau guşaţi. [Dr. Eug. Felix.]

Guşa exoftalmică, boala lui Basedow, boala lui Graves, nu rezultă dintr'o cauză bine definită. Ea este mai frecventă la sexul feminin între 20—40 ani decât la bărbaţi. Causale cari o produc sunt de ordine morală, emoţiuni bruscă, strigăte, tusea, isteria, clorosa. Această afecţiune este caracterisată prin: G., exoftalmie (ieşirea ochilor din orbită), bătăile inimei sunt mai frecvente 120—140 pe minut, o tremurătură specială a mâinilor se produce, corpul este mai puţin rezistent la curenţii electricei. S'au construit mai multe teorii, cari ar explica mai mult sau mai puţin bine aceste simptome, şi anume: unii admit că G. exoftalmică este o afecţiune a nervului simpatic, alţii o atribuiesc mēduvei prelungite, în fine o teorie mai recentă basându-se pe contrastul, care există între mixedemul şi G. exoftalmică, ar admite că ea este produsă prin funcţiunea anormală a corpului tiroid. Ca tratament s'au încercat: idroterapia, electricitatea, tonicele, extirpaţia G.-ei. În anii din urmă profesorul Toma Ionescu din Bucureşti a încercat extirpaţia nervului simpatic. (Cf. Thomas Jonnesco, Comptes rendus du X Congrès de Chirurgie. Paris, 1896.) [Dr. Eug. Felix.]

Guşa-porumbului, numele popular al plantei Cucubalus baccifer L., (v. ac.).

Gusla sau *Guzla*, specie de violină primitivă, usitată la Slavii din sud. E formată dintr'o ladă bombată, ca a cobzei, cu gâtul lung, ceea ce a făcut a o asemena cu o găscă (= gus). Unica-i coardă, de obicei de păr de cal, e pusă în vibraţiune prin frecarea cu un arcuş primitiv numit

gudalo. Coarda nu are un diapazon fix şi e acordată după vocea ce are a acompania. Instrumentul ia numele de *Guslar*. Din contră în Rusia, *gushi* pare a fi o specie de ăteră orisonală populară. [T. C.]

Gussenbauer, Carol, chirurg german, n. 1842 în Ober-Vellach (Carintia); a fost asistent la clinica lui Billroth în Viena. 1875 prof. de chirurgie în Lüttich, 1878 în Praga şi 1894 în Viena. Scrieri: Die traumatischen Verletzungen; Septhämie, Pyohämie und Pyosephtämie.

Gust, sensul, care permite, a determina calitatea unor substanţe introduse în gură în stare fluidă, sau cari aici se disoalvă. Mijlocitorii gustului-sunt fibrele terminale ale nervului glosso-pharyngian, aşezate în membrana mucoasă a gurei, în deosebi în partea posterioară a limbei (în regiunea papilelor circumvallate), pe marginile şi pe vârful limbei. Patru calităţi ale G.-lui se pot diferenţia bine: dulce, sărat, acru şi amar. Se pare, că acestor calităţi corespund tot atâtea categorii de fibre nervoase. [—]

Sub raport *estetic* G. este subiectiv: capabilitatea unui individ de a pute face deosebire între frumos şi urît şi de a pute exprima o judecată estetică; obiectiv însă totalitatea judecăţilor estetice, pe cari le are un individ independent de folosul, ori interesul, ce ar pute avé faţă de obiectele naturii şi ale artei. Această judecată este normată totdeauna de aşa numitele ideale estetice: perfecţiunea, caracteristicul, armonia, corecţiunea şi compensaţiunea, cari luate laolaltă constituie conţinutul conştiinţei estetice. (Cf. Gavanescu, Psych.; Pletosu, Propedeut. filos. pag. 20 şi 65.) [Pl.]

Gustar, luna lui August (v. ac.).

Gustav, numele mai multor regi în Suedia.

Gustav Vasa, celebru rege suedez şi în acelaşi timp eroul naţional al Svediei, dînsul o scăpă de jugul Danemarcei. Poporul drept recunoscîntă îl alege 1523 rege; dînsul a fost un aprig partizan al reformei religioase.

Gustav II Adolf, (1611—1632); viteaz rege al Svediei, luă parte la resboiul de treizeci de ani şi se deosebi printr'o rară dibăcie militară, moare în acest resboiu la Lützen.

Gustav III, (1771—1792); rege puţin însemnat, pieri asasinat într'un bal.

Gustav IV, (1792—1809); rege al Svediei până 1809, moare în 1837 la Saint-Gall. [Caion.]

Gustav Adolf, *societatea*, societate germ.-protestantă, fondată la 1832 prin superintendutul Grossmann din Lipsca, întru ajutorarea comunităţilor evanghelice afară de imperiul german; la 16 Sept. 1842 fusionă cu o societate de asemenea menire din Darmstadt; 21 şi 22 Sept. 1843 se constituie; prin alipirea tuturor societăţilor prusiace îşi mări la 1844 activitatea, înfiinţând filiale în Bavaria şi Austria. Cf. v. Criegern (Istoria, 1882).

Gusti, *Dim.*, scriitor şi om politic român, n. 1818 în Iaşi, † 1887, şi-a făcut studiile în Iaşi şi a fost acolo câţva timp profesor şi apoi primar, iar dela 19 Aug. 1867 până la 15. Nov. 1868 ministru de culte în cabinetul liberal Golelescu. Sub ministeriul lui s'a promulgat una din cele două legi, cari consfinţesc datoria statului român de a plăti şcoalelor române din Braşov o rentă drept despăgubire. Dela el: Buchetul poetic (1855), Retorica (ediţi. 2, 1875).

Güstrow, capitala cercului vend. (ducatul G.) în Mecklenburg-Schwerin, cu 14,268 loc. (1890), centru de căi ferate, castel, biserică catedrală în stil gotic, judecătoria, gimnasiu și gimnasiu real.

Gutenberg, Ioan, inventatorul tiparului, n. 1400 la Maienț dintr'o familie nobiliară, † 1468; veni pe la 1424 la Strassburg unde se stabili. Pe cât se pare, G. făcu primele sale încercări tipografice între 1436—1440, întrebuițând caractere de lemn mobile. După ce cheltuî însemnate sume de bani, se întoarse la Maienț, se asocia (1450) cu juvaerul Fust, cu care imprimă, 1456, cea dintâia carte, Biblia latină, se despărți apoi de Fust (Faust) printr'un proces, în care fu condamnat să dea acestuia toate caracterele și uneltele de atelier în schimbul capitalului depus de juvaeriu în această întreprindere; astfel G. muri sărac și uitat, căci Fust și ginerele său Schaefer perfecționară arta tiparului mai departe.

Guthrie, (pron. Götri), *Frideric*, chimist și fizician englez, n. 1833 în Londra; a studiat în Londra, Heidelberg și Marburg. Dela 1869 prof. de fizica experimentală în Londra. † 1886. G. este unul dintre întemeietorii Societății fizice din Londra. Opere: *The elements of heat and nonmetallic chemistry*, 1868; *Magnetism and electricity*, 1875; *Practical physics*, 1877. Sub pseudonimul *Frederic Cerny* a publicat o poezie mai mare »Theten« și o dramă »Logrono«.

Gutinul, culme de munți între cott. Satmarului și al Maramureșului, bogată în aur și argint; piscul principal G. înalt de 1447 m.

Gutta-percha, (botan.) gumă-reșină, ce se aseamănă cu cauciucul (v. ac.), ca și el ocupând interiorul unor anumite celule, sau al laticiferelor, de la Urticacee, Euphorbiacee, Sapotacee, Asclepiadee, s. a.; s. e. la *Ficus elastica* și alte specii de *Ficus*, la *Palaquium Gutta*, *G. oblongifolium*, *Mimusops Balatta*, etc. Se extrage făcându-se incisiuni în trunchiul plantei până la regiunea cu laticifere, și atunci prin tăietură se scurge lichidul alb lăptos, în interiorul căruia G.-p. se află în suspensiune; în contact cu aerul se oxidează și se întărește. Prin proceduri industriale apropiate se extrage apoi din masa aceasta impură G.-p. curată. Nu se știe ce rol direct are G.-p. în plantă; indirect îi folosește contra atacului animalelor, neputând fi mâncată de acestea; ieșind înafară prin o rană produsă de un insect s. e. se uscă, se întărește și servă atunci la cicatrizarea ranei. [S. Șt. R.]

Guttiferae sau *Clusiaceae*, (botan.) familie de plante lignoase resinifere dicotyle polypetale, foarte înrudită cu *Hypericinee*, de care se distinge prin foi oposite. Cuprinde vr'o 230 specii sempervirente tropicale, unele ce aparțin la genurile *Clusia*, *Garcinia* și *Manimaea* se disting ca plante decorative, resinifere sau ale căror fructe se numără între cele tropicale deosebit de delicioase. [A. Pr.]

Gutuui, numele românesc al arborelui *Cydonia vulgaris* L. (v. ac.).

Guturaiu, v. *Coryza*.

Guturale, nume impropriu dat sunetelor la cari dosul limbei articulează cătră partea moale a palatului (velum palati), ca la c, g din cuvintele cap, greu. Mai bine *velare* (v. ac.). [Ti.]

Gutzkow, Carol, scriitor germ., n. 1811 în Berlin, 1846 se așază în Dresda, 1861—65 se-

cretar gen. al fundațiunii Schiller în Weimar, mai târziu în Hanau, Berlin, Heidelberg și pe urmă în Frankfurt l. M., † aci 1878; scriitor dramatic și romantic însemnat, critic ager, publicist celebru. Opere compl. 32 vol. 1879—80. Monument în Dresda.

Guvern, organul executiv în statele constituționale. Nunit de capul statului, în care se concentrează executiva, G. este supus mandatelor acestuia și totodată responsabil corpurilor reprezentative, fiind astfel mijlocitorul între corpurile legislative și între capul neresponsabil al statului. De rând G. se încredințează unui bărbat de încredere al suveranului și al corpurilor reprezentative, ministrului-president, care apoi își alege colaboratorii, ministrii diferitelor resorturi. Totalitatea ministrilor dimpreună cu organele dependente de ei, întrucât exercită o putere publică, se cuprinde asemenea sub termenul G.

Guvernant, (*Guvernor*), *Guvernantă*, educatorul resp. educătoarea, care pe lângă educație, dă și instrucție copiilor în familii particulare. *Guvernantele* au o poziție intermediară între bone, cari se ocupă de preferință cu educația trușască, și între învățătoare sau institutoare, cărora le incumbă mai ales educația intelectuală și morală a copiilor. Calitățile speciale ale educatorului, pe cari le reclamă îngrijirea trușască a copiilor, apoi blândeța și dragostea de care trebuie să se inspire primele înrîuriri morale, au făcut ca, pentru funcțiunea guvernării copiilor (v. educațiune) să se prefere persoanele de sex feminin.

Guyau, Jean Marie, (1855—1888), scriitor și filosof francez, unic în felul său prin adâncimea și seninătatea cugetării, și prin simpatia și farmecul poetic al stilului. »Psiholog, mai ales moralist, uneori metafisic, și totdeauna poet, G. a încercat să completeze morala evoluționistă a lui Darwin și Spencer, a cărei lacune le-a arătat cu multă pătrundere.« Scrierile sale sînt: *Morala lui Epicur*, *Morala engleză contemporană*, *Problemele estetice contemporane*, *Schifarea unei morale fără obligațiune și sancțiune*, *Irreligiunea viitorului*, *Versurile unui filosof* (poesii), *Arta din punct de vedere sociologic*, *Ereditate și educațiune*, *Genesisul ideii de timp*, în total 9 vol. Expansiunea vieții prin simpatie și solidaritate, ca principiu al artei, al religiei și al moralei, e idea fundamentală a tuturor scrierilor sale. Inzestrat cu o rară generositate de caracter, cu o frumoasă imaginațiune și un spirit din cele mai libere și mai sincere ale timpului nostru, G. a contribuit mult la progresul ideilor estetice, morale și religioase ale veacului. Profesorul său, Alfred Fouillée, a făcut un interesant studiu al scrierilor lui, sub titlul *La morale, l'art et la religion* d'après G. [M. Strajan.]

Guyenne (*Guienne*), veche prov. franc., cuprindînd depart. Gironde, Dordogne, Lot, Aveyron, Lot-et-Garonne, Tarn-et-Garonne, ca. 41,000 km². Capitala era Bordeaux. 1154 în posesiunea Englezilor, 1453 cucerită de Carol VII și încorporată Franței.

Guyot, Yves, om politic franc., n. 6 Sept. 1843 în Dinan (Côtes du Nord), 1885 deputat radical, 1889—92 ministru al lucrărilor publice. Scr.: »La science économique« (2 ed. 1887) și alte scrieri socialiste, precum și romane satirice. În

colaborare cu Raffalovich edită: »Dictionnaire du commerce«, (1898), etc.

Guzerat, v. Gudjarat.

Guzgani, v. Șobolani.

Guzla, v. Gusla.

Gvadányi, *Iosif conte*, scriitor magh., n. 1725, † 1801. A luptat în resboiul de succesiune austriac și în cel de 7 ani, a părăsit apoi cariera militară ca general. Tendența națională a scrierilor sale și satirizarea obiceiurilor și a modei străine i-au câștigat mare popularitate.

Gvardenița, com. rur. în Rom., j. Mehedinți cu 2300 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. are 1 biserică și 1 școală; aici se fac 2 bălciuri anuale.

Gwalior, stat vasal în India centrală, posesiunea familiei Sindhia, 75,226 km². cu 3.378,774 loc. Capitala G., cu 104,083 loc. e o fortăreață; fabrici de arme.

Gyalár, v. Ghelar.

Gyalu, v. Gilău.

Gyanta, comună rur. în Ung., cott. Bihor, cu 2043 loc. Maghiari și Români (477).

Gyapju, v. Gepiu.

Gyarmata, comună rur. în Bănat, cott. Timiș, cu 5166 loc. Germani și Români (312),

Gyergyó —, v. Gherghio și Gurghiu. *Gy. Bělbor*, v. Bilbor.

Gyerő-Monostor, v. Mănăstur.

Gyges, rege în Lydia, † la 654 a. Chr. Plato spune, că G. într-o peșteră a aflat un inel, care a avut puterea, ca pe stăpânul inelului să-l facă nevăzut, îndată ce piatra a întors-o cu fața în lăuntru. În basmele popoarelor se povestesc despre asemenea inele.

Gyires, v. Ghireș.

Gyirok, (*Ghiroce*), comună rurală în Bănat, cott. Timiș, cu 2022 loc. Români.

Gylden, *Hugo*, astronom, n. 29 Maiu 1841 în Helsingfors, 1871 director al observatorului în Stockholm; † 9 Nov. 1896. Ser.: »Konstitution der Atmosphäre« (1866—68); »Studien auf dem Gebiete der Störungstheorie« (1871); »Grund-lehren der Astronomie« (1877); »Les séries employées dans les théories des planètes« (1893); »Traité analytique des orbites absolues des huit planètes principales« (1893) ș. a.

Gylippos, un Spartan; eliberă 414 a. Chr. Syracuse de Atenieni, la 413 nimici oastea lor.

Gymir, în mitol. nord-germană: zeu de mare, tata Gerdei; s'a numit și Oegir.

Gymn —, v. și *Gimn* —.

Gymnocarp, (botan.) fruct nud, fără înveliș, cum este receptaculul sporifer dela multe Ciuperci (Discomycete ș. a.) și apotecile (v. ac.) dela suprafața thalului Lichenilor Gymnocarpi (Disco-licheni și Hymeno-licheni, s. e. Graphis, Physcia, Usnea, Cora, etc.).

Gymnogramme Desv., (botan.) gen. de Ferige, familia Polypodiaceae, cu preste 40 specii tropicale și sub-tropicale, una singură, *G. leptophylla* Desv., trăind și în Europa în regiunea mediteraneană; această specie e importantă prin faptul că e anuală, iar prothalul este subteran tuberculos și în parte ramificat, caracter prin care se aseamănă cu Filicinele tuberithaloase. Multe specii, cum e *G. argentea* din Africa de sud, etc. au frunzele de o culoare galbenă aurie,

datorită prezenței unei substanțe grasă, ceroasă, în formă de granule sau solzi, produsă de cuticulă; din cauza culorii frunzelor lor se cultivă în florării ca decorative. [S. Șt. R.]

Gymnospermae, (botan.) prima sub-diviziune a tipului Phanerogamelor. Au fost cu mult mai numeroase în epocile geologice, în era primară și secundară. Cele actuale sînt arbori cu creștere secundară în grosime, cu frunze simple, aciculare, solzoase sau penati-compuse, cu flori achlamydeae, afară de ale Gnetaceelor. Pe aparatul vegetativ, care reprezintă generațiunea asexuată, se produc sporii de două feluri; sînt deci heterosporee. Microsporii (grăunții de polen) se formează în sacii polinici de pe anterele staminelor. Macrosporii (sacul embrionar) se desvoltă în interiorul ovulului (macrosporangie), provăduț cu 1 sau 2 tegumente, necomplot închise, lăsând o deschidere, numită micropil, spre vîrfur ovulului. În interiorul micro- și macrosporiilor se desvoltă prothale ce nu sînt liberate din spor, rămîn închise în el. Pe prothale se desvoltă generațiunea sexuată: pe prothalul din microspori (prothal mascul) se desvoltă anterozoidii imobili sau mobili (v. *Cycadacee*); pe prothalul din macrospori (prothalul femel) se desvoltă archegoane cu oosfera. Fiindcă carpelul ce poartă ovulele nu este închis ca să formeze o cavitate ovariană, ovulul adevă e nud, microsporii cad direct pe ovul, și prin microspil intră în o cameră polinică dela vîrfur ovulului. După aceea dau tubul polinic și celula sexuală masculă din el (antherozoidul) ajunge să fecundeze oosfera, celula sexuală femelă. După ce se petrece fecundarea, oul se desvoltă în embrion, iar restul ovulului (prothalul, nucelul, tegumentul), suferă transformări al căror rezultat este formarea unei semințe. De oarece aceste semințe nu sînt acoperite, protejate de o cavitate ovariană, ci sînt nude, s'au numit aceste plante G.; iar fiindcă la ele se întălnesc pentru prima oară formare de semințe, de aceea se numesc și *archisperme* (v. ac.). Semința, îndeplinind anumite condițiuni, va da o nouă plantă, ce mai târziu va purta flori numai cu sporofile; acestea vor forma sporii, și ciclul se continuă cum s'a ăis înainte. Prin urmare ciclul evolutiv complet al G. cuprinde două forme: *Sporophytil* (aparatul vegetativ pe care se produc sporii), de o lungă durată și *Gametophytil* (v. Gamefi), de mai scurtă durată; amîndouă aceste forme sînt strîns legate, una poarte pe cealaltă, nu sînt despărțite. Asemenea primele faze de desvoltare ale noului plante (până la formarea embrionului și seminței) se petrec tot pe planta mamă. Prin aceste caractere G. se aseamănă cu Criptogamele vasculare heterosporee cu cari se și înrudesc. G. actuale se divid în următoarele clase: *Cycadee* (v. ac.), *Ginkgoacee* (v. ac.), *Conifere* (v. ac.) și *Gnetacee*; printre G. fosile sînt *Cordaiteele* și *Bennettiteele*.

Gnetaceele sînt caracterizate prin prezența în lemnul tulpinei lor de vase adevărate, pe lângă tracheide; prin frunzele simple, opuse, rar verticilate; prin florile unisexuate și prin semința cu 2 cotiledoane. Toate trăiesc mai ales în regiunile calde, unele în cele temperate. Se subdivid în trei sub-familii, fiecare cu câte un gen: *Ephedroidee* cu gen. *Ephedra* (v. ac.), *Gnetoidae*

cu gen. *Gnetum* și *Welwitschiae* cu gen. *Welwitschia* (v. ac.) sau *Tumboa*.

Gnetum L., gen unic din familia Gnetaceae, sub-familia Gnetoideae, cu vr'o 15 specii din Asia și America tropicală. Mai adesea sunt liane (v. ac.) sau arbori, cu tulpini noduroase, la noduri fiind frunzele opuse; în cilindrul central al tulpinei, lemnul secundar, se produce succesiv spre periferie de câtră noi inele cambiale, fiecare fiind exterior celui precedent. Florile sunt unisexuate dioice, reunite în raceme de spice, simple sau compuse. Atât florile masculine cât și cele femele au un perigon tubulos, cu sau fără muchi. Ovulul are 2 tegumente, iar embrionul prezintă un suspensor lung, sucit spiral. Semența la maturitate e drupacee (pseudo-drupă). Prin prezența în lemnul tulpinei de adevărate vase; prin inelele cambiale succesive, periferice; prin prezența perigonului în jurul florilor și a ovulului cu două tegumente; acest gen e important, făcând trecerea dela Gymnosperme la Angiosperme. Se folosesc fibrele corticale de G. ca textile, în Indo-China; în insulele Moluce se mănâncă frunzele și fructele de *G. gnemon* L. [S. Șt. R.]

Gymnostom, (botan.) se numește orificiul urnei dela Mușchi și Hepatice, când nu prezintă de loc dinți. După acest caracter și trage numele genul de Mușchi Acrocarmi *Gymnostomum*; dar urnă sau capsulă G. se mai întâlnește și la alte genuri: *Pterygoneurum*, *Physcomitrium*, ș. a.

Gymnotus electricus, pește electric din ordinea pescilor nobili, are lungime până la 2 m., trăiește în apele dulci ale Braziliei, Guayanei și Venezuelei; desvoltă putere electrică egală cu aceea dela 15 pile Leyden.

Gynaecomast, bărbat cu piept femeesc.

Gynandra, (botan.) se numește floarea în care androceul e sudat într'un singur corp cu gyneceul (s. e. la *Aristolochia*, Orchidee). (v. și *Androceu*)

Gyndree, ordin de Monocotiledonate, caracterizat prin flori Zgomorfe și Gyndandre; polen grupat în masse polinice; ovar infer cu o loje și 3 placentae parietale pe cari se află ovule multe, mici (*Microspermae*); embrion rudimentar și semența mică, fără albumen. Cuprinde o singură familie *Orchideae*.

Gyndria, o clasă specială (a 20-a) din sistemul lui Linnée; cuprindea Orchideele și Aristolochiaceele. (v. și *Dichogamie*.)

Gyndrophor, se numește întrenodul axei florale care e alungit între corolă și androceu; el poartă și androceul și pistilul, s. e. la *Passiflora*. Dacă poartă numai androceul se dice *androphor* (v. ac.), s. e. la Capparidacee. [S. Șt. R.]

Gynerium Humb. et Bonpl., (botan.) gen din familia Gramineae, trib. Festuceae, cuprinde mari și frumoase ierburi perene, adeseori la basă sublemnoase. Acest mic gen are vr'o 3 specii de frumoase plante, ce cresc în America tropicală și subtropicală. Se cultivă adesea ca plantă decorativă *G. argenteum* Nees. din cauza superbeii sale inflorescențe. [Z. C. P.]

Gynobasic, (botan.) se numește stilul ce iese dela basa Gyneceului, s. e. cum e la Frag, Labiate, Boraginee, Ochnacee, ș. a.

Gynodiocleie, particularitatea ce se observă la unele plante, cari pe unii indiviși prezintă flori unisexuate femeiesci, iar pe alții prezintă flori hermafrodite.

Gynoeceu, (botan.) sau *pistil* se numește totalitatea organelor femeiesci (carpele [v. ac.] dintr'o floare. E așezat în centru floarei, în vârful axei florale, mărgindu-i astfel crescerea. La G. se deosebesce un ovar, stil (v. ac.), stigmat (v. ac.), ovule (v. ac.) și placenta (v. ac.). La Angiosperme e format mai totdeauna din carpele închise în interiorul cavității lor (ovarului) fiind ovulele. G. poate fi *apocarp* (v. ac.) și *syncarp*; se dice syncarp, când e format din carpele concrescute între ele. Dacă G. e format numai dintr'un singur carpel, atunci ovarul format din închiderea lui se numește *monomer*, și în interior având o singură cavitare, este quis *unilocular*. Când concresc 2 sau mai multe carpele, atunci ovarul e *di-tri-polymer*; în acest cas e unilocular, dacă carpelele au concrescut prin marginile lor vecine, fără ca fiecare carpel în parte să-și fi îndoit și unit marginile; în cazul contrar ovarul e *plurilocular*. Se întâmplă ca un ovar să fie spre partea inferioară plurilocular, spre cea superioară unilocular (s. e. la *Saxifraga*). Când, prin alungirea axei floarei ce poartă G., ovarul acestuia ocupă partea cea mai superioară a floarei, atunci ovarul se dice *super*; dacă din potrivă, axa ce poartă G. crește mai puțin, iar partea axei ce poartă învelișul floarei și androceul crește mai mult, atunci G. fiind așezat în o adâncitură centrală, ovarul se dice *infer*, ori *semi-infer*. În interiorul ovarului unilocular ca și celui plurilocular se pot produce despărțituri false, ce au de rezultat înmulțirea lojilor, în ultimul cas, subdivizarea uneia loji, în primul cas. [S. Șt. R.]

Gynomonocleie, particularitatea unor plante de a desvolta în inflorescențele aceluiași individ două feluri de flori, flori hermafrodite și flori unisexuate femeiesci.

Gynophor, (botan.) se numește întrenodul axei florale care e alungit între stamine și carpele; el supoartă gyneceul și se mai dice încă *podogyn*, s. e. la *Capparis spinosa* L., *Magnolia grandiflora* L., etc.

Gynostem, (botan.) sau *androstyl*, se numește coloana rezultată din concrescerea staminelor cu Gyneceul, la florile Gyndandre ale Aristolochiaceelor și Orchideelor. În special G. dela acestea din urmă are un cioc sau *rostellum*, (unul din stigmatele sterile), la basa și spre partea anterioară a rostelului e o glandă, quis *retinacul*, închisă în o adâncitură sau pungă, numită *bursicula* (v. ac.). La Orchidee G. rezultă din unirea unei stamine (singura de obicei fertilă) cu un singur stigmat fertil. [S. Șt. R.]

Gyoma, opid în Ung., cott. Bichiș, cu 10,867 loc. Maghiari și Nemți (596), cari se ocupă cu agricultura și economia de vite. În G. residă o patură, judecătorie cercuală și un perceptorat de dare. Comerțul e destul de însemnat.

Gyöngyös, oraș în Ungaria, cott. Heves, cu 16,124 loc. Maghiari. G. este centrul unui comerț însemnat cu grâne și vin; vile vechi au fost nimicate de floxeră, dar s'au făcut plantațiuni nouă. Aici se află mai multe institute de bani, mori cu vapor, fabrici de spirt, mine de piatră de granit. Lângă G. se află o mică baie cu apă feruginoasă.

Gyöngyösi, *Stefan*, poet magh., n. 1620, † 1704. A scris poeme epice, corecte în formă, cari mai potrivit se pot numi romanuri versificate. Stilul

său e poetic și versurile (alexandrine) corecte, așa că timp îndelungat au servit de model. [fr.]

Győr, comitat în Ungaria, în preponderanță pe partea dreaptă a Dunării, cu un teritoriu de 1381'11 km². În partea cea mai mare șes, în care numai dinspre sud se întind câteva mici dealuri. Înainte de regularizarea râurilor, ce-l percurg, suferia mult de inundațiuni. *Apele* mai însemnate sînt: Dunărea, Răbta și Raba. *Clima* e caracterizată prin mare frig iarna și mare căldură vara. *Produce*: grâu, secară, orz, ovės, porumb, cartofi. Economia de vite este foarte întinsă; în 1884 s'au aflat în cottul G. 27,541 vite cornute de rasă indigenă și 4571 de rasă străină, 12,403 cai, 39,595 porci. *Poporațiunea*: În 1881 numărul locuitorilor a fost 115.787, dintre cari 96'8° Maghiari, restul Germani. Ocupațiunea principală a locuitorilor este agricultura și economia de vite, și numai în măsură mică industria și comerțul.

Instrucțiunea publică este înaintată; în comitat se află 137 școli populare, 1 școală civilă, 1 preparandie de băieți și 1 de fete, 2 seminarii teologice. *Administrația*: Din punct de vedere administrativ se împarte în 3 cercuri și 1 oraș liber regesc. Capitala cottului e orașul Győr (v. ac.).

Győr, germ. *Raab*, lat. *Iaurinum*, oraș liber regesc în Ung., cottul Győr, a cărui capitală este, cu 22,795 loc. în preponderanță Maghiari; e situat lângă Dunăre, unde se revarsă riurile unite Rabași Răbta. G. este sediul unui episcop rom. cat. și al unui superintendent luteran; aici se află un gimnasiu superior, seminarium teologic, preparandie de băieți și fete. Industria se referă la fabricațiunea de mașini agricole. G. este un centru comercial însemnat pentru grâne, cai și porci. Pe timpul Romanilor se afla aici colonia *Arabona* sau *Rabona*. În secl. XVI și XVII era cetate fortificată de primul rang.

Gyorok, v. Ghioroc.

Gyp, pseudonimul romancierei Martel de Janville (v. ac.).

Gypaetus barbatus, mare pasere răpitoare din fam. Falconidae, pe frunte, la crescet și de laturile capului albă-gălbînă; preste ochi cu o fâșie neagră; la ceafă ruginie; pe spate brunăsurie și galbin-ruginie pe foale; cu o fâșie mai închisă preste piept; plutitoarele din aripi și cărmacele din coadă negre; ciocul suriu e negru la vîrf; picioarele plumb-surii. Lung. totală: 115 cm.; lung. arip. 80 cm.; lung. coții: 54 cm. Petrece prin regiunile muntoase, și cuibărește în stîncile neapropiate. [V. B.]

Gypogerranus, gen de pasere răpitoare din fam. Falconidelor, corpul svelt e acoperit cu pene surelbaștrii; cu grumazi, aripi și coadă lungă; ciocul foarte cârligat e comprimat puțin; membrana ceroasă se extinde și de laturile capului; tarsul picioarelor e prelungit ca la bătărețe. *G. serpentarius*, cu un moț din pene prelungite la ceafă, secretair; petrece prin regiunile nășipoase ale Africei sudice, alergând mai mult decât sburând după prada sa, ce consistă din reptilii și mai virtos șerpi. [V. B.]

Gypsophila L., (botan.) gen de plante erbacee din familia Caryophylleelor, trib. Sileneae, cu capsula la vîrf profund 4-valvar dehiscentă. Cuprinde vr'o 50 specii europene, mediterane și extratropical-asiatice, dintre cari *G. paniculata* L., »ipsorița» sau »iperigea», e o plantă decorativă

rustică. Dintre celelalte specii de pe la noi remarcăm: *G. muralis* L., frecventă pe locuri pietroase și nășipoase și *G. transsilvanica* Spreng., o prea frumoasă plantă alpină. [A. Pr.]

Gyri, circonvoluțiuni cerebrale. Suprafața hemisferelor cerebrale este brăzdată de șanțuri (scisuri, sulcus), cari mărginesc proeminente, numite circonvoluțiuni. Aceste circonvoluțiuni, cari la prima vedere s'ar păre, că nu se pot clasifica, prezintă o dispozițiune constantă, astfel că fiecare circonvoluțiune are denumirea ei. Din punct de vedere istologic, fiecare circonvoluțiune e formată la suprafața de substanță cenușie, care conține celulele nervoase piramidale, stelate și nevroglia; iar la centru e formată de substanță nervoasă albă, care conține fibre nervoase; aceste fibre nervoase formează mai apoi nervii din diferitele părți ale corpului. Funcțiunea circonvoluțiunii e de a fi organul central nervos, de unde pleacă impulsiiunea pentru mișcările diferitelor părți ale corpului, și centrul de recepțiune pentru diferite impresii sensitive (vedere, auzul, etc.). Astfel studiul localisării cerebrale a stabilit, că circonvoluțiunea frontală III stîngă este sediul graiului articulat; partea superioară a circonvoluțiunii centrale anterioare este sediul pentru mișcările extremității superioare, iar partea superioară a circonvoluțiunii centrale posterioare pentru mișcările extremității inferioare; partea posterioară a circonvoluțiunii frontale I e centrul mișcărilor capului și a gâtului, iar partea posterioară a circonvoluțiunii frontale II e centrul mișcărilor buzelor, etc. Aceste circonvoluțiuni, excitate prin curentul electric, determină mișcările corespunzătoare. [V. I.]

Gyromantia, în evul mediu profetiea din un cerc, în care se învîrtea vrăjitorul și își dicea farmecele sale.

Gyrometru, aparat fizical pentru determinarea celerității unei mișcări rotătoare.

Gyromitra Fr., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, fam. Helvellaceae, cu vr'o 11 specii, ce trăiesc în păduri de Conifere; e caracterizat prin pălăria ovoidă sau rotundă, la suprafața cu coaste groase, undulate și adnate de stipă. Specia *G. esculenta* e comestibilă după ce se fierbe și se usucă; proaspătă e otrăvitoare.

Gyrophora Ach., (botan.) gen de Licheni ascolicheni, fam. Gyrophoraceae, caracterizat prin thal foliaceu, corticat pe ambele fețe, fixat de substrat numai printr'un punct, cu apothecae incolore și încrețite și spori neseptați. Speciile sale trăiesc pe pietri și stînci în munți.

Gyroskop, aparat fizical pentru demonstrarea unei speciale mișcări rotatoare. El se compune din un disc prin care e trasă axa unei verigi orizontale; aceasta se poate așeza pe un vîrf de metal. Când se pune numai veriga în mișcare, ea se pleacă cătră pămînt; învîrtindu-se veriga și discul deodată, veriga rămîne în starea ei orizontală.

Gyrotrop, v. Comutator.

Gyula, cnez în Maramurș, fiul lui Dragoș-Valachul. Carol Robert i-a donat lui G. pentru credincioasele sale servicii moșiile Gyulafalva și Nyires, ereditate apoi de fiii săi: Dragoș II, Stan, Tatar, Dragomir, Costea, Mirislău, cari însă, fiindcă n'au voit să iee parte la rescoala lui Bogdan și a lui Stan în contra regelui Lu-

dovic cel Mare, au fost scoși din moșii și casele lor au fost arse. 1349 Ludovic I din Bistriță dă ordin lui Ioan, fiul lui Iuga, voevodul Românilor din Maramureș, să-i restituie lui G. și fiilor săi moșiile amintite. În diploma din 1355, emanată dela Ludovic cel Mare, prin care întărește pe G. și pe fiii săi în stăpânirea moșiilor Gyulafalva și Nyires, sînt reproduse verbal două chirosoave din 1349, și anume: ordinul de restituire a moșiilor lui G. prin Ioan, fiul lui Iuga voevodul Maramureșului, și procesul verbal încheiat de voevodul Ioan în Sighet despre îndeplinirea în-sărcinării primite. (V. și art. Dragoș și Gelu.)

Gyulafalva, rom. *Giulesci*, comună rurală în Ung., cott. Maramureș, cu 1501 loc. Români și Nemți (162).

Gyula-Fehérvár, v. Alba-Iulia.

Gyula-Varsánd, com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 2397 loc. Români (1718) și Maghiari.

Gyulai, Paul, critic și estetician magh., n. 25 Ian. 1826. A studiat teologia și drepturile. A trăit ca profesor și scriitor în Cluj și Pesta. A scris poezii lirice, epice, câteva satire, narațiuni poetice mai mari (Szilágyi és Hajmási, Romhányi), în cari se remarcă înălțimea și nobleța ideilor și forma artistică. Nuvelele și schițele sale (Mama, Cel din urmă stăpân al unei curți boieresci vechi, Teatralistul bătrân) se disting prin rotundimea compozițiunii și prin arta caracterisării. Între nenumeratele sale studii literare și critice se

înalță ca două monumente: Iosif Katona și banul Bánk (Katona József és Bánk bán 1893), discurs de recepțiune în academia magh. 1860, și Biografia lui Vörösmarty (Vörösmarty életrajza 1865), cari ne prezintă viața și activitatea celor doi poeți în lumină desăvîrșită. Discursurile sale comemorative (Emlékbeszédok 1879) ținute la academia maghiară (Arany, Iosif Kötvös, Kazinczy, Kemény Sigismund ș. a.) ne prezintă adevărate caractere literare și pot servi de model în felul lor. 1867 e ales membru ordinar al academiei magh., 1876 e numit profesor de literatură magh. la univ. din Budapesta; timp îndelungat a fost președinte al societății Kisfaludy, care post îl părăsi 1899 din cauză că s'a opus participării acestei societăți la serbătorirea memoriei martirilor dela Arad (6 Oct. 1849—99). G. este și redactor al revistei Budapesti Szemle.

Gyulay, 1) *G. Ignatie*, conte de Maros-Németh și Nádaska, general de artilerie austr., n. 1763 în Sibiu; a excelat de repetiteori în războaiele contra lui Napoleon. † 1831 în Viena ca președinte al statului suprem de războiu.

2) *G. Francisc*, fiul lui Ignatie, general de artilerie austr., n. 1798 în Pesta; 1849 ministru de războiu, 1859 comandantul suprem al armatei austr. din Italia, dar nu a operat cu noroc contra Francezilor. După pierderea bătăliei dela Magenta depune comanda armatei și merge în pensune. † 1868 în Viena. [Herbay.]

H

(Cf. și lit. A, E, I, O și Ch.)

H, a opta literă în alfabetul latin, una dintre consoanțele guturale. **H** în chimie = hidrogen. **H** în inscripții romane = Honestus, Hic, Haeres, Homo, Hora, Hadrianus, etc. **H. M.**, în Anglia = His sau Her Majesty: Majestatea Sa. [*]

Ha., prescurtare pentru Hectar.

Haag, v. Haga.

Haarlem, (*Harlem*), capitala provinciei Nord-holland în Țările de jos, la distanță de 6 km. dela Marea Nordică, 60,788 loc. (1896), rezidența unui episcop rom.-catolic și a unui vechiu catolic; Academie de științe. Insemnată cultură și comerț de flori (hiacinte) și a lemnului de H.

Haas, *Filip*, industriaș, n. 1791, întemeia 1810 în Viena o fabrică de covoare și stofe pentru mobile, alte fabrici la Hlinsko (1849). Ebergassing, Bradford (1856), Lissone lângă Milan (1862), etc. † 1870 în Vöslau. Dela 1883 societate pe acțiuni.

Hab, (*Hap*), Picol-ul chinezesc în Siam, = 60-479 kgr.

Habaciu, haină de aba.

Habacuc, (*Avacum*), profet ovreu, pe la 600 a. Chr., pe timpul când Nabuhodonosor cuprinse pentru întâia dată Palestina. Limba lui e bogată și puternică. (Cf. Baumgartner »Le prophète Habakuk«, 1883.)

Habad, popor, v. Ababdeh.

Hăbăucia, o stare mintală apropiată mult cu o incoerență mintală. Departe de a fi stăpân pe minut, pe senzațiile ce le percepe, pe activitatea lui mintală momentană, hăbăucitul e incapabil de a lua o decizie, nu-și dă samă de ce face, de ce vrea, de ce simte. H. e un fel de inerție mintală, o confuzie mintală. O emoție violentă, un pericol iminent, o acțiune agresivă pot provoca o zăpăcire, dusă de multe ori până la o adevărată confuzie mintală, similară unui început de demență. În alt ordin de idei *zăpăcirea* are multe din elementele *distracției*; lipsa unui control sever și strict al impresiilor sensoriale e începutul stării mintale de distracție. Din punct de vedere psiho-fiziologic distracția e semnul unei puține activități mintale; demențul, idiotul ca și alienatul nu-și pot fixa atenția, nu pot coordona nimic, ci sunt vecinic zăpăciți de senzațiile ce încearcă. [N. Vaschide.]

Habeas corpus, (*lat.*) în Anglia vestitul act dela 1679, în sensul căruia nici un supus englez nu poate fi deținut în închisoare fără cercetare judecătorească; *H. c.*, sau mai corect: *habeas corpus ad subjiciendum*, înseamnă la Englezi ordinul scris al autorității judecătorești, de a aduce înaintea ei corpul unui arestat, pentru ca judecătorii să cerceteze cauza detențiunii în închisoare, în vedere de a proteja dreptul libertății personale. Principiul habeas corpus formează cel mai puternic stavilar contra agresi-

nilor puterii executive și el e considerat la Englezi ca cea mai fericită sentință a libertăților lor. (Cf. C. G. Dissescu: Cursul de drept public român. București, 1890 pag. 182 și uu.)

Habenaria Willd., (botan.) gen de plante din fam. Orchideelor, trib. Ophrydeae, care după Bentham și Hooker cuprinde între altele ca subgenuri *Gymnadenia*, *Coeloglossum* și *Platanthera*, cu glandulele poliniilor nude și label calcarat. Cuprinde vr'o 400 specii răspândite pretutindene din regiunea tropicală până în cea temperată, dintre cari remarcăm ca cele mai răspândite din părțile noastre: *Gymnadenia conopsea* R. Br., »ura«, prevalent în poenile regiunii montane, și *Platanthera bifolia* Rich., pretutindene prin păduri. [A. Pr.]

Habeneck, *Franc. Ant.*, violonist franc. și șef de orchestră (n. 1781 în Mézières, † 8 Febr. 1849 în Paris). Și-a făcut studiile mai întâiu cu tatăl său, care era șef de musică militară, și apoi cu Baillot, în conservatorul din Paris. Funcționa mai mult timp ca violonist prim sau ca șef de orchestră la operă, la opera comică sau la conservator, unde și profesă, dar și-a arătat mai cu samă superioritatea sa luând în 1828 direcțiunea concertelor societății conservatorului, pe cari le făcu celebre în lumea întreagă. H. e introducătorul muzicii lui Beethoven în Franția, și între elevii săi numără pe Alard și Leonar. A scris însă puțin și în special pentru violină: concerte, duete concertante, variațiuni, capriciuri și altele. [T. C.]

Habenicht, *Hermann*, cartograf, n. 3 Mart. 1844 în Gotha, discipolul lui A. Petermann la institutul geogr. al lui J. Perthes. H. s'a făcut cunoscut prin harta specială a Africei 1:400,000 (3 ed. 1892). Scrieri: »Grundriss einer exakten Schöpfungsgeschichte«, (1896).

Hăbenii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul drept al lalomiței și compusă din 3 căt. cu 1027 loc. (Dicț. geogr. 1890), cari se ocupă cu agricultura; com. are 1 biserică și 1 școală.

Habent sua fata libelli, (*lat.*) cârticelele își au destinul lor; citat din Terentius Maurus »Carmen heroicum«, (vers. 258.)

Hăbit, (*lat.*) port, în genere tot aceea ce un individ are pentru sine. În special H. este aceea proprietate fizică ori psihică a unui individ, câștigată prin deprindere, care a devenit constantă și quasi a doua natură, fără să fi fost întemeiată în firea și în dezvoltarea primitivă a lui. Terminul se întrebuințează atât pentru doșteritățile fizice, cât și pentru stările psihice. Ceea ce individul are pentru sine, devine H., s. e. stări sufletești habituale, morburii habituale, și anume pentru cuvântul că ele au devenit

atât de intime cu întreagă firea individului, încât acesta nu se mai poate despărți ori desface de ele. [Pl.]

Habitatio, (lat.) v. Abitațiune.

Habitus, (lat.) în medicină complexul însușirilor corporale ale unui individ, cu alte cuvinte constituțiunea corpului său.

Habotnic, epitet aplicat Ovreurilor bigoți.

Habsburg, dinastie germană, având numele dela castelul H. (Habichtsburg), zidit, se dice, de episcopul Strassburgului Werner pe la 1027 pe o înălțime la Windisch lângă riul Aar în Helveția, canton. Aargau. Străbunul familiei de H. este fratele episcopului Werner, contele Radbod de Altenburg, iar fiul acestuia, Werner († 1096), poartă mai întâiu titlul unui conte de H. Familia de H. ajunge în secl. XI. la posesiuni întinse în Alsația și Helveția, cari se înmulțesc prin nouă donațiuni făcute familiei de împăratul Frideric II, pe care îl ajută H.-ii în întreprinderile sale. Albrecht Înțeleptul († 1239), împarte cu fratele său Rudolf posesiunile părintești, reținând pentru sine afară de alte posesiuni castelul H., se căsătorește cu contesa Heilwigis de Kyburg, câștigând nouă posesiuni și din aceasta căsătorie se naște la 1 Maiu 1218 **Rudolf**, întemeietorul dinastiei de H., care la 1 Oct. 1273 prin alegerea electorilor urcă tronul german. Acesta asigură 1278 prin înfrângerea lui Ottokar, rege al Boemiei, dinastiei sale Austria. Urmașii lui Rudolf prin înrudirea lor cu familia de Luxemburg, după stingerea acestei familii, ajung și la tronul Ungariei și al Boemiei. Împ. Maximilian I, prin căsătoria sa cu Maria de Burgundia, adause (1477) Terile de jos; fiul acestuia, Filip cel Frumos, câștigă dinastiei prin căsătorie tronul spaniol. De aici înainte se împarte dinastia în două linii; fiul mai mare al lui Filip, Carol I primesce Spania și Burgundia și ajunge 1519 sub numele Carol V și împ. rom.-germ., pe când Ferdinand I, al doilea fiu al lui Filip, primesce terile germ.-austriace, la cari adause în urma căsătoriei sale (1521) cu Ana, sora nefericitului Ludovic II, ultimul rege al Ungariei și Boemiei din fam. Jagello, († 1526 în lupta dela Mohács), aceste țeri, apoi Moravia, Silesia și Lausitz-ul. **Linia spaniolă** se continuă cu fiul lui Carol V (I), Filip II, și se stinge cu Carol II, la 1700. **Linia germană**, după abdicarea lui Carol V (1566), ajunge și la tronul germ. și în partea bărbătească se stinge (1740) cu Carol VI (III ca rege al Ungariei); acesta în puterea **Sanctiunii pragmatice** lasă statele sale ficei sale mai mari, Maria Teresia, care se căsătorește cu principele Francisc de Lotaringia (ajuns 1745 împ. rom.-germ.) și astfel sub numele **H.-Lotaringia** dinastia se susține până în zilele noastre. Cf. Röpell (Halle, 1832); Principele Lichnowsky (8 vol., Viena, 1836—44); Glückselig (Praga, 1860); Schulte (Innsbruck, 1887); Hoernes (Teschen, 1892); Weirich (Praga, 1892). [nt.]

Habzelia Hook. f. et Thoms., (botan.) mic gen din fam. Anonaceae, trib. Xylopieae, cuprinde arbori cu frunzele coriace; flori axilare solitare sau fasciculate și aproape sesile; caliciul cu 3 sepale conate la basă; corola cu 6 petale biseriata; stamine numeroase cu antherele apiculate, discul (torusul) este plan; carpele nu-

meroase cu stilul subulat. Acest mic gen, care abia se poate distinge de genul *Xylopia* L., are numai 2 specii, ce cresc în Asia tropicală.

[Z. C. P.]

Hachée, (franc., pron. hașei) tocătură fină, compusă din carne sau din alte ingrediente trebuincioase la prepararea bucatelor. H. prăjitură umplută cu carne tocată.

Hackländer, H., *Friedrich Wilhelm*, literat germ., n. 1 Nov. 1816 în Burtscheid (l. Aachen). † 6 Iulie 1877 în vila sa din Leoni (l. lacul Starnberg). A scris: romane, comedii, schițe, etc. Ediția completă a operelor sale a apărut în Stuttgart, 1855—74, 60 vol., ediț. mai nouă 1876. 1859 înființă cu Edm. Zoller revista: *Über Land und Meer*. H. e scriitor talentat; cunoaște bine viața și oamenii, stilul său e plastic și plin de umor.

Hacman, 1) H., *Eugeniu*, episcop al Bucovinei. Familia lui era originară din ținutul Hotinului în Basarabia, unde un moș al său fusese hatman. Această titulatură militărescă a ramas apoi ca poreclă familiară, schimosindu-se însă de Nemți în Hackmann și Hacman după încorporarea Bucovinei, unde se așezaseră părinții lui în satul Văslăuț. N. 1793 din părinți sermani, f. îndemnat și susținut la școală de către unchiul său Ignatie H., învățător la școala clericală din Cernăuț și apoi arhimandrit în mănăstirea Dragomirnei. După terminarea studiilor secundare și a școlii clericale din Cernăuț, H. f. trimis la universitatea din Viena spre a studia teologia în institutul Friutaneu. În timpul acesta dete arhiducelui Ferdinand, mai apoi împ. al Austriei (1835—1848), lecțiuni din limba română. Absolvindu-și studiile teologice în 1823, se călugări și, din cauza vacanței scaunului episcopal, f. sfințit la Carlovăț în diacon și ieromonach, întră îndată ca catechet la școala trivială din Cernăuț și apoi ca profesor de studii biblice la reorganisatul institut de studii teologice, deschis în toamna 1827, în care calitate funcționa până în 1835, când, în contra unor candidați puternici și ca respătă împărătească, f. numit în 8 Maiu episcop al Bucovinei de către fostul său învățăcel și noul împ. Ferdinand I. Se sfinți în Carlovăț în 15 Aug. 1835 și păstori diecesa Bucovinei până la ridicarea ei în 23 Ian. 1873 la gradul de arhidieceasă și de mitropolie a Bucovinei și Dalmației, dar nu ajunse a fi instalat ca arhiepiscop și mitropolit, căci muri în 12 Apr. st. n. 1873 la Viena, și f. înmormântat în biserica catedrală din Cernăuț. Iuzestrat cu calități religioase și morale, și dispunând de o cultură mai superioară, a întreprins încă din 1837 o luptă energică pentru înființarea de școli primare confesionale și punerea lor sub inspecțiunea consistorului, și pentru publicarea unui călindariu diecesan cu învățături pentru popor; isbuti în ambele direcțiuni; participă cu interes la mișcările reformiste și reorganizatoare politice și bisericesci dintre 1848 și 1851; introduse în Oct. 1848, din propria inițiativă, limba românească ca limbă de învățământ la institutul de studii teologice din Cernăuț în locul celei latinesci; stăruî apoi cu succes pentru crearea de pensii pentru văduvele preotese, pentru îmbunătățirea salarelor profeșci, pentru reorganizarea consistorului episcopesc și pentru zi-

direa de biserici și case parohiale pe la sate. La introducerea constituționalismului în Austria, H. fû primul căpitan al Bucovinei în camera ei legislativă din 1861 și apoi ca membru pe viață în camera magnaților a consiliului imperial din Viena. Pentru meritele sale fû ales cive de onoare de către orașele Cernăuți și Sirete, iar de către Imp. Francisc Iosif I fû distins cu numirea de consilier intim și decorat cu marea cruce a ordinului Fr. Iosif. H. ar fi ramas unul dintre cei mai meritoși și mai mari arhiepiscopi ai Bucovinei, dacă de pe la 1860 încoace n'ar fi cedat unor înrîuriri străine și adversare și n'ar fi împiedecat astfel realizarea autonomiei bisericesci și introducerea învățământului românesc la unele școale secundare, la a căror înființare pe speșele fondului religionar a fost cooperat. (Cf. Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diöcese, pro 1898; Dr. I. G. Sbiera, Familia Sbiera. Cernăuți, 1899, pag. 143—165, 216—224 și 250—256.)

2) *Haeman Nicolau*, frate mai mic al lui Eug. H., n. 1806 în Vâslăuți; absolvă teologia 1831, se preoți îndată și deveni administrator par. în Mologiea, de unde, din Nov. 1831, suplini la institutul de studii teologice catedra pentru morala creștină; în 1833, în urma unui concurs, fû numit profesor definitiv la această catedră, pe care o provădu până la pensionarea sa în 1866, având ca manual la prelegeri o scriere compusă de dînsul latinesc pînă la 1848, iar de aci înainte românește. Mai funcționă ca director și profesor la școala preparandială dela 1848 pînă la 1860; era un model de preot și de profesor. Pentru vrednicia și meritele sale fû numit protopop onorar în 1844, decorat cu ordinul Francisc Iosif la gradul de cavaler în 1866, iar în 1880 distins cu titlul de arhiepiscop presbiter cu cruce. † 4 Iunie st. n. 1892 în Cernăuți. [Dr. I. G. Sbiera.]

Haddington, (pron. heddingt'n), comitat în sudul Scoției, 725 km², 37,485 loc. (1891). *Capitala* H., pe riul Tyne, 3771 loc., cari se ocupă cu comerțul de bucate.

Hades, în mitol. grc. zeul lumii de jos, identic cu Aides și Pluton. H. se numesce și lumea de jos. Heracles s'a coborît în lumea de jos, ca de acolo să aducă pe Cerberus, cănele lumii de jos. Cuvîntul iad porcede din H. [Atm.]

Hadik de Futak, Andreu, comite al imperiului, mareșal de câmp austriac, n. 16 Oct. 1710, † 12 Martie 1790 în Viena. A luat parte la luptele în contra Turcilor și la resboiul de succesiune austriac. 1762 a luat comanda supremă a armatei imperiale. A fost guvernator al Transilvaniei pînă la 1764, a presidat congresul dela Carlovți, 1773 guvernator al țărilor, cari după prima împărțire a Poloniei s'au anexat Austriei, apoi președinte al consiliului de resboi din Viena. A lăsat după sine un ȋiar, care conține date prețioase pentru istoria timpului său. 1888 regimentul de husari nr. 3 a primit numele dînsului.

Hadikfalva, v. Dornesci.

Hadin, eunuch.

Hadley, legea lui: toate curentele orizontale pe pămînt, în urma rotațiunii acestuia, deviază pe semiglobul nordic spre dreapta, iar pe cel sudic spre stînga.

Hadramaut, regiune litorală în Arabia, la golful Aden, împărțită în mai multe state mititefe, între cari și sultanatul Meccala.

Hadrian, Publius Aelius, (117—138), împărat roman, n. la Roma, dar de origine spaniolă. H. păstrează Dacia, care dedea imperiului ca hotar natural Carpații, dar renunță la provinciile cucerite dela Parți. În Bretania ridică un imens zid contra Caledonienilor, fortifică Rinul și se ține pretutindeni în defensivă. Pacea nu este turburată în timpul domniei sale decît de o revoltă ce izbucnesce în Palestina. Administrația imperiului prosperă mult, tot asemenea artele și filosofia, cari erau mult protegiate de el. H., numit cu drept cuvînt Restitutor orbis terrarum, a luat puterea legislativă dela senat, a întemeiat servicii regulate pentru administrația țerii, a egalizat justiția pentru toată lumea și a organizat armata. [Caion.]

Hadrian, numele a6 pontifici romani. *Hadrian I* (772—795), s'a opus contra influenței Longobarților în Roma; contra regelui lor Desideriu, care ocupase o parte din exarchatul Ravenei, a chemat la 774 pe Carol regele Francilor, care confirma și înmulți donațiunile făcute bisericei romane de tatăl său Pipin (Cf. Hefele, Concilien-Gesch. III, 577) și prînzînd pe Desideriu în Pavia, puse capăt domniei longobardice. H. a trimis legați la conciliul II ecumenic dela Nicea (787), unde au fost condamnați iconoclastii. *Hadrian II* (867—872), pe timpul lui se disputau între sine bis. romană și cea constantinopolitană pentru supremația asupra Bulgariei; certele fotiane, escute în Orient, încă i-au causat multe griji. *Hadrian III* (884—885) a trimis lui Fotiu Litterae sinodales, încercînd să-l convingă despre purcederea Spiritului sfînt și dela Fiul. *Hadrian IV* (1154—1159), consciu de gravitatea oficiului său ȋicea, că tronul papal e presărat cu spini și mantila pontificie atît de grea, încît și pe cel mai robust om îl trage jos. Romanii sumuțai prin Arnold de Brescia l-au provocat pe H. să renunțe la puterea lumească, el însă, apărîndu-se cu energie, puse pe Romani sub interdict și prin aceasta îi înduplecă la supunere și la alungarea lui Arnold. În 18 Iun. 1155 H. încoronează de împărat în Roma pe Frideric Barbarossa, care i-a causat mai tîrȋiu multe ȋile amare, arogîndu-și drepturi asupra unor provincii italiice. *Hadrian V* (1276), a fost papă numai cîteva luni, murind înainte de a fi consacrat. *Hadrian VI* (1522—1523) ultimul papă de origine germană; din cauza originii sale și a inclinărilor spre Germani, nu era binevȋduț la curtea franceză. Acest barbat foarte activ și erudit a lucrat mult spre a liniști spiritele turburate în Germania prin reformatul Luther. [i—m.]

Hadui, popor, v. Aedui.

Haeckel, Ernest, naturalist, n. 16 Febr. 1834 în Potsdam, dela 1862 prof. de zoologie în Jena, reprezentantul principal al darvinismului în Germania, teoretic cutezător. Scrieri: »Generelle Morphologie der Organismen« (1866, 2 vol.); »Natürliche Schöpfungsgeschichte« (1868, 9 ed. 1897); »Entstehung und Stammbaum des Menschen« (1874, 4 ed. 1881); »Die Kalkschwämme« (1872, 3 vol.); »Anthropogenie« (4 ed. 1891); »Arabische Korallen« (1876); »Der Monismus« (7 ed. 1898), etc.

Haeleflinta, rocă, un agregat fin cristalin, ceva sistos, de quartz și feldspat. Aspectul porfiric uneori fășiut. E foarte răspândită în Peninsula Scandinavă. S'a constatat și în cristalinul județului Suceava.

Haemamoeba, parazitul malariei, (sinonim cu *Haematozoon malariae*; *Haematophyllum malariae*, Metschnikoff; *Haematomonas malariae*, Marchiafava și Celli), protozoar din clasa sporozoarilor, descoperit de A. Laveran. Trăiește ca parazit în sânge la om, distrugând celulele roșii produce malarie. Formele, sub cari se prezintă acest parazit, se pot reduce la următoarele patru: corpuri sferice, flagelate, semilunare și rosacee. (Cf. A. Laveran, Du paludisme, G. Masson, Éditeur, Paris.) [Dr. N. Leon.]

Haemanthus L., (botan.) gen de plante din fam. Amaryllideelor, trib. Amaryllaeae, cu flori numeroase pedicelate în umbelă, cu bractee de comun colorate și puține ovule fixate fasciculat sau colateral în loculide. Cuprinde aproape 50 specii tropical- și sud-africane, dintre cari mai ales *H. coccineus* L., *H. puniceus* L. și *H. multiflorus* Martyn. se cultivă mai adese în florăriile noastre. [A. Pr.]

Haematemesis, (med.) vomitarea de sânge fluid sau coagulat. H. este un simptom, iar nu un morb de sine. Se ivesce la ulcere sau carcinom în stomach, în decursul morbilor de ficat și splină. H. poate deveni periculoasă. Tratament: liniște absolută a corpului, în poziție orizontală, gheață pe abdomen sau intern, alimente fluide și reci, având totdeauna în vedere morbul, care pricinuesce H.

Haematidrosis, (med.) asudare cu sânge, sudoare cu sânge.

Haematin, v. Haematoglobin.

Haematinon, (*Porporino*), materie roșie sticloasă, netransparentă, folosită în vechime la mosaicuri, etc.

Haematuria, (med.) apariția în urină a substanței chimice numită Haematină și aflătoare în sânge.

Haematit, v. Oligist.

Haematocathartica, (med.) și *Depurantia*, remedii cari servă pentru curățirea sângelui; se folosiau însă numai în trecut, când se credea, că morbi sunt o urmare a infectării sângelui cu materii stricăcioase. H. erau deci cu deosebire remedii purgative, sudorifere și diuretice.

Haematocel, (*grec.*) tumoră de sânge; în special curgere și adunarea de sânge în părțile ce încungură testiculii, precum și în împrejurimea uterului (mitrei).

Haematocystis, (*grec.*) beșică de sânge, ce se desvoaltă în piele în urma unei contuziuni sau și spontan; de obicei se vindecă de sine.

Haematoglobin, *Haemoglobin*, (*grec.*) substanța colorantă a sângelui; cristalizează în prisme rombeice și în table. Se extrage din sânge prin distrugerea globulilor roșii și evaporarea lichidului. Pentru distrugerea globulilor e suficient un adaos de apă sau eter. v. art. Sânge.

Haematom, (med.) tumoră, ce se compune din sânge.

Haematometra, (med.) aglomerația de sânge menstrual în interiorul mitrei în urma atresiei orificiului acesteia.

Haematoparasite, bacterii și animale, cari trăiesc în sânge. v. Haematozoari.

Haematophyllum, v. Haemamoeba.

Haematopinus, insect apter din familia Pediculidelor, trăiește pe mamifere. Pe căne trăiesc *H. pilifer*; pe porc *H. suis*, etc.

Haematopoesis, (*grec.*) producțiunea sângelui.

Haematopus ostrealegus L., pasere băltăreată din fam. Charadriidelor, neagră pe spate și pe grumazi; pe foale și la basa coții albă; preste aripi cu o albă fașie curmezișă; ciocul portocaliu și picioarele carmin-roșietice. Lungimea totală: 42 cm.; lung. arip. 25 cm.; lung. coții 11 cm. Preste vară petrece pe lângă litoralele Europei nordice, iar preste iarnă se retrage mai spre sud. [V. B.]

Haematoxylon L., (botan.) gen monotip din vasta fam. a Leguminoaselor. Unica specie *H. campechianum* L. este un arbore, al cărui prețios lemn este cunoscut de poporul nostru sub numirea de Băcan (v. ac.).

Haematozoari, animalele cari trăiesc în sânge. Astfel sunt dintre protozoari *Haemamoeba* (v. ac.), care trăiește în globulele roșii producând malarie; *Filaria sanguinis hominis*, care s'a găsit la indivizii atinși de haematurie (v. ac.). În fine se mai pun printre H. microbii maladiilor infecțioase (Vibroni, ex. *Bacillus anthracis*; Alge, ex. *Oscillaria malariae*), cari ar merita mai curând numele de *Haematophyte*.

Haematuria, urinarea cu sânge, poate fi cauzată de o afecțiune a căilor urinare: rărunchiu, beșică, uretră. Astfel H. se observă la neoplasmele căilor urinare, la nefrita acută, cistită, bleonoragie, gravelă, etc. Urina e roșie, când sângele e intim amestecat cu urina la H. renală, iar la H. beșiceii sau a uretrei sângele nu e așa intim amestecat cu urina și poate fi urinat ca sânge sau sub formă de cheaguri. [V. I.]

Haemoglobin, v. Haematoglobin.

Haemophilia, v. Haemorrhophilia.

Haemoptisia, scuipare de sânge din cauza unei hemoragii broncho-pulmonare, datorită: unei congestii pulmonare perituberculoase, unei receli, ruperei unui aneurism în bronhi, afecțiunilor cardiace, bronchiectasiei, cancerului pulmonar, histeriei.

H. sau *Haemoptoe* se ivesce după leziuni mecanice sau contuziuni puternice ale organelor respiratorice, după atacuri vehemente de tuse, în decursul morbilor de inimă, la începutul pneumoniei, în decursul tuberculozei pulmonare. Causa cea mai frecventă e însă tuberculoza pulmonară, astfel că ori ce bolnav cu hemoptisie trebuie examinat din acest punct de vedere. Bolnavul expectorează scuipat roșu sau sânge roșu și spumos. H. se poate manifesta numai în mici picături de sânge date afară prin tuse, dar în casuri grave H. poate cauza moartea prin sângereare completă.

Tratamentul constă în repaus absolut, beuturi foarte reci, preparate de ergotină și aplicarea pungei de gheață pe piept; astfel se orientează după morbul, care este cauza H.-ei. [V. I.]

Haemorrhagia, (med.) *emoragie*, curgerea sângelui din vasele sale. H. mai mari se pot întâmpla numai prin o rupere sau spargere a vaselor sângelui, iar H. mai mici prin nisee găurele

microscopice, ce se găsesc în pereții vaselor (v. Diapedesia). După felul vaselor, cari sângerează, *H. e arterioasă, venoasă și capilară*. Sângele poate curge direct afară, în cavitatea vr'unui organ, în țesutul organelor ori sub piele (sugilațiune). H. se observă la morbi de inimă, ai vaselor sângelui și ai sângelui însuși, după leziuni mecanice. Pierdând omul în vîrstă 2—3 kg. sânge, moare momentan; copiii nou născuți pier deja după o pierdere de sânge de 60—70 gr., copiii de un an după o pierdere de 250 gr. Femeile suportă H.-ile mai ușor decât bărbații. Tratamentul H.-ei: așezarea ridicată a organului, ce sângerează; liniștea corpului întreg; aplicare de gheață și remedii adstringente (v. Haemostatica); alimente și beuturi reci; comprimarea și legarea vasului, ce sângerează; cauterizări; irigațiuni reci sau fierbinți (50—60° C). La acestea se mai adaugă și tratamentul complicațiilor H.-ei.

Haemorrhoidae, hemoroidi, emoroidi, Phlebectasis haemorrhoidalis, rom. *trânji*, morb, ce se manifestă în dilatația cilindrică și varicoasă a venelor situate în țesutul de legătură submucos al intestinului rect și în țesutul subcutan al anusului; aceste vene dilatate adeseori apar ca niște noduri. Causa H.-lor e a se căuta în turburări de circulațiune, condiționate de morbi de ficat sau intestinale, de morbi de inimă sau plămâni, de tumori abdominale, de obstipațiune; șederea prea multă, călăritul escesiv, abusus de alcool încă poate pricinui H. Ele se observă mai des la bărbați de cât la femei, numai în cazuri excepționale la copii. Simptome: bolnavii au simțul, că în anus se află un corp străin, simțesc mâncărime irezistibilă, arsură, adeseori dureri în crucea șelelor și în spinare. Câte odată se sparg nodurile hemoroidale și curge sânge, ceea ce produce ușurare. Tratament: mișcare corporală suficientă, dietă, regularea esirii afară, băi reci, delăturarea operativă a tumorilor hemoroidali mai mari.

Haemorrhophilia, (med.) *haemophilia*, numită și *emoragie ereditară*, dispoziție congenitală la emoragii astfel, că deja mici sgărieturi ori împunsături pot determina pierderi de sânge considerabile, mortale chiar; sistarea emoragiei și vindecarea plăgii se poate obține numai cu anevoie. Adese plaga cicatrizată se rupe și curgerea sângelui se pornesc din nou. H. se pare a fi ereditară, deoarece s'au observat familii, în cari cu deosebire descendenți bărbătești în mai multe generațiuni au suferit de acest morb. H. se poate explica numai prin o stare diatesică specială. Un remediu special nu se cunoaște pentru vindecarea H.-ei; cei cuprinși de acest morb trebuie să se ferească de ori ce leziune, să evite extracțiunea de dinți, operațiuni; să încunguiere alimente și beuturi excitante.

Haemostatica, (grec.) remedii medicale, cari se folosesc pentru a pune capăt unei curgeri de sânge. Ele sînt 1) mecanice, chirurgice: comprimarea sau legarea vasului ce sângerează, torsionarea acestuia, fierul roșu, aparatul galvanocautic; 2) chimice, cari fac sângele să coaguleze: alcaunul, acidul tanic, creosotul, etc. Frigul este atât H. mecanic, producând contracțiunea vasului sanguifer, cât și chimic, cauzând coagulațiune.

Haemus, munte, v. Balcan.

Haen —, v. și *Hän* —.

Hafis, *Şems eddîn Mohamed*, poet persic din Shiraz, † 1389 acolo; mormîntul său e loc de peregrinagiu. Cel mai mare liric al Orientului; poezia lui se distinge prin optimism profund și formă perfect artistică. Ed. Brockhaus (1857 până 1861, 3 tom.) și Rosenzweig (cu traducere, 1858—64, 3 tom.). Traduceri de Daumer, Nesselmann (1865), Bodenstedt (v. ac.) (1877). Biogr. de Vullers (1839).

Haga, (franc. *La Haye*), reședința reginei Țerilor de jos, la distanță de 5 km. dela Marea Nordică, 191,530 loc. (1896). Numeroase palate, 15 biserici (bis. Sf. Iacob din secl. XV), muzeu, bibliotecă (400,000 tomuri), muzeu etnografic. Nu departe e parcul »het Bosch« cu un grandios castel regal, în care s'a ținut în vara anului 1899 conferența pentru desarmare. La termi e locul de calde Scheveningen. La 1697 s'a încheiat în H. alianță între Franția, Spania, Anglia și Olanda; 31 Mart. 1710 prima convenție de H. între împăratul și puterile maritime, prin care se garanta neutralitatea Nord-Germaniei și Lütlandei în resboiul nordic; 4 Maiu același an a doua convenție, în care federații se obligă a ține gata trupe înarmate spre a asigura hotărârile primei convențiuni. 4 Ian. 1717 alianța triplă între Anglia, Franția și Țerile de jos, iar 17 Febr. 1717 pacea între Austria, Spania și Savoya. H. era la început castel de vînătoare al conților de Olanda; la 1250 însă contele Wilhelm (rege german) edifică un palat, în jurul căruia se formează cu timpul orașul H. În secl. XVI devine rezidența țerii. H. ocupă loc între cele mai regulate și mai simetrice orașe ale Europei, unele dintre stradele sale sînt strălucite de canaluri încunguiurate de arbori și provădute cu poduri grandioase. Între acestea cel mai frumos e Woorlul. Partea mai de însemnătate a orașului e Binnenhof. Are șese piațe publice, dintre cari Vijverberg jumătate e plantat cu arbori, jumătate basin cu apă. Monumente de artă: statua aurită a lui Wilhelm de Olanda desupra unei fântăni în Binnenhof, a lui Wilhelm I în piața Pleine, statua de bronz a lui Wilhelm II în Buitenhof, în fața palatului regal statua equestră a lui Wilhelm I de Orania, întemeietorul casei domnitoare, statua de bronz a filosofului Spinoza în fața fostei sale locuințe, monumentul național »Nederlandsche Maagd« (Fecioara de Nederlanda, personificațiunea Țerilor de jos), etc. 1894 s'a ținut în H. conferența interparlamentară, unde din partea grupului român fiind sulovată (de prima dată) chestiunea română, membrii români ai conferenței au purtat luptă grea mai ales față cu contele Apponyi.

Hagen, (*H. în Vestfalia*), oraș în districtul prus. Arnsberg, cu 41,833 loc. (1895). Tribunal, cameră comercială, fabrici de fier, tinichea și oțel; gimnasiu, școală industrială și seminarium de învățătoare.

Hagen, 1) *H., Frideric Henric de*, n. 19 Febr. 1780 în Schmiedeberg, dela 1810 prof. în Berlin, † 11 Iun. 1856. Unul dintre întemeietorii studiului poeziei germane mai vechi; a introdus în rândul studiilor universitare filologia germană antică. Scrieri: »Grundriss der Geschichte der deutschen Poesie« (1812), a aranjat edițiuni de alc. Niebelungenlied-ului (1810), etc. 2) *H., August E.*,

scriitor, n. 12 Apr. 1797 în Königsberg, † ca profesor 16 Febr. 1880 tot acolo. Scr.: »Olfried und Lisena«, poesie romantică (1820), »Norica« (6 ed. 1887), »Chronik seiner Vaterstadt vom Florentiner Ghiberti« (2 ed. 1861), »Die deutsche Kunst in unserm Jahrhundert« (1857), Viața lui M. v. Schenkendorf (1863) ș. a. 3) *H., Carol*, istoric, n. 10 Oct. 1810 în Dottenheim, 1845—49 prof. în Heidelberg, 1855 în Berna, † 24 Ian. 1868. Scr.: »Geschichte der neuesten Zeit« (1848—51, 2 tom.), »Deutsche Geschichte« (1854—1858, 3 tom.) ș. a. 4) *H., Adolf*, om politic, n. 23 Sept. 1820 în Königsberg, 1854 consilier de stat în Berlin, 1862—77 membru al dietei, 1867—77 membru în Reichstag, progresist. Proiectul său despre specializarea pozițiilor de buget (Proiectul Hagen, 6 Martie 1862) a cauzat căderea ministerului »erei noue«.

Hagenau, oraș în Alsația infer., 14,752 loc. (1890); fortificațiuni vechi; țesătorii de lână și bumbac.

Hagenbach, Carol, teolog celebru protestant, n. 1801, a reprezentat direcțiunea medie între școala teologică protestantă, care ține la religiunea pozitivă și între cea raționalistică; din 1824 a funcționat ca profesor la univ. din Basel. † 1874.

Hagenbeck, Carol, proprietarul celei mai mari menagerii de negoț în Hamburg, n. 10 Iunie 1844 tot acolo, a pus la cale mai multe expedițiuni mari pentru prinderea de animale, cu deosebire din Africa, și aranjă expoziții antropologice. † 3 Oct. 1887 în Hamburg. Sora sa *Christiane* împoartă anual 40—50,000 paseri. Cf. Fischer (1896).

Haggada, (*evr.*) în limba rabinilor partea tradițiunii judeice, care, în contrast cu Halacha (v. ac.), tractează biblia după motive etice, istorice și edificatoare.

Haghimașul mare sau negru, munte în Trans., cott. Ciucului, cel mai înalt (1793 m.) pisc în grupa munților Ciucului, aproape de isvorul Oltului.

Hagia Sofia, biserica Sf. Sofii (v. Constantinopole, I, pag. 920 a.)

Hagieni, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din sat. H. și Gura-Jegălia; are 1 biserică și 1 școală; com. e străbătută de linia ferată Făurei-Fetesci cu stație pe teritoriul com. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor.

Hagi-Loia, v. Loia Sali.

Hagiograf, (*grec.*) scriitor de cele sfinte.

Hagiolatria, (*grec.*) adorarea, cultul sfinților.

Hagion Oros, (*grec.*) s. Athos, muntele sfânt.

Hagiu, nume dat persoanelor cari au fost să se închine la locurile sfinte, s. e. la Ierusalim, Mecca, etc.

Hague, Cap de la, vârful nord-estic al peninsulei Cotentin în dep. franc. Manche.

Hagymádfalva, comună mică în Ung., cott. Bihar, cu 705 loc. (1891) Români și Maghiari. Pe teritoriul acestei comune se află o mină de pământ, care dă pe an ca. 4000 măși metrice pământ de asfalt.

Haham, tăietor de vite la Evrei. *Hahambağa*, mare rabin.

Hähnel, Ernest, sculptor, n. 1811 în Dresda, † 1891; architect, apoi sculptor; 1835 s'a stabilit în München; dela 1838 prof. de academie

în Dresda. A făcut statue excelente: Beethoven (Bonn), Carol IV (Praga), Schwarzenberg (Viena), Leibniz (Leipzig) ș. a.; a lucrat și reliefuri (Procesiunea lui Bachus ș. a.).

Hahnemann, Christ. Frid. Sam., întemeietorul homeopathiei (v. ac.), n. 1755 în Meissen și † 1843 în Paris. A studiat medicina, pe care a practicat-o în multe orașe, mai pe urmă în Paris. A scris: *Organon der rationellen Heilkunde*, 1810; *Reine Arzneimittellehre*, 1811; *Die chronischen Krankheiten, ihre Natur und homoeopathische Heilung*, 1835—39.

Haida, populațiune indiană în insula Regina Șarlota și arch. Principele de Wales (America de nord) în număr de vr'o 3000.

Haidarabad, (Hyderabad), 1) *H.*, unul dintre cele mai însemnate orașe în Estindia, residența Nizamului, în mijlocul platoului Decan, cu 415,039 loc. (1891). Numeroase moschee, temple indice, palaturi; boiangerie de bumbac, ciselărie de pietri prețioase, comerț de juvaerice. — *Statul H.* (teritoriul Nizamului) pe platoul Decan, 214,179 km², 11,537,040 loc. (1891) în cea mai mare parte de rel. indică; stat sub protectoratul Angliei.

2) *H.*, oraș în presidenția Bombay, la gurile deltei indice, 58,048 loc. (1891). Capitala țerei Sind.

Haider Ali, (Hyder Ali), domnitor în Maissur (Estindia), n. 1728, ca comandant al armatei din Maissur introduce în oaste disciplină europeană, resturnă pe Radșa din Maissur, purtă lupte cu compania estindică și cu Marații; om de caracter domol, a promovat cultura, industria și comerțul.

Haiduc, (dela arabo-turcul *haidud*), la Români, Maghiari și la Slavii din Pen. Balcanică voinicii, cari pe timpul stăpânirii turcești se retrăgeau în codru și însoțindu-se în cete mai mari sau mai mici, atacau pe străinii asupraștori, jefuindu-i și omorându-i adeseori în modul cel mai grozav. Poporul de rând simpatiza foarte mult cu acești voinici, pe cari îi privia ca pe niște resbunători față cu străinul împilator, îi ocrotia în toate chipurile de »poteraș«, care-i căuta pe toate cărările, și vitejile lor le cânta în felurite cântece. *H. Români* cei mai însemnați au trăit în principatele dunărene. Cei mai vechi dintre ei (pe basa cântecelor populare) au fost: Miul Cobiul, Corbea, Român Grue Grozăvanul, Vulcan, Ghemiș, ș. a. Mai noui (de pe timpul domniei Fanarioșilor, cu deosebire cătră finea secl. trecut și la începutul celui de față): Codreanu, Bujor, Jianu, Tunsu, etc. La Români din Ardeal și din Ungaria haiducul cel mai des cântat este Pintea Viteazul; la Români bucovineni Darie. Faptele acestor voinici sunt cântate în numeroase balade și doine haiducesci. (Cf. colecț. Alexandri, Teodorescu, Marian, I. Pop Reteganul, etc.) Cântecele haiducesci prezentează pe haiduci într'un mod idealizat și viața lor de tot romantică. H., după închipuirea populară, sunt buni de inimă față cu cei săraci, nemilostivi însă față cu cei bogați, și mai cu samă față cu Turcii și cu Grecii. Ei de obicei sunt prezentați ca provecțiuni cu puteri extraordinare, mulți dintre ei fermecați, încât glonțul un-i poate petrunde, și căderea lor în mâna autorităților se întâmplă de regulă prin trădare. Ei merg la moarte fără frică; unii dintre ei își ispășesc păcatele, făcându-se la bătrânețe

pustnici; poporul însă le păstrează numele cu pietate și admirațiune, povestind din generațiune în generațiune vitejiile lor.

Haimana, om fără căpătău, fără stăpân.

Haimanalele, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată pe valea riului Cricovul dulce; se compune din 2 căt.: H. și Branitea, având 790 loc. (Dict. geogr. 1897); în această com. se află mănăstirea Mărgineni (v. ac.), postă, telegraf.

Haina, v. îmbrăcămēt.

Hainan, insulă chineză, aparținând provinciei Ku-ang-tung, la 28 km. dela mal, 36,195 km², 2 milioane loc. Munți de înălțime până la 2000 m. Prețioase lucrări în lemn, aur, argint și aramă. Capitala: *Ki-ang-ciau*; portul Hoihau dela 1876 încăce e deschis Europeanilor.

Hainau, oraș în districtul prusian Liegnitz, cercul Goldberg-H., lângă calea ferată Sommerfeld-Liegnitz; 9669 loc. (1895). La 26 Maiu 1813 victorioasă luptă de cavalerie a Prusiacilor contra Francezilor.

Hainaut, v. Hennegau.

Hainburg, oraș în Austria de jos, cercul Bruck, lângă Dunăre și linia ferată Bruck-H., 5075 loc. (1890). Ruine de cetate, castel nou; cea mai veche fabrică imp. de tutun.

Haircord, o stofă fină de bumbac, cu urzeală vîrgată colorată, de regulă de 3—5 fire de groasă. Se întrebuintează la basmale de gât, vestimente femeiesci, etc.

Haiti, insulă în Antile. Supr. 75,704 km², iar cu nise mici insule, ca Tortuga, Gonave, Lavache, etc., 77,253 km². Coaste sinuoase, favorabile navigațiunii. Teren acoperit mai preste tot de munții *Cibao*, cu piscurile Yaque (2955 m.), *De la Selle* (2712 m.), *Entre los Rios* (2440 m.), etc. Rîurile sînt *Yaque Grande* și *Yaque Pequeno*, *Artibonite* (400 km.), *Yuna*, care prin unele locuri împedecă navigațiunea din cauza multului năsip; lac principal e *Enriquillo*. Solul conține aur, argint, platină, fier, zinc, antimoniu, sulfure, sare, iasp, marmură, petroleu, neexploatate. Păduri superbe și pășuni. Papagali, colibri și alte felurite paseri; Cacao, cafea, trestie de zahăr indigo, bumbac, tutun, lemne de ornaмент și de construcțiune. Climă tropicală, eternă primăvară, dar nepotrivită pentru Europeani; mari furtuni și cutremure.

Insula e împărțită în două republice: Haiti și Santo Domingo.

Haiti, supr. 28,676 km², pop. 960,000 loc., mai toți Negri, o decime Mulatri, puțin albi (33 pe km²). După biserica de aci pop. ar fi de 1.210,625 loc. (1894). Resursele constau din produsele naturii. Exportul 12.594,848 de pesos, importul 6.363,798 p. (1 peso = 5 fr.) Venituri 2.968,661 pesos în aur, cheltuieli 2.223,716 p. în aur, datoria publică 17.065,882 p. în aur (Alm. Gotha). Țeara cuprinde cinci departamente și 24 arondismente, iar financiar 11 arondismente. Capitala e *Port-au-Prince* (61,000 loc.), port sigur, în relațiuni comerciale cu Franția și Germania; alte orașe sînt porturile Le Cap Haitien, Gonaives, Jérémie, St. Marc și Port de Paix. Ultima instanță judiciară e curtea de casațiune din capitală; capul bisericii e arhiepiscopul din Le Cap Haitien. Limba oficială e franceza, iar poporul vorbește un dialect creol derivat tot din franceză. Religiuinea statului e catolică. În capul

guvernamentului e un president ales pe șapte ani; constituțiune democratică. Armata 6828 oameni. (Alm. Gotha). Universitate, trei licee; clasa de sus e cultă, cu studii făcute în mare parte în Franția.

San Domingo, suprafața 48,577 km², pop. 417,000 loc. la 1888 (câte 9 pe km²), în majoritate Mulatri. Natalitate mare. Principalele mijloace de traiu le oferă produsele naturii. Comerțiu slab, industrie neînsemnată. Sînt 11 divisiuni administrative. Capitala e *San Domingo* (sau Santo D.), la gura riului navigabil Ozama (14,150 loc.), fundat de fratele lui Columb, Bartolomeu. Republica e mai mult o federațiune a șese provincii, cu legislatură distinctă, în capul căroră e un president. Religiuinea statului e catolică. Limba oficială e spaniola. O cale ferată duce dela capitală la Concepcion de la Vega (115 km.) și altele sînt în construcțiune. Venituri 1.551,155 pesos în aur, import 1.703,595 p., export 2.198,817 p. tot în aur, cai ferate 188 km. (1896).

Istorie. Columb a descoperit ins. Haiti (1492) și a numit-o Espanola. Populațiunea primitivă, de vr'un milion de locuitori, se stinse până în mijlocul secl. XVIII. La 1697 Spania, care o poseda, cedă Francei restul insulei, prin tr. dela Ryswyk. O repede desvoltare începă și apără populațiunea Mulatrilor. Marea revoluțiune franceză avă echou și aici. La 1791 Negrii, aduși ca sclavi din Africa, și Mulatrii luară armele contra Albilor, și după doi ani sclavia fū desființată. La 1795 interveniră Englezii și Spaniolii; Tousaint l'Ouverture, capul Negrilor, porni contra tuturor străinilor. Consulatul francez (1802) trimise o expedițiune, care-l prinse și-l aduse în Franția, unde muri. Negrii se resculară din nou și aleseră guvernator general pe Dessalines, cu drept de succesiune, ceea ce-l făcū să se proclame împărat (1804). Dar la 1806 fū asasinat, iar Pétion, șeful Mulatrilor, și Christophe, șeful Negrilor, împart insula: în Haiti Negrii, în San Domingo Mulatrii. La 1822 se uniră sub presidența pe viață a lui Boyer, până când la 27 Febr. 1844 San Domingo se constituī din nou în republică separată. Causele acestei neuniiri au isvorit din ūra dintre Mulatri și Negri. La 1861 Santana, presidentul de San Domingo, proclamă reuniunea cu Spania, din care urmă rescoala dela 1863 și în fine independența la 1865. [A.S.]

Hajagriva, în mitol. indică un uriaș (v. Wișnu, a doua transfigurare).

Hajdu, comitat în Ungaria, cu un teritoriu de 3353'22 km², și (1891) 190,978 loc. aproape toți Maghiari (99'1%), 1132 Germani, 290 Slovaci, 77 Români, 9749 Israeliti; de confesiunea helvetică 147,141, 21,795 rom.-cat., 10,999 gr.-cat., 1098 evang. aug. Suprafața comit. este sesoasă și, cu excepțiunea unei fășii năsipose în nord-est, pămētul e foarte productiv. Țisa atinge partea nord-vest. a comit.; afluenții ei principali, Hortobágy și Bérettyó, în timpul verii seacă aproape cu desăvîrșire; numeroase lacuri mici, băltoace, în a căror regiune grasează adeseori frigurile. **Produse**: grâu, cucuruz, tutun, vite cornute, oi, porci. **Industria** și **meseriile** sînt de însemnătate numai în Dobrițin. **Comerțul** se restringe numai la produse brute. **Căi ferate** se întind în toate direcțiunile comit. **Stare culturală** este destul de favorabilă: 1 colegiu ev.-

reform., seminar teologic, 5 gimnasil, 14 școale de specialitate, 1 pedagogiu, 105 școale elem., ș. a. II. constă din 2 cercuri, cu 1 oraș liber reg. și 3 orașe cari își au magistratul lor.

Hajdu-Böszörmény, oraș cu magistrat în cott. Hajdu, cu 21,238 loc. toți Magh.; reședința protopopiatului gr.-cat. al Muncaciu-Dorogului.

Hajdu-Dorog, oraș cu 8729 loc.

Hajdu-Hadház, oraș cu 7954 loc.

Hajdu-Nánás, oraș cu 14,457 loc.

Hajdu-Szoboszló, oraș cu 14,728 loc.

Hakim, cuvânt turc. de origine arabă, însemnează judecător și nu trebuie confundat cu *hekim*, care însemnează medic.

Hakodate, oraș cu port la țărmul sudic al insulei Ieso (Japonia), 50,341 loc. (1896). Dela 1854 deschis pe seama străinilor.

Hakon, regi din Norvegia; 1) *H. cel Bun*, n. 915, fiul lui Harald Păr frumos, rege 935—961, creștin. 2) *H. Gamla* (Bêtrânul), fiul lui H. IV (1202—1204), domnii 1223—63, supuse Islanda și Grönlanda. 3) *H. VIII*, rege 1374—80, soțul reginei Margareta de Danemarca.

Hala, clădire spațioasă destinată vânzării alimentelor din partea unui mare număr de negustori.

Hale refrigerente, nisce camere mari cu temperatură scădută pentru conservarea în stare proaspătă a cărnurilor și altor comestibile. În Rom. până acum sunt introduse hale refrigerente numai la abatoriu din Iași.

Halacha, (evr.) în limba rabinilor precisarea prescriptelor legii după învățături tradiționale; contrastul Haggada (v. ac.).

Halagiu, (marină) procedeul întrebuințat de bărci sau corăbii pentru a se urca pe riuri în susul curentului. Pentru aceasta se întrebuințează o parămă de lungime și grosime convenabile (edee, pentru bărci; remarcă, pentru corăbii), care se leagă cu un capăt de vas, în partea dinainte, dar nu chiar în provă, iar la capătul celalalt se înghimează oameni, cai sau boi, cari trag vasul dealungul malului. Se numește drum de H. terenul lăsat liber de construcțiuni, dealungul cheului dintr-un port sau dealungul malului unui râu, în scopul arătat.

Halali, cuvânt vânătoresc, prin care se aversează societatea de vânători, cari urmăresc călare goana, că căpăii au prins vânatul (porc, cerb, vulpe) și că cel dintâiu vânător, care a ajuns la acel loc, a junghiat vânatul, i-a dat împunsătura de grație, cu cuțitul vânătoresc. Atunci se dă signal cu cornul, ca vânătorii să se adune. [I. S. Ș.]

Halas, oraș în cott. Pestei, 17,138 loc. (1891) mai toți Magh.; judecătoria cerc., notar public, gimnasiu reform., muzeu, școală industr. infer., reuniune industrială, instit. de păstrare, tipografie, stațiune de cale ferată, oficiu telegrafopostal, stațiune telefonică. Loc. se ocupă cu cultura animalelor, a pământului, a viilor și poamelor.

Halat, vestiment bărbătesc larg și comod, întrebuințat ca haină de casă.

Hălăucesci, com. rur. în Rom., j. Roman, cu 2178 loc. (Dicț. geogr. 1891); com. are 2 bisericilor ort., 1 bis. cat., 1 școală și gară. Aici se lucrează căruțe, roate, sănii, etc., și se face iar-maroc la 8 Sept.

Halba, (germ.) $\frac{1}{2}$ litru.

Halberstadt, oraș vechiu cu numeroase turnuri în cercul prus. Magdeburg, lângă riul Holzemme, punct de joncțiune al liniei ferate Halle-Klausthal; 41,307 loc. (1895). De însemnătate domul în stil gotic, biserica Liebfrauen, castelul. Are tribunul, cameră comercială, fabrici (de mănui, țigări, zahăr, etc.), gimnasiu clasic, gimnasiu real, școală reală superioară, seminarium de învățători și învățătoare și institut de surdo-muți. În apropiere de Spiegelberg (parc) au locuit Gleim, G. Iacobi ș. a. (Cercul poezilor din H.). Dela secl. IX rezidență episcopescă; apoi capitala principatului brandenburgian H. (1820 km², 119,400 loc.), format din episcopatul H. la 1648.

Haldan, v. Aldan.

Hale, (pron. hăl), *Horatio*, etnolog american, n. 1817 în Newport (New Hampshire), însoți expediția lui Wilkes spre Oceanul antarctic și prelucră rezultatele entnologice și filologice (1846). Scr.: «The Iroquois book of rites», (1883); «The origin of languages», (1886) ș. a.; † 29 Dec. 1896 în Clinton (Ontario).

Haleh, oraș, v. Aleppo.

Halebi, (Arșin), vechi măsură de lungime în Turcia, = 70·86 cm.

Halek, *Vítězslav*, poet ceh (1835—1874), împreună cu Neruda conducător al școalei cosmopolite la prima ei ivire (înfruntări byronistice, ale Germaniei Tinere ș. a.); în urmă a stat mereu în fruntea vieții literare cehe. Lirica sa (Căntece de seară erotice, 1858; culegerea poetic-panteistică în natură, 1872—74) se distinge prin gingașie și duioșie; de cele mai bune lucrări ale sale se țin nisce compozițiuni mărunte epice (balade) și o serie de povești din viața națională; dramele, în cari imitarea lui Shakespeare e băteitoare la ochi, sunt lipsite de adevăr intern. (Cf. E. Albert, Poesie aus Böhmen.)

Halepliu, *Constantin Z.*, profesor, publicist, n. 1816 în Brăila, † 29 Nov. 1873 în București; 1864 profesor. Scrieri: «Pusnicul»; «Cumplitul amăgit», comedie, (1847); «Ucenicul șarlatan», (1851); «Trecutul și prezentul»; «Moartea lui Mihail Bravul», (1854); «Săracul cinstit», comedie, (1854); etc.

Halévy, 1) *H., Jacques Fromental*, compozitor franc., n. 27 Maiu 1799 în Paris, profesor la conservatorul din Paris, † 17 Mart. 1862 în Nizza. Op.: *Ovreica* (la Juive) și opera comică: *Fulgerul* (l'Eclair). Biografia de fratele său *Léon H.*, redactorul manualului despre «Contrapunct» cunoscut sub numele lui Cherubini. 2) *H., Léon*, scriitor franc., n. 1802, † 1883, fratele lui J. H. A scris: «La Grèce tragique», (Traduceri, 1845 până 1861, 3 vol.); și poezii («Le czar Démétrius», dramă, 1829). 3) *H., Iosif*, orientalist și călător african, n. 1827 în Adrianopole. Scr.: «Mission archéologique dans le Yemen», (1872); «Mélanges d'épigraphie et d'archéologie sémitiques», (1874); etc. 4) *H., Ludovic*, poet și scriitor franc., fiul lui Léon H., n. 1 Ian. 1834, scrise o mulțime de vodeviluri, textele la operele lui Offenbach, drama «Frou-frou», (1869); schițele humoristice: «Mons. et Mad. Cardinal», (1873); «Les petites Cardinal», (1880); enărări: «L'abbé Constantin», (1882); «Notes et souvenirs», 1871—1872 (1889). Dela 1886 membru al Academiei.

Half-Breeds, (engl.) v. Bois-Brulés.

Halfon, 1) *H., Solomon*, mare banchier, n. 1790 în Adrianopol, † 1842 în București; s'a stabilit în România la 1828 și a înființat la 1832 o bancă în București; 1838 contractuial al vămile și salinelor din Muntenia. 2) *H., Avram*, mare banchier, n. 1800 în Adrianopol, † 1884 în București. H. a luat parte la toate operațiunile mari de bancă din Rom. în acest secol. A contractat la 1866 cu statul rom. în numele unui grup financiar străin împrumutul dis: Openheim, care împreună cu împrumutul Stern au fost cele două dintâiu făcute de statul rom. în străinătate; timp îndelungat consul general al imper. otoman în București.

Halicarnas, oraș în Asia mică, lângă Marea Egeică; în vechea residență a regilor Cariei, 334 risipit de Alexandru cel Mare; în H. s'a născut istoriograful Herodot și Dionysios. Mausoleu renumit (v. Mausolos).

Halici, *Mihaiu*, poet român (Valachus Poeta, cum se numește el însuși) din Caransebeș, urmaș și aproape contemporan al predicatorilor calvini Ștefan Herce și Ștefan Fogarași, probabil și el de confesiunea calvină, și cum se vede, împărțit de cultură germană; se poate înșira între primii deșteptători ai Românilor bănățeni la conștiință națională; mult mai târziu li-a urmat lor un Iorgovici, Țichindeal, Diaconovici-Loga, Bojincă, Neagoe, Chercalechi, Gozdu, Dehelean, Nicoră, Murgu și alți aprigi campioni ai Românilor, cari însă n'au fost ca și predecesorii lor, admiratori ai »legii dereapte« din Geneva. H. la 1674 a scris către Dr. Franciscus Pariz Papay în hexametre și pentametre oda, ce o reproducem aici cu ortografia originalului, în care tot cuvântul e de origine latină:

»Kent szenetate, szerind la voi, Romanus Apollo,
»La totz chetz szvente 'n Emperecie sedetz
»De unde cunostince asteptem si stince; fericse
»De Amstelodam pren chertz szte-'n omenie typar
»Legse derapte au dat frumoșe csetate Geneva,
»Ecz vine Franciscus, cine-te Leyda, Paris!
»Prindetz maene sorory, cu cseszt nou oszpe: nainte
»Fraczi, fretucz, Nymphele pasze curund.

»Domny buny, Mary Doctory, Daszkely 's bunele Doamne

»Cu patse ej fitz, cu payne, si szare, rugem«.
(Cf. Aron Densușianu, Istoria limbei și lit. pag. 55, 224; M. Gaster, Chrestomatia română vol. I, p. 216.) [Tr.]

Halici, (*Halitsch*), oraș în Galiția, cercul Stanislau, 3464 loc. Pe o colină din apropiere se află ruinele vechii cetăți H., care a fost residența unor principii rusești între anii 1140 până 1255. 1349 orașul fu cucerit de Casimir cel Mare și încorporat Poloniei; în secl. XIII mutându-se de aci principii rusești și episcopii la Lemberg, H. începuse să decadă rapid.

Haliciu, 1) *H., vechi mitropolie* gr.-or. în Galiția, având sub jurisdicțiunea sa episcopiile de: Holmin, Turov, Peremuschin și Volodimir. Acelea mitropolii se pare a fi fost supusă câțva timp și biserica din Moldova, căci se știe că mai mulți episcopi din Moldova au fost sfințiți de către mitropolitul H.-lui.

2) *H., mitropolie greco-catolică ruteană*, fondată de către papa Grigorie XI la cererea lui Ludovic, regele Ungariei și al Poloniei. având ca sufragana episcopia din Przemisl. (Cf. Acta

patriarchatus Constantinopolitani, vol. I, p. 578; Xenopol, Istoria Rom. ed. I, p. 134 și 239; Dlugosz, Historia Polonica Lib. X, col. 16.)

Halifax, (pron. hellifex), 1) *H., oraș* (comitat) în partea nord-estică a Angliei, 94,774 loc.; mare industrie de lânărie. Până la 1888 aparținea la Yorkshire.

2) *H., capitala* provinciei canadane în Noua Scoție la țărmul sud-est., 38,556 loc. (1891); residența unui episcop anglican și a unui arhiepiscop rom.-catolic. Are universitate, citadelă, port, doc mare și comerț înfloritor.

Halifax, (pron. Hellifex), 1) *Sir George Savile, Marquis de H.*, om politic engl., n. 1630, renumitul orator al opoziției sub Carol II și Iacob II, a ajutat pe Wilhelm III la câștigarea tronului; † 1695. 2) *H., Charles Montague, conte de*, om politic engl., n. 1661, fiul contelui de Northumberland, 1688 membru al casei de jos, Whig, 1694—99 lord al tesaurului, 1700 peer; † 1715; a fost și poet.

Halima sau *O mie și una de nopți*, o colecțiune de povești populare, de origine arabă, îmbogățită cu alte povești orientale. E unul din cele mai curioase și mai răspândite monumente ale literaturii orientale; oglindesc viața Orientului cu moravurile sale desfrinate și sângeroase, cu oamenii săi visători și fanatici, cu sclavele și femeile sale corupte prin robie. Un împărat își ucidea totdeauna nevasta a doua și după nuntă, pentru că prima nevastă îi fusese necredincioasă. Cea din urmă, numită Halima, cere voie împăratului să-i spună mai întâiu o poveste; și trece din una în alta, până trec 1001 de nopți. Atunci împăratul o iartă și trăiește fericiți. Acesta e fondul. Interesul e în poveștile spuse. În Europa s'a răspândit prin o traducere franceză, făcută în 1704 de Galland, profesor de l. arabă la Collège de France, în Paris. La noi s'a introdus prin o traducere din grec. de Gheras. Gorjanu (1001 de nopți și 1001 de zile), și o altă traducere din germ. de I. Barac.

Halimodendron Fisch., (botan.) gen monotip din fam. Leguminoaselor-Papilionaceae, tribul Galegeae. Unica specie *H. argenteum* DC. cuprinde frumoși arbuști glabrii sau canescenti; frunzele abrupt-pinate, foliole mici, puține (2 până 3 părechi), sericeu-păroase și argintii; florile violacee, mari, axilare sau dispuse în fascicule la nodurile mai bătrâne; caliciul cu 5 dinți scurți este gibos în partea posterioară; fructul este un legumen stipitat, ovoid sau oblong, gros-coriaceu, obtus și foarte umflat, semințele puține sunt aproape reniforme. *H. argenteum* DC., singura specie cunoscută, crește în Asia rusească prin terenuri sărate; se cultivă însă foarte mult în Europa ca plantă decorativă. [Z. C. P.]

Haliotis, molusc gasteropod, prosobranchiu din familia haliotidelor. Cochila e în formă de ureche. 75 specii recente; comun pe țărmurile indice și australice.

Halip, *Grigoriu*, profesor și scriitor rom., n. 20 Sept. 1850 în Volcineț în Bucovina, a studiat agricultura în Altenburg din Ungaria 1871—1873, a fost numit îndată provisor adjunct administrativ la școala pentru agricultură din Cernăuți dela 1873—1883, și totodată și profesor acolo la catedra pentru istoria naturală matematică și fizică, în care ultimă calitate se

afă și astăzi (1899). Pe lângă această ocupație a mai predat 1880—1888, la școala pentru agricultură și la școala de învățători (pedagogii) învățământul pentru cultura vitelor și învățământul despre cultura plantelor. În 1877, 1889 până 1891 și 1893 a ținut pentru învățătorii sătesci cursuri suplimentare despre cultura plantelor și despre pomologie. Din 1887 începe propune încă și la seminarul clerical învățământul despre agricultură. 1881—1896 secretar la societatea pentru lăfșirea cunoștințelor folositoare »Amicul poporului« și colaborator la foaia ei publicată sub același titlu, precum și la grădina ei pentru aplicări practice; a fost unul dintre întemeietorii societății politice »Concordia« și secretar al ei până 1888. A publicat: Pomărițul rațional cu multe stampe și figuri. Cernăuți, 1883; Privire istorică asupra trecutului politic, social și național al Bucovinei. Cernăuți, 1886, împreună cu prof. I. Bumbac; Vinuri fabricate din poame, prelegere, 1891 și Vinuri din poame, 1895.

[Dr. I. G. Sbiara.]

Halisarca, gen de spongilă, a cărei corp e lipsit de schelet; formează singur familia *Myospongiilor*. (v. Spongiu.)

Halisaurieni, reptile fosile cari trăiau în mare.

Halkyon, pasere, v. Pescăruș.

Halkyone, v. Aleyone.

Hall, 1) oraș în districtul tirolez Innsbruck, lângă riul Inn și calea ferată Kufstein-Innsbruck. 5763 loc. (1890), saline, scalde de noroiu. La 10 km. spre nord e muntele Salzberg (1600 m.). 2) *Băile de H.*, târgușor în districtul austriac Steyr, punct de joncțiune al căii ferate Kremsthal-Steyrthal; 953 loc. (1890), izvoare sărate, cu conținut de brom și iod. 3) *Schwäbisch H.*, oraș în Württemberg. 9173 loc., biserica Sf. Mihail în stil gotic, saline, băi de sare, gimnasiu, școală reală. Odinioară oraș reg., a bătut primii creștari.

Hall, 1) *H. Marshall*, fiziolog, n. 1790 la Basford în Nottinghamshire, medic în Bridgewater, Nottingham și Londra; † 1857 în Brighton. A făcut cercetări cu ajutorul electricității la paralizii și lucrări fundamentale asupra mișcărilor reflexive. Scrieri: »On diagnosis«, »On the reflex-functions of the medulla oblongata and medulla spinalis«, »Lectures on the nervous system«. Cf. »Memoirs of M. H.« (1861). 2) *H., James*, geolog, n. 1811 în Hingham. Scr.: »Palaeontology of New-York«, (1847—74, 5 vol.); »Geology of Iowa«, (1858—60, 2 vol.). 3) *H., Charles Francis*, explorator nord-american, n. 1821 în New Hampshire, întreprinse mai multe expediții, cea din urmă 1871 (»Polarisexpeditione«) spre Smithsund, † 8 Nov. 1871 în canalul Robeson. Scr.: »Life among the Esquimaux«, (1864, 2 vol.).

Halle, 1) *H. an der Saale*, oraș în Prusia, districtul Merseburg, constă din orașul însuși și cinci suburbii, și din prediile Glaucha și Neumarkt; punct de joncțiune al căii ferate Berlin-Frankfurt. 116.304 loc. (1895); cetatea Maurițiu (mai înainte citadelă), edificii publice de ale statului, numeroase statue și monumente, universitate (intem. în 1694), *ășezămintele lui Franke*, cel mai mare institut de acest fel în bis. protestantă: școala latină, gimnasiu real, școale civile și de alt soi cu ca. 3000 școlari, institut biblic, mare bibliotecă, muzeu de arte și de științe naturale, etc.; tribunal, cameră comercială, bancă,

gimnasiu, școală reală superioară, institut de surdumuți, seminar de învățătoare, muzeu provincial, mari închisori, oficiu sup. montanistic, saline, librării, însemnate fabricații de mașinerii, rafinerie de zahăr. În apropiere se află scaldele *Wittekind*. H. ocure în documente mai târziu în 1046, a fost anexat la episcopatul de Magdeburg, apoi ca oraș al »Hansei« independent, la 1478 însă cucărit de arhiepiscopul, care a zidit cetatea Maurițiu; 1680 a trecut la Brandenburg, iar 1807—1814 aparținea la regatul Vestfaliei. 2) *H. în Vestfalia*, oraș în districtul prus. Minden, lângă calea ferată Brackwede-Osnabrück; 1758 loc. (1895).

Haller, familia de conți de *Hallerstein*, au venit din Nürnberg în Ungaria la sfârșitul secl. XV și începutul secl. XVI. 1) *H., Francisc*, general, ban al Croației, n. 24 Mart. 1796 la Sân-Paul, cott. Turda-Aries, † 5 Mart. 1875 la Viena. 2) *H., Gavriil I.*, n. 10 Maiu 1550, † 12 Iulie 1608. A trăit în timpul domniei Báthoresilor, și însuși a luat parte la victoriile lui Ștefan Báthory. Sub princip. Sigismund Rákóczi a fost căpitan suprem al Făgărașului și comite suprem al cott. Tërnavai mici. 3) *H., Gavriil II.*, n. 26 Sept. 1614, † pe eșafod în 1662. Și-a câștigat iubirea și încrederea atât a lui George Rákóczi I, cât și a lui G. Rákóczi II. În lupta dela Feneșul săsesc (1660) Turcii învingând pe Rákóczi, H. a fost trimis în tabăra lui Ali pașa pentru a cere îngăduirea contribuției de resboiu. Ali l-a primit foarte rău și l-a aruncat în prinoare, lăsând să-i ferece picioarele într'un fier greu de 63 punți. După ce H. a scăpat din prinoare și a ajuns la domnie Ioan Kemény, acesta încă l-a ținut lângă sine pentru a-și ridica popularitatea. Ajungând la domnie Apafy de asemenea a voit să-l câștige pe partea sa; dar fiindcă vedea în el un rival, s'a întrepris la marele vizir ca să-l repună. 4) *H., Gavriil IV.*, general și guvernator, † 1784. 5) *H., Ștefan II.*, după ce Ardealul a ajuns sub Austria, H. a fost unul din oamenii cei mai de încredere ai curții, ca consilier și președinte al consiliului guvernial. 6) *H., Ioan I.*, una din cele mai marcante figuri ale familiei H. Și-a eternizat numele nu numai în istoria politică, ci și în istoria literaturii. 7) *H., Petru I.*, primar al Sibiului, consilier reg. și comite al Șașilor, n. 1500 în Buda, † 12 Dec. 1570 în Sibiul. A luat parte în lupta dela Mohaciul. Ca unul din cei mai de încredere oameni ai lui Ferdinand, după desastrul dela Mohaciul este trimis în Ardeal comisar militar și se așează în Sibiul. Băile de aur și de sare i-au fost încredințate lui H. Continuă comerțul cu Muntenia și Moldova. A primit confesiunea evang. și a fost înmormântat în biserica evang. din Sibiul.

Halley, (pron. belli) *Edmund*, astronom, n. 29 Oct. 1656 în Haggerston la Londra. 1703 prof. în Oxford, 1720 astronom reg. în Greenwich (pron. Grünig), † acolo în 14 Ian. 1742. Pe insula St.-Helena a compus (1676) un registru al stelelor fixe ale semiglobului ceresc sudic, a definit mișcarea proprie a stelelor fixe, a fixat direcțiunea îndreptării acului magnetic spre diferite puncte ale pământului (1701 prima hartă mai mare a declinațiunii magnetice), a întreprins barometrul la măsurări de înălțime. »Tabulae astronomicae« 1749, 1750.

Hallstatt, târgușor în Austria de sus, districtul Gmunden (Salzkammergut) lângă lacul H. și calea ferată Steinach-Schärding, 789 loc. (1890); sărărie. Saramura din dealurile de sare este condusă în cea mai mare parte la Ischl și Ebensee.

Hălmagiu, (magh. *Nagy-Halmagy*), com. mică în Ung., cott. Arad, la pasul trecător în Transilvania. Apare în anale la 1439 deja ca opid cu fortăreață, ale cărei ruine se ved în vârful dealului Sortoc. Are 235 case cu 1041 loc., Români gr.-or. și gr.-cat., puțini Maghiari. Teritoriul e de 1727 jug. cat., muntos. Se cultivă industria de casă, de lemn, pomăritul, se prădesc vite frumose, tirgurile dela H. sânt vestite. Pe teritoriul comunei se află straturi de fier, mangan, aramă, plumb, zinc, ce fuseseră exploatate încă pe timpul Romanilor; a avut mine înfloritoare, dar dela 1848 toate zac în ruine. Pretură, jud. cercuală, oficiu protopopesic gr.-cat. și gr.-or., postă, stațiunea căii ferate. +

Hălmagiu, *protopresbiterat gr.-or. român*, în diec. Aradului, cu 45 parochii. **Hălmagiu**, *protopopiat gr.-cat.*, în diec. Lugosului, cu 6 parochii, 10 filiale; 748 suflete.

Halmosd, com. în Ung., cott. Selagiu, 1054 loc. Rom. gr.-cat. (1891); are 1 școală cu 125 școl. în școala de toate ăile și 37 în cea de repetițiune (1898).

Halochimia, (*grec.*) o parte a chimiei tehnice, tratează despre sarea comună.

Halogen, (*grec.*) care formează sare; elemente H. (*haloide*) sânt: chlor, brom, jod, fluor, cyan.

Halometru, cântar de sare.

Halophyte, (botan.) se numesc plantele cari cresc prin locurile sărate: țermul mărilor, al lacurilor și cursurilor de apă sărată, prin stepele sărate, pe lângă saline, salze. Ele au un port și o structură cu totul specială, datorită mediului unde trăiesc și mai sânt avute și în potasiu, dar mai ales în sodiu. Ca exemple de H. sânt dintre Chenopodiacee: *Salicornia*, *Salsola*, *Haloxylon*, *Suaeda*, ș. a. [S. Șt. R.]

Halorageae, (botan.) mică familie de plante dicotyle polypetale preponderant aquatice cu flori mici, adese incomplete, înrudită cu *Onagariaceae*. Răspândită pretutindenea pe suprafața globului în vr'o 80 specii; cuprinde noue genuri, dintre cari cităm ca mai importante: *Hippuris*, *Gunnera*, *Myriophyllum* și *Callitriche*. [A. Pr.]

Halos, (*grec.*) cerc în jurul soarelui sau a lunii cu diametru de 22°, de comun alb, uneori însă colorat. H. se produce prin refracțiunea luminii în cristalii de gheață din straturile superioare ale atmosferei. Pe lângă cercul amintit uneori se mai arată un al doilea cerc, de 46°, strălăit câte odată prin mai multe fașe de lumină. Fașele aceste sânt incolore și se produc prin reflexiunea luminii la suprafața cristallilor de gheață din aer. Locurile de strălăire ale fașelor cu cercul, câte odată sânt atât de luminoase, încât se par a lumina ca soarele sau luna, de unde și capătă numirea de sori sau lune secundari.

Halotrichita, mineral rar, varietate de aluminii și fier.

Haloxilin, substanță chimică explosivă, ce se compune din: 75 părți azotat de potasiu (salpetru), 15 părți de aschi, 8 părți cărbune de lemn și 2 părți de ferriyankaliu.

Hals, *Francisc*, pictor olandez, n. 1581 în Antwerpen, † 1666 în Haarlem; a avut o mare influință asupra dezvoltării picturii olandeze. A lucrat imagini și figuri pline de viață și de o caracteristică energetică.

Halske, *Ioan George*, inginer, n. 1814 în Hamburg, † 1890 în Berlin; cu W. Siemens a întemeiat în 1847 un institut pentru construirea telegrafelor.

Halta, loc de oprire între două stațiuni de cale ferată.

Haltere, (*grec.*) măciuca Grecilor ant., întrebuințată la exerciții de sărit. H. se numesc și aripile posterioare rudimentare în formă de măciucă ale Dipterele (v. ac.).

Haltrich, *Iosif*, etnolog sas, n. 1822 în Reghinul săs. (Trans.), † 1886, fost preot în Șaș. Scr. princ. despre Poveștile germ. ale Șașilor trans. și despre etnologia acestora.

Halucinațiune, un fenomen psihic sau cerebral, care are loc independent de simțuri și care consistă în senzațiuni, pe cari bolnavul crede că le simte, cu toate că nici un agent exterior nu lucrează materialmente asupra simțurilor sale (Esquirol). Deosebirea dintre H. și senzație se reduce în faptul, că pe când H. este o percepțiune fără obiect, ilusia este o interpretație falsă, greșită a senzațiilor percepute. H.-le au loc în dominiul tuturor senzațiunilor. După Kraft-Ebing H. se observă: în alienația mintală; în delirurile febrele; în boalele nervoase caracterizate printr'o exagerare a excitabilității nervoase centrale, ca histeria, epilepsia și corea; în constituțiunile nevropatice; în intoxicațiunile prin anumite substanțe, cari exagerează excitabilitatea centrelor sensoriale cerebrale (beladonă, opium, hașis, hioscyamină), după cum strichnina exagerează excitabilitatea centrelor spinale; în stările de anemie ale sistemului nervos (delirurile sensoriale provocate de insomnie, oboseli psihice sau fizice, inanitiune, de maladii grave, de emoragii considerabile, de onanie, etc.). În această categorie intră și H.-le și delirurile sensoriale ale naufragiaților, călătorilor, rătăcind prin deșerturi, cât și acelea ale anacoreților de odinioară. [N. Vaschide.]

Halurgia, (*grec.*) învățătura despre producțiunea sării comune.

Halva, v. Alva. — **Halvagi**, neguțatorul cel ce se ocupă a face sau a vinde H. — **Halvîa**, bomboană de formă lungăreașă făcută dintr'un amestec de nuci și zahăr.

Ham, (*Cham*), unul dintre cei trei fii ai lui Noe (v. ac.).

Ham, (pron. amm), oraș în Francia, departamentul Somme, 3254 loc. (1896), cu castel întărit, acum închisoare de stat. (1840—46) Ludovic Napoleon prisionier acolo. De aci numirea «Prisionierul dela Ham».

Hama, (odinioară *Hamat*), fortăreață în Syria, lângă Nabr el Asi (Orontes). 50,000 loc.

Hamac, pat format dintr'o bucată de pânză sau dintr'o rețea, și suspendat de extremități, ca să se poată balansa.

Hamada, platourile stâncoase ale Saharei.

Hamadan, oraș în provincia persică Irac-Adsmi, lângă munții Elvend, pe locul Ecbatanei de odinioară. 35,000 loc. Industrie de covoare; loc de peregrinagiu pentru Ovrei (inorm. lui Mardocheu și Ester).

Hamadryade, în mitol. grec. nimfele arborilor, cari deodată cu arborele se nasc și mor.

Hamal, (*arab.*), cel ce poartă greutatea. — Numele unei stele fixe de mărimea a doua (α) în constelațiunea berbecului.

Hamam, (*arab.*, corect *Hammâm* = baie caldă), în Turcia numele băilor publice.

Hamamelidaceae sau *Hamamelideae*, (botan.) familie de plante Dicotyledonate-polypetale, cuprinde vr'o 30 specii de arbori și arbuști glabrii sau pubescenti, răspândiți prin regiunile tropicale și subtropicale ale Asiei, Africii australe și Americii boreale, frunzele alterne, rar opuse, pețiolate, decidue sau persistente, simple sau palmatilobate; florile unisexuate sau hermafrodite, regulate sau neregulate mai adesea dispuse în capitule, mai rar în raceme sau spice; fructul este o capsulă lemnoasă. Această familie are vr'o 15 genuri, dintre cari menționăm: *Parrotia* C. A. Mey., *Fothergilla* L. f., *Hamamelis* L., *Bucklandia* Br., *Altingia* Noronha., *Liquidambar* L., etc. [Z. C. P.]

Hamann, Ioan George, scriitor filos., numit „Magul din Nord”, n. 1730 în Königsberg (Prusia), † 1788 în Münster. H. avu mare înfrînire asupra lui Herder și Goethe; scrierile lui sînt pline de idei unice în felul lor, dar sînt greu de înțeles. Ser. principale: „Sokratische Denkwürdigkeiten”, „Kreuzzüge des Philologen PAN”, „Aesthetica in nuce” ș. a. Opere ed. de Roth (1821—43, 8 vol.) Cf. Gildemeister, „H.-s Leben und Schriften”, (1857—73, 6 vol.); Petri, (1872—74, 4 vol.); Poel, (1874—76, 2 vol.); Claassen, (1885), Arnold, (1889).

Hamba, (magh. *Kakassalva*, germ. *Hahnback*), com. în Trans., cott. Sibiu, cu 816 loc. (1890), din cari 381 Români gr.-cat., restul Sași. Atât Românii cât și Sașii au câte o școală confesională.

Hambar, (*trc.*) *ambar* sau *grânar*, (v. ac.) magasiile unde se conservă și usucă produsele în boabe.

Hamburg, oraș liber și capitala unui mic stat cu același nume al confederațiunii germane. Supr. 76·65 km², iar cu statul împreună 413·17 km². E așezat la dreapta Elbei, la 120 km. departe de gură, pe brațul de nord. Se mărginește cu prov. Schleswig-Holstein și Hanovra. La 1895 avea 681,632 loc., dintre cari 17,308 Jidani, la 1897: 653,960 loc. Se compune din orașul vechiu (Altstadt) și nou (Neustadt, construit după marele incendiu dela 1842), apoi cartierul Sf. George, pe lacul Alster, Hammerbrook, St. Pauli (care face legătura cu Altona), Borgfelde, Hohenfelde, Hamm, Horn, Eilbæk, Wandsbek și Uhlenhorst; la vestul lacului Alster, Rotherbaum, Harverstedt și Eimsbüttel. Altona și Ottensen e o continuățiune. Nordul ținutului e undulat, acoperit de oarecare păduri, bine cultivat; sudul e mlăștinos, bine drenat și foarte fertil. Până la 1888 a fost portofranc, iar de atunci, prin adheșiunea la uniunea vamală, această calitate n'a mai ramas decât regiunii Graasbrook, Steinwerder și unei mici părți de pe malul drept al Elbei, precum și orașului Cuxhaven. Administrativ cuprinde trei orașe: Hamburg, Bergedorf și Cuxhaven, 15 suburbii și 37 de comune rurale. H. e oraș liber, cel mai mare al ligei hanseatice și intrat în confederațiune la 15 Maiu 1867. De oraș depinde un teritoriu dimprejur, câteva insule și câteva inclave împrăstiate în provinciile vecine.

După constituțiunea dela 13 Oct. 1879 puterea legislativă o are senatul cu burghezia, cea executivă numai senatul. În parlamentul german trimite trei deputați. Armată proprie nu mai are dela 1867, când s'a convenit ca imperiul să țină aci o garnisoană (reg. 75, 76 și 162).

E al treilea port din lume. Cele mai întinse relațiuni le are cu Anglia, Olanda, Belgia, Scandinavia, Rusia, Statele-Unite, Asia, Africa, America de sud, etc. La 1897 s'a exportat marfă de 2702 milioane mărci și s'a importat de 3213 milioane. Importul în tone (1 tonă = 1000 kg.) a fost pe mare 6.708,070, pe Elba 3.858,506; exportul pe mare 6.851,987, pe Elba 3.871,047 (1897 Alm. Gotha). Principalul client al H. e extremul Orient. Cele mai însemnate articole de comerț sînt cele alimentare (cereale, etc.), materiile prime importate și apoi exportate, și manufacturile. Acest comerț e susținut de nouă așezăminte comerciale, între cari banca statului. Venituri 77.769,167 mărci, chelt. 90.721,317 mărci, datoria statului 344.778,781 mărci (1898). Mișcare intelectuală mică.

A fost construit de Carol cel Mare la 808 ca fort contra Slavilor, Normanșilor și a altor păgâni. La 1072 fu ars de Slavi. La 1110 conții de Schauenburg-Holstein îl ocupară și din acest timp luă avînt. La 1189 deveni liber, iar în secolul următor (1241) încheie cu Lübeck și cu Brema cunoscuta alianță *hansa* și resistă Holsteinului și piraților. La 1510 sprijinit de împăratul Maximilian I fu declarat oraș imperial, calitate care nu i-se recunoscă decît la 1618. Nu fu atins de resboiul de 30 de ani, dar disidenții protestanți își fundară alături orașul Altona. La 1693 poporul resculat căpătă modificarea constituțiunii. Resboiul independenței Statelor-Unite și ocuparea Olandei de Francezi îi aduseră mare folos. Fu ocupat de Danezi la 1801 și la 1810 anexat imperiului francez. După căderea lui Napoleon I se constitui în stat independent și unit cu Lübeck, Brema și Frankfurt întră în confederațiunea germanică, în care se află și astăzi. [A. S.]

Hamei, *Hămei* sau *Hemei*, numiri populare ale plantei *Humulus Lupulus* L. (v. ac.)

Hamel, *Ludovic Ernest*, literat istoric și om politic francez, n. 2 Iul. 1826 la Paris, † 6 Ian. 1898. Licențiat în drept la 1848, la 1851 debuta cu „Les Derniers chants” (versuri). Senator al Seine-et-Oise (1892).

Hameln, 1) *cerc adm.* în districtul prus. Hanovera, 575·37 km², 52,031 loc. (1890). 2) *H., oraș*, capitala cercului H., la 40 km. spre sud-vest dela Hanovera, lângă riurile Hamel și Weser; 13,675 loc. (1890). Are 4 biserici, gimnasil, școală reală, școli superioare de fete, spital, oficiu silvanal, garnisoană, etc. și numeroase fabrici. Intemeierea orașului se atribuie Sf. Bonifaciu. În istoria resboaielor este însemnat prin lupta Svedezilor contra imperialiștilor (1633), cum și prin diferitele capitulațiuni din 1757, 1803 și 1806. La orașul H. se referă tradiția veche despre „prinzătorii de cloțani din H.” (*Rattenfänger von H.*), prelucrată de Goethe (1804), Simrock (1831), Müller von Königswinter (1856), Jul. Wolff (1875), Browning (poetizată), C. P. Berger (cantaletă), Friedrich Hofmann (operă, musica de Neader, 1879), Geissler (sinfonie), etc. Tradiția spune,

că sporindu-se foarte tare cloșanii în oraș, un vrăjitor s'a obligat să-i ducă pe toți în riul Weser cu ajutorul unui fluer fermecat. Aceasta s'a și întâmplat în 26 Iun. 1259, dar orașenii n'au voit să-i plătească suma, la care se obligaseră. Vrăjitorul, drept resbunare a luat un alt fluer și la sunetul acestuia toți băieții din oraș (130) au plecat după vrăjitor, care i-a dus la muntele Koppel în apropiere de oraș; muntele s'a deschis și vrăjitorul a intrat cu băieții cu tot, apoi muntele s'a închis iară. Numai un singur băiat, care întârziase, a ramas neînchis de munte și acesta a istorisit apoi cele întâmplate. Preste un anumit timp tradiția s'a modificat, susținând, că băieții au fost conduși de vrăjitor pe sub pământ până în Transilvania, unde au format o colonie germană. (Tradiția despre venirea Sasilor în Ardeal, cunoscută și la poporul român.) Cf. Meinardus, »Der hist. Kern der Hameler Rattenfängersage«, (Hannover, 1882); Sprenger, »Geschichte der Stadt H.«, prelucrată de Reitzenstein (Hannover, 1861), etc.

Hamerling, Robert, poet germ., n. 24 Mart. 1830 în Kirchberg (Austria infer.) din părinți sermani. A studiat în Viena și încă în vîrstă de 14—16 ani a scris mai multe piese dramatice. 1848 făcî și el parte din »legiunea academică«. Reîntors la studii, se ocupă cu științele naturale, filologia și filosofia. 1855 prof. gimn. în Triest. 1866 s'a retras la Graz, dedicându-se cu totul literaturii. 1857 (Triest) apărî cea dintîi colecțiune a poeziilor sale lirice. Dintre numeroasele sale lucrări relevăm: poema epică: »Ahasver in Rom« (Viena, 1866, edit. 14, 1884); tragedia »Danton und Robespierre« (Hamburg, 1871, edit. 4, 1877); romanul »Aspasia« (ib. 1875, edit. 3, 1884); comedia »Lord Lucifer« (ib. 1880); novela »Die Waldsängerin« (Berlin, 1880) și poema »Amor und Psyche« (Lipsca, 1882). A tradus poeziile lui Leopardi.

Hamilcar, Barca, vestit general cartaginez și părinte al lui Hannibal. H. sau *Fulgerul* se distinge prin eroismul său mai ales în noul resboiu din Sicilia, resboiu întîmplat între 241 și 225 și îndreptat contra Romei. Dînsul se bucură de o mare popularitate în patria sa, lucru ce a făcut să fie mult învidiat și chiar amestecat într'o afacere scandaluoasă din care însă a ieșit nepătat, putînd să probeze nevinovăția sa. După aceasta întîmplare e trimis să comande o expediție în Spania, unde după 9 ani moare în 228 a. Ch.

»**Hamilcar Barca**«, dramă originală românească de generalul Bengescu-Dabija, reprezentată pentru prima oară în București pe scena Teatrului Național în 1894. [Caion.]

Hamilton, 1) *cetate* în cott. scoțian Lanarc, 24,863 loc. (1891); cu palatul lui H.; 2) *cetate* cu port în provincia Ontario (Canada), 48,986 loc. (1891); 3) *cetate* în statul nord-american Ohio, 17,565 loc. (1891).

Hamilton, (pron. hemilt'n), cea mai veche și mai de frunte familie scoțiană, al cărei străbun H. Gilbert s'a așezat în Scoția pe la 1270. Membri mai marcanți: H., *James, lord*, distins în numeroase resboaie sub regii Iacob II și Iacob III, 1445 a luat de soție pe Maria, fca regelui Iacob I, primind ca zestre comițatul Arran. † 1479. H. *James conte Arran*, avînd rol însemnat în luptele pentru regim după moartea

regelui Iacob IV. H. *Patric*, vărul celui de mai sus. Călătorind în Germania, a făcut cunoștință cu Luther și cu Melancthon. Reîntors acasă a început să propoveduiască protestantismul, pentru care a murit moarte de martir, ars fiind pe rug în 1 Martie 1527. H. *James (IV), conte de Arran* ca om tiner a însoțit în Franția pe regele Iacob V. După moartea regelui, parlamentul, ca pe cel mai aproape îndreptățit la tron, l-a numit tutor al *Mariei Stuart* și guvernor al țerii. 1545 a renunțat la guvernare în favorul principilor Guise, pentru ce curtea franceză l-a recompensat cu rentă viageră și ducatul de Châtellherault. În luptele pentru tron după reîntoarcerea Mariei Stuart în Scoția, a fost până la fine spriginitor al reginei, pentru ce a trebuit să îndure multe persecuțiuni din partea puternicului conte Murray. † 1575. H. *James, duce*, conte de Cambridge, tovarăș de jocuri al regelui englez Carol I, cu care împreună și-a primit educația și cărui i-a ramas credincios până la moarte; a adunat în Scoția oaste, venind să scape pe Carol din mâinile conjuraților, dar a fost bătut de Cromwell la Preston și cădînd în prinsoare a fost decapitat în Londra (3 Martie 1649). Fratele acestuia, H. William Lanark, murind fără succesori, regele Carol II a dat ducatul H. contelui de Selkirk, *Douglas William*, bărbatul ficei Ana a ducelui decapitat. Douglas e protopărintele ramurei de aji a ducilor de H. H. *George*, lord, bărbat de stat englez, n. 17 Dec. 1845. La început soldat, dela 1868, ales în parlament, a ieșit din armată, 1874 secretar de stat substituit în India, 1876 vicepresident al consiliului secret și ministru instrucțiunii publice. 1880 cu retragerea lui Beaconsfield s'a retras și el și a intrat în opoziție. 1885 și 1886 prim-lordul admiralității în cabinetul lui Salisbury. 1892 venind la putere cabinetul Gladstone, a trebuit de nou să se retragă.

Hamilton, (pron. hemilt'n), 1) H., *Alexandru*, om de stat american, n. 1757 în Vestindia, unul dintre întemeietorii Uniunii; † 12 Iulie 1804 în duel. 2) H., *Emma Harte*, n. 1760. Zeița Hygieia a șarlatanului Graham, amanta lordului Carol Greville, cedată unchiului său, Sir Will. H., ambasador englez la Neapol, 1791 nevastă legitimă a acestuia, confidenta reginei Carolina de Neapol, în urmă amanta lui Nelson, ale cărui epistole le-a dat publicității (1815, 2 vol.); † 15 Ian. 1815 la Calais; eroina romanului »Favorita« al lui Dumas. 3) H. *James*, n. 1769 în Londra, † 31 Oct. 1831 în Dublin. Inventatorul metodei H. în instrucțiunea limbilor străine (întîiu copia verborum și numai după aceea regulile gramaticale.) 4) H., *Sir William*, filosof engl., n. 1788 în Glasgow, 1821 prof. în Edinburg; † 6 Maiu 1856. Representantul așa numitei școli scoțiane. Scr.: Discussions on philosophy and literature« (ed. III. 1866), »Lectures on metaphysics and logics« (ed. II. 1866). 5) H., *Sir William Rowan*, matematic, n. 1805 în Dublin, † ca profesor de astronomie în 2 Sept. 1865 în Dunsink. Inventatorul calculului quaternionic. Scr. principale: »Lectures on Quaternions« (1853), »Elements of Quaternions« (1866, în nemțese 1882 până 1884).

Hamingia, (și *Hamingja*), în mitol. nord-germ. e o Fylgiă (v. ac.) a vetrei familiare și a casei. Asemene unui genius sau lar familiaris.

Hamiti, seminție de popoare în nordul Africei. Patria H.-lor a fost Asia sud-vestică, de unde au emigrat în Africa cam prin secl. VIII a. Chr. Seminția H.-lor stă din trei ramuri: ramura *egiptică* (v. Rômet), cu poporul și limba vechilor egipteni, ramura *libică*, în vechime Libia și Numidia, acum numeroasele seminții Berber din nordul și vestul Africei, și ramura *etiopică*, cu numeroasele seminții din nordul Africei: Bogo, Saho, Agan, Falaşa, Dankali, Somali, Gallas, etc.

Hamlet, principe legendar al Danemarcei, amintit în cronicile vechi, mai ales în Saxon Gramaticul, și ajuns celebru ca erou al tragediei cu același titlu al lui Shakespeare, în care autorul atinge cele mai înalte chestiuni metafisice. O profundă și ingenioasă analiză critică a acestei drame filosofice a făcut-o Goethe în Wilhelm Meister.

Hamm, oraș în guvern. prus. Arnsberg, lângă Lippe, 28,589 loc. (1895); curte de apel, gimnasiu, proginasiu real; fabrici de sîrme și de fierării. Odinioară H. era fortăreață și capitala comitatului Mark.

Hammerfest, oraș norvegian, situat la 70° 40' lat. nord. pe insula Kvalø, cu 2238 loc. (1891); cel mai nordic oraș de pe pămînt.

Hammer-Purgstall, Iosif, *Baron de*, orientalist, n. 9 Iunie 1774 în Graz, 1799—1806 funcționar la consulatul austro-ungar în Constantinople, dela 1816 consilier imp. în Viena, † 23 Nov. 1856. Scr. principale: »Geschichte des osmanischen Reiches«, (ed. 2, 4 vol., 1834—36); »Gemäldesaal moslim. Herrscher«, (1837—39, 6 vol.); »Gesch. der Chane der Krim«, (1856); »Geschichte der schönen Redekünste Persiens«, (1818); »Gesch. der osman. Dichtkunst«, (1836—38); »Litteraturgesch. der Araber«, (1850—57); etc.

Hampshire, (*Hants*) comitat în partea sud-estică a Angliei, 4200 km². cu 690,097 loc. (1891); capitala Winchester.

Hampton Court Palace, castel renumit în satul Hampton, lângă Thamisa spre vest dela Londra, zidit la 1515 de cardinalul Wolsey, donat apoi regelui Henric VIII; aici au locuit multă vreme regii Angliei. Renumită pinacotecă.

Hamsea, *Augustin*, archimandrit, directorul seminarului rom. ort. din Arad, n. 1849 în Rășnov (Trs.); a studiat teol. și dreptul în Sibiu și Buda-pesta. La 1875 a fost instituit profesor la inst. teol. din Arad, 1881 a fost ales asesor referent la senatul bisericesc al consistoriului din Arad. 1887 a fost instituit director al institutului pedag.-teol. din Arad, în care calitate funcționează și astăzi. La 1879 a intrat în tagma monachală în mănăstirea Hodoș-Bodrog și în același an a fost chirotonit întru ierodiacon și ieromonach. La 1891 a fost înaintat protosincel, iar la 1895, după ce a fost ales egumen al mănăstirii Hodoș-Bodrog, a fost înaintat la demnitatea de archimandrit. H. a lucrat și pe terenul literar ca redactor al revistei »Biserica și școala«.

Hamsi, pesce din familia Clupeidelor (Scumbrite); are o lungime de 15 cm.; trăiesc în Marea Mediterană, Marea Nordului, Baltică și Marea Neagră. Se aduce în consumație sărat în butoaie. [A.]

Hamster, v. Ciuriciu.

Han, ospătărie. — *Han*, Domnul Tătarilor, v. Chan.

Hanau, 1) *H.*, fost comitat german, desființat 1480. 2) *H.*, oraș în guvern. prus. Kassel, 27,655 loc. (1895); castel; însemnată industrie. 30 și 31 Oct. 1813 aici a învins Napoleon I pe Austriaci și Bavarezi.

Hancesci, sat în j. Bălților din Basarabia; se află așezat pe malul riulețului Camenca și este locuit de 127 familii țerănesco, cari posedă preste 1007 fălci de pămînt roditor. Mai există și un *tîrgușor H.*, în j. Chișineului, așezat pe riul Cogălnic, care posedă o poporație de preste 2500 loc., în majoritate agricultori, iar în minoritate Ovrei, mici negustori. La H. se fac iarmaroc și bălcuri.

Hâncu, *Mihalcea*, mare serdar de Orhei. Boier celebru în timpul domniei lui Duca Vodă la 1672, când »ridicatu-s'au, cum spune cronicarul Neculce, Hăncescii cu toți Orheenii și Lăpușnenii cu oaste asupra lui Duca, pentru uriciunea Grecilor ce adusesese...« H. întră la Iași cu serdarul Durac spre a ucide pe Grecii lui Duca, care fu silit să fugă din capitală în Valachia. Venind cu ajutor turcesc, trupele domnesci, comandate de hatmanul Alexandru Buhuș, bătută pe H. la Iepureni; iar acesta fu silit să fugă la Cazaci împreună cu partizanii săi. Această rescoală e descrisă pe larg de cronicarii Moldovei, și a ramas mult timp în amintirea poporului, care simpatiza cu boierul H. Alexandru Hașdeu descrie în mod romantic aventurile, luptele și moartea viteazului boier, într-o admirabilă năvel: »Domnia arnăutului«. Dela Mihalcea H. a ramas în popor dicătoarea: »Vodă da și H. ba!« ca o amintire despre revolta lui. [O. L.]

Händel, *Georg Fred.*, mare compositor germ., n. 23 Febr. 1685 în Halle, † 14 Apr. 1759 în Londra, unul din cele mai puternice genii musicale ce au produs timpurile moderne. Studii musicale începute de timpuriu și continuate la Berlin cu Giov. Bononcini și Atil. Ariosti desvoltară aptitudinile sale naturale, și în curînd H. e unul din cei dintîi organişti improvisatori ai timpului său. 1705 debutează cu opera *Almira*, la Hamburg, centrul musical prin excelență al Germaniei de atunci. Acestei opere îi urmară altele, cari însă nu avură decît un succes mediu și în cari H. de altmîntrelea nu apare decît ca imitator al stilului lui Keiser și Schutz. Mergînd însă după aceasta în Italia și studiînd aici arta măiestrilor italieni de a trata vocile, H. își modifică stilul, îl mlădiează oarecum, făcîndu-l mai strălucitor, mai ușor chiar, fără însă a-l subordona capriciilor, gustului și fantasiei cîntăreșilor, din partea cărora a întîmpinat totdeauna vii rezistențe. Nemulțămît de succesul obținut la reîntorcerea sa în patrie, H. întreprinde un voiaj în Anglia, unde mai târziu se și stabilește definitiv, cauza pentru care școala engleză îl revendică; originea și stilul său însă îl alipește fără îndoială la școala germană. H. a scris aproape 40 de partițiuni de opere. între cari se citează mai cu samă *Rinaldo* (1710) și *Radamisto* (1720); apoi o mare cantitate de musică de cameră și de biserică, vocală și instrumentală. Dar mai cu samă geniul său e fără seamăn în oratoriu, unde merge neconștient ridicându-se. *Ester* (1732), *Debora* (1733), *Saul* (1738), *Israel în Egipt* (1739), *Mesia*, capod'opera sa (1742), *Samson* (1743), *Iuda Macabeu* (1747), *Iosua* (1747), *Iefta*

(1751) sînt o serie de culmi neatînse, dintre cari unele și ași ridică entuziasme nedescrîptibile în lumea musicală engleză, și Mesia, începînd dela 1749 n'a fost an în care să nu fie executat la Londra cu o pompă neîntrecută. În America, la Boston, există o asociațiune, *Handel and Haydn Society*, fundată în 1815, cu scopul unic al producțiunii scrierilor acestor măiestri. Dar de sigur cel mai măreț monument ridicat în onoarea lui H. e colecțiunea operelor sale, 100 de volume, colecțiune publicată în Germania de *Händelgesellschaft* sub îngrijirea savantului musicograf german Chrysander (v. ac.). [T. C.]

Handicap, (engl., pron. hendichep), curse la cari pot participa cai de ori ce etate și calitate și la cari se admit favoruri pentru cei mai debili.

Händl, Jacob, supranumit *Gallus*, compositor germ. (n. 1550 în Krain, † 4 Iulie 1591 în Praga), unul din cei mai de valoare contemporani ai marilor Palestrina și Lassus, măiestru de capelă la Olmütz și la Praga. A scris un mare număr de compozițiuni corale pentru 4, 5, 6 sau 8 voci, dintre cari o bună parte au parvenit până la noi, atât în edițiuni originale cât și reproduse în diferite colecțiuni moderne. [T. C.]

Haner, 1) *H. Georg*, n. 1672 în Sighișoara. Trs.; 1736—1740 a fost episcop al bisericei evanghelice din Trs. Remarcabil ca scriitor teologic și istoriograf bisericesc. Scrierea sa principală e: *Historia ecclesiarum transsylvanicarum*. 2) *Haner, George Eremia*, fiul celui de mai înainte, n. 1707 în Cincul mare, Trs.; 1759 fû ales episcop evanghelic în Trs. S'a ocupat cu istoria Transilvaniei. Valoros e opul său: *Das königliche Siebenbürgen*, Erlangen 1763.

Hangar, la fortificațiuni nouă construcțiune ușoară de lemn sau metal, destinată de a adăposti oameni sau diferite materiale.

Hang-Ciu, capitala prov. chineze Ce-Kiang, lângă *sinul H.*, 700,000 loc., industrie de mătăsă și aurării.

Hangerli, Constantin, Domnul Munteniei (Nov. 1797 până Febr. 1799). Fusese numit în locul bătrînului Alex. Ipsilanti-Vodă prin stăruințele admiralului (căpitân-pașa) Chiuciuc-Husein, al cărui dragoman era, pentru ca ambii să poată potoli rescoala hoțului-pașă din Vidin, Pasvanoglu. Pentru ostirea turcească de 100 mii, ce încungiuase Vidinul, trebuind bani, H. începe nisce stoarceri ne mai pomenite. Cu bani capătă dela patriarhie desfacerea văcăritului, legat cu jurământ de sub Const. Mavrocordat, și în toiul iernei mumbășirii săi cad pe țeran, storcându-i, chinuindu-i și uciudându-i. H. a fost ucis pe drum și înlocuit cu Alex. Moruzi. [Aguiletti.]

Hângher, individ care se ocupă cu prinderea cânilor vagabunji prin oraș.

Hangö-Udd, oraș cu port la intrarea în *sinul finic*. 7 Aug. 1714 aci au învins Rușii pe Svedezi.

Hangu, *com. rur.* în Rom., j. Neamțu, situată între munți, ale căror piscurji sînt cele mai înalte din tot județul, și străbătută de riul Bistrița; *com.* numeră 4167 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și lemnăritul; 10 biserici și 2 școli primare. Pe teritoriul *com. H.* se află schitul cu același nume, zidit de Miron Barnovschi-Vodă; la 1649 hatmanul George, fratele lui Vasile Lupu-Vodă, l-a reparat, făcînd și un puternic zid împrejurul

schitului, cu turnuri înalte; la 1840 mitropolitul Veniamin Costachi a strămutat de aici pe toți călugării la mănăstirea Secu, aducînd în locul lor călugărițe. Tot pe teritoriul acestei *com.* se află masivul Ceahlău; în adâncimea pădurilor, ce se întind la poala acestui munte, se găsesc izvoare cu apă minerală feruginoasă.

Hangu, *grupă de munți*, în Rom., j. Neamțu, ce cuprinde toate ramurile, cari se prelungesc dela hotarul j.-lui Suceava, între cursul riului Cracău și podișele dela apusul riului Moldova și între riul Bistrița. Ramura principală se desfășură din fața satului Călugăreni.

Hângulesci, *com. rur.* în Rom., situată la hotarul j.-lui R.-Sărat către j. Putna, cu 966 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; *com.* are 1 biserică și 1 școală.

Hank, măsură engl. pentru tort, = 840 Yards tort de bumbac, 3000 Yards tort de in.

Hanka, Váceslav, slavist ceh (1791—1861). Activitatea lui științifică influențată de Dobrovský, este bogată, însă cam superficială. Ca bibliotecar al muzeului boem pricinui mult rău în colecțiunea manuscriselor, avînd mania de a schimonosi codicele cu nisce adause imitate. De numele lui H. este legată istoria unei serii întregi de falsificate cehe vechi, dintre cari manuscrisele așa numite de Grünberg și de Königshof sînt cele mai faimoase. (Biografia, de Legis-Glückselig, se află în alman. Libussa. Praga, 1852.)

Hankeou, oraș în prov. chineză Hupe, lângă *langcekiang*, 895,000 loc.; port convențional; comerț însemnat.

Hanley, oraș în Englitera, cu 54,946 loc., industrie de porțelan și fier.

Hanna, regiune fertilă în Moravia, 1550 km², traversată de râulețul H. și locuită de semînția cehă a *Hanacilor*.

Hannibal, numele mai multor generali cartaginezi, dintre cari H., n. 247 a. Chr., fiul lui Hamilcar Barcas, este unul din cei mai mari generali din istorie. Cartagina în urma păcii din 241 pierduse insulele din Marea Mediterană și era amenințată în existența ei de către Roma. Partidul democratic, în cap cu Hamilcar, căuta să creeze o armată și să găsească un sprijin în afară de Cartagina. Hamilcar, apoi ginerele său Hasdrubal, supuseră Spania. În 225 fû omorît Hasdrubal și armata proclamă în locul lui pe H. În 219 el atacă Saguntul, un oraș pus sub protecțiunea Romanilor. Urmează declararea războiului al doilea punic. H. execută un plan din cele mai îndrăznețe în istorie, trecu Pirineii, străbătu sudul Galiei, se feri cu dibăcie de generalii romani, ajunse la Alpi, pe cari îi trecu după greutatea foarte mari și se coborî în Italia, unde cu o armată mică bătă pe Romani la Ticinus, apoi nimici altă armată romană la Trebia. În anul următor 217 trecu Apeninii și distruse a treia armată romană (lacul Trasimen). Dictatorul roman Q. Fabius Maximus nu îndrăsnia să-l mai atace și H. devastă câmpiile și satele. În 216 se dete a patra bătălie la Cannae, unde cu o mică armată H. a învins pe Romani și i-a făcut să piardă 70,000 oameni. Toți se așteptau să-l vadă mergînd asupra Romei, H. nu putea însă comite greșeala să atace cu o mică armată o mare cetate, fiind și în lipsă de mașini de asediu. Planul lui era să se arete mai tare ca

Romanii și să atragă la sine pe Italicii, cari țineau cu Romanii numai de frică. Pe Romani îi bătău, însă Italicii nu trecură în partea lui, căci exploatarea cartagineză era mai grea ca cea romană. În urma luptei dela Cannae, Romanii se fereseră de lupte mari cu H., atacă însă pe cei cari țin cu el (Filip V al Macedoniei, Siracusa) și pedepsesc îngrozitor pe supușii lor, cari au îmbrățișat cauza Cartaginezului. În zadar H., ca să scape cetatea Capua încungiuată de Romani, face un marș teribil prin Italia până lângă Roma, încât până târziu mamele spăriau pe copii cu cuvintele: Hannibal ad portas (H. e la poartă), căci Romanii cuprinseseră Capua și o pedepsiră cu crușe. Părăsit de patrie, rău susținut de aliați, H. spera în fratele său Hasdrubal, care scăpase din Spania și preste Alpi îi aducea o mare armată. Hasdrubal pierdă însă la Metaurus armata și viața (207). H. se mai susține încă 4 ani în Italia așteptând zădărnice un ajutor, până ce Cartagina îl chiamă să o apere contra lui Scipio, căci Romanii dacă de H. erau învinși, în schimb mai pretutindeni erau învingători și în Africa amenințau Cartagina. La Zama 202 ținera armată a lui H. fu învinsă de Scipio. Se încheie pacea prin care Cartagina era redusă la o simplă cetate de comerț. H. primi pacea și începă a lucra pentru reînvierea patriei; restabili finanțele, reduse puterea aristocrației, care începă a-l pîrî la Roma. Când seoseau din Roma trimiși ca să-l ceară, el fugia din oraș la Antioh, regele Siriei (195), pe care îl îndemnă să înceapă războiul cu Romanii. Antioh nu știu să se folosească de omul pe care soartea îl trimisese, el fu bătut, și la încheierea păcii se obliga să dea pe H. Acesta fugi în Bitinia la Prusias, pe care-l îndemnă să atace pe aliatul Romanilor Eumenes din Pergam. Când și Prusias voia să-l dea Romanilor, H. luă otrava, pe care o purta la sine de mult timp pentru astfel de cazuri, și muri la 183. Scriitorii romani i-au atribuit defecte din ură națională.

Hanno, 1) *Hanno*, sufer (magistrat) cartaginez, care a întreprins o expediție maritimă pe coastele Africii dincolo de strîmtoarea Gibraltar, apoi a descris această călătorie și a pus-o într'un templu. Descripțiunea lui H. a ajuns până la noi într-o traducțiune grecească (*«Periplus»* lui H.). Ea este unul din cele mai vechi și mai autentice monumente de cunoștință în Geografie a celor vechi. S'a făcut cam pe la 500 a. Chr. și descrie coastele Africii până la Capul Verde. Face parte din colecțiunea *«Geographi graeci minores»*.

2) *Hanno*, general cartaginez bătut de Romani în primul război punic la Ecnomus 256.

3) *Hanno*, numit *«cel Mare»*, general bătut de mercenarii revoltați după primul război punic, pe cari i-a învins Hamilcar Barca. Din această pricină H. a fost inamicul de moarte al casei Barca. A fost pentru predarea lui Hannibal Romanilor și după războiul lui Hannibal a continuat de a fi capul partidei favorabile Romanilor.

Hanoi, (*Kepo*), capitala coloniei franceze Tonking, cu 150,000 loc.; industrie în dezvoltare, comerț însemnat.

Hanotaux, *Gavril*, istoric franc., n. 19 Nov. 1853 în Beaurevoir (Aisne), 1879 arhivar, 1892 director în ministerul de externe, 1894—95 și 1896—98 ministru de externe. Scr.: *«Henri*

Martin», (1885); *«Histoire du cardinal de Richelieu»*, (1893); *«L'affaire de Madagascar»*, (1896).

Hanovra, oraș în sudul provinciei H., a cărei capitală este. E pe stînga riului Leine, care de aci înainte e navigabil. Strade largi, monumente, bibliotecă, numeroase școli (una tehnică), societăți savante, camere de comerț, bănci, etc. Teren năsipos, fertil; $\frac{2}{3}$ din populațiune se ocupă cu industria și comerțul. Bumbăcării, țesătorii, turnătorii. Pop. 209,535 loc. (1895).

Orașul H. apără în istorie la 1163 ca sat. La 1223 veni în posesiunea lui Otto Copilul, fondatorul vechii linii de Braunschweig. Trecu prin mai multe posesiuni și la 1481 intră în liga hanseatică. La 1495 cădă în posesiunea ducelui Eric de Göttingen cel Bătrân, sub care se introduce protestantismul. La 1636 ducele George părăsi Celle și alese H. ca rezidență. Prin uniune personală fu unită cu Anglia la 1714, prin faptul că ducele ei fusese chemat la tronul Angliei. Astfel remase până la 1837. La 1866 fu ocupată de Prusia, cu care se uni apoi împreună cu tot regatul, rămânând capitala prov. Hanovra.

Hanovra, district al prov. Hanovra, cuprînd fostul principat de Calenberg, comitatul Hoya și Diepholz, între Braunschweig, Waldeck, Lippe-Detmold și Oldenburg. H. mai e și numele unei subdiviziuni a acestui district.

Hanovra, fost regat al Germaniei, acum provincie, între Marea Nordului, Holstein, Hamburg, Mecklenburg, Brandenburg, Saxonia prusiană, Braunschweig, prov. Saxonia, principatul Anhalt, Hessa-Nassau, Vestfalia, principatul Schaumburg-Lippe, Olanda, Oldenburg și Brema. E compus din trei părți aproape separate între dinsele. Teren năsipos, dar fertil, acoperit în sud de ramificațiunile Harz-ului. Dealurile ocupă 8000 km², turbierile 6500 km². Supr. 38,474 km²; pop. 2.422,000 loc. (1895).

E udată de Elba, Weser și Ems; sol canalizat și drenat. Provincia e esențial agricolă și produce mai ales seacă, grâu, orz, rapiță. Mare crescătoare de vite și pescărie. Cărbuni, asfalt, fier, plumb, zinc, cupru; exploatare minieră în Harz. Industria e dezvoltată în sud; turnătorii, mașinării, olării, substanțe chimice, zahăr, destilațiuni, berării, etc. Șase diviziuni administrative. Universitate în Göttingen, școală tehnică în H., de mine în Clausthal, de arhitectură, de silvicultură, veterinară, obstetrică, navigațiune, etc. Suprema instanță judiciară e în Celle. Depinde de al 10 corp de armată, iar Stade de al 9.

Capitala Hanovra (v. ac.); orașe principale Münden, Göttingen, Clausthal, Einbeck, Hildesheim, Goslar, Hameln, Nienburg, Diepholz, Celle, Ulzen, Lüneburg, Harburg, Verden, Stade, Osna-brück, Lingen, Papenburg, Leer, Emden, Aurich, Wilhelmshaven.

Istorie. Înainte H. făcea parte din ducatul de Braunschweig. La 1267 și 1428 se desmembră provisoriu, iar la 1545 i-se atribuie ducelui de Lüneburg H. de astăzi. Nu avu să suferă în războiul de 30 ani. Până la 1698 ducii cari domniau își luau de capitală unii H., alții Lüneburg și se despărțiră și un ducat aparte, Calenberg, care la 1698 fu reunit cu H. La 1714 George Ludovic, elector de Lüneburg, se sui pe tronul Angliei, cu care remase unită până la 1837. În războiul de 7 ani fu aliată cu Frederic cel Mare, iar pe

urmă suferi loviturile continentului în locul Angliei. Fiind ocupat de Francezi la 1803, plăti acestora o indemnitate de resboiu. După aceasta fû dat Prusiei, apoi Vestfaliei, apoi în parte anexat Franciei. După 1815 luă titlul de regat, de unde până acum fusese electorat, și i-se mări teritoriul. Până la 1848 avură loc mișcări libere, între altele căderea contelui de Münster, care în congresul dela Viena (1815) reprezentase H., iar acum din Londra guverna la H. Certele interne continuau; Prusia tinea la prioritate în lumea germană, și în conflictul ei cu Austria reacționară, H. votă în dietă (1866) contra Prusiei. Consecuențele fură ocuparea capitalei de armata prusiană (17 Iunie 1866). Cu toată victoria dela Langensalza, prin tr. dela Praga remase anexată Prusiei, împreună cu Hessa-Nassau și Frankfurt.

[A. S.]

Hansa, societate, asociație, numire care a primit înțelesul de asociație comercială de prin secl. XII. Încă din 1000 exista în Londra o societate de comercianți germani din Colonia, iar mai târziu se întemeiază la Wisby (Gottland) și Novgorod. Cu timpul cetățile, din cari plecaseră comerțianții aceia, se uniră, spre a apăra pe naționalii lor și spre a întinde asupra tuturor concesiunile câștigate numai de una. Astfel în 1241 se unî Hamburg și Lübeck, apoi Lübeck și Rostock, Wismar, Stralsund, Greifswald, Colonia, Amsterdam, Münster, Brunsvig, Magdeburg, Hanovra, Brema, Danzig, Berlin, Breslau, Königsberg, Riga. Lübeck era capitala *Ligei hanseatice*, acolo se adunau delegații fiecărui oraș spre a discuta interesele comune. Liga avea armată de uscat și de apă, purta resboia și încheia pace. Ea păstra monopolul comerțului în mâinile ei. Nu se serviau de alte corăbii decât de ale lor, nu vindeau corăbii străinilor, nici nu-i împrumutau cu bani. În Livonia nimeni n'avea dreptul să învețe rusesc, dacă nu era din H. În străinătate comerțiantul n'avea voie să se însoare nici să cumpere proprietate. Cetățile vinovate față de ligă erau pedepsite cu excomunițiunea minoră (excludere din dietă) sau cu excomunițiunea majoră (excludere din ligă). Centrele comerțului ligei în afară erau: Bruges, unde se făcea schimbul cu produsele Flamanților și unde Venețienii aduceau mărfurile lor. Alte centre erau la Londra, la Bergen și la Novgorod. La Bergen aveau orașul lor cu 3000 de oameni, cari trăiau neînșurați și despărțiți de ceilalți, ca în mănăstire. În Anglia și în Rusia liga avea tot comerțul în mâinile ei. În Danemarca resturnă pe Waldemar IV (1368) și obținură dela consiliul de stat să nu aleagă vre-un rege fără voia ei. În Norvegia liga putea face foamete sau belșug. În Copenhaga, în Stockholm și în alte orașe avea comune cu primari germani. Gustav Wasa făcea, că în nord corăbele sînt marfă hanseată, și el a datorit pe a sa supărării comercianților din Lübeck contra regelui Danemarcei. Cucerirea Novgorodului de Ioan III, desființarea privilegiilor lor în Anglia de cătră Elisabeta (1598), formarea statelor puternice vecine și mai ales descoperirile geografice au dat o mare lovitură H. Orașele au ieșit din ligă unul câte unul. În ultimele timpuri mai purtau numele de orașe hanseatice numai Hamburg, Brema și Lübeck.

Hanság, mlaștină în Ung., spre est dela lacul Fertő, pe hotarul cott. Sopron și Moson. Se întinde în direcție vest-estică cam 50 km., iar în direcția nord-sudică lățimea cea mai mare îi este de 16 km. Întreg teritoriul este de 400 până 450 km². H. e partea cea mai joasă a Alföld-ului mic al Ungariei, cu înălțime de 119 m. preste nivelul mării. Trec prin ea râurile Ikva, Répce și Rábca, cari o alimentează cu apa necesară. Desecarea ei s'a încercat încă în secl. trecut, și prin tăierea câtorva canalelor a succedat a usca o bună parte, pe care acum se află înfloritoare puste Földsziget și Öntés. În 1777—80 s'a construit un dig dela Eszterháza până la Pomogy în lungime de 8 km., care și până azi e unicul drum de comunicație preste mlaștină între comitatele Sopron și Moson. 1892 s'a clădit calea ferată Pojon-Szombathely, care strătaie mlaștina în toată lungimea ei. Partea cea mai mare e acoperită de păduri (arini, mesteacăni, sălci, frasin); fauna bogată, pesci și păseri de apă în număr foarte mare. În vechime erau și multe lacuri, cari prin canalizare s'au desecat, între cari și lacul regal (Királytó), din care a fost prins în 15 Martie 1749 băiatul de 8 ani *Han Istók*, care cu viața lui amfibică a ramas și până azi enigmă pentru știință. Desecarea mlaștinei H. este în curs.

Hansen, 1) *H. Carol Frideric Sundt*, pictor norvegian, n. 30 Ian. 1841 în Stavanger; Pictură cu predilecție scene din viața poporului norvegian. 2) *H. Constantin*, pictor danez, n. 3 Nov. 1804 în Roma, † 29 Mart. 1880. Inițiatorul picturii monumentale daneze prin frescurile bisericii catedrale din Roeskild și ale universității din Copenhaga. 3) *H. Teofil, Baron*, architect danez, n. 1813 în Copenhaga, † 1891 în Viena, a clădit pe spesele baronului Sina universitatea din Atena. Dela 1884 prof. de arhitectură în Viena la academia artelor plastice. Numeroase edificii din Viena (arsenalul, bursa, parlamentul, academia) sînt opera dînsului.

Hanslick, Eduard, critic de musică, n. 11 Sept. 1825 în Praga, dela 1861 prof. de ist. muziceii la universitatea din Viena. Scr.: »Geschichte des Concertwesens in Wien«, (1869, 2 tom.); »Aus dem Concertsaal«, (1870); »Die moderne Oper«, (1875—76, 7 părți); »Concerte, componiști și virtuozii 1870—75«, (1886); »Vom mus. Schönen«, ș. a.

Hansom, (engl., pron. hensöm), droșcă neacoperită cu două roate și două ședuturi, cu loc pentru vizitii înapoia pasagerilor.

Hanswurst, (germ.) personagiu comic în comedia germ. dela secl. XVI până la Gottsched. (v. și Arlecchino.)

Hants, v. Hampshire.

Hanum, titlu de onoare turc. și pers. al femeilor distinte; orig. soțiile sultanului.

Hanusch, 1) *H., Ioan Ignățiu*, filosof și filolog ceh, n. 28 Nov. 1812 în Praga, † acolo 19 Maiu 1869. A studiat filosofia și drepturile. 1836—48 prof. de filosofie la univ. din Lemberg, 1849—52 prof. la univ. din Praga, unde ținea prelegeri și în limba cehă, și-a pierdut însă postul, și abia în 1860 e numit custode al bibliotecii universității din Praga. Scrierile sale filosofice, lucrute îndelungi pentru trebuințele școlare, reoglîndează influențaii Hegel. A scris și numeroase lucrări de istoria literaturii slave și a editat în extras operele filosofului ceh Toma Stitni.

Hao, măsură de bucate în Anam, = 28 l.

Haos, v. Chaos.

Hap, medicament în formă de globulețe. (v. și Hab.) **H. lui Blaud**, v. Blaud.

Hapale, gen de maimuțe din fam. Arctopithecilor (maimuțe cu ghiare). Cele mai însemnate specii sînt: *H. leonina*, *H. rosalia*, *H. oedipus*, *H. argentata*, *H. jacchus*, *H. penicillata*, *H. pygmaea*.

Haplocaule, (botan.) se ȋdic plantele angiosperme la cari axa de prima ordine (aceea ce iese direct din gemulă) se termină cu o floare, s. e. ca la Mac; dacă florile sînt purtate de axele de a doua, treia, n-generațiune, planta este *di-*, *tri-*, *n-caulă*.

Haplostemon, (botan.) se chiamă androceul format dintr'un singur verticil de stamine, egale în număr cu petalele și alterne cu ele, ca s. e. la *Viola* și la multe Dicotiledonate gamopetale.

Haraciu, tribut impus de Turci țerilor române, în epoca de decădere a acestora (secl. XVI). Data dela tractatele încheiate între Principate și Poartă, de Mircea cel Bătrân pentru Muntenia (1411) și de Bogdan Chiorul pentru Moldova (1511). Pe atunci însă avea sensul de *dar* (peșches) și consta din 3 mii galbeni pe an pentru Muntenia și 4 mii pentru Moldova. Când a luat caracterul de tribut, suma s'a mărit tot mai mult, fie prin cerințele Turcilor, fie prin ofertele benevole ale domnitorilor. Sub fanarioți *H.* atingea cifre înspăimântătoare. *H.* a durat până la resboiul pentru independență (1877—78). [Aguletti.]

Haraforas, popor, v. Alfuri.

Hărăiea, așezământ judiciar, v. Ferie.

Harakiri, (în l. chineză *Seppucū*) burtă spintecată. Modalitate de sinucidere în Japonia, obicei vechiu, tradițional, cassat de împăratul actual Mutso-Hito. În us numai la clasele sociale mai înalte, avea de scop să scape de rușinea executării pe delinquentul osândit la moarte. Sinucigașul își săvîrșea cu mare ceremonie spintecarea pântecelui, și în momentul când intestinele îi începeau să curgă afară, unul dintre cei mai buni amici, uneori fiul cel mai în vîrstă al lui, îi tăia capul cu spada. *H.* era și un fel de duel. Dacă ofensatul nu putea să-și ia satisfacție, în prezența ofensatorului își făcea harakiri, și ofensatorul, dacă nu voia să rămână mișel în ochii societății, trebuia să facă și el asemenea.

Haralambie, *Nic.*, general român, fost locotenent domnesc, n. 1835, intrat în armată la 1851 ca »iuncăr», ajunsese 1866 până la gradul de colonel, când s'a întemplat detronarea principelui Cuza, la care a contribuit. Dela 11 Febr. până 9 Maiu 1866 face parte împreună cu L. Catargiu și gener. Golescu din locotenența domnească, este Aug. 1866 până Febr. 1867 ministru de resboiu, apoi demisionează din armată, dar e rechemat în activitate pe timpul resboiului ruso-româno-turcesc 1877—78, când devine general de brigadă și se distinge în calitate de comandant al corpului de vest la atacul Smârdanului. De atunci s'a retras în viața privată.

Harald, numele mai multor regi din Danemarca [*H. Blatand*] (Dinte vînet), 940—986], din Engiltera și din Norvegia [*H. Harfagr* (Pîr frumos), 863—933].

Haram, (*arab.*) loc sau obiect substras dela folosire profană; în prima linie *H.* numesc Arabii

teritoriul sfînt dela Mecca; împreună cu Medina, ambele laolaltă: *Al-haramân* (al-haramein, adică: Ambele *H.*). Intre titlurile Sultanului turcesc e și »Apărătorul Haremei-ului». Locul bisericii din Ierusalim încă se numește *Al-H. al serif* (»nobilul *H.*). Cu *H.* este identic și cuvîntul *harem*, în sensul grecescului *gynaikaion*, adică acea parte a casei, în care nu fiecare poate intra. Sinonim: *harâm*, care în contrast cu *halâl* înseamnă, din punct de vedere religios, lucru oprit, s. e. beutura vinului, ori proprietatea altuia: *harâm*. De aci apoi, cel care înstrăinează-averea altuia, care fură și răpesc, e numit *harami*.

Haranga, (franc. harangue) cuvîntare solemnă; în sens fig. cuvîntare plicticoasă.

Harap, popor în sud dela Sahara între 10—12 grade de lătime, care stă pe o treaptă inferioară a dezvoltării spirituale. În limbagiu popular numirea de harap se dă tuturor negrilor din Africa.

Harar, (Harrar, Hurrur), ținut în Africa estică între golful Aden și prov. sud. ale Abessiniei, aparținător dela 1891 coloniei ital. Erythraea. Capitala *H.* cu 35—40,000 loc. însemnat punct comercial. Poporațiunea e un amestec de Arabi și Hamiți.

Harari, limbă semitică vorbită de poporațiunea din Harrar (20—30,000 loc.); prin influența limbii arabe și hamitice a suferit mari diformări; mai aproape stă această limbă de cea amharică.

Harastăș, com. mare în Trs., cott. Turda-Arieș, 1825 loc., din cari 493 Rom. împărțiți în 2 conf., 1317 Magh., 3 Germ., 1 Slovac și 11 de alte limbi.

Hărău, uliu (v. ac.).

Harburg, oraș în guvern. prus. Lüneburg, lângă Elba, 42,579 loc. (1895); castel; fabricație de gomăși oleu de palmieri; port, șantier, comerț.

Harbuz, pepene, v. Cucumis.

Hărciog, v. Ciurciu.

Harcourt, (pron. harcört) *William George Granville Vernon*, juriscultul și om de stat englez, n. 14 Oct. 1827. Unul dintre cei mai mari oratori. Aderent al lui Gladstone, a ținut mai multe puternice discursuri pentru Home-Rule, iar în contra casei lorților roștia veritabile filippice. *H.* a fost avocat în Londra, profesor în Cambridge (1869), »solicitor general» (procuror de coroană, proc. suprem), ministru de interne (1880) în primul cabinet al lui Gladstone, vîstiernic (cancelar al vîstieriei statului) în al treilea cabinet Gladstone (1886) și același în ultimul cabinet Gladstone (1892). Dela retragerea lui Gladstone (Iulie 1894) *H.* e conducătorul partidului guvernamental din camera deputaților. *H.* e autorul »Historicus» al epistolelor politice, publicate în Times, cari la timpul lor făcuseră mare senzație.

Hardenberg, 1) *H. Carol August*, principe, om de stat prusian, n. 1750 în Essenroda (Hanovra), 1810 cancelar, 1814 ridicat la rangul de principe, 1817 president al consiliului de stat. † 1822 în Genova. 2) *H., Frideric, von*, (pseudonim: *Novalis*) poet din școala romantică, n. 2 Maiu 1772 în Wiedersiedt (Mansfeld), † 25 Mart. 1801. Scr. mai însemnate: romanul »Heinrich von Ofterdingen» (ed. nouă 1876) și poesii de profund sentiment și spirit înalt.

Harduin, v. Arduin.

Harem, (*arab.*) în sens propriu înseamnă loc închis, în care nu e permisă intrarea, astfel curtea a doua a moscheelor mari, în casele de

locuit apartamentul femeilor. În sens figurat înseamnă nevastă, adică femeia ce pentru altul e noli me tangere și afară de soțul ei nu este îndreptățit nimenea nici barem s'o vadă, dacă nu e voalată. *H. agassi*, Aga haremului, păzitorul, care supraveghează femeia ori femeile din harem, le însoțește la preumblare și le apără de eventuale atacuri. (Cf. Haram și Serail.)

Hareng, v. Clupea harengus.

Haret, *Spîru*, bărbat politic și profesor rom., membru al acad. rom., n. 1851. doctor în matematică și licențiat în științele fisico-chimice dela Paris; dela 2 Oct. 1878 ocupă catedra de mecanica rațională și aplicată la universitatea din Bucuresci; secretar general al ministeriului instrucțiunii publice 1885—88; ministru al cultelor și instr. publ. 31 Mart. 1897 până 30 Mart. 1899. Ca ministru, H. a făcut însemnata reformă a legii învățământului secundar și superior. Publicații: Sur l'invariabilité des grands axes des orbites planétaires, 1878; Cercetări asupra părții financiare a proiectului de rescumpărare a căilor ferate, 1880; Cours de trigonometrie, 1887; Aritmetica elementară, 1888; Localele de școale primare, 1889; Chestiuni de învățământ, 1897.

Harfa sau *Arpă*, *Harpă*, unul din cele mai vechi și mai poetice instrumente musicale, a cărui principiu a ramas același din cea mai adâncă antichitate: coarde inegale în lungime puse în vibrațiune prin pișcare, fie direct de degete, fie prin ajutorul unui pleotru. Numărul coardelor și prin urmare extensiunea a variat cu timpul și locul; ceea ce n'a variat însă a fost forma, care în general a fost aceea a unui triunghi mai mult sau mai puțin regulat, două laturi servind pentru întinderea coardelor, a treia pentru susținerea lor. H. o găsim în stare rudimentară la popoarele cele mai primitive, mai mult sau mai puțin transformată la diferitele civilizațiuni ale antichității și perfecționată în cursul veacurilor; astăzi ocupă un loc de onoare atât în musica de cameră, cât și în orchestra de teatru sau de simfonie. Musica pentru H. se scrie pe două portative, ca cea de piano. Instrumentul prin excelență acompaniator, formele cele mai preferate, cari reușesc mai bine harpei, sînt: acordurile, cari sună bine în toate registrele și în toate nuanțele, și cari pot fi foarte întinse, bateriile și mai cu samă arpeggiile. Introdusă în orchestră ca instrumentul cel mai apt pentru alusiuni istorice, amintiri antice, pentru colorare locală în acțiuni petrecute în antichitate, mai târziu în acele petrecute în timpurile mai noi prin Scoția, Irlanda, țările nordului, prin romantism, H. începe a fi întrebuințată în toate scenele de visiuni poetice, de aparițiuni, de exaltațiune lirică și sfîrșesc prin a deveni un instrument obligator al orchestrei moderne, în care unii măiestri au întrebuințat-o în massă.

Harpa eolică sau *eoliandă*, e un aparat ce nu are comun cu H. decât numele. Constă dintr'o cutie mai mare sau mai mică, în care sînt întinse mai multe coarde de aceeași lungime acordate în unison. Expusă la acțiunea vîntului, un mic curent face să vibreze coardele, mai întău în unison, apoi, îndată ce curentul crește, sunetele variază, producînd acorduri, cari, dacă nu sînt tocmai musicale, nu sînt însă lipsite de farmec, și produc un efect straniu. Când sînt

dispușe mai multe de aceste aparate la distanțe apropiate, își respund producînd un efect foarte distractiv. Aceste aparate sînt întrebuințate mai cu samă în Anglia, prin grădini. Originea H. e. se suie departe, la Sf. Dunstan (secl. I) și chiar la regele David, care-și găsea inspirațiunile poetice sub influența armoniilor ceresci, ce în zori adierea zefirului scotea din H. sa suspendată la fereastă. Totuși inventator real pare a fi călugărul At. Kircher (secl. XVII). Se citează o H. e. gigantică construită cătră 1785 de abatele Gattoni la Como, ale cărei coarde, în număr de 15, nu aveau mai puțin de 100 m. lungime! Pope (1792), H. C. Kook (1800) perfecționară invențiunea lui Kircher. Pe principiu H.-ei eolice s'au cercat a se construi diferite instrumente musicale; sunetul produs de coarde vibrînd sub influența unui curent: *Anemocord*, *Piano eolic*, ș. a. În armoniu se dă acest nume unui joc oscilant. [T. C.]

Hargitta, munți, v. Arghita.

Hariclea Harioly, v. Darclee.

Hâring, *G. Wilhelm Heinrich*, romancier germ., cunoscut sub pseudonimul *Wilibald Alexis*, n. 29 Iunie 1798 în Breslau; a studiat științele jur. în Berlin și Breslau și a devenit auscultator în Berlin. Mai târziu se dedică cu totul literaturii. † 16 Dec. 1871 în Arnstadt. Activitatea literară și-o începă cu eposul idilic în hexametri »Die Treibjagd« (Berlin, 1820). A mai scris novele (Berlin, 1830—31, 4 vol. și ib. 1836, 2 vol.), piese dramatice (*Der Prinz von Pisa*, etc.), dar mai însemnate sînt romanele sale istorice. Operele sale complete apărură în 20 vol. Berlin, 1874.

Harkány, stațiune balneară în Ung., lângă Cincibiserici (Pécs), cu therme sulfurice (62°).

Harkort, *Friedrich Wilhelm*, mare industriaș germ., n. 22 Febr. 1793 în Harkorten (comitatul Mark), meritat pe terenul comunicațiunii de cale ferată, navigație și al asocierilor industriale; și scriitor poporan («Wahlkatechismus» 1852). Dela 1848 membru al adunării naționale, apoi până la 1872 membru al dietei; împreună cu Bokum-Dolffs a întemeiat partidul »Centru« din dieta germană.

Hârlău, com. urb. în Rom., j. Botoșani, situat pe colinele dealului Petrăria până în riul Bahlui și pe țărmul stîng al acestui riu pe loc șes, avînd o poziție pitorească; numărul locuitorilor e de 952 fam. sau 4196 sufl. (Dicț. geogr. 1895), între cari 300 fam. rom., 550 fam. evr. și 100 fam. de alte naționalități. Loc. se ocupă cu meseriile și comerțul, parte cu agricultura, cultura viilor și prăsierea vitelor. Aici este reședința subprefecturii pl. Coșula și a unei judecătoria de ocol, 3 biserici, 1 școală de băieți cu 4 institutori, 1 școală de fete cu 2 institutoare, 1 spital, care atîrnă de epitropia Sf. Spiridon din Iași, 1 farmacie, 1 birou telegrafo-postal și reșed. unei companii de dorobanți. Orașul H. are o deosebită importanță atât prin vechimea sa, cât și pentru că a fost cîtva timp a doua capitală a Moldovei. H. exista înainte de Stefan cel Mare, care își avea aci reședința sa de vară și zidi aici biserica Sf. George la 1487. Asemenea și Petru Rareș și-a avut reședința sa mai mult în H., zidind și el aici biserica Sf. Dimitrie. Radu Mihnea Vodă, după ce la 1624 a ars palatul domnesc din Iași, s'a mutat la H., unde a și murit; la 1650 orașul

a fost ars și prădat de Tătari și Cazaci; la 1687 de Tătari, la 1711 de Turci în timpul războiului cu Petru cel Mare al Rusiei; la 1834 H. a fost capitală de județ.

Hârleț, v. Casmaua.

Harlingen, (*Haarlingen*), oraș comercial în Olanda, lângă lacul Zuider, 10,296 loc. (1890); port mare.

Harmattan, vânt uscat, ce suflă de trei-patru ori în an din interiorul Africii, Senegambia și Sahara de vest, către Oceanul Atlantic. Se observă cu deosebire în lunile Dec., Ian. și Febr. Nori de praf îl însoțesc. E stricăcios vegetațiunii și sănătății oamenilor.

Harmenopol, *Const.*, celebru jurist și canonist grecesc, n. 1320 în Constantinopol, fû numit de regentul Ioan Cantacuzen președinte al curții supreme »Dromos« în etate numai de 30 ani. Mai târziu îl găsim în aceeași calitate la Tesalonica. A murit la Constantinopol între 1380 și 1383. Operele sale sînt un compendiu al legilor existente: Hexabiblon, cod civil. Această colecțiune de legi are și astăzi valoare în țările grecesci. Ea a servit atât lui Mateiu Basarab cât și lui Vasile Lupu pentru întocmirea pravelor lor: »Indreptarea legii sau Pravila cea mare«, tip. Tîrgoviște, 1652, și »Cartea românească de învățătura pravelor împărătesci«, tip. mănăstirea Trei-Ierarchi, 1646. A mai servit tot cu acelaș scop, dar cu modificări luate din obiceiul pămîntului, și încercării de legiuire scrisă a lui Alexandru Ipsilanti (1780). În genere sub fanarioți hexabiblonul lui H. a fost cu prisosință consultat și aplicat în principate. Epitome sacrorum canonum, cod bisericesc. Pe teren teologic a scris: De opinionibus haereticorum, și pe semne disertația contra Gr. Palamum. (Zachariae, Hist. juris graecorum. Heidelberg, 1839, pag. 78 uu.)

Harmodius și Aristogiton, doi tineri Atenieni cari au atentat la viața lui Hipias și Hiparch, fiii lui Pisistrate, în 514. Aristogiton fû facut prizonier și supus la cele mai crude suferințe, H. a fost imediat ucis. Mai târziu Atenienii socoteau ateuatutul acestor doi frați ca o faptă eroică, menită să libereze patria de tirania lui Hipias și Hiparch. Cetățenii Atenei le ridicară statue și îi serbătoriră ca pe nisce liberatori. [Caion.]

Harmonia, (armonia), în mit grec. copila plăcută a lui Ares cu Aphrodite; Zeus a dat-o de soție lui Apollon. Toți ȳei Olimpului au luat parte la ospet și au dăruit-o ca pe mireasă, iar musele i-au cântat imnul de nuntă. H. înseamnă legătură bună și precisă, iar după mitologie e legea supremă a ordinii naturale și morale a lumii; e bună înțelegerea între toate puterile naturale. (v. și Armonia.) [Atm.]

Harmotom, mineral, zeolit baritic, monoclinic, prezintă macle foarte caracteristice.

Harnack, Adolf, n. 1851, a fost profesor de istoria bisericească în Leipzig. E reprezentantul teologiei critice. A publicat mai multe opuri istorice.

Harnașament, (fr. harnachement), dichisul unui cal pentru a pute fi încălecat sau înhamat.

Háromszék, v. Treiscaune.

Harpa, v. Harfa.

Harpagon, eroul celebrei comedii a lui Molière, Avarul, tipul avariției, tip și nume inspirat au-

torului prin un pasagiul al comediei lui Plaut, Aulularia: Heu misero mihi! aurum mihi intus harpagatum est! (Nefericitul de mine! mi-s'a furat aurul!)

Harpalos, unul dintre căpitaniii lui Alexandru cel Mare, † 324 a. Chr., aparținea familiei prin-ciare Elmyotis, despoiate de Filip; om de încredere al lui Alexandru cel Mare, dar nu sciû să păstreze încrederea suveranului macedonian și la auđul venirii acestuia, H. fuge cu toată bogăția ce i-se încredințase.

Harpalos, astronom grec, a trăit pe la 480 a. Chr., s'a distins printr'o reformă a calendarului.

[Caion.]

Harpiliile, în mitol. grec. fetele lui Thaumias (fiul lui Pontos) cu Oceanida Electra; după unele mituri erau femei cu aripi și dela brâu în jos cu trup de pasere, iar după alte mituri paseri cu cap de om, dar foarte lacome; se numesc când două, când trei: Aello, Okypete și Podarge. Ele sboară preste ȳeri și mări, stau în serviciul ȳeilor, cari le trimit asupra muritorilor păcătoși, când vreau să-i pedepsească; așa Helios le-a trimis asupra lui Phineos, și când acesta voia să mănce, H. răpiau mâncările lui, și ce nu mai puteau mânca, le spurcau. H. simbolizează spiritele de viscol, cari s'au închipuit cu aripi, iar ca lacome sînt identice cu Halele sau Hăloasele din mit. română.

[Atm.]

Harpocrates, la Greci, (din *Harpechuti* la Egipteni), identic cu Horus, fiul lui Osiris cu Isis, când Osiris a fost în lumea de jos (v. Horus).

Harpocratiun, *Valerius*, gramatic alexandrin. A trăit probabil în secl. II. A redactat un dicționar, în care explică limba curială atică și pe cei ȳece oratori atici: »Lexicon decem oratorum graecorum«. Ediția cea mai bună de I. Bekker. (Berlin, 1833) și W. Bindorf (2 tom. Oxf. 1853).

Harpon, *arpon*, un fier de forna unei săgeți, lung de 60—90 cm., la un capet cu cârlig, iar de celalalt e legată o funie. H. se folosește la pescuirea balenelor și delfinilor.

Harrach, fam. nob. austriacă, dela 1627 ridicată la rangul de conte imperial. 1) *H. Carol*, n. 1570, † 1628, mareșal de curte. Fieele sale au fost măritate după Wallenstein și Terzky. 2) *H. Ferdinand Bonaventura*, n. 14 Iulie 1637, ambasador în Spania până la 1698 (»Mémoires et négociations secrètes« ed. de La Farre în Praga 1720), † 15 Iunie 1706. 3) *H. Ferdinand*, pictor, n. 27 Febr. 1832 în Rosnochau (Silesia sup.), a studiat în Weimar, trăiesce în Berlin. Dela 1873 membru al Academiei. Pictează cu predilecție scene din viața țerânească, tablouri de suȳet religioș și portrete.

Harrisburg, capitala statului nord-american Pennsylvania, 39,385 loc.; uzine de fier și oțel.

Harrison, (pron. harris'n). 1) *H. William Henry*, president al Statelor-Unite din America nordică, n. 9 Febr. 1773 în Virginia, 1811 ca general a raportat mai multe victorii asupra Englezilor; ca reprezentant al partidului Whig a fost ales president în 4 Martie 1841; † 4 Apr. același an. 2) *H. Benjamin*, president al Statelor-Unite, n. 20 Aug. 1833 în North-Bend (Ohio), nepotul lui William. 1860 referent la curtea de cassatie în Indiana, general în resb. civil, 1881—86 senator, 1889—93 president; acum profesor în San-Francisco.

Hârșă, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 6 căt. cu 1863 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari afară de agricultură se ocupă cu rotăria, dulgheria și pomăritul; com. are 5 biserici și 1 școală.

Hârșány, *Nagy-H.*, com. mică în Ung., cott. Baranya, cu 1243 loc., însemnată prin faptul, că pe coastele dealului, ce se ridică deasupra acestei comune, a înfrânt ducele Carol de Lotaringia pe Turci la 12 Aug. 1687.

Hârșesci, com. rur. în Rom., j. Argeș, compusă din sat. H. și Vlăscoți cu 1270 loc. (Dicț. geogr. 1888); are 3 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Hârșova, com. urb. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, situată pe malul drept al Dunării cu 2718 loc. (Dicț. geogr. 1897), între cari 1767 creștini ort. și 879 mohamedani, cari se ocupă cu agricultura, pescuitul, prăsirea vitelor și comerțul. Com. are port la Dunăre, de unde se exportă vite și cereale. Cultul numeră 1 biserică ort. și 2 geamii turcesci; instrucția câte o școală de băieți și de fete rom., și câte o școală bulgărească și turcească. H. este un loc de trecere preste Dunăre, acolo unde brațul Borcea se întrunește cu fluviul care se despică imediat în: *Dunărea veche* și *D. vapoarelor*. Malul drept înalt (84 m. la Kicin în josul H.) comandă pe cel stâng. Orașelul era încungiurat de o înșingătoare, ruinată aq. Pe la H. se trece de obicei Dunărea pentru a căde în dosul cetăților din nordul Dobrogei.

Harta, (*grec.*) reprezentarea suprafeței pământului sau a altui corp cereșc pe o materie oarecare, de ordinar pe hârștie, de unde se și derivă numele (lat. charta, ital., isp., portug. carta). După științe, ele se împart în H. geografice, etnografice, lingvistice, medicale, etc. Principalele însă și cele apărute întâiu sunt cele geografice. Ele reprezintă suprafețele reduse de un oarecare număr de ori. Lucrate pe o scară mai mică de 10000 li-se dă numele de *planuri*, iar de aci în sus H. Planiglobul sau mapamundul e tot o H., dar care reprezintă pământul în forma sa din spațiu. Trei sânt dificultățile facerii unei H.: sfericitatea pământului, accidentele suprafeței și reducțiunea pe plan. Prima o satisfacem prin proiecțiune, a doua prin mici virgule, cari să deo ochiului aparența cât mai apropiată a munților și văilor, a treia prin scară. Știința H.-lor se numește cartografie.

Cele mai vechi planuri și H. s'au găsit la Egipteni. Grecii le diceau *πίναξ*, Romanii *tabula*. În secl. VI a. Chr. Anaximandru din Milet reprezintă pământul încungiurat de ocean. Mulți alți filosofi pe urmă se ocupară de această știință. Prin măsurarea meridianului dela Syena (Egipt) se dădură elementele proiecțiunii. Iparh însemnă longitudinea și latitudinea și introduse proiecțiunea stereografică. Marele geograf al vechimei, Ptolemeu, duse departe cartografia. Intinderea imperiului roman necesită interesul acestei științe. Conuscuta *tabula Peutingeriana* e o copie a H. pe care M. Vipsaniu Agrippa a proiectat-o din ordinul lui August. După Romani conștințele geografice scădură. Creștinii puneau Ierusalimul în mijlocul pământului și nici Arabii nu prea ajunseră departe. Cu descoperirea compasului, la începutul secl. XIV, H. luă un subit avânt.

Meritul revine Italianilor; ei le lucrau pentru navigațiune și cu o mare exactitate. Spaniolii reprezentară mai ales America, iar Portughezii India. Între acestea renascerea aduse operele lui Ptolemeu, cari tot mai folosiră. În secl. XVI scoaseră H. și Germanii și Olandezii. La finele acestui secol Mercator făcu mare progres în H.-le marine, lucrându-le prin ceea ce numia el «proiecțiune». În secl. XVII astronomii francezi contribuiră la un mare progres al cartografiei. Asemenea în secl. XVIII; Delisle, Cassini de Thury, care scoase primă H. geometrică și topografică, D'Anville sânt nume cunoscute în această știință. Cuceririle imperiului francez fură alt progres al H.-lor. Astăzi foarte înaintată în cartografie e Germania cu renumitele atlase de Kiepert, Stieler, etc. [A. S.]

Harte sinoptice, în meteorologie H. ce reprezintăază tempestățile pe întreg teritoriul, unde se descarcă. Sânt foarte importante pentru studiul meteorologiei, căci pe baza lor se poate anunța timpul pe 2, 3 sau și mai multe zile înainte.

Harte, *Francisc Bret*, novelist american, n. 25 Aug. 1839 în Albany (New-York); 1854—71 în California, apoi consul în Germania și Englitera. Novelele lui, atrăgătoare prin nimerita împreunare a umorului cu patosul, sânt: «The luck of Roaring Camp», (1868); «The out casts of Pokerflat», (1869); «Echoes of the foot hills», poesii, (1874); «Two men of Sandy Bar», dramă. «Works», 1887—90, 7 vol.

Hartenau, v. Battenberg, Alex., princ. Bulgariei.

Harteneck, *Ioan Zabanius Sachs de H.*, fiul lui Isac Zabaniu, preot evangelic în Sibiu; n. 1664. Calitățile sale distinse l-au ridicat la cele mai însemnate pozițiuni ale poporului săsesc din Trans. 1695 primar al Sibiului, 1697 comite al Sasilor. Ca om de stat prevedător, H. s'a dedicat ideii de a feri Trans. de dominațiunea turcească și a b. alipi de Austria sub casa de Habsburg. Prin aceasta și-a atras ura nobilimii, a și cădut jertfă intrigelor acesteia. Fû executat 1703, sprijinită fiind sentința de moarte și pe viața sa privată pătată.

Hartford, capitala statului nordamerican Connecticut, 53,230 loc. (1890); fabrici de mașino și arme.

Hârștia, constă dintr'o păslă subțire de fibre vegetale, cari se produc din diferite materialuri. Cel mai bun material pentru fabricațiunea H.-ei sânt *sdrențele de in*; după cum însă consumul de H. a luat proporțiuni imense, au trebuit căutate și alte surrogate de sdrențe. Acestea sânt: 1) *paiele de cereale*, din cari se prepară cu deosebite H. de împachetat; 2) *spartul*, ce provine dela nisce plante selbatice, cunoscute sub numirea de esparto și se folosește mai ales de fabricanți englezi; 3) *cânepa*; 4) *lemnul* de plop, de brad alb, de melez, de teiu și de paltin, respective *celuloza* preparată din fibrele acestor soiuri de lemn; 5) fibrele de *jută* în amestec cu inul, cânepa și bambacul; 6) în America se întrebuintează și *bagassa* plantelor *Andropogon glycichylum* și *Sorghum saccharatum*. Pentru a se da H.-ei luciul sau culoare albă, se întrebuintează ca adaosuri o mulțime de substanțe anorganice, s. e. ghips și sulfat de bariu. Fabricațiunea H.-ei se face în două moduri: după metoda mai veche, la care predominesce lucrul

de mână (*H. de mână*), sau cu ajutorul mașinelor (*H. de mașină* sau *fără sfîrșit*). Mersul fabricațiunii: Sdreșele sortate se taie mărunt, se spală cu leșie de natriu și cu vapori de apă, apoi se aruncă într-o moară cu suluri, unde nisce cuite în formă de foarfeci le transformează în o massă fibroasă omogenă (pastă). Această massă de regulă trece de două ori printre aceste cuite. Dacă pasta e menită pentru *H. albă*, se înalbesce încă în moară. Substanțe de înălbire sînt: soluțiune de chlorură de calciu; lichidul lui Wilson (alaun și chlorură de calce); sarea lui Varrentrap (chlorură de zinc și chlorură de calce). Dacă se dorește o *H. de tot albă*, e necesar a se regula colorarea, adăugînd alte substanțe colorante; în-tocmai și dacă e a se da *H.-ei* o altă culoare. Apoi se gomează pasta cu soluțiune de cleiu, ce conține alaun; nu se gomează pasta menită pentru hârtie sugătoare sau de filtrat. Din pasta astfel preparată *H. de mână* se pregătesc astfel: Pasta, suspendată în apă, se întinde în strat subțire pe suprafața unei site fine; coala astfel pregătită se pune între nisce foi de postav, unde se tescuesce și se uscă. După structura sitei se poate obține *H. vergată* (papier a vergure, laid paper), care la lumină prezintă vîrghi translucide, sau *H. velin* (papier velin, velum paper) cu suprafață uniform grăunțoasă sau sadea. *H. de mașină* se produce după cum urmează: Pasta, amestecată cu apă, trece prin o mașină specială, care o curăță de noduri; de aici trece preste o sită fără sfîrșit, compusă din sîrmă fină de metal și care se mișcă uniform în direcțiune longitudinală și se scutură în laturi, prin ceea ce promovează filtrarea pastei, care apoi prin aer comprimat se curăță și mai mult de apă. De aici ajunge foaia fără sfîrșit pe o curea de pîslă fără sfîrșit și este condusă mai întăiu între două cilindre reci, cari îi dau *H.-ei* oarecare luciu, apoi între două cilindre calde, cari o uscă și mai bine. Înainte de a trece prin aceste cilindre, se poate conduce între suluri de sîrmă, cari îi dau apele sau vîrgele translucide. După gradul de fineță, după felul construcției și după întrebuintarea *H.-ei* se deosebesce: *H. de scris* și desemn, *H. de tipar*, *H. sugătoare*, *H. de împachetat*, cartoane, avînd fiecare mai multe sorte. În comerț se poate pune în foi lungi sau tăiată în coale. Cea mai fină *H. se produce din pânză de cânepă* sau in. Iaponezii produc din fibrele plantei Broussonetia papyrifera o *H. foarte elastică*, moale și tare ca pielea. *Descoperirea* *H.-ei* se atribuie Chinezilor, cari cu doi secoli a Chr. produceau *H. din fibre de lemn* după un metod foarte primitiv. Dela Chinezi au învățat fabricațiunea *H.-ei* (secl. VII și VIII d. Chr.) Iaponezii și alte popoare vecine, iar prin mijlocirea Tatarilor a ajuns la cunoscința Arabilor. Dar abia resboaiele cruciate au răspîndit-o și în apus (secl. XIII). Despre producțiunea și consumul de *H. dan* o iconă următoare cifre: În 1894 au fost în toată lumea 5000 fabrici de *H.*; singure fabricile din Germania lucrau cu 60,000 lucrători și au produs 600,000 tone. Cf. Ars. Vlaicu, Merceologia, 1895.

Hârtia-monetă, titluri de credit, cărora un act al guvernului le conferă calitatea de monetă. Trebuie însă să distingem *hârtia-monetă* (sau *moneta fiduciară*) de *moneta de hârtie*. Pro-

misiunile, cari constituiesc moneta de hârtie, sînt schimbabile la cererea purtătorului lor contra unor piese de aur sau de argint; purtătorul hârtiei-monete nu are drept la nici un schimb de asemenea natură. Moneta de hârtie este în mod liber acceptată sau refuzată în plăți; hârtia-monetă însă are curs silit. Când un guvern se găsește în lipsă de numerar, el dă curs silit unor bilete, cari iau astfel valoarea aurului și a argintului. În interiorul țerii, hârtia-monetă ar putea lua locul monetei metalice, dacă încrederea în guvern ar fi destul de mare; dacă ori ce guvern nu s'ar găsi expus la isпита de a abusa de acest mijloc spre a-și mări resursele; dacă contrafacerea biletelor ar fi mai puțin ușoară. În afară din țeară nu se pot pune servii însă de hârtia-monetă în cumpărături ce va mai considerabile. Hârtia-monetă a fost întrebuințată prin diversele state ale Europei în perioade mai mult sau mai puțin lungi și în dose diferite, deși rezultatele n'au fost nici odată tocmai satisfăcătoare. Cu privire la creațiunea monetei de hârtie, ea variază după țeri. V. și art. Banca (B. de emisiune, B. austro-ung. și B. naț. a Rom.), apoi art. Bancnota și Bilet.

Hârtibaciu, afluent al Cîbîului pe stînga, izvoresce în jur de Bărcuț în cott. Tîrnavei mari și curge pe șes larg, la început în direcție nord-vestică, apoi sud-vestică. Din sus de Bendorf intră pe teritoriul comitatului Sibiu și trecînd pe lângă Nocrichiu, Cornățel și Cașolt, din jos de Mohu se varsă în Cîbin. Percurge o distanță de 80 km.

Hartig, Francisc, conte, om de stat austr., n. 1789 în Dresda, 1830 guvernatorul Lombardiei, 1840—48 ministru liberal; † 1865. Scr.: Genesis d. Revolution in Oesterreich (ed. III 1851).

Hartlepool, oraș maritim în comitatul englez Durham, compus din *H. cu* 21,271 loc. și *Vest-H. cu* 42,710 loc. (1891); băi de mare; docuri mari, șantier.

Hartmann, 1) H., Alfred, scriitor germ., n. 1814 în Thunstetten (cant. Bern), a studiat științele jurid. la München, Heidelberg și Berlin, apoi se ocupă cu literatura, scriind romane și romanele.

2) **Hartmann, Moritz**, poet germ., n. 1821 în Duschnik (Boemia), a studiat în Praga și Viena. A avut o viață agitată, † 13 Maiu 1872 în Viena. Prima sa colecțiune de poezii e „Kelch und Schwert“, (Lipsca, 1845, ediț. 3, 1851). Afară de poezii a mai scris romane, epopea idilică: Adam und Eva, (Lipsca, 1851, edit. n. Stuttgart, 1866, etc.) și romane. Opere complete: Stuttgart, 1873—74 în 10 vol., iar poeziile separat ib. 1874.

3) **Hartmann, Robert**, antropolog și etnograf german, n. 1832 în Blankenburg (Harz) și † 1893 în Neu-Babelsberg; a studiat medicina și științele naturale. 1859—60 a făcut călătorii în nord-estul Africii și între 1867 și 1882 în cea mai mare parte a Europei. A scris: Die Völker Afrikas, 1879; Der Gorilla, 1881; Die menschenähnlichen Affen, 1883.

4) **Hartmann, Gustav**, scriitor germ., n. 1835 în Vechelde (Braunsch.), 1864 prof. de dreptul rom. în Basel, 1872 Freiburg, apoi Göttingen și dela 1885 în Tübingen.

5) **Hartmann, Karl Robert Eduard**, filosof germ., n. 1842. În sfera școlii lui Kant și stînd

pe punctul de vedere al filosofiei lui Schelling, în care el vede combinat idealismul lui Hegel cu voluntarismul lui Schopenhauer, H. a muncit spre a întemeia un sistem monistic, pe care el singur îl numește *Realism transcendental*. Vederile sale teoretice le-a depus în opul »Filosofia inconștientului«, (1869). Inconștientul, identic cu substanța lui Spinoza, cu eul lui Fichte și cu idea lui Hegel, are atributele: voință și reprezentare (idee), este ambele deodată, căci este real și ideal, alogic și logic, și lumea este urmare a antitezei dintre aceste două atribute. Deși lumea existentă este cea mai bună (optimism), totuși ar fi fost mai de preferit să nu existe (pesimism), ținta finală a dezvoltării în univers este învingerea voinței și reducerea ei la nevoință. În tipul acesta el combină pesimismul cu optimismul. Vederile morale și le-a expus în o altă scriere intitulată »Fenomenologia conștiinței morale«, (1878); cele asupra religiei în scrierea »Religiunea spiritului«, (1882), iar cele estetice în scrierea »Filosofia frumosului«, (1887). Afară de aceste a mai scris o mulțime de tractate mai mici. Cf. Ueberweg, *Geschichte d. Phil.* III. [Pl.]

Hârțog, v. Ciuriciu.

Harun al-Rașid, (H. cel drept), al cincilea în seria califilor Abasiți; ajunge la califat 786 în etate de 21—22 ani; om iubitor de științe, muzică și poezie, adună în curtea sa pe cei mai vestiți bărbați ai lumii mohamedane și face din Bagdad orașul cel mai înfloritor în Orient; în fam. Barmakiților (v. ac.) găsește bărbați de stat și comandanți destoinici, după delăturarea Barmakiților însă imperiul lui H. ajunge teatrul numeroaselor reșcoale civile. † 809. Memoria lui H. trăiește și azi în conștiința Mohamedanilor, cavalerismul și iubirea lui de dreptate e o temă de predilecțiune a basmelor orientale »O mie și una de nopți«.

Haruspex, o ceată de preoți la Etrusci, instituțiune religioasă care a trecut și la Roma. H. se ocupau cu divinațiunea numită haruspiciu (v. ac.). Ca preoții unei divinațiuni de origine romană erau Augures și divinațiunea acestora se numia augurium. [Atm.]

Haruspiciu, în mitol. etrusco-romană era în legătură cu arta de profeție și de expiere religioasă, și H. era explicarea tuturor minunilor extraordinare ale naturii, din cari s'a dedus sfatul și voința zeilor și mai ales explicarea fenomenelor ceresci și a fulgerului (v. Fulgurita) și a tunetului. [Atm.]

Harvey, (pron. harve), *William*, fiziolog engl., n. 1578 în Folkestone și † 1658 în Hampstead; prin descoperirea circulațiunii sângelui și prin cercetările sale asupra oului animalic a devenit întemeietorul fiziologiei moderne. A studiat medicina în Cambridge și Padua; 1615 prof. de anatomie în Londra. Descoperirea circulațiunii sângelui a publicat-o în scrierea sa »De motu cordis et sanguinis«, 1628, și a apărut-o în broșura »De circulatione sanguinis ad Riolanum«, 1649. Resultatul cercetărilor sale asupra reproducțiunii sunt depuse în scrierea »De generatione animalium«, 1651, și culminează în principiul său fiziologic »Omne animal ex ovo«.

Harz, masiv muntos al Germaniei, între Elba și Weser. Supr. 2030 km²., din cari 1180 Prusiei,

740 Braunschweig-ului și 110 Anhaltului. E un platou străbătut de văi, cuprinzând alte trei platouri mai mici: Clausthal, Andreasberg și Brocken (1140 m.); acesta împarte H. în *inferior* și *superior*. Masa principală e formată de culmea Auf dem Acker, cu piscul Hauskuhnerburg (810 m.) și Fastweg (860 m.). Devonianul inferior apare în H. superior în quarțite și gresii, iar în H. inferior în schisturi argiloase și grăunțoase; aci mai sunt și înălțimi granitice (Ramberg) și porfirice (Auerberg). Tot H. ține de terenul hercinian, devonian și carbonifer inferior, încunghurate de sedimente de carbonifer superior, triasic, permian și cretaceu. Principalul sunt rocele sedimentare, apoi cele eruptive. Rîurile sunt Bode, Selke, Wipper, Sorge, afluenți ai Elbei; Ilse, Ecker, Radau, Innerste, Söse, afluenți ai Weser-ului. Climă variabilă; regiune frumoasă, cu multe localități de vilegiatură, mult vizitată de străini. Pe platouri nu sunt mulți arbori; pădurile sunt formate obicinuitt din brazi, pini și fagi. În H. inferior se face mai multă agricultură, pe când în H. superior pășunile favorizează crescerea vitelor și industria laptelui. Un considerabil venit aduce și cultura canarilor, cari se cresc până la 35,000 pe an. Femeile câștigă cu împletitul și cu torsul. Bogăția ținutului însă o constituie minele de cupru, fier, argint și plumb. Populațiunea se compune din Franconieni sau Hessieni, Saxoni, Turingieni, Șvabi, Frisi și Flamanți, câte 50 pe km². În vechime l-au locuit Cheruscii, iar mai târziu a format limita între Franci și Saxoni. După dialectul său se vede că populațiunea din H. superior a venit din Erzgebirge, ceea ce s'a petrecut în secl. XVI. În H. inferior s'au format cu timpul mai multe teritorii dinastice, ai căror posesori se numiau în comun conți ai Harzului (Harzgrafen). În H. superior se întinseră ghelfii și fundară *districtul H.*, care la împărțirea țerii ghelfice fu împărțit și el. Așa numitul Comun-ion-Harz se derivă din ereditatea ducelui Frederic Ulric de Braunschweig, pe când celelalte șapte ducate de Braunschweig și Lüneburg, îndreptățite la moștenire, luară pădurile, minele și fabricile. Cu timpul fu preste tot împărțit prin moștenire așa cum se află astăzi. [A. S.]

Harzburg, sat în districtul Wolfenbüttel din Braunschweig, la 9 km. de Goslar (Harz), la dreapta rîului Radau, la 235 m. de înălțime. Pop. 2766 loc. (1890). Localitate de cură, foarte vizitată. Fundat de Enric IV la 1065. Saxonii îl dărimară, și Frederic I îl transformă în loc fortificat. După bătălia dela Mülberg (1547) trecu la Braunschweig.

Hașag, comună rurală în Trs., cott. Tîrnava mare, cu 1049 loc. Români și Germ.

Hașca, tîgia de pușcă; scorbura de brad.

Hașdeu și *Petricicu*, familie boierască din Moldoia, cunoscută încă din timpul lui Ștefan cel Mare, când trăia *Ștefan H.*, care avu de fiu pe *David*. Nepotul de fiu al acestuia era *Efrem Hașdeu*, 1630, boier însemnat, părcălab al cetății Hotin și care avea de soție pe nepoata lui Moise Movilă. Fiul acestuia: *Ștefan H.*, mare păharnic (1619—73) se înrudește cu familia pr. Petriceicu prin căsătoria sa cu Alexandra, sora lui Ștefan Vodă Petriceicu, care neavînd copii, adoptă pe copiii lui Ștefan și ai Alexandrei,

cari luară și numele de Petriceicu, anume: *Nicolae* și *George* din *Lupașcu Hașdeu*. Prin urmașii acestuia se continuă descendența actuală a familiei, anume prin *Stefan Dominic*, care avu fiu pe *Ioan*, acesta pe *Tadeu*, 1820. Fiii acestuia au fost: Tadeu, Alexandru și Boleslas. *Alexandru*, distins naturalist și scriitor. Fiul său este ultimul descendent al familiei: *Bogdan Petriceicu-H.*; n. 1836. [O. L.]

Hașdeu Tadeu-Petriceicu, poet român din Basarabia. Dcspre poeziile lui, scrise în polonesce, vorbește polonezul Bentkowschi în istoria literaturii sale.

Hașdeu Alexandru-Petriceicu, om învățat și scriitor distins, fiu al celui de mai sus, n. 1811 în Basarabia, † 1872. Își făcu studiile la universitatea din München și, întors la Chișineu, îmbrățișă cariera de avocat. El scrise: O idee despre filosofie ca știința vieții, (1830); Despre Grigorie Varsava Scovorada, filosof rus; Cântecce naționale române, cu note istorice; Discurs despre antica glorie a Moldovei; Dabijavodă, (1835), etc.

Bogdan-Petriceicu Hașdeu, istoric și filolog român, n. 16 Febr. 1836 în satul Cristinesci, aproape de Hotin în Basarabia, fiul lui Alexandru-Petriceicu Hașdeu. Studiile sale de drept și litere și-le făcu la universitatea din Kharkov, de unde ieși în 1854 licențiat în drept. În 1856, după ce își făcu armata în Rusia, trecu în Moldova, unde se lăpădă până și de botezul rusesc Tadeu, luându-și numele istoric de Bogdan. La 1857 fu numit membru al tribunalului din Cahul. În 1858 se duse în Iași, unde, numit profesor de istorie, fundează revista săptămânală *»România*», al cărei prim număr apărură în 1 Ian. 1859. Preste câteva luni însă *»România*» dispăre, dând locul altei reviste săptămânale: *»Foaia de istorie română*», tipărită tot cu litere cirilice. Scos din profesorat prin intrige, e chemat la București de către ministrul Odobescu — după recomandarea poetului Alexandri — și i-se dă postul de membru istoric la comisiunea mănăstirilor închinată. Înălțurat din acest post de un alt ministru, se întoarce la Iași și scoate în 1862 revista științifică și literară: *»Din Moldova*», care dela nr. 6 își schimbă numele în: *»Lumina*», și apărură în 19 numere. În precuvântarea ei se arată ortografia nouă, adoptată de revistă și înlocuirea literelor cirilice cu cele latine. În *Lumina* se află nuvela satirică: *Duduca-Mămuca*, pentru care a fost dat în judecată, ca atentator la moravurile publice, de către procurorul curții criminale, și în ziua de 3 Iunie 1863 achitat, pierdându-și însă postul de profesor. În 1864 se căsătorii cu d-șoara Faliu, Româncă dela Roșia Abrudului, al cărei frate pierise la 1848 în lupta cu Maghiarii, bătându-se la Vinț sub steagul lui popa Balint. Unicul fruct al acestei căsătorii fu *Iulia*. În 1864 publică sub titlul de: Studii critice asupra istoriei române, Luca Stroiici, părintele filologiei latino-române. În 1865 publică *Trei Ovrei*. În 1866 scoase în București foaia ilustrată și umoristică *»Satirul*», și studii asupra iudaismului: *Talmudul*, ca profesiune de credință a poporului israelit; *Industria națională și Industria străină*; *Industria ovreiască față cu principiul concurenței*. În 1867 publică *Resvan Vodă*, dramă istorică în 5 acte, în versuri, și ceva mai

târziu *Princesa Ruxandra*, dramă în prosă; *Trei crai dela resărit*, comedie de moravuri, pe lângă o mulțime de poezii ocazionale, istorice, sociale, precum și o traducere în versuri a lui Ovidiu.

Ales deputat la Bolgrad, în 1867 intră în politică și în 1869 fundează, împreună cu George Missail, foaia politică *»Traian*», urmată de *»Columna lui Traian*», foaie biseptămânală, politico-literară, cu deviza: Naționalism în democrație și democrație în naționalism. Serise Istoria toleranței religioase în România. Publică articole de economie națională, ca: *Ocele în România*; *Moșile statului român*; *Satul model*, aplicând pentru întâia oară principiile științei economice la Țeara-Românească. În timpul acesta Columna lui Traian se transformă din foaie politică în foaie literară, și începă publicarea *Istoriei critice a Românilor* din ambele Dacii în secl. XIV, operă de mare însemnătate, în care își concentrează toate cunoscințele și facultățile sale. Erudițiunea răspândită în ea; descoperirile istorice, cari o iluminează la fiecare pas; foarte multele restabiliri de texte; chipul cum se fixează pentru întâia dată în ea popoarele dunărene antice, cu 4—5000 de ani a. Chr.; mulțimea de legi istorice originale; etimologiile nenumărate ale orașelor și riurilor mari ale țerii; dovedile amănunțite, cari alcătuiesc superioritatea pământului românesc, cum era aurul nostru din vechime; mănăstirile vechi și legendele noastre, cercetate cu un lux extraordinar de isvoare; puterea de argumentare și prodigioasa asociație de idei ce se respiră în desfășurarea argumentelor; mulțimea de observații ingenioase, aruncate în cale, și tot atâtea comparații pline de lumină și responsuri la controverse, fac din lucrarea aceasta o lucrare excepțională nu numai în viața lui H., dar chiar în întreaga perioadă a renascerii noastre literare.

Dela istorie trecu la filologie. În 1878, când fu numit profesor de filologie la universitatea din București, dădu la lumină *Cuvinte din bătrâni*, cuprinzând în vol. I, limba română vorbită între anii 1550—1600, și în al doilea, cărțile populare ale Românilor în secl. XVI, în legătură cu literatura populară necrisă. În 1881, publică psaltirea românească dela 1577 a diaconului Coresi, cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ. În sfârșit în 1886, începă publicarea grandioasei sale lucrări *Etymologicum magnum Romaniae* (v. ac.), care face de asemenea dată în desvoltarea noastră intelectuală. Atât în istoria sa cât și în *Etymologicum magnum*, H. are marele merit de a ne fi dat, pentru întâia oară, adevărata concepție a caracterului românesc. Pe când învățații de mai înainte susțineau, trecând preste adevăruri științifice, că poporul român e în totul și în toate roman, H. dovedi că neamul românesc este un produs etnic ieșit din amestecul felurilor popoare cu cari el a venit în contact, dar că fondul specific al geniului nostru național este și rămâne roman, atât ca sânge cât și ca limbă.

Aceste două mari lucrări: *Istoria critică a Românilor* și *marele etimologic*, completate prin lucrări ulterioare, ca *Radu Negru*, se ridică la noi deasupra a tot ce s'a făcut în literatura științifică, și prin cele două însușiri de căpetenie ale lor, ca și ale întregii sale opere, ele imprimă două mari caractere fisionomiei lui Hașdeu: Prin

sentimentul de neamul și pământul românesc, aceste lucrări dau lui H. locul de șef al școlii naționaliste în literatura noastră științifică; prin originalitatea lor, prin descoperirile multiple și prin erudițiunea lor, ele îi dau caracterul celui mai puternic inițiator, și celui mai mare și mai fecund învățat, ce am avut noi în România dela Cantemir încôace. (Cf. N. Petrașcu: Scriitori români contemporani, vol. IV.)

Hășdău, Iulia B. P., poetă și scriitoare, fca eruditului Bogdan-Petriceicu H., n. la 2 Nov. 1869 în Bucuresci. † la 17 Sept. 1888 în Bucuresci. Fû o inteligință și un talent de o rară precocitate. La 12 ani sfîrșise cele 4 clase gimnaziale în liceul Sf. Sava, și continuă studiile umanitare în colegiul Sévigné din Paris; în 1886, în etate abia de 17 ani, pregătia licența în filosofie la facultatea de litere din capitala Franciei. Deși smulsă în floarea adolescenței, la 18 ani, de o nemiloasă moarte, Iulia H. a lăsat mai multe scrieri, tipărite prin îngrijirea părintelui său: Bourgeois d'avril, Rêves et fantaisies. Chevalerie, Confidences et canevas, Idille, Legendes, Buvez de l'eau, proverbe pentru teatru, și alte schițe și planuri de lucrări nesfîrșite. Scrierile sale, poezie și prosă, se disting prin înălțare de gândire, printr'o ferbinte dragoste de ideal, printr'un accent de sinceritate și printr'o delicateță de formă, însușiri cari îi dau un loc de onoare printre poeții francezi. (Cf. Ionescu Gion, Iulia H., Revista nouă.) [N. P.]

Hasdrubal, 1) H., general cartaginez în primul resboiu punic, bătut de Romani la Panormus (250) și condamnat la moarte în Cartagina.

2) H., ginerele lui Hamilcar Barcas și după moartea acestuia capul armatei în Spania. A întemeiat Cartagina nouă (Cartagena), a supus Spania până la Ebro și s'a obligat către Romani să nu treacă acest riu. A fost ucis de un Gal 221.

3) H., fiul lui Hamilcar Barcas, a purtat lupte în Spania și în 209 a putut ieși din Spania spre a duce armată fratelui său. Însă la Metaurus a fost bătut și ucis (207). Romanii au aruncat capul lui în lagărul lui Hannibal, care a vëcut astfel pierdută și ultima speranță de ajutor.

4) H., fiul lui Gisgon, împreună cu precedentul se luptă în Spania și câștigă marea victorie din 212, dar în 207 este bătut de Scipio și părăsește Spania. În 204 conduce resboiul contra lui Scipio, de care însă este surprins și bătut. Fiind și a doua oară bătut, Cartaginezii îl condamnă la moarte, îl fuge, revine însă și sub Hannibal se luptă la Zama. După încheierea păcii, vëdându-se amenințat de popor se refugiază în mormântul tatălui său, unde își ia viața prin otrăvă.

5) H. ultimul general al Cartaginezilor, bătut de Masinissa în 151, este condamnat la moarte și fuge, când Cartagina este amenințată de Romani revine însă și se luptă cu Romanii. Apără apoi cetatea cu țările, se retrage cu 900 în cetățuie și continuă lupta, dar când vede totul pierdut, merge și cere iertare învingătorului, pe când ceilalți îl blastemă și dau foc cetățuiei, iar soția sa își ucide copiii în vederea lui și se aruncă în flăcări blastemându-l. A murit rob în Italia.

Hase, Carol Aug., teolog protestant, n. 25 Aug. 1800 în Steinbach (Saxonia). A studiat în Lipsca și făcând parte din: »Burschenschaft» a fost în-

chis. Eliberat după 9 luni s'a stabilit în Lipsca și în 1830 fû numit profesor de teologie în Jena. În operele sale teologice a căutat să stabilească un compromis, o armonie între creștinism și ideile moderne, de aceea a fost mult combătut de către protestanții ortodoksi. A scris o mulțime de opere teologice, istorice și polemice.

Hasenauer, Carol de, architect, n. 1833 în Viena, membru al academiei din Viena și Berlin, † 1894. Lucrări: Museeal imp. și noul »Burgtheater» (început de Semper), apoi noul palat imperial (Hofburg) în Viena.

Hașfalău, (germ. *Teufelsdorf*, magh. *Héjjasfalva*), comună rur. în Trs., cott. Târnava mare, cu 1287 loc (1891) Rom. și Magh.; stațiune de cale ferată.

Hașiș, v. Cannabina.

Hasle, (*Hasli*), una din cele mai frumoase văi ale Elveției, prin care curge riul Aare până la lacul de Brienz; partea ei superioară e încadrată de Alpi bernici, partea infer. e șes.

Hașme, numele vulgar al plantei cultivate *Alium Ascalonicum* L. (v. ac.).

Hasner, Leopold, *cavaler de Artha*, om de stat austr., n. 1818 în Praga, 1849 prof. de științele politice tot acolo, 1865 prof. în Viena și membru în casa seniorilor, 1867—70 ministru de instrucție, creatorul legii despre învățământul popular, † 5 Iunie 1891 în Ischl. Scr.: »Grundlinien der Philosophie des Rechts und seiner Geschichte» (1851) și »System der polit. Ökonomie» 1860), »Denkwürdigkeiten», (1892).

Hässler, Joh. W., organist, pianist și compozitor de muzică pentru piano și orgă, german, n. 1747 în Erfurt, † 1822 în Moscova.

Hasta, ori ce armă compusă dintr'o bucată de fier fixată la o coadă de lemn, mai mult sau mai puțin lungă și destinată a tăia sau împunge, și chiar de a apuca pe inamic.

Hastings, oraș englez lângă Canal, cu 52,223 loc. (1891) și băi de mare. Aci a învins Wilhelm Cuceritorul pe regele Harald la 14 Oct. 1066.

Hatcetina, mineral, varietate rară de ozokerit (ceară minerală).

Hațeg, Munții Hațegului, o grupă de munți în Carpații transilvani sudici, spre sud dela Hațeg; se mărginesc spre sud și est cu văile Jiurilor, spre nord cu valea (șesul) Hațegului. Piscul cel mai înalt este *Vîrful Pelaga*, cel mai frumos *Rețezatul* (2477 m.) cu vîrful rețezat. Prin fundul văilor se află mai multe iezere (lacuri), precum lacul *Zănoaga*, *Negru*, lacurile *Gemine*, etc. Cel mai mare este lacul Zănoaga. Munții H. sînt acoperiți cu bogate păduri și locuri de pășune; sînt nelocuți, dar vara sînt împorofați de numeroase turme de oi. La poalele lor nordice se află pe o stîncă ruinele *cetății Colțului*.

Valea Hațegului, un mic șes în colțul sud-vestic al Transilvaniei, mărginit spre est cu munții Balomirului, spre vest cu munții Cemei, iar spre sud cu munții Hațegului. E udată de multe riulețe și pe la marginea ostică de riul Streiu. Șesul are formă ovală și e unul din cele mai frumoase șesuri ale Transilvaniei, cu locuri de reminiscențe istorice.

Din valea Hațegului duce în Bănat strîmtorea Poarta de fier, prin care a străbătut împăratul Traian cu oastea romană, venind asupra

capitalei Daciei, Sarmisegetusa, așezată la marginea vestică a văii Hațegului, la satul de ași Grădiște.

Hațeg, magh. *Hátszeg*, *orășel* în cottul Hunedoarei, așezat lângă riulețul Hațegului sau al Farcadinului, cu 2598 loc., dintre cari 1996 Români, 457 Maghiari și 145 Germani. Are târguri mari de vite. Între loc. sunt mulți meseriași. În H. se afla mai înainte o stațiune a stabulului regimentului I român de graniță. Aici este o școală populară română grănițerească (ași comunală), o școală de stat, judecătorească cercuală, pretură, etc., și reședința unui vicariat rom. gr.-cat. și a unui protopopiat rom. gr.-or.

Hațeg, *vicariat* rom. gr.-cat., de care se țin 26 parohii, cu 16,115 credincioși.

H., *protopopiat* rom. gr.-or., se compune din 46 parohii, cu 34,640 credincioși.

Hațeghan, *Dimitrie*, *Dr.*, distins juriconsult și orator bănățean, n. 1822 în com. Bărbosu, cott. Căras, † 1870 în Oravița; după ce a condus multă vreme cancelaria fer. Gozsdu pe la an. 1860 a devenit protopretor și mai apoi avocat renumit în Oravița. H. a lăsat și o fundațiune culturală la diecesa Caransebeșului.

„**Hațegana**“, *asociațiune de anticipațiune și credit* în Hațeg (Trans., cott. Hunedoarei), fondată la 1888. Capital social 23,100. (462 părți fundamentale à 50 fl.). De curând transformată în societate pe acțiuni cu cap. soc. de 100,000 cor.

Hathor, în mitol. egipteană ochiul ceriului; se pune alături de lui Horus (v. ac.) și trece în Isis (v. ac.). H. apare cu coarne de vacă și între ele cu discul soarelui, sau ca femeie cu coarne de vacă, sau e simbolisată prin o vacă. Astfel H. e dîna lunii, căci mai multe ține ale lunii sunt reprezentate în asemenea mod. Într'un papirus, descoperit mai târziu, se află șapte H. ca fete profețitoare de viitor; dar aceste s'au considerat ca Parcae (v. ac.). [Atm.]

Hatman, dregător în Moldova, după modelul luat dela Cazaci. Ființează încă de sub Alexandru cel Bun și avea pe lângă însărcinarea civilă de a fi mare portar de Suceava, și una militară, ispravnic peste toate oștile țerii. În Muntenia avu sinonim pe *Marele Spătar*. (v. ac.).

Hatna, comună rur. și parohie împreună cu Dermănești, Meriței și Merița, cu moșie boierească în căpit. și j. Sucevei în Bucovina; are 4215 loc. (4117 ort. or., 58 cat., 12 prot., 28 mos.), școală primară de 2 cl., stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Hattala, *Martin*, slavist ceh, de origine slovacă (n. 1821). Hirotonit în 1848, dela 1854 până 1891 profesor de slavistică la Praga. Scrierea sa „Grammatica linguae slovenicae“ (1850) a fixat regulile limbii literare a Slovacilor de ași pe baza dialectului de Zólyom. Afară de aceasta H. este cunoscut ca un apărător pasionat al autenticității manuscriselor de Grünberg și de Königshof.

Hatteria, un saurian, v. Rhynchocephalina.

Hatti-șerif, ordin imperial al sultanului Turciei, sau poruncă, pe care se află pusă iscălitura sa. **Hatti-humaiun**, ordin imperial turcesc sau decret, de aceeași natură ca hatti-șeriful.

Hatto I, arhiepiscop de Mainz (891—913), ca om de încredere al regelui Arnulf, tutor al minorului rege Ludovic Copilul și prin influența

sa asupra regelui Conrad I bărbat de mare însemnătate politică în Germania; H. a tradat regelui Ludovic pe contele Adalbert de Babenberg, care îl execută. La H. I, nu la arhiepiscopul H. II, (968—970), se referese povestea, după care el într'un timp de foamete dispuse să se ardă în o șură o mulțime de oameni săraci, pentru care crușime fû mâncat de șoareci în turnul șoarecilor dela Bingen, zidit de el în mijlocul Rinului, pentru a scăpa de năvala șoarecilor.

Hatvan, comună mare în Ung., cott. Heves, cu 6979 loc. Maghiari, cari se ocupă cu agricultura și prăsirea cailor; însemnat centru de căi ferate; fabrică de zahăr; castel. H. a fost odinioară cetate. Aci s'a ținut 1525 o dietă furtunoasă, care a ales palatin pe Verböczy.

Hatvani, *Emeric*, comandantul unei trupe de honveđi, în timpul când pertractările de împăciuire (6 Maiu 1849) curgeau între reprezentantul lui Kossuth, deputatul Dragoș, și între Românii de sub comanda lui Iancu. H. călcând armistițiul garantat de Kossuth, năvăleşce în Abrud, prinde mai mulți prefeți și tribuni, pe cari îi împuşcă, apoi pune la cale cel mai barbar terorism, spânzură, jefuiesce și spurcă, creșdend că astfel îi va înfrica și supune pe Români. După o luptă de 2 zile armata lui H. a fost învinsă și nimicită în 9 Maiu. În 16 Maiu H. intră a doua oară cu o trupă nouă în Abrud; de astădată a fost cu desăvîrșire nimicită armata lui; el însă a scăpat și atunci. După revoluție H. a emigrat în America. În 1850 l-a trimis Kossuth în Ungaria, ca să pregătească o nouă rescoală. A cutrierat țeara sub deosebite nume, a fost însă prins în Nogrăd și, precum se dice, supus la mari torturi; n'au putut însă storce nimic dela el, căci a preferat a se sinucide prin flămândire, decât să descopere pe complicitii săi. (Cf. „Biografia“ lui Iancu și a lui Dragoș de Iosif Sterca Șuluțiu.) [I. S. Ș.]

Hatzfeld, 1) *H., Melchior de, conte de Gleichen*, general împ., n. 1593 la Krottorf în Hessa, 1636 învins la Wittstock, 1638 învinge la Vlotho, 1645 învins și prins la Jankau, † 1658. 2) *H., Franz Ludwig, principe de*, n. 1756 în Viena, 1795 general prus., 1806 deținut de Napoleon în Berlin, eliberat prin soția sa, 1822 ambasador în Viena, † 1827. Fiul său *conte Maximilian de H.*, n. 1813, 1849 ambasador prus. în Paris, † 1859. 3) *H., Paul Melchior Hubert Gustav, conte de H.-Wildenburg*, om de stat germ., n. 1831, 1874 ministru al Germ. în Madrid, 1878 ambasador la Constantinople, 1882 secretarul ministeriului afacerilor externe, 1885 ambasador în Londra.

Hatzfeld, oraș, v. Jombolea.

Hauer, *Francisc cavalier de*, geolog și paleontolog germ., n. 1822 în Viena; 1849 consilier la institutul geologic, 1867 director al acestuia; 1885 intendant al muzeelor curții din Viena. Serieri: Harta geologică a Transilvaniei, 1861; Geologia Transilvaniei, 1863; Harta geologică a monarchiei austro-ungare, 1867—73.

Hauff, Wilhelm, literat germ., n. 29 Nov. 1802 în Stuttgart, a studiat teol. Ântăia sa lucrare: „Märchen-almanach auf das Jahr 1826“ (Stuttgart), care se continuă în anii următori, fû primită cu mare plăcere și 1883 ajunge în edit. 17. A scris și romane (Der Mann im Monde ib. 1827, Lichtenstein, ib. 1826, 3 vol.; Die Fantasien im

Bremer Ratskeller, ib. 1827, etc.) și romane (Die Bettlerin von Pont des Arts și Das Bild des Kaisers, etc.) Ediț. mai nouă a operelor sale de H. Fischer, Stuttgart, 1885, 6 vol.) † 18 Nov. 1827.

Hauk, *Minnie*, cântăreață, n. 1853 în New-York, dela 1868 în Europa, 1870—73 în Viena, 1875—77 la opera reg. din Berlin, ulterior numai ca oaspe. Căsătorită cu scriitorul Hesse-Wartegg. Excelează ca soubretă și în coloratură.

Hauke, *Moritz*, conte, general polon, n. 1775 în Saxonia, 1809—13 comandantul fortăreței polone Zamose, 1826 ministru de război polon. Omorât la începutul războiului din 29 Nov. 1830. Fica sa, *Iulia*, se căsătorii la 1851 cu principele Alexandru de Hessa.

Hauptmann, *Gerhart*, distins dramaturg german, n. 1862 în locul de cură Obersalsbrunn din Silesia, mai întâi era să se dedice agriculturii, apoi cercetează școala de arte din Breslau și mai târziu studiază la universitățile din Jena și Berlin; după o petrecere mai îndelungată în Italia (1883—84) și Elveția, se așează pe un timp oarecare în Berlin și după aceea se retrage la Schreiberhau în Riesengebirge, ocupându-se exclusiv cu literatura. H. e unul dintre cei mai talentați reprezentanți ai dramei moderne; el pătrunde în păturile cele mai întunecate, infecte și bolnave ale societății și arată realitatea în toată goliciunea și tristețea ei, în convingerea, că naturalismul poate să fie unica garanție pentru îndreptarea stărilor actuale decădute. Scr.: »Promethidenlos«, epopee, (1885); drame: »Vor Sonnenaufgang«, (1889); »Friedensfest«, (1890); »Einsame Menschen«, (1891); »Die Weber«, (1892); »Kollege Crampton«, (1892); »Der Bieberpelz«, (1893); »Hanneles«, (1894); »Die versunkene Glocke«, (1896); romane: »Der Apostel« și »Bahnwärter Thiel«, (1892). Un interesant și frumos studiu asupra lui H. a publicat »Familia« din 1893 (nr. 38).

Haushofer, 1) *H.*, *Carol*, mineralog, n. 1839 în München, 1868 prof. de mineralogie la politehnicul de acolo, † 8 Ian. 1895; și-a câștigat merite prin »Cristalografia« sa. Scr.: »Konstitution der Silikate«, (1875); »Mikroskopische Reaktionen«, (1885), etc. 2) *H.*, *Max*, economist și beletrist, fratele celui precedent, n. 23 Apr. 1840, dela 1868 prof. la politehnicul din München. Scr.: »Lehr- u. Handbuch der Statistik«, (2 ed., 1882); »Der moderne Sozialismus«, (1896); »Lebenskunst u. Lebensfragen«, (1897), etc.

Hausmanit, mineral, oxid de mangan, cristallizează în sistemul pătrat. Se găsește la Ilmenau, Pajsberg, etc.

Haussa, un district fertil în Africa centrală de nord (Sudan), între Niger și Bornu. Poporul *H.* este un popor mohamedan ce trăiește între Harapi și Berberi, și e prezentat ca inteligent, laborios și iubitor de industrie. *Limba H.* este cea mai sonoră, cea mai bogată și cea mai flexibilă în Sudan, de aceea ea e considerată ca limba comerțului pentru întreaga Africa de nord. Puternicul *imperiu H.* la începutul acestui secol a fost distrus prin seminția Fellata. Seikul Othman 1802 a întemeiat pe ruinele statului *H.* imperiul Fellata. Provincia din vest spre Niger a luat numirea Gvandu, cea din est Sokoto. Cea din urmă, sultanatul Sokoto cu Adamaua, are un teritoriu de 461,476 km².

cu 12.570,000 loc. Capitala Sokoto, în sud dela riul Niger, are 22,000 loc. și este orașul cel mai bine provizorat în Africa centrală. Residența sultanului este Vurno, cu 12,000 loc., 30 km. dela Sokoto în nord spre riul Rima (Niger).

Hausse, (franc., pron. hoss), urcarea prețului, a cursului, mai ales la efecte. Contr. Baisse (v. ac.). *Speculațiune à la H.* este speculațiune care urmărește urcarea prețurilor. *Haussier*, sau *Minneur*, în Englitera *Bull* (taur), cel ce speculează la *H.* Consorțiul de Haussier-i se numește *Mind*.

Haussionville, 1) *H.*, *Joseph Othenin Bernard de Cléron*, conte de, istoriograf franc., n. 27 Maiu 1809 în Paris, până 1848 în serviciu diplomatic, 1869 membru al Academ., 1878 senator, † 28 Maiu 1884. Scr.: »Histoire de la politique extérieure 1830—48«, (1850, 2 vol.); »Hist. de la réunion de la Lorraine à la France«, (2 ed. 1860, 4 vol.); »L'Eglise romaine et le premier Empire« (3 ed. 1870, 5 vol.); »Souvenirs« (4 ed. 1886), etc.

2) *H.*, *Gavril*, conte de, fiul celui prec., n. 21 Sept. 1843, până 1894 conducătorul partidului monarhistic în Franția, 1888 membru al Academiei; scr.: »Les établissements pénitentiaires en France et aux colonies«, (1875); »Études biographiques et littéraires«, (1879 și 1888); »Études sociales«, (1886 și 1895) ș. a.

Haustor, (botan.) sau *sugători*, sunt un fel de organe dela plante, cu rol de a lua din mediu alimentele organice. Forma lor, deși foarte variată, se poate reduce la aceea de tub închis la un capăt, simplu, mai rar ramificat, foarte asemenea tuburilor myceliale dela Ciuperci. Se întâlnesc *H.* la toate grupele de plante, mai des însă la Ciupercile parasite. La Muscinee sunt la periferia piciorului sporogonului; tot în același loc sunt la embrionii Pteridophytelor. La Fanerogame se întâlnesc la embrion, în timpul germinațiunii seminței, când el ia substanțele de rezervă din endosperm sau din cotiledoane; pe rădăcinile plantelor parasite și ale celor semiparasite. În locurile unde s. e. tulpina de *Cuscuta* se alipește de tulpina plantei oaspete (Trifoiu, Luțerna, Urzica, ș. a.), se produc nise umflături, dișe *prehaustori*, din interiorul cărora ies *H.*, ca nise tuburi ce se introduc în corpul plantei atacate până la fasciculele conducătoare, luând din liber substanțele organice sintetizate.

[S. Șt. R.]

Haut, (franc., pron. hot), înalt, tare. *Haute-finance*, bancherii de rangul prim. *Haute-volée* (de sbor înalt), societatea distinsă. *Haut-gout*, (pron. ho-gu) de gust picant.

Hautes-Alpes, (»Alpii superiori«), departament în partea sud-estică a Franței, 5642 km² și 113,229 loc. (1896); divizat în 3 arondismente. Capitala Gap. Lângă acesta se află depart. *Basses-Alpes* (Alpii inf.), 6987 km² și 118,142 loc. (1896); 5 arondismente. Capitala Digne.

Haut mal, (franc.) epilepsie (v. ac.).

Hauyn, mineral, sulfo-silicat de aluminiu și sodiu. Cristallizează în sistemul cubic; de culoare albastră. Frequent în roce eruptive basice, se găsește în munții Sonuna (Vesuv), Vulture etc.

Havana, (*Cristoval de la H.*), capitala insulei Cuba, cu 200,448 loc. (1887); port excelent, citadelă și 6 forturi; universitate; catedrală; șantier; fabricațiune de țigări; comerțu însemnat; se exportează tutun și țigări (1890 în va-

loare de 211,823 mille), zahăr, rum, miere, ceară. Portul H. e cercetat de numeroase vapoare.

Havas, *Agence*, (fr., pron. ajans ava), birou internațional pentru informațiuni telegrafice, cu sediul în Paris; stă sub influența guvernului franc. Înființat sub Ludovic Filip de Ch. Havas. († 1858).

Havat, numele turcesc al pescelui *Pleuronectes Rhombus*. v. *Avat*.

Havel, afluent (pe dreapta) al râului Elba, 356 km. lung, aproape întreg navigabil, formând un lanț de lacuri; prin canalul Tinow stă în legătură cu Odera, iar prin canalul Plaua cu Elba. Afluenți: Rhin, Dosse și Spree.

Havelock, (pron. hevloc), *Sir Henry*, general engl., n. 1795 în Durhamshire, luă parte la primul resboiu birmanic descriind lupta în »History of the Ava campaigns», 1839 la cel din Afganistan și publică »Narrative of the war of 1838—39» (2 vol.) precum și »Mémorial of the Afghan campaigns», 1843 și 1844 luptă vitejește în resboaiile contra Sikilor, 1856 în resboiul contra Persiei, bătău 1857 pe insurgenți sub Nana (Nena) Sahib la Fatihpur. † 25 Nov. 1857 lângă Lakhnau. După H. se numește și un fel de manta.

Havlicek, *Carol*, publicist ceh (1821—56). Simțul religios foarte profund și dorința fierbinte de a-și servi poporul, îl îndreptară la început către studii teologice, pe cari însă din pricina principiilor liberale și a sentimentului național trebuia să le părăsească. Se stabilă în urmă în Praga ca scriitor; afară de traduceri fu activ mai cu samă ca critic, întorcându-se în poezia unei literaturi pline de un patriotisme sentimental însuflețit, dar steril. Semioficioasele »Pražské noviny» (Gazeta de Praga), a căror redacțiune i-s-a încredințat în 1846, deveniră în mâinile sale un organ al deșteptării ideilor politice și naționale; o concepțiune limpede și un stil riguros și înflăcărat îl făceau un profet politic al națiunii sale. În 1848 remase credincios convingerii sale, și ajunse să stăpânească prin »Národní noviny» (Gazeta națională) sentimentele politice ale națiunii; ca deputat la Viena luptă pentru federalizarea Austriei, vădend în aceasta cel mai potrivit mijloc de apărare contra năisunțelor de predominare ale Nemților și Maghiarilor. Opozițiunea lui aprigă în contra constituțiunii octroate dela 1849 îi aduse persecuțiuni și suspendarea foi »Nár. noviny». În locul lor edită în Kuttenberg (ceh. Kutná Hora) foaia »Slovan» (Slavul) în dimensiuni mai modeste, propoveduind chiar sub cea mai aspră reacțiune principii liberale. Silat să-și suspendeze și foaia »Slovan», se retrase în viața privată (1851); îndată după aceasta însă fu arestat în timpul nopții și tirit la Brixen în Tirol, unde fu internat din motive politice. Exilul frânse puterile lui, și după ce și-a căpătat permisiunea de a se întoarce în Boemia, muri acolo de ofiică.

Havre, (*Le H.-de-Grâce*), oraș maritim fortificat în depart. franc. Sena infer., la gura râului Sena, cu 119,470 loc. (1896); port minunat; comerț însemnat; import de cafea, bumbac, țesături, piei, aramă. Arsenal mare; șantier; port de emigrare; băi de mare; industrie însemnată.

Havrilesi, v. *Găvrilesi*.

Hawaii, cea mai mare din insulele Sandwich; 11,046 km², 33,285 loc. (22,632 bărbați, 10,653

femei), câte 3 pe km². (1898); între 18°, 30' și 20°, 19' lat. nord. și 157°, 9' și 158°, 30' long. est. (Paris). Teren vulcanic, interior păduros; riu principal Weiraka. Pe un platou de 1200 m., se înalță Mauna Kea (muntele Alb), înalt de 4253 m., perpetuu acoperit de zăpadă, și Mauna Loa (muntele Mare), vulcan activ, înalt de 4194 m. Are puține locuri de ancorat. [A. S.]

Hawkins, *John*, (n. 1719 în Londra, † 1789), juriconsult și avocat englez, pasionat pentru muzică, unul din primii autori ce au întreprins scrierea unei istorii generale a muzicii: *General History of music*, op. tipărit în 5 vol. în 1776, fruct a 16 ani de muncă.

Hayden, (pron. hēden), *Ferdinand Vandever*, geolog, n. 1829 în Westfield (Massachusetts), 1865—72 prof. în Filadelfia, apoi ampoi la »Smithsonian Institution», scrută teritoriile vestice ale Americii de nord, descoperi regiunea gaisirilor pe la izvoarele Yellowstonului. † 1887 în Filadelfia. Are o mulțime de publicațiuni.

Haydn, *Franc. Josef*, celebru compozitor german, n. 1 Aprilie 1732 în Rohrau, † 31 Maiu 1809 în Viena. De mic copil arătă mari dispozițiuni pentru muzică și a fost luat ca sopran în corul dela Sf. Stefan din Viena, unde studiă cântul, piano și violina. Mai târziu primi consilii pentru compozițiune dela Porpora. Ca măiestru de capelă la Lukavec scrie primele sale quartete și simfonii, și dacă titlul de »tată al simfoniei moderne» e exagerat, nu e mai puțin adevărat, că nici unul din precursorii lui (Sammartini, Gossec, ș. a.) nu au știut să aplice mai bine ca el arta desvoltării în muzica de cameră și cea simfonică. Devenit în urmă măiestru de capelă a principelui Esterházy, H. se stabilă la Eisenstadt și aici scrie cea mai mare parte din compozițiunile lui. În 1790 capela fiind desființată, H. plecă la Londra, unde scrie între altele cele 12 simfonii numite engleze. Reîntors apoi în țeară, recăpătă postul său și, deși deja bătrân, produse cele două mai mari capod'opere ale sale: *Creațiunea* (*Die Schöpfung*, 1798) și *Anotimpii* (*Die vier Jahreszeiten*, 1801). Lista compozițiilor lui H. e enormă: 125 simfonii, 77 quartete, un mare număr de concerte pentru piano, violină, violoncel și alte diferite instrumente, 30 terțete pentru coarde și alte combinațiuni, 175 bucăți pentru bariton (instrument), 53 sonate pentru piano, 4 sonate pentru violină, oratorii, opere, 14 misse ș. a.

Fratele acestuia, *Joh. Mich. H.*, (n. 14 Sept. 1737 în Rohrau, † 10 Aug. 1806 în Salzburg), a scris asemenea mai multe simfonii, quartete, cantate, coruri, canoane și mai cu seamă muzică bisericească. Multe din acestea au fost publicate sub numele fratelui său. Ca profesor a numerat între elevi pe C. M. v. Weber și pe Reicha. [T. C.]

Haye, 1) *H.*, numele francez al orașului Haga. 2) *H. (La Haye-Descartes)*, oraș în depart. franc. Indre-et-Loire, cu 1786 loc. (1896); locul natal al lui Descartes.

Hayes, (pron. hēs), 1) *H., Rutherford Birchard*, president al Statelor-Unite din America de nord, n. 1822 în Delaware (Ohio), general în resboiul de secesiune, în mai multe rânduri guvernator în Ohio, 7 Nov. 1876 cu o majoritate însemnată ales president, funcționând

1877—81 în sens republican moderat. 2) *H., Isaak Israel*, explorator al polului nordic, n. 1832 în Chester (Pennsylvania), însoți 1853—55 ca medic expediția lui Kane și ajunse în o a doua călătorie până la Smithsund (1861) și de aci pe sâni până la 81° 35' lat. nordică; 1869 întreprinse o excursiune până la Grönlanda vest., † 1881 în New-York.

Haymerle, Henric Carol, baron, om de stat austr., n. 1828 în Viena, 1854 dragoman la Constantinopol, 1857 secretarul legațiunii în Atena, 1864 însărcinat de afaceri în Copenhaga, 1869 ministru plenipotențiar în Atena, 1872 în Haga, 1877 ambasador în Roma, 1878 reprezentantul Austriei la congresul din Berlin, 1879 ministru de externe; † 10 Oct. 1881 în Viena.

Haynald, Ludovic, episcop cat. al Trs. și mai pe urmă arhiepiscop de Kalocsa și cardinal, n. 1816 în Szécsény, cott. Nograd, † 1891; și-a făcut studiile gimn. în Vaț, Pesta și Strigon, studiile teologice le-a terminat în Viena, unde la 1841 luă doctoratul în teologie; a fost caplan în Buda și Pesta, profesor de teologie în Strigon, 1846 e numit secretar primațial, 1851 coadjutor cum jure succesoris pe lângă episcopul Nic. Kovács din Alba-Iulia, iar după moartea lui Kovács (1852) devine succesor al aceluia; la 1864 pentru ținuta sa politică e silit să abdică de episcopie și se retrage la Roma; 1867 este numit arhiepiscop de Kalocsa și la 1879 cardinal. H. atât ca episcop al Trans., cât și ca arhiepiscop de Kalocsa a avut un însemnat rol politic; aderent al uniunii Trans. cu Ung., la conferința naționalităților, ținută la 1861 în Alba-Iulia, ajunse în conflict cu mitropolitul Șulufiu, care expuse într-o vorbire memorabilă punctul de vedere al Românilor, stăruiind pentru recunoașterea individualității lor naționale, pentru drepturi și libertate națională. Ca arhiepiscop a fost mai mulți ani deiarândul vice-president și president al delegațiilor ung.; s'a ocupat și cu botanica și a jertfit milioane pentru scopuri culturale și filantropice.

Haynau, Iuliu Iacob, baron, general austr., n. 14 Oct. 1786 în Kassel, 1848 comandant în Verona, conduse cu noroc asediul dela Peschiera, cu o asprime fără margini susțină liniștea în Bergamo și Brescia și supuse Ferrara, din Maiu până Iulie 1848 comandant suprem în Ungaria; asaltul dela Győr, ocuparea Segedinului, luptele de pe lângă Tisa (9 Aug.), cari contribuira la cuprinderea Timișoarei, au fost opera lui H. Mare senzație și desaprobare a produs în țeară și străinătate executarea din 6 Oct. dela Pesta și Arad a celor mai de frunte conducători ai revoluțiunii maghiare. Ajuns în conflict cu ministerul, fu rechemat. † 14 Mart. 1853 în Viena.

Haz, (turc.) calitatea unei ființe sau lucru care denotă plăcere, bucurie, veselie, comicărie, ris. Se întrebuințează mai ales în formele: e cu H., sau are H., cu sensul de: e spiritual, comic, are sic. [Nigrim.]

Hazaqui, sultana favorită, care sprijinia la Poartă pe Petru Vodă Cercel (1583—85), atât din cauza darurilor, cu cari acesta o acoperea, cât mai ales din aceea a rivalității acestei princese ambițioase cu beglerbegul Greciei, care părea că voia să acapareze toată influența asupra sultanului. Prin stăruințele acestei sultane Cercel

fusesc scutit de o parte din datoria, rămasă asupra-i, dela detronatul Mihnea (140 mii scuzi). Tot ea inspiră lui Cercel gândul de a se prezenta la Constantinopol, ca să se desvinovățească de pîrile dușmanului lui, fără însă a fi ascultată de acesta, care fuge în Ardeal cu numeroase avuții (16 Apr. 1585).

Hazara, popor în partea nord-vestică a Afghanistanului, pe coborișurile nordice ale munților Hinducus; 195,000 suflete.

Hazard, (franc.) întâmplare. **Hazardare**, a risca într'un noroc, la întâmplare. (v. și Jocuri de noroc).

Hazna, visterie; cloacă. **Haznale transportabile**, culegerea excrementelor omenesci nu în haznale zidite, fixe, ci în butoaie sau cutii construite pentru acest scop, cari se golesc înainte de a fi pline cu desăvîrșire. V. Latrine.

Hb., pe rețete prescurtare pentru *herba*.

He —, v. și **E** —.

Hebe, (la Romani Juventas), în mitol. grec. fata lui Zeus (cu Hera), țină tinereței; avea oficiul să toarne nectar țăilor din Olimp. Mai târziu Zeus l-a făcut pe Ganimedes (v. ac.) păharnicul țăilor.

Hebe, numirea unei ape minerale alcalinominerale, al cărei izvor se află în Sângiorgiul-român (v. ac.) și care e adusă în comerț de o societate cu același nume. E folosită de afecțiunii catarale.

Hebel, Joh. P., scriitor popular german, n. 11 Maiu 1760 în Basel, a studiat la univ. din Erlangen teol. și a devenit preot. 1783 înv. la pedag. din Lörrach, apoi prof. la gimn. din Karlsruhe și 1808 direct. gimn. † 22 Sept. 1826 în Schwetzingen. În graiu provincial a scris: »Alemannische Gedichte« (Karlsruhe 1803, ediț. mai nouă de Behagel, Stuttgart, 1883). Operele complete ale lui H. apărură la Karlsruhe 1832 până 1834 în 8 vol. (ediț. de Wendt, Berlin, 1873, 2 vol.).

Hébert, 1) H., Jacques René, revoluționar fr., n. 1755 în Alençon, redactorul jurnalului »Le Père Duchesne«, în care provoacă poporul la acte de violență și la restornarea constituției. În urma întâmplărilor din 10 Aug. 1792 ales membru în consiliul revoluționar municipal, de vine conducătorul **Hébertiștilor**; la stăruințele lui H. biserică Notre-Dame f. prefăcută în un templu al rațiunii. În 24 Martie 1794 H. f. decapitat. Cf. Brunet, »Le Père Duchesne d'Hébert« (Paris 1857).

Hebetudo visus, (lat.) sinonim cu Asthenopia (v. ac.).

Hebler, Matia, 1555 paroch ev. în Sibiu, 1556 episcop al bis. săseșci. † 1571.

Hebra, Ferdinand cavalier de, medic german, n. 1816 în Brünn; a studiat medicina în Viena, unde s'a ocupat în deosebi cu dermatologia. 1849 prof. extr. și 1869 prof. ordinar la univ. din Viena. H. este adevăratul întemeietor al dermatologiei științifice. † 1880. Scrieri: Atlas der Hautkrankheiten, 1856—76; Lehrbuch der Hautkrankheiten (împroună cu Kaposi), 1872—76.

Hebraic, ce privește pe Ovrei (v. ac. și art. Iudaic).

Hebride, insule pe coasta occid. a Scoției, compuse din două grupe, internă și externă (outer- și inner-). Din preste 400 câte sînt, nu-s locuite de cît 90; principala e Lewis (1938 km²), cu

piscul Clesham (872 m.), apoi Nord Uist, South Uist, Benbecula, grupa Barra, cele șapte Flannan și izolata Saint-Kilda. Ele sunt stâncoase, de gneiss, fără arbori, cu puține pășuni și de un aspect desolat. La un loc au 7825 km². și 82.119 loc. (1887). Locuitorii sunt Gaeli (afară din cei din satul Ness [Lewis], cari sunt Scandinavi) și vorbesc vechea lor limbă. Cei din South Uist și Barra sunt catolici. Se ocupă cu pescăria, creșterea vitelor și oarecare agricultură. Clima e dulce, aerul umed; solul steril, nu e productiv decât o zecime. În Lewis e portul Stornoway. Se află multe monumente preistorice. Romanii le-au numit Hebudae; până în secl. IX se finură independente; Norvegienii fundară aici un regat. La 1266, după lupta dela Largs, fură ocupate de Scoția și la 1476 contele Athol le unî cu comitatul de Ross. În realitate, prin pozițiunea lor, ele fură totdeauna ca și independente. La 1748 dispărură șefii locali, luându-li-se drepturile printr'un vot al parlamentului. Astăzi sunt proprietatea unor duci, ca Argyll, Macleod, Macdonald, Campbell, etc. [A. S.]

Hebridele nouë, archipelag în Oceania, numit înainte și Cicladele nouë și arch. Quiros; între 14° 29' și 20° 4' lat. sudică și 164° și 168° long. estică (Paris). Sunt 37 de insule, între cari Ambrym, Annatom, Api, Aurora (Maivo), Blig, Erroman, (numită și Fatuna; ține de Caledonia nouă), Immox, Coromango, Mallicolo, Pentecôte (Araga), Sandwich (Efat), Espiritu Santo. Supr. 13.227 km², pop. 85.000 loc. negri papuași și slabi. Teren muntos, vulcani activi, păduri mari, vegetațiune oxuberantă, multe râuri, fertilitate. Trestie de zahăr, smochine, portocale, cartofi dulci; capre, porci, mulți șoareci; multe feluri de paseri, mulți pești. Climă rea. Au fost descoperite la 1606 de Ispaniolul Torres de Quiros, care le numi Espiritu Santo; la 1768 Bougainville descoperi și alte insule din archipelag și le dădu numele de Cicladele mari; după șase ani Cook le exploră și le schimbă numele în Hebride. [A. S.]

Hebron, (*Hebron*, *Evron*, arab. *El-Chalîl*), oraș vechiu în Palestina, spre sud dela Ierusalim, în II. s'a așezat odinioară Avraam; oarecare timp a fost și reședința lui David; 8—10.000 loc., cu mormintele patriarhilor și moschee frumoase.

Hebru, rîu în Tracia, v. Marița.

Hec —, *Heca* —, v. și *Hek* —, *Heka* —.

Hecht, *George*, fost primar al Sibiului. H. a comandat trupele Sasilor în lupta de pe Câmpul pânii contra Turcilor. Asemenea a bătut pe Musulmani 1493 în pasul Turnul-roșu. Pentru aceste servicii regele Vladislav I-a ridicat la rangul de cavalier.

Hecla, vulcan pe insula Islanda, 1557 m. înalt; dela 1845 are 5 eratare; erupțiunea ultimă la 1878.

Hectar, *ectar*, măsură de suprafață; egal 100 are (v. ac.). 100 H. dau un km².

Hectica, *oftica*, termen popular pentru tuberculoza (v. ac.) pulmonară.

Hecto —, (*grec.*) 100; folosit des în compozițiuni, mai ales în sistemul metric. *Hectogram*, 100 grame. *Hectolitru*, 100 litri. *Hectometru*, 100 metri.

Hectocotyle, braț reproducător metamorfozat al unor bărbați cephalopodi. La *Argonaut* se separă de corp, din cauza aceasta era considerat mai înainte ca vierme parasitar.

Hectograf, (*grec.*) aparat pentru multiplicarea manuscriptelor. H. constă din o massă de cleiu și glicerină, pe care apăsăm manuscriptul scris cu cerneală de anilînă. De pe copia negativă astfel formată se pot trage 80—100 de copii pozitive.

Hectowatt, unitate de măsură electrică practică ce corespunde la 100 Watts (v. ac.).

Hecuba, v. Hekabe.

Hedenbergita, mineral, piroxen monoclinic foarte bogat în fier. Se întâlnește la Tunaberg, Arendal, etc.

Hedeneș, la Persi după Zend-Avesta (scriptura sfântă a lui Zoroastru) grădina frumoasă, adevă paradisul sau raiul. H. la Maghiari: éden, în cărțile bisericesci edem. [Atm.]

Hedera L., (botan.) mic gen din fam. Araliaceae, cuprinde plante lemnoase cu tulpini înalte scandente (acățătoare); frunzele întregi, lobate sau pinaticompuse; are 2 specii, dintre cari una crește în regiunile temperate și subtropicale ale emisferei boreale, din insulele canarice până în Iaponia, iar cealaltă în Australia. Pe la noi crește prin păduri, pe stânci și pe ziduri umede *H. Helix* L., numită de popor Iedera, Iedera celor frumusele, Iedera dinelor. Această plantă se cultivă foarte mult ca plantă decorativă mai cu samă din cauza frumosașelor sale frunze coriace, lucitoare și totdeauna verzi; fructele sale sunt veninoase. [Z. C. P.]

Hederaceae, (botan.) sinonim Araliaceae (v. ac.).

Héderváry, familie veche nobiliară, care își are originea dela comitele *Hedrik*, imigrat în Ungaria din Carintia pe timpul regelui Géza II și numit palatin al țerii (1162). Conform Cronicei ilustrate și Cronicei lui Kézai, el și fratele său Wolfart ar fi ucis pe principele Csean. H. a fundat orașul Hédervár în comitatul Győr, dela care derivă numirea familiei H. Membrii mai însemnați: 1) *H., Saul*, sub regii Béla III și Emeric, episcop al Cenadului, 1183 cancelarul regelui Béla, † prin 1202. 2) *H., Paul*, a studiat la universitatea din Bologna, unde a îmbrăcat rassa călugărilor dominicani; reîntors în Ungaria a convertit la catolicism pe principele cuman Boris și supușii lui. 3) *H., Diomisu* (Vialca), în 1228, sub regele Andreiu II, tavernic, 1232 voievod al Transilvaniei; 1241, trimis de regele Béla IV în calea Tatarilor, a fost bătut și numai cu mare greu s'a putut refugia la Pesta cu rămășițele oastei. 4) *H., Laurențiu*, dela care își are originea familia *Ujlaky*. Dela aceasta se derivă și Nicolae *Kont* de H., decapitat în Buda sub regele Sigismund. (v. Kont). 5) *H., Desideriu*, 1330 oastea regelui Robert e crunt bătută de principele român Basarab, regele a scăpat numai schimbându-și hainele cu ale lui H., care moare în luptă. Drept recunoștință regele donează veduvei lui H. cetatea Siriei (Világos). 6) *H., Ladislav*, episcop de Agria. A luptat adeseori împotriva Cehilor, a a desvoltat mare zel pentru zidirea catedralei din Agria. † 1467. 7) *H., Laurențiu*, diplomat, palatin; 1430 însoțește pe regele Sigismund la dieta din Nürnberg; 1431 încheie în numele lui Sigismund alianță ofensivă și defensivă cu ducele de Milano; 1434 însoțește pe Sigismund la conciliul din Basel (Bâle). Ultimul membru al familiei H. a fost Catharina, fca lui H. Stefan, măritată după Ioan Vicay. După moartea ei

(1680) averea și numele familiei a trecut la familia *Vicay*, iar dela aceasta, conform testamentului lui Heder Vicay conte de Vica și de Hédervár, ultimul membru bărb. al familiei, și pe baza concesiunii preainalte, contele *Carol Khuen* (banul de acum al Croației) în 1874 a îmbinat la Khuen numele Hédervary. De aci numirea Khuen-Hédervary a banului.

Hedonici sau *Cyrenaici*, în antichitate o sectă de filosofi greci, cari învățau că scopul final al faptelor morale este plăcerea. Secta a fost întemeiată de către Aristipp cam pe la 380 a. Chr. și la dinsa au aparținut fata lui Aristipp, Areta, apoi Aristipp Metrodidactos, Antipatru, Annikeris, Teodoros și Hegesias. (v. Hedonism). Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. [Pl.]

Hedonism, (*grec.*) în morală sau etică acea teorie, care stabilește ca țință a tuturor nișuințelor și acțiunilor omenesci, și deci ca scop final al omului, *plăcerea* (voluptatea). Numele și formularea o are H. dela școala filosofică a hedonicilor, numiți și cyrenaici, întemeiată de către Aristipp. În etica hedonismului, partea aceea, care tratează despre scopul final al omului, se numește *hedonica*. [Pl.]

Hedwig, 1) *H. (Hadwig)*, ducesă de Șvabia, fca ducelui Henric I de Bavaria, 955 se căsătorește cu ducele Burchard II de Șvabia, fundează cu soțul său la Hohentwiel o mănăstire; femeie plină de spirit și de o însemnată cultură pe acel timp, după moartea soțului său se retrage la Hohentwiel și împreună cu călugărul Ekkehard II se ocupă cu studii. Relațiunea călugărului către H. e prelucrată de Scheffel în romanul său «Ekkehard». † 994. 2) *H., Sfântă*, ducesă de Silesia, n. 1174, fca ducelui Berthold de Meran, fundă 1203 mănăstirea Trebnitz, unde muri la 13 Oct. 1243; 1268 fca canonisată. 3) *H.*, regina Poloniei, fca regelui ungar Ludovic cel Mare, n. 1370, încoronată 1384, iar 1386 se căsătorii cu Vladislav Jagello. † 17 Iulie 1399.

Hedwig, 1) *H., Joh.*, unul din marii botaniști ai secolului trecut, n. 1730 la Brașov, † 1799 la Leipzig, unde profesă. Scrierile lui sunt referitoare mai ales la Cryptogame; dintre ele cităm: *Fundamentum historiae naturalis Muscorum frondosorum*, 2 vol. 1782; *Theoria generationis et fructificationis plantarum cryptogamicarum* 1784, refăcută la 1798; *Descriptio et adumbratio microscopico-analytica Muscorum frondosorum*, 4 vol. 1787—97, operă de mare importanță pentru studiul Muschilor, ca și *Species Muscorum frondosorum*, publicată după moartea sa de către fiul său (Rom. Ad. Hedwig) și de către alți (1 vol. cu 4 suplamente 1801—30). De către Ehrhardt s'a dedicat lui H. genul de Muschi acrocarpi *Hedwigia*. [S. Șt. R.]

2) *Hedwig, Ioan*, compositor sas, n. 1802 lângă Brașov, † 1849; director de musică în Brașov, autorul imnului săsesc «Siehebürgen Land des Segens».

Hedysarum L., (botan.) gen de plante perennale, mai rar lignoase, din fam. Leguminoaselor, trib. Hedysareae, cu frunza imparipinată, foliolele întregime, inflorescența în racemi axilari pedunculati, cu flori purpuri, albe, ochroleuce sau galbene, leguma plan compresă articulată-dehiscență. Cuprinde vr'o 50 specii răspândite în întreagă regiunea boreal-temperată, dinte cari

cităm *H. obscurum* L., o plantă alpină, ce crește și la noi, și *H. coronarium* L., ambele importante ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Heer, Oswald, botanist, n. 1809 la Niederutzwyll în Elveția, † 1883, profesor de botanică la universitatea din Zürich. Se distinsese cu deosebire ca paleontolog; din diversele sale scrieri cele mai importante sunt cele despre flora terțiară: «Recherches sur le climat et la végétation du pays tertiaire», Winterthur 1861; «Flora fossilis arctica», Zürich, 1868; «Miocene baltische Flora», Königsberg, 1869, etc. din care rezultă și pentru plante — în paralelism cu animalele — că pe acest timp domina în nord și la noi o floră asemănătoare cu cea actuală subtropical mediteraneană și că vegetația actuală o putem privi cu drept cuvânt ca descendența celei terțiare. [A. Pr.]

Hef —, v. și *Heph* —.

Hefe, *Carol, Iosif*, istoric biserice., n. 1809 în Unterkochen (Württemberg), fost profesor de istoria bis. la facultatea teologică din Tübingen; a publicat mai multe opuri de valoare neperitoare, între cari cel mai de frunte: «Koncilien-geschichte», (7 vol. Freiburg, 1855—74). În 1869 a fost ales episcop de Rottenburg. † 5 Iun. 1893.

Hegedüs, Alexandru, politic magh., n. 1847 în Cluj, 1868 e prim colaborator la «Hon»; s'a ocupat mult de chestii financiare; 1875 e ales deputat în Abrud; dela 1878 e referentul comisiunii financiare; 1876 membru al delegațiilor; 1884 e ales deputat în Cluj. Dela 1899 ministru de comerț. Pentru operele și studiile sale financiare fca ales la 1885 membru corespondent, la 1893 membru ordinar al academiei magh. A scris opul: *Autonomie și finanțe*; apoi studii despre darea pe zahăr, spirt, despre finanțele Rusiei; *Ideali de dare din punct de vedere științific și practic*.

Hegel, George, Guilielm, Frederic, (1770 până 1831), celebru filosof german, șeful școlii filosofice cu același nume, n. în Stuttgart, se dedică la început studiilor teologice și petrecu ca student și instructor privat în Tübingen, Berna și Frankfurt pe M. Lectura și studiul filosofilor contemporani îl hotărî a se ocupa exclusiv cu filosofia, devenind succesiv profesor de filosofie în Jena, Bamberg, Nürnberg și în fine în Berlin, unde muri la 1831.

Filosofia lui Hegel pleacă dela teoria lui Schelling despre identitatea absolută între știință și entitate, între idee și realitate, între subiectivitate și obiectivitate. Recurgând apoi la Logica transcendentală a lui Kant și cu ajutorul unei metode admirabile, numită metoda dialectică, H. demonstrează că cugetarea omenească, în forma și expresia ei cea mai generală, este «negațiunea imanentă». După H. filosofia are trei părți: logica, filosofia naturii și filosofia spiritului. Toate trei formează un sistem bine închiegat, în care ori ce ramură de știință își are locul ei bine determinat. Planul grandios al acestei științe enciclopedice a contribuit a lăți filosofia Hegeliană în Franța, Dania, Suedia, Finlanda și Norvegia, apoi în Italia și Anglia. Operele complete ale lui H. 18 volume, Berlin, (1832 până 1841).

Hegemonia, (*grec.*) supremație, rol de conducător. În Grecia antică înțâietatea unuia dintr-statele confederate față cu celelalte și prero-

gativa de suprema conducere a afacerilor comune. H. o avea din vechime Sparta; dela resboaiele persice începe rivalisarea cu Atena. Sub Epaminondas se ridică pe scurt timp Thebae asupra celorlalte state.

Hegesias, filosof grec. din școala cyrenaică sau hedonică, a trăit în secl. III a Chr. El învêta, că omul este destinat pentru fericire; însă aceasta pe pământ nu se poate ajunge, deoarece trupul este supus la multe patimi, cari ating și sufletul. Drept aceea moartea trebuie considerată ca eliberatorul de toate relele și ca ceva de dorit. Din astă cauză el a fost numit și *Peisithanatos*, sfătuitor de moarte. H. a fost cel mai pronunțat pesimist al antichității. (Cf. Uiberweg, *Gesch. d. Ph.* I, 117). [Pl.]

Hegias, vilalet în vestul Arabiei, între Marea Roșie, Yemen, Neged și Siria. Supr. 250,000 km², pop. 300,000 loc. Solul are basă granitică și e acoperit de stânci eruptive, năsipos și steril, încungiuat de munți. Virfuri însemuate sunt Rudva (1800 m.), El Kora (1600 m.), iar mai spre sud munții Beni Sofian (2600 m.). Pe coaste se află recife de coral, periculoase navigațiunii. Văile sunt udate și fertile și în sud e chiar o vegetațiune bogată. Rîurile curg temporar și se numesc »vadi«; principalele sunt El Limun, între Meca și Geddah; El Hams, lângă Medina. Apa fântânilor e sălcie. Temperatura se suie vara până la + 50° C. E locuit de triburi, între cari se disting Beni Muzeima și Beni Harb; în interior trăiesc beduini independenți, păstori și hoți. În orașe trăiesc Arabi, Turci, Egipteni, Persi, Indieni, Abisinieni, Somali, Sudanezi, etc. E împărțit în Beledel Haram (țeara sfântă) și Arabia Petroasă, care cuprinde peninsula istmului de Suez și munții Akabah. Comerțul se centralizează în Meca și Geddah, și consistă mai ales din lucrări de mână și produsele naturii. Se importă din Egipt multe nutrimente. Din Georgia, Abisinia și Sudan se aduc sclave, cari se vînd în public. Din punct de vedere politic depinde de Poartă și cuprinde două districte. Imaret-ul *Meca*, cu orașul Meca (45,000 loc.), portul Geddah (17,000 loc.) și fortul Taif (8000 loc.); mușeiket-ul Medinei, cu orașul Medina (16,000 loc.) și Yanb el Bahr, port (7300 loc.). Turcia ține aci 13 batalioane de infanterie și gendarmerie, un regiment de cetate, unul de artilerie de munte și șese bastimente. Aici trăiau Amaleciții, Madianiții, Edomiții, Idumeenii, Nabateenii, etc. Asirienii și alte popoare vecine îl supuseră pe cît era posibil atunci a supune un ținut de asemenea natură. După principii Giorhomiți veniră Hozaiții, înlocuiți și ei apoi cu Coreisiții. După Mohamed (secl. VII) aparținū Omeiașilor, Abasișilor (1528), Fatimișilor, Carmatișilor (secl. X—XI), Egiptului (1268) și în fine Otomanilor (1517). [A. S.]

Hegira, (*arab.*) fugă, emigrațiune, cu deosebire fuga lui Mohamed dela Meca la Medina, întemplată la 15 Iul. 622, începutul erei mohamedane.

Hegyalja, șir de munți în nordul Ungariei, între riurile Hernad, Tapoly și Bodrog; se întinde dela nord spre sud în lungime de 50 km. și atingînd înălțime de 1092 m. Sub numele H. de obicei se înțelege renumita podgorie dela sudul acestui șir de munți, al cărei centru e Tokaj.

Heidelberg, oraș în Baden, capitala cercului H. (969 km². cu 157,060 loc.). Orașul H. e si-

tuat lângă rîul Neckar și are 35,190 loc. (1895); universitate renumită (deschisă la 1386) cu bibliotecă de 1/2 milion volume, grădină botanică, observatoriu astronomic și colecțiuni bogate; gimnasiu, școală reală, școală industrială, seminarium de învățătoare; cameră de comerț. Pe mijlocul Geisberg-ului se înalță deasupra orașului ruinele castelului de H., în pivnița căruia se află »butea de H.« cu conținut de 236.000 butelii.

Heilbronn, oraș în Württemberg, lângă Neckar, cu 33,461 loc. (1895); biserica Kilian din secl. XV, turnul lui Götz (în care a fost închis Götz von Berlichingen în 1519); casa ordului teutonic (în care a încheiat Oxenstierna *tractatul de H.* pentru continuarea resboiului de 30 ani); cameră comercială; industrie de argintării și de hârtie, ocne; navigație; gimnasiu, școală reală.

Heilsbronn, (*Kloster-H.*), orașel în Bavaria, lângă calea ferată Nürnberg-Krailsheim, cu 1190 loc. (1895); odinioară renumită abatie a cisterciților (desființată 1555), cu mormintele Hohenzollernilor franconi.

Heimdal, în mitol. nord-germană fiul lui Odin cu 9 ține de valuri. H. a fost pază la puntea Bifröst (curcubeu), căutând din Himinbiorg (cetatea cerească), ca cei din Muspelheim și uriașii din Götunheim să nu facă cumva asalt asupra Asgardului (v. ac.). [Atm.]

Heine, *Heinrich*, renumit poet german (1799 până 1856), n. în Düsseldorf din părinți israeliți; studiă în Bonn, Berlin și Göttingen; luă doctoratul în drept și se făcu protestant. Debută în 1822 prin un volum de Poesii, după cari urmară 2 tragedii: *Almanzor* și *Radeliff*, și un *Intermezzo liric*. Mai mult interes deșteptară *Tableouri de călătorie* (*Reisebilder*), însă nu atât prin calitățile literare cît prin cutezanța ideilor politice. Cartea cîntecelor (*Buch der Lieder*, 1827) îl puse în fruntea Junei Germanie, noua școală literară, a cărei tendență era reînvierea spiritului medieval în poezie și politică. După revoluțiunea din Iulie 1830, H. trecu în Francia, unde scriind în limba franceză, deveni în limbă și obiceiuri mai mult francez decît german. Se căsători în Paris și primi o pensiune dela Ludovic Filip. Prin spiritul său critic și extravagant își câștigă mai mult admiratori decît amici. Intre scrierile publicate în Francia, și în același timp și în Germania, mai însemnate sînt: *Kohldorf* sau *epistole despre nobeță* (1831); *Încercări de istoria literaturii moderne în Germania* (2 vol. 1833), în care expune cu ironie doctrinele religioase, filosofice și estetice germane și critică cu pasiune pe scriitori; *Școala romantică*, (1836); *Femeile lui Shakespeare*. (1839); *Poesii noue*, (1844); *Atta-Troll* (1847), satiră sarcastică a caracterului german; *Romancero*, un nou volum de poezii, pline de energia și spiritul satiric al tineretii sale. Edițiunea completă a operelor sale cuprinde 20 volume. Deși capul unei școale, influența lui H. s'a micșorat după moartea sa și ați aproape a dispărut; pentru că scrierilor sale, product al unei mari inteligențe, le lipsește suflarea puternică a caracterului moral. Scepticismul și ironia, care învîlesce cugetarea sa, pormirile cele nobile ale inimii sale și chiar durerea sa, înăbușe entusiasmul și aspirațiunile mai înalte, cari deschid inimile multmii.

[M. Strajan.]

Heinicke, Samuil, întemeietorul metodelui germ. pentru crescerea surdo-muților, n. 10 Apr. 1727 în Naulschütz lângă Weissenfels, † 30 Apr. 1790 în Lipsca. Față cu abatele *de l'Épée*, a militat pentru metoda articulară sau vorbitoare în instrucția surdo-muților, metodă acceptată acum pretutindena. Cf. Walther. »Taubstummensein«, (1882).

Heinrich, 1) H. Cristian Gottlieb, scriitor germ., n. 1748, 1782 profesor în Jena, † 1810. Scr. principală: »Deutsche Reichsgeschichte«, (1787—1805, 9 vol.) 2) **H. Gustav**, literat magh., n. 1845 în Pesta, a studiat în Lipsca și Viena, 1867 prof. gimn. în Budapesta, 1875 prof. de filologia germ. la universitate tot acolo, 1880 membru al acad. magh., 1882 al soc. Kisfaludy; afară de alte numeroase studii literare, a scris istoria literaturii germane, apărută în editura acad. magh. (1886 vol. I, 1889 vol. II).

Heinrich, v. și **Henric**.

Helnze, 1) H. Rudolf, criminalist, n. 10 Apr. 1825 în Saalfeld a. S.; la 1860 procuror în Dresda, 1865 prof. de drept în Lipsca, de repetiție ori ales membru al dietei saxone. 1873 prof. în Heidelberg; † 18 Mai 1896. Scrieri: »Verhältniss des Reichsstrafrechts zum Landesstrafrecht« (1871), ș. a. 2) **H. Max**, filosof, n. 13 Dec. 1835 în Priessnitz lângă Kamburg; dela 1875 prof. în Lipsca. Dela 1875 a scos în mai multe edițiuni noul opus lui Überweg »Grundriss der Geschichte der Philosophie«.

Hekabe (sau *Hekube*), în mitol. grec. soția lui Priamos, rege în Troia, și mama lui Paris.

Hekate, în mitol. grc. fata Asteriei (noaptea cu stelele), e sora zânei Leto (întunecul) soția lui Zeus, și sora titanului Persaeus (deitate de lumină). H. e zână a lunii (de pe cer), a lunii de noapte, și numele ei înseamnă: departe săgetătoare (pentru că razele de lumină se cugetau ca săgeți). H. s'a închipuit a fi din trei figuri diferite, dar formând un trup și o unitate personală. Acele trei figuri se refereau la cele trei faze ale lunii (lună nouă, plină și scădută) și fiecare figură avea în mâni atribute deosebite (faclie, spadă, etc.). După teogonia lui Hesiod, acele trei figuri aveau referință la cer, pământ și mare, pentru că zina pe toate aceste terene își arată puterea sa. H. trecea ca o zână călătoare, vagabundă, pe străde și pentru aceasta, acolo unde se despart strădele, la răspântii și unde e locul natural pentru adunarea oamenilor și noaptea a spiritelor și nălucelor, la începutul lunii i-se aducea sacrificiu. Ea a fost zina nălucelor și a farmecelor magice (v. Circe, Medea), din care cauză a fost figura favorită în superstițiuni. La apariția ei a fost binevenată de lătratul cânilor, cari erau animalele ei sacre. (v. Artemis, Selene). Iubitul ei a fost Hermes (v. ac.). Cultul zânei Hekate a trecut și la Romani și a devenit centrul tuturor măiestriilor de farmece și de năluci din morminți, ca icioanele plăcute ale superstițiunii. [Atm.]

Hekatombe, în mitol. grec. un sacrificiu de 100 tauri pentru Zeus, sau 100 vaci pentru Hera. Uneori și Apolon a căpătat sacrificiu de 100 tauri. Sacrificiul se ținea din 16 Iulie până 13 August și acest timp se numea luna: *Hekatombaion*. Poporul cerea astfel de sacrificii, pentru că i-se împărțea carne.

Hekatoncheiri, în mitologia grec. pruncii lui Chronos (cerul) și ai Rheeli (personificațiunea feminină a pământului), iar numele lor înseamnă: oameni cu o sută de mâini. La Homer se numesc numai doi inși: Aegaion și Briareos, pe când după unele mituri se înșiră: Briareos, Gyges (Gygis) și Kottos ca nisece uriași. Ei sânt personificațiunea valurilor mării, cari când se lovesc de țărmuri, când năvălesc spre adâncime și cutremură pământul. Ei s'au resculat asupra lui Chronos, dar au fost respinși în sinul pământului. Când a fost lupta între Chronos și Zeus, acesta i-a eliberat din tartar, și pe Titanii, cari țineau cu Chronos, i-au acoperit cu bolovani de stânci. [Atm.]

Hekto —, v. și *Hecto* —.

Hektor, fiul lui Priamos, regele din Troia și al Hekabei; cel mai viteaz apărător al orașului. Soția sa a fost Andromache, fiul său Astyanax; a fost omorât de Achilleus.

Hektorovic, Petru, poet croat, n. 1486 în Cittavecchia, † pe la 1567 în Raguza. A scris mici piese dramatice și epistole; cea mai frumoasă poezie a sa este un idil despre pescuit. 1874 poeziile sale au fost editate de academia sud-slavă din Agram.

Hel, în mitol. nordică (*Hellia* la Germanii vechi, *Halja* la Goți), o zână dintre cei 12 zei de frunte, fata lui Loki cu uriașa Angurbada. Ea a fost trimisă la Niflheim și aci a domnit lumea de jos și imperiul morților, și ca zână laconă de flămândă, înghiția pe cei vii, până ce vitejii căzuți în luptă erau duși în Valhalla. [Atm.]

Hel, țipar, virlan, fusar, (Anguilla vulgaris), pește osos din subordinea Physostomilor, familia Apodelor. Trăiește în toate apele din Europa mijlocie. În gurile Dunării a fost pus pentru prima oară în 1886 de »Deutscher Fischerei-Verein«, unde s'a adaptat deja foarte bine și se pescuiesc adeseori. Pescarii Greci din Dobrogea îl numesc »Hel« iar cei Lipoveni »Ogor«. El trăiește în apă dulce și face călătorii regulate în mare pentru a se reproduce. Puii îndată ce au crescut puțin se întorc în riu în cârduri (Montée). Cele mai mari pescării se fac în lagunele dela Comachie lângă Veneția.

Helada, Hellas, numele vechiu al Greciei.

Helder, oraș fortificat în punctul extrem al Olandei de nord, canalul H. îl leagă cu canalul nordic olandez; 25,628 loc. (1896); port militar. Aci au învins Olandezii pe Englezi la 21 Aug. 1673.

Heldmann, Andreiu, scriitor sas, însoți pe un ofițer svedez, când Carol XII trecu prin Transilvania, și deveni prof. de l. germ. la univ. din Stockholm, unde a publicat: »Disputatio historica de origine septem Castrensium Transsylvaniae Germanorum«.

Helebarda, armă pentru infanterie, întrebunătățită în Germania și Elveția în secl. XIII până în secl. XVI. Ea se compune din un fier lat cu tășuri și cu virfuri ascuțite pentru ca să se poată tăia cu ea sau împunge chiar; coada avea o lungime de șase picioare.

Helena, în mitol. grec. fata lui Zeus, strămutată în lebedă, cu Leda; e sora Dioscurilor (v. ac.), chemându-se și ea Dios Kôre, adică fata lui Zeus (zeu). Numele H. e din Sparta și înseamnă: luminătoare, strălucitoare, o formă feminină pentru Helios (zeu de soare). II. în

Grecia s'a numit Solene. H. se închipuia ca icoana luminătoare a lunii ceresci, și în Sparta a fost venerată și ca dină a copiilor, iar în Rhodos fetele au venerat-o sub predicatul Dendritis, adică: zăcătoarea pe arbore, atârnată de arbore, cu referință la lună. După mitologie a fost soția lui Menelaos, dar Paris, fiul lui Priamos, regele din Troia, a răpit-o, și această răpire a dat ansă la renumitul resboiu troian. H. a fost răpită și de alți eroi, s. e. de Theseus, apoi eliberată de frații ei, așa precum s'au format mituri locale în mai multe țeri, însă răpirile aceste nu sînt alta decât dispărerea lunii de pe orizont. Hesiod și Stesichoros au povestit și atari lucruri urite despre H. și pentru acele în Tegea a fost pedepsită cu pierderea luminei ochilor, ce se explică prin scăderea luminei lunii ceresci. În povești H. e fata cea frumoasă, pe care o răpesc smei și o scapă feții frumoși; H. e Ileana și Ilina din povești, iar un făt frumos e Argir. [Atm.]

Helena Paulovna, mare principesă a Rusiei, n. la 9 Ian. 1807, fică a principelui Paul de Württemberg, la 1824 s'a căsătorit cu marele principe Mihail, frațele țarului Alexandru I; veduvă la 1849, moartă la 24 Ian. 1873. A sprîjinit arta și știința și a exercitat oarecare influență și în politică.

Helenium L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Helenioideae, cuprinde plante erbacee erecte cu frunzele alterne, adesea decurente, întregi sau paucidentate; florile galbene dispuse în capitule heterogame radiate. Se cunosc vr'o 18 specii, ce cresc în America boreală și centrală.

Heleocharis R. Br., (botan.) gen de plante prevalent uliginose și aquatice din fam. Cyperaceelor, trib. Scirpeae, tulpina aphyllă poartă o spică solitară terminală, compusă din glume imbricate, fiecare floare are 3—8 sete hypogyne. Cuprinde preste 80 specii răspândite pe întreagă suprafața globului terestru, dintre cari cea mai vulgară la noi e: *H. palustris* R. Br. »Pipirigul«, o plantă caracteristică locurilor mlăștinoase. [A. Pr.]

Heleșteu, (magh.) sau *eleșteu de pesce*, se numește un lac mai mic format artificial prin oprirea unui curs de apă din curgerea lui, eventual prin adunarea apei de ploaie și ninsoare. H. servesc de ordinar ca iazuri de mori, la producțiunea de pesce și pentru adăpatul vitelor vara pe timp de secetă în regiunile secetoase și lipsite de ape curgătoare. Uneori și ca ornamentațiune și decor al grădinilor parcurilor boieresci, pe moșii de mari.

Heffy, *Ignățiu*, politic și scriitor magh., n. 1830 în Gherla; 1848 a lucrat în cancelaria lui Kossuth; după revoluție a studiat filosofia în Padua, fu apoi profesor în Mantua, de unde fiind isgonit, s'a așezat în Milano, unde a întemeiat o tipografie și a scos foaia: *Alleanza*, în care a apărut cauza emigraților Magh. și Poloni; 1870 fu ales deputat în locul lui Fr. Kossuth, devenind un membru marcant al partidului independentist. El a editat operele lui Kossuth. A fost ales și membru al societății Petőfi, în care și-a ținut discursul de recepțiune: Poésie în politică și poesia politică. † 1898.

Helgea sau *Nevăstuica* (*Foetorius vulgaris*), animal răpitor mic, din ord. carnivorelor. Pêrul pe spate brun-roșu, pe burtă alb; uneori iarna

tot pêrul alb. Coadă brună-roșie. Lungimea corpului 17·5 cm., a coții 4 cm. Trăiește în Europa și Asia nordică pe sub grămezi de pietri, în găurile pământului. E foarte curagioasă, atacă găini, chiar iepuri. De obicei se hrănește cu șoareci, sobolani, cârțițe. O altă specie de H., mai mare, este *Hermelinul* sau cacomul (*Foetorius ermineus*), lung de 24·5 cm., coada de 9·5 cm. Trăiește în întreagă Europa, în Asia centrală și nordică. Blana lui este prețioasă.

Helgolanda, (eugl. Heligoland) insulă în Marea Nordului, la 56 km. de coasta Germaniei, la 54°, 10', 46'', lat. nordică și 5°, 32', 43'' long. estică (Paris). E lungă de 1700 m., lată de 600 m., cu o supr. de 1/2 km², în formă de triunghi isoscel. Punctul cel mai înalt ajunge la 63 m. E împărțită în partea ridicată și partea joasă, unite amîndouă printr'o scară de 188 trepte. E acoperită de tufe, iarbă, trifoiu cultivat, orz și cartofi, și e constituită din piatră roșie. La 1200 m. spre est se află insula Düne, înaltă de 6 m. și lungă de 550 m., nășipoasă, pe un fund stîncos; a fost despărțită de H. la 31 Dec. 1720. H. are vr'o 2000 loc., așezați într'un mic oraș, trăind din cartofi, pescărie și din ceea ce cheltuiesc vizitatorii, cari vin aci în mare număr (11,900 la 1890). Populațiunea e frisonă. Are legături maritime regulate cu continentul. În vechime se numia Fositeland, dela țeita Fosita a Frisonilor. În secl. XIV s'a ținut de ducii de Holstein-Gottorp. La 1714 fu ocupată de Danezi, iar la 1807 Englezii o transformară în deposit de contrabandă în timpul blocului continental și o stăpîniră până la 1890, când prin convențiune fu cedată Germaniei și anexată provinciei Schleswig-Holstein. [A. S.]

Heliade, v. Eliade.

Heliades, în mitol. grc. trei surori (Aegle, Lampetia și Phaetusa) ale lui Phaeton, (luminător). Acesta cădînd din carul lui Helios (deul soarelui), surorile l-au plîns, dar Zeus de jalea lor le-au prefăcut în plopi, din cari încă curgeau lacrimi aurate. Phaeton e însuși Helios și numele H. purcede din Helios. [Atm.]

Heliata, (grec.) în Atena, originar: adunarea poporului ca judecatorie (v. *Ostracism*); dela Solon: comitetul care alegea pe membrii supremului for judecătoresc, care exercita controlă și asupra amployaților publici. Dela Kleisthenes: corporațiunea celor 5000 de jurați și 1000 jurați suplenți (*heliasti*), aleși prin sorți dintre cetățenii dela vîrsta de 30 ani în sus. Dela căderea *areopagului* (459 a. Chr.) și ajungerea la putere a lui Pericle heliastii primeau diurne (*heliasticon*) un obol, pe cari Kleon (429—422) le-a ridicat la 1/2 drachmă.

Helianthemum Pers., gen din fam. Cistineae (Cistaceae), cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, mai adesea întinse pe pămînt și ramificate. Se cunosc vr'o 30 de specii bine distincte, ce sînt răspândite prin America, împrejurul regiunii mediteraniene sau în Asia occidentală, puține cresc în mai toată Europa până în insulele canarice. În părțile noastre se află mai multe specii de H., dintre cari menționăm: *H. vulgare* Gaertn., numit de popor: Rujă, Herestăetoare, Ferestrău, Iarbă osului, etc. *H. grandiflorum* DC., *H. rupifragum* A. Kern., etc. [Z. C. P.]

Helianthus L., (botan.) gen de plante anuale sau perene din fam. Compositelor, trib. Helianthoidaceae, de obicei pârtoase și de statură înaltă, cu foi întregi, mai rar dentate, și cu capitele specioase, florile radiale galbene concolore cu a discului sau aceste uneori la vîrf purpurii sau violacee. Cuprinde vr'o 50 specii boreal-americeane, câteva în Peru și Chile, dintre cari cităm: *H. annuus* L., »floarea soarelui«, din a căreia semințe, folosite și ca aliment pentru paseri, se extrage ulei; tuberculele dela *H. tuberosus* L., »napi porcesci«, »brojele« sau »picioarca« se întrebuințează ca nutriment pentru animalele domestice. Ambele specii, prima în o serie de varietăți, cât și altele, precum *H. argyrophyllus* A. Gray., *H. orgyalis* DC., etc. se cultivă ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Helichrysum Gaertn., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Inuloideae, cuprinde plante subfrutescente sau frutescente albtomtoase sau lanate. Acest mare gen are vr'o 260 de specii, răspândite prin Europa, Asia, Africa și Australia. În părțile noastre crește pe dealuri năipoase *H. arenarium* DC., cunoscut de poporul nostru sub numirea de Siminoc sau Siminic. Unele specii de *H.* se cultivă ca plante ornamentale, precum: *H. orientale* Tourn., *H. Stoechas* DC., etc. [Z. C. P.]

Helicoida, (grec.) spirală (v. ac.). **Helicometria**, învătura despre spirale.

Helikon, un deal în Grecia (adi *Zagora* în Boeotia), pe care musele au avut reședința lor. De aci, musele se numesc și *Helikonides*.

H. în musică, v. *Elicon*.

Heliochromia, producere de tablouri colorate pe cale fotografică. v. *Chromofotografia*.

Heliogabalus, (218—222), împărat roman și nepot al lui Sever; luă numele deului Heliogabal, la care se închina. A fost primul monarch din dinastia siriană și socotea imperiul ca un mijloc pentru satisfacerea poftelor sale orgiace. Acest suveran adevărat oriental, introduse în Roma deja copleșită de viciuri alte corupțiuni și mai rafinate. A creat o singură instituție: un senat compus din femei, care trebuia să dea tonul în modă. A murit ucis de popor, care în timpul unei revoluțiuni l-a aruncat în Tibru. [Caion.]

Heliograf, 1) instrument, cu ajutorul căruia se reproduce imaginea soarelui ca să i-se poată studia suprafața. Dacă imaginea se formează cu ajutorul fotografiei, aparatul capătă numirea de photo-heliograf; 2) telegraf solar inventat la 1875 de englezul Henry Mance. Aparatul acesta consistă din o oglindă plană, care se poate învîrți după plac. Telegrafarea se face cu ajutorul razelor solare. Dacă se scoate oglinda din poziția sa, raza se reflectează în altă direcțiune; fiecare abatere reprezintă o literă sau un cuvînt. Cu *H.* se poate telegrafia și până la distanță de 160 km., dar numai dacă e soare.

Heliografia, (grec.) arta de a reproduce fotografiile trecînd imaginea pe lamelă de lemn, zinc, aramă sau oțel și de pe aceste cu ajutorul presei tipografice pe hîrtie. v. și *Photogalvanografia*.

Heliogravura, (grec.) fotogravura, metod pentru reproducerea desemnurilor, fotografiilor, etc. cu ajutorul presei de cupru. O foaie de hîrtie se acopere cu o pătură de gelatină colorată, apoi

se pune într'o baie de sare de chrom, ca să devină simțitoare față de lumină. Hîrtia astfel pregătită se pune înapoia unei imagini diapozitive și se expune la influența luminii, apoi se bagă în apă rece ca gelatina să se moaie și să se poată lipi pe o lamelă de cupru bine poleită. Acum lamela se pune în apă caldă, unde gelatina neinfluențată de razele solare se disolvă, rămînînd imaginea în relief. În urmă cu soluțiune de chlorid de fier imaginea se gravează în cupru, apoi se spală, se retușează și ca să nu se tocească, se oțefesece. De pe o lamelă de aceste se pot trage mii și mii de copii.

Helimetru, instrument pentru determinarea absorpțiunii de căldură în atmosferă.

Heliopolis, (grec. = orașul soarelui), 1) oraș vechiu în Egiptul inf., lângă canalul dintre Nil și Marea Roșie. 1800 Kleber învinge aici trupele egipt.-turcesci. 2) *H.*, v. *Baalbek*.

Helios, în mitol. grec. un deu al soarelui (v. *Apollon*.) *H.* e fiul lui *Hyperion* și al *Zeii Theia*, și fratele *Seleniei*, *Zeii lunei*. Numele *H.* înseamnă luminător, ardețor, înțelegîndu-se focul soarelui; el e aparițiunea de ziua a soarelui, când resare și apune. E un deu plin de junete, frumos, tare și bărbătesc, cu păr desvîlț, pe care stă o coroană de raze sau un coif, când cu 7, când cu 12 raze, iar pe trup are o mantă ușoară ce luminează în aer. *Eos* (v. ac.) pleacă înaintea lui, iar *H.* urmează în căruță cu 4 cai albi, ce varsă lumină și foc. *H.* în fiecare zi se ridică dintr'un sin de mare și se coboară în mare. *H.* dela lumina sa cu raze se numesc și *Phaeton* (v. ac.), el e deul adevărului, cunoscinței și înțelepciunii. [Atm.]

Helioscop, telescop pentru observarea soarelui, cu un aparat prin care — mai ales pe calea polarizațiunii — se paralizează lumina prea intensivă a soarelui.

Heliostat, instrument la care o oglindă este învîrțită prin un mecanism corespunzător cursului soarelui, astfel că reflectează o rază a soarelui neîntrerupt în aceeași direcțiune.

Heliotherapia, (grec.) tratarea morbilor cu ajutorul căldurii și luminii solare.

Heliotrop, mineral, v. *Calcedon*. Tot *H.* se numește și un instrument optic, folosit la operațiuni geodetice pentru signalizare optică.

Heliotropism, (botan.) sau *phototropism*, se numește reacțiunea ce se observă la plante când sînt influențate de lumină. Lumina directă și uniformă întărește creșterea vegetalelor, pe când întunecul o favorizează. Dacă însă plantele sau părți din corpul lor primesc o lumină laterală, prin urmare neuniformă, atunci se observă sau că ele se îndreaptă spre lumina (*H. pozitiv*), ori se îndepărtează de ea (*H. negativ*), sau se dispun perpendicular cu direcțiunea razelor de lumină (*H. transversal*, *diaheliotropism*). *H.* pozitiv e mult mai des, se observă mai ales la părțile aeriane ale plantelor, pe când *H.* negativ se observă mai rar, s. e. la mai toate rădăcinile subterane, la rădăcinile aeriane fixatoare dela *Ederă*, *Ficus stipulata*, ș. a., în regiunea hypocotylei dela *Visc*, la cărcei adeseori, etc. *H.* transversal îl iau mai ales organele asimilatoare: frunzele, thalurile, prothalurile. Remarcabil este *H.* pozitiv al pedunculilor florale; din această cauză multe flori și inflorescențe se întorc după lumină, s. e. flo-

rile de Mac, inflorescențele de Susaiu, Trago-pogon, ș. a. ce se întorc după soare, pe când inflorescența de Floarea Soarelui ia o poziție fixă în direcția maximumului de lumină. *H.* variază cu intensitatea luminei; când aceasta este potrivită, o tulpină ș. e., în stare de creștere, ia o poziție oarecare, are *H. neutru*; dacă intensitatea luminei crește până la un maximum *H.* devine pozitiv, iar dacă trece peste maximum devine negativ. *H.* variază și după adaptările speciale ale unei părți din plantă; așa pedunculul floral tiner de *Linaria Cymbalaria* (care trăiește pe ziduri) are *H.* pozitiv; când s'a format fractul, pedunculul are *H.* negativ, și așa fugind de lumină se apropie de zid împreună cu capsulele, încât semințele cad în locul favorabil dezvoltării lor. *H.* se datorește faptului, că lumina întârziează creșterea; prin urmare la o lumină laterală fața tulpinei dinspre izvorul de lumină crește mai puțin, pe când fața opusă mai mult, (cum se poate observa la plantele cultivate la ferestrele apartamentelor); de aci se produce o curbătură a tulpinei (*curbă heliotropică, phototropică*) și o dirijare a ei spre izvorul de lumină (*H.* pozitiv). Invers este pentru *H.* negativ. Plantele mobile (ș. e. *Volvox*, Desmidiacee) și elementele mobile ale plantelor (zoosporii, anterozoidii) reacționează încă la lumină, prezintă și ele mișcări variabile cu intensitatea luminei și cu adaptările lor speciale (*mișcări heliotactice, phototactice*). [S. Șt. R.]

Heliotropium L., (botan.) gen de plante din fam. Boragineelor, trib. Heliotropieae, caracterizat prin stil terminal. Cuprinde vr'o 150 specii răspândite în toate regiunile calde și temperate, dintre acestea mai răspândită în părțile noastre e: *H. europaeum* L., »vanilia selbatică», *H. peruvianum* L., »vanilia» sau »heliotropul», cu flori albastre odorante, se cultivă adese ca plantă de apartament. [A. Pr.]

Heliotypia, arta de a produce clișeuri de tipar prin proceduri fotografice. Tablotul recunoșcă că gelatina adăugată cu un bichromat alcalin, după ce a fost supusă acțiunii luminei, devine impermeabilă apei și a întrebuițat acest mijloc pentru a grava plăcile de metal cu apă tare. Poitevin recunoșcă mai târziu că această gelatină bichromată, care supusă acțiunii apei rece se umflă de 6 ori cât volumul său, își pierde această proprietate sub influența luminei, și obțină astfel clișeuri tipografice. Asemenea clișeuri se obțin întinzând un strat subțire de gelatină pură pe o placă de sticlă. După ce va fi uscată, se supune acțiunii unei soluțiuni de bichromat, și apoi se uscă din nou în un loc întunecos. Se aplică pe o asemenea placă o probă negativă a obiectului ce voim să reproducem, și se expune la soare timp de 20 sau 30 minute. Supunând apoi placa la acțiunea apei, gelatina se umflă în punctele nesupuse la acțiunea soarelui, cari se prezintă în relief pe placă.

Heliozoari, clasă de protozoari fără capsulă centrală, cu corpul gol sau provădut cu schelet, fie chitinos, fie silicios; cu pseudopode radiante. Genuri: *Actinosphaerium*, *Actinophrys*.

Helis, unul din orașele gete, amintit în istoria primitivă a Geților. Aci regele Dromichete aduse prins pe Lisimach al Traciei, socrul său, care încercase o expediție împotriva lui (301 a. Chr.),

dându-i un mare ospet, cu bucatele cele mai alese și în vasele cele mai prețioase, alături de prânzul simplu al Geților, fierturi ordinare în vase de lemn, dojenindu-l că de ce vrea să cucerească o țeară care hrănește așa de rău pe locuitorii săi.

Hellum, element chimic. Greutatea atomică 4. Simbolul He. Greut. spe. 2. Se găsește în atmosfera incandescentă a soarelui. Spectrul său caracteristic e o dungă galbă în apropierea celei a sodiului. Se găsește și în atmosfera pământului, dar în foarte mici urme; mai mult în izvoare minerale în combinațiuni de ale azotului, precum la Raillere în Canterots (Pirinei). În cantități mai însemnate se găsește în minerale, tot în compozi de ai azotului, ca în Cleveit, Euxenita, Itterspat, Monazit, minerale ce se întâlnesc prin Scandinavia. Se extrage din Cleveit. Se pulverizează aceasta, se calcinează ușor pentru îndepărtarea apei, bioxidului de carbon și a altor gaze, și în urmă e încălziată cu Bicromatul de potasiu, ceea ce pune în libertate He. [S. M.]

Helix, vulgar *calbec, culbec, melc*, molusc gasteropod, pulmonat, stylommatophor (cu ochii purtați în virful tentaculelor). Acest gen cuprinde peste 3400 specii răspândite pe toată suprafața globului. *H. pomatia* L., culbecul de vie; *H. sylvatica* Drap., culbecul de pădure; *H. nemoralis*, melci șerpesci sau vârgați, etc. Întrebuițarea culbecului ca aliment este foarte veche. Pliniu istorisește, că Romanii reproduceau acest molusc și-l nutriră cu plante aromatice. Odinioară erau întrebuițări și în medicină sub formă de supă, sirop și pastile contra bronhiitelor cronice. Țeranul din România îl întrebuițează și astăzi în unele părți. (Cf. Dr. N. Leon, Zoologia medicală a țeranului român, în Arhiva societății științifice. Iași. 1897.)

Helkologia, (grec.) în medicină învățătura despre ulcere.

Hellada, Hellas, Grecia (v. ac.).

Helle, în mitol. grec. fata lui Athamas cu Nephele (norul) și sora lui Phrixos. Ea reprezintă lumina blândă, ce Zeus o dă primăvara.

Helleborus L., (botan.) gen din fam. Ranunculaceelor, trib. Helleboreae, cuprinde plante erbacee vivace, erecte. Acest mic gen cuprinde vr'o 11 specii de plante veninoase, răspândite prin Europa și Asia occidentală. Pe la noi crește prin poieni, pe marginea pădurilor și prin locurile pietroase din regiunea munților: *H. purpurascens* W. et Kit., numit de popor Spînz sau Spînz, *H. odoratus* W. et Kit., vulgar Spînz, Bojotei, Cutcurig, etc. Unele specii de *H.* posed proprietăți medicinale, din care cauză se întrebuițau odinioară în medicină. Medicii veterinari întrebuițează la unele boale ale cailor rhizomul diferitelor specii de *H.*, introducând sub pielea cailor bolnavi mici bucățele de rhizom, provoacă prin aceasta o iritațiune locală a pielii. Procedul acesta de altfel e cunoscut și de poporul nostru, care în anumite boale ale cailor le vîră Spînz sub piele. [Z. C. P.]

Hellen, fiul lui Deucaion și al Pyrrhei, părintele tuturor Grecilor (Hellenilor), avea de fiu pe Aiolos, Doros și Xuthos.

Hellenotami, (grec.) cei 10 tesaurari ai confederațiunii maritime de sub egemonia Atenei. Se alegeau prin sorți din sinul Atenienilor.

Hellespont, în antichitate numele strimtoarei Dardanelelor, numită după Helle (v. ac.).

Hellhoffit, substanță explosibilă, descoperită în Berlin 1881 de Hellhoff. Constă din o soluțiune de acid azotic conc., în care s'au dizolvat corpi nitrici din seria aromatică. E de o culoare roșie și de consistență aproape sirupuoasă. Se servese de ea amestecându-o cu năsip ca și dinamita, dar e mai puternică decât aceasta. [S. M.]

Hellmesberger, George, compozitor, prof. de violină, n. 24 Apr. 1800 în Viena. A studiat la conservatorul din Viena, 1829 dirigent al operei de curte, 1830 membru al capelei de curte. 1867 pensionat, † 16 Aug. 1873. I. Ioachim i-a fost elev.

Fiul său, **Iosif H.**, n. 3 Nov. 1829 în Viena, la 1851 director artistic al reuniunii amatorilor de muzică, 1859 prof. de violină și director al conservatorului din Viena, pe care, de la 1877, cu titlul și funcțiunea de dirigent al capelei de curte, l-a condus până în 1892. Prin quartetele de vioară, conduse de el încă din 1849, și-a câștigat mare renume. † 24 Oct. 1893.

Hellwald, 1) Friderich Anton Heller de, istoric și geograf, n. 29 Martie 1842, mai întâiu militar (locotenent de cavalerie în războiul austro-prusian) apoi redactor la „Ausland”. Scrieri mai însemnate: »Die Erde und ihre Völker», »Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung», »Die heutige Türkei», »Im ewigen Eis». 2) **H. Ferdinand**, fratele prec., n. 22 Sept. 1843, cunosător profund al literaturii olandeze, în studiul căreia și-a câștigat merite însemnate.

Helmholtz, Hermann Ludwig Ferdinand, fizician și fiziolog germ., n. 31 Aug. 1821 în Potsdam, unde tatăl său era profesor. Elev al școlii militare de medicină din Berlin, deveni medic în armată, post ce ocupă până la 1848, în care an fû chemat la Berlin ca profesor la academia de Bele-Arte; la 1849 trecu la universitatea din Königsberg, la 1856 la cea din Bonn și în 1859 fû numit la Heidelberg, postul cel din urmă pe care l-a ocupat ca anatomist și fiziologist. La 1870 fû numit profesor de fizică la universitatea din Berlin, și de atunci nu s'a mai ocupat de fiziologie, fizica pură devenind obiectul principal al activității sale. H. avu o parte importantă la reforma unităților electrice, fû reprezentant al Germaniei la conferința electricianilor din 1884 și deveni președinte al institutului fisico-tehnic imperial. La Edinburg a discutat 1892 importanta chestiune a unităților electrice, în sinul comitetului Societății britanice. În anul următor, deși în vîrstă de 72 ani, a participat la congresul electricianilor din Chicago. Împăratul îi conferi titlul de nobilitate ereditară, academia științelor din Paris îl înscrise printre asociații ei străine. Academia din Berlin sărbători ziua când el împlini vîrsta de 70 ani, și cu aceea ocaziune oamenii de știință din toate țările reuniră o sumă considerabilă de bani, care sub numirea de »Fonduri H.» urma să servească pentru premiarea de lucrări științifice. † 9 Sept. 1894 de apoplexie. Scrierile sale principale sînt: Ueber die Erhaltung der Kraft, Die Lehre von den Conempfindungen și Optica fiziologică.

Helminthiasis, (grec.) viermi în intestin și simptomele produse de helminți. Cei mai principali viermi intestinali la om sînt: Tenia so-

lium, T. saginata, Bothriocephalus, Ascaris, Oxyuris. Trichocephalus, Anchylostomum, Trichina, (v. ac.).

Helmintica, substanțe medicamentoase, cari omoară viermii aflători în canalul intestinal. Cele mai întrebuițate sînt: Coaja de granat și alcaloidul extras din aceea coajă: pelicerina, cusso, feriga masculă. V. și Anthelmintica.

Helmintologia, elmintologie, partea din istoria naturală, care tratează despre viermi.

Helminți, *Helmintes*, sinonim cu entozoari sau entoparasite, divizați de Owen în Sterelminți (Parenchymata lui Cuvier) și în Coelenminți (Civataria lui Cuvier).

Heloisa, v. Abaelard.

Heloți, sclavii statului în Sparta, numiți astfel probabil dela orașul Helos. Ei erau lăsați Spartiatilor, ale căror moșii le cultivau fiind obligați să dea 82 băniți de grâu și o măsură hotărîită de vin și unt de lemn. Ce câștigau mai mult era al lor. Mergeau la armată numai ușor înarmați, pe corăbii serviau numai ca matrozi. Puteau stringe avere, și în unele cazuri statul le da libertatea (Neodamozi). Copii făcuți de un Spartiat și o helotă primeau aceeași educație ca și copii spartiați, iar dacă erau adoptați, deveniau cetățeni (Mothaci), astfel au fost Gylippos, Kallikratidas, Lysandros. H. erau numeroși (250,000) și adeseori se revoltau, de aceea Spartiații se temeau de ei și uneori îi ucidău cu miile, iar la instalarea eforilor se anunța, că pentru cîtva timp e permisă omorîrea H. (Krypteia, adevărată vînatore de H.).

Helsingborg, oraș cu port în Svedia lînga Sund, cu 22,671 loc.; loc de trecere la Danemarca; 28 Febr. 1710 aci au învins Svedezii pe Danezi.

Helsingfors, finland. Helsinki, capitala Finlandei, în golful Finlandic, pe o peninsula între două golfuri; dintre acestea în cel de est se află o grupă de insule, în care fortul Sveaborg. Pop. 73,820 loc. (1895). Strade largi, edificii frumoase, precum universitatea, biblioteca, senatul, primăria, biserica Sf. Nicolae (stil bizantin), arhiva statului, ateneul, observatorul, etc. E alimentat cu apă din riul Wanda. E sediul guvernatorului general al Finlandei și al celorlalte autorități superioare; are în garnisona reg. 95 de infanterie rusească, al treilea de garda finlandeză, 1 batalion de vînători, brigada 24 de artilerie de câmp. Universitatea a fost fondată la Åbo la 1640, și la 1827 mutată la H.; are 102 profesori și docenți și 1750 studenți înscriși. Institut meteorologic, șc. politehnică, 2 licee clasice (finlandez și svedez), 2 gimnasil rusești, 1 liceu real., șc. de navigație, de comerț, etc. 3 teatre (finlandez, svedez, rusesc). Numeroase stabilimente industriale, o bancă finlandeză a statului. A fost fundat la 1550 la 5 km. dela gura Wande, și la 1642 mutat unde e acuma. În secolul trecut avea 2—3000 locuitori.

Heltai, *Gaspar*, scriitor protestant, n. în Cisnădie (Heltau), † cam la 1579. În Wittenberga a fost discipolul lui Melancthon. După reînnoțarea a fost ales preot protestant în Cluj, trecu apoi la legea calvină, în urmă la cea unitară. Însoțindu-se cu George Hofgreff, întemeiază la 1550 cea dintîi tipografie în Cluj, care a scos la lumină operele sale: Catechismus minor; unele părți din biblie; Vigasztaló könyvetske (Călicică de mîngăiere); Magyar Catechismus; fa-

bulele lui Esop: »O sută de fabule« (100 fabula); *Chronica* az Magyarocnac dolgairól (Cronică despre faptele Maghiarilor), 1575, după Bonfini, ș. a.

Heluan, loc balnear în Egipt, 23 km. spre sud dela Cairo, 5 km. spre ost dela Nil, în pustie, cu izvoare de pucioasă, temperatură 30° C. Isvorul mai conține chlornatriu și chlormagnesiu cu mult acid carbonic. În timpul din urmă s'a făcut stabiliment pentru cură de aer, pentru aerul cel bun și curat dinspre pustie; are hoteluri, conduct de apă din Nil și legătură de drum de fier cu Cairo.

Helvella L., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, familia *Helvellaceae* (v. ac.), cu vr'o 45 specii ce trăiesc pe pământ prin pădurile de brați; specia *H. esculenta* Pers. e comestibilă, după ce se fierbe bine, căci conține acid helvelic otrăvitor, însă sulubil în apă caldă.

Helvellaceae, (botan.) familie de Ciuperci Ascomycete, cu genurile *Morchella* Vill., *Gyromitra*, *Helvella*, *Geoglossum* Pers., ș. a.; toate trăiesc pe pământ și au fructul ca o pălărie pendulată. [S. Șt. R.]

Helveția, v. Elveția.

Helvetica, *confesiunea* — v. Reformată, biserică.

Helvétius, *Claudiu Adrian*, filosof franc., naturalist; n. 1715 în Paris; 1738 arăndător general, apoi angajat de curte al reginei. 1751 a intrat în grupul *enciclopediștilor*, ocupându-se numai cu științele. 1764 a călătorit prin Anglia și Germania, unde a fost primit cu mare distincțiune din partea lui Frideric II. H. e sensualist și materialist. După H. toate cunoștințele provin dela impresiunile obiectelor externe și le primim prin mijlocirea sensurilor; ori ce activitate își are izvorul în înăscutul amor propriu, în născuța spre plăceri sensuale și în aversiunea de neplăceri. Folosul este care determină valoarea acțiunilor (utilitarism). (Cf. Uiberweg, *Gesch. d. Philos.* III). Scr.: »De l'Esprit« (1758), care la 1759, după hotărârea parlamentului, a fost arsă pe rug; »Le vrai sens du système de la nature«, (1774) ș. a. Operele complete publ. în 1795, 14 vol. și 1818, 3 vol. † 26 Dec. 1771.

Hema —, v. și *Haema* —.

Hematobie, nume cu care se designau odinioară unele specii de viermi, puși în genul *Distoma* (v. ac.) și cari constituie actualmente unica specie cunoscută a genului *Bilharzia*.

Hemei, (botan.) v. *Humulus lupulus*.

Hemera, în mitol. grec. e zina zilei. Aether (aerul) și Hemera (ziua) sunt pruncii lui Erebus (întunerec) cu Nyx (noaptea).

Hemeralopia, (*grec.*) poporal »*orbul gănilor*«, morb la care suferindul încetează de a mai vedea de pe când se culcă găinile. Ochiul normal trecând dela lumină la întunerec, după 10 minute se adaptează și distinge obiectele mai lăcitate, pe când ochiul emeralop se adaptează abia în jumătate de oră. În mod epidemic s'a ivit mai des în Rusia și mai ales în postul mare de 7 săptămâni. Ca tratament se recomandă hrană bună și ferire de prea mare lumină. v. și *Nictalopia*.

Hemerocallis L., (botan.) gen de plante din familia *Liliaceelor*, trib. *Hemerocalleae*, cu foi lungi și înguste și flori puține în paniculă erectă, periant specios infundibuliform cu tub cilindric.

Cuprinde vr'o 5 specii central-europene și temperat-asiatice, dintre cari mai adese se cultivă la noi în liber »crinul galben«: *H. fulva* L. și *H. flava* L. [A. Pr.]

Hemi —, (*grec.*) în compozițiuni: jumătate. **Hemialbumose**, un product de natură albuminoasă, care se formează în stomac prin acțiunea pepsinei și a sucului pancreatic asupra substanțelor albuminoase. Deoarece formațiunea lor în tubul digestiv precede altei serii de albumin și anume Peptone, li-se mai dă și Propeptone. Sunt ușor solubile în apă, aciți și alcali și nu se precipită la încălzire. Precipitarea se obține însă ușor la tratarea cu acid acetic, chlorură de sodiu, ferocianură de potasiu și amoniu sulfat, deosebindu-se prin aceasta de peptone. H. se întâlnesc de ordină în urina patologică. La parte integrantă la preparațiunea peptonatelor, preparate medicinale întrebuințate ca mijloc de nutrițiune. Sunt substanțe amorse.

Hemianestesia, o afecțiune nervoasă ce consistă în pierderea sensibilității tactile într'o jumătate a corpului. H. poate avea loc în urma unui acces de apoplexie ca în hemiplegii. În general toate simțurile sunt mai mult sau mai puțin notabil atinse în partea hemianestesiată. (Cf. Charcot, T. I. *Leçons sur les maladies du système nerveux*.) [N. Vaschide]

Hemianopsia, pierderea mai mult sau mai puțin completă a vederii numai dintr'o jumătate a câmpului vizual; H. poate să fie *monoculară* sau *binoculară*. H. binoculară se numește *heteronimă*, când ea se referă la jumătăți diferite ale câmpurilor vizuale ale celor doi ochi (lesiuni ale nervurilor optice și ale chiasmei). H. poartă numele de *homonimă*, când se referă la aceleași jumătăți ale câmpurilor vizuale, ca s. e. partea dreaptă sau stângă dela amândoi ochii (lesiuni ale bandetelor optice, straturilor optice, tuberculelor quadrigemine anterioare, a scoarței cerebrale). H. homonimă a jumătății drepte a câmpului vizual este adeseori asociată cu cecitatea verbală. (Cf. Grosset et Rougier, *Traité des maladies du système nerveux*, 2 vol.) [N. Vaschide]

Hemiataxia, o afecție a mobilității în care ordinul dat, inhibițiunea motrice, de abia se execută, căci mișcarea voluntară este întretăiată de mari oscilațiuni transversale atât de pronunțate, în momentul atingerii țintei, că ea nu este atinsă decât cu multă hesitare și după repetate tentative. Membrul inferior, mișcat din loc pentru a executa o mișcare, se îndreaptă spre stânga sau dreapta fără nici o coordinare. [Vaschide.]

Hemicrania, *migrena*, durere neuralgică localizată numai pe o jumătate a capului. De H. sufer mai des femeile și este în multe cazuri ereditată. Se ivesc mai cu samă la neuropați, la bolnavi de gută, reumatism, tuberculosă. Accesul de H. se anunță adeseori prin indispozițiune generală, fiori, dispepsie, iritabilitate și alterațiuni sensorice. Durerea neuralgică ocupă cu predilecțiune regiunea supraorbitală (deasupra ochiului) sau temporală (têmple); la început este lină, devine însă tot mai intensă așa că pacientul instinctiv caută liniștea și întunerecul. După durere, care durează timp diferit de lung, urmează de regulă un somn recreator. Astfel de accese se repetă după intervale mai lungi sau mai scurte.

Hemiedria, proprietatea acelor cristale, cărora aplicându-le legea de simetrie își modifică numai jumătate din numărul elementelor lor (fețe, unghiuri, muchi). Așa s. e. să considerăm un cub și să ne închipuim un plan, tăind pe cele 3 muchi ale unui unghi solid la o aceeași distanță de vîrf. Acest unghi va fi înlocuit dar printr'o față triunghiulară. După legea de simetrie a lui Haüy o asemenea modificare trebuie să se repete asupra tuturor celorlalte unghiuri ale cristalului, ceea ce ar conduce la solidul cu 8 fețe numit octaedru regulat. Sînt însă unele cristale, cum s. e. cuburile de sulfur de zinc (Blenda), cari nu suportă o asemenea modificare decît numai pe 4 unghiuri solide, astfel că un unghi modificat alternează cu altul remas intact. Prin urmare prelungind cele 4 fețe obținute, ne conduce la un solid care în loc de 8 nu va avea decît 4, ceea ce va fi un tetraedru. Tetraedrul e dar o formă hemiedrică a cubului. Formele hemiedrice au proprietăți fizice speciale. Exceptând singurul sistem asimetric, toate celelalte prezintă asemenea forme. În aparență formele H. sînt în contradicție cu legea de simetrie, în realitate nu e așa, din momentul ce modificarea făcută conform acestei legi trebuie să se repete asupra elementelor identice nu numai din punct de vedere geometric, ci și fizic. Casul nu e așa la H., unde părți din elementele cristalului sînt identice geometricește, nu însă fizicesce, s. e. ca structură. [S. M.]

Hemimetabola. Insectele cu metamorfosă completă (ou, larvă, pupă), ca coleopterele, lepidopterele, hymenopterele, neuropterele și dipterele se numesc *Insecta metabola*. Insectele lipsite de metamorfosă, ca pediculidele, lepismele, podorele și recinii *Insecta ametabola*; iar insectele cu metamorfosă pe jumătate, adică necompletă, ca hemipterele și ortopterele, se numesc *Insecta hemimetabola*. [Dr. N. Leon.]

Hemimorphit, Calamina (v. ac.).

Hemiopia, *hemiopsia*, v. Hemianopsia.

Hemiplegia, paralizia unei jumătăți a corpului; ca simptom de afecțiune cerebrală (de creier) sau spinală (a măduvei spinării). La afecțiunile cerebrale H. este pe partea opusă a corpului, la cele spinale pe aceeași parte cu afecțiunea.

Hemiptere, insecte sugătoare, cu metamorfosă necompletă sau nulă. Buza inferioară (*labium*) constituie un rostru, pentru care Fabricius le-a numit *Rhynchote*. În interiorul rostrului se află mandibulele și maxilele, cari au forma de patru peri rigizi și protractili. În partea sa basilară și superioară rostrul este completat de buza superioară (*labrum*). H. se subdivid în: *Heteroptere*, *Homoptere* și *Aptere*.

I. Heteropterele au patru aripi, anterioarele hemyelitre adică coriacee la basă și membranoase în vîrf. Ele se subdivid: *A) Geocorele* (ploșnițe terestre) cu antenele descoperite, mai lungi decît capul: ploșnița de pat, cimex sau acanthia lectularia; ploșnița de câmp, Pentatoma, Reduvius, Tingis, etc. *B) Hydrocorele* (ploșnițele aquatice) cu antenele ascunse în cavități ale capului, mai scurte ca capul. Scorpionul de apă (nepa); Notanecta, Corisa, etc.

II. Homopterele cu patru aripi membranoase sau coriacee, cuprinde trei familii principale: *Coccidele*, *Aphidele* și *Cicadele*. *A) Coccidele* sau cocc-

senilele cu genul *Coccus cacti* L., din care se extrage carminul; *Coccus lacca* Fab., din care se prepară șelacul. *B) Aphidele* sau purecii de plante, se nutresc cu sucul vegetalelor pe cari trăiesc genurile *Aphis*, *Phylloxera*, etc. *C) Cicadele*, cuprind între altele genul *cicada*, celebre în antichitate și renumite prin cântecul lor strident produs de un aparat special situat la bărbați pe abdomen.

III. Apterele nu au de loc aripi, nici metamorfosă, cuprind fam. Pediculidelor cu genurile *Pediculus*, ale cărui specii toate trei trăiesc pe om: *P. capitis*, în părul de pe cap; *P. vestimenti*, în hainele oamenilor murdari și *P. tabescentium*, depune oușele sub epidermă producând maladia cunoscută sub numele de *phthiazia*, de care a murit Agripa, Philippe II, etc. Genul *Phthirus inguinalis*, *morpionul* sau *păduchele lat*, trăiesc parasiți la om pe părul dela pubis, subsoara, uneori în barbă și în sprâncene. Pomadele mercuriale, onctiunile cu un amestec de untdelemn și gaz (petrol) debarasează iute pacientul de acest parasiți. [Dr. N. Leon.]

Hemisaprophyte, (botan.) plante în parte autophyte (v. ac.), în parte saprophyte (v. ac.); ele se nutresc și cu alimente neorganice, și cu cele organice; astfel sînt multe fanerogame autophyte, cari trăiesc în symbiosă cu ciupercile numite *mycorhiza* (v. ac.). Acest cas special al H. a fost numit de Mac Dougal *saprophytism symbiotic*. Altfel de plante H. sînt cele dișe insectivore (v. ac.), etc. [S. Șt. R.]

Hemo —, v. și **Haemo** —.

Hemus, v. Balcan.

Hendecasyllabic, (grec.) în versificațiunea metrică, versul de 11 silabe, numire dată în drasebi versului *phalacian*, mai rar și versului *sapphic* (v. ac.). [S.]

Hengist și Horsa, eroi legendari prin cari s'ar fi început stăpînirea anglo-saxonă în Britania. În 449 Bretonii lipsiți de apărarea armatei romane și atacați de popoarele Scoției, chiemară în ajutor o ceată de Saxoni sub conducerea lui H. și H., cari alungară pe Picti și Scoți, dar nu voiră să se mai retragă, ci siliră pe Bretoni să le cedeze pămînt de locuit. Bretonii luptară desperați contra noilor năvălitori, Horsa cașu într'o luptă și Hengist fû silit să fugă; însă norocos în alte lupte, Hengist întemeiază un regat în Kent și domnesce până la 489. Istoria veridică vede în aceste două nume numele calului, foarte prețuit de Saxoni, și personificarea cuceririi saxone, care începe din Kent.

Hengstenberg, *Ernst, Wilh.*, fiul unui predicator reformat din Vestfalia, n. 1802 în Fröndenberg, a fost profesor de teologie (protestantă) în Berlin din 1826, s'a ocupat mai ales cu Sf. Scr. a test. vechiu, a publicat mai multe opere și a fundat periodicul »Evang. Kirchenzeitung«, formînd o școală întreagă în jurul său. Și-a câștigat mari merite pentru apărarea, susținerea și lățirea creștinismului pozitiv între protestanți, din această cauză protestanții raționaliști l-au combătut, calificînd de catolisătoare direcțiunea urmată de el; † 1869.

Henne am Rhyh, *Otto*, istoriograf, scriind în deosebi despre istoria civilizației; n. 26 Aug. 1828 în St. Gallen; dela 1883 archivar la arhivele statului acolo. Scr.: »Geschichte des Kautous

St. Gallen», (1863, cont. 1896); »Geschichte des Schweizervolks«, (ed. III 1878, 3 tom.); »Allg. Kulturgeschichte«, (ed. II 1877—97, 7 tom.); »Die deutsche Volkssage«, (ed. II 1879); »Kulturgeschichte des jüdischen Volkes«, (ed. II 1892); »Das Buch der Mysterien«, (ed. III 1890); »Kulturgeschichte des deutschen Volkes«, (ed. III 1897, 2 tom.); »Die Frau in der Kulturgeschichte«, (1892), ș. a.

Henneberg, 1) *H. Ioan Wilhelm Iuliu*, n. 10 Sept. 1825 în Wasserleben, † ca director al institutului agronomic în 24 Nov. 1890 în Greene. El a întemeiat noul metod de nutrire a vitelor. Scr.: »Beiträge zur Begründung einer rationellen Fütterung der Wiederkäuer«, (1860 până 1864, 2 broșuri); »Neue Beiträge«, (1870 până 1871); dela 1853 a redigat revista »Journal für Landwirtschaft«.

Hennegau, (lat. *Hannonia*, franc. *Hainaut*), fost comitat în nord-vestul Germaniei, 1040 ajunsese la Flandra, 1477 la Habsburg; partea sudică fû anectată 1659 și 1678 la Franția (face parte din depart. Nord); restul formează partea principală din actuala *provincie H.*, 3722 km². cu 100.345 loc. (1896); capitala Mons.

Henriada, titlul epopeei naționale a lui Voltaire, al cărei erou e Henric IV, regele Franției și în care autorul făcû încercarea puțin reușită de a înlocui miraculosul prin alegorii morale.

Henric, numele mai multor domnitori în Englitera, Franția, Germania și Castilia.

ENGLITERA. REGI.

Henric I (1100—35), numit mai târziu *Beauclerc*, n. 1068, fiul lui Wilhelm Cuceritorul, urmează la tron fratelui său Wilhelm II Rufus și se susține cu ajutorul clerului față cu fratele său Robert, fiul cel mai mare al Cuceritorului și mai mult îndreptățit la tron; dete supușilor săi Charta libertatum, din care s'a dezvoltat Magna Charta, temeliea dreptului public englez. † 1135. *H. II* (1154—89), fiul contelui Geoffrey Plantagenet de Anjou și al Matildei, fca lui H. I. n. 1133, ajunge la tron în puterea dreptului mamei sale; moștenește dela tatăl său (1151) Anjou, Maine, Touraine, și dela mamă-sa Normandia, prin căsătoria sa cu Eleonora (1152) câștigă Poitou, Guyenne și Gascogne, la cari adause 1154 Englitera, dar nu-i succede clădirea imperiului visat de dînsul dincoace și dincolo de Canal. H. își face vasal pe regele Scoției; 1171 începe cucerirea Irlandei și el poartă mai întâiu titlul de domn al Irlandei. Memorabilă este lupta purtată în contra lui H. pentru drepturile și libertatea bisericii de arhiepiscopul de Canterbury, Toma Becket, la al cărui mormânt H. mai pe urmă trebuie să facă pocăința; resboit cu fiii săi, H. moare 1189. *H. III* (1216—72), n. 1207, urmează la tron tatălui său Ioan fără Teară, în etate de 9 ani; om lipsit de energie, H. luptă fără succes în contra Franției și magnaților, cari în frunte cu contele Simon de Montfort îl fac pe regele prizonier (1264—65) și-l silesc la mari concesii. † 1272. *H. IV* (1399—1413), numit după locul nașterii sale *H. de Bolingbroke*, n. 1367, fiu al lui Ioan de Gaunt, duce de Lancaster și nepot al lui Eduard III; e întâiul rege din fam. Lancaster; exilat de Richard II, debarcă 1399 în comitatul York, într'un timp când

Richard se afla în Irlanda, îl silesc pe acesta să renunțe la tron și cu voia parlamentului se urcă dînsul pe tronul Engliterii. H. a fost un monarch constituțional în sensul modern al cuvîntului. † 1413, lăsând tronul asigurat fiului său: *H. V* (1413—22), n. 1387, ca clironom duce o viață excesivă, ca domnitor este însă la culmea chiemării; scurta lui domnie este un timp de glorie pentru armele engleze; 25 Oct. 1415 bate pe Francezi la Azincourt, 1417—19 cuceresc aproape întreagă Normandia; în pacea dela Troyes (21 Maiu 1420) se recunoaște dreptul lui H. la coroana frc., se căsătorește cu Catarina, fca lui Carol VI, primesce regenta în Franția și este recunoscut de staturile țerii ca urmaș al lui Carol VI. † 1422 în Vincennes. *H. VI* (1422—61), fiul celui precedent, n. 1421 în Windsor, e abia de câteva luni, când moare tatăl său la culmea gloriei sale și-i lasă drept moștenire coroana Engliterii și a Franției; domnia de aproape 40 ani a lui H., om cu calități mărginite, a adus asupra Engliterii timpuri de decadență generală în lăuntru și în afară; mai ales în urma pășirii Ioanei d'Arc, mersul lucrurilor în Franția ia o întorsătură hotărît nefavorabilă pentru Englitera și H. până la 1453 pierde tot terenul cucerit în Franția, afară de Calais; acasă H. este o jucărie neputincioasă a capilor de partid în luptele dintre fam. York și Lancaster; 1461 este detronat și aruncat în Tower, 1470 ajunge iarăși la domnie, în curând însă este din nou detronat și pierie în prisoare 1471 în mod misterios. *H. VII* (1485—1509), fiul postum al lui Egmont Tudor, conte de Richmond și al Margaretei de Beaufort, moștenitoarea fam. Lancaster, n. 1457, este întemeietorul dinastiei Tudor; 1485 debarcă din Bretagne în Wales-ul de sud și răpesc la Bosworth (22 Aug. 1485) coroana și viața lui Richard III; ca domnitor face ordine în țeară, favorisează clasa cetățenilor și promovează comerțul și navigațiunea. † 1509 și lasă fiului său H. VIII un tron bine consolidat. *H. VIII* (1509—47), n. 1491, se aruncă în resboia fără rost cu Franția în alianță cu împ. Maximilian I și învinge pe Ludovic XII 1513 la Guinegate, asemenea se amestecă și în resboiul dintre Carol V și regele Franției Francisc I, încheie însă la 1525 o pace avantajoasă cu Franția. H. este autorul schismei anglicane; el se arată mare apărător al bisericii cat. cu ocasiunea erumperii reformației lui Luther, și pentru pășirea sa contra reformației primesc dela papa titlul de »defensor fidei«, când însă papa Clement VII nu voi să-l divorțeze de soția sa Catarina de Aragonia, se rupe de biserica cat., se declară pe sine de cap al bisericii în Englitera, dar fără de a permite inovații în lucrurile de credință, și se supuse judecării lui Toma Cranmer, arhiepiscop de Canterbury, care îl despărțesc de soția sa și îi declară legitimă căsătoria lui cu Ana Boleyn. Om desfrănat, H. afară de soțiile amintite mai avû încă succesive alte 4 soții: Ioana Seymour, Ana Cleve, Catarina Howard și Catarina Paar. † 1547 după ce ridică despotismul reg. la culme.

FRANȚIA. REGI.

Henric I din dinastia Capetienilor (1031—60), fiul cel mai tinăr al regelui Robert, n. pe la 1010;

autoritatea regească pe acest timp în Franția era foarte neînsemnată și scădă și mai mult prin intrigile mamei lui H., Constanța de Toulouse, cum și ale ducilor de Normandia. † 1060 la Vitry. *H. II* (1547—59) al doilea fiu al lui Francisc I din căsătoria acestuia cu Claudia, fiica lui Ludovic XII, n. 1519, 1533 se căsătorește cu faimoasa Catarina de Medici, 1552 încheie la Chambord alianță cu principele elector Maurițiu de Saxonia în contra împ. Carol V, străbate în Lorena și cucerește Toul, Verdun și Metz, 1558 ocupă dela Englezi Calais și 1559 încheie cu Spania și Anglia pacea dela Cateau-Cambrésis. † 10 Iul. 1559. H. lasă după sine 4 fi, dintre cari Francisc II, Carol IX și H. III se urcă unul după altul pe tronul Franței. *H. III* (1574—89), fiul celui precedent, n. 1551, învinge pe Hugenoți la Jarnac și Moncontour, ia parte foarte activă la măcelul Hugenoților în noaptea Sf. Bartolomeu, 1573 îi câștigă mamă-sa Catarina tronul Poloniei și 15 Febr. 1574 se încoronează în Cracovia; nemulțămît cu starea sa, la 18 Iulie părăsește în ascuns Polonia, ca să ocupe tronul remas vacant de fratele său Carol IX; continuă resboiul în contra Hunegoților, e stăpânit de ducii de Guise, pe cari însă mai apoi îi delătură prin asasini, și strimtorat de ligistii cat. se aruncă în brațele lui H. de Navarra; cu acesta pleacă în fruntea unei armate de vr'o 40,000, compusă din Hugenoți și royalști, în contra Parisului, apărât de ducele de Mayenne, dar este rănit de pumnalul otrăvit al călugărului Dominican Jacques Clément în 1 Aug. 1589 și moare în ziua următoare. Cu H. III se stinge familia de Valois. *H. IV* (1589—1610), fiul lui Antoniu de Bourbon și al Ioanei d'Albret, n. 1553 la Pau în Béarn, 1562 rege al Navarei, 1569 după asasinarea lui Ludovic Condé, conducător al ligei protestante, 18 August 1572 se căsătorește cu Margareta de Valois, sora regelui Carol IX; în noaptea Sf. Bartolomeu e crucat, 1576 dispare dela curte și se pune iarăși în fruntea protestanților, 1587 raportează învingerea dela Coutras; după moartea lui H. III, în puterea legei salice devine moștenitorul tronului franc., care și-l asigură însă numai la 1593 după lupte grele cu liga cat. și după ce trece la catolicism; 27 Febr. 1594 se încoronează la Chartres și în 22 Martie îi cade la picioare și Parisul; 1598 prin edictul de Nantes asigură protestanților libertate religioasă; 1600, după ce se divorțează de ăntaia sa soție, se căsătorește cu Maria de Medici; dela pacea din Vervins, H. se bucură de liniște și lucră ajutat de Sully la ridicarea destrămătei sale țeri, puse mai pe urmă la cale planul unui mare resboi în contra dinastiei de Habsburg, dar 12 Maiu 1610 este asasinat de Ravallac și Franția ajunge iarăși în îndelungate încurcături.

GERMANIA. ÎMPERAȚI ȘI REGI.

Henric I, rege germ., fiul lui Otto, duce de Saxonia, (919—936), se luptă cu regele Conrad I pentru Turingia, realizează unitatea imperiului, 923 reanectează Lorena. 924 încheie cu Maghiarii un armistițiu pe 9 ani, supune popoarele slav. dela Elba și bate 933 pe Maghiarii la Jechaburg și Riade. *H. II cel Sfânt*, împ. rom.-germ. (1002—24), fiul ducelui H. Certărețul de Bavaria, 995 duce de Bavaria, 1002 rege, în-

vinge pe ducele Boleslaw de Polonia și 1013 ocupă Boemia, 1018 cu ocaziunea păcii dela Bautzen e silit să abdică de ținuturile de dincolo de Elba, restoră din tronul Italiei pe marchisul Harduin de Ivrea, 1014 papa Benedict VIII îl încoronează în Roma ca împ. și avă să cîmbată în Germania mai multe rescoale; a ridicat catedrala din Bamberg. *H. III cel Negru*, împ. rom.-germ. (1039—56), fiul împ. Conrad II, 1027 duce de Bavaria, 1038 de Șvabia, urmează tatălui său 1039 și e unul din cei mai puternici domnitori ai Germaniei; umilește pe ducele Bretislaw al Boemiei și îi restituie țara ca feud; își face vasali pe regii Ungariei Aba, Petru și Andreiu, cum și pe Normanii din Apulia și Calabria; exercitează mare influență asupra bisericii, în care voia să facă ordine și să introducă reforme; depune 1046 pe papii Benedict IX, Silvestru III și Gregoriu VI, ridică în scaunul papal pe episcopul Suitger de Bamberg sub numele Clemente II, și este încoronat de acesta în Roma ca împ. *H. IV*, împ. rom.-germ. (1056—1106), fiul celui precedent, remas de tatăl său în etate numai de 5 ani, stete mai ăntău sub tutoratul mamei sale Agnes și dela 1062 sub acela al archiepiscopilor: Anno de Colonia și Adalbert de Brema, 1065 e declarat major, prin abuz de putere ațîță în contra sa pe Saxoni și e silit să încheie 1074 o pace umilitoare, îi învinge însă în 1075 la Hohenburg. Pentru investitura ajunge în conflict cu papa Gregoriu VII Hildebrand; afurisit de papa, 1077 în timp de iarnă e silit să facă pocăință la Canossa; 1078 și 1080 e bătut de Rudolf de Șvabia, ales antirege, lupta din urmă însă se sfîrșește cu propria cadere a lui Rudolf; H. e din nou afurisit și 1081 apare în fruntea unei armate înaintea Romei, pe care însă o poate ocupa numai la 1084; Gregoriu VII sub scutul Normanilor scapă la Salerno, unde moare, iar H. se încoronează împreună cu soția sa din partea noului papă Clemente III. Mai pe urmă după a treia expediție în Italia se împacă cu principii germani, dar la 1105 îi este primejduită coroana din partea propriului său fiu H. V și e silit să renunțe la domnie. *H. V*, împ. rom.-germ. (1106—25), 1098 e ales rege, 1105 se rescoală asupra tatălui său, îl silește la abdicare și îi urmează 1106, 1110 trece în Italia, constringe în Roma pe papa Paschalis II să-i recunoască dreptul de investitura, 1111 e încoronat împ. și până la 1194 supuse Neapolea și Sicilia, la al cărei tron avea drept în urma căsătoriei sale cu Constanța, moștenitoarea regelui sicilian Wilhelm II, și se încoronează ca rege al Siciliei. *H. (VII)*, rege rom.-germ. (1220—35), fiul mai mare al împ. Frideric II, se rescoală în contra tatălui său, 1235 e delăturat și † 1242 în prisoarea din Martirano în Calabria. *II. Raspe*, landgravul Turingiei, fiul landgravului Hermann I, alungă 1227 după moartea fratelui său mai mare, Ludovic cel Sfânt, pe soția ace-

stuia Sf. Elisabeta; 1241 după moartea nepotului său Hermann II ajunge în stăpânirea Turingiei întregi, 1246 ales de principii bisericesci antirege față cu Frideric II, bate pe regele Conrad 5 August 1246 la Frankfurt. † 1247. *H. VII*, împ. rom.-germ. (1308—13), fiul contelui H. III de Luxemburg, 1308 după asasinarea lui Albrecht I e ales rege, dete 1309 regatul Boemiei ca feud vacant fiului său Ioan, voesce să facă ordine în Italia sfârtică prin luptele dintre Ghibelini și Guefi, dar nu-i succede, 1312 este încoronat în Roma ca împ. rat.

CASTILIA. REGI.

Henric I, (1214—17), fiul lui Alfonso VIII, rămâne de tatăl său în etate de 10 ani, stă sub tutoratul mamei sale Eleonora, fica lui H. II al Angliterei, și apoi al surorii sale Berengaria, care îi urmează în domnie la 1217, abdică însă în același an în favorul fiului său Ferdinand III. *H. II*, conte de Trastamara, (1369—79), fiul natural al lui Alfonso XI, 1369 prin învingerea sa dela Montiel delătură din domnie pe fratele său Petru cel Cumplit. *H. III Bolnăviciosul*, (1390—1406), fiul lui Ioan I, se împacă cu pretendentul Ioan, duce de Lancaster, luând în căsătorie o fică a aceluia, cu care ocaziune primesce și titlul de principe de Asturia. *H. IV Neputinciosul*, (1454 până 1474), e condus de favoriți ca și tatăl său Ioan II, 1464 e depus și e ales fratele său mai mic Alfonso, 1465 murind fratele său, ajunge iarăși la domnie; e fratele Isabellei, soția lui Ferdinand Catolicul, carea în lipsa de descendenți de sex bărbătesc din partea lui H. IV, după îndelungate resboaie civile își asigură dreptul de succesiune.

BAVARIA. DUCI.

Henric I, fiul regelui H. I, n. între 919—922, se rescoală în contra fratelui său Otto I, 948 primesce ducatul Bavariei. † 955. *H. II Certărețul*, numit astfel pentru multele sale pricini avute cu împ. Otto II; fiul celui precedent, dela 955 duce de Bavaria, 976—985 e lipsit de ducat. † 995. *H. IX cel Negru*, ajunge la ducat 1120, † 1126. *H. X Superbul*, fiul celui precedent, duce dela 1126, ajută pe împ. Lothar în lupta contra Hohenstaunilor, 1137 primesce și Saxonia, 1138 e proscris de Conrad III. † 1139. *H. Iasomirgott*, fiul lui Leopold cel Sfânt, n. 1114, mai întâiu marchion de Austria, 1143 duce de Bavaria, 1156 cedează acest ducat lui H. Leul, și devine duce de Austria. † 1177. *H. Leul*, duce de Bavaria și Saxonia din fam. Welfilor, fiul lui H. Superbul, n. 1129, primesce 1142 dela Conrad III Saxonia și 1156 recăstigă dela împ. Frideric I Bavaria, posesiunile lui se întind dela Marea de est și nord până la Adriatica, 1172 întreprinde un peregrinaj la Palestina, 1176 de-neagă împ. ratului Frideric ajutorul în Lombardia și acesta este bătut la Legnano, 1180 este proscris, 1181 se supune împ. ratului, recăstigă însă din posesiunile sale numai Braunschweig-ul și Lüneburg-ul, și e silit să petreacă până la 1185 în exil, 1189 se rescoală din nou și dărimă orașul Bardowiek până la catedrală, pe ale cărei ziduri pune inscripția „Vestigia Leonis”, 1192 se încearcă din nou să-și câștige posesiunile avute, dar fără succes. † 1195 în Braunschweig, unde la 1874 i-s-a ridicat o statuă colosală.

Henric, împ. latin de Constantinopole, conte de Flandra și Hennegau, este ales împ. după fratele său Balduin I, căzut (1205) în lupta dela Adrianopol în prinsarea Bulgarilor și ucis după aceea; 1206 e încoronat, duce o existență amărită și † 1216 fără urmași.

Henric, conte de Champagne, rege al Ierusalimului, merge în Palestina cu a treia expedițiune cruciată, 1192 se căsătorește cu Isabela, veduva regelui Ierusalimului, Conrad de Monferrat, ucis cu puțin înainte de aceea, și e ales rege; din puținele resturi ale regatului, pierde 1197 încă Joppe și moare curând după aceea.

Henric, Frideric, Ludovic, principe de Prusia, frate al regelui Frideric cel Mare, n. 1726, † 1802, s'a distins în resboiul silesian. — *H. Albert Wilhelm, principe de Prusia*, al doilea fiu al împ. germ. Frideric și frate al actualului împ. Wilhelm II, n. 1862, a intrat în marina de resboi, 1895 contra-admiral, 1898 comandant al escadre 2 în Asia estică, căsătorit la 1888 cu princessa Irena de Hessa.

Henric cel Tânăr, duce de Braunschweig-Wolfenbüttel, domnesce dela 1514, contrar al reformațiunii, 1542 e alungat de confederația Șmalcaldică, 1545 e făcut prizonier în lupta dela mănăstirea Hockelem, 1547 eliberat, se luptă 1553 alătura cu Mauriți de Saxonia la Sievershausen. † 1568.

Henric, Marinarul (Dom Enrique el Navegador), infant de Portugalia, al patrulea fiu al regelui Ioan I, n. 1394, face numeroase explorări la litoralul vestic al Africei, 1458 se luptă cu succes în contra Maurilor, † 1460. H. pune temelia pe care s'a ridicat Portugalia la puterea de mai târziu, și prin întreprinderile sale deschide navigațiunii nouă cai.

Henric I Copilul, întâiu landgraf de Hessa, fiul lui H. II de Brabant, n. 1244, după terminarea certelor de succesiune pentru Turingia, primesce numai Hessa și titlul de landgraf și își pune rezidența în Cassel; ajută pe reg. Rudolf în lupta cu Ottokar al Boemiei. † 1308.

Henric I, împ. rat de Haïti, v. Christophe.

Henrieta, H. Maria de Francia, regină a Angliei, fica lui Henric IV și a Mariei de Medicis, n. 1609, † 1669. Căsătorită la 1625 cu Carol I al Angliei. Resboiul civil izbucnind, fu acuzată că ațigase pe soțul ei contra protestanților; în 1644 fu silită să fugă în Francia, unde se retrase la Chailot, fundând o mănăstire. Dela ea au ramas scrisorile către Carol I. † 1669 la Colombes.

Henrieta, Ana de Anglia, fica precedentei și a lui Carol I, n. 1644, căsătorită cu Filip ducele de Orléans, † 1670 întorcându-se din Anglia, de o perforație a stomacului, după alții otrăvită. În 1670 îndepline cu succes o misiune secretă ce-i încredințase Ludovic XIV pentru regele Angliei, și care avu de rezultat tractatul dela Douvres. Istoria ei a fost scrisă de Madame dela Fayette. [L.]

Henriot, (pron. anrio), *Francisc*, revoluționar franc., n. 1761 în Nanterre, lângă Paris, unde căp. ta post la oficiul de vamă. 1789, din cauză că în noaptea de 12—13 Iulie luase parte la dărimarea caselor de vamă, a fost dat afară din post. S'a făcut apoi spion al poliției, dar nu mult după aceea a fost arestat pentru furt. 1792

scăpând din pușcărie, a jucat rol însemnat și crud în revoluția franceză; a fost ales conducător al unei cete de sansculoți, iar în 31 Maiu 1793 comandant suprem interimar al gardei naționale din Paris, și în această calitate a forțat arestarea girondiştilor (2 Iunie). Credincios tovarăș al lui Robespierre, supraveghia și controla decapitățile nobililor. Căderea lui Robespierre i-a pus și lui capul. La 9 Thermidor, când a aflat că are să fie arestat, s'a purtat așa de laș, încât tovarășul său Coffinhal l-a aruncat pe fe-reastă din etagiu; cădând în curte la un loc dosnic, s'a ascuns în canal, dar a fost aflat și decapitat împreună cu Robespierre în 28 Iulie 1794.

Hensen, Victor, celebru savant și om politic german, n. 10 Febr. 1835. Din 1859, de când a obținut titlul de doctor în medicină, până în 1887 când a fost ales membru în Landtag-ul prusian, H. a desfășurat o activitate din cele mai considerabile. Deja celebru în 1857, în urma primei sale lucrări »Ueber die Zuckerbildung in der Leber«, publicată încă pe când era student, activitatea sa științifică s'a îndreptat asupra anatomiei microscopice, embriologiei și mai ales asupra studiului fiziologiei organurilor simțurilor. Cercetările lui au fost publicate mai ales în »Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie« cât și în »Archiv für Ohrenheilkunde« și »Archiv für mikroskopische Anatomie«. Printre lucrările lui sunt de citat în primul rând cele două remarcabile uvrăgii din »Handbuch der Physiologie« a lui L. Hermann, »Physiologie des Gehörs«, (Leipzig, 1880, în 8°) și »Physiologie der Zeugung«, (Leipzig, 1881, în 8°). Ii datorim și o disertație psico-fiziologică: »Ueber das Gedächtniss«, (Kiel, 1877, în 4°). H. în parlamentul prusian face parte dintre progresiști și a avut o parte activă în sinul comisiei pentru studiul științific al mărilor germane. [Vaschide].

Henszlmann, Emerich, archeolog, n. 13 Oct. 1813 în Cașovia, † 6 Dec. 1888 în Budapesta ca profesor de istoria artelor. Intemeietor al științei archeologice ungare. A scris despre bisericile vechi germane din Cașovia și despre monumentele gotice în Ungaria.

Hentaller, Ludovic, scriitor și deputat magh., n. 1852. A colaborat la mai multe ziare, fu apoi ales deputat în Fülöpszállás cu program independentist. În decursul luptelor politico-bisericești s'a alăturat la fracțiunea Eötvös. A scris operele: Politikusaink pongyolában, 1887; Görgei mint politikus, (1889); A civilizált oláhok, 1892; Kossuth és kora, (1894); Petöfi mint követjelölt, 1895; A szabadsághecz dalai, 1895.

Hentia, Sava, pictor, n. 1 Febr. 1848 în Sibiușel (Trans.) din părinți țerani. 1865 a intrat ca elev în școala de bele-arte din Bucuresci. Avisat la propriile puteri, se susțină din o mică bursă dela stat. 1870 ca absolvent »a obținut premiul în marele concurs de străinătate al anului 1870«. În același an a obținut medalia cl. II la »expozițiunea de bele-arte« (cu portretul lui Carigali). 1871 merge în străinătate, cercetând museele din Italia și oprindu-se pe câțva timp în Roma; merge apoi la Paris și se înscrie la școala de bele-arte ca elev al lui Cabanel. Detrăgându-i-se bursa, este susținut de studenții români. 1873 este admis între expozanții salonului cu tabloul mitologic »Psicheia

părăsită de Amor«, cea mai succesă operă a artistului. Trimitând la Bucuresci această pânză, ministrul de culte Boerescu îi mijlocește o bursă de 120 lei lunar și 800 lei pentru tabloul Psicheiei, reținut pentru Pinacoteca museului național. 1874 terminându-și studiile se reîntoarce în România și figurează între cei mai valoroși expozanți ai expoziției din toamna aceleiași an în Bucuresci, expunând tabloul Psicheiei și »Aurora«, care, la dorința părechei regale, s'a așezat la Teatrul Național în logea Suveranilor. Pentru »Psicheia« i-s'a conferit medalia cl. II. 1 Sept. 1875 profesor suplent la externatul sec. de fete, 1876 »măiestru cu titlu provisor de desen și caligrafie« la același institut. În același an prof. de desen și pictură la Asilul Elena Doamna. Pe timpul resboiului din 1877—78 H. fiind atașat ca artist pe lângă marele cartier general, a pictat numeroase tablouri, reprezentând scene de resboiu; partea cea mai mare dintre acestea le-a cumpărat Regele Carol, care drept semn de recunoștință i-a conferit medalia Bene-Merenti cl. II »pentru distinsele sale lucrări în pictură«. La »expozițiunea de arte frumoase« din primăvara 1881 a figurat cu marele tablou »Intrarea triumfală a lui Traian în Sarmisegetusa« și cu o »Veneră«, obținând premiul II pentru pictura. În toamna aceleiași an juriul expoziției române din Sibiu, unde trimisese portretul Anei Davila, i-a conferit diplomă de onoare. Afară de cele amintite mai sus, merită să fie remarcate tablourile: »Moara«, »Tîrgul Moșilor«, »O româncea ducând merinde la tîrg«, etc. H. e profesor de desen și pictură la Școala profesională de fete din Bucuresci.

Hentzi, Henric, nobil de Arthurn, general austriac, n. 1785 în Debrețin. În 1804 oficier de geniu, iar pe timpul revoluțiunii maghiare comandantul cetății Buda, pe care a apărât-o cu mare vitejie, respingând mai multe asalturi până ce cade în 22 Maiu 1849 ca erou cu sabia în mână. Monumentul lui din Buda, în urma unei agitațiuni puternice din partea Maghiarilor, s'a mutat 1899 în curtea școlii de cadeți.

Heortologia, (elîn.) învățătura despre serbatori. **Heortologion**, calendarul serbătorilor (sinaxar).

Hepar, (latin.) ficat, de colorarea ficatului. Nume dat în special sulfurilor alcaline, a căror colorare aduce cu aceea a ficatului. [S. M.]

Hepar adiposum, degenerescenta grăsoasă a ficatului, ficat gras, ficat adipos, ficat alcoolic, este un simptom morbid. Se găsește foarte des și sub influențe multiple, între cari maladiile febrile prelungite, intoxicațiunile și cachexiile sunt cei mai principali factori. În unele cazuri e o încărcare (surcharge) și nu compromite vitalitatea celulelor, în altele există o necrobiosă granulo-grăsoasă, care alterează elemente celulare în ficat, umplându-le cu globuli de grăsimi. Această degenerare pleacă din jurul vaselor ficatului. E boală gravă datorită mai ales abuzului de alcool. Încălcarea grăsoasă a ficatului e fiziologică în stare de graviditate, alaptare.

Hepatalgia, durere de ficat, simptom în unele boale de ficat. Durere surdă, profundă gravativă în hypochondrul drept, ce se găsește în congestiile, abscesele, cancerile și unele ciroze ale ficatului, ea este trecătoare în congestii și tenace în leziunile cronice hepatice.

Hepatic, nume dat odorei hidrogenului sulfurat și în general tuturor izvoarelor minerale sulfuroase, cari prezintă odorea acestui gaz. Mai departe nume dat diferitelor vase anatomice, cari conduc la ficat, ca: vine și artere, sau canale hepatice. [S. M.]

Hepatica Dill., (botan.) subgen din genul *Anemone* L. (v. ac.).

Hepaticae, (botan.) prima clasă din grupa Muscineelor (v. ac.). În tot ciclul lor evolutiv se întâlnesc următoarele forme: a) aparatul vegetativ (generațiunea proembrională) care e sau un thal dorsiventral, pe fața ventrală cu rhizoizi și cu ori fără frunze solzoase; sau o mică tulpină tot dorsiventrală, pe fața ventrală cu rhizoizi și amphigastre (v. ac.), iar pe laturi cu două serii de frunze de regulă fără nervură; pe acest aparat vegetativ se produc aparatele sexuale, anteridii și archegoane, în primele formându-se anterozoidii, în cele de al doilea oosfera; b) după ce se efectuează fecundațiunea, oul se desvoltă în sporogon, care reprezintă generațiunea embrională. Sporogonul, format pe aparatul vegetativ, rămâne închis până la maturitate în archegon, apoi îl străbate ca să iasă afară, restul archegonului rămânând la baza sporogonului, constituind *scufia*; aceasta prin urmare nu se află la vârful sporogonului, ca la Mușchi. În interiorul capsulei sporogonului se formează spori numai, sau și *elateri* (v. ac.); numai la *Anthocerotaceae* există o columelă. Capsula matură e ori cleistocarpă (v. ac.), ori se deschide prin valve, mai rar printr'un opercul; sporii cădând pe pământ produc o *protonema* (v. ac.) redusă, și din aceasta se desvoltă aparatul vegetativ, pentru a se urma apoi cum s'a dis mai sus. H. se mai înmulțesc și prin bulbili și propagule. Trăiesc pe pământul umed, pe scoarța arborilor, pe putregaiu sau plutesc la suprafața apelor liniștite. După conformarea aparatului lor vegetativ se divid în *H. frondoase* (cu thal) și *H. frunzoase* (folioase), iar mai considerând și alte caractere în 3 serii: *Marchantiaceae* (v. ac.), *Jungermanniales* (v. ac.) și *Anthocerotale*. [S. Șt. R.]

Hepatisa, o alterațiune a unor țesuturi organice, încât prezintă aspectul unui ficat. Această modificare se observă mai ales în pulmoni și ia diferite numiri: H. roșie, H. cenușie, etc.

Hepatitis, *hepatită*, inflamația ficatului. Există diferite feluri de inflamațiuni ale ficatului: hepatită acută, H. cronică interstitală (cirosă atrofică), hepatită cronică hipertrofică, H. biliară, H. purulentă (abscesul ficatului), H. parenchimatoasă acută (atrofie acută galbenă), H. sifilitică.

Hephestion, (Hephaestion), general macedonean, amic intim al lui Alexandru cel Mare, comandant în cele mai multe lupte ale expediției lui Alexandru. † 324 în Ecbatana. A avut de soție pe o fică a lui Dario, regele Persiei.

Hephestos, (*Vulcanus* la Romani), în mitol. grc. fiul lui Zeus cu Hera, e Țeul focului, ce purcede din cer. H. s'a născut tare și robust, dar olog de picioare, pentru ce Hera rușinându-se de fătul ei, l-a aruncat în Ocean, și atunci Eurynome și Thetis, Ținele mării, l-au primit la sine, iar H. a făurit 9 ani de țile într-o peșteră opere artificioase și grandioase. H. e Țeul focului universal în natură, anume al focului strălucitor și încălzitor (al soarelui), care ca o putere ele-

mentară e lătită preste toată natura, precum și a focului din pământ, care își arată activitatea sa vulcanică în munții vulcanici; asemenea Țeul focului din viața omenescă, având o putere mare de formațiunea operelor mai grandioase, anume: de insule, dealuri, de munți vulcanici, și pentru aceste locuința lui se pune la Aetna (de unde se numește Aetneos) și la alți munți vulcanici, și ca faurul cel mai iscusit, el lucră cu Ciclopul tot felul de lucruri, mai ales arme pentru Ței și heroi. H. ca să-și respune asupra mamei sale, pentru că l-a aruncat din Olimp, a făurit un tron de aur, dar cu lanțuri ușoare și nevisibile și l-a trimis mamei sale. Când Hera s'a pus în tron, lanțurile au legat-o de el, încât nici un Țeu n'a fost în stare ca să o deslege, și pentru aceasta Țeii au decis, că pe H. să-l aducă în Olimp. H. n'a vrut să meargă, dar Dionysios l-a îmbetat și așa l-a dus, urmat de Sileni și de nimfe, a deslegat pe Hera și Zeus l-a numit păharnic al Țeilor și Ținelor. H. a fost venerat în familii și ca Țeul focului din vatră și scutitorul familiei, iar la serbătoarea lui i-s'a aprins făclii. Soția lui H. a fost Aphrodite, dar aceasta mai mult a iubit pe Ares, ceea-ce Helios descoperind lui H., acesta a făcut o mreajă fină ca țesătura de paingine, și într-o Ți, când a venit Ares la Aphrodite, i-a prins pe ambii în mreajă. [Atm.]

Hepites, 1) *Constantin C.*, farmacist, doctor, profesor, n. 1802 la mănăstirea Cernica (Ilfov), † 7 Aug. 1890 în Brăila. 1833 înființează în Brăila farmacie; 1840—56 president al municipalității; a făcut și pus în lucrare planul orașului Brăila și al grădinei publice. 1857 chemat în Bucuresci, a stat până la 1864 ca profesor la școala de medicină și șef al serviciului științific din direcțiunea sanitară. Reîntors la Brăila, organizează un comitet pentru crearea bibliotecii publice și a muzeului, fiind până la moarte president al acestui comitet. Scr.: »Insușirea fizică a apei minerale numită Balta-Albă» (1847) și »Farmacopea română» (1864), scrisă în limba latină și română. 2) *H., Alexandru C.*, fiul lui Const. H., n. 1835 în Brăila, † 15 Sept. 1883 în Galați. După absolvirea medicinei în Viena s'a reîntors în țeară (1864) stabilindu-se ca medic în Brăila. Strămutat în Galați, după înființarea spitalului »Elisabeta Doamna» a fost medic șef al acestuia până la moarte. A organizat în Galați pe spesele sale o stațiune meteorologică. Scr.: »Manualul de tehnica chirurgiei resbelului», (1877). 3) *H. Stefan C.*, inginer, doctor în științele fizice și matematice, n. 5 Febr. 1851 în Brăila, fiul lui Const. H., a studiat în țeară și în Bruxella, obținând în 1873 toate titlurile. 1875 profesor de matematică la gimn. din Brăila și inginer al porturilor Brăila și Galați. În războiul 1877—78 a luat parte ca locotenent, a fost numit apoi inginer la căile ferate. 1879—83 a vizitat și lucrat în toate observatoriile meteorologice mai importante ale Europei. 1884 este numit director al institutului meteorologic, în care calitate a publicat mulțime de lucrări și rapoarte.

Heptacord se numia la Greci o liră cu 7 coarde. În timpurile moderne s'a întrebunțat cuvântul H., până în sfârșitul secl. XVIII, în teoria musicală, mai întâiu în sensul de interval de septimă și apoi în acel de succesiune diatonică de 7 grade

unite. În 1828 factorul parisiian Vuillaume a dat numele de H. unei specii de violă bas cu 7 coarde, instrument care n'a întâmpinat succes. [T. C.]

Heptaedru, solid terminat cu 7 fețe plane. **Heptagon**, figură cu 7 unghiuri.

Heptameron, titlul unui volum de novele al Margaretei de Navara.

Heptametrul, v. Dimetru.

Heptan, hidrocarbură normală din seria metanului $C_n H_{2n+2}$ formată din 7 atomi carboni și 16 hidrogen $C_7 H_{16}$. Punctul de fierbere 98°. Se găsește în petrolu și în oleul eteric al lui Pinus Sabiniana (California). Mirosul tare de portocale. Lichid anestezic. Sunt 6 isomeri, 5 cunoscuți. [S. M.]

Heptarchia, domnia a 7 persoane. (v. Anglo-saxoni.)

Hera, în mitol. grec. fata cea mai bătrână a lui Chronos cu Rhea, soră cu Zeus, crescută de Oceanos și Tethis, precum și de Hore. Mireasa fecioară a lui Zeus. Numele H. se referă la strălucirea cerului, anume, ea e partea feminină a cerului, e aerul și atmosfera cari sunt producătoarele pământului. H. e regina cerului și a pretins onoarea și demnitatea cea mai înaltă, pentru aceasta pe tronul de aur șede lângă Zeus, venerată de toți zeii din Olimp și luând parte la domnie, are sceptru, stăpânesce fenomenele ceresci, preste tunet și fulger, trimite viscoli și neguri, conduce calea lui Helios, pe Iris (curcubeul) și Horele (norii) le are în serviciul ei, ba i-s'a atribuit domnie și asupra soarelui, lunii și stelelor. Păunul i-a fost simbolul, care reprezintă cerul cu stelele. Fiind țina cerului, în cult a fost venerată mai ales în cetăți și pe înălțimi, ca veneratorii să fie mai aproape de ea. Nunta ei cu Zeus s'a serbat primăvara, când pământul (Gaea) împrejurul Oceanului întru onoarea ei a produs pomul vieții cu merele de aur ale Hesperidelor (v. ac.), ierburi înfloritoare și flori mirositoare pentru patul ei de mireasă, iar din isvoare a curs ambrosia pentru masa zeilor. H. în Arcadia a fost venerată în trei figuri, ca mireasă, soție și văduvă, respective părăsită de Zeus, adică H. în primăvară, vară și iarnă, cu referință la aerul și atmosfera anotimpurilor din țările cu cultul ei. Argos a fost leagănul cultului ei. H. a instituit căsătoria, și fiind muierea cea mai credincioasă, a apărut-o și scutit-o, pentru ce a fost venerată și ca țina căsătoriei. (v. Io și Argos.) [Atm.]

Heracle, *Cetatea lui*, ruinele unei vechi cetăți geneveze în Rom., j. Tulcea, com. Enisala, situată pe un deal stâncos, înalt de 114 m.; a fost zidită la început, cum se pretinde, de împăratul bizantin Eracle pentru împiedecarea barbarilor de a străbate în imperiul său; când Genevezii deveniră stăpânii comerțului Mării-Negre (1100—1200), zidiră pe ruinele cetății romane, în stilul castelelor feudale occidentale, 1 cetățuie ale cărei ruine se văd și azi stând în picioare, păstrându-se din ele zidurile încungiuătoare. Poarta cetățuiei este îndreptată spre răsărit, privind întinsul iezor Razelm și Marea Neagră. Dela Genevezi cetățuia trecu în stăpânirea Turcilor, iar mai târziu ea fu stricată de locuitorii din Enisala. Cf. Gr. Dănescu, Dicț. geogr. al j.-lui Tulcea. București, 1896.

Heraolea, numele mai multor orașe din anti-

chitate: 1) *H. în Lucania* (Italia infer.), unde a învins Pyrrhus pe Romani. 2) *H. Pontica*, oraș cu port în Bithinia, lângă Marea Neagră, a prosperat până pe timpul lui Mithridates.

Heracles, (la Romani *Hercules* v. ac.) în mitol. grecească un heros ca Perseus, Bellerophon și alții, dar mulțimea de mituri îl arată ca zeu solar, adică deitate a soarelui și vitează în luptă personală ori în resboiu, și pentru aceasta la unele popoare e zeu național. Miturile despre H. au fost lățite departe în Asia și mai preste toată Europa, dar cele mai complete sunt cele din Grecia și mai ales din Theba și Argos. În Theba s'a susținut mitul despre nascerea miraculoasă a lui H. Elektrion (strălucitor) din vița lui Perseus a avut mulți ficii, dar toți s'au prăpădit în lupta cu Teleboii și a ramas numai fata Alkmene (cea tare), pe care a măritat-o după Amphitryon (resboinic neostenit). Alkmene dăce bărbatului, că ea vrea să rămână tot mireasă până atunci, până când bărbatul ei o va resbuna pentru frații ei, asupra Teleboilor. Amphitryon pleacă la lupta de resbunare. Zeus pusese ochiul pe Alkmene, își ia chipul bărbatului ei, îi duce un păhar de aur ca semnul victoriei asupra Teleboilor, cu o di reține soarele înderot, face o noapte ca de trei nopți, îmbrățișează pe Alkmene, și dispare. În acea noapte lunga sosește și bărbatul acasă și sărută pe Alkmene. În acest mod Zeus a voit ca din ea să puerceadă un fruct divin și unul omenesc, și Zeus cu multă fală a încunoscîntat pe zeii din Olimp, că Alkmene îi va nasce un fiu, care va fi regele cel mai puternic în viitor. Hera, soția lui Zeus, când aude scirea, pornesce cu farnece rele ca să îngreuneze nascerea fătului divin, și mai trimite ținele nascerei ca să împiedece cursul naturii. Alkmene în suferințe nasce doi gemeni, pe H. dela Zeus și pe Iphikles dela Amphitryon. Dar H. abia s'a născut și era încă în leagăn, când Hera a și trimis șerpi mari asupra lui ca să-l omoare; H. însă îi apucă și-i sugrumă cu mâinile sale. Tiresias, profetul de atunci, predice, că pruncul divin va fi tare, curagios, resboinic, va avé o viață plină de luptă și osteneală, dar un viitor strălucit, iar Theba s'a lăudat neîncetat că H. s'a născut în sinul ei. Părinții lui H., ca să fie tare, l-au adăpat cu apă din isvorul ținei Dirke (v. ac.), căci era apă nutritoare și întăritoare, și l-au culcat pe piele de leu; iar pentru instruirea lui au chemat pe măriștrii, artiștii și vitejii cei mai renumiți ca să-l instruiască în artele cavaleresci și altele pentru desvoltarea spiritului. Tatăl său, ca pruncul să fie robust, l-a trimis în munți la păstori, și aci, ocupându-se mai ales cu vînatul, a crescut și s'a întărit, încot se mira lumea de el căta pâne și carne mânca. Pe muntele Kithaeron era un leu, care decima turmele, dar H. abia de 18 ani l-a omorît, cu pielea s'a îmbrăcat, iar gura cu fălcile a tras-o preste coiful său, și atunci a pornit în lume și a ajuns la Delphi. Pythia (oraculul) cunoscînd virtuțile lui, îl trimite în serviciul regelui Eurysteos din Argos, și acesta însărcinează pe H. ca să îplinească 12 lucruri. 1) Să omoare leul din Nemea. 2) Să omoare hydra dela Lerna. 3) Să-i aducă viu mistrețul (giganul) din Erimanthes. 4) Să-i aducă cerboaca cu coarnele de aur din Keryneia. 5) Să

prăpădească paserile mâncătoare de oameni de lângă lacul Stymphalos. 6) Să curățe grajdul lui Augias. 7) Să-i aducă la Mycena taurul din Creta. 8) Să-i aducă la Mycena caii lui Diomedes. 9) Să aducă pentru Admete, fata sa, brâul Hyppolytei. 10) Să-i aducă vitele lui Geryon. 11) Să-i aducă merele de aur ale Hesperidelor și 12) să-i aducă pe Cerberos, cânele iadului. Lăsând la o parte alte mituri, trecem la înșurarea și moartea lui H. Avea să se împlinească profeția lui Zeus, că H. numai prin un mort va pieri. Acheloos vine la Oeneos și pețesc pe fata sa Deianeira. Acheloos era ca un monstru, H. îl prăpădesc și capătă pe Deianeira de soție, dar în ea amorosată și centaurul Nessos, care era trecătorul preste riul Euenos. Tocmai pe aci era calea lui H. cu soția sa; ajungând la țerm, Nessos, ca să o treacă o ia în spate, dar frumșea ei îl ațîță, ce H. observând, cu săgeata înveninată îl străpunge. Atunci Nessos din sângele său dă Deianeirei, spunându-i, că de va umezi cu el hainele lui H., îl va lega de ea și nu va iubi pe alta. Trecând riul, H. se desparte de ea, iar ea cu sângele lui Nessos îi umezește hainele. H. sosesc la Eurytos din Ochalia, renumit arcaș și favoritul lui Apollon, care avea o fată foarte frumoasă, numită Iole. Eurytos tocmai se fălia că e arcașul cel mai bun, și acelaia care îl va întrece în măiestria săgetării îi promite pe Iole. H. îl întrece și iubesc mult pe Iole, dar fiindcă Eurytos n'a voit să i-o dea, H. îl ucide, și ducând pe Iole cu sine, ajunge la promontoriul Kenaeon și aci face altar, ca să sacrifice tatălui său Zeus. Deianeira tocmai îi trimite hainele de pompă, udate cu sângele veninos al lui Nessos, H. le îmbracă, dar veninul din ele străbate în piele și le lipesc de piele. H. simte durerile cele mai grozave, și când vrea ca să rupă hainele de pe sine, cu sdrențele se rupiau și dăraburi de carne din trupul lui. Apollon prin Pythia atunci demandă, ca trupul lui H. să fie dus pe muntele Oeta, și aci să se facă un rug mare și să-l ardă. H. dispăre de pe rug, căci asupra rugului se coborîră nori cu fulgere și tunete, când Zeus a ridicat în ceru pe fiul său. În ceru apoi H. s'a împăcat cu Hera, care a fost cauza suferințelor vieții sale, și Hera i-a dat pe fata sa Hebe de soție, iar H. a trăit în ceru o viață eternă și plină de plăceri ceresce. Caracterul fundamental al miturilor pe H. îl arată ca zeu al soarelui și al luminei, în deosebi în primăvară; în el e personificată puterea soarelui și efectele ei sunt când binefăcătoare și învingătoare, când stricătoare; razele soarelui sunt săgețile lui și în acest chip el e fiul lui Zeus, întocmai ca Apollon; iar multe acțiuni ale lui H. se referă la apă, asupra căreia razele soarelui sunt învingătoare, când uscă mocirle și păraie sau înfrânează cursul turbat al riuilor și esundarea lor. [Atm.]

Heracléum L., (botan.) gen de plante din fam. Umbelliferelor, trib. Peucedaneae, cu fructul plancompres sau numai puțin convex și marginea aripată. Cuprinde vr'o 70 specii de comun robuste, scabre sau setose hirsute din regiunea temperată a emisferei estice (numai o specie e boreal-americană). *H. Sphondylium* L. »brânca ursului« e cea mai răspândită specie la noi; *H. villosum* Fisch., *H. pubescens* MB., *H. persicum*

Desf., etc., deosebit de robuste și cu umbele gigantice se cultivă ca plante decorative rustice.

[A. Pr.]

Heraclide, domn al Moldovei. (v. Despot Vodă.)
Heracliți, coborîtorii lui Hercule, cari ocupară Peloponezul. Legendele spun că acești urmași ai lui Herclule, mulți la număr, stabilindu-se în pământul Poloponezului, l-au socotit ca aparținând lor exclusiv. Mai târziu triburile năvălitoare ale Dorienilor pretindeau, că se cobor direct din strălucitul neam al Heracliților.

[Caion.]

Heraclios, împărat roman-oriental, n. 575. Tatăl său H. a fost locpitor în Africa. 610 cu trupe africane ocupă Constantinopolul și decapitând pe Foca se proclamă împărat, întemeiând dinastie nouă și introducând un nou sistem de guvernare. Poartă resboiu contra regelui persic Chosroes, luându-i întreagă Asia mică, încheie pace cu Siroes, fiul lui Chosroes, în sensul căreia Siroes redă crucea Mântuitorului, care, împreună cu Ierusalimul, căduse în posesiunea Persilor (14 Sept. 629; de aci sărbătoarea Înălțarea Crucii). Pe timpul lui H. au erupt certele înverșunate între monofisiți și creștinii ortodoxi, pe cari nici împăratul, cu legea despre *una natură*, nu le-a putut mulcomi. Sfirșitul vieții i-l-au amărit resboaie nenorocoase, îndeosebi cu Arabii, cari i-au luat Siria și Egiptul. Lăsând conregenți pe fiii săi Constantin, din prima căsătorie, și Heraclionas, din a doua căsătorie cu Martina, a reposedat în 641.

Heraclit, celebru filosof grec din școala ionică, n. la Ephes în Asia mică; a trăit prin secl. VI a. Chr. În tinerețe a călătorit mult, mai în urmă, disprețuind pe oameni, s'ar fi retras în munți, unde ar fi trăit ca un pustnic și unde ar fi murit. H. e numit filosof obscur, din cauza stilului său paradoxal adoptat în adins spre a nu fi înțeles de vulg. Contemporanul său Democrit (v. ac.) își bătea joc de oameni, considerându-i nebuni; H. însă îi plângea, considerându-i rei. Sistemul său filos. și l-a expus într'o carte Despre Natură, împărțită în trei părți: fizica, politica și teologia, din cari n'au ramas decât fragmente. H. admite existența unui principiu fizic, care pătrunde toate lucrurile; acesta e focul, manifestându-se sub formă eterică, lumina, și activă, căldura. Lumea e produsul acestui foc, iar nu al țărilor, precum susțineau Esiod și Omer. Focul prin condensare produce aerul, aerul vaporii, vaporii apă, iar apa, printr'o nouă condensare, produce pământul. Prin evaporățiune, urmând calea inversă, pământul se transformă în aer. Totul e trecător, ceea ce e permanent e numai mișcarea lumii și a vieții, pe care H. o aseamănă curgerii unui riu: »Întrăm în același riu și nu înțărăm«, fiindcă apa, schimbându-se mereu, riul devine altul. »Sântem și nu sântem«, fiindcă nici o clipă din viață nu poate fi oprită în loc ca să dureze. Forma mișcării generale este undulațiunea. Există o armonie sau echilibru între cele două principii ale mișcării: a) discordia (repulsiunea și alterarea), care produce și variază, și b) concordia (afinitatea și asimilarea), care »distruge varietatea readucând totul la unitatea stării originare«. În logică H. admite existența unei rațiuni (universale însă). În psihologie susține că sufletul e o parte din focul etern. În resumat principiile fund.

ale lui H. sînt: focul etern, cauza și esența lumii, a vieții; mișcarea ondoliformă (filosofia lui Conta) și permanentă; și transformarea vecinică. Cf. G. Dem. Teodorescu, *Istoria filosofiei antice*; Alfred Fouillée, *Hist. de la philos.*; Mallet, *Hist. de la philos. ionienne*, etc. [Nigrim.]

Heraldica, *arta heraldică*, cunoașterea totalității regulilor blazonului și armărilor. Reguli precise și hotărîte se stabiliră din secl. XV, împreună cu denumirile speciale, ce servesc spre a defini exact toate semnele heraldice sau stemele de nobleță. În Occident cu deosebire, H. e aproape o știință, de care au mare nevoie istoricii, fiind un auxiliar prețios al istoriei. În secolii trecuți, ea avea o importanță deosebită în educațiunea nobililor, și mai ales a artiștilor, pictori, sculptori, tapiseri, etc., cari aveau totdeauna a face cu semnele distinctiv ale diferitelor familii, cari atunci se aplicau pe ori ce obiect. În secolul nostru, cunoașterea acestei științe sau arte a scăzut mult, chiar în Occident. Despre H. s'au publicat numeroase uvraji speciale, precum și multe culegeri enorme de armării și steme ale diferitelor familii din Franția, Anglia, Germania, Spania, Polonia și toate statele din Occident. [O. L.]

Herăscii, etc., v. Herescii.

Herat, provincia cea mai nord-vestică a Afghanistanului, 160,000 km². cu 754,000 loc. *Capitala* H., situată lângă drumul de caravane, ce duce din Persia spre Kabul și India, cu v'r'o 50,000 loc.; H. are importanță atât din punct de vedere comercial cât și în privință strategică.

Hérault, rîu litoral în sudul Francei; 197 km. lung. După acest rîu e numit *departamentul* H. de lângă Mediterana, făcînd parte din provincia Languedoc; suprafața 6223 km². cu 469,684 loc. (1896); are patru arondismente, capitala Montpellier.

Herb, armării, marcă.

Herbacee, (botan.) v. Erbacee.

Herbariu, (botan.) colecție de plante uscate prin presare, de comun între pături de hîrtie, și însoțite de date și observări. H.-ele servesc la studiul plantelor, spre a le avé pe aceste în toate fazele lor (cu deosebire în floare și fruct) ori și când și ori și unde la dispoziție; ele sînt indispensabile la studiile de sistematică și geografia plantelor. Cele mai renumite herbarii se află spre conservare menite studiului la principalele muzee și institute botanice din lume, așa H. lui Linné se conservă în Londra, tot aici sînt s. e. herbariile australiene ale lui R. Brown, etc. Renumit e H. lui De Candolle și cel al lui Boissier (v. ac.); muzeului din Berlin aparțin importante colecțiuni mai recente aduse din Africa, în St. Petersburg se află cu deosebire colecțiuni boreal-asiatice, etc. [A. Pr.]

Herbart, *Ioan, Frederic*, celebru filosof și pedagog german, n. 1776 în Oldenburg, a studiat în orașul său natal și la Jena. La 1797 întră ca educător în familia guvernatorului Steiger din Berna, în care timp vizită și pe Pestalozzi. La 1800 se duse la Brema, apoi la Göttingen, unde se habilită ca profesor de filosofie și începî cursuri libere asupra filosofiei și pedagogiei. În 1809 se mută la univ. din Königsberg, unde înființă cel dintău seminarium pedagogic pentru exerciții în practica pedagogică. Reacțiunea, ce

se ivise în Prusia după resboaiele de independență, îl făcu să se întoarcă la Göttingen (1833), unde continuă lucrarea sa filosofică și pedagogică până la moarte, în 1841.

După H., obiectul filosofiei este a cerceta adevărul noțiunilor, așa cum ni-l formăm din experiență, în opoziție cu Fichte, Schelling și Hegel, a căror filosofie ia calea inversă, plecând dela cunoașterea curată și stăruind a înțelege experiența, așadar dela idee la realitate. Filosofia se divide, după H., în teoretică, practică (estetică-morală) și formală. Cea dintău este *metafisica*. Necesitatea ei se demonștră prin faptul, că principalele noțiuni-categorii, în cari însumăm lumea sensuală, precum sînt ființă (lucru) cu atributele sale, materie, transformare, eul nostru sau conștiința de sine, toate implică contradicțiuni, din cauza că nu le putem înțelege bine, așa cum aceste noțiuni s'au format în gîndirea noastră prin experiență. Înlăturarea acestor contradicții este obiectul metafisicei. Dar ea nu se poate face, plecând dela un singur principiu eficient, ci admitînd existența mai multor principii reale (monade). Prin teoria monadelor H. explică, nu numai fenomenalitatea lumii materiale, ci și a celei spirituale. El întemeiază un sistem propriu de *psihologie*, o mecanică a reprezentărilor (ideilor), considerate ca forțe, asupra cărora aplica chiar calculul matematic. În *filosofia practică* (estetica), H. înlocuiesc imperativul categoric al lui Kant cu o apreciere estetică morală, care determină voința și e însăși cultivabilă. Aprecierea e condusă de cinci «idei practice»: libertatea internă, perfecțiunea, bunăvoința, dreptul și echitatea. *Filosofia formală*, în fine, e reprezentată priu logică. Ea cercetează exactitatea formelor de gîndire în general. În literatura română avem lucrute după sistemul herbartiană: «Psihologia empirică sau știința despre suflet în marginile experienței» de I. Popescu. (Sibiu, ed. II, 1887). Cf. și Archiva I, p. 29.

Herbert, 1) *H., Edward*, lord, duce de Cherbury, filosof engl., n. 3 Martie 1583 în Cyton, † 20 Aug. 1633; până la 1624 ambasador la Paris. Intemeietorul așa numitului *deism* (v. ac.) și al «religiunii intelectuale naturale». Scr. principală: «De veritate, pro ut distinguitur a revolutione, a verisimili, a possibili et a falso» (1624). 2) *H., Sidney*, lord, om de stat în Britania; n. 16 Sept. 1810 în Richmond, 1832 deputat, la început conservator, apoi partisan al lui Peel; 1845—59 ministru de resboiu; 1861 peer (membru în casa lordurilor). † 2 Aug. 1861 în Wilton.

Herbivore, animalele mîncătoare de iarba, cum sînt rumegătoare, solidungula, ș. a.

Hêrbovați (sau *Gârbovêți* precum pronunța poporul din Basarabia), mănăstire ce se află în Basarabia, j. Orhei, la depărtare de 40 km. de Orhei, și este așezată chiar pe malul rîului Ichel; spre mează-noapte se află satul Gârbovêtu, construit pe un picior de plaiu. Intemeietorul mănăstirii a fost boierul Armaș Constantin Carpuș, care a zidit-o pe la 1730. Mănăstirea posedă o icoană a Maicei Preacurată făcătoare de minuni. Istoricul mănăstirii este descris în cartea lui Z. Arbure, Basarabia, editată de Academia Română.

Herbst, *Eduard*, politic și ministru austri., n. 9 Dec. 1820 în Viena, † acolo 25 Iun. 1892.

Profesor al dreptului penal (1847) la univ. din Lemberg, apoi (1858) la cea din Praga. 1861 membru în dieta provincială boemă și în dieta imp., ajungând în scurt timp conducătorul partidului germ. constituțional. 1867 ministru de justiție în primul cabinet constituțional sub președinția prințului Carol Auersperg. 1870 ieșind din cabinet s'a pus în fruntea opoziției germane, purtând luptă înverșunată contra tendențelor federaliste ale cabinetelor Potocki și Hohenwarth. 1878, când se plănuia ocuparea Bosniei, Andrassy a cercat în primul loc să câștige ideea pe H., dar acesta a combătut planul nu numai în delegațiune, ci și în dieta imperială. 1879 venind la guvern contele Taaffe, H. începe de nou luptă desperată în contra tendențelor federaliste ale cabinetului, duce lupta până în 1885, când slăbit de morb se retrage din delegațiuni, apoi din dieta boemă, lăsând șef al opoziției pe Schmeykal, în dieta imp. însă a fost membru până la moarte. Ca profesor a scris mai multe opere juridice, între cari »Handbuch des österreichischen Strafrechts« (2 vol. Viena, 1855), 7 ediț. Orașul Viena, al cărui cetățean de onoare era, în 1894 i-a așezat osemintele în mausoleu.

Hercinica, pădurea, pădure amintită de Caesar ca existentă în Germania între Rin și Carpați.

Hercse, (Herce), Stefan, predicator rom. calvin în Caransebeș, sub superintendența lui Tordași Mih., a tradus, cu ajutorul confrăților săi din Sebeșul săs., Hațeg și Lugos încă în secl. XVI, Sf. Scriptură pe rom. Pe timpul acela Românii calvini din Lugos și Caransebeș cântau psalmii românește. În vederea acestor stăruințe ale predicatorilor calvini, a faptului că înainte de a se tipări catechismul calv. în tipografia lui Honterus din Brașov, se tipăreau prin preoți ortodoxi cărți bis. românește, și în vederea hotărârilor sinodale de sub arhiepiscopul ortodox Sava Brancovici (1656—87), cari dispun înroducere a limbei rom. în locul celei slavone în liturgie, pierde mult din valoare meritul involuntar, ce se atribuie principilor transilvani calvini, de a fi introdus ei limba rom. în biserică.

Herculaneum, oraș al Campaniei, așezat la poalele Vesuviului și în apropiere de Neapoli, a fost acoperit cu un strat gros de lavă, cu prilejul marei izbucniri vulcanice din a. 79 d. Chr., când au dispărut și alte două orașe vecine, Pompeji și Stabiae. H. a stat necunoscut sub pătura de lavă și cenușe împietrită până la începutul secl. XVIII când, la 1713, din întem-plare, s'a dat la adâncime de 23 m. preste urmele locuințelor. Din săpăturile întreprinse cu multă greutate, sub învelșul de lavă, s'au scos o mulțime de antichități, cari sunt păstrate în muzeul borbonic din Neapoli. Zidurile de întărire cu sanțurile împrejmuitoare cu greu pot fi reconstituite. Orașul însă avea străde drepte, cari se tăiau în unghiuri de asemenea drepte, iar casele, cari formau așa numitele *insulae*, împrejurate precum erau cu străduțele, aveau numai un singur etaj. Intre ruinele desvelite avem o basilică, lungă de 80 m. și largă de 40 m., împărțită în lungime, prin două șiruri de colonne, în total 42, în trei nave, una în mijloc mai largă și alte două laterale mai înguste. Basilica era împodobită cu frescuri și colonne de marmură. De asemenea s'a descoperit și un teatru,

în care puteau să între până la 8000 privitori. Treptele erau zidite din piatră de travertin, și colonadele din interior aveau statue de bronz și de marmură, iar orchestra era pardosită cu marmură colorată de diferite soiuri, adusă din Africa. Tot aci, în H., s'a dat și de o bibliotecă particulară, care conținea preste 1700 suluri de manuscrise, în mare parte operele lui Philodemus. Deși prefăcute cu totul în cenușe, unele din manuscrise însă, după multă răbdare, au putut fi reconstituite și în parte cetile. Interesante sunt de asemenea vilele desgropate, cari prin bogăția picturilor-frescuri și prin frumusețea statuelor scoase la lumină, ne învederează ideea, că H. nu era numai un simplu oraș de provincie, uitat într'un colț al Italiei, dar că el avea raporturi comerciale întinse, prin mijlocul portului său marin, Retina, cu centrele mari și cultivate ale Asiei mici și Holadei. Asupra ruinelor din H. există două lucrări importante: una, făcută sub auspiciile Academiei din Neapoli, cu cheltuiala guvernului de pe atunci, poartă titlul de Antichități de Ercolano, 9 vol. în fol., Neapoli, 1757—92, și cealaltă, cu același titlu, alcătuită de cătra Guill. Zahn, este științificesce mult mai bine studiată și în același timp mai completă. Cf. Piranesi, Antiq. din Hercul. 1804 în 6 vol. și admirabila lucrare: Helbig, Picturile murale din Campania. 1876. [Teohari Antonescu.]

Herculano de Carvalho, Alexandro, unul din primii poeți și istorici ai Portugaliei din acest veac, n. 1810 la Lissabona; termină studiile în Francia, sub influența romantismului, mai ales a lui Chateaubriand. Liberal entusiast și patriot, debută prin poezii lirice, după cari urmă Glasul profetului, poemă religioasă și politică, în care zugrăvesce în colorii negre, în visiuni și visuri, viitorul patriei sale, și care făcū o senzațiune extraordinară. Harpa credinciosului e o culegere de poezii mai mici, în spirit și stil romantic, de un pesimism afectat, însă de o adevărată religiositate. Eurich, preotul Goșilor, e un roman bine reputat, însă mai de puțină valoare. Un loc de frunte între istoricii contemporani ocupă H. prin Istoria Portugaliei, 4 vol., 1845—53, și prin Istoria inquisițiunii, 2 vol., 1854—55.

Hercule, columnele lui, numire antică a strimtoarei Gibraltar (v. ac.).

Hercules, la Romani, (Heracles la Greci), la Latini *Hercoles*, la Etrusci *Hercle*, iar în inscripțiuni samnitice *Hereclus* și *Herclus*. Nici un mit grecesc nu s'a lăfit în Italia și în alte părți atât de mult ca acele despre *Heracles* (v. ac.), fiul favorit al lui Zeus, înruditul lui Apollon. Miturile despre H. sunt foarte vechi în Roma. Un mit ne spune că H. cu o fată a lui Evander a născut pe Palas și că Evander l-a salutat mai întâiu ca pe un zeu pe pământul roman; altul, că H. cu Fauna a născut pe regele Latinus și cu preteasa Rhea pe Aventinus; și al treilea, că Acca Larentia a fost amanta lui. Din faptele lui se amintesc următoarele. Într-o peșteră din muntele Aventinus a fost Cacus, un monstru, care asupra lui H. vomă flăcări și fum gros, dar H. s'a coborât în peșteră, a învins pe Cacus și stâncile peșterii le-a îmburdad asupra lui. Pe la Cumae, o colonie greacă, s'a povestit, că H. s'a luptat cu Giganții, și după ce i-a învins

a ridicat dăima dintre lacul Avern și mare. Aceste mituri se referă la puterile vulcanice. În miturile ce se referă la cultul lui H., acesta apare ca un geniu al luminei și viteaz învingător asupra monstrilor, și poporul l-a crezut un geniu al binecuvântării, care a purtat cornul plinirii, și pentru această l-a venerat, lângă Faunus și Silvanus, ca paza curții și averii țeranului, totdeauna ca pe apărătorul păstorilor, și din această cauză H. se numia Domesticus (de casă) și Custos (pază). Istoria amintesc mai întâiu despre cultul lui la anul Romei 355, când din cauza unei ciume s'a ținut o serbătoare cu sacrificii și ospetare. H. a fost un geniu al adevărului și credinței, pentru ce jurămintele se făceau și pe numele lui, iar cele solemne la Ara Maxima, ridicată de H. În Roma s'a identificat cu Garanus, un deu național, care ar fi ucis pe Cacus, iar la Sabini cu Semo Sancus, și a căpătat multe predicate, din cari cel mai înalt a fost Sanctus Pater, până ce ca viteaz în resboaie se chema Victor și Invictus. Serbătoarea lui anuală se țină în 12 August și i-se sacrifică un junc, ori o junincă, pe urmă s'a ținut ospetare, dela care femeile au fost oprite, astfel că ele nu jurau pe H. În toată Italia se află multe băi calde și izvoare de vindecare, cari, după datina greacă, erau dedicate lui H. și din această cauză cultul lui s'a lătit și susținut în localitățile cu băi calde și ape minerale de vindecare. Acum putem înțelege, că pentru ce la băile din Mehadia (sau ale lui Hercules) aflăm inscripțiuni romane, cari dovedesc, că și acolo s'a fundat și susținut cultul lui H., pe care poporul român de azi îl numește *Iorgovan* ori *Iovan Iorgovan*. (v. Heracles, Hydra și Băile Herculeane.) [Atm.]

Herczeg, Mihail de Székeső, jurisconsult magh., n. 1840 în Hodmező-Vásárhely. Profesor de drept la acad. din Pécs, Győr, în urmă la univ. din Budapesta, unde ține catedra de drept privat maghiar. Mare aderent al politicii de maghiarizare prin societatea: Nenzeti szövetség. A scris o mulțime de opere juridice: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*, Budapest, 1891; *Telek-könyvi rendtartás*; *A magyar magánjog általános része*, 1880; *A magyar családi és öröklési jog*, 1885; *Magyar csődtörvény*, ș. a.; a editat decisiunile curiei, 2 tom. și a scris despre dreptul ereditar magh.

Herder, Ioan Gottfried, mare scriitor german, critic, filosof și poet (1744—1803), n. în Mohrunge, în Prusia orientală, din o familie săracă; după absolvirea școlii din localitate era să fie trimis la o meserie. Din fericire un chirurg al armatei rusești, trecând prin Mohrunge, îl duse la Königsberg să învețe chirurgie. De natură delicată și bolnavicioasă, nu putu urma chirurgia, și îmbrățișă cu pasiune studiile sale de predicție, teologia, filosofia, literatura și științele, ascultă în special lecțiunile lui Kant, pentru care atunci avea mare entuziasm. Hamann îl introduse în filosofia mistică și în studiul literaturii engleze, mai ales al lui Shakespeare și Ossian. Se susținea însă cu multă greutate singur, până când i-se dete o catedră la gimnasiul Frederician. După absolvirea studiilor universitare fu numit predicator la catedrala din Riga. Aci publică primele sale critice literare, *Kritische Wälder*, cari

provocară cele mai vii contradicțiuni. În 1769 călători în Franția, în societatea principelui de Holstein Eutin, și în Paris făcu cunoscință cu Diderot și alți scriitori, ale căror idei avură multă influență asupra-i. După un an se întoarse în Germania, unde trăi în strinse legături cu Lessing și Goethe. În 1771 fu numit preot și predicator în Bückeburg, unde se căsătorii și trăi 5 ani în fericită viață familială. Atunci, la mijlocirea lui Goethe, ducele de Weimar îl chemă predicator al curții sale și director al consistoriului. În Weimar, Atena Germaniei pe atunci, desvătă H. o bogată activitate, nu numai ca autor în toate ramurile literaturii, fiind cel mai productiv scriitor german, dar și ca preot, ca educator și ca organizator al școalelor și al serviciului religios. Ca filosof H. nu are rigoarea sistematică a lui Kant, pe care mai târziu l-a criticat; dar are în schimb o concepțiune vastă și limpede, și un stil înbelșugat, ușor și plin de farmec poetic, căruia îi datorește întinsa sa popularitate și care își are izvorul într-o imaginațiune vie și într'un adânc fond moral. Umanitatea este idea, care l-a inspirat în toate scierile lui. Heyne și G. Müller, editorii operelor sale, le clasifică în 3 categorii: a) Religione și filosofie, 18 vol.; b) filosofie și istorie, 22 vol.; c) literatură și artă, 20 vol. Opera sa principală e *Ideii despre filosofia istoriei*, tradusă fr. de E. Quinet, în care continuă pe Lessing, în »Educațiunea umanității», precum acesta a continuat *Scienza nuova* a lui Vico. Complementul filosofiei istoriei sunt *Scrieri despre progresul sau viitorul umanității*, în cari aprofundează problema destinațiunii omului și relevază importanța vieții actuale a omenimei pe această planetă. În filosofie semnalăm *Sistema lui Spinoza*, studiu critic, în care arată profundul adevăr al acestei filosofii despre viața individuală, ca simplu fenomen sau mod accidental al substanței eterne și despre intima ei legătură cu Dumnezeu, numit de Spinoza substanța creatoare (natura naturans). În teologie și literatură cele mai însemnate sunt: *Spiritul poeziei ebraice*, admirabil 'tablou al vieții patriarcale din Orient. Poeziile sale, unele originale, altele traduse în mod genial din toate limbile moderne și însoțite de disertațiuni despre geniul poetic al mai tuturor popoarelor (Glasuri ale popoarelor, traduse și rom. de Odobescu în »Revista română»; Cid, admirabilă epopeă după romanele spaniole, ș. a.) [M. Strajan.]

Hereford, comitat în partea vestică a Angliei, 2174 km². cu 115,949 loc. (1891). *Capitala* H. are 20,267 loc., episcopie protestantă, catedrală gotică; comerciu însemnat.

Herero, (*Dama, Damara*), popor pastor în țeara Damara în Africa germană sud-vestică, numărând vr'o 100,000 capete plus vr'o 35,000 Dama munteni. H. aparțin Negrilor Bantu.

Heresci, sat în Rom., j. Ilfov, face parte din com. rur. H.-Buciumeni; are 1421 loc. (Dicț. geogr. 1892) mai toți Sârbi, cari se ocupă în special cu cultura legumelor; 1 biserică și 1 școală. Aici este un castel zidit sub Mateiu Basarab de fam. Năsturel-Herescu, a cărei proprietate a fost acest sat.

Heresci-Buciumeni, com. rur. în Rom., j. Ilfov, lângă riul Dâmbovița; se compune din sat. Buciumeni, Gruiu și Heresci cu 2389 loc. (Dicț.

geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. are 3 biserici și 2 școli; reședința primăriei e în sat. Heresci.

Herescu, Constantin Năsturel, general, n. 1796 în București, † 30 Dec. 1874. La 1823 a intrat în armata rusească, servind într'un regiment de ulani. La 1827 s'a întors în țeară, iar la urcarea pe tron a lui Alexandru Ghica este numit aghiotant al principelui. În timpul domniei lui Bibescu a fost vistiernic, iar sub Stirbey a intrat din nou în armată ca mare Ban și spătar. Generalul H. Năsturel a lăsat jumătate din averea sa Academiei Române pentru a se premia cu câte 4000 lei, trei ani consecutivi, și câte 12,000 în al patrulea an, cele mai meritorii publicații în limba română. *Marele premiu Năsturel H.* de 12,000 lei l-au luat până acuma Alexandri, Odobescu și Coșbuc.

Herescu, Roman, boier muntean, care împreună cu Manea e trimis ca sol în Polonia (1389) din partea lui Mircea cel Bătrân, ca să încheie cu regele Vladislav Jaghello o legătură de prietenie ca ajutor mutual, din toată puterea, contra craiului Ungariei Sigismund. La această solie aderase și Petru Mușat al Moldovei, asociind pe lângă solii munteni pe un reprezentant al său, Dogoiu. Actul de ratificare a tratatului din partea lui Mircea este datat din Lublin, iar numele solilor fiind redată în l. străină, H. este scris *Heritzki*.

Herescul, Dosofteiu, episcop al Rădăuțului, descendent dintr'o veche familie boierească, înveță carte în mănăstirea Putnei, unde se și călugări și deveni 1745 egumen după alegerea egumenului Iacob Putneanul ca episcop al Rădăuțului. După trecerea acestuia ca mitropolit la Iași, Dosofteiu H. fu ales în locul lui ca episcop al Rădăuțului și sfințit 13 Nov. 1750; participă la sinodul din Iași din 1 Ian. 1752 pentru stabilirea neadmiterii străinilor ca episcopi și mitropoliți în Moldova, și se interesează apoi mult de școlile din eparchia sa, cu deosebire de aceea din mănăstirea Putnei. După incorporarea Bucovinei în staturile Austriei în 1775, și după delimitarea marginilor ei, Dosofteiu H. pontifică în biserica Sfintei Treimi din Cernăuț la depunerea jurământului omagial de către stările Bucovinei în 12 Oct. 1777. Deslipindu-se diecesa Rădăuțului de mitropolia Moldovei în 1781 cu consimțământul mitropolitului din Iași, și statorindu-se marginile ei numai la teritoriul Bucovinei, Dosofteiu H. își strămută scaunul episcopiei dela Rădăuț la Cernăuț, în urma ordinului împăralesc din 12 Dec. 1781, cu titlul de episcop al Bucovinei, și fu subordonat, în cele dogmatice, mitropoliei sârbești din Carlovăț prin rezoluțiunea imp. din 4 Iulie 1783. Tot într'acest an isbuti Dosofteiu H. să capete permisiunea de a strămuta dela Jolchiev din Galiția iarăși la Suceava moaștele Sf. Ion celui Nou. Cu cooperarea sa se înființară îndată câteva școli confesionale în diecesa și se puse în ele o temelie bună pentru o cultură românească și confesională, care însă nu fu de lungă durată. Cu consimțământul său se secularisară apoi moșiile episcopesci și mănăstirești și se înființă din veniturile lor fondul religios gr.-or. pentru întreținerea bisericilor, a clerului și școlilor confesionale. † 2 Febr. 1789 în Cernăuț. (Schema-

tismus der Bucovina gr.-or. Archidiocese pro 1898; Wickenhauser F.A., Geschichte des Bistums Radau und des Klosters Gross. Skit. Cernăuț, 1890 p. 43 etc. Nr. 31.] [Dr. I. G. Sbiera.]

Herestrău, (Ferestrău), sat în Rom., j. Ilfov, face partea din com. rur. Băneasa-H. și e situat pe malul drept al râului Colintina, aproape de București; are 244 loc. (Dict. geogr. 1892). Aici se află școala superioară de agricultură a statului. Școala centrală de agricultură fu înființată de către Stirbey Vodă la 1851 la Pantelimon pe o moșie a Eforiei spitalelor civile, luată în arândă de către stat pe termen de 15 ani și cu arândă anuală de 1000 galbeni; ea fu înființată ca școală-fermă sub conducerea germanului Konzelman, chemat dela academia din Hohenheim și însărcinat cu lucrările de specialitate, iar cu predarea studiilor teoretice fu însărcinat C. Slătineanu. Totodată cu școala-fermă fură înființate încă și o școală de mașini și unelte agricole, și o pepinieră (școală) de duși (frăgari). La 1857 fu numit director la această școală C. N. Racotă, care funcționează până la 1863, când fu înlocuit cu P. S. Aurelianu. Resultatele obținute cu școala-fermă la Pantelimon nefind satisfăcătoare, fac pe ministrul Panait Donici să o strămute de acolo pe o moșie proprie a statului la H. lângă soseaua Kiseleff și satele H. și Băneasa, și în clădiri nou construite anume pentru școală și fermă; strămutarea în noul local se făcu la 1 Dec. 1869. La 1883 școala e declarată de școală superioară de agricultură, la 1886 învățământul agricol și silvic împreună laolaltă ca școală centrală de agricultură și silvicultură. La 1893 învățământul iarăși se bifurcă prin înființarea școlii speciale de silvicultură dela Brănești, iar școala centrală dela H. rămâne ca școală de agricultură cu caracter de școală secundară. Prin legea învățământului profesional dela 1899 însă e declarată iarăși școala superioară de agr. Școala posedă o moșie proprie de vr'o 400 pogoane. Învățământul este teoretic și practic, și durează 4 ani, din cari 2½ ani în școală și 1½, an pentru practică la fermele model, tot pe cheltuiala statului. Elevii sunt interni: bursieri și solvenți. Ca condițiune de admitere se cere absolvarea a 4 cl. gimnasiale sau reale și concursul asupra materiilor, ce se predau în gimnasiile statului. Absolvenții de liceu și școli reale super. se primesc deadreptul în baza diplomei. Numărul elevilor este la 50 în toate clasele. Aici studiază și mulți ardeieni, bănățeni și macedoneni.

Herete, Hereu, pasere, v. Uliu.

Herford, oraș în Prusia, cercul Minden, cu 21,575 loc. (1895); biserică în stil gotic; țesătorii de in și bumbac; gimnasiu, școală de agricultură.

Herghelia, institute publice sau particulare de creșterea rațională a cailor. H. se deosebesc în selbatice, semiselbatice și de cultură. *H. selbatice* erau înainte vreme căldurile mari de cai, ce țineau și cresceau mocanii în stare selbatică în Bărăgan și Baltă, dar și cele de pe pustele Ungariei, unde pentru prima dată prindeau caii cu arcanul, când îi vindeau. Ancă pe la 1840 unii dintre mocanii săceeni aveau H. proprii în Principate de sute capete de cai: Cosma Purocăria avea 800 iepe la H., din cea mai bună rasă de

câte 15 pumni; Radu Țifei, Paraipan și Nicolae Popa Șorici câte 3—400 cai: Niță Muscalu tre-cuse cu numărul de 900 cai la H. și voia să ajungă la o mie. Boierii moldoveni și munteni de asemenea aveau H. mari și țineau la ele armăsari turoesci și arabesci de mare valoare. Ele au fost însă în ourând întrecute și eclipsate de către *hergheliile publice* ces. rog., cea dela Rădăuți înființată la 1792, Mezöhegyes 1786, Bábolna și Kis-Bér 1853, Făgăraș 1875, în urma cărora H. particulare au dispărut cu totul din țeară, că și cultura cailor a apus cu totul, deși odinioară era foarte înfloritoare. Din contră Ungaria, grație H.-lor publice ale ei, a ajuns să ocupe un loc de frunte în cultura cavalină a Europei. H. renumite mai sunt: a familiei imperiale din Lippizza în Karst Istria și Kladrub în Boemia, în Prusia marea H. dela Trakehnen, înființată la 1732, Graditz 1815. Rusia posedă: H. statului dela Chrenowoy, întemeiată la 1778, Ceșmensky 1843, Dercul 1751, Streletso 1813, Nowo Alexandrowsky 1823, Limarewsky 1813 și o mulțime de H. particulare.

Herghelia armatei din Rom. are de scop de a alimenta depozitele de armăsari cu cai de pur sânge, să producă iepe mume, să încerce diferite încrucișări de rase, etc. Are un efectiv de 9 ofițieri, 124 oameni de trupă și 200 cai. Pe lângă H. a. se mai află o școală de H. și un deposit de armăsari și de creștere. Școala are de scop de a forma un personal, care să poată conduce cu pricepere operațiunea montei prin comune. Depozite de armăsari și de creștere au de scop a deservei producțiunea particulară din țeară; acest deposit se alimentează prin produsul H. și prin cumpărări din țeară și străinătate. Aceste depozite au un personal deosebit de acel al H.-ei.

Herghelia de iepe, după *poveștile române* e a unei babe din ostrovul mării. Feți frumoși sunt însărcinați de împărați, ca să aducă H. cu iepe, și după ce o aduc, iepele se mulg și în laptele lor se scaldă o fată frumoasă cu împăratul, care în atare mod în scaldă se prăpădesce.

Heringsdorf, sat în prov. prus. Pomerania, foarte cercetată stațiune balneară pe insula Usedom la malul Mării Baltice. Numărul oaspeților se urcă anual la 7000. (Cf. Wallenstedt, »Das Ostseebad H.«)

Hérissou, (pron. erisson). 1) *Anna Carol*, om de stat franc., n. 12 Oct. 1831 în Surgey. Pe timpul asedierii Parisului - era primar al districtului VI.; ales în adunarea națională, aderent al lui Gambetta; president al consiliului comunal în Paris, deputat și (1882) ministru al lucrărilor publice în cabinetul Duclerc. 1884 jude la suprema curte de casație. 2) *H. Mauriciu*, conte d'Irison, ofițier franc. și scriitor, n. 1840 în Paris. 1870 numit în statul major al corpului de armată XII, apoi adjutant al generalului Trochu pe timpul asedierii Parisului. Ca interpret a însoțit pe Iuliu Favre la Bismarck în Versailles. După reșboiu a ieșit din armată, dedicându-se literaturii. A publicat mulțime de memoare și studii, între cari »Journal d'un officier d'ordonance«, »Étude sur la Chine contemporaine«, »Le cabinet noir«, »La légende du Metz« (în care scoate pe Bazaine nevinovat), etc.

Heristal, (*Herstal*), orașel industrial în prov. belg. Liège, lângă riul Maas, 16,693 loc. (1896);

de aci își aveau originea Pipinii franci, și Carol cel Mare a petrecut des acf. Se numește *H. francon*, spre deosebire de *H. saxon*, situat lângă Weser.

Herkogamia, (botan.) un cas special al allogamiei (v. ac.), când, din cauza dispozițiilor speciale ale organelor sexuale dintr-o floare, fecundațiunea directă, autogamia (v. ac.) este imposibilă; s. e. existența polenului în formă de polinii la Orchidee și Asclepiadee; staminele acoperite de stilele petaloide în floarea de *Iris* s. a.

Herma, busturi sau capete de ale lui Hermes sau altor zei, cari se sfîrșesc în jos în un stâlpu cu patru laturi. În vechime, în deosebi în Atena, se așezau pe piețe publice. Imitate și de arta modernă, mai ales în stilul baroc și rococo (v. Bust).

Hermaphrodit, v. Hermaphrodit.

Herman, *Otto*, naturalist și om politic magh., n. 1835 în Diósgyőr. 1864 custode la muzeul din Cluj. S'a ocupat mult de istoria naturală. A studiat fauna paiangenilor din Ungaria (opul: »Magyarország pókfauunája« 3 tom.), 1869 se face publicist; pe la anii 1870 se duce la Pesta; 1875 e custode la muzeul național. 1877 începe a publica revista: Természettajzi füzetek; 1879 e ales deputat în Seghedin. A scris despre fauna pescilor și despre terminologia pescuitului, op. unic în felul său: A magyar halászat könyve, 2 tom. (Cartea pescuitului magh.). Mai în urmă s'a ocupat mult de ornitologie, a întemeiat observatorul ornitologic și revista: Aquila.

Herman, (magh. *Hermány*, germ. *Honigberg*), comună mare în Trs., cott. Brașov, cu 2147 loc. (1891) Germani și Români, stațiune de cale ferată. De însemnătate biserica veche cu turnul tuguiaș și marelui castel-fortăreață, care și acum e în stare nedeteriorată, având 8 turnuri și ziduri de 12 metri înălțime.

Hermadad sau *Sfântul Harmandad*, asociație independentă fondată în Spania pe la sfîrșitul secl. XV. Scopul acestei puternice asociațiuni era, ca prin miliția puternică ce posedă, să împiedece pe hoți și reufaceători, foarte numeroși în acea vreme în Spania. [Caion.]

Hermann, 1) *H. David*, istoriograf sas ardelean și teolog; n. prin 1625 în Mediaș, † 1682 în Vorumloc. Preot în Agărbiciu, apoi în Vorumloc. Scr. de însemnătate: »Annales ecclesiastici«, în cari a descris istoria bisericii ev. săsești din epoca 1520—1659 (i-a continuat-o Graffius în 1703), în »Ruina Transsylvaniei« descrie timpurile turburate din anii 1645—59, iar în »Annales rerum politicarum in Transsylvania« istoria politică a Transilvaniei din anii 1520 până 1655. A scris și istorie bisericească, în care ram. e de mare valoare, ca izvor pentru secl. XVII, opul »Jurisprudentia ecclesiastica Saxonum in Transsylvania«. 2) *H. Luca*, episcop evangelic și scriitor în jumetea II a secl. XVII; preot în Idicel, Vorumloc, apoi în Mediaș (1687). În urmă în Brateiu și totodată, dela 1691 până la moarte (11 Sept. 1707) superintendent. A trebuit să îndure multe necazuri dela Kurucz-ii de sub comanda lui Ecsedi Ioan, cari au devastat Brateiul. Scrieri remase ca manuscris: »Protocolum Actorum publicorum Synodaliun Status eccl. Saxonum in Transs. 1545—1682«; »Protoc. diplomatum privilegialium pro Pastoribus ecclearum Sax.«

Hermann, 1) *H. von Altaich*, istoriograf din evul mediu, 1242—73 abate în Unter-Altaich (Bavaria), † 1275. Notițele sale istorice sunt importante izvoare ale istoriei germane. Le-a editat Jaffé în tom. XVII și XXIV din «Monumenta Germaniae Historica Scriptores». 2) *H. von Fritslar*, scriitor și critic germ., 1343—49 a scris *Viata Sfinților* (Der Heiligen Leben), a editat-o Pfeiffer în «Deutsche Mystiker» I, 1845. 3) *H. von Reichenau*, (Hermannus contractus), călugăr german, erudit de frunte; n. 18 Iul. 1013 din familia conte Velingen; † 28 Sept. 1054. Scr.: «Chronicon ab urbe condita ad annum 1054» (tratează istoria dela nașterea Mântuitorului până la anul 1054), «De octo vitis principalibus», mai multe imnuri bisericesci, între cari «Salve Regina», «Alma Redemptoris» și «Veni Sancte Spiritus» încă i-se ascriu lui.

Hermann, 1) duce al Cheruscorilor, v. Arminius. 2) *Hermann I*, conte saxon de Pfalz și dela 1190 landgraf al Turingiei. 1180 a mers cu reboiu în contra lui Henric Leul, excomunicat prin anatema, dar a fost bătut și prins, scăpând abia în 1190 după moartea fratelui său Ludovic III. Mare protector al Minnesänger-ilor, tradiția spune, că sub președinția lui s'a ținut în Wartburg emulația cântăreților (Wartburgkrieg). † 25 Apr. 1217 în Gotha. Dela soția a doua, Sofia de Bavaria, a avut între alți fii pe *Ludovic Piul*, căsătorit cu Elisabeta, fiica regelui Andreiu II, care a fost numărată între sfinți. 3) *H.*, principe elector și arhiepiscop al Coloniei, conte de Wied, n. 14 Ian. 1477, † 15 Aug. 1552. În dietele imperiale dela Worms și Augsburg a votat contra învățăturilor lui Luther și a publicat în provincia sa edictul dela Worms. Cu toate acestea pretindea și el reforme; cu ajutorul lui Melancthon, Bucer ș. a. a elaborat (1543) un proiect de reforme, pe care îndată și început a-l pune în practică în provincia sa. Majoritatea preoților însă a recurs la Carol V, care a interzis reformele, iar papa Paul III în 1546 a destituit pe H., numind arhiepiscop de Colonia pe Adolf conte de Schaumburg, dar H. încearcă să alunge pe Adolf, lupta însă s'a terminat în defavorul său. H. renunță acum de bună voie (1547) și se retrage la Wied.

Hermann, 1) *H.*, *Gottfried*, filolog renumit, n. 28 Nov. 1772 în Lipsca, dela 1798 prof. acolo; † 31 Dec. 1848. A scris opere epocale despre metrica (1816) și gramatica elină, a făcut excelente edițiuni din clasicii antici. 2) *H. Carol Frideric*, filolog n. 4 Aug. 1804 în Frankfurt l. M., dela 1843 profesor în Göttingen, † acolo în 31 Dec. 1855. Scr.: «Lehrbuch der griech. Antiquitäten», 3 vol., prelucrată de Blümner și Dittenberger (1882—92, 4 vol.), «Kulturgeschichte der Griechen und Römer» (1857—58, 2 vol.) ș. a. 3) *H. Frideric*, violinist, n. 1 Febr. 1828 în Frankfurt l. M. Dela 1847 la conservatorul din Lipsca. 4) *H. Ludimar*, fiziolog, n. 21 Oct. 1838 în Berlin, 1868 profesor în Zürich, 1884 în Königsberg. Scr.: «Lehrbuch der Physiologie» (ed. XI, 1896), «Lehrbuch der experimentellen Toxikologie» (1874), «Untersuchungen zur Physiologie der Muskeln und Nerven» (1867—68), «Handbuch der Physiologie» (împ. cu alții, 1879—83, 6 vol.), «Leitfaden für das physiologische Praktikum» (1898). V. și Herrmann.

Hermannstadt, numele germ. al orașului Sibiu.

Enciclopedia română. Vol. II.

Hermaphrodit, (zool.) care posedă simultan organ genitale bărbătesci și femeiesci, astfel că e apt a fecunda și a fi fecundat în același timp. Majoritatea gasteropodelor de exemplu sunt H., ele se împerechează formând un lanț de numeroși indiviți, în care fiecare are rolul de bărbat pentru acel care îl precede, și rolul de femeie pentru acela care îl urmează. H. mai sunt: lipitoarea, rima, tenia, etc.

Hermaphrodit, (botan.) se numește floarea ce posedă amândouă felurile de organe sexuale; se mai țice, *bisexuală* sau *monoclină*. Prin extensiune se țice H. și planta, ce are florile H. În uvraje pentru prescurtare se întrebuințează în loc de H. semnul ♂.

Hermaphroditis, **Hermaphroditism**, **Bisexualitate**, dezvoltarea organelor sexuale masculine și feminine la același individ. a) **Hermaphroditismus verus**: când există atât glandele masculine cât și cele femele, adică testiculii și ovare. El e uni- sau bilateral. H. adevărat bilateral e foarte rar. Cel mai interesant cas este al lui Heppner (Dubois-Reymond, Archiv 1870, p. 679), în care atât toate organele genitale externe cât și cele interne erau bine dezvoltate și de ambele sexe. b) **Pseudohermaphrodisia** este cu mult mai frecventă; ea este *Ps. masculină* și *Ps. feminină* după cum organele predomină sexul. Cele mai frecvente sunt la femei cu dezvoltare abnormă a clitorisului, având aparența unui penis. H. este urma unui gemen care a dispărut înainte de dezvoltare în fratele său, dezvoltându-se din el numai organele genitale.

Hermaphroditos, în mitol. gro. fiul lui Hermes cu Aphrodite, a fost o ființă extraordinară, pentru că a fost atât de genul bărbătesc, cât și femeiesc. Acest mit porcede din Orient și anume din mitologia persică, în care se vorbește de un om cu două genuri, din care s'a produs genul omenesc. Mitologia Grecilor a creat un mit, după care H. dela început nu a fost de două genuri, însă Salmakis, o nimfă a izvoarelor, care avea puterea de a schimba genul celui ce s'a scăldat în isvor, iubind pe H., l-a băgat în scaldă și l-a îmbrățișat atât de înfocat, încât amândoi s'au contopit într-un trup cu două genuri. [Atm.]

Hermas, unul dintre părinții apostolesci, (după Romani 16, 14). Din timpurile primitive avem cartea «Pastor Hermas», care consistă din 3 părți, și cuprinde mai multe asemănări și porunci.

Hermelin, v. Cacom.

Hermenegild, fiul regelui visigot Leovigild (569 până 586), a trecut la catolicism, s'a resculat contra tatălui său, a fost decapitat în Tarragona (585). Biserica rom.-cat. l-a numărat între martiri. În Spania există în amintirea lui un ord H. cu trei clase, întemeiat de regele Ferdinand VII la 28 Nov. 1814.

Hermes, (la Romani *Mercurius*), în mitol. gro. fiul lui Zeus cu pleiada Maia, și fratele lui Apollon. Zeus a dus pe Maia într-o peșteră ascunsă, când toți zeii și oamenii dormiau, și a fructuat-o. Din cauza aceasta copilul H. a fost zeul cel mai astut. Dimineata s'a născut, la ameați a inventat lira, iar seara a furat din turmele fratelui său. H. e zeul schimbării luminei întru întunec; are puterea strămutării luminei și a aerului, precum pe cer se vede într-o schimbare perpetuă. Zeus a ales pe H. de solul său, de mijlocitor între lumea

de sus (lumina) și lumea de jos (întunec), și el duce sufletele în lumea de jos și le aduce în Olimp, e însoțitorul voinței zeilor și executorul decretelor lui Zeus. H. a fost favorit și de alți zei. Fratele său Apollon i-a dăruit un băț fermecat (Kerykeion, caduceus), cu care adormia pe cine voia, și a mânat sufletele dintr-o lume în alta, sau ce atingea cu el, se prefăcea în aur; iar Aides (zeul lumii de jos) i-a dat o căciulă de negură, cu care în lupta Giganților s'a făcut nevăzut, dar H. a mai avut și păpuși cu aripi, ou cari sbura preste țeri și preste mări. Natura lotrească l-a făcut, ca să fure săgețile lui Apollon și hainele mamei sale, când se scălda cu surorile sale, pentru ce se numia zeul lo-trilor și al negustorilor. [Atm.]

Hermetic, se dice despre un spațiu sau un rezervoriu dacă e astupat astfel, încât nici din el nu poate străbate în afară, nici de afară nu poate străbate în el aerul sau alte gaze.

Hermeziu, com. rur. în Rom., j. Iași, situată la Prut și compusă din 8 sate cu 2340 loc. (Dicț. geogr. 1888), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 5 biserici și 2 școli.

Herminium L., (botan.) gen din fam. Orchideelor, trib. Ophrydeae, cuprinde mici ierburi delicate cu tuberculele întregi, tuberculul cel nou este separat de cel din anul trecut prin fibre lungi; frunzele puține, adesea înguste; florile mici, verzi, dens subracemose sau dispuse în spice lungi și subțiri. Acest mic gen are vr'o 6 specii, răspândite prin Europa, prin Asia temperată și montană. În părțile noastre crește prin pășunile din regiunea subalpină și alpină *H. Monorchis* R. Br. [Z. C. P.]

Hermiona, în mitol. grec. fata lui Menelaos cu Helena, măritată după Neoptolemos, fiul lui Achilleos.

Hermod, în mitol. nord-germ. unul din cei 12 zei de frunte, fiul lui Odin cu Frygy; pentru că a fost sprinten, era solul zeilor.

Hermon, (*Gebel el Seich*), H. cel mare, piscul sudic al Antilibanoului în Siria, 2860 m., acoperit cu zăpadă. H. cel mic, 553 m., e situat spre sud-vest dela lacul Genezaret.

Hermunduri, popor germanic ce locuiau între Dunăre și Maina, aliați ai Romanilor; mai târziu s'au numit Düring (Türing).

Hermupolis, (*Syra nouă*), oraș cu port și capitala Nomarchiei Cieladelor (Grecia), situat pe insula Syra, cu 17,894 loc. (1896); reședință arhiepiscopală. H. e un centru principal al comerțului Greciei; stațiune a Lloyd-ului austriac; sanțier.

Hernad, afluent din partea stângă a râului Sajó, izvoresce în grupa munților Királyhegy la marginea cott. Sepeș și Gömör. Din jos de Cașovia primesce în sine unul după altul râurile Tarca, Osva și Miszloka, și la Sajó-Hidvég, aproape de Onod, se varsă în Sajó. Lungimea cursului său e de 190 km. Curge prui cott. Sepeș, Șaroș, Abauj-Torna și Borșod. Căderea sa întreagă, dela izvor până la imbucătură, e de 1014 m.

Hernals, suburbie a Vienei, până la 1890 comună de sine stătătoare cu 70,941 loc.; încorporat la Viena, face parte din cercul 17; fabrici însemnate.

Herni, *Hernici*, popor italic vechiu de origine sabinică; capitala *Anagnia*; 306 a. Chr. supus de Romani.

Hernia, *ernie*, (în limba poporului *vătămătură* sau *surpătură*), tormin chirurgical pentru ieșirea unui intestin din cavitatea sa normală, cu deosebire ieșirea unui intestin din abdomen. Simptomul cel mai bățător la ochi al unei H.-i este existența unei umflături la un loc, unde în stare normală nu se află. H.-le se ivesc cu predilecțiune în anumite regiuni ale abdomenului, după cari își primesc și numirea, ca *H. diafragmatică*, *H. ventrală*, *H. umbilicală*, *H. lumbală*, *H. inguinală*, *H. femorală*, *H. obturatorie*, *H. perineală*, *H. vaginală* și *H. ischiadică*. Cele mai obicinuite sunt H.-ile inguinale, deoarece în regiunea canalului inguinal părilete abdominală este mai puțin rezistent. H.-ele se ivesc la ambele sexuri și în toate etățile. H. se compune din un sac, care în cele mai multe cazuri este format din o continuare a peritoneului și din conținutul acestuia, care poate fi părți ale intestinului subțire și gros, omentul, mai rar ovarele și uterul.

Tratament: Repunerea în poziția sa normală a intestinului ieșit în sacul H.-ei și aplicarea unui bandagiu special (bracherium), compus din un arc de oțel și o pelotă menită să acopere orificiul H.-ei. Prin operațiune (Herniotomie) H. se poate delătura radical. Când o H. devine imobilă și încarcerată, numai rareori se va putea repune; nesuccedând repoiția e absolut de lipsă a se proceda la herniotomie.

Hernia cerebri, v. Encephalocele.

Herniaria L., (botan.) gen de plante foarte ramificate, humifuse, din fam. Illecebraceelor, trib. Paronychicaceae, cu periant nud, 5 partit. Cuprinde până la 10 specii răspândite din Europa centrală până în India orientală, apoi și în Africa de sud, dintre cari cea mai răspândită la noi este: *H. glabra* L., »iarba fecioarei«, iarba surpăturii. [A. Pr.]

Hero, după legendă preoteasa zeiței Aphrodite și amanta lui Leander din Abydos, care în toată noaptea trecea preste Hellespont la ea; când H. a văzut că Leander s'a înnecat, și ea s'a aruncat în mare. Această legendă se cuprinde în o mică poemă greacă de 400 versuri, foarte gustată de moderni. Autorul se crede a fi Musaeus Grammaticul, nu se știe de când și de unde. Pierron o pune în secl. V d. Chr. Cuprinde, în o limbă curată și un stil demn de epoca clasică a poeziei eline, peripectele iubirii a doi tineri. E tradusă în toate limbile culte. (Cf. Jellinek, Sage von H. u. L. Berlin, 1890.)

Herodes, *Tiberius Claudius Atticus*, vestit orator grec, n. 101 în Marathou. În Atena a fost în deosebite funcțiuni; sub Hadrian comisar preste orașele Asiei mici, la 143 sub Antoninus Pius a ajuns consul. † 177. Din averea sa cea mare a dat mult pentru scopuri publice și mai ales pentru clădiri pompoase. Dela diusul a ramas o singură vorbire »Despre stat«, dar nu e sigur dacă H. e autorul; se găsește în colecția »Oratores Attici« de Bekker (4 tom. Oxf. 1823). Bibliografie: Fülles, *Herodis Attici vita* (Bonn, 1864); Vidal-Lablanche, *Hérode Atticus. Étude critique sur sa vie* (Par. 1871).

H., v. și Irod.

Herodian, istoric grec, (170—240 d. Chr.) n. în Alexandria. A scris istoria Romei dela Comod până la Balbin și Maximin, în o limbă și un stil clasic, deși nu totdeauna precis. Ed. princip.: H. Estienne, cu versiune latină. Paris, 1581; Th. Irmisch, cu un lung comentar. Leipzig, 1789, etc.

Herodot, (*Herodotos*), numit de obicei părintele istoriei, este unul din cele mai mari genii ale Grecilor, n. pe la 484 a. Chr. la Halicarnas pe coasta Asiei mici. Din pricina revoluțiunilor interne fugi din patria sa la Atena, de unde mai târziu pleacă în colonia ateniană trimisă pe locul vechiului Sybaris în Italia (443) și moare pe vremea resboiului peloponesiac. Din opera sa istorică vedem că a călătorit prin multe provincii ale imperiului persan, ajungând în Egipt până la Elefantina, spre resărit până la Babilon, spre nord prin coloniile grecesci dela nordul Mării Negre și prin toată Asia mică. Povestirile lui nu sânt uscate liste de prinți și inextricabile resboaie între cetăți, ci vii și plastice tablouri, în cari se oglindesc țeri și popoare cu firea, cu obiceiurile, cu credințele și cu superstițiunile lor. El deosebesce între mai multe povești pe cea care i-se pare mai probabilă, întârește pe una prin alte și declară, că povestesc nu numai ceea ce crede adevărat ci și ceea ce a auzit. Spirit religios, el vede influența divină în toate acțiunile omenești, de aci mulțimea oracolelor în povestirile lui. Însă teza filosofică ce urmărește, că divinitatea nu permite ridicarea omului peste o medie omenească, ci din invidie înjosese pe cel înălțat (φθονός τὸν θεῶν), alterează obiectivitatea sa istorică. Istoria lui, împărțită în 9 cărți de Alexandrinii, are de scop a descrie resboaiele dintre Greci și Persi, însă descriind imperiul persan el povestesc istoria popoarelor vechi, și tocmai pe la jumătatea operei sale ajunge la luptele persane, în care se opresce la 479. Se povestesc că ar fi cetit-o în public la Olympia (456) și la Atena (446), în ori ce cas numai în parte. Descrierea Scitiei în cartea IV este una din cele mai prețioase părți ale Istoriei lui Herodot și de cea mai mare importanță pentru geografia și istoria veche a țărilor noastre. Conf. Hașdeu, *Istoria Critică*; Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. I. Tot sub numele lui H. se dedea în antichitate o biografie a lui Homer, pe care critica modernă o pune la îndoială.

Heroes, (în sing. *heros*), în mitol. grec. oameni cu făptură omenească, dar ori înrudiți cu zei, ori înălțați de zei; ei formează o generațiune mijlocie între zei și oameni. Popoarele au nisuit, ca să facă pe oamenii dintâi mai supranaturali decât contemporanii lor, ca pe primii fondatori ai religiunii lor să-i aducă în legătură cu zei, cari nemijlocit s'au arătat acestora și au luat parte la instituirea religiunii, și în fine ca pe primii regi ai lor, fondatorii țărilor și staturilor lor să-i aducă în legătură cu zei; dar și zei s'au coborât la fetele frumoase ale oamenilor și acestea au născut feciori mai frumoși, mai tari și curagioși și preste tot mai excelenți decât ceilalți oameni, sau câte odată zei pe oameni cu virtuți ori cu spirit mai înalt i-au ridicat la sine. Toți aceștia s'au înșirat între heroes, cari ca și înrudiți, ca prunci ai zeilor, ajung în societatea zeilor și aceștia îi primesc ca amici și

patroni buni. Hesiod numește pe H. deadreptul *hemithoei* (semiței), adică jumătate zei. Popoarele au vădit în H. nisce ideale și adeseori nisce heroes naționali, la cari s'au provocat cu fală, și nu pe puțini i-au înșirat chiar între zei naționali. Zeus s'a îngrijit de H. ca să nu moară și le-a dat locuință departe de a oamenilor, anume pe insulele fericitorilor, unde domnesce Chronos, dar popoarele totuși i-au creșut acasă la el, și după moartea lor se arătau mormintele lor, li-s'au ridicat capele și temple, li-s'a introdus cult propriu. Dintre H. mai de frunte sânt *Heracles* și *Theseus* (v. ac.). Poporul grec a creat și heroes ai artelor și spiritului. Când în atare individ talentul, adică puterea lui spirituală, s'a judecat supranaturală, s'a creșut că natura și spiritul celui individ sânt înrudite cu ale zeilor și îndeosebi cu ale lui Apollon și Hermes. În acest mod s'au creat: a) heroes de profeție, de oracule, între cari, mai renumiți au fost: *Teiresias*, *Kalchas*, *Melampus* și *Bakis*; b) heroes ai muselor, anume: *Orpheus* și *Thamiris*, apoi pruncii muselor, numiți *Linos*, *Hymenaeos* și *Iakemos*; c) heroes ai operelor artificioase și de arhitectură, mai ales *Daedalos*, *Trophoneos*, *Agamedes*. Toți aceștia au învățat artel lor dela Apollon, dela Muse și Hermes. Adeseori numele acestor H. sânt numai predicatelor zeilor respectivi. Nici o materie mitologică nu s'a străcurat așa de mult în poveștile popoarelor, ca aceea despre heroes. [Atm.]

Heroide, v. Eroide.

Herold, (fr. *hérault*), pristav. În evul mediu, începând dela secl. XII, se introduse instituția H.-lui, oficier de ceremonii, care avea mai multe însărcinări printre cari: ducea declarațiile de resboiu, soma orașele să se predea, publica pacea, asista la marile solemnități, la lupte între cavaleri (tournois), pe cari le conducea, ținea registrul nobleței, verifica titlurile și sarcinile seniorilor, etc. H. era dintre nobili, și adesea avea funcțiuni asemenea cu cele de ambasador în ziua de azi. Cei dintâi dintre H. se numiau *rois d'armes*. În Franția aceștia aveau sub ei 2 H., și fiecare H. un *poursuivant*. Spre a deveni H., candidatul trebuia să fie 7 ani poursuivant. Marii seniori feudatari ai Franției aveau H., ceilalți puteau avea numai poursuivants.

Anglia a conservat această instituție, având 3 rois d'armes, 6 H. și 4 poursuivants. În Franția a existat până la marea revoluție. [O. L.]

Heron din Alexandria, sau bătrânul, a trăit cam prin secl. I sau II a. Chr. S'a ocupat mai ales cu mecanica și cu optica și a construit mai multe aparate fizicale, s. e. colipilele, fântâna numită după el, etc., însă pila numită după H. nu provine dela el.

Heroopolis, (*Heroopolis*), oraș vechiu în Egiptul de jos, la canalul Traian, care se termină în sinul heroopolitan al Mării Roșii.

Herophilos, anatom grec, n. în Chalcedon, a trăit pe la 280 a. Chr.; a fost timp îndelungat medic în Alexandria. A promovat studiul anatomiei prin secționarea de cadavre.

Herophon, nume dat unuia din micile instrumente muzicale cu manivelă și cu musica notată pe discuri de carton sau de metal perforate.

Herostratos, locuitor din Efes, om mediocru și doritor de faimă. Voind cu ori și ce preț ca

numele său să devină nemuritor ca și al marilor cuceritori, dete foc templului Dianei din Efes în ziua când se născu Alexandru cel Mare al Macedoniei, 356 a. Chr. Acest admirabil monument de arhitectură era numărat printre cele șapte minuni ale lumii. Efesenii indignați amenințară cu pedeapsă de moarte pe ori și cine ar pronunța numele acestui blăstemat bărbat. Din acest timp a rămas să se dea numelui de H. la ori și cine, care prin fapte nebunesci sau criminale voiesce să câștige celebritatea numelui său. [Caion.]

Herpes, boală de piele, caracterisată prin o erupțiune acută de grupuri de vezicule, conținând lichid apos, mai ales în lungul nervilor. Este boală benignă, în general de 3 varietăți: a) *H. zoster* în lungul nervilor și de regulă este unilateral, dureros. Maladia zosterică e uneori epidemică și frequent cu alte boale infecțioase, s. e. pneumonia. Apare de regulă numai odată în viață. Durata erupțiunii e de 8—10 zile. Tratament contra durerii cocaină și extern amyl ori oxid de zinc în alifie; b) *H. labialis*, besicarea buzelor în urma frigurilor de stomac bine cunoscute de toți; c) *H. genitalis* este erupțiunea vescuoloasă pe prepuț, gland, clitoris, labiile mici și provoacă o mâncărime pronunțată. Causa ei ar fi lipsa de curățenie și poate și un contagiu genital nedemonstrat încă bine.

Herpetologia, (*grec.*) în medicină învățătura despre acei morbi de piele, cari sunt împreunați cu formarea de solzi sau coji pe piele; s. e. Psoriasis, Lichen, Eczema.

Herrannyi-Aksana, în mitol. indică un uriaș. (V. Vîșnu în a treia transfigurare.)

Herrera, Antonio de, istoric span., n 1549 în Cuellar lângă Segovia, istoriograf și secretar de stat; † 1625 în Madrid. Scr. princ.: »Historia general de los hechos de los Castellanos en las islas y tierra firme del mar oceano 1492—1554«, (1601—15, 4 vol.) și »Historia del mundo, en el reynado del rey D. Phelipe II 1554—89«, (1601 până 1612, 3 vol.).

Herrmann, Anton, etnograf, n. 30 Iulie 1851 în Brașov; doctor în filosofie dela univ. din Budapesta, 1871—73 prof. la gimn. rom.-cat. din Brașov, apoi la școala reală din Panciova, la o școală civilă din Budapesta, la gimn. din Biserica albă, iar dela 1883 la institutul preparandial din Buda. Dela 1886 s'a dedicat etnografiei, studiind și făcând cunoscută în străinătate mai ales viața popoarelor din Transilvania. Vata anului 1887 a petrecut-o între Țigani corturari, ca să le studieze datinile. 1887 în companie cu Whislocki și Katona a înființat revista »Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn«, și 1889 cu P. Hunfalvy »Societatea etnografică ungară«, al cărei vice-president e. 1891—92 a redactat revista »Ethnographia«; e referent în afaceri etnografice și redactor al părții etnografice la scrierea inițiată de repositul arhiduce Rudolf »Monarchia austro-ungară în scrieri și icoane«. Scr.: Martin Opitz în Ardeal, (1876), Nathan al lui Lessing în Ungaria, (1883), »Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie«, (1888), Cultul munților la popoarele Transilvaniei, (1893).

Herrnhutiani, membrii unei comunități religioase independente din sinul bisericii protestante; această comunitate au înființat-o urmașii fraților

moravi și boemi, cari goniți din patria lor pentru credința lor relig., s'au așezat la 1722 pe proprietățile contelui Nicolae Ludovic de Zinzendorf în Lausitzul super.; colonia lor și-au numit-o Herrnhut (scutul Domnului) și de aici își au membrii comunității numele. Dela 1727 își au constituția și disciplina bisericească proprie, dar n'au cărți simbolice deosebite și fac parte din biserica evang.-aug. Modul lor de viață e simplu și aspru; jocurile de cărți și cubi, precum și dansul, le sânt oprite. În fruntea comunității stă conferența presbiterilor, dela 1791 cu reședința în Berthelsdorf lângă Herrnhut, care e supusă sinodului general, ce se întrunesc după trebuință, de regulă la 10 ani. H. dispun de câteva institute super. de învățământ în Niesky și Gnadenfeld, și numeră 33,000 sufl., dintre cari 14,000 în Europa, (8800 în prov. germ.); coloniile, afară de Europa, s'au înființat prin misiuni.

Herschel, 1) *H., Frideric Guilelm*, astronom, n. 1738 în Hanovera; de profesiune a fost profesor de musică, numai în timpul liber s'a ocupat cu matematica și astronomia. Lui H. i-au lipsit mijloacele pentru a-și procura un telescop mai mare, de aceea a cerat să-și construiască el însuși unul; după multe încercări i-a și succedat a construi un telescop cu oglindă (reflector). În 13 Martie 1781 a descoperit planeta Uranus, pe care a numit-o Georgium sidus după numele regelui Engilterei George III; apoi a mai descoperit câte 2 luni ale planetelor Uranus și Saturnus. Remarcabile sânt cercetările sale asupra luminei, căldurii, luminei relative a stelelor, asupra mișcării sistemului solar în univers și asupra construcției cerului. Regele George III i-a dat o remunerație anuală. † 1822. Cele mai multe lucrări ale sale sânt publicate în »Philosophical Transactions«.

2) **Herschel, Sir Iohn Frideric William**, astronom, fiul celui de mai înainte, n. 1792 în Slough lângă Windsor; a studiat la universitatea din Cambridge. H. a continuat cercetările tatălui său asupra stelelor duple, grupelor de stele și nebuloaselor. 1834—38 a făcut observațiuni astronomice la Capul bunei speranțe, de unde a luat inițiativa pentru a se face observațiuni meteorologice în mai multe locuri de odată. 1850—55 director al Monetăriei regale. † 1871 în Londra. Scr.: On the theory of light, 1831; Treatise on astronomy, 1833; Results of astronomical observations made at the Cape of Good Hope, 1847; Outlines of astronomy, 1849.

Hersfeld, odinioară abație a Benedictinilor, deveni apoi principat (450 km²). Actual orașul H. în guvern. prusian Kassel, lângă Fulda, cu 7413 loc. (1895); școală militară; industrie de postav și pielării.

Hersilia, în mitol. romană o fată de origine sabinică, mireasa și soția lui Romulus, mai târziu țină. Se crede că cu numele H. la Sabini a existat o țină a amorului și căsătoriei.

Herța, com. urb. în România, j. Dorohoiu, situată aproape de Prut, cu 4000 loc., dintre cari cei mai mulți sânt Ovrei; reședința plășii H., are câte o școală primară de băieți și de fete; locul de naștere al lui George Asachi. Pădurea de aici, numită *Codrul Herței*, era oarecând vestit cuib de hoți. H. era până la Mihail Sturza, domnul Moldovei (1834—49), capitala

micului *județ* H., desființat de acest domn din cauză că era prea mic pentru a suporta cheltuielile unei ocăruii aparte, și alipit la j. Dorohoiu. Cf. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, VI, 193.

Herțegovina, (turc. *Hertsek*), ținut ocupat de Austro-Ungaria, a aparținut Turciei europene, și are suprafață de 13,918 km². și 180,000 loc. H. spre nord și est se mărginește cu Bosnia, spre vest cu Dalmatia, iar spre sud cu Muntenegru. **Orografia**: H. e o țeară de terase cu munți puternici de carst, a căror înălțime se ridică până la 2300 m. peste Marea Adr. Un conglomerat de munți pleșuvi, păreți înalți de stânci, văi scurte, adâncimi de forma căldării, platouri (polje) extinse, acoperite cu petrișuri, ici colo câmpii roditoare cu floră bogată, caracterizează această țeară de munte. Munții cei mai însemnați sunt: Trescavica, Lelja, Prenj și Červan-Planina; cele mai extinse platouri sunt: platoul Zagorje și Morinje. **Hidrografia**: Cel mai însemnat fluviu e Narenta, care curge în Marea Adriatică. Trebinjica și Zalomca sunt riuri, cari trecând peste platouri de carst, își pierd în diferitele gâtlejuri de carst (sərb. Ponor) mult din apa lor. Dintre bălți e mai mare Mostarsko blato, în care se cultivă mult mălaiu rovinos. Cel mai însemnat șes e Nevesinsko-polje. Suprafața pământului e, afară de doline, puțin roditoare; păduri mai extinse sunt numai pe munții mai înalți și mai depărtați de locuințele oamenilor; altminteră se află numai tufșuri degenerate. **Clima** e mai aspră decât s'ar presupune după starea geografică, fiind supusă influenței Mării Adriatice; însă în unele părți se produce vin și poame sudice. **Poporațiunea** consistă în partea mai mare din Sërbo-Croați de religiunea gr.-or., și puțini rom.-cat., 35% sunt Mohamedani, cari formează clasa posesorilor de pământ. Poporațiunea trăiește mai ales din prăsierea vitelor cor-nute, oi și capre; pământul abia produce cele trebuincioase. Mulți și buni cai se află în țeară. Orașul cel mai mare e *Mostar*, lângă Narenta, cu 15,000 loc.; aici e sediul unui mitropolit, al comandai c. r. de diviziune cât și al comandai de întregire a regimentului bosniac-herțegovinean nr. 4. **Istoria**: H. numită de Venețiani *ducatul Sf. Saba*, a fost mai de mult o provincie a Croației, iar 1326 s'a atașat la Bosnia, formând un regat. În 1483, adică 20 de ani după decapitarea regelui bosniac Stepan Tomašević pe platoul dela Bjelaj (v. Bosnia), H. devine o provincie turcească. O luptă de extirpare în contra poporațiunii creștine, constringe pe mulți din locuitorii ei a trece la islam, prin ce acești renegați devin cu timpul posesorii pământului și așezătorii cei mai cerbicoși ai mohamedanismului. Rescoalele și luptele continue îndeamnă în fine puterile europene a da monarhiei austro-ungare mandatul pentru ocuparea H.-ei. În toamna 1878 locotenent-mareșalul c. r. baronul Iovanović, după mai multe lupte, ocupă țeara. În 1882 erumpe din cauza introducerii serviciului militar obligator o rescoală, care după mai multe lupte s'a suprimat fără a fi luat dimensiuni mai mari. De atunci încocoare este pace în H., siguranța personală e îndestulătoare, și țeara înaintează mereu pe toate terenele; drumuri de fier, șosele bune, telegraf și telefon ușurează comunicația și comerțul. [S. de Herbay.]

Hertford, comitat pe la mijlocul Engliterei, 1644 km², cu 220,162 loc. (1891). Capitala H. are 7548 loc.

Hertzian, Resunătorul. Lui Nicolae Hertz datorim confirmarea experimentală a teoriei lui Maxwell (v. Electric) prin inventarea resunătorilor lui. Viteza propagării în aer a radiațiilor electrice este de aproape 300.000.000 m. pe secundă. Dacă voim să obținem unde electrice, cari să nu fie excesiv de lungi, pentru a le pute studia mai de aproape, urmează mai înainte ca să producem vibrațiuni și oscilațiuni electrice foarte rapide: 1 milion de vibrațiuni pe secundă ar da unde de 300 m. lungime, adică tot prealungi.

H. a rezolvat această problemă în modul următor: Dacă capetele firului subțire sau secundar al unui aparat al lui Ruhmkorff se pun în comunicație cu două sfere mici, așezate la extremitățile cele mai apropiate a două bastoane de metal, extremitățile celelalte fiind terminate cu două sfere mari, și potrivit distanța între sferele mici, căpătăm între ele o serie de descărcări mult mai rapide. Sistemul format din cele două conductoare și de aer constituie un condensator. Sistemul însuși devine un centru de mișcare, un centru de vibrațiuni extrem de rapide. Ambientul dimprejur se pune în mișcare când ecitatorul funcționează. Pentru a primi undulațiunile produse și a le pute simți, servesc resunătoarele H.-e. E știut, că atunci când două corpuri, cari pot vibra la unison, se află în prezență unul cu altul, e destul a se pune în mișcare unul dintre ele, pentru ca să se pună spontan în mișcare și celalalt. Acest fapt, foarte bine cunoscut în cazul vibrațiilor sonului, se aplică la ori ce fel de vibrațiuni. Deci dacă în mijlocul, în care se propagă undele electrice, punem un corp ale cărui dimensiuni să fie așa calculate, încât el să poată vibra la unison cu ecitatorul, va fi suficient a pune pe acesta în acțiune pentru ca să vibreze și acela. Dacă corpul ales e compus din un fir metalic, la ale cărui extremități se află așezate două sfere mici de metal foarte apropiate, se va produce o serie neîntreruptă de scântei între ele când ecitatorul e în funcțiune. Atari sunt resunătoarele H.-e, la cari s'a dat numirea »resunător« prin analogia ce presintă cu resunătoarele sonului, imaginete de Helmholtz, pentru a demonstra cum sunetul inarticulat al laringei poate lua formele atât de diferite ce constituiesc limbajul omenesc.

Heruli, popor barbar germanic, cucerește Roma în 476 sub Odoacru, regele lor. În 476 se afla pe tronul Romei Romulus Augustulus, un copil puțin inteligent. Odoacru se intitulă rege al Italiei, dar nu putu să-și conserve multă vreme acest titlu. H. n'au lăsat nici o urmă durabilă. [Caion.]

Heruvimi, v. Cheruvimi.

Hervas, (Părintele Lorenzo), limbist, misionar în America, apoi bibliotecar al Vaticanului, n. 1735 în Mancha spaniolă din o familie nobiliară. Ca misionar, spre a pute propaga religiunea creștină în Lumea nouă, H. învață multe limbi americane și este foarte surprins de diversitatea lor. Cu ajutorul altor misionari adună un mare număr de vocabulare, trece apoi la idiomele din alte continente și-și propune a scrie istoria spiritului omenesc. Această lucrare (enciclopedică),

scrisă italianescă și tradusă de autor în limba spaniolă, «*Idea dell' Universo*...» a apărut în 21 vol. în interval de 10 ani (1778—87). H. și Adelung (v. ac.) sunt primii cari în cercetările limbistice au introdus analiza gramaticală. H. atribuie limbii române pozițiune definitivă între idiomele neolatine și declară, cel dintâiu, latinitatea ei (Catalogo 180): «*Lingua latina matrice de' dialetti valako, italiano, spagnuolo, francese e portoghese*... La 1767 se reîntoarce din America în Italia la Cesena. † 1809 în Roma ca bibliotecar. (Cf. Șăineanu, «*Istoria filologiei române*».)

Hervey, Archipelagul H. (Insulele Cook), grupă de 9 insule în Oceanul Pacific, între ins. Societății și Tonga; 368 km². și 8400 loc. (1891); dela 1888 stau sub scutul Englierei.

Hervola, fiul lui Vukac Hrvatinic; 1386—1416 a avut rol însemnat în istoria țărilor balcanice; 1388 e locotenent al Croației. Cel mai puternic sprijinitor al lui Ladislau Neapolitanul, pe care îl așteaptă în Zara și îngrijește de încoronarea lui. Ladislau îl ridică la rangul de principe de Spalato, ca atare își ține curte, bate bani, el conduce destinele Bosniei. 1408 se pleacă înaintea armelor învingătoare ale lui Sigismund, care l-a întărit în demnitățile avute. 1413 Sigismund îi ia cetățile, fiindcă atăcase pe voevodul Sandali, dar H. și-le recăpătă cu ajutorul Turcilor, cari înving oștirile lui Sigismund. † 1416.

Herwegh, George, poet germ., n. 31 Maiu 1817 în Stuttgart, † 7 Apr. 1875 în Lichtenthal. A studiat teologia în Tübinga, apoi colaborator la un ziar în Stuttgart, de unde în urma unei certe cu un ofițier s'a refugiat în Elveția. 1841 a publicat poezii politice-revoluționare sub titlul «*Gedichte eines Lebendigen*» (ed. XII în 1896), cari au avut mare succes. 1842 a călătorit prin Prusia, fiind primit și la curtea regelui Wilhelm IV. Din cauza unei scrisori deschise adresate regelui, a fost expulsat din Prusia. A trecut iarăși în Elveția, apoi la Paris. Aici a scris al doilea volum de poezii și a tradus toate operele lui Lamartine (1843—44, 12 tom.) Apr. 1848 cu o trupă de revoluționari Francezi și Germani a intrat în Baden; bătuți de miliția württembergiană, H. s'a refugiat din nou în Elveția, apoi în Lichtenthal. Posthume: «*Neue Gedichte*», (1877).

Herz, Cornel, aventurier, ajuns faimos în urma procesului «*Panama*», n. 3 Sept. 1845 în Besançon, † 6 Iulie 1898. În rob. 1870—71 medic de ambulanță, iar după încheierea războiului a practicat la un spital public, (pe baza unei diplome de medic falsificate). Cu zestrea nevestei a doua s'a avântat la tot felul de speculațiuni financiare. Dela 1881 a început a se interesa mult de afacerea canalului Panama, care din cauza epuizării capitalului, ajunsese în crasă. Pentru evitarea crizei, sindicatul a hotărât să facă o a doua emisiune de acții, la ce însă avea trebuință de sprijinul presei și de învoire oficială. H. s'a prezentat ca mijlocitor și în companie cu bancherul Reinach, sub pretext că trebuie să mituiască presa și pe membrii parlamentului, a stors dela sindicat 10 mil. fr. La împărțirea jafului însă tovarășii s'au certat. Pentru a-și resbuna, H. a câștigat dela Clemenceau lista tuturor persoanelor mituite și cu ajutorul acestei arme a stors dela Reinach nu numai toate cele 10 mil., ci și dela sindicat

încă 1½ mil. În urma acestor isprăvuri a erupt scandalul «*Panama*». Reinach s'a împușcat, mulți au fost osândiți la pedepse grele, chiar și renumitul Lesseps, constructorul canalului Suez, odinioară cel mai serbătorit om în Franția, chiar și Eiffel, constructorul turnului Eiffel. H. a fugit în Anglia, a simulat mulți ani morb grav, încât guvernul englez nu a conces extradarea lui. În 1894 venind la putere cabinetul Dupuy, a dispus pertractarea afacerii lui H. în absență. Tribunalul din Paris în 27 Iulie 1894 l-a osândit la 5 ani închisoare.

Herzen, Alexandru Ivanovici, publicist rus, n. 25 Martie 1812 la Moscova, din mamă germană și tată rus (Iakovlev). Urmă matematica și fizica la Moscova (1829). Animat de ideile liberale franceze, la 1834 fu trimis în exil la Perm și Viatka. La 1839 reveni la Moscova și după un an ocupă o funcțiune în ministerul de interne; după o denunțare fu permutat la Novgorod (1841). Până la 1847 stătu la Moscova scriind literatură sub pseudonimul de Iskander (Alexandru); scrisse «*Scrisori despre diletantism în știință și romanele* » «*Cine e vinovat*», «*Doctorul Krupov*» și «*Povestiri întrerupte*». La 1848 se afla la Paris, de unde fu expulsat după un an; se stabilă la Londra și fundă acolo o tipografie și scoase revista «*Steaua polară*» și «*Clopotul*»; acest din urmă, sub influența lui Bakunin, luă o direcțiune anarhistă. La 1864 se așeză în Geneva și apoi în Bruxelles. † 9/21 Ian. 1870 la Paris. Deși de un spirit liberal și radical, remase totdeauna patriot rus. A mai scris și alte opere.

Herzogenbusch, (franc. *Bois-le-Duc*, oland. 's *Hertogenbosch*), capitala prov. oland. Brabantul de nord, cu 27,594 loc. (1891); residență episcopescă; muzeu de arte; industrie însemnată (articoli de aur, argint, țigări, oglinzi, ața, etc.), comerț viu.

Hes, la Egipteni o dină, din al cărei nume s'a format numele Isis (v. ac.).

Hêșdate, 1) com. în Trans., cott. Turda-Arieș, 1056 loc. (1891) Români. Teritorul (13,163 ha.) e mai mult păduri. Locuitorii neguțătoresc cu vite, oi, porci, lemne și cărbuni. 2) *H.*, affluent din partea stângă a râului Arieș. Însemnată este partea din jos a văii, care frângând formațiunile de var ale muntelui, formează *Cheiu-Turzii*.

Hesiodos, poet grec de prin secl. IX sau VIII a. Chr., n. în Askra în Beotia. A fost întemeietorul unei direcții în poezie, care în asemănare cu poezia homerică, a avut caracter didactic. Operele, cari poartă numele său, sunt: *Teogonia*, expune miturile cu privire la originea țărilor și la originea lumii (cosmogonie). În scrierea: «*Lucrări și țăile*», îndreptată către un frate al său, caută a da povești în privința câștigării de averi, apoi îndrumări cu privire la agricultură, la cultivarea vitelor, la navigațiune, etc. O altă scriere intitulată «*Scutul lui Heracles*» nu este autentică. Cf. Flach, *System der Hes. Theogonie*, 1874. [Pl.]

Hesione, în mitol. grec. fata lui Laomedon, rege în Troia. Poseidon trimite un monstru de mare, care mânca oameni și animale. Oracolul spune regelui, că numai așa va scăpa de aceasta plagă, dacă pe H. o va sacrifica monstrului. Laomedon atunci leagă pe H. de o stâncă în mare

și o lasă pradă monstrului, dar vine Hercules și o scapă. Mit analog: Andromeda și Perseus. [Atm.]

Hesiri, la Egiptieni un zeu, din al cărui nume s'a format numele Osiris (v. ac.).

Hesperia se numia în vechime apusul; la Greci Italia, la Romani Spania.

Hesperide, fetele amicale și cântătoare ale dînei Nyx, au locuit în grădina țărilor. Aci li-s'a încredințat paza pomului sau mărului de minune cu merele de aur, numite și merelo Hesperidelor. Ele se închipuiau ca nimfe și pentru aceasta se numesc și nimfele hesperice, sau fetele Noptii. Poetii au știut și numele lor: Aegle, Erytheis și Hesperia. La Greci hesperia înseamnă seară, astfel H. sînt nimfe de seară, adevă: Sêratecele. [Atm.]

Hesperis L., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Sisymbrieae, cuprinde plante erbacee, erecte bisanuale sau vivace, pîeroase, cu peri simpli, furcași sau glanduloși. Acest gen are vr'o 20 specii, răspândite prin Europa, Asia mică, Persia și Siberia. În părțile noastre crește prin fînațe, pe marginea pădurilor: *H. runcinata* W. Kit., *H. tristis* L. cu florile galben-mohorite, *H. matronalis* L. numită de popor: Mirodenie, Nop-ticoasă, Vioară de noapte. Prin locurile umede și umbroase din pădurile noastre sub-alpine crește frumoasa plantă *H. nivea* Baumg. cu florile albe. [Z. C. P.]

Hesperos, în mitol. grec. luceafărul de seară; se închipuia ca un zeu tânăr cu pîrul des și lung (razele). H. e conducătorul oaspeților, cari petrec mireasa în casa mirelui, și pentru aceasta luceafărul de seară e steaua dînei amorului (Venus, planeta). Poesia pe H. l-a făcut și tată al Hesperidelor (v. ac.). [Atm.]

Hess, Andrei, tipograf, adus de Ladislau Geréb, vicecancelarul regelui Mateiu la Buda, unde la 1472 a instalat cea dintîi tipografie în Ungaria și unica în secl. XV. Aici a ieșit la lumină opul: *Chronica Hungarorum*, cunoscut sub numele: *Chronicon Budense*, în care se cuprinde istoria Ungariei dela început pînă pe timpul lui Mateiu. După 1473 nu mai aflăm nici o urmă despre această tipografie.

Hess, Henric, Baron, mareșal de câmp austriac, n. 17 Mart. 1788 în Viena; a avut parte însemnată la cîștigarea bătăliei dela Novara în 1849. Dela 1850—60 a fost șeful statului major. † 13 Apr. 1870 în Viena.

Hessa, (*Hessen*), numele unui ducat și al unei provincii în apusul Germaniei, la riul Main, Weser și Lahn.

Hessa sau **H.-Darmstadt**, mare ducat, compus din două teritorii separate de Prusia și 11 inclave în marele ducat de Baden sau în prov. prusiană H.-Nassau. Partea principală, cea din sud, se mărginește cu Badenul, Bavaria, Prusia, (prov. renane și H.-Nassau); partea de nord e înconjurată de H.-Nassau. Suprafața totală 7682 km²; populațiunea 1.039.020 loc., din cari 516.516 bărbați, 522.504 femei; 694.970 evang., 305.895 cat., 24.618 Ovrei; câte 135 pe km². (1895, Alm. Gotha). Sol accidentat; în teritoriul de nord sînt munții basaltici Vogelsberg, cu vîrfurile Taufstein (772 m.); cel de sud-vest e brăzdat de muntele Taunus, care e despărțit de Taufstein prin cîmpia Wetterau. Rinul străbate H. me-

ridională și udă orașele Worms, Oppenheim, Maiența, Castel, Bingen; la stînga primesce pe Selz și Nahe, la dreapta pe Neckar, Weschnitz, Modau și Main. Lahn primesce pe Ohm, Lumda și Wiesseck; Schlitz și Schwalm. Climă variată. Capitala Darmstadt (63.745 loc.); orașe princ.: Maiența (76.946), Offenbach (39.408), Worms (28.636), Giessen (22.924 loc. la 1895). Instrucțiune admirabilă, o universitate la Giessen, o școală tehnică sup. la Darmstadt. Populațiunea e germană de sus (hoch) cu elemente franceze și valone. 40% trăiesc din agricultură; se cultivă plante oleaginoase, sfeclă, tutun, cânepă, fructe, viță; păduri îngrijite, vînat mult. Cultura de vite și de păseri. Lignită, fier, mangan, plumb, sare, ape minerale. 37% din populațiune se ocupă cu industria; fabricațiune de mașine, vagoane. Comerțul principal e la Maiența și cu aceasta se susține 11% din populațiune. Măsurile sînt cele latine, remase dela administrațiunea franceză. Ducatul e monarhie constituțională; constituțiunea e dela 1820, revădută la 1872. Finanțele stau bine; veniturile sînt de 37.378.159 mărci, cheltuielile de 37.316.442 mărci (1897—1900). Un episcopat catolic e în Maiența. Depinde de corpul XI de armată.

H.-Nassau, provincie a Prusiei, între Rin și Weser, formată la 1867—68 din fostul electorat de H.-Cassel (fără Katzenberg, Nauheim, Massen-heim și Rumpenheim), și din fostul ducat de Nassau, căruia i-s'au adăus teritoriile fostului oraș liber Frankfurt și o mică parte din Bavaria. Se mărginește la nord cu Vestfalia, principatul Waldeck și Hanovra, la est cu Saxonia și Turingia, la sud cu Bavaria și marele ducat de H.-Darmstadt, la vest cu prov. renane. Suprafața 15.692 km², popor. 1.664.426 loc. la 1890, (44.543 Ovrei), câte 106 pe km². E brăzdată de munții Wiesbadenului, formați din sisturi, ai Casselului, din gresie pestră; Vogelsberg, Rhoe (950 m.), Knüll, din stînci eruptive; Taunus, cu vîrfurile Feldberg (880 m.). Apele se varsă în Rin și Weser. E udată de Rin; Main cu Kinzig, Nidda, Wisper. Lahn. Clima e rece pe munți, dulce prin văi. 40% din teren e acoperit de păduri, 40% arături, 17% livezi și pășuni; vii renumite. Numeroase vite. 166 mine de fier; lignită, plumb, cupru, mangan, etc., ape minerale, saline, metalurgie, mașinării, bijuterii. Orașe princ.: Frankfurt (179.985 loc.), Wiesbaden (64.670), Hanau (25.029), Cassel (72.477) și Marburg, care posedă o universitate.

Populațiunea germanică a H.-ei a apărut la începutul evului mediu în locul Caților. Făcî parte din Franconia și fî împărțită în mai multe comitate, din cari principalul, Gudensberg (Hessa super.), fî alipit markgraviatului Turingiei (1137) și restabilît la 1500; curînd însă iar fî împărțită, pînă cînd la 1605 remaseră două Hesse: Cassel și Darmstadt.

H.-Cassel fost electorat, corespunde actualului district Cassel din H.-Nassau. Wilhelm IV Înteleptul, fiul lui Wilhelm II, obținî tronul său prin moștenire, iar fiul său cedă H.-Darmstadt o parte din teritoriu. Landgrava Amelia Elisabeta recucerî ceea ce se pierduse, se aliă cu Franția și cu Svedia și cîștigă Hersfeld și Schaumburg. În resboiul de șapte ani fî aliată cu Anglia și Prusia, ceea ce o costă scump. Luă parte la

resboaiile revoluțiunii franceze și semnă tratatul dela Bâle și Lunéville. La 1806 fû încorporată regatului Vestfaliei, dar la 1813 fû restabilită de Wilhelm I. După oarecare turburări în cursul acestui secol și competițiuni ale vecinilor, Austriaci și Bavarezii întrară în H. și goniră pe Prusieni. Dar în resboiul dela 1866, Austria fiind învinsă, H. fû anexată Prusiei.

H.-Darmstadt, mare ducat, a început din sudul comitatului Katzenelnbogen, care reprezenta o optime din moștenirea lui Filip I Magnanimul, atribuită lui George I, fondatorul ramurei a doua a Hessei (1600). Dela această dată își începe istoria H. La moartea lui George I ducatul fû împărțit între fiii săi, din cari unul, Frideric, fundă linia de H.-Homburg. În resboiul de treizeci ani fû de partea împăratului. La 1806 intră în confederațiunea Rinului cu titlul de mare ducat. Congresul dela Viena îi luă Vestfalia și-i dădu Hessa renană. La 1816 restitui landgravilor de H.-Homburg mica lor suveranitate, de care fuseseră despoiați la 1806. Ca una ce era amica Franței, se pronunță contra Prusiei la 1866; învinsă la 3 Iulie, nu pierdû independența, dar fû silită să primească o garnisonă prusiană, care staționează la Maiența.

H.-Homburg, landgravat ocupat de o ramură secundară a H.-Darmstadt, fundată de Frideric I; cuprindea Homburg și Meisenheim și era monarhie absolută. Dintr'însa s'a despărțit linia de Bingenheim (1681). Anexat Prusiei dela 1866.

H.-Rheinfels-Rothenburg, ramură din H.-Cassel, fundată de Ernest I în secl. XVII. [A. S.]

H.-Philipsthal, ramură mai tinără din H.-Cassel, fundată la 1685 de Filip, fiul al treilea al landgravului Wilhelm VI.

Hestia, (la Romani Vesta), în mitol. grec. fata lui Chronos cu Rhea, sora lui Zeus și a Herei; e o deitate a focului (ca Hephestos-Vulcan), dar a focului de pe vatra casei, purces din ceru. Acest foc e simbolul curățeniei și al vieții casnice. Poseidon și Apollon au pețit pe H., dar ea a jurat feciorie eternă și pentru aceasta Zeus a făcut, ca ea în toate templele deilor și casele oamenilor să aibă vatra și locuința sa, dar comuna și statul încă au avut vatră cu foc, care nu s'a stins nici odată, și care mai nainte se ținea în palatul regelui. H. în formula de jurământ se numia în locul întâiu. [Atm.]

Heteeni, unul din cele mai însemnate vechi popoare orientale, de aceeași importanță politică, culturală, comercială, militară, și de aceeași origine semitică ca Egiptenii, Asiro-Babilonenii și Ovreo-Cananeenii. Ei au dezvoltat o splendidă și uimitoare civilizație, fiind intermediari între Orient și Europa născândă. H. își au obârșia în ramura nordică a migrațiunii semitice (Asiro-Babiloneni, Ovrei, Cananeeni, Heteeni) și au trăit în Asia Occidentală dincince de Euftrat, în res-timpul dela secl. 20—8 a. Chr. De timpuriu au întemeiat unul din cele mai puternice imperii din Asia, cuprindend: Asia mică, Capadochia, Cilicia, laturile Euftratului, Siria și nordul Palestinei. Această stăpânire avea un caracter feudal-federal: diferite cetăți cu diferitele lor teritorii, puse sub ascultarea unui Mare-Rege, șeful uneia din aceste cetăți, ridicat prin valoarea sa militară. Forța lor o alcătuiă armata. Luptele între Egipteni și H., au început de cu

vreme, chiar până a nu-și întemeia acești din urmă imperiul. Un episod avem în năvălirea Hiksșoșilor în Egipt (H. conducend alte popoare semitice din Siria și Palestina). Dela Seti I, și în deosebi sub Ramses II, dușmănia între aceste două mari popoare e mai acută. Teribila luptă dela Kadesh, condusă din partea H.-lor, de faimosul Khitisar, iar din cea a Egiptenilor de legendarul Sesostris (Ramses II), era să se sfîrșească cu prinderea faraonului și înjosirea Egiptului. Peripețiile luptei schimbându-se, s'a grăbit închierea unei păci de perfectă egalitate, cimentată și prin căsătoria lui Ramses VI cu fîca lui Khitisar. Cu Asirienii așiderea au de luptat mult H., începend din timpul monarhului niviv Tugultifalesara I. Episodul marcant este lupta între puternicul Sargon sau Sariusin I al Asiriei și regele faimoasei și bogatei capitale heteene Kar-Kemish. De astă dată soarta armelor a ieșit în defavorul H.-lor. Sargon a nimicit puterea lor, reducendule statul la nisece mici fragmente, pe cari cu timpul le supun ceilalți monarhi asirieni, Sargonizii. Cât a durat viața politică de stat, H. au putut să dea avânt unei mari desvoltări economice, intelectuale și artistice. Ei ocupau o pozițiune excepțională din punctul de vedere industrial și comercial, fiind situați între Egipt și restul Asiei, și între Orient și Europa, încât orașele heteene erau centru transitului și traficului comercial cu toate aceste părți. Din punctul de vedere al vieții lor intelectuale, religiunea ocupă primul loc, ca la toate popoarele semitice, fiind inspirătoare și a unei desvoltări literare ori artistice. Cultul lor era la fel cu al celorlalți Semiti, amintind în unele părți cultul sângeror al Kabirilor. Limba nu ne e cunoscută. Ca desvoltarea artistică, la care ajunsesă acest popor, stă dovadă marca mulțime de ruine: palate, temple, morminte, basoreliefuri, gravuri pe piatră, etc., respândite pe toată întinderea fostului lor imperiu (ca la Boghaz-Keni, Ghiaur-Kaleci, Ivriz, Karabel, Yflatun, etc.), acoperite toate cu o scriere hieroglifică originală, încă nedescifrată. Până acum mai puțin de 1/4, veac nici nu se bănuia existența acestui puternic și civilizat popor. Savanților englezi și americani se datoresce reînvierea și așezarea H.-lor în rândul popoarelor vechi orientale. (Cf. »Origina Heteenilor«, în curs de tipărire în »Archivus din Iași».) [Aguletti.]

Hetere, (Hetaire), femeie liberă care trăia din favoruri, un fel de curtezauă. H. era în vechia Grecie o femeie care nu era legată prin nici un angajament de căsătorie. Tipul cel mai perfect al ei este Aspasia, vestita tovarășe a lui Pericles. Afară de Aspasia trebuie să menționăm pe Lais și Phrynea, ca tipuri de frumseță și grație, Phrynea a servit lui Praxitel drept model la facerea statuei zeiței Venus. [Caion.]

Heteria, v. Eteria.

Hetero —, (grec.) în cuvinte compuse înseamnă; altfel, străin, inegal.

Heterocarpie, (botan.) particularitatea ce o au unele Angiosperme de a avé fructe de două, ori mai multe feluri; așa se observă la acelea cari au flori și chasmogame (v. ac.) și cleistogame (v. ac.).

Heteroceri, subordin de lepidoptore cu auztenele neumflate în vîrf, corespundend exact

Crepuscularilor și Nocturnilor lui Linné, precum și Chalinopterilor lui Em. Blanchard.

Heterochlamydeu, (botan.) învelișul floareii, când e format din două verticile de frunze, cu aspect, structură și rol diferit: unul extern, calicele (v. ac.), altul intern, corola (v. ac. și floare).

Heterochromia, unul din semnele fizice ale degenerescenței; consistă în colorarea diferită a celor două irisuri. E unul din stigmatele cele mai rari. Aspectul fizic e din cele mai curioase.

[Vaschide.]

Heterocyst, (botan.) *celulă limită*, nisce celule mai mari, incolore, sărace în conținut și nesusceptibile de diviziune, ce se află din distanță în distanță pe filamentele de Nostocacee, s. e. de *Nostoc*. H. limitează *hormogoniile* (v. ac.).

Heterodichogamia, (botan.) un cas special al heteromorfismului, când dichogamia (v. ac.) nu e constantă pe indivizi aceleiași specii: când sunt protandri, când protogyni.

Heterodont, animale cu dentițiune inegală.

Heterodox, (grec.) de altă credință.

Heterodynamie, (botan.) se dice despre androceu când staminele lui sînt neegal de lungi, și atunci poate fi ori didynam ori tetradynam.

Heterogam, (botan.) în opoziție cu *homogam* (v. ac.), se numește capitulul dela Composee, când florile periferice sînt femele ori sterile, iar cele centrale ermafrodite sau masculine. Composeele cu această particularitate formau, în clasa *Syngenesia* din clasificăția lui Linné, grupul *polygamia necessaria*.

Heterogamia, (botan.) sau *heterogonia*, se numește particularitatea plantelor când au gameți diferiți și în forma și în rolul lor; în opoziție cu H. e *isogamia* (v. ac.).

Heterogen, (grec.) neasemenia, de natură diferită; contrar dela homogen.

Heterogenia, sinonim cu generațiune spontană sau equivocă.

Heterogyne se dice de unele insecte cari pre-sintă indivizi bărbați, femei și neutre, ca albinele, furnicile, etc.

Heteroicic, (botan.) *heteroxenie*, în opoziție cu *autoicic* (v. ac. și *autoicid*); termin pentru particularitatea ce o au unele Ciuperci parasite, s. e. dintre Uredinee, de a-și îndeplini întreg ciclul lor evolutiv pe două ori mai multe plante ospitaliere. Așa e *Puccinia*, *Graminis* și alte Pucinii heteroicice.

Heterolalia, (grec.) vorbire necorectă; consistă în aceea, că anumite cuvinte scapă din memorie și se schimbă cu altele. H. poate fi simptom de morb cerebral.

Heteromer, (botan.) se numește la floarea heteroicică verticilul floral compus dintr'un număr de membre mai mare sau mai mic decât celelalte verticile; de obicei androceul și gineceul sînt H. Se mai numesc H., în opoziție cu *homeomeri*, Lichenii, cari au în thalul lor gonidiile așezate într'un anumit strat gonidial, pe când cei homeomeri le au așezate fără nici o ordine. (v. Licheni.)

Heteromere, o diviziune a ordinului coleopterelor, cuprindînd toate acele insecte, cari au cinci articole la cele patru tarse anterioare și numai patru la cele posterioare.

Heteromesogamia, (botan.) un cas special al heteromorfismului floral și al fecundației dela Angiosperme; cuprinde următoarele subcasuri:

allo-autogamie (fecundația este allogamă auto-gamă sau de ambe aceste feluri, căci indivizii au flori numai chasmogame, ori numai cleistogame sau de ambele feluri); *homodichogamie*; *di-tri-entomophilie* fecundația e allogamă, se face prin insecte, dar indivizii sînt de două ori trei feluri, cu flori mari, flori mici și flori mijlocii, pentru trei sau două talii corespondente de insecte.

Heteromorfism, (botan.) există H. la plante când indivizii unei specii au mai multe feluri de flori. Sînt mai multe variațiuni sau casuri, din acest punct de vedere: *heteromesogamia*, *heterostylia*, *heterodichogamia*, *dioecia*. Ca variațiuni ale dioeciei sînt: *androdioecia*, *gynodioecia* (când o specie are unii indivizi numai femeli, iar alții numai ermafrodiți, ca la mulți *Thymus*; *gynomonoicie* e atunci, când pe același individ într'o inflorescență se află numai flori femele, în alta numai flori ermafrodite sau amestecate).

Heteromorfism, (în cristalografie) există la minerale, cari cu proprietăți cristalografice și fizice diferite au aceeași compoziție chimică.

Heteromorfit, mineral, v. Jamesonit.

Heterophyllia, (botan.) *heterofilie*, particularitatea, ce o au plantele de la prezenta în tot cursul vieții lor mai multe feluri de frunze, după funcțiunea ce o au de îndeplinit: unele sînt frunze cotiledonare, altele frunze solzoase (pe muguri, ramuri), frunze asimilatoare (v. frunza), frunze florale (v. floare), bractee (v. ac.). Chiar un soi de frunze numai, mai ales cele asimilatoare, poate să se prezinte pe o plantă cu mai multe forme; așa se observă la Dud, la *Acacia heterophylla*, etc. La această plantă, primele frunze ce urmează după cotiledoane, sînt penati-compuse, apoi sînt numai în parte penati-compuse, în parte filodinate, spre a fi înlocuite mai târziu numai cu filode (v. *phyllo*d). H. se întâlnește des la plantele dorsiventrile sau numai pe organele cu o astfel de direcție; atunci, frunzele de pe fața ventrală sînt diferite de cele de pe fața dorsală (așa sînt la plantele numite tăritoare, prostrate, procumbente). În fine H. se mai datorește și mediilor diferite, în cari se pot desvolta frunzele unei plante; astfel la plantele aquatice, ca *Salvinia*, *Marsilia*, *Sagittaria*, *Cabomba*, *Ranunculus* (secția *Batrachium*), frunzele, ce se desvolcă în apă, au altă formă decât cele ce se plutesc pe apă sau sînt cu totul afară din ea. [S. Șt. R.]

Heteropode, Gasteropode dioice, cu piciorul comprimat; pelagice cu corpul transparent; piciorul este situat în sus în loc ca să se tirăe cu el ca celelalte gasteropode. Cuprinde: *Firola*, *Carinaria*, *Atlanta*, etc.

Heteroptera, v. Hemiptere.

Heteroscii (grec.) sau *Antiscii*, cu o umbră; se dice despre locuitorii zonelor moderate, a căror umbră în zona nordică la ameați cade spre nord, iar în zona sudică moderată spre sud. *Amphiscii* (v. ac.), locuitorii zonei tropice, de 2-ori pe an (sub zodiacuri odată) nu aruncă umbră la ameați (*Ascii* = fără umbră). Locuitorii zonelor reci, *Periscii*, în decurs de 24 oare aruncă umbră jur-împrejur.

Heterosporee, (botan.) în opoziție cu *isosporee* sau *homosporee*, se numesc acele plante, cari au două feluri de spori, unii mici, microspori, ce prin germinare dau numai protale masculine, pe

cari se desvoltă anteridii cu anterozoidi, și alții mari, macrospori, ce dau protale femele pe cari se desvoltă archeogame cu oosferă. Deci, deosebirea în mărimea sporilor e în același timp și o diferențiere sexuală. Sânt H., dintre Criptogamele vasculare, Hydropterideele, Isoëtaceele și Selaginellaceele; apoi, toate Fanerogamele.

Heterostylie, (botan.) *heterostilie*. În cas de dimorfism sau heteromorfism floral diferitele flori ale aceleiași inflorescențe, ale aceluiași individ, ori ale diferiților indivizi de aceeași specie, au stilele lor de lungime neegală. Unele flori au stilele scurte (*microstyle*, *brachystyle*), altele le au lungi (*macrostyle*, *dolichostyle*); acest cas se dice *H. dimorphă* sau *Heterodistylie*, cum e la *Primula*, *Linum*, *Pulmonaria*, ș. a. Alteori stilele din diferitele flori sânt de 3 feluri de lungimi: unele scurte, altele lungi și altele de lungime mijlocie, cum e la *Oxalis*, *Lythrum*, etc., atunci există *H. trimorphă* sau *Heterotristylie*. Dacă unii indivizi ai unei specii au stilele egal de lungi în toate florile, iar alții stilele de lungimi diferite, atunci este *Homoheterostylie*. Odată cu H. coexistă în flori și neegalitatea între stamine, *Heterostaminie*. Aceste particularități de structură florală au atras încă de mult atențiunea observatorilor, ca Sprengel în secolul trecut, Vaucher și alții în secolul present. Explicațiunea rostului lor în floare a fost dată însă mai în urmă de ilustrul C. Darwin; el a arătat, că H. împreună cu heterostaminia favorizează fecundăția încrucișată (allogamia) și se opune autotefecundățiunii. Pentru exemplu, la *Primula*, florile cu stil lung au stamine scurte, iar cele cu stil scurt au staminele lungi; polinizarea și fecundarea nu se poate face prin urmare decât indirect, prin insecte, și numai între stile și staminele corespondente în lungime. [S. St. R.]

Heterotactic, (botan.) în opoziție cu homotactic (v. ac.), se numește modul de ramificație al inflorescenței când se face și după tipul racemos (botrytic) și după tipul cymos (v. cima); ș. e. la Castanul selbatic inflorescența e un racem de cinciuniri (cime unipare scorpioide); la *Armeria* sânt capitule de cinciuniri, etc.

Heterotricha, infusorii al căror corp este deopotrivă acoperit de cilii pe toată suprafața, afară de o coroană sau o zonă în jurul orificiului bucal, unde cilii sânt mai mari. Genuri: *Bursaria*, *Stentor*, *Freia*, etc.

Heterotrop, v. Heteromorfism. Aragonit și Calcit sânt heterotrope; amândoi sânt carbonați de calciu, dar cel dintâi cristalizează în sist. rombic, al doilea în cel romboedric.

Heterotrophia, Dalla Torre a denumit astfel particularitatea ce au insectele de sex diferit de a visita totdeauna, pentru culegerea nectarului și îndeplinirea fecundăției încrucișate, specii diferite din același gen de plantă; așa femeile de *Bombus Gerstäckeri* vizitează numai pe *Aconitum Lycoctonum*, iar bărbai și lucrătoarele numai pe *Aconitum Napellus*.

Heterozoare, nume dat de Blainville reptilelor, basându-se pe diferențele numeroase pe cari aceste animale le presintă între ele.

Hétfalú, num. magh. al Săcelelor (v. ac.).

Hetman, așa diceau Polonii în loc de hatman (v. ac.). Primul H. la Poloni fû Ioan Tarnovski, sub Sigismund I, la 1539.

Heuffel, I., n. 1800, † 1857 ca medic în Lugoș. Botanist, ce s'a ocupat mai ales cu flora Bănatului timișan. »Enumeratio plantarum in Banatu temesiense sponte crescentium et frequentius cultarum«, tipărită 1858 de societatea zoologică botan. a statului în Viena; lucrarea lui principală, se distinge prin o bogăție și precisiune de observațiuni și cuprinde între altele o serie de specii proprii; ea era pe acest timp prima descriere într'adevăr clasică a florei uneia din provinciile românesce, când scrieri la fel lipsiau pentru întreg parcursul Dunării: o scriere ce și astăzi încă e absolut indispensabilă la studiul aprofundat al florei țerilor dacice. [A. Pr.]

Heuglin, Teodor, călător cunoscut prin scrutările sale în Africa, n. 1824 în Würtemberg. În 1850 dus în Egipt, face cercetări științifice în Arabia pietroasă și pe coastele Mării Roșii, iar în 1852 devine secretarul consulului austriac din Chartum. În societatea consulului Reitz călătorește prin Abessinia. După moartea consulului Reitz devine el consul și face numeroase călătorii în țerile vecine cu Sudanul. Cu deosebire este de mare interes colecțiunea lui ornitologică, dăruită museului imperial din Schönbrunn. † 1876.

Heulandit, mineral, varietate roșie de stilbit; culoarea e datorită numer. incluziuni de goethit. Se găsește în valea Fassa (Tirol), Vaesa (Transilvania), etc.

Heureka, (grec., »am aflat«), exclamare proverbială, când descoperim ceva pe neașteptate; se atribue lui Archimede la descoperirea legii hidrostatice.

Heuristica, învățătura despre descoperiri. *Metod heuristic*, în esență identic cu cel analitic, conduce pe discipuli astfel ca să găsească înșiși adevărurile.

Hevea Aubl., (botan.) gen din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotoneae, cuprinde arbori înalți, cari conțin în interiorul lor un suc lactescent foarte avut în cauciuc. Se cunosc vr'o 9 specii, ce cresc în Brasilia și Guiana, dintre cari menționăm: *H. guianensis* Aubl. (sinonim *Siphonia elastica* Pers.), *H. brasiliensis* Muell., *H. lutea* Muell., *H. pauciflora* Muell., etc. Din latexul obținut prin incisiuni în tulpina acestor arbori se extrage cauciucul, care este atât de mult întrebuințat în industrie. [Z. C. P.]

Hevel, Johannes, astronom, n. 1611 în Danzig, proprietar de bererie, † 1687. A descoperit că cometele se mișcă în parabole. Scr.: *Cometographia*, 1668, etc.

Heveli, trib de popor din rassa slavă, seminiție a Vilților, locuitori la malurile râurilor Havel și Spree. Prima amintire despre ei se face între anii 927—928, când regele Heinrich I îi învinge și împreună cu capitala Brennabor (Brandenburg) anexează întreagă țeara lor. Ruși de mai multe ori dela imperiul german, împăratul Otto I, cu ajutorul marchisului Gero și prin trădarea principelui lor Tugumir, îi subjugă și înfrângează episcopiile de Brandenburg și Havelberg. Definitiv i-a subjugat Albrecht-Ursul (1134—70).

Heves, comitat în Ungaria, strălătit de riul Tisa și încungurât de cott. Nograd, Borsod, Hajdu, Jász-Nagykan-Szolnok și Pesta. Teritoriu de 3878·35 km², cu 233,785 loc. (1891), (98 6% Maghiari, 0·7% Germani și 0·5% Slovaci). Partea nordică e muntoasă, cea sudică e plană, făcând

începutul marelui șes al Ungariei (»Alföld«). Muntele principal e Matra (v. ac.). Riuri mai însemnate, afară de Tisa, care parcurge o parte din regiunea sudică, sunt: Tarna, în care se varsă toate apele Matrei, și Zagyya, în partea vestică. H. e bogat în ape minerale, s. e. izvoarele de apă feruginoasă din Parád, numeroase izvoare de apă sulfuroasă și terme moderate. Clima în părțile sudice are timbrul climei de pe »Alföld«, spre nord însă e mai moderată. Munții »sunt bogați în minerale; sunt în lucrare câteva mine de aur, argint și aramă, cărbuni de piatră, izvoare de păcură, apoi marmoră, grafit și piatră de moară. Solul e mult acomodat pentru agricultură, vinicultură și creșterea vitelor. În epoca scitică H. era locuit de Jazigii-Sarmați, cari veacuri de-a rândul au fost în continue resboaie cu legiunile romane. Ajuns apoi sub Huni, după pustiirea acestora l-au ocupat Avarii, dela cari au ramas și până în zilele noastre două *valuri*, dintre cari unul, începând din comitatul Pestei, dinspre Tura, trece prin Jászberény, Dózsa, Apáthi, Hevesivány și se pierde la Kis-Köre, iar celalalt se începe lângă Csány și trecând Zsadány, Bod, Erdőtelke, Füzes-Abony se termină în comitatul Borsod la Ároktő lângă Tisa. Sub Maghiari a fost ocupat de frații cumani Edu și Edumen și împărțit între semințiile acestora.

Hevesi, *Ludovic*, diarist magh., n. 1843. 1866 a intrat în redacția diarului Pester Lloyd; 1885 trece la diarul Fremdenblatt din Viena. A scris operele: Budapest és környéke, 1873; Karcképek az ország városából, 1876; în l. germană a scris novele: Auf der Schneide. Stuttgart, 1884; Neues Geschichtenbuch, 1885; Auf der Sonnenseite, 1886; Buch der Laune, 1889; Glückliche Reisen, 1895, ș. a.

Hevron, oraș, v. Hebron.

Hexacant, care e provădut cu șese croșete. *Larvă Hexacantă* (Hexanta), v. Cestoda.

Hexacoralieri. *Zoantharii* sau *Polyactinii*. Clasa Anthozoarilor sau a coralierilor din tipul Coelenteratelor se subdivide în două grupe, în *octocoralieri* (v. ac.) și *hexacoralieri*. H. au tentaculele nefidate în număr de 6 sau multiplu cu 6; ele cuprind *Madreporele*, *Malacodermele*, *Antipaterole*.

Hexacord, nume dat la vechii Greci unei lire cu 6 coarde. La autorii musicali ai evului mediu se numia H. scara diatonică formată din 6 sunete, succedându-se la distanțe de ton-ton-semiton-ton-ton, și pe care se basa sistemul de solmizare, stabilit de Guido d'Arezzo. H. era *natural* când nu cuprindea sunetul pe care îl numim astăzi si (do-la), *aspru* când cuprindea acest sunet (sol-mi), și *moale* când îl cuprindea, însă din cauza relațiunii de quartă crescută, ce forma cu nota fa (Diabolus în musica), trebuia a-l pogoři și se obținea sunetul si b. [T. C.]

Hexaedru, cub (v. ac.).

Hexaameron, (elin.) lucru de șese zile, în deosebi creațiunea.

Hexagon, *Hexagram*, figură cu 6 unghiuri.

Hexametrul, vers în 6 măsurii (picioare), dintre cari cele dintâi 4 dactili sau spondei, al cincilea regulat dactil, iar al șeselea spondeu sau trocheu. Versul epic al Grecilor și Romanilor. În românește cf. *Éneida*, tradusă de Coșbuc. (v. și Dimetru.)

Hexangular, cu 6 unghiuri.

Hexapla, v. Septuaginta.

Hexapode, Insecte, (v. ac.).

Hexateuch, numirea colectiva pentru cele 5 cărți ale lui Moise (Pentateuch) împreună cu cartea lui Iosua.

Heyden, *Frideric August*, poet germ., n. 3 Sept. 1789, † 5 Nov. 1851 în Breslau, unde dela 1826 era consilier guvernial. Poet de mare talent, mai ales în epică a produs opere foarte succese, dintre cari »Das Wort der Frau« (1843) a ajuns foarte multe edițiuni. Novelele și romanele lui încă sunt demne de atențiune, în dramaturgie însă este slab. Operele complete, împreună cu biografia, le-a editat Teodor Mundt în 1852.

2) **Heyden Adolf**, arhitect germ., n. 15 Iulie 1838 în Crefeld, împreună cu Valter Kyllmann a construit numeroase zidiri în stil renaissance germ. și franc. în Berlin și părțile estice ale Prusiei (Pinacoteca Wilhelm în Berlin, biserica Sf. Ioan în Düsseldorf, etc.). Ambii sunt consilieri de arhitectură în Berlin.

3) **Heyden Teodor**, conte, general rusesc și om politic, n. 15 Sept. 1821 în Estonia, crescut la curtea împ. rusească; s'a distins în Caucas și în resboiul crimeic, 1862 general, 1877—79 șef al marelui stat-major, participă la resboiul ruso-româno-turc, 1881—97 guvernor al Finlandei.

Heydendorff, *Mihail de*, om politic și scriitor sas, n. 1730, † 1821, primarul orașului Medias. Scr. princ. o autobiografie amănunțită, publ. de »Verein für siebenb. Landeskunde« în tom. 13 al publicațiunilor sale.

Heyn, *Piet*, erou olandez, n. 1578, 1623 admiral, bătut pe Spanioli 1626, luă 1628 flota de argint, † 1629 în lupta dela Dünnkirchen.

Heyse, 1) *H. Paul*, poet și prosaist de primul rang între scriitorii contemporani ai Germaniei, n. 1830 în Berlin, unde făcă studiile clasice; studiă limbile și literaturile romane în Bonn, unde luă gradul de doctor în filosofie, 1852 călători în țările neolatine și la 1854 fù chemat de Maximilian al Bavariei la München, unde căsătorindu-se, se stabili și scrisse toate operele sale: Novele în versuri; Novele în prosă; Piese romane inedite, culese în bibliotecile italiene; Cartea cântecelor spaniole și Cartea cântecelor italiene, traduse din aceste limbi; Studii despre Giusti și alți poeți italieni: traducerea operelor lui Leopardi, ș. a. 2) **Heyse**, *I. Chr. August* (1764—1829), pedagog și autor didactic german. A scris Conducător pentru studiul limbii germane, ș. a.

Hia —, v. și *Hya* —.

Hiatus, în versificațiune: elidarea unei vocale dintre două cuvinte, reclamată de ritmul versului. [*]

Hibernal, iernatec. *Hibernațiune*, somnul de iarnă.

Hibernia, (*Ivernia*, *Ierna*), numirea veche a Irlandei.

Hibernia, (zool.) *Geometridele* și *Phalenidele*, familie din ordinul Lepidopterilor.

Hibiscus L., (botan.) gen de plante din fam. Malvaceelor, trib. Hibisceae, cu 5 stili patenți și capsula 5 valvă și flori adese specioase. Cuprinde vr'o 150 specii prevalent tropicale, puține temperate, dintre cari remarcăm *H. ternatus* Cav., unica specie spontană la noi. Aceasta,

H. roseus Thore, *H. speciosus* Ait., etc. și cu deosebire *H. syriacus* L., o specie lignoasă, se cultivă ca plante decorative rustice. Ca plante de florărie cultivăm: *H. splendens* Bot. Mag., *H. giganteus* hort., ș. a. Fructele dela *H. esculentus* L., »bamele», se folosesc ca zarzavat (legumă). [A. Pr.]

Hibrid, (botan.) *hybrid*, v. Bastard.

Hic Rhodus, hic salta, (lat.) »Aici e Rhodus, aici sai»; adevă produ-te în fața noastră cu ceea ce te laudă; arată-ne aici ce știi; proverb lat. scos din o fabulă a lui Aesop.

Hida, (magh. *Hidalmás*), com. în Trans., cott. Cojocnei, 1227 loc. (1891), din cari 678 Români, 522 Magh., 13 Germ., 1 Slov., 13 div.; oficiu pretor., judecătoreie cerc. reg., oficiu de poștă și telegraf. Urme de șanturi, după tradițiune, din timpul principelui român Gel.

Hidalgo, *stat* în Mexico, între Mexico, Queretaro, San Luis Potosi, Tlaxcala, Puebla și Veracruz, cu teritoriu de 23,101 km². și 494,212 loc. (1891); produse principale: păpușoi, mazere, grâu, orz, bumbac și trestie de zahăr; mine de argint, fier, aramă și plumb. H. e împărțit în 14 districte, capitala e Pachuca.

Hidalgo, (span. corect *hijodalgo*: *hijo* = copil, *algo* = avere, înseamnă copil de om avut; portugh. *fidalgo*) în genere înseamnă nobil, în deosebi însă titlul membrilor din clasa nobililor inferiori, al acelor cari, născuți din vechi familii nobile creștine, nu s'au amestecat cu Maurii ori cu Ovreeii. Existau două feluri de H.: *hidalgos* de naturaleză: nobil de nascere, și *hidalgos* de privilegio: cari au căpătat nobilitatea ca donațiune, ori și-au cumpărat-o pe bani. În timpurile vechi H. erau de rang egal cu *cabaleros*-ii (cavaleri) și *escuderos*-ii (purători de scut, ori nobili în serviciul oarecărui aristocrat). Aji, încât H. nu ar avé avere, e de un rang cu poporul.

Hidalgo, ban de aur în Mexico = 10 pesos = 48-53 coroane.

Hidalgo y Costilla, (pron. idalgo i costilia) *Mihail*, erou mexican, n. 8 Maiu 1753, † 27 Iul. 1811 în Chihuahua. Preot în Dolores (în Guajaluto), 1809 participă la conjurația în contra Spaniei și în 15 Sept. 1810 se pune în fruntea insurjecțiunei, publică un manifest de independență, intitulat »Grito de dolores» (Țipet de durere), ocupă mai multe orașe în Mexico, dar în 17 Ian. 1811 e bătut, în curând apoi prins și împușcat.

Hiddenit, mineral alcătuit din Litium aluminu silicat, având ca colorant oxidul fieros. Li₂, Al₂, Si₄, O₁₂. Are culoarea smaragdului, adeseori olivă. Cristalizează în sistemul monoclin. Gr. sp. 14. Durit 6. 5—7. Se găsește prin America de nord și se utilizează ca piatră prețioasă, înlocuind chiar pe Chrysoberilul. [S. M.]

Hidig, (magh. *Hidas*), com. în Trans., cott. Turda-Arieș, 1395 loc. (1891), din cari 1373 Români, 10 Magh., 1 Germ., 11 div.; 1 parohie română gr.-or. și 1 gr.-cat.; școală gr.-or.

Hidr —, v. *Hydr* —.

Hidrosis, (grec.) în medicină termenul tehnic pentru asudare (v. ac.).

Hidrotica, (grec.) în medicină remedii sudorifere. Cf. art. Diaphoretica.

Hidvég, com. în Trans., cott. Treiscaunelor, 1756 loc. (1891), din cari 671 Români.

Hiempsal, rege al Numidiei, fiu al lui Micipsa și frate al lui Adherbal. Urmează la tronul Numidiei după moartea părintelui său. Fiind o natură molatecă și puțin inteligent, este repede învins și ucis de fratele său vitreg Jugurta, un tinăr energic și deștept. După asasinarea lui H., Jugurta exilează pe Adherbal. [Caion.]

Hiena, animal răpitor din fam. Hyaenidelor, ord. Carnivoarelor. Sunt mai multe specii, cele mai însemnate: *H. pătâtă* (Hyaena crocuta) și *H. dungată* (H. striata). Cea dintâi trăiește în Africa resăriteană și sudică, până la al 17° lat. nord., este puternică și curagioasă. Culoarea părului cenușie cu pete brune, lung. 1-25 m. H. dungată trăiește prin Africa nord. și Asia vest. Este un animal fricos, uricios, nocturn, se hrănește cu mortăciuni, locuiește în gropi săpate de ea, are un miros neplăcut și o voce urită. Culoarea părului sură-gălbenie cu dungi negre. Părul e lung, coada pėjoasă, lungimea corpului, fără coadă, de 1 m.

Hieracium L., (botan.) gen de plante perenale din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceae. Cuprinde peste 200, după unii autori mult mai multe, specii cu flori galbene (rar aurantiace sau roșii) răspândite în Europa, Africa boreală și australă, Asia, America boreală și andină. La noi cresc o mulțime de specii cunoscute sub numirea de »gălbioară», »culcușul vacei», »hultenioara», »urechia șoarecelui», »vulturică», etc. așa *H. Pilosella* L., *H. Auricula* L., *H. Bauhinii* Schult., *H. murorum* L., *H. transsilvanicum* Heuff., *H. umbellatum* L., ș. m. a. Ca deosebit de frumoase cităm *H. aurantiacum* L., o specie ce se cultivă uneori ca plantă decorativă rustică, și *H. villosum* L. și *H. alpinum* L. două specii alpine. [A. Pr.]

Hierarchia, v. Ierarchia.

Hieratic, (grec. hieros, sacru), privitor la cele sfinte, ceea ce aparține preoților și vine dela ei, ce are formele unei tradițiuni liturgice.

Scrisoare H., scrisoare cursivă a Egiptenilor, care nu e decât o scrisoare hieroglică simplificată și era cunoscută numai de preoții egipteni.

Hârtie H., hârtie foarte veche care se pregătea în Egipt. v. și Hieroglyfe.

Hiero —, v. și Iero —.

Hierochloe sau **Hierochloa** Gmel., (botan.) gen din fam. Gramineelor, trib. Phalarideae, cuprinde ierburi odorante vivace cu frunze plane. Se cunosc vr'o 8 specii, răspândite în regiunile extra-tropicale montane și reci ale emisferei boreale și australe. În părțile noastre crește prin păduri umbroase *H. australis* Roem. et Schult., iar prin stepe și câmpuri umede *H. odorata* Wahlbg. [Z. C. P.]

Hierocrația, domnia preoților, formă bisericască de guvernare. (v. și Theocrația.)

Hierodule, în Orient fecioarele, cari au stat în serviciul Aphroditei (la Romani Venus). La Indi au avut numele: Baiadere.

Hierofant, preot care presida ceremoniile religioase și misterele în Eleusis și învăța pe cei inițiați lucrurile sfinte. **Hierofantidă**, preotoasă a Cererei în Atena.

Hieroglyfe, (dela ιερός, sacru și γλυφειν, a sculpta), caracterele întrebuințate de către Egipteni pentru scrierea lor; s'au numit astfel, pentru că erau săpate pe mării templelor, mormintelor

și palatelor regale, cari la Egipteni aveau un caracter sfânt. Din timpul Romanilor și până la începutul acestui secol, s'au închipuit nespuse de multe păreri pentru descifrarea acestei scrieri tainice, toate însă n'au putut să ne dea adevărata cheie, prin mijlocul căreia să putem pătrunde rostul hieroglyfelor. Înzădar Silvestre de Sacy, un mare orientalist francez, recunoscuse deosebiri, ce există între cele trei feluri de scriere egipteană, hieroglyfică, hieratică și demotică, (Lettre au citoyen Chaptal sur l'inscription de Rosette. Paris, 1802); înzădar Akerblad, svedezul, printr'o pătrundere genială, distinsese valoarea adevărată a unora din aceste litere; înzădar Zoega, danezul, descoperise valoarea așa numitelor cartușe pentru numele proprii; înzădar în fine Thomas Young isbutise să cetească și prin urmare să deslege valoarea tuturor literelor cuprinse în sinul mai multor cartușe, cu numele lui Ptolemeu și Berenice; căci adevărata scriere hieroglyfică tot așa de tănuțată rămăsese și la începutul secolului al XIX-lea, precum fusese și în timpul evului de mijloc. Adevăratul descoperitor al cetirei hieroglyfelor este fără îndoială J. François Champollion, un cunosător de frunte al limbilor orientale și care își arătase, încă din 1814 însușirile sale rare pentru acest fel de studiu, printr'o publicație monumentală, intitulată »L'Egypte sous les Pharaons«. El a înțeles mai întâiu înrudită strinsă între scrierile hieroglyfică, hieratică și demotică, și tot el determină faptul că hieroglyfele nu sînt numai înfățișări de idei, ci înfățișări și de sunete. În 1824 publică scrierea: »Précis du système hieroglyphique«, în care stabilește pentru totdeauna metoda de cetire a vechii scrieri; iar metoda lui a ramas și astăzi în ființă, cu toate atacurile nedrepte venite din partea unor învățați mari, precum erau Etienne Quatremère și celebrul Klaproth.

Această scriere cu hieroglyfe o găsim formată încă din timpurile cele mai vechi ale vieții poporului egiptean și a durat, cu mici schimbări, până la căderea acestui popor sub puterea romană. Dar alături cu scrierea aceasta monumentală, s'a alcătuit, chiar din primele timpuri, o altă scriere mai cursivă, disă hieratică, și care se întrebuița numai pe papirus. Modul de alcătuire al acestui nou fel de scriere îl putem minuna înțelege. De regulă hieroglyful înfățișa forma chiar a obiectului despre care era vorba; așa de pildă, pentru înfățișarea unei case, ori unei păduri sau unei păsări, se mulțamea scribul cu imaginea unei case, unor copaci sau a păsării, pe cât se putea mai asemenea cu realitatea; în noua scriere, din contră, nu înfățișa decât numai conturile necesare pentru cunoașterea obiectului sau animalului, lăsând de o parte toate notele secundare. La urmă s'au redus așa de tare și conturile necesare în cât obiectul înfățișat nu mai păstra decât o umbră de asemănare cu hieroglyful, din care se născuse. Așa hieroglyful bufniței, care era la început icoana chiar a bufniței, trecuse mai întâiu printr'o fasă alcătuită de conturile externe ale păsării, ca să ajungă la urmă la semnul cifrei trei de astăzi (3). Din această scriere hieratică s'a format, după părerea dominantă, dar greșită după noi, alfabetul fenician, părintele alfabetelor din ziua de

astăzi. (Cf. Fr. Lenormant, Essai sur la propagation de l'alphabet phénicien parmi les peuples de l'Ancien monde, t. I p. 1—52.). Ori cât de simplificată părea noua scriere, comparată cu vechia scriere hieroglyfică, totuși raporturile comerciale foarte dezvoltate din perioada de cuceriri în afară a marilor faraoni și trebuințele unor mai repede schimbări culturale, nu mai îngăduiau folosința scrierilor greoaie și obositoare de până aci, precum erau cele hieroglyfice și hieratice, ci cereau forme din ce în ce mai puțin complicate. Atunci s'a format o nouă scriere, disă demotică, cu mult mai simplificată și menită tocmai să împace aceste interese noi. Importanța demotice pentru egiptologi constă mai ales în faptul, că ea, născută din interesele dîlnice ale negustorilor și oamenilor de rînd, și limba, în care a fost scrisă, nu mai este cea oficială, a clasei aristocratice, ci este o limbă populară; prin urmare ea slujesc de legătură între vechia limbă literară a Egiptului memfitic și thebanic, cu cea nouă, saifico-ptolemaică.

La început scribul egiptean s'a mulțamit, pentru înfățișarea ideilor sale, cu arătarea obiectului pe cât mai asemănat cu realitatea. Așa spre pildă, un elefant era înfățișat prin imaginea elefantului, precum un scaun prin aceea a scaunului și așa mai departe. Mai târziu însă a alergat la unele prescurtări: casa, în loc de a mai fi înfățișată printr'o imagine completă a casei, a fost prezentată numai prin patru linii așezate în formă de dreptunghi, cu o deschidătură pe una din laturi (┐). Aceste semne sînt cunoscutele ideograme. Cu vremea însă și ideogramele au fost înlocuite prin simboale. Și aceste simboale sînt de două feluri: simple și complexe.

Cele simple se puteau forma: a) prin sinecdocă, adică partea în locul întregului, pupila ochiului în loc de ochiul întreg; b) prin metonimie, zugrăvind cauza în locul efectului, sau efectul în locul cauzei: soarele, pentru a arăta idea de ziua, o lampă atîrnată pentru ca să înfățișeze idea de noapte sau de întuneric; c) prin metaforă, înfățișînd un obiect, care are o înrudită reală sau închipuită cu idea de exprimat: un braț înarmat ca să înfățișeze idea forței; d) prin enigmă: peană de struț pentru idea de dreptate. Cele complexe au fost găsite pentru exprimare de idei mai complicate. Egipteanul a vădut, firesce, că prin mijlocul simboalelor nici odată nu va fi în stare să reprezinte idei abstracte, precum sînt: setea, foamea, bună-tatea, etc.; atunci a căutat să le arete prin mijlocul unor combinații de simboale. Așa de pildă, pentru a înfățișa luna de dîle, spre deosebire de luna de pe ceru, a zugrăvit secera lunii cu coarnele întoarse în jos și cu o stelută ☽ dedesubt. Dar nici acest îndreptar nu era de

ajuns, căci prin ajutorul lui nu putea să reprezinte tocmai ceea ce face sufletul unei fraze, accentul, deosebirea de genuri, de număr, de persoană și de flecțiune, cari singure ne dau raporturile diferite dintre cuvinte și înțelesurile lor; de aci nevoia de a înfățișa în locul figurei obiectului, sunetele cari compuneau cuvîntul rostit.

Prima fasă a fonetismului era rebusul, și de acesta s'a și folosit scrierea fonetică egipteană. În rebus imaginile sînt despărțite de

sensurile lor și ele nu slujesc decât pentru sunetele, din cari se compune cuvântul. Așa s. e. în limba egipteană verbul a fi se dicea khopirou; fiind-că și scarabeul (insecta) avea numele de kopirru, acesta a fost ales ca prin imaginea sa să exprime ideea verbului a fi. Cu timpul cuvântul khopirou a fost despărțit în trei silabe, kho-pi-rou; s'a căutat în limba egipteană pentru fiecare silabă câte un cuvânt cu sunete identice, s'au împreunat aceste cuvinte, întrebuintate pentru sunetele lor numai, și s'a înfațșat ideea a fi. Mai lămurit: în limba egipteană sita se numia kho, o față de masă pi, iar gura rou sau ra. Din îmbinarea acestor semne a înfațșat egipteanul înțelesul verbului a fi. Din această formă de rebus s'a născut silabismul, adică reprezentarea fiecărei silabe printr'un obiect, ale cărui sunete se asemănau cu silabele în parte luate. Așa spre pildă, ca să arete silaba începătoare cu *a*, se lua imaginea vulturului, care în limba egipteană se numia achem; pentru silaba ru se înfațșau conturile buzelor sau gurei, care în egiptenesce se numia ru. Dar procesul nu s'a mărginit aici: vocala care însoția consuna ru a fost și ea părăsită, și imaginea gurei a înfațșat sunetul r. În același chip s'a procedat și cu celelalte consune, dând ființa astfel fonetismului. Ideea însă de a utiliza anumite semne pentru sunete anumite, fie ele vocale, fie consune, și din îmbinarea acestora s'alcătuiască cuvântul scris, așa precum înțelegem noi astăzi, această idee ingenioasă egipteanul nici n'a cunoscut-o nici n'a împrumutat-o de aiurea și cu atât mai puțin a practicat-o. Trebuia să vie un alt popor cu un simț mai desvoltat pentru partea practică a vieții, decât cum era poporul isolat în pustiiuri al Egiptenilor, pentru ca să dea o rezolvare potrivită problemei așa de importante și folositoare pentru progresul omenirii, precum este scrierea. Și acest popor a fost măiestrul călător și negustor al lumii vechi, adică poporul Fenicienilor. [Teohari Antonescu.]

Hierogram, scrisoarea secretă a preoților.

Hieromantia, **Hieroscopia**, (*grec.*) știința ocultă, care consta din ghicirea viitorului în urma cercetării victimelor și a lucrurilor petrecute în sacrificii. Hieromantienii se serviau pentru aceasta de nise sticle numite hieroscoape. [Nig.]

Hieron, numele a doi tirani din Siracusa, cel dintâi mai puțin însemnat domnește dela 478 până 467, al doilea, care joacă un important rol în reșoiul dintre Roma și Cartagina, ocupă tronul Siracusei dela 270—216 a. Chr.

Hieron, operă de filosofie a lui Xenofon, scrisă în dialog; de remarcă mai ales frumosul și interesantul dialog dintre Hierone și Simonide. [Caion.]

Hieronymi, **Carol**, om politic magh., n. 1 Oct. 1836. A studiat la politehnicul din Pesta. 1867 secretar ministerial. A desvoltat mare activitate în interesul regulării Dunării și altor riuri; a inaugurat politica independentă a căilor ferate magh., luând în administrația statului mai multe linii și deschidând exportului Ungariei calea spre mare prin linia Zagrab. 1875 deputat; 1892 președintele casei de compturi; 19 Nov. 1892 intră în cabinetul Wekerle ca ministru de interne până în 1895. El a elaborat și prezentat dietei proiectul devenit lege despre matriculele de stat, și despre

judecătoriile administrative. A cercat la 1894 o împăciuire între Români și Maghiari, dar fără succes. A scris opere tehnice. A kőntak építéséről és föntartásáról 1867. A közmunka ügyek állami igazgatása Franciaországban, 1874; A budapesti Dunaszakasz szabályozásáról 1880.

Hieronimus, sfânt, v. Ieronim.

Hierro, insulă, v. Ferro.

Hietometru, v. Pluviometru.

Higginson, **Thomas Wentworth**, scriitor american, n. 22 Dec. 1823 în Cambridge lângă Boston, a studiat teologia și a devenit preot unitar; 1850 abdică din acest post și luă parte activă în mișcarea abolitioniștilor, iar mai târziu în reșoiul civil, ajungând la 1862 comandantul primului regiment de Negri. Dela 1863 retras în Newport, se ocupă cu literatura. Numeroasele sale opere se caracterizează printr'un spirit patriotic și moral.

High-Church, (*engl.*) biserica anglicană. v. Anglicana bis.

Highiş, v. Drocia-Highiş.

High-life, (*engl.*, pron. hai laif), lumea elegantă, sin. cu Haute volée (v. Haut).

Higiena, Igienă.

„Higiena și Școala“, foaie pentru sănătate, educațiune și instrucțiune, înființată de Dr. Vasici și apărută în Gherla în 1876—79.

Higro —, v. *Hygro* —.

Hihl, *G.*, unul din profesorii reorganizatei școale Sf. Sava, între 1832—34. Preda sintaxa limbii latine în clasa I complementară, și în VI uhaniaoară. Avea colegi pe C. Aristia, S. Marcovici, Gh. Pop, D. Pavlid, ș. a.

Hiksos, popoare de origine semitică pe la 2100 a. Chr., năvălesc din Asia în Egipt, supun țeara fără luptă și rămân stăpâni ei cam 500 ani. Capii lor se numiau Hiksos, (Hiq șasu, regii hoților, jefuitorilor). În timpul stăpânirii lor în Egipt adoptaseră obiceiurile și civilizațiunea cuceritorilor, până când aceștia isbutiră să-i învingă sub Amosis, rege național în Teba (1684—1659) și să-i alunge în deșertul Siriei.

Hil, (botan.) *hilus*, se numește punctul unde tegumentul ovulului sau seminței se leagă cu funiculul, ori cu placenta; se observă bine la semința de leguminoase. La grăunțele de amidon se dice H. punctul în jurul căruia se depun concentric ori excentric stratele de substanță ternară.

Hilaira, în mitol. grec. fata lui Leukippos, soră cu Phoebe; soțiile Dioscurilor. H. a fost a lui Castor.

Hilaria, în mit. romană ziua de 25 Martie, o serbătoare pentru Magna Mater și fiul ei Attis; a fost o zi de bucurie și de învierea lui Attis din mormânt. H. e serbătoarea, când ziua începe de a-și câștiga victoria asupra nopții, adică e mai lungă decât noaptea, (după equinocțiu) și adică, când lumina învinge asupra întunerecului. [Atm.]

Hildebrand, **Cântecul lui**, poema epică a vechilor Germani, de pe timpul lui Carol cel Mare, din care n'a ramas decât un fragment. Subiectul ei este o legendă germană din epoca Goților, despre Dietrich dela Berna sau Teodorice cel Mare. Fragmentul păstrat povestește despre întâlnirea pe câmpul de bătaie a lui H. cu Hadebrand, tatăl și fiul. Tatăl se silește în zadar a convinge

pe fiul despre identitatea sa. Lupta începe. Acest fragment, scris în versuri cu aliterațiuni și tradus între alții și de Michelet în *Histoire de France* t. I, p. 191, e o prețioasă dovadă de ideile, moravurile și limba vechilor Germani. A fost aflat de frații Grimm pe scoarța unui manuscris din Cartea înțelepciunii, la mănăstirea Fulda, în 1812.

Hildebrand, 1) *H. Bror Emil*, archeol. și numismatist, n. 22 Febr. 1806 în Flerohopp, membru al Acad. sued., † 30 Aug. 1884. Dintre scrierile sale amintim: *Svensk diplomatium III—V*, (1842—65); *Svenska sigiller från medeltiden*, (1862—69). 2) *H. Bruno*, statistician germ., n. 6 Martie 1812 în Naumburg l. S., 1861 deveni prof. de științele de stat și dir. al ofic. statistic în Jena, unde și muri 29 Ian. 1878. Dintre operele sale remarcăm: „*Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft*“ (Frankf. l. M., 1848); *Die kurhessische Finanzverwaltung*. (Kassel, 1850). Dela 1863 a publicat: *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* și *Statistik Thüringens*. (Jena, 1867—78, 2 vol.). 3) *H. Heinrich Rudolf*, filol. germ., n. 13 Martie 1824 în Lipsca; la univ. de aici se ocupă cu studiul l. germanice; la 1869 deveni prof. extraord., iar la 1874 prof. ord. la univ. din Lipsca. A scris: *Vom deutschen Sprachunterricht in der Schule und von deutscher Erziehung und Bildung überhaupt* (Lipsca, 1865, edit. 2, 1879), și *Über Grimms Wörterbuch in seiner wissenschaftlichen und nationalen Bedeutung* (ib. 1869). A colaborat la *Deutsches Wörterbuch* al fraților Grimm, iar după moartea acestora (1864) însuși a luat asupra-și (cu prof. Weigand din Giessen) continuarea acestei valoroase lucrări. 4) *H. Hans Olaf*, istoric sued., n. 5 Apr. 1842 în Stockholm, a studiat la Upsala. H. este redactor la: *Antiquarisk Tidskrift för Sverige* și la *Månadsblad* al Academiei. La 1873 a conlucrat la înființarea societ. geogr.-antropol. sued. Dintre operele sale amintim: *Svenska folket under hedna tiden*, (ed. 2, 1872); *De förhistoriska folken i Europa*, (1873—80).

H., papa, v. Grigorie VII.

Hildebrandt, 1) *H., Teodor*, pictor, n. 1804 în Stettin, 1836 prof. la academia din Düsseldorf, † tot acolo 1874. Tablouri: *Lear*, *Romeo* și *Julia*, *Chlorinda*, *Iudita*, *Luptătorul* și fiul său, *Fii lui Eduard*, *Othello*, o mulțime de portrete ș. a. Fiul său *Ioan Maria*, n. 1847 făcū ca botanist mai multe călătorii în Africa, † 1881 în Antananarivo pe insula Madagascăr. 2) *H., Eduard*, pictor, n. 1817 în Danzig, făcū mai multe călătorii (1862—64 în jurul pământului; descriere de Kossak, 8 ed., 1888); † 1868 în Berlin ca pictor al curții și membru al Academiei. Are o mulțime de lucrări.

Hildesheim, cerc guvernoial în prov. prus. Hanovra, 5321 km². și 476,263 loc. (1890). *Capitala H.*, oraș vechiu cu 33,481 loc. (1890); residența episcopescă; dom cu uși de metal. Pe dealul Galgenberg s'au aflat la 1868 numeroase vase de argint de pe timpul Romanilor. 2 gimnasii, un gimnasiu real, școală de agricultură, seminar de învățători; institut de surdumuți.

Hilferding, *Alexandru Fedorovici*, scriitor rus, de origine germană, n. 1831 în Moscva, făcū mai multe călătorii în țările locuite de Slavi. † 2 Iul. (20 Iun.) 1872. Scr.: *Istoria Sârbilor*

și a Bulgarilor (2 vol.); *Istoria Slavilor dela Marea Baltică; Bosnia, Hertegovina și Sârbia veche*, etc. H. a fost unul dintre cei mai energici reprezentanți ai partidei slavofile.

Hill, *Sir Rowland*, reformatorul poștei engleze, n. 1795 în Kidderminster, 1837 propune reducerea taxei postale pentru scrisori, introduce o mulțime de reforme în afacerile de poștă, 1856—64 director general al poștelor, † 1879 în Hampstead.

Hillel, 2 savanți ovrei. 1) *H. cel Bêtrân*, n. pe la a. 100 a. Chr. în Babilon. În etate de 40 ani merse la Ierusalim și studiă în școala rabinului Șemmaia și trăia foarte simplu. El era președintele Sinedriului pe timpul născerii lui Isus. Hillel a fundat în Ierusalim o școală, în care avea foarte mulți învățacei. H. în interpretarea legii a fost condus de un spirit mai blând și moderat. Muri pe la a. 10 d. Chr. 2) *H., Hannasi sau Principele*, doctor judeu și capul școlii din Tiberias. A trăit în secl. IV d. Chr. El a reformat calendarul judeic; unii autori vechi spun că ar fi fost botezat înainte de a muri.

Hiller, 1) *H., Joh. Adam*, cântăreț, maestrul de cânt și compositor germ., n. 1728 l. Görlitz, † 1804 în Leipzig, unul din fundatorii operei comice germane (Singspiel), a scris un mare număr de partițiuni pentru acest gen de spectacol, apoi cantate, corale, ș. a. și mai multe volume de literatură musicală: schițe biografice, analize critice, ș. a. 2) *H., Ferd.*, pianist și compositor, (n. 1811 în Frankfurt, † 1885 în Colonia), a scris asemenea mai multe opere și oratorii, cantate, psalmi, motete, coruri și mai cu samă musică de piano și de cameră și mai multe volume de literatură musicală, pentru cari universitatea din Bonn i-a conferit în 1868 titlul de Doctor honoris causa. [T. C.]

Hilmend, riu în Afghanistan, isvorește în Hinducș, și după un curs de vr'o 1100 km. se varsă în bălțile Hamun.

Him —, v. și *Hym* —.

Himalaia, (**patria zăpezii**), cei mai înalți munți de pe pământ, încadrează la sud platoul central al Asiei, se întind în direcție est-vestică între riurile Indus și Brahmaputra. H. formează graniță între ținuturile dela nordul și sudul ei atât în privința politică, cât și în privința climei, florei, faunei, rasselor și a culturii. Cam la mijlocul șirului de munți se ridică cele mai înalte piscuri de pe pământ, cum sânt: Gaurisancar (8840 m.), Cancincinga (8582 m.), Dhavalaghiri (8176), ș. a.; preste 120 piscuri sânt mai înalte de 6000 m.; înălțimea medie a culmei H.-ei e de 4800 m.; pasurile sânt la înălțimi de 4200 până 5200 m.; dela 4000 m. în sus se află numeroși ghetari. H. e săracă în lacuri, dar din ea isvorese riuri puternice, ca Indus, Brahmaputra, Ganges, Giamna, Satlagi, etc. Dintre minerale se află mult fier și aramă. Vegetațiunea tropică se urcă până la înălțime de 1200 m., de aci în sus până la 3000 m. e regiunea pădurilor, până la 5000 regiunea pășunilor.

Himation, la Grecii vechi haina în formă de manta ce se purta deasupra Chitonului (v. ac.).

Himera, în vechime orașul grecesc lângă riuul H. pe coasta nordică a Siciliei. 480 a. Chr. aci au învins Romanii pe Cartagenini. 408 a. Chr. orașul fu distrus.

Himeros, în mitol. grec. personificațiunea dorului; însoția pe Eros.

Himet, (*Hymettos*, acum *Trelovuni*), munte în Attica, spre sud-est dela Atena, renumit în antichitate pentru marmora sa sură-vineție și pentru mierea gustoasă, care și-a păstrat renumele până în zilele noastre. Munții H. se ridică până la înălțime de 1027 m.

Himjariți, (la Ptolomeu *Homeritae*), numele unei seminții arabice, originară dela Himjar, un fiu al reginei Saba, despre care se face amintire în cartea 1 a împăraților (I. 10). În provincia Saba prin secl. VII a. Chr. a trăit regele Himjar. Seminția acestuia a susținut domnia până în secl. V d. Chr. Modul de scriere himjaritică, din care s'a format cel etiopic, este o ramificare sudică a scrisoarei vechi semitice. În unele ruine de vechi monumente se mai află inscripțiuni himjaritice, toate din perioada de aur a imperiului himjaritic (90—140 d. Chr.). Între anii 200—236 s'a introdus judaismul. Regele din urmă a fost Dsu-Nuvas (490—525), contra căruia creștinii au chemat în ajutor pe regele din Aethiopia. Armata de 70,000 oameni pune capăt imperiului himjaritic (525).

Hincu, v. Hâncu.

Hîncul, mănăstire ce se află în Basarabia, j. Chișineu, la depărtare ca de două poste de capitala Basarabiei. Altădată H. era mănăstire de călugărițe. Intemeierea ei datează de pe la 1678, când a fost zidită de către stolnicul Michalache Hâncul, mare proprietar al otcinei Scareni. Stolnicul a zidit-o după voința ficei sale, în călugărie Paraschiva, de aceea tocmai mirenii numesc mănăstirea H.-Paraschiva. Mănăstirea posedă o bibliotecă cu multe rarități bibliografice, despre cari a se vedea în opera lui Z. Arbure »Basarabia« editată la 1899 de Academia Română.

Hindi, una din cele șapte limbi moderne indiene, vorbită între Himalaia, gura Gangelui, Vindia și afluentul Satlagi al Indului.

Hindö, cea mai mare insulă lângă coastelo Norvegiei, în apropiere de Lofote, 2238 km². și 10,000 loc.

Hindu, locuitorii indigeni ai Indiei. Sub acest nume se mai înțelege și populațiunea arică primitivă, care s'a stabilit la Gange și s'a întins în sud.

Hinducus (*Hinducuh*), munți în Asia, formând continuarea vestică a Himalaiei (Caracorum); ei mărginesc la nord platoul Iran, având piscuri până la înălțime de peste 7000 m. Coastele nordice se pogoară spre Turkestan, cele sudice la valea râului Cabul.

Hindustan, numele persic al Indiei.

Hindustani, dialectele indiene după numele european. În limba lor își qic Hindi sau Urdu.

Hingherel, (zool.) v. Bleadna.

Hinova, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată pe malul Dunărei, cu un mic port pentru încărcatul cerealelor; are 1200 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescuitul; 2 biserici și 1 școală. Pe teritoriul com. se găsește cărbuni de pământ și urme de zidării vechi.

Hiogo, (*Friogo*), oraș cu port în Japonia pe insula Nipon, lângă sinul Ōsaca, 135,639 loc. (1890); dela 1860 portul e deschis pentru comerțul european.

Hip —, v. *Hyp* —. **Hiper** —, v. *Hyper* —. **Hipallagia**, figură de stil, schimbarea unui cuvânt, ca și Metonimia (v. ac.). [*]

Hipo —, v. *Hippo* —.

Hipocycloida, v. *Epicycloida*.

Hipparch, 1) *H.*, fiu al lui Pisistrate, guvernează Atena împreună cu fratele său Hippias. 514 a. Chr. la serbarea religioasă a marilor Panatenee este asasinat de un anume Aristogiton. După moartea sa Atenienii socotiră acest asasinat ca un fapt eroic pentru recăstigarea libertății pierdute sub tirania lui H. și Hippias.

2) **Hipparch**, mare și celebru astronom, n. la Nicea, trăi în secl. II a. Chr. Teoriile sale astronomice sunt foarte judicioase relativ cu timpul în care trăiesc. [Caion.]

Hippiada, statuă ce reprezintă o femeie călare.

Hippias, fiu al lui Pisistrate și frate al lui Hipparch, ucis în 514 de către Aristogiton. După moartea lui Hipparch, H. continuă a domni preste Atena și în anul 510 Spartanii împinși de Alcmeoniți îl returnară dela putere. Spartanii conduși de regele Cleomenes din ramura Agișilor asediază pe H. în Acropolis; prins se retrase împreună cu familia și bogățiile sale în Asia. [Caion.]

Hippiatria, (*grec.*) medicina veterinară, mai ales încât privește boalele de cai.

Hippo, (*Rhegius*), filosof grec din școala ionică, n. în Rhegium sau după unii în Samos, a trăit pe timpul lui Pericle și a învățat, că elementele primordiale, din cari se produce ce există, sunt focul și apa și anume focul ca forță activă, iar apa ca materie pasivă supusă transformării. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. ant.; Überweg, Gesch. d. Philos. I.) [P.]

Hippobosca equina, *muscă de cal*, *chicheriță de cal*, gen de insect din ord. Dipterele pupipare, familia Hippoboscidelor, trăiesc pe cal și măgar, uneori și pe bou, câne și poro. Uneori atacă și omul și împunsătura sa este dureroasă. [Dr. N. Leon.]

Hippocampus, (zool.) pește, v. Călușel de mare.

Hippocastanaceae, (botan.) după unii botaniști o mică familie numai cu genul *Aesculus* L. G. Bentham și I. D. Hooker anexează însă pe *Aesculus* L. la familia Sapindaceelor. (v. ac.)

Hippocrateaceae, (botan.) numire sinonimă pentru fam. Celastrineelor (v. ac.).

Hippocrepis L., (botan.) gen din fam. Leguminoaseelor, subfam. Papilionaceae, trib. Hedyosareae, cuprinde plante erbacee, subfrutescente sau mai rar arbuști mai cu samă glabrie. Acest mic gen are vr'o 12 specii, răspândite prin Europa, Africa boreală până în insulele canarice și prin Asia occidentală. În părțile noastre crește prin locurile calcare și aride din munți *H. comosa* L. [Z. C. P.]

Hippodamia, fiica lui Oenomaus, regele din Pisa, și soția lui Pelops, care îi câștigă mâna învingând la o cursă de cai pe socrul său și uci-gându-l.

Hippodrom, (*grec.*) circ servind pentru curse sau reprezentațiuni publice cu cai.

Hippogryph, nume dat calului Muselor (v. Pegasus) de poetul italian Bojardo.

Hippokamp, animal marin legendar de forma calului, cu coadă de pește.

Hippokras, vin aromat, usitat în evul mediu.

Hippokrates, 1) H., cel mai vestit medic al antichității și cel dintâiu, care a cercat să pună medicina pe baze științifice, n. pe la 460 a. Chr., † 377 a. Chr. în Larissa. Fără cunoștințe de anatomie patologică, numai prin alegerea părților mai plausibile din înveștăturile antecesorilor săi, prin corecta observare a simptomelor morbilor și prin aducerea acestora în legătură cu clima, timpul și felul traiului, a știut să facă astfel de deducțiuni, cari varsă lumină asupra naturii morbilor. Tratamentul său era foarte rezervat, cu deosebire dietetic. Lui H. i-se atribuie 72 scrieri, dar cele mai multe nu sunt scrise de el. De H. sunt probabil: *Prognostikon*; *Aphorisme*; *Epidemii*; *Despre aer, apă și locuri*; *Despre dietă la morbi acuti*. Operele sale complete sunt editate de Kühn (3 vol. Lipsca, 1826—27) și Littré (cu trad. franc., 10 vol. Paris, 1839—61).

2) **Hippokrates din Chios**, matematic, a trăit în Atena în secl. V a. Chr. A scris un sistem de geometrie («*Stoicheia*»).

Hippokratika, *față*, expresiunea feței unui muribund.

Hippokrena, izvor de pe vârful muntelui Helicon în Beoția, cam la 1570 m. înălțime, după legendă produs de lovitura de copită a mitologicului cal Pegasos; H. era considerat ca izvorul la care se inspirau muzele.

Hippolog, (*grec.*) cunoscător de cai; *hippologia*: știința despre cai.

Hippolyt, sfântul, martir și părinte al bisericei, a trăit între anii 150 și 235, era originar grec din resărit, după Fotie discipolul sfântului Ireneu, și se pomenesce ca episcop, fără însă a i-se cunoaște scaunul. El a avut multe neînțelegeri cu papii din Roma, fiind prea sever pentru cei păcătoși și având nise vederi particulare despre Sf. Treime; pare chiar să fi fost excomunicat. A expiat însă toate printr'un martiriu glorios, împreună cu papa Sf. Pontian, în insula Sardinia, în 235. H. este celebru ca scriitor bisericesc, și este de regretat, că s'au pierdut cele mai multe scrieri ale sale. Opera sa principală este «*Omnium haeresum confutatio*», în care desvăltă o cunoștință profundă teologică și profană, și care este una din sorgintele principale ale istoriei dogmelor. Ea a fost descoperită în cea mai mare parte pe muntele Atos, în 1842. (Döllinger, Hippolytus und Callistus, Regensburg 1853.)

Hippolyte, în mit. grc., regina Amazoanelor; Ares i-a dăruit un brâu (simbolul curajului de luptă). Eurysteas a trimis pe Heracles, ca pentru fata sa Admete, să aducă brâu Hippolytei.

[Atm.]

Hippolytos, în mitol. grc. fiul amazonei Antiope cu Theseos, un tânăr robust și vânător frumos. Dinei Artemis îi plăcea de el, pentru că era june curat, și de pe câmpul sfânt cu flori îi împletea cununi, dar Phaedra (dina lune) de amoresată a înnebunit după el, și mai că l-a învins. Artemis atunci, însoțită cu Aphrodite, a pregătit pierirea lor; Phaedra s'a sinucis, iar H. a căzut în mare. H. e lăuceafărul de dimineață.

[Atm.]

Hippomane L., (botan.) gen de plante din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotonaeae. Cuprinde numai o specie arborescentă cu foi alterne late, lung pețiolate, cu spice terminale și cu 2 stamine la

basă concrescute cu columna: *H. Manicella* L. din Vestindia și America centrală, ale cărei fructe asemănătoare cu merele sunt foarte veninoase.

[A. Pr.]

Hippomantia, (*grec.*) știința ocultă, cultivată de Celți și Sciți, care constă din ghicirea viitorului după nechezatul și mișcările cailor.

[Nig.]

Hippopatologia, știința veterinară, care se ocupă exclusiv cu maladiile calului și defectele lui.

Hippophaë L., (botan.) gen monotip din mica familie a Elaeagnaceelor. Singura specie *H. rhamnoides* L. cuprinde arbuști saliciformi adesea spinosi și acoperiți cu peri stelați sau solzoși; *H. rhamnoides* L. este răspândit prin Europa și prin Asia temperată și medie, mai cu samă în regiunea montană, pe malurile mării și pe marginea râurilor. În părțile noastre crește acest frumos arbust, cunoscut de popor sub numirea de Cătină albă, pe matca râurilor dela poalele munților; uneori se cultivă prin grădini ca plantă decorativă. Scoarța, mugurii și frunzele de *H. rhamnoides* L. conțin materii adstringente, din care cauză se întrebuințează ca tonice și anti-reumatismale. Partea cărnoasă a induviului fructelor acestui arbust conține acid malic și o substanță toxică; prin fierbere se pierde principiul veninos și fructele pot deveni astfel comestibile.

[Z. C. P.]

Hippophag, care mănă carne de cal. *Hippophagi*, în vechime două seminții în nordul asiatic.

Hippopotamus amphibius, v. Cal de Nil.

Hippotigris, v. Zebra.

Hippuris L., (botan.) gen de plante din fam. Haloragaceae, cu calice trunchat, fără petale și o unică stamină. Cuprinde 1 sau 2 specii submerse, răspândite în regiunea temperată și rece în Europa, Asia și America boreală și antarctică, dintre cari *H. vulgaris* L. »brăduțul de apă« sau »coada calului« crește și la noi.

[A. Pr.]

Hiram, numele câtorva regi în Tyros, oraș maritim fenician. *H. I* 1001—967 a. Chr. Amic și aliat al regilor iudaici David și Solomon. A ajutat lui Solomon la clădirea templului din Ierusalim. Solomon i-a donat pentru acest ajutor 20 localități galileene. În portul Elath dela malul Mării Roșii Solomon împreună cu H. a construit corăbii, cu cari Solomon a adus aur din Ofir (v. ac.). Despre un alt rege *H.* face amintire Tiglat-pileasar III într'o inscripțiune, în care H. figurează ca tributar al regelui assyrian. *H. III* era contemporan cu regele persic Cyrus.

Hircan, v. Maccabei.

Hircania, în vechime numele ținutului situat la sudul lacului Caspic între Media, Partia și munții Margiani.

Hirciog, v. Ciuriciu.

Hircus, un soi de capre, cari traiesc prin Asia. Cele mai însemnate specii sunt: *Capra hircus angorensis*, *C. h. laniger*, *C. h. aegyptiaca*, *C. h. reversa*, s. a.

Hireu, după poveștile românești un munte, pe care se află lac cu lapte dulce.

Hîrjova, mănăstire, (sau *Hirjanca*, cum o numește poporul), se află în Basarabia, la depărtare de 50 km. de orașul Orhei, și este așezată la poalele unui munte, într'un loc foarte pitoresc. Mănăstirea poartă numele izvorului Hîrjanca, care curge tocmai pe lângă zidurile mănăstirii. A fost zidită pe la 1740. După o versiune, zi-

ditorul ei a fost monachul Inocențiu Sava, călugăr la Iași, și de origine din satul Călărași, limitrof cu Hîrjanca. Acest călugăr a dăruit mănăstirii moșia sa Șipotenii. La 1845 mănăstirea a devenit proprietatea episcopiei din Chișineu. (A se vedea »Basarabia în secl. XIX« de Zamfir Arbure, editura Academiei Române 1899.)

Hîrlău, v. Hârălu.

Hirn, *Gustave Adolf*, fisician franc., n. 21 Aug. 1815 în Logelbach (Alsacia), † 1890. A fost conducătorul unei fabrici din Logelbach. S'a ocupat cu calorica și cu meteorologia. A inventat așa numitul pandinamometru. Dintre operele lui cu deosebire însemnat e: *L'équivalent mécanique de la chaleur*. (Colmar și Paris, 1858) și *Théorie mécanique de la chaleur*. (Colmar și Paris, 1861.)

Hiro —, v. *Chiro* —. *Hirotonire*, v. *Chirotonia*.

Hiroshima, oraș pe insula japoneză Nipon, lângă o baie de mare, 100.000 loc., academie.

Hirsch, *Stefan Ferdinand*, fost pretor (prefectus) pe timpul absolutismului în districtul Turdei și apoi notar public în Schwarz Kotteletz (Boemia), n. în Pojon și † 12 Iulie 1871 la Praga, și-a lăsat toată averea ca fundațiune pentru studenții români și maghiari de pe teritoriul fostului district al Turdei. Fundațiunea se administrează de ordinariatul rom.-cat. al Transilvaniei. Averea ei trece preste suma de 50 mii. De prezent se împart câte 2 stipendii de 4, 3 și 2 sute florini. Conferirea stipendiilor se face din partea preoților greco- și rom.-catolici de pe teritoriul fostului district și se aprobă de ordinariatele din Blaj și Alba-Iulia.

Hirscher, *Luca*, jude al Brașovului, n. 1519, † 1590; unul dintre corifeii protestanți, cari lucrau pentru introducerea doctrinelor luterane și la poporul român; 1580—81, în timpul lui Christofor Bători, principele Ardealului, al mitropolitului Ghenadie, și fiind în Teara-Românească domn Michnea-Vodă, H. tipărește la Brașov cu cheltuiuri sa »Evangelia cu învățătură«. (Cf. Barițiu, *Catechismul calv.*, p. 88 și urm.)

Hirschfeld, *Heinrich Otto*, istoric și epigrafist germ., n. 16 Mart. 1843 în Königsberg. Profesor la Viena, și dela 1885 la Berlin. A publicat: *Administrația grânelor în imperiul roman*. (Göttingen, 1869); *Cercetări în domeniul istoriei administrațiunei romane*. (tom. I. Berlin, 1877); *Lyon în timpul Romanilor*. (Viena, 1878); *Din Istoria dreptului latin*. (Viena, 1879); *Studii galice*. (Viena, 1883.) Dela 1872 colaborator la »Corpus inscriptionum latinarum« și la mai multe reviste epigrafice, dintre cari la *Ephemeris Epigraphica* cu Th. Mommsen. Este membru onorar al Academiei Române.

Hîrșova, v. Hârșova.

Hîrsut, (*hirsutus*); *hirtus*; *hispid*, (*hispidus*), (botan.) se dice de suprafața unui organ, tulpină, frunză, ș. a., când e acoperită, în primul caz, cu trichomi (peri) lungi și rigizi, ca la *Myosotis silvatica*; în al doilea cas cu trichomi scurți și rigizi; în al treilea cas cu peri lungi rigizi, înțepători sau fini, setacei ori subulați (*setosus*), ca la *Echium*.

Hîrț, (arm., lat. *Artziburium*), în l. armeană înseamnă post, ajun; din contră în l. greacă, latină și română înseamnă chiar deslegarea dela post în anumite Mercuri și Vineri de preste au, anume în cele ce cad între Crăciun și Bo-

botează, în săptămâna Vameșului (începutul Triodului), în săptămâna albă, în săptămâna primă după Paști și în săptămâna primă după Rusali.

Hirth, *George*, scriitor germ., n. 13 Iulie 1841 în Gräfen-tonna (duc. Gotha); 1857—62 elev al inst. geogr. Perthes în Gotha; apoi se ocupă cu studiul economiei naț., 1867 înființă »Parlaments-almanach«, (15 ediț. 1884) și 1868 »Annalen des Norddeutschen Bundes«, dela 1871 »Annalen des Deutschen Reichs«. A scris: 1) *Statistisches Jahrbuch der Turnvereine* (Lipsca 1863, 1865; 2) *Das gesamte Turnwesen* (ib. 1865); 3) *Freisinnige Ansichten der Volkswirtschaft* (ediț. 3, ib. 1876); 4) *Der Formenschatz der Renaissance* (1877, dela 1879 intit. *Der Formenschatz*); 5) *Kultur-geschichtliches Bilderbuch aus 3 Jahrhunderten* (1883), etc.

Hirtius, *Aulus*, istoric roman și locotenent al lui Cesar. Se crede a fi autorul cărții VIII din »De bello gallico« și al scrierilor »De bello alexandrino« și »De bello africano«, opere pretinse ale lui Cesar. H. era un bărbat distins și învățat, Cicero, cu care era bun prieten, îi dedică cartea sa intitulată »De pato«. † pe câmpul de resboiu dela Modena. [Caion.]

Hirudinee, v. Apode.

Hispania, v. Spania.

H. Baetica, v. Baetica.

Hispaniola, numele vechiu al insulei Haiti, (v. ac.)

Hissar, ținut în Bochara (Asia).

Hissarlyk, colină în antica prov. Troas, Asia mică; tradițiunea dice că acolo a fost orașul Troia; Schliemann a făcut aci săpături între anii 1870—82.

Hist —, v. și *Hyst* —.

Histiodromia, învățătura despre navigațiune.

Histogenia sau *Histogenesa*, studiul dezvoltării țesăturilor și a elementelor lor anatomice.

Histologia, partea tectologiei (v. art. Biologia), care se ocupă cu celula (individele de ordinea întâia) și țesăturile animale sau vegetale. (Cf. *La Cellule et les Tissus* par Oscar Hertwig. Paris Georges Carré, Editeur, 1894.)

Histologia vegetală, ramură a botanicii, ce se ocupă cu studiul intim al celulei și țesăturilor dela plante. Dacă studiază originea și modul de formare al lor, se numește *Histogenie*, iar când studiază modul de așezare al celulelor și țesăturilor în organe, atunci poartă numele de *Anatomie microscopică* (Anatomie sau Morphologie internă). Ori care ar fi obiectul de studiat al H. v., mijloacele sale de cercetare sunt cele date de tehnica microscopică. Ca și în H. animală, materialul de studiat, se examinează la microscop ori viu, ori după ce se fixează, se colorează și se supune la acțiunea reactivilor microchimici apropiați. De oarece operațiunile, la cari pot fi supuse plantele pentru a cunoaște structura lor intimă, sunt mai simple și mai ușoare, decât cele aplicabile animalelor, aceasta explică pentru ce H. v. a precedat pe cea animală, și pentru ce e mult mai folosit de a începe cu prima, pentru a aborda apoi pe cea de a doua.

Histometru, aparat pentru măsurarea solidității țesăturilor.

Historia, (lat.) istoria (v. ac.)

Historia Augusta, (lat.) istoria împăraților romani dela Hadrian până la Numerian (117—284), v. Scriptores historiae Augustae.

Historism, teoria, după care lumea are să fie înțeleasă nu din natură, ci din viața spirituală, din istoria omenirii (Hegel); contraste: naturalismul și raționalismul.

Histotom, sin: *Microtom*, instrument destinat a practica tăieturi (cupe) subțiri pentru studiul microscopic al țesăturilor.

Histriobdela, gen de vierme anelid, apod (v. ac.). Corpul inelat, prezentând la extremitatea posterioară două apendice articulate foarte mobile, servind de organe locomotoare; regiunea cefalică distinctă, purtând două părechi de apendice tentaculiforme și o ventusă mare pediculată. *H. homari*, lung de 2—3 milimetri, trăiește pe oul homarului.

Hitopadesa, (învătătură folositoare), o colecțiune de povești și fabule sanscrite, prescurtată din *Pancatantra* (v. ac.) și împărțită în 4 cărți intitulate: Câștigul amicilor, Desbinarea amicilor, Resboiul, Pacea. Arată foloasele unirii, retele neunirii și pericolele de a se încrede necunoscuților și dușmanilor. E tradusă și imitată în deosebite limbi, cu felurite titluri: din sanscrită în pelevi (altă limbă indiană) de Barzuie, din pelevi în araba sub titlul Calilah și Dimnah sau Damnah, numele a 2 șacali, principalele persoane ale fabulelor, cari ne aduc aminte de romanul medieval al *vulpei*, la noi de istoria ieroglifică a lui D. Cantemir; în lat. sub titlul Directorium humanae vitae, în grec. Stefanit si Ihnilat; alte titluri: Dolopathos, Anvari, Sohaili, Romanul celor 7 înțelepți. Textul sanscrit al H.-ei a fost publicat de Colebrooke, Londra, 1810, și tradus în engleză de Johnson, Londra, 1841—48; în germ. de M. Müller 1844; în fr. de Lancelereau, 1855 ș. a.

Hivernage, (franc., marină), iernarea bastimentelor, port cu asemenea destinațiune.

Hja, un ȋeu la Chaldeii vechi. În 1872 s'a explicat o inscripțiune vechiă asirică, care face raport despre potopul chaldeic. Sisit, regele din Surripah, povestese istoria potopului și a scăpării sale prin ȋeu H., care l-a înștiințat despre hotărîrea ȋeului Bel (v. ac.), că pe oameni, pentru răutatea lor, vrea să-i prăpădească, dar regelui i-a poruncit ca să facă o barcă și în aceea să bage toată familia sa, etc. (v. Hu). [Atm.]

Hi, prescurtare pentru hectolitru.

Hlamida, (grec.) manta.

Hliboca sau *Adâncata*, comună rurală și parohie împreună cu Chicera și Cîntea, cu moșie boierească, în Bucovina, căp. și j. Siretului; are 4346 loc. (2958 ort.-or., 665 cat., 458 protest., 273 mos.), 2 școale primare, ȋîrg, o parohie greco-cat., stațiune de cale ferată, poștă, telegraf. [Dr. I. G. Sbiera.]

Hlincea, mănăstire în Rom., j. Iași, situată pe coasta despre vest a dealului cu același nume (com. Galata), zidită de Vasile Vodă și zugrăvită de fiul său Stefan Vodă la 1660; e încungiuată cu zid ca o cetate; astăzi se întreține de cătră stat.

Hlinița, comună rurală împreună cu Corostovata și parohie, cu moșie boierească, în Bucovina, căp. Storojineț, j. Stănesci pe Ceremuș; are 2504 loc. (2242 ort.-or., 32 cat., 230 mos.), o școală primară de 2 cl. [Dr. I. G. Sbiera.]

Hmielnițki, *Bogdan*, din Ucraina, capul Cazacilor pe vremea lui Vasile Lupul, atacă Moldova împreună cu Tătarii și o jefuiesc în mod îngrozitor. Vasile Vodă, ca să-l împace și să-l despartă de Tătari, dă în căsătorie pe fata sa doamna Ruxanda lui Timuș, fiul hatmanului. (Cf. Miron Costin, Letopiseț.)

Hoanghai, Marea Galbină, partea nordică a Mării Chineze.

Hoangho, (*Huangho* = Rîul galbin), fluviu în China, isvorește în Asia centrală spre sud de lacul Cucu-Nor, din munții Kuenlün, își taie drum printre Alpii chinezi, făcând o puternică cotitură spre nord, apoi o ia spre est prin șesul chinez și se varsă în Marea Galbină. Nămolul adus cu sine din munți îi dă apei culoare galbină. Lungimea rîului e de 4700 km., basinul e de 1.900.000 km².; apa curge repede și exundează adeseori.

Hoaspa, coajă de bucate, adică cerealele din urmă, al căror grăunte a ramas sec, este fără miez în el.

Hobart, (mai înainte *Hobarttown*), capitala coloniei engl.-australiene Tasmania, cu 24,884 loc. (1891); port.

Hobbes, *Thomas*, filosof și publicist engl. din timpul absolutismului politic; n. 1588 în Malmesbury, a studiat în Oxford; a fost instructorul prințului de Wales, mai apoi regele Carol II. Din cauza vederilor sale mai liberale, venind în conflict cu clerul, s'a retras din viața publică; † 1679. Scrieri: Traducerea istoriei lui Thukydides; De cive (1642); Natura umană sau elementele politice, (1650); Leviathan sau de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticae et civilis, (1651); Elementorum philosophiae sect. I: de corpore, sect. II: de homine, (1659); Questiones de libertate, necessitate et causa, (1659); Decameron physiologicum, etc.

Doctrina lui H. a ieșit din filosofia lui Bacon. Filosofia lui este condusă cu totul de vederi materialiste. Scopul ei este cunoașterea fenomenelor din cauzele lor. Obiectul ei este lumea fizică, corpurile, și este filosofie teoretică și practică sau politică. Unicul izvor al cunoașterii noastre sînt sensurile (sensualism). În psihologie aplică causalitatea mecanică. Principiul etic al lui Hobbes este solipsismul; noțiunile »bun« și »reu« moral au numai valoare relativă. De însemnătate sînt teoriile sale politice. H. nu admite că omul ar fi dela natură social; starea primitivă a omului a fost un bellum omnium contra omnes. Statul s'a născut din conlucrarea voințelor omenesci, întocmai precum corpurile naturii se produc prin conlucrarea puterilor naturii. Precum ordinea naturală este ceva firesc, tocmai așa statul este un așezămînt artificial, instituit prin voința oamenilor pentru siguranța și pentru delăturarea luptei contra altora. Puterea domnitorului este absolută și în posesiunea ei, el a ajuns pe calea contractului sau a învoieli (pactum subjectionis). Afară din stat domnesc afectele, resboiul, frica, teroarea, miseria, barbaria, ignoranța, selbătăcia; în stat însă rațiunea, pacea, siguranța, averea, decorul, știința, bunavoința. (Cf. Uiberweg, Gesch. der Philos. III.; Kirchner, Gesch. der Philos.; Thilo, Gesch. der Philos. II.). [Pl.]

Hoboe, (music.) v. Oboe.

Hoc, (franc., pron. *oc*), joc de cărți inventat, afirmative, de Mazarin.

Hoca, faimos joc hasard, jucat cu mare pasiune mai ales în secl. XVII.

Hochberg, marchioni, linie laterală a casei de Baden, întemeiată de Henric I (1190). Cu moartea lui Henric III linia s'a bifurcat în ramurii: H. de Hochberg și H. de Sausenberg. Cea dintâiu se stinge prin moartea lui Otto III (1418), iar ceastălaltă prin moartea lui Filip (1503). Unica fică a lui Filip s'a măritat (1504) după contele Ludovic de Longueville. Numirea H. reapare în 1787, când marchionul de Baden, Carol Frideric, luând de soție pe Luisa Carolina Geyer de Geyersberg, a obținut dela împăratul ridicarea ei la rangul de marchionă de H. (1799); fiii lor (1817) au fost recunoscuți marchioni de Baden și mari duci; cu marele duce Leopold ramul acesta al casei de Baden a ajuns la domnire. — *Conți de H.* se numesc fiii mai tineri ai casei prinziare Pless.

Hochberg, Bolko, conte de, fratele prințului de Pless, n. 23 Ian. 1843 în castelul Fürstenstein din Silesia, cunoscut ca întemeietorul serbărilor musicale silesiane și (sub numele I. H. Franz) ca compozist; dela 1886 intendent general al teatrelor regale din Berlin.

Hoche, (pron. oș), *Lazare*, general franc., n. 25 Iunie 1768 în Montreuil lângă Versailles. La începutul revoluțiunii era sergent, 1793, pentru apărarea strălucită a cetății Dünkirchen, a fost avansat la gradul de general de divizie. Intre altele a bătut în 22 Dec. 1793 pe Austriaci la Weissenburg. † 18 Sept. 1797 în Wetzlar.

Hochheim, oraș în cercul prus. Wiesbaden, lângă Maina, 2920 loc. (1890); renumit prin vinul său (Hochheimer).

Höchst, oraș în cercul prus. Wiesbaden, lângă Maina, 8455 loc. (1890). Aci a învins Tilly pe Christian de Braunschweig la 20 Iunie 1622.

Hocus-pocus, (probabil corupere din »Hoc est corpus meum«, scamatorie; formulă magică a scamatorilor.

Hodegetica, (grec., »Propedeutica«), introducere în studiul oarecărei științe.

Hodeida, oraș cu port lângă Marea Roșie, în prov. arabă Iemen, 25,000 loc. Export de cafea.

Hodivoaia, com. rur. în Rom., j. Vlașca, formată din 2 căt. cu 1465 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Sub Mircea Basarab era aci o căpitanie militărească din cele 18, în câte împărțise acest domnitor Muntenia; la 1833 reședința prefecturei pl. Odivoaie.

Hódmező-Vásárhely, cetate liberă regească în Ung., cott. Csongrád, ridicată numai cu finea secl. XVIII din ruinele a 18 comune nimicite sub domnia Turcilor. Are 10,358 case, 55,475 loc. Magh., Germani, Slavi și puținii Români. Teritoriul: 132,260 jug. cat. arător, produce cereale foarte bune, prăsierea de vite cornute și cai e însemnată și considerabilă. Are un gimnasiu sup. ev.-ref., 2 școli civile, 1 școală sup. poporală, 42 școli elementare, 6 asile și 1 școală inferioară agronomică, fabrică de zahăr, bancă poporală, alte 2 institute de credit și economii. Stațiunea căii ferate. Aici au fost bătuți Cumanii de Ladislav IV lângă lacul Hód. H. este un însemnat cuib al socialiștilor.

Hodocin, Carol Mihalik de, de nascere din Ardeal, directorul școlii tehnice pentru arte și meserii din Iași, înființată de Mihaiu Sturdza în 1840. Această școală, un nou mijloc de propășire a Moldovei sub Mihaiu Sturdza, avea 6 ateliere sub măiestri aduși din străinătate.

Hodolean, numele popular al plantei Crambe tataria Jacq. (v. ac.).

Hodometru, (grec.) pedometrul, aparat pentru numărarea pașilor.

Hodorasca, com. rur. în Rom., j. Gorj, situată în dreapta riului Tismana; e compusă din 2 căt. cu 914 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și cu mica industrie a lemnului; com. are 3 biserici și o școală; pe teritoriul com. se găsește urme de ziduri vechi.

Hodoș, (magh. *Jákó-Hodos*), numirea veche Hudus, Chodos, com. mare în Ung., cott. Bihor, aparo în anale în secl. al XIII. Are 178 case, cu 969 loc. ev.-ref. Teritoriul: 2987 jug. cat. arător, se cultivă agronomia, vieritul și pomăritul.

Hodoș-Bodrog, mănăstire de monachi, gr.-or. română, aparținătoare la jurisdicțiunea eparchiei gr.-or. române a Aradului, situată în stânga Mureșului, între comunele Bodrogul nou și Feulac. Este una din cele mai vechi mănăstiri din părțile banatice-ungurene. Timpul în care s'a zidit nu se știe, probabil este zidită în secl. XIV. Pictura din biserică este din secl. XV, și este aceeași pictură, ca cea dela biserica din Buda, zidită de Matei Corvinul. Despre înființarea acestei mănăstiri se susține până astăzi în popor legenda, că cu ocaziunea unei exundări a Mureșului, un bou dând de loc uscat pe o insulă formată în mijlocul apei, a ridicat în coarne un obiect luminos de o lumină extraordinară; a doua zi oamenii au aflat acolo o icoană a sfintei Născătoare și au zidit o mănăstire, în care să se conserve icoana. Această icoană se crede a fi cea situată în partea stângă a bisericii lângă strana cântăreților, și poporul o venerază cu multa pietate, atribuindu-i putere făcătoare de minuni. De asemenea se păstrează și capul și coarnele boului, care după tradițiune ar fi ridicat de pe pământ icoana. Mănăstirea, mai cu samă în timpul de vară, este cercetată de mulțime de peregrini din popor. Mănăstirea a făcut în timpul din urmă însemnate acte de caritate creștinească, precum și pe terenul cultural. În această mănăstire au fost primiți în tagma monachala toți dignitarii mitropolitani ai bisericii gr.-or. române din Ungaria și Transilvania.

Hodoșiu, Iosif Dr., om politic și scriitor român, având rol de frunte în toate acțiunile culturale și național-politice ale Românilor din Trs., dela 1848—49 până la moartea sa. S'a născut ca gemen 28 Oct. 1829 în Bandul de Campie (Trs.) din părinții Vasilie Hodoșiu, preot, și Teodora Tell. Școalele elem. și gimn. le-a terminat în Tirgul-Mureșului, filosofia la liceul din Blaj, având profesor pe Bănuțiu. În urma procesului dintre cler și episcopul Leményi, profesorii părăsind institutul, s'a depărtat și H. În 1845 e în Cluj la drepturi, unde îl ajung evenimentele anului 1848. În rând cu pleiada de tineri, cari au trezit din amorfie masele poporului român și le-au adus la Blaj pe »Câmpul libertății«, H. desv. o activitate memorabilă; secretar al marelui adunări dela 3/15 Maiu, și apoi vice-prefect, la parte

activă și la luptele cu arma. Trupele lui Bem ocupând parte mare a Transilvaniei, H. se retrage în Bucovina, apoi în Moldova, unde trei zile e deținut de Ruși. Eliberat, merge la Bucuresci și stă acolo până la terminarea revoluțiunii. 1849, pentru completarea studiilor, se înscrie la drepturi în Viena, având colegi pe vărul său A. Papiu Ilarian și pe Bărnuțiu, fostul său profesor de filosofie în Blaj, 1852 la universitatea din Padua, unde în 10 Ian. 1854 obține diploma de doctor, promovat fiind de odată cu P. Ilarian. 1860 face censura de avocat în Sibiu. 1861 e ales vice-comite al comitatului Zarand. H. a fost centrul vieții românești în comitat, la toate actele culturale și naționale el era în frunte; memorabilă este adresa comitatului (1861), scrisă de H., în contra anexării la Ung. 1863 deputat la dieta transilvană în Sibiu. Român intransigent pe terenul politic, era între cei dintâi și pe terenul cultural. Gimnasiul gr.-or. din Brad (v. ac.), »Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român«, »Societatea pentru fond de teatru român« il numără între membrii fondatori, iar Academia Română l-a ales membru îndată după înființarea ei. Primul president al »Soc. pentru fond de teatru«, secretar II al »Asociațiunii«, și secretarul adunărilor generale ale Academiei Române până la moarte. 1876 ales referent în senatul școlar al consistoriului archid. în Sibiu, ocupă acest post până la moartea sa, întâmplată în 9 Dec. (27 Nov.) 1880. Funeraliile i-s'a făcut pe spelele Asociațiunii. A fost căsătorit cu fica lui Simion Balint, fost prefect și protopop în Roșia-montană. Scr.: »Resunetul din Munții Apuseni ai Transilvaniei«, în »Revista Carpaților« și în »Foaia pentru minte«, etc. »Principiile dreptului naturei« și »Istoria dreptului roman« (publicate ca fragmente în »Foaia pentru minte«), articole politice publicate prin gazete și semnate cu pseudonimul »Castore Gemenul« sau »Gemenul«, și uneori nesemnate. Românii și constituțiunile Transilvaniei. Pesta, 1871. Din însărcinarea Academiei Române a tradus din scrierile lui Cantemir »Descriptio Moldaviae« (1 vol.) și »Istoria imper. otoman«. (2 vol.)

Hodoș, Enea, fiul lui Ios. Hodoș, profesor la institutul teologic-pedagogic român gr.-or. din Caransebeș, folklorist zelos, autorul unui manual de istoria literaturii române și directorul unei biblioteci populare, intitulată »Biblioteca noastră«, din care au apărut până acum 22 numere. Lucrările principale: Poesii populare din Bănat, cu o interesantă prefață despre graiul român bănățean. (Caransebeș, 1892); Manual de ist. literaturii române. (Caransebeș, 1893, ed. II 1896); Schițe umoristice (Caransebeș, 1897); Căntece bănățene și Căntece cătănesci (nr. 11, 12 și 13 din »Biblioteca noastră«. Caransebeș).

Hodrusbánya, colonie minieră aparținătoare la Selmecz-și Belsőbánya, în cott. Hont; se scoate aur, argint, plumb și aramă. Are o fabrică de bere. Ținutul H. e bogat și în frumseți naturale.

Hodslavițe, comună în Moravia, ce se află în localitatea numită Valaska (Valahia), nu departe de capitala ei, Valasko-Mezeric (Mezericiul-Valah). În comuna H. s'a născut cel mai erudit istoriograf al Boemilor, Fr. Palacki. [T. B.]

Hodur, în mitol. nordgermană unul din cei 12 zei de frunte, fiul lui Odin cu Trygg. H. a fost deul întineririi și a fost orb.

Hoefler, Carol Adolf Constantin de, istoric german, n. 1811 în Memmingen, † 1898 în Praga. Director al jurnalului oficial din Munich (1836), profesor extraordinar la universitatea din Munich. Pierdă aceste funcțiuni la 1847 și fu numit archivar la Bamberg. Dela 1851—82 profesor de istorie la universitatea din Praga. Din scrierile lui cităm: »Papii germani«; »Împăratul Frederic II«; »Albert de Beham și actele papei Inocențiu IV«; »Papa Adrian VI«.

Hoeks, (pron. huhks, »Cinghel de unghia), numirea aderenților Margaretei de Hennegau în lupta contra fiului ei Wilhelm V (pe la 1350) în Olanda; apoi numirea unui partid sub Iakobăa de Bavaria (1417—36).

Hofer, Andreiu, erou național tirolez, n. 22 Nov. 1767 în hanul »Am Sand«, situat în apropiere de St. Leonhardt. În resboaiele contra lui Napoleon a făcut bune servicii Austriei, apărând cu mare eroism Tirolul în contra trupelor franceze și bavareze. Om fără multă carte, dar dotat dela natură cu minte ageră și caracter firm, a devenit în scurt timp idolul Tirolezilor. 1796 a condus o companie de vânători tirolezi în contra trupelor franceze. 1808, în conștelegere cu archiducele Ioan, a organizat insurecțiunea tiroleză, care, sub comanda lui, a raportat prima învingere în 11—13 Apr. 1809 asupra trupelor bavareze la Sterzing. De trei ori a isgonit preste graniță trupele inimice și a eliberat Innsbruck-ul, a treia oară în 15 Aug. 1809, după care a fost ales guvernor al țerii, iar împăratul l-a decorat cu marele cordon de aur și cu medalia pentru merite. În urma păcii din Viena dela 14 Oct. însă Austria a trebuit să renunțe la Tirol și Vorarlberg, asigurând insurgenților amnestie generală. În timp ce H. și soții săi se consultau că ce să facă, trupele franceze îi surprind și într'o luptă sângeroasă, dată în 16 Oct. în valea Salach, înving oastea lui Speckbacher. La aceasta, în 2 Nov., se supune și H. hotărârilor păcii și-și dămite oamenii acasă. În 12 Nov., creșdend scirile despre învingerile archiducelui Ioan, își chiamă de nou oamenii la arme, nu resbesce însă față cu mulțimea oștirilor franceze și bavareze, își disoalvă oastea și împreună cu nevestă-sa și fiul său se retrage în Alpi, trăind ascuns într'o colibă de munte. Tradat de un anume Raffi, e prins de generalul Huard și împuscat în Mantova la 20 Febr. 1810. 1823 a fost înmormântat în cripta bisericii de curte din Innsbruck. 1834 deasupra mormântului i-s'a pus statua de marmoră. 1893 i-s'a ridicat o statuă pe dealul Isel, iar în 1899 o capelă în valea Passeier.

Hoffmann, I) H., Ernst Teodor Amadeus, scriitor germ., n. 24 Ian. 1776 în Königsberg în Prusia, a studiat drepturile; 1808 dir. mus. la teatrul din Bamberg, apoi la Dresda, Lipsca. † 24 Iulie 1822 în Berlin ca (consilier) asesor la tribunalul reg. Dintre numeroasele sale scrieri, cari se caracterizează prin fantasie vioaie și umor, relevăm: Phantasiestücke in Callots Manier. (Bamb. 1814, 4 vol., 4 ediț., Lipsca, 1864, 2 vol.); Vision auf dem Schlachtfeld von Dresden. (Lipsca, 1814); Elixire des Teufels. (Berlin, 1816); Selt-same Leiden eines Theaterdirektors, (ib. 1818); Die Serapionsbrüder, (ib. 1819—21, 4 vol.); Der Doppelgänger. (Brünn, 1824); Meister Martin und seine Gesellen; Das Fräulein von Scudery, etc.

2) *H., August Heinrich*, filolog și poet germ., n. 2 Apr. 1798 în *Fallersleben* (Braunschweig), a studiat teologia la universitatea din Göttingen, 1830 deveni prof. extraord., 1835 (prof. ord. de l. germ. la univ. din Breslau; la 20 Dec. 1842 din cauza tendințelor politice ale poeziilor sale (Unpolitische Lieder, Hamburg, 1840—41, 2 vol.) fû scos din postul său. † 19 Ian. 1874. Este însemnat pentru publicarea vechilor monumente literare germ. și mai ales pentru poeziile sale cele scurte, ușoare și populare. Poeziile sale au ajuns mai multe ediții. Sînt de amintit și lucrările: »Die deutsche Philologie im Grundriss« (Berlin, 1836); »Spenden zur deutschen Literaturgeschichte« (ib. 1844,) și »Findlinge«. (Lipsca, 1859—60, 4 fasc.), această din urmă prețioasă mai ales pentru istoria limbii germ.

Hoffmann, picături lui H., (Spiritus aethereus), numite astfel după medicul Frideric H., n. 1660 în Halle, † 1693, medicul lui Frideric I și prof. în Berlin. Sînt un amestec de eter și spirt de vin. Se folosesc ca remedii la leșinuri și gastralgii.

Hofmann, 1) H., Leopold Fred., Baron, om de stat austr., n. 1822 în Viena, 1876 ministru comun de finanțe, 1880 intendent al teatrelor de curte. † 1885.

2) *Hofmann, Carol*, om de stat, n. 1827, 1879 ministru de comerț al Prusiei, 1880—87 secretar de stat pentru Alsația-Lorena.

Hofmeister, Wilhelm, botanist, n. 1824 în Lipsca, profesor la univ. din Heidelberg, † 1877; s'a distins mai ales prin publicațiuni de embriologie comparativă. Serii mai importante: »Die Entstehung des Embryo der Phanerogamen«. Lipsca, 1849; »Vergleichende Untersuchungen der Keimung, Entfaltung und Fruchtbildung höherer Kryptogamen und der Samenbildung der Coniferen«. Lipsca, 1851; »Neue Beiträge zur Kenntniss der Embryobildung der Phanerogamen«. Lipsca, 1859—61, etc. [A. Pr.]

Hoge, în ierarhia mohamedană, preot; sînt mai multe categorii de H.; cel ce chiamă pe credincioși de pe minaretele moscheelor la rugăciune în anumite timpuri din zi, se numește *Muezin*; cel ce conduce rugăciunile și cântările, se numește *Imam* (conducător); cel ce îndeplinește rugăciunea publică Vinerea și la alte serbători, se numește *Hatip*; predicatorul se numește *Vaiz*, și cel ce păzește mormintele sfinte *Turbedar*. Mai sus pus decât H. e *Cadiul* (judecător), care judecă după legile religiei, și *Muftiul*. *Marele Muftiu* sau *Şeik-ul-Islam*, pe acelaș rang cu marele vizir, e supremul tălcuitor al Coranului și residează în Constantinopole. Supremul cap al ierarhiei mohamedane e Sultanul. Pentru Bosnia și Herțegovina există un așa numit »*Reis-il-Ulema*« cu rezidență în Sarajevo; acesta e capul învățătorilor în dogmele de credință, avînd și un fel de consistoriu, care se chiamă »*Medzliş-il-Ulema*«, iar membrii acestui consistoriu au rangul de consilieri. Aceasta este o instituțiune nouă (curat austriacă), creată cu scopul discret de a despărți poporul turcesc din aceste țeri cu totul de ierarhia din Turcia și a-l feri de ingerințe religioase din Sтамбул.

Hogendorp, (pron. hōhen-), *Grjsbert Carol*, conte, om de stat olandez, n. 1762 în Rotterdam, † 1834. S'a distins în luptele contra Francezilor;

ca president al comisiunii pentru elaborarea noii constituțiuni a exerciat asupra membrilor aceleia influență așa de mare, încât noua constituțiune a Țerilor de jos se consideră în general ca opera exclusivă a lui. 1814—16 ministru de externe. Scr.: *Lettres sur la prospérité publique*, (1830), *La séparation de la Hollande et de la Belgique*, (1830), etc.

Hogg, James, numit *Păstorul din Ettrick*, poet popular scoțian (1770—1835), n. în Ettrick, puțin instruit; începuse a compune poezii ca păstor de oi. În 1801, mergînd la Edinburg să vîndă o turmă a stăpînului său, publică primul volum de poezii, remas neabătut în samă. Făcu cunoscîntă cu Byron și Walter Scott, care întereală câteva poezii de ale lui în romanele sale. A doua publicațiune, *Bardul muntelui*, avu mare succes. Cu capitalul câștigat încercă de două ori să întemeieze o fermă pentru cultivarea animalelor, însă neisbutind, trăi sărac, ocupat numai cu literatura. Principala publicațiune a sa e *Șe-ğetoarea reginei*, care cuprinde cele mai frumoase poezii lirice ale sale. Urmează alte trei colecțiuni de poezii naționale, *Viața lui W. Scott* și câteva romane și povești mai de puțină valoare. E mai puțin original ca Burns, însă are un stil mai ușor și mai plăcut.

Hogshhead, (pron. hogshed), măsură engleză de fluiditate = 0.5 pipe; pentru vin = 63 galloane = 286.25 litri; pentru bere = 53 galloane = 245.347 litri.

Hohenems, oraș industrial în Vorarlberg, cu 4000 loc. și castel. *Comișiatul H.* dela 1765 austriac.

Hohenheim, unica academie de agronomie în Germania, ce a mai ramas în ființă ca independentă, pe cînd toate celelalte academii și școli superioare de agronomie din Germania au fost desființate (Möglin, Proskau, etc.) sau atașate și afiliate pe lângă universități (s. e. Popelsdorf, Halle, Kiel, etc.). Prin 1880 s'a mai înființat o școală superioară de agronomie (Landwirtschaftliche Hochschule) la Berlin, tot ca institut agronomic independent, deși unele cursuri se țin la universitatea de acolo. Academia de agricultură dela H. a fost înființată la 1818 de către regele Wilhelm I al Württembergului, supranumit și regele agricultorilor, sub direcțiunea lui Johann Nepomuk de Schwerz.

Între directorii și profesorii ei numeră corifeii științei agronomice germane: Schwerz-Wekherlin, H. W. Pabst și Emil von Wollfi, celebrul chimist agricol, care a analizat toate produsele agriculturii cu privire la nutrițiunea vitelor și a plantelor.

Hohenlohe, casă princiară germană din sud-vestul Franconiei, al cărui vechiu principat acum e intercalat în regatul Württembergului. Aji sînt două ramuri ale familiei, cari se urcă la contele George de H., ai cărui fii fundara la 1551 cele două linii principale: *H.-Neuenstein* și *H.-Waldenburg*. H.-Neuenstein e linia protestantă și se mai divide în Oehringen, Langenburg și Langenburg-Kirchberg. H.-Waldenburg e linia catolică și se subdivide în ramurile: Bartenstein, Jagstberg, Schillingsfürst. La 1750 familia fû recunoscută de princiară imediată a imperiului. În 1804 principatul fû mediatizat și pus sub suveranitatea Bavariei. În secolul trecut

și cel actual, această familie a dat Germaniei mai multe personaje ilustre, etc. [O. L.]

Hohenlohe-Ingelfingen, 1) *H.-I. Frideric Ludovic*, principe, general prus., n. 1746, † 1818. 1794 a învins la Kaiserslautern, 14 Oct. 1806 a luptat fără noroc la Iena, 28 Oct. 1806 a capitulat la Prenzlau cu 14,000 de oameni. 2) *H.-I. Kraft*, nepotul de tată al lui Frideric, general prus., n. 2 Ian. 1827 în Koschentin pe Lubliniț, în resboaiile din 1866 și 1870—71 comandantul artileriei de gardă, 1873—79 comandant al diviziunii XII, 1889 general de artilerie; † 16 Ian. 1892 în Dresda. Scr.: »Milit. Briefe« (1886—90, 3 vol.), »Strategische Briefe« (1887, 2 vol.) și »Gespräche über Reiterei« (1887).

Hohenlohe-Schillingsfürst, *Chlodwig Carol Victor*, principe de Sch. și duce de Ratibor și Corvei, al treilea cancelar al Germaniei, n. 31 Martie 1819 în Rotenburg pe Fulda, ca fiu al principelui H.-Sch. Francisc Iosif și principesei Constanța (n. Hohenlohe-Langenburg). 1842 în serviciul judicaturei prus., 1846-ia stăpânirea în Schillingsfürst, 1849 consul la Londra, 1866—70 ministru-president în Bavaria, 1871 membru al dietei imperiale, 1874 ambasador la Paris, 1885 guvernator în Alsația-Lorena. Dela 29 Oct. 1894 (după căderea contelui Caprivi) cancelar al imperiului german și ministru-president al Prusiei. În discursul-program rostit în Reichstag (11 Dec. 1894) a remarcat ca proxime probleme de rezolvat reforma dărilor imperiale, politică colonială energetică, împreună cu întărirea flotei, îmbunătățirea agronomiei și stîrpirea tendențelor revoluționare; în politica externă urmează vederile antecesorului său de a susține alianța triplă ca apărătoarea păcii europene; în chestiunea est-asiatică merge mână în mână cu Rusia și Franția. În calitatea de cancelar a însoțit pe împăratul Wilhelm la Petersburg, Viena și Budapesta.

Hohenschwangau, castel regesc în Bavaria, cercul Schwaben, zidit pe un predeal al Alpilor; dela 1832 restaurat în stilul original. Lângă H. e noul castel *Neuschwanstein*.

Hohenstaufen, un con de basalt în cercul dunărean al Württembergului, 682 m. înalt; pe el se află ruinele castelului originar al dinastiei H., distrus la 1525.

Hohenstaufen, familie imperială germană, care a ocupat cu multă strălucire tronul Germaniei dela 1138 până la 1254. Primul părinte istoric al ei se pomenesc în secl. XI și se numia *Frederic*; fiul său *Frederic de Staufen* construi un castel Hohenstaufen în Șvabia și de aci numele familiei. *Frederic*, credincios împ. Henric IV în lupta pentru investitură, deveni ginerele împăratului și duce de Șvabia. Fiii lui fură credincioși lui Henric V și primară *Frederic II* Șvabia, iar Conrad ducatul Franconiei, apoi la moartea împăratului, Conrad se prezentă la alegerea de împărat fără a isbuti. Urmară apoi lupte între H. și împ. Lotar, sprijinit de Henric cel Mândru, ducele Bavariei. Conrad întreprinse o expediție în Italia, reuși a se încorona la Monza (1128) ca rege al Italiei, dar în cele din urmă părăsi titlul de rege și cu împăratul se împacă. La moartea lui Lotar fu ales împărat Conrad (1138—52). Imperiul se găsi împărțit între cele două partide inimice H. (Weiblingi,

Guelfi) și Welfi (Ghibelini), pe cari nu sciû să le stăpânească. La moarte nu lăsă ca urmaș pe fiul său, ci pe un nepot, pe vestitul *Frederic I Barbarossa* (1152—90). *Henric VI* (1190—97) fiul acestuia, câștigă și regatul Neapolului prin căsătorie, și urmăriă planul de a face imperiul ereditar în familia sa, muri însă prea tinăr. *Filip* (1198—1208), alt fiu al lui Barbarossa, avu de luptat cu *Otto IV* de Braunschweig, susținut de *Inocențiu III*, și fû ucis în cele din urmă. Însă *Frederic II*, fiul lui Henric VI, ridică din nou puterea H. la cel mai înalt grad de mărire. El mai câștigă regatele Sardinia, Ierusalim și aspira la domnia universală, însă pierdû lupta contra cetăților lombarde și papilor, cari urmăriă familia H. cu o ură infernală. *Conrad IV*, fiul lui *Frederic II* (1250—54), fû cel din urmă împărat H. *Manfred*, fiu natural al lui *Frederic*, căută să câștige Sicilia, fû însă învins și ucis (1266) de *Carol* de Anjou, căruia papa îi dedese ca feud regatul Siciliei. Femeia și fiii lui muriră în temniță. *Conradin*, fiul lui *Conrad IV*, fû prins și executat în Neapol de *Carol* 1268 în etate de 17 ani. Ultimul fiu al lui *Frederic II*, frumosul *Enzio*, fû prins în resboiu și muri 1272 în Bolonia după 22 ani de închisoare; ultima fată muri călugăriță într-o mănăstire franceză. Drepturile H. asupra Siciliei le moșteni *Petru III* de Aragon, ca soț al Constanței, fata lui *Manfred*.

Hohenstein, 1) H., fost comițat în Germania, Turingia nordică, cuprinzând teritoriul munților Harz între Helme, Unstrut și Leime, ca. 660 km²; în partea cea mai mare aparține acum Prusiei. 2) H., oraș al ducilor de Schönburg, în guvernamentul saxon Zwickau, 7551 loc. (1895); fabrici de mașini și de ciorapi; izvoare de apă minerală. 3) H., oraș în guvernamentul prus. Königsberg, 2503 loc. (1895); gimnasiu.

Hohentwiel, un con de fonolit în Hegau (Germania), 692 m. înalt; pe el se vîd ruinele unui castel, dărimat la 1800 de Vandamme; acest castel e teatrul romanului istoric »Ekkehard« de Scheffel.

Hohenwart, *Carol Sigismund*, conte, om de stat austriac, n. 12 Febr. 1824. Sub ministeriul burghez a fost locțiitor al Austriei superioare. După căderea cabinetului, pe tema legei electorale, și după dimiterea cabinetului tranșitor de sub presidența contelui Potocky, H. în 4 Febr. 1871 a format cabinetul. Cunoscut ca cel mai rezolut reprezentant al curentului de regim federalistic, chemarea lui la guvern a produs mare surprindere și resunet în tabăra centraliștilor. Opoziția, în majoritate, i-a respins toate proiectele de lege, Monarchul însă i-a dat nouă dovezi de încredere. 11 Aug. 1871 a disolvat dieta imperială și a convocat dietele provinciale. Sub H. dieta boemă a obținut recunoașterea în principiu a dreptului public boem, a regulat pe baze federalistice raporturile între Austria și Boemia și a obținut promisiunea Monarchului de a se încorona cu coroana Boemiei. Direcția politiceii lui H. nu a plăcut însă Germanilor centraliști, și nici Maghiarilor, vîedîndu-și pericolitățile hegemonia, ce pe baza dualismului o aveau asupra celorlalte popoare ale monarchiei. Machinațiunile ministrului de externe Beust și ale ministrului-president ungar Andrassy, cu cari se uni și ministrul comun de resboiu, au provocat căderea

cabinetului H. și prin aceasta înmormântarea pe țeci de ani a principiiilor federalistice în guvernarea popoarelor monarchiei austro-ungare. În consiliul de miniștri, ținut la 20 Oct. 1871 Monarchul a denegat sancționarea legilor votate în dieta Boemiei, cum și încoronarea cu coroana boemă. H. în 26 Oct. a prezentat demisiunea cabinetului, pe care Monarchul a primit-o în 30 Oct. H. și după căderea cabinetului a avut rol de frunte în viața parlamentară a Austriei. Ca șef al grupului sloven, cehic și german-clerical a sprijinit politica guvernului Taaffe, iar dela 1893 a fost stîlp puternic al cabinetului Windischgraetz și al coalițiunii. 1895 a fost numit president al supremei curți de compturi, purtând acest oficiu până la moartea sa, întemplată în Viena la 26 Apr. 1899.

Hohenzollern, castel în principatul de odinioară H.-Hechingen, construit pe un munte înalt de 855 m., cunoscut încă din secl. IX, leagănul familiei H. Derămat 1423, fu restaurat în 1454 de Albrecht Achilles, margraf de Brandenburg. În cursul timpurilor a străbătut diferite restriști și în 1850 se găsea în cădere, când Frederic Wilhelm IV, regele Prusiei, îl restaură într'un splendid castel în stilul secl. XIV cu turnuri și foișoare, ce-i dau un aspect pitoresc.

Hohenzollern, familie imperială și regală, se trage din familia șvabă a *Burchardingilor*, care a avut rol însemnat pe timpul lui Carol cel Mare și în 914 a câștigat ducatul Șvabiei, și din care se trăgea *Burchard* și *Wezel* de *Zolorin*, căduți la 1061 într'una din luptele din tinerețe ale lui Henric IV. Fiul lui Wezel, numit *Adelbert* de *Zollern-Haigerloch* întemeie în 1095 o mănăstire în munții Pădurea Neagră, și familia lui s'a stins cu pioasa sa fică *Irmintrud*. *Burchard II*, fiul lui Burchard și rudă cu Frederic Hohenstaufen, ducele Șvabiei, avu 4 fii, din cari *Burchard* întemeie familia conților de *Hohenberg*, stinsă în 1486, și care era în inimicție cu ramura zollerică, de aceea posesiunile ei au trecut la alte familii. Al treilea fiu al lui Burchard II se numia *Frederic* și însoți pe Henric V în Italia, unde muri pe la 1115, lăsând doi fii, pe *Frederic II* cu mare trecere pe lângă Lotar și Conrad III, și pe *Berthold* cu mare trecere pe lângă Frederic Barbarossa. *Frederic III*, comite, († 1201) era cu mare putere pe lângă Frederic Barbarossa, Henric VI și Filip de Șvabia, și prin căsătoria cu contesa Sofia de Raabs, moștenitoarea burggrafului Conrad II, primise în 1191 burggrafiatul de Nürnberg. Fiii săi *Frederic IV* și *Conrad III* se împărțiră în 1227 și întemeiară: primul familia șvabică, ultimul familia franconă. Conrad III servi cu devotament pe Frederic II împăratul, care-l numi consilier pe lângă fiul său Henric și administrator al ducatului Austriei. Fiul și urmașul său Frederic III (1261 până 1297) servi cu devotament pe Hohenstaufeni și apoi pe Rudolf de Habsburg: în bătălia dela Marchfeld decise victoria, iar în 1290 susțină alegerea ca împărat a lui Albert. Fiul său Frederic IV (1297—1332) însoți în Italia pe Henric VII, în 1314 trecu în partea lui Ludovic de Bavaria și decise lupta dela Mühldorf, pentru care Ludovic îl numi »salvatorul imperiului«. Fiii săi Ioan II († 1357) și Albrecht cel Frumos continuară a ține cu familia bavareză, se im-

păcară însă în 1347 cu Carol IV. *Frederic V* (1358—97), fiul lui Ioan, servi cu sinceritate pe Carol IV și primi în 1363 demnitatea princiară. Fiul său Ioan IV muri fără urmași, iar celalalt *Frederic VI*, prin câștigarea mărcii de Brandenburg în 1415 puse începutul strălucirii incomparabile a familiei H. Frederic I ca elector de Brandenburg avu 11 urmași: pe *Frederic II* (1440—70), pe *Albrecht Achilles* (1470—86), pe *Ioan Cicero* (1486—99), pe *Ioachim I* (1499 până 1535), pe *Ioachim II* (1535—71), pe *Ioan George* (1571—98), pe *Ioachim Frederic* (1598 până 1608), pe *Ioan Sigismund* (1608—19), pe *George Wilhelm* (1619—40), pe marele elector *Frederic Wilhelm* (1640—88) și pe *Frederic III*, care în 18 Ian. 1701 se încoronă rege al Prusiei, iar al 7-lea rege Wilhelm I reuși în 1871, în aceeași zi, toate țerile germane în puternicul imperiu german.

Linia principală șvabă fû întemeiată de Frederic IV († 1251). Nepoții săi: *Frederic Căvalerul* și *Frederic de Merkenberg* întemeiară 1282 primul linia H., celalalt linia Schalksburg. Aceasta se stins în 1408, pe când ramura principală se despărți în ramura schwarzgrafiă, ai cărei membri periră în 1412 la Sempach, și ramura strasburgică, întemeiată în 1344 de Frederic strasburgicul, suferi mult de cearta dintre cei doi frați *Frederic Öttinger* și *Eitel Frederic*. În 15 Maiu 1423 Eitel Frederic cu Württembergii distruseră din temelie înaltul castel (H.), iar Öttinger, după mai mulți ani de captivitate, se duse la locurile sfinte și muri acolo în 1443. Fiul lui Eitel Frederic, aume *Jost Nikolaus*, împreună cu ruda sa *Albrecht Achilles*, construi din nou castelul familiei, iar fiul său Eitel Frederic II încheiă în 1488 o învoială de succesiune cu H. din Brandenburg. El fû chemat de Maximilian I în camera imperială cu drept de succesiune în casa sa. Tot el a dat o legiuire țărilor hohenzollerne. Nepotul său *Carol I* (1558—76) primi în 1534 dela Carol V comitatele Signaringen și Vehringen, iar la moartea sa cei doi fii ai săi, *Eitel Frederic IV* și *Carol II* întemeiară linia H.-Hechingen și H.-Signaringen.

În linia H.-Hechingen administră Eitel Frederic IV cu severitate. Fiul său *Ioan George* (1605—1623) fû ridicat de Ferdinand II la demnitatea de prinț al imperiului, căci remaseseră catolici. În resboiul de 30 de ani castelul fû luat de Württemberg, apoi de Bavarezi, apoi de împărat și nu-l recăstiga decât *Philip Christoph Frederic* (1661—71), însă Leopold I își rezervă dreptul de a-l pute ocupa la necesitate, și acest drept l-a avut împăratul până în 1798. *Frederic Wilhelm* (1671—1735) încheiă în 1695 o învoială de succesiune cu casa electorală și cu casa H.-Sigmaringen, după care în cas de stingerea familiei șvabe să treacă posesiunile ei la casa electorală. Strănepotul lui, *Hermann Frederic Otto* (1798—1810) întră în 1806 în confederația Rinului. Fiul său *Frederic Herman Otto* trecu în 1813 la aliați și se alătură de confederațiunea germanică. Cu toate că în statele lor făcuseră H. multe reforme, desființaseră servitudinea, orânduiseră impositele, anul 1848 provocă turburări în H., cari atraseră intervenirea Prusiei. În 6 Aug. armata prusiană ocupă H. și Sigmaringen. Prințul Frederic Wilhelm Constantin

(1838—50) obosit de domnie se învoi a ceda țeara sa Prusiei, conservând moșiile, dijmele și primind o rentă anuală de 10,000 taleri. Prințul cedă drepturile sale lui Carl Anton de H.-Sigmaringen, iar la moartea lui în 3 Sept 1869 se stinse linia bărbătească a familiei H.-Hechingen. Restabilirea castelului s'a reînceput de câte trele ramurile familiei și s'a terminat de Frederic Wilhelm IV.

In ramura H.-Sigmaringen, Ioan, fiul lui Carol II, fu ridicat la demnitatea de prinț al imperiului. Nepotul său *Maximilian I* câștigă posesiuni în Țările de jos, unde se întemeie o nouă ramură a comiților de Berg, care se stinse în 1781 și posesiunile lor le adună prințul *Carol Frederic* (1769—85). Fiul său *Anton Aloys* († 1831) le pierde prin pacea dela Luneville (1801), dar intrând în confederațiunea Rinului primi multe posesiuni în Șvabia și 1815 intră în confederațiunea germană. În 1848 prințul Carol se vechi nevoit a abdica în favoarea fiului său *Carol Anton*. Armata prusiană ocupă principatul, prințul cedă Prusiei țeara sa în 7 Dec. 1848. A murit la Sigmaringen 1885. Prințul *Leopold* (n. 22 Sept. 1835), cel mai mare fiu al prințului Carol Anton, fu ales în 1870 rege al Spaniei, însă renunță spre a preveni un resboiu între Prusia și Franția, resboiu care nu fu prevenit. Fiul său cel mai mare Wilhelm, *prinț ereditar*, este născut în 7 Martie 1864, iar al doilea fiu este prințul moștenitor al României. Al doilea fiu al prințului Carol Anton este regele României *Carol I*. Al treilea fiu *Anton* a fost greu rănit în bătaia dela Königgrätz și a murit în 5 Aug. 1866. Al patrulea fiu *Frederic* este general în armata germană. Cea mai mare fată *Stefania* (n. 15 Iulie 1837) muri ca regină a Portugaliei 17 Iulie 1859, cea de a doua *Maria* (n. 17 Nov. 1845) este măritată cu Filip comitele de Flandra.

Höhnel, Ludovic, explorator, n. 6 Aug. 1857 în Pojon. A studiat la academia de marină din Fiume. A însoțit pe contele Samuil Teleki în Africa (1887—89), și a pătruns preste Kilimandjaro și Kenia până la 5° long. nordică, descoperind lacurile Stefania și Rudolf și un teritor de 230,000 km². Despre călătoria sa face dare de seamă în opul »Zum Rudolf-See und Stefanie-See«, (Viena, 1892). 1892 s'a asociat la expediția americană Chauler Wilhelm Astor, care avea să facă explorări în Kenia și regiunile lacului Rudolf. 15 Sept. 1892 plecând din Lamu a înaintat pe Tana în sus ajungând până la Hamaje (Borati). De aici plecând în 5 Dec. 1892 a cutierat ținuturile spre nord și est, timp de două luni și cinci zile, descoperind munții vulcanici Djamben, izvoarele Mackenzie și urmărind cursul riului Guasso-Niro până la versarea lui în mlăștinele Lorian. În Aug. 1893 rănit de un rhinocer, s'a reîntors la Budapesta, unde a fost operat. A publicat: »Bergprofilsammlung von der Africa-Expedition des Grafen Samuel Teleki, 1887 până 1888. (Viena, 1890.) (Cf. »Földrajzi Közlemények«, 1890, pag. 498).

Holke, (Heuke), manta scurtă în forma clopotului din secl. XIV—XVI.

Holt, cadavru (v. ac.) animalic.

Hojeda, Alonso de, navigator spaniol, n. 1470 în Cuenca, 1493 însoți pe Columb spre India vest., 1499 însoțit de Vespucci descoperi gurile riului Amazonas. † 1515 în Santo-Domingo.

Hokko, (craz), gen de pasere găinoasă din fam. Penelopidae-Cracidae, de mărimea unui curcan; petrece prin America meridională; se vânează pentru carnea ei gustoasă. Specia *Craz alector* se prăsește și pe la noi. [V. B.]

Holanda, v. Olanda.

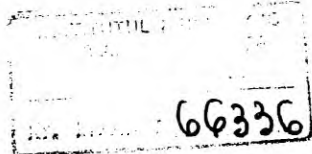
Holbach, Paul Heinrich Dietrich, filosof frc., n. 1723, de origine germ., a trăit la Paris până la 1789, a scris foarte mult mai cu samă cu privire la chestiuni morale și de religiuine, pe care o consideră de superfluă, fie chiar și creștină. Vederile sale sunt expuse în scrierea: »Système de la nature«, publicat de Mirabaud și la timpul său au făcut mare senzație. Sistemul lui H. intrunesc toate elementele empirismului anterior: materialismul lui Lamettrie, sensulismul lui Condillac, determinismul, ateismul, pe care el singur l-a formulat și profesat în modul cel mai pronunțat. (Cf. Uiberweg, Gesch. III; Kirchner, Gesch. der Philos.) [Pl.]

Holban, Alexandru, n. 1836 în Iași, și-a făcut studiile în Franția, dobândind diploma de inginer-agricol dela școala din Grignon. Intors în țeară la 1861 s'a semnalat în diarele politice prin combaterea emancipării Ovreilor, și când în proiectul constituțiunii dela 1866 liberalii Rosetti-Brătianu voiau să introducă naturalizarea lor colectivă, H. împreună cu Dr. Fetu, Suciu, Poni, etc. (mai pe urmă »fracția liberă și independentă») a compus o petiție de protestare a Moldovenilor cu vr'o 35,000 iscălituri și în locul emancipării s'a introdus prin art. 7 al constit. măsura restrictivă în contra drepturilor politice ale Ovreilor. Adversar al liberalismului cosmopolit, H. după absorbirea fracțiunilor în partidul liberal a trecut la conservatori și este astăzi junimist. Adeseori ales deputat și vice-president al Camerei, H. a fost și epitrop general al casei sf. Spiridon din Iași. Dela 1866—86 a redactat mai multe diare. Dela el între altele: »Banca de scompt și de circulație«, (1866); »Scandalul în biserică«, (1873); »Reforma monetară«, (1890); »Proprietatea subterană«, (1893).

Holbav, com. în Trs., cott. Făgăraș, 1056 loc. (1891) Români.

Holbein, Hans, pictor german, n. cătră 1497 la Grunstadt, † 1554 la Londra; elev al tatălui său, el însuși pictor de merit, începî cariera sa executând mai multe fresce și tablouri în diferite biserici din Basel. În 1526 plecă la Londra, unde talentul său își luă toată desvoltarea sub protecțiunea lui Henric VIII. Dintre bucițile sale celebre menționăm: Henric VIII dând nouă privilegii corporațiunei bărbierilor; Bogăția și Sărăcia, frescă din casa de Orient; un mare număr de portrete ale casei regale și ale nobletei engleze, etc. Desemnele lui cu creionul fac admirațiunea unanimă și rămân neîntrecute până astăzi. H. este expresiunea cea mai înaltă a școalei germane, ale cărei calități le-a dus până la ultimele limite. (Cf. F. L. Freund' Hain's Erscheinungen in Holbein's Manier, von J. R. Schelenberger. Wintherthur, 1885.)

Holberg, Ludovic baron de, celebru poet dramatic danez, n. 1684 la Bergen în Norvegia, † 1754 în Copenhaga. Fiul unui colonel săracit printr'un incendiu; absolvînd filosofia în Copenhaga, călători în toată Europa, mai mult pe jos, susținându-se ca profesor de limbi. Nisce scrieri

istorice despre Danemarca și statele Europei îi câștigă o catedră de istorie la Copenhaga. După o încercare de a se ocupa numai cu literatura, intră din nou în învățământ ca profesor de eloquentă, 1720. Aci, studiând pe poeții clasici, publică o poemă eroi-comică, *Peder Paars*, 1720, după modelul poemei lui Boileau, *Le lutrin* (Strana), și aceasta întemeie reputația lui literară. Urmără câteva epistole și satire, și în 1721 publică în traducere daneză *Avarul* lui Molière, care, reprezentându-se, puse începutul teatrului național danez. Prin comedii sale H. fu nu numai întemeietorul teatrului național, ci și reformatorul moravurilor și obiceiurilor și inițiatorul culturii daneze. Din 34 drame ale sale, 29 sînt comedii, naționale atât prin limbă și stil, cât și prin subiectele lor, luate din societatea daneză. Ele fură un însemnat factor al civilizației daneze, fiind mai mult comedii de caracter și moravuri decât de intrigă. A mai scris *Fabule morale*, *Niel Klimii iter subterraneum*, o carte umoristică în l. lat., tradusă în deosebite limbi. Imbogătit prin operele sale, își testă averea academiei din Loroë și unei fundațiuni pentru înzestrarea fetelor sărace și oneste. Operele sale sînt traduse în germ. de Tieck și Oelenschläger, cu comentare, în 4 vol.; în fr. de G. Fursmann, ș. a.

Holbura, numele vulgar al plantei *Convolvulus arvensis* L. (v. ac.).

Holbura, *Satul lui*, în locuțiunea moldov. desemnează un loc, unde fiecare e stăpân și unde își poate face toate mendrele. (În locuț. munt. »Tîrgul lui Cremenex».)

Holcus L., (botan.) gen de plante cu indument moale din fam. Gramineelor, trib. Aveneae foarte înrudit cu *Avena*, de care se distinge prin spiculă 2 floră, cea superioară masculă sau sterilă. Cuprinde vr'o 8 specii europene și africane, una răspândită în întreagă regiunea temperată, aceasta: *H. lanatus* L. crește și la noi cu deosebire prin pășuni și e cunoscută sub numirea de »flocșică», »iarba cailor», »oleu» și »ovės sau iarbă dulce». [A. Pr.]

Holda, (și *Hulda*), în mitol. germ. ȋna căsătoriei și fructuosității. Se crede identică cu Frigg și cu Holle (v. ac.).

Holda, semănătură, H. verde, semănăturile resărite. Cuvântul H. se întrebuințează de obicei numai la semănăturile de toamnă. H. în Țeara Bârsei se mai numește și locul de arătură de o jumătate jugăr, de o găleată sau un hecto de semănătură; hold în l. magh. se numește jugărul = 1600 st².

Hölderlin, *Frideric*, poet germ. liric, 1770 până 1843. Imitator al lui Schiller și Klopstock; poeziile sale se disting prin idei și simțăminte înalte și prin melancolie și desperare. Asemenea și romanul său *Hyperion*.

Holera, numele popular al plantei *Xanthium spinosum* L. (v. ac.).

H., v. și *Cholera*.

Holerca, *Liurcă*, beutură slabă.

Holics, comună mare în Ung., cott. Nyitra, cu 5747 loc. (4556 Slov., 1037 Germ. și 118 Magh.), și cu frumos castel regal și grădina de fasan. Sub împăratul Francisc I, H. și cetatea H. trece, prin cumpărare, în proprietatea casei de Habsburg. E centrul domeniului casei domnuitoare. În ca-

stelul de H. s'a ratificat, în 30 Dec. 1805, pacea dela Pojon.

Holle, *Frau H.* sau *Holda*, în mitol. germ. o ȋnă veche germană, anume ȋna soarelui și a apei de nori. Stă pe la fântâni și lacuri, unde își împletește pîrl de aur (rațele soarelui în apă); dar și ca Wodan, în viscole călătorește prin aer (v. Berchta). H. e bună și rea, frumoasă și urită, tinără și bătrână, blândă și grozavă, așa precum e ȋna soarelui ori a norilor, adecă precum e timpul. [Atm.]

Holly, *Ioan*, (1785—1849), poet slovac, preot catolic. Traducea poeți clasici (Eneida 1828) și scrisese însuși, în forma modelelor antice, nise epopee despre istoria veche a Slovacilor, care conform ideilor de atunci i-se ivia în lumina unei idile liniștite, turburată de brutali străini.

Holoblastic, se numesc ovulele constituite numai din *vitel formativ*, fără *vitel nutritiv*; aceste ove presintă *segmentaȋunea totală* (v. Segmentaȋiune, Vitel și Meroblastice.).

Holocain, *Paradiathoxyäthylenyldiphenylamidin*, cristale incolore, greu solubile în apă. Se folosește la morbi de ochi.

Holocephali, familie de pesci.

Holod, (magh. *Hollód*, în vechime *Hydus*, *Hudus* și *Hidas-telek*), apare la 1332 ca parohie regulată, com. mică în Ung., cott. Bihor. Are 97 case, cu 508 loc. Români gr.-cat. Ter. 1288 jug. cat. arător și muntos. Se cultivă agromonia, industria de casă, pomăritul și se prăsește vite. Dela H. și-a luat numele vinul renumit ce se produsese în via dela Vintir a episcopului gr.-cat. rom. din Oradea-mare. Această vie fű sădită de episcopul Vulcan, cu vițe dela Tokaj. Aȋ e nimicită de filoxeră. Staȋiunea căii ferate. Propotopiat gr.-cat. rom. cu 9 com. și 5538 sull.

Holoferne, (*Oloferne*), după cartea Iuditei, beliducele regelui Nabuhodonosor, omorît de Iudita.

Holosericu, (botan.) *holosericeus*, organ acoperit la suprafaȋă cu peri scurȋi și moi la pipăit, ca și cum ar fi catifea.

Holosiderit, meteorit liber de silicaȋi și format numai de fier.

Holosteu L., gen de plante anuale glutinos-pubescente din fam. Caryophylleelor, trib. Alsineae, foarte înrudită cu *Cerastium*, de care se distinge prin flori umbelate și semēȋă dorsal compresă cu umbilic elevat. Cele trei specii răspândite în Europa și Asia temperată se reduc după Bentham și Hooker la una: *H. umbellatum* L., ce crește și la noi pe locurile cultivate. [A. Pr.]

Holostoma, divisiune a *Moluscelor gasteropode*, la care orificiul cochilei este rotunȋit sau întreg.

Holothurii, clasă de echinoderme (v. ac.) vermiforme, cu axa principală orizontală.

I. ord. Eupodelor: H. proveȋute cu picioare ambulacrale. a) *Aspidochirotele*, cu tentacule scutiforme și anusul terminal; genul *Holothuria* cu speciile *tubulosa*, *edulis*. b) *Dendrochirotele*, cu tentacule ramificate și anusul terminal; genul *Cucumaria*, *Thione*. c) *Rhopalodinele* cu tentaculele penate și anusul situat în apropiere de gură. Genul *Rhopalodina*.

II. ord. Apodele: H. lipsite de tuburi ambulacrale. a) *Pneumonophore* cu pulmoni aquiferi, *Molpadia*, *Echinosma*. b) *Apneumone*, fără pulmoni aquiferi. *Synapta*.

Holotricha, infusorii al căror corp este deopotrivă acoperit pe toată suprafața sa de cili foarte fini. Genuri: *Paramecium*, *Prorodon*, etc.

Holstein, provincie a Germaniei, la nordul Elbei și la sudul Danemarcei, între Elba, Trave și Eider. Forma odată un ducat, iar dela 1866 constituie partea meridională a provinciei Schleswig-Holstein. El cuprinde patru ținuturi: *H. propriu* *dis*, între Schwentine, Eider, Grieselau și Stoer, cu orașele Kiel și Rendsburg; *Stormann*, între Bille, Trave și Stoer, cu Segensberg și Glückstadt; *Wagria*, între Schwentine, Trave și Baltica, cu Ploen și Oldenburg; *Ditmarsch*, între gurile Elbei și Eiderului. La acestea s'a adaus comitatul Ranzau și senioria Pinneberg cu Altona. Capitala e Glückstadt. E o regiune agricolă, fertilă; cai renumiți; industrie și comerț activ. Locuitorii sînt amestecați cu Frisoni și Slavi. H. e o parte din fostul ducat Nordalbingia al Saxonilor, pe cari i-a supus Carol cel Mare (804). Contra slavismului năvălitor, Saxonii împreună cu Danezii resistară cu succes timp de mai multe secole. În secl. XII Adolf II fundă Lübeck, ceea ce dădă avînt comerțului H. La 1203 comitele Albert Orlamund îl uni cu Schleswigul, de care se despărți la 1225 și cu care iar fu unit până la 1386. În aceste ultime timpuri istoria sa e comună cu a Danemarcei și cu a Schleswigului. Până la 1459 remase unit cu Schleswig-Schauenburg, iar de aci înainte până la 1863 cu casa prinților de Oldenburg. La 1866 fu auectat Prusiei. [A. S.]

Holtei, *Carol, von*, poet și scriitor germ., n. 24 Ian. 1798 în Breslau, dela 1819 actor în Breslau, Berlin, etc., 1837—39 directorul teatrului din Riga, † 12 Febr. 1880 în Breslau. A scris vaudevili și drame («Wiener in Berlin», «Der alte Feldherr», «Lenore», «Gedichte», (ed. 5 în 1861) și «Schlesische Gedichte», (19 ed. 1888), numeroase romane și autobiografia «Vierzig Jahre», (ed. 2, 1859). Excelent și ca perorator dramatic.

Hölty, *Ludovic Henric Cristofor*, poet germ., n. 21 Dec. 1748 la Mariensee lângă Hanovra, † 1 Sept. 1776 în Hanovra. Elegiile, cântecele și odele sale sînt scrise în stil molatec, ușor, transpirînd din ele o vitalitate plăcută; publicate sub titlul «Gedichte», (1782, ed. nouă de Halm în 1870).

Holtzendorf, 1) *H., Carol Frideric, von*, general de artil. prus., n. 1764, 1813—15 comandantul artileriei călărețe în corpul de armată al lui Bülow, 1825 inspector general al armatei † 26 Sept. 1823 în Berlin. 2) *H., Francisc, von*, profesor de dreptul penal, n. 14 Oct. 1829 în Vietmannsdorf, 1861 profesor în Berlin, 1873 în München; † 4 Febr. 1889. Inițiatorul congresului juriștilor. Scr.: «Die Deportation als Strafmittel», (1859); «Die Principien der Politik», (ed. 2 în 1879); «Handbuch des Völkerrechts», (1885—89, 4 vol.); «Das Verbrechen des Mordes und die Todesstrafe», (1873), etc.

Holub, *Emil*, călător, n. 7 Oct. 1847 în Holitz în Boemia, studiază în Praga medicina și istoria naturală. În 1872 aplicat ca medic în Africa de sud. De aici face excursiuni științifice în Transvaal, ajunge în nord până la cataractele Victoria (Zambesi). În 1884 face o călătorie în regiunile din jurul lacului Bangveolo, însă e silit să se reîntoarcă din cauza ostilităților indigenilor. Nu-

meroasele sale colecțiuni de istoria naturală le-a donat mai multor muzee din Austria.

Holyhead, insulă engleză în canalul Sf. George; pe această insulă se află *orașul H.*, stațiune de trecere la Irlanda, 8745 loc. (1891); port sigur și grandios.

Holyoke, oraș în statul nordamer. Massachusetts, lângă riul Connecticut, cu 35,637 loc. (1890).

Homar, *Stacoj*, (*Homarus*), gen de crustaceu din ord. Decapodelor, grupa Macrurelor, fam. Astacidelor. Corpul lungăreț, rostrul subțire armat de fiecare parte de trei sau patru spini; picioarele anterioare terminate fiecare prin o pensă didactilă; ultimul inel toracic imobil; bronchiile în număr de 19. Trăiesc în mare.

Homatropina, Phenylglykolytropoin, alcaloid preparat din atropină; de asemenea însușiri fiziologice ca aceasta. Se întrebuințează ca medicament la boale de ochi.

Homaxonia, v. Centrostigma.

Homburg, (*H. vor der Höhe*), oraș în prov. prus. Wiesbaden, cu 9274 loc. (1895). Până la 1866 a fost capitala langravatului Hessen-H., cu castel; una din cele mai însemnate băi din Taunus cu parcuri frumoase; progimnasiu real.

Homer, presupusul autor al Iliadei și Odiseei, cele mai vechi epoei clasice europene, modele până azi neîntrecute de poezie epică prin naturala și puterea simțimentelor, prin originalitatea și sublimitatea imaginilor, prin frumusețea, simplitatea și energia expresiunilor. Lui H. i-se atribuiau și alte poeme, în special imurile dîse homerice și Batrachomiomachia. Criticii din Alexandria, analizînd aceste epoei, considerau Iliada și Odisea ca creațiune, unui a doi poeți, alții a unei serii de poeți populari din mai multe generațiuni. După căderea literaturii antice, până în secl. XVII H. era creșut ca adevăratul și singurul autor al poemelor homerice, după o biografie a lui Proclus din secl. II d. Chr., alta a lui Suidas din secl. XI și după alte biografii apocrife, din cari cea mai veche e scrisă poate cu o mie de ani după H. În 1674, abatele d'Aubignac, în Conjectures academiques, combătî pentru prima oară tradițiunea despre H. și reînoui părerea criticilor alexandrinii despre originea poemelor homerice. Vico, în Scienza nuova, tom. III, 1725, trată chestiunea în fond și până azi critica n'a întrecut vederile sale, afară de amănunte. După Vico, H. e personificarea unei lungi epoe poetice și tipul mai multor generațiuni de aei, în timp cel puțin de patru veacuri. Wolf, în Prolegomena ad Homerum, 1795, studiind chestiunea pusă de R. Wod în cartea sa, Geniul lui Homer, dacă poemele homerice au fost scrise, probă că la originea lor nu era cunoscută scrierea și ele n'au putut fi compuse de un singur om; în Odisea se vîd credințe și moravuri deosebite de ale Iliadei. Ultimul cuvînt al criticei e, că H. a fost unul, poate cel mai genial, din aei «iubiți de ăei și onorați de oameni», ca Phemius, Demodocus, ș. a., cari au compus deosebite poeme despre reșeaua troian, cîntate de ei înșiși, și mai tîrziu de rapsozi, prin cetățile Greciei și Ioniei și din cari s'au format sub Pisistrati (561—528 a. Chr.) cele două mari epoei populare, Iliada și Odisea, cari se recitau la serbători și cari multă vreme au fost istoria și sfînta Scriptură a Elinilor, ca și Biblia la

creștini și imnurile vedice la Indieni. Unitatea de formă a celor două epopei se explică prin modificarea continuă a aedilor și rapsodilor, ca și unitatea de stil a Cântecului lui Roland, Niebelungen, Gudrun și a tuturor cântecelor populare; iar mai târziu prin modificarea și adaptarea culegătorilor sub Pisistrat și a criticilor alexandrin, dintre cari Aristarch, pe la 350 a. Chr., stabili definitiv textul și împărți epopeile în 24 cânturi. Cu toate acestea unii istorici, ca Ottfried Müller în Istoria literaturii grec., susțin încă existența lui H. și unitatea de origine a celor două epopei. Cea mai veche edițiune a lui H. e a lui D. Chalcondyla, (Florența, 1448); cea mai bună a lui Wolf, (Leipzig, 1804—1806), îndreptată după recensiuinea lui Aristarch; și a lui Bothe, (Leipzig, 1832—35), cu un bun comentariu și o judicioasă alegere de scolii grece și cu un resumat de lucrările comentatorilor. Cea mai bună traducere lat. cu text grec e a lui Firmin Didot, și franceză după Montbel a aceleiași editor. În germ. se distinge frumoasa traducere în versuri a lui Voss. În rom. avem Odisea și Batrachomiomachia în proză, de I. Caragiani.

[M. Strajan.]

Homerice, imnuri atribuite lui H., considerate între cele mai vechi monumente ale poeziei eline, compuse probabil de rapsodi ca preludii ale recitării rapsodiilor. Sunt 34, din cari mai însemnate următoarele șase: Lui Apollo Deliu, Lui Apollo Pythiu, Lui Hermes, Aphroditei, Demetrei, Lui Dionysos.

Homeriți, numele unei familii sau mai bine al unei școli de rapsodi, în insula Chios, până în secl. V a. Chr., renumiți prin recitarea poemelor homerice, asemenea trubadurilor, bardilor celtici, scaldilor scandinavici și menestrelilor germani. Cf. Welcker, Der epische Cyclos, (Bonn, 1835); Theil et Haller, Dict. complet d'Homère et des Homerides. (Paris, 1842.)

Homeristi, se numiau la Greci și Romani actori, cari recitau în teatru versuri din Homer sau reprezentau episoade scoase din poemele sale. În secl. IV a. Chr., când reprezentarea tragediilor era foarte rară din cauza cheltuielilor, D. Falereul introduse acest fel de petrecere puțin costisitoare și adoptată și de Romani. H.-ii purtau uniformă resboinică, cu un bastonaș în mână în loc de armă, și jucau adeseori la ospețele bogăților.

Homerulers, (pron. homrulers), numele partidului format la 1872 de către deputații irlandezi din parlamentul Engliei; acest partid cerea pentru Irlanda parlament separat cu guvern de sine stătător (*home rule*). Ministeriul lui Gladstone (v. ac.) a și prezentat parlamentului englez un astfel de proiect de lege în 1886 și în 1893, care însă nu a fost primit. Conducătorul partidului H. a fost Parnell, apoi Mac Carthy.

Homiletica, *Homilia*, v. Omiletica, Omilia.

Homme, (franc., pron. omm) om, bărbat; *H. d'affaires*, factor, îngrijitorul unei întreprinderi, unei case; *H. du monde*, om de lumea mare; *H. du jour*, om de salon; *H. d'esprit*, om istet, de spirit; *H. de lettres*, literat; *H. lettré*, om învățat; *H. de qualité*, om ales, de neam, nobil.

Homo, (lat.) om; *H. novus*, parvenit, ridicat din popor; *H. sui juris*, domn, stăpân pe ale sale; *H. alieni juris*, care e supus altuia; *H. proprius*, rob, sclav. Homo sum, humani nihil

a me alienum puto, »sunt om, și ca atare nu sunt străin de ceea ce e omenească«, citat din Terentius »Heautontimorumenos« (1, 1).

Homo —, (*grec.*) folosit în compuneri cu însemnarea de »asemenea«.

Homoccea, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, situată pe malul Siretului; se compune din cât. H. și Lespedi cu 1660 loc. (Dict. geogr. 1897), are 2 biserici și 2 școli.

Homodichogamia, (botan.) un cas al heteromorfismului floral, când o specie are indivizi homogami și indivizi dichogami (v. ac.); s. e. la Ajuga reptans, unde indivizi dichogami sunt protandri.

Homodont, v. Dentițiune.

Homoeopathia, un metod de vindecare a boalelor, imaginat de *Samuel Hahnemann*, și a cărui basă este recunoascerea și combaterea unor simptome, cari caracterizează boala, având de principiu »similia similibus curantur«. Adecă dacă un medicament provoacă un simptom la om sănătos, acel medicament va vindeca același simptom din oarecare boală, dacă se va lua în anumită diluațiune. Acest metod de vindecare, vulgarizat în ultimii decenii de *Contele Mathei* din Bologna, astăzi nu mai are nici o basă științifică pozitivă, căci terapia se adresează la combaterea cauzelor boalelor și nu în contra simptomelor. H. este sofismul medicinei, pe când terapia adevărată are de basă fiziologia pozitivă, ce rezultă din lupta celulelor noastre contra agenților morbiți. Că H. mai are ici colo succese, se explică prin puterea sugestivă a medicului și nu a medicamentului.

Homofonia, în musica vechilor Greci unisonul și execuțiunea unei aceeași melodii în unison de mai multe voci sau instrumente, prin opoziție cu *antifonia*, execuțiunea în octavă. Aci o compozițiune musicală capătă epitetul de H., când în ea melodia unei partide predomină, pe când celelalte partide se mărginesc la rolul secundar de a ține acompaniamentul armonic. Când într-o compozițiune nu există o partidă melodică predominantă, și toate partidele vocale sau instrumentale au aceeași importanță melodică, se dice *polifonă* sau în stil concertant. [T. C.]

Homogam, (botan.) se dice despre florile ce au staminele și stigmații mature în același timp; indivizii ce au astfel de flori se dice *homogami* sau cu *homogamie*. Se numesc H. și capitulele dela Composee, când toate florile lor sunt ermafrodite ori unisexuate (*Polygamia aequalis* a lui Linné).

Homogen, (*grec.*) care este format din elemente de aceeași natură. În matematică: expresiuni H. sunt acelea, în cari gradul tuturor termenilor este același. În zoologie: ordinul de infusorii al căror corp este lipsit de viscere.

Homografia, dependența a două figuri geometrice, astfel ca dacă 3 puncte ale uneia sunt în linie dreaptă, punctele corespunzătoare ale celeilalte sunt asemenea în linie dreaptă, și viceversa.

Homogyne Cass., (botan.) mic gen din vasta familie a Compositelor, tribul Senecionideae, cuprinde plante erbacee vivace mai mult sau mai puțin albtomentose. Frunzele radicale late, cordate, angulate sau sinuat-dentate, mai mici decât frunzele genurilor vecine *Tussilago* și *Petasis*. Florile purpurii sau albe apar înaintea frunzelor și sunt dispuse în capitule mărișoare heterogame,

disciforme, solitare sau câte 2 la vârful unui scap; florile marginale sunt femele, cele centrale sunt hermafrodite și tubuloase. Involucrul cilindric, compus din bractee uniseriate egale, adesea mai sunt și câteva mici bractee exterioare. Receptaculul nud și plan. Fructele sunt achene lineare cu 5—10 coaste. Acest mic gen are vr'o 3 specii, răspândite prin munții Europei. În părțile noastre crește prin pădurile și pășunile subalpine și alpine *H. alpina* Cass., cunoscută de poporul nostru sub numirea de Rotunjoare. [Z. C. P.]

Homoheterostylia, (botan.), v. *Heterostylia*.

Homoiochlamdeu, (botan.) se numește învelișul florei când e format dintr'unul sau două verticile de frunze identice între ele în ce privesc culoarea. Un atare înveliș se cheamă *perigon*, iar frunzele lui *sepale* (*sepala*). Culoarea lor e sau verde, ca a calicului, când se dic *prophyloide*, cum e la *Paris*, *Juncus*, ș. a.; sau culoarea lor e ca a petalelor, când se dic *petaloide*, ca la *Mirabilis*, *Ghiociei*, Zambilă, Orchidee, etc.

Homolog, (*grec.*) de același nume. Termin pentru lucruri, cari au același raport; în geometrie H. înseamnă ceva pe o formă situat, s. e. laturi homologe, unghiuri homologe; membre homologe ale unei proporțiuni sunt sau cele două dinainte, sau cele dindărăt.

Homologia, *homoloage*, se dic de organele cari sunt construite după același plan fundamental, exemplu: ochii dela pesci, batracieni, reptile, paseri și mamifere sunt H. între sine, aripele dela paseri sunt H. cu membrele anterioare dela mamifere și batracieni, etc. Acestor termeni de morfologie se opun terminii fiziologici *Analogie*, *analoage*, cari se referă la organele ce îndeplinesc aceeași funcțiune, fără ca să aibă aceeași origine morfologică; exemplu: aripele dela insecte sunt analoage cu aripele passerilor; ochii insectelor, arachnidelor, cu ochii vertebratelor, etc. [Dr. N. Leon.]

Homologumena, acele cărți sacre, a căror origine și autoritate divină era recunoscută de către toți, așa erau cele 4 evanghelii, Faptele apostolilor, toate epistolele Sf. Paul, I a Sf. Ioan și I a Sf. Petru, iar a căror autoritate era trasă de către unii la îndoială se diceau *antilegomena*. (v. Canon.) [i—m.]

Homonime, în gramatică: două cuvinte, ce se rostesc în același chip, dar au înțeles cu totul deosebit (s. e. Mare [ești Doamne, etc.] și [Am călătorit pe] mare). [*]

Homonna, com. mare în Ung., cott. Zemplinului, (1891) 3738 loc., din cari 1580 Slovaci, 1002 Magh., 100 Germ., 31 Ruteni, 215 div.; oficiu pretor., judecatorie cerc. reg., percepțorat de dare, notariat public reg., oficiu de saline, școala civilă și de comerț, etc.; stațiune de cale ferată, postă și telegraf, etc.

Homomeri, (*grec.*) termen folosit de filosoful grec Anaxagoras pentru a arăta omogenitatea și asemănarea elementelor din cari se compun corpurile din natură, precum și ordinea grupării lor. [Pl.]

Homöoptoton, (*grec.*) figură de cuvinte, variată aplicație a aceluiași cas într'o dicere. [*]

Homöoteleuton, (*grec.*) armonia silabelor finale ale versurilor, ca și rima în versificațiune. [*]

Homoptera, v. Hemiptera.

Homor, un riulet de munte care se revarsă în riul Moldovei, în stânga lui, lângă Țirgul Gura Homorului. În părțile acestea a existat odinioară unul din multe cnezate, ai căror stăpâni, prin alegerea unuia mai viteaz și mai circumspect din mijlocul lor ca cap al tuturor, au creat domniatul Moldovei nedependent între 1342 și 1349. Înainte de 1427 exista în dreapta riuletului, mai sus de actualul Țirg, o mănăstire, zidită de judele Ion și fiii sei Lazar, Stanciul și Costea. Mănăstirea aceasta fu arsă și prădată de Tatauri pe la începutul secl. XVI. În domnia dinău a lui Petru Rareș (1527—38) însă, ceva mai la deal de ruinele ei, zidi în 1530 marele logofăt Toader Buboilog cu soția sa Anastasia altă mănăstire frumoasă, care există și astăzi (1899) ca biserică sâtească, după ce se secularisaseră moșiile ei în 1786 în folosul fondului religionar gr.-or. bucovinean (v. ac.). În jurul acestei mănăstiri s'a format cu timpul un sat, care poartă numele de Mănăstirea Homorului; este comună rurală și parohie împreună cu atenelele comune rurale Poiana Micului și Pleșa, cu moșie mănăstirească, în căp. și j. Gurei Homorului în Bucovina; au tustrele 2852 loc. (1359 ort.-or., 1474 rom.-cat., 19 mos.) și două școli primare, în M. H. și P. M., și o parohie romano-catolică în P. M. (Schematismus der Bucovina gr.-or. Archidiocese pro 1898, pag. 95; Wickenhauser F. A., Geschichte der Klöster Homor, St. Onufri, Horodnic und Petrauz, Cernăuț, 1881; Onciul Is., Fondul religionar gr.-or. al Bucovinei. Cernăuț, 1891, § 13).

[Dr. I. G. Sbiera.]

Homoricuriile, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată lângă riul Teleajen; se compune din 5 căt. cu 2289 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari pe lângă agricultură se ocupă și cu lemnăritul și fabricarea rachiului de prune; com. are 2 biserici și 1 școală.

Homorod, 1) *H., comună* în Trs., cott. Hunedoarei, (1891) 1033 loc. Români; 2) *H., comună* în cott. Târnavei mari, (1891) 1227 loc., din cari Nemți 628, Români 306, Maghiari 103, div. 190. Stațiune de cale ferată, de postă și telegraf; 3) *H., stațiune balneară*, aparținătoare comunei Kápolnás-Oláhfalu, în Trs., cott. Odorheiului; cercetată pe an de 2—300 persoane; 4) *H., riuri*, doi afluenți din partea dreaptă ai Oltului, ambii isvoresc din munții Arghita și curg prin cott. Odorheiului și Târnavei mari; 5) *H.*, conumele mai multor comune din Secuime, s. e. H.-Okland, H.-S.-Paul, H.-Almaș, etc.

Homorod-Almaș, *comună mare* în Trs., cott. Odorheiului. Pe teritoriul comunei, în valea riuletului *Varghiaș* este peștera de asemenea numire, cea mai mare peșteră a Transilvaniei. So află în o regiune romantică. Gura ei se află în o ripă, la o înălțime de 30 m. preste alvia riuletului. Se alcătuiesc din 52 de caverne suterane. Lungimea totală este 760 m. În caverne trăiesc lilieci, în unele locuri se găsec în pământul văros resturi de *ursus spelaeus*. Pe timpul năvălirii Turcilor și Tatarilor a servit în mai multe rânduri de asil locuitorilor. Despre ea există mai multe legende. [Silv. Mold.]

Homorog, 1) *H.*, (magh. *Oláh-Homorog*, în vechime *Humrak*), comună mică în Ung., cott. Bihor; apare în anale la 1333 ca parohie. Are

276 case, cu 1277 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul: 3826 jug. cat. Se cultivă agronomia, prădesc vite și porci aleși; 2) *H.*, (magh. *Magyar-Homorog*), com. mare în Ung., cott. Bihor cu 1625 loc. Români gr.-or. și Maghiari. [+]

Homospor, (botan.) care are sporii de un singur fel, în ceea ce privește forma și mărimea; aceeași accepțiune ca și *isospor*, cu spori identici. Toate Muscineele, Ferigile, Equisetaceele și Lycopodiaceele sunt *Homosporee*.

Homostylia, (botan.) e particularitatea ce o au unele plante Dicotiledonate, ca toate florile de pe un individ să aibă stilele de lungimi egale (v. și *Heterostylia*). E de observat că, dacă în stare naturală planta e heterostilee, cum se observă la specii selbatice de *Primula*, prin cultură devine homostilee; de aci se pare că heterostilia derivă din homostilie.

Homotactic, (botan.) se dice despre modul de ramificație al inflorescenței, când se face numai după un singur tip, racemos (v. Racem) sau cymos (v. Cima).

Homotrop, (botan.) se numește embrionul dintr'o sămânță provenită dintr'un ovul anatrop; în acest caz radicaula embrionului e în apropierea hilului.

Homousia, de aceeași ființă, esență; un atribut al Sf. Treimi, în care toate persoanele sunt de aceeași ființă; adevărul de credință despre consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, combătut de Ariu, în conciliul ecumenic I dela Nicea (325), s'a introdus în simbolul de credință: «cel ce e de o ființă cu Tatăl». (Cf. Dr. Al. Grama, Istoria universală a bisericei. Blaș, 1881, §§ 45—47.) [i—m.]

Homunculus, omuleț, (alchimie). În evul mediu se credea, că alchimiștii au isbutit să fabrice ființe vii, cum și oameni, însă mici de tot, ca embrionii. Metalele cufundate în isvorul sacru se puteau transforma după voință: așa, un om de aramă devenia de argint, apoi de aur. Însă cum arama are un corp și un suflet «ca și omul viu», și deoarece «înmulțirea metalelor se face după aceleași legi ca și generațiunea», urmează deci că e posibil fabricarea ființelor vii din metale. Aci asemenea credințe au ramas niște pure curiozități.

În Paleontologie *Homuncules* sunt niște mămuțe din Patagonia, făcând parte din familia Cebienelor. [Nigrim.]

Honan, provincie în interiorul Chinei spre sud dela Hoangho, 176,000 km². cu 22 milioane loc.; teren foarte productiv. Orașul *H.* a fost mai de multe ori residență împăratească.

Hondol, com. în Trs., cott. Hunedoarei, (1891) 1315 loc. Români. În hotarul *H.* sunt băi de aur și de argint.

„Hondoleana“, însofire de anticipațiuni și credit în *Hondol*, fundată la 1895. Capital social cor. 20,590 în mise à cor. 30.

Honduras, republică în America centrală, între Oceanul Atlantic, Pacific, Guatemala, San-Salvador și Nicaragua. Supr. 119,820 km², între 16°, 2' și 13°, 2' lat. nord. și 92° și 85°, 31' long. vest. (Paris). Coaste joase, bănci de năsip; sunt câteva lagune, cum e Caratasca sau Cartago și Brewer. Pe coasta de nord se află insulele: Utila, Roatan, cu trei porturi bune, Barbareta și Guanaja (Bonaca). Coasta de sud prezintă

admirabile porturi naturale; aici se află insule basaltice, precum: Tigre, cu portul Amapala, Sacate Grande, Gueguensi. Disposicion, Verde și Garova. Teara e o continuățiune a platoului Mexicului, străbătut de văile Ulua și Guascoran. Munții cei mai înalți sunt Selaque (3085 m.). Lanțul principal al tuturor munților e format din stânci cristaline și nordul din sedimentare. Ei poartă numele de Cordilleri, Sierra Patuca, Opolaca, Intibucat, Montecillos, Lepaterique, Ule, Chile, sierra Sulaco, Misocco și Congrehoy. De însemnat e și câmpia Comayagua și doi foști vulcani: Tigre (789 m.) și Sacate Grande (676 m.). Apele se varsă în Pacific și Atlantic și sunt: Rio Negro, Choluteca, Nacaome, Guascoran, Chamacon, Ulua, Rio Blanco, (care iese din lacul Yojoa), Romano (Aguan), Tinto sau Negro, Poyer, Patuca și Segovia. Clima e sănătoasă pe înălțimi, dar nu și pe coasta Atlanticului. Aproape tot *H.* ține de «tierra templada» (temperată); nu ninge, și afară de coastele Atlanticului e o climă admirabilă, chiar pentru Europeni. Sol fertil; păduri, savane, lemne prețioase, cacao, indigo, orez, tutun și toate celelalte plante ale Americii centrale. Faună bogată, cuguari, pecari, alligatori, pesci mulți, broasce fetoase, crustacee. Mare avuție minerală, puțin exploatată, în aur, argint, plumb, fier, cărbuni, cupru, platină, zinc, stibiu. Industrie neînsemnată, afară de fabricațiunea brânzei, care e importantă. Comerț asemenea mic. Poporațiune 398,877 loc. (1897), câte 3 pe km², în majoritate indigeni, în triburi distincte, între cari 20,000 Caraibi. Capitala Tegucigalpa (10,000 loc.). Religiunea statului e catolică; un episcopat există la Comayagua; preoții se căsătoresc dela 1830. Posedă 92 km. de cale ferată, dela Puerto Cortez la Pimienta. Comerțul se face prin porturile Trujillo, Omoa, Puerto Caballos și Amalapa. Veniturile sunt de 1.901,606 pesos (1 peso = 5 fr.), cheltuielile de 2.264,586 pesos (1895—96); importul 3.260,575 pesos; exportul 2.647,248 pesos (1896—97). Armata de reboiu 38,075 oameni. *Istorie*. Fû descoperit de Columb la 1502 și curând se fundară câteva orașe. Formă provincia Comayagua a căpitaniei generale a Guatemalei până la 1823, când intră în confederațiunea Americii centrale. La 1839 se despărți, la 1859 avu reboiu cu Guatemala, la 1872 cu San Salvadorul, la 1880 se mută capitala dela Comayagua la Tegucigalpa.

Honduras englez sau **Belize** sau **Belize**, colonie engleză în Yucatan. E cuprinsă între ocean și Rio Hondo la nord, riul Sarstun la sud și o linie convențională în interior. De *H.* țin și insulele Turneffe și Ambergris. Supr. 21,475 km². Teren șes și mlăștinșos pe coaste, iar mai încolo munții: Cackcomb (1100 m.). Savane și paduri. E udat de riurile Sarstun, Xibun, Belize, Rio Nuevo și Hondo. Climă umedă, ploii torențiale. Bogăția solului sunt lemnele (acaju, campeș, etc.), vitele și plantațiunile (zahăr, etc.). Poporațiunea 32,000 loc. (1892). Capitala *Belize*, alte orașe Corozal și Orange Walk. Albi sunt numai vr'o 4—500. Colonia s'a dezvoltat din stabilimentele, pe cari corsarii englezi ai Jamaicei le-au întemeiat pe coastă pentru lemnele colorante și de mobile și pentru contrabandă. Principalul dintre dînșii era Wallis (1640). Spaniolii au încercat să-i alunge (1754) și neputând, i-au

recunoscut între Hondo și Xibun sub suzeranitate, care, bine înțeles, era foarte slabă. Din numele lui Wallis Spaniolii au făcut Baliz. și acest nume a rămas pe urmă coloniei. Englezii o măriră și la 1836 se mai întinseră până la Sarstun, până când la 1856 remase stăpână, cu toate protestările statelor Americii centrale și a Statelor Unite. [A. S.]

Hongkong, insulă în estuarul râului Canton (China), 79 km², cu 253,514 loc. (1895); dela 1842 e în mâna Englezilor; port liber, comerț însemnat; pe insula H. se află orașul *Victoria*.

Honneur et patrie, (*franc.*) onoarea și patria, deviza ord. franc. al legiunii de onoare.

Honny soit qui mal y pense, (*franc.*, pron. oni soa chi mal i pans, necinstit care cugetă ceva rău), frasă celebră pronunțată de regele Angliei Eduard III, în 1349, cu care ocazie fundă ordinul Jartierei (v. ac.). La un bal al curții cădând o jartieră contesei de Salisbury, iubită de regele, acesta se repezi să o ridice, lucru care dete ocazie seniorilor dimprejur să ridă semnificativ. Eduard exclamă atunci: »Honny soit etc.«, adăugând că în curând se va simți însemnătatea acestei vorbe. Puțin după aceea el creă ordinul Jartierei, o jartieră de catifea albastră, pe care era brodat în argint celebra frasă. [O. L.]

Honolulu, capitala insulelor Havai, portul principal și cel mai însemnat oraș comercial al arhipelagului, situat la țărmul sudic al insulei Oahu, cu 29,920 loc. (1896); se exportează zahăr, orez, lână.

Honoris causa, (*lat.*) în mod onorific.

Honorius, *Flavius*, împ. roman, fiul mai mic al lui Teodosiu I, n. 384 d. Chr., după moartea tatălui său (395) la împărțirea imperiului primește stăpânirea asupra imperiului rom. de vest, pe când fratele său mai mare Arcadius primește imperiul resăritean; la început își pune reședința în Milano, iar la 403 în Ravenna; fiind minor (de 11 ani) regenta o poartă la început tutorul său Stilicho, care, după ce luptă cu succes împotriva invasiunilor barbare, 408 cade jertfă intrigilor lui Olympius; incapabil de a-și apăra moștenirea părătească, H. pierde stăpânirea asupra Galliei, Spaniei și Britaniei. † 423.

Honorius, papi; *H. I.*, (625—638) din Campania, ridică episcopii de York și Canterbury la rang de arhiepiscopii; pe timpul său s'a ivit eresia monoteleților (v. ac.), care i-s'a imputat și lui din cauză, că scrisese patriarhului din Constantinopol Sergiu 2 epistole, în cari îi impunea acestuia tăcere cu privire la expresiunile: două voințe și două lucrări (în Isus). Pentru aceste scrisori fu anatemitat în sinodul al VI ecumenic (680). Această anatemitare dete după aceea ansă la multe scrieri apologetice pentru salvarea ortodoxiei lui H. *H. (II)*, mai înainte Petru Cadalus, episcop de Parma, este ales 1061 antipapă sub influența germană, față cu Alexandru II; conciliul din Mantua (1064) îl depune, dar el nu abdică de pretenșiunile sale. † 1073. Nu e numerat în șirul papilor. *H. II*, (1124—30), mai înainte Lambert de Fagnano din Bologna, episcop de Velletri și cardinal de Ostia; după moartea lui Henric V înduplecă pe principii germ. să aleagă împ. pe Lothar de Saxonia; de altă parte e silit să cedeze contelui Roger de Sicilia feudurile papale Apulia și Ca-

labria. *H. III*, (1216—27), mai înainte Cencio Savelli, cardinal, urmașul lui Inocențiu III; încoronează pe Frideric II ca împ. și stăruie înzadar pentru o expediție cruciată; întărește ord. Dominicanelor (1216) și al Franciscanilor (1223). *H. IV*, (1285—87), mai înainte Giacomo Savelli, canonic la Châlons-sur-Marne, apoi cardinal; ca și antecesorul său, Martin IV, e ocupat cu afacerile siciliene, își validează supremația asupra Siciliei; admoniază pe regele Ungariei Ladislav IV să-și reprimească soția alungată; întărește ord. Carmeliților.

Honos, la Romani un zeu, numele lui înseamnă: onoare. H. reprezintă vitejia resboinică și recunoașterea ei. Fabius Verucosus la an. R. 521 a zidit primul templu al zeului H.; serbătoarea lui era la 29 Maiu.

Honourable, (*engl.*, pron. onnôrebl), presc. Hon., titlu de onoare ce se folosește înaintea numelui fiilor unui Viscount sau Baron englez.

Hont, comitat în Ungaria, încungiuat de comitatele Zólyom, Barș, Neograd, Pesta și Strigoni, despărțit de acesta prin Dunăre. 2649.83 km², cu 123,023 (1891) loc. (58,155 Magh., 56,529 Slov., 7602 Germ. și 737 de alte naționalități). Teritoriul muntos, șesuri numai în valea râului Ipoly. La partea nordică se află munții Șemnițului cu cel mai înalt pisc Sitnea (odinioară dealul lui Attila) înalt de 1011 m. Rîuri: Ipoly, Garam, Sechința, Crupinița (Korpona), Șemniț, și numeroase văi și vălele. Clima moderată, în părțile nordice, în jurul Șemnițului, e aspră. Media temperaturii anuale 7.5° C. Cea mai geroasă lună Ianuarie, cea mai caldă August. Produce, în părțile muntoase aur, argint (Șemniț și Bólabánya), fier, aramă și plumb. În hotarul Crupeniței și Colpach se află frumos opal de lemn; în interiorul munților sînt numeroase băi de peatră și var; în multe locuri se află cuarț de foarte bună calitate. Băieșagul dă muncă la aproape 10,000 de oameni. La șes se produce grâu, secară, orz, ovės, rapiță, păstăioase; păpușoiu numai în părțile sudice. Colinele produc vin excelent. Are și numeroase izvoare minerale. Pe lângă agronomie, băieșag, vierit, locuitorii se ocupă și cu economia de vite și cultura tutunului.

Honterus, *Ioan*, reformator al bisericii Sașilor ardeleni, n. 1498 în Brașov din o familie de cetățean; în etate de 17 ani pleacă la Viena pentru completarea studiilor sale, unde la 1522 ia bacalaureatul, iar la 1525 e înzestrat cu titlul de »magister« în artele liberale; 1530 apare în Cracovia, de unde după câteva săptămâni merge la Basel și aici 1532 își pune sub tipar marta Trs., ântăia pe terenul hartografiei geogr. a Ungariei; în Basel adoptează H. toate principiile reformatorului Luther, pe cari voia să le pună în praxă în patria sa; totodată învață și arta tipografiei, care credea, că îi va fi de mare ajutor întru realizarea operei sale reformatorice; 1533 H. se reîntoarce în orașul său natal, întemeiază prima tipografie în Trans., din care după moartea lui H., ieșiră și primele cărți tipărite românești, și pornesc o epocală activitate literară și culturală. Învălmășeala produsă în țeară după moartea lui I. Zápolya îi ofere lui H. momentul potrivit pentru a-și realiza planurile sale reformatorice pe terenul bisericesc; 1542 face primul pas hotărîtor

publicând cărticica reformațiunii sub titlul »Reformatio Ecclesiae Coronensis ac Totius Barcensis Provinciae«, reformele sînt introduse fără mari sguduturi în Brașov și Țeara Hârsei și mai apoi le primesc întreg poporul sășesc. 1543 H. e tras de Martinuzzi la răspundere înaintea dietei din Alba-Iulia pentru reformele sale, nu apare însă înaintea dietei, ci răspunde cu »Apologia Reformationis«. 1544 H. e ales paroch evang. al Brașovului și pune temelie gimnasiului evang. din acel oraș și unei biblioteci publice. H. a dezvoltat o bogată activitate literară. † 23 Ian. 1549 în Brașov, unde Sașii ardeleni în 1898 din incidentul aniversării de 400 ani a nașterii sale, i-au ridicat monument. Cf. Teutsch, Reformation im siebenbürg. Sachsenland. (Sibiu, 1876); Neugeboren, H., der Reformator der Sachsen in Siebenbürgen. (Barmen, 1887); »Gazeta Trans.« din 1898 nr. 171 și uu.

Honvéd, (*magh.*) nume dat trupelor insurecțiunii maghiare dela 1848—49. După introducerea dualismului în monarhia habsburgică, s'a format în Ungaria 1868 honveđimea, care servește pentru ajutorarea armatei comune, spre apărarea internă a țării și excepțional pentru susținerea ordinii publice. Conducerea supremă a honveđimei e încredințată »ministeriului ungar pentru apărarea țării«, iar instrucțiunea trupelor e condusă de »comanda supremă de honveđi«. Ungaria e împărțită în 7 districte militare, ale căror agende sînt conduse de »comanda districtuală de honveđi«. Sediile districtelor sînt: I Budapesta, II Seghedin, III Cașovia, IV Pojon, V Alba-Regală, VI Cluj și VII Zagrabia. Fiecare district formează 1 diviziune de infanterie, sub comanda comandantului de district, constând din 2 brigade, à 2 regimente, à 3—4 batalioane de infanterie. La fiecare corp de armată al armatei comune din Ungaria este subordonată o diviziune de H. H. își capătă oamenii parte prin recrutare, parte prin transferarea soldaților cari au servit 10 ani în armata comună. Corpul oficierilor se întregesc parte din instituturile proprii, parte prin transferări din armata comună. Generalii au un stat concretual cu cei din armata comună. Comanda e maghiară, iar în Croația croată. H. aveau la început cadre mici, dar cu timpul organizația lor s'a lărgit mereu, iar acum se intenționează ridicarea statului analog ca la trupele armatei comune, prin ce mult se va ridica valoarea militară a H.-lor. Infanteria H.-lor constă din 94 batalioane, cari formează 28 regimente, și anume: regimentele nr. 1, 3, 5, 8, 9, 13, 17, 19, 21 și 24 au câte 4, celelalte câte 3 batalioane. Cavaleria H.-lor constă din 10 regimente de husari à 2 diviziuni, à 3 escadroane cu câte 150 calăreți. Până acum sînt numai 3 comande de brigadă, dar e probabil, că în timp de resboiu se vor contrage în diviziuni de cavalerie. Regimentele sînt subordonate în chestii de cavalerie »inspectorului cavaleriei de H.« Armatura, echipamentul cît și instrucția infanteriei și a cavaleriei e analogă cu a armatei comune. Statul honveđimei e statoric pentru ca de resboiu la 164,000 oameni. Artileria și celelalte trupe ajutătoare, H. le primesc deocamdată, în timp de resboiu, dela armata comună. [Herbay.]

Hooke, (pron. huc) **Robert**, fisician englez, n. 1655 în Freshwater (insula Wight), † 1703. A

inventat regulatorul oroloagelor de buzunar independent de Huyghens. A funcționat ca profesor de geometrie la »Graham College« din Londra. A ajuns membru și dela 1678 secretar la »Royal Society«. S'a distins în mecanică și în optică. Newton continuând, unde a ramas H., a ajuns să descopere legea gravitațiunii.

Hooker, **Sir William Jackson**, n. 1785 în Norwich, director și întemeietor grădinei botanice din Kew lângă Londra, celei mai celebre pe continent, † aici 1865. Botanist englez, ce s'a distins prin vaste cunoștințe sistematice, după-cum ne putem convinge din operele sale mai principale: Musci exotici, 1818—20, Icones Filicum (în colaborare cu R. Greville) 1829—31, Genera Filicum 1842, The British Flore 1830, cea mai celebră floră a Britaniei, apărută în o serie de edițiuni, Flora boreali americana, 1833—40, etc.

[A. Pr.]

Hopkinson, (cetesce: hopkinz'n) **Ioan**, inginer englez, n. 1849. Din 1872—78 a funcționat ca inginer într-o fabrică din Birmingham, iar la 1878 s'a mutat la Londra. Și-a câștigat renume prin experimentele și lucrările sale asupra mașinilor dinamoelectrice, aducând electro-tehnicei servicii frumoase.

Hoplît, pedestraș din armata vechilor Elini, și membru al unui trib din Atica. [Caion.]

Hora, cântec de veselie și de joc, (poesie și musică). Numele unui danț național românesc.

Hova, este cântecul vesel, care însoțește jocul omului nostru din popor. H. sau se cântă după melodia jocului (în România un joc lin, numit H., la care jucătorii sînt așezați în formă de cerc și se țin de mâini unii cu alții; în Ardeal un joc mai vioiu, numit »jocul ardelenesc« sau »ardeleneasca«, la care jucătorii sînt așezați în părechi), sau se rostesc, de obicei de băbați (în România și de lăutari), după ritmul jocului. Ele de obicei constau numai din câteva versuri și de multe ori se improvizează în decursul jocului. Cuprinsul lor este foarte variat. Câte odată ele sînt nise izbucniri simple de veselie, altă dată nise complimente galante la adresa iubitei sau »măndrei«, adeseori însă au cuprins iroic și mușcător. Numirea de »horă« se întrebuințează în România, Basarabia și Bucovina. În Ardeal și Ungaria horele se numesc strigături sau chiuituri; în unele locuri descântece. Colecțiuni de hore (strigături): V. Alexandri: Poesii populare ale Românilor (București, 1866); S. Fl. Marian: Poesii populare române (Cernăuți, 1875) vol. II; G. Dem. Teodorescu: Poesii populare române (Buc. 1885); Jarnik-Bărseanu: Doine și strigături din Ardeal (Buc. 1885 și Brașov 1895); Mai mulți învețitori: O mie doine, strigături și chiuituri (Brașov, 1891), etc. [—]

Musica horelor populare se compune din unul sau două perioade de câte 8 tacte în $\frac{3}{4}$, într-o mișcare moderată, cu ritmul în acompaniament o optime punctată urmată de trei șesșespedecimi. Dela fluier, scripă și cobză H. a trecut la aristocraticul piano, care are adî la noi un bogat repertoriu de hore, de multeori, adevărat, atât ca măsură cît și ca ritm diformate. Sînt chiar compozitori cari scriu *Tempo di hora!* [T. C.]

Hora, (*lat.*) oară, *Horae canonicae* sau *regulares*, în mănăstirile catolice oarele de rugăciuni, precum și aceste rugăciuni, ceasuri.

Horaci, (*cei de pe munți*), numire dată locuitorilor (Cehi) din Moravia apusană.

Horati, un câmp deschis și colnicos între râul Sucevei și al Siretului, cu mai multe sate începând de pe la Fântâna Albă (v. ac.) și Volcineț (v. ac.) până la șiragul de muncei păduroși dela marginea Bucovinei despre Moldova de sus. [Dr. I. G. Sbiera.]

Horánszky, Ferdinand, om politic magh., n. 1838. A studiat dreptul; 1861 ales jude la tribunalul din Szolnok; pe timpul provisorului își deschide cancelarie advocațională; 1872 ales deputat în Szolnok; 1875 trece în partidul opozițional, care la alegerile din 1892 a luat numele de »partid național« (nemzeti párt). H. a fost vicepreședintele și de pe la 1893 e președintele acestui partid.

Horatii, numele a trei frați, locuitori ai Romei, cari pe timpul domniei lui Tullius Hostilius s'au luptat pentru patria lor cu cei trei *Curiați*, reprezentanții cetății Alba. Lupta se dă în fața armatei romane și albane. La început soartea favoriza pe Alba și doi H. murise, la sfârșit norocul se schimbă și cel din urmă dintre H. ucide pe Curiați.

Acest subiect a fost mult utilizat în literatură, și mai ales marele poet francez Corneille a reușit în tragedia sa »Les Horaces«, tragedie în cinci acte (1639), să redeie în splendide versuri întreg eroismul acestei lupte. Subiectul tragediei este acesta: Cel din urmă dintre H. se întoarce după sfârșirea luptei acasă, toată lumea îl aclamă și binecuvintează afară de sora sa Camila, care era logodnica unui dintre Curiați. Dînsa îl blăstămă, și atunci H. într'un moment de mânie o ucide. Corneille a știut perfect de bine să zugrăvească persoanele acestei tragedii și mai ales tipul moșneagului părinte al lui H. Subiectul acestei tragedii a fost luat din cartea I. (cap. XXIII) a istoriei lui Titu Liviu. — *Jurământul H.-lor*, tablou al marelui pictor francez Louis David, socotit ca cea mai de samă operă a acestui artist. (1785). [Caion.]

Horatius, Flaccus Quintus, celebru poet liric latin, n. la Venusia, în țeara Samniților, 65 a. Chr., † în Roma, 8 a. Chr. Fiul unui libert, colector de dare, primi o educație aleasă, asemenea aristocraților, sub îngrijirea părintelui său, care îl însoțește la Roma, apoi la Atena în școalele celor mai renumiți învățători. În resboiul civil, după moartea lui Cesar, se luptă ca tribun în armata republicanilor, până la căderea dela Filippi, unde scapă cu fuga. După resboiu veni la Roma unde, confiscându-i-se moșia părintească dela Venusia, ca și lui Virgiliu și altora, spre a se da veteranilor lui August, trăi sărac, ca secretar al unui questor. Facând cunoștință cu Variu și cu Virgiliu, acesta îl recomandă lui Mecenat și lui August, cari îl tratară cu multă generositate și cu o adevărată amicie, dându-i un mic domeniu în valea Sabina. Aci petrecea H. vara, neplăcându-i să trăiască în Roma, unde i-se oferise locul de secretar la curtea lui August; iar iarna o petrecea la o altă vilă a sa lângă Tarent. El învâru literatura lat. cu toate formele poeziei lirice, dând limbei o flexibilitate, o grație și armonie, necunoscute până aci. A scris: Ode, 4 cărți; Epode, 1 carte; Cântecul secular; Satire, 2 cărți; Epistole, 2 cărți, între cari și arta

poetică. H. predică în poeziile sale filosofia morală a lui Epicur, însă în înțelesul cel nobil al acestei doctrine, căutând fericirea pe calea virtuții și a plăcerilor morale, având conștiința curată de ori ce vină, (Hic murus athenese esto, Nihil consciae sibi, nulla pallescere culpa); bucurându-ne de viață fără a ne teme de moarte; liberându-ne de jugul pasiunilor și pornirilor rele, (Mihi res, non me rebus subjungere conor); și fiind statornici în hotărârile noastre, (Tenacem propositi virum, ... si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae). O bună alegere de maxime horatiane a făcut Th. Vögel, sub titlul: Die Lebensweisheit des Horaz, (Înțelepciunea vieții de Horatius, text latin, Leipzig, 1869). Între studiile despre H. semnalăm Istoria vieții și poeziilor lui Horatius de Walckenaer, 2 vol., 1840. H. e cu multă artă și cu note tradus în rom. de D. C. Ollănescu în versuri; asemenea în Arta poetică de Ar. Densușanu. O ediț. lat. cu multe note rom. a Odelor și epodelor e a lui G. Munteanu. [M. Strajanu.]

Horatius Cocles, Roman, care după o legendă ar fi apărut singur întrarea unui pod contra armatei lui Porsena. [Caion.]

Horbote, v. Dantela.

Horcăire, (lat. stertor), respirație sgomotoasă, ce se produce prin oscilația velului palatin, când cineva doarme cu gura deschisă. Poate fi însă și un simptom al paralizei velului palatin.

Horda, ceată de oameni nedisciplinați, gloată răătăcioare.

Hordeolum sau **ulcior**, este o inflamațiune a glandulelor lui Meibom la bordul liber al pleopelor. Se vindecă cu cataplasma fierbinți, la început prin risipire, iar mai târziu prin coacere și spargere sau întepare. Boala se ivesce mai des la copii limfatici sau scrofuloși.

Hordeum L. (botan.) gen din fam. Gramineelor, trib. Hordeae, cuprinde ierburi erecte anuale mai rar perene. Se cunosc vr'o 12 specii, răspândite prin regiunile temperate ale globului. În părțile noastre crește pe lângă drumuri, ziduri și prin locuri necultivate *H. murinum* L., iar prin locuri nășipoase și sărate, prin fânețe sterile crește *H. maritimum* With., etc. Se cultivă foarte mult ca plante alimentare: *H. vulgare* L., cunoscut de poporul nostru sub numirea de orz; *H. hexastichon* L., numit vulgar orz iernatic; *H. distichon* L., *H. zeocrilon* L., etc. Din făina de orz se face pâine, care este însă mai puțin nutritivă decât cea de grâu. Din grăunțele de orz prin decorticare se fabrică arpăcașul, care se pune la supă și care nu este altceva decât grăunțe de orz, curățite de pojghița lor. Orzul servă la fabricațiunea berei (v. ac.). Malțul preparat din orz are proprietăți antiscorbutice. Preparațiunile cu malț se administrează în medicină spre a combate catarele și bronchitele cronice, complicate cu dispnee. [Z. C. P.]

Hordicidia, la Romani serbătoarea din 15 Apr. întru venerarea ăineii Tellus (pământul). Cultul s'a introdus încă de Faunus ori de Numa. În ziua serbătorii se tăiau multe vaci de făt (horda). [Atm.]

Hore, în mitol. grec. fetele lui Zeus cu Themis. Ele au stat în serviciul multor zei; lui Apollon și Helios le prindeau și le desprindeau cai,

închideau și deschideau porțile cerului și ale Olimpului, etc. După Hesiod H. sînt supra-veghetarele agrilor. Ele sînt 3 ori 4 și au fost puse și lângă Charite (v. ac.) și nimfe, și se închipuiau cu aripi. Se dicea, că H. reprezintă anotimpurile, iar mai târziu, că înseamnă oarele Țilei.

[Atm.]

Horecea, sat pe malul drept al Prutului în cîmp. și jud. Cernăuț în Bucovina; o parte din el, cea de pe deal, *H. veche*, se ține ca suburbii de orașul Cernăuț (v. ac.), iar cea din vale de pe lângă Prut, *H. Mîndstirii* sau *Ludi-Horecea*, formează comună rur. separată, cu moșie mănăstirească; ambele împreună fac o parohie cu 1244 loc. (1163 ort. or., 43 cat., 3 prot., 37 mos.), au câte o școală primară și câte o biserică. În H. Mănăstirea există o săhăstrie pe la începutul secolului XVIII; pe la 1730 clădi acolo episcopul Antoniu de Rădăuț o biserică de lemn cu câteva chilii pe lângă ea (mănăstire) întru amintirea tatălui său, care se săhăstrie aici. În 1766 însă zidi egumenul ei Artemon, cu ajutorul mitropolitului Moldovei Gavriil, al marelui logofet Cilibiu și al altor binefăcători o biserică de piatră. Acest schit fu apoi secularizat în 1786, iar biserica servește acum ca biserică parohială. Are o capeliță în podul ei, unde se și liturgesc încă la Sf. George. (Onciul, Ist. Fond. religioasă gr.-or. al Bucovinei. Cernăuț 1891, § 24; Wickerhauser F. A., Horecea, 1880).

[Dr. I. G. Sbiera.]

Horezu, *riu* în Rom., j. Vâlcea, izvoresce din muntele Cocoru și se varsă în Bistrița, pe dreapta, aproape de com. Tomșani.

Horezu, *Hurezu* sau *Țirgu-Horezu*, *com. urb.* în România, j. Vâlcea, cu 855 loc. (Dicț. geogr. 1893), la Țirgu-H. aparțin și căt. Olarii și Bălănesci; în com. sînt 4 biserici și câte 1 școală de băieți și de fete cu 3 institutori și 2 învățătoare; reședința subprefecturii plaiului H., a unei judecătoria de ocol, a unei companii de dorobanți; mai este aci o farmacie, un birou telegrafo-postal, și 2 izvoare cu apă minerală conținând pucioasă. Loc. se ocupă cu agricultura și comerțul; țirg săptămânal se face Sâmbăta, iar bălciuri anuale de trei ori. Înființarea acestui țirg se datorează unor neguțatori, și mai înainte s-a numit Huhurez.

Horezu, *mănăstire* de călugărițe în România, j. Vâlcea, situată în depărtare de 3 km. de Țirgu-H. pe riul cu asemenea numire, înființată de Const. Brancoveanu la 1692; până la 1862 mănăstirea era locuită de călugări, cari au fost mutați la Bistrița și în locul lor s'au stabilit călugărițe, cari sînt în număr de 48 și se ocupă cu facerea de muhaire, scoarțe și alte lucruri de mână. Mănăstirea și-a păstrat până azi aproape intact caracterul arhitectonic original; dintre odorele ei vechi și interesante unele s'au depus la Muzeul național din București, asemenea și frumoasa bibliotecă, compusă din cărți grecesci, slavone, românești, latine, dintre cari unele au aparținut lui Const. Brancoveanu. (Cf. C. St. Biliurescu, Mănăstirile și bisericile din România. București, 1890. C. Alessandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui Vâlcea. București, 1893.)

Horezu-Poenari, *com. rur.* în Rom., j. Dolj, situată pe ripa dreaptă a Jiului, cu 1441 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura; com. are 1 biserică și 1 școală.

Horia, *Ursu Nicola*, capul rescoalei Țeranilor români din Trs. (Munții-Apuseni), n. pe la 1730 în Albac, din fam. *Nicola* sau a *Niculescilor*; adevăratul său nume era *Vasile Nicola*; numele Ursu e numai numire secundară, primită în fam. în locul numelui Vasile, după o dătină particulară, ce există la Țeranii din munții Abrudului, iar numele H. e un simplu epitet popular, ce i l-au dat muntenii pentru deosebita pasiune, ce o avea dînsul să horească, pentru farmecul și puterea cântărilor sale. H. era iobagiu al statului; despre viața sa înainte de 1779 se știe cu siguranță numai atîta, că petrecuse mai mult timp în com. Ciucea, din cott. Clujului, la un unchiu al nevestei sale. Rescoala, care este legată de numele lui H., este fructul disperății extreme, la care fusese adus poporul rom. iobăgit prin legile Trs., prin împilarea, stoarcerea și tiranisarea neomenoasă a feudalilor; ea are caracterul unei revoluțiuni sociale, care tîindea a respinge apăsarea neomenoasă, făcută de nobili asupra iobagilor, fiind însă că nobili erau cu toții Maghiari, revoluția își puse ca țință stîrpirea tuturor Maghiarilor din Trs. Dela 1715 Românii din munții Abrudului încep să fie considerați ca iobagi ai statului, avînd să-și rescumpere obligamentele lor feudale cu o taxă anumită, care până la 1775 nu era mai mare de 5859 fl.; în anul amintit taxa de rescumpărare se urca la 14,769 fl., iar în 1783 ajunge cifra de 21,555 fl., mai impunîndu-li-se încă preste această taxă o mulțime de alte contribuțiuni și Țile de lucru, așa, că iobagii statului ajung într-o poziție cu totul nefavorabilă. Una din asupririle cele mai simțitoare pentru Românii din munții Abrudului a fost luarea dreptului de cărcimărit (1778). Din toate acestea urmează o mulțime de conflicte între Românii din munții Abrudului, domeniul Zlatnei, și între funcționarii domeniului; se ridică plângeri fără rezultat la guvernul transilvan., se trimit deputațiuni la Curtea imper. în 1779, 1780 și 1782, în cari întălmim totdeauna pe H. și Cloșca; în postul Crăciunului 1783 H. pleacă a patra oară la Viena, de unde se întoarce numai în primăvara anului următor; H. e primit în audiență de împăratul, și-i prezintă o nouă petițiune pentru curmarea abuzurilor comise față cu poporul muntean și încotarea maltratărilor. Cancelaria transilvană în 13 Apr. 1784 dă ordin guvernului Trs., ca până va urma deciziunea monarhului asupra cercetării ordonate încă în 1780, guvernul să apere pe locuitorii muntenii și pe deputații lor de persecuțiile funcționarilor domeniului și comitatului, iar cei prinși pentru plînsurile lor să fie puși numai decît în libertate. După audiența din primăvara anului 1784, H., întors acasă, începe să agiteze pe Țerani mai întăiu în secret, apoi pe față la rescoala în potrive nobililor, arătînd o cruce de aur și un pergament, pe cari pretindea a le fi primit dela împăratul, ca semn, că împăratul încuviințează rescoala asupra nobililor.

În același timp făcîndu-se preparative de resboiu în contra Turcilor, împăratul prin o nouă reîncercare voia să-și înmulțească regimentele în Trs., iar poporul Țeran, deși cunoșcea severa disciplină militară nemțească din acel timp, preferîndu-o pe aceasta tractării neomenoase a

domnilor, aleargă cu droaia la asentare și în curând sînt trecuți în registrele armatei locuitorii a 81 sate românești. Nobilimea îngrozită de înarmarea iobagilor, cere sistarea recrutării, iar pe iobagi îi opresce prin bătaii și închisoare dela asentare. În mijlocul nemulțămirii generale, revoluția își ia începutul în satul Mesteacăn din Zarand, (31 Oct. 1784), ai cărui locuitori uciseră 2 subprefecți, cari voiau să prindă pe conducătorul lor Crișan (v. ac.); țeranii se adună după aceea la biserica din Curechiu, unde Crișan le spune, că întrucît nobilii s'ar opune, ca ei să capete arme, să pornească cu toții în contra nobililor, neavînd nici o frică despre partea împăratului, care ar voi această măsură; făcînd revoluției odată aprinsă, țeranii dau năvală asupra nobilimei din întreg Zarandul, revoluția trece apoi cu toate funestele ei urmări în cott. Hunedoarei; străbate după aceea în ținuturile învecinate ale cott. Albei și Clujului din Trs. și în cott. Aradului; ținuta pasivă a trupelor imperiale în frunte cu comandantul gen. bar. Preiss, explicabilă de o parte din opoziția cerbicoasă a feudalilor, manifestată cu toată ocaziunea față cu încercările de recrutare ale comandanților militari, de altă parte din împrejurarea, că baronului Preiss îi impusese împăratul anume, ca să nu întrevină în nici o afacere din Trs., decât în urma unui ordin anumit al consiliului de resboiu din Viena, a trebuit să încurajeze mult rescoala țeranilor români, până ce împăratul, încurcat chiar atunci în resboiu cu Olanda, atîns în chipul cel mai neplăcut de măcelul dintre țerani și nobili, dă mai întăiu ordin foarte aspru pentru înădușirea mișcării, dispunînd trimiterea mai multor corpuri de armată și punerea unui premiu de 300 galbeni pentru prinderea celor trei capi ai rescoalei: H., Cloșca și Crișan. Aceste măsuri împăratul, informat mai apoi asupra crumimilor săvîrșite de nobili contra țeranilor nevinoși și asupra adevăratelor motive ale rescoalei, le revoacă și dispune publicarea unei amnestii generale, din care sînt scoși numai capii rescoalei, iar cu pacificarea stărilor turburate, însărcinează pe comitele Iankovich (v. ac.), comisar împ. în Banat, care neisbutind cu blîndeță, ordonă înaintarea trupelor; se dau mai multe lupte parțiale cu rezultat îndoielnic între armată și resculați, la Mihăleni (17 Dec. 1784) însă țeranii sînt bătuti și împrăștiati. H. se desface pe urmă de trupă, o ia la fugă și se ascunde în pădurea Scorăcetul, nu departe de riul Someș; aici este trădat de 7 țerani rom., ademeniți prin premiul de 300 galbeni, pus pentru prinderea capilor rescoalei, e prins (27 Dec. 1784) și pierde frînt în roată împreună cu Cloșca (v. ac.) la 28 Febr. 1785 în Alba-Iulia. Cu toată furia Românilor resculați, este adevărit, că în cele 2 comitate: Hunedoara și Zarand, numărul persoanelor omorite de ei a fost numai 133, după cari au ramas 38 veduve și 77 prunci orfani, și tot așa de adevărit este și aceea, că dintre Români singur la Deva și la Aiud au fost executați atăția, abstragînd dela cei căduți în lupte, cari au fost neasemenat mai mulți, și dela familiile acestora, cari au trebuit să iee lumea în cap, dacă n'au pierit de foame și de ger, apoi dela cei omoriți după aceea prin bătaie de resbunare. Sângele versat în rescoala lui H. avu cel puțin

resultatul, că împăratul Iosif II prin un decret din 22 Aug. 1785 a acordat țeranilor din Trs. dreptul de liberă migrare. Cf. N. Densușianu, *Revoluțiunea lui H. București*, 1884; A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, V, p. 695—709; G. Barițiu, *Părți alese din istoria Trs. I*, p. 473—484; Teleki D. gróf, *A Hóratámadás története*. Pest, 1865; Szilágyi F., *A Hóra-Világ Erdélyben*. Pest, 1871. Acest din urmă mai puțin preocupat decât Teleki [nt.]

Horib, (*Horeb*, *Choreb*), muntele pe care a fost chemat Moise prin glasul lui D-zeu pentru a se pune în fruntea poporului israelitean, pentru a-l mîntui de robie, scoțîndu-l din Egipt și ducîndu-l în Canaan.

Horizont, v. Orizont.

Hormayr, *Iosif*, *Baron*, istoric, n. 1772 în Innsbruck, 1803 director al arhivelor ces. reg. de stat și de curte în Viena; 1809, sprighit de archiducele Ioan și de Andreiu Hofer, a elaborat planul eliberării Tirolului, luînd parte activă în resboiu ca comisar sup. civil; după armistițiul dela Znaim s'a reîntors la postul de mai înainte, ocupându-se cu studii istorice. 1813, sprijinit iarăși de archiducele Ioan și de câțiva patrioți, a plănuit o nouă insurecțiune, curtea din Viena însă l-a arestat în fortăreața dela Muncaciu, bănuind că voiesce să desmembreze Tirolul de către Austria. După 13 luni a fost eliberat. 1816 istoriograf al imperiului și al curții împărătesci; din cauza dușmăniilor cu Metternich a trecut în Bavaria (1828) ca consilier ministerial, de atunci mare contrar al Austriei; 1832 ministru-president în Hanovra; 1839—46 dir. la orașele Hansei. 1846 s'a reîntors la München ca director al arhivelor statului, ocupându-se cu cercetări istorice. † 5 Oct. 1848.

Hormogonia, (botan.) se numesc fragmentele formate dintr'un șir de celule, ce se desprind din talul de *Oscularia*, *Rivularia* și alte Cyanophyceae. Aceste fragmente ori se desprind complet de talul mamă, ori rămîn alăturate și alipite de el, constituind un tal cu ramificațiuni. Ori cum ar fi, H. servă spre a înmulți plantele amintite în mod vegetativ. Prezența sau absența H. e un caracter, după care se face subdiviziunea Cyanophyceelor în două grupe; *Coccogonee*, fără H. și *Hormogonee*, cele mai numeroase, cu H.

Hormuz, (*Ormuz*), insulă în strîmtorea H. dintre Golful Persiei și Marea Oman.

Hormuzachi, v. Hurmuzachi.

Horn, (mold. și trans.), coș (munt.), canal vertical destinat la ășirea fumului.

Horn, (*Hoorn*). *Cap H.*, punctul cel mai sudic al Americii, resp. al insulei H., aparținătoare insulelor Terții focului.

Hornblenda, mineral, un amfibol monoclinic de culoare verde închisă, brună, chiar neagră. Varietatea verde albastruie se numește *Pargasit*. *Uralit* e o H. secundară, rezultată din alterațiunea piroxenilor. H. *basaltic* e o H. feruginoasă. H. e un mineral constitutiv al sienitelor, dioritelor, intră în compozițiunea multor granite porfirite, trachite, andesite, basalturi. În sisturi cristaline e foarte răspîndită, formînd gneisurile amfib., diverse sisturi amfib., ce se întîlnesc în zona cristalină a Carpaților meridionali. H. basalt. se găsește în andesitele dela Calimani.

Hornist, v. gornist (cornist).

Hörnle, *August*, orientalist, n. 1841 în Estindia, director al universității mohamedane din Calcuta. Cel mai de frunte sorutător pe terenul limbilor arice moderne ale Indiei.

Horodincea, dans popular, o varietate a celui numit în general *De brâu*.

Horodniceni, sat în Rom., j. Suceava, aparținător com. rur. Brădătel, cu 1148 loc. (Dict. geogr. 1894); aici se află o veche biserică, zidită la 1538 de vistiernicul Mătias, sfetnicul lui Petru Rareș, și o școală. Cf. »Archiva societății sciințifice și literare din Iași«. An. II, 1891, p. 513.

Horodnicul, nume la două sate amintite sub Alexandru cel Bun (1401—1432) ca existente în cap. și j. de astăzi al Rădăuțului în Bucovina; ambele sunt comune cu câte o parohie și moșie mănăstirească. *H. de sus* are 2494 loc. (2349 ort. or., 89 cat., 14 prot., 42 mos.) și o școală cu 4 cl. *H. de jos*, cu *Călugărița* (v. ac.) împreună, unde a fost un schit de călugărițe încă pe la finea secl. XIV (nu XVI), are 2253 loc. (2237 ort. or., 12 cat., 4 mos.) și o școală primară cu 3 cl., cu cabinet de lectură »Vatra«. Pe teritoriul H.-lor la Brădet, Tocmitură și Intrehorodnice (Valea lui Hardegg) ține erarul militar nisse herghelii.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Horoiu, *de brad, pestriț, verde*, v. Ciocănițoare.

Horopter, cercuitul neregulat, pe care îl descriu în spațiu două puncte, ce sunt vădute simultan de ambii ochi.

Horoscop, are trei înțelesuri: 1) La vechii Egipteni se numiau H. preoții, cari erau încredințați cu observarea stelelor. 2) Mai târziu se numia H. acel punct al eclipticei (v. ac.), care resăria tocmai în momentul unui eveniment însemnat, s. e. în momentul unei nașteri, și după care se interpreta soarta noului născut. 3) Un aparat întocmit de Ebles, cu care se putea determina timpul până la $\frac{1}{2}$ minută.

Horosout, comună rurală și parohie, cu moșie boierească, în cap. Coțman, j. Zastavna, în Bucovina, are 1835 loc. (1743 ort. or., 32 gr.-cat. și 60 mos.), o școală primară cu 2 clase.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Horrend, (lat.) înfiorător, grozav.

Horribile dictu, (lat.) lucru de nespus.

Horror vacui, (lat.) frica de vid.

Horsa, v. Hengist.

Hors concours, (frc., pron. *or concur*) = afară de concurs; la vernisage artiștii, recte operele, cari la alte vernisage anterioare au obținut deja cele mai înalte distincțiuni, deci nu mai concurează.

Hors d'oeuvre, (frc., pron. *or devr*), mezelic, adică delicatose, ce se servesc înainte de bucatele calde, la masă.

Horsford, *Ebenezar Norton*, chimist american, n. 1818 în Moscow (st. New-York); elev al lui Liebig. 1847 prof. la univ. din Cambridge. H. și-a câștigat merite cu privire la aprovizionarea armatei unioniste în reșoiul de secesiune; a descoperit laptele condensat și un praf pentru coacerea pâinii. † 1893.

Horst, *Iuliu Iosif Ioachim Ludovic*, ministru pentru apărarea țării în Austria, n. 12 Apr. 1830 în Sibiu. 1864 major în armata comună, 1871 ministru în cabinetul Auersperg; consilier intim, baron, și în urmă general. 1880, sub cabinetul

Taaffe, a renunțat la portofoliu, trăind de atunci în Graz.

Hortensia, *Eug. Beauharnais*, regina Olandei, n. 10 Apr. 1783 în Paris, fca reginei Iosefina cu primul ei bărbat, generalul Beauharnais, 1802 căsătorită cu Louis Bonaparte, regele Olandei, fratele mai tânăr al lui Napoleon I (v. Bonaparte 5); dela 1810 despărțită de bărbatul ei, trăi sub numele unei principese de St. Leu în Arenenberg (Svizzera); † aci 5 Oct. 1837.

Hortensia Comm., (botan.) sinonim Hydrangea L., (v. ac.).

Horticultura, grădinărit, cultivarea grădinilor (v. ac.). *Hortologia*, învățătura grădinăritului.

Hortobágy, pustă mare în Ungaria, ce se extinde pe ambele termuri ale riului Hortobágy, și e situată în cott. Hajdu. Teritoriul: 47,000 jug. cat. din care numai 5000 jug. cat. se folosesc ca arătură, celelalte 42,000 jug. cat. servesc de pășune și în timpul mai apropiat a susținut 83,813 vite cornute, cai, porci, oi. v. și Hărtibaciu. [†]

Hortus deliciarum, titlul unei opere scrise de Herrad v. Landsperg, stărița mănăstirii de maice din Hohenburg sau St. Otília în Alsacia. Inseamnă: grădina plăcerilor. Conține istorioare și povește, în cadrele istoriei biblice, despre totul ce putea fi de folos. Opl era destinat pentru instruirea elevelor școlii mănăstirii. L-a editat Cristian Mauriciu Engelhardt la 1818 în Stuttgart și Tübinga. Manuscriptul până în secl. XVI era păstrat în mănăstire, mai târziu se afla în biblioteca din Strassburg, unde cu ocasiunea asediului din 1870 a ars.

Horus, la Egiptenii vechi *Har* și *Harver* (la Latini *Arueris*) precum și *Hor*, fiul lui Osiris cu Isis, când Osiris a fost în lumea de sus (v. Harpokrates). H. a fost zeul soarelui, în special al luminei, și reșunătorul tatălui său asupra lui Seth sau Imi (v. ac. și Typhon). Grecii pe H. l-au asemănat cu Apollon. [Atm.]

Horvát, 1) *H. Andreiu*, poet epic maghiar, n. 1778. † 1839. Între produsele sale se distinge: *Zircz emlékezete* 1814 (Amintirea mănăstirii Zircz) și *Árpád*, epopee în 12 cânturi, în care narează ocuparea țării de Árpád. A apărut la 1831 și a fost premiată de academia magh., care la 1830 l-a ales pe H. membru ordinar.

2) **Horvát**, *Baltazar*, ministru magh., n. 1822. Advocat în Szombathely, e ales 1848 deputat. 1868 ministru de justiție. A despărțit justiția de administrație; a creat legea despre independența, inamovibilitatea și responsabilitatea judecătorilor; curia reg. a împărțit-o în tribunal suprem și curte de casație. A regulat dreptul urbarial și a reformat dreptul penal. A avut parte însemnată în legislațiunea anilor 1865—71, 1871 s'a retras dela postul de ministru. † 29 Oct. 1898.

3) **Horvát**, *Stefan*, istoriograf magh., n. 1784, † 1846; 1830 profesor de limba și istoria magh. la univ. din Pesta. Scr.: *Apărarea lui Ludovic cel Mare* și a lui Mateiu Hunyadi în chestia limbii naționale 1815; Icoane din istoria cea mai veche a națiunii maghiare. În acest op, basat pe asemănarea cuvintelor, face deducțiuni istorice greșite privitoare la originea și înrudirea Maghiarilor cu alte neamuri.

4) *H. Árpád*, scriitor și prof. la univ. din Budapesta pentru catedra diplomatice și heraldice. n. 23 Febr. 1820 în Pesta, † 26 Oct. 1894 în

Budapesta. Profesor dela 1846. A fost căsătorit cu Iulia Szendrey, văduva poetului Alexandru Petőfi. Scr.: »Bevezetés az oklevéltanban, (1880); »A diplomatikai irástan alapvonalai«, (1883); »A diplomatikai kortan alapvonalai«, (1884); »Mabillon János, a diplomatika megalapítója, (1884) și numeroși articoli în revistele maghiare.

Horváth, Mihail, istoriograf magh., n. 20 Oct. 1809 în Szentes, † 1878. A studiat științele teologice și se preoți. 1841 e ales membru ordinar al academiei magh.; 1848 Ferdinand V îl numește episcop de Csanád. Ia parte la revoluție; 1849, Aprilie, e ministru de culte. După revoluție pribegesc prin Europa. 1867 se reîntoarce în patrie și este ales deputat în Seghedin. Opere mai însemnate: Istoria industriei și a comerciului în Ungaria; Istoria Maghiarilor I—IV tom. Douăzeci și cinci de ani din istoria Ungariei (1823—48); Istoria luptelor pentru independența Ungariei în 1848—49; Secolul prim al creștinismului în Ungaria; câteva biografii istorice.

Horváth, Niceta, unul dintre cei dinții cinci canonici, numiți în 23 Maiu 1777 cu ocaziunea înfrântării diecesei române greco-catolice din Oradea-mare și a capitlului episcopesc. În capitolu înaintă până la demnitatea de preposit. † 8 Febr. 1789.

Horvatovici, George, general sârb, n. 1835, † 1895 în Belgrad. A servit în armata austr., luând parte la războiul din 1859 în Italia. 1862 a trecut în Serbia. 1876 pentru apărarea cetății Alexinaț avansat colonel. S'a distins și în războiul din 1877—78, după care a avansat la grad de general. 1881 consul la Petersburg. În războiul sârbo-bulgar (1885) comandant suprem, a sfătuit pe Milan să facă pace. 1886—87 ministru de război. Cel mai adict om al Nataliei, după expulsiunea ei din Sârbia a însoțit-o în străinătate.

Hospodar, v. Gospodar.

Hossu, 1) *H., Iosif*, canonic, n. 19 Maiu 1850 în Milașul-mare. Studiile primare și le-a făcut în Mureș-Oșorhei, Năsăud și Bistrița, gimnasiul în Bistrița la luterani și în Cluj la romano-catolici, unde a luat bacalaureatul (maturitatea) în 1868. Teologia a studiat-o în Blaj. În 2 Nov. 1873 fu chirotonit preot și numit paroh în Turda. Din 1 Sept. 1874 funcționează ca profesor la gimnasiul din Blaj, propunând matematica și fizica, iar din 1892 este și director al acestui gimnasiu. În 28 Iun. 1888 fu numit și în 24 Iulie 1888 instalat canonic în capitolul mitropolitan din Blaj. A scris: a) Geometria pentru gimnasiul inf., după Fodor-Wagner, și b) Fizica pentru gimnasiul sup., după Abt, la care op a conlucrat și profesorul Emil Viciu.

2) **Hossu, Vasile dr.**, canonic, n. 11 Febr. 1866 în Mureș-Oșorhei. A studiat în Oșorhei și Reghin. În 1882 fu trimis de mitrop. Vancea în seminarul grec al Sf. Atanasii din Roma spre a studia filosofia și teologia în institutul de Propaganda Fide. În 1888 fu chirotonit preot celibat. Din 1888—98 a funcționat ca profesor de teologia dogmatică în seminarul teologic din Blaj, propunând câțiva ani și filosofia în gimnasiu. Dela 1892—98 a fost rector al seminarului Vancean pentru studenții gimn. din Blaj. În 1897 fu numit protopop onorar și asesor consistor. al diecesei Lugosului. În 9 Oct. 1898 fu întărită alegerea lui de canonic cancelar în ca-

pitlul mitrop. din Blaj, iar în 13 Nov. 1898 fu instalat. Fu cel dintâiu redactor al foaiei »Unirea«, întemeiată în 1891. A scris: Manual de psihologie și logică pentru clasa VIII gimnasială. Blaj, 1898. (Cf. Calendariul »Unirii« pe 1899.)

Hosszu, Iosif de Kis-Nyires et Restolcz, n. 1825, având crescere pentru cariera clericală, fu mai întâiu aplicat ca profesor în Blaj, apoi după 1848 intrând în funcțiune civilă la comitat, de aci în 1865 fu ales deputat la dieta din Cluj, apoi 1866 la dieta de încoronare din Pesta cu program politic deakist. După restaurarea ministerului ungar 1867 fu aplicat mai întâiu ca consilier de secțiune în ministerul de interne, iar în 1870 numit vicepresident al înaltei curți de conturi, în care calitate fu decorat cu ordul Coroanei de fier cl. II. † 1897. H. se interesa mult și de cauzele naționale române, luând parte mai la toate adunările naționale, politice, literare și bisericesci gr.-cat. El a fost membru fondator al Asociațiunii pentru lit. și cult. rom., membru și președinte al fondului pentru teatru român; membru al directoriului pentru administrarea fondurilor Șuluțiane. (Cf. Familia, 1897, Nr. 35. Familiile nobile române de I. cav. de Pușcariu.) [P.]

Hosszu- (magh.) lung; termin folosit la numiri topografice în Ungaria și Trs.

Hosszuaszó, 1) *H., (Hosusău)*, com. în Trs., cott. Târnava mică, cu 1377 loc. (1890) Rom., Magh. și Germani. 2) *H.,* com. în cott. Bihor, cu 1274 loc. (1890) Români agricultori. 3) *H.,* com. în cott. Selagiu, cu 236 loc. (1890) Români.

Hosszufalu, com. în cott. Sătmăr și Brașov. (v. *Satulung*.)

Hosszuliget, (Gruiung), com. în Bihor, cu 222 loc. Români agricultori.

Hosszumező, 1) *H., (Câmpulung)*, com. mare în Maramureș cu 2012 loc. agricultori. 2) *H., (Huzmezeu)*, com. în Solnoc-Dobâca cu 527 loc. Rom. agricultori.

Hosszupatak, comună în cott. Târnava mică. (v. *Tăuni*.)

Hosszurév, com. în Solnoc-Dobâca. (v. *Restolciu*.)

Hosszuszó, com. în cott. Timiș, cu 1482 loc. Români.

Hosszutelke, rom. *Doștat*, com. în cott. Alba inferioară cu 1098 loc. Români.

Hostia, ostia, preste tot înseamnă jertfă, în specie se dă aceasta numire pâinei-azime, cu care se celebrează în biserica latină sacrificiul liturgic. H. are forma unui num sau ban în diametru de 6—8 cm. de grosimea hârtiei, imprimându-se pe ea crucifixul. H. corespunde la »agnețul« (v. ac.) din biserica greacă. H. pot pregăti cu ajutorul unui aparat numit »ferramentum characteratum« numai persoane, cari cunosc prescrierile rituale și joară, că le vor observa. [i—m.]

Hoț, acela care fură (v. *Furt*). **Hoție**, acțiunea aceluia care ia și își apropiază un lucru, care aparține altuia.

Hotar, (magh. *határ*) margine, limită, hotarul sau limita moșiei. A hotărânci moșia, a-i revisui și stabili limitele ei. De aici și cuvântul *inginer hotarnic*, geometru, inginer care se ocupă nu numai cu măsurarea suprafeții, dar și cu stabilirea hotarelor ei pe baza documentelor vechi. (v. și *Frontieră*.)

Hotărâni, com. rur. în Rom., j. Romanai, situată aproape de gura Tesluiului; se compune din sat. H. și căt. Ghimpați, având o populație de 1306 loc. (Dicț. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; se află câte o biserică în H. și Ghimpați, și o școală mixtă; biserica din H. a fost până la secularizare mănăstire, închinată mănăstirii Dionisie din muntele Athos; ea a fost zidită la 1588 de Mitrea vornicul, și restaurată de Mateiu Fălcoianu în zilele lui Const. Brâncoveanu.

Hotărâre judecătorească, ori ce decisiune dată de judecător asupra unui diferend, care-i este supus. H. jud. sunt considerate ca exprimând adevărul. Res judicata pro veritate habetur. Numai sentințele definitive au însă acest caracter, adică acelea contra cărora nu s'a făcut apel în termenul legiuit sau, dacă s'a făcut, el nu a fost admis.

Hotel, (franc. hôtel), casă, având un număr oarecare de camere mobilate spre adăpostirea călătorilor. **Hotelier**, proprietarul sau întreprinzătorul unui hotel.

Hotentoți, popor în partea cea mai sudică a Africei. Se împarte în trei subdespărțiminte și formează o rasă deosebită de celelalte popoare ale Africei. Numărul lor se urcă la ca. 110,000, stau pe o treaptă de tot inferioară a desvoltării intelectuale. Europeanii îi folosesc în Africa ca servitori și ca păzitori. (Cf.: Fritsch: Die Eingeborenen Südafrikas. Bresslau, 1873.)

Hotin, district și oraș în Basarabia. **Ținutul H.** posedă o populație de 242,573 suflete. (recen. din 1891) așezată în 178 seliște ca tirgușoare, sate și cătune; $\frac{3}{4}$ din această populație sânt Români, $\frac{1}{4}$ Ovrei și Rusnaci. Capitala ținutului este vechiul oraș istoric H. **Orașul H.** e așezat pe malul drept, înalt și stâncos al Nistrului. Pozițiunea sa geografică cade sub $48^{\circ} 23'$ lat. dela nord și 44° long. dela răsărit. Intemeietorul orașului, după legenda istorică, a fost Cotizon, care a domnit în secl. III d. Chr. și a fost ucis de Romani sub Lentul. Orașul dac se numia pe atunci **Chopim**. După recensământul din 1891, orașul posedă actualminte o populație de 20,283 loc., din cari preste 14,000 Ovrei. Vechea fortăreață a orașului astăzi nu prezintă decât ruine. (Cf. descrierea ist. a orașului în »Basarabia» de Z. C. Arbure, editura Academiei Române, 1899.)

Hotnog, (din magh. Hadnagy), grad din erarchia militară moldoveană pe timpul înfloririi ei, secl. XV—XVI. Numele H. e sinonim cu alt nume de mai târziu, **sutaș**. H. comanda 100 oameni, îndeosebi de căpitan, care comanda 1000, și de chihaiia sau căușel, care comanda 10. Mai târziu cadrele descompletându-se, a scăzut și numărul militarilor, încât prin secl. XVIII numărul soldaților unui H. era foarte redus.

Hottonia L., (botan.) mic gen din fam. Primulaceelor, tribul Hottonieae, cuprinde 2 specii de plante erbacee, aquatice, nantate, ce cresc în regiunile temperate ale emisferei boreale. În părțile noastre crește prin ape stagnante și lin curgătoare **H. palustris** L. [Z. C. P.]

Hourvari, signal de corn la vânat; indică apucarea cânilor pe urmă falsă.

Household Cavalry, (engl., pron. haushold chevelni), cele trei regimente ale cavaleriei de gardă în Englitera.

Hous of Commons și **Hous of Lords**, prescurtat: H. C. și H. L., în Englitera corpurile legiuitoare: camera deputaților și Casa Lordilor (senatul).

Houssaye, (pron. ussă), **Arsène**, romancier, poet și critic franc., n. 1815 la Bruyères. A debutat în literatură la etatea de 21 ani cu două romane, cari au avut oarecare succes: la Couronne de bluets și la Pécheresse. În 1849 fu ales director al »Comediei franceze», unde a desvoltat o activitate prodigioasă. Din romanele lui H. vom cita: »les Onze Maîtresses délaissées», »la Vertu de Rosine», »Romans, contes et voyages», »les Filles d'Eve», »les Mille et une nuits parisiennes». Pentru teatru a scris: »les Caprices de la marquise», (1 act), »le Duel à la Tour», »M-lle de Trente-six Vertus», (dramă în 5 acte.) Ca critic a publicat: »Histoire du quarante-unième fauteuil de l'Ac. franç.», »le Roi Voltaire», »Hist. de l'Art français». Poesiile lui H. sunt reunite într'un volum, a cărui prefață e scrisă de Th. de Banville, etc.

Hova, un ram al seminției malaice, care a imigrat în Madagascar. Ramul acesta se deriva dela seminția Bantu din Africa, și este pătura cea mai veche a locuitorilor din Madagascar. Pătura mai tină a imigrat din Sumatra, și legătura aceasta e evidentă în limba seminției, care e cea mai aproape de idiomul Battak al Africei. (v. Madagascar.)

Hovelacque, (pron. ovlac), **Alexandre Abel**, linguist și antropolog, n. 1843 la Paris, profesează materialismul și socialismul radical, † 1896. A scris: »Grammaire de la langue zende», (2 ed. 1878); »La linguistique», (4 ed. 1888); »Langues, races, nationalités», (2 ed. 1874), ș. a.

Howard, (pron. hard), familie veche nobiliară engl., al cărei cap poartă titlul de **principe de Norfolk**; ține mult la religiunea catolică; Catarina H. a fost a 5-a soție a regelui Henric VIII. **H., Iohn**, reformatorul închisorilor engleze, n. 1726 în Hackney, lângă Londra, † 20 Ianuarie 1790 în Cherson (Rusia); dela el își are numirea asociațiunea H. **H., Luca**, meteorolog, n. 20 Nov. 1772 în Londra, † 21 Mart. 1864 în Tottenham. El a clasificat de primatădă nourii.

Howe, (pron. hau), 1) **H., Ithie**, industriaș american, n. 10 Iul. 1819 în Spencer (Massachusetts), † 3 Oct. 1867 în Brooklyn. 1845 a inventat mașina de cusut, 1846 a obținut brevetul invenției. A purtat proces contra imitatorilor mașinei, între cari și contra lui Singer, câștigând procesul. Invenția sa l-a făcut în scurt timp om bogat. 2) **H., Iulia Ward**, scriitoare americană, campioana emancipării femeilor în America, n. 27 Maiu 1819 în New-York, 1843 soția filantropului H. Samuil G. 3) **H., Wilhelm, Lord**, n. 1729, † 12 Iulie 1814, comandant în resboiul de eliberare a Statelor-Unite. A învins în mai multe lupte, dar a fost bătut de Washington, pentru care guvernul englez l-a rechemat. A repostat ca guvern în Plymouth.

Hoya R. Br., (botan.) gen de arbuști volubili sau repenți cu foi oposite cărnose sau coriacee și lobii corolei valvați, din fam. Asclepiadeelor, trib. Marsdenieae. Cuprinde vr'o 50 specii tropicale și subtropicale din Asia orientală și Australia, dintre cari **H. carnosa** R. Br. se cultivă la noi ca plantă de florărie. [A. Pr.]

Hoyos, Ladislau, conte, diplomat austriac, n. 25 Aug. 1834 în Mauver (lângă Viena). A reprezentat monarhia austro-ungară la mai multe curți, mai în urmă în Franția, de unde în Nov. 1894 a fost rechemat. † 30 Maiu 1899. H. a fost primul, care a făcut raport M. Sale despre tragedia dela Mayerling (moartea moștenitorului Rudolf).

Hrăbete, Brabete v. *Vrabie*.

Hradșin, (ceh. Hradčany), o parte antică a oraș. Praga, situată pitorească pe un deal; însemnată mai cu seamă prin castelul regal (localul defenestrațiunii din 1618) cu domul mitropolitan din secl. XIV.

Hram, v. *Chram*.

Hrama, stofă de lână lătoasă.

Hrana, aliment, nutrițiune. (v. ac.)

Hrean, numirea românească a plantei *Cochlearia Armoracia* L. (v. ac.)

Hri —, v. și *Chri*.

Hribi, numele popular al ciupercei comestibile *Boletus edulis* Bull. (v. ac.)

Hrimtursii, în mit. nordică uriașii brumei și gerului. Ei au purces din trupul uriașului Ymir, au fost gîntea a doua în creațiune și ȧei cei mai vechi.

Hrișca, numele vulgar al plantei cultivate *Fagopyrum esculentum* Moench. (v. ac.)

Hrisos, viteaz român de ai lui Ioniță, împ. româno-bulgar (1197). Este însărcinat, puțin după venirea la domnie a lui Ioniță, să apere cetătuia Strumnița de pe vîrfurile unui munte în contra atacurilor Grecilor. Tot el aduce curînd iar în stăpînirea Românilor cetătuia Prosacon, din cele mai bine întărite de natură, așezată pe o stîncă înaltă și masivă, încungiurată de prăpăstii înfricoșate, prin cari curge Axios sau Vardarul. H. o mai întărește cu ajutorul unui mecanic și arhitect grec, momit dela Bizantini, câștigînd asupra împăratului bizantin, care atacase Prosacon fără pregătirile trebuincioase, o strălucită victorie și silindu-l a se retrage în Constantinopole.

Hrisov, v. *Chrisov*.

Hrisoverghi, v. *Chrisoverghi*.

Hrizea-Vodă, efemerul domnitor al cetelor de Seimeni resculat împotriva lui Constantin Șerban Vodă al Munteniei (1654—1658), din pricină că acesta după sfatul unor boieri hotărîse să le desființeze. Era fiul lui Dumitrașcu din Bogdănesci și fusese improvizat Vodă în ajunul luptei dela Simple pe Teleagen, dată între resculați și între Rákóczy al Ardealului, pașa de Silistra și George Stefan al Moldovei, veniți să potolească revolta. Cu toată vitejia lui H., Ungurii îi sparg cetele și însuși acest domn de o ȧi de abia scapă cu fuga.

Hromot sau Hroiote, șeful unei oștiri turcesci, care, după luarea Chilie și a Cetății Albe de către Turci, prădează în 2 rânduri Moldova: în 1485, când vine până la Suceava voind a se face domn, dar când e bătut de Stefan cel Mare (29 Sept.), și în 1486, când este chiar ucis (4. Mart.). Numele său e de origine slavă, ceea ce dovedește că și el era slav în serviciul oastei turcesci.

Hrupișta, orașel în Macedonia, în apropiere de Castoria, cu 2800 loc. (1000 Arămeni, 1000 Turci și Alb. moh. și 800 Bulg.) și cu o garnisoană de 600 soldați.

Hu, (*Hy*), după cântecele barȧilor (v. ac.) a fost ȧeul de frunte al Celȧilor din Britania, închipuit cu aripi întinse, susținȧndu-se în aer și în cântece. H. a fost creatorul lumii, el a dat puterea de formațiune a materiei, a împărȧit puterile lumii și le-a adus în ordine și armonie; H. s'a ȧis inventatorul cântecului cu armonica. H. se ȧice și *Taurul*, pentru că în zodia taurului crează lumea, scapă pămȧntul de potop și atunci desparte apa de uscat. H. trăiesce în ceriu, pe pămȧnt și în lumea de jos. H. se aduce în legătură cu Hja (v. ac.), ȧeu din Chaldea, respective se crede identic, iar la începutul creștinătății s'a pus în opozițiune cu Christos. [Atm.]

Hualaga, afluent pe dreapta al riului Amazonas (America sud.), 1040 km. lung.

Huangho, rîu, v. *Hoangho*.

Huber, 1) *H., Francisc*, naturalist, n. 2 Iulie 1750 în Geneva, † 1831. Scr.: »Nouvelles observations sur les abeilles«. 2) *H., Ludovic Ferdinand*, literat și publicist, n. 1764 în Paris, 1787 secretar la legațiunea saxonă, 1798—1803 redactor la »Allg. Zeitung« în Stuttgart, † 24 Dec. 1804 în Ulm. Opere complete, 1807—1809, 4 vol. 3) *H., Victor Aimé*, n. 10 Martie 1800 în Stuttgart, 1843—50 profesor în Berlin, † 1869. Excelent cunosȧtor al literaturii romanice. Scr.: »Geschichte des Cid«, (1829) și »Cronica del Cid«, (1844); »Die neuromantische Poesie in Frankreich«, (1833); »Sociale Fragon«, (1863—69), ș. a. 4) *H., Johannes*, filosof, 18 Aug. 1830 în München, vechiu catolic. Contrar al iesuiȧilor și al infalibilității papei. Scr.: »Idee der Unsterblichkeit«, ed. 3 în 1878; »Philosophie der Kirchenväter«, (1859); »Der Jesuitenorden«, (1873); »Der Pessimismus«, (1876), polemice contra lui Hartmann, Haeckel, etc. 5) *H., Alfons*, istoric, n. 14 Oct. 1834 în Fügen (Tirol), 1863 profesor în Innsbruck, 1877 în Viena. Scr.: »Geschichte Österreichs«, (1885—96, 1—5 vol.); »Österreich. Reichsgeschichte«, (1895), ș. a.

Hubertus, patronul vȧnătorilor, a fost fiul principelui Bertrand din Guienne, bărbatul frumoasei Floriba. După moartea acesteia s'a retras în mănăstirea din Stabloo; iar după moartea amicului său, episcopul Lamprecht din Lüttich, care murise moarte de martir, dinsul i-a fost succesorul, în 728. Legenda ne spune, că într'una din ȧile — era o ȧi de Vinerea-mare, pe când alȧi creștini se aflau în biserică — codrii resunau de lătratul cânilor și de sunetul cornului vȧnătoresc. Deodată vede, că un cerb strîmȧtorat de căpăi, în loc să fugă, se întoarce spre el și se oprește în fața lui H., care între coarnele cerbului vȧu strălucind sf. cruce. H. din acel moment n'a mai umblat la vȧnătoare, s'a făcut sfânt. În Germania ȧiua Sf. H. (3 Nov.) în tot anul o serbează vȧnătorii, aranjănd așa numitele: vȧnătoarele Sf. H. [I. St. Ș.]

Ordinul Sf. Hubertus, ordin cavaleresc al Bavariei, creat la 1444 de Gerard V, ducele de Berg, în amintirea unei victorii ce reportase în ȧiua Sf. H., și apoi în secl. XVII transportat în Bavaria de electorul Carol Teodor. În afară de membrii familiilor domnitoare, ordinul număra numai 12 cavaleri și un comandor. [O. L.]

Hubertusburg, (*Hubertsburg*), odinioară castel reg. în cercul guv. saxon Lipsca, zidit 1721; acum spitale și ospiciu de alienaȧi. Aci s'a în-

cheiat (la 15 Febr. 1763) *pacea de H.*, prin care s'a terminat resboiul de șapte ani.

Hubița, un tun scurt, cu care se poate pușca ori arunca glonțul. În timpul din urmă se discută introducerea H.-ei la artileria de câmp. [H.]

Hübsch, Eduard, compozitor și șef de orchestră, n. 1825 în Ungaria, comitatul Trencin, † 10 Sept. 1894 în Sinaia; studiu violina cu Pixis și Mildner, și compoziția cu Kittl, în Praga. Făcând parte din diferite orchestre la Hamburg și Viena, și venind în Iași ca șef de orchestră a unei trupe de operă italiană, se stabili și fu numit șef de muzică militară. La 1867 a fost numit inspector general al musicelor militare cu gradul de maior; musicile militare din România sunt organizate de el. În 1880 a fost numit șef de orchestră a teatrului național din București, și în 1883 camerele votară naturalizațiunea lui, în urma căreia a fost avansat la rangul de locotenent-colonel. Compozițiunea sa cea mai răspândită e »*Marșul steagului*», adaptat în urmă la Imnul regal de Alexandri.

Hucbald, călugăr din St.-Amand lângă Tournay (n. cătră 840, † 930 sau 932), celebru teorician musical. Gerbert în colecțiunea sa de autori din evul mediu dă 4 tratate ca atribuite lui H., și în unul din aceste tratate se găsesc primele asupra polfoniei moderne, cunoscută sub numele de *organum* sau *diafonie* simplă. Cercetări mai nouă atribue tratatul în chestiune (*Musica enchirididis*) unui alt H., care ar fi trăit cu un secol mai târziu. Nu e contestat însă meritul de a fi întrebuințat cel întâiu linii pentru a reprezenta înălțarea și pogorirea intonațiunii sunetelor, ceea ce a dat naștere portativului modern. [T. C.]

Huciu, (*Higi*, *Hugeac*), pădure măruntă și deasă, impenetrabilă, desis. Se întrebuințează mai cu samă la crângul simplu, unde esențele se propagă mai mult prin lăstari, și nu se lasă nici odată să ajungă la pubertate, ca să producă semănță.

Hucknall Torkard, oraș industrial în comitatul engl. Nottingham, 13.094 loc. (1891); mormântul lui Byron.

Huddersfield, oraș și comitat în partea nord-est. a Engliterei, lângă riul Colne, cu 100.463 loc. (1891). Industrie de bumbac și pânzării; mine de cărbuni.

Hudson, riul principal al statului nordamerican New-York, isvorește în munții Adirondack, se varsă în sinul dela New-York, 521 km. lung, 190 km. dela New-York în sus e accesibil și pentru năi de ocean.

Hudson, Henry, n. 1550, navigator engl., care a făcut mai multe expedițiuni polare (1607—10) fără rezultate însemnate; a descoperit insula Jan-Mayen. În cele din urmă fiind prins de ghețuri în baia James, fu abandonat de echipajiu (1611) și de atunci nu s'a mai dat de urmele lui. Numele lui s'a dat unui rîu și unei băi.

Huë, (*Phuthua-Thien*), capitala țerei Anam în India posterioară, cu 30.000 loc., fortificată de Francezi.

Huedin, (magh. *Bánffy-Hunyad*), com. mare în Trans., cott. Cojocnei, 3666 loc. (1891), din cari 255 Români, 3177 Magh.; tîrguri vestite de vite; oficiu pretor., judecătorie cerc. reg. cu oficiu de cărți fund., notar publ. reg., școală civilă, școală super. de fete, stațiune de cale

ferată, oficiu postal și telegrafic. Români au înființat în H. un institut de credit și econ. cu numele »*Vlădeasa*«.

Huelva, prov. span. în Andalusia, lângă Atlantic, 10.138 km², cu 254.831 loc. (1887). *Capitala H.*, cu 18.195 loc., poartă însemnat comerț litoral.

Huesca, prov. span. în nord-est. Aragoniei, 15.149 km², cu 255.137 loc. (1887); ținut muntos. *Capitala H.* (la Romani *Osca*), are 13.041 loc.; residență episcopescă.

Huet, 1) *H.*, (pron. hüett), *Conrad Busken*, literat și critic olandez, n. 28 Dec. 1826 în Haag; renunțând la postul de predicator în Haarlem, se dedică cu totul literaturii. Scrierile sale apărură în Haarlem (1868—85, 21 vol.) sub titlul: »*Literarische fantasien en kritieken*» și »*Nederlandsche belletrie*», (ib 1857—76, 3 vol.). În 1868 își publică rom. »*Lidewijde*». Ca critic literar biciuesce fără cruțare mediocritatea. † 1886 în Paris.

2) *Huet, Albert*, comite al națiunii săsești din Trs., n. 1537 în Sibiiu. A stat mai întâiu în serviciu împărătesc în Viena, de unde reintors în patrie a ajuns în cele mai înalte funcțiuni și om de mare influență pe timpul lui Sigismund Báthory. H. a fost puternic razim al partidei imperialiste în Trans., a lucrat primul statut scris al Sașilor, pe care l-a confirmat principele Sig. Báthory 1583; a fost energic apărător al drepturilor Sașilor și al bisericii evanghelice.

Hufeland, Christoph Wilhelm, medic german, n. 1762 în Langensalza (Thuringia) și † 1836. A studiat medicina în Iena și Göttingen; 1793 prof. în Iena; 1798 director la Collegium medicum și 1809 prof de patologie și terapie la universitatea din Berlin. A scris: *Makrobiotik*, 1796, tradusă chiar și în chinezește; *Ueber die Ungewissheit des Todes*, 1791; *Guter Rath an Mütter*, 1799; *System der praktischen Heilkunde*, 1818—28; *Enchiridion medicum oder Anleitung zur medizinischen Praxis*, 1836. A întemeiat »*Journal der praktischen Arznei- und Wund-arzneikunde*», 1795—1835, și »*Bibliothek der praktischen Heilkunde*», 1799—1835.

Hugeac, v. Huciu.

Hughenoți, numirea protestanților în Franția, împrumutată din Geneva, unde reformații se numiau Eidgenossen sau Huguenots (după căpetenia lor, cetățeanul Hugue). Protestantismul, cu toate persecuțiunile regilor Francisc I și Henric II, se răspândi mult în Franția printre nobilime și burghesime, așa că în 1559 existau 2000 de comunități reformate. În 1560 căpeteniile H. planuiră să aresteze familia Guisilor catolici, atotputernică pe lângă rege, și să pună în locu-i pe familia Bourbonilor (regele Anton de Navara și principele Ludovic de Condé), hughenoți. Planul fu cunoscut și Guisii ajunseră mai puternici. Bourbonii fură arestați și Condé condamnat la moarte, de care nu-l scupă decât moartea neașteptată a regelui Francisc II și suirea pe tron a minorului Carol IX, epitropisit de mama sa Caterina de Medicis. Această temându-se de preponderența Guisilor, dete putere Bourbonilor și prin edictul din 1561 desființă pedeapsa cu moarte pentru eresie și convocă o adunare religioasă la Poissy, spre a se discuta contradictoriu punctele de credință. Catolicii însă abia se stăpâniau, și când regina după sfatul

cancelarului L'Hôpital acordă Calvinistilor în 17 Ian. 1562 liberul exercițiu al cultului lor în afară de orașe, Guisii își eșiră din ordine. În 1 Martie 1562 Francisc Guise surprinse în Vassy un număr de H., cari celebrau într'un șopron cultul lor (baia de sânge din Vassy). Condé cu 3000 ocupă Orléans, alte orașe se mai declarară pentru H., Germania și Anglia le trimise ajutoare, pe când Spania ajută pe Catolici. La 19 Dec. se dote lupta la Dreux, unde H. fură învinși, Condé făcut prizonier. Ducele de Guise înconjură Orleanul, fû însă ucis, și Caterina dote 19 Martie 1563 edictul din Amboise, prin care se învoia H.-lor liberă practică a religiei afară de Paris și alte câte-va localități. Edictul nu se observă însă cu sinceritate și expedițiunea ducelui de Alba în Terile de jos înspira grije H.-lor, cari sub conducerea lui Condé și a admiralului Coligny, cu sprijinul Angliei și al protestanților din Germania, plănuiau să prindă familia regală la Meaux, iarăși fără succes. În 10 Nov. 1567 se dote lupta dela St. Denis (al doilea resboiu cu H.); Condé se retrase în Champagne, apoi cu ajutor german de 10,000 vine din nou asupra Parisului. În 23 Martie 1568 regina dote din nou pace cu condițiile din trecut, dar după 6 luni resboiul civil reîncepă. Condé și Coligny se refugiară în cetatea La Rochelle, devenită centrul operațiunilor H.-lor. În acest al treilea resboiu H. fură învinși la Jarnae 1569, Condé împuscat, însă regina Navarei Ioana puse în capul armatelor pe fiul său, Henric, în etate de 15 ani, sub conducerea lui Coligny, și cu ajutoare străine H. câștigă câte-va succese. Apare în același timp un partid moderat al *politicilor*, care căută să împace opozițiunea religioasă. În 8 Aug. 1570 se dă *pacea dela St. Germain en Laye*, prin care se acorda H.-lor amnestie, libertate religioasă și chiar 4 cetăți de siguranță. Ca să adoarmă și mai mult pe H., Caterina dote pe fica sa Margareta după Henric, și-l atrase la curte pe el, pe Coligny, pe cei mai însemnați H., cum și pe Ioana, care însă după puțin timp muri grabnic. Se credea că H. conduc statul, și în 17. Aug. 1572 se celebră căsătoria lui Henric cu Margareta, dar în noaptea dela 24, clopotele bisericii St. Germain l'auxerrois dedeau semnalul unei din cele mai mari vătărări de sânge (la Saint Barthélemy, nunta de sânge din Paris). Catolicii au măcelărit pe H. în Paris și în celelalte orașe din Francia, făcând în 6 săptămâni 20—30,000 de victime. Papa Grigorie XIII celebră marele evcniment și bătă medalii cu inscripțiunea »Hugonorotum strages«. Crușinea se dovedi însă și de data aceasta neputincioasă a suprima un adversar, H. se apără cu curagiul desperării și mai multe cetăți susținură asediuri eroice, până ce se termină al patrulea resboiu 1573. După moartea lui Carol IX începă al cincilea resboiu sub Henric III, însă catolicii simțindu-se mai slabi decât H., se încheiă pacea dela Beaulieu 1576, prin care se acorda H.-lor libertatea religioasă în toată Francia, afară de Paris. Ducele de Guise făcă *sfânta legă* pentru apărarea catolicismului, la care se alătură și regele, apoi isbucni al șeselea resboiu și în urmă al șeptelea și optulea, mai mult din ambițiunea Guisilor și din slăbiciunea lui Henric III. El fû ucis de un dominican 1589. Acum Henric

de Navara era moștenitorul tronului și trebui să susțină un resboiu crâncen, să treacă la religiunea catolică, spre a fi recunoscut rege de catolici. Stabilit pe tron, el dote Edictul din Nantes (v. ac.) prin care H. nu erau numai de o potrivă cu catolicii, dar chiar privilegiați. Sub Ludovic XIII începură iarăși resboaie și asedieri, până când Richelieu, cu tot ajutorul Englezilor, cuprinse în 1628 La Rochelle, desființă privilegiile politice ale H.-lor, dar le lăsă libertatea religioasă respectată apoi și de Ludovic XIV până la moartea lui Colbert. Regele cădând sub influența religioasei d-ne de Maintenon, revocă edictul din Nantes 1685 și căută să convertească la catolicism pe H. prin răpirea și botezarea copiilor, sau prin dragoni (*dragonade*). Mulți fugiră în țările vecine, în Holanda și coloniile ei, iar alții se refugiară în munții Ceveni și în 1702 provocară o teribilă rescoală, numită rescoala *Camisardilor*. Sub Ludovic XV persecuțiunile contra H.-lor începură a slăbi din pricina ideilor de umanitate și toleranță, însă cultul se practica în secret. Revoluțiunea cea mare acordă H.-lor aceleași drepturi ca și catolicilor, drepturi recunoscute și de Codul Napoleon și pe cari nu le-au mai atins nici restaurațiunea, nici schimbările politice ulterioare.

Hughes, (pron. ius), 1) *H., David Edwin*, inventatorul telegrafiei cu litere, n. 1831 în Londra. 1850 prof. de musică în Barnstow; în urmă prof. de științele naturale. 1853—55 a construit aparatul de telegrafie cu litere, conceput de dînsul. Reintors la Londra a inventat microfonul. — 2) *H., Toma*, scriitor și politic englez, n. 20 Oct. 1823 în Donnington, 1848 avocat; întemeietorul socialismului creștin și al colegiului lucrătorilor.

Hugo, Victor, mare poet franc., n. 26 Febr. 1802 la Besançon. Tatăl său Sigisbert Leopold H. ajunge general sub Napoleon I. Până la etatea de 10 ani, V. H. petrecu cu familia sa în Italia și Spania, unde tatăl său urma expedițiunile lui Bonaparte. După aceea, el se stabili la Paris, 1812. Chiar dela etatea de 10 ani, V. H. publică versuri ce fură remarcate; și la etatea de 15 ani, Academia franceză îi decernă o mențiune pentru o piesă în versuri asupra Avantagiilor studiului. H. publică pe rând o serie de poesii intitulate Odes et Ballades (1822—26), ceea ce făcă pe Chateaubriand să-l numească copilul sublim. Cu Odele și Baladele, el aduse o transformare completă poeziei franceze. Cu el, poezia devine »personală și subiectivă«. V. H. fundă *cenaclul* (1827), și fû în timp de 58 ani șeful romantismului în Francia. Versurile lui sînt frumoase, bogate, sonore; imaginile ce întrebuintează sînt sublime, incomparabile în vasta lui operă poetică. În 1841, Academia franc. îl primi în sinulei; și 1845 fû numit pair al Franciei. Ales deputat al Constituantei și Legislativei, după revoluțiunea dela 1848, el fû cel mai aprig și cel mai ilustru apărător al libertăților publice. După lovitura de stat, dela 2 Dec. 1851, pe care el o combătă cu energie, fû obligat să părăsească Parisul și Francia și petrecu 18 ani în exil. Acolo, el produse o parte din operele lui cele mai însemnate. Reîntors în Francia, la 5 Sept. 1870, H. suportă miseriile asediului Parisului și încurajă Francia la luptă prin manifeste ce-

lebre. După aceea, în 1876, Parisul îl alege senator. El făcî o adevărată revoluțiune în teatru. Rupînd cu convențiunile adoptate, el scrie admirabile capd'opere, mai mult lirice decît dramatice, și determină nereușita romantismului în teatru. În celebra prefață Cromwell (1827), își exprimă doctrinele ce sînt opuse clasicilor. Cu Hernani (1830) el obținî un strălucit și incontestabil succes. V. H. urmărește în drama modernă un alt scop decît drama antică. Astfel, el nu mai urmărește o crîsă morală, ci pune în relief evenimente, pe cari le împrumută istoriei. Acțiunea în loc de a se petrece în antichitate, este împrumutată timpurilor moderne. Ceva mai mult: V. H. în dramele sale întrebuițează cînd prosa cînd versul. Versurile lui sînt pline de viață, de imagini și de antitese ce isbesc atențiunea și o deșteaptă. În romane, face un mare us de epopee în prosă, ca în Han d'Islande (1823), Notre-Dame de Paris (1831), Les Misérables (1862), etc. Cu toate acestea, toate creațiunile lui H. nu sînt de o egală valoare. Poemele sale politice, ca Les Châtiments (1853), L'Année terrible (1872), etc., precum și scrierile sale istorice și filosofice, ca Napoléon le Petit (1852), Histoire d'un Crime (1877), Littérature et Philosophie mêlées (1834), sînt scrieri de o mediocră valoare. Opera lui capitală este cea poetică, pentru care numele lui va rămîne mare pentru toate timpurile, ca, Odes et Ballades (1822—26), Les Orientales (1829), Les Feuilles d'automne (1831), Les Chants du crépuscule (1835), Les Voix intérieures (1837), Les Rayons et les Ombres (1840), Les Châtiments (1853), Les Contemplations (1856), și mai cu samă La Légende des siècles (1859—1873—1883). Opera lui H. este colosală. El a scris în toate direcțiunile, poezie, dramă, romane, istorie, filosofie. Influența scrierilor lui a fost considerabilă asupra epocii în care a trăit; de aceea, V. H. poate fi considerat ca cel mai mare poet al Franței din secolul său. H. † 22 Maiu 1885 la Paris. Corpul lui a fost depus trei zile sub Arcul de Triumf, și tot Parisul a defilat înaintea sicriului incomparabilului său poet și mare patriot. În același timp, camerele franceze îi votară funerarii naționale. Printr-o lege specială, ele decretară depunerea corpului lui la Pantheon, rezervînd, în același timp, acest sanctuar morților ilustri ai Franței. Parisul, Franța și lumea întreagă îi făcură în aceea zi funerarii splendide.

Scrieri: *Poesii:* Odes et Ballades (1822—26), Les Orientales (1829), Les Feuilles d'automne (1831), Les Chants du crépuscule (1835), Les Voix intérieures (1837), Les Rayons et les Ombres (1840), Les Châtiments (1853), Les Contemplations (1856), La Légende des siècles (1859 până 1873 și 1883), Les Chansons des rues et des bois (1865), L'Année terrible (1872), L'Art d'être grand-père (1877), Le Pape (1878), La Pitié suprême (1879), Religions et Religion (1880), L'Âne (1880), Les quatre Vents de l'esprit (1881), La Fin de Satan (1886). *Drame:* Cromwell (1827), Hernani (1830), Marion de Lorme (1831), Le Roi s'amuse (1832), Marie Tudor (1833), Angelo, tyran de Padoue (1835), La Esmeralda (1836), Ruy Blas (1838), Les Burgraves (1843), Torquemada (1882), Théâtre en liberté (1886). *Romane:* Han d'Islande (1823), Bug-Jargal (1826), Le dernier jour d'un

condamné (1829), Notre-Dame de Paris (1831), Claude Gueux (1834), Les Misérables (1862), Les Travailleurs de la mer (1866), L'Homme qui rit (1869), Quatrevingt-treize (1872). *Istorie:* Napoléon le Petit (1852), Histoire d'un Crime (1877). *Filosofie:* Littérature et Philos mêlées (1834), William Shakespeare (1864). *Acte și cuvinte:* Avant l'Exil (1841—51), Pendant l'Exil (1852—70), Depuis l'Exil (1870—76), Le Rhin (1842).

[I. I. Nacian.]

Hugo Capet, întemeietorul familiei regale a Capețienilor, fiul ducelui Hugo cel Mare și al Hedvigei, sora împăratului Otto cel Mare. Duce de Francia, exercită o mare putere asupra regelui Ludovic V, după a cărui moarte fî ales rege la Noyon și uns la Reims în 3 Iulie 987. Regnul lui s'a petrecut în lupte zadarnice spre a mări puterea slabă a regilor. † 24 Oct. 996. Se numește C. dela haina Cappa ecclesiastică, pe care o purta în calitate de abate laic al mănăstirii St. Martin din Tours.

Huhurez, v. Buhe.

Huila, *Uila*, (fr. *Houille*), *cărbune* (v. ac.) de pămînt propriu zis, se află în terimurile secundare, în pătura carboniferă; s'a format din descompunerea materiilor lemnoase. Încălzit afară de contactul aerului, H. desvoltă gazeuri combustibile, compuse din cărbuni și hidrogen, cari sînt dotate cu o mare putere luminătoare, precum și produse lichide, cari cuprind saruri amoniacale și combinațiuni ale carbonului cu hidrogenul, cunoscute sub numele de *gudron* (v. ac.).

Huissier, (fr.), la curtea franceză ușier.

Hula, ori ce vorbire sau lucrare batjocoritoare și desonoratoare de D-zeu; la H. se reduc și toate înjurăturile de lucruri sacre, precum și tractarea cu nerezvîntă a tot ce se folosese la cultul d-zeesc. (v. Blasfemia.)

Hulboca, com. rur. în Rom., j. Iași, situată la est și în apropiere de orașul Iași; e compusă din 6 căt. cu 1455 loc. (Dicț. geogr. 1888), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; com. are 3 biserici și 1 școală.

Huliu, pasere, v. Ulin.

Hull, (*Kingston upon H.*), oraș cu port la țărmul nordic al Engliterei, 200,000 loc.; citadelă; industrie de mașini, șantier; comerțu însemnat.

Huloc, (*Hylobates hulock*, *Siamanga hoolock*), o maimuță din fam. Catarrhinelor, genul gibbonilor, înaltă de aproape 1 m. Trăiește în India posterioară până în sud de Assam, prin codri.

Hultan, *Hultur*, Vultur, (v. ac.).

Hulubaș, *Hulubiță*, porumb, (v. ac.).

Hulubesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată la sud-vest și în depărtare de vr'o 20 km. de Tîrgoviște; se compune din 3 căt. cu 1276 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 3 biserici și 1 școală. Sub Mihailu Viteazul s'au dat aici lupte între Rom. și Turci.

Huma, sin. cu humus (v. ac.), ca termin popular la Români se mai numește H. și argila.

Human, (*lat.*) omenesc, iubitor de oameni, binevoitor, milos; *Humaniora*, studiile ce promovează educația pur umană, anume: limbile și literaturile clasice ca mijloace de educație; *humanism*, sistem de educațiune și instrucțiune, care consideră studiile clasice drept principale mijloace de educațiune (respîndî în Europa de

pe timpul secl. XV., Cf. Voigt, »Die Wiederbelebung des klass. Altertums«, ed. II. 1881); *humanist*, aderentul acestui sistem; *humanitate*, complexul tuturor calităților cari fac pe om om și-l deosebesc de starea de animal (bestialitate, ori brutalitate), îndeosebi cultivarea armonică a însușirilor etice și intelectuale cari disting pe om ca om; *humanitar*, sin. filantrop.

Humbert, v. Umberto.

Humboldt, 1) *H., Wilhelm, Baron de*, filolog, politic, critic și poet german, frate cu Alex. H., n. 22 Iunie 1767 la Potsdam, † 8 Apr. 1835 la Tegel, lângă Berlin. Tatăl său era maior prusian și șambelan al regelui. Împreună cu fratele său Alexandru studiă la Frankfurt pe Oder, și la Göttingen, unde ascultă pe Heine. Aplicațiunile lor diferite îi despărțiră. Wilhelm plecă la 1789 la Paris, care îl impresionă mult. Intors de acolo publică: *Ideen über Staatsverfassung durch die neue französische Constitution veranlasst* (Ian. 1792) și *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen* (Breslau, 1791). Trecu la Weimar, Iena, Erfurt, Halle și Anleбен dela 1790 până la 1792, studiind limba elenă. La 1816 scoase admirabila traducere metrică Agamemnon (Lipsca), corurile Eumenidelor și a odei a doua olimpice a lui Pindar, la care a colaborat și soția sa, Carolina de Dacherode. Intră în relațiuni cu Schiller și legă o amicizie, care le folosî amânduror. Relativ la asta a scris Humboldt: *Briefwechsel zwischen Schiller und W. von Humboldt* (Stuttgart, 1830). Și Götthe fû dintre intimii săi. La 1797 se stabili în Paris, și de aci se duse și cercetă limba bască în Pirinei, adunând și documente ale vechilor idiomie iberice. Trimis la 1801 ca ministru al Prusiei la papa, se întoarce la Berlin la 1808 și în calitate de ministru al instrucțiunii făcu să se înființeze universitatea din Berlin. În congresul dela Praga atrase pe Austria contra lui Napoleon, iar în congresul dela Viena, cu toate forțările sale, nu obținû Alsația. După acestea mai fû trimis ca ambasador la Londra. Liberalismul său îl făcu să se depărteze de regele Frederic Wilhelm III și fû destituit din funcțiunea de consilier de stat (1820). Reintegrat la 1830, se retrase pe urmă la Tegel, unde se ocupă cu lingvistica comparată. Începu ca literat prin *Aesthetische Versuchungen* (1799), apoi *Rezension über Jacobis Waldemar; Über den Geschlechtsunterschied, etc.* Relativ la limba bască scris: *Berichtungen und Zusätze zu Adelungs Mithridates über die kantabrische oder baskische Sprache* (1817) și *Prüfung der Untersuchungen über die Urahewohner Spaniens* (1821). Dar partea capitală a operei sale lingvistice fû compusă după destituire. Astfel scris despre vechile idiomie ale Asiei și ale Oceaniei, publicând în *Tractatele (Abhandlungen)* Academiei din Berlin, în »*Asiatic Journal*«, în »*Transactions*« dela »*Royal Asiatic Society*« și în »*Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*«, plus alte opere, ca *Über die Kavisprache auf der Insel Java* (1836), continuată în *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des menschlichen Geschlechts* (1836). După moartea sa fratele său a scos o edițiune completă a ope-

relor sale (Berlin, 1841). A scris și multe poesii elegice și sonete. [A.S.]

Humboldt, Alex., Baron de, naturalist germ., n. 14 Sept. 1769 la Berlin, † tot aci, la 6 Maiu 1859. A studiat la Frankfurt pe Oder și la Göttingen și curând pe urmă a publicat: *Über die Basalte am Rhein, nebst Untersuchungen über Syenit und Basanit der Alpen* (Braunschweig, 1790). Întreprinse cu Forster o călătorie în Belgia, Franca, Olanda și Anglia. Familia sa voia să-l îndrumeze spre comerciu, de aceea și urmă la școala comercială din Hamburg. Nu stete însă mult și întră în școala de mine din Freiberg. Publică apoi: *Florae Fribergensis speciem et aphorismi et physiologia chemica plantarum* (Berlin, 1793). Cinci ani ca director general al minelor din Franconia, mai publică: *Versuche über die gereizte Muskel- und Nervenfasern, nebst Vermuthungen über den chemischen Progress des Lebens in der Tier- und Pflanzenwelt* (Berlin, 1797—99); *Über die chemische Zerlegung des Luftkreises* (Braunschweig, 1799); *Die Lebenskraft oder der rhodische Genius* (în *Journal der Horen*, 1795, Iunie). La 1796, murindu-i mama, se decise să plece în țările tropicale, pentru care scop se duse la Iena și la Viena ca să se perfecționeze. Porni apoi la Paris, de unde-și cumpără instrumente de sciință, se aliă cu Gay Lussac, Arago, Laplace, Berthollet și plecă cu expedițiunea în Egipt. Împreună cu alt naturalist, Bonpland, din cauză că fregata svedeză, care trebuia să-i ducă în Egipt, a întârziat, plecă în Spania, și de aci, favorisați de guvern, în America de sud. Ajunseră la Teneriffe amândoi, explorară Venezuela 18 luni, Amazonas, Orenoc, Cassiquiare, trecură Cordillerii și sosiră la Quito la 16 Ian. 1802; se suiră pe Chimborazo până în vîrf, observară la Callao trecerea lui Mercur sub soare, și la 23 Martie 1803 debarcară la Acapulco; în Aprilie ajunseră în Mexic, unde explorară până la 1804, plecară la Havana, apoi Filadelfia, la 3 Aug. 1804 debarcară la Bordeaux. Rezultatele acestei călătorii, relativ la geografie și fizică, le-a publicat într'o lucrare monumentală, în șese părți, publicată la Paris, purtând ca titlu general: *Voyage aux régions équinoxiales du nouveau continent, fait en 1799—1804*; la asta au colaborat Bonpland, Oltmanns, Kunth, Cuvier, Latreille, Valenciennes, Gay Lussac, Thénard, Vauquelin și alții. Mai dădu la lumină alte șese lucrări istorice, geografice, geologice și politice, până la 1827. Douăzeci de ani remase la Paris, mereu activ, necugetând să se întoarcă în Prusia, cu toate chemările guvernului. Veni în fine la Berlin la 1827, ca profesor de cosmografie fizică. Dar după doi ani, după dorința țarului, plecă în Asia cu naturalistul Ehrenberg, cu chimistul Gustav Rose și cu inginerul Menşcenin, trecend pe la Nijni-Novgorod, Kazan, Tobolsk, Altai, Giungaria chineză și se întoarce la Astrahan. După aceasta mai scoase la Paris două opere de sciințele naturale. Până la 1848 fû trimis de șese ori la Paris în misiune diplomatică și se duse și la Londra și la Copenhaga. Cosmos e ultima sa lucrare (1845), relativă la fizică și sciințele naturale. A fost cel mai mare naturalist al timpului, fizic, chimist, botanist, zoolog, geolog și astronom. Prea marea extensiune a lucrărilor l-a împiedecat să ajungă în adevăr mare savant.

A mai scris pe lângă cele de mai sus încă vr'o 20 de opere. [A. S.]

Humboldtina, mineral, oxalat de fier; foarte rar în lignitele dela Kolosoruk (Bocmnia), din Hessa, etc.

Humbug, (engl., prou. hōmbög) cuvânt de origine din America nordică; înseamnă eschrocherie, lăudăroșie, seducere. De prima dată a fost întrebuințat pe învelitoarea revistei »Killgren Universal Jester« între anii 1735—40. În us general a intrat numai pe la începutul secl. XIX.

Hume, (pron. ium) *David*, filosof și istoriograf englez, n. 26 Apr. (7 Maiu) 1711 în Edinburg, † 25 Aug. 1776. Jurist, apoi comerciant, trece mai târziu în Franția, unde și-a scris marele op: *Convorbiri despre natura omenească*, editat în Anglia 1738. 1741 a apărut prima parte a studiilor sale (*Essay*), cari au atras asupra lui atențiunea publicului. Tot atunci a cerut catedra de filosofie la univ. din Edinburg, dar nu a căpătat-o. 1745 instructor la marchisul Annandale, apoi secretar al generalului St. Clair, însoțindu-l la Viena și Turin. Aici și-a prelucrat primul op și l-a editat sub titlul: *Cercetări despre intelțul omenească*; dar nici astfel nu i-s'a dat atențiunea cuvenită. 1752 sub titlul: *Convorbiri politice*, și-a publicat a doua parte a *Essay*-urilor; tot atunci a scris: *Dialoguri despre religia naturală* și *Cercetări asupra principiilor moralității*. În același an baroul advocaților din Edinburg l-a ales bibliotecar. Aici și-a conceput planul de a scrie istoria Angliei. 1754 a apărut vol. I, care prin francheța și imparțialitatea lui provocase senzație atât de mare, încât H. se hotărî să-și schimbe numele și să fugă în Franția; resboiul anglo-francez însă silî pe H. să rămână în Anglia. În restimp și-a publicat opul: *Istoria firească a religiunilor*, iar în 1756 vol. II al istoriei, care a avut mai bună primire decât primul. 1759 vol. III, provocând iarăși mare svon, 1761 vol. IV și V. 1763 a însoțit pe contele Hertsford la Paris ca secretar de legațiune, fiind primit cu mare entusiasm. A făcut cunoștință cu Rousseau, pe care l-a dus în Anglia și i-a exoparat apanagiul regal. 1767 secretar de stat, dar din cauză de morb s'a retras (1769). Prin anii 1776 și-a scris autobiografia, vorbind despre sine ca despre un om mort.

Humeral sau amiet, se numește în ritul latin o bucată de pânză albă, ce-și pune preotul pe umeri, iar câteva orduri religioase pe cap. Insemnează coiful de apărare în contra ispitelor.

Humicole, (plante), se dic acele plante cari trăiesc în humus (v. ac.); ele sînt saprophyte (v. ac.) și lipsite de chlorophyl; așa sînt multe Ciuperci, și dintre Fanerogame: Corallorrhiza, Neottia, Monotropa, ș. a.

Humifuse, (plante), se numesc acelea cari au tulpinele tîrtoare, întinse și ramificate la suprafața pămîntului (humifusus), anuale, ca la Scănteuță, Colții babei, Asperula humifusa, Hypericum humifusum, etc.

Hummel, 1) *H., Ioh. Nepomuk*, pianist și compozitor german, (n. 1778 în Presburg, † 1837 în Weimar), studiă între alții cu Albrechtsberger și Salieri. A scris 4 opere, balet, cantate, musică simfonică și mai cu samă musică de cameră pentru piano, violină, ș. a., între cari se bucură încă de mare popularitate prin lumea musicală concertele pentru piano (3, 4 și 6), septetul în

re minor, sonatele op. 81, 92 și 106, ș. a. câteva bucați. Opul său didactic: *Anweisung zum Piano-fortespiel* (1828) e una din primele metode raționale pentru digitație. 2) *H. Ferdinand*, harpist, pianist și compozitor (n. Berlin 6 Sept. 1855), a scris musică pentru piano, harpă, violoncel, musică de cameră, cantate pentru soli, cor și orchestră (Columbus, Jung Olaf), ș. a. și mai cu samă balade pentru cor de voci femeiesci (3 voci) și soli. [T. C.]

Humor, (lat. humor, de unde humidus, umed) 1) ori ce umezeală, rom. neîntrebuințat în acest sens; 2) ori ce substanță fluidă sau semifluidă dintr'un corp organizat, întrebuințat rom. în acest sens mai mult fem., *humoare* sau umoare, s. e. cele 3 umori din interiorul ochiului, cele 4 umori presupuse în corpul omenească de medicii antici: sângele, flegma sau limfa, veninul și veninul negru, de unde cele 4 temperamente (v. ac.); 3) umori stricate în organism, producătoare de boală și cari trebuiesc înlăturate; 4) dispozițiune de temperament sau de spirit, statornică sau trecătoare, atribuită calității umorilor din corp; dispozițiune veselă sau tristă, duși buni, duși răi; 5) caprițiu, fantasmă, gîngăni, îmbufnare; 6) imaginațiune veselă și glumeată, talent satiric, vină comică. (Cf. Littré, Dict. l. fr.). În sensul francez, meridional, H. este spiritul critic împreunat cu o închipuire vie și o fire veselă; în sensul nordic, al englezului *humour*, este același talent împreunat cu o bună dosă de scepticism, melancolie și vioiciune de spirit, care vede ridiculul în toate.

Humoresc sau **humoristic**, calitatea scrierilor cari se disting prin humor.

Humorist, în sens meridional, scriitor cu aplicarea de a observa și a expune ridiculul într'un mod vesel și plăcut; în sens nordic, scriitor cu o fantasmă ingenioasă și spirit sceptic, care ală sau aruncă ridiculul și în lucrurile cele mai serioase, ca H. Heine în toate scrierile sale, sau ca Shakespeare adeseori și mai ales în Hamlet, care cu adăncimea și melancolia cugetării împreunează o ușurință și veselie părută, ridicînd malițios, nu numai de defectele morale, ci și de nevinovăția și iubirea Ofeliei, de frumsețea, de căsătorie și chiar de moarte. [M. Strajanu.]

Humorală, **patologia**, în medicină doctrina, care cerca să explice toți morbi prin o conturbațiune a sucurilor, îndeosebi a celor patru sucuri cardinale: sânge, flegma, fierea galbenă și fierea neagră. A fost întemeiată de Hippokrates și dezvoltată de Galenus; până în secl. XV a ramas doctrina predominantă.

Humpel, *Wilhelm*, compozitor și prof. de musică, n. Sept. 1831 în Graz, † Nov. 1899 în Viena. După absolvirea conservatorului din Graz, H. a făcut un turneu artistic, avînd mari succese mai ales ca flautist, apoi s'a stabilit în Brașov ca dirigent de cor. Aici s'a căsătorit cu Emilia, fca lui Ioan Maiorescu, și a trecut apoi la Iași, unde la 1872 a înființat, după conducerea soției sale, un pensionat de fete și liceu, la care, precum și la conservatorul din Iași, H. a propus musica (pian, flaut, canto). Intre numeroasele sale compozițiuni amintim: »Iată diua triumfală«, marș de încoronare.

Humulesci, com. rur. în Rom., j. Neamțu compusă din 5 căt. cu 2339 loc. (Dict. geogr.

1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; în com. sînt 4 biserici, 1 școală și 1 fabrică de spirt.

Humulus L., (botan.) mic gen din fam. Urticaceelor, trib. Cannabineae, cuprinde plante odorante, erbacee vivace, înalte, scandente (acățitoare) și acoperite cu peri aspri la pipăit. Acest mic gen cuprinde vr'o 2 specii, dintre cari una (*H. Lupulus L.*) deja de mult cultivată prin regiunile temperate ale globului, cealaltă crește în China, Iaponia și în insulele vecine. *H. Lupulus L.* crește și prin părțile noastre pe marginea pădurilor, prin tufșuri și pe garduri, și este cunoscută de poporul nostru sub numirile de Hemei, Hamei. Mai toate părțile înflorescenței femele ale acestei plante sînt acoperite cu peri glanduloși, cari secretă o substanță aromatică și amară, cunoscută sub numirea de lupulina, care tocmai face ca *H. Lupulus L.* să fie întrebuințat la fabricațiunea berei. Tot din cauza lupulinei se administrează *H. Lupulus L.* și în medicină ca tonic, amar, antidispeptic, antiscorbutic, antiscrofulos. Virfurile tinere de Hemei se mănâncă în regiunile nordice în loc de Sparanghel. [Z. C. P.]

Varietățile de *Hameiu* cele mai renumite sînt: *H. tomnatic* de Saatz din Boemia, *H. de Württemberg* iarăși tomnatic, apoi *H. de Spalt*, Bavaria. Pentru Transilvania *H. tomnatic* de Württemberg s'a dovedit de superior celui de Saatz. Cultura *H.-lui* în Transilvania se face pe 237 jugere. Venitul net mediu se evaluează la 300 fl. O plantațiune de *H.* bine reușită durează 10—12 ani și dă 2—3—4 q flori pe an la juger după 1600—2000 cuiburi.

Humus, pămînt vegetal, pămînt de frunze, de pădure; este un fel de rocă argilooasă foarte bogată în substanțe organice; rezultă din descompunerea remășițelor de vegetale. Compoziția sa e complexă și variabilă; conține puțin oxigen și hidrogen, mult carbon, amoniac, nitrați și un corp acid de culoare brună, acidul humic, căruia se datorește colorarea închisă a *H.* Mai conține o cantitate variabilă de baze (potasă, sodă, calce, alumina), cum și fosfați. Agenții ce contribuiesc la formarea *H.* sînt: atmosfera, bacteriile, insectele și rîmele, cum a dovedit pentru acestea Darwin și Müller. *H.* e de mare importanță pentru crescerea plantelor. Până pe la 1840 se credea chiar, că tot carbonul din vegetale provine din *H.*, fiind absorbit prin rădăcinile lor. Această opinie, ce a predominat în practica agricolă și în botanică, cunoscută sub numele de »teoria humusului«, a fost dovedită ca nefundată, în urma cercetărilor lui Liebig, Dumas, Boussingault și alții. Cu mult înainte chiar, Ingenhouss, Senebier, Th. de Saussure, etc., dovediseră că plantele cu chlorophyllă își iau carbonul lor din anhidridul carbonic al atmosferei încungiuătoare. Ați teoria *H.* e înlocuită cu aceea a alimentațiunii minerale a plantelor, căci dela lucrările lui Liebig încoace s'a arătat că se pot cultiva vegetale în apă sau în pămînt fără *H.*, dacă aceste două medii conțin elementele minerale necesare sinteselor ce se petrec în plantă. Numai plantele saprofite humicole iau din *H.* substanțele organice de-a gata pregătite. Plantele autophyte iau din *H.* nitrați, iar acidul humic — prin proprietățile lui de a da hu-

mați solubili cu potasa, soda și amoniacul, insolubili cu calcea, alumina — servă a face mai dense solurile mobile (silicioase, calcaroase) și mai mobile pe cele dense (argiloase). Aceste proprietăți ale *H.* explică prin urmare adevărata lui valoare în practica agricolă și nevoia indispensabilă de a amenda cu el terenurile improprie pentru culturi. [S. Șt. R.]

Ori ce pămînt ca să fie fertil, trebuie să conțină ceva *H.* Un pămînt care conține 3% *H.* este deja un pămînt mediocru. Pămînturile humoase și pămîntul negru Cernozemlj conțin 8—10—15% *H.* și mai bine.

Hunan, prov. în interiorul Chinei, udată de puternici afluenți ai Iangcekiangului, 216,000 km². cu 21 milioane loc. Capitala Ciangșă.

Hunedoara, (magh. *Vajda-Hunyad*), orășel în cott. Hunedoarei, lângă rîul Cerna, 3037 loc. dintre cari 1610 Rom., 360 Germ. și 904 Magh., are mai multe oficii, o mănăstire franciscană și tirguri mari de vite. Aici se află o fonderie de fier a statului, înființată la 1884, în care se prelucră piatra feruginoasă, scoasă din minele de fier dela Ghelar și jur. Piatra feruginoasă se aduce pe un tren funicular, care e de o lungime de 32 km. Producția anuală este 4—500,000 q de fier crud.

La *H.* se află vechea cetate a Huniadeștilor; ea se înalță spre vest dela oraș, pe o stîncă de calciu, la împreunarea rîulețului Zlaștilor cu Cerna. Este una dintre cele mai frumoase cetăți ale noastre; e zidită în stil gotic, cu turnuri și turnulețe și cu mai multe sale, dintre cari cea mai mare și mai frumoasă e »sala cavalerilor« (lungime 15, lățime 3 stîngini), cu două șire de colonne de marmoră. La *H.* au fost din timpuri vechi fortificații, dar cetatea actuală e zidită de Ioan Huniade pe la 1452. Huniade a zidit partea aceea, unde se află »sala cavalerilor«, turnul Neboisa (»Nu te teme«, etc., care e partea cea mai artistică a ei. Proprietarii de mai târziu, cum au fost regele Mateiu Corvinul, principele Gavril Bethlen, etc., au adaus celelalte părți. Cu timpul în parte s'a ruinat, la 1854 a ars; de prezent cetatea este de mai mult timp în posesiunea statului, care în timpul mai nou în parte a restaurat-o în stilul ei original (v. ilustr.). Pe părțile »salei cavalerilor« s'au aflat între altele portretele lui Ioan Huniade și a mamei lui, Elisabeta Mărgineanu, în un port neaș românesc. Aceste portrete au fost nimicite de o mână dușmană. [Silv. Mold.]

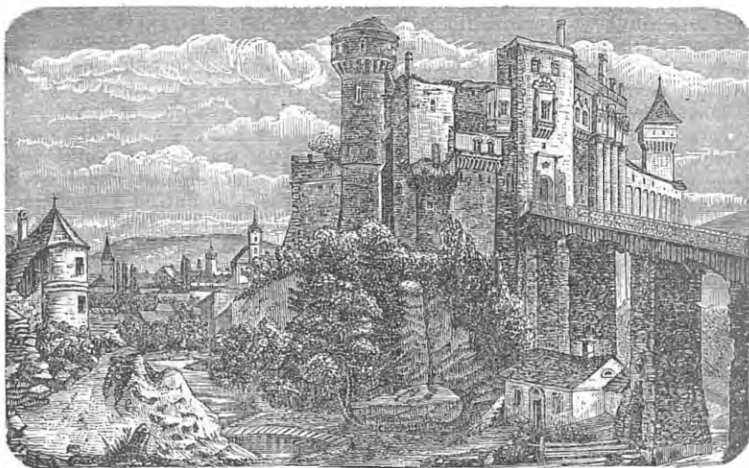
H., *protopopiat* român al dieceșei gr.-cat. Lugoj, cu 11 parochii și 2696 suflete.

Hunedoara, *Comitatul*, (magh. *Hunyad megye*) se extinde în partea sud-vestică a Ardealului, pe ambele maluri ale Mureșului; în sud se mărginește cu România, spre nord se extinde până la Munții Apuseni, cuprindînd și partea cea mai mare a fostului comitat *Zarand*. Are o suprafață de 6932.04 km², care în mare parte e muntoasă și deluroasă. Cei mai înalți munți se află la sud; în colțul sud-estic se extind ramuri de ale *Paringului* (piscuri: Paring 2076 m., Măndra 2520 m.), cu cari stau în legătură spre nord munții *Cugirului* (Surean, 2061 m.). Spre vest dela Paring, dincolo de Jiu se află munții dela graniță, cu cari se întinde paralel șirul munților Hațegului, cu grupa Retezatului; printre

aceste două șiruri curge Jiul românesc. În colțul sud-vestic se înalță piscuri de ale munților Godian-Sarcu. În partea vestică se extind munții Poiana Rusca, cu ramuri până în valea Streiului. La nord se extind ramii sudici ai Munților Apuseni în diferite grupe, precum: munții Baiei de Criș, ai Săcărâmbului, etc. Rîul cel mai de frunte al comitatului e *Murășul*, care intră pe la Balomir în comitat; valea lui e largă, dar în unele locuri, din jos de Deva, se strîmtează. Dintre afluenții lui mai însemnați sînt Valea Vinerii, Streiul, Cerna și rîul Dobrei. În sud se află Jiurile, Jiul unguresc și Jiul românesc, cari se împreună la Bărbănteni de jos și trec în România. Partea nordică e udată de Crișul Alb, care trece la Basarabeasa în comitatul Aradului. *Clima* e aspră în munți, și mai moderată în văi, cu deosebire în valea Murășului. Comitatul H. e bogat în păduri și cu deosebire în produse miniere. În partea nordică, la Săcărâmb, apoi în Zarand, la Ruda, Criscior, Băița și în im-

comitatelor transilvane ținutul comitatului de ași al H. n'a format un comitat deosebit, ci aparținea comitatului Albei. Românii de aici, împărțiți în cneziate, ațirnau la început foarte puțin de statul ungar. Numai mai târziu au fost aduși în dependență și atunci s'a creat comitatul Hunedoarei. Pe la finea secl. XIII, exista deja comitatul H., de oarece de pe atunci ne este cunoscut numele celui dintăiu comite suprem, (din un act dela 1295). Pe teritorul comitatului au fost foarte mulți nobili români, parte nobili din vechime, parte nobilitați pentru meritele câștigate în resboaiele cu Turcii. Ioan *Huniade* a nobilitat foarte mulți Români pentru merite militare. Mulți din acești nobili, părăsindu-și confesiunea orientală, s'au maghiarizat. Maghiarii bășinași de ași din H. sînt parte covîrșitoare urmasii acestor nobili maghiarizați. [Silv. Mold.]

„*Hunedoara*“, însoțire de anticipațiune și credit în *Deva* (Trs., cott. Hunedoara), fondată la 1885. Capital social fl. 15,950 în 319 mise à fl. 50.

Cetatea Huniadeștilor înainte de restaurare.

prejurime sînt bogate mine de aur și argint, pe cînd în jurul Hunedoarei, la Ghelari, Teliuc, Govașdia, etc. sînt mine de fier. La sud în valea Jiurilor, la Petroșeni și jur, sînt mine bogate de cărbuni. *Comunicația*. Prin comitat sînt 4 căi ferate și șosele și căi comitatense. Dintre căile ferate cele mai însemnate sînt calea ferată de pe valea Murășului și cea de pe Streiu, care trece în valea Jiurilor. Numărul *locuitorilor* este de 267,895 (la 1891) (pe un km². 39 suflete.) Din numărul total sînt 238,486 Români, 8047 Germani, 17,167 Magh., ceilalți Sîrbi, Slovaci, Ruteni, etc. După confesiune sînt: gr.-or. 190,018, gr.-cat. 50,520, rom.-cat. 15,121, evang. 2202, elv. 7351, unit. 206 și israeliți 2470. *Administrația*. Comitatul H. e împărțit în 10 cercuri pretoriale; are 4 orașe cu magistrat, 6 comune nari, 422 mici și 47 cătune. Locul central al comitatului e *Deva*. — *Istoricul*. Cei mai vechi locuitori, dintre neamurile cari trăiesc și ași, sînt *Românii*, cari în părțile aceste au fost pe timpurile migrațiunii popoarelor mai deși. Ei au contopit elemente slave. Pe Români i-au aflat aici Maghiarii, la venirea lor. La crearea

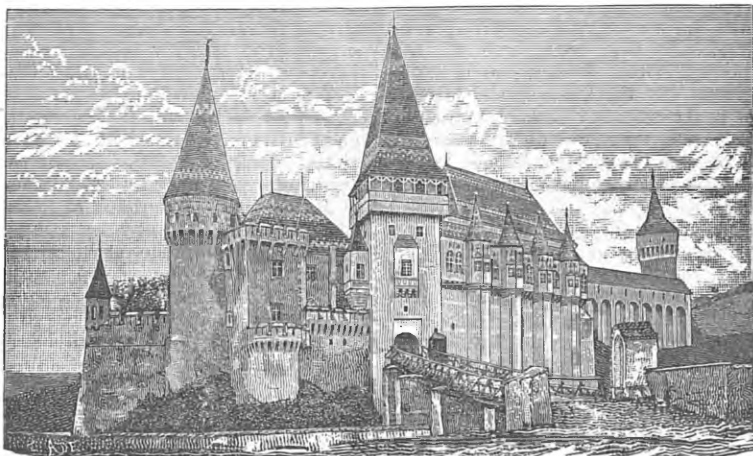
Hunfalvy, Paul, filolog și istoric magh., n. 10 Aug. 1810, † 1891; 1841 membru al Academiei magh.; 1842 prof. al dreptului în Késmárk; 1849 deputat; se mută la Pesta și 1856 redactează revista: *Magyar nyelvészet* (Linguistica magh.). S'a ocupat mult de filologia comparativă a limbilor fino-ugrice și turco-tatarice și a ajuns la convingerea, că limba magh. aparține limbilor fino-ugrice. A studiat materialul lingvistic adunat de Reguly și l-a editat în operele: *Vogul föld és nép*; *A kondai vogul nyelv*, 1872. *Az északi osztják nyelv*, 1875, ș. a. Dintre chestiunile istorice l-au preocupat: originea Sécuilor; fidedemnitatea lui Anonymus; originea limbei și a poporului român. H. ne contestă autochtonia, susținînd în operele sale: *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, *Magyarország ethnografiája* și a Rumunok történetei, că limba și poporul român s'a format în Balcani, de unde în secl. XIII s'au străcurat ca păstori în Ungaria.

Hunia, com. rur. în Rom., j. Dolj cu 1640 loc. (Dicț. geogr. 1896). 1 biserică și 1 școală; pe teritorul com. se află balta numită H., ce își ia naștere din Dunăre și are o întindere de 35 ha.

Hunlade, v. Hunyadi.

Hunnii, popor nomad de răsă turanică (probabil din ramura turcă), care, venind din Asia, năvăleşce în 375 peste Don în Europa, supune pe Ostrogoți (între Don și Nistru) și silesce pe Visigoții din Dacia să se mute preste Dunăre. Dacia rămâne apoi 78 de ani în stăpânirea H.-lor, cari își așează centrul puterii lor între Tisa și Dunăre și-și întind stăpânirea până sub Alpi și până la Marea Baltică. Sub *Attila* (433—453), H. se ridică la puterea lor cea mai mare, jăfuesc cumplicit provinciile dunărene ale imper. roman de resărit și atacă în urmă și imperiul de apus, năvălind în Gallia (451), unde sunt bătuti în câmpiile Catalaunice (Châlon-sur-Marne) de generalul roman Aëtius, și în Italia (452). După moartea lui *Attila* (453), H., divisați prin certele dintre fiii lui, sânt bătuti de Ostrogoți și Gepizi și goniți preste Nistru; Dacia este luată apoi în stăpânire de Gepizi, iar Ostrogoții ocupă Pannonia. Resturile H.-lor retrași în resărit re-

de donațiune nouă lui *Voic*, fiu al lui *Serb* (Serban) și tată al lui *Ioan*, precum și fraților lui *Voic*, cu numele *Mogoș* și *Radul*, apoi altui *Radul*, frate cu *Serb*. Donațiunea nouă presupune, că familia a avut acea posesiune și mai nainte, constatat fiind, că diploma despre prima donațiune dată de regele *Ludovic I* la 1378 a fost pierdută. *Ladislau Posthumus* în diploma din 1454 spune, că familia de H. se consideră ca împămîntenită numai dela 1409 încoace, prin urmare ea n'a fost de origine d'aici. Dar de unde? Aceasta ni-o spune un descendent al ei, *Nicolaus Olahus* (v. ac.), primatele Ungariei, care scrie apriat, că se trage din *Dan Basarab*, fost Domn al Munteniei, care a fost alungat din domnie prin vèru-sèu *Vlad* numit *Dracula*, și s'a refugiat în Ungaria. Un descendent al lui *Dan*, susnumitul *Voicu*, ajungënd la curtea regească *Miles aulae regiae*, a căpëtat donațiunile de sus. Cumcă familia de H. se trage din dinastia *Basarabilor*, se mai dovedesce și din alte

•Cetatea Huniadeștilor după restaurare.

apar în urmă sub alte numiri, între cari erau probabil și vechii Bulgari (neam turc). Părerea cronicarilor unguresci, că Sècuii din Ardeal ar fi resturile H.-lor remași în Carpați, este adi respinsă cu desăvîrșire și de lingvistică și de istorie; de asemenea inadmisibilă este și descendența Ungurilor (neam finno-ugric) dela H. retrași în resărit. (Deguignes, *Histoire générale des Huns*. Paris, 1756—1758; Neumann, *Die Völker des südlichen Russland*. Leipzig, 1847; Thierry, *Histoire d'Attila et de ses successeurs*. Paris, 1864; Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung*. Leipzig, 1881; Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*. Budapest, 1877). [D. On.]

Hunsrück, regiune muntoasă în Prusia renană, între Rin, Mosella, Sarre și Nahe. Vîrfurile Erbeskopf are 818 m. înălțime. Păduri, orz, ovės, in, vinuri renumite, fructe; cărbuni.

Hunyadi, adevă de *Hunad*, familie despre a cărei origine au scris mulți din diferite puncte de vedere; unii cu tendință d'a denega originea română a Huniadesilor, alții cari susțin aceasta pe baza de documente pozitive. Regele *Sigismund* la 1409 confere domeniul Hunedoara sub titlu

multe diplome ale guvernatorului *Ioan* de H. și ale fiului său regele *Mateiu* (v. ac.), care pe *Marinoviceștii*, principi ai Albaniei și ai Tesaliei, îi numesce consăngeni ai săi, iar despre acești *Marinovici* e constatat, că încă se trag din familia *Basarabilor*. Donatarul principal *Voicu* a fost căsătorit cu *Elisabeta Marzinai* (de Marginea), veduva lui *Iaral* de *Csolnakos* (Cinciș), cu care a avut doi fii: pe *Ioan* major și pe *Ioan* minor, apoi trei fete: pe *Maria*, *Clara* și *Elisabeta*.

Ioan major, (v. *Ioan* de H.), vestitul erou, care a bătut de nenumerate ori pe *Turoi*, și după căderea lui *Vladislav I* la *Varna* din voivod al Ardealului ajunsese guvernator al Ungariei (1446—1453), a fost căsătorit cu *Elisabeta Szilágyi*, avënd cu ea doi fii, pe *Ladislav*, decapitat la *Buda*, și pe *Mateiu*, care ajunsese rege al Ungariei (1458—1490), iusă a murit fără succesori legitimi. *Ioan* minor, al doilea fiu al lui *Voicu*, a fost Ban de *Croația* și *Severin*, etc., murind asemenea fără copii. Sora acestora *Maria* a fost măritată după *Manzila* (rectius *Manoila*) de *Avgev* din familia *Basarabilor*, cu care a avut copii pe *Stanciu* și *Stoian*, apoi două fete, *Ursula* și

Elena. Stoian a devenit primar în Orăştie, unde a avut doi copii, pe *Nicolaus Olahus*, vestitul primat al Ungariei, şi pe *Mateiu*, asemenea primar în Orăştie, a căror familie încă s'a stins în a treia generaţiune. Sora Mariei, Clara, a fost măritată după Pongratz de Dengeleg şi Elisabeta după Székely. După corbul din armalele familiei de H. aceasta s'a numit şi Corvin. Afară de descendenţii lui Voie, cari s'au stins cu totul în secl. XVI, astăzi mai există două familii de H. Una a anşilor *Hunyadi*, cari au luat predicatul după domeniul lor Kéthely şi cari încă poartă un corb în armale, apoi *H. din Zeikani* ţerani nobili români, cari se ţin rudiţi cu guvernatorul Ioan de H. Probabil sînt descendenţi ai lui Mogos şi Radul fraţi, şi ai unchiului acestora asemenea Radul. (Cf. Nagy Ivan, *Magy. család*; Puşcariu, *Familiele nobile rom.*; Bariţiu, în *Transilv.* 1873. Nr. 5—24.) [I. c. d. P.]

Hupei, (*Hupei*), provincie în China centrală, strălătită de Iangcekiang, 185,000 km². cu 30 milioane loc. Capitala Vuciang.

Hurban, *Jos. Miloslav*, (1817—88), patriot şi scriitor slovac, preot evangelic; a stat în fruntea revoluţiunii slovace dela 1848. Publică între altele almanahul Nitra, al cărui an II (1844) înseamnă ivirea cea dintâi a şcolii lui Štúr cu dialectul de Trenčsén ca limbă literară.

Hurie, fecioarele miraculos de frumoase ale paradisului, pe cari Coranul (Sura LV) le promite dreptcredincioşilor mohamedani ca respłată în paradis.

Hurmuz, un afluent al Prutului, j. Covurlui. — H. se numesc şi mărgăritare de sticlă.

Hurmuzachi, *familie boierească* din Moldova, care era încuscrită cu vechea familie a Murguleţilor şi a lui Simeon Movilă, şi stete în legături mai de aproape cu Nicolae Maurocordat, care atât de mult s'a interesat pentru conservarea cronicelor romănesci. Aceste relaţiuni au făcut ca să se încuibe şi să se erediteze în această familie pe de o parte românismul şi patriotismul, iar pe de alta iubirea către studii ştiinţifice şi literare. După cunoştinţa noastră, câştigată din arhiva familiară, întrucât am putut-o consulta, cel dintâi H., pe care îl găsim intrat în viaţa publică, a fost *Manolachi*, mare comis în a doua domnie a lui Nicolae Maurocordat. Probabil că un fiu al acestui Manolachi a fost *Cristea H.*, stolnic în una din cele trei domnii ale lui Grigorie Ghica cel Bătrân din Moldova, dela care, pentru vrednicia sa, a fost dăruit cu o moşie întreagă. Un fiu al acestuia, cu funcţiunea de logofet, dar de al cărui nume n'am dat, a avut patru fii, pe *Alexandru* postelnicul, care pe la 1766 a făcut cu spesele sale o copie de pe cronică lui Ioan Neculcea, adăugând la ea mai multe însemnări întregitoare şi explicative; pe *Mateiu H.*, care pe timpul încorporării Bucovinei (v. ac.) la Austria era mare păharnic şi pârcaş de Cernăuţi şi avea pe acest teritoriu trei moşii: Cernaucă, Vasileul şi Văslăuţul; pe *Stefan H.*, visternic şi pârcaş de Hotin; şi pe *Constantin H.*, mare medelniceriu şi pârcaş de Galaţi. Acesta a moştenit dela fratele său Mateiu, Cernaucă, fiind-că la 1781 îl aflăm amintit cu locuinţa acolo, în 1792 trecut între nobilimea recunoscută a ţerii cu gradul de cavalier, în virtutea patentului împê-

rătesc din 14 Martie 1787, iar în 1796 întabulat ca proprietar al Cernaucăi în tabula Bucovinei, înfiinţată în 1792. Acest Constantin H., mare medelniceriu, a avut o fată, *Năstăsia*, măritată după boierul Vasileco din Lucavet, şi patru fii, pe *Alecu*, pe *Iordachi*, pe *Constantin*, mare comis, şi pe *Docsachi*.

Acest *Docsachi H.* este tatăl H.-lor bucovineni. El s'a născut 1782 pe moşia părinţească Horodiştea din ţinutul Hirăului din Moldova; a moştenit moşia Cernaucă din Bucovina şi s'a strămutat acolo 1804, dar a ramas şi supus moldovenesc, fiind-că avea şi aici moşii; era deci supus mestecat (sujet mixte). Această dublă cetăţenie a făcut din el şi din urmaşii săi ca să fie şi să rămână pe cât de buni români, atât de fideli şi de loiali cetăţeni austriaci, precum s'a arătat aceasta în tot decursul vieţii lor; de aceea şi vedem pe Docsachi H. 1819 onorat cu rangul de căminariu de cătră domnitorii Moldovei. Mişcările politice din Moldova dela 1821 şi 1848 au adus în Bucovina o mulţime de Români moldoveni. Toţi aceştia au găsit în casa lui Docsachi H. ospitalitate şi sprijin. Pentru această îmbrăţişare cordială şi simpatică a confracţilor sei moldoveni şi ardeleni a fost distins de domnitorul Moldovei 1827 cu boierescul rang de mare agă, şi 1856 cu acela de mare vornic. Printre compatrioţii săi bucovineni, Docsachi H. a fost nestorul lor iubit şi stimat, şi cel mai vechiu reprezentant al spiritului şi al tradiţiunii romănesce. A reposat 30 Martie 1857 în Cernăuţi şi fû înmormântat lângă biserica din Cernaucă. Dela el avem o broşurică: „Dătorinţele archiereilor şi ale proistosilor“, tradusă din grecesce şi tipărită în Cernăuţi 1848. Docsachi H. era căsătorit cu Ileana Murguleţ, † 1858, şi a avut cu ea doisprezece copii, dintre cari şapte cu viaţă mai îndelungată, şi anume cinci fii: Constantin, Docsachi, George, Alexandru şi Nicolae, şi două fete: Eufrosina, măritată după boierul basarabean Petru Petrino, din care se trage poetul Dumitru Petrino (v. ac.), şi Elisa, măritată după marele logofet George Sturza din Moldova.

Constantin D. H., jurisconsult şi om de stat, n. 12 Nov. v. 1811 în Cernaucă, şi-a absolvat studiile primare, gimnaziale şi liceale în Cernăuţi cam dela 1818—30, iar pe cele juridice la universitatea din Viena 1834, trecând prin două examene rigoroase, după cari s'a întors în patrie. La îndemnul marelui logofet George Balş Dumbrăveanu din Moldova, care avea nise îndelungate procese la St.-Petersburg pentru moşii sale din Basarabia, trecu la Chişineu, unde în opt luni învăţă limba muscălescă, şi apoi prin rara sa erudiţiune şi iscusinţă câştigă în scurt timp toate procesele încredinţate. După aceasta, din 1844 înapoi, a ramas în Moldova, unde logofetia dreptăţii şi consiliul domnesc i-au recunoscut competenţa şi dritul de avocat în cauze civile; 1850 fû numit membru în comisiunea pentru reorganizarea învăţământului public, iar 1852 membru în comisiunea legilor, căreia până într'un an îi prezentă gata partea întâia a codului penal. Pentru activitatea sa rodnică la redactarea regulamentului şcolar şi a codului penal, fû distins cu titlul de agă şi mai pe urmă de mare vornic, iar prin decretul domnesc din 1 Apr. 1856 i-ze recunoscu formal împămîntenirea. Indată după

aceasta, în Maiu, întră în comitetul unirii și făcû o viuă propagandă pentru idea unirii ambelor principate. 1857 fû ales de câtră micii proprietari din ținutul Romanului ca deputat în adunarea ad hoc a Moldovei, unde a participat la formularea celor cinci puncte din dorințele țerii, și a rostit un cuvânt însuflețitor pentru unirea Moldovei și a Țerii Românești. 1858 fû ales deputat în adunarea electivă, iar după alegerea lui Alexandru Cuza 1859 ca singur domnitor preste ambele principate, cu administrațiune separată încă, Constantin H., ca unul care combătea alianța cu partidul separatistic maghiar și apăsă cu statornicie strinsa amicitie cu Austria, fû chemat în ministeriul nou format ca ministru al dreptății. Și în adunarea legislativă din 1860 și 1861 fû ales din nou deputat și vicepreședinte al ei; 1861 deveni iarăși ministru al dreptății. Agitațiunile politice îl slăbiră și îl constrinseră a se retrage la Dulcesci, la moșia surorii sale Elisa, unde primi distingătoarea vizită a principelui Carol I după urcarea sa pe tronul României. În toamna 1867, când se agita chestiunea construirii căilor ferate, se alege deputat în camera legislativă din Bucuresci, unde, ca raportor al proiectului de lege pentru concesiunea construcțiunii căilor ferate, stărui în mod decisiv pentru admiterea lui; se îmbolnăvi însă și fû necesitat ca să plece 1868 toamna la Viena pentru căutarea sănătății. Îndată după plecarea sa din Bucuresci fû numit prim președinte la înalta curte de casațiune și de justiție, dar nu exercită acest înalt post, fiind-că 15 Febr. 1869 muri în Viena, de unde fû transportat la Dulcesci spre înmormântare. (Necrolog în Foia Societății pentru cult. și lit. rom. în Bucovina, pro 1869, pag. 51—58.)

Docsachi D. Hurmuzachi, om de stat și istoric, n. 29 Sept. v. 1812 în Cernaucă, și-a absolvat studiile primare, gimnasiale și liceale în Cernăuț 1819—31, iar pe cele juridice 1835 în Viena. După finitul lor a petrecut intermitent mult timp în Viena, căpătând permisiunea de a face studii istorice în arhivele statului. În toial acestor studii l-au apucat mișcările politice dela 1848, se înscrie în garda națională din Viena, dar nu petrecu mult timp în ea, ci se întoarse în patrie și participă acolo la mișcările naționale și autonomiste, cari își găsiră expresiunea în memorabila petițiune din Iunie 1848 și apoi în introducerea limbii românești ca limbă de învățământ la institutul de studii teologice și în înființarea unei catedre pentru limba și literatura românească la institutul de studii filosofice din Cernăuț. 1849 compuse și împreună cu o deputațiune presentă împăratului la Kremsier un memoriu relativ la petițiunea din Iunie 1848, care avu ca rezultat recunoascerea Bucovinei ca țeară proprie cu titlul de ducat și cu egale drepturi de autonomie printre celelalte țeri și regate ale împărăției Austriei. El fû geniu tutelar al deputaților români Miron Ciuperkovici și Mihail Bodnarescul, povățuindu-i ce să întreprindă și cum să execute cele întreprinse. Cătră finea anului 1849 fû chemat la Kremsier de cătră ministrul Alexandru Bach spre consultare în afaceri relative la reorganizarea administrativă a Bucovinei, și fû însărcinat de el cu traducerea în românește a decretelor și ordonanțelor respective și cu retra-

ducerea codului civil și a celui penal. 1850 fû numit de ministrul Schmerling ca membru în comisiunea pentru elaborarea unui dicționar de termeni juridici românești, precum și în comisiunea pentru revisiunea și completarea cărților didactice românești pentru Bucovina. După potolirea mișcărilor politice și-a continuat studiile istorice în arhivele statului din Viena, primind totodată dela locuitorii din ținutul Câmpulungului românește însărcinarea, ca să le poarte un proces cu statul pentru revindicarea moșiilor lor, luate pe sama fondului religionar. Publică în Viena 1848 o jeluire a Câmpulungienilor din 1844 cătră împăratul sub titlul de: »Unerledigte Bittschrift des Miron Czuperkovitz und Andreas Pralle«, iar peripețiile acestui proces le-a descris nemțesce și le-a publicat tot în Viena 1861 sub titlul: »Noth- und Hilferuf der Gemeinden des Moldauirt-Campulunger Okols in der Bukovina«. Acest proces se fini cu o învoială. Drept recunoștință Câmpulungienii i-au ridicat o movilă de piatră numindu-o Movila lui H., și din 1861 încoace l-au ales neconținut ca reprezentant atât în dieta Bucovinei cât și în camera deputaților din Viena. În anul 1860, când Bucovina fû din nou încorporată la Galiția, D. H. fû acela care compuse o remonstrare, presentându-o prin o deputațiune împăratului și ministeriului, și apărându-o cu multă energie și iscusință prin principalele foi din Viena și München. Autonomia țerii fû din nou câștigată. 1862 D. H. fû numit de împăratul ca vicecăpitan, iar din 1864 căpitan al Bucovinei, și ca atare președinte în camera ei legislativă și în comitetul reprezentativ al acesteia, în care calitate a funcționat prin mai multe perioade legislative până la moartea sa, întâmplată în 10 Febr. 1874, afară de scurta perioadă a treia de legislatură din Aug. 1870 până în Dec. 1871. Prin diploma împărătească din 6 Maiu 1872 fû distins cu titlul nobilitat de baron pentru eminentele sale merite pentru țeară și împărăție, iar 2 Aug. 1872 fû ales și membru în Academia Română din Bucuresci. Orașele Cernăuț și Câmpulung îi acordară cetățenia de onoare. Din 1871 înainte a stat în fruntea așa numiților constituționali (Verfassungstreue) din țeară, precum și în fruntea curentului centralist din ea. Din cauza multiplelor sale ocupațiuni politice dintre 1861 și 1874 D. H. nu fû în stare să aducă la îndeplinire istoria Românilor, la care lucra cu mult zel. Manuscriptele lui fură încredințate de cătră ereși Academiei Române din Bucuresci, care le-a publicat, și anume necompleta istorie în textul original nemțesc sub titlul de: »Fragmente zur Geschichte der Rumänen« în cinci tomuri, Bucuresci, 1878—86, și cu o traducere românească în un tom, Bucuresci, 1879, iar colecțiunea de preste trei mii documente istorice sub titlul de: »Documente privitoare la istoria Românilor, culese de Eudoxiu de H.«, în opt tomuri cu 11 volume, colecțiune la care s'au mai adaus tot sub titlul de mai sus, ca suplamente, încă și colecțiunile de documente ale altor învățați, așa încât colecțiunea aceasta numără astăzi (1899) 23 vol. Fragmentele istorice conțin: mișcările politice ale fraților Petru, Asan și Ioniță din 1185 până la fundarea definitivă a ambelor principate românești în stânga Dunării de jos; starea bi-

sericei românești din Ardeal; ceva despre în-
tâmplările de sub Mihaiu Viteazul și în fine
restimpul dela 1604—1782. D. H. era adevărat
om de stat, cult, statornic și plin de caracter,
un învățat neobosit, scrupulos și modest, un ce-
tățean înfocat și devotat binelui public, un amic
iubitor și sincer.

Georgiu Hurmuzachi, publicist și politic, n.
7 Sept. v. 1817 în Cernaucă, și-a absolvat studiile
primare, gimnasiale și liceale în Cernăuț cam între
1823 și 1835, iar pe cele juridice la universitatea
din Viena în 1839. Intorcându-se în patrie a intrat
în serviciul administrativ politic la guvernul Bu-
covinei, dar, neplăcându-i aerul și rutina can-
celariei, îl părăsi după doi ani, se însură cu
Eufrosina Flondor din Storojineț, dela care avu
doi copii, pe Ileana, măritată după Dr. Iancu ca-
valer de Zotta, și pe Docsuță, numit așa spre distin-
gere de omonimia săi: unchiu și moș, cari trăiau;
luă în administrare proprie moșia Cernaucă și
începă împreună cu tatăl și cu frații săi a pre-
para spiritele compatrioților pentru mișcările po-
litice, naționale și culturale, ce se prevedeau că
în curând au să izbucnească nu numai în îm-
părăție, dar și în principatele românești. În
casa părintească din Cernăuț s'au ținut consul-
tările despre modalitățile separării Bucovinei de
Galiția și despre câștigarea deplinei ei autonomii
ca țeară proprie, și tot de aici a purces la Viena
renumita petițiune din Iunie 1848, în care erau
formulate dorințele țerii. Spre a ține spiritele
compatrioților în curent cu mișcările politice
generale și spre a apăra interesele bucovinenilor
și ale celorlalți conaționali de prin țările vecine,
fundă cu spesele proprii și redactă, românește
și nemțește, împreună cu fratele său Alecu, din
Oct. 1848 până în Dec. 1849, vestita »Bucovină»,
gazetă românească pentru politică, religie și lite-
ratură, organ curajos al dorințelor, suferințelor
și intereselor românești; sprijini apoi din respu-
terii mișcarea culturală dela 1850 încoace, contri-
buind în mod eminent la înzestrarea cu cărți
românești a bibliotecii Bucovinei, înființată în
1851 la inițiativa boierului Mihaiu Zota, și stă-
ruind pentru înființarea de școale secundare ro-
mânești și a unei societăți pentru îmbunătățirea
agriculturii în țeară (Landesculturverein); apără
în 1860 autonomia periclitată a țerii; luptă cu
tot adinsul pentru reorganizarea bisericii din Bu-
covina și pentru recunoașterea autonomiei ei cu
un organ reprezentativ, compus din preoți și laici,
și fu președinte al adunării populare din 11/23 Iunie
1870 și al comitetului ales de ea pentru câști-
garea acestei autonomii, iar mai pe urmă membru
în comisiunea constituită în Martie 1871 pentru
compunerea unui statut de congres și a unui regu-
lament de alegere, și în 1873 conduse la Viena
o deputațiune pentru efectuarea congresului bi-
sericesc. Ales în 1863 de către orașul Cernăuț
ca deputat în dieta Bucovinei, apără acolo cu
inteligentă și cu căldură până la 1878 interesele
bine înțelese ale țerii; tot în acest restimp fu
trimis mai adeseori ca reprezentant și în ca-
mera deputaților din Viena, unde stăruie mult
în 1874 și 1875 pentru înființarea în Cernăuț
a unei universități cu câteva catedre paralele
românești la facultatea juridică și cu o catedră
pentru limba și literatura românească la facul-
tatea filosofică; a condus cu prudență și devo-

tare destinele Societății pentru cultura și lite-
ratura românească în Bucovina, inaugurată în
Maiu 1862, ca președinte al ei din Maiu 1863
până la moartea sa întemplată în ziua Dochiei,
1/13 Martie 1882; a colaborat la foaia acestei
societăți în tot timpul aparițiunii ei din 1865
până în Dec. 1869, semnând cu inițialele G.
H. La cererea sa, prin diploma împărătească
din 2 Oct. 1881, i-s'a recunoscut titlul nobiliar
de baron. În tot decursul rodniciei sale vieți a
fost un statornic și devotat apărător al națio-
nalității române din Bucovina, și a contribuit
foarte mult la dezvoltarea ei. Fu înmormântat
în cimitirul din Cernăuț.

Alecu Hurmuzachi, publicist și politic, n.
16 Aug. v. 1823 în Cernaucă, a studiat școala pri-
mară, gimnasiul și liceul în Cernăuț cam între 1829
și 1841, iar studiile juridice le-a finit la universi-
tatea din Viena 1845, când se întoarse în patrie-și.
El era de o fire idealistă și poetică, dispunea de o
inteligentă rară, de un temperament viu și de o
vervă caldă, uneori întepătoare, calități în vir-
tutea cărora apărea ca un geniu providențial,
și se făcu printre compatrioții săi, ameiți de
indoctrinări străine, un motor puternic spre a-i
însuflă și determina spre mișcări politice și
culturale întru conservarea și dezvoltarea ființei
lor naționale. În Oct. 1848 până în Dec. 1849
însoți pe frate-său Georgiu la redactarea valo-
rosului ziar »Bucovina» (v. ac.), iar în 1850, cât
a mai apărut, a ramas singur redactor respon-
sabil. Deși tânăr, era bine versat în limba și li-
teratura românească, de aceea și fu însărcinat
în Ian. 1849 de către corpul profesoral dela in-
stitutul de studii filosofice din Cernăuț cu cen-
surarea elaboratelor de concurs ale lui Teoctist
Blajevici și Aron Pumnul pentru ocuparea ca-
tedrei de limba și literatura românească, creată
în Dec. 1848 la acel institut; a stăruit mult
printre cunoscuții săi pentru dăruirea de cărți
românești la biblioteca Bucovinei înființată în
1851, precum și la bibliotecă studenților gim-
nasiști din Cernăuț, înființată în 1856 la ini-
țiativa studentului I. G. Sbiera. În Maiu 1862
a inaugurat Societatea pentru cultura și li-
teratura românească în Bucovina prin un dis-
curs admirabil publicat în același an. În foaia
acestei societăți au apărut dela el mai mulți ar-
ticoli foarte interesați, ca: Trei umbre, G. Fi-
langieri, Teatrul național în Cernăuț (anul I), La
schimbarea anului nou, Aron Pumnul, Cuvântare
funerară la înmormântarea lui A. Pumnul, De-
spre o lipsă în învățământul public, Serbarea me-
moriei lui A. Pumnul la țeară, Necrolog asupra
mortii lui I. Costin (a. II), V. Alexandri în Cer-
năuț, Despre una din ideile domnitoare ale tim-
pului (a. III), Mișcări de reforme bisericesti în
Austria, Teatrul național în Cernăuț (a. IV). În
22 Aprilie 1866 fu numit membru în Academia
Română din București, iar în 1867 fu ales de-
putat în dieta Bucovinei și apoi și în camera
deputaților a consiliului imperial din Viena, unde
până la sfârșitul vieții sale a apărut cu însule-
țire interesele țerii și stăruie cu tot adinsul pentru
acordarea unui congres bisericesc, compus din
preoți și laici, pentru exercitarea autonomiei bi-
sericesci. A reposat în 8/20 Martie 1871 în Nea-
pole, unde mersese pentru căutarea sănătății.
Osemintele lui fură transportate la Dulcesci în

Moldova spre înmormântare. În tot decursul vieții sale, neadormit a fost în luptă pentru naționalitatea română în Bucovina și pentru desvoltarea ei prin toate mijloacele.

Nicolau D. Hurmuzachi, n. 19 Martie v. 1826 în Cernauca, și-a finit studiile primare, gimnaziale și liceale în Cernăuț cam între 1833 și 1845; a fost apoi câte un an în Paris și în Berlin; după aceasta a petrecut în retragere la moșia părințească în Cernauca până în 1859, când s'a căsătorit cu baroneasa Natalia Stircea, dela care are doi fii, pe Constantin și pe Alexandru; a fost neconținut membru al societății pentru cult. și lit. rom. în Bucovina, iar în 2 Aprilie 1883 fu ales membru onorar al Academiei Române din Bucuresci, și a participat la mișcările culturale și politice românesce. La cererea sa, prin diploma împărătească din 2 Oct. 1881, i-s'a acordat titlul nobiliar de baron.

Docșuța G. Hurmuzachi, politic, n. 18 Iunie v. 1845 în Cernăuț, și-a făcut studiile primare în Cernăuț, pe cele secundare parte acolo, parte în Bruxelles, iar pe cele juridice la universitatea din Viena și în institutul împărătesc Theresianum. După mântuirea lor în 1868 a intrat în serviciul administrativ politic al Bucovinei, de unde a trecut în 1876 la ministeriul de interne, unde a rămas doi ani; apoi a ocupat funcțiunea de căpitan districtual (prefect) în căpitănatul Sucevei și în al Cernăuțului până în 1891, când s'a retras din serviciul statului. Din 1883 a fost neconținut membru în dieta Bucovinei, ales fiind acolo ca deputat odată de colegiul electoral din județul Cernăuțului, a doua oară de acela din orașele Rădăuț, Suceava și Siret, și a treia oară din județul Siretului, iar din 1891 încooace și ca reprezentant în camera deputaților din Viena. Atât în Cernăuț cât și în Viena a făcut parte din partidul românesc, național și autonomist, și a luptat cu energie, prin tot timpul activității sale politice, pentru drepturile națiunii sale și pentru binele Bucovinei. Dela 1887 până în 1897 a fost și președinte al societății pentru cult. și lit. rom. în Buc. și a luat parte, cu viu interes, la înființarea tuturor așezămintelor culturale, cari fac temelia viitorului românismului în Bucovina. În 1874 s'a căsătorit cu Stefania, fca lui Iacob cavalier de Petrovici, mare proprietar și fost primar al Cernăuțului.

Constantin N. Hurmuzachi, publicist, n. 3 Oct. 1863 în Cernăuț, și-a finit acolo studiile primare și liceale în 1881, iar pe cele filosofice și juridice în Cernăuț și în Viena; a intrat apoi în 1889 în serviciu public la procuratura finanțelor din Cernăuț, dar după un an a ieșit din el și de atunci se ocupă parte cu diaristica, scriind la Gazeta Bucovinei, apoi la Patria din Cernăuț și la Tribuna din Sibiu, precum și la unele diare din Germania, parte cu sciințele naturale publicându-și studiile în 21 de disertațiuni despre fluturii din Bucovina, în 5 disertațiuni despre gândacii de acolo și în una despre vegetațiunea din munții ei, prin diferite foi periodice nemțesci, ca: Entomologische Nachrichten din Berlin (1888, 1889, 1891—93), Societas Entomologica din Zürich (1893, 1894, 1896, 1897), Verhandlungen der k. k. zool. bot. Gesellschaft din Viena (1895, 1897—99), Deutsche entomo-

logische Zeitschrift Iris din Dresda (1898) și Globus, Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde din Braunschweig (1898). Studiul asupra fluturilor a apărut și separat ca retipăritură din Verhandlungen în 1897—98.

Alexandru N. Hurmuzachi, Dr., n. 3 Martie 1869 în Cernăuț, și-a absolvat studiile primare, liceale și universitare juridice în Cernăuț în 1890, în 1891 a fost promovat la gradul de doctor în drepturi, și a intrat apoi în serviciu public la procuratura finanțelor din Cernăuț, unde se află și astăzi (1899); participă cu viu interes la toate mișcările culturale și politice din patria sa, și în 1899 fu ales ca vicepreședinte al societății pentru cult. și lit. rom. în Buc. În 1898 a fost distins de regele României cu ordinul coroana României în gradul de ofițer. (Cf. și D. A. Sturdza și G. Bariț în »Fragmente din Istoria Românilor« de Eud. cav. de Hurmuzachi. Bucur. 1879, pag. I—XXXI; Dr. I. G. Sbiera: a) Aron Pumnul. Cernăuț 1889, pag. 3, 16, 20, 57, 156; b) Mișcări literare. Cernăuț 1890, pag. 8; c) Familia H. Cernăuț 1899, pag. 134, 150, 159, 166, 171, 183, 190, 196, 225, 232, 262, 291, 376, etc. C. Morariu: Părți din Istoria Românilor bucovineni. Cernăuț 1893, pag. 158, 171.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Huron, unul din marile lacuri canadiene (America de nord), între Canada inf. și Statele-Unite, 61.340 km², 410 km. lung, 150 km. lat., 300 m. afund, la înălțime de 180 m.; stă în legătură cu lacul Superior și cu Michigan; bogat în pește. Numit după seminția indiană a Huronilor, care aproape a pierit.

Huroniana, formațiunea, (geol.) formată din roce verzi amphibolice cu chlorite, serpentine, epidote și cu sisturi hydromicacee sau talesisturi. Formează terenul primitiv din America de nord, și regiunea-tip este lacul Huron, de unde i-s'a dat numele de cătră Logon.

Hurricane, cicloane în Oceanul Atlantic, India de vest și America de nord., se ivesc mai ales în Iulie și Octobrie.

Huru, Cronica lui H., falsificat, apărut în 1856 ca manuscris descoperit de *George Boldur-Costachi* în Iași și publicat acolo de *George Asachi* sub titlul: »Fragment istoric scris în vechia limbă română din 1494«. Falsificatul tratează despre istoria Românilor și mai ales a Moldovei, dela părăsirea Daciei sub Aurelian până la întemeierea principatelor Terii-Românesce și Moldovei, și se pretinde a fi o traducere făcută de »*Petru Clăndu veal Spatar*« al lui Stefan cel Mare după un text latin, ce s'ar fi aflat »la curtea unui mari boear leăscu *Vignoski* din Liov« ca copie făcută de »*Huru*, mare cătălar a Vodă Dragoș« după originalul »scriptu din zule bătrâne de *Arbure* campoducus«. Limba și conținutul îl dovedesc ca falsificat grosolan. (Cf. Philippide, Cronica lui Hur; Convorbiri Literare, 1882, a. XVI, Nr. 7; Tocilescu, Izvodul Spătarului Clăndu; Revista pentru istorie, arheologie și filologie, 1885, vol. IV.) [D. On.]

Huruesci, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 8 căt. cu 1506 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și vieritul; com. are 4 biserici și 1 școală.

Hus, Ioan, (1369—1415), reformator ceh. Ca magistru la facultatea filosofică din Praga vine în conflict cu arhiepiscopul și cu o parte din colegii

săi (Nemți) din pricina politiceii bisericesci și din cea a scrierilor lui Wiclef, pe cari le luă în apărare în contra osândirii sumare; ca predicator la capela așa numită de Betlehem vorbă poporului despre mișelia morală a păstorilor lui, toate acestea îi aduseră multă urgie. În 1412 în sfârșit declamând în contra indulgențelor, ce le vindea papa pentru a avea bani spre scopurile unui război cu Robert de Neapol, fu anatemisat; în urmă părăsi Praga și trăi la țeară predicând până 1414. Atunci biziundu-se în salvconductul, ce i-s'a oferit din partea împăratului Sigismund, porni la conciliul dela Constanța ca să se curețe de eresile ce i-se imputau. Pe când însă el nădăjdui a spune liber opiniunea sa și a auzi dovezile adversarilor săi, conciliul considerându-l drept pîrît (îl puseseră în temniță), cerea în mod categoric să revoace simplu toate cu câte a fost învinuit (în parte și fals). H. susținând cumcă învățăturile lui ar fi cu totul conforme scripturei și sf. părinți (Augustin), refuză a revoacă ori ce nu i-s'ar dovedi ca eresie, și fu osândit ca eretic la moarte pe rug, care se execută la 6 Iulie 1415. Învățăturile lui H. isvoresc în partea cea mai mare dela Wiclef, de care H. afirmă în mod însemnat (mai cu samă în scrierile-i latinesci), deși nu de tot servil (s. e. în chestiunea transsubstanțării); însă H. sciî să dea doctrinelor sale mai teoretice o înaltă însemnătate morală, încât putură să devină baza unei mișcări populare precum a fost husitismul, (v. Husiți); acestei aprofundări a wiclefismului corespundea caracterul lui H., profund moral și iubitor de adevăr, pentru care își jertfi viața. Pentru literatura și limba cehă are o importanță de primul rang: numeroasele lui scrieri au pus baza unirii limbii literare, iar ortografia de aici este în principiu tot o lucrare de ale sale. (Cf. Gotth. Lechler, Joh. Hus, ein Lebensbild aus der Vorgesch. der Reformation. Halle, 1890; E. Denis, Huss et la guerre des Hussites. Paris, 1878; Fr. de Bonnechese, Jean Hus et le concile de Constance, Paris, 1844.)

Husari, (*magh.*) călăreți ușori (v. Cavaleria) formați în 1458 de regele ungar Mateiu Corvinul, care voină să reorganizeze sistemul bandieral, a ordonat să se asenteze tot al douăzeciilea (*magh.* huszadik) bărbat la serviciul militar, din ce s'a născut numirea H., cari astfel la început nu au fost numai călăreți. Franția formează la începutul secl. XVIII călăreți ușori sub numirea de H. Austria a format primul regiment permanent de H. în 1688 și avea pe timpul împărătesei Maria Teresia 8 regimente de H. și 6 reg. de H. secuiesci. În Prusia regele Frederic II formează unele regimente de H. De present Austria are 16, Germania 20, Franția 14, Anglia 13 și Spania 2 regimente de H.

Husasău, (*magh.* *Hosszasz*), în vechime *Husoso*, *Husiwo*, *Husiwooso*, com. mică în Ung., cott. Bihor, cercul Tinca. Apare în anale la 1349 ca parochie. Are 256 case cu 1274 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul: 4604 jug. cat., arător și muntos. Se cultivă agromonia, industria de casă, pomăritul, se cresc vite. v. și Hususeu.

Huși, com. urb. în România și orașul de reședință al j.-lui Fălciu, situat în centrul j.-lui, nu departe de riul Prut; orașul e închis aproape de toate părțile cu culmi și pisciri de dealuri,

de văi și podișe, cari, legate unele de altele, formează împrejurul-o înfățișură lănuțită. Populația orașului e de 12,660 suflete; după naționalitate 9642 Rom., 2986 Ovrei ș. a. Orașul H. e reședința prefecturii j.-lui Fălciu, a episcopiei ort. de H., a unui tribunal și a altor autorități secundare. Instrucțiunea numeră: 3 școale primare de băieți și 2 de fete, un gimnasiu și o școală de fete pentru croitorie. Cultul ort. numeră 7 biserici, din cari una servește drept catedrală a episcopiei; Ovrei au 2 sinagoge. Institute de binefacere sînt: spitalul orașului și spitalul comunității israelite; pentru procurarea de medicamente sînt 2 farmacii. Orașul H. e însemnat pentru podgoriile sale, cari produc mari cantități de vin. Industria mare e puțin dezvoltată, căci afară de 3 mori cu aburi pentru măcinatul cerealelor, 2 berării, 4 tăbăcării, 2 săpunării, nu se mai găsesc altele de importanță mai mare; industria mică, manufacturieră, se află mai mult răspândită. Orașul are 7 piețe și o grădină publică cu un local de teatru, întreținut de comună. Prin o cale ferată îngustă orașul H. stă în legătură cu linia ferată Iași-Galați. Inceputurile H.-lor datează de pe timpurile lui Stefan cel Mare, care a ridicat aici, pe locul unde este astăzi episcopia, un castel și la 1495 biserica, care servește astăzi drept catedrală; H. și sub Domnii următori era loc de reședință domnească, unde aceia petreceau anumit timp, căci se găsesc multe chiroave datate de aici. Deși în anumite timpuri reședința domnească, orașul H. nu a prosperat. Dimitrie Cantemir, după anul 1711, în descrierea Moldovei vorbind de H., îl numește »un ținșor mic», care nu are altă însemnătate decât pentru scaunul episcopiei și pentru că lângă dînsul s'a ținut războiul lui Petru cel Mare cu Turcii la 1711; cu aceasta ocaziune ținșorul a suferit mult, cum a suferit și mai târziu prin deseale năvăliri ale oardelor nedisciplinate de Tataři și Turci. Cf. Melchisedec, Cronica Hușilor. Buc. 1869; C. Chiriță, Dicț. geogr. al j.-lui Fălciu. Iași, 1893. [nt.]

Huși, Episcopia, s'a înființat la 1592 de Petru Aron-Vodă după stăruințele mitropolitului George Movilă, ca al patrulea scaun episcopal în Moldova. Ieremia Movilă-Vodă o înzeștră cu multe moșii, la cari se mai adăuseră în urmă altele dobândite prin silințele episcopilor, ca s. e. Brădicescii. Eparchia H. a suferit multe schimbări din cauza șovăirii politice a teritoriului mărginaș Prutului; aici cuprinde județele: Fălciu, Vaslui și Tutova cu 14 parochii urbane, 188 rurale, 245,345 suflete, 456 biserici (dintre cari 7 în oraș) și 320 preoți. Seminarul a fost înființat de Meletie II în 1852 cu 4 clase; legea din 1893 l-a desființat însă, astfel încât eparchia trebuie să-și recruteze clerul din Roman și Iași. H. a avut până acum 36 episcopi în următoarea ordine cronologică: 1) Ioan I, 1592; 2) Filotei, 1606; 3) Efrem, ?; 4) Iosif, ?; 5) Mitrofan I, 1617; 6) Pavel, 1623; 7) Mitrofan II, 1627; 8) George, 1633; 9) Gedeon I, 1645; 10) Sava I, 1656; 11) Iorest I, ?; 12) Teofan, 1657; 13) Dositei, ?; 14) Serafim, 1660; 15) Ioan II, 1667; 16) Sofronie I, 1673; 17) Calist, 1678; 18) Mitrofan III, 1683; 19) Varlam I, 1690; 20) Sava II, 1709; 21) Iorest II, 1714; 22) Gedeon II, 1728; 23) Varlam II, 1734; 24) Teofil, 1735; 25) Ierotei,

1744; 26) Inocenție, 1752; 27) Iacob Stamate, 1782; 28) Veniamin Costaki, 1792; 29) Gherasim, 1796; 30) Meletie I, 1803; 31) Sofronie II, Miclescu, 1826; 32) Meletie II, 1851; 33) Melchisedec, 1861; 34) Iosif Gheorghian, 1865; 35) Calinic Dima, 1879; 36) Silvestru, 1884. De catedrală servește o biserică zidită încă de Stefan cel Mare la 1495, înaintea înființării episcopiei; ea a fost arsă de Turci după vestita bătălie dela Stănilești în 1711, dar fu restabilită deja cu doi ani mai în urmă de Sava II; la 1740 Tatarii o prădară din nou, împreună cu bogata moșie și mănăstire Brădicescii, remasă dela Varlam I (1690). Episcopii citați, împreună cu Inocenție și Iacob Stamate, sunt cei mai importanți. (Melchisedec, Cronica Hușilor, Buc., 1869, p. 90—461; Chirița, Dicț. jud. Fălciu, art. Huși. Iași, 1893; Alman. Cultelor. Buc., 1893, p. 49; Raportul sf. sinod pentru parohii. Buc., 1889, p. 17.)

Husiți, (numiți după Ioan Hus), partizanii reformării cehe din secl. XV. Causele acestei mișcări erau diferite. Cea de căpetenie era starea de atunci a biserice, reprezentată în Boemia în mod tipic prin o enormă putere seculară, a cărei creștere deștepta gelosia regelui și a boierilor; de altă parte prin mișelia morală a clerului, care inspirase chiar lui Carol IV nisele idei de reformă. Momentul național avea rol încăt Cehii doriau o reformă, iar Nemții, puterici la universitate și pe la orașe, se opuneau acestor silințe. Doctrinile unui Wiclef și eresia poporană a Valdensilor (lătită în partea de miază-zi a Boemiei) produsă o mișcare religioasă, căreia sfârșitul tragic al lui Hus îi dete impuls și legătură: toți cei nemulțumiți de actuala ordine religioasă și socială se făcură H., uniți împotriva puterii seculare a bisericei și a imoralității clerului; în afară îi semnala cuminecătura sub amândouă formele; conciliului de Constanța, care osândise pe Hus, i-se refuză ascultarea, și explicarea credinței se încredință deocamdată magistrilor universității din Praga. La această împotrivire se declară în contra Cehilor o cruciadă, la care luă parte împăratul Sigismund, interesat personal ca moștenitor legal al coroanei boeme, pe care era de temut că o va pierde. Urmă un războiu de 15 ani, în care mai întreaga națiune apucă arme și ce nu era de așteptat: oștirile cehe învingeau armata cruciaților mai tari cu un succes care, afară de însuflețirea relig. și națională, și în disciplina severă, își găsesse explicarea în arta militară perfecționată a conducătorilor Ioan Žižka, Procop cel Pleșuv, etc. În sfârșit fu evident, că pe câmpul de bătăie nu se va face nimic în contra ereticilor și conciliului, residând atunci în Basilea, se învoi la pertractări. Intre Cehi găsi destulă bunăvoință, ceea ce pe lângă fireasca osteneală de lupte îndelungate, atîrnă dela însași interna desvoltare a husitismului. Puțină vreme după moartea lui Hus (v. ac.) mișcarea se desfășură în diferite nuanțe și partide, dintre cari două sînt de prima importanță: *Taboriților* celor radicali (porecliți după centrul lor în Boemia de sud) nu le păsă de împăcinirea cu biserica; ei se țineau strict de Scriptură, respingînd cea mai mare parte de sacramente și de ceremonii; *cei din Praga*, mai conservativi, păstrau legătura cu biserica,

dorind numai nise reforme; de aceștia se ținea universitatea și aristocrația mai înaltă, cari condamnau fanatică furie a Taboriților în contra artei și erudițiunii, precum și democratismul comunistic al lor. Partidul acesta primi cu multă voie oferta conciliului, iar opunerea Taboriților o înfrînsă cu forța, unindu-se spre scopul acesta cu cei ortodoksi (bătaia de Lipany 1434). După aceasta se făcu pace în Jihlava (Iglau), stabilindu-se așa numitele compactate, a căror singură concesione reală era permisiunea cuminecăturii la laici; în alte Cehii trebuiră să se mulțamească cu vagi făgădueli. În afară H. mai avură un succes, ajungînd pe tron (1458) *Gheorghe de Poděbrady*, care fu rege energic și înțelept. Pe vremea slăbilor lui urmași cădereă husitismului continua din cauza ambiguității și din lipsa unei organizațiuni tari. Mai târziu cele mai sănătoase și hotărîte elemente ale sale îmbrățișară luteranismul, pe cînd husitismul domol și compactatele slujiau catolicului Ferdinand I do armă tocmai împotriva reformării: dela conciliul de Trident căpătă permisiunea cuminecăturii. Cu toate acestea husitismul nu putu să reziste concurenței protestantismului și catolicismului reorganizat; în 1567 compactatele fură înlăturate din privilegiile țării tocmai în urma stăruinței protestanților. Un lucru care mai remase dela mișcarea husitică fu uniunea *fraților boemi*, cari se deosebesc de Taboriți mai cu samă prin respingerea forței, (prin urmare și a războiului religios). Pe terenul național husitismul înseamnă reacțiunea în contra preponderanței elementului nemțesc pe la orașe și la universitate; de altă parte boierimea își crescuse prin usurparea averilor bisericesci puterea și se slujă de dînsa spre fatala slăbire a autorității regesci și spre totala apăsare a poporului. Considerându-se nobila însuflețire pentru idea morală, care stăpîni într'un grad atât de puternic mai întreaga națiune, mișcarea husitică trece drept cea mai frumoașă epocă a istoriei cehe; iar faptul, că prin ea se scutură principiul medieval al autorității nemărginite, o înaltă la însemnătate pentru istoria generală. (Cf. Palacki, Fr., Geschichte Böhmens, III—V; E. Denis, Huss et la guerre des Hussites, Paris, 1878.)

Hussein, Avni pașa, om de stat turc., n. 1819 în Dost-Köj (Asia mică), † 15 Iulie 1876. A studiat dreptul în Constantinopole, apoi a îmbrățișat cariera militară. 1850 major, 1856 subcolonel. Sub Omer pașa a condus lucrările de fortificație la Calafat și la trimtorile balcanice. Șef al statului major și director al școlaei de războiu. 1859 comandant de divizie în războiul contra Muntenegrului. Pentru pacificarea Cretei (1869) a fost numit ministrul de războiu. După moartea lui Ali pașa, exilat; 1872 guvernor în Smyrna; 1874 mare vizir; 1875 exilat iarăși; în același an fusă ministrul de războiu, dar în Octobrie exilat a treia oară. 1876 membru al conspirațiunii lui Midhat pașa contra sultanului Abdul-Aziz; el a conceput planul uciderei sultanului. Sultanul nou, Murad, l-a numit ministru de războiu (1876). Asasinat de ofierul Hassan beiu.

Hust, (magh. *Husztikrona vára*), opid în Maramureș, pe șesul Tisei, cu 1200 loc. rom.-cat.,

4000 gr.-cat. ruteni, 500 reformați, 1200 Ovrei. Are o cetate veche, acum în ruine, zidită pe timpurile regelui St. Ladislav, în care au locuit și principii ai Transilvaniei. Are judecatorie reg., perceptor, școli, casă de păstrare, oficiu protopretorial, stațiune de cale ferată. A doua și mai vestită cetate în Maramureș. Poporul se ocupă cu agricultura. Pământul fructifer pe șesul Tisei.

Hustings, (engl. pron. hös —), tribuna, de pe care candidații la deputație țin discursuri alegerilor.

Hususéu, (magh. *Hosszuaszó*), com. în Trs., cott. Târnavei mici, 1377 loc. (1891), din cari 560 Germani, 452 Români, 364 Maghiari; oficiu pretorial, stațiune de cale ferată. v. și Husaséu.

Huta, (*Hütte*), nume de localitate unde se fabrică sticlă. *Huta veche*, (*Althütte*), comună rurală și parohie rom.-cat., cu moșie boierească, în căpit. și j. Storojineț, în Bucovina, are 1123 loc., (126 ort. or., 997 rom.-cat.), o școală primară și sticlărie. *Huta nouă*, (*Neuhütte*), se ține ca atență parohială de ȋrgul Ciudeiu (v. ac.), e însă comună rur. cu 481 loc., (168 ort. or., 312 rom.-cat., 1 mos.). *Huta Putnei*, sticlărie pe teritorul mănăstirei Putna (v. ac.).

[Dr. I. G. Sbiera.]

Huțan, pl. *Huțani*, numesc Românii bucovineni pe locuitorii de pe teritorul Câmpulungului rusesc (v. ac.) din Bucovina, și de prin munții de aproape din vecina Galiție; ei înșiși se numesc *Huțuli*; sînt de statură mică, îmbrăcați în sumane scurte și întunecate, cu berneveci (cioareci, pantaloni) roșii; vorbesc un dialect rusnăcesc amestecat cu românisme; umblă numai călări, ei și femeile lor, și se ocupă mai mult cu cultura vitelor. Tradițiunea românească îi consideră ca o remășiță de Daci. (Cf. Marian S. Fl., Tradiții. Buc., 1895, pag. 3—8; Kaindl, Dr. R. Fr., Die Huzulen. Wien, 1894, și Neue Beiträge zur Ethnologie der Huzulen. Braunschweig, 1896.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Hutcheson, Francisc, filosof și moralist irlandez, (1694—1747). Ca profesor de morală în Glasgow, mai cu samă în opera sa »Philosophiae moralis institutio compendiaria, ethices et jurisprudentiae naturalis principia continens«, (1745), a încercat a expune în mod sistematic ideile lui Shaftesbury. Precum filosofia naturii trebuie să porceadă dela considerarea constituției fizice a lumii materiale, așa și filosofia morală dela considerarea constituției psihice a omului. Baza vieții morale este voință. Acele voluntare sînt egoiste și de bunăvoință, din cari apoi ies mișcări liniștite și mai tulburate. Virtutea este întemeiată pe sentimentele morale (moral sense) ale omului, cari însă nu sînt active, ci numai contemplative, judecătore, și cari merg paralel cu sentimentul frumosului. (Cf. Thilo, Pragm. Geschichte der Philos. II.)

[Pl.]

Hutchinsia R. Br., (botan.) mic gen din familia Cruciferelor, tribul Thlaspidaceae, cuprinde mici ierburii anuale. În părțile noastre crește prin locurile umede și pietroase din regiunea alpină *H. alpina* R. Br.

[Z. C. P.]

Hutten, Ulrich, humanist, n. 1488, poet și literat genial, dar foarte schimbăcios și violent, a atacat biserica catolică și scolasticismul, (cf. Epistolae obscurorum virorum), și a ajutat răspîndirea reformei lui Luther și Zwingli, călă-

torind foarte mult. † 1523 în mare miserie. Operele lui H. sînt edate de C. Böcking în 5 resp. 7 vol., Leipzig, 1859—70. (Cf. D. F. Strausz, Ulrich von Hutten, 2 vol., ed. II. Lipsca, 1871.)

Huțuli, v. Huțan.

Huxley, (pron. hōxle), *Thomas Henry*, naturalist englez, n. 1825 în Ealing lângă Londra și † 1895. A studiat medicina; în calitate de medic a luat parte 1846—50 la o expediție în Australia; rezultatul acestei călătorii l-a depus în »The oceanic hydrozoa«, 1858. 1855 prof. de fiziologie la Royal Institution; 1863—69 prof. de anatomia comparativă la College of Surgeons. A promovat cu deosebire anatomia vertebratelor. Opere: Man's place in nature, 1863; Elements of comparative anatomy, 1864; Lessons in elementary physiology, 1866; A manual of the anatomy of vertebrated animals, 1871; Anatomy of invertebrated animals, 1877; Science and culture, 1881; Evolution and ethics, 1893.

Huygens, sau *Huyghens* (pron. haihens) *Christian*, fizician olandez, n. 14 Apr. 1629, † 8 Iunie 1695. A făcut studii juridice, dar studiile de predilecție i-au fost fizica, matematica și astronomia. Renumele și l-a cîștigat prin aplicarea pendulei la oroloage, prin perfecționarea telescoapelor, și mai ales prin punerea bazei la teoria undulațiunilor.

Huzuli, v. Huțan.

Hwergelmir, în mitol. nordică o fântână în Niflheim, din care într'o ȋi au curs 12 riuri în nemărginitul chaos al teritoriului lumii, și l-au umplut cu apă.

Hyacint, nume ce se dă zirconului galben-roș transp. Se mai numesc H. în bijuterie varietăți brune deschise de idocras (vesuvian), și var. roșie caract. de hesonit; *H. oriental* e un corindon roșu-brun transparent.

Hyacinthe, Părintele, după numele de fam. *Charles Loyson*, predicator francez, n. 1827 în Orléans, 1851 prof. de filosofie în Avignon, 1854 prof. de dogmatică în Nantes, 1856 preot la biserica St. Sulpice în Paris, unde desvoltă o strălucită activitate oratorică, 1858 întră în ord. Dominicanilor, pe care îl schimbă 1862 cu ord. Carmeliților; 1869 pentru ideile liberale e silit să părăsească ord. și mai pe urmă e excomunicat ca eretic; după conciliul din Vatican se atașează partidului vechilor catolici, combate dogma infalibilității, 1872 se căsătorește cu o Americană, 1873 e ales paroh al unei comunități vechi cat. în Geneva, dar după ce tendințele reformatorice ale acesteia mergeau mai departe decăt ale sale proprii, 1874 se reîntoarce la Paris; aici planurilor sale de reforme bis. li-se pune stavilă din partea ministerului Broglie; după o scurtă petrecere în America de nord, înființează 1879 în Paris »biserica galicană«, pentru care însă după toate stăruințele nu poate cîștiga adepți mai numeroși. Ultima scriere: »Mon testament« (1893).

Hyacinthus L., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceelor, tribul Scilleae, foarte înrudit cu *Muscari* (v. ac.), de care se distinge prin periant infundibuliform-campanulat. Cuprinde vr'o 30 specii răspîndite în Africa australă și tropicală, mai puține în mediterană și orient., dintre cari una, *H. leucophaeus* Stev., o plantă mică, crește pe le noi pe bărăgane. *H. orientalis* L., »zam-

bila* e una din speciile cele mai răspândite de ornament. Olanda și astăzi e centrul cultivei celor mai apreciate varietăți orticole. [A. Pr.]

Hyades, (hiadele), în mitologia grc. nimfele de ploaie, cari prin umezeală au fost nutritoare și fructuatoare; după număr au fost până la 7 inse. Fiind-că ele au nutrit și crescut pe Dionysos (v. ac.), Zeus le-a pus între stele. În constelațiunea (zodia din Aprilie) Taurul, se află stelele Hyades și când ele resar, e semn, că întră timp de ploaie și vifor. Dar H. se închipuiau și ca o turmă de porci, pentru că hys la Greci înseamnă porc, scroafă. H. sau Succulae la Romani sînt stelele, ce se numesc: scroafa cu porcii. [Atm.]

Hyakinthos, în mitol. grc. un tîner frumos, favoritul lui Apollon, care jucându-se cu H. l-a omorît cu discul său. Din sângele lui H. a crescut o floare frumoasă și pentru memoria tînerului, i-s'a dat numele: hyacinth.

Hyalit, mineral, varietate incoloră, transparentă, de opal. Formează straturi subțiri sau agregate în basaltul dela Schemnitz, în fonolite, etc.

Hyalochromii, produsele artei de a colora în desemnuri sticla prin materii minerale topite. [S. M.]

Hyalografia, producerea de plăci tipografice pe sticlă.

Hyaloida, membrana transparentă, care învelesce corpul sticlos al ochiului, și e lipită de retină.

Hyalomelan, rocă, varietate sticloasă de basalt.

Hyalophan, mineral, un feldspat baritic. E rar în dolomita din valea Binn (cant. Valis).

Hyaloplasma, numire dată de Leydig (1885) substanței amorfe, hyalină din cytoplasmă (protoplasma), spre distincțiune de microsomi sau reticulum.

Hyalurgia, arta fabricațiunii sticlei.

Hyas, în mitol. grc. ficiorul lui Atlas cu Aethra, fratele Hyadelor (v. ac.).

Hydarthrosis, (med.) *Hydrops articulatorum*, îngrămădirea unui lichid (exsudat) în interiorul unei articulațiuni, cu deosebire în urma unei inflamații a membranei synoviale.

Hydathode, (botan.) au fost numite de Haberlandt nise formațiuni speciale dela plante cu rol de a elimina în mod activ apa lichidă, sau când presiunea hidrostatică în sistemul conductor e puternică, iar transpirațiunea împiedecată. Din punct de vedere anatomic sînt: H. epidermice, fără legătură directă cu sistemul conductor, și atunci sînt ori celule epidermice modificate, ori peri (trichomi) multicelulari cu pedicel scurt și capitați; H. în legătură cu sistemul conductor, și atunci sînt sau fără deschidere în afară (la multe Ferige), ori cu deschidere în afară, când se aseamănă cu stomatele (stomate aquifere, deschideri aquifere, De Bary). În acest din urmă cas sînt la vîrfurile frunzelor, pe marginile lor sau la vîrfurile dinților lor. Fie că au sau nu deschidere în afară, sînt în legătură cu sistemul conductor, căci sub ele se termină nervurile frunzelor într-o țesătură specială disă *epithem* (De Bary), sau această țesătură poate lipsi. H. sînt mai răspândite la plantele tropicale, iar la cele din părțile noastre, la Gramineele tinere, unde chiar stomatele aerifere pot servi la eli-

minarea apei lichide, când atmosfera externă e saturată de vapori. De aceea în diminețile de vară, după o noapte recoroasă și liniștită, se pot observa, atîrnând la vîrfurile și pe marginile frunzelor numeroase picături limpezi și strălucitoare de apă, pe nedrept socotite ca picături de rouă. Ușor se mai pot observa astfel de picături, ce picură chiar, la frunzele de Philodendron, Colocasia, cultivate prin apartamente. Duchartre a strîns într-o noapte dela planta din urmă până la 22 gr. de apă. În apă se află și săruri; de aceea la unele plante, Saxifragacee, Ferige, Plumbaginee, unde H. cu deschideri sînt într'un fel de gropițe, deasupra acestor adîncături se așează un solz de calcar, provenit din carbonatul de calce din apa eliminată. H. epidermice mai servă și la absorbirea apei, iar alte ori funcțiunea H. e mai specializată, devine glanda digestivă, nectar, etc. Din punct de vedere biologic H. servă ca regulator al apei din plantă, prin urmare al turgescenței (v. ac.). [S. Șt. R.]

Hydatid, termen, mai întăiu aplicat la ori ce tumoare sau la ori ce vesticulă cuprinsă în vr'un organ, conținînd un lichid clar și transparent; servește în special a designa cisticercul Teniei echinococcus.

Hydatogen, (grec.) ce s'a format din sau prin apă. *Hydatopyrogen*, ce s'a format prin înțepire din o masă lichidă înflăcărată.

Hyde, oraș industrial în Englitera, Cheshire, cu 31,682 loc (1891).

Hyde-Park, parc public în Londra.

Hydnaceae, (botan.) familie de Ciuperci Basidiomycete, cu hymeniul numai pe o față a hymenoforului, pe proeminente sferice, pe mici foițe dințate, întrerupte, ici colea, sau pe proeminente aciculare. Întreg fructul e pedicelat, membranaceu, cărnos sau în formă de pălărie. Toate sînt saprophyte și trăiesc prin păduri. Genuri mai însemnate: *Hydnum* L., *Irpex* Fr., *Radulum* Fr., *Odontia* Pers. etc. [S. Șt. R.]

Hydnum L., (botan.) gen de Ciuperci Basidiomycete din familia Hydnaceae (v. ac.), cu mai multe specii ce trăiesc mai ales în pădurile de brați. Fructul lor e cărnos pedicelat, ca o pălărie, de pe fața inferioară a ei spânzurînd în jos preminente aciculare, pe cari se desvoltă hymeniul. Specii mai comune: *H. repandum* L. (v. *Agaricus*), *H. imbricatum* L. cu pălăria largă de culoare brună sau neagră, ambele comestibile; *H. Auriscalpium* L., ș. a. [S. Șt. R.]

Hydor, (grec.) apă.

Hydra, în mit. greacă, anume *hydra dela Lerna*, un făt al Echidnei cu Typhon. Hera în mânia sa neîmpăcată asupra lui Heracles s'a îngrijit, ca H. să crească foarte mare, dar Heracles cu spada ascuțită i-a tăiat capul. H. după Apollodor a fost un monstru cu 9 capete, din cari opt muritoare, iar unul nemuritor; locul de ascuns al hidrei a fost aproape de isvorul Amymonei, de unde năvălia la șes ca să răpească din turme, și veninul ei era așa de tare, încât pe oameni îi omora și numai cu suflarea sa chiar și atunci, când ea dormea și cineva trecea preste ea. [Atm.]

Hydra, *polip* de apă dulce. Tipul Coelenteratelor, ordinul Hydroidelor. Celebră prin experiențele lui Trembley, publicate în 1744. Din aceste rezultă, că animalul fiind tăiat în bucăți,

fiecare bucată devine un animal complet, întoarsă pe dos ca un deget de mână, așa fel ca fața externă să devie internă și viceversa, continuând să trăiască și în aceste condițiuni. *H. viridis* este comună și în apele stagnante dela noi.

Hydracetina, corp organic $C_6H_5-NH-NH(C_2H_5O)$ și *Pirodin* sau *Acetylphenil-hydrazin*. E produs prin acțiunea Fenilhidrazinei asupra anhidridei acetice. Punctul de fuziune 128°. [S. M.]

Hydraecium, cavitate în care coenosarcul se poate retracta.

Hydrangea L., sin. *Hortensia* Comm., (botan.) gen din fam. Saxifragaceelor, trib. Hydrangeae, cuprinde mici arbori sau arbusci, uneori scandenți (acățători). Acest gen are vr'o 33 specii, răspândite prin Asia orientală, în Iaponia, în munții Himalaya, în Java, în America boreală și meridională. Multe specii de *Hydrangea* se cultivă ca plante ornamentale, așa sunt: *H. arborescens* L., *H. involucrata* Sieb., *H. paniculata* Sieb., *H. quercifolia* Bartram, *H. Hortensia* Sieb. [Z. C. P.]

Hydrant, aparat aplicat în deosebite puncte ale conductului de apă, având destinațiunea ca în cas de incendiu să ușureze intercalarea țevilor de improscat. Prin țevile odată intercalate, apa împroască în urma înălțimii de presiune.

Hydrargilită, mineral, oxide de aluminiu hidratat. Cristalisează în lamele monocline. Frecuent la Brevig (Norvegia), Ural, etc.

Hydrargyriasis sau *Hydrargyrosis*, *Hydrargyrie*, *Mercurialismus*, intoxicațiune mercurială terapeutică, cachexie mercurială. Mercurul în diferitele lui compuse se întrebuințează mai ales contra syphilisului. Saturându-se corpul cu mercur provoacă gust metalic în gură, salivatie, inflamația mucoasei gurei, inapetență. Abusul de mercur provoacă *cachezii* profunde, o alterațiune a sângelui. Cu toate acestea este cel mai sigur remediu contra syphilisului. (Compară cu art. *Syphilis*.)

Hydrargyrum, Mercuriu (v. ac.).

Hydratațiune, combinarea cu apă.

Hydrate, corpi chimici a căror constituție se credea înainte ca fiind formată din oxizi sau acizi anhidri și din apă. Astăzi sunt considerați ca combinațiuni ce se deduc din apă H_2O prin înlocuirea unui atom de Hidrogen cu un metal monovalent sau un alt radical compus. Așa avem cu un metal monovalent hidroxidul, reprezentat prin formula $M^I(OH)$, cu unul bivalent $M^{II}(OH)_2$. Dacă în locul metalului întră radicalul acid, obținem acizi proprii diși, s. e. NO_2-OH acid azotic. $SO_3(OH)_2$ acid sulfuric.

Hydrați de Carbon. O grupă de compuși organici cari conțin 6 atomi sau un multiplu al acestui număr, și în cari raportul Hidrogenului către Oxigen e același ca și în compoziția apei. Ca formula generală avem pentru acești corpi următoarea: $C_xH_{2n}On$ sau $C_x(H_2O)_n$. H. de Carbon se întâlnesc de ordin în domeniul plantelor și chiar în acela animal. Din punctul de vedere fiziologic sunt o clasă foarte însemnată de corpi, ca înțrând în constituția organismului vegetal, iar de alta servind drept un produs alimentar remarcabil. Prepararea lor aparține industriilor mari. (V. *Glycosa*, *Celulosa*). H. de Carbon sunt solizi, parte cristalizați, parte amorf. Cei cari se disolvă în apă sunt cea mai mare parte

optici activi dextrogiri sau levogiri. La calcinare sau destilațiune lasă un residuu abundent de cărbuni. De către acidul sulfuric la cald asemenea sunt carbonisați. Cel diluat îi transformă în glucose și alte produse, ca acidul levulinic și furfural. Acidul azotic formează cu ei compuși explosibili. Cel diluat îi oxidează în acid zaharic, mucic, tartric și ca produs final acid oxalic. Funcțiunea lor chimică e aceea de alcool și aldehida sau alcool și cetonă. H. de C. se împart din punctul de vedere al compoziției chimice în 4 grupe: 1) a *Glucoselor* $C_6H_{12}O_6$, 2) a *Saharoselor* $C_{12}H_{22}O_{11}$, 3) *Melitose* $C_{12}H_{22}O_{10}$ și 4) a *Celuloselor* $C_6H_{10}O_5$. Cei cari aparțin glucosei au funcțiunea de aldehide și cetone ale alcoolilor hexatomici și resultați din aceștia prin transformarea unui grup $-CH_2OH$ în $C \begin{smallmatrix} O \\ \parallel \\ H \end{smallmatrix}$ sau a unui $CH(OH)$ în CO păstrează

caracterul alcoolilor pentatomici și prin reducerea lor cu Hidrogenul în stare născândă reproduc alcoolii hexacizi. Grupa saharoselor e privită ca anhidrida glucosei, ca luând naștere din 2 molecule de aceasta prin pierderea unei de apă. Conțin 8 grupe Hidroxilice și au caracterul alcoolilor octoacizi. Hydrați din grupa melitosei se pot considera ca din unirea grupelor precedente, și în fine celulozele au ca formulă empirică $C_6H_{10}O_5$ sau $(C_6H_{10}O_5)_n$. Constituția acestora e foarte puțin cunoscută. După proprietățile lor chimice H. de Carbon se divid în alte 3 grupe. Monosaharide (glucosa), Polisaharide (zaharul, melitose fermentabile) și Celulose. După proprietățile fizice se împart în celuloze, amidoane, gume și saharose. [S. M.]

Hydraulic, relativ la mișcarea apelor (s. e. opritoare, motoare, prese, propeller, ventil, mașini hidraulice în genere, ca berbec hid., elevator hid., acumulator, etc.).

Hydraulica, (grec.) știință aplicată care se ocupă de mișcarea lichidelor și întrebuințarea lor ca motor. Uneori H. cuprinde și teoriile și aplicațiunile relative la mișcarea gazurilor, adică Pneumatica (v. ac.).

Hydrioti, locuitorii insulei grec. Hidra, marinari iscușiți și ostași îndrăzneți; au luat însemnată parte la reșboiul grec. de independență.

Hydrocarbure, combinațiuni ale Carbonului cu Hidrogenul. Sunt parte gazoase, parte lichide, altele solide și mai toate volatile. Producerea lor directă din unirea Carbonului cu Hidrogenul se face cu foarte mare anevoiță. De ordin reușesc numai în prezența unui curent tare electric. Astfel se obține acetilenul. Mai ușor se obțin când ambele elemente se găsesc față în față în momentul liberării lor din alte combinațiuni, ca s. e. din acțiunea Hidrogenului asupra derivaților halogenici ai carbonului sau asupra compusilor metalici ai acestuia. După felul de unire al atomilor de carbon se deosebesc două grupe de H.: grupa H.-lor normale, dișă lineară sau ciclică, când carbonii se leagă între ei, formând nisce catene lineare, și grupa H.-lor ciclice, când catena e închisă, formând un inel. În prima aparțin și grăsimile, de unde i-s-a mai dat și numele de grupa grasă, în cea de a doua se găsesc cei mai mulți corpi aromatici, de unde grupa aromatică. Prima formează mai mult serii; întâiu seria saturată, caracteristica prin

aceea, că atomii de carbon sînt legați între ei prin o simplă valență, iar restul satisfăcut în total de Hidrogen. Formula generală e $C_n H_{2n+2}$. Această serie se mai numește și a parafinelor (parum affinis), deoarece corpii cari îi aparțin sînt compleți saturați și au puțină afinitate mai ales pentru oxigen. Se mai numește asemenea seria metanului, căci toți ceilalți pot deriva dela dînsul. Fiecare membru al acestei serii diferă de precedentul său, numit homologul inferior, și respective de cel care îl succede, ăis homologul superior, prin rațiunea CH_2 . În această serie ca și la cele următoare se mai remarcă, că atomii de carbon pot fi așa dispuși în moleculă, încât să dea naștere la corpi, cari deși au același număr de atomi de Carbon și Hidrogen, au proprietăți însă fizice și chimice deosebite. Asemenea corpi iau numele de *isomeri*. Dela metan, etan și propan nu se poate obține decît o singură dispozițiune de atomi în moleculă, deci nu există isomeri; dela butan însă numărul acestora merge crescînd. Numărul crește foarte repede cu cît molecula H. are mai mulți atomi de carbon. Nomenclatura acestor isomeri e legată de felul catenei. Dacă e lineară, isomerul e normal sau linear; dacă e ramificată, isomerul ia numele de arborescent. Celelalte serii următoare din această grupă sînt a H.-lor nesaturate, în ale căror molecule 2 atomi de carbon sînt legați prin 2 valențe sau 3. În cazul dintăiu avem seria numită și a olefinelor sau a etilenei. Formula lor generală e de $C_n H_{2n}$. În cazul al doilea avem seria acetilenului, în care 2 atomi de Carbon sînt legați prin 3 valențe, iar restul prin câte una. Formula lor generală $C_n H_{2n-2}$. O altă serie mai puțin importantă e aceea cu formula generală $C_n H_{2n-4}$ sau așa disă a terpenelor, serie, care cuprinde deja catene închise. A doua grupă însemnată a H.-lor, numită ciclică sau aromatică, are ca punct de plecare corpul numit Benzen sau Benzol, în care atomii de Carbon în număr de 6 sînt așa legați, că formează un inel, un hexagon. H. în general pot fi privite ca substanțe, din cari se pot deduce toți ceilalți corpi organici, prin simpla substituțiune ori adăuțiune a unor grupe de atomi, așa numiți radicali chimici. Cele mai puțin avute în Carbon, cum sînt cei din seria saturată primii, ca metan, etan, propan, etc., sînt gaze, altele mai superioare sînt lichide incolore și cu miros caracteristic, și în fine cele mai bogate sînt solide și chiar corpi cristalizați. Cele din grupa grasă intră în reacțiune mai greu ca cele din cea aromatică. Pe cînd ac. azotic, chromic n'au nici o acțiune asupra lor la rece, din contră la cele din urmă le nitrifică ori oxidează cu ușurință. Cele nesaturate adăuionează cu mare înlesnire halogeni. [S. M.]

Hydrocele, (med.) îngrămădirea unui lichid gălbui în cavitătea formată de membrana seroasă, ce acopere testiculii. Se ivesce după inflamații și contuziuni.

Hydrocephal, (med.) îngrămădirea abnormă de lichid în interiorul craniului, fie în spațiile mărginite de meninge (H. extern), fie în cavitățile speciale ale creierului (H. intern). După decursul morbului se mai deosebesce H. acut și H. cronic.

H. acut, e un morb al copilăriei și se observă ca complicațiune temută în decursul altor morbi acuti, (s. e. Bronchită, Tusa convulsivă, etc.);

simptoame: febră, vomare, convulsii, inegalitatea pupilelor, pierdere a conștiinței. H. cronic poate fi congenital sau se desvolată în urma alterării circulațiunii sîngelui în creier; de obicei e împreunat cu atrofia parțială a substanței creierului. Tratamentul medical al H.-ului nu prea e cu succes.

Hydrocerames, vas de pămînt poros în care se păstrează apa pentru a fi în totdeauna rece.

Hydrocharideae Endl., (botan.) familie de plante monocotyledonate aquatice. Această familie are vr'o 14 genuri cu vr'o 40 specii, răspîndite prin regiunile calde și temperate ale globului. *Hydrocharideae* se divid în următoarele 4 triburi: I tribul Hydrilleae, din care menționăm genurile: Hydrilla L. și Elodea Mich.; II tribul Vallisnerieae, din care însemnăm genul: Vallisneria L.; III tribul Stratioteae, din care însemnăm genurile: Hydrocharis L. și Stratiotes L., în fine IV tribul Thalassieae, din care menționăm genurile: Thalassia Soland. și Halophila Thou. [Z. C. P.]

Hydrocharis L., (botan.) gen monotipic din fam. Hydrocharideelor, tribul Stratioteae. Unica specie cunoscută, *H. Morsus-ranae* L., cuprinde plante erbacee, stolonifere, vivace și aquatice. *H. Morsus-ranae* L. se află prin apele dulci ale Europei și Asiei medii. În părțile noastre crește această specie prin apele stagnante și lin curgătoare și este cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Iarba broascelor, Mușcatul broascelor. [Z. C. P.]

Hydrochelidon, (Boie), gen de pasere înnoțătoare din fam. *Daridae*, are ciocul puțin curbat; zboară cu istețime; înainte de ce s'ar arunca asupra prădii, planează deasupra ei. Speciile mai însemnate: *H. fissipes* Gray., *H. hybrida*, Boie, și *H. leucoptera* Meisn.

Hydrochinon, paradiokifenol $C_6 H_6 O_2$ sau $C_6 H_4 (OH)_2$, fenol biacid, isomer cu pirocatechina și resorcina. Se obține dela destilațiunea acidului chinic precum și dela reducțiunea chininei. Se poate prepara sintetic oxidând anilina cu cromatul de potasiu și acid sulfuric, în timpul care se produce chinona, și apoi reducînd-o pe aceasta pentru a obține H., cristale albe, hexagonale, ușor solubile în apă caldă, alcool, eter, gustul dulceag. Punctul de fusiune 169°. Are proprietăți reductive, ceea ce face a fi foarte întrebuințată în fotografie ca dezvoltant. [S. M.]

Hydrochlorate, identic cu chloruri, sărurile acidului chlorhidric.

Hydrocotyle L., (botan.) gen de plante din fam. Umbelliferelor, trib. Hydrocotyleae cu fruct evident compres și stipule de comun scarioase. Cele 70 specii ulginoase și paludoase cresc pretindene în regiunea caldă și temperată și au foile întregi palmat-nervate și ca inlorescență o umbelă de comun simplă. *H. vulgaris* L., »umbreluța de apă« sau »buricul apei« crește și prin părțile noastre. [A. Pr.]

Hydrodictyon Roth., (botan.) gen de Alge Chlorophyceae, fam. Hydrodictyaceae, caracterizat prin celule lungi, cilindrice reunită în o colonie (*coenobie*) de forma unei rețele. Specia unică, *H. reticulatum* Lagerh., *rețeaua apei*, *cămașa broascei*, trăiesc în lacuri și în apele dulci lin curgătoare. Se înmulțesc prin zoospori biciliați. [S. Șt. R.]

Hydrodynamica, (grec.) bransa mecaniceii raționate care se ocupă de mișcarea fluidelor.

Această știință considerată sub punctul de vedere al aplicațiunilor iadenumirea de Hidraulică (v. ac.).

Hydroelectricitate, bransa fizicii care se ocupă de electricitatea produsă prin corpuri lichide. Termen puțin usitat.

Hydrogen, un element, corp simplu. Gaz observat pentru prima oară de Paracelsus în secl. XVI la tratarea metalelor cu acizi diluați. Turquet du Mayenne îl recunoaște că arde. A fost studiat în urmă în ce privește proprietățile sale fizice și chimice și stabilirea lui ca element de către Cavendish în 1766 și în urmă de Lavoisier, care i-a și dat numele de Hydrogenium, producător de apă. În stare liberă se găsește în atmosfera soarelui și a altor stele; în mici cantități se întâlnește în gazele ce emană din pământuri, ca în fumerole și vulcani. Se mai găsește și în depozitele saline de pe la Stassfurt și Viliczka, precum și în produsele de descompunere a substanțelor organice, în gazul aerian, etc. În combinație alături cu oxigenul formează apă. El intră în constituția tuturor corpurilor naturale organice. El e un gaz incolor, fără miros și gust. Arde cu o flămă abia vizibilă, producând apă. Sub presiunea de 600 at. la temp. de -140° s'a reușit a-l liquifia. Cu aerul ori cu oxigen amestecat și aprins produce o explozie puternică (gaz tonant). E cel mai ușor corp cunoscut. Greutatea specifică raportată la aer e de 0.0693. 1 l. H. cântărește la 0° și 760 p. b. 0, 0.89578 gr. Un gram de H. umple la aceeași temperatură un volum de 11.1636 L. E de 14 ori mai ușor ca aerul. În starea născândă are o mare afinitate pentru oxigen, de unde servă ca un mijloc reductor remarcabil, precum și de Clor și de Sulfur. Platina și Paladiul absorbă cu cea mai mare facilități H. Cu Paladiu se formează un compus de natură unui aliaj. E un corp monovalent și formează cu oxigenul 2 combinații: apa H_2O și apa oxigenată H_2O_2 . Preparația lui se poate face: prin descompunerea electrolitică a apei (Voltmetru), când aceasta se separă în 2 vol. H. și 1 Oxigen. Prin trecerea vaporilor de apă asupra fierelor de fier încălzite la roșu. Prin descompunerea apei cu sodiu și potasiu metalic. Preparația sa industrială se face prin tratarea metalelor, în special a zincului, cu acid sulfuric diluat, sau și mai puțin costisitor prin încălzirea varului cu pulbere de zinc. Se întrebuințează în chimie ca agent reductor. La umplerea baloanelor, la iluminat, trecut fiind prin hidrocarburi bogați în carbon și volatile. [S. M.]

Hydrografia, parte din geografie relativă la ape, la pozițiunea malurilor și a insulelor, la adâncime, curenți, magnetism, metereologie, astronomie ca să servească navigațiunii. Hărțile de H. se lucrează după proiecțiunea lui Mercator. Sub acest nume se mai înțelege și partea teoretică a navigațiunii.

Hydrolisa, descompunerea unor substanțe organice, cum s. e. hidrații de carbon, glucosidii, albuminele, în altele mai simple prin combinarea lor cu apă. Aceasta separațiune se face prin mijlocirea acizilor diluați, precum și a alcaliilor ori fermentilor.

Hydrologia, știința despre apă.

Hydrologium, orologiu de apă.

Hydromania, una din caracteristicile principale ale nebuniei pelagroase și mai ales a fazei

sau forme clinice, numită *melancolia pelagroasă*. H. consistă în dorința iresistibilă de a se îneca. Melancolia pelagroasă începe printr'o apatie generală, amestecată de idei triste și dorințe de sinucidere. H. e un simptom mai târziu și coincide cu agitația maniacă a bolnavului, în care o tendință de megalomanie îi stăpânește acțiunile. Credințele religioase, ca în ori ce boală mintală, procură o parte considerabilă din ideile de grandomanie ale pelagroșilor demenți. H. e o fasă ce conduce eminent la demența paralizică.

[Vaschide.]

Hydromantia, în mitol. gre. arta de a profeti din apă, o artă introdusă de magii din Orient.

Hydromechanica, (grec.) partea mecanicii, care se ocupă cu legile de echilibru și de mișcare ale lichidelor și cu aplicarea lor.

Hydromeduse, *Craspedote* (v. ac.).

Hydromel, beutură din apă și miere.

Hydrometalurgia, (grec.) învățătura despre extragerea metalelor cu ajutorul apei.

Hydrometeori, precipitațiunile apoase ale atmosferei.

Hydrometra, (med.) se numește aceea stare a mitrei, când e dilatată din cauza, că secrețiunile nu se pot scurge. Causa acestei pedeci e o atresie congenitală sau dobândită.

Hydrometride, familie de insecte Hemiptero (v. ac.), cuprinde un singur gen *Hydrometra* cu corpul subțire și filiform, picioarele lungi și subțiri. *H. stagnorum*, 12 mil. Comună în jurul apelor stagnante; trăiește în mici cavități și nu iese la suprafața apei decât când este constrinsă.

[Dr. N. L.]

Hydrometru, aparat pentru măsurarea vitezei apelor curgătoare. *Hydrometria*, măsurări la ape pentru scopuri tehnice sau științifice.

Hydromotor, (marină), mijloc mecanic de propulsie la unele vase speciale; consistă în o instalațiune de pompe puternice, cari sug apa din mare prin partea centrală a fundului vasului și o aruncă cu putere, prin tuburi groase spre provă, pupă, tribord sau babord, după voință: atunci vasul se mișcă în partea opusă. Motorul hidraulic nu s'a aplicat până acum decât la nise șalupe speciale, în Anglia, destinate a face serviciul de scăpare, în casuri de naufragii pe coaste. Avantagiul lui este, că nu e supărat de mare rea, cum este helicea când iese afară din apă pe valuri mari; apoi, se poate reduce cât de mult pescagiul șalupelor, ceea ce le permite să se apropie de funduri mici, unde vasele naufragiate sunt aruncate de furtună. [Constant. B.]

Hydromyelia, o afecțiune ce face parte din grupul complex al *syringomyeliei* și consistă în alterațiunea distinctă a substanței cenușii spinale, având drept etiologie o rea formațiune congenitală sau o dilatare a canalului central medular.

[Vaschide.]

Hydronephrosis, (med.) idropsia bacinului rinichilor cauzată mai des de ocluziunea ureterilor prin calculi sau neoplasme. V. art. Rinichi.

Hydropathia, (med.) terapeutica cu apă. V. Hydrotherapia.

Hydropericardiu, colecțiune de lichid apos în sacul pericardic ca consecință a hidropisiilor. Lichidul din pericardiu nu e rezultatul unui proces inflamator, ca la pericardita, ci se formează prin transsudare din sânge. Simptomele

sunt analoage cu acele ale unei pericardite cronice exsudative. Sfirşese prin moarte. [V. I.]

Hydrophide, familie de reptile din ordinul Ophiidenilor-Proteroglyphe. Cuprinde genul *Hydrophis*. Corpul destul de lung, acoperit cu solzi tuberculoşi şi terminat prin o coadă comprimată; capul extrem de mic, acoperit de place; dinţii veninoşi sunt foarte mici, dar muşcătură este periculoasă. *H. gracilis*, trăieşte în oceanul Indic.

Hydrophil, (*Hydrophilus piceus*), un cărăuş de apă din fam. Hydrophilidelor, ord. Coleopterelor, de culoare neagră-lucitoare, antenele arămii. Lung. 35—45 mm. Trăieşte prin apele stătătoare.

Hydrophobia, turbarea.

Hydrophon, (*grec.*) aparat destinat să avizeze în timp de noapte apropierea vaselor inimice. H. consistă din o cutie mare de fier în formă de campană, din care se ridică o lamelă simţitoare. Cutia aceasta se lasă pe fundul mării în apropierea ţermurilor la adâncime de 9—30 m. şi e împreună cu ţermurul prin telegraf. Când se apropie vr'un vas, valurile formate de acesta pun lamela în mişcare, iar mişcările se comunică pe cale electrică cu ţermurul.

Hydrophor, maşini destinate la ridicarea apelor dela un nivel inferior la altul superior. Se împart în roate, roate pompe, pompe cu piston, pompe centrifugale, turbine hidrofore, etc.

Hydrophthalmus, sau *dropica* ochiului, când ochiul se măreşte (*buftalmus*) şi se umple cu lichid apos.

Hydrophyle, (botan.) se numesc plantele la cari polinisaţiunea şi fecundaţiunea se face prin ajutorul apei. Astfel sunt multe Criptogame şi unele Fanerogame, cari trăiesc submerse în apa mărilor, lacurilor, ca *Zostera*, *Valisneria*, *Elodea* ş. a., ori plutesc la suprafaţa apei, ca *Potamogeton*. Polinisaţiunea se face sau în interiorul apei, ca la *Zostera*, sau la suprafaţa ei, ca la *Valisneria*, *Potamogeton*. În ori ce cas, pentru săvîrşirea fecundaţiunii, polenul dela plantele H. are o conformaţie specială, e tubulos (confervoid), sau dispoziţii speciale ale florilor înlesnesc acest act, cum se observă la *Valisneria* (v. ac.). [S. Şt. R.]

Hydrophyllacee, (botan.) familie de plante dicotyle gamopetale, ce cuprinde aproape 150 specii răspândite mai ales în America (una austral-africană, alta pe insula Sandvich şi 2 sau 3 cosmopolit-tropicale pe emisfera estică). Ea se împarte în 16 genuri distribuite în patru triburi: I. *Hydrophyllacee*, cu lobii corolei contorţi (dintre genuri cităm: *Hydrophyllum* şi *Nemophila*); II. *Phaceliacee*, cu stilul bifid (cel mai important gen: *Phacelia*); III. *Nameae*, cu 2 stili şi capsula septiferă (ca gen remarcabil cităm *Wigandia*), şi IV. *Hydroleacee*, cu 2 stili şi capsula variu dehiscentă (unic gen: *Hydrolea*). Unele specii ale acestei familii se cultivă la noi ca plante decorative. [A. Pr.]

Hydrophyllia, apendice sau place tegumentare, cari protegesc polipitele unor Hydrozoari oceanici.

Hydropsia, (med.) îngrămădirea abnormă de lichid în cavităţile corpului; când această îngrămădire se întâmplă în ţesutul de legătură, se numeşte edemă (v. ac.). H. este numai un simptom al unor morbi gravi. Cf. şi art. Ascites.

Hydropterideae, (botan.) subdiviziune din Filicinee (v. ac.), cuprindând pe cele *heterosporee*

(v. ac.). Toate sunt acuatiche, trăind cu o parte a corpului lor în nomolul bălţilor, altă parte (frunzele) plutind pe apă (Marsilia), sau tot corpul lor plutesc la suprafaţa apei (Salvinia, Azolla). Sporii lor se formează în sporangi, ce sunt reuiniţi într'un soi de fruct, numit sporocarp. Fiind-că acest fruct, care reprezintă o porţiune de frunză modificată, se desvoaltă în apropiere de rhizom, se numiau altădată *H. Rhizocarpee*, nume neexact, căci fructul în nici un cas nu se desvoaltă pe rădăcini, ba unele nici nu au astfel de organe (Salvinia). H. sau ferigele de apă cuprind două familii: Salviniaceae şi Marsiliaceae. [S. Şt. R.]

Hydrorrhachis, (med.) îngrămădirea de lichid cerebrospinal în canalul vertebral; morb congenital.

Hydroscopia, arta de a descoperi izvoare ascunse.

Hydrosoma, organismul întreg al ori cărui Hydrozoar.

Hydrosphaera, stratul de apă, ce acopere pământul pe unele locuri; sub H. se mai înţelege şi totalitatea vaporilor de apă aflaţi în atmosferă.

Hydrostatica, (*grec.*) studiul lichidelor sub punctul de vedere al echilibrului.

Hydrotechnica, (*grec.*) arta de a construi sub apă. *Hydrotect*, cel ce conduce construcţiunea.

Hydrothece, micile cavităţi chitinoase în cari sunt protejaţi polipiţii Sertularidelor şi Campanulidelor.

Hydrotherapia sau cura cu apă naturală rece datează încă din timpurile antice, căci deja Hippokrate, Celsus, Aetius cunoşceau influenţa vindecătoare a apei reci; în evul mediu se dă uitării trecând în secl. XV în mâna şarlatanilor, şi numai în secolul următor devine îmbrăţişată şi usuată în Englitera prin Flayer (1697) şi în Germania prin Hofmann şi Hahn. Meritul de a fi stabilit o basă sistematică şi ştiinţifică în hidrotherapie, este al lui James Currie (1792), iar lăţirea şi popularizarea ei se atribuie lui Vincenţiu Priessnitz (1826) din Gräfenberg, care introduce proceduri noi (baie completă şi parţială, în-pachetări, fricţiuni, cataplasme, etc.), cari şi azi se întrebuinţează conform sciinţelor physiologice şi clinice din timpurile noastre. Influenţa băilor reci constă în puterea apei termoregulatorică, în producerea schimbărilor în circulaţiunea sângelui şi în excitarea nervilor sensorici şi motorici, precum şi a centrelor principale din sistemul nervos. Indicate sunt băile reci: la morburile acute şi împreunate cu fierbînţeli, la afecţiunile sistemului nervos, conturbaţiuni şi neregularităţi provenite în circulaţiune, resorbarea exsudatelor, debilităţi constituţionale, scrophulosă, syphilis, chlorosă, etc. Cel mai vechiu loc pentru H. este Gräfenberg (Silesia austriacă), Kaltenleutgeben, Ischl, Schöneck, etc. Lit.: Winternitz, Pleniger, Kisch, Preller. [Dr. L. P.]

Hydrothorax, colecţie de lichid seros în cavitatea pleurală, ca consecinţă a boalelor de rărunchi şi inimă. Lichidul nu e rezultatul unui proces inflamator ca la pleuresie, ci se formează prin transsudare din sânge. Simptome fizice identice cu pleuresia exsudativă. [V. I.]

Hydrotropism, (botan.) acţiunea umidităţii asupra plantelor şi reacţiunea lor faţă de acest agent. Sub influenţa unei umidităţi neegale unele părţi ale plantelor se îndreaptă unde ea e mai

mare, sînt pozitiv hydrotropice, ca rădăcinile subterane, rhizoidii, tubul polinic, etc.; alte părți de plantă se îndepărtează, fug de umezeală, sînt negativ hydrotropice, ca pedicelele fructifere ale multor Ciuperci, (Mucor, Phycomyces, Coprinus), ș. a. Această mișcare ce o exercită planta întreagă sau parte din ea sub influența umezelei, se datorește unei creșteri neegale pe două fețe opuse ale organului influențat. Ori fața ce primește mai multă umezeală devine concavă și atunci organul se apropie de izvorul de umiditate, e pozitiv hydrotropic, sau devine din contră convexă și atunci se îndepărtează de umezeală, e negativ hydrotropic. În scurt se produce o curbătură de creștere provocată de umiditatea neegal distribuită. [S. Șt. R.]

Hydroxyde, combinațiunea metalelor cu unul sau mai mulți hidroxili (OH), ș. e. Hidroxid de Potasiu K—OH, de Bariu Ba (OH)₂. Sînt identice cu bazele (v. ac.).

Hydroxyl, radical chimic monovalent (— OH), care poate fi înlocuit din combinațiuni prin alte grupuri sau elemente monovalente, ca clor, brom, etc. Nu există în stare liberă.

Hydroxylamina, NH₂ O = NH, OH = Az H₂ — OH. O combinație a azotului cu caracter de basă numită și oxiamoniac. Preparată încăta oară de Lossen și izolată de Lobry de Bruyn. Se obține dela clorhidratul său prin tratarea cu metilatul de sodiu.

$$\text{NH}_2 \cdot \text{OH} + \text{CH}_3\text{ONu} = \text{NH}_2\text{OH} + \text{CH}_3\text{OH} + \text{NuCl}$$

E un corp solid și fusionează la + 33°, arde și produce chiar explozie. Are reacțiune alcalină.

Hydrozoa, *Hydrozoari*, sinonim *Ectocarpa*, *Intaeniola*, sînt coelenterate, cnidarii cu cavitățile gastrovasculare lipsite de taeniole, în opoziție cu Scyphozoa, scyptozoari, Endocarpa sau taeniolata cnidarii, a căror cavități gastrovasculare este împărțită prin taeniole în mai multe camere.

Hyeres, oraș în Franța, depart. Var, 5 km. departe dela mare, 8349 loc. (1891); loc de cură climatică.

Hyetografia, (grec.) descrierea referințelor unei țări, încât privesc ploaia.

Hyetometru, (grec.) numit și *ombrometru*, *pluviometru* și *udometru*, aparat pentru prinderea și măsurarea ploii cădute pe o suprafață de mărime definită și într'un timp anumit.

Hygieia, în mitol. grec. dîna sănătății, era în mare onoare înaintea lui Apollon (ca medic). Se închipuia ca o femeie tîneră și frumoasă, în mînă ținînd o scafă, din care adăpă un șerpe. S'a ȳis a fi fata lui Asclepios (Aesculapus) și pentru aceasta în icoane a apărut de regulă lîngă tatăl său. [Atm.]

Hygiena, v. Igiena.

Hygroph, aparat care notează în mod automat umezeala atmosferei; H. poate funcționa în mod permanent sau periodic, după trebuință. v. și Thermograph.

Hygrologia, (grec.) studiul umidității atmosferei.

Hygroma, (med.) acumulațiune de lichid în o bursă seroasă. Mai cunoscută e H. prepatelară.

Hygrometru, numit și *Hygroskop*, aparat pentru determinarea umezelei atmosferei.

Hyksos, (>regii păstorilor<), în istoria străveche egipteană, regii semitici, cari în fruntea unor

seminții nomade din Siria și Arabia cuceriră cu 1800 ani a. Chr. Egiptul și-l stăpîniră până la 1550.

Hyla, v. Buratec.

Hylas, în mitol. grec. a fost copilul frumos al lui Theiodamas, regele Driopilor în Misia. H. s'a dus la izvor ca să aducă apă, dar nimfele de izvor, vîdîndu-l așa frumos, îl răpiră și-l duseră cu sine. De atunci în tot anul îl caută la izvor, îi sacrifică acolo și de trei ori îl strigă, dar numai Echo mai răspunde numelui lui. [Atm.]

Hyle, (grec.) la filosofii greci materia primordială; *Hylozoism*, părerea după care materia e viuă și însușită, și că de aici se derivă fenomenele vieții; *Hylozoisti*, aderenții acestei doctrine.

Hyllos, în mitol. grec. fiul lui Herakles cu Deianeira.

Hymenaea L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, subfamilia Caesalpineae, trib. Amherstieae, cuprinde arbori fără spini, și are vr'o 8 specii, ce cresc prin America tropicală, dintre cari menționăm pe *H. Courbaril* L. Trunchiul acestor arbori exsudează o substanță reșinoasă, care odinioară era mult căutată din cauza proprietăților sale medicinale, aȳi se întrebuintează numai pentru preparațiunea lacurilor (vernurilor) frumoase. Lemnul de *H. Courbaril* L. se întrebuintează la construcțiuni navale, precum și pentru fabricațiunea mobilelor și a diverselor instrumente. [Z. C. P.]

Hymenaeos, în mitol. grec. ȳeul de nuntă; adeseori apare înaripat ca Eros (Amor) și cu făclia (Lumina) de nuntă în mînă. El a fost închipuit ca un june frumos, nevinovat, voios și cîntăreț, la nunți și ca conducătorul corului ȳinei Aphrodite (Venus); o icoană a petrecerii, a voiei bune și a cîntării la nunți, pentru ce cîntecul de nuntă s'a numit hymen. [Atm.]

Hymeniu, (botan.) la Ciuperci (v. ac.), *thalamium* sau *thecium* la Licheni, se numesc membrane de hyphe (v. ac.) ce suportă organele de fructificațiune, asce, baside (v. ac.) dela aceste plante. El provine dintr'un alt strat de hyphe subjacente, *stratul subhymenial*. H. poate fi: extern, pe lame (Agaricinee [v. ac.]), tuburi (Polyporee), proeminente (Hydnacee [v. ac.]) ale receptaculului ori la periferia ramurilor (*Clavaria* [v. ac.]); intern, cînd cîmpușese cavități, camere ori loji închise (Lycoperdacee, Tuberracee) ale fructului; *amphitrop*, cînd acopere receptaculul (*hymenoforul*) pe toate fețele lui (Clavariacee); *anotrop*, cînd acopere numai fața superioară a receptaculului (Thelephoracee); *catotrop*, cînd ocupă numai fața inferioară a receptaculului (Agaricinee, Hydnacee). [S. Șt. R.]

Hymenogastree, (botan.) familie de Ciuperci Basidiomycete-Gasteromycete, cu fructe suculente complet sau parțial subterane; fructul are o peridie simplă, cîrnoasă și o glebă subdivisată în mai multe camere neregulate, cîmpușite de hymeniu; n'are capiliți. Genuri mai principale: *Hymenogaster* Vitt., prin grădini; *Rhizopogon* Fr., *Hysterangium* Vitt., *Gautieria* Vitt., ș. a. [S. Șt. R.]

Hymenolicheni, (botan.) subdivisiune de Licheni Basidiolicheni; sînt răspîndiți mai ales la tropice, unde trăiesc pe pămînt ori pe scoarța arborilor. Sînt constituiți din o Ciupercă Thelephoracee, asociată cu o Algă, sau *Chroococcus*,

sau Scytonema. Genul unic *Cora* Fr., are mai multe forme, ca Dictyonema Nees, Laudatea Johow., etc., considerate mai înainte ca genuri distincte. [S. Șt. R.]

Hymenomycete, (botan.) subdivisiune de Ciuperci Basidiomycete-Autobasidiomycete, care cuprinde, în sens larg, pe toate cele cu fruct gymnocarp și hemiangiocarp, iar în sens restrâns numai pe acestea din urmă, la cari fructul atâtău e închis (angiocarp) într-o membrană și apoi se deschide (deci hemi-angiocarp, jumătate închis); membrana ce-l închide (*velum*) se subîmparte în *volva* și *inel*. Basidele amestecate cu parafise și cystide sunt așezate pe un hymeniu în genere catotrop. H. se divid în următoarele familii: Hydnaceae Polyporaceae și Agaricineae. [S. Șt. R.]

Hymenophyllaceae, (botan.) fam. de Filicinee (v. ac.) isoporee Leptosporangiate, caracterisată prin sori marginali la virful nervurilor, conținând sporangi sesili sau scurt pedicelați, inelul lor fiind complet și ecuatorial. Trăiesc mai ales în ținuturile tropicale, sunt erbacee, frunzele lor având, afară de nervură, numai un strat de celule și fără stomate. Cele două genuri, *Hymenophyllum* L., (v. ac.) și *Trichomanes* Sm., cuprind peste 200 specii tropicale, puține în Europa. [S. Șt. R.]

Hymenophyllum, (botan.) gen de Ferige, fam. Hymenophyllaceae (v. ac.), cu peste 74 specii din regiunile tropicale, în Europa aflându-se numai două: *H. tunbridgense* Sm., din Germania vestică, nord-vestul Franciei, nordul Italiei, Corsica, etc. și *H. Wilsoni* H. K., din Irlanda și Norvegia. Au un rhizom subțire, ce poartă 2 serii de frunze simple sau compuse. Indusul e bivalv. Protalul e filamentos sau plan și ramificat. Trăiesc prin locuri umede în societate cu Mușchi și Hepatice. [S. Șt. R.]

Hymenopteri, insecte cu gura conformată pentru *lins*, 4 aripi membranoase. Metamorfoza completă. Se subdivide acest ordin în două subordine: *I. Terebrantele*, ale căror femei sunt provădute cu o tarieră, *II. Aculeatele*, ale căror femei sunt provădute cu ac. *I. Terebrantele* cuprind trei mari familii *Teuthrididele*, *Cynipsidele* și *Ichneumonidele*. *II. Aculeatele* cuprind *Chrysididele*, *Sphegidele*, *Apidele* și *Formicidele*.

Hyoscina, alcaloid foarte otrăvicios; formează prisme mici galbene. Se întrebuințează în medicină ca remediu sedativ. Se extrage din planta *Hyoscyamus*.

Hyoscyamina, alcaloid extras din planta *Hyoscyamus*. Asupra corpului are un efect analog cu Atropina. Formează cristale ce scilesc ca mătasa și se topește la 108° C.

Hyoscyamus L., (botan.) gen din fam. Solanaceelor, trib. Hyoscyameae, cuprinde plante erbacee erecte, bisanuale sau perene. Acest mic gen are vr'o 8 specii, răspândite în regiunile temperate ale globului. În părțile noastre cresc prin locuri cultivate și incolte, pe lângă drumuri și locuințele oamenilor *H. niger* L., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Măsălarită, Măsăları, Nebunariță, etc. Frunzele, planta, rădăcina și semințele de *H. niger* L., sunt întrebuințate în medicină ca analgesice, antispasmodice, calmante, etc. *H. albus* L. și *H. aureus* L., pot fi ambele întrebuințate în medicină ca și *H. niger* L. Aceste plante sunt toxice,

din cauză că conțin în interiorul lor un alcaloid vegetal, cunoscut sub numele de *hyoscyamină*. [Z. C. P.]

Hypaesthesia, lenevirea nervului sensibil respectiv; este o deprimare a sensibilității normale. (v. și Hyperaesthesia și Anaesthesia.)

Hypanis, riu în Caucazia. V. Cuban.

Hypaspisti, (grec. purtători de scuturi), în armata regilor macedon. corp de infanterie ușoară, ce forma în tabără garda regelui.

Hypäthral, (grec.) fără coperiș, sub cerul liber. *Templu hypäthral*, templu provădut la coperiș cu deschidetură dreptunghiulară.

Hypatia, femeie, care a trăit prin secl. IV—V și s'a ocupat cu filosofia neoplatonică. Fică a lui Theon, a studiat în Atena, a învățat în Alexandria, propunând un sistem eclectic, ce nisia să combine vederile neoplatonismului cu filosofia lui Aristotele. La 415 d. Chr. a fost ucisă cu pietri. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. antice.) [Pl.]

Hyper —, (grec.) preste; în compozițiuni se folosește în înțelesul: preste măsură, prea mult, exagerat.

Hyperacusia, o afecție patologică a auzului, și consistă într-o exaltare a lui (de unde și numele). Ea se găsește în unele afecții cerebrale, cum sunt paralisiile generale, hemoragiile și tumorile cerebrale. În asemenea casuri, căderea unui bold pe masă, tictaul unui ceasornic sunt percepute ca sgomote asurzitoare. În paralisia periferică a nervului facial, H. servește pentru a preciza locul, nivelul leziunii. În afecțiunile nervoase, cum este histeria și neurastenia, H. se întâlnește adeseori; cel mai mic sgomot e suptător și vorbe de abia șoptite supără timpanul. [N. Vaschide.]

Hyperaemia, (grec.) *iperemie*, înmulțirea sângelui în vasele unui organ al corpului preste media normală. Se deosebește: *H. arterioasă sau activă*, numită și congestiune sau fluxiune, și *H. venoasă sau pasivă*. H. art. se bazează pe curgerea mai abundentă a sângelui arterios către organul iperemie în urma unei iritațiuni nervoase sau a paralisisii vaselor. H. ven. e condiționată de împiedecarea circulațiunii sângelui în vene fie prin strîmtarea venelor fie prin compresiune. [Drib.]

Hiperemia cerebrală e socotită drept una din semnele cele mai de samă ale nebuniei. Pia-mater și substanța cordicală sunt locul aproape constant al hiperemiei în cea mai mare parte a formelor de nebunie în stare acută și mai ales în paralisia generală. E de observat, că congestiunea se localizează într'un mod mai particular în scoarța cerebrală; meningele sunt atinse numai într'un mod secundar. [N. Vaschide.]

Hyperaesthesia, *hyperalgie*, simțire excesivă a durerii, sau a unei iritațiuni. Antagonismul *Anaesthesiai*, turburări și alterațiuni nervoase în care sensibilitatea minimă devine maximă. Este ruperea legii: »causa aequat effectum!« O mică înepătură, o ușoară atingere provoacă în unele boale nervoase efecte colosale. H. este *universală* sau *parțială*, *unilaterală* sau *bilaterală*, *completă* sau *incompletă*. H. își are cauza determinantă în iritabilitatea nervului, care animează teritoriul sensibil, alteori cauza e centrală, astfel avem hyperestesiile optice, acustice, olfactorii, gustatorii, musculare, tegumentare, di-

feritele nevralgii și idiosinkrasii, furnicăături, verminațiuni, gădilituri patologice, mâncărimi, senzațiunile nelegitimate de căldură și frig, iritație de țusă, arsături în stomac, paropsie, erytropisie, photopsie, chloropsie, chromatopsie, daltonismus, etc. Hyperaestesia psihică apare în indiferențele, timpirile intelectuale din *Moral insanity*.

Hyperasthenia, (*grec.*) în medicină înseamnă un grad mare de slăbiciune.

Hyperbaton, (*grec.*) în gramatică, abatere dela topica obicinuită, s. e. pentru a da mai mare aplomb unui cuvânt.

Hyperbola, una dintre figurile de stil, prin care se dice mai mult sau mai puțin decât este în realitate, pentru ca să fie mai bine cunoscut obiectul din chestiune. Expresiuni hiperbolice se găsesc cu deosebire în povești, în narațiunile fabuloase. [*]

Hyperborei, popor mitic din evul vechiu: cuvântul înseamnă: dincolo de munți, adică popor ce locuiește pe unde nici crivețul nu mai străbate. Herodot, Strabo și ceilalți istoriografi din evul vechiu nu credeau în existența H.-lor; cei din timpurile mai nouă însă (Niebuhr) admit să fi existat acest popor, căutându-i însă locuința fiecărui în alte părți (termurii Mării Negre, Rusia, Italia). Țeara H.-lor era un ostrov, cam de mărimea Siciliei, în direcția constelațiunii Ursa-maior (carul). Modul de traiu simplu, moravurile curate; se nutria cu poame, locuiau în bercuri, resboaie și certe nu cunosceau. Venerau în deosebi pe Apollo și Latona, la serbătorile cărora veniau de printre munții Rhiphae cinnorole în șiruri lungi și acompaniau cu glasul lor cântările credincioșilor. H. au primit dela zei favorul de a trăi o miile de ani și a se desface de viață prin resignațiune benevolă și fără dureri. [t.]

Hypercatalectic, *vers*, v. Acatalectic.

Hyperetides, orator grec. S'a ocupat cu filosofia și retorica; a fost retor, mai târziu a luat parte în viața politică. În politică era de principii antimacedonene. Cu ocaziunea procesului de mituire al lui Harpalus a pășit contra lui Demosthenes. La sfârșitul an. 323 a ținut un panegiric în Keramikos din Atena în onoarea comandantului căzut Leosthenes și a soților săi. Sub Antipater a fost prins și executat într'un mod înfiorător. Din numeroasele sale vorbiri au ramas numai fragmente. (Cf. Babington. Lond. 1850. Baiter și Sauppe »oratores attici«. Zür. 1848).

Hyperhidrosis, sudoare, transpirație abnormă. Ea depinde de activitatea sistemului nervos spinal cu fibre nervoase speciale, dar că este și de origine cerebrală dovedesc hemiplegiile sudorale. Glandele »sudoripare« sunt fabricile sudoarei, dar dirijate de centrul nervos. Deci numai tratament local este insuficient.

Hyperia, în mitol. grec. un izvor lângă Pherae, din care Apollon (zeu de soare) și-a adăpat caii dela carul soarelui.

Hypericineae, (botan.) fam. de plante dicotyle polypetale. Cuprinde peste 200 specii tropicale și temperate, distribuite în 3 triburi: I. *Hypericeae*, cu capsula septicidă (aici aparțin genurile *Ascyrum* și *Hypericum*); II. *Ceratoxyleae*, cu capsula loculidă și semința alată (gen remarcabil *Ceratoxylon*), și III. *Vismieae*,

cu fruct cărnos, indehiscent (cel mai important gen *Vismia*). [A. Pr.]

Hypericum L., (botan.) gen de plante sufruticose sau fruticose cu foi subesile de regulă integerime și glandulos-punctate, din fam. *Hypericineelor*, trib. *Hypericeae*. Cuprinde vr'o 160 specii tropicale și temperate cu flori de obicei galbene. Pe la noi crește mai adese: *H. perforatum* L., »pojaroița«, »sunătoarea« sau »iarba Sf. Ioan«, și *H. quadrangulum* L., ambele cu deosebire prin pășuni și fânețe. Cea mai frumoasă specie indigenă e *H. hirsutum* L., prin păduri umbroase și umede. *H. patulum* Thbg. din Japonia, *H. hircinum* L., o specie mediterană, *H. proliferum* L. din preiile Americii boreale ș. a., se cultivă la noi ca plante ornamentale rustice. [A. Pr.]

Hyperion și **Theia**, în mitol. grec. părinții soarelui, ai lunii și luminei de dimineață. II. la Homer e un predicat al lui Helios. H. înseamnă deasupra mergător, iar Theia, pompoasă, luminătoarea.

Hyperkinesis, (*grec.*) în medicină crampe musculare.

Hypermetropia, (*grec.*) este starea înăscută sau dobândită a ochiului când vederea e mai lungă decât în ochiul normal (*emmetrop*), sau cum s'ar dice »ochiul de vultur«. A se deosebi de *presbyopie* sau vederea bătrânilor. Și una și alta se tratează cu ochelari convexi.

Hypermetru, vers mai lung cu o silabă, care în lat. e mai totdeauna que sau ve, a cărei vocală se elide înaintea lui h sau a vocalei, cu care atunci începe versul următor.

Hypermnestra, în mitol. grec. o danaidă (v. ac.) renumită.

Hyperocha, (*grec.*) excedent; suma care rămâne debitorului din prețul de vânzare al gagiului (v. ac.) după escontentarea creditorului gagist.

Hyperostosis, (*grec.*) *iperostosis*, ipertrofia oaselor; se ivesce sau circumscrip sau difus. Mai adese se mărginește la suprafața oaselor. H. este o urmare a unor inflamații cronice, câte odată de caracter sifilitic.

Hyperoxid, identic cu peroxid, superoxid. Combinația cea mai oxigenată a unui element. Peroxidul de plumb Pb O². [S. M.]

Hyperplasia, v. Hypertrophia.

Hypersthen, mineral, piroxen rombic de culoare brună, verzie, închisă sau neagră. El e un mineral constituit al hiperstenitelor și altor roce basice. În Rom. se întâlnește în andesitele ce formează munții Călimani.

Hypertrichosis, (med.) *Hypertrichiasis*, creștere abnormă de păr în locuri neobicinuite. H. poate fi generală sau parțială. De H. se ține s. e. creșterea de barbă la femei.

Hypertrophia, (*grec.*) *ipertrofia*, creșterea excesivă a unui organ prin mărirea elementelor țesutului, pe când *Hyperplasia* este creșterea unui organ prin înmulțirea elementelor țesutului. H. este cauzată de funcționarea potentată a unui organ; iar Hyperplasia de obicei e condiționată de vr'un proces inflamatoric. [Drib.]

Hypertrophia cordis, *Hypertrophia cordului*, mărirea volumului inimii. Cordul normal cântărește dela 219—280 grame, golit de sângele care îl conține. Dimensiunile mijlocii sunt de 28 cm. de circumferință la basă, 10 cm. înăl-

țime și 11 cm. lărgime. În ipertrofie greutatea variază dela 400—700 gr. În casuri rare 1—2 kgr., iar dimensiunile pot fi 36 cm. de circumferență la basă, 15 înălțime și 24 cm. lărgime. Cordul poate fi mărit în întregime, atunci constituie cordul de bou (cor bovinum), sau numai o parte este mărită. Căusele, cari produc ipertrofia cordului, sunt diferite: palpațiunile, sarcina, tumori abdominale, leziunile endocardului, ale pericardului, leziunile cronice ale pulmonului și pleurei, afecțiunile gastro-hepatice, anevrismele aortei, nefritele cronice, contribuiesc la mărirea cordului. În afecțiunile valvulelor cordului, ipertrofia este favorabilă, fiind-că permite cordului a învinge dificultățile, cari se opun circulației sângelui. Prin evitarea eforturilor și ostenelei, a exercițiilor violente, a cialului, tutunului se va împiedeca munca exagerată a cordului. Medicamentele trebuiesc înlăturate. Se va recomanda persoanelor atinse de ipertrofia cordului a sta la aer de munte, a urma un regim care nu îi constipă. În casuri excepționale, dacă cordul nu mai funcționează bine, trebuiesc întrebuițate medicamente cardiace; însă cu multă băgare de samă.

[Dr. E. F.]

Hyphaene Gaertn., (botan.) gen din fam. Palmierilor, trib. Borasseae, cuprinde frumoși arbori. Se cunosc vr'o 9 specii, ce cresc prin Africa tropicală și în Madagascar. Cea mai importantă dintre speciile de *Hyphaene* este *H. thebaica* Mart., care crește în Egipt. Din lemnul acestei plante se fabrică bărci și diverse utensilii, iar din fructele acestui frumos palmier prepară indigenii o beaură cunoscută sub numirea de Schobet dumi.

[Z. C. P.]

Hyphe, (botan.) se numesc la Ciuperci (v. ac.) și Licheni (v. ac.) filamentele simple sau ramificate, din asocierea cărora rezultă aparatul vegetativ (*mycelul*) și fructul lor. Uneori H. sunt libere între ele ori slab întrețesute; alteori constituie o adevărată țesătură (cuvântul H. înseamnă în grec. chiar țesătură), un pseudoparenchim, cum se întâmplă mai ales în timpul trecerei myceliului prin o perioadă de repaus (când e în stare de *sclerot*), și când se constituie fructul. Membrana H. e subțire, constituită din celuloză, calosă, iar conținutul lor e o plasmă incoloră, cu unul sau mai multe nucleu, după cum H. sunt formate din celule puse în șir, sau din tuburi continui, nesubdivizate în celule; mai conține plasma încă uleiuri, glycogen, substanțe colorante, ș. a.

[S. Șt. R.]

Hyphen, (*grec.*) unirea de două sau mai multe cuvinte, precum și semnul unirei (linioara -).

Hypnaceae, (botan.) fam. cea mai vastă din Mușchii Bryacei-Pleurocarpi; se caracterizează prin frunze strălucitoare, adesea undulate în lung, îndreptate în jurul tulpinei în toate direcțiile, ori numai în două sau într-una singură; capsula are o seta lungă și un peristom mai deseori dublu, cel intern membranos. La unii capsula este dreaptă, de loc ori puțin arcuată, (grupul *Cylindrothecieae*, cu genurile: *Climacium* W. et M., *Antitrichia* Brid., *Leucodon* Schwg., etc. și grupul *Pylaisieae*, cu genurile: *Isothecium* Br. Eur., *Homalia* Brid., *Pylaisia* Br. Eur., etc.); la alții capsula e curbă, nesimetrică, pendentă. (Grupurile: *Eurhynchieae*, cu genurile: *Eurhynchium* Br. Eur., *Thamnum* Br. Eur. și *Hypneae*,

cu genurile: *Camptothecium* Br. Eur., *Brachythecium* Br. Eur., *Hypnum* L., *Hylocomium* Br. Eur., ș. a.) [S. Șt. R.]

Hypnagogic, perioada intermediară dintre veghe și somn se numește *hypnagogică*, și e caracterizată prin halucinații speciale ce afectă întreg aparatul sensorial. [N. Vaschide.]

Hypnal, un derivat al antipirinei. Monoclorantipirină. Se obține dela chloral cu antipirina. Cristale fără gust și miros. Fusionează la 56°—60°. Se întrebuințează contra insomniei și ca anestesic.

Hypnosa, somn artificial provocat prin medicamente hypnotice (cari fac somn) sau prin hypnotism.

Hypnon, nume dat acetofenonei deoarece are proprietăți de a provoca somn și ca atare se întrebuințează în medicină. [S. M.]

Hypnos, la Greci zeul somnului, fiul nopții și gemen cu Thanatos, adică: moartea.

Hypnotica, (*lat.*) medicamente, cari produc în corp stări, ce se aseamănă cu somnul fiziologic. *Hypnotice* sunt: *Hidratul de chloral*, folositor contra insomniei (Liebreich); *Sulfonul* administrat dela 1—3 grame (Kast); *Uretanul* (Jaksch); *Metilalul* întrebuințat în delirium tremens prin injecțiuni subcutanee de 10 ctgr. după Kraft-Ebing (Dagonet); *Paraldeida*, una din cele mai hipnotice medicamentațiuni. Într'un sfert de ceas provoacă un somn profund și prelungit (Dagonet, Kraft-Ebing); *Hypnalul* (e o combinație de chloral și antipirină), un hipnotic prin excelență, ce se administrează în doze de 1 gram în termin mijlociu, etc. Între medicamente *hipnotice* și medicamente *narcotice* în limbajul comun și chiar cel medical nu e aproape nici o diferență; științificește diferența stă în condițiunile fiziologice și psihice, în cari provoacă somnul. Opiul, morfina ca și sulfonalul sunt provocatoare de somn și în general calmante; efectele lor vasomotrice, acțiunea lor asupra dinamicii nervoase sunt însă cu totul diferite. Denumirile de *narcotice* și *hipnotice* propriu zis sunt arbitrare, într'un cât chiar dintre substanțele grupate într-una sau cealaltă categorie sunt departe de a avea multe caractere comune, cari să le apropie și să le diferențieze în același timp de celelalte grup. [Vaschide]

Hypnotism. Practica H.-lui e pierdută în noaptea timpurilor. În Egipt o sectă dintre cele mai vechi propoveduia discipulilor săi practica lui *Mandeb*, care se apropia foarte mult de procedurile actuale de hipnotizare. Fakirii din India ca și călugării dela muntele Athos au practicat încă din îndepărtate timpuri somnul provocat prin sugestie sau hipnotism. În 1778 un aventurier vienez, numit *Mesmer*, introduse în Franția un sistem de tratament al tuturor boalelor, al cărui principiu era dintre cele mai simple. Toate corpurile, după Mesmer, erau pătrunse de un fluid universal, care își are originea în corpurile cerești; sănătatea sau boala depind de cantitatea fluidului răspândit în corpuri și de repartiția lui. Famosul *hîrdduş* (baquet) devenise un refren banal în terapeutica populară; el permitea magnetizarea unui număr indefinit de persoane și încă în același timp. În 1784 *Chastenot de Puy-ségur* a încercat practica lui Mesmer asupra țăranilor de pe domeniile lui, și în fața afluenței bolnavilor fû nevoit a magnetiza un copac. De

aici, din aceste proceduri date drept științifice, a ieșit somnambulismul magnetic și descoperirea acelor facultăți miraculoase ale somnambulelor. În 1787, *Pétetin* reproducea toate viziunile lui. În 1831 academia de medicină asculta concluziile raportului marelui comisiunii, printre ai cărei membri figura *Magendie*, *Laënnec* și *Esquirol*; printre efectele somatice ale H. se notă deviația globulilor oculari, abolirea auzului, odoratului, gustului, anestesia cutanee, etc. În 1843 *Braid* din Manchester a dat numele de *hypnotism* somnului nervos obținut prin fixarea unui obiect strălucitor, definindu-l astfel: »O stare specială a sistemului nervos, determinată de operațiunii artificiale«. Aplicația terapeutică a hipnotismului o găsim chiar în chirurgie încă din 1829, când *Cloquet* comunicase academiei de medicină observația unei doamne de 64 ani operată de un cancer la sin în timpul somnului magnetic. În 1860 *Azam* din Bordeaux, savantul dela care datează în mare parte începutul cu adevărat științific al hipnotismului, a încercat terapia somnului nervos la o histerică. De atunci, grație numeroaselor cercetări minuțioase, studiul hipnotismului a intrat în domeniul științific. Numele lui Charcot a degajat cu mult succes faptele esențiale și simptomele accesorii ale hipnotismului; pe lângă Charcot sunt de citat *Bernheim*, *Liégeois*, *Beaunis*, reprezentanții școlii din Nancy, celebra școală potrivnică *Salpêtrièrei* și învățământului lui Charcot. Printre mijloacele de hipnotizare e de citat în primul rând fixarea privirii; operatorul așază persoana supusă experienței în fața lui și o privește fix în ochi. După câteva minute, ochii individului se înroșesc puțin, lacrimi încep să curgă și spontan închide ochii, lăsând capul pe spate. Se mai poate adormi făcând să se fixeze un glob metallic (*Braid*), o lumină *Drummond*, o lampă electrică sau prin agitarea monotonă a unui tamburin. *Pitres* recomandă presiunea în anumite zone hipnogene, iar după *Landouzy* aplicarea unui magnet la o distanță de câțiva centimetri de corp produce un rezultat din cele mai eficiente. Printre acțiunile psihice trebuie citat și spusa pe ton poruncitor a cuvântului »*Dormi*«. După *Bourneville* și *Regnard*, unele histrice dela *Salpêtrière*, cărora se spusese că mânerul porților sunt magnetizate, adormiau de câte ori puneau mâna pe ele, (după *G. André*, pe alocurea textual, *Précis clinique*). Nu toată lumea e hipnotizabilă. După școala din Nancy, numărul indivizilor hipnotizabili e destul de mare. *Bernheim* susține contra școlii dela *Salpêtrière*, care consideră hipnotismul ca o adevărată nevroză provocată, că se adorm indivizi, ce nu sunt absolut de loc nevropați, și nefind decât o serie firească de fenomene fiziologice. Școala din Nancy exagerează. Cunoștințele noastre asupra naturii intime a hipnotismului sunt departe de a fi complete. Aplicația lui terapeutică e din cele mai întinse și *psychoterapia* se impune din ce în ce mai mult printre terapiile moderne. Magazine speciale înregistrează zilnic efecte din cele mai miraculoase și cortejiul lung al mișcărilor nervoase începe a avea un leac. Hipnotismul ne-a relevat în mare parte structura intimă a mecanismului nostru mintal, una din achizițiile cele mai solide ale psihologiei ex-

perimentale. În hipnotism, în somnul provocat, se pot distinge 3 faze, după școala din *Salpêtrière*, starea *caleptică*, starea *letargică* și starea *somnambulică* (*Charcot*). Prima se manifestează sub acțiunea unei priviri sau lumini pătunțoasă; a doua fasă are loc când se închid ochii, activitatea cerebrală fiind complet paralizată, iar cea de a treia e stare intermediară între veghe și somn (v. ac.). Rolul hipnotismului, în afară de acțiunea lui asupra nevropatilor, e din cele mai importante în viața socială. Dragostea, confuziunea aceasta sentimentală a adolescenței, nu este ea oare decât o formă particulară a hipnotismului? (*H. Barth.*, tesă de agregatie. Paris, 1886; *Babinski*, Arch. de neurol. Nr. 49 et 50; *Pitres*, Leçons cliniques, cât și lucrările lui *Bernheim*, *Liégeois*, *Charcot*, *Féré et Binet*, *P. Richer*, *Luys*, *Forel*, *Berillon*, *Dumont-pallier*; H. la alienați, de Dr. I. V. *Stefanescu*, »*Archiva*», II. 577. [*N. Vaschide*].

Hypnum L., (botan.) gen de Mușchi *Pleurocarpi*, fam. *Hypnaceae* (v. ac.), cu numeroase specii, mai adeseori robuste, trăind în stațiunile cele mai variate: pe pământ printre iarbă, pe scoarța arborilor, pe putregaiu, stânci umede, în mlăștini, turbării, ape lin curgătoare, etc. Frunzele sunt nepapilose, limbul lor format din celule lineare strins unite între ele, la colțurile bazei adesea cu auricule. Capsula, rar e erectă, de regulă e arcuată, înclinată sau orizontală. Peristom perfect și dublu. Ca specii mai comune sunt: *H. uncinatum* Hedw., *H. aduncum* Hedw., *H. cuspiforme* L., *H. molluscum* Hedw., *H. cuspidatum*, *H. purum* L., ș. a.

Hypo —, (grec.) sub; folosit des în compoziții. **Hypoblast**, (botan.) termen neîntrebuințat, dat de Ch. Richard părții din embrionul Gramineelor numită scut, ce e tot una cu cotyledon (v. ac.).

Hypoblast în embriologia animală: foaia internă a blastodermului, numită și *endoblast*.

Hypocaustum, (grec.-lat.) cuptor suteran, din care căldura se răspândea prin tuburile conduse prin pereți. Avea deosebit rol la încălzirea băilor romane.

Hypochlorite, sărurile acidului hipochloros Cl OH.

Hypochoeris L., (botan.) gen de plante de comun perene din fam. *Compositelor*, trib. *Cichoriaceae*, cu foi radicale în rosetă, cu tulpina scapiformă sau puțin ramificată, cu capitole cu flori galbene și achene, pe coaste scabre sau ciliolate (nu muricate). Cuprinde vr'o 30 specii răspândite în întreagă regiunea temperată a globului. Dintre speciile de pe la noi cităm ca mai remarcabile: *H. radicata* L., »buruiana porcească«, din regiuni inferioare, și *H. helvetica* Jacq., o plantă specioasă din poenile alpine și subalpine. [*A. Pr.*]

Hypochondria, stare sufletească patologică, cauzată prin aceea, că pacienții interpretând fals unele fenomene trupești și fără nici un motiv își închipuiesc, că sunt greu bolnavi, sau exagerează greutatea unui morb, de care în realitate sufer. Din cauza aceasta dispozițiunea lor sufletească este deprimată, sunt cuprinși de frică, care uneori conduce la sinucidere, toată atențiunea le este concentrată asupra corpului lor, consultă mulți medici și se supun la fel de fel de curi. Se ivesc la neurasthenici, histerici și la unele forme de alienațiune mentală.

Hypochondrium, (*grec.*) în anatomie partea superioară, adică cea de sub coaste, a laturilor abdomenului.

Hypocist, (botan.) *Hypocistus*, numele francez al plantei *Cytinus Hypocistis*, din familia Raflesiaceae, care trăiește parasită pe rădăcinile de *Cistus* (v. ac.).

Hypocotylee, (botan.) este partea embrionului cuprinsă între cotiledoane și rădăcină. Când embrionul se desvoltă, dând o plantă tină, plantula, atunci regiunea H. a lui dă tulpina H. sau *fundamentum*, în genere nu prea desvoltată, iar restul tulpinei provine din desvoltarea gemulei, și se dă *tulpina epicotylee*.

Hypocraterimorf, (botan.) în formă de disc puțin adânc, susținut de un tub strimt și lung; se observă la corola de Liliac, ș. a.

Hypocrisia, (*grec.*) prefăcătorie, viclenie, și-retenie. H. constă în a simula calități sufletești bune, pentru a masca răutatea și viciile ascunse. Un om hipocrit pare blând, bun, milos, nevinovat, deși e plin de răutate și de păcate. Hipocritul e bine caracterizat prin proverbul: mătă blândă sgârbește rău. În general se crede că ascetismul mistic duce la H. [Nigrim.]

Hypocristalin, roce compuse atât de elemente cristalinizate cât și de materie amorfă, s. e. porfiri, unele basalturi, etc.

Hypoderma, gen de insecte din ordinul Diptero-Brachycere și din familia Oestridelor, care are ca tip *H. bovis*, muscă mare de 12—14 mm., corpul negru, acoperit de păr galben albicios. Larvele sale trăiesc parasite sub pielea bouului producând tumori purulente.

Hypodermatic, *metod*, prin care se aplică medicamentul sub pielea bolnavului prin injecțiune (v. ac.). Cf. și art. Endermatic.

Hypogastrium, (*grec.*) în anatomie partea inferioară, dela buric la vale, a abdomenului.

Hypogee, (botan.) în opoziție cu *epigee* se numesc plantele (Ciuperci Hymenogastree, Tuberaee ș. a.) sau părțile din plantă (rădăcini, rhizome, bulbi, tuberculi ș. a.), cari sunt subterane cu totul. În timpul germinării seminței cotiledoanele sunt sau H. sau epigee (când sunt scoase afară din pământ).

Hypogramma, (*grec.*) subscrierea aplicată la baza inscripțiilor de pe monumente. [*]

Hypogyn, *hypogynia*, (botan.) *hipogyn*, *hipogynia*; când ovarul este super (v. Gynoeciu), celelalte verticile florale, corola, staminele, fiind inserate pe receptacul mai jos decât el, se dă că au inserție H. sau există *hypogynie*. Acest caracter, ca și *epigynia* (v. ac.) și *perigynia*, a fost utilizat de A. L. de Jussieu la subdivizarea Fanerogamelor. În clasificția lui Aug. P. de Candolle *hypogynia* corespunde cu *Thalamiflore* (Dialypetale *hypogyne*) și *Corolliflore* (Gamopetale *hypogyne*).

Hyponastie, (botan.) se numesc curbătura de creștere ce o iau organele plantelor, frunze, ovule, etc., când fața lor inferioară crește mai mult ca cea superioară. (v. *Epinastia*.)

Hypopiu, se dă adunarea de puroi în camera anterioară a ochiului. Se evacuează de aci, când e puțin, prin comprese ferbinți; iar când e mult, prin operațiune.

Hypoplasia, (*grec.*) se dă la desvoltarea incompletă a unui organ; stare inferioară normalei, datorită creșterii insuficiente a organului.

Hypospadia, (*grec.*) desvoltarea abnormă a uretrei, în urma căreia orificiul acesteia se află la mijlocul sau chiar la rădăcina penisului.

Hypostasis, congestie hypostatică, congestie sanguină pasivă, care se formează prin stagnarea sângelui în organe. Astfel la febra tifoidă în plămâni (pneumonie hypostatică) din cauza poziției îndelungate culcate a bolnavului; la un cadavru sângele se adună în părțile decline ale organelor (H. cadaverică). [V. I.]

Hypostyl, (*grec.*) în contrast cu *peristyl*, templu cu porticul situat în dosul clădirii.

Hypoteca, (*grec.*) un drept real asupra imobilelor afectate la plata unei obligațiuni (Cod. civ. rom. art. 1746), adică un drept dat creditorului pe un imobil al debitorului său. Dreptul de H. nu se poate constitui decât cu formele legale. H. este sau *legală*, care ia naștere în virtutea unei dispozițiuni speciale a legii (s. e. în Rom. ale femeilor măritate asupra bunurilor bărbatului, etc.); ori *convențională*, care ia naștere din convențiunea (contract) părților cu formele prescrise de lege. Se pot hipoteca: imobilele din comerț, cu accesoriile lor și usufructul asupra acestora. Mobile nu pot fi hipotecate. H. este indivizibilă, ea subsistă asupra fiecărei porțiuni din imobilul hipotecat, și se conservă asupra imobilelor, în ori ce mână vor trece. Inscripțiunea H.-lor în Rom. se face la greș tribunalelor districtuale, în care este situat imobilul. Registrele de inscripțiune sunt publice. Ori cine poate cere copie de pe actele transcrise în registre. Cât pentru modul inscripțiunii în Ung., v. art. Carte fundală și Intabulare. (Cf. și Credit.)

Hypotenusa, (*grec.*) lătura din fața unghiului drept, deci cea mai lungă, a unui triunghi drept.

Hypotesa, (*grec.*) supoziție, presupunere. În matematică H. se numește partea întâia a unei teoreme, în deosebire de partea a doua, care se chiamă consecvență. Unii disting două feluri de H.: a) *experimentală*, e aceea pe care o controlează experiența și care dă direcție cercetărilor, și b) *teoretică*, e aceea care coordonează adevărurile câștigate și explică rezultatele căpătate. Terminul H. datează dela Aristoteles. În sistemul lui el numește tesă o propoziție fundamentală, care n'are nevoie de a fi demonstrată, dar care servă la demonstrare. În ea se găsește definiția, care exprimă esența lucrului și H., care exprimă existența sau neexistența lui. H.-le au fost și folositoare și dăunătoare în istoria cugetării omenești. 1) Folositoare: căci, pe de o parte, nici o lege adevărată a fenomenelor naturii n'a putut fi concepută decât mai întâiu ca o simplă H.; iar pe de alta, pentru că nici o lege dovedită ca falsă n'a putut fi înlocuită decât tot printr-o nouă H. 2) Dăunătoare: căci unele H. sunt mai mult decât paradoxale, neputând fi nici odată verificate, și pentru că abuzul H.-lor distrage știința însași. De aceea nu trebuie să urmărim nici școala germană, care dă prea mare importanță H.-lor înainte de a le verifica, și nici pe cea scoțiană, care le gonesc din domeniul științelor, căci în ori ce cas H.-le au fost și vor fi indispensabile progresului spiritului omeneșc. Utilitatea lor trebuie să stea în raport cu restricția următoarelor condiții, pe cari li le impune logica: H.-le să fie simple, să nu contradică nici un adevăr sigur și dovedit ca atare, să nu fie

contraдисе de nici un fapt, să explice cât mai multe fapte, etc. Dar în aceste condiții H.-le nu mai sânt H., ci devin ele însași legi. [Nigrim.]

Hypotricha, infusorii cu partea dorsală a corpului goală și numai partea ventrală acoperită cu cili de diferite dimensiuni; genuri: *Chilodon*, *Euplotes*.

Hypsothermometru, barothermometru (v. ac.).

Hyrtl, *Iosif de*, anatom german, n. 1810 în Eisenstadt (Ungaria) și † 1894 în Perchtoldsdorf lângă Viena. 1833—37 a lucrat ca prosector la institutul anatomic din Viena; 1837 prof. de anatomie în Praga, 1845 chiebat în aceeași calitate la Viena, unde a funcționat până 1874. Lucrările sale se refer cu deosebire la angiologie, anatomia comparativă și tehnica anatomiei. Scrierile sale principale sânt: *Lehrbuch der Anatomie des Menschen*, 1846, apărută în preste 20 ediții; *Handbuch der topographischen Anatomie*, 1847; *Handbuch der praktischen Zergliederungskunst*, 1860.

Hyssopus L., (botan.), gen monotipic din vasta fam. a Labiatelor, trib. Satureineae. Unica specie *H. officinalis* L. este un subarbust odorant, cu frunzele liniare sau lanceolate, de tot întregi; florile cerulii, purpurii sau mai rar albe. *H. officinalis* L. crește prin regiunea mediteraneană și Asia medie. În părțile noastre se cultivă prin grădini și este cunoscut de poporul nostru sub numirea de *Isop*. Această plantă este întrebuințată în medicină ca aromatică, stomachică, anticatarală, antispasmodică, etc. [Z. C. P.]

Hysteralgia, (grec.) în medicină numirea pentru dureri în mîtră (uter).

Hysteresis, tracțiunea magnetică sau frecarea magnetică, fenomen ce face ca forța de atrac-

țiune a unui magnet să nu corespundă efectiv la un moment dat cu aceea echivalentă curențului, ci în totdeauna o sîlesce de a fi mai mică.

Hysteria, neurosă chronică. Se caracterizează prin senzațiuni anormale, convulsii, contracțiuni, paralisii, alterațiuni ale sensibilității și prin diferite anomalii psihice, până la alienațiune mentală. Simptoamele sânt variabile și se presentă în diferite combinațiuni. H. obvine mai des la sexul femeiesc. Procentul cel mai mare îl dă etatea între 15 și 35 de ani, nu arareori se ivesce însă și la copii. Predispozițiunea pentru H. este în cele mai multe cazuri ereditată, poate fi însă și dobândită, așa s. e. prin leziuni, diferite morhuri, în special la femei prin morhuri ale aparatului genital, prin intoxicațiuni (înveninări) cu alcool, mercur, arsenic, plumb, tutun, morphiu, etc. prin afecte, educațiune greșită, imitațiune, încordări intelectuale, etc.

Hysterium Fr., (zool.) gen de ciupercă din fam. Discomycetelor. Trăiesce ca parazit pe acele Coniferelor.

Hysterocele, (med.) situațiunea abnormală a mitrei, ieșirea ei prin canalul inguinal sau crural în sacul unei hernii.

Hysteromania, (med.) trecerea hysteriei în morbul psihic cunoscut sub numirea *manie*. Cf. art. *Hysterie* și *Manie*.

Hysteron proteron, (grec.) verbal: cel din urmă mai înainte; întorsătură de cuvinte, prin care se pune mai înainte, ce ar trebui să urmeze la sfîrșit. [*]

Hysteroscopia, (med.) cercetarea mitrei cu ajutorul speculului.

Hysterotomia, (med.) v. art. *Caesarea sectio*.

I

Articolele ce nu se găsesc sub I sînt a se căuta sub J.

I, una dintre vocalele limbei române, a noua literă în alfabetul latin. În alfabetul elen se numia: *iota* (originar din hebraicul resp. fenicianul: *jod*, numele literei, ce corespunde consoanantei *j*). Ca abreviațiuni: I în inscripțiuni romane = Imperator, I între numerii romani = 1, I pe monete germane indică localitatea unde se băteau: Hamburg, I. C. = Iulius Caesar, mai adeseori Iesus Christos, i. e. = id est, I. N. R. I. = Iesus Nazarenus Rex Judeorum, I. U. D. = juris utriusque doctor. [*]

I, în logică este simbolul pentru judecățile particular afirmative.

Iablanîța, 1) I., com. mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cerc. Orșova, 1822 loc. Români (1891), stațiune de cale ferată, oficiu postal, mine de cărbuni și de fier.

2) **Iablanîța**, com. rur. în Rom., j. Mehediniți cu 1600 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală.

Iablonoîța, comună rurală dimpreună cu cătunele: Douha, Holoșena, Hrebeneștii, Ialovicioara și Plaiul, parohie și moșie boierească, în capit. Vijnița, j. Putila în Bucovina, are 1349 loc. (1161 ort.-or., 20 gr.-cat., 168 mos.) și o școală primară. **Iablonovăț**, câte un cătun în satele Camena și în Cuciurul mare.

[Dr. I. G. Sbiera.]

labuca, comună rur. în Bănat, cott. Timiș, cu 1198 loc. Români.

Iac, (zool.) v. Yak.

Iacint, v. Hyacinthus.

Iacob, al doilea fiu al lui Isac cu Reveca, protopărintele Israilitenilor; prin înșelăciune fû învestit de bătrânul său tată cu dreptul primei genituri; fugi de mânia fratelui său Isav la unchiul său Laban în Mesopotamia și se căsătorî cu ficele acestuia Lia și Rachila, se reîntoarse în Canaan, pe urmă se mută la Iosif, unul dintre cei 12 fi ai lui, în Egipt, așezându-se în ținutul Gosen la gura Nilului.

Iacob, Regi în Aragonia: I. I, Cuceritorul, fiul lui Petru II, rege 1213, a cucerit Malorca și Valencia, a dat colecția legilor aragonece. † 1276. A remas de el o Cronică (ed. engl. 1883 în 2 vol.). **I. II, Dreptul**, fiul lui Petru III, 1285 rege al Siciliei, 1291 al Aragoniei; a cucerit Sardinia. † 1327.

Iacob, Regi în Britania și Irlanda: I. I, ca rege al Scoției I. VI, fiul Mariei Stuart și al lui Darnley, n. 19 Iunie 1566 în Edinburg. După abdicarea impusă a mamei sale, 1567 încoronat rege al Scoției. Nu a făcut nimic pentru eliberarea mamei sale din prinsoare. Regina Elisabeta i-a dat o rentă anuală de 5000 f. st. După moartea Elisabetei (1603), ca cel mai direct erede

al lui Henric VII, de după străbuna sa Margareta (Tudor), a fost chemat la tronul englez. Despot, slab și vanitos; prin persecutarea catolicilor a provocat conjurațiune (1605); † 27 Mart. 1625. **I. II**, fiul lui Carol I, n. 24 Oct. 1633. Ca admiral sub domnia fratelui său Carol II a învins pe Olandezi (1665), 1671 trecut la catolicism, 1685 rege; a încercat prin violență să restaureze monarhia absolutistică și dominațiunea catolicismului. 1687 a dat o patentă de toleranță în favorul catolicilor. Partidul »Whig» înduplecând pe Wilhelm de Orania (ginerelul lui I.) să debarce în Anglia, I. fuge cu familia în Franca, iar parlamentul (22 Ian. 1689) îl de-tronează. 1690 face mai multe încercări zădarnice spre a-și recupa tronul. † 17 Sept. 1701. **I. III, Eduard Francisc, Pretendentul**, fiul lui I. II, n. 20 Iunie 1688 în Londra; recunoscut de Franca, Spania și Papa (1701), în Ian. 1716 intră cu insurgenții iacobiti în Scoția, dar în 15 Febr. din cauze necunoscute fuge în Franca; s'a logodit în Livorno cu Maria Clementina, fca lui Iacob Sobieski, și a renunțat la tron (1744) în favorul fiului său Carol Eduard. † 12 Ian. 1766.

Iacob, Regi în Scoția: I. I, fiul lui Robert III, n. 1394. În călătorie spre Franca (1405) cădută în captivitatea Englezilor. După moartea tatălui său (1406) chemat la tron, dar numai 1424 a putut scăpa din captivitate. † 20 Febr. 1437 ca victimă a unei conjurațiuni. A fost și poet; poeziile lui le-a editat Tytler (1733) și Skeat (1884). **I. II**, fiul lui I. I, n. 1430, a domnit 1437—60. **I. III**, fiul lui I. II, n. 1451, a domnit 1460—88, tiran, a cădută în lupta dela Bannockburn (11 Iunie 1488) contra conjurațiunii nobililor. **I. IV**, fiul lui I. III, n. 1473, domnit 1488—1513; a cădută în lupta dela Flodden (9 Sept. 1513) contra Englezilor. **I. V**, fiul lui I. IV, tatăl Mariei Stuart, n. 1512, a domnit sub regentă până la 1529, apoi independent; † 16 Dec. 1542 (nebun). **I. VI**, ca rege al Britaniei I. I, (v. ac.).

Iacob I, împărat în Haiti (v. Dessalines).

Iacob, Ordinul, v. Sao Thiago.

Iacob Eraclede, v. Despot Vodă.

Iacob I Putneanul, mitrop. Moldovei (1750—58), este unul dintre păstori de frunte ai țerii, însemnat prin patriotism și activitate literară. Chiar și el a fost așezat pe tronul mitropoliei, pentru a-l scoate din ghiarele Grecilor, cari nu lipsiau o bună ocazie pentru a pune mîna pe el. Astfel, pe timpul resboiului ruso-turc din 1738, pribegind mitropolitul Anton, se alege în locul lui Grecul Nichifor, dar numai cu condițiunea, ca după dînsul să urmeze un pămîntean. Cu toate acestea Nichifor unelti să vîndă scaunul unui alt Grec; atunci însă divanul țerii se opuse cu energie și alege pe I. Pentru a preveni nîsuințele

Iacome ale Grecilor, I. făcù să se hotărească în 1752, ca pe viitor să nu mai fie ales mitropolit străin, o hotărîre, care a servit în urmă adeseori. I. a fost activ și pe teren literar. Elenist însemnat ce era, a tradus mai multe cărți grecesci și a tipărit pe cheltuiala sa între altele: *Tirnoșania* (1752); *Sinopsis*, adică adunare de multă învățătură (1756); în fine o liturgie în timpul lui Calimah Vodă. Succesorul lui pe scaunul mitropolitan e Gavril Calimach. (Xen. V, 501, 741. Erbiceanu, Ist. mitrop. p. 33.)

Iacob II Stamati, mitrop. Moldovei (1792 până 1803), din mănăst. Neamțu, mutat dela episcopia Hușilor, a urmat tradiția antecesorilor săi în ceea ce privește activitatea literară. A tipărit mai multe cărți religioase, între cari una polemică: *Infruntarea Jidovilor asupra legii lor* (1803). Dela dînsul avem și un raport bine chibzuit asupra pedagogiei în timpul fanarioților, care consta numai în a învăța toate pe rost, ca papagalii, fără a înțelege nimica, așa încât școlarii îmbetrăneau tot cu gramatica. El a zidit casele mitropoliei, înființînd acolo și o școală. (Xen. V, 640, 742. Uricarul, III, 15—16. Erbiceanu l. c. LIX.)

Iacobeni, 1) I., magh. *Jakabfalva*, comună rurală în Trs., cott. TERNAVA MARE, cu 1035 loc. Sași și Români (397). [—]

2) **Iacobeni**, comună rurală dimpreună cu cătunele: Ciotina, Hoșu, Fundoiaea, Puciosul și Văcariea, tîrg, parochie ort.-or. și moșie mănăstirească în căpit. Câmpulung, județul Vatra Dornă în Bucovina, are 3215 loc. (975 ort.-or., 629 rom.-cat., 1360 protest., 251 mos.), trei biserici (ort.-or., rom.-cat., protest.), 3 școli primare, poștă, telegraf, odinioară multe mine de fier, topitore, turnătorie. [Dr. I. G. Sbiera.]

Iacobesci, comună rurală dimpreună cu Gura Solcii, cu colonii maghiare, dela care și numele de Fogodisten, atenește la parochia Romănesci, moșie boierească, în căp. și j. Suceava în Bucovina, are preste 733 loc. (517 ort.-or., 175 rom.-cat., 40 mos.).

Iacobini, membrii clubului politic, care avu cea mai hotărîtoare și fatală influență asupra mersului marelui revoluțiuni franceze; clubul s'a format 1789 în Versailles ca »club breton« și din Nov. 1789 își ținea întrunirile sale în o sală a mănăstirei I-lor din Paris ca »societate a amicilor constituției«. I. formînd despărțeminte se răspîndesc în întreaga Francie, influențează adunarea națională în spirit revoluționar selbatec și, după esirea moderatilor (Feuillants) din club (Iul. 1791), alegerile la adunarea legislativă (Sept. 1791), avînd din 1 Iun. 1791 organ propriu de publicitate »Débats de la Société des amis de la constitution«; 1792 la întrunirea conventului național I. își ajung culmea puterii, grăbesc căderea regatului și a Girondistilor, 1793 înființează comitetul salubrității publice, pricinuesc domnia teroarei, sînt implicați în căderea lui Robespierre și 11 Nov. 1794 clubul lor este închis, iar localul întrunirii mai târziu demolat. Semnul distinctiv al membrilor clubului era chipiul I.-lor.

Iacobiți, 1) un ram al ereticilor monofosiți în Siria și Mesopotamia, numit după călugarul Iacob Baradaeus, care după risipirea acestoreretici, întemplată sub Iustinian, i-a reunit în partidă religioasă, afirmîndu-se și sub dominațiunea Arabilor. 2) În Anglia și Scoția aderenții Stuar-

ților alungați 1689, numeroși mai ales între aristocrația din Scoția super., cari 1715 și 1745 afișară stindardul revoluției, dar după lupta dela Culloden (27 Apr. 1746) își pierdură însemnătatea.

Iacșa, Litavor, de origină litvan, guvernatorul Cetății Albe, pe vremea domnului Moldovei Iuga Coriatovici (1374—75) fusese unul din șefii Moldovenilor în lupta cu Tătarii dela satul Vladin pe Nistru (1374) și bogat dăruit de voevodul său pentru aceasta. Existența acestuia presupune și pe a altor mari dregători litvani, conaționali ai domnitorului, și explică rescoala boierilor moldoveni șiuciderea lui Coriatovici (Bêrlad, 1375).

Iad, v. Infern.

Iadul după poveștile române: Un băiat trecînd o apă mare, ajunge la I. și acolo se pomeni încungiurat de trei câni albi, cari se chiamă: Vede-bine, Aude-bine și Ușor ca vîntul greu ca pămîntul; câinii erau dela Sf. Mercuri, Vineri și Duminecă, și au scăpat pe băiat de lupul cu cap de fier. Mama acestuia, crăiasa I., era o babă bătrână, desirată, uscată și neagră, cu nisce dinți ca ragila și unghii ca secerile. La Greci Hades înseamnă și lumea de jos (I.) și deul lumii de jos; asemenea: Aides și Haides, de unde cuvîntul I. [Atm.]

Iad, comună rur. în Trans.; cott. Bistrița-Năsăud, cu 1426 loc. Sași și Români (299). Aici avu loc în 1849 o luptă între Bem și Urban.

Iadassohn, Salomon, teoretician musical și compositor germ., n. 1831 în Breslau. Studiă mai întăiu în conservatorul din Lipsca, apoi cu Liszt la Weimar și iarăși la Lipsca cu Hauptmann. Succesiv dirigînte la diferite societăți musicale (Psalterion, Euterpe), apoi prof. la conservator. Universitatea din Lipsca 1887 îi oferi titlul onorific de doctor în filosofie. A scris preste 100 opuri (sinfonii, uverturi, serenade, quartete, musică pentru psalmi, motete ș. a.), în cari stilul fugat e dus la o mare perfecțiune și desvoltare. Ca autor didactic a scris un mare număr de tratate asupra tuturor părților compozițiunii.

Iadeș, os în formă de furcă la pieptul găinilor, de unde se mai numesce și furca pieptului. I. se numesce și un fel de prinsoare ce se face cu osul acesta între 2 persoane. Persoana, care uită a dice I. la primirea unui obiect, pierde rămășagul. (Cf. Dicț. de Săineanu). Pe alte locuri două persoane apucă de acest os, și aume una de un ram și alta de celalalt ram, și trag până ce osul se rupe; persoana care rămîne cu partea mai mică va muri mai în grabă. Și iar pe alte locuri persoanele, ce apucă de ramurile osului își gîndesc câte ceva. La ceea ce rămîne cu o parte mai mare a furcii i-se va împlini cugetul, la ceea cealaltă nu.

Iafet, unul dintre cei trei fii ai lui Noe.

Iaga, numele unui deu al focului pe insula Ceylon; la Inđi un sacrificiu de foc. La Litvani se află *Iaga-baba*, o personificațiune îngrozitoare, ce se ține de identică cu *Ieži-baba* (v. ac.).

Iagaulis, în mitol. litvanică deul focului, identic cu Vulcan la Romani.

Iaghistan, v. Dardistan.

Iagod, numirea populară bănățenească a plantei *Morus alba* L. și *Morus nigra* L. (v. ac.).

Iaguar, (*Felis onca*), mamifer din ord. Răpitoarelor (Carnivorelor), perii scurți, deși, moi,

gălbini-roșii, câte odată bătând în cenușiu sau brun, pe burtă mai deschisă, cu o mulțime de pete mici, rotunde, negre. Lungimea 1'45 m., înălțimea la umăr 80 cm., lung. coții 65. Trăiesce în America, dela Paraguay până în Mexico. Atacă animalele, mai ales boii și caii, uneori și pe om.

Iahnie, mâncare preparată dintr'un amestec de legume prăjite cu ceapă, la care se adaugă bucățele de carne, sau de pește. Se poate prepara și I. cu raci sau cu melci.

Iaht, (mar.) v. Yacht.

Iakchos, numele lui Bacchos în misterele elusine.

Iakubu, (*Gar-o-n-Bauci*), oraș comercial în Africa, imperiul Socoto din partea vestică a Sudanului; 50,000 loc.

Ialapa, numire sinonimă pentru genul *Mirabilis* (v. ac.).

Ialemus, în mitol. greacă fiul lui Apollon cu musa Caliope, fratele lui Hymeneos și inventatorul cântului de jale.

Ialisco, (*Xalisco*), stat litoral în partea vestică a Mexicului (America), 82,503 km². cu 1.107,863 loc. (1895). Capitala Guadalajara.

Ialomîța, *riu* în Rom., isvorește din Carpați în j. Dâmbovița, curge prin acest județ, desparte apoi j. Prahova de j. Ilfov, intră în j. I. lângă satul Panțoiu, străbătându-l dela vest spre est și făcând mai multe cotituri, și la 6 km. spre nord de satul Piua-Petreei se varsă în Dunăre. I. are o mulțime de afluenți, dintre cari cel mai însemnat e riul Prahova.

Ialomîța, *județ* în Rom., numit astfel după riul I. având o întindere de 6788'90 km². și 164,560 loc. (1894); marca j.-lui este »un pește preste un sноп de grâu», semn că j. produce multe cereale și are mult pește în bălțile sale. Spre nord j. I. se mărginesce cu j. Buzéu și Brăila, spre sud și est limita j.-lui o formează Dunărea, care îl desparte de Bulgaria și j. Constanța, spre vest se mărginesce cu j. Prahova și Ilfov. Suprafața j.-lui este o câmpie întinsă, tăiată în două părți de riul I.; dela acest riu spre sud se întinde Bărăganul. Apele principale, ce udă județul sunt: Dunărea și I.; lacuri: Boianu, Jegălia, Călărași, Cabălu, Strachina, ș. a. Dunărea formează mai multe brațe și insule; mai însemnate sunt: brațul Borcea și Gura-Bali; insulele: Balta, Tulchia-mare, Strîmbu, Hopa, Balabanu, Aleonte, Atârnați, Vaca. Clima j.-lui e excesivă. În privința administrativă j. numeră trei subprefecturi cu reședința în Călărași, capitala j.-lui, Slobozia și Urziceni; localități mai însemnate afară de acestea mai sînt: Gura-Ialomîței, schelă pe Dunăre, Fetesci și Ciulnița, stații de linii ferate, Rovine, unde Micea cel Mare 1398 bătău pe Turci, Nenișori, numit aji Armăsesci, unde Mateiu Basarab bătău 1639 pe Vasile Lupu, Cetatea de Floci, spre vest de satul Piua-Petreei, din care aji se mai vede numai un bloc de zid. În respect politic j. dă 3 senatori și 4 deputați; în ordinea judiciară se află în j. un tribunal, care depinde de curtea de apel din București, o curte cu jurați și 3 judecătoria de ocol cu reședința în Călărași, Slobozia și Urziceni; în privința ecleziastică j. I. face parte din eparchia Mitropoliei din București, este împărțit în 4 subprotoierii, dependente de protoieria din

Călărași și numeră 140 biserici. Instrucțiunea numeră 1 gimnasiu real în Călărași, 1 școală mixtă de meserii și agricultură practică în Armăsesci, 124 școli primare rurale și 4 școli prim. urb., din cari 22 de băieți, 24 de fete și 82 mixte. Sub raportul militar este în județ 1 regiment de infanterie și 2 escadroane de călărași; în Slobozia se află 1 regiment de cavalerie permanent. Serviciul sanitar se compune din 1 medic primar, 4 medici de plăși, 1 medic al orașului Călărași, 3 medici la spitalele din Călărași, Urziceni și Armăsesci, apoi 4 vaccinatori și 4 moașe. Un veterinar îngrîjește de starea sanitară a vitelor. Farmacii se găsesc 3, din cari 2 în Călărași și 1 în Urziceni. J. I. produce tot felul de cereale, bălțile sale sînt bogate în pește; ocupațiunea principală a locuitorilor este agricultura, prăsirea vitelor și pescăritul; industria mare e puțin dezvoltată; comerțul se face cu cereale, animale, piei nelucrate, lână, alcool, seu, pește sărat și proaspăt; comerțul cu cereale formează primul izvor de bogăție și se face mai mult în porturile Călărași și Gura-Ialomîței. Bălciri se țin la termeni fixați în capitala j.-lui, în Slobozia, Urziceni și în alte localități de mai puțină însemnatate. Comunicația e înlesnită prin căi ferate; liniile: București—Fetesci, Slobozia—Călărași și Făurei—Fetesci, avînd toate în județ o lungime de 167 km.; șosele pătuite în lungime de 15 km., și căi navigabile: Dunărea și brațele sale, Borcea și Gura-Bali. (Cf. I. I. Provianu: Dict. geogr. j.-lui I. Tirgoviste, 1897.) [nt.]

Ialon, (franc. orig. dubioasă), par înfipt în pământ spre a determina o aliniere, o direcțiune. În sens figurat = indicațiune preliminară sau principală.

Ialpuș, *riu*, curge în sudul Bugeacului (Basarabia); își ia început puțin mai sus de Valul lui Troian de sus; are o adâncime de 12 picioare, curge într'o câmpie foarte largă și-și varsă apele în *Lacul Ialpuș*, care e așezat lângă Valul lui Troian de jos. Din partea dreaptă în I. se revarsă apele rîulețelor *Ialpușel* și *Salcea*, din partea stîngă rîulețul *Rungul*.

Iamac, odinioară ajutor de logofet.

Iamblichos, filosof grec din școala neoplatonică, n. la Chalkis în Coele Syria, a trăit și a învățat la începutul secl. IV. Numit de aderenții săi »divin» și »făcător de minuni», a dat școlii neoplatonice o direcție mistică și a împins-o spre demonologie și teurgie. Dintre multele sale scrieri au ramas numai un fragment asupra vieții lui Pythagoras și altul asupra misterielor egiptene. [Pl.]

Iambus, (*grec.*) în versificațiunea metrică tactul ritmic, compus din două silabe cu succesiunea următoare: — —; inversiunea dela *trocheu*. Se dice, că Archilochus ar fi întemeietorul acestui mod de versificație. Versurile jambice se clasificau după *Dipodie*. Cel mai cunoscut vers jambic este: *Trimetru*. [*]

Ianca, gară a liniei ferate Brăila-Buzéu în Rom., în depărtare ca la 40 km. de orașul Brăila.

Ianca, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1483 loc. (Dict. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. e reședința plășii cu același nume și a unei companii de infanterie; are 2 biserici și 2 școli, una de băieți și alta

de fete; se mai află o fabrică de spirt și o moară cu aburi. Com. și-a luat numele dela lacul I., situat în apropiere.

Iancăhid, comună rur. în Ung., cott. Torontal, cu 1373 loc. Români.

Iancovici, *Teodor de Stirivo*, la 1772 director al »școalelor triviale banatice«. Din 1776—77 a ascultat cursul pedagogic dela St. Ana în Viena, unde a lucrat mai multe cărți școlare, o gramatică, precum și »De lipsă cârtică de mână pentru învățătorii școalelor triviale illirice neunite«. Viena, 1776. La 1779 I. a deschis »Norma« în Timișoara, un fel de curs pedagogic, care se începea în Maiu și ținea până în Iulie. La 1770 s'a dus în Rusia, chemat de împărăteasa Caterina, unde a lucrat mult pentru întemeierea și organizarea școalelor. Istoricul Helfert, vorbind despre activitatea lui din Ungaria dice: »Ar fi de dorit, ca și școalele catolice să aibă o așa bună inspecțiune«, adică ca cele gr.-or. sub I. [Iuliu Vuia.]

Iancu, *Avram*, »*Regele munților*«, n. 1824 în Vidra de sus, în Munții Apuseni, luna și ziua nașterii sale nu se scie, pentru că în matriculă numele său nu se află. Tata dînsului, Alexandru și mama sa Maria Vila, numită și Maria mică, pentru că era o femeie mititică, au fost fruntași în comună. Tatăl său a fost pădurar la domnul pămîntesc, care era coroana (fiscul), apoi jude dominal. Un țeran voinic, inteligent și onest, cu bună stare. Avrămut, precum îl numiau părinții dînsului, era un băiat plin de spirit, dar avea temperamentul particular al »Moților«, era gânditor și scurt la vorbă; inima însă îi era nobilă și sinceră. Buchile le-a învățat în Câmpeni, clasele elementare în Abrud, gimnasiul inf. în Zlagna, cel sup. și drepturile în Cluj. Pretutindenea s'a bucurat de simpatia conșcolarilor și a cetățenilor. Era un student eminent; matematica și mai ales istoria îi era studiul de predilecțiune. Avea mult temperament, dar era foarte tolerant față cu alte națiuni și confesiuni, apoi ținea mult la parola dată. După terminarea cursului juridic, în 1845, I. provădat cu cele mai excelente atestate, s'a prezentat înaintea guvernului din Cluj, pentru a fi primit practicant fără salariu, a fost însă respins, pentru că era plebeu, adică nu era nobil. De aici s'a dus la M.-Oșorheiu, unde s'a înscris la tabla reg. jud. ca cancelist, cu scop de a se pregăti pentru censura de avocat, care în 1848 a și făcut-o cu bun succes. După aceea I. s'a dus acasă la Vidra, unde a pregătit poporul pentru adunarea din Blaj. În 15 Maiu 1848 s'a prezentat în »Câmpul libertății« în fruntea a două mii de »Moți«. Aici a fost ales în comitetul național. După vîrsarea de sînge din Mihăiț (2 Iunie 1848), despre care Baritiu dice în istoria sa, că a fost »botezul de sînge al uniunii«, și că pe I. abia l-a putut reține el și Bărnăuțiu, ca să nu năvălească cu Moții săi asupra Aiudului, de unde venise catastrofa asupra Mihăițului, persecuțiunile Românilor s'au început pe toate liniile; astfel a fost trimisă în Munții Apuseni, prin decretul guvernului din 9 Iunie 1848, nr. 7327 o comisie pe lângă asistența militară, care avea să pună mîna și pe Iancu, el însă avisat fiind s'a refugiat. Comisiunea n'a putut constata nimic compromițător în contra lui I. Tot în luna lui Iunie 1848 cercetase celebrul tîner maghiar Vasvári pe I. în Vidra. Aceasta memorabilă între-

vedere descrisă în »Biografia lui I.«, l-a convins pe I., că Maghiarii vor forța unirea Ardealului chiar și cu arma; apoi vedînd frunțații români, că Maghiarii se înarmează, au început și ei înarmarea poporului. I. și-a format o gardă națională în Câmpeni, apoi a exercitat poporul fără a fi avut arme, în disciplină, dar mai ales de a-l deda cu gândul, că Maghiarii vor năvăli asupra lor, iar poporul va trebui să fie rezolvat a-și apăra munții pe viață pe moarte. Luptele ce au urmat în Munții Apuseni, sînt o dovadă eclatantă despre bravura aceluiaș popor, recunoscută de înșiși adversarii lor. Raportul lui Iancu către Împăratul conține istoricul ostilităților, precum și al luptelor săvîrșite sub comanda dînsului. (Cf. istoria lui Baritiu vol. 3, pag. 529 și urm. apoi: Abrudul, Câmpenii, Moții. Biografia lui Dragoș.)

I. n'a fost numai un căpitan brav, ci el a fost totodată cel mai loial și uman adversar; acei Maghiari, cari au cădut în mîinile sale, au fost împărțîși de cea mai bună tractare: averea și viața bărbatilor și onoarea femeilor a fost respectată. Ca jurist și omul ordinei, prin proclamația din 4 Maiu 1849 dădă Munților Apuseni o nouă organizare civilă, instituită în fruntea tuturor comunelor un magistrat cu reședința în Câmpeni. În vara anului 1849 îl vedem pe I. în Viena, unde a stat 10 luni, stăruind pentru împlinirea promisiunilor, respective cîștigarea drepturilor naționale, garantate în numele Împăratului. Într'una din zile a fost chemat la poliție, pentru de a i-se înmanua decorațiunea conferită. I. a refuzat decorațiunea dicînd: »Am luptat pentru tron și pentru națiune, nu pentru decorațiune. Națiunii să i-se dea drepturile promise, atunci voiu primi, altcum nu«. Atunci a fost provocat, ca în 24 oare să părăsească Viena, altcum va fi dat afară. Întors acasă și convingîndu-se, că sîngele vîrsat în șiroaie se resplătesce cu cea mai horibilă ingrătitudine, l-a cuprins o mare neliniște, dovadă testamentul său din 20 Dec. 1850, prin care își testează toată averea sa națiunii, apoi dice: »Unicul dor al vieții mele e, să-mi ved națiunea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acum, durere fără mult succes, ba tocmai acum cu intristare ved, că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimică«. Anul 1852 a fost cel mai fatal în viața lui I. În acest an venise tînărul Împărat în Ardeal, ca să cunoască țeara și popoarele ei. Planul călătoriei era statorit de guvernatorul princ. Schwarzenberg, Împăratul însă la rugarea lui I. schimbă planul, urcă munții, prînzesc la »Găina«, trece prin Vidra și doarme în 21 Iunie în Câmpeni, dar I. nu se prezentează, deși el făcuse toate pregătirile pentru primirea Împăratului. Deobște se crede că cauza a fost ingrătitudinea oamenilor dela putere față cu poporul român, ceea ce pe I. l-a dus la desperare. I. în seara sosirii Împăratului în Câmpeni s'a înfașat la cuartirul Împăratului, adjutantul, generalul Graf Grüne însă, sub cuvînt, că I. ar fi cerut în acea seară audiență, deși i-s'a spus că Împăratul s'a culcat, l-a aruncat pe I. prin geudarmi la stradă. În 2 August, la provocarea mitropolitului Șulțiu, I. merge la Cluj împreună cu 50 călăreți, spre întimpinarea Împăratului. Întreg neamul românesc s'a prezentat la audiență, prin frunțașii săi, afară de I. Din acest

moment I. a fost pururea suspiționat și denunțat, că dînsul ar vrea ca prin o revoluție să stoească împlinirea promisiunilor făcute poporului român. Astfel, în Sept. 1852 sub pretext fals fû înșelat să meargă la Alba-Iulia, unde imediat a fost arestat și internat în casa lui Kendoff, în timp ce miliția trînșă anume, puse mîna pe alți frunțași din Cîmpeni. Aceștia însă, neputîndu-se descoperi nimic compromițetor, au fost eliberați. În timpul cît I. a fost arestat în Alba-Iulia, funcționarul Hôhn, care avu supraveghierea asupra lui, l-a tractat brutal, l-a pîlmuit. Temîndu-se guvernul că »Moții« il vor scoate cu puterea din arest, l-a excoartat cu gendarmi la Sibiu și l-a dat în cuartir la Ilie Măcelar. S'a încercat guvernul să-l câștige pe I. prin misiuni de bani (pensie), ș. a. dar înzadar, el a refuzat totul. În acest timp s'au arătat ântăiașdată semne de melancolie și de tulburarea minții. Intors acasă, în sinul familiei, în aerul de munte, s'a restaurat, dar n'a ținut mult, durerea lui suflotească, vîedîndu-și »speranțele sale și jertfa adusă prefăcută în nimică«, a apăsât tot mai mult asupra dînsului, pînă ce în urmă a succumbat. În această stare suflotească a trăit mulți ani, rătăcind prin munți și cîntînd din istoricul fluer doine de jale. Acest fluer făcut cu măiestrie de I., dînt' un paltin tînăr, se păstrează de »Asociațiune«. Frunțașii români din munți adese îl îmbrăcau cu vestiminte bune, el însă cît se depărta, arunca vestimintele »domnesci« și se îmbrăca țerănesce în »opinci«. În timpul din urmă I. petrecea mai bucuros în Baia de Criș; noaptea se adăpostea totdeauna la covrigarul Ioan Stupină, supranumit Liber. Aici se culca pe o targă, (prici) apoi cînta, cu o rară măiestrie, din fluer doine de jale. Multime de oameni se adunau în toate serile, ca să-l asculte. În dimineața Țilei din 10 Sept. 1872 l-a găsit stăpînul casei Ioan Stupina, pe targă mort, cu fluierul lîngă el. Vîrsare de sînge, cauzată prin ruperea unei artere a fost cauza morții. (Cf. »Transilvania« nr. VI, 1899.) Inmormîntarea s'a făcut în 13 Sept. asistînd popor imens din cele mai îndepărtate unghiuri, cel puțin 10,000 oameni. Mormîntul se află în cimitirul din Cebea lîngă goronul lui Horia. Epitafiu: Avram Iancu, avocat. Prefect Leg. Gem. Rom. 1848/9. † 1872. (În »Biografia lui Avram Iancu«, din a cărei preț »Asociațiunea« va pune basa unei fundațiuni, care are să poarte numele »Avram Iancu«, sînt înșirate toate scrierile, cari se ocupă cu Iancu. Sînt 27 la număr.)

[Iosif Sterca Șuluțu.]

Iancu, Sasul, Domnul Moldovei, v. Ioan II. **langcekiang**, (*Yangcekiang* = fiul prov. Yang), numit și »Rîul albastru«, cel mai mare fluviu al Chinei, isvorește la partea sudică a munților Kuenlün, trece printre Alpii chinezi formînd un arc spre sud, traversează apoi șesul Chinei în direcție estică și se varsă în Marea Galbină printr'o deltă, care e legată cu Hoangho prin Canalul imperial. Lungimea rîului e de 5300 km., din cari pe 2875 km. e navigabil; basînul lui cuprinde un teritoriu de 1.872.000 km².

Ianiceri, (*turc.*) v. Ieniceri.

Ianina sau **Ioanina**, capitala unui vilaiet, care cuprinde Epirul și o parte a Albaniei cu 500,000 loc. și 18,200 km². Orașul I. are cam 26,000 loc., adică 15,000 Greci, 8500 Albanezi moh. și Turci,

2500 Jidani spanioli; Arămânii sînt foarte puțini, abia 50 fam., dar între ei sînt cei mai bogați cetățeni: Pareschi și Mechio. Afară de Jidani vorbesc toți grecesce acasă, chiar și Turcii. Palatul lui Ali Pașa și vechiul castru sînt dărîmate, casarme noue sînt mai multe. Gimnasiul grecesc e renumit, are 500 elevi, între cari 50 Arămâni din Zagori și din Pind; progimnasiul românesc are cam 30 elevi săraci din Pind. Comerțul și industria, mai cu samă cu stofe brodate de mătăsă și marochin, e considerabil. I. are 7 biserici, 18 geamii, 2 sinagoge. Situația pe lîngă *balta de I.* (39 km²), care abundă de crap, e foarte frumoasă, clima e sănătoasă. Apa cea mai bună se aduce în oraș de dincolo de baltă din locul așa numit »Drabodova«, adică »dobra voda« = apă bună, o amintire a Slavilor, cari mai de multe ori au intrat în Epir. În istorie I. apare mai ântăiu în secl. IX, apoi în vremea Normanilor, din secl. XIII—XV era capitala despotatului Epir, în 1430 e cucerit de către Turci, 1788—1822 e reședința lui Ali Pașa (v. ac.). Astăzi e reședința unui vali și a mai multor consuli (grecesc, rusesc, austriac, italian, francez).

[G. W.]

Iankovich, Antoniu, conte, n. 1728 în Cinci-biserici, 1754 fiscal al cott. Virovitica, 1756 notar al cott. Požega, 1758 vicecomite, 1767 jude de tablă și consilier la locotenența Croației, 1775 comite supr. al cott. Požega, 1777, 1781 și 1783 comisar reg. la sinoadele bis. gr.-or., 1784 consilier intim de stat și comisar în Bănat, în care calitate i-s'a încredințat pacificarea stărilor turburate prin revoluția lui Horia (v. ac.), 1785 comite suprem al cott. Sirmiu, 1787 tavernic. † 1787 în Buda.

Iannescu, George, colonel de geniu, n. 8 Martie 1856 în districtul Mehedinți. După absolvirea cursurilor liceale, a intrat în școala militară din București în 1877. Sublocotenent în 1879, a luat parte la lucrările geodesice pentru ridicarea chartei Dobrogei. Trimis în Franția pentru completarea studiilor, a urmat cu un deosebit succes cursurile școalei politehnice din Paris și apoi al școalei de aplicație de artilerie și geniu din Fontainebleau. Intors în țeară cu gradul de căpitan, a fost numit profesor la școala de aplicație, unde a creat cursul de geografie militară; după înființarea școalei superioare de resboiu, i-s'a încredințat și aici cursul de geografie militară, care îl predă și astăzi cu multă distincțiune, urmînd sistemul rațional, care bazează studiul geografiei pe formațiunile geologice. Ca maior a fost director de studii la școala de aplicație, apoi după un stagiul la regimentul 1 de geniu a trecut după înaintare ca subdirectorul institutului geografic al armatei, unde la 10 Maiu 1899 a fost înaintat la gradul de colonel. Aici, grație studiilor sale speciale și unei activități rodnice, a contribuit mult la aducerea lucrărilor institutului pe o cale de progres, care aproape nu lasă nimic de dorit. Așa s'au hotărît într'un mod definitiv semnele convenționale pentru diferitele scări întrebuintate, s'a perfecționat procedeul reproducerii chartelor, iar ridicările chartei României s'au sprijinit pe o basă geodesică și pe determinări astronomice de înaltă precisiune, s'a înființat la institut o școală de desemnatori și gravori cu elevi români, s'a făcut planul orașului București, etc. Colonelul

I. G. este un scriitor distins și considerat ca vocea cea mai autorizată în ceea ce privește studiul geografiei. Ca opere principale a produs: *Geografia militară a României* 1889, *Dacia transcarpatină* 1892, *Studiul asupra școalelor militare din România și cele mai principale state* 1893, precum și o serie importantă de articole în revistele noastre militare. Pe lângă alte decorații, ca *Steaua României* (cavaler), *Coroana României* (oficier), *Franz Josef* (comandor), are și medalia *Bene merenti* clasa I pentru merite și scrieri științifice.

Ianoșda, numirea veche *Ianusd*, *Iuanusi*, *Iouanosd*, com. mare în Ung., cott. Bihor. În analele publice apare ca comună poteonică deja înaintea venirii Tătarilor; după aceea ca com. simplă. Are 268 case, cu 1516 loc. Români gr.-or. Teritoriul e 5815 jug. cat. pământ arător foarte fructifer, produce tot felul de cereale; se cultivă industria de casă, se prădesc vite frumoase, mai ales porci.

Ianov, *Ioan*, publicist român, n. 1834 în Iași; după terminarea studiilor juridice la Viena și Paris se stabilește ca avocat în orașul său natal; de mai multe ori deputat și senator. A publicat în primii ani ai Convorbirilor Literare mai multe «cântecele comice», monoloage în prosă și versuri în felul celor ale lui Alexandri, s. e. Rugină Șmichirescu, Eclisiarchul Colivărescu, Stosachi; mai mare efect a avut «Von Kalikenberg» în contra lui Strussberg, concesionarul căilor ferate din România, 1871.

Ianova, magh. *Margitfalva*, com. rur. în Ung., cott. Timiș, cu 1914 loc. Români (1247), Nemți și Maghiari.

Ianoviciu, *Vasile*, profesor și scriitor, (din familie originară din Macedonia sub prima numire de *Arndutul*), n. 31 Dec. 1806 în Cernăuț, a studiat aici școala primară, gimnaziul și liceul; se înscrie la facultatea juridică din Leina (Lemberg), dar îmbolnăvindu-se o părăsi, îmbrățișă studiile teologice, pe cari le absolvă în Cernăuț în 1834, unde în urma unui examen de concurs fu numit profesor pentru studiul biblic și exegesa Testamentului Nou la institutul de studii teologice la 1836, când se căsătorii și se preoți. În această calitate a ramas până la moartea sa, întâmplată în 14/26 Sept. 1866. La acest institut a mai împărtășit și învățământul pedagogic din 1857 înainte. Scrieri: 1) «Istoria literară, tâlcuire a cărților Noului Testament» în cinci tomuri, tipărite în Cernăuț din 1856—62; 2) «Ermeneutica biblică». Viena, 1868; 3) «Critica verbală a textului cărților Testamentului Nou». Cernăuț, 1878, ambele opuri din urmă tipărite după moartea autorului lor prin îngrijirea profesorului Isidor cav. de Onciul. Netipărită a ramas 4) «Crestomatia limbii grecesci a sfinților părinți și a altor scriitori bisericesci». I. a fost și profesor la preparandia gr.-or. din Cernăuț dela 1848—59, publicând pentru școalele populare: 5) «Grammatica limbii românesce» pentru clasele I—IV. Viena, 1851—63; 6) «Grammatik der romanischen Sprache für Deutsche». Viena, 1855 și 7) «Grammatica practică a limbii germane» pentru clasele III și IV. Și translator de limba românească a fost la guvernul Bucovinei dela 1852—60, precum și deputat în camera legislativă a țării dela 1862—66, unde a apărut cu multă energie

drepturile alegătorilor săi. A fost distins cu crucea de aur cu coroană și cu titlul de membru consistorial onorar, iar de către Societatea pentru cult. și lit. rom. în Buc. cu titlul de membru onorar. (Isidor Onciul, V. I. în opul: *Ermeneutica biblică*; Dr. I. G. Sbiera, *Miscări literare la Români din Buc. Cernăuț*, 1890, pag. 14; Const. Morariu, *Părți din istoria Bucovinei. Cernăuț*, 1893, pag. 61.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Iantra, afluent pe dreapta al Dunării, în Bulgaria; 150 km. lung.

Ianuarie, (pop. *Ghenarie* și *Cădrindar*), prima lună a anului; are 31 zile. (v. art. An și Calendar.)

Ianuaris, la Romani o lună din an, numită după numele zeului Ianus. Mai întâiu a fost anul de 10 luni și Numa Pompilius a pus luna I. în fruntea celor șecce luni. Așa la Români se chiamă Ianuarie (v. ac.).

Ianuaris, *sânt*, episcopul Beneventului, patronul orașului Neapol; decapitat sub împ. Dioclețian pe la începutul secl. IV. Trupul lui a fost dus la Neapol 1497 și așezat într-o capelă subterană a catedralei de acolo. În două mici sticle se conservă sânge închiegat de al lui, care de trei ori pe an, dar mai ales în ziua morții lui, 19 Sept., se expune cu mare solemnitate vederii poporului și devine fluid, ceea ce se consideră ea o minune, care dacă nu se întâmplă se consideră ca un presemn al unor mari calamități pentru oraș. Regele Neapolului Carol III a întemeiat în 1738 un *ord cavaleresc*, numit *Sf. Ianuaris*, care însă a fost suprimat după unificarea Italiei.

Ianuuzul Cataneu, preot catolic în Moldova pe la 1476. Stefan cel Mare, având nevoie în luptele sale cu Turcii, de bani, încercă de a-i obține dela papa Sixt IV, și de aceea numi mai întâiu membri ai divanului țerii pe I. și un alt preot, anume Petru, apoi îi trimise ca soli la Roma, cerând în același timp să se numească cel din urmă episcop catolic al Moldovii la scaunul vacant. Demersurile acestor soli au ramas sterile, căci papa trimisese deja banii disponibili lui Mateiu Corvin, regele Ungariei, pe care îl mai considera ca pe suzeranul lui Stefan, luând în serios închinarea prefăcută a acestuia. Plecară deci dela Roma cu simple făgăduieli pe anii viitori, și de acolo ducându-se la Veneția, nu obținura nici acolo un rezultat mai palpabil. (Xen. II, 337—40.)

Ianus, în mitol. romană o deitate, cărei asemenea nu se află în alte mitologii. Cultul lui I. s'a introdus prin regele Numa Pompilius și de atunci I. s'a numerat între zeii cei mai înalți și sfinți, și pentru aceasta în regia (curtea regască) regele, iar după ce a cădut regatul, rex sacrorum i-a adus sacrificiu. I. a fost venerat ca zeul începutului tuturor lucrurilor și în rugăciune s'a amintit și înainte de Iupiter, iar în cântecele salilor se numesce divum deum (zeul zeilor) și *Pater I.* Numele I. se deduce din Dianus; forma feminină se reafă în numele Diana, care asemenea s'a chemat și Iana. I. are înțeles de cer luminos, și astfel I. a fost zeu al luminei, al soarelui; el a fost purtătorul cerului, care dimineața deschide, iar seara include porțile cerului și de aci I. s'a numit și deschizător (Patulcius) și închiegător (Clusius) și s'a

pus și de apărătorul ușei (ianua) casei, ca loc de trecere. Din aceste a urmat, că I. se închipuia cu două capete (I. Geminius și Bifrons), mai ales la începutul anului, când cu o fată bătrână caută spre trecut, iar cu una tineră, spre viitor. [Atm.]

Iapa, femeiușă armăsarului. (v. Cal.)

Iapa măiastră, în pov. române: O babă are o I. măiastră, Iovița făt-frumos servește trei zile și trei nopți la baba, ca în loc de simbrie să capete un mânăz dela I., sau dacă I. pierde, el să-și piardă capul. Iovița duce I. la pășune și până ce Iovița doarme, I. în prima noapte se prefacă într-o pasere, în a doua într'un iepure, iar în a treia în stojar; dar fiind-că Iovița în drumul său crutase o pasere, aceasta îi descopere taina. În acest mod o I. măiastră este aceea, care ia mai multe forme. [Atm.]

Iapan, *Iapanez*, v. Japonia, Japonez.

Iapetos, în mitol. grec. fiul lui Uranos (cerul) cu Gaia (pământul), un titan; s'a înșurat cu Klymene, fata lui Oceanos (marea). I. înseamnă omul apei și ca titan e reprezentantul puterii neptunice. [Atm.]

Iapura, rîu. v. Yapure.

Iapygia, în antichitate litoralul din sud-estul Italiei între Barium și rîul Bradanus. La Romani se numia *Apulia*, ca și în prezent.

Iara de jos, (magh. *Alsó-Jára*), com. mică în Trs., cott. Turda-Arieș, situată lângă rîul I., afluent pe stînga al Arieșului; comuna I. are 1576 loc. (1891) Români (701) și Maghiari; oficiu pretorial, judecătorie cercuală, poștă și telegraf. Loc. în cea mai mare parte se ocupă cu olăritul.

Iarba, în general formațiuni de plante erbacee și în special plantele din fam. Gramineelor (v. ac.).

Iarba ciuimei, numele popular al plantei *Gallega officinalis* L. (v. ac.). **Iarba codrului**, *Atropa Belladonna* L. (v. ac.). **Iarba Christoforului**, (I. tîlharului, I. de orbanț), *Actaea spicata* L. (v. ac.). **Iarbă de friguri**, *Capella Bursa pastoris* Moench. (v. ac.). **Iarbă de lingoare**, *Lysimachia vulgaris* L. (v. ac.). **Iarbă de perindă**, *Anthemis tinctoria* L. **Iarbă de sgaibă**, *Lapsana communis* L. **Iarbă de soldindă**, *Sedum acre* L. **Iarbă de toate boalele**, *Alliaria officinalis* Andr. **Iarbă degetelor**, *Potentilla reptans* L. **Iarbă dulce**, *Glycyrrhiza echinata* L. și *Glycyrrhiza glabra* L. **Iarbă dulce de munte**, *Polypodium vulgare* L. **Iarba feciorilor**, *Herniaria glabra* L. **Iarba fiarelor**, *Vincetoxicum officinale* Moench. **Iarbă grasă**, *Portulaca oleracea* L. și *Sedum maximum* Suter. **Iarba lui Tatîn**, *Symphytum officinale* L. **Iarbă mare**, *Inula Helenium* L. **Iarbă neagră**, *Calluna vulgaris* Salisb. și *Scrophularia nodosa* L. **Iarba porcului**, *Salicornia herbacea* L. **Iarba raiului**, *Tanacetum vulgare* L. **Iarbă roșie**, *Polygonum Persicaria* L. și *Polygonum Hydropiper* L. **Iarbă stupului**, *Melissa officinalis* L. **Iarbă surdilor**, *Saxifraga aizoon* Jacq. **Iarba surpăturei**, *Herniaria glabra* L. **Iarba tăieturei**, *Betonica officinalis* L. **Iarba untului**, *Orobancha Galii* Duby.

I. de pușcă, v. *praf de pușcă*.

Iarca 1) *I. Aristide*, colonel rom., n. 1838 în București; la 1863 face parte din expediția Mexicului cu gradul de căpitan, se distinge pe câmpul de luptă și i-se dă decorația legiunii de

onoare, e înaintat maior, iar la 1869 colonel. † 1873 în București.

2) *I. Leonida*, general rom., n. 25 Apr. 1845, elev al școlii militare la 1860; 1871 ajunge maior; ia parte la războiul româno-ruso-turc (1877—78) cu regimentul 5 la Grivița; 1883 colonel, 10 Maiu 1893 general de brigadă; e comandantul corpului 4 de armată.

3) *I. Zamfir*, locotenent, n. 10 Aug. 1849, elev al școlii militare 1867, ajunge sublocotenent la 1869; ca locotenent în regim. 10 de dorobanți ia parte în războiul independenței și moare la asaltul Griviței 30 Aug. 1877.

Iarcu, *Dimitrie*, profesor, n. 1817 în Slatina, † 1879 în București. 1843 numit profesor la școala primară dela Colțea, 1848 închis; după punerea sa în libertate dă lecții de matematică, 1860—63 inspector general al școlilor, 1867—74 casier-contabil al Societății Academice. Scrieri princip.: *Învățături trase din Sf. Scriptură*, 1838; *Dopia Scriptură*, 1844—45; *Dialogul italiano-român*, 1846; *Principesa de Pontieu*, 1851; *Prietenii copiilor*, 1853—54; *Morarul cel bun*, 1856; *Măsuri și greutăți*, 1857; *Românul glumeț*, 1857; *Enciclopedia poporană*, 1858; *Abecedarul*, 1860; *Istoria naturală, elemente*, 1860; *Comptabilitatea comercială, elem.*, 1860; *Noțiuni istorice*, 1863; *Comptabilitatea domestică*, 1863; *Despre adevăratul calendar*, 1864; *Bibliografia cronologică română*, 1865 și 1873; *Istoria sacră*, 1866; *Mitologia*, 1867; *Aritmetica practică*. 1869; *Comptabilitatea agricolă*, 1870.

Iarkand, (*Yarkand*), oraș chinezesc în Turkestanul resăritean, lângă rîul I. și în drumul de caravane ce duce din India la Kasgar. I. e situat la 1175 m. preste nivelul mării și are vr'o 75,000 loc.; comerciu însemnat.

Iarmaroc, (din germ. *Jahrmarkt*), tîrg; v. Bâlcu.

Iarnik, *Ioan Urban*, filoromân ceh, n. 25 Maiu 1848 în Potštýn (Pottenstein în Boemia). S'a ocupat cu filologia în Viena, mai târziu în Paris. După ce se habilitase (1878) pentru limbile romanice la univers. din Viena, a ajuns în 1882 profesor de aceeași specialitate la univ. cehică din Praga. Academia Română l-a ales membru corespondent 1879, iar Asociațiunea transilv. și România Jună din Viena membru onorar. A publicat între altele: *Sprachliches aus rumän. Volksmärchen*, 1877; *Index zu Diez' etymolog. Wörterbuch* (2 ed. 1889), 1878; *Zur albanischen Sprachkunde*, 1881; *Contribuiri la cunoștința dialectelor albaneze* (cehesce), 1883; *Doine și strigături din Ardeal* (împreună cu A. Barsean, 2 ed. 1895) cu un glosar româno-francez, 1885; odî, unei legende despre Sf. Ecaterina din Alexandria în vechia franțuz. (cehesce), 1894; din limba cehică a tradus povestile Bunica de Božena Němcová (Bibl. Tribunei, 1885) și Pavel Cătană de J. Pravda (Convorb. lit., 1881; Bibl. Gaz. Transilv., 1891). În vremea de față face parte din comisiunea Dicționarului Academiei Române. (Cf. »Familia» din 1898.)

Iaroslav, (*Iaroslau*), oraș în partea vestică a Galiției, lângă rîul San, 18,065 loc. (1890).

Iasacciu, v. *Cavas*.

Iasca, produsul vegetal preparat din *Fomes ignarius* Fr. și mai cu samă din *Fomes fomentarius* Fr., ambele ciuperci din familia Polyporeelor (v. ac.). Ciuperca brută, cunoscută de po-

porul nostru sub numirile de Babiță (Muntenia), Băcălie (Moldova) sau Copită (Transilvania), are sub stratul cortical o regiune moale medulară, care se separă, se bate bine și apoi se fierbe cu cenușe, se usucă și sub această formă se întrebuințează la aprins. Cea mai bună iască se prepară din *Fomes fomentarius* Fr., care crește pe fag și pe mesteacăn. În alte părți în loc de a se fierbe cu cenușe, precum face Românul nostru, se impregnează cu azotat de potasă (salitră), ceea ce este tot același lucru, deoarece cenușa conține această substanță. Iasca se întrebuințează în industrie și în medicina chirurgicală, mai ales spre a opri hemoragiile ușoare.

[Z. C. P.]

Iași, com. urb., fosta capitală a principatului Moldovei, situată pe capătul de nord al dealurilor Copou și Șorogari, pe valea Calcaina, pe șesul Bahluiului și pe podișul sudic al comunei Galata. Pozițiune frumoasă; de jur împrejur dealuri acoperite cu vii și grădini; aer sănătos, climă temperată. *Situațiunea geografică*: 25° 15' 30" longit. est. și 47° 10' lat. boreală; 30 m. altitudine (șesul Bahluiului). *Suprafața*: 1625 ha. *Părțile orașului*: Tătărași pe dealul Șorogari; Copou, Țicău și Păcurarii pe dealul Copou; Podul-Lung. Frumoasa și Broscăria pe șesul Bahluiului; Nicolina pe podișul Galatei. Orașul e iluminat cu electricitate. Intrarea și eșirea din oraș se face prin următoarele bariere: Copou, Sarăria, Hotinul, Moara de vânt, Sahană, Tuțora, Socola, Nicolina, Trei-Calici și Păcurarii.

POPULAȚIUNEA.

Orașul I. numără 76,277 suflete (1899), din cari 26,747 Români, 48,530 Israeliti, 1533 Germani, 728 Ruși, 188 Poloni, 111 Greci, iar restul Magh., Francezi, etc.; după confesiune: 24,087 ort., 1709 cat., 350 protest., 33,141 moșaici, ș. a.; după sex: 26,698 bărbați și 32,729 femei; cu sciință de carte: 16,276, analfabeți 43,160. Născuți în anul 1898 au fost în total: 2741, între cari 1393 băieți și 1348 fete, între aceștia nelegitimi 200 băieți și 194 fete; după confesiune: 1041 ort., 57 cat., 1623 mos. și restul de alte confes. Căsătorii în 1898 s'au contractat 501, mai puține cu 41 decât în anul precedent; 556 persoane s'au căsătorit după legea creștină; iar 446 după legea mosaică. Casuri de moarte în total au fost în același an 2376, plus 158 născuți morți; din cei 2376 morți au fost 1297 ort., 42 cat., 1009 mos., iar restul de alte confesiuni.

OCUPAȚIUNEA LOCUITORILOR.

A patra parte din locuitorii orașului se ocupă cu agricultura, iar $\frac{1}{4}$ sunt comercianți și industriași, între cari intră și funcționarii publici. *Comerțul* se face cu produse, vite, mărfuri și e înlesnit prin 12 iarmaroc anuale; sunt trei piețe, de unde își pot acoperi locuitorii trebuințele dinlince în ceea ce privește alimentele: una numită medeanul Sf. Spiridon în partea de sus a orașului, alta la centru, având o hală mare foarte frumoasă, și a treia la Nicolina; tirg săptămânal se face în fiecare Joi la locul numit: Movila lui Cuza, în partea orașului cu numele Tătărași; ca *industrie mică* se practică: croitoria, cismăria, zidăria, lemnăria și fierăria. *Industria*

mare numeră: o fabrică de umbrele, una de cartonaj, una de scaune, una de bere, mai multe fabrici de luminări și săpun, două mori mari cu aburi pentru făină, ș. a. *Institute financiare*: Pentru transacțiuni financiare se află în I. câte o sucursală a Băncii Naționale și a Creditului agricol, ca instituțiuni publice, Creditul fonc. urban (v. Credit, II, p. 39, b) și mai multe case de economii private. *Comunicațiunea* în interiorul orașului e înlesnită prin tramvaiu electric; linii ferate se concentrează în I. din trei direcțiuni, cari îl pun în legătură cu alte părți ale țerii și cu străinătatea.

ADMINISTRAȚIA.

Administrația comunală și personalul funcționarilor superiori se compune din: 1 primar, 1 prim-ajutor de primar, 1 ajutor de primar, 1 oficer al stărei civile, 15 consilieri comunali și 1 secretar, apoi din funcționarii pentru diferitele servicii comunale. Orașul este divizat în 5 despărțiri; pentru paza și menținerea ordinii publice se află: un prefect de poliție cu 6 comisari, mai mulți subcomisari, epistați, etc. [—]

Serviciul sanitar e compus din un medic-șef, cinci medici comunali (pentru fiecare despărțire câte unul), 2 veterinari, 1 chimist, 1 chimist-farmacist, cinci moașe, cinci agenți sanitari și 2 vaccinatori. Primăria și serviciul sanitar au un laboratoriu de chimie propriu, în care se analizează beuturile și alimentele trimise de serviciul sanitar, precum și alte obiecte (petroleu, bumbac, esențe, etc.) trimise de comună. Pentru desinfectarea obiectelor dela bolnavii de maladii contagioase și hainele vechi există două etuve, una fixă și alta mobilă, precum și mai multe pulverisătoare mari. Două lucrări de edilitate mare, cari au de scop asanarea orașului, sunt acum în construcție; aceste lucrări sunt: amenajarea râpei galbine (o ripă situată în mijlocul orașului, în care se aruncă gunoaiă) și canalizarea pârâului Calcaina (prin un canal mare, închis cu bulevarde deasupra). Apa, cu care se alimentează orașul, este adusă prin captațiuni de pe platourile din împrejurimi (Aroneanu, Șapte oameni). Apa însă nu e suficientă, căci captațiunile actuale dau un maximum de 600 metri cubici pe zi, și din această cauză de o sumă de ani se fac tot proiecte pentru alimentarea orașului cu apă, din care ultimul proiect al hidrologului german Lindley, de a aduce 20—30,000 metri cubici dela Todireni, are mult sorț de a fi adus la îndeplinire. Canalizarea orașului este foarte incompletă și întinderea rețelei canalurilor e în strânsă legătură cu aducerea apei.

Spitale. Epitropia spitalelor Sf. Spiridon întreține cele mai multe spitale din Iași. Aceste spitale sunt: 1) *Spitalul central* cu două servicii de medicină internă, două servicii de chirurgie, unul de oculistică și unul de dermatosifilipatie, cu un total de 250 bolnavi. 2) *Spitalul Cantacuzino-Pascanu* din Tătărași, cu o secție mixtă de 50 paturi și o secție mică de maladii contagioase. 3) *Maternitatea* cu 25 paturi și *Orfanotrofia* (copiii se dau la crescătoare la țeară). 4) *Ospiciul de alienați Golia* cu 80 paturi (numai pentru femei). 5) *Ospiciul de infirmi Galata* cu 40 paturi. 6) *Ospiciul de infirmi »Logofeteasa Balș«* cu 15 paturi.

Spitalul de copii »Caritatea«, fundat de Dr. Rus și principesa Moruzi, e o instituțiune privată. Spitalul are 35 paturi pentru maladii interne și chirurgicale și două pavilioane pentru maladii contagioase, de curând construite după ultimele prescripții ale cerințelor igienei; de asemenea și un dispensariu pentru consultații gratuite. *Spitalul comunității israelite* cu un serviciu de chirurgie și medicină internă, cu aproximativ 120 paturi. *Ospiciul de infirme* al damelor cu 25 paturi. *Ospiciul de infirmi* al comunei cu 20 paturi. *Ospiciul de infirmi* al meseriașilor Ovrei cu 15 paturi.

Abator. În un abator mare și de curând construit, după cerințele igienei moderne, se face tăierea carnei pentru oraș, precum și a celei destinate exportului pentru Berlin, dacă tratativele de exportare vor reuși. Abatorul dispune și de o cameră refrigerentă, destinată conservării carnei, precum și preparățiunii de gheață artificială.

În cursul anului 1898 s'au tăiat în abator 46,628 animale de măcelărie, și anume: 208 tauri, 9140 boi, 4896 vaci, 89 gonitori, 90 gonitoare, 31 mânzați, 15 mânzate, 852 viței, 34 bivoli, 53 bivolițe, 2 malaci, 1659 oi, 54 berbeci, 2 capre, 2 ieși și 29,499 miei.

Cantitatea de carne în kgr. ieșită din abator în cursul anului 1898 a fost, după specii, următoarea:

<i>Carne de la vite cornute mari</i>	kgr. 2.924,053·200
<i>Carne de miel</i>	158,919
<i>Carne de oi, capre, berbeci și ieși</i>	31,691

Totalul cantității de carne scoasă din abator kgr. 3.114,663·200 [V. I.]

FINANȚE.

Recapitulațiunea generală a veniturilor și cheltuielilor bugetului comunei I. pe exercițiul 1899 până 1900 presintă următoarele cifre:

Capitolul	Venituri	Evaluatiuni				Diferențe			
		1899—900		1898—99		Plus		Minus	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
	<i>I. Venituri ordinare.</i>								
1	Venituri directe	69,000	—	72,000	—			3,000	—
2	„ indirecte	1.214,940	—	1.162,640	—	52,300	—		—
3	„ din bunuri comunale	218,500	—	259,500	—			41,000	—
4	„ din serv. comunale	49,400	—	54,800	—			5,400	—
5	Contribuțiuni pentru drumuri	872,000	—	906,000	—			34,000	—
6	Subvențiuni	108,191	30	108,191	30				
	<i>II. Venituri extraordinare.</i>								
7	Venituri cu destinație specială	56,899	20	61,271	20			4,372	—
8	Diferite venituri	176,517	89	114,776	54	61,741	35		
	Total general	2.765,448	39	2.739,179	04	114,041	35	87,772	—

Capitolul	Cheltueli	Credite				Diferențe			
		1899—900		1898—99		Plus		Minus	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
1	Datoria publică	610,838	40	576,558	40	34,280	—		
2	Retribuțiunea primarului și ajutorilor	34,800	—	34,800	—				
3	Retribuțiunea personalului administrației centrale . .	412,292	70	403,307	70	8,985	—		
4	Retribuțiunea serv. externe	538,018	—	563,142	—			25,124	—
5	„ „ sanitar	118,272	95	102,434	41	15,838	54		
6	Instrucția publică și cultul .	199,245	20	216,667	20			17,422	—
7	Serviciul lucrărilor publice .	750,984	—	764,617	40			13,633	40
8	Deschidere de credite . . .	100,997	14	107,565	59			6,568	45
	Total general	2.765,448	39	2.769,092	70	59,103	54	62,747	85

AUTORITĂȚI PUBLICE.

Orașul I. e reședința: mitropolitului Moldovei și Sucevei, a cărui eparchie se întinde preste j.-le: I., Botoșani, Dorohoiu, Suceava și Neamțu (v. Moldova); a unui episcop cat.; a prefecturii j.-lui Iași și a altor autorități județene; a unei curți de apel cu două secțiuni, având sub jurisdicțiunea sa tribunalele din j.-le: Dorohoiu, Botoșani, Suceava, Neamțu, Roman, Bacău, Vaslui și Fălciu; parchetul curții este compus din procurorul general și 2 procurori de secții; a unui tribunal divizat în patru secțiuni; a trei judecătorii de ocol; a corpului IV de armată; a brigadei de călărași și a brigadei de dorobanți, ș. a.

GRĂDINI, MONUMENTE ȘI ZIDIRI PUBLICE.

Grădini publice sînt: Copou și Ghica-Vodă; monumente mai însemnate: statua lui Ștefan cel Mare, situată în fața palatului administrativ, a lui Miron Costin (v. ilustr. pag. 772) și George Asachi; zidiri monumentale: palatul administrativ, (v. ilustr. pag. 768) o vastă clădire, în cari sînt instalate cea mai mare parte din autoritățile j.-lui; palatul Universității (v. ilustr. pag. 770); Teatrul național; Catedrala mitropoliei, biserica Trei-Ierarhi și Sf. Spiridon cu marea zidire a spitalului; palatul Școlii militare, al Liceului internat, al Liceului național (v. ilustr. pag. 771), al Băncii naționale și al Primăriei; Gara (v. ilustr. pag. 769), Casarmele de pe Copou pentru infanterie, călărași, artilerie, tren, jandarmi, serviciu sanitar. [—]

CULTUL.

Printre cele preste 40 de biserici și mănăstiri din Iași, cele mai principale sînt:

Mitropolia (v. ilustr. pag. 766), cea mai vastă și mai grandioasă, începută la 1834 de către mitropolitul Veniamin, pe locul vechii biserici a *Streteniei*, terminată și inaugurată abia în 1887, cu hramul Sf. George. Serviciile religioase se fac cu mare pompă, adese presedate de însuși mitropolitul încungurată de un numeros cler și de corul vocal sub direcțiunea lui G. Muzicescu.

Bis. Trisfetitele sau Trei-Erarhi (v. ilustr. pag. 767) cu hramul la 30 Ian., situată în strada Ștefan cel Mare, un adevărat juvaer, capodoperă de arhitectură și de sculptură, demnă păreche a mănăstirii dela Curtea de Argeș, pe dinafară toată ornată în desemnuri săpate în piatră și aurite. E zidită de Vasile Lupu, la 1639, și radical restaurată în anii din urmă. Vasile Lupu zidise în același timp și turnul cu ceasornicul și clopotnița, reînnoite pe la 1804 și astăzi cu totul dărmate. În această biserică au fost depuse moaștele Sf. Paraschiva, aduse de Vasile Lupu dela Constantinopole la 1641. Lângă mănăstire a fost celebrul *Colegiu Vasilian*, și tot aici s'a înființat cea dintâiu tipografie din Moldova.

Imediat după acest splendid monument al arhitecturii veacurilor trecute, trebeu a da locul bisericii Sf. Spiridon, preferata elitei societății ieșene, și patronul așezămintelor filantropice cu acest nume, de care depind spitalele și ospiciile din toată Moldova. Această biserică a fost de mai multe ori reparată și refăcută, așa că nu prezintă un mare interes ca monument istoric. E situată în curtea edificiilor ce cuprind spitalul central și eforia așezămintelor, și serviciile religioase sînt adese celebrate cu mare pompă de

un egumen încungurată de mai mulți preoți și diaconi și secundat de un numeros cor sub direcțiunea lui Titus Cerne.

Sf. Neculai pronumit *Domnesc*, spre deosebire de *Sf. Neculai cel Sărac*, mai mic și mai puțin important; biserica situată între str. Panu și palatul administrativ. A fost zidită la 1491 de Ștefan cel Mare; în 1676 a fost reparată adăugându-i-se două altare, priu Ant. Ruset Vodă. În anii din urmă însă a fost restaurată în starea primitivă și este adi unul din monumentele cele mai frumoase și mai interesante ale Iașilor.

Golia, zidită în prima jumătate a secl. XVI de logofetul Ioan Golia și rezidită de Vasile Lupu. Distrusă prin cutremurul dela 1739, a fost reedificată în forma ei actuală de Gr. Ghica. În timpurile din urmă s'a înființat în încăperile acestei mănăstiri un ospiciu de alienați, de unde expr. întrebuințată în toată Moldova: *la Golia*, când vrei a spune cuiva că a înebunit. Ospiciul se strămută la altă mănăstire, *Socola*, lângă Iași, și la Golia s'a clădit un frumos local pentru Externatul secundar de fete. O altă însemnătate a luat Golia, prin casa apelor, stabilită acolo (1803) de unde se distribuie în tot orașul, și unde se serbează cu mare pompă hramul bisericii: *Isvorul Maicei Domnului*.

Bărboi, cu hramul Petru și Pavel, zidită pe la începutul secl. XVII de vornicul Bărboi, și reedificată în starea actuală pe la 1837 de egumenul grec ajutat de familia Sturdza. E un frumos specimen al stilului bizantin; înlăuntrul sînt mai multe mari și frumoase coloane de marmoră și mormintele familiei Sturdza.

Barnovski, cu hramul Sf. Maria, zidită la 1630 de Miron Barnovski (v. ac.) și situată în Beilic.

Sf. Ioan gurdă de aur, din Beilic, zidită de Duca Vodă în 1683, numai în 30 de zile.

Sf. Sava, zidită către 1625, într'un stil oriental, diferind în totul de vechile biserici domnesci din secolii trecuți.

Dancu, una din cele mai vechi bis. din Iași, zidită de Iurie Dancul, pe la 1541 pe timpul lui Petru Rareș. E regretabil că amenajarea împrejurimilor noului teatru ar implica dărămarea acestei biserici, suprimarea acestui monument istoric.

Aproape cuprinse în raza orașului Iași sînt încă *măndăstirile*:

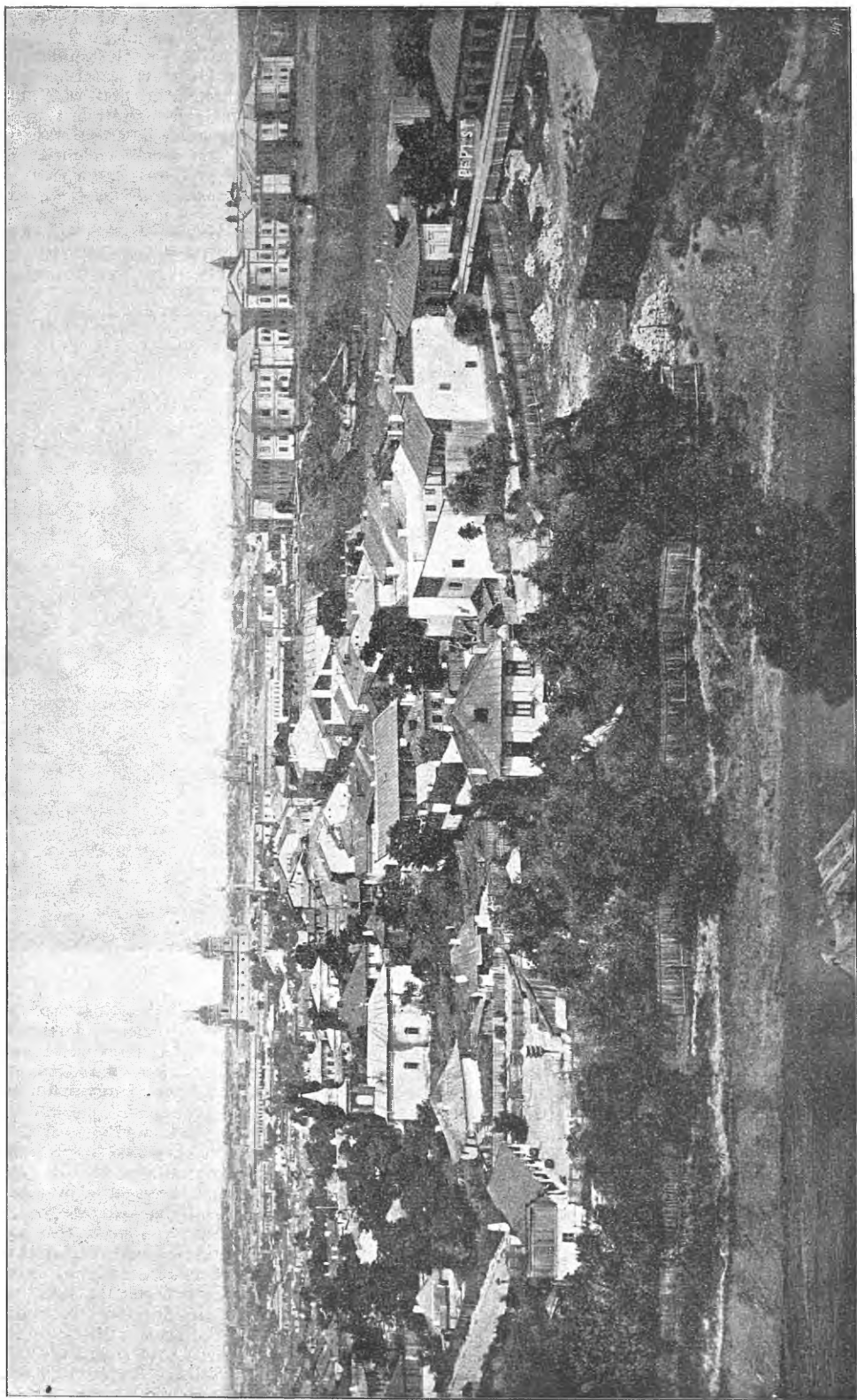
Galata, la sud, zidită de Petru Vodă, la 1578, mai întăiu în vale și apoi dărmată și rezidată pe deal în 1584. E unul din cele mai frumoase monumente ale veacului 16. Reparațiunile însă au nimicit inscripțiunile vechi, serviciu divin nu se mai face decât într'un paracelis, și mănăstirea e transformată în arest militar.

Cetățuia, cu hramul Petru și Pavel, zidită la 1672 de Duca Vodă, în imitațiunea Galatei, cu o pozițiune admirabilă, pe un deal înalt predominând orașul întins la poalele lui. Cetățuia, destinată a servi și ca loc de întărire a orașului, e încungurată de un înalt zid provădit cu metereze, dar dărmată într-o parte printr'o ripă ce se formează la poalele lui.

Socola, la sud-est, leagănul seminarului Veniamin, astăzi adăpostul marelui edificiu pentru ospiciul de alienați.

Aron-Vodă, la nord-vest.

Pe lângă bisericile ortodoxe mai există în Iași câte una încă pentru diferitele rituri ale

(După fotogr. atel. Fanchetta.)

Vederea generală a orașului Iași.

bisericeii creștine: catolică, protestantă, armeană, lipovenească (v. ilustr. pag. 767) ș. a.

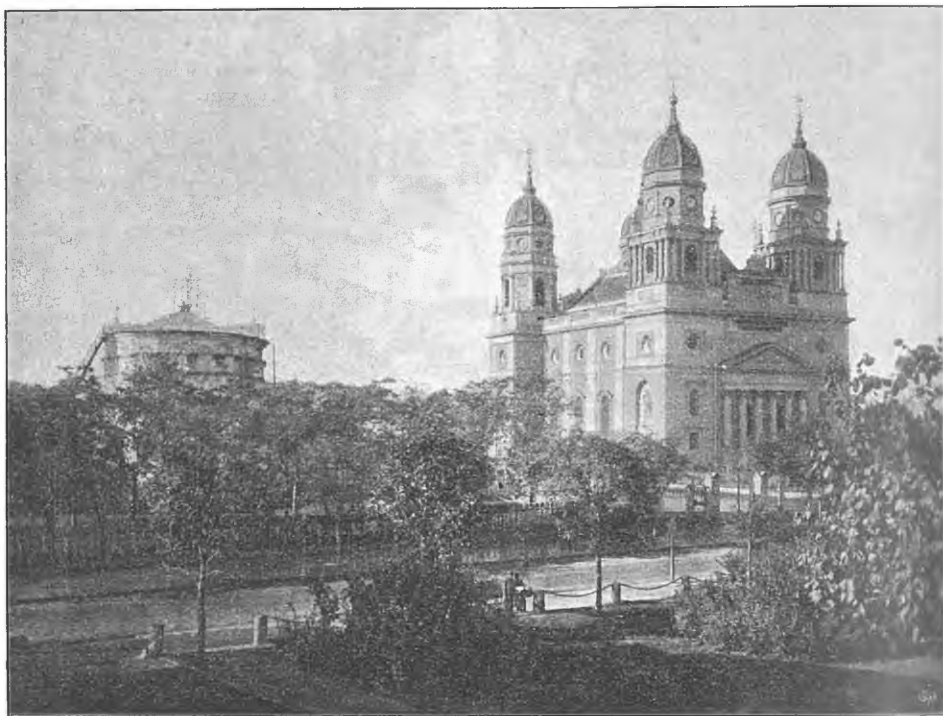
Căminare sunt: Eternitatea în partea de est a orașului, altul afară de raza orașului în com. Galata și al treilea pentru militari pe platoul Copoului. [—]

INSTRUCȚIA ȘI INSTITUȚIUNI CULTURALE.

Învățământul superior. Universitatea din I., înființată la 1860, are 4 facultăți: facultatea de drept, fac. de litere, la care e anexat un seminar pedagogic, fac. de științe, cu 8 laboratorii, și fac. de medicină cu 7 laboratorii, 3 cli-

4 ateliere, o pinacotecă și un muzeu de sculptură; școala comercială de gradul II, înființată la 1894 cu 10 prof. și 110 elevi; școala comercială de gradul I, înființată la 1880, cu 8 prof. și 114 elevi; școala fiilor de militari cu 17 prof. și ajutori și 208 elevi; școala de arte și meserii, transformată la 1894 din școala tehnică, înființată la 1844, cu 8 profesori, 20 maeștri și ajutori și 150 elevi; școala profesională de fete cu 14 profesori, profesoare și maeștre și 225 eleve.

Școalele secundare publice sunt în număr de cinci: liceul național (v. ilustr. pag. 771) (mai înainte academia Mihaileană, (v. ac.) cu 31 prof. și

Biserica Mitropoliei din Iași.

nici și un institut de anatomie. Ea numără 55 profesori și 402 ascultători, din cari 88 femei. Dela 1897 facultățile de drept, științe și litere, precum și rectoratul se află instalate în noul palat al universității, o clădire imensă în stil Renascere (planul de inginerul Blanco), având 217 săli, amfiteatre și camere, din cari sala bibliotecii (60×10 metri) și aula sunt executate cu un lux și cu o măreție neobicinuită. (v. ilustr. pag. 770.)

Școale speciale sunt: Seminarul Veniamin, înființat la 1803 în mănăstirea Socola și mutat la 1893 în propriul său palat din oraș, cu 18 profesori și 200 elevi; școala normală de învățători Vasile Lupu, înființată la 1855, cu 15 prof. și 213 elevi; școala normală de institutoare, cu 15 prof. și 141 eleve; conservatorul de muzică și declamațiune, înființat la 1860 cu 14 prof., 78 elevi și 56 eleve; școala de Artele frumoase, înființată la 1860, cu 6 prof., 20 elevi și 24 eleve, instalată delă 1895 într-o clădire specială cu

706 elevi; liceul internat Const. Negruzzi, înființat la 1895, cu 23 prof. și 192 elevi; gimnasiul Alexandru-cel-Bun, înființat la 1865, cu 14 prof. și 299 elevi; gimnasiul Stefan-cel-Mare, înființat la 1867, cu 12 prof. și 223 elevi; externatul secundar de fete, cu 24 prof. și 435 eleve.

Învățământul primar. În I. sunt 24 școale primare publice, cu 82 institutori și 3347 școlari (1880 băieți, 1467 fete). Localurile, din cari 19 construite în ultimii ani, sunt proprietatea comunei.

Dintre numeroasele *institute private* de învățământ secundar, primar și special, cele mai remarcabile sunt: Institutele Unite, înființate la 1866, cu 18 prof. și 80 elevi; institutul liceal de domnișoare Humpel, înființat la 1872, cu 47 prof. și profesoare și 179 eleve; institutul Varlam, înființat la 1885, cu 37 prof. și profesoare și 156 eleve; școala profesională de fete a Reuniunii femeilor române din I., înființată la 1870, cu 7 prof., 6 maeștre și 84 eleve (40 in-

terne și 44 semi-interne). — *Scoale confesionale* sunt: seminarul catolic, înființat la 1894, cu 9 prof. și 39 elevi; institutul Notre Dame de Sion (catolic), înființat la 1866, cu 41 prof. și 530 eleve, din cari 145 interne (15 orfane neplătitoare) și 385 externe (250 neplătitoare); institutul Cipariu (catolic) cu 64 elevi; școala primară a comunității evanghelice, înființată la 1839, cu 3 institutori și 36 elevi; școalele societății Cultura (ovr.), înființate la 1894, cu 18 institutori și 556 elevi; școala de fete a Reuniunii femeilor israelite, înființată la 1872, cu 13 instituitoare și 380 eleve, etc.

Biblioteci și alte instituțiuni: biblioteca centrală, cu 64,129 vol. și 145 manuscrise, așezată în localul universității nouă; cabinetul de istorie naturală, cu bogate colecțiuni; pinacoteca, o mică colecțiune de tablouri vechi și moderne.

al mitropolitului Veniamin Costache, organizează câteva mici reprezentațiuni teatrale în limba română, jucate de tineri studenți din societatea ieșană și în nise case particulare. Aceste reprezentațiuni urmară însă într'un mod foarte neregulat până în 1832, când atunci se zidi un local de teatru special pe piața primăriei, și se organizează o trupă stabilă compusă de actori străini, apoi începând dela 1836 și de actori români, cari neîntrerupt au jucat regulat în fiecare an. La 1846 s'a construit un alt local de teatru, mult mai spațios, pe strada Copou, în care au jucat atât trupele locale cât și străine, până la 17 Febr. 1888, când acel local a ars. În 1894 până 1896 s'a zidit din temelie un prea frumos și impunător *Teatru național*, după planurile renumiților arhitecți Fellner și Helmer, costând pe comună, clădirea cu zestrea necesară

Biserica Troi-Erarchi din Iași.

Biserica Lipovenească din Iași.

SOCIETĂȚI CULTURALE.

Societăți cari urmăresc scopuri culturale sunt: Societatea de medici și naturaliști, publică un buletin mensual; Societatea științifică și literară, cu organul »Archiva«; Societatea universitară; Societatea pentru învățătura poporului român, secțiunea Iași; Reuniunea femeilor române; Liga română în contra alcoolismului; Societățile studențesci: Solidaritatea, Carmen Sylva și societatea medicinistilor; Societatea generală a artiștilor (din toate ramurile), înființată în 1897, cu scopul de a lucra pentru propagarea artelor în general și pentru desvoltarea gustului artistic, etc. [Ti.]

TEATRUL.

În Iași până la 1816 n'au fost decât reprezentațiuni isolate, date de felurite trupe străine, parte alcătuite și din saltimbanci. La aceea dată, George Asachi, cu sprijinul mai multor boieri tineri, și

la 2.000.000 lei. E cel mai frumos și mai luxos teatru din România întreagă.

Pe teatrul ieșan au debutat cei mai mari artiști ai României: *Matei Millo*, *Teodorini*, *Luchian*, *Băldănescu*, *Galino*, etc. Aici s'a reprezentat pentru prima dată opereta *Baba-Hirca*, care este cea dintâi lucrare de felul acesta, în limba țerii. Mai toate piesele originale ale lui Alexandri, Millo, etc. au fost jucate pe scena teatrului din Iași. Astăzi actorii sunt constituiți într'o *Societate dramatică*, organizată prin o lege a statului, după cum e și societatea dramatică din București. [T. T. Burada.]

ISTORIA IAȘILOR.

Iașii (în cronicari scris Eșii — la plural) sau Iașul nu-și trage, cum se susținuse mai înainte, obârșia de pe timpul Romanilor. Inscriptia care pomenia: municipium Dacorum Iassiorum, vorbesce numai de: C. Clod. VI praef. M. Dacorum

Iassiorum, care se poate ceti mai cu cuvânt: Caius Clodius sextum praefectum militum Dacorum Iassiorum. Existența unui municipii dac afară din hotarul Daciei romane (Transilvania, Banat și Oltenia) este absolut peste putință.

Numele Iașilor este pomenit pentru întâia oară într-o geografie rusească de pe la mijlocul secl. XIV sub numele de *Askii Torg* (askii = Iași, precum musca = mușița, plosca = ploșnița), și apoi e pomenit cu siguranță chiar din cele mai vechi documente moldovenesci, și anume nu ca sat, ci ca oraș. Așa în regularea vămilor de pe timpul lui Alexandru cel Bun 1407. Stefan cel Mare

poporului român. Aceeași pleiadă de oameni făcuse să se aleagă și Alexandru Ioan I, omul ideilor nouă, ca domnitor al Moldovei în 1859, care fiind ales și în Muntenia, realiză unirea țărilor surori. Cu o mare abnegațiune luptă I. pentru unire, cu toate că scia că va pierde rangul de capitală.

După strămütarea capitalei la București, I. deși pierde supremația politică, nu părăsesc înțuitatea intelectuală. În ei se alcătuesce societatea »*Junimea*« (1864) cu organul »*Convorbiri literare*« (1866), care regenerează literatura română, aducându-o pe căile sănătoase estetice, în

Palatul administrativ din Iași.

zidește în el biserica Sf. Nicolae Domnesc și curtea (astăzi palatul administrativ), din care se vede, că uneori eroul Moldovei reședea aici. I. devine capitala Moldovei dela Alexandru Lăpușneanu a doua domnie, 1565, când Turcii cerură domnului lor să apropie capitala țerii de hotarele turcesci și să o îndepărteze de acele polone. De atunci înainte I. devin centrul vieții moldovene până la 1862, când Alexandru Ioan I, Domnul comun al principatelor unite, strămută capitala la București, și I. rămân iarăși oraș de provincie, cum fusese înainte de Lăpușneanu.

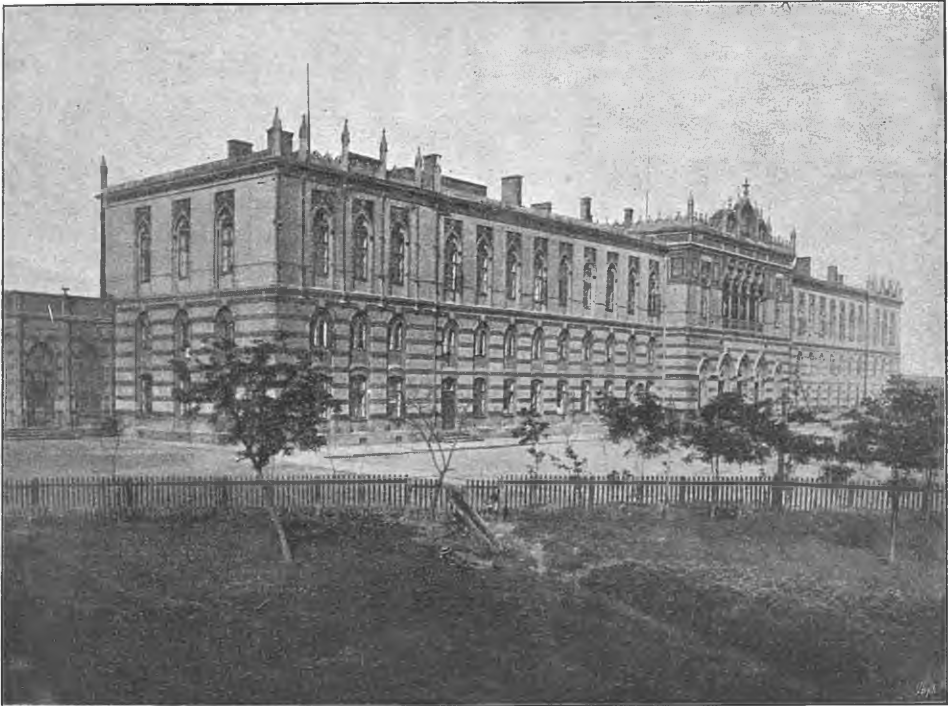
I. joacă un rol însemnat în dezvoltarea politică și culturală a poporului român, care rol se accentuiază mai ales dela ivirea ideii unirii în sinul acestui popor. În el se alcătuesc centrul acel puternic intelectual și patriotic, care isbuti să înfrângă unelirile răuvoitoare ale Austriei și Turciei, alegându-se un divan ad hoc, care putu rosti în fața Europei dorințele mântuitoare ale

locul bolnăviciosului sovînism patriotic, care umplea producțiile ei. Tot în I. se înfrîntează partidul liberal moderat, al cărui reprezentant de căpetenie, V. Conta, isbuti în 1878 a face să se respingă propunerea de împămîntenire în masă a Ōvreilor, cerută de tratatul de Berlin, și să se admită numai puțința unor împămînteniri individuale. Tot în I. luă avînt liga anti-alcoolică după inițiativa lui A. C. Cuza, nepotul domnitorului Alex. Ioan I, ligă ce a pus în mișcare însemnata chestiune a înfrînării alcoolismului și în România. Din I. în sfîrșit pleacă acum o nouă viață în universitate, destinația ei fiind să facă a pătrunde luminile acestui mare centru de cultură în sinul poporului. [A. D. X.]

Iași, județ în Rom., numit astfel dela capitala sa, avînd o întindere de 3120-80 km². și 171,731 loc. (1894), între cari preste 40 mii Ōvrei; marca j.-lui e un cal. J. I. e situat pe văile și podișele dintre riurile: Prut și Jijiea, Jijiea și

Bahluiu, pe valea acestui din urmă riu și pe șirul de dealuri, ce se prelungesc deadreapta Bahlului, mărginindu-se la nord cu j. Botoșani, spre sud cu j. Vasluiu și Fălciu, spre est cu Basarabia, de care îl desparte Prutul, și spre vest cu j. Suceava și Roman. Cea mai mare parte din întinderea j.-lui este deluroasă, teritoriul lui face parte din sistemul dealurilor cuprinse între Siret și Prut, formând două regiuni: una se întinde deadreapta Bahlului cu dealuri mari acoperite cu păduri, vii și livezi, iar alta deastânga Bahlului, formată din dealuri mai mici, podișe și șesuri, acoperite cu fânețe,

ocol. În privința ecleziastică j. face parte din eparhia sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevei; locuitorii j.-lui în cea mai mare parte sunt de religiunea ort.; biserici ort. se află 188; mănăstirile din județ, afară de orașul Iași, sunt: Galata, Hlincea, Cetățuia, Socola, Bărnova și Aroneanu; afară de acestea mai sunt 4 biserici cat., 1 luterană, 1 armeană, 2 lipovene; Ovreei, dintre străini cei mai numeroși în județ, au mai multe sinagoge. Instrucția primară numără 124 școli publice și 20 private; dintre școlile publice primare, 87 sunt rurale. (Școlile urb. a se vedea la orașul Iași și Tirgu-Frumos.) Sub

Gara din Iași.

imae și semănături. Șesurile principale sunt: șesul Bahlului și șesul Prutului și al Jijiei. Calitatea solului în genere e bună și productivă. J. I. se ține de basinal Prutului, care îl udă în toată partea de est, pe lângă acesta mai udă j. rurile Bahlui și Jijie și un mare număr de riulețe și părae. Clima e sănătoasă și dulce. În privința administrativă j. este împărțit în 7 plăși: Bahlui, Braniștea, Cărligătura, Codru, Copou, Stăvnic și Turia, cuprinzând în total 44 comune, 10 târgușoare, 2 orașe și 261 sate. Afară de capitala j.-lui, localități mai însemnate sunt: com. urb. Tirgu-Frumos, târgurile: Podul-Iloaei, Bivolari, Sculeni, Socola, Galata, Poeni, Țibana, Țigănași și Damachi. În privința politică j. I. dă 5 senatori și 11 deputați; în ordinea judiciară se află în acest județ: 1 curte de apel, de care depind tribunalele din j.-le: Dorohoiu, Botoșani, Suceava, Neamțu, Roman, Bacău, Vaslui și Fălciu; 1 tribunal și 6 judecătoria de

raportul militar j. I. (împreună cu alte 7 județe limitrofe) face parte din al IV corp de armată cu reședința în orașul Iași; armata teritorială a j.-lui este al 13 reg. de Dorobanți. Serviciu sanitar în județ se face de 1 medic primar ajutat de 5 medici de plăși și 1 de oraș în Tirgu-Frumos, având sub îngrijirea lor 4 spitale în Tirgu-Frumos, Podul-Iloaei, Bivolari și Voinesci pentru căutarea vitelor sunt 2 veterinari (a se vedea și la orașul Iași). Pământul j.-lui I. produce tot soiul de cereale, cu deosebire mul păpușoi, apoi grâu, orz, ovės, secară; diferite plante industriale și alimentare; dealurile sală afară de păduri și grădini cu arbori fructiferi au și câteva vii; dintre acestea dealul Cotnar se deosebesce prin producțiunea vinurilor de cea mai bună calitate în România; prăsierea vitelor formează un izvor însemnat de bogăție Industria j.-lui, abstragând dela capitala aceuia e mai mult domestică. Comerțu se face cu ce

reale și vite, materii prime, lemnării, vinuri, etc. și e concentrat mai ales în capitala j.-lui. Cel mai întins comerț îl fac străinii viețuitori în țeară, Românii se îndeletnicesc mai mult cu producțiunea. Centrul căilor de comunicațiune este capitala j.-lui; de aici pleacă o linie ferată spre vest, trecând prin Podul-Iloaei și Tîrgu-Frumos și punând j. în legătură cu toate orașele și localitățile străbătute de linii ferate; altă linie duce prin Ungheni în Rusia, o a treia duce spre sud, mai aproape la Vaslui. Calea națională, ce se prelungește dealungul țerei dela sud la nord, trece prin j. Roman în j. I. pe la Tîrgu-

rească în căp. Gura-Homorului, j. Solcii în Bucovina, are 1751 loc. (1675 ort.-or., 8 r.-cat., 20 prot., 48 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

lașmac, vîlul femeilor în Orient.

lasminum L., (botan.) gen din familia Oleaceelor, tribul Iasmineae cuprinde arbuști ramificați, erecți sau scandenți (acătători). Acest gen are vr'o 120 de specii, răspândite prin Asia, Africa și Australia, una este chiar și în Europa australă. În părțile noastre crește în Dobrogea *I. fruticans* L., numit de popor Iasomie. Se cultivă însă foarte mult prin grădini *Iasm. officinale* L., vulgar Iasomie; florile sale albe

Universitatea din Iași.

Frumos, vine spre est paralel cu linia ferată prin Podul-Iloaei până în orașul I., de unde se ramifică, o parte spre Vaslui, iar alta duce până în marginea Prutului, la satul Țuțora; în sfîrșit j. e străbătut de o cale mixtă (T.-Frumos—Hîrlău), mai multe căi județene, vicinale și comunale. Cf. C. Chirița, Dicț. geogr. al j.-lui I. București, 1888. [nt.]

lasion, (și *Iasios*), în mitol. grec. a zămislit în Creta cu Demeter pe Plutos, pentru ce Zeus cu fulgerul l-a omorît.

lasione L., (botan.) gen de plante bine sau perene din fam. Campanulaceae, trib. Campanuleae, cu flori capitate, corola îngust 5 partită și capsula loculiddehiscentă (cu câte 2 valve între lobii calicului). Cuprinde vr'o 20 specii mediterane și din Europa centrală, dintre cari *I. perennis* Lam., o specie centraleuropeană se cultivă uneori ca plantă decorativă rustică. [A. Pr.]

laslovăț, com. rur., parohie și moșie mănăstiri-

sînt foarte odorante, din care cauză se întrebuințează în parfumerie. Multe specii de *Lasminum* L., se cultivă ca plante ornamentale așa sînt: *I. pubescens* Willd., *I. grandiflorum* L., *I. angustifolium* Willd., *I. floribundum* R. Br., etc. [Z. C. P.]

lasomie, numele popular al plantelor: *Lasminum officinale* L. și *Lasminum fruticans* L., (v. ac.).

lason, în mitol. greacă a fost fiul lui Aeson, regele din Iolchos în Thesalia, și a dat ansă la călătoria Argonauților. Peleas a răpit domnia dela Aeson și când I. a devenit jună, și Pelias s'a temut că-i va lua domnia, îndemnat de oracol, a făcut pe I. ca să pornească după lăna de aur, cu cugetul, ca I. să se prăpădească. [Atm.]

lasp, (*Iaspis*), mineral, varietate feruginoasă de silix (hornstein, la aut. germani); colorarea diferit roșie. În România aproape de trecerea Strunga în Munții Bucegi.

Iatac, alcov (v. ac.).

Iatagan, sabie întrebuințată de Turci, este o armă de împuns și de tăiat, tăișul are o formă concavă, astfel că pentru a tăia trebuie a trage dinspre mâner spre vîrf.

Iățu, locuitor rutean originar din Sneatin, primul om întâlnit în hotarele Moldovei de Dragoș-Vodă, când rătăcise la vînatul bourului (sfîrșitul secl. XIII), după cum spune Miron Costin în a sa poemă polonă, ceea ce constituie o nouă probă, pe lângă cele deduse din topografia țerei, de existența Slavilor în câmpiile țărilor române, înainte de descălecare.

apoi groaznice măceluri pe la boierii refugiați, presupuși instigatori, ucigînd pe toți și pe Danciu. [Aguletti.]

layet, (*Iet*), lignit bituminos foarte dens. Se întrebuințează pentru bijuterie de doliu. Exploatațiunile cele mai mari sînt la Whitby (Yorkshire) în Anglia.

laz, canalul derivat din un curs de apă pentru a-l conduce la o moară ori fabrică. I. și *iezdturđ* se numesce însă în Moldova și un curs de apă oprit din matca lui, pentru a servi ca putere motrice la moară, ferăstru, etc., ori și numai pentru a avé apă pentru adăpatul vitelor.

Licoul național din Iași.

Iatrochimia, (*grec.*) metod al medicinei, care consideră procesele vitale ale organismului animalic de procese chimice și cearcă a le trata în conformitate.

Iatromathematica, (*grec.*) metod al medicinei, care consideră de basă a medicinei influența legilor fizicale exacte asupra organismului.

lava, v. Java.

Iaxartes, numele antic al râului Sir Darja în Turkestan.

Iaxyh, *Demeter*, de origină Sêrb, nepotul mitropolitului Maxim, ucide în Sibiu, dinaintea bisericii catolice, după uelțirile lui Danciu Țepeluș, fratele lui Neagoe Basarab și fiul lui Laiot Basarab, pe Mihnea-Vodă cel rău (12 Martie 1510). După omor se urcase în clopotnița bisericii, vestind isprava sa tuturor. Populațiunea Sibiului, îngrozită de acestea și ațîțată de oamenii lui Mihnea, se adună înarmată în piață (unul împușcă pe I. [Iacșag] chiar în turlă), comițînd

Iazu, com. rur. în Rom., j. Ialomîța, cu 1046 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura; com. are 1 biserică și câte 1 școală de băieți și de fete.

Iazygi, popor nomad din neamul *Sarmaților*, care în ultimele secole a. Chr. locuia în stepele din nordul Mării Negre. În secl. I d. Chr. o parte din ei se așeză între Tisa și Dunăre (*Iazyges Metanastae* = I. pribegî), unde, după cucerirea Daciei de Traian, ei recunosc supremația imperiului roman și au în urmă dese ciocniri cu Romanii, până ce dispar în timpul năvălirilor. [D. On.]

Iazygia, district în comitatul ung. Iazygia-Cumania-Szolnok, numit astfel după *Iazyi Cumani* (jaasi = arcaș), așezați în secl. XIII în câmpia Tisei. [D. On.]

Iazygia-Cumania-Szolnok, (magh. *Iász-Nagy-kun-Szolnok*), comitat în Ung., de ambele părți ale Tisei; cu un teritor de 5373:31 km², aproape

tot șes. Cele mai însemnate râuri în cott. I. sunt: Tisa, Crișul și Bereteul, în acest din urmă se varsă apa din canalul de pe Hortobágy. Ici-colea se mai găsesc mici bălți și mlăștine. *Clima*: călduri mari vara, frig mare iarna. *Produce*: grâu, secară, orz, porumb, cartofi, napi; însemnată e producțiunea de tabac, pepeni, struguri. Păduri sunt foarte puține. Economia de vite e considerabilă; astfel la 1884 s'au găsit în cott. I. 89,354 vite cornute, 49,612 cai, 138,019 porci, 309,237 oi. *Locuitori* în 1891 au fost 318,475; I. este cott. cel mai maghiar. *Instrucția*: Pe teritoriul cott. I. se găsesc 220 școli populare, 12 școli de specialitate, 5 școli medii; analfabeți sunt 36,3%. Din punct de vedere *administrativ* se împarte în 5 cercuri și 7 orașe cu magistrat. Capitala e orașul Solnoc.

Ibanez, Carlos, Marquis de Mulhacén, savant

28 specii pe la noi nu ocură decât: *Ibis falcinellus*, preste tot castaniu sau brun-roșietic; penele negrii de pe spate, din aripi și coadă au un lustru verdu; ciocul e verde-negriu, iar picioarele verde-surii; ghiara degetului de mijloc cu o dungă crestată. Lung. totală: 60 cm.; lung. aripilor 35 cm.; lung. coții 9 cm. Petrece prin părțile ardeleni, unde și cuibărește, de cu toamnă emigrează. *Ibis rubra* Viell, carmin-roșietică, petrece prin America de mijloc și de mează-qi. *Ibis religiosa*, preste tot albă, însă plutitoarele din aripi, tarsul, picioarele și vârful ciocului sunt negre; penele acoperitoare din aripi și coadă sunt albastrii. Lung. totală: 75 cm.; lung. aripilor 35 cm.; lung. coții 16 cm.; petrece prin regiunile băltoase ale Egiptului; în vechime se ținea de pasere sfântă. [V. B.]

Ibis, pasere, v. *Ibididae*.

Statua lui Ștefan cel Mare în Iași.

Statua lui Miron Costin în Iași.

spaniol, n. 1825 în Barcelona; organizatorul institutului geodesic și statistic în Spania. A conlucrat cu Perrier la determinarea meridianului. Făc ales president al comitetului permanent al comisiei internaționale pentru măsuri. † 1891. A scris: *Tableau géographique et statistique de l'Espagne*, 1888.

Ibașfalău, v. Elisabetopol.

Iberia, 1) I., în antichitate un ținut în Caucazia, lângă riul Kyros; aqi Georgia. 2) I. sau *peninsula iberică*, țeara Iberilor, traversată de riul Iber (Ebro); aqi Spania. 3) *Munții Iberiei*, sistem de munți în Spania, formând cumpăna apelor între Atlantic și Mediterana; se divide în munții Castiliei vechi (Pico de Urbion 2252 m.), munții Aragoniei de sud (Sierra de Albarracín) și munții Valenciei de sud.

Iberus, riu, v. Ebro.

Ibididae, o familie de paseri bălărețe cu cioc îngust și curbat în întreaga lui lungime; dintre

Ibișdorf, germ. *Sächsisch-Eibesdorf*, magh. *Szász-Ivánfalva*, comună rurală în Transilvania, cott. Târnava mare, cu 1154 loc. Sași și Români (505).

Ibiza, una din insulele Pityuze în Maro Mediterană, aparținând prov. span. a Balearelor; 597 km²; orașul I. are 7423 loc. și port bun, de unde se exportează sare (80,000 tone pe an).

Ibn, atâta cât Ben (v. ac.).

Ibn Batûta, călător arab, n. 1302 în Tanger, Marocco; a călătorit în Egipt, Syria, Persia, Arabia, Rusia, China, Africa centrală, etc. † 1377 în Fes. Scrierea sa de călătorie a fost editată de Defrémery și Sanguinetti, 4 vol., Paris 1853 până 1858.

Ibn Chaldun, cel mai însemnat istoriograf arab, n. 1332 în Tunis și † 1406 în Cairo. A scris: *Istoria începutului națiunilor, Arabilor și Berberilor*, 7 vol., cu deosebire interesantă e introducerea acestei scrieri.

Ibn Esra, savant ovreu, n. cătră 1093 în Spania și † 1168 în Roma. A scris mai multe cărți de cuprins teologic, astronomic și astrologic.

Ibrahim-Paşa, fiul adoptiv al lui Mehemed Ali, n. 1789 în Cavalla în Rumelia. Ca renumit general în 1824 în fruntea armatei egiptene învinge pe Greci la Morea, ia Candia, și sare în ajutorul lui Reşid-Paşa la asediarea dela Missolonghi, după nimicirea flotei turcesci în portul dela Navarino, în sensul contractului încheiat la 16 Sept. 1828 își retrace armata în Egipt. Reintors în Egipt organizează armata după model francez, la 1831 intră în Siria, ocupă Palestina și bate pe Turci în mai multe bătăi. În 1833 Turcii încheie pace, cedează Siria lui Mehemed Ali. În 1839 se începe de nou bătăia cu Turcii, aceştia sunt învinşi, întrevine însă flota engleză-austriacă-turcească și Ibrahim este bătut. † 9 Nov. 1848 în Cairo.

Ibric, cană sau vas liturgic pentru conservarea apei la spălarea mânilor arhierelui, când acesta celebrează liturgia. I. este totodată însemnul distinctiv al ordinului ierarhic subdiaconal, întru cât adică după chirotonie se dă subdiaconului I., din care turnând apă pe mâinile arhierelui dice: »Căţi sânteti credincioşi». Apoi sub decursul liturgiei, când subdiaconul se chirotonesece diacon, ţine în mână I. şi ştergarul.

Ibrişin, fir de mătăsă, colorat şi resucit, întrebuinţat pentru cusătură şi broderii. (Fig: »a trage un I. pe la nas», însemnează a da să înţeleagă cuiva un lucru pe departe.)

Ibsen, *Henric*, dramaturg norv., întemeietorul unei noue direcţiuni în poezia dramatică, n. 1828 la Skien, în sudul Norvegiei. După absolvirea şcolii latine din oraşelul natal, intră ca ucenic într'o farmacie în Greinstad, unde remase 5 ani, ocupându-se mereu şi cu studiul. Atunci a scris prima sa dramă »Catilina». În 1850 s'a înscris la universitatea din Christiania pentru medicină. Făcându-se cunoscut prin poeziile sale, fû angajat ca dramaturg la teatrul din Bergen. În 1857 trecu ca director artistic la teatrul din Christiania, unde se căsătorii şi scrisese prima sa dramă epocală »Comedia iubirei», în care biciuiesc moravurile căsătoriei şi care a aţiat un vifor în contră-i, mai ales din partea clerului. În 1864, dându-i statul un stipendiu de călătorie, plecă la Roma, unde a scris mai multe piese cu subiecte vechi, între cari »Impărat şi Galilean», în al cărei erou, Iulian Apostatul, arată lupta între creştinism şi politeismul alexandrin. Schimbându-i-se stipendiu într'un salariu perpetuu de poet, trecu mai târziu la Dresda, apoi la München, unde locui până la reîntoarcerea în patrie. Afară de un volum de poezii lirice, a scris numai drame, între cari amintim: »Stălpii societăţii», »Eyolf», tradus de Maioreescu, »Inimic! poporului», scrisă pro domo sua, »Năluca», »Femeia dela mare», în care arată cum ar pute fi familia. În toate dramele sale cu subiecte luate din societatea contemporană, l. luptă în contra prejudiciilor de tot felul, în contra »marei minciuni» a convenţiunilor nenaturale. Idealul e iubirea de adevăr, care pretutindeni, unde se reprezintă dramele sale, i-a câştigat inimi înversunaţi şi admiratori fanatici.

Ibykos, poet liric grec, originar din Rhégium în Italia, în floare pe la 530 a. Chr., a trăit

multă vreme în Samos la curtea tiranului Polykrates. Este destul de bine cunoscută tradiţia că I., pe când se ducea la jocurile istmice, a fost ucis în drum de hoţi şi că moartea lui a fost scoasă la lumină de nisce cocori. I. a scris 7 cărţi de poezii, dintre cari unele erau lirice cu subiect mitic, imitate mai mult sau mai puţin după Stesichoros, iar altele erotice, ajunse celebre prin pasiunea aprinsă ce respira din ele. Fragmentele lui I. se găsesc adunate în Poetae lyrici Graeci ai lui Bergk.

Icarîşti, aderenţii comunistului franc. Cabet (v. ac.).

Icaros, în mitol. grec. fiul lui Daedalos (v. ac.). Tatăl său i-a făcut aripi şi i-le-a lipit cu ceară, ca să zboare, dar i-a spus să nu zboare prea aproape de soare. I. când în fuga dela Creta a însoţit pe tatăl său, a şburat atât de sus, încât soarele i-a topit aripile şi el a căzut în mare, care de atunci se chiamă Marea Icarică. La Slavii din Balcan este un mit despre împăratul Traian, care a întârziat prea mult la amoroasa sa, şi când a şburat pe la amezi, soarele i-a topit aripile. [Atm.]

Ichneumon, (*Herpestes ichneumon*), mamifer din ord. Carnivorelor, fam. Veveridelor. Coloarea părului sură-verde, pe cap şi spate mai întunecat. Ghiarele neretractile, tocite. Tălpile goale. Lung. corpului 65 cm., a cozii 45 cm. Trăiesce în Africa nord., estică şi sudică. Umblă ziua după prada sa, ce constă mai ales în păsări, şoareci şi insecte. Egiptenii vechi îl considerau sfânt şi-l adora. Scriitorii vechi povestesc multe legende despre el, cari însă sunt mai mult sau mai puţin nefundate.

Ichneumon extensorius, insect din ord. Hymenopterelor, fam. Ichneumonidelor; un vespe lung de 10—12 mm.

Ichneumonide, sau *Entomophage*, insecte hymenoptere, terebrante, cu larvele apode, lipsite de anus. Trăiesc parasite în alte larve genurile: *Ichneumon*, *Pimpla*, *Ophion*, *Bracon*, etc.

Ichnuphi, la Egipteni un zeu al luminei, identic cu Kneph (v. ac.)

Ichor, (grec.) în medicină numirea unui lichid seros-sanguinolent, ce se scurge s. e. din ulcere gangrenoase.

Ichthyodella, verme anelid, apod.

Ichthyodonţi, (grec.) dinţi de pesci fosili.

Ichthyol, un preparat medicamentos, a cărui compoziţie chimică se crede a fi sare de amoniu a unui acid al sulfului $C_{25}H_{36}S_3O_6H_2$ şi care se întrebuinţează contra boalelor de piele, precum şi intern contra reumatismului articular. Pentru prepararea sa se întrebuinţează destilatul oleos ce rezultă din resturile fosile de pesci ori alte animale ale mărilor, cum s. e. se obişnuiesc prin Tirol, şi care are un miros de Mercaptan ori analog Petroleului. Oleul fierbe între 100 până 255°. Pentru obţinerea sulfatului de mai sus se amestecă acest oleu cu acid sulfuric concentrat. Avem mai multe alte derivate dela acest corp, ca s. e. cu sodiu, litu, mercur, numite ichtiolate.

Ichthyologia, partea zoologiei care tratează despre pesci.

Ichthyophagi, animale care se nutresc exclusiv cu pesci.

Ichthyosaur, nume dat de Cuvier unei reptile antediluviane, ale cărei resturi fosile aparţin for-

mașunii Jurasice. Scheletul este de 6 la 7 m., cu sternul și capul de șopărlă, o falcă de delfin și dinți de crocodil, o colonă vertebrală de pește și înnotătoare de balenă.

Ichthyosis, (grec.) morb de piele, caracterizat prin formarea de solzi epidermali, cari dau tegumentului aspectul unei piei de pește sau șerpe. I. are diferite grade; solzii se pot desvolta până la o grosime de câțiva centimetri. I. este morb ereditar, câte odată și congenital, și incurabil.

Icioglan, nume vechiu al pagilor la curtea Sultanului și a Domnilor Români.

Iclodul mare, magh. *Nagy-Iklod*, com. rur. în Trs., cott. Solnoc-Dobăca, cu 1172 loc. Români (921) și Sași.

Icoana, imagine, chip; în sens bisericesc-religios I. sunt însemne religioase spre reprezentarea persoanelor sacre, tainelor, momentelor din istoria mântuirii, ca prin mijlocirea acelora mintea și inima mai cu înlesnire, cu mai mare forță să se înalțe la cunoașterea supranaturalului, la urmărirea virtuților.

Cultul I.-lor îl aflăm la toate popoarele păgâne. În iudaism era mai restrins decât în păgânism. În creștinătate la început a fost mai puțin dezvoltat, mai apoi cu lățirea și întărirea creștinismului a ajuns la culme în pictură și sculptură. În biserica de rit oriental se folosesc numai I. pictate. În România ca și în restul orientului arta picturii nu putu să ia avântul renascerii din apus. Tradiția bisericească cerea, ca chipul sfinților să fie cât mai puțin îngrijit, cel mult să zimbească evlavie. Trebuie să constatăm, ca picturile conservate corespund perfect acestei condițiuni fatale pentru arta religioasă, sub a cărei influență era robită și cea profană. Pe lângă reproduceri de sfinți, mai avem portrete de domni, adesea cu familia lor și în mână cu chivotul bisericii sau mănăstirii citite de dinșii. Merită mențiune familia lui Neagoe Basarab la Curtea de Argeș. (Xen. III, 670—72.) Cultul religios al I.-lor sfințe se manifestează în venerarea acelora prin închinăciune, prin sărutare, și este venerare relativă încât se referese la chipul, ființa, taina reprezentată. (v. Iconolatria.)

Iconium, capitala ținutului Lykaonia în Asia mică, oare cândva sediul sultanului Selgiucilor. 1190 învingerea împ. Frideric I. Acum *Konia* (v. ac.).

Iconoborzi, stricători sau spărgători de icoane, o sectă rusească ai cărei membri nu sufer icoanele, nici nu au bisorici, ci se roagă sub cerul liber.

Iconoclasti, stricătorii icoanelor. Cearta și goana proprie a icoanelor religioase cu furie religioasă și politică s'a escat și s'a dezvoltat în Orient începând din secl. VIII, când împăratul Leo III Isaurul (726) a oprit folosirea și cultul icoanelor. Goana și cearta s'a continuat până sub împărăteasa Irina, când în sinodul al 7-lea ecumenic dela Nicea II (787) s'a aprobat cultul de venerare a icoanelor. Mai târziu iarăși a erupt sub Leo Armeanul (815) și a durat până după moartea împăratului Teofil, când sub regenta Teodora în sinodul constantinopolitan 842 pacea s'a restabilit, aprobându-se hotărârile sinodului dela Nicea II. În memoria restabilirii cultului icoanelor ca a unei credințe, biserica orientală ține o serbare în I Duminecă din Paresime. În

apus goana și cearta pentru folosirea și cultul religios al icoanelor nu a fost așa lătită și exacerbată până la ivirea protestantismului, care cassând din cultul sacru icoanele, a devastat monumentele cele mai artistice ale picturii creștine.

Iconografia, cunoașterea și descrierea icoanelor, cari reprezintă în biserica creștină pe Dumnezeu, pe sfinți, misterii, întâmplări din istoria revelațiunii, simbole și lucruri sfinte. Simpla cunoaștere a obiectului ce-l reprezintă icoanele sacre se dăce *Iconologie*, iar descrierea *Iconografie*. I. servește ca izvor pentru istoria bisericească, și dă probe despre credința creștinilor în diverse veacuri cu privire la adevărurile religioase. (Cf. Didron, *Iconographie chretienne histoire de Dieu*. Paris, 1843; Piper, *Mythologie und Symbolik d. Christl. Kunst*. Weimar, 1847, 1851; Otte, *Handbuch d. kirchl. Kunst-archeologie*, 5 Aufl. Leipzig, 1883. [i—m.]

Iconogen, v. Eikonogen.

Iconolatria, cultul de icoane. În antichitate a existat înclinarea, de a reprezenta în icoane ființe mai înalte divine și alte deități sau puteri divine, și de a le venera. Icoanele colorate ale deităților celor mai vechi sunt din criptele regilor din Egipt. În religiunea persică a lui Zoroaster, israelită a lui Moise și islamică a lui Mohamed, nu s'a suferit nici o icoană. Romanii, după Varro, în periodul lui Faunus, au venerat preste 170 de ani pe deii lor fără icoane și idoli, și numai mai târziu în cetăți s'au introdus icoanele, idolii și templele. La început nici creștinismul n'a avut înclinare către cultul de icoane; abia în secl. II și III s'au introdus icoane în biserici, mai mult pentru înfrumșetarea lor, dar s'a început un atare cult de icoane în contra spiritului și învățăturilor religiei creștine, încât în secl. VIII au erupt cu toată furia certele pentru icoane și în contra lor. V. Iconoclasti.

Iconom, la consistoriul arhiepiscopesc ortodox-oriental din Bucovina numele consilierului consistorial, care are în sarcina sa referatul asupra administrării și folosirii averii bisericilor și a fondului religios, adică economatul.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Iconostas, (grec.) păretele sau tîmplă de icoane, ce, în biserica de rit oriental, din secl. IX a început a se ridica între presbiteriu (cor) și între sanctuar sau sf. altar. I. are trei uși. Una mai frumoasă, mai înaltă, cu 2 aripi, numită »ușa împărătească», înfrumșetată cu icoana »bunei vestiri» și a celor 4 evangeliști. »Împărătească» se numește, pentru că prin aceea se aduc darurile și evangelia pe masă, și că numai preoților și arhierieilor este permis a intra la altar prin acea ușă când servesc, îmbrăcați cu ornate sacre, diaconii pot intra numai când aduc evangelia și darurile. Deadreapta și deastînga — mează-și și mează-noapte — uși împărătesci, sînt alte două uși mai mici și cu o aripă, cari se numesc uși »diaconale», pentru că pe acelea ies și intră diaconii când servesc. Acele uși sînt înfrumșetate cu icoana »îngerilor ori a diaconilor, cari în serviciul lor închinuș pe îngerii. Iconostasul este împărțit în 3 părți. Partea de jos, unde lângă și între uși sînt icoanele fundamentale, ca »Isus Christos», V. Maria, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Nicolae. Partea de mijloc este

înfrumșetată cu icoane luate din viața Mântuitorului și a V. Maria, după cum sunt sfințite prin serbătorile legate. În rândul al 3-lea sunt icoanele profeților și ale apostolilor, iar deasupra tuturor în mijloc se înalță crucea. Introducerea Iconostasului își ia începutul din timpul încetării certeii Iconoclasticilor (secl. IX).

Icos, (grec. casă). În cultul divin I. se numește cântarea, ori cetirea aceea dela canonul mănecatului, în care, ca și într-o casă, mai pe larg se desfășură obiectul serbătoarei, mărirea tainei ori a virtuților sfântului, căruia este dedicată ziua de serbătoare.

Icosaedru, poliedru regulat cu 20 fețe, triunghiuri echilaterale și egale. În genere ori ce poliedru limitat de 20 fețe plane.

Icosar, veche monedă turcească de argint, în valoare de 20 lei vechi.

Icre, ouele pescilor osoși și ale celor cu solzi smălțuiți. Femeile produc un număr enorm de oue; astfel o scumbrie 30—40,000, un crap ca. 300,000, morunul, etc., milioane. Ouele de pește se clocesc singure în apă; ele au o forță vitală și rezistență foarte mare. Icrele de morun, nișetru, etc., se sărează și se aduc în comerț sub numele de *Caviar*. Cel mai prețuit caviar este cel rusesc veritabil (I. negre, Caviar de Astrachan), dela Marea Caspică și Volga inf. Este caviar sgrăbunțos și tescuit. Cel mai bun și mai scump caviar este acela, care îndată ce s'a scos din pește, e bătut cu nule, apoi trecut prin site, ca astfel pielile să fie delăturate, pe urmă sărat și strecurat; prețul lui crește cu cât ouele sunt mai mari și mai sticloase. Din acest fel de caviar se expedează anual 5—600,000 kgr. Caviarul tescuit servește populațiunii ruse ca nutremânt dîlnic. La Dunărea de jos se prepară caviar la Orșova și în România la Galați și Brăila. Europa sudică prepară caviar din icrele diferitelor soiuri de pești, cunoscut sub numele de *I. roșii*. Falsificările de caviar veritabil sînt dese.

Icre verzi, expresiune figurativă obicinuită pentru determinarea unui lucru imposibil de obținut. (A trimite pe cineva după icre verzi.)

Icter, (med.) gălbănare (v. ac.).

Icterus Baltimore, pasere cântătoare din fam. Fringilidelor, în general oranj-gălbenie, însă penele de pe cap, gușă, umerii precum și plutelele din aripi și unele cărmace din coadă sînt negre. Lung. totală: 20 cm., lung. arip. 9 cm., lung. coții 8 cm.; petrece prin America nordică, nutrindu-se cu larvele insectelor și cu fructe cărnose; uneori sînt păgubitoare pentru pom. [V. B.]

Ida, în mitol. grec. un munte în Troas, pe care Paris a judecat cearta pentru măr între Hera, Aphrodite și Athene. Zeus de pe acest munte a răpit pe Ganymedes și l-a dus în Olimp.

Ida, munte pe insula Creta. Nimfele în peștera acestui munte au crescut pe Zeus. Dactilii (piticofii) dela acest munte au căpătat predicatul: *Ideici*. [Atm.]

Idaho, una din republicele Uniunii nordamericane, situat la partea vestică a Munților Stîncoși, 219,620 km². și 84,385 loc. (1890); solul e bogat în aur, argint și cărbuni de piatră; 1863—90 a fost numai teritoriu; la 1890 s'a constituit în stat. Capitala Boise City.

Idalium, (acum *Dali*), promontoriu și oraș pe Cipru, cândva cu templul și dumbrava Aphroditei (*Idalia*). În apropiere s'au aflat multe anticități.

Ida mare, magh. *Nagy-Ida*, germ. *Gross-Eidau*, com. rur. în Trs., cott. Cluj, cu 1056 loc. Români (489), Sași și Maghiari.

Idas, în mitol. grec. fiul lui Apharos, fratele lui Lynkeos, numărat între eroii din Messenia; a răpit pe Marpessa, fata lui Euenos (zeu de rîu). Lupta fraților cu Dioscurii (v. ac.) a fost renumită. Dioscurii se ascund într-o scorbură (arbore gol) de stejar, dar Lynkeos, care vedea și în pămînt, i-a zărit. Atunci I. a străpuns pe Castor, pentru ce Zeus l-a trăznit, iar Pollux a omorît pe Lynkeos. În poveștile române în scorbură e mama pădurii, ori altă babă rea, iar I. și Lynkeos sînt reprezentați de regulă prin doi frați. [Atm.]

Ide, în calendarul roman zilele de 15 ale lunilor Martie, Maiu, Iulie și Oct. și cele de 13 în celelalte luni ale anului, s. e. ziua a cincia înaintea I.-lor lui Marte reprezenta pe 10 Martie, iar a cincia înaintea I.-lor lui Sept. pe 8 Sept., căci Romanii socoteau timpul cu zilele ce precedau Calendele, Nonele și I. următoare.

Idea, 1) reprezentare (v. ac.), 2) noțiune (v. ac.), 3) judecată (v. ac.), 4) cunoștința (de obicei schematică: »nu-ți faci idee!*) În general, sub numele I. înțelegem ori ce produs unitar al conștiinței noastre, și cu deosebire partea intelectuală a acestor produse. În special ideile în raport cu lumea externă sau internă, dela care ne vine materialul cunoștințelor noastre, sînt de două feluri:

a) *Intuitive*, când în conștiința noastră se reproduc sub formă de obiecte, adică de reprezentări unitare interne, deosebitele realități externe și interne, sau în chiar felul cum acele realități s'au prezentat cunoștinței noastre, sau într-o ordine schimbată de imaginațiunea (v. ac.) noastră. Reproducerea prin mijloace materiale ale unor astfel de idei constituiesc operele de artă. Aceste I. sînt de natură individuală și nu se impun înțelegerii tuturor, adică nu au valoare universală, decât numai fiind reproduse prin mijloace materiale, și reproduse în așa chip, încât relațiunile dintre deosebitele lor elemente să se pară absolut naturale, absolut existente, (reproducere prin causalitate sintetică). Totalitatea acestor reproduceri constituie arta.

b) *Discursive*, când în conștiința noastră se reproduc sub formă de reprezentare sau de relațiuni de reprezentări unitare, numai părțile comune ale mai multor realități ce s'au prezentat cunoștinței noastre. Aceste idei sînt de natură generală și sînt transmisibile prin limbaj. Ele se impun minții tuturor numai atunci, când înțelesul lor se potrivește cu natura realităților externe, din cari au fost scoase sau abstrase, (când adică înțelesul a fost stabilit prin causalitate analitică). Atunci ele constituiesc adevărul, iar totalitatea lor sistematizată, știința. Sintesa ideilor intuitive și discursive constituie filosofia (v. ac.). [Dragomirescu.]

Asociațiunea ideilor, (unii înțelegînd prin idee partea exclusiv intelectuală, dic: as. stărilor de conștiință, sub care termen se cuprind și fenomenele de sensibilitate și voință),

este proprietatea ce au ideile, ca din momentul ce se prezintă o dată în conștiință însoțite de alte idei, să se însoțească cu aceste idei în așa chip încât când vor reveni unele din ele în conștiință să atragă după ele și pe celelalte. Două idei ce se ating venind una după alta (succesiv) sau una lângă alta (simultan); două idei cari sunt aduse indirect în atingere prin părți comune, asemănătoare, tind să se reproducă totdeauna împreună, până ce legătura dintre ele ajunge așa de mare, că nici nu ne mai putem închipui că au putut sau ar pute fi vr'odată desunite. Atunci se formează așa numitele asociații indisolubile, cari formează temeiul tuturor concepțiilor noastre despre lume. [M. D.]

Idea fixă. O idee se numește fixă, când ea se manifestează sub forma unui »Leitmotiv«, ce se impune atenției și stăpânește întreaga intelectualitate. Cortegiul lung al nevroselor și maldiilor mintale prezintă sub toată fisionomia lor bizară și completă I.-le f. I. f. în fond nu este decât o idee, în care condițiile de impresionabilitate sunt de așa natură, că mintea e prinsă într'un cerc vicios, singurul ce preocupă atenția. Ceea ce caracterizează I. f. morbidă este antagonismul ei cu starea generală psihică anterioară a individului; voința n'are nici o acțiune asupra ei și controlul simțurilor ca și convingerea logică nu pot sdruncina I. f.

În nevrosă, o stare emoțională, o stare fizică miserabilă poate devia un sistem de imagini într'un sens sau altul și provoacă o I. f., pronosticată mai ales printr'o revenire forțată asupra aceluiași idei, asupra aceluiași simptome și preocupății. O durere fizică constituie cu vreme o I. f. de boală, după cum o susceptibilitate prea ușor iritabilă poate provoca cu vremea o I. f. morală. Cu cât ea trăiește, viețuiesce mai mult sub controlul unic al atenției, cu atât I. f. se împlătează mai mult, se înrădăcește în starea psihică a individului; absurditatea I. f. dispare și un caracter de veritate dificil de desrădăcinat pătrunde în sufletul individului și cu atât mai adânc, cu cât idea este mai absurdă. Omul normal are și el I. f.; gânditorii noi, acționali nu fac decât trăiesc în ideile lor fixe. Diferența lor de cazurile morbide este, că controlul voinței se exercită în continuu. Psihoterapia a reușit prin sugestie, hipnotism, etc., a vindeca morbiditatea I.-lor f. și distruge structura lor patologică. [N. Vaschide.]

Ideal, 1) ceea ce are existență în mintea noastră; opus cu real, care are existență în lumea externă. 2) Tipul perfect, pe care tinde să-l realizeze întreaga noastră activitate și cu deosebire activitatea artistică. Deci câte feluri de activități sunt, atâtea I. sunt posibile: fiecare poate să aibă o perfecțiune proprie, să corespundă unui I. I.-ul poate fi conceput sau ca având o existență transcendentă, adică mai pe sus de ceea ce ne poate da lumea materială prin intermediul simțurilor, mai pe sus de această lume înșasi, care n'ar fi decât o copie imperfectă a celei existențe perfecte; sau ca un produs pur psihologic, pe care mintea noastră îl formează din comparația lucrurilor mai bune sau mai rele, ce ni-se dau în experiență. Cea dintâi e teoria idealistilor și îndeosebi a lui Plato (v. ac.);

cea de a doua este a sensualistilor, având ca reprezentant însemnat pe englezul Locke (v. ac.). O stare pur psihologică implică mai mult o existență pasivă; pe când I. este principalul motor al întregii activități, a fiecărui individ în parte și a omenirii în genere. Ar fi loc dar pentru o teorie intermediară între cea sensualistă și cea idealistă. După această teorie, I. ar avea o existență transcendentă întrucât întreaga noastră activitate, ce ne împinge pe calea perfecționării, își are izvorul în nise condițiuni ce s'au manifestat cu mult înainte de a ajunge la conștiința de noi înșine: în același timp ar fi și o stare psihologică, întrucât noi nu ne putem da samă de existența I. decât după un lung sir de experiențe, din cari scoatem, prin puterea noastră de abstracțiune, acele note și relațiuni ce caracterizează I. În ori ce caz realizarea unui oarecare I. în lumea obiectivă și deci săvârșirea unui pas mai mult pe calea progresului, nu se poate face fără o potrivire între acele condițiuni de activitate ce se găsesc în noi, dar cari în mare parte scapă controlului nostru, și între materialitatea asupra căreia se exercită activitatea noastră rezultată din acele condițiuni. Un artist nu-și poate realiza I. său: 1) dacă imaginea tabloului, statuei sau stărilor sufletesci din viitoarea operă literară, nu va fi perfect adecuată felului său particular de a fi, dacă adică nu va avea în mod natural din adâncurile sufletului său; 2) dacă materialul extern ales pentru realizarea acelei imagine nu va pute fi stăpânit de artist în așa chip, încât ori cărei particularități a imaginii să-i poată da un echivalent adecuat în materialul ales. Lipsind prima condiție, opera e falsă; opera e incompletă, dacă lipsește cea de a doua. Geniul (v. ac.) are puțința de a le îndeplini pe amândouă. [Dragomirescu.]

Idealism, termin sub care se subsumă toate teoriile filosofice, cari căutând să rezolve problema originii cunoștințelor noastre ajung la concluziunea, că această origine se găsește mai cu samă sau chiar exclusiv (I. absolut) în spiritul nostru. Opus sensualismului, care găsește această origine în impresiunile pe cari lumea înconjurătoare le trimite simțurilor noastre. Cei mai caracteristici filosofi idealisti sunt: Plato, Berkley, Kant, Fichte, Schelling, Hegel. [M. D.]

Ideația, procesul mental al formării unei idei, cât și al unor sisteme de idei; ea este procesul psihologic cel mai înalt și mai abstract, caracterisând aproape exclusiv mintea omenească. Animalele pot avea cel mult structura emoțională a unui limbaj psihic, însă nici o dată articulat; ele au imagini, iar nu idei, deci nici I. Procesul I. e o funcție specială a scoarței cerebrale și e localizată mai ales în lobul frontal; unele date experimentale pledează pentru această localizare. [N. Vaschide.]

Idem, (lat.) același, aceeași.

Identic, termin filosofic prin care se denotă absolută ori relativă egalitate a două obiecte, două noțiuni, două judecăți ori două mărimi, atât după conținut cât și după formă. I. se mai dă și despre ce este cuprins sub una și aceeași idee, s. e. propuneri identice. [Pl.]

Identism, termin filosofic prin care se denotă teoria ori vederea de a aduce obiectele gândirii în asemănare unele cu altele, în scopul de a

constata gradul lor de identitate sau egalitate. I. sau mai corect sistem al filosofiei identismului a fost numită filosofia lui Schelling (v. ac.) și a lui Hegel (v. ac.) pentru cuvântul, că acești filosofi au proclamat principiul absolutei identități între natură și spirit, între real și ideal, între subiect și obiect, între lume și cugetare.

[Pl.]

Identitate, termen filosofic, princip și categorie logică, prin care se constată raportul de egalitate dintre obiectele gândirii. Ca axiomă a cugetării logice (*principium identitatis*) exprimă, că fiecare noțiune, fiecare gândire este egală cu sine însăși, $a = a$, și impune cugetării obligațiunea logică, ca actele sale să-și corespundă pe deplin. Ca axiomă fizică principiul identității învoalvă postulatul, că fiecare obiect, pe lângă ori ce schimbare a stărilor sale, el totdeauna rămâne același și se susține. În matematică se dic mărimi identice acele, cari au același fond și aceeași formă; ecuațiunile între astfel de mărimi se dic ecuațiuni identice. În geometrie se întrebuințează în loc de identic termenul congruent. (Cf. Pletosu, Logica; Maiorescu, Logica.)

[Pl.]

Identitatea criminalilor. (Serviciul antropometric). Spre a judeca de cunoștință de cauză și, în special, spre a pute propoziția pedeapsa după perversitatea criminalului, judecătorul are nevoie a cunoaște antecedentele inculpatului sau acusatului ce are a judeca. De oarece acesta caută totdeauna a ascunde cu îngrijire relele sale antecedente, e necesar ca judecătorul să aibă la îndemână un mijloc, prin care să poată stabili cu certitudine dacă respectiv individ a mai fost sau n'a mai fost condamnat anteriormente, să-l poată deci *identifica* cu un condamnat anterior, când el ar fi suferit în adevăr această condamnățiune și acum o neagă. Stabilirea identității criminalilor este asemenea necesară în cas de evadare. Ea se făcea prin mijloace primitive și ineficace în alte timpuri. Dar pe la începutul secolului nostru s'a început în Franța și s'a întins și în celelalte țeri sistemul *fotografierii*: condamnații pentru crimă mai ales erau toți fotografiați și pentru ori ce acusat, care-și ascundea antecedentele, se cerceta în colecția de fotografii spre a se vedea, dacă nu a mai fost osândit. Această cercetare însă era adesea foarte dificilă (când numărul fotografiilor era mare) și conducea la rezultate foarte aproximative (o simplă asemănare aparentă putea face să se confunde acusatul cu un vechiu condamnat). În 1879 Alphonse Bertillon (dela prefectura poliției din Paris) a inventat un nou mijloc foarte ingenios, care permite a constata cu mare exactitate identitatea criminalilor și care prezintă avantajul important că rezultatele constatărilor făcute prin acest sistem se pot clasifica foarte metodic, așa încât cercetările să se poată face cu mare ușurință. Acest nou sistem este metoda de identificare prin *semnalmente antropometrice*. El consistă pe deoparte în măsurarea a diferite lungimi osoase (tală, lungimea degetului mijlociu, lățimea craniului, etc.) și în notarea a diferite indicațiuni particulare (culoarea ochilor, a părului), iar pe de altă parte în clasificarea metodică a acestor așa numiți *coeficienți antropometrici*. — Diversele semnalmente

antropometrice se înscriu, pentru fiecare individ măsurat, pe o *fișă* (bucată de carton) specială, și diferitele fișe se așează în mai multe grupe din ce în ce mai restrinse, ținându-se samă rând pe rând de diversii coeficienți antropometrici. Astfel, presupunând că 100,000 indiviți au fost măsurați, cele o sută de mii fișe antropometrice se vor împărți întâiu în 3 grupe, de pildă, ținându-se samă de înălțimea taliei: indiviți de statură înaltă, indiviți de statură mijlocie, indiviți mici la statură. Apoi fiecare din aceste trei grupe de fișe se va împărți în alte 2 sau 3 subdivisiuni, ținându-se samă de un alt coeficient antropometric, de pildă lungimea degetului mediu. Fiecare din aceste subdivisiuni se va împărți iarăși în alte grupe mai restrinse, ținându-se samă de un alt coeficient antropometric (de pildă lungimea piciorului) și așa mai departe până se va ajunge la grupulețe de 10—15 fișe. — Astfel fiind clasificate fișele antropometrice, se vede cât de ușor se poate constata identitatea unui inculpat (care a mai fost condamnat și măsurat mai înainte) în chipul următor: se iau rând pe rând diferitele semnalmente antropometrice ale inculpatului; înălțimea staturii (taliei) sale va indica în cari dintre cele 3 mari grupuri este fișa lui, lungimea degetului mediu va indica în ce subdivisiune a acelu grup se cuprinde fișa inculpatului, lungimea piciorului va preciza și mai bine grupulețul în care se află fișa inculpatului și așa mai departe până la găsirea fișei lui. Atunci, pe dosul fișei sau chiar pe fața ei, sub indicațiunile antropometrice, se vor găsi notate numele și pronumele individului, data nașterii lui, etc., și condamnățiunile penale ce a suferit. (Aceste date se înscriu uneori pe nise fișe speciale, la cari trimite fișa antropometrică). Astfel toate antecedentele criminalului sunt perfect cunoscute prin acest sistem de identificare foarte ingenios, foarte sigur și foarte simplu. — Acest sistem de identificare nu este mult răspândit; el funcționează la prefectura poliției din Paris dela 1882, în România din 1890, în Italia din 1891, în Spania din 1895, în Olanda și Belgia din 1896, în Ungaria din anul 1899. (Cf. De l'identification par les signalements anthropométriques par A. Bertillon în Archives de l'Anthropologie criminelle, an. 1896, pag. 293 sq.; asemenea: Traité théorique et pratique du Casier judiciaire par Georges Mironesco. (Paris, 1899), pag. 126 sq.)

Ideofrenia, după Suislain una din cele 6 categorii elementare de boale mintale. Cele 6 forme fundamentale de boale, din cari derivau celelalte, erau următoarele: 1) *Melancolia* sau *Frenalgia* (simțământul predominant e al tristeței); 2) *Extasul* sau *Frenoplexia*: activitatea mentală e oarecum întreruptă, suspendată; 3) *Mania* sau *Hiperemia*: nota predominantă o dă excitație pasională, o exaltație; 4) *Nebunia* sau *Parafrenia*: caracteristica o prezintă o anomalie a voinței, mai ales sub forme impulsionale; 5) *Delirul* sau *Ideofrenia*: caracteristica principală e o anomalie a ideilor, a felului de dirigere al minții; 6) *Demența* sau *afrenia*: ruina și sdruncinarea puternică a actelor morale și intelectuale. Clasificația boalelor mintale de Suislain a fost de mult părăsită.

[N. Vaschide.]

Ideographia, *Ideogram*, v. Hieroglyphe.

Ideologia, (*grec.*) știința despre idei, despre originea și formarea lor. În filosofia franceză acest termen a fost introdus pentru metafizică prin Destut de Tracy, Royer-Collard și Cousin. Cel ce reduce totul la idei se dăce *ideolog*. Napoleon I numia ideologi pe criticii săi politici. [Pl.]

Ideo-motrice, termenul consacrat imaginii musculo-tactile, care precedează o mișcare. Toate imaginile sunt mai mult sau mai puțin motrice, determinând fiecare în multiplele combinațiuni psihice mișcări. Ideea implică un întreg sistem de imagini, implică o serie de mișcări; dintre mișcări acele mai interne, cele ideo-motorii, determină sinteza și devin acționale traducând în mișcări structura intelectuală. Ori ce mișcare implică la rândul ei o întreagă sistematizare de imagini pentru a fi percepută; reînvierea acestor imagini, acestor senzații diverse, ce au însoțit și fost provocate de mișcare, constituiesc o imagine *motrice*. [N. Vaschide.]

Id est, (*lat.*) prescurtat i. e., adică, va să dică.

Idieru, *Nic. E.*, prof. rom., n. 17 Aug. 1859 la Iași, dintr-o veche familie moldovenească. Primele studii și le-a făcut în Iași (ca bursier în internatul Academiei Mihăilene); studiile academice, literare, juridice și economice la București, Bruxelles și Paris. Întors în țeară la 1886, înzestrat cu titlul de doctor în științele politice și administrative, a colaborat la »Epoca«, »Liberté Roumaine« și în special la »România Liberă« până în Ian. 1888. Dela 1889 încoace profesor până la 1891 la gimnaziile clasice din Roman și Caracal, iar de atunci la catedrele de economie politică și finanțe și de istoria universală dela școala de comerț din București, unde a funcționat până în 1894, când a fost numit director al școlii comerciale de gr. I din capitală. Scrieri: »Studii de economie politică și finanțe« (Buc. 1895—97), »Istoria Artelor Frumoase« (Buc. 1898).

Idila, (*grec.* mic tablou), era la Greci ori ce poezie descriptivă, ori ce tablou literar; dar mai ales poezii pastorale. Poeziile lui Teocrit servesc de model. Ați I. are numai înțelesul de poezie câmpenească, care zugrăvesc viața dela țeară, cu simplitatea, moravurile și scenele sale. Ea are forma lirică, ca Bucolicele lui Virgiliu, Macedonele lui Bolintineanu, doinele, horele și baladele populare; sau sunt poeme epice ca Miron și Florica a lui I. Negruzzi, Hermann și Dorothea a lui Goethe; sau poeme dramatice ca Aminta a lui Tasso; sau romanele ori romane în prosă, ca Paul și Virginia a lui Bernardin de S. Pierre, Cartea despre Ruth din biblie.

Idioblast, termen prin care O. Hertwig desemnează unitățile cele mai elementare ale celulelor. Botanistul Sachs însă, l-a întrebuințat mai înainte pentru a arăta și deosebi celulele singurate din corpul plantelor, ce diferă de celulele vecine prin forma, structura și conținutul lor. Așa sunt I. cu pereții groși, lignificați și cu rol mecanic în plantă, constituind ceea ce se numește *scelereide* sau *stereide*; altele conțin fermenți, ori substanțe de excreție: tanin, oxalat de calciu, gume, reșine, etc.

Idioelectrice, corpuri cari se pot electrisa prin frecare, spre a le deosebi de corpurile *anelectrice*, cari nu se bucură de această proprietate. Această distincțiune a fost mai pe urmă părăsită, pentru

că s'a descoperit că diferențele la cari corespunde nu sunt așa de esențiale cum s'a creșut mai înainte.

Idiom sau *Idiomă*, limba unui popor considerată în caracterele ei speciale.

Idio-muscular, denumire dată de Schiff particularității muschilor de a fi încă iritabili, chiar când nervii ce-i excită și inervează nu mai funcționează. Fenomenul idio-muscular e o probă indirectă a vechii teorii a iritabilității *haleriane*. Contractiile idio-musculare în secolul trecut le vedem înregistrate drept fenomene miraculoase, schimbări de atitudini ale morților. Fenomenele idio-musculare neprovocate sunt încă puțin cunoscute. [N. Vaschide.]

Idiopatia, (*grec.*) morbi proprii sau originare ale unui membru de corp, în contrast cu *simpatia*, adică cu morburile unui membru nu direct atacat de boală.

Idioplasmă, numire dată de Năgele protoplasmei mai densă, mai apoasă și cu micellele orientate paralel, în opoziție cu protoplasma fluidă cu micellele fără orientare predominantă (*Plasma nutritivă*).

Idiosincrasia, (*grec.*) în psihologia fiziologică modul propriu de sensibilitate și de a fi al nervilor sensibili în momentul de percepere a stimulilor externi pentru producerea senzațiilor. Căci ca sensurile să devină factori suficienți la producerea senzațiilor, se cere ca să fie în stare normală atât sub raportul constituției cât și al sensibilității. Ori ce abatere dela această condiție se consideră ca idiosincrasie. S. e. unui oameni arată oarecare aversiune pentru anumite animale (șoareci, șerpi), alții pentru anumite mâncări, ori lucrări. Aproape fiecare sens poate deveni idiosincrat, când se arată prea debil pentru perceperea stimulului. Este și idiosincrasie socială, către anumite persoane, care este identică cu antipatia. V. și Hyperaesthesia. (Cf. Pletosu, psihol. pag. 24.) [Pl.]

Idioția, *Idiotism*, *Imbecilitate*, infirmitate congenitală sau dobândită în prima copilărie. Consistă în dezvoltarea insuficientă a creierului, a facultăților intelectuale, afective și morale. I. are oarecare asemănare cu cretinismul, dar nu trebuie confundată cu acesta din urmă. Distingem două categorii în I.: 1) *Imbecilitatea*, 2) *Idioția* propriu zisă. Imbecilitatea cuprinde cazurile mai puțin grave și se deosebește de I. prin faptul, că turburări mai mult sau mai puțin pronunțate de fonațiune există în a doua categorie, pe când la imbecili vorba este normală sau foarte puțin turburată. În cele mai multe cazuri I. este ultimul grad al unei serii de degenerațiuni grave, cu toate acestea se întâmplă, ca oameni foarte inteligenți, chiar oameni de geniu, să dea naștere la copii imbecili, ba chiar idioți. Ca influențe patologice, cari provoacă idiotismul, putem număra sifilisul ereditar, alcoolismul ascendenților. Între cauzele climatologice putem numi aceleași, cari produc și cretinismul, I. nefiind decât un simptom al acestuia. Aceste cauze sunt: constituția solului, compoziția apei de beut, etc. Căsătoriile precoce, târzie sau disproporția prea mare de vîrstă soților, precum și căsătoriile consangene pot fi cauze, cari produc I. progenituri. Sînt alte cauze de natură accidentală: lovitură pe abdomenul mamei în timpul sarcinei, pe capul noului născut, apli-

cația forcepsului, cari pot influența și ele asupra dezvoltării cerebrale ulterioare. În urma casurilor de febră tifoidă gravă s'a observat, ca bolnavii să rămână idiști. Boalele cerebrale în prima copilărie produc de asemenea destul de des I. Idiștii pot fi macrocefali, mai ales în casurile de hidrocefalie, sau microcefali, ceea ce este mai frecvent. Microcefalia poate fi proporționată, sau craniul poate prezenta deformățiuni ca: acrocefalia, platicefalia, plagiocefalia, scapocefalia, după cum capul este tuguat, plat la virf, asimetric oblic-ovular sau în formă de carenă de corabie. Oasele feței sunt și ele asimetrice. Bolta palatină este sau palată sau ogivală. A doua dențițiune se face târziu, incisivele mediane superioare sunt mai mari decât în starea normală. Implanția vicioasă a dinților precum și dinți supranumerari s'au observat de asemenea. Creerul poate fi sau mărit de volum, sau atrofiat, sau în fine unele părți ale creerului sunt puțin dezvoltate sau lipsesc cu totul. Fața poate fi lungă și îngustă sau scurtă și lată, în unele casuri fața este asimetrică. Buzele sunt îngroșate, urechile pot fi aderente de craniu prin lobul lor, care în stare normală este liber. Idiștii sunt de obicei sau foarte mari, sau foarte mici de statură, brațele sunt lungi preste măsură, mâinile au degete supra-numerare sau presintă câte un deget mai puțin. Din punctul de vedere al temperamentului sunt unii idiști liniștiți, stau nemișcați într'un loc, cu gura căscată; alții totdeauna în mișcare, ating ori ce lucru pe care îl vîd, sunt iritabili, răutăcioși. În I. profundă simțurile: al gustului, al durerii, al tactului sunt aproape dispărute. Idiștii înghit lucrurile cele mai scârboase și murdare, se ard fără a simți vr'o durere. Unii idiști respund destul de bine la chestiunile puse, memoria poate fi în parte bine dezvoltată, dar facultățile afective și morale nu există de loc la acești oameni. Dacă știu să vorbească, vorbele se înțeleg foarte greu și ei nu cunosc decât un număr restrins de cuvinte; de asemenea scrisul este imperfect. Cu cât I. este mai profundă, cu atât cei atinși de această infirmitate ajung la o vîrstă mai puțin înaintată, afară de casurile excepționale. Prevenția I. este ilusorie. Propunerea de a se împiedeca alcoolismul, căsătoriile consăngene și alte cauze ale idiotismului, este teoretică, dar nu practică. Singurul tratament posibil consistă în internarea idiștilor în asile speciale, unde pe lângă o igienă bună să poată urma în ateliere și la școală, pentru a-și ocupa inteligența, cât de puțin ar fi dezvoltată. [Dr. Eugeniu Felix.]

Idioticon, dicționarul unui dialect.

Idiotism, construcțiune, locuțiune proprie unei limbi și reprezentând o particularitate a ei. (v. și Idiștia.)

Idocras, mineral silicat aluminos de calciu. Cristale tetragonale, verzi, bruni, gălbui. E un produs de contact eruptiv al calcarelor și de metamorfism al unor sisturi cristaline. Cristale se găsesc pe Vesuv (de aici sinonim Vesuvian), la Ala (Piemont), Eger (Var. Egeran), Bănat, Siberia, Ural, etc. În România I. s'a găsit în Paringu.

Idol, (grec.) chip cioplit al zeilor păgâni; figuri de lemn, lut, piatră sau și atare obiect, cari au reprezentat deitățile popoarelor păgâne. [Atm.]

Idolatria, cultul idolilor; exista atunci, când se credea că în idoli (v. ac.) locuiesc atare zeu,

spirit divin și că acesta are putere de a ajuta ori a strica oamenilor. [Atm.]

Idomeneos, în mitol. grec. nepotul lui Minos din Creta; I. a dus 80 lunturi cu soldați în contra Troiei și a fost unul dintre vitejii cei mai renumiți.

Idrate, v. Hydrate.

Idria, oraș montan în Carniolia lângă riul I., ce curge spre Isonzo; 4906 loc. (1890); școală de montanistică; renumite băi de hidrargir și cinabru.

Idrialit, mineral, hidrocarbur, uneori amestecat cu cinabru; la Idria.

Idrisiși, dinastie arabă, v. Edrisiși.

Idro —, v. *Hidro* — și *Hydro* —.

Idropsia, v. Hydropsia. I. *pielei* sau *anasarc* se observă în decursul boalelor de răunchi, inimă, a cahexiilor tuberculoase și canceroase. Tratamentul ei variază după maladia care a cauzat-o și constă în o medicațiune tonico-cardiacă, diuretică, sudoriferă, purgativă și în puncțiunea pielii. [V. I.]

Idulia sacra, la Romani sacrificiile, ce la fiecare Idus (13 ori 15 a lunii) se aduceau lui Iupiter. I-se sacrifică o oaie, numită: idulis ovis, și atunci din Regia (v. ac.) până în Arx capitolina (cetatea de pe muntele capitolin), se făcea procesiune pompoasă.

Idumei, dinastie. v. Edomiți.

Idunn, în mitol. nord-germană muierea lui Bragi, zeul poeziei, iar ea, țină tineretii, a păzit merele ce le mâncau zeii, ca să întinerească. I. a fost dintre cei 12 Asi.

Idus, v. Ide.

Iebusiți, popor canaanit în Palestina sudică. Cetatea lor, *Iebus*, a fost cucerită de David, și sub numele de Ierusalim ridicată la capitala imperiului său.

Ieciu, (magh. *Maros-Vécs*), com. mică în Trs., cott. Mureș-Turda, cu 1096 loc. (1891) Magh. și Rom. (144); o fabrică de spirt și castelul baronului Coloman Kemény, situat pe o stîncă pe malul drept al Mureșului; se găsesc și urmele unui castru roman.

Ied, *iadd*, puii caprelor (v. ac.).

Iedera, plantă, v. Hedera.

Iedera moartei, (datină populară la înmormântări). Dacă moare o fată tineră, fetele amice la petrecerea moartei, îi poartă iedera și după îngropăciune o înfășură pe după cruce. (v. Bradul mortului și Dendrophori.) Fiind-că I. e simbolul vieții, creștinii vechi o bagau în sicriul mortului, ca simbolul vieții nouă în Christos. [Atm.]

Iedo sau *Ieddo*, mai înainte numele orașului Tokio (v. ac.), capitala Japoniei.

Iedza (sau *Iedza-baba*), la Slavi o muiere bătrână, o strigoaie. După o poveste I. are 12 fete și vin 12 ficioari ai unui rege, ca să le pețiască, dar I. cu seceră înflăcărată, vrea să-i omoare pe toți; ficioarul cel mai tânăr însă se deșteaptă din somn, vede pregătirile și taie toate fetele, apoi fură păpușii babei și cu aceștia, toți 12 ficioarii trec preste apă. I. e luna ca fantomă de noapte (aci ca stellate), seceră înflăcărată e o figură a lunii, 12 fete sunt 12 luni de pe ceriu în 12 luni ale anului, iar cei 12 ficioari sunt înmulțirea soarelui, care se deșteaptă din noapte, scapă de lună și trece preste ape. [Atm.]

Iefta, (*Iephta din Gilead*), unul dintre judecătorii Israelului, care prădându-și moștenirea părințească a dus viață de corsar, până când cei mai bătâni ai neamului de dincolo de Iordan, după 18 ani de robie la Amorei, își caută scăpare la el. I. bate oastea Amoreilor, se reîntoarce acasă ca învingător, dar trebuie să-și jertfească pe rug fica, spre a împlini votul dat lui Iehova înainte de bătălie, că dacă va învinge îi va jertfi pe prima persoană ce o va întâlni în cale spre casă.

Ieghie, (*Iegenye*), loc de cură climatică și balneară în Transilvania, cott. Cluj. Stabilimentul zace la o înălțime de 550 m. asupra mării, încungiuat de păduri întinse. Are trei basini mari, mai multe cabine pentru băi calde și de nămol, un aranjament de hidroterapie. La băi de nămol se întrebuințează nămolul din Văsăretelek, care e în apropiere și conține mari cantități de fier și sare. Pentru adăpostirea vizitatorilor stau la dispoziție un hotel și câteva vile. Apa slab mineralizată conține cu deosebire sulfat și bicarbonat de calce. Factorul principal al băilor este gazul acid carbonic, care mereu musează în basini. Analisa făcută de profesorul Fabinyi în 1881 arată 34,4 c. c. acid carbonic liber într'un litru de apă. Temperatura la izvor este de 11,3° C. I. este proprietatea fondului religios catolic din Ardeal și este dat în antreprisă. Lit. Bolemann, *Magyar fürdők és ásványvizek*. Budapest, 1896. [Dr. Vuia]

Iehova, (unii pronunță *Iahve*), cele 4 litere (tetragrammaton): I H V H, prin cari în sf. Scriptură a V. T. se designă numirea lui Dumnezeu, ca fiindă dela sine, absolută, imutabilă, eternă și singură, dumnezeul cel viu și principul a toată viața, în opoziție cu idoliș gînșilor, cari nu aveau viață (ps. 113, 8); Iehova, ca Dzeu al Ovreilor, a dat legea prin Moise și conduce poporul la mântuire, prin lucrarea sa spirituală etică; iară ca creator, susținător, guvernator și domn al universului se numește *Elochim*; cu toate că Iehova și Elochim e aceeași ființă. Cuvântul I. (după interpretarea din Apoc. 1, 4, 8) înseamnă cel ce este, a fost și va fi. Masoreții (v. ac.), în loc de I. cetesc cele 4 litere Adonai, de oarece după părerea lor Iudeii din reverință nu pronunțau (Lev. 24, 16) numele I. [i—m.]

Iekaterinburg, oraș fortificat în Rusia, guvernământul Perm, 55,488 loc. (1897), centrul minelor din Ural; monetărie, ștampuri, topitorii de fier și aramă; comerț spre Siberia.

Iekaterinodar, capitala teritoriului ruso-caucasic Cuban și reședința atamanului Cazacilor din Cuban; orașul e situat lângă râul Cuban și are 65,697 loc. (1897).

Iekaterinoslav, guvernământ în Rusia sud., 63,395 km². și 2.112,651 loc. (1897), parte e stepă cu burueni uriașe (servesc ca material de foc), parte loc fructifer cu economii înfloritoare; prăsierea vitelor e însemnată; are sedimente de cărbuni. *Capitala I.*, lângă Nipru, 121,216 loc. (1897), 1787 fondată de Potemkin. Centrul comerțului către Odessa. Fabrici de tutun.

Ielele, dîne din povestile române. I. locuiesc la munți și păduri, la ape și locuri umedoase, zboară în aer și cântă, unii le aud cântecul, mai ales seara și noaptea, când e nor și ploaie; I.

răpesc puterea din trupul omului sau îi iau mintea (îniet sau luat de I.); uneori răpesc pe om și-l duc cu ele; au loc anumit, unde își întind mesele și se ospătează și unde joacă hora lor. Din toate se vede, că I. locuiesc mai ales la ape și se arată mai ales când e nor și ploaie și pentru aceasta se poate constata, că I. sînt dîne ale apei. Numele în singular e *Ieald*, și trebuie să însemne apă, ființă de apă, de nor, în care asemenea este apă. I. sînt identice cu Elbe-le, Elfe-le (v. ac.) la Germani. (Cf. »Familia«, nr. 10 din 1873.) [Atm.]

Ielissavetgrad, oraș în guvern. rus. Cherson, lângă riulețul Ingul, 61,841 loc. (1897); comerț însemnat; tîrg de cai.

Ielissavetpol, (*Elisabetpol*), capitala guvernământului rus.-asiat. I. în Transcaucasia (44,136 km². cu 888,954 loc. 1897), lângă Gancia, riu lateral al lui Kura. 33,022 loc. 25 Sept. învingerea Rușilor (Paskevici) asupra Persilor (Abbas Mirza).

Iemen sau *Yemen*, colțul sud-vestic al Arabiei, formînd acum un vilaiet al Turciei, are vr'o 200,000 km². cu 750,000 loc. În antichitate acest tînt se numia Arabia fericită, probabil din cauza comerțului său cu tămăie, smirnă și alte lucruri prețioase.

Ien, v. Yen.

Iena, oraș în Saxa-Weimar, situat lângă riul Saale, 13,449 loc. (1890); universitatea comună a principatelor saxone, fondată la 1558, cu bibliotecă de 200,000 vol.; în I. e sediul curții de apel a statelor turingiene; observatoriu astronomic, gimnasiu. Monumentul lui Ioan Frideric Marinimosul. Lângă I. a bătut Napoleon I pe Prusi la 14 Oct. 1806.

Ienescu, *Constantin*, profesor, deputat și senator, n. 1845 în Craiova; după terminarea studiilor în țeară, e numit profesor la liceul din Ploesci, pe care oraș dela 1883—95 l-a reprezentat neînterupt în parlament, parte ca deputat, parte ca senator, 1889 e ales primar al celui oraș; activ și ca diarist, I. a dirijat foile: »Voacea Prahovei« și »Școala română«; a publicat mai multe lucrări didactice. Amestecat în luptele politice, 1875 e dat în judecată într'un proces politic, e arestat preventiv și apoi achitat de curtea cu jurați.

Ieniceri, (turc. = miliție nouă), trupă turcească formată 1329 de sultanul Orchan din tineri prizonieri creștini, siliți să primească Islamul; sultanul Murad I o organizează deplin pe la 1360, o înzeatră cu diferite prerogative și urcă efectivul la 12,000; în secl. XVII numărul l.-lor era de 100,000. I. erau de două feluri: unii organizați în regulă, adăpostiți în casarme în Constantinople și în alte câteva orașe, alții formau trupe neregulate și trăiau împrăștiati prin toate orașele imperiului. În timp de pace I. făceau servicii polițienesci, în timp de resboiu erau foarte temuți pentru impetuozitatea lor la atacuri; ei formau simbulrele armatei turcesci; dintre ei era formată și garda personală a sultanului. Cu decadența imperiului, decade și instituția l.-lor. De istoria lor sînt legate multe fapte glorioase (luarea Constantinopolului 1453, ș. a.), dar și o mulțime de crușimi de tot felul, revoluții, asasinat de sultani, viziri, ș. a. Mai mulți sultani încercară înzădar să restabilească disciplina dela

început între I.; 1826 îi disolvă Mahmud II, și suprimă cu puterea aceasta instituție, cu care ocazione fură executată la 15,000 I.

Ienikalé, oraș. v. Kerci.

Ienissei, fluviu în Siberia, isvorea din Mongolia chineză, parcurge guvern. Ienisseisk, și se varsă din jos de Dudinsk în Oceanul Arctic. Lung. 4750 km., basinul: 2.712,000 km². Afluent drept are pe Tungusca sau Angara din lacul Baical.

Ienisseisk, guvern. rusesc în Siberia estică, 2.556,756 km². și 567,807 loc. (1897), muntos cu mlăștine și păduri seculare, în mare parte necunoscut, bogat în lăutoare de aur; rafinerii de sare; cărbuni și grafit. Cap. Krasnojarsk. *Orașul I.*, lângă Ienissei, 6648 loc. (1890); negoț de blănării.

Ienner, *Eduard*, chirurg englez, n. 1749 și † 1823 în Berkeley. I. descoperi 1776 *vaccinația* (v. ac.), dar numai 1798 ieși în publicitate cu descoperirea sa prin scrierea: *Inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae*. Londra, 1798. 1857 i-s'a ridicat un monument în Trafalgar-Square în Londra.

Ienuper, (botan.) v. Juniperus.

Iepurar, (*Aquila chrysaetos*), gen de pasere răpitoare din fam. Falconidelor, care preste tot e de o culoare brună-întunecată, însă penele din dosul capului, dela ceafă și de pe picioare sunt ruginii; coada la basă e albă, iar la vîrf e împodobită cu negre fășii curmezești, cari însă lipsesc la indivizii mai tineri (A. fulva); tarsul picioarelor e gălbiniu; deschidăturile nărilor au poziție costişe. Lung. totală: 80—95 cm.; lung. aripilor 58—64 cm.; lung. coții: 31—36 cm. Petrece și cuibărește prin munții sud-estici ai patriei noastre, uneori însă se coboară și la câmpii. [V. B.]

Iepure, *I. de câmp*, (*Lepus timidus*), mamifer din ord. roșetoarelor, fam. Leporidelor, are urechile mai lungi decât capul. Virful urechilor e negru, coada scurtă, sus neagră, jos albă. Pêrul preste tot, după localități și anotimpuri, este cenușiu sau alburii, brun sau ruginiu, pe partea de jos alburii. Lung. corp. 54 cm., a urechilor 13-5 cm., a coții 10 cm. Trăiește în Europa centrală și sudică; bărbătușul se numește iepuroiu, femeiușa iepuroaică. Își face cuibul prin tufișe, scormonind pământul astfel ca să se scutească de vînt. Face pagube mari prin câmpii și păduri. Carnea e gustoasă, blana se folosește pentru pălării și căciule.

Iepurele de casă, (*Lepus caniculus*), mamifer roșetor, din fam. Leporidelor, are urechile mai scurte decât capul, virful urechilor cenușiu-brun, coada sus neagră, jos albă, cam $\frac{3}{4}$ din mărimea capului. Pêrul cenușiu-gălbiniu amestecat cu peri negri; pe partea de jos a corpului este alb. Lung. corpului 40 cm., a coții 6-5 cm. Trăiește prin Europa sudică și Africa nordică, prin pământ, în găuri săpate de el. Se înmulțește mai tare ca iepurele de câmp. Aduce stricăciuni mari prin câmpii și păduri. Carnea e gustoasă. Pêrul se folosește la pălării și blănuri (haine).

Ierarch, (grec. Hieros archon) capul, principele persoanelor sacre bisericești. Numirea aceasta în mod distinctiv se dă numai episcopului, în care se compleşce puterea preoției, și care prin grad ierarhic mai înalt are superioritatea ordului și a jurisdicțiunii.

Ierarchia, principatul în guvernarea bisericii (Cf. Ioan XIII, 37; Mat. XX, 26—27; II Cor. I, 24; I Petru V, 3). În sens *obiectiv* I. deoseamnă puterea sacră așezată de Is. Chr., în virtutea căreia prin ceremonii externe anumite persoane se facultează la deprinderea magisterului, ministerului și regimului. În sens *subiectiv* I. este statul sacru al acelor persoane, cărora se încredințează serviciul spiritual, care stat apoi cuprinde în sine mai multe graduri sau trepte ierarhice, dintre cari unele sînt *inferioare* ca: lectoratul și subdiaconatul, altele *superioare* ca: diaconatul, preoția și episcopia. Aceste trepte ierarhice constituiesc *I. ordinis*, afară de care mai este *I. jurisdictionis*, care consistă în pontificele roman cu episcopatul de sub jurisdicțiunea aceluia și de o credință cu dînsul. I. aceasta după dezvoltare treptată cuprinde în sine pe pontificele roman, patriarhi, primați, mitropoliți și episcopi. I. există numai în biserica apuseană și cea orientală ortodoxă, pe când s. e. protestantismul a cassat statul ierarhic.

Ierbăritul, un soi de dare pe iarbă din cele 11 soiuri de dări indirecte, ce se plăteau în Oltenia pe lângă darea directă pe timpul stăpînirii austriece.

Ieremia, (*Eremia*), proroc ovreu, păși ca profet la 628 a. Chr. în Ierusalim, prorocind căderea imperiului și risipirea Ierusalimului prin Chaldei, fu învinovătit de trădare și aruncat în temniță, din care a fost eliberat prin Nabuhodonosor. I. trecu în Egipt și † ca. 570 în Taphne. (Cf. Dr. Il. Pușcariu, Isagogia. Sibiu, 1878.)

Ieremiadu, v. Eremiadă.

Ieremie, *Ioan Dârțu*, arhieru, n. 1816 în Moreni, j. Iași; după terminarea studiilor sale a fost numit profesor la seminarul Socola din Iași, unde mai în urmă deveni și director. La 1843 s'a călugărit și un an mai târziu se hirotoni preot. După o îndelungată activitate fu consacrat arhieru cu titlul Gălățeanu, locotenent episcopului de Ismail în Basarabia, mai în urmă al Dunării de jos. El a murit în venerabilă bătrânețe la 27 Dec. 1893. (Alman. Cult. Buc., 1893, p. 17; Biser. ortod. Buc., 1893, p. 856 uu.)

Ieremievicu-Dubău, învêț. și scriitor, de origine din familia boierească Dubău, căpeta conumele de I. după numele de botez al moșului său Ieremie D.; n. 11 Sept. 1837 în Tereblecea (Bucovina). Dela 1860 învêțator la școala gr.-or. în Cernăuț, iar dela 1870 la școala de exerciții dela pedagogiul statului, unde se află și astăzi, 1899; a publicat 1866, în traducere: 1) *Manualul de gimnastică pentru candidații învêțătorești de I. Neghilar din Bern*; a colaborat la foaia bucovineană »Revista Politică« și a editat următoarele cărți didactice pentru școalele primare: 2) *Carte de cetire sau Lecturar românească pentru anul II și III*. Viena, 1883; 3) *Gramatica elementară pentru anul II, apoi și pentru III și IV*. Cernăuț, 1885; 4) *Abcdar românesc*. Viena, 1884; toate aceste cărți au apărut în mai multe edițiuni; 5) *Carte de cetire pentru cursul de repetiție*, 1895; 6) *A treia carte de cetire pentru anul IV, și 7) A patra carte de cetire pentru anii V și VI*; ambele aceste cărți în colaborare cu profesorii D. Isopescu și Ilie Luță, în 1897. Din 1893 încoace redactează textul românesc

al foi »Pädagogische Blätter« din Cernăuț. Este membru onor. și fondator în Societatea pentru cult. și lit. română în Buc. și în societatea academică Junimea din Cernăuț. [Dr. I. G. Sbiera.]

Iereu, (grec.) sinonim cu preot sau popă. **Protoereu** se numește deci protopopul. În România este câte unul de județ și capitale, adică în tot 34. Ei se numesc de episcopul eparhiot în înțelegere cu ministerul cultelor, și sunt retribuiți cu 300 lei lunar. (Alman. Cultelor. Buc., 1893, pag. 48 și 50.)

Ierichon, în vechime oraș înfloritor în Palestina, în roditoarea vale a Iordanului, spre nord dela Marea Moartă, după dărîmarea fû restaurat prin Isus Navi. Pe ruinele lui I. zace acum satul *Richâ*. În I. a vindecat Isus pe orbi.

Iermak sau *Timofeev German*, cucăritorul Siberiei, cosac, în serviciul familiei Strogonov, cucări dela 1579—84 țeara dela Ural până la Irțiș, † 1584.

Iernat, *iernatec* se numește petrecerea iernei cu vitele pe o moșie oarecare și ținerea lor acolo pe timpul iernei. Mai cu samă se întrebuințează de mocanii seceleni și de proprietarii turmelor de oi călătore, cari vara o petrec sus la munte pe vîrfurile Carpaților, și iarna la câmp ori la Baltă. Unde iernează ei, angajează fân de cu vara dela proprietari și arîndași, pentru timpul când oile nu ar pute umbla iarna afară la pășune, din cauza omătului și a viscoalelor. Tot așa și pentru timpul fătutului oilor, ca să aibă ceva fân bun de livade ori cositură de meu, și ceva adăpost în contra intemperiilor pentru nume și miei, în casul dacă s'ar schimba vremea. Ei sînt bine vîduți de proprietari și arîndași, de moșii, nu numai fiind-că le cumpără nutrețul și îl plătesc bine, dar cu băutura oilor îngrășe binișor și țările deja sleite prin cultura rapace. De aceea le fac și unele concesiuni mai mici pentru a-i atrage pe moșiile lor.

V. și Hivernage.

Ierney, *Ioan*, istoric magh. n. 1800 în Dorozsma, † 1855. A studiat în Pojon, Pesta; 1820 avocat, 1844—47 a întreprins călătorii prin România și prin țările Donului și ale Mării Azovice, cu scop de a afla patria străveche a Maghiarilor. Pentru operele sale relative la această chestiune și la istoria veche a Maghiarilor, Academia maghiară 1838 l-a ales membru ordinar al său.

Iernut, (magh. *Radnót*), comună mică în Trs., cott. Târnava mică, cu 1662 loc. (1890) Maghiari și Români (460); oficiu pretorial, stațiune de cale ferată; țîrguri cercetate. George Rákoczy I a zidit aci 1630 un castel. În 1848 bar. Apor György a spînzurat în sălile de aici 35 țerani români, pacinici și nevinovați, și apoi cu ciubucul în gură se preumbla printre trupurile lor. (Cf. epistola lui însuși dto 2 Oct. 1848 către Gálly, și »Siebenbürger Bote«, 1848.)

Iernut, (*Ernot*), protopopiat român aparținător archidiecezei gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, cu 23 comune și 9177 suflete.

Iero —, v. și *Hiero* —.

Ierodiacon, (grec.) diaconul mai ales cel de chip călugăresc se numește »ierodiacon«, ceea ce arată că diaconatul nu este numai un oficiat clerical, ci ord sacru ierarhic cu putere mai restrînsă.

Ieronim, *Sofroniu Eusebiu*, sfânt părinte, criticul și exegetul biblic cel mai profund și mai genial al bisericii creștine, n. pe la 340 în Stridonul Dalmației din părinți creștini; e introdus în Roma de Donat și Victorin în literatura latină și filosofia grec., călătorește mai târziu în Orient și este ordonat 379 preot de către Paulin, episcopul Antiochiei, apoi merge la Constantinopole, ca să asculte pe Sf. Grigoriu Nazianzenul; 382 călătorește la Roma, 386 merge din nou în Orient și se așează în Vifleim, unde † 420 ca monach. I. are deosebit merit prin faptul, că a făcut cunoscuți în apus tesaurii teologiei grec. Dintre lucrările sale, cea mai prețioasă e așa numită »Vulgata«; traduse mai departe istoria lui Eusebiu din Caesarea în latinesce; prin opera sa »De viris illustribus sive de scriptoribus ecclesiasticis« devine întemeietorul patristiceii bisericesci. Opere compl. ed. de Vallarsi (11 vol., Verona, 1734—42; ed. mai nouă 15 vol. Veneția, 1770 și urm.).

Ieronim, *Ploesceanul*, arhieru, n. 1835 în Poiana, j. Prahova. De timpuriu s'a datat cu praxa pedagogică, ocupînd postul de institutor cu atîta eminență, în cît ministerul s'a vîduț îndemnat a-i mulțami în mod oficial, mai cu samă pentru metoda sa de învățămînt intuitiv. Asemenea laude și recunoștințe îi meritară și conferințele sale cu institutorii mai multor județe. Pentru metoda sa a mai fost decorat cu medalia Bene-Merenti și cu ordinul Coroana României, ba chiar premiat la expoziția din Paris dela 1889. El s'a ocupat și cu musica bisericească, și liturgia lui în 2 voci se mai aude în multe sate, unde este un învățator mai harnic. La 1892 a fost ales și hirotonit arhieru, primind atunci și călugăria. Doi ani mai în urmă, murind Inocenție Moisiu, episcopul Romanului, I. administră acea eparchie, sub care titlu figurează în faimosul proces sinodal Ghenadie Petrescu, până când se alege la aceea episcopie Ioanichie Flor în 24 Martie 1897. (Alman. Cultelor, Buc. 1893, p. 17. Biserica ortodoxă, Buc. 1894 și 97. Dare de samă despre judecata sinodală Gh. Petrescu, Buc. 1896.)

Ieronim de Cesena, medic venețian, care împreună cu Leonard de Massari din Buda și cu un medic ovreu dela chanul tătăresc a operat rana lui Stefan cel Mare al Moldovei. La asediul Chilie (1462) Stefan căpătase o rană la picior, pe care, încurcat în neconținute resboai, și-a neglijat-o, în cît din aceea i-a provenit în urmă moartea. La 1503 Stefan trimite la Veneția pe postelnicul Teodor cu rugare către Doge, să-i trimită un medic. Alegerea a cădut pe C., care la 2 Ian. 1504, împreună cu postelnicul Teodor pleacă la Moldova, dar până a sosi, rana lui Stefan ia caracter acut și amenință cu cangrenă. Astfel împreună cu cei doi medici chemați la consultare, C. se hotărăse să ardă rana cu fier roșu, neluând însă răspunderea pentru viața bolnavului. La câteva zile după operațiune Stefan moare. (Cf. Xenopol »Ist. Rom.« II 264—406.) [t.]

Ieronim de Praga, un călugăr camaldulens, n. 1370 în Praga, aderent al doctrinei eretice propuse de Ioan Huss (v. ac.), a însoțit pe acesta la Constanța, unde se ținea conciliul ecumenic. Aici provocat să-și retragă învățăturile eretice, le-a și retras, dar curînd după aceea de nou și

le-a susținut, din care cauză conciliul (în 1416) l-a declarat de eretic formal, iar autoritatea civilă l-a condamnat la moartea pe rug, considerându-se erezia și ca crimă contra statului.

Ierovoam, numele a doi regi din împărăția lui Israel 1) *I. I.*, fu ales rege de către 10 seminții în Sichem, contra lui Rofoam, fiul lui Solomon; domni ca. 953—927 a. Chr. Introduce idolatria, ridicând doi idoli de aur în Dan și Bethil. 2) *I. II.*, fiul și următorul lui Ioav, domni 790—749, ridică imperiul la bunăstare și înflorire trecătoare. Aderent al idolatriei.

Iersey, 1) *I. (Jersey)*, cea mai mare dintre insulele engleze din Canal, situată lângă coasta vestică a depart. franc. Manche, 116 km². cu 54,518 loc. (1891); capitala St.-Hélier. 2) *I. (Jersey-City)*, oraș industrial în New-Jersey (America de nord), lângă Hudson, în fața cu New-York, 163,003 loc. (1890); mari abatorii și fabrici de zahăr.

Iertăciuni, rugăciunile pe cari le cetesc preoții la morți. Când vr'un bolnav zace prea mult în agonie, se chiamă preotul și cetesc preste bolnav o rugăciune de I. Prietenii și neamurile celui mort încă merg a ierta sau a se ierta cu cel mort.

Iertarea, datină la cununii. Înainte de a pleca mireasa la cununie se duce la toți membrii familiei, începând dela tată și mamă până la cel mai mic, le sărută mâna și îi roagă să o ierte, dacă cumva le-a greșit cu ceva în viață, apoi se sărută ca semn de împăcare. Tot asemenea se roagă de iertare și de vecini, în scop ca aceia să o aibă în bună memorie.

Ierunca, *Ierunca*, pasere, v. Alunur.

Ierusalim, (evr. Ierusalajim, Ierusalem), locul sfânt al creștinătății, capitala Palestinei. În limba grec. și lat. *Hierosolyma*, sub împăratul Hadrian *Aelia Capitolina*, mult timp *Aelia*, care numire a trecut și în limba arabă (Ilija). Arabii exprima sfîntenia orașului prin »Beit el Makdis», »El Mukaddas», »El Mukaddis», iar în graiul popular »El kuds», ceea ce înseamnă »sanctuar»; din acesta turcescul »Kudsi-serif». Dela cele mai străvechi timpuri până în prezent I. este obiect de interes deosebit pentru toate popoarele. În timpurile domniei judeice I. era centrul vieții religioase-politice, avînd pe timpul lui Irod cel Mare 250,000 loc.; aici își aveau rezidența regii Iudeei, aici a zidit Solomon vestitul templu. Aici a trăit, a propovăduit legea creștină, a murit moarte pe cruce și a fost înmormîntat Isus Christos. — I. cucerit de David a fost numit orașul lui D. până la Solomon, sub care ajunsese la mare înflorire. Sub urmașii lui Solomon îl prădează Sisac Egipteanul (870 a. Chr.), Ioas, regele Israelului (839 până 823), Nabucodonozor (robia Babilonului), etc. Dela 536 începe a se reculege, ajungîndu-se apogeul sub Irod cel Mare (Antipater, contemporan și confident al lui Iuliu Caesar). După pustiirea prin Vespasian (70 d. Chr.) și-a pierdut toată însemnătatea politică. Dela imperiul roman occidental ajunge în stăpînirea celui oriental, apoi sub Persi, după aceea a Chalifilor arabi și în urmă sub dominația turcească. Pentru a-l scoate din stăpînirea păgînilor, popoarele creștine au plecat cu resboaie (v. Cruciadele), mergînd cu oaste chiar și un rege ungar Andreiu II, dela care datează numirea de »rege al I.» în titlul

regilor Ungariei, dar dominațiunea creștină a fost efemeră. I. a recăzut în posesia Turcilor, cari îl stăpînesc până în timpurile de acum ca »pașalic», fiind rezidența mutaserrifului.

I. este situat între 31° 47' lat. nordică și 35° 13' long. estică (dela Greenwich) lângă valea Chedronului, cam la 725—784 m. preste suprafața mării, pe numeroase coline pietroase și stîncose. Orașul însuși e hotărnicit la est de valea Chedronului, care curgînd printre oraș și Muntele olivilor, strătaie șesul Chedronului, numit și șesul Iosafat. La nord o vale adîncă îl desparte de podeul, pe care se află »mormintele regilor» de pe timpul lui Christos, »mormintele judecătorilor», în apropiere o cavernă spațioasă, în care, afirmative, profetul Ieremia și-a scris ieremiadele. La nord-vest sînt clădiri moderne (consulatul austro-ungar, cel rusec, ospiciu de peregrini, orfanotrofiu evanghelic). La sud e mărginit de muntele Abu-Thor (unde Christos a fost ispitit de diavolul), între el valea Hinnomului și »Sionul»; tot la sud e »lacul Siloamului». Dincolo de lac muntele Batu el Hawa și spre nord dela acesta *Muntele maslinilor*; aici, pe locul unde Christos a învățat pe apostoli »Tatăl nostru», princesă Latour d'Auvergne (1869) a zidit pe speșele sale bis. »Pater Noster»; în fața bisericii e un coridor pătrat în care »Tatăl nostru» este gravat pe 32 table de marmoră albă în 32 limbi. La baza sud-vestică a muntelui e un sat cu locuințe scobite în stîncă. Dincolo de el mormintele lui Iosafat, Absolon și Zacharia, iar la cealaltă margine a șesului e »Grădina Gethsemanilor», cu numeroase locuri cari amintesc de patimele lui Christos, iar de tot la nord, la baza opusă a muntelui e *mormîntul Precurarei Fecioare*, al părinților ei și al lui Iosif.

Dela 1833 începînd se fac săpături, scoțîndu-se la suprafață multe remășițe din vechiul oraș. În timpurile mai nouă săpăturile se fac de o societate arheologică engleză și de una germană. I. modern are 33,850 loc. (1886) între cari 8250 creștini, 20,000 Ovrei și 5600 Mohamedani. Între comunitățile religioase creștine cea mai importantă e comunitatea grecească, (4600 suflete, un patriarch, 17 mănăstiri), apoi comunitatea catolică (2100 suflete, mănăstirea »Mîntuitorul» și ospiciu de peregrini), cea armeană (450 suflete, un patriarch), câțiva copti, Iacobiți și Abessinieni. De prin anii 40 s'au constituit în comunitate și protestanții, avînd de prezent patru biserici.

În I. se vorbește mai mult limba arabă, apoi grecesce, italienece, franțuzesce, englezesce, nemtesce, rusesce și turcesce. [t.]

Iesle și *esle* se numesce vasul sau sghiabul, în care se dă mîncarea vitelor cornute și cailor. I. este făcută sau dintr'un grătar de fier, ori de lemn, ori pentru vitele cornute mai des din scînduri bine încheiate, de ciment ori de lut ars pentru a le pute da și alimente lichide ori chiar și apă de beut în ea.

Ieso, (*Jesso*, *Yezo*, *Hoccaido*), insula principală nordică a Japoniei, 94,012 km². cu 270,263 loc. (1890); insula e muntoasă, are multe păduri și metale. La țărmul sudic e portul convențional Hacoate; capitala Sapporo cu școală agronomică.

Iessa, deu la Poloni, identificat cu Iupiter la Romani; numele înseamnă: luminos, ardețor.

Iesuiți, (*Societatea lui Isus*), ord călugăresc apusean, întemeiat de către S. Ignățiu de Loyola (v. ac.) la 1534. Regula sau statutele lor au fost aprobate de către papa Paul III în 1540. Superiorul lor se numește *general* (*Praepositus generalis*), locuiește în Roma și e supus imediat papei. În ordul său generalul are putere nemărginită, având consilierii sau asistenții lui numai vot consultativ. Ordul este împărțit în asistenții (aceste în provincii), case, colegii și reședințe. Membrii ordului sunt preoți (*professi*) sau candidați de preoți și laici (*coadjutores temporales*). Modul lor de viață este același, se poate însă schimba după împrejurările locale și după etate, dar îmbrăcămintea uniformă nu este prescrisă. Observarea regulei și cu deosebire a supunerii necondiționate este foarte strictă. I. se ocupă cu datorințele preoțești, cu predicarea mai ales în misiuni, cu cultivarea științelor sacre și profane și cu crescerea tinerimei.

Istoria: Societatea lui Isus în 1762 era în număr de 22.787. Fiind dușmani ai protestantismului, au fost persecutați în țările protestante, mai ales în Anglia, iar în Franța de către janseniști și gallicaniști. Afară de Europa și-au dezvoltat activitatea ca misionari mai ales în India (Francisc Xavier) și în America, încreștinând milioane de păgâni și suferind mai mulți dintre ei martiriul. Pentru greșelile și scăderile unor dintre ei au fost alungați din Portugalia la 1759, apoi în cursul din Franța, Spania și Neapol. Curțile burbonice prin rugările și amenințările lor au înduplecat și pe Papa Clemente XIV, să suprimе ordul I., ceea ce s'a și întâmplat în 21 Iul. 1773. Dar regele Prusiei Frederic II și împărăteasa Rusiei Ecaterina II nu au lăsat să se publice în statele lor bulla de suprimare și au ocrotit pe I. Papa Piu VII la 1814 a restabilit ordul, care a început iar să înflorească, cu toate că sunt și azi în multe state opriți a se stabili, s. e. în Prusia și Rusia. Afară de aceste două state însă au institute și școli pretutindenea, în Austria au și o universitate la Innsbruck. Astăzi numărul lor trece peste 14.000 și sunt împraștiți ca misionari mai peste toată suprafața pământului. (Cf. Bibliografie de la Comp. de Iesus. Paris, 1864; Cretineau Ioly, Hist. de la Comp. de I. Paris, 1859.)

[Dr. Iacob Radu.]

Iesuitism, ca teorie și sistem este modul de a crede, de a scăi, de a învăța și de a lucra în înțelesul regulilor formulate de către ordul călugăresc al Iesuiților (v. ac.) Mai cu samă se aplică acest termin în chestiuni de morală. Morala iesuitică se bazează pe casuistica (v. ac.) scolasticilor.

[Pl.]

Iezătura, v. Iaz.

Iezd, (*Jesd*), oraș în prov. pers. Irak-Așmi; centru de caravane; 40.000 loc.; locul principal al Persilor; industrie de mătăsă și bumbac.

Iezer, *ochiu de mare*, lacuri situate în regiunile ce se prea ridică peste nivelul mării. [V. B.]

Ieziți, o sectă mohamedană în Armenia și Siria, numită după întemeietorul ei Șeic Iezid; îi aparțin vr'o 2 mil. credincioși.

If —, v. și *Iph* —.

Ifland, *August Wilhelm*, actor și scriitor dram. german, n. 19 Apr. 1759 în Hanovera, † 22 Sept. 1814 în Berlin. Dela 1796 director al teatrului

național în Berlin. Ca actor s'a distins mai ales în roluri de comic. Subiectele dramelor și tragediilor sale sunt luate din viața cetățenească; tendența lor e moralizatoare. Operele princ. ale lui I. sunt: 1) *Dramatische Werke*, (1798—1802, 16 vol.). 2) *Neue dramatische Werke*, (1807—09, 2 vol.), ș. a.

Iflak, numele turcesc al Munteniei.

Ifos, starea sufletească a îngâmfatului sau a mândrului, ori a fudulului, manifestată printr'o nutră împunătoare, dar falsă. A-și da I. e: a se umfla în pene, a face pe grozavul, a-și lua aerul unui cine scie cine.

[Nigrim.]

Igesci, comună rurală, moșie boierească și rezășască, în căp. și j. Storojineț în Bucovina, cu 2987 loc. (2719 ort.-or., 6 rom.-cat., 262 mos.), școală primară, cabinet de lectură »Progresul».

[Dr. I. G. Sbiera.]

Ighel, *Ilie Deleanu*, poet și publicist român, n. 8 Iunie 1870 în București. A studiat dreptul în București, unde a colaborat ca redactor literar la *Românul*, *Națiunea*, *Adevărul*, *Familia*, *Fântâna Blandusiei* și a publicat următoarele volume fără importanță literară: *O dragoste*, novelă 1889; *Încercări critice asupra lui Eminescu*, 1890; *Banditul Simion Licinski*, roman criminal 1890; *Melancolie*, versuri 1892; *Voluntarul*, idilă în versuri; *Dragoș*, hoful Tecucilor, roman criminal 1892; *Tălharul Fulger*, roman criminal întemplat în timpul revoluției dela 1848, 1892; *Boala veacului*, conferență 1895; *Carmen Sylva*, poeziile unei regine, traduse 1897.

Ighiu, magh. *Magyar-Igen*, comună rur. în Trs., cott. Alba inf., cu 1447 loc. Români (1024) și Maghiari; oficiu pretorial. În războiul din 1848—49 s'au întemplat aici scene sângeroase.

Igiena, știința care se ocupă cu conservarea și cu perfecționarea sănătății fizice și intelectuale, cu apărarea nu numai a individului ci și a masselor populațiunii în contra cauzelor cari produc boale și moartea prematură. Precum medicina și I. e foarte veche. Igienistii antichității s'au servit de religiune (Moise) și de legislațiune (Lycurg) pentru ca să stabilească oarecare regule de I. Hippocrate a dat și I.-ei un caracter mai medical, potrivit cu cunoștințele imperfecte, pe cari le avea despre structura corpului omeneș și despre funcționarea organelor sale. În evul mediu și în era nouă I. s'a basat numai pe observațiuni și numai în a doua jumătate a secolului curent ea a fost îndrumată pe calea științelor exacte, după ce M. von Pettenkofer a introdus experimentul în studiul I. În ultimele trei decenii, în urma descoperirii cauzelor cari produc boalele infecțioase, mai ales în urma lucrărilor lui L. Pasteur și R. Koch, I. a intrat într'o fasă nouă, Bacteriologia a dat o basă sigură acelei părți a I.-ei, care studiază prevenirea boalelor infecțioase; totdeauna au progresat și celelalte părți ale I.-ei în urma cercetărilor mai scrupuloase asupra alimentelor, asupra intoxicațiunilor și asupra altor factori igienici.

I. de astăzi este o știință nouă, exactă, care cu concursul științelor auxiliare, a științelor naturale și biologice, mai ales a fiziologiei, a bacteriologiei, antropologiei, chimiei, fizicii, meteorologiei, sociologiei, economiei politice, statistice, demografiei, a tehnologiei, a științei arhitectonice și ingineriei, a dreptului civil și administrativ, a medicinei

întregi, studiază mediul fizic și moral în care trăiesc omul și modificările sănătății individului și a masselor produse de acel mediu, stabilesc prin experiment și prin observație acțiunea diferitelor influențe externe asupra organismului omenesc și prescrie măsurile pentru apărarea sănătății amenințate și pentru perfecționarea ei. I. modernă n'are numai un caracter defensiv, pe lângă prevențiunea, profilaxia boalelor, ea contribuie la îmbunătățirea fizică și morală a omului, la creșterea prosperității sale, la progresul civilizațiunii.

După cum obiectul ei este câte o persoană în parte sau o populațiune întreagă, împărțim studiul acestei științe în Igiena individuală, I. privată și în I. publică, I. socială. I. *privată* studiază mai ales acțiunea alimentelor, beuturilor, a falsificațiunii lor, a fermentelor (micro-organismelor), a aerului, solului, vestimentelor și a îngrijirii pielei, a locuinței cu ceea ce numim geniul sanitar și Ingineria sanitară, arta de a instala locuințe salubre mai ales în ceea ce privește alimentarea casei cu apă și depărtarea corectă a necurătențiilor lichide și solide, ventilare, încălzire, canalizare, a muncii și a repausului, influențele intelectuale și morale. I. *publică* se ocupă de condițiunile în cari trăiesc grupuri întregi de cetățeni, masele populațiunii, de misiunea statului în apărarea sănătății cetățenilor. I. socială și publică stabilesc regulile sanitare pentru așezarea și asanarea orașelor și satelor, pentru construirea și întreținerea locuințelor colective și a localelor unde se adună mulți oameni, pentru controlul alimentelor din comerț, pentru nutrire a masselor (a trupelor, a elevilor din internate, a deținuților din închisori, a bolnavilor și infirmilor din spitale și asile), pentru aprovizionarea orașelor și satelor cu apă, pentru depărtarea cadavrelor, a dejecțiunilor, pentru așezarea, mobilarea și privegherea sanitară a școalelor, casarmelor, spitalelor, ospitelor, închisorilor, băilor, fabricilor, pentru funcționarea așezămintelor de transport și de comunicațiune, pentru oprirea muncii excesive, pentru prevenirea boalelor infecțioase: isolare, desinfecție, vaccinare. Medicina publică se împarte în două ramuri: *Medicina legală sau judiciară* și *Poliția sanitară*, cea din urmă se ocupă de punerea în practică din partea organelor statului a diferitelor metode de apărarea sănătății cetățenilor.

Cu dezvoltarea Igienii s'au născut studii speciale asupra sănătății grupelor de oameni, cari trăiesc în condițiuni speciale, cari sunt supuși la influențe osebite de acelea cari modifică sănătatea celorlalți cetățeni; astfel s'a format pentru fiecare mediu o Igienă proprie și s'a născut I. școlară, I. militară, I. navală, I. colonială, I. industrială. S'a dat numire de I. internațională acelei părți a Poliției sanitare, care regulează măsurile comune luate de mai multe state pentru oprirea invasiunii boalelor infecțioase. În fine a luat un avânt căutarea boalelor cu mijloace igienice și s'a format I. *terapeutică* (Terapia dietetică), ca exemplu acestei din urmă aplicațiuni a Igienii servesc sanatoriile de tuberculoși și de pelagrosi.

Importanța Igienii rezultă din faptul, că este mai lesne a preveni boale decât a le vindeca, că ultimul scop al Igienii este amânarea morții,

prelungirea vieții, asigurarea unei progenituri viguroase, prin urmare creșterea forței statului, care depinde de numărul și de sănătatea fizică și intelectuală a cetățenilor. Pentru ca Igiena să nu rămână o știință teoretică și să se aplice în practică, este necesar ca, pe cât este posibil, populațiunea întreagă să înțeleagă utilitatea I., ca fiecare cetățean să-și apere și singur sănătatea și să dea concursul administrațiunii la luarea măsurilor sanitare de interes general. Trebuie dar să popularisăm I., să facem ca toate stratele sociale să se familiarizeze, potrivit cu starea lor culturală, cel puțin cu noțiunile elementare de I., și acest scop îl vom atinge prin povățuirea adulților și școlarilor de către preoții și învățătorii de toate gradele, prin conferențe populare, prin congrese naționale și internaționale de I., prin scrieri destinate a răspândi în masele populațiunii regulile apărării sănătății, prin muzee de I., în cari se demonstrează prin modele și desene diferitele îmbunătățiri igienice ale alimentației, ale îmbrăcămintelor, locuințelor, satelor, orașelor, școalelor, atelierelor, diferite aparate menite a apăra pe lucrători în contra pericolelor ce le pot aduce felurite mașini agricole și industriale. Statul intervine direct pentru îmbunătățirea Igienii prin legi sociale, cari au de scop prevenirea boalelor, protecțiunea copiilor crescuți afară de casa părințească, mai ales copiilor proprii ai doicelor, asanarea solului malaric, apărarea lucrătorilor în contra accidentelor, oprirea muncii excesive a copiilor și femeilor, salubritatea locuințelor, fabricelor, atelierelor, a satelor și orașelor, privegherea sanitară a alimentelor și beuturilor, a industriilor insalubre și periculoase. În regenerarea igienică a populațiunii opera principală este rezervată medicilor, misiunea lor nu este numai științifică ci ea constituie un adevărat apostolat, lor le incumbă să recomande și să impună măsurile necesare de I. individului, familiei, institutelor, corporațiunilor, administrațiunilor. Misiunea morală a Igienii a fost de mult resumată în cuvintele lui Diderot: fiecare chestiune de I. este și o chestiune morală.

(Lit.: I. Felix, Despre alimentațiunea țăranului, 1861; Pelagra, 1862; A. Fétu, Proiect de organizare a Poliției sanitare. Iași, 1863; I. Felix, Tratat de I. și de Poliția sanitară, 2 vol. București, 1870 și 1889; Hygienische Studien über Petroleum in Deutsche Vierteljahrsschrift für öff. Gesundheitspflege, 1872; D. R. Codrescu, Noțiuni de Igiena privată. București, 1875; Chr. Paunescu, Elemente de Igiena publică și privată. Ploiesci, 1879; C. C. Codrescu, Compendiu de I. gen. și aplicată. Bêrlad, 1880 și 1885; I. Felix, Despre mișcarea populațiunii României, în Analele Acad. Rom., 1880; V. Bian, Igiena orașului București, teza de doctorat în medicină. București, 1881; N. Poppescu-Takeanu, Elemente de I. individuală și cosmică. Galați, 1881; I. Felix, Creșterea igienică a copiilor. București, 1882; Sur la prophylaxie de la Pellagre. Rapport au IV-me congrès international d'Hygiène et de Démographie. Genève, 1882; Profilaxia Pelagrei. București, 1883; Manual elementar de I. pentru școalele rurale. București, 1885; E. Rizu, I. și Medicina populară pentru școalele primare rurale. Iași, 1885; I. Felix, Despre desinfecțiune,

în Darea de samă asupra primului congres medical român. București, 1885; A. V. Cornil et V. Babeș, Les Bactéries. Paris, 1885 și 1890; D. Sergiu, Rapport general asupra serviciului sanitar al României pe anul 1886. Bucur., 1887; Arbeiten des VI. internationalen Congresses für Hygiene und Demographie. Wien, 1887 [cu raporturile delegaților V. Babeș, K. Böhm, G. Ballet, Ch. Chamberland, A. Dobroslavin, I. Felix, M. Gruber, F. Löffler, A. Proust, Richard, S. F. Sørensen, Sonderegger, E. Vallin]; I. C. Dragescu, Igiena și Medicina populară. Constanța, 1888; I. Felix, Despre prevențiunea Tuberculozei. București, 1889; G. Rigan, Alimentația populațiunii rurale, teza de doctorat în medicină. Giurgiu, 1890; I. Felix, Rapoartele generale asupra Igienii publice și asupra serviciului sanitar al orașului București. Bucur., 1868—92; I. Felix, Rapoartele generale asupra Igienii publice și serviciului sanitar al regatului României. Bucur., 1893—99; A. Urechia, Igiena, Bucur., 1893; G. Crainiceanu, Igiena țeranului român, premiat de Acad. Rom. București, 1895; N. Manolescu, Igiena țeranului român, premiat de Acad. Rom. București, 1895; I. Felix, Ciuma și prevențiunea ei. Analele Acad. Rom. Bucur., 1897; D. I. Buđău, Igiena și Arta medică pentru seminare, școli normale și licee. Bucur., 1897; S. Argeșianu, Noțiuni de Igiena și Medicina populară. București, 1898; M. Petrini de Galatz, Rapport sur la prostitution et les maladies vénériennes, adressé à la Conference internationale de Bruxelles pour la prophylaxie de la Syphilis. Bucarest, 1899; P. Pelissier, Tractat elementar de I. practică și socială. Peatra Neamțu, 1899; V. Babeș, Analele Institutului de Patologie și de Bacteriologie. Bucur.; N. Manolescu, Apărătorul sănătății, revistă periodică. București; I. Ștefănescu, Căluza sanitară, revistă periodică. București.)

Igienă comunală, v. I. rurală și urbană.

Igienă industrială. Diferite meserii și industrii pot vătămă sănătatea lucrătorilor prin nesalubritatea localului, a atelierului, fabricii, minei, prin accidente datorite mașinilor în mișcare, prin emanațiunile materialului, care servă ca obiect al industriei respective și prin contactul cu acel material, prin munca excesivă a copiilor și femeilor; asemenea poate un așezământ industrial să nu mărginească acțiunea sa vătămătoare numai asupra lucrătorilor aflați în incinta fabricii, ci să strice curățenia aerului, a solului, a apelor curgătoare și suterane prin emanațiuni, residue, dejecțiuni și să afecte sănătatea persoanelor, cari locuiesc alături cu fabrica și chiar într-o depărtare de dînsa. I. industrială studiază salubritatea interioară a atelierului, igiena lucrătorului și salubritatea exterioară, igiena vecinătății fabricii, modul muncii, calitățile materialului întrebuințat, toate condițiunile mediului în care muncesc lucrătorul, patogenia și natura boalelor profesionale, și propune măsuri pentru înlăturarea pericolelor constatate, metode inofensive pentru diferitele operațiuni, cari ar pute amenința sănătatea. I. industrială nu se ocupă numai cu lucrările, cari se exercită în ateliere și fabricii, ci și cu profesiunile cari se exercită în aerul liber, în apă, sub apă, în adâncimea pământului. Ea studiază pe de o parte unele

neajunsuri comune multor industrii, precum lipsa de salubritate a atelierelor, munca prelungită a copiilor și femeilor, vătămarea produsă prin fumul desvoltat la încălzirea cazanelor, pericolul care se poate produce prin exploziunea cazanelor cu vaporii, prin spargerea pietrilor de moară în mișcare, prin roatele mașinilor, prin inspirarea pulverilor, prin infectarea apelor în cari se scurg sau se infiltră lăturile fabricilor; pe de alta I. industrială examinează influența fiecărei industrii periculoase în parte și propune s. e. măsuri pentru a apăra pe tipografi, olarii, văpsitorii, lucrătorii din fabricile de sticlă în contra otrăvirilor cu plumb, lucrătorii în fabricile de chibrituri în contra otrăvirii cu fosfor, săpătorii de puțuri de petrol în contra asfixiării din inspirarea vaporilor de eter de petrol (de benzină), măsuri pentru a se opri contaminarea apelor curgătoare prin scurgere fără purificare prealabilă a lichidelor din fabricile de zahăr, de hârtie, de postav, de petrol destilat, de gaz luminător ș. a. I. industrială ne povățuește despre prevențiunea unor boale parasitare la cari lucrătorii sînt expuși din cauza mediului în care trăiesc, precum Ankylostoma duodenale, verme importat în Europa din regiunile tropicale prin materiile fecale ale lucrătorilor bolnavi de Ankylostomatosă, lucrători din mine, din fabrici de cărămidă, din culturi de orez. Privegherea I. industriale este încredințată autorităților sanitare și polițienesci; în țările cu industria desvoltată există organe speciale, inspecitori industriali, ingineri industriali, subordonați ministerului de comerț și de industrie, însărcinați cu vizitarea așezămintelor industriale, cu studiarea nu numai a condițiunilor tehnice și igienice ale fabricilor, minelor, întreprinderilor de transport, ale navigațiunii maritime și fluviale, ale plutăriei, ale pescăriei, ci și cu condițiunile materiale și morale ale lucrătorilor; acești inspecitori industriali sînt și chemați în prima instanță a împăca micile neînțelegeri între patroni și lucrători.

(Lit.: Regulamentul pentru industriile insalubre. București, 1894; Regulamentul asupra fabricațiunii și vîndării produselor destilațiunii petrolului. București, 1894; B. G. Asan, Industria morăriei în România. București, 1896; M. Popovici, Tutunul. București, 1897; C. R. Mircea și G. Filiti, Petroleul. București, 1898; I. Felix, Rapoartele generale asupra I. publice și serviciului sanitar al regatului român. Buc., 1893—99).

Igienă locuințelor, v. Aerare, Bordeiu, Casa, Closet.

Igienă lucrătorilor, v. I. industrială.

Igienă militară studiază condițiunile sanitare în cari trăiesc oamenii prezenți sub steag și măsurile necesare pentru asigurarea sănătății și perfecționarea fizicului soldatului. Militarii reprezintă floarea națiunii, ei sînt aleși dintre cetățenii cei mai sănătoși și majoritatea lor se află aproape în aceeași etate. Consecințele muncii fizice excesive, a lipsei de repaus, a aglomerațiunii se înlătură dar mai lesne în armată decât în populațiunea civilă, dar I. militară mai dispune de un factor igienic important, de disciplină, și organizațiunea militară modernă exclude acel traiu neregulat, acel grad de miserie, care la o parte din populațiunea civilă cauzează boale și moarte prematură. Cu toate acestea medicul mi-

litar trebuie să fie bine pregătit, pentru ca să poasă autoritatea necesară de igienist al trupe, iar ofierii să cunoască acea parte a I., pe care sunt chemați a aplica. Numai cu I. se pot preveni acele epidemii, cari chiar în resboaiele din secolul curent au omorât mai mulți militari decât armele inimicului. Deși I. militară este o sciință nouă, conducătorii armatelor din antichitate au posedat deja rutina necesară spre a asigura sănătatea soldaților, spre a preveni epidemii în armată; numai poliția de salubritate și disciplina igienică au permis legiunilor romane ca să străbată teritorii depărtate, ca să colonizeze țeri situate în latitudinile geografice cele mai diferite, ca să reziste acțiunii climatelor cu totul deosebite de cele cu care erau deprinse. Astăzi, când tot cetățeanul este soldat, când armatele permanente sunt mai numeroase și resboaiele mai sângeroase decât în trecut, cerem mai mult dela I. militară. În timpul serviciului soldatul trebuie să se familiarizeze cu I., să se obicinuiască mai ales cu curățenia și sobrietatea, pentru ca reîntors la căminul său să aducă în familie acea disciplină igienică, cu care s'a deprins în armată. Statul, care prin selecțiune a înregimentat partea cea mai validă a populațiunii, este dator ca, cel puțin în timpul de pace să-i conserve sănătatea, să vegheze ca casarma și campamentul să nu devină focare de boale, ca după terminarea serviciului militar, soldatul să fie concediat în perfectă sănătate fizică și morală. I. militară studiază dar toate elementele vieții soldatului: metodele alegerii recruților, salubritatea casarmelor, forturilor, campamentelor permanente și timpurarie, bivouacurilor, școalelor militare, închisorilor militare, atelierelor armatei; alimentația trupelor în timpul de pace, de manevre, de resboiu, valoarea nutritivă a diferitelor conserve alimentare, aprovizionarea cu apă, purificarea apei; calitatea vestmintelor și încălzimintelor, a echipamentului întreg, greutatea armelor, munițiunea, bagajelor ce poartă soldatul; curățenia corpului, rufelor, așternutului; diferitele exerciții corporale, marșuri, equitația, gimnastica, scrima; educația morală și antialcoolică; prevențiunea diferitelor boale infecțioase, mai ales a tuberculozei, febrei tifoidă, a boalelor venerice, a conjunctivitei granulose și I. câmpului de bătaie.

(Lit.: Statistica recrutației publicată de ministerul de resboiu. București, 1886—99; Statistica sanitară a armatei. București, 1890—99; Revista sanitară militară. București, 1898—99.)

Igiena rurală. Există și va mai exista mult timp o deosebire însemnată între I. rurală și cea urbană. În orașe, din cauza densității populațiunii mai mari, din cauza aglomerațiunii, sănătatea locuitorilor fiind mai amenințată decât la țeară, se și impun măsuri costisitoare de I. urbană, pe cari o comună rurală nu le poate pune în practică. Veniturile restrinse ale comunei rurale nu permit ca să se paveze și să se canalizeze satul, ca să se creeze servicii publice de salubritate, și fiecare proprietar de casă trebuie să îngrijească singur nu numai de curățenia curții și casei sale, ci și de terenul public imediat vecin cu proprietatea sa. Civilizația întră numai cu înecul în comuna rurală, adeseori indolența și fatalismul țeranului înlătură ori ce inițiativă pentru aducerea satului într'o stare mai salubră,

și din cauză că săteanul nu înțelege utilitatea măsurilor sanitare prescrise de administrațiunea publică, și că la țeară autoritatea comunală dispune de puține mijloace de acțiune, progresul se operează încet. Importanța I. rurale reiese din faptul predominării numerice a populațiunii rurale asupra celei urbane; din acela, că din toți locuitorii regatului român numai 18% locuiesc în orașe și 82% în sate (în imperiul rus această proporțiune este chiar de 12:88, în Franția de 38:62, în Germania de 47:53, în Anglia de 72 locuitori urbani la 28 locuitori rurali); că populația agricolă este temelia statului, ea produce cea mai mare parte a bunurilor necesare pentru întreținerea și funcționarea lui, ea formează marea majoritate a contingentului armatei, ea împropetează populația urbană cu elemente noi, cari țin ecilibriul elementelor străine cari se înmulțesc în orașe și cari ar înăbuși populația autohtonă, dacă ea nu s'ar reînoi prin imigrațiune dela țeară. I. rurală cuprinde studiul nupțialității, al natalității și al mortalității în comunele rurale în comparațiune cu cele urbane; al salubrității terenului public al satului și al celui privat, al influenței solului, al inundațiunilor, al apelor stătătoare și al secării lor; al salubrității casei țerănesci, al bordeiului, grajdului, cotețului, hambarului, al curții și stradei; al modului depărtării bălgarului, al întreținerii șanțurilor, al groapelor pentru mușarea câneșii și inului; al îngrijirii curățeniei corpului, al vestmintelor, încălzimintelor, așternutului; al muncii țeranului, a femeii, a copiilor; al alimentelor și beuturilor, al conservării lor, al aprovizionării cu apă; al educațiunii tineretului; al industriilor agricole; al boalelor predominitoare în comunele rurale, al boalelor animalelor cari se transmit la om și a prevenirii lor; al cimiterelor, ș. a. Asistența medicală și obstetricală este la țeară slabă, unele obiceiuri rele se stîrpesco foarte încet, în multe sate din cauza necurăteniei deja la naștere este amenințată viața pruncului împreună cu a mamei, fatalismul face pe țerancă, ca în cas de epidemii să nu apere copiii și casa în contra infecțiunii, să nu oprească contactul cu familiile contaminate. Țeranca, rău hrănită, muncesce preste puterile ei, din această cauză adeseori ea n'are lapte destul pentru copil și nutrirea lui artificială se face în mod greșit din cauza sărăciei și a ignoranței, și provoacă moartea prematură a multor copii. Vegetarismul și postul sever ar vătămă sănătatea țeranilor mai puțin, dacă ei ar posedea noțiuni despre alegerea potrivită a alimentelor și dacă ar avea toți mijloace a-și alege alimente vegetale mai hrănitore. Femeia țeranului muncesce prea mult afară din casă, și din această cauză suferă I. copiilor și salubritatea casei. Multe din satele noastre se mai află într'o stare necurăată, unele sunt rău așezate, pe terenuri umede, expuse inundațiunilor, curțile sunt rău îngrijite, în regiunile lipsite de păduri, unde țeranii adună bălgarul pentru a-l întrebuința ca combustibil, constituie fermentarea lui o cauză de infecțiune a atmosferei. Marea majoritate a caselor țerănesci sunt insalubre, dar viața neigienică a țeranului nu provine numai dela locuința rău construită, ci și din reaua ei întreținere, cauzată nu numai de sărăcie, ci și de ignoranța femeii, care n'a fost deprinsă cu ordine

și cu curățenie, care n'a avut ocaziune a învăța, cum cu puține mijloace se poate face o locuință săracă mai confortabilă. Există dar o lacună în educațiunea țăranilor din regatul român. Grădina de legume, cultivată de femeia țăranului în multe ținuturi din Transilvania și Bucovina, lipsește cu totul dincoace de Carpați. Intregul traiu al țăranului nostru trebuie să se modifice prin influența acelor, cari sînt datori a face educațiunea țăranului, a marelui proprietar, a învățătorului, a preotului, a medicului de plasă, a veterinarului și mai ales a subprefectului.

Igienă școlară. Educațiunea, arta a crește copii, are scopul a desvolta simultanul facultățile lor fizice, morale și intelectuale. În antichitate aceasta armonie în cultivarea tuturor forțelor omului a fost bine apreciată, Platon a dîs că numai acea educațiune este bună, care dă atât corpului precum și sufletului toată frumuseța, toată perfecțiunea de care sînt capabile, și Romanii s'au datat exercițiilor gimnastice nu numai în timpul școlarității ci mai toată viața. În evul mediu sistemul regulat al educațiunii complete a dispărut, asemenea direcțiunea, care dela începutul erei nouă s'a dat creșterii tineretului, a neglijat cu desăvîrșire partea ei fizică și treptat s'a lărgit cantitatea muncii intelectuale impusă școlarilor. La finele secolului trecut și la începutul celui curent igienistii și pedagogii I. P. Frank, Pestalozzi, Jahn au cerut reforma educațiunii, îndreptarea vițurilor școalelor, introducerea sistematică a exercițiilor corporale, dar sfaturile lor n'au fost ascultate. Abia în a doua jumătate a secolului curent s'a recunoscut vătămarea sănătății tineretului produsă de școală, de viața sedentară, de lucrarea excesivă a creierilor, de lipsa exercițiului corporal suficient, și s'a format o campanie în contra sistemului școlar vechiu. Astăzi în toate statele civilizate se combat ignoranța prin învățământul primar obligator și gratuit, prin organizațiunea modernă a învățământului secundar (mediu) și celui superior. Școala și casarma sînt aproape singurele medii de civilizare în acele cazuri numeroase, în cari părinții singuri nu sînt apti a ridica prin exemplu nivelul cultural al copiilor, în cari viața în familie nu poate servi ca mediu educativ. Trebuie însă să îngrijim ca școala să îndeplinească misiunea ei fără vătămăre pentru fizicul școlarului, fără a opri dezvoltarea naturală a corpului. Aducem în școală copii în etate fragilă, cu corpul nedezvoltat, neconsolidat, și trebuie să veghiem ca școala să nu devină cauza de boale și de infirmități. Mai ales în România crește numărul școlarilor într-o proporțiune repede și cu toată înmulțirea școalelor ele nu încap pe toți elevii cari se prezintă. Aglomerarea școlarilor în locale neîncăpătoare nu este însă singurul neajuns igienic, școala poate vătămă sănătatea școlarilor prin nesalubritatea localului, prin lipsa de lumină, prin mobilier vîtos, prin material didactic nepotrivit, prin șederea anormală a elevilor, prin metode greșite ale învățătorei, prin munca nemăsurată a creierilor, a ochilor, prin intensitatea lucrării spirituale, prin durata ei prea mare, prin șederea prelungită, prin lipsa de întreruperi potrivite în raport cu etatea școlarilor, prin lipsa exercițiului corporal, prin primirea în școală de copii prea tineri,

încă incapabili pentru munca regulată, prin influența morală, prin purtarea aspră a învățătorului, prin severitatea pedepselor școlare, prin contactul școlarilor sănătoși cu copii bolnavi de boale transmisibile, prin unele obiceiuri vîtoase ale școlarilor. Igiena școlară studiază aceste influențe și stabilește regulile pentru construirea edificiilor școlare, pentru alegerea terenului școalei, care pentru școalele primare trebuie să aibă o curte vastă, astfel ca să vină câte 3 metri pătrați de curte de fiecare școlar, pentru dimensiunile salelor de clasă, care trebuie să fie destul de spațioasă pentru ca fiecare elev să dispună de o suprafață de 1 metru pătrat și jumătate, de un spațiu de 4 metri cubi, pentru încălzirea și ventilarea școalei, pentru colorarea pereților, pentru mărirea ferestrelor și direcțiunea lor, pentru iluminarea artificială, pentru mobilierul școalei, pentru tipul și dimensiunile pupitrelor cari trebuie să înlesnească șederea corectă a școlarilor spre a preveni deviarea (strimbarea) coloanei vertebrale și miopia, pentru vestiare și cuier, pentru ațîrnarea mantalelor, paltoanelor, pălăriilor, căciulelor, pentru latrine, pentru localul în care se fac exerciții gimnastice, pentru metoda acelor exerciții și a jocurilor școlare; pentru oprirea formării de pulvere în atmosferă și pentru modul curățirii pardoselei și a ștergerii mobilelor (cu cîrpe ude), pentru calitățile materialului didactic: colorarea hîrtiei, mărirea minimală a literelor și depărtarea rîndurilor din cărți, modul scrierei și direcțiunea literelor, (scriere mai dreaptă decît oblică), unitatea timpului cît poate dura o lecțiune la copii după etate, pentru durata întreruperii între 2 lecțiuni, pentru curățenia corporală a elevilor, pentru păstrarea apei de beut, pentru pedepse, pentru cantinele școlare, pentru prevenirea boalelor contagioase și a obiceiurilor vîtoase, pentru coloniile de vacanță, pentru internatele de educațiune (dormitor, sala de studiu, local de recreațiune, curățenia corpului, rufelor, vestimentelor, aster-nutului, băi, alimentația, împărțirea timpului, infirmeria). Tot corpul învățător trebuie să fie familiarizat cu I. școlară, aplicarea ei se controlează mai ales de medici, atît de cei însărcinați cu poliția sanitară generală precum și de medici speciali ai școalelor, cari trebuie să facă inspecții periodice, să examineze cel puțin odată pe an pe fiecare școlar în parte, să constate dacă nici un elev nu suferă de o boală transmisibilă (rîia, tuberculoza, conjunctivita granuloasă, ș. a.) sau de alte boale cari reclamă căutare, dacă organele vederii și ale auzului sînt normale și să prescrie măsurile igienice și terapeutice necesare.

(Lit.: N. Manolescu, Studiu asupra miopiei școlarilor. Bucur., 1883; Hermina Walch, Studiu asupra stării igienice a școalelor publice din București, Tesa pentru doctorat în medicină. București, 1890; Statistica clădirilor școlare, publicată de ministerul cultelor și instrucțiunii publice. București, 1896; Statistica învățămîntului primar, publicată de ministerul cultelor și al instrucțiunii publice. București, 1895—99; I. Felix, Rapoarte generale asupra Igienii publice și asupra serviciului sanitar al orașului București. București, 1868—92; I. Felix, Rapoarte generale asupra Igienii publice și asupra

serviciului sanitar a regatului României. București, 1893—99.)

Igiena urbană studiază condițiunile sanitare ale populațiunii orașelor și propune măsurile necesare pentru înlăturarea influenței vătămătoare datorite aglomerațiunii unui număr mare de locuitori pe un teren puțin întins. Deja în antichitate s'a simțit trebuința prevenirii de boale provenite din necurătenie, din îndesarea populațiunii urbane, și admirăm și astăzi organizația Igieni urbane din Roma veche, canalisația ei imponentă, apeductele ei magnifice, cari au resistat aproape 2000 de ani intemperiilor și devastărilor, legile de edilitate menite a limita înălțimea excesivă a caselor și a asigura locuințelor accesul liber de aer și de lumină; chiar în aglomerațiuni mai mici, la Herculaneum și Pompei constatăm îngrijire înțeleaptă pentru Igiena urbană, îngrijire pe care nu o mai găsim în evul mediu în orașele strimte, încungururate de ziduri înalte, unde lipsa de teren a silit pe locuitori să dea caselor o înălțime excesivă, unde totputernicia breslelor a înlăturat ori ce măsură de Igiena industrială. Numai după ce zidurile încungurătoare ale orașelor au căzut, după ce perfecționarea mijloacelor de comunicație a înlesnit întinderea orașelor, s'au lărgit treptat stratele înguste din centrele populate, s'au creat piețe, splaiuri (cheiuri), square, bulevarde, adevărate rezervorii de aer. Apoi s'a introdus din America în Anglia și de acolo pe continentul Europei noua știință a »Geniului sanitar«, a Ingineriei sanitare, diferite congrese și expoziții de Igienă au popularizat, pe lângă arta asanării casei și cea a îmbunătățirii salubrității orașelor. Igiena urbană se ocupă dar cu strada, cu lărgimea ei în raport cu înălțimea caselor; cu asanarea orașelor vechi, cu înființarea de piețe, splaiuri, bulevarde, plantațiuni, square, grădini publice; cu îmbrăcăminte de stradă: șosea, beton, asfalt, pavagiu; cu trotuarul, rigola; cu latrinele publice; cu fântănele; cu modul curățirii stradelor și a depărtării necurătenilor din stradă, curte, casă, latrină, cu crematoriile pentru arderea necurătenilor solide, cu metodele alimentării orașelor cu apă; cu canalizarea lor și cu depărtarea și purificarea lăturilor; cu iluminarea stradelor; cu casa, cu construirea și întreținerea ei, cu locuințele colective, cu poliția sanitară a locuințelor, cu edificiile în cari se adună sau se adăpostesc multe persoane: hoteluri, restaurante, cămine, cafenele, teatre, închisori, băi publice, fabrici; cu abatorii, măcelării, hale și alte locale pentru vânzarea de alimente; cu case mortuare, cimiterii, ș. a. În ceea ce privește Igiena orașelor din regatul român, ea a făcut în ultimele decenii progrese, centrul celor mai multe comune urbane se presintă ca parte a unei urbe moderne, cu strade elegante, cu case curate, cu trotuare largi, cu pavagiu frumos, bine întreținut; iar partea excentrică, mărghinasa a orașului se mai află într-o stare înapoiată. Una din cauzele acestei înapoieri este întinderea prea mare a urbelor noastre în raport cu numărul mic de locuitori. La noi ocupă fiecare orașan o întindere mai mare din terenul public și din cel privat decât locuitorii orașelor din centrul și occidentul Europei, plătesce însă comunei o dare mai mică decât în străinătate, deși pe fiecare

cap de locuitor vine la noi o întindere mai mare de stradă, pavagiu, trotuar, o lungime mai mare de canal, de apaduct, o suprafață mai mare din terenul public iluminat, plantat, stropit, măturat. Fiecare locuitor ocupă din terenul orașului în termin mediu la Paris 10 metri pătrați, la Londra 80 metri pătrați, la București 140 metri pătrați. Mai toată Igiena urbană se resumă în curățenia solului, a atmosferei, a apei; necurătenia cu toate consecințele ei provine mai ales din lipsa de apă, este dar necesar ca administrațiunile municipale să-și procure apă curată în abundență, atât pentru serviciile publice (stropirea stradelor, udarea plantațiunilor, spălarea rigolelor și canalelor, stingerea incendiilor) precum și pentru trebuințele private; pe sacagiul trebuie să-l înlocuiască inginerul idraulic și instalatorul de tuburi de apă, de robinete, lighiene, waterclosefe. Apa trebuie să se introducă prin țevi în curte, în casă, în bucătărie, spălătorie, camera de băi, latrină. Cu crescerea consumului de apă crește și cantitatea lăturilor și se impune depărtarea lor corectă prin canalisația orașului cu ramificații obligatorii în toate casele. Igiena interiorului caselor se mai asigură prin decretarea de regulamente sanitare asupra construcțiunii și întreținerii caselor, cari regulamente trebuie să precizeze întinderea minimală a curții, care se ocupe cel puțin a 4-a parte din terenul proprietății private, să fie pavată și canalisată; înălțimea maximală a casei, care nu poate întrece lărgimea stradei; se prescrie construcția corectă a latrinelor, aducerea luminei solare directe în toate părțile casei, prin urmare și în coridoare și scări; întinderea minimală a ferestrelor, înălțimea minimală a tavanelor (plafondelor), care nu poate fi mai mică decât 3-50 m.; mesuri în contra umidității zidurilor, ș. a. Pentru a înlesni depărtarea regulată a necurătenilor solide din case și curți, primăriile urbane organizează servicii municipale speciale cu plată din partea proprietarilor și locatarilor, în multe orașe aceste materii se transportă direct la cuptoare destinate pentru arderea lor. [I. Felix.]

Iglau, (ceh. *Ihlawa*), oraș în Moravia, lângă râul Iglawa, cu 23,716 loc., a căror ocupație principală e postăvăria. În veacurile trecute I. era oraș montan.

Iglița, un mic căt. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, situat pe malul drept al brațului Măcin sau Dunărea veche; însemnat mai mult pentru că este așezat pe o parte din ruinele vechii cetăți romane *Troesmis* (v. ac.), cu ale cărei sfărâmturi locuitorii și-au făcut casele. Aici s'au găsit o multime de inscripțiuni vechi romane.

Igló, *Szepes-Igló*, germ. *Neudorf*, oraș cu magistrat în Ung., cott. Szepes, cu 7345 loc., dintre cari 786 Maghiari, 2300 Germani și 4214 Slovaci. În I. se află oficiu pretorial, judecătoria cercuală, oficiu montan, cărți funduare, gimnasiu superior, pedagogiu de stat, mai multe fabrici. În apropiere se află locul de vilegiatură *Iglőfürdő*.

Ignama, v. Dioscorea.

Ignatiev, *Nicolae Pavlovici*, conte, diplomat rus, n. 29 Ian. 1828 în Petersburg; 1859—63 ambasador în Peking, câștigă dela China ținutul râului Amur, 1866 ambasador în Constantinopol, unde câștigă mare influență asupra sultanului Abdul Asis, 1876 ația pe Bulgari să se

rescoale, 1878 puse la cale pacea dela San Stefano (v. ac.); 1881—82 ministru de interne, 1888 președinte al comitetului slav de binefacere, capul slavofililor.

Ignatiu, Sfântul, episcop în Antiochia, capitala Siriei, numit și *Teofor* (purător de Dău), a fost discipul al Sf. Ioan Ev. și pe la 105 a ajuns episcop în Antiochia, distingându-se prin zelul înflăcărat de a predica doctrina lui Isus. Se dice, că pe timpul unui resboiu cu Partii, petrecând împăratul Traian în Antiochia a citat la sine pe I. și i-a imputat, că calcă legile împărătesci și seduce la aceasta și pe alții. I. a mărturisit și înaintea împăratului pe Isus cel restignit, pe care îl poartă în inima sa (Theophoros) și a arătat, că rătăcesce împăratul numind dumnezei pe demonii păgânilor. Împăratul în urma acestora l-a osândit la moarte, și a poruncit ostașilor să-l ducă legat la Roma. Calea lui spre Roma a fost o cale de triumf, deoarece pretutindenea îl întâmpinau și felicitau comunitățile creștine, auzind de numele și gloria lui. În decursul călătoriei a scris 6 epistole la diverse comunități și 1 la Policarp, epp. Smirnei, atrăgându-le atențiunea asupra erorilor de pe acel timp și îndemnându-i la curaj și constanță în credință. Ajuns în Roma a fost aruncat între lei, cari l-au sfirțicat; anul în care a suferit martiriul se pune 117, iară ziua 20 Dec., în care qi îi serbează biserica orientală amintirea.

[Dr. Is. Marcu.]

Ignatiu de Loyola, sfânt, n. 1491 în castelul Loyola din Spania; tatăl său Bertrand a fost cavalier. Ca tinăr a fost aprod la curtea regelui Ferdinand Catolicul, apoi a intrat în armată. În 1521 fiind rănit în lupta dela Pampelona și silit să stea la pat mai mult timp, a început să cetească viața lui Isus și a sfinților, și s'a hotărât să părăsească viața militară și să îmbrățișeze pe cea monastică. În 1523 a mers la Ierusalim, apoi s'a reintors și a studiat teologia la universitățile din Salamanca și Paris. Aici și-a mai câștigat câțiva tovarăși, între cari a fost și Sf. Francisc Xavier, și a întemeiat ordul său numit: Societatea lui Isus (v. Iesuiți). El a fost și primul general al ordului și a scris regulele: Constitutiones și admirabilul tractat: Exercitia spiritualia. † 31 Iulie 1556 în Roma. În 1622 a fost canonizat.

Igneu, Ignifiune, starea corpurilor când se găsește în combustie; ardere fără flăcără.

Ignorabilus, (lat., = nu vom cunoaște), losincă exprimată de către prof. E. Du Bois-Reymond în scrierea sa despre marginile cunoștințelor asupra naturii (Leipzig, 1872) spre a arăta cât este de mărginită cunoștința noastră despre substanța lucrurilor din natură. [Pl.]

Ignoranță, lipsa de cunoștință, sciire, a cutărui lucru; *ignorant*, se dice îndeosebi celui ce nici idee nu are de anumite lucruri.

Ignoranți, sau *Frății școalelor creștine*, congregațiune de călugări respândită aproape în toată lumea. Membrii acestei congr. se numesc *frați* și nu pot fi preoți, ocupațiunea lor este exclusiv instrucțiunea elementară (de aceea i-au numit janseniști Fr. ign.) și educațiunea creștină a copiilor. Congr. a fost fondată de către Ioan Baptist de la Salle. La moartea fundatorului, 7 Apr. 1719, I. aveau 27 case cu 274 frați, cari

instruau 9885 băieți. În 1895 aveau 1442 case, 14,141 frați și 324,180 școlari. În Bucuresci încă sînt 11 frați, cari în două școale au mai mult de 600 școlari. Afară de această congreg. mai sînt încă o mulțime de congregațiuni de *«frăți ai școalelor»* (Schulbrüder). (Cf. Dr. Kaulen, Kircheulexikon.) [Dr. Iacob Radu.]

Ignoratio elenchi, eroare împotriva demonstrării logice. Ea se nasce de câte ori nu se bagă în samă tesa ce este a se demonstra, ci prin o deducere, care altcum poate să fie formal corectă, se ajunge la o conclusie, care nu este cea căutată. Este deci Ign. el. o depășare a chestiei. Cf. Maiorese Log. 144. [Pl.]

Igor, principe de Nowgorod, n. 1151, cădu în o campanie nefericită din 1202. A fost obiectul celei mai vechi epopee a Rusiei mici: »Imnul despre expedițiunea lui Igor«.

Igrasia, umeșeald, infiltrarea unei substanțe cu un lichid, de regulă cu apă.

Igro —, v. Hygro —.

Iguan, gen de șopîrlă americană; se deosebesce de șopîrlele propriu dișe prin trunchiul și coada lor comprimată. *Lacerta Iguana*, comună în America.

Iguanodon, gen de reptil fosil, ordinul Dinosauriilor. Picioarele posterioare robuste, coada puternică, se sprijinesc pe ea; aceste animale se ridicau în două picioare și mâncau frunzele cu ajutorul dinților triunghiulari. Se găsesc în formațiunea cretaceă.

Igumen, v. Egumen.

Iguvium, oraș în Perugia, v. Gubbio.

Ihász, Daniil, colonel magh., n. 1818, a studiat dreptul; 1848 se luptă sub comanda lui Bem și ajunge adjutantul lui Kossuth; 1849 I. apără strimtoarea dela Turnul roșu, dar fu bătut de Lüders. După revoluție a pibegit împreună cu Kossuth prin Anglia, America, Italia, unde și muri 1882.

Ilia, v. Cămașă.

Ikilik, monetă turcească de argint de 2 piastri. V. art. Piastru.

Ikon —, v. Icon —.

Iktinos, arhitect grec., a trăit pe timpul lui Pericle; el a clădit Partenonul din Acropolea Atenei. Lui i-se atribuie și construirea templelor Demetrei și a Proserpinei din Eleusis, precum și a lui Apollo din Figalia.

Iladia, 1) *I.*, com. mică în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2230 loc. Rom. (1891). 2) *I.*, vechiu district românesc în Banat de mai puțină însemnătate; apare ca district pe la 1223, prin secl. XV a fost contopit în distr. Caransebeșului.

Ilarian Papiu, v. Papiu.

Ilarion, sfânt, n. din părinți păgâni la 288 în Tabatha, un orașel aproape de cetatea Gaza. I. a studiat și s'a botezat în Alexandria, unde auzind despre eremitul Antoniu, fundatorul vieții monachale în Egipt, s'a dus la dînsul, spre a studia modul de viață; după 2 luni I. s'a reintors în patria sa fiind în etate de 15 ani; murindu-i deja părinții, averea eredită parte o cedă fraților săi, parte o împărțî între saraci, iar el s'a retras în deșert, ducând cea mai austeră viață de eremit. Faima vieții lui ascetice s'a lătit în toată Palestina și Siria, i-s'au asociat mulți eremiți ca admiratori și imitatori, și după ce s'a bucurat și de darul minunilor, nenunțându-

oameni de toate condițiunile alergau să-l vadă și să se vindece de morhuri și neputință printr'însul. Iubind I. singurătatea a voit să se mute airea în deșert, dar mai mult de 10,000 oameni l-au rugat să rămână acolo. Abia s'a putut retrage cu alți 40 eremiți la Pelusium; fiind și aici cerțat de mulțime, s'a dus la Aphroditon, apoi în o oază aproape de Alexandria; de aci, ca să scape de mulțimea ce-l urmărea, a călătorit prin Libia în Sicilia, unde vindecând pe un enervat (v. ac.) de nou era obsediat de popor. Din Sicilia însoțit de discipulul său Hesychiu s'a dus în Dalmația, de aici în Cipru, unde după 2 ani, retras în munți aproape de Paphos, † 21 Oct. 371. El este părintele monachismului în Siria și Palestina. [Dr. Is. Marcu.]

Ilarion, Episcop de Argeș, (1819—23; 1828 până 1845), bulgaro-grec de origine, n. 1777. Educat în casa mitropolitului Dositei, el a învățat acolo limbile: rusească, elenă, franceză și germană, pe cari le vorbia; dar înțelegea și latinesce, turcesce și italienește. Pe lângă aceea a mai ajuns orator însemnat. Hirotonit preot și arhimandrit de către exarchul Gavril în 1808, el fu numit îndată egumen al mănăstirii Dealu, în care calitate îl găsim până în 1819, când se alege episcop de Argeș. Scaunul lui însă se clătină dela capul locului. Șuțu-Vodă constrinsese pe mitropolitul Nectarie să demisioneze în 1 Maiu din acelaș an, și căuta acum pe cine să-i dea mai multe parale pentru tronul vacant. I. și colegul său Constantin de Buzău protestară energic în contra acestei simonii, și-și atraseră mânia desăvârșită a grecului. Constantin fu depus, iar I. trebui să se retragă la mănăstire, și pare că a lăsat chiar demisiunea sa gata în mâna unui om credincios. În curând însă alte griji schimbăru situațiunea cu totul: veni eteria grecească și rescoala lui Tudor Vladimirescu. Acesta se cunoșea de mult cu I. Adesea seșuseră împreună și egumenul istorisii pandurului isprăvile oamenilor mari și-l îmbărbăta să-i imiteze pentru mântuirea neamului românesc. Cu drept dize Aricescu, că I. a fost capul rescoalei, iar Tudor numai brațul. Momentul părând favorabil, eroul român intră cu o ceată armată în București la 19 Martie 1821, și cel dintâiu lucru al său fu de a libera din Belvedere pe I. cu mitropolitul și mulți boieri, închiși acolo vr'o 2 luni sub bănuială de a fi factori ai insurecțiunii. Din acest moment I. deveni consilierul intim și chiar secretarul lui Tudor. Din nenorocire, planul măreț al libertății fu înăbușat prin mișeșia grecească. Vladimirescu este prins cu vicleșug, apoi omorât. I. cu mitropolitul și o mulțime de boieri nu așteptaseră aceasta din urmă catastrofă; deja în 16 Maiu fug cu toții la Brașov. După 2 ani, venind Ghica la tron, el stăru mult ca I. să se întoarcă la scaunul său, dar acesta se temea de resbunarea Turcilor și nu veni. Atunci se alege episcop de Argeș egumenul Grigorie, care luă ocăruierea eparchiei cu un cler de 1226 diaconi și preoți dintre 10,173 din toată Muntenia. Invasiunea rusească din 1828 reconduse însă pe I. în țeară, și el putu să-și ocupe tronul cu atât mai puțină dificultate, cu cât Grigorie murise chiar în acel an. De acum încolo I. ocupă scaunul până la moarte, în 7 Ian. 1845.

I. era de un spirit glumeț, pare chiar leger din punct de vedere religios, căci boierii îl numiau volterist. Sarcasmul lui îi înstrăină multe simpatii, și această împrejurare la un loc cu refuzul său de a cumpăra voturile divanului, explică de ce n'a fost ales nici odată mitropolit. El iubia lectura cu pasiune, astfel încât se vedea pretutindeni cu cartea în mână; librarul său avea ordin, să-i trimită toate cărțile ce primesc din străinătate, fără deosebire. În multe rânduri s'a distins ca orator; dînsul redacta și cetia adresa clerului către domnitor; în predicile sale nu se sfa a dojeni Curtea de abuzurile ei; în 1833 întimpină pe generalul Kisseleff la Curtea de Argeș cu o cuvântare plină de laude pentru Ruși, al căror adorator era de altminterlea; în 14 Oct. 1834 rosti iarăși un discurs la mitropolie, când Ghica-Vodă jură fidelitate regulamentul organic; încă la Brașov recită panegiricul generalului Const. Ghica, înmormântat acolo în 12 Apr. 1822. E numai de regretat, că I. n'a păstrat copie despre discursurile sale, și că spiritul lui nu a produs roade literare. (Cf. C. D. Aricescu, Ist. revol. rom. 1821. Craiova, 1874, p. 50—60; Bis. ort. rom., a. XIII. Buc., 1889, p. 208 uu.; Document pentru ist. Rom., supl. I, vol. IV, p. 433. Buc., 1891; Id., vol. X, p. 64, 66, 71, 211, 297, 448. Buc., 1897; Lesviodax, Ist. bis. Buc. 1845, p. 409, 448.)

Ilaritate, (*lat.*) ris, acțiunea de a rîde provocată de ceva hazliu.

Ilarl de Poitiers în Galia, episcop în acea cetate, unde era și născut din părinți păgâni, dar din familie aleasă, a fost unul dintre înfocații apărători ai Simbolului Nicean. Căsătorit fiind până a nu se fi botezat, s'a pus pe studiul Sf. Scripturi, și convingându-se despre adevărurile învățăturilor evanghelice, și-a conformat viața sa după acestea, a primit botezul și distingându-se ca învățător, se făcu episcop în cetatea unde era născut, în 353, și ca atare participând în acel an la sinodul din Arles și după doi ani la cel din Milan, și neconformându-se învățăturilor *ariene*, fu exilat de Imp. Constantin, către care adresase o scrisoare despre suferințele bisericii. În timpul de trei ani al exilului său în Phrygia a compus mai multe scrieri de învățătură. Intorcându-se apoi din exil la Poitiers se ocupă cu combaterea eresurilor până la moartea sa, urmată în 368. Moaștele lui sînt împărțite la Limousin și St. Denys, cele remase în Poitiers fură arse de Hughenoți la 1561. El a scris despre psalmi, despre evangalia lui Mateiu, despre Trinitate 12 cărți, despre sinoade, către Constantin două scrisori, etc. Scrierile lui I. sînt adunate și editate mai întăiu de Erasmus la 1523 și se află și în alte opere patristice următoare. [Dr. I. P.]

Ile, ceată de circa 200 călăreți în armata macedoneană. **Ilarch**, comandantul unei astfel de cete.

Ilea, v. **Ilia**.

Ileana, în poveștile și poeziile populare române numele unei fete, al unei ține, de regulă al lunei. Numele I. se derivă din grec. Helena (v. ac.), care a fost țina lunei, și e identică cu Iana. I. are predicatul *Cosînzana* și se ăice a fi cu părul de aur, sau doamna florilor și garoafelor, din cosița ruja-i cantă. În povestea cu Arghir, acesta păzește merele de aur, noaptea vine o turturea cu șapte rîndunele și când Arghir

vrea să săgeteze, turtureaua se dă preste cap, se prefacă într-o fată măiastră și aceasta îi spune, că ea e I. Cosînzana. I. are și predicatul *Samziana*, și e sora soarelui. Soarele se amorsează de ea, dar Dzeu schimbă pe I. S. într-o lună și osândese soarele, ca în veci să se gonească unul pe altul și să nu se întâlnească. În altă baladă I. S. se numește deadreptul sora soarelui. [Atm.]

Ileanda, (magh. *Nagy-Ilonda*), comună mică în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, 857 loc. (1891) Români și Maghiari; sediul protopretorului, judecătorie cercuală, stațiune de cale ferată.

Ile-de-France, 1) *I. veche prov. franceză* (ducat), având de capitală Parisul; dela 987 țeară ereditară a Capetienilor și deci simburele Franciei; I. cuprinde aji departamentele Seine, Seine-et-Oise, Oise, Aisne și Seine-et-Marne. 2) *I. insulă*, v. Mauritius.

Illegal, ce e contra legii, ce nu este legal (v. ac.) sau ceea ce nu scutește legea.

Illegitim, ce nu este legitim (v. ac.).

Ilerda, în antichitate oraș al Ilergeților în Spania, lângă Sicoris. Acî a învins Cesar pe Pompeiani la 49 a. Chr. Acum se numește Lerida (v. ac.).

Ileum, *Ileon*, parte din intestinul subțire, care se întinde dela jejun până la începutul intestinului gros sau cecum. Formează cu jejunul partea intestinului, care ocupă regiunile ombilicale și hipogastrice. La partea posterioară a abdomenului este fixat printr'un mesenter. Formează mai multe plice numite circumvoluțiuni intestinale.

Ileus, *pasiune iliacă*, *miserere*, oclusiune intestinală, boală produsă prin ori și ce obstacol, care împiedică expulsarea materiilor fecale. Causa, care produce oclusiunea este sau o strangulație sau o invaginație a intestinului, sau o reducere a cavității intestinale prin cicatrice consecutive ulcerățiunilor de diferită natură: sifilis, cancer, etc. Obstacolul poate fi constituit de materii fecale, viermi intestinali, diferiți corpi străini înghițiți. Ea se poate produce sau în mod subit (occlusiune propriu zisă), sau există deja de câțva timp o dificultate în emisiunea materiilor fecale, și atunci evoluțiunea e mai lentă (obstrucțiune intestinală). Când debutul este brusc, bolnavul se plânge câțva timp după oarecari turburări gastrice ușoare, de o durere vie, localizată la început într'un punct al abdomenului, durere difuză după câțva timp. Vărsături mai întâiu biliocase, apoi fecale se produc. Constipația este absolută, în cât nici gazele nu pot fi date afară, abdomenul este balonat. După 48 ore, fața ia un aspect particular, ochii se retrag mai în fundul orbitei, extremitățile se răcesc, pulsul este mic, urina devine rară și dacă materiile fecale nu pot fi date afară, bolnavul moare. În obstrucțiunea intestinală, debutul este insidios, dar câte odată începutul este ca în oclusiune. Emisiunea materiilor fecale este împiedecată, turburări ale digestiei se prezintă, abdomenul este balonat mai ales în timpul constipației. Constipația adeseori alternează cu diareă. În casurile, în cari obstrucțiunea este produsă de materii fecale îndurate, sau de corpi străini, bolnavii se pot restabili; în celelalte cazuri bolnavul moare aproape totdeauna. Dacă nu obținem nici un rezultat cu tratamentul medical, care numai

în anumite cazuri trebuie întrebuițat și constă în purgative, clistere cu apă, atunci recurgem la intervenția chirurgicală. [Dr. E. F.]

Ilex L., (botan.) gen de plante lignoase cu foi sempervirente din fam. Aquifoliaceelor. Cuprinde vr'o 145 specii răspândite cu deosebire în regiunile calde ale globului, mai ales în America, puține temperate. Între aceste remarcăm *I. Aquifolium* L., o plantă din Europa sud-vestică până în cea centrală, ce se cultivă ca și alte specii înrudite în liber (pentru climatul nostru ele sînt sensibile). *I. paraguayensis* St. Hill., o plantă de florărie, din a cărei foi se prepară în patrie (America de sud) «ciaiul de Paraguay» sau «maté» (conține teină). [A. Pr.]

Ilfov, riuleț în Rom., isvorește din dealurile com. Șotânga spre nord-vest de Tirgoviște; la com. Bolovani, j. Dâmbovița, se desparte în două: o parte curge la vale sub numele de Colintina, întră în j. I., formează lacul Ciocănesci, trece pe la nord de București, formează lacul Colintina și se varsă în balta Cernica și de aici în Dâmbovița. Cealaltă parte (mai mică) sub numele I., Ilfovul sau Ilfovetu, întră în j. I. și se varsă în Dâmbovița între com. Dragomiresci din Vale și Ileana.

Ilfov, județ în Rom., numit după riul I., cu o suprafață de 5779-90 km². și 420,591 loc., din cari la 250 mii revin capitalei regatului, București; marca j.-lui e o biserică cu sf. împărați Constantin și Elena, patronii catedralei mitropolitane din București. Forma j.-lui e a unui patru-later dreptunghiular aplecat spre stînga; j. I. se mărginește la nord cu j. Dâmbovița și Prahova, la sud cu Dunărea, la est cu j. Ialomița, la vest cu j. Vlașca și Dâmbovița. Ce privește relieful solului, j. I. mai tot este o câmpie întinsă, numai partea sa orientală e întreruptă de mici ondulațiuni de teren; partea sa de sud-vest, cuprinsă între Argeș și lacul Greaca, formează un platou mai ridicat. Teritoriul j.-lui I. ține de basinel Argeșului, afară de partea sa de nord-est, care ține de al Ialomiței; afară de Dunăre cele mai însemnate ape ale j.-lui sînt: Argeșul, care primește în acest j. Sabarul, după ce se unese cu Ciorogârla, apoi Dâmbovița cu I.-ul, Paserea și Colintina; Ialomița cu afluentul său Prahova, cari udă j.-ul în partea de nord, și pe urmă valea Mostiștea. Lacuri mai însemnate sînt: lacul Greaca, Mostiștea și Snagovul. În privința administrativă j. este împărțit în 10 plăși: Afumați, Argeș, Dâmbovița, Ilfov, Mostiștea, Neagoesci, Obilesc, Oltenița, Sabarul și Snagovul, cuprindînd în total 2 com. urb. (București și Oltenița) și 122 com. rur., formate din 437 sato. În privința politică j. dă 7 senatori și 16 deputați; în ordinea ecleziastică face parte din eparchia sf. mitropolii cu reședința în București. Mănăstirile din acest județ sînt: Căldărușani, Cernica, Paserea, Samurcescși și Țigănesci, avînd 594 călugări și călugărițe. Instrucțiunea publică numeră 173 școale rurale. Personalul medical se compune din: medicul primar al j.-lui, medicii de spitale și de plăși; afară de spitalele din București, de cel dela Colintina, Pantelimon și ospiciul de nebuni dela Mărcuța, mai sînt 3 spitale rurale la: Oltenița, Ferbinți și la Budesci; pe teritoriul j.-lui I. e situată capitala regatului cu suprema autoritate politică, judiciară, militară, bisericescă, etc.,

aici se concentrează aproape toată activitatea industrială și comercială a j.-lui (v. București). Pământul j.-lui I. este din cele mai productive, o foarte bogat în produse vegetale și animale: cereale, plante industriale, legume; vite cornute, oi, rimători, cai. Viile, mai ales cele de lângă București și balta Greaca, dau struguri buni și gustoși; vinul este bun, dar nu se ține mult. Bălțile, mai ales cele de lângă Dunăre, dau pește mult. Pădurile au o întindere de peste 60,000 ha. Exportul cerealelor se face prin portul Oltenița. În privința comunicațiunii j. I. e străbătut de căi ferate în 4 direcțiuni: București-Giurgiu, B.-Pitești, B.-Ploiești și B.-Constanța; tot din București pleacă mai multe căi naționale și județene în diferitele direcțiuni ale j.-lui și ale țării. Cf. C. Alexandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui I. București, 1892.

Ili, riu în Asia centrală, isvorește în munții Tien-Șan și după un curs de 1500 km. se varsă în lacul Balchaș.

Iliă, în mitol. romană fata lui Aeneas, prin zeul Mars mama lui Romulus și Remus. I. a fost preoteasa dănei Vesta, și pentru aceasta a fost numită *I. Vestalina*. I. se numia în deosebi la Greci, iar la Romani mai ales *Rhea Silvia*. [Atm.]

Iliă, (magh. *Maros-Ilye*), com. mică în Trans., cott. Hunedoara. Are 221 case, cu 1054 loc. Români gr.-or., puțini de alte confesiuni. Teritoriul e de 2056 jug. cat., muntos; locuitorii cultivă industria de casă, agronomia, prădesc vite cornute frumoase, porci și oi. Târgurile de vite sunt renumite în toată Ungaria. Aici s'a născut contele Gavriil Bethlen, principele Transilvaniei. Ruinele castelului său se ved până astăzi. Judecătoria cercuală, pretură și stațiunea căii ferate.

V. și art. Ciameghiu.

Iliă, *protopopiat* rom. gr.-or. cu 26 parochii și 21 filii și cu 22,638 suflete.

Iliac, *Osul*, v. Basin.

Iliaca tabula, o mică tablă antică, descoperită 1683 între ruinele orașului Bovillae. Ea e de marmoră moale (Palombino) și se păstrează în muzeul capitolin din Roma. I. t., pe lângă cuprinsul cânturilor omerice, înfățișează în relief soarta Troiei: dărîmarea cetății, mormântul lui Hector, tabăra de năi, ieșirea lui Enea. Autorul ei e un oarecare Theodoros, care a lucrat-o cu scop didactic. Este prețioasă, de oarece dă cuprinsul cânturilor pseudoomerice, pierdute aproape toate. (Cf. Jahn, Griechische Bilderchroniken. Bonn, 1873).

Iliada, epopee greacă, atribuită lui Homer (v. ac.), despre resboiul în contra Troiei sau Iliului.

Iliăși, 1) *I. Vodă* numit și *Ilie II (Ilie Răreș)*, fiul mai mare al lui Petru Răreș Vodă și al Elenei de neam sârbesc, domn al Moldovei (5 Sept. 1546 până 1 Maiu 1551), după moartea tatălui său. Domnia lui nu s'a ilustrat decât prin reînnoirea unui tractat de alianță cu Sigismund, regele Poloniei, Moldova căpătând liniște din această parte, și prin o expediție în Transilvania, din ordin turcesc, dimpreună cu cumnatul său Mircea-Vodă Ciobanul al Munteniei, împotriva Germanilor și a episc. Martinuzzi, expediție mai mult simulată și fără vr'un rezultat. Restul este

un lung lanț de petreceri și orgii cu tinerii săi sfetnici turci. În cele din urmă acestea atrăgându-l mai mult decât sarcinile tronului, Ilie abdică în favoarea fratelui său Stefan, se duce la Constantinople și se turcesce, luând numele de Mehmet și devine Pașă de Silistra (Maiu 1551). Peste 2 ani moare în închisoare de inimă rea (1553). [Aguletti.]

2) **Iliăși**, *Alexandru*, IV, v. Alexandru 8), tom. I, p. 102. [—]

3) **Iliăși**, *Radu*, fiul lui Alexandru Iliăși, domnul de câte 2 ori al principatelor. La maziirea domnului muntean Leon-Vodă Tomșa, ȝis și Stridie (21 Iul. 1632) Radu Iliăși e numit, după stăruințele tatălui său, pe atunci domn a 2 oară al Moldovei, și contra dorințelor țerei, în scaunul Munteniei. Boierii naționaliști, dușmani Grecilor, în cap cu Mateiu Aga Basarab și cu ajutorul pașei de Silistra, ocupă Bucureștii (20 Sept. 1632) și se opun întrării în țeară a noului domn grecit. Radu cu ajutor de Moldoveni, Turci și Tătari vine spre București, se ciocnesce cu Mateiu Aga între Dudesci și mănăstirea Plumbuita și, după o crâncenă luptă de o ȝi, e biruit și fugărit, piergînd astfel tronul (25 Oct. 1632), ale cărui dulceți încă nu apucase să le guste. [Aguletti.]

4) **Iliăș**, fiul lui Alexandru Iliăș, român grecizat, grația cu tălmăciu la divan; domni în Moldova 1667—69, când îi urmă Duca-Vodă, iar I. se duse la Constantinople, unde muri în curând. Pe timpul acestui domn se urcă tributul Moldovei cu 25,000 lei.

Ilic, (pieptar, mintean), vestmînt ce face parte din costumul țărănesc. Haină fără mâneci, făcută din postav alb sau colorat, împodobită cu broderii sau cu găitane.

Ilicineae, (botan.) v. Aquifoliaceae.

Ilicit, *nelicit*, nepermis, oprit; ceea ce este prohibit de legi, ce este contrar bunelor moravuri și ordinii publice. Obligațiuni basate pe *condițiuni ilicite* nu pot avé nici un efect. (Cod. civ. rom., art. 966.)

Ilie, profetul legii vechi. A trăit cu 900 a. Chr. Zelant pentru legea Domnului a sbiciuit fără-delegile poporului israelitean, mai cu samă însă ale Iezabelei, soția regelui Achab. Ca pedeapsă a lui Dȝeu prevestește seceta, după aceasta se retrage lângă Crit, unde pe vremea secetei s'a nutrit prin un corb, mai apoi după secarea riului prin veduva din Sarepta Sidonului, al cărei prunc l-a înviat. După trei ani de secetă iarăși s'a reînțors la curtea regelui Achab, îndemnînd pe popor ca să se întoarcă la Dȝeul cel adevărat. Ca să scape de mânia Iezabelei a fugit în pustie, pe Eliseu l-a pus de următorul său, și cu car și cai de foc s'a înălțat la cer.

Ilie, 1) *I. I. (Iliăș-Vodă)*, fiul cel mai mare al lui Alexandru cel Bun, domn în 2 rânduri al Moldovei (1433 și 1435—44). Asociat la domnie încă de pe când trăia tatăl său, desemnat chiar de acesta ca succesor, depunînd jurămînt de credință regelui polon (Iunie 1433), pe sora nevastei căruia o ținea dînsul în căsătorie, totuși cel de al 2-lea al său frate, Stefan, se scoală împotriva-i cu mulți partizani moldoveni, cu ajutor dela Vlad Dracul al Munteniei și dela Turci, și-l detronează. Cu tot ajutorul ce capătă dela cumnatul său Vladislav Iaghello, Ilie este bătut de Stefan și fugărit. Noul domnitor mol-

dovean grăbindu-se a recunoaște suzeranitatea Poloniei, regele Vladislav nu mai are nici un interes de Ilie, ba încă îl pune în închisoare spre a avea un perpetuu mijloc de constrângere pentru Stefan. Cu venirea la tronul Poloniei a lui Vladislav III (1434) soarta lui Ilie se schimbă. Deși noul rege urmează tactica defunctului său predecesor, dar partisaanii Leși ai lui Ilie scăpându-l din închisoare și trecând în hotarele Moldovei, el se vede silit a-l ajuta întru câțva. Lupta nehotărâtoare dela Podagra (1435) și intervenția lui Vladislav împacă pe cei 2 frați, cari de acum înaintea domnesc împreună, având întâietatea Ilie, iar Stefan în schimb veniturile sud-estului țării. De astă dată Ilie, pentru a-și întări mai bine poziția sa, se obligă la tribut anual Poloniei și restituie porțiunea de țeară amanetată de aceasta Moldovei pentru datorii. La Varna (1444), în lupta cu Turcii, protectorul lui Ilie, devenit de curând și rege al Ungariei, murind, Stefan deodată, cu partisaanii săi detronizează iarăși pe fratele său, îi scoate ochii și-l aruncă în închisoare (1445).

2) *Ilie II*, v. *Iliș Vodă*. [Aguletti.]

Ilie, Joreste, mitropolit de A.-Iulia v. *Joreste*.

Ilie, Sf., munte, v. *Elias*.

Ilie, Voevod, unul din numele domnitorului muntean *Stefan Surdul*, (v. ac.).

Iliescu, Tașcu, n. în com. Crușevo în Macedonia, a fost mai mulți ani profesor de limba turc. la școala rom. din Crușevo. I. a publicat în limba arămânească, după îndemnarea lui Obedenar, »L'escriveta«, tradusă din limba provençală, Mumpellie (Montpellier) 1882, și »Carte de lectură macedo-română«. Buc., 1885.

Iliana, în poveștile române țină cea mai măiastră, care pe o fată mincinoasă a amuțit-o și i-a răpit doi copii, dar după ce fata a spus adevărul, i-a redat graiul și copiii. Numele I. e o formă din Ileana, Elena.

Illon, (*Ilium*), numele mai vechiu al orașului Troia (v. ac.), luat dela Ilos, fiul lui Tros.

Ilione, în mitol. grc. fata lui Priamus, regele din Troia, născută de Hekabe; muiera lui Polylnnestor, principele din Thracia.

Iliri, popor din familia arică, ramura europeană, care în antichitate locuia partea nord-vestică a peninsulei balcanice (între Marea Adriatică și Morava) și Panonia, împărțit în mai multe neamuri. În timpul migrațiunii doricе (secl. XII a. Chr.), neamuri ilirice s'au așezat în Epir și Macedonia, cum și (trecând peste Marea Ionică) în Italia de sud (Iapygii). Și Veneții din Italia de nord era un neam iliric. Deja în secl. III a. Chr., I. dela țărmul resăritean al Adriaticei devin dependenți de Roma; dar abia Octavian isbuti a-i supune în mod definitiv în anii 35—33 a. Chr. Prin cucerirea Panoniei (9 a. Chr.) se îndeplini supunerea tuturor neamurilor ilirice sub dominațiunea romană. (Cf. Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus Leipzig, 1877.)

În timpul dominațiunii romane, I. din peninsula balcanică fură în mare parte romanizați, contribuind astfel la formarea poporului român (Istro-Români și Macedo-Români). Și coloniile romane din Dacia erau formate în parte însemnată din I. romanizați. Urmașii nedesnațio-

nalizați ai vechilor I. sînt *Albanzii* (v. ac.) de astăzi, a căror limbă are multe elemente latine. [D. On.]

Iliria, țeara Ilirilor, lângă Marea Adriatică, cucerită de Români primi numirea *Illyricum*. Cu timpul aproape dispare în istorie numele I., până ce la 1809 Napoleon I uni provinciile luate dela Austria sub numele de prov. ilirice, formând un stat dependent de Franția (50,000 km². cu 1¼ milion loc.). Provinciile austriace: Carintia, Craina, Görz, Gradisca și Istria între anii 1816—1850 încă purtau numirea unui regat al I.-ei; tendința Slavilor de sud și astăzi este îndreptată spre reînvierea acestui regat (Ilirism). V. și Albania.

Ilirism, nume dat mișcării naționaliste a Serbo-croaților, întemeiată pe conștiința unității etnografice (aceasta își găsi expresiunea în numirea generală de Iliri, presupunându-se, că Sârbii și Croații ar deriva din Ilirii vechiului imperiu roman) și pe solidaritatea slavă. S'a desvoltat mai întâiu pe terenul literaturii în anii de pe la 1830, pe de altă parte însă propoveduia autonomiei politice a regatelor croațesci (revoluțiunea din 1848/9). (Cf. Pypin și Spasowicz, Gesch. d. slav. Litter. I.)

Iliș, dare veche în bani, plătită de locuitorii țărilor române. Natura acestei dări nu s'a putut determina mai de aproape.

Ilișesci, com. rur. în Buc., parohie cu o expositură în sâtișorul Brașca, moșie mănăst. în căpit. și j. Gura Homorului, are 4284 loc. (2188 ort.-or., 214 rom.-cat., 1765 protest., 116 mos.), două biserici (ort.-or. și protest.), două școli primare. Biserica ort.-or. a fost mănăstire de călugări, fundată și înzestrată în 1714 de medelnicerul Ionașcu Isăcescul dimpreună cu soția sa Alexandra, dar secularizată în 1786, când deveni simplă biserică sătească. [Dr. I. G. Sbiera.]

Iliton, (*grec.*) învilitoare. Este o pânză albă patruunghiulară, întinsă pe masa altarului, în care se învêlesce »antimisul« pe care se așază sf. potir și discosul cu darurile liturgice. Este sinonim cu »Antimis«, cu aceea deosebire, că pe când în antimis sînt cusute sau așezate sf. moaște, pe atunci în I. nu sînt. I. reprezintă mărana cu care a fost acoperit capul lui Is. Chr. depus în mormânt.

III, rîu în Alsația, isvoresce în Jura, se varsă în Rin din jos de Strassburg; 205 km. lung, în parte navigabil; din I. pornesc canalul Rin-Rhône și canalul Rin-Marne.

Illata, bunurile constituite zestre a femeii.

Iliațiune, conclusiune.

Ilava, comună mică în Ung., cott. Trencin, lângă rîul Vág, cu 2213 loc. (1891) Slovaci și puțini Maghiari. Aci se află penitenciarul țării, în care se închid cei condamnați la închisoare mai lungă de 10 ani; întocmit pentru a pute primi 1000 delincuenți. Cetatea I., mai de mult Léva, a jucat rol însemnat în istoria țării.

Ille, rîu în nord-vestul Franției; vine din lacul Boulet și se varsă în rîul Vilaine.

Illecebraceae R. Br., (botan.) familie de plante dicotyledonate-monochlamydeae, cuprinde ierburii anuale sau perene, rar subfrutescente, cu frunzele mai cu samă opuse mici și de tot întregi; florile mici, regulate mai adesea hermafrodite, erbacee, verzi sau albe. Această familie cuprinde

vr'o 17 genuri cu vr'o 90 de specii, distribuite pe toată suprafaţa globului afară de regiunile reci, în locuri uscate şi calde sunt foarte frecvente. I. cuprinde următoarele 4 triburi: I tribul *Pollichieae*, din care menţionăm genurile: *Illecebrum* L. şi *Pollichia* Soland. II tribul *Paronychieae*, înseamnă genurile: *Paronychia* Juss., *Herniaria* L., *Corrigiola* L. III tribul *Pteranthaeae*, menţionăm genul *Pteranthus* Forsk. şi în fine IV tribul *Scleranthaeae*, din care menţionăm genul *Scleranthus* L.

Illecebrum L., (botan.) gen monotipic din familia Illecebraceelor, tribul Pollichieae. Unica specie *I. verticillatum* L., creşte prin Europa occidentală şi prin Africa boreală, ea este o mică plantă erbacee, anuală, delicată cu frunzele opuse şi pseudoverticilate, sesile ovat-oblonge sau rotundate şi de tot întregi; florile mici hermafrodite sau unisexuale.

[Z. C. P.]

Ille-et-Vilaine, departament francez, numit astfel după râurile Ille şi Vilaine; e compus din partea de nord-est a Bretagnei super. Are 6990 km². şi 626.875 loc. I. se împarte în 6 arondisamente: Rennes, St. Malo, Montfort-sur-Meu, Redon, Vitré şi Fougères. Capitala e oraşul Rennes. Ocupaţiunea principală a locuitorilor e agricultura.

Iller, afluent pe dreapta al Dunării, formează graniţa între Bavaria şi Württemberg, 165 km. lung.

Illés, Carol, (de Edvi), juriconsult magh., n. 1842, 1867 avocat, 1872—83 procuror reg. A scris multe disertaţii privitoare la dreptul penal şi un op: »A büntetkekről« 1882—92, 4 tom. (Despre faptele punibile.)

Illésfalva, v. Băsesci 3).

Illésházy sau *Illyésházy*, 1) *I. Stefan*, palatin, conte, n. 1540, † 1609. 2) *I. Stefan*, n. 1762, † 1838. Iosif II îl trimite ca să năduşească reşcoala lui Horia. 1801 consilier intim; 1808 e cavaler al ordinului lăna de aur; la dietele din 1802—25 e deputat; e unul dintre fondatorii academiei magh. de ştiinţe.

Illicium L., (botan.) mic gen din fam. Magnoliaceelor, tribul *Winteraeae*, cuprinde vr'o 5 specii de arbuşti sau arbori, totdeauna verzi, glabrii şi aromatici, răspândiţi prin America boreală şi prin Asia orientală; frunzele mici pellucid-punctate; florile hermafrodite gălbui sau purpurii au 3 sau 6 sepal membranoase, uniseriate sau bise-

riate şi imbricate. Cea mai importantă specie este *I. anisatum* L., (v. ilustr.), ale cărui fructe aromatice sunt cunoscute de poporul nostru sub numirile de Anason stelat, sau Badian (v. ac.)

[Z. C. P.]

Illimani, pisc în Anđi, Cordillera Boliviei (America), 6412 m. înalt; la nord de I. e valea afundă Totorapampa.

Illinois, 1) *I.*, *riu* în America de nord, isvoresce spre sudvest de lacul Michigan, dela La Salle duce canalul I.-Michigan la Chicago, tot de aci în jos e navigabil; după un curs de 410 km. se varsă în Mississippi. 2) *I.*, *stat* în Uniunea nordamericană, despărţit prin riul Mississippi de statele Iowa şi Missouri; 146,720 km². cu 3.826,351 loc. (1890), cari în cea mai mare parte se ocupă cu agricultura; prairii întinse udate de riul I., sol productiv; se cultivă păpuşoiu, ovės, grâu, secară, orz; la sud sunt

multe păduri. Clima e sănătoasă. Cărbuni de piatră (în 1896 s'au scos 19³/₄ mil. tone); fabrici de fier; se taie mulţi porci. Constituţia din 1870. La congres trimite 2 senatori şi 22 reprezentanţi. Capitala Springfield, oraş mai însemnat e Chicago. I. a intrat în Uniune la 1818.

Illir —, v. *Ilir* —.

Illyri, v. *Iliri*.

Ilmen, lac în Rusia, guvernamentul Novgorod,

918 km². prin

canalul Volchov se scurge în lacul Ladoga.

Ilmenit, mineral, titanat de fier; hexagonal. În roce eruptive şi sisturi cristaline la Miask, Kragerö, Bourg d'Oisans, în Canada etc.; în România în munţii Lotrului.

Ilonda, v. *Ileanda*.

Ilorin, oraş în Sudanul vestic, provincia Ioruba, lângă riul Asa, care curge spre Niger, dela Lagos depărtare 250 km. spre nord-est. Locuitorii acestui oraş se urcă la cifra 70,000. Cei mai mulţi sunt din seminţia Ioruba, se află însă şi Nupe Fulbe, Haussa şi Canichi. Domnitorul este din seminţia celor din urmă.

Ilos, în mitol. grec. fiul lui Tros, strănepotul lui Dardanos, tata lui Laomedon şi moşul lui Priamos, regele din Troia. I. a fondat oraşul *Ilion*, numit şi *Troia*, după numele tatălui său Tros.

Ilot, v. *Heloţi*.

Ilovăţu, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, compusă din sat.: Borcănesci, Firizu şi Racova, cu reşedinţa în sat. I., având 3000 loc. (Dicţ. geogr.

Illicium anisatum.

1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; 2 biserici și 1 școală.

Ilse, rîu în Harz (Germania), formând una din cele mai frumoase văi în acești munți; la gura văii se află orașul *Ilseburg*, în guvern. prus. Merseburg, cu 3565 loc. (1895), castel, mine și topitorii artistice.

Iluminat. Materialele întrebuițate pentru a produce I. sînt unele solide, altele lichide și altele chiar gazoase. Materialele solide sînt: Crăngile unor arbori reșinoși, întrebuițate în țările puțin civilizate; luminările fabricate cu seul de bou, de capră sau de berbec; luminările propriu zise fabricate cu ceara albinelor cu spermaceți sau cu acidele margaric sau stearic.

Lichidele întrebuițate la iluminat sînt oleurile grase, cele esicative neputându-se întrebuița din cauza întăririi lor la aer, iar cele volatile sînt puțin întrebuițate, fiind că au marele inconvenient de a produce mult fum. Dintre oleurile grase cele mai întrebuițate sînt uleiul de măsline, de rapiță, de brabja și de mac. De un timp încoace s'a sporit foarte mult usul oleurilor de schist și de petrol la iluminat.

Gazul utilizat pentru I. vine extras din liantraxul, din reșină, din acidurile grase și din aproape toate materiile grase, cari produc prin destilație carburii de hidrogen, ce formează principiul esențial al gazului de iluminat. În anii din urmă s'a încercat a se întrebuița la iluminat gazul acetilenei, care se produce expunând carburul de calciu la acțiunea apei.

La diferitele feluri de I., enumerate mai sus, trebuie adăugat I. prin electricitate, care s'a perfecționat foarte mult în timpurile din urmă.

Ca unitate de putere luminătoare Peclet adoptase aceea a unei lampe carcel, ce consumă 42 grame de oleu de rapiță în un ceas. Englezii au adoptat aceea a unei luminări de spermaceți ce consumă 8'207 gr. pe ceas. În continentul european e adoptată de preferință lampa carcel, deși în Franția a fost adoptată și aceea a unei luminări din fabrica Etoile. (v. și art. Lampă.) [G.]

Iluminarea locuințelor. Lumina solară este necesară pentru conservarea sănătății, ea exercită o acțiune puternică asupra fizicului și moralului și mai ales organismul fraged al copilului nu poate suporta lipsa luminei naturale. Lumina solară înlesnește oxidațiunea și distruge numeroase microorganisme capabile a produce boale. De aceea trebuie să construim locuințele astfel, ca să fie străbătute de raze solare directe în abundență. Cultura de astăzi cere însă ca să lucrăm și în timpul nopții, după ce soarele a dispărut dela firmament și în locuri în cari nu pătrunde lumina soarelui, ca să petrecem și după apusul soarelui și de aceea recurgem la iluminarea artificială a interiorului caselor și a stradelor. Lumina artificială ostenește și irită ochii mai mult decât lumina solară, mai ales dacă în cea dintâi predominesc razele roșii și galbene; lumina artificială mai aduce razele calorice în apropierea ochilor și căldura astfel produsă este neplăcută și chiar vătămătoare. Ne interesează dar alegerea materiei luminătoare, din cauză că fiecare izvor de lumină artificială este totodată și un izvor de căldură și apoi din cauză că produsele combustiei unor corpuri luminători strică puritatea atmosferei într'un

mod simțitor. Cantitatea și intensitatea luminei, gradul ei, îl măsurăm cu fotometrul, prin comparațiunea unui corp luminător cu un alt izvor de lumină, al cărui efect este bine determinat. Fotometria se bazează pe legea fizică, că intensitatea luminei aruncate pe o suprafață scade în proporțiune inversă cu quadratul depărtării acelei suprafețe dela izvorul luminei. Depărtăm sau apropiăm dar suprafața iluminată dela corpul luminător, până când iluminarea ei este egală cu cea a unei alte suprafețe expuse acțiunii luminătoare a izvorului de lumină, care servește drept măsură. Dacă din două luminări, cari iluminează un părete alb cu intensitate egală, una este depărtată de acel părete 2 și cealaltă 3 metri, atunci intensitatea luminătoare a celei dintâi este $2^2 = 4$ și a celeilalte $3^2 = 9$. Ca obiect de comparațiune servesc astăzi în Anglia o luminare de cetaceu, care produce o flămă lungă de 44'5 milimetri; în Germania o luminare de parafină curată de diametrul de 20 milimetri, atât de lungă încât 12 asemenea luminări cântăresc 1 kgr., fitilurile lor trebuie să fie egale, impletite din câte 24 fire de bumbac, 1 metru al fitilului trebuie să cântărească 668 miligrame. În cei din urmă 2 ani se fac încercări de a se întrebuița în mod general pentru fotometrie ca unitate constantă de lumină lampalui von Hefner-Alteneck, umplută cu acetat de amil, cu lumina țevei pentru fitil de 25 milimetri, cu flămă înaltă de 40 milimetri. O unitate de lumina Hefner = 0'817 luminare germană de parafină = 0'893 luminare engleză de cetaceu. Stricarea curățeniei atmosferei prin iluminarea artificială nu se datorează numai impurității materiilor luminătoare, ci și construcțiunii vițioase a lampelor. Corpurile luminătoare (cu excepțiunea celor cari dau lumina electrică), sînt compuse din carbon, hidrogen și oxigen. Dacă într'o lampă bine construită arde într'un mod complet oleu de rapiță curat sau petrolu bine destilat, atunci productul gazos al combustiei, care se comunică atmosferei, se va compune aproape numai din bioxid de carbon și de vapori de apă; dacă însă lampa nu este construită în mod corect, astfel că accesul aerului la flămă este oprit, sau dacă materia luminătoare nu este curată, atunci se formează acide grase volatile, carboidrate volatile, acreol și alte corpuri mirositoare, oxid de carbon, care strică atmosfera. La arderea gazului luminător se pot comunica aerului cantități mici de amoniac de cian, de acid sulfos, acid azotic, oxid de carbon. Atât din cauza acestor substanțe, cari corup aerul, precum și din cauza ridicării temperaturii aerului se impune ventilarea activă a localelor iluminate cu lumină artificială, mai ales cu gaz iluminator. Mai cerem ca aparatul și materialul de iluminare să nu fie prea costisitor, să nu cauzeze exploziuni și incendii. Pentru lucrările cari cer lumina intensivă o regulăm prin schimbarea direcțiunii razelor cari iluminează tavanul și prin abaterea lor spre masă, spre obiectul de lucru prin paravane potrivite. Cilindrul de sticlă pus pe lampă are scopul de a opri curenți de aer laterali cari ar opri arderea egală și a produce un curent ascendent de aer, care înlesnește arderea completă. Luminările de stearină, de parafină, de ceară curată nu strică aerul într'un mod simțitor, dacă fitilul a fost

împregnat cu săruri oxidatoare, cari înlesnesc arderea lui completă. Luminările de ceară amestecată cu resină ca și luminările din seu descompus comunică aerului produsele combustiei imperfecte mai ales funingine și acide grase volatile. Oleul de rapiță curat și alte oleuri vegetale purificate nu vatămă salubritatea aerului dacă se ard în lămpi bine construite, bine întreținute, cu cilindru bine așezat, cu curent ascendent suficient. Petroleul destilat este asemenea un material salubru de iluminare, dacă îl ardem într-o lampă construită special pentru un petroleu de calitate determinată. Petroleul brut de compune dintr-o parte volatilă, inflamabilă la o temperatură joasă, lesne explosibilă, numită eter de petrol, benzină, din oleu luminător și sin oleuri grele, cari conțin parafină și vaselină; cu cât la destilațiune se depărtează mai complet partea volatilă și oleurile grele, cu atât devine petroleul mai apt pentru iluminare, dacă însă se lasă în petroleul destilat mai mult decât 8% benzină, el devine lesne explosibil, dacă el conține mai mult decât 12% oleuri grele, atunci el nu arde complet în lampa ordinară ci produce un fum greu, din care se depune funingine pe toate obiectele aflate în cameră. »Gazornita«, lampa primitivă fără cilindru, în care mulți țărani ard petroleu amestecat cu oleuri minerale grele, otrăvesce atmosfera din casă. Petroleul bine destilat are greutatea specifică de 0,81, fierbe la temperatura de 200° C. și nu produce vapori inflamabili la o temperatură mai joasă decât de 23° C. Benzina, partea ușoară a petroleului, poate servi la iluminare numai în lămpile construite special pentru această materie, lămpi cu gât lung pentru ca rezervoriul lampei să nu se încălzească, cu basa lată pentru ca lampa să nu se restorne. Mai sigure sânt lămpile de benzină umplute cu păsă sau cu fitil lung de bumbac, cari conțin benzina numai în interstițiile lor, astfel ca la resturnarea lampei benzina să nu se poată vărsa. Gazul luminător se produce obicinuît prin destilare de cărbuni de pământ, deși petroleul brut ar putea servi cu folos pentru acest scop. Greutatea lui specifică variază între 0,36 și 0,62, el se compune din 56%—60% carboidrate ușoare, 5%—6% carboidrate grele, 30% idrogen, 4-5% oxid de carbon și 0,3% bioxid de carbon; dintre aceste constituente oxidul de carbon este cauza toxicității însemnate a gazului luminător. Din fabrică gazul este condus sub presiune prin țevi suterane la locul de consumațiune și în acest drum se pierde o parte de gaz, absorbându-se de pământ și volatilându-se în locuință. Atât lumina gazului luminător, precum și aceea a petroleului devine mai forte, mai frumoasă, albă, dacă aducem în lampă (în flacără) un corp solid, care prin incandescență mărește efectul luminător. Se întrebuințează pentru acest scop o cămașă de pânză de amiant (de asbest) inventată de Auer von Welsbach din Viena, cu care se încunguieră flacăra lampei. Cămașa lui Auer s'a pus cu oarecare succes și preste lumina de alcool. Mai periculos decât gazul luminător este gazul de idrogen, »Wassergas« al Germanilor, produs prin trecerea de vapori de apă preste cărbuni aprinși, apa se descompune, gazul de idrogen, care se formează, se amestecă însă cu oxid de carbon în cantitate considerabilă până la 30%. Acetilenul, gaz

otrăvitor și explosibil, se nasce la contactul carbidului de calciu cu apă, lumina de acetilen este frumoasă, mecanismul producerii ei nu este complicat, dar periculos. Lumina cea mai salubră, cea mai apropiată de lumina solară este lumina electrică, produsă prin intercalarea în curentul electric a unui corp cu mare rezistență, obicinuît a unei bucăți subțiri de cărbune, fixate între 2 sirme de platină, închisă într-o cutie de sticlă, care cărbune prin incandescență produce lumină albă, sau prin întreruperea curentului electric și sărirea scânteii electrice în formă de arc din vârful unei bucăți de cărbune legat de conductul metalic în vârful de cărbune opus. Sirmele cari conduc curentul electric trebuie să se izoleze bine, să se îmbrace cu fire de mătăsă, cu cauciuc sau cu altă materie care nu conduce electricitate, pentru ca să nu vină în contact cu corpul unui om sau animal. [I. Felix.]

Iluminarea sau Luminatul stradelor nu e așa de vechiu pe cât s'ar păre. Voltaire vorbese cu multă admirație în Hist. du siècle de Louis XIV de luminatul stradelor Parisului, introdus de acel rege. La început lanternele sau fanarele erau fixate la mijlocul stradei prin o funie, de care atirnau și care era prinsă de cârlige bătute în partea dreaptă și în cea stânga a stradelor. Când se inventară mecanisme, prin cari fitilul era ridicat continuu și încet din rezervoriul de oleu în care era ud, se luă și obiceiul de a fixa lampa de un stîlp sau de un suport bătut în pereți. În prima treime a acestui secol se introduse pe continent luminatul cu gaz aerian. Acest sistem se lăți treptat dela apus spre răsărit. În România n'a putut fi vorba de luminat cu gaz decât după înființarea căilor ferate, de oarece nu erau mine de cărbuni. Multe orașe mici sânt luminate și acum cu lanterne cu petroleu. Părțile excentrice ale Bucureștilor sânt luminate în acest chip, asemenea și satele. Luminatul privește primăriile, cari îngrijesc de el sau în regie, cum face s. e. de curând Viena, sau prin societăți concesionare, cum face Bucurescii. Orașele cari au în apropiere o cădere de apă, pot să înființeze cu multă înlesnire luminatul electric. În Bucuresci mai multe edificii și piața teatrului sânt luminate electric; piața Primăriei, Calea Victoriei, etc. sânt luminate cu becuri Auer. Înainte de înființarea luminatului stradelor se purtau seara torțe sau lămpi. Pe la 1850 și chiar mai târziu obiceiul acesta era încă general în Bucuresci.

Ilusiune, 1) înșelăciune, părere a simțurilor sau a înțelegerii; 2) speranțe deșerte; 3) simularea realității (în operele de artă). Opus: realitate. În realitate, adică în afară de ori ce intervenție a actului nostru actual de cunoaștere, lucrurile sânt concepute ca având anume însușiri și anume relațiuni între aceste însușiri. Această concepție provine și ea, e adevărat, dintr'un act de cunoaștere (experiență), dar nu dintr'un act de cunoaștere individual și imediat, ci dintr'unul colectiv și mediat. Noi concepem lucrurile ca având o realitate anumită, nu pe baza experienței noastre individuale și imediate, ci pe de o parte pe baza experiențelor tuturor oamenilor, iar pe de altă parte pe conclusiunile logice ce s'au putut trage din acele deosebite experiențe. Prin aceste ex-

periențe și concluziuni se stabilesc caracterele realității, adică starea și însușirile obiective ale lucrurilor. Față de această realitate noi putem concepe două feluri de I.:

I. *I. absolută* atunci când considerăm toată realitatea obiectivă ca o simplă producție a Eului (v. ac.) nostru (a subiectivității sau minții noastre). În acest caz întreaga lume este o I., o părere, o creațiune înșelătoare a simțurilor și înțelegerii omenesci în genere, iar adevărata realitate rămâne absolut inaccesibilă, dincolo de ceea ce pot simțurile noastre să ne dea, și primește numele de lucru în sine (Das Ding an sich, chose en soi).

II. *I. relativă*, când după ce stabilim prin experiența colectivă și prin raționamente existența unei realități obiective, care e una și cu aceleași caractere pentru toate ființele cunoscătoare, comparăm cunoștințele noastre individuale cu acea realitate unică. Ori ce cunoștință ce nu se potrivește cu acea realitate constituie o I. relativă. Ea poate fi de două feluri: a) constituțională sau fizică, când e comună tuturor oamenilor și decurge din legile fizice ale intuiției (lemnul ce se vede frânt în apă din cauza refracției) și în acest caz ea nu se poate înlătura prin nici un mijloc; și b) accidentală sau psihologică, când decurge dintr-o stare particulară a organelor noastre de simțire și a percepere. I. relativă e astfel o interpretare greșită a realității. [Dragomirescu.]

Ilusoriu, amăgitor, nălucitor, înșelător, nereal, zădarnic.

Ilustrat, provădut cu ilustrațiuni, s. e. carte, revistă ilustrată. 1) *Ilustrațiune*, în înțeles propriu explicare, lămurire; în timpul mai nou înfrumșetarea cărților, explicarea textului prin figuri, chipuri.

Ilustritate, în Ungaria titlu împreunat cu anumite oficii înalte publice și bisericești și cu anumite grade de nobilitate, s. e. secretarii de stat, consilierii ministeriali, membrii casei magnatilor, judeii dela Curie, episcopii și prepoziții rom.-cat., conții și baronii. Se obicnuiesc a se da acest titlu și episcopilor gr.-or. și gr.-cat. În imperiul roman bizantin se numiau *»illustres«* dignitarii, cari urmau în rang imediat după împăratul, cum erau: Quaestor sacri palatii, Magister officiorum, Praefecti praetorio, magistri militum (generalii), etc. Regii franconi se numiau pe sine înșiși *vir illustres*, iar pe căpeteniile imperiului lor *illustri vires*. [t.]

Iiva, 2 comune rurale în Trans., cott. Bistrița-Năsăud. *I. mică* cu 1191 loc. Români; *I. mare* cu 2808 loc. Români.

Imaculat, în sens moral curat, nepătat, neprihănit, fără maculă, se dice despre fecioara Maria, care din primul moment al conceperei (zemisirii) în pântecul mamei sale a fost scutită de păcat, anume de păcatul strămoșesc, ce altora se iartă prin primirea botezului, și de toate păcatele actuale. *Imaculata*, nume feminin de botez, la care se subînțelege Maria. [i—m.]

Imaculata-Conception, ordin brasilian creat la 1818 de regele Ioan VI al Portugaliei și Brasiliiei, special pentru aceasta din urmă, sub numele de: *Madona de la Conception de Villa Viciosa*. Devisa: *»Padroerira do Reino«*. Panglica albastră cu dungi albe. [L.]

Imagina. Senzația lasă în organism o excitație, care transmite în scoarța cerebrală se fixează, rămâne adecuată procesului dinamic ce a provocat-o; residuul acesta dinamic al senzației se numește I. O I. corespunde unui obiect exterior fără a fi însă legată intim de obiect, ci numai de condițiile lui de prezentare. Particularitatea obiectivă a lucrului impresionator determină o stare psihică corespunzătoare subiectivă. I. depinde de natura și intensitatea senzațiilor ce le provoacă, și perceperea lor e strins legată de condițiile de impresionabilitate. Toate senzațiile pot determina I. mintale; sunt deci atâtea feluri de I. câte simțuri sunt. I. tactile și mai ales vizuale joacă un rol predominant în organismul nostru intelectual; mai toți suntem vizuali. Bogația unora sau altora din felurile categoriei de I. mintale a servit la determinarea unor tipuri individuale bine definite. Se numește tip vizual, când I. vizuale predomină (tipul cel mai banal), tip auditiv, când I. auditive sunt cele mai numeroase, etc. Se mai împart de unii autori I. în: motorii și sensitive. Clasificația e artificială, căci pe toată întinderea scoarței cerebrale centrele corticale ale proiecției sunt motorii și sensitive în același timp. Galton a stabilit cel dintâiu o împărțire a diferitelor categorii de I. mintale. (Cf. Biervliet, Images sensibles et images motrices, Rev. Phil. XLIV, 112—123.) [N. Vaschide.]

Imagina în optică: figura ce se formează în oglinzi sau în lentile prin reflexiunea, respectiv refracțiunea razelor de lumină. La oglinzile concave, mai departe la lentilele convexe razele aievea se întâlnesc și formează I. reale, pe când la oglinzile plane, mai departe la oglinzile convexe și la lentilele concave I. sunt numai virtuale, adică aparente.

Imaginar, închipuit, ceea ce e numai în închipuire.

Imaginațiune, puterea și lucrarea suflotească în virtutea căreia în organismul nostru psihice pot să între și astfel de formațiuni psihice, cari se concep și se produc cu abatere dola referințele normale ale percepțiunii sensibile. I.-ei se atribuiesc ilusiunile, halucinațiunile (v. ac.), închipuirile și superstițiunile (v. ac.). În urmare I. nu este identică, nu trebuie confundată cu fantasia (v. ac.), care nu e decât o formă de reproducere, și anume aceea, în care se descopere capabilitatea sufletului de a presenta și combina reprezentările și stările de conștiință și într-o altă formă decât aceea în care s'a întâmplat conceperea și conservarea lor primitivă. (Cf. Pletosu, psihol. pag. 25 și 39.) [P.]

Imago, nume dat de Linné stărei finale, aripate și sexuate a insectelor.

Imală, nomol sau noroiu.

Imam (sau *Iman*), titlul preoților mahometani, cari fac serviciul divin în moschee și căsătoriile. Sultanul poartă acest titlu în calitate sa de șef suprem al religiunii. Acest titlu se regăsește la mai mulți suverani din Asia mică: precum Imanul de Mascat, de Sana, etc. [O. I.]

Imandrea, lac în guvern. rus. Archangel, pe peninsula Cola, 852 km²; în timpul scurt de vară, când nu e acoperit cu gheață, e cercetat de pescari laponi. Lacul I. se scurge în Marea Albă.

Imanent, termin filosofic, prin care, în asemănare cu transeant și transcendent (v. ac.), se

arată tot ce persistă și lucrează în ființe într'un mod constant. În istoria filosofiei aflăm folosit acest termen sub diferite raporturi. Așa s. e. Spinoza numește pe Ddieu cauză immanentă a lumii, spre a-și pute susține învățătura, că Ddieu nu este diferit de lume decât numai sub raport formal logic. [Pl.]

Imanență, o stare intimă, legată de aproape de structura organică, psihică sau dinamică a unui corp. [V.]

Imaret, (*arab.*) ospital, institut de alimentație pentru băieți de școală săraci. S'a introdus în imperiul turcesc mai întâiu la 1336.

Imaș, pășune și tolocă, suhat.

Imaterial, ceea ce n'are întindere, greutate și impenetrabilitate, calități esențiale ale materiei. **Imaterialitate**, calitatea de care se bucură lucrurile imateriale. Termeni pozitivi, spiritual și (puțin întrebuițat) **spiritualitate**. [M. D.]

Imbalsamare, se numește conservarea corpului mort prin împregnarea lui cu substanțe cari opresc putrefacția. În antichitate arta îmbalsamării și a mumificării era dezvoltată la Egipteni. Ei scoteau intestinelor din cavitățile corpului, le umpleau cu materii antiseptice, ca asfalt și terébintină și înveleau tot cadavrul, după spălarea lui prealabilă cu lichide desinfectante, cu fășii de pânză muiate în soluțiuni balsamice aromatice, suprapuse în mai multe straturi, astfel că cadavrul era închis ermetic în aceste pânze împregnate cu rășini și întărite. Astăzi se conservă cadavrele prin spălarea și prin împregnarea cu soluțiuni antiseptice, cari se injectează în arterii; pentru acest scop se întrebuițează diferite substanțe cari opresc putrefacția: bichlorurul de mercur, acidul arsenios, chlorurul de zinc, acidul fenic, acidul timic, ș. a. Nu este permisă îmbalsamarea unui mort înainte de a fi cauza decelului stabilită cu siguranță în mod oficial, căci dacă această cauză ar fi o intoxicațiune, ea nu s'ar pute totdeauna constata în corpul îmbalsamat. Imbalsamarea este necesară dacă cadavrul urmează a se transporta într'o localitate depărtată.

Imbarcader, (marină) un loc anume destinat pentru a servi la imbarcarea sau debarcarea mărfurilor și pasagerilor unui bastiment. În general I. (sau imbarcaderul, e același lucru) este o porțiune de cheu, o platformă de lemn sau de metal pe piloți, un pod sau în fine un ponton. La I. destinate vaselor mari sunt și grui (macarale) pentru ridicarea mărfurilor grele, linii de drum de fier, instalațiuni de lumină electrică, etc. Când apa e destul de adâncă, vasele acostează alături de I.; în cazul contrar vasul rămâne la câțiva metri depărtare de cheu și se stabilește comunicația prin o schelă temporară. [Constant B.]

Imbarcare, (marină) operațiunea de a încărca marfa sau a primi pasageri pe bordul unui bastiment; se numește I. și pozițiunea oficierului de marină, care servește pe bord. În toate marile de reșboiu se hotărăsește prin regulamente timpul cât trebuie să treacă un oficier în serviciul de mare, pentru fiecare grad, ceea ce la noi se numește stagiul de I.; durata I.-ei e determinată prin legea de organizare a marinei militare. [Constant B.]

Imbecilitate, o afecțiune mintală vecină cu idiotia; starea mintală e însă mai înaintată, dar

de o mediocritate din cele mai remarcabile. Facultățile intelectuale, deși palide și de abia îndestulătoare unui insuficient centru psico-fiziologic, sunt departe de a egala media comună a majorității indivizilor. Bine înțeles, că în I. ca și în idiotie sunt grade, deci și nenumerate nuanțe. Parchappe definesce I.: «o slăbiciune a inteligenței produsă de o cauză oarecare alta decât nebunia». (*Traité théorique et pratique de la folie*. Paris, 1841, p. 355). Aspectul și chipul de a se prezenta al imbecilului e departe de a fi așa de particular ca al idiotului; el se apropie din contră foarte mult de omul normal. O nuanță vagă a expresiunii fără viață a ochilor, o mobilitate înceată și curioasă a mușchilor feței, cât și o incoordonanță oarecare în mișcările executate, ar pute trada pe un imbecil înainte de a lua cuvântul. [N. Vaschide.]

Îmbelșugare, belșug, abundență, prisosință, avuție, bogăție.

Îmbêtare, disordinile cauzate prin abuzul băuturilor alcoolice, o intoxicație acută cu alcool. Primele simptome ale îmbêtării sunt tulburări gastrice (vărsături, etc.), amețeli, mișcări desordonate, vorbirea îngreunată, excitație cerebrală; în cazuri mai grave tremurături și convulsii. Acestei perioade de excitație succede adeseori o depresiune, cu rezoluție musculară, prostrație și comă, excepțional chiar moartea prin congestie cerebrală sau meningea. În cazurile mai grele tratamentul constă în administrare de cafea, lichid amoniacal 25 picături în apă, revulsive în contra congestiunii, băi în contra agitației. [V. I.]

Îmbêtrânire. Organismul viețuitor are un câmp de activitate limitat în timp și spațiu. Ajuns la un maximum de dezvoltare organică, se stabilește pentru câțiva timp un echilibru vital, în care forțele cheltuite sunt cumpenite de forțele organice existente; mai apoi substanțele plastice împuținându-se în raport cu cele scheletice, organele de abia pot fi suficiente lor înșiși, și abia mențin coordonarea organică. Îmbêtrânim pentru că ne cheltuim, pentru că trăim. Pielea începe a se mineraliza, mușchii de abia pot ridica oasele uscate și lipsite de substanțe plastice, în fisionomie se desenează pe urmele dictate de contracțiile musculare ale feței, contracții dictate la rândul lor de emoții, dureri, convulsii de ură, gelosie, ambiție, ideal, etc. Factorul principal al bêtănietei, este augmentarea substanțelor scheletice. (Cf. N. Vaschide, Cum ajunge cineva centenar. *Liter. și arta rom.* nr. 8, 1899.) [N. Vaschide.]

Îmbibițiune, însușirea substanțelor animale și vegetale de a absoarbe lichide. **Imbibat**, plin de un lichid.

Imbir sau **Ghimber** se numește rizomul de *Zingiber officinale* Rosc. (v. ac.).

Imbisericirea, obiceiul mamelor de a duce copiii la biserică la 40 de zile dela nașterea lor. Preotul cetesce rugăciunile prescrie în tipic și dacă copilul e băiat, preotul îl ia în brațe și încungiuță cu el pristolul, apoi îl pune jos în ușa dinaintea altarului, de unde îl ia mama.

Îmblăclul sau **măciul**, un instrument agricol compus din două lemne nu prea groase, din cari unul de 1.50 m. lungime, numit coadă, și altul mai scurt și gros, numit bêt sau hădărag. Ele

sunt legate cap la capăt prin nisce curele numite balți, pentru ca să fie mlădios capătul scurt, I. se întrebuința la îmblătitorii cerealelor, și de ordinul băteau câte 2, 3, 5 și 7 inși laolaltă în tact. I. cu mlăciul este o operațiune foarte dificilă și miglăoasă, căci un om abia scoate 2—2.5 hl. grăunțe din paie pe ȳ și se plătia a 10-a sau a 11-a parte din produs la îmblătitori. Înainte vreme cete de îmblătitori cutreerău toamna satele. I. cu îmblăciul avea însă și părți bune față de treeratul cu mașinile. *Treeratul* dura toată toamna până în iarnă, și oferea ocupațiune la muncitori și în sezonul mort, apoi nu era risipă așa mare în bucate și pleavă ca astăzi, căci se treera în curte și în sură pe arie acoperită și bobele căzute le culegeau și se dedeau îndată la vite; paiele nu se sdrobeau așa tare și nici încurcau, puteau servi la acoperitul nemestiilor și la făcut legături din ele; bobele nu se sfărâmau și nici rupeau, așa că ieșiau aproape intacte dela treerat, ceea ce la mașină nu se poate obține. Treeratul cu mlăciul are și adi valoarea sa cu deosebire pentru alegerea de semență bună, de oarece cu mlăciul avem totdeauna la discrețiunea noastră să dăm mai tare ori mai domol, în casul dintăiu vor sări toate bobele și mari și mici din spice, dimpreună cu semințele de buruieni, pe când în casul al doilea, bătând mai ușor ori numai de jumătate, scoatem numai bobele cele mari și pline din spice, fruntea, prin care căpătăm o semență de mare valoare și neatacată.

Îmblândire, a astempăra, a îndulci, a face blând. *I. animalelor*, domesticire (v. Domesticie animale). **Îmbrăcăment**, înveliș artificial, hainele, cu cari acoperim corpul pentru a-l scuti contra influențelor vătămătoare ale climei și atmosferei (v. Vestmēt). Afară de acest scop principal, I. mai au în vedere și alte interese morale și estetice (v. Port).

Îmbrăcarea, (*gătirea*). Fiind bolnavul în agonia morții, se îmbracă în hainele cele mai curate, cari de comun sunt păstrate anume pentru moarte. În buzunare se pun bani ca să aibă cu ce plăti celui care îl trece puntea în lumea cealaltă, etc. În sin i-se pun colaci de pâne, pentru rudeniile ce-i vor ieși în cealaltă lume spre întimpinare. Femeile încă se îmbracă de moarte, cum le-a fost portul în viață. Ele însă au în picioare păpuși, cusuți fără cuiu în talpe sau călcăie, sau un fel de cisme din piele moale, ce se numesc *meg*.

Imbriani, 1) *Vittorio*, folklorist ital., n. 1840 în Neapole, † 1886. A publicat în colaborație cu Antonio Casetti, *Canti popolari delle Provincie meridionali*. Roma, 1871—72; *La novellaja Fiorentina* (basme stenografiate). Napoli, 1871.

2) *Imbriani*, *Matteo Renato*, om politic ital., n. 1843, 1861—67 oficier în armata Sardiniei, dela 1889 deputat. Capul Irredentei și neîmpăcat contrar al Austriei.

Imbricat, (botan.) un mod de prefoliație, când frunzele tinere din muguri sunt plane, se acoper prin marginile lor și cele mai din afară acoper pe cele mai din lăuntru; s. e. la mugurii de Frasin, Liliac; la bracteele involucrii dela capitulul multor Composee, etc. I. se numesc și peflorescențe, când separele sau petalele în boboc se acoper astfel, că unul e extern, altul imediat vecin e intern, celelalte sunt cu o jumătate a lor externă și cu cealaltă internă.

Îmbrobodire, (*învălire*), modul prin care țeranca română își învelesce capul cu o broboadă și cu ștergarul. I. face parte din datinele nuntelor țerănesce între Români și este o ceremonie ce se face după ospetul nuntelui. Nuna îmbrobodesce pentru prima oară pe tinera mireasă și astfel o trece în rândul femeilor măritate, ne mai având voie să se poarte cu capul gol. I. se face întâiu cu o broboadă sau cârpă de culoare închisă, numită în unele părți și *gimbir* sau *tistimel*, preste care se așează ștergarul lung de borangic fin, înfășurat de mai multe ori în jurul capului cu căpătăiele lăsate. De obicei miresele sunt triste și plâng în decursul acestei ceremonii. [M. B.]

Imbroglio, (*ital.*) în musică denumirea unor anumite complicațiuni ritmice, cari încurcă simțul tactului.

Imbrohor, comis împărătesc.

Imbros, (*Imoros*), insulă turc. în Marea Egeică, situată spre nord-vest dela întrarea în Dardanele; 255 km². cu 6500 loc. Capitala Castro. Mine de cărbuni.

Imbuibare. Cine are și se folosește de toate cu prisos, se ȳce că trăiesce în I., adică e sătul de toate.

Îmbulzeala, îmgrămădire, bulucire; multă luno, sau în general multe ființe strînse buluc.

Îmbunătățiri fonciare, (*ameliorațiuni agricole*), au de scop a produce o schimbare în bine a calităților fizice ale terenului în scop de a sporii și ameliora producțiunea lui. Aci se numără scoaterea rădăcinilor și tufelor, curățirea pietrilor, astuparea și nivelarea gropilor, rozoarelor și văgăunilor de apă. Oprirea și fixarea terenului mobil și a dunelor (movilelor) de năsip, facerea de plantațiuni de protecțiune, secarea bălților și mlaștinelor, canalizarea și regularea cursurilor de apă, drenagiul cu tuburi arse de pământ, irigațiunile, cărarea și amestecarea de pământ bun.

Imens, nemăsurat; prin exagerație: infinit; foarte întins; foarte mare; colosal. — *Imensitate*, existență nemăsurată.

Imeretinsky, (*Emeretinsky*) *Alexandru Constantinovici*, principe, general rus, n. 1837 din fam. mediatisată Imereti în Grusia; în resboiul din 1877—78 comandă o divisiune contra Turcilor, 1878 șeful statului major, 1885 șeful justiției militare, 1897 guvernor general în Varșovia.

Imhotep, (sau *Imuthes*), în mitol. egipt. fiul lui Ptha cu mireasa Sechet. I. a fost un ȳeu identic cu Asklepios la Greci, Aesculapius la Romani, era închipuit ca un tinăr seȳend, ȳinȳend în mână un papir desvȳelit, și a fost venerat deosebi în Memphis.

Imi, v. Seth.

Imigrare, întrarea într'o țeară a unor oameni veniți din alte țeri. Curenții de I. se stabilesc dela țerile cu populațiune densă, sau cu puține mijloace de existență spre țerile cu populațiune rară, sau cu mijloace de traiu ușoare. Toate țerile Americii de nord și de sud sunt în acest cas și de aceea se îndreaptă acolo mulți imigranți. Din România vin pe an v'r'o 800—900 de persoane, nu Români, ci străini cari au trait în România. O I. repetată sau continuă presintă adesea inconveniente simțite. De exemplu ea produce o scădere a salariilor, sau schimbă al-

cătuirea etnică a unei populațiuni. De aceea multe state iau măsuri restrictive. Statul cel mai primitiv a fost până mai deunăzi Statele-Unite. De puțin timp opresc de a intra imigranții cari au un contract de muncă, cari nu au mijloace de traiu pentru primele 10 zile, cari au o infirmitate, cari nu știu carte, etc. Imigranții din Rusia, Galiția, Secuime, Ungaria propriu zisă, Italia de sud sunt priviți cu antipatie în Statele-Unite.

Imigranții în România sunt: Ovrei din Rusia și din Galiția, Germani, Italieni, acești din urmă sunt mai toți numai imigranți temporari. Pentru a opri I. Ovreilor, granița spre Rusia și Bucovina e totdeauna păzită și intrarea se permite numai celor cari au un pașaport *vizat* de un consul român. Mulți isbutesc însă a se strecura. Italienii au înlocuit aproape cu desăvârșire pe zidarii Români, deși nu sunt plătiți mai ieftin. Germanii sunt în cea mai mare parte meseriași folositori. Vin în fiecare an și mulți Români din afară; sunt orașe în Moldova și în Dobrogea, cari ar fi pierdut caracterul național-românesc, dacă nu ar exista acest curent. Fiind dat, că populațiunea țerii românești e una din cele mai puțin dense, acest curent de I., care aduce elemente omogene, din punctul de vedere național și social, e un element de forță.

Imitațiune, reproducerea exactă sau quasi-exactă a unui fenomen, gest, act sau conduită. (Cf. Convorb. lit. XXV, p. 801.) [—]

Imitațiune, în compozițiunea musicală e reproducerea de către o voce a unui motiv propus deja de o altă voce. Trebuie a deosebi I. de așa numitele *rozalii*, marșe melodice, reproduceri pe diferite grade ale unui același motiv, dar de către o aceeași partidă. Vocea propunătoare ia numele de *antecedent*, cea reproducătoare de *consequent*. Se înțelege că putem avea mai mulți consecuenți, și că diferitele imitațiuni trebuie să fie destul de apropiate pentru ca urechea să poată aprecia acest artificiu contrapunctic (v. ac.). **Canonul** (v. ac.) e o I. continuă, adese perpetuă; **Fuga** (v. ac.) asemenea e basată pe I. În musica modernă I. încă joacă un rol important, ca un mijloc de figurațiune. [T. C.]

Immermann, *Carol Lebrecht*, romancier și scriitor dramatic germ., n. 24 Apr. 1796 în Magdeburg, † 25 Aug. 1840 în Düsseldorf. A studiat la univ. din Halle; 1817 ofician la tribunalul din Magdeburg, mai apoi jude la tribunalul din Düsseldorf. Dintre operele sale sunt de relevat: *Das Trauerspiel in Tirol* (1828); *Trauerspiele* (1822, 2 vol.); *Das Auge der Liebe* (1824); *Die Schule der Frommen* (1829); *Münchhausen* (1838), romanul său cel mai renumit; *Tulifantchen* (1830). Opere complete edit. Boxberger, 1883, 20 vol.

Imn, denumire generică dată din antichitate la poemuri cântate, de diferite dimensiuni, cu textul raportându-se la diferite circumstanțe ale vieții (I. nupțial, I. funebru ș. a.), dar mai cu samă la cântări de laudă, în onoarea țărilor sau a unor personaje marcante. Adese aceste I. luau denumiri speciale, după țăul la care se adresa (Pean, Ditiramb, etc.). Aceeași semnificațiune a fost păstrată în biserică, unde asemenea găsim multe I. cu nume speciale: *I. angelic* (Doxologia mare), *I. Treime* sau *Trisagion* (Sfinte

Dumnezeule), *I. triumfal* (Sfânt este Domnul Sabaot), *I. ambrosian* (Te Deum) ș. a. În fine o accepțiune analoagă iau așa numitele *I. naționale*, bucăți literare musicale, destinate de obicei marilor mase corale, adese cu acompaniamente instrumentale, fără formă musicală specială, dar cu textul făcând apologia suveranului și implorând spriginul divin, bucăți adoptate de diferitele popoare pentru a fi executate în diferitele ocazii solemne, serbători naționale ș. a. Astfel sunt: „*Trăiască regele*” al României, „*Gott erhalte Franz den Kaiser*” al Austriei, „*Bojii Tari Sahrani*” al Rusiei, ș. a. Prin extensiune s'a dat numele de I. la bucăți analoage ca musică și destinațiune, dar al căror text departe de a zeifica pe un suveran are un conținut simplu patriotic sau chiar uneori revoluționar; astfel sunt: „*Deșteaptă-te Române*”, *Marsilieza*, ș. a. [T. C.]

Imobile, v. Bunuri (I pag. 635 a.).

Imoralitate, corupțiune morală, lipsa de virtuți și dedarea la vicii și fărâdelegi (v. Moralitate).

Imortele, mai multe plante cu florile uscate și durabile precum: *Helichrysum orientale* Gaertn., *Helichrysum Stoechas* DC., *Antennaria dioica* Gaertn., *Xeranthemum annuum* L. și *Xeranthemum cylindraceum* Sibth.

Impaciență, (*lat.*) nerăbdare, neastâmpăr. O stare nervoasă particulară temperamentelor sanguine.

Împăcluire, aplanarea unui conflict, învoială, pact (v. ac.).

Împădurire, reîmpopularea pădurilor explodate ori a altor complexe goale, cu diferite soiuri de arbori, cu scopul de a forma mase compacte. I. poate fi artificială prin senenare sau plantare, și naturală, dacă însemnățirea se face în mod natural din semința ce pică din copacii lăsați spre acest scop, sau prin lăstarii ce dau din rădăcinile și tulpina butucilor reamăși după lemnele tăiate. I. naturală numai acolo se poate aplica, unde a stat pădure, și în cele mai multe cazuri reclamă întregire artificială.

Împământenirea, modul cum un individ câștigă dreptul de cetățean într'un stat străin și devine egal îndreptățit cu cetățenii născuți ai statului. De regulă se recere ca cel ce vrea să câștige I. să locuiască de mai mulți ani în țeară, să aibă mijloace de traiu și purtări bune. În România I. este regulată în art. 7 din constituțiune, modificat în urma art. 44 al tratatului din Berlin; ca principiu I. o poate câștiga fiecare, dar sunt satorite unele restricțiuni, cari permit apărarea față de elemente nefolositoare; restricțiunea cea mai mare este că fiecare act de I. numai prin lege și în mod individual se poate acorda. În Ungaria I. o regulează art. de lege L: 1879.

Împărechere, copulațiunea între indivizi aparținând la aceeași rasă.

Împaripenat, (botan.) se numesc frunzele compuse și penate ce au rachisul lor terminat cu o foliolă; prin urmare de regulă numărul acestora e nepăreche sau *impar*; s. e. la Salcâm, Sparcetă, etc.

Împărțire, (matem.) v. Divisiune.

Împărțire armonică, (geom.). Fiind date pe o dreaptă patru puncte A B C D astfel că distanțele lor $\frac{CA}{CB} = \frac{DA}{DB}$ aceste 4 puncte se dic *con-*

jugate armonice între ele, și că împreună formează o divisiune sau împărțire armonică a dreptei.

Împărțire sexagesimală, ori ce împărțire având de basă numărul 60, s. e. împărțirea oarelor. În special: împărțirea circumferinței în 360°, gradul în 60' și minutul în 60".

Impas, fundătură, situațiune fără scăpare.

Impasse, (*franc.*) a face I., în jocul de cărți înseamnă: a bate o carte de valoare mai mare cu una de valoare mai mică.

Impasto, (*ital.*, dela *impastare*, lipi, clei; *fr.* *empâtement*), un termen vechiu obicinuit în pictură pentru colorarea groasă cu vâșele.

Impatiens L., (*botan.*) gen de plante de comun erbacee din fam. Geraniaceelor, tribul Balsamineae, cu flori irregulare, petalele laterale câte două concreșcute și capsula elastic dehiscentă. Cuprinde vreo 135 specii cu deosebire tropical asiatică, unele africane, puține temperate în Asia, Europa, așa: *I. Noli tangere* L. »slăbănogul«¹ din pădurile noastre și America boreală. Ca plante decorative remarcăm *I. Balsamina* L. »balsamina«, originară din Estindia. [A. Pr.]

Impedimente de căsătorie, v. Căsătorie.

Impegno, (*ital.*) zălogire, datorie.

Impenetrabilitate, însușirea aceea a corpurilor, că două sau mai multe corpuri nu pot ocupa deodată același loc. Ca locul, ce îl ocupă un corp, să poată fi ocupat de altul, primul trebuie să iasă sau să fie delăturat de acolo.

Împărat, titlu de suveranitate a căruia origine o găsim la Romani. Titlul de »imperator«² ca comandant de armată îl găsim în cele mai vechi timpuri. I. avea puterea supremă asupra trupelor sale: »imperium«. Acest titlu era în fond o denumiriune, iar nu un titlu oficial în statul roman. După reșboaiele punea se luă obiceiul a se conferi acest titlu generalului suprem, ca onoare; astfel cel dintâiu pare a fi fost Scipion Africanul. Iuliu Caesar purta continuu acest titlu, și în fine Octav August luă titlul de I. la rândul său, în anul 40, și-l puse ca un fel de titlu înaintea numelui său: *Imperator Caesar Divi Iulii filius*. În urmă se luă obiceiul de a se considera ca ceva inerent și ereditar, acest titlu, însemnul puterii supreme în statul roman. Chiar dela anul 22 cuvântul »imperator«³ în sens de I. deveni general și se perpetuă până la popoarele moderne. În apus el dispărură odată cu căderea imperiului în anul 476. Carol cel Mare îl reluă la 800, proclamându-se la Roma: »imperator augustus«. Pe urmele lui se continuă imperiul german, și în ziua de azi sunt în ființă 3 împărați: Germania, Austria și Rusia. [O. L.]

Cultul împăraților în mitol. romană. Venerarea divină a regilor vii, presum și a celor morți în Orient era o datină veche, și era esențială în interesul despotismului și al religiunii, care privia puterea lumească a domnitorului ca reprezentarea simbolică a puterii dumnezeiești. În Asia mică s'au ridicat altare lui Lysander († 395 a. Chr.), i-s'au dat sacrificii și instituit ludi (jocuri). Exemple de aceste în Grecia au introdus cultul eroilor și regilor, dar totodată au condus la căderea libertății publice și degenerarea națională. Pe timpul lui Demetrios Poliorketes (283 a. Chr.) cultul regilor a întrat

chiar și în Atena, și a devenit obiect de predelecțiune pentru lingșitorii domnitorilor. Când Roma a domnit preste acele țeri și în Orientul mai învecinat, belducii romani, îndumnezeiți în Orient, reînturnând la Roma, au pretins venerări divine și aici e isvorul din care a isvorit cultul împăraților din Roma. S'a început cu Iulius Caesar, pe care senatul l-a declarat semideus (jumătate deus) și luna Quintilis (a cincina numărând dela Martie) a numit-o Iulius, dar cultul împăraților îndumnezeiți s'a introdus pentru și prin August, care a coborât pe Iupiter Optimus Maximus din tronul său de pe capitol și s'a suit el (v. Augustus). Dela August înceoace persoana împăratului și venerarea religioasă și a casei și a familiei sale, a devenit tot mai mult obiectul principal în serviciul divin public și privat. Rugăciunile și mulțămirile publice pentru sănătatea împăratului, serbătoarea născerii sale, a reîntoarcerii din lupte cu învingere, amestecarea numelui lui și la sacrificiile altor culturi, a produs o datorință de a se ruga și sacrifica pentru maiestatea împăratească, și astfel religiunea romană, care ținea a deveni a întregului stat roman, a luat caracterul de religiune »împăratească«. Și împărații următori până la Traian au susținut principiile lui August, cei din familia Iulia, pentru că în August au vădut fondatorul dinastiei lor, iar ceilalți împărați din alte familii, pentru că în August au vădut încorporată potestatea dumnezeiască și lumească. Pe timpul lui Adrian și a Antoninilor începe o schimbare, pentru că din timpul lor Roma cu moravurile romane începe a fi mijlocul de legătură spirituală a imperiului; și pentru că cultura greacă și orientală începe a fi în preponderanță, așa încât și religiunea și modul de cugetare asupra lucrurilor divine au fost îndreptate de această cultură, care altcum nu a întărit religiunea statului roman și unitatea imperiului, ci le-a împins la cădere. [Atm.]

Cărțile împăraților, în Test. vechiu cele două cărți prime, numite și ale lui Samuil, cuprind istoria poporului ovreiesc sub regi, apoi continuă istoria ovreiască până la împărțirea și căderea împărației Ovreilor și ducerea lor în robie. (Comentare de Klosterman și Keil).

Împărateasa, numele popular al plantei Bryonia alba L. (v. ac.).

Împărateasa buruenilor, numele românesc al plantei Atropa Belladonna L. (v. ac.).

„Împărate cereșc”, rugăciune îndreptată către Spiritul sfânt, ca visterul bunătăților și dătorul de viață, ca cu darul său cereșc să lumineze mintea, să întărească voința, să îndrepte inima spre săvîrșirea faptelor bune. Cu această rugăciune se începe mai fiecare act al cultului divin, fie privat, fie public.

Împărațel, pasere, v. Bourel.

Imperativ, (*lat.*) poruncitor; modul verbului care exprimă o poruncă. (v. Mod.) [—]

Imperativ categoric, se numește canonul sau principiul suprem, statorit de Kant în filosofia sa morală în scopul de a pute constata valoarea faptelor morale. El este curat formal și trebuie să fie absolut liber de ori ce considerațiune. (Cf. Kant, Op. VIII, 27.) [Pl.]

Imperatoria L., (*botan.*) secțiune din genul Peucedanum L. (v. ac.).

Împărătuș, Împărățel, Împărăatul paserilor, v. Bourel.

Impeceptibil, (lat.) ce nu cade sub simțuri. (v. Percepțiune.)

Imperfect, la conjugarea verbelor timpul, care arată o lucrare ce durează pe când se săvârșește o altă lucrare, (s. e. eu studiam când m'ai cercetat, etc.).

Imperfectiune, starea unui lucru care nu e perfect, lipsa unor calități esențiale. Faptul că omul poate percepe I.-a dovedește în același timp că poate concepe *perfectiunea*. Perceperea celor dintâi atribute după sine nemulțămire și de aci dorul de muncă pentru atingerea perfecțiunii; conceperea celei de a doua atribute după sine entuziasmul și apoi urmărirea idealului. [Nigrim.]

Imperforate, Thalamophora cu cochila solidă, neporoasă, cu un singur orificiu. Cuprinde: Monostegia și Polystegia.

Imperial, (lat.) ce se ține de un împărat sau imperiu.

Imperial, monetă de aur rusească, = 10 Ruble = 32'4016 M., a cărei batere a fost sistată deja la 1805. De atunci se monetizează numai jumătăți de I. = 5 ruble de aur, cari constituie moneda principală de aur în Rusia. Greutatea legală este de 6'5440 gr., finețea 916 $\frac{2}{3}$ /1000. Dela 1886 acest $\frac{1}{2}$ imperial este în privința greutateii și a fineții egal cu piesa de 20 franci = 19 coroane 4 fileri. Acum se bat iarăși și piese de un l. întreg.

Impériale, (franc.) partea superioară provădută cu seșuturi a unei trăsurii de poștă.

Imperialism, starea politică a unui stat, ce se întemeiază pe armată, ca s. e. dictatura lui Cromwell, Imperiul I și II francez, Imperiul roman, etc.

Imperiu, în Roma veche cea mai înaltă putere în stat, care se exercita de popor și se transmitea prin legea curiată de imperiu magistratilor supremi. Chiar în timpul împăraților romani, imperiul se considera ca emanat dela popor și transmis prin un conclud al senatului. (I. latin, roman, etc., v. la Latin, Roman, etc.).

Impermeabilitate, v. Impenetrabilitate.

Impersonal, (lat.) lipsit de personalitate, sau de interes; care nu se rapoartă la nici o persoană. În gramatică verbe I.-e sunt acelea, cari nu se conjugă decât la persoana 3-a sing. Dintre moduri, infinitivul e mod I. În filosofie rațiunea I.-ă e cugetarea divină, verbul sau logos (Platon), care însufleștește universul. În estetică termenul I. a dat naștere la o încredințată polemică literară între T. Maiorescu și C. Dobrogeanu-Gherea. Maiorescu susținuse că poetul adevărat este I. în *perceperea* lumii (adeacă se uită pe sine) și foarte personal în *conceperea* și *crearea* artei, în care se reproduce caracterul personal al poetului. (Cf. »Asupra Comediilor lui Carageale« și »Poeți și Critici«, articole de T. Maiorescu și »Asupra esteticii metafisice și sciințifice« de Gherea.) [Nigrim.]

Impersonalitate, lipsă de personalitate.

Impertinent se dăce omul care vorbește și lucrează față de alți oameni în mod ofensator pentru buna cuviință și bunul simț îndeobște admis. Sin. insolent, obraznic.

Impertinență, însușirea și caracterul omului I. Este I. în vorbe și în fapte. [Pl.]

Impetigo, (med.) afecțiune pustuloasă a pielii. *I. herpetiformis* se ivesce la femei gravide; e caracterisată prin erupțiuni extinse de pustule (beșicuțe cu puroiu) și prin aceea, că se sfârșește mortal. *I. contagiosa* e caracterisată prin ivirea de pustule în obraz; se arată deodată la mai mulți membri ai aceleiași familii.

Impetrant, în dreptul procesual mai vechiu acela, care a obținut contra adversarului său (*Impetrat*) o dispozițiune execuțională, în deosebi de arestare. Astăzi se folosește și spre a designa o persoană care a obținut un titlu oarecare.

Impetuos, (lat.) furios, fără stavilar. În sens figurat: înflăcărat, aprins.

Împiedecarea exercițiului religionar. Liberul exercițiu al diferitelor culturi religioase fiind garantat de către lege în toate țările civilizate, legiuirea penală prescrie pedepse contra acelora cari împiedecă liberul exercițiu al diverselor religii. În codul penal român art. 209, 210, 211, 212 pedepsesc acest delict. Pedepsa e amenda și închisoarea. Cod. pen. ung. (§ 190—192) califică I. ex. r. de delict, și-l pedepsesc asemenea cu închisoare până la un an și amendă până la 1000 fl. Vătămarea trupeză a preoților în funcțiune se pedepsește ca crimă cu temniță până la 2 ani.

În *Ungaria* mai înainte se făcea distincțiune între confesiune receptă prin lege și între confesiune nereceptă. Credința și convingerea internă n'a fost oprită resp. pedepsită nici odată, dar până când confesiunile recepte formau corporațiuni cu drepturi publice, membrii celor nerecepte nici individual nu erau scutiți prin lege în exercițiul religionar. Exercițiul religionar public, precum și formarea în corporațiune publică erau oprite confesiunilor nerecepte.

Art. de lege XLIII din 1895 dă libera voie atât credinței în ori ce religione, cât și exercițiului religionar. Se înțelege că ex. r. nu poate fi în contradicere cu principiile morale existente, ori cu legile în vigoare. Ori ce confesiune nerecunoscută până acum prin lege poate deveni recunoscută dacă împlinesc condițiunile puse în lege. Aprecierea condițiunilor stă la discrețiunea ministerului de culte. (Cf. art. de lege XLIII din 1895.)

Împiedecări la căsătorie, v. art. Căsătoria, t. I, p. 745.

Împiecat, funcționar, amplotat.

Împilare, apăsare, violentare.

Implacabil, (lat.) neîmpăcat.

Implacitate, mamiferele lipsite de placentă, ca Monotremele și Marsupialele (v. ac.).

Împietire, modul de a înfășura și a întruni fire slobode, pentru a forma un întreg. Se împletesc firele părului în coade, plete sau coșite, de asemenea se împletesc cânepa, găitanul, funia, etc. Ori ce decorațiune lucrată în forma aceasta se numește împletită.

Împietire cu ace, modul de a împleti firul de bumbac, de ață sau de lână în formă de ochiuri așezate în cerc pe patru ace lungi, numite *undrele*. Prin această împletire sau *tricotare* după un anumit sistem se obține facerea ciorapilor. Împietirea cu înghița este de asemenea un lucru de mână executat cu un singur ac încovoiat la vîrf. Prin împletirea cu înghița sau *croșetare* se obțin dantele și alte lucruri de mână.

Împletitura de paie, o anumită industrie, care produce felurite obiecte executate din paie. Cu deosebire se distinge în acest ram de manufactură producțiunea feluritelor pălării de paie, începând dela cea mai simplă împletitură executată de țerani, până la cele mai complicate și artistice producțiuni executate în fabrici. [M. B.]

Implicit, (*lat.*) ceea ce e cuprins în ceva fără a fi evidențiat. S. e. bătrâneța cuprinde I. slăbiciune.

Imponderabil, atât de mic, încât nu se poate cântări sau măsura nici cu cele mai simțitoare cumpene. Așa s. e. odinioară despre căldură și lumină se dicea, că sunt materii fine imponderabile.

Import, introducerea în țeară a produselor străine, în opozițiune cu Export (*v. ac.*). Școala mercantilă, care dă o mare importanță balanței comerțului, privea I. ca o cauză de slăbire a unei țeri și înveța, că datoria guvernelor e de a căuta să-l micșoreze prin toate mijloacele. Acea teorie nu mai e creștută acum de nimeni. Adevărul este, că trebuie să cercetăm din ce se alcătuesce I. Dacă s. e. se compune din materii prime, cu cari se alimentează industria țerii, I. e un element de putere. De asemenea dacă se compune din mașini sau unelte cerute de agricultură sau de industrie. Când însă I. se compune exclusiv sau aproape exclusiv din produse fabricate, e dovadă că țeara importătoare n'are dezvoltare economică și tehnică suficientă. În asemenea cas e legitim de a căuta prin piedeci vamale de a micșora I. pentru a-l înlocui cu produse naționale. Aceasta au făcut pe o scară mare Americanii de nord cu ajutorul tarifului Mac-Kinley, aceasta se face în proporții mai mici în România cu ajutorul legii pentru încurajarea industriei, și a tractatelor de comerț încheiate dela încetarea războiului vama cu Austro-Ungaria. I. zahărului, care acoperă singur consumația românească, a încetat aproape cu totul în urma înființării primei de 16 bani la kgr. de zahăr. Când I. privește mijloace de muncă, se acordă chiar înlesniri vamale, s. e. mașinile agricole sunt scutite de vamă în România. [Biron.]

Importants, fracțiune politică formată în Franția după moartea lui Ludovic XIII; se compunea din proșcrișii lui Richelieu și era condusă de către nobili ca Guise, Vendôme, Epemon și alții. Cea mai mare parte din așa dișii I. au jucat roluri importante în mișcările de stradă numite frondele. [Caion.]

Imposibil, lucrurile ce nu pot fi și faptele cari nu pot fi îndeplinite. *Ad impossibilia nemo obligatur*, la lucrări, cari sunt imposibile, nu este nimenea obligat.

Imposibilitate invoalvă mai întâiu lipsa de posibilitate, iar apoi însușirea lucrurilor și a faptelor de a fi imposibile. *Per impossibilia ducere* înseamnă în logică, a schimba o judecată în opusul său contradictoric. [Pl.]

Impost, (*lat.*) (dare, contribuțiune), o datorie impusă particularilor în profitul asociațiunii, sau cu alte cuvinte o prestațiune în bani sau în muncă, impusă cetățenilor de către autoritatea publică, spre a subveni la cheltuielile de utilitate generală sau locală. Indatorirea aceasta e necesară pentru a se pute acoperi cheltuielile serviciilor publice, și e legitimă, pentru că e

drept, ca acela care profită de serviciile ce-i dă societatea, să le și plătească. I. trebuie să fie proporțional cu facultățile contribuabilului și cotizațiunea lui stabilită pe baze precise, mai departe I. trebuie să fie perceput în timp și mod convenabil și să se perceapă cu cheltuieli cât mai mici. I. trebuie să fie plătit de către toți cetățenii fără excepțiune și numai desăvârșita lipsă, adică absoluta imposibilitate de a-l plăti, poate constitui un titlu de scutire; asemenea trebuiesc impuse toate ramurile de venit, toate produsele muncii.

I. se clasifică în modul următor:

I. unic, adică sistemul de a institui un singur I., care exclude alte I. și lovesce întreaga avere a cuiva (introdus în câteva cantoane ale Elveției).

I. fix, adică aceeași contribuțiune pentru toți membrii statului fără deosebire; este sistemul cel mai puțin echitabil.

I. progresiv, acel sistem, care scutesce cu totul de contribuțiune un venit oarecare, până la o sumă certă, iar de aici în sus I. crește cu cât averea este mai mare. Între partisanii acestui I. se numără A. Smith, Montesquieu, J. J. Rousseau și I. B. Say.

I. progresional, la care se deosebesc anumite clase de venit, și contribuabilii plătesc după partea venitului, care cade în clasa dintăiu, un I. mai mic, iar după restul venitului lor un I. mai mare, care crește progresiv din clasă în clasă.

I. proporțional, când contribuabilul plătesce după fiecare unitate anumită a venitului său o cotă-parte, care este aceeași, ori care ar fi averea lui. Acest I. este mai just și mai lesne de aplicat.

Se deosebesc două categorii de I., directe și indirecte.

I. directe sunt acelea, pe cari legiuitorul le cere, în mod nominativ, dela cutare contribuabil, și sunt percepute deadreptul după un rol fixat, dela persoana debitorului. Asemenea I. sunt: I. personal, fonciar, de venit, etc.

I. indirecte sunt acelea, cari nu se cer direct persoanei, ci ating lucrurile, a căror întrebuintare e necesară omului, și sunt percepute cu prilejul unei consumațiuni, unui fapt, fără considerare la persoană, s. e. vămile, taxele, accizele, etc. Aceste I. ating fără deosebire pe toți locuitorii țerii, se plătesc pe nesimțite și sunt mai proporționale.

Despre I. României și Ungariei *v. art. România și Ungaria*.

(Cf. C. G. Dissescu, *Curs de drept public român*, p. 1063 și urm.; N. Idieru, *Studii de economie pol. și finanțe*, II, p. 198.)

Impostor, înșelător.

Impotență, (*med.*) incapacitatea de procreațiune a bărbatului, fie că nu poate executa actul împreunării sexuale (Impotentia coeundi), fie că nu poate fructifica (Impotentia generandi). Causă: dezvoltarea anormală a organelor sexuale virile (s. e. Epispadie, Hypospadie), slăbiciune generală, etate înaintată, aversiune, neîncredere, boale veneriene, etc.

Impotență funcțională este denumirea sub care sunt cuprinse spasmele ce împiedecă exercitarea unei funcțiuni, de unde și numele. Cea mai tipică impotență este așa numita *crampă a scriitorilor*. Ea poate avea 3 forme deosebite: *spasmodică*

(grafospasmă), mușchii se contractă în mod anormal, spasmul iradiând; *trepidantă*, mâna și brațul încep să tremure, când trece măcar prin minte ideea de a scrie; *paralitică*, mâna nu mai poate continua a scrie, este paralizată. Se citează o samă de alte I. f., în cari un spasm împiedică executarea funcțiunii; fiecare meserie e cu puțință a fi atinsă. Astfel s'a semnalat crampa amplotaților dela telegraf, și pentru a-i vindeca trebuie a înlocui telegraful Morse prin acela al lui Hughes. Baletistele încă au crampa funcțională.

[N. Vaschide.]

Impracticabil, lucru care nu se poate executa, îndeplini.

Imprecațiunea, figură de stil, prin care se chiamă ȧei, cerul sau iadul, cu un cuvânt ori ce putere supranaturală, contra unui lucru sau persoane odioase. E de obicei expresiunea mâniei și a furoarei. [*]

Impregnare, pătrunderea unui corp cu substanța unui alt corp, pentru a-l conserva (s. e. a lemnului cu soluțiuni saline), ori a-l prepara pentru anumite scopuri (s. e. a țesăturilor cu săruri, pentru a le face impermeabile și incombustibile).

Împrejurări atenuante și îngreunătoare. Mai toate legiurile penale dau judecătorului o putere de apreciere a circumstanțelor (împrejurărilor), în cari s'a perpetrat crima sau delictul. Judecătorul poate aprecia că circumstanțele, în cari s'a găsit delinquentul, *atenuază* culpabilitatea lui; împrejurările se ȧic atunci *atenuante* sau ușurătoare și îndreptătesc pe judecător a micșora pedeapsa prescrisă de lege. Judecătorul poate asemenea aprecia că împrejurările, în cari s'a găsit delinquentul, *agradează* culpabilitatea lui; împrejurările se ȧic atunci *agradeante* sau îngreunătoare și îndreptătesc pe judecător a mări pedeapsa prescrisă de lege pentru delictul comis. Însă pentru împrejurările îngreunătoare puterea de apreciere a judecătorului este foarte limitată și, în cele mai multe legislațiuni, numai împrejurările anume indicate de lege pot fi considerate ca agradeante și numai acele împrejurări dau drept judecătorului de a mări pedeapsa, în limitele precis arătate de textul legii. Din po-trivă, pentru împrejurările atenuante, judecătorul are, mai în toate legislațiunile, o foarte largă latitudine; legiuitorul nu indică anume ce împrejurări sunt ușurătoare, chestiunea e lăsată la suverana apreciere a juriului sau a judecătorului. Dar legiuitorul indică limitele în cari poate beneficia de o micșorare de pedeapsă culpabilul, în favoarea căruia s'au recunoscut circumstanțe atenuante. Circumstanțele ușurătoare nu trebuiesc confundate cu așa numitele *scuze legale*: acestea sunt împrejurări precis indicate de lege și cari apără cu totul de pedeapsă pe inculpat. În codul penal român sistemul circumstanțelor atenuante e consfințit și reglementat de articolul 60, iar în al Ungariei prin §§ 91, 92 și 98.

Impresario, (*ital.*) omul care se ocupă cu în-fățișarea artiștilor în public.

Imprescriptibil, v. Prescripțiune.

Impresionabilitate, denumirea curentă dată unei stări de sensibilitate, prea lesne iritată de cea mai mică reacție, sugerând aproape totdeauna o nuanță quasi-patologică. În alt ordin de idei

I. lasă să se înțeleagă procesul nostru psihofisic de a întra în relație cu lumea exterioară; nervii simțurilor noastre ne aduc din lumea de afară din noi sensații, grație puterii lor de impresionabilitate. Omul normal e de obicei puțin impresionabil, într'un chip de manifestare vedită. O stare mintală oboșită, ca de pildă o stare neurastenică, ne face a fi mai impresionabili, după cum o afecțiune mintală sau nervoasă exagerează până la boală impresionabilitatea noastră. [N. Vaschide.]

Impresioniști, v. Pictura.

Impresione, (*lat.*) în genere urma lasată de un obiect ce a apăsât asupra altuia. În psihologie se numesce I. efectul produs de către stimulii externi (insușiri, obiecte) asupra sensurilor, iar prin acestea asupra creierului, și în urmă prin mijlocirea acestuia asupra sufletului. Tot I. se numesce și efectul moral ori dispozițiile, pe cari poate să le producă în noi o persoană ori un lucru la prima sa înfățișare. [Pl.]

Impresurare, acțiunea ce o face o armată de asediu pentru a închide cerul de investire a unei cetăți sau pozițiuni fortificate. La o distanță de 10—12 km. corpurile de investire sosind în fața unei cetăți, după ce resping trupele apărării ce ocup pozițiuni și posturi înaintate, se răspândesc la dreapta și stânga drumului urmat, respingând apărarea din toate pozițiunile înaintate și complexând astfel cerul de investire, după care începe stabilirea bateriilor îndepărtate, de 1 și a 2 pozițiune, precum și deschiderea paralelelor și a lucrărilor de apropiere în sectorul de atac.

Imprimăria, tipografia (v. ac.). *Imprimare*, tipărituri (v. ac.).

Imprompt, compoziție literară sau artistică improvizată, adică făcută îndată, fără pregătire. Se întrebuințează mai cu seamă în musică, s. e. Imprompturile lui Chopin. Caracteristica sa e de a fi scurt, instantaneu, ușor și plăcut.

Împroprietărirea ȧeranilor s'a făcut în toate statele deodată cu eliberarea lor de iobăgie, de clacă și dijmă. În Transilvania, Ungaria și Bucovina eliberarea și împroprietărirea clăcașilor s'a făcut prin art. IV și V din 1848 și prin diploma împărătească dela 1854 și 1858, în Basarabia la 1854, în România prin legea rurală a lui M. Cogălniceanu dela 1864, promulgată în urma loviturii de stat. Împroprietăriri recente s'au făcut în România și în timpurile din urmă după reșoiul de independență dela 1880 și 1889 încoace prin legea lui P. P. Carp în stil mare, după care urmează a se parcela treptat toate moșile statului, cele fără păduri pe ele ori rezervate pentru împăduriri, în loturi mici și a se vinde numai la locuitorii săteni.

Împropriu, nepotrivit, s. e. termen impropriu, sens impropriu, alt înțeles decât cel adevărat.

Improvisațiune, *Improvisator*. I. stă în a face o lucrare artistică după toate regulile artei, fără pregătire anume. Se practică în toate artele, dar mai ales în musică, în poezie și eloquentă. Poezia, în toate limbile, la începutul ei, e mai mult improvizată. Rapsozii și aedii la Elini, trubadurii, truverii sau trovatorii la Francezi și Italiani, minnesängerii la Germani, erau de obicei improvizatori; și tot astfel se nasc multe cântece poporane până aȧi, ca s. e. horele sau

chiuiturile noastre. Asemenea au avut și au improvisatorii lor literaturile culte. La Romani era obiceiul ca poeții să resplătească onoarea de a lua parte la mesele bogaților prin poezii improvisate. Cei mai renumiți improvisatori sunt între Italieni, Spanioli și Portughezi. I. e la locul ei în eloquență; aci e o însușire naturală și necesară a oratorului; și e de două feluri: sau oratorul vorbește fără nici o pregătire, ca în discursurile de barou, în replici, în desbaterile parlamentare; sau pregătește numai fondul, adică ideile principale și rândul lor sau planul discursului. Discursul se rostesc, iar nu se cetesc, chiar când se scrie. Oratorul ține minte numai ideile principale și ordinea lor. Memorizarea frazelor i-ar răpi libertatea de a-și alege expresiunile după inspirațiunea momentului, după dispozițiunile auditorilor și după alte trebuințe dictate de împrejurări, ca s. e. pentru a răspunde la întrepreri. Numai I. sau rostirea liberă poate da vorbirei naturale și însuflețirea necesară, care este efectul adevăratei eloquențe. Despre I. astfel înțeasă dăce Quintilian, că ea este cel mai frumos fruct al studiului și cea mai bogată resplăta a unei munci îndelungate.

Imprudent, (*lat.*) fără socotință, fără chibzuială, fără judecată. **Imprudență**, (*lat.*) lipsa de socotință, de judecată, nebagare de seamă. În drept crimele și delictele făcute din I., sau *quasi-delicta*, atrag urmăriri corecționale.

Imprumut, contract prin care una din părți dă celeilalte oarecare câtime de lucru cu îndatorirea pentru dinsa de a restitui tot atâtea lucruri de aceeași specie și calitate. În puterea împrumutului, împrumutatul devine proprietarul lucrului primit, care pierind, fie în ori ce mod, pierie în contul său. Împrumutătorul nu poate, mai înainte de termin, să ceară lucrul împrumutat. Dacă împrumutatul nu poate restitui lucrul în aceeași cantitate și calitate, va plăti valoarea lui, calculată după timpul și locul în care urma a se face restituirea. Dacă la timpul stipulat nu întoarce lucrurile împrumutate, nici valoarea lor, trebuie să plătească și dobândi, dela ziua cererii prin judecată a împrumutului, dacă nu s'a stipulat alt termin. (Cod. civ. rom. art. 1576—90.)

Imprumuturi publice, v. Datoriile publice. (I.-le României și Ungariei v. la acești titli.)

Cf. și art. Credit.

Impuls, mișcarea comunicată unui corp de către altul și excitarea provocată prin aceea. Impulsiunea, este forma fundamentală a năsuințelor determinate în mod fisic. Anume este: dispoziția naturală a omului spre o anumită dorință, determinată cu privire la modul de mulțămire, dar nu cu privire la obiect. Baza impulsunilor este a se căuta în organizațiunea psihofisică a omului și este așa dăcând un fel de predispozițiune pentru anumite trebuințe. Sânt impulsuni (bolduri) naturale și câștigate. Cele *naturale* sânt de atâtea feluri, de câte feluri sânt trebuințele. Se pot reduce la două grupe: *fisice* și *psichice*. Baza celor fisice este I. de *conservare*: a) a *individualității*: de nutrire, de mișcare, de câștig, de apărare; b) de *conservarea speciei*: I. sexual și cel de însoțire. La cele psichice se numeră: I. pentru ocupațiuni spirituale: intelectual, estetic, etic, etc., I. după onoare, după glorie, etc. Prin aceea că tot ce e basat pe impulsuni mai ușor

ajunge la îndeplinire, ele dau vieții noastre afective o formă determinată, fiindcă ele pot ușor să devină: dispoziții, inclinațiuni, propensiuni, porniri și pasiuni. (V. și Instinct și Emoțiune.) (Cf. Pletosu, psihol.; I. Popescu, psihol.; Pipos, psihol.) [Pl.]

Impulsiunea ca dorință oarbă, violentă, constituie de obicei un semn distinctiv al afecțiunilor mintale. Omul normal controlând senzațiile și excitațiile ce resimte, e arareori luat fără voie, împins la o acțiune impulsivă; nebunul însă, la care imaginile ideo-motorii au activitatea internă dusă până la delir, trăiesce, mai ales în formele nebuniei morale impulsive, numai din impulsuni. Dorința e hrănită vecinic de nouă excitații identice și impulsia ia naștere sub o formă irezistibilă. În histerie, alcoolism, megalomanie, în nebunia omicidă, stupiditate, dipsomanie, etc., impulsunile au forme particulare, bine definite. În patologia mintală psihiatrii deosebesc chiar o formă a nebuniei ce poartă numele de *impulsivă*, constituind una din afecțiunile mintale cele mai periculoase. Impulsunile la nebuni ca și la oameni normali pot fi motivate sau nemotivate; motivele pot fi luate din halucinațiile, delirurile sau chiar logica curentă. La nebun impulsunile nemotivate constituiesc un fenomen morbid special și răsar brusc independente de celelalte simptome cari caracterizează turburarea facultăților mintale, neavând nici un raport cu ideile delirante. « În viața noastră de toate zilele, nu arareori în frământările noastre sufletesci resimțim accentuarea acestei forme m. orbide, impulsia irezistibilă motivată sau nu. [N. Vaschide.]

Imputabilitatea, din punctul de vedere al dreptului penal, este unul din elementele culpabilității. Pentru ca cineva să fie pedepsit pentru o infracțiune la lege, trebuie mai întâiu să se constate dacă faptul respectiv îi este *imputabil* (dacă el este în adevăr autorul infracțiunii). Aceasta e suficient pentru infracțiunile numite contravențiuni. Pentru crime și delicta trebuie să se mai stabilească, în al doilea loc, intențiunea și pe urmă să se constate celelalte elemente caracteristice infracțiunii de care e vorba.

Imputarea, atribuirea unui fapt ieu cuiva, în special atribuirea unei infracțiuni la legea penală. Imputarea făcută în public, pe calea presei, sau în instanță, poate constitui unul din delicta următoare: insultă, calomnie, difamațiune.

Imputațiune, sub raport psihologic și etic: judecata, care enunță că o anumită faptă a urmat din voința determinată a unei persoane conșiente. Prin I. devine omul responsabil pentru intențiunile sale, pentru voința sa și pentru actele săvârșite. I. are două instanții. Cea dintâiu caută a reduce fapta la o anumită și hotărâtă voință, iar a doua a reduce această voință la o anumită persoană. Se mai face deosebire între imputațiunea *faptei* și a *dreptului*. Cea dintâiu declară cine este autorul, iar a doua se pronunță și asupra demnității autorului și îi atribue merit ori vină. (Cf. Pletosu, psihol. pag. 85.) [Pl.]

Imputernicire, plenipotență, mandat (v. ac.).

Imre, *Alexandru*, linguist magh., n. 1820; a studiat filosofia, teologia și dreptul, dela 1872 profesor de limba și lit. magh. la univ. din Cluj; 1879 academia magh. îi alege membru ordinar. A scris: Scurtă istorie a limbii și literaturii

magh. 1865; Sintaxa magh.; Scurtă istorie a limbei și filologiei magh., etc. și o mulțime de disertații privitoare la poezia populară, la neologia și filologia magh.

Imru-ul-keis, poet arab, fiul principelui arab Hudsar; a avut o viață aventuroasă. Într'un timp s'a refugiat la curtea împăratului bizantin Iustinian. Poesiile sale mai întâiu au fost publicate de Mac Guckin de Slane (Paris, 1837).

Imunitate, (dela lat. »immunis«, scutit de sarcini, de boală). În evul mediu unele bunuri reșcesc și multe proprietăți bisericesci precum și unii domni de pământ aveau drept de imunitate, adică erau scutiți de ingerința diregătorilor publici.

Imunitatea parlamentară modernă este privilegiul dat membrilor parlamentului, că nu pot fi trași la răspundere pentru cele spuse în parlament și numai cu învoirea prealabilă a parlamentului pot fi urmăriti pentru ori ce fel de delict sau crimă, trebuind să se ceară dela parlament suspendarea dreptului de I. Scopul acestui privilegiu este ca membrii parlamentului să fie cu totul liberi în activitatea lor și să nu fie expuși la vexațiuni din partea executiviei. În România I. parl. e regulată prin art. 51 din constituțiune, în Ungaria nu există lege de I., ci ea se observă pe baza unui conclud al parlamentului din 18 Nov. 1868. [—]

Imunitatea patologică, este caracterul, sau mai propriu proprietatea unui organism de a fi refractar unei boale, de a rezista unei infecțiuni microbiene. Cercetările școalei lui Pasteur în Franța, precum și atâtea cercetări, din timpurile din urmă, de ordin bacteriologic, au reușit a preciza și întinde mai departe la alte boale I. artificială. Institutul bacteriologic din București are un loc însemnat în acest șir de cercetări. I. depinde de cele mai multe ori de o dispoziție particulară, nativă a organismului, dintr'o alcătuire deosebită a vieții fiziologice a celei animale; sunt rase imune față cu altele pentru anumite boale, din cauza unor condiții organice vitale, precum pot fi imune din cauza unor condiții speciale climatice. O boală intrată în organism poate face față cu ea individul imun pentru viitor; vaccinarea (v. ac.) e o imunizare artificială contra vărsatului negru. Viitorul științific cel mai promițător e al Bacteriologiei; turbarea, difteria, și alte boale contagioase pot fi deja vindecate. Vaccinul turbării și al difteriei smulg deja morții mii de indiviți folositori vieții. Dintre toți cercetătorii bacteriologul are avantajul practic de a traduce în rezultate practice capitale, conlusiile și experiențele lui de laborator. [V.]

In, numele românesc al plantei cultivate *Linum usitatissimum* L. (v. ac.).

Inachos, în mitol. grec. zeul fluviului cu asemenea nume, fiul lui Oceanos cu Thetis, tata lui Phoroneos și Aegialeos, precum și regele cel mai vechiu în Argos. Toate numele aceste sunt numiri de ape. [Atm.]

Înainte-mergător, predecesor; supranumele Sf. Ioan Botezătorul (v. ac.).

Înalienabil, ce nu poate fi înstrăinat sau vândut; s. e. averea dotală. (Cod. civ. rom. art. 1248.)

Înălțarea crucei, serbătoare (14 Sept.) întru amintirea arătării de pe amvon a Sf. cruci în

biserica din Ierusalim la 355, când au adorat-o episcopii, clerul și poporul adunat acolo, din incidentul dedicării bisericii ridicate întru amin-tirea învierii Domnului, care s'a serbat în ziua premergătoare, 13 Sept. 355. (Cf. Orologierul cel mare și Mineiul.) Cu mai mare solemnitate s'a serbat I. Cr. dela 626, când împăratul bizantin a adus cu triumf crucea răpită de Chosroe, regele Persilor, învingându-l pe acesta.

[Dr. Is. Marcu.]

Înălțat, vechiu titlu al Domnitorilor, sin. cu modernul Alteță.

Înalta tradare, toate crimele cari pun în primejdie siguranța statului. Astfel sînt în primul loc crimele în contra siguranței exterioare a statului; a purta arme în contra propriei sale țări, a lua înțelegere cu un guvern străin spre a provoca resboiu în potrița țării sale, sau a înlesni ocupațiunea ei de către o armată străină, a preda prin tradare inamicului orașe, cetăți; a da inamicului ajutoare de soldați, provisiuni, munițiuni de resboiu; a comunica inamicului planuri de operațiuni militare; a servi inimicului de spion sau călăuză; a provoca revoltă în trupele de apărare ale țării. În al doilea loc intră în grupa crimelor de înalta tradare crimele cari pun în primejdie siguranța interioară a statului: atentat sau complot contra persoanei șefului statului sau a familiei sale, ațitarea de resboiu civil, ilegală întrebuintare a forței armate, etc. Toate aceste crime sînt, în principiu, pedepsite cu cea mai grea pedeapsă, deci cu moartea, unde această pedeapsă există, cu munca silnică pe viață în țările cari, ca România, nu au admis pedeapsa cu moarte.

În codul penal ungar se deosebesc două feluri de I. tr.: *I. tr. militară* o poate săvîrși numai un supus ungar sau în unele casuri și austriac, și consistă mai cu samă în intrarea în relațiuni cu inamicul sau în tradarea secretelor militare. *I. tr. diplomatică* consistă mai cu samă în comunicarea sau publicarea de documente ori date secrete referitoare la siguranța statului.

Pedeapsa e maximul închisorii grele. În două casuri (când făptuitorul după declararea resboiului rămîne în serviciul militar inamic, și când publică vr'un secret al statului nu însă cu scopul de a-l scîi și inamicul) cu maximul închisorii de stat. (Cf. cod. pen. ung. §§ 142—151.)

Înălțime, distanța verticală a unui punct de pământ sau de un plan luat de comparațiune, s. e. înălțimea deasupra nivelului mării. — În geometrie: cele două dimensiuni ale unui triunghi, paralelogram, dreptunghi se numesc una basă și alta I. Tot I. se numesc și perpendiculare între cele 2 baze ale unui trapez, precum și una din dimensiunile unui paralelipiped, prismă, cilindru, con, trunchiul de piramidă și de con. — În fizică (acustică) I. unui sunet e dată de numărul vibrațiunilor pe secundă, s. e. într'o gamă do, la represintă un sunet mai înalt decît fa.

Înălțime aequatorială, (v. Longitudine).

Înălțime circummeridianică, (v. Latitudine).

Înălțime corespunzătoare, (astron.) se numesc I. aparentă a unei stele, unghiul ce face raza vizuală dusă la stea cu proiecțiunea ei pe orizont. Ea se măsoră în grade pe cercul vertical al stelei dela orizont până la stea. Acest unghi

este complimentul distanței zenitale, numindu-se astfel unghiul ce face raza vizuală dusă la stea cu verticala locului și care se măsoară tot pe același cerc în grade, dela zenit și până la stea. Pe mare I. aparentă se măsoară direct, deoarece orizontul este perfect definit de suprafața mării; iar pe uscat se măsoară distanța zenitală, care scădută din 90 dă I. aparentă. I. aparentă și distanța zenitală a unei stele se schimbă mereu în cursul unei zile din cauza mișcării diurne. Se numesc I. meridiană a unei stele I. aparentă a ei în momentul trecerii la meridian (v. Culminațiune). Înainte și după trecerea la meridian, la 2 intervale de timp egale, I. aparente ale stelei sunt egale. Două astfel de I. se numesc I. corespunzătoare, și cu ajutorul lor se poate hotărî meridianul locului.

Înălțimea polului sau *I. polară*. Polul ca punct al sferei ceresci are și el I. aparentă și distanță zenitală, cari sunt constante într'un același loc, adică nu se schimbă în cursul mișcării diurne. Acestea se numesc I. polului și distanța zenitală a polului. Prima e egală cu latitudinea locului, secunda cu colatitudinea (v. Latitudine).

Înălțimi, cultul lor, adică al piscurilor de munți, mai ales isoiați, unde să rezideze zei și demoni, este răspândit la multe popoare. Grecii considerau de sfinți munții Olimp și Parnas, ca tronurile lui Ios și Apollo, precum și vulcanii, ca atelierul ciclopilor. Un cult analog se găsește și azi la diferiți păgâni. Din motive cu totul altele, creștinismul venerază câțiva munți, de cari sunt legate scumpe amintiri religioase. Astfel muntele Sinai, vestit prin legislațiunea lui Moise, muntele Carmil, unde s'a refugiat profetul Sf. Ilie, munții Tabor, al Maslinilor și al Calvariei, sfinți prin transfigurarea, agonia și moartea lui Christos, și alte I., venerabile pentru aparițiuni și minuni, din care cauză se și clădiră acolo biserici și mănăstiri.

Inamovibilitate, dreptul funcționarilor de a nu pute fi scoși din funcție, decât cu voia lor sau pe baza unei sentențe disciplinare. În România sunt inamovibili numai magistrații curților și tribunalelor și profesorii de universitate.

Inaniția, slăbiciune cauzată prin lipsă de nutriment, prin nemistuirea alimentelor sau boale de stomac. Individul gras resistă mai mult I.-ei, grăsimea corpului său putând hrăni mai îndelung combustibile organice, din care cauză la moartea lor se și constată că au pierdut mai mult din greutate decât proporția cunoscută de $\frac{1}{10}$. În timpul I.-ei senzațiile predominante sunt foamea și setea (v. ac.), senzații provocate prin arderile interne; setea în special e mai de nesuferit. S'a observat între altele, că un animal, căruia i-s'a dat să bea în timpul I.-ei lui, a putut suferi mai mult timp această lipsă de nutriție. Starea mintală e din cele mai particulare și sfârșește prin a lua o formă morbidă, patologică, caracterizată prin impulsii dintre cele mai accentuate. [N. Vaschide.]

Înărița, (*Fringilla linaria*), pasere cântătoare din fam. Fringillidelor; pe spate e brună-ruginie cu pete negre lungărețe, iar pe foale albă, — bărbătușii împodobiți cu pene carmin-roșetice pe piept, — zăteala și gâtul negrii, crescelul carmin-

roșu, falca superioară albăstrie și cea inferioară gălbie. Lung. totală: 13 cm., lung. arip. 7.6 cm., lung. coții 6.8 cm. E o pasere ce petrece prin regiunile nordice, iarna însă se coboară mai spre sud, unde petrece până pe la Febr., se nutrește cu tot felul de semănături, dar mai ales oleoase, ca cea de cânepă și in.

Îndrița verde, (*Dryospira s. Pyrrhula serinus*), pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, pe spate e verde gălbie cu pete negre lungărețe; pe foale, la basa coții și pe frunte e auriu-gălbie, plutitoarele din aripi și cărnacele din coadă sunt brune-negrii; iar picioarele sunt de o culoare galbin-roșetică. Lung. totală: 12.5 cm., lung. arip. 6.7 cm., lung. coții 5 cm. Dela începutul primăverii până toamna târziu petrece pe lângă grădini, nutrindu-se cu semințe și insecte. [V. B.]

Înarmare, operațiunea care consistă în completarea armamentului trupelor înainte de începerea unui resboiu. Pentru cetăți, I. consistă în pregătirea fortificațiilor ca să primească trupele de apărare, înarmând forturile și diferitele casemate cu piesele necesare de artilerie.

Înarticulare, codificarea unei materii juridice într'un număr de articole și investirea lor cu putere legală. Terminul se întrebuințează în deosebi la punerea în lucrare a convențiilor internaționale. Ele de regulă pe lângă acordul contrahenților cer încă și acceptarea din partea legislațiilor, și numai prin aceasta obțin putere legală.

Inaugurare, (*lat.*) învoire, deschidere de întâiași dată.

Inb —, Imb —.

Inca, numirea unei seminții puternice americane; mai târziu titlul domnitorilor Imperiului Inca (în Peru), întemeiat de seminția I. cu alte patru seminții înrudite. Acest imperiu a fost ocupat de Pizzaro în 1533; capitala lui a fost Cuzco. Cf. și art. Peru.

Incablura, (marina) cuvânt franțuzesc, neîntrebuințat în marina română; înseamnă o măsură de lungime egală cu 100 brațe (măsură veche), adică vr'o 195 m.; mai înainte era măsura curentă pentru înălțătoarele tunurilor și pentru distanțele între vasele cari navigau împreună. [Constant B.]

Încălcare, năvălire.

Încalculabil, ce nu se poate calcula, socoti, numera, s. e. numărul stelelor. Infinitul.

Încălzirea locuințelor, (*Încălzirea artificială*). Deși organismul omenesc produce însuși căldura necesară pentru regulata lui funcționare, recurgem în climatele temperate și reci la mijloace artificiale, pentru ca în timpul iernei să nu pierdem o parte prea mare din căldura produsă; afară de locuință ne îmbrăcăm cu vestimente groase, cu blăni, iar locuința o încălzim, o aducem la acel grad de căldură, care ni-se pare mai plăcut și mai sănătos, care variază între 15° C și 21° C. Într'un local în care se afla bolnavi cu febre vom menține temperatura de numai 15—16° C, într'o sală de gimnastică, într'un atelier, în care lucrătorii muncesc greu, temperatura de cel mult 17° C, într'o cameră locuită de copii și de bătrâni de cel puțin 18° C. Nu aprobăm obiceiul care există ici-colo, de a nu se face foc în dormitor, ci îl încălzim moderat

la 16°—17° C. Technica modernă ridică temperatura interiorului locuinței mai cu seamă prin încălzirea pereților ei, căci corpul omenesc pierde căldura mai ales prin iradierea ei spre pereții reci. Toate aparatele de încălzire trebuie dar să încălzească mai puțin direct atmosfera camerei, mai mult zidurile ei, și acest scop îl împlinesc în mod mai perfect calorifere prin ramificarea în jurul pereților interiori ai camerelor de tuburi conducătoare de apă caldă sau de vapori de apă. Cerem dela aparatul de încălzire ca să ardă complet combustibilul, să producă căldura aproape egală în toate părțile localului și să depărtaze din locuință produsele volatile ale combustiei în mod inofensiv; acest scop îl atingem prin alegerea potrivită a materialului combustibil și prin construirea corectă a aparatelor încălzitoare. Se întrebuințează ca combustibil lemn, turbă, trestii, băligar uscat, cărbuni minerali și vegetali, coks, petrol, gaz luminător; aceste substanțe produc căldură prin ardere, prin combinare cu oxigenul atmosferic, valoarea lor caloriferă depinde de cantitatea de carbon și de hidrogen ce conțin, hidrogenul dă însă mai multă căldură decât carbonul. La arderea perfectă se nasce numai apă, bioxid de carbon și cenușe; în practică însă combustionea este mai mult sau mai puțin imperfectă și se mai produce oxid de carbon, carboidrate volatile, materii empirumative, vapori de cătran (gudron), pulvere fină de carbune neare; toate aceste materii împreună formează fumul și funinginea. Fumul este otrăvitor din cauza oxidului de carbon ce conține, inspirarea acestui din urmă gaz devine periculoasă, dacă el se află în atmosferă chiar în cantitate de 0.5‰; de aceea îngrijim ca fumul să iasă prin coș, să nu intre în cameră prin crepăturile sobei și nu punem capac între sobă și coș spre a menține mai mult timp căldura, pentru ca să nu intre în cameră gazul de oxid de carbon. În multe case țerănesci coșul nu se ridică până de asupra înălțimii și se deschide în pod, astfel fumul se poate cobori iar în cameră și poate corupe atmosfera ei. Pentru ca combustibilul să ardă complet trebuie să intre o cantitate suficientă de aer în aparatul de încălzire, această cantitate este de câte 5.2 metri cubi de aer pentru 1 kgr. lemne, de 7 m. c., pentru 1 kgr. lignit, de 7.3 m. c. pentru 1 kgr. coks, de 9 m. c. pentru 1 kgr. antracit și de câte 45 m. c. de aer pentru câte 1 m. c. de gaz luminător. Petroleul este combustibilul cel mai ieftin, el arde complet, lasă foarte puțină cenușe și nu produce fum, până astăzi însă petroleul se întrebuințează aproape exclusiv pentru încălzirea de locomotive și de mașinile corăbiilor; prin construirea potrivită a sobelor de petrol se poate înlătura pericolositatea lui. Aparatul de încălzire trebuie să încălzească camera mai mult prin conducerea căldurei, prin comunicarea ei directă, mai puțin prin iradierea razelor calorice; efectul căldurei iradiate scade cu depărtarea dela izvorul ei în proporțiunea quadratului acestei depărtări. Aparatele de încălzire sunt de două feluri: locale și centrale; cele locale încălzește numai câte o singură cameră în parte cu soba deosebită sau cu camin deosebit, cele centrale, calorifere, încălzește dela un singur punct o grupă de camere sau o casă în-

treagă. Încălzirea locală se face prin mangale, camine și sobe. Încălzirea prin mangal, prin cărbuni aprinși puși pe tavă, fără sobă sau camin, este primitivă, foarte veche și periculoasă din cauza oxidului de carbon care se nasce ca produs al combustiei incomplete. Încălzirea prin camine este asemenea imperfectă, caminul, un fel de vatră deschisă de desubtul unui coș, este un bun aparat ventilator, consumă cantități mari de combustibil, produce însă puțină căldură și aceasta numai prin iradiere, cea mai mare parte a căldurei iese prin coș. Aparatul de încălzire cel mai răspândit este soba, ea se compune din 3 părți: din vatră unde combustibilul arde, din corpul sobei, în care se acumulează căldura spre a se comunica cu încetul camerei, și coșul prin care ies produsele volatile ale combustiei, fumul. Soba comunică camerei căldura atât prin iradiere precum și prin conducere, ea produce o circulare necentenită a atmosferei, aerul încălzit se ridică spre tavan și după ce a pierdut acolo parte din căldură se coboară în jos spre a se încălzi din nou. Sobele se construiesc din fier (tuci, tinichea) și din pământ ars. Sobele de fier se încălzește iute și pierd iude căldura, fierul incandescent (roșu) uscă aerul camerei și arde pulverile organice din atmosferă, cari vin în contact cu soba, de aceea este necesar ca sobele de fier să se câptusească pe dinlăuntru cu lut, să se așeze de asupra lor un vas lat, deschis cu apă; pentru moderarea iradiațiunii calorice se poate încunungi soba de fier cu o manta de tinichea ca la soba Meidinger, formând pereți dubli, cari lasă între ele un spațiu gol de câțiva centimetri groșime și care poate servi și ca aparat ventilator. Pământul ars (teracota, faianța) este materialul cel mai bun pentru sobe, el se încălzește încet, conservă însă căldura mult timp. Sobele de zid (de cărămidă) sunt asemenea bune, dar mai puțin trainice. Iuțeala arderii combustibilului se regulează prin deschiderea largă sau îngustă (incompletă) a ușei recipientului de cenușe prin care aerul intră sub vatră. Soba, aspirând prin ușa ei aerul din cameră, servă ca aparat ventilator, de aceea sunt insalubre sobele oarbe, sobele ale căror uși se deschid în afară de cameră. La încălzirea centrală conducem căldura prin canale speciale dela locul unde a fost produsă până în camera de încălzit, întocmai cum conducem apa și gazul luminător; ca vehicul pentru această transportare a căldurei servă aerul, apa și vaporii de apă. Caloriferele cu aer cald, adică acelea cari încălzește direct aerul dintr'un local și îl duc de acolo în toate camerele, sunt astăzi părăsite, din cauză că volumul canalelor (conductelor) ocupă un spațiu prea mare, că curentul care aduce aerul cald în cameră este prea iute și că acel aer se uscă tare. Astăzi avem să alegem numai între aparatele centrale de încălzire prin apă caldă și prin vapori de apă. Încălzirea prin vapori de apă este practică pentru edificii cari dispun de vapori și pentru alte scopuri. Din cazan vaporii sunt conduși prin țevi închise în toate camerele cărora le comunică căldura devenită liberă prin condensarea aburilor, iar apa condensată se inapoiază tot prin țevi la cazan. Cu toate că țevile acestor calorifere recesc iute după încetarea încălzirii, că circulația vaporilor produce sgomot, acest

sistem este avantajos, fiindcă permite conducerea căldurei la depărtări mari fără multe pierderi: astfel în orașul Lockport din statul New-York toate casele sunt încălzite prin unul și același calorifer, care trimite vaporii ferbinți în toate edificiile prin țevi ramificate în toate stradele. Mai răspândite sunt astăzi aparatele de încălzire prin apa caldă, ele par a fi economice din cauză că capacitatea de căldură a apei este de 5 ori mai mare decât a aerului. Apa se încălzește până la 80° C într'un cazan situat în partea cea mai profundă a casei și se conduce de acolo prin țevi în toate camerele, într'un fel de sobe în cari circulă spre a comunica căldura localului. Un alt sistem, numit sistemul Perkins, constă în încălzirea locuințelor prin apa adusă la temperatură până la 170° C, nu într'un cazan ci în țevi spirale așezate deasupra vetrei de foc; aceste țevi circulă în cameră fără alt aparat (fără sobă). Sistemul Perkins cere o cantitate mică de apă și puțin spațiu, provoacă însă lesne exploziuni, dacă aparatul nu este bine îngrijit. Apa caldă servește și pentru încălzirea vagoanelor de cale ferată; pentru a se mări capacitatea calorică a apei i-se adaugă acetat de soda singur sau amestecat cu hiposulfid de soda; încălzirea vagoanelor prin vaporii este însă mai economică. Încălzirea prin calorifere este indicată mai ales pentru unele locale publice: palatele parlamentelor, școli, casarmele, teatre, închisori, spitale, oști de alienați; ea este mai curată decât încălzirea prin sobe, se poate lesne combina cu ventilarea localelor, înlesnește încălzirea și a scăriilor și coridoarelor și înlătură prin urmarea curentului de aer rece la fiecare deschidere de ușă; desavantajul ei constă în împrejurararea, că în cazul de stricarea aparatului tot edificiul rămâne neîncălzit până la îndreptarea stricăciunii.

[I. Felix.]

Încălecăre, acțiunea ce face călărețul pentru a se sui pe cal. Încălecărea se face totdeauna în partea stânga a calului. (v. *Equitațiune*).

Încălțăminte, (*Igiena încălțămintelor*). Scopul încălțămintelor este a feri picioarele de frig, de umezeală și de leziuni mecanice. Vara și mai ales la muncă mulți români umblă desculți; acest obicei, folositor pentru păstrarea formei naturale a piciorului și pentru dezvoltarea lui, îl expune însă la diferite traumatisme. Învălim dar piciorul cu ciorapi sau cu obiele, cari absorb parte din secrețiunile lui odorante, îl înțrețin mai curat, îl apără iarna în contra frigului, și preste ciorapi sau obiele punem încălțăminte de piele, mai rar de materii țesute. Încălțăminte cea mai răspândită în țările române este *opinca* tradițională, al cărei istoric l-a scris doctorul G. Crăiniceanu în cartea menționată mai jos; *opinca* făcută din piele crudă sau tăbăcită este bună mai ales pentru regiunile muntoase și când pământul este uscat, umezeala trece însă lesne prin opinca și talpa ei nu este destul de groasă spre a pute apăra piciorul la umblat pe terenuri pietroase. Prin orașe opincile sunt întrebuințate mai rar și chiar la țară ele se înlocuiesc treptat cu cisme, cu ghețe și cu pantofi, cari obicinuit nu corespund cu cererile igienei și expun piciorul la diformățiuni. Nu este rațională nici forma talpei simetrică cu linia mediană a piciorului, nici tăietura capotei cisme și a ghetăi

cu aplanarea spre vârful piciorului, cu înălțimea maximală la mijlocul capotei, deoarece partea cea mai înaltă a piciorului corespunde cu o linie care trece mai spre înăuntru prin degetul mare. Tocul cisme și al pantofului are adeseori o înălțime prea mare, din care cauză punctul de greutate al corpului se împinge mai spre înainte și la umblat corpul nu se poate ține drept decât prin presiune asupra organelor pântecului. Încălțămintele nepotrivite silesc degetele picioarelor să se adune, să se stringă și chiar să se încalece, degetele se diformează și cu încetul se acoperă cu nodosități, calosități, coarne, bățături dureroase pe timpuri umede, se formează excoariațiuni și unghiile se încarnează. Piciorul plat, pierderea configurațiunii naturale a bolții talpei, se datorează mai cu samă încălțămintei rău confecționate. Fabricarea corectă a încălțămintelor are importanță mare și pentru armată, căci numai soldatul bine încălțat poate suporta marșuri forțate în ori ce timp, pe ori ce drum, fără ca picioarele lui să fie expuse la leziuni datorite compresiunii lui îndelungate. Reforma confecționării încălțămintelor trebuie să înceapă cu luarea corectă de măsura piciorului, nu numai în timpul de repaus al piciorului, ci când el calcă pe pământ suportând toată povara corpului, când prin urmare bolta piciorului (a talpei) este turtită, întinsă, și piciorul mai lung. Talpa încălțămintei trebuie să fie groasă, la călcăiu dubla, tocul să nu fie însă prea înalt, dar lat și lung; talpa să nu fie cu desăvîrșire plană, ci puțin scobită la călcăiu și la partea anterioară a corpului piciorului. Vârful dinainte al capotei să nu fie ascuțit și turtit, ci lat și destul de înalt spre a nu strînge degetul mare. Toată capota încălțămintei trebuie să fie destul de largă spre a nu împiedeca mișcarea piciorului și circulațiunea sângelui. Galoșii de cauciuc pe lângă defectul stringerii piciorului mai opresc evaporățiunea din cauza impermeabilității lor pentru gaze. Șoșonii de postav sau de păsăla căptușiți cu flanelă nu provoacă aceste neajunsuri. Sculpturile conservate din timpurile clasice arată, că la Romani talpa încălțămintelor avea forma mai rațională decât cea pe care i-a dat-o moda de astăzi.

(Lit. G. Crăiniceanu, *Igiena țăranului român*. București, 1895, carte premiată de Academia Română; N. Manolescu, *Igiena țăranului*. București, 1895, carte premiată de Academia Română.)

[I. Felix.]

Încalzando, (*ital.*) = urmărind, termin întrebunțat în muzică în acelaș sens cu *stringendo*, grăbind mișcarea.

Încandescentă, starea corpurilor în care aceste în urma căldurei primite se înfărbentă într-ăta, încât se roșesc și răspândesc lumina. Corpuri I. sunt fierul, arama, argintul, aurul și o multime de altele.

Încapabil, (*lat.*) care nu e în stare a face ceva; nepriceput, nedestoinic, neputincios.

Încapacitate, (*lat.*) nepricepere, nedestoinicie, neputință: fizică sau intelectuală. În jurisprudență: I.-a e lipsa unor calități legale ce se cer pentru a pute exercita unele drepturi civile sau politice.

Încăpăținare, starea sufletească a celui care nu vooese să cedeze cu nici un chip, fie rugăciunilor cuiva, când i-se cere ceva, fie argumen-

telor cuiva, când i-se demonstrează ceva. I. nu e o stare trecătoare; ea face parte fundamentală din firea unor oameni. De altfel I.-a mai dovedește și multă voință, multă energie.

[Nigrim.]

Incarcerațiune, (med.) strimtoarea sau strângerea unei părți a intestinului în o hernie (v. ac.), sau în abdomen prin adesiuni peritoneale, diverticule sau organe abnorm fixate (s. e. procesul vermiform). V. și art. Oclusiune intestinală.

Incarnat, întrupat, mai ales cu privire la ființele supranaturale, cari se încarnează în trupul omeneș sau în formă omenească.

Incarnațiune, (lat.) întrupare. În dogmele religioase ale mai tuturor popoarelor există I.-a. Ea constă din întruparea lui Ddieu (în monoteism, v. ac.), a unui spirit sau duh sfânt, a unui ddu (în politeism, v. ac.) în trupul sau forma trupestă a omului.

[Nigrim.]

Incărunțire, albierea părului din cauza slabei sale nutririi și aprovizionării cu pigmentul necesar, ceea ce de obicei se petrece dela etatea de 50 ani în sus, excepțional însă și pe la 20 de ani sau și mai curând.

Incendiar, distrugerea prin foc, cu intenție frauduloasă, a unui lucru oarecare. Ea constituie o crimă sau un delict după condițiile în cari fapta este comisă și compoartă pedepse diferite după gravitatea faptului.

I. după dreptul penal ungar, fără considerare la mărimea daunei cauzate, e crimă dacă se comite prin dol, și se pedepsește uneori și cu închisoare grea pe viață. I. cauzată din nebagare de samă, dacă nu s'a întâmplat moarte de om, se califică ca delict și se pedepsește cu închisoare simplă până la un an. I. obiectelor proprii, dacă altuia nu s'a cauzat daună, nu se pedepsește. (Cf. cod. penal ung. §. 422—428.)

Incepătorii, o treaptă a catechumenatului celui vechiu, într-un cât timp mai îndelungat se pregăteau, se inițiau în elementele pregătitoare ale tainelor legii creștinesci. I. se mai numesc și cântăreții cari precăntau versurile psalmilor.

Incest, împreunare trupestă ilicită între persoane de sex divers, cari sunt consângene ori afine, ori altcum mai de aproape înrudite. Dreptul roman considera I. de o fără de lege, pentru care era prevădută pedeapsa torturei corporale, deportarea ori exilarea, (fr. 5 Dig. De quaest. 48, 18; Nov. 12, c. 1).

La animale, deși se întrebuințează la cultura și ameliorarea vitelor pentru a fixa anumite caractere, I. a dat rezultate defavorabile, prin o slăbire considerabilă a sistemului nervos, prin ivirea a diferite maladii.

Incetățenire, v. Impământenire.

Inch, (engl. pron. *inci*) policarul englez, a 12-a parte a urmei = 2.54 cm.

Inchegarea laptelui se numește adunarea laptelui la olaltă și trecerea lui din stare lichidă în stare solidă ori consistentă în urma punerii de cheag într'însul. Cheagul preparat din rânză (stomac) de miel ori vițel tânăr, care n'a mâncat încă iarbă, conține un ferment, care produce fenomenul de a închea laptele. Afară de încheag laptele se *stringe* prin formarea sau adansul de aciți organici ori vegetali, cari fac să treacă caseina din stare lichidă în stare solidă. La stringerea sau adunarea laptelui se întemplă

de ordinar formarea de acid lactic prin desfacerea zahărului din lapte, care coagulează caseina. I. laptelui prin punerea de cheag într'însul se face cu deosebire pentru făcut caș și brânzeturi.

Încheietura se numește articulația oaselor. Ea este formată din mai multe țesuturi de diferite structuri, anume: osul, care la căpățul încheieturii e acoperit de o coajă cartilaginoasă, o membrană sinovială, care întrece articulația, precum și diferitele ligamente de o structură rigid-fibroasă.

Inchinăciune, v. Adorare.

Inchinător mic, (*Cerehneis Naumanni Flesch.*), o pasere răpitoare din fam. Falconidelor, pe spate ruginiu și pe foale gălbiniu cu negru pătât; penele de pe cap, din aripi și coadă sunt cenușii; la vârful coții cu o lată fașie neagră și cu o dungă albă; plutitoarele din aripi sunt negre; membrana ceroasă și picioarele gălbirii; ghiarele albe-gălbirii. Lung. totală 32—34 cm.; lung. arip. 26 cm.; lung. coții 14 cm. Pe la noi petrece pretutindenea; mai comun e: I. sau *Venturelul ruginiu*, *Coroiul* (*Falco* sau *Cerehneis tinnunculus*), pe spate ruginiu cu puncte negre presărat, pe foale gălbiniu cu pete negre lungărețe; plutitoarele din aripi sunt brunegrii; membrana ceroasă și picioarele galbene, ghiarele însă negre. Lung. totală 33—35 cm.; lung. arip. 24 cm.; lung. coții 16 cm.; cuibărește pe arbori, prin turnuri și ruine; preste iarnă emigrează în regiuni mai călduroase. [V.B.]

Inchipuire, v. Ficțiune.

Inchiriere, contractul de locațiune (v. ac.).

Inchisoare, în genere, este o pedeapsă criminală sau corecțională, privativă de libertate și consistând în aceea, că condamnatul este internat într'un arest, într'o casă de corecțiune, într'un penitenciar oarecare. Ea este mai blândă sau mai severă, purtând și nume diferite după asprimea disciplinei la care e supus condamnatul: I. preventivă, polițienească, corecțională, detențiune, reclusiune.

Inchisoarea corecțională este o pedeapsă consistând în internarea într'o casă de corecțiune (penitenciar), în România dela cincisprezece zile până la cinci ani. Condamnatul este întrebuințat la lucru, potrivit cu meseria sa și după a sa alegere. Regimul este blând.

Inchisoarea polițienească este o pedeapsă edictată pentru contravențiuni și consistând în reținerea într'o casă de arest, sub un regim foarte blând și fără obligațiune de a lucra, în România pe timp de o zi până la cincisprezece zile. În timpul instrucțiunii cauzei sale, inculpatul poate fi arestat și reținut în I. într'o casă de arest, supus la regimul închisorii polițienesce și, de obicei, oprit de a comunica cu ori cine, până când se termină instrucțiunea. Aceasta e I. sau *arestul preventiv*, care se poate prelunge până la ziua condamnării definitive. Se poate însă ca prevenitul să fie liberat, cu sau fără garanție, după decisiunea tribunalului competent. I. sau detențiunea preventivă este, în unele țeri, ținută în samă la executarea pedepsei și se reduce din condamnățiune. (v. și Arest.)

Codul penal ungar distinge după intensitatea și durata pedepsei: 1) I. *grea*, *Robia* (fegyház), care se aplică la crime, cu durata dela 2 ani — pe viață. Osândiții petrec la in-

ceput $\frac{1}{8}$ parte din pedeapsă — nici când însă mai mult de un an — ziua noaptea în celulă; sînt supuși muncii silnice în și afară de localitățile I., etc. 2) *Temnița* (böitön), care se aplică pentru crime mai ușoare cu durată dela $\frac{1}{2}$ an — 10 ani. Regulamentul acestei I. e ceva mai blînd. 3) *I. simplă* (fogház) se aplică la delict, cu durată dela 1 și până la 5 ani. 4) *I. de stat* se aplică la unele crime și delict, cari sînt înșirate în codul penal. Această I. nu are efect difamator, și urmărește numai detragerea libertății, de aceea osîndiții nu sînt supuși la muncă silnică, nu poartă uniformă, și pot menagia după voință. (Cf. cod. pen. ung., §§ 20—41.)

I. preventivă după procedura penală ungară se ordonează în contra acusatului, dacă acesta a încercat să fugă, dacă a căutat să se pună în conșelegere frauduloasă cu conșorții criminali, dacă nu e supus ungar, sau dacă în decursul investigațiunii a mai comis o crimă ori un delict. I. preventivă o ordonează judecătorul instructor. Sub durată I. preventive acușații sînt a se trata cu cea mai mare cruțare. (Cf. proced. penală ung. Art. de lege 33 din 1896, §§ 141—168.)

Închisorile sînt așezăminte destinate pentru sequestrarea timpurară sau perpetuă a persoanelor prevenite, acuzate sau condamnate pentru diferite abateri; ele se împart dar în închisori preventive, în cari se închid în mod provisoriu, în timpul instrucțiunii procesului până la pronunțarea sentinței, cei preveniți și acușați; în închisori de pedeapsă, penitenciare, în cari se rețin cei condamnați la pierderea libertății, și în închisori mixte, în cari pe lângă cei preveniți și acușați se mai închid persoanele condamnate la pierderea libertății pe timp scurt. Închisorile au existat și în antichitate, la Pompeii se găsește bine conservată o închisoare română, care n'avea însă acel caracter înspăimîntător prin care s'au distins închisorile, în mare parte suferane, din evul mediu și chiar cele din secolul trecut, pe cari le mai putem vedea în ruinele și în palatele vechi din diferite țeri. Spiritul de justiție și de umanitate al timpului present nu ne permite, ca vinovatului condamnat numai la pierderea libertății să-i mai impunem o pedeapsă mai grea, să-l închidem într'un local umed, întunecos, murdar, în care va suferi de frig și de foame, se va îmbolnăvi și i-se va scurta viața; pe de alta însă nu trebuie să exagerăm umanitatea, nu trebuie să acordăm celor condamnați un traiu mai confortabil, decât traiul de mijloc al majorității populațiunii, nu putem cere ca aceeași majoritate cu munca ei să întrețină pe condamnații pentru crime în condițiuni mai bune decât acelea în cari se află majoritatea contribuabililor. Nu se mai observă astăzi în închisori acele epidemii teribile, cari în timpurile trecute au decimat populația penitenciară, dar cu toate îmbunătățirile igienice închisorile expun și astăzi pe deținuții la diferite boale, consecințe pe de o parte ale vieții anterioare a condamnaților, pe de alta ale influențelor morale pe cari le produce izolarea mai ales în închisoarea celulară. În regulat român legea deosebesce următoarele închisori civile: Căsele de popreală ale comunelor rurale; aresturile preventive ale subprefecturilor, ale polițiilor urbane, ale tribunalelor, cari servesc și ca închisori de pedeapsă

pentru abateri polițienesci; închisorile preventive ale curților de apel; închisorile corecționale fără lucru și cu lucru pentru adulți și pentru femeile adulte; închisorile corecționale pentru minori; penitenciarele pentru deținuți și pentru reclusiune cu munca; penitenciarele pentru cei condamnați la muncă silnică; numai cei osîndiți la reclusiune și la muncă silnică poartă fiare (lanțuri). Armata are închisori militare deosebite. Pedeapsa închisorii se aplică în diferite state în mod diferit, distingem dar mai multe sisteme penitenciare: 1) închisoarea comună cu lucrarea în comun, fără altă separare decât cea provenită din clasificarea deținuților după sex, etate, delict sau crimă. Acest sistem, pe care îl mai vedem pus în practică și în regatul român până la reforma proiectată, este irațional, el nu produce efectul unei pedepse, în închisoarea comună se întâlnesc amici vechi, se proiectează planuri pentru crime noi și condamnații tineri, cari în alte condițiuni s'ar mai fi putut îndrepta, se corup aci cu desăvîrșire. 2) Sistemul Auburn, dela penitenciarul Auburn, în statul New-York, cu lucrarea comună în timpul zilei cu tăcere obligatorie și cu dormirea separată în celule mici individuale, este un sistem inatural, căci este imposibil a se opri cu desăvîrșire ori ce comunicare prin vorbă sau prin semne între oameni cari lucrează în comun, și cu toată asprimea pedepselor corporale scopul nu se poate atinge. Se pare că sistemul Auburn predispu pe deținuții la ftisia pulmonară, căci plămîni nu funcționează în mod normal când influența rea a vieții sedentare mai este însoțită de lipsa exercițiului organelor vorbirii. 3) Închisoarea celulară sau sistemul Pensylvan, cu separarea completă a deținuților ziua și noaptea în celule individuale, este singurul sistem eficace, căci el înlesnesce educațiunea penitenciară, îndreptarea mai ales a celor condamnați pentru prima oară, și opresce coruperea lor prin criminali vechi mai experimentați. Isolarea în celulă este o pedeapsă grea, pe care nu o pot suporta toți, deși deținutul este adeseori vizitat în celulă de preotul, învățătorul, medicul, directorul și subdirectorul penitenciarului. Nu se pot isola bătrîni, bolnavi, infirmi. Sistemul celular provoacă boale mentale mai adeseori decât celelalte sisteme penitenciare, medicul trebuie dar să ceară ca să nu se izoleze cei predispuși la alienația mentală. 4) Sistemul progresiv sau irlandez, la care timpul pedepsei este împărțit în mai multe stadii, prin cari deținuții trec gradat, cei cari au purtări bune înaintează repede dela gradele inferioare la cele superioare. Inceputul pedepsei se face cu izolare timp de 8—9 luni, apoi vin stadiile cu lucrare în comun și cu dormire separată, lucrarea în aer liber și în ultimul stadiu deținuții împlinesc fără priveghere diferite însărcinări afară din penitenciar. 5) Trebuie să mai menționăm deportațiunea înțrodusă în unele state, cari au colonii; ea n'a dat rezultate satisfăcătoare, n'a atins scopul a micșora numărul crimelor. Închisorile trebuie să se așeze pe terenuri salubre, să dispună de loc suficient, de curți spațioase cari se împart în secțiuni spre a se înlesni plimbarea separată a deținuților în aerul liber. La Plötzensee lângă Berlin, penitenciarul cel mai bine construit și organizat pe care l-am văzut, dispune fiecare

deținut în dormitorul comun de un spațiu de 19'75 metri cubi, de o suprafață de 4'50 metri pătrați; în celula de isolare de un spațiu de 28—29 metri cubi, de o suprafață de 9 metri pătrați; în băraca de lucru de un spațiu de 17'22 metri cubi, de o suprafață de 4'10 metri pătrați. Salele comune și celelele trebuie să fie bine iluminate și aerate, fereastra celei individuale să aibă o suprafață de cel puțin 1 metru pătrat. Celulele și dormitoarele trebuie să fie pardosite cu scânduri văpsite cu oleu; pavajul de piatră, betonul, cimentul nu sunt potrivite pentru clima noastră, pardoseala trebuie să se curățe cu mătura udă spre a nu se ridica praful în atmosferă. Coruperea aerului se înlătură prin curățenia scrupuloasă și prin ventilarea activă, pentru acest scop nu sunt suficiente ușile și ferestrele singure, ci mai recurgem la aparate ventilatoare speciale, la canale deasupra pardoselei pentru aducerea de aer curat și în apropierea tavanului pentru scoaterea aerului stricat, este folositor ca iarna să se întrunească ventilarea cu caloriferul cu apă caldă. O îngrijire deosebită cer latrinele. La penitenciarul Plötzensee se află în fiecare celulă un watercloset cu capac bine așezat, cu spălare automatică cu câte 100 litri de apă pe ȳ; în alte închisori se întrebuințează vase de fier smălțuit, cu capac, care permite închidere ermetică, vasul se așază într'o apertură a zidului spre coridor, de unde se scoate spre a se golii și curăți. Pentru deținuții din închisoarea comună se înființează latrine cu hasnale transportabile, cu butoaie cari se golesc și se spală regulat; pentru timpul nopții se află pe lângă dormitoarele colective într'un cabinet bine ventilat un butoiu solid, umplut cu o soluțiune desinfecantă, închis cu capac. Fiecare penitenciar trebuie să aibă băi de dușă și de puțină, fiecare deținut ia o baie la intrarea în închisoare și apoi odată pe lună. Spitalul penitenciarului ocupă un pavilion special, cu camere comune și cu celele de isolare pentru boale infecțioase și mentale. Partea principală a igienei închisorilor constă în hrana deținuților, care trebuie să fie potrivită cu trebuințele organismului, cu munca ușoară sau grea, dar nu mai abundentă decât cere necesitatea. Regulamentul penitenciarelor prescrie regimul alimentar, care este mixt (animal și vegetal) în ȳilele de dulce și numai vegetal în ȳilele de post; la regimul vegetal dăm importanța cuvenită leguminoaselor, (mazere, linte, fasole), variăm mâncările pe cât este posibil și îngrijim ca rațiunea alimentară să nu fie lipsită de oleu. Alimentul de căpetenie rămâne pâinea, care trebuie să fie de calitate bună și de cantitate de cel puțin 700 grame pe ȳ; din când în când se poate însă înlocui pâinea prin mămăligă. Imbrăcămintea și încălțăminte deținuților trebuie să fie potrivită cu anotimpul, așternutul trebuie să se compună din saltea și pernă umplută cu paie și din pătură de lână, cea din urmă este indispensabilă în timpul de iarnă, din cauză că la somn corpul produce mai puțină căldură decât ȳia și că în pozițiunea orizontală a corpului pierderea de căldură este mai mare decât la șederea pe scaun sau în picioare. Fiecare deținut trebuie să se plimbe în curte o oară pe ȳ. Munca obligatorie să nu treacă peste 11 ore pe ȳ cu respectarea repausului duminical, felul ei variază după localitate, în

regatul român se exercită în penitenciare diferite meserii: croitorie, cismărie, lemnărie, tēmplărie, rotărie, ferărie, tăbăcărie, cartouatul și legătorie de cărți, fabricarea de aba, de pături de lână, de rogojin, de funii, sculptura de lemn, lucrarea în ocele de sare, în închisorile de femei țesutul de pânză și confecționarea de rufe. Toți deținuții minori și mare parte din cei adulți învață carte și o meserie. Pedepsele disciplinare, de cari un director de penitenciar nu se poate lipsi la menținerea ordinii, nu trebuie să se aplice cu severitate mai mare decât cere necesitatea. În închisoare ori ce predispoziție morboasă anterioară se desvoaltă și organismul slăbește lesne. Boalele mai frecvente în penitenciare sunt: Tuberculoza pulmonară ca consecință respirațiunii incomplete, Idremie, Anemie, din aceeași cauză, Idropisia, Scorofuloza, Enterita, Marasmul, Alienațiunea mentală. Chiar în penitenciare bine administrate mortalitatea deținuților este mai mare decât cea a cetățenilor liberi de aceeași etate, nu numai din cauza influențelor morale ci și fiindcă mulți criminali, din cauza vieții neregulate anterioare, întră deja bolnavi în penitenciar. În cele mai multe penitenciare mortalitatea medie anuală mai trece astăzi peste 20 la 1000, în vreme ce populația adultă liberă are mortalitatea de 6—8 la 1000; în penitenciarele din regatul român mortalitatea nu întrece 7 la 1000, această proporțiune va crește de sigur atunci, când reforma sistemului penitenciar va intra în vigoare, când se va introduce și la noi sistemul celular și când penitenciarele române își vor împlini scopul, a fi stabilimente de pedeapsă. În fiecare țeară trebuie să existe un penitenciar sau o secțiune de penitenciar pentru alienați criminali. La 1 Ian. 1898 s'au aflat în penitenciarele regatului român 1753 condamnați la închisoarea corecțională, 761 la reclusiune și 1125 la muncă silnică; în aresturile preventive 756 preveniți, 156 acușați, 160 apelanți, 3 condamnați definitiv urmând a fi trimiși la penitenciarele centrale. (Literat. Gr. I. Dianu, Raport general asupra închisorilor pe a. 1897. Bucur., 1898. Istoria închisorilor în România. Bucur., 1900.) [I. Felix.]

Inchoativa, (lat.) verbe cari indică începutul unei acțiuni.

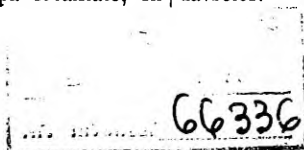
Incident, (lat.) întâmplare, ceva neprevăzut, neașteptat, care cade pe o suprafață, s. e. rază incidentă. În gramatică propozițiune I. e aceea, care atirună de propozițiunea principală.

Incidența, direcțiunea ce o urmează un corp ce cade pe altul. În mecanică, unghiul de I. se chiamă acela, care e format de o rază ce cade pe un plan cu perpendiculara ridicată pe acel plan din punctul de I., adică din punctul în care a cădut aceea rază.

Incineratiă, v. Arderea morților.

Incis, (botan.) se ȳice despre marginile unui organ lat (frunză, bractee, ș. a.), când presintă tăieturi, incisiuni, ce nu trec peste partea mijlocie a lui, spațiile dintre tăieturi fiind ascuțite.

Incisa, propozițiune intercalară; incisiune, intercalarea propoziției, apoi tăiere dealungul (chirurgie); incisiv tăietor, intercalator; incisivi dinți, cei destinați pentru ducicarea alimentelor; incisoriu, cuțit pentru secționarea cadavrelor.

Inclinațiune, în psihologie și în etică acele aplicări, cari, favoritate prin predispoziții naturale și prin deprinderi, au devenit atât de tari, încât sub formă de poftă caută a se afirma prin fapte. S. e. I. spre beție, spre distrații, etc. I. pentru lucruri anumite se dice *predilecțiune*. (Cf. Pletosu, Psychol. § 83.) [Pl.]

Inclinațiunea magnetică, unghiul ce îl formează cu orizontul un ac magnetic mobil împrejurul unei axe orizontale, care trece prin centrul de gravitate al acului în direcțiune perpendiculară cu acul de declinațiune. Fû descoperită în 1543 de George Hartmann și apoi determinată cu îngrijire la Londra în 1576.

Unghiul de inclinațiune variază după localitate, el devine din ce în ce mai mare dacă ne apropiem spre nord, până când atinge valoarea de 90° la polul magnetic al pământului. Dacă dela pol plecăm spre equator, unghiul de inclinațiune se micșorează, devine nul la equatorul magnetic, apoi își schimbă sensul, celalalt pol al magnetului inclinandu-se spre pământ, până când devine din nou de 90° la celalalt pol magnetic al pământului. Polul magnetic boreal al pământului fû descoperit de Sir Cross în anul 1831 în America polară și are o latitudine de 70° și o longitudine Greenwich V. de 96°. Polul magnetic austral nu s'a descoperit până acum.

(V. și art. Busola de I.).

Inclus, (botan.) v. Exert.

Incoercibile se numiau mai de mult gazurile ce nu se puteau condensa. Ați toate gazurile se pot condensa, deci numirea de I. nu mai are decât înțeles istoric.

Incognito, (ital., necunoscut), termin întrebuințat atunci când un suveran, spre a se scăpa de onorurile cuvenite demnității sale suverane, sau pentru ori ce motiv, se prezintă sub un alt titlu și sub un nume împrumutat. Toți trebuie să respecte această convenție. [O. L.]

Incoherența, (lat.) fără legătură. *I. ideilor*, o stare mintală bolnavă, în care asociația dintre idei sau imagini e cu totul nenaturală. Sistemele de imagini și raționamente se leagă fără noimă unele cu altele și sensul judecăților alipite unele lângă altele e fără înțeles. I. este forma mintală, care caracterizează de obicei demența și mania. [N. Vaschide.]

Incolțire, (botan.) *germinațiune*, se numesc cu un cuvânt schimbările prin cari trec semințele sau alți germeni (v. ac.) până să dea o nouă plantă, sau vr'o formă din ciclul complet de forme al ei. Pentru ca să se poată efectua incolțirea, trebuiesc în genere mai multe condițiuni favorabile: germeenii să fi ajuns maturitatea și să nu și-o fi pierdut; să se afle într'un mediu nutritiv (hrană) apropiat; să aibă umezeală și căldură la un optimum anumit; să aibă oxigen. Când semințele, s. e., se găsesc în natură în aceste condițiuni favorabile, sau pe unele li le procurăm noi, atunci încep să incolțească. Substanțele de rezervă (albumenul, endospermul), ori cotiledoanele, absorb apă, se măresc, apasă asupra învelișului seminței, îl întinde și-l rupe. Radicula embrionului (v. ac.) se lungesce, se introduce în mediul nutritiv și devine rădăcina, ce va lua unele substanțe din mediu. Hypocotylul ori se lungesce și ridică în aer cotiledoanele, ori rămâne scurt și cotiledoanele stau

atunci în mediu nutritiv. Fermentii solubili speciali, (ce se produs tot în celulele cotiledoanelor sau ale albumenului), transformă substanțele de rezervă din albumen ori din cotiledoane, în alte substanțe (glucosă și alte hidrocarburi, amide, etc.), ce vor servi la nutrirea și creșterea plantei tinere (plantula), până când din gemula ei se vor forma frunzele verzi, ce vor sintetiza de aci înainte substanțele ternare și cuaternare. Din tigela și gemulă iese partea epicotilee a plantei, cu frunze, muguri și ramuri. [S. Șt. R.]

Incombustibil se dice de un corp care nu arde, nu se consumă, s. e. asbest ori amianta.

Incomensurabil, ce nu poate fi măsurat. Preste măsură de mare. Infinit. În matem.: două mări sunt I. între ele, când nu admit nici o comună măsură, s. e. laturea și diagonala pătratului. Număr incomensurabil, care nu poate fi exprimat printr'o fracțiune finită. Rădăcinele pătrate ale numerelor, cari nu sunt pătrate perfecte, sunt numere incomensurabile. Tot asemenea rădăciunile cubice ale numerelor, cari nu sunt cuburi perfecte, etc.

Incompatibil, însușirea unei funcții, de a nu pute fi împreună în aceeași persoană cu altă funcție.

Incompatibilitate, principiul, conform căruia ocuparea unei funcții exclude prin firea ei exercițiul simultan al altei funcții. Astfel funcția de deputat în România nu se poate împreuna cu serviciul administrativ și judecătoresc.

Oficiile bisericesci sunt incompatibile cu oficiile de avocat, judecător, notar, apoi cu cele de medic și chirurg, afară de cazul necesității și în lipsa altui medic sau chirurg, oficiile necurate și deositoare, oficiile militare, etc. Persoanele bis. cari deprind asemenea oficii devin irregulare. (v. ac.)

Incompetent, care este lipsit de competență (v. ac.).

Incomprehensibil, (lat.) care nu poate fi înțeles, care nu e de înțeles, fie că întrecă puterile noastre intelectuale de înțelegere, fie că mijloacele actuale științifice sunt insuficiente pentru aceasta. [Nig.]

Incomutabilitate, neschimbare, nestrămutare, statornicie.

Inconciliabil, (lat.) nepotrivit, neîmpăcat, s. e.: durerea și plăcerea sunt I.-le.

Incongruent, care nu este conform regulilor limbei. În matem.: care nu e congruent. (v. ac.)

Incongruitate, ceea ce este contra regulilor de bună cuviință. Ceea ce nu poate fi de bun simț.

Inconscient, substratul activității mintale. Din senzațiile ce bat la porțile minții numai o mică parte poate avea viață, pot fi înregistrate, marele rest din cauza micii lor intensități lasă numai urme, cari adionate, îngrămadite persistă a trăi în forul nostru interior, alcătuind pătura cea mai intimă a organismului nostru psihic. Senzațiile percepute, fixate chiar în creierul nostru, nu pot toate trăi vecinic; o lege naturală, logică, divamică tradusă în limbajul psihic prin expresia »uitare«, ne împiedecă de a fixa atenția și a păstra în memorie tot ce a agitat cândva unul din simțurile noastre. O nouă selecție se face și persistența rămâne, grație unor fenomene intelectuale inventate ca ideatie, asociație, delir, etc., numai în favoarea unui mic număr. Restul uitat

remâne însă într-o amintire confusă în mintea noastră și strînse la olaltă atâtea senzații uitate, cântărite cândva de noi, apreciate, simțite și chiar trăite, constituiesc poate partea cea mai importantă a eului, inconscientul nostru. (Cf. Hartmann, Philosophie des Unbewussten).

[N. Vaschide.]

Incoordinare motrice, o afecțiune a sistemului nervos, provocată dintr-o leziune sau afecțiune a cerebelului, cât și din leziuni bine definite ale măduvei prelungite. În afecțiunile cerebeloase mersul reamintesc omul beat; bolnavul nu e stăpân pe mișcările lui. Fără voie se simte împins când înainte sau înapoi. I. apare de obicei precedată sau însoțită de amețeli, cari persistă până în ultimele momente. [N. Vaschide.]

Incordarea puterilor și minții, v. art. Forța și Fatiga.

Incoronare, actul punerii coroanei, care simbolizează conferirea puterii regale. Ea urmează în mod ritual după un ceremonial tradițional și este împreună cu ungerea încoronatului.

In corpore, (lat.) în totalitate; toți membrii unei corporațiuni.

Incredere, (lat.) acțiunea de a avea siguranță în cineva sau în ceva; de a nădăjdi fie sprijin, fie păstrarea unui secret, fie îndeplinirea unui fapt.

Increștitul, modul de a sbîrci în distanțe egale o suprafață netedă. Increștitul se poate face cu acul la pânză sau altă stofă, adunând-o în cute; se poate face cu fierul încălzit, aplicându-l pe păr sau pe rufărie întărită cu scrobeală. **Increștitură**, obiectul adunat în crețe, în cute sau în falduri.

Incredyable, nume ce se dădea sub epoca Directoratului din Franția (1795—1799) tuturor tinerilor cari obicinuiău să poarte haine excentrice croite, să vorbească o limbă foarte afectată și să aibă obiceiuri deosebite de ale mulțimei.

[Caion.]

Incrucișare, în zootehnie copulațiunea a doi indivizi de diferite rase, dar aparținând la aceeași specie, ca să fie productive, s. e. gonirea vacei podolice cu taur de rassa Pingzau, sărirea armăsarului pe o măgăriță. Sărirea taurului de vacă pe bivoliță nu este încrucișare, fiindcă bivolița nu conține dela taurul alb.

[M.]

Incrucișarea rasselor. Biologii moderni recomandă și în **viricultură**, adică nobilitarea soiului omenesc, încrucișarea, **permixtiunea**, ca un remediu probat contra degenerării indivizilor și popoarelor pornite spre decadență fizică și morală. Asemenea efecte favorabile întru potențarea și sporirea facultăților spirituale la singuratici și popoare produce și **migrațiunea** sau schimbarea sediului, ceea ce se bazează pe motivul psihologic, că cei expuși printre străini, fiind avisați la puterile lor proprii, în teama de cutropire, trec printr-o crîsă a vitalității, în urmarea căreia li-se vivifică și se desvoaltă instinctul de conservare a individualității și a rasei lor la un grad mai superior decum se întâmplă aceasta în condițiuni statice. După legi analoge ale naturii credem că se face și nobilitarea unor pomi, afară de altoire și oculare, prin **transplantațiune**. Fenomenele biodinamice, ce rezultă în natură și special la om prin aceste proceduri, ar fi să îndemne omenimea la aplicarea lor mai sistematică și mai întinsă; în care chip scotim,

că mari chestiuni sociologice, ce agită ați societatea omenească, și-ar afla mai ușor soluțiunea. [E. T.]

Incrucișetor, (marină) tip de vas în marina modernă, caracterizat prin o mare iuteală, o mare rază de acțiune (ca combustibil) și artilerie moderată, cu tragere repede. Ca unitate tactică I. are îndoitul rol de a ține contactul unei escadre cu inamicul sau cu baza de operațiune, și de a distruge comerțul inamic. Sunt diferite clase și tipuri de I., începând dela I. de 14,000 tone de dislocare și 30,000 cai putere de mașină până la 2000 tone cu 6000 cai; sunt **I. cuirasate** și crucișetoare numai **protejate** (numai cu o punte ușor ferecată); artileria cuprinde, ca tip, 2 piese de 19—21 cm., 10—16 piese de 10—14 cm. și 20—40 piese mai ușoare 11—57 mm.; în fine I. mai au și tuburi de aruncat torpile automobile. [Constant B.]

Incrustațiune, deposit de carbonat de calciu, silice (quarz, opal, agat, calcedoană, etc.), hematit, etc., ce acopere pârreții crepăturilor în cari au circulat soluțiunile corpurilor de mai sus.

Incubus, (med.) o stare plină de spaimă în decursul somnului; visuri grele împreunate cu simțul, ca și când o mare povară ar apăsa pe piept.

Incuierie, (med.) v. Constipațiune.

I., în limba populară **»Zăprive«**, impotența de a urina. Pentru vindecarea acestei boale, poporul face teă din rădăcina de pir, pe care o consideră ca cel mai sigur mijloc pentru vindecarea pietrii din beșică. Unii țerani ferb pătrânjel cu chimin și-l beau ca teă.

Inculpat, individul chemat înaintea justiției sub învinovățire că a comis o infracțiune la legea penală și în special un delict. El se numește **»preventit«** din momentul în care autoritatea competentă a luat împotriva lui măsuri asigurătoare. Cel învinovățit de o crimă se numește **»acusat«** din momentul ce camera de punere în acuzare a decis darea lui în judecată. Cel învinovățit de o simplă contravențiune se numește **»contravenient«**. Aceste nuanțe însă nu se prea respectă totdeauna, și în limbajul de toate zilele se numește I. ori ce individ învinovățit de o crimă, de un delict sau de o contravențiune.

Incumbent, (botan.) se numesc cotiledoanele, când radica embrionului e curbată și aplicată pe fața dorsală a unui din ele; se observă la semințe de Crucifere (v. și **accumbent**).

Incunabula, (lat. incunabulum = leagăn), primele produse ale artei tipografice (în deosebi din timpul ante 1500). Sunt mult căutate în deosebi primele tipărituri ale diferitelor orașe, state, apoi ale clasicilor elini și romani. La început erau imprimate pe pergament, mai târziu pe hârtie. Pagină titulară nu aveau, ci numai la sfîrșit era însemnat, pe unele, anul tipăririi și numele tipografului. De tot sînt cam 24,000 exemplare, dintre cari unele sînt foarte scumpe; așa numitele **»unicum«** se plătesc cu 80—90,000 mărci. (Un exemplar de 42 rînduri din **»Biblia lui Gutenberg«** a fost plătit cu 90,000, iar unul din **»Psalterium«** dela 1459 cu 99,000 mărci.) [t.]

Incungiuare, (chorea), act sau ceremonie liturgică spre manifestarea bucuriei spirituale.

Sf. masă a altarului se încungiuură cu evangelia, biserica cu litia, mai ales la bramul bisericii, la solemnitatea învierii. I. se face în jurul bapststeriului cu cel nou botezat, în jurul tetrapodului după săvîrșirea cununiei, în jurul altarului la chirotonia treptelor ierarhice superioare.

Incurabil, morb I., morb ce nu se poate vindeca.

Indamine, materii colorante verzi, violeta ori albastre, cari nasc din acțiunea Nitrosodimetilanilinei asupra aminelor aromatice, sau din oxidația la rece a unui amestec de Paradiamine și Monoamine. Cea mai simplă I. e albastrul de fenilen.

Indecent, necuviincios. **Indecența**, necuviință.

Indeclinabil, cuvîntul, care n'are decăt o singură flexiune în limbă, s. e. prepoziția, conjuncția, etc. Se mai numesce și invariabil și neflexibil. [*]

Indefinit, (botan.) în opoziție cu *definit*, se dice despre stamine, când sînt mai multe de 12 (la Ranunculacee, Rosacee, etc.); despre axe, (tulpini, ramuri) când se lungesc continuu prin virful lor, dînd de jos în sus ramuri laterale, ce pot fi și ele I. (v. *Inflorescență*.)

Indehiscent, **indehiscență**, (botan.) se numesce fructul ce nu se deschide la maturitatea lui ca să libereze semințele; acestea rămân libere numai după ce putrezesc învelișul fructului (v. și *Cleistocarp*, *Dehiscență*). Particularitatea fructelor de a fi I. se dice *indehiscență*.

Indemn, acțiunea prin care cineva (sau în mod figurat: ceva) caută să determine pe alt cineva la o acțiune. Se deosebesce de impulsione prin faptul că I.-ul este totdeauna conștient, pe când impulsionea poate fi și inconștientă, întrebuițându-se cu deosebire la acțiunile ce se petrec în lumea materială. [M. D.]

Indemnizare, împuternicire pentru a executa ceva. În legislațiunea ungară dreptul votat guvernului pentru a pune în aplicare bugetul: încasarea venitelor și acoperirea speșelor preliminate. În România cuvîntul I. se folosește și în înțeles de despăgubire; *indemnitate* suma dată ca despăgubire.

Indemnity, (engl. pron. indemniti) înseamnă impenabilitate. În legislațiune încuviințarea dată ulterior guvernului pentru întrebuițarea sumelor bugetare spre alte scopuri decăt cele prevădute în buget, ori pentru spesarea preste cadrele bugetului. În Ungaria I. so numesce și legea specială, prin care se dă guvernului încuviințare, ca până la votarea noului buget să încasseze veniturile și acopere speșele pe basa bugetului expirat.

Indépendance belge, L', (pron. *L'endependans belj*, Independența belgică) mare diar liberal fundat la 1830 în Bruxela; apare de 3 ori pe zi; tiraj aproape 80,000; editor Gaston Berardi. Până la 1843 avea titlul »L'Indépendant». Cel mai răspândit diar în Belgia și de mare trecere și în celelalte țeri. A publicat mulți articoli favorabili chestiunii române.

Independența, puțința cuiva de a se manifesta liber, fără a atrina de alt factor. I. joacă în-deosebi rol în viața statelor, cari se disting în independente și dependente, după cum își formează liber voința pe toate terenele, sau sînt supuse în oareși-cari raporturi voinței altui stat. Astfel România a fost stat dependent de Turcia,

până ce congresul dela Berlin i-a recunoscut independența.

Independență, 1) I., com. rur. în Rom., j. Covurlui, compusă din sat.: I. înființat 1879 în amintirea resboiului pentru independență (1877/8), Vasile Alexandri, înființat tot în 1879, și Braina, avînd în total 2124 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1892); com. are 3 biserici și 2 școale, una de băieți și alta de fete. Reședința com. e în sat. I., care singur numeră 1787 loc.; aici se face bălciu anual; pe lângă sat. I. trece drumul de fier ce duce în susul Moldovei, avînd gară lângă acest sat. 2) I., insulă în Dunăre, v. Calafat.

Înderētnic, omul care se împotrivesce la orice, fie aceea vorbă sau faptă, nu din convingere ci din încăpăținare. (v. ac.). **Înderētnicia** este însușirea sau caracterul omului înderētnic. [Pl.]

În detaliu, (franc. en détail) ca termin comercial se dice despre vîndare sau cumpărare în mic, în parte, în opozițiune cu *en gros* = în mare.

Indeterminism, teoria psihologică și etică, care susține că voința, neputînd fi determinată prin altceva, ea singură își este șieși cauză suficientă pentru rezoluțiunile și acțiunile sale. În asemenea cu determinismul, indeterminismul se crede liber de ori și ce causalitate. (I. absolut). Când însă află cauza rezoluțiunilor în sine, se dice relativ. (v. Determinism.) [Pl.]

Index, (lat.) registru, consemnare.

Index librorum prohibitorum, consemnarea cărților oprite de a se ceti, ca find contrare credinței sau bunelor moravuri. În biserica catolică încă din timpurile cele mai vechi s'a compus un fel de Index al cărților stricacioase. Mai multă grije s'a pus însă pe censurarea cărților după descoperirea tiparului, prin care s'a facilitat nespuse de mult lățirea cărților eretice și imorale. Papa Piu V a înființat o congregațiune specială compusă din cardinali și teologi erudiți pentru censurarea cărților. Cele periculoase se condamnă și induc în Index, tipărit într'un volum și completat pe rînd cu titlurile cărților oprite și numai acela le poate ceti, care are permisune dela aceea congregațiune sau dela episcopi, cari au putere delegată de a da acea concesione.

India, țeara de dincolo de riul Indus, în antichitate țeară mai mult legendară, renumită pentru bogățiile ei de pietri scumpe, aromatice și alte comori. Mai târziu i-s'a dat numirea de *Estindia* spre deosebire de *Vestindia*, adică archipelagul Americii centrale, despre care Columbus credea, că e India. De aceea s'a dat numirea de Indiani indigenilor americani, pe când locuitorii I.-ei proprii se numesc *Indi* sau *Hindu*.

Sub I. se înțeleg ambele peninsule mari dela sudul Asiei, numindu-se una, cea mai aproape în drumul europenilor, *I. anterioară*, virită în forma unui triunghiu între Golful Bengalice și Marea Arabă; partea nordică a ei e șes (Hindostan) mărginit la nord de Himalaja și udad de apele Gangelui și afluenților lui; partea sudică e platoul Decan (v. ac.). I. anterioară, cu mici excepțiuni, se află în posesiunea și sub protecțiunea Englezilor, formînd împreună cu Birma imperiul indo-britanic. *I. posterioară* sau peninsula indo-chineză e situată între Golful Ben-

galic și Marea Chineză dela sud; e acoperită de șiruri de munți, ce vin spre sud dela Alpii chinezi, și e udată de riuri, ce curg în aceeași direcțiune (Salwen, Iravadi, Menam și Mekong). În I. posterioară se află: Birma, Siam și coloniile franceze Cochinchina, Tonking, Anam și Cambodja.

Indiana, republică a Uniunii nord-americane, dela Mississippi spre est, 94.140 km². cu 2.192.404 loc. (1890); în parte mare aparține prairiilor, e udată în abundență de râurile Ohio, Wabash, White, etc. Sol foarte productiv, agricultură înfloritoare (păpușoiu, grâu, lână); mine bogate de cărbuni; industrie însemnată (fier, lânărie, mașini); comerț viu; pe râuri navigațiune. Constituția dela 1851. I. trimite în congres 2 senatori și 13 reprezentanți. A intrat în Uniune la 1816. În reșoiul de secesiune a stat pe partea unioniștilor. Capitala Indianapolis.

Indianapolis, capitala statului nord-american Indiana, situată lângă riul White, 105.456 loc. (1890); industrie însemnată, mine de cărbuni; centru a 12 căi ferate.

Indiani, numirea colectivă a semințiilor indigene din continentul american, abstrăgând dela Eschimoși. Timp îndelungat se credea, că aceste seminții formează o rasă unitară și că sunt numai un ram al familiei popoarelor mongolice; în timpul mai nou s'au constatat însă diferențe remarcabile. Cele mai însemnate seminții în America de nord și centrală sunt: Algonkin-Lenape, Huron-Irokezi, Cherokee, Choctaw-Muskogee, Dacota sau Sioux, Pawnee, Tinneh, Apache, Thlingit, Haida, Kaigani, Selish, Sahaptin sau Nez Percés, Yurok, Karok, Vishosk, Vintun, Maidu, Cochimi, Soreto, Yuma, Othomi, Mazahua, Tarasca, Mixtera, Zapoteca, Lenca, Mosquito; în America de sud: Arhuaco, Catia, Nutabe, Tahami, Cuna, Choco, Chibcha, Quechua, Yunca, Aymara, semințiile Nu, Aravak, Goajiro, semințiile Karibi, Tupi-Guarani, Ovampi, Camayura, Tapuya, Guarauno, Saliva, Mayoruna, Abipon, Puelche, Tehuelche, Ona, Alacaluf, Iagan. O parte a I.-lor a trecut la creștinism, au locuințe stabile și se ocupă cu economia și alte îndeletniciri ale popoarelor europene; altă parte a lor însă a rămas în legea strămoșească, păgână, și pe lângă vechile lor îndeletniciri (vânat, pescărit) ducând o viață nomadă. I. sunt ca. 10 milioane, dintre cari în Statele-Unite 249.273, unele seminții au pierit cu totul. (Cf. Fr. Müller, Allgemeine Ethnographie; Ratzel, Völkerkunde; Brinton, The American Race; d'Orbigny, Voyage dans l'Amérique méridionale; Mac Kenney și Hall, History of the Indian tribes; Pinart, Bibliothèque de linguistique et d'ethnographie américaines.)

Indian Territory, teritoriu al Uniunii nord-americane, prairii întinse udate de riul Arkansas, iar la granița dinspre Texas de Red River; 81.320 km², 186.490 loc (1890), dintre cari 74.987 Indiani, în parte transplantați aci din statele estice.

Indic, oceanul, unul din cele 5 oceane ale globului, situat pe emisfera estică între Africa, Asia, Australia, Oceanul Pacific și Antarctic, având suprafață de 73.325.872 km². și adâncime până la 5664 m., adâncimea medie 3344 m. Oceanul I. trimite spre nord trei golfuri mari (Marea Roșie, Golful Persic și cel Bengal), la

nordest e mult membrat și mult umblat, partea-i sudică e aproape fără insule, puțin cercetată, pustie. Curentul equatorial al acestui ocean se află între gradele 10 și 28 lat. sud. La nordul Oceanului sunt vânturile monsune.

Indic, archipelagul I. (asiatic sau malaiez), marea de insule situate la sud-estul Asiei și până la Australia. Insulele acestui archipelag au suprafață de 2.004.202 km². și 39½ milioane loc. (mai ales Malaiezi, Chinezii și puținii europeni). Archipelagul se poate divide în două șiruri: 1) șirul extern la est și nord-est cuprinde Molucele și grupele Banda, Amboina și Ternate, apoi Filipinele; 2) șirul intern la vest și sud-vest cuprinde Sumatra, Iava, Sundeles mici, Andamanele și Nicobarele; între ambele șiruri formează o grupă centrală Borneo și Celebes. Aproape întreg archipelagul e sub stăpânirea europenilor, mai ales a Olandezilor (1.475.857 km². cu 31½ mil. loc.). Religionea dominantă e islamul.

Indica, religiunea. India în ceea ce privește istoria religiei este țara cea mai însemnată a globului, căci aici la Indiia aici, mai bine decât altundeva, se poate urmări istoria dezvoltării unei religii. Formele de dezvoltare ale religiunii indice sunt: religiunea Veda (v. ac.), Brahmanismul (v. ac.), Induismul (v. ac.), Buddhismul (v. ac.), și Jainismul, o sectă buddhistă în partea sudică a Decanului cu ritual brahman, care ținând a fi oprită uciderea ori cărei ființe vietoare, se abține cu totul dela nutrire cu carne. Cf. Colebrooke, Essays on the religion and philosophy of the Hindus (ed. II. London, 1858); Wurm, Geschichte der ind. Religion. (Basel, 1874); Barth, Les religions de l'Inde. (Paris, 1880).

Indicativ, mod (v. ac.) verbal, care exprimă starea sau acțiunea într'un chip pozitiv.

Indicator, în fizică un aparat destinat a semnaliza metanul, iar în chimie corpurile, cari prin schimbări de culoare sau prin precipitațiuni dau lămuriri asupra naturii altor corpuri.

Indice, limbile vorbite în India anterioară, fac parte din familia limbilor ariene sau indoeuropene (v. ac.). Cea mai veche formă a lor e păstrată în *Sanscrita*, în care e scrisă literatura religioasă și clasică a Indiilor. Din aceasta au izvorit *Pāli*, limba Buddhiștilor, *Kāvī*, vorbită în Iava, și *Prākrit*, un dialect popular, din care derivă o mulțime de idiome mixte, ca Hindi, Marathi, Bengali, Sindhi, Pandjabi, etc., precum și limba Țiganilor. [Ti.]

Indice, v. Index.

Indice de refracțiune, raportul între sinus-ul unghiului de incidență și sinus-ul unghiului de refracțiune a razei de lumină. Cu cât e mai mare diferența de desime între mediul din care iese și între mediul în care intră raza de lumină, cu atât mai mult raza se abate dela direcțiunea sa originală, și cu atât e mai mare sau mai mic și indicele ei de refracțiune, mai mare dacă mediul al, doilea e mai des ca cel dințaiu, mai mic dacă mediul al doilea e mai rar.

Indiciu, notă, semn că ceva există; în dreptul penal se înțelege sub I. simple motive de bănuială, în opozițiune cu probe directe. *Proba de I.*, condamnarea unui inculpat fără mărturisire pe baza de I.

Indict, (lat. Indictus), convocarea poporului într'un loc determinat. O serbare publică.

Indicțiune, convocarea unei mari întruniri, mai de ordinul unui conciliu sau sinod bisericesc, într'un loc dinainte determinat. Prescripțiune legală pentru o anumită zi. — În Roma veche: un tribut în natură la timp nedeterminat, perceput fie la Roma fie în provincie. — În Chronologie: perioadă de 15 ani în bulele populare și în oarecare cursuri eclesiastice. Perioadă de 15 ani, când se făcea la Romani, sub imperiu, recensământul general al populațiunii.

Indiferentism, ținută nepăsătoare și nehotărâtă a unui individ față de mersul lucrurilor. Există I. religios, politic și social. I. religios poate fi teoretic și practic. I. religios teoretic susține că toate religiunile sunt de o potrivă bune spre mântuire; cel practic se caracterizează prin nepăsarea și prin lenevirea de a pune în practică credința bisericești sale. (Cf. Miromescu, Etica § 81.) [Pl.]

Indigenat, calitatea de băstinaș, patriot. v. Împământenie.

Indigestiune, stricăre de stomac, ciumurluire, mistuire rea a alimentelor insuficient masticate sau grele de digerat, ca mâncări grase, unsuroase (carne de porc), legumi tari (fasole prea veche, varză), crustacee, pește, oue tari, alimente stricate, mâncări stimulente prea multe, beuturi prea multe, etc.

Indigetes, (sing. indiges), în mitol. romană un nume național pentru zei. I. au fost genii apărători ai țării și poporului roman, numiți și divi. Și zei cei mai mari, s. e. Iupiter, Ianus, etc. încă se numiau zei indigetes. Acest predicat l-au căpătat și unii muritori, astfel Aeneas, și unii din împărați. [Atm.]

Indigirka, riu în Siberia orientală, isvorește în munții Verhoiani și se varsă în Oceanul Arctic; lung de 1400 km.

Indignațiune, (lat.) supărare, năcaz, mânie, produse mai totdeauna de o insultă, de o batjocură.

Indigo, una din cele mai importante materii colorante de origine vegetală. Printre plantele cari o conțin menționăm: Galegio tinct., Nerium tinct., Isatis, Polygonum, Indigofera și multe alte leguminoase, Orchidee, etc. cari cresc prin India, Egipt, Arabia, etc. Toate aceste plante conțin o substanță numită *Indican*, un glucosid care se presintă siropos incolor, cu gustul amar, și care prin fermentațiune se separă în Indoglucin și Indigotina, adevărată substanță colorantă din Indigo. Indigoul brut se obține macerând plantele înflorite în apă la 25° C, când și încep a fermenta degajând CO₂ și H. Apa începe a se albăstri și în urmă se tulbură din cauza precipitării substanței colorante a Indigotinei facilitată prin oxidația aerului. Apoi adăugându-se var, ea se precipită total și filtrată, uscată, presată se distribuie în comerț. Compoziția brută a Indigoului e următoarea: Indigotina 40—50% iar restul format din alte produse mai puțin cunoscute, ca Indigo brun-roșu, substanțe proteice, alături de calce și săruri minerale. Falsificarea lui constă în a-l amesteca cu amidon, colorii de lemn și albastru de Prusia. Văpsirea se face în două moduri: ori se servește de soluția I. în acid sulfuric, ceea ce ca colorare nu prea e durabilă, ori se servește de transformarea lui în indigo alb și apoi acesta prin oxidație se albastrește.

Indigofera L., (botan.) gen de plante din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeae, caracterizat prin conectivul antelor cu o glandulă sau mucron ca apendice. Cuprinde vr'o 220 specii răspândite în întreagă regiunea caldă (cu deosebire în Africa). *I. tinctoria* L. din Estindia ne dă materia colorantă: indigo. *I. decora* Lindl., *I. australis* Willd. ș. a. se cultivă la noi ca plante decorative. [A. Pr.]

Indigotina, principiu imediat extras din indigo și care servă de materie albastru colorantă în industrie. Ea se poate prezenta sub 2 stări diferite: de un violet albastru sau cu totul incoloră, și putându-se cu cea mai ușoară înlesnire transforma una într-alta fără a altera natura esențială a ei. În plantă ea se găsește ca materie albă amestecată cu alte principii, dar imediat ce se disolvă în apă, absoarbe oxigenul și trece în albastru și devine insolubilă. Aceasta în contact cu alcaliile și cu o substanță reductoare devine iarăși albă. Se poate obține sintetic în laborator. E solubilă ușor în anilină, acid acetic, nitrobenzol și fenol.

Indirect, nu de-a dreptul; argument indirect; vorbire indirectă.

Indirecte dări, v. Imposit.

Indiscrețiune, (lat.) nepăstrarea unui secret, ce trebuia păstrat. Prin extensie: privire indiscretă: curioasă și furișată.

Insolubilitate, proprietate a corpurilor cari nu se pot disolva, s. e. I. aaurului în acid nitric. Identic cu Insolubilitatea.

Indiu, metal descoperit în 1863 de Reich și Richter prin ajutorul analizei spectrale. Se găsește în mici urme în Blenda (minereu de zinc [Freiberg]). Coloare argintie, strălucitor, moale, ductil, greu. spec. 7.42. Fusionează la 176°. Greu oxidabil la aer. În ardere colorează flama în violet-albastru. Greu solubil în SO₄, H₂ și HCl, ușor însă în NO₃ H. Compușii sei cei mai mulți incolori și aproape amorfii. Linia caracteristică spectrală e aceea din Indigo. Sărurile lui se apropie în proprietăți de ale aluminiului, In, O₃, In, Cl₃.

Individ (lat.), ce nu se mai poate divide. În știință se numește I. ființă (persoană ori lucru), care prin proprietățile sale individuale se deosebește în mod specific de toți ceilalți I. de felul său.

Individ în biologie: corp organic ce trăiește și își păstrează facultatea de a se conserva. Se deosebesc 3 categorii de I.: *celule*, *persoane* și *colonii*. (v. Tectologie în art. Biologie).

Individual, tot ce aparține unui I. s. e.: calități individuale, vederi individuale.

Individualitate, ceea ce constituie și distinge un individ. I. unui om o constituie totalitatea proprietăților sale psihofisice, prin cari el se afirmă ca individ. I. asigură individului o poziție determinată în organismul social al omeniei. Se deosebește I. înăscută și câștigată. (Cf. Plotosu, Psychol. 99.) [Pl.]

Individuațiune, un principiu filosofic, care, redus până la Aristoteles, are să determine modul de individualizare a ființelor. I. are loc în sfera procesului de determinațiune. Prin determinațiune se adaug unei noțiuni cu o sferă mai mare oarecari note specifice, prin ce sfera ei devine mai mică, iar conținutul mai mare. Astfel pîn

specificațiune continuă ajungem la indiviți ca la acele forme de existență, a căror esență o formează conținutul și forma. Nepătrunderea acestui principiu a dat ansă la vehemente dispute dintre nominaliștii și realiștii din veacul de mijloc. [Pl.]

Indivisibilitate, ceea ce nu poate fi descompus, separat în părți, tăiat, s. e. o atomă, puterile unui stat din punctul de vedere juridic, etc. sunt indivisibile. În matematică un număr care nu se poate divide exact cu un altul, sau în genere două expresiuni algebrice ori care.

Indo-Britania sau Imperiul Indo-Britanic, posesiunile Engliterei în India.

Indo-China sau peninsula indo-chineză, numire dată peninsulei India posterioară.

Indo-China franceză (*Indo-Chine française*), numirea oficială a coloniilor franceze din Asia orientală: Cochinchina, Cambodja, Anam și Tongking, cari dela 1888 stau sub administrație unitară.

Indo-Europeni sau *Indogermani*, denumire generică pentru popoarele de origine ariană (v. Ari). Ei ocupă sau ocupau o mare parte din Asia și mai toată Europa, de unde apoi s'au lăsat preste celelalte continente.

Limbile vorbite de I. formează o familie foarte numeroasă, de care se țin atât limbile clasice vechi cât și limbile culte moderne, și care se împarte în 9 grupe: celta, germana, letona, slavona, greaca, ilirica (albaneza), italice, iranica și indica. Cf. Brugmann și Delbrück, *Grundriss der vergleich. Gramm. der indogerman. Sprachen*. [Ti.]

Indofenole, (*Indoaniline*), substanțe colorante albastre, cari nasc prin oxidația unui amestec de paradiamine și fenoli.

Indogermani, v. Indo-Europeni.

Indoiala, *I. filosofică*, starea nedumerită, ce se naște în conștiință atunci, când având a lua vr'o hotărîre pe baza unei premerse deliberațiuni, nu avem în posesiunea noastră siguranța motivelor, cari ar pute să ne determine pentru o formă ori alta de lucrare, din contră se arată și alte cazuri posibile. Dacă *I.* se rapoartă la exprimarea vr'unei judecăți, se ăice *teoretică*, iar dacă se rapoartă la determinările voinței și la decisiunile aceleia, se ăice *practică*.

În retorică *I.* este o figură de cugetare, prin care se arată nedumerire. Cicero s. e. pune în gura lui Grachus cuvintele: Nenorocitul de mine, unde să fug? care e asilul ce-mi mai rămâne? Capitolul? El e stropit de sângele fratelui meu. [Plet.]

Indoituri se numesc amestecurile de plante agricole, câte 2, 3 laolaltă, cari au aceeași epocă de desvoltare, se seamănă și recoltează în comun. Așa grâul cu secara, orzul cu ovėsul, cerealele cu leguminoase sunt indoituri, dar ovėsul cu trifoiu sau trifoiul cu semințe de ierburi semănate laolaltă sunt *amestecuri* și nu indoituri. Scopul care îl urmărim cu *I.* este diferit, ca să fie mai sigură de climă și insecte, să utilizăm mai bine terenul, ori să obținem anumite foloase cu ele, s. e. vitele mănâncă și digeră mai bine cositura de orz sau ovės verde, când este amestecată cu leguminoase, etc.

Indol, com. mică în cott. Turda-Arieș, 710 loc. toți Români; este residența *protopopiatului* gr-

cat. de asemenea numire, de care se țin 21 de parochii și 14 filii, cu 9911 credincioși.

Indol, se găsește în mici cantități alături de Scatol în excrementele de om. Se obține introducând vapori de dietilanolina, cumidina ori tetrahydrochinolina printr'un tub înroșit precum și din încălzirea mai a tuturor derivaților indigoului cu pulbere de zinc. Cristale incolore, miros fecal, 52° punct de fusiune. Pentru preparația sa comună se ia un amestec de format de calciu și de o sare asemenea de calciu a fenilglicocolului și se supune unei destilațiuni uscate.

Indolența, (*lat.*) nepăsare; amorțire; lenevie; timpire morală.

Indonesia, numire folosită pentru a desemna insulele archipelagului indic sau malaiez.

Indor, (*Indore*), stat în India centrală, în posesiunea familiei Holkar și stând sub protectorat englez, 21,760 km². cu 1.055,277 loc. Produce principale: mac și opiu. *Capit. I.* are 75,401 loc.

Indosament, v. Gir.

Indra, în mitol. indică ăeul și stăpânul cerului, încă mai nainte de a se forma ăei Trimurti (v. ac.); la început a domnit singur ca ăeul cel mai înalt, iar după ce s'a format Trimurti (treimea) a ajuns ăeu de rang mai inferior. *I.* s'a luptat cu demonul Writra și în lupta sa, s'a întărit prin beutura divină, numită Soma (v. ac.); dar s'a luptat și cu bălaurul Ahi (grec. echis, șerpe) și l-a învins. Deitățile luminei au lupte cu bălauri, reprezentanții demonilor apelor. [Atm.]

Indrăcit, v. Energumen.

Indre, afluent pe stânga al râului Loire (Francia), 245 km. lung. După acest rîu s'a numit *departamentul I.*, 6905 km². cu 292,868 loc. (1891), divizat în 4 arondismente, (capitala Châteauroux), și *departamentul I.-et-Loire*, 6157 km². cu 337,298 loc. (1891), 3 arondism., (capitala Tours).

Indrea, (*lat.* Clavicula), lingura pieptului, osul care leagă partea superioară a umărului cu pieptul. Are forma osului tubular, neavând însă în interior o cavitare specială a mēduvei, ci mai mult o masă poroasă încungiurată de o coajă groasă osoasă. La indiviți slabi, ale căror cavități suprași infraclaviculare sunt foarte profunde, putem prinde între degete osul aproape pe toată întinderea lui. El servă ca punct de inserțiune a diferiților mușchii umărului, gâtului și a pieptului.

Indrituire, autorisare; a da dritul (drept, privilegiu).

Indrușaim, se numesc plantele: *Pelargonium odoratissimum* Ait, *Pelargonium roseum* Ait și *Pelargonium bellulum* Sweet. (sin. *P. moschatum* Andr.) împreună cu varietățile lor horticoale, toate plante odorante, cultivate prin apartamente și cunoscute încă și sub numirea de Mușcat. În alte părți se numesc *I.* sau *Indrișain* planta frumos mirositoare *Lathyrus odoratus* L., care se cultivă uneori prin grădini.

Inducțiune, a) ca metod: acela dintre metodele euristice, care arată calea pentru stabilirea raportului de succesiune dintre gândiri, noțiuni, judecăți, precum și preste tot pentru stabilirea raportului dintre oare cari fenomene. În stabilirea acestui raport un fenomen premerge și altul îi urmează în mod necesar. Cel dintăiu se numesc *causă*, cel următor *efect*,

însuși raportul, *raport de causalitate*. Mijloacele I.-ei ca metod sunt observațiunea și experimentul. b) ca formă de argumentare, I. este acel silogism, care plecând dela particular, concludere la universalul supraordinat. Când se enumeră toate cazurile particulare, I. se dice *completă* sau exactă, iar dacă conclusiunea se face numai din unele se dice *necompletă*. (Cf. Maiorescu, Log.; Pletosu, Logica.) [Pl.]

Inducțiune electrică. Prezența unui corp electrisat în un spațiu modifică însuși condițiunile spațiului. Spațiul se numește atunci *câmp electric*, iar acțiunea modificătoare a condițiunilor lui fizice se numește *influența* sau *I. electrică*. Corpul electrisat însuși se numește *corp inductor*, și *indus* se numește ori ce corp care suportă efectele I.-ei. Efectele principale ale I.-ei electrice: a) Un conductor izolat, ce se află în prezența unui corp electrisat, se electrisează în partea cea mai apropiată de acest corp cu electricitate de semn contrar, iar în partea cea mai îndepărtată cu electricitate de același nume ca și cea a inductorului. Cele două electricități sunt separate de o linie ȋisă linia neutră. b) Prin descărcarea corpului inductor sau îndepărtarea lui, ori ce semn de electricitate indusă dispăre. c) Dacă corpul indus e pus, cu partea cea mai îndepărtată, în comunicație cu solul, el rămâne încărcat cu o sarcină permanentă de electricitate opusă cu cea a inductoare. d) Inducțiunea se produce numai în cazul când cele două corpuri, inductor și indus, sunt despărțiți prin un corp coibent.

Inducțiunea electrodinamică. Două circuite metalice închise, din cari unul (ȋis circuit inductor) comunică cu polurile unei pile, iar celalalt (ȋis circuit indus) comunică cu un galvanometru, și prin el nu trece nici un curent propriu, puse în prezență unul cu altul, se produc următoarele fenomene: a) La închiderea circuitului inductor se produce în cel indus un curent invers cu cel al pilei, și la redeschiderea acestui circuit se produce în circuitul indus un curent de același sens cu cel al pilei. b) Sporindu-se intensitatea curentului inductor, se produce un curent indus invers, iar micșorând intensitatea curentului inductor, curentul indus ce se produce e de același sens cu cel inductor. c) Prin apropierea curentului inductor de cel indus se produce un curent indus invers, iar prin îndepărtarea lui se produce un curent indus direct. Curenții induși durează foarte puțin, ceea ce ne arată acul galvanometrului, care deviază puțin, întorcându-se apoi la zero.

Profesorul Felici a demonstrat că curentul indus, ce se obține prin mișcarea circuitului inductor în raport cu cel indus, e în totdeauna diferința curenților induși ce se obțin închișând sau deschidând circuitul inductor în cele două pozițiuni externe cari le ocupă. Chiar diferitele părți ale aceluiași circuit, mai cu samă dacă e înfășurat spiral, exeroitează una cu alta în mod mutual nisce acțiuni inductoare, la începutul sau la încetarea curentului sau la variarea intensității lui. Curenții de inducțiune astfel produși se numesc *extracurenți*, iar fenomenul respectiv *autoinducțiune*. Extracurentul produs la închiderea curentului principal e de semn contrar cu acest curent, deci micșorează in-

tensitatea lui maximală; iar extracurentul produs la deschiderea curentului principal e de același sens cu cel principal, și îi sporește intensitatea.

Inducțiunea electromagnetică se produce în un circuit indus când apropiem sau îndepărtăm dela el un magnet. Uneori vin suprapuși curenții induși cu acei inductori; așa de pildă dacă înfășurăm o armatură de fier cu nisce fir metalic izolat, și trimitem un curent electric prin acest fir, acest curent va magnetisa fierul prin inducțiune, și acest fier magnetizat la rândul său va produce curenți induși în circuitul inductor, cari curenți induși se vor suprapune cu cel inductor însuși.

Inducțiune magnetică. Fenomen ce se produce în un corp magnetic când acesta se află în prezența polului unui magnet. El însuși se magnetizează, și anume în partea cea mai apropiată cu magnetul se formează un pol contrar, iar în partea cea mai îndepărtată un pol de același nume.

Inductiv, ceea ce se rapoartă la Inducțiune (v. ac.). În filosofie metodel I. e acela care procedează prin Inducțiune și constă din a studia fenomenele individuale pentru a afla raporturile lor generale, cari să poată deveni legi universale. Metodel I. datează dela Bacon (v. ac.). În pedagogie metodel I. constă din două procedee: a) *expunerea* faptelor individuale în mod clar și precis, și b) *înterogația*, adecă punerea de întrebări, ale cărora răspunsuri să ducă singure la aflarea raporturilor coexistente dintre acele fenomene sau fapte. Atât în filosofie cât și în pedagogie, metodel I. e basat pe observare și pe experimentare. [Nigrim.]

Induism, a treia fasă în istoria dezvoltării religiunii indice, care urmează după religiunea Veda și Brahmanism. I. este religiunea Indiilor, cum se presintă în epopeele mari Mahabharata (v. ac.) și Ramaiana (v. ac.), cum și în vechile scripturi ind. Purana (v. ac.). (v. Siwa și Wișnu.)

În dulci jubilo, (lat. = în dulce veselie), începutul unui vechiu cântec de crăciun, jumătate latin, jumătate german. Însemnarea proverbială de astăzi „petrecere sgomotoasă”.

Indulgență, (lat.) îngăduință, iertare, însemnează iertarea pedepselor vremelnice pentru păcate veniale sau păcate mortale iertate în sacramentul pocăinței. De aci se vede, că condițiunea fundamentală pentru a câștiga o I. este ca omul să fie în starea harului (grației) sfinților. I. au de sorginte meritele infinite ale lui Christos și cele prisositoare ale sfinților; ele se acordă de papă, în parte și de episcopi, și sunt legate numai de rugăciuni și pelerinaje. Uneori s'au dat și pentru pomană, și astfel au provocat abuzuri. I. sunt plenare și parțiale. (G. Timuș, Teol. dogm. ort. Buc., 1887 II, 586.)

Indulina, substanța colorantă albastră ce se obține prin acțiunea amidoazobenzolului, sau nitrobenzolului asupra clorhidratului de anilină. Se întrebuintează la fabricarea cernelei, la tiparuri, etc.

Indument, (botan.) sinonim cu Aril (v. ac.).

Îndumnezeire, v. Divinațiune.

Îndurare, milă urmată de iertare, sau numai milă.

Indurațiune se produce la inflamațiune prin exsudatul infiltrat în partea bolnavă, al cărei

țesut nu prezintă vr'o alterațiune vizibilă. *I. în plământ* se numește impastare (*engouement*), care este primul stadiu al exsudațiunii și se manifestează prin mărirea de volum, greutate, consistență și culoare violaceă. V. și Șancru indurat.

Indus, (*Sindhu* = riu), fluviu în India anterioară, izvoresce în Tibet pe coastele nordice ale Himalaiei la înălțime de 6703 m., curge întâiu spre nord-vest, apoi tăind șirul Himalaiei o ia spre sud-vest prin o vale îngustă și apoi iese la șes, unde imediat devine navigabil, și curge lin până ce se varsă în Marea Arabă, formând deltă. Lungimea râului e de 3200 km., și are un basîn de 965,000 km². Afluenți principali Kabul și Satleci.

Indusiu, (botan.) este învelișul sorilor dela Filicinee și alte Criptogame vasculare. Când e format din marginile resfrante ale frunzei, ce acoper sorii, I. se dice fals (la *Pteris*, v. și *angiosor*). De comun însă e produs de placenta, desvoltându-se dela baza acesteia în sus (*I. inferă*), ori dela vârful ei în jos (*I. superă*). Forma I. poate fi: ca a unui rinichi (*I. reniform*), ca un scut (*I. peltat*), ca două valve libere (*I. bivalvular*), ca o cupă (*I. cyathiform*). În toate aceste cazuri I. e deschis; mai poate fi și complet închis (v. *Sporocarp*). Tegumentul ovulului dela Fanerogame e homolog cu I.

Industan, v. Hindustan.

Industria. În înțelesul vulgar al cuvântului prin I. se înțelege numai I. manufacturieră, adică aceea care are de scop să modifice și să transforme materiile brute, de cari omul nu s'ar pute servi sub forma lor naturală. Câte odată prin I. se înțelege ori ce muncă, ce are de rezultat un obiect material, ca de exemplu agricultura, manufacturile, comerțul, și aceasta în sensul opus muncii învătățului, a artistului sau a profesorului. Adam Smith, el însuși, adoptă astă definițiune. Cu progresul studiilor economice s'a stabilit în fine principiul, că prin vorba I. trebuie să se înțeleagă ori ce muncă omenească, ori ce indeletnicire, fie materială, fie intelectuală menită a satisface, direct sau indirect, o trebuință oarecare. Astăzi cuvântul I. este sinonim cu cuvântul *Muncă*, considerat în toată varietatea aplicațiunilor sale. I. este una și nedespărțită, însă numărul speciilor de producțiune, a căror totalitate alcătuiesce I., este nemărginit. De aceea, *I. omenească*, în cel mai larg înțeles al cuvântului, a și fost comparată cu un arbore, ale cărui ramuri sânt tocmai deosebitele specii de producțiune, numite și ele deosebite *feluri de I.* După J. B. Say, care a întocmit o clasificare a industriilor în trei clase, *I. agricolă, manufacturieră și comerciantă*. Destutt de Tracy, care a redus numărul lor la două, *I. fabricantă și I. comerciantă*, cuprindând în astă clasificare toate formele sub cari activitatea omenească se desfășură: vine economistul Dunoyer și critică aste divisiuni, demonstrând că lucrări importante nu sânt cuprinse nici chiar în prima clasificare, și propunând o divisiune în cinci clase, adică: *I. le Extractive, I. Agricolă, Manufacturieră, Comerciantă, Locomotivă* sau a Cărașiei. Cu privire la I. manufacturieră e de observat, că ați numirea ei (dela latinescul manu și facere, a face cu mâna) este improprie, și deși nu mai corespunde cu realitatea, se păstrează și servește

a desemna toate lucrările cari nu intră în celelalte categorii.

Incuragiarea industriei. Pentru a da avânt industriilor, statele acordă favoruri diferitelor ramuri de industrie, a căror lipsă se simte mai mult în țeară. Aceste favoruri sânt de diferite soiuri: scutire sau ușurări de dare, ușurări în taxele de transport (*refacții*), etc. România prin o lege din 1873 asigură industriei zahărului dispensă de plata impositului pe 10 ani, cum și alte favoruri, iar prin legea din 12 Maiu 1887 acordă un șir de privilegii fiecăruia industriei, care poate dovedi că a plasat în ramul său de industrie un capital de cel puțin 50,000 lei și ocupă în atelierul său cel puțin 25 lucrători. Privilegiile acestea sânt: dispensă totală, ori parțială dela plățirea impositelor către stat, județ, ori comună, dispensă de vamă la introducerea mașinelor și materiilor prime, refacții, preferință la furniturile statului, etc. În Ungaria art. de lege XIII: 1890 asigură asemenea favoruri fabricelor de tînchea, de aramă, de zinc, de sîrmă, de cuie de sîrmă, aparate electro-technice, de porcelan, de sticlă (întru cât au cupatoare regenerative), etc.

Cooperațiunea industrială e una din formele de asociație, care în decursul secolului nostru a dat nascere la cele mai multe iluzii. Richard Owen, Fourier, alții încă au creșut că se va pute suprima *patronatul* prin generalizarea producțiunii cooperative. Dar dacă se unesc 10, 20, 100 de lucrători pentru a produce o marfă, tot e nevoie de un cap, care să împartă munca, să țină ordinea și socotelile, să caute desfacerea mărfii, să deie informațiuni. În practică nu e posibil, ca toți lucrătorii să se adune pentru ca să resolve asemenea chestiuni prin discuțiune și vot, și nu e posibil ca fiecare dintre ei să se ocupe alternativ cu ele. Lucrarea de natură pur comercială, care constă în vîndarea avantajosă a produselor, în cumpărarea ieftină a materiilor prime, cere pregătire și aptitudini speciale. Ori cum s'ar numi, o societate cooperativă de producțiune are nevoie de un cap, care să fie stimulat de un interes personal pentru a căuta de prosperitatea ei, și care să aibă mijloace de a pune în execuțiune hotărîrile sale. Un asemenea cap e însă un *patron*, și mersul societății depinde de aptitudinea sa, întocmai precum mersul ori cărei întreprinderi depinde de aptitudinea patronului. În ultimii cinci ani, un număr însemnat de lucrători minieri (montaniști) francezi au început cu capitaluri donate de preste 300,000 lei, cu o mină cedată gratis de o societate de acționari, sătulă de grevele continue ce se întemplau acolo și numai acolo, o exploatare de cărbuni, cunoscută sub numele la *Mine aux Mineurs*. În condițiuni analoage s'a deschis în Albi o fabrică de sticlărie: la verrerie ouvrière. Din lipsă de pricepere comercială și de disciplină, ambele întreprinderi au dat cele mai rele rezultate.

Cooperațiunile de producțiune, cari dau rezultate bune sânt cele, cari se înființează pe baza încrederii reciproce de un număr mic de lucrători cu obiceiuri de economie.

Industrii insalubre, v. Igiena industrială.

Corporațiune industrială, v. la vol. II, pag. 16.

Induvia, (botan.) se numesc părțile dintr'o floare ce persistă și se asociază cu ovarul ca să

constitue fructul. Astfel sînt: stilele persistente (la Curpenul de pădure, *Anemone*); receptaculul floral (la Măr, Măceasă, Fragă); caliciul persistent (la Boraginee, Solanee, Labiate); caliciul acrescent, vesicular (la Cireaşa ovreului); periantul devenit cărnos (la Dudă, Polygonee). Fructele cu I. se dic *induviale*.

Inebriantia, (*lat.*) remedii ce produc o exaltaţiune şi supraineritaţiune a creierului. I. sînt: lichidele alcoolice, eterul şi unele substanţe narcotice.

Înecare, moarte cauzată prin cufundare în apă şi pătrunderea apei în plămâni. Semnele unui curînd înecat sînt: tegumentele palide, pete violacee, apă spumoasă în bronhii, apă în stomac, plămîni măriţi şi umpluţi cu un lichid spumos roşu. Când cadavru înecatului a stat mai mult timp în apă, progresul putrefacţiunii permite determinarea aceluia timp. Moarte în I. e cauzată prin sincopă, prin hemoragie şi congestie cerebrală sau prin asfixie. [V. I.]

Inedit, ce n'a fost încă publicat.

In effigie, în portret; a arde ori spânzura pe cineva în effigie, a-i arde ori spânzura portretul.

Inegalităţi, (matem.) expresiunea condiţiunii ca o cantitate, sau în genere o expresiune ori care, să fie mai mare ori mai mică decât alta; sau, ceea ce e tot una, că există între ele o diferenţă finită pozitivă ori negativă şi nu zero. Semnul $>$ sau $<$ pus cu virful unghiului spre cantitatea mai mică şi cu deschidătura lui spre cea mai mare s. e. $7 > 5$ sau $5 < 7$. I.-le se resolv ca şi ecuaţiunile, fiind supuse mai la aceleaşi transformări, cu oarecari reserve asupra semnelor, şi separându-se tot după gradul lor. I.-le exprimă în genere casurile de posibilitate ale problemelor, exprimând condiţiunile ce trebuiesc să îndeplinească datele problemelor între ele; şi rezolvarea şi discuţiunea acestor neegalităţi, constituiesc foarte adesea discuţiunea problemei însăşi. În astronomie se numesc I. neregularităţile observate în mersul astrelor (v. Ecuaţiune, Evecţiune, Luna, Planete).

Inel, cerc, mai ales verigă din metal nobil, ca aur, argint, os de elefant, ce se poartă în deget. Era însemnat onoarei şi distincţiunii. Folosirea I.-lui în deosebite forme era şi este cunoscută mai la toate popoarele; I. se purtau şi se poartă pe degete, pe braţe, etc. (I. de »logodnă», de »farmece», de »fidelitate», de »jurământ», de »luptă»). I. »pontifical», I. care îl poartă arhieriei şi dignitarii bisericesci mai ales în biserica apusană. În biserica de rit oriental arhieriei nu poartă I., decât cei de rit oriental uniţi cu biserica Romei. I. arhieresc este un I. de logodire, întru cât arhierul ca reprezentantul mirelui, adevă al lui Christos, în puterea ordului său este logodit cu biserica ca u mireasa lui Christos. I. »piscator», v. Annulus piscatorius.

Inelul lui Gravesand este un aparat din calorică, cu ajutorul căruia se arată dilataţiunea sau întinderea corpurilor solide expuse la căldură.

Inelele lui Newton, v. Interferinţa luminii.

Inequivalve, (moluște), compuse din două piese sau valve neegale.

Inerm, (botan.) se dice de un organ, de o plantă, lipsită de spini sau țepi, în opoziție cu *armat*, când prezintă astfel de formațiuni.

Inerția, însușirea corpurilor, amăsurat căreia ele stăruie în starea în care se află, și anume, dacă sînt în repaus, stăruie să rămână și mai departe în repaus, dacă se mișcă, stăruie să se miște mai departe și opun rezistență puterii, ce vrea să le schimbe starea. Din I. ne explicăm, pentru ce cădem înapoi, când trăsura sau trenul pleacă repede, și din contră pentru ce cădem înainte, dacă trăsura sau trenul se oprește repentin. Dela legea inerției nu este nici o excepțiune, pentru ceea ce și numesc lege generală sau principiu.

Ineu, (*Ienopole*, magh. *Boros-Jenő*), numirea veche Ieneu, Ieno, com. mare în Ung., cott. Arad; în analele publice apare deja la 1199, cu mănăstire renumită. Are 897 case, cu 5126 loc., Români gr.-or. sînt 2918. Teritoriul, cărui aparțin mai multe puste dominale, 18,546 jug. cat. pămînt foarte productiv; produce tot soiul de cereale; se cultivă economia de casă, industria, pomăritul, stupăritul, mătăsăritul, prăsece vite frumoase; tirgurile dela I. sînt vestite. Are fabrică de mobile. În com. e oficiul protopresbiteral gr.-or. român. Judecătoria cercuală, protopretură, comisariat de finanți și o trupă de honveđi. I. a avut rol însemnat atît în istoria bisericească cît și în cea politică. Sava Brankovics pe la 1600 a înființat *Episcopopia* gr.-or. sîrbă a Ienopolei, cu reședința în I. La 1706, cînd episcopul Ienopolei, Diakovics, și-a mutat reședința la Arad (v. ac.), I. deveni parohie regulată, dar titlul »episcopiei Ienopolei» și ađi se susține în titlul episcopului gr.-or. român din Arad. În 1776 I. a fost ridicat la rang de Archidiaconat prin decret sinodal, cărui aparțineau 26 de parohii și 16 filii. Ađi e sediu protopresbiteral gr.-or. rom. În biserica pompoasă se păstrează multe lucruri sacre și cărți bisericesci din veacurile trecute. Pe ruinele mănăstirii vechi în partea dreaptă a Crișului alb a fost ridicată o cetățue de pămînt și lemne, încă înainte de venirea Turcilor; G. Rákoczy I., principele Ardealului, vedînd însemnătatea strategică a acestei cetățui la 1645 a desăcut bastioanele de lemn, și ca să o prefacă într'o adevărată fortăreață, o zidi din nou din piatră la 1652. Această fortăreață a fost mai tîrziu măr de ceartă între regii Ungariei și principii Ardealului, cari pentru fortificarea ei făcuseră multe donațiuni și privilegii locuitorilor cum și orașului. În 1566 cînd fortăreața în mîinile Turcilor, fu prefăcută în »sangeac» turcesc. Turcii fuseră alungați în mai multe rînduri din fortăreață și numai în 1693 a venit definitiv în posesiunea Maghiarilor. Această fortăreață fu restaurată cu speșele lui Petru Atzél, ađi e casarmă de honveđi. În 21 Aug. 1849 generalul magh. Vécsey aici depuse armele în mîinile generalului rus Rüdiger. În cripta de sub biserica rom.-cat. zac osemintele generalului magh. Carol Leiningen.

Protopopiatul gr.-or. al Boroșineului se compune din 16 comune.

Ineu, pisc în munții Rodnei, cott. Bistrița-Năsăud (Trans.), înalt de 2280 m.

Inexpressibile, în Anglia numirea obicinuită a pantalonilor.

Infalibil, care nu poate greși. Infalibilitatea după dogme compete 1) bisericii lui Christos, care are dela întemeietorul ei privilegiul prin care: în

materia credinței și a moralei nu poate greși, rădăci, înșela ori a se înșela. Infalibilitatea bis. este a) pasivă adecă în credință și b) activă în învățatură. Cea dintâi compete întregei bis., iar a doua succesorului Sf. Petru, ca capul bis., și păstorilor și învățătorilor ei intru cât sunt succesorii apostolilor, în unire și supunere cu capul vădut al bisericei. 2) După definițiunea conciliului vatican (cap. 4 Const. Pastor Aeternus) este dogmă de credință că pontificele roman este infalibil când: »ca păstor și învățător al tuturor creștinilor cu autoritatea sa apostolică definesce o învățatură de credință sau de morală, pentru a fi creșdută, mărturisită și ținută de către întreagă biserica.« Din aceste cuvinte apriat se vede, că această infalibilitate nu este de a se confunda nici cu *Impecabilitatea* nici cu definițiunea ce o dă asupra unui lucru ca persoană privată. (Cf. Cl. C. Mazzella, De Religione et Ecclesia. Roma, 1880. Nr. 780, ss. și 1039 ss.)

Infam, desonorat. *Infamia*, în dreptul roman restringerea sau detragerea drepturilor de onoare civilă.

Infante, în Spania și Portugalia titlul prinților aparținători familiei domnitoare; *Infanta* titlul princeselor.

Infanteria, (*franc.*) pedestrimă, formează massa și arma principală a armatelor, care în tot locul, în tot timpul, în lupta mai depărtată, cât și în cea de aproape, se poate folosi, și e aptă atât pentru lupta ofensivă, cât și pentru cea de apărare. Soldații infanteriei sunt înarmați cu o pușcă cu baionetă și dispun de 100—150 patroane. Oficierii de I. au sabie și revolver. Pentru efectuarea de lucrări tehnice I. are hărlețe; ca scut în contra frigului și ploaiei dispune de corturi. Fiecare trupă are soldați instruiți în serviciul sanitar. I. se împarte aproape în toate armatele europene în *regimente* à 3—4 batalioane à 4 companii, fiecare companie cu 200—240 de combatanți. Istoria: La Greci, Macedoneni, îndeosebi la Romani, la Cartaginezi, Galli, Germani și Slavi, I. forma simburile armatelor; iar la Franci pe timpul lui Carol cel Mare, la Avari, Maghiari, Bizantini și Arabi, nu avea însemnătatea cuvenită. Pe timpul cruciadelor I. era foarte puțină, Osmanii și Mongolii se luptau călare. Cu folosirea prafului de pușcă iarăși începe însemnătatea I.-ei, care cu perfecționarea armelor de foc devine tot mai folositoare, până ce devine arma principală a armatelor. Pe timpul luptelor napoleonide se părăsește modul »linear« de luptă și se cultivă deosebit pușcatul și lupta resfirată. În Austria s'a dezvoltat în mod deosebit sistemul atacurilor vehemente cu baioneta, dar în timpul mai nou în toate armatele se bazează toată sistemul de luptă pe folosirea cât se poate de intensivă a armei de foc, care e acum foarte perfecționată și provădută cu un mecanism de repetiție.

Calitățile eminente, despre cari I. a dat dovadă în resboaiele deceniilor din urmă, i-au câștigat cu drept numirea: »Regina armelor«.

[S. de Herbay.]

In România infanteria se compune din 35 regimente de I., 6 batalioane de vânători și 2 companii de gendarmi. Regimentul se compune din 3 batalioane, comandate de un maior fiecare, 2 din batalioane stau la reședința regimentului și au trupe permanente; iar al 3-lea batalion,

compus din oameni cu schimbul (teritoriali), este împărțit pe companii în 4 regiuni corespunzătoare întregii regiuni de recrutare a regimentului. Regimentele de I. sunt comandate de un colonel sau locot.-colonel. Batalioanele de vânători se împart câte 2 pentru un corp de armată, sunt comandate de un maior. Companiile de gendarmi sunt 2, una la București și a doua la Iași, și sunt comandate de un căpitan.

Infarct pulmonal, hemoragie în parenchimul plămânului, consecutivă unei tromboze sau embolii și care se observă în infecțiunea purulentă și afecțiunile cardiace. [V. I.]

Infecțiune numim îmbolnăvirea prin introducerea în corpul omenesc sau animal a unui virus, a unui microorganism viu, capabil a se înmulți în acel corp și a produce boala identică în alt corp, în care este importat din corpul primului bolnav acest microorganism patogen. I. se deosebește de intoxicațiune (otrăvire) prin faptul, că intoxicațiunea produce un efect imediat după introducerea materiei toxice în organism, I. însă se manifestă numai la finele incubatiunii, după trecerea timpului necesar pentru ca microorganismii patogeni să se înmulțească în organismul în care au făcut invasiune. Vehiculul materiei infecțioase pot fi excrețiunile și secrețiunile unui om ori animal bolnav de boala infecțioasă și ori ce substanță mănjită cu ele: excremente, scuipat, flegme, sudoare, vestimente, așternut, obiecte de pansament (cârpe, sdrențe), aerul atmosferic, apă, instrumentele și ori ce obiect de care s'a servit bolnavul, ori ce materie animală crudă. Materia infecțioasă intră în organismul sănătos prin diferite căi, prin organele respiratorii, prin canalul digestiv, prin pielea intactă, prin membrana mucoasă intactă, prin diferite leziuni ale pielei și ale membranelor mucoase: sgărăituri, erosiuni, exfoliațiuni, răni. Una și aceeași boală poate fi deodată infecțioasă și contagioasă, se poate transmite prin contactul imediat cu bolnavul sau prin intermediul unui vehicul care conține virusul. I. se preîntâmpină prin curățenia scrupuloasă, prin aseptia și antisepsia chirurgicală și obstetricală, prin desinfecțiune, prin precauțiunile prescrise de Igiena industrială pentru industriile cari întrebunțează materii animale brute. [I. F.]

Infecțiune prin cârpe, sdrențe, boala observată în fabricile de hârtie la lucrătorii cari clasifică cârpele (sdrențele) murdare, în cazul când aceste cârpe au fost mănjite cu secrețiunile oamenilor și animalelor bolnave, mai ales de Dălao (de Pustula maligna). Pentru prevenirea acestei infecțiuni se prescrie desinfecțarea prealabilă a cârpelor prin vaporii de apă fierbînți.

Infecțiune cadaverică se produce la disecțiunile de cadavre, la lucrările de anatomie, de medicina legală, la exercițiile de chirurgie operatoare, prin înțeparea cu un instrument mănjit cu părțile cadaverice și prin inocularea în rană a materiei animale putrede, a bacililor putrefacțiunii sau chiar a boalei infecțioase speciale de care zăcuse bolnavul cărui aparține cadavru. Consecința acestei infecțiuni este o septicemie adeseori mortală; ea se previne prin desinfecțarea imediată a vulnerei și chiar prin exciziunea grabnică a părții înțepate.

Infecunditate, v. Sterilitate.

Infer, (botan.) se numește ovarul așezat de-desubt al celorlalte părți ale florei (v. *Epigyn*, *Gynoeceum*). Acest caracter e folosit în clasificarea Dicotyledonatelor (v. ac. și *Gamopetale*).

Infermentarii, v. Azima.

Infern, acea parte din lumea cealaltă (lumea de jos), unde sunt trimise spre pedeapsă sufletele oamenilor răi. Atât religia lui Moise cât și cea greco-romană admiteau, că murind trupul, încetează viața personală a omului, sufletul lui însă se duce în lumea de jos, un loc întunecos, unde ca »umbră« duce o viață neactivă, lipsită de bucurii. Ovreei au numit acest loc Șeol, mai târziu Geena (v. ac.), iar Grecii Hades (v. ac.). În legătură cu învățătura despre înviere, I. devine, în loc de lumea umbrelor, un loc de chinuri trupești, și se descrie când ca un loc geros (Mat. 8, 12), când ca loc plin de chinuri produse prin foc (Marcu 9, 48); concepțiunea din urmă predomină în Testamentul nou (Mat. 25, 41; Apocalips 21, 8). Infernul astfel consolidat în credința lumii creștine, l-a descris Dante și l-a pictat Giotto la începutul secl. XIV. După învățătura bisericii creștine sufletele oamenilor răi, după judecata din urmă, vor fi aruncate la munci nesfârșite în I.

Infertil, neproductiv, steril; *pământ I.*, pământul puțin roditor se numește un pământ sărac. *Plante nefertile* sunt acele cari nu produc semință, ci se propagă cu deosebire prin rhizomi și stoloni.

Infibulațiune, (lat.) împiedecarea coitului sau onaniei prin sirme sau cusătură; practică deja în antichitate, în Est-India încă și astăzi.

Infieri, v. Adopțiune.

Infiltrare, *Infiltrațiune* se numește așezarea unei materii în interstițiile unui organ, unui țesut organic. Infiltrațiunea edematoasă a pielii s. e. constă în adunarea de serosități în interstițiile țesutului pielii, între elementele ei anatomiche; astfel vorbim de infiltrațiune grăsoasă, sanguină, calcară, tuberculoasă, etc.

Infinit, fără început și fără sfârșit. Nelimitat. Care întrece ori ce măsură, nu se poate exprima printr'un număr. În matem.: Limita unei fracțiuni, al cărui numărător rămânând constant, sau tinzând către o limită deosebită de zero, numitorul tinde spre zero, s. e. pentru a și b deosebiți de zero, fracțiunea $\frac{ax}{b-x}$, în care x tinde spre b , are de limită infinitul: căci numărătorul tinde să devie ab deosebit de zero și numitorul $b-x=b-o$. În genere I. se poate exprima sub forma $\frac{a}{o}$, a fiind suposat deosebit de zero. Simbolul prin care se exprimă în matematică infinitul e ∞ .

Infinit mic, o cantitate variabilă, având de limită pe zero, s. e. $\frac{b-x}{ax}$ în condițiunile de mai sus.

Infinitesimal, ce privește cantitățile infinit de mari sau mici.

Infinitiv, mod (v. ac.) verbal ce exprimă starea sau acțiunea fără a determina numărul sau persoana.

Infirm, se numește un individ al cărui corp nu posedă toate organele, toate funcțiunile, sau nu le posedă în mod complet, normal, iar restul corpului se poate afla într-o stare sănătoasă. Infirmitatea poate să dateze dela naștere sau să constituie terminarea unei boale, unui accident.

Asile de infirmi. Asilele de infirmi și bătrâni se întrețin de stat, de comună, de așezăminte publice de îngrijire de bolnavi și de binefacere și de caritate privată. În România deja în timpurile trecute se da în unele chilii din curțile mănăstirilor îngrijire bătrânilor și neputincioșilor și din aceste chilii s'au format treptat asile. Astăzi există în Regatul român 20 asile pentru infirmi și bătrâni, două întreținute de stat, câte una de administrațiunile mari spitalicesci cu fundațiuni speciale: Eforia spitalelor, Epitropia casei Sf. Spiridon din Iași și Epitropia Așezămintelor Brâncovenesci din București, câte unul de primăriile comunelor urbane Botoșani, București, Craiova, Iași, Piatra, Roman, Severin, 6 din fundațiuni private în București, 1 în Iași și 1 în Botoșani.

Infirmerii militare. În România pe lângă fiecare regiment sau corp în parte este câte o I. unde se tratează casurile ușoare de boală. Oamenii bolnavi mai grav sunt trimiși la spitalele militare; cei bolnavi de ochi sunt trimiși la infirmeriile de ochi cari sunt în număr de trei, la Teiș (Tirguvestei), Galați și Roman. Aceste infirmerii sunt conduse de câte un medic de regiment cl. II (căpitan) șef, având un medic de batalion ajutor. Pentru disciplina și instrucțiunea militară este însărcinat un căpitan. Sunt câte 4 sanitari de suta de bolnavi. În garnisoanele, unde sunt detașate mai multe trupe, este o I. de garnisoană, cum este s. e. la Tulcea, care este destinată a primi și îngriji de bolnavii acelei garnisoane.

În flagranti delicto, (lat.) expresiune tehnică care înseamnă: surprinderea unui criminal asupra faptului, în momentul comiterii crimei sau delictului. În unele țeri se aplică în asemenea cas o procedură sumară, de natură a conduce curând la pedepsirea delincentului. (v. *Flagrant delict*.)

Infirmațiune sau *aprinde*, reacțiunea din țesuturile vii, pe care o provoacă toate cauzele iritante, loviturile (traumatisme), arsurile sau petrundera de corp străin sau microbi, cari produc în locul rănii roșeață, căldură și durere și în multe cazuri puroii. Tratament: primele 2—3 zile comprese reci cu gheață, după acest timp însă calde.

Infirmațiune de sine, caracterul acelor corpuri cari se aprind și ard cu flammă, fie când sunt atinse de altă flammă, fie din cauza marelui călduri ce se produce în masa lor datorită vr'unei reacțiuni chimice, fie când acele corpuri în momentul născerii lor vin în contact cu oxigenul aerului. Exemple de asemenea corpuri avem eterul, petrol, pulberea de tun, fosfor, hidrogen fosforat, etc.

Infiaționisti, în America, aderenții emisiunii nelimitate de hârtie-monetă.

Inflexibil, indeclinabil (v. ac.).

Inflexiune sau *difracțiune*, însușirea aceea a sunetului și în parte și a luminei, că între anumite împrejurări se abat dela legea propagării în linie dreaptă și se îndoaie. Sunetul se abate de câte ori dă de corpuri, prin cari nu poate trece ușor, lumina de câte ori trece prin aperturi înguste.

Inflorescența, (botan.) sau *Thalamus*, se numește modul cum sunt grupate florile pe axele

simple sau ramificate. Se disting următoarele feluri de I. I. *Homotactice*, la rândul lor fiind: 1) *botrytice* sau *centripete*, *indefinite*, *racemoase*, ca s. e. *racemul* simplu și compus; *corymbul* (v. ac.); *spicul* (v. ac.), cu variațiunile lui, *spadice*, *ament* (v. ac.); *umbrela* (*umbella*) simplă și compusă; *capitulul* (v. ac.) simplu și compus, aceste feluri de I. botrytice se pot combina între ele, s. e. raceme de spice, raceme de capitule, etc.; 2) *cymoase* sau *definite* (v. ac.), *centrifuge* (v. cima), cu variațiunile: *pleiochasiu* (cima multipară), *dichasiu* (cima bipară), *monochasiu*, (cima unipară helicoidă sau *cicinnus* și cima unipară scorpioidă sau *bostryx*). II. *Heterotactice* (v. ac.), combinațiune între I. racemoasă și cea cymoasă; s. e. raceme de cicinuri, etc. După cum sunt grupate florile în I., tot așa vor fi grupate mai târziu fructele ce provin din ele. [S. Șt. R.]

Inflorire, *Floratio*, (v. *Florescență*).

Influența, v. Gripa.

Influența electrică, v. Inducțiunea electrică.

Influxus phisicus, este aceea dintre ipotezele ce încearcă a explica raportul dintre trup și suflet, care susține, că prin sensurile noastre întocmai ca prin nise canale deschise întră anumite părțile volatile, isolate din obiectele externe, cari ajungând în suflet dau ansă ca în acela să se conceapă tot atâtea imagini și să se formeze tot atâtea idei. Aceasta ipoteză în antichitate a fost reprezentată prin Empedocles (secl. V. a. Chr.), în timpul mai nou prin Cartesiu (1596—1650) și prin I. G. Fichte (1797 până 1879). Ca teorie se numește *Influxism*. (Cf. Pletos, Psych. § 92.) [Pl.]

Informațiune, în genere lucrarea prin care punem pe cineva în poziție ca să cunoască și el ceea ce noi șcim. În psihologie se numește I. (*informatio animo impressa*) imaginea remasă în suflet în urma impresiunii venite prin sensuri dela obiectele externe. În drept se numește I. un act judecătoresc, care conține depunerile martorilor în materii criminale. [Pl.]

Infracretacea, *seria*, (geol.) una din cele două diviziuni (I. și *supracretacea*) a sistemului cretacic (v. ac.).

Infracțiune, ori ce călcare de lege și în genere ori ce faptă care face pe autorul ei pasibil de o pedeapsă, în virtutea unui text de lege. I. sînt de mai multe categorii: legislațiunile moderne le impart de obicei în trei categorii: contravențiuni, delict, crime (v. ac.). Criteriul acestei diviziuni tripartite este nu gravitatea I.-ei, ci gravitatea pedepsei (v. ac.) edictate de lege. S. e. codul penal român (ca și alte coduri penale) spune în primul său articol: »I. ce se pedepsește de lege cu pedepsele: munca silnică, reclusiunea, detențiunea și degradatiunea civică, se numește *crimă*. I. ce se pedepsește de lege cu închisoare corecțională, interdicțiunea unor din drepturile politice, civile ori de familie și amendă dela douăzeci și șase lei în sus, se numește *delict*. I. pe care legea o pedepsește cu închisoare polițienească și cu amendă se numește *contravențiune*«. Această din urmă categorie de I. prezintă însă un caracter distinctiv foarte important și anume acela, că contravențiunea atrage pedeapsă chiar când este comisă

neintenționat, pe când celelalte I. nu se pedepesc dacă lipsește acest element intențional. Ținându-se samă de aceasta, s'a făcut o nouă clasificare a I.-lor. în: I. neintenționale și I. intenționale. Dintre diversele legiuri penale europene, numai codul penal italian (modificat în 1889) a adoptat această diviziune bipartită a I.-lor.

Infrânare, v. Abstenența.

Infrățire, în agricultură se numește odrăslirea sau multiplicațiunea cerealelor, unde ies din un grăunte mai multe fire sau spice.

Infrunzire, v. *Foliațiune*.

Infula, ornat episcopesc, v. Mitra.

Infundibuliform, (botan.) în formă de pâlnie, formă ce o poate avé calicele (v. ac.) și mai ales corola (v. ac.).

Infundibulum, tub format din prelungirile întoarse ale mantiei; prin el iasă afară apa din cavitatea branchială a moluștelor; numit încă și »*siphon*«.

Infusibil, se dice de un corp care nu fusionează, nu se topește, nu poate fi adus prin căldură în stare lichidă prin mijloacele ordinare. Propriu vorbind nu există corp infusibil.

Infusiune, operațiunea care are de scop de a trece în soluțiune materiile solubile, cari sînt conținute în diferite alte substanțe întrebuintate în farmacie ori medicină. Constă în aceea, că apa ori alt lichid, ca alcool, eter, se ferbe mai întâiu și apoi așa ferbinte se aruncă asupra acelor substanțe așezate într'un vas special, și închis pentru a opri pierderea principiilor aromatice. După recire, lichidul se strecoară printr'o pânză, înlăturând astfel substanțele solide. Infusiunea se practică de ordinar asupra subst. vegetale, s. e. a rădăcinilor amilacee pentru a se prepara așa dișele ceaiuri medicamentose și extracturi. Mai toate plantele întrebuintate în farmacie sînt servite medicinei, grație acestei operațiuni.

Infusoria, protozoari cu nucleu și cili vibratili sau flageli, fără pseudopodii; cu gura și una sau mai multe vacuale contractile. Cuprinde: *Flagelate*, *Ciliate* și *Acinete*.

Inga Willd., (botan.) gen din vasta familia Leguminoaselor, subfamilia Mimoseae, tribul *Ingaeae*, cuprinde arbori sau arbusci fără spini. Acest mare gen are vr'o 140 de specii, ce cresc prin America tropicală. Fructele unor specii de *Inga* sînt alimentare, iar pulpa, ce încungioară semințele de *I. vera* Willd. este laxativă. Scoața de *I. marginata* Willd., conține tanin în mare cantitate, din care cauză se întrebuintează spre a colora stofele și lemnele. [Z. C. P.]

Ingeborg, regina Franței, fca regelui Danemarcei Waldemar I; n. 1176. 1193 a devenit soția regelui francez Filip II, care în curând s'a despărțit de ea, dar 1213 a primit-o înapoi, vrînd a pune capăt nemulțămirii, ce s'a ivit în țeară din cauza aceasta, și a se împăca cu papa. I. † 1236 în Corbeil.

Ingemann, *Bernhard Severin*, scriitor danez, n. 28 Maiu 1789 în Torkildstrup. † 24 Febr. 1862 în Loraë. Poesiile sale lirice, romanele și narațiunile sale sînt lectură foarte plăcută pentru naționalii săi. Celé mai însemnate lucrări ale sale sînt: *Lands by bórne* (1852), *Valdemar den Store* og *hans Maend* (1824), *Valdemar Leir* (1826), ș. a.

Ingeniu, cel mai înalt grad al puterii intelectuale. I. se descopere în tăria de a afla chiar și între obiectele și întâmplările, cari de altminterlea stau numai într'un nex contingent, o legătură intimă, raport și nex causal necesar. Productele ingeniei se prezintă ca originale, tipice, de model și clasice. [Pl.]

Ingenunchiare, act de adorațiune, în religiunile tuturor popoarelor (Rom. 11, 4). La cultul divin creștinesc I. e de origine apostolică (Fapt. ap. 7, 59), ea nu e numai semnul adorațiunii, ci e și expresiunea sensibilă a penitenței și a cererii devote. În biserica noastră ingenunchie poporul la consacrare eucharistică și cuminențare în semn de adorațiune; la cetirea evangheliei în semn de reverință față de cuvântul lui Dumnezeu, și cu ocaziunea cetirii a anumite rugăciuni (molitve, s. e. la cetirea celor 7 rugăciuni prescrise la înseratul din ziua întâiu de Rusali) în semn de pocăință și de devoțiune.

[Dr. Is. Marcu.]

Inger, (*grec.*) vestitor și trimisul lui Dumnezeu. I. sânt ființe sau spirite curate, având înțelegere, voință și putere de lucrare mai perfectă decât oamenii; prin grația divină sânt creați în sfințenie și dreptate. Ca atari I. formează statul ordinii supranatural, și chiar pentru aceea se numesc »puteri ceresci«, veștedorii mării divine, prietenii și servitorii lui Ddeu. (Luc. XX, 35; Evr. XII, 22; Mat. XXII, 20.) Nu toți I. au ramas statornici în sfințenie și în dreptatea originară, ci o parte trufindu-se s'au resculat asupra voinței divine. Aceștia apoi în vecinica pedeapsă fuseră lăpedați din mărirea cerească. Acești I. rîi se numesc *diavoli* (Ioan VIII, 44; Luc. X, 18; II Petru II, 4; Juda VI.), cari prin felurite ispite întense la promovarea reuțărilor în lume. I. buni lucră la promovarea mântuirii, priveghează preste viața și bunăstarea spirituală și trupească a oamenilor. Acești I. se numesc »*Ingeri păzitori*«. (Mat. XVIII, 10.) Fiecare om are un atare I. Ceata I.-lor este mare, și după învățătura lui Dionisiu Areop. se împart în 9 clase: »*Serafimi, Cheruvimi, scaunele, domniile, virtuțile, vulturile, împărățiile, Arhangeli și Ingeri*«. În sf. Scriptură numai despre trei Arhangeli se face amintire nominală, anume: *Gavriil* ca vestitorul mântuirii legii nouă (Dan. IX, 21; Luc. I, 19). *Mihail*, apărătorul poporului israelitean (Dan. X, 13; Apoc. XII, 7). *Rafael*, scutitorul vieții și al sănătății (Tob. III, 25; VI, 16.). Deja în legea veche era cunoscut și lăpfit cultul de onoare al I.-lor, ceea ce s'a susținut și s'a întărit și în legea cea nouă a creștinătății, unde s. e. în onoarea Arhanghelilor Mich. și Gavriil și a cetelor îngeresci este dedicată și serbătoare legată. Pe urma hotărîrii sinod. II Nicen. I. se deping în deosebite chipuri și forme. Așa s. e. ca »tineri plini de bărbăție«, îmbrăcați în vestimente albe ușoare încinse cu brâu, cu aripi, desculți, cu capul gol, având în mâni cădelniță, trîmbiță, cumpănă ori cunună, cu mâinile ridicate spre rugăciune, ori ținute pe piept în semn de umilință, prin ce închipuiesc fericirea de care se bucură, promitînd de servire, de preamărire a lui Dumnezeu, mijlocirea între Dumnezeu și credincioși, ducând rugăciunile aceloră la tronul lui Dumnezeu.

Ingermannland, ruscesc *Ishorskaja zemlja*, în

limba finică *Ingerimuaa*, numirea svedeză a teritoriului, ce zace între lacul Ladoga, Neva, Golful finlandez, Naova și guvernamelele Pscov și Novgorod. Dela 1702 teritoriul rusesc.

Ingesta, (*lat.*) alimentele și aerul introdus în corp. **Ingestiune**, introducerea aceloră.

Inghetare, trecerea corpurilor lichide în stare solidă. v. Ghiață.

În meteorologie se numesc *Inghet nocturn* înghețurile de toamnă și primăvară, cari se produc numai în nopțile înstelate, senine; ele mai sânt numite și *înghețuri albe*, din cauza colorării pe care o dau plantelor și pentru cari, mai ales pentru vița de vie, ele sânt foarte rău-făcătoare. Causa lor provine de acolo, că atunci când cerul e senin, noaptea și temperatura aerului numără numai câteva grade deasupra lui zero, plantele și pământul capătă o temperatură sub zero și îngheață. Aceste geruri au fost adesea în popor atribuite lunii (v. luna roșetică), căci, când e senin, luna vedându-se frumos, s'a creșut că ea e cauza, iar nu seninul, că pământul și plantele îngheață deși în aer nu e o temperatură de îngheț.

Inghietata, cremă pregătită din lapte, ouă și zahăr cu adaus de diferite condimente; sau suoul diferitelor fructe indulcit cu zahăr, înghețat prin ajutorul unui aparat frigorific. Această substanță consistentă numită I. se consumă ca desert, cu scopul de a recori. [M. B.]

Inghitire, v. Deglutițiune. **Inghititoare**, v. Faringe.

Inginer, technician calificat la o școală tehnică superioară; în genere cei ce proiectează și dirijează lucrările industriale, mecanice, ori de artă. Pentru a fi abilitat a exercita profesiunea de I. în Rom. urmează a se obține mai întâiu diploma sau certificatul Școlii de poduri și șosele din București sau a unei școli echivalente din străinătate.

Școala de poduri și șosele din București se împarte în două secțiuni, și anume cea a I.-lor propriu ziși și cea a conductorilor desinatori. Secțiunea I este destinată a forma I. pentru toate ramurile de lucrări publice, și durata cursurilor este de patru ani. Absolvenții acestei secțiuni obțin diplome de I. sau numai certificate, după cum este media generală a notelor obținute în cei patru ani de studiu. Legea promulgată prin înaltul decret regal cu nr. 3073 din 31 Mart. 1885 prescrie introducțiunea de cursuri militare pe lângă învățământul școlii, că absolvenții Secțiunii I vor fi scutiți de voluntariat, și că vor fi trecuți, la eșirea din școală, în corpul genului militar cu gradul de sublocotenenți în rezervă. Secțiunea a doua este destinată a forma conductori de lucrări-desinatori. Durata cursurilor acestei secțiuni este de doi ani. Elevii acestei secțiuni, cari au satisfăcut pe deplin tuturor probelor și tuturor examenelor în decursul celor doi ani de studiu, obțin diploma de conductori de lucrări-desinatori. Prin legea promulgată cu decretul regal nr. 2339 din 9 Iunie 1894, toți I. și conductorii cari se află în serviciul statului, județelor și comunelor sânt înscrși în *Corpul tehnic* al ministeriului lucrărilor publice; care corp este însărcinat: a) cu studiarea și redactarea proiectelor, cu direcțiunea și supraveghierea tuturor lucrărilor publice ce se execută de stat,

judete și comune, excepționându-se lucrările efectuate de geniu militar, I. forestieri și hotarnici, precum și de acele de arhitectură; b) cu supraveghierea și întreținerea tuturor lucrărilor publice existente aparținând statului, județelor sau comunelor, excepționându-se lucrările militare, forestiere, de hotărnicie și de arhitectură; c) cu exploatarea tuturor căilor de comunicațiune, a docurilor și a întreprinderilor; d) cu examinarea proiectelor și supraveghierea lucrărilor publice ce se execută pe cale de concesiune.

Inginerii din corpul tehnic al ministeriului lucrărilor publice au următoarele grade: inspector general cl. I și cl. II; inginer șef cl. I și cl. II; inginer ordinar cl. I, cl. II și cl. III și inginer stagiar. Conducătorii au gradul de conductor cl. I, cl. II și cl. III. Diplomele de I. dau dreptul la grad de I. ordinar cl. III, iar certificatele la acela de I. stagiar. Diplomele de conductor dau dreptul la grad de conductor cl. III. Conducătorii cari au 10 ani de serviciu activ dela data admiterii în corpul de conducători, pot trece în corpul de I. în urma unui examen și concurs public. I.-ii și conducătorii sunt supuși la reținerile prescrise de legea pentru pensiunile civile. Anii de serviciu în diferitele servicii se cumulează.

Inglesby, Clement Mansfield, scriitor englez, n. 1823 în Edgbaston lângă Birmingham. 1855 până 1858 prof. de logică și metafizică în Birmingham. Scrieri: *Outlines of logic*, 1856; *An introduction to metaphysics*, 1864—69; *A complete view of the Shakespeare controversy*, 1861; *Shakespeare's century of prayer*, 1869; *Shakespeare's bones*, 1883.

Ingolstadt, oraș și fortăreață de primul rang în Bavaria superioară, situat lângă Dunăre, cu 20,656 loc. (1895); castel vechiu, biserică în stil gotic, un frumos pod peste Dunăre, 1472—1800 universitate, mutată în urmă la München; școală reală și latină,

Ingot, nume englezesc, dat baselor turnate de argint, aur și cu deosebire de fier.

Îngrădire, încungurarea proprietății cu gard viu, gard mort, uluce, stoboare ori și numai cu șanț și zăgazuri. (v. Gard.)

Ingram, I. Kells, economist englez, n. 1823 în comitatul Donegal (Irlanda), 1872 prof. în Dublin. A scris: *The present position and prospects of political economy*, 1878; *History of political economy*, 1888.

Îngrășare, obesitate, stare de formațiune prea abondantă de grăsime în organism. Se combate prin exercițiu, gimnastică, dietă severă, abținerea de a bea lichide în timpul mâncării și de a mânca făinoase. Apele purgative ca Slănic, Karlsbad, etc. sunt de un efect trecător; iar dintre medicamente: iodothyrene, suc thyroidien. Cel mult 7 ore de somn din 24.

Îngrășarea vitelor, are de scop ca prin o hrană copioasă și suculentă preste strictul necesar al întreținerii corpului și producției lui zilnice, să favorisăm formarea de mușchi noi, carne, ori depunerea de grăsime. Numai vitele tinere până ce cresc sunt în stare să formeze celule și mușchi noi, dar nu și cele adulte și bătrâne, cari nu mai cresc mai mult, ele se îngroasă numai, adică produc celule cu grăsime, pe care o depun între fibrele mușchilor și fac carnea grasă. După

cum voim să obținem la îngrășat carne ori grăsimi, trebuie să varieze hrana vitelor în cantitate și calitate. În genere le dăm hrană suculentă și ușor digestibilă. Cu îngrășarea propriu zisă nu începem până ce ele nu se află deja bine în carne. La depunerea de carne trebuie să le dăm o hrană mai bogată în substanțe albuminoide, pentru producțiunea de grăsimi una mai bogată în hidrocarburi. Raportul nutritiv variază dela una la alta.

Îngrășăminte, se numesc materiile fertilizatoare, pe cari le îngropăm în pământ cu scop ca să-i restituim pământului substanțele pierdute prin recolta de plante agricole și de grădină, ca să nu sărăcim și sleim pământul. Îngrășăminte si îngășăminte chimice se numesc acelea, la cari îi restituim numai una sau două din substanțele luate, fără de a tinde a-i ameliora și calitățile fizice, ca la gunoiera (v. ac.) cu gunoier de vite sau bălegar.

Îngrășăminte verzi se întrebuințează cu deosebire pe terenurile îndepărtate, dealuri și coaste tari, unde nu putem căra gunoier ca să îngrășăm pământul. Pe atari locuri semenăm o plantă foioasă și ieftină, lupin, hrișcă, rapița selbatică, muștar, etc. pe care o întorcem când este să înflorească și o punem sub brazdă pentru a îngroșa pământul.

Ingratitudine, lipsa de recunoștință pentru binefaceriile primite. În legislațiunea mai multor țări I. poate avea și urmări de drept. Astfel după Cod. civ. rom. (art. 831—3) donațiunile între vii se pot revoca pentru I. gravă (s. e. crușimi sau înjurii grave, refuzarea alimentelor).

Ingrediente, părțile constitutive ale unei mixturi; substanțe cari amestecate dau un product chimic.

Ingres, (pron. engr.) **Ioan Aug. Dominic**, pictor franc., n. 15 Sept. 1781 în Montauban. † 13 Ian. 1867 în Paris. Timp mai îndelungat a studiat în Italia operele clasice ale artiștilor antici și ale celor italieni. 1834—41 directorul Acad. franc. în Roma; anii din urmă ai vieții i-a petrecut în Paris. I. a fost unul din cei mai remarcabili artiști ai timpului său. Ca pictor a lucrat în multe direcțiuni, subiectele sale sunt felurite: antice, religioase, istorice, alegorice. Cele mai prețioase produse ale sale sunt: Bonaparte ca consul (1804), Napoleon pe tron (1806), Oedipus și sfînxul (Paris, Louvre), Virgiliu își cetesce Eneida lui August și Octaviei, Moartea lui Leonardo da Vinci, Christos predă lui Petru cheile raiului (1820, Paris, museul Luxemburg), Henric IV și fiii săi, Apoteosa lui Omer. ș. a.

Îngrijirea săracilor, v. *Asistența publică*.

Îngropare, v. *Înmormântare*.

Înguinala, regiunea I., acea parte a abdomenului, care se află imediat deasupra extremității inferioare și e mărginită de aceasta prin o brazdă, ce se întinde dela sold până la genitalii. I. are mare însemnătate, deoarece aici sunt două canale, ce conduc din abdomen, și o grămadă de glandule. Prin lărgire canalele dau naștere la herniile cunoscute ca hernii inguinale și crurale (cf. art. Hernia); prin inflamații glandulele se umflă și dau naștere la afecțiunile cunoscute sub numirea Bubo (v. ac.).

Inguleț, afluent pe dreapta al Niprului; 556 km. lung.

Inhalatiune, ca cură este inspirarea metodică a atmosferei de diferită densitate și temperatură, care poate să conțină și medicamente. Executarea acestei cure se face prin aparate anume construite, dintre cari cel mai general este *cabinetul pneumatic*, inventat de Henshaw (1664). Indicată: la morburile organelor respiratorii (catar bronchial cronic, emphysemă, tuberculosă, exsudate pleuritice, tusă convulsivă, etc.).

[Dr. L. P.]

Inherență, (*lat.*) raportul metafisic ce se află între substanță și accidentă, între obiect și notele sale cari îl constituie.

[Pl.]

Inhibițiune, fenomenul psihic-fiziologic ce consistă în oprirea sau suspendarea unei activități nervoase, fără ca suspendarea activității funcționale să fie datorită unei leziuni apreciabile. În organism există nervi, denumiți *nervi de oprire*, cari intrând în acțiune determină oprirea funcționării unui organ. Experiența de fiziologie a demonstrat în chip peremptoriu existența acestor nervi. Pneumogastricul este un nerv opritor al inimii. Nu numai nervii, dar chiar centrele cerebro-spinale exercită la rândul lor reciproc între ele fenomene de oprire, de moderate funcțională. Nervii sensitivi pot provoca în urma unei iritații periferice o acțiune *inhibitoare*, de oprire, de moderate asupra centrelor nervoase. Acțiunile inhibitorii în patologia mintală rămân încă a fi studiate, precum și rolul lor în viața noastră psihico-fiziologică.

[N. Vaschide.]

Inhobotarea, *învăltirea miresei*, adică legarea capului cu piepten sau cu conciu. În ziua după cununie, trei femei, din cele mai aproape rude ale miresei, vin de dimineață la mireasă, aducându-i un colac. Ii despletesc părul, punând mirele să-i aleagă cărarea cu un fus; apoi o pieptenă. După învălirea merg mirii cu nuntașii și după ei musica la rîu, acolo mireasa pune de trei ori apă într'un ciubăr, în care se spală mirele pe mâni, și apoi mirele varsă apa din ciubăr lovindu-l cu piciorul. Pune apoi mirele altă apă în ciubăr, iar de trei ori, și în aceea se spală mireasa vîrsându-o iar cu piciorul, ceea ce însemnează că ambii au fost curați în fecioria lor. De aci pleacă la casa mirelui cîntînd.

In hoc signo vinces sau *Hoc signo vinces*, (*lat.*) cu acest semn ai să învingi; inscripție care i-s'a arătat pe cer, alături de crucea, lui Constantin cel mare, cu ocaziunea resboiului cu Maxentius.

In honorem, (*lat.*) în onoarea, în cinstea cuiva.

Inhumațiune, îngropare.

Inibahar, *Inipahar*, numiri vulgare ale plantei *Juniperus communis* L. (v. ac.).

Imina, *cordul*, central sistemului vascular; din ea isvoresc arteriile și în ea se varsă vinele. I. este un organ musculos, în lăuntru gol, de forma unui semicon sau a unei pere, așezat în partea stîngă a toracelui. Baza acestui semicon, respective baza I.-ei e situată în sus, iar vîrfu în jos și în stînga. I. are o față anterioară, ceva convexă, și o față posterioară, mai plană, precum și două margini laterale; pe suprafața ei se mai observă două brase, una longitudinală (*Sulcus longitudinalis*) și alta circulară (*Sulcus coronalis s. circularis*). Mărimea I.-ei corespunde în general mărimei unui pumn; greutatea ei în termin mediu e de 300 gr. I. este învălîtă de o membrană seroasă, de pe-

ricard. Prin un părete ea este împărțită în două cavități, în I. stîngă și în I. dreaptă; fiecare parte mai este divisată apoi în alte două cavități, în *auriculă* și în *ventriculă*. Aceste două cavități din urmă comunică între sine prin orificiile auriculo-ventriculare sau venoase, iar ventriculele cu arteriile corespunzătoare prin orificiile arterioase. La toate aceste orificii sunt așezate supape sau valvule; cea așezată între auricula și ventricula dreaptă se numește *Valvula tricuspidală*, cea dintre auricula și ventricula stîngă *V. bicuspidală* sau *mitrală*, iar cele dintre ventricule și arterii *V. semilunare*. Supapele sînt înzestrate cu nisce coarde, cari stau în legătură cu așa numiții *musculi papillari*. În auricula dreaptă se varsă ambele vene cave (super. și inf.) și în cea stîngă venele pulmonare; din ventricula dreaptă isvoresce arteria pulmonară și din cea stîngă aorta. Din aorta se ramifică două arterii mici, numite *arterii coronarii*, cari se întind pe brasele inimii și provăd inima cu sângele necesar. În păretele (diafragma) ce desparte auriculele I.-ei embrionale, se găsește un orificiu, numit *Foramen ovale*, care permite trecerea sîngelui din auricula dreaptă în cea stîngă; la embrion sângele nu are lipsă a fi oxydat în plămîni. Inervația I.-ei o provăd rami de-ai nervilor Vagus și Sympathicus. (v. ilustr. alăturată și articolele Circulațiunea sîngelui și Puls.)

Inima rea, (*med.*) termin poporal pentru dysenterie (v. ac.), se folosește în Trs. [—]

Defect de inimă, boală de inimă cauzată prin o leziune anatomo-patologică a inimii. Aceste boale sînt următoarele: insuficiența valvulelor mitrale, tricuspidale, aortice și pulmonare, cauzate prin o îngroșare sau scurtare a acestor valvule; retrecisimentul orificiului mitral, tricuspidal, aortic și pulmonar, cauzate prin o îngustare a acestor orificii. Insuficiențele și retrecisimentele împiedecă o regulată împărțire a sîngelui și așa dar o regulată funcționare a inimii; ele sînt rezultatul unei endocardite acute în urma reumatismului și a altor boale infecțioase. Bolnavul sau moare în perioada acută sau cordul se adaptează, prin hipertrofie, dificultăților, și bolnavii, cari trăiesc în mod igienic, o pot duce mult timp; mai pe urmă însă mușchii cardiac slăbesc, simptome de astistolie survin (respirația grea, umflarea corpului, dropica, congestii pulmonare, a ficatului, etc.) și moartea, adeseori subită, e finitul. [Im.]

Inima, în înțeles psihologic, se ia ca totalitatea sentimentelor dintr'un moment dat, ca starea și dispoziția afectivă produsă de confluxul sentimentelor mai pronunțate și aproape dominante în conștiință. Și în acest înțeles se face deosebire între oameni buni de inimă, oameni răi, înpietriți la inimă, miiloși, nepăsători, veseli ori posomorîți, pacinici ori arțăgoși, etc. I. se ia și ca sediul curagiului (de unde expresiunea *inimos*).

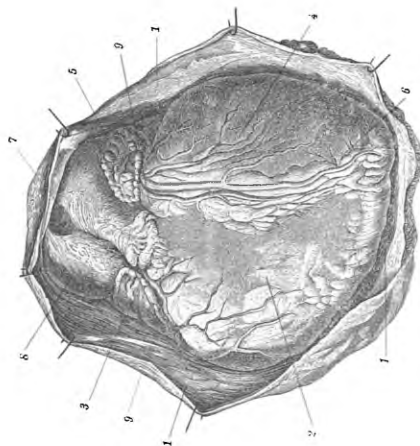
Inima lemnului, v. Duramen.

Inistru, (*bot.*) v. *Genista tinctoria*.

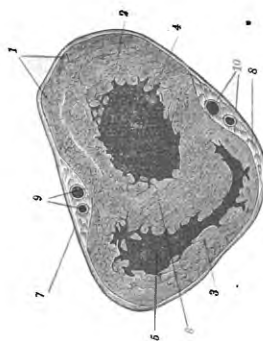
Inițial, care începe. *Inițiala*, prima literă a unui nume.

Inițiale, (*botan.*) se numesc și nisce celule speciale dela vîrfu vegetativ (v. *Meristem*) al rădăcinei, tulpinei și frunzelor dela plante; aceste ce-

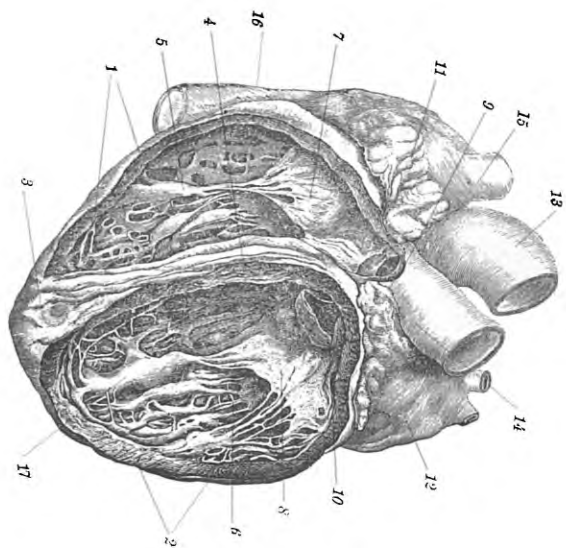
Inima omului.

- 1) Inima văzută în față (în pericardul deschis).
- 1) Pericard. 2) Ventricula dreaptă. 3) Atricula dreaptă. 4) Ventricula stângă. 5) Atricula stângă. 6) Vîrfîl inimii. 7) Arterea pulmonară. 8) Aorta. 9) Arterile coronare.

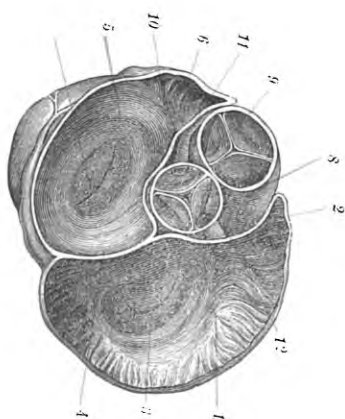

- 4) Inima, în secțiune transversală.
- 1) Partea vizuală a pericardului. 2) Păretele ventriculei stîngi. 3) Păretele ventriculei drepte. 4) Căvi-tatea ventriculei stîngi. 5) Căvi-tatea ventriculei drepte. 6) Păretele din-
ter-ventricule. 7) Sulcul longitudinal anterior. 8) și 10) Ar-
terele coronare.

2) Inima cu ventriculele deschise.

1) Păretele ventriculei drepte. 2) Păretele ventriculei stânga. 3) Virful inimii. 4) Păretele dintre ventricule. 5) Ventricula dreaptă. 6) Ventricula stângă. 7) Valvula tricuspidală. 8) Valvula bicuspidală. 9) Intrarea în Arteria pulmonară. 10) Intrarea în Aorta. (Ambele întrerîi cu valvulele semilunare.) 11) Auricula dreaptă. 12) Auricula stângă. 13) Aorta. 14) Arteria pulmonară. 15) Vena cavă superioară. 16) Vena cavă inferioară. 17) Musculii papilari cu coardele lor.

3) Valvulele inimii, închise și văzute de deasupra.

1) și 2) Auricula dreaptă. 3) Valvula tricuspidală. 4) Păretele dintre auricule. 5) și 6) Auricula stângă. 7) Valvula bicuspidală. 8) Arteria pulmonară. 9) Valvulele semilunare ale acestora. 10) Valvulele semilunare ale Aortei. 11) Arteria coronară stângă. 12) Arteria coronară dreaptă.

lule, prin anumite divisiuni, dau o anumită țesătură din corpul acestor organe. Așa, există o singură celulă I. la virful tulpinei de Mușchi, Criptogame vasculare și Gymnosperme; 2—3, ori mai multe rânduri de celule I., la virful tulpinei de Angiosperme, etc.

Inițiativa, acțiunea de a începe sau propune un lucru.

Inițiativa legilor, dreptul de a da impulsul la facerea unei legi. Puterea legislativă în statele absolute se exercită exclusiv de monarch, iar în statele constituționale de domnitor în confelegere cu reprezentatiunea națională. Pretutindenea se observă principiul, de a acorda I. legilor tuturor factorilor chemați a exercita puterea legislativă și chiar tuturor membrilor corpurilor legiuitoare.

Injectia, în medicină introducerea unui lichid (de obicei ca medicament) în corp pe lângă o presiune oarecare. I. se aplică în rect (în cazul acesta se dice și *clistic* sau *clyisma*), uretră, vagină, nas și ureche. I. se poate aplica sub piele (I. ipodermatică, subcutanată), în însăși substanța s. e. a glandulelor, a neoplasmelor, etc. (I. parenchymatoasă) sau direct în musculatură (I. intramusculară).

Injector, instrument ce servă de a introduce un lichid într-o cavitate, s. e. într-o vină, într-o rană ori fistulă, și ca atare e sinonim cu seringă, ori cu aplicațiune industrială, s. e. la mașine, locomotive, înlocuind alte aparate numite pompe. În cazul acesta din urmă el se bazează pe simpla mișcare a gazelor, care provoacă prin oarecari dispozițiuni pe aceea a apei și de aci alimentarea mașinei fără ajutorul unei pompe cu mână.

Înjurătura, sudalmă, e ori ce cuvânt de jos, prin care se vatăină Dumnezeu, persoanele și lucrurile sfinite ori dedicate pentru cultul divin, precum și alte lucruri în raport cu Dumnezeu (s. e. cerul, soarele, etc.), sau se poftesce rău altei ființe. (v. Blăstem.)

Înjuria este o imputare făcută în public cuiva, nu pentru vr'o faptă determinată, ci pentru vr'un nărav sau vițiu anume indicat. Ea constituie un delict și se pedepsește de legea penală română cu amendă dela 200—2000 lei și cu închisoare dela 15 zile până la 3 luni. Pedepsa va fi mai mare (o lună până la un an închisoare corecțională și de 300—3000 lei amendă) dacă injuriile sunt făcute unui membru al clerului, unui magistrat, unui depositar oarecare al puterii publice, sau dacă prin acele injurii s'ar atinge demnitatea unui suveran străin sau persoana unui agent diplomatic străin (resident în România). După codul penal ungar (§§ 261, 265) I. se constituie prin expresiuni insultătoare, difamatoare, (I. verbală), ori prin fapte, gesturi difamatoare (I. reală), și se pedepsește cu amendă de bani până la 500 fl. Dacă I. se comite prin *presă* se pedepsește pe lângă amendă de bani și cu închisoare până la 6 luni.

Inkerman, localitate lângă Sebastopol, la gura văii Cernaia; aci au bătut Englezii și Francezii pe Ruși la 5 Nov. 1854.

Inmanuare, (*lat.*) înmânire, a da în mână; termen folosit în nomenclatura juridică a Românilor din Trs. pentru: intimare (v. ac).

Inmatriculare, înscrierea în matricule (v. ac.) a casurilor de nascere, căsătorie și moarte.

Înmormântare. Ca o descoperire a iubirii păstrate în viață și o mărturisire a credinței întru nemurirea sufletului și întru învierea morților, chiar și la popoarele păgâne se arată o pietate față de cei reposați, ce o descopereau în actul înmormântării aceloră. Așa s. e. la Chinezii și la Egipteni, cari popoare credeau în migrarea sufletului după moarte, pietatea aceea o aflăm manifestată în îmbalsamarea (v. ac.) trupului celor reposați și în îngrijirea, ca aceia să fie așezați în morminte pompoase, cum sunt piramidele. La Grecii și la Romanii cei vechi I. era împreună cu deosebite ceremonii. La Grecii s. e. era chiar și un oficiat distins, care purta grije despre rânduiala I.-lor (numit. Demarchi). La Grecii și la Romani ceremoniile I.-ii erau aproape identice. Cele obicinuite erau cam acestea: Înainte de I. mortul se învoca pe nume de trei ori, în mână ori în gura aceluia se punea un ban (obulus), ca să-i plătească plutașului Charon spre a-l trece peste riul Styx, ca merinde, lângă mort se punea un colac, ca cu acela să îmblânzească cânele Cerberus. Neamurile îl petreceau îmbrăcate în vestminte negre, cu păr despletit, și se conduceau muieri plângătoare, după mort se făcea oareșicare ospet și po-mană (silicernum, visceratio). În memoria celui reposat se ridicau monumente. La popoarele resăritene, ca s. e. la Perși, chiar și la Iudei, față de cei reposați se arăta oareșicare averse, pe aceia îi țineau de necurați, și așa nici I. nu era așa pompoasă. Fiindcă biserica creștină crede și învață, că: trupurile credincioșilor sunt biserica Spiritului sfânt și mădulări de ale lui Christos, împreună părțase sfîșirii sufletului, iar de altă parte învierea morților, nemurirea sufletului și judecata divină cea de apoi sunt încheieturi de ale credinței; astfel acea biserică față de cei reposați a arătat o deosebită pietate, I. aceloră a împreunat-o cu felurite ceremonii, toate strins legate în însemnătatea lor cu acele încheieturi ale credinței. Iară ca o urmare a aceloră, biserica creștină în totdeauna a combătut, combate și detestază arderea cadavrelor celor reposați. (v. și art. Cimiter și Arderea morților.)

Înmugurire, Gemațiune, v. Muguri.

Înmulțire, v. Multiplicațiune.

Inn, (în antichitate *Oenus*), afluent al Dunării, isvoresce din lacul Lungin în valea Engadinul super.; curge prin lacurile engadine, apoi trece în Tirol prin valea I. super. și infer., la Hall devine navigabil, la Kufstein își taie drum prin Alpii calcaroși și se varsă în Dunăre la Passau. Lungimea lui e de 510 km., basinal 24,336 km². Afluent principal Salzach.

Înnervațiune, (*lat.*) v. Enervare.

Înnămoliere, (marină). Când un bastiment dă de apă mai mică decât pescagiul lui (v. ac.), atunci el se înămolește și nu mai poate înainta; când fundul pe care s'a așezat e moale, atunci pericolul momentan nu e grav, căci vasul nefiind spart, poate pluti îndată ce e scos la adânc, fie prin propriile lui mijloace, fie prin ajutorul altor vase cari trag de el; când însă fundul este de stâncă, atunci mai de multe ori se produce naufragiu. Indată ce un vas se înămolește, se încearcă scoaterea lui mai întâiu cu mașina îndărăt, apoi trăgând de o ancoră fundarisită la

adânc; dacă nu reușește se începe ușurarea vasului, descărcându-se marfa, cărbunii, apa de beut, etc.; în fine se cere ajutorul altor vase. Graba manevrei de scoatere e importantă, căci dacă vasul e pe coasta unei mări se poate ca timpul să devie rău și atunci vasul e în pericol, fiind mereu bătut de mare. Un cas particular e de menționat: când un vas se înămoalește într-o mare în momentul când nivelul mării e la maximum sau a început să scadă, căci atunci apa scădând mereu, vasul se poate culca pe o coastă și atunci e pierdut; în acest cas se face manevra disă de a pune vasul în cârje, adică de a-l sprijini la timp de un bord și de altul cu proptele puternice. Pe râuri înămolirea nu presintă atâta gravitate. Acest accident produce cele mai multe pierderi de vase; el are loc de ordin: pe timp de ceață, pe timp furtunos, când vasul nu mai poate învinge forța vântului și a valurilor cari îl împing la coaste; prin greșeala de apreciație a pozițiunii vasului; prin influența unor curenți puternici, în timp întunecos, pe coastele fără fururi. [Constant B.]

Înnoroirea, depunerea unui strat de nămol sau noroiu pe plante, în urma revărsărilor apelor tulburi curgătoare ori stătătoare; este vătămătoare mai cu samă la ierburile mari, când sunt aproape de coasă sau deja cosite pe brasdă. I. consistă sau în depunerea de ml și noroiu subțire sau în depunerea de gunoaie și potmoale groase și cu prund, cari de ordină compromis recolta cu totul. I. fânăului după coasă are de obicei bune efecte, căci face ierburile să înfrățească mai tare.

Înnotare, plutirea corpurilor în lichide; susținerea și înaintarea pe suprafața apei. I. se bazează pe principiul hidrostatic, numit al lui Arhimede, după care un corp cufundat într'un lichid, pierde din greutatea lui o parte egală cu greutatea volumului de lichid. Un corp mai greu decât volumul egal de apă pierde numai o parte din greutatea lui și prin urmare se cufundă; un corp mai ușor se va cufunda numai atât, până când volumul de apă respins va reprezenta o greutate egală cu a corpului întreg. Corpul omului este egal sau puțin mai greu decât apa de mare și nu-i trebuie de cât să exercite prin anumite mișcări o mică presiune ca să se țină deasupra apei prin reacțiunea ei. Arta I.-ii se exercita deja în vechime, a decăzut în evul mediu, dar s'a validat din nou dela jumătatea a doua a secl. XVIII. Intemeietorul metodelui modern de I. a fost generalul de Pful (1817). Istoria artei I.-ii (în limba germ.) de Brendicke (1884).

Înnotătoare, (*Natatores*), un ordin în grupa păsărilor, cu corp mult-puțin comprimat, cu picioare scurte și îndreptate îndrăet, și au sau toate degetele, sau numai cele îndreptate înainte, unite printr-o membrană-peliță înnotătoare; penele lor sunt dese, moi și călduroase. Trăiesc pe toată suprafața pământului și petrec unele pe uscat și pe apă, iar altele numai pe apă, pe lângă care și cuibăresc; în regiunile nordice numărul speciilor e mai mare decât în părțile ecuatoriale. Înnoată și se cufundă fără să li-se ude penele, din cauză că le ung cu o materie grasă, care e produsul

de secrețiune ale glandulei situate în partea superioară dela baza coții. Se nutresc cu animale mici de apă. Pentru carnea, ouăle, penele și gunoii lor sunt de mare însemnătate în economia omească. — Se împart: a) *Mergidae*, b) *Fuligulidae*, c) *Erismatoridae*, d) *Anatidae*, e) *Tadornidae*, f) *Cygnidae*, g) *Anseridae*, h) *Pelecanidae*, i) *Phalacrocoracidae*, l) *Procellariidae*, m) *Laridae*, n) *Colymbidae*, o) *Podicipidae*. [V. B.]

Înnotătorul lui Descartes, o figură de sticlă (adeseori câte un drăculeț) cu o beșică la cap, găurită la partea inferioară, se cufundă într'un vas cilindric plin cu apă, la gură legat cu o membrană. Dacă apăsăm membrana cu degetul, presiunea se transmite apei, care intră în beșică, comprimând pușin aerul dintrânsa, iar figura, devenind prin intrarea apei mai grea, se cufundă. Încetând presiunea, aerul din beșică prin elasticitatea lui gonesce apa, figura se ușurează și se ridică.

Innsbruck, capitala Tirolului, oraș situat lângă Inn între munți de 2300—2600 m. înălțime; stațiunea primă a căii ferate Arlberg și Brenner; 23,320 loc. (1890). Aspect prietinos; biserica curții și a Franciscanilor cu monumentul lui Maximilian I și al lui Andreiu Hofer, castel imperial; universitate (dela 1677), muzeu (*Ferdinandum*), grădina botanică; fabricațiune de panglici de mătăsă, bumbăcării, pictură pe sticlă; comerț de transit.

Inns of Court, (engl., pron. cort) corporațiuni juridice engl., împreunate cu școale pentru studiul dreptului comun (*common law*).

Ino, în mitol. grec. soția lui Athamas, fiul lui Aeolos, zeul vântului. Athamas a avut de prima soție pe Nephele (negură, nor) și dela aceasta pe Phryxos și Helle, iar dela I. pe Learchos și Melikertes. I. silește pe bărbat, ca să sacrifice pe Phryxos, și când el voia să-și taie pruncul, Zeus pune un berbec în locul pruncului, apoi berbeculele ia în spate pe Phryxos și pe Helle, se ridică cu ei în aer și vrea să treacă peste Marea Neagră, dar Helle cade, și Phryxos e dus pe insula Aea dela resărit. [Atm.]

Inocenție, 1) *I. Episcop de Roman* (1892—95), n. 1832 în Cervicesci, jud. Botoșani. Din seminarul Veniamin trecu în mănăstirea Socola, unde stete 9 ani, funcționând în același timp ca profesor la seminarul alăturat. De acolo fu permutat la Huși în 1862, ca director de seminar și mai târziu al episcopiei, și după o activitate de 18 ani se hirotoni Arhiepiscop și se numi vicar al mitropoliei din București. Muri în 1895 și avu de succesore pe Ioanichie Flor.

2) *Inocenție*, Ep. de Buzău (1873—94), n. 1819 în București, cu numele de Chițulescu. A studiat la liceul Sf. Sava și la Pesta, apoi călugărindu-se, fu hirotont preot la 1852. Încă mai înainte fusese numit profesor și director la seminarul mitropoliei din București. Permutat cu rangul de archimandrit și egumen la mănăstirea Dealu, fu iarși scos din liniștea retragerii pentru a fi locotenent al episcopiei Râmnic, 1868—1873. După ce se hirotonise un an mai de vreme archiepiscop, fu ales în 1873 ca episcop de Buzău, pe al cărui scaun muri în 1894, având de succesor pe Dionisie Climescu. (Alman. Cult. Buc., 1893, p. 16; Calendar biser. ort. Buc., 1899, p. 61 și 71.)

3) *Inocenție Meletie*, Ep. de Huși (1752—82), n. la Cămărzoni, jud. Suceava. Când fu ales episcop al Hușilor, el era ieromonah și dichiua la Rădăuți. El găsi episcopia într-o stare foarte tristă. Predecesorul său, bătrânul și bolnavul Ieroteiu, nu mai poseda activitatea necesară, și abdică, lăsând toate în voia sorții. Una din primele lucrări ale lui I. fu restaurarea catedralei, ce amenința a se ruina; apoi obținut dela domnitor pentru dînsa diferite moșii și venituri. În 1769 Rușii ocupă Moldova, și I. se pune în capul unei deputațiuni moldovenesci pentru a merge la Petersburg să mulțamească împărătesei de liberarea țerii de sub jugul turcesc. I. rosti un discurs în acest sens înaintea Ecaterinei, asigurându-o de supunerea țerii. Solia petrecu la Petersburg cu toate onorurile, și I. se întoarse după 5 luni, încărcat de daruri. În restul vieții sale continuă, ca și mai înainte, să pro vadă episcopia cu proprietăți de tot felul, chiar și cu tîrgul orașului. El a murit în 1 Oct. 1782, și este îngropat în catedrală. Avera considerabilă, ce o lăsase, fu jefuită cu tot mobilierul de Fanarioți, astfel încât succesorul lui, Iacob Stamate, a găsit zidurile goale. (Melchisedec, *Cronica Hușilor*. Buc., 1869, p. 225—342.)

Inocențiu, numele mai multor papi. 1) *In. I. sfânt*, 402—417, pe timpul lui a asediat, la 409, Alaric cetatea Roma. A luptat mult în contra donatiștilor și pelagianilor și a înțit legă care opria căsătoria preoților. 2) *In. II*, 1130—1143. Din cauza turburărilor inscenate de către partisanii antipapei Anaclel II, s'a refugiat în Francia, de unde s'a întors cu ajutorul împăratului Germaniei Lothar în 1136. El a condamnat învățăturile ereticului Abelard. 3) *In. III*, unul dintre cei mai mari papi, fiul contelui Trasimund, n. la 1160 în Avignon. A studiat în Pavia, Roma și Bologna. Deja în 1190 a fost cardinal-decan, iar în 1198 în etate de 37 ani fu ales papă. I. a ridicat vaza și autoritatea papatului la gradul cel mai înalt. Poporul roman i-a fost foarte devotat și în tot timpul domniei sale a fost pace în Roma. A avut însă mari conflicte cu mai mulți regi din timpul său. Așa s. e. pe regele Alfons I-a excomunicat, pentru că a luat în căsătorie, fără dispensă, pe o vară a lui, și l-a silit să se despartă; asemenea și pe Filip II al Franciei pentru că și-a alungat soția cea legitimă; iar pe Ioan fără țeără, fiindcă nu a voit să întărească alegerea lui Stefan Langston de arhiepiscop în Canterbury. După aceste toată lumea creștină îi era supusă. În 1215 a ținut în Roma al IV conciliu ecumenic din Lateran, în care s'au adus mai multe canoane de mare însemnătate pentru disciplina bisericeii și s'a hotărît pornirea unei noue cruciate pentru eliberarea pământului sfânt. † 16 Iulie 1216 în Perugia. Pentru noi Românii e însemnat acest papă pentru că pe timpul său s'au unit Românii cu Roma, sub împăratul româno-bulgar Ioanitu la 1204 (v. art. Biserica gr.-cat. română). (Cf. Tr. Hurter, *Storia di Papa Innocenzo III*. Milano, 1839, trad. vol. I c. 8; Onoarea Sionului românesc sau unirea cu Roma. Baia mare, 1890; Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. II. p. 208 sau ediția Șaraga, Iași 1896).

4) *In. IV, Sinibald Fieschi*, 1243—1254. A avut mari conflicte cu împăratul Frideric II,

dinaintea căruia a trebuit să fugă mai întâiu în Genua, apoi în Lion. Aici s'a ținut în 1245 al XIII conciliu ecumenic, la care a luat parte și Balduin, împăratul Orientului, cu mai mulți patriarhi. În conciliul acesta, pe lângă altele, s'a hotărît și depunerea împ. Frideric II. În IV s'a reîntors la Roma în 1253 și în anul următor a reposat. A fost unul dintre jurisconsultii cei mai vestiți ai timpului său.

5) *In. V*, 1276, a domnit numai 5 luni, a fost teolog foarte vestit. 6) *In. VI*, 1352—1362, a locuit în Avignon. A excomunicat pe regele Leon al Castiliei, pentru viața lui scandaloasă. A fost mare patron al sciințelor și a chemat la curtea sa pe Petrarca. 7) *In. VII*, Cosmato Miliorati, 1404—1406 a întemeiat în Roma academia, la care a chemat pe cei mai vestiți teologi, filosofi și jurisconsulti. 8) *In. VIII*, Ioan Cibo, 1484—1492, a dat bullă în contra vrăjitorilor și a oprit proba de foc. 9) *In. IX*, 1591, a domnit numai 2 luni. 10) *In. X*, Ioan Pamfilii, 1644—1655. Sub papa Grigorie XV a fost legat în Neapol și în Francia. El a constrins pe cardinali să locuiască în Roma. A avut mari conflicte cu Francia. Prin bulla: »Cum occasione» a condamnat vestitele 5 propoziții ale lui Jansen. A ajutat cu bani pe Venețieni și pe Poloni în contra Turcilor și pe Irlandezi în contra Englezilor asupritori. 11) *In. XI*, Benedict Odescalchi, 1676—1689. A dat ordinațiuni severe în contra abuzurilor de tot felul și a nepotismului. Din cauza restringerii privilegiilor celor mari ale ambasadorilor a avut mari conflicte cu regele Franciei, Ludovic XIV, care a cuprins Avignonul și apoi a convocat adunarea episcopilor și a nobililor, în care s'au votat cele patru propoziții, numite libertățile galicane. În XI a ajutat mult cu bani puterile creștine și cu deosebire pe Sobieski în contra Turcilor, și lui este de a se mulțami în mare parte înfrângerea acestora înaintea Vienei, 1683. 12) *In. XII*, Antoniu Pignatelli, 1691—1700. S'a distins prin iubirea și marinositatea față de săraci. A restabilit bunele relațiuni între scaunul papal și regimul francez. 13) *In. XIII*, Michail Conti, principe roman, 1721—1724. [Dr. I. Radu].

Inoculația preventivă. Unele boale infecțioase afectă organismul omenes și animal obicnuit numai o singură dată în viață, individul care a suferit de una din aceste boale este pentru mai mult timp apert în contra unei afecțiuni noue de aceeași boală. Observația acestui fapt a dat naștere inoculațiunii preventive, înțroducerii în organism a virusului slăbit (atenuat) al boalei, în contra căreii voim să ne apărăm, cu sau fără provocarea acelei boale într'un grad ușor. Inoculațiunea preventivă cea mai veche a fost variolisațiunea, altoirea cu limfa din vesiculele de variola ușoară, practică de multe secole în Asia, în secolul trecut în Europa și înlocuită în 1796 de E. Jenner prin vaccinațiune (v. »Altoire»). Pe la jumătatea secolului curent Böck în Norvegia și Auzias de Turenne în Francia au inoculat virusul sifilitic atât persoanelor sănătoase, spre a le conserva de infecțiune sifilitică, precum și persoanelor bolnave de sifilis, spre a le apăra în contra accidentelor grave; aceste sifilisări n'au atins însă scopul. Inoculările preventive au fost studiate din nou, după ce lu-

crările lui L. Pasteur și R. Koch au dat naștere Bacteriologiei, după ce L. Pasteur și urmașii lui au perfecționat metodele slăbirei (atenuării) viruselor. Treptat și cu diferit succes s'au introdus în medicina preventivă inoculările în contra Cholelei găinilor, a Dălăcului (Carbunelui), a Turbării, a Febrei tifoide a cailor, a Pleuro-Pneumoniei infecțioase a vitelor bovine, a Variolei oilor, a Răpiciugei (Maliasmului), a Cholelei asiatică. Dela 1888 începe inoculările cu virus slăbit au fost înlocuite mai întâi prin inocularea de sânge (V. Babeș, Ch. Richet și Héricourt), și apoi dela 1890 prin inocularea de ser de sânge luat dela animalele imunizate prin altoire metodică cu toxinele boalei infecțioase respective. După ce deja în 1885 Metschnikoff arătase acțiunea bactericidă a unorilor corpului, Behring și apoi Roux au făcut inoculațiuni preventive cu serul animalelor imunizate în contra Difteriei; ele au fost întrebuințate cu mare succes și cu scopul terapeutic, și tot cu scopul curativ se inoculează serul imunizant al Tetanosului (Behring, Kitasato 1890), al Turbării (V. Babeș), mai mult cu scopul preventiv serul imunizant al Pnemo-Enteritei și al Brânței infecțioase a rimătorilor (Perroncito). Din și în și crește lista acestor vaccine chimice și în institutul de Patologie și de Bacteriologie din Bucuresci ca și în alte institute de Bacteriologie se fac studii asupra seroterapiei Tuberculozei. Inoculațiunea preventivă cu virusul slăbit al unei boale sau cu serul unui animal imunizat în contra acelei boale, face pentru un timp oarecare corpul imun în contra unei infecțiuni grave de aceeași boală, comunică corpului putere bactericidă mai mare. Imunitatea astfel dobândită se explică prin conlucrarea a doi factori, unul chimic, celalalt dinamic; cel dintâi modifică lichidele organice astfel, că bacterii patogeni nu mai găsesc în ele un mediu potrivit de cultură, cel al doilea activează Fagocitismul, calitatea globulelor albe ale sângelui de a înghiți bacteriile și alte corpuri străine, cari au făcut invasiune în organism. (Lit. V. Babeș în *Annales de l'Institut Pasteur*, 1889; V. Babeș și Tălădescu, Imunizarea cu toxine contrabalansate. *România medicală*, 1894; Adrian Poenar, Contribuțiuni la studiul seroterapiei în Difterie. Tesă pentru doctorat în medicină. Bucuresci, 1895; P. Vladioianu în *Analele Eforiei spitalelor civile din Bucuresci*, vol. II, 1895—96; V. Babeș, *Analele Institutului de Patologie și de Bacteriologie din Bucuresci*, 1889—98; V. Babeș, E. Pop și P. Riegler, Prepararea serului antidifteric. *România medicală*, 1899; I. Felix, Raport general asupra Igieniei publice și serviciului sanitar al Regatului Român pe anii 1896 și 1897. Bucuresci, 1899; S. Possa, Difterie și Seroterapie. Iași, 1899.) [I. F.]

Inorganic, lipsit de organe, care n'are viață, care nu se desvoință nici se înmulțesc prin o funcționare regulată a părților acelu corp. Nume dat de ordinar corpurilor din chimia minerală.

Inorog, (zool.) numele arhaic al unicornului (v. ac.).

Inosit, Phaseomannit, substanță chimică, ce formează cristale mari și se găsește în musculatura cordului și în unele plante (s. e. fasole, linte.)

Inosuria, (med.) apariția de inosit în urina bolnavilor.

Inotesci, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 1000 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultură; are 1 biserică și 1 școală; stație de cale ferată.

Inovațiuni ale naturii se numesc în zootehnie fenomenul când într'o turmă oarecare sau citreadă ori familie de animale, se ivesce un individ cu totul diferit de semenii săi, cu caractere cu totul noi. I. nu trebuiesc confundate nici cu *atavismul*, nici cu *degenerarea*. Așa bivoli albi, ce se ivesc câte odată, se pot lua ca o degenerare a familiei ori ca atavism, că protoparinții lor au fost cândva albi la păr, iar nici decum ca o I. a naturii. Renumită ca datorită unei I. a naturii este formarea rasei de oi numită Mauchamp sau merinos-mătăsoasă, provenită dintr'un berbec născut aproape olog, dar cu lână foarte fină și lucie ca mătasa, ale cărui defecte au fost suprimate în fiii și nepoții săi, prin împerecheri și selecțiuni îngrijite.

In partibus infidelium, sau scurtat *i. p. i.* sau și numai *i. p.*, este o locuțiune latină, care însemnează »în părțile necredincioșilor«, adică în țeri locuite de păgâni. Acest epitet se dă episcopilor, cari n'au o reședință existentă în țilele lor, sau au un scaun ce nu pot ocupa din cauza unei populațiuni de tot necreștine. De aci însă nu urmează, că acești episcopi ar fi numai titulari și onorifici, ci ei au în adevăr ordinul (hirotonirea) episcopal cu toate puterile inerente, pe cari le pot exercita îndată ce capeta o jurisdicțiune. Și de oarece se simte adesea nevoia unor episcopi disponibili pentru felurite funcțiuni, în afară sau pe lângă cercul de activitate al episcopilor cu reședință efectivă, tocmai de aceea s'a menținut obiceiul antic de a se consacra episcopi *i. p.*, impunându-li-se titlul unui oraș oarecare dispărut sau nelocuibil, care însă a fost odinioară o reședință efectivă episcopală. Acest us există atât în biserica occidentală cât și orientală; în aceasta din urmă asemenea episcopi se numesc arhieriei (v. ac.), pe care nume îl poartă și 8 prelați în România, cu titluri de capitale de județe din țeară, cărora li-se dă uneori episcopi *i. p.* într'un mod cu totul inept.

Inquirent, (lat.) judele investigator; *Inquisiteur*, membru al inquișițiunii; cel ce face o anchetă.

Inquișiune, (*Inquisitio haereticae pravitatis, Sanctum Officium*), era tribunalul instituit de ierarhia romană spre a căuta (inquirere) și pedepsi pe cei cari se depărtau dela dreapta credință. Impărații Teodosiu cel Mare și Iustinian au început a căuta pe eretici (Manichei) și a-i pedepsi bisericește și politicesce, iar sfinții părinți a justifica aceste persecuțiuni cu sofisme ca acestea, că certarea contra ereticilor le strică numai corpul, pe când ei, ereticii, vătoma sufletul binecredincioșilor. Papa Lucius III în conciliul dela Verona (1184) dădu instrucțiuni asupra ereticilor, Inocențiu III trimise legați în sudul Francei, ca să ia măsuri în înțelegere cu autoritățile laice contra Valdensilor și Albigenșilor. Conciliul lateran (1215) făcu din I. o instituție permanentă la dispoziția episcopilor. Măsurile se lărgiră și se aspiră: cine adăpotea pe un eretic își pierdeava aversea sau dignitatea,

casa, în care se găsea unul trebuia dărimată. Nici milă nici adăpost nu trebuia dat unui eretic, nici căsătorie nu se îngăduia cu el. Vinovați se considerau cei cunoscuți prin svon, sau cei denunțați sau cari fugeau după ce fuseseră invitați a se prezenta înaintea tribunalului. Cine se prezenta, era aruncat la închisoare și nu cunoscea pe denunțator, care putea fi ori cine, amic sau inamic, credincios sau eretic, onorabil sau sperjur. Când nu se putea face convingere deplină, era pus la tortură (introdusă de Inocențiu IV 1252). Pedepsele erau bisericesci: interdicțiunea, excomunițiunea, pelerinagiul, pocăința. În acest din urmă cas, acusatul îmbrăcat cu haina de pocăință (sanbenito) cu umerii goi se înfățișa în toate Duminicile la biserica locului, ținând un mănunchiu de nuiele, ca să fie bătut de preot. Pedepsa civilă era închisoarea, mai adeseori pe viață. Celula avea o singură deschidătură în coperiș, încât închisul era considerat ca zidit (immuratus). Întreținerea consista din pâine și apă și se plătea de însuși deținutul, dacă era bogat, sau de vr'un senior al locului. O pedeapsă mai mare era punerea în fiare. Alte pedepse mai erau munca silnică și serviciul pe corăbii. Spectacolul public era, când criminalul se așeza la poarta bisericii purtând la gât declararea crimei sale, iar la spate și pe piept imaginea unei limbi roșii. Bătaia cu nuiele era, când făcea profesiunea de credință, atunci era purtat pe strade călare pe un măgar și bătut cu nuiele. În Spania înainte de a-l arde, îl pârliau cu un strat ușor de paie și poporul numia aceasta »gâteala barbei«. Âncă din 1179 un conciliu priva peeretici de înmormântarea creștină. Mai pe urmă se obicinuia a se desgropa și a se arde corpurile acolora, despre cari se afla că au fost în viață eretici.

Grigore IX în 1232 luă I. dela episcopi și o dete Dominicanilor, cari se stabiliră mai întâiu în Tulusa, apoi înaintară treptat spre nord, sprijiniți de regii francezi cu toată ura poporului, care se revoltă de mai multe ori (Lyon, Languedoc, Narbonne 1234, Avignon 1242) contra lor. La 1535 Francisc I asistă cu întreaga curte la un Autodafe. Francisc II dete parlamentelor procesele de credință. Poporul a numit acele tribunale »tribunale de ardere« (Chambres ardentes). I. a ținut în Franția până la 1772. În Italia a ținut până la 1808, când a fost desființată de Napoleon, însă a fost reînființată în 1814 de Pius VII și chiar în 1852 soții Madii au fost condamnați la galere pentru că trecuseră la protestantism. În Germania și Anglia I. a fost desființată prin reformă. Câmpul de înflorire al I. a fost Spania, unde introdusă de Ferdinand Catolicul a avut un ilustru general, pe Thomas de Torquemada, »calău fără păreche«, ai cărui succesori nu s'au lăsat mai pe jos decât inițiatorul lor, și au urcat pe rug dela 1481—1808 după acele publicate la Madrid în 1834 nu mai puțin decât 31,912 persoane, au condamnat la celelalte pedepse (închisoare, fiare, etc.) 291,456. I. a fost desființată în Spania la 1808 de Napoleon. Llorente, Ist. critică a I. spaniole, (germ. Gmünd, 1820—22, 4 vol.); De la Mothe-Largou, Histoire de l'inquisition en France. Paris, 1829, 3 vol.

Inregistrare, înscriere în un registru; înscripțiunea unui act în registrele publice, s. e. Inscrip-

țiunea privilegiilor și hypotecelor (v. ac.), sau după terminologia jur. din Trs. intabulațiunea (v. ac.) în cartea fundală (v. ac.)

Taxa de timbru și înregistrare, imposit (în Rom.) la care conform legii din 31 Iul. 1881 sînt supuse toate actele judecătorești și civile în genere, precum: convențiunile, contractele, mutațiunile de proprietăți și altele (v. Timbru.)

I. N. R. I. = Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum, »Isus din Nazaret, regele Iudeilor«, inscripțiunea pe crucea lui Isus.

Înrolare, înscrierea în rolurile armatei (v. Recrutare.)

Înrotulațiune, (lat.) în terminologia jur. veche adustarea actelor unui proces la forul inferior pentru a le înainta la forul superior.

Însăilare, cusătură prealabilă cu împunsături rare, cu scopul de a fixa părțile croite, făcînd compozițiunea unui vestmînt, pregătît pentru încercare. După trasarea I.-ii se face cusătura strînsă, urmînd a se depărta firul însăilat. [M. B.]

Insalubritate, o stare vătămătoare sănătății. O casă s. e. este insalubră dacă este rău construită, umedă, lipsită de aer curat și de lumină, rău întreținută. O școală este insalubră, dacă nu este încăpătoare pentru numărul școlărilor cari o frecventează, dacă tavanul este prea jos, dacă ferestrele nu sînt destul de mari, dacă ele dau spre nord, dacă lumina, în loc să vină din stînga școlărilor vine din dreapta, dela spate, de din nainte, dacă pupitrele nu sînt construite astfel, ca școlarii să poată sedea în ele în mod corect, dacă școala n'are nici vestiar (garderoba), nici cuier pentru atîrnarea mantalelor, paltoanelor, căciulelor, dacă nu posedă vase cu apă curată de bîut, dacă nu este bine aerată, moderat încălzită în timpul iernei, dacă nu este ținută mîturată cu mătura udă. Un oraș este insalubru, dacă casele lui sînt lipsite de curți și grădini spațioase, dacă stradele lui sînt strîmte, nenivelate, nepavate sau rău pavate, dacă curțile și stradele sînt nemăturate, necanalizate, lipsite de apă curată, dacă latrinele private și publice sînt rău clădite și murdare, dacă solul este infiltrat de necurățenie, de materii organice în putrefacție, dacă se află în interiorul orașului cimitirii, stabilamente industriale rău întreținute.

Insania, alienațiune (v. ac. și Boale mentale).

Însărcinat de afaceri, titlul oficial al agenților diplomatici, cari, fără a ocupa rangul de ambasadori sau de miniștri plenipotențiar, reprezintă statul lor în raporturile internaționale. Însărcinații de afaceri aparțin de regulă corpului consular, se bucură însă de prerogativele organelor diplomatice și se aplică stabil de statele mai mici. (v. Diplomație.)

Insațiabilitate, nesățurarea, se arată sub mai multe forme: *Akoria*, anestesia viscerală; *Bulimia*, foame perpetuă; *Polifagia*, consumare exagerată de alimente. I. se observă ca simptom al mai multor boale: Vermii intestinali, mai ales panglica, produc adeseori un apetit exagerat, prin excitația reflexă a nervilor secretorii. Diabetul până la perioada cachectică poate produce o polifagie fără turburări ale digestiunii; în convalescența după febra tifoidă și în unele forme ale alienației mentale I. este obicinuită; în histerie ea este adeseori însoțită de perversiunea gustului.

Inscripțiunile, se numesc litere săpate, zugrăvite și uneori turnate pe piatră, pe placă de bronz sau chiar pe obiecte de lut, pentru ca să amintească un fapt oarecare. Aceste inscripții erau cu mult mai răspândite în antichitate, fiindcă scrierea atunci avea o întrebuințare mai restrinsă decât astăzi: legile și decretalele adunărilor politice, tratatele de pace între diferite state, contractele între particulari și dedicațiile, cari astăzi se aduc la cunoștința lumii prin vr'un monitor oficial, erau săpate atunci în piatră și expuse în public. Din pricina spațiului restrins, de care dispunea lapidul, stilul acesteia era redus la strictul necesar. De aici concisia și precizia termenilor întrebuințați, dar mai ales reducerea cuvintelor la câteva litere, cele caracteristice. Această reducere a cuvântului în inscripție se numește abreviațiune. Pentru ori ce epigrafist, care se ocupă cu inscripțiile romane mai ales, studiul acestor prescurtări cere pregătiri multe. Pe de altă parte, lapidul, cel însărcinat cu săparea literilor, pentru ca să aibă mai mult spațiu, reducea formele gramaticale ale cuvintelor, schimba de multe ori sintaxa și însăși alcătuirea firească a limbei, schimbări foarte instructive pentru cunoașterea limbei vechilor popoare. E drept că Helenii întrebuințează mai puțin decât popoarele italiice, și mai ales Romanii, prescurtările și formele schimbate gramaticale și sintactice. Aceste inscripții sunt foarte importante pentru cunoașterea moravurilor, credințelor religioase, organizației interne administrative, și pentru cunoașterea vieții culturale a acelor popoare. Așa s. e. pentru cunoașterea perioadei lui August, în ce privește organizația imperiului roman, inscripțiile ne sunt absolut indispensabile. În adevăr, istoricii romani nu spusese rău un cuvânt măcar despre organizația provinciilor romane și despre administrarea lor, despre organizația comunală a popoarelor din întinsul imperiului, despre raporturile dintre guvernatorii romani și supușii lor pe de o parte și senatul roman sau împăratul pe de alta, despre adunările provinciale, politice și religioase, despre sacra acestora și raporturile lor cu cultul împăratului și al Romei, nimic în fine despre viața intimă a neamurilor din provincii, așa de străine de moravurile și obiceiurile Romanilor din Italia. În privința utilității inscripțiilor pentru istorie, cf. Ph. Le Bas, Dissertation sur l'utilité de l'épigraphie. Paris, 1829. Regulele alcătuite pentru descifrarea inscripțiilor și cetirea lor, formează știința numită Epigrafia. Pentru stabilirea acestor reguli s'au făcut încercări încă din secolul trecut. Lucrarea lui Sc. Maffei, *Ars critica lapidaria*, 1765, se bucura în secolul trecut de oarecare vază. Pentru cei ce vor să studieze inscripțiile romane, pot să ia drept călăuză opera lui E. Hübner, *Römische Epigraphie* în *Handbuch der klass. Altertumswissenschaft* al lui Iwan Müller, tom. I, 1886. Mai nouă și clasică însă este lucrarea lui R. Cagnat, *Epigraphie latine*, 2 ed., 1890.

Pentru studiul inscripțiilor grece sunt: Johannes Franz, *Elementa epigraphices graecae*, Berlin 1840. Această operă însă a ramas învechită și este înlocuită cu S. Reinach, *Epigraphie grecque*, Paris 1885.

Inscripțiile romane și grece au crescut în mod surprinzător de un timp încoace. În secolul trecut

numărul lor atingea de abia suma de vr'o 10,000; astăzi ele trec peste 150,000. De unde colecția cea mai bogată de inscripții romane a lui Orelli-Henzen (*Inscriptionum latinarum ampliss. collectio*, 1828 tom. I, II, 1856 III) putea forma pe la 1856 numai 3 volume și în format mic, colecția cea mare de inscripții, quisă *Corpus Inscr. latinarum*, în curs de publicație, colecție făcută sub autoritatea academiei din Berlin, este alcătuită din 16 vol. mari în 4°, la care se mai adaugă și suplamentele publicate în 6 alte vol., în *Ephemeris epigraphica*. Probabil mai rămân de publicat încă tot pe atâtea inscripții. Același lucru se întâmplă și cu inscripțiile grece. De unde până la începutul acestui secol ele erau abia vr'o trei până la patru mii, astăzi numărul lor trece peste 50,000, și încă sîntem la începutul explorărilor noastre științifice. Când Boeck în 1853 a strins inscripțiile grece într'un *Corpus inscriptionum graecarum*, ele puteau să intre în 3 vol. În urma săpăturilor însă din Olimpia, Pergam, Atena, Dellos, Tracia, Asia mică și coastele de nord ale Mării Negre, această colecție s'a înzecit. Numai pentru inscripțiile attice avem un corpus a parte, alcătuit din 6 vol. mari, cu adausul făcut de Roehl, *Inscriptiones graecae antiquissimae*, 1882.

Pe lângă aceste inscripții grece și romane, mai avem o sumă de altele din cercul culturilor orientale, unele scrise cu hieroglife și altele, cele mai numeroase, cu cuneiforme.

Printre cei cari și-au făcut un renume în studiul inscripțiilor romane și grece, avem în primul rând pe însuși întemeietorul acestei științe, pe Borghesi, (*Oeuvres*, 9 vol.), și mai pe sus de toți, marele istoric și epigrafist german Th. Mommsen. De altminteri în Germania avem o întreagă pleiadă de epigrafiști: Hubner, Hirschfeld, Zangemeister, Boeck, Franz, Kirchhoff, Koehler; în Franța: L. Reiner, E. Desjardins, Le Bas, Waddington, Foucart; în Italia: J. Batt. de Rossi, Et. Pais, etc.; în Engiltera: Ch. T. Newton, Hicks, Roberts.

Astăzi Epigrafia are o sumă de reviste, în cari inscripțiile de curând descoperite sunt publicate, comentate și folosite pentru cunoașterea vieții politice și intelectuale a vechilor popoare din preajma Mării Mediterane. [Teoh. Antonescu.]

Inscripțiune, v. și Înregistrare.

Inscris, instrument scris, care constată un fapt (v. Act.).

Insecte, sinonim *Hexapode*, clasă de arthropodare tracheate, cuprinde animale cu antene, trei perechi de picioare și corpul divizat în 3 părți bine deosebite: cap, torace și abdomen. Capul este constituit din patru segmente (*somite*), cari pot fi demonstrate prin cele 4 perechi de apendice constante. Părechea I sunt *antenele*, inervate de ganglionul supraesofagian (cerebral); părechea II, III și IV sunt *fâlcile* (*Gnathi* sau *Gnathopodia*); ele alcătuiesc gura, sunt inervate de ganglionul subesofagian și se succed precum urmează: A. *fâlcile superioare* (*Mandibulae*), B. *fâlcile inferioare* (*Maxillae*), C. *fâlcile posterioare* (*Postmaxillae*). Aceste din urmă sunt conrescute împreună, așa că formează o piesă unică numită *buză inferioară* (*Labium*). Afară de aceste 3 perechi de gnatite mai există încă o *buză superioară* (*Labrum*),

care nu este de natură apendiculară, la unele mai există o ridicătură pe fundul cavității bucale (*hypopharinx*) și alta pe plafonul ei (*epipharinx*). Fălcile inf. și post. prezintă apendice articulate mobile, cari servesc la pipăit, numite *palpi* (palpi maxilari și palpi labiali). Aceste părți constituente ale gurei se deosebesc enorm, după genul de viață al I.-lor și după natura hranei lor; ele sunt însă în totdeauna homoloage la diferitele ordine (Savigny). La I. *masticante* mandibulele sunt puternice și dentate, cu ajutorul lor se sfărâmă alimentele solide. La I. *sugătoare* din contră totalitatea părților constituente se convertește într'un aparat special de sorbit lichidele; la *împunsătoare* pentru împuns și supt, iar la *lingătoare* (lambentia) parte din aceste părți servesc la sfărâmarea alimentelor solide, iar parte la sorbirea celor lichide. Capul mai poartă în general o păreche de ochi compuși (*oculi*) sau ochi simpli (*ocelli*). *Toracele* este format din unirea a 3 segmente: A. *Prothorax*, B. *Mesothorax* și C. *Metathorax*. Fiecare din aceste 3 segmente dă inserțiuni, pe partea sa ventrală la câte o păreche de picioare, a căror conformațiune variază după modul de locomoțiune, dar cari în mod constant sunt formate din următoarele articole: 1) articolul bazilar, *coxa*; 2) *trochanter*; 3) *femur*; 4) *tibia*; 5) *tarsus*. Tarsul și el este constituit din 1—5 articole mai mici, din cari ultimul se termină prin unul sau două crosete (unghiile). Mesothoracele și metathoracele mai poartă pe partea lor dorsală câte o păreche de *aripi*, aripile anterioare (*prosopteryges*) și aripile posterioare (*metapteryges*). *Abdomenul* este constituit din un număr variabil de segmente (dece), reunite între ele prin membrane moi și flexibile; lipsite de picioare în starea adultă, excepție la unii thysanuri; ultimul segment poartă o păreche de apendice în raport cu organele genitale (*armura genitală*, *oviscapt*); tot pe ultimul segment este situat și anusul. Dintre organele interne *aparatul digestiv* are o deosebită dezvoltare. Gurei urmează pharingele, care nu există decât la I. masticante. Esofagul se continuă până la originea abdomenului, el se umflă adesea în o *gușă*, căreia îi urmează o *rânză*, apoi urmează *stomacul* (*ventricolul chilifer*), apoi intestinul care se termină prin anus. *Respirațiunea* la toate I. se efectuează prin ajutorul *traheelor*, cari comunică cu exteriorul prin mici orificii numite *stigmat*e, mărginite de un cadru cornos (*peritrem*), care se închide și se deschide după voia animalului. Organul central al *circulațiunii* este un vas contractil dorsal (*inima*), fixat de păreții superiori ai abdomenului prin mușchi triangulari. Ca organe *urinare* funcționează 2 sau mai multe tuburi numite ale lui *Malpighi*, cari se deschid în intestin la locul său de funcțiune cu stomacul. *Sistemul nervos* e ca la toate arthropodarele din un dublu ganglion deasupra esofagului, (*gangl. cerebral* sau *supraesofagian*), un dublu ganglion dedesubtul esofagului (*g. subesofagian*), ambele unite prin cordoane laterale, formând un *inel* sau *sgardă esofagiană*; dublul lanț de ganglioni ventrali suferă numeroase modificări la diferite ordine. Sistemul nervos stomato-gastric este reprezentat prin un nerv nepăreche, situat pe fața superioară a tubului digestiv. *Reproducțiunea* este

mai totdeauna sexuală; nu sunt excepțiuni decât în casuri *parthenogenetice* (v. *parthenogenesa*). Sexele sunt separate, și adesea există deosebiri între bărbat și femeie în ceea ce privește forma și colorațiunea corpului (*dimorphism*). Cu puține excepțiuni toate insectele au *metamorfosă* (v. ac.). I. se găsesc pe toată suprafața pământului, numărul speciilor poate fi evaluat la 500,000. Cu cât ne apropiăm de equator, cu atât ele sunt mai numeroase, mai mari și mai colorate. Ținându-se samă de conformațiunea gurei, de metamorfosă, de prezența și absența aripilor, se subîmparte clasa I.-lor în următoarele cinci legiuni și XII ordine:

Legiuni:	Ordine:
1. Apterota (lipsite de aripi, cu gura conformată pentru masticat.)	I. Apterygota
2. Mordentia (gura conformată pentru masticat.)	II. Archiptera III. Orthoptera IV. Neuroptera V. Strepsitera VI. Coleoptera
3. Pungentia (gura conformată pentru împuns și supt.)	VII. Hemiptera VIII. Diptera IX. Aphaniptera
4. Lambentia (gura conformată pentru lins și masticat.)	X. Hymenoptera
5. Sorbentia (gura conformată pentru sorbit.)	XI. Trichoptera XII. Lepidoptera

Lit.: Cf. Savigny, Mémoires sur les animaux sans vertèbres. Paris, 1816; Ratzeburg, Die Forstinsekten. Berlin, 1837; Vitus Graber, Die Insekten. München, 1877; H. J. Kolbe, Einführung in die Kenntnis der Insekten. Berlin, 1843; John Lubbock, De l'origine et des metamorphoses des insectes. Paris, 1880; John Lubbock, Les insectes et les fleurs sauvages. Paris, 1879. [Dr. N. Leon.]

Insecte silvice, numire colectivă pentru I. distructive sau și folositoare pentru arbori singuratici ori masive întregi. (Cf. Ratzeburg, Forstinsekten.)

Insectivoare, (zool.) cu acest nume se designază toate animalele cari trăiesc exclusiv din insecte.

Plante Insectivoare. Sunt mai multe plante dintre Fanerogame, cari au posibilitatea de a prinde, mai exact de a reține, insectele, cari întemplantor cad pe ele, de a le ucide și a le digera, iar produsele acestei digestiuni le absorb, și astfel se hrănesc cu ele. Se numesc, neexact însă, și carnivore. Sunt cunoscute încă din secl. XVIII, de când naturalistul englez din Filadelfia, Ellis, la 1765 a descoperit pe *Dionaea muscipula* L. După aceea a fost descoperită (1779) de către doctorul Roth din Brema, carnivoritatea la *Drosera* (v. ac.) și de către Bartram (1791) la *Sarracenia*. În decursul secl. XIX s'au făcut numeroase cercetări, dar aproape numai morfologice, asupra plantelor I., până când, în urma mai multor cercetări fisiologice experimentale ale lui Darwin (expuse în opera sa *Insectivorous plants*. London, 1875), s'au pus bazele sigure ale modului de nutriție la plantele I. Plantele I. aparținând la vr'o 15 grupuri și la 3—4

familii, (v. Droseraceae, Sarraceniaceae, Nepenthaceae, Utriculariaceae), trăiesc în genere prin locuri umede, turbării; cele mai multe sunt prin pădurile tropicale, unde trăiesc chiar pe alte plante ca epiphyte. Au clorofil în mică cantitate și rădăcinile în general puțin dezvoltate. Frunzele lor sunt modificate (v. ampula, ascidia) și adaptate astfel, că pot reține insectele cari din întâmplare cad pe ele. Pe aceste frunze, sau în interiorul lor, când sunt în formă de urne, sunt glande (v. ac.) ce secretă un sue lipicios, consistent, sau mai lichid. În sucul acesta neutru, când nu e în contact cu substanțe albuminoide, acid în cazul contrar, se află un ferment solubil, o zymasă, capabilă de a hidrata și dedubla substanțele albuminoide insolubile, făcându-le solubile și prin urmare putând să fie absorbite. Ele se absorb de plantă pe măsură ce se produc și tot în locul unde se formează. În acest chip plantele I. își iau azotul și substanțele fosforice din carnea insectei pe care o digeră. [S. Șt. R.]

Înșelăciune, Înșelătoria sau *Escrocheria*, un delict, care consistă în faptul de a amăgi pe cineva asupra unor împrejurări (făcându-l să creadă adevărate nise fapte mincinoase, sau să creadă mincinoase nise fapte adevărate), cu scop de a-l păgubi și a profita de amăgirea lui. După diferitele condițiuni, în cari se comite delictul, autorul lui e pasibil de pedepse cari după Cod. pen. român variază între o lună și doi ani închisoare și dela 26 lei până la două mii lei amendă.

După Codul penal ungar I., dacă dauna cauzată e sub 50 fl., se califică de delict și se pedepsește cu închisoare până la 1 an și amendă de bani, dacă dauna cauzată trece peste 50 fl., se califică de crimă și se pedepsește cu penitențiar până la 5 ani, dacă dauna trece peste 2000 fl., atunci se pedepsește cu închisoare grea până la 5 ani. (Cod. pen., art. 379—390.)

Insemn, v. Insignii.

Insensibil, lipsit de senzațiune, sau incapacitatea de a pipăi (nesimțirea durerii, temperaturii și presiunii), a mirosi, vedea, auzi, gusta și a reacționa cu mușchii corpului. Tratament: înlăturarea cauzei care a provocat acest defect, apoi escitare prin unele medicamente și prin electricitate. **Insensibilizatoare** sunt mai multe medicamente, ca clorofomul, eterul, bromethilul, opiu, acidul fenic, etc.

Inséparables, (zool.) numele unor mici papagali, aparținători genului *Agapornis* în Africa tropicală; se numesc astfel, de oare ce le place să trăiască mai mulți laolaltă. Cele mai cunoscute specii sunt: *Agapornis pullaria* L., *Agapornis roseicollis* Vieill. și *Agapornis cana* Gm.

Însărat, vecernie, oficiul sacru ce se ține după mează-zi în presara unei serbători. În nomenclatura bisericească se deosebesc trei feluri de I.: *I. mare*, ce se ține cu solemnitate în presara Duminecii și serbătorilor legate; *I. de mijloc*, în presara zilelor comune, și *I. mic*, ce premerge I.-ului mare împreună cu litiă.

Inserate. Acest termen se întrebuințează mai mult afară din regat, unde termenul obicinuie este **anunciu**. Inseratele sunt o mare sorginte de venituri pentru diare în unele țeri, mai ales în cele engleze și germane, pe când în țerile latine se fac relativ puține anunțuri. În Germania întrunirile societăților, evenimentele de

familie, aniversările locale, etc. se aduc la cunoștința publicului prin anunțuri. Presa română e în mare parte lipsită de acest sprijin. În Bucuresci nu sunt de cât vr'o patru diare, cari se susțin în parte prin inserate. Culegerea I.-lor a ajuns a da naștere unei adevărate industrii. Sunt birouri de anunțuri, cari au contracte cu termene lungi în sute de diare importante și sucursale în câte 20—30 de orașe. Ele au rabate însemnate dela diare, și nu se mulțimesc a aștepta venirea publicului, ci trimit agenți pentru colectarea I.-lor. Havas la Paris, Mosse la Berlin, etc. sunt birouri cunoscute în lumea întreagă. Pe lângă anunțurile propriu zise, pe cari publicul le deosebesce îndată ca atare, se mai fac și anunțuri degheizate, pe cari cetitorul le cetesce fără a observa de cât la sfârșit sau poate chiar nici atunci, că are dinaintea sa un anunț platit. Anunțuri de acest fel se găsesc mai ales în presa engleză și în cea franceză. Ele pot face mult rău, când îndeamnă pe cetitori a cumpăra bilete de loterii (acest fel de anunț e prohibit în România), ori medicamente, ori scrieri indecente, ori lucruri fără nici o valoare reală. De aceea diarele conșciențioase refuză anunțuri de acest fel. I. sunt însă pentru comerciant, industriaș, etc. un mijloc legitim și folositor de a atrage atențiunea publicului și de a ajunge astfel la dezvoltarea afacerilor sale. I. pentru a avocațiune asupra publicului, trebuiesc repetate des și regulat. Nici o categorie de comercianți nu se servă așa de mult de inserțiuni ca farmaciștii și parfumorii. Se poate dice că costul I.-lor alcătuesce o bună parte a prețului de vândare a specialităților farmaceutice și a parfumelor. Precum sunt prohibite în România anunțurile de loterie, tot așa ar trebui să se interdică, ca în Germania, vestirea unor fapte, a căror falsitate materială se poate dovedi, făcută cu scopul de a realiza un câștig. Pentru unele cazuri există la noi acea represiune; s. e. anunțarea în ori ce mod a defacerei totale a marfei unei prăvălii, e un fapt pedepsit, dacă nu s'a cerut autorisarea camerei de comerț. Inserțiunile se plătesc cu rândul de tipar și se face rabat pentru repetirea lor. Acele cari se publică în corpul diarelor sau revistelor, printre materia de redacție, se numesc **reclame** (v. ac.) și se plătesc totdeauna mai scump. [Bion.]

Inserțiune, (botan.) se numesc regiunea (punct, suprafață) de legătură a organelor apendiculare (frunze, ramuri) cu axa. Dacă apendicele sunt caduce, la suprafața axei se vede urma lăsată de I. lor; s. e. la *Perigee* arborescente, la arborii cu frunzele caduce, ș. a.

Insignii, în general semnele exterioare sau pe românește **însemnele**, costume, decorațiuni, uniforme, cari sunt semne distinctiv, legate unei demnități, calități sau funcțiuni, ordine de cavaleri, etc. I. suveranilor sunt: sceptrul, diadema, coroana, globul imperial, etc. Ale nobililor: coroana, spada, scuturile și armările. Papa are tiara cu 3 coroane, episcopii au mitra, etc. I. militarilor, magistraților, diplomaților, sunt costumele ce poartă în permanență sau la anume ocazii. Pentru funcționarii publici investiți cu oarecare puteri speciale, și cari n'au însemne în felul celor de mai sus, există alte semne, după cari se poate recunoaște autoritatea lor.

Toate acestea, privitoare la funcționarii unui stat, sunt regulamentate prin legi și dispoziții speciale. Codul penal pedepsește pretutindeni pe acei cari, fără drept, poartă sau se investesc cu I. ce nu le aparțin sau ce n'au dreptul să poarte. (V. și Armării).

Insinuațiune, (*lat.*) acțiunea de a strecura, de a viri cu dibăcie ceva. În sens figurat: a viri cu iscusință în mintea cuiva o idee, un gând. A se *insinua*: a se viri cu iscusință într-o societate. În Trs. se folosește eronat și în înțelesul: a se anunța, a se înscrie.

Insipid, searbed, fără gust, fără spirit.

Insolația, atingerea unui corp prin razele solare și încălzirea lui prin ele. Pământul atâta căldură capătă în decurs de un an dela soare, încât căldura aceasta ar fi în stare să topească o pătură de gheață de 31 m., ce ar încungiura pământul jur împrejur.

Insolațiune, boală provocată prin expunerea unei ființe vii la soarele ardent, și care provoacă amețeli sau chiar leșin cu îngălbînirea feței, greutate de respirat, sudori. Se dice: l-a bătut soarele la cap, și este de a se deosebi de »soare sec«, care apucă pe om pe la chindii, cam la apusul soarelui, și nu este alta decât friguri palustre (băltoase). Insolațiunea e adeseori mortală, când la autopsie nu se găsesc ceva alterațiuni caracteristice, ci numai congestiuni în părți adese variate ale corpului.

Insolent, (*lat.*) nerușinat, obraznic. *Insolență*, nerușinare, obraznicie, resfățare.

Insolubilitate, v. Indisolubilitate.

Insolvabilitate, *Insolvență*, neputința a plăti. (V. art. Faliment și Bancruta.)

Insomnia, v. Agrypnia.

Insotire, v. Asociațiune.

Inspecțiune, cercetare, controlare; autoritate cu misiunea de a controla. *Inspector*, funcționar de control, controlor.

Inspecțiune școlară, acțiunea sau funcțiunea ce o îndeplinește un inspector școlar asupra școalelor din țeară. I. ș. e strins legată cu oficialitatea învățământului.

Inspectorate militare. În România pentru artilerie, geniu și cavalerie se află câte un serviciu al inspectoratului pus sub ordinele unui general. Acesta este președintele de drept al comitetului consultativ al armei sale. În acelaș timp este și directorul superior al direcțiunii respective din ministeriu. Ca inspector al armei are datoria de a urmări și constata: executarea regulamentelor, completarea instrucției ofițierilor și echiparea lor, funcționarea regulată a școalelor regimentare, executarea instrucției tragerii, etc. Ca director superior, priveghiază executarea cu exactitate și uniformitate de către corpurile și serviciile dependente, a legilor, regulamentelor, deciziilor și ordinelor ministeriale. Ca președinte al comitetului consultativ, dirige studiarea chestiunilor tehnice corespunzătoare armei, luând inițiativa convocării comitetului consultativ; lucrările acestuia, consemnate în un proces verbal, sânt supuse aprobării ministrului. *Inspectoratul musical*, are în capul său pe inspectorul musicelor, care are obligațiunea de a supraveghea progresul musicelor și activitatea șefului de musică, raportând de aceasta ministerului din trei în trei luni. Inspectorul pro-

pune și asistă la alegerea și examinarea șefilor de musică.

În armata austro-ungară inspectorul de regulă este un general, care are dreptul și datorința de a inspecta trupele ori instituțiunile militare lui subordonate; diferiții inspectori se numesc: I. general al armatei, I. de infanterie (dela moartea principelui de coroană Rudolf, vacant), I. de cavalerie, I. de artilerie, I. de geniu, I. de pionieri, I. de tren, I. școalelor militare, I. al școalei de tir, I. de remonte.

Inspector financiar. Puterea armată a administrațiunii financiare în Ungaria sânt așanumiți Finanți (v. ac.), cari se compun din ficiori și ofițieri. Ofițierii sânt comisari, supracomisari și inspectori. Inspectorii sânt subîmpărțiți la unele direcțiuni financiare, poartă inspecția preste personalul finanților de pe teritoriul a 3—4 direcțiuni, și împlinesc și alte servicii fiscale. I. financiari supremi funcționează în ministeriul de finanțe și de acolo fac excursiuni.

Inspirațiune, (*Respirațiune*), actul respirației, prin care se introduce aer în plămâni. Toracele se dilată, iar plămânii, țesut eminentement elastic, urmează de aproape dilatația mecanică inițială a toracelui. Se deosebesc 3 tipuri bine distincte de I.: t. *abdominal*, t. *costo-inferior*, t. *costo-superior*. În primul tip, particular mai ales copilului, pântecul singur se ridică în sus, își schimbă volumul în timpul I., grație rolului exclusiv al diafragmei; coastele sânt imobile. În al doilea tip (t. adultului) coastele inferioare întră mai mult în joc, proiectând sternul înainte prin partea lui inferioară, iar cel de al treilea e caracterizat prin jocul exclusiv al coastelor superioare (particular femeilor și accentuat mai ales la femeile însărcinate). Într-o I. calmă, obicinuită, se introduce în plămâni, în termeni medii, o jumătate litru de aer. Un joc special de mușchi, în afară de diafragmă, execută evoluările mecanice ale diferitelor tipuri respiratorii. Viața psihică are o influență netăgăduită asupra I. Munca intelectuală de pildă face ca I. să devină superficială și puțin profundă.

[N. Vaschide.]

Inspirațiune, momentul sufletesc, în care sub impresia sau excitația unor senzații căutate sau întâmplătoare, se produce o explozie a activității intelectuale. Urmărind o problemă, cercând a traduce în colori o imagine plină de emoțiuni, dorind a prinde într'un ritm un șir de imagini și tonuri, se produce un efect mintal puternic, atenția e încordată; cu un cuvânt, întregul aparat cerebro-sensorial e agitat. Diferiții centri cerebrali ca și ganglionii dela baza creierului, precum și toată scoarța cerebrală agitată sgdue, reamintesc un tot trecut sensorial; inconștientul nostru e rescolit din adormirea lui; asociații noi se croiesc și totul denotă excitația cea mai febrilă. În starea aceasta sufletească e suficient ca un motiv, unul din multele dorite, să resară în orizontul minții noastre, atenția îndată îl prinde și-i dă toată intensitatea posibilă: omul e inspirat. [N. Vaschide.]

Instalațiune, (*lat.*) introducerea în funcțiune; în un loc; aranjarea unei case.

Instalațiune în înțeles bisericesc este introducerea în beneficiu ecleziastic a clericului, constituit de autoritatea bisericească competentă.

Ea se dă și instituire reală, investitură ecleziastică (institutio realis, corporalis). Prin I. beneficiatul intră în posesiunea faptică și drepturile beneficiului, ce i-s-a conferit, de cari numai pe cale procesuală poate fi lipsit pentru cauze canonice. I. cardinalilor se dă promoțiune, a episcopului întronisare, a canonicilor I. în sens strâns, iar a parohilor întroducere. Dreptul de a instala compete celui ce conferesce beneficiul. (Cf. Dr. I. Rațiu, Instit. Drept. can., Blaj, 1877, § 262.) [Dr. Is. Marcu.]

Instanța, (*lat.*) cas real sau fictiv pentru combaterea unei tесе; excepțiune, contraprobă; în jurisdicțiune: încheierea unei proceduri judecătorești, precum și reînceperea procedurii la un for superior în urma unei apelațiuni. În fine se înțelege sub I. și ordinea forurilor judecătorești. (v. Judecătoria.)

Instantaneitate, (*lat.*) calitatea faptului momentan; repezițiune, grăbire. *Instantaneu*, în grabă, momentan, numai decăt, într-o clipă.

Instilațiune, (*lat.*) picurarea de medicamente în ochi sau urechi.

Instinct, o »tendință primitivă, înăscută, naturală, prin care ființele viețuitoare sunt împinse a săvârși anumite acte, al căror scop îl ignorează», aceasta era concepția anterioară evoluționismului. Evoluționismul a dat teoria cea mai completă asupra instinctului. Viața primitivă încongiurătoare a determinat anumite mișcări și acțiuni, reflexe complicate, cari s-au păstrat în organism sub formele adaptate și s-au transmis în specia animală conform determinării primitive, originale. I. nu implică deci numai fenomene dinamice, dar și acte sufletesci; de adaptarea primitivă e legată o stare de sensibilitate specială, mai mult sau mai puțin inconștientă. După Spencer instinctul ar pute chiar să se numească o acțiune reflexă compusă; între acțiunea reflexă și cea instinctivă ar fi însă o diferență capitală, precisată mai ales prin faptul, că excitațiunea conștientă sau inconștientă ce precedă acțiunea reflexă este manifestă, conexă, pe când ea este cu totul inconștientă, în tot cazul imperceptibilă în mișcările și acțiunile instinctive. Cu cât ne urcăm mai sus pe scara animală, instinctele devin din ce în ce mai complexe. La vertebrate instinctele urmează o evoluție treptată, o succesiune necesară; cele mai complicate instincte coincid cu o inteligență complicată. (v. și Impuls.)

[N. Vaschide.]

Instituire, stabilirea, întocmirea sau introducerea unui lucru până acum neexistent, stabilirea unei funcțiuni, numirea unui moștenitor. **Institut**, ori ce societate ai cărei membri sunt supuși la aceeași regulă, îndeosebi societăți savante și literare, apoi școli, așezăminte de educațiune. **Instituțiune**, așezământ. Instituțiunile lui Iustinian, v. Corpus Juris civilis (t. II, p. 17).

Institut de France, v. Academia (t. I, p. 16).

Institutor, (*lat.*) cel care își ia sarcina de a instrui pe altul sau de a-i da creștere; cel care instituesce ceva. În România I.-ii se numesc dascăli de clasele primare din comunele urbane.

Institut geografic, 1) *I. geogr. al Armatei române*. Înființat în 1873 sub numele de *Depositul de resboiu*, a funcționat ca: Secția III a marelui stat major dela 1883 până la 1895, când i-se dete o mai mare desvoltare și numele de:

I. geogr. al armatei. Incepând cu extremitatea nordică a Moldovei, descindând în Dobrogea și Muntenia până la meridianul Tîrgoviște, I. a terminat harta minută pe scala 1 : 20,000. Reducerea acestei harte la 1 : 50,000 este tipărită și pusă în vîndare. Rețeaua geodesică legată la început de basa austriacă din Bucovina se razemă acum pe trei baze măsurate în țeară. Se fac în fiecare an observațiuni astronomice în diferite puncte ale triangulațiunii pentru Latitudine Azimut și diferență de longitudine cu București. Legătura în longitudine făcută în 1882 între Iași și Cernăuți și în 1884 între București și Brașov se va completa prin determinarea diferențelor de longitudini între Paris-Berlin-București. [—]

2) *Institutul geografic militar în Viena* face măsurările astronomice și geodetice, și lucrează harte, planuri și desemnuri, pentru trebuințele armatei. I. în privința militară, științifică și tehnică, e supus șefului statului major și prin acesta ministeriului de resboiu. Directorul I.-lui e un general. (v. Guran.) I. are 5 secțiuni: astronomică-geodetică, secț. de mapare, topografică, tehnică, și administrativă. Fiecare secțiune e condusă de un ofițier de stat major și se împarte în mai multe despărțeminte. Conducătorii despărțemintelor de mapare se numesc: »subdirectori de mapare». În cas de resboiu se disoalvă secț. astronomică-geodetică și cea de mapare, și se formează un »despărțământ pentru expedarea hartelor de resboiu.» I. acesta s'a înființat 1839. [S. de Herbay.]

Instradare, (*lat.*) determinarea unei căi; mai ales punerea în mișcare de soldați, etc. prin marșrută.

Instrăinare, alienare, transferarea unei proprietăți, vîndere (v. ac.).

Instrucțiune, (*lat.*) acțiunea de a învăța, de a instrui; studiile ce le-a făcut cineva; I.-a unei afaceri judiciare, adică cercetarea tuturor împrejurărilor concomitante acelei afaceri; informație. *I. publică*, învățământ obligator dat gratuit de către stat; *I. privată*, învățământ organizat de institute particulare puse sub controlul statului. **Ministerul I. publice**, instituția de stat, care se ocupă cu instrucțiunea unui popor. Ministru al I. publice, șeful acestei instituții; inspector, revisor al I. publice, etc. I. primară în România e obligatorie pentru toți Românii. I. secundară, cea care e dată în gimnasil și licee. I. superioară, cea din universitate. (v. și Învățământ.) [Nig.]

Instrucțiune orală, instrucțiunea făcută în instanță, adică interogatoriul pus inculpaților, acușătorilor sau martorilor în ședință publică de către judecător (președintele tribunalului sau al curții cu juri). Este de principiu ca tribunalele corecționale să nu se întemeieze numai pe I. scrisă, ci mai ales pe I. orală și în cele mai multe țeri legea penală prescrie că, la curtea cu jurați, juriul nu trebuie să țină samă decăt de I. orală, nu de I. scrisă.

Instrucțiune scrisă, instrucțiunea făcută de judecătorul de instrucție. El consemnează în scris instrucțiunea sa în întregime și resumă într-o »ordonanță» scrisă rezultatul cercetărilor sale. Principalul caracter al acestei instrucțiuni este acela de a fi *secreta* (nimeni nu asistă la interogatoriile făcute de judecătorul de instrucție

inculpaților și martorilor); de aceea sinceritatea ei este totdeauna pusă la îndoială. De curând în Franția (prin legea dela 9 Dec. 1897) s'a desființat secretul instrucțiunii: inculpatul poate fi asistat de avocați și înaintea judecătorului de instrucție.

Instructiv, (*lat.*) care instruesce, învață.

Instructor, (*lat.*) acel care instruesce, care învață pe altul; militarul care învață instrucția pe recruți; judecătorul care instruesce o afacere.

Instrument, *unealtă*, aparat pentru executarea unei lucrări.

Instrument musical s'a numit ori ce aparat care prin sine însuși, sau provocând vibrațiuni în aer, produce sunete apreciable, sunete musicale. Marea majoritate a I.-lor mus. întrebuințate azi își pierd originile în cea mai adâncă antichitate. Cele mai vechi sculpturi și picturi, cari contribuie a ne da o idee despre primele civilizațiuni omenești, ne prezintă cu profuziune I. mus., harpe și lăute, fluieri și trompete, talgere și darabane. Nu se poate preciza a cărei clase de I. aparține dreptul de primogenitură, căci în aceste antice reprezentațiuni ele apar simultaneu. La Egipteni, la Asirieni, găsim de toate speciile, în mare abundență. Evreii nu ne-au transmis reprezentațiuni grafice, dar textele lor constată marea favoare de care se bucurau I.-ele mus. și în special harpa cu varietățile ei. Chinezii și Indienii asemenea vorbesc de antichități fabuloase ale I.-lor lor mus. La Greci găsim peste 30 specii de fluere, între cari cel dublu și fluierul lui Pan, cari în starea lor primitivă au traversat secolele. Tot la ei găsim *lira*, regele I.-elor antichității, I. grec prin excelență. Civilizațiunea romană nu aduse nimic nou în privința I.-elor mus., decât doar marea importanță ce se dădă trompetelor în sacrificii și resboae. Dar în medaliiile și monumentele romane găsim cele întâi reprezentațiuni ale I.-ului celui mai complicat, ce mintea omenească a imaginat și care conține în el o astfel de aglomerațiune de sunete, că poate cu adevărat fi comparat unei orchestre. Cele întâi secole ale creștinismului ne dau cele întâi mențiuni despre *orgă*, care deja în primii secolii ai evului mediu ajunge a avea peste 400 tuburi și joacă un rol atât de important, că dă numele său embrionului armoniei moderne. (v. *Organum*.) Dar mai cu samă I.-ele de coarde iau în evul mediu o mare dezvoltare și două tipuri ale acestei clase jucară în istoria muzicii un rol capital. *Viola*, tipul I.-elor de coarde și arcus, ale cărei urme în Europa se urcă la secl. IX, căreia unii îi atribuie o origină indiană, deja în secl. XVI ne dă violina și întreaga familie suverană a orchestrei moderne aproape în starea de perfecțiune în care o vedem azi. Al doilea tip e *lăduta*, care introdusă în Europa prin cruciați, dădă naștere familiei numeroase de I. de coarde pișcate, a căror mare favoare nu începe a scăde decât cu secl. trecut. Tot prin cruciați au fost introduse în Europa *timpanele*, singurele I. de percusiune cu adevărat musicale. Un alt I. remarcabil prin favoarea de care se bucură în evul mediu și prin multele reprezentațiuni ce găsim în manuscrisele din acel timp, e așa numitul *psalterion*, care avându-și originile în anticele harpe orizontale, pe deoparte cu slabe modifițiuni,

se mențin până în zilele noastre în plebeiana *țimbală*, iar pe de altă parte dădă naștere aristocraticului *piano*.

I.-ele de suflare, se mențin astfel după cum erau din antichitate mult timp în evul mediu: fluere și oboie primitive, corni și trompete naturale, dând un singur sunet sau o scară armonică foarte săracă. Cu secl. XIII vedem aparând cele întâi I. grave cu ancie, greu de manuat, și cari nu dispar decât numai prin aparițiunea *fagotului* (v. ac.) și primelor lui perfecționări. Ca I. cu îmbucătură, evul mediu a cunoscut încă un mare număr de cornete de toate felurile, și cu secl. XIV găsim cele întâi urme ale *trombonului*, care în curând se perfecționează astfel, că ia aproape forma actuală (cu culisă).

Marea dezvoltare ce ia contrapunctul vocal în secolii următori, care necesită clasificarea vocilor, și obiceiul de a urmări partidele vocale ale corului prin I., făcând că în secl. XV și XVI găsim toate I.-ele de suflare, grupate, ca și cele de coarde, în familii numeroase, construite pe același principiu și variind prin dimensiuni numai, dela sopran până la contrabas. Dar pe când deja la începutul secl. XVI găsim I. de coarde într-o stare vecină cu perfecțiunea, abia secl. XVIII transformă I.-ele de suflare astfel, că să poată lupta alături cu ele. În 1691 Denner creă *clarneta* (v. ac.), și nu mult după acesta vedem trompa de vânătoare transformându-se în cornul de armonie. (v. *Corn*.) Perfecționările succesive aplicate acestuia și trompetei făcând să se nască nouă familii de I. cu îmbucătură, în fața cărora dispărură vechile familii de cornete, ce străluciau încă în secl. XVII.

Secl. XIX prin invențiunea lui Böhm a sistemului de pătrundere și de divisiune rațională a tubului (v. *Flaut*), transformă cu totul factura I.-elor cu gură și a celor cu ancie, astfel că azi I.-le de suflare nu au nimic a invidia celor de coarde. Fără a încălca în domeniul unui tratat de instrumentație, intrând în detaliile clasificării I.-elor musicale, vom da totuși liniile generale ale acestei clasificări.

După natura corpului vibrant, toate aparatele sonore se pot împărți în 4 clase:

I *autofone*, sunetul produs prin vibrațiunea însuși a unor corpuri solide, destul de elastice pentru a pute întreține mișcarea. La rândul lor aceste I., după calitatea sunetului, se împart în: a) *sgomotoase*, (cimbale, castanete, triunghiu, ș. a.) sau b) *cu sunete determinate*, acestea putând fi produse prin lovire (xilofon, carilion, armonica, ș. a.) direct sau prin ajutorul unei claviaturi, prin pișcare (drimba) sau prin frecare, (armonica lui Franklin).

II *cu membrand*, în cari sunetul e produs prin lovirea unei membrane devenită elastică prin tensiunea ei pe un cadru de formă și mărime variată. La rândul lor se împart în: a) *sgomotoase*, cu o singură membrană pe un cadru, (dairea) pe un recipient (darabukeh arab), sau cu două membrane întinse pe un cilindru desert (darabană); b) *cu sunete determinate*, formate dintr-o singură membrană, cu tensiune progresivă (timpanele).

III *de suflare*, în cari sunetul e produs prin mișcarea vibrațiune a aerului, mișcare provocată

prin ajutorul unui curent, lucrând asupra unor organe speciale. Vechia subîmpărțire a acestor I. în de lemn și de alamă, nu mai are rațiune de a fi ađi, când se cunosc exact factorii ce determină timbrul, și când în urma experiențelor făcute s'a văcut, că se poate foarte bine fabrica un flaut de metal ca și o trompetă de lemn sau de gutapercă. După modul de provocare a vibrațiunii, aceste I. se subîmpart în: a) cu ancie liberă (eolina), lovindă (clarneta) sau dublă (oboai, fagot); b) cu gură (fluere sau flaute); c) cu rezervoriu (cimpoiul, acordeon, armoniu); d) cu îmbucătură, în cari buzele I.-istului vibrează și provoacă vibrațiunea coloanei de aer cuprinsă în tub. Se subîmpart în *simple* sau *naturale* (tip cornul primitiv), *cromatic* cu *borte laterale* (vechile cornete), *cromatic* cu *lungimi variabile*, (*culisa* sau *pistonii* aplicate la corn, trompetă, goarnă, cornet, trombon, ș. a.).

IV *de coarde*, în cari sunetul e produs prin vibrațiunea coardelor, cari ca și membranele nu devin elastice și prin urmare vibrante, decât prin tensiune (v. Coardă). Acestea, după modul de provocare a vibrațiunilor, sunt clasate în: a) *coarde frecate* cu arcuș (violina) sau cu roată (vechiul *organistrum* și descendenții lui); b) *coarde pișcate* (harpa, lira, lăuta, chitara); c) *coarde lovite direct* (țimbala) sau prin ajutorul unei claviaturi (piano). Se înțelege că sistemul de claviatură, mișcarea automată, aplicate la diferite secții de I. deja clasate au dat naștere la alte subsecții, dar cari încă sau au dispărut de pe arena musicală sau au ocupat un loc așa de secundar, că enumerarea lor nu poate găsi loc aici. [T. C.]

Instrumentațiune se numește în musică atât lucrarea compozitorului, care determină diferitelor instrumente dintr'o orchestră sau altă grupare instrumentală rolul ce fiecare are a ține în execuțiunea unei compozițiuni, cât și ramura studiului musical care învață a face această lucrare. Deși instrumentele musicale și aglomerațiuni instrumentale se găsesc din cea mai adâncă antichitate, arta și știința I.-ei e cu totul modernă, și evident ea n'a putut lua naștere decât în urma polifoniei, și n'a putut ajunge la o dezvoltare artistică decât după ce factura modernă a adus diferitele familii de instrumente musicale pe o treaptă de egalitate în ce privește justetea intonațiunii și puritatea timbrului. Și în adevăr cum s'ar pute imagina efectele minunate ale I.-ei moderne, basate exclusiv pe nuanțele rafinate ale timbrelor diferitelor instrumente și ale intensității, atunci când marea majoritate a timbrelor ce formează orchestra modernă lipsiau, sau cel puțin instrumentele, din cari acestea au derivat, erau într'o stare atât de primitivă că aproximativul era tot ce se putea obține dela ele. Ca știință I. cuprinde două părți: 1) Studiarea fiecărui instrument luat în parte ca extensiune, registre, caracterele timbrului, modul de mănuiere. 2) Studiarea instrumentelor în combinațiunile lor, caracterele expresive ale diferitelor combinațiuni de instrumente și ale diferitelor familii instrumentale. Tratatetele de I., ca și acele raportându-se la melodice și armonice, expun principiile generale și studiază procedurile tehnice ale marilor măestri; dar ca și me-

lodia și armonia, I. depinde în cea mai mare parte de gustul mai mult sau mai puțin dezvoltat al compozitorului, de imaginațiunea, de geniul lui, în care numai poate el găsi efecte nouă și aplicarea oportună a procedurilor cunoscute. [T. C.]

Insubordinațiune, nesupunere la un ordin dat; acest ordin poate fi verbal sau scris. (v. Subordinațiune.)

Insubri, seminție celtică în Gallia cisalpină; au întemeiat orașul Mediolanum (Milan de ađi). Au fost supuși de Romani în 222 a. Chr. în urma unei învingeri a consulului Marcus Claudius Marcellus și a ocupării orașelor Mediolanum și Comum de către Scipio.

Insuflețire, în înțeles propriu, este acțiunea sufletului de a vivifica corpul și a-i da ceea ce numim viață. I. se numește și aceea potestare a activității sufletesci, produsă de oarecari agenți fizici sau de oarecari idei mai vii, prin care fantasia devine mai liberă, sentimentele mai calde, interesul mai încordat, intelectul mai ager și voința mai energică de cum ar fi în stare normală. Prin aceasta omul se entusiasmează și crede că spune în acel moment lucruri neobiciuite. După natura obiectelor se face deosebire între însuflețire logică, estetică, morală, politică, națională, religioasă (v. și *Inspirațiune*). [Pl.]

Insula, o masă mai mică de uscat, încungiuată din toate părțile de apă. I. situate în apropierea imediată a țărmurilor se dic I. litorale, cele din mijlocul oceanelor I. oceanice. *Insulani*, locuitorii unei insule.

Insula Dracului, o mică insulă la coasta nord-estică a Americii de sud, aparținând coloniei frc. Guayana. Renumită prin Dreyfus, (v. ac.) care fusese exilat aci.

Insula Șerpilor, insulă în Marea-Neagră, situată în fața gurei brațului mijlociu al Dunării, Sulina, la o depărtare de aproape 45 km.; are o întindere de 17 ha.; e o stâncă compusă din gresii silicioase, dure, conglomerate și cuarțite; înălțimea țărmurilor pe alocurea e de 21 m.; în mijlocul ei se află un platou, a cărui suprafață este formată dintr'un strat de pământ negru și fertil de 2 picioare groase; pe acest platou se înalță un far de 50 m. întreținut de Comisiunea internațională de navigațiune pe Dunăre, lângă care e lipit și un pichet de observație. Insula nu are port, totuși ea poate fi abordată prin 3 locuri; corăbiile nu se pot apropia din cauza stâncilor submarine, ci ancorează la 50 m. în mare; pe insulă cresc vr'o 13 specii de plante; arbori sau tufșuri nu există; adevărații locuitori ai insulei sunt paseri nenumerate de două specii: lări de o culoare albă și cormorani negri, ce-și fac cuibul prin crepăturile stâncilor; afară de aceste pasări insula mai e populată de o mulțime de șerpi negri, de unde și numele ei. Insula Ș. are o deosebită însemnătate mitologică și archeologică, în vechime s'a numit Δευχί = albă sau Achillea, după numele lui Achille, care avea aici un templu vestit, ale cărui urne au fost descoperite la 1823 de căpitanul rus Kritzkî; s'au descoperit resturi de antichități, monede ș. a. Insula e amintită de scriitorii vechi olui, în evul mediu a purtat diferite numiri, în 12 Apr. 1879 a trecut în stăpânirea României. Cf. G. Popa:

Αεωχί, Insula Șerpilor. 1894, și Gr. Gr. Dănescu: Dict. geogr. al j-lui Tulcea. 1896. [nt.]

Insulele feroicilor, în mitol. grec. I. unde Titanii și Heroii au trăit o feroică eternă sub stăpânirea lui Chronos. I. se credeau a fi de parte la apus în Hesperia sau și dincolo de columnele lui Hercules. O insulă se numia Aea dela apus, pentru că a fost una și la răsărit. [Atm.]

Insulte, expresiuni ocărtoare analoage cu injuriile. Rostite în public prin strigări, prin scrieri prin imprimate, ele constituiesc un delict în aceleași condițiuni ca și injuriile. (v. ac.)

Insurăței, se numesc tinerile părechi ce se căsătoresc, cari ieșeau din casa și curtea părințească și se stabileau în altă parte. În legile vechi comuna liberă, iar în cele clăcașe stăpânul moșiei, Dominus terestris, avea datoria de a le designa și lor un lot de moșie din pământul comunal ori urbarial, pentru munca și hrana lor. Românii sub Iosif II se plâneau contra deregătorilor sășesci, că ele dau pământ de cultură numai insurăteilor sași, nu însă și celor români, care beneficiu l-au avut și ei în vechime. În comunele clăcașe le dădea stăpânul moșiei sau pământul comunei sau cel urbarial. M. Cogălniceanu a provădit în legea dela 1864 ca pe moșiile statului să se dea pământuri I.-lor, ceea ce s'a întâmplat la 1878. Improprietățile celelalte s'au făcut pe moșii întregi către cei lipsiți de pământ în genere și nu numai pentru insurăței.

Insurăței, com. rur. în Rom., j. Brăila cu 1822 loc. (Dict. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 școli, una de băieți și alta de fete.

Insurătoare, căsătorie. (v. ac.)

Insurecțiune, din punctul de vedere al dreptului penal este o crimă de înaltă trădare comisă în contra siguranței interioare și a liniștii statului. Pedepșa edictată pentru această crimă variază după condițiile în cari ea s'a comis: s'au înrolat soldați înarmați, trupe regulate, ori s'au ridicat cete neregulate, s'au comis devastări, jafuri, ori numai s'au acaparat prin violență toate autoritățile statului.

După cod. penal ungar I. se constituie prin aglomerarea masei poporului, cu scopul de a împiedeca funcțiunea statului, ori a ataca un partid contrar. Provocătorii și conducătorii I. se pedepesc mai aspru. I. se pedepsește de rând cu închisoare de stat, afară de cazul când în urma I. s'ar comite jefuiri și omoruri, când pedeapsa e închisoare grea. (Cf. cod. penal §§ 152—162.)

Intabulament, (archit.) aceea parte a unei zidiri, care poartă o columnă sau un pilastru.

Intabulațiune, în terminologia jur. din Trs. scrierea sau notarea în cartea fundală (v. ac.) a unui drept, s. e. dreptul de proprietate, de uzufruct, sau dreptul de pământ asupra unor nemiscătoare. Dreptul câștigat prin I. e drept real necondiționat și e egal cu dreptul câștigat prin tradițiune asupra miscătoarelor. Dreptul câștigat prin I. devine notoric și formează o basă tot așa de sigură, cum formează tradițiunea basa pentru câștigarea dreptului asupra unui obiect miscător. De aceea dreptul câștigat prin I. se consideră existent până când nu se șterge din cartea fund. I. se ordonează și se execută prin

oficiul cărții fund. la rugarea celor interesați. I.-ei poate servi ca basă un document public; s. e. sentința în care se ordonează I., ori un document privat, s. e. contract, obligațiune în care partidele se învoiesc la I. Dreptul câștigat prin I. intră în vigoare cu momentul când s'a prezentat rugarea de I. la oficiul cărții fund. Ori ce schimbări făcute ulterior în cartea fund. nu alterează dreptul câștigat; s. e. dreptul de pământ câștigat prin I. nu se alterează prin aceea că proprietarul a vândut ulterior nemiscătoarele.

Intact, neatins.

Intalie, (*Intaglio*), pietri scumpe pe cari sunt gravate figuri.

Întărcarea copiilor se numește actul, când copilul sugător, după ce mai mult timp n'a fost nutrit decât la pieptul mamei sau al doicei, ajunge la o epocă când i-se dau alte alimente, și astfel se desvață de supt. De regulă copilul se lasă la piept atâta timp, cât a stat în pân-tecele mamei, cam nouă luni până la un an. Alăptarea prea îndelungată s. e. preste un an nu are nici un inconvenient. I. nu se va face nici odată subit, ci treptat. I. să nu se facă pe un timp când domnesc boale de copii, cu deosebire de intestine. [Dr. V.]

Românii au datina a întărca copiii, după ce au trecut de doi ani până la 2¹/₂, și numai când e mama »în altă stare«, la 1¹/₂ an. I. e un eveniment de jale în familie, ai cărei părinți și casnici plâng de mila micuțului lor, pe care de comun îl ia mama sau soacra bărbatului și-l duce la cusca ei, mama nurorei sale, unde copilul rămâne până uită țița.

Întârziere, în musică, e un artificiu de compozițiune, care constă în suprimarea momentană a unei note dintr'un acord și înlocuirea ei printr'o notă ce a făcut parte din acordul precedent. Scopul acestui gen de artificiu e introducerea de disonanțe artificiale în armonie. Se deosebesc *I. regulate*, numite încă *suspensiuni*, cari trebuie să îndeplinească oarecari condițiuni de preparație și rezolvire, și *I. neregulate*, proscrie din stilul sever. [T. C.]

Întărituri, v. Fortificațiuni.

Intarsia, *Intarsiatura*, (*ital.*) numită și *Marcheterie*, încrustare artistică a lemnului cu lemn de altă culoare, formând desemnuri ornamentale. Artă aceasta a înflorit deja în secl. XV și a fost cultivată mai ales în Italia. (Cf. Finocchietti, Della scultura e tarsia in legno. Florența, 1873.) Astăzi I. se imitează pe calea picturii.

Integral, total, întreg, fără nici o reducere, omisiune, ori rezervă. În matematică: Calculul invers calculului diferențial, prin care din diferențiale (v. Diferința) deducem funcțiunile, cari le-au dat naștere. Astfel prin calculul integral deducem din legile de variațiune ale funcțiunilor, exprimate prin diferențialele date, pe funcțiunile însă. Dintr'un alt punct de vedere prezentat, calculul diferențial găsește suma unui număr infinit de termeni infinit de mici, prin cari, ca crescători diferențiale, putem suposa că se formează ori ce cantitate finită. De aceea semnul integrării este $\int$ (un *s* alungit), notându-se s. e. $\int_a^b$, citit integrală dela *a* la *b*, și exprimând suma creșterilor funcțiunii de când variabila a fost *a* până a devenit *b*.

Integument, (botan.) învelișul intern al ovulului și al seminței.

Intellect, (*lat.*) facultatea sufletului de a cunoaște realități și de a cuprinde și înțelege adevărul. Baza reală a I.-lui în organizațiunea noastră psihică sînt fenomenele intuitive reprezentate în conștiință. Operațiunile sale speciale sînt formarea de noțiuni, formarea de judecăți și de raționamente. Asupra fenomenelor intuitive aplicăm operațiunile particulare ale cugetării (v. ac.): comparația, abstracțiunea și combinarea (I. discursiv) și astfel dobîndim noțiuni și combinarea lor în judecăți și a judecăților în raționamente. Prin aceasta I. caută a reproduce raporturile reale ale obiectelor și fenomenelor așa după cum ele sînt în obiectivitate, va să dică caută a reprezenta lumea obiectivă, adevărul. (v. și Rațiune.) Cf. Pletosu, Psichol. sect. II, cap. 1. [Pl.]

Intellectualism, în opoziție cu empirismul, este teoria filosofică (noetică), care susține că cunoștințele noastre își au originea din categoriile înăscute intelectului și nu dela obiectele ce ne încungiu. În *psichologie* se numește I. teoria care susține, că puterea esențială a sufletului este intelectul, în opoziție cu voluntarismul, care susține că acea putere este voința. [Pl.]

Înțelepciune, în genere se descopere în cunoașterea adevărului și în întocmirea vieții practice amăsura acelei cunoștințe. I. ca virtute ne conduce să facem numai ceea ce este întru adevăr bine, cinstit și potrivit cu dreapta judecată; ea ne arată cari sînt mijloacele cuviincioase pentru a pute isbuti în astfel de proiecte și rezoluții, și ne învață cum avem a ne servi de ele. Pentru aceste funcții și efecte ale sale I. este numărată de etică între virtuțile cardinale. (Cf. Mironescu, Etica, 499.) [Pl.]

Înțelepții, cei șapte. Secl. VI a. Chr. are o deosebită însemnătate în dezvoltarea culturală a omenimei. Atunci Buddha reformează religiunea Indilor, Confucius a Chinezilor, iar la Ōvrei cultul lui Iehova înlătură pe cel al lui Elohim. Tot atunci la Greci se pregătesc contemplațiunile filosofiei prin așa numiții «șapte înțelepți», bărbați practici, de al căror nume tradițiunea a legat câte una ori mai multe sentințe, cari se pot lua ca maxime de viață. Aceștia sînt: *Thales*, cărui se atribuie maxima: cunoaște-te pe tine însuși; *Solon*: nici când prea mult; *Bias*: ferește-te de mulțime; *Anaharsis*: fi stăpîn peste limbă, stomac și preste amor; *Cleobol* îndeamnă a ne feri de minciună; *Pitacos* de nestatornicie și *Myson* de amicitia ușuratică. [Pl.]

Inteligența, totalitatea actelor sufletesci prin cari noi ne punem în relațiune cu existența obiectivă și luăm cunoștință de dînsa, în mod analitic; puterea prin care formulăm judecăți despre modul cum este constituită lumea. I. este ajutată în activitatea sa de mai multe operațiuni psihice premergătoare: percepția și atenția ne dă imaginile; memoria și apercția le reține; abstracția le prelucerează și le transformă în noțiuni; I. intervine apoi și stabilește raporturi conștiente între ele. Cu stabilirea acestor raporturi noi dicem că înțelegem. (v. Intellect.) [M. D.]

Înțelgibil, tot ce se poate cuprinde și înțelege

cu intelectul, fie într'un mod mai ușor ori mai aprofundat. Lumea celor înțelgibile se numește lumea ideilor. [Pl.]

Intemperanță, (*lat.*) vîtiul opus temperanței, cumpătării. *Temperanța* este una din virtuțile morale care moderează pasiunile și dorințele omului, făcându-l sobru la mîncare și la beutură. Resultatele intemperanței sau necumpătării sînt: degradarea fizică și morală, boalele și mortalitatea. Toate acestea produc degenerarea rasiei și provoacă o mare pierdere de capitaluri. Astăzi, spre a pune o stavilă obiceiurilor de intemperanță, economiștii, oamenii politici și legiuitorii au propus, rînd pe rînd, o mulțime de remedii, ca: reducerea numărului cârciumelor; interdicerea vîndării spirtuoaselor; taxe mari de stabilit asupra beuturilor alcoolice sau dări foarte mari asupra cârciumăritului; pedepsirea beției care se produce în public; desvoltarea instrucțiunii; instituțiuni cari să înlesnească lucrătorilor accesul fie la proprietatea mobilă, fie imobiliară; distracțiuni și plăceri intelectuale, în folosul lucrătorilor; societăți de temperanță, sub auspiciile cărora la Paris s'a înființat acum în urmă și un restaurant de temperanță, — și în fine, monopolul alcoolurilor.

Intemperie, disordine în temperatură, în atmosferă. O temperatură în desaccord cu anotimpul. Transiție repede dela cald la frig și vice-versa.

Întîmplări, accidente, ceea ce se întîmplă pe neașteptate, mai ales în înțeles de nenorocire, de primejdie cu urmări fizice nenorocite ori materiale dăunătoare. În generalitatea casurilor I. interesează mai ales din patru puncte de vedere. Causele ce le produc, răspunderile ce urmează, mijloacele cu putință de prevenire și acele de îndreptare și desdaunare. Societatea și individul, statul și inițiativa privată, au după casuri partea lor de interes și de răspundere și caută să le prevină și să le îndrepte. Cercetarea cauzelor ce le produc, duce la mijloacele de prevenire și îndreptare a relelor fizice; determinarea responsabilității duce la acoperirea daunelor materiale și în lipsa ori cărei responsabilități la aflarea mijloacelor de desdaunare ori măcar îndulcire. (v. și Accidente.)

Intendant, (*lat.*) *Intendent*, inspector suprem, conducătorul unui institut public (mai ales al unui teatru). *Intendantul* (*Intendențd*, *Intendaturd*), autoritate administrativă militară, care are chemarea de a îngriji de trebuințele materiale ale armatei (bani, alimente, vestiminte, mușcătură, etc.)

Intendant militar, gradul ce se dă ofierilor de intendență și asimilat gradului de colonel.

Intensitate, gradul mai mare ori mai mic de tărie internă a unei acțiuni sau puteri. În psiho-fiziologie se numește intensitate a unei *sensațiuni*: determinarea cantitativă a senzațiunii în raport cu mărimea stimulului ce a produs-o. (Cf. Extensiune.) [Pl.]

Intensitatea unui curent electric ce trece prin un conductor, este cantitatea de electricitate ce vine transportată prin conductor în o secundă. În cazul curentelor continue, această I. e aproape constantă și se poate măsura direct. În cazul curentelor alternative, ea variază în continuu, și pentru calcul se consideră o I. ipotetică, care

se numește *I. eficace*, și care reprezintă *I. unui* curent fictiv continuu echivalent cu cel alternativ. Măsurarea intensității curenților se face prin galvanometrie (v. ac.) și amperometrie. (v. Măsurări electrice.)

Intensitatea luminei este tăria sau puterea luminei. *I. se măsoară cu lumina așa numită normală*, adică cu o lumină de ceară de 100 grame. Dacă s. e. se dice, că lampa de petrol are putere sau intensitate de 5 lumini normale, atunci trebuie să înțelegem, că sunt de lipsă 5 lumini de ceară de câte 100 gr., ca să dea atâta lumină ca lampa de sub întrebare. *I. luminei se măsoară cu nisece aparate numite photometri.*

Intensitatea sunetului este tăria sau puterea sunetului. *I. sunetului depinde dela masa corpului și dela mărimea vibrațiilor, ce le fac particulele corpurilor sonore. I. sunetului e drept-proportională cu masa corpurilor și cu pătratul amplitudinii de vibrație a particulelor.*

Intensiv, însușirea de a avea intensitate, de aici apoi numim mărimi intensive pe acele, cari se măsoară după conținutul și după puterea lor internă. (Cf. Extensiune.) [Pl.]

Intențiune, direcția, ce-și propune voința a lua către un scop oarecare. *I. se mai ia și pentru propus, pentru proiecte și rezoluțiuni. Sub raport moral I. (bună ori rea) este aceea, care determină moralitatea faptelor. (v. Casuistica.)*

Intenționalism se numește în etica casuistă a ierusalimilor teoria care susține, că scopul sfințește mijloacele. [Pl.]

Interambulacre, serie de place la un Echinoderm, cari nu sînt perforate și prin cari ies spicioarele ambulacrales.

Intercalar, (*lat.*) adăugat, băgat; *an intercalat* = an bisect; *di intercalat*, di adăușă lui Februarie în anii bisecti. *Venituri intercalare*, veniturile beneficiilor bisericești în timp de vacanță. (v. și art. Crescerea intercalară.)

Intercesiune, (*lat.*) intervențiune (v. ac.), mijlocire, cheazărie; primirea unei obligațiuni străine prin o afacere de drept. *I. privată*, când debitorul original se absolvă de obligațiune, *I. cumulativă*, când rămâne obligat împreună cu Intercedentul.

Interconfesional, ce privește relațiunile confesiunilor între sine. *Lege interconfesională*, lege, care regulează raportul între confesiunile recunoscute de stat. *Instituțiune I.*, care fără ca să aibă caracterul unei confesiuni, nu țințese deadreaptul la vătămarea ori desconsiderarea nici uneia din ele.

Intercostal, ce se află între coaste; s. e. arterii intercostale, vine intercostale, nervi intercostali.

Intercurent, morb I., morb ce se ivesce în decursul unei alte afecțiuni.

Interdict, oprire, în Dreptul rom. dispozițiunea interimală a pretorului până la deciderea judiciară a cutărei cauze controversate. În Dreptul canonic *I. e pedeapsa bisericească (censura)*, prin care pentru anumite locuri sau anumite persoane se sistează (interdică) pe un timp oarecare îndeplinirea de funcțiuni sacre. *I. poate fi:* a) *local*, când se sistează în un ținut ori localitate funcțiunile sacre pentru ori și cine; b) *personal*, când se interdică unor persoane primirea sacramentelor, etc., și asistarea la cultul divin; c) *mixt*, când privește și locul și persoanele din cutare localitate. *I. poate fi general*, când se referese

la toți locuitorii din o localitate și dacă ei nu sînt vinovați, și *particular*, când privește numai pe unii, ori anumite clase de oameni, membrii cutărei corporațiuni, etc. *I. ca censură bisericească e vechiu; încă în secl. primi se eschideau anumiți delinquenți dela asistarea la cultul divin în biserică. Sf. Ambrosiu a interdică împăratului Teodosiu M. întrarea în biserică din Milan; despre denegarea înmormântării bis. aflăm urme de prin secl. VI, dar e probabil, că și mai înainte s'a aplicat. În evul mediu papii adeseori au pus sub *I. nu numai cetăți, ci provincii și state întregi, ca să le pedepsească pentru fărâdelegi și înfiorare față de crime. (Cf. Thomassinus, Vetus et Nova eccl. disciplina. Part. 1, lib. 1.)**

[Dr. Is. Marcu.]

Interdicțiune, privațiune, luarea liberei dispozițiuni asupra averii, suspendarea unui drept sau unei funcțiuni, punerea sub tutelă (v. ac.) a unui major, care este în o stare obicinuită de imbecilitate, de sminteală sau de nebulie cu furie. Interdicșul se aseamănă cu minorele întru ceea ce privește persoana și averea sa; legile relative la tutela minorilor se aplică și la tutela interdicșilor. (Cod. civ. r. art. 435—457.)

Interdicțiunea corecțională este, în principiu, o pedeapsă accesorie, care se pronunță pe lângă închisoarea corecțională (dată ca pedeapsă principală). Ea consistă în interdicșirea de a se bucura sau de a exercita unul ori mai multe drepturi: excluderea dela ori ce funcție publică, pierderea dreptului de vot, incapacitatea de a fi jurat sau expert, etc.

Interes, (*lat.*) dobândă, folos; dorință egoistă de a câștiga, de a se folosi, etc. Interesul, ca fenomen al vieții spirituale și ca opusul indiferentismului, este o dispoziție ce se descopere în atențiunea pe care, în mod constant, o arătăm unui obiect, unui fapt, ori unei întâmplări pentru binele ce ni-l așteptăm dela acela. Obiectele de cari ne interesăm trebuie să fie reprezentate în conștiință prin idei cât se poate de vii și plăcute totodată.

În pedagogie se numește *I. pedagogic* acel mijloc educativ, care are menirea de a influența voința elevului și a-l determina ca să meargă înainte cu plăcere pe calea adevăratei culturi. Se deosebesc două grupe de *I. pedagogice*, unele cari țințesc la cultura intelectuală sau a minții, și altele cari țințesc la cultura morală sau a inimii. (Cf. Popescu, Pedagog. § 24.)

Interes sau dobândă și chirie, se numește partea de remunerațiune cuvenită serviciilor aduse de capital, după cum acel capital este circulant sau fix. Expresiunile *interes* și *chirie* sînt adesea confundate. Chiria poate fi considerată ca venitul capitalului fix, iar dobânda sau *I. ca venitul capitalului circulant*, fie că îmbracă sau nu forma monetei. *I. se fixează de regulă pe un an și se exprimă în procente capitalului (etalon)*, a cărui mărime se determină prin ofertă și căutare, prin siguranța debitorului sau ipotecei, durata împrumutului, etc. **Calcularea I.-lor** pe un an se face după formula

$$\text{Int.} = \frac{\text{Cap.} \times \%}{100} \text{ iar pe } \frac{\text{Cap.} \times \% \times \text{Zile}}{360 \times 100}$$

= $\frac{C. \times D.}{\frac{36.000}{\%}}$ *I.-ul sau dobânda pe care cineva o plătește pentru bani împrumutați, datează foarte de mult. Egiptenii, Fenicienii,*

Tyrienii, Sidonienii, Cretanii, Atenienii, Romanii, împrumutau bani cu dobândă. În legea ebraică însă era oprit Israiliților de a lua dobândă tot dela Israiliți. Puteau însă lua dela străini și ori cât de mult, căci legea nu fixa nici un nart. La Sparta nu exista I. Din punct de vedere economic, socialiștii moderni condamnă I.-ul bănesc, atacând chiar arênda și chiria, basați pe o argumentație falsă. (v. Renta.)

Interferința, se numește întărirea sau slăbirea sunetului ori a luminei, provenită din întâlnirea sunetului cu sunet și a luminei cu lumină. *Sunetul* se produce prin mișcarea particulelor corpului sonor, astfel dacă particulele sunt isbite de două părți în aceeași direcțiune, mișcarea și prin urmare și sunetul va fi mai intensiv, din contră dacă particulele sunt isbite în direcțiuni opuse, mișcarea și cu ea deodată și sunetul slăbește, eventual se pierde cu totul. *I. luminei* încă din mișcare ne o explicăm, anume presupunem, că precum sunetul, așa și lumina se produce prin mișcarea, dar neasemenat mai repede a moleculelor din corpul luminător ori a moleculelor de eter, ce se află în lăuntrul corpurilor. Dacă se întâlnește lumină simplă cu lumină simplă homogenă, cu ocaziunea slăbirei, căpătăm fașe întunecoase, iar în cas de întâlnire a luminei albe sau compuse cu lumină compusă fașe colorată, deoarece se nimicesc numai câte o culoare și celelalte rămân. Din interferință ne explicăm jocul de colori al beșicilor de săpun și colorile ce se văd la suprafața lamelelor străveșcioase și subțiri, așa numitele colori sau inele ale lui Newton.

Interim, (*lat.*) timpul cât cineva în mod provisoriu ocupă o funcție; *ad interim*, pentru deocamdată, provisor.

Interior, (*pict.*) înfățișarea unei scene mai mult sau mai puțin însuflețite, care se petrece într-o cameră, într'un interior oarecare. Pictura de interior cere, spre deosebire de pictura în aer liber, o mai delicată și mai amănunțită executare. Ea datează din secl. XVII ca gen a parte al picturii. Olandezii și Flamanzii au excelat prin realismul lor în interioruri de cârmice. Printre pictorii moderni rari sunt aceia cari n'au făcut interioruri.

Interjecțiune, acea parte invariabilă a vorbirii, prin care exprimăm vr'un sentiment de bucurie (ha ha! chiu!), de durere (of! vai!), de nedumerire (hm!), etc. [*]

Interlaken, o parte din comuna Aarmühle în cantonul elvețian Bern, având o pozițiune pitorească între lacul de Brienz și lacul Thun, la înălțime de 552 m. peste nivelul mării; 2028 loc. (1888); I. e. cercetat de 20—30,000 străini pe an; se face și cură de lapte.

Interlinear, ceea ce se scrie printre linii, în-deosebi: versiune interlineară, în care fiecare rând din textul original este urmat de traducerea respectivă.

Interlocutoriu, *Interlocuțiune*, hotărîre judecătorească ce precede sentenței (v. ac.) finale, prin care se decide procesul.

Intermaxilar, (*lat.*) *os intermaxillare*, se compune din două osicioare, cari formează legătura între cele două părți laterale ale maxilarului superior. În ele sunt așezați cei doi dinți incisivai ai maxilarului superior.

Intermezzo, (*ital.*) *Intermediu*, intercalare, nume dat deja din secolii trecuți unor bucăți corale sau mai cu samă unor mici acțiuni coreografice sau dramatice musicale, intercalate între actele unei opere, a unei drame sau chiar a unei comedii. Dacă numele e modern, lucrul în sine datează însă din teatrul antic. Prin extensiune s'a dat numele de I. încă la mici comedii, baleturi, farse, sau chiar opere comice într'un act, interpretate de două sau cel mult trei persoane (Serva padrona de Pergolèse, le Devin du Village de Rousseau). Adese încă denumirea de I. e confundată cu aceea de *Entr'acte* (v. ac.) ca bucată musicală, și chiar cu *Introducere* în unele opere. În fine în timpurile mai nouă se dă numele de I. la mici compozițiuni simfonice analoge prin formă cu clasicul *Scherzo*, dar isolate, ceea ce nu le justifică numele, precum nu e justificat nici la unele mici compozițiuni destinate pianului. [T. C.]

Intermitență, *febră*, v. Malaria.

Intermundii, (*lat.*) a numit Epicur spațiile intermediare dintre diferitele lumi, în cari spații el a fost așezat pe deî pentru ca, liberi de griji, să poată duce o viață liniștită. [Pl.]

Intermuscular, (anatomie) *spațiul intermuscular*, diferitele părți moi (vase, nervi, fascii, etc.) așezate între mușchi.

Intern, interior, lăuntric. *Internare*, a sili să stea la un loc.

Internat, (*lat.*) stabiliment școlar, organizat pentru întreținerea și instrucția elevilor. Sînt I.-e private, și sînt I.-e de stat. Unele din liceele statului în România au și câte un I., unde sînt primiți prin concurs elevii cari în urmă se numesc după gradație bursieri sau solvenți. Se mai numește I. și starea unui bolnav, a unui nebun, a unui criminal, etc., ținuți sau închisi într'un spital, într'un ospiciu. [Nig.]

Internațional, raportul între diferite state, opus raporturilor existente în cadrul statului. Comunitatea culturală a statelor civilizate a produs o mulțime de probleme, a căroră rezolvare trece peste cadrul statelor individuale și cere concursul mai multor state. Tot ce se referă la interesele mai multor state se numește internațional. [—]

Comerciul internațional exista chiar în perioada preistorică. Archeologii au dovedit că arme și obiecte de bronz au fost de timpuriu aduse în țeri unde nu exista nici un deposit de cupru, de staniu sau de zinc, exploatabil cu rudimentarele mijloace ale locuitorilor din acele ținuturi. Exista dar un curent comercial între țările în cari se găsește metale, mai ales cupru în stare aproape nativă, și cele unde lipsiau aceste materii prime. În epoca feniciană-cartaginesă și mai apoi în cursul perioadei eleno-romane, curenții comerciali se înmulțesc, se întăresc și devin cunoscute. Un curent de acest fel aducea chihliharul de pe coasta Baltică până la coloniile de pe Marea Neagră, trecînd prin ținuturile Daciei. Curenții de comerț internațional, cari treceau prin Dacia sînt studiați în studiul lui Iul. Jung despre trecătorile Carpaților (trad. în l. rom. în Conv. literare). Curenții mari de comerț internațional se determină după evenimentele politice mari, sau după descoperirile tehnice. Astfel încălțarea drumului spre Orient de către Arabii din

Egipt fù prima cauză determinantă a decăderii Venetiei, decădere grăbită prin descoperirile geografice ale Portugaliezilor și mai târziu ale altor popoare. Acestea făcură să treacă preponderanța comercială în mâinile Portugaliei, după aceea ale Olandei și în urmă în ale Angliei. Taierea istmului de Suez a dat o viață nouă porturilor de pe Mediteranea, Marea Roșie, etc.

Terminarea liniei transcontinentale New-York-San-Francisco a deschis o nouă cale spre Oceania și Extrem-Orientul. Puțin după aceea linia dela Halifax (Canada) la port Victoria pe Pacific deveni cea mai scurtă pentru comunicațiunile cu Japonia și China. La începutul secolului al XX-lea, rolul acesta îl va avea linia transsiberiană, care va lega direct prin sine extremitatea apusană a Europei cu Vladivostok sau Port Artur pe Pacific, reducând la jumătate timpul ce trebuie acum pentru a se duce dela Londra la Shanghai sau la Yokohama.

Comunicarea cea mai scurtă între apusul și nordul Europei și basinul Mării Negre trece prin România. Până acum circulă două trenuri în această direcțiune: unul Paris-Viena-București-Constantinopol, și altul Berlin-Breslau-Lemberg-Buzău-Constantinopol. Acestea sunt numai pentru călători. Când însă va fi terminat portul Constanța, căile ferate române vor avea un mare transit de mărfuri.

În privința părerilor ce s'au format despre condițiunile, foloasele și neajunsurile comerțului internațional, a se vedea cuvintele liber-schimb, protecționism, vamă, sistem mercantil, prohibițiune, etc. [Biron.]

Internod, (botan.) se numește porțiunea din tulpină cuprinsă între inserțiunea (v. ac.) a două frunze consecutive, sau între două noduri. Ele sunt lungi, ușor de observat, ca la Characee, Equisetum, multe Graminee, Umbelifere, Labiate, sau sunt atât de scurte, că nu se ved de loc; atunci frunzele grămădite într'o rosetă, ori foarte dese, apropiate, le ascund vederii, ca la Papădie și alte plante diase acaule (v. ac.), la ramurile scurte de Pin, Larix, la majoritatea tulpinilor de Mușchi. Pot fi variabile ca lungime în lungul aceleiași tulpini: la basă mai scurte, mai subțiri, în sus foarte lungi, la vîrf din nou scurte, acoperite de frunzele apropiate și formând un mugure terminal. Tot scurte sunt la floare, și la alte feluri de muguri: laterali, axilari, adventivi, etc.

Internunțiu, titlul reprezentanților diplomatici ai curiei papale pe lângă puterile mai mici. Aceeași numire o avea aievea reprezentantul Austriei pe lângă Poarta otomană, cât timp între ambele state nu exista pace, ci numai un armistițiu nedeterminat.

Interogațiune, figură de stil, ce exprimă indignarea, temerea, durerea sau uimirea oratorului prin un șir întreg de întrebări, prin cari se deșteaptă aceeași dispoziție sufletească și în auditoriu, făcându-i încordată atențiunea. [*]

Interogatoriu, seria de întrebări precise și circumstanțiate ce agentul polițienesc, procurorul, judecătorul de instrucție, președintele tribunalului sau al curții cu juri și judecătorul în genere pune unui prevenit, unui acusat sau unui martor spre a-l aduce să mărturisească, în interesul justiției, ce a făcut, ce a vădut sau ce știe. I. se începe totdeauna prin întrebări destinate a

constata identitatea persoanei interogată (Cum te numești? Ce vîrstă ai? Unde locuiești?). El constituie miezul ori cărei »instrucțiuni« asupra unei crime sau a unui delict și de multe ori un interogatoriu abil e suficient pentru a demasca pe criminal. I. este un mijloc de probă și în materie civilă. El are atunci de scop a provoca pe adversar să mărturisească în instanță fapte, cari vor servi la rezolvirea procesului.

Interpelețiune, termen usitat în viața parlamentară pentru întrebări adresate guvernului asupra unor chestii concrete. Dreptul de a interpela îl are în statele constituționale fiecare membru al corpurilor legiuitoare. Răspunsul la interpelări este parte obligatorie pentru ministrul interelat, parte lăsat în voia lui.

Interpolare, adaugere, vîrire de vorbe într'un text.

Interpret, *tălmăciu*, *dragoman*, persoana însărcinată de a traduce scrierile sau cuvintele dintr'o limbă într'alta. Pe lângă legațiunile și consulatelor unora din statele străine se află interpreți sau dragomani oficiali, însărcinați cu traducerea de tot felul, în materie civilă. [O. L.]

Interpretare, (*lat.*) explicarea, limpedirea unui text.

Interpuncțiune, semnele de repaus între cuvinte sau propozițiuni.

Interregn, timpul în care un stat se găsește fără suveran. De obicei el se întîmplă în monarhiile electivă, fiind excepțional în cele ereditare. În general I., timpul până la alegerea unui nou suveran, e dăunător intereselor statului și nu arareori a condus la anarhii și lupte sângeroase. Unul din cele mai faimoase I. în istorie e acel din Germania, numit »marele interregn«, perioadă de vr'o 20 ani, între moartea lui Conrad IV (1254) și urcarea pe tron a lui Rudolf de Habsburg la 1273, în care timp anarhia ajunsese la culme, și nici unul din pretendenți nu putea fi recunoscut ca împărat. [O. L.]

Interrex. Romanii, în timpul vacanței invitate prin moartea unui rege, alegeau un inter-rege. Acest magistrat special conducea puterea timp de cinci zile, după care se alegea un altul, și așa mai departe. De ordină, în al doilea I. se proceda la alegerea regelui definitiv. Aceeași magistratură subsistă și sub republică, ai cărei guvernanți, consulii, erau în principiu ca și nisce regi. Când un consul abdică sau muria înainte de a i-se designa succesorul, se recurgea la interrex. [O. L.]

Intersecțiune, întretăiere. În geometrie: Locul în care liniile, suprafețele și volumele se întîlnesc pătrundându-se una pe alta. I. a 2 linii e un punct, a două plane e o linie dreaptă, a unei sfere cu un plan e un cerc, etc. (v. Secțiune).

Interstițiu, în histologie spațiul dintre elementele specifice ale unui organ; țesutul, ce umple aceste spații, se numește țesut interstițial.

Intențiune, intenținare (v. ac.).

Intertrigo, (med.) în limba poporului *opăreală*, un fel de erythem provocat de frecarea de olaltă a unor părți ale corpului; asudarea acestora cauzează excoriațiunea pielii. Tratament: părțile cuprinse de I. se acoper cu o pudră neiritantă.

Interusuriu, (*lat.*) interese, rabat, ce debitorul îl poate reține la plăți făcute înainte de scadență.

Interval, distanță dela un loc sau timp la altul. În tactica militară sub I. se înțelege spațiul ce desparte în lărgime diferitele unități de trupă, între ele. Acest termen se întrebuințează și la cetăți, când se vorbește de depărtarea forturilor între ele; astăzi acest interval al forturilor este maximum de 4 km. și încă acesta este redus la jumătate prin intercalarea unor baterii intermediare sau mai bine ținute foruri de dimensiuni mai mici. [—]

În musică I. însemnează raportul dintre două sunete în privința înălțimei lor. Aproximarea I.-elor și clasificarea lor se face atât după legile acustice, cât și după judecata urechei; în toate timpurile însă au fost divergențe de opinii și doctrine foarte deosebite. Lăsând la o parte teoria I.-elor minime (v. Coma), cari deși neglijate totdeauna în practica muzicii au dat totuși mult de lucru teoricianilor din toate timpurile, dela canonicii greci (v. Canonica), până la preconizatorii moderni ai intonațiunii pure (v. Enarmoniu), precum și I. imaginare ale muzicii bisericești orientale, rezultate ale intonațiilor defectuoase erijate în principii și neglijate în practică (v. Glas), teoria și clasificarea I.-elor întrebuințate în musica modernă se poate resuma în modul următor:

I.-ele își iau numele dela numărul gradelor unite ce cuprind. Astfel auzirea a două sunete pe același grad formează *unison*; când sunetul mai înalt vine ca grad al 2-lea al celui mai grav (do-re) avem o *secundă*; ca grad al 3-lea o *terță*, și așa mai departe: *quartă*, *quintă*, *sextă*, *septimă*, *octavă*. Natural că nefiind mai mult de 7 denumiri de note (v. Do re mi...) în I.-ele mai mari decât octava vom avea aceleași denumiri; un I. de 9 grade (*nonă*), va fi format din aceleași denumiri ca și o secundă, o *decimă* ca o terță, ș. a. Astfel s'a convenit a numi pe acele mai mici decât octava cu denumirea lor simplă (*I.-e simple*), și cele ce trec peste octavă cu aceeași denumire completată prin epitetul *reduplicat* (*I.-e compuse*): nona e o secundă reduplicată, ș. a. Unii autori întrebuințează chiar epitetul *triplicat* pentru I.-ele ce trec peste limita a două octave.

După cum sunetele ce formează un I. sunt auzite succesiv sau simultan, I. e *melodic* sau *armonic*. Înălțimea sunetelor fiind în raport direct cu numărul vibrațiilor și în raport invers cu lungimea coardelor vibrante sau a undelor sonore, în studiul științific al I.-elor, acestea sunt reprezentate prin unul din raporturile numerice dintre aceste cantități. În aceste raporturi, cari de altminterea sunt reciproce, număratorul se rapoartă la sunetul cel mai grav. Astfel raportul $\frac{1}{2}$ ne spune, că sunetul cel mai grav (numărătorul) va fi produs de o coardă de două ori mai mare decât a celui mai acut, și reciprocul său $\frac{1}{2}$, că sunetul cel mai acut (numitorul) va fi produs de un număr dublu de vibrațiuni ca cel mai grav. În studiul elementar al teoriei muzicale se ia ca unitate pentru măsura intervalelor *tonul* și jumătatea sa (*semitonul*), cari nu sunt altceva decât valorile deosebite ale I.-ului de secundă, ce le găsim în scara naturală. Seria armonică ne dă ușor mijlocul a aprecia și a găsi raportul numeric al diferitelor I.-e așa cum se naturale. Acestea se clasifică în

două mari categorii: *consonanțe* (v. ac.) și *disonanțe* (v. ac.), cari la rândul lor sunt calificate de *majore*, *minore*, *perfecte*, ș. a. după valoarea lor. Introducerea semnelor de alterațiune nu numai poate modifica specia unui I., transformându-l din major în minor și viceversa, dar dă încă naștere la serie de I.-e, unele mai mari decât cele majore sau perfecte, cari iau denumirea de *crescute* sau *mărite*, și altele mai mici decât cele minore sau perfecte, cari iau denumirea de *micșurate*. Toate aceste I.-e crescute și micșurate, atât în acustică, din cauza raporturilor numerice complicate ce le reprezintă, cât și în practica muzicii, din cauza ortografiei lor și a constituțiunii lor melodice sau armonice, sunt clasificate între disonanțe, deși stabilirea temperamentului face că unele din ele luate izolat nu îndeplinesc de loc condițiunea de asprime pentru auz a disonanțelor. Practica învață a calcula cu ușurință valoarea unui I. și clasificarea lui. [T. C.]

Intervențiune, participarea, amestecarea în afaceri străine, în deosebi în afacerile altui stat. În viața internațională I. se consideră legitimă, când urmează pe baza unei garanții din partea puterii ce a garantat o convențiune în favoarea puterii căreia i-s'a oferit garanția. *I. internațională*, foarte usitată odinioară, îndeosebi în timpul alianței sfinte, nu este bine vădută în prezent, contradicând suveranitatea statelor. În drept, I. are loc în procese, când intervenientul posedă un interes recunoscut de lege la cearta respectivă.

Interview, (engl., pron. interviu), înseamnă convenire, convorbire, vizită, dialogul raporturilor gazetari cu persoane marcante despre afaceri de interes public, astfel, ca acela să poată fi dat și publicității. Acești raportori gazetari englezești se numesc *interviewer*.

Intestine, măte, partea tubului digestiv dela stomac până la șeuț, compusă din intestinul subțire și intestinul gros. Sunt formate din tunica seroasă, musculară, celuloasă și mucoasă. Prin mișcarea lor *peristaltică* (spirală) împing alimentele încă nedigerate în jos. Inflamațiunea lor se numește *Enterită*, care se pronunță mai ales prin *Diaree*. Alte boale ale I.-lor sunt: tifosul, încurcătură de măte (ocluție, ileus, volvulus), ematemesă, cancer, apendicită, tiflită, etc.

Intestinul subțire, între stomac și intestinul gros, de 8 metri de lung, iar în diametru de 3—4 centimetri. Se împarte în *duodenum*, adică 12 degete de lung cu începere dela stomac, și în *I. subțire* propriu ținut, care iarăși se împarte în *jejunum* și *ileum*.

Intestinul gros, de 1 metru și 65 centimetri de lung, se numește la originea sa *coecum*, unde are un *apendice vermicular*, ca un limbric, în care întrând un corp străin, ca os de cireasă, etc., se inflamează și dă o *apendicită*. După coecum vine *colonul ascendent* (suitor), apoi cel *transvers* și în fine cel *descendent*. Acest din urmă are aproape de sfârșitul său forma lui S roman, cum se și numește, iar în lighean, aproape de șeuț, ia numirea de *rectum*.

În cel subțire și gros sunt *glande de Lieberkühn*, iar glandele de *Feyer* sunt numai în cel subțire și au o însemnătate deosebită în Febră tifoidă, că se ulcerează și chiar perforază și pricinuesc moarte repede.

Intim, (*lat.*) = confident; *intimitate*: confidență, încredere deplină. De aci: prieten intim; *consilier intim*, cel mai înalt titlu de distincție dat din partea Domnitorului. *Intimare*, -*ațiune*, comunicare oficială confidentă, mai ales ale oficiilor între sine. *Intimat*: actul, scripta.

Intimpinarea Domnului. Când Isus a fost de 40 zile, părinții lui spre a împlini legea lui Moise, l-au dus în biserică. Cu aceea ocaziune l-a întimpinat Simeon bătrânul și Ana profeta. Cel dintăiu l-a luat în brațele sale și a binecuvântat pe Dumnezeu, și a ăis cântarea sa profetică »Acum slobozește pe robul tău Stăpâne« ș. c. l., în care numind pe Christos »lumina pusă întru luminarea limbilor«, prin aceea a deliniat influența legii lui Is. Chr. asupra omenimei, precum și viața istorică a bisericei. În memoria acestei întimpinări, biserica de rit oriental și cea apuseană a așezat serbătoarea Intimpinării, ce se celebrează în 2 Febr. Inceputul acestei serbători se datează din secl. V.

Intina, (botan.) numele învelișului intern al grăunților de polen, pe când cel extern se ăice *exina*; acesta de regulă e gros, cutinisat și colorat, celalalt e subțire, celulosic și incolor. La spori aceste două învelișuri se ăice *exospor* = *exina* și *endospor* = *intina*.

Intinderea, v. Dilatațiune și Dimensiune.

Intoleranța, în sens material: faptul că stomacul nu poate mistui un aliment sau un medicament. În sens figurat I. este un sentiment de dușmănie, pornit din o deosebire de vederi sau de credințe religioase sau politice. În antichitatea clasică, se poate ăice că I. a fost rară și a făcut puțin rău. Numai creștinismul a întimpinat încă delavirea sa o crâncenă I. La rândul său biserica creștină, ajungând la domnie, aplică măsuri foarte aspre necredincioșilor și ereticilor. Culmea I. e reprezentată prin faptele inchișiției în țările supuse dominațiunii spaniole, prin resboaiile de religione în Francia și în Germania, etc. Resboiul, ăis de 30 ani, a acoperit de ruine această din urmă țeară și gonirea *huguenots*-ilor de către Ludovic al XIV fă o lovitură grea pentru Francia. În cursul secolului precedent, sub influența ideilor *enciclopediștilor* și *filosofilor*, I. scădu foarte mult și pregăti căile pentru libertatea religioasă ce există acum în toată Europa și America. Biserica resăriteană, deși n'a remas ferită de I., a suferit mult mai puțin de această patimă decât cea apuseană. În deosebi, poporul român e aproape cu totul lipsit de I. religioasă. O singură adeverată persecuție religioasă s'a ivit la noi. Aceea de care au suferit Armenii sub Despot Vodă și care a fost descrisă de preotul Mina din Tocat (poema acestuia a fost tradusă în limba română de Bucliu în Conv. Literare.) Cf. și Istoria toleranței religioase la Români de Hașdeu. [Biron.]

Intonațiune, e în general producerea unui sunet cu vocea sau cu un instrument, dându-i gradul de înălțime cuvenit în raport cu sunetele incungiurătoare (v. Diapason). Condițiunea principală pentru o bună I. nu constă în frumseța de timbru a vocii sau instrumentului producător al sunetului, ci în justea raporturilor de înălțime ale diferitelor sunete. I. deosebesce sunetele musicale de cele simplu articulate, cari nu sunt altceva decât sunete emise fără a se

ține cont de raporturile stabilite pentru diferitele trepte ale sistemului musical. Acustica determină raporturile exacte, în cari trebuie să se găsească diferitele sunete ce formează sistemul musical, raporturi cari hotăresc prin urmare I. ideală dorită (*I. pură*); urechea omenească însă admite în această privință oarecare aproximație, *toleranță*, ce permite ca sistemul practic al musicei se îndepărtează mai mult sau mai puțin de această I. ideală. E ceea ce ne dă sistemul *temperat* (v. Temperament). Totuși trecând limita acestei toleranțe a urechei omenești, se cade în defectul unei I. false, prea sus sau prea jos. Astfel I. constituie partea cea mai principală și care cere cea mai mare îngrijire atât în studiul artei cântului, cât și în acel al execuțiunii instrumentale. Sub numirea de *I. pură* se înțelege I. sunetelor exact după raporturile matematice ale intervalelor. În sistemul nostru musical numai octava are exact I. pură; toate celelalte intervale se îndepărtează mai mult sau mai puțin. În factura instrumentală se dă numele de I. ultimei fețuri a unui instrument. [T. C.]

Intorsura, com. rur. în România, j. Dolj cu 1928 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 2 biserici și 2 școale; com. e udată de riul Dăsnăuțiu.

Intorsura Buzăului, v. Buzău, vol. I, pag. 651.

Intorțiel, numele popular al plantei parasite *Cuscuta europaea* L. (v. ac.).

Intoxicațiune, turburarea sănătății prin acțiunea chimică a unei substanțe otrăvitoare. Dintre numeroasele definițiuni ale substanțelor otrăvitoare ori toxice cea mai corectă a alcătuit-o Kobert (1893), fiindcă ține samă și de auto-intoxicațiunile, de otrăvirile prin substanțe formate în însuși organismul otrăvit. Otrăvurile sunt substanțe neorganizate, anorganice, sau organice, aflate în organism sau introduse din afară, formate artificial sau existente în natură, cari în virtutea constituțiunii lor chimice pot în condițiuni anumite aduce prejudiții fințelor viețuitoare, pot turbura sau distruge sănătatea lor. Otrăvurile sunt dar endogene, produse în organism, și exogene, introduse din afară în organism. Acțiunea lor depinde de dosa în care sunt administrate, de împrejurarea dacă otrava importată în stomac este imediat depărtată prin vărsătură, de vehiculul în care sunt incorporate, de mediul cu care ele vin în contact și care poate slăbi puterea lor, de receptibilitatea individuală. Substanțele toxice manifestă acțiunea lor prin efecte locale și generale, cele din urmă ca consecință absorbțiunii lor și a înțrării lor în curentul sângelui. Din punctul de vedere al mersului și al repezițiunii acțiunii distingem intoxicațiunea supracută, care produce moarte în câteva minute sau oare, intoxicațiunea subacută care dacă se termină în mod letal, produce moarte după câteva zile ori septemăni, și intoxicațiunea lentă, care se observă mai ales la otrăvirile profesionale. Cel mai frecuent mod al invasiunii otrăvurilor este acela prin canalul digestiv, obicinuit prin gură, mai rar prin rectum; apoi vine membrana mucoasă a căilor respiratorii, care absoarbe gazele toxice și vaporii toxici (oxid de carbon, gaz sulfidric, eter, chloroform, benzină, sulfur de carbon, ș. a.) și le aduce instantaneu în sânge; membrana mucoasă a căilor uropoetice și sexuale; pielea intactă, pielea de-

nudată de epiderm, suprafața ulcerelor și rănilor, injecțiune în țesutul subcutan ori direct în sistemul vinos. Patologiiști moderni împart materiile toxice în otrăvuri alimentare, putrede, ordinare nealimentare, veninuri, autointoxicațiunile corpului sănătos și autointoxicațiunile patologice. Otrăvurile alimentare sînt substanțe toxice provenite dela vasele în cari alimentele și beuturile au fost gătitе și conservate și dela colorarea lor artificială (plumb, cupru, chrom, anilină, ș. a.), substanțe adăugate beuturilor și alimentelor pentru a se opri fermentarea lor ori spre a li-se da un gust plăcut (acidul salicilic, boric, esențe aromatizatoare și falsificatoare), substanțe întrebuințate pentru limpedirea și dregerea beuturilor (ghipsul, piatra acră, oxidul de plumb), materii născute prin avariare, fermentare, putrefacția substanțelor alimentare (conserve, carne, pesce, brânză, lapte, botulismul, otrăvire prin cărnați descompuși), alcooluri, ciupercile otrăvitoare, carnea animalelor gonite și obosite (supramenante), bolnave, grăul și secara afectate de parasiți, special de *claviceps purpurea* (secara cornută), porumbul fermentat. Otrăvurile putrede sînt ptomaine, toxalbumine, alcaloide formate în cărnurile aflate în putrefacție (cari cărnuri pot să producă totdeauna și infecțiune prin microbi saprogeni), în cadavre, în canalul intestinal viu, în materiile fecale, în urină. Între otrăvurile ordinare nealimentare se numără otrăvurile atmosferice (aerul expirat, oxidul de carbon, gazul luminător, pulverile toxice suspendate în aer), stimulantele sistemului nervos (tutunul, opiul, cânepa indică), intoxicațiunile profesionale (prin plumb, mercur, fosfor, arsen, sulfur de carbon, etc.), intoxicațiunile medicamentoase (prin cocaina, cantaride, chloroformiu, etc.), intoxicațiunile prin accidente, crime, sinucideri. Veninurile sînt secrete toxice ale glandelor speciale ale animalelor otrăvitoare: ale Viperei și altor șerpi, ale unor Saurieni și Batracieni, pesci, insecte (Cantarida, Albina, Vespa), Arachnide. Autointoxicațiunile se nasc din produsele desasimilațiunii. Celula are viața ei proprie și independentă, ea atrage din mediul care o încungioară materia nutritivă, o elaborează și lapedă materiile usate, cari ar pute turbura existența ei normală; aceste materii eliminate din celulă constituie otrăvurile endogene, toxine, cari în condițiuni regulate sînt scoase din organism în mod inofensiv, ele intră obicuinți în curentul circulator, sînt transportate în rinichi și în ficat, și otrăvesc organismul numai atunci, când această eliminare naturală este oprită, mai ales în boalele rinichilor și ale ficatului. Afară de otrăvurile produse de celula sănătoasă se mai formează în organism materii toxice în canalul intestinal la digestiunea incompletă, în alte organe la diferite boale, la cancer, gută, diabet, leucaemie, degenerațiunea glandei tiroide, a capsulelor suprarenale. Bacteriile patogene importate în organism produc întrînsul secrete toxice, toxine. În boalele infecțioase organismul mai produce materii toxice sub influența bacteriilor, dar independent de acțiunea directă a lor. În medicina legală se mai menține astăzi împărțirea clasică a otrăvurilor după simptomele lor mai marcante, adoptată de A. Tardieu, în 5 clase: 1) Otrăvuri iritante și corosive, cari produc iritațiune locală

mai mult sau mai puțin violentă, inflamațiune, chiar mortificațiune la locul intrării lor în organism, precum acidul sulfuric, chloridric, nitric, acetic, oxalic, alcaliile concentrate, amoniacul, drasticele. 2) Otrăvurile hipostenisante, cari produc o depresiune rapidă și profundă a forței vitale: arsenicul, fosforul, preparatele de mercur, tararul stibiat, digitala. 3) Otrăvurile stupifiante, cari exercită acțiune directă și specială asupra sistemului nervos, acțiune depresivă, stupeoare: preparatele de plumb, gazul de oxid de carbon, de hidrogen carbonat, de hidrogen sulfurat, eter, chloroformiu, tutun, beladona, solanele otrăvitoare, ciupercile otrăvitoare. 4) Otrăvurile narcotice: Opiul și derivatele lui. 5) Otrăvurile neurastenice, cari produc o excitațiune violentă a centrelor nervoase și chiar moarte instantaneă: strichnină, brucină, acidul cianidric, cianurul de potasă (Ciankali), cantaride, alcool. Organismul posedă mijloace pentru ca să facă nevătămătoare otrăvurile endogene, pe lângă rinichi și ficatul, secrețiunile interne ale diferitelor organe opresc acțiunea periculoasă a acestor otrăvuri și ele produc turburări numai în cazul când organele apărătoare nu funcționează corect, când ele sînt bolnave. Asemenea organismul se luptă în contra otrăvurilor exogene, unele sînt versate imediat după intrarea lor în stomac, multe din ele sînt oprite în ficat și trec în bila, modificate sau nemodificate, altele sînt eliminate cu urina prin rinichi. Tratamentul intoxicațiunilor este adeseori fără efect, din cauza acțiunii prea repede a unor otrăvuri. Prima indicațiune constă în eliminarea otravei din stomac prin vărsătură, prin pompa stomacală sau prin spălarea stomacului, în neutralizarea otrăvei, dacă este iritantă și corosivă prin lapte și oleu, dacă este acidă prin apă și soluțiuni slab alcaline, dacă este alcalină prin apă și beuturi acide, dacă materia toxică este un gaz, aducem persoana otrăvită în aer curat și operăm respirațiunea artificială. Apoi administrăm în dosă potrivit antidotul special prescriș de farmacopea în tabela antidotelor. [I. Felix.]

I. prin acid oxalic provoacă arsura în gură, gât și stomac, vărsătura de sînge, diareea, colapsu, stupeoare, moarte. Tratament: golirea stomacului, apa de calce, magnesie.

I. prin arsen produce slăbiciune extremă, durere în gât și în stomac, vărsătura unui lichid brun, sete, diareea, sudoare rece, convulsii și moarte. Tratamentul constă în golirea stomacului și administrarea grabnică de idrat de oxid de fier proaspăt.

I. prin cianur de potasiu (Cyankali), aerul expirat miroasă a migdale amare, se manifestă slăbiciune extremă, paralizia membrelor și moarte. Tratament: dușe reci, frecarea sirei spinărei, respirația artificială, inspirarea de oxigen.

I. cu fosfor acut produce durere la stomac, slăbiciunea pulsului, paralizia membrelor, somnolența, coma, colapsu, moarte. Tratament: spălarea stomacului, sulfat de cupru până la vărsătură, oleu de terebentină, beuturi mucilaginoase. Să nu se dea bolnavului lapte nici oleu de ricin sau alte materii grase.

I. prin gaze, v. Aer închis, Gazele irrespirabile și Gazele toxice, Igiena industrială, Intoxicațiune.

Intrada, (*span.*) titlu dat uneori părții anterioare a unei compoziții musicale ciclice, numită generalmente introducere, și chiar bucăților simfonice, precedând vechile baleturi și alte spectacole.

Intra muros, (*lat.*) între muri, în loc închis; ceea ce nu se întâmplă în public.

Intransigent, (*lat.*) care nu concede nimic contrarului; neîmpăcat; nume ce se dă unui partid politic.

Intransitiv, verb care nu poate avea pasiv. (v. Verb.)

Intrare, locul pe unde se intră; intrare în funcțiune.

Intrarea în biserică a Verg. Maria. Părinții Mariei, Ioachim și Ana, spre a împlini votul făcut lui Dumnezeu, pe Maria, când era de 3 ani, au dus-o în biserica Domnului din Ierusalim, dedicându-o spre serviciul lui Dumnezeu. Memoria acestei introduceri bisericii a celebrarează cu serbătoare legată pusă pe 21 Nov. Vechimea acestei serbători se datează din secl. IV. Serbătorează aceasta, după rânduiala bisericeii de rit oriental, are o di preserbare și 3 zile după serbare, adecă se întropesc la 24 Nov.

Intratelurice, se numesc cristalele mari de minerale, vizibile cu ochiul liber în roce porfirice și microlitice. Mineralele I. au cristalisat în lavă, cât timp aceasta n'a erupt, ci a fost încă închisă în coaja pământului.

Întrebare, chestiune, interogațiune (v. ac.).

Întrebare oratorică, e o podoabă de stil, prin care punem în general o întrebare, fără să-i mai dăm răspuns, presupunând, că toată lumea îi răspunde după cugetul nostru. I. o. contribuie mult la exprimarea agitațiunii sufletești a poetului și la vioiciunea stilului. [*]

Intrecciato, v. Entrechat.

Intreposit, loc unde se pun mărfurile în depozit. Cu deosebire, locul unde mărfurile stau depuse până la achitarea taxelor vamale. Intrepositele permit comercianților să facă nise a aprovizionări considerabile, dându-le facultatea de a nu plăti drepturile de vamă decât pe măsura ce și ei vând din marfă, sau de a nu le plăti de loc, dacă voiesc a o reexporta. Fără aceasta, comercianții nu s'ar expune a pierde luni întregi dobânda banilor lor. Se deosebesce intrepositul *real*, care se face în magasiile administrațiilor statelor, și intrepositul *fictiv*, care este un deposit de mărfuri în magasiile unui comerciant particular și cari mărfuri sunt considerate în mod fictiv ca un intreposit, sub condițiunea pentru acest comerciant de a plăti drepturile de vamă pentru mărfurile pe cari nu le reprezintă. Tot I. se numesc și magasia unde se vinde vr'o marfă pe comptul statului: I. tutunurilor, de exemplu. Cu același cuvânt designăm centrele comerciale, sau orașele maritime, în cari mărfurile străine, cari nu sunt destinate consumațiunii interioare a țerii, sunt depuse în nise magazii supravegiate de către agenții vamali, spre a fi apoi reexportate aiurea. Orașul București a inaugurat în toamna acestui an înființarea intrepositului dela Giagoga, lângă București, unde se depositează mărfurile supuse acciselor. (V. și Doc.)

Întreprindere, în sens larg ori și ce lucrare împreună cu un anumit risc; în sens restrins:

afaceri speculative de câștig. Cel ce se ocupă cu vr'o I. se numesc *întreprindător*.

Înteruperea relațiilor diplomatice. Ruptura relațiilor între două state nu e de ajuns totdeauna spre a suspenda exercițiul funcțiilor consulare. Numai actele de ostilitate pot aduce acest rezultat. Totuși pozițiunea agenților consulari devine destul de delicată după retragerea misiunii politice a țerii lor. Ei nu trebuie să întrerupă relațiile cu autoritățile administrative, fără a avea instrucțiunile ministrului de afaceri străine. În cas când siguranța conaționalilor lor ar fi amenințată, ei trebuie să ceară protecțiunea mai eficace a unui coleg străin și a întări astfel atâtai siguranța naționalilor. În situațiunile extreme (pentru Francia, după ordonanța din 1833) pot să facă apel la forțele navale. [O. L.]

Înteruptor, aparat de manevră, destinat a întrerupe și a restabili curentul electric. I. așezate pe un singur conductor se numesc *unipolare*, cele așezate pe ambii conductori se numesc *bipolare*. Aceste din urmă sunt preferabile, întreruperea circuitelor fiind mai sigură. Modele de întreruptoare sunt multe și diferite, în genere e necesar de a se avea o întrerupere bruscă pentru a evita stabilirea unui curent persistent. Cu toate acestea în cazul circuitelor cu self-induction (v. ac.) întreruperea foarte repede nu e recomandabilă, pentru că poate da naștere la un extracurent, care ar pute produce deteriorarea izolațiilor.

Întreținere, pensiune alimentară, provederea cuiva cu cele necesare pentru mâncare și îmbrăcăminte. Dreptul la I. se poate basa pe contract, testament ori lege. S. e. pe baza legii au drept la I. în România femeia și copiii în cas de divorț (Cod. civ. art. 49—50), apoi ascendenții (art. 187, 314, 843), iar în Ung. funcționarii publici și văduvele și orfanii lor.

Intriga, (*lat.*) a încurca, încurcătura sau împreunarea de împrejurări și întâmplări, cari formează nodul unei acțiuni, amenințând de a o opri sau de a o abate dela scopului. Ea măresce curiozitatea și interesul cititorului sau privitorului, ca să-i producă mai multă plăcere prin desnodământul final. I. e superficială, când rezultă din piedeci și întâmplări căutate înadins și înmulțite prin imaginațiune, și e simplă și firească, și cu atât mai interesantă, când se nasce din pasiunile puse în joc, din dezvoltarea firească și din contrastul caracterelor. I. e o parte esențială a ori cărei compozițiuni poetice, dar rolul ei mai necesar e în poesia dramatică. Comediile, în cari ridicolul rezultă din combinarea împrejurărilor neașteptate, se dic comedii de intrigă, pentru că I. e aci partea principală, în opozițiune cu comediile de caracter. [M. Strajan.]

Intrinsec, care este în lăuntru într'un lucru; ce se rapoartă la esența, firea internă a lucrului; *valoare intrinsecă*, valoarea unei monete, etc. în raport cu aurul, argintul, etc. ce conține.

Întronisare, introducerea solemnă în oficiul și beneficiul său a episcopului ales, respective numit sau confirmat de autoritatea competentă. Cu aceasta ocaziune se citesc publice în biserică decretale de numire respective confirmare, cel denumit se presintă clerului și poporului credincios, iar aceștia prestează omagiile de supunere fiască. (v. Instalare și Investitură.) [i. m.]

Intrors, (botan.) se numește modul de dehiscentă al anterelor, când deschiderea sacilor lor polinici privesc spre interiorul floarei; anterele se dă și ele I. (v. Extrors.)

Întruniri, adunarea mai multor oameni, pentru a delibera împreună o chestie oarecare, și mai ales o chestie politică. Dreptul de a se întruni, fiind un drept politic esențial, este garantat de toate constituțiunile. În practică el însă este adese limitat printr-o sumă de norme și cautele polițiale.

Intuițiune, (*lat.*) cunoștință clară, imediată, fără ajutorul raționamentului; ghicire, presimțire. În *filosofie*: după Kant I. e prezentarea lucrurilor din lumea externă și internă, prezentare condiționată de datele simțurilor și de formele minții, timpul și spațiul, cari organizează aceste date confuze prin ele înșile. Astfel percepțiunea spațiului și a timpului sînt nise I.-i a priori, pe când percepțiunea unui fenomen e o I. a posteriori. După Schelling I.-a e actul transcendent cu ajutorul căruia inteligența pătrunde absolutul în identitatea sa. În ori ce cas I. poate fi privită ca facultatea cea mai pătrunzătoare prin sine însăși. Cea mai însemnată calitate a geniului este I.-a. Din ea izvoresc concepția directă a adevărului pus ca fundament în ori ce sistem de filosofie, ca și în ori ce concepție artistică mare. Cei mai adânci intuiționiști sînt poeții. [Nigrim.]

Intuitiv, ceea ce se pricepe cu ajutorul intuiției, simplu, direct, spontan. Școala I.-ă se numește școala filosofică arabă, fondată în secl. XII. (v. și Învățământul I.)

Întunecime, v. Eclipsa.

Intusucsepțiune, (*med.*) v. art. Oclusiune intestinală.

Intusucsepțiune în botanică, mod de creștere în suprafață al membranei celulei vegetale, susținut de cătră Nägeli și școala sa. După această școală, membrana unei celule viie, când presiunea din lăuntrul celulei e suficientă, suferă o întindere; grupele de molecule (dise *micele* de cătră Nägeli) prin faptul acestei întinderi se îndepărtează, și atunci altele noi se așează printre cele deja existente, încât membrana își mărește suprafața sa.

Inula L., (botan.) gen de plante de regulă perene din fam. Compositelor, trib. Inuloideae, caracterizat prin capitele heterogame, cu florile de obicei galbene, cu stilul florilor hermafrodite (tubuloase) capilar, la vîrf mai gros și pe pagina dorsală papilos. Cupinde vr'o 56 specii europene, asiatice și africane (sub tropi mai puține); dintre cele mai frecvente pe la noi cităm: *I. germanica* L., *I. ensifolia* L., *I. hirta* L. și *I. cordata* Boiss., cunoscute sub numirea »cioroiu», ele cresc pe câmpii sau în tufișe pe locuri aprice, *I. britannica* L. cu deosebire în lunci și *I. Helenium* L. »iarba mare» sau »omanul», o plantă imponentă de locuri umede, cultivată uneori ca plantă decorativă, are proprietăți medicinale »Radix Helenii sau Inulae».

Inulina, (botan.) substanță de rezervă hidro-carbonată, ce se găsește mai ales la Composee, în tuberculi de Gheorghină, (v. *Dahlia*), Napi, rădăcini de Floarea soarelui, Iarbă mare; se mai află și la Campanulacee. I. se apropie de amidon; se deosebește de acesta, căci e dizolvată în suc de celule, din care se precipită

prin alcool, se colorează cu iodul în galben, cristalizează în formă de ace dispuse regulat în formă de sfero-cristale, schimbă planul de polarizare al luminei la stînga. Sub influența unui ferment special, *inulasa*, se hidratează și se transformă în levulină și apoi în levulosă asimilabilă. [S. Șt. R.]

Inundațiune, ieșirea apelor curgătoare din alvia sau matca lor obicinuită, și reversarea lor preste terenurile joase dimprejur, la care pun totul sub apă. I. se mai numește și *ieșiri de ape* din matca lor, revărsări, potoape, în urma ploilor mari sau a topirei brusce a zăpeșii. Sînt celebre inundațiunile anului 1864 și 1897.

Inuri, comună mică în Trs., cott. Alba inf., cu 1153 loc. (1890) Români.

Inuus, în mitol. romană un predicat al zeului Faunus, venerat de păstori ca apărător al turmelor.

Invadare, (*lat.*) năpădire, năvălire.

Invaginant, (botan.) care e provădit cu o vagină sau teacă bine dezvoltată, putînd acoperi pe o oarecare distanță întrenodul unei tulpini; frunzele de Graminee și alte Monocotiledonate, de Umbelifere, Ranunculacee, ș. a. sînt invaginante.

Invalid, infirm (v. ac.) care nu poate munci. Fig.: Acela ce nu îndeplinește condițiunile cerute de lege, soldat pe care etatea sau rănile l-au făcut incapabil de a servi.

Invasiune, năvălire, năpădire; invasiunea barbarilor, răspîndirea în mod neașteptat preste toată țeara.

Învălire, v. Îmbrobodire.

Învălitoare, *coperiș*, partea superioară a unei construcțiuni arhitectonice; are de scop: a scuti interiorul contra tempestăților. Un *coperiș* se compune, de regulă, a) din *acoperitură* = învelitura *coperișului*, care împiedică intrarea ploii, etc. în interior, și b) din *construcțiunea coperișului*, care *sprîjinesc* acoperitura. *Materialul acoperiturii* e: lemn (în formă de șindrile ori de scânduri), table, ori foi de metal (fier, zinc, plumb, aramă), table subțiri de piatră. La construcțiuni rustice, provisorii, ori secundare se folosesc și paie, trestie, papură, frunzari, pînză, ș. a. Materialul construcțiunii interne, e de regulă: lemn ori fier, (excepțional însă, ca la unele edificii monumentale antice, și bronz ori piatră, ori boltitură de cărămidă). Formele de *coperiș* sînt foarte variate. Mai simplu e 1) *Coperișul delicat* (germ. *Pultdach*), compus din un singur plan, de regulă patruunghiular. 2) *Coperiș pectinat* (germ. *Satteldach*), compus din două planuri de cele numite sub a), cari se împreună sus la coamă (germ. *First*) sub un unghi, mai mic ori mai mare, și se razimă (sus) pe *somînd* (o coșoroabă de coamă), iar jos pe tălpoane (Mauerbank). Aceasta e forma cea mai usitată. Dacă ambele extremități, din dreapta și din stînga, ale *coperișelor* rămîn triunghiuri verticale (rectangulare la forma 1, și rectilinare la forma 2), apoi un astfel de *coperiș* se numește 3) *Coperiș* cu frontoane (germ. *Giebel-dach*, fr. *Toit à pignon*). Triunghiurile finale pot fi și *încălate*, în totalitatea lor, ori numai în partea de sus, rămînd partea de din jos în forma unui trapez vertical, care formă se numește 4) *Coperiș olandez*. 5) *Coperiș piramidal*, (cu basa pătrată ori oblungă) compus din 4 tri-

unghiuri egale, ori din 2 părechi de Δ egale. Acestei forme îi lipsește *coama* și coșoroaba la coamă, reducându-se aceasta la un punct. Forma aceasta poate să aibă de basă și un triunghi ori un poligon; acoperemântul însă e compus în totdeauna din triunghiuri. 6) Când basa coperișului un e *cerc*, o *elipsă* ori altă figură curbă, coperișul se numește *conic*. 7) *Coperiș căciulat*, dacă acoperemântul nu formează un con (Kegel), ci un corp, în forma unei căciuli, a unui segment, semi-ou, semi-sferoid, semi-elipsoid, a unui coif, a unei culote, sau chiar a unei cepe, ca la bisericile din Stiria. 8) *Coperiș cruciat*. Incrucișarea a două coperișe pectinate. Se folosește câte odată la turnuri pătrate. 9) *Coperiș paralelice*, *Coperiș fereșteice*, când mai multe coperișe pectinate sunt grupate unul lângă altul. 10) *Coperiș de turn*, în diferite forme și combinațiuni, dezvoltate din forma piramidală.

Învăltoarele embrionale, se numesc cele trei pelițe suprapuse, în cari zace învâlt embrionul. Acestea se numesc *membrana decidua* (v. ac.) *chorion* și *amnion* (v. ac.) Cea dintâiu poartă din organismul mamei, cele două din urmă sunt produsul embrionului însuși. [Dr. V.]

Înveninare, v. Intoxicațiune.

Inventar, (*lat.*) ceea ce se găsește, totalitatea lucrurilor și drepturilor aparținătoare unei posesiuni, precum și consemnarea aceloră (active și pasive). *Beneficiul de I.*, v. Beneficiu. — I. în Rom. este un registru *comercial* impus prin cod. com. (art. 24). Comerțiantul este dator a forma la începutul comerțului său și apoi în fiecare an un I. sub semnătură și a încheia bilanțul cuvenit și a le copia în un registru special. În sens analog dispune și legea com. ungară.

Invențiune. Ori ce combinațiune nouă de forță sau de materii, prin care omul poate ajunge mai bine sau mai ușor la un scop folositor lui, sau poate ajunge la un scop care mai înainte îi era neaccesibil, se numește invențiune. Diferența între I. și *Descoperire* este, că aceea de a doua ne aduce la cunoștință un ce care există în natură, iar cea dintâiu combină într'un chip nou anumite substanțe și forțe și ne dă ceva ce nu aveam înainte. Legile gravitațiunii au fost descoperite, căci în natură existau ab origine, mașina cu aburi e însă o invențiune, pentru că părțile metalice din cari se compune și forța mecanică ce are aburul, se combină într'însa într'un chip nou, neexistent până atunci. Fiind un ce nou, datorit inteligenței unui *inventator*, o invențiune trebuie să constituiască, ca și o scriere, un tablou, etc., un obiect de *proprietate intelectuală*. Drepturile inventatorului se garantează prin brevete sau patente. Patentele se dau numai pe un număr de ani, în decursul cărora nimeni nu are drept a se servi fără voia inventatorului de procedurile găsite de dînsul, sau de a produce substanța găsită de dînsul. În România nu există până acum o lege a patențelor de invențiune; în câteva cazuri corpurile legiuitoare au votat câte o lege specială de protecțiune. Se dă adesea ca argument că nu se fac invențiuni în România. Acest argument nu e temeinic, căci numărul inginerilor, tehnicienilor și oamenilor de știință crește repede în țeară. Afară de aceasta, dacă am avea o legis-

lațiune, protejând patentele, străinii ar lua și patentă românească pentru toate invențiunile importante și statul ar realiza un venit oarecare din taxele de patentă.

In verba magistri jurare, (*lat.*) = a jura pe cuvintele magistrului, adică a urma orbiș. Citat din epistolele lui Horațiu (I. 1, 14).

Inverness, comitat în partea nord-vestică a Scoției, cuprindând și o mare parte a insulelor Hebride; 11,021 km². cu 88,362 loc. (1891); puțin pământ cultivabil, pășuni minunate. *Capitala I.* are 19,214 loc.; port, fabrici de postav, comerț.

Inverslunea sau *Iperbata*, figură de stil, prin care se modifică ordinea sintactică (topica) a frazei. E rar permisă în prosă, fiind-că jignește claritatea stilului. E o figură de stil, proprie limbilor vechi, ce exprimă pasiunea. [*]

Invertebrata, sinonim *Nevertebrate*, (v. art. Animale). Animale lipsite de coloana vertebrală.

Invertin, ferment solubil în apă, conținut în drojdie de bere; are proprietatea de a inverti zahărul de trestie în glucosă și fructuosă. E o pulbere albă, care spumegă cu apă, deși rămâne clară. Se scoate din drojdie prin extracțiunea acesteia prin apă și precipitarea apoi a invertinei prin alcool.

Investigațiune, cercetare, instrucțiune (v. ac.).

Investitura, în sistemul feudal era actul prin care se confirma unui vasal feuda din partea suzeranului, fiind însoțit de oarecare simbole. Se da vasalului o brazdă de pământ închipuind o moșie, o ramură reprezentând o pădure; episcopii la ridicarea pe scaun primiau dela rege inelul și cârja nu numai pentru că erau cărmuitorii bisericii, dar pentru că erau și suverani laici și exercitau autoritate lumească. Papa Grigore VII pretinse, ca episcopii să nu mai fie investiti de regi, ci, după alegere, să fie confirmați de papa. Împăratul Henric IV nu putea admite această pretențiune și se începuse o luptă violentă între papi și împărați până la 1122, când Henric V încheie cu papa Calixt II *concordatul dela Worms*. Împăratul lăsa mănăstirilor alegerea episcopilor în prezența delegaților săi, lăsa papei dreptul de a investi cu inel și cârje, episcopul însă primia dela împărat drepturile de autoritate lumească simbolizate prin sceptru. Acest mod de ridicare și confirmare la treapta episcopală se generalisă mai pe urmă în toată Europa până în secl. XV, când principiul monarhiei venind în opozițiune cu această practică, ea se modifică prin concordate încheiate între biserică și suveranii creștini.

Învățământ, instituția organizată a tuturor școalelor din țeară: primare, secundare și superioare; acțiunea de a învăța; I-e, pilde, lecții; instrucțiunea ce se capătă: I. privat, public, profesional, etc.

Învățământ elementar e acel care cuprinde primele cunoștințe științifice trebuincioase ori cărui om în viața practică. De aceea în I. e., pe lângă cunoștința teoretică a lucrurilor, se dă și experimentarea lor cu scop folositor vieții practice. Exemplificarea multiplă e una din condițiile I.-lui e.

Învățământ intuitiv e cel basat pe intuiție, adică metoda care constă din a arăta elevilor lucrurile, ce trebuiesc învățate. Metoda I. se servă de toate simțurile copilului pentru a-l instrui.

Învățământ mutual, instrucția dată școlarilor de colegii lor mai silitori, numiți cestori sau monitori. Metoda I.-lui m. a fost înființată de către preotul anglican Andrei Bell (v. ac.). I. m. e foarte bun, căci el stimulează pe școlari a se distinge care mai de care pentru a fi numiți cestori sau monitori, sau pentru a lua la concurs pe cei deja existenți și cari n'ar mai merita titlul căpătat.

Învățământ popular, e acela care sub o formă populară, adică simplă, cu totul lipsită de pedantism, se adresează direct poporului, fie sub formă de conferințe, fie sub formă de școală, cum ar fi școalele de adulți. Cel mai răspândit I. p. e în Suedia și Norvegia. Marele folos ce-l are I. p. e, că pe lângă cunoștințe teoretice generale, dă mai ales sfaturi practice indispensabile vieții de toate zilele a poporului de jos.

Învățământ primar, totalitatea studiilor ce se capătă în școalele primare, rurale sau urbane; instituția organizată a complexului întreg ce-l formează școalele primare din țară. În România I. p. în comune rurale se face în cinci ani, iar în comune urbane, numai în patru. Cu certificatele obținute aci, elevii trec deadreptul în gimnasilor sau licee, fiindu-se samă de media generală avută la limba română și la matematică, pe baza căreia se face selecțiunea celor cari trebuie să completeze numărul de 50, câți pot fi primiți în clasele secundare. (Regul. din 1898.)

Învățământ secundar, totalitatea studiilor ce se capătă în gimnasilor și licee, sau întreaga instituție culturală din gimnasilor și licee. După noua lege, votată în ședința camerei române din 18 Febr. 1898, I. s. e organizat astfel: liceul cuprinde opt clase în loc de șapte, iar gimnasiul numai patru, a căror programe sunt aceleași ca în cele dintâi patru de liceu. Nu sunt primiți mai mulți de 50 elevi într-o clasă. După aceste patru clase, elevii sunt datori să treacă un examen în fața unei comisii compusă din patru profesori locali, presidați de un profesor universitar sau în lipsa acestuia de unul liceal. În cele dintâi patru clase se studiază: »religia, limba română, latină, franceză, germană; istoria universală și istoria țării; geografia generală și geogr. țării; matematicile raționate elementare, cu aplicațiuni practice și cu noțiuni de comptabilitate; elemente de fizică, chimie, studii naturale, cosmografie; noțiuni de igienă, de drept usual și instrucție civică; caligrafie, desen, musică vocală și gimnastică» (art. 3). Celelalte patru clase superioare sunt împărțite în trei diviziuni: partea *clasică*, partea *reală* și *clasicism modern*. În aceste trei părți sunt unele cursuri comune obligatorii. În secția *clasică* se studiază în mod dezvoltat limba latină și elină. În secția *reală* se dă multă importanță mai ales matematicelor raționate, fizicii, chimiei, cosmografiei, științelor naturale, igienei și desenului linear. În secția *clasicismului modern* limba elină e înlocuită prin fizică, chimie, studii naturale, igienă și geografie. Odată terminând una din aceste secții, elevul e supus la un examen (odată pe an între 20—25 Iun. exclusiv) chiar în școala unde a urmat, înaintea unei comisii numită de ministeriu și compusă din patru profesori ai școlii sub presidenția unui profesor universitar. Acest examen ține locul bacalaureatului, care se desființează.

I. s. la fete e divizat în două școale: de gradul I și de gr. II. În cele de gr. I se vor învăța: »religia, limba română, franceză și germană; geografia generală și geografia țării; istoria generală și istoria țării; aritmetica și geometria elementară cu aplicațiuni practice și noțiuni de comptabilitate; elemente de cosmografie, studii naturale, fizică și chimie; noțiuni de pedagogie, igienă, medicină și farmacie domestică cu privire la crescerea copiilor; economia domestică, lucru de mână, caligrafie și desen, musica vocală și gimnastica» (art. 5). Durata studiilor e de cinci ani. În ultimul an se vor face studii necesare femeilor. Elevele cari au trecut cele dintâi patru clase de gradul I își vor pute completa studiile în celelalte patru clase de gradul II, în cari vor intra prin concurs. Aci se vor face noțiuni de psihologie, logică, economie politică, drept usual și instrucție civică, cum și una din limbile latină, italiană sau engleză. Cele ce au urmat latina se pot înscrie la universitate. Asupra chestiunilor de detaliu cum și asupra recrutării profesorilor, cf. Legea învățământului secundar și superior din 18 Febr. 1898.

Învățământ superior, totalitatea studiilor ce se capătă în universitate (v. ac.); instituția organizată a complexului întreg ce formează o universitate. În România I. s., după noua lege din 18 Febr. 1898, e organizat astfel: sunt două universități, cea din București și cea din Iași. Fiecare cuprinde cinci facultăți: 1) litere și filosofie; 2) medicină; 3) științe; 4) drept; 5) teologia ortodoxă (numai la București). Pe lângă acestea mai sunt *seminarele pedagogice* (v. ac.) și *școala normală superioară de fete* (v. ac.). Pentru recrutarea profesorilor în I. secundar și superior v. la cuvântul *profesor*.

Cf. și art. Școala (Șc. elementare, medii, superioare, etc., în Ungaria). [Nigrim.]

Învățător, cel care învață carte pe copii. În România I. se numesc dascăli de clasele primare din comunele rurale.

Invidia, (*lat.*) e o stare suflească, mai mult sau mai puțin chinuitoare, caracteristică oamenilor cărora le e necaz de fericirea, buna stare materială sau succesele cuiva. I. cuprinde puțină gelosie și ură.

Învierea, (*a morților, a trupului*), reîmpreunarea sufletului cu trupul după moarte sau la judecata cea din urmă. Credința I., ca una legată de cea a judecării după moarte, și a nemuririi sufletului, mai mult ori mai puțin se găsește și la unele popoare păgâne. În legea cea veche, la Iudei, acea credință era mai desfășurată, numai cât pe timpul înainte de exil aceea se lua în sens mai mult simbolic și teocratic, sau numai ca I. sufletului, dar nu și a trupului, pe când în timpul după exil, credința legii vechi cunoscea și ținea I. omului întreg. (Cf. Iov. XIX, 25 seq.; Isaia XXVI, 19, LXVI, 14; Ezech. XXVI, 1 seq.; Daniil XII, 2, 3; Psalm XVII, 15; Mach. II, 7—9; XIV, 23. Cf. Fapt. Ap. XXIII, 6.)

În legea nouă, adică în creștinism, credința și învățătura despre *I. morților* devine încheietura fundamentală a credinței: Isus Chr. o vestesce (Mat. XXII; Luc. XIV, 13; Ioan V, 25—29; VI, 38; XI, 23) și cu tărie se susține de către Apostoli (Fapt. XVII, 18; XXIII, 6;

XXIV, 15; XXVI, 8; Rom. VIII, 11; I Cor. VI, 14; XV, 2; II Cor. IV, 14; V, 1; I Thess. IV, 12 seq.; II Tim. II, 11; Evr. VI, 2), și ca o dogmă a credinței se suscepe în simbolele publice ale bisericeii, ca în cel niceno-constantinopolitan. (Cf. Concil. Later., Trid. ș. a.). Sf. Augustin dice, că »Șterge din biserică I. și numai decât nimicesci și creștinismul« (în psalm 101), iar Tertulian afirmă, că »Increderea creștinilor este I. morților.«

După învătătura bisericeii creștine, I. va fi generală, adică vor învia și cei buni întru I. vieții, și cei răi întru I. osândirei, și încă în același trup ce l-au avut în viață. Cu credința despre I. este în legătură așa numitul »*Chiliasm*«, sau părerea susținută în formă felurită și de către unii părinți și scriitori ai veacurilor dintâi, că adică între statul de mărire eternă al bisericeii și între cel prezent militant, va fi încă pe pământ un alt stat glorios, mijlociu al împărăției lui Isus Chr., care va dura 1000 de ani.

Învierea Domnului, în cerc mai restrins se serbătorește în fiecare zi de Duminecă, care este dedicată preamăririi învierii Domnului. În mod însă mai solemn, memoriei acelei învieri este dedicată serbătoarea sf. Pascii (v. ac.), care este centrul tuturor serbătorilor, este serbătoarea aleasă, împărăteasă și Doamnă, serbătoarea serbătorilor.

Inviolabilitate, privilegiul de a nu pute fi tras la răspundere și urmărit pentru actele îndeplinite. I. este asigurată prin constituțiuni capilor statelor, pentru cari ministrii, contrasemnând actele lor, iau asupra-le întreaga responsabilitate. (v. și Imunitate.) [—]

Inviolabilitatea agenților diplomatici și consulari e un privilegiu în virtutea căruia nu pot fi obiectul nici unui atac sau acțiune, fie în ori ce cas, fie din cauza unor anume fapte. I. aparține dreptului ginților. Persoana ambasadorilor, chiar inimici, e privită ca sacră, și acest principiu e recunoscut la toate popoarele. După dreptul ginților, consulii, fără a avea înțelegerea prerogativelor ambasadorilor și miniștrilor, trebuie să se bucore, într'un grad mai puțin înalt, de inviolabilitatea și independența pe care o au aceia. [O. L.]

Invocare, chemarea s. e. a lui Dumnezeu și a darului său în rugăciune. I. mijlocirei sfinților la Dumnezeu spre câștigarea darului ceresc; I. (chemarea) numelui lui Dumnezeu în exorcisări. În cultul creștinesc liturgic însă este mai însemnată I. Spiritului sfânt în actul de consacrare liturgică (Epiclesis), prin ce se arată conlucrarea Spiritului sfânt la actul mistic al prefacerii pâinei și vinului în trupul și sângele lui Isus Chr. în mod principal săvârșit prin cuvintele »Luați măncați... Beți dintru acesta toți« ș. c. I. I. aceasta liturgică a Spiritului sfânt și până azi formează oarecare punct de neînțelegere între biserica catolică apuseană și cea ortodoxă orientală, măcarcă în sinodul florentin în acest respect după explicări și dispute reciproce, s'a convenit la o înțelegere.

Învoială, pact (v. ac.).

Învoieli agricole, sau *tocmeli agricole* se numesc în România contractele încheiate între proprietarii și arendașii de moșii cu locuitorii sub intervenția statului, înaintea pe câte 5 ani,

acum pe câte un singur an, ca aceștia să lucreze pământul luat dela arendași și proprietari în parte ori în dijmă, și în schimbul pământului dat lor pentru hrana lor și a vitelor și pentru eventuale avansuri de bani să facă anumite câtime de muncă, apoi anumite transporturi la arie și la schela ori gara din apropiere și pe deasupra să mai dea anumite daruri, pui de găină, ouă, oale de unt, etc. Contractele de învoieli agricole se încheie direct între cei interesați numai pe un an, și se legalizează de primăria comunală cu putere executorie. Legea învoielilor în România a fost introdusă din nou la 18 Martie 1866, ca corectură a legii rurale a lui M. Cogălniceanu, în locul servitutei desființate prin legea dela 1864, ca să înlesnească țăranilor ținerea vitelor, iar proprietarilor și arendașilor de moșii cultivarea moșiilor și fără de a avea capital mare propriu. Sub regimul legii feudale încă erau locuitori cu învoieli agricole. În Transilvania se numiau convenționaliști, în Moldova se numesc la 1766 săteni cu zapis de tocmeală, cari însă și unii și alții erau mai rău situați materialicesc decât vechii clăcași și iobagi.

Legea învoielilor agricole celor noi a adus mai mult folos arendașilor și proprietarilor decât țăranilor învoiei, cari au ajuns într'o stare materială și morală mult mai precară decât se găseau în iobăgie sub regimul legilor feudale.

Legea învoielilor agricole în România a fost modificată la 7 Apr. 1872, 14 Maiu 1882 și în 1893.

Involucel, v. Involucru.

Involucru, (botan.) înveliș format din mai multe bractee (v. ac.), ce se află la baza și în jurul florilor grupate, fie în umbelă (v. ac.), ca la *Primula*, Morcov și alte Umbelifere, fie în capitul (v. ac.), ca la *Composee*. I. se dice: *uniflor* (la Dedești, Nalbă), când se găsește la baza unei singure flori; *dialiflor*, când are bracteele sale libere prin marginile lor (casul mai general); *gamofil*, când bracteele sunt concrescute între ele, formând ca un sac în jurul unei singure flori (*Mirabilis*), sau în jurul unei inflorescențe (*Euphorbia*). Când inflorescența e în umbelă, dar compusă, la baza umbelulei secundare, terțiare, etc., se află câte un mic I., numit *Involucel* (s. e. la Morcovul selbatic, la Mărar, ș. a.). Rolul I. e de protecțiune pentru florile tinere în jurul cărora se află, iar dacă bracteele lui devin colorate, atunci mai servesc și ca mijloc de a atrage insectele, pentru a îndeplini fecundația florilor însoțite de aceste bractee. [S. Șt. R.]

Involuntar, se numesc în genere tot ce se întâmplă fără consimțirea voinței. Așa sunt s. e. mișcările involuntare, cari se îndeplinesc independent de voința noastră, cum e respirațiunea, circularea sângelui, mistuirea, secrețiunea, sughițul, strănutatul, cu un cuvânt toate mișcările reflexe și instinctive. [Pl.]

Involuțiune, termen general prin care se designează toate mișcările de desvoltare, cari plecând din afară concentrează forțele de desvoltare în lăuntru lucrului ce se desvoaltă. [Pl.]

Io., abreviațiunea (sigla) numelui Ioan în chrisoavele și inscripțiunile domnilor Țerii Românesce și ai Moldovei, cari înainte de numele lor propriu purtau de regulă numele Ioan, prescurtat Io. În mai multe inscripțiuni, cum și uneori în chrisoave, se află și forma întreagă

Ioan. Acest nume, domnii români l-au moștenit dela Asanesci, după Ioan I (numit și Ioaniță sau Caloian 1197—1207), primul suveran român încoronat de papa, prin legatul său, ca rege al Românilor și Bulgarilor și recunoscut ca atare de statele europene. După dînsul, Asanescii următori, cum și țarii bulgari ce au urmat după Asanesci, purtau numele Ioan înaintea numelui propriu. În mod analog, și domnii Serbiei se numiau toți Stefan după întemeietorul dinastiei, Stefan Nemanja. Este același us ca la împărații romani, cari se numiau toți Caesar după întemeietorul monarhiei. În asemenea înțeles pronumele Ioan al domnilor români exprima suveranitatea. [D. On.]

Io, în mitol. gre. o fecioară curată, fata frumoasă a lui Inachos (deul riului Inachos) și a mamei Peitho din Argos. Io a fost preoteasa dînei Hera, soției lui Zeus, dar fiindcă Zeus a intrat în legături de amor cu ea, Hera a prefăcut-o într-o vacă albă strălucitoare și a predat-o lui Argos (v. ac.) să o păzească. Zeus a iubit pe I. și în formă de vacă și a poruncit lui Hermes (v. ac.) să omoare pe Argos și să-i răpească pe Io, dar Hera mînioasă a trimis o muscă rea (strechea) asupra ei, musca a fugărit pe Io în toate părțile lumii și numai în Egipt și-a recăpătat forma de dîină și atunci, dela Zeus, a născut pe Epaphos. În Io încă mitologii vechi au recunoscut luna de pe cerul. De aci I. se numia și regina cerului. Ioh în Egipt, în limba coptică, înseamnă luna, și acolo s'a contopit cu Isis (v. ac.). [Atm.]

Ioab (Ioav), conducătorul oștirilor regelui David, omori pe Absolon (Avesalon), fû ucis de Solomon.

Ioachim, sfântul, tatăl Fecioarei Maria, v. AnaSf.

Ioachim I Napoleon, v. Murat.

Ioachim, principii electori de Brandenburg, 1) *I. I Nestor*, fiul principelui Ioan Cicero, n. 1484, a urmat tatălui său în 1499, a înființat universitatea din Frankfurt pe O., iar 1516 judecătoria camerală, 1527 publică *Constitutio Ioachimica*. Contrar al reformațiunii lui Luther. 1524 a căștigat comitatul Ruppîn; 1529 a încheiat cu Pomerania contract de moștenire. † 11 Iulie 1535. 2) *I. II*, fiul și succesorul primului, n. 1505. 1537 contract de moștenire cu Silesia; 1539 introduce reformațiunea; 1542 fiind ales comandant suprem al oștirilor imperiului german contra Turcilor, I. leagă alianță cu Petru Rareș, Domnul Moldovei (1 Martie 1542), îndatorându-se, ca în schimb pentru anumite servicii stipulate în tractat să-i solvească, după resboiu, o sumă însemnată de galbeni unguresci și să întrevină la împăratul, pentru ca Moldova să fie primită în federațiunea germană. Pentru acoperirea speselor de resboiu I. însă împrumută dela Petru Rareș 200,000 de florini unguresci, despre ce îi dă obligație, îndatorându-se a răspunde cu toate bunurile sale și acele alor săi, și chiar cu trupurile lor. (Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. II 572—573.) 1569 câștigă presumpțiunea de moștenitor la tronul Prusiei. † 3 Ian. 1571. Monument în Spandau. 3) *I. III Frideric*, fiul lui Ioan George, n. 1546. În 1566 a obținut arhiepiscopatul de Magdeburg, 1598—1608 principe elector; 1603 câștigă regența în Prusia. † 18 Iulie 1608. [t.]

Ioachim, Iosif, celebru violonist german (n. 28 Iunie 1831 în Kitsee lângă Pressburg). De-

bută ca minune musicală la vîrsta de 7 ani sub direcțiunea primului său măestru, Szervaczinski, la Pesta. Apoi, după ce-și completă studiile în conservatorul din Viena cu I. Böhm, apărî ca adevărat virtuos la Leipzig în 1843. Repurtă succese ca concertist în diferitele orașe germane; 1863 se însură cu contralta Amalia Weiss (10 Maiu 1839 până Ian. 1899), admirabilă interpretă a muzicii lui Schumann, și în 1866 se stabilî în Berlin, unde în curând devenî unul din cei mai de frunte profesori și violonistul interpret fără rival al autorilor clasici, atât ca virtuos concertist, cât și în quartet, celebru în lumea întreagă (împreună cu de Ahna, Wirth și Haussmann). Ca compositor a scris mai cu samă muzică pentru violină (concerte, variațiuni, ș. a.) apoi uverturi, marșuri, ș. a., în cari se ved influențele stilului marelui Schumann.

Ioachimsthal, 1) *I.*, oraș în Boemia, lângă Weseritz, 5726 loc. (1890); fabrici de tabac, mine de argint, nichel, bismut, etc. 2) *I.*, oraș în guvern. prus. Potsdam, cu 2071 loc. (1890).

Ioan, apostol și evangelist, fiul lui Zevedeu, un pescar avut. El era om neînvoțat, dar deștept, de caracter blând, totodată însă și înfocat și resolus (Marc. 9, 37; Luc. 9, 54). Afețiunea lui cătră Isus a fost foarte mare, pentru aceea Isus l-a iubit îndeosebi, la cîna ultimă s'a culcat cu capul pe pieptul lui; I. a urmat pe Isus legat și dus în curtea arhierului Ana și a lui Caiafa, a mers după el pe Golgota și s'a așezat sub crucea lui, unde Isus înainte de moarte i-a încredințat îngrijirea de mamă sa. v. Evangelist. [i—m.]

Ioan Botezătorul, fiul preotului judeu Zacharia și al Elisabetei, n. cu 6 luni mai înainte de nascerea lui Isus. Pe la 29 d. Chr. I. predică în pustiiul Iudeei. Mulți oameni urmînd învățăturilor lui, primesc botezul în riul Iordan; Isus Christos încă este botezat de I. (v. Arătarea Domnului), de aci I. e numit *Botezătorul*, iar fiindcă a pregătît calea lui Isus Christos, e numit și *I. Înainte-Mergătorul*. Sbiuind fărădelegile lui Irod Antipa, care luase la sine pe Irodiada, muierea fratelui său Filip (corect Irod), fû aruncat în temniță și decapitat la dorința ficei Irodiadei.

Ioan Capistran, v. Capistran.

Ioan Gurd de aur, v. *Chrisostom*.

Ioan Diaconul, sub acest nume se cunosc 4 istoriografi: 1) *I. D.*, din Neapol, a trăit în a doua jumătate a secl. IX, a scris istoria episcopilor neapolitani, viața Sf. Nicolau, arhiepiscopul dela Mira Liciei, lăsînd și alte scripte istorice. 2) *I. D. (Hymonides)*, diacon al bisericii romane, a scris viața Papei Gregoriu M. și Gesta Clementis I Papae Martyris, s'a apucat să scrie și o istorie bis. pe larg, dar la 882 a murit, fără să termine lucrarea aceasta. 3) *I.*, diacon al bisericii venețiene în a doua jumătate a secl. X a scris Cronica patriarhilor venețiani. 4) *I. D. din Verona* a scris o cronică, care începe cu Iuliu Cesar și ajunge până la a. 1310.

Ioan de Deo, sfânt, n. 1495 în Portugalia, a fundat congregațiunea Misericordianilor (v. ac.).

Ioan de Monte Corvino, misionar italian, n. în Monte Corvino. La 1272 împăratul Mihail Paleologul a trimis pe I. la papa Gregoriu X în cauza reunirii bisericesci. Mai târziu a intrat I. în ordul franciscanilor și a lucrat ca misionar la Mongoli.

Ioan dela Cruce, n. 1543 O. Carm., unul dintre cei mai profunzi și mai erudiți teologi mistici; a lăsat mai multe scrieri de cuprins ascetic.

Ioan de Victring (Victoriensis), călugăr ci-stercit dela mănăstirea Victring în Carintia, istoric distins. † 1347.

Ioan dela scară (Climacus), numit așa după opul său ascetic intitulat »Scară«, în care arată cum să se desvoalte și perfecționeze viața morală, spre a-l conduce pe om la ceriu. »Scară« are 30 trepte, după cei 30 de ani ai vieții private a Domnului Christos. A mai scris o carte »Cătră păstori«, punând înaintea ochilor idealul adevăratului păstor sufleteș. I. s'a n. pe la 525, a intrat de tiner în o mănăstire din muntele Sinai, de aici se numește și »Sinaitul«. Pentru pietatea și erudițiunea sa ceilalți călugări l-au ales egumen. A murit cătră capetul secl. VI. Biserica orientală îi serbează amintirea în 30 Mart. și în a patra Duminecă din Paresimi.

Ioan Efesinul, istoric sirian din secl. VI, amic al împăratului roman Iustinian și zelos propagator al monofisismului.

Ioan, Ierusalimiteanul, episcop în Ierusalim (386—417), mare părtinitor al scrierilor lui Origenes, pentru care a venit în diferență cu Sf. Epifaniu, episcopul Ciprului.

Ioan Leonardi, italian, n. 1543, fondatorul congregațiunii clericilor regulari, numiți »ai Maicei Domnului« (Matris Dei). † 1609.

Ioan Mavropus, mitropolit în Euchaita din Helespont (1043—47), a scris mai multe imnuri, a lăsat 16 predici și mai multe cuvântări pagnegirice. Lui se atribue canonul din 30 (trei ierarhi).

Ioan Milostivul, sfânt, patriarch în Alexandria (606—616), de origine din Cipru, prin binefacerile față de săraci și lipsiți și-a câștigat numele de milostiv. Năvălind Persii în Egipt, I. M. s'a refugiat în Cipru, unde a și murit. Biserica noastră îi serbează amintirea la 12 Nov., iar cea latină la 23 Ian. (Cf. Bollandus Jun, tom. III, p. 108—148, unde i-se află biografia pe larg.) [i—m.]

Ioan, Nepomuceanul, sfânt, martir pentru păstrarea neviolată a sigilului sacramental; patronul Boemiei, n. 1330 în comuna Pomuk din Boemia, la 1381 a ajuns canonic la biserica catedrală din Praga și a fost confesariu al reginei. Regele boem Venceslau IV suspiționându-și soția, a pretins dela I. să-i descopere ce a mărturisit regina, ceea ce denegând I., la mandatul regelui a fost aruncat în riul Moldava, unde s'a înecat la 16 Maiu 1383. În 1729 I. N. a fost canonizat. (Cf. A. Frind, Der geschichtl. heilige Johannes von Nepomuk, 2. Aufl. Prag, 1871; T. Novák, Život S. Jana Nepomuckého v Praze, 1862.)

Ioan, numele a 23 papi.

Ioan I (523—526), sfânt, a fost trimis din partea regelui ostrogot Teodoric la Constantinopole spre a îndupleca pe împăratul Iustin II să revoace edictul contra Arianilor. Teodoric, nemulțumit cu misiunea lui I., la reîntoarcere l-a încarcerat în Ravena, unde a și murit. **Ioan II** (532—535), a combătut simonia, ce domnia pe atunci și a aprobat edictul împăratului Iustin II în contra ereticilor theopasisti. **Ioan III** (560—573); **Ioan IV** (640—642), a reprobat ectesa împ.

Heracliu despre o singură voință în Dl. Chr., a rescumpărat pe mulți creștini din captivitatea Slavilor, cari au năvălit în Panonia și Iliric. **Ioan V** (685—686), de origine din Siria, a participat la al VI conciliu ecum. ca delegat papal, ca papă a fost tot morbos. **Ioan VI** (701—705), de nascere grec, a domnit cu mult tact și energie. **Ioan VII** (705—707), n'a voit să subscrie decisiunile sinodului trulan trimise lui de împăratul Iustinian II, după mărturisirea lui Paul Diaconul; regele longobard Aribert II a redat bisericii romane patrimoniul Sf. Petru din Alpii cotici. **Ioan VIII** (872—882), la 875 a încoronat de împărat pe Carol Pleșuvul, care în semn de mulțumită a confirmat drepturile scaunului apostolic asupra posesiunilor din Italia. I. a trimis legați la Constantinopole, ca să complice diferințele dintre biserica constantinopolitană și cea romană din cauza lui Fotiu, dar fără succes. **Ioan IX** (898—900), s'a silit să restabilească în biserică ordinea și disciplina scădută sub antecesorul său Stefan VI. **Ioan X** (914—928), cu energie a ținut în friu fracțiunile nobilimei romane; a unit pe principii creștini la luptă contra Saracenilor, și însuși s'a pus în fruntea unei armate. La intrigele Marozziei, soția marchisului Hugo de Toscana, papa I. X a fost aruncat în carcer, unde a și murit. Pe timpul lui încă s'au făcut încercări de a se delătura divergențele dintre biserica apuseană și orientală. **Ioan XI** (931—936), fiul Marozziei, om cu puțină energie, din care cauză a dispus în biserică mamă sa și fratele său Alberic de Camerino, care s'a proclamat principe și senator roman. **Ioan XII** (955—642), Octavian, fiul lui Alberic de Camerino și nepot al lui Ioan XI, un băețandru necopt, ales papă în etate de 18 ani. E cel dintâiu papă, care și-a schimbat numele la întronisare. I. a venit în divergențe cu împ. Otto I, care l-a alungat din Roma și a constituit de antipapă pe Leo VIII. După retragerea lui Otto, I. XII reîntorcându-se în Roma și-a resbunat crudel asupra cardinalilor și prelaților, cari au ținut cu împăratul. **Ioan XIII** (965—972), a întreținut raporturi bune cu împ. Otto I, pe al cărui fiu Otto în etate de 13 ani l-a încoronat împărat; pe nobilimea romană a adus-o la ordine. **Ioan XIV** (983—84), a fost susținut numai de partida germană, după moartea împ. Otto II contrarii lui au readus pe antipapa Bonifaciu VII, pe I. l-au aruncat în închisoare, unde a și murit. **Ioan XV** (985—996), a fost ales cu ajutorul familiei Crescentiu, care s'a născut a apăra Roma atât de influența bizantină, cât și de cea germană. Fiindcă Crescentiu voia a dispune și asupra papei, acesta a recurs la ajutorul împăratului Otto III. Sub I. XV s'a întâmplat la 993 prima canonizare cu mare solemnitate. **Ioan XVI antipapă** (997—8), fracțiunea lui Crescentiu alungând pe papa Gregoriu V, a proclamat papă pe grecul Philagatus, dar partida contrară nu preste mult l-a aruncat în închisoare scoțându-i ochii, după ce curând a murit. **Ioan XVII** (1003) a domnit numai câteva luni. **Ioan XVIII** (1003—1009), un bărbat piu și erudit, sub care legătura de iubire între Roma și Bizanț a reînviat, de oarece, după cum scrie Baroniu 1004, numele acestui pontifice se află indus în cartea cea mare a

bisericeii constantinopolitane. *Ioan XIX* (1024 până 1033), a urmat în pontificat fratelui său Benedict VIII; mai înainte ca consul și senator roman a lucrat pentru a frânge puterea Crescentiilor. I. XIX a fost recercat de împ. bizant. Vasiliu II și de patriarhul Eustafiu, să recunoască titlul de »ecumenic« a patriarhului constantinopolitan; spre a-l îndupleca, împăratul i-a trimis daruri prețioase; însă agitațiunea începută în apus contra acelei recunoașteri, a silit pe I. să întrerupă pertractările cu Grecii; patriarhul a șters numele papei din dipticha bisericeii constantinopolitane și scisiunea a devenit tot mai mare. *Ioan XX* (XXI) (1276—77), cunoscut ca scriitor sub numele de *Petrus Hispanus*, ca papă s'a silit să complaneze diferențele dintre regenții creștini și să-i unească la luptă în contra Mohamedanilor, cari terorizau pe creștinii din Orient și amenințau și apusul; s'a întrepus la chanul tătăresc spre a tracta mai blând pe creștini; a luat măsuri pentru executarea concluserilor sinodului ecumenic din Lyon (1274). A murit în Viterbo, surpându-se pe el coperișul unei case noue. *Ioan XXII* (1316—1334), a pus fundamentul la palatul pontificiu din Avignon. I. era aproape întru toate dependent de regele Franciei Filip cel Frumos, din care cauză trescea neîncrederea celorlalți principii catolici în papa. În cearta dintre Frideric Austriacul și Ludovic Bavarul pentru tronul imperiului german, papa fiind contrar lui Ludovic, acesta merse la Roma, declară pe I. depus și constitui antipapă pe Nicolau V, cel din urmă pontifex pus de împăratul, I. excomunică pe Ludovic, (cel din urmă împărat excomunicat) și puse Germania sub interdict, prin ce înduplecă pe împăratul la pace. *Ioan XXIII* (1410—15), Baltazar Cossa. Pentru delăturarea schismei occidentale cardinalii din Roma în conțelegere cu cei din Avignon și cu alți dignitari bisericești s'au întrunit la 1409 în conciliul dela Pisa, unde au declarat depuși pe papa Gregoriu XII, care reședea în Roma, și pe Benedict XIII din Avignon, alegând pe Alexandru V, un bărbat foarte pui și erudit, dar necapabil de a governa în timpuri așa furtunoase; el s'a retras la Bologna, unde a murit în 1410, curând a fost ales de papă cardinalul de Cossa, care a luat numele de Ioan XXIII. El la 1414 a convocat conciliul la Constanța (în Elveția) ca să complaneze certele, conciliul la 1415 a provocat pe cei 3 papi să abdică și nevoind ei, i-a declarat de depuși alegând un singur papă în persoana cardinalului Otto de Colonna, care a luat numele de Martin V. Convingându-se I. că nici patronul său împ. Sigismund nu-l mai poate ajuta, a renunțat la demnitatea pontificie și s'a supus lui Martin V, care din parte-i l-a încercat cu distincțiuni. † 1419. A se vedea Joseph Hergenröther, Handbuch der allgem. Kirchengeschichte. III Aufl. Freiburg im Breisgau 1887.

[Dr. Is. Marcu.]

Ioan IV Postelnicul, (ajunătorul *νποεὐργς*-jejunator), patriarh constantinopolitan (586—95), pentru viața sa aschetică și ajunul rigoros s'a bucurat de mare vază la popor. El a luat mai întâiu titlul de »Patriarh ecumenic« la 588. Contra acestei întitlături s'a ridicat papa Pelagiu II și mai ales succesorul acestuia Gregoriu I., care în semn de umilință s'a numit pe

sine »Servus servorum Dei«, care atribut și-l dau de atunci încoace toți pontificii romani. I. ajunătorul pentru faptele caritative și virtuțile sale în biserica greacă se onorează ca sfânt; amințirea lui se serbează în 2 Sept. Lui I. i-se ascriu și două tractate despre sf. mărturisire și unele canoane.

Ioan, Scolasticul, patriarh în Constantinople (565—572). La colecțiunea canoanelor bisericeii orientale, anume la canoanele apost. și cele aduse în sinoadele dela Laodicea, Ancira, Neocesarea, Sardica, Gangra, Constantinople, Efes și Calcedon a mai adaus 68 canoane din epistolele canonice ale Sf.-lui Vasiliu M. și întreaga materie a împărțit-o în 50 de părți.

Ioan, Veccus, patriarh în Constantinople și mare aderent al unirii cu Roma; la 1277 a convocat un sinod în Constantinople, care a confirmat unirea efeptuită în conciliul de Lyon (1274). După moartea împăratului Mihail Paleologul (1282) I. V. a fost silit să părăsească scaunul patriarhal.

[Dr. Is. Marcu.]

Ioan (Ion) cel Nou dela Suceava, martir și sfânt, originar din Asia mică din orașul Trapezunt de lângă Marea Neagră, și neguțător de meserie dintre cei mai de frunte și mai bogați. Intr'una din călătoriile sale comerciale ajunse și la Cetatea Albă de lângă vărsătura Nistrului. Calumniat de către căpitanul corăbiei la pazitorul tătar al Cetății Albe, că ar fi voind să treacă la legea tătărească, într-o cu acesta în dispute religioase foarte neplăcute, din care cauză fu martirisat de dînsul cam pe la 1332. Auzindu-se noaptea după martirisare cântări îngeresci la trupul martirisatului și văgându-se lângă el făclii ceresci, stărui și căpătără creștinii de acolo permisiunea ca să-l înmormenteze. Aici, în Cetatea Albă, într-o biserică odihnără moaștele sfântului șeptedeci de ani. Arătându-se apoi minuni la mormântul martirului, auți de ele domnitorul Moldovei, Alexandru cel Bun, și dispuse prin arhiepiscopul de atunci Iosif, ca moaștele sfântului să fie aduse la Suceava și așezate în biserica mitropolitană de acolo ca patron al domniatului său; ceea ce se și făcu cam pe la 1402. Aici au ramas moaștele sfântului până în 1686, când fură transportate în Galiția de către regele Poloniei, Ioan Sobieski, dimpreună cu captivul mitropolit al Moldovei, Dosofteiu, și așezate în mănăstirea Basilianilor din Jolchiev. După încorporarea Bucovinei în staturile Austriei, la stăruința locuitorilor de acolo, fură aduse moaștele sfântului încoace în 1783 și așezate iarăși în biserica mitropolitană a sfântului Giorgiu din Suceava, unde se află și astăzi. Ziua acestui sfânt este 2 Iunie. Cultul lui și al lui Ioan Botezătorul a fost serbat cu multe, mari și îndelungate festivități prin secl. XV și XVI, din care cauză acești doi sfînți se numesc de poporul de jos Sînțieni (sfînții Jieni). Sf. Ioan cel Nou este serbat de Românii bucovineni ca patron al Bucovinei și al neguțătorilor din ea. (Varlaam, Carte românească de învățătură. Iași, 1643, t. I, pag. 79—85; Revista Tocilescu, a. II, vol. 3, pag. 163—174; S. Fl. Marian, Sf. Ioan cel Nou. București, 1895; Dr. F. Zieglauer, St. Johannes Novi von Suczawa. Czernowitz, 1897; Öster.-ung. Monarchie in Wort und Bild, I. Bukowina, pag. 226—227.) [Dr. I. G. Sbierea.]

Ioan de Capha, episcop român în Transilvania. Xenopol în *Istoria Românilor* (ediț. dela 1888, vol. I, pag. 455) afirmă, că în manuscrisurile bibliotecii din Budapesta a aflat numele celui dintâiu episcop românesc din Transilvania, Ioan de Capha, pe la 1456. Din contră Samoil Clain susține, că dela 1348—1448 ar fi fost 8 arhiepiscopi în Transilvania și anume în Belgrad (Alba-Iulia), pe cari îi însiră cu numele, fără însă a indica documentele, din cari și-a scos datele acestea. (Cf. Cipariu, *Acte și Fragmente*. Blaj, 1855.)

Ioan de Dibra, patriarhul Ohridei pe la 1019. Această patriarhie se fundase de abia vr'o 10 ani mai înainte, când se alese Ohrida de capitala Bulgariei lui Samuil; primii 2 titulari fură Bulgari, dar Vasile II Bulgaroctonul, punând mâna pe această țeară, numi un patriarh grec, pe I., care începe soria Grecilor de pe acel scaun. (Xen., *Ist. Rom.* I, 449.)

Ioan Lusinski, episcop socinian (sectă protestantă) în Moldova, sub Eraclid-Vodă Despotul (1561—63). Acesta vădend că divorțul se înmulțese preste măsură printre Sași și Unguri, mai ales că pământenii le dau în această privință un exemplu cât se putea de rău, chieamă din Polonia pe I., un preot socinian, pe care îl ridică la rangul de superintendent (episcop protestant) și-l însărcină cu judecățile matrimoniale, pe câtă vreme domnitorul își rezervă personal de a procede cu severitate în contra Moldovenilor plecați la abuzul în chestiune. Poate că Eraclid, însuși protestant, avea de gând să propage prin I. religia sa printre străinii din Moldova, eventual chiar între Români, căci tocmai pe vremea aceea întimpinăm pretutindenea o mulțime de reformatori. Măsura nouă însă nu era deloc după placul țerii, și atât domnitorul cel aspru, cât și »episcopul cel cu muierii» își atraseră ura generală. De aceea, când Eraclid impuse contribuțunea de câte un galben de casă, și poporul furios devenise tot mai amenințator, atunci boierii se folosiră de absența Vodei și otrăviră pe I. Nevasta lui fû omorâtă cu puține luni mai în urmă. (Xen., *Ist. Rom.* III, 76, 80, 82.)

Ioan »Fără țeară, *rege în Anglia*, fiul cel mai mic al lui Henric II, n. 24 Dec. 1166 (ori 1167), † 19 Oct. 1216 în Newark. Tatăl său îl numia, din glumă, »fără țeară», ca pe unul care nu are prospecte de a ajunge la domnie. Fratele său Richard II, »Înimă de leu», pe patul morții l-a numit succesor, preferând pe fiul ducelui de Bretagne, care avea mai multă îndreptățire la tron decât Ioan. Domnirea lui I. a fost tiranică, el însuși caprițios, cerbicos și resbunător. Regele August Filip II al Franciei a confiscat pe sama sa toate proprietățile din Francia ale lui Ioan. Din aceasta s'a iscat resboiu înverșunat (1208). Intr'aceea, în afacerea ocupării scaunului arhiepiscopesc din Canterbury, a venit în conflict și cu papa Inocențiu III, care l-a anatemisat, însărcinând cu executarea anatemei pe regele Franciei. I. abandonat de supușii săi și strimtorat de resboiul francez, s'a împăcat cu papa, i-a închinat țeara, primindu-o dela el ca donațiune feudală. Resculându-se contra lui magnații Angliei, I. pentru a-și salva tronul a dat (15 Iun. 1215) bulla numită *Magna charta* (v. ac.), recunoscând nobilimei și poporului anumite drepturi,

renunțând la unele privilegii ale potestății regale și promițend îndreptare. Cercând să declare prin papa nevalabilă bulla, nobilii s'au resculat de nou, au chieamă la tron pe Ludovic, fiul regelui francez, care în Maiu 1216 a și debarcat pe pământ englez. I. părăsit de toți, acum în adevăr »fără țeară», fuge la Newark, unde moare ca victimă a lacomiei sale. [t.]

Ioan, regi în Francia, 1) *Ioan I*, fiul postum al regelui Ludovic X, n. 15 Nov. 1316, mort a patra di după nascere. 2) *Ioan II cel Bun*, (1350—1364) fiul lui Filip VI, n. 1319, † 8 Apr. 1364 în Londra. Bătut în lupta dela Maupertuis și Poitiers (19 Sept. 1356) de fiul regelui englez Edward III, supranumit Prințul Negru, e dus în prinsoare la Londra. 1360 face pace cu Edward, obligându-se să-i cedeze Guyenne și Poitou și să-i plătească 3 milioane de galbini ca rescumperare. Neputend satisface obligațiunii, a fost ținut în prinsoare până la moarte.

Ioan, regi în Polonia. 1) *Ioan (I) Albert*, v. Albert I.

2) *Ioan II Casimir*, fiul regelui Sigismund III și al Constanței, archiducesă de Austria, n. 21 Mart. 1609, † 16 Dec. 1672 în Neuers. 1640 a intrat în ordul jesuiților și în curând papa Inocențiu X l-a numit cardinal. 1646 a părăsit statul preotesc, 20 Nov. 1648 murind fratele său vitreg Vladislav IV, ocupă tronul și ia de soție pe regina veduvă. Domnirea i-a constat din neîntrerupte resboaie contra Cazacilor, Rușilor și Svedilor, cari un timp oarecare inundaseră întreagă Polonia; mai adăugându-se la acestea și turburări interne, I. renunță la tron (16 Sept. 1668), merge în Francia, unde Ludovic XIV îi donează mai multe abații. Osemintele i-au fost înmormentate în biserica jesuită din Paris, de unde în 1676 au fost transportate în cripta catedralei din Cracovia. 3) *Ioan III Sobieski*, v. Sobieski. [t.]

Ioan, regi în Portugalia. 1) *I. I* (Iao sau Ioao), fiul din flori al regelui Petru, n. 1357, † 1433. La 1415 s'a resboit contra Maurilor, înfigend crucea pe murii Ceutei. Sub el s'au făcut (prin fiul său Henric Marinarul) începuturile pentru descoperirea căii maritime în jurul Africei. I-a urmat în domnie fiul său Eduard I. 2) *I. II Perfectul*, n. 1455, † 1495. A urmat în domnie tatălui său Alfonso V în 1481. A fost domnitor deștept și energetic. Ca să-și asigure tronul, a străpuns cu mâna proprie rudeniile sale. Și-a făcut domnirea renumită prin cucerirea Tangerului și prin întreprinderile întru descoperirea litoralului Africei. Sub conducerea căpitanului Diego Cao corăbiile sale ajunseră până la gurile râului Congo, iar în 1486 sub conducerea lui Bartolomeu Diaz au ajuns până la Cap-Tormentosa, pe care I. l-a numit Capul-Buneisperanțe, în convingerea că poarta căii spre Oceanul indic și spre India estică e deja aflată. Cristofor Columb încă s'a prezentat la curtea lui I., oferindu-i serviciile, dar a fost respins. 3) *Ioan III* (1521 până 1557), fiul și succesorul lui Emanuel cel Mare, n. 1502, † 1557. Protector al sciințelor și comerțului. Cu titlu de vice-rege a trimis pe Vasco de Gama în India și a făcut din Brasilia colonie portugheză. A restaurat universitatea din Coimbra; a secularizat imensele averi ale ordului Iacobiților și a întrodus inquisiția. 4) *Ioan IV* (1640—56), înteeietorul dinastiei de Braganza;

n. 1604, † 31 Iulie 1656. A condus resboiul de eliberare al Portughezilor contra Spaniolilor (1640), a bătut oștirile spaniole și a eliberat Brasilia (1654). 5) *Ioan V* (1705 până 1750), n. 1689, † 31 Iulie 1750. Ca aliat al Angliei și Austriei până la pacea dela Utrecht (1713), a purtat resboiul contra Spaniolilor și Francezilor. I. a stat de tot sub dominațiunea preoților, a jertfit sume enorme pentru clădiri de biserici și mănăstiri. Ca recompensă papa i-a dat titlul «Cea mai fidelă Majestate». 6) *Ioan VI* (1816—26), n. 1767, † 10 Mart. 1826. La început regent lângă mamă sa Maria (smintită de minte), iar dela 1816 rege. 1807 a sfînit cu Anglia, pentru ce Napoleon I a declarat detronată dinastia Braganza. I. cu întreaga sa curte s'a mutat la Brasilia. 1821 s'a reîntors în Portugalia, lăsând în Brasilia regent pe fiul său Dom Pedro, (v. Brasilia). [t.]

Ioan, regi în Ungaria. 1) *I. I, Zapolia*, voivod al Transilvaniei, «rege ales» al Ungariei după desastrul dela Mohaci din 29 Aug. 1526 (v. Zápolya). — 2) *I. II, Sigismund*, fiul lui Zapolia și Isabellei (v. ac.), n. 7 Iulie 1540 în Buda, † 14 Mart. 1571 în Alba-Iulia. Tinăr cu educație aleasă, după moartea mamei sale (1559) guvernează singur Transilvania și părțile ocupate ale Ungariei, stînd în aproape neîntrerupt resboiu cu împăratul Ferdinand și în urmă cu Maximilian pentru titlul de drept la Coroana și teritoriul Ungariei. 1562, 1563, 1564—65 se resboiesce cu trupele lui Ferdinand până la vestita *convenție dela Sättmar*, între stipulațiunile căreia se prevedea și alianță defensivă și ofensivă în contra Turcilor. Sositindu-i veste că Soliman îi vine în ajutor cu oaste asupra Ungariei, convenția, pe cînd îi mai lipsia numai ratificarea, a ramas neexecutată, începînd de nou resboiul, în 1565 singur, iar în 1566 paralel cu Turcii, bătînd cetățile din regiunile nordice ale Tisei, credincioase lui Ferdinand, în timp ce Soliman însuși bătea cetatea Szigetvár, apărată de eroul croat Nicolau Zrinyi. I. continuă norocos resboiul și în 1567 până la armistițiul dintre Maximilian și sultanul Selim, în stipulațiunile căruia se dăduse atențiune și intereselor sale, cum și între cele ale păcii pe 8 ani, încheiate la 17 Febr. 1568. După zădărnicierea convenției dela Sättmar, Ferdinand, ca să-l lipsească de sprijinul Turcilor, denunță lui Soliman stipulațiunile. I. se decide să meargă la Constantinople spre a se justifica, dar Soliman, fiind în cale spre Ungaria îl aversează să nu plece, îi trimite chiar, spre a-l ave de ajutor în resboiu, insignii princiere, îi asigură scut lui și țerei sale, cum și libertatea alegerei principelui și întărirea, cerînd numai un tribut de 10.000 fl. (athnama din 1566). I. încungiurat de suită splendidă se presintă la Soliman în tabăra dela Zemlin, fiind primit foarte afabil și petrecînd acolo din 29 Iunie — 1 Iulie 1566.

În scurte intervale de pace, I. dădea deosebită atențiune afacerilor interne ale guvernării; a introdus în țeară protestantismul și libertatea religioasă, enunțînd de nou, în dieta dela Turda (6 Ian. 1571), că fiecare este în drept a urma religiuinea care îi convine. În justiție a introdus limba maghiară. Sub el s'a maghiarisat Clujul și s'au contopit în maghiarime Sașii din Turda, Aiud, Dej, Vinț, și Bărbant. Ultimul act de în-

semnătate istorică i-a fost convenția dela Speyer cu împăratul Maximilian (I. renunță la titlul regal, ține în posesiune Ardealul și comitatele ungurene Bihor, Maramurș, Solnocul de mijloc și Crasna, primesce în căsătorie o nepoată a împăratului, întreține cu împăratul alianță defensivă și ofensivă contra Turcilor; după moartea sa Ardealul își alege liber principele, care să recunoască pe împăratul stăpîn protector al său). Moartea lui I. a împiedecat însă punerea ei în lucrare. Înmoimntat la 24 Mart. 1571 în catedrala din Alba-Iulia. Sarcofagul i-se află lângă al mamei sale în naia bisericei, ambele goale, oasele fiindu-le împrăștiate în cursul deselor devastări, pe cari această biserică a lui Ioan Huniade le-a îndurat din partea Turcilor.

Domnia lui I. stă în legătură cu istoria Moldovei. Alexandru Lăpușnean, ca vasal și deobligat al Poloniei, cu ajutorul căreia obținuse tronul moldovean, din aceste considerațiuni și la mandatul Turcilor, cărora încă le era vasal, sprijinesce cu oaste reîntoarcerea în Ardeal a Isabellei, spre a relua domnia. I. din recunoscîntă, și din interese politice ca presumpțiv moștenitor al unchiului său Sigismund, regele Poloniei, întreține relațiuni bune cu Lăpușneanu și persecută pe Despot (v. ac.), cînd cu ajutor pe sub mînă dela Ferdinand cearcă să opereze din Ardeal pentru resturnarea lui Lăpușneanu, iar după ajungerea lui Despot în tronul Moldovei se întrepune la Constantinople în favorul lui L., scriînd (12 Martie 1563) lui Soliman «să restituie pe Lăpușneanu în scaunul din care fusese scos prin violență de acel Despot, care îl stăpînesce în desprețul intereselor otomane» (Exarhu în «Col. lui Traian» 1874 p. 5. și Xenopol III. 79), și dă ajutor de oaste pentru resturnarea lui Despot, ceea ce se și întîmplă. [t.]

Ioan, regi în Suedia. 1) *Ioan I*, rege al Suediei, Norvegiei și Danemarcei; ca rege al Suediei *I. II*, fiul regelui Cristian I, n. 1455, † 21 Febr. 1513. A trebuit să poarte resboiu contra cancelarului svedez Stern Sture și numai după înfrîngerea acestuia s'a încoronat rege al Suediei (1497). A purtat după aceea resboiu contra republicei ditmarschilor, ajutat de fratele său Frideric I., duce de Holstein-Gottorp, dar la 17 Febr. 1500 e bătut crunt la Hemmingstedt. 1501 se rescoală contra lui Svedezii, și în urmă și Norvegia, dar aici sufoacă rescoala prin violență. I-a urmat în domnie fiul său Cristian II. — 2) *Ioan III*, al doilea fiu al lui Gustav Wasa, n. 1537. A moștenit dela tatăl său Finlanda cu titlul de duce; fratele său însă, Eric XIV, bănuindu-l că în confelegere cu socrul său Sigismund, regele Poloniei, voiesce să introducă catolicismul și să-i răpească tronul, l-a închis în Gripsholm. Eliberat (1567), s'a aliat cu ducele Carol de Södermanland și cu mai mulți nemulțumiți și făcînd prizonier pe fratele său în Stockholm, la 1568 cu învoirea nobilimei s'a încoronat rege. (Pentru siguranță, pe Eric mai tîrziu l-a otrăvit). 1570 a făcut pace cu Danemarca. În alianță cu Polonia a purtat resboiu contra Rusiei, cucerind Carelia și Ingria aproape întreagă, pe cari și-le-a reținut și după armistițiul dela 1583. De dragul soției sale catolice a trecut la catolicism și a crescut catolic pe moștenitorul Sigismund. Reprezentanta țerei însă (nobili) l-a constrins să

numească urmaș pe fratele său Carol, remas credincios protestantismului. [t.]

Ioan, numele mai multor Domni români.

Ioan Vodă cel Cumplit, ȝis și Armeanul, fiul lui Ștefăniță Vodă cel Tânăr cu o Armeană, domn al Moldovei (Maiu 1572 până în Iunie 1574). Voise să apuce această domnie încă dela resturnarea lui Lăpușneanu Vodă de către Eraclide Despot. Neisbutind și nefăcând nimic nici pe la Tatai, Poloni ori Germani, se retrage la Constantinopole. Exilat la Rhodos, după stăruințele reintegratului Lăpușneanu, ajunge neguțător de pietri scumpe, căpătând avere și trecere la mai marii Stambulului. Punându-se în legătură cu boierii moldoveni, între cari cu Golia (v. ac.), nemulțămîți de prea multa plecare către Poloni a lui Bogdan Vodă Lăpușneanu, mai făgăduind a se și turci, Ioan Armeanul câștigă tronul domnesc. Bogdan (v. ac.) e repede învins și gonit, cu tot ajutorul polon, ba chiar înlăturat din Polonia. Vădindu-și visul împlinit, caută să-și asigure scaunul: în afară, punându-se bine și cu Turcii și cu Polonii, pe de o parte, iar pe de alta îndărjindu-i pe unii împotriva altora, prin fel de fel de iscodiri, uneltiri și minciuni; în lăuntru, persecutând și chinuind cumplit, de unde și supranumele de *cel Cumplit*, ca odinioară Tepeș, pe boierii și clericii cu grabnice porniri spre tradare pe de o parte, iar pe de alta, favorisând și căutând a se răzima pe elementul țerănesc. Aceste demersuri isbutesc să asigure scaunul și liniștea țerii 2 ani. În curând însă ivindu-se nisece împrejurări îngrijitoare și decisive și pentru soartea lui Ioan Vodă și pentru viitorul țerii, fac să renască timpii de bărbăție românească de pe vremea lui Ștefan cel Mare și să se illustreze paginile istoriei noastre militare cu eterne fapte de eroism ostășesc. Doamna Kiajna (v. ac.) ceruse cu numeroși bani tronul Moldovei pentru fiul său Petru Schiopul. Turcii propun lui Ioan Vodă să dea el banii și tributul oferit de Kiajna, ori să plece. Era în joc și Vodă și Țeara, și amândoi refușă cele ce li-se cer. Aliat cu Cazacii și încrețuț în de »opincarii» săi, Ioan Vodă se aruncă într'un șir de lupte vitejesci, onoare a numelui de Român, care formează clipele cele mai glorioase ale domniei acestui voevod. Pe negândite se aruncă asupra rivalului său și a fratelui acestuia, Alexandru Vodă (v. ac.) al Munteniei, sfărîmându-i lângă Jiliște la vadul Rîmna (R.-Sărat), trece apoi biruitor în Muntenia, pune la Tîrgoviște domn pe un credincios al său, Vintilă (v. ac.), și o ia spre Braila, unde se închisese Petru Schiopul. Aci se dă o măcelărească luptă, în care biruie voevodul moldovean, după care ca fulgerul Ioan Vodă aleargă spre a sprijini pe Cazacii trimiși spre Bugeac. Sfarmă trei corpuri de oaste turcă la Tighina și Cetatea-Albă, ceea ce îngrozesc pe Turci. Aceștia trimit o nouă și uriașă expediție de vr'o 150 mii oameni (vara 1574), alcătuită din Turci, Tătari și Munteni. Până ce Vodă va gonii pe Tătari, Golia e trimis să țină pe Turci la Dunăre. Acesta, cumpărat, lasă pe Turci să treacă și el fuge spre Ioan Vodă concentrat la Cahul, în care direcție se revărsă și oștile turcesci. Aci se dă o mare luptă, și cu toată tradarea cavaleriei boieresci, care în frunte cu Golia trece la dușman, Ioan Vodă cu pedestrașii săi face minuni de vitejie. Sosirea Tă-

tarilor copleșesc pe Români, cari se retrag la satul Roșcani, în apropiere. După o multă și eroică, dar și zadarnică rezistență, pentru a cruța pe oștenii săi, Ioan Vodă se predă. Turcii călcând jurămîntul dat, îlucid și-l leagă de coșile a 2 cămile, spre a-l sfirtica în mii de bucăți. Oștirea, care n'apucase a se risipi, se întoarce atunci spre Turci, și vrednicii oșteni pier până la unul, resbunând mișeasca moarte a iubitului lor voevod (14 Iunie 1574). (Cf. Hașdău, Ioan Vodă cel Cumplit. Buc., ed. II.)

I. II Iancu Sasul, Domn al Moldovei (Dec. 1579 până Iunie 1582), era fiul natural al lui Petru Rareș voevod și al săsoaicei lui Iörg Weiss din Brașov. La vîrstnicie aflînd dela mama sa secretul nașcerii lui, renunță la moștenirea aparentului său tată și plecă la Constantinopole să-și încerce norocul într'u ale domniei. Aci se însură cu o principesă din neamul împărațesc al Paleologilor și profitînd de slaba situație a lui Petru Schiopul din Moldova, se puse pe intrigi. Ajutat de banii împrumutați mai ales dela Bartolomeu Brutti, și de trecerea surorii sale Kiajna, care prefera mai bine pe Sasu decît pe un altul în scaunul Moldovei, Iancu Sasu luă domnia (Dec. 1579). Tot timpul cît a stat pe tronul domnesc nu s'a ilustrat decît prin jafuri și despoieri ne mai pomenite, isvodind și văcărîitul, din 10 boi 1, în toată țeara, spre a-și plăti datoriile și a-și agonisi averi; Brutti, adus cu dînsul, ajunge mîna sa dreaptă. Dă-raverile bănesci ale numirei punându-l rău cu Kiajna, aceasta îl părăsește și-l sapă pentru revenirea a 2-a oară a lui Petru Schiopul. Intrigile Kiajnei sînt sprijinite și de pribegiile și tînguirile boierilor, cît și de relațiunile îndoiioase ale lui Iancu cu Nemții, menite a-i pregăti retragerea. Poarta hotărăsece mazilirea și prinderea sa. Iancu Vodă fuge cu 100 care cu avere (40 numai cu bani) prin Polonia, pentru a se duce în Transilvania la moșiile-i cumpărate de curînd. Este însă prins, despoiat de averi și ucis. (Lemberg, Iunie 1582.) [Aguletti.]

Ioan Lupu, fiul mai mare al lui Vasile Vodă Lupu, pretendent, după planurile tatălui său, ântăia dată (1637) la tronul Munteniei al lui Mateiu Vodă Basarab, mai apoi (1639), tatăl său remănînd a lua acel tron, al la Moldovei. Și aceasta fû una din cauzele rivalității dintre cei 2 însemnați domni români ai secl. XVII. Planurile »moldovanului» nerealizându-se în nici un chip, Ioan Lupu nu avu parte a fi socotit printre domnitorii principatelor. În 1640 moare, aducîndu-se oarecare liniște în domniile lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu.

Ioan, fiul lui Iuga, arătat ca voevod al Românilor din Maramureș în 1349, după trecerea lui Bogdan în Moldova.

Ioan cel Tânăr, fiul țarului rus Ioan III și ginerele voevodului moldovean Ștefan cel Mare. V. Ivan.

Ioan Asan II, v. Asanesci.

Ioan, *Hunyadi*, fiul lui Voicu și Elisaftei Mursineanu (Mursina). (Despre originea familiei v. art. Hunyadi.) Nici anul nici locul nașcerii lui I. nu se scie. Conte I. Teleky în »Hunyadiak kora Magyarországon», basat pe propriile cuvinte ale lui I., că în 1448 trecuse deja preste vîrsta de 60 ani, îi pune anul nașcerii pe circa

1387, iar locul lui natal unii cred a fi Piatra Corbului (România), alții cetatea Hunedoarei, iar alții Hațegul. În botez a primit numele *Iancu*, Ioan fiind fratele său. Numele Ioan l-a luat sigur când a trecut la catolicism. Deja la 1410 îl vedem însoțind pe Sigismund la Frankfurt la alegerea acestuia de împărat romano-german, 1420 ia parte la războiul din Boemia contra husiților, iar 1437 alungă de sub murii Semendriei o oaste turcească. Sigismund îi dojenează mari proprietăți și îl numește membru în sfatul țerii. Rolul adevărat, care i-a făcut numele nemuritor, i-se începe însă după moartea lui Sigismund. Regele Albert îl numește (1438) ban al Severinului împreună cu fratele său Ioan, și comite ereditar al Timișoarei. 1439 renouiește cărțile de danie asupra cetății Hunedoara, proprietatea strămoșască a lui I. La moartea sa regele Albert îl numește tutor al încă nenăscutului său băiat. I. însă pentru a feri țeara de regimul unui băiat, tocmai în timpurile când poporul turcesc începuse a fi tot mai amenințator, și-a pus toată influența în interesul alegerii lui Vladislav I Jagellonul, regele Boemiei (1440). Pentru serviciile sale Vladislav îl numește căpitan al cetății Belgradului și, împreună cu Nicolau Ujlaki, voevod al Ardealului. Înaintarea Turcilor devine tot mai amenințătoare; apărarea apasă aproape numai umerii lui I., care cu oaste susținută pe speșele proprii, dă piept cu oștirile turcesci în foarte numeroase lupte, chiar și preste hotarele țerii, până la Varna și Cossovo (Câmpul Mierlei). După moartea regelui Vladislav, cădută în lupta nenorocoasă dela Varna (10 Nov. 1444), I. este ales cu unanimitate guvernator al Ungariei, ținând acest post până la înțrerea în domnie a regelui Ladislav V Postumul (fiul lui Albert) în 1453, când dându-și demisia, e numit comite ereditar al Bistriței, căpitan suprem și vistiernic al țerii, i-se dă ca proprietate orașul Bistrița și i-se reînnoiesc cărțile de danie asupra domeniilor dela Deva și Gurghiu și asupra cetății Deva. Din numeroasele bătălii avute cu Turcii, numai în două a fost bătut: în cea dela Varna și în cea dela Cossovo (17 până 19 Oct. 1448), și aici însă numai din cauză că nu s'a executat întocmai planul său strategic. Ultima isbândă de mare însemnătate asupra Turcilor, a raportat-o la Belgrad (21—22 Iulie 1456), iarăși cu oștiri adunate numai de el și de călugărul franciscan Ioan Capistran (v. ac.), pare pentru a converti pe români la catolicism ceteceea în Ungaria. După această isbândă moare în tabăra dela Zemlin (11 Aug. 1456) de o boală contagioasă importată de oștirile turcesci și contrasă asuprași în bătălia dela Belgrad. Conform dorinței proprii, a fost înmormântat în cripta catedralei rom.-cat. din Alba-Iulia.

I. este considerat ca cel mai mare beliduce pe acele timpuri, care singur numai el putea resbi față cu formidabila putere a Turcilor, luptând contra lor mai mult cu mintea, prin planuri strategice geniale, decât cu brațul. Contimporanii îl numiau pavăza creștinătății; papa Nicolae V i-a conferit titlul de principe, dar el n'a făcut nici odată uz de acesta.

I. s'a ingerat mult și în afacerile din principatele române. 1439 alungă din tronul Munteniei pe Vlad II Dracul și pune pe rudenii sa Dan III,

fiul lui Dan II. 1446 duce iarăși oastea asupra lui Vlad, care cu ajutor turcesc alungase pe Dan. Vlad pierde bătălia și este ucis împreună cu fiul său, iar în tronul Munteniei e pus Dan III a doua oară, domnind până la 1452. În Moldova la 1448 trimite pe generalul *Çiupor* (de aci »Ciubér-Vodă»), prin care alungă pe Roman și repune în tron pe cumnatul său Petru, un fiu al lui Alexandru cel Bun. (Cf. Xenopol, »Istoria Rom. din Dacia traiană», t. II; Conte I. Teleky, »Hunyadiak kora Magyarországon»; G. Fejér, »Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad»; P. Hunfalvi, »Az oláhok története»; I. Balan, »Iancu de Hunyad», (ca broșura 2 din »Bibl. Noastră», Caransebeș), etc. Literatura ref. la I. Hunyadi și originea familiei H. este de altcund una dintre cele mai vaste, aflându-se studii și cercetări istorice-pragmatice în l. franceză, germană, maghiară, română, polonă, sârbă, latină și grecească.) [t.]

Ioan, duci și archiduci de Austria. 1) *I. Paricida* numit și *I. de Șvabia*, fiul ducelui Rudolf II de Austria și al Agnetei, fiica regelui boem Ottocar, nepot al lui Rudolf de Habsburg; n. 1290. Din resbunare, pentru că regele Albert I., unchiul său, nu i-a liberat moștenirea, a pus la cale o conjurație și în 1 Maiu 1308 atacând pe Albert la malul râului Reuss, l-a ucis. I. a fugit în Italia, ceilalți complici au fost însă prinși și pedepsiți crunt de veduva regină Elisabeta. Despre soartea lui I. nu se știe nimic pozitiv.

2) *I. II, duce de Lichtenstein*, n. 5 Oct. 1840 în Eisgrub; fiul ducelui Alois și contesei Francisca Kinsky. Membru onorar al Academiei de științe din Viena, cavalier al ordinului lăna de aur. A donat Vienei o grandioasă pinacotecă; a întemeiat mai multe spitale și a organizat o expediție științifică în Asia mică.

3) *I. Baptist Iosif Sebastian Fabiu, archiduce*, n. 20 Ian. 1782, † 11 Maiu 1859 în Graz; al șeselea fiu al lui Leopold II. Dela 1800 ia parte în luptele contra trupelor franceze și italiene. În urma unor intrigi bănuite, că în conștelegere cu Hofer (v. ac.) și Hormayr tinde să rumpă Trutul de cătră Austria, împăratul l-a pus sub supraveghiere polițială și i-a interzis ori ce participare la afaceri politice și militare. După terminarea războiului a făcut călătorii prin Anglia. Restul vieții și-l-a trăit în Graz și la moșia sa din Branhof (Stiria). În Graz a înființat *Iohanneul*. Evenimentele dela 1848 l-au chemat de nou pe arena publică. Împăratul Ferdinand V la fugirea sa din Viena îl lasă locțiitor împărătesc, iar parlamentul din Frankfurt (Iunie 27) îl alege guvernator imperial german. 11 Iulie sosese în Frankfurt și formează primul ministeriu german responsabil. 20 Dec. 1849 abdică și se retrage definitiv din viața publică. 1878 i-s'a ridicat în Graz statuă. A fost căsătorit cu Ana Plochel (1827), fiica poștaşului din Ausse, căreia curtea i-a conferit titlul baronesă de Branhofen și în urmă contesă du Meran. († 4 Aug. 1885). Unicul lor fiu, *Francisc*, conte de Meran, n. 1839, dela 1861 membru al casei seniorilor; † 1891.

4) *I. Salvador Nepomuc, archiduce de Austria*, n. 25 Nov. 1852 în Firenzea ca cel mai mic fiu al archiducelui Leopold II. 1876—78 colonel în Comorn, apoi comandant de brigadă

în Viena; a luat parte în războiul ocupaţiunii Bosniei. 1879 comandant de divizie în Pojon şi nu preste mult general, transferat la Linz. Ca scriitor militar atrasese atenţiunea asupra sa, îndeosebi prin scrierile »*Betrachtungen über die Organisation der österreichischen Artillerie*» (1875) şi »*Drill oder Erziehung?*» (ed. III, 1883). Pentru ideile liberale, depuse în scrierile sale, a venit în conflict cu arhiducele Albrecht, inspectorul suprem al armatei, şi cu cercurile dela curte. Sept. 1887 a fost despoiat de rangul de general; în urmă i-s-au făcut imputări, că prea s'a întreprins pentru alegerea lui Ferdinand de Coburg la tronul Bulgariei. Disgustat de şicanele cercurilor dela curte a renunţat la rangul şi titlurile sale, s'a căsătorit cu o balerină (1889) şi sub numele *Ioan Orth* (dela castelul Orth lângă lacul Gmunden) în 1890 a plecat în lume pe corabia sa S-ta Margherita. În calea dela New-York spre Valparaiso i-s'a pierdut urma. Se crede că a suferit naufragiu şi s'a prăpădit cu întreaga suită sa.

5) *I. de Austria*, beliduce spaniol, v. Juan de A.

Ioan de Luxemburg, rege în Boemia (1310—46), fiul împăratului Henric VII şi al Margaretei de Brabant; n. 1296, ajuns la tronul boem prin căsătoria sa cu Elisabeta, fiica regelui boem Vencislav. A purtat foarte multe războaie; în războiul prusian (1329—1337) şi-a pierdut un ochiu, mai apoi a orbit de tot, de unde conumele »*Orbul*». De războaie nu s'a lăsat nici după aceea. În războiul franco-englez a dat ajutor regelui francez Filip II, şi-a legat calul de caii a doi nobili francezi şi astfel a plecat la luptă; a căzut în bătălia dela Crécy la 26 Aug. 1346. [t.]

Ioan, principii electori de Brandenburg. 1) *I. Cicero*, fiul lui Albrecht Achil, n. 1455 în Ansbach, dela 1486 principe elector. După moartea regelui *Mateiu Corvin*, unii îl luaseră în combinaţie la tronul Ungariei. Protector al ştiinţelor umanitare, el însuşi scria aşa de perfect latinesce, încât i-s'a dat epitetul »*Cicero Germanicus*». † 9 Ian. 1499 în Arneburg. 2) *I. George* supranumit *Economul*, fiul lui Ioachim II; n. 1525, † 8 Ian. 1598. A urmat tatălui său în domnie la 1571. Prin guvernare severă şi crutare extremă a plătit în scurt timp datoriile de stat făcute sub tatăl său. A fost căsătorit de trei ori, având 23 copii. 3) *I. Sigismund*, fiul lui Ioachim Frideric, n. 1572, † 23 Dec. 1619. A domnit dela 1608. A mărit teritoriul ţării prin câştigarea provinciilor Cleve, Mark şi Ravensberg (1613) şi Prusia estică (1618).

Ioan Frideric, duce de Braunschweig şi Lüneburg, fiul lui George III, n. 1625, † 28 Dec. 1679 în Augsburg. Tineretea şi-a petrecut-o în străinătate, mai ales în Italia, unde (1651) a trecut la catolicism. Fratele său mai mare, Ludovic de Celle, murind fără succesori, I. a luat domnia cu forţa, faţă cu fratele său mijlociu Ioan Wilhelm de Calenberg. 1665 a trebuit să cedeze şi să se mulţamească cu Calenberga şi Lüneburgul. A susţinut armată de 14,000, mult prea costisitoare pentru ţerişoara sa; a protejat ştiinţele şi artele, făcând din Hanovra centru artistic şi de ştiinţe. Pe filosoful Leibnitz l-a numit custode al bibliotecii sale. I-a urmat fraatele său mai tânăr, Ernest August.

Ioan Mauriţiu, principe de Nassau-Siegen, (v. ac.).

Ioan Casimir, conte de Pfalz, fiul lui Frideric III, n. 7 Martie 1543, † 6 Ian. 1592. Tineretea şi-a petrecut-o la curtea franceză şi la cea lotharingiană; 1566 a însoţit pe tatăl său la dieta imperială din Augsburg; 1567—68 şi 1575—1576 a dat ajutor hugenoţilor francezi; 1578 a mers în ajutor insurgenţilor din Ţerile de jos, unde a venit în conflict cu Wilhelm de Orania. S'a amestecat şi în războaiele religioase franceze, ţinând parte protestanţilor. Dela 1583 conte al Pfalz-ului.

Ioan, duci şi principii electori în Saxonia:

a) *duci*: 1) *I. Frideric II*, fiul principelui I. Frideric Marinimosul, n. 8 Ian. 1529. I-s'a dat educaţie ştiinţifică; alăturarea cu tatăl său a luat parte în lupta dela Mühlberg, în care fiind grav rănit s'a refugiat în Wittenberg. După capitularea Wittenbergului a administrat, până la eliberarea tatălui său, ţerişoara redusă mult în teritoriu de împăratul Carol V. După moartea fratelui său Ioan Frideric III (1565) s'a împărţit pe moştenirea părintească cu fratele ramas în viaţă Ioan Wilhelm, venindu-i-se Weimar-ul şi Gotha, iar lui Wilhelm Coburg-ul. În turburările Grumbachiane ţinând parte lui Grumbach, împăratul Maximilian I l-a pus sub anatema, l-a prins şi închis pe viaţă în Wiener-Neustadt, de unde la venirea Turcilor l-a transferat în fortăreaţa dela Steyer. Aci a murit la 9 Maiu 1595. Soţia sa a doua, Elisaveta de Pfalz şi fiul său Ioan Ernest au luat parte cu el la prisoare. I-au urmat fiii 2) *I. Casimir*, n. 12 Iun. 1564, † 16 Iun. 1633 şi 3) *I. Ernest III*, n. 9 Iul. 1566, † 1638. Cu acesta se stinge linia ernestină veche. 4) *I. Adolf II* de Saxa-Weissenfels, n. Sept. 1685. Ca mareşal campestre a condus (1718) trupele auxiliare saxone în războiul ungar contra Turcilor. 1737, după moartea fratelui său Cristian, duce. Cu el s'a stins linia princiară de Saxa-Weissenfels. Proprietăţile ei s'au anexat la Saxonia. 5) *I. III*, duce de Saxa-Weimar, n. 1570, fiul lui I. Wilhelm şi nepot de frate al lui I. Frideric Mijlociul; întemeietorul liniei nouă de Saxa-Weimar şi protopărintele noii linii ernestine. Mecenan al bisericilor şi şcoalelor. † 31 Oct. 1605. 6) *I. Ernest*, fiul, n. 1594. Duce dela 1605. Trimis, împreună cu Mansfeld, de regele danez Cristian cu oaste în ajutorul principelui ardelean Gavriil Bethlen, I. a intrat în Ungaria prin pasul Iablunca, înaintând până la Şemniţ; trupele lui Wallenstein însă l-au constrâns să se întoarcă îndărăt. A murit de moarte repentină în lagărul dela St. Martin (4 Dec. 1626).

b) *principii electori*: 1) *I. Constantul* (din linia ernestină), fiul principelui Ernest; n. 1468, a urmat ca principe fratelui său Frideric Înţeleptul; zelos promovător şi apărător al protestantismului. A crescut la curtea împăratului Frideric. Sub Maximilian I a luat parte la războaiele în contra Turcilor şi Veneţiei. † 1532 în Schweinitz. 2) *I. Frideric Marinimosul*, n. 1503 în Torgau, fiul lui I. Constantul; 1532—47 principe. Protestant înfocat şi şef al federaţiei schmalkadice, a alungat din tron pe catolicul Henric de Braunschweig (1542), iar la reîntoarcere l-a făcut prizonier (1545), ansa războiului schmalkaldic; împăratul Carol V îl pune sub anatema şi aliat cu Mauriţiu

Saxonul îi atacă țeara din două părți. 24 Apr. 1547 oastea lui I. e bătută la Mühlberg, I. e prins de husarul Luca (cf. Károlyi Árpád: Husari ungari în resboiul schmalkaldic, în revista »Századok«, 1887). Condamnat la moarte, i-s'a schimbat osânda în închisoare pe viață. Demnitatea de principe elector și proprietățile au trecut la Maurițiu Saxonul și linia albertină. Prisonier până la 1552, când Maurițiu conspiră contra împăratului, I. e eliberat, dar dignitatea și proprietățile nu și-le-a recăpătat, ci numai cetatea Altenburg și Neustadt. † 3 Mart. 1554. Statuă în Iena (1858). 3) *I. George I* (din linia albertină), n. 5 Mart. 1585, † 8 Oct. 1656. Resboiul de 30 ani a adus mari necazuri asupra țerii sale; constrins de oștirile lui Tilly, se aliază cu Gustav Adolf (1631), pentru ce îi devastază țeara trupele împărătesci; face pace cu împăratul Ferdinand II (30 Maiu 1635 la Praga), dar acum îi invadează țeara oștirile protestante. Pacea dela Westfalia (1648) i-a confirmat dreptul de proprietate la Lusacia (Lausitz), episcopatul Meissen, Merseburg și Naumburg. I-a urmat în tron fiul său 4) *I. George II*, n. 31 Maiu 1613, † 22 Aug. 1680 în Freiberg. A fost foarte risipitor. 5) *I. George III*, n. 20 Iun. 1647. Mai energic și mai resboinic decât tatăl său. 1683, când Turcii impresuraseră Viena, a alergat cu oaste în ajutorul orașului; 1685 a trimis împăratului Leopold I 5000 de ostași în resboiul din Ungaria contra Turcilor, 1688 când oștirile franceze au năvălit în Germania, el a fost primul care a mers cu oaste în contra lor, iar în 1691 a luat comanda supremă asupra întregii oștiri împărătesci în resboiul contra Francezilor. † 12 Sept. 1691 în Tübinga. 6) *I. George IV*, fiul lui I. G. III, n. 18 Oct. 1668, om de statură și putere uriașă; în afaceri politice stătea sub influența generalului Schöning și a favoritei sale Magdalena Sibilla Neidschütz. † 27 Apr. 1694.

c) *regi*: 1) *I. Nepomuc Maria Iosif* (1854—73), fiul ducelui Maximilian și al Carolinei de Parma, n. 9 Dec. 1801, † 29 Oct. 1873. În tinerețe s'a ocupat cu științele juridice și de stat și cu artele frumoase, studiând îndeosebi limba și literatura italiană. Sub pseudonimul »Philaletes« a tradus în limba germană și a proveyt cu note explicătoare *Divina Comedia* a lui Dante. A urmat în tron fratelui său Frideric August. În resboiul din 1866 a ținut parte Austriei, luptând cu mare vitejie pe câmpurile de resboi din Boemia. După resboi a trebuit totuși să intre în federațiunea nord-germană. A fost căsătorit cu Amalia Augusta ducesă de Bavaria († 1877), având cu ea 3 băieți și 6 fete. I-a urmat în tron fiul cel mai mare: *Albrecht*, regele de acum. [t.]

Ioan Fără frică, duce de Burgundia, fiul ducelui Filip Îndrăznețul, n. 1371. Ca conte de Nevers ia parte cu trupele sale cruciate la resboiul regelui ungar Sigismund în contra Turcilor (v. Ioan Hunyadi), în lupta nenorocoasă dela Nicopole (28 Sept. 1396) cade în prisoarea sultanului Baiazid, unde e tractat foarte rău; în urmă își rescumperă libertatea cu 200,000 de galbeni. După moartea tatălui său (1404) duce de Burgundia și după trei ani conspiră contra regelui nebun Carol VI al Franciei și a consilierului Ludovic de Orleans (propriul său nepot de frate) și după înversunat resboiul civil

ucide pe Ludovic (1407) și ia regenta și educația dauphinului. 1419 e ucis de Tanneguy-Duchâtel pe podul Yonne de lângă Montereau. I-a urmat pe tronul Burgundiei fiul său Filip cel Bun. [t.]

Ioan din Leyda, pe numele adevărat *I. Beuckelszoon*, Bockelson și Bockold; n. 1510 în Leyda. La început croitor, apoi comerciant și în urmă birtaș în Leyda. Convertit de propoveditorii anabaptismului devine însuși cel mai aprig propoveditor. 1533 merge la Münster, câștigă favoarea poporului și se încoronează rege al noului imperiu sionic. Introduce poligamia și face din Münster teatrul celei mai scârboase vieți publice. 24 Iun. 1535 orașul e ocupat de oastea episcopului, iar I. împreună cu căleul său Knipperdolling e executat în 25 Ian. 1536. Trupul, închis într'o cușcă de fier, i-a fost acățat de turnul bisericei. [t.]

Ioan, fiu natural al regelui ungar *Ludovic II*. Ființă enigmatică, despre a cărei origine istoriografii nu știu nimic pozitiv. În arhivul orașului Pojon se află un act de donațiune al împ. Ferdinand I dto 20 Mart. 1550, în care găsim: »Ioannes filius, ut ipse putat et dicit, Ludovici regis.« Prin acest act Ferdinand îl scuteste de ori ce fel de contribuție pe casa și via lui din Pojon. În o petiție de ajutor către împ. Maximilian (1573) se numesce pe sine »Iohannes Herzekh, des Künigs Ludvigs sohn.« Chitanța despre banii asemuați de împăratul ca ajutor, se începe cu: »Ioannes Herchegh, Ementitus filius quondam Ludovici Regis.« Din »Ementitus« se vede că nu scia latinesce, poate nici a ceti și scrie, căci altcum n'ar fi lăsat să i-se scrie în chitanță acel cuvânt de batjocură. La finea chitanței se află sigilul său cu inscripția »Janos Herceg Budai Lajos Királ fia.« Preotul reformat Petru Bornemisa, contemporan, în opul său »Az ördögi kísértetekről« (Despre strigoi drăcesci) scrie despre I. că era smintit de minte. De altcum a fost însurat și om cu familie. (Cf. »Ungarisches Magazin.« Pressburg, 1781 și 1783; »Tudományos gyűjtemény.« Buda, 1831.) [t.]

Ioan, v. și Iohannes și Juan.

Ioana, regina Siciliei, fica ducelui Carol de Calabria și a Mariei de Valois, nepoată a regelui neapolitan Robert II din casa de Anjou; n. 1326. Femeie cu înaltă cultură, elevă a lui Petrarca, dar de moravuri foarte laxe. 1333, în urma unui pact între regele Ludovic de Anjou al Ungariei și Robert II, ca acesta să numească succesorii la tronul neapolitan pe I. și fiitorul ei soț, fidanțată cu prințul Andreiu, fratele regelui Ludovic. 18 Sept. 1345 Andreiu e ucis la Aversa, cu consimțământul I-ei. Ludovic (1348) întreprinde expediție de resbunare. Această expediție formează subiectul eposului »Toldi« al lui I. Arany. S'a măritat de patru ori, scandalisând întreaga lume cu măritisurile acestea. 22 Maiu 1382 Carol Durazzo, regele numit de papa Urban VI în locul I-ei, a închis-o în fortăreața Muro, unde a fost sugrumată.

I. II, regina Neapolei, fica lui Carol Durazzo (ca rege Carol III Micul), n. 1371. Regină dela 1414. De conduită atât de scandaloasă, încât întrecea chiar și pe cea a I-ei de Sicilia. 1389 măritată după Wilhelm de Austria; prinsă în flagrant, Wilhelm a decapitat pe amantul ei Aiopo,

iar pe ea a pus-o în închisoare; eliberată de aderenții ei, a închis ea pe Wilhelm, care scăpând s'a refugiat în Francia. Ludovic III (Anjou), îmbărbătat de indignarea supusilor pentru purtările ei, pleacă cu oaste să-și valideze drepturile la tron. I. chiamă în ajutor pe Alfons, regele Aragoniei, care bate pe Ludovic. I. numesce pe Alfons succesor la tron; își calcă însă cuvântul dat și numesce în urmă pe Ludovic, iar după moartea acestuia pe prințul René; i-a urmat totuși Alfons. † 2 Febr. 1435.

I. Nebuna, princesă de Castilia, fiica lui Ferdinand Catolicul și Izabellei, n. 1479 în Toledo. 1495 măritată după Filip Frumosul, fiul împăratului Maximilian I. După moartea fraților săi, moștenitoare a tronului spaniol, 1504 împreună cu soțul ei ocupă tronul, domnind doi ani împreună cu tatăl ei. 25 Sept. 1506 Filip moare, iar I.-ei i-se întuneacă mintea. † 1554 în castelul Torde-sillas. Mamă a împăratului german și rege spaniol Carol V și a regelui Ungariei Ferdinand I.

I., regină a Franciei, fiica lui Henric I de Navarra, n. 1270. Ajunsă de mică la curtea franceză împreună cu mamă-sa, Blanca de Artois, I. devine soția regelui Filip IV Frumosul, care prin ea câștigă drept de succesiune la Navarra și o încorporează la Francia. † 1305 în Vincennes.

I. Sfânta, regină a Franciei, fiica lui Ludovic XI, n. 1464, † 1504. Era foarte urâtă. Măritată, contra voinței ei, după Ludovic duce de Orleans, ca rege Ludovic XII. Soție credincioasă, a obținut dela fratele ei, regele Carol VIII, eliberarea soțului ei ajuns în prinsoare. Acesta devenit rege, drept mulțumită se desparte de ea și se căsătorește cu Anna de Bretagne, văduva lui Carol. I. se retrage la Bourges, ducând viață evlavioasă și milostivă. 1501 înflinează ordinul călugăresc Annunciata. 1743 papa Benedict XIV a canonisat-o. [t.]

Ioana d'Albret, (pron. jan dalbré), regină în Navarra, n. 7 Ian. 1528, † 9 Ian. 1572 în Paris. 1548 căsătorită cu Anton de Bourbon. Mare protectoară a Hughenotilor.

Ioana d'Arc, (frc. Jeanne [jan] d'Arc), numită și *Fecioara dela Orleans*, fiica unei familii de țărani din Domrémy, (prov. Champagne), n. 6 Ian. 1412, † 30 Maiu 1431 în Rouen. Salvatoarea Franciei în resboiul anglo-francez de 100 ani. Jumătate Francia era deja cucerită de Englezi. Cetatea Orleans asediată și aproape a căde și ea, prin ce s'ar fi deschis ostirilor engleze calea spre Rheims, orașul de încoronare al regelui francezi. I. auzind bocetele părinților și sate-nilor, este cuprinsă și ea de gânduri asupra soartei Franciei; păstoriță, singură cu oilele sale la câmp, își frământă mintea cu ideea fixă a salvării patriei sale. În urmă având visiuni că Maica Preacurată i-s'a arătat și i-a dat mandatul să meargă întru eliberarea cetății Orleans, insistă să fie prezentată regelui. 6 Mart. 1429 Baudricourt, căpitanul cetății Vaucouleur, o îmbracă în haine de cavalier și o conduce la regele (Carol VII) în Chinon. Supusă în Poitiers unui riguros examen de jurisprudenți și teologi, că-rora I. le dă răspunsuri clare și îi pune în uimire prin entuziasmul iubirei sale de patrie, regele se hotărăse în fine a-i da 3000 ostași, și a o trimite să despresureze Orleans-ul. 29 Apr. 1429 I. sosese la Orleans și alungă oastea en-

gleză. Ia cetățile Jargeau și Beaugency, face prizonier pe comandantul suprem Suffolk, surprinde oastea lui Talbot în valea Patay, o bate și prinde pe Talbot. Eliberează regiunea medie a Loirei și regele pleacă cu ea la Rheims. În cale ostirile engleze, stăpânite de groază și numai la aușul apropierei *fecioarei miraculoase*, se retrag, orașele și cetățile se supun și-și deschid porțile; singură Troyes se opune, dar I. după asediu de două zile o ia cu asalt. 15 Iulie în-trarea în Rheims; 17 Iulie încoronarea, stând la dreapta regelui fecioara cu stindardul ei victorios.

I. vădându-și încheiată misiunea, voiesce să se retragă, regele însă nu o lasă, ci îi impune să continue resboiul, fără a-i da însă oaste suficientă, cu atât mai puțin a lua însuși parte la resboi, preferind trândăvia și viața destrăbălată în societatea curtesanelor. Cu o mână de ostași I. ia cetățile Compiègne și Beauvaist, apoi merge să elibereze Parisul. Aici îndură prima înfrângere. E slită să se retragă, și se descuragiază. Un presimț de mare nenorocire o muncesce mereu. Merge totuși în ajutorul orașelor sudice, în Isle de France, unde o ajunge vestea, că Englezii aliați cu Burgunzii au asediat de nou cetatea Compiègne. Îi merge în ajutor, dar e făcută prizonieră și închisă în Beaurevoir. Contele de Luxemburg o vinde pe câteva mii de livre ducelui de Burgundia, acesta Englezilor pe 10 mii livre. Ca să scape de tratarea mârșavă, sare din fereastra turnului; rănită grav e dusă la Rouen (Dec. 1430). I. e acusată de eresie, apoi de idolatrie și nesupunere învăță-turilor bisericești, și osândită la moarte pe rug, executată la 30 Maiu 1431.

Carol VII, care numai ei avea să-i mulțamească tronul și coroana, nu s'a interesat de soartea ei. Abia după 9 ani ordonează reînnoirea procesului, în care, după trăgănare de 6 ani, se enunță nevinovăția ei. A fost apoi serbătorită prin procesiuni, i-s'au ridicat statue (prima în Rouen), după care au urmat altele multe, aproape în fiecare oraș al Franciei, mai ales după res-boiul din 1870—71. La desvelirea celei din Rheims (Iulie 1896) a ținut discursul festiv însuși *presidentul Faure*, dicând că: »A venit să serbeze în numele Franciei amintirea marei eroine a libertății, a cărei scurtă viață cuprinde în sine cele mai grandioase episoade ale istoriei franceze.«

Literatura despre viața și faptele I.-ei este foarte bogată. Mulți poeți s'au inspirat din istoria ei la opere de deosebită frumșeță și valoare; Chapelain, Southey, Lebrun, De Charmetes, Dumenil, Soumet, etc. Filosoful Voltaire a scris un faimos pamflet (*La pucelle d'Orléans*), bă-tându-și joc de ea, dar a fost primit cu mare resens din partea publicului francez. Cel mai poetic și mai nobil i-a cântat viața, faptele, suferințele și martiriul Schiller în tragedia *Jung-frau von Orleans*, iar Gounod a compus în onoarea ei o emoționătoare cantată. 1894 papa Leo XIII a canonisat-o, iar guvernul francez a hotărât să i-se serbeze amintirea în fiecare an (Maiu) ca serbătoare națională. [t.]

Ioana Papissa, fabulă, că între pontificatul lui Leo IV (847—855) și al lui Benedict III (855—58) ar fi ocupat scaunul pontificii doi ani, cinci luni și patru zile o femeie de origine din Mogunția,

numită Ioana Angbia. Aceasta îmbrăcată în costum bărbătesc a mers la Atena, unde s'a perfecționat în toate științele, apoi venind la Roma a dat așa dovezi de știință, cât a fost aleasă papă, luând numele de Ioan VIII. Fiindcă în Occident pe atunci mai toți bărbații se rădeau, așa nu s'a știut, că ea e femeie. E cert, că după Leo IV, † la 17 Iulie 855, curând a urmat Benedict III, de oarece pe un denar roman din 855 se află numele împăratului Lothar și al papei Benedict III, Lothar însă a murit în 28 Sept. 855; în o epistolă a lui Hicmarus Rhemensis (ep. 26 ad Nicol. I 867 opp. ed. Sirmont tom. II, p. 298) se țice, că legații acestuia pe cale au auzit, că a murit Leo IV, ajungând în Roma i-a primit Benedict III; deci s'a întemplat curând după moartea lui Leo IV alegerea lui Benedict III, așa nu rămâne timp și pentru pretinsa I. papissa. Scriitorii contemporani nu amintesc despre I. papissa; Grecii, cari trăiau rău cu latinii, nu le-au imputat, că ar fi fost o femeie papă. În secl. IX Atena nu mai era focularul științelor; apoi o persoană străină, fără documente despre originea sa și primirea ordurilor, era cu neputință să fie aleasă de pontifice. Fabula aceasta ocură mai întâiu în scriptele lui Martinus Polonus, Marian Scotus și Sigebertus Gemblacensis, în secl. al XI-lea. Falsitatea narațiunii despre I. papissa a arătat-o Aeneas Silvius (papa Piu II). Döllinger, Papstfabel p. 1—45; Dr. V. Szmigelski, în Foaia bisericească nr. 3—9, an. 1887—88.

Ioanette, Petru, cavalier, filantrop român, n. 1811 în Câmpeni. A studiat la Blaj filosofia. Ca învățător a instruit în anii 1841—2 și pe Avram Iancu. În 1848 a fost chemat de Iancu să susțină ordinea pe timpul revoluțiunii. După revoluție a fost numit oficial la judecătoria din Alba-Iulia, apoi la Aiud, Câmpeni și Abrud, iar 1855 notar în Vidra de sus, la 1862 adjunct pretorial, apoi pretor până la 1882, când s'a retras în viața privată. Trăiește și acum în Câmpeni. La 1883 a fost decorat cu crucea de aur pentru merite, devenind cavalier al ordinului Franc. Iosif I. La 1884 a depus la capitalul gr.-cat. din Blaj un capital fundațional de 5000 fl., a cărui destinațiune so va sci numai din testament, iar pentru școala gr.-cat. din Câmpeni a făcut o altă fundațiune.

Ioanichie, Episcop de Roman dela 1896, s'a născut la Trifesci, jud. Roman. După ce a terminat școala catehetică din Roman, și seminarul din Socola lângă Iași, a fost hirotonit preot în 1861, numindu-se în același timp profesor la seminarul din Roman, iar în 1883 director. Deja în 1867 se călugărise și se sfinți în urmă arhieru cu titlul Băcăon, onoare ce meritasă pe deplin în urma activității desfășurate ca membru al importantului sinod general al țerii din 1865. Muriind în 1892 episcopul Melchisedec, I. geră afacerile eparchiei ca locotenent, până când se alege episcop Inocențiu; după a cărui moarte i-a devenit succesor. (Alman. Cult. Buc. 1893, p. 18. Calendar bis. ort. Buc. 1899, p. 71.)

Ioanid, Medelnicerul Gheorge, profesor de limba greacă de pe la 1830, mai întâiu în școala din Hanul Șerban Vodă și apoi la Sf. Sava; membru on. al Acad. rom. A publicat: Gramatică de limba elinească în trei părți, 1843;

Rozalinda, contesa de Lindenburg, istorie din veacul de mijloc, foarte morală, trad. din franc., 1850; Tractat de morală practică, compus din istorii și maxime morale extrase din autori elini și romani, trad. din franc., 1859; Dicționar elinoromănesc tradus după al lui Scarlat D. Bizantie, la care s'a adăugat și un vocabular alfabetic de vorbe elinești naturalizate în limba românească, etc., 1864; Disertație asupra adevăratei origine a limbei Dako-române în strînsă afinitate cu limba Pelasgo-Elenică și asupra alfabetului fonetiku în lokulu celni radikal, 1882. † 27 Dec. 1888.

Ioaniță, (Caloian), v. Asanescii.

Ioaniți, ordinul, întemeiat pe la 1048, s'a numit I. dela mănăstirea lor de lângă Ierusalim, al cărei patron era Sf. Ioan. I. țineau regula Sf. Benedict și datorința lor era să se îngrijască de peregrinii bolnavi. Regii Ierusalimului și oameni privați le-au dăruit mari averi, iar papa Pascal II le-a întărit regula (statutele) la 1113, după care erau împărțiți în preoți, laici (frați) și servitori. Mai târziu acei membri ai ordinului, cari erau de origine cavalerască, au hotărât să se lase de îngrijirea bolnavilor și să ia arma pentru apărarea sf. Mormânt, și s'au distins prin vitejia lor în nenumărate lupte. În 1309 au cuprins insula Rhodos, unde s'au susținut până în 1522, când au fost alungați de către Turci sub Soliman II. În 1530 au primit dela împăratul Carol V ca feud insulele Malta, Gozzo și Comino, cu condiția să lupte contra necredincioșilor și a piratilor. De aici încolo s'au și numit cavaleri de Malta. În timpul reformațiunii I. și-au pierdut averile în Anglia și în alte state protestante. Asemenea s'a întemplat în Franția pe timpul revoluțiunii, iar în 1798 Napoleon a cuprins insula Malta, care în 1800 ajunse în mâna Angliei. Mai târziu s'a încercat din partea papilor restabilirea ordinului în splendoarea de mai înainte dar fără succes. Mai sînt totuși și astăzi puțini, al căror măiestru residează în Roma.

Ioannovics, George, de Duleu și Valea mare, în Banat, unde este proprietar mare, n. 1821; după terminarea studiilor juridice cu diplomă de avocat, încă tânăr fiind, fû ales la Lugos deputat la dieta din Pojon 1847/8. Cu întrevenerirea mișcărilor din 1848/9 fû înrolat în armata insurgenților, și după catastrofa dela Vilagoș emigră în străinătate, dar reîntorcându-se în patrie, fû condamnat la arest de stat în Wiener-Neustadt. După restituirea Constituțiunii ungare, ales fiind de nou în parlament, fû numit 1866 secretar de stat în ministeriul cultelor sub bar. Eötvös, unde conducea secțiunea bisericilor gr.-or., care însă cassându-se sub ministrul Trefort, I. se retrase în viața privată 1871. Pe cât timp era secretar de stat el luă parte ca deputat la congresul constituant al bisericii gr.-or. române, și conlueră la compunerea Statutului organic al acestei biserici din 1868, și apoi în minister exoperă sancțiunea lui în 1869. El se ocupă mult pe terenul literar linguistic, pentru care ajunse și membru al academiiei maghiare. Pe timpul emigrării sale în 1849 întră în legăturile francmason, unde fû în mai multe rânduri ales mare magistrul al logei Orient. Aceasta însă nu-l împiedecă de a lua parte activă la afacerile bisericii gr.-or. române, ales

fiind nu numai în congres, dar în mai multe rânduri și în sinodul diecesan din Caransebeș. În treburile politice el aparține partidei moderate strins constituționale, și e mijlocitor în cauze naționale române. El e ginere macedo-românului Mano, și cumnat cu senatorul imperial Nicolae Dumba. (Cf. *Lexiconul maghiar Pallas*; *Date despre familiile nobile române de I. cav. de Pușcariu.*) [I. c. d. P.]

Ioanovici, Nestor, episcop al Aradului 1829—30; mai înainte fusese archimandrit în mănăstirea Bezdinului. v. *Arad*, *Diecesa*.

Ioanovici, Constantin, pedagog român, n. 13 Martie 1813 în Lugos, a studiat gimnaziul în Arad, drepturile în Pesta, la 1836 depunând cenzura, s'a stabilit ca avocat în Arad, unde la 1843 a fost numit director local al pedagogiului regiu român din Arad. Prin decretul locotenenței din 17 Febr. 1846 Nr. 6768 i-s'a încredințat administrația directoratului școalelor naționale din districtul Timișoarei, în locul lui Luca Kengelatz; iar prin rezoluția ministerială dela 28 Sept. 1850 Nr. 5269 instituindu-se pentru voivodina sârbească și Banatul timișan o »stăpânire temporală a școalelor«, sub presiul unui comisar ministerial, I. a fost numit inspector pentru școalele gr.-or. române, servind ca atare până la 1861. Tot atunci a fost decorat pentru meritele sale pe teren cultural cu ordinul Francisc Iosif I. Sub el au înflorit școalele bănățene ca nici când altădată, stăruind el mult pentru dotarea corespunzătoare a învățătorilor și calificarea lor prin cursurile de metod, ținute și conduse de el în Lugos, Timișoara și alte centre. † 27 Aug. 1865, înmormântat fiind în Minis. [Iuliu Vuia.]

Iobagiu, după dicționarul lui Laurian *Obagiu*, derivat din cuvântul omagiu (homagium), înseamnă supus, serv legat de glie. Aceasta definițiune însă nu e exactă, mai ales că în graiul românesc cuvântul obagiu nu se găsește, iar cuvântul omagiu e de o formațiune mai nouă. Homagium era jurământul pe care națiunile privilegiate (Regnicolae) îl depuneau pe credința către domnitor, dar numai atunci după ce domnitorul jurase că va susține privilegiile lor. În limba maghiară jobbágy, derivat din cuvântul jobbág, aristocrat, (cf. dict. Block), s'a format după analogia cuvântului: jobbság (optimates), nobil de rang superior. (cf. Pallas.) Din cuvântul magh. jobbág, s'a introdus și în stilul curial latin: jobagiones. Iobagi se numiau la început nobilii cari se aflau în serviciul regelui, (servientes regis), apoi cei ce în comitate făceau serviciu militar (servientes castri). Această instituțiune a ținut până la 1514. După sugrumarea reșcoalei țeranilor sub Dozza, s'a desființat sistemul de apărare al castrelor. De atunci datează decadența și subjugarea poporului român. Românul ajuns marfă, bun de vândut și de dăruit. Regii Ungariei dăruiau din teritorii castrelor sate și moși întregi, ba chiar și castelele. Astfel, rând pe rând, poporul român a ajuns în patria sa străbună: sclav legat de glie, (glebae adstrictus). Sclăvie a existat în toată Europa, dar precum dice bar. Kemény Gábor în opul său: »N. Enyed es vidékinek veszedelme 1848/9«, la pag. 25: »În Ardeal cuvântul Valach și iobagiu sunt sinonime, sunt nedespărțite unul de altul

și înseamnă: sclav călcat în pulbere, care trăiește sub tiranie«, despre sclăvia națională se va tracta deci separat, sub titlul »Valach«. După legile patriei țeranul se numia »prost« (paraszt). Datorințele țeranului erau: Țeranul proprietate imobilă nu putea să aibă, (rusticus praeter mercedem laboris nihil possidet). Țeranul plătia contribuțiune și purta toate sarcinile publice; făcea zile de lucru cu plugul sau cu palma (robotă = robie), plătia taxă, dedea din toate produsele pământului, a viilor și a animalelor sale a deca parte stăpânului său. Mai avea să facă zile de lucru în curtea domnească și nevasta țeranului. Țeranul stetea sub nemijlocita jurisdicțiune a domnului pământesc, care avea putere nemărginită preste onoarea, averea și viața dînsului. Țeranul nu putea să fie martor în contra unui nobil, nici putea să poarte în numele său proces în contra nobilului. Țeranul nu putea avea cal, nici putea umbla călare, fără învoirea stăpânului său; nu-i era iertat să aibă nici un fel de armă; nu putea să poarte vestimente de postav, călțuni, căciulă în preț de 1 fl., cămașe de jolj. După moartea țeranului din averea sa mobilă numai a treia parte o moștenia familia sa, două din trei părți erau a stăpânului său. Nobilul putea să arunce în iobăgie (robie) pe fiii popilor valachi; nobilul putea să-l aresteze pe țeran, ba și pe popa, pe suspițiune. Ce privește pedepsele, la cari erau supuși țeranii, ne opresce pudoarea a le enumera aici, deși ar versa o mare lumină asupra secolului barbar în care s'au decretat. Nenumerate reșcoale țerănesci au încercat ca să scuture acel jug: rușinea secolului; au fost însă învinse, iar jugul a devenit și mai infernal; precum dice Szilágyi Ferencz în opul său »A Horavilág Erdélyben«, pag. 13: »Legislațiunea maghiară din întâmplările sângeroase și instructive ale reșcoalei lui Horia n'a învins nimic.« Iar Kőlcsey Ferencz, vorbind în 10 Nov. 1834 în dieta din Pojon despre reșcoala lui Dozza, a ținut: »E greu a decide, care a fost mai mare păcat, acela, pe care iobagii prin scârboasele lor fapte l-au făcut; sau »judicata«, care a pronunțat-o nobilimea asupra faptelor iobagilor.« Domnitorii din casa Habsburg au încercat de repetate ori a ușura trista soartă a țeranului român, dar toate năzuințele lor s'au sfârșit de cerbicia nobilimei maghiare. Maria Theresia întâiași dată a edat în 12 Dec. 1769 în favorul țeranilor așa numitele »Bizonyos punctumok« (anumite puncte). Humanul împărat Iosif II cu reșcriptul său din 4 Iunie 1783 datat din Sibiu; apoi din 22 Aug. 1785, din 2 Mart. și 6 Sept. 1786 prin care decretase: ștergerea numelui de iobagiu, rușinea secolului, și proclamase libertatea personală, pentru ca precum dicea el: »să facă din țeran »om«, ori de ce religione și națiune ar fi«, n'a isbutit. Tot pe calea ordinațiunii a voit și împăratul Francisc să reguleze relațiunile urb. în Ardeal. După reîntoarcerea sa din Ardeal, prin decretul din 17 Maiu 1819 pe lângă o instrucțiune specială trimise o comisiune spre regularea referințelor urbariale. Acest operat numit »conscriptiia urbarială« servește de cinosură la dejudecarea naturii sesiunilor iobăgesci.

Chiar în 19 Ian. 1847, un an și două luni înainte de epocalul an 1848, care a șters ru-

șinea secolului și a făcut ca »omul« să devină om, nobilimea maghiară decretase în dieta din Cluj faimosul »urbariu«, care era să-l strivească pe bietul țeran cu desăvârșire la pământ, astfel că bar. Kemény Dénes s'a vădut silit a pronunța următoarele cuvinte pururea memorabile: »Țeranului, care fû desbrăcat de tot dreptul omului, de toată demnitatea omenească, i-s'au impus sarcini, cari nu numai întrec venitul moșiei ce o lucră, dar întrec chiar puterile dînsului. Și când ar avé numai un stăpân, tot ar mai merge; dar după ce stăpânul său i-a luat tot ce bietul om a muncit, apoi vine al doilea stăpân, statul. Acesta îi impune o sarcină și mai grea. În timpul când nobilul își petrece în dulce far niente, țeranul poartă toate greutățile țerei: plătesce singur contribuția, face poduri și drumuri grele și tot el plătesce vama pe ele. Apără țeara cu arma, ca nobilimea să poată domni în liniște. Plătesce pe popa, pe dascăl, pe jude, pe notar și tot ce i-se cere. Și acest om, în sdranțele sale, e onest, blând, muncitor, își iubesc țeara și o apără cu credință, deși el știe că nici chiar acel pământ de trei coți, care după moartea sa îi va acoperi trupul, nu este proprietatea sa. Aveți grije! Dumnezeu nu poate suferi îndelung o asemenea stare.« Cu toate aceste dieta a decretat »Urbariul«, iar bar. Kemény Dénes a părăsit sala strigând: »Protestez în numele poporului sfânt!« Anul 1848 a șters iobăgia; iar patenta urbarială din 21 Iunie 1854 a normat procedura pentru ducerea în deplinire atât a desdaunării foștilor proprietari, cât și pentru desființarea relațiilor urbariale, pe baza conscripțiunii urbariale din 1819. (Cf. Urbariu.) [I. Șt. Ș.]

Iod, element metaloid. Simb. I. greut. at. 127. Descoperit în 1811 de Courtois în cenușa plantelor marine. Se găsește în apa mării, în plantele ce cresc prin acestea, de unde servia chiar pentru extracția lui. Se uscau și se incinerau. Cenușa numită în Scoția Kelp, iar în Normandia Varec prin destilație cu Bioxidul de Mangan (MnO_2) și acid sulfuric puneau în libertate I. Astăzi se extrage din Salpetru de Chili și în apele mume de pe la Kreuznach. În laborator preparăția se face tratând I. cu MnO_2 și SO_4H_2 . Se presintă în cristale plăci de culoare neagră-albăstruie caracteristică, miros tare, atacând plămânii și mucosa. La încăldire trece în vapori violeti, de unde și numele său Iodidhyc . La temperaturi mai înalte se sublimează. Insolubil în apă, în alcool însă ușor cu o colorație brună, în Sulfurul de carbon și Cloroform se disolvă violet. Soluția alcoolică e cunoscută ca tinctură de I. În reacțiune mai slab ca Bromul și Clorul. Foarte întrebuințat în medicină și în fotografie. Reactiv al său important e soluția de amidon sau scrobeală, care în prezența sa devine albastră. Compuși: acidul Iodhydric IH . IO_3 H acidul iodic, etc.

Iod, com. mică în Ung., cott. Maramureșului, cu 2060 loc. Români gr.-cat. și 370 Ovrei; are 2 biserici de lemn, dintre cari una construită la 1364, și 1 școală.

Iod, district protopopesce în diecesa gr.-cat. română a Gherlei, vicariatul și cott. Maramureșului, compus din 7 parohii cu 10,132 suf.

Iodism, intoxicație cu iod după întrebuințarea acestuia timp prea îndelungat sau în doze prea mari. Simptomele *I-ului acut*: greață, vomare,

salivație, troagnă, iregularitate în puls, aphonie, dysurie, albuminurie. Simptomele *I-ului cronic* sînt de natură cachectică. I. acut se tratează cu albumină sau lapte, cel cronic cu remedii diuretice și o mai bună alimentație.

Iodler, (*germ.*) verb format prin onomatopee pentru a denumi un mod de cântare particular Elvețienilor, Tirolienilor, etc., și constând din trecerea bruscă dela registrul de cap la cel de piept și vice-versa, fără a cânta un text oarecare, ci numai nisce silabe potrivite astfel ca să ușureze aceste salturi. Se produce o specie de sughițuri, cari de sigur sînt alungate din arta înaltă, dar cari produs al geniului popular, sînt admise în unele coruri bărbătești și dau adese efecte foarte reușite de culoare locală. [T. C.]

Iodoform, (methan triiodat), CHI_3 , mici cristale strălucitoare, galben deschis, miros foarte puternic, insolubil în apă, solubil în 80 părți de alcool, 9 decimi din greutatea sa conține iod. Se întrebuințează înai mult extern ca desinfectant și modificator la șancru moale, sifilide ulcerose și diverse plăgi. Fenolul sau cumarina îi mai taie din mirosul penetrant.

Iodol sau tetraiodopiról, $(CI)_4 - AzH$, urmașul iodoformului, dar fără miros, praf amorf, brun, solubil în alcool, eter sau oleu, conține iod 80 la sută. Antiseptic puternic și anestetic local. Se întrebuințează și intern, 10 centigrame pe zi, în loc de iodura de potasiu.

Iodura, compus rezultând din combinarea iodului cu un corp simplu. Așa este: iodura de potasiu, de sodiu, de stronțiu, cari sînt modificatoare puternice ale nutrițiunii, se dă la boalele vaselor (arteriosclerosă), exsudate, sifilis, astmă, etc.

Iosest, *Wilhelm*, călător german, n. 1852 în Colonia; 1874 a făcut explorări în Orient și Africa de nord, 1876—79 în America, 1879—81 în India, Asia de est, Siberia, 1883 în Africa de sud. † 1897 pe insulele Santa Cruz. Serieri: Aus Japan nach Deutschland durch Sibirien; Um Afrika; Spanische Thiergefechte.

Iogi, în mitol. indică preoții Brahmani, cari au ajuns anul 72 al vieții lor, când au fost primiți în a patra clasă a sfîințeniei, adică în clasa sfinților sau I.-lor. [Atm.]

Iohannes, împăratul Abissiniei, n. 1832. Guvernator al provinciei Tigre până la 1867 în numele printului (rass) Gobesieh, iar de atunci independent. 1868 în expediția contra împăratului Teodor a ținut cu oștirile engleze ale generalului Napier. Teodor, bătut de Englezi, se sinucide (14 Apr. 1868), iar I. exploatează situația și constringînd cu resbioi pe ceilalți principii la supunere, se proclamă împărat al Abissiniei (1 Febr. 1872), luînd numele I. (mai înainte se cheama *Cassai*) și titlul »Negus Negest« (regele regilor). A purtat resbioi victorios contra Egiptului (1875—78) și contra Italiei pentru provincia Massaua. A reposat în 1889 la Macale în resbioiul contra Dervişilor. [I.]

Iohannita, mineral, sulfat de uraniu hidratat. Rar. Joachimsthal, Johannegeorgenstadt.

Iohdi, la Slavi spiritele aerului și totodată sufletele reposaților.

Ioli, unul dintre cei mai vechi proroci; el pređice pustiirea țerii prin locuste și un viitor mai bun, care atîrnă dela îndreptarea poporului.

Iokaste, în mitol. grec. fata lui Menoekeos, soția lui Laios și mama lui Oedipos.

Iokohama, (*Yokohama*), oraș în Japonia, pe insula Nipon, lângă sinul Iedo, cu 121,985 loc. (1890) între cari 1200 Europeni; e cel mai însemnat port al Japoniei pentru comerțul extern, deschis Europeanilor dela 1858.

Iökul, în mitol. nord-germană uriașul de gheață (Ghietaurul).

Iolaos, în mitol. grec. fiul lui Iphikles, nepotul lui Herakles, cărușul acestuia, când s'a dus la locul unde a fost Hydra (v. ac.).

Iole, în mitol. grec. fata lui Eurytos cu Oechalia, Heracles a dus-o cu sine ca soție. Aceasta a cauzat moartea lui Heracles (v. ac.).

Iolkos, vechiu oraș în Tessalia, lângă sinul Pagasae.

Ion, v. Ioan.

Iona, profet ovreu sub Ierovoam II (IV Imp. III, 14—25).

Iona, (*Icolmkil*), o insulă în Hebridele resăritene, 27 km². și 243 loc.; odinioară mănăstire renumită, și până la reformațiune centru al culturii scoțiene.

Ionașcu, *Romulus*, profesor la școala comercială din Iași, a publicat următoarele: Sistemele ortografice cu litere latine, teză de licență. Focșani, 1889; Carte de ceteră pentru școalele comerciale și profesionale. Craiova, 1895; Imbunătățirile ce reclamă învățământul comercial în România. Iași, 1897; Pedagogia învățământului comercial și recrutarea corpului didactic la școalele comerciale din străinătate. Iași, 1899; Abecedar român. Ploiesci, 1888.

Ionatan, fiul regelui israelit Saul, prietenul lui David, căzu dimpreună cu frații săi în lupta contra Filistenilor la Gilboa 1033 a. Chr.

Ioneanu, *G. S.*, învățător, a publicat Mica colecțiune de superstiții poporului român. Buzău, 1888; Conductor al învățătorului. Bucur., 1887; Elemente de geografia județului Buzău. București, 1888.

Iones, *William Sir*, celebru orientalist, n. 1746 la Londra, † 1794 la Calcutta, fiul unui profesor de matematică. Numit la 1783 judecător la curtea supremă din Calcutta, fundează la 1784 Societatea Asiatică din Calcutta, societate căreia se datorește tot progresul făcut în cunoștința limbilor orientale. I. era unul din cei mai mari poligloți, cunoștea vr'o douăzeci de limbi, între cari araba, persana și sanscrita; el este printre cei dintâi erudiți, cari au recunoscut că limbile numite indo-europene trebuie să derive dintr'un izvor comun. Lucrările sale cele mai însemnate sînt: Istoria lui Nadir Șah, trad. din limba persană, 1770; Moallakats, culegere din cei mai vechi șapte poeți Arabi, trad. din limba arabă, 1782; Sakuntala, dramă de Kalidasa, trad. din limba sanscrită, 1789; Codul lui Manu, legislația vechilor indieni, 1794. A mai întreprins și o vastă compilație din legile Indiei, publicată după moartea sa de Colebrooke, 1800; Operele sale complete au fost publicate de cătră veduva sa la Londra 1799.

Ionesoi, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din căt. I. și Șușița, cu 1554 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală.

Ionescu, *Ion* dis și *dela Brad*, n. 24 Iunie 1818 în Roman, † 17 Dec. 1891 la moșioara sa Brad din j. Roman. A învățat în țeară la școala Trisfetite din Iași, iar la 1838 plecă în Franția, unde studiă pe cheltuiala domnitorului Mihălahe Sturza, agricultura, viticultura și crescerea viermilor de mătăsă; la Paris urmă cursurile de botanică, chimie și economia politică la universitate și conservatorul de arte și meserii. Întors în țeară, la 1846 a fost numit profesor la Academia Mihaileană, iar în 1848 fugi la București unde luă parte activă la revoluțiune. Aici dînsul face pentru prima oară propunerea atât de mult criticată, de a se emancipa țăranii de boeresc, și de a-i împroprietări cu despăgubire. Exilat din țeară, rătăci în Țerigrad, unde colaboră la Journal de Constantinopole. Aici fû numit director a școalei imperiale de agricultură, iar mai târziu administrator al moșilor marelui Vezir Reșid-Pașa, pe cari le gospodări cu mult succes vreme de mai mulți ani. Întors în țeară, a fost la 1861 închin la mănăstirea Neamțului, din cauza agitațiunilor ce le făcea pentru împroprietărirea țăranilor. La 1864, sfătuesce pe Cuza, de a da pământ la săteni, și tot în acest timp este numit inspector general de agricultură, loc creat cu ocaziunea legii împroprietărirei.

La 1870 înființează mica fermă model dela Brad, cea dintâiu instituție de acest gen în România. Dela 1876—83 a fost deputat, în care calitate a cerut și dobândit între alte multe reforme, împroprietărirea însurățelilor, legea de a se vinde țăranilor bunurile statului în loturi mici, ș. a. Tot dînsul a așternut bazele primului serviciu statistic în Moldova (1859—1860), lui i-se datorește în cea mai bună parte introducerea mașinelor agricole în România, precum și organizarea expozițiilor agricole, și concursurilor de plugari. Progresele agriculturii României se găsesc în strînsă legătură cu activitatea acestui bărbat. Dintre lucrările sale cele mai remarcabile citez: Calendarul bunului gospodar (ed. I 1846, ed. III 1861). Excursion agricole à Brousse, 1849. Excursion agricole dans la Dobrogea, 1850. La Thessalie telle qu'elle est et telle qu'elle peut être, 1851. Excursion agricole dans l'Asie-mineure, 1855. Compte rendu de l'administration des domaines de Rechid-Pacha, 1854. Agricultura Română în Județele Dorohoiu (1865), Mehedinți (1868), Putna (1869). Agricultura Română dela Brad, (1886). Reviste: Foaia de Agricultură, Jurnalul de Agricultură (1857—58). Țăranul Român 1862—63.

[D. G. Ionescu.]

Ionescu, *Nicolae*, om politic român, îndeosebi distins ca orator parlamentar, fratele mai mic al lui I. Ion dela Brad, n. 1820, și-a făcut studiile gimnasiale în Iași, a redactat acolo 1856 »Steaua Dunării« și 1857—58 »L'étoile du Danube« în Bruxelles. Mai târziu, deși numit profesor de istorie la liceul și apoi la Univer. din Iași, I. și-a consumat activitatea în oratoria politică la cameră și senat, din care a făcut parte în decursul a mai tuturor legislaturilor. La început membru al »fracțiunii libere și independente«, I. a intrat apoi în partidul liberal Brătianu-Sturdzist. În lungul cabinet I. Brătianu a fost câteva luni (până la 3 Apr. 1877) ministru de externe. I. e membru ordinar al Acad. Rom.

Scrieri: Discursuri asupra epocii lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu (1868), Cuvântări parlamentare (1879), Proclamarea regatului (1881), Despre împărăția româno-bulgară (1888), Restaurarea monumentelor naționale (1891). (Cf. Măiorescu, disc. parlam. vol. 2.)

Ionescu, Radu, publicist și om politic român, n. 1832 în București, † 1873. Își termină studiile în Franța; întors în țară colaborează la ziarele »Dâmbovița» și »Independentul»; 1865 e numit director în ministerul culei și instrucțiunii publice; 1867 e trimis ca agent al țării la Belgrad. Scr.: Cântări intime (1854), Odă la România (1859) și o mulțime de articole și poezii răspândite prin ziare.

Ionescu, Alexandru, avocat al creditului fonciar urban din București, fost deputat, magistrat și publicist. N. 1842 în Ploiești, și-a făcut studiile liceale și superioare la Paris. A publicat mai multe lucrări dintre cari menționăm: »Explicarea procedurii civile», »Călăuza cetățeanului», »Le droit français et le droit romain», »Moș Aldea» roman, ș. a. A colaborat la »Stindardul țării», »Binele Public» și a redactat »Albina».

[Caion.]

Ionescu, G. Gion, v. Gion.

Ionescu, Take, om politic și avocat român, n. 13 Oct. 1858 la Ploiești, și-a făcut studiile gimnas. în București și cele juridice la Paris. Întors în țară la 1881, a devenit în curând unul din cei mai distinși адвоаți și a intrat totodată în luptele politice. La început colaborator al ultra-liberalului »Românul», ales 1884 ca deputat Brătienist, trece la 1885 în opoziție, se alipește cu vremea de conservatori, în mijlocul cărora devine cel mai ager orator parlamentar, și dela Nov. 1891 până la Oct. 1895 este ministru al cultelor în ultimul cabinet Lascar Catargiu; tot ministru al cultelor a intrat și în cabinetul G. Gr. Cantacuzino dela Apr. 1899, iar la începutul anului 1900 a schimbat acest departament cu al finanțelor. Cunoscută este îndeosebi lupta lui din 1896—99 cu fostul ministru-preșident Dimitrie A. Sturdza în chestia transilvană. Un deosebit merit și-a câștigat pentru cultura Românilor din Transilvania prin asigurarea rentei gimnasiului din Brașov. Scrieri: De la cession des creances (Paris 1878), De la condition de l'enfant naturel à Rome (Paris 1881), Divorțurile noastre (1883), Discursuri parlamentare (1887), La Politique étrangère de la Roumanie (1891), Legea clerului (1893), Proiect de lege pentru învățământul secundar și superior (1895), Chestiunea macedoneană (1897), Discursuri politice, vol. I, (1897). A dirijat în 1889 ziarul politic »Liberté Roumaine» și este unul dintre colaboratorii de frunte și conducători al ziarului »Timpul».

Ionescu, Toma, fratele celui precedent, profesor de anatomia topografică și de chirurgie la facultatea de medicină a universității din București, director al institutului de anatomie topografică și chirurgicală, chirurg-șef al spitalului Colțea, n. 13 Sept. 1860 la Ploiești; a urmat cursurile primare și liceale în București, la Paris făcând studii juridice și de medicină, luând licența în drept la 1882, cu deosebire însă se dedică studiului anatomiei și chirurgiei; la 1889 e naturalizat cetățean francez; lucrând un timp ca internist și asistent la spi-

talele din Paris, la 1891 e numit prosector la facultatea de medicină; luă medalia de argint la concursul pentru chirurgie, premiul Laborie (5000 fr.) al academiei de medicină și doctoratul în medicină (1892); reîntors în țară, la 1894 e numit profesor la facultatea de medicină a universității din București, cu care ocaziune își recăpătă drepturile sale de cetățean român. La 1895, 1896 și 1897 luă parte ca delegat al guvernului român la congresele chirurgicale, ținute în Paris, unde prin comunicările sale științifice deschise chirurgiei moderne un nou teren de activitate, până atunci necunoscut. Scrieri: Observations et réflexions sur un cas de panaris tuberculeux (1886); Note sur une anomalie musculaire; Note sur un type arteriel de la main; Sur un cas de péricystite et pelvicellulite; Sur un cas d'épulis fibreuse; Des kystes épidermiques traumatiques de la paume de la main et des doigts; Tuberculose et arthritisme (1888); Sur l'anatomie topographique du duodenum et hernies duodénales; Note sur l'anatomie de l'S iliaque; Lymphangiome de la région crurale droite (1889); Hernies internes rétroperitonéales (1890); Technique opératoire des gastrectomies pour cancer; Technique opératoire pour l'ouverture des cavernes pulmonaires; De la consolidation des fractures chez les paludiques; Tuberculose herniaire (1891); Le colon pelvien pendant la vie intra-utérine; Le colon pelvien chez l'embryon et chez le nouveau-né (1892); Disposition anormale des ligaments de l'appendice vermiculaire et de la fossette iléo-appendiculaire; De la fossette para-duodénale (1894); Tube digestif; Anatomie des ligaments de l'appendice vermiculaire et de la fossette iléo-appendiculaire (1895). La 1895 I. fundă la Paris revista »Revue des Sciences médicales», care apare în limba franceză ca organ al institutului anatomic-chirurgical și bacteriologic din București, iar în țară dirigează »Revista chirurgicală».

Ionia, țeara Ionienilor (v. ac.).

Ionic, versul ascendent și descendent, în metrică versul compus din tacte ritmice cu următoarea succesiune a silabelor: — — — — (descendent), — — — — (ascendent). [*]

Ionic, Stil arhitectonic elin; urmează celui Doric (v. ac.) și s'a introdus cam cu 600 ani a. Chr. Stilul I. e mai grațios decât cel doric, și se caracterizează prin aceea, că columnele posedă basă (spira) în contrast cu columnele doriece, cărora le lipsește spira; iar capitele sunt compuse din un echin decorat și din două părechi de volute. Trunchiul columnelor ionice posedă 24 caneluri (introcări verticale) de profil semicercual ori segmentic, între cari caneluri în totdeauna rămâne ceva din suprafața cilindrică a columnei, pe când la col. dor. singuraticile caneluri (16—20) de profil eliptic convin în o creștătură ascuțită. Pe când columna dorică are de înălțime 4—6 $\frac{1}{2}$ diametri, și se subțiază în sus cu $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{16}$ la același diametru, cele ionice sunt cu mult mai svelte, având de înălțime 9—10 diam. (cele atic-ionice 7—9 $\frac{1}{2}$ diam.) Se subțiază în sus cu $\frac{3}{16}$ — $\frac{1}{8}$ diam. Basa col. ion. are de înălțime $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{16}$ diam. și e compusă din torul de din jos din un trochil și din torul de sus. Sub acestea se vede câte odată și un obac pătrat. Ca în toate stilurile arhitectonice eline,

aşa şi în cel ionic, columnele în proiecţiunea lor verticală, nu sînt nici cilindrice nici conice retezate, ci profilate cu »entasis« (v. ac.), adică se subţiază în sus după o linie estetică inventată şi introdusă de gustul fin estetic al antichilor Elini. Prin »entasis« se măreşte impresiunea de rezistenţă a columnei. Tabulatura (grindişul) de deasupra columnelor constă în totdeauna din trei părţi, anume: a) din *Epistilion* (Architrav) compus din 3 brăuri; b) *Zophoros* (Trincos = Fris) cu decoraţiuni figurale, iar nici când cu triglife ca în stilul doric; c) *Coronamentul* compus în părţile lui principale din o lespede mare acoperitoare (*Geison*) şi din o *Sima*, cea din urmă adeseori decorată cu capete de lei, prin a căror gură se scurge apa acoperişului. Zidiri clasice antice în stil I. sînt: Erechtele de pe Acropolis din Atena, Templul de lângă Ilisos, Templul Palasei din Priene, ş. a. △

Ionică, Marea, partea Mării Mediterane, care e situată între Grecia şi Italia de sud, despărţită de către Adriatica prin strimtoarea Otranto.

Ionice, insulele, grupă de insule în Marea Ionică, compusă din 7 insule principale, (Corfu, Paxo, Leukas, Ithaka, Kefalonia, Zante şi Cefirigo); suprafaţa 2653 km², cu 253.000 loc. Mai înainte aceste insule formau o republică sub suzeranitate engleză, dela 1863 încorporate Greciei. Insulele I. sînt muntoase, lipsite de păduri, sărace în isvoare; climă admirabilă; produse: marmoră, cărbuni, păcură, pucioasă, sare; vin, strugurei, poame, oleu, bumbac; cereale puţine. Se cultivă porumbi, stupi, viermi de mătăsă; loc. se ocupă şi cu pescuitul şi navigaţiunea. În antichitate aceste insule au avut soarte comună cu Grecia, în special cu Corintul şi Atena, până după dominaţiunea romană. În evul mediu au aparţinut Veneţiei sub numirea de prov. Levante Veneto. Dela 1797 trecură la Francezi, Ruşi, Turci, apoi proclamate republică sub protectorat englez până la 1863, când au fost cedate Greciei.

Ionici, filosofi, se numiau aceia dintre filosofi înainte de Socrate, cari căutau originea lumii şi a lucrurilor din ea în materie. Se numesc I. pentru că ei au fost aproape toţi din numeroasele colonii din Ionia. Înveţătura lor se numeşte *naturalism* şi *hylozoism* pentru cuvîntul, că toţi admit o nemijlocită unitate între materie şi viaţă, aşa că materia chiar din firea sa este capabilă de viaţă, iar viaţa este cu necesitate legată de materie. Ei se împart în două grupe: a) *hylozoişti dinamici*: Thales, Anaximenes, Diogene şi Heraclit; b) *hylozoişti mecanici*: Anaximander, Anaxagoras şi Archelaos. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. ant.; Ueberweg, Gesch. der Philos. I.) [Pl.]

Ionieni, unul din cele 4 triburi grecesci, aşezaţi mai întău în Asia vestică, unde învăţară dela Fenicieni arta navigaţiei, apoi stabiliţi în Grecia proprie, unde ocupară Atica, Beotia sudică, coastele Peloponesului. Când năvăliră Doriienii în secl. XI, se retraseră mulţi în vechia lor patrie Asia mică şi întemeiară oraşe nouă (12): Focea, Eritrea, Clozomene, Teos, Lebedos, Kofofon, Efes, Priene, Myos, Milet, la cari se adaugă şi Smirna eoliană. Ţeara se cheama Ionia, sănătoasă şi roditoare, locuitorii activi şi iubitori de libertate, luară înaintea tuturor Grecilor prin

cultura materială, prin trimitere de colonii şi prin experienţele politice câştigînd o însemnătate universală. Fiecare cetate era independentă, numai serbatoarea în onoarea lui Poseidon Heciconios îi întrunia pe toţi la promontoriul Mical. Înflorirea aceasta o întrerupseră regii lidieni în secl. VII, cari supuseră Ionia, apoi regii persani. Contra acestora se revoltară Ionienii ajutaţi de Atena şi Eritrea, dar fură învinşi. În urma luptelor dela Mical şi dela Eurimedon (466) Ionienii se liberară de Persi, dar cădură în dependenţa Atenei, până ce cădură iar sub Persi la 387 prin tratatul lui Antalcidas. După căderea regatului persan fură supuşi de Macedoneni, apoi de Romani. Ionienii erau uşurei, molesii, sensuali, însă inteligenţi, activi, cu daruri artistice. Poesia, filosofia, istoriografia au ajuns la mare desvoltare. Homer, Hesiod şi Anacreon, filosofii Thales, Anaximenes, Xenofanes, Anaxagoras, Hecateu şi Herodot, părintele medicinei Hipocrat, pictorii Apelles şi Farasios, toţi, spre a aminti pe cei mai însemnaţi, au fost I. Colonii au trimis mulţime împrejurul Mării Orientale: Abydos, Lampsac, Colone, Parion, Cizic, Sinope, Trapezunt, Olbia, Istros, Tomi (Constanţa), Bizantium, etc., cum şi în Marea Occidentală: Rhegium, Cume, Neapole, Aleria, Massilia (Marsilia), etc.

Ionita, împărat al Bulgarilor şi Vlachilor. v. Asanesii.

Iorăscii, com. rur. în Rom., j. Covurlui, compusă din 3 căt.: I., Lunca şi Zărnesci, cu 1769 loc. (Dicţ. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura şi prăsierea vitelor; com. are 3 biserici şi 1 şcoală.

Iordache, român din muntele Olimpului şi de aceea supranumit Olimpianul, căpitan de arnăuţi în timpul eteriei grecesci, era un om mic şi slăbănog, dar viteaz şi cinstit. El fusese desemnat de comitetul eterist să omoare pe domnitorul Al. Şuflu, fiindcă nu le era partisan; dar I. n'a fost în stare să comită asemenea mişelie, astfel încât Grecii se vîdură nevoiţi a curma dîilele principelui prin otrăvă în 19 Febr. 1821. I. moare ca un erou, pentru idealul liberării Greciei, fiind asediat de Turci în mănăstirea Secul. (Xen., Ist. Rom. V, 440 şi 468.)

Iordan, cel mai însemnat riu în Palestina (v. ac.), isvoreşte din munţii Ermonului (Hermon), curge prin lacurile Merom (Bar-el-Hule) şi Genezaret, şi se varsă în Marea Moartă; 215 km. lung. Apa e tulbure, dar bună de beut.

Iordanes, (numit greşit şi *Iordanides*), got, scrie în Moesia, pe la a. 550, o istorie a Romanilor şi o istorie a Goţilor. Ed. Th. Mommsen, Iordanis Romana et Getica. Monum. Germ. historica, Auctores antiquissimi, tom. V, I. Berlin, 1882.

Iordănesci sau *Hîldăuceni*, comună rurală şi parochie dimpreună cu Sloboşia Ropci şi cu Pribanul, moşie mănăstirească şi boierească în căp. şi j. Storojîneţ în Bucovina, cu 2150 loc. (1961 ort. or., 61 unişti, 128 mos.) şi două şcoli primare. [Dr. I. G. Sbicra.]

Iörðh, în mitol. nord-germ. ȋna pămîntului (nemţ. Erde), mama mare a vieţii, mama lui Thor sau Donar. I. se aseamănă ȋnelor: Demeter şi Gaea la Greci, Ceres şi Tellus la Romani.

Iorest II, mitropolit de Alba-Iulia (1641—43), a tipărit vestita cazania din Govora, începută de predecesorul său Ghenadie (v. ac.). (Timot.

Cipariu, Acte și fragmente. Blaj, 1865, p. XV; Xen., Ist. Rom. IV, 74; V, 683). v. Joreste.

Iorga, Nicolae, istoric român, n. 5 Iun. 1871 la Botoșani. După ce face studii strălucite la universitatea din Iași, pleacă la Paris, unde își continuă studiile superioare și unde obține titlul de elev diplomat al școlii de înalte studii cu lucrarea: Philippe de Mézières 1327—1405 et la Croisade au XIV^{si}ecle. Paris, 1896. Își continuă apoi studiile la Berlin și Leipzig, unde obține doctoratul în filosofie cu lucrarea: Thomas III Marquis de Saluces. Paris, 1893. La 1894 se întoarce în țară și este numit profesor suplinitor, 1895 profesor titular, de istoria medie, modernă și contemporană la universitatea din București; mai târziu este ales și membru coresp. al Academiei Române. Cariera literară și-a început-o la 1890, când încă de tot tânăr și ieșit abia din universitate, debută cu un foileton asupra dramei »Năpasta« a lui Caragiale, luând el singur, din toți scriitorii noștri, condeiul pentru a apăra această minunată creațiune în contra criticilor mărginiți și a cabalei scandaluoase, care l-a depărtat de scenă atâția ani de zile pe primul dramaturg român. Acest foileton publicat în periodicul »Lupta« a fost urmat de multe altele în același jurnal și mai târziu în »Timpul«, de studii literare, impresii de călătorie și poezii publicate în revistele Convorbiri literare, Revista nouă, Archiva, reproduce mai târziu în volumele: Poesii (1890—93); Amintiri din Italia, Giosue Carducci, 1895 și în două volume de Schițe din literatura română, în cari se cuprind cele mai de preț din lucrările de tinerete ale autorului. Acestea și broșura Une collection de lettres de Philippe de Mézières 1892, sunt lucrările lui I. înainte de a ajunge profesor universitar. După această dată a scris: Despre concepția actuală a istoriei și genesa ei; Despre utilitatea generală a studiilor istorice, lecții de deschidere din 1894 și 1895. Patru conferințe ținute la Ateneu: Basta și Mihai Viteazul, 1895; Luptele Românilor cu Turcii dela Mihai Viteazul încoace; Cultura română sub Fanarioți, 1898; Dece Maiu 1898. Acte și fragmente cu privire la istoria Românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului, 3 vol., 1895, 1896, 1897. Mai multe recensiuuri: Un viaggio da Venezia alla Tana. Venezia, 1896; Une lettre apocryphe sur la bataille de Smyrne; Un projet relatif à la conquête de Jérusalem, și multe altele publicate mai ales în Revue critique din Paris. Mai multe memorii publicate în Analele Academiei: Contribuțiuni la istoria Munteniei din a doua jumătate a secl. XVI, 1896; Pretendenții domnesci în secl. XVI, 1898; Manuscrise din biblioteci străine relative la istoria Românilor (2 memorii), 1898 și 1899; Documente noue în mare parte românesce relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, 1898; Socolile Brașovului și scrisori românesce către sfat în secl. XVII; Socolile Sibiuului, 1899; Cronicarii muntenesci din secl. XVII, 1899, 1900; Călători, Ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre (Extras din Buletinul Societății de Geografie), 1899. Afară de acestea să mai cităm monumentale publicații: Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV^{si}ecle, 2 vol. Paris, 1899, precum și volumele X și XI din colecția documentelor lui

Hurmuzachi. Apoi: Documente românești din Arhivele Bistriței, 1899; Une nouvelle biographie de J. Basilicos, 1899; Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lemberg, 1900; O amănunțită critică a lui Gr. G. Tocilescu în Conv. Literare, 1900, și Istoria Chilie și Cetății Albe, operă premiată de Acad. Rom. 1900. În fine: Opinions sincères: La vie intellectuelle des Roumains en 1899, o serie de articole publicate în Indépendance roumaine; sub presă: Viața lui Mihai Viteazul.

Iorgan, sin. pentru cearșaf, lepedeu.

Iorgovan, *Ian* sau *Iovan Iorgovan*, uneori cu predicatul *braț de busdugan*, un erou din poezia populară rom. Balada (Familia 1874, pag. 424) are cuprinsul: că la codrul Cernei (lângă Mehădia) au plecat trei surori, cea mai mică și frumoasă culegând flori a adormit, iar celelalte s'au dus. Când cea mică în zori s'a trezit, a strigat pe surori, dar în codru numai cucul se audia și la rugarea fetei, nu voia să o scoată la drum. Atunci de pe stâncă vine un șarpe, se încolăcesce pe după ea, dar ea fuind, aude Iovan Iorgovan, care călărind venia cu doi câni, sare Cerna și taie șerpele, vrea să o aibă de soție, însă nu se poate, pentru că ambii sunt prunci de împărat dela scăpătat. I. I. creapă capul de șarpe, dar acesta fuge către Dunăre, se ascunde într'o peșteră și aci împuțindu-se slobode musca rea, care prăpădesce vitele. După altă baladă (Familia 1879, pag. 109) un șarpe negru a mâncat 99 voinici și a oprit drumurile. Împăratul promite daruri aceluia, care îl va prăpădi. I. I. pleacă spre Cerna în sus, șerpele îi iasă în cale și-l ia pe fugă, dar I. I. se reîntoarce și șerpele se ascunde în dumbrava. Atunci I. I. aprinde dumbrava din trei părți, arde ochii șarpelui și apoi îl taie. I. I. reprezintă pe Hercules, când a prăpădit hidra, iar după mitologia greacă a fost loloas, care pentru a ajuta lui Hercules, a aprins pădurea. [Atm.]

Iorgovan, numire populară a plantei Syringa vulgaris L. (v. ac.).

Iorgovan, drum roman, cunoscut sub acest nume în j. Mehedinți (Rom.), în plaiul Cloșani și plasa Dumbrava.

Iorgovici, Paul, un pionir al deșteptării Românilor din Banat, n. 28 Apr. 1764 în com. Varadia, cott. Timișului, unde părintele său era preot; făcând studii de drept în Pesta, Pojon și Viena, obține diploma de avocat; dela Viena, ademenit de exemplul lui Șincai, merge la Roma, unde în decurs de 3 ani studiază prin biblioteci și adună o mulțime de documente și inscripțiuni relative la istoria și limba română; din Roma merge la Paris și Londra, iar de acolo se întoarce la Viena, și episcopul din Vêrșet, Șacabent, îl numește avocat consistorial. Aici scrie: »Observațiile de limba română«, tipărite în Buda la 1779; tot aici traduce mai multe documente adunate la Roma și scrie un glosar în patru limbi: română, germană, latină și franceză. Activitatea literară a lui I. deșteaptă nedumerirea Sârbilor, iar când vădura aceștia, că I. începe a scrie cu litere latine, fură cuprinși de spaimă grozavă. În urma intrigilor și acțiunilor Sârbilor I. e lipsit de postul său și aruncat în temniță, iar cărțile și scrisorile lui, pe câte s'a putut pune mâna, sunt date flacă-

rilor. Neputându-se dovedi nimic în contra lui, I. e eliberat și dela 1805 aplicat prof. la gimnasiul din Vêrșet. I. începe din nou să-și facă glosarul, ajungând până la lit. M; la 1808 pe când aștepta numirea sa ca director al școalelor naționale din regimentul român illiric dela Caransebeș, moare subit la 21 Martie. Moartea lui grabnică le părû Românilor suspectă, de aceea tradițiunea crede, că ar fi fost otrăvit. Afară de scrierile indicate, dela I. mai avem: Scurta istorie a Românilor din Dacia, descrierea celor mai faimoși împărați, filosofi și bărbați ai antichității. Cf. Ios. Vulcan, Dimitrie Cichindeal. Date nouă despre viața și activitatea lui; Discurs de recepțiune ținut în Academia Română; Iul. Vuia, Școalele rom. bănățene în secl. XVIII.

Iörmundgandr (și *Midgardschlange*), în mitol. nord-germană un șerpe aruncat în afunđimea mării, unde a crescut atât de mare, încât pe fundul mării a încungiurat pământul de își mușca coada (v. Anandi), iar în luptele ăilei din urmă va voma venin și de acesta se va aprinde aerul și marea. [Atm.]

Iosafat, numit *Snagoveamul*, fondatorul capelei române din Paris, n. 22 Apr. 1797 în Valea-Caselor, j. Dâmbovița, se preoți la 1827; 1831 membru în consistoriul episcopiei de Buzeu; 1834 preot al colegiului Sf. Sava din București, unde urmă și cursurile în calitate de auditor până la 1840, când Alexandru Ghica-Vodă îl numește ecleziarh al curții domnesci; 1842 e numit egumen al mănăstirii Snagovului; 1848 luă parte la revoluție și fû expatriat; 1853 ca archimandrit se așează în capitala Franciei și fundează capela română de acolo, pe care la 1860 o închină Mitropoliei din București. † 17 Nov. 1872.

Iosafat, vale, v. Cedron.

Iosefina *Tascher de la Pagerie* (1763—1814), n. în insula Martinica, se căsătorește 1779 cu vicontele de Beauharnais, care fiind condamnat la moarte 1794, moare ucis pe șafod. După doi ani devine soția generalului Napoleon de Bonaparte, mai târziu împărat al Franciei sub numele de Napoleon I. Împărăteasă în 1804, în 1809 Napoleon se desparte de dinsa sub motivul că era sterilă. I. moare în palatul Malmaison la 1814. [Caion.]

Iosefina, *Friderica Luisa*, princesă de Hohenzollern-Sigmaringen, mama M. Sale regelui Carol I al României. Măritată după Anton Carol de H.-Sigmaringen ca princesă de Baden. Văduvă dela 1835. A avut 6 copii: *Leopold*, a cărui candidatură la tronul Spaniei a provocat resboiul franco-german din 1870—71; *Carol* (n. 20 Apr. 1839), regele României; *Anton*, mort la 5 Aug. 1866 în urma ranei primite în lupta dela Königgrätz (3 Iulie 1866); *Frideric*, comandant de brigadă în garda prusiană; *Stefania*, soția regelui portughez Pedro († 17 Iul. 1859) și *Maria*, dela 25 Apr. 1867 soția contelui Filip de Flandria. [t.]

Iosefinos, nume ce se dădea în Spania Francezilor și Spaniolilor partizani ai lui Iosif, fratele lui Napoleon I, făcut rege al Spaniei în 1807. Partizanilor acestui rege li-se mai dădea și porecla de Afrancesados. [Caion.]

Iosemite, valea, v. Yosemite.

Iosephus Flavîus, (37—95), celebru istoric ovreu, cunoscut prin lucrarea sa intitulată »An-

tichitățile ovreiesci», importantă și plină de interesante amănunte asupra istoriei poporului ovreu; a murit la Roma, făcea parte din familia Macabeilor și secta Fariseilor. Nimit de compatrioții săi guvernator al Galileei susține în Iotapata un lung asediu contra lui Vespasian. Afară de opera sa de căpetenie, citată mai sus, a mai scris: »Istoria resboaielor ovreiesci», »Elogiul a șapte martiri Macabei», ș. a. [Caion.]

Iosia, rege din Iuda, 640—609 a. Chr., fiul și următorul lui Amon, purifică și înălță cultul lui Iehova, muri la Megiddo în lupta contra regelui Necho din Egipt.

Iosias, *Frideric*, principe de Saxa-Coburg, general austriac, n. 1737 în Coburg; 1756 a intrat în armata austriacă. A luat parte în resboiul de 7 ani. 1788—91 a comandat un corp de armată contra Turcilor. 1793 comandant al armatei austriace contra Francezilor; învinse la Aldenhoven și Neerwinden; pierdû lupta dela Fleurus, după care trebui să evacueze Belgia. † 1815.

Iosif, *fiul lui Iacob* și al Rachilei, tatăl lui Efraim și al lui Manase, vândut de frații săi, ajunge la mari onoruri în Egipt, unde îl urmează și familia sa, pentru a fi așezată în pământul Gosen, și astfel din următorii lor să se formeze un popor ales al împărăției lui Israil.

Iosif, *logodnicul fecioarei Maria*, mama lui Isus, un lemnar; a murit probabil încă înainte de a începe Isus a învăța. Țiua comemorativă Dumineca înainte de Crăciun.

Iosif, *împărați romani și regi ai Ungariei*:

1) *I. I.*, fiul împăratului Leopold I și al Eleonorei de Pfalz-Neuburg, n. 26 Iulie 1678, † 17 Apr. 1711 (de vîrsat). 9 Dec. 1687 încoronat rege al Ungariei, 1690 rege german, 1699 căsătorit cu Amalia Wilhelmina de Braunschweig, având cu ea două fice. Deja în etate de 16 ani participa la consiliile de stat, având astfel prilej a se introduce în arta guvernării și a cunoaște încă de tinăr neajunsurile, cari bântuiau din toate părțile imperiul Habsburgilor. Om liberal și cu vederi largi, I. încă de tinăr desaproabă machinațiunile iesuiților și crâncenele persecuțiuni contra protestanților și ortodoxilor. După moartea tatălui său (5 Maiu 1705) luând însuși frânele guvernării, alungă pe iesuiți din Hofburg și ciontează și preponderanța influență a lui Kollonici, intransigentul arhiepiscop rom.-cat. Le secuestrează din »Domus professa» cinci milioane florini, pe cari îi folosește la acoperirea speselor de resboiu. Continuă cu mai multă energie decât tatăl său resboiul contra lui Ludovic XIV al Franciei pentru succesiunea la tronul spaniol, iar pe papa Clement IX, care sprijinea pe Ludovic, îl aduce la reson prin represalii, așa că la 1707 fratele său Carol e recunoscut rege al Spaniei. În afacerile interne era condus de planuri mari și salutare. Prin introducerea unui sistem nou voia să saneze neajunsurile în administrația militară și civilă, să organizeze pe base nouă imperiul roman, și prin blândetă și dreptate să pună capet luptelor confesionale și resboiului civil. Sub el a decurs rescoala lui Fr. Rákoczy II (v. ac.) terminată prin pacea dela Sătmar (29 Apr. 1711) între stipulațiunile căreia, la punct 4, era libertatea religiunilor recepte, punct ce foarte des a fost violat. A făcut concesiuni protestanților; celor din Silezia le-a re-

stituit 120 biserici, pe cari iesuiții le luaseră dela ei cu forța. S'a interesat de soarta Românilor și Rutenilor, cei mai asupriți dintre toate popoarele țerii, și cu diploma din 30 Mart. 1708 a confirmat diplomele tatălui său dto 23 Aug. 1692 și 16 Febr. 1699, favorabile acestor popoare. (v. Leopold I.)

2) *I. II*, fiul Mariei Teresia și Francisc Stefan de Lotharinghia, n. 13 Mart. 1741, † 20 Febr. 1790. Strimtorată de ostirile lui Frideric II. M. Teresia merge cu I. (în etate de jumătate an) la Pojon, unde îl prezintă mai marilor țerii. Scena descrisă însă de unii istorici maghiari, că a intrat în dietă cu băiatul în brațe și plângând ar fi cerut ajutorul Maghiarilor, este legendă numai. Băiat deștept, I. ura studiile abstracte; instructorii săi nu puteau ajunge la nimic cu el; numai cele juridice și de stat mai puteau încânta să-i atragă atențiunea. Și-a câștigat totuși cunoștințe vaste și cultură înaltă, mai mult pe cale autodidactică și prin deseale călătorii. Dela etatea de 18 ani participă la consiliile de stat. În acest timp și-a conceput opul »*Réveries*« (Reverii), în care sunt depuse principiile după cari era decis să guverneze. 1760 căsătorit cu Isabela de Parma († 1763), a doua oară (22 Ian. 1765) cu Maria Iosefa de Bavaria († 28 Maiu 1767), 1770 îi moare și unica fiică, în etate abia de 8 ani, rămânând singur în societatea care nu-l înțelegea și în care el nici o distracție nu afla. 1764 ales rege german, iar 18 Aug. 1765, după moartea subită a tatălui său, împărat roman și coregent. Mamă-sa însă afară de afacerile militare și externe nu-i lăsa nici o înfrîurintă. Disgustat de această încătușare a dorului său de a drege și îndrepta multele rele pe cari le vedea în sistemul de guvernare, întreprinde dese călătorii pentru a face experiență și a cunoaște din propria intuițiune neajunsurile din imperiu, pe cari cu atât mai radical să le poată apoi sana când singur va avea să domnească. 1766 călătorește prin Ungaria și Banatul timișan până la granița Munteniei; 1768 în Boemia și Moravia; 1769 în Italia; Aug. același an întâlnire cu Frideric II în Neisse (Prusia); 1771 în Ungaria până la Arad; 1777 cercetează la Paris pe sora sa Maria Antoaneta, soția regelui Ludovic XVI, de acolo trece în Spania; 1780 Apr.—Aug. în Rusia, cercetând pe țarevna Cătărina II, cu mari scopuri politice.

29 Nov. 1780 murind Maria Teresia (de hidropică) I. rămâne singur domnitor și începe îndată lunga serie de reforme. Pentru ca jurământul, ce trebuia să-l facă pe constituția ungară, să nu-l geneze în executarea planului de reforme, nu s'a încoronat. 1781 dă edictul de toleranță (deplin drept civic și libertate religioasă acatolicilor); opresce ducerea dispensațiilor la Roma și restringe mult dreptul de ingerință al papei în afacerile imperiului; edă »*Placetum regium*« (v. ac.). 1782 vine la Viena însuși Pius VI să-l înduplece a-și schimba direcția, dar I. nu cedează. În același an institue *comisia bisericească* spre a-i sta în ajutor la executarea reformelor. Cassează numeroase ordini călugăresci și le secularizează averile, pe cari le folosește în scopuri școlare; dispune conscrierea averilor bisericesci spre a regula dotația preoților și ordonează creșterea clericilor în seminarii de stat. 1783 dă pa-

tenta despre administrația publică, în care explicând, că domnitorul și amployații trebuie să fie dedicați exclusiv binelui public, pretinde dela amployați zel și ascultare necondiționată întru executarea ordinelor sale. 1784 duce coroana ungară la Viena; introduce în locul latinei ca limbă oficială limba germană și ordonează recensământul populațiunii; cassează dreptul disciplinar judecătoresc al domnilor de pământ. 1785 cassează vechia organizare municipală a Ungariei și o arondează în 10 districte, în frunte cu un comisar regesc. Separează judicatura de cătră administrație, pune în lucrare generalizarea dreptului civil și penal și a procedurii judecătorești, cum și introducerea instituțiunii cărții funduale în întreg imperiul. 1786 măsurarea pământului (catastru) pentru a introduce dare dreaptă. A ușurat mult soarta iobagilor (v. ac.), cari până atunci trăiau adevărată viață de sclavagiu, a căror soarte deplorabilă o cunoașea parte din mulțimea de suplice, parte din proprie intuiție (în Transilvania făcuse trei călătorii 1773, 1783, 1786). Dă primul rescript în favorul iobagilor Români din Trans. în 16 Aug. 1783 (cf. Bariț I, 472), apoi diverse rescripte în 1785 după sufocarea revoluțiunii lui Horia (v. ac.). 1788—89 paralel cu Rusia poartă resboiul contra Turciei și în același timp în Olanda pentru navigarea liberă pe râul Selda.

În toate acțiunile sale de reforme, I. avea să lupte cu opoziția înverșunată a claselor privilegiate și a domnilor de pământ, special în Ungaria și Transilvania. Nobilimea maghiară conspirase chiar să ridice armele în contra împăratului. Înfrânt de boală, de care suferia încă din toamna anului 1788 (tuberculosă), și vedând înverșunarea nobilimei pentru »desconsiderarea constituției«, promite Ungariei convocarea dietei după însănoțare, iar în 28 Ian. 1790, presimțindu-și sfârșitul, la sfatul ministrului Kaunitz și al cancelarului Pálffy revoacă toate reformele, susținând numai decretetele date pentru ușurarea sorții iobagiilor și edictul de toleranță. Între multele sale reforme umanitare era și desființarea pedepsei de moarte în întreg imperiul.

I. II a fost cel mai luminat domnitor al epocii; cel mai cu bunăvoință pentru poporul de jos, și special pentru Români, cari dacă l-ar fi înțeles pe deplin și n'ar fi precipitat evenimentele (resc. Horia), ar fi avut puternice motive de a-l considera ca cel mai mare protector și binefăcător. Și așa însă I. II merită să fie amintit cu recunoștință și pioasă aducere aminte. (Cf. Bariț, »Părți alese din Istoria Transilvaniei« I, pag. 453 până 517; A. D. Xenopol, »Istoria Românilor« t. V, pag. 695 et sequ.; Gross-Hoffinger: »*Lebens- und Regierungsgeschichte Joseph II.*«, 4 tom.; Marczali Henric, »*Magyarország története II. József korában.*«, 3 tom.; A. Jäger, »*Kaiser Josephs II. und Leopold II. Reform u. Gegenreform.*«, Wien, 1881—85.) [t.]

Iosif, 1) I. Emanuel, rege al *Portugaliei* (1750 până 1776), n. 1715, † 24 Febr. 1777; fiul lui Ioan V. Ușuratic și fără nici o energie; a domnit în locul său energicul Iosif Carvalho, marchis de Pombal, în timp ce I. își vedea de teatru și vînat. 3 Sept. 1758 s'a comis contra lui atentat, care a tras după sine expulșarea iesuiților de pe întreg teritoriul Portugaliei (3 Sept. 1758).

2) *I., rege al Neapolei*, mai târziu al *Spaniei*. (v. *Bonaparte*).

3) *I. Wilhelm Frideric*, duce de *Saxa-Hildburghausen*, fiul ducelui Ernest II; n. 1702, † 1787. Ca general campestru în armata austriacă, între altele a luat parte și în războiul din Ungaria contra Turcilor (1737—39), dar în comitatul Timiș și în Bosnia a fost bătut de oștirile turcesci. 1738 căsătorit cu nepoata prințului Eugen de Savoia, de care, din cauză că nu căpătase cu ea zestre câtă el sperase, în curând s'a divorțat.

4) *I. duce de Liechtenstein* (v. ac.).

5) *I. Salvator Ferdinand*, *archiduce de Austria*, n. 24 Maiu 1872 în Salzburg, fiul lui Ferdinand IV, mare duce de Toscana; servește în armata austro-ungară.

6) *I. Clement*, duce de Bavaria, principe-electoral de Colonia, n. 1671, † 1723. Deja în etate de 13 ani episcop de Freising, iar cu un an mai târziu episcop de Regensburg. 1688 s'a impus episcop de Colonia față cu candidatul Franciei. Această alegere și pretensiunile lui Ludovic XIV asupra Pfalz-ului au provocat războiul din 1688 până 1697 cu Franția. În războiul de succesiune spaniol a luptat pe partea lui Ludovic XIV. Om foarte ambițios și vecinic încurcat în lipsuri de parale.

Iosif, archiduci din casa Habsburg.

1) *I. Ioan Anton*, *palatin al Ungariei*; n. 9 Martie 1776 în Firenza ca al șaptelea fiu al împăratului Leopold II. 1795 după moartea archiducelui palatin Alexandru Leopold, fratele său, împăratul Francisc I, l-a numit locțiitor al Ungariei, iar 1796 dieta dela Pojon l-a ales palatin. 50 ani a purtat această înaltă dignitate, căutând, nu fără succes, aplanarea divergențelor dintre casa domnitoare și dietele ungare. El a dat curții sfatul, ca în loc de represalii să caute a îmblândi pe matadorii opoziției maghiare prin titluri și dignități de curte. 1797, 1800, 1809 comandantul insurecției nobilimei ungare în rezboaiile franceze; 1838 foarte activ întru restaurarea Pestei, pustiite prin exundarea Dunărei; 1840 a exonerat amnestie lui Kossuth, Wesselényi, Lovassy (nebunit în temniță) ș. a., arestați pentru lesa maiestate. Muzeul național din Budapesta, școala militară »Ludoviceum«, politehnicul, desvoltat din școala industrială, Academia maghiară, etc., îl numără între cei mai munificenți protectori ai lor. (La Academie membru fondator cu donațiune de 10,000 fl.). Preste tot I. s'a identificat aproape întru toate cu aspirațiunile Maghiarilor, cari i-s-au și arătat recunoscători, numind după numele lui politehnicul din Budapesta, canalul transdanubian, piața Iosif din Budapesta, cu o statuă de bronz a lui, și eternisându-i memoria în art. de lege I din 1848. I. a fost căsătorit de trei ori: cu Alexandra Pavlovna, fca țarului Paul, († 1 Febr. 1800), cu Hermina, ducesă de Anhalt-Bernburg-Schaumburg, († la 2 ani după cununie, 14 Sept. 1817), având cu ea gemenii Hermina († ca jună) și Stefan (palatinul). Cu a treia soție, *Maria Dorotea*, princesă de Württemberg († 1855) a avut pe *Iosif*, (comandantul suprem al honveșimei), *Elisabeta* și *Henrieta Maria* (regina Belgiei). M. Dorotea a introdus în Ungaria obiceiul pomului de Crăciun.

2) *I., Ludovic Carol*, fiul fostului palatin I., n. 2 Mart. 1833 în Pojon. 1866 comandant de brigadă în războiul din Boemia, unde în decursul bătăliei dela Königgrätz a luat comanda corpului 4, în locul rănitului Festetic, distinguându-se prin calmitate și curagiu uimitor, pentru ce în 16 Oct. 1866 a fost decorat cu crucea militară pentru merite. 1866 FZM. și în curând comandant suprem al honveșimei. 2 Oct. 1873 M. Sa i-a conferit ordul Sf. Stefan. 22 Oct. 1874 general de cavalerie. I. se ocupă și cu știința; științele naturale și filologia modernă are în el un valoros cultivator. E temeinic cunoscător al idiomelor limbei țigănesci și al celor indice. A publicat o gramatică țigănească sub titlul: »Romane Sziklaribe Csibákero«, (în editura academiei maghiare), »Fundamentum Linguae Zingaricae I. I. M. Konitsnyak, 1806«, »Eredeti czigánylevelek«, (Epistole țigănesci originale), »Thiere im Glauben der Zigeuner«, (în revista »Urquel« 1895). Articolul despre Țigani și limba țigănească și vocabularul țigănesc din lexiconul »Pallas« e scris de I. Ca botanic erudit a publicat o valoroasă lucrare despre flora grădinei din Alesuth. Membru onorar (1888) al Academiei maghiare, al Societății filologice din Budapesta, protector și colaborator al revistei »Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn«. Pe moșia sa dela Alesuth și Chișineu (cott. Arad) a înființat economii și grădinării de model, iar din insula Margareta (proprietate a lui) a făcut publicului budapestan loc de recreație, cum rar să-i afli părechia. I. este cu trup cu suflet amic al Maghiarilor, sprijinesc cu autoritatea poziției sale și cu mijloace materiale toate întreprinderile culturale și filantropice ale lor, e intermediar între ei și casa domnitoare. 12 Maiu 1864 s'a căsătorit cu *Clotilda*, ducesă de Saxa-Coburg-Gotha, având cu ea doi ficiori și trei fete, dintre cari cea mai mare Maria Dorotea Amalia, (n. 14 Iunie 1867 în Alesuth), la 15 Iulie 1896 căsătorită cu *Filip de Orleans*, pretendent la tronul francez, iar fiul cel mai mare Iosif August Victor, n. 9 August 1872 în Alesuth, la 15 Nov. 1893 căsătorit cu Augusta, princesă de Bavaria, nepoată de fică a M. Sale Francisc Iosif I. Al doilea fiu Ladislau, (n. 16 Iulie 1875), † 1897 împușcat, din negrijă, la o vânătoare în pădurea dela Ágya, (cott. Arad). [t.]

Iosif I, Mitropolitul Moldovei (între 1395 până 1435), s'a ales și a păstorit în împrejurările cele mai grele. Patriarhii constantinopolitani aruncaseră de mult ochiul asupra bisericei moldovene, care sta sub arhiepiscopia Ohridei, uneori și în dependență de Halici în Galiția, fără însă a i-se cunoaște mai deaproape istoria. Pe la 1389 un șarlatan Tagara, dându-se drept patriarh, sfințise un episcop în Moldova; atâta fu de ajuns pentru ca Fanarul să se amestece în afacerile bisericei moldovene. El trimite o comisiune de anchetă, pe care însă domnitorul, probabil Petru Mușat, nu o primesce. Atunci patriarhia numește deadreptul de mitropolit pe un grec Ieremia, care de asemenea e alungat cu rușine în 1394; Moldovenii se grăbesc acum a-și pune ei un mitropolit, și astfel cer dela arhiepiscopul Galiției să hirotonească pe I. Patriarhul furios rostesc ananema pe țeară și caută să-i impună cel puțin

ca locțiitor de mitropolie pe protopopul român Petru. Moldovenii însă nu vreau să scie nimic despre această înfrîurire și trimit înapoi fără ispravă două deputațiuni, una sub mitropolitul Mitilenei (1395) și alta sub arhiepiscopul de Betleem (1397), rămânând mereu sub afurisire și nesciind cum să se înțeleagă. În aceste împrejurări Mircea cel Mare, din interes politic ce avea de a fi bine cu cei din Bizanț, taie nodul gordic: năvălește în Moldova, prinde pe Jaga-Vodă II, și pune în locul lui pe fratele său Alexandru cel Bun, care se împacă la 1401 cu patriarhul sub condiție, ca acesta să recunoască alegerea lui I. de canonică, în schimbul supunerii bisericii moldovene. Ceaslovul măn. Neamțu pretinde, că acest act să fi fost făcut cu ocazia unei vizite în țeară a împăratului grecesc Ioan Paleologul. Tot atunci se trimise dela patriarhie mitră și sacos, căci până atunci se slujise numai cu felon. Pe vremea lui I. s'au înființat episcopii Roman și Rădăuți. (Xenopol, Ist. Rom. II, 240. Erbicean, Ist. mitrop. Mold. Buc. 1888, p. LVI.)

Iosif II, Naniescu, Mitropolitul Moldovei, dela 1875. N. 1820 în Basarabia, a fost adus de mic în Moldova de unchiul său arhimandrit la Sf. Spiridon din Iași. După moartea lui a mers la renunțatul episcop Chesarie al Buzeului, sub protecțiunea căruia termină seminarul și școala Sf. Sava din București. În acest restimp se călugărise și după ce a fost hirotonit preot, s'a numit egumen la măn. Găiseni. Instrucțiunea sa însă cerea un teren mai rodnic, și de aceea fu scos din liniștea schitului la postul de profesor liceal și seminarial în capitală. Sub mitropolitul Nifon a fost hirotonit arhieru, apoi fu ales episcop de Argeș și în fine la 1875 mitropolit al Moldovei. Sub dînsul s'a restaurat și terminat catedrala din Iași, care e astăzi una din monumentele de frunte ale arhitecturii bisericești din țeară. (Alman. Cult. Buc., 1893, p. 15; Erbicean, Ist. mitrop. Moldovei. Buc., 1888, p. LXXVII uu.)

Iosif I, Sevastias, Episcop de Argeș (1793 până 1819). Această episcopie a fost fondată chiar în 1793 la 13 Dec. și i-se dete ca întâiu păstor I. Mai înainte fusese protosingel la episcopia Râmnicului, și pentru meritele sale «bisericesci și politicesci» se consecrase episcop (archieru) de Sevastia i. p. de unde prenumele lui. El a reparat și a zugrăvit catedrala, parte din nou, parte restaurând numai picturile vechi. (G. I. Lahovary, Dicț. geogr. jud. Argeș. Buc., 1888 art. ep. Argeș; Urechă, Ist. Rom., t. V, p. 35—37. Buc., 1893; Tocilescu, Curtea de Argeș. Buc., 1886, p. 54—55.) La 1802 se refugii și dînsul la Brașov împreună cu Șufu-Vodă, cu mitropolitul și cu colegii săi de Râmnic și Buzău. (Doc. p. ist. Rom., supl. I, vol. IV, pag. 297.)

Iosua, v. Isus Navi.

Iotacism, întrebuițarea frecventă a sunețului *i* într'o limbă, ca s. e. în greaca modernă.

Iötunheim, în mitol. nord-germ. locuința ginții urieșilor. Marea a fost rotundă împrejurul pământului, iar dealungul termurilor mării a fost aceea locuința.

Iov, (*Iob*, *Hiob*), eroul cărții din Test. vechiu numită după numele lui. *Cartea lui I.* este una

dintre cele mai frumoase poezii didactice, scrisă în forma de dialog, plină de sentințe înălțătoare, idei morale și asemănări frumoase și potrivite. Comentare de: Dillmann, (1869), Hitzig, (1874), Studer, (1881) și Brandley, «Lectures ou Iob», ed. 2, 1888.

Iova, *Tar*, nume dat de Românii bănățeni lui Ioan Zăpolya (v. ac.).

Iovanovici, *Stefan*, baron, general austriac, n. 1828 în Pazariste, districtul Ottočan al grănițelor. I. a participat la luptele 1848—49 în Italia, după ce apoi fu împărțit în statul major. Abia în etate de 25 ani, este trimis ca căpitan în o misiune militară-politică la Cattaro, apoi în cortelul general la Omer-Pașa. Mult timp a fost adjutantul generalului Rodich, și din 1861 până 1865 consul general în Dalmația sudică, unde a avut ocaziune a cunoaște foarte bine situațiunea geografică, etnografică și politică-socială a acestor țeri. În 1866 a luptat în Italia, în 1869 ca general de brigadă la potolirea rescoalei din Boche di Cattaro; 1876 general de divizie, primesc în 1877 comanda a XVIII-a diviziunii de infanterie în Spalato, cu care trupa ocupă 1878 Hertegovina, după un plan bine statorit și fără multă vărsare de sânge. În 1882 potolesce rescoala din Krivoșje, după ce e numit locțiitor și comandant în Dalmația. † 8 Dec. 1885.

Iovanovicu, *Vincențiu*, episcopul Aradului, v. t. I., p. 223.

Iovianus Flavius Claudianus, n. la Singidunum, proclamat împărat roman la moartea lui Iulian (363); mergend la Constantinopole să se încoroneze ca împărat, moare. [Caion.]

Iovicentric, (cosmografie) care se rapoartă la centrul lui Joe, s. e. mișcările jovicentrice ale sateliților lui Joe.

Iovilablu, (astronomie) instrument care dă situațiunile relative aparente ale sateliților lui Joe.

Iowa, republică a Statelor-Unite din America de nord, între Mississippi și Missouri, 145,100 km². și 1.911,896 loc. (1890); teren colinos, sol fructifer; climă sănătoasă. Produse: cereale (cu deosebire păpușoiu), tutun, hemeiu, vin; cărbuni de piatră, plumb. I. trimite în congres 2 senatori și 11 reprezentanți. Capitala Des Moines; Constituția dela 1857.

Iözseffalva, v. Tolova mică.

Ipacoi, (grec. ascult cu încordare, cu atențiune), în oficiul bisericesc cântarea care este a se asculta stând și cu deosebire atențiune, ori și aceea din care partea primă o cântă ori recitează diaconul sau cântărețul, iar partea ultimă o răspunde poporul credincios.

Ipângea, bundă. Manta mare de postav roșu, adeseori împodobită cu ciucuri albi sau vorđi, purtată de surugii. (Șăineanu).

Ipatescu, *Grigorie*, general de divizie în România; n. 1836, † 1895 în București. În resboiul din 1877—78 ca general de brigadă, comandant al coloanei întâiu de atac la reduta Griviței.

Ipecacuanha sau prescurtat *Ipeca*, numirea rădăcinei odorante de Cephælis Ipecacuanha Rich. Mică plantă subfrutescentă din fam. Rubiaceelor, tribul Psychotrieae, care crește în pădurile din Brasilia. Tulpina simplă subquadragulară ajunge până la înălțimea de 3 decimetri; frunzele opuse, florile albe sînt mici și dispuse într'un capitul terminal. Rădăcina înelată

a acestei plante este un excoelent vomitiv, din care cauză se și întrebuințează ca atare foarte mult în medicină (*radix Ipecacuanhae*), ea se administrează mai cu samă copiilor și persoanelor debile. I. se întrebuințează spre a combate disenterile cronice și diareele. Se mai recomandă acest prețios medicament și ca expectorant, sudorific, antispasmodic în catarele pulmonare cronice și în alte afecțiuni ale aparatului respirator. La exterior se întrebuințează uneori sub formă de pomadă ca rubefiant. [Z. C. P.]

Iper —, v. *Hiper* — și *Hyper* —.

Iphicrates, (*Iphikrates*), general atenian, fiu de păpușar, n. pe timpul resboiului peloponesiac. S'a distins în resboiul corintic din 395—387 a. Chr.; apoi în resboiul cu Tebanii 378—362. El a disciplinat ostașii, i-a provădut cu arme nouă și a introdus o nouă tactică. A creat pe așa numiții Pelasti, pedestrișii ușor armați. A dat dovezi de mare strateg când a învins pe Spartani la Corint în 392 și la Abydos în 388. În 377 învitat de regele Persilor Artaxerxes II, îl vedem în fruntea mercenarilor Greci luptându-se contra lui Nektanabis din Egipt; dar la 374 îi închină și se reîntoarce în Atena, iar la 372 dă ajutor Kerkyrilor, cari erau încăierăți cu Spartanii. În resboiul aliaților din 356 rămase neutral. Din această cauză l-au făcut trădător și abia scăpă din gura morții, trebuind să plătească o pedeapsă în bani. I. părăsind Atena se duse în Tracia, unde muri la 352 a. Chr. Viața lui este descrisă la Cornel Nepos. Bibliografie: C. Rehdantz, *Vitae Iphicratis*, Chabriae et Timothei. (Berlin, 1854.)

Iphigeneia, fca lui Agamemnon și a Clitemnestrei; după altă tradiție, fca lui Teseus și a Helenei, care ar fi dat-o Clitemnestrei. Deși Artemis mănindu-se pe Agamemnon, când voi să plece cu flota grecească contra Troiei, liniști vânturile și-l rețină în port. Profetul Calchas le spune Grecilor să jertfească pe I. deștei Artemis, și atunci se va îmbălbâni. Ea a fost amăgită până la altar, sub cuvânt că are să se cunună cu Achileus. În momentul când preotul sacrificator era să-i aplice lovitura de moarte, Artemis o răpesc și o duce în Tauris, iar în locul ei pune o cerboaică. După spusele lui Euripide, Artemis a făcut pe I. nemuritoare și și-a ales-o de preoteasă. Străinii, cari se rătăceau în regiunea aceasta, trebuiau să fie jertfiți deștei. Într'aceea se întâmplă, că Oreste, fratele I., omorînd pe mamă-sa ajunge aici, cu scop ca să aducă conform profeției oraculului icoana Artemidei. El încă era să fie jertfit, dar soru-sa îl recunoaște și luând icoana, pleacă împreună la Hale aproape de Marathon, unde I. servă ca preoteasă a deștei. Tradițiile despre I. în Aulis și Tauris, precum și despre cultul ei în Grecia sunt de origine posthomeră. Acestea tradiții au dat artei dramatice un bogat material spre lucrare. Aischil și Sofocles au dramatizat I. în Aulis; tot astfel și Euripide »I. în Aulis«, tradusă de P. Dulfu; Racine a prelucrat-o sub titlul »Iphigeneia«; iar Goethe a dramatizat tradiția din Tauris sub titl »I. in Tauris«. I. în Tauris a lui Goethe s'a tradus în limba română de I. Pușcariu, Bucur., 1862, tipogr. Toma Teodorescu.

Iphikles, în mitol. grec. fiul lui Amphitryon cu Alkmene.

Ipo —, v. *Hipo* — și *Hyipo* —.

Ipoly, afluent al Dunării din partea stângă. Isvoresce în Ungaria, cott. Nógrad. Are un curs de preste 200 km.

Ipolyi, *Arnold*, istoriograf magh., n. 1823, † 1886. A studiat teologia; 1849 preot rom.-cat. în Zohor. Aici a scris opul: *Mitologia maghiară*, 1854; 1861 e ales membru ordinar al Academiei magh.; 1869 rector al seminarului central din Budapesta; 1872 episcop în Besztercebánya; 1886 episcop de rit latin în Oradea mare. Opere archeologice și istorice culturale: *Istoria artei monumentale a evului mediu în Ungaria*, 1863; *Catedrala veche a eparchiei Agria*, 1865; *Schiță istorico-cult. acetății Besztercebánya*, 1867—75; *Studii istor.-culturale magh.*, 1876; *Descrierea istorică-artistică a sfintei coroane magh. și a insigniilor de încoronare magh.*, 1885, ș. a.

Ipolyság, com. mare în Ung., cott. Hont, lângă riul Ipoly, cu 3247 loc. Maghiari. I. este capitala cottului Hont, residența unui tribunal și perceptorat; are o școală industrială infer. [L.]

Ipomaea L., (botan.) gen de plante erbacee de comun volubile din fam. Convolvulaceelor, trib. Convolvuleae, înrudit cu *Convolvulus* (v. ac.), de care se distinge prin un singur stil cu stigmat îngroșat (globos, didym sau 2-globos). Cuprinde preste 300 specii din regiunile calde, puține temperate. Ca plante decorative mai frecvente remarcăm: *I. bona-nox* L., *I. purpurea* Lam., *I. paniculata* R. Br., *I. hederacea* Jacq., etc. *I. Batatas* Choisy. se cultivă ca aliment important pretutindene în țările calde, tuberculele sale »batate« conțin amidon. *I. purga* Wend. și câteva specii înrudite mexicane se aplică în medicină »radix Jalapae«. [A. Pr.]

Ipostas, (*grec.*) substanță singulară, individuu și perfectă, sau ens reale. În contra Ereticilor ca: Macedoniani, Monophisiti (Eutichiani), Nestorianii, biserica creștină dreptcredincioasă în sinoadele dela Ephes (431), dela Calcedon (451) a normat și a decretat credința sa fundamentală că: Isus Christos fiul lui Dumnezeu este Dumnezeu adevărat și om adevărat, că în acela firea cea divină și cea omenească sunt neamestecate, neschimbate, nedespărțite, neîmpărțite, așa cât aceste două firi, cu susținerea proprietății fiecăreia după substanță, se unesc într'o unică persoană divină a lui Isus Christos, întrucât în acela, ca Dumnezeu și om adevărat, cele două firi, după considerațiunea minții, se pot deosebi și distinge, dar nu a se împărți. Spre deosebirea și explicarea acestei uniri, biserica folosește ca terminologie mai nimerită I.-ul, unire hypostatică.

Ipotestii, comună rurală, parochie, moșie mănăstirească, în câp. și jud. Sucevei în Bucovina, are 1728 loc. (1692 ort. or., 18 uniți, 18 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ipotiposa, figură de cugetare, prin care se zugrăvesc un obiect cu colori atât de vii și în imagini atât de adevărate, încât pare că-l vedem cu ochii noștri proprii. I. devine *Acumulațiune* când adună toate circumstanțele posibile, cu forță și vioiciune, asupra unui punct.

I. P. S., abreviațiune pentru Înalt Prea Sfințitul, titlul mitropolitului.

Ipsilante, 1) *I. Alexandru*, domn în Muntenia 1774—1782 și 1796—97, iar în Moldova 1786 până 1788. Unul din domnii fanarioți mai buni

scutesce mănăstirile de mai multe dări și le pune numai la o dare pentru susținerea școalelor. Ia pe socoteala domniei caii de poștă, pe cari până aci trebuia să-i dea locuitorii, așează căpitani pentru paza granițelor și a liniștei publice. Intocmesce tribunale, tipăresce în românește o *condică* de legi, întocmesce o *condică* în care să se treacă protocoalele judecăților și documentele înfățișate în procese. El era nepot de frate al lui *Constantin Psiolu*, grec adus în Moldova de Grigore Ghica pe la 1736, și fusese numit domn prin stăruințele lui *Thugut*. În timpul scurtei lui domnii în Moldova ienicerii, trimiși spre a păzi granițele despre Ruși, vin asupra Iașilor și-l pradă, atacă chiar palatul domnesc, de unde abia sunt respinși, cutreeră satele și duc mulțime de vite. A. I. se lasă apoi a fi prins de Austriaci. În a doua domnie se arată lacom de bani și pierde domnia prin stăruințele amiralului Chiuciu Husein, care trebuind să lupte contra lui Pasvanoglu, cere să se numească în locul bătrânului A. I., Constantin Hangerli. Al. I. tipăresce în 1780 o *condică* pravilnicească, compusă după legile bizantine și după obiceiul pământului. Așa este s. e. dispozițiunea, ca fata inezestrată să nu mai vină la moștenire după moartea părinților, ci să fie mulțumită cu zestrea ce va fi luat. Tot din obiceiul sau din judecata domnului este isvorită dispozițiunea, ca numai băieții să moștenească moșia, din care se trage numele de familie, pe când fetele să vină la împărțirea numai a celorlalte moșii. *Condica* lui I. reprezintă un progres, întrucât este o legiuire civilă și nu numai bisericească și penală ca pravilele lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu. (Cf. A. D. Xenopol, vol. V, 427; M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile vechi și noi ale României*.)

3) *Ipsilanti, Constantin*, fiul lui Alex. Vodă Ipsilanti, a fost domn al Moldovei după Alex. Calimach (Apr. 1799—1801), al Munteniei după ocărnuirea provisorie a lui Alex. Șuțu din Moldova (Oct. 1802 până Aug. 1806) și al ambelor principate sub ocupațiunea rusească de pe timpul resboiului ruso-turc din 1806 (Dec. 1806—1809). Își începuse cariera, ca toți fanarioții, devenind dragoman al Porții, pe vremea celei de a 2-a domnie a tatălui său în Muntenia (1796—97). Făcând în această calitate numeroase servicii Rusiei și Angliei, dușmănite cu Francia, ajunge prin concursul acestora în scaunul Moldovei (Apr. 1799). Nu se poate susține mult timp, tocmai din cauza prea accentuatului său rusofilism, și e destituit (1801). Reîntors la Constantinopol, nu încetează uneltirile sale și casa sa ajunge cuibul agenților și intrigilor moscovite, cari căutau reîntronizarea instrumentului lor. Convenția ruso-turcă din 1802, dând drept și Rușilor a se amesteca în numirea, menținerea și destituirea domnilor, prevădând pentru interesul moscovit și fixarea domniilor la 7 ani, I. vine domnitor al Munteniei (Oct. 1802). La început, ca om al Rusiei, al puterii ocrotitoare și proteguitoare creștinilor, I. ia câteva măsuri salutare: rechemă de pe pribegii, dăruindu-i și miluiindu-i și achită datoritiile țerii la Constantinopol, spre a nimici marile camete. Însă în curând isvodesce dări îndoite, ce apasă greu asupra țerii. L'unându-se la socoteală și marele incendiu al

capitalei, și groaznicele inundații din aceea vreme, apoi jafurile Pasvangiilor din Vidin, amenințatori și ai Bucureștilor, și cheltuielile lui Vodă, necesitate de jocurile politice sale externe — serbări și daruri când ambasadorului rus ce trece prin Bucuresci, când unor Englezi, când chiar ambasadorului și consulului Franceiei, pe care voia a o adormi asupra planurilor sale; întreținere de emisari-spioni în Europa, spre a-i raporta totul; alimentarea rescoalelor din imperiul turcesc, Pasvangii, Serbii, Pașa din Ruscuc; risipirile sfetnicilor săi, aventurieri francezi, ca Gaspari (v. ac.) — săcătuesc țeara. Cu tot tratatul din 1802 și cu toată protecția rusească, Poarta, deșteptată de Francezi, încurajată de victoriile acestora, înțelege trădarea lui I., care lucra ca principatele să intre sub Ruși, creșdând a-și stabili el o dinastie ereditară în Muntenia, îl destitue și vrea să-l omoare (Aug. 1806). Rusia și Anglia protestând energic, Turcia îl reintegrează (Oct.). I. nu vine în scaun, căci din cauza tensiunii relațiilor turco-ruse izbucnesce resboiul. Numai după ce Rușii ocupă principatele și Bucurescii (Dec.) I. reia tronul, fiind însărcinat și cu ocărnuirea Moldovei. Țeara fiind sărăcită și Rușii cerând într-una bani, el se refugiază la Petersburg, de unde nu mai vine îndărăt (1809).

3) *Ipsilanti, Alexandru*, fiul domnitorului Munteniei Constantin I., vestitul șef al eteriei grecesci din 1821. Intrat de timpuriu în armata rusească, ramas ciung în urma luptei dela Dresda, el ajunge până la rangul de maior și face planul desrobirei Elinilor de sub Turci. Încurajat de poporul rusesc, dar părăsit și chiar lovit de guvernul aceluiași popor, I. stringe o ceată armată de Greci, Bulgari, Arnăuți, în Basarabia, cu care trece în principate, basându-se aci pe rescoala întregii mulțimi (20 Febr. 1821) și mai ales pe sprijinul domnitorului moldovan Mih. Șuțu. Dela Iași, unde Turcii sunt măcelăriți și lumea îngrozită, el se coboară spre Muntenia. Aci i-se pune o mare piedecă prin rescoala națională a lui Tudor Vladimirescu (v. ac.), pe care Grecul o înlătură, ucigând mișeșesce pe nemuritorul român (Maiu 1821). În definitiv însă mișcarea lui I. nu izbutesce: Rusia ținută de sf. alianță o desaproabă, populațiunea principatelor o uresce, și mai mult, în urma jafurilor eteriștilor și a uciderii lui Tudor, și oștirile turcesci o sfărâmă în lupta dela Drăgășani (7 Iun. 1821). I. fuge la Viena, unde preste câțiva ani moare aproape în miserie (1828). [Aguiletti.]

Ipsos, gipsul măcinat și ars până ce pierde $\frac{3}{4}$ din apa sa de cristalisațiune. I. are proprietate de a relua iar apa pierdută. Dacă gipsul a pierdut toată apa de cristalisațiune, pierde proprietățile ipsosului. I. se întrebuițează pentru stucatură, statue, chirurgie, etc.

Ipsus, oraș în Phrygia, Asia mică; însemnat prin lupta întâmplată 301 a. Chr. între regele Antigonus de o parte și Seleucus Nikator, Ptolemachus, Kassander și Lysimachus de altă parte. Antigonus pierdă lupta, pierdându-și și viața.

Ipswich, Gippericum, oraș în comitatul Suffolk din Anglia, cu 50,560 loc. În acest oraș sunt fabrici de săpun, țesături, turnătorie de fier. Aci e patria cardinalului Wolsey.

Ipu, com. mică în Ung., cott. Selagiului cu 1099 loc. Rom. (391) și Magh.

Ipu, district protopopesc în diecesa gr.-cat. română a Gherlei, cott. Selagiului, compus din 9 parohii și 12 filii cu 7350 suf.

Iquique, capitala provinciei chilene Tarapaca, cu 25,000 loc. A suferit mult prin cutremurul de pământ dela 1868 și 1877. I. importează cărbuni de piatră, lemn, fier și mașine; exportează salpetru, iod și argint. În apropiere se află minele de argint dela Huantajaya.

Ir., semnul chimic al Iridului.

Irac Adsmi, provincie a Persiei, vechea Media, 358,000 km². și 1 milion loc. Capitala Teheran; e cea mai importantă provincie a Persiei.

Irac Arabi, (vechea *Babilonia*), ținut în Turcia asiatică, cuprindând șesul dela cursul inferior al riurilor Eufrat și Tigris. În apropierea riurilor solul e fructifer, dar puțin cultivat. Locuitorii în partea cea mai mare sunt Arabi nomați. Orașe principale Bagdad și Basra.

Iradea, (arab., voință), în Turcia un ordin împărătesc către marele vizir, care are să-l publice.

Iradiățune, fenomenul amăsurat căruia obiectele luminoase într'un plan întunecos ni-se par mai mari decum sunt în realitate, din contră obiectele întunecoase într'un plan luminos ni-se par mai mici decum sunt. Iradiățunea ne-o explicăm așa că pe retină imaginea luminoasă impresionează și punctele vecine, nu numai punctele unde cade, pe calea aceasta imaginea se pare a crește, deci și obiectul.

Iran, (*Eran*), platou în Asia, se întinde dela Hinducș până la Golful persic și Marea Arabă, având înălțime de 1000—1200 m.; se divide în I. oriental (Afghanistan și Beludșistan) și I. apusean (Persia); suprafața ca. 2-7 milioane km².

Irányi, Daniil, om politic magh., n. 1822, † 1892. 1842 avocat în Pesta; 1848 deputat și după izbucnirea revoluțiunii comisar al guvernului revoluționar; pribegi apoi prin Europa, apărând cauza Maghiarilor în diaristica franceză și italiană. După încheierea pactului cu Austria s'a reîntors în țeară, fû ales deputat și a întemeiat cu 9 soți de principii partidul independentist, care crescû și cu timpul se desbină în partidul 48-istilor și în partidul independent.

Irascibilitate, defectul de a se înfuria iute.

Irat, denumire veche pentru venitori din taxe.

Irațional, în filosofie ceea ce este în poțtriva rațiunii și a dreptei judecăți. În matematică se numește I. un număr (v. ac.), care este incommensurabil cu unitatea și a căru valoare prin urmare nu se poate exprima adequat nici prin unități întregi, nici prin părți de ale unității, ci numai aproximativ. [Pl.]

Irawadi, rîu în India posteroară, isvorea în ramurile estice ale Himalaiei, e rîul principal al Birmei, se varsă în golful Martaban, prin o deltă labirintică; lungimea rîului e de 1528 km., din cari pe 965 km. e navigabil; basinelul 259,663 km².

Irean, v. Hrean.

Iregulare trupe, trupe cari nu fac parte din armata regulată, ci se constituiesc din voluntari pentru a lupta pe socoteala lor proprie, mai ales printr'o acțiune hărțuitoare, distrugînd comunicațiunile adversarului, creându-i ambuscade, ata-

cându-i convoiurile, pîndindu-l la defileuri, adecă practicînd *resbotul de partisanî*.

Iregularitate, sau lipsa calităților prescrise de regulă, pentru statul preotesc se dice acel impediment canonic, care opresce direct cutărui individ promovarea la anumită treaptă hierarchică de ord, respective interdice deprinderea ordului deja primit. I. se dice din defect (ex defectu), când cuiva fără vina sa îi lipsește o calitate, fără care nu poate primi respective deprinde cutare ord sacru, s. e. e orb, surd, cretin, etc. I. din defect poate fi: a) *din defectul spiritului* (nebunii, furibunții, cei lipsiți de cunoscînțele prescise); b) *din defectul trupului* (cei orbiți de tot, ori de ochiul stîng, surdii, muții, schiopii, gheboșii, cei diformi, abstemii, etc.); c) *din defectul etății*, cari n'au ajuns la etatea prescristă de canoane: al 22-lea an pentru subdiaconat, al 23-lea an pentru diaconat și al 25-lea an pentru presbiterat, ori n'au împlinit al 30-lea an pentru episcopat; d) *defectul natalielor* (cei născuți afară de căsătoria validă); e) *defectul sacramentului* (cei bigami); f) *defectul blîndeței* (d. lenitatis) cum sînt militarii, bătăușii, cei ce conlucră la aducerea sentinței de moarte; g) *defectul faimei*, cei infami. Din *delict*, eresul, abusul cu sacramentul botezului ori ordului, omicidul și mutilarea, etc. I. uneori înceată de sine încețând cauza, care a provocat-o s. e. I. din defectul etății, sciinței, etc., ajungînd respectivul la etatea ori sciința prescristă; alteori prin dispensare dela mai marii biserice, s. e. defectul născerei legitime. (Cf. Dr. Ioan Rațiu, Instituțiunile Dreptului bisericesc. Blaș, 1877, § 212 până 217.) [i-m.]

Irene, la Grecii vechi dîna păcii, apărătoarea liniștei legale. Identică cu Eirene. (v. ac.)

Ireneu, din *Lyon*, episcop, n. în Asia mică (135—140), unul dintre cei mai renumiți scriitori al secl. II. A fost învățacelul lui Policarp. După moartea episcopului Photinus s'a făcut succesos al aceluia în episcopia dela Lyon. În contra Gnosticilor eretici a apărât unitatea credinței, și mult a conlucrat spre complanarea diferenței ivite între pontificele roman Victor și episcopii din Asia în cauza celebrării sf. Pasci. † 202 pe timpul persecuțiunilor de sub împăratul Septimiu Sever.

Iresci, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 3 căt. cu 1543 loc. (Dicț. geogr. 1897); are 2 biserici și 1 școală.

Iresine L., (botan.) gen din familia Amaranthaceae, tribul Gomphreneae, cuprinde plante erbacee erecte sau subfrutescente sarmentoase; frunzele opuse, pețiolate de tot întregi sau serrulate; florile foarte mici sînt hermafrodite sau dioice. Acest gen are vr'o 18 specii, ce cresc în America tropicală și subtropicală. Unele specii de I. se cultivă ca plante decorative, mai cu samă pentru mosaicuri, așa este *I. Herbstii* Hook., care se distinge prin colorarea roșie a frunzelor sale. [Z. C. P.]

Iriarte s. *Yrriarte*, numele mai multor scriitori spanioli, între cari cel mai însemnat e *I. Thomas*, poet, 1750—1791, n. la Octava în Teneriffa. A scris comedii, drame, traduceri, epistole morale, critice literare. Opera sa principală sînt »Fabulele literare», în cari, sub nume de animale, caracterizează pe scriitorii spanioli; sînt toate originale, într'un stil și o limbă aleasă,

Irică, Marea, parte a Oceanului Atlantic, situată între Britania mare și Irlanda și stând în legătură cu Oceanul la sud prin canalul St. George, la nord prin canalul Nordic și St. Patrick.

Iridaceae, (botan.) familie de plante erbacee, perene monocotyle cu flori trimere ermafrodite, regulate sau irregulare și ovar infer. Cuprinde peste 700 specii răspândite în regiunea caldă și temperată pe întreagă suprafața globului, distribuite în 3 triburi: I *Moreae*, cu mai multe flori în spată și stamine oposite stigmatelor (genuri remarcabile: *Iris*, *Moraea* și *Tigridia*); II *Sisyrinchieae*, cu mai multe flori (numai la *Crocus* una) în spată și stamine alternând cu stigmatele (genuri importante: *Crocus*, *Romulea*); III *Ixieae*, cu o singură floare sesilă în spată (dintre genuri cităm: *Ixia*, *Sparaxis* și *Gladiolus*). Această familie cuprinde numeroase plante decorative rustice sau de florărie și câteva cu aplicări medicinale. [A. Pr.]

Iridectomia, operație oculistică care consistă în a practica o excizie din Iris, perdea ce încungiuă pupila ochiului, și e indicată în anumiți afecțiuni ale Irisului, a corneei, uneori ca intervențiune prealabilă în operațiuni de cataractă și mai cu samă la Glaucom.

Iridiu, element metal., greut. at. 192.3, simb. Ir. bivalent ori tetrav. Descoperit în 1804 odată cu Osmium de către Smithson Tennant în residuurile insolubile în apa regală ale minereurilor de platină. Din cauza colorațiunii clorurului lui i-s-a dat această numire. Se găsește alături de platină sub forma de aliaje. Metal alb, lucitor, ușor spărgător. Fusionează mai sus ca platină (1950°). Nu se oxidează la aer nici la rece nici la cald. E atacabil de apa regală numai când e în aliaji cu platină. Compuși sunt Ir. Cl₄, Ir., O₃, Ir., S₂ de culoare brună și solubil în sulfurd de amoniu: Clorurul său cu potasă dă un precipitat roșu-negricios care se redissolvă în exces de reactiv cu o colorațiune verde. La încălzire această soluțiune devine incoloră, apoi roșie și la aer albastră. Fierul, Zincul depune iridiul din sărurile sale sub forma unei pulberi spongioase cu putere mare de a oxida. Se întrebuințează în aliajiuri alături de platină.

Irigațiune, întrebuințarea agricolă a lichidelor din canale. Motive igienice și estetice cer depărtarea repede din orașe a necurătenilor lichide și a excrementelor omenesci, a lăturilor casnice (a apelor din casă, bucătărie, spălătorie, baie), industriale (din fabrici, abatorii) și a apei de ploaie; interesele agriculturii reclamă utilizarea pentru cultura pământului a necurătenilor organice. Canalisajia orașelor și înființarea de water-closete, cari dau în canal și de acolo în apa curgătoare, nu satisfac nici interesele igienice nici cele agricole. Nu este igienic, ca cantități colosale de murdării produse de un oraș mare, să se verse prin canale în apele curgătoare și să infecte apa unui râu de care se mai servă locuitorii altor orașe și sate situate în josul cursului acestui râu; nu este economic ca materiile organice indispensabile pentru cultura rațională a pământului să fie lăpătate. Nu trebuie să judecăm chestiunea după starea irațională a agriculturii din România, care așteaptă reforma ei; istoria ne arată, că unele țări cari în antichitate erau fertile grație irigațiunii întinse și

a utilizării excrementelor omenesci, sunt astăzi pustii, că în alte țări ca în China, unde se face în mare parte agricultura fără vite, ea prosperă de multe secole numai grație conservării scrupuloase și întrebuințării raționale a tuturor excrementelor omenesci. N-au fost însă interesele agriculturii cari au dat naștere irigațiunii culturilor cu lichidele din canale, ci necesitatea purificațiunii prealabile a acelor lichide înaintea vărsării lor în apele curgătoare și ferirea apei de râu de germii boalelor infecțioase. Purificațiunea lichidelor din canale se operează după mai multe metode: prin bazine de depunere, de sedimentarea simplă prin repausul lichidelor și întrebuințarea ca îngrășăminte agricole a materiilor depuse; prin sedimentarea chimică, amestecându-se în bazinele canalelor cu lapte de calce, cu calce și soda și cu alte substanțe; prin filtrarea cu cocs și cu năsip; prin aerare și oxidarea materiilor organice; prin irigațiunea agricolă. Canalisajia orașelor întrunită cu irigațiunea agricolă nu este o invențiune nouă, ea a fost deja întrebuințată în secl. XVI în orașul Bunzlau în Silesia prusiană, în secl. XVIII la Edinburg și Milano și timpului modern îi aparține numai perfecționarea acestui sistem, utilizarea rațională a cunoștințelor noastre asupra calităților filtrante ale humei, care este capabilă a opri în porii ei cantități mari de necurătenii organice, a modifica constituția lor prin procese chimice și biologice, a le face nevătămătoare cu concursul bacteriilor pământului prin oxidarea corpurilor organice, a amoniacului și a pucioasei, prin reținerea acidului fosforic, a potasei și a altor substanțe utile plantelor. Această acțiune o exercită într'un grad superior pământul plantat, căci rădăcinile plantelor micșorează cohesiunea lui, îl fac mai permeabil pentru aer și apă și consumă nitratale, acidul fosforic, potasa și alte derivate ale compuşilor organici. De rare ori nivelul terenului permite vărsarea directă a conținutului canalelor peste câmpul de irigațiune și obicinuit acest conținut este scos cu pompă din canalul colector, trecut printr'un strat de năsip pentru oprirea materiilor solide mai groase și condus într'un șanț lat cu nivel ridicat, dela acest șanț principal se ramifică șanțuri secundare și terțiare cu stavilare pentru regularea irigațiunii, și apoi șanțulețe de adâncime de puțini centimetri, cari împart lichidul peste tot terenul. În adâncime de 1 m. până la 1.75 m. se află drenuri, tuburi de pământ ars sau de ciment, în partea superioară găurite de o mulțime de aperturi mici, prin cari se culege apa filtrată spre a fi condusă în riul cel mai apropiat. 1 hectar de pământ cultivat poate absorbi pe an 15,000 metri cubi din lichidul canalelor, ceea ce corespunde cu dejecțiunile lichide a 400 până 500 oameni. Apa filtrată care se scurge prin drenurile suterane din culturile de cereale și de legume mai conține $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ din cantitatea materiilor organice solute în apa canalelor, numai fânatele consumă complet acele materii putrescibile. Pentru iarnă, când gerul prelungit oprește filtrarea, lichidele trec din șanțul principal în nisele bazine mari, săpate în pământuri permeabile, drenate, pentru ca după desgheț apa să fie treptat absorbită. Aceste bazine filtrează rău, apa din ele pierde numai jumătate din materiile

organice solute, dar basinel devine foarte fertil și produce fân în abundență. Irigațiunea nu constituie un sistem perfect al depărtării lichidelor din canale, dar nu posedăm astăzi altul mai bun. Orașele cari recurg la acest sistem trebuie să posedă în apropiere moșii întinse cu terenuri permeabile, nu prea accidentate, situate astfel ca scurgerea apelor filtrate într'un riu să nu fie prea dificilă; Berlinul, situat pe terenuri năsipose, străbătut de un riu și având în apropiere alt riu, posedă în această privință avantaje extraordinare. Instalația pompelor cu motori puternici, a canalizației câmpului de cultură, a drenelor, a canalelor pentru scurgerea apei filtrate, este foarte costisitoare în raport cu venitul modest din recoltă; nu se găsește totdeauna un riu destul de bogat în apă, pentru ca să dilueze de ajuns materiile organice remase în apa imperfect filtrată, și în fine nu se poate totdeauna înălțura odoarea urâtă a câmpului irigat. Nicăiri însă culturile irigate n'au produs boale infecțioase între lucrători și locuitori vecini. Intre orașele mari, în cari sistemul irigațiunii funcționează cu succes, Berlinul și Parisul ocupă primul loc. [I. Felix.]

Irigator, un instrument care servă pentru spălături și injecțiuni; lichidul din I. se pune în mișcare prin pompă, printr'un aparat automatic ori prin proprie presiune, prin greutate. Din recipientul I.-ului, lichidul intră într'un tub de cauciuc, care posedă la capătul inferior o canulă, dispusă în mod diferit după modul spălăturii și după orificiul corpului în care injectăm lichidul. I. trebuie să se întrețină cu curățenie scrupuloasă, de aceea cel mai bun I. este acela cu recipient și cu canulă de sticlă, care se pot mai lesne desinfecța.

Irina, împărăteasă greacă, renumită prin înțelepciune și frumsețe. Originară din Atena, se căsătorie cu împăratul Leon IV (769) și deveni după moartea acestuia regentă, ca tutora fiului său Constantin VI, în etate de 9 ani. Purta nenorocite resboaie cu Arabii, și încheie o pace rușinoasă cu Harun al Rașid. Prin îndemnul ei se ținu conciliul dela Nicea (787) și se reînegră cultul icoanelor. La 791 fiul său Constantin îi luă domnia, la 797 însă ea o reluă; închise pe fiul său și-l orbi. În 802 îi luă locul împăratul Nikephoros I, care o exilă în insula Lesbos, unde muri după un an. Ca reînegrătoare a cultului icoanelor fii onorate de biserica ortodoxă și pusă între sfințe. E de remarcă, că toate acușățiunile aduse I., că ar fi fost imorală, sunt, foarte probabil, invențiuni de ale iconoclaștilor.

Irinyl, Ioan, n. 1819, a studiat chimia la univ. din Viena și Berlin. 1836 inventează chibritele cu fosfor. 1840 își ridică în Pesta fabrică de chibrite, care a existat până la 1848. În revoluție a făcut bune servicii lui Kossuth L. la fabricarea prafului de pușcă și la turnarea tunurilor.

Iris, în mitol. grec. fata lui Thaumias cu oceanida Electra. I. (curcubeul) apare ca și sola (trimisa) deilor și trece dintr'un capăt al lumii într'altul, ba se coboară și până la râul Styx (v. ac.) și în fundul mării; are aripi de aur, roșeață luminătoare și e plină de rouă, în care soarele arată mii de colori. I. stă aproape de Hermes, când acesta e solul deilor. [Atin.]

Iris, (anat.) partea colorată care încungiură lumina (pupila) ochiului și servește ca o diafragmă, care oprește razele marginale. Coloarea I. la *albinotici* e atât de deschisă, că-i supără lumina vie a soarelui. După cum e culoarea I., deosebim ochi albaștri, verzi, câprii, negri, etc.

Iris L., (botan.) gen de plante din fam. Iridaceelor, trib. Moreae, cu stil petaloideu biaripat și segmentele exterioare ale periautului reflecte. Cuprinde ca. 100 specii, cu rhizom de comun orizontal și foi lineare distiche; dintre cele indigene mai frecvente remarcăm: *I. graminea* L., *I. variegata* L., *I. hungarica* W. K., cunoscute sub numirea de »stânjini« și *I. Pseudacorus* L. »stânjinul de baltă«, aceste ș. a. mai ales însă *I. germanica* L. se cultivă ca plante decorative rustice. Rhizomul dela *I. florentina* L. și câteva înrudite se folosesc în medicină »rhizoma Iridis«. [A. Pr.]

Irisațiune, proprietatea unor corpuri de a reflecta raze colorate în forma curcubeului.

Iritabilitate, proprietatea elementelor organice de a răspunde unei excitații exterioare, agenților fisici, chimici, mecanici din lumea externă sau internă a organismului. I. e forma fundamentală a vieții, e principiul intim al reacției noastre organice. În anatomie și fisiologie s'au precizat de mult reacțiile speciale mai fiecărui element organic; s'au încercat chiar clasificări (Virchow). Sunt toate însă artificiale; definirea diferitelor feluri de I. ale elementelor organice se poate reduce numai la o terminologie abstractă sau cel mult la o înlesnire didactică a expunerii fenomenelor. *I. haleriana* e o expresie curentă, ce lasă să se înțeleagă I. particulară mușchului; Haller de altfel aplicase I. numai la țesutul muscular. [N. Vaschide.]

Iritațiune, trecerea din starea de liniște în a neliniștei și a mișcării. Relativ la nervi, în particular I. înseamnă transpunerea unui nerv din starea de indiferență în starea simțirii, iar relativ la om preste tot înseamnă trecerea din stadiul de liniște în al neliniștei și al mișcării. [Pl.]

Irkutsk, guvernament ruses în Siberia orientală, la lacul Baical și lângă China, 743,472 km². cu 501,237 loc. (1897); în cea mai mare parte ținut muntos, udă de riurile Amur, Lena și Ienissei. Produce: aur, fier, sare, blane. *Capitala* I. are 51,484 loc. (1897); archiepiscop; comerț cu China.

Irlanda, (*Hibernia*, *Erin*), regat unit cu Britania mare, situat pe insula mai mare dela vest din insulele britice, 84,252 km². și 4.706,162 loc. (1891). Suprafața în partea cea mai mare e șes undulat (cu deosebire în interior), bogat în livezi, bălți și morăștine, pe la margini se ridică șese grupe isolate de munți înalți de 500—600 m. *Riuri*: Shannon, Suir, Blackwater, Liffey, Boine, etc.; lacuri și canale numeroase. *Termurii* la nord sunt încadrați cu rife de basalt, la est sunt plani, la sud și vest foarte sfărtați; în general I. are numeroase porturi bune, între ele 14 întocmite pentru năi mari. *Clima* în general e domoală și umedă, solul e productiv. Proprietatea de pământ aparține la ca. 20,000 oameni și se compune din 254,210 moșii; legislația a ușurat încâtva soarta arendașilor. *Locuitorii* sunt Irlandezi (Iri, Eri), poporație de origine celtică, vorbind o limbă proprie.

Stările economice și politice au provocat o emigrare numeroasă la America; în 40 ani (1851 până 1891) au emigrat 3.560.000 oameni. *Instrucțiunea*, mai înainte foarte neglijată, în timpul mai nou a început a lua avânt; în 1890 existau în I. 8298 școli școlare populare publice, 488 școli medii, 16 colege, între cari 2 universități, 3 institute de învățământ superior fără confesiune. În I. sunt 4 *confesii*: cea romano-catolică cu 4 arhiepiscopi, cea episcopală cu 2 arhiepiscopi, presbiteriană și metodistă. — *Ocupațiunea* principală a locuitorilor e economia de vite, apoi agricultura, mineritul și pescuitul, ale căror produse (carne, seu, unt, slănină, piei; orz, cartofi [nutrețul principal], ridichi; fier, cărbuni, sare, ceva aramă, plumb și zinc) formează articole însemnate de comerț. Industria nu e prea desvoltată; comerțul e foarte viu, înlesnit fiind prin numeroase nave, căi ferate (4493 km.), canale numeroase, prin multe bănci. Administrația o prevede un lord-locotenent ca șef al puterii executive, secretarul de stat pentru I. și un consiliu secret. Țeara e împărțită în 4 provincii (Leinster, Ulster, Munster și Connaught), laolaltă cu 32 comitate. În parlamentul Angliei I. e reprezentată prin 28 peeri și 103 deputați. Capitala țării e Dublin.

Istoria. În vechime I. se numia Erin, grec. Ierne, lat. Hibernia, și era locuită de Celți divisați în numeroase state mici, cari în fine se consolidară în 5 state electiv. Pe la 450 se introduse creștinismul în I. prin scoțianul Patrick (sf. Patricius). În secl. VIII au început invasiunile Normanilor, cari au întemeiat în secl. IX regatul Dublin. Papa Adrian IV a donat 1156 insula I. Englezilor, cari au început a o cuceri la 1171. Coloniștii englezi formară la 1250 parlamentul irlandez. Ura dintre Irlandezi și Englezi crescă și mai mult prin reformatiune, care îi despărți și în privința confesională, rămânând Irlandezii rom.-catolici. Diferitele resoale (1598, 1641, 1689) ale Irlandezilor au fost suprimate cu forța armelor și resculații pedepsiți și cu confiscarea moșilor, așa că proprietatea de pământ ajunsese aproape toată în mâinile Englezilor, rămânând Irlandezii țăleri sau arendași, iar biserică lor fu asuprită. Irlandezii formară societăți secrete și se resbunau prin fapte sângeroase. La 1801 intra în vigoare așa numita »uniune finală« între I. și Britania mare, în urma căreia I. avea să trimită 22 peeri și 100 deputați în parlament, iar Irlandezilor li-se acordau drepturi egale cu ale Englezilor. La 1829 Irlandezii câștigară emanciparea catolicilor, și de aci încolo (1832) se născu sub O'Connell să disolve uniunea. 1861 ura națională primă nou nutreț prin Fenieni, a căror resoală nu succese. Homerulerii lucrau în contra uniunii, iar liga irlandeză ținse scoaterea posesiunii de pământ din mâinile Englezilor. 1881 dete regimul o lege, prin care se ușura soarta arendașilor, dar omorurile agrare se înmulțiau și măsurile teroristice (Boycotting) ale ligistilor împiedeau împăcarea populației rurale cu regimul. În urma activității parneliștilor în parlament, propuse Gladstone la 1886 legea »Home Rule« și parlament separat pentru I., dar proiectul nu fu primit de casa de jos, iar la 1893 fu respins de casa de sus.

Irmilic, veche monedă turcească, echivalentă cu Icosarul (v. ac.).

Irmos, (grec.) serie, ord, melodie, după care se cântă cântările bisericesti întocmite pe 8 versuri de cântă sf. I. Damascen. — **Irmologhion**, carte rituală în care se cuprinde seria sau melodia cântărilor după care se cântă alte cântări sacre bisericesti.

Irochezi sau **Iroquois**, numirea unei grupe de seminții indiene înrudite, în America de nord. Cele mai cunoscute sânt: Mohave, Oneida, Onondaga, Seneca, Cayuga, Huroni, Wyandot, Attionandaron și Tuscarora. Ei formară, încă înainte de venirea Europeanilor, o confederațiune politică puternică. I. mai sânt 15,870 și locuiesc în statele New-York, Pennsylvania, Wisconsin, Teritoriul indian și în Canada. Au administrație proprie și se ocupă cu agricultura.

Irod, (*Herodes*), 1) *I. cel Mare*, rege în Iudea, fiul edomitului Antipatros, procuratorul principelui jud. Hyrkanus II, n. pe la 72 a. Chr., 48 locuitor în Galilea, apoi în Samaria și Coelesyria, 40 rege al Iudeei, dispuse uciderea soției sale Mariamne, precum și a 3 fii ai săi; bun bărbat de stat, dar mare tiran, sciă să-și susție favorul la August, rezidi templul din Ierusalim cu mult mai pompos de cum fusese, fundă mai multe orașe. Cel mai însemnat eveniment din domnia lui este nascerea lui Isus Christos. 2) **Irod Antipa**, fiul celui precedent, tetrarch în Galilea și Perea; el răpi pe **Irodiada**, soția fratelui său master, și dispuse tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul. Evang. Luca spune, că la inițiativa lui Pilat, I. ar fi ascultat pe Isus, dar l-a aflat nevinovat. Caligula îl exilă la 40 d. Chr. la Lyon, unde și muri. 3) **Irod Agrippa I**, nepotul lui I. cel Mare, trăi în Roma, primi dela Caligula Iudea cu titlul de rege, iar la 41 dela Claudiu întreaga împărăție a moșului său; † 44. 4) Fiul său **I. Agrippa II**, cel din urmă rege al Iudeilor (48—70) și cel din urmă născut al familiei, sprijini pe Romani la cuprinderea Ierusalimului; † 100.

Irodiada, soția lui Irod Antipa.

Ironia, (grec. dissimulare), e o figură de cugetare, o specie de ridicol, în care cineva spune contrarul de ceea ce simte sau cugetă. I. e uneori delicată și elegantă (v. Asteism), ce are scopul de a măguli pe cineva prin o muștrare aparentă, sau de a instrui, ca *I. socratică*; alte ori e o batjocură fină, când dăm cuiva laude nemeritate, sau ne atribuim nouă însușine defectele lui, sau le parodiem imitându-le; și e mușcătoare, amară sau sarcastică, când taie în carne vie, lovesce fără cruțare.

Irredenta, (»Italia irredenta«), societate formată la 1878 pentru eliberarea tuturor provinciilor foste italiene de sub stăpânirile străine și unirea lor cu regatul Italiei. I. era îndreptată mai ales contra Austriei pentru Trentino, Gorița, Istria și Dalmatia; 1882 o conspirație de dinamit în Triest contra împ. Francisc Iosif I, descoperită înainte de punerea în lucrare. Oberdanc, capul conspirației, fu prins în Ronchi și executat în Triest.

Irritația, (med.) v. Excitantia.

Irtiș, riu în Siberia apuseană, afluent al rîului Ob, isvorește în Altai, trece pe la Semipalatinsk și Omsk, se varsă în Ob din jos de Tomsk; lung de 3700 km., basin 1.675,916 km².

Irunca, pasere, v. Alunar.

Irving, Washington, literat american, n. 3 Apr. 1783 în New-York. † 28 Nov. 1859 lângă Thorrytown. A studiat științele juridice. 1804—6 a întreprins călătorii prin Franța, Italia, Svițera, Terile de jos și Londra, apoi se reîntoarce în patria sa. 1807 dimpreună cu frații săi înființează revista umoristică *Salmagundi*. 1842—46 consul al Statelor Unite în Madrid, apoi s'a retras la moșia sa din Sumnyside (lângă Thorrytown, aproape de New-York), unde a și murit. I. a dezvoltat mare activitate literară. Operele sale se disting prin fantasmă, umor și limbă aleasă. Ediția mai nouă a operelor sale complete apărut în New-York 1882, 27 vol. în traducere germ. Frankfurt 1826—37, 74 vol.

Irvingiani, sectă. Autorul acestei secte a fost Eduard Irving, n. 1792 în Annan, Scoția. A studiat teol. în Edinburgh și la 1822 ajunsese predicator în Londra, unde prin talentul său oratoric în scurt timp își câștigă mulți adepți. Principiile lui erau: în politică deplină libertate, în biserică disciplină severă și în guvernare introducerea legilor vechiului testament. Pe ascultătorii lui îi boteza în numele Spiritului Sf. și ținea că se apropie venirea și împărăția de 1000 ani a lui Isus pe pământ (v. Milenarism). Irving a murit în 1834. Învățăturile lui s'au lăsat în Anglia, America de nord și în Elveția și puțin în Germania, mai ales printre poporațiunea simplă dela sate.

Is, sufix care în terminologia musicală germană se adaugă pe lângă literele ce reprezintă note pentru a arăta că acele note sunt diezate (v. Diez). Astfel *f* reprezintă pe *fa*, *fis* va fi *fa* diez. Pentru dublul diez se întrebuințează sufixul *isis*; astfel *fisis* e *fa* dublu diez. [T. C.]

Isabeau, (pron. Isaböh) sau **Isabella**, regină a Franței, fiica ducelui Stefan de Bavaria, n. 1371. În etate abia de 14 ani s'a măritat după regele Carol VI al Franței, și el în etate abia de 17 ani. A dus viață foarte imorală și scandaluoasă. După nebulirea regelui, a guvernat cu ducele de Orleans, amantul și cumnatul ei. După asasinarea acestuia și-a luat ajutor în guvernare (și amant) pe ducele Ioan de Burgundia. Fostă închisă în Thours pentru purtările ei, după eliberare a dus viață încă și mai desfrânată. După moartea regelui și a ginerelui ei Henric V, rege al Angliei (1422), și-a pierdut toată influența și a murit părăsită și uitată (1435) în Paris. [t.]

Isabella, regină în Spania, 1) *I. de Castilia*, n. 22 Apr. 1451, fiica regelui Ioan II al Castiliei, căsătorită la 1469 cu Ferdinand V Catholicul (1479 rege al Aragoniei), 1479 a urmat fratelui ei Henric IV în tronul Castiliei. Înțeleaptă și energică, a întemeiat imperiul Spaniei; protecoară a lui Columb în întreprinderile pentru descoperirea Americii; a introdus judicatori expeditivă. Are partea principală la introducerea inquisițiunii. † 26 Nov. 1504. 2) *I. (II) Maria Luisa*, fiica regelui Ferdinand VII, n. 10 Oct. 1830. Căsătorită la 10 Oct. 1846 cu vărul ei Francisc Maria Ferdinand d'Assisi. Femeie de moravuri foarte laxă. Sept. 1868 revoluție, I. se refugiază în Franța; 25 Iunie 1870 (din Paris) renunță la tron în favorul fiului ei Alfons (A. XII), tatăl regelui de acum Alfons XIII. [t.]

Isabella, regină în Ungaria, 1) *I. de Anjou*,

fiica regelui neapolitan Carol Anjou și a Beatricei, contesă de Provençe; n. cam pe la 1264. La 1270 declarată soție a prințului Ladislau și dată în creștere la curtea regelui ungar Stefan V. Ladislau Cumanul (IV) 1272 ocupând tronul o numește soție a sa și ea însăși se subscrie astfel în 1276 și 1277. Cătră finea anului 1277 începe a folosi numele Elisabeta și sub acest nume este cunoscută în istoria ungară; spre deosebire însă de regina soacră, asemenea Elisabeta, poporul îi ținea regina tineră. Regele, spre a-și pute vedea de aventurile sale cu femeile cunune, în 1286 a închis-o în mănăstirea de pe insula Margareta (lângă Budapesta). La întreprinderea papei Onoriu IV și după moartea acestuia (3 Apr. 1287) a colegiului de cardinali, în vara an. 1287 arhiepiscopul Ladomir o eliberează și I. intră cu triumf în Strigoniu. La curtea reg. însă nu s'a prezentat. După asasinarea regelui (10 Iulie 1290) s'a reîntors la Neapol. A reposat în mănăstirea St.-Pietro a călugărilor dominicani de acolo. Copii n'a avut și probabil, că aceasta să fi fost cauza pentru care regele s'a înstrăinat de ea. 2) *I. Polonesa*, fiica regelui Sigismund I al Poloniei, măritată după regele *Ioan Zápolya*, voevod al Transilvaniei și după desastrul dela Mohaci ales rege de cătră partidul contrar lui Ferdinand Habsburgul, n. cam pe la 1520 în Varșovia; 23 Febr. 1539 cununată cu Zápolya și încoronată regină în catedrala din Alba-regală. 22 Iulie 1540 Zápolya moare în Sebeșul săsesc, numind tutor al soției și fiului său Ioan Sigismund pe cardinalul Martinuzzi (v. ac.) și pe Petru Petrovich, o rudenie a sa. Nobilimea ardeleană jură credință reginei și fiului ei, iar cea ungureană în adunarea de pe câmpul Rákoss alege pe Ioan Sigismund rege, concredând guvernarea țării, până la majoritatea lui, Isabelei și consilierilor ei. Strinsă de ostirile lui Ferdinand, disgustată de protecția costisitoare a Turcilor și de intrigele cardinalului Martinuzzi, 1551 subscrie contractul, în sensul căruia cedează lui Ferdinand Ardealul, asigurându-i-se ca despăgubire 100,000 de galbeni pentru sine, iar pentru fiul ei ducatele Oppeln și Ratibor și soție o fiică a lui Ferdinand. 1 Aug. 1551 I. predă în biserică din Cluj delegaților lui Ferdinand coroana, care până atunci era în posesiunea ei, și se duce cu fiul ei la Cașovia, pe care până la solvirea celor 100,000 de galbeni o avea ca zălog. Iunie 1552 se strămută în Polonia, susținând de acolo legăturile cu aderenții săi din Ardeal și cu Turcii, cari pentru ea încep resboiu contra lui Ferdinand. 1556 nobilimea ardeleană o cheamă în Ardeal, 22 Oct. 1556 sub scutul ostirilor lui Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu-Vodă (cf. Xenopol III, 61), intră cu mare pompă în Cluj, unde pe 25 Nov. convoacă dieta, în care i-se jură din nou credință și i-se predă ca reginei legal încoronate, guvernarea până la majoritatea fiului ei, acum de 16 ani. La acest dat s'a rupt definitiv Ardealul de cătră Ungaria. I. a domnit numai trei ani, având să lupte mult contra intrigelor unor boieri la curtea Sultanului, cari tindeau să-și acapareze domnia. Dintre aceștia pe Francisc Bebek (Babacu) și pe Anton și Francisc Chendi i-a decapitat în Alba-Iulia. † 15 Sept. Însmormântată 8 Oct. 1559 în catedrala din cetatea Albei-Iulie. Sarcofagul de

marmoră ornat cu statua ei, este îngrijit cu mare pietate în naia bisericeii.

Isabella, archiducesă de Austria, soția archiducelui *Frideric*, comandant de corp în Pojon, fca ducelui Rudolf Croy; n. 27 Febr. 1856 în Dülmen, căsătorită 8 Oct. 1878. Are șapte fete.

Isabella, coloarea. Coloare mohorâtă deschisă, își are numirea dela princessa I. de Spania, fca regelui Filip II, loțiitoare a Țerilor de jos. I. a pus vot, că nu va schimba iia până ce soțul ei, Albrecht de Austria, nu va ocupa cetatea Ostende. Asediul s'a început în 1601 și a durat trei ani. [t.]

Isac, al doilea patriarch, fiul lui Avraam și tatăl lui Esee și Iacob (v. ac.).

Isac, doi împărați bizantini; 1) *I. I Comnenul*, fiul ducelui Manuil și soldat eminent el însuși. După detronarea lui Mihail VI armata îl proclamă împărat (1057). Energie și cruțător, asigură granițele contra Arabilor și aduce în ordine finanțele; fiind însă bolnăvicios renunță la tron (1059) și se retrage în mănăstire. † 1061.

2) *I. II Anghelul*, proclamat împărat după detronarea lui Andronic Comnenul (1185). Sub I. s'a înființat imperiul româno-bulgar (v. Asanesicii). 1195 îl detronează fiul său Alexiu și orbindu-l îl aruncă în temniță. 1203 își recapătă tronul prin ajutorul cruciaților, dar neîmplinind promisiunile făcute acestora, este de nou aruncat în temniță și ținut închis până la moarte. A avut soție pe fca regelui ungar Bela III.

Isac Beg, trimisul șahului Persiei, Uzun Hassan, însărcinat a prezenta din partea suveranului său o scrisoare, scrisă în l. persană și tradusă, în trecerea prin Crimeea, în italianesce, către «marele și milostivul domn» Stefan, voevodul Moldovei (1474), prin care se îndeamnă la o ligă a principilor creștini împotriva otomanilor. Acest ambasador persan avea de înmănat și regelui Francei o scrisoare de un analog cuprins.

Isaccea, comună urb. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, port pe Dunăre și reședință plășii I., situată la poalele unor dealuri și pe malul unui braț al Dunării, numit I., având mai mult apărînță unui tîrg sau a unui sat mare, decât aceea a unui oraș; numeră 3094 loc. (Dicț. geogr. 1896), între cari Români 1020, Turci 1000, Ruși 575, Bulgari 248, iar restul Tătari, Greci, Germani și Ovrei. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, cultivarea tutunului și comerțul, care constă în export de cereale, lână, vin și tutun și în import de coloniale, zahăr, țesături, etc. În com. se află 2 biserici ort. și o geamie turcească; pe teritoriul com. e situată și mănăstirea Cocos (v. ac.); instrucția numeră 2 școli primare: una de băieți și alta de fete; Turcii încă au școală alipită de geamia lor. La teritoriul com. aparține și insula I., situată între Dunăre și brațul aceleia I., având o lungime de 2 km. Numele com. e turcesc, o prescurtare sau o corupție a numelui Isak-kioi, satul lui Isac; la început purta numele Oblucița. I. este așezată pe ruinele unui vechiu oraș roman. I. este dominată din partea estică prin uvrăul *Sultan Tepe* și a servit în nenumerate rânduri ca loc de trecere în Basarabia. Aci pare a fi construit Darius podul său de vase în expedițiunea lui contra Scitilor. Cu toată însemnătatea sa strategică, I. nu a fost nici odată întărită.

Isăcescul, familie boierească din vechia Moldovă. Unul dintre membrii ei, *Ionașcu*, medelnicer în a doua domnie a lui Nicolae A. Mavrocordat, a zidit 1714 și a înzeștrăat cu mai multe moșii mănăstirea din Iliești (v. ac.). Un nepot de ai lui Ionașcu a fost *Georgiu I.*, n. 1780 în Suceava. Acesta a intrat 1797 de tîner în serviciul statului; în 1812 a trecut un examen juridic și a devenit secretar la guvernul districtual din Cernăuț, în 1825 vice-căpitan districtual în orașul Sandețul nou din Galiția; s'a strămutat apoi la Cernăuț în 1839, unde fu denumit căpitan (guvernator) al districtului Bucovina în 1842, în care calitate a renas până în Ian. 1850 când s'a pensionat. † 1860 în Cernăuț. Un fiu de ai acestuia a fost *Leon I.*, n. 1818 în Cernăuț; a făcut studiile juridice la Leina (Lemberg) în 1839, unde a intrat în serviciul judecătoresc; în 1847 s'a strămutat ca actuar la Suceava, în 1855 ca consilier la tribunalul din Cernăuț; în 1868 deveni consilier de Curtea de apel, iar în 1871 s'a strămutat la Viena ca consilier la Curtea de casațiune. A participat cu viu interes la mișcările naționaliste dintre 1860 și 1871; † 1878. Acesta a avut patru feciori: pe *Georgiu*, n. 1848 în Suceava, și-a finit studiile juridice în Leina în 1875, a intrat în serviciul judecătoresc în Bucovina, funcționând în Cernăuț, Câmpulung, Vatra-Dornii și Suceava, unde se află și acum în 1899, ca consilier de tribunal de mai mulți ani; pe *Constantin*, n. 1850 în Suceava, cu studii juridice, a reposat în Viena la 1888 ca asistent la ministerul de finanțe; pe *Alexiu*, n. 1852 în Suceava, a studiat în Cernăuț, Praga și Viena, unde a absolvat studiile tehnice în 1876; a intrat îndată în serviciul căilor ferate la Cernăuț, astăzi inginer la direcțiunea administrării bunurilor fondului religios gr.-or.; și pe *Petru*, n. 1860 în Cernăuț, a studiat acolo, în Leina, în Viena și iarăși în Cernăuț, unde a absolvat în 1881 studiile juridice și a intrat îndată în praxa judecătorească; în 1884 fu promovat ca doctor în drepturi; în 1885 fu denumit ca notar în Vatra-Dornii, în care calitate s'a strămutat la Suceava în 1888, iar în 1894 la Cernăuț. [Dr. I. G. Sbiera.]

Isachar, al cincelea fiu al lui Iacob cu Lia, protopărintele seminției israiltene de pe muntele Tavorului.

Isacov, lac în România (Dobrogea), j. Tulcea, format de o revărsare anterioară a brațului Sf. George; are o întindere de 300 ha. și produce pește bun în mare cantitate.

Isaeus, (grec. Isaios), retor attic din Chalkis în Eubea, iar după alții din Atena, a trait în prima jumătate a secl. IV a. Chr. până la 353. A fost învățăcelul lui Isocrates, s'a pregătit pentru oratorie luând de model pe Lysias. El a instruit pe Demosthenes. S'a distins ca orator și avocat. A ținut preste 50 vorbiri, din cari abia 11 posedăm, toate în afaceri de ereditate. Se găsesc în »Oratores Attici«.

Isagogia, introducere în oarecare știință; se folosește mai ales în înțelesul de introducere în sfînta scriptură. În înțelesul din urmă I. formează un obiect de studiu pentru știința teologică și ca atare se ocupă cu cuprinsul pe scurt, cu istoria cărților sfînte scripturi cuprinse în biblie, cu împărțirea, autenfi-

citarea și valoarea lor cu respect la autorii lor. În cadrul l.-ei se trag și alte cunoștințe auxiliare, cari contribuiesc la explicarea și înțelegerea sfintei scripturi, precum istoria, geografia, arheologia biblică, ș. a. I. înlesnește studiul biblic și este de mare folos pentru teologi. [Dr. I. P.]

Isaia, proroc evreu, a lucrat până după 700 a. Chr. sub Uzie, Ioatan, Achaz și Ezechia în Ierusalim; cel mai valoros reprezentant al ideii pur monoteiste despre Dumnezeu în Test. vechiu. Comentare de Smith, (5 ed. 1891), Duhm (1892), Buhl (1894).

Isaia, Vornicul, boier moldovan, tovarăș la complotul urzit în contra lui Ștefan cel Mare de Alexa Stolnicul (v. ac.).

Isaia, Archimandritul dela mănăstirea Bicsadului, înainte de a se așeza în Țeara Oașului era archimandrit într-o mănăstire de călugări în Trapezunt, de origine grecă; însă în 1689, împreună cu Ioan Iosif Camellis, episcop grecesc din Sebastopol, au fost aduși din Roma prin cardinalul Leopold Kollonich în Ungaria, pentru a uni pe Români și Rușii gr.-or. cu scaunul Romei. Ce ducând în deplinire cu noroc, unde era de lipsă și cu puterea armii, Ioan Iosif Camellis fu pus episcop la Muncaciu; iar I. coadiutor în cele sufltesci al episcopului în comitatele Bihor și Sătmăr și de comisar apostolic. I. ajungând în Țeara Oașului, locul, unde și acum stă mănăstirea, i-a foarte plăcut și aflându-l foarte acomodat pentru viața călugărească, la care s'a fost datat, cerând concesiune dela împăratul Leopold I. s'a așezat acolo cu câțiva călugări, și cu ajutorul preoținiei și poporului român din Țeara Oașului a zidit olocuință și biserică de lemn, gătându-le în 1700. În revoluția lui Francisc Rákoczy II, în 1703 I. fu ucis, iar biserica și locuința călugărilor au fost pustiite prin foc, fiind aprinse prin un român nobil de religiunea ort. din Cărlău cu numele Mihai Szuhay, din cauza că pe acesta îl pusese sub anatema pentru că trăia în fărâdelegi cu femeia fratelui său. (Cf. Szirmai Antal, Szatmár Vármegye Esmérete. Budán, 1810.)

Isalnița, com. rur. în România, j. Doljiu, compusă din sat. I. și Românesci, despărțite prin râul Jiu; are 2390 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1896); 2 biserici și 2 școli; com. e străbătută de calea ferată și de calea națională Craiova-Filiași; gară în loc.

Isametrice, acele linii de pe harte, cari leagă locurile cu egală abatere dela temperatura medie lunară.

Isanomale, acele linii de pe harte, cari leagă toate localitățile, unde temperatura se abate cu un număr egal de grade dela temperatura medie a respectivului grad de latitudine.

Isar, afluent pe dreapta al Dunării în Bavaria, izvoresce în Tirol, își taie drum prin Alpii calcaroși și se varsă în Dunăre la Isarmünd; lungimea 352 km.. în parte navigabil.

Isatis L., (botan.) gen din vasta familie a Cruciferelor, tribul Isatideae, cuprinde plante erbacee anuale sau bisanuale, erecte, ramificate, glabre, glauce sau pubescente, rar tomentoase; frunzele întregi, cele caulinare sagitate; florile mai adesea galbene sunt dispuse în raceme laxe; fructele sunt mari silicule orbiculate, oblonge sau lineare. I. are vr'o 30 de specii bine distincte, ce cresc

în Europa, Africa boreală sau în Asia boreală și medie. În părțile noastre crește prin locuri aride și pietroase *I. tinctoria* L., numită de poporul nostru Drobușor, Drobișor, Cardamă, etc. Din frunzele acestei plante se extrage o culoare foarte frumoasă numită indigo. [Z. C. P.]

Isauria, ținut la sudul Asiei mici, lângă Taurus, între Licaonia și Cilicia. Capitala era Isaura. Locuitorii l.-ei (piraiți) au fost bătuți 76 a. Chr. de Servilius, 67 de Pompeius, dar nici când nu au fost supuși definitiv; dela secl. V dispar din istorie.

Isav, v. Eșeu.

Iscariot, v. Iuda I.

Ischaemia, (med.) stare provocată de îngustarea sau ocluziunea arteriilor, în urma căreia o parte a corpului nu mai capătă sânge de loc sau nu în cantitate suficientă, astfel că se naște o anemie locală.

Ischia, insulă în marea Tirrenică, la intrarea în Golful Neapolei, 69 km². cu 22,170 loc; insulă vulcanică (Epomeo) și bogată în izvoare minerale calde; se produce vin, poame. 28 Iulie 1883 fu cercetată de un mare cutremur de pământ. **Capitala I.** cu castel, are 2741 loc.; reședință episcopescă.

Ischias, durere nevralgică a soldului, care se întinde pe coapsă în jos, împrejurul genunchiului și prin pulpă până spre glesne. Durerea aceasta de obicei numai într-una din coapse își are sediul. Causa boalei până acum încă nu e îndestul de cunoscută. Ea poate proveni și din rețea. Avându-se în vedere mai cu samă probabila cauză a boalei, în tratamentul ei se urmează diferite procedee.

Ischion, osul soldului în care e așezat femurul.

Ischiudar, numele turcesc al orașului Scutari.

Ischl, loc de cură climatică de primul rang în Austria, cerc. Gmunden, cu 2272 loc. Zace la o înălțime de 484 metri deasupra nivelului mării. Clima e dulce, moale, umedă cu multe ploi, cari însă nu împiedecă excursiunile în aerul liber, fiind solul stâncos și permițând astfel strecurarea imediată a umedelei. Ca mijloace curative I. dispune încă de ape minerale sărate, cari se întrebuintează pentru băi. Cura de zăr se face pe o scară întinsă. Afară de acești factori de vindecare speciali ai locului, I. ca un stabiliment igienic de primul rang, e provădit cu toate aranjamentele moderne ale balneo-technice. I. ca loc de cură climatică și balneară este vizitat cu preferință de cei ce sufer de scrofuloasă, de nervozitate, slăbiciuni generale, cataruri cronice ale căilor respirației și de afecțiuni uterine. Pentru clima și frumsețea naturii, I. este locul unde monarhul Francisc Iosif petrece vara cu predilecțiune. (Monografii în toate limbile moderne.) [Dr. Vuia.]

Is. Chr., prescurtare pentru Isus Christos.

Ischuria, v. Anuria.

Isebel, fca unui rege fenician, soția regelui Ahav din Israil, proteja cultul lui Baal; fu ucisă de Iehu.

Isegrim, (althochd. îsangrim = coif de fier), în miturile germ. numele lupului. *Isegrimus* e titlul unei poezii lat. scrise în hexametri în secl. XII de un poet din Flandria; în aceasta sunt tratate 2 părți din mit: vindecarea leului

prin pielea trasă de pe lup, și pribegirea căprioarei Bertilia. Edit. Voigt, Halle 1884.

Iseo, (în vechime *Lacus Sebinus*), lac alpin în Lombardia, 24 km. lung; prin I. se scurge riul Oglio; suprafața 62 km².

Iser, afluent pe dreapta al Elbei în Boemia, isvorea în munții I.; 125 km. lung.

Munții Iser, continuarea nord-vestică a munților uriași (Riesengebirge), având patru șiruri aproape paralele; sunt păduroși, selbategi, puțin locuiți.

Iseran, pas în Alpii graici, la înălțime de 2769 m.; pe aci trece drumul din Piemont în valea râului Isère.

Isère, afluent pe stânga al Rhônului, isvorea în Savoia la pasul Iseran; 290 km. lung. *Departamentul* franc. I., ce face parte din provincia Dauphiné, are suprafața de 8235 km². și 572,145 loc. (1891); 4 arondismente. Capitala Grenoble.

Iserlohn, oraș în districtul prusian Arnsberg, lângă riul Baar, cu 22,117 locuitori. I. e un vechiu și important oraș industrial și comercial; se fabrică obiecte din alamă, bronz, nichel și ruolz; 19 fabrici produc ace de cusut. I. are un gimnasiu real și o școală specială pentru industria metalică.

Isetru, pesce, v. Nisetru.

Isfahan, oraș, v. Ispahan.

Isidor, sfânt, călugăr în Pelusium (Egipt), de aici numit Pelusiota, n. pe la 370 în Alexandria; se retrage de timpuriu în singurătate și se bucură pentru cucernicia și erudițiunea lui de mare vază. † pe la 440. Epistolele lui privitoare la explicarea Sf. Scripturi, în număr de peste 2000, le edită Morell (Paris, 1638).

Isidor de Sevilla (Hispalensis), episcop în Sevilla, n. pe la 560 în Cartagena Hispaniei, dela 600 episcop, † 4 Apr. 636; bărbat de o vastă erudițiune, prin colecțiunile sale și mai ales prin opera sa »Originum seu etymologiarum libri XX«, o enciclopedie lat. a tuturor științelor din acel timp, scapă de pierire moștenirea anticității clasice; opere principale: »Sententiarum sive de summo bono libri III«, un compendiu al învățăturii de credință și morală creștină, apoi »De ecclesiasticis officiis libri II«, scriere importantă pentru arheologia bisericească; mai scrise o colecțiune de biografii ale scriitorilor bisericesci: »Liber de scriptoribus ecclesiasticis« și lucrarea istorică »Historia Gotorum, Vandalorum et Suevorum«; colecțiunea de canoane numită după numele lui, precum și Decretalele Pseudoisidoriane (v. ac.), nu sînt de a i-se atribui lui. Opere complete de Faustinus Arevalo 7 vol. (Roma, 1797—1803).

Isis, în mitol. egipt. numită și *Hes*, o dină de frunte, muierea lui Osiris (v. ac.), mama lui Horus (v. ac.), apare ca o deitate cu multe însușiri. I. e dină lunei, a fost închipuită ca o regină, care pe cap poartă coroana, dar fiul ei Horus (soarele ca copil) i-a rupt-o (stins cu razele), însă Hermes (ca luceafăr) i-a dăruit un concin admirabil, și pe cap i-a pus o căpățină de vacă cu coarne (simbolul lunei nouă). I. după unele icoane poartă discul lunei pe cap și în-deosebi sub numele Hathor (v. ac.) are și coar-nele de vacă. I. e și mama soarelui. Egiptienii la solstițiul de iarnă (21 Dec.) au serbat nas-

cerea lui Horus, fiului ei, și într-o inscripțiune din templul ei din Sais în Egipt, ea dice: »Fructul, pe care eu l-am născut e soarele« (Horus); iar după o tradițiune veche, Bootes (o stea, păstorul), care neîncetă e petrecătorul Fecioarei (Virgo, constelațiune) și cu ea resare și apune, e crescătorul lui Horus. Statuele ținei, făcute mai târziu de sculptori greci, o arată ținând pe Horus la piept și lăptându-l. I. a fost considerată ca principiiu feminin al naturii, ca mamă primitivă fructuatoare și binefăcătoare a naturii și creațiunii, și în Egipt a fost o expresiune a naturii pământului, ce capătă fructuarea sa dela Osiris. I. cu această însușire în Sais a avut templul cel mai renumit, aci țina a avut o statuă cu vîl dela cap până la picioare și cu inscripțiunea: »Eu sînt trecutul, prezentul și viitorul, și vîlul meu încă nici un muritor nu l-a ridicat« se explică, că în aceste se cuprinde fructuositatea continuă a naturii. I. ca dină a pământului a fost și dină din lumea de jos, unde cu Osiris a născut pe Harpocrates. Cultul ei din Egipt, prin Grecii din Alexandria a străbătut și în Grecia, unde I. a fost identificată cu Demeter (v. ac.), dar a trecut și în Roma și de aci spre apus și nord, unde a căpătat alte forme. I. a amenințat tare religiunea romană păgână, căci poporul în mare turbare a exercitat cultul ei, așa încât Romanii la 53 a. Chr. i-au oprit cultul și i-au risipit altarele și templele, dar turburându-se poporul, triumvirii la 42 a. Chr. s'au vîdut siliți ca să ridice temple nouă pentru Isis și Osiris sau Serapis, și templele s'au numit Iseum și Serapeum. Serbătoarea ei de frunte, *Isidis navigium*, s'a ținut în 5 Martie, iar cu începutul lui Nov. (după ce s'a finit cu semănătura) o serbătoare tristă și la capăt cu veselie desfrînată. Senatul vedînd stricarea culturilor naționale, la 19 d. Chr. a făcut pedece acestui cult străin, dar fără succes, și apoi unele idei au trecut și la creștini. [Atm.]

Iskanderieh, numele turcesc al orașului Alexandria (v. ac.). *Iskanderûn*, v. Alexandrette.

Isker, (*Ôskos*), rîu în Bulgaria, de 300 km. lung; se varsă în Dunăre.

Islam, cuvînt arab, care însemnează consacrare desăvîrșită către Dumneșeu, se numește religiunea fondată de Mohamet și expusă în Coran (v. ac.). Creștinii o numesc cu cuvîntul abstract.

Islamism. El este un amestec din creștinism, mosaism și păgânism. Influența celui dintăiu e mică, și se simte de abia prin așezarea lui Christos între profeți. Religia israelită a împrumutat I. mult mai mult, în specie părțile rituale. Cât pentru preceptele civile, cari sînt inseparabile de cele religioase, ele sînt luate mai virtos din tradiția Arabilor, și lor li-se datoresce avîntul colosal al noii religiuni. *Dogmatica* I. cuprinde 6 teze fundamentale: 1) E un singur Dumneșeu, și Mohamet e profetul lui. 2) Revelațiunea e opera unei evoluțiuni, care începe cu Avram și se termină cu Mohamet; creditul acestuia nu sînt minuni și profeții, ci sabia spre subjugarea necredincioșilor. 3) Coranul e opera lui Dumneșeu. 4) Îngerii, buni și rei formează o ierarhie complicată. 5) Soartea omului e determinată din veci, e invariabil de fatală. 6) Moslemii vor continua după moarte o altă viață plină de toate plăcerile pămîntesci. *Morala* cuprinde 5 porunci: 1) Să

citesci coranul. 2) Să te închini de 5 ori pe zi, cu faţa spre răsărit, şi să sfinţesci vinerea. 3) Să dai dijma săracilor. 4) Să postesci în zilele lui Ramadan. 5) Să mergi cel puţin odată în viaţa ta la Mecca. Alte versuri ale coranului opresc vinul, jocurile de noroc, carnea de porc, camătă, şi permit poligamia cu 4 femei legale.

Constituţiunea I.-lui prevede de cap pe sultan; un fel de ministru de culte este »seich ul Islam«, sub care stau ulemălele (clericii), candidaţii la posturile de imam (protopop), hoguea (preot) şi muezim (diacon). Dervişii sunt un fel de călugări cu voturile de sărăcie, castitate şi ascultare. I. numără destule secte, iscate atât din desbinări politice, cât şi din certe exegetice asupra coranului, care e destul de obscur şi contradicător. Merită menţiunea Şiitii, partizanii strănepoţilor profetului, şi Suniţii, cari ţin de califul ce se află tocmai la putere, vr'o 96% din toţi Moslemii. Wahabiţii sunt liberali şi vor să reformeze I., în mână cu junii Turci. Această religieune numeră aşi vr'o 220 milioane de suflete, din cari 8 în Rusia, 45 în Indii, 16 în Turcia, iar restul în Asia şi Africa. (A. Müller, Der Islam. Berlin, 1885; G. de Tassy, l'Islamisme, Paris 1874).

Islanda, insulă în nordul Oceanului Atlantic, între Norvegia şi Grönlanda. I. aparţine Dane-marcei, are suprafaţa de 104.785 km² cu 69.224 loc. (1888). I. e o formaţiune vulcanică, un platou de 650—980 m. înălţime cu masse de munţi înalţi, văi adânci, acoperit cu fărmituri de stânci, câmpii de lavă, masse de gheaţă şi zăpadă; cel mai înalt e piscul Öræfa-fökull (1958 m.); numeroşi vulcani stinşi şi activi (la nordest Kafla, la sud Hecla), mulţi geisiri, bălţi de pucioasă, vulcani nămolosi, etc. Nenumerate riuri bogate în peşte. Clima e oceanică, aerul e neguros, umed şi în continuă mişcare. Numai 40% ale arealului sunt acomodate pentru locuinţe omenesci. Produse: arbuşti şi subarbuşti şi câteva plante cu fructe comestibile (mure, etc.). Ocupaţia principală a locuitorilor e crescerea vitelor (oi şi cai) şi păşaritul. Se exportează peşte uscat, lână, unsoare de peşte, carne murată, sêu, pene; se importă cereale, coloniale, lemne, fier. Loc. vorbesc vechea limbă norvegiană (islandică) şi au numeroase legende şi tradiţiuni. I. a fost descoperită la 795 de călugări irlandezi, de nou la 867 de normanul Nad-Odd, şi din cauza gheţei multe a fost numită I. (= ţeara gheţei). Dela 874 au imigrat aci Norvegieni, cari au format un stat cu constituţie aristocrată-republicană; la 1000 se introduse creştinismul. 1264 deveni posesiune norvegiană, 1381 ajunse dimpreună cu Norvegia sub Danemarca, dela care primi insula 1874 o constituţie liberală.

Islandeză, *limba*, v. Nordică, limba şi literatura.

Islaz şi *islazuri* sau *lazuri*, imaş, un teren curăţit de arbori şi tufe în scop ca să servească ca păşune de vite ori ca arătură.

Islaz, 1) I., com. rur. în Rom., j. Romanăţi, situată pe malul drept al Oltului şi foarte aproape de vărsarea acestuia în Dunăre; în faţa com. se află în Dunăre o insulă mare, purtând acelaşi nume, şi un pichet de graniţă. I. este un tîrg însemnat şi una din cele mai mari com. rur. ale Rom., avînd o populaţie de 4588 sufl. (Dicţ. geogr. 1889); ocupaţiunea principală a locuitorilor e agricultura şi prăsierea vitelor; com.

are 2 biserici şi 2 şcoli. Din antichităţile ce s'au găsit la I. se vede, că aici a fost o cetate a primelor colonii romane; la 1848 din I. porni mişcarea, care puse în stare de revoluţie toată Oltenia; la 1877 I. fu bombardat din partea Turcilor, iar Românii făcură aici un vapor turc incapabil de acţiune; tot pe aici trecură trupele române, pentru ocuparea Nicopolei. 2) I., com. rur. în judeţul şi lângă oraşul Brăila cu 5162 loc. (Dicţ. geogr. 1894), com. are 1 şcoală de băieţi şi 1 de fete; pe teritorul com. e casarma reg. 3 de artilerie, gara Brăila, 1 fabrică de ciment, 1 fabrică de spirit şi cherestea, 1 fabrică de sobe de porţelan, 1 de cuie de cismărie, ş. a. Com. până la 1865 făcea parte din oraşul Brăila, mahalaua Belvedere.

Islăzuire, tăierea pădurii şi scoaterea rădăcinilor dela copaci şi tufe pentru a face loc de arătură sau de fînaş ori păşune din ele. Islăzuire se numesc adesea şi *defrigare*, termin adoptat de silvicultorii români dela Francezi. Românul însă totdeauna a avut păduri şi a tăiat, islăzuit şi făcut *poieni* şi *curături* în ele.

Isle, (*L'Isle*), oraş în Franca, departamentul Vaucluse, lângă riul Sorgue, cu 3733 loc. (1891).

Isle de France, v. Ile-de-France.

Islic, căciulă boierească a cărei formăşi mărime varia după gradul de nobleţă.

Isma, sau *ismă*, numele popular al plantelor: *Mentha silvestris* L. (v. ac.) şi *Calaminta silvatica* Bromf. *Isma broascei*, *Mentha aquatica* L. *Isma creastă*, *Mentha crispa* L.

Ismael, fiul lui Avram, născut din sclava egipteană Agar. I. a avut 12 fii, cari au devenit capii tot atâtor triburi, din cari s'a format poporul *Ismaeliţilor*, cari au cuprins peninsula Sinai şi partea nordică a Arabiei.

Ismail, oraş în Basarabia, capitala j. Ismail, la nord se mărgineşte cu j. Bender, la apus cu riul Prut, la răsărit cu j. Ak-kerman, iar la sud cu Dunărea. Oraşul I. are 45.000 loc., poporaţiune varie, compusă din Moldoveni, Armeni, Greci, Bulgari, Ruşi. Din remăşişele istorice, oraşul posedă până acum ruinele vechiei cetăţi, pe care Moldovenii-aborigeni o numesc până acum *Şmil* şi *Sinil*. Aceste ruine se află pe malul stîng al Dunării şi au în circumferinţă 2500 stîneni; mai există remăşişele a 14 bastioane, din cari numai unul de piatră, celelalte toate de pămînt.

Ismail, *port* pe Dunăre (braţul Chilia) al Basarabiei, la nordul punctului de bifurcaţiune al Dunării (Ceatal), simetric aşezat cu Tulcea, care e clădit în amfiteatru pe înălţimile malului drept al braţului Sf. George şi cu care formează o importantă poartă între Basarabia şi Dobrogea. La 6 km. de I. spre est o piramidă de fontă reamintesc lucrările întreprinse între 1816 şi 1852 pentru măsurători de latitudine. I. a fost una din cetăţile cele mai tari ale Dunării în mîinile Turcilor. În 1790 cade în mîinile Ruşilor (Suvarov), cari pierd aci preste 23.000 oameni şi tot atîta cad din partea apărării (Turcilor); totuşi tratatul din 1791 îl lasă Turcilor. În 1812 împreună cu Basarabia, I. cade în mîinile Ruşilor, iar tratatul dela Paris din 1856 îl redă României, care îl stăpîni până în 1877.

Ismail Paşa, vice-rege al Egiptului, fiul lui Ibrahim Paşa; n. 1830 în Cairo. Educaţiunea şi-a primit-o în Paris. 1861 conduce I. regimul,

fiind vice-regele Said Paşa absent; iar după moartea acestuia ajunse vice-rege, declarându-se îndată aderent al principiilor liberale şi reformatorice. 1874 ocupă provincia Darfur, dar luptele contra Abessiniei au fost fără succes. I. era foarte prădător, ceea ce a adus cu sine, că marile puteri au pus finanţele Egiptului sub o controlă stabilă. I. încercă 1879 (22 Apr.) să delătura această controlă, din care cauză fu silit să abdică, numindu-se chediv în locul său fiul său Tevfik Paşa. I. s'a retras în Italia, † 2 Mart. 1895 în Constantinopole. Cu toată destrăbălarea finanţiară cauzată de I., el totuşi are mari merite pentru Egipt. Sub regimul său s'a lărgit sistemul de canale, s'a promovat zidirea canalului Suez, s'au ridicat şcoale.

Ismailia, oraş lângă canalul Suez, în apropierea liniei ferate dintre Sanasig şi Suez. Aici se află săpat canalul cu apă dulce *Vadi Tumilath*. Residenţa unui guvernor se află aici, oraşul altcum are strade regulate, plantaţiuni; numărul locuitorilor e 1897. Numirea veche era *Gondokoro*.

Ismailişi, v. Assassineni.

Ismene, fata lui Oedipus, rege în Theba şi sora Antigonei.

Ismid, (*Iskimid*, vechea *Nicomedia*), capitala unui sangeac turcesc în Asia mică, lângă Marea Marmara, cu 15,000 loc.; reşedinţa unui mitropolit grec şi a unui arhiepiscop armean. Port; ţesătorii de mătăsă.

Ismir, numirea turcească a oraşului Smyrna (v. ac.).

Isnaşi, asociaţie, v. Bresle.

Iso —, (*grec.*) în compoziţiuni însemnează egal cu privire la număr, valoare, întindere.

Isobar, de aceeaşi presiune atmosferică.

Isobronte, linii de pe harte, cari leagă locurile, unde se aude primul tunet cu ocaziunea furtunilor.

Isoclasme, linii de pe harte, cari leagă locurile, unde lumina polară se vede egal de des.

Isochimene, punctele suprafeţei pământului, cari iarna au aceeaşi temperatură mijlocie.

Ischinolina, corp organic ce se găseşte în produsele de destilaţiune ale cărbunilor minerali.

Isochromatic, de culoare uniformă.

Isochron, care se execută în timpuri egale. Oscilaţiunile pendulului unui ceasornic sunt isochrone. Asemenea bătăile inimii, pulsul, etc.

Isochronism, caracterul de a se executa în timpuri egale.

Isocline, cari au aceeaşi înclinaţiune. Punctele suprafeţei pământului în cari înclinaţiunea acului magnetic e aceeaşi. (v. Isodinamic.)

Isodinamic, linii *isodinamice*, linii ideale cari trec prin toate locurile unde intensitatea magnetică este aceeaşi. Ele se împart în două categorii şi anume în linii *isogonice* şi în linii *isoclinice*, cele dintâiu trecând prin punctele unde declinaţiunea magnetică este aceeaşi, iar liniile isoclinice prin punctele unde înclinaţiunea este aceeaşi. Liniile isogonice au mersul meridianelor terestre şi liniile isoclinice au aproximativ mersul paralelelor terestre. Isoclinica care trece prin punctele unde înclinaţiunea e nulă, se numeşte ecuatorul magnetic. S'au desemnat nise harte geografice, pe cari sunt semnate liniile isogonice şi isoclinice ale pământului. E

însă de observat, că nise împrejurări locale pot modifica în mod radical mersul magnetismului pământesc. Aşa de pildă lângă oraşul Roma se află variaţiuni foarte simţitoare dela un punct la altul şi la distanţe foarte mici una de alta.

Isoëtacee, (botan.) familie de Lycopodinee, cuprinzând un singur gen, *Isoetes* L., cu vr'o 50 specii prin regiunile tropicale şi temperate. Toate sunt plante perene, ierboase, cu înfăţişarea unor Monocotiledonate; trăiesc prin fundul bălţilor, prin locuri mlăştinoase şi prin locuri uscate. Tulpina lor tuberculoasă, cu creştere secundară în grosime, poartă, afară de rădăcini, o rosetă densă de frunze rigide, lungi, cu baza lată şi limbul îngust, străbătut în lung de 4 canale aerifere. Au sporangi şi spori de două feluri, sunt *heterosporee* (v. ac.); macrosporangii cu macrospori se formează pe partea basilară. Lată, a frunzelor externe, în o adâncătură (*fovea* [v. ac.]), ce se află pe faţa internă a lor; microsporangii cu microspori ocupă aceeaşi poziţiune pe frunzele mai interne ale rosetei; restul frunzelor e steril. Deasupra fovei e o altă mică gropiţă, *foveola*, din care ese *ligula*. Dintre speciile europene cităm pe: *I. lacustris* L., *I. echinospora* Durieu, *I. adspersa* A. Br., etc. Cea de a doua specie e indicată că creşte în Transilvania; în România nu s'a găsit până acum nici o specie de I. [S. Şt. R.]

Isogam, (botan.) şi *isogamie*; se dice despre gameţi (v. ac.) când sunt identici, nediferenţiaţi nici în forma, nici în sexul lor; un ou format prin gameţi I. (*isogameţi*) se dice că s'a format prin *isogamie* (v. *Heterogam*).

Isogeotermie, cu temperatura mijlocie uniformă.

Isogon, cu unghiuri respectiv egale. Două triunghiuri rectilinii isogone sunt asemenea, iar triunghiurile sferice isogone sunt egale. (v. şi Isodinamic.)

Isohyete, (*Isohyetose*), linii de pe harte, cari leagă localităţile cu egală cantitate anuală de ploaie.

Isohypse, linii pe harte, cari leagă locurile ce au altitudine egală.

Isokrates, orator grec; n. 436 a. Chr. în Atena. S'a perfecţionat în arta vorbirii, ascultând prelegerile sofistilor şi petrecând în societatea lui Socrates. Timp îndelungat a scris pledoarii pentru alţii; apoi a instruit tineri în ale retoricii şi a redactat oraţiuni de cuprins umanitar. Vorbirile sale perfecte în formă, displac prin prea marea difuziune şi încărcare de vorbe. Cu toate acestea s'a bucurat de un bun nume. Se dice că în al 98-lea an al vieţii, după lupta dela Chaeronea (338 a. Ch.) şi-ar fi pus sfârşit zilelor, supărat de înfrângerea, ce a suferit patria sa din partea lui Filip. Dintre cele 60 vorbiri, cari circulau sub numele lui încă pe timpul lui Plutarco, au ramas abia 21. Între acestea de însemnat sunt: »Areopagitikos», »Pannegyrikos» şi »Panathenaios». Toate oraţiunile lui I. se pot găsi în colecţiunea »Oraiores Attici».

Isolani, *Ioan*, *conte*, general imp. austriac, n. 1586 din o familie nobilă din Cipru. 1602 a fost prins de Turci; scăpând de acolo fu numit comandant al unui regiment de Croaţi, cu cari a luptat mult în contra lui Mansfeld. 1632 numit general preste Croaţi. 1637—39 I. ia parte la luptele dela Nördlingen, din Burgund, Hessa, Pomeră, cât şi dela Rhinul superior în contra

ducelui de Weimar. Pentru tradarea lui Wallenstein a primit 2 bunuri de ale acestuia și nu preste mult a fost ridicat la rangul de conte.

[I. H.]

Isolare, Isolațiune, desfacere, separare. În *logică* I. este mijloc al procesului de abstracțiune și prin dinsa aceasta separă notele comune ale mai multor obiecte asemănate de cele proprii numai lor. În *fisică* prin isolațiune se așează un corp așa încât să fie separat de corpurile ce conduc electricitate. Aparatul prin care se isolează corpurile, ce vrem a le încălca cu electricitate, se numește *isolator*. I. se face prin intermediarul unor bucăți (isolatoare) de porcelan sau sticlă, sau alt material rău conducător în cazul firelor aeriene; iar prin o pătură izolatoare de cauciuc sau guta-perca, sau de alt material coibent, care învelesce firul circuitului, în cazul circuitelor subterane (v. cablu electric). Există numeroase tipuri de izolatoare. Un simplu clopot de porcelan sau sticlă cu două urechi e cel mai ieftin, însă el nu convine decât în cazul firelor subțiri și ușoare. Izolatoarele cu clopot dublu sunt mai recomandabile pentru că umezeala care acopere clopotul exterior nu poate să ajungă ușor la cel din lăuntru. Când e vorba de curenți cu o intensitate foarte mare vin în trebuință izolatoare cu oleu, în cari un strat de oleu dens e interpus între cele două clopote, deci între cablu și suportul lui.

Isolarea bolnavilor. Oprim lăfărea, propagarea boalelor infecțioase printr'un sistem de măsuri preventive, cari se completează una pe alta: îmbunătățirea stării igienice în general, declararea obligatorie a boalelor infecțioase, izolarea și căutarea bolnavilor de acele boale, desinfecție, inocularea preventivă, secuestrarea și chiaruciderea animalelor bolnave de boale cari se transmit la om. Dintre aceste măsuri izolarea ocupă primul loc, căci dacă oprim contactul bolnavului cu cei sănătoși, îi apărăm în contra infecțiunii. Isolarea persoanelor afectate de boale transmisibile nu este fructul cunoștințelor moderne asupra modului de transmitere a multor boale, ci a observațiunii vechi; izolarea a fost practică deja în primele timpuri istorice și civilizația timpului de astăzi a schimbat numai forma izolării, a îndulcit rigoarea ei. Metodul secuestrării caselor și persoanelor infectate variază după împrejurările locale. Un bolnav care ocupă singur o casă se poate isola în aceea casă, dacă este de ajuns separată de locuințele vecine, oprindu-se persoanele străine a intra în casa bolnavului, locuitorii acelei case de a ieși dintr'nsa. Isolarea în locuința proprie nu este însă admisibilă, când ea nu este bine separată de alte locuințe aflate sub același acoperământ sau în aceeași curte. Persoanele ale căror locuințe se află în condițiuni neigienice, bolnavii lipsiți de mijloace pentru ca să poată fi căutați cu înlesnire în locuințele lor obicinuite, locuitorii hotelurilor, hotelurilor garnite, ai caselor ocupate de un număr mare de persoane, militarii din casarme, elevii din internate se isolează în spitale. Isolarea absolută este adeseori indicată pentru un bolnav aflat deja în interiorul unui spital în comun cu alți bolnavi, când la acel bolnav se manifestă semnele unei boale infecțioase, cari nu s'au prevădit la primirea lui.

Isolarea relativă se aplică persoanelor încă sănătoase, cari fiind în contact cu bolnavi au avut ocaziune a se infecta sau cari pot servi ca intermediu pentru transmiterea boalei. O moașă care îngrijesc o leuză bolnavă de Febră puerperală nu poate îngriji în același timp altă leuză; copiii sănătoși dintr'o familie în care a apărut o boală infecțioasă se opresc a frecuenta școala pentru un timp anume determinat. Isolarea este eficace când se aplică de urgență, la primele casuri de boală contagioasă, apărută într'o comună; ea numai are același efect când este tardivă, când casurile de infecțiune s'au înmulțit și când ne aflăm deja în fața unei epidemii. Nu putem cere ca fiecare comună să posedă un spital, putem însă obliga fiecare primărie ca să dispună de una sau două camere de izolare ori să îngrijască de transportarea în spitalul cel mai apropiat a tuturor bolnavilor suspecți că sufer de o boală infecțioasă. În spitale se isolează bolnavii de boale infecțioase câte odată în mod incomplet, în camere speciale cari nu sunt de ajuns separate; în mod complet în pavilioane de izolare cari, deși sunt așezate în incinta unui spital general, au personal special și chiar administrație specială; mai perfect în spitalele speciale de izolare, permanente sau temporare, cu izolare colectivă sau individuală, înzestrate cu instalațiuni pentru desinfecție și pentru băi, pentru bolnavi și pentru personalul de serviciu. Stațiunile sanitare (carantinele) din porturile maritime trebuie să posedă câte un spital de izolare, compus din mai multe pavilioane. Regulamentele sanitare prescriu la care anume boale izolarea este obligatorie. Isolarea bolnavilor se completează prin diferite alte măsuri sanitare, prin controlul izolării în locuințe private, pentru a se constata dacă izolarea în domiciliul bolnavului este reală, nepericuloasă pentru vecini; prin strămutarea provisorie a locuitorilor sănătoși, aglomerați într'o casă insalubră, în care a apărut o boală infecțioasă mai gravă, cari locuitorii se așază provisoriu în case, barace, corturi; prin ambulanțe sau trăsuri speciale pentru transportarea bolnavilor în spital, cari trăsuri se desinfecțiază după fiecare transport. După transportarea bolnavului în spital și după terminarea boalei celor izolați în locuința lor ordinară, se desinfecțiază locuințele și obiectele contaminate.

Literatura: I. Felix, Sur la nécessité et l'installation des hôpitaux d'isolement. Rapport au VI congrès internationale d'Hygiène et de Démographie. Vienne, 1887; I. Felix, Tractat de Igiena publică și de Poliția sanitară. Vol. II. Bucur., 1889; Regulamentul asupra prevențiunii bolnavilor infecțioase. București, 1895. [I. Felix.]

Isoplepis Br., (botan.) secțiune din genul *Scirpus* L. (v. ac.).

Isomaltosa, un zahăr de formula $C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$, ce formează principiul imediat al Galisinei, precum și zahărul ce se găsește în bere. Se obține alăturarea de maltosa la hidrolisarea amidonului și a glicogenului prin fermentațiune. Pulbere amorfă, higroscopică, dextrogiră și reduce licoarea lui Feling.

Isomere, corpi cari deși sunt formați din aceleași elemente unite în aceleași proporțiuni, prezintă însă proprietăți fizice și chimice diferite. Acest fapt își găsește explicarea în dispozițiunea

diferită a atomilor în moleculă. Se disting următoarele isomerii: Fizică, caracteristică prin aceea că numai aceste proprietăți sunt diferite, s. e. carbonatul de calce, spatul de Islanda (romboedru) și aragonita (prisme), sulf octaedric și prismatic. Isomerie chimică propriu zisă sau de structură specială corpurilor organice, atunci când atomii de carbon sunt legați direct între dinșii ca în ex. de mai sus, și isomerie în sensul mai larg al cuvântului, numită și metamerie, când carboni sunt legați prin mijlocirea altor elemente, s. e. a oxigenului $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CO}$. O. CH_3 propionatul de metil, și $\text{CH}_3-\text{CO}-\text{OCH}_3$. CH_3 acetatul de Etil. Un cas special al isomeriei chimice e și acela numit I. geometrică sau stereoisomerie, datorită dispoziției atomilor nu într'un plan, ci în spațiu și având de basă teoria carbonului asimetric a lui Van'tHof și Le Bel.

În botanică se numește I. floarea ale cărei verticile florale cuprind toate aceiași număr de membre, în cazul contrar fiind *heteromeră*.

Isomorfe, se dic acei corpi cari au o compoziție chimică analoagă și cristalizează în același sistem. Ei au proprietatea nu numai de a cristaliza împreună, dar chiar luând pe unul și introducându-l în soluția celui alt, el continuă a crește mai departe fără ca să-și schimbe forma cristalină. Fenomenele acestea au fost observate pentru prima oară de Mischerlich. Ca exemplu de corpi isomorfi avem, s. e. alauni, sulfatul dublu de potasiu și aluminiu, alaunul de amoniu, de crom, mangan, fier, etc. Explicația acestui fapt se găsește în structura atomistică și moleculară aceeași la toate aceste corpi. Această proprietate a servit până la un punct ca mijloc de a determina greutatea atomică a acelor corpi, căroră nu li-se puteau aplica alte metode, s. e. aceea a densității vaporilor. Așa s'a putut deduce pe baza isomorfismului sărurilor Magneziului cu ale Bariului, Calciului, Stronțului, greutatea atomică a acestor din urmă elemente.

Isomorfism, (grec. = formă egală) se numește însușirea corpurilor diverse de a se cristaliza într-o formă.

Isón, (grec.) semn din notațiunea muzicii bisericești orientale, indicând repetarea sunetului precedent. Tot I. se mai numește specia de notă prelungită, pedală, pe o singură vocală (a sau o), pe care unul sau mai mulți cântăreți (*isonari*) o țin în timp ce psaltul cântă melodia. [T. C.]

Isonandra Wight., (botan.) gen de arbori semipervirenti din fam. Sapotaceelor, răspândit din Estindia până în archipelagul pacific. Din suc lactesc de *I. Gutta* Horek, se extrage »guttapercha«.

Isonzo, rîu în comitatul austriac Görz, isvorește în Terlgoul, se varsă în golful dela Triest sub numele de *Sdobba*; 125 km. lung.

Isop, *Esop*, v. Aesopos.

Isop, numele vulgar al plantei cultivate Hysopus officinalis L. (v. ac.).

Isoperimetric, de același perimetru.

Metoda isoperimetrelor. Una din metodele geometrice, prin care se poate calcula raportul circumferinței către diametru (π). Această metodă constă în a lua un poligon regulat de un număr oarecare de laturi, a cărui rază și apotemă se cunoaște în funcțiune de latura lui, s. e. un exagon, pătrat, etc. și a calcula cu aju-

torul lor razele și apotemele poligoanelor regulate isoperimetre de un număr mereu îndoit de laturi. Raza cercului limită al acestor poligoane este totdeauna cuprinsă între raza și apotema unuia ori care din cercurile isoperimetre la cari ajungem. Putem astfel să aflăm raza acestui cerc cu ori ce aproximațiune voim, iar lungimea circumferinței lui fiindu-ne cunoscută, căci cercul e isoperimetru cu poligonul luat, avem astfel lungimea circumferinței și raza ei, al căror raport îl căutăm.

Isopescul, 1) *I. Dumitru Arcadie*, profesor gimnazial și scriitor rom., n. 26 Aug. 1844 în Frătăușul nou în Bucovina, a finit studiile secundare la gimn. sup. din Suceava în 1866, iar în 1872 cele științifice din ramura matematică și fizică la Viena; a intrat îndată ca profesor la gimnasiul superior din Suceava, unde servește și astăzi, 1899. A publicat în programul gimnazial de acolo pe anul 1872/3 »Die Fourier'schen Reihen« și apoi în 1898, în traducere, Aritmetica de Dr. Fr. Močnik, partea I pentru clasa I și II gimnazială.

2) **Isopescul, Constantin**, jurist și scriitor, n. 21 Ian. 1871 în Cernăuț, unde și-a absolvat studiile primare (1876—80), liceale (1880—88) și universitare juridice (1888—92); a intrat îndată în praxa de notar și avocat, apoi în 1893 în serviciul judecătoresc; în 1896 fu promovat ca doctor în drepturi la univ. din Cernăuț; astăzi în 1899 este jude de instrucțiune la tribunalul criminal de acolo. Din 1890 începea a publicat, sub pseudonimul de C. Verde, poezii lirice și epice, articoli politici și foite prin gazetele: Convorbiri literare, Vatra, Tribuna, Gazeta Bucovinei și Patria.

3) **Isopescul, Dumitru C.**, profesor și scriitor rom., n. 3 Oct. 1839 în Frătăușul vechiu, a studiat în Rădăuț și Cernăuț, unde a petrecut un an la institutul de studii teologice; în 1860 s'a dus ca stipendist la univers. din Viena să se califice ca profesor de istorie și de geografie. 1864 a fost numit profesor la gimnasiul sup. gr.-or. din Suceava; în 1869 s'a strămutat la gimn. din Cernăuț, devenind totodată și membru în consiliul școlar al țerii; în 1870 a trecut ca director la pedagogiul statului de băieți și de fete, cu care s'a împreunat, succesiv, o școală de exerciții, o grădină de copii, cursuri pentru lucrări femeiesci de mână, pentru legatul cărților și pentru făcutul mobilelor; în această calitate funcționează și astăzi, 1899; în 1875 fu numit membru în comisiunea centrală din Viena pentru conservarea monumentelor istorice și de arta din Bucovina, iar în 1877 inspector pentru școlile primare românești din ea; din 1880 începea să aleasă neîncetat membru în consiliul orașenesc al Cernăuțului, iar în 1890 fu numit director al muzeului țerii. A publicat: 1) *Beziehungen Karls des Grossen zu den Saracenen in Spanien und zu den abbasidischen Chalifen von Bagdat*, în programul gimnasiului sucevan din 1869; 2) *Die Heimatskunde der Bukovina*. Cernăuț, 1872; 3) *Römänisches Schulwesen in Bericht über österr. Unterrichtswesen aus Anlass der Weltausstellung von 1873*, II. Theil. Wien; 4) *A. Pumnul's Grammatik der römänischen Sprache*, 2. Aufl. Cernăuț, 1882; 5) *Ântăia*, A doua și A treia carte pentru deprinderea limbei germano,

prelucrate după Roth; 6) Planul de învățământ în școlile populare de o clasă, traducere, 1889; 7) Carte de cetire pentru al IV, V și al VI an al școlilor populare, împreună cu profesorii I. Luță și N. Ieremieviu-Dubău. Viena, 1887; 8) A cincia carte de comput de Dr. Fr. Močnik, traducere; 9) Este redactor al foii Pädagogische Blätter din 1873 încoace.

4) *Isopecul*, *Samuil*, profesor și scriitor rom., n. 9 Dec. 1842 în Frătăuțul nou în Bucovina, a studiat în Cernăuț și Suceava, iar studiile științifice din ramura istorică și geografică la universitatea din Viena; 1872 a intrat ca profesor la gimnasiul superior din Suceava, unde servește și astăzi, 1899. A fost colaborator la ziarul »Albina« din Viena, și a publicat: 1) Kurze und übersichtliche Darstellung der Schicksale der Metropole von Salzburg, în programul gimnasial din Suceava pe 1874; apoi în traduceri: 2) Femeia pe terenul național-economic de Dr. Lorenz de Stein, în călindariul bucovinean pe 1878; 3) Manual de aritmetică pentru gimnasii inferioare de Dr. Fr. Močnik. Cernăuț, 1881; 4) Manual de geografie pentru clasele inferioare și mijlocii de gimnasiu de Dr. Fr. Umlauf, partea I și II. Cernăuț, 1887; compuneri proprii: 5) Elemente de geografie comparativă pentru clasele inferioare și mijlocii de gimnasiu, cursul I 1882 și cursul II 1887; 6) Manual de istoria universală pentru gimnasii, trei părți, 1886, 1891; această carte apare acum în edițiunea a doua; și 7) a scris articoli din mitologia Grecilor și a Romanilor și din etnografia și istoria Austriei din Cartea de cetire de St. Stefureac.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Isopode, ordin de Crustacei malacostraci, cu ochii sesili, 7 perechi de picioare toracice, lipsite de organe respiratorii. A) *Enisopode* cu picioarele abdominale provădute de lamele branchiale: Armadillo, Porcellio, Oniscus, Ligia, Entoniscus, Asellus, Idotea și Cymothoa. B) *Cacoisopode*, cu abdomenul provădute de picioare biramate ce nu funcționează ca branchii: Anceus, Tanais.

Isoapurina, corp isomer cu purpurina și Flavopurpurina. Substanța colorantă ce se poate obține dela disulfonatul de antrakinoză, prin încălzirea cu hidratul de sodiu. Culoare galbenă ce devine purpurie la tratarea cu alcalii.

Isoptyrum L., (botan.) mic gen din familia Ranunculaceelor, tribul Helleboreae, cuprinde mici plante erbacee, delicate și perene, florile albe, solitare sau lax paniculate. Acest gen are vr'o 7 specii, ce cresc în zona temperată a emisferei boreale. În părțile noastre crește prin locurile umede din pădurile umbroase *I. thalicroides* L., numită de poporul nostru Găinuși, iar prin pădurile munților noștri crește *I. fumaroides* L.

[Z. C. P.]

Isosporee, (botan.) sau homosporée, v. Heterosporée.

Isostemon, (botan.) se numește androceu (v. ac.) compus dintr'un verticil de stamine, în număr egal cu petalele și alterne cu ele, cum e la multe Gamopetale.

Isotelia, în Grecia antică, metecii când aduceau servicii patriei erau asimilați cu ceilalți cetățeni în ceea ce privește impositurile. Metecul în această categorie era numit isotel, și actul asimilării Isotelia.

[Caion.]

Isothere, punctele suprafeței pământului cari au vara aceeași temperatură mijlocie.

Isotherme, punctele suprafeței pământului cari au aceeași temperatură mijlocie în genere. Liniiile I. nu sunt cercuri paralele pe suprafața pământului, cum teoreticesc ar trebui să fie, ci linii foarte onduloase din cauza circumstanțelor locale în fiecare punct al suprafeței pământului. Se numește *equator thermic* linia care unește punctele de cea mai înaltă temperatură mijlocie de pe fiecare meridian. El nu e o linie I., și nici nu se confundă cu equatorul terestru, de care însă se apropie întretându-se.

Isotrope, (grec.) se numesc corpurile ce în toate direcțiunile au însușiri fizice egale, s. e. pe o formă propagă căldura, electricitatea, etc. Corpurile, la cari unele însușiri fizice se schimbă cu direcțiunea, se numesc *anisotrope* sau *heterotrope*. Corpurile amorfice sau necristalizate sunt isotrope, corpurile cristalizate, afară de cele din sistemul regulat, anisotrope.

Ispahan, (*Isfahan*), oraș în prov. pers. Irac-Adsmi, la înălțime de 1432 m. preste nivelul mării; 90,000 loc.: odinioară era residența dinastiei Sofi cu vr'o 700,000 loc. și numeroase zidiri pompoase, dela secl. XVIII în cea mai mare parte în ruine; cea mai splendidă moschee a orientului e Megid-i-Şah; școale renumite; industrie de țesături și arme.

Isparie, o materie colorantă galbenă, extrasă din planta Delphinium camptocarpum (Persia).

Ispas, comună rurală dimpreună cu cătunele *Ceornohuzul* și *Maidanul*, parohie, moșie boierească, în căp. și j. Vijnița, în Bucovina, are 3760 loc. (3050 ort. or., 243 rom.-cat., 160 uniți. 301 mos.), școală primară, postă, telegraf.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Ispasul sau *Înălțarea Domnului*, serbătoare mobilă a bisericii creștine, ce se ține la 40 de zile după Paști intru aducere aminte de înălțarea lui Isus Christos la cer. Pe timpul Sf. Augustin, cum însuși mărturisește, serbătoarea aceasta era ținută pretutindenea între creștini.

Ispășire, expiare, despăgubire.

Ispirescu, *Petre*, adunător de basme, n. Ian. 1830 în București, întră dela vîrsta de 14 ani ca lucrător în tipografia lui Carcalechi și ajunge mai târziu director al tipografiei »Naționalului«, apoi, 1864, al celei a »Românului«. Tot în acest an se asociază cu Walter și Fr. Göbl și deschide un stabiliment tipografic sub firma »Lucrătorii asociați«. Asociația însă nu ținu multă vreme și I. rămîne cu un stabiliment propriu, în care se tipăreau Analele Academiei Rom. † 21 Nov. 1887. Ca adunător de basme I. a debutat în 1862, publicându-le în »Țeratul român«, gazeta lui Ioan Ionescu. Iată publicațiile lui I. ieșite mai toate fără alt nume de autor decât »un culegător-tipograf«: Snoave sau povești populare adunate din gurile celor ce nu știu multe, 1873; Isprăviile și viața lui Mihail Viteazul, 1876; Din povestile unchișului sfîtos, basme păgănesci, 1879; Pilde și ghicitori, 1880; Legende sau basmele Românilor, 1882; colecția tuturor basmelor, afară de cele păgănesci, publicată de autor până la această dată, 37 la număr; Jucării și jocuri de copii, Sibiu, 1885; Despre pomul crăciunului, 1886; Basme, snoave și glume, Craiova, 1883. Afară de acestea, dela I. au mai

remas mai multe alte basme și scrieri populare, nepublicate încă. I. este unul din cei mai buni adunători de literatură populară ai noștri; basmele sale sînt adunate din mai toate provinciile românești și redată în limba aproape literară a Bucureștilor. Numai lui Creangă îi este inferior I. și nu din punct de vedere folcloric, ci din cel artistic, căci stilul lui I. este departe de vioiciunea măiastră și plină de humor a scriitorului moldovean. (Cf. Petre Ispirescu, 1898, o broșură în care se găsește câte un scurt studiu de Barbu Delavrancea și de Odobescu.)

Ispisoc, termen slavonesc întrebuițat mai ales în Moldova pe timpul vechilor domni. E sinonim cu uric și hrisov. Au ramas multe ispisocae dela domnii Moldovei din secl. XIV—XVII, scrise în slavonesce.

Ispita, o împrejurare, care deșteaptă ori provoacă în om îndemnul de a pofti ori îndeplini ceva, sau chiar îl determină să facă un lucru, pe care în alte împrejurări nu l-ar fi făcut; fiindcă prin I. se provoacă în om pasiunile, cari mai adeseori îi întunecă judecata și îl împing spre lucruri în contra rațiunii, cuvîntul I. de comun se ia în sens de a îndemna spre rău, de a seduce, amăgi spre păcate. A ispiți se dice și a cerca (prin diverse apucături) să descopere intențiunile și planurile altuia, cari el ar dori să rămână ascunse. Pe om îl ispitesc poftele sale, lucrurile externe, ce-i cad sub simțiri, ca să le poftescă în mod disordinat, îl ispitesc semenii săi prin cuvintele, faptele, și purtarea lor. [i—m.]

Ispravnîc, demnitate boierească, a cărei numire e de origine slavă. În vechime însemna îndeplinitor sau săvîrșitor al unui lucru. Astfel de obicei în documente găsim ca I. de obicei pe marele Logofet, care era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a poruncilor sau decisiunilor domnesci, cuprinse în hrisov. Tot în vechime, secl. XVI—XVII, exista I. scaunului de Bucuresci, un fel de prefect de poliție al orașului. Apoi era I. preste o fundațiune, clădirea unei mănăstiri, adevărat supraveghietor general al lucrărilor, și de obicei era unul dintre marii boieri ai țerii. În secl. trecut, sub Fanariotii, se introduseră *Ispravnicii de județ*, equivalent cu ceea ce ar fi prefectii de astăzi. Era o funcție, nu un titlu ca celelalte ranguri boieresci. I. au purtat numele până la introducerea prefectilor actuali. Ei aveau sub dîșii *Ispravniceii* sau *Zapcii*. Importanța lor a variat cu timpurile. [O. L.]

Israelite, comunități în România. Dacă Ovreei dintr'o localitate sînt nevoia de a închiria sau clădi o casă de rugăciune, ori chiar un templu, dacă vor să angajeze un rabin sau un preot, în genere, dacă se recer venituri bănești pentru scopul cultului lor, atunci se constituiesc în comunitate, compusă din membrii cîștanți și dîresă de un comitet restrîns. Asemenea comunități sînt foarte multe în România, dar n'au nici un contact unele cu altele, nici nu se supun unei autorități centrale, nici nu se mișcă după un regulament general și determinat. Cu un cuvînt, sînt asociațiuni cu totul autonome. Unele dintr'însele, în centre mari, ca Bucuresci și Iași, posedă clădiri imponente și dispun de venituri considerabile, pentru a susține un personal clerical numeros. Dar chiar și aici Israelii sînt des-

binați în multe comunități; în Bucuresci bunăoară ar fi de însemnat mai ales cea de rit spaniol, și cea corală (austro-ungară). Tot așa de neregulată e și admiterea în serviciul religios. Comunitățile cer dela preot să aibă voce bună, dela rabin să fie fost elevul unui alt rabin vestit, rare ori certificat de absolvire a unui curs teologic. O asemenea școală nici nu există în țeară, și de aceea clerul I. trebuie recrutat în străinătate. Ovreei pledează mult idea, ca Statul să pună în înțelegere pe cei 500,000 cîți sînt în România, și să le organizeze serviciul bisericesc prin lege, regulament și școli speciale. (Alman. Cult. Buc., 1893, p. 220 uu.)

Israeliți, v. Ovreei.

Issos, oraș maritim în Cilicia (Asia mică), lângă golful I.; acum se numește Öserlyk. I. o renumit pentru victoria raportată de Alexandru cel Mare 333 a. Chr. asupra regelui pers Darius.

Ist —, v. și *Hist* — și *Hyst* —.

Istambul, numele turcesc al Constantinoplei.

Istanköi, insulă, v. Cos.

Ister, în Babilonia Țina resboiului și risipirei și pentru aceasta a stat în opozițiune cu Mylitta (Baaltis, Bilit). I. e identică cu Aschera, Astarte a Fenicienilor și Cartagenienilor.

Istensegits, v. Țibeni.

Ister, numele lat. al Dunărei (v. ac).

Istip sau *Stip*, vechiu *Astibon*, oraș în vilaietul Cossova în Macedonia, are 20,000 loc. (10,000 Turci, 8000 Bulgari, cealaltă Jidani, Țigani, Arămăni.)

Istm, strimtoare de pămînt; în vechime se înțelegea sub acest nume numai strimtoarea de pămînt, numită adîi a Corintului, dintre Helada și Peloponez, unde se țineau tot la doi ani *jocurile istmice* la sanctuarul lui Poseidon.

Jocurile istmice, jocuri naționale de ale Grecilor antici. Se serbau tot la doi ani și anume: în primăvara și vara anului prim și al treilea al unei olimpiade. După tradițiune ele au fost introduse de Sisypheos întru amintirea zeului Melikertes; și de Theseus în onoarea lui Poseidon. Constau din emulațiuni gimnastice, alergări pe cal, și cu trăsura; emulări în cântări; cu cîtera și cu vocea, reprezentare de piese dramatice, etc. De față erau toți Grecii. Invingătorii primiau o cunună de crengi de brad.

Istóczy, Victor, politic magh., n. 1842. A studiat drepturile: 1868 jude; 1872 protopretore și deputat al cercului electoral Rum, aparținînd partidului Deakist, după fusiune membru al partidului liberal. 1875 inițiază o mișcare antisemită și formează un mic partid antisemit, care însă, punîndu-i-se pedeci din partea guvernului, în scurtă vreme s'a disolvat.

Istoria, (lat.) în înțelesul cel mai larg este expunerea schimbărilor ce încearcă un tot în mișcarea sa de înălțare sau de scădere. În acest înțeles dicem I. formării cărbunelui în scoarța pămîntului, I. decăderii imperiului roman, pe cînd toate celelalte cunoscințe studiază natura în stare de repaus. Istoria corespunde, dar, forme de succesiune (timpul) a minții, pe cînd celelalte științe corespund spațiului, cealaltă formă mentală. Nu însă ori ce complex în mișcare face obiectul I., ci mai ales acela, care în mișcarea sa prezintă un element de progres asupra stării anterioare, și cum progresul în timp este mai apreciabil în societatea omenească, se dice,

că I. are în vedere mai ales pe om. Istoria este, dar, știința evoluției acțiunilor oamenilor, cari formează o societate. I. se împarte după faptele, pe cari le expune, în *I. particulară*, când cercetează o societate mai mică, un popor, o provincie, un oraș, și *I. generală sau universală*, când cercetează întreaga societate omenască, indiferent de loc și timp. *Biografia* ne prezintă acțiunile unui individ și raporturile lor cu mediul social, în care s'au dezvoltat. Istoria universală trebuie să prezinte acțiunile societății omenesci sub toate raporturile: militar, politic, literar, economic. Când I. are în vedere numai evoluția formelor politice, se cheamă *politică*, când însă dă mai multă importanță celorlalte ramuri de activitate, se numește *I. culturală*, când are în vedere dezvoltarea bisericii, se numește *I. bisericească*. Studiul acțiunilor omenesci cu scop de a prinde aspirațiile popoarelor și ideile conducătoare ale evenimentelor sau de a abstrage legile lor, formează coroa studiilor istorice și se numește *filosofia I.-ei*.

Faptele istoriei trebuiesc bine stabilite și regulate, ce trebuiesc observate pentru fixarea și prezentarea lor, constituie metoda I., care este una din cele mai frumoase cuceriri ale secl. XIX. La stabilirea faptelor trecute servesc resturile remase dela societatea dispărută, resturi, a căror existență nu se datorează dorinței de a păstra amintirea istorică a evenimentului. Resturile formează modul de informație cel mai sigur și cel mai sincer. Astfel sunt: ruinele de orașe, armele, uneltele, legile, hotărârile adunărilor legislative, obiceiurile, limba, religiunea și literatura. În al doilea rând folosesc *isvoarele*, cari fiind făcute cu intențiunea de a păstra amintirea evenimentului, ni-se prezintă astfel trecute printr'un mediu intelectual și prin urmare nu așa de sigure ca cele dintâi. Isvoare, începând dela cele mai subiective sunt: legendele, cântecele (indiferent dacă scrise sau grăite), discursurile, polemicele, pamfletele, jurnalele moderne. Ceva mai obiective sunt scrierile istorice proprii. Intre resturi și isvoare se numără o a treia serie de informații numite documente, cari țin și de natura resturilor și de a isvoarelor. Sunt resturi, pentru că provin direct dela societatea dispărută, dar sunt și isvoare, căci au intențiunea de a transmite posterității o anumită amintire, astfel sunt: inscripțiile, medalile, sigiliile, monetele. Determinarea faptului, alegerea informațiilor autentice din cele false, arătarea falsurilor, reclama dela istoric critica, pe care istoricul o poate câștiga prin școală. Faptele purificate prin critică trebuiesc însă interpretate. *Interpretarea* explică faptul prin condițiunile de spațiu, de timp și de cauză, cercetează motivele psihologice ale factorilor, apelează la analogie și ipoteză, acolo unde informația lipsește. Ea este darul geniului și școala nu o poate da. Unele științe sunt indispensabile I., ca geografia și cronologia, altele îi sunt atât de înrudite, încât se consideră ca ramuri ale ei: paleografia, arheologia, heraldica, numismatica, epigrafia, diplomatica, sphragistica.

Genurile I. Începuturile I. coincid cu însemnarea evenimentelor pe an (annales), sau pe cât timp stă același cap al statului (cronice). Mai târziu se arată *memoriile*, cari sunt cu atât mai însemnate, cu cât autorul lor avea o situațiune

mai înaltă și pierd caracterul de memorii cu cât evenimentele se grupează mai puțin împrejurul autorului. Comentariile lui Cesar, *Histoire de mon temps* a lui Frideric cel Mare, fac parte din acest gen de I. În *genul narativ* scopul I. este de a mulțami curiozitatea. În el nu se caută motivele psihologice, ci numai succesiunea externă a evenimentelor. Modelul genului vor rămâne nemuritoarele istorii ale lui Herodot. O degenerare a genului narativ este I. retorică, începută în școala lui Isocrate, cultivată cu predilecție în timpul renascerii și în timpurile moderne, mai ales în Franția. *Histoire de Charles XII* a lui Voltaire este în acest cas.

I. pragmatică voiesce nu numai a nara, ci mai ales, a instrui, a moraliza, a înălța pe om la iubirea de patrie, de religiune. În ea faptele nu se succed numai în exterior, ci se determină prin motivele interne, cari devin cauze conștiente ale evenimentelor. Ea arată scopuri și mijloace, cari însă uneori pot fi scopurile și mijloacele istoricului. Cuvântul *πραγματική ιστορία* a fost creat de Polybios, însă înaintea lui a creat Thucydides, opera clasică a genului. Istoricii romani Salustius, Livius, Tacitus au scris tot în acest gen și atât de bine în cât pot fi puși alături de cei greci.

I. genetică sau evolutivă, care este concepțiunea actuală a I., nu mai desparte popoarele pentru a atrage atenția în interesante și neinteresante, nici nu dă preferință popoarelor culte asupra celor inculte, ci dă același interes societății întârziată ca și celei înaintate în mersul evolutiv. Ea consideră omenirea ca un tot, ce evoluează și caută explicarea faptelor în raporturile lor cu cele anterioare cum și în condițiunile fizice. Ea observă elementul de progres, prin care un fapt posterior se diferențiază de unul anterior, în cât un secol nu este ca alt secol. Ea nu se putea ivi decât în timpurile noastre, căci epocile trecute nu considerau omenirea nici ca un tot, nici ca variând dela secol la secol.

Dintre popoarele moderne, Francezii sunt însemnați prin memorii, biografii, opere retorice și mai puține pragmatice sau genetice (Montesquieu, Guizot, Tocqueville, Taine). Englezii au scris multe biografii, dar mai ales opere de istorie pragmatică și genetică (Hume, Robertson, Gibbon, Macaulay, Grote). Germanii au creat critica istorică (Niebuhr) și au revoluționat cunoașterea istoriei universale. [I. S. F.]

Istoria biblică, v. Biblia.

Istoria bisericească în România a fost foarte puțin cultivată. Cunoscințele teologice destul de modeste, ce se cereau mai nainte dela candidații la preoție, nu cuprindeau din istorie decât unele episoade din viața sfinților, și chiar acelea în majoritate nu erau nimic mai puțin decât istorie. De abia reforma studiilor impune seminarelor și în urmă facultăților de teologie acest studiu important. Din acest moment literatura se sporesce cu diferite cărți didactice, cari au în vedere I. b. în general, prea puțin cea a bisericii române. Aceasta din urmă în special așteaptă încă pe cine să o scrie, mai ales întrucât privește regatul României, căci pentru Transilvania și Bucovina avem deja autori eminenti. Cea dintâi I. b. a fost a lui Lesviodax (Buc. 1845),

care consacra cam a treia parte, 125 pagini, bisericii României, și mai virtuos mitropoliei de Bucuresci. F. Scriban a scris alta la 1875 (Iași) de foarte puțină valoare. Ca sorigine mai pot servi următoarele principale: Operele eminente ale episcopului Melchisedec, ca cronică Hușilor (Buc. 1869), cea a episcopiei de Roman, (Buc. 1875) și multe articole apărute parte în Analele Academiei Române, parte în periodicul «Biserica ortodoxă română». Această publicație, care începe deja la 1876, e un isvor însemnat pentru I. b. a României, fiind-că conține și sciri oficiale, ca: ședințele sf. sinod, acte privitoare la biserică, disertațiuni istorice, ș. a. Și episcopul Gh. Enăceanu a lăsat lucrări de valoare, precum Creștinismul în Dacia, (Buc. 1878), mitropolia Ungro-Vlachiei, (Buc. 1880), Archiva episcopiei de Râmnic (1888), ș. a. C. Erbiceanu, Ist. mitrop. Moldovei, cuprinde o introducere interesantă și nisce documente relative la catedrala din Iași. Ministeriul cultelor a publicat de mai multe ori «Almanachul cultelor», (V. A. Urechia, 1867, Biliurescu, 1893, 1894, 1895), o statistică cu felurite documente. De importanță sânt și I. b. a lui Șaguna, (Sibiu, 1860, 2 vol.) și a lui Grama, (Blaj 1884), apoi periodicul «Candela» din Cernăuț, precum și cartea didactică alui C. Coca, (Cernăuț 1891), cu toate că acestea privesc mai mult Transilvania și Bucovina. Pentru biserica catolică avem mai ales Schmidt, Episcopatus rom.-cath. per Moldaviam, Budapest, 1887, iar pentru protestanți pe Teutschländer, Evang. Gemeinden in Rumänien. Leipzig, 1891.

Istoria civilizațiunii, expunerea formelor obștești de dezvoltare, în deosebire de istoria pragmatică, care se îndeletnicește mai mult cu expunerea faptelor singuratic. Acest chip de a trata istoria este mai nou. Cel întâiu care l-a îndrumat a fost italianul *Vico*, (Principi di una scienza nuova, Napoli, 1725), după el germanul *Herder* pune mai temeinic concepția filosofică adecă obștească a istoriei în: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1791. *Montesquieu* și *Condorcet*, *Turgot* și *Voltaire*, (Essai sur les moeurs et l'esprit des nations, 1756), lucrează în aceeași direcție, deși tratând unele chestiuni speciale. În veacul nostru sânt însemnate scrierile lui *Guizot*, (Histoire de la civilisation en France), *Buckle*, (History of civilisation in England), *Lecky* și *Draper*, cari au tratat istoria din punct de vedere obștesc fiecare după alt chip de a vedé. Dar nu voim a expune toate lucrările de acest soi cu cât mai mult a caracteriza genul. Istoriile civilizațiunii caută să descopere ideile generale, după cari se desvoltă popoarele. Aceste idei obștești au fost atât de natură filosofică; de aceea s'au și numit aceste scrieri în germana Philosophie der Geschichte, dela un timp însă ideile au căutat a fi scoase din fapte însuși, nu a fi introduse în fapte din concepțiunile filosofiei. Nici cu aceasta încă nu s'a mulțumit spiritul, ci a căutat să găsească în istorie legi în felul acelora, cari ocârmuiesc fenomenele naturii. Această tendință este reprezentată mai ales de sociologi, cari tăgăduiesc caracterul științific al istoriei, așa cum a fost tratată până acum, și cer ca și ea să fie constituită, ca toate celelalte științe, pe

basa de idei obștești în formă de legi, ceea ce atrage numai decât după sine puțința prevederii viitorului. Această nouă concepție a istoriei formulată de sociologie este falsă. Istoria nu poate fi constituită pe basa unor legi de insistări a fenomenelor. Fenomenele ei sânt totdeauna noue. În ea se pot găsi numai serii de transformări. (Asupra acestei chestiuni însemnate a se consulta A. D. Xenopol, Principes fondamentaux de l'Histoire. Paris, 1899.)

„**Istoria critică a Românilor**“ de *B. P. Hașdêu*, este în limba noastră prima operă de istoriografie științifică asupra istoriei Românilor. A apărut primul volum (ed. II din 1874) și o fasciculă din volumul II. Primul volum cuprinde 3 studii: întinderea teritorială a Munteniei, nomenclatura și influența naturii asupra locuitorului muntean. Fiecare studiu se împarte în paragrafe (în total 92), în care savantul autor a sciut să introducă o multime de cunoștințe despre țeara noastră, încât I. c. este o adevărată enciclopedie a istoriei Românilor. Cunoștințele întinse ale filologului, unite cu puterea de abstracțiune a filosofului și cu imaginațiunea poetului dau operei o originalitate unică. Subtilitatea criticii apare ca o adevărată virtuozitate, ceea ce unii au considerat ca defect. Vederile din I. c. le-au completat lucrările posterioare: Originile Craiovei. Bucuresci, 1878; Basarabii. B., 1894 (conf. Ety.-magnum); Strat și substrat. B., 1893 (într. Ety.-magnum tom. III); Români Bănățeni. B., 1896 și Negru Vodă (într. tom. IV Ety.-magnum) B., 1898.

Istoria Românilor de *A. D. Xenopol*, este prima lucrare completă asupra întregii istorii a Românilor considerați și din alte puncte de vedere decât cel politic. Primul volum (până la întemeierea principatelor) a apărut în Iași la 1888, iar cel din urmă, al șeselea (până la unirea principatelor), a apărut la 1893. Este operă de o mare valoare. Cultura înaltă a autorului, multiplicitatea punctelor de vedere din care consideră obiectul, mulțimea ideilor originale ce desvoltă, căldura cu care ne presintă trecutul nostru trist sau măreț, amăruntă prezentare a trecutului nostru cultural și mai ales sentimentul patriotic ce însuflă pe autor, fac ca I. R. să fie una din cele mai populare cărți din literatura noastră înaltă.

Istoriograf sau istoric, învățatul care se ocupă cu istoriografia; *Istoriografia* este știința expunerii trecutului. Are același înțeles cu cuvântul mai vechiu de istorie. Cuvântule de origine mai nouă; a fost format după chipul celui de geografie. Dela introducerea terminului de istoriografie, acel de istorie înseamnă dezvoltarea însăși, pe când istoriografia este expunerea acesteia prin scrisoare.

Istoria morală, povestirea unei întâmplări, ori a unui episod din viața unei persoane sau din un eveniment mai însemnat, care povestire are un fond moral, caracteristic pentru persoana ori evenimentul respectiv și totodată servește ascultătorilor și cetitorilor cu o învățătură folositoare pentru viața practică.

Istrate, *Nicolae*, boier moldovean, vestit teoretician antionionist. La început pentru unirea principatelor (Febr. 1856) se întoarce mai apoi, în urma înțepirilor consulului austriac, contra ei, scriind și o broșură în acest sens, singura

lucrare separatistă scrisă de un Român (1856), și continuând să lupte, zadarnic ce e drept, împotriva acestui sfânt ideal național (1857—59).

Istrati, Const., renumit profesor de chimie, membru ordinar al Acad. Române, n. 1850 la Roman, și-a terminat studiile gimnaziale la Iași și cele universitare la București, de unde are diploma de doctor în medicină. După câțva timp de practică medicală, s'a specializat în studiul chimiei, pentru care a lucrat în laboratorile lui Wurtz și Friedel la Paris, și este dela 1887 prof. de chimia organică la univers. din București. Împrejurările politice l-au adus ministru de lucrări publice în cabinetul conservator G. Gr. Cantacuzino dela Apr. 1899. Dela el mai ales »Tratat elementar de chimie« și prelucrarea lui franceză Cours élém. de Chimie (Paris, 1895), distinsă prin introducerea noiei nomenclaturi propuse de congresul din Geneva dela 1892. Mai înainte publicase »O pagină din istoria contemporană a României« (Bucur., 1880).

Istria, marchionat, făcând parte din litoralul austriac, 4951 km². cu 317,610 loc. (1890). I. e o peninsulă situată între golful Veneției și sinul Quarnero, ei aparțin și insulele Cherso, Veglia și Lussin. În antichitate aparținea la Illyricum; în secl. 3 a. Chr. fû cucerită de Romani, în secl. VI d. Chr. de Goți, mai târziu aparținî imperiului bizantin, apoi imperiului Francilor, în urmă în posesiune venețiană și (partea nord-estică) austriacă. 1815 întreagă a Austriei.

Istrieni, locuitorii din peninsula Istria; la noi se înțeleg sub această numire și Istro-Românii (v. ac.) sau Ciribiri.

Istrion, actor la Romani; comediant, caraghios, bufon; recrutați dintre libertini și sclavi.

Istrița, munte în Rom., j. Buzău, fiind cel mai înaintat în câmpie, din virful său se deschide ochilor o frumoasă panoramă. În coastele I.-ei a ascuns Atanaric prețiosul tezaur dela Pietroasa »Cloșca cu pui«, iar la poalele sale se ved încă ruinele vechii cetăți dace Comidava; înălțimea 744 m.

Istro-Români, (*Ciribiri, Istrieni*), sînt o ramură a Românilor, cari locuiesc în Istria pe sub poalele sudice ale lui Monte-Maggiore în satele următoare: 1) Susniveța cu 2 cătune, 55 fam. 2) Brdo cu 6 căt., 106 fam. 3) Noselo (Villa nova, Novavas) cu 1 căt., 37 fam. 4) Lesenovici cu 4 căt., 40 fam. 5) Lettay și câteva cătune în apropiere. 6) Grobnic și 7) Gradinie sînt aproape cu desăvîrșire slavitate. De notat încă este un sat înspre nord dela Monte-Maggiore, Jeiane, unde limba se deosebește în câțva. Numărul Istro-Românilor, cari încă astăzi vorbesc limba lor, va fi cam 2000, în 1850 a fost 3000. Atuncea s'a vorbit românește mai la sud în valea Arsa, la Schitața, la Cărbune, la Tupliac și în alte sate; și în insula Veglia au fost mai înainte Români (cf. Miklosich, Über die Wanderungen der Rumunen, Denkschriften der kais. Akademie, t. 30). Numai în cele trei sate: Susniveța, Brdo și Noselo se păstrează limba rom. binișor, deși toți știu bine și limba croată. În celelalte comune partea cea mai mare vorbește și acasă limba croată, și nu începe îndoiială că limba rom. va dispăre în curînd cu totul. Tipul Istro-Român e cel slav de sud, un tip rom. totuși se află și în Istria în districtul »Vlașie«, în apropiere de Antignano, St. Piedro,

dar limba acestora ca și aceloră, cari au locuit până în apropiere de Triest (cf. Ireneo della Croce, Istoria di Trieste, Veneția 1698, p. 334), a dispărut de mult.

Despre originea lor e probabil că au venit în aceeași vreme ca și Cici (v. ac.), în secl. XVI din Turcia, unde trebuie să fi fost în contact cu Albanezi, fiind că s'a conservat cuvîntul »deieli« = copii, care cuvînt numai din limba albaneză se poate explica. Graiul lor este într'o legătură așa strînsă cu celelalte dialecte românesce, încît nu poate fi vorbă în Istria de o colonie străveche latină sau celto-romană. I. R. se ocupă cu agricultura și viticultura, în Jeiane și cu cărbunărie. Sărăcia lor e foarte mare, cauza este lipsa de cultură (n'au școli) și trîndăvia și beția, prin urmare și moralitatea lor nu-i de laudat. Multe fete merg în orașe ca doice. (cf. Beilage zur Allgem. Zeitung, München, 1894, Nr. 252).

Limba. a se pronunță ca oă, ă la sfîrșit ca oă, s. e.: casă = kōsă. În loc de oa dîc o: coadă = kodēa, u după o vocală se preface în w bilabial: aud = awdu, preot, preut = prewtu, caut = kawtu, etc.; n intervocalic devine r: bun = bur, pîne = päre, etc.; l cade înaintea unei consoane, cînd urmează u, a, sau la sfîrșit: cald = kod, pulpă = pupēa, cal = kōa, dar pl. sună kōalii, alt = oăt, dar pl. oătsi = alți. Pe de altă parte l palatal se intercalează între consoană și i, ca în limba sêrbă: piept = kliept, mîere = mliōare, fier = flier, etc. Flexiunea substantivului se face prin »lu« ca în Bănat: fratelui = lu frate, la fem. prin »ali« s. e. mamei = ali mōaia (arăm. ali maia, Bănat lu mama). Flexiunea verbului arată mai multe schimbări, dar în fond este ca la celelalte dialecte. (cf. Weigand în România, t. XXI, p. 240—256). Partea cea mai mare a cuvintelor e de origine slavonă (sêrbo-croată, slovenă), apoi latină, italiană, resp. venețiană și germană. Dr. Byhan a publicat un glosar complet cu indicarea etimologiilor în VI. Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache zu Leipzig; în tomul I aceleiași publicațiuni se află și mai multe texte cu traducere în limba germană, publicate de Weigand. Literatura e indicată la Byhan (loc. cit.) și la Stefan Nanu, Der Wortschatz des Istrischen. Leipzig, 1895. [G. W.]

Isturiz, Don Francisco Xavier de, om de stat spaniol, n. 1790 în Cadiz. A devenit cunoscut prin aceea, că în casa lui s'a pregătit resoala dela 1820. 1822 membru și 1823 president al Cortesilor. După restaurațiune s'a refugiat în Englitera, de unde s'a reîntors 1834, fiind amnestiat. 1835 president al camerei Procuratorilor; 1836 șef al cabinetului și ministru de externe. Proclamînd însă regenta Maria Christina constituția dela 1812, s'a refugiat din nou în Englitera. Rentors, 1838 este ales president al congresului. 1846 și 1847 primministru. După aceea fû câțva timp ambasador în Londra; 1862 president al consiliului de stat; 1863—64 ambasador în Paris. † 1871.

Istvánffy, Nicolae, om de stat și istoriograf magh., n. 1535 sau 1538, † 1615. A studiat la univ. din Padova, Bologna și Graz. fû apoi secretar al mitropolitului din Strigon, Nicolae Oláh, 1576 consilier regesc, 1581 locțiitor de palatin; 1608 a aspirat la demnitatea de palatin, dar fû

ales Stefan Illyésházy, dușman neîmpăcat al lui I. Petru Pázmány i-a editat opera sa monumentală: Nicolai Isthvani Pannonii historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV. Köln 1622, în care continuă istoria lui Bonfiniu până la 1606.

Isus Christos, fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii și întemeietorul religiei și al bisericii creștine.

Viața lui Isus. Isus s'a născut în Vifleimul (Bethlehem) Iudeei din Fecioara Maria, carea era din viața lui David, pe timpul împăratului roman August la a. 747 dela zidirea Romei. După legea veche, a 8 și după naștere a fost tăiat împrejur și i-s'a dat numele de Isus, adică Mântuitor. Nu mult după nașterea lui au sosit la Ierusalim, inspirați de Dumnezeu și conduși de o stea, trei magi sau filosofi dela resărit să i-se închine ca »Regelui Iudeilor«. Înțelegând prin aceștia, Irod, regele Iudeei pe acel timp, că Isus s'a născut și temându-se că-și va pierde tronul, a pus să se ucidă toți pruncii dela doi ani mai în jos, cugetând, ca va fi ucis și Isus. Dar mama lui, Maria, și logodnicul ei, Iosif, avisați fiind prin îngerul Domnului despre planul ucigaș al lui Irod, au fugit la Egipt, de unde s'au reîntors numai după moartea lui Irod și s'au așezat în Nazaret, de unde Isus s'a numit și Nazarineanul. În etate de 12 ani mergând cu mamă sa și cu Iosif, tatăl său nutritor, la templu, a disputat cu învățății Iudei și i-a pus pe toți în uimire prin înțelepciunea sa supraomenească. La 30 ani s'a botezat de către Ioan în riul Iordanului, și apoi s'a retras în pustie, unde a postit 40 zile și a fost ispitit de Satana, pe care l-a învins și alungat, iar îngerii au venit și i-au servit lui. După aceea a început a predica învățăturile sale divine și prin sfințenia vieții, sublimitatea învățăturii și mulțimea minunilor și-a câștigat o mulțime imensă de ascultători. Dintre aceștia și-a ales 12, pe cari i-a numit Apostoli și i-a trimis să învețe popoarele. Isus era adorat de popor, care l-a primit în triumf în Ierusalim când s'a dus la serbarea pascilor. Vădând aceasta fariseii și popii Jidovilor și temându-se că-și vor pierde autoritatea și slujba, au hotărât să-l piardă pe Isus. Joi înainte de Sămbăta pascilor Isus a cinat cu învățăceii săi și a întemeiat sf. taină a Eucharistiei, apoi prin tradarea unuia din cei 12, Iuda iscaroteanul, a fost prins, batjocurit și chinuit în modul cel mai barbar și în urmă, cu toate că Pilat (v. ac.) l-a declarat nevinovat, fu osândit la moarte prin resignare. Sentința s'a executat într-o zi de Vineri și la moartea lui soarele s'a întunecat, pământul s'a cutremurat și mulți drepti adormiți au înviat. Un învățacel evlavios l-a îngropat, iar a treia zi a înviat (v. art. Inviere). După înviere timp de 40 de zile s'a arătat învățăceilor săi mai de multe ori și i-a învățat multe adevăruri dumnezeiesci, iar a 40 și a înălțat la ceriu, de unde după 10 zile a trimis preste apostoli și învățăcei pe Spiritul Sfânt, prin care întăriți fiind s'au împrăștiat și au lătit creștinismul preste tot pământul.

Despre Isus pe lângă evangeliști, cari îi descriu viața și minunile, mai vorbesc cu admirație chiar și scriitorii judei și păgâni ca: Iosif Flaviu (Antig. 18, 3), Tacit (Annal. XV, 44); Suetoni (Claudius 25) și Pliniu (Ep. X.)

Existența și personalitatea istorică a lui Isus este dovedită prin argumente neresturnabile. Cu toate acestea fiind-că venirea, întruparea și petrecerea lui Dumnezeu pe pământ este un adevăr supranatural, pe care mintea omenească nu-l poate cuprinde pe deplin, au fost oameni cari au numit faptele istorice ale lui Isus legende și mituri inventate de către Apostoli (Strauss: Das Leben Jesu). Însă nimic nu este mai imposibil decât a admite, că niște oameni simpli ca Apostolii ar fi putut face lumea să creadă și primească de adevăruri divine asemenea mituri într'un timp, când cultura greacă și romană era în floare și lătită în cea mai mare parte a lumii cunoscute pe atunci. Iar Renan (Vie de Jesus), admitând că Isus a fost cel mai sfânt în morală și învățătură, dice că s'a folosit de astuție și înșelăciune în propagarea învățăturii sale, două lucruri absolut incompatibile în aceeași persoană. Acești doi scriitori au fost combătuți de o mulțime de scriitori creștini erudiți, cărei împrejurări se datorește faptul, că ideile lor au avut și au puțin aderenți, din contră aproape totalitatea creștinilor le-a reieptat cu oroare.

2. *Divinitatea lui Isus.* Isus a fost nu numai om adevărat ci și Dumnezeu adevărat. Aceasta se probează prin mai multe argumente, dintre cari cele mai principale sunt următoarele:

a) Isus în mai multe rânduri s'a numit pe sine Dumnezeu, fiul lui Dumnezeu de aceeași natură, etern, atot puternic, etc. Divinitatea sa a afirmat-o nu numai înaintea ucenicilor săi, ci și înaintea întregului popor și a judecătorilor săi, cari prin aceasta au aflat motiv de a-l osândi la moarte.

b) Nu numai a afirmat dumnezeirea sa, ci a și confirmat-o prin minuni, pe cari nici chiar Iudeii nu le-au putut nega.

c) Aceasta a dovedit-o mai departe prin multe profeții, s. e. relativ la patima și moartea sa, dărîmarea Ierusalimului, împrăștiarea Jidovilor, lăfșirea, întărirea și stabilitatea religiei creștine, cari toate s'au împlinit din cuvânt în cuvânt.

d) Învățătura dogmatică și morală a lui Isus este atât de sublimă și de sfântă, încât un om, fie ori cât de înțelept, nici când nu ar fi putut-o descoperi cu atât mai puțin face să fie îmbrățișată de oamenii cei mai luminați ca și de cei mai simpli, mărturisită în cele mai grele împrejurări, sigilată cu sângele multor sute și mii de martiri din toate clasele și de toată etatea.

e) Sfințenia neamănată a lui Isus, admirată chiar și de cei mai neîmpăcați dușmani ai săi din toate timpurile. (Cf. Lacordaire, Conférences, 1846; Didon, Vie de Jesus. Paris, 1892).

[Dr. I. Radu.]

Isus Navi, conduse, după Moise, poporul ovreiesc timp de 17 ani prin pustie, trece Iordanul, ocupă Ierichonul și alte cetăți, luptă cu Amoreii, Moabitii și Cananiții, ș. a. și împarte pământul cucerit între cele 12 seminții ale fiilor lui Iacob. După I. N. se numește și una dintre cele 8 cărți istorice ale Test. v.

Isus, fiul lui Sirach, ovreu din Ierusalim, autorul cărții Test. v. »Cartea înțelepciunii lui I. S.« (lat. Ecclesiasticus) scrisă ovreiesc (190); conține sentințe, proverbe și paremi scoase din viața poporului ovreiesc și din experiența autorului; 132 tradusă în grecesce de nepotul lui I.

Isvernea, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, compusă din 2 căt. cu 1500 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și mai ales cu prăsierea vitelor; are 2 biserici și o școală. Aici se află o peșteră frumoasă.

Isvoarele, mai multe com. rur. în Rom.; 1) I., com. rur. în j. Ilfov, situată pe malul drept al Argeșului; se compune din sat.: Ciurari, Ciurmați, Coeni și I. cu o populație de 2134 sufl. (Dicț. geogr. 1892); are 2 biserici și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. 2) I., com. rur. în j. Mehedinți, situată aproape de Dunăre, cu 980 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescăritul. 3) I., com. rur. în j. Olt, compusă din 3 căt. cu 1475 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1895); are 2 biserici și 1 școală. 4) I., com. rur. în j. Prahova, compusă din căt. I. și Costeni cu 1475 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu lemnăria și prăsierea vitelor; în com. sînt 2 biserici, 1 mănăstire (v. Crasna 3) și 1 școală.

Isvor, obîrșia vizibilă a ori cărui curs de apă: rîuleț, rîu, etc. I. se alimentează mai vîrtos prin așa numitele ape meteorice: ploaie, zăpadă, etc., cari străbătînd straturile pămîntului, ies la iveală prin isvoare. I. e *constant*, dacă curge neîncetat și *intermitent*, dacă cursul îi este întrerupt. După temperatură, I. poate fi *cald* sau *rece*; cele calde se numesc *terme*. Este o lege naturală generală, că isvoarele sînt cu atât mai calde, cu cât mai adînc în pămînt este originea lor. Cele reci fac o cale mult-puțin mai aproape de suprafața pămîntului. Conform ingredientelor, isvoarele se împart în isvoare *dulci* cu apă simplă de beut, *isvoare minerale* cari conțin minerale și se întrebuintează mai adeseori spre scopuri de vindecare; *isvoare de gaz* din cari isbucnesc gazeuri de acid carbonic, hidrogen sulfurat, etc., *isvoare de naftă* din cari se scoate petrolul. [Dr. Vuia.]

Isvoare minerale, isvoare de apă minerală. Apa tuturor isvoarelor este mai mult sau mai puțin mineralizată, din cauză că la trecerea prin diferitele strate ale pămîntului, ea absoarbe gazele aflate în crepăturile și în porii pămîntului și disoalvă parte din constituanțele solubile ale mineralelor. Obicînit se numesc apă minerală o apă de isvor, care grație gazelor și materiilor fixe ce conține în soluțiune, poate exercita o acțiune terapeutică; ar fi însă mai logic ca asemenea ape să se numească ape medicinale. După temperatura lor, apele minerale se împart în apele reci sau atermale și în apele termale de temperatură dela 20° C în sus. După compoziția lor chimică se împart apele minerale în ape salin, gazoase acide care conțin bioxid de carbon, alcaline, feruginoase și sulfuroase. Apele salin se subîmpart în ape bromurate și iodurate, în ape chlorurate: chlorurate sodice (cu sare de bucătărie), chlorurate calcare și chlorurate magnezice, în ape sulfatate bogate în sulfat de calce, de magnezie și de sodă, avînd acțiune purgativă. Apele gazoase acide, bogate în bioxid de carbon liber, se întrebuintează și ca beutură de lux, ca apă de masă. Apele alcaline conțin silicate și bicarbonate de sodă și de calce, cele feruginoase sîruri de protoxid de fier, mai ales carbonat și sulfat de fier. Apele sulfuroase țin în soluțiune gazul de sulfur de hidrogen și sulfure alcaline, însoțite adese ori de chloruri de sodiu.

Pentru înlesnirea întrebuintării terapeutice a apelor minerale se înființează în apropierea isvoarelor stațiuni de cură de apă minerală, stabilimente balneare cu toate accesoriile lor, hoteluri, restaurante, locale de adunare și de petrecere, plimbări, iar apele minerale destinate a fi beute și în altă parte se umplu în sticle și se pun în comerț. Înființarea stabilimentelor balneare la isvoare cari resar pe proprietăți particulare, este obiectul industriei private, administrația publică veghează însă ca acele stabilimente să fie bine întreținute, ca publicul să nu fie asuprit prin prețurile mari ale locuințelor, alimentelor și băilor, ca bolnavii cu dare de mână să găsească în stațiunea balneară un traiu confortabil, ca direcțiunea sanitară a unui asemenea stabiliment să fie încredințată unui medic competent. Administrațiunile stațiunilor balneare, proprietatea statului, trebuie să nu caute numai interesele mici ale stațiunii ca sorginte de venit, ci să aibă în vedere interesul economic al statului întreg. În ceea ce privește literatura balneară, prima scriere, care se ocupă de apele minerale române, este cartea doctorului St. V. Episcopescu, »Apele minerale ale Terii Românești«. Bucur., 1833; apoi vin scrierile lui Zotta din 1835 asupra apelor dela Slănic, Șarul Dornei, Borcea, Haugu și Strunga; ale lui C. Várnay din 1838 asupra apei dela Văiluța, ale lui I. Cihak și F. Humpel din 1844 asupra Băltătescilor, ale lui C. C. Hepites din 1847 asupra apelor dela Băltă Albă, ale lui A. Fétu din 1851 asupra apelor minerale române în general. În cei din urmă 30 de ani au fost din nou examinate isvoarele minerale cunoscute de mai înainte și altele noi descoperite de curînd, și astăzi posedăm numeroase lucrări de valoare, ieșite din laboratoriile chimiștilor români A. Bernad-Lendway, P. Poni, C. Istrati, A. O. Saligny, V. Buțureanu, S. Konya, ș. a.

Isvorani, sat în Rom., j. Muscel, face parte din com. rur. Ștefănesci (v. ac.), cu 432 loc. (Dicț. geogr. 1893); e însemnat pentru vinurile alese, ce se produc aici.

Isvoranu, familie boierească din Oltenia. Numele derivă dela moșia Isvor, încă din secl. XVI, când se ivesc strămoșii familiei. Armașul mare *Cernica I.* era ginerile lui Drăghici Cantacuzino, și a jucat rol în istoria domniei lui C. Brâncoveanu, avînd diferite accisiuni. Tot sub Brâncoveanu s'a distins Vornicul *Radu I.*, boier de încredere al celui domn. La 1702 era trimis ca reprezentant la nunta fetei lui G. Banffy cu Ladislau Szekeli, împreună cu doi fii ai principelui Brâncoveanu. Postelnicul *Preda I.*, fiul său, fû omorît la 1716 de »căfanele« nemțesci ce invadase în țeară, la o moșie a sa, cu alți boieri. În secolul trecut mai mulți I. sînt relevați de documentele timpului, printre boierii principali ai țerii. [L.]

Isvoranu, Ilariu, om politic român, n. 1846 la Turnu-Severin, adeseori ales în corpurile legiuitoare și astăzi senator, a fost vr'o 7 luni ministru de domenii în cabinetul conservator al generalului Florescu din 1891, dar este acum membru al partidului liberal.

Isvorël, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, cu 2000 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; comuna are 2 biserici.

Isvoru, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe malul stâng al râului Amaradia; e compusă din 3 căt.: I., Cioroiu și Cornetul, cu 1566 loc. agri-cultori (Dicț. geogr. 1896); are 2 biserici și 1 școală.

Isvorul Aneștilor, com. rur. în Rom. V. Anești. **Isvorul Bârzei**, com. rur. în Rom., j. Mehedintzi, compusă din 7 căt. cu 1911 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 4 biserici și 1 școală. Pe dealul Grădețu se ved urmele unei vechi cetățui. (V. Zidina).

Ița, fire trebuincioase la resboiul de țesut; prin I. se trece urzeala pânzei. Se poate țese în două și în patru ițe.

Itaca, v. Itaka.

Itacolumit, rocă, quartzite sistoase, de culoare deschisă; conțin încă chlorit și urice. E probabil gisemintul primitiv al diamantelor din Brasilia.

Itagaki, **Taisuke**, conte, politician iaponez, n. 1837 în Tosa. A luptat pentru introducerea constituționalismului în Iaponia. 1881 a fost șeful liberalilor.

Italia, v. Biblia.

Italla, unul din principalele state în sudul Europei.

Situațiune, limite. Se întinde între 36°, 38' (Sicilia) și 46°, 40' lat. nord. și între 4°, 2' și 16°, 10' long. est. (Paris). Se mărginesc la nord cu Elveția, dela muntele Alb (mont Blanc), trecând pe la isvoarele Tessinului, preste lacul Maggiore, până la muntele Stelvio; la nord-est cu Austria; la est cu Marea Adriatică și canalul de Otranto, dela orașul Aquileia, în Austria, până la capul Santa Maria di Leuca; la sud cu Marea Ionica și Mediterana; la sud-vest cu Marea Tireniană și golful Genovei; la vest cu Franția, dela gura râului Roja până la muntele Alb.

Orografie. Pământul Italiei se împarte în trei regiuni: continentul, peninsula și insulele, și e în general muntos ori deluros, afară de valea Padului, Apulia și oarecare ținuturi de pe lângă Roma. Prin Alpi, cari formează limita cu continentul, țeara e bine despărțită în privința geografică; din punct de vedere politic însă nu e așa de favorisată. Incepând dela Aquileia, munții ei sunt: Alpii, cu diferitele lor numiri, Iulici, Venețiani, ai Adigelui, Lombardi, Lepontini, apoi Penini, Grei, Cotieni, Maritimi și Ligurici. Înălțimile principale pe teritoriul Italiei sunt: Antelao (3263 m.), Marmolata (3485 m.), Chiese, Adamello (3556 m.), Valtelina, Cima della Disgrazia (3680 m.), Bernina (pe hotarul Elveției, 4052 m.), Gran Paradiso (4061 m.), Levanna (3619 m.), Rocca Melone (3537 m.), Viso (pe hotar, 3843 m.), Rocca dell' Argentera (3297 m.), până la înălțimea San Bernardo (965 m.) în golful Genovei.

Până aici e teritoriul continental; de aci înainte încep Apeninii, străbătând toată peninsula, până la Aspromonte (strimtoarea Messinei), putând fi considerați ca prelungiți până în Sicilia. Ei se întind pe o lățime de 37—135 km., iar la piscul Gran Sasso d'Italia ajung la 2921 m. Cuprind patru despărțituri: *Apeninii ligurici*, cu vârful Bul (1803 m.), dela San-Bernardo până la culmea Cisa. *Apen. toscani* sau *etrusci*, cu piscul Cimone (2165 m.), cu ramificațiunile Apeninilor apuani, de unde se scoate renumita mar-

mură de Carrara, Prato Magno (1580 m.) și di Catenaja; alte virfuri ale acestui Apenin mai sunt: Fiumalbo (1203 m.), Amiata (1754 m.), până la masivul Comero, ori Colle di Scheggia. Emanatiunile gazoase arată aici urmele unor foști vulcani. *Ap. romani*, cu platoul Abruzzi-lor, cu piscul Catria (1787 m.), Vettore (2477 m.), Gran Sasso d'Italia (2921 m.), Majella (2795 m.), Velino (2487 m.), până la râul Tronto, în golful Tarentului. De aci încolo sunt *Ap. neapolitani*, cu vârful Meta (2241 m.), Miletto (2050 m.), masivul Roccamanina cu terenuri vulcanice, cum e solfatarul dela Pozzuoli, vulcanul Vesuviu (1282 m.) și muntele Vulture (1330 m.). Apulia n'are înălțimi mari, iar Calabria e brăzdată de munții Polino (2248 m.), Sila (1930 m.) și Aspromonte (1958 m.).

Teritoriul insular se compune din Sicilia, care ține tot de Italia. Sicilia presintă munți destul de înalți, purtând diferite numiri și având ca punct culminant vulcanul Etna (3313 m.). Sardinia e străbătută în lung de niște munți, cari la piscul Genargentu ajung la 1793 m. În insulele Lipari, din nordul Siciliei, se află vulcanul Stromboli (926 m.).

Ape. Cel mai însemnat rîu al Italiei e Po (Padus), isvorind din muntele Viso și având un curs de 672 km. Primesc mulți afluenți, între cari la dreapta: Tânarò, Scrivia, Trebia, Secchia, Pânaro și mai încolo Reno, care curge în brațul Po di Primaro; la stînga primesc pe: Dora Riparia, Dora Báltea, Ticino, care trece prin lacul Maggiore, Ada cu lacul Como, Oglio cu lacul Iseo, Sarca cu lacul Garda și numit mai încolo Mincio. Mai la nord e Adige-le, Brenta, Piava și Tagliamento cu gurile în lagune. Mai la sud se varsă Marecchia, Aso, Trigno și altele neînsemnate, tot în Marea Adriatică.

În golful Tarent curg: Bradano, Basento și Agri.

Pe basinul de vest: Roja, la limita Franciei; Arno, care comunică cu Tibrul prin valea Chiaua; Ombrone; Tibrul (ital. Tevere 393 km., 96 navigabile) iese din masivul Comero, lângă satul Balze și face aluviuni la gură; primesc la dreapta pe Paglia, la stînga pe Nera (vechiul Anio). Mai la sud curge Volturno. În general apele sunt rău distribuite și isolează ținuturile între dinsele.

Coaste. Țeara e maritimă, și cu insulele la un loc presintă niște coaste de o întindere de 6876 km. Termurile Liguriei sunt sinuoase, cu faleze, cu porturi bune, cu primăvară eternă și foarte populate. Ale Toscanei sunt joase, cam mlăștinoase și nesănătoase, cu puține porturi, înaintând mereu în mare prin aluviuni. Mai la sud se află bălțile Pontine, după cari coastele iar se ridică și presintă golfurile Gaeta, Neapole, Salerno, Policastro, Santa Eufemia și Gioja. În sud-est sunt: capul Spartivento, golful Tarentului, capul Santa Maria di Leuca, golfurile Manfredonia și Testa del Gargano. Dela orașul Rimini până în golful Veneției, la hotarul Austriei, termul e jos și plin de lagune. Coastele orientale n'au locuri bune de porturi, afară de Brindisi. Pe lângă Sardinia și Sicilia mai țin de Italia insulele Lipari, Pianosa, Capraja, Elba, Ischia, Capri, Pantelleria, Lampedusa și Linosa. Între Sicilia și continent e strimtoarea de Messina, în care se află vârful Calofaro (Caribda).

Clima e continentală și peninsulară, dulce, afară de *maremme*, locuri băltoase, cari întrețin malariala și se întind pe 150 km. pe coasta Toscanei.

Geologie. Munții sînt cei mai înalți din Europa. Alpii de nord sînt calcaroși, cei de sud argiloși sau calcaroși, străbătuți de stînci cristaline, de formațiune recentă. Apeninii sînt mai vechi, de proveniență eocenă și cretacee. Teren vulcanic în centru și sud, trei vulcani activi, cutremure dese.

Suprafața 286,589 km². cu insulele împreună.

Populațiunea a fost de 31.667,946 loc. la 1898. Cu agricultura se ocupau la 1881 8.173,382 loc., cu industria 4.185,461. La 1897 au fost 406,246 de nașteri în plus; 70,199 copii ilegitiți și 1.031,649 legitimi; 299,899 au emigrat.

Divisiuni administrative, orașe. Italia cuprinde 16 »compartimente« (provincii), cu alte 69 de subdivisiuni, numite acolo provincii, cam ca județele în România: 1) Piemont: Alessandria, Cuneo, Novara și Torino. 2) Liguria: Genova și Porto Maurizio. 3) Lombardia: Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantova, Milano, Pavia și Sondrio. 4) Venetia: Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Udine, Venezia, Verona și Vicenza. 5) Emilia: Bologna, Ferrara, Forlì, Modena, Parma, Piacenza, Ravenna și Reggio Emilia. 6) Toscana: Arezzo, Florența (Firenze), Grosseto, Livorno, Lucca, Massa e Carrara, Pisa și Siena. 7) Marche (nume plural dela Marca): Ancona, Ascoli Piceno, Macerata și Pesaro ed Urbino. 8) Umbria: Perugia. 9) Latium (Latium): Roma. 10) Abruzzi e Molise: Aquila degli Abruzzi, Campobasso, Chieti și Teramo. 11) Campania: Avellino, Benevento, Caserta, Napoli și Salerno. 12) Apulia: Bari delle Puglie, Foggia și Lecce. 13) Basilicata: Potenza. 14) Calabria: Catanzaro, Cosenza și Reggio di Calabria. 15) Sicilia: Caltanissetta, Catania, Girgenti, Messina, Palermo, Siracusa și Trapani. 16) Sardinia: Cagliari și Sassari.

Capitala Italiei e *Roma* (487,066 loc.), pe Tibru, important centru cultural. Alte orașe: Neapole (536,073 loc.), Milan (470,558), Turin (351,855), Palermo (287,972), Genova (228,862), Florența (209,540), Venetia (155,899), Bologna (153,206), Messina (152,648), Catania (129,651), Livorno (104,536), Ferrara (89,310), etc.

Lângă Rimini se află mica republică *San Marino*, cu 8500 loc. (1896).

Agricultura. Producțiunile solului sînt variate. Cresc portocali, lămâi, maslini, viță și altele. De când s'au rupt relațiunile comerciale cu Francia (1887), finanțele s'au resimțit de un deficit cauzat de scăderea culturii viei. Cultură mai științifică se face în nord, în fertila vale a Padului, unde se produce orez, porumb, alte cereale, duzi (aguzi), etc. Sînt multe localități de vinuri renumite, precum Marsala, Siracusa, Capi, a căror producțiune reprezintă un venit de preste un miliard de franci pe an. Păduri se află puține, și lemnele nu ajung pentru consumațiune. Guvernul face mari forțări să transforme bălțile în teren fertil și să întindă domeniul pădurilor.

Animalele cele mai numeroase se află în nord; prin sud se întrețin mai mult vite mici. Importul vitelor mari întrece cu mult exportul, pe când vitele mici, ca porcii și oile, se exportă mai mult. La 1890 erau 720,000 cai,

1.000,000 măgari și căfri, 300,000 vite de jug. Numărul oilor a scăzut în ultimul timp. Pescăria pescilor și a bureților e însemnată; a mărgeanului scade.

Minerale. Există în mare cantitate fier, cupru, nichel, zinc, plumb, mercur, apoi piatră ponce, acid boric, sodiu, nitru, chlor. Sulfurele reprezintă o valoare de 40.000,000 franci pe an. Numeroase și bogate cariere dau o marmură admirabilă, colorată, neagră sau albă, și care se exportă în toată lumea.

Industrie și comerț. Din cauza lipsei de cărbuni și oarecum și a puținei instrucțiuni a lucrătorului, industria nu e tare dezvoltată. Cu toate acestea tot ocupă un rang însemnat, căci în ce privește obiectele de lux și artă se compară cu Francia. Favorisată de abundența marmorei, sculptura e foarte înaintată. Metalurgia e încă la început. Există însă mari șantiere la Puzzuoli, Venetia, Spezia și Castellamare, mari usine la Turin, Piombino, etc. Din inițiativă privată urmează să se construiască la Neapole și Palermo două mari șantiere pentru chiuasate. Oglinzile de Venetia, faianțele, majolica, olăria, filigranele, bijuteria sînt foarte renumite. Industria pastelor făinoase, salamul de Bologna, cașcavalul numit *parmegan* și *stracchino*, vermulul sînt bine reprezentate în export. Însemnată e cultura paserilor. Teșeturile, mai ales cele de mătăsă, bumbacul, inul, cânepa, ocupă multe brațe. De când Oceanul Atlantic luase rolul Mediteranei, comerțul scăduse. Nici acum nu e mult dezvoltat, dar dela tăierea canalului de Suez, prin care tot Italia face legătura cu orientul, se observă o tendință de avînt.

Veniturile pe 1898/99 au fost: 1,696.791,355 fr., cheltuieli: 1,686.793,409 fr., exced.: 9.997,946 fr.

Vasele de pescărie au fost 23,096, cu 64,677 tone la 1896.

Importul a fost de: 1,191.227,553 fr. la 1893 și de 1,192.719,241 la 1897. Exportul: 964.188,135 fr. (1893) și 1,192.138,168 fr. (1897).

Căi de comunicațiune pe apă sînt, afară de mare, 3000 km. riurile, plus 500 km. de canale. Căile ferate se întind pe 16,526 km. (1892).

Armata e permanentă, cu serviciu personal obligator. În timp de pace are 251,984 oameni, în resboiu 3,299,439, cuprindînd și jandarmeria. În Africa se află 7729 militari. Flota numeră 23,992 oameni (1896).

Constituțiune și administrațiune. Italia e monarhie constituțională, guvernată de un rege, cu ajutorul a două adunări, senatul și camera. Deputații și senatorii nu-s plătiți. Ministere sînt 11, curți de casațiune 5, de apel 20. Religiunea statului e catolică, fiind tolerate și celelalte culte. Prelat suprem e papa, capul întregului catolicism; episcopi-cardinali sînt 6, arhiepiscopi 49, episcopi 221. Există 17 universități ale statului. Sistema monetară e latină.

Coloniile sînt toate în estul Africei și anume: Eritrea și coasta Somalului. (Pentru cifre vezi Statesman's Year-book de Scott Keltie, Londra, 1899).

[A. S.]

Istoria Italiei. După căderea Romei sub Odoacru (476), Italia remase în puterea *Herulilor* până la înfrîngerea lor prin Ostrogoți sub Teodoric cel Mare. Când regatul *Ostrogoților* fu supus de generalii lui Iustinian, se lăsă și

regatului oarecare independență, însă centrul de gravitate era la exarchul din Ravena. În 568 năvăliră *Longobarzii*, cari intrând în ceartă cu papii, aduseră pe Franci în Italia și regatul longobard căzu sub Carol cel Mare (774). Italia făcea parte din imperiul franc, și era administrată ca restul imperiului, numai câteva ducate (Friaul, Benevent, Spoleto) păstrau oare care neatarnare, pe când posesiunile de odinioară ale Bizantinilor în Italia centrală erau lăsate papilor. În Italia sudică erau mai multe republici (Amalfi, Gaeta, Neapol) în dependență de imperiul de resărit și necontentin amenințate de Sarazini. Prin pacea dela Verdun (843), Italia căzu lui Lotar, apoi la fiul acestuia Ludovic II, cu care se stinseră în F. Carovingienii, fără a o mai pute cuprindenici *Carol Pleșuvul*, nici *Carol cel Gros*. Ducii de Friaul și Spoleto, marchisii de Ivrea se luptau pentru titlul de împărat, pe când Sarazinii și Maghiarii infestau părțile cele mai roditoare ale I. După Berengar, duce de Friaul și împărat dela 915, se distinse ca împărat *Hugo din Provence* prin lupte contra ducilor italieni, până ce în 945 trebui să cedeze marchisului de Ivrea Berengar II. Fiul lui Hugo, anume Lotar, care purta titlul de rege al I., muri în 950 lăsând o veduvă Adelaida, pe care Berengar II voia să o dea după fiul său Adalbert. Adelaida cere protecția lui Oto cel Mare, care se căsătorește cu ea și ia titlul de rege al Longobarților, sprijinit pe nemulțămirea principilor eclesiastici contra principilor laici și pe aspirațiunile la libertate ale cetăților italiene. *Oto* creă imperiul roman-german, din care I. era numai o parte. *Oto II* încercă să supue și I. sudică, fu învins însă de împăratul bizantin Basiliu (982). Mai pe urmă Capua și Benevent recunoscă puterea împăratului, pe când Neapol rămase credincios bizantinilor. Prin mijlocul secolului XI începură a se așeza în sudul I. Normanzii, pe cari papii neputându-i alunga, îi recunosc stăpâni asupra Apuliei, Calabriei, asupra I. sudice cu titlul de rege (1130). În I. nordică se dezvoltă viața de orașe libere, organizate în republici aristocratice și democratice, între cari se distinge Milanul. Împăratul Frederic I pretinse a exercita puterea de împărat asupra acelor republici, conform cu noile idei despre drepturile împăratului după legile romane. Începe apoi aceea vestită luptă dintre cetăți și împărat, (guelfi și ghibelini), care s'a terminat cu recunoașterea independenței orașelor lombardice. În locul împăratului se ridică însă puterea papei, mai ales în timpul minorității lui Frederic II. În 1265 Clement IV dete lui Carol de Anjou regatul Neapolei. Contra casei de Anjou se prezintă casa de Aragon, ca moștenitoare a Hohenstaufenilor (v. ac.), și isbuti a lua Sicilia, uciudând pe toți Francezii (vecerniile siciliene). După stingerea Hohenstaufenilor cetățile I., mai ales cele de pe țărm, ajunseră la mare înflorire. Genua pe apă ajunse regina mărilor și restabilii imperiul bizantin 1261, Milanul deveni puternic sub Visconti, Florența și Veneția rivalisau cu Genua în însemnătate, pe când Dante recomandă unitatea Italiei. Stabilirea scaunului papal la Avignon, timp aproape 70 de ani, lăsă și mai mult câmp de luptă celor două partide guelfi și ghibelini. În lupta dintre cetăți se ridică Milanul la mare

putere sub familia Visconti, care fû aproape a unii sub sine Italia nordică și centrală. Familia Medicis ridică Florența la mare însemnătate politică și culturală. La sfârșitul secl. XV echilibrul politic al I. era ținut de 5 puteri: regatul Neapol sub Ferdinand I de Aragon, statul papal, Florența sub Lorenz de Medicis, Veneția și ducatul Milanului, condus de familia Sforza. Imbucățirea politică nu împiedecă însă de loc ca I. să fie prin cultură în fruntea tuturor statelor din Europa. Certele dintre Milan și Neapole aduseră de preste munți pe Francezi, cari încep sub Carol VIII resboaiile pentru I. Carol cuceri Neapole, însă alianța dintre celelalte state și împăratul Maximilian I deciseră pe Carol să se retragă. Urmasul său Ludovic XII ocupă Milanul și împărți Neapole cu Ferdinand Catolicul, fû însă înșelat de Ferdinand, combătut de papa Iuliu II și de sfânta alianță, lăsă succesorului său Francisc I gloria zadarnică de a învinge la Marignano, căci Carol V îl învinge și ocupă Italia pentru Spania (1526). Sub Spanioli I. păstra independență, în afacerile de justiție și administrație comunală, însă pierduri ori ce influință politică. Papii începură a înclina spre Francia. După resboiul pentru succesiunea Spaniei, cea mai mare parte din Italia cădu la Austria. Între schimbările mai însemnate cităm renunțarea Austriei la Neapol și Sicilia pentru bourbonii Spaniei spre a i-se recunoaște pragmatica sancțiune de Francia și Spania, apoi primirea Toscanei în schimbul Lorenei (1745), care trecu la Francia. În a doua jumătate a secl. XVIII I. era împărțită astfel: linia tină de Lorena și de Bourbon poseda: Toscana, Parma, Neapole și Sicilia; Austria avea Milanul, Savoia avea Sardinia, Genua și Veneția vegetau cu numele de puteri independente, statul papal se părea în stare a ține pace între toți. Această stare fû turburată prin revoluția franceză. Bonaparte formă (1797) *republica cisalpină* din Mantua, Milan, Modena și Parma, *republica romană* (1778) din statul papal, și din Genua *republica ligurică*, iar Veneția o dete Austriei. În 1799 generalul Championnet transformă pentru puțin timp regatul Neapol în *republica partenopeană*. În 1801 se hotărî prin pacea dela Luneville ca ducele de Parma să aibă Toscana cu titlul de rege al Etruriei. În 1802 Genua și Lucca fură numite *republica italiană*, transformată în regat (1805), preste care Napoleon se numi pe sine rege. La acest regat mai adăugă prin pacea dela Presburg, Veneția, Istria și Dalmatia, iar în 1806 îi adăugă Parma, Piacenza și republica ligurică. Regatul Neapol fû dat (1806) fratelui său Iosif Bonaparte și apoi cumnatului său Murat, când Iosif fû trimis rege în Spania (1808). Etruria fû făcută franceză, Roma fû făcută regat și fiul lui Napoleon primi în leagăn titlul de rege al Romei. La regatul Italiei se adăugă prin pacea de la Viena, Tirolul sudic în locul Istriei și Dalmatiei, cari făcură regatul Iliriei împreună cu Carintia și Carniola. Dominațiunea franceză a avut însă un bun: a desființat abuzurile medievale și de aceea I. n'a intrat în luptă contra lui Napoleon. După căderea lui Napoleon fû restaurat la Neapol Ferdinand IV; Austria primi Lombardia, Veneția și Dalmatia; Genua se dete regelui Sardiniei, celelalte case restabilite, statul papal reînființat.

Linștea nu țină însă mult, societăți secrete (carbonari) răspândiau în țeară semănta nemulțămirii și a revolte. Se iviră mișcări în Neapol, Milan și în Sardinia, însă fură înăbușite cu cruțime de armata austriacă. Papa Grigorie XVI voia să realizeze pretenșiunile vechilor papi, poporul se revoltă însă și numai prin intervențiunea austriacă în 1831, apoi în 1832 se putea sustine. Starea l. era astfel, că prinții nu puteau ține puterea decât prin ajutor străin. Până la 1848 acest ajutor venia din Austria. În 1848 regele din Neapol fù nevoit să dea o constituție, regele Sardiniei Carol Albert în spirit patriotic declară resboiu Austriei și fù bătut la Custoza (25 Iulie 1848), mai pe urmă (1849) abdică în folosul fiului său Victor Emanuel. Piemontul se organiză și sub înțeleapta conducere a lui Cavour, în urma resboiului din 1859 și cu devotamentul generos al lui Garibaldi (v. ac.) avu fericirea de a pune pe capul regelui său coroana de rege al Italiei. Victor Emanuel † 1878, lăsă ca urmaș pe fiul său Humberto, actualul rege al I.

Italiana, limba, s'a născut din limba vulgară latină, de care s'a depărtat mai puțin decât toate celelalte limbi romanice (v. ac.), atât în privința gramaticală cât și în cea lexicală. Din numeroasele ei dialecte, cel mai important este cel toscan sau florentin, limba literară de astăzi. În el scriu marii poeți ai secl. XIV Dante, Petrarca și Boccaccio, și el devine curând limba generală a scriitorilor italieni, atingând cea mai înaltă dezvoltare formală în secl. XVI prin Ariost, Guarini și Tasso. În afară de Italia, l. italiană se mai vorbește în Tessin, Tirolul de sud, Triest și Istria. Sub forma jargonului numit lingua franca, ea e răspândită prin tot litoralul Marii Mediterane, servind drept mijloc de comunicațiune între indigeni și străini. Gramatici de Mussafia, Reinhardstöttner, Meyer-Lübke, dicționare de Tommaseo și Bellini, Rigutini și Fanfani, Petrocchi. [Ti.]

Italiana, literatura. Limba ital. începe a fi scrisă de prin veacul al 12. Cel mai vechiu monument al ei e o inscripțiune gravată pe bolta catedralei din Ferrara, dela 1135. Din acest timp latina scrisă, cultivată de cler și erudiți, se desparte complet de limba vulgară și predicatorii sânt siliți a vorbi poporului în limba lui, ca să fie înțeleși. Antăiu încep a se cultiva poesia, în toată Italia, în limba provençală. După modelul trubadurilor începură unii a scrie și în dialectele italiene; și cu mai mult succes s'a scris la curtea din Palermo a lui Frederic II (1215—1250) și a fiului său Manfred (—1266). Insuși Frederic II și secretarul său, Pietro delle Vigne, inventatorul sonetului, scriau versuri în limba vulgară. După ce Sicilia cădă sub stăpânirea aragonezilor, centrul mișcării literare se mută la Bologna, unde princessa Matilda înființă cea mai veche universitate; apoi împrejurarea, că Toscanii vorbeau cel mai curat și mai frumos dialect și că acolo s'au născut cei mai geniali scriitori, a făcut ca dialectul toscan sau florentin să devie limba literară a Italiei și Dante, Petrarca și Boccaccio (v. ac.) câteși trei florentini din veacul al 14, să fie considerați ca întemeietorii limbei și literaturii italiene. Veacul al 15, absorbit de nouele descoperiri ale anticității clasice și de renascerea științei, fù mai

puțin favorabil literaturii naționale; se imitau modelele clasice și se scria mai mult latinesce. Cel mai însemnat scriitor din acest veac e N. Machiavelli (v. ac.), fondatorul științei politice prin operele sale »Il principe», »Discorsi sopra la prima deca di T. Livio», etc. Ca poeți epici s'au distins Pulci prin »Il Morgante» și Bojardo prin »Orlando innamorato»; ca poet liric Poliziano, ca romaniști Enea Silvio, Giraldu, Baldelli. Veacul de aur al literaturii ital. e al 16, care începe cu celebrul »Orlando furioso» al lui Ariosto și se încheie cu »Gerusalemme liberata» a lui T. Tasso (v. ac.). Renumiți sânt încă: G. Guarini prin al său »Pastor fido», Pietro Bembo prin lirica sa petrarchescă, Castiglione prin »Cortigiano», scriere nouă în prosă, Sannazaro, Trissino, ș. a.; și mai ales Guicciardini (v. ac.) prin istoria Italiei. Marini, autorul celebrei poeme »Adone», prin stilul său bombastic dă literaturii ital. o direcțiune falsă. Veacul 17 aduce o nouă decadentă literară, cauzată prin școala marinistă, prin imitațiunea literaturii spaniole, prin turbările politice și deseale epidemii. Mai cu succes a fost cultivată eloquenta și prosa filosofică și religioasă prin câțiva scriitori ca Segneri, Bartoli, Redi, ș. a. O altă epocă de înflorire avu literatura ital. în veacul 18, când Muratori redesteptă bunul gust prin importanta sa scriere »Perfetta poesia», și scris »Annali d'Italia»; iar Vico prin a sa »Scienza nuova» întemeiă filosofia istoriei, și Galilei, savant și scriitor, fizica, astronomia și mecanica. Poesia satirică înflori atunci prin poema »Il giorno» a lui Parini; prin »Osservatore» și »Il mondo morale» a lui G. Gozzi; prin fabulele lui Pignotti, Passeroni, Casti, ș. a.; comedia prin Goldoni; opera prin A. Zeno și Metastasio; tragedia prin Maffei, Conti, Marchese, și mai presus de toți prin Alfieri. Prima jumătate a veacului 19 e privită iar ca o epocă de renascere literară, semnalată prin luptă între noua școală romantică, cu Manzoni în frunte, și între școala clasică, ai cărei corifei sânt: V. Monti, Ugo Foscolo, Pindemonte, Giusti, liric, T. Grossi, epic, ș. a., cari toți consideră literatura și ca o armă de luptă pentru propagarea ideilor de independență și unitate națională. Un loc de frunte ocupă între scriitorii acestui veac G. Leopardi, celebru ca scriitor clasic prin poeziile și dialogurile sale, și ca erudit și liber cugător pesimist; C. Cantu, Balbo, Botta, Amari, ca istorici; Gioberti, Rosmini, Galuppi, Mommianni, Mancini, ca filosofi. Ați cel mai însemnat scriitor e realistul Giosue Carducci. [M. Strajan.]

Italice, limbile, formează o ramură a familiei limbilor indo-europene (v. ac.) și se împart în latina de o parte și dialectele umbro-osce de alta. Cea dintăiu, care la început era mărginită la provincia Lațiu, ajunge curând a fi vorbită în toată Italia, suprimând celelalte idiome italice, și se întinde apoi, sub forma limbilor romane, preste o mare parte a Europei sudice și vestice. [Ti.]

Italoți, în antichitate numirea coloniștilor greci, cari se aflau în Italia inferioară și Sicilia.

Itaska, lac în partea nordică a statului Minnesota (America de nord); din acest lac isvoresce râul Mississippi.

Ițcani, I. Noi și Gara Ițcani, odinioară suburbii ale orașului Suceava în Bucovina, ca și I.

Vechi de cari se țineau; astăzi comune sătesci independente, se țin însă bisericesce de parochiile din oraș, au ambele împreună preste 1101 loc. (130 ort.-or., 323 rom.-cat., 29 un., 301 prot., 318 mos.), câte o școală primară, poștă, telegraf, stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ite missa est, (*lat.*) formula cu care se anunță în biserica latină încheierea liturgiei.

Iterativum, (*lat.*) verb care indică repetirea unei acțiuni.

Ithaka, în limba neogrecă *Ithaki* și *Thiaki*, una dintre insulele ionice, despărțită de Kephallenia prin un canal; 97 km², 8821 loc., împreună cu unele mici insule 10,442 loc. I. e formată de un lanț întins de stânci (cel mai înalt pisc e de 808 m.), cu văi prietinoase, în cari se produce vin și oleu. Capitala *Vathy* sau *Ithaki* are 4605 loc. Mitul elin spune, că I. ar fi fost patria lui Odysseu.

Ithome, oraș fortificat în Messenia, zidit pe dealul I. (acum Monte Vulcano); în primul război messenic (743—724 a. Chr.) fû apărât vitejesc de Aristodemos, în războiul al treilea messenic a rezistat timp de 10 ani.

Itinerar, (*lat.*) ghid care indică calea de urmat pentru a ajunge dela un loc la altul.

Itrol, un antiseptic constând din Citrat de argint C₆ H₅ Az₃ O₇; o pulbere albă solubilă în apă caldă.

Iturbide, *Don Augustin*, împărat al Mexicului, n. 1783 în Valladolid de Michoacan (Morelia de azi). 1798 a intrat în serviciu militar spaniol; 1815 comandant suprem al armatei spaniole contra celor resculați, mai târziu însă s'a asociat acestora. 1822 fû proclamat împărat al Mexicului cu numele Agostino I, 1823 trebui să abdică și să plece în exil. În credința că-și va putea reocupa tronul, debarcă 1824 în Mexico, dar fû prins și împușcat în 16 Iulie 1824 lângă Padilla.

Ituri, afluent al râului Congo (dela dreapta); în cursul său mai ia numirile *Itiri*, *Nevelle*, *Nevoa*, *Luballi*, *Dudu* și *Bijerre*. 1300 km. lung., în parte navigabil.

Itzibu, monetă spaniolă de argint, de formă pătrată. 311 I. = 100 Dol. span.

Iuba I, regele Numidiei, fiul lui Hiempsal II. În luptele dintre Caesar și Pompeiu a sprijinit pe cel din urmă, pentru ce Caesar a trimis contra lui pe Gaius Scribonius Curio cu două legiuni, pe cari I., ajutat de oștirile pompeiane ale lui Attius Varo, le-a nimicit (49 a. Chr.). După lupta dela Pharsalus (9 Aug. 48), Pompeianii s'au concentrat la el sub Quintus Metellus Scipio. A luat parte aproape în toate luptele dintre Caesar și Pompeiu. După lupta dela Thapsus (6 Apr. 46 a. Chr.), a poruncit unui sclav să-l strângă. Fiul său **I. II**, a fost dus de Caesar la Roma. August I-a căsătorit cu o fiică a lui Antoniu și Cleopatra, cu Cleopatra junior, și i-a dat regatul Egiptului (25 a. Chr.). S'a distins prin numeroase scrieri istorice și geografice. † 24 d. Chr. [t.]

Iubileu, (*lat.*) serbare aniversară a unui eveniment însemnat.

Iubire, v. Dragoste.

Iuda, al 4-lea fiu al lui Iacob cu Lia, protopărintele și reprezentantul seminției lui Iuda, care a jucat mare rol în împărăția lui Israil.

Regatul Iuda, v. la art. Ovrei.

Iuda Iscarioteanul, unul dintre cei 12 Apostoli. Lui i-s'a încredințat de către Mântuitorul administrarea banilor colectați dela popor pentru hrana învățăcelilor lui Isus și ajutorarea săracilor, însă se lăsă a fi stăpânit de vițiul lăcomiei, încât pentru 30 de arginți a vândut Jidovilor pe Isus. Vădând însă prinderea și torturarea lui Isus de către Jidovi, de mustrare și desperare s'a spânzurat.

Iuda Levita sau *Iuda-Ben-Samuel-Ha-Levi*, filosof, gramatic, poet și teolog ovreu, n. în Spania, pe la 1080, † 1140. E. considerat ca unul dintre cei mai mari poeți ovrei. A scris imnuri și rugăciuni în limba arabă și cea ebraică, culese sub numele de Machazors. Opera lui principală însă e *Sepher Haccozri*, un dialog filosofico-religios între un rege Cuzar și un filosof ovreu Isaac Sanghari. Acest dialog e îndreptat contra gentililor și a Jidovilor carați, și are de scop stabilirea adevărului și a divinității religiei mozaice. A fost scrisă în limba arabă și tradusă în limbile: ebraică, latină, germană, portugheză și spaniolă. [Nigrim.]

Iuda Tadeul, unul dintre cei 12 Apostoli, frate cu Iacob cel mic și numit, ca și acesta, fratele Domnului (v. Frații lui Isus). A predicat evanghelia prin Siria. A scris o epistolă contra ereticilor, care este numerată între epistolele Apostolilor numite catolice. Serb. 19 Iunie.

Iudaica, *Literatura*. Epoca ei de aur e timpul, când s'au compus scrierile vechiului Testament (v. Biblia). După căderea Ierusalimului, literatura I. a înflorit în Spania și Portugalia, sub domnia Arabilor. Tratați cu blândețe de Mauri, Ovrii au cultivat literatura și științele cu un succes superior chiar Maurilor. Rabinii Spaniei erau medici și filosofi, ca Maimonides, celebrul elev al lui Averroes; filologi și poeți însemnați, ca Aben-Esra sau Hezra, numit Înțeleptul, Marele; astronomi, ca renumitul Isaac Pon-Sid. Școala iudaică din Toledo era cea mai lăudată din toate școalele Spaniei. După recucerirea Spaniei de creștini, liter. I. continuă a înflori în Portugalia și în renumita academie I. dela Lisabona până pe la capătul secl. XV. Alungați în sfârșit și din Portugalia, Iudeii se împrăștiară prin alte țeri europene și mai nime nu mai scria în l. ebraică, înțeleasă abia de unii credincioși. Spiritelor superioare dintre ei continuă a cultiva științele și literale, însă scriau în l. latină, ca Spinoza, sau în limbile țerilor unde se aflau, ca și astăzi. Despre liter. lor religioasă v. Talmud și Targum.

Iudea, v. Palestina.

Iudei, v. Ovrei. **Iudeo-creștin**, v. Creștinism.

Iudeu rătăcitor s. *Ahasverus*, eroul unei legende seculare, osîndit a nu mai muri și a rătăci pururea pe pământ, fără să afle undeva repaus și adăpost, vorbind pretutindeni limba țerii în care se află și neavînd de cheltuială mai mult de 5 bani, cari însă nici odată nu-i lipsesc. Despre originea acestei legende sînt două versiuni principale: una din Orient, amintită în veacul al 13 de călugărul Mateiu Paris, care numesce pe jidovul rătăcitor Cartaphilus și-l face portar al lui Pilat din Pont; alta din Occident, mai veche și mai cunoscută, după care jidovul rătăcitor ar fi fost un ismar din Ierusalim, numit Ahasverus. Când Isus trecea spre

Calvaria cu crucea pe umăr, soldații cari îl duceau, având milă de el, rugară pe Ahasver, să-l lase a se odihni câteva minute în atelierul său. Ahasver refușă și adresându-se lui Isus, îi dîse: »Mergi! mergi mai curînd!« — »Mergi tu!« — îi răspunse atunci un glas ceresc. — »Tu vei rătăci pe tot pămîntul, fară să te poți opri undeva, până la sfîrșitul veacurilor!« De atunci A. călătorește mereu și în timpurile trecute mulți pretindeau a-l fi vădut în deosebite țeri și orașe. Un poet german, Schubert, arată, într'un fragment epic, felurile încercări și silințe zădarnice ale lui A. de a muri; căci nici în focul Etniei, unde se aruncase, nici în resboaie între ghiulelele tunurilor, nici între fiarele selbatice, nici sub secura călăului, el nu-și poate afla dorita moarte. — A. este icoana alegorică a poporului ovreu dela începutul creștinismului încoace. Edgard Quinet, în poema sa »Ahasverus«, face din el imaginea omenimei întregi, mergînd din speranță în speranță, fără să ajungă la limanul dorit. Și tot acest rol i-l dă și Hammerling în frumoasa sa epopee »Ahasver in Rom«. »Jidovul rătăcitor« e și titlul unei opere (musicale) de Halévy, și al unui roman de Eugène Sue, care în mod silit țese această legendă cu evenimente politice moderne. Mai bine e păstrat caracterul legendei în scrierea populară »Istoria minunată a jidovului rătăcitor«, răspândită prin »Biblioteca albastră«, publicațiune franceză din veacul 17 și 18 a unei serii de legende medievale și de basme.

[M. Strajan.]

Iudita, eroină evr., văduva unui anumit Manase, prin frumseța sa sciû seduce pe Holoferne, care impresurase cetatea Betulia, și pe cînd acesta dormea, ea îi taie capul, mîntuind astfel cetatea de perire. *Cartea I.-ei* se numără între cărțile apocrife din T. V.; e scrisă probabil prin secl. II a. Chr. Dramatic tractată de Hebbel.

Iuga, *George Koriatovici*, domn al Moldovei la 1374—1375 și 1399—1400. După moartea lui Iatsco (1365—1373), fiul lui Bogdan I (1349 până 1365), se alege domn Costea Mușat, al cărui fiu Roman era căsătorit cu Anastasia, fiica lui Iatsco. Costea (a cărui soție catolică Margareta înființează o mănăstire catolică în Siret pe lângă episcopia catolică înființată aci de Iatsco) protejînd catolicismul întrodus în Moldova de Iatsco, o parte a boierilor remași credincioși bisericii ortodoxe chiamă la domnie pe principele litvan Iurg (George) Koriatovici din Podolia, devotat bisericii ortodoxe. Cronicile moldovenesci îl numesc Iuga și-l pun cu doi ani de domnie înainte de Alexandru cel Bun. În realitate, I. a domnit de două ori. În prima lui domnie (1374 până 1375), din care ne-a lăsat un chrisov cu data 3 Iunie 1374, el înființează mitropolia ortodoxă a Moldovei sub jurisdicțiunea patriarhatului de Ochrida, reorganizată apoi de Alexandru cel Bun sub jurisdicțiunea patriarhatului Constantinopolitan (1401). Totuși el trebuie să cedeze domnia lui Petru I (1375—1391), fiul mai mare al lui Costea Mușat; apoi se retrage în Polonia, unde se găsește menționat în documente, la 1377 și 1390, ca »voevod român«. Certele de domnie între urmașii lui Petru (Roman și Stefan) aduc pe I. pentru a doua oară pe tronul Moldovei (1399—1400), prin intervenția vărului său Swdrygiello, fratele regelui Poloniei, de care Mol-

dova era pe atunci dependentă, (Vezi Roman I și Stefan I.) În urmă intervine Mircea, domnul Terii Românesce, și, resturnînd pe I., ajută pe Alexandru, fiul lui Roman, să ocupe tronul părintesc. I. Koriatovici moare în Moldova, unde mormîntul lui, în o mănăstire la Vaslui, este menționat la 1575. [D. On.]

Iugurta, (119—104); rege al Numidiei și neîmpăcat dușman al Romei, fiu natural al unui din frații lui Micipsa. Trimis de către Micipsa în Spania, la întoarcere este asociat la domnia Numidiei, preste care domnia Aderbal și Hiempsal, fii legitimi ai lui Micipsa. În 118 Micipsa moare și I. ucide pe Hiempsal spre a-i lua țeara preste care domnia. Aderbal intervine, dar este învins și se plînge senatului roman contra lui I. Roma trimite mai mulți delegați să cerceteze incidentul, I. îi corupe. Chiamat la Roma, I. reușește să cumpere pe însărcinatul senatului roman, care trebuia să-l ducă în Roma. Reîntors în patrie, isbucnesc resboiul Numidiei, I. e bătut la Muthul în 109; învins, I. se aliază cu Bocchus regele Mauretaniei, bătut de Marius e făcut prizonier și dus la Roma grație tradarei lui Bocchus. Închis în temnița Tullianum din Roma, moare în 104.

[Caion.]

Iuhász, Georgiu, canonic gr.-cat. român din diecesa Orăzii mari; n. 1826 în Oradea mare. 1852 ordinar preot, fû paroh în Negru, Semlac, Moftinul mic, în Supurul de jos și Macău; la 1896 numit canonic în capitolul de Oradea mare. Pentru ajutorarea văduvelor preoților a creat fundația »Lucreția«. [+]

Iujinet, comună rurală, parohie, moșie boierească, în căp. și j. Cofmanului în Bucovina, are 1275 loc. (1157 ort. or., 6 uniți, 112 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Iul (și *Ioel*), în mitol. nord-germ. serbătoarea de frunte, ce, întru venerarea lui Fro sau Freyer, zeul soarelui, s'a ținut la solștiul de iarnă (21 Dec.) totodată ca serbătoarea născerii soarelui. Simbolul soarelui a fost roata (hiol sau jol, de unde i-se deduce numele) și era datina, ca o roată înfășurată cu paie și aprinsă, să se arunce din culmea dealului în jos. [Atm.]

Iulia, 1) fca lui Caesar, măritată după Pompeiu, la anul 60 a. Chr. Ea murî la 55. Prin moartea Iuliei se începură resboaiele civile.

2) *Iulia (Domna)* din Emesa în Siria, a doua soție a împ. Septimius Severus și mama lui Caracalla. † 217.

Iulia, (*gens Iulia*), gîntă romană originară din Troia și socotită ca una dintre cele mai vechi familii romane. Adusă în Italia de către Eneas, fiul lui Anchise, joacă rol însemnat. Anchise era principe troian, fiu al lui Capys și strănepot al lui Tros, născî împreună cu Venus pe Eneas, care venit în Latium, pune bazele statului latin. Din Ascanio sau Iulus, fiul lui Eneas, se trage familia romană Iulia, din care făceau parte Iuliu Cesar, întemeietorul monarhiei militare la Roma, și August. [Caion.]

Iulian, Calendar, v. Calendar.

Iulian, Stefan, artist comic, n. 1853 în București, † 30 Iulie 1892. I. încă de copil arătase mare înclinare spre teatru; Pascali îl aduse din Bêrlad la București, unde fû societar al Teatrului Național pînă la moartea sa. I. avea deosebit talent pentru roluri comice, nimeni ca el

n'a interpretat așa de bine pe Grec, Ovreu, Bulgar, ș. a. Creațiuni principale: rolurile com. din repertoriul lui Alexandri, apoi din Voievodul Țiganilor, Boccaccio, Fatinița, Studentul cerșetor, Un leu și un zlot, etc.

Iulianus Flavius Claudianus, împărat roman, n. 331 în Constantinopol, guvernator al Galiei cu titlul de caesar în 355 și locuiește mult timp în Lutetia (Paris). Proclamat contra voinței sale ca împărat, dînsul se distinge prin o energică luptă, care avea de scop nimicirea religiei creștine și reînălțarea vechei religii. În tinerețe fusese creștin și biserica creștină îl supranumii apostatul din această cauză. I. este un general și un literat distins în același timp. Bate pe Persi, supune Armenia și Mesopotamia și înaintează spre Asia. Rănit în una din numeroasele sale lupte, moare după doi ani de domnie în anul 362. [Caion.]

Iulianus Tetius, vestit general roman, pe timpul lui Domițian (81—96), trimis în ajutorul oștirilor romane, ce erau mereu învinse de către Decebal, repurtază în 86 la localitatea Tapae din Dacia o strălucită victorie. Chiamat în grabă de către Domițian, părăsește câmpul de luptă când era aproape să învingă cu totul pe Daci. [Caion.]

Iulici, *Alpii* (numiți după orașul roman Forum Iulii), parte a Alpilor estici, între Isonzo, Drava și Adriatica, pisc mai mare e Triglav (2865 m.).

Iulide, familie de Myriapode chilognate, cuprinde genul *Iulus* (v. ac.).

Iulie, poporal *Cuptor*, a șaptea lună a anului. Are 31 zile.

La Romani din antichitate anul a început cu luna lui Martius (Martie), deci I. a fost luna a cincia și pentru aceasta se numia *Quintilis*, dar la anul 45 a. Chr. în onoarea lui Iulius Caesar, Quintilis s'a numit Iulius (Iulie), pentru că în această lună a fost născut. [Atm.]

Iulie, *revoluția din I.*, revoluție făcută în Paris la 27 Iulie 1830 contra lui Carol X, care prin patru ordonanțe suprima libertatea presei și retrăgea la mulți dreptul de alegător. Jurnalele le Globe, le Nationale, le Temps apărură contra prescripțiunii din ordonanță. Când agenții veniră la le Temps să distrugă presele, jurnaliștii se opuseră, grupurile pe stradă se îndesiră, pietrii se aruncară în jandarmi, baricade încep a se ridica, elevii școlii politehnice se alătură la revoluție. La 28 insigniile regale fură distruse și încep lupta între armată și popor, care ieși biruitor în ziua de 29, când mare parte din armată se unii cu revoluțiunea. Carol X revocă ordonanțele, însă era prea târziu, căci camera îl declară căduț și proclamă pe Ludovic Filip la 31 Iulie ca locotenent general al regatului, iar la 7 August ca rege.

Iulienne, supă sau ciorbă franțuzească, preparată cu un amestec de felurite legume tăiate mărunt și prăjite în unt. Aceste legume amestecate uscate pentru iarnă se numesc I. [M.B.]

Iuliu, numele a trei papi. *Iuliu I Sf.*, (337 până 352); pe timpul lui, arianismul a turburat întreaga biserică; la I. și-au luat refugiul Sf. Atanasie și alți episcopi ortodoksi persecutați de Ariani. La insistența lui I. s'a ținut sinodul dela Sardica în Dacia Aureliană la 343, al cărei episcop, probabil, a fost român (cf. Dr. Al. Grama, Istoria bisericii românești unite cu Roma. Blaj, 1884 § 10.)

Iuliu II (1503—1513), un bărbat talentat și iubitor al artelor, a lucrat cu multă energie pentru împăcarea partidelor, ce domniau în Roma, și pentru consolidarea statului papal. În contra Francezilor, cari ocupaseră Italia nordică, I. a încheiat liga sfântă între statul papal, Veneția și Spania, alungând pe Francezi. Se impută lui I., că era mai mult strateg decât papă.

Iuliu III (1550—55), a lucrat cu zel pentru prosperarea bisericii, însă activitatea lui a fost mult împiedecată prin certele dintre regele Franciei și împăratul german pentru Italia nordică; sub el a ținut mai multe ședințe conciliul tridentin. [i—m.]

Iulius Caesar, v. Caesar.

Iulus, fiul lui Aeneas. I. a avut demnitatea cea mai înaltă preotească care de atunci a ramas ereditară în »Gintea Iulia» (v. ac.).

Iulus fallax, *Iulus vulgar*, un miriapod, are corpul lung, cilindric, cu piele tare, se poate încolăci ca o spirală. Corpul are 43—62 inele, cu picioare scurte la partea de jos. Pipăitoarele sînt subțiri. Culoarea este brună-neagră sau neagră-strălucitoare, uneori cu lustru albastru sau cenușiu, de multe ori cu puncte albe pe de laturi. Lungimea corpului 14—50 mm., lățimea 1—3 mm. Trăiește pe sub pietrii, mușchiu, frunze cădute, ș. a. Se hrănește cu plantele ce putrelesc.

Iuncăr, (germ. Junker), numire veche pentru cadet în armata română.

Iunie, poporal Ciresar, a șasea lună a anului. Are 30 zile.

La Romani, cari în antichitate au început anul cu Martius (Martie), a fost luna a patra și s'a numit *Iunius*, după numele lui L. Iunius Brutus, primul consul în Roma la 244 dela zidirea Romei. [Atm.]

Iuno, în mitol. romană soția lui Iupiter. Iuno a fost dîna luminei ceresci, de aci *I. Coelestis*, și a reprezentat puterea feminină a cerului, până când Iupiter puterea bărbătească. I. apare ca matroană și regină cerească, în genere dîna, care a reprezentat natura feminină, și până când bărbații au avut genii (v. Genii) lor, femeile au avut *Iunones* ale lor. I. ca dîna luminei a avut predicatul *Lucina*, ca dîna lunei noue, *Calendaria*. Iupiter a fost deul apărător al împăraților, iar I. a împărăteselor și a avut predicatul Augusta. I. cu Iupiter și Minerva au format un trias (treimea) al statului roman și au fost zei cei cu mai mare autoritate ai statului, cari în toată rugăciunea, îndată după Ianus, au fost înșirați înaintea celorlalți zei. I. ca dîna femeilor a fost ajutoarea lor, începînd dela fructuare și nascere până la moarte, și, pentru aceasta are mulțime de predicate; dar ea a fost și îngrijitoare de sucrescența poporului roman, avînd predicatul *Populonia*. Serbătoarea ei de frînte se chiama *Matronalia*, care au serbat-o matroanele, adică mamele, și, după legile lui Numa, numai fecioarele și femeile morale puteau să atingă altarele ei. [Atm.]

Iunx torquilla, pasere, v. Capîntortura.

Iupiter, în mitol. romană deul cel mai înalt al Romanilor, tata cerului, tata luminei ceresci. I. ca deul al luminei a avut predicatul *Lucetius* (lucitor) și e urătorul vederii de ziua (Dies-piter, tata zilei), ce o aduce soarele, și al fenomenelor luminoase ale cerului, adică al lunei

pline, când e ziua de Idus sacră lui Iupiter. Ca zeu al cerului I. e și zeul altor fenomene ceresice și pentru toate are predicate deosebite. I. *Serenus* (senin) când el ride, ride și ceriul. *Pluvius*, zeul ploii ca să fructueze și nutrească pământul (v. Aquiliciu). I. *Fulgor* și *Fulgurator*, al fulgerului; *Fulminator* al trăsnetului, *Tonans*, al tunetului, *Elicius*, al electricității și despre fenomenele aceste s'au purtat «libri fulgurales și tonitruales», (v. Fulgura). În toată Italia, mai ales în cea dela sud, primăvara și toamna sunt multe tempestăți și vifore și aceste au stat sub stăpânirea lui I. Dar I. a fost pus în legătură și cu viața națională și militară a Romanilor. A avut și însușiri reboinice, s'a pus lângă Mars și a fost venerat ca zeu decidentor de luptă și de victorie; de aci I. *Stator*, care în luptă a susținut pe Romani, ca să stea pe loc; *Versor*, care pe inimici i-a reintors din luptă; *Praedator*, care din prada dela inamic, a căpetat partea sa; *Feretrius*, adunător de armatura inamicilor; *Victor*, *Invictus* și alte predicate, ridicându-i-se mai atâtea temple separate. De pe timpul Tarquinilor, cultul lui I. apare mai mult ca un cult politic, decât religios și I. se cheama și I. *Optimus Maximus* (cel mai bun și cel mai mare), iar dela Capitol, unde s'a celebrat cu pompă mare, a fost numit I. *Capitolinus* și cu acest predicat apare ca căpetenia ideală și supremă a statului roman. În Roma a fost numit și I. *Rex* (rege), iar în Praeneste I. *Imperator* (împărat). Statua lui I. *Imperator* din Praeneste s'a adus la Roma și aci a avut însemnătate de «capul vizibil al statului» și magistrății supremi în numele lui I. *Imperator* primeau puterea și onoarea lumescă, triumful și majestatea, și de aci s'a născut idea, că domnitorii din timpul mai târziu domnesc din grația lui Dumnezeu, iar diregătorii judecă în numele domnitorilor. Un templu edificat de Tarquini avea trei cele, în cealalt mijloc trona Iupiter, în cea din dreapta Minerva, iar în cea de-a stânga Iuno, și acești trei zei formau trinitatea (treimea) religiunii și statului roman. I. dela numele țerii Latium s'a numit *Latialis* sau *Latialis* și a fost considerat ca căpetenia supremă a federațiunii latine, adică a alianței popoarelor și cetăților din Latium. Acest cult a dat ansă și putere Romei, ca să-și lătească domnia și asupra federațiunii latine și I. *Latialis* se venera mai ales pe muntele Albanus de lângă Alba Longa. Venerarea pompoasă s'a făcut la serbătorile *feriae latinae*, cari mai târziu au ținut patru zile, în tot anul preordinate din oficiu pe lunile Maiu-August, și caracterul lor a fost pacea și împăciuirea între popoarele Latiumului, atunci se reînnoiau contractele politice și se aducea sacrificiu comun și se ținea ospetare comună din contribuțiile popoarelor, dar fiecare popor și acasă serba pe I. *Latialis*. I. a fost și un zeu al poporului roman, el s'a îngrijit de înmăltărirea pruncilor, anume a junimii, de aci I. *Adultus*, Iuvenis, Iuventas; iar în familie era venerat ca dăruitor de noroc și binecuvântare, primitor de oaspeți și preste tot ca zeu apărător și ajutător, pentru care lucru a avut predicatele: I. Tutor, Tutator, Iuvans Pater, Salutaris, dar și resbunător de păcatele celor din familie, de aci s'a numit Vindex, Ultor. [Atm.]

Iupiter, (cosmografie) cea mai mare planetă din sistemul solar. Massa lui de 309 ori mai mare ca a pământului, volumul de 1279 ori, suprafața de 114 ori. Diametrul de 11 ori (exact 11·06). E mai puțin dens ca pământul (0·242). Iupiter se învârtă în jurul soarelui la o distanță de 5 ori mai mare ca a pământului, în 11 ani, 10 luni și 17 zile (4332 zile). Iupiter și pământul se găsesc pe aceeași linie din 339 în 339 zile, din cari 278 zile de mers direct și 121 de mers retrograd. Planul orbitei lui Iupiter se confundă aproape cu ecliptica (incl. lor fiind 1°, 18'), și axa de rotațiune a planetei este aproape perpendiculară pe orbita ei (incl. 3°); prin urmare ziua este totdeauna foarte aproape egală cu noaptea, planeta nu are nici zone, nici sezoane, ci un fel de primăvară continuă, temperatura descrescând continuu dela ecuator la poli. Rotațiunea lui diurnă se face în mai puțin de 10 ore, deci mai puțin de 5 ore și 40 minute, deci mai puțin de 5 ore și 40 minute și tot atâtă noapte, din această cauză turtirea lui e cu mult mai mare ca a pământului (1/10). Totul pe această planetă arată că ea este un soare de curând stins: o lume în formațiune, un pământ nou al sistemului solar. (v. Sateliți.)

Iupiter Cernenus, zeul breslei fierarilor din Dacia romană.

Iura, *Munții*, v. Jura.

Iurcăuț, com. rur., parohie, moșie boierească în căp. Coțmanului și j. Zastavnei în Bucovina, are 2185 loc., (1973 ort. or., 32 rom.-cat., 62 un., 118 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Iuslina mare și I. mică, două lacuri în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, întâiul având o suprafață de 180 ha., e bogat în pește bun, iar al doilea e de 105 ha.

Iustin, v. Justin.

Iustinian, v. Justinian.

Iuțea, v. Celeritate.

Iuțiu, *Vasilie*, scriitor bis. rom., paroch gr.-cat. român în Vad, (cott. Bihor), n. la 11 Febr. 1833 în cott. Satumare, † în Vad, la 30 Iunie 1886. A studiat la Roma, unde luând doctoratul în teologie la 1859, s'a reîntors la Oradea mare și fu aplicat ca actuar, secretar episcopesc, ases. cons. și în urmă ca preot în Vad. A scris: »Constituțiunea, libertatea și autonomia în biserica lui Christos. [†].

Iütlanda, (danez. *Iylland*), partea nordică, aparținătoare Danemarcei, din peninsula numită Cimbrică, între Kattegat și Marea Nordului, 25,242 km², șes.

Iutrebog, la Slavi, și anume la Slavii vendici, zeul zorilor și al luminei de dimineață. I. se consideră și numai al unu predicat al lui Belboh, zeul luminei.

Iutrenka, la Slavi luceafărul de dimineață, dar de gen feminin și în formă de diminutiv. La ei luna e de genul bărbătesc și Iutrenka e amoroasă lunei. I. românește ar fi: Diminișoara. [Atm.]

Iuturna, o dină a izvoarelor la Latini, soră cu regele Turnus. Iupiter a iubit-o și dăruit-o cu nemurire și domnie preste ape. Zeului Ianus, ca zeul tuturor începuturilor și astfel și al izvoarelor, i-a născut pe Fontus. Serbătorea ei, numită Iuturnalia, în tot anul se ținea la 11 Ian., la un izvor de pe câmpul lui Mars. [Atm.]

Ivacicovici, 1) I. *Procopie*, arhiepiscop și mitropolit al Românilor ort.-or. din Ungaria și Trs.

și apoi patriarh sârbesc la Carlovăț, n. 1809 în Deliblata, cott. Torontal, unde tatăl său Andrei era preot. I. se trage din numeroasa fam. Ivașcu din Gornia, cott. Caraș-Severin; și-a făcut studiile gimn. în Oradea-mare și Neoplanta, 1828 până 1829 făcând cursul filosofic la Késmárk; studiile teol. și-le făcând în seminarul din Vârșet; 1833 merse la Sárospatak la Academia de drept; iar terminându-și studiile aci, fû aplicat în cancelaria mitropolitană din Carlovăț până la 1835, când intră în statul monahal în mănăstirea Sf. Vasilie dela Görgeteg. Patriarhul Stratimirovici îl numește în curând protodiacon și profesor de teologie; patriarhul Raiasiici îl înalțează 1843 la gradul de sincel, apoi de protosincel, iar la 1846 îl numește archimandrit al mănăstirii Cruședol; la 1853 I. e numit episcop al diecesei române a Aradului, pe care o cârmui 20 ani; la 28 Aug. 1873, după moartea mitropolitului Șaguna, congresul bisericii ort. române îl alege arhiepiscop și mitropolit, iar după aceea fû ridicat la dignitatea de consilier intim de stat. La 1874 a sfințit pe Miron Romanul episcop al Aradului și pe Teofil Bendela arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei; tot în acel an a primit dela universitatea din Cernăuț honoris causa titlul de doctor în filosofie și teologie. În vara anului 1874 congresul sârb din Carlovăț alege pe Stojakovics, episcopul Budei, patriarh, alegerea acestuia n'a fost însă întărită și Sârbii se aflau în mare perplexitate; atunci I. fû chemat prin contele Andrassy la curte; urmarea fû că I. s'a ales și confirmat patriarh la Carlovăț. La 30 Oct. 1875 I. a primit ordinul Coroana de fier Cl. I; la 1879 I. fû citat de ministrul pres. Tisza Kálman la Budapesta, ca să-și ceară demisiunea. La 4 Ian. 1880 a primit cu dispensarea sa dela conducerea archidiecesei și metropoliei sârb. de Carlovăț, întru recunoașterea serviciilor prestate monarchului și bisericii, crucea mare a ord. austr. Leopoldin; apoi s'a retras la Biserica-Albă, unde † 11 Maiu st. n. 1881. Remășițele lui pământesci fură așezate în biserica catedrală din Carlovăț.

2) *Ivackovici, Sofronie*, fratele cel mai mare al patriarhului I. Procopie, n. 6 Martie 1793; a studiat teologia în Carlovăț, unde mai apoi a fost aplicat ca profesor de teologie și de limba latină, slavă, română, germană și maghiară. În 12 Maiu 1815 a fost și sfințit prin Petru Ioanovici Vidac, episcopul Vârșet-Caransebeșului, Lugoșului și Orșova-Mehedințului, și numit paroh al Vârșetului, asesor consist. și profesor de teologie, în care calitate a stat acolo până în 24 Oct. 1829, când a fost numit prin episcopul Manoilovici protopresbiter al Varadiiei cu sediul în Oravița. La 1 Aprilie 1847 a fost numit prin episcopul Ștefan Popovici protopresbiter al Palancei cu sediul în Biserica-Albă, unde la 21 Dec. 1861 a murit. I. S. a fost un eminent lingvist și cel mai renumit orator eclesiasit de pe timpul său, încăl tradiția și acum amintesc succesele elocutenței sale ca entusiast apărător al ortodoxiei. Biblioteca sa foarte bogată în opere clasice și filosofice se află în posesia nepotului său Sofronie acum în Râșava (Orșova), iar predicile și cuvântările sale ocazionale și funebre se află în manuscris la nepotul său de fată Alex. Popovici, protopopul Oraviței. La 1851

s'a tipărit sub patronatul patriarhului Raiaciici traducerea sa sârb. din limba grecă a »Călătoriei lui Anacharsis« în 7 tomuri. Se mai află în manuscris traducerea sârb. a epistolelor lui Seneca și multe glose și marginale, cari documentează o erudițiune enciclopedică și o cultură distinsă.

Ivan, (Ioan), duci și țari rusesci. 1) *I. I Danilovici*, numit și *Calita*, duce de Vladimir, Nișni-Novgorod și Moscova; 1328 ajutat de Tataři la tronul Moscovei prin detronarea lui Aloxandru II. † 1341. 2) *I. II*, fiul celui de sus, 1353—59, a urmat fratelui său Simion. 3) *I. III Cel Mare*, n. 1440, † 1505. El a întrebunțat de prima dată titlul »*Țar al Rusiei*«, ca atare *I. I Vasilievici*. A ocupat tronul la 17 Martie 1462. Cuscrul al lui Ștefan cel Mare, principele Moldovei, având fiul său Ioan (cel Tânăr) soție pe Elena, fiica lui Ștefan. (Cf. Xenopol, »Ist. Rom.« II, 386—392). 1472 căsătorit cu Sofia, fiica împăratului bizantin Toma Paleologul, ajungând astfel în emblema țarilor vulturul cu două capete. 4) *I. Vasilievici II* (IV) *Cel Cumpănit*, n. 25 Aug. 1530, † 17 Mart. 1584. Incoronat 1547. A chemat în Rusia industriași, artiști și savanți germani, 1552 cuceresc Cazanul, 1554 Astrachanul. Sub el s'a început cucerirea Siberiei. A fost crunt și tiran. În Novgorod a ucis 60,000 oameni (1570), fiindcă încercaseră a-și recăștiga independența. Pe fiul său Ivan l-a ucis într'un acces de mânie. 5) *I. III Alexejevici* (V), n. 27 Aug. 1666, † 29 Ian. 1696. După moartea fratelui său, proclamat țar din partea Strelitșilor, în același timp fiind țar și Petru. În locul ambilor a domnit însă Sofia, sora lui I. 6) *I. Antonovici IV* (VI), fiul ducelui Anton Ulrich de Braunschweig-Bevern și al mare-ducesei rusesci Ana Leopoldovna; n. 24 Aug. 1740, † 5 Aug. 1764. Adoptat moștenitor de Țarevna Ana Ivanovna, ocupă tronul la 28 Oct. 1740 sub regența lui Biron. 6 Dec. 1741 ia tronul Elisabeta, fiica lui Petru I, iar I. este închis în Schlüsselburg, unde la 1764 fû ucis.

Ivancăuț, com. rur., parohie, moșie boierească în câp. și j. Coțmanului în Bucovina, are 2334 loc. (2091 ort.-or., 43 rom.-cat., 34 un., 10 protest., 156 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ivanda, localitate în Torontal, Bănat, cunoscută pentru izvorul de apă amară, descoperit cu ocazia săpării unui puț. La început apa era căutată și răspândită în toată țeara, acum n'are decât însemnătate locală. Stabilimentul se află în posesiune particulară. [Dr. Vuia.]

Ivașcu Mușat, fiul lui Petru-Vodă Mușat și frate lui Romașcu-Vodă Mușat, domnitori ai Moldovei (1375—1391 și 1399—1400). Nevîrstnic la moartea tatălui său (1391). I. și cu frate-său luptă contra unchiului lor mai mic Ștefan și a fiilor acestuia. Înșuind frate-său mai mare a lua domnia (1399), Ivașcu dimpreună cu boierul Vilcea e trimis în 1400 să jure credință Țoloniei din partea Moldovei. În acest an fiind ucis Romașcu-Vodă de un văr al său, fiul lui Roman-Vodă Mușat (1391—94), I. scapă în Polonia, stăruind pentru ajutor și făgăduind iertarea datoriei ce Polonia avea către Moldova, din vremea lui Petru Mușat. [Aguletti.]

Ivesci, com. rur. în România, j. Tecuciu, -i-tuată între riul Bêrlad și calea ferată, cu 455 loc.

Rom. și 743 Isr. și alte naționalități (Dicț. geogr. 1897). Rom. se ocupă cu agricultura, iar străinii cu comerțul și meseriile; are 1 biserică ort., 2 școale, una de băieți și alta de fete, 2 sinagoge și 1 școală isr.; reședința subprefecturii plășii Bêrlad; punct remarcabil de comerț, patru iarmaroce anuale, oficiu telegr.-postal. Com. e străbătută de șoseaua națională Tecuciu-Galați.

Ivirean, v. Antim.

Iviza, (*Ibiza*), cea mai mare insulă din grupa Pithiuselor, 592 km². cu 24,544 loc. (1887); *capitula I.* e fortificată; residență episcopescă; port; 7423 loc.

Ixion, în mitologia grc. fiul lui Phlegias, regele Lapithilor; deși a fost un om mincinos, Zeus totuși l-a invitat la prânzul ȝeilor. I. s'a aprins de amor cătră Hera și a vrut să o îmbrățișeze, dar Hera a pus pe Nephele (negură, nour) înaintea lui și aceasta i-a născut pe Centauri (v. ac.). I. s'a lăudat, că a fost favorit de Hera, și când Zeus a auzit aceasta minciună, l-a aruncat în lumea de jos, aci i-a legat mâinile și picioarele în pante de aramă și l-a înțepat într-o roată de foc, care în veci se întoarce.

[Atm.]

Ixodidae, familie de arachnide, ordinul acarienilor; cuprinde între altele *Ixodes Ricinus*, vulgar *căpușa*, *acarîța*, *cârcel*, *mielarița*, *cârcioaba*, foarte comună la noi. [Dr. N. Leon.]

lynx, în mitol. grc. fata lui Pan cu Echo ori Peitho, a mijlocit amorul între Zeus și Io, pentru care lucru Hera s'a mâniat pe ea și a strămutat-o în paserea lynx și de atunci i-s'a atribuit puterea de a însufla amor. lunx torquilla, din familia picidelor. (v. Capintortura.)

Iza, afluent pe stânga al râului Tisa, isvoresce din munții Rodnei la poalele »Bêtrânei« și curgând paralel cu Tisa în direcție nord-vestică se varsă în ea din jos de Sighetul Marmației; lung. 80 km.

Izidii, în mitol. persică, după Ferueri (v. ac.) au fost a doua clasă de ființe bune și divine în imperiul lui Ormuzd (v. ac.), au fost 28 inși de genul bărbătesc și femeiesc, în tot locul de față, cu puteri preînalte pentru a păzi, îndeplini și fericii creațiunea. [Atm.]

Izlaz, v. Islaz.

Izma, v. Isma.

Izsó, *Nicolau*, sculptor magh., n. 1830. † 1875 în Budapesta. A studiat în Viena, în atelierul lui Gasser, apoi în München; aici și-a făcut modelul pentru statua: Păstorul trist. A trăit și lucrat în Budapesta, modelând mai multe busturi (Arany J., Pákh A., Zrinyi, ș. a.). Opere de valoare sînt: Șeșetoarea (Fonóház); statua Csokonai; monumentul lui Dugonics; statua Petőfi. A modelat mai mult figuri și scene din viața poporului maghiar.

J

(Articole ce nu se găsesc sub J, sînt a se căuta sub I și Y).

I, j, a 10-a literă a alfabetului; una dintre consoanțele limbii române. **J**, în chimie, semnul Jod-ului. [*]

Ja —, v. și **Dja** —, **Gea** și **Ya** —.

Jablochhoff, (*Jablochkow*) **Paul**, electrotehnic rus, n. 14 Sept. 1847, † 1894. A studiat în Petersburg în academia militară, apoi a fost aplicat în institutul galvanotehnic militar, iar la 1871 a fost numit director preste câteva linii telegrafice. La 1875 a ieșit din serviciul statului și a mers la Paris, unde s'a ocupat cu cercetări științifice. Acî a construit lumina electrică numită după numele lui.

Jablonoi, (*Jablonovoi*), șir de munți în Siberia resăriteană, formînd culmea apelor între Amur și Lena; se ridică până la înălțime de ca. 1500 m.

Jablonowski, familie nobiliară polonă. Membri mai marcanți: **J. Stanislaw**, n. 1634, † 1702. A luat parte la despresurarea Vienei de Turci în 1683; ridicat de Leopold I la rang de principe imperial; monument în Lemberg. — **J. Iosif Alexandru**, duce de Jablonov, n. 1712, † 1777 în Lipsca; voivod în Novgorod; 1743 principe imperial german. Mare protector al științelor; fondatorul societății »Fürstlich J.-sche Gesellschaft der Wissenschaften« în Lipsca.

Jablunkau, oraș în Silesia austriacă, lângă calea ferată Kassa-Oderberg, 2545 loc. (1890). Lângă acest oraș se află *pasul J.*, care mai înainte era fortificat.

Jaborandi, numele sub care se cunosc în America de sud și mai cu samă în Brasilia diferite plante din diverse familii, cari toate însă posed proprietăți medicinale comune. Cea mai usitată dintre plantele cunoscute sub numele de **J.** este *Pilocarpus pennatifolius* Lem. (v. ac.), arbust din familia *Rutaceelor*, care crește în Brasilia. Frunzele alterne imparipenaticompuse, foliolele glabre, coriace, de un verde deschis și provădute cu punctuațiuni lucide; florile hermafrodite au o culoare rozetică. Scoarța și mai cu samă frunzele de *Pilocarpus pennatifolius* Lem. (*folia J.*) sînt întrebuintate în medicină ca aromatice, stimulante, diuretice, sudorifice sialagoge, etc., pentru a combate diferitele afecțiuni ale mucoaselor, precum anghinele, bronchitele, astma, etc. [Z. C. P.]

Jabot, (franc., pron. Jabou) gușă la paseri; se ăice în sens fig. de o specie de ornamente de dantelă sau muselină ce se pune pe piept.

Jaca, (magh. *Zsáka*), comună mare în Ung., cott. Bihor. Numirea veche Isowlaka, Isaca. Apare în anale la 1322. Are 438 case cu 2826 loc. Magh. și Români gr.-or. (650). Teritoriul e 13,750 jug. cat., pămînt arător de clasa primă, produce tot soiul de cereale. Se cultivă industria de casă, se prăsece vite frumoase, cai, porci.

În secl. XVI avea fortăreață renumită, care ădî e în ruine. [+]

Jac —, v. și **Iak** —.

Jack, *Spintecătorul*, un personaj misterios în Londra, care în anii din urmă comise mai multe omoruri sexuale; victimele și-le alegea dintre femei.

Jackson, (pron. gexn), 1) oraș în statul nord-american Michigan, 20,798 loc. (1890). În apropiere se află mine bogate de cărbuni. 2) Capitala statului Mississippi (America N.), lângă Parc River, 5290 loc.

Jackson, **Andrew**, presidentul Statelor-Unite ale Americii, n. 1767 în Waxesaw (Carolina S.). După izbucnirea resboiului cu Anglia, ăjunse la 1812 general-maior și respinse la 1815 un atac al Englezilor asupra New-Orleans-ului, luptă la 1816—21 cu noroc contra Indianilor. La 1821 prim-guvernator al Floridei. † 1845.

Jackson, *epilepsia jacksoniană*, o excitație parțială a unei limitate zone psico-motrice. Simptomul capital al acestui fel de epilepsie este așa numitul spasm hemiplegic. Spasmul poate fi mărginit numai la un grup determinat de mușchi, poate cuprinde un membru întreg și în casurile cele mai dese se poate întinde asupra unei jumătăți de corp. **Dr. Hughlings Jackson** a descris în 1866 toate fenomenele simptomatice și esențiale ale acestei boale. [N. Vaschide.]

Jacobi, 1) **J., Friedr. Heinrich** (1743—1819), filosof german și contrar sistemului filosofic al lui Kant. Discipul al lui Spinoza și al lui Kant, fiind-că n'a putut să pătrundă argumentele aduse în favorul rațiunei, s'a dat cu totul credinței, pentru aceea se și numesce filosoful credinței, căci numai aceasta îi dă garanție sulicientă pentru existența lui Dumnezeu, pentru existența lumii și pentru scopurile spiritului: libertatea, obligamentul moral și nemurirea. **J.** a scris mult, dar fără sistem și nici n'a întemeiat un sistem filosofic propriu ăis. Scrierile lui au fost publicate într'o ediție completă la 1812—1825. (Cf. Ueberweg, *Gesch. der Philos.* III.) [P.]

2) **Jacobi, Herman Mauriciu**, fisician germ., n. 21 Sept. 1801 în Potsdam, † 1874 în Petersburg. A fost profesor de arhitectură în Dorpat, iar la 1837, chemat în Petersburg, funcționă ca profesor, apoi ca funcționar înalt în ministeriul de finanțe. **J.** e inventatorul galvanoplasticeii, afară de aceea a construit o luntre electro-magnetică, ce lucra cu putere de $\frac{3}{4}$ cai. A scris mai multe opere, unele în limba germană, altele în cea franceză.

Jacobini, **Ludovico**, cardinal, n. 1832, † 1887; a fost secretarul congregațiunii riturilor orientale, arhiepiscop de Salonic i. p., dela 1874 nunțiu papal în Viena, unde a întemeiat cele

mai bune legături între stat și biserică. Cu mai puțin noroo a condus pertractările cu Prusia până la 1880, când a fost numit secretar de stat al Curiei papale.

Jacobs, 1) *J., Frideric*, filolog, prof., membru al Academiei din München; n. 1764 în Gotha, † 1847 în München. Intre publicațiuni și traduceri din clasicii vechi a scris: »Anthologia graeca», 13 vol. și numeroase scrieri beletristice. 2) **Jacobs**, *Maria Victor Filip*, om de stat belgian, 1838 în Anvers, † 20 Dec. 1891. Deputat clerical (1863), ministru de finanțe (1870) și ministru de interne (1884).

Jaconett, (*Jaconas*), o stofă fină, ceva mai deasă decât muselinul, întrebuințată mai cu seamă pentru vestimente de dame.

Jacotot, *Jean Joseph*, pedagog franc., n. 1770 la Dijon, † 1840 la Paris. E autorul unei celebre metode de învățământ, cunoscută sub numele de »metoda J.» Aici J. stabilește în principiu că toate inteligențele sunt egale și că ori ce elev cu sirguință poate învăța toate științele, fără ajutorul profesorului. Rolul profesorului, după J., trebuie să se mărginească numai de a îndruma și conduce pe elev. Conform acestui principiu J. fundă organul de propagandă »Journal de l'Emancipation intellectuelle», care numără mulți aderenți.

Jacquard, *Iosif Marie*, celebru mecanic fre., n. 1752, † 1834, inventatorul unui resboiu de țesut, pentru stofe fasonate de mătăsă. În Lyon i-s'a ridicat un monument.

Jacquerie, rescoala țeranilor din nordul Franciei contra apăsării seniorilor (1358), numită așa dela Jacques Bonhomme, »Ion cel simplu, sau Ion», cum în batjocură numiau nobilii pe țerani. În urma bătăliei dela Poitiers se revoltă burghezii din Paris sub conducerea lui Stefan Marcel contra delfinului Carol, apoi și țeranii contra proprietarilor. Sute de locuințe nobile fură dărmate, sute de proprietari uciși, până când nobilii isbutiră a înăbuși mișcarea.

Jacquin, *Iosif*, baron, n. 1727 în Leyda, prof. de chimie și botanică în Schemnitz, apoi în Viena, unde † 1817. Botanist distins ce a introdus în Austria sistemul lui Linné, stabilind multe specii nouă pentru flora Austriei, (s. e. în Flora austriacă, Viena, 1773—78; Icones plantarum rariorum, Viena, 1781—93, etc.); afară de aceea, călătorind 1755—59 în America boreală și în Vestindia a publicat: »Ennumeratio systematica plantarum in ins. Carab. vecinaque Americae continentes», Leyda, 1760 și Selectarum stirpium americanarum historia, Viena, 1763. Dintre scrieri monografice cităm: Oxalis Monographia, Viena, 1794. [A. Pr.]

Jadani, (magh. Zsádány), com. mare în cott. Timiș, cercul Vinga, 1170 loc. (1891) Români și Maghiari.

Jade, (*Jahde*), riu litoral navigabil în Oldenburg (Germania); după curs de 22 km. se varsă în *sinul J.* Imprejurierea acestui sin fu cumpărată de Prusia la 1853 cu prețul de 1/2 milion taleri și folosită pentru crearea unui port militar (cf. si Wilhelmshaven).

Jadeit, mineral, piroxen sodic; de culoare albă până verde închis. Se găsește în Birma, Turkestan și în aluviunile fluvio-glaciale în Alpi, atât pe clina nordică cât și pe cea sudică.

Obiecte de J. preistorice sunt foarte răspândite în Europa, și în special palafitele din Elveția, în Germania de vest, Franța, în țările alpine ale Austriei, Italia, Grecia, Asia mică, Egipt, America centrală și America de sud. În Asia (India, China, Birma, etc.) J. e încă astăzi o piatră foarte căutată pentru amulete.

Jadelot, *Linile lui J.*, brazdele profunde ce se pot deosebi pe figura unui copil, atins de o boală cerebro-spinală, sau abdominală. Aceste linii sunt: »linia oculo-zigomatică, întinzându-se dela unghiul intern al ochiului la umărul obrazului» pentru boalele cerebro-spinale; pentru cele abdominale se disting liniile nasale și geniene (gênienne); prima pleacă »dela aripa nasului, încunjiurând colțul buzei», iar a doua se întinde între »regiunea oculară și linia nasală». Aceste linii empirice prin constanța lor ajută mult la precizarea diagnosticului. În mecanica fisionomiei aceste linii joacă un rol important. [Vaschide.]

Jadova, com. rur. împreună cu *Cotul Jadovei*, târg, parochie, moșie boierească în căp. și j. Storojineț în Bucovina, are 4170 loc. (3015 ort.-or., 299 rom.-cat., 12 un., 356 protest., 500 mos.), o școală, expositura parochială rom.-cat., stațiune de cale ferată. Aici a fost un schit mănăstiresc, fundat și înzestrat de răzeșul Georgiu Vlad pe la 1740, care se călugări sub numele de Ghierasim; fu secularizată în 1786, și a dispărut. [Dr. I. G. Sbiera.]

Jaen, prov. span. în Andalusia, odinioară regat maur, 13,480 km². cu 437,842 loc. (1887). *Căpătala J.* are 25,706 loc.

Jaf, v. pradă.

Jafa, (*Joppe*), odinioară oraș fortificat lângă Mediterana, în vilaietul turcesc-asiatic Siria, port pentru Ierusalim, 8000 loc. În vechime port fortificat al Siriei, locul de debarcare al cruciaților.

Jaffé, *semnul lui J.*, e important pentru diagnosticarea abcesurilor subdiafragmatice și toracice, cât și a paralisiilor diafragmei. Scurgere puroului printr-o canulă înfiptă într-un abces subdiafragmatic este mai mare în timpul inspirației, decât în timpul expirației; dacă abcesul e toracic, inversul are loc. Paralizia diafragmei împiedică manifestarea acestui semn. Semnul lui J. e important de cunoscut de fiziologia patologică, fiind o prețioasă ocazie de a pute precisa raportul vasomotorilor, pulsațiilor cardiace și al radialei cu fenomenele inspiratorii. [Vaschide.]

Jagelloni, familie regală poloneză descendentă din Gedimin, mare duce al Lituaniei 1317. Gedimin avu fiu pe Olgiard și acesta pe *Jagello*, care se căsătorî cu *Hedviga*, fica lui Ludovic cel Mare, căreia i-se hotărîse coroana Poloniei. Polonii îl susținură cu condițiune să treacă la creștinism. În Febr. 1386 se boteză la Cracovia și primi numele Vladislav II. 6 regi J. au urmat: Vladislav III (1434—1444), rege și al Ungariei dela 1440, mort la Varna. Casimir IV, fiul lui V. II (1444—1492). Ioan Albert (1492—1501), Alexandru (1501—1506), Sigismund I (1506—48); fii lui Casimir au ocupat regatul unul după altul. Lui Sigismund I i-a urmat fiul său Sigismund August (1548—72), cu care se stinge linia bărbătească a J. Fiul mai mare al lui Casimir IV, Vladislav luă coroana Boemiei 1471 și coroana Ungariei 1490, al cărui fiu unic Ludovic II pieri la Mohaci 1526.

Jäger, 1) *J. Albert*, istoric austriac, n. 8 Dec. 1801 în Schwatz (Tirol), † 10 Dec. 1891 în Innsbruck, călugăr benedictin, dela 1851 profesor în Viena. Scr.: »Der Streit des Kardinals Nicolaus von Cusa mit Herzog Sigismund von Österreich«, 1861, 2 vol. »Kaiser Josephs II. u. Leopolds II. Reform u. Gegenreform« 1871, etc. 2) *J. Oscar*, istoric german, n. 1830 în Stuttgart. Dela 1865 director de gimnasiu în Köln. Scr.: »Geschichte der Römer«, ed. VI 1889 trad. și în rom. »Geschichte der Griechen«, ed. V 1887, »Die Punischen Kriege«, 1869—1870, 4 vol., »Neueste Geschichte« 1874—75, 3 vol., »Weltgeschichte« 1887—89, 4 vol. »Didaktik u. Methodik des Geschichtsunterrichts (1895), etc. 4) *J. Gustav*, naturalist, n. 1832 în Bürg (Württemberg); până la 1866 director al grădinei zoologice din Viena, apoi profesor în Hohenheim, în 1870 și în Stuttgart, 1884 medic acolo. J. a devenit mai cunoscut prin scrierea sa »Descoperirea sufletului«, după care substanțele specifice elahate de oameni și animale produc diversele afecte și instincte, și influențează asupra desvoltării și transiterii ereditare. J. a introdus și un nou sistem de îmbrăcăminte; aprobă numai vestimentele făcute din lână și condamnă pe cele din fibre vegetale (câneapă, in). Scr.: »Zoologische Briefe«, »Allgem. Zoologie«, »Seuchenfestigkeit u. Konstitutionskraft«, »Mein System«, »Entdeckung der Seele«, »Deutschlands Thierwelt«, etc.

Jägerndorf, principat făcând parte din fostul ducat Ratibor-Troppau, acum împărțit între Prusia și Silesia austr. Orașul J. e locul principal al părții austriace aparținătoare acum principelui Liechtenstein, cu 14,257 loc. (1890).

Jagici, *Vatroslaw*, filolog croat, n. 6 Iulie 1838 în Varasdin, și-a făcut studiile în orașul său natal, Agram și Viena. Numit în 1861 profesor la gimnasiul din Agram, luă mare parte la popularizarea studiilor filologice în Croația, fundând revista literară »Knjizevnik«. 1871 profesor de filologia comparată la universitatea din Odessa; 1874 profesor de filologia slavă la universitatea din Berlin, fundează Archiv für slavische Philologie; 1880 profesor de aceeași materie la Petersburg și la 1886 urmează celebrului Miklosich în catedra de limbi slave la univ. din Viena. Publicații: un mare număr de memorii în Knjizevnik și în alte reviste; mai multe ediții de Vechi poezii croate; Schiță a vechii limbi croate. Agram, 1864—66; Istoria literaturii sârbe și croate. Agram, 1867; Quatuor Evangeliorum codex glagoliticus. Berlin, 1879; Codul din Vinodol. Petersburg, 1880; Specimina linguae paleoslavicae. Petersburg, 1882; Quatuor Evangeliorum codex Marianus glagoliticus. Berlin și Petersburg, 1883; Kritiko-paleograficeskija statii. Petersburg, 1884.

Jagodina, oraș în Serbia, aproape de Morava, cu 4385 loc., gimnasiu.

Jahn, 1) *J. Ludovic Frederic*, pedagog german, n. 1778, † 1852, împreună cu Guts-Muths este considerat ca întemeietor și reformator al gimnasticii în Germania, îndeosebi prin scrierea: »Die deutsche Turnkunst«. Activitatea sa pedagogică cade în prima jumătate a secl. XIX, ca aderent al școlii pestalozziane. 2) *Jahn, Otto*, filolog și archeolog german, n. 16 Iunie 1813 în Kiel, † 9 Sept. 1869 în Bonn. După termi-

narea studiilor la Berlin și după mai multe călătorii în Franța și Italia, deschide un curs de archeologie și de filologie la Kiel, apoi este numit profesor la Greifswald, după aceea la Lipsa, unde ocupa și postul de director al muzeului de antichități. Luând parte la mișcarea din 1848—49, este destituit din funcțiunile sale și se retrage în viața privată. Studiile și memoriile de archeologie ale lui J. sunt foarte numeroase. Die hellenische Kunst, 1846; Archäologische Aufsätze, 1845; Archäologische Beiträge, 1847; diverse descrieri de obiecte de artă. Ca filolog J. a publicat serioase ediții critice ale lui Persius, 1843; Censorinus, 1845; Florus, 1852; Juvenalis, 1852, etc. Ocupându-se și cu muzica, J. a scris mai multe studii și pe acest teren; de remarcat un studiu biografic și critic asupra lui W. A. Mozart, 1856, 2 volume.

Jaik, nume vechiu al riului Ural (v. ac.).

Jais, (pron. Je) *Jeu*, sticlă de culoare neagră, tăiată și cioplită în formă de mărele, de broșuri, de cercei, ș. a., întrebuințate de dame, mai cu samă, ca bijuterie de doliu.

Jajce, (*Jaiča*), oraș în Bosnia, la 47 km. spre sud dela Banjaluca, cu 3706 loc. (1885); un castel vechiu cu catacombe interesante. J. a fost capitala regatului Bosnia și 1527 fû cucerită de Turci. La J. s'a dat în 7 Aug. 1878 o luptă între trupele austro-ungare și insurgenți.

Jakab, 1) *J. Alexiu*, istoriograf maghiar, n. 1820. 1848—49 a luptat în oastea lui Bem; a capitulat la Deva împreună cu trupa sa înaintea oastei lui Lüders; până la 26 Apr. 1850 prizonier în Sibiu. Dela 1893 archivar al arhivelor statului în Budapesta. 1875 membru onorar al Asociațiunii Trans., 1875 membru coresp. la »British and foreign Unitarian Association« din Londra, membru ordinar al Acad. magh. † 1897. Scr.: »A királyföldi viszonyok ismertetése«, 1871—76 2 vol. »A magyar korona feletti küzdelem a XVI században«, »Segesvári Bálint kronikája«, »Közlösvár története«, »Az utolsó Apati«, »Emlékek a szabadságharc idejéből«, ș. a. Lista tuturor scrierilor în Almanachul Academiei maghiare pe 1870, 1876, 1882, 1889. 2) *Jakab, Stefan*, scriitor maghiar, n. 1798, † 1876. Colaborator prim la cea dintâi enciclopedie maghiară, poet liric, dramaturg și bun traducător. Academia maghiară l-a ales membru corespondent. A scris numeroase comedii și tragedii. 3) *Jakab, Edmund*, poet magh., n. 1854 în Vadasd, profesor la Budapesta. A scris poezii lirice, romane și două piese teatrale bine succese. Cu narațiunea în versuri »Argyros« a câștigat premiul Nadasdy al Academiei maghiare.

Jakabfalva, v. Iacobeni.

Jakobson, *Mihail*, fost dragoman al legațiunii rusești din București de pe timpul ministrului Hitrovo. n. 1836 în Novgorod, † 1896 în Budapesta; a colaborat la ziarul »Golos« din Moseva; la izbucnirea războiului româno-ruso-turc a fost corespondent atașat pe lângă armata marelui duce Nicolae Nicolaievici; după războiul ca cancelar al consulatului rus. din Ruscuc a făcut cunoștință cu Stambulov și s'a virit în politica bulgară; la unirea Bulgariei cu Rumelia orientală, întrerupând Rusia relațiunile diplomatice cu Bulgaria, J. trece ca dragoman pe lângă legațiunea rus. din București; însărcinat cu regularea ar-

chivei, J. pune mâna pe o mulțime de acte secrete, pe cari le trimise mai târziu din Londra lui Stambulow, care publicându-le a produs mare senzație în toată presa și diplomația europeană. Stambulow îl cheamă în Bulgaria unde primesce cetățenia bulgară; întorsătura urmată mai apoi în politica bulgară, îl face pe J. să plece din nou la Londra, nu ajunse însă decât până la Budapesta unde a murit.

Jákó-Hodos, v. Hodos.

Jaksch, comite al Securilor, care după un document din secl. XVI scria către senatul acestui popor: »De aceea rog prietenia voastră, ca în fiecă zi să urcați munții cu toată puterea voastră și să sfârșiți pe viclenii de Valachi, cruțând femeile și copiii.« (Xenopol, Ist. Rom. I, 339).

Jaksich, scris și *Jaxych*, familie imigrată din Serbia în Ungaria, probabil prin secl. XV; din această fam. se trage *Dimitrie J.*, pe timpul regilor Mateiu și Vladislau II; acesta se distinge prin mai multe fapte de vitejie, iar la 1510 ucide în Sibiiu pe domnul Munteniei, Michnea cel Rău, care se refugiasse aci, dar cade și el jertfă furiei poporului.

Jákút, *Abu Abdallâh*, scriitor geografic arab, n. din părinți greci pe la 1179; ajuns de tânăr prizonier la Bagdad, unde îl cumpără un negustor bogat, care îi dădu o creștere îngrijită. Mai târziu făcu călătorii lungi, ajungând până pe la Oxus, folosî grandioasele biblioteci din Merv, și reîntors la Mossul și Haleb își scrisese operele sale, ajutat de istoricul Ibn al-Kiftî. † 1299.

Jakuți, popor siberian din ramura turcească a rasei mongolice, pe ambele maluri ale Lenei, cam dela gradul 60 lat. nord. până la Marea ghietoasă, în număr cam de 200,000. În partea cea mai mare sînt nomazi, ocupându-se cu economia de cai și de vite și cu pescăritul și vînatul (v. Tipuri asiatice I, p. 288. Cf. Ferd. Müller, »Unter Tungusen u. Jakuten«, Petersburg, 1882, și Otto Böhling, »Die Sprache der Jakuten«. Petersburg, 1849—51).

Jakutsk, ținut în Siberia orient., 3.971,414 km², cu 283,954 loc. (1897) Jacuți, Tunguzi, Ciucci și Jakagiri. Pământ neroditor udat de Lena, Indigirca și Kolyma. *Capitala J.*, lângă Lena, are 6197 loc., centrul comerțului cu blăni în Siberia orientală.

Jalapa, (*Xalapa*), capitala statului Veracruz în Mexico, cu 16,000 loc.

Jale, (*rus.*) întristare, durere adîncă, doliu, suferință. *Jelamta*, plângere, disordine cauzate de nenorocire fizică.

Jale, *Jales*, numiri populare ale plantelor: *Salvia officialis* L. și *Stachys germanica* L. (v. ac.).

Jalta, oraș cu port în guvernamentul rusesc Tauria, 13,269 loc.; castel de vară al familiei imperiale.

Jalusie, (*franc*) table la ferestri, făcute din mai multe scânduri mobile, ori și fixe; uneori întocmite pentru a pute fi ridicate și lăsate în jos după plac. v. și Gelosia.

Jama, la Indi primul om, gemen cu sora sa Yami (oama). Aceștia corespund lui Adam și Evei la Evrei, lui Aske și Emblei la nord-germani. Lângă gemeni stă Aryama (omul de resboiu, de ceartă), care reprezintă pe Ahirman, principiul rău, și în biblie apare ca șerpele, care i-a dat mărul Evei. J., după ce a murit, a devenit zei-

tate, anume zeul lumii de jos, care prin solii săi scoate sufletele din trupurile muritorilor și le aduce înapoi așa sa le judece. [Atm.]

Jamagata Aritomi, general iapon. v. Yamagata.

Jamaica, una din insulele Antilelor mari, situată spre sud dela Cuba, e în posesiunea Englezilor; 10,859 km². cu 639,491 loc. (1891), între cari numai 20,000 Albi. Insula în interior e muntoasă (Munții albaștri, până la înălțime de 2236 m.), la țărmuri are numeroase porturi excelente. În J. prosperează toate produsele vestindice; se exportează: zahăr, rum, cafea, cocos, ghimber, piment, etc. în valoare de 1.615,000 lire sterl. (1889). Capitala Kingston. J. a fost descoperită de Columbus la 1494; dela 1655 e în posesiunea Englezilor.

Jambiera, (*franc*) ghetră ce se poartă iarna spre a-și păzi gamba de receală.

James, *Thomas*, critic și teolog englez; n. la Newport în insula Wight (1571—1624), a fost directorul faimoasei biblioteci brodeine dela Oxford. El a compus mai multe opere: *Bellum papale*. Londra, 1600; *Veniturile papei sau tariful indulgențelor și al moștelor*. Londra, 1617, în latinesce; *Apologia lui I. Wiclef*. Oxford, 1608; *Index librorum prohibitorum a pontificibus*, 1627. Toate aceste scrieri sînt îndreptate împotriva catolicilor, pe cari îi acuză că au falsificat textele părinților biserice.

Jamesonit, mineral, sulfoantimoniuiră de plumb, Wolfsberg, Freiberg, Felsőbánya, etc.

James-River, rîu în Virginia (America de nord), isvoresce în munții Alleghany și se varsă în sinul Chesapeake; pe un parcurs de 393 km. e navigabil.

Jamestown, 1) *J.*, capitala insulei brit. St. Helena, oraș fortificat. 2) *J.*, oraș în statul New-York (Uniunea nordamericană) cu 16,038 loc. (1890).

Jamin, (pron. jamen), *Iuliu Celestin*, fisician fr., n. 1818 în Termes, † 1886 în Paris. A fost profesor de fisică în Collège Louis le Grand, apoi în École polytechnique în Paris. La 1868 ajunge membru al academiei de științe, la 1884 secretar al ei. S'a ocupat mai ales cu optica, cu magnetismul și cu calorica. J. a arătat că sediul puterii magnetice e la suprafața oțelului, astfel a început să facă potcoave magnetice constătătoare din mai multe lamele.

Jamnitzer sau *Jamitzer*, *Gamitzer*, vestită familie de argintari în secl. XVI. După părerea unora, originara din Jamnitz (Moravia). Întemeietorul familiei, *J. Vencislav*, n. 1508 în Viena.

Jamont, general fr., n. 1831. După terminarea școalei politehnice în 1852 fû înaintat sublocotenent în artilerie. A luat parte în campania din Crimeea, unde fû rănit; făcu campania din Italia în 1859 cu gradul de căpitan; luă parte la expedițiunea din China în 1860. Maior în 1869, cu acest grad intră în campania din 1870 ca șef de stat major al artileriei corpului 2 de armată. Loc.-colonel în 1874, colonel în 1876, general de brigadă în 1880 și general de divizie în 1885. În 1887 fû numit comandantul corpului 1 de armată, pe urmă al corpului 6 și în 1893 membru al consiliului sup. de resboiu și mai în urmă ministru de resboiu.

Jana, rîu în Siberia orientală, isvoresce în munții Verchoian și se varsă în Oceanul Arctic; 1030 km. lung.

Jana, în poveștile și poeziile populare românești e numele unei fete, resp. ȋina, care e sora soarelui și reprezintă luna. Predicatele ei sânt Cosinzana și Simziana. J. Cosinzana e cu părul de aur, cu ochi de foc și are palatul său. Ursitoarele  i ursiser , că pe aceia, cari se uită cu drag la ea, să-i omoare de dioc i.  i fiind-că mul i juni muriră, împăratul o închise într'un chiosc, de unde nu ieșea dec t seara. Intr'o baladă populară: »Soarele  i luna sau Jana Cosinzana« e apriat, că e luna. Numele J.  i aflăm  i la Latini, ca o formă din Diana, ȋina lunei; dar putem combina  i cu Jana, din Joana. (v. Simziana.) [Atn.]

Jana, la Romani ȋina femein , fa   cu ȋeul Janus. J. se identifică cu Diana, iar Janus cu Dianus. J. a fost ȋina lunei, cu  n eles de: luminoasă. [Atn.]

Janbo el Bahr, oraș cu port în Hegias (Arabia turcească), lângă Marea Roșie, cu 6000 loc., este portul orașului Medina.

Jancsó, Benedict, scriitor magh., prof. gimn.  n Budapesta, membru ordinar al societăților lit. »Pet fi«  i »Erdélyi Irodalmi T rsas ga«, n. 19 Nov. 1854  n Gelence, Treiscaune, Trans.; a studiat filosofia în Cluj  i Viena; ca prof. f  aplicat în Panciova, Arad  i Budapesta.  n Arad redactase »K z piskolai Szemle«, foaie didactică-politică; iar în Budapesta »K zoktat s gyi Szemle«. A scris mai multe opere  i cărți didactice.  ndeosebi s'a ocupat cu studiarea chestiunii naționale a poporului românesc.  n 1892 f  trimis din partea ministrului de culte în România pentru studierea rela iunilor culturale  i sociale  i a instrucțiunii publice; a luat parte mai la toate adunările politice naționale ale Românilor din Ungaria ca raportor; 1894 sub guvernul Banffy  nfiin andu-se la Budapesta în ministeriul de interne »secțiunea naționalităților« sub conducerea lui Al. J szenszky, J. f  dispensat dela oficiul prof.  i aplicat ca secretar al acestei secțiuni, p n  la 1899, c nd reconstruindu-se ministeriul sub presiunea lui Széll, acesta a desființat această secțiune. Așa J. s'a reîntors iarăși la catedră. Opere mai însemnate pentru Români s nt: »D koromanizmus  s magyar kulturpolitika. (Budapest, 1892); Român politikai  s t rt nelmi tanulmányok, (I—II. k tet); Szabads gharcunk és a d k rom n t rekv sek. (Budapest, 1895); Ar d v rmege  s v ros monografi ja. [ ]

Janet, Paul, filosof franc., spiritualist, n. 1823 la Paris,   1899. Mai  nt iu a fost agregat de filosofie la facultate în 1848 c nd lu  titlul de doctor în filosofie. A fost profesor pe r nd la Liceul Louis-le-Grand, la Sorbona. A luptat în politica anului 1848.  ar la 1864 a fost ales membru al academiei de sci n e morale  i politice. Ca filosof el face parte din școala eclectică spiritualistă a lui V. Cousin. E filosof dogmatic. [Nigrim.]

Janiculus, după mit, în Roma unul din cele șapte dealuri. Janus ar fi zidit o cetate pe un deal,  i dela el e numele dealului.

Janka, Victor de, n. 1837 în Viena, părăsind cariera militară devine conservator al sec iunii botanice dela muzeul național unguresc din Pesta.   1890. Botanist  ntreprind tor (a întreprins călătorii sci n ifice în România, Dobrogea, Turcia, etc.)

 i cu deosebire profund cunos tor a florei Transilvaniei; publică în diverse reviste: Botanische Zeitung din Berlin, Flora din Regensburg, Mathem.  s Term sztud. K zlem nyek din Budapesta, Linnaea din Berlin  i Halle  i cu deosebire în Oesterr. botanische Zeitschrift din Viena o serie de observări critice cu deosebire relative la diverse genuri de plante dacice. [A. Pr.]

Jank , Ioan, pictor magh., n. 1833. S'a perfec ionat în școala lui Rahl  n Viena; tablourile sale au subiecte populare. Mai de valoare s nt: Csokonai cu plosca, Tragedie la nuntă, Tirgul de cai, Păstori de pe șes. Caricaturist bun.

Jansen, Corneliu, teolog, n. 1585 în Akoi, Olanda. A studiat teologia în Bayonne  i în Louvain, unde a  i devenit profesor de studii biblice 1630.  n 1636 f  numit episcop de Ypern. Jansen a publicat mai multe opere, între cari cel mai vestit a fost: Augustinus sive doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitae, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Masilienses, la care a lucrat 22 ani  i a ramas de el în manuscris.  n acest op s'au aflat mai multe  nv t turi eronate, cari au dat naștere sectei: *Jansenismului*. Opol »Augustinus« a apărut doi ani după moartea lui J.  i a început a fi interpretat în diverse moduri  i în cur nd s'a iscat ceartă între contrarii  i partisanii lui J. Papa  nocen iu X în 1653 a condamnat ca eretice 5 propozi i cuprinse în opul lui J., dar ader n i lui au negat că acele s'ar cuprinde în opul »Augustinus«  i astfel conflictul a devenit tot mai acut. La provocarea regelui Ludovic XIV episcopii francezi au  inut o conferen   în 1660, în care au condamnat din nou jansenismul, care mai fiind apoi condamnat în două r nduri de c tr  p pii Alexandru VII  i Clemente XI, începură a se liniș i spiritele. Dar în 1671 călugărul Quesnel a editat un op, din care Clemente XI a condamnat 101 propozi i  i turburările au început din nou. Însă regele Ludovic XV a înduplecat parlamentul francez să înregistreze bulla »Unigenitus«, prin care au fost condamnate propozi iile lui Quesnel, între legile țerii,  i astfel cei ce nu s'au supus au trebuit să p r sc c  țeara  i s'au retras mai ales în Olanda, unde mai s nt puțini  i astăzi. [Dr. I. Radu.]

Janssen, 1) J., Pierre Jules Caesar, fizician franc., n. 1824 în Paris, director al observatorului astron.-fis. din Meudon. Binemeritat pe terenul cercetărilor spectroscopice. Dela 1873 membru al academiei franc.

2) **Junssen, Ioan**, istoric germ., n. 1829 în Xanten, preot cat.  i profesor de istorie la gimnaziul din Frankfurt l. M.   1891. Dintre numeroasele lui lucrări se remarcă »Geschichte des deutschen Volkes seit Ausgang des Mittelalters«, continuată de Pastor (8 vol. 1877—94).

Janszky, general austr. ajuns la renume prin demonstrațiunile Maghiarilor contra armatei comune. Comandant al brigadei 61 din Buda, J.  n 1886 a pus cunună pe mormintele soldaților căduți la asediul Budei în 1849  i dela cimiter a comandat întreagă brigada la monumentul lui Hentzi  n Buda, unde într'un discurs a prezentat pe Hentzi ca model de soldat eroid  i fidel steagului. Maghiarii au remonstlat prin tumulte de stradă, au spart ferestrele lui J.  i pretindeau satisfac ie. Tumulte s'au repeș t luni de ȋile, cu ocaziunea

unuia trupele au arestat 710 oameni. S'au făcut interelatiuni în dietă, ministrul-president Tisza a reprobat purtarea lui J., care însă în loc de pedeapsă a fost avansat comandant de corp, iar comandantul de corp contele Edelsheim-Gyulai a fost pus la pensie. Agitațiunile s'au continuat patru luni de zile, stând în fruntea lor deputați dietali, până când regele pentru liniștirea spiritelor, într'un ordin de zi publicat în foaia oficială (11 August) a declarat, că Gyulai a fost pus la pensie din consideranțe pur militare și că »e foarte regretabil, că pentru fapte singuraticade cade sub judecată nefavorabilă întreagă armata.«

Janț, unt din caș.

Japonezi, popor aparținând rasei mongolice; cel-mai deștept și cult între popoarele Asiei.

Limba japoneză e o limbă aglutinantă, care exprimă schimbările gramaticale prin particule adăuse la cuvinte; construcția cuvintelor și frazelor o apropiere de limbile ural-altaice, deși o adevărată înrudire nu se poate constata. J. are 19 sunete, anume 14 consoanțe și 5 vocale; sunetul l lipsesce, asemenea diftongii și consoanțele duble. J. a primit un număr însemnat de cuvinte din limba chineză. Lit.: L. de Rosny, *Grammaire japonaise*; Noack, *Lehrbuch der japanischen Sprache*.

Literatura japoneză e foarte bogată. Ea cuprinde o mulțime de scrieri istorice, enciclopedice (s. e. Marea enciclopedie chinezo-japoneză în 105 volume), geografice, topografice, din domeniul istoriei naturale; nu mai puțin bogată e literatura teologică (referitoare la confucianism și buddhism) și cea poetică. Japonezii au mai multe poeme vechi de cuprins mitologic și istoric. Cele mai vechi colecțiuni sunt: »Maniōshu» adică »Cele zece mii de foi», »Kokinshu» adică »Colecțiune de vechiu și nou». Literatura dramatică încă e bine cultivată. Lit.: Lequent, *Le théâtre japonais*; Okasaki, *Istoria literaturii japoneze*.

Japonia, imperiu în Asia orientală, situat pe grupa insulelor japoneze dintre Oceanul Pacific și Marea Japonică; insulele mai însemnate sunt: Nipon (Hondo), Sikoku, Kiusiu, Ieso și alte vr'o câteva mii de insule mici, apoi Curilele, ins. Bonin și Liukiu, insula Formosa, având laolaltă suprafață de 417,396 km² și 44.312,429 loc. (1896). Insulele mai mari sunt muntoase, având și mulți vulcani (Fusinoiama pe Nipon e de 3760 m. înalt). Riuri mai mari lipsesc, sunt însă numeroase lacuri și sinuri. Clima e variată, dar în raport cu latitudinea geogr. e cam rece. Populațiunea e deasă (106 pe 1 km²). Relațiunile culturale se aseamănă cu cele din China. Agricultură e înfloritoare (orez, ceaiu, bumbac, cereale, poame, fructe sudice, etc.); minerit (aur, argint, aramă, fier, pucioasă, cărbuni de piatră); unele ramuri de industrie sunt foarte dezvoltate (țesături de mătăsă și bumbac, porțelan, lucrări de oțel și aramă, etc.). Cele mai însemnate orașe industriale sunt: Tokio, Kioto, Hiogo, Nagasaki, Kanazava. Se exportează mai ales mătăsă, ceaiu, aramă, camfor (în valoare de 309 milioane coroane în 1896), se importează țesături, cereale, mașine, petrolu (în valoare de 459 mil. coroane). Căile ferate în 1896 aveau lungime de 3685 km., liniile telegrafice 15,913 km. 1896 au intrat în porturile J.-ei 3270 năi de 3.154,653 tone, au

ieșit 2968 vase de 3.111,157 tone. Porturi deschise străinilor sunt: Jokohama, Hiogo, Osaka, Nagasaki și Hakodate. Instrucțiunea numeră 25,396 școale elementare, 106 școale medii, 102 școale industriale, 59 preparandii, 1 poli-tehnic, 1 universitate, etc. În J. este libertate religioasă; religia cea mai lătită e Sintoismul (cultul strămoșilor), creștini sunt în J. 110.610. J. e monarhie constituțională ereditară, după constituția dela 11 Febr. 1889; împăratul are titlul de »Mikado»; legislativa se compune din casa seniorilor și casa deputaților (300). Armata e organizată după model german; serviciul militar e obligator dela vârsta de 17—40 ani. Marina de resboiu se desvoltă și sporește mereu. Capitala e Tokio (mai înainte Jedo).

Istoria. J. a fost locuită în vechime de poporul Aino. Pe la 660 a. Chr. a întemeiat Jimmu Tenno dinastia domnitoare până aji. Pe la 600 d. Chr. ajunse la preponderanță buddhismul. Primele sciri despre J. au ajuns în Europa prin Marco Polo; la 1542 J. fû descoperită de Portughezi, cari ținură legături comerciale cu această țeară; Iesuiții (Fr. Xaver) au făcut primele încercări de a creștina pe Japonezi, 1614—38 însă numeroșii creștini fură exstirpați, Portughezii alungați, dându-se numai Olandezilor concesiuni restrinse de comerț. Abia la 31 Martie 1854 le succede Americanilor să încheie o convenție comercială, căreia urmară altele între J. și Anglia, Rusia, Olanda, Franția și Germania. Dinastia Șogun, care pusese mâna pe puterea lumească pe la 1600 și ducea destinele statului, pe când Mikado nu avea nici o influență, fû de-tronată la 1868 în Jedo, și Mikado luă frânela guvernului; dela această dată s'a deschis cale liberă culturii europene în J. La 11 Febr. 1889 fû publicată constituțiunea țerii și 1890 se întruni primul parlament japonez. La 1894 izbucni resboiu între J. și China din cauza Coreei și în pacea dela Simonoseki (17 Apr. 1895) J. câștigă Formosa dela China.

Jar sau *Jăratie*, partea solidă incandescentă dintr'un corp solid combustibil. Încălzind corpurile solide combustibile sau ardeciioase, din ele ies gazuri roșite de ferbințeală, așa numita flacără, iar partea solidă, ce mai rămâne, se roșește și ea și dă jarul. (v. Ardere).

Jararaca, (*Trigonocephalus J.*), șerpe veninos din Brasilia și Surinam, până la 1.5 m. lung.

Jardiniera, (franc. jardinière) mobilă de ornament în care se pun flori.

Jarestea, com. rur. în Rom., j. Putna, cu 1880 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura; are 2 biserici și 2 școale, una de băieți și alta de fete.

Jaretiera, 1) legătură de ciorapi, făcută din panglică sau din gumă elastic. 2) Ordin englez instituit de Eduard III în 1349. (v. Honny soit qui mal y pense.)

Ordinul Jartierei, (*The order of the garter*), este unul din cele 3 mai importante din Europa. Ordinul e rezervat suveranilor și se compune dintr'o singură clasă de 25 cavaleri. Insigniile sunt o jartieră de catifea albastru închisă ce se leagă cu o copce de aur deasupra genunchiului stâng; un medalion atârnat de o panglică albastră e pusă ca eșarpă pe corp dela dreapta la stânga, și o placă pe partea stângă [O. L.]

Jargon, vorbire convențională care e particulară unei clase a populațiunii și e simțită ca o varietate coruptă a limbii usuale generale, ca J-ul artiștilor, al marinarilor, al tâlharilor. (v. Argot.) [Ti.]

Jărlău, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, cu 1452 loc. (Dict. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală. Aici se află lacul cu aceeași numire, având o întindere de 750 ha., care produce pesce bun.

Jarnik, v. Iarnik.

Jaroslav, guvernament ruses, (mai înainte mare principat), 35,613 km², cu 1.072,478 loc. (1897). *Capitala* J., la vărsarea lui Kotorost în Volga, are 70,610 loc.; arhiepiscop; țesătorii de bumbac, comerț. (v. și Jaroslav).

Jasione, v. Iasione.

Jasminum, (bot.) v. Iasminum.

Jász, v. lazygia.

Jászay, Pavel, istoriograf maghiar, n. 1809, † 1852 în Pesta. Dela 1837 a scris în »Tudománytár«, »Athaeneum« și în »Figyelmező«; Academia maghiară l-a ales membru ord. al său. S'a ocupat și cu literatura și limba magh., activitatea lui însă a fost îndreptată mai mult spre terenul istoriei. Scrieri principale: »A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után« (Pest, 1846) și »A magyar nemzet napjai a legregibb időkől az aranybulláig« (Pest, 1855).

Jászberény, oraș în cott. Jász-Nagykun-Szolnóc, (v. lazygia), lângă râul Zagyva, 24,331 loc. (1891); are gimnasiu superior, școală industrială, mănăstire de călugări franciscani, oficiu pentru rescumpărarea tutunului, stațiune de cale ferată și sucursală a băncii austro-ungare. Are deputat dietal pe contele Apponyi Albert. În J. se păstrează »tălcnicul lui Lehel«, o antichitate probabil de origine bizantină, din os de fildeș. Locuitorii Maghiari (811 Ovrei) se ocupă cu agronomia.

Jatropha L., (botan.) gen de plante din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotonaeae. Cuprinde vr'o 68 specii tropicale și subtropicale, preponderant americane, dintre cari remarcăm *J. Manihot* L. din America de sud, ce se distinge prin mărimea rădăcinilor sale (până la 15 kgr. greutate). Aceste conțin, afară de un venin, care însă dispăre la fiert, cu deosebire amidon și constituie ca atare un aliment important, (făină Cassave, tapioca, arrow-root american) pentru toate țărilor calde. Unele specii, s. e. *J. acuminata* Lam., *J. podagrica* Hook. se cultivă la noi ca plante decorative de florărie. [A. Pr.]

Jatrorrhiza Miers., (botan.) gen din fam. Menispermaceelor, trib. Tinosporeae, cuprinde vr'o 2—3 specii de plante erbacee sau lemnoase, agățătoare, ce cresc în Africa tropicală și în Madagascar; frunzele alterne, palmatilobate sunt acoperite cu peri rigizi; florile dioice. Cea mai importantă specie din acest gen este *J. Columba* Miers., a cărei rădăcină (*radix colombo*) posedă proprietăți amare, adstringente, stimulante și tonice, din care cauză se întrebuințează în medicină spre a combate diareea, disenteria, dispepsia, colicele, afecțiunile scrofuloase și scorbutice, etc. [Z. C. P.]

Jauer, oraș în guvern. prus. Liegnitz, cu 11,576 loc. (1890); gimnasiu; fabricațiune de cârnați. Odinioară era capitala principatului J., acum desființat.

Jauner, Francisc, dramaturg germ. și director de teatru, n. 4 Nov. 1832 în Viena, director la Carl-Theater și la opera de curte, apoi a luat 1881 conducerea »Ringtheatruului«, care însă la 8 Dec. a ars; dela 1884 a fost condirector al teatrului »an der Wien«, 1894 conducător la Thaliatheater în Hamburg, și dela 1895 din nou dir. la Carl-Theater în Viena. S'a sinucis 1900.

Java, una din insulele Sunde, între 5°, 52' și 8°, 46' lat. sud. și 102°, 55' și 112°, 14' long. est. *Coastele* de nord sunt joase, cu porturi bune, cele de sud abrupte și cu puțin porturi. De dinaș țin și alte insule mai mici, ca Madura, Sapudi, Bali, Banvean, a Principelui, Hambangan, Barung, etc. *Terenul*, afară de nord, care e format din aluviuni, e muntos, constituit mai ales din calcar terțiar, cu numeroși vulcani activi și stinși. Mai însemnați sânt: Semeru (3666 m.), Slamet (3479 m.), Sumbing (3361 m.), Merbabu (3117 m.), Merapi (2860 m.), Lavu (3330 m.), Valisang (3367 m.), Ardiuno (3304 m.), Guntur (1982 m.) și alții, toți activi. Numeroase bălți sulfuroase, sulfatari, vulcani de noroiu și alte emanațiuni. Cutremure și desastre dese. *Apele* sânt bine distribuite și împreună cu umiditatea atmosferică și cu clima întrețin o vegetațiune exuberantă. Principalul rîu e Bengawan sau Solo (260 km.) cu afluentul Madiun și vărsându-se în strimtoarea Surabaia; Brantas, Tarum, Manuc, Tandui. Multe izvoare sulfuroase, izvoare iodurate și petrolifere. *Climă* tropicală, modificată de înălțimi, unde chiar și îngheață, dar nu ninge. Sânt două anotimpuri, al ploilor și al uscăciunii, după cum suflă musonii. În timpul ploilor se deslănțuiesc vijeliile turbate; Europeanii sufer din cauza climei. Pe câmpie domnesce o primăvară eternă, a cărei temperatură variază între + 19° și + 34°. *Vegetațiune* superbă; cresce orez, trestie de zahăr, porumb (păpușoiu), banane, scortîșoară, piper, vanilie, palmieri, smochini, bambus, cafea, ceaiu, castani, euforbiacee, orchidee și mulți alți arbori și plante necunoscute Europeanii și flori viu colorate. *Fauna* e asemenea foarte bogată; se află maimuțe, lilieci, galeopiteci, porci ghimpoși, tigri, pantere, porci, câni și pisici selbatice, iepuri, veverițe, cerbi, rinoceri, boi și bivoli selbatice. Elefanți și tapiri nu există. Multe și felurite păseri de colorile cele mai frumoase, papagali, porumbi, acvile, vulturi, păuni și cocoși selbatice, casuari și mult vînat. Numeroase și variate reptile, unele veninoase, șerpi mari. Multe și felurite insecte, pesci și molusce.

Populațiunea, cu micile insule vecine, era de 25.697,701 loc. la 1897, compusă din Javanezi (3/4), Sundanezi (5—6 mil.), Chinezii vr'o 250,000, Arabi 14,000, Indieni 3000, Europeni 48,000. Indigenii sânt malaezi, din două ramuri și limbi deosebite. Limba veche *cavi*, care se vorbea aici, a ajuns limba sacră și literară. Are literatură bogată. *Suprafața* 131,733 km², cu Madura. Ca *politică* depinde de Olanda, afară de două mici state vasale, Suracarta și Giokgiakarta. *Capitala* e Batavia (114,864 loc. 1892), bun port comercial și militar; orașe principale Surabaia (145,650 loc.), Suracarta (101,926 loc.), Samarang, Master, Corneelis, Giokgiakarta, Paseruan, Pacalongan, etc. *Armata* e compusă din angajați și era la 1896 de 40,195 de soldați (Europeni 16,066), plus 1466 ofițieri și 1428 cai. La aceasta se mai

adauge flota cu 4300 oameni, plus o rezervă de 2161 (la 1893). *Administrațiunea* e bună, și respectând credințele indigenilor, caută să le atragă simpatia. Astfel se și explică cum cu o armată așa de neînsemnată, care e pentru toate insulele Sunde, Olanda poate conduce atâtea deși de milioane. La 1893 veniturile au fost de 130.464,898 fl., iar cheltuielile de 136.588,058 fl., deci deficit. Principala bogăție a insulei e *agricultura*, mai ales orezul, apoi plantele oleioase, tutunul, ceaiul, chinchina. Arborele *teck* pentru bastimente, cuiburile de salangană (o rândunică), cultura piperului, a cocenilei și chinchinei și exploatarea sării marine sunt sub monopolul guvernului și se dau în antreprisă. *Industria* e puțin dezvoltată. Se distinge tăbăcăriia, fierăria, alămăria, țesătoria, vâpștoria și lucrarea metalelor prețioase. Metale nu sunt multe; există în mare cantitate naft, asfalt, lignit și sare. Indigenii mănâncă nisece argilă, pe care o prepară anume. *Comerțul* e foarte important, mai ales cu Olanda, India, China, Australia și Statele Unite. *Căile ferate* exploatate erau de 1314 la 1894, plus 408 în construcțiune. Multe transporturi se fac pe mare. J. e legată telegrafic cu Sumatra spre Europa și cu Australia. Numeroase șosele. (Pentru cifre cf. Statesman's Yearbook, de Scott Keltie. Londra, 1899.)

Istorie. Din timpurile cele mai vechi s'au stabilit aci colonii din India, de unde s'a introdus și buddhismul. J., cum îi dic indigenii (nu lava), forma mai multe regate, între cari Pagegiaran și Magiapahit. În secl. XIII Uttu Gadeva uni toată insula, dar pe puțin timp. La 1304 sultanul Ternate cuprinse Magiapahitul, pe care îl posedă până la 1359. În secl. XV Ancavigiaia fundă imperiul de Magiapahit, care ocupa mai toată Malesia și peninsula Malacca. La 1478 aparură Musulmanii și răspândiră islamismul în locul buddhismului dispărut de mult, distrugând totodată și acest imperiu. Portughezii puseră stăpânire preste J. la 1511. Remăseseră acum patru principate. La 1579 Portughezii încheiară relațiuni în regulă cu insula. Curând după aceasta însă, la 1594, veniră Olandezii și la 1610 cuprinseră principatul Giakatra, iar la 1619 fundară Batavia. Englezii se stabiliseră la Bantam, alt principat; la 1682 însă Olandezii le luară locul. În secl. XVIII sultanul de Mataram chiemându-i în ajutor contra Madurei, ei le impuseră protectoratul. Dela 1811 până la 1815, în timpul ocupațiunii engleze, avură loc resoale, cari se mai produsură până la 1830. De atunci Olanda o stăpânește în liniște, dând probe de mari calități colonizatoare. [A. S.]

Javelina, armă veche, care servia mai mult pentru aruncat. În evul mediu se întrebuința de popoarele orientale. Cavalerii greci și albanezi, cari sub numele de stradioti serviau de cavalerie ușoară în Franția, Italia, etc. se serviau cu aceste J. ca de o lance sau sulită. Această sulită de origină turcească, avea o lungime de 7—8 picioare și dela dînsa derivă sulita modernă.

Jaworski, *Apollinar*, om politic austriac, n. 1825 în Galiția, deputat dietal, șef al clubului polon; a fost membru al cabinetului Kielmansegg, cu care s'a retras 30 Sept. 1895.

Jder, animal mic, care furnisează blănuri; capul mic. Trăiesce în Canada și nordul Europei.

Pêrul e castaniu închis și mic. Științific se chiamă *Pudorius lutreola* (v. ac.).

Jdioara, (magh. Zsidóvár), com. rur. în Bănat, cott. Caras-Severin, 1193 loc. Români (1891), are băi însemnate de granit.

Je —, v. și **Ge** — și **Ie** —.

Jean de Nevers, comite de Eu, duce al Burgundiei, comandantul celor 6 mii cavaleri francezi, cari iau parte dimpreună cu Mircea cel Bătrân, Sigismund al Ungariei și Frederic de Hohenzollern, la bătălia dela Nicopoli (Sept. 1396). Mândriei lui se datoresce desastrul creștinilor în această luptă, deoarece nu voise să conceadă onoarea primului atac Românilor sau Ungurilor, ca unii ce cunoscseau modul de bătaie al Turcilor, ci reclamase aceasta pentru Francezi, compromițându-se totul dela început.

Jean Paul, pseudonimul literar al lui J. P. Frideric Richter (v. ac.).

Jebel, (magh. Zsebel), com. mare în cott. Timiș, cu 3947 loc. (1891) Români, Maghiari și Germani. Stațiune de cale ferată. Faimos prin procese de otrăviri.

Jedlik, *Anyos* (Stefan), fisician maghiar, n. 1800 în Szémő, (cott. Comorn), călugăr benedictin, 38 ani profesor de fizică la univ. din Budapesta. Primul care a scris manual de fizică în l. maghiară. O mașină dinamică, construită de un mecanic din Pesta după indigitațiile lui J., prin anii 1828—30, se păstrează între reliquiile institutului de fizică al univ. din Budapesta. 1877 J. a trecut la pensie. † 12 Dec. 1895.

Jefferson, (pron. gefersen), *Thomas*, president al Statelor-Unite ale Americii, n. 2 Apr. 1743 în Shadwell (Virginia), 1775 fu ales în congres și proiectă proclamarea independenței dela 4 Iul. 1776, 1779 guvernor al Virginiei, 1784—89 ambasador la Paris, 1792—94 secretar de stat, 1797 vicepresident, 1801 ca șef al republicanilor, president până la 1809; † 4 Iulie 1826. Părintele democrației americane, bărbat de stat însemnat.

Jefferson-City, capit. statului Missouri (Uniunea nordamericană), lângă râul Missouri, cu 6742 loc. (1890).

Jeffreys, *Sir George*, lord-cancelar englez., n. 1648, a fost aprig dușman al contrariilor dinastiei catolice a Stuartilor. † 1689 în Tower.

Jegălia, com. rur. în Rom., j. Ialomița, formată din sat. J. și Beilicu cu 1713 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescăritul; com. are 2 biserici și 1 școală. Teritoriul com. e udat de Dunăre, Borcea și de mai multe lacuri, ca J., Pucioasa ș. a.

Jegenye, v. Ieghie.

Jelane, comună românească în Ciceria în Istria. (v. Cici și Istro-Români.)

Jejun, intestinul dela desertul omului. La animale e a doua burtă subțire, numită așa pentru că se găsește adeseori goală.

Jekelfalusy, 1) *J. Isosif*, statistician magh., n. 9 Oct. 1849 în Rimaszombat, Dr. jur. și avocat. Dela 1869 amplotat la oficiul regn. de statistică, și în urmă (1892) director. El a condus lucrările recensământului din 1890. Academia magh. l-a ales membru ord. (1893). Ser.: Gospodăria și dările supletorie ale comunelor (1881), Poporațiunea țărilor coroanei Sf. Stefan (1882), Industria de casă a Ungariei (1884) ș. a. Dela 1888 redactează »Nemzetgazdasági szemle», schimbată

(1895) în »Közgazdasági szemle»; în comp. cu Dr. J. Vargha, Anuarele economice și statistice, iar cu Dr. L. Láng, Statistica Ungariei.

2) *Jekelfalussy, Ludovic*, organizatorul poliției din Budapesta și al gendarmeriei țerii; n. 5 Mart. 1828, † 10 Oct. 1899 în Budapesta. Absolvent al cursurilor teologice din Viena și Colegiului Germanico-Hungaricum, 1849 intră în oastea lui Klapka și capitulează la Comorn (2 Oct. 1849). După absolvirea cursurilor de drept în Agria, protopretor. 1852 prizonier ca bănuït complice în conspirația lui Noslapi. 1861 ca primar în Miskolcz nu predă comisarului regesc cheile orașului, pentru ce e arestat în Cașovia. 1865 deputat, 1867 secretar de stat în ministeriul de culte și instrucțiune, 1870 trece în ministeriul de interne, unde organizează poliția capitalei și gendarmeria țerii. Distins cu mai multe decorațiuni. [t.]

Jeleri, (magh. Zsellér), în Transilvania și Ungaria până la 1848 sătenii clăcași de starea din urmă, de starea a patra în Principate. J. erau mai rău situați materialicesc decât ceilalți locuitori clăcași coloni propriu diși și convenționalisti. Mulți din ei n'aveau moși proprii (sesiuni coloniale), ci numai casă și curte și ceva grădină pe lângă ea, și luau pământ cu chirie dela alții pentru muncit, dar făceau câteva zile de clacă pe an la proprietar. Unii din ei nu aveau nici case de locuit, ci sebeau cu năiem (chirie) la alții, de unde li-se mai dicea și lipituri. Alții cari erau vrednici și buni muncitori, căpătau sesiuni noi mai mici dela proprietar ori din pământul comunal, ori că avansau în casele și sesiunile deșerte și deveniau coloni. Mulți erau cu casa și masa în spate, vecinic la drum ca lucrători cu ziua și brațele. Probabil că dela cuvântul românesc țiler derivă ung. zsellér, iar latinesce li-se dicea inquillini. După emanciparea generală din 1848, ei au devenit liberi și s'au contopit în ceilalți locuitori, și unii dintre dînșii au devenit buni muncitori și economi cu stare materială frumușică.

Jellachich, 1) *J. de Buzim, Francisc* baron, general austriac, n. 1746 în Petrinja, din o familie veche croată; 1796 a excelat ca comandantul unei trupe de vânători croați în bătăliile dela Würzburg și Aschaffenburg. Ca general a apărat 1799 cu succes Fasil și Feldkirch față de Oudinot și Massena. Ca locotenent-mareșal a apărat 1805 Vorarlbergul, dar în urma catastrofei dela Ulm a fost și el conștrins a depune armele înaintea generalului francez Mathieu. Nu mult după pensionare, iarăși e comandantul unei diviziuni în activitate și la parte la resboiul din 1809, † Febr. 1810 în Szala-Apáthy. 2) *J. de Buzim, Iosif* conte, gen. de art. austriac și ban al Croației, fiocior lui Francisc, n. 16 Oct. 1801 în Peterwardein; 1842 a fost comandant al regimentului prim banal-grănițesc. În 22 Mart. 1848 e numit, la dorința poporului croat, locot.-mareșal și ban al Croației, Slavoniei și Dalmației, în care calitate a purtat o luptă crâncenă în contra Maghiarilor. Începând Serbii din Ungaria lupta în contra Maghiarilor, ministeriul maghiar acasă pe J. ca urzitor al resoalei, din care cauză fû chemat la curtea împ. din Innsbruck, unde delăturarea lui J. a fost deja decretată. Acest decret remase pro forma în valoare, deși de fapt J. func-

ționează și mai departe ca ban. După conferințe zadarnice cu ministrul Bathány, J. publică două manifeste către popor și face pregătiri mari pentru resboi. În Sept. 1848 resitue curtea împ. pe J. și formal în scaunul banal; în 11 Sept. J. trece cu 40,000 oameni granița Ungariei, dar apăsât de un inimic mai puternic se trage către Viena, unde se unesce cu celelalte trupe împărătesci. După ocuparea Vienei J. se luptă în contra Maghiarilor în bătălia dela Schwechat, iar în resboiul din iarna 1848/49 conduce operațiunile, al căror rezultat e ocuparea orașelor Raab, Pesta și Buda. În Martie 1849 numit gen. de art., J. se unesce cu armata de sud și respinge armata maghiară sub Bem preste șanțurile romane și canalul Francisc și ocupă Bácska. La Hegyes atacă pe Perczel fără rezultat și e conștrins a se retrage. După sfîrșitul revoluțiunii J. trece iarăși ban la Agram. 1854 ridicat la rangul de conte. † 20 Maiu 1859 în Agram. [S. de Herbay.]

Jemluga, (zool.) v. Lostrița.

Jenikale, v. Kerci.

Jenlie, fir de cusut, catifelat, întrebuintat la broderiile de lux.

Jenner, Edward, medic, n. 17 Maiu 1749 în Berkeley (Gloucester), chirurg acolo, † 26 Ian. 1823, la 1796 făcû el cel dintău inoculația preventivă cu vaccin în contra vîrsatului și scrie: »Inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae», (1798). I-s'au ridicat monumente în Londra și Genua.

Jensen, 1) *J., Adolf*, compositor german, n. 12 Ian. 1837 în Königsberg. † 23 Ian. 1879 în Baden-Baden. Dintre cele 60 compozițiuni de cântece (în stilul lui Schubmann) și piese pentru clavier, sînt unele foarte frumoase. 2) *J., Wilhelm*, romancier germ., n. 15 Febr. 1837 în Heiligenhafen. Medic, s'a ocupat însă mai mult cu literatura. 1868—69 redactor la »Schwäbische Volkszeitung» și »Norddeutsche Zeitung». Dela 1888 trăiesce în München. A scris 16 romane în 36 vol., numeroase novele, poesii vr'o 7 vol. și tragedii («Juana von Castilien», »Der Kampf fürs Reich», etc.).

Jep, un fel de boală de piele la câni, dar nu răie. Le trece prin spălarea pielii cu apă caldă.

Jepi, numele popular al micului arbore Pinus Pumilio Hänke (v. ac.).

Jepii mari și mici, munți pe ramura Bucegilor din șirul Carpaților, în dreptul căt. Bușteni din Rom. Sînt proprietatea Regelui Carol și au fost cumpărați la 1892 dela N. Crețulescu. Virfurile lor, ce se vîd în dreptul Buștenilor ca două conuri uriașe, sînt lipsite de vegetație, iar în poale au păduri de brați și fagi. »Ei resar în grupa Bucegilor ca doi colți uriași puși alătură și privesc înderătnic unul la altul. Printre dînșii se aruncă în cascade fîoroase »Urlătoarea» la vale și își croiesce turbând drumul până la Prahova.» Culmile lor ating înălțimea de 1800 metri. (Cf. Carmen Sylva, Legenda Jepilor în Povestile Peleşului.) [A. M. M.]

Jeres, (*Xeres*), vinul numit de Englezi *Sherry*, un vin alb produs în regiunea orașului Jeres de la Frontera.

Jeres de la Frontera, (*Xeres*), oraș în prov. span. Cadiz (Andalusia), cu 61,408 loc. (1877); podgorii renumite și însemnat comorciu cu »în preste Cadiz.

Jeres de los Caballeros, oraș în prov. span. Badajoz (Estremadura), cu 8953 loc. (1887).

Jerôme, Bonaparte, v. Bonaparte.

Jertfa, (lat. oblatio, sacrificium), un act prin care omul spre mărturisirea supremei stăpânii și autorității divine, oferește tot ceea ce îi este ori i-se pare a fi mai bun și mai scump. În acest sens, urmă despre J., în deosebitele sale manifestări, se găsește în toate timpurile și la toate popoarele. Materia J.-ei era deosebită. Așa păstorii ofereau din animalele lor, economii din roadele pământului, ba unele popoare jertfiau chiar și ființe omenesci, cum erau s. e. Fenicienii. După prescrierile legii vechi în Iudaism, obiectele de J. erau parte animalele curate ca: oi, viței, porumbi (jertfa de ardere), parte rodurile pământului ca: făina, oleu, tămâie, vin, miere și altele. Toate aceste J., după scopurile legate cu dînsele, au fost J. de mulțămită, de cerere, de împăcare și de expiare. J. la ori care popor a format esența și partea cea mai însemnată a cultului religios. J. sfântă, care de bunăvoie s'a săvârșit pe lemnul crucii de Isus Christos pentru expierea păcatelor omenimei, este cea mai perfectă J. de mulțămită, de expiare, de împăcare și de cerere. Continuarea, reprezentarea J.-ei crucii, este *J. liturgică, eucharistică*, care se aduce pe altarele bisericii creștine dreptcredincioase sub speciile pâinei și vinului. În sens mai mult simbolizător sub J. se mai pot înțelege și acele *daruri*, cari în semnul pietății, umilinței, mulțămitei și spre recunoașterea nevredniciei sufletesci, credincioșii le aduc și le dedică spre serviciul dumnezeesc, spre scopuri sfinte și bune.

Jertfelnic, altar, loc ales și destinat pentru aducerea și săvârșirea actului de jertfă.

Ieszenszky, Alexandru, Dr., n. 19 Oct. 1852 în Losoncz. 1878 subprocuror în Budapesta, și în urmă substituit de procuror suprem în Cluj. Faimos prin procesele de presă contra »Tribunei« și »Replicei« (v. ac.). 1894 șef în »secția de naționalități« creată de ministrul-preșident Bánffy în gremiul ministerului de interne, secție de spionaj față cu mișcările naționaliste; succesorul lui Bánffy, Col. Széll, îndată după intrarea în funcțiune a disolvat această secție odioasă. Cu ocazia vizitei regelui României la Budapesta (1897) J., deși personificatorul persecuțiilor contra Românilor, a fost decorat cu »Steaua României«, pentru ce întreagă opiniunea publică română a reprobato pe șeful guvernului României de pe atunci, iar opiniunea publică magh. interpreta faptul drept desavăruire directă din partea »României oficiale« a luptelor Românilor ardeleni pentru drepturile lor. [t.]

Ieton, (franc.) piesă de metal, fildeș sau os, ce servă pentru a marca și socoti la joc.

Jeunesse dorée, numele unui partid contra-revoluționar, ridicat în urma căderii lui Robespierre, 9 Thermidor 1794, trufaș, cheltuitor și iubitor de plăceri, un fel de tinerime regalistă de astăzi.

Jeux floraux se numiau concursurile poetice cari se făceau în orașul Toulouse (Francia) sub președinția unei Academii (secl. XIV). Aceste jocuri florale există până în zilele noastre și consistă în oarecari festivități literare, la cari iau parte felibree (félibres), adică poeții cari

scriu în dialectele franceze sudice. Bibliogr.: »Die provençal. Poesie der Gegenwart« v. Böhmer. (Heilbr., 1876); »Mémoires pour servir à l'histoire des jeux floraux« par Poitevin Peitavi. (Toulouse, 1815).

Jevons, William-Stanley, distins economist englez, n. 1835 în Liverpool (Anglia). Primele sale studii le-a făcut la univ. din Londra, după care se specializă în economia politică și logică. În 1854 el a fost trimis la Sydney, unde funcționa ca amployat al monetei regale. Revenind în Anglia 1859, a fost numit 1864 profesor de logică, filosofie morală și economie politică la Colegiul Owens dela Manchester. Chiamat la Londra, J. a ocupat catedra de economie politică la Colegiul universității, pe lângă care a mai fost delegat ca examinator de logică și filosofie morală la univ. din Londra. El a publicat mai multe uvrăgii asupra economiei politice și logice, printre cari cele mai însemnate sânt: Value of Gold (1863); The Coal Question (1865); The Substitution of similars (1869); Elementary Lessons in Logic (1870); Money and the mechanism of exchange (1872), carte însemnată ce a fost tradusă în franțuzească sub titlul de La Monnaie et le Mécanisme de l'échange (a 3-a ediț. 1881); The Principles of science (1874); Methods of social reform (1883); Pure Logic (1890) și Political Economy (1878), carte trad. în l. franc. de Henry Gravez. J. numera printre economiștii cei mai eminenți ai Angliei contemporane, când a murit subit, la 13 Aug. 1882. [I. I. Nacian.]

Jeypore, v. Djaipur.

Igheab și gghiab, lemn gros scobit ca o covată, în care se scoate sau adună apa pentru adăpatul vitelor. Uneori el este făcut din scânduri de brad ori de stejar bine potrivite, dacă nu dispunem de lemn așa groase pentru a le scobi. În Transilvania la un atare J. se mai dăce și *crep* și creplă. J. se mai numește și un colț de piatră sau stâncă, cum și droburi mari de sare gemă.

Jhering, (pron. Iehring, Rudolf, de, distins jurisprudent germ., n. 22 Aug. 1818 în Aurich (Friesland de est); și-a făcut studiile în Heidelberg, München, Göttingen și Berlin; 1843 se așează în Berlin; 1845 profesor în Basel, 1846 în Rostock, 1849 în Kiel, 1852 în Giessen, 1868 în Viena și 1872 în Göttingen. La plecarea sa din Viena, în semn de recunoștință pentru serviciile mari, aduse universității, J. fu ridicat din partea împăratului Francisc Iosif I la rangul de nobil austriac. † 17 Sept. 1892 în Göttingen. Forța distinsului profesor zăcea mai ales în modul său de predare, o adevărată măiestrie, prin care scia face ușoară de înțeles și pentru laici ori ce materie de drept. J. a dat o nouă direcțiune studiilor juridice și e considerat ca șeful unei școale istorice în drept. Opera principală: Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. (Leipzig, 1852—65, ed. 4 și 5, 1878—91, în 3 părți cu registru trad. și în franc.); alte opere: Abhandlungen aus dem römischen Recht. (Lpz., 1844); Civilrechtsfälle ohne Entscheidungen (ibid. 1847, ed. 6. Jena, 1892); Über den Grund des Besitz-Schutzes (ed. 2 ibid. 1869); Die Jurisprudenz des täglichen Lebens (ibid. 1870; ed. 9 1893); Der Kampf ums Recht (Viena, 1872; ed. 10 1891; trad. în românește de T. V. Păcățian. Bucu-

resci, 1898); Der Zweck im Recht (2 vol. Lpz., 1877—83; ed. 3 1893; trad. în românește de T. V. Păcățian, vol. I. Sibiu, 1898); Das Trinkgeld (Braunsch., 1882); Scherz und Ernst in der Jurisprudenz (ed. 4. Lpz., 1892); Der Besitzwille. (Jena, 1889) ș. a. [nt.]

Jianu, haiduc celebru din Oltenia, j. Romanați, valea Tăsluiului. Indrăgostit de o fată de țeran, J. voiesce să o ia de nevastă, dar tatăl său se împotrivesce și mijlocește la stăpânire, ca să fie închis la Strehaia. J. fuge în curând din închisoare și pribegesc 7 ani prin păduri și prin munți, ferindu-se de panduri și poteră și apărându-se la nevoie. Cuprins mai pe urmă de dorul iubitei sale Stăncuța se reîntoarce în sat, unde o găsește moartă; atunci J. se duce la zăpiciu și se dă prins cu cuvintele: »Sunt J., pe capul meu este pus preț; du-mă la Vodă să-ți dea mîia de lei.« Caragea Vodă însă îl iartă și J. se reîntoarce la plug. J. n'a făcut hoții, ci pe unde se abătea cerea numai gazdă.

Jibău, (magh. *Zsibó*), comună rur. în Trans., cott. Selagiu, 2279 loc., din cari 326 Români (1891), oficiu pretorial, judecătoria cerc., cale ferată, școală industrială, fabrică de spirt. Sediul băncii rom. »Selăgiana« (v. ac.).

Jicnicer, titlu de boierie numai în Moldova, unde îl găsim din secl. XVI. Avea sarcina de mare magaziner al curții domnului, și, la împărțirea boierilor pe clasă, făcea parte din cei de clasa II. Derivă dela slavonescul *zitnica* = grânar. N'a avut nici odată mare importanță. [O. L.]

Jidava, numită de popor *Jidova*, ruinele unei vechi cetăți (lagăr) romane, situate în depărtare de o jumătate oară spre sud dela Cămpulung (Rom., j. Muscel), pe o câmpie întinsă, închisă între dealuri; ruinele formează un drept-unghi. Aici s'au găsit mai multe obiecte romane: arme, monete, unelte casnice și cărămizi cu inscripțiuni latine.

Jideni, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, pe malul stîng al râului R.-Sărat, compusă din 5 căt. cu 2251 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 4 biserici și 1 școală.

Jidov, v. Ovrei.

Jidova, v. Cetățuia.

Jidovar, v. Jdioara.

Jidovin, (magh. *Zsidovin*), com. mare în cott. Caraș-Severin, cercul Bocșei; *Bersovia* (v. ac.) din tablele peutingeriane. J. are 1193 loc. (1891) Români și Slovaci, cale ferată, oficiu postal-telegrafic, casă de păstrare postală. Sediul băncii rom. »Bersovia« (v. ac.).

Jigăraiu, *jigărală*, *jigărie*, *răgăială*, suc acru pe gât, un foc, o arsură după mîncări pipe-rate, etc. Se combate cu praf de bicarbonat de sodă (natriu) pe vârful cuțitului.

Jiglăvitura, v. Bătătura.

Jignicer, Jicnicer (v. ac.).

Jigo, pulpa de berbec împănată cu usturoi și friptă la cuptor. Se prepară și J. de vițel și de miel.

Jigodia, catar nasal puternic la câni, ca un fel de influență, dar și pneumonia și pleuropneumonia se înțelege sub acest cuvânt.

Jijiea, rîu în Rom., afluent pe dreapta al Prutului, isvorește din lacul Dorohoiu, udă j. Botoșani, Iași și Fălciu și se varsă în Prut din

jos de satul Scoposeni; afluenți mai însemnați are pe partea dreaptă: Miletinul și Bahluiul.

Jijila, 1) J., baltă în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, pl. Măcin, ce comunică cu Dunărea direct prin gârla lui Coea și a Combrei, avînd o întindere de 10 km²; produce pesce bun în mare cantitate; balta mai poartă și numele Garvan. 2) J., com. rur. tot acolo cu 1005 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura, crescerea vitelor și pescăritul; are 1 biserică și 1 școală. Com. e străbătută de șoseaua națională Tulcea-Isaccea-Măcin.

Jilava, fort detașat al cetății București, situat pe malul stîng al Sabarului, la sudul Bucureștilor și la estul șoselei Giurgului, și între forturile Berceni (est) și Broscarii (vest), cu care este legat prin câte o baterie. (v. București.)

Jilavele, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din sat. J. și Slătioarele cu 2694 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1897); are 2 biserici și 2 școli. Aici se fac 2 târguri anuale.

Jiliște, sat pe apa R.-Sărat, lângă vadul Rîmna, unde Ioan-Vodă cel Cumplit al Moldovei măcelări (1574) oastea, alcătuită din Munteni, Turci și Unguri, a fraților Petru-Vodă, candidatul la scaunul Moldovei, și Alexandru-Vodă al Munteniei, fugărind pe aceștia spre Brăila și spre Cetatea de Floci, iar el întrînd apoi cu toată puterea în Țeara Muntenască.

Jimbolea, v. Jombolea.

Jimenez, (*Ximenes*) *Francesco*, om de stat spaniol, n. 1436 în Torrelaguna (Castilia veche). 1486 intră în ordul Franciscanilor și deveni duhovnicul reginei Isabella de Castilia. 1495 fu numit arhiepiscop de Toledo, apoi cardinal și mare inquisitor, devenind cea mai însemnată persoană atât în biserică cât și politicesc. J. s'a ocupat mult cu convertirea Maurilor. 1508 a întemeiat universitatea Alcala de Henares, 1516—1517 regent al Spaniei. † 8 Nov. 1517, cădută deja în disgrația regelui Carol V.

Jina, comună mare, cott. Sibiului, 2899 loc., toți Români; la ea aparțin cătunele Bistra, Păltine, Dobra și Duș. Este așezată la 985 m. preste nivelul mării. Ocupația principală a locuitorilor este oieritul.

Jintîța, urdă dulce amestecată cu zer.

Jip, numirea vulgară a arborelui *Pinus Pumillo* Hânke (v. ac.).

Jipescu, *Gligore M.*, a publicat: *Opincaru*, cumu iese și cumu tribue să hiie sateanu. Scriere în limba țeranului muntean. București, 1881; scriere interesantă ca probă de limbă a Țeranilor dela Vălenii de munte (Prahova).

Jiquidi, *Constantin*, desemnător, caricaturist, n. 1865 în Iași, † 1899 în București. A urmat cursurile liceului din Iași și Galați, apoi a studiat la școala comercială din Iași; 1884 la expoziția cooperativelor obține cu caricaturile sale o medalie de argint; 1886 se mută la București și colaborează cu caricaturile sale la »Epoca«, »Foarfeca«, »Viața«, »Moftul Român«, »Moș Teacă«, și alte publicațiuni. Producțiunile sale în albumuri sînt: *Profiluri parlamentare* (1886), *Diaristii după natură* (1888), *Tipuri din țeară* (1889), *Facultatea de medicină* (1895). J. a mai lucrat și câteva tablouri în oleu, aquarele, ilustrațiuni, ș. a.

Jir, numele românesc al fructelor de *Fagus silvatica* L. (v. ac.).

Jirebia, *Jiribița*, firul de bumbac, de ață, de lână sau de mătasă, depănat pe vârlăniță și împărțit în legături.

Jirecek, *Constantin*, istoric ceh, n. 1854. După ce se habilitase la univ. din Praga, a fost angajat de guvernul bulgar ca secretar general al ministerului cultelor (1879) și fu însuși ministru cultelor în 1881—82. Din Bulgaria a fost chemat în 1884 la Praga ca profesor de istorie, iar de acolo a trecut în 1893 la universitatea din Viena. Lucrările lui privesc istoria, geografia istor. și etnografia Peninsulei Balcanice. Remarcăm: *Bibliographie de la littérature bulg. moderne*, (Viena 1872); *Geschichte der Bulgaren*, (Praga 1876, într'aceiași vreme cu edițiunea orig. în limba cehă); *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel u. die Balkanpässe*, (Praga 1877); *Das Fürstenthum Bulgarien*, (Praga, Viena, Lipsca, 1891); *Das christl. Element in der topograph. Nomenclatur der Balkanländer*, (Viena 1897).

Jirmilik, v. *Irmilic*.

Jitia, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, pe malul stâng al râului R.-Sărat, compusă din 6 căt. cu 1869 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 2 biserici și 2 școli.

Jiul, rîu ce curge dela nord la sud prin mijlocul Olteniei, care posedă peste 200 km. din lungimea sa. J. isvorește din partea centrală a Carpaților dintre Oltenia, Bănat și Transilvania, pe cari îi precurmă în defileul dintre Surduc și Bumbesci, după ce a strins apele *Jiului Baniței*, *Jiului Transilvan* unit cu *Jiețul* și *Jiului românesc*. J. transilvan și J. românesc curg în sens opus într-o vale paralelă cu coama Carpaților dela Petroșeni la Bumbesci; fractura în care curge J., urmează direcțiunea nord-sud; de aci la confluenta Tismanei, J. curge spre sud-vest; iar dela gura Tismanei la vale își schimbă direcțiunea spre sud-est, descriind o întinsă curbă, cu concavitatea spre vest, galonată prin Filiași și Bechet. Dela Petroșeni J. trece la mănăstirea Lainici, (2 poduri peste Jiu), apoi lasă Bumbescii pe dreapta, Porcenii pe stînga (urme de fortificațiuni), unde iese din regiunea munților. Dela Bumbesci la Malu mare, J. străbate regiunea dealurilor Olteniei unde lasă pe dreapta T.-Jiului (v. ac.). La sud de Rovinari primește Tismana (v. ac.) unită cu Bistrița și Jaleșul, trece apoi la Pescina (debușul Cioianei pe r. s. cu șoseaua spre Cărbunesci), la Brosceni (debușul Jilțului r. d.), primește la Țăntăreii Gilortul (r. s.), cel mai mare afluent al său, udă Filiași (pod p. cale ferată și șosea, bifurcația călei ferate spre T.-Jiului), primește pe stînga pe Amaradia, cel mai mare afluent al său din regiunea dealurilor; pe dreapta pe Motru, cel mai mare afluent după Gilort, născînd din regiunea munților (în basînul Motru pe valea Husniței, mîn. Strihaia, zidită de Pătrașcu, tatăl lui Mihailu Viteazul), lasă pe stînga Craiova în dreptul Brestei, (pod permanent la Jitianu); în fine J. se varsă lîngă Bechet în Dunăre, unde formează o deltă, care îi face marea schimbăcioasă; la originea deltei, Coștenii, loc de trecere pe pod (Jiul are numai 120 m. lărgime cu peste 250 m. adâncime). Basînul superior al J.-lui este o prăbușitură

ovală, ale cărei margini sînt formate de munții Vulcanului și grupul Paringului la sud și est, de munții Hațegului și ai Sebeșului la nord; la sud acest basîn se restrînge într'un aspru defileu, între Surduc și Bumbesci. Intre Bumbesci și gura Tismanei J. strabate un platou, unde coastele din dreapta reprezintă mai mult un lanț aparent decît un plan de scurgere spre Jii, pe cînd pe partea dinspre est dealurile se șterg cu totul. Dela gura Tismanei la gura Gilortului, valea prezintă o lărgime aproape uniformă de 3 km. în lungul șesului, cu comunicațiuni laterale rari. Dela gura Gilortului la ieșirea J.-lui din regiunea dealurilor șesul Jiului se lărgesce la 4 km., malurile mai puțin înalte și valea în multe părți inundabilă, relieful coastelor laterale scade, pînă a se confunda cu șesul la intrarea J.-lui în regiunea șesului. Cursul J.-lui în tot basînul său superior, și parte din basînul mijlociu pînă la Rovinari, e lipsit de sinuosități din cauza repeziuni pantei și a constituțiunii solului. De aci cu cît în jos cotiturile se înmulțesc cu atît J. se apropie de Dunăre; de asemenea se înmulțesc și luncile, și în multe locuri apar mlaștine în fundul văii, mai ales între gura Motrului și Malu mare. Valea de mijloc și cea superioară a J.-lui prezintă un interes deosebit din cauza șesului ei larg, fertil și ținut de lanțuri deluroase, cari țin drumurile bune în lungul rîului și fac din acesta un însemnat arc de comunicațiune dela nord la sudul Olteniei, în toată regiunea dealurilor. Numai la debusarea J.-lui în regiunea șesului, mănunchiul comunicațiunilor se resfiră depărtându-se de malurile J.-lui. Prin valea J.-lui și *defleul Lainicilor* conduce drumul în Transilvania către Hațeg și Alba-Iulia, prin pasul Merisor. Deci rîul J. deschide principala comunicațiune dintre Transilvania și centrul Olteniei. (Calea J.).

„Jiul“, o revistă pentru literatură și știință, apărută un an (1894—95) în Tirgu-Jiu, și editată de un grup de bărbați, cari au început o mișcare culturală în j. Gorj. Cuprinde mai ales material relativ la istoria Gorjului cu multe ilustrațiuni originale, documente litografiate ș. a. J. a apărut în editura librarului tipolitograf N. D. Miloșescu.

Ivanovici, *Sinesiu*, episcop al Aradului, v. vol. I, p. 224.

Jneapîn, *Jneapîn*, numiri vulgare ale micului arbore *Pinus Pumilio* Hânke (v. ac.).

Joanne, *Adolphe Laurent*, literat și geograf francez, n. 1813 la Dijon. Părăsind advocatura, s'a aruncat în jiaristică și literatură. A fundat împreună cu Charton și Paulin în 1843 jiarul »Illustration». Călătorind mult a scris o serie de »Itinerare». A mai publicat: »Souvenirs des Alpes» (poesii), »Dictionnaire des communes de France» și un roman de observațiune: »Albert Fleuriere».

Jobber, (pron. giobber), în Anglia se numesc astfel persoane, cari cumpără și vînd efecte pe socoteală proprie, în contrast cu *Broker*, cari cumpără sau vînd la mandatul altuia.

Joben, numirea ce se dă de Români cilindrilor (pălărie de formă înaltă) după numele lui *Jobin*, comerciant de orig. franc., cunoscut în București.

Joc, în genere ori ce ocupațiune distractivă și plăcută, de regulă în societate cu alții, și cu

scop de petrecere și recreațiune. Sub J. se mai înțelege îndeosebi și petrecerea cu dans (v. ac.), și mai ales dansurile naționale, cari la Români sînt foarte numeroase și variază după provincii și ținuturi.

Joc de cărți. Cărțile de joc au fost la început un joc metafisic și de pură abstracțiune, o speculațiune filosofică, născocirea unor cugetări profunde, destinată a servi de instrument unor cercetări de quintesență sufletească. Cărțile sau *tarots* cele vechi presintă neîndoiește toate caracterele simbolismului oriental, toate figurile, toate alegoriile dovedesc o origine persană, indiană, egipteană. Elinii se serviau de un fel de cărți de os sau de fildeș și acele erau foarte populare. Cărțile din evul mediu, așa cum le posedăm încă, sînt numai nise copii de pe anticele bucăți de pergament pictat. Din vechiul tarot oriental călugării din epoca carlovingiană se inspiră pentru a crea curiosul *joc al virtuților*, pe care ni-l descrie Alcuin și care se bucura de o mare vază la curtea împăratului Carol cel Mare. În Franția popularitatea jocului de cărți datează dela domnia lui Carol VI (1380 până 1422); doctorii acestui rege nebuli își închipuiau, că îi vor pute alina melancolia prin acest joc. De altfel alte națiuni dispută Franței meritul de a fi propagat mai întău jocul cărților. Olandezii afirmă cu stăruință, că compatriotul lor Laurent Coster le-a răspândit în Europa și i-au ridicat o statuă pe piața mare din Harlem (1856). (Cf. »Gaz. Trans.« nr. 89 din 1899). Jocul de cărți e sau de hazard sau de petrecere. [—]

Jocurile Olimpice, jocuri atribuite lui Hercules, cari începură a ocupa locul principal în jocurile naționale grecesci la 786 a. Chr. Aceste jocuri se făceau din patru în patru ani; un interval de patru ani se numia o Olimpiadă. J. ol. se celebrau pe teritoriul orașului Olimpia în Elis și pe timpul cât durau, ori ce ceartă era suspendată. Era un timp de petrecere, în care nu era nimenui permis de a turbura liniștea. Grecii și străinii mergeau alături; arena unde concureau atleții și literații se numiau stadiu. Nu erau premii mari cari se acordau învingătorilor, ci o simplă coroană de maslin selbatec dovedea că purtătorul se distinsese printre cei mai distinși fi ai Eladei. Cel victorios era socotit ca uns al zeilor și bustul său se așeza printre statuele zeilor. Solon stabili în legislația lui ca să se dea învingătorului la J. ol. o sumă de 500 drachme. Sparta acorda învingătorilor onoarea de a lupta în resoiu alături de regele ei. Marele elenist german Ernest Curtius, ȳice că J. ol. nu contribuiau numai la desvoltarea puterilor fizice, ci și la ridicarea vieții intelectuale la Greci. Xerxes la Termopile a ramas uimit cānd a auzit cā Elinii mai aveau poftă sā concureze, cānd sciau ce-i amenință. La Greci era obiceiul chiar în timpul resoiului sā se ȳinā J. ol., avēnd deplinā credință în dei.

În ziua de 24 Martie 1896, sub presidenția moștenitorului regal, ducele de Sparta, s'au inau-gurat J. ol. moderne la Atena.

Jocurile Istmice se sāvîrșiau la Corint în istm, erau celebrate din doi în doi ani, ele erau socotite ca mai puȳin însemnate.

Jocurile nemeice erau celebrate la Nemeia în Argolida din doi în doi ani; jocuri de aceeași importanță ca și cele istmice sînt și

Jocurile pitice ce se sāvîrșiau la Crisa în Phocida din patru în patru ani în timpul lunii Ianuarie.

Toate aceste jocuri; olimpice, istmice, pitice și nemeice formau marile jocuri sau serbări panelenice, jocuri cari aveau de scop sā reu-nească la un loc toată suflarea grecească. În timpul acestor jocuri religioase, Spartanul își uita vrajba cu Atenianul și împreună aplaudau pe alesul zeilor. În aceste jocuri unitatea lumii elenice se afirma în mod strălucit. [Caion.]

Jochmus, August Giacomo, Baron de Cotignola, n. 27 Febr. 1808 în Hamburg, † 14 Sept. 1881 în Bamberg; a fost ofier grecesc, general în Spania, pașă turc. în Siria, ministru imper. german de externe și marină, general austriac. Scr.: »Opere complete«, 4 tom. 1883—84.

Jockey, cālăreșul care se ocupă cu antrenarea cailor de cursă, cālărindu-i la diferitele alergări de cai, cari se organizează de societățile de încurajare. J. trebuie sā fie formați prin o educațiune specială, recrutāndu-se mai cu samă printre aceia ce nu inclinează spre îngrășare (Engl.).

Joe, v. Iupiter.

Johannesburg, oraș în Transvaal (Africa), 102.078 loc. (1896) dimpreună cu coloniile de pe lāngă el; Albi sînt numai 50.907. Loc. se ocupă cu industria, comerciul și cu mineritul.

Johannisburg, oraș în guvern. prus. Gumbinnen cu 322 loc. (1890). *Canalul J.*, de 6 km. lung, duce în lacul Spirding.

John, 1) *Francisc, Baron*, general austr., n. 20 Nov. 1815 în Bruck l. Leitha, † 25 Maiu 1876. 1835 locotenent de infant., 1848—49 general de stat major, 1859 șef al corp. 9, 1866 șef al armatei de sud, 1866—68 ministru de resboiu, în fine șeful statului major al armatei.

2) *John Eugenie* (pseudonim *E. Marlitt*), n. 5 Dec. 1825 în Arnstadt, † 22 Iunie 1887, a scris numeroase romane mult cētite.

John Bull, o poreclă a poporului englez, care înseamnă *Ioan Taurul*. Ea este dată omului de rānd, parvenit. Totodată acest nume designă puterea, ce-și atribue națiunea engleză.

Johnson, Samuel, literat engl. (1709—84), osto unul din scriitorii cei de frunte ai Angliei. Cariera lit. a început-o āntău la revista *Gentelmanns Magazine*, în care a redigiat ședințele parlamentului dela 1740—43. În urmă, a publicat o satiră foarte mult gustată: *Londra la 1738*. La 1747 fū însărcinat, de cātră o societate de librari, sā compună: *Dicționarul limbii engleze*, caro a fost mult apreciat. El a redigiat un ȳiar: *the Idler* (leneșul). La 1762 dete o ediție a lui Shakespeare. La vîrsta de 70 ani (1779—1781), serio cea mai de samă operă: *Viața poezilor englezi*. În adānci bătrānețe avū mulțămirea sufletească sā primească o pensiune din partea regelui George III, care îi permise, sā trăiască mai în larg. Operele sale complete au fost editate de Havokins, Londra 1787, 11 vol. și Murphy, 1796—1826, 12 vol. în 8°. I. Bossorell a publicat: *Viața lui J. Londra 1791*.

Johnson, Andreiu, president al Statelor-Unite americane, n. 29 Dec. 1808 în Raleigh (Nord-carolina), † 31 Iulie 1875. 1826 croitor; luānd parte la luptele politice, ajunge 1843 membru al congresului, 1853—57 guvernator în Tennessee, 1857 membru al senatului confederațiunii, 1864

vice-preș. al Statelor-Unite, iar în urma asasinării lui Lincoln președinte (1865—69).

Joi, respective *sfânta Joi*, în poveștile române e personificațiunea zilei de septemână, numită Joi, și încât are predicatul, sfântă, e influența creștină. Un fecior de împărat ajuns în imperăția sfintei Joi, unde era mare căldură și mai târziu, Sf. J. invie pe fecior cu iarba vieții. [Atm.]

Joia-mare, Joia cea din septemână ultimă a sf. paresimi, numită »septemână patimilor«; se numește »mare« și »sfântă« pentru mărirea misterului, memoria căruia se săvârșese într'nsa, adică memoria așezării misterului sacrificiului eucharistic sau liturgic al legii nouă de către Is. Chr. la cina cea de taină. Spre a urma mandatului dat de Is. Chr.: »aceasta să faceți întru amintirea mea«, în Joia mare, la biserici catedrale, arhierul cu toți preoții celebrează liturgia, împărtaşindu-se cu toți cu cele sfinte, după cum s'a făcut și la cina cea de taină. Seara, la oficiul de noapte, se cetesc patimele lui Chr. descrise de către evangeliști. Tot în această zi se sfințesc de către arhierul mirul, și se împlinesc de către arhierul serviciul de umilnță al spălării picioarelor.

Joifa, culme de munți în Rom., j. Argeș cu virful J. înalt de 1960 m.

Joinville, oraș în depart. franc. Marne super., lângă riul Marne, cu 4152 loc. (1891). Odinioară capitala baronatului de J., ridicat la rangul de principat de către Henric II la 1551. Al treilea fiu al lui Ludovic Filip poartă titlul unui »duce de J.«

Joinville, Jean Sieur de, istoriograf franc., n. 1224 în Joinville lângă Châlons-sur-Marne. J. a însoțit pe regele Ludovic IX în expediția cruciată din Egipt (1248—54). † 1317. A scris biografia regelui Ludovic IX (Histoire de St.-Louis).

J., François Ferd. Phil. Louis Marie de Orléans, al treilea fiu al regelui franc. Ludovic Filip, n. 1818 în Neuilly. 1840 a adus cadavrul lui Napoleon I de pe insula St.-Helena; 1846 fu numit vice-admiral. La eruperea revoluțiunii din Febr. (1848) s'a refugiat în Anglia. 1871 fu ales membru al adunării naționale. 1844 s'a căsătorit cu Dona Francisca, fiica împăratului brasilian Dom Pedro I. A scris: Études sur la marine, 1859; Encore un mot sur Sadowa, 1868. Fiul său Pierre Phil. Jean Marie de Orléans, duce de Penthièvre, n. 1845, a intrat 1871 în marina franceză, dar 1886 fu dimis.

Jókai, Maurítiu, romancier, novelist, humorist magh., membru numit în casa magnaților, membru al Academiei magh. și al altor mai multe societăți lit., deputat dietal, n. 19 Febr. 1825 în Rév-Komárom. A studiat dreptul în Pápa și Kecskemét. În 1846 deveni avocat, dar neconvenindu-i această carieră, s'a dedicat cu totul literaturii. Făcând cunoștință încă ca student cu Petőfi, după eruperea revoluțiunii s'a pus în fruntea tineretului, care conducea mișcările naționale din 1848. A însoțit dieta la Dobrițin, unde redactase ziarul partidului de pace »Esti Lapok«; de aici trecu la Seghedin, Arad, iar după catastrofa dela Șiria părăsi până fu grațiat, când apoi s'a dedicat cu totul literaturii, pe care teren a dezvoltat o activitate gigantică. La 1861 apare pe arena politică ca ziarist, redactând foile »Hon« și

»Nemzet«, ca deputat dietal cu tiszaistii, și ca membru în casa magnaților. În 6 Ian. 1894 serbându-și iubileul de 50 ani al activității sale literare, primi recunoștința din partea Casei domnitoare și altor domnitori, fu distins cu crucea mică a ord. Sf. Stefan, iar poporul magh. i-a dat 100,000 fl. ca dar național, și a aranjat tipărirea tuturor scrierilor sale beletristice în 100 vol. Lucrările sale literare chiar J. le împarte în trei perioade. P. I 1843—60. Operele apărute în acest period sânt scrise sub influența lui Petőfi și a romanticismului francez, având de subiect elementul național-poporal, luat din viața cea mai apropiată a poporului maghiar. În expunere se acomodează caracterului individual al poporului, combinând în modul cel mai perfect toate idiomele limbei maghiare. Dintre aceste lucrări mai însemnate sânt: »Magyar Nábob«, »Kárpáthy Zoltán«, »Az új földes úr«, »Politikai divatok«, »Köszívű ember«, »Tengerszemű hölgy«, etc. P. II 1861—81. Din lucrările aparținătoare acestui period dispăre deja memoria luptelor naționale, și subiectul lor îl formează mai mult caracterizarea unor persoane istorice sau extravagante din viața socială a poporului maghiar. În aceste lucrări apare deja decadența autorului, cum se vede din operele: »Erdély aranykora«, »Török világ«, »Bálványos vár«, »Lőcsei fehérrasszony«, »Jövő század regénye«. P. III 1881—. Operele apărute în acest period încă se caracterizează prin decadența compozițiunii și unele caracterisări psihologice absurde, pentru care »Budapesti szemle« i-a și făcut autorului o critică foarte aspră. J. a mai lucrat și în lit. umoristică, redactând revista »Üstökös« sub pseudonimul »Kakas-Márton«, în lit. poetică și dramatică încă a compus câteva drame, căror le-au servit de subiect poveștile sale. Așa din narațiunea »Varchoniták« a compus drama »Dalma«, etc. J. a dezvoltat o activitate literară ca nimenea altul dintre scriitorii maghiari. Meritul lui consistă mai mult în predarea frumoasă, decât în compozițiune. (Cf. »Magyar írók élete és munkái«.)

[+]

Joldea, comisul, boier moldovean, care este înălțat domn, după omorirea lui Stefan-Vodă Rareș (Sept. 1552), de o sană de boieri în cap cu Sturdza, mare procurator al Moldovei și cu hatmanul Movilă. Pentru a-i da oarecare drept la scaun, partizanii săi îl logodesc cu domnița Ruxandra, fiica lui Petru Rareș. Dar J. nu stătu Vodă decât 3 zile, căci într'aceea Petrea Stolicul Lăpușneanul, venind cu ajutor polon, răzimat și pe o altă parte din boieri, în frunte cu Moțoc, îl bate la satul Șipote, îl prinde și, însemnându-l la nas, îl călugărește, iar el îi ia și logodnica și domnia. [Aguletti.]

Joldesci, sat în j. Botoșani, situat pe șesul din stânga Siretului, face parte din com. Fântânele, cu 822 suf. (Dicț. geogr. 1895). Aici s'a dat lupta între Stefan cel Mare și Petru Aron pentru domnia Moldovei la 12 Apr. 1457, în care acest din urmă fu învins.

Jolit, v. Cordierit.

Jombolea, (magh. *Zsombolya*, germ. *Hatzfeld*), comună mare în Bănat, cott. Torontal, 9580 loc., 8602 Germani, 718 Magh., 42 Români, etc., oficiu pretorial, judecătorie cerc., notariat public, perceptorat de dare, școală pentru elevii de me-

serii, bancă comerț. și industr., bancă populară, numeroase asociațiuni, tirguri vestite de bucate și de cai, cale ferată.

Jomini, Henric, baron, gen. francez și scriitor militar, n. 1779 în Payerne (Elveția). J. a excelat ca adjutantul lui Ney în războiul contra Prusiei 1806—7. 1808 luptă în Spania; 1812 e comandantul orașelor Wilna, mai târziu Smolensk. La retragerea mare a lui Napoleon dela Moscova, J. a fost foarte activ la lupta dela Beresina, totuși cade din grația lui Napoleon. După războiul, țarul Alexandru I îl primește în armata rusească cu rang de locotenent-general și adjutant împărațesc. În războiul următor al Rusiei contra Francei, J. nu a luat parte și nu a tradat planurile lui Napoleon, despre cari a avut cunoștință. J. a scris multe opere militare însemnate. † 1869 în Paris. [S. H.]

Jonas, Justus, reformator, n. 1493 în Nordhausen, a studiat jurisprudența și teologia. Pe când a pășit Luther cu reformele sale, J. era profesor în Wittenberg, și a ajutat pe Luther în traducerea sfintei scripturi pe limba germană și a tradus și divulgat mai multe scripte de ale acestuia, a lucrat un regulament pentru persoanele eclesiastice și a propagat cu mare zel doctrinele luterane. † 1553 ca superintendent în Eisfeld lângă Werra.

Jonclères, Victorin, compozitor francez, n. 1839 în Paris, unul din primii campioni a ideilor vagneriane în Franța. Făcând studii mai întâiu în liceul Bonaparte, apoi de pictură în atelierul Picot. Părăsi însă în curând pictura pentru muzică și intra la conservator, unde avu ca măiestri pe Elwart și Leborne. Admirățiunea sa însă pentru reforma vagneriană iscă o discuțiune vie cu Leborne, din care cauză trebui a se retrage și a-și continua singur studiile. A scris muzică de scenă pentru Hamlet (1862), operele Sardanapale (1867), le Dernier Jour de Pompei (1869), Dimitri (1876), la Reine Berthe (1878), le Chevalier Jean (1885), Lancelot; apoi simfonii pentru cor și orchestră, ș. a. Dela 1871 redigiază foiletonul musical al ziarului Liberté. [T. C.]

Jongleur, (lat. jocolator), cântăreți cari, în evul mediu, mergând din oraș în oraș, cântau poeme la curțile regilor, castelurile marilor seniori, și cu ocazii festive. De regulă ei nu compuneau aceste poeme, ele erau opera »Troubadour«-ilor. J. astăzi se ăice despre artiști de circ, etc., cari execută diferite jocuri de ăuțală sau dibăcie de mâni cu felurite obiecte, ce le aruncă în aer.

Jora, familie boierească din Moldova, unde se află încă de pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400). Mai mulți membri ai ei s'au distins prin înalte demnități și în istorie, în secl. XVI și XVII. *George J.*, era parcalab de Hotin la 1528, demnitate ce avură mai mulți urmași ai săi. Cronicele Moldovei vorbesc adesea și mult despre Hatmanul Moldovei *Antohi J.*, care e cunoscut întâiu pe la 1690 și muri la 1714, fiind unul din cei mai ilustri boieri ai Moldovei pe timpul său. El fusese și mare logofet al Moldovei, și stătuse cu Lupu Costake închis vr'o 2 ani în lanțuri la Varna. Prin urmașii săi descind reprezentanții actuali. [O. L.]

Jordan, 1) *Rudolf*, pictor, n. 4 Maiu 1810 în Berlin, † 26 Mart. 1887 în Düsseldorf. A lucrat

tablouri umoristice și serioase din viața pescarilor și navigatorilor Mării de nord.

2) *Jordan Wilhelm*, poet, n. 8 Febr. 1819 în Insterburg, 1848 membru al parlamentului germ.; a scris numeroase opere: drame, epopee, romane, etc.

3) *Jordan Henri*, filolog și arheolog, n. 30 Sept. 1833 în Berlin, † 10 Nov. 1886 în Königsberg. Opere: »Topografia cetății Roma în antichitate«, »Cooperări critice la istoria limbii latine«, »Scriptores historiae Augustae«.

4) *Jordan Wilhelm*, geodez, n. 1 Mart. 1842 în Ellwangen, † Apr. 1899, profesor în Karlsruhe și Hannovera, 1873—74 a studiat deșertul Libiei. A scris »Geografia fizică și meteorologia deșertului libic«, »Tablele înălțimilor barometrice«, ș. a.

Joreste, Ilie, preot monach venit în 1638 din țările române cu o recomandățiune dela Mateiu, principele Munteniei, către principele Ardealului George Rákoczy I, și din considerațiuni amicale, în cari se aflau amândoi principii între sine, Rákoczy l-a ridicat pe J. pe scaunul mitropoliei române din A.-Julia, ales fiind de sinodul preoților. Acest mitropolit și-a atras însă în curând mânia calvinilor asupra sa pentru statornicia sa în credință și pentru împotrivire la propaganda calvinească, nevrând să introducă în biserica sa cărțile de religione tipărite în limba română, dar cu învățături străine de biserica ortodoxă. Vădând principele că toate amenințăările nu folosesc pentru de a abate pe mitropolitul Joreste din calea dreaptă, a căutat să-l delăture din scaunul mitropolitan într'o formă la aparință legală. Mitropolitul Joreste fu acusat, că în vizițiuni canonice ar fi abusat prin viață necorectă pozițiunii sale arhieresci, și sinodul protopopilor, convocat la 1643, fără de a cerceta mai de aproape învinuirile ridicate în contra mitropolitului, ca să facă pe placul principelui a enunțat depunerea lui Joreste din scaunul mitropolitan și degradarea lui din statul preotesc și l-a predat dregătorilor politice pentru urmărirea mai departe. Acest caz ilustrează starea cea tristă a bisericii ortodoxe române în acel timp și arată totdeauna și corupțiunea clerului român, care s'a dat de instrument rușinos în mâinile adversarilor bisericii ortodoxe.

Jósika sau *Jozsika*, familie de origine română din Caransebeș, unde mai mulți dintre ei figurau pe la 1589 ca castelani, 1604 ca primar al Caransebeșului, 1646 ca vice-ban, 1653 ca vice-comite, etc. *Stefan J.* pe la 1595 devenind cancelar al lui Sigismund Bathori, căpeta pe lângă satul Olosăg din Bănat și dominiul Branyicska în Ardeal; următorii acestuia se ridicară sub Leopold I. la demnitatea de baroni ungari cu predicatul de Branyicska, și se distinseră în cele mai însemnate funcțiuni. Intre aceștia au excelat *Ioan* 1822—34 ca guvernator, apoi frate său *Samuil* 1844—48 ca cancelar al Ardealului.

Jósika, Nicolau, Baron, părintele romanului la Maghiari, membru al Academiei maghiare, primul președinte al societății literare »Kisfaludy«; n. 28 Apr. 1796 în Turda, Transilvania, † 27 Febr. 1865 în Dresda, Germania; osemintele lui și ale nevestei sale fuseră exhumate și aduse la Cluj, unde la 25 Apr. 1894 se astrucaseră în cimitirul orașului. Absolvând studiile juridice în Cluj, îmbrățișază cariera mi-

litară și ia parte în resboaiile franceze și italiene (1813—15); la 1818 s'a retras în viața privată, dedicându-se cu totul studiilor poetice, beletriste. În 1843 a apărut din nou în viața publică, a luat parte activă în revoluțiunea din 1848, și ca magnat fû numit membru în comitetul honveșesc, în această calitate a însoțit guvernul maghiar la Dobrițin, Seghedin și Arad, de unde după desastrul dela Șiria a pribegit prin Belgia și Germania, dedicându-se cu totul studiilor; în urmă se așezase în Dresda, unde și muri. Pe terenul literar a debutat cu broșurile volante filosofice-politice »Irány« și »Vázlatok«, cu cari a atras atențiunea publicului; mai mare succes a secerat cu romanul »Abafi«, al cărui subiect e »că cu voința firmă se poate învinge ori ce imoralitate« și »că puterea sufletului totdeauna învinge, dacă scie a voi«. Activitatea lui literară se poate împărți în două perioade: I. dela 1834—48, în acest period a scris romanurile, ce și ați au mare valoare: »Abafi«, »Zolyomi«, »Az utolsó Báthori«, »A csehek Magyarországon«, »Zrinyi a költő«, etc. II. 1853—65. Romanurile ce apăruseră în acest period sub pseudonimul »Eszter szerzője« sînt scrise cu puțină tehnică, arată o decadență atât în formă cât și în caracterisări. J. a fost unul dintre cele mai productive talente pe terenul literaturii; meritul lui e că, ca aderent al școalei Walter Scott, în operele sale a descris mai fidel și expresiv viața socială-familiară a poporului maghiar din timpurile mai vechi; caracterisările lui sînt excelente, mai ales idealurile femeiesci, cari duc rola în operele sale, ca în »Abafi«, »Mikola Margit«, »Csáky Gizella«, »Izidora«, etc. sînt admirabile; profesează resolut sentimente nobile, cavaleresci, iubirea adevărată față de patrie; în operele sale ne prestează o armonie între fabulele întrefesute și evenimentele dominante, prin care J. deveni întemeietorul romanului național la poporul magh. (Cf. Magyar írók élete és munkái.) [+]

Josquin des Près sau **Desprez**, numit încă **Giosquino del Prato**, **Jodocus Pratensis** ș. a., cel mai mare contrapunctist al școalei flamande, principalul elev al lui Okeghem și cel mai de valoare antemergător al lui Palestrina; locul și data născerii sale nu se scie; n. probabil pe la 1450 în Condé în Hainaut, unde și muri la 27 Aug. 1521 ca prior al mănăstirei. De mic copil merse în Italia, unde servi în diferite capele, între altele la Ferrara, la Roma ș. a. Reputațiunea sa încă deveni imensă mai cu samă după întoarcerea sa în Francia, la curtea lui Ludovic XII, și ca diriginte al capelei din Cambrai. Contemporanii seîl il supranumesc »Principele muziceii«, și în adevăr necedând întru nimic emulilor seîi în ceea ce privește știința contrapunctică, el căuta a idealisa stilul contrapunctului seîu. Reforma palestriniană făcû uitată un lung timp această muzică, căreia istoricii moderni îi profesează o sinceră admirațiune. J. a scris 32 mise (dintre cari 17 publicate de Petrucci) și preste 200 alte compozițiuni (motete, cântece ș. a.), parte publicate în diferitele colecțiuni din secl. XVI, parte aflătoare în manuscrise prin bibliotecile și arhivele din Roma, Cambrai ș. a. Un mare număr din aceste compozițiuni au fost transcrise în notațiune modernă și publicate de Ambros, Commer, Forkel, Busby, Kiesewetter ș. a. [T. C.]

Jostedalsbrå, cel mai mare ghețar al Norvegiei și preste tot al Europei, avînd o lungime de 90—100 km.

Joubert, **Petru Iacob**, renumit general în Transvaal. Descendent al unei familii de Hughenoti emigrați în Africa, (după alții descendent din familie olandeză), n. 1834 în Kangi (Capland), apoi stabilit în Transvaal, a practicat advocatura. 1884—89 general în resboiul de libertate, a nimicit oastea engleză la Majuba și a recăstîgat patriei sale libertatea pierdută în 1877. Vicepresident dela 1888, după presidentul Krüger era cel mai cu trecere în Transvaal. În actualul resboiu luînd comanda supremă (11 Oct. 1899), trece pe teritoriu englez și în scurt timp pune în uimire întreagă lumea prin genialitatea sa strategică. Una după alta raportează învingeri preste învingeri, bîgînd spaimă chiar și în cei mai probați generali englezi. Sosind apoi generalul Roberts cu trupe nouë, și forțînd capitularea generalului boer Cronje la Pardeberg, J. a dispus concentrarea trupelor boere și tindea să înșele pe Roberts la luptă decisivă în locuri strîmtoare. În cursul acestor manevrări l-a ajuns moartea (28 Martie 1900), provenită din o veche boală de stomac. În resboiul actual a raportat asupra Englezilor dece învingeri mai însemnate și a strîmtoat pe generalul White cu 12,000 de ostași în Ladysmith. [t.]

Joujou, (pron. Juju), jucărie, înțelegîndu-se sub această numire mai cu samă obiecte diferite, lucrate în miniatură și purtate la lanțul ceasului sau la brățări; crucea legiunii de onoare.

Joule, (pron. gioul), **Iacob Prescott**, fisician englez, n. 1818 în Salford, † 11 Oct. 1889. Tatăl seîu a fost fabricant de bere, și tot măiestria aceasta a exerciat-o și el până la 1854, dar într'aceea s'a ocupat și cu fisica. Cu deosebire mare influență a avut asupra sa Dalton. La 1840 a arîtat, că cantitatea de căldură produsă de curentul electric e drept proporțională cu intensitatea curentului și cu pătratul rezistenței conductorului. J. a calculat echivalentul mecanic al căldurii, va să zică a arîtat, că 424 chilogramo-metri de lucru mecanic produce o calorie, și întors o calorie 424 chilogramo-metri de lucru mecanic.

Jourdan, **Jean Baptiste**, conte, mareșal frc., n. 29 Apr. 1762, bătû pe Austriaci la Fleurus, 26 Iunie 1794, dar suferi înfrîngeri repețite dela archiducele Carol la 1796 lângă Amberg și Würzburg, 1799 la Ostrach și Stockah; membru al sfatului celor cinci sute, din care fu scos din cauza opoziției sale față de lovitura de stat dela 18 Brumaire; 1804 mareșal și conte, apoi atașat pe lângă regele Iosif în Neapol și Spania. † 1833 ca guvernator al casei invalizilor.

Journal de Debats, jurnal francez, politic și literar. Datează dela 1789, întemeiat de Beaudouin, tipograful adunării naționale, pentru a publica dările de samă despre desbaterile acestei adunări. El a continuat neînterupt, sub deosebite numiri, până ați, și a devenit unul din cele mai însemnate organe de publicitate. Între redactorii seîi principali au figurat scriitorii ca Jules Janin, Renan, Philaretès Chasles, ș. a.

Jovial, (lat. jovialis, dela Iupiter); a) vesel și glumeț, fiind-că Joe, simbolul ceriului luminos,

e cauza veseliei; b) termin de farmacie: pilule joviale, în cari adecă întră sare de cositor, numit de alchimiști Iupiter; c) adunare jovială, adecă de joc, ziua lui Iupiter, a societății literare svedeze, sub regina Christina; d) ceea ce aparține lui Iupiter, înțeles antic.

Juan d'Austria, Don, 1) J., fiul natural al împ. Carol V și al Barbarei Blomberg din Ratisbona, n. 24 Febr. 1547, crescut în Spania cu Don Carlos, fiul lui Filip II. 1569 și 1570 conduce lupta contra Maurilor în Grenada și alte locuri, 1571 comandă flota aliată contra Turcilor și reputează 7 Oct. marea victorie dela Lepante. Se luptă în Tunis, administrează Italia, 1576 guvernator în Țerile de jos, în care câștigă la început mare renume prin blândețea lui, mai pe urmă se încep mișcări contrare, apoi face planul să libereze pe Maria Stuart și să ia coroana Angliei și Scoției, dar muri 1 Oct. 1578 la Namur în lagăr, de ciumă sau după unii de otrăvă, din ordinul lui Filip II. [—]

2) **Juan de Austria, junior**, general spaniol, fiul regelui Filip IV. A luat parte în reșolul contra Portugaliei, în cel contra rescoalei lui Masaniello în Italia (1647), contra rescoalei din Catalonia (1652), iar dela 1656 a luptat în Țerile de jos contra Francezilor, până la pacea pireneică (1659). În al doilea reșolui portughez, pierdând lupta dela Estremoz, a renunțat la postul de comandant. Regent al Aragoniei în locul minorului Carol II, iar în urmă cancelar al acestuia. † 17 Sept. 1679. [t.]

Juan Fernandez, grupă de insule în Oceanul Pacific, la 670 km. dela țărmul chilen; aparține la statul Chile. Renumită prin faptul, că aci a petrecut mai mult timp marinarul Selkirk, a cărui soarte a servit de subiect la scrierea »Robinson«.

Juan de Fuca, strimtoare de mare în Oceanul Pacific, între insula engl. Vancouver și continentul Americii de nord (statul Washington).

Juarez, (pron. Huares), **Carlo Benito**, president al Mexicului, n. 1807 din părinți indiani. Orfan, fu ajutat de o familie bogată să studieze advocatura în Mexic. Advocat, magistrat, deputat liberal în congresul din 1846, guvernator dela 1848—52, se distinse prin facere de șosele, școli și măsuri financiare. Inchis, fugă în Statele Unite, revine ca ministru de justiție 1855 sub Alvarez. Ales president 1858, strămută scaunul afară din Mexic, unde clericaliști erau prea puternici, însă nu izbutesce și fuge până la 1861, când se întoarce din Washington ca president. Desființează mănăstirile, secularizează averile bisericesci, proclamă libertatea religioasă, însă suspendarea plăților la diferite companii străine provoacă intervențiunea Spaniei, Angliei și Francei. Impacă pe Spania și Anglia, armata franceză însă înaintează în Mexic, ia Puebla 10 Iunie 1863, urmăresce pe J., care nu pierde speranța ci se retrage, până ce generalii săi izbucniră a cuprinde Mexicul și a prinde pe Maximilian (v. ac.), împăratul adus de Francezi. Ales din nou la 6 Oct. 1867, ultimii ani avu să lupte greu contra turburărilor și a rivalilor săi. † 18 Iulie 1872.

Jubaea H. B. K., (botan.) gen de plante din fam. Palmierilor, trib. Coccoideae, înrudit cu *Cocos* (v. ac.) de care se distinge prin stamine

numeroase. Cuprinde o singură specie din Chile: *J. spectabilis* hort., o imponentă plantă decorativă de florărie temperată, cu fructe comestibile. [A. Pr.]

Jubal, fiul lui Lamech; considerat de Evrei (după Biblie) ca primul musicant, inventatorul instrumentelor musicale, atât de coarde cât și de suflare. Trăia înaintea diluviului.

Jubis, stafide, struguri uscați din Provence.

Jucar, rîu litoral în Spania, isvorește în Cerro de San Felipe, se varsă în Mediterana la Cullera, după un curs de 505 km.

Jucica veche, com. rur., parohie, moșie mănăstirească, are 1438 loc. (1177 ort.-or., 130 rom.-cat., 131 mos.), o școală primară, telegraf, stațiune de cale ferată.

Jucica Nouă, com. rur. dimpreună cu cătunele Denesivca, Metnița, Moșii și Stenehora, com. rur., parohie, moșie mănăstirească, are 3689 loc. (2317 ort.-or., 599 rom.-cat., 158 un., 615 mos.), o școală, stațiune de cale ferată. Ambele comune J. sînt situate în căp. Cernăuțului și în j. Sada-gurii în Bucovina.

Jude, judecător (v. ac.).

Judecata, **Judițiu** (lat.) se nasce din combinările de reprezentări făcute din punctul de vedere al conținutului lor. Din punct de vedere *psihologic*, ori ce J. nu e decât o fusiune apercipțională a două reprezentări. În dezvoltarea psihologică a unei judecăți se pot deosebi următoarele stadii: meditația sau cumpănirea și deciziunea. Reprezentarea, care mijlocește deciziunea, se numește rațiunea psihologică a judecății.

Sub raport *logic* numim J. actul cugetării, prin care exprimăm raportul dintre două noțiuni mai cu samă din punctul de vedere al conținutului lor calitativ. Căci noi prin actul de J. stăruim a constata: a) dacă în privința conținutului lor calitativ, noțiunile ce se combină, concordă, convin una cu alta ori nu, și în urmăre dacă se pot ori nu se pot împreuna; b) dacă în aceste combinațiuni se reproduc și raporturile firești și reale ale obiectelor de gândire. În fiecare J. se pot deosebi următoarele părți: a) subiectul, adecă noțiunea ce denotă obiectul asupra căruia se face exprimarea; b) predicatul, adecă noțiunea, care conține ceea ce se țice despre subiect; c) forma în care se face exprimarea asupra raportului dintre subiect și predicat, (copula sau legătura). J. mai este raportul dintre sferele a două noțiuni. Subiectul și predicatul luate la un loc, formează materia Judițiului, iar copula determină forma lui. Forma limbistică sau gramaticală a Judițiului este propozițiunea sau dicerea. (Cf. Plotosus, proped. filos. II, cap. III; Maiorescu, Log. capit. II.) [11.]

Judecata din punct de vedere juridic. v. art. Hotărîre jud. și Sentență.

J. în lipsă, v. Contumacia.

Judecata de pe urmă, Sf. Scriptură învață că la capătul lumii Isus Christos iar se va arăta omenimii ca judecător și înviind deodată pe toți oamenii, îi va judeca pe toți în fața tuturor, va arăta faptele, cuvintele și cugetele fiecărui, bune ori rele, și îi va dicta resplata atât cu priviro la trup cât și cu priviro la suflet. La *judecata particulară* se judecă fiecare om ca persoană singuratică, la cea universală însă se judecă deodată toți oamenii, fiindcă toți formează o fa-

milie, ai cărei membri influențează unul asupra altuia. (Mat. 16, 27.) [i—m.]

Judecător, ori ce magistrat însărcinat de a examina și de a termina un proces oarecare. În sistemul roman însă J. nu era decât un simplu particular, însărcinat de magistrat (pretorul s. e.) ca să examineze și să se pronunțe asupra unei afaceri. Funcțiunea de J. este astăzi incompatibilă cu exercițiul ori căreia alte profesii, afară de profesoratul la facultatea de drept. Pentru a asigura independența magistratilor, o lege de dată recentă decide ca rudele până la un anume grad nu pot fi în același timp J. la același tribunal sau curte. În Rom. prin legea organizării judecătorești din 1892 s'a întins inamovibilitatea, care până atunci era acordată numai consilierilor dela curtea de casație, și la curțile de apel, precum și la președinții tribunalelor. Unii susțin că inamovibilitatea trebuie întinsă chiar și asupra membrilor parchetului, adică procurorului general și procurorului dela casație. În general inamovibilitatea (v. ac.) a adus foarte mari servicii, căci a asigurat independența magistraturii.

Judecătorul de instrucție este un magistrat care, pus între procurorul care acuză și între inculpatul care se apără, are puterea și datoria legală de a ordona toate măsurile pe cari le crede necesare pentru a proba vina sau inocența. Singura margine a puterii lui discreționare este conștiința și natura funcțiunii lui.

Judecător, (ovr. *sófetim*), numirea bărbaților cari după moartea lui Iosua, au concentrat poporul lui Israel, povățuindu-l și apărându-l contra seminenților păgâne. J. mai însemnați au fost Gedeon, Samson, Eli și Samuil. Între J. se face amintire și de femeia Deborah. *Cartea J.-lor*, acea parte a Testamentului vechiu, care tractează istoria Israelitenilor dela Iosua până la Samuil.

Judecătoria, jurisdicțiunea Judecătorului (v. ac.).

Judecătoria, totalitatea forurilor magistraturei (v. ac.).

Judecătoria administrativă a Ungariei (*Tribunal admin.*) s'a înființat cu începutul anului 1897 pe baza artic. de lege XXVI din 1896, și are să decidă definitiv pe baza acțiunilor îndreptate în contra decisiunilor forurilor administrative și financiare de instanța II, în cauze comunale, jurisdicționale, confesionale și de instrucțiune, sanitare, în afaceri de drept de apă, de comunicațiune și vamă, de căi ferate, agricultură, în cauze sanitare veterinare, de vânat, de silvicultură, de pescărit, în afacerile servitorilor, lucrătorilor și țărilor, de comuniune de casă, de imposit directe și de competență, precum și în cauzele ce privesc plățile și pensiunea funcționarilor statului.

Judecătoria administrativă financiară s'a înființat în Ungaria pe baza artic. de lege XLIII din 1883, cu începutul anului 1884, și avea chie-marea să decidă ca ultim for de apel și independent de ministerul de finanțe, în cauzele impositelor directe și ale competențelor. A existat până la finea anului 1896, când s'a contopit în J. administrativă.

Județ, departament, în Rom. numele divisiunilor teritoriale administrative. J. are agenți administrativi de două feluri: *activi*, ca *prefectul* (v. ac.) și *subprefectul*, și *deliberanți*: ca *Consiliul* (v. ac.) *județean*. *Comitetul permanent al*

J.-lor e un corp administrativ de caracter executiv și deliberant, încât îndeplinește deliberațiunile consiliului J.-ean, și are totodată și atribuțiuni de tutelă administrativă. El se compune din 9 membri aleși pe 2 ani din sinul consiliului J.-lui. J.-le sunt împărțite în plăși, iar aceste în comune. Astăzi teritoriul României este împărțit în 32 J.-e.

Judex curiae regiae, dignitate în constituția veche a Ungariei, a cărei origine datează dela Sf. Stefan. J. avea să judece în cauzele oamenilor curții; din secl. XIII figurează ca suprem judecător al țerii, în rang urmând imediat după palatinul țerii, și, în absența palatinului, preșident al judecătoriei septemvirilor; după moartea palatinului, convocător al dietei (în locul regelui), membru și al doilea preșident al curții de casație și consiliului de locotenentă. După transacția dela 1867, J. pierde treptat sfera de competență și însemnătatea de drept public, fiind aghi ste gar al țerii, membru de drept al casei magnaților și la încoronarea regelui purtând sceptrul. (Cf. Frankl, »A nádorok és országbírói hivatal«.)

Judic, (cet. judio), *Ana Maria Luisa Damians*, m. J., actriță franceză, n. 17 Iul. 1849 în Seinur, elevă a lui Regnier în conservatorul din Paris. Primul debut în teatrul Gymnase (1867) în roluri secundare. 1871 în Belgia la concertele dela Eldorado, cu succese strălucite. 1872 reîntoarsă la Paris, a debutat în Folies-Bergères, teatrul Gaité, Bouffes-Parisiens și teatrul Variétés. Rolurile: Frumoasa Helena, Périchole, Niniche, La femme à papa, Mam'zelle Nitouche, etc., sunt cele mai splendide creațiuni ale ei. A debutat și prin America și Europa (Roma, Londra, Petersburg, Viena, Budapesta), pretutindenea cu succese enorme. J. e cea mai eminentă interpretă a rolurilor naturaliste-realistice.

Judica, a doua Duminecă înainte de Paști.

Jug, instrumentul de tracțiune în care trag boii, uneori și caii, la car și plug. J. se compune din 2 lemne orizontale, *jugalul* și *polița*. Boii au J. de grumazi sau de frunte. Caii trag cu pieptul în ham sau cu pieptul în J. J. permite și cailor să desvoalte mai multă forță în J. decât în ham, fiind-că J. nu taie și freacă la piept ca hamul.

Juga, (botan.) se numesc coastele sau muchile dela suprafața fructelor de Umbelifere. Pe suprafața fiecărui mericarp (v. ac.) sunt de obicei 5 J.; spațiile dintre ele, mai adânci, se dic vâi, *valleculae*. Dacă mai sunt și alte J. intermediare între cele 5, atunci aceea se numesc J. secundare, celelalte fiind J. primare. Sub J. se află fascicule conductoare libero-lemnoase, iar sub vâi canale oleifere. J. pot fi netede, cu țepi (la Morcovul selbatic țepi pe J. secundare), etc. J. mai însemnează și păreche de foliole la frunzele penati-compuse.

Jugănit, extracțiunea testiculelor la animalele masculine, pentru a le face mai blânde și mai docile la tras și alte servicii și foloase. Uneori se castrază și animalele femele prin extracțiunea ovarului (*ovariotomia*) în scop ca să nu mai fete și dea mai mult timp lapte, eventual să se îngrășe mai bine. Cei cari fac astfel de operațiuni se numesc *Jugănari*. În România vin adesea Jugănari din Rusia, cari umblă din sat în sat pentru exercitarea meseriei lor. Uneori li-s'a unputat și călătorii și misiuni politice Ju-

găurilor și Iconarilor ruși, mai cu samă amestec direct în revolta țăranilor din 1888 din județele Ilfov și Ialomița. *Jugan*, cal jugănit.

Jugărel, numire vulgară a plantei *Teucrium Chamaedrys* L., (v. ac.).

Jugărit, o taxă comunală ce se percepe cu ocaziunea intrării în oraș a carelor și căruțelor. Numirea de J. vine dela cuvântul »Jug«, pentru că în vechime taxa se percepea pe jug, adică pe doi boi; astăzi taxa se percepe pe cap de vită trăgătoare și cuantumul ei variază după comune. Perceperea se face la barieră, de către funcționarii comunali însărcinați cu perceperea taxelor de accis. Prin J. se mai înțelege o taxă ce se percepe de către proprietari pentru pășunare; așa se obișnuiesc a se dice: »doi bani de jug«, adică 20 bani pentru 2 vite de pășunat.

Jugastru sau *Giugastru*, numele popular al arborelui *Acer campestre* L. (v. ac.).

Jugat, (botan.) înseamnă frunză compusă cu foliolele așezate în părechi pe rachis; prin urmare se aplică la frunzele penaticompuse. Așa, frunze bijugate (v. ac.), *foliis bijugis*, quadrijugate *foliis quadrijugis*, etc., va să dică frunză penaticompusă, cu 2, 4, etc. părechi de foliole.

Jugăr, (dela lat. *jugerum*), măsură austriacă de suprafață. J. ungar are 1200 stinjinii pătrați. *J. catastral* este de 1600 stinjinii pătrați = 0.57 ha.

Juglandee sau *Juglandaceae*, (botan.) fam. de plante dicotyledonate-monochlamydeae, cuprinde mari arbori aromatici cu lemnul tare, cu suc apos sau rășinos, nu lactescent. Frunzele alterne, mari, imparipenate cu foliolele întregi sau serrate. Florile monoice, cele masculine mai adesea în spice amentacee laxe, pendule; cele femele dispuse în spice terminale erecte solitare și sesile. Fructul de regulă drupaceu conține semințe fără albumen. Această mică familie are abia vr'o 30 de specii, răspândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale și chiar între tropice în munții Asiei și Americii centrale. Juglandeele cuprind următoarele cinci genuri: *Carya* Nutt., *Juglans* L., *Pterocarya* Kunth., *Engelhardtia* Leschen. și *Platycarya* Sieb. et Zucc. [Z. C. P.]

Juglans L., (botan.) gen din familia *Juglandaceelor*, cuprinde frumoși arbori cu scoarța odorantă sau rășinoasă. Frunzele mari, imparipenate compuse cu foliole întregi; florile monoice apar înaintea frunzelor, cele masculine dispuse în amente laterale, pendule, cu stamine numeroase; cele femele dispuse în spice terminale pauciflore sau uneori reduse la o singură floare. Acest important gen are vr'o 7 specii, răspândite prin regiunile temperate sau subtropicale ale emisferei boreale. *J. regia* L., cunoscut de poporul nostru sub numirea de Nuc, este cultivat prin grădini, crește însă și selvatic în părțile mai meridionale (Oltenia). Fructele sale numite nuci sunt comestibile. Lemnul de nuc este tare, se poate bine lustrui, din care cauză este prețios și se întrebuințează mult în tâmplărie, mai cu samă pentru confecționarea mobilelor. Frunzele de *J. regia* L., sunt întrebuințate în medicină sub formă de infuziune pentru a combate scrofulele, iar sub formă de decoct pentru tratamentul leucorrhiei, pentru a spăta ulcerile, etc. Învelișul verde al nucilor are un miros tare, aromatic, un gust amar și picant, din care cauză zeama extrasă din acesta este

întrebuințată în medicină ca stomachic și antihelmintic. Din simburii de nucă se fabrică un oleu comestibil. Cu frunzele și învelișul verde al nucilor colorează românțele noastre diversele lor țesături. [Z. C. P.]

Jugulare, vasele, vinele mari ale gâtului.

Jujuy, provincie la nord-vestul Argentinei (America de sud), la granița din spre Bolivia, 45,286 km². cu 90,000 loc. *Capitala* J., lângă Rio Grande, are 6000 loc.

Jukon, (*Yukon*), riu în America de nord, se compune din împreunarea mai multor râulețe și traversând peninsula Alasca se varsă în strîmtoarea Bering.

Julian, v. Iulian.

Jülich, 1) J. fost ducat în prov. renană a Prusiei, pe stînga Rinului, 4130 km². Când la 1609 se stinse familia ducilor de J., Berg și Kleve, se născu ceartă între Saxa, Brandenburg și Pfalz-Neuburg pentru moștenire, și J. își schimbă des stăpânii până la 1814, când ajunse sub Prusia. 2) *J. oraș* în guvern. prus. Aachen, cu 4869 loc. (1890).

Juma sau *Giumaia*, orașel în Macedonia, nu departe de Serres, cu 5000 loc. (3000 Bulgari, 1000 Arămani, 750 Țigani mahom., ceilalți Turci), are o școală grecească cu 11 învățători și o școală bulg. cu 2 învățători.

Jumară, în Trs. bucată de untură sau de slănină friptă și stoarsă de unsoare. [nt.]

Jumări, oaue prăjite în unt.

Jetet, comună în prov. belg. Henne-gau, cu 23,927 loc. (1891); industrie de fier, mine de cărbuni.

Jumătate, una din părțile unui întreg, împărțit în două părți egale.

Jumătate de om, în basmele române un urieș mîncător de oameni. Sînt trei frați, cei doi mai mari porniră după foc, dar nereîntîrînd, pleacă și cel mic, și într'o poiană, în jurul unui foc, zări pe J. care într'o frigare întorcea un bou. Cei doi frați erau prinși de urieș, dar cînd veni cel mai mic, îl prinse și pe acesta, îl puse slugă ca să gătească de mîncare, iar pe cei doi îi slobozi. Cel mai mic puse tîgaie cu untură pe foc, ca să o topească și cînd vîdu că urieșul doarme, îi varsă untura fierbinte din tîgaie în ochi. Urieșul orbî, dar porni să prindă pe băiat, însă nu-l putu prinde, și ca să nu-i scape, se puse în poartă, și ca turma să nu-i fie în cale, slobozi oaie după oaie și berbeci după berbeci. Atunci băiatul tăia un berbec, jupuiă pielea de pe el și punîndu-și-o în spinare se vîri și el printre berbeci și astfel scăpă prin poartă și începî a-și bate joc de J. Acesta avea un inel fermecat, și-l aruncă băiatului, ca să și-l țină de aducere aminte, dar băiatul nepriceput puse inelul pe deget, iar inelul începî a striga: Incoace orbule! Urieșul simțînd, că din cotro se aude glasul băiatului, grăbi într'acolo, și mai că era să prindă pe băiat, însă acesta iute își tăia degetul cu inel și îl aruncă în apă. Inelul și din apă striga: Incoace orbule! urieșul luîndu-se după glas, sări în apă și se înnecă. Obiectul basmei e identic cu mitul grec despre urieșul Polyphemos (cu multe glasuri) și Odysseus la Greci. [Atm.]

Junc, *Juncan*, bou tînăr la etatea de 2—3 ani. *Junca* și *Juninca*, vacă tînără gonită, dar care n'a fîtat încă.

June, (magh. Zsunk), comună mică în apropiere de Brad și Baia de Criș (cott. Hunedoara), cu 1209 loc. (1891) gr.-or. Aparține trăcutului protopresb. al Zarándului.

Juncaceae, (botan.) familie de plante monocotyle anuale sau perene de habit gramineu cu foi uneori numai basilare lineare sau rotunde, adese bracteiforme, cu flori trimere regulate și ovar super. Cuprinde vr'o 200 specii răspândite pe întreagă suprafața globului și dispuse în următoarele 3 triburi: I *Xeroteae*, cu flori mici glumacee și antere dorsifixe (cuprinde genuri australiene, dintre cari cităm: *Xanthorrhoea*); II *Calectasieae*, cu flori mari, având uneori periant colorat și antere erecte (cuprinde tot genuri australiene), și III *Eujuncaceae*, cu periant glumaceu și antere erecte (genuri importante: *Juncus* și *Luzula*). Unele specii ne servesc ca material de împletit, altele ca nutreiment pentru animalele domestice. [A. Pr.]

Juncaginaceae, v. Naiadaceae.

Juncus L., (botan.) gen de plante perene rar anuale din fam. Juncaceelor, trib. Eujuncaceae cu foi lineare sau rotunde adese bracteiforme, cu flori mici glomerate, capsula 1—3-loculară cu multe ovule în fiecare loculidă. Cuprinde aproape 200 specii răspândite pe întreagă suprafața globului, cu deosebire pe locuri umede din regiunea temperată. Dintre aceste cităm ca mai răspândite la noi: *J. conglomeratus* L., *J. maritimus* L., *J. articulatus* L., *J. compressus* Jacq. și *J. bufonius* L., cunoscute sub numirea de »pipirig«, »rugină«, »iarba mlaștinei«, »spețează«, etc., ele ne dau un fân de calitate inferioară: »rogoz«, unele servesc ca material de împletit rogojini. [A. Pr.]

June, tiner, neînsurat.

June, Julius, Dr., istoric austriac, n. 4. Sept. 1851 în Imst (Tirol), a studiat în Innsbruck, Göttingen și Berlin. 1875 docent, 1884 prof. extraord., 1887 prof. ord. la univ. germ. din Praga; membru-coresp. al Acad. Rom. Publicații: *Die romanischen Landschaften des Römischen Reiches*. Innsbruck, 1881; *Leben und Sitten der Römer in der Kaiserzeit*. Prag, 1883; mai multe scrieri relative la istoria Românilor: *Römer und Romanen in den Donauländern*. Innsbruck, 1887; *Zur Geschichte der Pässe Siebenbürgens, eine geographisch-historische Studie*. Innsbruck, 1892, trad. în rom. de Biron (Fr. Robin). Buc., 1895; *Fasten der Provinz Dacien mit Beiträgen zur römischen Verwaltungsgeschichte*. Innsbruck, 1894; *Siebenbürg. Inschriften (Arch.-epigr. Mittheil. aus Öster.-Ungarn, an. XIV)*, J. este un adversar al teoriei lui Rösler pe care o combate în: *Die Anfänge der Rumänen, kritisch-etnographische Studien*. Innsbruck, 1877.

Jungermannia, (botan.) serie de Hepatice (v. ac.). Toate trăiesc ori pe pământ la umbră și umezeală, ori pe stânci umede, pe scoarța arborilor, etc.; cele mai numeroase se găsesc prin regiunile tropicale. Se subdivid în două grupe, după cum organele lor sexuale se produc la vârful aparatului vegetativ, iar acesta e de regulă frunzos, acestea fiind *J. acrogyne* ori *frunzoase*; sau organele sexuale nu sînt la vârful, ci pe fața dorsală a aparatului vegetativ, care e mai de obicei un thal, acestea fiind *J. anacrogyne* sau *frondoase*. Din acest ultim grup cităm ge-

nurile: *Metzgeria* Raddi, *Pellia* Raddi, *Aneura* Dum., *Blasia* L. ș. a., iar din primul grup: *Plagiogchila* Dum., *Radula* N. ab E., *Frullania* Raddi, etc. [S. Șt. R.]

Jungfrau, (Fecioara), pisc al Alpilor în grupa Alpilor bernici, 4167 m. înalt, încungiuat de ghețari; oferă un aspect imponent, mai ales privit fiind dinspre nord.

Junghiu. Poporul înțelege în genere pleurita, pleurodinia, pleuresia, pleuropneumonia, nevralgia intercostală sau reumatismul mușchilor toracici sub numele de J. Formare de apă la plămâni. Mai dăce însă și J. în cap, picior, mână, etc., care e o durere, săgetătură, ca și când ar fi înțepat de cuțit. Sânge strins, născădit (moldovenesce) într'un loc. Străcnitura e un J. trecător. Numai medicul are mijloace mai multe de a constata reul.

Junghietură, ca termin anatomic este locul între prima vertebră a gâtului și între ceafă. La acel loc întrînd cineva la creer și meduvă, dă de nodul vital și poate la moment pricinui moartea.

Jungmann, Josef, scriitor ceh (1773—1846). Era prof. gimn. mai pe urmă în Praga. E unul din conducătorii renascerii națion. cehă, pentru care prin activitatea lui neobosită și-a câștigat merite neperitoare. Ca scriitor a înăvuit tinăra sciință cehică cu lucrări de valoare deosebită (Ist. literaturii cehă de caracter bibliografic, dar completă din cale afară; monumentalul Dicționar al limbii cehă în cinci volume mari) și a avut parte capitală la reînnoirea limbii literare, a cărei capacitate a demonstrat-o prin traduceri din Milton, Chateaubriand ș. a.; pe lângă acestea era activ la cele mai multe întreprinderi patriotice și în calitatea sa de autoritate literară se bucura de o influență covârșitoare asupra tinerilor. (Cf. Gesch. d. slav. Literaturen, de Pypin și Spasowicz t. II, p. 2, 199 ss. Lipsca, 1884.)

Junii, o ceată de tineri, cari se constituiesc în suburbiul Scheiu din Brașov la serbătorile Pascilor într'o tovarășie spre a serba împreună un vechiu obicei al Românilor din Scheiu. În această tovarășie se primesc numai ficiori, cari au în fruntea lor ca conducători: un vâtaf, doi armași (unul »mare« și altul »mic«) și un sutăș sau sameș (cassar). Constituirea J.-lor se face în ziua de Pasci înainte protopetrec și apoi întreagă săptămîna luminată o petrec ei, făcînd excursiuni la anumite puncte din Scheiu și împrejurime, cîntînd »Christos a iuivat«, jucînd hora (fără fete sau neveste însă) și aruncînd buzduganul. Ziua cea mai însemnată este cea de Mercuri (a patra și de Pasci), cînd J., călări, însoțiți de o parte mare a Rom. din Scheiu, merg »Între pietri«, un loc romantic din partea de sus a Brașovului, de unde apoi se întorc cătră seară într'un frumos și de multe ori imponent conduct, avînd înaintea lor pe surlasul, care cîntă mereu din »sfînta surlă«, cruci de lemn, împodobite cu brădușcani, și pe lăutari. Originea acestui frumos obicei, cu caracter voinicesc și ostășesc, n'a putut fi stabilită până acum definitiv; atîta se scie însă, că este un obicei foarte vechiu. Tînerul filolog brașovean N. Sulică, într'un articol publicat în Gaz. Trans. din 1898, nrii 187—194 (»Cîteva reflexiuni asupra originii Românilor brașoveni«) pune în legătură obiceiul J.-lor cu »gionii« sau ostașii și în urmă haiducii

Românilor din Macedonia, căutând să dovedească între altele și prin aceasta originea macedo-română a Românilor din Scheiu. Obiceiul »J.-lor« este descris în broșura »Serbătorea J.-lor la Pasci« de G. I. Pitiș. (Brașov, 1890.)

Junimea, nume dat unei societăți private, fără statute, în care se adunau iubitori de literatură și de știință în Iași, a început activitatea sa pe la 1863 prin întruniri săptămânale ținute la T. Maiorescu, V. Pogor, mai târziu la Iacob Negruzzi, precum și prin prelegeri publice după o direcție de cugetare comună. Cei dintâi membri au fost, pe lângă mai sus citații, P. P. Carp, Teodor Rosetti, N. Gane. Leon Negruzzi, la cari s'au adăugat cu vremea mulți alți autori români, în fruntea lor V. Alexandri. În primii ani ai întrunirilor intime s'au citit în comun mai toate scrierile române de până atunci și s'a stabilit prin felurite discuții, un teren comun de înțelegere asupra limbii și scrierii române, asupra estetice, asupra necondiționatei respectării a adevărului științific în genere și în special asupra elementelor naționale în dezvoltarea culturai. Ca organ de manifestare a acestei direcții culturale s'a înființat revista »Convorbiri literare«, al cărei prim număr a apărut la 1 Martie 1867 și care continuă și astăzi în al 34-lea an al existenței sale, timp de 28 ani dintâiu sub redacția lui Iacob Negruzzi, iar dela 1 Ianuarie 1895 a unui comitet compus din autori mai tineri, formați în aceeași direcție. În revista junimistă au apărut mai toate lucrările literare, prin cari s'a caracterizat o parte principală a mișcării culturale române din ultimii 33 ani, poeziile lui Eminescu, povestirile lui Creangă, comediile lui Caragiale, pasteurile și dramele lui Alexandri, scrisorile lui Ion Ghika, criticele lui Maiorescu, etc.

Junimiști, în altă accepțiune se numesc în politica română contemporană, o parte a conservatorilor, care s'a grupat în jurul lui P. P. Carp și din care mulți fuseseră în cercul literar al Junimei dela Iași. Monarhici constituționali în prima linie, Junimiștii se inspiră și în politică de împreunarea dezvoltării naționale cu iubirea necondiționată a adevărului și susțin un program de idei reformatoare, arătate țerii prin discursuri și proiecte de legi, dela care nu se abat nici în opoziție nici la guvern, insistând astfel asupra lăririi simțământului de onestitate politică. O asemenea reformă a spiritelor le pare junimiștilor cu atât mai indicată, cu cât este condiția de regenerare a unei societăți, care prin lunga domnire a fanarioților s'a vedut pătrunsă de corupțiunea bizantină. Mare parte din ideile lor de reformă au fost expuse, odată cu formarea ministeriului T. Rosetti, Carp, Maiorescu, Germani, Marghiloman dela 23 Martie 1888 prin »Apelul către Alegători« și prin proiectele de legi, publicate în același an și în parte realizate în decursul ministerelor conservatoare de la 1888 până 1895, întru cât au intrat și junimiștii în compunerea lor. (Cf. Maiorescu, Critice, vol. II, pag. 336 și urm., Discursurile parlam. vol. I, pag. 42, și urm.).

Junimea, societate academică la univers. din Cernăuți, înființată 1878 de studenții români. În întrunirile literare ale membrilor ei se ceteau diverse elaborate, iar în cele sociale se ceteau în anii dela 1879—1882 câte o foiță hazlie,

Broscoiul, apoi Urzica, compusă anume spre acest scop. În Ian. 1892 a încercat să litografeze o foiță literară permanentă sub numele de »Tinerimea Română«, iar din Febr. înainte a tipărit-o sub numele de »Încercări Literare«, din cari au apărut numai 12 numere. Semnul distinctiv al membrilor ei este tricolorul roșu-galbên-albastru, care în urma deselor petreceri sociale, ce le aranjază J. prin orașele și tirgurile Bucovinei, s'a răspândit până și printre țărani ca tricolor național românesc bucovinean. (Sbiera Dr. I. G., Familia Sbiera. Cernăuți, 1899 pag. 382 până 393). [Dr. I. G. Sbiera].

Juniorat, (lat.) la fideicomise familiare a ceea ordine de succesiune, la care între agnați de grad egal se dă întâietatea celui mai tiner.

Juniperus L., (botan.) gen din fam. Coniferelor, trib. Cupressineae, cuprinde frumoși arbori sau arbuști totdeauna verzi; frunzele mici opuse sau ternat-verticilate sânt lineare, aciculare sau adnat-decurente; florile monoice sau dioice. Acest gen are vr'o 25 specii, răspândite în regiunile temperate și reci ale emisferei boreale sau prin munții regiunilor tropicale. Endlicher divide genul J. în următoarele 3 secțiuni: *Sabina*, *Oxycedrus* și *Caryocedrus*. În părțile noastre crește în regiunea montană *J. communis* L., numit vulgar Archiș, Iniper, Inibahar, etc. și *J. nana* Willd. crește numai prin pășunile stâncoase din regiunea alpină. Cu strobili (impropriu duse fructe) de *J. communis* L., numiți de poporul nostru Ienupere, cari au proprietăți stomachice și diuretice, se prepară o beutură alcoolică, o esență volatilă și un extras reșinos. *J. Sabina* L. este o plantă veninoasă, se întrebuințează însă în medicină din cauza proprietăților sale abortive. Din lemnul de *J. Oxycedrus* L. se extrage prin destilațiune uleiul de Cade (oleum cadinum). Lemnul de *J. virginiana* L. se întrebuințează la fabricațiunea creioanelor și la confecționarea cutiilor de țigări. Multe specii de *Juniperus* L. sânt cultivate prin grădini ca plante decorative. [Z. C. P.]

Junker, Wilhelm, călător african, n. 6 Apr. 1840 în Moscva, a studiat în Petersburg, Göttingen, Dorpat, Berlin și Praga. 1873—75 a călătorit în Algeria, Tunis și Egiptul de jos, în 1876 din Suakin a călătorit spre Kassala, de acolo la Chartum, apoi spre Nil în sus până la Gondokoro și Makraka, unde guvernatorul provinciei equatoriale, Emin pașă, a bătut pe Mahdiști. În 1879 a călătorit prin Niam-Niam, apoi provincia Bahr-El-Ghazal, ținutul Mombuttu, a scrutat râurile Uelle și Nepoko, a trecut apoi în Unjoro la regele Kappa-kega, de unde strimtorat de regele din Uganda a fugit spre Zanzibar, lăsând pradă acestuia toate colecțiunile afară de diarele sale. (Cf. Im dunkelsten Africa, de H. M. Stanley.)

Juno, v. Iuno.

Junot, (pron. jünö) *Androche*, general sub Napoleon I; n. 23 Oct. 1771 în Bussy le Grand. La începutul revoluțiunii franc. părăsind studiile juridice, a intrat în armată, s'a distins la asediul Toulonului prin curajul temerar, atrăgând asuprași atenția lui Napoleon, care și l-a luat adjutant. A însoțit pe Napoleon 1796 în expediția din Italia, 1798 și 1799 în Egipt și Siria. 1800 comandant al Parisului; 1804 general-co-

lonel al husarilor și cavaler al legiunii de onoare. 1805 ambasador la Lisabona; rechemat la oaste s'a distins în bătălia dela Austerlitz (2 Dec. 1805). 1806 guvernor al Parisului. 1807 trimis în contra Portugaliei până în Nov. a cucerit-o; 1808 a trebuit să retireze din fața oștirilor engleze, încheind capitulația dela Cintra. 12 Iun. 1809 bătut de austriacul Kienmayer lângă Bernneck. Guvernor al provinciilor ilirice. În expediția din Rusia (1812) comandant al corpului 8. După aceasta iarăși guvernor al Iliriei, unde s'a bolnăvit de alienațiune. † 29 Iulie 1813 în orașul Montbard. [t.]

Junta, (span. huntă), înseamnă comisiune, guvern interinal. J. se întrunea în timpuri critice, la inițiativa reprezentanților națiunii și cu preterarea domnitorului, pentru rezolvarea anumitor afaceri de stat, ori pentru a lua guvernarea; uneori însuși domnitorul numia pe membrii J.-ei. Însemnată e J. convocată de Carol II (*J. mare*) pentru a delibera asupra competenței inquisițiunii.

Jupân sau **nobil**, titlu ce purtau boierii români înaintea numelui lor, fie ei titrați sau nu cu o demnitate. Cuvântul acesta de mare importanță în vechime și care nu se da sub nici un cuvânt decât boierilor, nici odată altora, nici chiar prelaților, căror se dicea *kir*, a decăzut într'atât în ziua de azi, încât a ajuns un fel de batjocură insultătoare ce se dă Ovreilor. În timpurile vechi, indiferent de gradul lor, toți boierii erau »jupân«. Soția boierului era totdeauna numită *jupâneasă* (dame), iar fetele de boier *jupânețe*. Aceste numiri demne și frumoase au dispărut încă din secolul trecut, înlocuindu-se prin »cocoană« și »cuconită« păstrate până azi. (Cf. Familiile boieresci române, de Oct. George Lecca, pag. XXXII, etc.) [O. L.]

Jupon, fustă.

Jura, (*Iura*), munți calcaroși, ce se întind dela ieșirea Rhônului din Alpii vestici spre nord-est în lungime de peste 660 km. până la munții Fichtel și valea Mainei. Se compun din: a) *Jura elvețian*, între Rhône și Rin, compus din mai multe șiruri paralele, prăpăstioase cu coaste prețioase spre platoul elvețian și coaste prelungite spre nord-vest (*J. francez*) spre Burgundia; b) *Jura german*, dela Rin până către munții Fichtel, de asemenea munți prăpăstioși cu numeroase peșteri, săraci în ape; partea ce se întinde spre nord-vest și vest se mai numește și *Jura șvab*, iar partea ce se întinde spre nord e *Jura francon*, mai mult un platou strătăiat de văi adânci.

v. și *Jurasica*.

Jurământ, mărturisirea și întărirea serbătoarească a adevărului, făcută cu invocarea lui Dumnezeu. J. este o probă legală, prin care se afirmă înaintea lui Dumnezeu, că cutare fapt a avut sau nu loc. J. este *asertoric*, când se face pentru întărirea unei mărturisiri premerse, și *promisoric*, când e vorba de întărirea prin J. a unei promisiuni. J. poate fi *judiciar*, când se depune în procedura judecătorească, și *extrajudiciar*, ca s. e. J. ce se depune la intrarea în un oficiu public.

J. judiciar este de două specii: cel dat de o parte prigonitoare celeilalte se numește *decisoriu*, iar cel dat de judecător dela sine unei sau celeilalte, părți prigonitoare, se dice *supletoriu*.

Jurământ fals, v. Mărturie mincinoasă. [—]

Jurământul, *figurd de stil*, prin care la o afirmațiune oarecare, se adaugă circumstanțe extraordinare, ca să fie mai convingătoare, mai incontestabilă. [*]

Juraschek, *Francisc*, statistician austriac, n. 25 Febr. 1849. 1875 docent la univ. din Graz pentru dreptul de stat, 1880 de statistică; 1881 prof. extraord. în Cernăuț, 1883 în Innsbruck și 1885 tot acolo prof. ord. Dela 1887 consilier în comisiunea centrală a oficiului stat. în Viena, fiind prof. și la univ. și în școala militară ces. și reg. Scr.: »Personal- und Realunion«, (Berlin, 1878); »Hübners geogr.-statistische Tabellen aller Länder der Erde«, [publ. anuală dela 1884]; »Übersichten der Weltwirtschaft«, întemeiată de Neumann-Spallart la 1889. [t.]

Jurasica, *formațiunea*, (geol.) formată din depozite foarte dezvoltate în munții Jura, de unde i-s'a luat numele. Ea se împarte în 3 părți: *lias*, *dogger* și *malm* și sunt formate din: sedimente detritice de culoare închisă, din facies calcar și calcar de culoare albă. Fauna are ca reprezentanți: Plesiosaurus, Ichthyosaurus, Mesodon, Trigonion, Terebrotula, Rhamphocephalus, Teleosaurus, Stejanoceratide, Pterodactylus elegans, Oppelia, Reineckeia, Nerina, Gryphea dilota, etc. Flora este compusă din: Ossnondeae, Schizeaceae, Ctenopteris, Lomatopteris, Foraminiferi, Cycadopteris, Zamites, etc.

Formațiunea Jurasică dela Wealden, depozite de apă dulce cari au venit la frontiera Hanovrei și Holandei de s'au superpus. Ele cuprind la basă gresie Wealdiană (Wealdensandstein) și pe culme argilă Wealdiană (Wealdenthon). Fauna cuprinde: pesci, Unio subsinuatus, Cyrena tenuis; iar flora este bogată în gymnosperme și cryptogame vasculare.

Jurat, cetățean care, tras la sort și îndeplinind anume condițiuni, este chemat să se pronunțe asupra unui fapt pentru ca judecătorii să aplice legea. J. poate fi civil sau penal. Totalitatea juraților penali împreună cu magistrații, cari aplică legea, formează *Curtea cu jurați*. Ca participare a poporului în judecată, jurații se găsesc la începuturile tuturor societăților. Găsim pe Heliasti la Atena; pe judices jurați în questiones perpetuae la Roma; pe boni homines sau rachinburgii în judecata medievală (mal franc, sau ting scandinav); în djemâa la Kabylii actuali, etc. În timpurile moderne e o imitațiune după Englezi și sunt puține popoare civilizate cari n'au introdus această instituțiune (Olanda n'o are). Scopul a fost ca să se înlăture judecata prea profesională și supusă sistemului, pe care o găsim la judecătorii ordinari. J. judecă delictele timpului cu ideile timpului: acesta e avantajul incalculabil al instituțiunii, și curentul ostil modern se bazează tocmai pe el pentru desființarea ei.

Jurători, sistem judiciar dispărut azi. J. nu aveau atribuțiunile martorilor, ei numai confirmau mărturia unei alte persoane. Dacă cineva pretindea ceva, trebuia să aducă cu sine la judecată înaintea divanului și a lui vodă un număr de 6, 12, 24 sau 48 de indiviți, cari jurau împreună cu dînsul că are dreptate. Cel care trăgea în judecată trebuia să aducă 6, 12 sau 24 de jurători, iar cel care era tras în judecată, aducea

un număr dublu de jurați 12, 24 sau 48. În hrisoavele domnesci nu se pomenește ca numărul juraților să fi trecut de 48. J. români aveau aceleași atribuțiuni ca și conjuratores din dreptul medieval german. [Caion.]

Jurca, familie nobilă din Maramureș. 1514 Teodor de Jurkafalva, este conducător al poporului în reșcoala lui Dozsa, luptând contra iobăgiei. În 1725 Grigore J. protopretor, Timoteu J. fiscal comitatens, Paul locotenent. Dela 1866—69, **Ioan**, fiul lui Timoteu, vice-comite, român zelos, a conlucrat la înființarea Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, înrudit cu familiile Man și Mihályi. **Ioan J.**, procuror. **Basilu Jurca**, not. comitatens, pretor și deputat dietal; membru al comitetului Asociațiunii pentru cult. pop. rom. din Maramureș.

Jurien de la Gravière, 1) J. (1772—1849), admiral francez, ajuns aci din simplu matelot, multămită resboaielor revoluțiunii; a bătut pe Englezi la Sables d'Olonne (1809).

2) **Jurien de la Gravière** (1812—92), fiul celui de sus, admiral francez, foarte savant și om de litere, membru al academiei franceze. S'a distins în campaniile din Crimeea și din Mexic; foarte mult apreciat de împăratul Napoleon III, l-a servit ca adjutant. A lăsat numeroase scrieri istorice asupra marinei. [Constant B.]

Jurilovca, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, situată pe malul apusean al lacului Razelm, cu 2372 loc. Lipoveni și Ovrei. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă mai ales cu pescăritul.

Jurinea Cass., (botan.) gen de plante perenale din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, înrudit cu *Serratula* (v. ac.) de care se distinge prin pap cu areola rect sau aproape rect afixă, setele conerescute la basă cu un disc epigyn. Cuprinde vr'o 40 specii sud-europene și mediu-și vest-asiatice, dintre cari *J. mollis* Rehb., împodobesce cu deosebire baraganele noastre. [A. Pr.]

Jurisconsult, om care cunoaște în mod aprofundat știința dreptului; care are cunoștințe vaste în această materie

Jurisdicțiune, puterea dată unui tribunal sau unui magistrat de a primi și a îndeplini unele acte sau de a judeca un proces. În primul cas jurisdicțiunea se numește *grațioasă*, în al doilea *contentioasă*. (v. și art. Magistratura și Puterile Statului.) [—]

J. ecclesiastică, este puterea, ce o au mai marii biserice de a dispune tot ce conduce la conservarea ordinei bune în biserică și promovarea binelui spiritual al credincioșilor. Puterea aceasta e: *legislativă*, *judiciară* și *executivă* sau *coactivă* (penală). Obiectul J. ecl. este: tot ce trebuie să creadă și să facă fiecare creștin. J. e *ordinară*, când e legată de cutare oficiu ori demnitate, așa e jurid. episcopului, care se și numește ordinar; *J. vicariă*, pe care o deprinde cineva nu în virtutea oficiului său, ci în virtutea comisiunii ori autorisării din partea celui ce are J. ordinară. (Cf. Dr. I. Rațiu, Instit. Dreptului bisericesc. Blaj, 1877, § 58—60.) [Dr. Is. Marcu.]

Juris utriusque Doctor, (*lat.*) prescurtat J. U. D., Doctor în ambele drepturi, adică atât al celui roman, cât și al celui canonic.

Jurisprudența, știința dreptului. Cuvântul acesta are mai multe accepțiuni: 1) o adunare de de-

cisiuni a diferitelor instanțe judecătorești; 2) soluțiunea constantă pe care o instanță judecătorească o dă într-o chestiune controversată; jurisprudenței i-se opune *doctrina*, adică dreptul teoretic explicat de autori.

Juriu, curte cu jurați (v. ac.).

Juriu de onoare. Se obicinuesce în unele țări a se alege de fiecare corp de trupă câte un J. de onoare, compus din câțiva ofițeri, sub președinția celui mai vechiu, căruia i-se supun diferitele diferende între ofițerii corpului, observă pe ofițerii cari fac datorii, joacă cărți sau pe aceia cari sunt pe calo de a fi antrenati spre alte viții; hotărăsece la ori ce chestiune de onoare între ofițeri, dacă trebuie ca să iasă pe teren, etc.

Jurnal, v. Diar.

Jus, (*lat.*) drept (v. ac.) *Jus primae noctis*, în evul mediu dreptul proprietarului (domnului de pământ), de a petrece după căsătorirea surselor sale noaptea dintâi cu ele. Mai târziu a luat caracterul unui imposit în bani. Cerețările mai nouă trag la îndoială, că J. p. n. ar fi existat cândva.

Jussieu, **Antoine Laurent**, n. 1748 în Lyon, † 1836 în Paris, ca prof. la Jardin des plantes Botanist de vaste cunoștințe sistematice, remarcabil ca primul ce a stabilit o ordine naturală, sistemul lui J., în gruparea plantelor; el își expuse vederile în scrierea sa: «*Genera plantarum*». Paris, 1774; studiază și publică o serie de monografii dela 1774—1812 în «*Mémoires et Annales du Muséum*». [A. Pr.]

Justicia L., (botan.) gen de plante erbacee rar frutescente din fam. Acanthaceelor, trib. Justieae, cu corola bilabiata, cu două stamine, loculida lor inferioară la basă cu călcâiu și două ovule în fiecare loculidă. Cuprinde vr'o 100 specii din regiunile calde, dintre cari unele precum *J. coccinea* Aubl., *J. speciosa* Roxb., etc. se cultivă ca plante decorative de florărie. [A. Pr.]

Justificare, îndreptare, îndreptățire; a se justifica, a dovedi că a fost îndreptățit a face resp. a întelăsa ceva; a se desvinovați. După doctrina bisericii catolice: J. este strămutarea omului din statul păcatului în statul sfințeniei și al dreptății. Această schimbare se întâmplă cu ajutorul grației divine. După doctrina protestantă, J. e numai estrinsecă, adică se iartă omului pedeapsa, pentru dreptatea lui I. Chr., nu se șterge însă macula păcatului din suflet. [i—m.]

Justin, **Martirul**, n. pela 100 în Flavia Neapolis, vechea Sichem, din părinți păgâni. A studiat filosofia în mai multe școli, până când în urmă cugetă, că cea mai bună e cea platonică. Cunoșcând mai târziu religiunea creștină, a îmbrățișat-o cu toată căldura pe la 133—137. Se nutria și îmbrăca după obiceiul filosofilor și a întreprins mai multe călătorii și apoi s'a stabilit la Roma, unde a suferit martiriul la 166. Sf. J. a fost un filosof adânc și apologet distins al religiunii creștine, pentru apărarea căreia a scris mai multe opere.

Justinian, împărat de resărit (527—565), nepotul lui Justin I, n. 483 în Moesia, la Taurisium. El a fost fiu de țeran și adoptat de către unchiul său Justin, căruia i-a urmat la tron în 527. J. a avut multe rele de vindecă. El potoli pasiunile politice și religioase în lăuntrul imperiului. De altă parte reîntemeiază puterea im-

perială în Marea Mediterană, întăresce frontierele și îmbunătățește instituțiile politice și administrative ale imperiului său. J. ajutat de generali capabili și de miniștri pricepuți, face ca domnia lui să fie numerată printre cele mai strălucite din istoria bizantină. Intr'adevăr generalul lui J., Belisar, ia Cartagina dela Vandali 533; iar Narses cucerește Italia dela Ostrogoti (555). De asemenea Grecii iau o parte din Spania din mâinile Visigoților (554). Acum J. se putea lăuda cu drept cuvânt, că întreaga Mediterană e: Mare nostrum. În Orient însă, J. nu fu atât de norocos, din pricină că avu de luptat împotriva unor popoare mai puternice. Așa J. fu silit să plătească tribut suveranului Persiei, Chosroie Nushirvan în două rânduri: 532 și 561. De asemenea la Dunăre avu să țină piept Bulgarilor, cari ajunseră până sub zidurile capitalei. J. nu putu scăpa de ei decât opunându-le pe Avari. În lăuntru imperiul fu frământat de luptele dintre verși și albaștri. Verșii provocară o rescoală, în urma căreia J. era hotărât să fugă, însă îmbărbătat de soția sa Theodora le resistă, punând să-i omoare în circ. Meritul cel mai de căpetenie al lui J. constă în numirea unei comisii, spre a alcătui *Codex Justinianus* la 529. (v. *Corpus Juris Civilis*). Afară de asta J. arată un gust deosebit pentru arhitectură. El puse să construiască numai la Constantinopole 25 biserici, între cari cea mai mare e Sf. Sofia, ce e o mișună a artei bizantine. La Ravenna a înălțat biserica Sf. Vital (547). *Isoare:* Procopiu, 1) *Istoria războaielor împotriva Goților, Persilor, Vandalilor*. 2) *Istoria secretă*. 3) *Discurs asupra edificiilor*. Operele lui Procopiu au fost resumate de Dendorf, 3 vol. (1833—38); Isambert, *Hist. de J.* Paris, 1856.

Justiniana, Prima, orașul Uskub (Tauresium) din Serbia. În acest oraș s'a născut împ. Justinian, de aceea el a reconstruit orașul sub numele: Justiniana Prima.

Justiția, (*lat.*) dreptate; ca termen de etică este aceea dintre virtuțile cardinale, care ne face să respectăm drepturile altora. Ea are două laturi, una negativă și alta pozitivă. Cea dintâi ne face ca să nu scurtăm pe alții în drepturile lor, iar a doua ne face ca să le recunoaștem cu fapta și în măsura puterilor să căutăm cu sfîșnenie a le apăra și promova. Potrivit cu diferitele raporturi sociale ale omului, și J. este *mutuală, legală și distributivă*. Cea dintâi îndatorește a recunoaște unii altora dreptul și a le da ceea ce merită; a doua îndatorește a respecta ordinea publică și legile, în cari ea este stabilită; a treia este care impune stăpânirei ca să reguleze și să distribue drepturile și datoriile publice în societate, potrivit cu meritul și aptitudinile fiecărui membru al ei. (v. și art. *Magistratura și Puterile statului*.) (Cf. Mironescu, *Morală*, § 147). [Pl.]

Justiția militară, în Rom. se împarte de: a) Consiliile de disciplină, b) consiliile de război, c) consiliile de revisiune, și în timp de

război se mai împarte și de pretori. (v. art. *Consiliu*, etc.)

Just titlu, (*jur.*) e cauza în virtutea căreia cineva are drept a deține un bun. Titlul trebuie să fie translativ, strămutător de proprietate. (A. 1897 Civ. Rom.) Ex.: vîndarea. Titlu înseamnă *causă*, nu înscris. (A. 486, 494 Civ.) Așa, la prescripție se ștece justă causă = just titlu. (A. 1895.) Pentru a pute prescrie un imobil determinat prin 10 sau 20 ani, trebuie să fi de bună credință și să ai o justă causă, adecă un temeinic motiv de a te crede proprietar. Art. 2265 Fr., corespunzător cu art. 1895 C. Civ. Rom., ștece juste titluri.

Juszth, Iuliu, om politic maghiar, n. 13 Ian. 1850. 1876 protopretore în Békésgyula; călătorește apoi prin Germania, Italia, Franca. Reîntorcându-se, organizează partidul independentist în com. Csanád; 1884, 1887 e ales deputat în Makó; 1891, după desbinarea fracțiunii Ugroniste, fû ales vicepresident. 1893 president al partidului în locul lui Carol Eötvös. 22 Febr. 1895, J. cu 33 soți de principii iese din partidul independentist și 48-ist; s'a alăturat și fracțiunea Eötvös.

Jută sau **Pitt** sînt fibre textile extrase din liberul diferitelor specii de *Corchorus* (v. ac.), *C. olitorius* L., *C. acutangulus* Lam. ș. a. de prin Africa tropicală și Indiile orientale. Se întrebuințează la confecționare de saci, covoare, pasmanterii, etc.

Juvenalia, o serbătoare la Romani. Împăratul Nero din incidentul, că a intrat în vîrstă de june (iuvenis) a introdus ludi scenici (producțiuni teatrale) și de aici serbătoarea s'a numit: Juvenalia.

Juvenalis, Junius Decimus, (42—120 d. Cr.); cel mai mare poet satiric latin, s'a născut la Aquinum, oraș din țeara Volscilor, 42 d. Chr., a scris 16 satire în versuri. Măiestria expunerii, claritatea și argumentarea satirilor lui J., au făcut din el un astru al literaturii latine. Avea o singură manie: declamarea, lucru care se observă destul de mult în satirele lui J. Adânc cunoscător al vîrșilor, cari rodeau statul roman, dînsul lovesce și lasă urme ori unde atinge. Geniul lui J. se observă mai ales în satira VIII-a, în care biciuiesc neîndurător pe cetele de parasiți ai societății romane, cari, basându-se că numerau printre străbunii lor oameni mari, reclamau dela stat tot felul de privilegii. Francheța lui J., unită cu ironia, este superbă și fără păreche până acum. Moare pe la 120 după ce suferă la bătrînețe un crud exil. Lit.: »Juvenal« de Const. Al. Ionescu. [Caion].

Juventa (sau *Juventas*), la Romani dîna juneței și a junimii. Indată ce ficiorul căpeta hainele de june și îmbrăca toga, vestmîntul de bărbat, pleca pe Capitol în sacrariul dînei J. și aci se ruga și sacrifica.

Juvaer, clenodiu, obiect de podoabă, făcut din aur și pietri prețioase. Derivă din latinescul »gaudium« (bucurie), întocmai ca și franc. »joujou« sau »joyau« și ital. »giojello«, însemnând: obiect ce produce bucurie.

K

Articole ce nu se găsesc aici sînt a se căuta sub C.

K, k, litera *Kappa* (K) din alfabetul grec., de origine din fenicianul *Kaf*. În antichitate se folosea *k* și în scrierea romană, mai târziu însă s'a înlocuit cu litera *c*. Pe timpul clasicilor se găsește arareori. În limbile romanice nu se utilizează, decât în cuvinte de origine străină. *K*. (abreviere romană) = *Kalendae* și *Kalumniator* (pentru că calumniatorilor le lipiau pe frunte marca *K*). *K* (în chimie) = *Kalium*. *K* (în Anglia) = *King* (rege), mai adeseori *Knight* (cavaler). *K* (în limba magh.) = *regesc*.

Kaaba, (Ka'ba) sanctuarul Arabilor în Mecca, o casă 12 m. lungă, 10 m. lată și 15 m. înaltă, aleasă de Mohamed pentru a servi ca centru al cultului islamitic și locul de peregrinare a credincioșilor mohamedani.

Kaalund, *Hans Wilhelm*, poet danez, n. 1818 în Copenhaga, † 1885. Scr. principale: »Ein Frühling«, (6 ed. 1883); »Herbst«, (4 ed. 1889); »Gedichte«, (1881) și drama »Fulvia«, (4 ed. prelucrată 1891).

Kaarta, ținut în Sudanul francez (Africa) spre nord dela Senegal, ca. 300,000 loc. Loc principal Nioro; ocupat de Francezi la 1891.

Kaas, *Ivor*, *baron*, publicist magh., n. 24 Ian. 1842 în Lonthó (cort. Hont). Tatăl său a imigrat din Danemarca ca locotenent de husari. K. a studiat dreptul. 1875—94 prim-colaborator al ziarului »Pesti Napló«. 1875—78 a reprezentat în dietă cercul electoral al Hafeșului, 1888—92 cercul al IV din Budapesta.

Kabarda, ținut muntos la poalele nordice ale Caucasului, locuit de *Kabardieni* și Tatari; se împarte în *K. mare* (yestică) și *K. mică* (estică).

Kabbala, v. *Cabala*.

Kabeira, (*Kabira*), oraș în Pontus, reședința lui Mitridate, care trăia aci; la 72 a. Chr. cucerit de Lucullus; ați *Nicasar*.

Kabill, triburi din seminția Berberilor, în Africa, locuind prin munții litorali dela Vad-Isser până la gurile riului Vad-Kaber, în număr de ca. 760,000. Au piele brună închisă, se ocupă cu grădinaritul, pomăritul și industria. Aparțin teritorului militar algerian. [t.]

Kabola Polyana, stațiune balneară în Ungaria, cort. Maramureș, numit și *Gyertyánliget*, la o înălțime de 500 m. asupra mării, cu o regiune romantică. Are mai multe izvoare alcaline feruginoase, cari se folosesc atât ca băi calde și reci, cât și la cură internă. Ultima analiză făcută de profesorul Hankó arată între alte ingredientii 385 cm. c. de acid carbonic liber la un litru de apă. Temperatura la isvor este de 10° C. Un hotel și mai multe vile particulare servesc pentru adăpostirea vizitatorilor. Clima favorabilă și apele minerale atrag din an în an mai mulți oaspeți în timpul de vară, cărora le stă la dispoziție și un

institut de hidroterapie. Medic se află în loc. (Cf. Dr. Bruck, »Kurorte und Heilquellen Ungarn's.« Budapeșt, 1883.) [Dr. Vuia.]

Kaca, rom. *Cața*, germ. *Katzendorf*, comună mare în Trans., cort. Târnava mare, cu 1213 loc. (1891) Români și Sași; stațiune de cale ferată.

Kachetia, ținut în Transcaucasia, guvernam. Tiflis, renumit pentru cultura viilor.

Kacl, (*Cuci*), stat vasal în Estindia, 16,834 km²., cu 558,415 loc. Capitala Bhugi.

Kacia Gandava, regiune în colțul nord-estic al Belugistanului, 27,500 km²., cu 100,000 loc.

Kaciar, (engl. *Cachar*), ținut în prov. indobritică Assam, 10,877 km²., cu 386,483 loc. Se cultivă orez și ceaiu.

Kacic-Miosic, *Andreiu*, poet sërbo-croat, n. 1690 în Brist (Dalmatia), † 1760 ca călugăr franciscan în mănăstirea Zaoztrog. Scrise cantece istorice în stil popular, adunate sub numele de »Pjesmarica« (Carte de cantece).

Kackó, rom. *Căpădu*, com. mică în Trans., cort. Solnoc-Dobăca, cu 1364 loc. (1891) Români și Sași; stațiune de cale ferată.

Kaczowski, *Sigismund*, scriitor polon, n. 1826 în Bereznica, Galiția, trăiește în Paris; a scris o mulțime de romane istorice.

Kadelburg, *Gustav*, actor și autor de comedii, n. 26 Iul. 1851 în Budapeșta. Crescut în Viena, s'a făcut actor la vîrsta de 17 ani. A jucat în teatrele din Lipsca, Halle, Viena, Hamburg, apoi angajat bonvivant la Teatrul-German din Berlin până 1894. Parte singur, parte în companie cu Fr. Schönthan sau Oscar Blumenthal a scris numeroase comedii și vodeviluri bine succese, ca »Der wilde Baron«, »Goldfische«, »In Civil« ș. a.

Kadgeari, seminție de popor nomad și resboinic, de origine turcomană. Dela 1794 numele dinastiei din Persia.

Kafiri, (*arab.*) = necredincioși,eretici, în contrast cu dreptcredincioșii mohamedani (mu'min sau muslim).

Kagoșima, oraș maritim pe insula japoneză Kiusiu, cu 55,197 loc. (1896).

Kahira, v. *Cairo*.

Kahlbaum, *Boala lui*, o ciudată boală mintală, consistînd în prezentarea succesivă și ciclică a mai multor stadii de melancolie, manie, tîmpeală și demență. E rară ca boală mintală. [Vaschide.]

Kaifōng, (*Kai-fung-fu*), oraș în China, capitala provinciei Ho-nan, lînga riul Hoang-ho, 150,000 loc. Odinioară oraș renumit și capitala imperiului chinez, în decursul timpului însă de repețe ori nimicit de esundările riului Hoang-ho, astăzi și-a pierdut însemnătatea. [M. Bodiu.]

Kailas, munte în Tibet, venerat și ținut sfînt ca locuință a zeilor indiei. Din acest munte izvorește riul Indus.

Kaindl, Raimund Frideric, prof. și istoriograf, n. 31 Aug. 1866, în Cernăuț în Bucovina, profesor pentru istorie, geografie și limba germ., doctor în filosofie dela univ. din Cernăuț; se duse la Viena la Institutul pentru cercetări istorice. 1893 profesor la școala reală gr.-or. din Cernăuț, habilitându-se totodată și pentru docențarea istoriei austriece la univ. de aici. În 1896 a trecut ca profesor definitiv la Institutul pentru învățători și învățătoare. A publicat diverse studii istorice despre Bucovina, între cari: *Geschichte der Bukowina*, în trei broșuri, întâia Cernăuț, 1888 și 1896 (ed. 2), a 2-a 1895 și a 3-a 1898; *Zur Geschichte der Stadt Czernowitz*, 1887; *Kleine Studien zur Altertumskunde der Bukowina*, 1893; *Erwerbung der Bukowina durch Österreich*, 1894; *Fr. A. Wickenhauser*, 1894; *Der rumän.-archäologische Verein in der Bukowina*, 1894; *Kaiser Josef II. in seinem Verhältnis zur Bukowina*, 1896; *Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina*, 1897; *Zur Geschichte der Bukowina im Jahre 1849*, 1898; *Die Ruthenen in der Bukowina*, 2 broș., 1889 și 1890; *Die Huzulen*, Viena, 1893; despre traiul, datinele și credințele Huțanilor și ale Rutenilor a mai publicat încă vr'o 16 broșurele; *Aus der Volksüberlieferung der Rumänen in der Bukowina*, Frankfurt, 1898; *Das Entstehen und die Entwicklung der Lippowaner Kolonien in der Bukowina*, Wien, 1896; *Studien über den h. Adalbert, Bischof von Prag*, Wien, 1893; *Urkunden zur Geschichte des 30-jährigen Krieges*; *Zur Lokalgeschichte Niederösterreichs*; *Beiträge zu den ungarischen Geschichtsquellen*, etc. K. a fost numit de Societatea Comenius membru cu diplomă, și de k. k. Centralkommission für hist. und Kunstdenkmäler din Viena, membru corespondent. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kainit, mineral, clorură de potasiu și sulfat de magneziu hidratat. Monoclin, dar se presintă mai ales în masse cristaline. Se exploatează în gisementele de săruri de potasiu din Harz (Stassfurt, etc.) și la Kalusz (Galiția).

Kairina, (C₄ H₁₆ NO, HCl), Clorhidratul de etil-oxitetrahydrochinoleină. Cristale albe, prismice rombeice, fără miros și ușor solubile în apă. Gustul sărat și recoritor. Reacțiunile sale caracteristice sunt: Cu clorura ferică provoacă o colorațiune violetă, cu acidul azotic fumant, ocolorațiune ca a sângelui. Se întrebuințează în medicină ca antipiretic. [S. M.]

Kairvan, (*Kairoân*), oraș în Tunesia, în locul celui din vechime Vicus Augusti, la 140 km. în sud de Tunis, și 370 km. dela mare, cu 30,000 loc. K. se consideră sfânt, și nu e permis nemahomedanilor să intre în el. Moschea Okba este una dintre cele mai renumite antichități ale Islamului, în ea se află preste 300 stâlpi de marmură, granit și de porfir.

Kaisarieh, oraș în vilaietul turcesc Angora, Asia mică, la poalele de nord ale vulcanului *Arđış-dag*, în vechime *Mons Argaeusa*, 3962 m. în.; numeră 60,000 loc., dintre cari a treia parte sunt Armeni și Greci. K. s'a zidit pe ruinele cetății romane *Caesarea*, ale cărei ruine și astăzi se ved. [M. Bodiu.]

Kaiser, Frideric, pictor, n. 21 Ian. 1815 în Lörrach, † 13 Oct. 1889 în Charlottenburg. Chiamat de regele Carol (1883), a petrecut în

Bucuresci pentru a face tabloul festivităților de încoronare. A pictat mai ales scene de pe câmpul de resboiu.

Kaiserfeld, Moritz, cav. de Blagatinscheg, n. 11 Ian. 1811 la Pettau, a studiat dreptul, 1848 deputat în dieta Stiriei, 1849 în adunarea naț. germ. din Frankfurt și 1861 în camera imper. din Viena, unde organiză fracțiunea autonomiștilor. În fruntea acesteia el combătut mai întâiu ministeriul Belcredi, susținând dualismul, iar apoi ministeriul Hohenwart, până îi succese a-l resturna. După ce fusese în două rânduri president al camerei și refusase un portofoliu de ministru, el fû mutat în casa magnatilor și numit mareșal al Stiriei. Retras în viața particulară, † 14 Febr. 1885 la Birkfeld.

Kajak, bărcuță ușoară, transportabilă pe uscat, întrebuințată în mările polare. Celebrul explorator Nansen în faimosul său voiagiu la Polul nord s'a servit de două K.-uri, pe cari le transporta în sănii pe gheață, când drumul pe apă îi era închis. [Constant B.]

Kajanel, (rom. *Căienel*), com. mică în Trs., cott. Hunedoara, cu ca. 600 loc. Români. Stabilementele unei societăți germ. pentru exploatarea minelor de aur dela C. și Băița. [t.]

Kajomort, în mitol. pers. primul om, crescut din șoldul drept de dinainte al taurului Abudad (v. ac.). K. a fost bărbat și femeie într'un trup, o ființă sfântă și de tărie admirabilă. Archideul Astujad cu 1000 devi și alte ființe rele au omorît pe K. în luptă de 30 ani. (v. Meschia.) [Atm.]

Kakas Márton, pseudonim al romancierului magh. M. Jókai. Sub acest nume Jókai publicase poeziile sale politice-umoristice, și a redactat ziarul umorist **Üstökös*. K. M. se numește și o foaie umoristică ilustrată, ce apare în l. magh. dela 21 Aug. 1894 sub redacțiunea lui V. Rákosi (Sipulusz). [†]

Kaki, numele vulgar al arborelui Diospyros Kaki L. (v. ac.) din Iaponia și China; fructele acestui arbore sunt comestibile.

Kakinada, (*Cacanada*), oraș cu port în presidenția indobritică Madras, la gura râului Godaveri, 40,553 loc. (1891).

Kak-ké, v. Beriberi.

Kako, (*grec.*) în compoziții = rău. (v. *Caco* —.)

Kalácsa, (rom. *Călăcea*), com. mare în cott. Timiș, 1189 loc. (1891) Români, și puțini Maghiari și Germani. [t.]

Kalahari, (*Kalahara, Karri-Karri*), pustie în Africa de sud, 1780 km. lungime și 740 km. lățime, cu puțini locuitori.

Kalain, aliagiu format din 126 părți Plumb, 14 staniu și 1·25 Cupru și puțin Zink, usitat în China sub formă de foi, în cari se poate conserva ciaiul.

Kalais și Zetes, în mitologia greacă, fiii lui Boreas și ai Oreithyiei, amândoi înaripați au luat parte la expediția Argonauților și la întoarcere liberară pe sora lor Kleopatra, care fusese căsătorită cu Phineus, dar care acum era ținută la închisoare de cătră soțul ei, înșurat a doua oară cu alta.

Kalamaika, dans popular țigănesc, în 2/4, cu perioade scurte de câte 4 tacte, și de un caracter pasionat.

Kalamata, (*Kalamae*, vechiul *Pherae*), oraș în Grecia, provincia Messenia, și capitala epar-

chiei cu acelaşi nume, situată aproape de Golful Messenia sau Corone, 14,298 loc. (1896); grădini frumoase cu tot soiul de plante, cu cari locuitorii fac un comerţ viu. În 9 Apr. 1821, aci s'a convocat prima adunare greacă naţională. [M. Bodiu.]

Kalarites, pe arămăneşte *Călarlii* (v. ac.), o com. curat arămănească la Pind în Grecia, pe lângă graniţa turcească, într'o poziţie minunată, vis-à-vis de Siracu, altă com. arămănească pe pământ turcesc. K. are cam 1500 loc., la începutul acestui secol avea preste 7000 loc., între ei mulţi negustori foarte bogaţi, ce fû cauza că bandeile albaneze ale lui Ali Paşa îl jefuîră şi locuitorii se împrăştiară.

Kalathos, (grec.) capitel în formă de potir la columnele (v. ac.) corintice.

Kalauria, în evul vechiu oraş şi insulă în Grecia, partea estică a termului Argolis, unde era renumitul templu al lui Poseidon, ce în vechime servea ca asil şi era centrul confederaţiunii K. Aici a căutat refugiu şi Demosthenes (v. ac.), 322 a. Chr. Astăzi poartă oraşul şi insula numele de Poros, 7000 loc., mare parte Albanezi. Dela oraş în depărtare de 3 km. şi astăzi se vîd ruinele bisericeî Poseidon. [M. Bodiu.]

Kalbeck, *Max*, poet şi scriitor germ., n. 1850 în Breslau, dela 1883 critic la »Presse« în Viena.

Kalenda, în mitol. indică fata soarelui, şi însuşi soarele tîner din Dec., când a fost venerată şi salutată prin daruri. K. a fost muierea lui Krischna (v. ac.). v. şi Calendae.

Kalenberg, principat aparţinător guvernamentului prus. Hannovera, numit după castelul K. acum în ruine; 2250 km². cu 300,000 loc. 1432—82 şi 1495—1584 a fost independent.

Kalevala, adică »*Ţeara lui Kaleva*«, epopea naţională a Finlandezilor. E o lungă serie de cântece şi poeme, cari au început a se aduna numai în secl. trecut şi încă e neîncheiată. K. e ultima epopee populară mare; cuprinde 22,800 versuri de câte 8 silabe, nerimate, în 50 de cântece sau *rune*; cu 7000 de versuri mai mare ca Iliada. Prima ediţiune, publicată de eruditul finlandez Lönnrot 1835, cuprindea numai 32 de rune. Ciclul runelor K.-ei e mai mare ca ciclul omeric. Obiectul ei e resboiul legendar între poporul finlandez şi Laponi; colecţiune de legende eroice şi tradiţiuni mitologice. Traducere fr. de Leouzon-Leduc, 2 vol. 1845; germ. de Schiefner, 1852.

Kalgan, oraş în prov. chineză Pecili, la hotarul Mongoliei, cu 70,000 loc.; comerţ cu ceai spre Kiachta.

Kalgujew, insulă rusească în Oceanul Arctic, spre nord-est dela sinul Ceskaia, 3496 km².; numai vara e cercetată de Samoieşti pescari.

Kali, în mitol. indică un predicat al dînei Parwati, muierea lui Şiva; a reprezentat puterea stricător în natură, principiul rău, şi ca dîină de resbunare a pretins sacrificii de oameni.

Kalidaşa sau *Calidasa*, cel mai mare poet al Indiilor; trăia pe la 100, după alţii 50 a. Chr. la curtea regelui Vikramaditya, în o pleiadă de alţi 9 poeţi. A scris poeme epice, descriptive, elegiace, dramatice, însemnate prin o filosofie dulce, prin cunoştinţa inimii omeneşti, prin o adîncă religiozitate şi prin stilul plin de farmec poetic, adevărată oglindă a naturii frumoase şi sublime a Indiei. Între dramele sale, cea mai

celebră e Sakuntala, cunoscută în toate limbile culte, în rom. admirabil tradusă de G. Coşbuc. Opere traduse în fr. de Fauche, 2 vol.

Kalil Patrona, capul resoalei turcesci, care în 28 Sept. 1730 detronează pe sultanul Ahmed III şi-l înlocuieşte cu Mahmud I. Dintru întâiu este ca şi un epítrop al acestuia, dispunînd ca un adevărat sultan: schimbarea chanului Crimeei şi a domnilor din Principatele Române. Astfel Constantin Mavrocordat, de abia ajuns domn în Muntenia, pierde tronul după o lună pentru a-l lua Mihail Racoviţă, iar Grigore Ghica din Moldova era să pată acelaşi lucru, pentru a fi înlocuit cu un măcelar din Constantinopol, dacă Mahmud n'ar fi dat morţii pe teribilul Kalil (1731).

Kaliman, împărat româno-bulgar. În 1241 Ioan Assan moare, lăsînd mai mulţi copii, între cari şi pe Kaliman, care se urcă pe tronul părintelui său şi moare în 1246. După dînsul urmează fratele său Mihail, care este ucis în 1247 de către verul său Kaliman, care se urcă pe tron sub numele de *Kaliman II*. Acesta voind să se căsătorească fără voie cu soţia lui Mihail, Stefan Uroş, regele Sîrbiei şi tatăl nevastei ucisului Mihail, ucide pe Kaliman II în 1250. [Caion.]

Kalinderu, 1) *K.*, *Ioan*, administrator al domeniilor Coroanei şi membru al Acad. Rom., n. 28 Dec. 1840 la Bucureşti din părinţi bogaţi, şi-a făcut studiile juridice la Paris, unde a luat doctoratul în drept. În ţeară a devenit magistrat şi a înaintat până la curtea de casaţie. Înfiinţându-se la 1884 Domeniile Coroanei, Regele Carol I îl numeşte administratorul lor. Aici K. a dezvoltat cea mai folositoare activitate economică şi culturală, îngrijind să se fundeze ateliere de lucru, biserici, şcoli, biblioteci şi să facă din aceste domenii un model de progres pentru toată ţeara. Ales 1893 membru al Acad. Române, K. îi dăruieşte averea transmisă lui după un testament al reposedatului Oteteleşanu cu intenţie filantropică, şi din venitul acestei averi de vr'o 3 mil. lei academia a creat şi dirige internatul dela Măgurele, lângă Bucureşti, pentru creşterea fetelor române. Fără a se amesteca în luptele partidelor politice, K. a îndeplinit vremelnice două misiuni de importanţă politică: la 1881—82, sub ministerul Brătianu, a fost comisarul guvernului la Berlin în momentul rescumpărării de către statul român a căilor ferate construite de Strousberg, şi la Oct. 1899, sub ministerul Cantacuzino-Manu, a fost tot la Berlin intermediarul anevoioasei contractări a unui împrumut de 175 mil. pe bonuri de tezaur. Principalele lui scrieri: *Droit Prétorien et Réponses des Prudents*, *Studii asupra legii celor XII Tabule*, *Vişa municipală la Pompei*, *Romanii călători*, etc.

2) **Kalinderu**, *Nicolae*, fratele celui precedent, n. 1835 la Bucureşti, doctor în medicină dela facultatea din Paris, dela 1877 medic primar al spitalului Brâncovenesc şi dela 1887 profesor de clinica medicală la univ. din Bucureşti. A publicat între altele: *Lepra în România*, *Tuberculoza după profesiuni*, *Mielita sifilitică*, etc. 1889 a fost ales membru coresp. al Acad. Rom.

Kaliş, guvernament rus-polon, 11,374 km². şi 846,719 loc. (1897), bine cultivat. *Capitala* K., lângă Proсна, 21,680 loc. (1897); fabrici de

postav. 29 Oct. 1706 învingerea lui August de Polonia asupra Svedezilor; 28 Febr. 1813 tratatul de alianță între Prusia și Rusia, 1835 marea tabără de paradă a armatei ruse și prusiace.

Kalisch, David, umorist germ., n. 1820 în Breslau, de origine ovreu. Contra voinței sale a fost dat la comerț, 1844 însă a trecut la Paris și și-a început activitatea literară, scriind corespondențe pentru ziarele germ. 1846 reîntors în Germania, colaborator la »Charivari« în Lipsa, 1848 întemeiază în Berlin rev. umoristică »Kladderadatsch«. † 21 Aug. 1872.

Kalium, v. Potasiu.

Kállay, de **Nagy Kalló**, familie nobilă magh.; străbunul ei **Ubul**, primi dela Andrei II puștele Napkor și Guth.

Kállay Beniamin, ministru comun de finanțe, n. 22 Dec. 1839. 1869 consul la Belgrad. 1875 demisionează și redactează ziarul »Kelet népe«, organ al partidului conservator moderat (Sennyey). Părăsind această foaie, merge la Constantinopole să studieze chestia orientală la fața locului. După reîntoarcere publică: *Istoria Sârbilor 1770—1815*. (Budapesta 1877), și *Nisuițele Rusiei în Orient* (1878). Cunoștința referințelor din Balcani i-a deschis calea către cele mai înalte oficii; fiind numit șef de secțiune în ministerul de externe; 1882 ministru comun de finanțe și guvernator al Bosnei și Herțegovinei, în care calitate a organizat administrația, justiția, instrucțiunea, a îmbunătățit comunicația, a ridicat comerțul și industria. 1888 membru ordinar; 1890 membru onorar al academiei magh. În discursul său de recepțiune: »Ungaria în marginea Orientului și în Occidentului«, arată chiamarea ce o are Ungaria în resărit. 1891 a ținut un discurs comemorativ la academia magh. asupra contelui Iuliu Andrassy. A tradus opul: *Despre libertate* de Stuart Mill.

Kallikratidas, general spartan, † 406 a. Chr. în lupta navală de lângă insulele Arginus.

Kallimachos, poet grec și erudit, n. pe la 524 a. Chr. în Cyrene, în Lybia, director al bibliotecii și profesor de literatură la muzeul din Alexandria, sub Ptolemeu Filadelful și Pt. Evergete. Scrise ca la 800 de opere, didactice și poetice, în toate genurile. Mare parte periră. Din poezii există 6 imne, însemnate pentru studiul mitologiei din aceea epocă, 73 de epigrame, 2 elegii: *Pêrul Berenicei*, imitată de Catullus, și *Ibis*, satiră în contra lui Apollonius din Rhodos, imitată de Ovidius. Traduceri, în versuri franc. de A. de Wailly, 1842; în versuri latine de Petit Radet, 1824; și prosa franc. de La Porte du Theil. Paris, 1775.

Kallinos, poet grec, de mare talent, n. în Efes, probabil în secl. VII a. Chr.; creatorul elegiei patriotice. Fragmentele remase publicate în *Poëtae graeci minores*; în Callini, Tyrtaei et Asii fragmenta de Bach, Leipzig 1831, au fost traduse în franc. de A. Firmin Didot.

Kalliope, în mit. gre. una din cele șapte muse, anume a cântecului eroic, (poartă tablă și condeiu).

Kalliste, în mit. gre. dîna frumoasă a lui din Arcadia și mama lui Arcas.

Kallisthenes, (365—328 a. Chr.), filosof grec, discipul și nepot al lui Aristoteles. Luă parte la expedițiunea lui Alexandru cel Mare și trimise din Babilon unchiului său date astronomice ce

datau de mai bine de două mii ani. Sever în obiceiuri, mustră și chiar batjocori pe Alexandru, pentru desfrănările lui și nu voi să-i recunoască divinitatea. Fiind implicat în conspirația lui Hermolaus, fû ucis. Din scrierile lui istorice nu ne-a ramas nimic, se păstrează însă sub numele lui o scriere apocrifă, un fel de roman asupra lui Alexandru cel Mare.

Kallitriche, Pisica de mare.

Kálmán, rege ung., v. Coloman.

Kalmar, comitat (Län) în partea sud-estică a Svediei, 11,493 km². cu 227,963 loc. (1896). *Capitala K.* e situată pe insula Quarnholmen și are 12,305 loc.; port, catedrală frumoasă, episcopie, comerț viu; în apropiere se află *castelul K.*, în care s'a încheiat la 1397 uniunea de K.

Kalmia L., (botan.) gen de plante din familia Ericaceae, cu 7 specii, arbuști, sub-arbuști sau fruticuli, ce trăiesc în America de nord și Cuba. Se cultivă în florării *K. angustifolia L.*, ca plantă de ornament, pentru corola florilor lor albă sau roșă. Frunzele de *K. latifolia L.* sunt folosite în America de nord la boale de piele, disenterii cronice, ș. a. însă cu băgare de samă, căci sunt și otrăvitoare. Alte specii: *K. cuneata* Michx., *hirsuta* Walt., etc. [S. Șt. R.]

Kálnoky, familie veche magh. din Transilvania, care se amintesc deja în secl. XIV., a obținut rangul de conte la 1697 și s'a despărțit apoi în două linii, una așezată în Transilvania, iar cealaltă în Moravia.

Kálnoky, Gustav Sigismund, conte și baron de *Körös-Patak*, om de stat austr., n. 29 Dec. 1832 la Lettowitz în Moravia din linia moravă a familiei, îmbrățișă cariera militară și trecu apoi în serviciul diplomatic ca atașat al legățiunii din München. După ce percurse iute gradurile inferioare, el deveni 1874 ministru la Kopenhaga, 1880 ambasador la Petersburg și 1881 ministru austro-ungar al afacerilor străine. În această calitate el susțină în prima linie politica triplei alianțe și relațiuni bune față de România. În urma unui conflict cu ministrul-preșident ungar, baronul Bánffy, din cauza nunțiului papal Agliardi, el se retrase 1895 și muri în 13 Febr. 1898.

Kalocsa, com. mare în Ungaria, cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, la ca. 5 km. distanță dela Dunăre, cu 18,176 loc. (1891) rom.-cat. Reședința arhiepiscopului rom.-cat. de K., teologie rom.-cat., gimnasiu și convict condus de iesuiți, preparandie, mănăstire de călugărițe, împreună cu institut de creștere, preparandie de învățătoare și kisdodgy; spital, orfanotrof, școală industrială, junctiunea căii ferate Budapesta-Zemlin cu cea orientală, oficiu postal-telegrafic, stațiune de năi în Uszod. În palatul archiepp. se află bibliotecă de 70.000 vol., observatoriu astronomic susținut de arhiepiscopul; catedrala, clădită de archiepp. conte Emeric Csáky și contele Bathyanyi, e cea mai monumentală clădire a orașului. Sediul de tribunal, jud. cercuală, notar public și comandă de gendarmerie. Banca austro-ungară își are aici o sucursală. În K. apar 3 ziare catolice.

Archiepiscopia de K. e înființată de regele Stefan Sfântul. Primul archiepp. a fost Anastasiu, cunoscut în istorie sub numele *Astrie*, sfătuitorul regelui în opera încreștinării Ma-

ghiarilor. Archiepp. de K. a fost și Tomory, comandantul oastei ungare în lupta dela Mohács (29 Aug. 1526). Actual archiepp. e George Császka, cu jurisdicțiune asupra eparchiilor de Ceanad (Timișoara), Oradea mare și Trans. (Alba-Iulia).

Kalotaszeg, numele regiunii mărginite de munții Gilăului, Vlădeasa și Meseș, în sens geografic e șesul dintre valea Kalota și riul Criș, cu ca. 18.000 loc. acum Maghiari, despre a căror origine străină se află urma chiar și în tradițiunile lor. Portul femeilor e unul dintre cele mai frumoase porturi din țeară, țesăturile și broderiile lor, așa numite »kalotaszegi varrottas», se bucură de mare trecere chiar și în străinătate.

Kaluga, guvern. în Rusia mare, 30,929 km.² și 1.185,726 loc. (1897); fertil și bine cultivat; mari sedimente de cărbuni. *Capitala K.* lângă Oka, 49,728 loc., industrie însemnată în piele și oleu.

Kalunda, seminție de Negri (v. Lunda).

Kaluzniacki, Emil Dr., prof. univ. și slavist, n. 11 Ian. 1845 în Turze în Galiția; 1868 prof. la gimn. Sf. Ana în Cracovia, apoi 1871 prof. definitiv la gimn. din Rzeszow și îndată după aceasta la gimn. academic din Leina. În 1875 fù numit prof. pentru filologia slav. comparativă la noua universitate Francisco-Iosefină în Cernăuț, unde funcționează și acum. În 1877 făcù o călătorie de studii prin Rusia, etc., iar în 1892 alta în peninsula Balcanică și în 1894 în Moldova. În 1886 fù distins de cătră univ. din Cernăuț cu titlul de doctor honoris causa; în 1886/1887 fù ales decan al facultății filosofice și în 1889/1890 rector al univ. pe câte un an. În 1890 fù numit de Academia Română din București membru coresp., iar în 1891 și de cătră Academia de științe din St. Petersburg. A publicat multe și varii disertațiuni istorico-literare și urice domnesci prin diferite foi periodice științifice, și anume: în Programul gimnasiului din Cracovia pro 1871, Descriptio codicum slovenicorum, qui in bibliotheca universitatis Iagellonicae inveniuntur; în Trudy tretiu archeologiceskagis saizda, t. 2. Kiev 1877; Obzor slavianorusskii pamiatnikov iazyka, din arhivele și bibliotecile din Leina; în Akta grodzkie i zemkie, t. 7, Lemberg, 1878; Documenta moldawskie i multanskie; în opul lui Miklosich: Wanderungen der Rumunen, nisce contribuiuri istorice relative la coloniile române din Galiția; în Sitzungsberichte der phil.-hist. Cl. der Wiener Akademie, t. 99 pro 1882, t. 101 pro 1882, t. 102 pro 1883; t. 111 pro 1886 și t. 141 pro 1899, nisce disertațiuni despre grafica și ortografia la Poloni; mici texte polone din secl. XV și XVI; despre criptografia slavică; recensiuuri polonesci asupra sentițnelor magdeburgiane; literatura despre Sf. Paraschiva; în Monumenta Poloniae historica, t. IV, despre monachul Policarp; în Zbornicul Academiei din St. Petersburg, t. 42 pro 1887 și t. 46 pro 1890 despre cărțile slovene bisericesci tipărite în Rusia; în Archiv für slavische Philologie, Berlin t. 11—16 pro 1888—1894, despre un uric dela Ion Asan, despre Srăciun, despre visul Maicei Domnului, despre scrăbiul trap, despre Udrii și Filipopolea, etc.; în Colecțiunea de documente Hurmuzachi, în vol. 1 p. 2, și vol. 2, p. 2 și 3, mai multe urice privitoare la Români; Evange-

liarium Putnanum, Wien 1888; Actus epistolaeque Apostolorum, Wien 1896, etc.

[Dr. I. G. Sbiera].

Kalydon, în evul vechiu oraș în Grecia, provincia Etolia. Impăratul roman Augustus, colonisând cetatea Nicopolis, fondată de el în memoria învingerei dela Actium, cu locuitorii din K., orașul a dispărut total. K. este însemnat prin mitul despre vânătoarea vierului selbatic de acolo. (v. Meleagros). [M. Bodiu].

Kalypso, în mitol. grec. o fată a lui Atlas, a locuit pe insula Ogygia și pe Odysseos, care a suferit naufragiu, l-a primit la sine, a trăit 7 ani cu el, dar zeii au silit-o să-i dea calea și atunci ea a murit de necaz. [Atm.]

Kama, numit și *Kamadewa*, în mitol. indică a fost zeul amorului, al dorului și poftei, fiul ceriului și al iluziunii, și după unele mituri fără de trup; când se închipuia cu trup, arcul lui a fost de trestie de zahăr, coarda împletită din albine, iar săgețile din pupii roșietici ai arborelui amra; uneori călărește pe papagali. [Atm.]

Kama, (* *Riul alb*), afluent pe stânga al Volgei, isvorește în Ural, 1886 km. lung cu basin de 524,768 km². Pe 1280 km. e navigabil. K. e o linie principală de comunicațiune spre Ural și Siberia.

Kamaldulensi, ord călugăresc fundat la 1018 de Sf. Romoald la Camaldoli în munții Apenini; papa Alexandru II a aprobat ordul și curând s'au înființat și alte mănăstiri sub priorul general din Camaldoli. K. duceau o viață mai simplă și mai austeră decât Benedictinii, din cari s'au format; ei purtau vestmânt alb. [i—m.]

Kambing, insulă, v. Timor.

Kambodja, regat sub protectoratul republicei franc., în India posterioară, mărginit la nord cu Siam, la sud Cochinchina, la vest sinul dela Siam și Siam, la est Annam, cu areal 100,000 km², 1.650,000 loc. Cei mai înalți munți abia ajung la o înălțime de 1000—1400 m. Partea cea mai fructiferă a K.-ei este valea riului Me-kong, unde se produc în abundență tot soiul de plante prețioase. Clima este în general moderată; animale domestice sînt: bivoul, elefantul, porcul; selbatice: bivoul selbatic, leopardul, tigru, crocodilul, rinocerul ș. a. Riurile sînt foarte bogate în pesci. În minerale țeara în general este săracă. Industria și comerțul este primitiv. Ca formă de religiune mărturisesc buddhismul. Administrațiunea este în mâinile Francezilor, toată țeara este împărțită în 8 departamente, în fruntea fiecărui stă un președinte francez. *Istoria*. Din istoria acestui regat lipsesc date pozitive, din datele Chinezilor se presupune însă, că odinioară a fost cel mai puternic regat al Indiei posterioare. Dar având conflicte neîntreprinse cu țările vecine, Siam și Annam, regii K.-ei, Ang-Duong și urmașul său Norodon, au cerut ajutorul Francezilor, cu cari Norodon în 1884 a încheiat formal pactul, în care regele a recunoscut protectoratul republicei franceze. Regele astăzi este numai umbră, nu are nici o influență. [M. Bodiu.]

Kambyeses, 1) *K.*, *principe persan*, căsătorindu-se cu Mandana, fiica lui Astiage, nasce pe viitorul Cyrus, supranumit cel Mare. K. era fiul lui Teispes și nepotul lui Achemenes. K. aparținea la una din cele mai vechi familii persane.

2) *Kambyeses*, *fiul lui Cyrus*, devine rege al Persiei, merge în Libia și Etiopia ca să le cu-

cerească, dar nenorocul îl urmări pretutindeni. În Egipt devine populației indigene nesuferit, din cauză că ucide pe boul Apis. Moare nebun.

[Caion.]

Kameik, rîu în Bulgaria, isvoresce în ramificațiile estice ale Balcanului și se varsă în Marea Neagră din jos de Varna.

Kamenez-Podolsk, capitala guvernamentului rusesc Podolia, 36,989 loc. (1892); rezidența unui arhiepiscop; 1 gimnasiu de băieți și 1 de fete, seminarium. K. a fost odinioară o cetate însemnată a Poloniei.

Kampfîn, un product rezultat din destilația oleiului de terpenin, după purificarea acestuia succesiv prin var și ghips. Mirosul de lămâie. Servia odinioară ca gaz de iluminat. Același nume e dat și unui amestec de esență de terebentină cu alcool și eter.

Kanāda, filosof indic, fondator al sectei veisheshik. A trăit pe muntele Nila ca un pustnic. El credea, că forma pe care o îmbracă D-zeu e lumina; că D-zeu a făcut întâiu apa, pe care apoi au început să plutească mii de lumi. Printre aceste lumi era și un ou, din care a ieșit zeul Vișnu. Acest zeu avea la buric o floare de lotus, din care s'a născut Brahma, primind ordinul lui D-zeu de a crea pământul mai întâiu cu spiritul său și apoi cu atomii primitivi, cari sînt vecinici. Cugetările lui K. se cuprind în colecția *Sutras*, care a fost explicată printr-o triplă serie de comentarii: Bāchya, Vārtika și Tōkā. [Nigrim.]

Kanaris, Constantin, erou din resboiul pentru independență al Grecilor, n. 1790 în insula Ipsara. 1822 aprinde flota turcească la Chios și aruncă în aer nava amirală, la Tenedos iar aprinde nava amiralului. La capul Trogilion 1824 aprinde o fregată și mai multe corăbii de transport. În 1825 face planul să aprindă flota egipteană, care sta gata în Alexandria spre a transporta armata lui Mehemed Ali în Morea, dar fu împiedecat de un vînt contrar. Deputat în adunarea națională a Grecilor, 1847 senator, ministru de marină 1854—55, prim-ministru 1862, face un program liberal respins de rege și de aceea se uni la conspirația contra lui. Membru al guvernului provisor, din nou ministru-president 1864—65, ministru de marină 1877, moare, pe când Grecii desbăteau o mare acțiune contra Turcilor, 15 Sept. 1877.

Kanawha, afluent pe stînga al riului Ohio, (America de nord), 650 km. lung; curge prin Virginia vestică.

Kanem, ținut în Sudan (Africa), spre nord dela lacul Tād; 56,660 km.² cu 100,000 loc. Mai nainte forma un imperiu de sine stătător, acum aparține la Bornu. Locuitorii sînt Kanembu și Tibbu.

Kanin, peninsula în nordul Rusiei, spre vest dela Marea Albă; interiorul peninsulei e tundros, dealungul ei se întind ramuri de ale munților Timani, până la 120 m. înalți; locuitorii sînt Samoiedii. K. aparține guvernamentului Archangel.

Kanitz, 1) *K., Felix*, etnograf și istoric, n. 1829 în Pesta, 1858 a călătorit prin țările dela Dunărea de jos. Scr.: Monumentele bizantine ale Sârbiei, 1862; Călătorie în sudul Sârbiei, etc., 1868; Sârbia, 1868; Bulgaria Dunăreană și Balcanul, ed. 3, în 3 vol., 1882; Catechismul ornamentice, ed. 5, 1896; Studii romane în Sârbia, 1892.

[—]

2) **Kanitz, August Dr.**, n. 1843 în Lugos, † 12 Iul. 1896 în Cluj ca prof. de universitate. Botanist ce s'a distins în scrieri istorice, ca redactor al »Magyar növénytani lapok«, și prin: »Plantae Romaniae hucusque cognitae enumerat«, Cluj. Această publicațiune coetană cu Prodromul Dr. Brândza (v. ac.) se întregesc reciproc: prima prin date literare bogate, dar nerevisuite și controlate, ultima prin observația a însăși exemplarelor autentice de plante, ambele primele încercări pentru a stabili flora României. [A. Pr.]

Kanizsa, (pron. Canija), 1) *Nagy-K.*, (C. mare), oraș în Ungaria, cott. Zala, cu 20,619 loc. (1891) aproape toți Maghiari; mai multe biserici și mănăstiri de călugărite; tribunal, procuratura reg., jud. cercuală, notariat public, mai multe spitale, gimnasiu, școală civilă, școală comere. medie israelită, școală comere. și industrială inf. Emporiu comercial și unul dintre cele mai importante centre de comunicațiune. Însemnat comerț de cereale, lemne, vin și vite. Banca austro-ungară își are în K. o sucursală. În vechime cetatea K., acum dispărută, a jucat mare rol în resboalele cu Turcii. 2) *Ó-K.*, (C. veche, sau M.-K., C. maghiară), com. mare în cott. Bács-Bodrog, 15,494 loc. (1891) Maghiari, Sârbi (371), însemnată economie și comerț de vite și cereale, cultură de tutun; stațiune de vapoare și de cale ferată, oficiu postal-telegrafic, cassă de păstrare. 3) *Török-K.*, (C. turcească), com. mare în cott. Torontal cu 3429 loc. (1891) Maghiari și Sârbi. Față în față cu precendentă. Însemnat deșeu pentru comerțul de cereale.

Kano, provincie în Sudanul mijlociu, foarte roditoare, cu 200,000 loc. Capitala *Kano* are 30,000 loc., comerț important cu stoffe de lână, cu papuci, sandale, pumnale și arme. Pe timpul comerțului (Ian.-Apr.) numărul locuitorilor se duplică.

Kanope, urne cinerarii, cari aveau un capac în formă de figură omenască. Foarte răspândite în Egipt, mai cu seamă în perioada marilor Ramesizi, ele au fost adoptate, prin mijlocirea Fenicienilor sau Cartaginezilor, de către Etrusci. În Etruria s'au găsit multe în mormintele din împrejurimile vechiului Chiusi, și anume în mormintele duse a *ziro*, cari sînt datate între al VIII și V veac a. Chr. Formele acestor urne cu capac în chip omenesc, au fost într-o continuă schimbare: dela o simplă mască alipită de gâtul vasului cinerar, au ajuns adevărate statue. (Cf. Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, t. I, p. 308 și J. Martha, L'art étrusque, p. 331 sq.)

Kanopus, stea, v. Argo.

Kansas, 1) *K., riul* lateral al lui *Missouri*, în Statele Unite ale Americii de nord, 1000 km. lung. 2) *K., stat* al Uniunii nordamericane între statele Missouri, Colorado, Nebraska, Teritoriul indian, 212,580 km.² 1.427,000 loc. Numai partea estică este înpopulată și cultivată, cealaltă formează pășuni întinse. Locuitorii se ocupă cu cultivarea pământului și prăsierea de multe soiuri de animale. Industria și comerțul este foarte dezvoltat, dispune de o mulțime de fabrici; cu cereale se face comerț însemnat. Dintre minerale sînt în cantitate mare cărbunii de piatră și sarea. Capitala Topeka. Puterea administrativă este în mîna guvernatorului, ales pe 2 ani și alți amploriați, senatul, compus din 40 membri,

casa deputaților, cu 125 deputați, aleși pe 2 ani. K. trimite la congres 10 membri. [M. Bodiu].

Kansas-City, oraș în statul Missouri, America de nord, lângă râul Missouri, 132,000 loc.

Kansu, prov. în nord-vestul Chinei, 325,000 km²., cu 9¹/₂ milioane loc. Capitala Lancian.

Kant, Immanuel, filosof german, cel mai adânc cugetător modern, întemeietorul filosofiei numite, după numele lui, *Kantism*, și după caracterul ei, *criticism* (v. ac.), n. 22 Apr. 1724, la Königsberg, dintr-o familie de origine scoțiană și de condiție modestă (tatăl său era șelar). K. fu crescut în frica lui Dumnezeu și în dragostea cinstei, cuvinței și adevărului, cu deosebire de mama sa, care era pietistă. Studiă la universitatea din orașul său natal matematicile, filosofia și științele naturale și fu câțva timp profesor privat într-o familie. În acest timp el scrisese: Cugetări asupra adevăratei evaluări a forțelor vii și critica demonstrațiilor lui Leibniz și a altor matematici în această materie, (1746); Principiorum primorum cognitionis metaphysicae dilucidatio, (1755); Istoria generală naturală a lumii și teoria cerului după principiile lui Newton (1755), una din capodoperele fizicii generale; Teoria venturilor (1756) și Noua teorie a mișcării și repausului corpurilor cu o încercare de aplicare a ei la elementele fizicii, (1758). În acest din urmă an și după atâtea scrieri, fu admis ca privat docent la universitatea din orașul său, unde predă timp de 12 ani logica, morala, metafizica, matematicile, cosmografia, geografia generală, iar în 1770 deveni titularul catedrei de matematici, pe care apoi o schimbă cu cea de metafizică. În acest timp el publică: Falsa subtilitate a celor patru figuri silogistice, (1762); Încercare asupra cantităților negative în filosofie, (1763); Singura basă posibilă pentru a stabili solid o demonstrație a existenței lui Dumnezeu, (1763); și în fine Visele unui visionar (Träume eines Geistersehers), din care se prevestiau capo-d'operele filosofice de mai târziu. Până acum K. este în perioada *dogmatismului* și se presintă ca discipul al lui Leibniz și Wolf. Sub influența scoțianului Hume, el începe însă să se întrebe despre valoarea cunoștințelor, ce se cuprind în filosofia dogmatică, și cu aceasta începe perioada originală a dezvoltării sale, perioada *criticistă*. El își propune să analizeze facultățile noastre cunoscătoare și să precizeze, care anume sunt limitele puterii lor de a cunoaște. Numai în limitele acestei puteri vom fi în stare să dobândim cunoștințe cu adevărat sigure; dacă însă vom descoperi că facultățile noastre cunoscătoare dispunesc această limită, vom fi siguri că tot ceea ce ele vor afirma, trecând peste această limită, sunt pure fantasii fără realitate. Astfel el descoperă că cunoștințele noastre au două izvoare: unul *a priori*, care rezidă în *modalitatea de a cunoaște*, inherentă minții noastre; altul *a posteriori*, care rezidă în ceea ce lumea externă ne dă, excitând facultățile noastre cunoscătoare. Ceea ce cunoaștem noi nu este nici elementul *a priori* nici cel *a posteriori* al cunoștințelor noastre, ci rezultatul îmbinării acestor două elemente. Nici modalitatea minții noastre de a înțelege lucrurile nu o scim ce este *in sine*, nici aceste lucruri înșile cari, pentru a ajunge la cunoștința noastră, excită mintea

noastră și împrumută formele ei. Noi nu putem cunoaște lucrul în sine (Das Ding an sich), *numenele*, ci numai apariția lui în formele subiective ale cunoștinței noastre, *fenomenele*. K., analizând facultățile noastre cunoscătoare, găsește că sunt trei: sensibilitatea, inteligența și rațiunea. *Sensibilitatea* ne dă cunoștința despre lumea externă și internă, *așa cum o intuim* în afară sau înăuntrul nostru. Formele *a priori*, subiective, inerente ei, și pe cari le aplică lucrurilor pe cari le intuim, sunt *spațiul*, specific pentru lucrurile din afară, și *timpul*, specific pentru cel din înăuntru. Nu scim nici ce e spațiul în sine nici ce e timpul în sine, existența lor e pur *ideală* și *transcendentală*, adică ele există numai în mintea noastră și înainte de a fi provocate de experiența lumii, iar în această stare de *idealitate transcendentală* noi nu le putem cunoaște. Ce cunoaștem noi despre timp și spațiu este numai *realitatea empirică*, adică felul lor de a fi după ce se aplică asupra datelor experienței. Pe de altă parte nu putem ști nici ce sunt aceste date ale experienței: ele au o realitate numenală, dar această realitate noi nu o putem ajunge, pentru că ori de câte ori voim să o ajungem, trebuie să-i aplicăm formele apriorice ale minții noastre, spațiul sau timpul, și prin chiar aceasta să o ascundem. Din ele dar nu putem cunoaște decât idealitatea lor empirică, adică ceea ce ne dă experiența, după ce s'au aplicat formele ideale apriorice.

Același raport îl găsește K., studiând a doua facultate cunoscătoare: *inteligența*. *Inteligența* e facultatea de a forma din intuițiile, ce ni le dă sensibilitatea, noțiuni și a stabili raporturi între aceste noțiuni. Pentru aceasta intuițiile ce ni le dă sensibilitatea, trebuie să primească formele apriorice ale inteligenței: altfel nu pot fi înțelese. Aceste forme apriorice proprii inteligenței, sunt categoriile (v. ac.), dintre cari cea mai însemnată este cea de *relațiune causală*. Prin ajutorul acestor categorii se constituie toate științele particulare ce studiază fenomenele lumii. Dar de aci nu urmează că noi avem cunoștința reală despre lume. Ea în ea rămâne absolut inaccesibilă și ce putem cunoaște din ea este numai rezultatul îmbinării dintre ceea ce ne dă experiența (deja transformată în intuiție prin formele de timp și spațiu) și dintre categoriile inteligenței, ce ele în ele rămân iarăși absolut necunoscute. Ce rezultă de aci? Noi cunoaștem, și cunoaștem în mod sigur științific, numai fenomenele și legile lor. Limita cunoștinței noastre, formele apriorice ale sensibilității și inteligenței sunt. Ori ce avîntare peste aceste limite sunt fantasii. Din domeniul acestor fantasii fac parte produsele celei de a treia facultăți cunoscătoare: *rațiunea propriu zisă*. Ea caută să unifice deosebitele date ale științelor particulare sub concepte unitare, cum sunt: universul, sufletul, Dumnezeu. Aceste concepte însă nu provin din acele izvoare fundamentale ale cunoștinței: îmbinarea experienței cu formele apriorice ale minții. Ele sunt fantome ale rațiunii, idei directrice ale minții, dar nu sunt adevărate cunoștințe, cărora să le corespundă o realitate în lumea obiectivă. Din momentul ce ele nu cad sub experiența noastră, asupra lor nu putem ști nimic, sunt în afară de domeniul ade-

vărat al științei. Și cea mai mare probă despre aceasta e că ori ce afirmare despre dinsele este susceptibilă de controversă, e sofistică sau antinomica: despre calitățile lor poți demonstra cu aceeași aparență de adevăr și afirmativa și negativa. Deci speculațiunile metafisice dogmatice despre cosmos, (Cosmologia), suflet (Psihologia rațională) și Dumnezeu (Teodicea) sunt fără basă științifică. Astfel K. ruinează metafisica și întemeiază știința. Primele licăriri ale acestei doctrine filosofice se găsesc în publicațiunea: De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis, (1770). După aceasta și fără legătură strinsă cu desvoltarea ideilor sale fundamentale publică: Considerațiuni asupra ideii frumosului și sublimului (1771) și Asupra deosebitelor rase ale speciei umane, (1775); dar totodată lucrează la opera sa capitală, pe care o publică în 1781 sub numele de Critica rațiunii pure (Kritik der reinen Vernunft). *Critică*, fiindcă supune criticei limitele cunoștinței noastre, a *rațiunii pure*, pentru că cele trei facultăți cunoscătoare: sensibilitatea, inteligența și rațiunea propriu disă, într-o cât sunt considerate ele în ele, și în afară de datele experienței în care sunt angajate, când luăm cunoștința despre lume, au existența numai ideală, sunt *pure* și reprezintă una și aceeași putere subiectivă de cunoaștere: Rațiunea. Ca o lămurire a acestei opere, K. publică (1783): Prolegomena la ori ce viitoare metafisică ce vrea să fie științifică, operă care și până astăzi e cea mai bună introducere pentru înțelegerea doctrinei Kantiane. Apoi ca aplicațiuni laturalnice ale doctrinei: Principiile fundamentale ale metafisice moravurilor (1784) și Elementele metafisice ale științei naturii, (1786).

În vremea aceasta, opera sa capitală începe să revoluționeze lumea cugetătoare. Represențanții filosofiei dogmatice îl atacă; pe de altă parte el însuși scie că nu și-a expus întreaga doctrină și nu în totdeauna cu claritate, și unii cred că doctrina lui e pur și simplu idealismul absolut al lui Berkeley. Pentru aceea el prepară o a doua ediție a Criticei rațiunii pure (1787) în care pe de o parte combate idealismul Berkeleian, iar pe de altă îndulcesce critica metafisice, arătând că conceptele cu cari se ocupă ea, cu deosebire Dumnezeu și nemurirea sufletului, deși nu se pot demonstra teoreticesc, totuși sunt îndreptățite din pricina rațiunii practice, care dă direcțiune purtării omului. Această doctrină ia o formă definitivă în *Critica rațiunii practice* (1788), în care K., analizând viața morală omenească, descoperă că ea e condusă de *obligățiunea morală* (imperativul categoric). Obligățiunea morală postulează însă *libertatea morală*, și astfel K. ajunge să descopere pe lângă domeniul științei teoretice, unde toate manifestările sunt privite ca necesare și determinate (din pricina categoriei causalității), și domeniul activității morale unde manifestările sunt *absolut libere*. Libertatea, astfel concepută, n'are însă realitate fenomenală, unde domnesce nestrămutat legea causalității, ci *realitate numenală*. Poarta închisă pentru totdeauna asupra *lucrului în sine*, prin Critica rațiunii pure, se deschide acum prin Critica rațiunii practice. Prin această poartă el introduce acum și recunoaște existența *numenală* a ideilor, pe

cari le dase drept fantasii ale rațiunii: Dumnezeu, nemurirea sufletului, etc.

K. este inovator și în Estetică. În adevăr, după ce mai publică în 1788, Încercare de antropologie, compusă cu scopuri pragmatice, unde încearcă să facă ceea ce numim noi azi Psihologie, K. publică *Critica judecării* (1790), în care analizează modul cum luăm cunoștință de frumos și sublim, și anume printr-o facultate, *judecata*, care face legătura dintre rațiunea teoretică și cea practică. Această operă trebuie să formeze și azi punctul de plecare al ori cărei cercetări serioase de Estetică.

K. se retrage din profesorat în 1793, dar activitatea sa nu încetează. El mai scrie: Religionea în limitele rațiunii, (1793); Încercare filosofică asupra păcii perpetue, (1795); Principiile metafisice ale dreptului, (1796); Principiile metafisice ale doctrinei sau teoriei virtuții, (1797) și alte scrieri și articole de mai puțină importanță.

El moare în 18 Febr. 1804. Istoria vieții sale e istoria ideilor sale. Nici un accident exterior, care să o fi turburat. A trăit neînsurat, n'a făcut nici o călătorie în afară de provincia sa, a dus o viață plină de regularitate, în mijlocul câtorva amici și încungiurat de aureola de admirațiune a întregii Germanii.

Doctrina lui Kant. În afară de acest articol v. și articolul Criticism. [Dragomirescu.]

Kantelo, specie de harpă orizontală usitată în Finlanda; are 5—7 coarde de metal sau de pînă de cal. [T. C.]

Kapaneus, unul din cei „șapte contra Thebei”, când urcă zidul Thebei, Zeus îl lovi cu fulgerul; soția sa, Evadne, se arse de bună voie împreună cu corpul lui K.

Kapok, numele vulgar al plantei *Nepenthes madagascariensis* Poir (v. ac.).

Kápolna, com. mare în Ung., cott. Heves, cu 1815 loc. (1891) Magh.; aici din linia ferată Budapesta-Mișcolț se bifurcă linia văii Matra și cea spre Kisujszállás. 26—27 Febr. 1849 mare bătălie între insurgenții de sub comanda lui Dembinsky, Görgey și Klapka, și între trupele lui Windischgrätz, pierdând insurgenții 1200, iar trupele împ. 352 oameni.

Kápolna (Căpălna), com. mică în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, 429 loc. (1891) Rom. 22 Dec. 1848 Bem alungă de aici trupele împărătesci spre Năsăud și Bistrița.

Kápolnás, 1) *K. (Căpălnaș)*, com. mică în Ungaria, cott. Caras-Severin, 1518 loc. (1891) Rom.; cercetate bălciuri de vite. La K. se află castelul familiei Mocsonyi. 2) *K.-Nyék*, com. mare în Ung., cott. Alba, 1761 loc. (1891) Magh. Locul nașterii poetului Mihail Vörösmarty. 3) *K.-Óláhfalu*, com. mică în Trans., cott. Odorheiu 1699 loc. (1891) Magh. La K. aparțin scările Homorod.

Kaposi, Mauriciu, medic, n. 1837 în Kaposvár (Ungaria); dela 1875 prof. pentru dermatologie la universitatea din Viena. Scrieri: Die Syphilis der Haut und der angrenzenden Schleimbäute, 1872—75; Pathologie und Therapie der Hautkrankheiten, 1879; Pathologie und Therapie der Syphilis, 1891.

Kaposvár, oraș cu magistrat în Ung., capitala cott. Somogy, 12,544 loc. (1891) aproape toți Maghiari; sediul comandai militare de întregire

nr. 44; gimnasiu sup., fabrică de zahăr, două mori cu vapor, stabiliment industrial pentru plăci de cement, casă de păstrare și sucursală a băncii austro-ungare. Însemnată agronomie și economie de vite. Aici apar cinci țiare.

Kappel, sat în Elveția, cantonul Zürich, cu 664 loc. Acî s'a dat la 11 Oct. 1531 lupta între catolici și reformați, în care a căzut Zwingli; monumentul lui Zwingli.

Kapudan Paşa, (*turc.*) titlul marelui admiral al puterii maritime turcesci. K. P. e membru al divanului.

Kapus, v. Copşa.

Kapuvár, com. mare în Ung., cott. Şopron, 6078 loc. (1891) Magh.; sediu preturei, judec. cercuală, notariat public, fabrică de spirt, de pielării, 2 mori cu vapor, numeroase institute de învăţământ. Centrul marelui domeniu al conţilor Eszterházy. Odinioară cetate însemnată, demolată (1708) de Fr. Rákoczi II. 6 Maiu 1849 bătălie între insurgenţi şi trupele împ., fiind insurgenţii bătuti. În apropiere de K. fusese prins (1749) Istók Han, copilul amfibiu (v. Hanság).

Kara, *George*, v. Czerny.

Karabag, partea cea mai sudică a prov. ruso-asiatice Ielissavetpol, ţinut muntos; până la 1822 era chanat independent.

Karaci, (*engl. Currakee*), oraş cu port în India anter., presidenţia Bombay, 104,250 loc. (1891); export de grâu, oleoase, lână, bumbac.

Karács, (*rom. Caraci*), com. mică în Trans., cott. Hunedoara, 297 loc. (1891) Rom. gr.-or. Mine de aur şi argint.

Karácsonfalva, (*rom. Crăciunel*), com. mică în Trs., cott. Alba infer. (lângă Blaj), cu 1150 loc. (1891) Rom. şi Magh., staţiune de cale ferată.

Karadagh, numele turcesc al Muntenegrului.

Karadjova, munţi înspre nord-vest dela Salonichi în Macedonia, cari încungiuă Bulgaro-Meglenul şi Vlaho-Meglenul, ţinut locuit de Megleniţi. (v. ac.)

Karafia, oraş în Macedonia, mai cunoscut sub numele grecesc Verria. (v. ac.)

Karagheorgevici, v. Alexandru K. (vol. I, pag. 104) şi art. Anastasievici.

Karagici, *Vuk Stefanovici*, întemeietorul noiei literaturi a Sârbilor, n. 7 Nov. 1787 în Trzsiţa, † 7 Febr. 1864 în Viena. la parte la două revoluţiuni sârb. (1804 şi 1813), apoi stabilit în Viena, la sfatul lui Kopitar se dedică exclusiv literaturii. Meritul său principal e validarea limbii sârbesci vulgare ca limbă literară în locul limbei vechi slavone şi reformarea ortografiei. A publicat: poezii populare, gramatică şi dicţionar sârb-german-latin (gramatică tradusă în l. germană de I. Grimm 1824), proverbe populare sârbesci, almanach istoric şi filologic, etc. Cea mai mare senzaţie a făcut cu poeziile populare »Srbske narodne pjesme«, (ed. II amplificată, Viena 1841 până 1865, 4 vol.) Dicţionarul încă şi acum e basa limbii literare sârbesci. O nouă ediţie a operelor lui complete s'a început în 1887 pe spesele statului.

Karaïskakis, *George*, comandantul trupelor de pe uscat în resboiul de eliberare al Greciei, n. 1782 în Sculicaria, † 1827. La început era mercenar în oastea turcească. A reputat strălucite învingeri la Arachova (6 Dec. 1826) şi la Distomo. Rănit de moarte la eliberarea Acropolei.

Karajan, *Theodor George de*, germanist, n. 1851 la Viena, † 1873. A publicat numeroase documente din literatura germană medievală şi unele scrieri biografice originale.

Karakorum, 1) *K.*, al doilea dintre cele mai înalte şiruri de munţi de pe pământ, situat între Himalaia şi Kuenlün, piscul Dapsang are înălţime de 8620 m.

2) *Karakorum*, oraş în mijlocul fostei Mongolii, pe care tătarul Temugin, ajuns şef (1203) al tuturor popoarelor şi triburilor turce, tunguze şi mongolice, îl alege capitala vastului său imperiu (1206).

Karamsin, *Nicolae Mihailovici*, scriitor rus, n. 12 Dec. 1766, 1803 numit istoriograf imperial şi se apucă de opera sa principală »Istoria imperiului rusesc«, din care au apărut 11 volume în 1818—26, iar al 12-lea după moartea lui K. în 1829.

Kara-Mustafa, v. Mustafa.

Kara-Orman, grind (loc ridicat deasupra stufului încungiuător) în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, pl. Sulina, având o lungime maxim. de 14 km. şi o lăţime medie de 4 km; întinderea totală 25 km²; e unul din cele mai mari grinduri ale j.-lui.

Kara-Su, (*apă neagră*), numele mai multor râuri în Turcia, cu deosebire al vechiului Strymon din vilaietul Salonic, care se varsă în Marea Egeică.

Karasu-Basar, oraş în guvern. rusesc Tauria, lângă riul Karasu, 12,800 loc.; fabrici de saffian, comerţ însemnat.

Karaszó, (*rom. Caras*), com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 1046 loc. (1891) Români.

Karataş, piscul cel mai înalt al munţilor Neaguş în Macedonia sudică, locuit în cea mai mare parte de Arămâni.

Karategin, ţinut muntos în Asia centr., la nordul platoului Pamir; 21,535 km², cu 100,000 loc. Kirgizi; dela 1877 depinde de Bochara.

Karatheodory, *Alexandru*, (paşa Iskender), plenipotenţiat al Turciei la congresul din Berlin (1878) şi reprezentant al guvernului turcesc în tratativele cu guvernul austriac în obiectul ocupării Bosniei. Ministru de externe (1879), guvernator în Samos (1885—94) şi în Creta (1894—96) până la izbucnirea revoluţiunii.

Kara-Ulaghi, denumire dată în cronica persiană a lui Fazel-Ullah-Raschid (1303) Românilor din Muntenia, pe cari i-a bătut Bugek, venit din ţeara Saşilor (1240). Însemnează Negrii-Români, ca şi denumirile Kara-Ifaki (turcă), Kara-Vlaşci (sârbo-bulgară) şi Mauro-Vlachi (greacă).

Karavelov, *Petco*, om politic bulgar, n. 1840. A fost vice-president al adunării naţionale în 1879, apoi president al primei Sobranii, ministru de finanţe şi apoi president de consiliu. După 1881 se distinge în opoziţie până la 1884, când relua presidenţa guvernului. La plecarea prinţului Alexandru se numără trei regenţi: K., Stambulov şi Mutcurov. În urmă a fost amestecat în complotul majorului Panitzza şi condamnat la 5 ani închisoare. [L.]

Karczag, (pron. Cartag), oraş în Ungaria, cott. Jász-Nagykun-Solnoc, 18,197 loc. (1891) aproape toţi Magh. Are oficiu de dare, jud. cercuală, notariat public, gimnasiu sup. reformat, şcoală industrială, etc. şi staţiune de cale ferată. Hotar de 37,561 ha. cu înfloritoare economie de câmp.

Kardamomum sau *Cardamomum*, fructele cu semințe aromatice, produse de mai multe plante din fam. Zingiberaceelor (v. ac.); precum fructele de Amomum Cardamomum Willd., Elelettaria Cardamomum Whit et Mat., etc.

Karelia, partea sud-estică a fostului principat Finlanda, în vestul și nordul lacului Ladoga, dela 1721 a Rusiei. *Karelienii*, una din cele două seminții principale ale Finnilor, numără vr'o 100,000 suflete.

Kargo, prescurtare din *Cargo-boat*, vapor de mare pentru transportul mărfurilor. În ultimii ani vapoarele de marfă au ajuns la dimensiuni colosale, ca și vapoarele de pasageri, putând încărcă până la 10—12,000 tone și atingând o viteză de drum de 11—13 noduri (milă marină = 1852 m.).

[Constant B.]

Karkaleki, Zaharie, diarist român, n. la Brașov. A tipărit la Buda »Biblioteca românească« în 1829—30 croită să apară în 12 părți; tot acolo a tipărit primul almanach român pe anul 1836, urmând mai în toți anii a edita câte un »Almanach al statului« (Terii Românești) până la 1853; totodată K. devenise tipograful statului (Munteniei) și redactor al »Vestitorului Românesc«, care pe acele vremuri era gazeta semioficială a statului și a apărut 1837—1855. K. a mai redactat »Buletinul oficial al Principatului Terii Românești« pe mai mulți ani, și o altă foaie numită »Cantor de avis și de Comerț«, care a apărut 1837—39 și a fost înlocuită cu »Vestitorul Românesc«. Ceea ce a făcut popularitatea, sau mai bine zis, proverbialitatea lui K. a fost stilul său, totdeauna basul-oficios și slugărnica, cu care a lăudat toate guvernele și toate domniile în timp de 20 ani. Meritul lui de a fi muncit între cei ce au spart ghița pe terenul diaristic și literar, nu i-se poate trage însă la îndoială. K. ajunsese serdar, † 1856 în București. (Cf. »Convorbiri literare«, an. XXII p. 454—57; »Tribuna« din Sibiu, an. 1893 nr. 237 și an. 1894 nr. 52.)

Karkaliu, baltă în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, pl. Măcin, având o întindere de 6 km²; produce pesce bun în mare cantitate.

Karlova, (rom.: *Carlova*), com. mare în Ungaria, cott. Torontal; 4704 loc. (1891) Sârbi; stațiune de cale ferată.

Karlowitz, (Carlovitz), oraș în Croația-Slavonia, cott. Sirmiu, la poalele munților Frusca-Gora și pe malul drept al Dunării, cu 5490 loc. (1891) Croato-Sârbi, cari se ocupă cu comerțul, pescuitul, agricultura, crescerea vitelor și cultura viilor (vin renumit); edificii mai însemnate sunt catedrala și reședința patriarhului sârbesc gr.-or. K. e centrul bisericesc al Sârbilor din țările coroanei ungare, aci e și direcțiunea fondului național sârbesc; seminaru preoțesc, gimnasiu. Ruinele vechii cetăți se află dela oraș spre sud.

Pacea de K., dela 26 Ian. 1699 încheiată între Turci și între Leopold I, Veneția și Polonia, a eliberat Ungaria și Croația-Slavonia de sub dominațiunea turcească. Ardealul fu unit cu Ungaria, Banatul (v. ac.) timișan a rămas în posesiunea Turcilor, cari mai cedară creștinilor Ucraina, Podolia și Morea.

Karlsbad, oraș în nordul Boemiei, renumită stațiune balneară, situat lângă riul Eger, într-o vale romantică, 12,033 loc. (1890). K. are 19 terme, dintre cari Sprudel (afirmativ descoperit de im-

păratul Carol IV cu ocaziunea unei vânătoare la 1347) e situat în mijlocul orașului, având temperatură de 74°, celelalte izvoare au temperatură de 42—65°; apa de K. aparține celor mai puternice izvoare alcalino-muriatice, cu efect diuretic. În K. se află și izvoare reci și baie de vapor, și e cercetat de ca. 36,000 oaspeți pe an.

Conclusele de Karlsbad luate de consiliul de ministri ținut în K. și acceptate de către dieta federală la 20 Sept. 1819, aveau în vedere supraveghierea universităților, censura scrierilor periodice, instituirea unei comisii centrale pentru a cerceta mișcările demagogice; vedându-se efectele stricăcioase ale acestor concluse, dieta federală le revocă la 2 Apr. 1848.

Karlsberg, (Carolinesci, Calksperg), comună rurală, colonie nemțească pe moșie mănăstirească, parohie romano-catolică, în căp. și j. Rădăuț în Bucovina, are 1068 loc. (986 rom.-catolici, 20 ort. or., 62 mos.), o școală primară, stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Karlsbrunn, stațiune balneară în Silesia Austriei, la o înălțime de 783 m., între păduri de brați. Apa minerală dela izvorul »*Wilhelm*« este una din cele mai concentrate ape feruginoase. Stabilimentul este vizitat cu deosebire de cei ce sufer de anemie, debilitate generală, reumatisme, boale femeiesci, etc. Apa se încălzește cu abure. Stabilimentul este la nivelul balneo-tehnice moderne. [Dr. Vuia.]

Karlsburg, numele german al orașului Alba-Iulia. (v. ac.).

Karlskrona, oraș fortificat, port militar și capitala Blekingei, în Svedia, 21,700 loc., docuri, șantiere, comerț viu.

Karlsruhe, capitala marelui ducat Baden, în Germania, are 84,000 loc., oraș frumos, edificii pompoase și monumente interesante: palatul marelui duce cu un turn de 45 m. înalt, casa orașului, opera, biserica cat. și cea evang. Dintre monumente amintim: statua equestră a marelui duce Frideric, statua poezilor Scheffel și Hebel ș. a. Biblioteca marelui duce, cu 160,000 vol., colecțiunile archeologice, geologice, etnografice ș. a. Are grădini și parcuri frumoase. [M. Bodiu.]

Karlstadt, (ung. *Károlyváros*, sârb. *Karlovaț*), oraș liber reg. în Croația, cott. Agram, lângă riul Culpă; unul dintre cele mai însemnate orașe din Croația-Slavonia. Se compune din cetate, interurbii și suburbiul Dubovaț, 5559 loc. (1891). Sediul de episcop gr.-or., numeroase oficii de stat, comandă de gendarmerie, comanda districtului militar nr. 96, gimnasiu infer., școală de cadeți, numeroase edificii și biserici pompoase. Însemnat centru de comunicațiune. Fundat la 13 Iulie 1579 prin archiducele Carol; ridicat la rang de oraș liber reg. prin Maria Teresia (1777). După pacea dela Viena (1809) anexat la Franția împreună cu confinul militar, 1813 sub administrație austriacă până la 1821.

Karlstein, castel renumit în Boemia, cercul Hořovitz, spre sud-vest dela Praga, zidit pe o stâncă înaltă 1348—56 de Carol IV pentru păstrarea insigniilor țării. Mai remarcabila e capela Catarinei (cu pietri scumpe în pereți) și admirabila biserică a Crucii.

Kármán, Iosif, prosator maghiar, avocat, n. 14 Martie 1769 în Losoncz, † 1795. Bărbat cu cultură europeană, s'a pus în fruntea ti-

neretului magh. și pentru desvoltarea gustului literar mai virtuos la dame, înființase foaia beletristică-periodică »Urania«, în care a publicat lucrările sale, între cari din punct de vedere al prosei frumoase mai însemnată e »Fanni hagyományai«, un roman psihologic mai mic. [-]

Karnabad, (și Karnobad, Karnovo), oraș în Rumelia orientală, la 45 km. dela Burgas; 5096 loc. (1891); însemnat târg de vite. În apropiere se află ruinele unei fortărețe din evul mediu.

Karnak, a) *Karnak*, local. în Bretagne (Francia), însemnată printr'un monument megalitic din cele mai curioase, alcătuit din șiruri de pietroaie, înfipte în pământ pe 11 și 13 rânduri paralele, având o lungime de trei km. Fergusson, care le-a studiat de aproape, crede că au fost ridicate în amintirea vre-unei mari bătălii, dată în aceste locuri. Ele sânt ridicate din timpurile spre sfârșit ale perioadei de piatră șlefuită.

b) *Karnak*, un sat în Egiptul de mijloc, singura remășiță a Thebei, reședința faraonilor din vechiul și noul imperiu Theban. Aici se ved impunătoarele ruine ale mai multor temple; câmpul întreg e plin de columne și lespezi uriașe de piatră. Un zid de cărămidă, pătrat aproape, gros de 12 m. și în circuit preste 2 km., încungiuură toate aceste ruine. În lătura de vest a acestui patruleter de cărămidă, la intrare se află pilonii uriași ai templului zeului Amon, clădit de faraonul Amenofis III. Acest templu, mărit de către diferiți faraoni, are o lungime de 365 m., iar lățime de 113 m. și este impresurat și el de un zid, care nu are mai puțin de un km. lungime. Înăuntrul acestui zid de piatră și îndărătul chiar a pilonilor dela intrare, se află un templu al lui Ramses II, apoi un edicul al lui Merenftah, și o sală clădită de vr'un rege din a XX-a dinastie bubastică. Un al doilea pilon ne conduce către minunea arhitecturii egiptene, în sala hypostilă, clădită de către Ramses II și Ieti I, sală compusă din 134 columne, cari sprîngiau acoperișul înălțat până la 23 m. deasupra solului. Tot în interiorul zidului de cărămidă, lângă templul lui Amon, se află și lacul cu apă sărată. Se scie, că toate templele cele mari egiptene aveau câte un asemenea lac, destul de întins în suprafață, cari slujeau pentru marile serbători religioase. În jurul acestora se purtau cu alaiu în bărci de aur imaginele zeilor, o amintire de călătorie cu barca zeului soare pe apele Nilului ceresc. Templul lui Amon era legat printr'un șir de piloni cu lătura de sud a zidului de cărămidă, unde dedea alea cea lungă de sfînx, alec, ce conducea spre templul lui Mut, zidit tot de acelaș faraon Amenofis al III. În afară de aceste clădiri, mai avem și ruinele templului lui Month în lătura de nord a zidului, iar în cea de sud-vest ruinele templului lui Chonsu. Toate aceste clădiri, odinioară măiestroase, alcătuiesc astăzi câmpul cel mai vast de ruine din câte cunoașcem în univers.

Karneades, din *Cirene*, filosof grec. n. pe la 215 a. Chr., a fost întemeietorul și capul celei de a treia sau de a noua academie, combinând astfel teoriile platonice cu cele aristotelice, epicureice și pironice. Sceptic cum era, contesta posibilitatea ori cărei cunoștințe obiective, ori cărei certitudini și susținea, că trebuie să ne mulțămim cu probabilitatea numai; pentru aceea, teoria lui a

fost numită *Probabilism*. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.) [Pl.]

Karneia, în mitol. greacă serbătoare întru venerarea lui Apollon Karneios. Acesta se venera în Sparta, pentru că a fost conducătorul Dorilor în migrarea lor. Din Sparta a trecut cultul acesta în Italia la Tarent și Sybaris. Predicatul Karneios arată pe Apollon ca zeu al turmelor și pășunilor. [Atm.]

Károlyi, *Confi de Nagy-Károly*, familie nobiliară magh.; își derivă originea de pe timpul venirii Maghiarilor din neamul Kaplyon, care s'a așezat în părțile Sătmărilor.

1) *K., Alexandru*, n. 20 Martie 1668, † 1743, comite suprem în Sătmăr; 1703 credincios regelui, trece apoi în partea lui Francisc Rákóczi (v. ac.) și devine general și consilier al aceluia. După lupta dela Romhány, a stăruit pentru încheierea păcii dela Sătmăr 1711. Curtea recunoscătoare 1712 îl ridică la rangul de conte; 1741 Maria Teresia îl numește mareșal.

2) *George*, n. 1802, † 1877. 1825 ia parte la dietă și contribuie 40,000 fl. la întemeierea academiei magh.; 1830 deputat al Sătmărilor; 1841 comite suprem în Békés, 1848 în Sătmăr. După revoluție ajunge custode al coroanei și mareșal de curte.

3) *Ludovic*, diplomat, n. 1825, † 1889. A fost atașat la diferite ambasade; 1853 secretar la ambasada din Londra; 1859 ambasador la Copenhaga; 1859 Dec. e ministru plenipotențiar în Berlin până la 13 Martie 1866, când se întrerup legăturile politice cu Prusia; 1867 se retrage la domeniile sale; 1871 e ambasador la Berlin; 1878 ia parte la congresul din Berlin; 1878 Dec. ambasador în Londra; 1888 se retrage; a fost decorat cu crucea cea mare a ordinului Sf. Stefan, și cavalier al ordinului lăna de aur.

4) *Stefan*, conte, n. 1797, † 1881, atașat la ambasada din Paris, a jertfit mult pentru academia magh., reuniunea agricolă magh. 1843 president al reuniunii. Ia parte la revoluție, echi-pează un regiment de cavalerie; 1849 e deținut, 1850 eliberat, dar trebuie să plătească o amendă de 100,000 fl. Societatea Sf. Stefan îl alege president.

5) *Stefan*, n. 1845, 1866 întră în legiunea lui Klapka; 1887 deputat al cercului electoral Nagy-Károly; 1892 reales cu program liberal, timp îndelungat a fost director al casinei naționale magh. din Budapesta.

Karr, *Jean Baptiste Alphonse*, scriitor francez, n. 1808 la Munc, fiul unui pianist talentat mutat la Paris. A colaborat la început la »Figaro«. După ce primul său roman »Sous les tilleuls« (1832), a fost primit cu succes, a publicat un șir de romane: »Une heure trop tard«, »Vendredi soir«, »Geneviève«, »Clotilde«. Între 1853—59 scoase o revistă lunară satirică »Guêpes«, care a dat loc la un atentat în contra vieții lui de către o femeie. A mai scris romanele: »Fort en thème«, »La famille Alain«, etc., precum și o dramă: »La Pénélope normande« și o comedie: »Les roses jaunes«. K. s'a ocupat mult și cu cultura și comerțul florilor.

Kars, ținut rus. în Transcaucasia, 18,647 km²., cu 307,810 loc. (1897), răpit 1878 dela Turci. Capitala *K.* cu 20,891 loc., e fortăreață.

Karst, (ital. *Carso*), munți calcaroși în Croația și Dalmația, o continuare a Alpilor iulici, legați

de aceștia prin dealurile Idria, se întind dela Triest, ramificându-se prin Istria, Croația și Dalmația, se împreună prin munții Capella și Velebit cu Alpii dinarici. Ținutul K.-lui are piscuri până la înălțime de 1796 m. (Schneekoppe); coaste piezișe și prăpăstioase, acoperite de stânci uriașe, pe multe locuri total pleșuve, transversate ici-colo de adâncimi și văi longitudinale, unde pământul este mai fructifer. K. și catenele sale conțin mase enorme de var, din care cauză apele în timp de căldură, fiind absorbite de solul văros, pe multe locuri dispar total; în timp ploios însă cu o reperiune mare serpușcă în calea lor, făcând mari daune prin văile fructifere. Poporul în decursul timpului tăind și nimicind pădurile gigantice, cu deosebire ale K.-lui dalmatin, dela Fiume spre Dalmația, pe multe locuri sunt ținuturi extinse goale, acoperite numai de materii văroase și pământ roșu (terra rossa). În timpurile mai nouă s'au luat măsuri serioase pentru plantarea cu păduri a K.-lui din Croația. (Cf. V. Guttenberg, Die forstlichen Verhältnisse des Karstes. Triest, 1882; Dr. I. Lorenz, Aufforstung und Kultivierung des kroatischen Karstgebietes. Viena, 1860.) [M. Bodiu.]

Karsten, Carol Ioan Bernhardt, metalurg germ., n. 1782 în Bützow, † 1853 la Schöneberg lângă Berlin; prin scrierile sale numeroase a contribuit mult la dezvoltarea mineritului în Germania; e întemeietorul industriei grandioase de zinc în Silesia.

Karthago, (fenic. *Karthada* = oraș nou, grec. *Karchedon*), în antichitate oraș renumit pe coasta nordică a Africii, în apropiere de Tunisul de azi, după tradiție a fost întemeiat în secl. IX a. Chr. de către Dido, de fapt fundat la 846 de princessa Elissa din Tyrus. K. avea un port exterior pentru năile de comerț, și unul interior pentru năile de resboiu. În timpul înfloririi sale K. avea 700,000 loc. Afară de teritoriul destul de mare din jurul orașului, spiritul mercant al locuitorilor a îndemnat K. să rivnească la dominațiune pe mare, să-și întemeieze colonii comerciale și să-și câștige posesiuni în afară de țeara-mamă (Sardinia, Sicilia, Spania, Gallia, Africa apuseană). Constituția statului cartaginean era aristocratică, puterea sta în mâinile câtorva familii avute, din cari se recruta senatul. Limba și religia Cartaginei era identică cu a Fenicienilor.

Istoria. Cartagenienii sau Punii (Poeni), cum au fost numiți de către Romani, pentru lărgirea intereselor lor comerciale s'au aliat cu Etruscii și au alungat pe Greci din Sardinia și Corsica, apoi s'au așezat și în partea vestică a Siciliei; la 480 a. Chr. au fost bătuți la Himera, dar și-au susținut și mai departe stăpânirea asupra părții vestice a insulei, purtând lupte îndelungate cu Dionysios și Agathokles din Siracusa. În primul resboiu punic (264—241) K. pierdă Sicilia; în curând fu amenințat K. în existența sa prin rescoala trupelor mercenare (241—237), rescoală suprămată de Hamilcar, care cuceri o parte mare a Hispaniei ca despăgubire pentru Sardinia și Corsica luate de Romani. Atacul lui Hannibal asupra Saguntului (219) provocă al doilea resboiu punic (218—201), în care K. pierdă Hispania și năile sale de resboiu, afară de deșe, și ajunse la discreția Romei. Al treilea resboiu punic (149 până 146) se termină cu dărîmarea Cartaginei,

al cărei teritoriu deveni provincie romană sub numele Africa. Pe ruinele Cartaginei se ridică 122 colonia romană Iunonia, din care se făcū *K. nou*, oraș înfloritor prin secl. II și III d. Chr., 439 cucerit de Vandali și făcut capitala imperiului lor, 534 ocupat de Belisar, 697 dărîmat de Arabi. Ruinele lui se vîd și acum la satele Sidi Bu Saïd și Duar el Șat.

Kartometru, un instrument de măsurat în forma unui orologiu de dame, cu placă pentru metri și centimetri; se întrebuințează pentru măsurarea liniilor drepte și curbe și a suprafețelor, etc.

Karun, rîu în Persia, afluent pe stînga al rîului Șat-el-Arab, isvorește în platou, în cursul său de jos e navigabil.

Karyäs, (Caries), localitatea principală a peninsulei Athos (v. ac.).

Karyokinesa s'a numit de către Schleicher la 1878 divisiunea indirectă a nucleului. (v. Caryokinesă, chromosome, bipartițiune, diaster.)

Karyokinesis, (med.). În patologie se numește K. înmulțirea celulelor epiteliale sau ale țesuturilor prin subdiviziune.

Kasan, guvernământ în estul Rusiei, 63,716 km², cu 2.191,058 loc. (1897); șes ondulat, roditor; până la 1437 a fost chanat tatar, apoi independent, dela 1550 rusesc. *Capitala K.* are 131,508 loc. (1897); universitate dela 1804; observatoriu astronomic; cordonanări, topitoare de clopote, etc.; comerț viu spre Asia. (v. și Cazau.)

Kasanlyk, oraș în Bulgaria (Rumelia orientală), cu 20,000 loc.

Kasbek, pisc al munților Caucas, 5044 m. (v. Caucas). [M. B.]

Kaschau, v. Cașovia.

Kassr'-el-Kebir, în limba spaniolă *Alcazar-Quivir*, oraș în regatul Fez, 120 km. în sud dela Tanger, 60 km. departe de Fez în drumul dela Gibraltar. Orașul are 25,000 loc., strade înguste, case vechi și urme de biserici turcești însemnate. Orașul s'a ridicat sub Chaliful Almazor, care a zidit un palat (Kazr) pe care l-a stricat Sultanul Mulei-Ismail (1672—1727).

Kassubi, (*Kapubi*), vechi seminție slavă prin ținuturile dela Danzig, în număr de vr'o 150,000.

Kastalia, 1) K., în mit. grec. o nimfă, fata lui Acheloos (un rîu și Țeu al rîurilor în Grecia nordică), care vrînd să scape de urmărirea lui Apollon, s'a aruncat în apa unui isvor de lângă muntele Parnas. 2) K., isvorul de lângă Parnas în Delphi, numit după nimfa K., a fost sacru nimfelor și muselor, de unde e numirea: nimfele și musele *Kastalide*. Poetii romani afirmău, că aceia, cari beau din isvor sau se stropiau cu apă din el, căpătau inspirațiune poetică. [Atm.]

Kastamuni, capitala vilaietului turco-asiatic cu acelaș nume (49,700 km.² cu 1.120,000 loc.), lângă Gök Irmak, cu 40,000 loc.; țesetorii de bumbac, negoț cu lână.

Kastanea, com. arămânească cu 1250 loc., pe poalele nordice ale muntelui Baba în Tesalia.

Kastner, Ioan George, musicograf, teoretician și compozitor alsacian, n. în Strassburg 1810, † Paris 1867, studiă musica cu M. Maurer și J. E. Römer. Debută prin musică pentru mai multe opere (Regina Sarmaților, Moartea lui Oscar, Sarazinul ș. a.). La Paris, unde își completează studiile sale musicale cu Reicha, a publicat

el o serie de tratate relative la armonie, instrumentație, contrapunct, fugă, diferite metode, un mare număr de bucăți corale și instrumentale de tot genul și mai multe opere, între cari »Beatrice« (1839). Dar mai cu samă își făcù el un renume universal prin cercetările sale și opurile publicate asupra: la Harpe d'Eole et la musique cosmique (1856), les Cris de Paris (1858), les Danses des morts (1852), les Sirenes (1858), Paremiologie musicale (1866). Fiul său, *George Fred. K.*, n. 1852, † 1882, a fost un fisician de valoare, autor al unui op asupra teoriei vibrațiilor și inventator al Pirofonului.

[T. C.]

Kästner, Victor, n. 1826 în Cârța, Trs., † 1857. Cel mai însemnat poet, care a scris în dialectul Sasilor din Trs. Colecțiunea »Gedichte in siebenb.-sächs. Mundart« (Krafft, 1895), cuprinde modele de poezii populare, dintre cari multe trăiesc în popor.

Kastoria, orașel în vilaietul Monastir cam cu 8000 loc. (în cea mai mare parte Greci sau Bulgari grecoși, Turci și Alb. 2000, Spanioli 600, Arămani numai câteva fam.), situat pe lângă balta de Kastoria, e reședința unui caimacam și unui episcop grecesc.

Kászón, v. Cason.

Katanga, (Katonga), riu în Africa centrală, isvoresce din munții Africe centrale Ruvenzori (în vechime montes lunae), curge spre est prin Uganda și se varsă în lacul Ukerewe (Victoria-Nyansa).

Kataros, sat arămănesc cu 450 loc. în Acarnania în Grecia, unde se vorbește un dialect deosebit. Cf. Weigand »Aromunen« II, p. 174.

Kathrein, Teodor, om politic austriac, n. 1842 în Salurn, Tirolul sud., a făcut studii de drept în Innsbruck, 1867—1871 redactor la »Tiroler Stimmen«, 1878 avocat în Hall, 1883 deputat în dieta prov. a Tirolului și în senatul imper. austriac, aparținând clubului Hohenwart; apărător energic al intereselor bisericești cat., 1897 president al senatului imper., abdice însă în curând în urma obstrucțiunii partidului germ.

Katkov, Mihail Nichiforovici, publicist rus, n. 1820 în Moscova, profesor de filosofie aci, 1856 întemeia foaia »Russkii Véstnik«, mai apoi a redactat foaia panslavistă Revista Moscovei. K. fu capul partidei slavofile ortodox-absolutistică, și avu mare influență asupra Țarului Alexandru III. † 1 Aug. 1887.

Katona, 1) *K. Stefan*, iesuit, canonic și abate în capitolul rom.-cat. din Calocia, n. 1732; dela 1768 prof. la universitatea din Sămbata mare, și apoi la Buda; K. a dezvoltat cea mai mare activitate întru studiarea și adunarea isvoarelor istoriei pragmatice a Ungariei. Scrieri: Historia critica regum Hungariae ex fide domesticorum et externorum scriptorum (24 vol.); Synopsis chronologica historiarum ad sublevandam memoriam historiophilorum concinnata; Historia critica primorum Hungariae dñcum ex fide domesticorum et externorum scriptorum; Historia pragmatica Hungariae; Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transilvanicarum et Illyricarum, etc.

[+]

2) *Katona Iosif*, dramaturg maghiar; procurorul orașului Kecskemét; n. 1792 în Kecskemét, † 1830. K. a tradus și compus opere drama-

tice originale sub influența lui Kotzebue și Ziegler. Activitatea sa literară și-a ajuns culmea în tragedia »Bánkban«, lucrată sub influența lui Shakespeare și prețuită ca cea mai excelentă tragedie în liter. magh., tradusă în mai multe limbi. Operele lui au apărut în Budapesta 1879—80 sub titlul »Katona összes művei.«

[+]

Kattak, (Cuttak), capitala prov. indobritice Orissa în Bengală, cu 42,656 loc.

Kattegat, strîmtoare de mare între Svedia și Jütlanda; lungă de 240, lățimea 140 km., afundimea 60 m.

[M. B.]

Katzeneinbogen, (lat. Cattimelibocus), vechiu comitat german, împărțit în comitatul superior cu capitala Darmstadt, și cel inferior cu capitala St.-Goar, laolaltă 1568 km². Comitatul inferior ajunse 1803 la Nassau și cu acesta la Prusia, cel superior a ramas la Hessa-Darmstadt.

Kaufmann, 1) *K. David*, profesor la școala de rabini din Budapesta, cel mai erudit reprezentant al literaturii mosaice moderne, n. 7 Iunie 1852 în Kojetein (Moravia), a studiat filosofia și filologia în Breslau și Lipsca. Dela 1877 profesor. Scr.: »Die Theologie d. Bachja Ibn Pakuda«, (Viena 1874); Simțurile. Adause la istoria filosofiei și psihologiei evului mediu (ung. și nemțesce), »Mélanges d'archéologie juive et chretienne«, (Paris 1888), și altele o multime în l. germ., magh. și franceză. 2) *K. Heinrich George*, istoric german, profesor la univ. din Breslau, n. 9 Sept. 1842 în Münden. Intre alte opuri istorice a scris istoria universităților germane. 3) *K. Frideric Teodor*, inventatorul orchestrionului, n. 1823, † 1872 în Dresda.

Kaulbach, Wilhelm, von, însemnat pictor germ., n. 1805 la Arolsen, † 1874. Ca elev sub direcțiunea lui Cornelius, el se distinsu puțin; cu toate acestea fu întrebuintat cu alți discipoli ai măiestrului la executarea mai multor frescuri desemnate pe cartoane de Cornelius. Talentul seu se afirmă în 1837. Printre lucrările sale de căpetenie cităm: *Bătălia Hunilor*, pânză istorico-simbolică, admirată și criticată mult; *Distrugerea Ierusalimului de Titus* (în Pinacoteca dela München); *Turnul Babilonului*, cel mai caracteristic din toate tablourile sale; *Bătălia dela Salamina*; apoi multe frescuri în Berlin, Bonn și München. Deși fără originalitate, cea mai mare imputare ce se poate face talentului său, în tot ce a lucrat el apare însă un desenator puternic și un cunoscător adânc al tehnicei picturii și al artei compozițiunii.

Kaulbars, 1) *K. Nicolae, Baron*, general rus, n. 1842. 1881 fu numit atașat militar la Viena cu gradul de colonel. În 1886 fu trimis în Bulgaria pentru a restabili influența rusească în această țeară, dar nu reuși. Rechemat de aici, fu numit guvernator al Finlandei.

2) *Kaulbars, Alex.*, general rus și frate cu Nic., n. 1844. Debută în cariera militară ca oficier de stat major și fu trimis în Asia, unde exploră munții Tian-Shan și descoperi sorgințele riului Naryn. El fu trimis cu gradul de colonel în Bulgaria; Prințul Alexandru îl numi ministru de resboiu în 1882, post ce-l părăsi în 1883 în urma protestării partidului național, când se întoarse în Rusia, unde fu înaintat general.

Kauma, la Grecii vechi însemna ferbințea, arsura de soare, căldură mare de vară. Acest

fenomen natural s'a adus în legătură cu Apollon. Morbul K. la Voss și Heyse se traduce cu cuvântul german Pest (latinesc pestis), ce la noi înseamnă: ciumă. [Atm.]

Kaunitz, Wenzel Anton, principe de K. Rietberg, om de stat, n. 2 Febr. 1711 în Viena, ca cel mai tânăr din cinci frați, fû destinat pentru cariera preoțească și numit încă ca copil domicelar la Münster. În urma morții fraților săi, el îmbrățișă cariera politică. Carol VI îl numi consilier aulic și comisar la adunarea permanentă a imperiului german la Regensburg. Aplicat mai apoi în serviciul diplomatic, el deveni 1744 ministru austriac pe lângă principele Lorenei, guvernorul Terilor de jos. De acolo fû chemat la Viena și numit 1753 cancelar al imperiului. În calitatea aceasta el se bucură de cea mai mare încredere a suveranilor săi și era factorul decisiv atât în afacerile externe, cât și în politica internă a împărătesei Maria Teresia. Tendența sa principală în politica externă era izolarea și combaterea regelui Frederic II al Prusiei; pe terenul politicii interne el apără independența regatului boem și moderă încercările de centralizare și unificare ale împărătesei. Sub împărații Iosif II și Leopold II, influența sa scădû tot mai mult, încât la urcarea pe tron a împăratului Francisc II se retrage. † 27 Iun. 1794. Contemporanii admirau caracterul și spiritul său nobil. Curioasă era numai predilecția lui întrecută pentru portul și manierele franceze. Biografii: Hormayer, Österreichischer Plutarch, tom. 6; Beer, Denkschrift. Viena, 1872; Beer, Joseph II., Leopold II. și K.

Kautz, Iuliu, fost guvernor al băncii austro-ungare, n. 1829, a studiat în Germania; 1853 profesor la academia din Oradea mare; 1863 la univ. din Budapesta; 1865 e ales membru ordinar al academiei magh.; 1865—68 deputat de partidul Deák-ist; 1883 vice-guvernor, 1892 până 1900 guvernor al băncii austro-ungare. A scris o mulțime de studii și opere privitoare la economia națională și la finanțe: Adam Smith și știința economiei naționale moderne, 1854; Nemzetgazdaság és Pénzügytan; Politika vagy Országgazdaltan; în limba germană: Teoria și istoria economiei naț. și a literaturii ei, 1858—60; Economia noastră naț. și politica de vamă; Istoria dezvoltării ideilor de economie naț. și înrîuririlor asupra stărilor din Ungaria, premiată de academia magh., ș. a. K. e un distins reprezentant al școlii istorico-etice, sau relativiste, cu renume european.

Kavalliotis, v. Cavalioti.

Kawala, oraș în vilaietul turcesc Salonic, la Marea Egee, în fața insulei Thasos. În evul mediu purta numele *Neapolis*.

Kazan, v. Kasan și Cazan. — Kazanlyk, v. Kasanlyk.

Kazinczy, Francisc, reformatorul literaturii magh., părintele neologilor, fondatorul școlii germane, n. 27 Oct. 1759 în Ér-Semjén, cott. Bihar; † 22 Aug. 1831. A studiat dreptul în Cașovia, Eperjes, Budapesta. În 1784 notar on. în cott. Abauj, 1786—91 inspector al școalelor pop. din districtul Cașovia. 1794, constatându-se că a luat parte activă în conjurațiunea Martinovics, fû judecat la decapitare, dar prin grație această sentință fû schimbată în închisoare, ce suferi 7 ani în Buda, Spielberg, Kufstein și Munkács. La 1801

eliberat, s'a pus în fruntea mișcării literare; 1828 ia parte la desbaterea statutelor academiei magh., 1830 fû numit membru ordinar al ei. Principiul său fû: a infiltra cultura europeană apuseană în geniul poporului maghiar, a desvolta, nobilita gustul literar, prin reformarea limbei și crearea stilului frumos; pentru aceea a pus mai mare pond pe forma decât pe originalitatea lucrărilor. Lucrările literare ale lui K. se compun din traduceri, proză originală, epistole, biografii, memorii, descrieri de călătorii și poesii. Toate operele lui K. le editează academia magh. Până acum au apărut 5 vol. [+]

Kazwin, oraș în Persia, prov. Irak Așmi, cu 40.000 loc.; industrie de covoare, mătăsă și săbii.

Kean, șeful unui al patrulea ducat din Transilvania, înainte de venirea Ungurilor. Ducatul său, vasal Bulgarilor, era așezat cam prin sudul și estul Transilvaniei. Regele ungar St. Stefan supunând acest stat autorității maghiare, K. e gonit și înlocuit cu ruda regelui, Zoltan. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. I, 409, 464, 480).

Keats, (pron. chihts) *Iohn*, n. 29 Oct. 1796 în Londra, † 23 Febr. 1821, poet englez din școala misticistă.

Kebes, v. Cebes.

Kebeds, v. Căbesci.

Kécsa, 1) *Román-K. (Checea românească)*, com. mare în Ungaria, cott. Torontal, 2664 loc. (1891) Români și Sârbi; stațiune de cale ferată. 2) *Horvát-K. (Ch. croată)*, com. mare în același cott., 981 loc. (1891) Croați, Români, Sârbi, Maghiari și Germani; stațiune de cale ferată.

Kecskemét, oraș în Ungaria, cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 48.493 loc. (1891) Maghiari. Unul dintre cele mai importante orașe ale șesului ungar; locul nașcerii poetului I. Katona. Tribunal, cameră advocațională. Are numeroase instituțiuni culturale și de instrucțiune, între cari academia de drepturi, gimnasiu superior romantic, școală reală sup. de stat, industrială, comercială, agronomică, de vierit și numeroase elementare, patru diare, trei bănci, o sucursală a băncii austro-ungare, stațiune de cale ferată, însemnată pepinieră de vierit de model. Hotar de 87.225 hectare. Poporația se ocupă cu agricultura, pomăritul și economia de vite; preste un milion corfe de poame se exportează anual până prin Germania și Rusia; dela stațiunea de îngrășat se exportează în străinătate anual câte 50.000 de rimături.

Kefir, v. Kumys.

Keglevich, conte de Buzin, familie nobiliară de origine croată, ai cărei membrii se disting în istoria Croației.

Kehr, Carol, pedagog german (1830—1894), n. în Goldbach lângă Gotha (Turingia); fû profesor, apoi director al seminariilor pedagogice din Gotha, Halberstadt și Erfurt; în urmă consilier școlar. Scrierile sale pedagogice în limba germană, privesc mai ales învățământul primar: Îndrumare teoretică-practică la tratarea bucăților de cetire; Învățământul în limbă, în primul an de școală; Geometrie practică pentru școalele primare și industriale de adulți; Învățământul în religia creștină; Practica școlii primare, în care dă un plan de organizare a practicei pedagogice dela seminarii (școala de aplicație) și o metodică specială a tuturor materiilor școliei

primare. În Halberstadt a întemeiat și revista pedagogică: *Pädagogische Blätter für Lehrerbildung und Lehrerbildungsanstalten*; Istoria metodei învățământului primar în Germania.

Kei (*Kai*), riu în Africa sudică între colonia Cap și Caffraria, cu o lungime de 280 km.

Keil, Henric, filolog german, n. 1822, † 1894. Publică: *Grammatici latini* (1855—80), *Plinii epistolae* (1870), *Cato și Varro, De re rustica* (1882—94).

Keiser, Reinhard, compozitor germ. n. 1674, † 1739. Făcui studii în Leipzig și debută printr-o operă mare (Basilus 1693). K. e considerat ca întemeietorul operei germane; K. dotă scena teatrului din Hamburg cu preste 100 de partițiuni de operă. În afară de acestea a mai scris multă muzică biser., oratorii, cantate, ș. a. [T. C.]

Kekrops, v. Cecrops.

Kékulé, Friedrich August von Stradonitz, celebru chimist german, n. 1829 la Darmstadt, † 1897 în Bonn. Habilitat ca docent în Heidelberg, în 1856 fu numit profesor mai întâiu în Gent și apoi în Bonn în 1865. Printre numeroasele sale lucrări menționăm pe acelea asupra tetravalenței carbonului, care servi de fundament chimiei organice și care-l conduse mai departe la stabilirea teoriei Benzolului (1865). grație căreia chimia a realizat progrese uriașe. A scris un tratat de chimie: *Lehrbuch der organ. Chemie*, 1857, *Chemie der Benzolderivate*, 1867. [S. M.]

Kelat, capit. Beludșistanului în Asia, 14,000 loc. Dela 1854 stă sub protectoratul englez.

Keleti, Carol (cândva *Klette*), statistician magh., n. 1833, † 1892. După revoluție conduce diarul „Politikai Hirlap”. 1867 i-se dă conducerea secțiunii statistice, care o ține până la moarte. Academia magh. îl alege 1868 membru coresp., 1875 membru ordinar. A lucrat datele recensământului din 1880; a organizat serviciul statistic pentru reverimentul de mărfuri. A scris multe opere: *Manual de economie politică*, tra-

ducere. Pesta, 1863; *Patria noastră și poporul ei*, 1871; *Statistica oficială a Ungariei*, 1875; *Raport oficial despre expoziția universală din Paris*, din 1878; *Referințele naționalităților în Ungaria pe baza recensurii poporului din 1880* (1881); *Marina noastră și viitorul orașului Fiume*, 1883; *Peninsula Balcanică*, 1885, ș. a.

Kellner, Lorenz, pedagog german, n. 1811 în Heiligenstadt, † 1892; deveni profesor la seminarul pedagogic din Erfurt, consilier școlar și deputat. A scris manuale celebre asupra învățământului în limba germană, apoi „Pedagogia școlii și a casei” și „O scurtă istorie a educației și instrucțiunii.”

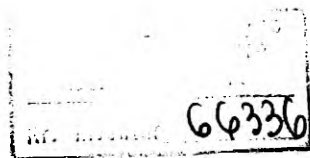
Kelnek, (rom. *Călnic*), comună mică în Trs., cott. Sibiu, cu 1387 loc. (1891) Români și Sași. Locuința conților Pongráoz.

Keloid, înflătură cu cicatrice ipertrofică dure-roasă a pielii și țesutului subiacent. Se tratează prin scarificațiuni, iar în timpul din urmă prin scântei electrice. Când avem a face cu un cheloid învechit, e de preferat extirparea tumorii.

Kelp, nume scoțian dat cenușei plantelor *Fucus*, din care se extrage iodul și soda; sinonim cu *Varec* din Normandia.

Kem, riu în guvern. rusesc Archangel, 424 km. lung, se varsă în Marea Albă.

Keman, sau *Kemangeh*, nume dat unor instrumente de coarde și arcuș de origine arabă. Sunt mai multe varietăți: *K-águz* (K. antic), cu lada de rezonanță formată dintr-o jumătate de nucă de coco; coardele, în număr de două, sunt de pîr de cal. Se ține răzimat pe un picior de fier, ca violoncelul. *K-fark*, e un instrument analog, dar cu coardele acordate o quintă mai sus. *K-rumi* (K. grec) e numele dat la diferite instrumente mai mult sau mai puțin imitând forma violinelor europene. Sunt unele cu 3 coarde simple, altele cu 8 (4 pentru arcuș și 4 simpatice), altele cu 12 (6 pentru arcuș și 6 simpatice) ș. a. [T. C.]

Addenda et Corrigenda.

Explicarea prescurtărilor: *p.* = pagina; *ș.* = șirul [șirurile se numeră de regulă dela titlul articolului, când nu se indică altfel, de sus în jos, iar dacă titlul articolului se află pe o columnă anterioară, numărarea se face dela capul columnei indicate]; *b.* însemnează columnă din dreapta paginii; *în.* = înlocuiește; *el.* = eliminează; *ad.* = adaugă. Cuvintele de eliminat sunt puse între semnele [], iar textul îndreptat între parentese ().

Copita, v. Unghie.

Corona, p. 15 a, la sfârșit: ad. (C. în mus. v. Fermata).

Coșbuc, G., p. 20 b: ad. la sfârșit înainte de bibliografie. (Această operă s'a publicat 1899 în 2 volume: Răsboiul nostru pentru neam și Povestea unei coroane de oțel. Dela 1900 membru coresp. al Acad. Rom.)

Cosma, Partenie, p. 22 a, ș. 10: în. [El a propus] cu (La), iar ș. 11: el. [și].

Costin, N., p. 25 b, ș. 9: în. [în bibliotecile universității și a seminariului din Iași] cu (dintre cari unul se găsește în biblioteca Acad. Rom.) Tot acolo ș. 16: el. [atribuit pe nedreptul lui Nicolae C. de către Cogălniceanu; în ori ce cas numai o parte din acest letopisetz poate să fie al lui C.]

Cramide, (zool.) v. Ecardine.

Craniometria, p. 35 b, ș. 14: în. [Broca și Camper] cu (Camper și mai ales de Broca).

Craz, (zool.) v. Hokko.

Crașveo, p. 57 a, ș. 2: în. [Ciorescu] cu (Cionescu).

Dama, p. 94 b, ș. 12: în. [1669] cu (1769)

Dămrăt, v. Dijmărit.

Delavrancea, p. 121 a: ad. la sfârșit (din Iunie 1899 D. este primar al capitalei).

Dionysios, p. 169 a, în. cu (Dionysos).

Disgust, v. Greața.

Dissescu, p. 177 b, ș. 7, înainte de Publicații: ad. (din Apr. 1899 Ministru de Justiție).

Don Juan, p. 203 a, ș. 10: în. [Marana] cu (Manara).

Dospire, v. Fermentațiune.

Dothienenteria, v. Febra tifoidă.

Dragomirescu, Mihail, publicist român, n. 22 Martie 1868 la Plătăresci, lângă București. Studii în gimnasiul Lazar (1881—83), liceul Sf. Sava (1883—88), universitatea din București (1888—92). Și-a completat studiile estetice la Paris și Berlin (1893—94). Fost profesor de filosofie la liceul Mateiu Basarab (1892); măiestru de conferență la facultatea de litere din București (1894—96), diriginte al gimnasiului de aplicație (1897—99) și astăzi profesor de filosofie la liceul Mihail-Bravul și profesor la seminariul pedagogic universitar, înființat prin noua lege. Dirigează ca redactor-delegat »Convorbirile literare», unde a publicat mai multe studii de critică. Publicații: »Relațiunea dintre premisele și ultimele conclusiuni ale filosofiei lui Herbert Spencer (1892), Critica științifică și Eminescu (1895), Antigona (trad. după Sophocles 1895).

Drobița, Drobușor, Droghița, v. Genista.

Dumba, N., ad. la fine († 23 Martie 1900 în Budapesta).

Egipt, p. 263 a, înainte de »Egiptul arheologic» ad.: (ISRORE). Egiptenii au fost primul popor cultural în istorie, cu mii de ani înainte de era creștină. Erau de rasă albă și prin limbă deosebiți de popoarele arice, mai apropiați de popoarele semitice, totuși mult deosebiți și de acestea, căci aveau o limbă mai simplă și mai primitivă. Patria originară a Egiptenilor se crede a fi Asia, de unde au venit prin istmul de Suez cu mult timp înainte de primul rege Menes. În Egiptul vechiu au domnit 31 de dinastii și timpul domniei lor se socotește de unii învățați mai lung sau mai scurt, după cum se admite că fiecare dinastie a urmat după precedenta pe același tron, sau că în același timp domniau preste diferite părți ale țerii două sau mai multe dinastii. Primul rege istoric a fost *Menes* (după unii 5702 a. Chr.), întemeietorul orașului Memfis. Urmașii lui Menes sunt însemnați prin construirea piramidelor, din cari cele mai mari au fost construite de *Cufu* (Cheops), *Cafra* (Chephren) și *Menkera* (Mykerinos), vestiți regi din dinastia IV. Acele construcțiuni colosale destinate a păstra mumiiile faraonilor, întrebunțarea scrierii hieroglifice și chiar hieratie într'un timp așa de vechiu (ca. 4000 a. Chr.), viața de stat așezat, ne arată că trebuie să fi urmat o epocă îndelungată de pace și de viață culturală. Sub dinastia V, sub un rege Pepi, se vede cum puterea Egiptului începe a trece mai spre sud, până când sub dinastia XII se întărește în Teba »cea cu 100 de porți.» Acela dinastie ne este cunoscută după inscripțiunile hieroglifice mai bine decât istoria împăraților germani din evul mediu. Intemeietorul ei se numia *Amenemhat I*, care a cucerit Nubia. Dela urmașul său *Usertesen I* se păstrează cel mai vechiu obelisc. *Amenemhat II*, *Usertesen III*, au continuat luptele pentru cucerirea Nubiei, *Amenemhat III* a construit vestitul *lac Moeris* și vestitul *labirint*, acțiuni de regi puternici și iubitori pentru bunăstarea poporului.

Sub dinastiile următoare Egiptul începe a slăbi și pe la 2100 este atacat de un popor nomad de origine semitică, țeara fû supusă și sângele locuitorilor vărsat. Hicsoșii (regii hoți) domniră preste Egipt mai multe sute de ani, până ce regii din Teba revoltă țeara contra

lor și după lupte crâncene îi alungă. După alungarea Hicsosilor, Egiptenii încep a face cuceriri în Siria, pe care o supun și o stăpânesc mai multe sute de ani sub regii din dinastiile a XVII și a XVIII. Regii *Thutmes III* cu sora sa *Ramaka*, *Amenophis III* (1524 până 1488) reprezintă această culme de glorie militară în istoria Egiptului. Însemnată este și dinastia XIX prin *Sethos I* (1439—1388) și *Ramses II* (1388—1328), vestitul Sesostris al Grecilor. Urmașii lor, slăbiți prin puterea cea mare a preoților și desbinați prin certuri pentru domnie, slăbiră puterea statului și aduseră năvălirile străinilor. Mai multe dinastii se stabiliră în Deltă, la Tanis, Bubastis, Sais. 730 Egiptul fu ocupat de o dinastie egipteană, care întemeiea un stat independent în Etiopia, însă puterea celor două state nu putea rezista statului cuceritor al Asirienilor. *Sabako* fu bătut la Raphia, *Tahvaka* cauză mari pierderi lui Sanherib la Altaku în 701, însă fu alungat în 672 de Assarhaddon și a treia încercare de a libera țeara remase fără isbândă. Egiptul fu împărțit între 20 de administratori, printre cari cel mai însemnat se numia *Necho I*. Fiul acestuia *Psammetich I* (655—610) atrase trupe mercenare de Greci, cu cari mântui țeara și-i dete o nouă dezvoltare. *Necho II* (610 până 595), voi să unească Nilul cu Marea Roșie, însărcină pe Fenicieni să ocolească Africa și întreprinse cucerirea Siriei. *Necho* bătut pe regele Iudeei la Megiddo, fu însă bătut la Carchemis de Nebucadnezar în 605. Nepotul său *Hophra* (589—570) fu resturnat de armată, care ridică rege pe *Amasis* (570 până 526), care dete învoire Grecilor a se stabili în Egipt și a face comerț, încât părea că începe o epocă de mărire și de bogăție, necunoscute mai înainte. Sub *Amasis* Egiptul avea 20,000 de orașe. Puterea armată fusese însă neglijată și de aceea fiul său *Psammetich III* fu învins la Pelusiu în 525 de Perși, iar Egiptul cădă pentru totdeauna în stăpânire străină.

Contra Perșilor Egiptul se revoltă în mai multe rânduri, și-a susținut chiar independența dela 405—340. În 332 trecu la Macedoneni și dela 305 formează un regat independent sub regii din familia Ptolemeilor. Țeara s'a bucurat de o nouă eră de prosperitate, însă într'un spirit străin. Bătălia dela Actium 31 a. Chr. aduse și sfârșitul Ptolemeilor și Egiptul se încorporează în statul roman cu privilegii deosebite, de oarece August voia să-l țină ca un grânar al Italiei. Alexandria a jucat un rol capital în fixarea dogmei și vieții creștine, însă și credințele vechi și-au găsit apărători până târziu, iar sectele eretice se sfășiau cu crușime. Monofisiții erau majoritate în țeară, își aleseseră un patriarh și au înlesnit Arabilor cucerirea țării. Islamismul se răspândese în țeară, care însă deseori se revoltă contra califatului până ce la 969 d. Chr. *Moez Eddin Allah*, primul calif fatimid, construî noua capitală Masr el Kahira (victorioasă). Curdul *Saladin* desființă califatul fatimid 1111, iar un urmaș al său împărți teritoriul ca dar soldaților săi, sclavi cumpărați, Mameluci, lăsând pe locuitori simpli lucrători ai lui. Mame-

lucii se revoltară mai târziu contra sultanilor și schimbă mai multe dinastii (Baharizii, Bordsiții) până la 1517, când Sultanul Turcilor *Selim I*, bătut pe Mameluci și supuse Egiptul, care se administra de un pașă cu un consiliu dintre Mameluci. Dela 1763 mai mulți pași cum și Mameluci declarară Egiptul independent față de Turci, până când Napoleon I în expedițiunea din 1798 făcu pe Anglia să-i ajute la apărarea independenței. În cele din urmă Turcii învinseseră pe Mameluci prin vitejia Albanezilor conduși de Mehemed Ali, care fu numit guvernator 1805. Mehemed Ali își propuse să-și formeze o armată și o flotă, să-și întindă stăpânirea. Supuse pe locuitori la contribuțiuni îngrozitoare, introduse tot felul de monopoluri și de biruri (până și asupra balegii uscată de vacă și asupra paielor, ce servesc felișilor la facerea focului), încât locuitorii erau salahorii statului, care stabilia ce să muncesci, cum să muncesci și cu cât să vinzi productul. Un lucru a făcut bun Mehemed Ali: prin canalisări, prin zăgazuri a asigurat agriculturii un teritoriu de 3 ori mai mare (a găsit 2.500,000 de pogoane și a lăsat 6.500,000). Cu bogăția crescă ambiția lui Mehemed Ali. Dela 1816 fiul său *Ibrahim* pașă îi supuse partea Arabiei cu Meca și Medina, Nubia, Senaarul, Cordofanul. Mai pe urmă găsi pretext să ocupe Siria (1831), în 1839 după victoria dela Nisib se credea mai aproape de scop, când alianța celor 4 mari puteri afară de Franța îl opri în mersul său și-l aduse la supunere către sultan în stare de tribut. 1848 dând semne de slăbire mentală fu înlăturat de *Ibrahim* cu învoirea sultanului. *Ibrahim* muri însă în același an, Mehemed mai trăi până în 2 Aug. 1849. *Abbas pașă*, nepotul lui Mehemed, micșoră impositele, dete armată Turcilor în războiul cu Rușii. † 14 Iulie 1854. Ii urmă *Said* pașă, al șeselea fiu al lui Mehemed. El fu foarte luxos și ajută foarte mult la construirea canalului de Suez. † 1863. După *Said* urmă *Ismail*, fiul lui *Ibrahim*. Susținut de Napoleon III reuși a vedea deschis canalul. Obțină dela sultan titlul de *Chediv* (vice-rege) cu dreptul de succesiune în linie directă, obțină dreptul de a încheia tratate cu statele străine, de a bate monetă cu condițiune de a plăti 3.750,000 franci. Cheltuielile mari cu armata, cu construcțiunile, cu luxul Chedivului, provocă însă un mare deficit în finance. Chedivul vându Angliei 176,602 acțiuni ale canalului cu 4 mil. lire sterlingi, chemă financiari englezi și francezi spre a remedia starea financiară, însă nu voia să renunțe la cheltuielile de lux, până ce în Maiu 1876 se suspendă plata dobânzilor. Anglia interveni în favoarea creditorilor săi, oficiarii concediați se revoltară (18 Febr. 1879), puterile îi cerură să abdice, el refușă, fu însă depus de sultan după intervenirea puterilor și înlocuit cu fiul său *Tevfik pașă* 25 Iun. 1879. Pentru regularea financelor se numi un comisar englez, altul francez, cari puseră biruri, luară măsură contra funcționarilor hatîrgii, concediară oficiarii și echilibrară budgetul. Nemulțămîții din partid militar, conduși de colonelul *Achmed Arabi*, provocară revolte în 1881, siliară pe Chediv a

- schimba guvernul și a chema la ministeriul de război pe însuși Arabi. Acesta se declară capul partidului național, cere înlăturarea controlului financiar, asmuță poporul contra străinilor. 11 Iunie se întâmplă în Alexandria excese sângeroase, vinovații nu erau urmăriți, iar ministrul Arabi întârzie forturile Alexandriei. 11 Iulie flota engleză sub amiralul Seymour bombardează Alexandria, armata lui Arabi este bătută, Tewfik guvernează sub ocupația engleză. Aceasta a fost cu noroc pentru prosperitatea materială a Egiptului, dar a făcut din el un protectorat englez.
- Emoragie*, v. Haemorrhagia și Haemorrhophila.
- Erbiceanu, p. 321 b, §. 9 înainte de Scrieri: ad. (din 1899 m. ordinar al Acad. Rom.).
- Euphrosine, p. 345 a, înl. cu (Euphrosyne).
- Fala*, v. și Fudulia.
- Fanarioți, p. 381 a, §. 19 din jos în sus: înl. [folosiau] cu (fățariau); §. 31: [tratadelor] cu (tratadului), și 381 b, §. 27 din sus în jos: [românesci] cu (romanisate).
- [Fathon] titlu, p. 389 a, înl. cu (Fathom).
- Fârșeroți*, v. Fârșeroți.
- Florescu, Bonifaciu, p. 437 b, la sfârșit: ad. († 18 Dec. 1899).
- Fossarius*, v. Gropari.
- Fontanin, p. 445 b, §. ultim: înl. [1886] cu (1893).
- Gaiseri*, v. Gheiseri.
- Gebel el Seich*, v. Hermon.
- Gion, p. 557 a, §. 3 dela sfârșit: ad. (Istoria Bucureștilor, 1899) și la sfârșitul art. (Asupra scrierilor lui G. cf. I. Bogdan în «Convorbiri Literare» 1900).
- Gnetacee*, (botan.) v. Gymnospermae.
- Gnetum*, (botan.) v. Gymnospermae.
- Gozsdu, p. 589 b, §. 27 din jos: înl. [astfel] cu (altfel); p. 590 b, §. 36: înl. [națiunna] cu (națiunea).
- Grafit, p. 595 a, §. 8 din sus: înl. [munții Lotrului] cu (masivul Paringu); §. ultim: înl. [reproduce] cu (produce).
- Granit, p. 600 a, §. 2 din sus: înl. [artosa] cu (ortosa); §. 4: înl. [sau piro-] cu (și piro-); §. 8 și 9: înl. [negru] cu (neagră); §. ultim: înl. [alcali G.] cu (G. alcalin).
- Granulita, p. 600 b, §. 2: înl. [alb] cu (albă).
- Grozama*, v. Genista.
- Gutinul*, foaie literară săptămânală, apărută 1889—90 în Baia mare. Intemeiată și redactată de Gavril Szabó (pe atunci profesor de rel., limba și literatura rom. la gimnaziul de stat din Baia mare).
- Hatip*, v. Hoge.
- Hemianestesia, p. 765 la fine el. subscrierea.
- Hova, p. 726, §. ultim: înl. [Africe] cu (Sumatrei).
- Hughes, David, p. 729 b, ad. († 1900).
- Hunyadi, p. 735 b, §. 3 din jos: înl. [Avgev] cu (Argev).
- Hurmuzachi, p. 737 b, §. 19: înl. [Moldauirt-] cu (Moldauisch-).
- Înghietare, p. 826 b, §. 3: înl. [Înghet nocturn] cu (Îngheturi nocturne); §. 10: înl. [senin, noaptea] cu (senin noaptea,); §. 13: înl. [geruri] cu (înghețuri).
- Inistru*, v. Genista.
- Ionic, p. 868 b, §. 9: înl. [introcări] cu (sco-bituri); p. 869 a, §. 3 din jos: înl. [Erechteu] cu (Erechteion).
- Ionieni, p. 869, §. 8: înl. [Clozomene] cu (Clazomene).
- Iphicrates, p. 875, §. 7: înl. [Pelasti] cu (Peltasti).